

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

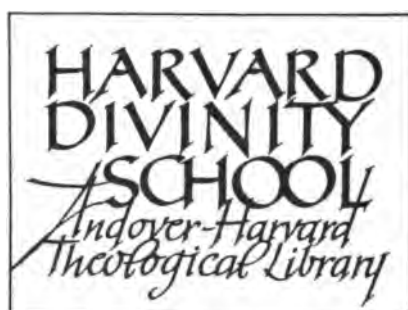
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Migne, Jacques

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD TEMPORA CONCILII TRIDENTINI (ANNO 1545) PRO LATINIS,
ET CONCILII FLORENTINI (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIMA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAN DETECTIS, AUCTA; INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM FAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET ANTIUS LOCUPLETATA INDICIBUS AUCTORUM SICUT ET OPERUM, ALPHABETICIS, CHRONOLOGICIS, STATISTICIS, SYNTHETICIS, ANALYTICIS, ANALOGICIS, IN QUODQUE RELIGIONIS PUNCTUM, DOGMATICUM, MORALE, LITURGICUM, CANONICUM, DISCIPLINARE, HISTORICUM, ET CUNCTA ALIA SINE ULLA EXCEPTIONE; SED PRÆSERTIM DUOBUS INDICIBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS. ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSILITO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, NE UNO QUIDEM OMISSEO, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM S. SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT :

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS, CLARITÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECISORUM TUM VARIETAS, TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTEM SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA, SEXCENTURUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLE SPARSORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES STATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA PRIOR,

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIE ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

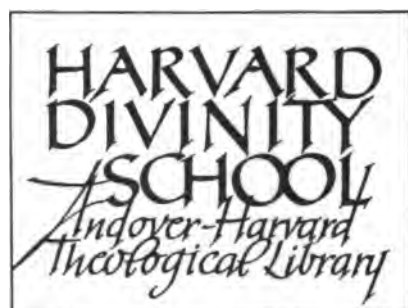
PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA. LATINA, JAM PENITUS EXARATA, QUOAD PRIMAM SERIEM, VIGINTI-QUINQUE ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, MOXVE POST PERACTOS INDICES STABIT, AC QUINQUE-VIGINTI-CENTUM ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA DUPLICI EDITIONE TIPS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALIS AMPLECTITUR, ET AD NOVE ET CENTUM VOLUMINA PERVENIT, SED SINE INDICIBUS; POSTERIOR AUTEM HANC VERSIONEM TANTUM EXHIBET. IDEOQUE INTRA QUINQUE ET QUINQUAGINTA VOLUMINA RETINETUR; UTRAQUE VIGESIMA QUARTA DIE DECEMBRIS 1860 OMNINO APPARUERAT. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE NERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR: UTRIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM, 326 VOLUMINIBUS PRO AMPLIORI EDITIONE ET 273 PRO MINORI ABSQUE INDICIBUS CONSTANTEM, COMPARET NECESSE ERIT, SECUS ENIM CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLI-TUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT. ATTAMEN. SI QVIS ENAT INTEGRÆ ET GEORSIM COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EAMDEM EX GRECO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO NOVE VEL PRO SEX FRANCIS OBTINEBIT. ISTÆ CONDITIONES SERIEBUS PATROLOGIÆ NOXDM EXCUSIS APPLICANTUR.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS LVI.

S. JOANNES CHRYSOSTOMUS.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,

IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MœNIA PARISIINA.

Migne, Jacques

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD TEMPORA CONCILII TRIDENTINI (ANNO 1545) PRO LATINIS,
ET CONCILII FLORENTINI (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIMA
ECCLESIÆ SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ; OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAN DETECTIS, AUCTA ; INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA ; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

DICENTIS ET AMPLIUS LOCUPLETATA INDICIBUS AUCTORUM Sicut ET OPERUM, ALPHABETICIS, CHRONOLOGICIS, STATISTICIS, SYNTHETICIS, ANALYTICIS, ANALOGICIS, IN QUODQUE RELIGIONIS PUNCTUM, DOGMATICUM, MORALE, LITURGICUM, CANONICUM, DISCIPLINARE, HISTORICUM, ET CUNCTA ALIA SINE ulla EXCEPTIONE ; SED PRÆSERTIM DUOBUS INDICIBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS. ALTERO SCILICET **REIUM**, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, NE UNO QUIDEM OMISSEO, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ; ALTERO **SCRIPTURÆ**

SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM

SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM S. SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO

GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT :

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS, CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS, TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANter

SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSENTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLE SPARSORUM,

PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ETATES,

LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA PRIOR,

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA, LATINA, JAM PENITUS EXARATA, QUOAD PRIMAM SERIEM, VIGINTI-QUINQUE ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, MOXVE POST PERACTOS INDICES STABIT, AC QUINQUE-VIGINTI-CENTUM ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA DUPLICI EDITIONE TIPS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALIS AMPLIFICATUR, ET AD NOVE ET CENTUM VOLUMINA PERVENIT, SED SINE INDICIBUS ; POSTERIOR AUTEM HANC VERSIONEM TANTUM EXHIBET. IDEOQUE INTRA QUINQUE ET QUINQUAGINTA VOLUMINA RETINETUR ; UTRAQUE VICESIMA QUARTA DIE DECEMBRIS 1860 OMNINO APPARUERAT. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE NERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM, 526 VOLUMINIBUS PRO AMPLIORI EDITIONE ET 279 PRO MINORI ABSQUE INDICIBUS CONSTANTEM, COMPARET NECESSE ERIT, SECUS ENIM CUIUSQUE VOLUMINIS AMPLI-TUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUARUNT. ATTAMEN, SI QUIS ENAT INTEGRÆ ET SEORSIM COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EAMDEM EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO NOVE VEL 180 SEX FRANCIS OBTINEBIT. ISTÆ CONDITIONES SERIEBUS PATROLOGIÆ NONDUM EXCISIS APPLICANTUR.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS LVI.

S. JOANNES CHRYSOSTOMUS.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,

IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUCE, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISIINA.

AVIS IMPORTANT.

D'après une des lois providentielles qui régissent le monde, rarement les œuvres au-dessus de l'ordinaire se trouvent sans contradictions plus ou moins fortes et nombreuses. Les *Ateliers Catholiques* ne pouvaient guère échapper à ce cachet divin de leur utilité. Tantôt on a nié leur existence ou leur importance; tantôt on a dit qu'ils étaient fermés ou qu'ils allaient l'être. Cependant ils poursuivent leur carrière depuis 21 ans, et les productions qui en sortent deviennent de plus en plus graves et soignées : aussi paraît-il certain qu'à moins d'événements qu'aucune prudence humaine ne saurait prévoir ni empêcher, ces Ateliers ne se fermeront que quand la *Bibliothèque du Clergé* sera terminée en ses 2,000 volumes in-4°. Le passé paraît un sûr garant de l'avenir, pour ce qu'il y a à espérer ou à craindre. Cependant, parmi les calomnies auxquelles ils se sont trouvés en butte, il en est deux qui ont été continuellement répétées, parce qu'étant plus capitales, leur effet entraînait plus de conséquences. De petits et ignares concurrents se sont donc acharnés, par leur correspondance ou leurs voyageurs, à répéter partout que nos Editions étaient mal corrigées et mal imprimées. Ne pouvant attaquer le fond des Ouvrages, qui, pour la plupart, ne sont que les chefs-d'œuvre du Catholicisme reconnus pour tels dans tous les temps et dans tous les pays, il fallait bien se rejeter sur la forme dans ce qu'elle a de plus sérieux, la correction et l'impression; en effet, les chefs-d'œuvre n'en auraient qu'une demi-valeur, si le texte en était inexact ou illisible.

Il est très-vrai que, dans le principe, un succès inouï dans les fastes de la Typographie ayant forcé l'Editeur de recourir aux mécaniques, afin de marcher plus rapidement et de donner les ouvrages à moindre prix, quatre volumes du double *Cours d'Ecriture sainte et de Théologie* furent tirés avec la correction insuffisante donnée dans les imprimeries à presque tout ce qui s'édite; il est vrai aussi qu'un certain nombre d'autres volumes, appartenant à diverses Publications, furent imprimés ou trop noir ou trop blanc. Mais, depuis ces temps éloignés, les mécaniques ont cédé le travail aux presses à bras, et l'impression qui en sort, sans être du luxe, attendu que le luxe jurerait dans des ouvrages d'une telle nature, est parfaitement convenable sous tous les rapports. Quant à la correction, il est de fait qu'elle n'a jamais été portée si loin dans aucune édition ancienne ou contemporaine. Et comment en serait-il autrement, après toutes les peines et toutes les dépenses que nous subissons pour arriver à purger nos épreuves de toutes fautes? L'habitude, en typographie, même dans les meilleures maisons, est de ne corriger que deux épreuves et d'en confier une troisième avec la seconde, sans avoir préparé en rien le manuscrit de l'auteur.

Dans les *Ateliers Catholiques* la différence est presque incommensurable. Au moyen de correcteurs blanchis sous le harnais et dont le coup d'œil typographique est sans pitié pour les fautes, on commence par préparer la copie d'un bout à l'autre sans en excepter un seul mot. On lit ensuite en première épreuve avec la copie ainsi préparée. On lit en seconde de la même manière, mais en collationnant avec la première. On fait la même chose en tierce, en collationnant avec la seconde. On agit de même en quarte, en collationnant avec la tierce. On renouvelle la même opération en quinte, en collationnant avec la quarte. Ces collationnements ont pour but de voir si aucune des fautes signalées au bureau par MM. les correcteurs, sur la marge des épreuves, n'a échappé à MM. les correcteurs sur le marbre et le métal. Après ces cinq lectures entières contrôlées l'une par l'autre, et en dehors de la préparation n'importe laquelle mentionnée, vient une révision, et souvent il en vient deux ou trois; puis l'on cliché. Le clichage opéré, par conséquent la pureté du texte se trouvant immobilisée, on fait, avec la copie, une nouvelle lecture d'un bout de l'épreuve à l'autre, on se livre à une nouvelle révision, et le tirage n'arrive qu'après ces innombrables précautions.

Aussi y a-t-il à Montrouge des correcteurs de toutes les nations et en plus grand nombre que dans vingt-cinq imprimeries de Paris réunies! Aussi encore, la correction y coûte-t-elle autant que la composition, tandis qu'ailleurs elle ne coûte que le dixième! Aussi enfin, bien que l'assertion puisse paraître téméraire, l'exactitude obtenue par tant de frais et de soins, fait-elle que la plupart des Editions des *Ateliers Catholiques* laissent bien loin derrière elles celles même des célèbres Bénédictins Mabillon et Montfaucon et des célèbres Jésuites Pélau et Sirmond. Que l'on compare, en effet, n'importe quelles feuilles de leurs éditions avec celles des nôtres qui leur correspondent, en grec comme en latin, on se convaincra que l'in vraisemblable est une réalité.

D'ailleurs, ces savants éminents, plus préoccupés du sens des textes que de la partie typographique et n'étant point correcteurs de profession, lisaient, et ce qui portait les épreuves, mais ce qui devait s'y trouver, leur haute intelligence suppléait aux fautes de l'édition. De plus les Bénédictins, comme les Jésuites, opéraient presque toujours sur des manuscrits, cause perpétuelle de la multiplicité des fautes, pendant que les *Ateliers Catholiques*, dont le propre est surtout de ressusciter la Tradition, n'opèrent le plus souvent que sur des imprimés.

Le R. P. de Buch, Jésuite Bollandiste de Bruxelles, nous écrivait, il y a quelque temps, n'avoir pu trouver en dix-huit mois d'étude, une seule faute dans notre *Patrologie latine*. M. Denzinger, professeur de Théologie à l'Université de Wurzburg, et M. Reissmann, Vicaire Général de la même ville, nous mandaient, à la date du 19 juillet, n'avoir pu également surprendre une seule faute, soit dans le latin soit dans le grec de notre double *Patrologie*. Enfin, le savant P. Pitra, Bénédictin de Solesmes, et M. Bonetty, directeur des *Annales de philosophie chrétienne*, mis au défi de nous convaincre d'une seule erreur typographique, ont été forcés d'avouer que nous n'avions pas trop présumé de notre parfaite correction. Dans le Clergé se trouvent de bons latinistes et de bons hellénistes, et, ce qui est plus rare, des hommes très-positifs et très-pratiques, eh bien! nous leur promettons une prime de 25 centimes par chaque faute qu'ils découvriront dans n'importe lequel de nos volumes, surtout dans les grecs.

Malgré ce qui précède, l'Editeur des *Cours complets*, sentant de plus en plus l'importance et même la nécessité d'une correction parfaite pour qu'un ouvrage soit véritablement utile et estimable, se livre depuis plus d'un an, et est résolu de se livrer jusqu'à la fin à une opération longue, pénible et coûteuse, savoir, la révision entière et universelle de ses innombrables clichés. Ainsi chacun de ses volumes, au fur et à mesure qu'il les remet sous presse, est corrigé mot pour mot d'un bout à l'autre. Quarante hommes y sont ou y seront occupés pendant 10 ans, et une somme qui ne saurait être moindre d'un demi-million de francs est consacrée à cet important contrôle. De cette manière, les Publications des *Ateliers Catholiques*, qui déjà se distinguaient entre toutes par la supériorité de leur correction, n'auront de rivales, sous ce rapport, dans aucun temps ni dans aucun pays; car quel est l'éditeur qui pourrait et voudrait se livrer APRÈS COUP à des travaux si gigantesques et d'un prix si exorbitant? Il faut certes être bien pénétré d'une vocation divine à cet effet, pour ne reculer ni devant la peine ni devant la dépense, surtout lorsque l'Europe savante proclame que jamais volumes n'ont été édités avec tant d'exactitude que ceux de la *Bibliothèque universelle de Leipzig*. Le présent volume est du nombre de ceux révisés, et tous ceux qui le seront à l'avenir porteront cette note. En conséquence, pour juger les productions des *Ateliers Catholiques* sous le rapport de la correction, il ne faudra rendre que ceux qui porteront en tête l'avis ici tracé. Nous ne reconnaissons que cette édition et celles qui suivront sur nos planches de métal ainsi corrigées. On croyait autrefois que la stéréotypie immobilisait les fautes, attendu qu'un cliché de métal n'est point élastique; pas du tout, il introduit la perfection, car on a trouvé le moyen de le corriger jusqu'à extinction de fautes. L'Hébreu a été revu par M. Drach, le Grec par des Grecs, le Latin et le Français par les premiers correcteurs de la capitale en ces langues.

Nous avons la consolation de pouvoir finir cet avis par les réflexions suivantes : Enfin, notre exemple a fini par ébranler les grandes publications en Italie, en Allemagne, en Belgique et en France, par les *Canons grecs* de Rome, le *Gerdil* de Naples, le *Saint Thomas* de Parme, l'*Encyclopédie religieuse* de Munich, le recueil des *déclarations des rites* de Bruxelles, les *Bollandistes*, le *Suarez* et le *Spicilège* de Paris. Jusqu'ici, on n'avait su réimprimer que des ouvrages de courte haleine. Les in-4°, où s'engloutissent les in-folio, faisaient peur, et on n'osait y toucher, par crainte de se noyer dans ces abîmes sans fond et sans rives; mais on a fini par se risquer à nous imiter. Bien plus, sous notre impulsion, d'autres Editeurs se préparent au *Bullaire universel*, aux *Décisions* de toutes les Congrégations, à une *Biographie* et à une *Histoire générale*, etc., etc. Malheureusement, la plupart des éditions déjà faites ou qui se font, sont sans autorité, parce qu'elles sont sans exactitude; la correction semble en avoir été faite par des aveugles, soit qu'on n'en ait pas senti la gravité, soit qu'on ait reculé devant les frais; mais patience! une reproduction correcte surgira bientôt, ne fût-ce qu'à la lumière des écoles qui se sont faites ou qui se feront encore.

AVIS IMPORTANT.

D'après une des lois providentielles qui régissent le monde, rarement les œuvres au-dessus de l'ordinaire se font sans contradictions plus ou moins fortes et nombreuses. Les *Ateliers Catholiques* ne pouvaient guère échapper à ce rachat divin de leur utilité. Tantôt on a nié leur existence ou leur importance; tantôt on a dit qu'ils étaient fermés ou qu'ils allaient l'être. Cependant ils poursuivent leur carrière depuis 21 ans, et les productions qui en sortent deviennent de plus en plus graves et soignées : aussi paraît-il certain qu'à moins d'événements qu'aucune prudence humaine ne saurait prévoir ni empêcher, ces Ateliers ne se fermeront que quand la *Bibliothèque du Clergé* sera terminée en ses 2,000 volumes in-4°. Le passé paraît un sûr gage de l'avenir, pour ce qu'il y a à espérer ou à craindre. Cependant, parmi les calamités auxquelles ils se sont trouvés en butte, il en est deux qui ont été continuellement répétées, parce qu'étant plus capitales, leur effet entraînait plus de conséquences. De petits et ignares concurrents se sont donc acharnés, par leur correspondance ou leurs voyageurs, à répéter partout que nos Editions étaient mal corrigées et mal imprimées. Ne pouvant attaquer le fond des Ouvrages, qui, pour la plupart, ne sont que les chefs-d'œuvre du Catholicisme reconnus pour tels dans tous les temps et dans tous les pays, il fallait bien se rejeter sur la forme dans ce qu'elle a de plus sérieux, la correction et l'impression; en effet, les chefs-d'œuvre même n'auraient qu'une demi-valeur, si le texte en était inexact ou illisible.

Il est très-vrai que, dans le principe, un succès inouï dans les fastes de la Typographie ayant forcé l'Éditeur de recourir aux mécaniques, afin de marcher plus rapidement et de donner les ouvrages à moindre prix, quatre volumes du double *Cours d'Écriture sainte et de Théologie* furent tirés avec la correction insuffisante donnée dans les imprimeries à presque tout ce qui s'édite; il est vrai aussi qu'un certain nombre d'autres volumes, appartenant à diverses Publications, furent imprimés ou trop noir ou trop blanc. Mais, depuis ces temps éloignés, les mécaniques ont cédé le travail aux presses à bras, et l'impression qui en sort, sans être du luxe, attendu que le luxe jurerait dans des ouvrages d'une telle nature, est parfaitement convenable sous tous les rapports. Quant à la correction, il est de fait qu'elle n'a jamais été portée si loin dans aucune édition ancienne ou contemporaine. Et comment en serait-il autrement, après toutes les peines et toutes les dépenses que nous subissons pour arriver à purger nos épreuves de toutes fautes? L'habitude, en typographie, même dans les meilleures maisons, est de ne corriger que deux épreuves et d'en confier une troisième avec la seconde, sans avoir préparé en rien le manuscrit de l'auteur.

Dans les *Ateliers Catholiques* la différence est presque incommensurable. Au moyen de correcteurs blanchis sous le harnais et dont le coup d'œil typographique est sans pitié pour les fautes, on commence par préparer la copie d'un bout à l'autre sans en excepter un seul mot. On lit ensuite en première épreuve avec la copie ainsi préparée. On lit en seconde de la même manière, mais en collationnant avec la première. On fait la même chose en tierce, en collationnant avec la seconde. On agit de même en quarte, en collationnant avec la tierce. On renouvelle la même opération en quinte, en collationnant avec la quarte. Ces collationnements ont pour but de voir si aucune des fautes signalées au bureau par MM. les correcteurs, sur la marge des épreuves, n'a échappé à MM. les correcteurs sur le marbre et le métal. Après ces cinq lectures entières contrôlées l'une par l'autre, et en dehors de la préparation ci-dessus mentionnée, vient une révision, et souvent il en vient deux ou trois; puis l'on cliché. Le clichage opéré, par conséquent la pureté du texte se trouvant immobilisée, on fait, avec la copie, une nouvelle lecture d'un bout de l'épreuve à l'autre, on se livre à une nouvelle révision, et le tirage n'arrive qu'après ces innombrables précautions.

Aussi y a-t-il à Montrouge des correcteurs de toutes les nations et en plus grand nombre que dans vingt-cinq imprimeries de Paris réunies! Aussi encore, la correction y coûte-t-elle autant que la composition, tandis qu'ailleurs elle ne coûte que le dixième! Aussi enfin, bien que l'assertion puisse paraître téméraire, l'exactitude obtenue par tant de frais et de soins, fait-elle que la plupart des Editions des *Ateliers Catholiques* laissent bien loin derrière elles celles même des célèbres Bénédictins Mabillon et Montfaucon et des célèbres Jésuites Petau et Sirmond. Que l'on compare, en effet, n'importe quelles feuilles de leurs éditions avec celles des nôtres qui leur correspondent, en grec comme en latin, on se convaincra que l'in vraisemblable est une réalité.

D'ailleurs, ces savants éminents, plus préoccupés du sens des textes que de la partie typographique et n'étant point correcteurs de profession, lisaient, non ce que portaient les épreuves, mais ce qui devait s'y trouver, leur haute intelligence suppléant aux fautes de l'édition. De plus les Bénédictins, comme les Jésuites, opéraient presque toujours sur des manuscrits, cause perpétuelle de la multiplicité des fautes, pendant que les *Ateliers Catholiques*, dont le propre est surtout de ressusciter la Tradition, n'opèrent le plus souvent que sur des imprimés.

Le R. P. de Bueh, Jésuite Bollandiste de Bruxelles, nous écrivait, il y a quelque temps, n'avoir pu trouver en dix-huit mois d'étude, une seule faute dans notre *Patrologie latine*. M. Denzinger, professeur de Théologie à l'Université de Wurzburg, et M. Reissmann, Vicaire Général de la même ville, nous mandaient, à la date du 19 juillet, n'avoir pu également surprendre une seule faute, soit dans le latin soit dans le grec de notre double *Patrologie*. Enfin, le savant P. Pitra, Bénédictin de Solesmes, et M. Bonetty, directeur des *Annales de philosophie chrétienne*, mis au défi de nous convaincre d'une seule erreur typographique, ont été forcés d'avouer que nous n'avions pas trop présumé de notre parfaite correction. Dans le Clergé se trouvent de bons latinistes et de bons hellénistes, et, ce qui est plus rare, des hommes très-positifs et très-pratiques, eh bien! nous leur promettons une prime de 25 centimes par chaque faute qu'ils découvriront dans n'importe lequel de nos volumes, surtout dans les grecs.

Malgré ce qui précède, l'Éditeur des *Cours complets*, sentant de plus en plus l'importance et même la nécessité d'une correction parfaite pour qu'un ouvrage soit véritablement utile et estimable, se livre depuis plus d'un an, et est résolu de se livrer jusqu'à la fin à une opération longue, pénible et coûteuse, savoir, la révision entière et universelle de ses innombrables clichés. Ainsi chacun de ses volumes, au fur et à mesure qu'il les remet sous presse, est corrigé mot pour mot d'un bout à l'autre. Quarante hommes y sont ou y seront occupés pendant 10 ans, et une somme qui ne saurait être moindre d'un demi-million de francs est consacrée à cet important contrôle. De cette manière, les Publications des *Ateliers Catholiques*, qui déjà se distinguaient entre toutes par la supériorité de leur correction, n'auront de rivaux, sous ce rapport, dans aucun temps ni dans aucun pays; car quel est l'éditeur qui pourrait et voudrait se livrer APRES COUP à des travaux si gigantesques et d'un prix si exorbitant? Il faut certes être bien pénétré d'une vocation divine à cet effet, pour ne reculer ni devant la peine ni devant la dépense, surtout lorsque l'Europe savante proclame que jamais volumes n'ont été édités avec tant d'exactitude que ceux de la *Bibliothèque universelle du Clergé*. Le présent volume est du nombre de ceux révisés, et tous ceux qui le seront à l'avenir porteront cette note. En conséquence, pour juger les productions des *Ateliers Catholiques* sous le rapport de la correction, il ne faudra rendre que ceux qui porteront en tête l'avis tel tracé. Nous ne reconnaissons que cette édition et celles qui suivront sur nos planches de métal ainsi corrigées. On croyait autrefois que la stéréotypie immobilisait les fautes, attendu qu'un cliché de métal n'est point élastique; pas du tout, il introduit la perfection, car on a trouvé le moyen de le corriger jusqu'à extinction de fautes. L'Hébreu a été revu par M. Drach, le Grec par des Grecs, le Latin et le Français par les premiers correcteurs de la capitale en ces langues.

Nous avons la consolation de pouvoir finir cet avis par les réflexions suivantes : Enfin, notre exemple a fini par ébranler les grandes publications en Italie, en Allemagne, en Belgique et en France, par les *Canons grecs de Rome*, le *Gerdil* de Naples, le *Saint Thomas* de Parme, l'*Encyclopédie religieuse* de Munich, le recueil des *déclarations des rites* de Bruxelles, les *Bollandistes*, le *Suarez* et le *Spicilège* de Paris. Jusqu'ici, on n'avait su réimprimer que des ouvrages de courte haleine. Les in-4°, où s'engloutissent les in-folio, faisaient peur, et on n'osait y toucher, par crainte de se noyer dans ces abîmes sans fond et sans rives; mais on a fini par se risquer à nous imiter. Bien plus, sous notre impulsion, d'autres Éditeurs se préparent au *Bullaire* universel, aux *Décisions* de toutes les Congrégations, à une *Biographie* et à une *Histoire générale*, etc., etc. Malheureusement, la plupart des éditions déjà faites ou qui se font, sont sans autorité, parce qu'elles sont sans exactitude; la correction semble en avoir été faite par des aveugles, soit qu'on n'en ait pas senti la gravité, soit qu'on ait reculé devant les frais; mais patience! une reproduction correcte surgira bientôt, ne fût-ce qu'à la lumière des écoles qui se sont faites ou qui se feront encore.

SÆCULUM V. ANNUS 407.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ,

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S.P.N. JOANNIS CHRYSOSTOMI,

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT

VEL QUÆ EJUS NOMINE CIRCUMFERUNTUR,

AD MSS. CODICES GALLICOS, VATICANOS, ANGLICOS GERMANICOSQUE; NECNON AD BAVILIANAM ET FRONTONIANAM
EDITIONES CASTIGATA, INNUMERIS AUCTA; NOVA INTERPRETATIONE UBI OPUS ERAT, PRÆFATIONIBUS, MONITIS,
NOTIS, VARIIS LECTIIONIBUS ILLUSTRATA; NOVA SANCTI DOCTORIS VITA, APPENDICIBUS, ONOMASTICO ET COPIO-
SISSIMIS INDICIBUS LOCUPLETATA;

OPERA ET STUDIO D. BERN. DE MONTFAUCON, MONACHI BENEDICTINI E CONGR. S. MAURI.

EDITIO NOVISSIMA, IIS OMNIBUS ILLUSTRATA QUÆ RECENTIUS TUM ROMÆ, TUM OXONII,
TUM ALIBI, A DIVERSIS IN LUCEM PRIMUM EDITA SUNT,
VEL JAM EDITA, AD MANUSCRIPTORUM DILIGENTIOREM CRISIM REVOCATA SUNT,

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS SEXTUS.

VENIUNT 18 VOLUMINA 160 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDERBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MOENIA PARISIINA.

1862

AVIS IMPORTANT.

D'après une des lois providentielles qui régissent le monde, rarement les œuvres au-dessus de l'ordinaire se font sans contradictions plus ou moins fortes et nombreuses. Les *Ateliers Catholiques* ne pouvaient guère échapper à ce rachat divin de leur utilité. Tantôt on a nié leur existence ou leur importance; tantôt on a dit qu'ils étaient fermés ou qu'ils allaient l'être. Cependant ils poursuivent leur carrière depuis 21 ans, et les productions qui en sortent deviennent de plus en plus graves et soignées : aussi paraît-il certain qu'à moins d'événements qu'aucune prudence humaine ne saurait prévoir ni empêcher, ces Ateliers ne se fermeront que quand la *Bibliothèque du Clergé* sera terminée en ses 2,000 volumes in-4°. Le passé paraît un sûr garant de l'avenir, pour ce qu'il y a à espérer ou à craindre. Cependant, parmi les calomnies auxquelles ils se sont trouvés en butte, il en est deux qui ont été continuellement répétées, parce qu'étant plus capitales, leur effet entraînait plus de conséquences. De petits et ignares concurrents se sont donc acharnés, par leur correspondance ou leurs voyageurs, à répéter partout que nos Editions étaient mal corrigées et mal imprimées. Ne pouvant attaquer le fond des Ouvrages, qui, pour la plupart, ne sont que les chefs-d'œuvre du Catholicisme reconnus pour tels dans tous les temps et dans tous les pays, il fallait bien se rejeter sur la forme dans ce qu'elle a de plus sérieux, la correction et l'impression; en effet, les chefs-d'œuvre même n'auraient qu'une demi-valeur, si le texte en était inexact ou illisible.

Il est très-vrai que, dans le principe, un succès inouï dans les fastes de la Typographie ayant forcé l'Editeur de recourir aux mécaniques, afin de marcher plus rapidement et de donner les ouvrages à moindre prix, quatre volumes du double *Cours d'Ecriture sainte et de Théologie* furent tirés avec la correction insuffisante donnée dans les imprimeries à presque tout ce qui s'édite; il est vrai aussi qu'un certain nombre d'autres volumes, appartenant à diverses Publications, furent imprimés ou trop noir ou trop blanc. Mais, depuis ces temps éloignés, les mécaniques ont cédé le travail aux presses à bras, et l'impression qui en sort, sans être du luxe, attendu que le luxe jurerait dans des ouvrages d'une telle nature, est parfaitement convenable sous tous les rapports. Quant à la correction, il est de fait qu'elle n'a jamais été portée si loin dans aucune édition ancienne ou contemporaine. Et comment en serait-il autrement, après toutes les peines et toutes les dépenses que nous subissons pour arriver à purger nos épreuves de toutes fautes? L'habitude, en typographie, même dans les meilleures maisons, est de ne corriger que deux épreuves et d'en confier une troisième avec la seconde, sans avoir préparé en rien le manuscrit de l'auteur.

Dans les *Ateliers Catholiques* la différence est presque incommensurable. Au moyen de correcteurs b'anchis sous le harnais et dont le coup d'œil typographique est sans pitié pour les fautes, on commence par préparer la copie d'un bout à l'autre sans en excepter un seul mot. On lit ensuite en première épreuve avec la copie ainsi préparée. On lit en seconde de la même manière, mais en collationnant avec la première. On fait la même chose en tierce, en collationnant avec la seconde. On agit de même en quarte, en collationnant avec la tierce. On renouvelle la même opération en quinte, en collationnant avec la quarte. Ces collationnements ont pour but de voir si aucune des fautes signalées au bureau par MM. les correcteurs, sur la marge des épreuves, n'a échappé à MM. les correcteurs sur le marbre et le métal. Après ces cinq lectures entières contrôlées l'une par l'autre, et en dehors de la préparation ci-dessus mentionnée, vient une révision, et souvent il en vient deux ou trois; puis l'on clique. Le clichage opéré, par conséquent la pureté du texte se trouvant immobilisée, on fait, avec la copie, une nouvelle lecture d'un bout de l'épreuve à l'autre, on se livre à une nouvelle révision, et le tirage n'arrive qu'après ces innombrables précautions.

Aussi y a-t-il à Montrouge des correcteurs de toutes les nations et en plus grand nombre que dans vingt-cinq imprimeries de Paris réunies! Aussi encore, la correction y coûte-t-elle autant que la composition, tandis qu'ailleurs elle ne coûte que le dixième! Aussi enfin, bien que l'assertion puisse paraître téméraire, l'exactitude obtenue par tant de frais et de soins, fait-elle que la plupart des Editions des *Ateliers Catholiques* laissent bien loin derrière elles celles même des célèbres Bénédictins Mabillon et Montfaucon et des célèbres Jésuites Petau et Sirmond. Que l'on compare, en effet, n'importe quelles feuilles de leurs éditions avec celles des nôtres qui leur correspondent, en grec comme en latin, on se convaincra que l'in vraisemblable est une réalité.

D'ailleurs, ces savants éminents, plus préoccupés du sens des textes que de la partie typographique et n'étant point correcteurs de profession, lisaient, non ce que portaient les épreuves, mais ce qui devait s'y trouver, leur haute intelligence suppléant aux fautes de l'édition. De plus les Bénédictins, comme les Jésuites, opéraient presque toujours sur des manuscrits, cause perpétuelle de la multiplicité des fautes, pendant que les *Ateliers Catholiques*, dont le propre est surtout de ressusciter la Tradition, n'opèrent le plus souvent que sur des imprimés.

Le R. P. De Buch, Jésuite Bollandiste de Bruxelles, nous écrivait, il y a quelque temps, n'avoir pu trouver en dix-huit mois d'étude, une seule faute dans notre *Patrologie latine*. M. Denzinger, professeur de Théologie à l'Université de Wurzburg, et M. Reissmann, Vicaire Général de la même ville, nous mandaient, à la date du 19 juillet, n'avoir pu également reprendre une seule faute, soit dans le latin soit dans le grec de notre double *Patrologie*. Enfin, le savant P. Pitra, Bénédictin de Solesmes, et M. Bonetty, directeur des *Annales de philosophie chrétienne*, mis au défi de nous convaincre d'une seule erreur typographique, ont été forcés d'avouer que nous n'avions pas trop présumé de notre parfaite correction. Dans le Clergé se trouvent de bons latinistes et de bons hellénistes, et, ce qui est plus rare, des hommes très-positifs et très-pratiques, eh bien! nous leur promettons une prime de 25 centimes par chaque faute qu'ils découvriront dans n'importe lequel de nos volumes, surtout dans les grecs.

Malgré ce qui précède, l'Editeur des *Cours complets*, sentant de plus en plus l'importance et même la nécessité d'une correction parfaite pour qu'un ouvrage soit véritablement utile et estimable, se livre depuis plus d'un an, et est résolu de se livrer jusqu'à la fin à une opération longue, pénible et coûteuse, savoir, la révision entière et universelle de ses innombrables clichés. Ainsi chacun de ses volumes, au fur et à mesure qu'il les remet sous presse, est corrigé mot pour mot d'un bout à l'autre. Quarante hommes y sont ou y seront occupés pendant 10 ans, et une somme qui ne saurait être moindre d'un demi-million de francs est consacrée à cet important contrôle. De cette manière, les Publications des *Ateliers Catholiques*, qui déjà se distinguaient entre toutes par la supériorité de leur correction, n'auront de rivales, sous ce rapport, dans aucun temps ni dans aucun pays; car quel est l'éditeur qui pourrait et voudrait se livrer APRES COUP à des travaux si gigantesques et d'un prix si exorbitant? Il faut certes être bien pénétré d'une vocation divine à cet effet, pour ne reculer ni devant la peine ni devant la dépense, surtout lorsque l'Europe savante proclame que jamais volumes n'ont été édités avec tant d'exactitude que ceux de la *Bibliothèque universelle de Leipzig*. Le présent volume est du nombre de ceux révisés, et tous ceux qui le seront à l'avenir porteront cette note. En conséquence, pour juger les productions des *Ateliers Catholiques* sous le rapport de la correction, il ne faudra rendre que ceux qui porteront en tête l'avis ici tracé. Nous ne reconnaissons que cette édition et celles qui suivront sur nos planches de métal ainsi corrigées. On croyait autrefois que la stéréotypie immobilisait les fautes, attendu qu'un cliché de métal n'est point élastique; pas du tout, il introduit la perfection, car on a trouvé le moyen de le corriger jusqu'à extinction de fautes. L'Hébreu a été revu par M. Drach, le Grec par des Grecs, le Latin et le Français par les premiers correcteurs de la capitale en ces langues.

Nous avons la consolation de pouvoir finir cet avis par les réflexions suivantes : Enfin, notre exemple a fini par ébranler les grandes publications en Italie, en Allemagne, en Belgique et en France, par les *Canons grecs de Rome*, le *Gerdil* de Naples, le *Saint Thomas de Parme*, l'*Encyclopédie religieuse* de Munich, le recueil des *déclarations des rites* de Bruxelles, les *Bollandistes*, le *Suarez* et le *Spicilège* de Paris. Jusqu'ici, on n'avait su réimprimer que des ouvrages de courte haleine. Les in-4°, où s'engloutissent les in-folio, faisaient peur, et on n'osait y toucher, par crainte de se noyer dans ces abîmes sans fond et sans rives; mais on a fini par se risquer à nous imiter. Bien plus, sous notre impulsion, d'autres Editeurs se préparent au *Bullaire universel*, aux *Décisions* de toutes les Congrégations, à une *Biographie* et à une *Histoire générale*, etc., etc. Malheureusement, la plupart des éditions déjà faites ou qui se font, sont sans autorité, parce qu'elles sont sans exactitude; la correction semble en avoir été faite par des aveugles, soit qu'on n'en ait pas senti la gravité, soit qu'on ait reculé devant les frais; mais patience! une reproduction correcte surgira bientôt, ne fût-ce qu'à la lumière des écoles qui se sont faites ou qui se feront encore.

SÆCULUM V. ANNUS 407.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ,

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S.P.N. JOANNIS CHRYSOSTOMI,

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT

VEL QUÆ EJUS NOMINE CIRCUMFERUNTUR,

AD MSS. CODICES GALLICOS, VATICANOS, ANGLICOS GERMANICOSQUE; NECNON AD BAVILIANAM ET FRONTONIANAM
EDITIONES CASTIGATA, INNUMERIS AUCTA; NOVA INTERPRETATIONE UBI OPUS ERAT, PRÆFATIONIBUS, MONITIS,
NOTIS, VARIIS LECTIONIBUS ILLUSTRATA; NOVA SANCTI DOCTORIS VITA, APPENDICIBUS, ONOMASTICO ET COPIO-
SISSIMIS INDICIBUS LOCUPLETATA;

OPERA ET STUDIO D. BERN. DE MONTFAUCON, MONACHI BENEDICTINI E CONGR. S. MAURI.

EDITIO NOVISSIMA, IIS OMNIBUS ILLUSTRATA QUÆ RECENTIUS TUM ROMÆ, TUM OXONII,
TUM ALIBI, A DIVERSIS IN LUCEM PRIMUM EDITA SUNT,
VEL JAM EDITA, AD MANUSCRIPTORUM DILIGENTIOREM CRISIM REVOCATA SUNT,

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS SEXTUS.

VENIUNT 18 VOLUMINA 160 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'ANBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISIENSIA.

1862

ELENCHUS

OPERUM QUÆ IN HOC TOMO LVI CONTINEANTUR.

Interpretatio in Isaiam prophetam, capita VIII.	col. 11
Homiliæ VI in Oziam seu de Seraphinis.	93
Homilia in locum illum Isaïæ : <i>Ego Dominus Deus feci lumen</i> , etc.	141
Homilia in locum illum Jeremiæ : <i>Domine, non est in homine via ejus</i> , etc.	153
Homiliæ II de prophetiarum obscuritate.	163
Interpretatio in Danielelem, capita XIII.	193
Homilia in illud Joannis : <i>Filius ex se nihil facit</i> , etc.	247
Homilia de Melchisedeco.	257
Homilia contra ludos et theatra	263
Homilia in illud : <i>Hoc autem scitote</i> , etc.	271
Homilia de perfecta caritate.	279
Homilia de continentia.	291
Sermones II de consolatione mortis.	293
Synopsis Scripturæ sacræ.	313
Homilia in natalem Christi diem.	385
Homilia de Legislatore.	397
Homilia in illud Matthæi, <i>In qua potestate hæc facis</i> , etc.	411
Homiliæ VI in mundi creationem.	429
Homilia de serpente.	499
Epistola ad Theodorum Mopsuestenum.	517
Spuria.	517

MONITUM.

Forsitan miraberis, Lector benevole, quod, dum in omnibus tam præcedentibus tum subsequituris S. Joannem Chrysostomum SS. Patribus versio Latina ad textum Græcum columna ad columnam accedit, in hacce nostra ejusdem S. Doctoris editione, pagina Latina juxta Græcam paginam tantum ponatur. Hæc causa fuit et quidem unica, quod priusquam nobis in animo fuisset integram SS. Patrum Ecclesiæ Græcæ traditionem contexere, jam quindecim abhinc annis seorsim edideramus Latine tantum S. J. Chrysostomi opera, litterisque mandaveramus immobilibus, Res cum ita se haberent, et nec in manu esset litteras immobiles movere, neque in animo hujusce editionis præter Latinæ novem delere volumina quæ jam integre typis immobilibus mandata erant, et pluris quam sexaginta millibus constiterant francis, hunc feliciter invenimus modum, non tamén sine operæ et impensæ, hæc aptandi huic editioni novæ, quæ sic lingua tum Græca tum Latina dilata et addita.

Præfatio

IN TOMUM SEXTUM.

Ad sextum jam Tomum pervenimus, ubi multa nova et insignia comparent, de quibus omnibus jam abunde præfati sumus in Monitis ante initium singulorum de more præmissis. Ibi vero omnia quæ in disceptationem quæstionemque vocari poterant expendimus. Etsi autem universa, quæ menti succurrebant, quæque lectori facem præferre posse videbantur, protulerimus, secundis tamen curis, uti solet, quædam accessere notitiæ, quas hic efferre non gravabimur, postquam de imperfecto in Isaiam Commentario, qui primus occurrit, nec prævio Monito gaudet, quædam et quidem necessaria præmisimus.

§ I. De Commentario imperfecto in Isaiam prophetam.

Hic Commentarius non modo inter *authentica*, sed etiam inter præstantissima computandus, si stylum spectes, si orandi genus, si ethica præcepta et morum institutionem. Quæritur primo num hæc umquam concionando dixerit Chrysostomus, an vero sibi tantum scripserit atque in scriniis servavit. Hinc Antiochiæne an Constantinopoli hanc interpretationem concinnaverit: demum an hunc Commentarium imperfectum, qui usque ad medium tantum capituli octavi producit, vel perfecit Chrysostomus, vel perficere in animo habuerit.

Primam quæstionem, num videlicet hæc præsentem populo concionando protulerit, solvere non ita facile est. Certe non paucis in locis populum alloqui videtur, id quod animadvertere est per totum secundum caput, et in tertio quoque capite, ubi illa explanans Chrysostomus, quæ Isaias contra mulierum sui temporis luxum et ornatus varios protulerat, ea ipsa in sui ævi Christianas mulieres, pari morbo laborantes, transfert S. antistes. *In his porro, inquit cap. 3, n. 10, col. 53, non sine causa sum immoratus; sed quia noxius ille morbus in hominum ædes ingressus est ob mulierum mollitiem, amor videlicet ornamentorum, qui pecuniarum impensas auxit, in sumptus intempestivos homines conjiciens, ac belli, dissensionis et quotidianæ litis causa est, pauperumque ventres atterit. Cum enim totas facultates, aut sæpe ultra facultates, mulier in contumeliam corporis sui virum cogat impendere; nam certe contumelia corporis est aurum circumpositum: necesse prorsus est manum retrahere ab eleemosyna eroganda: multaque alia hinc orta peccata videre est.* Ante hæc etiam cap. 2, n. 6, col. 35, de illis agens qui auguria auspiciaque captabant, hæc ad populum proferre videtur: *Multi namque jam sunt qui hoc morbo laborant, qui vitam suam labefactant, qui augurum insanitiæ se dedunt, Deumque offendunt, et superfluos dolores sibi lucrantur, atque in laboribus pro virtute suscipiendis dissolvuntur, etc.* Alia bene multa occurrunt in hoc Commentario, quæ concionantem Chrysostomum exhibere videntur. Vix tamen putaverim hæc, ut hodie jacent, in cætu populi dicta umquam fuisse; nullum enim in toto Commentario procæmium comparet, qualia solet adhibere Chrysostomus, orationis faciendæ et ornandæ auctor locupletissimus; nullus epilogus, nulla in fine moralis exhortatio, Christi vel Trinitatis laude terminata: qui mos tamen perpetuus est Chrysostomi in concionibus. Imo vero etsi multa sint quæ concionanti et cætum alloquenti competere videantur, etsi multa afferantur ex Scriptura, quæ ad persuadendum maxime valeant, hic tamen non habentur tales apostrophæ, quales conspiciamus in Expositionibus in Psalmos. Quamobrem difficile crediderim hæc in cætu populi vel dicta vel lecta fuisse.

Aliud item quærendum incumbit, nempe Antiochiæne an Constantinopoli hunc Commentarium Chrysostomus ediderit, qua de re audiendus Tillemontius, p. 90. « Hoc opus, » inquit ille, « Chrysostomi esse nemo non existimat, atque elegantiae specimina præ se fert non vulgaria. De imperio autem Romano quædam hic habentur, col. 33 et 34, ejus statui tempore Chrysostomi congruentia; maxime vero si spectes ea quæ annum 377 præcesserunt. Illud vero operis vel in solitudine, vel cum diacono esset, fortasse emisit. Nam ex quo tempore presbyter fuit, non videtur sat otii et spatii habuisse, ut tanto edendo operi manum admove-
ret. » Hanc Tillemontii conjecturam libenter admiserim: certe commode potest susceptum hujusce Commentarii opus in illa tempora rejici, cum nondum cæpto concionandi officio, operam poneret in exercitatione dicendi. Hic frequentia contra Judæos argumenta, unde Christianis contra Judæos tum frequentes fuisse velitationes arguitur: ex iis præcipue, quæ dicuntur cap. 1, col. 23, et per totum caput secundum. Hæc porro contra Judæos pugne Antiochiæ frequentes erant, ut videas non modo in Homiliis octo contra Judæos T. I, sed etiam passim in aliis Antiochiæ habitis; id quod non perinde advertitur in Constantinopolitanis homiliis. Alioquin autem tot implicatus negotiis Chrysostomus, cum episcopus Constantinopolitanus esset, tanta incumbente rerum præcipuarum sollicitudine, non sat otii habuisse videtur, ut tantum Commentarium aggrederetur. Non deerunt fortasse qui dicant ipsum cum

exsilii otio frueretur hanc suscepisse operam : sed hæc omnia incerta sunt, nec nisi augurando proferri possunt.

Cur autem imperfectum opus remanserit, quis vel conjectura assequi possit ? Quæ supersunt autem ad medium tantum capitis octavi pertingunt. Ubi animadvertas velim, illam in capita divisionem, quæ in hisce Commentariis observatur, a quodam nupero, secundum divisionem hodiernæ Vulgatæ nostræ invecam fuisse. Priscis enim temporibus, apud Græcos maxime, aliæ diversæque obtinebant in capita divisiones. Commentarium vero numquam a Chrysostomo perfectum absolutumque fuisse arbitror : sed cum animo perficiendi cœpisset, ingruentibus negotiis alio fortasse abductus fuerit.

Interpretationem porro Latinam Godefridi Tilmanni, utpote *paraphrastice* adornatam, ac verbis inutilibus redundantem, rejecimus, novamque paravimus. Certe is cum ratione pugnare videtur, qui Chrysostomum, quo nullus in dicendo locupletior, ita de Græcis in Latinum convertit, ut nova adhuc in interpretatione verborum redundantia compareat.

Ad Homilias in Oziam et de Seraphinis nihil novi proferendum habemus, sed satis sunt ea quæ diximus in Monito, col. 93-98. Nec quidpiam suppetit circa duas sequentes homilias addendum iis, quæ in Monitis singularum ibidem narravimus : idipsumque dicimus de duabus Homiliis de Prophetiarum obscuritate.

Commentarium in Danielem non sine aliquo scrupulo inter germana Joannis nostri opera locavimus. Dictio certe Chrysostomi est ; genus interpretandi a Chrysostomi more non discedit : sed tam compendiosam narrationem in sancti doctoris operibus vix reperiās ; non solet quippe ille ita jejune et exiliter disserere. Quamobrem dicamus oportet cum Cotelerio et Tillemontio, opus a Chrysostomo tentatum, non absolutum fuisse. Neque tamen talem esse hanc nostram opinionem puto, ut adimere omnem adversam suspicionem possit.

In duas vero sequentes homilias, quas non ita pridem ex Manuscriptis eruerat v. cl. Benzeli-
zelius, quantum satis erat, diximus in Monitis. Hoc unum addere libet, nos priorem, quæ inter præstantissimas numeranda, edidisse ad fidem Ottobonianum Codicis, unde ego exscripsi Romæ, qui Codex longe accuratior est Anglicano, quo usus est Benzeli-
zelius.

Quod spectat autem Homiliam contra Circenses ludos et theatra, qua pulchrior altera non est in Chrysostomi scriptis, quamque nunc primum a nobis erutam publicavimus, quid sentiremus, quid de anno, imo de die qua habita fuerit statuendum putaremus, abunde diximus in Monito ad eandem. Verum quia *secundæ curæ potiores sunt*, novam eamque gravissimam difficultatem circa tempus et diem habitæ concionis ex ipsis Chrysostomi verbis oriri deprehendimus, qua de re jam nobis agendum incumbit.

§ II. *Disquisitio circa tempus et diem quo habita fuit egregia illa Concio contra ludos Circenses et theatra, quam nuper erutam edidimus, col. 263 et sqq.*

'Ut intelligatur, qua in re difficultas versetur, retractanda sunt ea quæ in Monito diximus, repetenda illa quæ circa tempus et diem habitæ concionis dicuntur initio homiliæ. Jam annum unum emensus erat Chrysostomus in episcopatu Constantinopolitano, *etenim annus tandem est elapsus ex quo in vestram civitatem advectus sum* : cum ordinatus ergo fuisset anno 398, atque ut ait Socrates, 26 Februarii, jam secundum episcopatus annum agebat. Illo igitur anno feria quarta hebdomadæ cujusdam irrumpente pluvia ingenti atque omnia secum trahente, et ab ore, ut ita dicam, agricolarum mensam rapiente, comatas spicas dejiciente, cæteraque omnia per humidæ materiæ copiam devastante, litanie et supplicationes fuere, etc. Diximus autem post Chrysostomum hæc feria quarta accidisse : ait enim, uno tantum interposito post tantam alluviem die, ludos Circenses in Parasceve editos fuisse. In Parasceve igitur, quidam ex grege Christianorum relicta ecclesiæ concione, ad spectaculum concertantium equorum transfugerunt, atque ita debacchati sunt, ut totam urbem vocibus clamoribusque repleverint.... Ne ipsam quidem diem reveriti, in qua symbola salutis generis nostri consummata sunt. Verum in Parasceve (a), cum Dominus tuus pro orbe crucifigebatur, et sacrificium tale offerebatur, paradisus aperiebatur, et latro in antiquam reducebatur patriam, maledictio dissolvebatur, peccatum delebatur, diuturnum tollebatur bellum, Deusque reconciliabatur cum hominibus, atque omnia mutabantur : in illa die in qua jejuna-
re oportebat, confiteri, et gratias precando referre ei qui tot bona orbi contulit : tunc tu relicta ecclesia et sacrificio spirituali, fratrumque cœtu, atque jejunii gravitate, captivus a diabolo ad illud spectaculum abductus es.

Hæc ita pathetice effert Chrysostomus, ut putaverim Parasceven illam, quam tantopere celebrat ille, esse feriam sextam hebdomadæ sanctæ, ac proinde illa omnia, quæ pluribus recenset S. antistes, in hebdomade sancta accidisse : fateorque me hanc sententiam amplexum fuisse. Verum contra illam gravissimæ insurgunt difficultates, quarum alteram primo perceptam exposui in Monito, estque hujusmodi : In concione ait Chrysostomus, *ante tres dies imber ingens*. Imber autem ille decidit feria quarta hebdomadis, quinta feria nihil memoratur accidisse, in Parasceve ludi equestres multos ex catholicis abduxerunt ; Sabbato iidem ipsi Christiani theatrorum spectacula adierunt. Hinc vero sequi videtur hanc homiliam ipsa die Dominica habitam fuisse, inter quam diem et feriam quartam præcedentem retro numerando tres intercede-

(a) Hæc intelligenda esse de die Veneris ante Pascha ex eo probatur, quod in illa ipsa die evenierint quæ hic memorat, et quod jejunium magnum seu quadragesimale in medio proferatur.

Præfatio

IN TOMUM SEXTUM.

Ad sextum jam Tomum pervenimus, ubi multa nova et insignia comparent, de quibus omnibus jam abunde præfati sumus in Monitis ante initium singulorum de more præmissis. Ibi vero omnia quæ in disceptationem quæstionemque vocari poterant expendimus. Etsi autem universa, quæ menti succurrebant, quæque lectori facem præferre posse videbantur, protulerimus, secundis tamen curis, uti solet, quædam accessere notitiæ, quas hic efferre non gravabimur, postquam de imperfecto in Isaiam Commentario, qui primus occurrit, nec prævio Monito gaudet, quædam et quidem necessaria præmisimus.

§ I. De Commentario imperfecto in Isaiam prophetam.

Hic Commentarius non modo inter *authenticæ*, sed etiam inter præstantissima computandus, si stylum spectes, si orandi genus, si ethica præcepta et morum institutionem. Quæritur primo num hæc umquam concionando dixerit Chrysostomus, an vero sibi tantum scripserit atque in scriniis servarit. Hinc Antiochiæne an Constantinopoli hanc interpretationem concinnaverit: demum an hunc Commentarium imperfectum, qui usque ad medium tantum capituli octavi producit, vel perfecit Chrysostomus, vel perficere in animo habuerit.

Primam quæstionem, num videlicet hæc præsentem populo concionando protulerit, solvere non ita facile est. Certe non paucis in locis populum alloqui videtur, id quod animadvertere est per totum secundum caput, et in tertio quoque capite, ubi illa explanans Chrysostomus, quæ Isaias contra mulierum sui temporis luxum et ornatus varios protulerat, ea ipsa in sui ævi Christianas mulieres, pari morbo laborantes, transfert S. antistes. *In his porro*, inquit cap. 3, n. 10, col. 53, *non sine causa sum immoratus; sed quia noxius ille morbus in hominum aedes ingressus est ob mulierum mollitiem, amor videlicet ornamentorum, qui pecuniarum impensas auxit, in sumptus intempestivos homines conjiciens, ac belli, dissensionis et quotidianæ litis causa est, pauperumque ventres atterit. Cum enim totas facultates, aut sæpe ultra facultates, mulier in contumeliam corporis sui virum cogat impendere; nam certe contumelia corporis est aurum circumpositum: necesse prorsus est manum retrahere ab eleemosyna eroganda: multaque alia hinc orta peccata videre est.* Ante hæc etiam cap. 2, n. 6, col. 35, de illis agens qui auguria auspiciaque captabant, hæc ad populum proferre videtur: *Multi namque jam sunt qui hoc morbo laborant, qui vitam suam labefactant, qui augurum insaniam se dedunt, Deumque offendunt, et superfluos dolores sibi lucrantur, atque in laboribus pro virtute suscipiendis dissolvuntur*, etc. Alia bene multa occurrunt in hoc Commentario, quæ concionantem Chrysostomum exhibere videntur. Vix tamen putaverim hæc, ut hodie jacent, in cætu populi dicta umquam fuisse; nullum enim in toto Commentario proœmium comparet, qualia solet adhibere Chrysostomus, orationis faciendæ et ornandæ auctor locupletissimus; nullus epilodus, nulla in fine moralis exhortatio, Christi vel Trinitatis laude terminata: qui mos tamen perpetuus est Chrysostomi in concionibus. Imo vero etsi multa sint quæ concionanti et cætum alloquenti competere videantur, etsi multa afferantur ex Scriptura, quæ ad persuadendum maxime valeant, hic tamen non habentur tales apostrophæ, quales conspiciamus in Expositionibus in Psalmos. Quamobrem difficile crediderim hæc in cætu populi vel dicta vel lecta fuisse.

Aliud item quærendum incumbit, nempe Antiochiæne an Constantinopoli hunc Commentarium Chrysostomus ediderit, qua de re audiendus Tillemontius, p. 90. « Hoc opus, » inquit ille, « Chrysostomi esse nemo non existimat, atque elegantiam specimina præ se fert non vulgaria. De imperio autem Romano quædam hic habentur, col. 33 et 34, ejus statui tempore Chrysostomi congruentia; maxime vero si spectes ea quæ annum 377 præcesserunt. Illud vero operis vel in solitudine, vel cum diacono esset, fortasse emisit. Nam ex quo tempore presbyter fuit, non videtur sat otii et spatii habuisse, ut tanto edendo operi manum admo-veret. » Hanc Tillemontii conjecturam libenter admiserim: certe commode potest susceptum hujusce Commentarii opus in illa tempora rejici, cum nondum cæpto concionandi officio, operam poneret in exercitatione dicendi. Hic frequentia contra Judæos argumenta, unde Christianis contra Judæos tum frequentes fuisse velitationes arguitur: ex iis præcipue, quæ dicuntur cap. 1, col. 23, et per totum caput secundum. Hæc porro contra Judæos pugna Antiochiæ frequentes erant, ut videas non modo in Homiliis octo contra Judæos T. I, sed etiam passim in aliis Antiochiæ habitis; id quod non perinde advertitur in Constantinopolitanis homiliis. Alioquin autem tot implicatus negotiis Chrysostomus, cum episcopus Constantinopolitanus esset, tanta incumbente rerum præcipuarum sollicitudine, non sat otii habuisse videtur, ut tantum Commentarium aggrediretur. Non deerunt fortasse qui dicant ipsum cum

exsilii otio frueretur hanc suscepisse operam : sed hæc omnia incerta sunt, nec nisi aug-
rando proferri possunt.

Cur autem imperfectum opus remanserit, quis vel conjectura assequi possit ? Quæ super-
sunt autem ad medium tantum capitis octavi pertingunt. Ubi animadvertas velim, illam in capita
divisionem, quæ in hisce Commentariis observatur, a quodam nupero, secundum divisionem
hodiernæ Vulgatæ nostræ inventam fuisse. Priscis enim temporibus, apud Græcos maxime,
aliæ diversæque obtinebant in capita divisiones. Commentarium vero numquam a Chryso-
stomo perfectum absolutumque fuisse arbitror : sed cum animo perficiendi cœpisset, in-
gruentibus negotiis alio fortasse abductus fuerit.

Interpretationem porro Latinam Godefridi Tilmanni, utpote *paraphrastice* adornatam,
ac verbis inutilibus redundantem, rejecimus, novamque paravimus. Certe is cum ratione
pugnare videtur, qui Chrysostomum, quo nullus in dicendo locupletior, ita de Græcis in La-
tinum convertit, ut nova adhuc in interpretatione verborum redundantia compareat.

Ad Homilias in Oziam et de Seraphinis nihil novi proferendum habemus, sed satis sunt ea
quæ diximus in Monito, col. 93-98. Nec quidpiam suppetit circa duas sequentes homilias ad-
dendum iis, quæ in Monitis singularum ibidem narravimus : idipsumque dicimus de duabus
Homiliis de Prophetiarum obscuritate.

Commentarium in Danielem non sine aliquo scrupulo inter germana Joannis nostri opera
locavimus. Dictio certe Chrysostomi est ; genus interpretandi a Chrysostomi more non dis-
cedit : sed tam compendiosam narrationem in sancti doctoris operibus vix reperias ; non
solet quippe ille ita jejune et exiliter disserere. Quamobrem dicamus oportet cum Cotelierio
et Tillemontio, opus a Chrysostomo tentatum, non absolutum fuisse. Neque tamen talem
esse hanc nostram opinionem puto, ut adimere omnem adversam suspicionem possit.

In duas vero sequentes homilias, quas non ita pridem ex Manuscriptis eruerat v. cl. Ben-
zelius, quantum satis erat, diximus in Monitis. Hoc unum addere libet, nos priorem, quæ in-
ter præstantissimas numeranda, edidisse ad fidem Ottoboniani Codicis, unde ego exscripsi
Romæ, qui Codex longe accuratior est Anglicano, quo usus est Benzeli-
us.

Quod spectat autem Homiliam contra Circenses ludos et theatra, qua pulchrior altera non
est in Chrysostomi scriptis, quamque nunc primum a nobis erutam publicavimus, quid sen-
tiremus, quid de anno, imo de die qua habita fuerit statuendum putaremus, abunde diximus
in Monito ad eandem. Verum quia *secundæ curæ potiores sunt*, novam eamque gravissi-
mam difficultatem circa tempus et diem habitæ concionis ex ipsis Chrysostomi verbis oriri
deprehendimus, qua de re jam nobis agendum incumbit.

§ II. *Disquisitio circa tempus et diem quo habita fuit egregia illa Concio contra ludos Circen- ses et theatra, quam nuper erutam edidimus, col. 263 et sqq.*

Ut intelligatur, qua in re difficultas versetur, retractanda sunt ea quæ in Monito diximus,
repetenda illa quæ circa tempus et diem habitæ concionis dicuntur initio homiliæ. Jam an-
num unum emensus erat Chrysostomus in episcopatu Constantinopolitano, etenim *annus
tandem est elapsus ex quo in vestram civitatem advectus sum* : cum ordinatus ergo fuisset anno
398, atque ut ait Socrates, 26 Februarii, jam secundum episcopatus annum agebat. Illo igitur
anno feria quarta hebdomadæ cujusdam irrumpente pluvia ingenti atque omnia secum
trahente, et ab ore, ut ita dicam, agricolarum mensam rapiente, comatas spicas dejiciente,
cæteraque omnia per humidæ materiæ copiam devastante, litanie et supplicationes fuisse, etc.
Diximus autem post Chrysostomum hæc feria quarta accidisse : ait enim, uno tantum inter-
posito post tantam alluviem die, ludos Circenses in Parasceve editos fuisse. In Parasceve
igitur, quidam ex grege Christianorum relicta ecclesiæ concione, ad spectaculum concer-
tantium equorum transfugerunt, atque ita debacchati sunt, ut totam urbem vocibus clamori-
busque repleverint.... Ne ipsam quidem diem reveriti, in qua symbola salutis generis nostri
consummata sunt. Verum in Parasceve (a), cum Dominus tuus pro orbe crucifigebatur, et sacri-
ficium tale offerebatur, paradisi aperiebatur, et latro in antiquam reducebatur patriam, male-
dictio dissolvebatur, peccatum delebatur, diuturnum tollebatur bellum, Deusque reconciliabatur
cum hominibus, atque omnia mutabantur : in illa die in qua jejuna-
re oportebat, confiteri, et gratias precando referre ei qui tot bona orbi contulit : tunc tu relicta ecclesia et sacrificio
spirituali, fratrumque cœtu, atque jejunii gravitate, captivus a diabolo ad illud spectaculum
abductus es.

Hæc ita pathetice effert Chrysostomus, ut putaverim Parasceven illam, quam tantopere cele-
brat ille, esse feriam sextam hebdomadæ sanctæ, ac proinde illa omnia, quæ pluribus recenset
S. antistes, in hebdomade sancta accidisse : fateorque me hanc sententiam amplexum fuisse.
Verum contra illam gravissimæ insurgunt difficultates, quarum alteram primo perceptam expo-
sui in Monito, estque hujusmodi : In concione ait Chrysostomus, *ante tres dies imber ingens*. Im-
ber autem ille decidit feria quarta hebdomadis, quinta feria nihil memoratur accidisse, in Pa-
rasceve ludi equestres multos ex catholicis abduxerunt ; Sabbato iidem ipsi Christiani thea-
trorum spectacula adierant. Hinc vero sequi videtur hanc homiliam ipsa die Dominica habitam
fuisse, inter quam diem et feriam quartam præcedentem retro numerando tres intercede-

(a) Hæc intelligenda esse de die Veneris ante Pascha ex eo probatur, quod in illa ipsa die evenierint quæ hic memorat,
et quod jejunium magnum seu quadragesimale in medio proferatur.

bant dies pleni et integri, Sabbatum, Parasceve et feria quinta. Sed si homilia in die sancto Paschæ habita fuerit, cur ne verbum quidem in concione tota de resurrectione Domini habetur? Nam etsi dici fortasse possit Chrysostomum illo die, ut indignationem suam in eos, qui theatra diebus sanctis adierant, exoneraret, concionem habuisse, nihilque aliud cogitasse: an potuit in die sancto Paschæ nihil omnino de tanta celebritate ne carptim quidem loqui? Si vero in sequentem diem homiliam mittamus, alia exsurget difficultas; non enim tres tantum dies, sed quatuor pleni et integri intercedent; ac licet dici possit Chrysostomum tres dixisse dies non supputando, sed tempus circiter assignando, certe vix in animum inducere possis, Chrysostomum contra eos qui in Parasceve ad ludos Circenses accurrerant, et Sabbato theatra obscœnis spectaculis plena adierant, nihil dixisse de Paschatis die Sabbatum illud insequente, si vere fuisset illa hebdomas sancta.

Altera neque minor ex verbis ipsis Chrysostomi oritur difficultas. Imber ille ingens, inquit, omnia trahebat, comatas spicas dejiciebat, *στάχους κομίδας κατακλίνων*, id est secundum litteram, spicas comatas ut se inclinarent cogebat, quibus verbis tempestatem messi proximam indicat (a). Quomodo autem id intelligi queat de campis quales sunt ineunte Aprili, herba viridi nempe, non comatis spicis, repleti: siquidem hoc anno, si fidendum Tabulis Paschalibus, Pascha incidit in sextam Aprilis diem? Ut ut vero est, comatæ spicæ non possunt vel ineunte vel medio Aprili in agris erigi.

Quid vero si dicamus hæc ad hebdomadam sanctam non referri, sed ad aliam hebdomadam mense circiter Junio, quando spicæ comantes in agris observantur circa Constantinopolin? Hoc pacto certe difficultates omnes solverentur: videndum ergo an Parasceve illa, in qua symbola salutis generis nostri, in qua Dominus pro orbe crucifigebatur, etc., possit de qualibet feria sexta seu Parasceve intelligi. Apud Græcos utique Parasceve pro feria sexta accipitur: Parasceven enim diem Veneris esse ait Clemens Alexandrinus Strom. VII, p. 744, et Chronicon Anonymi manuscriptum a Carolo Cangio in Glossario Græco allatum hæc de Constantino magno habet, *Constantinus multas leges pro Christianis tulit, jussitque Parasceven et Dominicam honorari, illam propter crucem Domini, hanc propter resurrectionem*.

Hic certe videtur Chrysostomus de alia Parasceve loqui, quam de illa quæ in hebdomada sancta celebrabatur; alioquin enim annon de Sabbato sequenti loquens, quo pars Christiani populi ad theatra se contulit, objurgaturus illos erat quod in vigilia ipsa sanctissimi Paschatis ad profana et lascivæ plena illa spectacula se contulissent?

De cæteris quæ sequuntur opusculis, quæque in Editionibus Chrysostomi Græco-Latinis non exstabant, satis diximus in Monitis ad singula. Quæ Monita prudens lector legere ne omittat; sunt enim ea mente concinnata, ut majorem ex homiliarum lectione fructum percipiat.

§ III. De Synopsi Scripturæ sacræ, et cur Chrysostomus in recensione librorum Novi Testamenti Pauli Epistolas ante Evangelia ponat.

Synopsin Scripturæ sacræ ex Manuscripto quodam Coisliniano desumpsimus; Codex autem ille mutilus in multis locis erat: nam præterquam quod in Veteri Testamento plurima desiderabantur, tota Novi Testamenti Synopsis deerat, quam tamen ab se concinnatam ipse auctor in præmio testificatur. Quapropter nihil non egimus, ut si qua in aliis bibliothecis laterent, quorum accessione sartum tectum opus dare possemus, ea nobis amicorum ope mitterentur exscripta. Ubi vero comperi alium ejusdem Synopseos Codicem exstare Lugduni Batavorum in bibliotheca, quæ olim Isaaci Vossii fuerat, virum doctissimum Abrahamum Gronovium rogavi ut mihi eorum quæ in Manuscripto nostro deerant copiam faceret, annotatis diligentissime iis quæ Manuscriptus noster contineret. Ille autem vir eruditus et humanissimus, ea omnia quæ in nostro Codice desiderabantur, diligenter exscripsit, ut transmitteret mihi; cum autem is cui apographum suum dederat mihi transmittendum, summa usus negligentia, illud amisisset, et pessum dedisset, eandem iterum vir ille, non sat a me laudandus, curam, eumdem laborem suscepit, perfecit atque misit, cui ego immortales habeo gratias. Synopsin igitur ex hisce duobus Codicibus exceptam edidi: ipsique Diatribam præmisi, in qua pluribus probavi Chrysostomi notas et indicia multa in illa haberi quæ ejus genuinum esse opus suaderent: neque tamen calculum omnino ea de re tuli, sed ut par erat, me eruditorum ea de re sententiam expectare professus sum, ut non meo tantum, sed litteratorum per orbem judicio opus Chrysostomo assereretur.

Argumenta porro ad eam rem bene multa protuli; sed aliud superest non omittendum, ac vel ea de causa proferendum quod aliquid singularitatis præ se ferat. In fine Proëmii ad Synopsin librorum Novi Testamenti enumerationem sic orditur Chrysostomus: *Sunt autem Novi Testamenti libri Epistolæ quatuordecim Pauli, quatuor Evangelia, duo discipulorum Christi Joannis et Matthæi, duo autem Lucæ et Marci, quorum alius Petri, alius Pauli discipulus fuit*. Et sic catalogum ad finem usque prosequitur. Itaque librorum Novi Testamenti recensionem parans, ab Epistolis Pauli orditur, et post Epistolas illas Evangelia numerat, contra quam in aliis omnibus etiam antiquissimis Scripturæ sacræ catalogis observabatur: siquidem hic ordo ubique comparet, ut primum quatuor Evangelia, hinc Actus apostolorum, postea Epistolæ Pauli, demum Epistolæ, quas catholicas appellabant, numerentur. Licet enim Scripturæ omnes paris sint auctoritatis, paremque fidem exigant, utpote quæ Spi-

(a) Quis vero Chrysostomi dictionem translata[m] proprio sensu accipiat? Nam in hujus orationibus mense Aprili jam latere licet spicas comatas, quas apud agricolas Junio demum reperias.

exsilii otio frueretur hanc suscepisse operam : sed hæc omnia incerta sunt, nec nisi augurando proferri possunt.

Cur autem imperfectum opus remanserit, quis vel conjectura assequi possit ? Quæ sunt autem ad medium tantum capitis octavi pertingunt. Ubi animadvertas velim, illam in capita divisionem, quæ in hisce Commentariis observatur, a quodam nupero, secundum divisionem hodiernæ Vulgatæ nostræ invectam fuisse. Priscis enim temporibus, apud Græcos maxime, aliæ diversæque obtinebant in capita divisiones. Commentarium vero numquam a Chrysostomo perfectum absolutumque fuisse arbitror : sed cum animo perficiendi cœpisset, ingruentibus negotiis alio fortasse abductus fuerit.

Interpretationem porro Latinam Godefridi Tilmanni, utpote *paraphrastice* adornatam, ac verbis inutilibus redundantem, rejecimus, novamque paravimus. Certe is cum ratione pugnare videtur, qui Chrysostomum, quo nullus in dicendo locupletior, ita de Græcis in Latinum convertit, ut nova adhuc in interpretatione verborum redundantia compareat.

Ad Homilias in Oziam et de Seraphinis nihil novi proferendum habemus, sed satis sunt ea quæ diximus in Monito, col. 93-98. Nec quidpiam suppetit circa duas sequentes homilias addendum iis, quæ in Monitis singularum ibidem narravimus : idipsumque dicimus de duabus Homiliis de Prophetiarum obscuritate.

Commentarium in Daniele non sine aliquo scrupulo inter germana Joannis nostri opera locavimus. Dictio certe Chrysostomi est ; genus interpretandi a Chrysostomi more non discedit : sed tam compendiosam narrationem in sancti doctoris operibus vix reperiās ; non solet quippe ille ita jejune et exiliter disserere. Quamobrem dicamus oportet cum Cotelerio et Tillemontio, opus a Chrysostomo tentatum, non absolutum fuisse. Neque tamen talem esse hanc nostram opinionem puto, ut adimere omnem adversam suspicionem possit.

In duas vero sequentes homilias, quas non ita pridem ex Manuscriptis eruerat v. cl. Benzeli-
us, quantum satis erat, diximus in Monitis. Hoc unum addere libet, nos priorem, quæ inter præstantissimas numeranda, edidisse ad fidem Ottoboniani Codicis, unde ego exscripsi Romæ, qui Codex longe accuratior est Anglicano, quo usus est Benzeli-
us.

Quod spectat autem Homiliam contra Circenses ludos et theatra, qua pulchrior altera non est in Chrysostomi scriptis, quamque nunc primum a nobis erutam publicavimus, quid sentiremus, quid de anno, imo de die qua habita fuerit statuendum putaremus, abunde diximus in Monito ad eandem. Verum quia *secundæ curæ potiores sunt*, novam eamque gravissimam difficultatem circa tempus et diem habitæ concionis ex ipsis Chrysostomi verbis oririprehendimus, qua de re jam nobis agendum incumbit.

§ II. *Disquisitio circa tempus et diem quo habita fuit egregia illa Concio contra ludos Circenses et theatra, quam nuper erutam edidimus, col. 263 et sqq.*

Ut intelligatur, qua in re difficultas versetur, retractanda sunt ea quæ in Monito diximus, repetenda illa quæ circa tempus et diem habitæ concionis dicuntur initio homiliæ. Jam annum unum emensus erat Chrysostomus in episcopatu Constantinopolitano, etenim *annus tandem est elapsus ex quo in vestram civitatem advectus sum* : cum ordinatus ergo fuisset anno 398, atque ut ait Socrates, 26 Februarii, jam secundum episcopatus annum agebat. Illo igitur anno feria quarta hebdomadæ cujusdam irrupente pluvia ingenti atque omnia secum trahente, et ab ore, ut ita dicam, agricolarum mensam rapiente, comatas spicas dejiciente, cæteraque omnia per humidæ materiæ copiam devastante, litanîæ et supplicationes fuere, etc. Diximus autem post Chrysostomum hæc feria quarta accidisse : ait enim, uno tantum interposito post tantam alluviam die, ludos Circenses in Parasceve editos fuisse. In Parasceve igitur, quidam ex grege Christianorum relicta ecclesiæ concione, ad spectaculum concertantium equorum transfugerunt, atque ita debacchati sunt, ut totam urbem vocibus clamoribusque repleverint.... Ne ipsam quidem diem reveriti, in qua symbola salutis generis nostri consummata sunt. Verum in Parasceve (a), cum Dominus tuus pro orbe crucifigebatur, et sacrificium tale offerebatur, paradisus aperiebatur, et latro in antiquam reducebatur patriam, maledictio dissolvebatur, peccatum debebatur, diuturnum tollebatur bellum, Deusque reconciliabatur cum hominibus, atque omnia mutabantur : in illa die in qua jejulare oportebat, confiteri, et gratias precando referre ei qui tot bona orbi contulit : tunc tu relicta ecclesia et sacrificio spirituali, fratrumque cætu, atque jejunii gravitate, captivus a diabolo ad illud spectaculum abductus es.

Hæc ita pathetice effert Chrysostomus, ut putaverim Parasceven illam, quam tantopere celebrat ille, esse feriam sextam hebdomadæ sanctæ, ac proinde illa omnia, quæ pluribus recenset S. antistes, in hebdomade sancta accidisse : fateorque me hanc sententiam amplexum fuisse. Verum contra illam gravissimæ insurgunt difficultates, quarum alteram primo perceptam exposui in Monito, estque hujusmodi : In concione ait Chrysostomus, *ante tres dies imber ingens*. Imber autem ille decidit feria quarta hebdomadis, quinta feria nihil memoratur accidisse, in Parasceve ludi equestres multos ex catholicis abduxerunt ; Sabbato iidem ipsi Christiani theatrorum spectacula adierunt. Hinc vero sequi videtur hanc homiliam ipsa die Dominica habitam fuisse, inter quam diem et feriam quartam præcedentem retro numerando tres intercede-

(a) Hæc intelligenda esse de die Veneris ante Pascha ex eo probatur, quod in illa ipsa die evenerint quæ hic memorat, et quod jejunium magnum seu quadragesimale in medio proferatur.

bant dies pleni et integri, Sabbatum, Parasceve et feria quinta. Sed si homilia in die sancto Paschæ habita fuerit, cur ne verbum quidem in concione tota de resurrectione Domini habetur? Nam etsi dici fortasse possit Chrysostomum illo die, ut indignationem suam in eos, qui theatra diebus sanctis adierant, exoneraret, concionem habuisse, nihilque aliud cogitasse: an potuit in die sancto Paschæ nihil omnino de tanta celebritate ne carptim quidem loqui? Si vero in sequentem diem homiliam mittamus, alia exsurget difficultas; non enim tres tantum dies, sed quatuor pleni et integri intercedent; ac licet dici possit Chrysostomum tres dixisse dies non supputando, sed tempus circiter assignando, certe vix in animum inducere possis, Chrysostomum contra eos qui in Parasceve ad ludos Circenses accurrerant, et Sabbato theatra obsœnis spectaculis plena adierant, nihil dixisse de Paschatis die Sabbatum illud insequente, si vere fuisset illa hebdomas sancta.

Altera neque minor ex verbis ipsis Chrysostomi oritur difficultas. Imber ille ingens, inquit, omnia trahebat, comatas spicas dejiciebat, *στάχους κομύοντας κατακλίνων*, id est secundum litteram, spicas comatas ut se inclinarent cogebat, quibus verbis tempestatem messi proximam indicat (a). Quomodo autem id intelligi queat de campis quales sunt ineunte Aprili, herba viridi nempe, non comatis spicis, repleti: siquidem hoc anno, si fidendum Tabulis Paschalibus, Pascha incidit in sextam Aprilis diem? Ut ut vero est, comatæ spicæ non possunt vel ineunte vel medio Aprili in agris erigi.

Quid vero si dicamus hæc ad hebdomadam sanctam non referri, sed ad aliam hebdomadam mense circiter Junio, quando spicæ comantes in agris observantur circa Constantinopolin? Hoc pacto certe difficultates omnes solverentur: videndum ergo an Parasceve illa, in qua symbola salutis generis nostri, in qua Dominus pro orbe crucifigebatur, etc., possit de qualibet feria sexta seu Parasceve intelligi. Apud Græcos utique Parasceve pro feria sexta accipitur: Parasceven enim diem Veneris esse ait Clemens Alexandrinus Strom. VII, p. 744, et Chronicon Anonymi manuscriptum a Carolo Cangio in Glossario Græco allatum hæc de Constantino magno habet, *Constantinus multas leges pro Christianis tulit, jussitque Parasceven et Dominicam honorari, illam propter crucem Domini, hanc propter resurrectionem*.

Hic certe videtur Chrysostomus de alia Parasceve loqui, quam de illa quæ in hebdomada sancta celebrabatur; alioquin enim annon de Sabbato sequenti loquens, quopars Christiani populi ad theatra se contulit, objurgaturus illos erat quod in vigilia ipsa sanctissimi Paschatis ad profana et lasciviæ plena illa spectacula se contulissent?

De cæteris quæ sequuntur opusculis, quæque in Editionibus Chrysostomi Græco-Latinis non exstabant, satis diximus in Monitis ad singula. Quæ Monita prudens lector legere ne omittat; sunt enim ea mente concinnata, ut majorem ex homiliarum lectione fructum percipiat.

§ III. De Synopsi Scripturæ sacræ, et cur Chrysostomus in recensione librorum Novi Testamenti Pauli Epistolas ante Evangelia ponat.

Synopsin Scripturæ sacræ ex Manuscripto quodam Coisliniano desumpsimus; Codex autem ille mutilus in multis locis erat: nam præterquam quod in Veteri Testamento plurima desiderabantur, tota Novi Testamenti Synopsis deerat, quam tamen ab se concinnatam ipse auctor in præmio testificatur. Quapropter nihil non egimus, ut si qua in aliis bibliothecis laterent, quorum accessione sartum tectum opus dare possemus, ea nobis amicorum ope mitterentur exscripta. Ubi vero comperi alium ejusdem Synopseos Codicem exstare Lugduni Batavorum in bibliotheca, quæ olim Isaaci Vossii fuerat, virum doctissimum Abrahamum Gronovium rogavi ut mihi eorum quæ in Manuscripto nostro deerant copiam faceret, annotatis diligentissime iis quæ Manuscriptus noster contineret. Ille autem vir eruditus et humanissimus, ea omnia quæ in nostro Codice desiderabantur, diligenter exscripsit, ut transmitteret mihi; cum autem is cui apographum suum dederat mihi transmittendum, summa usus negligentia, illud amisisset, et pessum dedisset, eandem iterum vir ille, non sat a me laudandus, curam, eundem laborem suscepit, perfecit atque misit, cui ego immortales habeo gratias. Synopsin igitur ex hisce duobus Codicibus exceptam edidi: ipsique Diatribam præmisi, in qua pluribus probavi Chrysostomi notas et indicia multa in illa haberi quæ ejus genuinum esse opus suaderent: neque tamen calculum omnino ea de re tuli, sed ut par erat, me eruditorum ea de re sententiam expectare professus sum, ut non meo tantum, sed literatorum per orbem judicio opus Chrysostomo assereretur.

Argumenta porro ad eam rem bene multa protuli; sed aliud superest non omittendum, ac vel ea de causa proferendum quod aliquid singularitatis præ se ferat. In fine Proëmii ad Synopsin librorum Novi Testamenti enumerationem sic orditur Chrysostomus: *Sunt autem Novi Testamenti libri Epistolæ quatuordecim Pauli, quatuor Evangelia, duo discipulorum Christi Joannis et Matthæi, duo autem Lucæ et Marci, quorum alius Petri, alius Pauli discipulus fuit*. Et sic catalogum ad finem usque prosequitur. Itaque librorum Novi Testamenti recensionem parans, ab Epistolis Pauli orditur, et post Epistolas illas Evangelia numerat, contra quam in aliis omnibus etiam antiquissimis Scripturæ sacræ catalogis observabatur: siquidem hic ordo ubique comparet, ut primum quatuor Evangelia, hinc Actus apostolorum, postea Epistolæ Pauli, demum Epistolæ, quas catholicas appellabant, numerentur. Licet enim Scripturæ omnes pariter sint auctoritatis, paremque fidem exigant, utpote quæ Spi-

(a) Quis vero Chrysostomi dictionem translatam proprio sensu accipiat? Nam in hujus orationibus mense Aprili jam latere licet spicas comatas, quas apud agricolas Junio demum reperias.

ritum sanctum primum habeant auctorem, aliquis tamen ordo in libris sacris enumerandis a principio constitutus est. Verum Chrysostomus ita Paulum amabat, ut ipse non semel in scriptis suis testificatur, ut quavis minima data occasione, si Paulus concionanti sese offerret, si semel ille Pauli mentionem faceret, non posset ulterius a Paulo discedere: ait enim ipse infra, col. 146, cum inter concionandum Paulum attulerat, ulterius relinquere non posse, et a proposito argumento abduci. Tali igitur modo erga Paulum affectus Chrysostomus quatuordecim Epistolas Pauli ante quatuor Evangelia posuit, neque hic tantum, sed etiam capite secundo in Isaiam, col. 27, sic ait: *Non enim quemadmodum Pauli Epistolæ et Evangelia in unum collecta sunt, ita et prophetiæ: sed, quod dixi, diversis temporibus.* Neque tamen ideo

SANCTI PATRIS NOSTRI

JOANNIS CHRYSOSTOMI

OPERA OMNIA.

INTERPRETATIO

IN ISAIAM PROPHETAM (a).

Laudis Isaiæ prophetæ; sanctorum et prophetarum amor erga populos; nullus ad suscipiendam rempublicam aptior quam philosophus. — Hujus prophetæ excellentiam ex ipso maxime ejus opere percipere licet: illam vero perfectius declarat Paulus, qui accuratius omnibus ejus virtutes noverat, utpote qui tanta cum plenitudine Spiritus loqueretur. Ejus enim loquendi libertatem, animum minime servilem, excelsam mentem, magnamque in prophetia de Christo perspicuitatem ostendens, hæc omnia uno verbo complexus est dicens: *Isaias autem audet, et dicit (Rom. 10. 20): Inventus sum a non querentibus me: palam apparui iis, qui me non interrogabant (Isai. 65. 1).* Multa item commiseratione plenus erat. Non modo enim contra populi amentiam insurgibat, neque tantum libera lingua, et animo sublimiore imminentes illis ærumnas cum multa fiducia prænuntiabat, sed etiam in ipsis calamitatibus non minus quam ii qui in ipsas inciderant dolebat et cruciatur, acerbiusque lugebat quam ii ipsi qui malis premebantur. Atque omnium, ut ita dicam, prophetarum sanctorumque talis mos erat, ut vel patrum amorem affectu erga contribules, quos regebant (b), superarent, et naturæ tyrannidem longo

spatio anteirent. Nemo enim, nemo utique tanto amoris affectu erga prolem flagrabat, quanto illi ad mortem usque erga eos quos moderabantur, lacrymantes, lugentes, pro illis dira patientibus Deum obsecrantes, simul abducti in miseriarum consortium; nihil non agentes et patientes, ut illos a superna ira et ab ingruentibus rebus tristibus eriperent. Etenim nihil ad suscipiendam rempublicam aptius, quam anima philosophiæ plena misericordiæ addicta. Ideo Moysen illum magnum in administrationis publicæ solium Deus evexit, quia ille prius suum erga populum amorem operibus exhibuerat, posteaque dicebat: *Si quidem dimittis illis peccatum, dimitte; sin minus, et me dele de libro quem scriptisti (Exod. 32. 31. 32).* Et ille ipse [Isaias] illos cernens pereuntes, dicebat: *Dimittite me, amare flebo. Ne contendatis consolari me super contritione filiarum generis mei (Isai. 22. 4).* Jeremias vero post urbis excidium longas edidit lamentationes. Ezechiel porro cum illis profectus est, tolerabiliorque putabat in aliena, quam in propria terra degere, e re maxime fore existimans, si calamitate oppressis ad consolationem præsens esset, aliorumque res curaret ac dirigeret. Daniel autem pro reditu illorum viginti et plures

(a) Collata est cum Ms. Regio 1933, quem unicum habemus, et cum variis lectionibus, quas Savilius ad calcem octavi Tomi edidit ex Ms. Bavarico.

(b) Prophetarum subditos hic dicit Judæos. Id quod sane verum esse potuit sub Moyse et samuele. Verum erga alios prophetas quomodo subditi prophetarum dici poterant Ju-

dæi? Hic vero nulla potest suspicio esse mendii; nam hæc vox paulo post repetitur. Subditos autem prophetis Judæos hic dicere puto Chrysostomum, quia in iis quæ religionem et cultum Dei spectabant, prophetis obsequabantur, vel obsequi jubebantur.

putandum est Joannem nosirum Epistolas Pauli Evangeliiis præposuisse, sed parum in-
teresse putabat, utra prima ponerentur, quoniam, ut jam dixi, omnia sciebat ex eodem Spi-
ritu promanavisse.

Ad opuscula sequentia satis sunt ea quæ in Monitis præfati sumus. Unum restat admonen-
dum, nempe dixisse nos in Monito ad Homiliam de Legislatore, Florilegia in fine hujusce
Tomi edenda a nobis esse. Id scilicet initio decreveramus. Verum postea cum advertissemus
fore ut in nimiam molem cresceret hic Tomus, si Florilegia in fine ederemus, illa in alium
Tomum cudenda misimus.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΡΟΦΗΤΗΝ ΗΣΑΙΑΝ.

Τοῦ προφήτου τούτου τὸ ἐξαιρετον μάλιστα μὲν καὶ αὐτὸθεν ἔστιν ἰδεῖν, δείκνυσσι δὲ αὐτὸ ἐντελέστερον ὁ πάντων ἀκριβέστερον τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ εἰδὼς Παῦλος, ὅτε Πνεύματι τοσοῦτον φθειγόμενος. Τὴν γὰρ ἐλευθεροστομίαν αὐτοῦ, καὶ τὸ φρόνημα τὸ ἀδούλωτον, καὶ τὴν ὑψηλὴν γνώμην, καὶ τὴν πολλὴν ἐν τῇ περὶ τοῦ Χριστοῦ προφητεῖα σαφηνεῖαν ἐνδεικνύμενος, ἅπαντα ταῦτα ἐν ῥήματι παρέστησεν εἰπὼν· *Ἥσαϊας δὲ ἀποτολμᾷ καὶ λέγει· Εὐρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν· ἐμφανὲς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσι.* Πολὺ δὲ αὐτοῦ καὶ τὸ συμπαθές. Οὐ γὰρ δὴ μόνον κατεξανίστατο τῆς τοῦ δήμου μανίας, οὐδὲ ἐλευθέρᾳ γλώττῃ καὶ ὑψηλοτέρᾳ γνώμῃ τὰ μέλλοντα αὐτοῦς καταλήψεσθαι λυπηρὰ μετὰ πολλῆς ἀπήγγειλε τῆς παρρησίας, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς τῶν πραγμάτων περιστάσεσιν αὐτῶν οὐκ ἔλαττον τῶν ἐμπιπτόντων ἀλγεῖ καὶ δάκνεται, καὶ πικρότερον τῶν ἀλόντων ὀδύρεται. Καὶ πάντων δὲ, ὡς εἰπεῖν, τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἁγίων τοιοῦτον τὸ ἔθος· πατέρων φιλοστοργίαν τῇ περὶ τοὺς ἀρχομένους ἀπέκρυψαν διαθέσει, καὶ τὴν τῆς φύσεως τυραννίδα ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος [12] ὑπερ-τῇκόντισαν. Οὐδεὶς γὰρ, οὐδεὶς ποτε φιλόπαις οὕτω τῶν ἐκγόνων περιεκαίετο, ὡς οὗτοι τῶν ἀρχομένων ὑπεραπέθνησκον, ὀδυρόμενοι, θρηνοῦντες, κακῶς πασχόντων αὐτῶν τὸν Θεὸν παρακαλοῦντες, συναπαγόμενοι, κοινούντες τῶν δεινῶν, πάντα καὶ ποιοῦντες καὶ πάσχοντες, ὥστε αὐτοῦς ἐξελεῖσθαι καὶ τῆς ἀνωθεν ὀργῆς, καὶ τῆς τῶν πραγμάτων ἐπιδρομῆς. Καὶ γὰρ οὐδὲν οὕτως ἐπι-τῆδειον εἰς ἀρχῆς αἵρεσιν, ὡς ψυχὴ φιλόσοφος καὶ συν-

αλγεῖν ἐπισταμένη. Διὰ τοῦτο καὶ Μωϋσεία τὸν μέγαν ἐπὶ τὸν θρόνον τῆς δημαγωγίας ἀνεβίβασεν ὁ Θεός, ἐπειδὴ προλαβὼν διὰ τῶν ἔργων ἐπεδείξατο τὴν ὑπὲρ τοῦ δήμου φιλοστοργίαν, καὶ μετὰ ταῦτα ἔλεγεν, *Εἰ μὴ ἀφείς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν, ἀφεῖς· ἐπεὶ καμὲ ἐξ-άλειψον ἐκ τῆς βίβλου ἧς ἔγραψας.* Καὶ αὐτὸς οὗτος ὁρῶν ἀπολλυμένους αὐτοὺς ^α, ἔλεγεν· *Ἀφετέ με, πικρῶς κλαύσσομαι. Μὴ κατισχύσητε παρακαλεῖν με ἐπὶ τὸ σύντριμμα τῆς θυγατρὸς τοῦ γένους μου.* Ὁ δὲ Ἰερεμίας καὶ θρήνους μακροὺς συνέθεκε, τῆς πόλεως κατενεχθείσης. Ἰεζεκιήλ δὲ καὶ συναπῆλθε, καὶ τὴν ἄλλοτριαν τῆς οἰκείας κουφοτέραν εἶναι ἐνόμιζε, μέγιστον εἰς παραμυθίαν τῆς συμφορᾶς ἔχων τὸ παρεῖναι τοῖς κάμνουσι, καὶ διορθοῦν τὰ ἐτέρων πράγματα. Καὶ ὁ Δαυιὴλ δὲ ὑπὲρ τῆς ἀνόδου τῆς τούτων εἰκοσι καὶ πλείους ἡμέρας διέμενεν ^β ἄσιτος, καὶ πᾶσαν σπουδὴν ἐπεδείξατο, τὸν Θεὸν ἱκετεύων ἀφεθῆναι τῆς πικρᾶς δουλείας αὐτοῦς. Καὶ τῶν ἁγίων δὲ ἕκαστος ἐντεῦθεν φαίνεται λάμπων. Οὕτω καὶ ὁ Δαυὶδ ὁρῶν τὴν θεήλατον ὀργὴν ἐκείνην ἐπὶ τὸν δῆμον φερομένην, ἐφ' αὐτὸν ἐκάλεε τὴν πληγὴν, λέγων· *Ἐγὼ δ' ποιμὴν ἦμαρτον, καὶ ἐγὼ ὁ ποιμὴν ἐκακοποίησα· καὶ οὗτοι, τὸ ποιμνιον, εἰ ἐποίησαν; Γενέσθω ἡ χεὶρ σου ἐπ' ἐμοί, καὶ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ*

^α Reg. ἀπολλυμένους αὐτόν, male. Hic autem αὐτὸς οὗτος, qui ex serie verborum videtur Moyses esse, est Isaias, ex cap. 22, v. 4.

^β Reg. διέμενεν.

πατρός μου. Καὶ Ἀβραάμ ὁ πατριάρχης πόρρω τῶν κακῶν ἐστῆκώς, καὶ οὐδὲν ἔχων κοινὸν πρὸς τὰ καταληψόμενα τοὺς ἐν Σοδόμοις κακὰ, ὡς ἐν αὐτοῖς μέσοις τοῖς δεινοῖς ἐμδεθῆκώς, οὕτω παρεκάλει καὶ ἐδέετο τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐδ' ἂν ἀπέστη πάντα ποιῶν καὶ λέγων, ὥστε λῦσαι τὸν χαλεπὸν ἐμπρησμόν ἐκεῖνον, εἰ μὴ ὁ Θεὸς αὐτὸν ἀφελὶς ἀπῆλθεν. Οἱ δὲ ἐν τῇ Καινῇ καὶ μεῖζονα ἐπέδειξαντο ταύτης τὴν ἀρετὴν, ἅτε καὶ πλείονος ἀπολεαυκότες χάριτος, καὶ πρὸς μακρότερα κληθέντες σκάμματα. Διὰ τοῦτο καὶ Πέτρος ἀκούων τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, ὅτι τοῖς πλουτοῦσι δυσκολωτάτη ἡ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἐξόδος, ἡγωνία καὶ ἔσπερε, καὶ πρῶτον προσήγε λέγων· *Τίς ἄρα δύναται σωθῆναι;* καίτοι γε ὑπὲρ τῶν καθ' ἑαυτὸν θαρρῶν πραγμάτων. Οὐ γάρ τὸ ἑαυτῶν ἐσκόπου, ἀλλὰ τῆς οἰκουμένης ἐφρόντιζον. Καὶ Παῦλος δὲ δι' ὧν οὕτω ἡμῖν ἐνδείκνυται τῶν ἐπιστολῶν b· ὅς οὐδὲ τὸν Χριστὸν ἰδεῖν ἠνέχετο πρὸ τῆς τῶν ἀνθρώπων συνωπρίας, οὕτω λέγων· *Τὸ ἀναλῦσαι, καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι, κρεῖσσον, τὸ δὲ ἐπιμεῖναι τῇ σαρκὶ ἀναγκαίστερον ἐστὶ ἐμῶς.* Τοιοῦτον καὶ οὗτος ἡμῖν διατηρεῖ τὸν χαρακτήρα ὁ προφήτης, καὶ λέγων τὰς ἀποφάσεις τοῦ Θεοῦ μετὰ πολλῆς [3] τῆς παρρησίας, καὶ ἐπιτιμῶν τοῖς ἁμαρτάνουσιν, καὶ παρακαλῶν αὐτὸν συνεχῶς καὶ διὰ μακρῶν τῶν λόγων παροξυνόμενον κατ' αὐτῶν καὶ τοῦτο μάλιστα πρὸς τῷ τέλει τῆς προφητείας ἔστιν ἰδεῖν, τέως δὲ αὐτῶν ἀναγκαῖον ἀρξασθαι τῶν προοιμίων.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Ὁ, ἁγίε, ἦν εἶδεν Ἡσαΐας.

α'. Ὅρασιν καλεῖ τὴν προφητείαν, ἥ διὰ τὸ πολλὰ τῶν ἐκδησομένων ἐπ' αὐτῆς ὄρεϊν τῆς ὕψους· ὡς ὁ Μιχαΐας εἶδε τὸν λαὸν ἐσπαρμένον· καὶ ὁ Ἰεζεκιήλ τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ τὴν παρανομίαν τῶν τὸν ἔλκον προσκυνούντων καὶ τὸν θαμοῦζην· ἥ διὰ τὸ τὴν ἀκοήν τῶν προφητῶν τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ γενομένην αὐτοῖς μηδὲν ἔλαττον ἔχειν τῆς ὕψους, ἀλλ' ὁμοίως πληροφορεῖν, ὅπερ ἐν τοῖς βιωτικοῖς οὐκ ἐνι. Ὅτι γὰρ ἐτέρως ἔκουνον παρὰ τοὺς λοιποὺς τῶν ἀνθρώπων, φησί· *Προσέθηκε μοι ὡτίον ἀκούειν.* Ποιεῖ δὲ καὶ τὸν λόγον ἀξιόπιστον, ὅρασιν εἰπὼν, καὶ ἀνίστησι τὸν ἀκροατὴν, καὶ παραπέμπει πρὸς τὴν τὰ πράγματα δειξάντα. Ἔθος γὰρ αὐτοῖς ἅπασιν τοῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ διαπορθμεύουσιν τὰ λεγόμενα, τοῦτο πρὸ τῶν ἄλλων κατασκευάζειν, ὡς οὐδὲν οἰκοθεν φέγγονται, ἀλλ' ὅτι οἱ τοῖς χρησμοῖς τινέες εἰσι τὰ λεγόμενα, καὶ γράμματα ἐκ τῶν οὐρανῶν καταβάντα. Οὕτω καὶ ὁ Δαυὶδ· *Ἡ γλῶσσά μου κάλαμος γραμματέως ἐξυγρόν.* Μὴ τοίνυν τοῦ καλάμου νόμιζε εἶναι τὰ γράμματα, ἀλλὰ τῆς κατεχούσης αὐτὸν δεξιᾶς, τουτέστι, μὴ τῆς γλώττης τοῦ Δαυὶδ, ἀλλὰ τῆς κινούσης αὐτὸν χάριτος. Καὶ ἕτερος δὲ προφήτης τοῦτο αὐτὸ ἐνδείκνυμενος ἔλεγεν, ὅτι *Αἰσῶλος ἦμην*, φησί, *συνάμυνα κνίζων*· ἐν μὴ ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ τὰ λεγόμενά τις λογισθῆται. Καὶ οὐδὲ τούτῃ τρεῖσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερόν τι προσέθεικεν εἰπὼν· *Ἀλλή μιν ἐγὼ ἐνεπλήσθην ἰσχύος ἐν Πνεύματι Κυρίου, καὶ κρίματος, καὶ δυναστείας.* Οὐ γὰρ δὴ μόνον σοφοὺς αὐτοὺς ἡ χάρις, ἀλλὰ καὶ ἰσχυροὺς εἰργάζετο, οὐ τῇ τοῦ σώματος κατασκευῇ, ἀλλὰ τῇ

γνώμῃ. Ἐπειδὴ γὰρ πρὸς δῆμον εἶχον· ἱταμὸν καὶ ἀναίσχυντον, αἱμάτων διψῶντα προφητικῶν, καὶ σφαγαῖς ἀγίων ἐμμελετῶντα, εἰκότως πολλῆς ἐδέοντο τῆς δυνάμεως, ὥστε μὴ καταπλαγῆναι τὴν ἄφατον αὐτῶν ῥύμην. Διὰ δὴ τοῦτο τῷ μὲν Ἰερεμίᾳ φησί, *Τέθεικά σε ὡς στύλον σιδηροῦν, καὶ ὡς τεῖχος χαλκοῦν*· τῷ δὲ Ἰεζεκιήλ d, *Ἐν μέσῳ σκορπίων σὺ κατοικεῖς, μὴ φοβηθῇς ἀπὸ προσώπου αὐτῶν, μηδὲ πτοηθῇς.* Καὶ Μωϋσῆς δὲ, ἡνίκα ἀπεστέλλετο, οὐχὶ τὸν Φαραὼ δεδοικώς, ἀναβύσθαι μοι δοκεῖ μόνον, ἀλλ' αὐτὸν μάλιστα τὸν δῆμον τῶν Ἰουδαίων. [4] Τῷ γοῦν Θεῷ διαλεγόμενος, καὶ τὸν βάρβαρον ἀφελὶς, μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς μαθεῖν ἐζήτηι, τί δεῖ πρὸς αὐτοὺς εἰπεῖν ἀπιστοῦντας, ὅτι δὴ παρὰ Θεοῦ ἀφιγμένος εἴη· καὶ τὰ σημεῖα τῆς ἐκείνων ἐνεκεν ἐλάβθανε γνώμης· καὶ μάλα εἰκότως. Εἰ γὰρ εἰς αὐτὸν οὕτως ἐφόδησε, καὶ ταῦτα εὐεργετηθεὶς, τί εἰκότως ἦν αὐτὸν παθεῖν ἐννοοῦντα τὸν ἄτακτον δῆμον ἐκείνον; Διὰ δὴ τοῦτο οὐχὶ σοφίας μόνον, ἀλλὰ καὶ δυνάμεως ἐλάβθανε Πνεῦμα, καὶ ἔλεγεν· *Ἐνεπλήσθην ἰσχύος ἐν Πνεύματι Κυρίου, καὶ κρίματος, καὶ δυναστείας.* Καὶ ἕτερος δὲ πάλιν· *Ῥῆμα Θεοῦ ἐγένετο πρὸς Ἰερεμίαν τὸν τοῦ Χαλκοῦ.* Καὶ ἕτερος δὲ πάλιν Ἀἴμμα Νινευί. *Βιβλίον ἐράσεως Νινεὺμ τοῦ Ἐλκεσίου.* Καὶ αὐτὸς γὰρ οὗτος ἐτέρῳ ῥήματι τὸ αὐτὸ τοῖς προτέροις ἀνδείκνυται, τοῦ Πνεύματος τὴν κατοχήν λῆμμα καλέσας. Ἐπειδὴ γὰρ λαμβανόμενοι ὑπὸ τοῦ Πνεύματος οὕτως ἔλεγον, τὴν ἀνέργειαν τῆς χάριτος οὕτως ὠνόμασε.

Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος πανταχοῦ προτίθησι τῶν Ἐπιστολῶν τὸ τῆς ἀποστολῆς ὄνομα, ὅπερ οἱ προφηταὶ ἐποιοῦ διὰ τοῦ λέγειν, ὅρασις, καὶ λόγος, καὶ λῆμμα, καὶ ῥῆμα, τοῦτο διὰ τοῦ τῆς ἀποστολῆς κατασκευάζων ὀνόματος. Ὅπερ γὰρ ὁ λέγων ὅρασιν καὶ ῥῆμα Θεοῦ, οὐ τὰ οἰκεία φέγγεται, οὕτω καὶ ὁ ἀπόστολος ἑαυτὸν καλῶν, οὐ τὰ παρ' ἑαυτοῦ διδάσκει, ἀλλ' ἅπερ ὁ ἀποστέλλων ἐκέλευσεν f. Ἀποστόλου γὰρ ἀξίωμα, μηδὲν οἰκοθεν ἐπεισάγειν. Διὸ καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγε· *Μὴ καλέσετε διδάσκαλον ἐπὶ τῆς γῆς· εἰς γὰρ ὅμων ἐστὶν ὁ διδάσκαλος ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς·* δεικνύς, ὅτι πᾶσα τῶν παρ' ἡμῖν δογμάτων ἡ ἀρχὴ τὴν ῥίζαν ἄνωθεν ἔλαβεν ἐκ τοῦ τῶν οὐρανῶν Δεσπότου, καὶ ἀνθρωπῶσι ὥστε πρὸς τὰ λεγόμενα διακονοῦμενοι. *Ἦν εἶδεν Ἡσαΐας.* Τὸ πῶς ὁρῶσιν οἱ προφῆται ταῦτα, ἅπερ ὁρῶσιν, οὐχ ἡμέτερον εἰπεῖν· οὐ γὰρ δυνατόν ἐρμηνευθῆναι λόγῳ τὸν τρόπον τῆς ὕψους· ἀλλ' ἐκεῖνος μόνος οἶδε σαφῶς, ὁ τῇ πείρᾳ μαθὼν. Εἰ γὰρ φύσεως ἔργα καὶ πάθη πολυλάκις οὐδεὶς ἂν παραστήσειε λόγῳ, πολλῷ μᾶλλον τὸν τρόπον τῆς τοῦ Πνεύματος ἐνεργείας. Εἰ δὲ ἀμυδραὶς εἰκόσιν ἀποχρησάμενον δεῖ κατατολμῆσαι, οὐχ ὥστε τὸ σαφὲς παραστήσαι g, ἀλλ' ὥστε αἰνίγματι παρασχεῖν. ἔμοι δοκεῖ ταῦτ' καὶ ἐπὶ τῶν προφητῶν γίνεσθαι, ὅλον ἂν εἰ ἡ καθαρῶν ὑδάτων φύσις φλιακὰς ἀκτῖνας δεξαμένη καταυγασθεῖ, οὕτω καὶ τῶν προφητῶν τὰς ψυχὰς, καθαζομένης οἰκείᾳ ἀρετῇ πρώτων, ὑποδέχεσθαι τὴν τοῦ Πνεύματος ὥρραν, καὶ πρὸς τὴν λαμπρότητα ποιούμενας ἐκείνην, οὕτω δέχεσθαι τῶν μελλόντων τὴν γνῶσιν. *Ἦν*

a S. vil. putat deesse λέγειν aut προσεῖν, vel simile quiddam. Boisius legendum esse ἔχον existimat. An desit aliquid non ausim affirmare: nam apud Chrysostomum huiusmodi ἀποστροφῆς non paucæ occurrunt.

d Interpres legerat διὰ δὲ τοῦτο τῷ μὲν Ἰερεμίᾳ ὁ Θεός φησι... τῷ δὲ Ἰεζεκιήλ, et sic Bavaricus. Regius vero Codex διὰ δὴ τοῦτο μὲν Ἰερεμίᾳ φησι... τῷ δὲ Ἰεζεκιήλ, male. Tilmannus optime legit.

e Sic recte Savil. et Reg. Morel. vero Νινεὺμ, καὶ β. δ.

f Reg. male ὁ ἀπόστολος· ἐκέλευσεν.

g Sic Bavaricus Codex recte. Editi παραστήσαι.

a Reg. καταληψόμενα τοῖς.

b Prius Editi habebant δι' ὧν... ἐπιστολῶν, quod putat Basiliius dici posse eadem ratione qua dicit ipse Chrys. in psalm. xvi. πανταχοῦ τῶν ἐπιστολῶν. — Malo tamen lectio-nem mutare, et δι' ὧν legere; imo sic legitur in Bava-rica.

diis jejunos mansit, nullamque non sollicitudinem adhibuit in supplicando Deo, ut illos ab amara servitute redimeret. Singuli quoque sancti hoc splendoris genere fulgent. Sic et David immissam in populum iram Dei cernens, in se vindictam revocabat dicens: *Ego pastor peccavi, et ego pastor malum perpetravi: et isti, qui grex sunt, quid fecerunt? Fiat manus tua super me, et domum patris mei* (2. Reg. 24. 17). Abraham vero patriarcha, cum procul esset a malis, et nihil commune haberet cum pernicie illa Sodomitis invasura, quasi ipse in mediis calamitatibus consisteret, ita Deum precabatur et rogabat, neque finem facturum erat supplicandi ut dirum incendium averteret, nisi Deus illo dimisso abiisset. Sancti porro Novi Testamenti majorem exhibuere virtutem, utpote majori gratia donati, et ad diuturniora certamina vocati. Ideo Petrus Christum audiens dicentem, divitibus difficillimum esse cælorum ingressum, angebatur et tremebat, atque ita sciscitatus est: *Quis ergo potest salvari* (Luc. 18. 26)? etiamsi circa res suas consideret. Non enim de rebus suis, sed de orbe solliciti erant. Paulus certe per omnes Epistolas suas illud indicat: qui prius habebat hominum salutem, quam Christum videre, ita dicens: *Resolvi, et cum Christo esse, melius est, manere autem in carne magis necessarium propter vos* (Philipp. 1. 23. 24). Talem nobis servat formam hic propheta; Dei namque sententias cum magna fiducia profert, peccatores increpat, ipsumque contra illos exasperatum longis frequenter sermonibus placat; quod in fine maxime prophetiæ videre est. Tandem ipsum adendum est prophetiæ exordium.

CAPUT I (a).

Visio quam vidit Isaïas.

1. Visionem vocat prophetiam, vel sic loquitur, quod multa eorum quæ eventura erant sub aspectu haberet; quemadmodum Michæas vidit populum dispersum (3. Reg. 22. 17); et Ezechiel captivitatem ac prævaricationem eorum qui solem et Thamuzem adorabant (Ezech. 8. 14): vel quia id quod prophetæ a Deo audiebant, ipso rerum conspectu nihil minus haberet, sed perinde fidem faceret, secus quam in rebus hujus mundi. Quod enim alio audirent modo, quam reliqui homines, id ille ait: *Addidit mihi aurem ad audiendum* (Isai. 50. 4). Sermonem autem fide dignum reddit cum ait, *Visio*, auditoremque excitat, et ad eum qui res exhibuit transmittit. Mos enim erat omnibus, qui Dei dicta in alios trans mittebant, illud ante alia constituere, se nihil a semetipsis loqui, sed divina ab se proferri oracula et scripta ex cælis delata. Sic David aiebat: *Lingua mea calamus scribæ velociter scribentis* (Psal. 44. 2). Ne putes igitur literas ex calamo prodire, sed ex dextera tenentis eum; id est, non ex lingua Davidis, sed ex gratia ipsam movente. Alius vero propheta id ipsum declarans dicebat: *Caprarius eram sycomoros evellens* (Amos 7. 14); ne quis dicta

humanæ sapientiæ adscriberet. Neque hoc dicto contentus fuit, sed aliud addidit his verbis: *Sed ego repletus sum fortitudine in Spiritu Domini, et judicio, et potentia* (Mich. 3. 8). Gratia quippe illos non modo sapientes, sed etiam fortes efficiebat, non corporis constitutione, sed mente. Quia enim cum populo rem habebant audace et impudente, ac sanguini prophetarum inhiante, sanctorumque eadem moliente, multa certe illi egebant fortitudine, ut ne eorum impetum formidarent. Ideo Jeremiæ dicitur, *Posui te ut columenam ferream et ut murum æreum* (Jer. 1. 18); Ezechieli autem, *In medio scorpiorum tu habitas, ne timeas a facie eorum, neque formides* (Ezech. 2. 6). Moyses quoque cum mitteretur, non Pharaonem tantum, sed et populum Judaicum metuens, recusasse mihi videtur (Exod. 4. 10). Deum igitur alloquens, barbaro dimisso, ediscere ingenti studio peroptabat, quid dicendum ipsis esset non credentibus, se a Deo missum accedere; signaque accepit ad illorum mentem subigendam opportuna: et merito quidem. Nam si unus illorum ipsum ita exterruit, et quidem beneficio affectus, quid passum esse verisimile est turbulentum illum populum mente revolvemem? Ideo non sapientiæ modo, sed etiam fortitudinis Spiritum accepit, et ideo dicebat ille: *Repletus sum fortitudine in Spiritu Domini, et judicio, et potentia* (Mich. 3. 8). Aliusque iterum: *Verbum Dei factum est ad Jeremiam filium Chelcie* (Jer. 1. 1). Et alius rursus: *Assumptio Ninives. Liber visionis Nahum Elcesai* (Nahum. 1. 1). Ille ipse quoque Isaïas altero verbo id ipsum quod prius declarat, Spiritus participationem vocans assumptionem. Quoniam enim a Spiritu assumpti sic loquebantur, operationem gratiæ ita vocavit.

Apostolus a Deo missus, ut nomen ipsum sonat. Nobilitas non ex majoribus, sed ex merito proprio. — Idcirco Paulus omnibus Epistolis apostolatus nomen præmittit: quod etiam prophetæ faciebant, cum dicerent, visio, et verbum, et assumptio, et sermo; id ipsum ille per apostolatus nomen efficiebat. Sicut enim is, qui dicit visionem et sermonem Dei, non propria effert: sic et qui se ipsum apostolum vocat, non sua docet, sed ea quæ jussit is qui misit. Apostoli namque dignitas est per se nihil offerre. Idcirco dicebat Christus: *Ne vocetis magistrum super terram: unus enim est magister vester, qui est in cælis* (Matth. 23. 10); ostendens omne dogmatum nostrorum principium, radicem desuper ex cælorum Domino accepisse, etiamsi homines sint qui ad illa ministrant. *Quam vidit Isaïas.* Quomodo hæc, quæ vident prophetæ, videant, dicere non nostrum est; visionis quippe modum non possumus interpretari; sed ille solum clare novit, qui experientia didicit. Etenim si naturæ opera et affectus sæpe nemo explicare potest, multo minus modum operationis Spiritus. Quod si obscuris imaginibus audacter quis id aggredi possit, non certe ita poterit ut clarum id reddat, sed in ænigmate id effert. Mihi quidem videtur id ita factum esse in prophetis, ut cum aquæ limpidæ natura radios solares

(a) Nulla capitum distinctio habetur in Regio Cortice. Imo in veteribus Mss. longe diversus erat capitum ordo, ut videtur in Bibliotheca nostra Cæsianiana, de libris Biblicis.

æcepit, tota illustratur, sic et prophetarum animas propria virtute prius expurgatas, donum Spiritus accipere, et ad fulgorem illum concionatas ita futurorum notitiam admittere. *Filius Amos*. Cur patrem commemorat? Aut ad tollendum æquivocum, aut ut addiscamus patris vilitatem illi virtutem non obscurare: mobilitatemque esse non ex præclaris majoribus oriri, sed ex propria magnitudine. Hic certe ex ignobili patre natus, omnibus illustrior evasit, propriæ virtutis excellentia fulgens. *Quam vidi contra Judæam et contra Jerusalem*.

2. Cur distincte utrumque locum commemorat? Quia pœnæ divisim inflictæ sunt, diversisque temporibus, Deo id sapienter dispensante, ne omnes una perirent, sed sensim et paulatim, ut abductorum supplicio cæteri resipiscerent. Quod si pharmaco non fuerint, ut par erat, usi; non medici, sed ægrotorum culpa erit. Id autem facit semper et in singulis generationibus, non omnes simul in eadem peccata lapsos plectens; nam alias totum genus nostrum jam olim sublatum esset; sed ab aliis hic pœnas repetit, leviorē hinc illis parans in alia vita cruciatum: atque æqualibus ipsorum mutationis in melius magnam occasionem suppeditat: illos autem qui neque ex proprio motu, neque ex tali dispensatione quidpiam lucrari volunt, ad inevitabilem et tremendum iudicii diem reservat. *In regno Ozia et Joathan, et Achaz et Ezechia, qui regnarunt in Judæa*. Opportune tempus adjicit, studiosum auditorem remittens ad historiarum rerum gestarum. Ita enim prophetia facilius intelligetur clariorque erit, si discamus, qua rerum conditione, et quo in statu Judaicarum plagarum, prophetæ pharmaca concinnarint. 2. *Audi, cælum, et auribus percipe, terra, quia Dominus loquutus est*. Multa plenum est ira hoc exordium. Nisi enim ingens esset et ineffabilis indignatio, nequaquam, missis hominibus, ad elementa sermonem vertisset. Illud vero facit non modo iræ declarandæ causa, sed ut eos qui audituri erant, ingenti pudore suffunderet, ostendens eos qui ratione decorati essent, pejus se habere, quam elementa sensu carentia. Id quod etiam cæteris prophetis in more est. Idcirco is qui ad Jeroboamum missus fuerat, omisso rege ad quem mittebatur, altare alloquitur (3. *Reg.* 15. 1. 2). Et Jeremias terram vocabat dicens: *Terra, terra, terra: scribe hunc virum, virum proscriptum* (*Jer.* 22. 29. 30). Aliusque rursum dicebat: *Audite, valles, fundamenta terræ. Filios genui* (*Mich.* 6. 2). Non commune omnibus hominibus hic ponit beneficium, quod nempe facti essent, sed insigne quodpiam, quod filii effecti essent. Semper enim beneficia inferre incipit Deus. Ac quemadmodum cum hominem crearet, qui non ante fuerat, eum in principio honoravit dicens, *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* (*Gen.* 1. 26); in nova autem lege majori nos ornavit beneficio; non solum enim nihilum operatos, sed etiam innumeris malis onustos honoravit per lavacrum regenerationis: ita et hic videre est; nam eos qui non modo in adoptione nihil boni egerant, sed etiam lapsi fuerant, ho-

noravit. Nec vero quia ante labores honorare solet, post labores mercede privat; sed tunc majora confert præmia. *Et exaltavi*. Quæ in Ægypto, quæ in deserto, quæ in Palæstina gessit, uno verbo carptim tetigit. Mos enim Deo est ob beneficiorum copiam in narratione gestorum non minutatim insistere. *Ipsi autem spreverunt me*. Transgressi sunt, inquit, legem meam, mandata dereliquerunt. 3. *Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui*. Comparationes accusationi accessionem parant, maxime vero cum ex inæqualibus concinnantur: quemadmodum et Christus ait: *Viri Ninivitæ surgent in iudicio cum generatione hac, et condemnabunt eam* (*Luc.* 11. 32); ac rursum: *Regina austri surget in iudicio, et condemnabit generationem hanc, quia venit ex finibus terræ audire sapientiam Salomonis* (*Ibid.* v. 31). Rursusque Jeremias ait: *Ite ad insulas Chetiim et videte in Cedar. Mittite et cognoscite, si mutabunt gentes deos suos: populus vero meus mutavit gloriam suam, ex quo nihil proficiet* (*Jer.* 2. 10. 11). Docet legem non duram esse, et quantam mensuram exigat ab hominibus, quantum bruta, et bruta omnium stupidissima implere possint. Sed dixerit quispiam, Illa in natura habent quod cognoscant. Sed possumus ea quæ bruta ex natura sua faciunt ex proposito voluntatis implere. *Cognovit bos possessorem*. Non ex doni excellentia in medium adducit, sed ex nequitia¹ redundantia illorum auget reprehensionem. Quemadmodum enim ad illorum pudorem elementa evocat: ita non hominibus, sed brutis ipsos comparat, ac brutorum stupidissimis, illisque pejores esse ostendit.

3. Idem facit et Jeremias, turturem et hirundinem in medium evocans (*Jer.* 8. 7); et Salomon, nunc ad formicam, nunc ad apem mittens eum qui otiose vivit (*Prov.* 6. 6). *Israel autem me non cognovit* (*Eccli.* 11. 3). Accessio malitiæ est, cum ii qui familiares erant, post tot honores, omnes confertim ad malitiam sponte confugiunt. Non dixit, Jacob, sed, *Israel*, ut ex virtute progenitoris ingratum nepotum animum magis ostenderet. Ille enim animi virtute benedictionem in nomine expressam promeruit: illi vero ob iniquitatem ipsam prodiderunt. *Et populus meus me non intellexit: Me*, inquit, sole clariorem. 4. *Væ genti peccatrici*. Hoc etiam prophetis in more fuit, ut eos lugerent, qui incurabili morbo laborarent. Sic et Jeremias multis in locis; sic et Christus cum dicit: *Væ tibi Chorazi, væ tibi Bethsaida* (*Matth.* 11. 21). Nam hoc etiam doctrinæ species est. Quem enim sermo non potuit reformare, luctus persæpe emendavit. *Populo pleno peccatis*. Alia accusationis accessio, quod omnes, quod admodum [peccatores sint]. *Semini nequam*. Non originem eorum vituperat, sed ostendit eos a prima ætate improbos fuisse. Sicut enim Joannes cum dicit, *Serpentes, genimina viperarum* (*Matth.* 3. 7), non naturam vituperat: non enim dixisset,

¹ Forte melius, Græca lectione aliquantum mutata: *Non modo ex doni ipsis concessi excellentia, sed ex nequitia*, etc. hæc ex Allenæ notavimus.

Ἀμῶς. Τίνος ἕνεκεν τοῦ πατρὸς μέμνηται; Ἡ διὰ τὰς ἡμιονίας, ἥ ὥστε μαθεῖν ὅτι οὐδὲν εὐτέλεια πατρὸς ἐπισκιάζει παιδὸς ἀρετὴν· οὐδὲ εὐγένεια τοῦτο τὸ ἐκ μεγάλων φῦναι, ἀλλὰ τὸ μεγάλους αὐτοὺς γενέσθαι. Οὕτως τε ἀσήμεν πατρὸς ὢν, πάντων φαιδρότερος γέγονε, τῇ τῆς οἰκίας ἀρετῇ λάμπας ὑπερβολῇ. Ἦν εἶδε κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ κατὰ Ἱερουσαλήμ.

β'. Τίνος ἕνεκεν διηρημένως ἐκατέρων ἐμνημόνευσε τῶν χωρίων; Ἐπειδὴ καὶ αἱ τιμωρίαι διηρημένως [5] γέγοναν, καὶ ἐν διαφόροις καιροῖς, τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦτο σφῶς οἰκονομήσαντος, τὸ μὴ πάντας ἀθροῦν ἀπολέσαι, ἀλλ' ἴρεμα καὶ καταμικρὸν, ὥστε τῇ τῶν ἀπαχθέντων τιμωρίᾳ τοὺς λειπομένους γενέσθαι σωφρονεστέρους. Εἰ δὲ οὐκ ἐχρήσαντο εἰς δέον τῷ φαρμάκῳ, οὐχὶ τοῦ ἱατροῦ, ἀλλὰ τὴν καμνόντων τὸ ἐγκλημα. Ποιεῖ δὲ αὐτὸ διὰ παντὸς, καὶ καθ' ἑκάστην γενεάν, οὐ πάντας ὁμοῦ τοὺς ἐν αὐτῇ ἀμαρτάνοντας ὁμοῦ καὶ κολάζων· ἡ γὰρ ἀν ἅπαν ἡμῶν πάλαι α' προσηρπάσθη τὸ γένος· ἀλλὰ τοὺς μὲν ἐνταῦθα ἀπαιτεῖ δίκην, αὐτοῖς τε ἐκείνοις κουφοτέραν τὴν ἐκεῖ κατασκευάζων κώλασιν, καὶ τοῖς συνακμάζουσιν αὐτοῖς μεγίστην τῆς ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταβολῆς προσποτιθέμενος ὑπόθεσιν· τοὺς δὲ μήτε οἰκοθεν, μήτε ἐκ τῆς τοιαύτης οἰκονομίας βουλομένους τι κερδαίνειν, ἀπαρτίηται καὶ φοδερὰ τῆς κρίσεως ταμιευόμενος ἡμέρῃ. Ἐν βασιλείᾳ Ὀζίου καὶ Ἰωάναν, καὶ Ἀχαζ καὶ Ἐζεκίου, οἱ ἐδασίλευσαν τῆς Ἰουδαίας. Καὶ τὸν καιρὸν ἀναγκαίως προτίησι β', τὸν φιλόπονον ἀκρατὴν παραπέμπων εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν γεγενημένων. Οὕτω γὰρ εὐμαθεστέρα τε ἔσται καὶ σαφεστέρα ἡ προφητεία, εἰ μάθοιμεν, πῶς τῶν πραγμάτων διακειμένων, καὶ πῶς τῶν τραυμάτων ἐχόντων τῶν Ἰουδαϊκῶν, οὗτοι τὰ φάρμακα κατεσκεύασαν. Ἄκουε, οὐρανέ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησε. Πολλοὺ γέμει τοῦ θυμοῦ τὸ προοίμιον. Εἰ γὰρ μὴ σφοδρά τις ἦν καὶ ἀφαιρός ἡ ὀργή, οὐκ ἂν τοὺς ἀνθρώπους ἀφελίς, πρὸς τὰ στοιχεῖα τὸν λόγον ἐστρεφε c'. Ποιεῖ δὲ αὐτὸ, οὐχ ὥστε τὴν ὀργὴν ἐνδείξασθαι μόνον, ἀλλ' ὥστε καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀκούειν μέλλοντας μετὰ πολλῆς ἐντρέφει τῆς ὑπερβολῆς, δεικνύς ὅτι τῶν ἀναισθητῶν φύσει στοιχείων χειρὸν οἱ λόγῳ τιμωρμένοι διάκεινται. Τοῦτο δὲ καὶ ἐτέροις ἔθοις προφηταῖς ποιεῖν. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ὁ πρὸς τὸν Ἰεροδοτὴ ἀποσταλεῖς, ἀφελίς τὸν βασιλέα πρὸς τὸν ἀπεσταλέντον, τῷ θυσιαστηρίῳ διαλέγεται. Καὶ Ἱερεμίας τὴν γῆν ἐκάλει λέγων· Γῆ, γῆ, γῆ· γράψον τὸν ἄνδρα τοῦτο, ἄνδρα ἐκκήρυκτον. Καὶ ἕτερος πάλιν ἔλεγεν· Ἀκούσατε, σάραγγες, θεμέλια τῆς γῆς. Υἱοὺς ἐγέννησα. Οὐ τὴν κοινὴν πρὸς πάντας ἀνθρώπους τίθησιν εἰς αὐτοὺς εὐεργεσίαν, ὅπερ ἦν τὸ γενέσθαι, ἀλλὰ τὴν ἐξαίρετον, ὅπερ ἦν τὸ αὐτοὺς γενέσθαι. Πανταχοῦ γὰρ ἀρχεῖ τῶν εὐεργεσιῶν ὁ Θεός, καὶ ὥσπερ τὸν ἀνθρωπὸν πλάττει, οὕδῃ περὶ γενόμενον ἐτίμησε τῇ ἀρχῇ, εἰπὼν, Ποιῶμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν· ἐπὶ δὲ τῆς Καινῆς καὶ μειζόνως· οὐ γὰρ δὴ μόνον μηδὲν ἐργασμένους, ἀλλὰ καὶ μυρία κακὰ ἐργασμένους ἐτίμησε διὰ τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἔστιν ἰδεῖν, ὅτι τῇ υἱοθεσίᾳ οὐχὶ μόνον οὐδὲν κατωρθώκοντας, ἀλλὰ καὶ ἐπαικόμενους ἐτίμησεν. Οὐ μὴν ἐπειδὴ τιμὰ πρὸς τὸν πόνον, ἀποστρεφεί μετὰ τοὺς πόνους, ἀλλὰ καὶ τότε μείζονα δίδωσι ἐν ἐπαύλῃ. Καὶ ὕψωσα. Τὰ ἐν Αἰγύπτῳ, τὰ ἐν τῇ

[6] ἐρήμῳ, τὰ ἐν Παλαιστίνῃ ἐνὶ ῥήματι παρέδραμεν. Ἔθος γὰρ τῷ Θεῷ τοῦτο, διὰ τὴν περιουσίαν τῶν εὐεργεσιῶν μὴ καταμικρὸν ἐνδιατρίβειν τῇ διηγήσει τῶν γεγενημένων. Αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν. Παρέδρασαν μου, φησί, τὸν νόμον, τὰ προστάγματα κατέλιπον. Ἐγὼ βούρην τὸν κτησάμενον, καὶ δυοὺς τὴν φύσιν τοῦ κυρίου αὐτοῦ. Αἱ συγκρίσεις αὐξήσιν τῆς κατηγορίας ποιοῦσι, καὶ μάλιστα ὅταν ἐξ ἀνίσων ὦσι· καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς φησί· Ἄνδρες Νινευῖται ἀνυστήσονται ἐν τῇ κρίσει μετὰ τῆς γενεᾶς ταύτης, καὶ κατακρινούσιν αὐτήν· καὶ πάλιν· Βασιλίσσα νότου ἐγεροθήσεται ἐν τῇ κρίσει, καὶ κατακρινεῖ τὴν γενεάν ταύτην, ὅτι ἦλθεν ἐκ τῶν περάτων τῆς γῆς ἀκοῦσαι τὴν σοφίαν Σολομῶντος. Καὶ Ἱερεμίας δὲ πάλιν φησί· Πορεύθητε εἰς ῥῆσους Χετιμ e', καὶ ἴδετε εἰς Κεδάρ. Ἀποστείλατε καὶ γῶντα, εἰ ἀλλάξονται ἔθνη θεοῦ αὐτῶν· ὁ δὲ λαὸς μου ἠλλάξεται τὴν δόξαν αὐτοῦ, ἐξ ἧς οὐκ ὠφελήθησεται. Τὸ ἀνεπαχθὲς τῆς νομοθεσίας δεικνύσι, καὶ ὅσον ἀπαιτεῖ παρὰ τῶν ἀνθρώπων μέτρον, ὃ καὶ ἀλόγοις εὐκολον κατορθώσαι, καὶ ἀλόγων τοῖς ἀνοητέροις. Ἀλλ' ἐρεῖ τις, ὅτι ἐκεῖνα ἐν τῇ φύσει ἔχει τὸ γνωρίζειν. Ἀλλὰ δυνατόν τὰ φύσει κατορθούμενα ἐκείνοις ἐκ προαιρέσεως ὕψ' ἡμῶν γίνεσθαι. Ἐγὼ βούρην τὸν κτησάμενον· οὐ τὸν ἐξαιρέτω f' τῆς δωρεᾶς τιθείς αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῆς κακίας αὐτῶν αὐξεί τὴν κατηγορίαν. Ὡς περ γὰρ εἰς ἐντροπὴν αὐτῶν τὰ στοιχεῖα καλεῖ, οὕτω πάλιν οὐκ ἀνθρώποις, ἀλλὰ ἀλόγοις αὐτοῖς συγκρίνει, καὶ τούτων τοῖς ἀνοητοτάτοις, καὶ δεικνύσι χειρὸς κακείνων.

γ'. Οὕτω καὶ Ἱερεμίας ποιεῖ, τραγῶνα καὶ χελιδόνα παράγων εἰς μέσον, καὶ ὁ Σολομὼν δὲ νῦν πρὸς τὴν μύρμηκα, νῦν δὲ πρὸς τὴν μέλιτταν πέμπων τὸν ἀργὸν βίον ζῶντα. Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνω. Ἐπίτασις κακίας, ὅταν καὶ οἱ ψικωμένοι, καὶ μετὰ τοσαύτας τιμὰς, καὶ πάντες ἀθροῦν πρὸς τὴν κακίαν ὥσιν ἡτομοληκότες. Οὐκ εἶπεν, Ἰακώβ, ἀλλ' Ἰσραὴλ, ὥστε τῇ ἀρετῇ τοῦ προγόνου τῶν ἐχθόνων μείζονα δεῖξαι τὴν ἀγνωμοσύνην. Ὁ μὲν γὰρ τῇ τῆς ψυχῆς ἀρετῇ τὴν εὐλογίαν ἐπεσπάσατο τὴν τῆς προσηγορίας, οἱ δὲ διὰ τῆς παρανομίας αὐτὴν προῦδωκαν. Καὶ ὁ λαὸς μου ἐμὲ οὐ συνήκεν· Ἐμὲ, φησί, τὸν τοῦ ἡλίου φανερώτερον. Οὐαὶ ἔθνος ἀμαρτωλόν. Καὶ τοῦτο τοῖς προφήταις ἔθος, τοὺς τὰ ἀνίατα νοσοῦντας θρηνεῖν. Οὕτω καὶ Ἱερεμίας πολλὰ οὕτω καὶ Χριστὸς λέγων· Οὐαὶ σοὶ Χωραζὶε, οὐαὶ σοὶ Βηθσαιδᾶ. Ἐπεὶ καὶ τοῦτο διδασκαλίας εἶδος. Ὅν γὰρ οὐκ ἀνεκτήσατο λόγος, τοῦτον πολλάκις διώρθωσε θρῆνος. Λαὸς πλήρης ἀμαρτιῶν. Ἄλλη προσθήκη κατηγορίας, τὸ καὶ πάντας, καὶ μετ' ἐπιτάσεως. Σπέρμα πονηρόν. Οὐ τὴν γένεσιν αὐτῶν διαβάλλει, ἀλλὰ δεικνύσιν ἐκ πρώτης ἡλικίας ὄντας κακοὺς. Ὡς περ γὰρ ὁ Ἰωάννης λέγων, Ὁφεί, γεννήματα ἐχιδνῶν, οὐ τὴν φύσιν [7] ἀτιμάζει· οὐ γὰρ ἂν εἶπε, Ποιῶσατε οὖν καρποὺς ἀρίστους τῆς μεταβολῆς, εἰ φύσει καὶ ἀπὸ γεννήσεως ἦσαν τοιοῦτοι· οὕτω καὶ ἐνταῦθα λέγων, Σπέρμα πονηρόν, οὐ τὴν γέννησιν αὐτῶν διαβάλλει. Υἱοὶ ἀνομοί. Οὐκ εἶπε, παράνομοι, ἀλλ', Ἄνομοι, τῶν οὐδαμῶς

* Sic Reg. et Savil. ; in Morel. vero Χετιμ.

f In hunc locum hæc habet Allenus in notis Savillii, p. 139 : « οὐ τὸν ἐξαιρέτω τῆς δωρεᾶς τιθείς αὐτούς, etc., forte οὐ μόνον τῷ. Et pro τιθείς αὐτούς pulo rectius legi posse δοθείσης αὐτοῖς, etc. Talis locutionis exemplum est Act. 11, 17, τὴν ἰσὴν δωρεάν ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεός, etc. » Sine mss. auctoritate nihil ausim mutare : etsi locus non vacet suspitione mendii.

g Morel. male Χωραζι. Reg. et Savil. ut in textu. Infra vero Savillius legendum opinatur οὐ τὴν γέννησιν αὐτῶν, non γένεσιν. Sed hæc voces sæpe inter se mutantur ; γένεσιν stare posse puto.

* Sic recte Bavaricus. Editi ei γὰρ ἀν... πάλιν.

b Legendum forte προστίησι.

c Hic levi mutatione series melius est sic : τὸν λόγον ἀν ἱστρεψέ, vel, ut Bavaricus. ἱστρεψέ.

d Sic recte Bavaricus. In Editis τὸ deerat.

εὐχρότων νόμον οὐδὲν ἀμεινον διακαίμενοι. Ἀλλὰ τῆς προαιρέσεως τὴν διαφορὰν δηλοῖ. Ἐγκατελίπετε τὸν Κύριον, καὶ παρωργίσατε. Ἐμφαντικῶς τοῦτο εἰρηκε. Καὶ γὰρ ἔρκει τὸ νόμοι τοῦ Θεοῦ εἰς κατηγορίαν ὅπερ Ἱερεμίας ἐγκαλεῖ λέγων, Ὅτι καὶ αὐτοῦ ἀπέστησαν, καὶ δαίμοσι προσηλώθησαν. Τὸν ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ τοῦτο κατηγορίας ἐπίτασις, ὅτι κοινὸς ὢν ἀπάντων Δεσπότης, αὐτοῖς ἐγνωρίζετο τότε. Ἀπηλλοτριώθησαν εἰς τὰ ὀπίσω. Τί ἐτι πληγῆτε προστιθέτετε ἀνομίας; Μεγίστη κατὰ γνώσιν, ὅταν μὴδὲ ταῖς τιμωρίαις γίνονται βελτίους. Καὶ τοῦτο δὲ εἶδος εὐεργεσίας, τὸ κολάζειν. Οὐδὲ γὰρ ἂν ἔχοιεν εἰπεῖν, ὅτι ἐτίμησε καὶ εὐηργέτησε μόνον, ἀμαρτάνοντας δὲ ἤφει· ἀλλὰ καὶ τιμαῖς ἐφέλικετο, καὶ φόβῳ τῶν κολάσεων ἐσωφρόνισε, καὶ ἐν ἐκατέρῳ ἔμειναν ἀνίστα νοσοῦντες. Πᾶν εἶδος ἰατρείας ἐπεδείξατο, τέμνων, καίων· τὰ δὲ τῆς νόσου οὐδὲ οὕτως εἴξε, ὃ μάλιστα τοῦ νοσεῖν ἀνίστα σημειὸν ἐστὶ, τὸ μὴδὲ ἐν-νασθαι δέξασθαι θεραπείαν. Πᾶσα κεφαλὴ εἰς πόνον, καὶ πᾶσα καρδία εἰς λύπην. Ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ ὁλοκληρία, οὔτε τραῦμα, οὔτε μῶλωψ, οὔτε πληγὴ φλεγμαίνουσα. Εἶτα λέγει τὰς κολάσεις καὶ τὰς τιμωρίας· οὐκ ἔλαττον γὰρ τοῦτο εἶδος εὐεργεσίας ἐστὶ καὶ τῆς τιμῆς τῆς εἰς αὐτοὺς γεγεννημένης. Πάντας γὰρ, φησὶν, ἐκάκωσα, καὶ εἰς λύπην αὐτοὺς ἐνέβαλον. Εἰ πᾶσα κεφαλὴ εἰς πόνον, πῶς οὐκ ἔστιν οὔτε τραῦμα, οὔτε μῶλωψ; Τὸ τραῦμα, τοῦ λοιποῦ σώματος ὑγιαίνοντος, τότε φαίνεται τραῦμα ὅν· εἰ δὲ ὅλον ἡλωμένον τύχοι, οὐκέτι ἂν φανείη τὸ ἔλκος. Τοῦτο οὖν ἐνδείχασθαι βούλεται, ὅτι ὅλον τὸ σῶμα ἡλωτο, καὶ οὐχὶ τὸ μὲν ὑγίαινε, τὸ δὲ ἐξυδηκὸς ἦν, ἀλλ' ἅπαν φλεγμονεῖ, ἅπαν μῶλωψ εἴς. Οὐκ ἔστι μάλαγμα ἐπιθεῖναι. Τοῦτο τοῦ πρώτου βαρύτερον. Οὐ γὰρ τὸ νοσεῖν οὕτω χαλεπὸν, ὡς τὸ νοσοῦντα μὴδὲ θεραπεύεσθαι δύνασθαι, καὶ μάλιστα ὅταν ὁ ἰατρὸς τοιοῦτος ᾖ. Οὔτε ἔλαιον, οὔτε καταδέσμιους. Ὅστε ποιῆσαι τὴν λόγον ἐμφατικὸν α, ἐπέμεινε τῇ μεταφορᾷ· τοῦτο γὰρ αὐτῆς τὸ ἐξαίρετον. Ἡ γῆ ὅμων ἔρημος. Ταῦτα οὐκ ὡς γεγεννημένα ἀπαγγέλλει, ἀλλ' ὡς ἐσόμενα προαναφωνεῖ. Κέχρηται δὲ τῷ ἔθει οἱ προφήται τούτῳ, ὁμοῦ τε φοβούμενοι τὸν ἀκροατὴν, καὶ τῆς οικείας ἀληθείας τὴν δύναμιν ἐνδείκνυμενοι. Ὡς γὰρ τὰ παρελθόντα οὐκ ἐνὶ μὴ γεγενῆσθαι, οὕτω τὰ μέλλοντα ὑπὸ τῶν προφητῶν λέγεσθαι β, οὐκ ἐνὶ [8] μὴ συμβῆναι, πλὴν εἰ μὴ ποτε μετανοήσαιεν οἱ κολάζεσθαι μέλλοντες. Αἱ πόλεις ὅμων πνιγμένους. Οὐ γὰρ ἠφάνισεν αὐτὰς παντελῶς, ἀλλ' ἀφῆκεν ἐστάναι τὰ λεῖψανα τοῦ ἐμπρησμοῦ τοῦ βαρβαρικοῦ, μάλλον δυνάμενα καθικέσθαι τῆς τῶν ὀρώντων βΐφης. Τὴν χώραν ὅμων ἐνώπιον ὅμων ἀλλότριον κατεσθλοῦσιν αὐτήν, καὶ ἠρήμωται κατεστραμμένη ὑπὸ λαῶν ἀλλοτρίων. Ἐπίτασις συμφορᾶς, ὅταν καὶ θεαταὶ τῶν οικείων γίνονται συμφορῶν, καὶ μὴδὲ ἐξ ἀκοῆς αὐτὰ μανθάνωσι μόνον. Ἐγκαταλειφθήσεται ἡ θυγάτηρ Σιών, ὡς σκηνὴ ἐν ἀμπελῶνι, καὶ ὡς ὀπωροϋλάκιον ἐν σικκηράτῳ c.

δ. Μέγα τι ἔχουσι καὶ αἱ εἰκόνες, καὶ μάλιστα αἱ ἐν τῇ Γραφῇ, εἰς παράτασιν τῶν λεγομένων. Τὴν Ἱερουσαλήμ

δὲ καλεῖ θυγατέρα Σιών, διὰ τὸ ὑποκεῖσθαι τῷ ἔρει. Ὡς σκηνὴ ἐν ἀμπελῶνι, καὶ ὡς ὀπωροϋλάκιον ἐν σικκηράτῳ. Τοῦ καρποῦ γὰρ ἀνηρημένου, καὶ τῶν γεωργῶν ἀπενεχθέντων, περιττὴ λοιπὸν ἡ τῆς πόλεως οἰκοδομή. Ὡς πόλις πολιορκουμένη. Τοῦτο τῆς ἀσθενείας αὐτῶν καὶ τῆς ἐγκαταλείψεως αἰνίγμα. Ὅταν γὰρ μὴδεὶς ὁ βοηθῶν ᾖ, τότε ἀνάγκη συγκεκλεισθαι, τὴν ἀπὸ τῶν τειχῶν ἀσφάλειαν μόνην ἐκδεχομένους. Καὶ εἰ μὴ Κύριος Σαδὰὼθ ἐγκυτέλειπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενηθήμεν, καὶ ὡς Γόμορρα ἂν ὠμοιώθήμεν. Ἔθος αἰετῶν προφητῶν μὴ μόνον ἐκεῖνα προλέγειν, ἀ μέλλουσι πάσχειν οἱ πλημμελοῦντες δεινὰ, ἀλλὰ καὶ ἀπαθεῖν ἦσαν ἀξιοί, ἵνα καὶ ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ τῆς τιμωρίας πολλὰς ἴδωσι τῷ Θεῷ χάριτας, οὐ τὴν ἀξίαν d τῶν πλημμελημάτων, ἀλλὰ ἐλάττονα πολλῶν τὴν δίκην τίνοντες. Τοῦτο γοῦν καὶ ἐνταυθα φησιν, ὅτι τὰ μὲν ἀμαρτήματα αὐτῶν οὐ ταῦτα τὰ εἰρημένα, ἀλλὰ πανωλεθρίαν ἀπῆτει, καὶ ὁλοκληρίου τοῦ γένους ἀφανισμόν παντελῆ· ἀ δὲ καὶ ἐπὶ Σοδόμων συνέβη. Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία οὐκ ἀφῆκε τοῦτο γενέσθαι, πολλῶν τῆς ἀμαρτίας ἐλάττονα τὴν τιμωρίαν ἐπάγουσα. Ἐπειδὴ δὲ πολλὴ τῆς Παλαιᾶς πρὸς τὴν Καινὴν ἐστὶ συγγένεια, εἰκότως τούτῳ καὶ ὁ Παῦλος ἀπεκρήσατο· καὶ ἐπιτηδεότερον εἶπεν ἢ ὁ προφήτης e. Ὅσπερ γὰρ ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ, εἰ μὴ πολὺς ὁ τοῦ Θεοῦ γέγονεν ἔλεος, πάντες ἂν ἀνηρπάσθησαν, οὕτω καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, εἰ μὴ τὰ τῆς χάριτος ἐφάνη, χαλεπώτερα τούτων πάντες ἂν ἔπαθον. Ἐγκατέλιπε δὲ ἡμῖν σπέρμα· τοὺς σωθέντας ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας λέγει. Ἀκούσατε λόγον Κυρίου, ἀρχοντες Σοδόμων, προσέχετε νόμῳ Θεοῦ ἡμῶν, λαοὶ Γομόρρας. Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι τὰ Σοδόμων ἦσαν ἀξιοί παθεῖν, δείκνυσιν ὅτι καὶ τὰ Σοδόμων ἐτόλμων. Αὐτὸ καὶ ἀπὸ τῆς κοινῆς αὐτοὺς ὀνομάζει προσηγορίας. Ἐπεὶ αὐτὸς ἦν, οὐδὲ καιρὸν εἶχεν ὁ λόγος. Ὅτι γὰρ οὐ πρὸς Σοδομηνούς ἀποτείνεται νῦν, ἀλλὰ πρὸς Ἰουδαίους, καλῶν αὐτοὺς τῇ τῆς προσηγορίας κοινωνίᾳ, δείκνυσιν τὰ μετὰ ταῦτα λεγόμενα. Θυσίῳ γὰρ μέμνηται καὶ προσφορῶν καὶ τῆς ἄλλης τῆς νομικῆς [9] λατρείας, ἧς οὐδὲ ἔχοντες ἦν παρὰ Σοδομίταις. Νόμῳ Θεοῦ ἡμῶν, τῷ ἐλέγχῳ φησὶ.

Τί μοι πλῆθος, φησὶ, τῶν θυσιῶν ὅμων; λέγει Κύριος. Πλήρης εἰμι ὁλοκαυτωμάτων κριῶν, καὶ στέαρ ἀρνῶν, καὶ αἷμα ταύρων καὶ τράγων οὐ βούλομαι. Ὁ ψαλμὸς ὁ τεσσαρακοστὸς ἐνατος ἅπας τῷ χωρίῳ τούτῳ προστίκει, δι' ἑτέρων μὲν βημάτων, διὰ τῶν αὐτῶν δὲ ὑφαινόμενος νοημάτων. Τῷ γὰρ ἐν τῷ ψαλμῷ, Προσκαλέσεται τὸν οὐρανὸν ἄνω καὶ τὴν γῆν, τοῦ διακρίναι τὸν λαὸν αὐτοῦ, Ἰσὺν ἐστὶ τὸ, Ἄκουε, οὐρανέ, καὶ ἐνωτίξου, γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησε· καὶ τὰ ἐξῆς δὲ τοιαῦτα. Ὅσπερ γὰρ ὁ Δαυὶδ φησιν, Οὐκ ἐπὶ ταῖς θυσίαις σου ἐλέγξω σε, εὐ δὲ ῥοκαντώματά σου ἐνώπιόν μου ἐστὶ διαπαντός· οὕτω καὶ ὁ Ἡσαΐας φησὶ, Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὅμων; λέγει Κύριος. Καὶ πάλιν ὁ μὲν Δαυὶδ φησιν, Οὐδέξομαι ἐκ τοῦ οἴκου σου μόσχους, οὐδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σου τράγους· ὁ δὲ Ἡσαΐας, Ὁλοκαυτώματα κριῶν, καὶ στέαρ ἀρνῶν, καὶ αἷμα ταύρων καὶ τράγων οὐ βούλομαι. Ἐπειδὴ γὰρ ἐγκαλοῦμενοι συνεχῶς ἐπὶ τῷ τῆς

a Allenus vult hic legi ἐμφατικώτερον, vel ἐμφατικόν. Postrema lectio est Cod. Bavarici. Editi ἐμφατικῶς. Paulo post Boisius in notis Savillii, p. 157, legendum putat: ταῦτα ὡς γεγεννημένα ἀπαγγέλλει, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐσόμενα.

b Mira hypallage, inquit Savilius, pro τὰ ὑπὸ τῶν προφητῶν μέλλειν λεγόμενα. Boisius levī immutatione τὰ μέλλοντα τὰ ὑπὸ τῶν προφητῶν λεγόμενα ἐπέσει.

c Reg. et Savil. in textu hic et infra σικκηράτῳ, Morel. et Savil. in marg. σικκηράτῳ, alique ita legitur in Bibliis. Mox Sav. legendum putat καράστανιν, sed cui bono?

d Legendum puto οὐ κατὰ τὴν ἀξίαν.

e Sic notat Allenus in notis Savil. p. 159: «Sensus loci militi videtur flagitare ut legatur ἐπιτηδεότερον εἶπεν ἢ ὁ προφήτης. Sic in sequentiibus, ὁ Παῦλος εὐτονώτερον τῷ λόγῳ περὶ τῶν νόμων. Recte notatum: nam Bavaricus, ἐπιτηδεότερον ἢ ὁ προφήτης. (Eidebatur εἶπεν ὁ προφ.)

Facile igitur fructus dignos pœnitentiæ (*Ibid.* v. 8), si ex natura et ab ortu tales fuissent : sic et hoc loco cum dicit : *Semini nequam*, non ortum probro dat illis. *Filiis exlegibus*. Non dicit, Prævaricatoribus, sed, *Exlegibus*, qui non meliori essent affectu, quam si legem numquam exceperissent. Sed propositi differentiam significat ¹. *Dereliquistis Dominum, et ad iracundiam provocastis*. Per emphasin hoc dicit. Sufficiebat enim nomen Dei ad accusationem : qua de re Jeremias expostulat dicens : *Quia ab illo defecerunt, a demonibus adhæserunt*. Sanctum Israel (*Buruch.* 4. 7. 8). Hæc quoque criminationis accessio est, quia cum communis omnium Dominus sit, ipsis tunc (proprie) notus erat. *Abalienati sunt retrorsum*. 5. *Quid ultra percutiemini addentes prævaricationes?* Maxima damnatio, cum ne ex suppliciis quidem meliores fiunt. Illudque species beneficii erat, quod punirentur. Neque enim dicere possent Deum honorasse tantum et beneficiis affectisse, peccantes autem dimisisse ; sed ille honoribus attrahebat, et suppliciorum timore ad meliorem frugem revocabat, et inter utraque illi incurabili morbo detenti manebant. Omne genus medicinæ exhibuit, secans, urens : morbus tamen non cessit, quod maxime signum est incurabilis ægritudinis, cum non potest quis remedium accipere. *Omne caput ad laborem, et omne cor ad tristitiam*. 6. *A pedibus usque ad caput non est in eo integritas, neque vulnus, neque ribex, neque plaga tumens*. Deinde narrat cruciatus et supplicia : neque enim minor hæc est species beneficii et honoris ipsis collati. Omnes enim, inquit, affixi, eosque in dolorem conjeci. Si omne caput in laborem, quomodo non est vulnus, neque vibex? Vulnus, reliquo corpore sano, tunc apparet vulnus : quod si totum exulceratum fuerit, non ultra vulnus apparebit. Hoc igitur significat, totum corpus fuisse ulceribus plenum : neque aliud sanum, aliud ulceratum fuisse ; sed totum intumuisse, totum ulcus unum fuisse. *Non est maligna apponere*. Hoc priore gravius est. Morbo enim laborare non ita grave est, ut ægrum non posse sanari : præsertim cum talis sit medicus. *Neque oleum, neque ligamina*. Ut cum emphasi loquatur, perstat in eadem metaphora : in hoc enim sita est metaphoræ præstantia. 7. *Terra vestra deserta*. Hæc non ut jam facta annuntiat, sed ut futura prædicit ². Hoc utuntur more prophetæ, simul auditorem terrentes, et suæ veritatis vim ostendentes. Ut enim quæ præterierunt, non possunt non facta esse, sic quæ futura a prophetis prænuntiata sunt, fieri nequit ut non contingant, nisi pœnitentiam agant illi qui supplicio sunt plectendi. *Civitates vestræ succensæ igni*. Non enim illas omnino delevit, sed permisit ut incendii barbarici reliquæ superessent, quæ magis ad intuentium aspectum pertingere possent. *Regionem vestram coram vobis alieni devorant, et desolata est sub-*

versa a populis alienis. Calamitatis accessio est, cum propriæ miseriæ spectatores sunt, nec solo auditu illam discunt. 8. *Derelinquetur filia Sion, quasi tentorium in vinea, et sicut tugurium in cucumerario*.

4. Magnum quidpiam in se continent illæ imagines, maximeque in Scriptura, ad amplificationem sermonis. Jerusalem autem vocat filiam Sion, quod ei monti subjecta sit. *Sicut tentorium in vinea, et sicut tugurium in cucumerario*. Sublatæ namque fructu, summotisque colonis, superflua deinceps fuerit structura urbis. *Sicut urbs quæ obsidetur*. Hoc ænigmatice dicitur ad infirmitatem et derelictionem ejus declarandam. Cum enim nullus est qui auxilietur, tunc necesse est obsideri eos, quibus una superest murorum tutela. 9. *Et nisi Dominus Sabaoth dereliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuisset, et quasi Gomorrha similes essemus*. Mos est semper prophetis non illa solum prædicere mala, quæ passuri sunt prævaricatores, sed etiam ea quæ digni sunt perpeti, ut in ipso supplicii tempore multas habeant Deo gratias, quod non pro merito scelerum, sed multo leviores luant penas. Hoc etiam dicit hoc loco, peccata nempe eorum non ea solum quæ dicta sunt, sed etiam interneccionem expetiisse, universæque gentis exitium : quæ etiam in Sodomitis contigerunt. Dei autem benignitas hæc fieri non sivit, sed pœnam peccato longe leviolem inflixit. Quia vero multa est affinitas Vetus inter et Novum Testamentum, jure illo Paulus est usus : et convenientius quam propheta dicit. Quemadmodum enim illo tempore, nisi magna fuisset Dei misericordia, omnes abrepti fuissent (*Rom.* 9. 29) : sic in tempore Christi adventus, nisi gratia apparuisset, graviora his omnes passi essent. Dereliquit autem nobis semen : de iis qui a captivitate servati sunt loquitur. 10. *Audite verbum Domini, principes Sodomorum, attendite legem Dei nostri, populus Gomorrhæ*. Quando dicit illos esse dignos qui eadem paterentur, quæ Sodomitæ, ostendit eos eadem ausos esse quæ Sodomitas. Ideo illos a communi appellatione nominat. Nisi enim hoc esset, non opportuna fuisset loquutus. Quod enim nunc non in Sodomitis invehatur, sed in Judæos, illos sic appellans ob nominis convenientiam, quæ sequuntur indicant. Nam sacrificia commemorat, oblationes aliumque legalem cultum, cujus ne vestigium quidem erat apud Sodomitas. *Legem Dei nostri* in argumentum profert.

Sacrificia veteris Testamenti Deo per se non placebant ; cur fuere instituta. Repudium in veteri lege cur permisum. — 11. *Quid mihi multitudo sacrificiorum vestrorum? dicit Dominus. Plenus sum holocaustis arietum, et adipem agnorum, sanguinemque taurorum et hircorum nolo*. Psalmus quadragesimus nonus totus huic loco similis est, aliis quidem verbis, eadem vero contextus sententia. Illis enim, *Advocabit cælum desursum et terram discernere populum suum* (*Psal.* 49. 4), simile est hoc dictum : *Audi, cælum, et auribus percipe, terra, quia Dominus loquutus est ; et cætera cum his consentiunt*. Quemadmodum enim David dicit : *Non in sacrificiis tuis arguam te, holocausta autem tua in conspectu meo sunt semper* (*Ibid.* v. 8) : sic et Isaias ait :

¹ In Græco, ἀποκρίσεις τῇ διαγωγῇ διόλου. Legendum suspicatur, διαγωγῇ : tunc enim sensus optime quadraret, siquidem esset, *significat voluntatis corruptionem*.

² Poisius in notis Savillii, p. 137, legendum putat : *Hæc ut jam facta annuntiat, at non ut futura prædicit*. Sed existimo locum, ut est, optime habere.

Quid mihi multitudo sacrificiorum vrorum? dicit Dominus. Ac rursus David dicit: Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos (Ibid. v. 9); Isaias vero: Holocausta arietum, et adipem agnorum, et sanguinem taurorum et hircorum nolo. Nam quia accusati frequenter, quod cæteris virtutibus vacui essent, pro maxima defensione sacrificia obtendebant, ut quæ frequenter persolvebant, merito uterque propheta, imo potius cæteri omnes ab hac defensione illos exturbant. Unde planum est ea non esse per se præcipue constituta, sed ut ad rectum vitæ institutum cæterasque virtutes illos deducerent. Quia vero illi, cæteris quæ necessaria erant neglectis, his incumbabant, se illa demum non admittere dicit Deus. 12. Neque veneritis ut appareatis mihi. Si accesseritis, inquit, ad templum. Quis enim quæsitit hæc de manibus vestris? Certe totus ille liber qui Leviticus dicitur, de sacrificiorum accuratione leges exhibet. In Deuteronomio quoque et in aliis plurimis locis multæ de sacrificiis sparsæ sunt leges. Quare igitur dicit: Quis requisivit hæc de manibus vestris? Ut discas illam non fuisse præcipuam Dei voluntatem, ut talia sancirentur, sed ab eorum infirmitate initium illas leges duxisse. Quemadmodum enim nolebat mulierem semel viro conjunctam repudiari; graviora tamen mala succidens, ne repudiare vetiti, illas invisas uxores intus jugularent, minus malum permisit: sic et circa rem hanc fecit, ut dæmonibus immolare prohiberet, id quod minime volebat admisit, ut quod volebat assequeretur. Hoc ipsum rursus Amos propheta declarans dicebat: Num victimas et hostias obtulistis mihi quadraginta annis? dicit Dominus (Amos 5. 25). Jeremias quoque ait: Non sunt hæc quæ mandavi patribus vestris (Jer. 7. 22).

5. Quoniam enim dæmones hoc culti sunt modo, ipse, ne quæpiam hinc infirmioribus perniciæ occasio oriretur, hæc frequenter per prophetas omnes denuntiat. Hæc cum non darentur, illi indignabantur, ac frequenter instabant, nidorem et fenum exigentes, dicentesque:

Τὸ γὰρ λαχόμεν τίλος ὅσος (α).
(Homer.)

Ipse vero id neque ab initio petiit, et quando jussit, ostendit se non libentem hæc permittere; neque hoc tantum hinc patet, sed etiam quia cito solvit, et quia cum illa persolverent non admisit: atque uno verbo per omnia significavit, hujusmodi cultum et ritum majestate sua longe indignum esse. Ille itaque ait: Propter vos hæc toleravi, neque his opus habui. *Calcarea atrium meum non apponetis.* Aut captivitatem prædicat, aut etiam hoc velat, quia non cum recto animo ingrediebantur. 13. *Si offeratis mihi similtam, sanum.* Mandatorum enim alia propter se ipsa, alia aliam ob causam constituiebantur; ut Deum nosse, non occidere, non mœchari, et quæcumque talia,

(α) *Hæc enim honorem nos sortiti sumus.* Hoc ait Jupiter Junonem alloquens, Iliad. 1. 49, itemque Jupiter deorum certum alloquens, Iliad. 2. 70, cum de restituendo Hectoris cadavere ageretur. Hoc hemistichio utitur alibi Chrysostomus, ut supra, in Psalmo 49.

propter utilitatem inde proveniente sanciiebantur; sacrificare autem, incensum offerre, sabbatum servare, et similia rursus, non ut hæc fierent simpliciter, sed ut ex eorum exercitio a dæmonum cultu abducerentur. Quia igitur hæc quidem persolvebant, sed nullam inde utilitatem percipiebant, sed adhuc dæmonibus addicti erant, jure hæc quoque ejiciuntur: quandoquidem merito quis arborem excidat, foliis et ramis ornatam, sed fructu vacuum. Nam colonus omnem curam circa arborem adhibet, non corticis aut trunci causa, sed ut fructum decerpat. *Incensum abominatio mihi est.* Viden' eum non de natura eorum quæ sibi offerebantur gavisum esse, sed offerentium mentem exploravisse? Ideo fumum et nidorem ex sacrificio Noe surgentem odorem suavitatis vocavit, incensum vero abominationem (Gen. 8. 21). Nam, ut dicebam, non naturam donorum, sed affectum offerentium requirit. 14. *Neomenias vestras et sabbata.* Observandum est eum nihil eorum quæ necessaria sunt excludere, sed hæc, quæ etiam Christus adveniens abrogavit. Quamobrem Paulus vehementiore usus sermone, cum contra Judæos pugnaret, non hæc solum, sed et alia his plurima afferens, eos, qui nihil ex se (virtutis) exhiberent, nihil inde lucri referre dixit, his verbis: *Si autem tu Judæus cognominaris, et requiescis in lege, et gloriaris in Deo, et nosti voluntatem ejus, et probas utiliora, instructus per legem (Rom. 2. 17. 18).* Et rursus: *Circumcisio quidem prodest, si legem observes; si autem prævaricator sis, circumcisio tua præputium facta est (Ibid. v. 25).* Nec quidpiam fructus eos inde percipere dixit, quod lex eis concedita sit, quia non crediderunt: id quod alio modo David subindicans dicebat: *Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas (Psal. 49. 16)?* Quia enim de audita lectione legis supra modum alte sentiebant cum operibus vacui essent, ex hac jactantia etiam Paulus illos deturbavit dicens: *Qui ergo alium doces, teipsum non doces? qui prædicas non furandum, furaris (Rom. 2. 21)?* Et David similiter dicens: *Si videbas furem, currebas cum eo, et cum adulteris portionem tuam ponebas (Psal. 49. 18).* Et diem magnum non admitto. Pentecosten dicit, Scenopegiam, Pascha, et reliquas celebritates. *Jejunium et vacationem ab opere, et festivitates vestras odit anima mea.* Humano more ipsos alloquitur. *Facti estis mihi ad satietatem:* ad fastidium, ad odium. Id ejus ineffabilem patientiam ostendit, quod sæpe peccantes tulerit, nec prius vindictam sumpserit, quam nequitiae magnitudine ipsum scelesti evocarint. *Non ultra remittam peccata vestra.* No ultra patiar. Idipsum est id quod ait David: *Hæc fisti, et tacui (Psal. 49. 21).*

Oratio inutilis est cum quis perseverat in peccatis.

5. *Cum extenderitis manus vestras ad me, avertam oculos meos a vobis: et si multiplicaveritis deprecationem, exaudiam.* Inde liquet nullam esse orationis utilitatem, quantumlibet longa sit quando is qui precatur in peccatis perseverat. Nihil enim virtuti par necnon voci quæ per opera comprobatur. *M*

δὴλ' ἀρετῆς εἶναι ἔρημοι, ἀντὶ μεγίστης ἀπολογίας τὰς θυσίας προσβάλλοντο, ὡς συνεχῶς αὐτὰς ἐπιτελοῦντες, εἰκότως ἐκάτερος ὁ προφήτης, μᾶλλον δὲ καὶ οἱ ἄλλοι πάντες, ταύτης ἐκβάλλουσιν αὐτοὺς τῆς ἀπολογίας. "Ὅθεν ὅλ' οὖν, ὅτι οὐ προηγουμένως αὐτὰ ἐδόθησαν, ἀλλ' ὥστε παιδαγωγίαν γενέσθαι τῆς ἄλλης ἐντεῦθεν αὐτοῖς πολιτείας. Ἐπεὶ δὲ τῶν ἀναγκαίων κατεπειγόντων ἀμελοῦντες, ἐν τούτοις ἡσχόληντο, οὐδὲ ταύτας λοιπὸν προσίσθαι ἔφησιν ὁ Θεός. Οὐδὲ ἂν ἔρχῃσθε ὀφθῆναι μοι. Ἐὰν παραγένησθε, φησὶν, εἰς τὸν ναόν. Τίς γὰρ ἐξ-εζήτησε ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; Καὶ μὴν ὁλόκληρον σύγκειται βιβλίον τῶν Λευιτικῶν λεγόμενον, περὶ τῆς τῶν θυσιῶν ἀκριβείας νομοθετοῦν. Καὶ ἐν τῷ δευτερονόμῳ δὲ καὶ ἐν ἑτέροις πλείοσι πολλοὶ περὶ τούτων εἰσι διεσπαρμένοι νόμοι. Πῶς οὖν φησι, Τίς ἐξεζήτησε ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; Ἰνα μάθῃς, ὅτι οὐ προηγουμένως ἦν Θεοῦ θέλημα, τὸ τὰ τοιαῦτα νομοθετεῖν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς αὐτῶν ἀσθενείας τὴν ἀρχὴν ἔλαβεν ἡ περὶ τούτων νομοθεσία. Ὡς περὶ γὰρ οὐκ ἐβούλετο γυναῖκα ἐκβαλέσθαι τὴν ὁπαζ ἀνδρὶ συναφθεῖσαν, μειζρόνων δὲ ἐκκόπτων κακῶν ^β, τὸ μὴ κωλυομένους ἐκβαλεῖν, ἀναγκάζεσθαι σφάττειν ἐνδον οὐσας καὶ μισουμένας, τὸ ἐλαττον συνεχώρησεν· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα, κωλύων τὸ δαίμοσι θύειν, κατεδέξατο ὅπερ οὐκ ἐβούλετο, ἵν' ὅπερ ἐβούλετο κατορθώσῃ. Τοῦτο γοῦν αὐτὸ πάλιν Ἀμώς ὁ προφήτης ἐνδεικνύμενος ἔλεγε· *Μὴ σφάγια καὶ θυσίας προσηγάγκατέ μοι ἐτι τσσαρὰ κορτα; λέγει Κύριος.* Καὶ ὁ Ἱερεμίας δὲ φησιν· *Οὐ ταῦτα ἐστίν, ἀ ἐτετε-λάμην τοῖς πατράσιν ὑμῶν.*

ε'. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ δαίμονες τοῦτον ἐθεραπεύθησαν τὸν τρόπον, καὶ αὐτὸς οὗτος, ἵνα μηδεμίαν τοῖς ἀσθενεστέροις ἐντεῦθεν ἀπωλείας γένηται πρόφασιν, συνεχῶς διὰ πάντων ταῦτα φησι τῶν προφητῶν. Ἐκείνῳ μὲν γὰρ καὶ μὴ διδομένων ἡγανάκτων, καὶ συνεχῶς [10] ἐπείκειντο τὴν κνίσταν καὶ τὸν καπνὸν ἀπαιτοῦντες καὶ λέγοντες·

Τὸ γὰρ λάχομεν γέρας ἡμεῖς.

Αὐτοὺς δὲ οὕτε ἐξ ἀρχῆς ἦησε, καὶ ἡνίκα ἐκέλευσεν, ἔδειξεν, ὅτι οὐχὶ βουλόμενος τοῦτο ἐπέτρεψεν· οὐ ταύτη δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ καταλάσσει ταχέως αὐτάς, καὶ ἡνίκα ἐπιτελοῦντο, μὴ ὁ προσίσθαι· καὶ διὰ πάντων ἀπὸ τῆς ἐξήλ' οὗτι πολλῶ τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ τῆς ἰατρείας οὗτος ὁ τρόπος ἀνάξιος. Τοῦτο οὖν φησι νῦν, ὅτι· Δι' ὑμᾶς τοῦτο ἡνειχόμεν, οὐκ αὐτοὺς τούτων ἐδεόμεν. *Πατεῖν μου τὴν αὐλήν οὐ προσθήσεται.* Ἡ τὴν αἰχμῶσιαν προλέγει, ἡ ἀπαγορεύει τοῦτο αὐτοῖς, ἐπειδὴ οὐ μετ' ὀρθῆς εἰσῆσαν γνῶμης. *Ἐὰν φέρῃτέ μοι σεμίδαλιν, μάταιον.* Τῶν γὰρ ἐπιταγμάτων τὰ μὲν δι' ἑαυτὰ, τὰ δὲ δι' ἑτέρα γίνεσθαι ἐκελεύετο· ὅλον τὸ τὸν Θεὸν εἰδέναι, τὸ μὴ φονεύειν, μὴ μοιχεύειν, καὶ ὅσα τοιαῦτα, διὰ τὴν ἐξ αὐτῆς ὠφέλειαν ἐνομοθετεῖτο· τὸ μέντοι θῆσαι, καὶ θυμίαμα προσενεγκεῖν, καὶ τηρῆσαι σάββατον, καὶ ὅσα τοιαῦτα πάλιν, οὐχ ἵνα αὐτὰ ταῦτα γίνηται ἀπλῶς, ἀλλ' ἵνα ἐκ τῆς τούτων μελέτης τῆς τῶν δαιμόνων ἀπάγωνται θεραπείας. Ἐπεὶ οὖν οὕτω ταῦτα

μὲν ἐπιτελοῦν, τὸ δὲ ἐξ αὐτῶν οὐκ ἐκαρποῦντο κέρδος, ἀλλ' ἐτι τοῖς δαίμοσιν ἦσαν προσηλωμένοι, εἰκότως καὶ ταῦτα ἐκβάλλεται· ἐπεὶ καὶ δένδρον εἰκότως τις ἐκτέμνει, φύλλα μὲν ἔχον καὶ κλάδους, καρπῶν δὲ ἔρημον ὄν. Καὶ γὰρ τῷ γηπῶν πᾶσα περὶ τὸ φυτὸν ἡ ἐπιμέλεια, οὐ διὰ τὸν φλοιὸν καὶ τὸ στέλεχος, ἀλλ' ἵνα τῶν καρπῶν ἀπολαύῃ. *Θυμίαμα βδέλυγμά μοι ἐστίν.* Ὅρᾳς δὲτι οὐ τῇ φύσει τῶν προσφερομένων ἔχαιρεν, ἀλλὰ τὴν γνώμην τῶν προσαγόντων ἐξήτασε; Διὰ δὲ τοῦτο τὸν μὲν καπνὸν καὶ τὴν κνίσσαν τὴν ἀπὸ τῆς θυσίας τοῦ Νῶε ὁσμὴν εὐωδίας ἐκάλεσε, τὸ δὲ θυμίαμα βδέλυγμα. Ὅπερ γὰρ ἔφη, οὐ τὴν οὐσίαν τῶν δώρων, ἀλλὰ τὴν διάθεσιν τῶν προσφερόντων ἐπιζητεῖ. *Τὰς νεομηνίας ὑμῶν, καὶ τὰ σάββατα.* Παρατηρητέον ὡς οὐδὲν τῶν ἀναγκαίων ἐκβάλλει, ἀλλὰ ταῦτα ἀ καὶ παραγενόμενος ὁ Χριστὸς κατέλυσε. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος εὐτονώτερον τῷ λόγῳ κεχρημένος, ἡνίκα πρὸς Ἰουδαίους ἐμάχετο, οὐ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἑτέρα πλείονα τούτων θείας, τοὺς οὐδὲν οἰκοθεν ἐπιδεικνυμένους οὐδὲν ἐκείθεν κερδαίνειν ἔφησεν, οὕτω λέγων· *Εἰ δὲ σὺ Ἰουδαῖος ἐποστομάζῃ, καὶ ἐπαναπαύῃ τῷ νόμῳ, καὶ καυχᾶσαι ἐν Θεῷ, καὶ γινώσκεις τὸ θέλημα, καὶ δοκιμάξεις τὰ διαφέροντα, κατηχούμενος ἐκ τοῦ νόμου.* Καὶ πάλιν· *Περιομὴ μὲν γὰρ ὠφελεῖ, ἐὰν νόμον πράσῃς· ἐὰν δὲ παραβάτης ᾖς, ἡ περιομὴ σου ἀκροβυστία γέγονε.* Καὶ οὐδὲ ἀπὸ τοῦ πιστευθῆναι αὐτοὺς· τὸν νόμον ἐφησέ τι τοὺς πιστευθέντας καρπώσασθαι, ἐπειδὴ ἠπίστησαν· ὅπερ οὖν καὶ ὁ Δαυὶδ ἐτέρως αἰνιτιζόμενος ἔλεγε· *Τῷ δὲ ἀμαρτωλῷ εἶπεν ὁ Θεός· Ἰνα τί σὺ ἐκδιηγῇ τὰ δικαιώματά μου;* Ἐπειδὴ γὰρ ἄνω καὶ κάτω ἰ τῇ ἀκροάσει τοῦ νόμου μέγα ἐφρόνουν, τῆς πράξεως ὄντες ἔρημοι, καὶ [11] ὁ Παῦλος αὐτοὺς ἐξέβαλλε τοῦ καυχήματος εἰπών· *Ὁ οὖν διδάσκων ἕτερον, σεαυτὸν οὐ διδάσκεις; καὶ ὁ κηρύσσων μὴ κλέπτειν, κλέπτεις;* Καὶ ὁ Δαυὶδ ὁμοίως λέγων· *Εἰ θεώρεις κλέπτην, συνέτρεχες αὐτῷ, καὶ μετὰ μοιχῶν τὴν μερίδα σου ἐτίθης. Καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι.* Τὴν παντηχοσθὴν λέγει, τὴν σκηνοπηγίαν, τὸ Πάσχα, καὶ τὰς λοιπὰς ἑορτάς. *Νηστεῖαν, καὶ ἀργίαν, καὶ τὰς ἑορτάς ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχὴ μου.* Ἀνθρωπινώτερον πρὸς αὐτοὺς διαλέγεσθαι. *Ἐγενήθητέ μοι εἰς πληθμοσὶν* εἰς κόρον, εἰς μίσος. Τοῦτο γὰρ αὐτοῦ δείκνυσιν τὴν ἄφατον μακροθυμίαν, καὶ τὸ πολλὰκις ἀμαρτόντας ἐνεγκεῖν, καὶ μὴ πρότερον ἐπεξελεῖν, ἕως αὐτὸν αὐτοὶ οἱ παπλημμεληκότες τῇ ὑπερβολῇ τῆς πονηρίας ἐξεκαλέσαντο. *Οὐκέτι ἀνήσω τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν.* Οὐκέτι μακροθυμῶ. Ταῦτόν ἐστι τὸ ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ εἰρημένον· *Ταῦτα ἐποίησας, καὶ ἐσίγησα.*

Ὅταν τῆς χεῖρας ὑμῶν ἐκτείνητε πρὸς με, ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμούς μου ἀφ' ὑμῶν· καὶ ἐὰν πληθύνητε τὴν δέησιν, οὐκ εἰσακούσομαι. Ὅθεν ὅλ' οὖν, ὅτι εὐχῆς ὄφελος οὐδὲν, καὶ μακρὰς γινωμένης. ὅταν ἐπιμείνῃ τοῖς ἀμαρτήμασιν ὁ εὐχόμενος. Οὐδὲν γὰρ ἀρετῆς ἴσον, καὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἔργων φωνῆς. *Αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πλήρεις·* τουτέστι, φονικαί· ἀλλ' οὐκ εἶπε φονικαί, ἀλλὰ, *Πλήρεις αἵματος* ^δ, δεικνύς

^a Reg προίεσθαι.

^b Sic omnino aliquid desiderari videtur, verbi gratia, μεζών δὲ ἐκκόπτων κακῶν [ὑποθεσιν], aut aliqua vox similis. hinc locus qui quasi ex Michæa assumptus proferebatur in Editis, est Amosi, et Bavaricus Ἀμώς habet, ut nos restituimus.

^c Savilius καὶ ἡνίκα ἐπιτελοῦν τὸ μὴ, male. Morel. τῷ, sed vera lectio est ἐπιτελοῦντο, ut habet Bavaricus. Ibidem quod voce ἀνάξιος, usque ad πατεῖν habentur, ex Bavarico de-umpta sunt.

^d Sic Bavaricus recte. Editi θυσίαν et mox προσφερομένων, male.

^e Savil. in textu αὐτόν, male. Morel. in textu et Savil. in margine αὐτοῖς. Reg. et Bavaricus αὐτούς.

^f Loquendi modus Patribus familiaris. Ἄνω καὶ κάτω, sursum deorsum ad litteram interpretamur, aut sus deqms; sed apud Chrysostomum aliosque Patres, ut frequentiam aut vehementiam exprimat, usurpatur, ut hoc loco.

^g Sic Bavar. : αἵματος deerat in Editis.

ὅτι μελέτην ἔποιουντο τὴν ἁμαρτίαν, καὶ πανταχοῦ μετ' ἐπιτάσσει;

ζ'. Καὶ τοῦτο δὲ τῆς ἡμερότητος αὐτοῦ, τὸ ἀπειλοῦντα ἀπολογεῖσθαι. Τίθῃσι γὰρ τὰς αἰτίας, δι' ἃς οὐ προσλείπει τὴν εὐχὴν. Λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε. Πῶς, εἰπὼν, *Οὐκέτι ἀνῆσθε τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν*, συμβουλεύει, καὶ δειξας ἀνάστα νοτοῦντας, διόρθωσιν εἰσάγει; *Ἦθος τῷ Θεῷ*, καὶ ἡνίκα ἂν ἀπειλῇ, ἀπαγορεύειν τὴν σωτηρίαν, ὥστε αὐξῆσαι τὸν φόβον, καὶ μὴ ἐνταῦθα καταλύειν τὸν λόγον, ὥστε χρηστὰς ὑποτείνειν τὰς ἐλπίδας, καὶ ταύτῃ πάλιν εἰς μετάνοιαν ἐπανάγειν. Καὶ τοῦτο πανταχοῦ γινόμενον ἴδοι τις ἂν. Ἐπὶ μέντοι τῶν Νινευιτῶν οὐ διὰ βρμάτων, ἀλλὰ διὰ πραγμάτων αὐτὸ πεποίηκεν. Ἐν γὰρ τοῖς λόγοις οὐδὲν χρηστὸν ὑποσχόμενος, ἀλλὰ γυμνὴν ἐπὶ τῆς ἀπειλῆς καίσθαι τὴν τιμωρίαν ἀφείλε, ἐπειδὴ τὰ παρ' ἑαυτῶν ἐπεδείξαντο πάντες οἱ βάρβαροι, ταχέως ἔλυσε τὴν ὀργήν. Οὕτω καὶ ἐν τῷ ψαλμῷ πάλιν ὁ Δαυὶδ· ἔφθην γὰρ εἰπὼν, ὅτι ὅλως δι' ὅλου τῷ προσιμῷ τοῦτο προσέειπε· καὶ ὥσπερ οὗτός φησι· *Λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε*, μετὰ τὰς ἀπειλάς· οὕτω καὶ ἐκεῖνος μετὰ τὸ εἰπεῖν, *Ἐλέγξω σε, καὶ παραστήσω κατὰ πρόσωπόν σου τὰς ἀνομίας σου*, ἐπήγαγε· *Θυσία αἰνέσεως δοξάσει με, καὶ ἐκεῖ ὁδός, ἣ δειξω αὐτοῖς τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ*. Αἰνεσιν λέγων τὴν διὰ τῶν ἔργων δοξολογίαν, καὶ τὴν ἐπίγνωσιν τὴν εἰς αὐτόν.

Ἴνα δὲ, *Λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε*, ἀκούσαντες, μὴ τοὺς εἰωθότας [12] νομίσωσι καθαρμούς, ἐπήγαγεν· *Ἀφέλετε τὰς ποτηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου, παύσασθε ἀπὸ τῶν ποτηρίων ὑμῶν*. Τὸ τῆς ἀρετῆς εὐκολον ἔδειξε, καὶ τὴν τῆς ἐξουσίας ἐλευθερίαν, ὅτι ἐν αὐτοῖς ἦν τὸ μεταβάλλεσθαι. *Μάθετε καλὸν ποιεῖν*. Οὕτως ὑπὸ τῆς πολλῆς πονηρίας καὶ τὴν ἐπιστήμην τῆς ἀρετῆς ἦσαν ἐκβεβληκότες. Οὕτω καὶ ὁ προφήτης Δαυὶδ φησι· *Δεῦτε, τέκνα, ἀκούσατέ μου· φόβον Κυρίου διδάξω ὑμᾶς*. Πασῶν γὰρ ἐπιστημῶν αὕτη ἀνωτέρα, καὶ πλείονος δεομένη σπουδῆς, ὅσῳ καὶ πλείονα ἔχει τὰ διακωλύοντα, πύσεως τυραννίδα, καὶ προαιρέσεως ῥαθυμίαν, καὶ δαιμόνων ἐπιβουλὰς, καὶ πραγμάτων ὄχλον. Οὕτω δὲ καὶ Βαρούχ· *Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν οὐ λογισθήσεται βεβροχὸς πρὸς αὐτόν· ἐξέυρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης*. *Ἐκζητήσατε κρίσιν*. Τούτῃσι, τὸ ἐκδικεῖν τοὺς ἀδικουμένους, ὅπερ πολλοῦ πόνου δεῖται καὶ νηφούσης ψυχῆς. Διὸ καὶ *Ἐκζητήσατε* εἶπε. Πολλὰ γὰρ ἐστὶ τὰ συσκιάζοντα τὸ δίκαιον, καὶ δωροδοκία, καὶ ἀγνοία, καὶ δυναστεία, καὶ αἰδώς, καὶ φόβος, καὶ θεραπεία προσώπων· καὶ δεῖ πολλῆς τῆς ἀγρυπνίας. *Ψύσασθαι* ἢ *ἀδικούμενον*. Τοῦτο πλέον τοῦ προτέρου· οὐ γὰρ ἀπαιτεῖ τὸ ψηφίζεσθαι τὰ δίκαια, ἀλλὰ καὶ τὸ εἰς πέρας ἀγεῖν. *Κρίνατε ὄφρα νὸν, καὶ δικαιώσατε χεῖραν*. Πολὺς τῷ Θεῷ λόγος τοῦ μηδένα πάσχειν κακῶς, πλείων δὲ, ὅταν μετὰ τοῦ πάσχειν κακῶς καὶ ἐτέρῃ τινὲς ὧσιν ἐνδεδυμένοι συμφορᾷ. Ἡ γὰρ κηρανεῖα ^β καὶ ὄφρα νῶν καὶ καθ' ἑαυτὸ ἀφόρητον· ὅταν δὲ καὶ παρ' ἐτέρων ἐτηρεάζωνται, διπλοῦν τὸ ναυάγιον. *Καὶ δεῦτε, καὶ διαλεχθώμεν, λέγει Κύριος*. Παρατηρητέον ὅτι πανταχοῦ τῶν προφητῶν οὐδὲν οὕτως ὁ Θεὸς ἐπιζητεῖ, ὡς τὸ τοῖς ἀδικουμένοις ἐπαμύνειν. Οὕτω γοῦν καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς ἐν τῷ Μιχαῖα

λεγόντων τῶν Ἰουδαίων· *Εἰ δώσω πρωτόκαθ' μοι ὑπὲρ ἀσεβείας μου, καρπὸν κοιλίας μου ὑπὲρ ἁμαρτίας ψυχῆς μου, ἐπήγαγε λέγων· Ἀπαγγελῶ σοι, ἄνθρωπε, τί καλόν, καὶ τί Κύριος ἐκζητεῖ παρὰ σοῦ, ἀλλ' ἥ τοῦ ποιεῖν κρίμα καὶ ἀγαπᾶν ἔλεον, καὶ ἐτοιμοὶ εἶναι τοῦ πορεύεσθαι σὲ ἐπίσω Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου*. Καὶ πάλιν ὁ προφήτης Δαυὶδ ἔλεγεν· *Ἐλεον καὶ κρίσιν ἔσομαι σοι, Κύριε*. Καὶ δεῦτε δὴ. Πρῶτερον τοῖς δικαιώμασιν ὀπλίσας, τότε ἐπὶ τὸ δικαστήριον ἔλκει, καὶ διδάξας ὅπως ἂν ἀποδύσαιντο τὰ ἐγκλήματα, τότε ἀπαιτεῖ τὰς εὐθύνas, ἵνα μὴ γυμνοῦς αὐτοὺς τῆς ἀπολογίας λαθὼν κατακρίνῃ. *Καὶ διελεγχθώμεν*. Δικασώμεθα, φησίν. Ὁ δικαζόμενος συνήγορος γίνεται καὶ ἱατρός. Εἴτα δεικνύς, ὅτι κἂν μεγάλα ἐργασώμεθα, ἐτι τῆς αὐτοῦ δεόμεθα φιλανθρωπίας εἰς τὸ τῶν ἁμαρτημάτων ἀπαλλαγῆναι, φησίν· *Ἐὰν ὦσιν ὑμῶν αἱ ἁμαρτίαι ὡς φοινικιοῦν, ὡς χιόνα λευκανῶ· τὰς ἐκ διαμέτρου ποιότητας ἐναντίας λαθῶν, καὶ ὑποσχόμενος πρὸς τὸ ἐναντίον μεταστήσειν αὐτόν*. *Ἐὰν δὲ ὦσιν ὡς κόκκινον, ὡς ἔριον λευκανῶ*. Πολλὴ τῆς τῶν χερῶν προστασίας ἡ δύναμις, [13] εἰ γὰρ τὴν οὕτω καταβρύπυθεϊσαν ψυχὴν, ὡς καὶ αὐτὸ παρὴν δέξασθαι πονηρίας, μὴ μόνον ἀπαλλάττει τῆς κακίας, ἀλλὰ καὶ λαμπρὰν οὕτως ἐργάζοιτο. *Καὶ ἐὰν θέλητε, καὶ εἰσακούσητέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε*. *Ἐὰν δὲ μὴ θέλητε, μηδὲ εἰσακούσητέ μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται*. Τὸ γὰρ στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα.

Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς παχυτέροις οὐχ οὕτως ἁμαρτημάτων ἀπαλλαγὴ ποθεῖν καὶ εὐσύνοπτον, ὡς τῶν ἐν τῷ παρόντι βίῳ δοκούντων εἶναι καλῶν ἢ ἀπόλαυσις, μετ' ἐκείνων καὶ ταῦτα ἐπαγγέλλεται· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἐξ ἐκείνου.

ζ'. Εἴτα δεικνύς ὅτι εὐκολον ἢ ἀρετὴ, ἐν τῷ θέλειν αὐτὴν τίθῃσι μόνον. Ὡστε δὲ μὴ τοῖς χρηστοῖς ἐκλύσαι, πάλιν εἰς τὰ φοβερά κατακλείσας τὸν λόγον, ἀξιώπιστον ποιεῖ τῇ δυνάμει τοῦ ταῦτα ἀποφνημαμένου. *Πῶς ἐγένετο πόρνη πόλις πιστὴ Σιών*; Καὶ τῆς δδύνης τοῦ λέγοντος, καὶ τῆς πολλῆς τῶν Ἰουδαίων ἀναισθησίας ἢ διαπόρησις, καὶ τοῦ παρ' ἐλπίδα γενέσθαι τὸ γεγενημένον. Τοιαῦτα καὶ Παῦλος ἐπὶ Γαλατῶν διαπορεῖ λέγων· *Θαυμάζω* ὅτι οὕτω ταχέως μετατίθεσθε· ὅπερ ἐν ἐγκλημάτων τάξει καὶ προτροπῆς εἰδός ἐστι, πρὸς ἀρετὴν ἀνακαλουμένου. Εἰ γὰρ καὶ θαυμαστὸν τὸ λεγόμενον, καὶ ἐγκωμίων ἢ ἀναμείμικται, τῇ κατηγορίᾳ τὴν κατηγορίαν χαλεπώτεραν ποιοῦν. Οὐ γὰρ οὕτω καχιζόμεν τοὺς οὐδὲν ὄντας, καὶ φαῦλον μετιόντας· βίον, ὡς τοὺς σπουδαίους μὲν εἶναι δόξαντας ἐμπροσθεν, τὰ δὲ τῶν πονηρῶν ὑπερτον ἐπιδεικνυμένους. Πόρνην δὲ ἐνταῦθα καλεῖ, οὐ σωματικὴν ἀσέλγειαν αἰνιττόμενος, ἀλλὰ τὴν περὶ Θεὸν ἀγνωμοσύνην, ὃ πορνείας ἐκείνης ἐστὶ χαλεπώτερον. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἄνθρωπος ὑβρίζμενος, ἐνταῦθα δὲ Θεὸς ὁ ἀθετούμενος. Ποιεῖ δὲ καὶ αὐτὸ οὗτος καὶ οἱ ἄλλοι πάντες προφηταὶ· ἐπειδὴ καὶ ὁ Θεὸς καταξίωσεν ἐν ἀνδρὶ τῷ τάξει τῇ

^α Elebator λέγων τῶν Ἰουδαίων. Hic legendum putat Allenus λέγων ἐκ προσώπου τῶν Ἰουδαίων, fortasse melius περὶ τῶν Ἰουδαίων, vel γὰτὰ τὸν, quam lectiouem secutus est Tilmanus. Puto veram esse lectionem Bavarici λεγόντων τῶν.

^β Allenus legendum putat αὐτὰς, quæ vox melius quadrat ad seriem. Bavaricus αὐτὰς, quæ lectio non ita placet.

^γ Hoc loco notat Savilius: « καὶ ἐγκωμίων. Locum mendosum, qui ex conjectura sic restitui potest, καὶ ἐγκωμίων ἀναμείμικται τῇ κατηγορίᾳ τὴν κατηγορίαν χαλεπώτεραν ποιεῖ. Saltem hic est hujus loci sensus, in quo, ut in plurimis, hallucinatus est Interpres. Boisius sic, καὶ ἐγκωμίων ἀναμείμικται τῇ κατηγορίᾳ τὴν κατηγορίαν χαλεπώτεραν ποιοῦν. » Hic certe es auctoris sensus, et hanc postremam lectionem habet Bavaricus codex, quam sequimur. Editi ἀναμείμικται.

^α Legendum *λύσασθε, liberate*, ut legitur in Bibliis.

^β Χηρανεῖα, *viduitas*, vox apud alium nullum scriptorem mihi adhuc observata.

enim vestrae sanguine plenae sunt : hoc est, homicidæ : at non dixit, Homicidæ, sed, *Plenæ sanguine*, indicans illos meditate peccatis addictos fuisse, et ubique cum vehementia.

6. Estque illud mansuetudinis ejus indicium, quod cum comminatur, rationem afferat. Causas enim addit, cur non admittat orationem. 16. *Lavamini, mundi estote*. Cur, cum dixerit, *Non ultra remittam peccata vestra*, consilium dat, et cum ostenderit ipsos incurabili morbo laborare, emendationem inducit? Mos est Deo, etiam cum comminatur, de salute desperationem offerre, ut augeat metum, neque hic loquendi finem facere, ut bonam spem subjiciat, et sic rursus ad poenitentiam revocet. Idque ubique fieri videre est. Erga Ninivitas certe id non verbis, sed operibus fecit. Verbis enim nihil boni pollicitus, sed solum supplicium post comminationem adesse monstrans, quia barbari omnes, quæ suarum partium erant, præstiterunt, iram cito sedavit. Sic et rursus in Psalmo David : jam enim dixi ipsum iis prorsus similia loqui, quæ in hoc proœmio habentur¹ : ac sicut hic ait : *Lavamini, mundi estote*, post comminationes : sic et ille postquam dixerat, *Arguam te et statuam contra faciem tuam iniquitates tuas*, addidit : *Sacrificium laudis honorificabit me, et illic iter, quo ostendam eis salutare Dei* (Psal. 49. 21. 23) ; laudem vocans eam, qua per opera gloria Deo refertur, et cognitionem divinum.

Liberi arbitrii potestas. Virtutis exercendæ difficultates. — Ut vero cum audirent, *Lavamini, mundi estote*, non solitas illas purificationes cogitarent, subiecit : *Auferte malitias ab animabus vestris a conspectu oculorum meorum, cessate a nequitii vestris*. Virtutis facilitatem ostendit, et potestatis arbitrium, quia penes ipsos erat ut mutarentur. 17. *Discite bonum facere*. Usque adeo ex ingenti malitia virtutis cognitionem abjecerant. Sic et propheta David dicit : *Venite, filii, audite me : timorem Domini docebo vos* (Psal. 33. 12). Omni quippe scientia hæc superior est, quæ eo majori eget studio, quod plura habeat impedimenta, naturæ nempe tyrannidem, liberi arbitrii ignaviam, dæmonum insidias, negotiorum turbam. Sic et Baruch : *Hic Deus noster ; non reputabitur alius ad eum : invenit omnem viam scientiæ. Exquirite judicium* (Baruch. 3. 36. 37). Hoc est, injuriis affectos ulcisci, qua in re multo labore et vigili animo est opus. Ideo dixit, *Exquirite*. Multa enim sunt, quæ justitiam obscurant, nempe dona, ignorantia, potentia, pudor, timor, personarum cultus ; ac multa opus est vigilantia. *Liberate eum qui injuria afficitur*. Hoc majus est priore : non enim exigit ut justa decernantur, sed ut ad exitum etiam perducantur. *Judicate pupillum, et justificare viduam*. Multam habet rationem Deus, ne quispiam male patiat ; majorem vero, cum ii qui male patiun-

tur, alia circumdati sunt calamitate. Viduitas enim et pupillaris ætas per se sunt intolerabiles : cum autem ab aliis damno afficiuntur, tunc duplex est naufragium. 18. *Et venite, et disceptemus, dicit Dominus*. Observandum est ubique apud prophetas nihil Deum ita requirere, quam ut injuria affecti vindicentur. Sic et alibi, ut apud Michæam dicentibus Judæis : *Si dabo primogenita mea pro impietate mea, fructum uteri mei pro peccato animæ meæ* (Mich. 6. 7. 8), subjunxit : *Annuntiabo tibi, homo, quid sit bonum, et quid Dominus requirat a te, nisi ut facias judicium, et diligas misericordiam, et paratus sis ad ambulandum post Dominum Deum tuum*. Ac rursus propheta David dicebat : *Misericordiam et judicium cantabo tibi, Domine* (Psal. 100. 1). *Et venite*. Postquam justificationibus communivit, tunc ad tribunal trahit : et postquam docuit quomodo crimina exuant, tunc rationes exposuit, ne illos defensione destitutos reprehendens condemnet. *Et disceptemus*. Judicio contendamus, ait¹. Qui iudicio contendit sit patronus et medicus. Deinde cum declarasset nos etiamsi magna opera fecerimus, adhuc ejus clementia opus habere, ut a peccatis liberemur, ait : *Si fuerint peccata vestra sicut vermiculus, quasi nivem dealbabo* : ex diametro oppositas qualitates assumens, pollicitusque se in contrarium id mutaturum. *Si autem ut coccinum, quasi lanam dealbabo*. Magna vis præsidii erga viduas exhibitæ, siquidem animam ita sordidam, ut nequitie tincturam acceperit, non modo liberat a malitia, sed etiam ita splendidam efficit. 19. *Et si volueritis, et exaudieritis me, bona terræ comedetis*. 20. *Si autem nolueritis, nec exaudieritis me, gladius devorabit vos. Os enim Domini loquutum est hæc*. Quia enim crassioribus non ita optabile et jucundum videtur liberari a peccatis, quam iis frui bonis, quæ in præsentia vita talia esse videntur, cum illis hæc etiam promittit : nam hoc ex illo pendet.

7. Deinde ostendens quam facilis sit virtus, in voluntate tantum illam ponit. Ut ne autem ex bonorum commemoratione animos solveret, rursus in terribilibus sermonem concludens, fidem facit ejus virtuti, qui hæc pronuntiavit. 21. *Quomodo facta est meretrix civitas fidelis Sion?* Hujusmodi quæstio et dicentis dolorem, et ingentem Judæorum stupiditatem declarat, remque præter spem accidisse innuit. Similiter Paulus circa Galatas dubius exquirat : *Miror quod tam cito transferimini* (Galat. 1. 6) : id quod accusandi et hortandi species est ut ad virtutem revocet. Etiam si enim mirum est id quod dicitur, laude tamen mixtum est, sic accusationem accusatione graviorem faciens. Non enim ita exagitemus eos qui nullius sunt pretii, vitamque ignave agunt, ut eos qui prius virtutis studiosi videbantur, et improborum deinceps morem sequuti sunt. Meretricem autem hic vocat, non corpo-

¹ In Græco, ἑλθὲν γὰρ εἰπὼν, ὅτι ὁ θεὸς δὲ θεὸς τῶ προσηγορίας τοῦτο ἀποδοκίμα. Porro, juxta Boisium, legendum est, ὁ θεός, pro, ὁ θεός, et, τὸν, pro, τὸν, et sic sensus evadit clarior, siquidem talis est : *Jam enim dixi quod totus Psalmus, nempe XLIX de quo supra locutus est, huic proœmio similis sit* : nempe proœmio Isaie.

¹ In Reg. post græca verba διχασώμεθα, ἐφ' ὅν, addit : καὶ ἐάν ᾖσιν ὑμῶν αἱ ἀμαρτίαι, ὡς φοινίκων, ὡς χιτῶνα λευκῶν. Verum nec in Savil. nec in Morel. habentur, et supervacanea hic esse ex serie videntur.

ream subindicans lasciviam, sed ingratum erga Deum animum, quæ fornicatio gravior est illa. Illic enim homo contumelia afficitur, hic Deus contemnitur. Id autem et hic et alii omnes prophetæ faciunt : quia Deus mariti loco huic civitati dignatus est haberi, ineffabilem suam erga illos dilectionem commonstrans : illique ut de viro et uxore sæpe loquebantur, non ut in humanam crassitiem sermonem deprimerent, sed ut illos per res sibi familiares ad cognitionem amoris Dei deducerent ; simul vero turpitudinis appellatione illos incescere volebant. *Fidelis* ; hoc est pia, et omni virtute plena, unde etiam palam est cum non de fornicatione corporea loqui ; alias enim dixisset, Civitas casta ; id enim fuisset meretrici oppositum : nunc autem ostendens se per fornicationem subindicare impietatem, fidem ipsi adversariam posuit. *Plena judicii* ; id est, plena justitiæ. Rursus maximum crimen, non quod ad universam nequitiam defecissent, sed quod universam virtutem prodidissent, et omnes bonorum divitias confertim e manibus abjecissent, ad extremam malorum paupertatem dejecti. *In qua justitia requievit in ea*. Mansit, inquit, habitavit, id est, plantata est, radices posuit, cum alacritate ab omnibus civibus exercebatur. In prioribus laudibus immoratur, simul augens accusationem de mutatione, et bonam spem subjiciens, ostendensque facile ipsos posse in pristinum statum restitui. *Nunc autem interfectores*. Homicidæ, ait. 22. *Argentum vestrum reprobum*. Id est, male signatum, illegitimum, falsum. *Caupones tui miscent vinum aqua*. Quia in exordio eorum nequitiam non speciatim recensuit ; sed ait illos contempsisse, semen improbum esse, et filios iniquos, quod convicium videbatur esse potius quam accusatio : hic accusationes speciatim enuntiat, et primo, quod est et primum malorum et medium et extremum, avaritiam, et circa pacta cauponariam artem. At quidam ineffabilem Dei sapientiam non intelligentes, hoc per anagogen dictum acceperunt. Neque enim, aiunt, magnus ille et sublimis Isaias de nummulariorum vafritie, et de cauponum corruptela loquutus fuisset : sed argentum hic dicit eloquia Dei, et vinum doctrinam, quam permiscebant suas addentes disciplinas. Ego vero hanc explicationem non improbo, sed aliam veriore esse dico. Non modo enim non indignum propheta et de talibus loqui, sed valde dignum et illo et Dei benignitate. Et quid opus est multa dicere ? Cum enim unigenitus Dei Filius sublimem afferens doctrinam advenit, cumque angelicum vitæ institutum disseminaturus esset, non pauca et ipse de mensuris disseruit, deque iis quæ viliora videbantur esse, de salutationibus, de medio loco (a), de primo accubitu. Nam hæc quæ exigua videntur esse, si negligantur, magni peccatorum fomites sunt. Quod si in Novo Testamento hæc

dirigenda erant, multo magis in Veteri, quando crassiores auditores erant, et tota illorum vitæ ratio hinc regebatur, cum populus his magis erudiretur, ut procul omni nequitia esset, et in nullo proximum fraudaret, neque per malam illam cauponariam pauperiores opprimeret.

8. His namque neglectis sæpe civitates subversæ, et principes de solio deturbati sunt, bellaque inexpiabilia suscitata : quemadmodum his observatis pax multa et tranquillitas fuit, necnon securitas ad virtutem deducens. 23. *Principes tui inobsequentes sunt*. Maximæ ægritudinis et perversitatis signum est, quando medici morbos adaugent (a). Principum enim est populi dissolutos mores compescere, recte ordinare, ipsumque legibus obtemperantem reddere : cum autem ipsi primi leges transgrediuntur, quomodo aliis doctores fuerint ? Illud enim, *Inobsequentes sunt*, id est, Non obsequuntur legi, præcepta non servant : id quod etiam Paulus ipsis crimini dat dicens : *Qui ergo alium doces, teipsum non doces* (Rom. 2. 21) ? Quando ergo radix corrupta fuerit, de ramis quid boni conjicias ? *Socii furum*. Accessio criminis, quod non solum mala non coerceant, sed conatus in contrarium veriant, non modo fures non oppugnent, sed et ipsis jungantur, ex diametro oppositam virtuti principum nequitiam adeuntes. *Diligentes munera*. Altera gravis species famis auri, quæ fucatum quidem habet argumentum, sed benevolentiae obtentu extremam avaritiam prodit. *Persequentes retributionem*. Memoriam injuriarum erga inimicos servantes, mala retribuere conantur iis qui se injuria affecerunt, quæ est ingens malitiæ species : quamobrem non in Novo tantum Testamento, sed etiam in Veteri, magno studio coercetur. *Malitiam enim*, inquit, *proximi sui ne revocet quisque vestrum in corde suo* (Zach. 7. 10). Ab hoc enim nequitiae genere purum esse oportet populum, multoque magis principem, qui subditis in judicio præcipere debet, ut ponant inimicitias, ne portus in scopulum veritatur. *Pupillis non judicantes*. Id est, iis non patrocinantes, ut jus suum obtineant. *Et judicio viduarum non attendentes*.

Non modo malum perpetrare, sed etiam bonum non agere crimini datur. — Observandum, non modo malum perpetrare, sed etiam bonum non agere, criminari, quemadmodum etiam in Novo Testamento. Nam qui esurientem non alunt, non quia aliena rapuerunt, sed quia sua egenis non erogarunt, in gehennæ ignem mittuntur : sic igitur hi nunc incusantur, non quod alienis bonis inhient, non quod injuste potentia utantur, sed quod egenis officiosam manum non tendant. 24. *Propter hoc hæc dicit Dominator Dominus Sabaoth, potens Israel* : id est, populi. Non sine causa illud, *Potens*, posuit, sed in memoriam revocans illis

(a) In Græco, *μεσσηριον*. Hæc recte notat savilius hoc loco : *μεσσηριον* *medios incesus* significat : qui locus est inter ambulandum honoratissimus : inde illud Imperatoris ad libertum suum inter duos senatores medium ambulantem : *annon te pudeat inter eos medium incedere, quorum servus esse poteris* ?

(a) In Græco, *τις νόσος επιβαυρει*. Tilmannus vertit, *inferunt morbos*. Sed melius intelligitur, ni fallor, *morbos adaugent*, ut in diuturnius tempus extrahant ; vel forte sic possit intelligi, *in morbis ipsi versantur* ; quæ interpretatio melius quadrare videtur ad ea quæ sequuntur. Sed si sic intelligendum esset, aliquid seriei Græcæ addendum videretur, verbi gratia, *αὐτὸς νόσος επιβαυρει*.

ἵνα εἰς ἀπόγνωσιν ἐμβάλλῃ, ἀλλ' ἵνα αὐξήσας τὸν φόβον εἰς μετάνοιαν καλέσῃ. [16] Τοῦ γὰρ ^a, *Οὐ παύσεται ἡ θυμός, φοβερώτερον τὸ, Ἐν τοῖς ὑπεραντίοις μου* Οὐδὲν γὰρ οὕτως τὸν Θεὸν παροξύνειν εἰσθελ, ὡς ἡ κατὰ τῶν πενήτων ἀδικία κατ' αὐτοὺς γινομένη. *Οὐαὶ δὲ τοῖς ἰσχύουσιν* ἔλεγεν, οὐκ ἀπλῶς τὴν δύναμιν διαβάλλων, ἀλλὰ τὴν ἐπὶ κακῶ δύναμιν. Ἰσχύον δὲ ἐνταῦθα οὐ τὴν τοῦ σώματος φησιν, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ τῆς τῶν πραγμάτων περιβολῆς δυναστείαν. *Καὶ κρίσω ποιήσω ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου.* Κολάζω τοὺς ἐχθροὺς μου, ἐχθροὺς αὐτοῦ λέγων τοὺς τῶν πενήτων ἐχθροὺς διὰ τὸ ἐπηρεάζειν ὄντας· τοῦτο δὲ ἔλεγεν, ἵνα μάθῃς τῆς ἀδικίας τὸ μέγεθος. *Καὶ ἐπάξω τὴν χεῖρά μου ἐπὶ σέ, καὶ πυρώσω σε εἰς καθαρὸν.* Ἵνα μάθῃς, ὅτι οἷα ἂν ἦ ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ τιμωρία, οὐκ ἐπὶ κακῶ ^b καὶ τὸ δοῦναι ἰσχυρὴ γίνεται μόνον, ἀλλ' ἐπὶ τῷ βελτίους γενέσθαι καὶ οὐκ οὕτως τοὺς κολαζομένους. *Καὶ πυρώσω σε, φησιν, εἰς καθαρὸν.* Οὐ τοίνυν ὅταν κολαζώμεθα, ἀλλ' ὅταν ἁμαρτάνωμεν, τότε ἀλγεῖν δίκαιον· τὸ μὲν γὰρ ῥύπον, τὸ δὲ καθαρμὸν ἐργάζεται. Τί δέ ἐστιν, *Εἰς καθαρὸν*; ὡς μὴδὲ ἴχνος εἶναι παρὰ σοὶ κηλίδος. Ὅπερ γὰρ ἐστὶ τῷ χρυσίῳ τὸ πῦρ, τοῦτο τοῖς ῥαθύμοις ἡ τιμωρία. *Τοὺς δὲ ἀπειθοῦντας ἀπολέσω, καὶ ἀπελῶ πάντας ἀνθρώπους ἀπὸ σοῦ, καὶ πάντας ὑπερηφάνους ταπεινώσω.* Οἱ γὰρ ἀνίστα νοσοῦντες, φησὶ, καὶ οὐδὲ τιμωρίαις εἰκοντες, ἀπολοῦνται. Τί γὰρ ὕψελος τῆς τούτων ζωῆς, ὅταν καὶ ἑαυτοῖς καὶ ἐτέροις ἐπιδουλεύωσιν ἐν τῷ ζῆν; Οἱ δὲ ἐκ τῆς ἐκείνων τιμωρίας δυνάμενοι βελτίους γενέσθαι, μενοῦσι. Δοκεῖ δέ μοι ἐνταῦθα καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν αἰνέττεσθαι. *Καὶ ἐπιστήσω τοὺς κριτὰς σου, ὡς τὸ πρότερον, καὶ τοὺς συμβούλους σου, ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς.*

Οἱ Ἐνταῦθα τὴν ἐπ' ἀντιφάσιν φησι. Τῶν τε γὰρ ἀνίστα νοσοῦντων ἀναίρεθέντων, τῶν τε ἐπιμέλειαν ἐνδείξασθαι ^c δυναμένων διορθωθέντων, εὐκαιρῶς καὶ τὸ λοιπὸν τῆς θεραπείας εἶδος προστίθεται, δοκίμων ἀρχόντων ἐπιστάσις, καὶ συμβούλων ἀγαθῶν φορὰ, ἵνα καὶ τοῦ σώματος εἰκοντος τοῖς φαρμάκοις, καὶ τῶν ἱατρῶν ἀρίστων ὄντων, πανταχόθεν πρὸς ὑγίειαν ἐπ' ἀντὶ τῆς πόλεως μέρη. Οὐ γὰρ μικρὸν εὐεργεσίας εἶδος, ἀρχόντων ἐπιτυχάνειν ἀγαθῶν. *Καὶ μετὰ ταῦτα κληθήσῃ πόλις δικαιοσύνης, μητρόπολις Σιών πιστῆς.* Καίτοι γε οὐδαμοῦ τοῦτο εὐρίσκειται τὸ νομα τῇ πόλει τῶν Ἱεροσολύμων ἐπιτεθέν. Τί οὖν ἂν εἰποιμεν; Ὅτι τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων προστηγορίαν ἐνταῦθα φησι.

Τοῦτο δὲ ἡμῖν οὐ μικρὸν συμβαλεῖται ^d, ὅταν ἀπαιτῶσιν ἡμᾶς Ἰουδαῖοι τοῦ Ἐμμανουὴ τὴν ἑρμηνείαν. Ἐπειδὴ γὰρ Ἡσαίας ἔφησε τὸν Χριστὸν οὕτως ὀνομασθήσεσθαι, οὐδαμοῦ δὲ ὀνόμασται, εἰποιμεν ἂν πρὸς αὐτοὺς, ὅτι τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων σημασίαν ἔφησεν ὄνομα εἶναι ὥστερ οὖν καὶ ἐνταῦθα. Μετὰ γὰρ *κρίματος σωθήσεται ἡ αἰχμαλωσία αὐτῆς, καὶ μετὰ ἐλεημοσύνης. Μετὰ κρίματος*, τούτεστι, [17] μετὰ δίκης καὶ κολά-

σεως καὶ τιμωρίας τῶν πολεμίων. Μετὰ ἐλεημοσύνης, τούτεστι, πολλῆς τῆς φιλανθρωπίας. Δύο ἐνταῦθα ἐπαγγέλλεται μέγιστα αὐτοῖς δῶρα, τὸ τε δίκην δοῦναι τοὺς ἐπαγαγόντας, τὸ τε αὐτοὺς πολλῆς ἀπολαύσαι τῆς εὐμερίας, ὧν ἕκαστον καὶ καθ' ἑαυτὸ μεγίστην ἱκανὸν παρασχέιν ἠδονήν· ὅταν δὲ καὶ ἀμφοτέρα συνδράμῃ, ἄφατος γένοιτο ἂν ἡ εὐφροσύνη. Ἄλλως τε καὶ δεῖξαι βουλόμενος, ὅτι καὶ μετὰ τὴν μακρὰν αἰχμαλωσίαν, οὐ διὰ τὸ δοῦναι δίκην ἄξιαν, καὶ τὸ τὰ ἁμαρτήματα ἀποκείρασθαι ^e, ἀλλὰ διὰ τὴν φιλανθρωπίαν τὴν αὐτοῦ πρὸς τὴν οἰκείαν ἐπανάγονται, καὶ ἑλέου μᾶλλον ἐστὶν ἡ σωτηρία, ἢ ἀντιδόσεως καὶ ἀμοιβῆς, ἐπήγαγε, *Καὶ μετ' ἐλεημοσύνης. Καὶ συντριβήσονται οἱ ἀνομοὶ καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἅμα.* Τρίτον καὶ τοῦτο εὐεργεσίας εἶδος, τὸ μὴδένα εἶναι τὸν παρασύροντα καὶ πρὸς ἀπάτην ἔλκοντα, ἀλλ' ἐκποδὸν γίνεσθαι τοὺς τῆς πονηρίας διδασκάλους. *Καὶ οἱ ἐγκαταλείποντες τὸν Κύριον συντελεσθήσονται.* Οἱ δὲ ἀσεβεῖς, φησιν, ἀπολοῦνται.

Διότι τῶν αἰσχυρῶν ἐσονται ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν, ἐφ' οἷς αὐτοὶ ἐβούλοντο. Τινὲς μὲν καὶ κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν τὰ εἰρημένα ἀρμόζειν ἐπιχειροῦσιν· ἀλλ' ἡμεῖς οὐτε ἐκείνους αἰτιασόμεθα, καὶ τῇ ἀκολουθίᾳ ἐξόμεθα. Ταῦτα γὰρ ἐστὶν, ἃ συμβήσεσθαι φησιν ἐπὶ τῆς τῶν πολεμίων ἐφόδου. Ὅταν γὰρ τοῦ βαρβάρου τὴν χώραν κατατρέχοντος, καὶ τὴν πόλιν περικαθημένου, καὶ πάντας ὡς ἐν δικτύοις μέσους ἔχοντος, μηδεὶς ὁ ἀμύνων ἦ καὶ τὸ νέφος ἐκεῖνο διακρουόμενος διὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ Θεοῦ, εἰκότως καὶ ἐξ αὐτῆς τῶν πραγμάτων τῆς πείρας πολλὴ κατασκευασθήσεται τῶν τὰ εἰδῶλα θεραπευόντων ἡ αἰσχύνῃ. *Ἐφ' οἷς ἐβούλοντο*, περὶ ἃ ἐσπουδάκειςαν, φησὶ. *Καὶ αἰσχυρῶν ἐσονται ἐπὶ τοῖς γλυπτοῖς αὐτῶν, ἐφ' οἷς ἐποίησαν.* Ἐν τάξει διηγήσεως κατηγορίαν τίθισιν. Ἦρκει γὰρ καὶ πρὸς τῆς τῶν τραυμάτων ἐκδόσεως, καὶ αὐτὸς τῆς τοιαύτης εἰδωλοποιίας ὁ τρόπος αὐτοὺς καταισχύει. Τί γὰρ αἰσχυρότερον τοῦ Θεοῦ τινα ἑαυτῷ ποιεῖν; *Καὶ αἰσχυρῶν ἐσονται ἐπὶ τοῖς κήποις αὐτῶν, ἐφ' οἷς ἐπεθύμησαν.* Οὐ γὰρ δι' ἔδωκα προσεκύνουν μόνον, ἀλλὰ καὶ δένδρα ἐν κήποις ἐθεράπευον. *Ἔσονται γὰρ ὡς τερέβινθος ἀποδοβληκυῖα αὐτῆς τὰ φύλλα.* Ἦτοι τὰ εἰδῶλα ^f, ἢ αὐτοὶ οἱ τὴν πόλιν οἰκοντες. Τὴν δὲ εἰκόνα τοῦ δένδρου τοῦτο παρήγαγε, διὰ τε τὸ ἐγγύριον εἶναι μάλιστα τὸ φυτὸν καὶ πολὺ παρ' αὐτοῖς, καὶ διὰ τὸ σφόδρα ἀνθεῖν καὶ τεθῆναι, ἥνικα ἂν ἀκμάζῃ, καὶ ἐσχάτην ἀμορφίαν ἐνδείκνυσθαι, ἐπειδὴν ἀποδόβλη τὰ φύλλα. Καὶ ὡς *παράδεισος ὕδωρ μὴ ἔχων.* Καὶ ἡ δευτέρα εἰκὼν τῆς προτέρας σαφέστερα, καὶ πιστουμένη τῶν ἐπὶ τῇ προτέρᾳ λόγων εἰρημένων ^g. Οὐτε γὰρ παραδείσου θάλλοντες τερπνότερον, οὐτε ἐρημωθέντος ἀτερπέστερον, ἢ περ ἀμφοτέρα γέγονεν ἐπὶ τῆς μητροπόλεως ἐκείνης. Πάντοτε γὰρ ἦν ἀμείνων καὶ λαμπρότερα, μυρίοις καλλωπιζομένη κόσμοις· καὶ πάντων εὐτελεστέρα γέγονε καὶ αἰσχυρότερα, τοσούτον ἄθρόον εὐκοσμίας ἀπολαβοῦσα πλοῦτον. *Καὶ ἔσται ἡ ἰσχύς αὐτῶν ὡς καλὰ μὲν στυπκίου.* Αἱ πρότεραι μὲν εἰκόνας [18] εἰς τὸ ἀτερπὲς παρελήφθησαν, αὕτη δὲ εἰς τὸ ἀσθενές· πᾶσαι δὲ σφόδρα ἐναργεῖς, καὶ πολὺ τὸ σαφές καὶ ἐμφαντικὸν ἐφύονται. *Ὡς καλὰ μὲν στυπκίου, τούτεστιν, ἀσθενεῖς. Καὶ αἱ*

^a Legendum putat Allenus τοῦ δέ. Infra κατ' αὐτοὺς post ἀδικία deest in Bavarico.

^b Οὐκ ἐπικαλῶ Sav. et Morel. Series mutila vel vitiosa est. Locum sic vult restitui Savil., sed ex conjectura tantum: καὶ ἡ τιμωρία ἐπὶ καλῶ, καὶ οὐ τῷ δοῦναι δίκην γίνεται μόνον, ἀλλ' ἐπὶ τῷ βελτίους. Boisius: οὐκ ἐπὶ κολάζει, καὶ τῷ δοῦναι δίκην, etc. Allenus: οὐκ ἐπὶ κακῶ, καὶ τῷ δοῦναι δίκην γίνεται μόνον, ἀλλ' ἐπὶ τῷ. Boisius multa congerit, ut conjecturam confirmet suam. Sed haec omnia divina dicanur, nec potest sine aliorum mss. ope locus restitui. Si qua ex allatis conjecturis admitti possit, οὐκ ἐπὶ κακῶ mallem, ac cum sic habeat Bavaricus, sic lego.

^c Bavaricus δεῖξασθαι.

^d Reg. et Savilius συμβάλλεται. Sed Bavaricus συμβαλεῖται: Quae mox sequuntur tantillum intricata videntur.

^e Καὶ τὸ τὰ ἁμαρτήματα ἀποκείρασθαι. Nescio an unquam talem usum vocis ἀποκείρασθαι viderim.

^f Haec, ἦτοι τὰ εἰδῶλα, desunt in Savil. et Reg., sed habentur in Bavarico.

^g Post εἰρημένων Boisius addi vult ἀλθῆσαι. (Savil. το. ἐρημνίσαι.) Ibidem post τερπνότερον deest τι, quod etiam ante positum fuisse potuit. Paulo post pro πάντοι Allenus legendum putat πάντων τε. Sed πάντοτε, nil fallor, ferri potest.

ea, quæ præter spem consequuti sunt, beneficia, gravesque, quas passi sunt, pœnas. Quia enim cum sæpe et multa peccassent, et magnam Dei patientiam experti essent, in ignaviam inciderunt, id certe vult declarare, quod videlicet possit, quando vult, vindictam sumere, sine ulla servata temporis vel opportunitatis occasione, sed omnia sibi semper parata et ad manum esse. *Væ fortibus Israel : non enim cessabit furor meus contra inimicos meos.* Quid enim miserius iis, qui Deum habent inimicum? *Non cessabit*, inquit, non ut in desperationem conjiciat, sed ut timorem augens ad pœnitentiam vocet. Nam illo, *Non cessabit furor*, terribilius est illud, *Contra inimicos meos.* Nihil enim ita Deum ad iram concitare solet, ut injuria pauperibus facta. *Væ autem fortibus* dicebat, non quod potentiam, sed quod potentiam ad malum adhibitam criminaretur. Fortitudinem vero hic non corporis dicit, sed eam potentiam quæ ex rebus circumstantibus paritur. *Et judicium faciam de inimicis meis.* Plectam inimicos meos, inimicos suos vocans inimicos pauperum, qui illis damnum inferunt : id vero dicebat ut discas injustitiæ magnitudinem. 25. *Et inducam manum meam super te, et excoquam te ad purum.* Ut discas, qualiscumque sit ira Dei et vindicta, eam non in malum, et ut pœnæ inferantur solum infligi, sed ut ii qui puniuntur ad meliorem frugem revocentur. *Et excoquam te*, inquit, *ad purum.* Non ergo cum castigamur, sed cum peccamus, nos dolere par est : illud enim sordes, hoc purgationem parit. Quid autem est, *Ad purum*? Ut ne vestigium quidem sordis in te maneat. Quod enim auro ignis est, hoc ignavis supplicium. *Inobedientes vero perdam, et auferam omnes inimicos a te, et omnes superbos humiliabo.* Qui enim, inquit, insanabiliter ægrotant, nec suppliciis cedunt, hi peribunt. Nam quæ utilitas ex eorum vita, quando, dum vivunt, et sibi et aliis insidiantur? Qui autem ex eorum supplicio meliores fieri possunt, ii manebunt. Hic porro mihi videtur captivitatem subindicare. 26. *Et præficiam judices tuos, sicut prius, et consiliarios tuos, sicut ab initio.*

9. Hic reditum annuntiat. Iis enim qui insanabiliter ægrotabant sublatis, et iis qui resipiscentiam exhibere poterant emendatis, opportune reliquam curationis speciem adhibet : ea est probatorum principum dominatus, et consiliariorum bonorum copia ; ut corpore remediis cedente, medicisque optimis adstantibus ; urbis partes undique ad sanitatem revocarentur. Non enim parvum beneficii genus est, principes nancisci bonos. *Et post hæc vocaberis civitas justitiæ, metropolis Sion fidelis.* Atqui nusquam reperimus hoc nomen urbi Jerosolymorum inditum. Quid ergo dixerimus? Hanc appellationem ex rebus ipsis illi attribuit.

Judeorum objectioni respondetur. — Illud vero nobis non parum utile erit, cum Judæi a nobis petent vocis Emmanuel interpretationem. Isaïas namque dixit Christum sic vocandum fore, et tamen numquam sic vocatus est, respondeamus ipsis, eum dixisse, rerum significationem ipsius nomen esse (*Isai. 7. 4*). Sic etiam hic faciendum. 27. *Cum judicio enim salvabitur*

captivitas ejus, et cum misericordia. Cum judicio, id est, cum vindicta, cruciatu et supplicio inimicorum. Cum misericordia, hoc est, cum multa benignitate. Duo hic ipsis maxima dona pollicetur, scilicet tunc pœnas daturus eos qui se abduxerant, tuncque se multa fruituros esse felicitate, quorum utrumque seorsim magnam potest asferre voluptatem : cum autem ambo concurrerint, inenarrabilis lætitia fuerit. Aliunde vero ostendere volens, post longam captivitatem eos, non quod dignas pœnas dederint, nec quod peccata sua expiaverint, sed propter benignitatem Dei, in suam reduci terram, quæ salus magis est misericordiæ, quam retributionis vel præmii, ideo subjunxit, *Et cum misericordia.* 28. *Et conterentur iniqui et peccatores simul.* Tertia hæc est species beneficii, quod nemo sit qui abducat et in fraudem trahat, sed nequitia doctores de medio sublatis sint. *Et qui dereliquerunt Dominum, consummabuntur.* Impii autem, inquit, peribunt.

Idololatriæ turpitudine et vanitas. — 29. *Quia nunc confundentur in idola suis, quæ ipsi voluerunt.* Quidam hæc dicta huic tempori aptare conantur : at nos non confutabimus illos, sed seriem sequemur. Hæc quippe sunt, quæ eventura dicit in hostium incursu. Cum enim, barbaro terram incursante, urbem obsidente, et omnes quasi retibus inclusos tenente, nemo fuerit qui defendat, et nubem illam depellat, eo quod a Deo derelicti fuerint, jure ex ipsa rerum experientia, tunc magno pudore suffundentur ii qui coluerunt idola. *Quæ voluerunt*, inquit, in quibus studia sua collocarunt. *Et erubescunt in sculptilibus suis quæ fecerunt.* Narrantis more accusationem instituit. Sufficiebat enim etiam ante inflictum vulnus, vel ipse idola conficiendi modus ad eos pudore afficiendos. Quid enim turpius, quam sibi ipsi deum facere? *Et confundentur super hortis suis, quæ concupiverunt.* Non solum enim sculptilia adorabant, sed etiam arbores in hortis colebant. 30. *Erunt enim quasi terebinthus, quæ folia sua amisit.* Scilicet idola, vel etiam eos qui urbem incolebant¹. Imaginem porro arboris hujus induxit, quia in illa regione nascebatur et frequens erat, et quia admodum floret et densa foliis est, dum viret, et extremam deformitatem præ se ferat, cum folia amisserit. *Et sicut hortus non habens aquam.* Secunda imago priore clarior est, et fidem facit iis, quæ in priore dicta sunt. Nihil enim est horto virente jucundius, nihil horto his destituto injucundius, quæ ambo illi metropoli contigerunt. Semper enim optima erat et splendidissima, innumeris decorata ornamentis, et omnium vilissima turpissimæque facta est, cum tantas derepente ornamentorum divitias amisisset. 31. *Et erit fortitudo eorum quasi stipula stuppæ.* Priores quidem imagines ad injucundum spectaculum capte sunt, hæc vero ad infirmitatem declarandam : omnes autem admodum perspicuæ sunt, multaque gaudent claritate et emphasi. *Quasi stipula stuppæ*, id est, imbeciles. *Et opera eorum quasi scintilla ignis.* Hic

¹ In Savil. et Reg., quibusdam omissis, sic legitur : *scilicet ii qui urbem incolebant.*

ostendit ex seipsis mala prodiisse, ipsosque sibi capivitatem peperisse, et fornacem succendisse. Quemadmodum enim scintillæ illapsæ ignem excitant, ita peccata eorum congesta Dei iram accenderunt. *Et igne consumerentur iniqui et peccatores simul, et non erit qui exstinguat.* Rursus denegat salutem ob eandem ipsam causam, non ut desperent, sed ut hinc valido timore perculsi, ingentem ignaviam excutiant. Aliud quoque hic subindicat, ipsius nempe inexpugnabilem potentiam, quodque ipso puniente, et vindictam sumente, nemo possit resistere et mala solvere.

CAPUT II.

Verbum, quod factum est ad Isaiam filium Amos.

1. Hinc liquet prophetas non uno tempore prophetias dixisse, sed diversis afflatis temporibus, partes quasdam annuntiassse, quæ demum simul collectæ, totum librum effecerunt. Ideo sic incipit. Neque hinc tantum id palam nobis est et liquidum, sed quia in sequentibus tempora significat, nunc dicens: *Anno, quo ingressus est Nathan (a) Azotum (Isai. 20. 1)*; nunc vero: *Et factum est in anno in quo mortuus est rex Ozias, vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum (Isai. 6. 1).* Non enim quemadmodum Pauli Epistolæ et Evangelia in unum collecta sunt, ita et prophetiæ, sed quod dixi, diversis temporibus. Unde ab alio exordio præsentem sermonem incipit. Neque ideo tantum, sed quia argumentum, de quo loquuturus est, longo spatio distat a præcedentibus, sublimiusque est. Agit enim de gentium vocatione, de prædicationis adventu, de cognitione per totum orbem extensa, et de pace orbem occupatura. Quod si de talibus tractaturus dogmatibus, Judæam et Jerusalem memorat, nihil mirum. Quod enim dicebatur prophetia erat, his nominum appellationibus adumbrata. Quandoquidem David Psalmum septuagesimum primum compositurus, illum Salomoni inscripsit, et progressus longe majora Salomonis dignitate, imo potius tota hominum natura vidit¹. Illud enim, *Ante solem permanet nomen ejus*, et, *Ante lunam thronus ejus (Psal. 71. 17. 5)*, similiaque, nemo etiam ex insipientioribus dixerit de humana natura pronuntiata fuisse. Jacob quoque, cum hæc, quæ nunc dicturus est Isaias, imo his plura prænuntiabat (*Gen. 49*); nam cum gentium vocatione mortem etiam et resurrectionem dixit, tempusque quo [Christus] adventurus erat; non tamen ille hæc nude protulit, sed persona et nomine Filii sui illa obtegens quæ dicturus erat, sic prænuntiavit, quasi ea quæ Judæ eventura erant memorans; ut autem rerum eventus testificatur, quæ Christus egregie facturus erat prædicebat. Neque enim Judas fuit expectatio gentium, neque tunc tribus resplenduit, cum eorum respublica defecit; sed hæc omnia tunc gesta sunt, cum Christus advenit.

¹ Vox, præsentem (Gr. παρόντος), deest in Reg. et Savil., sed est in Bavarico.

² Savil. in marg. notat forte legendum esse, dixit, pro, vidit. Alieus legendum putat, cecinit.

(a) Vox Hebraica est, נָתַן, Thartan, in Bibliis, Tardus, unde prima dempta syllaba factum, Nathan.

Multæ prophetiæ de Patriarchis editæ, nonnisi in eorum nepotibus impletæ sunt. — Quod si impudenter agant Judæi, hanc prophetiæ legem perperam explicantes; ex iis maxime quæ dicta sunt facile confutaverit, si quis accurate prophetias explicans, et omnia verba eum debita attentione examinans, dicta factis accommodet. Ex abundantia itaque ipsorum ora obturans, non ex iis quæ de Christo dicta sunt, sed ex iis quæ sunt de patriarchis ipsorum prænuntiata, hoc ipsum clare demonstrare conabor, ostendens ex prophetiis multas dictas fuisse de tribuum progenitoribus, in eorumque nepotibus impletas esse. Et exempli causa una alterave allata historia, rem propositam attingam. Etenim cum Symeonem et Levi vocasset Jacob, prænuntians ea, quæ ipsis eventura erant. sic dicebat *Symeon et Levi fratres (Gen. 49. 5)*, et incusata illorum iniquitate, injustaque Sicemitarum cæde, in sequentibus ait: *Dividam eos in Jacob, et dispergam illos in Israel (Ibid. v. 7).* Hoc autem nemo dixerit in Levi et Symeone factum esse, sed in tribubus ex eis progenitis. Nam tribus Levi dispersa est, ita ut decimam partem ejus unaquæque tribus haberet: tribus item Symeonis quæ idipsum fere experta est, per omnes illas extensa per sortem, non quemadmodum aliæ, conjunctam et simul conglobatam habuit hereditatem. Jacob etiam ex acceptis a patre benedictionibus, nullam ipse consequutus est. Pater enim ipsius longam prosperitatem ipsi prædixerat, et perpetuum in Esaü dominatum, is vero in rerum necessariorum penuria erat, mercenariusque alebatur, tantumque aberat ut imperium haberet in fratrem, ut de vita periclitaretur, et semel illi obviis cum multo timore factus, bene secum actum putarit, quod potuerit manus ejus effugere. Quid igitur ad hæc dicamus? an mendacem esse prophetiam? Absit: sed ejus morem hunc sæpe esse, ut ea quæ sunt aliis eventura, aliis personis adscribat, et alia pro aliis nominibus usurpet: id quod etiam in Chanaano factum est. Neque enim videmus illum servivisse fratribus suis, neque etiam maledictionem excidisse, sed in Gabaonitis ex Chanaano ortis finem accepisse. Nam id quod dicebatur prophetia erat, maledictionis forma prolata.

2. Cum tot ergo taliaque habeamus exempla, quibus probatur, multa quæ dicuntur de aliis proferri, et in aliis accidere, et nominibus sic usos esse prophetas, quid mirum si nunc nomen Judææ et Jerusalem propheta usurpans, de Ecclesia vaticinetur? Nam quia ingratissimè loquebatur, prophetas occidentibus, libros comburentibus, aras suffodientibus, jure velamen ipsis impositum erat in lectione Veteris Testamenti, secundum beatum Paulum (2. Cor. 3. 14). Alioquin libros sustulissent, si prophetiæ de Christo vim intellexissent. Cum enim præsentem ipsum miracula edentem, perfectamque potentiam suam et consensus concordiamque cum Patre demonstrationem exhibentem, non reveriti sint, neque quieverint donec eum crucifixissent, vix pepercissent iis, qui de ipso loquuti essent, quos nihominus frequenter lapidabant. Ideo propriis et nominibus sibi nominibus libenter utentes, hac persona

ἰρησαίαι αὐτῶν ὡς σπινθήρ πυρός. Ἐνταῦθα δεικνύσιν ὅτι οἰκοθεν τὰ κακά, καὶ αὐτοὶ τὴν αἰχμαλωσίαν ἔτεκον, καὶ τὴν κάμινον ἀνῆψαν. Ὡς περ γὰρ σπινθήρ ἐπιπίπτοντες πῦρ ἀνεγείρουσιν, οὕτω τὰ ἁμαρτήματα τούτων συναχθέντα τοῦ Θεοῦ τὴν ὀργὴν ἀνῆψε. Καὶ κατακαυθήσονται οἱ ἄνομοι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἅμα, καὶ οὐκ ἔσται ὁ σόδῳ. Πάλιν ἀπαγορεύει τὴν σωτηρίαν διὰ τὴν αὐτὴν πάλιν αἰτίαν, οὐχ ἵνα ἀπογνῶσιν, ἀλλ' ἵνα ταύτῃ γοῦν ἀκμάζοντα τὸν φόβον δεξάμενοι, τὴν πολλὴν ἀποτινάξωνται ῥαθυμίαν. Καὶ ἕτερον δέ τι ἐνταῦθα αἰνίττεται, τὸ ἄμαχον αὐτοῦ τῆς δυνάμεως, καὶ ὅτι κολάζοντος αὐτοῦ, καὶ τιμωρουμένου, οὐδεὶς ἀντιτῆναι καὶ καταλῦσαι δυνήσεται τὰ δεινά.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Ὁ λόγος ὁ γενόμενος πρὸς Ἡσαΐαν υἱὸν Ἀμώς^α.

α'. Ἐνταῦθεν δὴλον ὡς οὐ πάσας ὑφ' ἐν τὰς προφητείας εἰρήκασιν, ἀλλὰ κατὰ διαφόρους ἐμπνεόμενοι καιροὺς, περιστοπᾶς τινας ἀπήγγελλον, αἱ συντεθεῖσαι ὑστερον ὑφ' ἐν, ὁλόκληρον βεβλῶν ἐποίησαν. Διὸ καὶ οὕτως ἄρχεται. Οὐκ ἐνταῦθεν δὲ μόνον τοῦτο δὴλον ἔσται καὶ σαφές ἡμῖν, ἀλλ' ἐξ ὧν προῖων καὶ τοὺς καιροὺς ἐπισημαίνεται, νῦν μὲν λέγων, Τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ εἰσηλθε Νάθαν εἰς Ἀζωτον· νῦν δὲ λέγων· Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου. Οὐ γὰρ ὥς περ αἱ Ἐπιστολαὶ αἱ Παύλου καὶ τὰ Εὐαγγέλια ὑφ' ἐν συντεθένταν, οὕτω δὴ καὶ προφητεία, ἀλλ' ὅπερ ἐφ' ὅτῃν εἰπῶν, ἐν διαφόροις καιροῖς. Ὅθεν καὶ ἀπ' ἀρχῆς ἐτέρας ἄρχεται τοῦ παρόντος λόγου. Καὶ οὐ διὰ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ τὴν ὑπόθεσιν, περὶ ἧς μέλλει διαλέγεσθαι, σφόδρα ἀπηρτηθῆαι τῶν προειρημένων, καὶ ὑψηλοτέραν εἶναι. Περὶ γὰρ τῆς τῶν ἐθνῶν κλήσεως, καὶ τῆς τοῦ κηρύκτου περιφανείας, καὶ τῆς πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἐκταθείσης γνώσεως, καὶ τῆς καταλήψεως τὴν γῆν εἰρήνης ἡμῖν διαλέγεται. Εἰ δὲ μέλλον τοιούτων ἀπτεσθαι δογμάτων, Ἰουδαίαις μέμνηται καὶ Ἰερουσαλήμ, ξένον οὐδέν. Προφητεία γὰρ ἦν τὸ λεγόμενον, συνεσκιασμένη τέως ταῖς τῶν ὀνομάτων προσηγορίαις^β. Ἐπεὶ καὶ τὸν ψαλμὸν τὸν ἐδομηκοστὸν πρῶτον ὁ Δαυὶδ συντιθέναι μέλλον, ἐπέγραψεν αὐτὸν τῷ Σολομῶντι, καὶ προῖων πολλῶ μείζονα τῆς Σολομῶντος ἀξίας, μάλλον δὲ καὶ τῆς ἀπάντων ἀνθρώπων φύσεως ἰδεν^γ. Τὸ γὰρ, Πρὸ τοῦ ἡλίου διαμένει τὸ δρομα αὐτοῦ, καὶ, Πρὸ τῆς σελήνης ὁ θρόνος αὐτοῦ, καὶ ὅσα τοιαῦτα, οὐδεὶς ἂν οὐδὲ τῶν σφόδρα ἀνοήτων περὶ ἀνθρωπίνης εἰποι λέγεσθαι φύσεως. Καὶ ὁ Ἰακώβ δὲ, ἡνίκα ταῦτα, ἃ μέλλει νῦν ὁ [19] Ἡσαΐας λέγειν^δ, καὶ πλείονα τούτων προανεφώνει· μετὰ γὰρ τῆς τῶν ἐθνῶν κλήσεως καὶ τὸν θάνατον εἶπε καὶ τὴν ἀνάστασιν, καὶ τὸν καιρὸν καθ' ὃν ἐμελλε παρέσεσθαι· οὐδὲ ἐκεῖνος ἀπογυμνῶσας αὐτὰ θέτεικεν, ἀλλὰ τῷ προσωπεῖον^ε τῆς προσηγορίας τοῦ Ἰησοῦ κρύψας ἃ ἐμελλεν εἶρεῖν, οὕτως αὐτὰ προανεφώνησε, τῷ μὲν δοκεῖν τὰ συμβεβημένα τῷ Ἰουδᾷ λέγων· καθὼς δὲ τὸ τῶν πραγμάτων μαρτυρεῖ τέλος, ὥς περ ἐμελλε κατορθοῦν ὁ

Χριστὸς προαναφώνων. Οὕτε γὰρ προσδοκᾷ ἐθνῶν· Ἰουδας γέγονεν, οὕτε τότε ἐλαμψεν ἡ φυλὴ, ὅτε ἐξέλιπεν αὐτῶν ἡ πολιτεία· ἀλλὰ ταῦτα πάντα, ὅτε ὁ Χριστὸς, παρεγένετο, γέγονεν.

Εἰ δὲ ἀναισχυντοῖεν Ἰουδαῖοι τοῦτον παρακρουόμενοι τῆς προφητείας τὸν νόμον, μάλιστα μὲν οὖν καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν εἰρημένων ῥαδίως διελεγχθεῖεν, εἰ τις μετὰ ἀκριβείας τὰς προφητείας ἐξαπλώσας^ι, καὶ πᾶσαν ῥῆσιν μετὰ τῆς προσηκούσης ἐξετάζων προσσχῆς, ἀρμόζοι τὰ εἰρημένα τοῖς γεγενημένοις. Ὡς τε καὶ ἐκ περιουσίας αὐτῶν ἀπορρέει τὰ στόματα, οὐκ ἀπὸ τῶν εἰς τὸν Χριστὸν εἰρημένων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν εἰς τοὺς αὐτῶν πατριάρχας προφητευθέντων, τοῦτο πειράσσομαι ποιῆσαι φανερόν, δεικνύς ὅτι αἱ πολλαὶ τῶν προφητειῶν εἰρηγται μὲν εἰς τοὺς φυλάρχους, ἐξέβησαν δὲ εἰς τοὺς ἐξ ἐκείνων. Καὶ παραδείγματος ἔνεκεν μίαν ἢ καὶ δευτέραν εἰπὼν ἱστορίαν, ἀξιωματῶν τῶν προκειμένων. Καὶ γὰρ ὅτε τὸν Συμεὼν καὶ τὸν Λευὶ καλέσας ὁ Ἰακώβ, προαναφώνει τὰ συμβεβημένα αὐτοῖς, οὕτως ἔλεγε· Συμεὼν καὶ Λευὶ ἀδελφοί, καὶ κατηγορήσας αὐτῶν τῆς παρανομίας, καὶ τῆς ἀδίκου σφαγῆς τῆς εἰς τοὺς Σικχημίτας γεγεννημένης, προῖων φησι· Διαμεριῶ αὐτοὺς ἐν Ἰακώβ, καὶ διασπερῶ αὐτοὺς ἐν Ἰσραήλ. Τοῦτο δὲ ἐπὶ τοῦ Λευὶ καὶ τοῦ Συμεὼν οὐδεὶς ἂν ἴδοι γεγεννημένον, ἀλλ' ἐπὶ τῶν φυλῶν τῶν ἐξ αὐτῶν. Καὶ γὰρ ἡ τοῦ Λευὶ φυλὴ διεσπάρη, τὸ δέκατον μέρος αὐτῆς ἐκάστης φυλῆς ἐχούσης· ἢ τε τοῦ Συμεὼν, ἥ τις τὸ αὐτὸ σχεδὸν ἔπαθε, πάσαις αὐταῖς παρεκταθείσα κατὰ τὸν κληρὸν, καὶ οὐχ, ὡς ἐκάστη τῶν ἄλλων, συνημμένην ἔλαβε τὴν κληρουσίαν, καὶ πρὸς ἑαυτὴν συγκεκοτημένην. Καὶ ὁ Ἰακώβ δεξάμενος εὐλογίας παρὰ τοῦ πατρὸς οὐδεμιᾶς αὐτῶν ἀπέηλυσεν αὐτός. Ὁ μὲν γὰρ πατὴρ αὐτοῦ προῦλεγεν εὐετηρίαν πολλήν, καὶ διηνεκῇ δεσποτεῖαν τοῦ Ἡσαῦ· οὗτος δὲ καὶ τῶν ἀναγκαίων ἠπόρει, καὶ θητεύων ἐτρέφετο, καὶ τοσοῦτον ἀπέσχε κρατῆσαι τὰ δελφού, ὅτι δὴ καὶ περὶ αὐτῶν ἐκινδύνευε τῶν ἐσχάτων, καὶ ἀπαξ αὐτῷ συντυχὼν μόνον μετὰ πολλοῦ τοῦ δόους, ἠγάπησε τὸ θυνηθῆναι διαφυγὼν αὐτὸν καὶ σωθῆναι. Τί οὖν ἂν εἰποιμεν πρὸς ταῦτα; ὅτι ψεύδος ἡ προφητεία; Ἀπαγε· ἀλλ' ὅτι τοιοῦτον αὐτῆς πολλαχοῦ τὸ ἔθος, τὰ ἐφ' ἐτέρων^ε ἐκβεβημένα ἐτέρων ὑποκειμένων προσώπων λέγειν, καὶ ἀποκεκρησθαι ὀνόμασιν ἄλλοις ἀνθ' ἐτέρων· ὁ καὶ ἐπὶ τοῦ Χαναὰν γέγονεν. Οὐδὲ γὰρ ὁρῶμεν ἐκεῖνον δουλεύσαντα τοῖς ἀδελφοῖς, οὐ μὴν οὐδὲ τὴν ἀρὰν διαπεσοῦσιν, ἀλλ' ἐπὶ τῶν Γαβαιοιτῶν λαβοῦσαν τὸ τέλος τῶν ἐκ τοῦ Χαναὰν γεγονότων. Καὶ γὰρ ἐν τᾷδε ἀρὰς προφητεία τὸ λεγόμενον ἦν.

[20] β'. Τοσοῦτον τοίνυν καὶ τοιούτων ὄντων παραδειγμάτων τῶν ἀποδεικνύντων ἡμῖν, ὅτι πολλὰ τῶν εἰρημένων λέγεται μὲν ἐφ' ἐτέρων, ἐκβαίνει δὲ ἐπ' ἄλλων, καὶ ὀνόμασιν ἀποκεκρηγται οἱ προφήται, τί θαυμάστον εἰ καὶ νῦν τὸ τῆς Ἰουδαίας καὶ τῆς Ἰερουσαλήμ προβεῖς ὄνομα ὁ προφήτης, περὶ τῆς Ἐκκλησίας προαναφώνει; Καὶ γὰρ ἐπειδὴ πρὸς ἀγνώμονας ὁ λόγος ἦν αὐτῷ, προφήτας ἀναιρουντάς, τὰ βιβλία καλοντάς, τὰ θυσιαστήρια κατασκάπτοντάς, εἰκότως τὸ κάλυμμα ἔκειτο ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς παλαιᾶς Διαθήκης, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον. Ἡ γὰρ ἂν καὶ ἠφάνισαν τὰ βιβλία, εἰ συνήκαν τῆς προφητείας τὴν δύναμιν τῆς περὶ τοῦ Χριστοῦ. Ὅπου γὰρ παρόντα αὐτὸν, καὶ θαυματουργοῦντα, καὶ ἐντελῆ τῆς οἰκείας δυνάμεως καὶ τῆς

^α Sic in omnibus exemplaribus pro Ἀμώς.

^β Reg. τῆς τῶν ὀνομάτων προσηγορίας. Alienus legendum putat ταῖς τούτων τῶν ὀνομάτων προσηγορίαις.

^γ Morel. Iden. Sav. eide: hic autem in margine notat forte legendum esse eide. Alienus legendum putat eide, cecinit, ab eide.

^δ Reg. et Savil. καὶ ὁ Ἰακώβ δὲ, ἡνίκα ἂν ὁ Ἡσαΐας μέλλει νῦν ταῦτα λέγειν. Boisius vult alio modo restitui. Sed lectio Morellianæ Editionis bene habere videtur, et in Bavarico habetur.

^ε Reg. et Sav. τὸ προσωπεῖον, minus recte.

^ι Savil. et Reg. τὰς προφητείας ἀνακληρώσας, male. Πανὰν-εὐς ut in textu.

^ε Ἐφ' ἐτέρων deest in Savil. et Reg.

πρὸς τὸν Πατέρα συμφωνίας τε καὶ ὁμονοίας παρεχόμενον τὴν ἀπὸδειξιν οὐκ ἠδέσθησαν, οὐδὲ ἀπέστησαν ἕως ἐσταύρωσαν, σχολῇ γε ἂν τῶν α' περὶ αὐτοῦ λεγόντων ἐφείσαντο, οὐ· καὶ χωρὶς τούτου κατέλευον συνεχῶς. Διὰ τοῦτο τοὶ οἰκτεῖς καὶ γνωρίμοι αὐτοῖς ἐμφιλογηροῦντες ὀνόμασι, τὰς προφητείας τούτῳ συσκιάζουσι τῇ προσώπῳ. Ὅτι γὰρ οὐ περὶ τῆς Ἰουδαίας καὶ Ἰερουσαλὴμ ὁ λόγος, ἐκάστην παράγοντες λέξιν εἰς μέσον μετὰ ἀκριθείας εἰσόμεθα τὰ εἰρημένα.

Ἵ' Ὅτι ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανὲς τὸ δρος Κυρίου. Ὅρα ἀκριθείαν προφήτου, οὐ τὰ πράγματα λέγοντος μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν χρόνον ἐπιστηνόμενου. Ὅπερ γὰρ φησὶν ὁ Παῦλος, Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλῆρωμα τῶν καιρῶν, καὶ ἐτέρωθι πάλιν, Εἰς οἰκονομίαν τοῦ πλῆρωματος τῶν καιρῶν, τοῦτο ὁ προφήτης φησὶν, Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις. Ὅρος δὲ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ τῶν δογμάτων ἀκαταγώνιστον καλεῖ. Καθάπερ γὰρ ὄρεσι κἂν μυρία προσβάλλῃ στρατόπεδα, τόξα τεύοντα, τὰς δόρυ ἀφέντα, μηχανήματα προσάγοντα, ἐκεῖνα μὲν οὐδὲ παραβλάψαι δυνήσονται, τὴν δὲ οἰκίαν καταλύσαντα ἡ ἰσχὺν ἀπαλεύονται· οὕτω δὲ καὶ οἱ τῇ Ἐκκλησίᾳ πολεμήσαντες ἅπαντες, ταύτην μὲν οὐκ ἔσειαν, τὴν δὲ οἰκίαν ἀπολέσαντες δύνανται κατασχύνθησαν, ἐν τῷ παίειν διαλυόμενοι, καὶ ἐν τῷ βάλλειν ἀσθενοῦντες, καὶ ἐν τῷ ποιεῖν ὑπὸ τῶν πασχόντων νικῶμενοι· ὅπερ καὶ παράδοξος νίκης τρόπος ἐστὶ, καὶ οὐκ ἀνθρώποις, ἀλλὰ θεῷ μόνον δυνατός. Τὸ γὰρ θαυμαστόν τῆς Ἐκκλησίας, οὐχ ὅτι ἐνίκησεν, ἀλλ' ὅτι καὶ οὕτως ἐνίκησεν. Ἐλαυνομένη γὰρ, διωκομένη, μυρίοις κατακοπτομένη τρόποις, οὐ μόνον οὐκ ἡλαττοῦτο, ἀλλὰ καὶ μείζων ἐγίνετο, καὶ τοὺς ταῦτα ποιεῖν ἐπιχειροῦντας αὐτὸ τὸ πάσχειν μόνον κατέλυν· ὅπερ ἀδόμας ποιεῖ περὶ τὸν σίδηρον, τῷ παύσθαι μόνον διαλύων τοῦ παύοντος· τὴν ἰσχύν· καὶ κέντρα πρὸς τοὺς λακτίζοντας, αὐτὰ μὲν οὐδὲν ἀμδλύτερα ἐντεῦθεν γινόμενα, τοὺς δὲ λακτίζοντας αἰμάσσοντα πῶδας. Διὰ δὲ τοῦτο δρος ἐκάλεσεν. Εἰ δὲ οὐκ ἀνέχεται τῆς μεταφορᾶς ὁ Ἰουδαῖος, οἰκοθεν πάλιν δεχέσθω τὸν ἑλεγχον. Αὐτὸς γὰρ οὗτος ὁ προφήτης λύκους καὶ ἄρνας ἐφησε τῆς αὐτῆς νομῆς κοινωνήσιν, καὶ μυταῖς τὸν Θεὸν συριεῖν καὶ ταῖς μελίσσαις, καὶ ποταμὸν ἀνάγειν ραγδαῖον ἐπὶ τοὺς Ἰουδαίους, διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι [21] αὐτοὺς ἔχειν τὸ ὕδωρ τοῦ Σιλωάμ. Ἄπερ εἰ τις ἐπὶ τῶν λέξεων ἐκλάβοι, πολὺ τὸ ἀπερινόητον ἔχει· ἀλλὰ δεῖ τὰ ἐκ τούτων σημεινόμενα δεχομένους οὕτω ποικίλλειν τῶν νοημάτων τὴν ἀκολουθίαν. Τί οὖν ἐστὶ τὰ ἐκ τούτων σημεινόμενα; Διὰ μὲν τῶν λύκων καὶ τῶν ἀρνῶν, οἱ τῶν ἀνθρώπων τρόποι οἱ θηριώδεις καὶ ἡμεροὶ· διὰ δὲ τῶν μυτῶν, τὸ ἀναίσχυντον τῶν Αἰγυπτίων· διὰ δὲ τοῦ ποταμοῦ, τὸ σφοδρὸν τῆς στρατείας τοῦ βαρβάρου· διὰ δὲ τοῦ Σιλωάμ, τὸ πρῶτον καὶ ἐπιεικὲς τοῦ τότε ἀρχοντος, τοῦ τῶν Ἰουδαίων βασιλέως. Καὶ οὐδεὶς οὐδὲ τῶν σφόδρα ἀνοήτων πρὸς ταῦτα ἡμῖν ἀντερεῖ. Ὅπερ γὰρ οὖν ἐκεῖνα ἑτέροις ὀνόμασι παρεξηλώθη, οὕτω καὶ τῆς Ἐκκλησίας τὸ στερβρὸν, τὸ ἀκίνητον, τὸ ὑψηλὸν, τὸ ἀχειρωτὸν διὰ τῆς τοῦ δρους ἡνίκατο προσηγορίας. Καὶ

γὰρ ἕτερος προφήτης τοὺς πεποιθότας ἐπὶ τὸν Θεὸν δρεῖ παραβάλλει, τὸ ἀκαταγώνιστον αὐτῶν ἐνδεικνύμενος. Ἐμφανέας. Τοῦτο οὐδὲ τῆς ἀπὸ τοῦ λόγου λοιπὸν ἐρμηνείας δεῖται. Οὕτως αὐτῇ τῶν πραγμάτων ἡ φύσις σάλπιγγος λαμπροτέραν φωνὴν ἀφήσει, τὸ περιφανὲς ἐνδεικνυμένη τῆς Ἐκκλησίας. Οὐ γὰρ οὕτως ἥλιος φανὸς, οὐδὲ τὸ ἐκ τούτου φῶς, ὡς τῆς Ἐκκλησίας τὰ πράγματα. Καὶ γὰρ ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ ἐκ' ἀκρων τῶν ὀρέων.

Γ'. Πῶς ἂν τοῦτο ἐρμηνεύσειεν ὁ Ἰουδαῖος; Οὐδαμῶς γὰρ ἐπ' ἀκρων τῶν ὀρέων ὁ ναὸς ἐστίν· ἡ μέντοι τῆς Ἐκκλησίας δύναμις αὐτῶν ἦψατο τῶν οὐρανῶν. Καὶ ὡσανεὶ οἶκος ὑπὲρ κορυφῆς ὀρέων καίμενος πᾶσιν ἐστὶ κατάδηλος, οὕτω καὶ πολλῶ πλεον αὐτῇ περιφανῆς πᾶσιν ἀνθρώποις γέγονε. Καὶ ὑψωθήσεται ὑπεράνω τῶν βουνῶν. Τὸ αὐτὸ τοῦτο πάλιν ἡρμηνεύσεν, ὅπερ ἐπὶ τοῦ ναοῦ οὐδέποτε συνέθη, οὐδὲ ἡνίκα ἀριστα πράττειν ἐδόκει. Πῶς γὰρ, ὅπου γε καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν Ἰουδαίων πολλάκις ἡτιμάζετο, καὶ ὑπὸ βαρβαρικῶν ἠφανίζετο χειρῶν; Ἡ δὲ τῆς Ἐκκλησίας ἰσχὺς ἐπολεμήθη μὲν ἐκεῖνου χαλεπώτερον καὶ πλεον· εἰς δὲ οὐδέποτε ταῖς τῶν πωλεμούντων χερσὶν, ἀλλ' ὑψηλοτέρα καὶ περιφανεστέρα μάστιχα ὑπὸ τῶν πολεμίων ἐγίνετο. Τότε γοῦν τῶν μαρτύρων οἱ δῆμοι, τότε τῶν ὁμολογητῶν τὰ πλῆθη, τότε αἱ σιδήρου στερβρότεραι ἀπεδείκνυντο ψυχαι, καὶ τῶν ἀστέρων αὐτῶν ἀκριδέστερον ἔλαμπον, τῶν μὲν σωματῶν αὐτοῖς κατακοπτομένων, τῆς γνώμης δὲ οὐ νικωμένης, ἀλλὰ κρατούσης καὶ στεφανουμένης. Τίς εἶδε, τίς ἤκουσε φόνον στέφανον φέροντα, καὶ σφαγὴν νίκην ἐργαζομένην, καὶ τότε τὸ στρατόπεδον λαμπρότερον γινόμενον, ὅτε πλείους οἱ σφαττόμενοι παρὰ τῶν πολεμίων ἐφαίνοντο;

Καὶ ἡξουσιν ἐκ' αὐτῶ πάντα τὰ ἔθνη. Προῦν σαφέστερος ὁ προφήτης γίνεται, καὶ μᾶλλον ἀνακαλύπτει τὸν λόγον, καὶ τρανότερον δείκνυσιν τὴν προφητείαν, καὶ ἀκριδέστερον ἀπορράπτει τῶν Ἰουδαίων τὰ στόματα. Τοῦτο γὰρ, καὶ εἰ σφόδρα ἀναισχυντοῖεν, οὐ δυνήσονται τῷ αὐτῶν ναῷ ἀρμόσαι. Καὶ γὰρ καὶ ἀπηγόρευτο, καὶ μεθ' ὑπερβολῆς κεκώλυτο ἔθνη εἰς τὸν ναὸν εἰσέναι. Καὶ τί λέγω εἰς τὸν ναὸν εἰσέναι, ὅπου γε καὶ αὐτοὶς μετὰ πολλῆς τῆς ἀπειλῆς [22] ὁ νόμος ἀπηγόρευε τὰς τῶν ἐθνῶν ἐπιμιξίας, καὶ τὴν ἔσχατον ὑπὲρ τούτων ἀπῆτει δίκην; Ὁ γοῦν προφήτης Ἀγγαῖος ἅπασαν εἰς τοῦτο κατηγάλασε τὴν προφητείαν, ἐγκαλῶν, ἀπειλῶν, εὐθύνας ἀπαιτῶν τῆς οὐ προσηκούσης ἐπιγαμβρίας. Ἀλλ' οὐ τὰ ἡμέτερα τοιαῦτα, ἀλλὰ μετὰ ἀδείας ἀπάσης ἀναπατάσασα τοὺς κόλπους ἡ Ἐκκλησία, χερσὶν ὑπταῖς ἅπαντα τὰ τῆς οἰκουμένης καθ' ἐκάστην ἡμέραν ὑποδέχεται ἔθνη. Τοῦτο γὰρ καὶ οἱ πρῶτοι τῶν δογμάτων διδάσκαλοι παρὰ τοῦ Μονογενοῦς ἐκελεύσθησαν, ταύτην εὐθέως ἀκούσαντες τὴν φωνήν· Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη. Σκόπει δέ μοι πῶς οὐ τὴν κλῆσιν τῶν ἐθνῶν ἡνίκατο μόνον ὁ προφήτης, ἀλλὰ καὶ τὴν μετὰ προθυμίας αὐτῶν ὑπακοήν. Οὐ γὰρ εἶπεν, ἀχθήσονται, ἀλλὰ, ἡξουσιν· ὅπερ ἕτερος προφήτης σαφέστερον ἐνδεικνύμενος ἔλεγε· Καὶ οὐ μὴ διδάξωσιν θεαστοὺς τὸν πῶλτην αὐτοῦ, καὶ ἑκαστος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, λέγων, Γνώθι τὸν Κύριον, ὅτι πάντες εἰδήσουσί με ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου αὐτῶν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν Ἰουδαίων καὶ ἡ κτίσις ἀνεστοιχειούτο, καὶ

* Reg. σχολῇ γὰρ τῶν. Savil. σχολῇ γε τῶν. Præstat lectio Morellianæ Editionis, et est in Bavarico.

† Reg. et Savil. τείνοντες... ἀφέντες... προσάγοντες... καταλύσαντες, quæ etiam lectio quadrat, et innumeris firmatur exemplis; sed cum Morel. etiam lectio bene habeat. τείνοντες... ἀφέντες etc, et Cod. Bavarico firmetur, eam retinere visum est.

‡ Ita Reg. et Savil. In Morel. τὸ ἀκίνητον deera.

§ Reg. οὐ δυνήσονται τῶν αὐτῶν Ἰουδαίων ἀρμόσαι. perperam. Savil. τῷ ναῷ τῶν Ἰουδαίων ἀρμόσαι.

prophetias adumbrabant. Quod enim non de Judæa et de Jerusalem sermo esset, singula dicta in medium adducentes, accurate demonstrabimus.

Quid significant verba, « in novissimis diebus ». *Mons Domini Ecclesia est; Ecclesia vexata vicit et aucta est.* — 2. *Erit in novissimis diebus manifestus mons Domini.* Vide prophetæ accurationem, qui non solum rem dicit, sed tempus etiam significat. Quod enim dicit Paulus, *Cum autem venit plenitudo temporum* (Gal. 4. 4), et alibi rursum, *In dispensationem plenitudinis temporum* (Ephes. 1. 10), hoc sic exprimit propheta, *In novissimis diebus.* Montem autem vocat Ecclesiam, et inexpugnabilia dogmata. Quemadmodum enim si quis adversus montes innumeros objiciat exercitus, arcus tendentes, hastas vibrantes, machinas admoventes, illos quidem nullo damno afficere poterunt, sed consumpta propria fortitudine recedent: sic et quicumque Ecclesiam impugnaverunt, hanc quidem non læserunt, sed sua amissa potentia pudore sunt affecti, dum ferirent soluti, dum telis impeterent infirmati, dum agerent a patientibus devicti: qui est sane inopinatus victoriæ modus, quem non homines assequi, sed Deus solus potest. Nam certe in Ecclesia mirabile est, non quod vicerit, sed quod ita vicerit. Impulsa enim, vexata, innumeris concussa modis, non modo non minuebatur, sed major evadebat, et eos qui id facere tentabant patiando tantum profligabat; id quod adamas ferro impetitus facit, dum percussus tantum solvit percipientis robur; stimuli-que calcitrantibus objecti, non obtusiores inde redduntur, sed calcitrantium pedes cruentant. Ideo sane montem vocavit. Quod si metaphoram non admittat Judæus, domesticam accipiat confutationem. Ipse propheta dicit lupos et agnos communia pascua habituros, et muscis apibusque Deum sibilaturum, fluviumque vehementem adducturum in Judæos, eo quod ipsi habere noluerint aquam Siloam (Isai. 41. 6. et 65. 25; 7. 18; 8. 6. 7). Quæ si quis ad verbum acceperit, sane intelligibilia non sunt: verum oportet ea quæ his significantur accipere, sicque sententiarum seriem varie intelligere. Quænam igitur his significantur? Per lupos et agnos, hominum mores cum ferinos tum inansuetos indicat; per muscas, impudentiam Ægyptiorum; per fluvium, violentiam exercitus barbari; per Siloam, mansuetudinem moderationemque ejus, qui tunc imperabat, regis Judæorum. Nemoque vel ex insipientioribus circa hæc nobis contradicet. Quemadmodum igitur illa aliis sunt expressa nominibus, sic ille Ecclesiæ firmitatem, immobilitatem, sublimitatem, inexpugnabile robur, montis nomine subindicavit. Et alius propheta illos qui confidunt in Domino monti comparat, invictam eorum fortitudinem ostendens (Psal. 124. 1). *Manifestus.* Id nulla deinceps interpretatione indiget. Sic ipsa rerum natura tuba clariorem emittit vocem, splendorem ostendens Ecclesiæ. Etenim neque sol ita splendidus, neque ejus lux ita clara est, ut sunt res ad Ecclesiam spectantes. *Nam Domus Dei supra verticem montium.*

3. Quomodo hæc interpretatus fuerit Judæus? Templum enim non est supra verticem montium: Ecclesiæ autem potestas ipsos attingit cælos. Et quasi domus supra verticem montium posita omnibus est manifesta, sic et multo magis omnibus conspicua hominibus illa evasit. *Et exaltabitur super colles.* Hoc ipsum rursus interpretatus est, quod templo illo nunquam contigit, neque cum maxime florere videretur. Quomodo enim de templo intelligeretur, quod ab ipsis Judæis sæpe inhonorabatur, barbarorumque manibus diruebatur? Ecclesiæ autem fortitudo vehementius sæpiusque quam templum impugnata fuit: nunquam vero cessit se oppugnantium manibus, sed excelsior illustriorque maxime ab hostibus facta est. Tunc martyrum cætus, tunc confessorum multitudo, tunc ferro firmiores animæ ostendebantur, ipsisque stellis splendiores erant, concisis corporibus, animis minime victis, sed vincentibus et coronatis. Quis vidit, quis audivit cædem gestare coronam, jugulationem victoriam reportantem, tuncque exercitum splendidiorem effectum, cum plures visi sunt ab hostibus jugulari?

Validum contra Judæos telum. — *Et venient ad eam omnes gentes.* Progressu clarius efficitur propheta, sermonem magis reteggit, dilucidiorumque exhibet prophetiam, accuratiusque Judæorum consuit ora. Hoc enim, etiamsi admodum impudentes sint, non poterunt ad templum suum referre. At enim prohibitum erat, idque accuratissime observabatur, ne gentes in templum introirent. Ecquid dico in templum introire, quando ipsis lex cum gravi interminatione prohibebat ne cum gentibus commiscerentur, et extremas de his exigebat pœnas? Certe propheta Aggæus totam hac in re suam consumpsit prophetiam, incusans, comminans, pœnas repens de illicita affinitate. At nostra talia non sunt, sed Ecclesia cum omni facilitate sinum suum expandens, supinis manibus omnes orbis totius gentes quotidie suscipit. Hoc enim primi illi dogmatum doctores ab Unigenito mandatum acceperunt, hac statim audita voce: *Euntes docete omnes gentes* (Matth. 28. 19). Adverte autem quomodo non tantum vocationem gentium subindicavit propheta, sed etiam earum promptam et alacrem obsequentiam. Non enim dixit, *Adducentur*, sed, *Venient*: id quod alius propheta clarius ostendens dicebat: *Et non docebunt unusquisque concivem suum, et unusquisque fratrem suum dicens, Cognosce Dominum, quia omnes scient me a parvo usque ad magnum* (Jer. 31. 34). Quod ad Judæos enim spectabat creaturæ ordinem suum mutabant (a), aderant frequentes minæ, supplicia assidua, crebra miracula, prophetarum discursus, legislatoris timor, interminationes bello-

(a) In Græco, ἀναισθητοῦντες. Obscura vocis significatio. Tilmannus vertit: *creatura etiam ipsa in primaria elementa resoluta est.* Hic autem sermo est de signis, castigationibus, aliisque ad Judæos prævaricatores perterrefaciendos immis- sis; ut, exempli causa, cum terræ hiatu Core et assectæ absorpti sunt, alique igne absumpti, cum serpentes immissi, cum samuele concionante voces et pluvie datæ sunt, quæ populum exterruerunt; uno verbo cum nature elementa ordinem suum mutabant; et hoc modo vocem, ἀναισθητοῦντες, reddendam esse visum nobis est.

rum, barbarorum incursiones, a Deo immissæ vindictæ, castigationes ex cælis invecitæ: manebantque illi dura cervice et incircumcisi, ut ait Stephanus, præfracti, et difficile cedentes (Act. 7. 51); ad gentium vero [vocationem] satis fuit unicum tenueque verbum audivisse, et omnes confestim accurrerunt. Quod subindicans David dicebat: *Populus, quem non cognovi, servivit mihi* (Psal. 17. 45); et modum obedientiæ admirans subiciebat: *In auditu auris obedivit mihi*. Hoc ipsum et Jacob ænigmatico more declarans aiebat: *Ligans ad vineam pullum suum, et ad surculum pullum asinæ suæ* (Gen. 49. 11). At quis vidit pullum asinæ surculo alligatum et vinæ adstantem, et fructum non pessumdantem? In brutis quidem minime, in hominibus autem id vere et reipsa contingit. Judæi namque innumeris colligati vinculis, jugum confrugerunt, vinculum diruperunt, ut ait propheta (Jer. 5. 5); gentes autem nulla simili colligatæ necessitate, prompte obediunt, quasi pullus surculo alligatus, et ex præceptis nihil pessumdederunt, sed adstiterunt multam exhibentes obsequentiam. 3. *Et ibunt populi multi, et dicent: Venite, et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob*. Vide choreas agentes, et festa celebrantes, et alter alterum hortantes, omnesque in doctores conversos: neque unam, vel duas, vel tres, sed multas gentes concurrentes. Venient enim, inquit, populi multi et ex diversis locis, quod apud Judæos numquam contigit: sed si qui accesserunt, hi pauci erant proselyti, et hi cum multo negotio, et numquam gentes vocati sunt, sed proselyti. *Proselyti enim ad te transibunt, et erunt tibi servi* (Isai. 54. 15), inquit. Quod si in metaphora persistat propheta, montem appellans et domum Dei Jacob, ne mireris. Quod enim jam dixi, modo fere aperit, modo adumbrat prophetiam; illud quidem, quo prudentioribus occasionem præbeat, ut quæ dicuntur intelligant; hoc autem, ut ingratorum tumultuosum impetum coerceat: et ubique sermonem variat.

4. Si autem dixit, *Domum Dei Jacob*, ne turberis, dilecte: etenim unigenitus Dei filius Deus Jacob erat. Ipse enim et legem dedit, et omnia apud eos miracula edidit: id quod ex ipso maxime Veteri Testamento videre est: Novi quippe Testamenti nulla ratio est apud Judæos. Jeremias igitur ait: *Disponam vobis testamentum novum, non secundum testamentum, quod disposui patribus vestris* (Jer. 31. 31. 32); ostendens ipsum esse utriusque legislatorem. Quia vero ipse ex Ægypto illos eripuit, addidit: *In die qua apprehendi manum eorum, u. educerem eos de terra Ægypti* (Ibidem). Quod si ipse eduxit, etiam ipse illa omnia in Ægypto et in deserto miracula patravit. *Et annuntiabit nobis viam suam, et ambulabimus in ea*. Viden' ut aliam requirunt legem? Viam enim Scriptura præcepta Dei solet appellare; si de priore Testamento loqueretur, non dixisset, *Annuntiabit nobis*: illud enim erat omnibus manifestum, planum et notum.

Aliud insigne contra Judæos argumentum. — Quod autem hæc non captiose dicamus, quæ dicta sunt vel impudentioribus fidem facere possunt. Quia enim viam

tantum memoravit, dicit quænam illa sit via, ejusque multa ponit insignia. Subjungit ergo: *Nam de Sion exibat lex, et verbum Domini de Jerusalem*. Ad hæc Judæi supra modum impudentes ne hiscere quidem poterunt. Quod enim hæc de Novo Testamento dicta sint, et ex loco, et ex tempore, et ex iis qui legem receperunt, et ex gestis post legem, et ex omni parte demum videra est. Primo ex loco, ex monte Sion nempe. Lex enim per Moysen lata in monte Sinai majoribus ipsorum data fuit. Cur ergo hic dicit, *De Sion*? Neque hoc satis habuit, sed etiam tempus adjecit. Non enim dixit, *Exivit lex*, sed, *Exibat lex*, quod est futuri temporis, rei nondum gestæ. Cum autem hæc propheta diceret, a multis jam annis lex data fuerat: Novi vero Testamenti lex post plurimos annos danda erat. Ideo non dixit, *Exivit*, sed, *Exibat*, id est postea. Ac rursum ad locum ipsum confugit dicens: *Et verbum Domini de Jerusalem*. Accurate nobis hic Novi Testamenti insigne ponit. Nam modo in monte sedens, sublimia et cælis digna præcepta lege sanciebat, modo in Jerusalem versans idipsum agebat. Cum dixisset ergo et locum et tempus, adjicit et eos qui illam accepturi erant legem, undique contradicentium ora consuens. Quinam ergo illum suscepturi erant? num Hebræorum potius populus et Judæi? Nequaquam, sed qui ex gentibus. Ideo intulit: 4. *Et judicabit inter gentes*. Illud enim maxime ad legem pertinet¹, judicare de illis qui ipsam impugnant. Quod autem hic non sermo sit de Veteri Testamento, ex ipsis rebus palam est. Non enim sabbatum observamus, circumcisionem non admisimus, non festa illorum, non aliud quidpiam ex veteribus. Audivimus enim Paulum dicentem: *Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit* (Gal. 5. 2): et, *Dies observatis, et menses, et tempora, et annos? Timeo ne forte frustra laboraverim in vobis* (Gal. 4. 10). Unde liquet hunc sermonem de Novo esse, quia inter gentes judicavit (a), quemadmodum et Paulus ait: *In die quando judicabit Deus occulta hominum* (Rom. 2. 16). Quomodo judicabit? dic mihi, an secundum Vetus Testamentum? Nullo modo, sed *Secundum Evangelium meum*. Viden' verba diversa, sententias autem inter se consentientes? Isaias dicit: *Judicabit inter gentes*; Paulus ait, *Judicabit secundum Evangelium meum*. *Et arguet populum multum*; bella gerentes et transgressores. Et hoc declarans Christus dicebat: *Non ego judicabo vos, sed sermo, quem loquutus sum, ipse vos judicabit. Et concident gladios suos in aratra, et lanceas suas in falces. Et non accipiet gens contra gentem gladium, et non ultra discent præliari* (Joan. 12. 48). Non satis fuere prophetæ priora signa. Multa quippe est veritatis facultas. Ideo aliud posuit Novi Testamenti indicium per totum orbem refulgens. Quodnam

¹ Juxta Savilium, melius legetur, *ad judicem pertinet*, quam, *ad legem pertinet*, sed in nullis sive Mss. sive Edit. prior affertur lectio.

(a) Hic forte videatur legendum, *quia inter gentes judicabit*; nam quæ sequuntur ad horum explicationem allata, futurum tempus indicant; sed sine auctoritate exemplarium nihil mutare audent.

ἀπειλαὶ συνεχεῖς, καὶ κολάσεις διηνεχεῖς, καὶ θαύματα ἐπάλληλα, καὶ προφητῶν δρόμοι, καὶ νομοθέτου φόβος, καὶ πολέμων ἀπειλαί, καὶ βαρβάρων ἐφοδοί, καὶ ὄργαι θεήλατοι, καὶ κολάσεις ἐκ τῶν οὐρανῶν πεμπόμεναι· καὶ ἔμενον σκληροτράχηλοι καὶ ἀπερίτμητοι δντες, καθὼς ὁ Στέφανος ἔλεγεν, ἀτενεῖς καὶ δυσένδοτοι· ἐπὶ δὲ τῶν ἔθνῶν ἤρκεσε ῥῆμα ψῆλον καὶ ἀκοή μόνη, καὶ πάντες εὐθέως προσέδραμον. Ὅπερ οὖν καὶ ὁ Δαυὶδ αἰνιττόμενος ἔλεγε· *Δαός, ὃν οὐκ ἔγνων, ἐδοῦλευσέ μοι*· καὶ τὸν τρόπον τῆς ὑπακοῆς θαυμάζων προσετίθει· *Εἰς ἀκοὴν ὤτειον ἐπήκουσέ μου*. Τοῦτο αὐτὸ καὶ ὁ Ἰακώβ αἰνιγματωδέστερον ἐμφαίνων ἔλεγε· *Δεσμεύων πρὸς ἄμπελον τὸν πῶλον αὐτοῦ, καὶ τῇ ἔλικι τὸν πῶλον τῆς δρυὸς αὐτοῦ*. Καίτοι τίς εἶδε ἔλικι πῶλον δεσμούμενον, καὶ παρσενῶτα ἄμπέλῳ ^a, καὶ μὴ λυμαινόμενον τὸν καρπὸν; Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἀλόγων οὐδεὶς, ἐπὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων μετὰ πολλῆς τοῦτο γέγονε τῆς ἀκριθείας. Οἱ μὲν γὰρ Ἰουδαῖοι μυρίοις θεθέντες δεσμοῖς, συνέτριψαν τὸν ζυγὸν, διέβρῆξαν τὸν δεσμὸν, καθὼς ὁ προφήτης φησί· *τὰ δὲ ἔθνη οὐδεμίᾳ τοιαύτῃ δεθέντα ἀνάγκῃ* ^b, ἐτοιμῶς ὑπήκουσαν, ὡς ἂν ἔλικι πῶλος δεσμούμενος, καὶ οὐδὲν ἐλυμήναντο τῶν ἐπιταγμάτων, ἀλλὰ παρεισθήκεισαν πολλὴν ἐνδεικνύμενον τὴν ὑπακοήν. *Καὶ πορεύονται λαοὶ πολλοὶ, καὶ ἐροῦσι· Δεῦτε, καὶ ἀναβώμεν εἰς τὸ βρος τοῦ Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ*. Ὅρα χορεύοντας, καὶ πανηγυρίζοντας, καὶ ἀλλήλοις ἐγκλεινομένους, καὶ πάντας διδασκάλους γινομένους· καὶ οὐχ ἓν, καὶ δεῦτερον, καὶ τρίτον, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἔθνη συντρέχοντα. Ἡξοῦσι γὰρ, φησί, λαοὶ πολλοὶ, καὶ ἐκ διαφόρων χωρῶν, ὅπερ ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων οὐδέποτε γέγονεν· ἀλλ' εἰ καὶ τινες προσήλθον, ὀλίγοι ποτὲ προσήλυτοι, μετὰ πολλῆς, καὶ αὐτοὶ τῆς [23] πραγματείας, καὶ οὐδέποτε ἔθνη ἐκλήθησαν, ἀλλὰ προσήλυτοι. *Προσήλυτοι γὰρ ἐπὶ σὲ διαλεύσονται, καὶ σοὶ ἔσονται δοῦλοι*, φησὶν. Εἰ δὲ ἐπιμένει τῇ μεταφορᾷ ὁ προφήτης, βρος καλῶν καὶ οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ, μὴ θαυμάσῃς. Ὅπερ γὰρ ἐφθην εἰπὼν, νῦν μὲν παρανοίγει, νῦν δὲ συσκιάζει τὴν προφητείαν· τὸ μὲν, ἵνα τοῖς συνεωτέρους ἀφορμῶς παράσχῃ τοῦ συνιδεῖν τὰ λεγόμενα· τὸ δὲ, ἵνα τῶν ἀγνωμόνων κατὰσχῃ τὴν ἀτακτον ῥύμην· καὶ πανταχόθεν ποικίλλει τὸν λόγον.

δ'. Εἰ δὲ Θεοῦ Ἰακώβ εἶπε, μὴ θορυβηθῇς, ἀγαπητέ· καὶ γὰρ ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ Θεὸς Ἰακώβ ἦν. Αὐτὸς γὰρ καὶ τὸν νόμον ἔδωκε, καὶ τὰ κατ' αὐτοῦς θαυματουργήσεν ἅπαντα· καὶ τοῦτο ἐκ τῆς Παλαιᾶς αὐτῆς μάλιστα ἔστιν ἰδεῖν, ἐπειδὴ τῆς Καινῆς οὐδὲ εἰς Ἰουδαίους λόγος. Ὁ οὖν Ἱερεμίας φησί· *Διαθήσομαι ὑμῖν διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην, ἣν διεθήμην τοῖς πατράσιν ὑμῶν*· δεικνύς ὅτι ἐκατέρων τῶν νόμων αὐτὸς ὁ νομοθέτης ἦν. Ὅτι δὲ καὶ τῆς Αἰγύπτου αὐτὸς ἀπῆλλαξεν, ἐπήγαγεν· *Ἐν ἡμέρᾳ ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν, ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου*. Εἰ δὲ αὐτὸς ἐξήγαγε, καὶ πάντα ἐκείνα τὰ ἐν τῇ Αἰγύπτῳ καὶ τὰ ἐν τῇ ἐρήμῳ αὐτὸς ἐποίησε θαύματα. *Καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ πορεύσθε ἐν αὐτῇ*. Ὅρξ· ἑτερόν τινα ἐπιζητούντας νόμον; Ὡδὸν γὰρ ἡ Γραφὴ τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ εἴωθε λέγειν· εἰ δὲ ἐπὶ τῆς προτεράς ἔλεγε Διαθήκης, οὐκ ἂν εἶπεν, *Ἀναγγελεῖ ὑμῖν*· ὁμολογῶν γὰρ ἦν καὶ σαφὴς καὶ γνωρίμος ἅπασι.

Καὶ ὅτι οὐ σοφιστόμενοι ταῦτα φάμεν, τὰ μὲν εἰρημένα καὶ τοὺς σφόδρα ἀναισχυνοῦντας ἱκανῶς παῖσαι. Ἐπειδὴ γὰρ ὁδοῦ μόνον ἐμνήσθη, λέγει καὶ ποίαν ὁδοῦ, καὶ πολλὰ τίθησιν αὐτῆς τὰ παράσημα. Ἐπήγαγε τοῦν λέγων· *Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ*. Πρὸς ταῦτα καὶ σφόδρα ἀναισχυνοῦντες Ἰουδαίων παῖδες οὐδὲ διαβρῖν τὸ στόμα δυνήσονται. Ὅτι γὰρ περὶ τῆς Καινῆς ταῦτα εἰρηται Διαθήκης, καὶ ἀπὸ τοῦ τόπου, καὶ ἀπὸ τοῦ χρόνου, καὶ ἀπὸ τῶν δεξαμένων τὸν νόμον, καὶ ἀπὸ τοῦ πράγματος τοῦ μετὰ νόμον, καὶ πάντοθεν ἀπλῶς ἔστι συνιδεῖν. Καὶ πρῶτον ἀπὸ τοῦ τόπου, τοῦ Σιών βρους. Ὁ γὰρ διὰ Μωσέως νόμος ἐν τῇ Σιναίῳ ἔδρει τοῖς προγόνοις αὐτῶν ἐδόθη. Πῶς οὖν ἐνταῦθα *Ἐκ Σιών* φησι; Καὶ οὐκ ἠρκέσθη τοῦτῃ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν χρόνον προστέθεικεν. Οὐ γὰρ εἶπεν, *Ἐξῆλθε νόμος, ἀλλ'*, *Ἐξελεύσεται νόμος*, ὅπερ ἐπὶ μέλλοντος χρόνου, καὶ πράγματος οὐδέπω γεγενημένου. Ὅτε δὲ ὁ προφήτης ταῦτα ἔλεγε, πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἦν δεδομένος ὁ νόμος· ὁ δὲ τῆς Καινῆς ἐμελλε μετὰ ἑτῇ πλείονα διδοσθαι. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν, ἐξῆλθεν, ἀλλ', *Ἐξελεύσεται*, τουτέστι, μετὰ ταῦτα. Καὶ πάλιν ἐπὶ τὸν τόπον αὐτὸν καταφεύγει λέγων· *Καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ*. Μετὰ ἀκριθείας ἡμῖν τὸ παράσημον τῆς καινῆς Διαθήκης ἐνταῦθα τίθηται. Καὶ γὰρ νῦν μὲν ἐν τῇ ἔρει καθήμενος, τὰ ὑψηλὰ καὶ τῶν οὐρανῶν ἄξια προστάγματα ἐνομοθέτει, νῦν δὲ ἐν Ἱερουσαλήμ διατρίβων. Εἰπὼν τοίνυν καὶ τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον, προστίθησι [24] καὶ τοὺς ὑποδέχεσθαι αὐτὸν μέλλοντας, πανταχόθεν ἀποβράπτων τῶν ἀντιλεγόντων τὰ στόματα. Τίνες οὖν οἱ μέλλοντες αὐτὸν ὑποδέχεσθαι; ἄρα τῶν Ἑβραίων ὁ δῆμος καὶ Ἰουδαίων παῖδες; Οὐδαμῶς, ἀλλ' οἱ ἐξ ἐθνῶν. Διὸ καὶ ἐπήγαγε· *Καὶ κρινεῖ ἀνὰ μέσον ἐθνῶν*. Τοῦτο γὰρ μάλιστα νόμος, τὸ δικάζειν τοῖς μαχομένοις αὐτόν· ὅτι δὲ οὐ περὶ τῆς Παλαιᾶς ὁ λόγος, δῆλον ἀπὸ τῶν πραγμάτων αὐτῶν. Οὔτε γὰρ σαδδαταίζομεν, οὐ περιτομήν ἐδεξάμεθα, οὐ τὰς ἑορτὰς ἐκείνων, οὐκ ἄλλο τῶν παλαιῶν οὐδέν. Ἡκούσαμεν γὰρ Παύλου λέγοντος, ὅτι· *Ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελῇσει· καὶ Ἡμέρας παρατηρεῖσθε, καὶ μῆρας, καὶ καιροὺς, καὶ ἐνιαυτοὺς; Φοβοῦμαι μὴ πως εἰκὴ κεκοπίωκα εἰς ὑμᾶς*. Ὅθεν δῆλον ὅτι περὶ τῆς Καινῆς ὁ λόγος, ὅτι ἀνὰ μέσον ἐθνῶν ἔκρινε ^d, καθὼς καὶ ὁ Παῦλος φησιν· *Ἐν ἡμέρᾳ, ὅτε κρινεῖ ὁ Θεὸς τὰ κρυπτά τῶν ἀνθρώπων*. Πῶς κρινεῖ; εἰπέ μοι· κατὰ τὴν παλαιὰν Διαθήκην; Οὐδαμῶς, ἀλλὰ *κατὰ τὸ Εὐαγγέλιόν μου*. Εἶδες διάφορα μὲν τὰ ῥήματα, συμφωνούντα δὲ τὰ νοήματα; Ἡσάβας φησί· *Κρινεῖ ἀνὰ μέσον τῶν ἐθνῶν*. Παῦλος φησιν· *Κρινεῖ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιόν μου. Καὶ ἐλέγξει λαὸν πολύν*· τοὺς μαχομένους καὶ παραδαινόντας. Καὶ τοῦτο δηλὸν ὁ Χριστὸς ἔλεγεν· *Οὐκ ἐγὼ κρινῶ ὑμᾶς, ἀλλ' ὁ λόγος, ὃν ἐλάλησα, ἐκείνος κρινεῖ ὑμᾶς. Καὶ συγκόψουσιν τὰς μαχαίρας αὐτῶν εἰς ἄροτρα, καὶ τὰς ὀδύνας αὐτῶν εἰς ὀρέκυνα*. Καὶ οὐ λήψεται ἔθνος ἐπ' ἔθνος μάχαιραν, καὶ οὐ μὴ μάθωσιν ἐτι πολεμεῖν. Οὐκ ἠρκέσθη σημείοις τοῖς προτέροις ὁ προφήτης. Πολλὴ γὰρ τῆς ἀληθείας ἡ περιουσία. Διὰ τοῦτο καὶ ἕτερον τίθησι γνώρισμα τῆς καινῆς Διαθήκης κατὰ τὴν οἰκουμένην λάμπων ἅπασαν. Τί δὲ τοῦτο ἔστιν; Εἰρήνην καὶ πολέμων ἀνα-

^a Reg. et Savil. παρσενῶτα ἄμπελον, male.

^b Reg. et Savil. οὐδεμίᾳ τοιαύτῃ δεθέντα ἀνάγκῃς, male, ut ipse Savil. suspicatus est.

^c Forte melius τοῖς μαχομένοις πρὸς αὐτόν. Allenus probabile putat legendum esse δεχομένους pro μαχομένοις, sed malim μαχομένους πρὸς αὐτόν.

^d Reg. ὅτι γὰρ ἀνὰ μέσον ἔκρινε, male. Hic forte videatur legendum ὅτι ἀνὰ μέσον ἐθνῶν κρινεῖ.

rum, barbarorum incursiones, a Deo immissæ vindictæ, castigationes ex cælis invectæ: manebantque illi dura cervice et incircumcisi, ut ait Stephanus, præfracti, et difficile cedentes (Act. 7. 51); ad gentium vero [vocationem] satis fuit unicum tenueque verbum audivisse, et omnes confestim accurrerunt. Quod subindicans David dicebat: *Populus, quem non cognovi, servivit mihi* (Psal. 17. 45); et modum obedientiæ admirans subiciebat: *In auditu auris obedivit mihi*. Hoc ipsum et Jacob ænigmatico more declarans aiebat: *Ligans ad vineam pullum suum, et ad surculum pullum asinæ suæ* (Gen. 49. 11). At quis vidit pullum asinæ surculo alligatum et vineæ adstantem, et fructum non pessumdantem? In brutis quidem minime, in hominibus autem id vere et reipsa contingit. Judæi namque innumeris colligati vinculis, jugum confrugerunt, vinculum diruperunt, ut ait propheta (Jer. 5. 5); gentes autem nulla simili colligatæ necessitate, prompte obediunt, quasi pullus surculo alligatus, et ex præceptis nihil pessumderunt, sed adstiterunt multam exhibentes obsequentiam. 3. *Et ibunt populi multi, et dicent: Venite, et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob*. Vide choreas agentes, et festa celebrantes, et alter alterum hortantes, omnesque in doctores conversos: neque unam, vel duas, vel tres, sed multas gentes concurrentes. Venient enim, inquit, populi multi et ex diversis locis, quod apud Judæos numquam contigit: sed si qui accesserunt, hi pauci erant proselyti, et hi cum multo negotio, et numquam gentes vocati sunt, sed proselyti. *Proselyti enim ad te transibunt, et erunt tibi servi* (Isai. 54. 15), inquit. Quod si in metaphora persistat propheta, montem appellans et domum Dei Jacob, ne mireris. Quod enim jam dixi, modo fere aperit, modo adumbrat prophetiam; illud quidem, quo prudentioribus occasionem præbeat, ut quæ dicuntur intelligant; hoc autem, ut ingratorum tumultuosum impetum coerceat: et ubique sermonem variat.

4. Si autem dixit, *Domum Dei Jacob*, ne turberis, dilecte: etenim unigenitus Dei filius Deus Jacob erat. Ipse enim et legem dedit, et omnia apud eos miracula edidit: id quod ex ipso maxime Veteri Testamento videre est: Novi quippe Testamenti nulla ratio est apud Judæos. Jeremias igitur ait: *Disponam vobis testamentum novum, non secundum testamentum, quod disposui patribus vestris* (Jer. 31. 31. 32); ostendens ipsum esse utriusque legislatorem. Quia vero ipse ex Ægypto illos eripuit, addidit: *In die qua apprehendi manum eorum, u. educerem eos de terra Ægypti* (Ibidem). Quod si ipse eduxit, etiam ipse illa omnia in Ægypto et in deserto miracula patravit. *Et annuntiabit nobis viam suam, et ambulabimus in ea*. Viden' ut aliam requirunt legem? Viam enim Scriptura præcepta Dei solet appellare; si de priore Testamento loqueretur, non dixisset, *Annuntiabit nobis*: illud enim erat omnibus manifestum, planum et notum.

Aliud insigne contra Judæos argumentum. — Quod autem hæc non captiose dicamus, quæ dicta sunt vel impudentioribus fidem facere possunt. Quia enim viam

tantum memoravit, dicit quænam illa sit via, ejusque multa ponit insignia. Subjungit ergo: *Nam de Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem*. Ad hæc Judæi supra modum impudentes ne hiscere quidem poterunt. Quod enim hæc de Novo Testamento dicta sint, et ex loco, et ex tempore, et ex iis qui legem receperunt, et ex gestis post legem, et ex omni parte demum videre est. Primo ex loco, ex monte Sion nempe. Lex enim per Moysem lata in monte Sinai majoribus ipsorum data fuit. Cur ergo hic dicit, *De Sion*? Neque hoc satis habuit, sed etiam tempus adjecit. Non enim dixit, *Exivit lex*, sed, *Exibit lex*, quod est futuri temporis, rei nondum gestæ. Cum autem hæc propheta diceret, a multis jam annis lex data fuerat: Novi vero Testamenti lex post plurimos annos danda erat. Ideo non dixit, *Exivit*, sed, *Exibit*, id est postea. Ac rursum ad locum ipsum confugit dicens: *Et verbum Domini de Jerusalem*. Accurate nobis hic Novi Testamenti insigne ponit. Nam modo in monte sedens, sublimia et cælis digna præcepta lege sanciebat, modo in Jerusalem versans idipsum agebat. Cum dixisset ergo et locum et tempus, adjicit et eos qui illam accepturi erant legem, undique contradicentium ora consuens. Quinam ergo illum suscepturi erant? num Hebræorum potius populus et Judæi? Nequaquam, sed qui ex gentibus. Ideo intulit: 4. *Et judicabit inter gentes*. Illud enim maxime ad legem pertinet¹, judicare de illis qui ipsam impugnant. Quod autem hic non sermo sit de Veteri Testamento, ex ipsis rebus palam est. Non enim sabbatum observamus, circumcisionem non admisimus, non festa illorum, non aliud quidpiam ex veteribus. Audivimus enim Paulum dicentem: *Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit* (Gal. 5. 2): et, *Dies observatis, et menses, et tempora, et annos? Timeo ne forte frustra laboraverim in vobis* (Gal. 4. 10). Unde liquet hunc sermonem de Novo esse, quia inter gentes judicavit (a), quemadmodum et Paulus ait: *In die quando judicabit Deus occulta hominum* (Rom. 2. 16). Quomodo judicabit? dic mihi, an secundum Vetus Testamentum? Nullo modo, sed *Secundum Evangelium meum*. Viden' verba diversa, sententias autem inter se consentientes? Isaias dicit: *Judicabit inter gentes*; Paulus ait, *Judicabit secundum Evangelium meum*. *Et arguet populum multum*; bella gerentes et transgressores. Et hoc declarans Christus dicebat: *Non ego judicabo vos, sed sermo, quem loquutus sum, ipse vos judicabit. Et concident gladios suos in aratra, et lanceas suas in falces. Et non accipiet gens contra gentem gladium, et non ultra discent præliari* (Joan. 12. 48). Non satis fuere prophetæ priora signa. Multa quippe est veritatis facultas. Ideo aliud posuit Novi Testamenti indicium per totum orbem refulgens. Quodnam

¹ Juxta Savillum, melius legetur, *ad judicem pertinet*, quam, *ad legem pertinet*, sed in nullis sive Mss. sive Edit. prior affertur lectio.

(a) Hic forte videatur legendum, *quia inter gentes judicabit*; nam quæ sequuntur ad horum explicationem allata, futurum tempus indicant; sed sine auctoritate exemplarium nihil mutare audeamus.

ἀπειλὰς συνεχεῖς, καὶ κολάσεις διηνεκεῖς, καὶ θαύματα ἐπιπλήρη, καὶ προφητῶν δρόμοι, καὶ νομοθέτου φόδος, καὶ πολέμων ἀπειλὰι, καὶ βαρβάρων ἐφοδοί, καὶ ὄργαι θεήλατοι, καὶ κολάσεις ἐκ τῶν οὐρανῶν πεμπόμεναι· καὶ ἔμενον σκληροτράχηλοι καὶ ἀπερίτμητοι ὄντες, καθὼς ὁ Σέφρανος ἔλεγεν, ἀτενεῖς καὶ δυσένδοτοι· ἐπὶ δὲ τῶν ἐθνῶν ἤρκεσε ῥῆμα ψιλὸν καὶ ἀκοή μόνη, καὶ πάντες εὐθέως προσέδραμον. Ὅπερ οὖν καὶ ὁ Δαυὶδ αἰνιττόμενος ἔλεγε· *Δαός, ὃν οὐκ ἔγνων, ἐδόουλεύσέ μοι· καὶ τὸν ἐρόπον τῆς ὑπακοῆς θαυμάζων προσετίθει· Εἰς ἀκοὴν αἰῶνι ἐπήκουσέ μου.* Τοῦτο αὐτὸ καὶ ὁ Ἰακώβ αἰνιγματωδέστερον ἐμφαίνων ἔλεγε· *Δεσμεύων πρὸς ἄμπελον τὸν πῶλον αὐτοῦ, καὶ τῇ ἔλικι τὸν πῶλον τῆς ὄνου αὐτοῦ.* Καίτοι τίς εἶδε ἔλικι πῶλον δεσμούμενον, καὶ παρεστῶτα ἄμπελον*, καὶ μὴ λυμαινόμενον τὸν καρπὸν; Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἀλόγων οὐδεὶς, ἐπὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων μετὰ πολλῆς τοῦτο γέγονε τῆς ἀκριβείας. Οἱ μὲν γὰρ Ἰουδαῖοι μυριοὶς δεθέντες δεσμοῖς, συνέτριψαν τὸν ζυγόν, διέβρηξαν τὸν δεσμὸν, καθὼς ὁ προφήτης φησὶ· *τὰ δὲ ἔθνη οὐδεμιᾶ τοιαύτῃ δεθέντα ἀνάγκη*†, ἐτόλμως ἐπήκουσαν, ὡς ἂν ἔλικι πῶλος δεσμούμενος, καὶ οὐδὲν ἐκυρῆσαν τῶν ἐπιταγμάτων, ἀλλὰ παρειστήκεισαν πολλὴν ἐνδεικνύμενοι τὴν ὑπακοήν. *Καὶ πορεύονται λαοὶ πολλοὶ, καὶ ἐροῦσι· Δεῦτε, καὶ ἀναβῶμεν εἰς τὸ ἔρος τοῦ Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ.* Ὅρα χορεύοντας καὶ πανηγυρίζοντας, καὶ ἀλλήλους ἐκτελειουμένους, καὶ πάντας διδασκάλους γινόμενους· καὶ οὐκ ἓν, καὶ δεῦτερον, καὶ τρίτον, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἔθνη συντρέχοντα. Ἡξοῦσι γὰρ, φησί, λαοὶ πολλοὶ, καὶ ἐκ βαρβάρων χωρῶν, ὅπερ ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων οὐδέποτε γέγονεν· ἀλλ' εἰ καὶ τινες προσήλθον, ὀλίγοι ποτὲ προσήλυτοι, μετὰ πολλῆς καὶ αὐτοὶ τῆς [23] πραγματείας, καὶ οὐδέποτε ἔθνη ἐκλήθησαν, ἀλλὰ προσήλυτοι. *Προσηλύτοι γὰρ ἐπὶ σὲ διαλεύσονται, καὶ σοὶ ἔσονται δοῦλοι, φησὶν.* Εἰ δὲ ἐπιμένει τῇ μεταφορᾷ ὁ προφήτης, ἔρος καλῶν καὶ οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ, μὴ θαυμάσης. Ὅπερ γὰρ ἐφθην εἰπὼν, νῦν μὲν παρανοοίγει, νῦν δὲ συνεκιάζει τὴν προφητείαν· τὸ μὲν, ἵνα τοῖς συνεωτερότεροις ἀπορμάς παράσχοι τοῦ συνιδεῖν τὰ λεγόμενα· τὸ δὲ, ἵνα τῶν ἀγνωμόνων κατὰσχοι τὴν ἀτακτὸν ῥύμην· καὶ πανταχῶθεν ποικίλλει τὸν λόγον.

δ. Εἰ δὲ Θεοῦ Ἰακώβ εἶπε, μὴ θορυβηθῆς, ἀγαπητέ· καὶ γὰρ ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ Θεὸς Ἰακώβ ἦν. Αὐτὸς γὰρ καὶ τὸν νόμον ἔδωκε, καὶ τὰ κατ' αὐτοὺς ἐθιματούργησεν ἅπαντα· καὶ τοῦτο ἐκ τῆς Παλαιᾶς αἰτῆς μάλιστα ἔστιν ἰδεῖν, ἐπειδὴ τῆς Καινῆς οὐδὲ εἰς Ἰουδαίους λόγος. Ὁ οὖν Ἱερεμίας φησὶ· *Διαθήσομαι ὑμῖν διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην, ἣν ἐθεθίμην τοῖς πατράσιν ὑμῶν·* δεικνύς ὅτι ἐκατέρων τῶν νόμων αὐτὸς ὁ νομοθέτης ἦν. Ὅτι δὲ καὶ τῆς Αἰγύπτου αὐτὸς ἀπήλλαξεν, ἐπήγαγεν· *Ἐν ἡμέρᾳ ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν, ἐξαγαγόντες αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου.* Εἰ δὲ αὐτὸς ἐξήγαγε, καὶ πάντα ἐκεῖνα τὰ ἐν τῇ Αἰγύπτῳ καὶ τὰ ἐν τῇ ἐρήμῳ αὐτὸς ἐποίησε θαύματα. *Καὶ ἀναγγελεῖ ἡμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ πορευόμεθα ἐν αὐτῇ.* Ὅρξ· ἑτερόν τινα ἐπιζητοῦντας νόμον; Ὅδὸν γὰρ ἡ Γραφὴ τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ εἴωθε λέγειν· εἰ δὲ ἐπὶ τῆς προτέρας ἔλεγε Διαθήκης, οὐκ ἂν εἶπεν, *Ἀναγγελεῖ ἡμῖν*· δὴλ' ἡ γὰρ ἦν καὶ σαφὴς καὶ ῥωρμὸς ἄσπαι.

Καὶ ὅτι οὐ σοφίζόμενοι ταῦτα φάμεν, τὰ μὲν εἰρημένα καὶ τοὺς σφόδρα ἀναισχυνοῦντας ἱκανὰ πείσαι. Ἐπειδὴ γὰρ ὁδοῦ μόνον ἐμνήσθη, λέγει καὶ ποίᾳ ὁδοῦ, καὶ πολλὰ τίθησιν αὐτῆς τὰ παράσχημα. Ἐπήγαγε γοῦν λέγων· *Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ.* Πρὸς ταῦτα καὶ σφόδρα ἀναισχυνοῦντες Ἰουδαίων παῖδες οὐδὲ διδραὶ τὸ στόμα δυνήσονται. Ὅτι γὰρ περὶ τῆς Καινῆς ταῦτα εἰρηται Διαθήκης, καὶ ἀπὸ τοῦ τόπου, καὶ ἀπὸ τοῦ χρόνου, καὶ ἀπὸ τῶν δεξαμένων τὸν νόμον, καὶ ἀπὸ τοῦ πράγματος τοῦ μετὰ νόμον, καὶ πάντοθεν ἀπλῶς ἔστι συνιδεῖν. Καὶ πρῶτον ἀπὸ τοῦ τόπου, τοῦ Σιών βρους. Ὁ γὰρ διὰ Μωσέως νόμος ἐν τῷ Σιναίῳ ὄρει τοῖς προγόνοις αὐτῶν ἐδόθη. Πῶς οὖν ἐνταῦθα *Ἐκ Σιών* φησι; Καὶ οὐκ ἡρξάσθη τοῦτω μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν χρόνον προσθέθεικεν. Οὐ γὰρ εἶπεν, *Ἐξῆλθε νόμος, ἀλλ', Ἐξελεύσεται νόμος,* ὅπερ ἐπὶ μέλλοντος χρόνου, καὶ πράγματος οὐδέπω γεγενημένου. Ὅτε δὲ ὁ προφήτης ταῦτα ἔλεγε, πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἦν δεδομένος ὁ νόμος· ὁ δὲ τῆς Καινῆς ἐμελλε μετὰ ἔτη πλείονα διδοῖσθαι. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν, *ἐξῆλθεν, ἀλλ', Ἐξελεύσεται,* τουτέστι, μετὰ ταῦτα. Καὶ πάλιν ἐπὶ τὸν τόπον αὐτὸν καταφεύγει λέγων· *Καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ.* Μετὰ ἀκριβείας ἡμῖν τὸ παράσχημα τῆς καινῆς Διαθήκης ἐνταῦθα τίθησι. Καὶ γὰρ νῦν μὲν ἐν τῷ ὄρει καθήμενος, τὰ ὑψηλὰ καὶ τῶν οὐρανῶν ἄξια προσταγμάτων ἐνομοθετεῖ, νῦν δὲ ἐν Ἱερουσαλήμ διατρίβων. Εἰπὼν τοίνυν καὶ τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον, προστίθησι [24] καὶ τοὺς ὑποδέχεσθαι αὐτὸν μέλλοντας, πανταχῶθεν ἀπορράπτων τῶν ἀντιλεγόντων τὰ στόματα. Τίνες οὖν οἱ μέλλοντες αὐτὸν ὑποδέχεσθαι; Ἄρα τῶν Ἑβραίων ὁ δῆμος καὶ Ἰουδαίων παῖδες; Οὐδαμῶς, ἀλλ' οἱ ἐξ ἐθνῶν. Διὸ καὶ ἐπήγαγε· *Καὶ κρινεῖ ἀνὰ μέσον ἐθνῶν.* Τοῦτο γὰρ μάλιστα νόμου, τὸ δικάζειν τοῖς μαχομένοις αὐτόν· Ὅτι δὲ οὐ περὶ τῆς Παλαιᾶς ὁ λόγος, δῆλον ἀπὸ τῶν πραγμάτων αὐτῶν. Οὔτε γὰρ σαθραῖς ὄντων, οὐ περιτομῇν ἔδεξάμεθα, οὐ τὰς ἐσθρὰς ἐκείνων, οὐκ ἄλλο τῶν παλαιῶν οὐδὲν. Ἡκούσαμεν γὰρ Παύλου λέγοντος, ὅτι *Ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει· καὶ Ἡμέρας παρατηρεῖσθε, καὶ μῆνας, καὶ καιροὺς, καὶ ἐνιαυτοὺς; Φοβοῦμαι μὴ πως εἰκὴ κεκολληκα εἰς ὑμᾶς.* Ὅθεν δῆλον ὅτι περὶ τῆς Καινῆς ὁ λόγος, ὅτι ἀνὰ μέσον ἐθνῶν ἔκρινε δ, καθὼς καὶ ὁ Παῦλος φησιν· *Ἐν ἡμέρᾳ, ὅτε κρινεῖ ὁ Θεὸς τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων.* Πῶς κρινεῖ; εἰπέ μοι· κατὰ τὴν παλαιὰν Διαθήκην; Οὐδαμῶς, ἀλλὰ *κατὰ τὸ Εὐαγγέλιόν μου.* Εἶδες διάφορα μὲν τὰ ῥήματα, συμφωνούντα δὲ τὰ νοήματα; Ἡσαῖας φησὶ· *Κρινεῖ ἀνὰ μέσον τῶν ἐθνῶν·* Παῦλος φησὶ· *Κρινεῖ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιόν μου.* Καὶ ἐλέγξει *λαὸν πολὺν*· τοὺς μαχομένους καὶ παραβαίνοντάς. Καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ Χριστὸς ἔλεγεν· *Οὐκ ἐγὼ κρινῶ ὑμᾶς, ἀλλ' ὁ λόγος, ὃν ἐλάλησα, ἐκεῖνος κρινεῖ ὑμᾶς.* Καὶ συγκόψουσι τὰς *μαχαίρας* αὐτῶν εἰς ἀσπρά, καὶ τὰς *βύνας* αὐτῶν εἰς δρεπάνα. Καὶ οὐ λήψεται ἔθνος ἐπ' ἔθνος μάχαιραν, καὶ οὐ μὴ μάθωσιν ἐτι πολεμεῖν. Οὐκ ἡρξάσθη σημεῖοις τοῖς προτέροις ὁ προφήτης. Πολλὴ γὰρ τῆς ἀληθείας ἡ περιουσία. Διὰ τοῦτο καὶ ἕτερον τίθησι γνώρισμα τῆς καινῆς Διαθήκης κατὰ τὴν οἰκουμένην λάμπων ἅπασαν. Τί δὲ τοῦτο ἐστίν; Εἰρήνην καὶ πολέμων ἀνα-

* Reg. et Savil. παρεστῶτα ἄμπελον, male.

† Reg. et Savil. οὐδεμιᾶς τοιαύτης δεθέντα ἀνάγκης, male, ut ipse Savil. suspicatus est.

* Forte melius τοῖς μαχομένοις πρὸς αὐτόν. Allenus probabile putat legendum esse δεχομένους pro μαχομένοις, sed malim μαχομένους πρὸς αὐτόν.

δ Reg. ὅτι γὰρ ἀνὰ μέσον ἔκρινε, male. Hic forte videatur legendum ὅτι ἀνὰ μέσον ἐθνῶν κρινεῖ.

ρεσις. Ὅταν γὰρ ταῦτα γένηται, φησί, τοσαύτη λήφεται εὐνομία τὴν οἰκουμένην, ὥς καὶ αὐτὰ τὰ ὅπλα τὰ πολεμικὰ εἰς γεωργικὰ χαλκεύεσθαι ὄργανα· ὅπερ ἐπὶ τῶν καιρῶν τῶν Ἰουδαίων οὐκ ἂν τις ἴδοι γεγενημένον, ἀλλὰ τούναντίον ἄπαν. Οὐ γὰρ διέλειπον ἅπαντα τῆς πολιτείας αὐτῶν τὸν καιρὸν πολεμοῦντες καὶ πολεμούμενοι, καὶ διὰ μακροῦ καὶ δι' ὀλίγου τῶν πολεμίων αὐτοῖς ἐπιδόντων. Καὶ γὰρ οἱ ἐν αὐτῇ τῇ Παλαιστίνῃ χαλεπὰ πράγματα παρέσχον αὐτοῖς πολλάκις, καὶ περὶ τῶν ἐσχάτων ἐπεκρέμασαν κίνδυνον^α.

ε'. Καὶ ταῦτα δηλοῖ μὲν ἡ τῶν βασιλειῶν ἱστορία σφῶς, ὅλη δι' ὅλης ἐκ πολέμων ὑφαινομένη· δηλοῦσι δὲ οἱ προφηταὶ πάντες, τὰ γενόμενα ἀπαγγέλλοντες ταῦτα, καὶ πρὶν ἢ γενέσθαι προαναφωνοῦντες· καὶ ἐξ αὐτῆς, ὡς εἶπεν, τῆς ἡμέρας, ἥς ἀπὸ ἀλλήλας τῆς Αἰγυπτίων τυραννίδος, ἐν πολέμοις τὸν ἅπαντα χρόνον ἐδίωσαν.

Ἄλλ' οὐχὶ νῦν οὕτως, ἀλλὰ πολλὴ κατὰ τὴν οἰκουμένην εἰρήνη. Εἰ δὲ τινες γίνονται πόλεμοι, ἀλλ' οὐχ ὁμοίως ὡς πρότερον. Τότε μὲν γὰρ καὶ πόλεις πόλεις, καὶ χῶραι χώραις, καὶ ἄνθρωποι συνεβήγγοντο ἑαυτοῖς, καὶ ἔθνος ἐν εἰς πολλὰ διετεμένον μέρος. [25] Καὶ τοῦ Ἰησοῦ τὸ βιβλίον τις ἀναγνοῦς καὶ τῶν Κριτῶν, εἴσεται πόσους ἡ Παλαιστίνη ἐν βραχεὶ πολέμους τότε ἐδέξατο καιρῷ. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἦν τὸ χαλεπὸν, ἀλλ' ὅτι πάντας ὅπλα τίθεσθαι^β ὁ νόμος ἐκέλευσε, καὶ οὐδεὶς ἀτελής ταύτης τῆς λειτουργίας ἦν. Καὶ οὐ παρὰ Ἰουδαίους μόνον οὗτος ὁ νόμος ἐκράτει, ἀλλὰ καὶ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης· ὅπου γε καὶ ῥήτορες καὶ φιλόσοφοι ἐξωμίδος πλέον οὐδὲν ἔχοντες, πολέμου καλοῦντος, καὶ ἀσπίδα μετεχειρίζοντο, καὶ ἐπὶ παρατάξεως ἴσταντο. Ὁ γοῦν παρ' Ἀθηναίοις μάλιστα δάμψας ἀπραγμοσύνης ἔνεκεν καὶ φιλοσοφίας Σωκράτης ὁ Σωφρονίσκου καὶ Ἀπαξ καὶ δι' ἐπὶ παρατάξεως ἔστη. Καὶ τῶν ῥητόρων τῶν παρ' αὐτοῖς τὸν πόλεμον ἐξῆγε πολλάκις. Εἰ δὲ ῥήτορας καὶ φιλοσόφους οὐδεὶς ἐξήρητο νόμος τοῦ πολεμεῖν, σχολῇ γε ἑτεροῦς τις τοῦ δήμου ταύτης ἀπήλαυσε τῆς ἀτελείας. Ἄλλ' οὐχὶ τούτων οὐδὲν νῦν γινόμενον ἴδοι τις ἄν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ τῆς δικαιοσύνης διαμφέν ἥλιος, καὶ πόλεις καὶ ἄνθρωποι καὶ ἔθνη πάντα τοσοῦτον ἀπέχουσι τοῦ ζῆν ἐν κινδύνῳ τοιοῦτοις, ὅτι οὐδὲ μεταχειρίζεσθαι τι τῶν πολεμικῶν ἴσασιν, ἀλλ' εἰσὼν πολέμου καὶ τειχῶν καθήμενοι, πόρρω τὰ τῶν πολέμων μανθάνουσι πράγματα, καὶ ἄνθρωποι ἅπαντες ἐν ἐλευθερίᾳ ζῇ, καὶ ἀτελεῖς τῆς πικροτάτης ταύτης λειτουργίας. Εἰ δέ που καὶ νῦν γίνονται πόλεμοι, πόρρω που καὶ πρὸς τὰ ἔσχατα τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς, οὐ κατὰ πόλιν καὶ χώραν, ὡς ἔμπροσθεν. Τότε μὲν γὰρ, ὡς ἔφθην εἰπὼν, καὶ ἐν ἐνὶ ἔθνει μυρία συνεχῶς ἐπαναστάσεις ἐγίνοντο, καὶ πολυπρόσωποι πόλεμοι· νυνὶ δὲ ὅσῃν ἥλιος ἐφορᾷ γῆν ἀπὸ τοῦ Τίγρητος ἐπὶ τὰς Βρεττανικὰς νήσους, αὐτὴ πᾶσα, καὶ μετὰ ταύτης Λιβύη, καὶ Αἴγυπτος, καὶ Παλαιστινίων ἔθνος, μᾶλλον δὲ ἅπαν τὸ ὑπὸ τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν κείμενον· ὅτε δὲ ὡς αὗται αἱ πόλεις ἀδείας ἀπολαύουσι πάσης, ἀκοῇ τοὺς πολέμους μανθάνουσαι

μόνον. Ἡδύνατο μὲν γὰρ καὶ τὰ λείψανα καθελαινὸν ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ἀφῆκε σωφρονισμοῦ τινος ὑπόθεσιν τοῖς ῥαθυμοῖς, καὶ ὑπὸ τῆς εἰρήνης χαυνότεροις γινόμενοις, τῶν βαρβάρων εἶναι τὰς ἐπιδρομὰς. Καὶ ὁ προφήτης δὲ τοῖς δυναμένοις ἀκριβῶς συνιδεῖν αὐτὸ τοῦτο ἠνέξατο, ὅπερ ἔφθην εἰπὼν, τὸ μηχανεῖν τὰς δι' ὀλίγου γίγνεσθαι ἐπαναστάσεις. Οὐ γὰρ εἶπεν, Οὐκ ἔστι πόλεμος παντελῶς, ἀλλὰ τί; Ὅτ' μὴ ἀρῇ ἔθνος ἐκ' ἔθνος μάχισαν^δ· καὶ τὴν τῶν δῆμων ἐλευθερίαν προστέθεικεν εἰπὼν, Ὅτ' μὴ μάθωσιν ἔτι πολεμεῖν, πλὴν ὀλίγων τῶν εἰς τοῦτο τεταγμένων στρατιωτῶν. Καὶ νῦν σὺ, ὁ οἶκος τοῦ Ἰακώβ, δεῦτε, καὶ πορευθῶμεν ἐν τῷ φωτὶ Κυρίου. Ἀνῆκε γὰρ τὸν λαὸν αὐτοῦ, τὸν οἶκον τοῦ Ἰακώβ. Ἀπαρτίσας τὴν περὶ τῆς Ἐκκλησίας προφητείαν, κάλιν ἐπὶ τὴν ἱστορίαν μεταβαίνει, ὡς δὴ τῶν [26] ἀκολουθῶν ἐχόμενος ῥημάτων. Τοιοῦτον γὰρ ἔθος αὐτοῖς, μὴ τῇ τῶν εἰρημένων ἀσφαλείᾳ^ε μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ σχήματι τῆς ἀκολουθίας συσκιάζειν τὴν προφητείαν. Διόπερ οὐδὲ ἀπρητισμένον ποιεῖ τὸν λόγον, ἀλλὰ ὡς μίαν τινὰ ἔλκων σειρὰν, οὕτω πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων νοουθεσίαν μεταβαίνει πάλιν, καὶ φησὶ· Καὶ νῦν σὺ, ὁ οἶκος τοῦ Ἰακώβ, δεῦτε, καὶ πορευθῶμεν ἐν τῷ φωτὶ Κυρίου· τουτέστι, ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ, τῷ νόμῳ αὐτοῦ· Ἀνῆκε γὰρ ἐντολὴ νόμου, καὶ φῶς καὶ ζωὴ, καὶ ἔλεγχος καὶ παιδεία· καὶ ὁ Δαυὶδ πάλιν φησὶν· Ἡ ἐντολὴ Κυρίου τηλαυγής, φωτίζουσα ὀφθαλμούς· καὶ, Ἀνῆκε τοῖς ποσὶ μου ὁ νόμος σου, καὶ φῶς ταῖς τρίβους μου. Καὶ πανταχοῦ οὕτω τὸν νόμον καλούμενον κατέβη τις ἄν. Οὕτω καὶ Παῦλος φησὶ· Πέποιθας τε σεαυτὸν ὁδηγῶν εἶναι τυφλῶν, φῶς τῶν ἐν σκότει, παιδεύειν ἀφρόνων. Οὐ γὰρ οὕτως αἱ τοῦ ἡλίου ἀκτίνες χειραγωγοῦσιν ἡμῶν τοῦ σώματος τοὺς ὀφθαλμούς, ὡς αἱ τοῦ νόμου ἐντολαὶ καταυγάζουσι τὰ τῆς ψυχῆς ὀμματα.

ζ'. Δεικνύς τοίνυν ὁ προφήτης, ὅτι καὶ πρὸ τῆς ἀντιδόσεως, καὶ πρὸ τῆς ἀμοιβῆς, ἐν αὐτῷ τῷ πληροῦσθαι τὴν ἀμοιβὴν παρέχουσιν ἡμῖν αἱ ἐντολαί, φῶς αὐτὰς ἐκάλεσεν. Ὡςπερ γὰρ ὀφθαλμοὶ ἐν αὐτῷ τῷ φωτίζεσθαι καρδαίνει, οὕτω καὶ ψυχὴ ἐν αὐτῷ τῷ πεῖθεσθαι τῷ νόμῳ τὰ μέγιστα καρποῦται, ἐκκαθαυρομένη, καὶ κακίας ἀπαλλαττομένη, καὶ πρὸς αὐτὴν ἀναβᾶσα τὴν ἀρετὴν· ὥςπερ οὖν τούναντίον οἱ παραβαίνοντες καὶ πρὸ τῆς κολάσεως ἐν αὐτῷ τῷ παραβαίνειν δίκην διδόντες, τῶν ἐν σκότει καθημένων ἀθλιώτερον διακείμενοι, φόβου καὶ τρόμου καὶ πονηροῦ γέροντες συνειδότες, καὶ ἐν μεσημβρίᾳ μέση δεδοικότες καὶ τρέμοντες ἅπαντας, τοὺς συνειδότες, τοὺς οὐδὲν συνειδότες. Ἀνῆκε γὰρ τὸν λαὸν αὐτοῦ, τὸν οἶκον τοῦ Ἰακώβ· τουτέστιν, εἶσεν, ἀφῆκε, παρῆλθε, τῆς αὐτοῦ προνοίας ἐγύμνωσεν. Εἶτα φοβήσας, λέγει καὶ τὴν αἰτίαν, ὥστε αὐτοὺς διορθῶσαι τὰ γεγενημένα. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ αἰτία; Ὅτι ἐνεπλήσθη ἡ χώρα αὐτῶν κληδονομῶν, ὡς ἡ τῶν ἀλλοφύλων. Ἐμπροσθεν μὲν γὰρ κατηλείαν αὐτοῖς καὶ φιλαργυρίαν καὶ τῶν χρηρῶν ὑπεροφίαν ἐνεκάλει· ἐνταῦθα δὲ καὶ δόγματα πονηρὰ, καὶ ἀσεβείας λείψανα, κατὰ μικρὸν αὐτοὺς ὑποσύροντα πρὸς τὴν τῶν δαιμόνων πλάνην. Εἶτα καθικνούμενος αὐτῶν, οὐκ εἶπεν ὅτι κληρονομοῦνται ἀπλῶς, ἀλλ' ὅτι· Ἐνεπλήσθη ἡ χώρα αὐτῶν. Μετὰ πολλῆς ὑπερβολῆς ἡ κακία αὐτῶν πάλιν ἠδύετο, φησὶν. Ὡςπερ ἀνωτέρω εἶλεγε, Λαὸς, οὐκ ἀπλῶς

^α Reg. περὶ τὸν ἔσχατον ἐπεκρέμασαν κίνδυνον. Lectio non spernenda. Sed altera retineri potest. Paulo post Savil. ἐκ πολεμίων, sed melius ἐκ πολέμων, ut ipse notat in margine.

^β Ὅπλα τίθεσθαι videtur significare, arma ponere; at hic est, arma sumere, sese armis insinuare, ut ex serie liquet. Ἐπὶ αὐτῇ λατρία est abolla seu pallium philosophorum.

^γ Post κείμενον deest aliquid, ut ἐν εἰρήνῃ διαίτης, vel quid simile, quod nos expressissimus interpretando.

^δ Reg. et Savil. ἀρῇ ἔθνος ἐκ' ἔθνος μάχισαν, recte. In Morel. Editione ἐκ' ἔθνος deest.

^ε Alienus legendum putat ἀσφαλεία.

Unde est? Pax et bellorum abrogatio. Quando hæc contingent, inquit, tanta orbem excipiet tranquillitas, ut etiam bellica arma in agriculturæ instrumenta cudantur: quod in Judæorum temporibus accidisse non comperies: imo res in contrarium abiit. Non cessarunt enim per totum reipublicæ suæ tempus bella inferre et bellis impeti, hostibus illos modo diutius, modo remissius invadentibus. Etenim qui e vicino habitabant, imo etiam qui in Palæstina, gravia ipsis sæpe negotia facessabant, ita ut de extremis periclitarentur.

5. Et hæc perspicue declarat Regnorum historia, tota bellis contexta: ostendunt item prophetæ omnes, qui hæc gesta narrabant, et antequam fierent prænuntiabant: et ex illa, ut ita dicam, die qua crepti sunt ex Ægypti tyrannide, totam vitam in bellis transegerunt.

Imperii status cum Chrysostomus loqueretur. De bello apud populos antiquiores. — Verum nunc non ita res habet: sed magna pax per orbem. Et si bella quædam oriuntur, non perinde ut prius. Tunc enim civitates contra civitates, regiones contra regiones, populi contra populos confligebant: gens una in multas partes scindebatur. Ac si quis librum Josue et Judicum legerit, sciet quot bella Palæstina brevi tempore susceperit. Neque id solum incommodi erat, sed quod lex omnes arma sumere juberet, nemoque immunis esset a tali officio. Neque tantum apud Judæos hæc lex invaluerat, sed et ubique terrarum: quandoquidem et rhetores et philosophi, qui nihil præter abollam habebant, ad bellum accersiti, clypeum tractabant, et in acie stabant. Nam Socrates Sophronisci filius, qui ob vitæ tranquillitatem et philosophiam apud Athenienses maxime florebat, semel et bis in acie stetit (a). Et rhetorum apud illos princeps Demosthenes ex suggestu ad bellum sæpe prodiit. Quod si rhetores et philosophos nulla lex eximebat a bello, vix quis alius e populo tali immunitate gaudebat. At nihil horum jam conspiciere est. Quoniam enim sol justitiæ refulsit, ac civitates, populi et gentes omnes, tantum abest ut in talibus periculis vivant, ut neque bellica arma tractare sciant, sed intra urbes et muros sedentes, bella procul gesta audiant narrari (*Malach. 4. 2*); totusque populus in libertate vivat, et in acerbis hujus ministerii immunitate. Quod si alicubi nunc bella gerantur, ea procul sunt et in extremis imperii Romani limitibus, non per singulas urbes et regiones, ut olim. Tunc enim, ut jam dixi, vel in una gente innumerae sæpe seditiones oriebantur, et diversa bella: nunc autem quantum terræ spatium sol respicit a Tigride usque ad Britannicas insulas, ipsa tota, et cum illa Africa, Ægyptus et gens Palæstinorum, imo quodcumque Romano imperio subjacet, in pace degit.

(a) Quod hic dicitur de Socrate ad bellum exeunte habes apud Plutarchum in Alcibiade; ubi ille philosophorum princeps strenue pugnasse narratur. Vide item in Diogene Laertio, lib. 2, ubi et Amphipoli et Potidæe pugnasse dicitur. De Demosthene etiam, ut non ad pugnam admodum strenuo, testimonium Plutarchi in ejus Vita habes, in pugna scilicet ad Chæroneam.

Scitis autem omnes urbes plena frui tranquillitate, solo auditu bella scientes. Poterat certe Christus bellorum reliquias tollere, sed permisit ad castigationem ignavorum, qui pacis occasione segiores evaserint, ut barbarorum adhuc incursiones essent. Propheta certe illis qui probe intelligere possent id subindicavit, ut dixi, non ultra fore illas frequentes (a) irruptiones. Non enim dixit, Non erit omnino bellum; sed quid? *Non accipiet gens contra gentem gladium*; et populorum libertatem adjecit dicens, *Non discent amplius præliari*, quibusdam exceptis militibus ad hoc destinatis. 5. *Et nunc tu, domus Jacob, venite, et ambulemus in lumine Domini.* 6. *Dimisit enim populum suum, domum Jacob.* Prophetia de Ecclesia jam absoluta, rursus ad historiam transit, quasi verborum seriem resumens. Talis enim illis mos erat, non dictorum firmitate (b) tantum, sed etiam seriei ratione prophetiam adumbrare. Quapropter non asolutum explet sermonem, sed quasi aliquam trahat catenam, sic ad Judæorum admonitionem rursus transit, et ait: *Et nunc tu, domus Jacob, venite, et ambulemus in lumine Domini*; id est, in præceptis ejus, in lege ejus: nam *Præceptum legis est lucerna, et lux et vita, reprehensio et disciplina* (*Prov. 6. 23*); Davidque rursus ait: *Præceptum Domini lucidum, illuminans oculos* (*Psal. 18. 9*); et, *Lucerna pedibus meis lex tua, et lumen semitis meis* (*Psal. 118. 105*). Et ubique legem ita vocari perspicias. Sic et Paulus ait: *Confidis teipsum esse ducem cæcorum, lumen eorum qui in tenebris sunt, eruditorem insipientium* (*Rom. 2. 19. 20*). Non enim ita solares radii corporeos nostros oculos regunt, ut præcepta legis animæ oculos illustrent.

6. Propheta igitur ut ostendat etiam ante præmium, et ante mercedem, præcepta, dum implentur, suam afferre mercedem, lumen ipsa vocavit. Quemadmodum enim oculus, dum illuminatur, lucrum refert: sic et anima, cum legi obtemperat, maximum fructum accipit, expurgata et a nequitia liberata, et ad ipsam ascendens virtutem: quemadmodum e contrario prævaricatores ante supplicium in ipsa transgressione poenas dant, miserioreque conditione sunt, quam ii qui sedent in tenebris, timore, tremore et mala onerati conscientia, in meridie etiam ab omnibus metuentes et trementes, sive consciis sibi, sive non consciis. *Dimisit enim populum suum, domum Jacob*, id est, sivit, dimisit, contempsit, suaque providentia spoliavit. Deinde iis perterrefactis, causam affert, ut illi gesta sua emendent. Quæ igitur causa est? *Quia impleta est terra eorum auguriis, ut terra alienigenarum.* Prius illos de cauponaria, de avaritia et de viduarum contemptu accusabat: hic vero ipsis ex-

(a) In Græco, δὲ αἰῶν. Porro illud, δὲ αἰῶν, videtur duplici modo intelligi posse, δὲ αἰῶν χρόνου, per breviam temporum spatia, seu frequenter; vel, δὲ αἰῶν, intelligatur, per parvas nationum partes, per urbes, per urbium factiones diversas, ut supra dixit. Maluimus priorem sequi sententiam. Quamquam altero forte sensu hæc possint explicari. Verum res est parvi momenti.

(b) Allenus legendum putat, obscuritate, pro, firmitate. Id certe melius esse videtur. Sed sine Codicum auctoritate nihil mutamus.

probrat prava dogmata, et impietatis reliquias, quæ paulatim ipsos ad dæmonum erroneum cultum pertraherant. Mox illos incessens, non modo dicit eos auguriis operam dare, sed repletam iis esse terram eorum (*Isai. 1. 4*). Supra modum, inquit, accrevit nequitia eorum. Quemadmodum supra dicebat, populum, non utcumque peccatorem, sed plenum peccatis; sic et hoc loco, *Repleta est*. Exinde rursus probrum amplificans addidit, *Sicut a principio. A principio*, quandonam? Quando Deum nondum noverant, quando legem nondum acceperant, quando beneficiorum ejus experientiam nondum habebant, quando cum gentibus vivebant, quod extremæ damnationis erat, quod non melius tunc se haberent, post tantam providentiam et tantam sollicitudinem, quam ii qui nihil eorum consequuti erant. Sed non hic stetit, verum denuo perterrefaciens eos adjecit: *Quasi terra alienigenarum*: hac comparatione graviolem accusationem parans. Quod et Paulus frequenter facere solet; ut et quando dicit: *De dormientibus autem nolo vos ignorare, fratres, ut non contristemini, sicut et cæteri qui spem non habent* (*1. Thess. 4. 12*); ac rursum: *Ut sciat unusquisque vestrum vas suum possidere in sanctificatione et honore, non in passione desiderii* (*Ibid. v. 4*). Neque hoc contentus fuit, sed adjecit: *Quemadmodum et reliquæ gentes quæ ignorant Deum* (*Ibid. v. 5*). Hic quippe modus sermonis mordere solet etiam eos qui admodum lapsi sunt. Quod si Judæi de talibus accusantur, quam nos veniam consequemur, quam defensionem, qui post tantam gratiam et ineffabilem honorem, spemque immortalæ, in parem, quam illi, decidimus inopiam? Multi namque jam sunt, qui hoc morbo laborant, qui vitam suam labefactant, qui augurum insanix se dedunt, Deumque offendunt, et superfluos dolores sibi lucrantur, atque in laboribus pro virtute suscipiendis dissolvuntur. Hoc enim omnino curat diabolus, ut insipientioribus suadeat, non penes se esse aut virtutem aut improbitatem adire, neque se libertate quadam arbitrii honoratos esse, hæc duo turpissima perficere volens, ut labores pro virtute suscipiendos solvat, et maximum illud libertatis donum auferat. Hoc per auguria, hoc per omina (a), hoc per observationem dierum, hoc per pravam fati dogma, hunc gravein morbum per alia multa in vitam inexit,

^a In Græco, ἀπὸς τῶν ἀνθρώπων λογισμῶν καὶ ἀντιλήψεων. putat Allenus legendum esse *καταλογισμῶν*, nequitiam, non *καταλογισμῶν*, inopiam. Et vere *καταλογισμῶν* omnino desiderari videtur. Nam hic ait Chrysostomus: *Quod si Judæi de talibus accusantur, quam nos veniam consequemur, quam defensionem, qui post tantam gratiam et ineffabilem honorem, spemque immortalæ, in parem quam illi decidimus inopiam sive nequitiam?* Id est *inopiam*, aut *nequitiam*. Ultra vero lectio magis quadret hinc perspicitur, si advertamus hic sibi velle Chrysostomum nos in parem atque Judæi statum decidere. Quis vero ille status est? Ille baud dubie in quem supra dixit Chrysostomus delapsos Judæos esse, in cauponariam nempe, avaritiam, dogmatum perversitatem, præstigias: quibus præmissis sane videtur *καταλογισμῶν* magis quadrare, quam *καταλογισμῶν*. Atamen exemplarium omnium auctoritate moti, hanc postremam lectionem sequuti sumus.

(a) Quid sint illa omina, pluribus ille explicat in Catechesi secunda ad illuminandos, Tom. II. Ubi totus locus cum hoc confereendus est.

nullam ad hoc non machinam movens. Quamobrem propheta vehementer instat incusans, ut morbum radicitus evellat. *Et filii multi alienigenæ nati sunt eis*.

7. Quid est, *Filii alienigenæ*? Lex illis erat olim lata propter animi fragilitatem, et mentem fraudi opportunam, ut cum nullo reliquorum hominum affinitatem contraherent, ne hujusmodi affinitates impietatis ipsis occasio essent. Quia enim non modo alios corrigere non poterant, sed neque detrimentum ab aliis, quicumque essent, sibi importatum depellere, lege ipsos vallans, et ab affinitate cum aliis abducens, seorsim illos efformabat et instituebat: optabile enim difficileque erat ut vel sic ducti, possent servare disciplinam a Deo sibi traditam. Sed quemadmodum alia præcepta transgressi sunt, sic et hoc contempto, transierunt ad affinitatem cum vicinis contrahendam, et uxoris inde ductis, a Moabitibus videlicet, ab Ammonitis, et ab aliis impiis gentibus, aliasque cognationes amplexi, doctores nequitix admiserunt, et nobilitatis decorem labefactarunt. Hoc itaque cum aliis propheta crimen intentat. 7. *Impleta est enim regio eorum*, inquit, *argento et auro, et non erat numerus thesaurorum eorum*. 8. *Et impleta est terra eorum equis, et non erat numerus curruum eorum*. Ecquod crimen hoc, dixerit forte quispiam, divitias habere, et equos possidere, ea potissimum ætate, quando non tantum erat philosophiæ studium? Quid ergo dixerimus? Scilicet non usum improbat, sed animum non iis ut oportebat utentem. Quemadmodum enim cum dicit, *Væ qui potentes estis* (*Isai. 1. 24*), non utique potentiam dat crimini, sed eos qui potentia male utuntur: sic et hoc loco, non quod pecunias possiderent, sed quod cum ingenti copia, et ultra necessitatem illas congererent. *Non erat*, inquit, *numerus thesaurorum eorum*. Neque hoc solum, sed quod de divitiis et de equorum copia inflati, paulatim a spe in Deum abstraherentur, quod ipsis etiam alibi propheta dicebat: *Væ qui confidunt in virtute sua, et in multitudine divitiarum suarum gloriantur* (*Psal. 48. 7*). Ac rursum alibi: *Non salvatur rex per multam virtutem, et gigas non salvabitur in multitudine virtutis suæ* (*Psal. 32. 16*). Iterumque in alio Psalmo: *Non in fortitudine equi voluntatem habebit, nec in tibiis viri beneplacitum erit ei. Beneplacitum est Domino super timentes eum. Et impleta est terra abominationibus operum manuum suarum, et adoraverunt quæ fecerunt digiti eorum* (*Psal. 140. 10*). Ut sapiens medicus, propheta morbi causam dicit, et fontem morbi. Cum enim eorum impietatem accusaturus esset, occasiones morbi prius dixit, avaritiam, arrogantiam, connubiorum affinitates non licitas, declarans eos hinc paulatim supplantatos in perniciem barathrum corruisse, et idola adorasse. Deinde illorum cultum traducens, subjungit, *Operum manuum eorum*. Quid enim risu dignius fuerit quam cum homo dei creator efficitur? Abominationem vero Scriptura vocare solet idola: indeque abominatio desolationis vocatur statua in templo erecta. Cum enim videritis, inquit, *abominationem desolationis statuent in loco*

ἁμαρτωλὸς, ἀλλὰ, Πλήρης ἁμαρτιῶν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα, Ἐνεπλήσθη. Εἶτα πάλιν ἐπιτείνων τὸ θνείδος προσέθη-
κεν, Ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς. Ἀπ' ἀρχῆς, πότε; Ὅτε θεὸν οὐκ ἐργώκεισαν, ὅτε νόμον οὐκ εἰλήφεισαν, ὅτε τῆς εὐε-
ργασίας αὐτοῦ πείραν εἰληφότες οὐκ ἦσαν, ὅτε μετὰ τῶν
ἐθνῶν ἔζων, ὅπερ ἐσχάτης καταγνώσεως ἦν, μηδὲν
ἄμεινον διακεῖσθαι νῦν, μετὰ τὴν τοσαύτην πρόνοιάν τε
καὶ ἐπιμέλειαν, τῶν μηδενὸς τούτων ἀπολελαυκότων.
Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἔσται, ἀλλὰ καταπλήττων αὐτοὺς πάλ-
ιν προστέθεικεν · [27] Ὡς ἡ τῶν ἀλλοφύλων · τῇ
συγκρίσει τοῦ προσώπου τὴν κατηγορίαν χαλεπωτέραν
ποιῶν. Ὁ καὶ Παῦλος εἰωθεν ἐργάζεσθαι συνεχῶς ὡς
ἔστιν λέγει· *Περὶ δὲ τῶν κεκοιμημένων οὐ θέλω ὑμᾶς
ἄνθρωποι, ἀδελφοί, ἵνα μὴ λυπησθε, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ
οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα· καὶ πάλιν· Εἰδέναι ἕκαστον τὸ
ἐαυτοῦ σκεῦος κτεῖσθαι ἐν ἁγιασμῷ καὶ τιμῇ, μὴ ἐν
πάθει ἐπιθυμίας.* Καὶ οὐκ ἠρκέσθη τούτῳ, ἀλλὰ προστέ-
θεικε λέγων, *Καθὼς καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη τὰ μὴ εἰδόντα
τὸν θεόν.* Μάλιστα γὰρ οὗτος ὁ λόγος δάκνειν εἰσθε καὶ
τοὺς σφόδρα ἀναπεπτωκότας. Εἰ δὲ Ἰουδαῖοι ταῦτα ἐγ-
καλοῦνται, τίνος ἂν τύχοιμεν συγγνώμης ἡμεῖς, ποίας
ἀπολογίας, οἱ μετὰ χάριν τοσαύτην, καὶ τιμὴν ἄφατον,
καὶ τὰς ἀθανάτους ἐλπίδας, πρὸς τὴν αὐτὴν ἐκείνοις
καταπίπτοντες πενίαν; Καὶ γὰρ πολλοὶ καὶ νῦν εἰσι
τῷ νοσήματι κεκρημένοι τούτῳ, καὶ τὸν ἐαυτῶν διαφθεί-
ροντες βίον, οἱ τῇ τῶν κληθόνων ἀλογία ἐκδιδόντες ἑαυ-
τοὺς, μετὰ τοῦ τῷ θεῷ προσκρούειν, περιττὰς καρπούν-
ται λύπας, καὶ πρὸς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς ἐκλύονται
πόνους. Καὶ γὰρ ἐσπούδακεν ὁ διάβολος διὰ πάντων
τοῦτο πείσαι ἃ τοὺς ἀνοητοτέρους, ὅτι οὐκ ἐπ' αὐτοῖς τὰ
τῆς ἀρετῆς καὶ τὰ τῆς κακίας, οὐδὲ ἐλευθερίᾳ τινὶ
προαιρείσεως εἰσι τετιμημένοι, δύο δὲ ταῦτα τὰ ἀσχίστα
κατορθώσαι βουλόμενος, καὶ τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς
ἐκλύσαι πόνους, καὶ τὸ μέγιστον τῆς ἐλευθερίας ἀφ-
εἰσθαι δῶρον. Τοῦτο διὰ κληθόνων, τοῦτο διὰ συμβόλων,
τοῦτο διὰ παρατηρήσεως ἡμερῶν, τοῦτο διὰ τοῦ πονη-
ροῦ τῆς εἰμαρμένης δόγματος, τοῦτο δι' ἐτέρων πολλῶν
εἰς τὸν βίον εἰσῆγαγε τὸ χαλεπὸν νόσημα, πάντα ἄνω
καὶ κάτω ποιῶν. Αἰ' ὁ δὲ καὶ ὁ προφήτης σφοδρῶς ἔσται
κατηγορῶν, ὥστε πρόρριζον ἀνασπάσαι τὸ πάθος. Καὶ
τάκτα πολλὰ ἀλλόφυλα ἐγεννήθη αὐτοῖς.

ζ. Τί ἐστι, *Τέκτα ἀλλόφυλα*; Νόμος ἦν αὐτοῖς ἄνω-
θεν κείμενος διὰ τὸ τῆς γνώμης ^β εὐδελισθόν, καὶ τὸ τῆς
διανοίας εὐεξαπάτητον, μηδενὶ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων
ἐπιμίγνυσθαι, ὥστε μὴ τοιαύτας συγγενείας ἀσεβείας
ὑπόθεσιν γενέσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ οὐ μόνον ἐτέρους διορ-
θῶσαι οὐκ ἴσχυον, ἀλλ' οὐδὲ τὴν παρ' ἐτέρων οἰοί τε
ἦσαν διακρούεσθαι βλάβην, τῷ νόμῳ τειχίσας αὐτοὺς,
καὶ τῆς πρὸς τοὺς λοιποὺς ἐπιμιξίας αὐτοὺς ἀποστήσας,
καὶ ἰδίαν αὐτοὺς ἔπλαττε καὶ ἐρρύθμιζεν ἄγαπητὸν
γὰρ ἦν καὶ οὕτως ἀγομένους δυνηθῆναι διατηρῆσαι τὴν
παρὰ τοῦ Θεοῦ δεδομένην πολιτείαν αὐτοῖς. Ἀλλ' ὥστε

τάς ἄλλας παρέβαινον ἐντολάς, οὕτω δὴ καὶ ταύτης
ὑπεριδόντες, μετέβησαν πρὸς τὰς τῶν πλησίον ἀγχι-
στείας, καὶ νύμφας ἐκεῖθεν ἀγομένοι ^ε παρὰ Μωαβιτῶν,
[28] παρὰ Ἀμμωνιτῶν, παρ' ἐτέρων ἀσεδῶν ἐθνῶν,
καὶ τὰς ἄλλας ἀσπαζόμενοι συγγενείας, διδασκάλους
πονηρίας ἐδέχοντο, καὶ τὸ τῆς εὐγενείας ἀκέραιον διέφθει-
ρον. Τοῦτο τοίνυν μετὰ τῶν ἄλλων ὁ προφήτης ἐγκαλεῖ.
*Ἐνεπλήσθη γὰρ ἡ χώρα αὐτῶν, φησὶν, ἀργυρίου καὶ
χρυσίου, καὶ οὐκ ἦν ἀριθμὸς τῶν θησαυρῶν αὐτῶν.
Καὶ ἐνεπλήσθη ἡ γῆ αὐτῶν ἱππων, καὶ οὐκ ἦν ἀριθμὸς
τῶν ὁρμάτων αὐτῶν. Καὶ ποῖον ἐγκλημα τοῦτο, ἴσως
εἴποι τις ἂν, τὸ χρήματα ἔχειν, καὶ ἵππους κεκτῆσθαι,
καὶ μάλιστα ἐπὶ τῆς γενεᾶς ἐκείνης, ὅτε οὐ πολλὴ φι-
λοσοφίας ἦν ἀκρίβεια; Τί οὖν ἂν εἴποιμεν; Ὅτι οὐ τὴν
χρῆσιν διέβαλλεν, ἀλλὰ τὴν γνώμην τὴν οὐκ εἰς δέον
αὐτοῖς κεκρημένην. Ὡς περ γὰρ ὅταν λέγῃ, *Οὐαὶ οἱ
ἰσχύοντες*, οὐ τὴν δυναστείαν αἰτιάται, ἀλλὰ τοὺς κα-
κῶς τῇ δυναστείᾳ κεκρημένους· οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα,
οὐχ ὅτι χρήματα ἐκέκτηντο, ἀλλ' ὅτι μετὰ πολλῆς τῆς
περιουσίας, καὶ ὑπὲρ τὴν χρεῖαν συνηγαν. Οὐκ ἦν,
φησὶν, ἀριθμὸς τῶν θησαυρῶν αὐτῶν. Καὶ οὐ τοῦτο
μόνον, ἀλλ' ὅτι πεφυσχημένοι τῷ πλούτῳ καὶ τῇ τῶν
ἱππων δυναστείᾳ κατὰ μικρὸν ἀπὸ τῆς εἰς τὸν θεὸν
ἐλπίδος παρεσύροντο, δ καὶ ἀλλαχοῦ αὐτοῖς ὁ προφήτης
ἔλεγεν· *Οὐαὶ οἱ πεποιθότες ἐπὶ τῇ δυνάμει αὐτῶν,
καὶ ἐπὶ τῷ πλῆθει τοῦ πλούτου αὐτῶν ἐγκαυχώμε-
νοι.* Καὶ πάλιν ἐτέρωθι· *Οὐ σῴζεται βασιλεὺς διὰ
πολλὴν δύναμιν, καὶ γίγας οὐ σωθήσεται ἐν πλῆθει
ἰσχύος αὐτοῦ.* Καὶ ἐν ἐτέρῳ δὲ πάλιν ψαλμῷ φησιν·
*Οὐκ ἐν τῇ δυναστείᾳ τοῦ ἱπποῦ θελήσει, οὔτε ἐν
ταῖς κνήμαις τοῦ ἀνδρός εὐδοκεῖ. Εὐδοκεῖ δὲ Κίριος
ἐπὶ τοὺς φοβουμένους αὐτόν.* Καὶ ἐνεπλήσθη ἡ γῆ
*βδελυγμάτων τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτῶν, καὶ
προσεκύνησαν οἷς ἐποίησαν οἱ δάκτυλοι αὐτῶν.*
Ὡς περ σφόδρα ἱατρός, ὁ προφήτης τοῦ νοσήματος τὴν
αἰτίαν λέγει, καὶ τὴν πηγὴν τοῦ νοσήματος. Μέλων γὰρ
κατηγορεῖν αὐτῶν τὴν ἀσέβειαν, προλαβὼν εἶπε τὰς
ἀφορμὰς τῆς ἀρρώστιας, φιλαργυρίαν, ἀπόνοιαν, τὰς
οὐ προσηκούσας ἐπιμιξίας, δηλῶν ὅτι ἐντεῦθεν κατὰ
μικρὸν ὑπεσκελίσθησαν εἰς τὸ τῆς ἀπωλείας βάραθρον,
καὶ εἰδῶλα προσεκύνησαν. Εἶτα κωμωδῶν αὐτῶν τὴν
θρησκείαν, ἐπήγαγε, *Τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτῶν.*
Τί γὰρ ἂν γένοιτο καταγελαστότερον ἄλλο, ἢ ὅταν ἄν-
θρωπος δημιουργὸς ἦ Θεοῦ; Βδελύγμα δὲ εἰώθεν ἡ Γραφή
καλεῖν τὰ εἰδῶλα· ἐντεῦθεν καὶ βδελύγμα ἐρμημώσεως
λέγεται ὁ ἀνδρίας ὁ ἐπὶ τοῦ ναοῦ ἐστώς. *Ὅταν γὰρ ἰδῇτε,
φησὶν, τὸ βδελύγμα τῆς ἐρμημώσεως ἐστὼς ἐν τόπῳ
ἀγίῳ· ὁ ἀναμνησκων νοσῆτω.* Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὺς
ἀπήγαγε τοῦ πρὸς τὰ αἰσθητὰ ἐπτοῆσθαι, ἀπηγόρευσεν
αὐτοῖς πᾶν ἐξεικόνισμα ποιῆσαι· καὶ βδελύγμα τοῦτο
ἐκάλεσε, πύργῳθεν αὐτοὺς ἀναστῆλ्लων τῆς ἀσεβείας· τὸ
γὰρ βδελύττεσθαι τὸ μεθ' ὑπερβολῆς ἐστὶ μισεῖν, ὡς
ἀκάθαρτον, ὡς ἐναγῆς. Τὸ τοίνυν βδελύγμα τὸ μισητὸν*

^a Savil. et Reg. διὰ πάντων τοῦτο πῶσαι, melius quam Morel. et Bavar. qui habet totum πῶσαι. Infra δύο δὲ τάκτα. Allenus legendum putat duo δὲ τάκτα. Infra διὰ συμβόλων, id est, per omnia.

^b Reg. et Savil. τῆς γνώμης.

^c Reg. et Savil. ἀναγόμενοι.

^d Reg. εὐδοκεῖ in futuro, quasi ab εὐδοκίζω.

καὶ ἀποστροφῆς ἀξίον ἐν τῇ Γραφῇ λέγεται. Πᾶν δὲ εἰ-
 θωλον τοιοῦτον. *Καὶ προσκύνησαν οἱ ἐποίησαν οἱ*
δάκρυλοι αὐτῶν. Καὶ ἐκύψεν ἄνθρωπος, καὶ ἐταπει-
νώθη ἄνθρωπος. Ὡς περ γὰρ ἡ τοῦ Θεοῦ προσκύνσεις εἰς
 ὕψος ἀνάγει, [29] οὕτως ἡ ἐκείνων ταπεινοὶ καὶ κατὰγει.
 Τί γὰρ ταπεινότερον ἀνθρώπου σωτηρίας ἐκπεπτωκότος,
 καὶ τὸν τῶν ὅλων Θεὸν ἐσχηκότος ἐχθρὸν, τοῖς ἀψύχοις
 ὑποκύπτοντος, καὶ λίθους θεραπεύοντος; Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς
 εἰς τοσαύτην ἡμᾶς ἀνήγαγε τιμὴν, ὡς καὶ τῶν οὐρανῶν
 ὑψηλοτέρους ποιῆσαι· ὁ δὲ διάβολος εἰς τοσαύτην ἐσπού-
 δασε καταγαγεῖν εὐτέλειαν τοὺς πειθομένους, ὡς καὶ τῶν
 ἀναισθητῶν ἀναισθητοτέρους ἐργάσασθαι. Διὸ δὴ φησιν
 ὁ προφήτης· *Ἐταπεινώθη ἄνθρωπος.* Ἦρκει μὲν καὶ αὕτη
 ἡ κατηγορία τὸν νοῦν ἔχοντα ἀπαγαγεῖν τοῦ νοσηματος.
 Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων οὐχ οὕτω τὰς ἁμαρ-
 τίας ὡς τὰς τιμωρίας δεδοικασιν, ἐπήγαγε καὶ τὴν κόλα-
 σιν, λέγων· *Οὐ μὴ ἀνῆσω αὐτοῖς.* Οὐ συγχωρήσω,
 φησιν, οὐκ ἀφήσω, οὐ παρόξομαι, ἀλλὰ ἀπαιτήσω δικὰς
 καὶ εὐθύνας τῶν πεπλημμελῆμενων. *Καὶ νῦν εἰσέλθετε*
εἰς τὰς πέτρας, καὶ κρύπτεσθε εἰς τὴν γῆν ἀπὸ
προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου. Κωμωδῆσας ἱκανῶς
 τὴν ἄνοιαν τῶν τὰ εἰδωλα προσκυνούντων, καὶ ἀπὸ τοῦ
 τρόπου τῆς δημιουργίας δείξας κἀκείνων τὴν παραπλη-
 ξίαν, καὶ τῶν εἰδωλῶν τὴν ἀσθένειαν, ἐπαγωνίζεται τῷ
 λόγῳ πάλιν, τῇ πείρᾳ τῶν πραγμάτων ἐπιτρέπων τῶν
 εἰρημένων τὴν ἐξέτασιν, καὶ φησιν· Ἦρκει μοι καὶ
 αὐτὸ τοῦτο παρὰ ἀνθρώπων αὐτὰ γενέσθαι, δείξαι τὴν
 ἄνοιαν τῶν ἀπατωμένων· ἐπειδὴ δὲ ὥς περ τῇ μένῃ
 ἀσεβείᾳ κεκαρωμένοι, πρὸς τὰ φανερά καὶ σαφῆ τῶν
 πραγμάτων πεσιπῶνται, τοιαῦτα καταλήφονται τὴν
 πόλιν κακὰ, ὡς καὶ τοὺς σφόδρα ἀναισθητοὺς διδάξαι,
 πόση ἡ ἐκείνων ἀσθένεια, καὶ πόση ἡ τοῦ Θεοῦ δύ-
 ναμις.

ἦ. Διὰ δὲ τοῦτο πρὶν ἢ τὸν πόλεμον εἰπεῖν, τὰ ἐξ αὐτοῦ
 συμβησόμενα λέγει, κελεύων εἰς πέτρας εἰσιέναι, καὶ
 ὁπ' αὐτὴν καταδύναι τὴν γῆν, οὐχ ἵνα τοῦτο ποιήσωσιν
 ἀλλ' ἵνα ἐκ τούτων μάθωσιν, ὡς ἀφόρητός ἐστιν ἡ παρὰ
 τοῦ Θεοῦ τότε φερομένη ὀργή. *Κρύπτεσθε γὰρ, φη-*
σιν, εἰς τὴν γῆν ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου,
καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἀναστῇ
θραῦσαι τὴν γῆν. Οὐκ εἶπεν ἁπλῶς, ἀπὸ τῆς ἰσχύος
 αὐτοῦ, ἀλλὰ, *Ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος.* Τοιαῦτα
 γὰρ αὐτοῦ τὰ κατορθώματα, τοιαῦτα τὰ τρόπαια, πολ-
 λὴν ἔχοντα τὴν περιφάνειαν καὶ τὴν λαμπρότητα. Ἐν-
 ταῦθα μοι δοκεῖ τὴν νίκην τὴν ἐπὶ τοῦ Ἐξελίου
 σημαίνειν, γῆν τὸ πλῆθος τῶν ἀνθρώπων κα-
 λῶν, καὶ θραῦσιν τὴν κατάπτωσιν, ἀνάστασιν δὲ
 αὐτοῦ τὴν ἐπὶ τὴν ἀντιληψὶν ἔξοδον. Ἐπεὶ καὶ ὁ
 Δαυὶδ οὕτω φησιν, *Ἀναστήτω ὁ Θεός, καὶ διασκορ-*
πισθήτωσαν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ· καὶ πάλιν, Ἀνάστα, ὁ
Θεός, κρίνον τὴν γῆν· ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμά-
 των καὶ σχημάτων τοῦ Θεοῦ τὰς ἐνεργείας χαρακτηρί-
 ζων. *Οἱ γὰρ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ὑψηλοί, ὁ δὲ ἄνθρω-*
πος ταπεινός. Εἴτα ἵνα μηδεὶς τῶν ἀκούοντων τότε
 ἀπιστῇ τοῖς λεγομένοις (πολλοὶς γὰρ παρ' ἐλπίδας τὸ
 συμβησόμενον, καὶ προσδοκίας ἀπάσης ἀνώτερον),
 κατέφυγεν· ἐπὶ τὴν δύναμιν τοῦ ποιοῦντος, καὶ τὴν εὐ-
 τέλειαν τῶν πασχόντων. Οὕτε γὰρ Θεοῦ, φησιν, ὑψηλό-
 τερόν τί ἐστιν, οὕτε ἀνθρώπων εὐτελέστερον. [30] Μὴ
 τοῖνυν ἀπέρει, εἰ ὁ μέγας οὗτος καὶ ἰσχυρὸς τοὺς εὐτε-
 λεῖς ἄθρονον οὕτω ταπεινώσας δυνήσεται. Καὶ καλῶς
 εἶπεν, *Οἱ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ὑψηλοί.* Οὐκ εἶπεν, ἡ δύ-
 ναμις, ἀλλ', *Οἱ ὀφθαλμοὶ Κυρίου,* ὡς ἀρκούσης καὶ τῆς

^a Savil. recte κατέφυγεν. Mor. κατέφυγον.

δύναμιν· μόνος ἅπαντα τὰ ἐναντιούμενα καθελεῖν· ἔπερ
 καὶ ὁ Δαυὶδ ἐτέρωθεν ἔλεγεν· *Ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν,*
καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέμειν· καὶ ἕτερος πάλιν προφήτης·
Ἐπιβλέψομαι πρὸς αὐτόν, καὶ δυνήσομαι αὐτῷ ^b.
Καὶ ταπεινωθήσεται τὸ ὕψος τῶν ἀνθρώπων, καὶ
ὕψωθήσεται Κύριος μόνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Τῆς
 γὰρ παραδόξου γενομένης νίκης, καὶ τῶν λαμπρῶν καὶ
 θαυμαστῶν τροπαίων ἐκείνων, καὶ δαίμονες ἡλέγχθη-
 σαν ^c, καὶ εἰδωλα ἡτιμώθη, ψευδοπροφηταὶ ἐπεστομί-
 σθησαν, καὶ τῶν βαρβάρων ἡ τυραννὶς κατελύθη, καὶ
 πᾶν τῷ Θεῷ στόμα ἐναντιούμενον ἐνεφράγη. Διὰ τοῦτο
 φησιν, *Ὑψωθήσεται Κύριος μόνος.* Οὐδεὶς ἔσται λοι-
 πὸν ὁ ἀντερῶν, οὐδὲ ἀμφιδόλων περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ
 δυνάμεως, τῆς τῶν πραγμάτων ἀποδείξεως οὕτω σα-
 φεστάτης γεγεννημένης. Τὸ μὲν γὰρ τῆς φύσεως ὕψος
 ἔχει διηνεχῆς, οὐδέποτε ἀρξάμενον, ἀλλὰ αἰετὶ ὁ ὕψου-
 σθαι δὲ λέγεται ἐν τῇ διανοίᾳ τῶν ἀνθρώπων, ὅταν οἱ
 ἀντιέχοντες καὶ ἐναντιούμενοι, ἀπ' αὐτῆς τῶν πραγμά-
 των πεισθέντες τῆς ἀποδείξεως, ὑποκύψωσι, καὶ τὴν
 προσήκουσαν ἀνεγέχωσιν εὐφροσύνην. *Ἡμέρα γὰρ Κυ-*
ρίου Σαβαώθ παραγίνεται ἐπὶ πάντα ὕψιστην καὶ
ὑπερήφανον, καὶ ἐπὶ πάντα ὑψηλὴν καὶ μετέωρον,
καὶ ταπεινωθήσονται. Καὶ ἐπὶ πᾶσαν κέδρον τοῦ
Λιβάνου τῶν ὑψηλῶν καὶ μετεώρων, καὶ ἐπὶ πᾶν
δένδρον βαλάνου Βασάν ^d. *Καὶ ἐπὶ πᾶν ὄρος ὑψη-*
λόν, καὶ ἐπὶ πᾶν τεῖχος ὑψηλόν. Καὶ ἐπὶ πάντα
πύργον ὑψηλόν. Καὶ ἐπὶ πᾶν πλοῖον θαλάσσης, καὶ
ἐπὶ πᾶσαν θάλασσαν κάλλους πλοίων. Καὶ ταπεινωθή-
σεται τὸ ὕψος τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὕψωθήσεται
Κύριος μόνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Τεῖχος ἐνταῦθα
 καὶ κέδρον καὶ βουνὸν καὶ δρῦν τοὺς δυνάστας ἀν-
 θρώπους φησὶ, τῷ ὕψει τῶν δένδρων τούτων μεταφορι-
 κῶς ^e τὴν δυναστείαν αὐτῶν ἐνδεικνύμενος· καὶ πλοῖον
 καὶ θῆαν κάλλους πλοίων λέγων, τοὺς εὐπορωτέρους
 αὐτῶν αἰνῶνται.

ἦ. Ὁ δὲ βούλεται εἰπεῖν, τοῦτο ἐστίν· ὅτι πᾶς ἰσχυ-
 ρός, πᾶς δυνάστης, πᾶς στρατηγός, πᾶς περιβεβλημένος
 πλοῦτον, πᾶσα, ὡς εἶπεν, τῶν ἀνθρώπων ἡ εὐπρέπεια
 καὶ ἰσχύς τότε οἰχθήσεται καὶ διαλυθήσεται· καὶ οὐδὲν
 αὐτῶν ^f προσθήσεται πρὸς τὸ διαφυγεῖν τοῦ Θεοῦ τὴν
 ὀργὴν, οὐκ ἰσχύς σώματος, οὐκ ἐμπειρία πολέμου, οὐ
 χρημάτων περιουσία, οὐ δυναστείας περιβολή, οὐ στρα-
 τοπέδου πλῆθος, οὐκ ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδέν. Κέδρους
 δὲ Λιβάνου διὰ τοῦτο φησὶ, διὰ τὸ αὐτότι τοῦτο μάλιστα
 φύεσθαι τὸ δένδρον, ἢ διὰ τὸ [31] πλῆσιόν τὰ πράγματα
 γίνεσθαι ^g· θῆαν δὲ κάλλους πλοίων, τὴν εὐπρέπειαν τῶν
 στρατηγῶν, τῶν ἀπὸ πλοῦτου καὶ ὀπλων καὶ δορυφόρων
 κεκαλλωπισμένων. Δοκεῖ δὲ μοι καὶ τὴν διὰ μακροῦ γε-

^b Savil. et Reg. ἐπιβλέψομαι πρὸς αὐτόν, καὶ δυνήσομαι αὐ-
 τόν. Sequimur Morellum et Editionem τῶν O' Romanam,
 qui habent καὶ δυνήσομαι αὐτῷ.

^c Familiare est Chrysostomo ἐλέχειν usurpare pro vincere,
 superare.

^d Reg. δένδρον Λιβάνου Βασάν, quam lectionem secutus
 etiam est Savil. Sed in margine posuit βαλάνου, quae vera est
 lectio, eamque sequuntur Mor. et O'.

^e Reg. et Savil. μεταφορικῶς, male, pro μεταφορικῶς, ut
 habet Mor. Ibid. Reg. καὶ πλοῖον καὶ θῆαν κάλλους πλοίων λέ-
 γων. Atque ita legit Tilmannus, qui sic vertit: *Per navigium*
et speculationem pulchritudinis navigiorum eos insinuat, etc.
 Savil. et Morel. καὶ πλοῦτον, καὶ θῆαν κάλλους πλοίων λέ-
 γων. Sed vera sinceraque lectio est illa Regii Codicis.

^f Reg. et Savil. οὐδὲν αὐτοῦ.

^g Ἡ δὲ τὸ πλῆσιόν τὰ πράγματα γίνεσθαι, *vel quia res jam*
proximae sunt. Non satis perspicio quid sibi velit Chrysosto-
 mus, cum ait ideo cedros Libani hic memorari, quia res,
 nempe quae praedicebantur, jam proximae erant. An quia
 proximus erat Judaeae Libanus, per cedros Libani excisas
 prope esse res praenuntiatas dixerit? Ne sic quidem haec
 quadrare videntur.

santo; qui legit, intelligat (*Matth. 24. 15*). Quoniam enim ipsos abduxerat ne sensilia admirarentur, prohibuit ipsis ne quamvis imaginem facerent; illudque abominationem vocavit, procul illos avocans ab impietate (*Dan. 9. 27*). Nam abominari supra modum odisse est, quasi impurum, quasi execrandum. Abominabile igitur, perosum et aversione dignum in Scriptura dicitur. Idolum autem quodvis huiusmodi est. *Et adoraverant quæ fecerunt digiti eorum. 9. Et incurrit se homo, et humiliatus est vir.* Quemadmodum enim adorator Dei hominem in altum evehit, sic adoratio eorum deprimit dejicitque. Quid enim abjectius homine, qui a salute decedit, universorumque Deum inimicum sibi reddidit, qui inanimatis se submittit, et lapides colit? Deus quippe in tantum nos honorem evexit, ut cælis etiam nos sublimiores redderet; diabolus eos qui sibi obsequabantur in tantam vilitatem deduxit, ut insensilibus insensiliores faceret. Ideo ait propheta: *Humiliatus est vir.* Sufficiebat certe hæc accusatio ut mente præditum ab hoc morbo abduceret. Verum quia plerique homines non tam peccata quam supplicia formidant, ille supplicium adjunxit, dicens: *Non dimittam eos.* Non condonabo, inquit, non dimittam, non negligam, sed rationes poenasque repetam scelerum. *10. Et nunc introitis in petras, et abscondimini in terra a facie timoris Domini.* Postquam illorum insipientiam, qui idola adorant, satis traduxit, et a modo fabricandi eorum amentiam ostendit, necnon idolorum imbecillitatem; rursus verbis concertat, et dictorum inquisitionem rerum experientiae permittit, atque: Sufficiebat mihi per hoc ipsum quod hæc facta sunt ab hominibus, eorum qui decepti sunt insipientiam ostendisse: quia vero impietate ceu ebrietate quadam aggravati, circa res claras et manifestas cæcutiunt, tales urbem excipient calamitates, ut vel eos qui admodum stupidi sunt doceant, quanta sit illorum imbecillitas, et quanta Dei potentia.

8. Idcirco antequam de bello loquatur, quæ ex illo consequutura sint aperit, præcipiens ut in petras ingrediantur, et sub ipsa terra delitescant, non ut id agant, sed ut hinc ediscant, quam intoleranda sit ira Dei tunc illos invasura. Nam ait: *Abscondimini in terra a facie timoris Domini, et a gloria fortitudinis ejus, cum surrexerit percutere terram.* Non ait tantum, A fortitudine ejus, sed, A gloria fortitudinis. Talia namque sunt ejus præclara gesta, talia tropæa, multum splendorem, multam dignitatem præ se ferentia. Hic mihi videtur victoriam illam significare quæ sub Ezechia contigit, terram vocans multitudinem hominum, et percussionem illorum ruinam, resurrectionem vero ejus egressum ad auxiliandum. Quandoquidem et David dicit: *Exsurgat Deus, et dissipentur inimici ejus (Psal. 67. 2)*; ac rursus: *Surge, Deus, judica terram (Psal. 81. 8)*; ab humanis gestis et modis Dei operationes exprimens. *11. Oculi enim Domini sublimes, homo autem humilis.* Deinde ne quispiam audientium dictis negaret fidem (multis enim contra spem et exspectionem erat id quod eventurum dicebat), confugiebat ad potentiam Opificis, et ad eorum

qui patiebantur imbecillitatem. Neque enim, ait, Deo est quidpiam sublimius, neque hominibus vilius. Ne ergo dubites, num possit ille magnus et fortis imbecillos sic confestim deprimere. Et apposite dixit, *Oculi Domini sublimes.* Non dixit, Potentia, sed, *Oculi Domini*, quasi solus aspectus possit omnia sibi reluctantia prosternere: id quod etiam David alibi dicebat: *Qui respicit terram, et facit eam tremere (Psal. 103. 32)*; et alius iterum propheta: *Respiciam ad eum, et prævalebo ei. Et humiliabitur altitudo hominum, et exaltabitur Dominus solus in die illa (Osee 11. 4).* Conspecta enim illa inopinata victoria, illisque conspicuis admirandisque tropæis, dæmones devicti sunt, idola dedecore affecta, pseudoprophetarum ora obturata, barbarorum tyrannis soluta, et os omne, quod Deo aversabatur, obstructum est. Ideo ait, *Exaltabitur Dominus solus.* Nullus erit deinceps qui contradicat, nec qui de Dei potentia dubitet, cum rerum gestarum demonstratio evidentissima fuerit. Naturæ quippe divinæ celsitudo perpetua est, ac numquam incœpit, sed semper est; exaltari autem dicitur in mente hominum, quando ii qui contradicebant et reluctabantur, ipsa rerum demonstratione suadente, cedunt, ac competentem benedictionem referunt. *12. Dies enim Domini Sabaoth advenit super omnem contumeliosum et superbum, et super omnem excelsam et sublimem, et humiliabuntur.* *13. Et super omnem cedrum Libani excelsam et sublimem, et super omnem arborem glandis Baasan (a).* *14. Et super omnem montem excelsam, et super omnem murum sublimem.* *15. Et super omnem turrim sublimem.* *16. Et super omne navigium maris, et super omnem aspectum pulchritudinis navium.* *17. Et humiliabitur altitudo hominum, et exaltabitur Dominus solus in die illa.* Murum hic, cedrum, collem, quercum potentes homines vocat, altitudine huiusmodi arborum eorum potentiam metaphorice significans: ac cum navigium et aspectum pulchritudinis¹ navium dicit, eos subindicat, qui sunt opulentiores.

9. Hoc autem vult significare, nempe fortem quemlibet, potentem, ducem exercitus, quemque divitiis circumfluentem, totumque, ut ita dicam, hominum decorem ac totam fortitudinem, tunc abituram et solvendam esse; nihilque patrocinii profuturum esse ad effugiendam iram Dei, non virtutem corporis, non experientiam belli, non pecuniarum copiam, non potentiae clientelam, non exercitus magnitudinem, non aliud quidpiam simile. Cedros autem Libani memorat, quia ibi maxime nascitur hæc arbor, vel quia res jam proximæ sunt (b); aspectum vero ait pulchritudinis navium, decorem ducum exercitus, qui divitiis, armis et satellitibus stipandi forent. Videtur autem

¹ Juxta savil. et Morel. legendum esset:.... eorum potentiam et divitias metaphorice significans; et cum aspectum pulchritudinis, etc.; minus recte.

(a) Hebraicus textus אֲלֵרֵי הַבָּשָׁן.

(b) Non satis perspicio quid sibi velit Chrysostomus, cum ait ideo cedros Libani hic memorari, quia res, nempe quæ prædicebantur, jam proximæ erant. An quia proximus erat Judææ Libanus, per cedros Libani excisas prope esse res prænuntiatas dixerit? Ne sic quidem hæc quadrare videntur.

mihi subindicare longinquam barbarorum expeditionem. 18. *Et manufacta omnia abscondent*, 19. *Inferentes ea in cavernas ac scissuras petrarum, et in foveas terræ, a facie timoris Domini, et a gloria fortitudinis ejus, cum surrexerit ad percutiendam terram*. Tantum, Inquit, aberit, ut eorum dii aliquid opis afferre possint, ut illi hominum auxilio opus habituri sint, nec non locorum tutela, ut ne capiantur, *A facie timoris Domini, et a gloria fortitudinis ejus, cum surrexerit percutere terram*. Ne quis enim barbarorum irruptioni hæc imputet, neve existimet timorem ex eorum potentia provenire, sermonem refert ad universorum Deum, dicens, cum belli hujusce ducem futurum, et ab eo potestatem esse in tanto periculo vindicandi scelera jam admissa. 20. *Die enim illa ejiciet homo abominaciones suas argenteas et aureas, quas fecerunt sibi ipsis ut adorarent inania sua et vespertiones*, 21. *ad ingrediendum in solidas petras, et in scissuras petrarum a facie timoris Domini, et a gloria fortitudinis ejus, cum resurrexerit ad percutiendam terram*. Satis traduxit eos, ostendens ipsos cum diis suis delituisse, et in terram se abdidisse, neque materiæ pretium aliquid opis conferre potuisse imminente calamitate. Idola porro vespertiones vocavit, sive ob imbecillitatem, sive ob erroris tenebras, et quia omnia a dæmonibus clam geruntur. Quemadmodum enim vespertilionibus sol inimicus est et lux quoque, nox autem et tenebræ amicæ sunt: sic et dæmonibus, et iis quos in errorem deduxerunt, nequitia et iniqua omnia familiaria sunt et amica, virtus autem et opera lucis inimica sunt, iisque splendentibus, statim illi obtenebrantur, cum contra is qui virtute præditus vivit nullo labore vel sudore egeat. Sufficit enim ut ille appareat, omniaque illa dissolvuntur. 22. *Quiescite vobis ab homine, cujus est respiratio in naribus ejus: quia in quo ipsis reputatus est hic?* Hic mihi videtur Ezechiam subindicare, qui præ timore et angore extremos halitus afflabat. Quia igitur barbari eum quasi retibus interceptum habentes, paratam sibi prædam tenere putabant, neque sibi labore opus esse ad urbem capiendam, et eum captivum abducendum, contrarium barbaris accidit. Ideo ait, *Quiescite ab homine, cujus est respiratio in naribus ejus: quia in quo ipsis reputatus est hic?* Id est, in nullo reputatus est. Etenim quasi per excursionem se omnia subluros esse sperabant; sed contrarium prorsus accidit; et qui a vobis pro nihilo reputabatur expugnatusque facilis, Dei auxilio fretus, omnium splendidissimus apparebit.

CAPUT III.

1. *Ecce Dominator Dominus Sabaoth auferet de Judæa et de Jerusalem validum et validam.*

1. Quemadmodum optimus medicus, modo urens, modo secans, modo amara afferens remedia, ægrotorum sanitati arte prospicit; sic et benignus Deus, variis et diversis suppliciis, quod diffuebat et lapsus erat apud Judæos constringens, modo barbarorum incursione ingratos terrefacit, modo ante illorum invasionem aliis illos interminationibus reprimi, mi-

narum varietate imminente formidine continuo percellens. Nunc itaque infirmitatem ipsis interminatur, et famem et siccitatem, non quidem rerum necessariorum, sed earum quæ non minus aptæ sunt ad vitam conservandam. Non enim fames solum gravis est, sed grave etiam est cum nullus adest qui rempublicam administret; id quod rerum copiam fame molestiorem reddere solet. Quid enim utilitatis est cum ceu ex fontibus omnia fluunt, si civilia bella oriantur, et mare intumescat, insanientibusque fluctibus neque gubernator, neque ad proram sedens, neque alius quispiam adsit qui possit negotiorum tempestatem dirigere, et tranquillitatem conciliare? Quando autem cum his fames etiam adest, cōgita quanta sit malorum moles. Hæc itaque omnia comminatur Deus: primumque est omnium gravissimum. *Ecce enim, inquit, Dominator Dominus Sabaoth*. Hac voce, *Ecce*, sæpe prophetæ utuntur, quando auditorem de rebus quæ dicunt, certiores facere volunt. Non hic tantum, sed etiam superius et a principio videre est, peccata corpoream infirmitatem sæpe præcessisse, ut in Cain: quia enim robore corporis non recte usus est, jure in paralytim incidit. Sic etiam ei qui ad piscinam sedebat: quia paralysis origo peccata erant, ait Christus: *Ecce sanus factus es, noli amplius peccare* (Joan. 5. 14). Paulus quoque ait: *Ideo apud vos multi infirmi* (1. Cor. 11. 30); quia peccabant, quod non pura conscientia mysteriorum participes essent. Fornicarium quoque infirmitati corporis tradit, has de peccatis poenas repetens. Neque tamen semper infirmitas est peccatorum ultio, sed aliquando coronæ materia est, ut in Lazaro et in Jobo. Nec infirmitates tantum, sed et alia corporis incommoda a peccatis orta sunt, ut Ozis lepra, ob animi impudentiam, ut Jeroboami regis manus ariditatem perpressa est, ob arrogantiam et superbiam ejus. Lingua quoque Zachariæ non aliunde ligata est¹, quam ob animæ peccatum. Quoniam igitur Judæis bona valetudo et robur corporis, resque prosperæ, arrogantis occasio fuerant, arrogantis radicem subtraxit Deus, commonefaciens illos et ad meliorem frugem reducens, majoraque dans, quam ipsis auferebat. Quid enim detrimenti erat corpore ægrotare, si hinc institueretur anima? Deinde ne putarent id ex naturæ infirmitate procedere, id eventurum propheta prædixit, neque viros tantum minis terruit, sed poenam mulieribus quoque transmisit, quia uterque sexus corruptus erat, et in progressu ad ipsas mulieres sermonem dirigit, et, ob absurda admodum gesta, crimina ipsis offert, quæ urbem ipsam a fundamentis diruerunt. Ideo illas pestilentia affligit: pestilentiam enim mihi subindicare videtur cum dicit: *Auferam robustum et robustam*; vel alium corporeum morbum medicorum arti non cedentem. Tales enim sunt Dei plagæ. *Robur panis et robur aquæ*. Gravissima hæc vindicta est, quando non ipsam tollit substantiam, sed vim ex ea aufert innatam, ita ut vel ex

¹ Juxta Reg. et Sav. legitur, *edorta est, pro, ligata est.*

νομένην ἀπειδημία, τῶν βαρβάρων αἰνίττεσθαι. Καὶ τὰ χειροποίητα πάντα καταρρύθουσιν, εἰσενέγκαντες εἰς τὰ σπήλαια καὶ εἰς τὰς σχισμὰς τῶν πετρῶν, καὶ εἰς τὰς τρώγλας τῆς γῆς, ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἀναστῇ θραῦσαι τὴν γῆν. Τοσοῦτον γὰρ ἀφ᾽ ἑξουσιν αὐτῶν, φησὶν, οἱ θεοὶ παρασχεῖν τινα συμμάχια, ὅτι τῆς παρὰ τῶν ἀνθρώπων δεήσονται βοήθειαι, καὶ τότε πῶν ἀσφαλείας, ὥστε μὴ ἀλῶναι, Ἄπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἀναστῇ θραῦσαι τὴν γῆν. ἵνα γὰρ μή τις τῇ τῶν βαρβάρων ἐφόδῳ ταῦτα λογίζηται, μηδὲ τῆς ἰσχύος τῆς ἐκείνων εἶναι νομίζῃ τὸν φόβον, ἀνάγει τὸν λόγον ἐπὶ τὸν τῶν ὧλων θεόν, λέγων, ὅτι αὐτὸς τοῦ πολέμου στρατηγεῖ τοῦτου, καὶ παρ' ἐκείνου δύναμις ἐν τοσοῦτῳ κινδύνῳ τῶν ἥδη πεπλημμελῆμένων. Τῇ γὰρ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐκβαλεῖ ἄνθρωπος τὰ βδελύγματα αὐτοῦ, τὰ ἀργυρὰ καὶ τὰ χρυσὰ, ἃ ἐποίησαν ἑαυτοῖς εἰς τὸ προσκυνεῖν τοῖς ματαίοις αὐτῶν καὶ ταῖς νυκτερίσι, τοῦ εἰσελθεῖν εἰς τὰς στερεὰς πέτρας καὶ εἰς τὰς σχισμὰς τῶν πετρῶν ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἀναστῇ θραῦσαι τὴν γῆν. Ἰκανῶς αὐτοὺς ἐκωλύθη, δεικνύς μετὰ τῶν θεῶν χροπομένους, καὶ εἰς τὴν γῆν καταδυομένους, καὶ οὕτε τὴν πολυτέλειαν τῆς ὕλης ἀρκέσαι τι δυνάμεν πρὸς τὴν ἐπικειμένην συμφορὰν. Νυκτερίδας δὲ ἐκάλεσε τὰ εἰδωλα, ἣ διὰ τὴν ἀσθένειαν, ἣ διὰ τὸ τῆς πλάνης ἐσκοτισμένον, καὶ τὸ πάντα λάθρα παρὰ τῶν δαιμόνων πράττεσθαι. Ὡς περ γὰρ ταῖς νυκτερίσιν ὁ μὲν ἥλιος πολέμιος καὶ τὸ φῶς, ἡ δὲ νύξ καὶ τὸ σκότος φίλος· οὕτω καὶ τοῖς δαίμοσι καὶ τοῖς ὅπ' ἐκείνων πλανωμένοις ἡ ποιηρία μὲν καὶ τὰ παράνομα ἅπαντα συνήθη καὶ φίλα, ἐξορᾷ δὲ ἡ ἀρετὴ καὶ τὰ τοῦ φωτὸς ἔργα, καὶ λαμπάντων αὐτῶν, εὐθέως σκοτίζονται, οὐ δεομένῳ τοῦ ἐν ἀρετῇ ζῶντος πόνου τινὸς καὶ καμάτου. Ἀρκεῖ γὰρ φανῆναι μόνον, καὶ πάντα καταλύσει ὁ ἐκεῖνα. Παύσασθε ὑμῖν ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, οὗ ἐστιν ἀναπνοὴ ἐν μυκτῆρι αὐτοῦ· ὅτι ἐν τίνι ἐλογίσθη αὐτοῖς οὗτος; Ἐνταῦθα μοι δοκεῖ τὸν Ἐξεκίαν αἰνίττεσθαι, ὅς τοῦ δέους καὶ τῆς πολλῆς ἀγωνίας πρὸς ἐσχάτας ὄντα ἀναπνοάς. Ἐπεὶ οὖν ὥσπερ ἐν δικτύοις αὐτὸν λαβόντες οἱ βάρβαροι, ἔτοιμον ἐνόμιζον θῆραν ἔχειν, καὶ οὐδὲ πόνου δεῖσθαι εἰς τὴν τῆς πάλως ἄλωσιν, καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τὴν ἐκείνου, συνέδη τούναντιον τοῖς βαρβάρους. Διὰ τοῦτό φησι· Παύσασθε ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, οὗ ἐστιν ἀναπνοὴ ἐν μυκτῆρι αὐτοῦ· ὅτι ἐν τίνι ἐλογίσθη αὐτοῖς [32] οὗτος; Τουτέστιν, ἐν οὐδενὶ ἐλογίσθη. Καὶ γὰρ ὡς ἐξ ἐπιδουμῆς πάντα ἤλπισαν ἀναίρησθαι· ἐξέβη δὲ τούναντιον ἅπαν· καὶ ὁ μηδὲν εἶναι νομιζόμενος παρ' ὑμῖν, ἀλλ' εὐκαταγώνιστος, οὗτος λαμπρότερος πάντων φανεῖται, τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀπολαύων ῥοπῆς.

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Ἰδοὺ ὁ Δεσπότης Κύριος Σαβαώθ ἀφελεῖ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας καὶ ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ ἰσχύοντα καὶ ἰσχυοῦσαν.

α'. Καθάπερ ἱατρὸς ἄριστος, νῦν μὲν καίω, νῦν δὲ

^a Locus ut videtur corruptus, cui medicam manum admove-re tentat ut notis Savilli Boisius sic locum restituens: καὶ ἡ παρ' ἐκείνου δύναμις καταπλήττει τοὺς ἐν τοσοῦτῳ κινδύνῳ κατὰστάτας, καὶ τῶν ἥδη πεπλημμελῆμένων αὐτοῖς δεδοκίας δεικνύει. Verum hoc divinare est.

^b Hæc, δαίμοσι καὶ τοῖς, deerant in Mor. Sed ex Reg. et Savil. restituta sunt.

^c Reg. καταλύσαι, quæ lectio non spernenda.

τέμνων, νῦν δὲ πικρὰ διδοὺς φάρμακα, μεθοδεύει τῶν ἀρρώπτουντων τὴν ὑγίειαν· οὕτω δὲ καὶ ὁ φιλόανθρωπος Θεὸς, ποικιλίας καὶ διαφόροις τιμωρίαις τὸ διαρρῆον καὶ ἀναπεπτωκὸς τῶν Ἰουδαίων ἐπισφίγγων, νῦν μὲν τῇ τῶν βαρβάρων ἐφόδῳ φοβεῖ τοὺς ἀγνώμονας, νῦν δὲ καὶ πρὸ τῆς ἐκείνων ἐπιθέσεως ἐτέραις αὐτοὺς ἀπειλαῖς καταστέλλει, τῇ ποικιλίᾳ τῶν ἀπειλῶν ἀκμάζοντα διατηρῶν ἐν αὐτοῖς τὸν φόβον. Νῦν γοῦν ἀσθένειαν αὐτοὺς ἀπειλεῖ^d, καὶ λιμὸν, καὶ αὐχμὸν, οὐχὶ τῶν ἀναγκαίων, ἀλλὰ καὶ ἐκείνων τῶν οὐδὲν ἔλαττον τῶν ἐπιτηδείων τὴν ἡμετέραν συνεχόντων ζωὴν. Οὐ γὰρ δὴ λιμὸς χαλεπὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν ἐρημίᾳ καθεστάναι τῶν κυβερνώντων τὰ πράγματα· ὁ καὶ τὴν εὐθηνίαν λιμοῦ χαλεπωτέρην ἀποφαίνειν εἰώθε. Τί γὰρ ὄφελος ἐκ πηγῶν ἅπαντα ἐπιρρεῖν^e, ὅταν ἐμφύλιοι τίκτωνται πόλεμοι, καὶ ἡ θάλασσα διεγείρηται, καὶ τῶν κυμάτων μαινομένων μήτε κυβερνήτης, μήτε πρωρεῦς, μήτε ἄλλος τις ἢ δυνάμενος διαδεῖναι τὸν τῶν πραγμάτων χειμῶνα, καὶ καταστήσαι γαλήνην; Ὅταν δὲ μετὰ τούτων καὶ λιμὸς ἦ, ἐννόησον τῶν κακῶν τὴν ὑπερβολὴν. Ταῦτα οὖν ἅπαντα ἀπειλεῖ ὁ Θεός, καὶ πρῶτον τὸ πάντων χαλεπώτερον. Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, ὁ Δεσπότης Κύριος Σαβαώθ. Τῇ λέξει ταύτῃ, Ἰδοὺ, συνεχῶς οἱ προφηταὶ κέχρηται, ὅταν πληροφορησῇ τὸν ἀκροατὴν βούλυνται περὶ τῶν λεγομένων. Οὐκ ἐνταῦθα δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀνωθεν, καὶ ἐξ ἀρχῆς ἔστιν ἰδεῖν, ὅτι τῆς σωματικῆς ἀσθενείας αἱ ἀμαρτίαι προηγῆσαντο πολλάκις, ὡς ἐπὶ τοῦ Κάϊν· ἐπειδὴ γὰρ οὐ καλῶς ἐχρήσατο τῇ ἰσχυί, παρελύθη καλῶς. Οὕτω καὶ ὁ ἐπὶ τῆς κολυμβήθρας· ὅτι γὰρ ἡ πηγὴ τῆς παρέσεως τὰ ἀμαρτήματα ἦν, φησὶν ὁ Χριστός· Ἰδε, ὕμης γέγονας, μηκέτι ἀμάρτανε. Καὶ ὁ Παῦλος δέ φησι· Διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς· ἐπειδὴ ἡμάρτανον οὐ καθαρῶς συνειδότε τῶν μυστηρίων μεταλαμβάνοντες. Καὶ τὸν πεπορευκότα δὲ ἀσθενεῖα σώματος παραδίδωσι, ταύτην ὑπὲρ ἀμαρτημάτων ἀπαιτῶν δίκην. Οὐ μὴν πανταχοῦ ἀμαρτημάτων ἐπιτίμιον τοῦτο, ἀλλ' ἔστιν ὅπου καὶ στεφάνων ὑπόθεσις τὸ πρᾶγμα γίνεται, ὡς ἐπὶ τοῦ Λαζάρου καὶ τοῦ Ἰωβ. Οὐκ ἀσθενεῖαι δὲ μόνον, [33] ἀλλὰ καὶ λῶδα ἔσται σώματος ἐξ ἀμαρτημάτων ἐγίνοντο, ὡς ἡ λέπρα τοῦ Ὀζία· διὰ τὰ ἀναισχυνητῶν τῆς γνώμης, ὡς ἡ χεῖρ τοῦ βασιλέως Ἱεροδοῶμ τὴν ξηρότητα ὑπομείνασα διὰ τὴν ἀπόνοιαν αὐτοῦ καὶ ἀλαζονείαν. Καὶ τοῦ Ζαχαρίου δὲ ἡ γλῶττα οὐχ ἐτέρωθεν ἐπεδήθη^f, ἀλλ' ἡ διὰ τὴν τῆς ψυχῆς ἀμαρτίαν. Ἐπεὶ οὖν καὶ τοῖς Ἰουδαίοις εὐσηματεῖν καὶ σφριγᾶν καὶ τούτοις κομᾶν τοῖς πλεονεκτήμασι· ἀπονοίας ὑπόθεσις ἐγίνετο, ὑπέσυρε τῆς ἀλαζονείας τὴν ρίζαν, νοουθετῶν αὐτοὺς καὶ βελτίους ποίω, καὶ μελίζονα διδοὺς, ἡ ἀπαυρούμενος ἐξ αὐτῶν. Ποῖον γὰρ βλάβος τὸ σῶμα ἀσθενεῖν, ὅταν ἐντεῦθεν παιδεύηται ἡ ψυχὴ; Εἴτα ἵνα μὴ νομίζωσι φύσεως ἀσθενείας εἶναι τὸ γεγῆμενον, προανεφώνησεν αὐτὰ ὁ προφήτης, καὶ οὐ μέχρι τῶν ἀνδρῶν ἔστησε τὴν ἀπειλήν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὸ γυναικεῖον γένος διεδίδασκε τὴν τιμωρίαν, ἐπειδὴ καὶ ἑκατέρω ἡ φύσις διέφθαρτο, καὶ προὖν διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀτοκίας· καὶ πρὸς αὐτὰς ἀποτίνεται τὰς γυναικας, ἐγκλητῶν αὐταῖς ἐγκλήματα, ἃ τὴν πόλιν αὐτὴν ἐκ βάθρων ἀνέτρεπον. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ αὐτὰς τῷ λοιμῷ περιβάλλει· καὶ γὰρ λοιμὸν αἰνίττεσθαι μοι δοκεῖ λέγων· Ἀφελῶ

^d Legendum videtur αὐτοῖς ἀπειλεῖ.

^e Hic longe variant Reg. et Savil. qui habent ἐκ πληγῶν ἅπαντα ἐπιτηρεῖν. Sed veram lectionem habet Morellus ἐκ πηγῶν ἅπαντα ἐπιρρεῖν, quam seculus est Tillmannus interpres.

^f Reg. et Savilius ἐπαυδέθη, Morel. et Bavaricus ἐπαδήθη. Utraque lectio ferri potest, sed postrema melior.

ισχύοντα και ισχύουσιν· ἡ ἄλλην τινὰ σωματικὴν ἐσθλότητα, οὐδὲ λατρῶν εἰκουςαν τέχναις. Τοιαῦται γὰρ αἱ τοῦ Θεοῦ πληγαί. *Ἰσχύον ἄρτου και ἰσχύον ὕδατος*. Χαλεπωτάτη ἡ τιμωρία, ὅταν μὴ αὐτὴν ἀναιρήῃ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ τὴν ἐξ αὐτῆς ἐγγινομένην δύναμιν, ὥστε καὶ τῇ βίῃ καλᾶζεσθαι μηδέποτε ἐμπιπλάμενους, καὶ αὐτῶθεν συνορᾶν, ὅτι θεήλατος ἦν ὀργή. *Γίγαντα και ἰσχύοντα*. Γίγαντα δὲ ἡ Γραφή τὸν ἰσχυρὸν λέγειν εἴωθεν, ἡ τὸν ὑπερέχοντα τῶν πολλῶν τῇ τῶν μελῶν ἀναλογίᾳ. Καὶ γὰρ ἐν τῇ κρίσει ὅταν λέγῃ, *Οὗτοι ἦσαν οἱ γίγαντες, οἱ ἄνθρωποι οἱ ὀνομαστοί*, οὐκ ἄλλο τι γένος γεγενῆσθαι διηγουμένη ταῦτά φησιν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἰσχυροὺς καὶ εὐρώστους^α καὶ σφριγῶντας ἡμῖν αἰνίσσεται. *Και ἄνθρωπον πολεμιστὴν και δικαστήν*. Ἀφόρητος ἡ τιμωρία, καὶ ἐσχάτης ἀπωλείας ἀποδείξεις τὰ εἰρημένα, καὶ τῶν τειχῶν ἐστῶτων καὶ τῶν πύργων, αὐτὰνδρον τοῖς πολεμίοις τὴν πόλιν παραδιδόναι δύναται^β. Ἀσφάλεια γὰρ πόλεων οὐκ ἐν λίθοις καὶ ξύλοις καὶ περιβάλοις, ἀλλ' ἐν τῇ συνέσει τῶν τὴν πόλιν οἰκούντων, οἱ ἡνίκα μὲν ἂν ὦσι, καὶ πολεμίων ὄντων, ἀσφαλέστερον ἀπάντων αὐτὴν τειχίζουσιν· ἡνίκα δὲ ἂν ἀπῶσι, καὶ μηδενὸς ἐνοχλοῦντος, τῆς πολιορκουμένης ἀθλωτέραν αὐτὴν ἀποφαίνουσιν.

β'. Ὅστε κακέινους καὶ τοὺς ἀκούοντας ἅπαντας οὐ μικρὸν φιλοσοφίας δόγμα διὰ τούτων ὁ προφήτης ἐπαίδευσεν, πείθων μηδέποτε μετρίῃ πόλεως θαρβεῖν, μηδὲ τάφοις καὶ μηχανήμασιν, ἀλλ' ἀνδρῶν ἐπεικῶν ἀρετῇ. Φοδῶν τοίνυν αὐτοὺς φησιν, ὅτι ἐρημώσῃ τῆς ἀσφαλείας αὐτὴν, οὐ τοὺς πολεμεῖν εἰδότες ἀναρπάξων μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς δικάζειν ἐπιταμένους, οἱ τῶν πολεμούντων οὐκ ἔλαττον συντελοῦσι ταῖς πόλεσιν, εἰρήνην τε εὖ διατιθέντες, καὶ πολέμους^β πολλάκις ἐπιόντας ἀποκρουόμενοι. Ἐπειδὴ γὰρ οὗτοι συνεχῶς ἀπὸ τῆς τῶν ἁμαρτημάτων φύονταί [31] ρίζης, δυνατόν τοὺς τῶν νόμων φύλακας, καὶ τοῦ δικαίου μετὰ ἀκριβείας προϊσταμένους, τὰ πλεονα τῶν ἁμαρτημάτων ἀναστέλλοντας ἀναιρεῖν καὶ τοῦ πολέμου τὴν ὑπόθεσιν. Τίνος οὖν ἔνεκεν ὁ Θεὸς αὐτοὺς ἀνασπᾷ; Ἐπειδὴ παροῦσιν αὐτοῖς οὐκ εἰς δέον ἐπέχρητο. Ὅσπερ γὰρ τὰ σωτήρια αὐτοῦ διδάγματα πολλὴν ἔφερον τοῖς ἀκρωμένοις τὴν ὠφέλειαν, ἐπὶ δὲ τῶν Ἰουδαίων δημηγορῶν, ἀσπαίρει^γ τὰ λεγόμενα ἔκρουπεν, ἐπειδὴ μὴ προσείχον τοὺς λεγομένους· οὕτω δὲ καὶ τὰ δῶρα αὐτοῦ τὰ μεγάλα ταῦτα, καὶ σωτηρίαν ἡμῖν πολλὴν κομιζόντα, ἐκ μέσου πολλάκις ἀναιρεῖ, ὅταν οἱ λαμβάνοντες μηδὲν ἀπ' αὐτῶν βουλευθῶσι καρπώσασθαι. *Και προφήτην και στοχαστήν*. Οὐ μικρὸν δὲ ὀργῆς εἶδος καὶ τὸ τὰς προφητείας ἐπιλαίπειν. Ὅτε γοῦν τὸν τῶν Ἰουδαίων δῆμον διὰ τὰ ἁμαρτήματα τῶν τοῦ Ἠλὲ καίδων ὁ Θεὸς ἀπεστράφη, καὶ τὴν πολλὴν τοῦ πλῆθους κακίαν, ἐπέλιπεν ἡ προφητεία· *Ρῆμα γὰρ εἰμιον*, φησὶν, *ἦν, και οὐκ ἦν διαστέλλουσα. Τίμιον*, τούτέστι, σπάνιον. Καὶ ἐπὶ τοῦ Ὁξία τὸ αὐτὸ τοῦτο γέγονεν· οὐ γὰρ μικρὰ καὶ ἐντεῦθεν ἱκαρποῦντο, εἰ γε ἐδούλοντο. Τὸ γὰρ μαρθάνειν τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ πρὸς τὰ μέλλοντα παρασκευάζεσθαι δεινὰ, καὶ ὑπὲρ τῶν ἀσθλῶν πυκνῶναι, καὶ πότε μὲν ἐπιθέσθαι δεῖ πολεμίοις, πότε δὲ ἡσυχάζειν, καὶ πῶς ἅπαντα τὰ λυπηρὰ διακρούεσθαι δεῖ, πολλὴν ἔφερον αὐτοῖς σωτηρίαν.

^α Εὐρώστους. Hæc vox deerat in Morel. Sed. ex Reg. et Savil. inserta fuit.

^β Πολεμίου. Reg. et Sav. et ita legit Tilmannus. Morel. vero ei Bavar. πολέμου. Quæ postrema lectio melius quadrare videtur.

^γ Reg. ἀσπαίρει, et ita videtur legisse Tilmannus, qui verit. *quæ a se dicebantur legere*. Sed ἀσπαίρει, ut habent Morel. et Sav., melius quadrat ad seriem.

ρίας εὐκολίαν. Ἄλλ' ἐπειδὴ μαρθάνοντες οὐκ ἐπὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸ μαρθάνειν αὐτῶν ἀφείλεν· ὁ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας δείγμα ἦν, τὸ καὶ πρὸς τὰ μέλλοντα, καὶ ὡς οὐ χρῆσονται εἰς δέον τοῦ αὐτοῦ δώροις, τὰ γοῦν παρ' αὐτοῦ ἅπαντα παρὰ Μετὰ δὲ τοῦ προφήτου καὶ στοχαστὴν φησιν ἀναι

ἔνταυθά μοι δοκεῖ λέγειν στοχαστὴν τὸν ἀπ' ἐστῶς πολλῆς τῶν μελλόντων στοχάζεσθαι^δ, καὶ αὐτῆς τῶν πραγμάτων τῆς πείρας. Ἐτερον μὲν στοχασμὸς, καὶ προφητεία ἄλλο· ὁ μὲν γὰρ Πν θείῃ φθέγγεται, οὐδὲν οὐκὼθεν εἰσφέρειν· ὁ δὲ ἀφορμὰς ἀπὸ τῶν ἡδὴ γεγενημένων λαμβάνων τὴν οἰκίαν συνέσει διεγείρων, πολλὰ τῶν μελ' προορᾷ, ὡς εἰκὸς ἀνθρωπῶν ὄντα συνετὸν περ' ἄλλὰ πολὺ τὸ μέσον τούτου κακέινου, καὶ τοις ὅσον συνέσει^ε ἀνθρωπίνης καὶ θείας χάριτος τ φορον. Ἵνα δὲ καὶ ἐπὶ ὑποδείγματος τὸν λόγον ἵ φανερόν, ἐννοήσωμεν τὸν Σολομῶνα καὶ τὸν σαίον· ἀμφοτέρω γὰρ κεκρυμμένα πράγματα εἰ σον ἤγαγον, καὶ κεκρυμμένα ἀνεκάλυψαν· ἀμὰ δὲ οὐ τῇ αὐτῇ δυνάμει· ἀλλ' ὁ μὲν ἀπὸ συνέσει θρωπίνης παρὰ τῆς φύσεως λαβὼν ἀφορμὰς ἐι πόρων γυναικῶν ἐκείνων· ὁ δὲ λογισμῷ μὲν χρηζάμενος (ποῖος γὰρ λογισμὸς ἀνακαλύψαι ὁ ἦν τοῦ Γιεζὴ τὴν κλοπὴν;) θείᾳ δὲ χάριτι τὰ πρὸς γεγενημένα προειδύς. *Και πρεσβύτερον [35] κατηκόνταρχον*. Μετὰ δὲ τούτων καὶ πρεσβύτερε πεντηκόνταρχόν φησιν ἀναιρεῖν· πρεσβύτερον οὐχ γεγρακτότα λέγων, ἀλλὰ τὸν μετὰ τῆς πολιτῆ προσήκουσαν τῇ πολιτῇ διατηροῦντα συνέσει. Κατῆκόνταρχον δὲ ὅταν λέγῃ, οὐχ ἕνα τινὰ πεντηκόν φησιν, ἀλλὰ τῷ ὀνόματι τοῦτω τοὺς ἀρχοντας ἱ αἰνίσσεται. Οὐδὲν γὰρ, οὐδὲν ἀναρχίας χαλεπὴ ὥσπερ οὐδὲ πλοίου τὴ σφαλερώτερον γένοιτ' ἂν· νήτην οὐκ ἔχοντος. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἵσταται, ἀλλ' ἐτέραν μεγάλην ἀσφάλειαν ἀναιρήσειν ἀπειλεῖ, τ ἀριστα βουλευεῖν εἰδότες, οἱ τῶν ὅπλων οὐκ ἔλ εἰσφέρουσιν εὐεργεσίαν ταῖς πόλεσιν. Ἀφελῶ γὰρ, *και θαυμαστὸν σύμβουλον, και σοφὸν ἀρχιτέτα* οὐχὶ τὸν οἰκοδόμον λέγων, ἀλλὰ τῶν πραγμάτων ρον, καὶ πολλὰ ἐπιστάμενον, καὶ μετὰ συνέσεως δ τὰ τῆς πόλεως διατιθέναι πράγματα εἰδόντα.

γ'. Καὶ μετὰ τούτων, *Και συνετὸν ἀκροατὴν* γὰρ τοῦτο ἀπῇ, καὶν τὰλλα ἅπαντα παρῇ, πλὴτον ἐστι ταῖς πόλεσι, καὶν προφῆται ὥσι, καὶν σύμῃ καὶν δυνάσται, ὁ δὲ ἀκουσόμενος μηδεὶς ἦ, πάντῃ καὶ μάτην. Ἐμοὶ δοκεῖ ἐνταῦθα τὸ Ἀφελῶ λέγι ἐάσω καὶ ἀφῆσω, ὥσπερ ὁ Παῦλός φησι· *Παρέ αὐτοὺς εἰς ἀδόκιμον νοῦν*· οὐ τοῦτο δεικνύς, δ ἐβαλεν εἰς ἀνοίαν, ἀλλ' ὅτι ἀφῆκε καὶ εἰσεν ἂν ὄντας.

Καὶ ἐπιστήσω νεανίσκους ἀρχοντας αὐτῶν. ἀναρχίας χεῖρον καὶ πολλῷ χαλεπώτερον. Ὁ μὲ οὐκ ἔχων ἀρχοντα, ἀπεστέρηται τοῦ χειραγι τας· ὁ δὲ πονηρὸν ἔχων, τὸν ἐμβάλλοντα εἰς κρι ἔχει. Νεανίσκους δὲ ἐνταῦθα οὐχὶ ἀπλῶς τὴν ῆ διαβάλλων ἔφησεν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ πλεονάζοντι ἀνοίαν αὐτῶν ἐπιδείκνυται. Ἔστι γὰρ καὶ νέους συνετοὺς, καὶ γεγρακτότας ἀνοίᾳ συζῆν· ἀλλ' τοῦτο μὲν σπανιάκις συμβαίνειν εἰώθε, τὸ δὲ πλε τούναντιόν ἐστιν, ἐξ ἐκείνου ἀνοήτους ὀνόμασεν.

^δ Τὸν ἀπὸ συνέσεως πολλῆς τῶν μελλόντων στοχάζεσθαι vilis putat legendum esse στοχάζομενον vel στοχάζεσθαι μεν.

ipso aspectu cruciuntur numquam satiati, et hinc intelligant a Deo commissam fuisse iram. 2. *Gigantem et potentem*. Gigantem semper Scriptura fortem solet vocare, vel eum qui proportionem membrorum multis antecellat. Etenim in creatione, cum dicit, *Hi erant gigantes, homines nominati* (Gen. 6. 4), non aliud genus fuisse dicit, sed fortes, robustos, et vegetos nobis subinducat. *Et hominem bellatorem et judicem*. Intolerabile supplicium, et illa quæ dicta sunt extremæ perniciæ sunt argumentum, quæ, stantibus muris et turribus, urbem possint cum civibus inimicis dedere. Tutamen quippe urbium non in lapidibus, lignis et septis situm est, sed in prudentia civium, qui cum tales adsunt, etiam præsentē hoste, tutius quam cetera omnia ipsam muniunt: cum autem ii absunt, etiam nemine urgente, miseriorem illam exhibent quam si obsideretur.

2. Itaque et illos et auditores omnes non parvo philosophiæ documento imbuunt propheta, suadens ut ne unquam in magnitudine urbis spem ponant, nec in vallis et machinis, sed in frugi virorum virtute. Illos igitur territans ait, ipsum eam tutelam omni destituturum esse, non modo bellicæ rei peritos auferendo, sed etiam iudices, qui non minus juvant civitates quam bellatores, dum pacem curant, imo sæpe imminenti bella propulsant. Hi enim cum frequenter a radice peccatorum oriantur, fieri potest ut legum custodes, eosque qui juri dicundo cum aequitate præsent, plurima peccata reprimentes, belli casum auferant. Cur ergo Deus eos amovet? Quia illis præsentibus non ut oportebat uti sunt. Quemadmodum enim salutaria ejus dogmata multam afferrebant audientibus utilitatem, Judæis autem concionans, dicta sua obscuritate multa involvebat, quia illi dictis non attendebant: ita hæc dona sua magna, quæ multam nobis salutem conferunt, de medio sæpe tollit, cum ii qui accipiunt nihil hinc fructus percipere volunt. *Et prophetam et conjectorem*. Non parvum autem iræ genus est cum prophetiæ deficiunt. Quando igitur Judaicum populum Deus ob peccata filiorum Ileri aversatus est, obque multitudinis nequitiam, defecit prophetia: *Verbum enim, inquit, pretiosum erat, et non erat visio distinguens* (1. Reg. 3. 1). *Pretiosum*, id est, rarum erat. Et sub Ozia idipsum accidit: neque enim hinc exiguum fructum cepissent, si voluissent. Nam divina ediscere, et ad futura mala præparari, de incertis rebus responsa accipere, quandoque inimicos invadere oporteat, quando quiescere, quomodo tristitia omnia depellere, multam ipsis ad salutem afferbat facilitatem. Verum quia quæ didicerant non explebant, ideo disciplinam hanc ipsis ademittit: quod erat ingentis Dei clementiæ argumentum, quod cum futura prævideret, sciretque eos non recte donis utarum, tamen quæ sua erant omnia exhiberet. Cum propheta vero conjectorem se dicit ablatum esse.

Conjector quis sit. — Conjectorem hic mihi videtur

¹ Reg. et Savil. habent, *hostes imminentes*, pro, *bella imminenti*. Quæ postrema lectio melius quadrare videtur.

dicere eum, qui ex multa intelligentia, et ex ipsa rerum experientia futura conjicere poterat. Aliud enim est conjectura, aliud prophetia: propheta enim ex divino Spiritu loquitur, ex se nihil afferens; ille vero occasione capta ex iis quæ jam contigerunt, intelligentiam exercens suam, futurorum multa prospicit, ut par est virum prudentem prospicere. At multum hunc inter et illum discrimen; tantumque, quantum est intervallum inter prudentiam humanam et divinam gratiam. Ut autem exemplo sermonem dilucidior reddam, cogitemus Salomonem et Elisæum: ambo enim res occultas in medium adducebant, et abscondita revelabant: sed non ambo eadem virtute; sed ille quidem ex prudentia humana, a natura sumens occasionem circa meretrices illas mulieres (a); hic vero ratiocinio nullo usus (quod enim ratiocinium Giezi furtum revelare potuisset?), sed ex divina gratia ea quæ procul facta erant prævidit. *Et senem, 3. et principem super quinquaginta*. Cum iis etiam senem et principem super quinquaginta se sublaturum esse dicit: senem non simpliciter eum qui consenuerit dicit, sed eum qui cum canitie prudentiam canitiei consentaneam servat. Cum vero dicit principem super quinquaginta, non quempiam hujusmodi principem memorat, sed hoc nomine principes omnes subinducat. Nihil enim, nihil certe miserabilius, quam nullo magistratu regi, ut nihil periculosius navi suo destituta gubernatore. Neque hic gradum sistit, sed et aliam magnam tutelam se ablatum comminatur, eos qui bona dare consilia possint, qui non minus quam arma civitatibus afferunt auxilium. Nam ait: *Auferam admirabilem consiliarium, et sapientem architectum*; non structorem dicens, sed in negotiis peritum, multa doctum, et cum prudentia omnia civitatis negotia administrare scientem.

3. Cum his etiam, *Et prudentem auditorem*. Si enim hoc abfuerit, etsi alia omnia adsint, nihilo plus accedit civitatibus, etsi prophetæ, etsi consilarii, etsi magistratus adsint, si nullus sit qui audiat, omnia frustra et in nihilum abeunt. Videtur autem mihi hic *Auferam* dici, quasi Sinam, Permittam, quemadmodum Paulus ait: *Tradidit eos in reprobum sensum* (Rom. 1. 28); non hoc sensu, quasi in amenciam ipsos conjecerit, sed quia insipientes cum essent, ipsos dimisit et reliquit.

Præstat nullum quam malum ducem habere. — 4. *Et instituiam adolescentulos principes eorum*. Hoc defectu etiam magistratum pejus et multo gravius est. Nam qui principem non habet, duce privatur; qui vero malum nactus est ducem, habet qui se in præcipitia conijciat. Adolescentulos autem hic memorat non ut

(a) Hæc respiciant caput quintum libri Proverbiorum, ubi contra meretricum illecebras fallaciasque adolescentes communit. Quod autem hic ait comparando Salomonem cum Elisæo, illum ex prudentia humana loquutum esse, huic vero ex gratia divina, sic intelligas, non quasi Salomon, dum Proverbiorum librum scriberet, gratia divina destitutus esset; sed quod ea, quæ experientia et sagacitate sua noverat, dirigente Spiritu sancto, literis mandaret; cum contra Elisæus illa tantum scriberet, quæ affante Numine discebat.

ισχύοντα καὶ ἰσχύουσιν· ἡ ἄλλην τινὰ σωματικὴν ἐπένειαν, οὐδὲ ἱερῶν εἰκουςαν τέχναις. Τοιαῦται γὰρ αἱ τοῦ Θεοῦ πληγαί. *Ἰσχυὸν ὄντων καὶ ἰσχυὸν ὕδατος*. Χαλεπωτάτη ἡ τιμωρία, ὅταν μὴ αὐτὴν ἀναιρῇ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ τὴν ἐξ αὐτῆς ἐγγινομένην δύναμιν, ὥστε καὶ τῇ ὕψει καλᾶζεσθαι μηδέποτε ἐμπιπλάμενους, καὶ αὐτέθεν συνορᾶν, ὅτι θεήλατος ἦν ὀργή. *Γίγαντα καὶ ἰσχύοντα*. Γίγαντα ἀεὶ ἡ Γραφή τὸν ἰσχυρὸν λέγειν εἰωθεν, ἡ τὸν ὑπερέχοντα τῶν πολλῶν τῇ τῶν μελῶν ἀναλογίᾳ. Καὶ γὰρ ἐν τῇ κτίσει θαν λέγῃ, *Οὗτοι ἦσαν οἱ γίγαντες, οἱ ἀνθρώποι οὐ ὀνομαστοί*, οὐκ ἄλλο τι γένος γεγενῆσθαι δηγομένη ταῦτά φησιν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἰσχυροὺς καὶ εὐρώστους^α καὶ σφριγῶντας ἡμῖν αἰνίσσεται. *Καὶ ἀνθρώπων πολεμιστὴν καὶ δικαστὴν*. Ἀφόρητος ἡ τιμωρία, καὶ ἐσχάτης ἀπωλείας ἀπόδειξις τὰ εἰρημένα, καὶ τῶν τειχῶν ἐστῶτων καὶ τῶν πύργων, αὐτανδρὸν τοῖς πολεμίοις τὴν πόλιν παραδιδόναι δύναται^β. Ἀσφάλεια γὰρ πόλεων οὐκ ἐν λίθοις καὶ ξύλοις καὶ περιβόλοις, ἀλλ' ἐν τῇ συνέσει τῶν τὴν πόλιν οἰκούντων, οἱ ἥνικα μὲν ἀν ὧσι, καὶ πολεμίων ὄντων, ἀσφαλέστερον ἀπάντων αὐτὴν τειχίζουσιν· ἥνικα δὲ ἀν ἁπῶσι, καὶ μηδενὸς ἐνοχλοῦντος, τῆς πολιορκουμένης ἀθλωτέραν αὐτὴν ἀποφαίνουσιν.

β'. Ὡστε κάκεινους καὶ τοὺς ἀκούοντας ἅπαντας οὐ μικρὸν φιλοσοφίας δόγμα διὰ τούτων ὁ προφήτης ἐπαίδευσε, πείθων μηδέποτε μεγέθει πόλεως θαρβεῖν, μηδὲ τάφοις καὶ μηχανήμασιν, ἀλλ' ἀνδρῶν ἐπεικῶν ἀρετῇ. Φοδῶν τοίνυν αὐτοὺς φησιν, ὅτι ἐρημώσῃ τῆς ἀσφαλείας αὐτὴν, οὐ τοὺς πολεμεῖν εἰδότες ἀναρπάξων μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς δικάζειν ἐπισταμένους, οἱ τῶν πολεμούντων οὐκ ἔλαττον συντελοῦσι ταῖς πόλεσιν, εἰρήνην τε εὖ διατιθέντες, καὶ πολέμους^γ πολλάκις ἐπιόντας ἀποκρουόμενοι. Ἐπειδὴ γὰρ οὗτοι συνεχεῖς ἀπὸ τῆς τῶν ἁμαρτημάτων φύονταί [31] ρίζης, δυνατόν τοὺς τῶν νόμων φύλακας, καὶ τοῦ δικαίου μετὰ ἀκριθείας προϊσταμένους, τὰ πλεονα τῶν ἁμαρτημάτων ἀναστέλλοντας ἀναιρεῖν καὶ τοῦ πολέμου τὴν ὑπόθεσιν. Τίνος οὖν ἔνεκεν ὁ Θεὸς αὐτοὺς ἀνασπᾷ; Ἐπειδὴ παροῦσιν αὐτοῖς οὐκ εἰς δέον ἐκέχρητο. Ὡστερ γὰρ τὰ σωτήρια αὐτοῦ διδάγματα πολλὴν ἔφερον τοῖς ἀκρωμένους τὴν ὠφέλειαν, ἐπὶ δὲ τῶν Ἰουδαίων δημηγορῶν, ἀσπαρέῃ^δ τὰ λεγόμενα ἔκρυπτεν, ἐπειδὴ μὴ προσεῖχον τοῖς λεγομένοις· οὕτω δὲ καὶ τὰ δῶρα αὐτοῦ τὰ μεγάλα ταῦτα, καὶ σωτηρίαν ἡμῖν πολλὴν κομίζοντα, ἐκ μέσου πολλάκις ἀναιρεῖ, ὅταν οἱ λαμβάνοντες μηδὲν ἀπ' αὐτῶν βουλευσάμενοι καρπίωσασθαι. *Καὶ προφήτην καὶ στοχαστὴν*. Οὐ μικρὸν δὲ ὀργῆς εἶδος καὶ τὸ τὰς προφητείας ἐπιλαβεῖν. Ὅτε γοῦν τὸν τῶν Ἰουδαίων ὄμιλον διὰ τὰ ἁμαρτήματα τῶν τοῦ Ἰλλὶ παίδων ὁ Θεὸς ἀπεστράφη, καὶ τὴν πολλὴν τοῦ πλῆθους κακίαν, ἐπέλιπεν ἡ προφητεία· *Ῥῆμα γὰρ εἰμιον*, φησιν, *ἦν, καὶ οὐκ ἦν διαστέλλουσα. Τίμιον*, τούτέστι, σπάνιον. Καὶ ἐπὶ τοῦ Ὄζια τὸ αὐτὸ τοῦτο γέγονεν· οὐ γὰρ μικρὰ καὶ ἐντεῦθεν ἔκαρπούντο, εἰ γε ἐδοῦλοντο. Τὸ γὰρ μαρθάνειν τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ πρὸς τὰ μέλλοντα παρασκευάζεσθαι δεινὰ, καὶ ὑπὲρ τῶν ἀσέλων πυκνῶνεσθαι, καὶ πότε μὲν ἐπιθέσθαι δεῖ πολεμίοις, πότε δὲ ἡσυχάζειν, καὶ πῶς ἅπαντα τὰ λυπηρὰ διακρούεσθαι δεῖ, πολλὴν ἔφερον αὐτοῖς ὥσπερ.

ρίας εὐκολίαν. Ἄλλ' ἐπειδὴ μαρθάνοντες οὐκ ἐπὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸ μαρθάνειν αὐτῶν ἀφελεῖν· ὁ γὰρ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας δέγμα ἦν, τὸ καὶ πρὸς τὰ μέλλοντα, καὶ ὡς οὐ χρῆσονται εἰς δέον τοῖς αὐτοῦ δώροις, τὰ γοῦν παρ' αὐτοῦ ἅπαντα παρα.

Μετὰ δὲ τοῦ προφήτου καὶ στοχαστὴν φησιν ἀναιρ. Ἐνταῦθά μοι δοκεῖ λέγειν στοχαστὴν τὸν ἀπὸ ἐσσεως πολλῆς τῶν μελλόντων στοχάζεσθαι^ε, καὶ αὐτῆς τῶν πραγμάτων τῆς πείρας. Ἐτερον μὲν στοχασμὸς, καὶ προφητεία ἄλλο· ὁ μὲν γὰρ Πνεύματι φθέγγεται, οὐδὲν ὀκνοῦν εἰσφέρειν· ὁ δὲ ἀφορμὰς ἀπὸ τῶν ἡδὴ γεγενημένων λαμβάνων τὴν οἰκίαν συνέσει διεγείρων, πολλὰ τῶν μελλ. προορᾷ, ὡς εἰκὸς ἀνθρώπων ὄντα συνετὸν πρὸς. Ἀλλὰ πολὺ τὸ μέσον τούτου κάκεινου, καὶ τοσούτον συνέσεως ἀνθρωπίνης καὶ θείας χάριτος τί πορον. Ἵνα δὲ καὶ ἐπὶ ὑποδείγματος τὸν λόγον πεφανερόν, ἐνηνοήσωμεν τὸν Σολομῶνα καὶ τὸν Ἰσάϊον· ἀμφοτέρω γὰρ κεκρυμμένα πράγματα εἰς ἡμᾶς ἤγαγον, καὶ κεκρυμμένα ἀνεκάλυψαν· ἀμφὸς δὲ οὐ τῇ αὐτῇ δυνάμει· ἀλλ' ὁ μὲν ἀπὸ συνέσεως θρωπίνης παρὰ τῆς φύσεως λαβὼν ἀφορμὰς ἐπὶ πόρων γυναικῶν ἐκείνων· ὁ δὲ λογισμῷ μὲν ἡ χρητάμενος (ποῖος γὰρ λογισμὸς ἀνακαλύψαι θυτὴν τοῦ Γιεζὴ τὴν κλοπὴν;) θεῖα δὲ χάριτι τὰ πόρῃ γεγενημένα προειδῶς. *Καὶ προσδύτερον* [35] *καὶ τηκόνταρχον*. Μετὰ δὲ τούτων καὶ προσδύτεροι πεντηκόνταρχον φησιν ἀναιρεῖν· προσδύτερον οὐχ ὁ γεγενηκὸς λέγων, ἀλλὰ τὸν μετὰ τῆς πολιτείας προσήκουσαν τῇ πολιτῇ διατροφῶντα συνέσει. Καὶ τηκόνταρχον δὲ θαν λέγῃ, οὐχ ἕνα τινὰ πεντηκόντη φησιν, ἀλλὰ τῷ ὀνόματι τούτῳ τοὺς ἄρχοντας π. αἰνίσσεται. Οὐδὲν γὰρ, οὐδὲν ἀναρχίας χαλεπὴν ὥστερ οὐδὲ πλοῦτον τὴ σφαλερώτερον γένοιτ' ἂν κ. νήτην οὐκ ἔχοντος. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἵσταται, ἀλλὰ ἐτέραν μεγάλῃν ἀσφάλειαν ἀναιρήσειν ἀπειλεῖ, τοῖς ἀρίστα βουλευεῖν εἰδότες, οἱ τῶν ὄπλων οὐκ ἔλα εἰσφέρουσιν εὐεργεσίαν ταῖς πόλεσιν. Ἀφελῶ γὰρ, *καὶ θαυμαστὸν σύμβουλον*, καὶ σοφὸν ἀρχιτέκ. οὐχὶ τὸν οἰκοδόμον λέγων, ἀλλὰ τῶν πραγμάτων ἔ. ρον, καὶ πολλὰ ἐπιστάμενον, καὶ μετὰ συνέσεως αἰ. τὰ τῆς πόλεως διατιθέναι, πράγματα εἰδότες.

γ'. Καὶ μετὰ τούτων, *Καὶ συνετὸν ἀκροαστὴν*, γὰρ τοῦτο ἀπὴ, κἂν τᾶλλα ἅπαντα παρῇ, πλεόν. ἐστὶ ταῖς πόλεσι, κἂν προφῇται ὧσι, κἂν σύμβ. κἂν δυνάσται, ὁ δὲ ἀκουσόμενος μηδεὶς ἦ, πάντα καὶ μάτην. Ἐμοὶ δοκεῖ ἐνταῦθα τὸ Ἀφελῶ λέγει. ἐάσω καὶ ἀφήσω, ὥστερ ὁ Παῦλος φησὶ· *Παρέ. αὐτοὺς εἰς ἀδόκιμον νοῦν*· οὐ τοῦτο δεικνύς, ὅτι ἐβαλεν εἰς ἀνοίαν, ἀλλ' ὅτι ἀφῆκε καὶ εἰσεν ἀνο. ὄντας.

Καὶ ἐπιστήσω νεανίσκους ἄρχοντας αὐτῶν. ἀναρχίας χεῖρον καὶ πολλῷ χαλεπώτερον. Ὁ μὲν οὐκ ἔχων ἄρχοντα, ἀπεστέρηται τοῦ χειραγωγ. ὁ δὲ πονηρὸν ἔχων, τὸν ἐμβάλλοντα εἰς κρη. ἔχει. Νεανίσκους δὲ ἐνταῦθα οὐχὶ ἀπλῶς τὴν ἡ. διαβάλλων ἔφησεν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ πλεονάζοντος ἀνοίαν αὐτῶν ἐπιθέειν. Ἔστι γὰρ καὶ νέους συνετοὺς, καὶ γεγενηκότες ἀνοίᾳ συζῆν· ἀλλ' ἐ. τοῦτο μὲν σπανίαις συμβαίνειν εἰώθε, τὸ δὲ πλεο. τούναντίον ἐστίν, ἐξ ἐκείνου ἀνοήτους ὀνόμασεν.

^ε Τὸν ἀπὸ συνέσεως πολλῆς τῶν μελλόντων στοχάζεσθαι vilius putat legendum esse στοχάζομενον vel στοχάζεσθαι μόνον.

^α Εὐρώστους. Hæc vox deerat in Morel. Sed. ex Reg. et Savil. inserta fuit.

^β Πολεμίους. Reg. et Sav. et ita legit Tilmannus. Morel. vero et Bavar. πολέμους. Quæ postrema lectio melius quadrare videtur.

^γ Reg. ἀσφαλείας, et ita videtur legisse Tilmannus, qui vertit. *quælibet civitatis quæ a se dicebatur legere*. Sed ἀσφα. ut habent Morel. et Sav., melius quadrat ad seriem.

ipso aspectu cruciuntur numquam satiati, et hinc intelligant a Deo commissam fuisse iram. 2. *Gigantem et potentem*. Gigantem semper Scriptura fortem solet vocare, vel eum qui proportionem membrorum multis antecellat. Etenim in creatione, cum dicit, *Hi erant gigantes, homines nominati* (Gen. 6. 4), non aliud genus fuisse dicit, sed fortes, robustos, et vegetos nobis subindicat. *Et hominem bellatorem et judicem*. Intolerabile supplicium, et illa quæ dicta sunt extreme perniciæ sunt argumentum, quæ, stantibus muris et turribus, urbem possint cum civibus inimicis dedere. Tutamen quippe urbium non in lapidibus, lignis et septis situm est, sed in prudentia civium, qui cum tales adsunt, etiam præsentē hoste, tutius quam cetera omnia ipsam muniunt: cum autem ii absunt, etiam nemine urgente, miseriorem illam exhibent quam si obsideretur.

2. Itaque et illos et auditores omnes non parvo philosophiæ documento imbuunt propheta, suadens ut ne unquam in magnitudine urbis spem ponant, nec in vallibus et machinis, sed in frangi virorum virtute. Illos igitur territans ait, ipsum eam tutela omni destitutum esse, non modo bellicæ rei peritos auferendo, sed etiam iudices, qui non minus juvant civitates quam bellatores, dum pacem curant, imo sæpe imminenti bella propulsant. Hi enim cum frequenter a radice peccatorum oriantur, fieri potest ut legum custodes, eosque qui juri dicundo cum æquitate præsident, plurima peccata reprimentes, belli usum auferant. Cur ergo Deus eos amovet? Quia illis præsentibus non ut oportebat uni sunt. Quemadmodum enim salutaria ejus dogmata multam afferrebant audientibus utilitatem, Judæis autem concionans, dicta sua obscuritate multa involvebat, quia illi dictis non attendebant: ita hæc dona sua magna, quæ multam nobis salutem conferunt, de medio sæpe tollit, cum ii qui accipiunt nihil hinc fructus percipere volunt. *Et prophetam et conjectorem*. Non parvum autem iræ genus est cum prophetiæ deficiunt. Quando igitur Judaicum populum Deus ob peccata filiorum Ileri aversatus est, obque multitudinis nequitiam, defecit prophetia: *Verbum enim, inquit, pretiosum erat, et non erat visio distinguens* (1. Reg. 3. 1). *Pretiosum*, id est, rarum erat. Et sub Ozia idipsum accidit: neque enim hinc exiguum fructum cepissent, si voluissent. Nam divina ediscere, et ad futura mala præparari, de incertis rebus responsa accipere, quandoque inimicos invadere oporteat, quando quiescere, quomodo tristitia omnia depellere, multam ipsis ad salutem afferebat facilitatem. Verum quia quæ didicerant non explebant, ideo disciplinam hanc ipsis ademit: quod erat ingentis Dei clementiæ argumentum, quod cum futura prævideret, sciretque eos non recte donis uturos, tamen quæ sua erant omnia exhiberet. Cum propheta vero conjectorem se dicit ablatum esse.

Conjector quis sit. — Conjectorem hic mihi videtur

¹ Reg. et Savil. habent, *hostes imminentes*, pro, *bella imminenti*. Quæ postrema lectio melius quadrare videtur.

dicere enim, qui ex multa intelligentia, et ex ipsa rerum experientia futura conjicere poterat. Aliud enim est conjectura, aliud prophetia: propheta enim ex divino Spiritu loquitur, ex se nihil afferens; ille vero occasione capta ex iis quæ jam contigerunt, intelligentiam exercens suam, futurorum multa prospicit, ut par est virum prudentem prospicere. At multum hunc inter et illum discrimen; tantumque, quantum est intervallum inter prudentiam humanam et divinam gratiam. Ut autem exemplo sermonem dilucidior reddam, cogitemus Salomonem et Elisæum: ambo enim res occultas in medium adducebant, et abscondita revelabant: sed non ambo eadem virtute; sed ille quidem ex prudentia humana, a natura sumens occasionem circa meretrices illas mulieres (a); hic vero ratiocinio nullo usus (quod enim ratiocinium Giezi furtum revelare potuisset?), sed ex divina gratia ea quæ procul facta erant prævidit. *Et senem, 3. et principem super quinquaginta*. Cum iis etiam senem et principem super quinquaginta se sublaturum esse dicit: senem non simpliciter eum qui consenuerit dicit, sed eum qui cum canitie prudentiam canitici consentaneam servat. Cum vero dicit principem super quinquaginta, non quempiam hujusmodi principem memorat, sed hoc nomine principes omnes subindicat. Nihil enim, nihil certe miserabilius, quam nullo magistratu regi, ut nihil periculosius navi suo destituta gubernatore. Neque hic gradum sistit, sed et aliam magnam tutelam se ablatum comminatur, eos qui bona dare consilia possint, qui non minus quam arma civitatibus afferunt auxilium. Nam ait: *Auferam admirabilem consiliarium, et sapientem architectum*; non structorem dicens, sed in negotiis peritum, multa doctum, et cum prudentia omnia civitatis negotia administrare scientem.

3. Cum his etiam, *Et prudentem auditorem*. Si enim hoc abfuerit, etsi alia omnia adsint, nihilo plus accedit civitatibus, etsi prophetæ, etsi consilarii, etsi magistratus adsint, si nullus sit qui audiat, omnia frustra et in nihilum abeunt. Videtur autem mihi hic *Auferam* dici, quasi Sinam, Permutam, quemadmodum Paulus ait: *Tradidit eos in reprobum sensum* (Rom. 1. 28); non hoc sensu, quasi in amenciam ipsos conjecerit, sed quia insipientes cum essent, ipsos dimisit et reliquit.

Præstat nullum quam malum ducem habere. — 4. *Et institui adolescentulos principes eorum*. Hoc defectu etiam magistratum pejus et multo gravius est. Nam qui principem non habet, duce privatur; qui vero malum nactus est ducem, habet qui se in præcipitia conciat. Adolescentulos autem hic memorat non ut

(a) Hæc respiciunt caput quintum libri Proverbiorum, ubi contra meretricum illecebras fallaciasque adolescentes communit. Quod autem hic ait comparando Salomonem cum Elisæo, illum ex prudentia humana loquutum esse, hunc vero ex gratia divina, sic intelligas, non quasi Salomon, dum Proverbiorum librum scriberet, gratia divina destitutus esset; sed quod ea, quæ experientia et sagacitate sua noverat, dirigente Spiritu sancto, literis mandaret; cum contra Elisæus illa tantum scriberet, quæ affante Numine disceret.

ætatem culpæ, sed ut illorum insipientiam aptius ostendat. Contingit enim juvenes esse prudentes, et senes in insipientia vixisse: verum quia id rarius accidere solet, sed contrarium plerumque contingit; ideo illos insipientes nominavit. Nam et Timotheus juvenis erat: is tamen sapientius, quam innumeri senes, Ecclesias administravit; et Salomon annos natus duodecim (a), cum Deo loquebatur, multaque erat dicendi fiducia instructus, ac rex declaratus coronatusque est, barbarosque habuit sapientiæ suæ spectatores; neque viri solum, sed et mulieres ex longinquis regionibus venientes, hanc solam peregrinationis causam habebant. nempe ut ex ejus voce quidpiam edicerent et audirent: sed ut ad senium pervenit, multum de virtute detraxit. Hujus vero pater beatus David grave illud peccatum non cum juvenis et puer esset, sed cum illam ætatem prætergressus esset, tunc peccavit. Cum autem puerulus esset, mirabile tropæum erexit, barbarum prostravit, omnemque exhibuit philosophiam, neque impedimento juventutis fuit, quominus hæc præclara gesta ederet. Jeremiam quoque qui ætatis obicem objiciebat ut recusaret, non admisit Deus, sed eduxit ad populum Judaicum, ipsum nihil inde impediri dicens, si mente firma præditus esset. Ilac, inno multo minore ætate, senes Daniel judicavit. Et Josias ne decem quidem annos natus, in solum regni ascendit, tuncque florebat; sed postea tantillum delapsus in ignaviā, virtutem animi labefactavit. Quid vero Joseph? Annon juvenis, et admodum juvenis, grave illud bellum suscepit, non adversus homines, sed adversus ipsam naturæ tyrannidem decertans, et ex media fornace flammaque inulto, quam illa Persica (b), graviore, illæsus exiit, non minus, quam tres illi pueri, sine damno manens? Quemadmodum enim illi corpora cum ipsis capillis illæsa tunc egressi ostenderunt, ex fonte potius quam ex fornace exeuntes: sic et iste in certamine, ex Ægyptiæ manibus elapsus⁴, exiit, neque a tactu, neque a verbis, neque ab aspectu, neque a vestimentis, neque ab unguentis, quæ sarmentis et pice ardentiorum concupiscentiæ flammam accendebant; neque ab ætate ejusmodi quidpiam passus est, quale ut homo pati posse videbatur. Ac tres illi pueri, in ipso juventutis flore et ventrem superarunt, et mortis formidinem calcarunt, tantumque exercitum fuoremque regis ipsa fornace ardentiorum vicerunt, nihilque illos exterruit, sed constanter manserunt animo minime servili instructi. Non igitur ætatem traducens hæc dicit:

⁴ Boisius legit, *impuris Ægyptiæ manibus elapsus*.

(a) Ea est quorundam chronologorum sententia, Salomonem duodecimum regnare cepisse, eaque sapientiæ argumenta exhibuisse, quæ in Scriptura narrantur: verum peritiores Chronologi jam tum virum fuisse censent. Certe si duodecimum solum erat cum regnare cepit, et quadraginta annis regnavit, ut ait Scriptura, annosque natus quinquaginta duos obierit, quomodo stabit illud Scripturæ, Regum lib. 3, c. 11, v. 4: *Cumque jam senex esset, depravatum est cor ejus per mulieres?*

(b) Fornacem vocat Persicam illam Babylonicam in quam tres pueri conjecti sunt. Jam sæpe vidimus, Assyriam et Babyloniam Persidem a Chrysostomo vocari.

quandoquidem et Paulus cum ait: *Non neophytum, ne in superbiam elatus, in judicium incidat diaboli* (1. Tim. 5. 6), non ætate juvenem dicit, sed recens plantatum, id est, institutum; plantare quippe dicit catechesi instituere, et docere; ut cum ait: *Ego plantavi, Apollo rigavit* (1. Cor. 3. 6). Christus quoque id plantationem vocat dicens: *Omnis plantatio, quam non plantavit Pater meus cælestis, eradicabitur* (Matth. 15. 13). Nam si neophytum dixisset juvenem, Timotheum certe, qui juvenis erat, et ita juvenis, ut ille diceret, *Nemo juventutem tuam contemnat* (1. Tim. 4. 12), ad tantum culmen dignitatis non evexisset, nec tot Ecclesiarum ferre curam permisisset. *Et illusores dominabuntur eis*. Vides ipsum non simpliciter ætatem traducere, sed corruptum animum? Ilac enim additione id clarius efficit. Illusores enim hic vocat deceptores, cavillatores, adultores, eos qui verbis gratiam captantes ipsos diabolo propinarent. 5. *Et corruet populus, homo ad hominem, et homo ad proximum suum*. Quemadmodum enim lignis quæ ædificia continebant corruptis, aut sublati, necesse est etiam muros perrumpi, nullo ultra retinente: sic illis sublati, qui supra dicti sunt, principibus, consiliariis, iudicibus, prophetis, nihil prohibebat, quin populus in factiones se scinderet, et magna perturbatio oriretur.

4. *Irruet puerulus adversus senem, et ignobilis adversus nobilem*. Adversabitur, inquit, juvenis seni, despiciet, contemnet illum. Hæc etiam antequam bellum instaret quovis bello graviora erant. Quando enim senectus a juventute inhonoratur, vilesque et abjecti homines honorabiles prius viros calcant, non meliori in statu versatur hujusmodi civitas, quam si bariolos haberet. 6. *Quia apprehendet homo fratrem suum aut domesticum patris sui dicens: Vestimentum habes, princeps noster esto, et cibus meus sub te sit*. 7. *Et respondens in die illa dicit: Non ero princeps: non enim est in domo mea panis neque vestimentum. Non ero princeps populi hujus*. Hic mihi videtur aut obsidionem aliquam gravissimam subindicare, quæ ipsos in extremam necessitatem redegerit; aut sine obsidione famem quamdam intolerabilem, multamque rerum necessariorum penuriam. Usus est autem communi loquendi consuetudine: et sicut multi dicunt: Si contingeret urbem totam obolo venumdari, non possem illam emere, extremam sic paupertatem ostendens: sic et propheta dicit: Si principatus veneat vestimento uno, aut pane solo, nemo erit qui emat: tanta rerum necessariorum penuria erit. 8. *Quia dissoluta est Jerusalem: hoc est, derelicta et deserta est, Dei providentia denudata. Et Judæa concidit: perturbatio, inquit, et tumultu repleta est, confusione et seditione. Et linguæ eorum cum iniquitate his quæ Domini sunt non obtemperant*. Deinceps causa malorum subnectitur, linguæ intemperantia. Id quod Osee coarguit dicens: *Ephraim in interitum abierunt in diebus redargutionis; in tribus Israel ostendi fide digna* (Osee 5. 9); et Malachias eadem iterum dicit: *Prophetæ exprobrantes iis qui provocaverunt Deum in: erm-*

καὶ Τιμῆος νέος ἦν, καὶ μυρίων γεγενηκότων σοφώτερον ἢς Ἐκκλησίας διώρθωσε· καὶ Σολομὼν ἡνίκα μὲν δωδεκαετής ἦν, τῷ Θεῷ διελέγετο, καὶ πολλῆς ἀπῆλause παρρησίας, καὶ ὄνεκρηρύττετο, καὶ ἐστεφανοῦτο, καὶ θέατρον ἀπὸ τῶν βαρβάρων τῆς αὐτοῦ σοφίας ἐκάθιζε, καὶ οὐκ ἄνδρες μόνον, ἀλλὰ ἡδὴ καὶ γυναῖκες πόρρωθεν ἐπισύσαι, ταύτην μόνον τῆς ἀποδημίας τὴν ὑπόθεσιν εἶγον, τὸ μαθεῖν τι καὶ ἀκοῦσαι παρὰ τῆς ἐκείνου φωνῆς· ἐπειδὴ δὲ εἰς γῆρας ἦλθε, πολλῶς τῆς ἀρετῆς καθύρκει. Καὶ ὁ τοῦτου δὲ πατὴρ ὁ μακάριος Δαυὶδ τὴν χαλεπὴν ἁμαρτίαν ἐκείνην οὐκ ἡνίκα παῖς καὶ μεираκίον ἦν, ἀλλ' ἡνίκα τὴν ἡλικίαν ὑπερέβη ταύτην, τότε ἤμαρτην. Ὅτε δὲ παιδὸν μικρὸν ἐτύγγχανεν ὄν, καὶ τρόπαιον ἀνέστησε θαυμαστὸν, καὶ τὸν [36] βάρβαρον κατήνεγκε, καὶ πᾶσαν ἐπεδείξατο φιλοσοφίαν, καὶ οὐδὲν ἢ νεότης ἐν τῷ πρὸς τὰ κατορθώματα ταῦτα κώλυμα γέγονε. Καὶ τὸν Ἰερεμίαν δὲ τὴν ἀπὸ τῆς ἡλικίας προβαλλόμενον παρτίπτειν οὐκ ἀπεδέξατο ὁ Θεός, ἀλλ' ἐξήγαγεν ἐπὶ τὸν τῶν Ἰουδαίων δῆμον, οὐδὲν ἐντεῦθεν αὐτὸν κωλύσας· λέγων, εἰ τὰ τῆς διανοίας ἐρρώμενα εἴη. Ταῦτην ἄγων τὴν ἡλικίαν, μᾶλλον δὲ καὶ ταύτης ἐλάττονα πολλῶ, τῶς πρεσβυτέρους ἔκρινεν ὁ Δανιήλ. Καὶ Ἰωσίας δὲ οὐδὲ δέκα ἔτη γεγονώς ὄλα, ἐπὶ τὸν τῆς βασιλείας ἀνέβη θρόνον· καὶ τότε μὲν εὐδοκίμει, μετὰ δὲ ταῦτα κατωλιγώρησας μικρὸν, ἐλυμήνατο τὴν τῆς ψυχῆς ἀρετήν. Τί δὲ ὁ Ἰωσήφ; Οὐχὶ νέος ὢν, καὶ σφόδρα νέος, τὸν χαλεπὸν ἐκείνον ἀνέλετο πόλεμον, οὐχὶ πρὸς ἀνθρώπων, ἀλλὰ πρὸς αὐτὴν τῆς φύσεως τὴν τυραννίδα μαχόμενος, καὶ ἐκ μέσου καμίνου καὶ φλογὸς πολὺ τῆς Περσικῆς χαλεπωτέρας ἐξεπλήθυσεν ἀσίνης, τῶν τριῶν παίδων οὐκ ἑλαττον ἀδελφῆς διαμείνας; Ὡςπερ γὰρ ἐκείνοι τὰ σώματα μετ' αὐτῶν τῶν τριῶν ἀκέραια τότε ἐξαγαγόντες ἔδειξαν, ὡς ἀπ' πηγῆς μᾶλλον ἢ καμίνου ἐξόντες· οὕτω δὴ καὶ οὗτος τῶν ἐν ἀγῶνι τῆς Αἰγυπτίας χειρῶν ἀπαλλαγείς, ἐξῆι, μήτε ἀπὸ τῆς ἀφῆς, μήτε ἀπὸ τῶν ῥημάτων, μήτε ἀπὸ τῆς ὕψεως, μήτε ἀπὸ τῶν ἱματίων, μήτε ἀπὸ τῶν μύρων, ἀ κληματίδος καὶ πίσσης· χαλεπωτέραν ἀνῆπτε τῆς ἐπιθυμίας τὴν φλόγα, μήτε ἀπ' αὐτῆς τῆς ἡλικίας παθὼν τι τοιοῦτον, οἷον εἰς ἀνθρώπων ὄντα παθεῖν. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ παῖδες οἱ τρεῖς· οὗτοι ἐν αὐτῷ τῆς ἡλικίας ὄντες τῷ ἄνθει, καὶ γαστρός ἐκράτησαν, καὶ θανάτου φόβον ἐπάτησαν, καὶ στρατοπέδου τοσοῦτου καὶ βασιλείας αὐτῆς τῆς καμίνου σφλῶτερον ἀπέναντος θυμὸν περιεγέγοντο, καὶ οὐδὲν αὐτοὺς κατέπληξεν, ἀλλ' ἔμειναν διηνεκῶς ἀδούλωτον τὸ φρόνημα ἔχοντες. Ὅ· τοῖνον τὴν ἡλικίαν διαβάλλον ταῦτά φησιν· ἐπεὶ καὶ ὁ Παῦλος, ἔτιαν λέγει, *Μὴ νεόφυτος, ἵνα μὴ τυφωθεὶς εἰς κρίμα ἐμπέσῃ τοῦ διαδόλου*, οὗ τὸν νέον τὴν ἡλικίαν φησὶν, ἀλλὰ τὸν νεωστὶ φυτεθέντα, τουτέστι, κατηχηθέντα· φυτεῖσθαι γὰρ τὸ κατηχησαί φησι καὶ διδάξαι, ὡςπερ ὅταν λέγει· *Ἐγὼ ἐρύτευσα, Ἀπολλῶς ἐπότισε. Καὶ Χριστὸς φυτεῖαν τὸ τοῦτο καλεῖ λέγων· Πᾶσα φυτεία ἣν οὐκ ἐφύτευεν ὁ Πατὴρ μου ὁ οὐράνιος, ἐκριζωθήσεται*. Ἐπεὶ εἰ νεόφυτος τὸν νέον ἔλεγον, οὐκ ἂν Τιμόθεον σφόδρα νέον, καὶ οὕτω νέον, ὡς λέγειν, *Μηδεὶς σου τῆς νεότητος καταφρονεῖτω*, πρὸς τοσοῦτον ὄγκον ἀρχῆς ἀνήγα-

γεν ἂν, καὶ τοσαύτας φέρειν ἐπέτρεψεν Ἐκκλησίας. Καὶ ἐμπαίκεται κυριεύουσιν αὐτῶν. Ὑρξ, ὡς οὐ τὴν ἡλικίαν διαβάλλει ἀπλῶς, ἀλλὰ τὴν διεφθαρμένην γνώμην; Τῇ γὰρ ἐπαγωγῇ τοῦτο σαφέστερον ἐποίησεν. Ἐμπαίκεται δὲ ἐνταῦθ' αὖ φησι τοὺς ἀπατεώνας, τοὺς εἰρωνας, τοὺς κόλακας, τοὺς διὰ τῆς τῶν ῥημάτων χάριτος προπίνοντας αὐτοὺς τῷ διαδόλῳ. Καὶ συμπεσεῖται ὁ λαός, ἀνθρώπος πρὸς ἀνθρώπον, καὶ ἀνθρώπος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ. Ὡςπερ γὰρ τῶν τὰς οἰκοδομὰς συνεχόντων ξύλων διεφθαρέντων [37], ἢ καὶ ἀναίρεθίντων, τοὺς τοίχους ἀνάγκη συρρῆγνυσθαι, οὐδενὸς δντος τοῦ κατέχοντος· οὕτω καὶ τοῦτων τῶν ἔμπροσθεν εἰρημένων ἀναίρεθίντων, ἀρχόντων, συμθεύων, δικαστῶν, προφητῶν, οὐδὲν τὸ κωλύον ἦν τὸν δῆμον ἐαυτῷ συρρῆγναι, καὶ πολλὴν γενέσθαι τὴν σύγχυσιν.

δ'. Προσκόψει τὸ παιδύριον πρὸς τὸν πρεσβύτερον, καὶ ὁ ἄτιμος πρὸς τὸν ἔντιμον. Ἐναντιώσεται, φησὶν, ὁ νέος τῷ γεγενηκότι, ὑπερόψεται, καταφρονήσει. Ταῦτα καὶ πρὸ τῆς τῶν πολεμίων ἐφόδου πολέμου παντὸς ἡμ χαλεπώτερα. Ὅταν γὰρ ἀτιμάζεται μὲν γῆρας παρὰ νεότητος, οἱ δὲ εὐτελεῖς καὶ ἀπερρίμμενοι τοὺς πρῶτερον αἰδεσίμους καταπατῶσιν, οὐδενὸς ἑλαττον κληδονιζόμενης ἢ ἡ τοιαύτη διακελεσται πόλις. Ὅτι ἐπιλήψεται ἀνθρώπος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ἢ τοῦ οικείου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, λέγων· *Ἰμάτιον ἔχεις, ἀρχηγὸς ἡμῶν γενοῦ, καὶ τὸ βρῶμα τὸ ἐμὸν ὑπὸ σὲ ἔστω*. Καὶ ἀποκριθεὶς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐρεῖ· *Οὐκ ἔσομαι ἀρχηγός· οὐ γὰρ ἔστιν ἐν τῷ οἴκῳ μου ἄρτος, οὐδὲ ἱμάτιον. Οὐκ ἔσομαι ἀρχηγὸς τοῦ λαοῦ τοῦτου*. Ἐνταῦθ' αὖ μοι δοκεῖ ἡ πολιορκίαν τινὰ χαλεπωτάτην αἰνιττεσθαι, εἰς τὴν ἐσχάτην στενοχωρίαν αὐτοὺς κατενεγκοῦσαν, ἢ χωρὶς πολιορκίας λιμὸν τινα ἀφόρητον, καὶ πολλὴν τῶν ἀναγκαιῶν σπάνιν. Κέχρηται δὲ κοινῇ συνηθείᾳ· καὶ ὡςπερ πολλοὶ φασιν, εἰ συνῆθη τὴν πόλιν ἅπασαν ὀδοῦ πωλεῖσθαι, οὐκ ἂν σχοίην αὐτὴν πρίασθαι, τὴν ἐσχάτην πενίαν ἐνδεικνύμενος· οὕτω καὶ ὁ προφήτης φησὶν, ὅτι εἰ ἱματίου ἐνός καὶ ἄρτου μόνου γένοιεν· ἂν αἱ ἀρχαὶ ὠνηταί, οὐδεὶς ἔσται ὁ ὠνούμενος· τοσαύτη σπάνις ἔσται τῶν ἀναγκαιῶν, ὅτι ἀνεῖται *Προσκυλίμ*· τουτέστιν ἐγκαταλείπεται, ἡρῆμωται, τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας γεγύμνωται. Καὶ ἡ *Ἰουδαία* συμπτέπτωκε· ταραχῆς, φησὶν, ἐμπέπησται καὶ θυροῦ, συγχύσεως καὶ ἀταξίας. Καὶ αἱ γλῶσσαι αὐτῶν μετὰ ἀνομίας τὰ πρὸς τὸν Κύριον ἀπειθοῦσιν. Εἴτα καὶ ἡ αἰτία τῶν κακῶν, τῆς γλῶττης ἢ ἀκρασίας. Ὅ καὶ Ὡς, ἐγκρατεῖς λέγων· *Ἐφραεὶμα εἰς ἀφανισμόν ἐγένοντο ἐν ἡμέραις ἐλέγγων· ἐν ταῖς φυλαῖς τοῦ Ἰσραὴλ ἔδειξα πιστά· καὶ ὁ Μαλαχίας τὰ αὐτὰ πάλιν λέγων· Οἱ προφῆται ὀνειδίζοντες τοὺς παροξύνοντας τὸν Θεὸν ἐν λόγοις. Καὶ εἶπατε· Ἐν τίνι παρωξύναμεν αὐτόν; Ἐν τῷ λέγειν ὑμᾶς· Πᾶς ποιῶν ποτηρόν, καλὸν ἐνώπιον Κυρίου, καὶ ἐν αὐτοῖς αὐτοὺς εὐδόκησε. Καὶ πῶς ἔστιν ὁ Θεὸς τῆς δικαιοσύνης; Τοῦτο δὴ καὶ αὐτὸς αἰτιάται, διπλῶν προφῶρων ἐγκλημα, ὅτι οὐ μόνον ἀπειθοῦσιν, οὐδὲ οὐ μόνον παραβαίνουσι τὸν*

^a Hic videtur aliquod vitium subesse. Boisius legendum putat τῶν ἐναγῶν τῆς Αἰγυπτίας χειρῶν ἀπαλλαγείς, *imparis seu exsecrandis Aegyptiacis manibus elapsus*. Ego levi transpositione sic ex conjectura restituo, ἐν ἀγῶνι τῶν, *in certamine ex Aegyptiacis manibus elapsus*. Nam ἐναγῶν χειρῶν non placet, nec scio an Chrysostomo in usu sit.

^b Οὐδενὸς ἑλαττον κληδονιζόμενης. Hic suscipitur Allenus legendum esse οὐδὲν ἀμεινον κλυδωνιζόμενης. Sed sine missa, auctoritate nihil mutandum censeo. Infra in Morel. tantum mendose legebatur ὑπὲρ σὲ ἔστω pro ὑπὸ σὲ ἔστω.

^c Sic omnes, praeter Morel. qui habet καὶ πολλοὶ φασιν. Infra putat Allenus legendum esse πενίαν ἐνδεικνύμενον, non ἐνδεικνύμενος, nec animadvertente videtur ἐνδεικνύμενος referri posse ad σχοίην, quae vox praecedit et est in singulari.

νόμον ὀφειλοντες γοῦν αἰσχύνεσθαι ἐπὶ τούτῳ καὶ ἱρυνθῆναι, ἐγκαλύπτεσθαι καὶ κάτω κύπτειν, οἱ δὲ καὶ ἐπαυνοῦνται τοῖς προτέροις, μετὰ τοῦ μὴ ποιεῖν τὰ ἐπιτεταγμένα καὶ φορτικά [38] φθειγγόμενοι ῥήματα· ὥσανε οἰκέτης τις ἀγνώμων, ἐγκαταλιμπάνων τὰ ἐπιτάγματα τοῦ δεσπότου, ἔτι καὶ θρασύνεται. Διὸ νῦν ἀταπεινώθη ἡ δόξα αὐτοῦ, καὶ ἡ αἰσχὺν τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἀντέστη αὐτοῖς. Πάλιν τὰ μέλλοντα ὡς παρεληλυθότα λέγει, τῷ συνήθει κεκρημένος νόμῳ τῆς προφητείας. Ταπεινῶσιν δὲ δόξης τὴν αἰχμαλωσίαν καλεῖ. Οὐ γὰρ τῆς τοχυοσύνης αἰσχύνῃς ἦν, τοὺς ἐν τάξει τῶν βασιλευδόντων τῆς οἰκουμένης ὄντας, τούτους ἀνθρώποις βεβήλοις καὶ βαρβάρους ὑποτετάχθαι. Αἰσχύνῃν δὲ προσώπου ἐνταῦθα τὴν ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας ἐγγινομένην φησὶ. Τοιοῦτος γὰρ ἦν αὐτῶν ὁ βίος. Ἐπεὶ οὖν προλαβόντες ἑαυτοὺς κατήσχυναν, δι' ὧν ἐπραττον, διὰ δὲ τοῦτο ὁ θεὸς τῆς δόξης αὐτοὺς ἐξέβαλεν, ἐλάττονι παραδόχῳ τιμωρίᾳ τῆς ὑπ' αὐτῶν ἐπενεχθείσης αὐτοῖς. Οὐ γὰρ ὥτως ἦσαν ἐπονείδιστοι τὴν ἄλλοτριαν οἰκοῦντες, ὡς ὅτε τὴν μητρόπολιν ἔχοντες παρηγνόμουν. Τότε μὲν γὰρ καὶ ἐνεκόπτετο αὐτοῖς τὰ τῆς κακίας· ἐπὶ δὲ τῆς πατρίδος καὶ πρὸς τὸ μέλιον ἤρετο. Μέγα τὸν αὐτοῦς ὁ προφήτης ἐπαίδευε δόγμα, πανταχοῦ πείθων πρὸς τῆς κολάσεως τὴν πονηρίαν φεύγειν, καὶ ἐγκαλύπτεσθαι καὶ αἰσχύνεσθαι· οὐχ ὅταν βάρβαροι λαβόντες δούλους ἀπάγωσιν, ἀλλ' ὅταν ἡ τῆς ἀμαρτίας τυραννὶς αἰχμαλώτους ἔχῃ. Τὴν δὲ ἀμαρτίαν αὐτῶν, ὡς Σοδόμων, ἀνήγγειλαν καὶ ἐνεφάνισαν*. Ὁ πολλὰς εἶπον, λέγω καὶ νῦν· ὅτι δεικνύς τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν ὁ προφήτης, οὐχ ἂν μέλλουσιν πάσχειν προλέγει, ἀλλὰ καὶ ἂν παθεῖν ἦσαν ἔξοι. Τὰ μὲν γὰρ ἡμαρτημένα αὐτοῖς ἴσα Σοδόμοις ἦν, τὰ δὲ τῆς τιμωρίας καταδεέστερα. Οὐ γὰρ προῤῥίζους αὐτοὺς ἀνῆρπασεν, οὐδὲ ἐκ βάθρων τὴν πόλιν ἀνέσπασεν^β, οὐδὲ λείψανα τοῦ γένους ἤφάνισε. Τὸ δὲ, Ἀνήγγειλαν καὶ ἐνεφάνισαν, ἀνθρωπινώτερον εἴρηται. Οὐ γὰρ τότε μανθάνει ὁ θεὸς τὰ γεγενημένα, ὅταν γένηται (πῶς γὰρ, ὁ πάντα εἰδὼς πρὶν γενέσεως αὐτῶν;), ἀλλ' ἵνα δείξῃ τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς οὕτως εἶπεν.

ε'. Ὡς περ γὰρ ἀλλαχοῦ φησιν, Ἀνέβη ἡ κραυγὴ τῆς κακίας αὐτῶν πρὸς με, οὐχὶ τὸν Θεὸν ἀποικίζων πρὸς πόρρω, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν περικλείων, ταῦτά φησιν, ἀλλὰ τὸ μέγεθος τῆς ἀμαρτίας δηλῶν· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα, Ἀνήγγειλαν, τὴν ὑπερβολὴν τῆς πονηρίας δεικνύμενος λέγει. Τὰ μὲν γὰρ καταδεέστερα τῶν ἀμαρτημάτων καὶ λαθεῖν δύναται^γ· τὰ δὲ ὑπερβάλλοντα καὶ μεγάλα πᾶσιν ἐστὶ γνῶριμα καὶ καταφανῆ, καὶ μηδεὶς ὁ κατηγορῶν ἤ, μὴδὲ ἐλέγχων. Αὐτὰ γὰρ ἑαυτὰ καταγγέλλει καὶ δῆλα ποιεῖ. Βουλόμενος δ' ὁ προφήτης ἐνταῦθα δεῖξασθαι τὸ μέγεθος τῶν κακῶν, φησιν, Ἀνήγγειλαν καὶ ἐνεφάνισαν, τοῦτέστι, μετὰ πολλῆς τῆς ὑπερβολῆς, μετὰ πολλῆς τῆς ὑπερηφανίας τὰ κακὰ ἐπραττον, οὐδὲ αἰσχυνόμενοι, οὐδὲ ἐγκαλυπτόμενοι, ἀλλὰ μελέτην τὴν πονηρίαν ποιούμενοι.

Οὐαὶ τῇ ψυχῇ αὐτῶν, διότι βεβούλευνται βουλὴν πονηρὰν καθ' ἑαυτῶν, εἰπόντες· Δῆσωμεν τὸν δίκαιον, δεῖ δὲ ὁ ὁσχερὸς ἡμῖν ἔστιν. Ἐπίτασις πονη-

ρίας [39], ὅταν μὴ μόνον ἀμαρτάνωσι, μὴδὲ μὴ μετὰ παύσεως ἀμαρτάνωσιν, ἀλλ' ὅταν καὶ τοὺς μένους τὰ τοιαῦτα διορθοῦν ἀπελάνωσιν. Ὡς περ γὰρ φρενίτιδι κατεχόμενοι τὸν ἱατρὸν πολλὰκις συνέουτω δὴ καὶ οὗτος τοῦ νοσεῖν ἀνίατα μέγιστον διὰ τοῦτο ἐξέφερον, τὸ τοὺς δικαίους· ἐκβάλλειν. Τοιοῦτον ἡ ἀρετὴ· καὶ φαινομένη μόνον, ἀρκεῖ λυπηταὶ καὶ κακίᾳ ζῶντα. Τοιοῦτον ἡ κακία· οὐδὲ ἐλεγχόμενη λάκις, καὶ τὴν παρουσίαν αὐτῇ βαρύνεται τῷ ἐπεικεῖν προαιρουμένη. Αἰτλῇ δὲ ἐνταῦθα ἡ κατῇ καὶ τὸ δεσμεῖν τὸν δίκαιον, καὶ τὸ ὡς ἄρρη δεσμεῖν. Ὅταν οὖν τις τὰ ὠφελοῦντα μὴ μόνον οὐκ ἔται, ἀλλὰ καὶ βλαβερὰ αὐτῇ νομίζῃ εἶναι, ποιεῖται λοιπὸν διορθώσεως πρόφασιν; Διὸ καὶ ὁ προφῶν εἰς ἑσχατὸν ἐξοκειλάντας, ἀπὸ θρησκῶν ἀρὰς, οὐκ ἀπὸ κατηγορίας καὶ ἐγκλημάτων, λέγει· Οὐαὶ τῇ ψυχῇ αὐτῶν· καὶ τὸ ἐξῆς μετὰ πολλῆς ἔσεως· Ὅτι βεβούλευνται βουλὴν πονηρὰν ἑαυτῶν. Καίτοι τὰ γενόμενα δοκεῖ κατὰ τοῦ δεσποῦσθαι· ἀλλ' εἰ τις ἀκριβῶς ἐξετάσειεν, οὐ κατὰ πάσχοντος, ἀλλὰ τῶν ποιούντων ἡ βουλὴ τρέπεται· ἐνταῦθα μανθάνομεν, ὅτι ὁ μὲν καλῶς, καὶ ἡ πάσχη δεινὰ, οὐδὲν βεβλάσεται παρὰ τῶν ποιούντων οἱ δὲ ἐπιβουλεύοντες, οὗτοι μᾶλλον εἰσιν οἱ καθ' ἑαυτὸν ἐξίφοι ὡθοῦντες, καθάπερ καὶ οὗτοι. Τὸν μὲν δίκαιον οὐδὲν ἔδλαπτον δεσμοῦντες, ἑαυτοὺς δὲ πλείονι ζόφῳ καὶ ἐρημίᾳ καθίσταν, τὸν λύχον ἐκ ἀρπάζοντες. Τόινυν τὰ γενήματα τῶν ἔργων ἀφάγονται. Τοιοῦτον γὰρ ἡ κακία· αὕτη ἐν ἑαυτῇ τιμωρίαν ἔχει. Καὶ ὁ ἐνταῦθα φησιν, τοῦτ' ἐστίν· λαύονται τῶν καρπῶν αὐτῶν, ἐν πλείονι καθιστὶ αὐτοὺς ἐρημίᾳ, καὶ πολλοὺς κατασκαυάζοντες τοὺς μνοῦς. Οὐαὶ τῷ ἀνθρώπῳ· πονηρὰ γὰρ συμβῆκε αὐτῷ κατὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ. Ὅρξῃ ἡμῶν τὰ μέτρα τῆς τιμωρίας αἰεὶ καὶ τὰς ἀρχὰς μένας; Διὰ δὲ τοῦτο πάλιν ὁ προφήτης θρηνεῖ καὶ ῥεται καὶ διακόπτεται, ὅτι αὐτοὶ ἑαυτοὺς ἐπεβού- οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ πολεμῶν παντὸς χαλεπώτερον αὐτῶν ἐλυμῆναντο σωτηρίαν· οὐ τί γένεται^δ ἂν αἰτερον; Λαός μου, οἱ ἀράκτορες ὅμως καὶ λαμῶν ὅμως. Τοῦτο ἀρίστου διδασκάλου, ποικίλλειν τὸν λῆ καὶ μήτε τραχύνειν μόνον, μήτε προσηνῇ ποιεῖν, νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἐκεῖνο μεταχειρίζειν τὸ ὥστε πολλὴν ἐκ τῆς μίσεως γενέσθαι τὴν ὠφέλειαν δὴ τοῦτο καὶ ὁ προφήτης οὐκ ἐγκαλεῖ μόνον, ἀλλὰ θρηνεῖ, ὁ βαρύτερον μὲν ἐστὶ τῶν ἐγκλημάτων, ἵνα τὸν δὲ παρέχει τὴν δόνην· καὶ τὸ θαυμαστὸν ὅτι ἐν βαθυτέρῳ τῇ τομῇ προσηνεστέρα ἡ ἀλγία. Καὶ οὐ θρηνεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ θεραπεύει, καὶ ἔτι πάλιν θαυμαστὸν διδασκαλίας ἀνακινεῖ τρόπον. Ποῖ τοῦτον; Τὸ μὴ πᾶσιν ὅφ' ἐν ἐπιτιμῇ, ἀλλὰ ἀποστὸν τὸν δῆμον τῶν ἀρχόντων, καὶ εἰς τὴν ἐκείνων ἐπιτε κεφαλὴν τὰ ἐγκλήματα. Τοιοῦτον γὰρ ἐστὶ τοῦτο τοῦ εἰδους τὸ κέρδος, ὡς τὸν Μωϋσέα καὶ πλείονος αὐτὸ ποιῆσαι τῆς ὑπερβολῆς. Οὗτος μὲν πάντων ὄντων ὑπευθύνων τοῖς ἐγκλήμασιν, ἐπὶ ἄρχοντας τρέπει τὸν λόγον· ὁ δὲ Μωϋσῆς εὐρῶ

* Reg. ἐνεφάνισαν hic et infra, Savil. et Morel. ἐνεφάνισαν.

^β Hec, οὐδὲ ἐκ βάθρων τὴν πόλιν ἀνέσπασεν, desunt in Reg. et Savil.

^γ In Reg. γὰρ post μὲν deest. Ibid. Sav. λαθεῖν δύναται. Mor. λαθεῖν δύναται, minus recte.

^δ Post βουλόμενος videtur deesse οὖν, aut quid simile: ita censet Savilius

^ε Ὡς ἄρρηστον, id est, quasi inutilem; sed quia haec referuntur ad illa supra allata versiculi 9 Isaie, ὅτι ὁ ὁστος ἡμῶν ἐστίν, quia noxius nobis est, et quia noxium per quam inutilem, convenit alligari, quasi noxium posui infra Boisius legit οὐ προσίτηται.

nibus (a). Et dixistis: In quo provocavimus eum? In eo quod dicitis: Omnis qui facit malum, bonus est in conspectu Domini, et in eis ipse sibi bene complacuit. Et ubi est Deus justitiæ (Mal. 2. 17)? De hoc certe et ipse accusat, duplex proferens crimen, quod non solum non obtemperant, nec solum transgrediuntur legem; cum debeant hac de re pudore suffundi atque erubescere, sese abdere et caput inclinare; illi priora accumulare contendunt, nec satis habentes præcepta transgredi, onerosa quoque proferunt verba: velut famulus quispiam improbus, qui heri mandata prætermittens, ad hæc etiam insolenter agit. 9. Idcirco nunc humiliata est gloria ejus, et confusio faciei ejus resistit eis. Rursus futura quasi præterita dixit, consueta usus prophetiæ lege. Humiliationem autem gloriæ captivitatem vocat. Non enī vulgaris infamiae erat, eos qui regum orbis ordinem tenerent, hominibus profanis et barbaris subjici. Confusionem vero vultus hic vocat eam, quæ a peccatis oritur. Talis quippe erat eorum vita. Cum enim se prius dedecorassent per gesta sua, ideo Deus a gloria sum illos dejecit, leviori tradens supplicio, quam id quod ipsi sibi inflixerant. Non enim ita vituperabiles erant cum alienam terram incolerent, quam cum metropolim suam habentes prævaricaretur. Tunc enim eorum nequitia comprimebatur: in patria vero magis ac magis angebatur. Magnum igitur illis propheta documentum tradit, ubique suadens ut ante supplicium nequitiam fugiant, ac pudore ruboreque coereant: non postquam barbari illos captos abducent, sed cum peccati tyrannis illos captivos tenebit. Peccatum autem suum, ut in Sodomis, annuntiarunt et ostenderunt. Quod sæpe dixi, nunc etiam dico: quod propheta nempe Dei clementiam ostendens, non ea quæ passuri sunt prædicat, sed ea quæ digni fuerant ut paterentur. Peccata quippe ipsorum Sodomitarum flagitiis paria erant, supplicium autem levius. Non enim ipsos radicitus evulsit, neque a fundamentis urbem diruit¹, neque reliquias generis delevit. Illud autem, Annuntiarunt et ostenderunt, humaniori more dictum fuit. Neque enim Deus quæ facta sunt tunc discit, cum illa sunt, (quomodo enim, cum omnia sciat antequam fiant?) sed ut calamitatis magnitudinem ostendat, ita loquutus est.

5. Quemadmodum enim alibi dicit: Ascendit clamor malitiæ eorum ad me (Gen. 18. 20), non Deum procul habitantem constituens, et in cælo circumscribens, hæc dicit, sed peccati magnitudinem declarans: sic et hoc loco, Annuntiarunt, nequitia gravitatem ostendens dicit. Leviora enim peccata latere possunt; gravissima autem et maxima omnibus sunt nota et conspicua, etsi nemo accuset vel arguat. Ipsa enim sese annuntiant et declarant. Volens ergo propheta magnitudinem malorum ostendere, dixit, Annuntiarunt et declararunt, id est, Cum audacia, cum super-

bia magna, mala perpetrabant sine ullo pudore vel rubore; sed de industria nequitiam operabantur.

Improbi virtuti sunt infensi, ipsique vel præsentiam ægre ferunt; nequitia in seipsa supplicium habet. — Væ animæ eorum, quia inierunt consilium malignum contra semetipsos, dicentes: 10. Alligemus justum quia noxius est nobis. Exsuperantia nequitia, cum non solum peccant, neque solum cum audacia peccant, sed etiam eos qui talia emendare possunt, rejiciunt. Quemadmodum enim phrenitide correpti sæpe medicum verberant, sic et hi incurabilis morbi maximum hoc argumentum exhibebant, quod justos ejicerent. Talis quippe virtus est: vel solum se monstrans, in nequitia viventem dolore afficit. Talis est nequitia: ne reprobensa quidem sæpe, vel præsentiam eorum qui in æquitate vivunt moleste fert. Duplex autem hic est accusatio, et quod justum alligent, et quod eum quasi noxium alligent. Quando igitur quis utilia non modo non admittit, sed noxia sibi putat, quænam demum relinquitur emendationis occasio? Quamobrem propheta videns eos ad extrema prorupisse, a lamentatione iterum incipit, non ab accusatione et increpatione, dicens: Væ animæ eorum; quod sequitur cum multa prudentia additur, Quia inierunt consilium malignum contra semetipsos. Atqui ea quæ facta sunt, videntur contra justum suscepta esse: sed si quis accurate exploraverit, non contra patientem, sed contra eos qui id aggrediebantur consilium vertitur. Hic discimus virum probum, etsi sexcenta mala patiatur, in nullo ab iis qui se adoriuntur lædendum esse; sed eos qui ipsi insidiantur potius in seipsos gladium impulsuros sese; ut et hi faciebant. Justum enim nihil ladebant, cum alligarent, sed seipsos in majori caligine et solitudine constituebant, dum lucernam ab se removerent. Igitur fructus operum suorum comedent. Talis quippe est nequitia: in seipsa supplicium habet. Quod autem hic dicit, hoc sibi vult: Fructibus suis donabuntur, in majori se solitudine constituentes, multaque sibi præcipitia adornantes. 11. Væ iniquo: mala enim contingunt ei secundum opera manuum ejus. Viden' a nobis semper mensuram et initia supplicii oriri? Ideo propheta rursus luget, lamentatur seseque macerat, quia Judæi sibimetipsis insidiabantur, et atrocius quam quilibet hostis salutem suam pessumdabant, quo quid miserabilius fuerit? 12. Popule nū, exactors vestri demetunt vos. Optimi doctoris est, sermonis varietatem afferre, neque exasperare tantum, neque etiam semper mansuetum reddere; sed nunc illud, nunc aliud tractare loquendi genus, ut ex hac mixtione multa exsurgat utilitas. Idcirco propheta non modo incusat, sed etiam luget, quod gravius est ipsa criminatione, sed minorem parit dolorem: quodque mirabile est, in graviore incisione moderatior est dolor. Neque solum luget, sed etiam sanat, aliumque rursus mirabilem doctrinæ ingerit modum. Quis ille est? Quod non simul omnes increpet, sed populum a principibus dividat, et in illorum caput crimina convertat. Tantum enim est in hac arguendi specie lucrum, ut id Moyses maxime frequentavit. Is enim cum omni-

¹ Hæc voces, neque a fundamentis urbem diruit, desunt in Reg. et Savil., sed habentur in Morel. et Bavar.

(a) In Malachia legitur: οἱ παροξύναντες τὸν Θεὸν ἐν τοῖς λόγοις ὑμῶν, qui provocavistis Deum in sermonibus vestris.

nes essent criminibus obnoxii, ad principes sermonem vertit: ipse vero Moyses cum vidit populum maxime prævaricationis fuisse auctorem, Aaronem vero non tanta increpatione dignum esse, dimissis iis qui admodum rei erant, ad minus reum accusationem vertit, per crimina ipsi objecta conscientiae ipsorum relinquens, ut se majore supplicio dignos judicarent: quod etiam evenit. Neque enim opus habuit aliis deinceps sermonibus populum alloqui; sed satis fuerunt pauca illa verba Aaroni dicta, ut tot millia, quasi unum hominem comprimerent; et a tali ferocitate audaciaque in extremum timorem angoremque deducerent. Quod cum prævideret Moyses, statim descendens tabulas projecit, et Aaroni dixit: *Quid fecit tibi populus hic, quia fecisti eum gaudium inimicis* (Exod. 32. 21)?

6. Hoc et hic propheta facit, sanctumque illum duplici modo imitatur. Non enim solum tunc accusavit Moyses, imo etiam dolentis personam assumpsit, sicque accusationem instituit. Ita et hic utrumque imitatus est dicens: *Popule mi, exactores vestri demetunt vos*. Nam et illos incusavit, et quasi cum populo dolens hæc dixit. Exactores autem hic vocare videtur, eos qui repetunt: ego vero puto ipsum raptores et avaros eorum subindicare; sin minus hoc, certe tributorum collectores. Hic ejus vide prudentiam. Non enim rem improbat, sed immoderatam rationem. Non quippe dixit, *Exigunt*, sed, *Demetunt*; id est, Vos a facultatibus denudant, exactionis obtentu vos omnibus spoliunt. Hoc autem protulit verbum ex metaphora demetentium. Demetere enim dicitur post messem lapsas e manibus metentium spicas colligere, et nihil omnino in arvo relinquere: quod hi tunc faciebant, universas facultates abripientes, ac nudos ipsos relinquentes. *Et exactores dominantur vestri*. Quodque gravius erat, neque hic avaritiæ termini erant, sed tyrannidem ultra promovebant, servituti subjicientes eos qui liberi erant. *Popule mi, qui vos dicunt beatos, decipiunt vos*. Hic mihi videtur pseudoprophetas subindicare, vel eos qui ad gratiam ipsis loquebantur, quod extremæ corruptelæ ubique causa est. Nocumentum igitur inde proveniens ut declararet subjunxit: *Et semitam pedum vestrorum turbant*: hoc est, Non sinunt recte progredi, subvertentes, dissolventes, seniores vos reddentes.

Deus jus dicens ab Isaia inducitur. Stupidia accusari non grave, plecti terribile. Peccata principum et seniorum majora privatorum peccatis.— 13. *Sed nunc constituetur in iudicium Dominus, et statuet populum suum ad iudicium*: 14. *ipse Dominus ad iudicium veniet cum senioribus populi, et cum principibus ipsorum*. Adhuc in eadem perstat correctionis specie, a populo ad seniores et ad principes increpationem vertens, ac sermonem reddens terribiliorem; ipsum vero Deum inducit jus dicentem et condemnantem: ac de peccatis contra populum perpetratis accusantem eos qui populum lædebant¹. Quamobrera dicebat: *Et nunc con-*

¹ pro verbo, *lædebant*, Savil. in textu effert, *affligebant*, in nota autem profitetur se malle, *gubernabant*.

stituetur ad iudicium Dominus. Quia enim accusando sermonem consumpsit, iis vero qui animo sunt stupido accusari non admodum grave est, puniri vero terribile, ait, Res non in accusatione tantum consistet, sed ultio peccata sequetur, illo qui damnatus est poenas demum exigente, et adversus prævaricatores jus dicente. Quod certe attemperacionem Dei multam ostendit, qui velit etiam cum iis subire iudicium, ac sermonem vertit ad excitandum pudorem, id quod certe intelligentia præditos in summum angorem conjicere solet. Neque solum ob eam, quam supra dixi, causam ad principes et seniores sermonem convertit: sed ut omnes doceat, graviore daturus esse poenas principes, quam subditos. Subditus enim pro se tantum, princeps vero pro seipso et pro populo, in quem ipsi imperium traditum est, dat rationem: et a senioribus quoque non immerito tanta requiritur diligentia. Quod enim illis est imperium, idipsum istis ætas. Dignus enim est etiam junior correptione si graviter peccet; sed ille qui per ætatem immunitatem est adeptus, neque tot affectuum fluctibus obsidetur, cui temperate vivere facilius est, et ab aliis secularibus rebus nullo negotio abstinere potest, et rerum experientia majorem adeptus prudentiam; jure majore quam alii omnes damnatione dignus est, utpote qui juvenum lasciviam in propecta ætate exhibuerit. *Vos autem cur incendistis vineam meam, et rapina pauperis est in domibus vestris?* Ubique Deo magna providentia est erga eos qui injuria afficiuntur: ac non minus, imo aliquando plus indignatur de peccatis erga conservos, quam de peccatis in ipsum. Etenim permisit ut is qui fornicariam haberet uxorem, illam expelleret (Math. 5. 32), gentilem vero uxorem secus; licet hoc peccatum contra ipsum esset, aliud (1. Cor. 7. 12) vero contra hominem. Et hostia præse, jussit relinquere munus, nec ante illud offerre, quam cum fratre reconciliaretur is, qui proximum offenderat (Math. 5. 23. 24). Et cum de illo judicavit qui decies mille talenta devoraverat, cum de peccatis contra se commissis illum accusaret, non ipsum nequam appellavit, sed cito cum illo reconciliatus est, totumque debitum dimisit ei; at cum de centum denariis ageretur, et servum nequam vocat, et tortoribus tradit: nec prius eum se dimissurum dixit, quam totum redderet debitum (Math. 25).

7. Ipse quoque Christus cum colaphis cæderetur, nihil servo percutienti malum retulit, sed etiam mansuete respondit: *Si male loquutus sum, testimonium perhibe de malo; si autem bene, quid me cædis* (Joan. 18. 23)? Cum autem Jeroboam manum extendens prophetam qui se tunc arguebat apprehendere conabatur, manum ejus aridam reddidit (3. Reg. 13. 4), te erudiens, ut injurias tibi illatas mansuete feras, eas vero quæ Domino inferuntur vehementissime ulciscaris. Ideo etsi cum legem ferret, secundo loco posuerit amorem erga proximum, tamen similem dixit pricri: ac sicut illum accuratissime exigit, sic et hunc quoque. De illo enim ait, *Ex toto corde tuo, et ex tota anima tua*; de hoc autem, *Sicut te ipsum*

ἡτε μάλιστα ὄντα τὸν τὴν παρανομίαν ἐργα-
 ζέμενοι, τὸν δὲ Ἀαρὼν οὐ τοσαύτης ὄντα
 ἱερός, ἀφελὲς τοὺς σφόδρα ὑπευθύνους, ἐπὶ
 ὧτως ὑπεύθυνον τρέπει τὴν κατηγορίαν, τοῖς
 αἰ τοῖς κατ' ἐκείνου διδοὺς τῷ συνειδήσει τοῦ-
 ῥονα ἑαυτῶν καταψηφισασθαι τιμωρίαν· ὁ δὲ
 πτω. Οὐ γὰρ ἐδέχθη λοιπὸν λόγων πρὸς τὸν
 ἄρῶν, ἀλλ' ἤρκεσε τὰ ψιλὰ ἐκεῖνα ῥήματα τὰ
 Ἀαρὼν εἰρημένα χιλιάδας τοσαύτας, ὡς ἕνα
 ν, καταστελεῖται, καὶ ἀπὸ τοσαύτης θρασυτητος
 πν καὶ ἀγωνίαν κατενεγκεῖν τὴν ἐσχάτην. Ἄ δὲ
 ὁ Μωϋσῆς, καταδὲς εὐθέως, τὰς τε πλάκας
 καὶ πρὸς τὸν Ἀαρὼν ἔλεγε· *Τί ἐποίησέ σοι ὁ
 ἵστος, ὅτι ἐποίησας αὐτὸν ἐπίχαρμν τοῖς*
 ;
 ὅτο καὶ ὁ προφήτης οὗτος ποιεῖ, τὸν ἄγιον ἐκείνον
 νος διπλῶ τῷ τρόπῳ. Οὐ γὰρ δὴ μόνον ἐνεκάλεσε
 ἰωϋσῆς, ἀλλὰ καὶ συναλγούντος προσωπεῖον λα-
 ζεῖς ἐποιοεῖτο τὴν κατηγορίαν ἐκείνην. Οὕτω καὶ
 ἡστέρα ἐμιμήσατο λέγων· *Λαός μου, οἱ πρό-
 βῶν καλαμῶνται ὑμᾶς. Καὶ γὰρ κατηγορήσεν
 καὶ ὡς συναλγῶν τῷ δήμῳ ταῦτα ἔλεγε. Πρά-
 ῖ ἐνταῦθα δοκεῖ μὲν τοὺς ἀπαιτούοντας λέγειν·
 οἶμαι τοὺς ἄρπαγας, τοὺς πλεονέκτας αὐτῶν
 θαι· εἰ δὲ μὴ τοῦτο, ἀλλὰ τοὺς φορολογοῦντας.
 τοῦ κἀνταῦθα τὴν σύνεσιν. Οὐ γὰρ τὸ πρᾶγμα
 , ἀλλὰ τὴν ἀμετρίαν. Οὐ γὰρ ἐπείν, ἀπαιτούσιν,
 ἰαλαμῶνται, τούτεστι, γυμνοῦσι τῶν ὄντων,
 οὔσιν ἀπάντων προσχῆματι τῆς ἀπαιτήσεως.
 δὲ εἰρήκε τὴν λέξιν ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν καλα-
 . Καλαμᾶσθαι· γὰρ λέγεται τὸ μετὰ τὸν ἀμητὸν
 πῶντας ἐκ τῶν θερίζοντων ἀστάχους ἀναλέ-
 καὶ μὴδὲν ὅλως· ἐπὶ τῆς ἀρούρας ἀφίεναι· ὁ
 ὅτε οὗτοι ἐποιοῦν, ὀλόκληρα τὰ ὄντα ἀρπάζοντες,
 νος ἀφίεντες αὐτοῦ. *Καὶ οἱ ἀπαιτοῦντες κυ-
 νῶ ὑμῶν. Καὶ τὸ δὲ χαλεπώτερον, ὅτι οὐδὲ ἐν-
 ῖς πλεονεξίας ἴσταντο, ἀλλὰ καὶ περαιτέρω προ-
 , τυραννίδα, δούλους τοὺς ἐλευθέρους ποιοῦντες.
 ου, οἱ μακαρίζοντες ὑμᾶς, πλανῶσιν ὑμᾶς.
 ἔ μοι τοὺς ψευδοπροφῆτας αἰνέτεσθαι δοκεῖ, ἥ
 ὅς χάριν αὐτοῖς διαλεγόμενους, ὁ τῆς ἐσχάτης
 ἑς αἰτίον γίνεται πανταχῶ. Τὴν γοῦν ἐκ τούτου
 θλῶν ἐπήγαγε, *Καὶ τὴν τριβὸν τῶν ποδῶν
 ῥάσσουσιν*· τούτεστιν, οὐκ ὥσιν ὀρθὰ βαδίξιν,
 ροντες, ἐκλύοντες, ῥαθυμοτέρους ποιοῦντες.
 ἔ νῦν καταστήσεται εἰς κρίσιν Κύριος, καὶ
 εἰς κρίσιν τὸν λαὸν αὐτοῦ· αὐτὸς Κύριος εἰς
 ἤξει μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ, καὶ
 ἰν ἀρχόντων αὐτῶν. Ἐτι τῷ αὐτῷ εἶδει ἐπιμέ-
 διορθώσεως, ἀπὸ τοῦ δήμου πρὸς τοὺς γεγηρα-
 ια τοὺς ἄρχοντας τρέπων τὴν ἐπιτίμησιν, καὶ
 ἀρον μεταχειρίζων τὸν λόγον· [41] αὐτὸν δὲ εἰς-
 ἰθεν δικαζόμενον καὶ καταδικάζοντα, καὶ ὑπὲρ
 τὸν δῆμον ἀμαρτημάτων ἐγκαλοῦντα τοῖς τὸν
 δικούσι· Διδ καὶ ἔλεγεν· *Ἀλλὰ νῦν καταστή-
 ῖς κρίσιν Κύριος. Ἐπειδὴ γὰρ εἰς ἐγκλήματα
 ν ἀνῆλθε, τοῖς δὲ ἀναίσθητως διακειμένοις τὸ μὲν
 θαι οὐ σφόδρα βαρὺ, τὸ δὲ κολάζεσθαι φοβερόν,***

φρσιν, ὅτι οὐ μέχρι κατηγορίας τὰ πράγματα πτίζεται,
 ἀλλὰ καὶ δίκη τοῖς ἀμαρτημασιν ἔψεται, αὐτοῦ τοῦ μέλ-
 λοντο; καταδικάζειν εὐθύνας λοιπὸν ἀπαιτοῦντος, καὶ
 κρινόμενου πρὸς τοὺς πεπλημμεληκότας. Ὁ καὶ τὴν
 συγκατάθεσιν τοῦ Θεοῦ πολλὴν δείκνυσιν, ἀνεχομένου
 δικάζεσθαι μετ' ἐκείνων, καὶ ἐντροπετικὸν ποιεῖ τὸν λό-
 γον, ὁ καὶ τοὺς νοῦν ἔχοντας εἰς μεγάλην ἀγωνίαν ἐμβα-
 λεῖν ἐβόθεν. Οὐκ ἐκείνης δὲ ἐνεκεν τῆς αἰτίας, ἥς ἐμπρο-
 σθεν εἶπον, πρὸς τοὺς ἄρχοντας καὶ τοὺς γεγηρακότας
 τρέπει τὸν λόγον, ἀλλὰ καὶ διδάσκων ἅπαντας, ὅτι βα-
 ρύτερα τῶν ἀρχομένων τοῖς ἀρχουσιν αἰ εὐθύναι. Ὁ
 μὲν γὰρ ὑπὲρ ἑαυτοῦ μόνον, ὁ δὲ ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ
 δήμου, οὗ τὴν ἀρχὴν ἔγκρατος· τυγχάνει, παρέχει
 τὸν λόγον· καὶ οἱ πρεσβύτεροι· δὲ οὐκ ἀπεικώτως τοσαύτην
 ἀπαιτοῦνται τὴν ἀκρίθειαν. Ὅπερ γὰρ ἐκείνοις ἡ ἀρχή,
 τοῦτο τοῦτοῖς ἡ ἡλικία. Ἀξίος μὲν γὰρ καὶ ὁ νέος ἐπι-
 τιμήσεως δεινὰ ἀμαρτάνων· ὁ δὲ τὴν ἀπὸ τῆς ἡλικίας
 ἀτέλειαν ἔχων, καὶ τοσοῦτος παθῶν οὐ πολιορκούμενος
 ῥμασιν, ἀλλὰ καὶ σωφρονεῖν εὐκολώτερον, καὶ τῶν ἀλ-
 λων ἀνέχεσθαι τῶν βωτικῶν ῥῶον δυνάμενος, καὶ πλείονα
 κερτημένος σύνεσιν ἀπὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἐμπειρίας,
 δικαίως ἂν μᾶλλον ἀπάντων καταδικάζοιτο, τὰ τῶν ἀκο-
 λάσιων νέων ἐν γῆρᾳ ἐπιδεικνύμενος. Ὑμεῖς δὲ *τί ἐν-
 επυρίσατε τὸν ἀμπελῶνά μου, καὶ ἡ ἀρπαγὴ τοῦ
 πτωχοῦ ἐν τοῖς οἴκοις ὑμῶν;* Πανταχοῦ τῷ Θεῷ πολλή
 τῶν ἀδικουμένων ἡ πρόνοια· καὶ τῶν εἰς αὐτὸν ἀμαρτη-
 μάτων οὐκ ἔλαττον, ἀλλ' ἔστιν ὅπου καὶ πλεον παρ-
 οῦνεται ὑπὲρ τῶν εἰς τοὺς ὁμοδόλους πλημμελημάτων.
 Καὶ γὰρ τὸν μὲν πόρνην ἔχοντα γυναῖκα ἐκβάλλειν ἐπ-
 ἔτρεψε, τὸν δὲ Ἑλληνίδα οὐκέτι· καίτοι τὸ μὲν εἰς αὐ-
 τὸν, τὸ δὲ εἰς ἀνθρωπον τὸ ἀμαρτήμα. Καὶ τῆς θυσίας προ-
 κειμένης, καταλιμπάνειν τὸ δῶρον ἐκέλευσε, καὶ μὴ πρό-
 τερον αὐτὸ προσάγειν, ἕως ἂν τὰ πρὸς τὸν ἀδελφὸν εὖ δια-
 θῇται ὁ τὸν πλησίον λελυπηκώς. Καὶ ἡνίκα τὸν τὰ μῦρια
 τάλαντα κατεδεδωκότα ἔκρινεν, ὑπὲρ μὲν τῶν εἰς αὐτὸν
 ἐγκαλῶν ἀμαρτημάτων, οὔτε πονηρὸν ἐκάλεισεν, ἀλλὰ καὶ
 κατηλλάγη ταχέως, καὶ τὸ δάνειον ἅπαν ἀφῆκεν· ὑπὲρ
 δὲ τῶν ἑκατὸν δηναρίων, καὶ πονηρὸν δούλον καλεῖ, καὶ
 τοῖς βασανισταῖς παραδίδωσι, καὶ οὐ πρότερον ἐφῆσεν
 ἀνήγειν, ἕως ἅπαν ἀποδοῦν τὸ χρῆος.

ζ'. Καὶ ἡνίκα μὲν αὐτὴς ἐρᾶπιζέτο ὁ Χριστὸς, οὐδὲν
 τὸν δούλον εἰργάσατο τὸν τὴν πληγὴν ἐπαγαγόντα, ἀλλὰ
 καὶ πρῶς ἀπεκρίνατο λέγων· *Εἰ μὲν κακῶς [42] ἐλά-
 λησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ· εἰ δὲ καλῶς, τί
 με ὀρέεις;* Ὅτε δὲ ὁ Ἰεροδοτὴς τὴν χεῖρα ἐκτείνας ἐπι-
 λαθεῖσθαι τοῦ προφήτου τοῦ τότε ἐλέγξαντος αὐτὸν ἐπ-
 χειρήσας, ξηρὰν τὴν χεῖρα εἰργάσατο, παιδεύων καὶ σὲ
 τὰ μὲν ἑαυτοῦ πρῶς φέρειν, τὰ δὲ εἰς τὸν Δεσπότην
 μετὰ πολλῆς ἐκδικεῖν τῆς σφοδρότητος. Διὰ τοῦτο καὶ
 νομοθετῶν, εἰ καὶ δευτέραν ἐφῆσεν τὴν εἰς τὸν πλησίον
 ἀγάπην εἶναι, ἀλλ' ὁμοίαν τῇ προτέρᾳ· καὶ ὡς περ ἐκεί-
 νῃ μετὰ πάσης ἀπαιτεῖ τῆς ὑπερβολῆς, οὕτω καὶ ταύ-
 τῃ. Ἐπ' ἐκείνου μὲρ γὰρ φησιν, *Ἐξ ὀλης τῆς καρδίας
 σου, καὶ ἐξ ὀλης τῆς ψυχῆς σου·* ἐπὶ δὲ ταύτης,
Ὡς ἑαυτὸν. Καὶ ἐτέρωθεν μὲν πολλαχόθεν ἴδοι τις ἂν,
 ὅσην ἀκρίθειαν ὑπὲρ τῶν πρὸς ἀλλήλους ἡμᾶς ἀπαιτεῖ
 δικαίῳ ὁ Θεός. Ὅρα γοῦν αὐτὸν καὶ ἐνταῦθα σφοδρῶς
 ἐπιχειρῶν καὶ αὐξοντα τὴν κατηγορίαν βαρυτάτοις ῥή-
 μασιν· Ὑμεῖς δὲ, φησὶ, *τί ἐνεπυρίσατε τὸν ἀμπε-*

et Savil. καὶ μὴδὲν οὕτως.

11. τοῖς τὸν δῆμον ἀδικούσι, recte. Reg. et Savil. τοῖς
 ἀλγούσι· in quæ verba hæc notat Savilius : « Boi-
 ἄλγυνουσι, hoc est λυκοῦσι. Malo ἄγουςι, hoc est δη-
 ν. » Sed malo lectionem Morelli, quam habet etiam
 codex.

ε Τὴν δὲ Ἑλληνίδα οὐκέτι, *gentilem vero secus*. Hic per Ἑλ-
 ληνίδα intelligit eam quæ idolorum cultui dedita esset, id
 quod ex serie liquet.

λῶνα μου; Ὡς περ ἂν εἰργάζαντο πολέμιοι βάρβαροι * τινες ἀπηνεῖς, ταῦτα ὑμεῖς τοὺς οἰκέλους διεθήκατε. Ἀμπελῶνα δὲ καλεῖ τὸν λαόν, διὰ τὴν πολλὴν περὶ αὐτὸν σπουδὴν καὶ τὴν ἀνωθεν ἐπιμέλειαν. Καὶ αὖξων τὸ ἐγκλημα, οὐκ εἶπε, τί τοὺς ὁμοδούλους, τοὺς πλησίον, τοὺς ἀδελφούς, ἀλλὰ, τὰ ἐμὰ, φησὶν, ἀπωλέσατε, τὰ ἐμὰ διεφθείρατε; Εἴτα δηλὸν τοῦ ἐμπρησμοῦ τὸ εἶδος, φησὶν. Ἡ ἀρπαγὴ τοῦ πτωχοῦ ἐν τοῖς οἰκίους ὁμῶν. Οὐ γὰρ οὕτω λυμαίνεσθαι τὰς ἀμπέλους εἰσθε χάλασα, ὥς ἡ ἀδικία τοῦ πτωχοῦ καὶ πένητος ἐμπρησμένῳ πέφυκε τὴν ψυχὴν, θανάτου παντὸς χαλεπώτερον κατατείνουσα αὐτὴν ἀθυμίᾳ. Πανταχοῦ μὲν οὖν τὸ ἀρπάζειν κακόν· μάλιστα δὲ ὅταν ὁ ἐπηρεαζόμενος ἐν ἐσχάτῃ πτωχεύῃ ἤ. Οὐκ ἐπιτιμᾷ δὲ τοῦτο μόνον λέγων, ἀλλὰ καὶ διορθοῦται, πρὸς τὴν θεωρίαν αὐτοὺς παραπέμπων τῆς ἀρπαγῆς. Ἰκανὴ μὲν γὰρ μετὰ τὴν βῆσιν αὐτὴν ἡ ὕψις πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν κειμένη κατανοῦσαι τὸν μὴ σφόδρα ἀναισθητῶς διακείμενον. Τί ὑμεῖς ἀδικεῖτε τὸν λαόν μου; Τῷ αὐτῷ πάλιν ἐπέμεινε τρόπῳ, ὥς περ ἐκεῖ, τὸν ἀμπελῶνά μου, οὕτω καὶ ἐνταῦθα, τὸν λαόν μου, λέγων. Καὶ τὰ πρόσωπα τῶν ταπεινῶν κατασχύνετε; οὐδ' ὀρθοῦν ἔδει, τοὺτους ὠθοῦντες, οὓς ἀνίσταῖν, τοὺτους καταρρήγνυντες. Μετὰ γὰρ τῆς ἀρπαγῆς, καὶ διέπτυνον τοὺς εὐτελεστέρους, καὶ ἀνδραπόδων χαλεπώτερον αὐτοῖς ἐκέχρητο, πρὸς τῇ πλεονεξίᾳ καὶ τὴν ἀλαζονείαν ἐπιτείνοντες, καὶ ἀπὸ τῆς ἀδικίας τοῦ πλούτου τούτου πολλὴν τὴν ἀπόνοιαν κτῶμενοι. Συνέζευκται γὰρ τῇ πλεονεξίᾳ τὸ τῆς ὑπερφηφάνειας νόστιμα· καὶ ὅσῳ ἂν τις ἐπιτείνῃ τὸν πλούτον, τοσοῦτον καὶ τὸ νόστιμα τοῦτο ἐπιτρίβει. Τοῦτό φησι Κύριος, Κύριος, Κύριος στρατιῶν. Τί δέ ἐστι, Στρατιῶν; Τῶν ἀγγέλων λέγει, τῶν ἀρχαγγέλων, τῶν ἀνω δυνάμεων, ἀπὸ τῆς γῆς ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τὸν ἀκροατὴν ἀνάγων, εἰς ἔννοιαν τῆς μεγάλης αὐτοῦ βασιλείας αὐτὸν ἐμβάλλων, ἵνα τοῦτω γούνῳ κατεπαίξῃας, σωφρονέστερον ἐργάσῃται, καὶ [43] δεῖξῃ τὴν τοσαύτην ἀνοχὴν οὐκ ἀσθενείας, ἀλλὰ μακροθυμίας οὖσαν. Τάδε λέγει Κύριος· Ἄνθ' ὧν ὑψώθησαν αἱ θυγατέρες Σιών, καὶ ἐξεπορεύθησαν ὑψηλῷ τραχήλῳ, καὶ νεύμασιν ὀφθαλμῶν, καὶ τῇ πορείᾳ τῶν ποδῶν σύρουσαι ἅμα τοὺς χιτῶνας, καὶ τοῖς ποσὶν ἅμα παίζουσαι. Καὶ ταπεινώσει ὁ Θεὸς ἀρχούσας θυγατέρας Σιών, καὶ Κύριος ἀνακαλύψει τὸ σχῆμα αὐτῶν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Καὶ ἀφελεῖ Κύριος τὴν δόξαν τοῦ ἱματισμοῦ αὐτῶν, καὶ τὸν κόσμον αὐτῶν *, καὶ τὰ ἐμπλόκια, καὶ τοὺς κορύμβους, καὶ τοὺς μηνίσκους, καὶ τὸ κάθεμα, καὶ τὸν κόσμον τοῦ προσώπου αὐτῶν, καὶ τὴν σύνθεσιν τοῦ κόσμου τῆς δύξεως, καὶ τοὺς χιλιῶνας, καὶ τὰ ψέλλια, καὶ τὸ ἐμπλόκιον, καὶ τοὺς δακτυλίους, καὶ τὰ περιδέρια ὁ, καὶ τὰ ἐνώτια, καὶ τὰ περιπόρφυρα, καὶ τὰ ἐπιβλήματα τὰ κατὰ τὴν οἰκίαν, καὶ τὰ διαφανῆ λακωνικά, καὶ τὰ βύσσιννα, καὶ τὰ ὑακίνθινα, καὶ τὰ κόκκινα, καὶ τὴν βύσσον σὺν χρυσῷ καὶ ὑακίνθῳ συγκαθυσφασμένην, καὶ θέριστρα κατὰ λήπτα τοῦ χρυσοῦ. Καὶ ἔσται ἀντὶ ὁσμῆς ἡδίας κοριοτρότος, καὶ ἀντὶ ζῶνης σχοι-

νίῳ ζώσῃ, καὶ ἀντὶ τοῦ κόσμου τῆς κεφαλῆς σου σφαλκώρωμα ἕξεις διὰ τὰ ἔργα σου, καὶ ἀντὶ τοῦ χιτῶνος τοῦ μεσοπορφυροῦ * περιζώσῃ σάκκον. Ταῦτά σοι ἀντὶ καλλωπισμοῦ. Καὶ ὁ υἱός σου ὁ καλίστος, ὃν ἀγαπᾷς, μαχαίρᾳ πεσεῖται· καὶ οἱ ισχυότες ὑμῶν μαχαίρᾳ πεσοῦνται, καὶ ταπεινωθήσονται. Καὶ περθησούσιν αἱ θῆκαι τοῦ κόσμου ἱμῶν, καὶ καταλειφθήσῃ μόνῃ, καὶ εἰς τὴν γῆν ἐδαφισθήσῃ. Ξένον τοῦτο ὁ προφήτης αὐτὸς πεποίηκε, μακρὸν πρὸς τὰς γυναῖκας ἀποτείνας λόγον, ὅπερ οὐδαμῶς τῶν Γραφῶν ὁρῶμεν γεγεννημένον οὕτω. Τί οὖν τὸ αἷτιον τοῦ ξένου;

ἡ. Ἐμοὶ δοκεῖ πολλὴν τότε τὴν βλακείαν τῶν γυναικῶν γεγενῆσθαι, καὶ τὸ πλεόν εἰς τὴν τῶν ἀνδρῶν κακίαν εἰσφέρειν μέρος αὐτάς. Διὸ δὴ καὶ ἰδιαζόντως πρὸς αὐτάς ἀποτείνεται, τὰ χαλεπώτερα αὐταῖς ἐγκλήμων ἐγκλήματα, καὶ εἰς ἀρχὴν ἀνάγει τὸν λόγον, ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ πάλιν φεγγόμενος. Τάδε λέγει Κύριος· Ἄνθ' ὧν ὑψώθησαν αἱ θυγατέρες Σιών, καὶ ἐπορεύθησαν ὑψηλῷ τραχήλῳ. Τὸ κεφάλαιον τῶν κακῶν αὐταῖς ἐγκαλεῖ, ἀπόνοιαν καὶ ἀλαζονείαν. Τοῦτο γὰρ πανταχοῦ μὲν χαλεπὸν, μάλιστα δὲ ἐπὶ τῆς γυναικείας τικτόμενον φύσεως. Φρονήματος γὰρ ἐμπλησθεῖσα γυνή, ὅτε κουφοτέρα καὶ ἀλογωτέρα οὖσα, εὐκόλως περιτρέπεται, καὶ βαπτίζεται, καὶ ναυαγίον ὑπομένει παντὸς πονηροῦ πνεύματος, τοῦ τύφου ἢ καὶ τῆς ἀλαζονείας αὐτὴν βαπτίζουσης. Δοκεῖ δὲ πρὸς τὰς ἐν Ἱερουσολύμοις ἀποτείνεσθαι· διὸ καὶ θυγατέρας Σιών ἐκάλεσε. Καὶ ἐπορεύθησαν ὑψηλῷ τραχήλῳ. Ἐνταῦθα αὐτάς καὶ κωμῶδει, καὶ τὴν γυναικεῖον δείκνυσιν φρόνημα, οὐδὲ ἐν διανοαῖς τε γενέσθαι ἢ δυνάμενον, ἀλλ' ἐκρηγνύμενον, καὶ διὰ τῶν τοῦ σώματος ἐπιδεικνύμενον κινήσεων. Οὐκ εἰς ἀπόνοιαν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀσέλγειαν αὐτάς διαβάλλει, τοῦτο λέγων καὶ δηλὸν ἐκ τῶν ἐξῆς. Ἐπήγαγον οὖν· Καὶ νεύμασιν ὀφθαλμῶν ὁ δὲ τῶν ἐταιριζομένων ἐστὶ γυναικῶν, διαστρέφειν τὰς κόρας, καὶ τὴν πολλὴν βλακείαν καὶ τὸν μαλακισμὸν [44] ἐντεῦθεν ἐμφαίνειν· τοῦ δὲ θρύπτεσθαι καὶ μαλακίεσθαι οὐδὲν οὕτω σημείον ἐστίν, ὥς τοῦτο. Καὶ τῇ πορείᾳ τῶν ποδῶν σύρουσαι ἅμα τοὺς χιτῶνας. Οὐ μικρὸν τοῦτο ἐγκλημα, καὶ μικρὸν εἶναι δοκῇ, ἀλλ' ἐξωλείας τῆς ἐσχάτης ἐλεγχος, καὶ τοῦ μαλακίεσθαι, καὶ κατακλᾶσθαι, καὶ διαλύεσθαι, τὸ τοὺς χιτῶνας σύρειν. Τοῦτο γούν τις καὶ τῶν ἔξωθεν κωμῶδων τὸν ἀντίδικον τὸν αὐτοῦ θέθειε λέγων· Θολμάτιον ἢ καθελὲς ἄχρι τῶν σφυρῶν. Καὶ τοῖς ποσὶν ἅμα παίζουσαι. Καὶ τοῦτο τῆς αὐτῆς πάλιν ἀσχημοσύνης ἀπόδειξις. Διὰ γὰρ πίντων, δι' ὀφθαλμῶν, δι' ἱματίων, διὰ ποδῶν, διὰ βαδίσεως, ἢ τε σωφροσύνης καὶ ἡ ἀσέλγεια φαίνεται. Τῆς γὰρ ἔνδον καθημένης; ψυχῆς ὥς περ κήρυκες τινές εἰσι τῶν αἰσθητηρίων αἱ κινήσεις. Καὶ καθάπερ οἱ ζωγράφοι τὰ χρώματα κεραυνύντες, τὰς εἰκόνας ἃς βούλονται χαρακτερίζουσιν· οὕτω δὴ καὶ τὰ ἡνίκματα τῶν μελῶν τοῦ σώματος τοὺς χαρακτῆρας ἔξω τῆς ψυχῆς ἄγει, καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τίθῃσι τῶν ἡμετέρων. Διὸ καὶ ἑτερός τις σοφὸς ἔλεγε· Στολισμὸς ἀνδρός, καὶ γέλως ἐδέετ' αὐτόν,

* Reg. et Savil. πολέμιοι καὶ βάρβαροι. Ibid. ταῦτα ὑμεῖς τοὺς οἰκέλους διεθήκατε· hic vitium aliquod in constructione perspicor. Mox Reg. et Sav. περὶ αὐτῶν.

ἢ In Bibliis legitur καὶ ἐν νεύμασιν.

* Hæc, καὶ τὸν κόσμον αὐτῶν, desunt in Bibliis. Mox Biblia προσέβου. Ibid. Reg. et Savil. κάθεσμα, Morel. κάθεμα, et sic legitur in Bibliis.

ἢ Biblia περιδέρια. Ibid. τὰ περιπόρφυρα esse vestem purpuream ostendimus in Antiquitate, Tom. 3, lib. 1, c. 8. Infra pro θέριστρα κατὰ λήπτα, Biblia habent θέριστρα κατὰ λήπτα.

* Χιτῶν μεσοπορφυρος, est tunica clauata, de qua vide in Antiquitate nostra, Tom. 3, l. 1, c. 8.

ἢ Παντὸς πονηροῦ πνεύματος, τοῦ τύφου. Hic locus manens ease videtur. Hic locus apud Savillum legendum putat παντὸς πονηροῦ πνεύματος μᾶλλον, τοῦ τύφου.

ἢ Savil. in marg. ἰσ. στέγεσθαι.

ἢ Θολμάτιον καθελὲς ἄχρι τῶν σφυρῶν locus est haud dubie ejusdem oratoris Attici. Θολμάτιον Attice pro τῷ ἱματίον.

(*Math. 22. 37. 39*). Et alibique sæpe videre quisque possit quantam Deus a nobis exigit diligentiam circa ea quæ nobis mutuo debemus officia. Observa igitur hic acriter instantem, et accusationem acerrimis verbis augmentem, cum dicit: *Vos autem cur incendistis vineam meam?* Quod immanes quidam hostes et barbari fecerint, hoc vos erga familiares vestros admittitis. Vineam porro vocat populum, quod eum multo studio et superna providentia conservet. Et augens accusationem, non dixit, Cur conservos, proximos, fratres; sed, Quid mea, inquit, perdidistis, mea labefactastis? Deinde incendii speciem ostendens, ait: *Rapina pauperis est in domibus vestris*. Non enim ita solet grando vineas vastare, ut iniquitas pauperis et inopis animum succendere, morte graviores ipsi morerem inferens. Ubique igitur rapina malum est; maxime vero cum is cui damnum inferitur in extremam redactus est paupertatem. Neque tantum increpat hæc dicendo, sed etiam corrigit, mittens eos ad rapinæ spectaculum. Post hujusmodi dictum enim, aspectus rei sub oculis positæ compungere potest eum, qui non impudentissimo fuerit animo. 15. *Cur vos injuria offecistis populum meum?* In eodem rursus perseverat dicendi genere: sicut illic, *Vineam meam*, ita hic, *Populum meum*, dicit. *Et facies humilium confuditis?* Quos corrigere oportebat, hos impellitis; quos erigere, hos confringitis. Nam post rapinam, viliores respuebant, et indignius quam mancipiis illis utebantur, præter avaritiam arrogantiam quoque augentes, et per divitias inique partas multa insuper sese effereutes arrogantia. Avaritiæ enim superbiæ morbus adjungitur: et quanto plus divitias quis cumularit, tanto magis morbus hic increverit. *Hoc dicit Dominus, Dominus, Dominus exercituum*. Quid est, *Exercituum?* Angelorum dicit, archangelorum, supernarum virtutum, a terra ad cælum auditorem adducens, ut ipsi cogitationem magni illius regni injiciat, ut illum sic stupefactum temperatorem redderet, ostenderetque tantam patientiam non infirmitatis, sed maximi anichi esse. 16. *Hæc dicit Dominus. Pro eo quod exaltatæ sunt filiæ Sion, et egressæ sunt elato collo, et nutibus oculorum, et incessu pedum trahentes simul tunicas, simulque pedibus ludentes*. 17. *Et humiliabit Deus dominatrices filias Sion, et Dominus revelabit habitum earum in die illa*. 18. *Et auferet Dominus gloriam vestimenti earum, et ornatum earum (a), et cincinnos earum, et corymbos, et lunulas, 19. et monile earum, et ornatum faciei earum, et compositionem ornamenti gloriæ, et armillas, et torques, 20. et reticulum, et annulos, et collaria, et inaures, 21. et purpura prætextas, et pannos per domum, et perspicua Laconica, 22. et byssina, et hyacinthina; 23. coccinea, et byssum cum auro et hyacintho contextam, et theristra auro aduricta. 24. Et erit pro suavi odore pulvis, et pro zona funiculo cingeris, et pro ornamento capitis tui calvitiem habebis propter opera tua, et pro tunica purpura claustra (b) circumcingeris sacco. Hæc tibi pro ornatu.*

(a) Hæc voces, *et ornatum earum*, desunt in Bibliis.

(b) Vide Antiquitatis nostræ Tom. 3, lib. 1, c. 8

25. *Et filius tuus pulcherrimus, quem diligis, gladio cadet; et fortes vestri gladio cadent, et humiliabuntur*. 26. *Et lugebunt thecæ ornatus vestri, et relinqueris sola, et in terram prosterneris (a)*. Insolitam rem propheta fecit, longum ad mulieres dirigens sermonem, quod nusquam in Scripturis factum videmus. Quæ igitur causa est insolitæ rei?

8. Videtur mihi tunc temporis magnam fuisse mulierum mollitiem, multumque contulisse illas ad virorum nequitiam. Ideo illas speciatim redarguit, gravissima illis offerens crimina, sermonemque ad principium revocat, ex persona Dei iterum loquens. *Hæc dicit Dominus: Pro eo quod exaltatæ sunt filiæ Sion, et ambulaverunt elato collo*. Caput malorum ipsis crimini dat, superbiam et arrogantiam. Hoc enim ubique grave est, maxime vero cum in muliebri sexu exoritur. Alto enim spiritu plena mulier, utpote levior et irrationabilior, facile pervertitur, submergitur, naufragium patitur, ab omni maligno spiritu impulsæ, fastu et arrogantia ipsam submergente. Videtur porro Jerosolymitanas mulieres alloqui: ideoque filias Sion vocavit. *Et ambulaverunt elato collo*. Hic illas traducit, ac muliebrem ostendit fastum, qui non potest in animo se continere, sed erumpit, ac per corporeos motus sese prodat. Nec in arrogantiam modo, sed etiam in lasciviam illas dejecit; hoc in sequentibus dicit et declarat. Pergit igitur: *Et nutibus oculorum*, id quod amasiarum proprium est, pupillas vertere, mollitiemque multam et lasciviam hinc exprimere; mollitiæ autem ac lasciviæ nullum hoc majus indicium habetur. *Et incessu pedum trahentes simul tunicas*. Non exigua hæc est criminatio, etiamsi parva videatur esse, sed extremæ est corruptionis argumentum, mollitiæ nempe, lasciviæ, dissolutionis, tunica diffuens. Hoc exterorum quispiam adversarium suum traducens sic expressit: *Pallium demittens usque ad talos (b)*. *Simulque pedibus ludentes*. Et hoc rursum ejusdem turpitudinis demonstratio est. Per hæc enim omnia, per oculos, per vestimenta, per pedes, per incessum, seu castitas seu lascivia sese prodat. Nam intus sedentis animæ sensuum motus quasi præcones quidam sunt. Ac quemadmodum pictores colores quosdam miscentes, imagines quas volunt exprimunt: sic et motus membrorum corporis, animi characteres foras expromunt, et ante oculos nostros ponunt. Quamobrem alius quispiam sapiens dicebat: *Amictus viri, et risus dentium, et incessus pedis annuntiant quæ ad ipsum spectant*. (*Eccli. 19. 27.*)

(a) Hic Reg. subjungit totum caput quartum Isaiæ.

(b) In hunc locum notat Boisius apud Savillum: « Ipse locus nondum occurrit, nec vacat nunc quærere: similitudo tamen sunt et ejusdem plane monitionis, quæ in uno collegit doctissimus Casaubonus noster Commentario suo ad Theophrasti Characteres capite cui Græcus titulus est, *Περὶ μολυβδίνης*, ubi sic scribit: Quemadmodum vestis brevis est sordium argumentum, sic vestis ad talos demissa, vitæ delicatæ et dissolutæ, ut apud Platonem in Alcibiade priore *tunicæ protractio indicium mollietatis*. Inde Horat. Epodon Od. 4: *Sacram metiente te viam cum bis ter ulnarum toga*. Apud Dionem Calenus objicit Ciceroni quod usque ad talos vestem demitteret. » His adiciam Ciceronem ipsum Catilinæ assecclis exprobrare quod incederet, *ma-nicatis et talaribus tunicis, velis amictos, non togis*. In Catil. 2.

Et humiliabit Deus dominatrices filias Sion : et Dominus revelabit habitum earum in die illa. Et auferet Dominus gloriam vestimenti earum. Duobus positus criminibus, arrogantia et lascivia, singulis congruentem adhibet medicinam, primo primam, secundo sequentem : arrogantiae, humiliationem ; ornatui habitus, ipsius abreptionem. Bello, inquit, tunc urgente, omnia auferentur. Quæ enim tuebant et superbiebant, metu compressæ, ab hoc morbo liberabuntur : quæ mollitie et luxu omnino diffuebant, in captivitatis jugum incidentes, ab omni illa mollitie eruentur.

Mulierum luxus. — Ut autem onerosiorem ipsis texeret sermonem, et auditorum mentem perstringeret, ornamentum vestium mulierum illarum minutatim receisset, puta aureorum ; quid in oculis, quid in reliquo corpore : hinc procedit ad domus ornatum. Non solum enim corpora ornamentis decorabant, sed hanc contumeliam usque ad parietes extendebant, superfluis sumptibus ; et calamistro capillos torquentes, alas¹ hujusmodi fallaciæ ubique extendebant. Hanc itaque intentat accusationem cum dicit : *Auferet gloriam vestimenti earum, et ornatum earum, et cincinnos earum, et corymbos.* Corymbos autem dicit, vel ornatum quempiam capitis, vel vittæ caput stringentis formam. *Et lunulas* : ornamentum scilicet circa collum lunari forma. *Et cathema.* Forte theristrum dicit. *Et ornatum faciei earum.* Hic mihi videtur fucum et pigmenta subindicare. *Et compositionem ornamenti gloriæ.* Hoc auro circumdatum dicit. *Et armillas* : aurei nempe ornatus circa brachia. *Et dextrocheria* : circa manuum juncturas. *Et reticulum* : ornamentum aureum circa caput. *Et annulos, dextrocheria, et prætexta purpura, et clavata purpura, et pannos per domum, et pellucida Laconica.* Tantum enim ipsis inerat lasciviæ studium, ut non modo iis uterentur, quæ in sua regione erant, sed etiam ex aliena terra procul illas advehi curarent per transmarinos commeatus. Multum enim spatium et pelagus immensum est Palæstinam inter et Lacedæmonem.

9. Non sine causa igitur regionem posuit, misso vestimentorum nomine, sed ut ingentem earum luxum demonstraret. *Et byssina et hyacinthina, et coccinea, et byssum cum auro et hyacintho contextam, et theristra auro adstricta.* Nullam enim speciem vel in vestimentis vel in alio ornatu reliquerunt ; sed omnem luxum viam tentarunt, ex lasciviæ tyrannide lymphatis similes.

Mulierum lascivia tempore Chrysostomi. — Porro si hæc tunc criminationes offerebantur ante gratiam, et ante tantam philosophiam, quam veniam consequantur illæ, quæ nunc in cælum vocantur, et ad longiora certamina, quæque ad angelorum imitationem trahuntur, et longe magis hanc superare possunt lasciviam, et tamen eas quæ in scenis et theatris versantur lascivia vincunt ? Quodque gravius est, ne peccare qui-

dem se putant. Ideo adversus illas vox prophætæ opponenda est. Non solum enim adversus illas olim, sed etiam adversus has pronuntiabitur id quod sequitur : *Erit pro suavi odore pulvis.* Viden^r quomodo unctiones etiam unguentorum reprobet, magnumque ipsi adscribat supplicium ? Pulverem enim hic dicit eum qui excitatur post urbem eversam et barbarorum incursionem. Nam illam igni et ferro tunc diruerunt, aliud diruentes, aliud igni tradentes. Hæc itaque prænuntians dicebat : *Pro suavi odore pulvis erit, et pro zona funiculo cingeris* ; sub oculos ponens captivitatis formam, et abductionem in barbarorum terram. *Et pro ornamento capitis tui calvitium habebis* ; sive capillis ob miseriam defluentibus, sive id agentibus hostibus, sive ipsis seipsas tondentibus. Mos enim erat olim in luctu et calamitate sese tondere et radere. Etenim Job, audita liberorum calamitate, caput totondit (*Job* 1. 20). Et in sequentibus ait propheta, cum sacco et luctu etiam tonsionem futuram (*Isai.* 22. 12). Aliusque rursum ait : *Et radere et tondere super filios tuos delicatos.* *Et pro tunica purpura clavata præcingeris sacco* (*Mich.* 1. 16). Annon hæc terribilia et intoleranda esse videntur ? Verum apud nos non hic gradum sistet ultio, sed vernis venenatus, sed tenebræ interminabiles excipient. Si enim illos captivitas, servitus, et extrema mala exceperunt, idque pro ornatu : quod enim hujus pœnas exigeret, et hoc proprie peccatum puniret, audi quomodo his enumeratis, causam subjunxit : *Hæc tibi pro ornatu (a)* : si igitur Judææ mulieres ob talem ornatum tantas subiere pœnas, patria a fundamentis excisa, et post tantam voluptatem servæ, captivæ et extorres, in alienam regionem abductæ sunt, ac fami, pesti milleque mortibus traditæ ; annon perspicuum est, nos graviora passuros esse, qui in eadem peccata incidimus ? Quemadmodum enim honores majores, ita graviora supplicia.

Deus non semper similia peccantes similiter castigat. — Quod si nulla mulier talem ornatum affectans lætetur aliquid tale passa est, ne ideo confidat. Mos enim est Deo pœnas definire uni et alteri, et per illos commonefacere cæteros omnes de pœnis quæ ipsos excepturæ sunt. Ut autem id clarius evadat, peccatum grave admiserunt olim ii qui Sodomia incolebant, extremas dederunt pœnas, iis immissis fulminibus, et urbibus, populis terraque ipsa cum corporibus simul combustis. Quid igitur ? nullusne post illos similia ausus est ? Multi certe, et in multis per orbem locis. Cur ergo nihil hujusmodi passi sunt ? Quia longe graviori reservantur supplicio. Ideo namque Deus postquam id semel fecit, destitit, ut qui talia auderent, etiamsi hic pœnas non darent, certo scirent se nunquam effugituros esse. Quomodo enim consentaneum rationi fuerit, ante gratiam et ante legem, eos qui neque prophetas, neque alium quempiam audivissent, pro admissis peccatis talia passos esse ; eos autem qui post

¹ Juxta notam ad oram libri Lutetiæ anno 1588 excusi positam, legendum est, *indagines* (περιεργασματα), pro, *alas* (τά πρῶτα). Sed hæc mutatio minime necessaria videtur. Boisius vocem πρῶτα retinet : est enim, inquit ille, elegans allusio ad pennas pavonis erectas et expansas.

(a) Ait Chrysostomus Isaiam post enumerationem illarum mulierum ornamentorum his verbis recensionem suam claudere. Verum hæc non reperio in Bibliis LXX. Sed magna olim erat exemplarium varietas, ut in Præliminaribus ad Hexapla alibi diximus.

καὶ βῆμα ποδὸς ἀναγγελεῖ τὰ περὶ αὐτοῦ. Καὶ ταπεινώσει ὁ Θεὸς ἀρχούσας θυγατέρας Σιών, καὶ Κύριος ἀνακαλύψει τὸ σῆμα αὐτῶν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καὶ ἀφελεῖ Κύριος τὴν δόξαν τοῦ ἱματισμοῦ αὐτῶν. Ἦν οὖν ἐγκλήματα, ἀπονοίαν καὶ ἀσέλειαν, ἐκάστω κατάλληλον ἐπάγει φάρμακον, καὶ προτέρῳ τὸ πρότερον, ὡς δευτέρῳ τὸ ἐχόμενον· τῇ μὲν ἀπονοίᾳ, τὴν ταπεινώσιν, τῷ δὲ καλλωπισμῷ τοῦ σχήματος, τὴν ἀναίρεσιν ἔκινου. Πολέμου γὰρ καταλαβόντος τότε, τὰ πάντα οἰχέται, φησὶν. Αἶ τε γὰρ φλεγμαίνουσαι καὶ ἀπενενοημέναι, τῷ φόβῳ κατασταλείσαι^α, τοῦ νοσήματος· ἀπαλλαγῇσονται· αἶ τε μαλακίζόμεναι καὶ διὰ πάντων θρυπτόμεναι, εἰς τὸν τῆς αἰχμαλωσίας ἐμπροσθῆαι ζυγόν, πάσης· ἐκείνης ἐλευθερωθήσονται τῆς βλακείας.

Ὅστε δὲ ποιῆσαι τὸν λόγον αὐτοῖς φορτικώτερον, καὶ καθάψασθαι τῆς τῶν ἀκρωμένων διανοίας, καὶ κατ' εἶδος διηγέεται· τὸν καλλωπιζόντων ἱματίων τῶν γυναικῶν ἐκείνων^β, τῶν χρυσῶν, τὸν ἐπὶ τῆς ὤψεως, τὸν ἐπὶ τοῦ λοιποῦ σώματος, καὶ πρόεισι καὶ ἐπὶ τὸν τῆς οἰκίας κόσμον. Οὐ γὰρ δὴ μόνον τὰ σώματα ἐνεκαλλώπιζον, ἀλλὰ τὴν ὕβριν ταύτην καὶ μέχρι τῶν τοίχων ἐξῆγον, εἰς ὧδὲν δέον δαπανώμεναι· καὶ τὰς τρίγας δὲ στρεβλοῦνται, τὰ περὶ τῆς τοιαύτης ἀπάτης πάντοθεν ἐτάνου. Καὶ τοῦτο γοῦν ἐγκαλεῖ λέγων, ὅτι 'Ἀφελεῖ τὴν δόξαν τοῦ ἱματισμοῦ αὐτῶν, καὶ τὸν κόσμον αὐτῶν, καὶ τὰ ἐμπλόκια αὐτῶν, καὶ τοὺς κορυμβοὺς. Κορυμβοὺς δὲ λέγει, ἢ κόσμον τινα περὶ τὴν κεφαλὴν, ἢ αὐτοῦ τοῦ κεφαλῶδ' ἐκείνου τὸ σχῆμα. Καὶ τοὺς μηνίσκους· κόσμον περὶ τὸν τράχηλον σεληνοειδῆ. Καὶ τὸ κάθεμα. Τάχα^γ οὐ θέριστερον λέγει. Καὶ τὸν κόσμον τοῦ προσώπου αὐτῶν. [45] 'Ἐνταῦθ' αἱ μοι δοκεῖ ἐπιτίμματα καὶ ὑπεργραφὰς αἰνέτεσθαι. Καὶ τὴν σύνθεσιν τοῦ κόσμου τῆς δόξης. Τοῦτο περιχρῶσιν φησι. Καὶ τοὺς χλιδῶνας· τὰ περὶ τοὺς βραχίονας χρυσία. Καὶ τὰ ψέλλια· τὰ περὶ τοὺς καρπούς. Καὶ τὸ ἐμπλόκιον· κόσμον χρυσοῦν περὶ τὴν κεφαλὴν. Καὶ τοὺς δακτύλους, καὶ τὰ περιδέξια· ἃ λέγουσι δεξιάρια. Καὶ τὰ ἐνώτια, καὶ τὰ περιπόρφυρα, καὶ τὰ μεσοπόρφυρα, καὶ τὰ ἐπιβλήματα τὰ κατὰ τὴν οἰκίαν, καὶ τὰ διαφανῆ Λακωνικά. Τοσαύτη γὰρ ἦν αὐτῶν ἡ περὶ τὴν ἀσέλειαν σπουδὴ, ὡς μὴ μόνον τοῖς ἐγγυρίοις κεχρησθαι, ἀλλὰ καὶ πόρρωθεν ἐκ τῆς ἄλλοτριᾶς αὐτὰς συλλέγειν, καὶ διαπονήτους ἀποδημίας ὑπὲρ αὐτῶν στέλλεσθαι. Πολὺ γὰρ τὸ μέσον τῆς Παλαιστίνης καὶ τῆς Λακεδαιμόνος, καὶ πέλαιος ἀπειρον.

θ. Οὐχ ἀπλῶς τοίνυν τὴν πατρίδα θέθεικεν, ἀφείς τὰ ἰσθμια, ἀλλ' ὥστε τὴν υπερβάλλουσαν αὐτῶν ἀκολασίαν ἐμφῆναι, Καὶ τὰ βύσσινά, καὶ τὰ ὑακίνθινά, καὶ τὰ κόκκινά, καὶ τὴν βύσσον σὺν χρυσῷ καὶ ὑακίνθῳ συγκαθυσσασμένην, καὶ θέριστερα κατάκλειστα^δ τοῦ χρυσοῦ. Οὐδὲν γὰρ εἶδος, οὐκ ἐν ἱματίοις, οὐκ ἐν τῷ λαμπρῷ κόσμῳ κατέλιπον, ἀλλὰ πᾶσαν ἐπὶ πᾶσι πολυτελείας ἔκιν, τῇ τῆς ἀσελείας ἐκδοαχθεῖσαι τυραννίδι.

Ταῦτα δὲ εἰ τότε ἐγκλήματα ἦν πρὸς τῆς χάριτος· καὶ τῆς τοσαύτης φιλοσοφίας, ποίας ἂν τύχοιεν συγγνώμης εἰ πρὸς τὸν οὐρανὸν κληθεῖσαι νῦν, καὶ εἰς μακρότερα σκάμματα, καὶ πρὸς τὸν τῶν ἀγγέλων ἐλκόμεναι ζῆλον, καὶ μετὰ πλείονος τῆς υπερβολῆς ταύτην νικῶσαι τὴν ἀσέλειαν, καὶ τὰς ἐπὶ τῆς σκηπτικῆς ἀποκρύπτουσαι· Καὶ

τὸ δὴ χαλεπώτερον, ὅτι οὐδὲ ἀμαρτάνειν ἠγούνται. Διὸ καὶ πρὸς αὐτὰς ἀνάγκη τὴν τοῦ προφήτου φωνὴν ὀπλίσαι. Οὐ γὰρ δὴ μόνον πρὸς ἐκείνας, ἀλλὰ καὶ πρὸς ταύτας εἰρήσεται τὸ ἐπαγόμενον, ὅτι 'Ἐσται ἀντὶ ὁσμῆς ἡδύς κοριορτός. Ὁρᾷς πῶς καὶ τὴν τῶν μύρων ἀλοιφήν ἐκβάλλει, καὶ μεγάλην αὐτῇ τίθησι τιμωρίαν; Κοριορτὸν γὰρ ἐνταῦθ' αἶ φησι τὸν αἰρόμενον μετὰ τὴν τῆς πόλεως κατασκαφὴν καὶ τὴν τῶν βαρβάρων ἔφοδον. Καὶ γὰρ καὶ πυρὶ καὶ σιδήρῳ τότε αὐτὴν διενελεῖμαντο, τὸ μὲν αὐτῆς κατασκάψαντες, τὸ δὲ ἐμπρησμῷ παραδόντες·^ε. Ταῦτα οὖν προλέγων ἔλεγεν, ὅτι 'Ἀντὶ ὁσμῆς ἡδύς ἔσται κοριορτός, καὶ ἀντὶ ζώης σχοινίῳ ζώσῃ· ὅπερ ἔστιν ἄγων τῆς αἰχμαλωσίας τὸ σχῆμα, καὶ τὴν ἐπὶ τὴν βάρβαρον χώραν ἀπαγωγὴν. Καὶ ἀντὶ τοῦ κόσμου τῆς κεφαλῆς σου φαλάκρωμα ἔξεις· ἢ τῶν τριχῶν ἀπὸ τῆς ταιλαιπωρίας ἀπορῥυεῖσιν, ἢ τῶν πολεμίων τοῦτο ἐργαζομένων, ἢ αὐτῶν ἑαυτάς. Ἔθος γὰρ ἦν τὸ παλαιὸν ἐν πένθει καὶ συμφορᾷ ἀποκείρεσθαι καὶ ξύρεσθαι. Καὶ γὰρ ὁ Ἰωβ ἀπεκείρατο τὴν κεφαλὴν, ἀκούσας τῶν παιδῶν τὴν συμφορὰν. Καὶ προῖον ὁ προφήτης, μετὰ σάκκου καὶ κοπετοῦ καὶ ξύρῃσιν ἔφηται γενέσθαι. Καὶ ἄλλος πάλιν φησὶ· Καὶ ξυρῆσαι καὶ κεῖραι ἐπὶ τὰ τέκνα σου τὰ τρυφερά. Καὶ ἀντὶ τοῦ χιτῶνος τοῦ μεσοπορφυροῦ περιζώσῃ σάκκον. Ἄρα οὐ δοκεῖ φοβερὰ εἶναι ταῦτα καὶ ἀφόρητα; Ἀλλ' ἐφ' ἡμῶν οὐ μέχρι τούτων στήσεται τὰ τῆς τιμωρίας, ἀλλὰ σκόληξ ἰοδόλος καὶ σκότος ἀτελεύτητον [46] διαδέξεται. Εἰ γὰρ ἐκείνους αἰχμαλωσία καὶ δουλεία καὶ τὰ ἐσχάτα ἀνέμενε κακὰ ἀντὶ τοῦ καλλωπισμοῦ· ὅτι γὰρ τούτου ἀπῆται δίκην, καὶ ἰδικῶς τὴν ἀμαρτίαν ταύτην ἐκόλαζεν, ἄκουσον πῶς καταλέξας ἐκεῖνα, ἐπήγαγε καὶ τὴν αἰτίαν· Ταῦτά σοι ἀντὶ καλλωπισμοῦ. εἰ τοίνυν Ἰουδαῖαι γυναῖκες κεκαλλωπισμέναι τοσαύτην ὑπέμειναν τιμωρίαν, τῆς πατρίδος ἐκ βάθρων ἀνασπασθεῖσης, καὶ μετὰ τὴν πολλὴν τρυφὴν δοῦλαι καὶ αἰχμάλωτοι· καὶ ἀπόλοις εἰς τὴν ἀλλοτρίαν ἀπενεχθεῖσαι χώραν, καὶ λιμῷ καὶ λοιμῷ καὶ θανάτοις παραδοθεῖσαι μυρίοις· πῶς οὐκ εὐδῆλον, ὅτι χαλεπώτερα ἡμεῖς πεισόμεθα τοῖς αὐτοῖς περιπίπτοντες; Ὅσπερ γὰρ αἱ τιμαὶ μείζους, οὕτω καὶ αἱ τιμωρίαι βαρύτεραι.

Εἰ δὲ μή τις οὐδέπω τὸ τοιοῦτον ἔπαθε γυνὴ καλλωπισμένη, μὴ θαρρῆετω. Ἔθος γὰρ τῷ Θεῷ τοῦτο, τὰς τιμωρίας ὀρίζει ἐφ' ἑνὸς καὶ δευτέρου, καὶ δι' ἐκείνων νομοθετεῖν τοῖς λοιποῖς ἅπασιν τὰ καταληφόμενα αὐτοὺς δεινὰ. Ἴνα δὲ καὶ σαφέστερον ὁ λέγω ποιήσω, ἡμαρτον ἀμαρτίαν χαλεπὴν οἱ τὰ Σόδομα οἰκοῦντές ποτε· ἔδοσαν δίκην τὴν ἐσχάτην, τῶν σκηπτῶν ἐκείνων κατενεχθέντων, καὶ τῶν πόλεων, καὶ τῶν δήμων καὶ τῆς γῆς αὐτοῖς σώμασιν ἐμπρησθέντων ἀπάντων. Τί οὖν; οὐδεὶς μετ' ἐκείνους τὰ ἐκείνων ἐτόλμησε; Πολλοὶ μὲν οὖν, καὶ πολλοὶ τῆς οἰκουμένης. Πῶς οὖν οὐδὲν τοιοῦτον ἔπαθον; Ὅτι ἐτέρῃ χαλεπωτέρῃ τηροῦνται τιμωρία. Διὰ γὰρ τοῦτο ἅπασι αὐτὸ ποιήσας ὁ Θεὸς ἀπέστη, ἵνα οἱ τὰ αὐτὰ τολμῶντες, κἂν μὴ δῶσιν ἐνταῦθα δίκην, εἰδότες ὡς σαφῶς, ὅτι οὐδέποτε διαφεύξονται. Πῶς γὰρ ἂν ἔχοι λόγον, πρὸς τὴν χάριτος καὶ τοῦ νόμου, καὶ μήτε προφητῶν, μήτε ἄλλου τινὸς ἀκηκοτάς, ἀμαρτάνοντας τοιαῦτα παθεῖν, τοὺς δὲ μετ' ἐκείνους τοσαύτης ἀπολαύσαντας προνοίας, καὶ μηδὲ τῷ παραδείγματι γενομένου σωφρονοστότερος, ὁ πολλὴν χαλεπωτάτην ποιεῖ τὴν ἀμαρτίαν, διαφυγεῖν τὴν ἐπὶ τοῦτο κειμένην δίκην; Πῶς οὖν οὐκ

^α Reg. et Savilius κατασταλεῖσαι male. Ibidem ἀπαλλάσσονται.

^β Hæc, τῶν γυναικῶν ἐκείνων, desunt in Reg. et Savil.

^γ Τάχα abest a Reg. et Savil.

^δ Quæ κατάληπτα supra dixerat, hic κατάκλειστα vocat; aliter in loco mendum esse puto. in Bibliis κατάκλειστα.

^ε Reg. et Savil. παραδιδόντες.

ἰδοσαν οὐδέπω καὶ σήμερον· ἵνα μάθῃς ὅτι πολὺ χαλεπώτερα τηροῦνται τιμωρίᾳ.

ι'. Ὅτι γὰρ ἔστι χαλεπώτερα Σοδόμων παθεῖν, ἀκούσων τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· Ἀνεκτότερον ἔσται γῇ Σοδόμων καὶ Γομῶρας ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ἢ τῇ πόλει ταύτῃ. Ὅστε καὶ καλλωπιζόμεναι νῦν γυναῖκες μὴ πάθωσιν, ἅπερ ἔπαθον αἱ τότε καλλωπιζόμεναι, μὴ θαρρείτωσαν. Ἡ γὰρ ἀνοχὴ αὐτῇ καὶ ἡ μακροθυμία χαλεπώτεραν σωρεύει τοῦ πυρὸς τὴν κάμινον, καὶ μέλοντα τὴν φλόγα ἐργάζεται. Τοῦτο καὶ ἐπὶ Ἀνανίου καὶ Σαπφείρας γέγονε. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι ἐν ἀρχῇ καὶ προσιμῇ τοῦ κηρύγματος ὑπελόμενοι τῶν χρημάτων ἐκείνων, ἀθρόον ἀνηρπάσθησαν, μετὰ δὲ ἐκείνους πολλοὶ τοιαῦτα τομήσαντες, οὐδὲν ἔπαθον. Πῶς οὖν ἂν ἔχοι λόγον, τὸν δίκαιον κριτὴν καὶ πᾶσι τὰ [47] ἴσα νέμοντα, τοὺς μὲν ἤττον ἡμαρτηκότας κολάσαι, τοὺς δὲ χαλεπώτερα ποιήσαντας ἀφεῖναι; Οὐκ εὐδὴλον, ὅτι ἐπειδὴ ἔστησεν ἡμέραν, ἐν ἣ μάλιστα κρίνειν τὴν οἰκουμένην, διὰ τοῦτο ἀνεβάλλετο τὴν τιμωρίαν, ἵνα ἡ τῇ μακροθυμίᾳ γένωνται βελτίους, ἢ τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένοντες χαλεπώτερα πάθωσιν· Ὅταν τοίνυν ἁμαρτάνοντες αὐτὰ αὐτοῖς ἦδῃ πεπλημμεληκόσι καὶ κολασθεῖσι, μὴ τὰ αὐτὰ πάθωμεν, μὴ θαρβώμεν, ἀλλὰ μᾶλλον φοδῶμεθα. Ὅσπερ γὰρ νόμον τὴν ἐπ' ἐκείνων τιμωρίαν ἐξήνεγκεν ὁ Θεός, πᾶσι παραινῶν, καὶ λέγων, ὅτι διὰ τοῦτο τὸν ἐξ ἀρχῆς ἁμαρτάνοντα ἐκόλασα, ἵνα καὶ σὺ ὁ μετ' ἐκείνους πλημμελῶν, τὰ αὐτὰ ἀναμένης, ἵνα μεταβάλλῃ καὶ γένη βελτίων. Τοῖς γὰρ τοιοῦτοις ἁμαρτήμασι τοιαῦται κείνται τιμωρίαι, καὶ μὴ παραχρῆμα ἔρχονται. Τούτοις δὲ οὐκ ἀπλῶς ἐνδιέτριψα, ἀλλ' ἐπειδὴ πονηρὸν νόημα εἰς τὰς τῶν ἀνθρώπων εἰσῆλθεν οἰκίας διὰ τῆς τῶν γυναικῶν βλακειας, ὁ τῆς φιλοκοσμίας ἔρωτος, ὃς καὶ τὴν τῶν χρημάτων ἐπέτεινε βανίδα^β, εἰς ἀκαίρους, δαπάνας τοὺς ἀνδρας ἐμβαλὼν, καὶ πολέμου καὶ στάσεως καὶ φιλονεικίας ὑπόθεσις γινόμενος καθημερινῇ, καὶ τὰς τῶν πεινήτων κατατείνων γαστέρας. Ὅταν γὰρ ἄπασαν τὴν οὐσίαν γυνή, ἢ καὶ τὸ πλεόν τῶν θυτῶν, εἰς τὴν τοῦ σώματος ὕβριν ἀναγκάξῃ τὸν ἄνδρα δαπανᾶν (ὕβρις γὰρ σώματος, τὸ περιεχόμενον χρυσίον), ἀνάγκη τὴν χεῖρα συστέλλεσθαι πρὸς τὴν τῆς ἐλεημοσύνης φιλοτιμίαν. Καὶ πολλὰ δὲ ἕτερα ἐκ τούτου τικτόμενα ἔστιν ἰδεῖν ἁμαρτημάτων εἶδη. Ἀλλὰ ταῦτα ἀφέντες τῇ πείρᾳ τῶν πασχόντων εἰδέναι σαφῶς, τῶν ἐχομένων ἀπώμεθα. Μετὰ γὰρ τὸ παραστήσαι τῆς αἰχμαλωσίας τὸ σχῆμα, καὶ εἰπεῖν, ὅτι Ἀντὶ τοῦ καλλωπισμοῦ ταύτην ἐπάγω, ἐπιτείνει τὴν συμφορὰν, λέγων· *Καὶ ὁ υἱός σου ὁ κάλλιστος, ὃν ἀγαπᾷς, μαχαίρα πεσεῖται, καὶ οἱ ἰσχυρότεροι ὑμῶν μαχαίρα πεσοῦνται*. Τοῦτο γὰρ αἰχμαλωσίας χαλεπώτερον. Καὶ γὰρ ἔστι ζωὴ θανάτου πικρότερα. Ὅταν γὰρ μετὰ τῆς δουλείας καὶ ἄωρα πένθη θρηνεῖν ἀναγκάζονται, ἐννόησον ὅσον τῆς συμφορᾶς τὸ μέγεθος, τῶν καθ' ἑαυτὰς πικρῶν θυτῶν συναπτομένων ἀλλήλοις. Καὶ γὰρ εἰ αἰχμαλωσία μόνῃ ἦν, ἀφόρητον ἦν τὸ δεῖνόν· καὶ εἰ ἐν ἐλευθερίᾳ ζώντων τοιαῦτα συνέβαινε πένθη, θανάτου πικρότερα ἦν ἡ ζωὴ. Ἀλλὰ νῦν ἀμφοτέρα ἔσται, φησί, συνηγμένα ἀλλήλοις. Μᾶλλον δὲ διπλὴν δεῖ ταύτην καλεῖν συμφορὰν, καὶ τριπλὴν, καὶ

τετραπλὴν, ὅταν καὶ υἱός, καὶ κάλλιστος, καὶ ποιοῦμενος, καὶ ὑπὲρ βαρβάρων, ἀλλὰ μὴ τῷ κοινῷ τῆς φύσεως καταλύει νόμῳ τὸν βίον· καὶ μετὰ τούτου καὶ οἱ ἐν ἡλικίᾳ πάντες, ὥστε μὴδὲ ἐλπίδα αὐτοῖς εἶναι χρηστὴν, ὅσον εἰς ἀνθρωπίνην ἦκε βοήθειαν καὶ συμμαχίαν. Καὶ ταπεινωθήσεται^δ· καὶ [48] *πενθήσουσιν αἱ θῆκαι τοῦ κόσμου ὑμῶν, καὶ καταλειφθήσῃ μόνῃ, καὶ εἰς τὴν γῆν ἐδαφισθήσῃ*. Διὰ πάντων αὖξει τὸν θρήνον, ἐπιτείνει τὸν πόδον, ἀκμάζουσιν τὴν ἀγωνίαν ἐργάζεται, ὑπ' ἧσιν ἄγει τὰ δεινὰ, εὐρύνει τῆς συμφορᾶς τὴν διήγησιν, πανταχοῦ περιτρέχων, πάντοθεν συνάγων τὰ λυπηρὰ διὰ τὴν τῶν ἀκούοντων ἀναισθησίαν. Ἀγαπητὸν γὰρ ἦν τοσαύταις κατασειομέναις αὐτὰς ἀπειλαῖς ἀνεγκχεῖν, καὶ λαθεῖν αἰσθησιν τῶν μελλόντων συμβῆσθαι λυπηρῶν. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἐπήγαγεν, ὃ σφόδρα ἐλεεινὸν εἶναι δοκεῖ, τὸ χρυσοῦ θήκην ὅρᾳν κεκωνωμένην, ὑπόμνημα τῆς παλαιᾶς εὐπραγίας, διὰ τῆς ὕψεως ἀκμάζουσιν διατηροῦν τὴν ἀλγυδύνα. Καὶ γὰρ τότε μάλιστα δάκνειν ὁμᾶς· εἰκόθασιν αἱ συμφοραὶ, ὅταν αὐτὰς ταῖς προτέρας παραβάλλωμεν εὐμερίαις· καὶ ἡ σύγκρισις χαλεπώτερον τὸ ἔλκος ἐργάζεται. Τοῦτο γοῦν ποτε καὶ ὁ Ἰωβ θρηνῶν ἔλεγε· *Τίς ἄν με θέλῃ μετὰ μῆτις ἡμερῶν τῶν ἐμπροσθεν*; καὶ διηγείται τὴν πλοῦτον ἅπαντα, καὶ τὰ ὥσπερ ἐκ πηγῶν ἐπιβρέοντα ἀγαθὰ, τὰς τιμὰς, τὰς προσόδους, τὴν περιφάνειαν ἅπασαν, ὥστε τῇ συγκρίσει τούτων πολλὰ χαλεπώτερα δείξει τὰ παρόντα καὶ κατελιγφότα αὐτὸν δεινὰ. Ὁ δὲ καὶ ὁ προφῆτης νῦν ἐποίησε, τῶν θηκῶν ἀναμνήσας, καὶ οὐδὲ τοῖς ἀρχαίοις, ἀλλὰ καὶ εἰσαγαγὼν αὐτὰς πενθοῦσας. Ἐμφαντικώτερον γὰρ τοῦτο τοῦ λόγου τὸ εἶδος, ὅταν τοιαύτας ἐργάζεται προσωποποιᾷς. Ἡδὴ γοῦν καὶ ἀμείλιχος θρηνοῦσας εἰσάγει, καὶ οἶνον, ὥστε μᾶλλον καθικέσθαι τῶν ἀκρωμένων, καὶ τῆς παχύτητος αὐτῶν καθαίεσθαι. Τί δὲ ἐστὶ, *Καταλειφθήσῃ μόνῃ*; Καὶ συμμάχων, φησί, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας ἐρημωθείσα, καὶ τῆς ἄλλης περιφανείας γυμνωθεῖσα πάσης, καὶ πανταχόθεν ὑπὸ τῶν πολεμίων κυκλουμένη, καὶ ἐν μέτοις ἀπειλημένη βαρβάρους. Εἶτα τὴν ὑπερβολὴν τῆς ταπεινώσεως παραστήσαι θέλων, φησί· *Καὶ εἰς τὴν γῆν ἐδαφισθήσῃ*. Οὐδὲ, Πέση, εἶπεν, οὐδὲ, Κατενεχθήσῃ, ἀλλ' ἐτέρᾳ λέξει σαφέστερον ἐνδεικνυμένη τὴν εὐτέλειαν αὐτῆς ἅπασαν ἀπεχρήσατο.

ΚΕΦΑΛΑ. Δ'.

Καὶ ἐπιλήθονται ἐπὶ τὰς γυναῖκες ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἄνθρωποι ἐνδὸς, λέγουσαι· Τὸν ὄρον ἡμῶν φαιώμεθα, καὶ τὰ ἱμάτια ἡμῶν περιβαλώμεθα· π. ἢ τὸ δρομὸν σου κεκληθῇ ὅς ἡμᾶς, ἀφ' οὗ τὸν ὄνειδισμὸν ἡμῶν.

α'. Τὴν ἐκ τοῦ πολέμου συμβῆσαν ὀλιγανθρωπίαν ἐμφανίζει βούλεται, καὶ πῶς εἰς ἐλάχιστον περιέστη· ὁ δὲ ἦμος τῶν Ἰουδαίων. Οὐδὲ γὰρ προστασίας ἔφησαν εἰσθῆαι ταῖς γυναῖξιν προσηκούσας ὑπὸ ἀνδρῶν παρέχεσθαι, ἀλλὰ ἀτελὴ τῆς λειτουργίας αὐτῶν ἀφείναι ταύτης, καὶ στέργειν καὶ ἀγαπᾶν, εἰ ἀπλῶς γοῦν καὶ ὡς ἔτυχε τοῦ τῆς χηρείας ἀπαλλαγεῖν ὀνόματος. Τοῦτο γὰρ ἐστίν, Ἀφ' οὗ τὸν ὄνειδισμὸν ἡμῶν· ἐπειδὴ τὸ παλαιὸν δυνεὺς τοῦτο εἶναι ἰδοῦκε. Τῇ δὲ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπιδόμψει ὁ Θεός ἐν βουλή μετὰ δόξης ἐπὶ [49] τῆς γῆς, τοῦ ὕψους καὶ τοῦ δοξάσαι τὸ καταλειφθῆναι τοῦ Ἰσραὴλ.

^α Reg. ἁμαρτάνοντες, et sic superius ἁμαρτάνοντας, et ἁμαρτάνοντα infra.

^β Savil. inspicatur legendum τυραννίδα, ita tamen ut hanc eam vocem hunc loco non prorsus aptam existimet. Boisius conjicit ἔρωτα. Sed nimia vorum diversitas. Ut ut res est, βανίδα hic peregrinum olet. Mox Reg. ἐμβαλὼν recte. Morel. et Savil. ἐμβαλὼν.

^γ Reg. et Savil. καθ' ἑαυτῶν.

^δ Allenus legendum indicat καὶ ταπεινωθήσονται, ut supra. Sed nihil ausi sumus mutare.

^ε Sic Mor. et Bavaricus; Reg. et Savil. περὶ ἐστίν, minus recte.

^ς Sic Bavar. et Morel.; in Reg. et Savil. τοῦτο deest.

illos tantam providentiam nacti sunt, neque exemplo temperantiores evaserunt, id quod peccatum reddit longe gravius, poenam ipsis destinatam effugere? Cur ergo hactenus poenas non dederunt? Ut ediscas illos longe graviori reservari supplicio.

10. Quod enim possint atrociora infligi, quam Sodomitae, audi Christum dicentem: *Tolerabilius eris terrae Sodomorum et Gomorrhæ in die iudicii, quam civitati huic* (Matth. 10. 15). Ita ut etiam si quæ hoc ornato fulgent mulieres non paria patiantur iis, quæ tunc oriabatur, ne confidant. Nam tolerantia patientiæque graviores accumulatis ignis fornacem, maioremque flammam efficit. Hoc Ananias et Sapphira contigit (Act. 5). Nam illi in principio et exordio prædicationis, cum ex pecuniis illis quidpiam suffrati essent, confestim abrepti sunt; post illos autem multi qui talia ausi fuerant, nihil perpassi sunt. Qui igitur rationi consentaneum esse possit, iustum iudicem, qui paria omnibus distribuit, eos qui minus peccaverint ulcisci, eos autem qui graviora admisere scelera dimittere? Annon palam est, quia diem statuit, in qua iudicaturus est orbem, ideo supplicium differre, ut aut patientia ejus meliores reddantur, aut si in iisdem persistent, atrociora patiantur? Cum igitur eadem scelera admittimus, quæ admisere illi qui supplicio affecti sunt, nec eadem quæ illi patimur, ne confidamus, sed magis timeamus. Sicut enim legem tulit Deus per illorum supplicium, omnes admonens, dicensque: Ideo eam qui ab initio peccavit supplicio affeci, ut et tu, qui post illos scelera admittis, eadem ipsa exspectes, et convertaris et melior evadas. Similibus enim criminibus similes poenæ constitutæ sunt, etiam si non statim veniant. In his porro non sine causa sum immoratus; sed quia noxius ille morbus in hominum ædes ingressus est ob mulierum molliem, amor videlicet ornamentorum, qui pecuniarum impensas auxit, in sumptus intempestivos homines conjiciens, ac belli, dissensionis, et quotidianæ litis causa est, pauperumque ventres atterit. Cum enim totas facultates, aut sæpe ultra facultates, mulier in contumeliam corporis sui virum cogat impendere (nam certe contumelia corporis est aurum circumpositum), necesse prorsus est manum retrahere ab elemosyna eroganda. Multaque alia hinc orta peccata videre est. Verum his dimissis, ut ea experientia discant ii, qui hæc patientur, ea quæ sequuntur attingamus. Postquam captivitatis formam declaravit, et dixit: Pro ornato ipsam inducam, anget calamitatem, dicens: *Et filius tuus pulcherrimus, quem diligis, gladio cadet, et fortes vestri gladio cadent.* Hoc quippe est vel captivitate gravius. Est enim vita quædam morte acerbior. Nam quando cum servitute intempestivos luctus persequi coguntur, cogita quanta sit calamitatis magnitudo, cum continuata serie ærumnæ sibi mutuo succedunt. Nam etsi captivitas sola adesset, ea tamen esset intolerandum malum: et si in libertate viventibus tales luctus contingerent, morte acerbior vita esset. Sed nunc hæc ambo erunt, inquit, mutuo conjuncta. Imo potius hæc calamitatem duplicem appel-

lare par est, etiamque triplicem et quadruplicem, quando et filius, et pulcherrimus, et dilectus, et a barbaris cæsus, sed neque ex communi naturæ lege vitam clausit; et cum illo omnes qui in ætatis flore erant, ita ut nullam spem bonam haberent, quantum attinebat ad humanum auxilium et commilitium. *Et humiliabitur: et lugebunt thesauri ornatus vestri, et derelinqueris sola, et ad terram prosterneris.* Per hæc omnia luctum amplificat, auget timorem, angorem reddit majorem. Sub aspectum ducit ærumnas, extendit calamitatis narrationem, quoquoersum circumcurrens, undique tristitia colligens ob auditorum stoliditatem. Nam optabile fuisset illas tot minis exagitatione sese erigere, et in sensum futurarum calamitatum venire. Ideo subiunxit id quod miserabile prorsus esse videbatur, quod auri thecam evacuatam visuræ essent, in monumentum pristinae prosperitatis, ut per oculos mororem vigentem servarent. Et enim tunc nos magis angere solent calamitates, cum illas cum pristina felicitate comparamus; comparatio quippe gravius ulcus efficit. Hoc igitur et Job olim dicebat: *Quis me ponat secundum mensem dierum pristinorum* (Job 29. 2)? narratque divitias omnes, et bona sibi quasi ex fontibus affluentia, honores, proventus, splendorem omnem; ita ut illorum comparatione multo graviores ostendat ærumnas præsentis, quæ ipsum exceperant. Quod etiam nunc propheta fecit, thecas commemorans, neque his contentus, illas inducens lugentes. Hæc enim dicendi formula emphasi plenior est, cum tales prosopopœias efficit. Jam ergo et vineas lugentes inducit et vinum, ut auditores magis pungat, et illorum crassitatem attingat. Quid autem est, *Derelinqueris sola*? Et auxiliatoribus, inquit, et Dei providentia eris vacua, et omni alio splendore spoliata, hostibusque undique cineta, in mediisque conclusa barbaris. Sub hæc volens humiliationis magnitudinem ostendere, ait: *Et ad terram prosterneris.* Non ait, *Cades, vel, Dejiceris*; sed alia usus est dictione, quæ vilitatem ejus omnem clarius exprimeret.

CAPUT IV.

1. *Et apprehendent septem mulieres in die illa virum unum, dicentes: Panem nostrum comedemus, et vestimentis nostris operiemur: cæterum nomen tuum invocetur super nos, aufer opprobrium nostrum.*

1. Paucitatem virorum ex bello residuorum vult ostendere, et quomodo ad minimum numerum reductus sit populus Judæorum. Neque enim sibi subsidio opus esse dixerunt, quod mulieribus a viris ferri par est, sed se illum a tali officio immunem complecti et amare, si utcumque solum a viduitatis nomine liberentur. Id enim sibi vult illud: *Aufer opprobrium nostrum*: quoniam olim id vituperio esse videbatur. 2. *In die illa splendet Deus in consilio cum gloria super terram, et exaltet et glorificet quod relictum est Israël.* Quia ex tristitum comminatione animum illorum admodum concussit, et calamitatem satis traduxit, longoque sermone terribilia narravit, ad meliora de-

mun se convertit. Illa enim medicina optima ratio est, non solum secare et urere, sed dolores inde partos dulcioribus pharmacis lenire : id ipse nunc facit. Neque enim in tristitia totum desitutum esse ait, sed malis de medio sublati (a) meliora eventura esse : neque tantum ærumnarum solutionem fore ait, sed etiam multum splendorem magnamque claritatem. Hoc enim illustrationem Dei vocat quæ tristitiæ tenebras solvat, lætamque diem pariat, ipsosque illustriores reddat. Illud autem, *In consilio*, significat eum prudenter omnia facere, et cum sapientia sibi competenti. 3. *Et erit quod residuum fuerit Israelis in Sion, et quod relictum fuerit in Jerusalem, sancti vocabuntur omnes qui scripti sunt ad vitam in Jerusalem.* Ut scias non fortuito casu salutem nactus esse eos qui periculum effugerunt, sed celestis sententiæ decreto munitos, etiam in mediis malis non captos fuisse, ideo ait : *Sancti vocabuntur omnes qui scripti sunt ad vitam in Jerusalem.* Qui segregati sunt, inquit, qui probati, qui signati, ut nihil mali paterentur. Jure autem illos sanctos vocat, ostendens segregationem non temere, nec sine causa Dei decretum illos servasse : sed aliquid illi rei contulisse virtutem, sive ea præcesserit, sive post subsequuta sit. Etiam si enim boni quidam fuerint et æqui, attamen ex iis quæ contigerunt meliores ac diligentiores evaserunt. Quemadmodum enim aurum igni traditum omnem scoriam deponit, sic et probi in tentationibus probiores fiunt, omnem abluentes socordiam. 4. *Quia abluet Dominus sordem filiorum et filiarum Sion, et sanguinem expurgabit de medio eorum spiritu judicii, et spiritus ardoris.* Duplicem hic mihi videtur dicere expurgationem, et quod dent peccatorum poenas, et quod exhinc in futurum diligentiores evadant. Sanguinem vero Jerusalem credes vocat caedesque injustas. Deinde arguens accusationem ait, *De medio eorum.* Non enim clam homicidia aggressi sunt, sed pejus quam latrones, et ii qui in publicis viis insidias locant. Illi namque in tenebris latentes et in solitudinibus, consueta facinora aggrediuntur ; hi autem medio in foro, in mediâ urbe et in ipsis tribunalibus eadem quæ illi scelera perpetrabant. Sed et maculam inde ortam bellum ingruens consumet. Etenim in tempore bonorum ærumnis prius illatis se defendit, quod scilicet illæ ideo acciderent, ut abluerentur, ac sordes ponerent, ut igne purgarentur¹, ut omnem maculam abstergerent, ut probrum ex peccatis et cordibus partum eluerent. Quid vero est quod ait, *Spiritu judicii et spiritu ardoris* ? In metaphora conflator metallicæ materie substituit. Quemadmodum enim illic spiritus in conflatoriam fornacem immissus et flammam afflans, ardentioresque prunas reddens, omnem absuntit sco-

¹ Hæc, ut igne purgarentur, desunt in Reg. et Savil. Sed in Bavar. et Morel. habentur, et quadrant ad seriem.

(a) In Græco, τὰν πονηρῶν ἐκ μέσου ληθίστων. Hæsi aliquantulum an sic interpretari oporteret : *improbis de medio sublati*, an, *malis seu tristibus de medio sublati*. Ea quippe vox πονηρῶν priore potius requirere versionem videbatur ; sed ex serie et connexion sequentiū posteriorem malui, et sic vertit quoque Tilmannus

riam : ita et hic immissa a Deo ira, et incidens hostium incursus, instar ignis urbi factus est, ignis non perniciem inferentis, sed urentis, purgantis, punientis et emendantis. Hunc enim sensum habet illud, *Spiritu judicii* ; hoc est, punitiōis, vindictæ, ultionis. 5. *Et veniet Dominus.* Adventum ejus operationem vocat. *Et erit omnis locus montis Sion, et omnia, quæ in circuitu ejus sunt, obumbrabit nubes per diem, et quasi fumo, et quasi luce ignis ardentis per noctem, omni gloria protegetur.* 6. *Et erit in umbraculum diei æstu, et in tegumento et in abscondito ab asperitate et pluvia.* Nubem hic vocat consolationem in malis datam ; rogam (a) vero adventum ejus cum consolatione adjunctum. Quod enim in æstu est nubes, hoc in tenebris et profunda nocte rogi splendidi ignis accensus. Illa enim æstum deprimit, hic vero caliginem discutit. Adventum ergo ejus pyre splendori, remissionem vero et recreationem umbræ nubis comparavit. Deinde ostendens non paulatim solutis tristibus hæc eventura esse, sed derepente in ipsaque ærumnarum vi fore mutationem, ut et inde discant, non ex revolutione quadam et fortuito mutationem in melius esse factam ; sed ex superna virtute totum esse confectum, *Sicut igne ardente in nocte*, inquit, sic fiet mutatio, *Et erit in umbram per diem.* Quænam hæc umbra ? Dei auxilium, inquit, et subsidium, quasi umbra in æstu, et quasi tectum vel cavernæ latibulum, imbre vehementi cadente, in tuto servat eum qui illo confugit : sic et Dei commilitium nihil sinet pati detrimenti, tanto ingruente bello, eos quos a principio servare voluerit.

CAPUT V.

1. *Cantabo dilecto canticum dilecti mei vineæ meæ.*

1. Postquam tristium comminatione exterruit, et bonorum promissione exhilaravit, variamque medellam adhibuit, in aliud denuo principium sermonem reducit, principium, inquam, quod prophetiæ exordium videatur. Quemadmodum enim a principio statim beneficia ipsis a Deo collata recensuit dicens, *Filios genui et exaltavi (Isai. 1. 2)*, adductis propositisque sceleribus, quæ illi patravérant, nempe, *Ipsi spreverunt me, et, Israel autem me non cognovit, et populus meus me non intellexit (Isai. 1. 3)* : sic et hoc loco aliis dictis, sed eadem sententia ea ipsa quæ prius exhibet. Verum qua de causa reprehensurus, reprehensionem canticum vocat ? Moyses enim id iuro fecit cum Maria, utpote triumphale canticum modulaturus, meritoque sic incipit : *Cantemus Domino : gloriose enim magnificatus est, equum et ascensorem projecit in mare (Exod. 15. 1)*. Et Debora post illud admirabile tropæum, et insperatam victoriam, jure canticum illud triumphale contexuit, laudem referens Deo (*Judic. 5*). Hic autem criminaturus, cum vehem-

(a) Gr. πῶπᾱν. Hic et infra πῶπᾱν commemorat, quasi ea vox in præcedentibus Scripturæ versiculis haberetur, quæ tamen ibi non comparet. Sed puto Chrysostomum has Isaïæ voces, ὡς πατὴρ πῶπᾱν καὶ οὐκ ἐκείνου πῶπᾱν, hic per vocem πῶπᾱν exprimere.

Ἐπειδὴ σφόδρα κατέσειπε τὴν δίκαιαν αὐτῶν τῇ τῶν
 λυπηρῶν ἀπειλῇ, καὶ τὴν συμφορὰν ἱκανῶς ἐτραγώδησε,
 καὶ μακρὸν ἀπέτεινε λόγον τὰ φοβερά διηγούμενος, με-
 ταβάλλει· λοιπὸν ἐπὶ τὰ χρηστότερα. Τοῦτο γὰρ λατρείας
 ἀρίστης τρόπος, μὴ τέμνειν μηδὲ καλεῖν μόνον, ἀλλὰ
 καὶ τὰς ἐκείθεν γινομένης ὁδῶνας προσηγνέσι παραμυθεῖ-
 σθαι φαρμάκοις· τοῦτο δὴ καὶ αὐτὸς ποιεῖ. Οὐ γὰρ δὴ
 εἰς τὰ σκυθρωπὰ καταλύσειν ἐφησε τὸ πᾶν, ἀλλὰ τῶν
 πονηρῶν ἐκ μέσου ληφθέντων διαδέχεσθαι τὰ χρηστότερα·
 καὶ οὐκ ἀπαλλαγῇν ἔσσεσθαι μόνον τῶν ἀηδῶν, ἀλλὰ καὶ
 πολλὴν τὴν περιφάνειαν καὶ μεγάλην τὴν λαμπρότητα.
 Τοῦτο γὰρ ἐπιλαμπρῶν Θεοῦ καλεῖ, τὸ σκότος τῆς ἀθυ-
 μίας λύουσιν, καὶ φαιδρὰν ποιοῦσαν ἡμέραν, καὶ περι-
 φανεῖς καθιστῶσαν. Τὸ δὲ, Ἐρ βουλῇ, ὅτι συνετῶς, φη-
 σι, πάντα ἐργάζεται, καὶ μετὰ τῆς προσηκούσης αὐτῷ
 σοφίας. Καὶ ἔσται τὸ καταλειφθὲν τοῦ Ἰσραὴλ ἐν
 Σιών, καὶ τὸ καταλειφθὲν ἐν Ἱερουσαλὴμ, ἅγιοι κλη-
 θήσονται πάντες οἱ γραφέντες εἰς ζωὴν ἐν Ἱερουσα-
 λήμ. Ἦνα μάθῃς ὅτι οὐ συντυχίας τινὸς ἡ σωτηρία γέ-
 γonne τῶν διαφυγόντων τὸν κίνδυνον, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀνωθεν
 ψήφου τειχισθέντες, καὶ ἐν μέσοις τοῖς δεινοῖς ὄντες οὐχ
 ἔβλασαν, διὰ τοῦτο φησιν· Ἄγιοι κληθήσονται πάν-
 τες οἱ γραφέντες εἰς ζωὴν ἐν Ἱερουσαλὴμ. Οἱ ἀφορι-
 σθέντες, φησιν, οἱ δοκιμασθέντες, οἱ τυπωθέντες^β, μη-
 δὲν παθεῖν δεινόν. Εἰκότως δὲ αὐτοῖς ἁγίους καλεῖ,
 δεικνύς, ὅτι οὐχ ἀπλῶς ὁ ἀφορισμὸς αὐτοὺς ἀπήλλαξεν,
 οὐδὲ ἀπλῶς ἡ τοῦ Θεοῦ ψήφος· ἀλλὰ τι καὶ ἡ τῶν τρῶ-
 πων εἰσπήγεγεν ἀρετὴ, εἴτε προτέρα, εἴτε μετὰ ταῦτα.
 Εἰ γὰρ καὶ χρηστοὶ τινες ἦσαν καὶ ἐπιεικεῖς, ἀλλ' ὅμως
 ὑπὸ τῶν συμβάντων βελτίους ἐγένοντο καὶ ἀκριθέστεροι.
 Καθάπερ γὰρ τὸ χρυσὸν ἐν πυρὶ παραδιδόμενον πᾶσαν
 ἀποτίθεται κηλῖδα, οὕτω καὶ οἱ σπουδαῖοι σπουδαιότεροι
 καθίστανται ἐν τοῖς πειρασμοῖς, πᾶσαν ἀπονιπτόμενοι
 ῥαθυμίαν. Ὅτι ἐκπλυνεῖ Κύριος τὸν ῥύπον τῶν υἱῶν
 καὶ τῶν θυγατέρων Σιών, καὶ τὸ αἷμα ἐκκαθαριεῖ ἐκ
 μέσου αὐτῶν πνεύματι κρίσεως καὶ πνεύματι καύ-
 σεις. Διπλοῦν ἐνταῦθα μοι δοκεῖ λέγειν καθαρμὸν, καὶ
 τὸ δοῦναι δίκην ὧν ἡμαρτον, καὶ τὸ σπουδαιότερους γε-
 νίσθαι πρὸς τὸ μέλλον ἐντεῦθεν. Αἶμα δὲ Ἱερουσαλὴμ
 οὗς φόνους λέγει, τὰς σφαγὰς τὰς ἀδίκους. Εἴτα αὖτις
 τὸ ἐγκλημά φησιν· Ἐκ μέσου αὐτῶν. Οὐδὲ γὰρ λανθά-
 νοντες καὶ κρυπτόμενοι τὰς ἀνδροφονίας ἐτόλμων, ἀλλὰ
 τῶν ληστῶν καὶ τῶν τὰς λεωφόρους ἐφεδραυόντων χει-
 ρων. Ἐκεῖνοι γὰρ καὶ τῷ σκότῳ κρυπτόμενοι καὶ ταῖς
 ἱρημαῖς ταλμῶσι τὰ εἰωθότα· οὗτοι δὲ ἐν μέσαις ταῖς
 ἀγοραῖς, ἐν μέσῃ τῇ πόλει, ἐν αὐτοῖς τοῖς δικαστηρίοις
 τὰ ἐκείνων παρηνόμουν. Ἀλλὰ καὶ τὴν ἐκείθεν, φησὶ,
 γινομένην κηλῖδα ἐπελθὼν ὁ πόλεμος ἀναλώσει. Καὶ γὰρ
 ἐν τῷ καιρῷ τῶν χρηστῶν ὑπὲρ τῶν προτέρων ἀπολο-
 γεῖται λυπηρῶν, ὅτι καὶ αὐτὰ ἐκεῖνα τὰ συμβάντα διὰ
 οὗτο συνέθη, [50] ἵνα ἐκπλυθῶσιν, ἵνα καθαρθῶσιν,
 ἵνα πυρωθῶσιν^ε, ἵνα πᾶσαν ἀποθῶνται κηλῖδα, ἵνα τὸ
 ἐκ τῶν ἀμαρτημάτων καὶ τῶν σφαγῶν ἀπονίψωνται δει-
 νος. Τί δὲ ἔστιν ὁ φησι, Πνεύματι κρίσεως καὶ πνεύ-
 ματι καύσεως; Τῇ μεταφορᾷ τῶν χωνευομένων ὕλων
 ἐκείμεν. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖ τὸ πνεῦμα εἰς τὸ χωνευθῆναι
 ἐκείπτον καὶ τὴν φλόγα ἀναβρίπτον, καὶ θερμότερους
 ποιοῦν τοὺς ἀνθρακας, ἅπαντα δαπανᾷ ῥύπον· οὕτω καὶ
 ἐνταῦθα ἡ θεῖα φλόγῃ, καὶ ἡ τῶν πολεμίων ἐφοδος

ἐμπεσοῦσα, ἀντὶ πυρὸς τῇ πόλει γέγονε, πυρὸς οὐκ ἀπολ-
 λύντος, ἀλλὰ καίοντος, καὶ καθαίροντος, καὶ κολάζοντος,
 καὶ διορθουμένου. Τὸ γὰρ, Πνεύματι κρίσεως, τουτ-
 ἔστι, κολάσεως, τιμωρίας, ἐκδικήσεως. Καὶ ἔξει Κύ-
 ριος. Παρουσίαν αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν καλεῖ. Καὶ ἔσται
 πᾶς τόπος τοῦ θρόνου Σιών, καὶ πάντα τὰ περικύκλω
 αὐτῆς σκιδώσει νεφέλῃ ἡμέρας, καὶ ὡς καπνοῦ, καὶ
 ὡς φωτὸς πυρὸς καιομένου νυκτός, πάσῃ τῇ δόξῃ
 σκεπασθήσεται. Καὶ ἔσται εἰς σκιὰν ἡμέρας ἀπὸ
 καύματος, καὶ ἐν σκέπῃ καὶ ἐν ἀποκρύφῳ ἀπὸ σκλη-
 ρότητος καὶ ὕψους. Νεφέλῃ ἐνταῦθα τὴν ἐκ τῶν κακῶν
 ἐγγινομένην παραψυχὴν φησι· πυρὰν δὲ τὴν μετὰ τῆς
 παραμυθίας περιφάνειαν προσγινομένην. Ὅπερ γὰρ
 ἔστιν ἐν καύματι νεφέλῃ, τοῦτο ἐν σκότῳ καὶ νυκτὶ βα-
 θυτάτῃ πυρὰ λαμπροῦ^δ ἀναπτομένη. Ἡ μὲν γὰρ τὸν αὐ-
 χμὸν ἀποκρούεται, ἡ δὲ διαλύει τὸν ζόφον. Τὴν μὲν οὖν
 περιφάνειαν τῇ λαμπρότητι τῆς πυρᾶς, τὴν δὲ ἀνεῖν τῇ
 σκιδῇ τῆς νεφέλης παρῆβαλεν. Εἴτα δεικνύς ὡς οὐ κατὰ
 μικρὸν τῶν δεινῶν λυομένων ταῦτα ἔσται, ἀλλὰ ἀθρόον
 ἐν αὐτῇ τῶν λυπηρῶν ἀκμῇ ἡ μεταβολὴ γενήσεται, ἵνα
 καὶ ἐντεῦθεν μάθωσιν, ὅτι οὐχὶ ἐκ περιφορᾶς τινος
 συντυχίας ἡ πρὸς τὸ βέλτιον γέγονε μετέστασις, ἀλλ' ἐκ
 τῆς ἀνωθεν δυνάμεως τὸ πᾶν κατάρθεται, Ὡς πυρὸς
 καιομένου νυκτός, φησιν, οὕτως ἡ μεταβολὴ γενήσε-
 ται. Καὶ ἔσται εἰς σκιὰν ἡμέρας. Τίς ἔσται; Ἡ τοῦ
 Θεοῦ βοήθεια, φησὶ, καὶ ἡ συμμαχία, ὥσπερ σκιά ἐν
 καύματι, καὶ ὥσπερ δροφος ἡ κατὰδυσίς τις σπηλαίου,
 ὁμοῦ κατάρρηγνυμένου σφοδροῦ, ἐν ἀσφαλεῖ τὸν ἐκεῖ
 καταφυγόντα διατηροῦσα· οὕτω δὴ καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ
 συμμαχία οὐκ ἀφήσει δεινὸν οὐδὲν παθεῖν, καὶ τοσοῦτον
 κατάρρηγνυμένου πολέμου, οὓς ἂν ἔλθῃται ἐξ ἀρχῆς δια-
 σῶσαι.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Ἄσσω δὴ τῷ ἡγαπημένῳ ἄσμα τοῦ ἀγαπητοῦ μου τῷ
 ἀμπελῶνι μου.

α'. Φοβήσας τοὺς λυπηροὺς, εὐφράνας τοὺς χρηστοὺς,
 ποικίλῃν τὴν θεραπείαν ἐργασάμενος, εἰς ἀρχὴν πάλιν
 ἐτέραν ἀνάγει τὸν λόγον, ἀρχὴν εἰκοιῦαν τῷ προοιμῷ
 [51] τῆς προφητείας. Καθάπερ γὰρ ἀρχόμενος τὰς εὐερ-
 γείας ἀπήγγειλε τοῦ Θεοῦ τὰς εἰς αὐτοὺς γεγενημένας,
 λέγων, Υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα, καὶ τὰς παρανο-
 μίας τὰς ὑπ' αὐτῶν τοιμηθείσας ἐπάγων καὶ προτιθείς^ε,
 ὅτι Αὐτοὶ με ἠθέτησαν, καὶ, ὅτι Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ
 ἔγνω, καὶ ὁ λαὸς μου ἐμὲ οὐ συνῆκεν· οὕτω δὴ καὶ
 ἐνταῦθα λέξει μὲν ἐτέραις, νοήμασι δὲ τοῖς αὐτοῖς τὰ
 αὐτὰ τοῖς προτέροις ἐνδείκνυται. Ἀλλὰ τίνας ἔνεκεν κατ-
 ηγορεῖν μέλλων, ἄσμα τὴν κατηγορίαν καλεῖ; Μωϋσῆς
 μὲν γὰρ εἰκότως τοῦτο ἐποίησε μετὰ τῆς Μαρίας, ἅτε
 τὴν ἐπινίκιον μέλλων ἔδειν ὦδην, καὶ εἰκότως οὕτως
 ἀρχόμενος ἔλεγεν· Ἄσσωμεν τῷ Κυρίῳ· ἐνδόξως γὰρ
 δεδόξασται, ἱσχυρὸν καὶ ἀναβάτην ἔρριψεν εἰς θάλασ-
 σαν. Καὶ ἡ Δεβόρα δὲ μετὰ τὸ θαυμαστὸν ἐκεῖνο τρῖ-
 παιον, καὶ τὴν παράδοξον νίκην, εἰκότως ὦδην ὑφαίνει
 τὴν ἐπινίκιον ἐκείνην, εὐφημίαν ἀναφέρουσα τῷ Θεῷ.
 Οὗτος δὲ κατηγορεῖν μέλλων, καὶ συντόνου λόγου δεό-
 μενος, καὶ ψυχῆς οὐκ ἀνειμένης, ἀλλὰ συντεταμένης,
 ᾄσειν ἡμῖν ἐπαγγέλλεται, καὶ ἄσμα τὰ ἐγκλήματα καλεῖ.

^α Morel. μεταβάλλει. Savil. μεταλαμβάνει, et in margine
 notat ἵνα μεταβάλῃ.

^β Οἱ τυπωθέντες deest in Savil. et Reg.

^ε Hae, ἵνα πυρωθῶσιν, desunt in Reg et Sav.

^δ Putat Savilius hic aliquid deesse. Boisius vult legi λαμ-
 πρῶς. Ego puto hic ἀποσιώπησιν esse pro λαμπροῦ πυρός.

^ε Savilius διατρεῖ conj. Sed διατηροῦσα quadrat.

^ε Reg. et Sav. προτιθείς.

Οὐκ αὐτὸς δὲ μόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ μέγας ἐκεῖνος Μωϋσῆς τὴν ἐπινίκιον τότε ἤσας ᾠδὴν, κατηγορῶν τῶν Ἰουδαίων, μακρὰν ᾠδὴν τὰ ἐγκλήματα πεποίηκε ἃ λέγων· *Ταῦτα τῷ Κυρίῳ ἀνταποδίδετε· Οὗτος ὁ λαὸς μωρὸς, καὶ οὐχὶ σοφός· καὶ πολλὰς συνθεῖς κατηγορίας, ᾄδοντας αὐτοὺς ταῦτα λέγειν ἐνομοθέτει· καὶ ἔτι καὶ νῦν ᾄδοντας ταῦτα λέγομεν καὶ ἡμεῖς.*

Τίνος οὖν ἔνεκεν τὰς κατηγορίας ᾠδὴν ποιούσι; Σοφίᾳ κεχρημένοι πνευματικῇ καὶ πολὺ τὸ κέρδος ἐνθεῖναι τοῖς τῶν ἀκούοντων βουλόμενοι ψυχαῖς. Ἐπειδὴ γὰρ οὐδὲν οὕτω χρησίμων, ὥς τὸ πλημμελημάτων μεμνησθαι διηγεκῶς, μνήμην δὲ οὐδὲν οὕτω μόνιμον ὥς μελωδία ποιεῖ, ἵνα μὴ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῶν κατηγοριῶν ὀκνοῦντες ἀναδυόμενοι φεύγῃσι τὸ συνεχῶς μεμνησθαι τῶν οικείων ἁμαρτημάτων, τῷ μέλει τῆς ᾠδῆς ὑποκλέπτων τὴν ἀπὸ τῆς μνήμης αἰσχύνην, καὶ τὴν ἀφόρητον ἀθυμίαν παραμυθούμενος, ἅσματα αὐτὰ πεποίηκεν, ἵνα τῷ πᾶσι μελωδίας ἀναγκαζόμενοι συνεχῶς αὐτὰ φθέγγεσθαι, συνεχῶς αὐτῶν ὡς μεμνημένοι, καὶ διηγεκῶς ἔχῃσι τινὰ διδασκαλίαν ἀρετῆς τὴν διηγεκῇ τῶν ἁμαρτημάτων μνήμην. Ἰστε γοῦν, ὅτι καὶ νῦν τὰ μὲν ἄλλα οὐδ' ἐξ ὀνόματος τοῖς πολλοῖς ἐστὶ Βιβλία γινώριμα· τὴν δὲ τῶν Ψαλμῶν πραγματεῖαν ἐπὶ στόματος ἅπαντες φέρουσι, καὶ αὐτὰς ταῦτα· τὰς ᾠδὰς· οὕτω δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων δείκνυται, πόσον ἀπὸ τῆς μελωδίας τὸ κέρδος ἐστὶ. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ αὐτὸς φησιν· Ἄσω δὴ τῷ ἡγαπημένῳ ἥσμα τοῦ ἀγαπητοῦ μου τῷ ἀμπελώνι μου. Ἄσμα τῷ ἡγαπημένῳ, φησὶν, ἀμπελώνι· ἥσω περὶ αὐτοῦ τοῦ ἡγαπημένου. Καὶ αὐτῷ γὰρ ᾄδω, φησὶ, καὶ ἡ ὑπόθεσις τῆς ᾠδῆς περὶ αὐτοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ πραγμάτων ἐστίν. Εἰ δὲ μέλλων κατηγορεῖν, ἀγαπητὸν καλεῖ καὶ ἡγαπημένον, μὴ θαυμάσης. Καὶ τοῦτο γὰρ μέγιστον ἡ κατηγορία· ἐφόδιον, ὅτι δὴ ἀγαπηθέντες, καὶ τοσαύτης ἀπολαύσαντες παρὰ Θεοῦ τῆς [52] εὐνοίας, οὐδὲ οὕτω βελτίους ἐγένοντο. Τοῦτο γοῦν καὶ ἕτερος προφήτης αὐκτωόμενος ἔλεγεν· Ὡς σταφυλὴν ἐν ἐρήμῳ εὗρον τὸν Ἰσραὴλ, ὡς σκοπὸν ἐν συκῇ πρῶτον εἶδον πατέρα αὐτῶν· τὸ ποθεῖν αὐτῶν καὶ ἐπέραστον διὰ τῶν καρπῶν τούτων ἐνδείκνυμενος· ποθεῖν δὲ αὐτῶν καὶ ἐπέραστον οὐ παρὰ τὴν οικίαν ἀρετῆν, ἀλλὰ παρὰ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητα. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι Ἐγὼ μὲν οὕτως ἡγάπησα, ὥς ἂν τις σταφυλὴν εὐρὴν ἐν ἐρήμῳ, ἢ ὥς ἂν τις σκοπὸν ἐν συκῇ. Εἰ γὰρ καὶ ἀνάξια τοῦ Θεοῦ τὰ παραδείγματα, ἀλλὰ κατάλληλα τῆς ἐκείνου γαστριμαργίας. Αὐτοὶ δὲ, φησὶ, τοσαύτης ἀπολαύσαντες τῆς ἀγάπης, ἀπληροτρίωθησαν, καὶ εἰσῆλθον πρὸς τὸν Βεελζεβούλ. Οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα ἡγαπημένον αὐτὸν καλεῖ καὶ ἀγαπητὸν, δεικνύς ὅτι ὁ μὲν Θεὸς τὰ παρ' αὐτοῦ πάντα ἐπεδείξατο, οὐκ αὐτῶν ἀρξάμενον, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ ἡγησαμένου. Ἐκεῖνοι δὲ οὐδὲ μετὰ ταῦτα ἀξίους αὐτοῦ τῆς εὐεργεσίας ἔδειξαν, ἀλλὰ τάναντία ἐπεδείξαντο ἅπαντα. Ἀμπελὼν ἐγενήθη τῷ ἡγαπημένῳ, ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πλοῦν. Τῷ ὀνόματι τοῦ ἀμπελῶνος πᾶσαν ἐνέφηνε τὴν πρόνοιαν, καὶ τὴν περὶ αὐτῶν ἐπιμέλειαν.

β'. Οὐ μὴν ἴσταται μέχρι τούτου, ἀλλὰ καὶ τὰ ἕτερα ἀπριθμῆται εὐεργετήματα· καὶ πρότερον ἀπὸ τῆς

θέσεως τοῦ τόπου τοῦτο ποιεῖ· τὸ γὰρ, Ἐν κέρ τόπῳ πλοῦν, τὸ μὲν τὴν φύσιν τῆς γῆς ἐπαινῶν τὸ δὲ τὴν θέσιν· ὅπερ καὶ ὁ Δαυὶδ ψάλλον ἐφησεν Ἱερουσαλὴμ, Ὁρὴ κύκλῳ αὐτῆς, καὶ Κύριος τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Ἐτείχισε μὲν γὰρ αὐτὴν, φησὶ τῇ θέσει τοῦ τόπου· πλὴν οὐκ ἔρκεσθη τούτῳ, ἰμέγιστον τεῖχος αὐτὸς αὐτῇ γέγονεν· ὁ δὲ καὶ αἰνίττεται λέγων, Ἐν κέρατι, τὸ τε ἀχειρῶτον ἀκαταγώνιστον τοῦ τόπου, καὶ πρὸ τούτου, τὴν τοῦ Θεοῦ βοήθειαν δηλῶν, ἀπὸ μεταφορᾶς τοῦ τοῦ βοός. Καὶ γὰρ καὶ παροιμία τοιαύτη δημώδης νεκταὶ περὶ τῶν εἰς ἀσφαλὲς τι χωρίον καταφευγόντων· Ἐπειδὴ γὰρ ἰσχυρότερον πάντων ὁ ταῦρος, αὐτοῖς ζῶον τὸ ἰσχυρότερον τὸ κέρας· ὅπλῳ γὰρ αὐτῷ ται· διὰ τὸ δυσχειρῶτον, τοῦτο ἰεῖν αὐτῶν λέγειν· καὶ ἡ Γραφὴ δὲ πολλάκις κέρας μονοκέρωτος τοὺς ἐν ἀσφαλείᾳ ὄντας. Ἐν κέρατι οὖν ἐνταῦθα ἐν ἀσφαλείᾳ, ἐν ὕψει, ὅπερ ἀρχόμενος ἔλεγεν· ἐγέννησα, καὶ ὕψωσα. Ἐν τόπῳ πλοῦν· ὅπερ ἰσῆς εἶπε, Γῆν ῥέουσάν γάλα καὶ μέλι. Καὶ φησὶ περιέθηκα, καὶ ἐχαράκωσα. Φραγμὸν ἦ τὸ τεῖχος, ἢ τὸν νόμον, ἢ τὴν αὐτοῦ πρόνοιαν. Καὶ γὰρ τείχους ἀσφαλέστερον αὐτοῖς περιέκειτο. Καὶ ἐχαράκωσα, ἰσχυρὰν τὴν ἀσφάλειαν ἐποίησάμην. γὰρ πολλάκις φραγμὸς εὐεπιχειρήτονος, καὶ ἐτέραν περιέβαλον αὐτοῖς συμμαχίαν. Καὶ ἐφύτευσα ἀμ Σωρήχ. Ἐπιμένει τῇ μεταφορᾷ, ἥν οὐ δεῖ κατὰ λιμνηνεύειν, ἀλλὰ τὸν σκοπὸν εἰδὼτας ἀρκεῖσθαι Σωρήχ δὲ ἐνταῦθα ἀληθινὴν φησιν, εὐγενῆ, οὐ φαύλων φυτῶν, οὐδὲ τῶν καταδεεστέρων, ἀλλὰ τῶν κίμων καὶ πρῶτον. Πολλὰ γὰρ [53] ἀμπέλων γένος φκοδόμησα πύργον καὶ προλήνιον ἐν μέσῳ· Τινὲς ἰ τὸν ναὸν φασι, καὶ προλήνιον τὸ θυσιῶν ἅτε τῶν καρπῶν ἐκεῖ συναγομένων τῆς ἀρετῆς τῆς τοῦ, καὶ τῶν προσφορῶν, καὶ τῶν θυσιῶν ἅπασι μὲντοι τοῦτο, ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, καὶ νῦν ἐρῶ, σκοπῷ δεῖ προσέχειν τῆς μεταφορᾶς. Διὰ γὰρ τοῦτο βούλεται εἰπεῖν, ὅτι τὰ παρ' ἐμαυτοῦ ἐπλήρωσα, πᾶσαν ἐπιμέλειαν ἐπεδείξάμην. Οὐ καὶ καμάτοις, οὐ συντέριψα πόνοις, οὐκ αὐτοὺς οἰκοδομήσας, οὐκ αὐτοὺς σκάψας, οὐκ αὐτοὺς φυτεύσας ἀπηρτισμένον τὸ ἔργον παρέδωκα. Καὶ οὐδὲ μέλι τὸν τὰ τῆς φιλανθρωπίας ἔσχησα μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, καὶ ἀνέμεινα τὸν πρὸς καιρὸν τῆς καρποφορίας, μακροθυμίᾳ πολλῇ χρωσ. Τὸ γὰρ, Ἐμεῖνα, τοῦτο δηλοῖ. Ἐποίησε δὲ θας. Τὸν ἀκαρπον αὐτῶν βίον ἐνδείκνυται, τὸν τὸν σκληρόν. Τίνος οὖν ἂν εἴεν συγγνώμης ὄξιο τοσαύτην ἐπιμέλειαν τούτους ἀποδόντες τῷ γεωργῷ καρπὸς; Καὶ νῦν, ἄνθρωπος τοῦ Ἰουδα καὶ οὐκ οὐκ ὄντες Ἱερουσαλὴμ, κρίνατε ἐν ἔμοι κα μέσον τοῦ ἀμπελῶνος μου. Πολλὴ τῶν δικαίων ἡ περιουσία, ὅταν αὐτοὺς τοὺς ὑπευθύνους διὰ καθίζῃ τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γεγεννημένοις, καὶ τοῖς ὑπ' αὐτῶν. Καὶ νῦν. Οὐ λέγω τὰ παλαιὰ, φησὶν, ἀλλὰ ὁ μερὸν ἐτοιμός ἐμὶ δικάζεσθαι. Οὕτως οὐδέποτε διὰ τὰ ἐμαυτοῦ πληρῶν, οὐδὲ ὑμεῖς τὰ ἐαυτῶν πληρῶν ποιῆσω ἔτι τῷ ἀμπελῶνι μου· διότι ἔμεινεν ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας. Ἡ συ

^a Πεποίηκε deest in Reg. et Savil. Illa autem sublata voce, locus mancus esse videtur, cui restaurando vocem καλεῖ proponit Savilius. Sed cum πεποίηκε in Bavar. et Morel. legatur, locus jam integer est.

^b Savil. μεμνημένοι διηγεκῶς. Sed hæc lectio seriem interturbat, sublata distinctione.

^c Reg. et Savil. καὶ τοῦτο μέγιστον omisso γὰρ.

^d Reg. περὶ αὐτοῦ.

^e In Reg. et Savil. τοῦτο deest.

^f Secundum Tilmanni interpretationem πύργον inser videtur.

^g Quæ sequuntur post ἀμπελῶνι μου, usque ad ἐπι νίκην, desiderantur in Reg. et Savil., ὅτι ὁμοιοτέλεστον, detur, omisso.

menti sermone egeat, et animo non remisso, sed concitato, se cantaturum nobis promittit, et accusationes canticum vocat. At non ipse solus, sed et magnus ille Moyses, qui tunc triumphale illud canticum cecinerat; dum Judæos reprehendit, longum illud canticum fecit reprehensionibus plenum, dicens: *Hæcine Domino redditis? Hic populus stultus et insipiens* (Deut. 32. 6); et multis collectis accusationibus, hæc ipsos canere lege præcepit; et nos hodieque canentes hæc dicimus.

Canticum cur criminationes contineat. — Cur ergo criminationes ut canticum concinnant? Sapientia certe usi spirituali, et multum emolumenti auditorum animis inferre volentes. Quia enim nihil sic utile est, ut scelerum assidue recordari, nihilque memoriam ita firmam parit, ut melodia, ne ob criminationum magnitudinem tæderet eos, et assiduam peccatorum memoriam subterfugerent, cantici modulatione pudorem subripiens ex memoria partum, et intolerabilem mororem leniens, hæc cantica fecit, ut melodiæ amore coacti ad ea frequenter pronuntianda, sæpe illorum recordarentur, assidueque doctrinam de colenda virtute haberent, nempe assiduam peccatorum recordationem. Scitis igitur alios Scripturæ libros multis hodieque ne de nomine quidem notos esse; Psalmorum autem opus omnes in ore ferre, et hæc etiam cantica: sicque ex rebus ipsis ostenditur, quantum ex cantu lucrum accedat. Idcirco ipse ait: *Cantabo dilecto meo canticum dilecti mei vineæ meæ. Canticum dilecto*, ait, *vineæ*: cantabo circa ipsum dilectum. Et ipsi canto, inquit, et argumentum cantici circa illum et res ad eum spectantes versatur. Quod si objurgaturus et dilectum vocat et amatum, ne mireris. Nam et hoc magnum est ad criminationem viaticum, quod scilicet cum diligerentur, et tanta fruerentur Dei benevolentia, neque sic meliores effecti sint. Hoc et alius propheta subindicans dicebat: *Quasi uvam in deserto inveni Israel, quasi scopum in ficu* (a) *præcocem vidi patres eorum* (Osee 9. 10): optabiles illos amabilesque esse per hos fructus indicans: optabiles, inquam, amabilesque non ex sua virtute, sed ex Dei benignitate. Quod autem dicit, hujusmodi est: Ego ita dilexi, ut si quis uvam inveniit in deserto, aut si quis scopum repererit in ficu. Etiam si enim hæc exempla indigna sint Deo, at illorum ingluviei consentanea sunt. *Ipsi vero*, ait, *cum tanta dilectione fruerentur, abalienati sunt, ingressique sunt ad Belphegor*. Sic sane illum hic vocat dilectum et amatum, ostendens Deum omnia quæ a seipso erant exhibuisse, non quod ipsi cœperint, sed quod Deus prior amarit. Illi vero neque postea dignos sese beneficiis exhibuerunt; sed opere ipso omnia exhibere contraria. *Vinea facta est dilecto, in cornu, in loco pingui*. Vineæ nomine omnem subindicavit

(a) In Græco, *ὡς ἐν ἐρήβῳ* in conf. Sensus est, quasi specularem in ficu. Nam *ἐν ἐρήβῳ* paulo ante in eodem capite 9 Osee, v. 8, est *speculator*. Hic autem versu 10 Vulgata habet: quasi prima poma ficulneæ. In Hebræo autem legitur *כַּבְּרִית*, quasi primus fructus ficulneæ, quasi primogenita ficulneæ.

providentiam, suamque circa illos sollicitudinem.

2. Neque hic gradum sistit, sed alia etiam beneficia enumerat: primoque id præstat a situ loci; illud enim, *In cornu, in loco pingui*, tum naturam terræ, tum situm laudans dicit: id quod et David psallendo dixit de Jerusalem: *Montes in circuitu ejus, et Dominus in circuitu populi sui* (Psal. 124. 2). Namque cinxit eam, inquit, vel ex situ loci: cæterum hoc contentus non fuit, sed maximus ipse murus illi factus est: quod hic subindicat dicens, *In cornu*, inexpugnabilem nempe esse locum; at quod majus est, Dei subsidium declarat ex metaphora bovini cornu. Et enim tale adagium in vulgus exiit de iis qui in tutum aliquem locum confugiunt. Quia enim omnium fortissimus est taurus, quod vero fortius in eo, est cornu, quo ceu armis utitur, quia captu difficile est, id solent multi dicere: ac Scriptura sæpe cornu unicornis vocat eos, qui in tuto positi sunt. *In cornu* itaque hic dicit, quasi in tuto, in alto loco: id quod initio dicebat: *Filius genui et exaltavi* (Isai. 1. 2). *In loco pingui*: quod Moyses dicebat: *Terram fluentem lac et mel* (Exod. 3. 8). 2. *Et sæpe circumposui, et circumvallavi*. Sæpe aut murum dicit, aut legem, aut providentiam suam. Etenim lex tutius quam murus illos circumcingebat. *Et circumvallavi*: tutam posui custodiam. Quia enim sepes solet esse superatu facilis, aliud ipsis præsidium circumposui. *Et plantavi vineam Sorec*. In metaphora persistit, quæ non est ad literam explicanda, sed cum scopum attingimus, hoc satis esse debet. Sorec autem hic significat, veram, generosam, non malis nec inferioris notæ propaginibus instructam, sed probatis et præcipuis. Multa namque vitium genera sunt. *Et ædificavi turrin, et torcular in medio ejus*. Quidam turrin interpretantur templum, et torcular altare: quia illic fructus virtutis cujusque congregabantur, necnon oblationes et hostiæ omnes: ego utique, quod dicere cœperam, nunc etiam dicam, animum nempe metaphoræ scopo adhibendum esse. Per hæc enim omnia hoc significare vult: Quæ mea erant implevi omnia, omnem exhibui diligentiam. Non attrivi laboribus, non fregi sudoribus, non ipsos jussi ædificare, non fodere, non plantare, sed absolutum ipsis opus tradidi. Neque hic desii benignitatem exhibere, sed *Expectavi ut faceret uvam*, et expectavi tempus opportunum ut fructum ferret, multa usus patientia: illud enim, *Expectavi*, id significat. *Fecit autem spinas*. Infructuosam illorum vitam ostendit, asperam, duram. Quæ ergo venia digni fuerint illi, qui post tantam agricolæ curam, tales fructus ipsi reddunt? 3. *Et nunc, homo Juda et habitantes Jerusalem, judicate inter me et vineam meam*. Magna juris copia, cum ipsos reos constituit judices inter ea quæ ipse, et inter ea quæ illi fecerunt. *Et nunc*. Non commemoro vetera, inquit, sed hodie paratus sum iudicium subire. Sic numquam cesso implere mea, vos vestra non impletis. 4. *Quid faciam amplius vineæ meæ?*

1 Quæ sequuntur post hæc verba, *Quid faciam amplius vineæ meæ?* usque ad. *Quid victoriam*, bene multa certe desiderantur in Reg. et Savil.

quoniam expectavi ut faceret uvam, fecit autem spinas. Orationis structura videtur esse obscurior : quocirca necesse est illam dilucidiorum reddamus. Quod dicit, hoc sibi vult : Quid oportebat facere, et non feci ? Nimirum, ut talia peccata admitterent. Quid autem objicere possunt ? an quod quibusdam prætermisiss, ipsi sic deliquerint ? Quid faciam ultra vineæ meæ, et non feci ipsi ? Quæ feci, inquit, hæc sunt : verum jam factis non contentus sum, neque dico me multa beneficia contulisse : sed si non omnia feci, post quæ nihil faciendum relinquebatur, id rogo dicatis mihi, vos qui hæc consequuti, et gestorum testes estis, ex experientia hæc didicistis, non alienos et peregrinos interrogo. 5. Nunc autem annuntiabo vobis, quid faciam vineæ meæ. Quia victoriam reportavit, ingratumque illorum animum demonstravit, tunc demum profert sententiam, et quæ facturus sit dicit, non ut condemnet, sed ut ex metu per minas incusso moderatior reddat. Auferam sepem ejus, et erit in direptionem : et destruiam murum ejus, et erit in conculationem.

3. Auferam, inquit, auxilium meum, præsidio nudabo, tali providentia vacuos reddam, et adversorum experientia scient, quantis ante bonis fruerentur, cum fuerint omnibus ad direptionem expositi. 6. Et dimittam vineam meam, et non putabitur, neque fodietur. Rursus dico, eum metaphora uti. Si quis tamen id accuratius explorare voluerit, de doctrinæ et mandatorum sollicitudine loquitur. Non enim iisdem fruuntur quibus antea; non doctores habebunt, non principes, non prophetas sicut olim, qui ipsos corrigant, qui ipsorum curam gerant. Sicut enim qui vineas colunt, fodiunt, putant, sic qui animas emendant, comminantur, exterrent, docent, reprehendunt : verum iis destituti erunt, inquit, in alienam abducti terram. Et ascendet per eam, quasi per incultam terram, spina : et nubibus mandabo, ne pluant in eam imbrem. Aut desolationem urbis memorat, aut desolationem eorum et uniuscujusque animæ eorum ; nubes autem hic quidam dicunt esse prophetas, quippe qui pluviam desuper acciperent, et sibi dicta ad populum transmitterent. Verum ne hi quidem quæ consueverant facient. Etiam si enim unus vel alter propheta cum ipsis commigrarat, prophetarum tamen turba tunc silebat. 7. Vineam enim Domini Sabaoth domus Israel est, et homo Juda novella plantatio dilecta. Expectavi, ut faceret judicium, fecit autem iniquitatem, et non justitiam, sed clamorem. Quoniam multa nominum metaphora usus est, vineam, turrim, torcular, sepem, fossionem, et putationem vineæ commemorans ; ne quis insipientium de vinea hæc dici putaret, sub finem repente totum interpretatus est. Vineam enim Domini Sabaoth domus Israel est. Non enim de plantis mihi sermo est, neque de natura inanimata (a), neque de lapidibus et muris ; sed de po-

pulo nostro. Ideo subjunxit, Et homo Juda novella plantatio dilecta : quia scilicet Juda plus obtinere quam cæteræ tribus : eratque illic e vicino altum templum, et reliquus cultus : atque illa magis quam cæteræ omnes florebat, ad regiamque magis accedens, potentior erat. Dilectum autem dixit, rursus illos perstringens, quod tales erga se valde amantem sese exhibuissent. Ea quippe lex est diligentium, ne in oblatiis quidem criminationibus magnum suum amorem occultare. Hinc aliud quidpiam non spernendum ediscimus. Quale illud ? Nempe quando et quæ Scripturæ loca allegorice interpretari oporteat : neque penes nostram esse facultatem has leges pro lubito explicare, sed ipsam Scripturæ mentem sequi oportere, sicque allegoria uti. Quod autem dico, sic intelligendum. Scriptura nunc vineam dixit, sepem, torcular : nec penes auditorem reliquit, ut pro lubito hæc quibusdam rebus aut personis aptaret ; sed in sequentibus sese interpretata est dicens : Vineam enim Domini Sabaoth domus Israel est (Ezech. 17. 3). Ezechiel vero rursus, cum aquilam magnam et magnarum alarum ingredientem in Libanum, et avellentem summum verticem cedri commemorat, non relinquit penes arbitrium auditorum hujus allegoriæ interpretationem ; sed explicat ille, quam aquilam dicat, quam cedrum. Et hic rursus in sequentibus, ubi fluvium quemdam violentum inducit in Judæam, ne liceret auditori cuivis personæ pro arbitrio hæc aptare, dixit regem esse eum, quem fluvium nominasset (Isai. 8. 7). Hæc vero lex ubique locorum in Scriptura servatur, ut cum allegorice loquitur, allegoriæ interpretationem afferat, ut ne eorum qui allegorias amant cupidus animus temere et fortuito erret et quocumque feratur. Et quid miraris, si id prophetæ faciant ? Proverbiorum certe auctor id observat. Cum enim dixisset : Cervus amicitiae, et pullus gratiarum tuarum conversetur tecum : et fons aquæ tuæ tibi soli sit (a) (Prov. 5.19) : interpretatus est, cur hæc diceret, nempe de uxore legitima et libera, ut averteret a meretrice et aliena. Pari modo hic explicavit hoc loco, quam diceret esse vineam. Deinde cum eorum crimina enuntiasset, suppliciaque dixisset, rursus in fine defensionem parat dicens : Expectavi, ut faceret judicium, fecit autem iniquitatem, et non justitiam, sed clamorem. Juste, inquit, pœnam exigo. Expectavi enim, Ut faceret judicium, id est, justitiam ; ipsi vero contraria exhibuerunt, iniquitatem, injustitiam et clamorem. Clamorem hic vocat acquirendi cupiditatem, injustum furorem, irrationabilem iram, pugnās, contentiones. 8. Væ qui conjungunt domum ad domum, agrum ad agrum aptantes, ut a proximo auferant aliquid. Cum dixisset ipsum clamorem fecisse, id est acquirendi cupiditatem, et rapinas, subjicit iniquitatis speciem multa plenam nequitia ; ac rursus a lamentis initium ducit, magnitudinem peccatorum ostendens, eosque insinuans qui incurabili morbo laborabant.

(a) In Græco, ἀνὴρ ἡ ἀνὴρ. Ad literam est, de anima inanimata, qualem esse dicit Chrysostomus animam vegetantem in plantis.

(a) Hæc non ita leguntur in libro Proverbiorum 5. 19. sic autem sæpe solet Chrysostomus loca Scripturæ alio quam jaceant modo afferre, quia nempe memoriter afferebat.

δοκεῖ ἀσφαφέστερα εἶναι· διόπερ αὐτὴν σφαφέστεραν ἀνάγκη ποιῆσαι. Ὁ γὰρ λέγει, τοῦτό ἐστι· Τί ἔδει ποιῆσαι, καὶ οὐκ ἐποίησα; Ἀλλ' οὐ, ὅτι τοιαῦτα ἤμαρτον. Τί δὲ ἔχοντες αἰτιῶσθαι; ἢ ὡς τινων παραλελειμμένων τοιαῦτα καὶ ἐπλημμέλησαν; Τί ποιήσω ἐτι τῷ ἀμπελῶνι μου, καὶ οὐκ ἐποίησα αὐτῷ; Ἄ μὲν ἐποίησα, ταῦτά ἐστι, φησί· πλὴν οὐκ ἀρκοῦμαι τοῖς γεγεννημένοις, οὐδὲ λέγω, ὅτι πολλὰ εὐηργέτησα· ἀλλ' εἰ μὴ πάντα ἐποίησα, μεθ' ἃ ποιῆσαι λοιπὸν οὐδὲν ἦν, τοῦτο ὁμᾶς εἰπεῖν ἀπαιτῶ, ὁμᾶς τοὺς ἀπολελαυκώτας, καὶ μάρτυρας τῶν γεγεννημένων ὄντας, καὶ τῇ περὶ ταῦτα μαθόντας, οὐκ ἀλλοτρίους τινὰς καὶ ξένους. *Νῦν οὖν ἀναγγελῶ ὑμῖν, τί ποιήσω τῷ ἀμπελῶνι μου.* Ἐπειδὴ τὴν νίκην ἤρατο, καὶ τὴν ἀγκωμοσύνην ἔδειξε τὴν ἐκείνων, τότε λοιπὸν ἐνάγει· καὶ τὴν ψῆφον, καὶ λέγει ταῦτα ἃ μέλλει ποιεῖν, οὐχ ἵνα καταδικάσῃ, ἀλλ' ἵνα τῷ φόβῳ τῆς ἀπειλῆς ἐκπεικαστέρους ποιῇ. *Ἀφελῶ τὸν φραγμὸν αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς διαρπαγὴν· καὶ καθελῶ τὸν τοίχον αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς καταπύημα.*

γ'. Ἀποστήσω, φησί, τὴν ἐμὴν συμμαχίαν, γυμνώσω τῆς βοήθειας, ἐρήμους καταστήσω τῆς τοσαύτης προνοίας, καὶ εἰσόνται διὰ τῶν ἐναντιῶν ὧν ἀπῆλαυον ἔμπροσθεν, ὅταν ὥσι πᾶσιν εἰς ἀρπαγὴν προκείμενοι. *Καὶ ἀνήσω τὸν ἀμπελῶνά μου, καὶ οὐ μὴ τμηθῇ, οὐδὲ μὴ σκαφῇ.* Πάλιν λέγω, ὅτι τῇ μεταφορᾷ χέρεται. [54] Εἰ δέ τις καὶ θερμότερον ἐξετάζειν βούλοιο, τὴν ἀπὸ τῆς διδασκαλίας, τὴν ἀπὸ τῶν ἐντολῶν ἐπιμελείαν φησιν. Οὐ γὰρ ἀπολαύσονται τῶν αὐτῶν, ὧν καὶ ἔμπροσθεν, οὐ διδασκάλους ἔξουσιν, οὐκ ἄρχοντας, οὐ προφῆτας ὁμοίως τοὺς διορθουμένους αὐτοὺς, τοὺς ἐπιμελουμένους αὐτῶν. Ὅσπερ γὰρ οἱ τὴν ἀμπελον θεραπεύοντες σκάπτουσι, τέμνουσιν, οὕτως οἱ ψυχὰς διορθούμενοι ἀπειλοῦσι, φοβοῦσι, διδάσκουσιν, ἐγκαλοῦσιν· ἀλλ' ἐν ἐρημίᾳ τούτων ἔσονται, φησὶν, εἰς τὴν ἀλλοτρίαν ἀπενεχθέντες. *Καὶ ἀναθήσεται εἰς αὐτὸν ὡς εἰς χέρσον ἀκαθὰ καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι, τοῦ μὴ βρέξαι εἰς αὐτὸν ὕετόν.* Ἡ τὴν ἐρημίαν τῆς πόλεως φησιν, ἢ τὴν ἐρημίαν τὴν αὐτῶν, καὶ τῆς ἐκείνου ψυχῆς· νεφέλας δὲ ἐνταῦθα τοὺς προφῆτας τινὲς λέγουσιν, ἅτε ἀνωθεν τὸν ὕετόν δεχομένους καὶ παραπέμποντας τῷ δήμῳ τὰ λεγόμενα. Ἄλλ' οὐδὲ οὗτοι, φησί, τὰ συνήθη ποιήσουσιν. Εἰ γὰρ καὶ εἰς πού καὶ δεύτερος συναπῆλθεν, ἀλλ' ὁ δῆμος τῶν προφητῶν τότε εἰσιγα. *Ὁ γὰρ ἀμπελὼν Κυρίου Σαβαὼθ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ ἐστίν, καὶ ἄνθρωπος τοῦ Ἰούδα νεόφυτον ἡγαπημένον.* *Ἔμεινα, ἵνα ποιήσῃ κρίσιν, ἐποίησε δὲ ἀνομίαν, καὶ οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ κραυγὴν.* Ἐπειδὴ πολλῇ τῇ μεταφορᾷ διὰ τῶν ὀνομάτων ἐχρήσατο, ἀμπελῶνα, καὶ πύργον, καὶ προλήνιον, καὶ φραγμὸν, καὶ σκαφητόν, καὶ τμησὶν ἀμπελοῦ λέγων, ἵνα μὴ περὶ ἀμπελῶνός τις τῶν τότε ἀνοήτως νομίση εἶναι τὰ λεγόμενα, ταχέως πρὸς τῷ τέλει τὸ πᾶν ἡρμήνευσεν. *Ὁ γὰρ*

ἀμπελὼν Κυρίου Σαβαὼθ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ ἐστίν. Οὐ γὰρ περὶ φυτῶν ὁ λόγος μοι, φησὶν, οὐδὲ περὶ ψυχῆς ἀψύχου, οὐδὲ περὶ λίθων καὶ τοίχων, ἀλλὰ περὶ δήμου τοῦ ἡμετέρου. Διὸ καὶ ἐπηγάγε· *Καὶ ἄνθρωπος τοῦ Ἰούδα νεόφυτον ἡγαπημένον*· ἐπειδὴ πλέον τι εἶχε τῶν δέκα φυλῶν, καὶ ὁ ναὸς αὐτόθι πλησίον ἦν, καὶ ἡ λοιπὴ θεραπεία, καὶ τῶν ἄλλων μᾶλλον ἦνθει, καὶ βασιλικωτέρα ἦν ἡ φυλὴ καὶ δυνατωτέρα. Ἠγαπημένον· δὲ εἶπε, πάλιν αὐτῶν καθαρπτόμενος, ὅτι περὶ τὸν σφοδρὸν ἔραστήν τοιοῦτοι γεγόνاسιν. Τοιοῦτος γὰρ τῶν φιλοῦντων ὁ νόμος, μὴδὲ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἐγκλήμασι κρύπτειν τῆς οἰκειᾶς ἀγάπης τὴν ὑπερβολήν. Ἐντεῦθεν οὐ μικρὸν καὶ ἕτερον μανθάνομεν. Ποῖον δὴ τοῦτο; Τὸ πᾶσι καὶ τίνα ἀλληγορεῖν χρὴ τῶν Γραφῶν· καὶ ὡς οὐκ ἴσμεν κύριοι τῶν νόμων τούτων αὐτοί, ἀλλὰ δεῖ αὐτῇ τῇ διανοίᾳ τῆς Γραφῆς ἐπομένους, οὕτω τῷ τῆς ἀλληγορίας κεχρησθαι τρόπῳ. Ὁ δὲ λέγω, τοιοῦτός ἐστιν· Ἐἴπεν ἀμπελῶνα νῦν ἡ Γραφή, φραγμὸν, προλήνιον· οὐκ ἀφῆκε κύριον γενέσθαι τὸν ἀκρατὴν ἀρμόσαι τὰ εἰρημένα οἷς ἐδοῦλετο πράγμασιν, ἢ προσώποις, ἀλλὰ προτοῦσα ταύτην ἡρμήνευσεν, εἰποῦσα· *Ὁ γὰρ ἀμπελὼν Κυρίου Σαβαὼθ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ ἐστίν.* Καὶ [55] ὁ Ἰεζεκιὴλ δὲ πάλιν ἀετὸν καλῶν μέγαν καὶ μεγαλοπτερυγον εἰσιόντα εἰς τὸν λίθανον, καὶ ἀποκνίζοντα τὸ ἄκρον τῆς κέδρου, οὐδὲ ἐκεῖ ἀφίησιν ἐπὶ τῇ γνώμῃ τῶν ἀκρατῶν κείσθαι τῆς ἀλληγορίας τὴν ἐρμηνείαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς λέγει, τίνα μὲν τὸν ἀετὸν φησὶ, τίνα δὲ τὴν κέδρον. Καὶ οὕτως δὲ πάλιν προῖων, ποταμὸν τίνα σφοδρὸν ἀνάγει, λέγων, ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν, ἵνα μὴ ἐξῇ τῷ ἀκούοντι κατὰ τὴν οἰκίαν γνώμην ἀρμόζειν τὸ εἰρημένον προσώπῳ ᾧ βούλεται, εἶπε καὶ τὸν βασιλέα τοῦτον, ὃν ποταμὸν ἐκάλεσε. Καὶ πανταχοῦ τῆς Γραφῆς οὗτος ὁ νόμος, ἐπειδὴν ἀλληγορῇ, λέγειν καὶ ἀλληγορίας τὴν ἐρμηνείαν, ὥστε μὴ ἀπλῶς, μὴδὲ ὡς ἔτυχε τὴν ἀκόλαστον ἐπιθυμίαν τῶν ἀλληγορεῖν βουλομένων πλανᾶσθαι καὶ πανταχοῦ φέρεσθαι. Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ οἱ προφηταί; Καὶ ὁ Παροimiaστής δὲ οὕτω ποιεῖ. Εἰπὼν γάρ, *Ἐλαφος οὐλλίας, καὶ πῶλος τῶν χαρίτων ὁμιλεῖτω σοι· καὶ ἡ πηγὴ τοῦ ὕδατος σου ἔστω σοι μόνῳ*· ἡρμήνευσε τίνος ἐνεκεν ταῦτα ἔλεγε, ὅτι περὶ γυναικὸς ἐννόμου καὶ ἐλευθέρως, ἀποτρέπων πόρνης καὶ ἀλλοτρίας ἄπρεσθαι. Οὕτω δὲ καὶ οὗτος ἐνταῦθα εἶπε, τίνα ἔφησε τὸν ἀμπελῶνα εἶναι. Εἶτα ἐπειδὴ εἶπεν αὐτῶν τὰ ἐγκλήματα, εἶπε τὰς τιμωρίας· πάλιν πρὸς τῷ τέλει τὴν ἀπολογία ἐτίθηκα· λέγων· *Ἔμεινα, ἵνα ποιήσῃ κρίσιν, ἐποίησε δὲ ἀνομίαν, καὶ οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ κραυγὴν.* Ὅτι δικαίως, φησὶν, ἀπαιτῶ δίκην. Ἀνέμεινα γάρ, *ἵνα ποιήσῃ κρίσιν*, τουτέστι, δικαιοσύνην· αὐτοὶ δὲ τὰ ἐναντία ἐπεδείξαντο, ἀνομίαν, ἀδικίαν καὶ κραυγὴν. Κραυγὴν ἐνταῦθα τὴν πλεονεξίαν λέγει, τὴν ἄδικον θεμὸν, τὴν ὀργὴν τὴν ἀλόγιστον, τὰς μάχας, τὰς φιλονεικίας. *Οὐαὶ οἱ συνάπτοντες οἰκίαν πρὸς οἰκίαν, καὶ ἀγρὸν πρὸς ἀγρὸν ἐγγίζοντες, ἵνα τοῦ πλησίον ἀφῶλυνται.* Εἰπὼν ὅτι κραυγὴν ἐποίησε, τουτέστι πλεονεξίαν, ἀρπαγὰς, λέγει καὶ τὸ εἶδος τῆς ἀδικίας, πολλῆς ἐμπεπλησμένον τῆς σκαυργίας. Καὶ πάλιν ἀπὸ θρήνων ἀρχεται· τὸ μέγεθος τῶν ἡμαρτημάτων ἐνδεικνύμενος, καὶ τοὺς τὰ ἀνίατα νοσοῦντας ἐμφαίνων.

^a Savilius suspicatur legendum ἐπάγει. Hæc vox certe magis in usu est; sed ἐνάγει ferri potest.

^b Ἐγκαλοῦσιν deest in Reg. et Savil., nec lectum est ab interprete. Sed habetur in Bavarico et in Morel.

^c Reg. et Morel. et textus Biblicus νεόφυτον ἡγαπημένον. Morel., νεόφυτος ἡγαπημένος. Sed in Morel. infra sic legitur, νεόφυτον ἡγαπημένον.

^d Bavaricus hic adjicit ἔμεινα ἵνα ποιήσῃ καρπὸν, etc. Sed non video hæc apte repeti hoc loco.

^e Ἀπὸ θρήνων ἀρχεται, sic Bavaricus recte, ut respondeat voci οὐαὶ supra. Alii ἀπ' ἀπὸ ἀνθρώπων ἀρχεται.

δ'. Ταῦτα δὲ καὶ νῦν τολμώμενα ἴδοι τις ἂν παρὰ τῶν πακῶς τῷ πλοῦτι κατηρμένων, οἱ τὰς γειτνιασεῖς ἐπινοοῦσιν, οὐκ εἰς ἀσφάλειαν, ἀλλ' εἰς ἐπιβουλὴν τῶν πησιῶν, καθάπερ πῦρ ὀδῶν βαδίζον, οὕτω τοὺς ἐκ γειτνίων πάντας ἐπινεμόμενοι. *Μὴ οἰκίσητε μόνοι ἐπὶ τῆς γῆς; Ἠκούσθη γὰρ νῦν εἰς τὰ ὦτα Κυρίου Σαθεσῶθ ταῦτα.* Δείκνυσιν ἀνόνητα κάμνοντες καὶ εἰκῇ καὶ μάτην. Ἐπειδὴ γὰρ οὐχ οὕτως αἱ κολάσεις καὶ αἱ τιμωρίαι τοὺς τοιοῦτους ἀγαγεῖν ἐβόθασιν, ὥς τὸ μαθεῖν ἀκριδῶς, ὅτι οὐκ ἀπολαύσονται τῆς ἀρπαγῆς, ταύτην αὐτοῖς ἐπάγει τὴν ἀπειλὴν, λέγων, ὅτι καμοῦνται μὲν καὶ ταλαιπωρήσουσι, καὶ τὴν ἁμαρτίαν καρπώσονται, τῆς δὲ ἀπολαύσεως ἐκπεσοῦνται [56]. Οὐκ ἐφ' ἡσυχάζει γὰρ, φησὶ, τοῖς γινομένοις ὁ ἀκοίμητος ὀφθαλμός. Τὸ δὲ, Ἠκούσθη νῦν, οὐχ ὡς τότε τῶν πραγμάτων γνωρίμων γινομένων αὐτῷ ταῦτα φησιν, ἀλλ' ὡς τῆς θίπης κατὰ πόδας λούσης λοιπὸν, καὶ τῆς ἀνταποδόσεως γινομένης. *Ἐὰν γὰρ γένωνται οἰκίαι πολλαί, εἰς ἔρημον ἔσονται μεγάλαι καὶ καλαί, καὶ οὐκ ἔσονται οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐταῖς.*

Τοιοῦτον γὰρ ἡ πλεονεξία· ὅταν πλεονα περιβάλλῃ τοὺς ἔχουσιν, καὶ τῶν προτέρων αὐτοὺς ἐξήγαγεν. Ὁ δὲ καὶ ἐνταῦθα αἰνίσσεται λέγων, ὅτι Ὅταν οἰκοδομήσῃ λαμπρῶς, καὶ τὰ πάντων ὁμῶν αὐτῶν ποιήσῃ, τότε καὶ τῶν προτέρων ἀποστήσῃ. Καὶ στήσονται αἱ οἰκίαι οἰκῆτορας μὲν οὐκ ἔχουσαι, σάλπιγγος δὲ πάσης λαμπροτέραν ἀφίεισαι φωνὴν κατὰ τῶν παρὰ τὴν ἀρχὴν ἡρκακῶτων αὐτῶν, τῆς ἐρημώσεως τῆς ἐπιτεταμένης ἀντὶ τροπαίου τινὸς φαινομένης. *Οὐ γὰρ ἐργῶνται δέκα ζεύγη βοῶν, ποιῆσαι κεράμιον ἓν· καὶ ὁ σκεῖρον ἀρτάδας θέ, ποιῆσαι μέτρα τρία.* Ἀπὸ τῆς πόλεως ἐπὶ τὴν τῆς χώρας ἐρημίαν ἐξάγει· τὸν λόγον, ὥστε πάντοθεν καταπληῖσαι τὸν ἀκρωτήν. Οὕτε γὰρ αἱ οἰκίαι, φησὶ, καθέξουσιν τοὺς ἐνοικοῦντας, οὔτε ἡ γῆ τὴν αὐτῆς ἐπιδείξεται δύναμιν. Καὶ γὰρ ἐξ ἀρχῆς διὰ τὴν τοῦ Ἀδὰμ ἁμαρτίαν ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἐξήνεγκε· καὶ μετ' ἐκείνων, διὰ τὴν τοῦ Κάϊν παρανομίαν, ἐλάττονα πολλῷ τὸν πόνον τὸν ἐκείνου· καὶ τῆς οἰκειᾶς ἰσχύος τὴν φορὰν ἐπεδείκνυτο. Καὶ πολλὰ γὰρ δὲ ἀλλαχού ἴδοι τις ἂν διὰ τὰς τῶν ἀνθρώπων ἁμαρτίας αὐτὴν κολαζομένην. Καὶ τί θαυμάσεις, εἰ πηροὶ τὰς γονὰς αὐτῆς καὶ τὰς ὠδῖνας τῶν ἀνθρώπων ἡ παρανομία, ὅπου γε καὶ φθαρτὴ δι' ἡμᾶς ἐγένετο, καὶ ἀφθαρτος πάλιν δι' ἡμᾶς γίνεται; Ἐπειδὴ γὰρ ὅλος τὸ εἶναι δι' ἡμᾶς ἔλαβε καὶ τὴν ἡμετέραν διακονίαν, καὶ τὸ οὕτως ἡ ἐκείνως εἶναι πάλιν ἐντεῦθεν λαμβάνει τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ῥίζαν. Οὕτω γοῦν καὶ ἐπὶ τοῦ Νῶε. Ἐπειδὴ πρὸς κακίαν ἐσχάτην ἐξώκειλε τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις, πάντα ἐφύρετο τὰ πράγματα, καὶ σπέρματα, καὶ φυτὰ, καὶ ἀλόγων γένη, καὶ ἡ γῆ, καὶ θάλαττα, καὶ ἄηρ, καὶ ὄρη, καὶ νάπαι, καὶ βουνοί, καὶ πόλεις, καὶ τείχη, καὶ οἰκίαι, καὶ πύργοι· καὶ πάντα ἀπλῶς ἐκείνῳ τῷ φοβερῷ τότε ἐκρύπτετο πελάγει. Καὶ ἐπειδὴ πάλιν ἐπιδοῦναι τὸ γένος ἔδει, τὴν οἰκίαν εὐταξίαν ἀπελάμβανεν ἡ γῆ, καὶ εἰς τὴν προτέραν εὐμορφίαν ἐπανήει πάλιν. Ἴδοι δ' ἂν τις τοῦτο καὶ ἐπὶ μέρους γινόμενον διὰ τὴν εἰς ἀνθρώπους τιμὴν. Καὶ γὰρ πέλαιος ἡφανίσθη, καὶ πάλιν ἐφάνη, καὶ ἥλιος ἐχαλινώθη μετὰ σελήνης, καὶ τὸν οἰκεῖον δρόμον ἐπέλιπε, καὶ πῦρ τὰ ὕδατος ἐπαδείξατο, καὶ γῆ τὰ πελάγους, καὶ πέλαιος τὰ τῆς γῆς· καὶ πάντα, ὡς εἰπεῖν ἀπλῶς, πρὸς τὴν τῶν

ἀνθρώπων μετασχηματίζεται λυσιτέλειαν. Καὶ ἐπειδὴ πάντων τιμιώτερος ἄνθρωπος, καὶ δι' αὐτὸν τὰ γενόμενα ἅπαντα, διὰ τοῦτο καὶ νῦν, [57] ἐπειδὴ ἡμαρτεν ὁ τῶν Ἰουδαίων δῆμος, ἐπέχει τῆς γῆς τὰς ὠδῖνας ὁ θεός, καὶ μετὰ πολλοὺς πόρους καὶ ἰδρωτάς οὐκ ἀφίσει τὰς ἐκείνης λαγόνας τὴν ἐλωθυῖαν φορὰν ἐνεγκεῖν, ἵνα κέντευθεν μάθωσιν, ὅτι οὐ γεωργικῶν χειρῶν τέχνη, οὐδὲ βόες καὶ ἄροτρον, οὐδὲ γῆς φύσις, οὐκ ἄλλο τῶν τοιοῦτων οὐδὲν, ἀλλ' ὁ τούτων ἁπάντων Δεσπότης αὐτός ἐστιν ὁ καὶ θαψιλεῖ τῇ χειρὶ πάντα ἐκχέων, καὶ πάλιν, ἐπειδὴ βούληται, συστέλλων ἅπαντα. *Οὐαὶ οἱ ἐργιζόμενοι τὸ πρῶτ, καὶ τὸ σίκερα διώκοντες, οἱ μένοντες τὸ ὄψε.* Ὁ γὰρ οἶνος αὐτοὺς συγκαύσει. Μετὰ γὰρ κιθάρας καὶ ψαλτηρίου καὶ τυμπάνων καὶ αὐλῶν τὸν οἶνον πίνοῦσι· τὰ δὲ ἔργα τοῦ θεοῦ οὐκ ἐμβλέπουσι. Κατηγοροῦσας αὐτῶν πλεονεξίαν πολλὴν, καὶ τὴν ῥίζαν τοῦ κακοῦ τίθησιν. Αὕτη δὲ ἦν ἡ μέθη, μυρίων γινομένη κακῶν ὑπόθεσις, καὶ μάλιστα ὅταν μετὰ τοσαύτης τολμᾷται τῆς ὑπερβολῆς.

ε'. Σκόπει γοῦν πῶς μετὰ ἀκριβείας αὐτοὺς κωμωδεῖ. Πᾶσαν γὰρ τὴν ἡμέραν εἰς τοῦτο δαπανᾷσθαι φησιν. Οὐ γὰρ ὅταν ἀριστοποιεῖσθαι θέῃ, τοῦτο πράττουσι, φησὶν, ἀλλὰ πάντα τὸν καιρὸν μέθης ποιοῦντες καιρὸν, καὶ ἐκ προοιμίων τῆς ἡμέρας, ὅτε μάλιστα αὐτοῖς προσέχειν ἐχρῆν, πολλῷ τῷ ἀκράτῳ διδόντες ἑαυτοὺς, καὶ ἄκοντες λοιπὸν καὶ μέχρι τῆς ἐσπέρας ἐναπομένοντες τῷ νοσήματι. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπαξ φθάσῃ καταποντισθῆναι εἰς τὸν τῆς ἀκρασίας βυθόν, καὶ τῶν κατὰ φύσιν ἐκπέσωσι φρενῶν, καὶ τὴν ψυχὴν αἰχμάλωτον τῇ πονηρᾷ τῆς μέθης παραδῶσιν τυραννίδι, καθάπερ πλοῖον ἀνερμάτιστον, καὶ κυβερνήτου καὶ ναυτῶν ἀπεστερημένον, ἀπλῶς καὶ εἰκῇ φέρεται, τῇ τῶν ὑδάτων ἀτάκτῳ ῥύμῃ πανταχοῦ περιγόμενον, τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ οὗτοι ὑπὸ τῆς μέθης ὑποδρύχιοι γινόμενοι. Διὸ φησιν· *Οὐαὶ οἱ ἐργιζόμενοι τὸ πρῶτ, καὶ τὸ σίκερα διώκοντες.* Οὐ γὰρ τὴν χρεῖαν ἐπλήρουν, οὐδὲ ἀνέμενον ἐπιθυμίας γινομένης πληρῶσαι τὴν ἐνδειαν, ἀλλ' ἔργον ἐποιοῦντο τοῦτο καὶ μελέτην, τὸ διηνεκῶς μεθεῖναι. Διὸ φησιν· *Οἱ διώκοντες σίκερα.* Σίκερα δὲ ἐνταῦθα φησὶ τῶν φοινίκων τὸν ὀπὸν, ὃν ἐπετῆδευσαν, συντριβόντες τὸν καρπὸν καὶ καταθλύντες, εἰς οἶνον μετασχηματίζειν φύσιν. Καρωτικὸν δὲ ἐστὶ τὸ τοιοῦτον, καὶ μέθης ἐργαστικόν. Ἀλλ' οὐδὲν ὑφωρῶντο τούτων ἐκείνοι, τὴν ἡδονὴν πανταχοῦ διώκοντες, μένοντες τὸ ὄψε. Ὁ γὰρ οἶνος αὐτοὺς συγκαύσει. Τοιαύτη γὰρ τῆς μέθης ἡ φύσις· προϊοῦσα αὐξεται, καὶ χαλεπώτερον τὸ δίψος ποιεῖ. Εἴτα καὶ ἔτερον οὐκ ἔλαττον ἐγκλημα τοῦ προτέρου προστίθῃσι, λέγων· *Μετὰ γὰρ κιθάρας καὶ ψαλτηρίου καὶ τυμπάνων καὶ αὐλῶν τὸν οἶνον πίνοῦσι.* Τοῦτο καὶ ἕτερος ἐγκαλεῖ προφήτης λέγων· *Οἱ πίνοντες τὸν διυλισμένον οἶνον, καὶ τὰ πρῶτα μύρα χριόμενοι, οἱ κροτοῦντες πρὸς τὴν φωνὴν τῶν ὀργάνων.* Ὡς ἐστὼτα ἐλογίσαντο, καὶ οὐχ ὡς φεύγοντα. Καὶ γὰρ ἐσχάτης ἀναληγίας τοῦτο τὸ σημεῖον, καὶ ψυχῆς ἐκκελυμένης, τὸ θέατρον ποιεῖν τὴν οἰκίαν τὴν ἑαυτοῦ, καὶ τοιοῦτοις ἡμαρτίαις ἑαυτοὺς ἐκδιδόναι. Ὅπερ καὶ ἡ μέθη ποιεῖ σκοποῦσα, τοῦτο ἡ μουσικὴ μαλάττουσα τὸ εὐτονον τῆς διανοίας, καὶ κατακλῶσα [58] τῆς ψυχῆς τὴν ἀνδρείαν, καὶ ἐπὶ μείζονας ἐξάγουσα ἀσελγείας. *Τὰ δὲ ἔργα τοῦ*

* Hic omnino legendum videtur τῶν πόρων τῶν ἐκείνου, ut etiam animadvertit Savilius.

† In Bibliis legitur οἱ ἐπικροτοῦντες πρὸς τὴν φωνὴν ἰο-
cusque hic Amos inversus afferitur, uti supra dicebamus.

4. Hæc etiam nunc tentari videre est ab iis, qui male divitiis utuntur, qui vicina loca invadere cogitant, non ut securitatem pariant, sed ut insidias proximis moliantur, qui ut ignis grassans, ita vicinos omnes spoliant. *Numquid habitabilis soli super terram?* 9. *Audita sunt enim nunc in auribus Domini Sabaoth hæc.* Ostendit illos frustra laborare et nullo fructu. Quia enim non ita supplicia et cruciatus hujusmodi homines abducere solent, ut cum probe didicerint, se rapinæ fructum non percepturos, hanc in eos fert comminationem dicens, ipsos laboraturos, et miseriis affectos peccatum admissuros, sed ab ejus usu et fructu lapsuros esse. Non enim insomnis ille oculus talibus visis facinoribus quiescet. Illud vero, *Audita sunt nunc*, non dicit quasi tunc res gestæ notæ sibi essent, sed quasi ultio e vestigio sequeretur, retributioque instaret. *Si enim fuerint domus multæ, in solitudinem erunt magnæ et pulchræ, nec erunt qui habitent in eis.*

Avaritiæ morbus. — Hujusmodi est avaritia: cum plura possessoribus addit, ipsos etiam ex prius possessis dejicit. Quod etiam hic subindicat dicens: Cum splendide ædificaveritis, et omnium bona vobis corraseritis, tunc etiam ab iis, quæ prius habebatis, exciditis. Et stabunt ædes nullos habitatores habentes, sed tuba clariorem emittentes vocem contra eos qui illas primas rapuerant, vastitate illa tanta tropæi instar exhibita. 10. *Ubi enim operantur decem juga bouum, faciet lagunculam unam: et qui seminat artabas sex, faciet mensuras tres.* Ab urbe in agri vastitatem sermonem educit, ita ut undique auditorem percellat. Neque enim domus, inquit, habitatores detinebat, neque terra suam ostendit nativam virtutem. Etenim ab initio ob Adæ peccatum spinas et tribulos protulit; ac post illum, propter Caini iniquitatem, multo minorem quam labores ejus exigebant, et quam vis nativa terræ postulabat, proventum tulit. Sæpeque alibi videre est terram ob peccata hominum plecti. Et quid miraris, si iniquitas terræ fertilitatem obtundat hominumque fecunditatem, quando etiam propter nos corruptibilis facta est, et propter nos rursus incorruptibilis efficitur? Quia enim propter nos omnino, et propter ministerium nostrum, existentiam accepit, hinc etiam accipit ut hac vel illa conditione sint ejus principium et radix. Sic etiam tempore Noe factum. Quia in extremam nequitiam natura hominum deflexerat, res omnes miscebantur, semina, plantæ, brutorum genera, terra, mare, aer, montes, saltus, colles, urbes, muri, domus, turres: omniaque prorsus terribili illo pelago obruebantur. Quia vero rursus necesse erat ut humanum genus accresceret, terra nativum suum ordinem accepit, et in priorem elegantiam restituta est. Id autem videas ex parte factum in hominum honorem. Etenim pelagus se summovit, et iterum apparuit, sol refrenatus est cum luna, solitumque cursum deseruit, ignis quæ ad aquam pertinebat præstitit, terra quæ ad pelagus, pelagus quæ ad terram: omniaque, ut semel dicam, in utilitatem hominum se transformant. Et quia omnia honore præcedit homo, propterque ipsum omnia

facta sunt; ideo et nunc, quia Judaicus populus peccavit, terræ partus Deus cohibet, ac post multos labores sudoresque non sinit ejus viscera solitum proventum referre; ut inde discant, non agriculturæ artem, nec boves et aratrum, neque terræ naturam, nec aliud simile quidpiam, sed horum omnium Dominum esse, qui liberali manu omnia effundit, et iterum, cum vult, omnia cohibet. 11. *Væ qui surgunt mane, et siceram persequuntur, qui manent ad vesperam.* Vinum enim succendet eos. 12. *Nam cum cithara et psalterio et tympanis et tibiis vinum bibunt: opera autem Dei non respiciunt, et opera manuum ejus non considerant.* Postquam ingentem illorum avaritiam redarguit, mali radicem hic ponit. Hæc vero erat ebrietas, sexcentorum causa malorum: cum maxime illa modum omnem excedit.

5. *Contra ebrietatem.* — Observa igitur, quam accurate illos traducat. Totum enim diem in hæc insaniunt dicit. Neque enim cum prandendum est, id faciunt, inquit, sed omne tempus in ebrietatis tempus vertentes, ab ortu dici, quando maxime sibi attendere debebant, multo mero se dedentes, vellent nolent deinceps usque ad vesperam in morbo perseverabant. Quando enim semel in voraginem intemperantiæ sese demerserant, ac de naturali mentis statu deciderant, animamque captivam pravæ ebrietatis tyrannidi tradiderant; quemadmodum navis non saburrata, gubernatoreque et nautis destituta, fortuito et quoquoersus fertur, temerario aquarum impetu exagitata: eundem in modum hi ebrietate demersi feruntur. Ideo ait: *Væ qui surgunt mane, et siceram persequuntur.* Non enim necessitatem explebant, neque appetitum expectabant, ut illi facerent satis; sed in hoc toti incumbabant, hoc curabant, ut perpetuo temulenti essent. Idcirco ait: *Qui siceram persequuntur.* Siceram enim hic dicit palmarum succum (a), quam conficiebant, fructum conterentes et contundentes, ut in vini transformarent naturam. Soporificum autem est illud, ebrietatemque parit. At illi nihil horum observabant, voluptatem ubique persequentes, et usque ad vesperam manentes. *Vinum enim succendet eos.* Talis quippe est ebrietatis natura: progressa augetur, et graviores sitim excitat. Deinde aliud non minus priore crimen objicit dicens: *Nam cum cithara et psalterio, et tympanis et tibiis vinum bibunt.* Hanc criminationem profert alter propheta dicens: *Qui bibunt defæcatum vinum, et primis unguentis uncti, qui plaudent ad vocem organorum. Quasi stantia reputaverunt, et non quasi fugientia* (Amos 6. 6. 5). Etenim extremæ stoliditatis signum est, animique dissoluti domum suam in theatrum vertere, et hujusmodi canticis se dedere. Quod et ebrietas

(a) singularis certe vocis, *sicera*, interpretatio. Nemo quippe nescit, hanc vocem Hebraicam esse: ex שֵׁכָר nimirum expressum est, *sicera*. Significat autem omne potionis genus inebriandi vim habens; unde a cæteris interpretibus redditur, *ebrietas*. Hesychius interpretatur, *vinum condimentis mixtum*. Tempore fortasse Chrysostomi, liquor ex palmarum succo confectus, *sicera* vocabatur. Eam quippe interpretationem ipsum esse commentum non putavimus.

facit tenebris offundens, hoc et musica operatur vigorem mentis emolliens, roburque animi frangens, et ad majorem alliciens lasciviam. *Opera autem Dei non respiciunt, et opera manuum ejus non considerant.* Vel miracula ejus dicit, vel naturæ contemplationem. Quomodo autem possint horum spectatores esse, cum diem in noctem vertant, noctu vero nihilo-melius sint affecti, quam mortui? quomodo poterunt solem orientem videre, cæli splendorem pulchritudinem, vespereque varium illi stellarum chorum, cæterarumque creaturarum ordinem et ministerium, exterioribus interioribusque oculis privati? Non parum ergo in hoc læsi sunt, quod numquam contemplati Dei mirabilia ex hac vita discedant, cum omni tempore ebrietas tenebris obruti fuerint. 13. *Igitur captivus factus est populus meus, eo quod non cognoverint Dominum.* Rursus quod futurum erat ut præteritum annuntiat, et poenam infert delicto huic. Siquidem vel ipsa ebrietas quodvis supplicium exæquat, tumultum in anima pariens, caligine mentem replens, captivam ipsam constituens, innumeris illos interius et exterius obruens morbis. Hoc noverat Paulus, neinpe malitiam pro supplicio esse; ideo ait: *Et mercedem quam oportuit, erroris sui in semetipsis recipientes* (Rom. 1. 27). Verum quando id etiam stoliditatis eorum proprium est, quod puniantur, nec se puniri sentiant, quod ægrotent, nec sciant se ægrotare, ab exteris etiam supplicium inducit, atque: *Igitur captivus factus est populus meus, eo quod non cognoverint Dominum.* Et multitudo facta est mortuorum propter famem et sitim aquæ. Vide multam insertam in supplicio monitionem, neque gravissimam statim induci sectionem. Neque enim subito captivitatem intulit, sed famem prius et sitim, ut domi manentes, meliores evaderent, neque ob incurabilem morbum barbarorum exercitum attraherent. Quia vero non cesserunt, nihilque inde lucrati sunt, extremum denique ipsis inducit supplicium. Attamen ante illa, verbis extollit et amplificat famis calamitatem, dicens: 14. *Dilatavit infernus animam suam*: non quod infernus animam habeat: sed personæ forma minas intentat, ut majore cum emphasi loquatur, ingentique timore auditorum animos percellat. Ideo in prosopopœia persistit dicens: *Et aperuit os suum, ut non cesset*: quasi de fera verba faciens, et imaginem rerum prope ipsos adducens. Quodque gravius est, non modo aperuit os suum, sed hianti ore manet, nec ex jam absorptis satiatur. *Et descendant ad eum gloriosi, et magnates, et divites, et pestes ejus.* Exhinc, ut scias non secundum naturæ ordinem hæc fieri, sed a Deo immissam esse plagam, et decretum ex cælo delatum, in dignitate et potentia constitutos, qui omnia miscebant, resque Judæorum subvertebant, eo descensuros esse ait.

6. Pestes autem illos jure vocat, utpote qui nequitiam non penes se servarent, sed etiam ad alios morbum transmitterent. Talis quippe est pestilentiae natura: cum ab uno corpore cœperit, gradatim in multitudinem grassatur. *Et exultans in ea.* Qui deli-

ciis vacat, qui exultat, qui putat se immobilia possidere bona, ipse quoque cadet et capietur. 15. *Et humiliabitur homo, et inhonorabitur vir: et oculi sublimis humiliabuntur.* 16. *Et exaltabitur Dominus solus Sabaoth in judicio.* Vide rursus Dei providentiam. Non enim internecionem adducit, neque totum e medio abripi populum permittit, sed quosdam relinquit, ut ex abeuntium supplicio respiscant. Hoc ergo subindicans ait, *Humiliabuntur*, id est, qui manent, qui relictii sunt. *Et exaltabitur Dominus Sabaoth in judicio, et Deus sanctus glorificabitur in justitia.* Duo ponit bona, et illos nempe timorem deposituros esse, melioresque futuros, et Deum admirationi fore apud omnes; id enim sibi vult illud, *Exaltabitur et glorificabitur*; per supplicium nempe, ac per ipsam ultionem. Quid autem est¹, *In judicio*? Per ultionem. 17. *Et pascent dispersi quasi tauri, et deserta eorum, qui assumpti sunt², agni comedent.* Relictorum paucitatem his subindicat, et ingentem regionis solitudinem. 18. *Væ qui attrahunt peccata sua ut funiculo longo, et quasi jugi corrigia vitulæ iniquitates suas.* 19. *Qui dicunt: Cito appropinquent quæ faciet Deus, ut videamus: et veniat consilium sancti Israel, ut sciamus.* Prophetis frequenter comminantibus et terribilia prænuntiantibus, pseudo-prophetæ ad gratiam loquentes, populique vigorem dissolventes, illorum dicta falsa, sua vera esse dictitabant. Multi ergo seducti illorum verbis non credebant. Deinde quia prophetiæ non statim atque pronuntiatæ erant, eveniebant; prophetiæ namque natura erat, multo ante tempore ea pronuntiare quæ eventura erant; quoniam ergo frequenter prophetæ famem, pestem, bellaque prædicebant, nec tamen ea reipsa ostendebant, interim multi ex iis, qui decepti erant, ex cunctatione ad non credendum occasionem accipientes, dicebant: Veniant quæ dicuntur; si vere dicitis, accedant res ipsæ; exhibete nobis ex operibus ipsis consilium Dei. Quia igitur ejus patientiam incredulitatis occasionem efficiebant, et peccatis suis hoc adjiciebant, tum quod non crederent, tum quod ob incredulitatem segiores evaderent, jure ipsos propheta luget dicens: Quasi funiculo longo, sic contra vos trahitis iram Dei, et nequitiam vestram augetis. Quia enim dictis non creditis, id relinquitur demum, ut rerum vobis experientia afferatur. Ita ut vos ipsi mala vobis attrahatis, qui verbis fidem non habetis. Ideo ait: *Væ qui attrahunt peccata sua*; id est, retributionem peccatorum: quasi longo funiculo e longinquo trahitis, inquit, definitam peccatis vestris ultionem, et quasi jugi corrigia vitulæ subjugalis, ut exprimat illorum studium et curam in peccando. Ut si quis loro forti quid pertraxerit, sic vos per incredulitatem Dei iram contra vos trahitis. Deinde dicit quomodo tra-

¹ Hæc verba, et per ipsam ultionem.... per ultionem, de-
erant in Morel, sed ex Regio desumpta sunt. Bavaricus etiam
habet, sed aliquot adjectis vocibus. Illaque legerat Tilman-
nus interpres.

² In Græco, ἀπολαύσαντες, eorum qui assumpti sunt. Tilman-
nus verterat, eorum qui relictii sunt, quasi legisset, ἀπολαύ-
σαντες. Ἀπολαύσαντες certe est, eorum qui assumpti sunt ab
ἀπολαύσαντες, et tamen videtur Chrysostomus in sequentibus
eos intelligere, qui relictii sunt.

ἰδιόλεκτουσι, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ
 ῥοῦσιν. Ἡ τὰ θαύματα αὐτοῦ φησιν, ἡ τῆς
 τὴν θεωρίαν. Πῶς δ' ἂν δύναιντο γενέσθαι θα-
 μῶν ἡμέραν νύκτα εργαζόμενοι, τὴν δὲ νύκτα
 ῥῶν οὐδὲν ἔμεινον διακείμενοι; πῶς δυνήσονται
 εἰν ἀνατέλλοντα, καὶ οὐρανοῦ κάλλος λάμπον,
 ποικίλον τῶν ἀστρων ἐν ἐσπέρᾳ χορὸν, καὶ τὴν
 ἰς κτίσεως εὐταξίαν τε καὶ διακονίαν, τῶν ἔξωθεν
 ἔνδοθεν ὀφθαλμῶν ἀπεστερημένοι; Οὐ μικρὸν
 οὐ ἥδίκηνται, τὸ ἀθάτοι αὐτῶν τοῦ Θεοῦ θαυμά-
 τοῦ παρόντος ἀπελθεῖν βίου, πάντα τὸν χρόνον ἐν
 αὐτῇ τῆς μέθης κατορυγμένοι. *Τοίνυν αἰχμ-
 ἔστηθη ὁ λαός μου, διὰ τὸ μὴ εἰδέναι αὐτοὺς
 μου.* Πάλιν τὸ μέλλον ὡς γεγεννημένον ἀπαγγέ-
 λειμι τὴν ἐπ' αὐτῇ τῇ πλημμελείᾳ ταύτῃ. Ἰκανή
 καὶ αὕτη ἡ μέθη ἀντὶ πάσης γενέσθαι κολά-
 ρου ἐμποιοῦσα τῇ ψυχῇ, ὥστε πληροῦσα τὴν
 αἰχμάλωτον καθιστῶσα αὐτήν, μυρίων αὐτοὺς
 ἰσα νοσημάτων, τῶν ἔνδοθεν, τῶν ἔξωθεν. Οἶδε
 αὖ Παῦλος, ὅτι κακία ἀντὶ τιμωρίας γίνεται διό
 αὐτῇ ἀντιμισθίαν, ἣν ἔδει, τῆς πλάνης αὐ-
 θουτοῦ ἀπολαμβάνοντες. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ
 ἰς ἀνασθησάμεν αὐτῶν, τὸ κολάζεσθαι, καὶ μὴ δέ-
 σθαι, τὸ νοσεῖν, καὶ μὴ εἰδέναι ὅτι νοσοῦσιν, ἐπὶ
 τῶν ἔξωθεν τιμωρίαν, λέγων· *Τοίνυν αἰχμ-
 ἔστηθη ὁ λαός μου, διὰ τὸ μὴ εἰδέναι αὐτοὺς
 μου.* Καὶ πλῆθος ἐστηνεν νεκρῶν διὰ λιμῶν
 καὶ ὕδατος. Ὅρα καὶ ἐν τῇ τιμωρίᾳ πολλὴν τὴν
 πᾶν καὶ οὐκ ἀθρόον τὴν βαρυντὴν ἐναγομένην
 αὐτοῦ. Οὐ γὰρ εὐθέως τὴν αἰχμαλωσίαν ἐπήγαγεν,
 μὲν πρότερον καὶ αὐχμὸν, ἵνα οἱ κείνοι μένοντες,
 καὶ βελτίους, μὴδὲ ἀνίσταται νοσοῦντες ἐφελκύνων-
 τῶν βαρβάρων στρατόπεδον. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ
 ἔδει ἐκέρδαν ἐντεῦθεν, ἐπάγει λοιπὸν τὴν ἐσχά-
 τιστάς αὐτοῦ. Ἄλλ' ὅμως πρὸ ἐκείνων ταύτην
 καὶ ἐξογκοῖ τῷ λόγῳ τὴν τοῦ λιμοῦ, λέγων·
*ὕψος ὁ δῆμος τὴν ψυχὴν αὐτοῦ· οὐχ ὡς ψυχὴν
 οὐ ἔχοντος, ἀλλὰ προσωποποιεῖ τὴν ἀπειλήν, ἐμ-
 περον τὸν λόγον ποιῆσαι βουλόμενος, καὶ φόδον
 νῆα ἐναποθέσθαι τῇ διανοίᾳ τῶν ἀκούστων. Διὸ
 ὑμῖν λέγω· Καὶ διηνοιξε τὸ στόμα αὐτοῦ,
 ἵνα διαλέξῃ· ὡς περὶ θηρίου τινὸς διηγούμενος,
 ὡς αὐτῶν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων ἄγων. Καὶ
 περὶ αὐτῶν, ὅτι οὐκ ἤνοιξε τὸ στόμα μόνον, ἀλλὰ
 καὶ κεχρῆνται, καὶ κόρον οὐ λαμβάνων τῶν ἐν αὐ-
 θουτοῦ αὐτοῦ. Καὶ καταδύσονται εἰς αὐτὸν οἱ
 αὐτοὶ, καὶ οἱ μετὰ αὐτοῦ, καὶ οἱ πλοῦστοι, καὶ οἱ λοιμοὶ
 αὐτοῦ. Ἔπειτα, ἵνα μάθῃς, [59] ὅτι οὐ κατὰ φύσιν ἀκού-
 οῦν τὸ γινόμενον ἦν, ἀλλὰ θεήλατος ἦν ἡ πληγὴ, καὶ
 ἐκ τῶν οὐρανῶν κατενεχθεῖσα, τοὺς ἐν περιφα-
 λῶς ἐν δυναστείᾳ, τοὺς πάντα συγχέοντας, καὶ
 αὐτὸν κατὰ τῶν Ἰουδαίων ποιοῦντας πράγματα,
 καὶ ἐκεῖ καταδύσονται ἔφησε.*

αἰμούς δὲ εἰκότως αὐτοὺς καλεῖ, ὅτε οὐ μέχρι ἐκυ-

ρ. τὸ ἀθάτον, mendose.

*ε καὶ τὴν.

apposite notat Savilius: «Bolsius ἐπαγομένην τι-
 νελ κλάσαν. Pulo potius pro tōlman reponendum to-
 : enim sepius loquitur Noster. Sic in his ipsis in
 Commentariis infra in capitulis septimi versum 14: μετὰ
 τῆς ἐφοδότητος ἐπάγει τὴν τομήν. Quem locum ideo
 i, quia in *Arantism*. (scu in *Florilegio*) idem ipse
 tribuitur, idemque error committitur, et pro τὸμήν
 habes corruptum τὸλμαν. » Hanc certissime putamus
 tam lectionem, sed sine auctoritate nihil mutare au-
 Paulo post αἰχμὸν veritatem sicut, non αἰχμὸν; quae
 nam ejus significatio. Nam Chrysostomus hic expli-
 ce locum, propter famem et sitim aquae, hic sitim haud
 intelligit.

ε. male ἀφρητόμενον.

τῶν τὴν κακίαν διατηροῦντας, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλους τὴν
 νόσον διαβιδάζοντας. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ λοιμοῦ φύσις·
 ἐπειδὴν ἀφ' ἐνὸς ἀρξῆται σώματος, οὐδὲν βαδίζουσα τὸ
 λοιπὸν ἐκνέμεται πλῆθος. Καὶ ὁ ἀγαλλιόμενος ἐν αὐ-
 τῇ. Ὁ τρυφῶν, ὁ σκιρτῶν, ὁ νομίζων ἀκίνητα ἔχειν τὰ
 αγαθὰ, καὶ αὐτὸς ἐμπέσεται καὶ ἀλώσεται. Καὶ ταπει-
 νωθήσεται ἄνθρωπος, καὶ ἀτμασθήσεται ἀνὴρ. Καὶ
 οἱ ὀφθαλμοὶ οἱ μετέωροι ταπεινωθήσονται. Καὶ ὕψω-
 θήσεται Κύριος μόνος Σαβαώθ ἐν κρίματι. Ὅρα πάλιν
 Θεοῦ κηδεμονίαν. Οὐ γὰρ πανωλεθρίαν ἐργάζεται,
 οὐδὲ δλον ἐκ μέσου τὸν δῆμον αὐτῶν ἀνάρπαστον ποιεῖ,
 ἀλλ' ἀφίησιν τινες, ὥστε τῇ τιμωρίᾳ τῶν ἀπελθόντων γε-
 νέσθαι βελτίους. Τοῦτο γοῦν αἰνιττόμενος ἔφησεν, ὅτι
*Ταπεινωθήσονται, τοῦτέστιν, οἱ μένοντες, οἱ ὑπολιμ-
 πανόμενοι. Καὶ ὕψωθήσεται Κύριος Σαβαώθ ἐν κρί-
 ματι, καὶ ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος δοξασθήσεται ἐν δικαιοσύ-
 νῃ.* Δύο τίθησιν αγαθὰ, ὅτι κἀκεῖνος τῆς φλεγμονῆς ἀπ-
 αλλαγῆσονται, καὶ ἔσονται βελτίους, καὶ ὁ Θεὸς θαυμα-
 σθήσεται παρὰ πᾶσι· τοῦτο γάρ ἐστιν, ὕψωθήσεται
 καὶ δοξασθήσεται διὰ τῆς κολάσεως αὐτῆς, διὰ τῆς
 τιμωρίας. Τί δὲ ἐστιν, Ἐν κρίματι; Διὰ τῆς ἐκδικήσεως.
 Καὶ βοσκοθήσονται οἱ διεσπαρμένοι ὡς ταῦροι, καὶ
 τὰς ἐρήμους τῶν ἀπειλημάτων ἄρνες φάγονται.
 Τὴν ὀλιγότητα ἐνταῦθα αἰνίσεται τῶν ὑπολειφθέντων,
 καὶ τὴν ἐπιτεταμένην ἐρημίαν τῆς χώρας. Οὐαὶ οἱ ἐπι-
 σπώμενοι τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν ὡς σχοινίῳ μακρῷ,
 καὶ ὡς ζυγοῦ ἱμάντι δαμάλειως τὰς ἀνομίας αὐτῶν.
 Οἱ λέγοντες· Τὸ τάχος ἐγγιστάτω, ἢ ποιήσῃς ὁ Θεός,
 ἵνα ἴδωμεν καὶ ἐλθέτω ἡ βουλὴ τοῦ ὁπίου Ἰσραὴλ,
 ἵνα γινώσκωμεν. Τῶν προφητῶν ἀπειλοῦντων συνεχῶς, καὶ
 τὰ φοβερά προαναφωνούντων, οἱ ψευδοπροφῆται πρὸς
 χάριν διαλεγόμενοι, καὶ τοῦ δήμου τὸν τόνον ἐκλύοντες,
 τὰ μὲν ἐκείνων ἐφασκον εἶναι ψευδῆ, τὰ δὲ αὐτῶν ἀληθῆ.
 Πολλοὶ τοίνυν ἀπατώμενοι ἵ ἡπίστουν καὶ αὐτοῖς τοῖς
 ῥήμασιν. Εἴτα ἐπειδὴ αἱ προφητεῖαι οὐχ ὁμοῦ τε ἐλ-
 γοντο καὶ ἐξέβαινον· προφητείας γὰρ ἦν ἡ φύσις, τὸ πρὸ
 πολλοῦ χρόνου τὰ μέλλοντα ἐκθέσεσθαι προαναφωνεῖν·
 ἐπεὶ οὖν συνεχῶς μὲν ἔλεγον οἱ προφῆται τοὺς λιμοὺς,
 τοὺς λοιμοὺς, τοὺς πολέμους, ἐπὶ δὲ τῶν ἔργων αὐτὰ
 οὐκ εἰδείκνυσαν, τῶς τὴν τοῦ χρόνου μέλλῃσιν ἀφορμὴν εἰς
 ἀπιστίαν λαμβάνοντες οἱ πολλοὶ τῶν ἡπατημένων ἔλεγον·
 Ἐλθέτω τὰ λεγόμενα· εἰ ἀληθεύετε, ἐγγιστάτω τὰ πρά-
 γματα· δείξατε ἡμῖν ἐπὶ τῶν ἔργων τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ.
 Ἐπεὶ οὖν τὴν αὐτοῦ μακροθυμίαν ὑπόθεσιν ἀπιστίας
 ἐποιοῦντο, καὶ ἐντεῦθεν προσετίθεσαν αὐτῶν τοῖς [60]
 ἀμαρτήμασι, τῷ τε ἀπιστεῖν, τῷ τε διὰ τὴν ἀπιστίαν βρ-
 θυμότερον γίνεσθαι· εἰκότως αὐτοὺς ὁ προφήτης θρηνεῖ
 λέγων, ὅτι Καθάπερ σχοινίῳ μακρῷ, οὕτως ἔλκετε καθ'
 ἐαυτῶν τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ αὖτε ὑμῖν τὴν πονη-
 ρίαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπιστεῖτε τοῖς λεγομένοις ῥήμασι,
 λείπεται λοιπὸν τὴν διὰ τῶν ἔργων ἐπενεχθῆναι πείραν
 ὑμῖν. Ὡστε οἱ τὰ κακὰ ἐπισπώμενοι ὑμεῖς ἐστε, οἱ τοῖς
 λεγομένοις ἀπιστοῦντες. Διὰ τοῦτο φησιν· Οὐαὶ οἱ ἐπι-
 σπώμενοι τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν· τοῦτέστι, τὴν ἀντιδο-
 σιν τῶν ἀμαρτημάτων. Ὡς σχοινίῳ μακρῷ πόρρωθεν
 ἔλκετε, φησὶ, τὴν ὠρισμένην τοῖς ἀμαρτήμασιν ὕμῶν
 δίκην, καὶ ὡς ζυγοῦ ἱμάντι δαμάλειως ὑπὸ ζυγὸν οὐσης,
 ἵνα εἴπῃ τὸ εὐτόνον, τὸ μετὰ σπουδῆς. Ὡς ἐάν τις ἱμάντι
 αὐτόνῳ ἐφελκυσσάτο τι, οὕτως ὑμεῖς διὰ τῆς ἀπιστίας
 ἐφέλκετε καθ' ὑμῶν τοῦ Θεοῦ τὴν ὀργήν. Εἴτα λέγει καὶ
 πῶς ἐφέλκονται· Οἱ λέγοντες· Τὸ τάχος ἐγγιστάτω ἢ

* Hæc, αὐτῆς, διὰ τῆς τιμῆς.... διὰ τῆς ἐκδικήσεως, deerant
 in Morel. Vide quæ ad interpretationem Latinam notata
 sunt.

* Reg. et Bavar. ἀπατώμενοι, et ita legit interpres. Morel.
 et Savil. ἀπατόμενοι. Utraque lectio quadrat, ut vix scias cui
 sit hærendum.

ποιήσει ὁ Θεός, *ἴνα ἴδωμεν*. Ὁ καὶ ἕτερος προφήτης ἐγκαλεῖ, λέγων· *Οὐαὶ οἱ ἐπιθυμοῦντες τὴν ἡμέραν Κυρίου. Καὶ ἴνα εἰ ὑμῖν ἡ ἡμέρα αὕτη; Καὶ αὕτη ἐστὶ σκότος καὶ οὐ φῶς, καὶ γνόφος οὐκ ἔχων φέγγος αὐτῆς. Καὶ γὰρ καὶ ἐκείνοι ἀπιστοῦντες ἔλεγον· Πότε ἔξει ἡ ἡμέρα τῆς κολάσεως καὶ τῆς τιμωρίας; Οὐαὶ οἱ λέγοντες τὸ πονηρὸν καλὸν, καὶ τὸ καλὸν πονηρὸν· οἱ τιθέντες τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ σκότος φῶς· οἱ τιθέντες τὸ γλυκὺ πικρὸν, καὶ τὸ πικρὸν γλυκὺ. Πάλιν περὶ τῶν αὐτῶν διαλέγεται. Ἐπειδὴ τοὺς μὲν προφῆτας ὑβρίζον καὶ ἀπατεῦνας ἔλεγον, τοὺς δὲ ψευδοπροφῆτας ἐτίμων, καὶ ἀνέστρεφον τῶν πραγμάτων τὴν τάξιν, ταλανίζε αὐτοὺς ἐπὶ τῇ κρίσει τῇ διεφθαρμένῃ. Οὐαὶ, φησὶν, οἱ λέγοντες τὸ πονηρὸν καλὸν (τούτ' ἐστὶ, τὴν ψευδοπροφητείαν), καὶ τὸ καλὸν πονηρὸν (τὴν προφητείαν)· οἱ τιθέντες τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ σκότος φῶς· οἱ τιθέντες τὸ γλυκὺ πικρὸν, καὶ τὸ πικρὸν γλυκὺ. Εἰ γὰρ καὶ φορτικὰ, φησὶ, τὰ ῥήματα, ἀλλ' οὐδὲν γλυκύτερον τῶν προφητῶν, τῇ τῶν ῥημάτων ἀπειλῇ τὴν διὰ τῶν πραγμάτων ἀποκρουομένην πείραν. Εἰ καὶ γλυκῆα τὰ τῶν ψευδοπροφητῶν, ἀλλ' οὐδὲν αὐτῶν πικρότερον, τῇ χάριτι τῶν λόγων τὴν διὰ τῶν ἔργων ἐπαγόντων ἀπειλήν.*

ζ'. Ἰδοὺ προφήτου σοφίαν, πῶς ἀνέστρεψεν αὐτῶν τὴν ὁπνείαν. Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς μὲν ὡς πικρότατα φθεγγόμενοις οὐ προσεῖχον, τοῖς δὲ ὡς προσηνεστάτοις καὶ γλυκύτητα πολλὴν ἔχουσιν, ἔφησεν, ὅτι τούναντίον μὲν οὖν ἐστὶ πολὺ τῶν προφητῶν τὸ μέλι, πολλὴ δὲ τῶν ψευδοπροφητῶν ἡ πικρία· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ φωτός καὶ τοῦ σκότους τὸν λόγον μεταχειριστέον ἡμῖν. Οἱ μὲν γὰρ πρὸς τὴν πλάνην ἤγαγον, οἱ δὲ καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐχειραγώγουν· καὶ οἱ μὲν τῷ ζόφῳ τῆς αἰχμαλωσίας μονοουχὶ τὰς χεῖρας δῆσαντες παρεδίδοσαν, οἱ δὲ ὅπως ἐν τῷ φωτὶ τῆς ἐλευθερίας ἀγάγωσι, πάντα ἐπραττον. Ἐπεὶ οὖν τὰς ἐναντίας περὶ τούτων δόξας εἶχον καὶ τὰς οὐ προσηκούσας, εἰκότως αὐτοὺς διορθοῦται λέγων· *Οἱ τιθέντες τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ σκότος φῶς. Οὐαὶ οἱ συνετοὶ ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες*. Οὐ μικρὸν καὶ τοῦτο ἐλάττωμα, τὸ σοφὸν τινα νομίζειν ἑαυτὸν, καὶ τοῖς ἑαυτοῦ [61] λογισμοῖς τὸ πᾶν ἐπιτρέπειν. Καὶ γὰρ ἐντεῦθεν ἐκεῖνο γίνεται [= λέγω δὴ πὸ φάσκειν τὸ πονηρὸν καλὸν, καὶ τὸ καλὸν πονηρὸν, καὶ τὰ ἐξῆς]. Τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος τοῖς ἔξω φιλοσόφοις ἐγκαλῶν ἔλεγεν, ὅτι *φάσκοιτες εἶναι σοφοί, ἐμωράνθησαν*. Καὶ ὁ παροιμιώδης λόγος πάλιν φησὶν· *Εἶδον ἀνθρώπον δοκοῦντα εἶναι σοφὸν παρ' ἑαυτῷ· ἐλπίδα δὲ ἔχει μᾶλλον ἄρρων αὐτοῦ*. Τοῦτο καὶ Παῦλος ἐγκαλεῖ πάλιν λέγων· *Μὴ γίνεσθε φρόνιμοι παρ' ἑαυτοῖς· καὶ πάλιν· Εἰ τις δοκεῖ σοφός εἶναι ἐν ὑμῖν ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, γένεσθω μωρός, ἵνα γένηται σοφός*. Μὴ τῇ οικείᾳ σοφίᾳ, φησὶ, μηδὲ τοῖς ἑαυτοῦ ἐπιτρέπτω λογισμοῖς ^β, ἀλλ' ἐκείνους κατευνάσας, ἐκδιδότης τὴν ψυχὴν τῇ τοῦ Πνεύματος διδασκαλίᾳ. Ἐπεὶ οὖν καὶ παρὰ Ἰουδαίους τοιοῦτοί τινες ἦσαν ὑπερορῶντες μὲν τῶν προφητῶν ὡς ποιμένων καὶ ἀπλῶν, βουλόμενοι δὲ σοφίζεσθαι οἰκοθεν, ὃ καὶ ἀπονοίας αὐτοῖς ὑπόθεσις ἐγένετο, καὶ τοῦ καταφρονεῖν τῶν λεγομένων, εἰκότως αὐτοὺς θρηνεῖ λέγων· *Οὐαὶ οἱ συνετοὶ ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες*. Οὐαὶ οἱ ἰσχυρότες ὑμῶν, οἱ τὸν ὄνον πίνοντες, καὶ οἱ δυνάσται, οἱ κυριῶντες τὸ σίκερα. Μὴ θαυμάσης, εἰ πρὸ μικροῦ τοσαῦτα κατὰ μέ-

θης εἰπὼν, πάλιν τὸν αὐτὸν ἐπαναλαμβάνει λόγον. Ἐπειδὴ γὰρ χαλεπὸν τὸ ἔλκος καὶ δύσεικτον ^ε, διὰ τοῦτο καὶ συνεχῶς ἐπαντλεῖν ἔδει. Χαλεπὸν δὲ καὶ δύσεικτον, τῷ μὴ δοκεῖν παρὰ τοῖς πολλοῖς ἀμάρτημα εἶναι, πάντων ἀμαρτημάτων χαλεπώτερον ὅν, καὶ μυρία βλαστάνον νοσήματα. Διὸ φησιν· *Οἱ τὸν ὄνον πίνοντες, καὶ οἱ δυνάσται, οἱ κυριῶντες τὸ σίκερα*. Διπλοῦς ὁ κρημνός, τυραννὶς μέθης, καὶ δυναστείας ὑπερβολή. Πᾶσι μὲν γὰρ ἀνθρώποις λογισμοῦ χρεῖα, μάλιστα δὲ τοῖς ἐν ἀξιώμασι καὶ δυναστεῖαις οὖσιν, ὥστε μὴ, καθάπερ ἀτάκτων ὕδατων ῥύμη τινί, τῷ τῆς ἀρχῆς ἐκφερομένους ὅγκῳ κατακρημνίζεσθαι. *Οἱ δικαιοῦντες τὸν ἀσεβῆ ἔσκεν ὥρων, καὶ τὸ δίκαιον τοῦ δίκαιου αἰρόντες ἀπ' αὐτοῦ*. Διπλοῦν τὸ ἐγκλημα πάλιν τὸ τὸν ὑπεύθυνον ἀφίεναι, καὶ τὸν ἀνεύθυνον καταδικάζειν. Ἐκατέρου ἀμαρτήματος ἡ ῥίζα δωροδοκία. Διὰ τοῦτο ὃν τρόπον καυθῆσεται καλὰ μὲν ὑπὸ ἀνθρώπου πυρός, καὶ συγκαυθῆσεται ὑπὸ φλογὸς ἀνημμένης. Τὸ τῆς τιμωρίας ταχὺ, τὸ εὐκολον τῆς κολάσεως παρίσται, διὰ τῆς εἰκότος τὴν πανωλεθρίαν αὐτῶν δηλῶν.

η'. Ἀπαντα γὰρ ταῦτα ἡ φλόξ καὶ οἱ ἀνθρακες, καὶ ἡ καλὰ μὲν, καὶ τὰ ἐξῆς ἡμῖν παρεδήλωσεν. *Ἡ ῥίζα αὐτῶν ὡς χροὺς ἐσται, καὶ τὸ ἄνθος αὐτῶν ὡς κοριορτὸς ἀνυθῆσεται*. Τὰ πεπηγότα καὶ τὰ βέβαια ἀπολείπεται, καὶ διαχυθήσεται τὰ λαμπρὰ, καὶ τὰ φαίδρα οἰχθήσεται καὶ διαρβύσεται. Οὐ γὰρ ἠθέλησαν τὸν νόμον Κυρίου Σαβαώθ ποιεῖν, ἀλλὰ τὸ λόγιον τοῦ ἁγίου παρῴνυαν. Λόγιον τὸν νόμον λέγει. Καὶ ἐθυμώθη Κύριος Σαβαώθ ἐργῇ ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ· καὶ ἐπέβαλε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' αὐτούς, καὶ ἐπάταξε αὐτούς. [62] *Καὶ παρῴνυθη ἐπὶ τὰ ὄρη, καὶ ἐγένετο τὰ θρησιμαῖα αὐτῶν ὡς κοπρία ἐν μέσῳ ὁδοῦ. Καὶ ἐν πᾶσι τούτοις οὐκ ἀπεστράφη ὁ θυμὸς αὐτοῦ, ἀλλ' ἐτι ἡ χεὶρ αὐτοῦ ὕψηλῃ*. Ἐνταῦθα πόλεμον ^δ αἰνίττεται χαλεπὸν, ὃς οὐδὲ ταφῇ τὰ σώματα συγχωρήσει παραδοθῆναι, οὐχ ἵνα ἐκείνοι κόλασιν δώσιν, ἀλλ' ἵνα οἱ ζῶντες ἐν ταῖς ἄλλοις συμφοραῖς τῆς οἰκείας ἀποτέμνωται τι κακίας. Καὶ ὅρα πῶς χαλεπώτερον τὸν λόγον ἐποίησεν. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι οὐκ ἐτάφησαν, ἀλλ' ὅτι κόπρου πάσης ἀτιμώτερον ἐρριμμένοι ἦσαν οἱ τετελευτηκότες, ὃ τοῖς ζῶσι φρικωδέστερον ἀπάντων εἶναι δοκεῖ, καὶ τῆς τελευτῆς αὐτῆς χαλεπώτερον. Καὶ τὸ δὴ χειρόν, ὅτι οὐδὲ τούτων γινόμενων, φησὶν, ἐπεικτέστεροι γεγόνανσι, ἀλλὰ τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένουσιν. Ἐπεὶ οὖν οὐδὲν βελτίους ἐγένοντο, ἀπειλεῖ πάλιν αὐτοῖς τὴν χαλεπωτάτην ἐκείνην πληγὴν, τὴν τῶν βαρβάρων. Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· *Τοιγαροῦν ἀρεῖ σύσσημον ἐν τοῖς ἔθνεσι τοῖς μακράν*. Ἴνα μὴ τῆς ὁδοῦ τὸ μήκος εἰς βραθυμίαν αὐτοὺς ἐμβάλλῃ, φησὶν ὅτι οὕτω τῷ Θεῷ ῥάδιον ἀγαγεῖν αὐτοὺς, ὥς τῷ τὸ σύσσημον αἰρῶντι, καὶ τοὺς παρεσκευασμένους καὶ ἐτοιμοὺς ἐξάγοντι πρὸς παράταξιν, ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἵππων γίνεται τῶν ἀμιλλητηρίων. Ὅμοῦ τε γὰρ τὸ σύμβολον τῆς ἀφέσεως αἰρεται, καὶ ἐκείνοι τῶν βαλθίδων ἐκπηδῶσιν εὐθέως. Δύο τοίνυν ἐνταῦθα ὁ προφήτης αἰνίττεται, ὅτι καὶ εὐκολον αὐτοὺς ἔλθειν, τοῦ Θεοῦ καλοῦντος, καὶ πάλαι ἂν ἦλθον, εἰ μὴ ἡ πολλὴ κατεῖχεν αὐτοὺς μακροθυμία. Εἶτα τῇ ἐπεξηγήσει πλείονα τὴν εὐκολίαν ἐνδείκνυται· λέγων· *Καὶ συριεῖ αὐτοὺς ἀπ' ἀκρου τῆς γῆς*. Μὴ

^ε Καὶ δύσεικτον. Putat Allenus legendum esse δυσίακτον. Sed δύσεικτον etiam quadrat, et alioquin cum his repelatur, hinc certe confirmatur lectio.

^δ In Reg. et Savil. πόλεμον deest. Sed Interpres legit. Ibid. Reg. et Savil. ὡς οὐδὲ minus recte. In iisdem hæc, οὐχ ἵνα ἐκείνοι κόλασιν δώσιν, desunt.

^α Quæ uicinis clauduntur desunt in Reg. et Savil. Sed habentur in Morel. et in Bavarico codice.

^β Reg. et Savil. ἐπιτρέπων λογισμοῖς.

hant : *Qui dicunt, Cito appropinquet quæ facturus est Deus, ut videamus.* Id quod et alius propheta eis vitio veritatis dicens : *Væ desiderantibus diem Domini. Et quid vobis hæc dies ? Et hæc est tenebræ, non lux, et caligo non habens splendorem suum (Amos 5. 18. 20).* Et enim illi quoque increduli dicebant : Quando veniet dies supplicii et ultionis ? 20. *Væ qui dicunt malum bonum, et bonum malum; qui ponunt lucem tenebras, et tenebras lucem; qui ponunt dulce amarum, et amarum dulce.* Rursum de iisdem loquitur. Quoniam prophetas contumeliis oserant et deceptiores vocabant : pseudoprophetas vero honorabant, rerumque ordinem invertebant, ipsos miseros prædicat ob corruptum iudicium. *Væ, inquit, qui dicunt malum bonum, id est, pseudoprophetiam, et bonum malum, prophetiam; qui ponunt lucem tenebras, et tenebras lucem; qui ponunt dulce amarum, et amarum dulce.* Etiam si enim molestia sint verba, inquit, sed nihil dulcius est prophetis, qui verborum interminationibus rerum experimentum depellunt. Etsi dulcia sint verba pseudoprophetarum, sed nihil illis amarius, qui per gratiam verborum minas in rem et opera vertunt.

7. En prophetæ sapientiam, quomodo illorum opinionem invertat. Quia enim illis ut acerbiora narrantibus non attendebant; his secus ut mitioribus multamque dulcedinem exhibentibus, dixit, rem contrario se habere modo, multamque esse prophetarum dulcedinem, multam pseudoprophetarum amaritudinem : sic etiam de luce et de tenebris sermo nobis habendus est. Nam illi ad errorem, hi ad veritatem deducebant : et illi quidem captivitatis caligini manus ferme ligantes tradebant, hi autem nihil non agebant, ut in libertatis lucem adducerent. Quoniam ergo oppositam et non consentaneam de ipsis sententiam habebant, jure illos corrigit dicens : *Qui ponunt lucem tenebras, et tenebras lucem.* 21. *Væ qui intelligentes sunt apud semetipsos, et coram se scientes.* Non parvum et hoc vitium, cum quispiam se sapientem putat, et cogitationibus suis omnia permittit. Nam hinc illud oritur; nimirum quod dicant malum bonum, et bonum malum, et cætera. Hoc etiam Paulus externis philosophis criminis dans dicebat : *Dicentes se sapientes esse, stulti facti sunt (Rom. 1. 22).* Proverbialisque sermo rursum sic habet : *Vidi hominem, qui sibi sapiens videbatur esse apud semetipsum; majorem quam ille spem habet stultus (Prov. 26. 12).* Hoc ipsum iterum arguit Paulus his verbis : *Ne viciis prudentes apud vosmetipsos (Rom. 12. 16);* ac rursum : *Si quis in vobis videatur sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit sapiens (1. Cor. 3. 18).* Ne propriæ sapientiæ, inquit, neque cogitationibus suis fidat, sed illas reprimens, Spiritus doctrinæ animum tradat. Quia igitur apud Judæos quidam erant hujusmodi, prophetas despicientes, quasi pastores et caprarios, volentesque sapientes in semetipsis videri, quod tum arrogantiae ipsis occasio erat, tum ut sibi dicta contemnerent, jure illos læget dicens : *Væ qui intelligentes sunt apud semetipsos, et in conspectu suo scientes.* 22. *Væ qui fortes sunt inter vos, qui vinum bibunt, qui potentes sunt, qui miscent siceram.* Ne mireris si cum paulo ante tanta dixerit contra ebrie-

tatem, rursus eundem resumat sermonem. Quia enim grave ulcus erat, nec cedebat, ideo illud frequenter abstergere oportebat. Grave et curatu difficile illud est, cum id quod multis videtur non esse peccatum, gravissimum tamen omnium est peccatum, quod sexcentos ingeneret morbos. Ideo ait : *Qui vinum bibunt, et potentes, qui miscent siceram.* Duplex præcipitium, tyrannis ebrietatis, et potentie magnitudo. Omnibus quippe hominibus ratiocinio est opus, maxime vero iis qui in dignitate et in potentia sunt, ne principatus tumore, ceu inundantium aquarum impetu præcipientes agantur. 23. *Qui justificant impiam propter munera, et jus justi tollunt ab illo.* Duplex rursus crimen offert, quod reum dimittant, et quod innoxium condemnent. Utriusque peccati radix sunt accepta munera. 24. *Ideo quemadmodum succendetur stipula a carbone ignis, et succendetur a flamma accensa.* Celeritatem ultionis et facilitatem sumendi supplicii exhibet, extremam illorum perniciem imagine exprimens.

8. Hæc quippe omnia flamma, carbones, stipula et quæ sequuntur nobis indicant. *Radix eorum quasi pulvis erit, et flos eorum quasi pulvis ascendet.* Quæ fixa sunt et firma peribunt, quæ splendida effundentur, quæ læta abibunt et disfluent. *Non enim voluerunt legem Domini Sabaoth facere, sed eloquium sancti exasperaverunt.* Eloquium vocat legem. 25. *Et iratus est furor Dominus Sabaoth in populum suum : et iniecit manum suam in eos, et percussit eos. Et exacerbatus est adversus montes, et facta sunt morticina eorum quasi stercus in medio viæ. Et in omnibus his non est aversus furor ejus : sed adhuc manus ejus excelsa.* Hoc loco bellum grave¹ subindicat, in quo ne corpora quidem sepeliri poterunt, non ut illi penas dent², sed ut qui vivent alienis malis abducti aliquid saltem de nequitia succidant. Ac vide quomodo atrociorum reddiderit sermonem. Non enim dixit, non sepultos fuisse, sed cadavera abjectiora, quam stercus ipsum, modo projecta esse : quod viventibus omnium horribilissimum esse videtur, et ipsa morte acerbior. Quod vero pejus est, ne his quidem ita se habentibus, inquit, moderatiores facti sunt; sed in iisdem persistunt. Quia igitur non meliores evaserunt, minatur rursum illis gravissimam illam barbarorum plagam. Quamobrem pergit dicens : 26. *Igitur levabit signum in nationibus procul.* Ne viæ longitudo in segnitiam illos conjiciat, ait ita facile posse Deum illos inducere, ut facile est levare signum, et eos qui adornati paratique sunt educere in aciem, quod utique fit in equis ad certandum instructis. Simul enim atque signum emissionis in sublime erigitur, ex carceribus confestim illi exsiliunt. Propheta igitur duo hic subindicat, facile nempe esse eos accedere Deo vocante, et jam olim venturos fuisse, nisi eos ingens Dei patientia detinisset. Deinde inter narrandum majorem exhibet facilitatem dicens : *Et sibilavit eos ab extremo terræ.* Ne mireris autem de Deo loquentem ita cras-

¹ In Reg. et Savil. legitur, *aliquid grave*, pro, *bellum grave*.

² Hæc, *non ut illi penas dent*, desunt in Reg. et Savil.

sisimis uti verbis : nam secundum insipientiam auditorum verba attemperat, unum his omnibus declarare volens, id nempe Deo facile esse, et rem prorsus eventuram ; ideo subjunxit : *Et ecce cito velociter venient.* 27. *Non esurient, neque laborabunt, neque dormitabunt.* Hæc hyperbolice sunt dicta. Quomodo enim fieri poterat ut neque esurirent, neque dormirent, homines cum essent, communemque naturæ conditionem sortiti essent? Sed velocitatem exercitus, facilitatem, celeritatem, ut jam dixi, his omnibus demonstrat. *Neque solvent zonas suas a lumbis suis¹, neque dirumpentur corrigiæ calceamentorum eorum.* 28. *Quorum sagittæ acutæ sunt, et arcus eorum extensi. Pedes equorum eorum ut solida petra reputati sunt, rotæ currum eorum ut procellæ.* 29. *Impetu feruntur ut leones, et adstiterunt ut catuli leonum. Et apprehendet, et clamabit quasi fera, et ejiciet; et non erit qui liberet eos.* 30. *Et clamabit propter eos in die illa, sicut vox maris æstuantis. Et aspicient in cælum sursum, et in terram deorsum : et ecce tenebræ duræ, tenebræ in angustia eorum.* Hisce omnibus sermonem amplificavit, et timorem auxit, minutatim singula enarrans, de decreto, de fortitudine, de armis, de equis, de curribus, ita ut dictorum multitudine magnam inferret anxietatem, et imaginum claritate res prope sub oculos ageret. Ideo leonibus illos comparat, neque in hoc exemplo substitit, sed effingit vocem et impetum feræ, inque metaphora insistit, multaque utitur figurata dictione. Hinc ad mare sermonem traducit, dicens tantum fore tumultum, tantam perturbationem, quanta fuerit insaniente et æstuantem pelago : ac modis omnibus annititur ut metum augeat, ut illi non egeant ipsa rerum experientia. Quodque gravius est, nemo adfuturus est, inquit, neque ex terra, neque ex cælis; sed destituti superno auxilio, et terrena ope, tradentur hostibus. Tenebras autem hic dicit eas, quæ ex calamitate ipsis immisæ sunt, non quod radii solis sublati essent, sed quod pro affectu patientium in meridie illi pro luce tenebras viderint : id quod illis qui dolore et ærumnis premuntur contingere solet. Et ut discas non ex natura aeris tenebras provenisse, sed ex illorum affectu, adjecit : *Tenebræ duræ in angustia eorum.*

CAPUT VI.

1. *Et factum est in anno, quo mortuus rex Ozias.*

1. Cur cætera omnia tempora a vita regum, hoc autem a morte nunc propheta notat? Non enim ait : Factum est in diebus Ozias, non, regnante Ozia, sed, Factum est cum mortuus est. Quid ergo vult hic agere? Non temere, nec fortuito hic agit; sed quid arcanum nobis subindicat. Quid illud est? Hic Ozias ex rebus gestisque prosperis ebrius, et felicitate inflatus, majus quidpiam quam sua dignitas ferebat affectavit (4. Reg. 15. 2; 2. Paral. 26). Et quia rex erat, putavit sibi competere, ut sacerdotio fungeretur, in-

siliit in templum, ingressus est in sancta sanctorum, et reluctantem sacerdote, atque ingressum illuc prohibente, non tulit ille, sed in amentia perseveravit, parvam sacerdotis rationem habens. Ob tantam impudentiam immisit illi Deus lepram in frontem. Cum enim majorem, quam sibi competeret, honorem affectaret, ab illo etiam quem habebat excidit. Non modo enim sacerdotium non accepit, sed immundus factus, a regno etiam expulsus est, ac per omne tempus in domo quadam occultus habitabat, quod pudorem non ferret. Populus quoque omnis in partem talis ultionis vocatus est, quia leges Dei despexerat, et contumelia affectum sacerdotium non vindicaverat. Quomodo igitur in partem ultionis vocatus est? Quia prophetia retracta est : iratus quippe Deus circa rem quamvis nihil respondit. Hoc vero non ad omne tempus fecit, sed secundum mensuram vitæ regis, mensuram quoque ultionis definivit. Simul ergo atque ille vitam obiit, Deus iram solvit, et fores iterum prophetiæ aperuit. Hoc itaque subindicans propheta, memoriam nobis revocavit obitus regis.

Deus quomodo videri possit. — Quamobrem sic prophetiam orditur : *Factum est in anno, quo mortuus est rex Ozias, vidi Dominum sedentem.* Atqui Christus ait : *Deum nemo vidit umquam. Unigenitus qui est in sinu Patris, ille narravit (Joan. 1. 18).* Et rursum : *Non quia Patrem quis vidit, nisi qui est a Deo : ille vidit Patrem (Joan. 6. 46).* Illeque Moysi dixit : *Nemo videbit faciem meam et viuet (Exod. 33. 20).* Quomodo igitur hic ait se vidisse Dominum? Nam ait, *Vidi Dominum* : non contraria ait vero iis, quæ Christus dixit, sed admodum consona. Nam Christus de accurata cognitione loquitur, secundum quam nemo vidit : nudam enim divinitatem puramque substantiam nemo vidit præter Unigenitum; propheta vero eatenus se vidisse narrat, quatenus poterat. Neque enim ipse id quod Deus est videre poterat, sed sub figura quadam illum contemplabatur, qui tantum descenderat, quantum contemplantis infirmitas ascendere poterat. Quod enim neque ipse, neque quisquam alius nudam viderit divinitatem, ab iis quæ narrant perspicuum est. *Vidi enim, inquit, Dominum sedentem.* Deus autem non sedet : hæc quippe figura corporum est. At non modo, *Sedentem*, sed, *Super solium.* Deus vero non continetur : quomodo enim contineri possit, qui ubique adest, et omnia implet, *In cujus manu sunt fines terræ (Psal. 94. 4)?* Unde palam est id quod videbatur, ex attemperatione quadam fuisse. Sic igitur alter propheta ex persona Dei subindicans dicebat : *Ego visiones multiplicavi (Osee 12. 10),* id est, Diverso modo visus sum. Si porro ipsa substantia nuda apparebat, non diverso modo videbatur : sed quia descendens nunc illo nunc alio modo prophetis seipsum ostendebat, temporibus congruentem figuram qua videretur assumens, ideo dicit : *Visiones multiplicavi, et in manibus prophetarum assimilatus sum.* Non sicut eram, apparebam, inquit, sed assimilatus ei formæ, quam contemplantes videre poterant. Vides igitur ipsum nunc sedentem, nunc armatum, nunc canis capillis,

¹ Hæc, a lumbis suis (ἀπὸ τῆς ὀσφύος αὐτῶν), desunt in Reg. et Savil; sed habentur in Morel. et in textu Bithico, et lecta sunt a Tilmanno.

ἐ, εἰ περὶ Θεοῦ διαλεγόμενος, οὕτω παχυτά-
ται λέξεσι· πρὸς γὰρ τὴν ἀνοίαν τῶν ἀκούον-
τις τὰ ῥήματα, ἐν βουλόμενος δεῖξαι διὰ
καὶ τῷ Θεῷ ῥάδιον τοῦτο, καὶ ὅτι πάντως
αἱ διὰ καὶ ἐπήγαγε λέγων· Καὶ ἰδοὺ ταχύ
ῥοῦται. Οὐ πειράσουσιν, οὐδὲ κοπιήσουσιν,
ἔξουσιν. Ταῦτα ὑπερβολικῶς εἰρηται. Πῶς γὰρ
αἰνῆν, μήτε καθεύδειν, ἀνθρώπους ὄντας, καὶ
λαχόντας λήξιν; Ἀλλὰ τὸ τάχος τῆς στρα-
τοκollian, τὴν ταχύτητα, ὅπερ ἐφθην εἰπών,
ἐνδείκνυται. Οὐδὲ λύσουσι τὰς ζώας αὐ-
τῆς δεσφύος αὐτῶν, οὐδὲ μὴ βαρύνει οἱ
ὡ ὑποδημάτων αὐτῶν. Ὡν τὰ βέλη ὀξεῖα
καὶ τὸ ξα αὐτῶν ἐντεταμένα. Οἱ πόδες τῶν
τῶν ὡς στερεὰ πέτρα ἐλογίσθησαν, οἱ τρο-
μάτων αὐτῶν ὡς καταγίδες. Ὅργιῳσιν ὡς
καὶ παρεστῆκασιν ὡς σκύμνοι λείωντων.
φεται, καὶ βοηθεῖ ὡς θηρίον, καὶ ἐκβαλεῖ·
τεν ὁ ρυόμενος αὐτοῦς. Καὶ βοηθήσεται δι'
ἡμέρα ἐκείνη, ὡς φωνὴ θαλάσσης κυμαι-
νῶν ἐμβολέψονται εἰς τὸν οὐρανὸν ἄνω, καὶ
ἔν πάτω· καὶ ἰδοὺ σκότος σκληρόν, σκό-
τος ἀπορία αὐτῶν. Διὰ πάντων τὸν λόγον ἐξ-
καὶ τὸν φόβον ἐπῆρε, κατὰ μικρὸν ἔλαστα· δι-
κα, τὰ περὶ τῆς γνώμης, τὰ περὶ τῆς ἰσχύος, τὰ
ἡκλων, [63] τὰ περὶ τῶν ἡπλων, τὰ περὶ τῶν
ῶστε τῷ πλῆθει τῶν λεγομένων πολλὴν ποιῆ-
γωνίαν, καὶ τῇ σαφηνείᾳ τῶν εἰκόνων ἡγγύς
αὐτοῖς ἀγαγεῖν. Διὰ καὶ λένουσιν αὐτοῦς
καὶ, καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἔστη τοῦ παραδείγματος,
φανῆν ἀναπλάττει καὶ ὁρμὴν τοῦ θηρίου, καὶ
ἡ μεταφορᾷ, καὶ πολλὴν ποιεῖται τὴν τροπὴν.
ἰδεν ἐπὶ θάλατταν ἐξάγει τὸν λόγον, λέγων,
ὡς ἔσται ὁ θόρυβος, τοσαύτη ἡ ταραχὴ, ὅση
ῶμαινομένης θαλάσσης καὶ κύματα διεγειροῦ-
πάντα κινεῖ τρόπον, αὖξιν τὸν φόβον, ὥστε
αὐτοῦς τῆς διὰ τῶν πραγμάτων πείρας.
ἡ χαλεπώτερον, ὅτι οὐδὲ ὁ παραστήσομενος
ἦν, οὐκ ἀπὸ τῆς γῆς, οὐκ ἀπὸ τῶν οὐρανῶν·
καὶ τῆς ἀνωθεν συμμαχίας, καὶ τῆς κάτω-
λας, ἐκδοθήσονται τοῖς πολεμίοις. Σκότος δὲ
ῶσι τὸ ἀπὸ τῆς συμφορᾶς αὐτοῖς ἐγγινόμενον,
ῶσὶ τῶν ἀφανιζομένων, ἀλλὰ τῆς διαθέσεως
ἦσαν ἐν μέσῳ τῇ μεσημβρίᾳ ἀντὶ φωτὸς σκό-
των· ὅπερ τοῖς ὀδυνομένοις καὶ θλιβομένοις
ῶστω. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐ τῆς φύσεως
τὸ σκότος ἦν, ἀλλὰ τῆς ἐκείνων διαθέσεως,
Ἐκληρόν σκότος ἐν τῇ ἀπορίᾳ αὐτῶν.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

ἔσο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ
βασιλεὺς.

ἵστα τοὺς μὲν ἄλλους χρόνους ἀπὸ τῆς ζωῆς τῶν
αὐτῶν δὲ ἀπὸ τῆς τελευταίας χαρακτηρίζει νῦν
ῶς; Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις
ὅσας, Ἐν τῇ βασιλείᾳ Ὀζίου, ἀλλ', Ἐγένετο
ῶστω. Τί δὴ ποτε ἐν τούτῳ ποιεῖ; Οὐχ ἀπλῶς,
ῶστω, ἀλλὰ τὴν ἀπόρρητον ἡμῖν αἰνίττεται. Τί
στῆν; Ὀζίας οὗτος τῇ τῶν γεγεννημένων εὐ-
σθύνων, καὶ ὑπὸ τῆς εὐημερίας ὀγκούμενος,

αὐτοῦ.
vel. et Reg. Savil. ἀγάγη. Sed minus recte, ut
n Alienus.

μεῖζον τῆς ἀξίας ἐφρόνησε. Καὶ ἐπειδὴ βασιλεὺς ἦν,
ἐνόμισεν αὐτῷ προσήκειν ἱερᾶσθαι, καὶ ἐπεπῆδησε τῷ
ναφ, καὶ εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων εἰσῆλθε, καὶ τοῦ ἱερέως
καλύοντος καὶ ἀπαγορευόντος αὐτῷ τὴν ἐκείσε εἰσοδόν,
οὐκ ἠνέσχετο, ἀλλ' ἐνέμεινε τῇ μανίᾳ, ὀλίγον τοῦ ἱερέως
ποιούμενος λόγον. Ταύτης ἔνεκεν τῆς ἀναισχυντίας ἐπ-
αφήκεν αὐτῷ λέπραν ὁ Θεὸς κατὰ τοῦ μετώπου. Βουλῆ-
θεὶς γὰρ πλείονα τῆς οὐσίας τιμὴν λαβεῖν, καὶ ἥς εἶχεν
ἐξέπεσεν. Οὐ γὰρ δὴ μόνον ἱερωσύνην οὐ προσέλαβεν,
ἀλλὰ καὶ γενόμενος ἀκάθαρτος, τῶν βασιλείων ἐξεβάλ-
λετο, καὶ τὸν ἅπαντα χρόνον ἐν οἴκῳ τινὶ κεκρυμμένος
κατῴκει, τὴν αἰσχύνην οὐ φέρων. Καὶ ὁ λαὸς δὲ συν-
απῆλαυσεν ἅπας τῆς τοιαύτης ὀργῆς, ὅτι τοὺς τοῦ Θεοῦ
νόμους περιεῖδον, καὶ τὴν ἱερωσύνην ὑβρίζομένην οὐκ
ἐξεδίκησαν. Πῶς οὖν συναπῆλαυσε τῆς ὀργῆς; Τῷ τὴν
προφητείαν ἀνασταλῆναι· ὀργιζόμενῳ γὰρ αὐτῷς ὁ
Θεὸς περὶ οὐδενὸς [64] οὐδὲν ἀπεκρίνατο. Ἀλλ' οὐ μέχρι
παντὸς τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλὰ τῷ μέτρῳ τῆς ζωῆς τοῦ
βασιλέως καὶ μέτρον τῆς τιμωρίας ὥρισεν. Ὁμοῦ γοῦν
ἐκείνου καταλύσαντος τὴν ζωὴν, καὶ ὁ Θεὸς τὴν ὀργὴν
κατέλυσε, καὶ τὰς θύρας πάλιν τῆς προφητείας ἀνέφξε.
Τοῦτο γοῦν αἰνιττούμενος ὁ προφήτης ἀνέμνησεν ἡμᾶς
τοῦ καιροῦ τῆς τελευταίας τοῦ βασιλείως.

Διόπερ οὕτως ἀρχεται τῆς προφητείας, λέγων· Ἐγένε-
το τοῦ ἐτους, οὗ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον
τὸν Κύριον καθήμενον. Καίτοι γε ὁ Χριστὸς φησι· Θεὸν
οὐδεὶς ὥρακε πώποτε. Ὁ μονογενὴς Υἱὸς, ὁ ὢν εἰς
τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο. Καὶ πάλιν·
Οὐχ ὅτι τὸν Πατέρα τις ὥρακεν, εἰ μὴ ὁ ὢν παρὰ
τοῦ Θεοῦ· οὗτος ὥρακε τὸν Πατέρα. Καὶ πρὸς τὸν
Μωϋσέα αὐτὸς φησιν· Οὐδεὶς ὤρακεν τὸ πρόσωπόν
μου καὶ ζήσεται. Πῶς οὖν οὕτως φησιν ὡρακέναι τὸν
Κύριον; Εἶδον γὰρ, φησὶ, τὸν Κύριον· οὐκ ἐναντία τοῖς
τοῦ Χριστοῦ λέγων, ἀλλὰ καὶ σφόδρα συνωδᾷ. Ὁ μὲν γὰρ
Χριστὸς τὴν ἀκριβῆ κατανόησιν φησιν, ἦν οὐδεὶς εἶδε·
γυμνὴν γὰρ τὴν θεότητα καὶ ἀκραιφνῆ τὴν οὐσίαν οὐ-
δεὶς ἰδεάσατο, πλὴν τοῦ Μονογενοῦς· ὁ δὲ προφήτης τὴν
αὐτῷ δυνατὴν ἰδεῖν ἀπαγγέλλει. Οὐδὲ γὰρ αὐτὸς ὅπερ
ἐστὶν ὁ Θεὸς ἰδεῖν ἠδυνήθη, ἀλλὰ σχηματισθέντα αὐτὸν
θεωρεῖ· καὶ τοσοῦτον καταβάνα, ὅσον ἀναβῆναι ἡ τοῦ
θεωροῦντος ἀσθένεια ἐχώρει. Ὅτι γὰρ οὐ γυμνὴν εἶδε
τὴν θεότητα, οὕτε αὐτὸς, οὕτε ἄλλος οὐδεὶς, ἀπ' αὐ-
τῶν ὧν ἀπαγγέλλουσιν εὐθελον. Εἶδον γὰρ, φησὶ, τὸν
Κύριον καθήμενον. Θεὸς δὲ οὐ κάθηται· σωμάτων
γὰρ ὁ σχηματισμός. Καὶ οὐχ ἀπλῶς, Καθήμενον, ἀλλ'
Ἐπὶ θρόνον. Θεὸς δὲ οὐ περιέχεται· πῶς γὰρ, ὁ παν-
ταχοῦ παρῶν, καὶ τὰ πάντα πληρῶν, οὗ ἐν τῇ χειρὶ τὰ
πέρατα τῆς γῆς; Ὅθεν δῆλον, ὅτι συγκατάβασις ἦν
τὸ ὀρώμενον. Οὕτω γοῦν ἕτερος προφήτης αἰνιττούμενος
ἔλεγεν ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· Ἐγὼ ὀράσεις ἐκλήθυνα,
τουτέστι, διαφόρως ὤφθη. Εἰ δὲ αὕτη ἡ οὐσία γυμνὴ
ἐφαίνετο, οὐκ ἂν διαφόρως ἐφάνη· ἀλλ' ἐπειδὴ συγκα-
ταβάινω· νῦν μὲν τούτῳ τῷ τρόπῳ, νῦν δὲ ἐκείνῳ τοῖς
προφήταις ἑαυτὸν ἐδείκνυε, καταλλήλως τοῖς ὑποκειμέ-
νοις καιροῖς σχηματίζων τὰς θψεις, διὰ τοῦτο φησιν·
Ὁράσεις ἐκλήθυνα, καὶ ἐν χειρὶ προφητῶν ὁμοιώ-
θην. Οὐχ ὥσπερ ἡμῖν, ἐφάνην, φησὶν, ἀλλ' ὁμοιώθην
πρὸς ὅπερ ἰδεῖν ἠδύναντο οἱ θεωροῦντες. Ὁρᾷς γοῦν
αὐτὸν νῦν μὲν καθήμενον, νῦν δὲ ὠπλισμένον, νῦν δὲ
τρίγχα πολιὰν ἔχοντα, νῦν δὲ ἐν αὐρᾷ, νῦν δὲ ἐν πυρὶ,
νῦν δὲ ἐκ τῶν ὀπισθίων φαινόμενον, νῦν δὲ ἐπὶ τῶν Χε-
ροῦθιμ, καὶ πρὸς μεταλλικῶν ὀλῶν λαμπρότητα τῶν

* Sic Bezae. Alii vero οὐν καταβάινω.

διαφανεστάτων τὴν ὕψιν ἐξεικονιζόμενον. Τίνος μὲν οὖν ἔνεκεν νῦν μὲν ὠπλισμένος φαίνεται καὶ ἡμαγμένος, νῦν δὲ ἐν τῷ πυρὶ, νῦν δὲ τὰ ὀπίσθια δεικνύς, [65] νῦν δὲ ἐν οὐρανῷ, νῦν δὲ ἐν θρόνῳ, νῦν δὲ ἐπὶ τῶν Χερουδιμ, οὐ τοῦ παρόντος ἀν εἰπὴ λέγειν καιροῦ, ὥστε μὴ τὸ πάρεργον τοῦ ἔργου γενέσθαι μείζον. Τέως δὲ ἀναγκαῖον ὑπὲρ τῆς παρουσίας δόξως διαλεχθῆναι. Τίνος οὖν ἔνεκεν αὐτῷ φαίνεται νῦν ἐπὶ θρόνου καθήμενος, καὶ μετὰ τῶν Σεραφίμ; Ἀνθρώπινον ἔθος μιμεῖται, ἐπειδὴ καὶ πρὸς ἀνθρώπους ἦν ὁ λόγος αὐτοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπόφασιν ἐκφέρειν μέλλει ὑπὲρ μεγάλων πραγμάτων καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης, ἔτι δὲ καὶ περὶ τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ διελθὼν τίθησι ψῆφον, τὴν μὲν κόλασιν τῇ πόλει φέρουσαν καὶ τῷ ἔθνει παντὶ, τὴν δὲ εὐεργεσίαν τῇ οἰκουμένῃ, καὶ μεγάλας ἐπαγγελιομένην ἐλπίδας καὶ τιμὰς ἀθανάτους.

β'. Ἔθος δὲ τοῖς δικάζουσι ταῦτα ποιεῖν μὴ λάθρα, ἀλλ' ἐφ' ὕψιου τοῦ βήματος καθημένους, παρεστῶτων ἀπάντων, καὶ τῶν παραπετασμάτων συνελκομένων τοῦτο ποιεῖν. Τοῦτους καὶ αὐτὸς μιμούμενος παρέστησεν αὐτῷ τὰ Σεραφίμ, καὶ ἐφ' ὕψιου καθῆται θρόνου, καὶ οὕτως τὴν ἀπόφασιν ταύτην ἐκφέρει. Καὶ ἴνα μάθῃς, ὅτι οὐχ ὑπόψια τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ τοῦτο ἔθος αὐτοῦ, καὶ ἐξ ἑτέρου προφήτου τοῦτο πειράσσομαι ποιῆσαι φανερόν. Καὶ γὰρ ἐπὶ τοῦ Δανιὴλ, ἐπειδὴ καὶ ἐκεῖ ψῆφόν τινα μεγάλην ἐκφέρειν ἔμελλε περὶ κολάσεων καὶ τιμωριῶν Ἰουδαϊκῶν καὶ τῶν ἀγαθῶν τῶν μελλόντων τῇ οἰκουμένῃ δίδοσθαι, κακεῖ θρόνος φαίνεται λαμπρὸς καὶ περιφανής, καὶ δῆμος ἀγγέλων παρεστηκώς, καὶ ἔθνη ἀρχαγγέλων, καὶ ὁ Μονογενὴς συγκαθήμενος, καὶ βίβλοι ἀνοίγονται, καὶ ποταμοὶ πυρὸς ἔλκονται, καὶ πάντοθεν σχῆμα δικαστηρίου συνίσταται. Καὶ ἐστὶ κακεῖνα συγγενῇ τοῖς ἐνταῦθα λεγομένοις ἅπαντα, ἣ καὶ σαφέστερον ἐκεῖνος αὐτὰ ἀπαγγέλλει, ἅτε τῶν χρόνων ἐγγύτερον γινομένων, καὶ πρὸς αὐτὰς λοιπὸν τὰς θύρας τῆς προφητείας ἀφικνουμένης. Ἀλλὰ ταῦτα τοῖς φιλοπνοῖς ἀφέντες συναγαγεῖν καὶ παρατιθέναι, καὶ τὴν ἑκατέρωθεν τῆς προφητείας κοινωνίαν καταμανθάνειν, ὅπερ ἔφην, τῆς προκειμένης ἡμεῖς ἀψώμεθα μετὰ ἀκριθείας, ὥς ἀν οἷόν τε ἡ ῥῆσιν ἐκάστην ἐξηγούμενοι. Οὕτω γὰρ καὶ ἡμῖν καὶ ὑμῖν σαφέστερα ἔσται τὰ εἰρημένα. Τί οὖν φησιν; *Εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον*. Τὸ καθῆσθαι ἐπὶ θρόνου σύμβολον αἰε κρείσσει ἐστίν, ὥσπερ ὁ Δαυὶδ φησιν· *Ἐκάθισας ἐπὶ θρόνου ὁ κρίνων δικαιοσύνην*· καὶ ὁ Δανιὴλ· *Θρόνοι ἐτέθησαν, καὶ κριτήριον ἐκάθισε*. Τὸ δὲ ἀπλῶς καθῆσθαι ἑτέρου σύμβολον εἶναι φησιν ὁ προφήτης. Τίνος δὲ τούτου; Τοῦ παγίου, τοῦ μονίμου, τοῦ βεβηκότος, τοῦ ἀτρέπτου, τοῦ ἀτελευτήτου, τῆς ζωῆς τῆς ἀπεράντου. Διὰ τοῦτο φησι. Σὺ καθήμενος εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ἡμεῖς ἀπολλύμενοι εἰς τὸν αἰῶνα. Σὺ, φησὶ, μένων, ὢν, ζῶν, αἰε ὡσαύτως ὢν. Ὅτι γὰρ οὐ περὶ καθέδρας ἔλεγεν, ἢ ἀντιδιαστολὴ δῆλον ἐποίησεν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἡμεῖς ἐστώτες, ἀλλὰ, Ἀπολλύμενοι. Τὸ δὲ ἐπὶ θρόνου καθῆσθαι τὸ κρίνειν ἐστί. Διὰ τοῦτο αὐτὸν οὕτως ὁρᾷ καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὕψιου καὶ ἐπηρμένου. ἢ ἕτερον μὲν τοῦτο, ἕτερον δὲ ἐκεῖνον αἰνίσσεται. Καὶ γὰρ ὕψιός ἦν ὁ θρόνος, τουτέστι, μέγας, καὶ ὑπερμήκης· καὶ ἐπηρμένος, τουτέστι, καὶ ἐν ὕψει φαινόμενος ἀφάτω, καὶ μετέωρος. *Καὶ πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ*. Ποῖος οἶκος; εἰπέ μοι. Ὁ ναός. [66] Ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖθεν ἔρχομα, εἰκότως καὶ ἐν τῇ ὄψει τῇ θαυμασίᾳ ταύτῃ ἐκεί

καθήμενος φαίνεται. Δόξαν δὲ ἐνταῦθα φησὶ λαμπρότητα, ὥς ἀπρόσιτον^β, ὅπερ ἐρμηνεύσαι τῷ λόγῳ μὴ δυνάμενος, δόξαν ἐκάλεσε, καὶ οὐχ ἀπλῶς δόξαν, ἀλλὰ Θεοῦ δόξαν. *Καὶ Σεραφίμ εἰστίκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ*. Τίνα λέγει ταῦτα τὰ Σεραφίμ; Δυνάμεις ἀσωμάτων^γ τῶν ἄνω δῆμων, ὧν τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν μακαριότητα καὶ ἀπὸ τῆς προσηγορίας ἐστὶν ἰδεῖν. Τῇ γὰρ Ἑβραίων γλώττῃ ἔμπυρα στόματα ἐρμηνεύεται τὰ Σεραφίμ.

Τί οὖν ἐκ τούτου μανθάνομεν; Τὸ καθαρόν τῆς οὐσίας, τὸ ἀγρυπνον, τὸ διεγερμένον, τὸ γοργόν, τὸ ἐνεργητικόν, τὸ ἀκηλίδωτον. Οὕτω γοῦν καὶ ὁ προφήτης Δαυὶδ τῶν ἄνω δυνάμεων τὴν ἀπαρτιδιστον διακονίαν βουλόμενος ἡμῖν ἐνδείξασθαι, καὶ τὸ ταχὺ τῆς ὑπηρεσίας καὶ σφόδρα ἐνεργές, ἔλεγεν· *Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα*· τὸ ταχὺ, τὰ κοῦφον, τὸ δραστήριον ἡμῖν διὰ τῶν στοιχείων τούτων ἐνδεικνύμενος. Τοιαῦτα καὶ αἱ δυνάμεις αὐταὶ^δ, καθαροὶς στόμασιν ἀνυμνοῦσαι τὸν Δεσπότην, ἔργον τοῦτο ἔχουσαι διηνεκῶς, εὐφημίας ἀναφέρουσαι, λειτουργίαν ἀδιάλειπτον. Δείκνυσσι δὲ αὐτὸν τὸ ἀξίωμα τὸ πλησίον εἶναι τοῦ θρόνου. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν βασιλείων τῶν ἐπὶ γῆς οἱ ἐν μείζουσιν ἀξιώμασιν ὄντες, παρ' αὐτὸν ἐσθίκασι τὸν θρόνον τὸν βασιλικόν· οὕτω δὲ καὶ αὐταὶ αἱ δυνάμεις διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀρετὴν τὸν ἄνω θρόνον κυκλοῦσι, τῆς ἀποβόρῃς μακαριότητος ἀπολαύουσαι διηνεκῶς, καὶ ἐντροφῶσαι τῇ μακαρίᾳ λήξει τῆς λειτουργίας ταύτης. *Ἐξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ, καὶ ἐξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ. Καὶ ταῖς μὲν δυσὶ κατεκάλυπτον τοὺς πόδας αὐτῶν, ταῖς δὲ δυσὶ κατεκάλυπτον τὰ πόσσωπα αὐτῶν, καὶ ταῖς δυσὶν ἐπέταντο. Καὶ ἐκέκραγεν ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον, καὶ ἔλεγον*· Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος, Κύριος Σαδωὺθ. Πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. Τί βούλεται ἡμῖν ταῦτα τὰ πτερὰ, καὶ τί αἰνίσσονται ἡμῖν αἱ πτέρυγες; Οὐ γὰρ δὴ πτερὰ ἐπὶ τὰς ἀσωμάτων δυνάμεις ἔκειναι· ἀλλὰ πάλιν διὰ παχυτέρων σχημάτων ἀπόρρητά τινα ἡμῖν ὁ προφήτης παραδελτοῖ, συγκαταβαίνων μὲν τῇ ἀσθενείᾳ τῶν τότε ἀκρωμένων, ὅμως δὲ καὶ διὰ τῆς συγκαταβάσεως πᾶσαν διάνοιαν ὑπερβαίνοντα νοήματα μετὰ ἀκριθείας ἡμῖν ἐνδεικνύμενος.

γ'. Τί οὖν αἰνίσσονται αἱ πτέρυγες; Τὸ ὕψιόν καὶ μετάρσιον τῶν δυνάμεων τούτων. Οὕτω καὶ ὁ Γαβριὴλ πετόμενος, καὶ ἐκ τῶν οὐρανῶν καταβαίνων φαίνεται, ἵνα μάθῃς τὸ ταχὺ καὶ κοῦφον. Καὶ θαυμάσεις, εἰ ἐπὶ τῶν λειτουργικῶν δυνάμεων ταύταις ταῖς λέξεσι κέχρηται, ὅπου γε καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ τῶν ὀλων Θεοῦ ὡς παρητήσατο ταύτην μεταχειρίσασθαι τὴν συγκατάβασιν; Βουλόμενος γὰρ αὐτοῦ δεῖξαι ἣ τὸ ἀσώματον, ἣ τὸ ταχὺ τῆς πανταχοῦ παρουσίας, φησὶν ὁ Δαυὶδ· *Ὁ περιπατῶν ἐπὶ πτερόντων ἀνέμων*. Καίτοι [67] γε οὕτως ἀνεμοὶ πτερυγας ἔχουσιν, οὕτως αὐτὸς ἐπὶ πτερόντων περιπατεῖ. Πῶς γὰρ, ὁ πανταχοῦ παρὼν; Ἀλλ' ὅπερ ἔφθην εἰπὼν, τῇ ἀσθενείᾳ τῶν ἀκούοντων συγκαταβαίνων, ἀπὸ τῶν ἐγγυροῦντων ἀνῆγεν αὐτὸν τὴν διάνοιαν. Καὶ πάλιν τὴν βοήθειαν αὐτοῦ βουλόμενος καὶ τὴν ἐκ ταύτης ἀσφάλειαν ἐνδείξασθαι, ταῖς αὐταῖς κέχρηται λέξεσιν, οὕτως λέγων· *Ἐν σκέπῃ τῶν πτερόντων σου σκεπάσεις με*. Ἐν-

^β Reg. et Savil. φῶς ἀπρόσιτον. Morel. et Bavaricus φῶς ἀπρόσιτον, atque ita legit Tilmannus interpres.

^γ Reg. et Savil. δυνάμεις ἀσώματος. Morel. δυνάμεις ἀσωμάτων recte, et sic etiam emendat Savilius in margine.

^δ Bavaricus τοιαῦτα αἱ δυνάμεις αὐταί. Alii τοιαῦτα καὶ αἱ.

^α Reg. et Savil. τίνος οὖν ἔνεκεν. In Morel. οὖν deest: sed hic desideratur, et Tilmannus legit.

modo in aura, modo in igne, nunc a tergo apparet, nunc super Cherubim, et ad metallicarum materiarum magis pellucidarum splendorem imaginem conformantem. Cur ergo modo armatus apparet et cruore conspersus, aliquando in igne, modo posteriora ostendens, modo in cælo, modo in solio, nunc vero super Cherubim, non præsentis temporis fuerit dicere, ne corollarium fiat opere majus. Interim operæ pretium fuerit de præsentis visionis disserere. Cur ergo nunc sic apparet super solium sedens, et cum Seraphim? Humanum morem imitatur, quia cum hominibus sermo ipsi erat. Quia enim sententiam prolaturus est de magnis rebus deque toto terrarum orbe, insuperque de Jerosolymis, duplicem profert sententiam, alteram qua pœnam decernit urbi et genti toti, alteram quæ beneficium orbi terrarum, magnamque spem pollicetur et honores immortales.

2. Mos est autem iudicibus hæc non clam facere, sed in excelso tribunali sedentes, omnibus adstantibus, et contractis velis. Hos imitans Deus sibi Cherubim adstare jussit, et in excelso solio sedet, sicque sententiam hanc profert. Et ut discas rem non conjectura tantum niti, sed hunc illi morem fuisse, ex alio quoque propheta id palam facere tentabo. Nam apud Danielelem, quoniam ibi etiam sententiam quamdam magnam prolaturus erat circa supplicia et ultiones Judæis inferendas, et circa bona quæ orbi terrarum conferenda erant, solium quoque apparet splendidum et conspicuum, et angelorum chorus adstans, et archangelorum cœtus, et Unigenitus sedens, et libri aperientur, et fluvii ignei manant, et undique tribunalis forma constituitur (*Dan. 7*). Sunt autem illa omnia iis affinia, quæ hic narrantur: aut etiam apertius is hæc annuntiat, quia viciniore tempora illa erant, et ad ipsas demum fores prophetia pervenerat. Verum hæc studiosis relinquentes, ut colligant et apponant, et utriusque prophetiæ consonantiam ediscant, uti jam dixi, eam quam nobis proposuimus jam accurate tractemus, pro virili nostra singulas dictiones expendentes. Ita enim et nobis et vobis dilucidiora erunt ea quæ dicta sunt. Quid igitur ait? *Vidi Dominum sedentem*. In solio sedere, semper symbolum iudicii est, quemadmodum David ait: *Sedisti super thronum qui iudicas justitiam* (*Psal. 9. 4*); et Daniel: *Throni positi sunt, et iudicium sedit* (*Dan. 7. 9*). Sedere autem simpliciter alterius symbolum est, ait propheta. Cujusnam? Firmitatis, manentis, procedentis, immutabilis, interminabilis, vitæ perennis. Ideo ait: *Tu sedens in sæculum, et nos pereuntes in sæculum* (a). Tu, inquit, manens, existens, vivens, semper eodem existens modo. Quod enim id non dixerit de cathedra, ipsa distinctio demonstravit. Non enim dixit, *Nos stantes, sed, pereuntes*. Illud autem in solio sedere, id est iudicare. Ideo ipsum sic videt sedentem super solium excelsum et elevatum; vel aliud hoc, aliud illud subindicat. Etenim excelsum erat solium, id est magnum et altissimum, et elevatum, id

est, immensæ altitudinis apparens et sublimis. *Et plena erat domus gloria ejus*. Quæ domus? dic mihi. Templum. Quia enim illinc oriebantur inimicitiae, jure in hac mirabili visione ibi conspicitur sedens. Gloriam autem hic vocat splendorem, lucem inaccessibilem, quam cum non posset verbis exprimere, gloriam vocavit, neque simpliciter gloriam, sed Dei gloriam. 2. *Et Seraphim stabant in circuitu ejus*. Quænam dicit hæc Seraphim? Virtutes incorporeas supernorum cœtuum, quarum virtutem et beatitudinem ex ipso nomine videre est. Nam Hebraica lingua Seraphim ignita ora significant (a).

Virtutum caelestium officia.—Quid igitur hinc discimus? Puritatem substantiæ, vigilantiam, diligentiam, agilitatem, vim operandi, munditiam. Ita enim propheta David supernarum potestatum expeditum ministerium volens nobis ostendere, necnon velocitatem agilitatemque ministerii, dicebat: *Qui facis angelos tuos spiritus, et ministros tuos flammam ignis* (*Psal. 103. 4*); velocitatem, levitatem, agilitatem nobis per hæc elementa ostendens. Hujusmodi officia habent hæc virtutes, ore puro celebrantes Dominum, hoc opus jugiter habentes, laudes offerentes, incessabile ministerium. Earum autem dignitatem id commonstrat quod solio sint vicinæ. Quemadmodum enim apud terrenos reges, qui in majore dignitate sunt, prope solium regium stant: sic et hæc potestates ob virtutis eminentiam sublime solium circumstant, ineffabili beatitudine perpetuo fruantes, et in beata sorte hujusmodi officii gaudentes. *Sex alæ uni, et sex alæ alteri*. *Et quidem duabus velabant pedes suos, duabus autem velabant facies suas* (b), *et duabus volabant*. 3. *Et clamabant alter ad alterum, et dicebant: Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Sabaoth. Plena est omnis terra gloria ejus*. Quid nobis hæc pennæ significant, et quid nobis alæ subindicant? Neque enim incorporeæ illæ potestates alæ habent: sed rursus crassioribus figuris arcana quædam nobis indicat propheta, infirmitati eorum qui tunc audiebant se attemperans, simulque etiam per hanc attemperationem sensa quædam mentem omnem superantia accurate nobis ostendens.

3. Quid igitur subindicant alæ? Celsitudinem et sublimitatem harum virtutum. Sic et Gabriel volans, et de cælo descendens apparet, ut discas velocitatem et levitatem. Et quid miraris, si de ministris virtutibus loquens hujusmodi verbis usus est, quando etiam de universorum Deo non dedignatus est hanc adhibere attemperationem? Cum enim vellet David ostendere aut ejus incorpoream naturam, aut velocitatem quæ ubique præsens est, ait: *Qui ambulat super pennas ventorum* (*Psal. 103. 3*), etsi neque venti pennas habeant, neque ipse super pennas ambulet. Quomodo enim fieri possit, cum ubique præsens sit? Verum, ut

(a) Hanc esse putat Chrysostomus interpretationem vocis Hebraicæ, שרפים, quasi videlicet composita sit ex שר, arere, et פים vel פים os, oris. Sed Seraphim, ut nemo nescit, ignitos vel igneos simpliciter significat.

(b) Hæc inversa sunt; nam in Scriptura sacra primo ponuntur alæ quæ faciem tegunt, secundo illæ quæ pedes occultant.

(a) Videtur hic Chrysostomus locum aliquem Danielis afferre, aut alterius propheta; sed nullum talem reperio.

jam dixi, infirmitati audientium se attemperans, ab illis, quorum capaces erant, mentem eorum erexit. Ac rursum ejus auxilium et securitatem inde partam exhibere volens, iisdem utitur verbis, sic dicens: *In umbra alarum tuarum proteges me* (Psal. 16. 8). Hoc autem loco non sublimitatem solum ejus ac velocitatem per alas subindicat; sed et aliud quidpiam horribile. Ostendit enim, etiamsi id quod videbatur per attemperationem esset, ut revera erat, supernas certe potestates, ne hac quidem mensura id capere potuisset. Nam quod tegerent pedes, et quod item dorsa velarent, stupentium erat, et tremcentium fulgorem, nec ferentium splendorem ex solio prosilientem. Ideo objectu alarum, ceu quodam pariete, facies suas obumbrabant; id quod facere solemus aut tonitru decedente, aut fulguribus emissis, versus pavementum nos inclinantes, hoc et illæ faciebant.

Anomæos insectatur. — Quod si Seraphim, magnæ illæ mirabilesque virtutes, Deum sedentem, in solio, inquam, sedentem sine timore vidcre non poterant, sed et facies et pedes velabant, quis sermo illorum insaniam declarare poterit, qui se clare ipsum Deum nosse dicunt, et qui de immortalis illa substantia curiose perquirunt? *Duabus volabant, et clamabant.* Quid hoc est, *Volabant*, et quid vult significare? Ipsas nempe assidue circa Deum esse, nec ab illo secedere, sed hanc illis esse vivendi rationem, ut perpetuo ipsum canant, ut semper Opificem suum celebrent. Non enim dixit, *Clamaverunt*, sed, *Clamabant*, id est, hoc perpetuo habent opus. *Alter ad alterum, et dicebant: Sanctus, sanctus, sanctus.* Hoc concinnam modulatamque eorum symphoniam indicat, laudesque magno consensu celebratas. Hic hymnus non laus modo est, sed etiam prophetia de bonis quæ totum orbem occupatura sunt, atque etiam dogmatum accurata disciplina. Cur autem non semel dixerunt, et tacuerunt, neque secundo, et postea desierunt, sed tertium etiam addiderunt? Annon palam est id ideo illas fecisse, ut hymnum offerrent Trinitati? Idcirco Joannes id de Filio dictum fuisse ait, Lucas vero de Spiritu, propheta demum de Patre. Quæ sequuntur autem hanc nobis insinuant sententiam. Post hymnum enim addiderunt: *Plena est omnis terra gloria ejus.* Id quod accuratæ prophetiæ erat, futuram scientiam prænuntiant, per quam universus orbis Dei gloria repletus est: cum contra olim, et cum hæc dicerentur, non modo reliquæ orbis partes, sed etiam ipsa Judæorum regio, multa impietate plenæ erant, et nemo usquam Deum glorificabat. Testisque est ipse propheta dicens: *Propter vos nomen meum blasphematur in gentibus* (Isai. 52. 5). Quandonam igitur impleta est terra gloria ejus? Cum hic hymnus in terram delatus est, hominesque in terra positi supernarum virtutum choro adjuncti sunt, unamque melodiam retulerunt, et conjunctim Deum celebrarunt. Quod si Judæus his impudenter obsistat, indicet quandonam omnis terra gloria ejus repleta sit; hac nempe gloria, quæ ex cognitione proficiscitur. Sed numquam ostenderit, etiamsi sexcenties impudentiam suam prodaret.

4. *Et elevatum est superliminare a voce, qua clamabant.* Vidisti prophetiæ facilitatem, res ipsas sibi mutuo cohærentes? Nam post hunc hymnum, cum impleta esset terra gloria ejus, Judaica omnia cessarunt, quod ipsum ostendit per elevatum superliminare.

4. Hoc quippe signum erat desolationis et eversi templi; templo autem de medio sublato, alia insuper omnia cessaverunt. Ut autem discas Novum Testamentum abrogasse Vetus, *A voce*, inquit, *elevatum est superliminare*; id est, eo quod hæc glorificatio advenit, et gratia effulserit, gloriaque effusa sit per totum orbem, umbræ dissipatæ sunt. *Et domus repleta est fumo.* Hoc quoque mihi videtur signum esse futuri ejus excidii, ignisque barbarici, atrocissimique incendii. 5. *Et dixi: O me miserum! quia compunctus sum, quia homo cum sim, et immunda labia habeam, in medio populi immunda labia habentis ego habito, et Dominum Sabaoth¹ vidi oculis meis.* Hæc visio prophetam exterruit, expergefecit, in magnam formidinem conjecit, ad confessionem perpulit, vilitatem propriæ substantiæ ut melius cognosceret effecit. Tales quippe sunt sancti omnes: quando majori fruuntur honore, tunc magis humiliantur. Sic et Abraham Deum alloquens, terram et cinerem seipsum vocabat (Gen. 18. 27); sic et Paulus quando visione illa dignatus est, tunc abortivum se nominavit (1. Cor. 15. 8); ita et hic se miserum prædicat, primo ex natura dicens: *O me miserum! quia compunctus sum, quia homo cum sim*; deinde ab animi conditione, *Et impura labia cum habeam.* Impura labia sua vocavit, ut ego existimo, in comparisonem igniti oris illarum purarum virtutum, et accuratissimi illius ministerii. Neque hic stetit, sed pro toto populo confitetur, hæc subjungens: *In medio populi immunda labia habentis ego habito.* Qua vero de causa hic labia criminatur? Se fiducia loquendi destitutum ostendens. Nam tres illi pueri hoc ipsum prope dicebant, cum essent in fornace: *Non licet nobis os aperire* (Dan. 3. 38). Et nunc quando hymnorum et laudum tempus erat, et supernas potestates videbat hoc agentes, jure ad labia sermonem convertit, quæ maxime ad hoc officium vocantur. Verum labia sua ideo immunda vocavit; populi vero labia non item, sed quia iniquitate multa repleti erant. *Et Regem Dominum vidi oculis meis.* Ideo gemo et lugeo, inquit, quod indignus licet tantum honorem sim consequutus, qui meam dignitatem superat, meamque naturam excedit. Cum autem dicit, *Vidi*, ne exactam cognitionem putes, sed eam cujus ille capax erat.

Confessionis lucrum quantum. — Ac consideres velim quantum sit confessionis lucrum. Seipsum accusavit, et statim mundatus est. Quia enim hæc verba protulerat, 6. *Missus est ad me*, inquit, *unus ex Seraphim, et in manu sua habebat carbonem, quem accepit forcipe de altari.* 7. *Et tetigit os meum, et dixit: Ecce tetigit hæc labia tua, et auferet iniquitates tuas, et peccata tua purgabit.* Quidam dicunt hæc futurorum mysteriorum symbola esse: altare nempe, ignem super-

¹ In Bibliis legitur, *Regem Dominum Sabaoth.*

Ἰουδαϊκὸν, φοβερά τινα ἀπαγγέλλων καὶ ἀφόρητα. Πέμπεται τοίνυν τὰ Σεραφίμ, ὥστε φόβου καὶ παρβήσιος αὐτὸν ἐμπλήσαι. Καὶ ἵνα μὴ προβάλληται, καθάπερ Μωϋσῆς, λέγων ἰσχυρόν τις εἶναι, καὶ Ἱερεμίας, νεώτερος εἶναι, οὕτω καὶ οὗτος ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχειν, καὶ μὴ δύνασθαι διακονῆσαι τοῖς λεγομένοις· ἔρχεται τὰ Σεραφίμ ἐκκαθαίροντα αὐτοῦ τὰ ἁμαρτήματα, οὐκ οἰκεία δυνάμει (τοῦτο γὰρ Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦματος μόνον), ἀλλ' ἐπιτάγματι, καὶ δόσει τῶν ἀνθρώπων. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἰδοὺ ἀφαιρῶ ἐγὼ, ἀλλ', Ἰδοὺ τοῦτο ἀφαιρεῖται τῆς ἀνομίας σου, καὶ τὰς ἁμαρτίας σου περικαθαριεῖ, διὰ τὸ ἐπίταγμα τοῦ πέμψαντος. Τίνος δὲ ἔνεκεν ἐν τῇ λαβίδι τὰ Σεραφίμ ἔλαβε τὸν ἄνθρωπον; Ὡς γὰρ δὴ ἡ ἀσώματος δύναμις ἐγκατακαίεσθαι ἐμελλεν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. Τίνος ἔνεκεν ταῦτα γέγονεν; Διὰ πολλὴν συγκατάθεσιν. Διὰ δὴ τοῦτο καὶ ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου λαμβάνει, ἔνθα αἱ θυσίαι προσεφέροντο, καὶ οἱ καθαρμοὶ τῶν ἁμαρτημάτων. Εἰ δὲ λέγοις, Πῶς τὸ στόμα οὐ κατεκάη τοῦ προφήτου; μάλιστα μὲν ὅτι οὐδὲ πῦρ αἰσθητὸν ἦν τὸ φαινόμενον· ἄλλως δέ, ὅταν ὁ Θεὸς ἐργάζεται τι, μὴ πολυπραγμόνει, μηδὲ περιεργάζου.

ε'. Καὶ γὰρ ἐνεργοῦν καὶ αἰσθητὸν πῦρ σώμασιν ὀμίλησαν, τὰ τοῦ πυρὸς οὐκ ἐπεδείξατο. Εἰ δὲ ἔνθα κληματίδες καὶ πίσσα, τῆς οἰκείας ἐπελάθετο φύσεως ἡ φλόξ, τί θαυμάζεις, εἰ νῦν τοσαύτης παραδοξοποιίας γενομένης ἐκάθηρεν, ἀλλ' οὐκ ἔκαυσε τοῦτ' ἐν πῦρ; Καὶ ἤκουσα τῆς γωνῆς Κυρίου λέγοντος· *Τίνα ἀποστελῶ, καὶ τίς πορεύσεται πρὸς τὸν λαόν τοῦτον;* Ὁρᾷ πόσον ἔνυσεν ἡ ὄψις, πόσον κατῴρωσεν ὁ φόβος; [70] Καίτοι γε καὶ ἐπὶ Μωϋσέως τοιοῦτόν τι γέγονεν· εἰ γὰρ μὴ Σεραφίμ ἐψάνη, μηδὲ αὐτὸς ἐπὶ θρόνου καθήμενος, ἀλλ' ὅμως ἕτερον παράδοξον θέαμα τότε εἰδείχθη τῷ προφῆτῃ, καὶ τοιοῦτον, ὡς μηδένα ἀντιδιδέξαι δυνήθηται τῷ φαινομένῳ. Ἡ γὰρ βῆλος ἐκαίετο, φησὶ, καὶ οὐ κατεκαίετο. Ἀλλ' ὅμως καὶ μετ' ἐκείνα καὶ τὴν πολλὴν τοῦ Θεοῦ παραίνεσιν ὁ μέγας ἀναδύεται Μωϋσῆς, καὶ σκήπτεται, καὶ μυρία ἐπίνοιαι προφάσεις παραιτήσεως, λέγων· *Ἰσχυρόφωνός εἰμι καὶ βραδύτλωστος*· καὶ, *Προχέρισται σὺ ἄλλον, ὃν ἐξαποστελεῖς*. Καὶ Ἱερεμίας δὲ τὴν ἡλικίαν προβάλλεται. Καὶ Ἰεζεκιὴλ δὲ μετὰ τὸ κλειυσθῆναι, ἐπὶ διατρίβει περὶ τὸν ποταμὸν ἡμέρας, ἀναδυόμενος καὶ ὀκνῶν. Διὸ καὶ τὴν παραβολὴν ἐκείνην προσέθηκεν ὁ Θεός· λέγων· *Σκοπὸν δέδωκά σε τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ*· καὶ, ὅτι *τὴν ψυχὴν αὐτῶν ἐκ χειρὸς σου ἐκζητήσω*. Ἰκονᾷς δὲ οὐ μόνον παρητήσατο, ἀλλὰ καὶ ἐδραπέτευσε. Τί οὖν; τολμηρότερος πάντων ὁ Ἡσαΐας, καὶ Μωϋσέως τοῦ μεγάλου; Καὶ τίς ἂν τοῦτο εἴποι; Πῶθεν οὖν κλειυόμενος ἐκεῖνος ἀνεδύετο, οὗτος δὲ μὴ φανερώς ἐπιταγεῖς εἰσεπήδησεν; Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, Ἀπελθε· ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ λέγοντος, *Τίνα ἀποστελῶ;* ἤρπασε τὸ ἐπίταγμα. Τινὲς μὲν οὖν φασιν, ὅτι ἐπειδὴ ἤμαρτε, τὴν Ὀζιαν οὐκ ἐλέγξας κατατολμῶντα τῶν ἀδύτιον, ὑπὲρ ἐκείνης βουλόμενος ἀπολογησάσθαι τῆς ἁμαρτίας, τῇ μετὰ ταῦτα προθυμίᾳ τῆς ὑπακοῆς ἐπεπήδησε ταχέως· ὥστε ἐξιλεώσασθαι τὸν Θεόν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἀκάθαρτα

τὰ χεῖλη αὐτοῦ ἔλεγεν εἶναι, διὰ τὴν ἀπαρβήσιν· Ἀλλ' οὐκ ἂν ἀνασχοίμην τῶν ταῦτα λεγόντων· πιστότερος γὰρ αὐτῶν ὁ Παῦλος, ὁ τολμῆσεν αὐτὸν· καὶ λέγων· *Ἡσαΐας δὲ ἀποτολμᾷ καὶ λέγει*. Αὐτοῦτο οὐδὲ τῷ κοινῷ, ὡς φασι, νόμῳ τὴν ζωὴν κατέβλεψε, ἀλλὰ χαλεπωτάτην ὑπέστη τιμωρίαν, τῶν Ἰουδαίων ἐνεγκόντων αὐτοῦ τὴν παρβήσιαν. Χωρὶς δὲ τοῦ οὐδὲ φησιν ἡ Γραφή που, ὅτι παρῆν, ἡνίκα τὰ καὶ Ὀζιαν ἐγένετο, καὶ παρὼν εἰσιγα, ἀλλ' οἴκοθεν καὶ αὐτῶν ταῦτα οἱ λέγοντες στοχάζονται. Τί οὖν ἔσπεν; Ὅτι οὐκ ἦν ἴσον τὸ Μωϋσεῶς καὶ τοῦτο. γὰρ εἰς ἄλλοτριαν ἐπέμπετο καὶ εἰς βάρβαρον καὶ πρὸς τύραννον, καὶ μαινόμενον, καὶ λυττώντα δὲ πρὸς τοὺς οἰκείους, καὶ πολλάκις ἀκηκοότας, πολλῷ παιδευθέντας χρόνῳ· καὶ οὐ τῆς αὐτῆς ἂν ἦν τὸ ὑπακούσαι ἐκεῖ τε καὶ ἐνταῦθα. Τινὲς δὲ εἰσι φησὶν καὶ ἑτερόν τι αὐτῷ τὴν προθυμίαν ἐποίησε· Ἐπειδὴ γὰρ ὑπὲρ τε ἑαυτοῦ καὶ τοῦ λαοῦ ἐξωμολογῶν καὶ τὰ Σεραφίμ εἶδεν ἀποσταλέντα, καὶ ἐκκαθάρας τοῦ τὰ χεῖλη, προσδοκήσας, ὅτι καὶ τῷ λαῷ ταῦτα συγχαίρει, καὶ ταῦτα ἀπελεύσεται ἀπαγγέλλων, προθύμια πατε τὸ λεχθέν. Ὡς γὰρ [71] ἦσαν φιλόθεοι, οὐ φιλόστοργοι μάλιστα πάντων ἀνθρώπων οἱ ἄγιοι. σας οὖν λύσιν τινὰ τῶν κακῶν ἀπαγγελεῖν, ἐπεπήδησεν, καὶ φησιν· *Ἰδοὺ ἐγὼ εἰμι, ἀποστείλον με*. δὲ καὶ ψυχὴν σφόδρα πρὸς κινδύνους παρατεταγμένην καὶ δῆλον αὐτοῦ τοῦτο τὸ ἦθος διὰ πάσης τῆς προφῆτιας. Ἐπεὶ οὖν ὑπέσχετο ἀπελεύσεσθαι, καὶ οὐκ ἔτι ἀνανεῦσαι, τότε ἀκούει τὰ λυπηρά. Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς αὐτὸν σοφῶς μετεχείρισεν. Οὐ γὰρ ἐξ ἀρχῆς Πορεύθητι, καὶ εἰπέ· ἀλλὰ πρότερον μετέωρον πρὸς τὸ ἐπίταγμα, καὶ ἀδελφὸν τῆς ἀποστολῆς τὸν τὴν Ἐπειδὴ βράβειον ὑπήκουσε, λέγει τὰ καταληφόμενα Ἰουδαίους κακὰ. Τίνα δὲ ταῦτα ἦν; Πορεύθητι, καὶ εἰπέ τῷ λαῷ τούτῳ· Ἀκοῇ ἀκούετε, καὶ συνῆτε· καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ Ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδίᾳ τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ ὥσιν αὐτῶν βαρύνει ἡκουσιν, καὶ τοὺς ὄφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμυσεν, μήποτε ἴδωσι τοὺς ὄφθαλμοὺς καὶ τοὺς ὥσιν ἀκούσωσι, καὶ τὴν καρδίαν συνῶσι ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰώσωμαι αὐτούς. Ταῦτα οὐδὲ νείας οἶμαι δεῖσθαι, τῶν ἀκριδῶς ταῦτα ἐπιστα προλαβόντων καὶ ἐξηγησαμένων αὐτά, Ἰωάννου υἱοῦ τῆς βροντῆς, καὶ Παύλου τοῦ τὰ παλαιὰ καὶ μετὰ ἀκριθείας εἰδότες. Ὁ μὲν γὰρ ἐν τῇ Πρώτῃ περὶ συνελθόντας μὲν, ἀποπηδήσαντας δὲ, καὶ οὐκ ἀνοήτους τῶν λεγομένων, δημηγορῶν ἔλεγε· *Καλῶς ἰκεῖν τὸ ἄγων*· Ἀκοῇ ἀκούετε, καὶ οὐ μὴ σὺ Ὁ δὲ τῆς βροντῆς υἱός, ἐπειδὴ θαύματα ἐώραν, ἐπίστευον, καὶ δογματῶν ἤκουον, καὶ οὐ προσεῖχεν ἑστῆσε γὰρ Λάζαρον ὁ Χριστὸς, καὶ ἀνελεῖν αἱ

* Χωρὶς δὲ τούτων. Hæc sic convertit Tilmannus : *hiscæ nugacitius*. Perperam omnino : nam, ut ex sermone vertendum, *Præter hæc aulem* ; nimirum aliud argu præcedentibus adjicit.

† Hic forte legendum ἐπειδὴ δέ, vel potius post τῶν μαρτυρούντων.

positum, virtutem ministrantem, quod admotus sit ori, quod ad purgationem peccatorum : nos autem interim historię hāremus, ac dicimus, cujus rei causa hoc factum sit. Mittendus est ad populum Judaicum, terribilia quædam et intoleranda annuntiaturus. Mittantur ergo Seraphim, ut eum timore simul et loquendi fiducia impleant. Ac ne objiceret, quemadmodum Moyses, se exilem vocem habere (*Exod. 4. 10*), et ut Jeremias, se juniorem esse (*Jer. 1. 6*), sic et ipse se immunda labia habere, non posse dictis ministrare, veniunt Seraphim ut expurgent ejus peccata, non propria virtute (hoc enim est solum Patris, et Filii, et Spiritus sancti), sed jussu, et admotione carbonum. Non enim dixit, *Ecce auferam ego, sed, Ecce hoc auferet iniquitates tuas, et peccata tua purgabit*, propter mandatum mittentis. Cur autem forcipe Seraphim acceperunt carbonem? Neque enim incorporea virtus carbonibus uri poterat. Cur hæc facta sunt? Per magnam indulgentiam. Ideoque ex altari accipit, ubi hostię efferebantur expiationesque peccatorum. Quod si dixeris: Quomodo os prophetę non adustum est? Certe quia id quod apparebat non erat ignis sensibilis; alias vero, cum quidpiam Deus operatur, ne curiose inquiras vel scrutaris.

5. Etenim ardens et sensibilis ignis corporibus admotus, ea non effecit quę competunt igni (a). Quod si ubi sarmenta, et pix, flamma proprię oblita est naturę, quid miraris, si nunc in tam stupendo casu, hic ignis purgaverit, nec adusserit? 8. *Et audiui vocem Domini dicentis: Quem mittam, et quis ibit ad populum hunc?* Viden' quantum profuerit visio, quantam rem perfecit timor? Licet sub Moyse quidpiam simile gestum sit: etsi enim Seraphim non apparuerint, nec Deus in solio sedens; attamen aliud stupendum spectaculum tunc prophetę exhibitum est, tantumque ut nemo in illud respicere possit. *Rubus enim ardebat, inquit, et non comburebatur (Exod. 3. 2)*. Attamen etiam post illa, et post multam Dei adhortationem, reluctatur tamen Moyses ille magnus, causificatur, ac sexcentas excogitat recusandi causas dicens: *Gracilis vocis sum, et lingua tardus (Exod. 4. 10. 13)*; et, *Dehinc tu alium, quem mittas (Jer. 1. 16)*. Jeremias vero etatem teneram obtendit. Ezechiel autem postquam jussus fuerat, septem diebus circa flumen versatur, reluctans et tergiversans. Ideo parabolam illam Deus adjecit dicens: *Speculatorem te dedi domui Israel; et, Animam eorum de manu tua requiram (Ezech. 3. 17. 18)*. Jonas autem non modo recusavit, sed etiam au fugit. Quid igitur? audaciorne omnibus fuit Isaias, etiamque magno illo Moyse? Quis hæc dixerit? Cur ergo ille jussus reluctabatur, hic vero non aperte jussus, insiliens præsto fuit? Neque enim dixit, *Vade*: sed Deo dicente, *Quem mittam?* jussum ille abripuit. Quidam certe dicunt, eum, quia peccaverat, quod non reprehendisset Oziam, qui in adyta se intromittere ausus est, ut de illo peccato sese purgaret per alacritatem obedientię, statim insiluisse, ut Deum placaret.

(a) Hęc spectant ad tres queros et ad fornacem ignis ardentis.

Idcirco enim impura esse labia sua dicebat, quod non libertate loquendi usus esset. At eos qui talia dicunt ferre non possim: nam fide dignior illis est Paulus, qui audacem illum vocat et ait, *Isaius vero audet et dicit (Rom. 10. 20)*. Ideo igitur non ex communi lege, ut aiunt, mortem obiit, sed gravissimum sustinuit supplicium (a), Judæis ejus loquendi libertatem non ferentibus. Præter hæc autem Scriptura nusquam dicit, ipsum præsentem fuisse, et præsentem siluisse, quando Ozias illa attentavit: sed qui hæc præsenserunt ex seipsis talia conjiciunt. Quid ergo dicendum est? Non esse parem Moysis et hujus rationem. Ille enim in alienam et barbaram terram mittebatur, et ad tyrannum furem, insanientemque ac rabidum; hic vero ad suos, qui se sæpe audierant, multoque tempore instituti fuerant: neque paris erat constantię in illo et in hoc casu obsequi. Quidam porro dicunt aliud quidpiam tantam illi indidisse alacritatem. Quia enim pro se et populo confessus erat, et Seraphim ad se mitti viderat, quę labia sua expurgarent, cum speraret eadem ipsa populo eventura esse, seque ad hæc annuntianda abiturum esse, alacriter dictum illud rapuisse. Sancti enim ut Dei amantes erant, ita plus quam alii omnes homines populum amabant. Cum speraret igitur se malorum quamdam solutionem annuntiaturum esse, cito insilivit, et ait: *Ecce ego sum, mitte me*. Alias vero animam ad pericula subeunda valde propensam habebat: ipsumque ita affectum fuisse per totam ejus prophetiam declaratur. Postquam ergo promiserat se abiturum, cum non auderet ultra abnuere, tunc tristitia audivit. Siquidem Deus sagaciter cum illo rem tractavit. Neque enim a principio dixit: *Vade*, et dic; sed prius mandatum in sublimi tenens, missionis modum occultum habuit. Cum autem ille facile paruisset, tunc mala quę Judæos invasura erant dixit. Quenam porro hæc erant? 9. *Vade, inquit, et dic populo huic: Auditum audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non perspicietis. 10. Incrassatum enim est cor populi hujus, et auribus suis graviter audierunt, et oculos suos clauserunt, ne forte videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur, et sanem eos*. Hęc interpretatione non opus habere puto, cum ii qui hæc probe sciebant, jam olim ea accurate interpretati sint; Joannes videlicet tonitruus filius, et Paulus, qui et vetera et nova apprimè noverat. Illic enim Romę iis concionans, qui postquam accesserant, resiliant et dicta sua non ferebant, aiebat: *Bene dixit Spiritus sanctus: Aure audietis, et non intelligetis (Act. 28. 25. 26)*. Filius vero tonitruus, cum miracula viderent, nec crederent, dogmataque audirent, nec attenderent (Christus enim Lazarum

(a) Veterum patrum opinio sententiaque fuit Isaiam Manassis tempore sectum fuisse. Id ait Athanasius lib. de incarnatione, Tom. 1, p. 68, B: Οὐδὲ ὡς Ἰσαΐας ἐκρίσθη, et p. 78, C: Ἰσαΐας ἐκρίσθη μὲν, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ ἑαυτοῦ κακρομασται. Hieronymus vero in Quæstionibus Hebraicis ad lib. Paralip. c. 33: *Tradunt Hebræi, idcirco occisum Isaiam, eo quod eos appellaverit principes Sodomorum et Gomorrhæ. His addi possent Augustinus, Theodoretus, et auctor libri de Prophetis apud Epiphanium, alique, sed hæc satis sunt.*

ausultaverat, et ipsum occidere tentabant; dæmones ejecerat, et ipsum dæmoniacum vocabant; Patri obtulerat eos, et ipsum seductorem appellabant, contrariasque recipiebant opiniones): hanc prophetiam memorat dicens: *Bene dixit Isaias propheta: Aure audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non perspicietis (Joan. 12. 38. 40).*

6. Quia enim internis mentis oculis excecati erant, nullam ex oculis exterioribus percipiebant utilitatem, iudicio mentis corrupto. Idcirco videntes non videbant, et audientes non audiebant: causamque adjecit, quia sensus non erant depravati, nec natura labefacta, sed cor excecatum. *Incrassatum enim est cor populi hujus*, inquit: crassitudo autem mentis efficitur a peccatis et a sæculi concupiscentia. Hancque crassitiem enarrans Paulus dicebat: *Non potui vobis loqui quasi spiritualibus: nondum enim poteratis, sed neque adhuc potestis (1. Cor. 3. 1).* Causamque adjecit dicens: *Cum enim sint inter vos lites et zelus et contentio, nonne carnales estis (Ibid. v. 3)?* Cum ergo illi invidia magna et livore tabescerent, sexcentisque aliis affectibus obsiderentur¹, crassum mentis oculum effecerunt, nec ultra poterant sincere videre. Ideoque circa illa quæ videbant alienas contrariasque sententias accipiebant. Hæc cum probe videret propheta, prænuñtiavit causam morbi. Tu vero hic mihi considera, quomodo cum duæ essent prophetiæ, illam, quæ de Ecclesia et de bonis totius orbis erat, acceperint Seraphim dicentes: *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Sabaoth, plena est omnis terra gloria ejus*: aliam vero quæ de excidio et de penis Judæorum erat, prophetæ huic reliquerunt, ut hinc etiam Ecclesiæ præcellentiam ediscas.

11. *Et dixi, Usquequo, Domine?* Vides non frustra neque temere nos conjecturam duxisse circa obedientiam prophetæ multa alacritate plenam? Quoniam igitur contraria iis quæ exspectabat audivit, vastitatem, extremam perniciem, rogat doceri se mensuram inferendæ pœnæ: non audebat enim ab ira illos prorsus eripere, eo quod Deus prævertisset ostendere peccata eorum veniam non mereri. Eorum quippe ausus non rapina erant, neque animus proximum lædendi: sed animus data opera inobsequens, et mens contentiosa, quæ quasi cum meditatione et studio rebus a Deo gestis obsistebat. Hoc itaque subindicans dicebat: *Ne forte rideant oculis, et corde intelligant, et convertantur, et sanem eos.* Ac si timerent enim, inquit, ne forte discerent quidpiam eorum, quæ scire par erat, sic magno cum studio mentem suam excecaverant. Quoniam igitur et accusatio gravissima est, et supplicium quod condonari nequit, quod reliquum erat, ediscere cupit, et quasi discere volens, supplicationem inducit. Quoniam vero pro hac re ne supplicare quidem aperte audebat, ideo quasi ut ediscat interrogationem excogitat dicens:

11. *Usquequo, Domine? Et dixit: Donec desolentur civitates eo quod non habitentur, et domus eo quod non*

sint homines; et terra derelinquetur deserta. 12. Et post hæc longe faciet Deus homines, et multiplicabuntur qui derelicti fuerint super terram, 13. et adhuc in ea est decimatio. Et rursus erit in depravationem ut terebinthus, et sicut glans, cum exciderit ex theca sua. Semen sanctum statio ejus (a). Absoluta illa prophetia, ad historiam rursus sermonem reducit, captivitatem decem tribuum prænuñtians, necnon patientiam Dei, quam propter illam captivitatem erga duas tribus exhibuit; deinde harum etiam abductionem, quia illa patientia nihil ipsis profuerat, et reliquiarum ejus successuram prosperitatem. Cum enim dicit, *Donec desolentur civitates eo quod non habitentur*, decem tribuum captivitatem subindicat. Nam radicitus omnes sublatis sunt, et cum multa violentia obrepti, omnes in alienam terram translatis sunt, ita ut urbes omnes starent hominibus vacuæ, et terra destitueretur viris, qui eam colerent, ad eorum utilitatem qui relictis fuerant. Cum ergo dicit, *Donec desolentur civitates, eo quod non habitentur, et domus eo quod non sint homines*, tunc captivitatem memorat. Cum vero dicit, *Post hæc longe faciet Deus homines*, aut omnimodam omnium felicitatem subindicat, aut prosperitatem quæ, post abductas decem tribus, duabus tribubus concessa est. Liberati enim a Sennacherib et ejus barbaro exercitu, atque inexpectata victoria fruentes, rursus in multitudinem aucti sunt, et ad vitæ longitudinem progressi, nullo eos interurbante bello. Quando autem dicit, *Longe faciet*, aut multitudinem hominum, aut longitudinem annorum subindicat. Et ut discas eum de duabus tribubus hæc dicere, subjungit, *In illa est decimatio*, decimationem vocans id quod supra illas decem erat, et quod erat post illas decem reliquum, idque erant duæ tribus. Hæc et Paulus dictione utitur dicens: *Plus quam quingentis fratribus (1. Cor. 15. 6);* hoc est pluribus quam quingentis. *Et rursus erit in depravationem ut terebinthus.* Id est duæ tribus. *Et sicut glans, cum exciderit ex theca sua.* Quemadmodum enim ille fructus, cum de theca sua decidit, injucundus est: sic et hi risui et opprobrio expositi erunt, cum ex urbe sua exciderint, et gloria illa spoliati omnes. *Semen sanctum statio ejus.* Non incurabilia, inquit, mala erunt, neque immortalia: sed semen ejus sanctum erit, et *Statio*; hoc est, firmum erit, fixum, immotum, exspectans rerum mutationem. Siquidem a felicitate excident; ipsi vero non extremam perniciem sustinebunt; sed

¹ Hæc, sexcentisque aliis affectibus obsiderentur, desunt in Savil. et Reg., habentur autem in Morel. et Bavarico.

(a) Hæc, *semen sanctum statio ejus* (σπέρμα ἅγιον τὸ στήλωμα αὐτῆς), non sunt in Editione LXX, neque erant etiam tempore Chrysostomi, nisi in illis exemplaribus, quæ non erant secundum Hexaplorum editionem retractata. Sed in Hexaplis nostris ea posuimus ex Procopio atque Joanne Curterio, qui postremus hanc Theodotionis lectionem cum asterisco attulit; quia cum in LXX dissidentur, ex Theodotionis editione id adjectum fuerat. Id vero notat etiam Basiliius his verbis: *Hæc leguntur ex Theodotione desumpta, nec habentur in LXX.* Et Hieronymus, qui sic habet in hunc locum: *Quod diximus, Semen sanctum erit, quod steterit in ea, vel juxta Aquilam, Semen sanctum erit germen ejus, in LXX interpretatus non habetur: sed de Hebræico et Theodotionis editione ab Origene additum, in Ecclesiæ fertur exemplaribus; in quibusdam scilicet, non in omnibus, ut patet ex innumeris MSS Codicibus, qui ad nos usque pervenerunt, quique hæc non habent.*

εχέουσιν· δαίμονας ἤλπυνε, καὶ δαιμονῶντα ἐκάλουν· τῷ Πατρὶ προσῆγε, καὶ πλάνον ὠνόμαζον, καὶ τὰς ἐναντίας ἐθέλοντο δόξαι·). μνημονεύει τῆς προφητείας ταύτης λέγων· *Καλῶς εἶπεν Ἰσαΐας ὁ προφήτης, ὅτι Ἄκοῃ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνήτε· καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε.*

ζ'. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ ἔνδον ὅργανα τῆς διανοίας πεπῆρωντο, οὐδὲν ὄφελος ἦν αὐτοῖς τῶν ἐξωθεν ὀφθαλμῶν, τοῦ κριτηρίου τῆς διανοίας διεφθαρμένου. Διὰ τοῦτο βλέποντες οὐκ ἔβλεπον, καὶ ἀκούοντες οὐκ ἤκουον· καὶ τὴν αἰτίαν προστίθουσιν, ὅτι οὐχὶ τὰ αἰσθητήρια ἦν διεφθαρμένα, οὐδὲ ἡ φύσις λελωδημένη, ἀλλὰ ἡ καρδία πεπῆρωμένη. Ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, φησί· πάχος δὲ διανοίας γίνεται ἀπὸ τε ἁμαρτημάτων, ἀπὸ τε βιωτικῆς ἐπιθυμίας. Καὶ ταύτην ἐξηγουόμενος τὴν πачы́τητα ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Οὐκ ἠδυνήθησαν ὅμῃν λαλήσαι ὡς πνευματικοῖς· οὐπω γὰρ ἠδύνασθε, ἀλλ' εὐδ' ἔτι δύνασθε.* Καὶ τὴν αἰτίαν προστίθουσι λέγων· *Ὅπου γὰρ ἐν ὅμῃν ἔρεις καὶ ζῆλοι καὶ διχοστασίαι, οὐχὶ σαρκικοί ἐστε;* Ἐπεὶ οὖν κακῆνοι φθόνῳ πολλῷ καὶ βασκανίᾳ τηρόμενοι, καὶ ἐτέροις μυρίοις πολιορκούμενοι πάθει, παχὺ τὸ ὅμμα α τῆς διανοίας εἰργάσαντο, καθαρὰ βλέπειν οὐκ ἔτι λοιπὸν ἠδύναντο. Διὸ ἐτέρας περὶ τῶν [72] ὁρωμένων δόξας ἐλάβανον, καὶ τὰς ἐναντίας. Ταῦτα οὖν μετὰ ἀκριθείας ὁρῶν ὁ προφήτης, προανεφώνησε καὶ τοῦ νοσήματος τὴν αἰτίαν. Σὺ δέ μοι σκόπει, ὡς δύοιν προφητειῶν οὐσῶν, τὴν μὲν περὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν τῆς οἰκουμένης ἀγαθῶν τὰ Σεραφίμ ἰδέοντο λέγοντα· Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος, Κύριος Σαβαώθ, πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ· τὴν δὲ περὶ τῆς ἀλώσεως καὶ τῶν τιμωριῶν τῶν Ἰουδαϊκῶν τῷ προφῆτῃ κατέλειπον, ἵνα κάνεῦθεν μάθης τῆς Ἐκκλησίας τὴν ὑπεροχὴν. *Καὶ εἶπον· Ἐως πότε, Κύρις; Ὅρξαι ὡς οὐ μάτην οὐδὲ εἰκὴ ἐστοχασάμεθα τῆς ὑπακοῆς τοῦ προφήτου τῆς μετὰ πολλῆς προθυμίας γεγεννημένης;* Ἐπειδὴ γοῦν τάναντία ὧν προσεδόκησαν ἤκουσαν, ἐρημίαν, πανωλεθρίαν, ἀξιοὶ τὸ γοῦν μέτρον μαθεῖν τῆς τιμωρίας· οὐδὲ γὰρ ἐτόλμα ὀλοκλήρου τῆς ὀργῆς αὐτοῦ· ἔξαρπάσαι, διὰ τὸ προλαβόντα τὸν Θεὸν δεῖξαι ἀσύγγωστα ἁμαρτάνοντας. Οὐ γὰρ συναρπαγῆς ἦν αὐτῶν τὰ τολμήματα, οὐδὲ γνώμης ἐμπρεαζομένης, ἀλλὰ ψυχῆς ἔργον ποιουμένης τὴν παρακοήν, καὶ διανοίας φιλονείκου, καθάπερ ἐκ μελέτης τινος καὶ σπουδῆς, ἀνθισταμένης τοῖς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γινομένοις. Τοῦτο γοῦν αἰνιττόμενος ἔλεγε· *Μήποτε ἰδῶσι τοῖς ἐφθαλμοῖς, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ λύσωμαι αὐτούς.* Ὡς ἀνελὲν δειδοκότες γὰρ, φησί, μήποτε τι τῶν ἐόντων μάθωσιν, οὕτω μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς τὴν δεινότητα αὐτῶν ἐπήρωσαν. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἡ κατηγορία βαρυνάτη, καὶ ἡ τιμωρία ἀπαραίτητος, ὅπερ ἦν λειπόμενον, τοῦτο ζητεῖ μαθεῖν· ἀλλ' ἐν τάξει τοῦ μαθεῖν, ἡκαρτίαν εἰσάγει. Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲ ὑπὲρ τούτου φανερώς

ἵκατεῦσαι ἐτόλμα, διὰ τοῦτο μαθήσεως προσημίᾳ ἐρώτησιν ἐπινοεῖ λέγων· Ἐως πότε, Κύρις; *Καὶ εἶπεν· Ἐως ἂν ἐρημιωθῶσι πόλεις παρὰ τὸ μὴ κατοικεῖσθαι, καὶ οἴκοι παρὰ τὸ μὴ εἶναι ἀνθρώπους· καὶ ἡ γ' καταλειφθήσεται ἐρημος.* Καὶ μετὰ ταῦτα *μακρυνεῖ* ὁ Θεὸς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ πληθυνθήσονται αἱ καταλειφθέντες ^β ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἔτι ἐπ' αὐτῆς ἔστι τὸ ἐπιδέκατον. Καὶ πάλιν ἔσται εἰς προνομήν ὡς τερέβινθος, καὶ ὡς βάλαρος, ὅταν ἐκπέσῃ ἐκ τῆς θήκης αὐτῆς. Σπέρμα ἄγιον τὸ στήλωμα αὐτῆς. Τὴν προφητείαν ἀπαρτίσας ἐκείνην, ἐπὶ τὴν ἱστορίαν πάλιν ἐξάγει τὸν λόγον, τὴν τε ἄλυσιν τῶν δέκα φυλῶν προαναφώνων, τὴν τε διὰ τὴν αἰχμαλωσίαν ἐκείνην ἐπὶ ταῖς δύο φυλαῖς μακροθυμίαν γεγεννημένην· εἶτα καὶ τὴν τούτων αὐτῶν ἀπαγωγὴν, ἐπειδὴ εἰς οὐδὲν δέον ἐχρήσαντο τῇ μακροθυμίᾳ· καὶ τὴν ἐκ τοῦ λειψάνου πάλιν ἀναφθισομένην αὐτοῖς εὐημερίαν. Ὅταν μὲν γὰρ λέγῃ, *Ἐως ἂν ἐρημιωθῶσι πόλεις παρὰ τὸ μὴ κατοικεῖσθαι,* τῶν δέκα φυλῶν τὴν αἰχμαλωσίαν αἰνιττεται. Καὶ γὰρ [73] ἄρδην ἠφανίσθησαν ἅπαντες, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρότητος ἀνάρπαστοι γενόμενοι, πάντες εἰς τὴν ἄλλοτρίαν ἀπηνέχθησαν, ὡς καὶ τὰς πόλεις ἀπάσας ἑστάναι κενὰς ἀνθρώπων, καὶ τὴν γῆν ἐρημον τῶν θεραπευσόντων αὐτὴν εἰς ὠφέλειαν τῶν ὑπολειφθισμένων. Ὅταν μὲν οὖν λέγῃ, *Ἐως ἐρημιωθῶσι πόλεις παρὰ τὸ μὴ κατοικεῖσθαι, καὶ οἴκοι παρὰ τὸ μὴ εἶναι ἀνθρώπους,* τότε λέγει καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν. Ὅταν δὲ λέγῃ, ὅτι *Καὶ μετὰ ταῦτα μακρυνεῖ ὁ Θεὸς τοὺς ἀνθρώπους,* ἢ τὴν ὀλοσχερῇ πάντων εὐπραγίαν αἰνιττεται, ἢ τὴν μετὰ τὴν ἀπαγωγὴν τῶν δέκα φυλῶν γενομένην ταῖς δύο φυλαῖς εὐημερίαν. Ἀπαλλαγέντες γὰρ τοῦ Σιναχειρίμ καὶ τοῦ βαρβαρικοῦ στρατοπέδου, καὶ τῆς παραδόξου νίκης ἀπολαύσαντες, εἰς πλῆθος πάλιν ἐπέδωσαν, καὶ εἰς βίου μῆκος, οὐδενὸς πολέμου θορυβούντος αὐτούς. Ὅταν δὲ εἴπῃ, ὅτι *Μακρυνεῖ, ἢ τὸ πλῆθος τῶν ἀνθρώπων, ἢ τὸ μῆκος τῶν ἐτῶν αἰνιττεται.* Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι περὶ τῶν δύο φυλῶν ταῦτά φησιν, ἐπήγαγεν, ὅτι *Ἐπ' αὐτῆς ἔστι τὸ ἐπιδέκατον,* ἐπιδέκατον λέγων τὸ ἐπάνω τῶν δέκα, τὸ περισοῦν τῶν δέκα, ὅπερ ἦσαν αἱ δύο φυλαί. Ταύτῃ καὶ Παῦλος τῇ λέξει κέχρηται λέγων· *Ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς·* τούτεστι, πλείοσι πεντακοσίων. *Καὶ πάλιν ἔσται εἰς προνομήν ὡς τερέβινθος.* Τούτεστι, αἱ δύο φυλαί. Καὶ ὡς βάλαρος, ὅταν ἐκπέσῃ τῆς θήκης αὐτῆς. Ὅτι περὶ γὰρ ἀτερπῆς ἐκείνος ὁ κερπὸς ἐκπεσῶν τῆς θήκης, οὕτω καὶ οὗτοι καταγέλαστοι καὶ ἐπονείδιστοι ἔσονται, τῆς πόλεως ἐκπεσόντες, καὶ τῆς δόξης ἐκείνης γυμνωθέντες ἅπαντες. Σπέρμα ἄγιον τὸ στήλωμα αὐτῆς. Οὐ μὴν ἀνίατα τὰ κακὰ ἔσται, φησὶν, οὐδὲ ἀτελεύτητα, ἀλλὰ τὸ σπέρμα αὐτῆς ἅγιον ἔσται, καὶ *Στήλωμα,* τούτεστι, βέβαιον, πεπηγὸς, ἀκίνητον, ἀναμένον τὴν τῶν πραγμάτων μεταβολήν. Τῆς μὲν γὰρ εὐπραγίας ἐκπεσοῦνται, αὐτοὶ δὲ οὐ πανωλεθρίαν ὑποστήσονται, ἀλλὰ μένουσι καὶ στήσονται, ἕως ἂν ἀπολάβωσι ^ε τὴν

^a Savil. et Reg. καὶ βασκανίας τηρόμενοι πάθει· παχὺ τὸ ὅμμα· omissis quibusdam in medio positis. Morellianum lectionem habet Bavaricus, expressit interpres.

^b In Bilibidis of ἐγκαταλειφθέντες.

^c Reg. et Savil. ἕως ἀπολάβωσι, omissio ἂν.

προτέραν πολιτείαν πάλιν, καὶ ἐπὶ τὴν προτέραν ἐπανέλ-
θωσιν ἀγιστεῖαν.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

*Καὶ ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἀχαὶ τοῦ Ἰωαθάν τοῦ
Ὀζίου βασιλέως Ἰούδα.*

α'. Ὅτι πολλὰκις εἶπον, τοῦτο καὶ νῦν ἐρῶ, ὅτι τὸ
παλαιὸν αἱ προφητεῖαι οὐ διὰ τοῦτο ἐγίνοντο, ἵνα ἀπλῶς
οἱ Ἰουδαῖοι τὰ μέλλοντα μάθωσιν, ἀλλ' ἵνα μαθόντες,
ἐντεῦθεν κερδάνωσι, καὶ τῷ φόβῳ τῆς ἀπειλῆς γένωνται
σωφρονέστεροι, καὶ τῇ τῶν ἀγαθῶν ὑποσχέσει, προθυ-
μότεροι περὶ τὴν τῆς ἀρετῆς ἐργασίαν, ἐκτερεύοντες
μανθάνοντες τοῦ Θεοῦ τὴν τε δύναμιν, καὶ τὴν περὶ
αὐτοῦ κηδεμονίαν. Καὶ γὰρ ταύτης ἕνεκεν τῆς αἰτίας
προελέγετο τὰ λεγόμενα, καὶ ἵνα μὴ νομίσωσιν ἀπλῶς
καὶ ὡς ἔτυχε τὰ συμβαίνοντα ἐπιέναι, κατὰ τινὰ ἀκολου-
θίαν φύσεως, ἢ πραγμάτων [74] φορὰν, ἀλλὰ ἴδωσιν, ὅτι
ἔγνωθεν καὶ ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ ψήφου ταῦτα ἐκάτερα γίγνε-
ται· ὅπερ αὐτοὺς τὰ μέγιστα εἰς θεογνωσίαν ὠφέλει.
Ἄλλ' ἐπειδὴ, καθάπερ καὶ ἐμπροσθεν εἴρηκα εἰπών, ἡ
προφητεία οὐκ ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ τὴν ἀπόδειξιν εἶχεν,
ἀλλὰ τὰ μὲν ῥήματα τότε ἐλέγετο, τὰ δὲ πράγματα μα-
κροῖς ὕστερον ἐμελλον ἐκδηρῶσαι χρόνοις, ἐνίων τῶν
ἀκούοντων πολλάκις καὶ προσπερχομένων, καὶ οὐ δυνα-
μένων δικάσαι τῇ τῶν λεγομένων ἀκολουθίᾳ, ὅρα τί
ποιεῖ καὶ πραγματεύεται ὁ Θεός. Προφητεῖαν προφη-
τείας συνάπτει, μακροτέρας ἐγγυτέραν, τὴν ἐπὶ τῆς
γενεᾶς αὐτῶν γειναμένην τῶν μακρὸν ὕστερον ἐσπόμε-
νων μεγίστην ἀπόδειξιν παρεχόμενος. Ἐπὶ δὲ τῶν
Εὐαγγελίων καὶ ἐτέρως μεθοδεύει τοῦτ' ἐπὶ τῆς ὠφελείας τὸ
εἶδος, θαύματα προφητείας συνάπτων, καὶ θάτερον
θάτερον κατασκευάζων. Οἷόν τι λέγω· Προσέθλθεν αὐτῷ
ὁ λεπρός ποτε, καὶ ἐκαθάρθη, καὶ μετ' ἐκείνου πάλιν ὁ
τοῦ ἑκατοντάρχου παῖς ἀπηλλάγη τῆς χαλεπῆς ἀρρώ-
στιας ἐκείνης, καὶ σημεῖα ταῦτα μεγάλα ἦν· ἀλλ' ὅμως
οὐκ ἔστι μέχρι τῶν σημείων, ἀλλὰ καὶ προφητείαν προσ-
τίθεικεν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ ἑκατοντάρχος τὴν θαυμαστήν
ἐκείνην καὶ μεγάλην ἐπεδείξατο πᾶσιν, δι' ἣς τὸν παῖδα
ἀπῆλλαξε τῆς ἀρρώστιας, ἐπήγαγεν ὁ Χριστὸς λέγων·
*Πολλοὶ ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν ἤξουσιν, καὶ ἀνα-
κλιθήσονται μετὰ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, οἱ
δὲ υἱοὶ τῆς βασιλείας ἐκβλήθησονται ἔξω.* Ταῦτα δὲ
εἶλεγε, καὶ τὴν τῶν ἐθνῶν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν τῶν Ἰου-
δαίων ἀποδολὴν προαναφώνων· ὁ δὲ νῦν ἐπὶ τῶν ἔργων
ἐξέθλ, καὶ τοῦ ἡλίου φανερώτερον ἅπασιν δείκνυται·
ἀλλὰ τότε τέως ἄθλον ἦν, καὶ τοῖς ἀπίστοις οὐκ εὐπα-
ράδεκτον. Διὰ δὲ τοῦτο σημεῖον προέλαβε τὸ τότε ἐκδόν,
τῷ μετὰ ταῦτα συμβησομένῳ πολλὴν προαποτιθέμενον ἡ
τὴν πίστιν· ὥστε οὐ καὶ αὕτη ἡ προφητεία, ἐπὶ τῶν
ἔργων φαινομένη νῦν, τῷ σημείῳ τῷ τότε γενομένῳ
πολλὴν παρέχει τὴν βεβαίωσιν. Τί γὰρ ἂν εἴποι ὁ
ἀπιστος; ὅτι οὐκ ἐκαθάρθη ὁ λεπρός; Βλεπέτω τῆς
προφητείας τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἀπὸ ταύτης καὶ τῷ
σημείῳ πιστεύτω· Τί δὲ ἂν εἴποιεν οἱ τότε Ἰουδαῖοι;
ὅτι ἂν προλέγει οὐκ ἔστιν ἀληθὴς; Ὁράτωσαν τὸν λεπρὸν
καθαίρουμένον, καὶ ἀπὸ τῶν ἐπ' ἐκείνου γενομένων
καὶ περὶ τῶν μελλόντων μὴ ἀπιστεῖτωσαν, μέγιστον
λαμβάνοντες· ἐνέχυρον ἐκείνῳ μὲν τῆς προφητείας

τὸ σημεῖον, οἱ δὲ νῦν τοῦ σημείου τὴν προφητείαν.
Εἶδες πῶς θάτερον διὰ θατέρου κατασκευάζεται;
Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς γινόμενον ἴδοι τις ἂν.
Ἐπεὶ γὰρ καὶ ὁ Ἰεροβοὰμ τὴν χαλεπὴν ἐκείνην
ἐμάνη μανίαν, καὶ θαμάλεις ἔστησε χρυσᾶς, ἐλθὼν δὲ
προφήτης τὰ τε μέλλοντα προανεφώνησε, καὶ σημεῖον
εὐθέως ἔδωκεν. Ἴνα γὰρ μηδεὶς ἀπιστῇ τοῖς μετὰ
τριακόσια συμβησομένοις ἔτη, τὸν βωμὸν ἐρρόψε, καὶ
τὴν πίστην ἐξέχεε, καὶ τὴν χεῖρα τοῦ βασιλέως ἐξή-
ρανε, [75], ἀπὸ τῶν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν γινόμενων τῶν
μετὰ πολὺν χρόνον συμβησομένων σαφὴ παρεχόμενος
τὴν ἀπόδειξιν. Καὶ πολλὰ τοιαῦτα ἴδοι τις ἂν καὶ ἐν τῇ
Καينῇ καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ γινόμενα, τοῦ Θεοῦ διαφόρως
τὴν ἡμετέραν οἰκονομοῦντος σωτηρίαν. Ὅ δὲ καὶ ἐνταῦθα
γένετο, καὶ μετὰ πλείονος τῆς περιουσίας· οὐ γὰρ δὴ
σημεῖον μόνον, ἀλλὰ καὶ προφητείαν ὁμοῦ καὶ σημεῖον
συνέπλεξε. Ἄλλ' ὥστε σαφέστερα γενέσθαι τὰ λεγό-
μενα, αὐτὴν μετὰ ἀκριβείας τὴν ἱστορίαν διέλωμεν.
*Καὶ ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἀχαὶ τοῦ Ἰωαθάν τοῦ
Ὀζίου βασιλέως Ἰούδα, ἀνέβη Ῥασημὸς βασιλεὺς
Ἀράμ, καὶ Φακὰς υἱὸς Ῥωμελίου βασιλεὺς Ἰσραὴλ
ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ, πολέμησαι αὐτήν, καὶ οὐκ ἠδυνή-
θησαν πολιορκῆσαι αὐτήν. Καὶ ἀνηγγέλη εἰς τὸν
ὄλον Δαυὶδ, λεγόντων· Συνεφώνησεν Ἀράμ πρὸς
τὸν Ἐφραῖμ. Ἔστι μὲν Ἰσραὴλ τὰ ἐληρμένα, καὶ πρᾶ-
μάτων διήγησις· ἀλλ' ὁ νοῦν ἔχων, καὶ ὅξυ βλέπων,
πολὺ καὶ ἐντεῦθεν καρπώσεται τὸ κέρδος, τοῦ Θεοῦ τὴν
πολλὴν σφρίαν, καὶ τὴν ὑπὲρ τῶν Ἰουδαίων κηδεμονίαν
καταμανθάνων. Οὐτε γὰρ ἐκ προοιμίων τὸν πόλεμον
ἀνεχαίτισεν, οὔτε ἐπελθόντα κρατῆσαι τῆς πόλεως συ-
νεχώρησεν, ἀλλὰ τὴν ἀπειλὴν ἀφείνε γενέσθαι τὴν δὲ τῶν
ῥημάτων, τὴν πείραν ἐκώλυσεν, ὁμοῦ μὲν ἐκείνους
ἀφυπνίζων καὶ τῆς ῥαθυμίας ἀπαλλάττων, ὁμοῦ δὲ τὴν
ἐαυτοῦ δύναμιν ἐνδεικνύμενος, ὅτι δυνατόν αὐτῷ καὶ
πρὸς αὐτὸ τῶν δεινῶν τὸ τέλος ἐλθόντων, ὥστε οὐδὲ
ἀρχὴν εἰληστῶν, οὕτω τοὺς ἐμπέπτοντας ἀκεραίους
διατηρήσαι. Ὁ πάλαιχού ποιοῦντα αὐτὸν ἔστιν ἰδεῖν·
οἷον ἐπὶ τῆς καμίνου τῆς Βαβυλωνίας, ἐπὶ τοῦ λάκκου
τῶν λεόντων, καὶ ἐφ' ἐτέρων μυρίων πραγμάτων. Καὶ
γὰρ ἦλθον οὗτοι, καὶ ἐπολιορκῆσαν, καὶ τῶν τειχῶν
ἀψάμενοι, καὶ τὴν διάνοιαν τῶν ἐνδόν οἰκούντων κατα-
σείζαντες, οὐδὲν ἰσχυσάν περαιτέρω.*

β'. Ἔστι δὲ κἀντεῦθεν ἰδεῖν τῶν δέκα φυλῶν τὴν παρα-
νομίαν, ὅτι οὐ μόνον ἐμφύλιον εἶλοντο πόλεμον, οὐδ' ἐπὶ
πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς ἐστασίασαν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀλλοφύλοις
καὶ ἀλλογενέσιν ἐαυτοὺς συνῆψαν, καὶ οἱ μὴδὲ ἀπλῶς
κοινωνεῖν αὐτοῖς ἐπιτραπέντες, καὶ συμμάχους ἐκάλουν,
καὶ συνεφράττοντο, καὶ κατὰ τῆς πόλεως ἴσταντο. Τὸν
γὰρ Ῥασημὸν ἀλλοφύλον δυνά κατὰ τῆς μητροπόλεως
ἤγειρον. Καὶ ἦν τὰ τῆς μάχης ἀνύμματα. Παρὰ μὲν γὰρ
ἐκείνοις πλῆθος ἀπειρον, καὶ πόλεις, καὶ ἔθνη, καὶ ὅι-
μοι· ἐνταῦθα δὲ τούτων οὐδὲν, ἀλλὰ πόλις μία ἡ μητρό-
πολις, ὥστε ἐκ περιουσίας φανῆναι τοῦ Θεοῦ τὴν ἰσχύν.
Οὐδενὸς γὰρ ὄπλα χινούοντες, οὐδὲ ἐξιόντος καὶ πα-
ρατακτομένου, ἐξέπιπτον ἐκείνῳ τῶν πονηρῶν τούτων
ἐγχειρημάτων. Οὐ γὰρ ἠδυνήθησαν, φησὶ, πολιορκῆ-
σαι αὐτήν. Καίτοι τί τὸ κωλύον ἦν; Οὐδὲν ἔτερον, ἀλλ'
ἡ τοῦ Θεοῦ χεὶρ ἀοράτως αὐτοὺς ἀποκρουομένη. Πλὴν
ἀλλ', ὅπερ εἶπον, τὸν μὲν πόλεμον ἀπεκρούσατο, τὸν δὲ
φόβον οὐκ εὐθέως ἀνείλεν. Ἀνηγγέλη γὰρ, φησὶν, εἰς
τὸν ὄλον Δαυὶδ, ὅτι συνεφώνησεν Ἀράμ πρὸς τὸν
Ἐφραῖμ. Καὶ ἐξέστη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ
λαοῦ αὐτοῦ. [76] Ὅταν μέλλῃ τι παρὰ τοῦ Θεοῦ ποιεῖν,
οὐκ εὐθέως ἐπάγει τὸ θαῦμα, ἀλλὰ πρότερον τοὺς μέλ-

^a Sic Morel. et Reg. Savil. μακρῶν ὕστερον, et in margine
legendum notat μακρῶν ὕστερον, quam lectionem præferrem,
et aliorum exemplarum auctoritate fulcitur. Paulo post ἐπὶ
δὲ τῶν Εὐαγγελίων καὶ ἐτέρως μεθοδεύει τοῦτ' ἐπὶ τῆς ὠφελείας τὸ
εἶδος. Circa vocem μεθοδεύειν vide quæ supra diximus in nota
quadam ad Homiliam in Genesim 41, Tom. III, p. 112.

^b Savil. προαποτιθέμενος. Reg. προαποτιθέμεν. Morel. et Ba-
varicus προαποτιθέμενον, quæ vera est lectio.

^c Reg. καὶ τῶν σημείων πιστευόντων.

^d Bibl. et var. lect. in marg. Savil. Ῥασημ.

^e In Bibliis legitur λέγων.

manebunt et stabunt, donec pristinum vitæ institutum iterum acceperint, et ad priscam redierint sanctimoniam.

CAPUT VII.

1. Et factum est in diebus Achaz filii Joathan filii Ozia regis Juda.

1. *Ratio prophetiarum. Prophetiæ quomodo fidem adderet Deus.* — Id quod sæpe dixi, id et nunc dicam, prophetias olim non ideo emissas fuisse solum, ut Judæi futura discerent, sed ut edocti, lucrum inde perciperent, et minarum terrore temperantiores fierent, bonorumque promissione studiosiores exercendæ virtutis: utrimque discentes et Dei potentiam, et ejus erga illos providentiam. Hac enim de causa hæc prædicebantur, ac ne putarent ea quæ accidebant, temere et casu quopiam contingere, secundum quamdam naturæ seriem, aut secundum rerum cursum; sed viderent ex superno et divino decreto hæc utraque fieri: id quod illis maxime ad Dei cognitionem utile erat. Verum quoniam, ut ante dixi, prophetia non eodem ipso tempore suum exitum habebat; sed verba quidem tunc proferebantur, res autem post diuturnam inde tempora exitum habituræ erant, cum jam nonnulli ex iis qui audierant, sæpe mortem obiissent, nec potuissent de dictorum eventu judicare, vide quid faciat et molietur Deus. Prophetiam prophetiis connectit; iis quæ post longum tempus eventura essent, eam cujus exitus prope erat, per eam quæ illa in generatione exitum habitura erat, iis quorum eventus post diuturnum tempus futurus erat maximam fidem faciens. In evangeliiis autem hoc utilitatis genus alio modo tractat, miracula prophetiis copulans, aliud alio confirmans. Exempli causa: accessit aliquando ad eum leprosus, et mundatus est, ac post illum puer centurionis a gravi illo morbo liberatus est, signaque hæc magna erant: et tamen non in signis stetit, sed et prophetiam adjecit. Quia enim centurio admirandam illam et magnam exhibuerat fidem, qua puerum ab ægritudine eripuit, hæc subdidit Christus: *Multi ab oriente et occidente veniunt, et recumbunt cum Abraham, Isaac et Jacob, filii autem regni efficientur extra* (Matth. 8. 11). Hæc porro dicebat, et gentium Ecclesiam et Judæorum reprobationem prænuntians; quod etiam nunc opere completum est, et sole clarius omnibus exhibetur: sed tunc obscurum erat, et ab incredulis non facile admitteretur. Ideoque signum tunc exhibitum præcessit, quod multam fidem ante faciebat rei postea eventuræ: quemadmodum et ipsa prophetia, quæ nunc opere completur, signo tunc facto magnam præbet confirmationem. Quid dixerit incredulus? an mundatum non fuisse leprosum? Respiciat in prophetiæ veritatem, ut illa perspecta signo fidem habeat. Quid porro dixerint illi tunc Judæi? an ea quæ ille prædicebat non esse vera? Respiciant leprosum mundatum, et ex beneficio illi collato futuris non negent fidem, cum maximum illi prophetiæ pignus acceperint, nempe signum, ut hodierni signi pi-

gnus prophetiam habent. Viden' quomodo alterum altero confirmetur? Illud etiam in Veteri Testamento videre est (3. Reg. 13). Quia enim Jeroboam gravissima illa insania laboravit, et vitulas aureas erexit, veniens propheta futura prænuntiavit, et signum statim dedit. Ne quis enim fidem non haberet iis, quæ post trecentos annos eventura erant, aram fregit, et adipem effudit, regisque manum arefecit, ex iis, quæ ante oculos eveniebant, eorum quæ post multum temporis eventura erant conspicuam præbens demonstrationem. Multaque hujusmodi videre est in Novo et Veteri Testamento, Deo diversis modis salutis nostræ prospiciente. Id quod etiam hic accidit, et utique cum majori copia: non signum enim modo, sed prophetiam cum signo connexuit. Verum ut ea quæ diximus clarius evadant, ipsam historiam accuratè prosequamur. 1. *Et factum est in diebus Achaz filii Joathan filii Ozia regis Juda, ascendit Rasin rex Aram, et Phaces filius Romelia rex Israel in Jerusalem, ut oppugnarent eam, nec potuerunt expugnare.* 2. *Et annuntiatum est in domo David a dicentibus: Consensit Aram cum Ephraim.* Hæc historia sunt, rerumque gestarum narratio: sed qui mente valet, et acute videt, multum hinc lucri referet, Dei magnam sapientiam, necnon ejus erga Judæos providentiam ediscens. Neque enim a principio bellum repressit, neque ipso ingruente urbem capi permisit, sed verbo tenus tantum comminationem fieri sinens, ejus experimentum prohibuit, illos una expergefaciens, et a socordia reducens, suamque potentiam demonstrans: quod videlicet ipse possit, etiam cum res ad extremum finem deductæ videntur, quasi nondum cœpissent, sic in periculo versantes illæsos servare. Quod ipsum sæpe fecisse videre est, ut verbi gratia in fornace Babylonica, in lacu leonum, et in aliis sexcentis casibus. Etenim hi venerunt, obsederunt, et muros adorientes, obsessorumque animos perterrefacientes, nihil ultra facere potuerunt.

2. Hinc autem perspicere licet decem tribuum iniquitatem, quod non modo civile inceperint bellum, neque modo contra fratres arma moverint, sed etiam alienigenis exterioribus gentibus se adjunxerint, et eos, quibuscum societatem habere ipsis non licebat, etiam commilitones vocaverint, cum iisque castrametati adversus civitatem steterint. Etenim Rasin alienigenam adversus metropolim suam excitarunt. Eratque in prælio partium inæqualitas. Apud illos enim multitudo infinita erat, et urbes, et gentes et populi; hic autem nihil simile, sed urbs una et metropolis, ita ut Dei fortitudo exuberantius enitesceret. Nemine enim arma movente, nemine exeunte et castrametante, eorum maligni conatus in nihilum abierunt. *Non potuerunt enim, inquit, expugnare eam.* At quid impedi-
bat? Nihil aliud quam Dei manus, quæ eos invisibiliter depellebat. Verumtamen, ut jam dixi, bellum depulit, sed metum non statim sustulit. Nam ait: *Annuntiatum est in domo David: Consensit Aram cum Ephraim. Et emota est anima ejus, et anima populi ejus.* Cum vult Deus aliquid inopinatum facere, non

statim miraculum inducit, sed prius eos qui beneficium consequuturi sunt, sensu malorum tangi sinit, ut ne, postquam a malis erepti fuerint, quidpiam ingrati animi exhibeant. Quia enim plerique hominum partim ex superbia, partim ex ignavia, mox ut malis defuncti sunt, eorum obliviscuntur, aut certe non obliti, res bene gestas sibi adscribi cupiunt, ipsos, ut tristium sensu exagitarentur prius relictos, tunc demum liberat ab infestantibus; id quod etiam hic fecit. Eorum corda exterrere permisit, et in angore multo versari, et tunc a malis ipsos eripuit. Hoc etiam modo erga magnum Davidem se gessit. Quia enim eum in aciem educturus erat, ac per ejus manus splendidum illud tropæum erecturus, non a principio belli id fecit; sed cum permisisset cos quadraginta dierum spatio confici timore, cum de salute sua desperarent, et sexcenta probra barbarus effunderet, nemoque surgere auderet, atque adversarium excipere; tunc scilicet, tunc cum jam se superatos faterentur, et infirmitas palam esset, eduxit adolescentulum ad bellum, et inexpectatam illam victoriam reportavit. At enim si post hæc, post tantam imbecillitatis demonstrationem, rex ille servatus a livore et invidia victus, Davidi insidiatus est, animo prorsus exulcerato, ingratusque erga beneficium visus est, si non tantum dedisset et suæ et exercitus totius ignaviæ argumentum, quid non fecisset? Id ipsum et alibi sæpe Deum fecisse videre est: quod etiam hic agitur. Bellum namque soluturus et a tribus liberaturus illos, sinit illos ante a malis exagitari. Ait enim: *Emota est anima ejus, et anima populi ejus, quemadmodum in sylva lignum a vento moveri solet.* Hoc etiam prophetæ est proprium, ut eorum arcana in medium producat. Nam cujusque animi affectum nobis explicat, et claritatis causa imaginem addit, ut ingentem angustiam exprimat. Agitata, inquit, fuit anima eorum; dejectus est animus, de salute sua desperarunt, in extremis se versari putabant, nihil boni expectabant, singuli a suis cogitationibus proditi erant. Quid igitur Deus? Liberationem prædicit, ipsamque tunc opere complect, ne alii cuiquam libertatem urbis adscriberent: mittitque prophetam qui futura prænantia ret. Ait enim: **3.** « Dixit Dominus ad Isaiam: Egrederere in occursum Achaz, tu, et qui derelictus est Jasub filius tuus ad piscinam ascensus agri fullonis. **4.** Et dices ad eum: Observa ut quiescas, et ne timeas, neque anima tua infirmetur, neque formidet, a duobus lignis titionum fumigantium horum. Cum enim ira furoris fuerit, rursum medebor. » Quid est, *Egrederere in occursum*? Præ formidine et angore rex non quiescebat, neque domi manere sustinebat, sed, ut solent obsessi, frequenter exibat, muros circumspectans, ad portas accedens, curiose perquirens, exploransque, quo in statu res hostium se haberent. Quapropter ait: *Egrederere in occursum.* Quid vero sibi vult illud, *Tu et qui derelictus est Jasub filius tuus*? Jasub Hebræorum lingua conversatio dicitur, et agendi modus (a). Qua-

(a) Hieronymus in Isaiam ad hunc locum: *Jasub filius*

propter Jesse Davidem mittens dicebat: *Et Jasub eorum accipies* (1. Reg. 17. 18); id est, Conversationem eorum annuntiabis mihi, et quid agant.

5. Illic igitur videtur mihi prophetæ præcipi ut multitudinem secum accipiat, ut, cum res exitum haberet, non possit rex ingrate se gerere, ac si nihil eorum a propheta audisset. Quod igitur ait hoc est: Egrederere in occursum, tu et qui tecum versantur, qui relictus sunt ex populo. Ne mireris autem si populum vocet filium suum: nam insequentibus ait: *Ecce ego, et pueri mei, quos dedit mihi Deus* (Isai. 8. 18). Etenim patrum ordinem tenebant sancti, qui caritate et sollicitudine circa populum illum eos omnes qui natura patres erant superabant. Relictos vero dicit, quod multi ab hostibus fuissent abducti. *In ria agri fullonis.* Magnæ mihi difficultatis id esse videtur, si qui vallati et obsessi erant, ne respicere quidem extra portas audentes, tamen sese monstrabant. Nam extra muros hæc via jam esse videtur. Quenam igitur est hujus difficultatis solutio? Olim urbs duplici muro muniebatur: nam duo urbis mœnia erant: idque ex alio propheta attendere volentibus probare licet. Egressus igitur lapsus eorum erigit animum, et de futuris confidere jubet. Quiesce, ait, et ne timeas; et reges vocat titiones lignorum, eorum simul vehementiam et imbecillitatem declarans. Nam ideo addidit, *Fumigantium*, id est, qui mox extinguendi erant. Ex hinc declarans, non ex eorum potentia, sed ex Dei permissione invasionem esse factam, ait: *Cum enim ira furoris mei fuerit, rursum medebor.* **5.** *Et filius Aram, et filius Romeliæ, quia inierant consilium malum, Ephraim et filius Romeliæ contra te dicentes:* **6.** *Ascendemus in Judæam et affligemus eam* (b), *et colloquuti sumus eos ad nos, et præficiemus ei regem filium Tabeel.* **7.** *Hæc dicit Dominus Sabaoth: Non manebit consilium hoc, neque erit: 8. sed caput Aram Damascus, et caput Damasci Rasin. Et adhuc sexaginta quinque anni, et deficiet regnum Ephraim a populo; 9. et caput*

Isaiæ qui interpretatur relictus atque convertens: in typum populi Juda qui erat de duorum regum manibus liberatus. Plus negotii facessit alibi locus mox sequens: Quapropter... conversationem eorum annuntiabis mihi et quid agant. Græce, διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἰσαΐα πύμπων, τὸν Δαυὶδ ἔλεγε. Καὶ τὸ Ἰασούβ αὐτῶν λήψη, τούτέστι, τὴν ἀναστροφὴν αὐτῶν ἀπαγγέλλει μοι, καὶ τί διάγουσι πράττοντες: ubi Savil. habet, καὶ τὸ ἰσούβ αὐτὸν, mendose pro αὐτῶν: quæ lectio, ἰσούβ, magis accedit ad veritatem Hebraicam. Sed cum Chrysostomus hic vocem, Ἰασούβ, afferat ad explicationem ejusdem vocis, Ἰασούβ, quæ in Isaiā habetur, hæc videtur retinenda lectio; cum maxime in Regio etiam Codice habeatur. Nam etiamsi Codex Coislinianus quidam X sæculi, quo usi sumus in Hexaplis nostris ad hunc memoratum hic locum 1 Reg., Joannem Chrys. afferens, ἰσούβ, legat, id agit, quia Hexaplarum editionem tractans videbat sic legendum oportere. Ille autem, citato Chrysostomi loco, post ultima verba, τὴν ἀναστροφὴν... καὶ τί διάγουσι πράττοντες, sic pergit: οἱ Ὁ, Καὶ ὅσα ἂν χρήζωσι γνῶσθαι. Θ., καὶ ὅσα ἂν χρήζωσι γνῶσθαι. Α., καὶ τὴν σύμμιξιν αὐτῶν λήψη. Σ., καὶ τὴν μισθοφορίαν αὐτῶν λήψη. Διόδοωρος, καὶ τὸ Ἰεσοὺβ αὐτῶν λήψη. Θεοδοῦρητος, καὶ τὸ Ἰεσοὺβ αὐτῶν λήψη. Ἰωάννης, καὶ τὸ Ἰεσοὺβ αὐτῶν λήψη. Ὁ δὲ Σύμμαχος, Ἰεσοὺβ αὐτῶν λήψη, τρυμνέουσιν, Ὅσα χρήζουσι γνῶσθαι. Cæterum vox de qua hic disputatur, si ad veritatem Hebraicam scribatur, ἐκ ἰσούβ, siquidem locus Hebraice habet וְקָח לְעַם הָאֵלֶּיךָ, et pignus eorum accipies.

(b) Hæc, et affligemus eam, non sunt in textu LXX.

λυντας ἀπολαύειν ἐν αἰσθήσει τῶν δεινῶν ἀφήσει γε-
νέσθαι * , ἵνα μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν δεινῶν μηδε-
μίαν ἀγνωμοσύνην ἐπιδείξωνται. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ
πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, τὰ μὲν ὑπὸ τύφου, τὰ δὲ ὑπὸ
βριθυίας ἐπιλανθάνονται τῶν δεινῶν μετὰ τὴν ἀπαλ-
λαγὴν τῶν δεινῶν, ἢ μὴ ἐπιλανθάνόμενοι ἑαυτοῖς λο-
γίζεσθαι βούλονται τὰ κατορθώματα, πρότερον ἀφελ-
εῖν αὐτοὺς ὑπὸ τῶν λυπηρῶν κατασελεσθαι, τότε τὴν
ἐλευθερίαν δίδωσι τῶν ἐνοχλούντων · ὃ δὲ καὶ ἐνταῦθα
πεποίηκεν. Ἀφῆκεν αὐτὴν τὰς καρδίας ἐκστῆναι,
ἀφῆκεν εἰς ἀγωνίαν γενέσθαι πολλήν, καὶ τότε τὴν
λύσιν ἐπέγαγε. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ μεγάλου πεποίηκε
Δαυὶδ. Ἐπειδὴ γὰρ ἤμελλεν αὐτὸν εἰς τὴν παράταξιν
ἐξαγαγεῖν, καὶ τὸ λαμπρὸν ἐκεῖνον τρόπαιον ἐγείρειν
διὰ τῶν ἐκείνου χειρῶν, οὐκ ἐκ προσιμίων τοῦ πολέ-
μου τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλ' ἀφελὲς τεσσαράκοντα ἡμέρας
αὐτοὺς κατεργασθῆναι τῷ φόβῳ, ὅτε τὴν οἰκείαν
ἀπέγνωσαν σωτηρίαν, καὶ μυρία ἐνεδίδοντας τοῦ βαρ-
βάρου, οὐδὲ οὕτω τις ἐτόλμυσε διεγερθῆναι, καὶ δέ-
ξασθαι τὸν ἀντίπαλον, τότε δὲ, τότε τῆς ἡττῆς αὐτῶν
ὁμολογηθείσης, καὶ τῆς ἀσθενείας φανερᾶς γενομένης,
ἤγαγε τὸ μειράκιον ἐπὶ τὸν πόλεμον, καὶ τὴν παρὰ-
δόξην ἐκείνην νίκην εἰργάσατο. Εἰ γὰρ καὶ μετὰ
αὐτὰ, καὶ τὴν τοσαύτην τῆς ἀσθενείας αὐτῶν ἀπό-
δειξιν, ὃ σωθεὶς βασιλεὺς, ὑπὸ φόβου καὶ βασκανίας
νικῶμενος, ἐπεβούλευε τῷ Δαυὶδ, τοῦ πάθους γενο-
μένος ὅλος, καὶ ἀγνώμων περὶ τὸν εὐεργέτην ἐφάνη,
εἰ μὴ τοσοῦτον ἔδωκεν ἑλεγχον καὶ τῆς αὐτοῦ καὶ τοῦ
στρατοπέδου παντὸς ἀνανδρίας, τί οὐκ ἂν ἐποίησε;
Τοῦτο αὐτὸ καὶ ἀλλαχοῦ πολλαχοῦ τὸν θεὸν ποιοῦντα
ἴδοι τις ἂν · ὃ δὲ καὶ ἐνταῦθα γίνεται. Ἐπειδὴ γὰρ
μέλλει λύειν τὸν πόλεμον, καὶ ἀπαλλάττειν αὐτοὺς
τῶν λυπηρῶν, ἀφίξει πρότερον τῶν δεινῶν αἰσθηθῆναι.
Ἐξέστη γὰρ, φησὶν, ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ
λαοῦ αὐτοῦ, ὃν τρόπον ἐν δρυμὶ ξύλων ὑπὸ πνεύ-
ματος σαλευθῆναι. Καὶ τοῦτο προφητείας ἰδίων, τὸ τὰ
ἀπέρρητα αὐτῶν ^b εἰς μέσον ἀγαγεῖν. Τὸ γὰρ πάθος
ὑμῖν ἐρμηνεύει τῆς ἐκάστου διανοίας, καὶ σαφνείας
ἔκρινεν καὶ εἰκόνα προστίθεισιν, ὥστε δεῖξαι τὴν ἐπίτασιν
τῆς ἀγωνίας. Διεσεύσθη γὰρ αὐτῶν, φησὶν, ἡ ψυχὴ,
κατεβλήθη τὸ φρόνημα, ἀπέγνωσαν τῆς σωτηρίας, ἐν
ἐσχάτοις ἐνόμιζον εἶναι, οὐδὲν χρηστὸν προσεδόκων,
ἐκαστος ὑπὸ τῶν οἰκείων λογισμῶν προδεδομένος ἦν.
Τί οὖν ὁ θεός; Προλέγει τὴν ἀπαλλαγὴν, καὶ τότε
αὐτὴν ἐργάζεται, ἵνα μὴ ἄλλῃ τινὶ λογίσωνται πάλιν
τὴν τῆς πόλεως ἐλευθερίαν, καὶ πέμπει τὸν προφήτην
πρὸς αὐτοὺς λέγοντα τὰ μέλλοντα. Εἶπε γὰρ, φησὶ, Κύ-
ριος πρὸς Ἠσαΐαν · Ἐξελθε εἰς συνάντησιν τοῦ
Ἀχαζ, οὐ καὶ ὁ καταλειφθεὶς Ἰασούδ ὁ υἱὸς σου,
πρὸς κολυμβήθραν τῆς ἀρόδου τοῦ ἀγροῦ τοῦ
γναφῶς. Καὶ ἐρεῖς αὐτῷ · Φύλαξι τοῦ ἡσυχά-
σαι, καὶ μὴ φοβοῦ, μηδὲ ἡ ψυχὴ σου ἀσθενεῖτω ·
μηδὲ φοβηθῆς ἀπὸ τῶν δύο ξύλων τῶν δαλῶν
τῶν καπνίζομένων τούτων. Ὅταν γὰρ ὀργῇ τοῦ
θυμοῦ μου γένηται, πάλιν ἰάσομαι. Τί ἐστίν, Ἐξ-
ελθε εἰς συνάντησιν; Ἀπὸ τοῦ φόβου καὶ τῆς ἀγ-
νίας οὐκ ἡσύχαζεν ὁ βασιλεὺς, οὐδὲ οἶκος [77] μένειν ἡνελ-

* Hic cum Savillo puto legendum esse δοίσει γενέ-
σθαι.

^b Τὰ ἀπέρρητα αὐτῶν. Suspicalur Allenus pro αὐτῶν
in pas. scriptum fuisse ἀνών, id est ἀνθρώπων. Sed puto
locum bene habere, et αὐτῶν hic intelligi Judaeorum.

χετοε, ἀλλ' ὅπερ ἔθος τοῖς πολιορκουμένοις ὑπομέ-
νειν, συνεχῶς ἐξήκει, τὰ τεῖχη περισκοπῶν, πρὸς ταῖς
πύλαις γινόμενος, περιεργαζόμενος καὶ πολυπραγμο-
νῶν, πῶς τὰ τῶν πολεμίων διάκειται πράγματα. Διὰ
τοῦτο φησὶν · Ἐξελθε εἰς συνάντησιν. Τί δὲ ἐστίν,
Σὺ καὶ ὁ καταλειφθεὶς Ἰασούδ ὁ υἱὸς σου; Ἰα-
σούδ τῇ Ἑβραίων γλώττῃ ἡ ἀναστροφὴ λέγεται, καὶ
ἡ διαγωγή. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἰεσσαὶ πέμπων τὸν
Δαυὶδ ἔλεγε · Καὶ τὸ Ἰασούδ αὐτῶν λήψῃ· τούτεστι,
τὴν ἀναστροφὴν αὐτῶν ἀπαγγελεῖ μοι, καὶ τί δι-
άγουσι πράττοντες.

γ'. Καὶ ἐνταῦθα τοῖνον, ἐμοὶ δοκεῖ, ὁ προφήτης κε-
λεύεται ^d πλῆθος μετ' ἑαυτοῦ λαβεῖν, ἵν' ὅταν ἐκβῇ
τὰ γεγεννημένα, μὴ ἔχη ἀγνωμονεῖν ὁ βασιλεὺς, ὡς
οὐδὲν τούτων ἀκηκῶς παρὰ τοῦ προφήτου. Ὁ οὖν
φησὶ, τοῦτο ἐστίν · Ἐξελθε εἰς συνάντησιν, σὺ καὶ οἱ
ἀναστρέφόμενοι μετὰ σοῦ, οἱ καταλειφθέντες τοῦ
λαοῦ. Μὴ θαυμάσης δὲ εἰ υἱὸν αὐτοῦ καλεῖ τὸν λαόν ·
καὶ γὰρ προῶν φησὶν · Ἰδοὺ ἐγώ, καὶ τὰ παιδίμ,
ἃ μοι ἔδωκεν ὁ θεός. Καὶ γὰρ πατέρων τάξιν ἐπ-
εῖχον οἱ ἄγιοι, τῇ ἀγάπῃ καὶ τῇ κηδεμονίᾳ τῇ περὶ
τὸν δῆμον ἐκείνον πάντας τοὺς τῆς φύσεως ἀποκρύ-
πτους πατέρας. Καταλειφθέντας δὲ φησὶ, διὰ τὸ
πολλοὺς ἀπενηγέχθαι ὑπὸ τῶν πολεμίων. Ἐν τῇ ὁδῷ
τοῦ ἀγροῦ τοῦ γναφῶς. Πολλῆς μοι ἀπορίας καὶ
τοῦτο εἶναι δοκεῖ, εἰ γε οἱ συγκεκλεισμένοι, καὶ πο-
λιορκούμενοι, καὶ μηδὲ προκύψαι τολμῶντες, ἐξω-
πυλὼν ἐφαίνοντο. Καὶ γὰρ ἐξω τειχῶν ἡ ὁδὸς αὕτη
φαίνεται νῦν οὕσα. Τίς οὖν ἡ λύσις τῆς ἀπορίας
ταύτης; Ὅτι τὸ παλαιὸν ἕτερον περιεβέβλητο τει-
χος · καὶ γὰρ διπλὰ τὰ τεῖχη τῇ πόλει ἦν · καὶ τοῦτο
βῆδριον ἐξ ἑτέρου προφήτου κατιδεῖν ἐστὶ τοῖς βουλο-
μένοις προσέχειν. Ἐξελθὼν τοῖνον ἀνίστησιν αὐτῶν
τὰ φρονήματα καταπεπτωκότα, καὶ κελεύει θαρσεῖν
ὑπὲρ τῶν μελλόντων. Ἠσύχασον γὰρ, φησὶ, καὶ μὴ
φοβοῦ · καὶ δαλούς ξύλων καλεῖ τοὺς βασιλέας, ὅμοι
μὲν αὐτῶν τὸ σφοδρὸν, ὅμοι καὶ τὸ εὐχείρωτον ἐν-
δεικνύμενος. Καὶ γὰρ τὸ, *Καπνίζομένων*, διὰ τοῦτο
προστέθεικε, τούτεστιν, ἐγγὺς ὄντων τοῦ σθεσθῆναι
λοιπόν. Εἶτα δηλῶν, ὡς οὐ τῆς ἐκείνων δυνάμεως,
ἀλλὰ τῆς αὐτοῦ συγχωρήσεως ἡ ἐξοδος ἦν, φησὶν ·
Ὅταν γὰρ ὀργῇ τοῦ θυμοῦ μου γένηται, πάλιν
ἰάσομαι. Καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ἀράμ, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ
Ῥωμελίου, ὅτι ἐβουλεύσαντο βουλὴν ποτηρὰν,
Ἐφραὶμ καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ῥωμελίου κατὰ σοῦ λέ-
γοντες · Ἀναθισόμεθα εἰς τὴν Ἰουδαίαν, καὶ
κακώσομεν αὐτήν ^e, καὶ συλλαλήσαντες ἀπο-
στρέψομεν αὐτοὺς πρὸς ἡμᾶς, καὶ βασιλεύσομεν
αὐτῆς τὴν υἱὸν Ταβεῖλ. Τάδε λέγει [78] Κύριος
Σαβαώθ · Οὐ μὴ μείνη ἡ βουλὴ αὕτη, οὐδὲ ἐστὶν
ἀλλ' ἡ κεφαλὴ Ἀράμ Δαμασκός, καὶ ἡ κεφαλὴ
Δαμασκοῦ Ῥασίρ ^f. Καὶ ἐτι ἐξήκοντα καὶ πέντε
ἐτη, καὶ ἐκλείψει ἡ βασιλεία Ἐφραὶμ ἀπὸ λαοῦ.
Καὶ ἡ κεφαλὴ Ἐφραὶμ Σομώρων, καὶ ἡ κεφαλὴ
Σομώρων ὁ υἱὸς τοῦ Ῥωμελίου. Καὶ ἐὰν μὴ π-
στεύσῃτε, οὐδὲ μὴ συνῆτε. Πάλιν ὁ προφήτης με-
γίστην ἀπόδειξιν παρέχεται τῆς προφητείας. Ἐπειδὴ

^c Reg. et Savil. μένειν εἶχετο, male.

^d Reg. ὁ προφήτης κελεύεσθαι, recte. Savil. et Morel.
κελεύεται, perperam, ut liquet.

^e Hæc, καὶ κακώσομεν αὐτήν, non sunt in textu τῶν O.
^f Reg. et Savil. Ῥασήν.

γὰρ ὁ φόβος κατέσειτε, καὶ πρὸ ὀφθαλμῶν ἦν τὰ δεινὰ, τὰ δὲ χρηστὰ ἐν ἐλπίσι, καὶ προσδοκίαν ὑπερβαίνοντα πᾶσαν, καὶ οἱ ἀκροώμενοι οὐ σφόδρα πιστοί, ὅρα τί ποιεῖ. Αἰδῶσι σημεῖον μέγιστον τῶν ἐκδοσμένων, τὰ βουλευματα τῶν πολεμίων εἰς μέσον ἐκφέρων. Λέγει γὰρ αὐτῶν τὴν γνώμην, μεθ' ἧς ἐπιστράτευσαν τῇ πόλει, καὶ τί πρὸς ἀλλήλους διελέχθησαν, καὶ τί συνθέντες ἐπανήλθον, καὶ δείκνυσιν ἡ προσδοκίαν τὸ πρᾶγμα ὅν (Συλλαλήσαντες γὰρ, φησὶν, αὐτοῖς, ἀποστρέψομεν αὐτοὺς πρὸς ἡμᾶς), ἡ πολλῇ τῇ ἀπονοίᾳ μεθύνοντας, καὶ νομίζοντας μηδὲ ὅπλων αὐτοῖς δεῖν, μηδὲ παρατάξεως καὶ συμβολῆς εἰς τὸ τὴν πόλιν λαβεῖν. Ἀρκεῖ γὰρ ἡμῖν φανῆναι, φησί, μόνον καὶ διαλεχθῆναι, καὶ πάντας αἰχμαλώτους λαβόντας ἀπελθεῖν. Εἴτα, ὅπερ πάσχουσιν οἱ ἀλαζόνες, ὑπὸ τῆς ἐλπίδος ταύτης ψυσηθέντες καὶ περὶ βασιλείας βουλευόμενοι, ὡς ἤδη τῆς πόλεως ἀλούσης, καὶ τίνα ἐπιστήσαι δεῖ τῇ μητροπόλει. Καὶ τὰ μὲν ἐκείνων τοιαῦτα, φησί· τὰ δὲ τοῦ Θεοῦ πάντων ἐκείνων ἀναιρετικά. Διὸ καὶ ἐπήγαγε· Τάδε λέγει Κύριος· καὶ οὐκ ἔστι, ἀλλὰ προσέθηκε, Σαδαιῶθ. Ὅταν γὰρ τι μέγα ἀπαγγέλλειν μέλλῃ, τῆς δυνάμεως ἀναμνησκεί τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς βασιλείας τῆς ἁνυ, καὶ θαυμαστῆς ἐκείνης ἀρχῆς καὶ παραδόξου. Τί οὖν φησιν ὁ Θεός; Οὐ μὴ μείνῃ ἡ βουλὴ αὕτη, οὐδὲ ἔσται· ἀλλ' ἡ κεφαλὴ Ἀράμ Δαμασκός. Ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ, φησὶν, ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐν Δαμασκῷ στήσεται, καὶ παραιτέρω οὐ προθήσεται. Καὶ ἡ κεφαλὴ Δαμασκοῦ Ῥασὶν. Καὶ ὁ ἄρχων Δαμασκοῦ, φησί, καὶ ὁ κρατῶν Ῥασὶν ἔσται· τούτέστιν, ἐν τοῖς αὐτοῦ μενεῖ καὶ κλείονα οὐ προσθήσει δύναμιν αὐτῷ. Καὶ ἐπι ἐξήκοντα καὶ πέντε ἔτη, καὶ ἐκλείψει ἡ βασιλεία Ἐφραὶμ ἀπὸ λαοῦ.

8. Μεγίστη τῆς ἀληθείας ἀπόδειξις, ὅταν καὶ τοὺς καιροὺς προλέγῃσιν οἱ προφῆται, παρέχοντες τοῖς βουλομένοις ἐξετάζειν μετὰ ἀκριθείας τῆς προφητείας τὴν δύναμιν. Νῦν μὲν γὰρ, φησὶν, ἀποστήσονται τῆς πόλεως· μετὰ δὲ πέντε καὶ ἐξήκοντα ἔτη ὁλόκληρον ἀπολείπεται τὸ ἔθνος, καὶ οἱ πολέμιοι λαβόντες αὐτοὺς, ἀπελάσσονται πάντας. Νῦν μέντοι πρὸ τῆς ἀλώσεως ἐκείνης οὐδὲν πλέον τῶν οικείων λήφονται. Ἵνα γὰρ μὴ ἀκούσας ὁ βασιλεὺς, ὅτι μετὰ ἐξήκοντα πέντε ἔτη ἀπολοῦνται, λέγῃ πρὸς ἑαυτὸν· Τί οὖν; ἐὰν νῦν ἡμᾶς λαβόντες, τότε ἀπολοῦνται, τί τὸ ὄφελος ἡμῖν; Θάρρει, καὶ περὶ τῶν παρόντων. Ἀλώσονται γὰρ τότε παντελῶς· νῦν μέντοι πλέον οὐδὲν· τῶν οικείων [79] ἔξουσιν. Ἀλλ' ἔσται ἡ κεφαλὴ Ἐφραὶμ, τούτέστι, τῶν δέκα φυλῶν, ἡ Σαμαρεία· ἐκεῖ γὰρ ἦν αὐτοῖς ἡ βασιλεία· καὶ οὐκ ἐκταθήσεται περαιτέρω· καὶ ἡ κεφαλὴ Σαμαρείας ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ· ὅπερ ἐπὶ τοῦ Δαμασκηνοῦ ἔλεγε, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα δηλῶν, ὅτι οὐδὲν πλέον ἔξουσιν, ἢ ταῦτα ἃ νῦν κατέχουσιν. Εἴτα, ἐπειδὴ πράγματα εἶπεν ὑπερβαίνοντα λόγον ἀνθρώπινον, καὶ ἀνώτερα τῆς τῶν λογισμῶν ἀκολουθίας, καὶ προφητεία τὸ λεγόμενον ἦν, εἰκότως ἐπήγαγεν· Ἐὰν μὴ πιστεύσητε, οὐδὲ μὴ συνῆτε. Μὴ ζῆτει, φησί, πῶς καὶ τίνοι τρόπῳ ταῦτα ἔσται· Θεὸς γὰρ ἔστιν ὁ ἐργαζόμενος, καὶ πιστεύω σοι· δεῖ μόνης, καὶ ἐννοήσεως τοῦ

ποιούντος τὴν δύναμιν· πᾶσαν ἑλθεῖς τῶν εἰρημένων τὴν ἀπόδειξιν. Διὸ καὶ ὁ προφήτης Δαυὶδ ἔλεγεν· Ἐπίστευσσα, διὸ ἐλάλησα. Καὶ ὁ Παῦλος εἰκότως ἐπιλαβόμενος τῆς ρήσεως ταύτης, ἐπὶ μείζονα αὐτὴν ἔλαυσε πράγματα λέγων· Ἐχόντες δὲ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως, κατὰ τὸ γεγραμμένον, Ἐπίστευσσα, διὸ καὶ ἐλάλησα· καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, διὸ καὶ λαλοῦμεν. Εἰ γὰρ τὰ παλαιὰ πίστεως ἔχρηζε, τοσούτον ἀπέχοντα τῶν ἐν τῇ Καινῇ, ὅσον ἡ γῆ τῶν οὐρανῶν, πολλῷ μᾶλλον ἢ τῶν οὕτως ὑψηλῶν δογμάτων γνώσις καὶ οὐδὲ εἰς νοῦν ἐλθόντων τινίποτε. Ὅπερ οὖν καὶ αὐτὸς δηλῶν ἔλεγεν· Ὁ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, καὶ οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. Καὶ προσέθετο Κύριος λαλῆσαι τῷ Ἀχαζ λέγων· Αἰτηται σεαυτῷ σημεῖον παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, εἰς βάθος ἢ εἰς ὕψος. Καὶ εἶπεν Ἀχαζ· Οὐ μὴ αἰτήσω, οὐδὲ μὴ πειράσω Κύριον. Καὶ εἶπεν Ἡσαΐας· Ἀκούσατε δὴ, οἶκος Δαυὶδ· Μὴ μικρὸν ὑμῖν, ἀγῶνα παρέχειν ἀνθρώποις; Καὶ πῶς Κυρίῳ παρέχετε ἀγῶνα; Διὰ τοῦτο δώσει Κύριος αὐτοῖς ὑμῖν σημεῖον. Ἰδοὺ ἡ καρθὸς ἐν γαστρὶ λήψεται, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ. Πολλὴ τοῦ Θεοῦ συγκατάθεσις, καὶ τοῦ βασιλέως ἡ ἀγνωμοσύνη. Ἔδει μὲν γὰρ αὐτὸν ἀκούσαντα τοῦ προφήτου, μηδὲν ἀμφιδάλλειν περὶ τῶν εἰρημένων· εἰ δὲ καὶ ἀμφέβαλλε, κἂν σημεῖον λαβόντα πιστεύσαι, ὅπερ πολλοὶ τῶν παρὰ Ἰουδαίους πεποιθήκασιν. Καὶ γὰρ ὁ Θεός, φιλόανθρωπος ὢν, οὐδὲ τοῦτο παρητήσατο παρασχεῖν πολλάκις τοῖς παχυτέροις καὶ χαμαὶ συρομένοις, καὶ τῇ γῇ προσηλωμένοις, οἷον ἐποίησεν ἐπὶ τοῦ Γεδεὼν. Ἐπειδὴ γὰρ πάντων καταδεέστερος ἦν καὶ παχύτατος, ὅρα ποῦ καταβαίνει πάλιν ὁ Θεός. Αὐτὸς αὐτὸν ἐφέλκεται, καὶ προτρέπεται πρὸς τὸ σημεῖον αἰτῆσαι· καίτοι γε οὐδὲ μικρὸν τοῦτο σημεῖον ἦν, τὸ ἐλέγξει αὐτοῦ τὰ ἀπόρρητα, καὶ εἰς μέσον ἀγαγεῖν αὐτοῦ τὴν γνώμην ἅπασαν, καὶ τὴν ὑπόκρισιν διελέγξει πᾶσαν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ μὲν προφήτης εἶπεν, Αἰτήσαι σεαυτῷ σημεῖον, ἐκεῖνος δὲ τὸν σφόδρα πιστὸν ὑποκρινόμενος, ἔλεγεν, Οὐ μὴ αἰτήσω, οὐδὲ μὴ πειράσω Κύριον, ὅρα πῶς μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρότητος [80] ἐπάγει τὴν τομὴν ὁ προφήτης, εἰκότως μετὰ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ὑποκρίσεως βαρυτέραν ποιούμενος τὴν κατηγορίαν. Διὰ δὲ τοῦτο ἐκείνον μὲν οὐδὲ ἀποκρίσεως ἀξιοῖ, πρὸς δὲ τὸν δῆμον ἀποστρέφεται λέγων· Ἀκούσατε, οἶκος Δαυὶδ· Μὴ μικρὸν ὑμῖν, ἀγῶνα παρέχειν ἀνθρώποις; Καὶ πῶς Κυρίῳ παρέχετε ἀγῶνα; Ἀσαφὲς τὸ εἰρημένον· διὸ δὲ δεῖ τὴν ρῆσιν ἐναπτύξαι μετὰ ἀκριθείας. Ὁ γὰρ λέγει, τοῦτό ἐστι· Μὴ γὰρ ἐμὰ τὰ ρήματά ἐστι; μὴ γὰρ ἐμὴ ἡ ἀπόφασις; Εἰ δὲ ἀνθρώποις ἀπιστεῖν ἀπλῶς καὶ ἀνευ λόγου βαρὺ καὶ ἐγκλημάτων δεινόν, πολλῷ μᾶλλον Θεῷ. Τὸ οὖν ἀγῶνα παρέχειν οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ ἀπιστεῖν. Τοῦτο οὖν, φησί, μὴ μικρὸν ἐστὶν ἐγκλημα· μὴ ἡ τυχούσα κατηγορία τοῖς ἀνθρώποις ἀπιστεῖν; Εἰ δὲ τοῦτο βαρὺ, πολλῷ μᾶλλον τῷ Θεῷ.

^b Putat Allenus ante πᾶσαν ἑλθεῖς aliquid deesse, nempe πιστεῦσον μόνον καί, vel quid simile. Sed existimo locum sine ullo additamento stare posse. Mox in Reg. et Savil. dixerunt deest.

^c Reg. διὸ δεῖ τὴν ρῆσιν.

^a Οὐδέ· deest in Reg.

Ephraim Somoron, et caput Somoron filius Romeliæ. Et si non credideritis, non intelligetis. Rursus propheta magnum prophetiæ argumentum exhibet. Quia enim timor illos exagitabat, et ante oculos mala erant, bona autem in spe, expectationemque omnem superantia, nec satis creduli erant auditores, vide quid faciat. Dat signum maximum eorum quæ eventura erant, consilia hostium in medium adducens. Eorum namque animum aperit, quo moti urbem oppugnabant, et quid mutuo colloquuti essent, et quo pacto inito redierint, ostenditque aut proditorem esse id quod agebatur (*Colloquuti enim, mutuo, inquit, cum ipsis, eos avertimus ad nos*); aut multa arrogantia ipsos ebrios esse, existimantes ne armis quidem ipsis esse opus, neque acie et conflictu, ut urbem caperent. Satis est, inquit, si in conspectum veniamus et colloquamur, et omnes in captivitatem abducentes discedemus. Deinde, ut solent arrogantes, hac spe inflati de rege constituendo consilium ineunt quasi jam capta urbe, et quem oporteat in metropolim regem constituere consultant. Eo in statu res illorum erant, inquit: quæ vero Deus moliebatur hæc omnia de medio sustulerunt. Idcirco subiunxit: *Hæc dicit Dominus*; neque hic stetit, sed adjecit, *Sabaoth*. Cum enim magni quidpiam annuntiaturus est, potentiam Dei memorat, supernum nempe regnum, atque imperium illud magnum ac stupendam. Quid itaque ait Deus? *Non manebit consilium hoc neque erit: sed caput Aram Damascus*. Imperium ejus, ait, potestas ejus, in Damasco stabit, nec ultra progredietur. Et caput Damasci Rasin. Et princeps Damasci, inquit, atque dominator Rasin erit: id est, in iis quæ ad ipsum pertinent manebit, ac majorem sibi non adjiciet potentiam. Et adhuc sexaginta et quinque anni, et deficiet regnum Ephraim a populo.

4. Maxima veritatis demonstratio, quando tempora predicunt prophetæ, ansam præbentes iis qui volunt explorandi cum accurate vim prophetiæ. Nunc enim, inquit, abscedent ab urbe; sed post quinque et sexaginta annos universa gens peribit, et regnum Israel de medio tolletur; ab hostibus intercepti abducentur omnes. Nunc certe ante excidium illud nihil plus habebunt, quam ea quæ sua sunt. Ut ne enim rex audiens eos post sexaginta quinque annos perituros esse, apud se diceret: Quid igitur? si, postquam nos nunc ceperint, tunc peribunt, quæ hinc nobis utilitas? Confide, inquit, etiam de præsentibus. Capientur enim tunc omnino; sed nunc nihil plus habebunt, quam id quod habent. Sed erit caput Ephraim, hoc est decem tribuum, Samaria: ibi enim illorum regia erat; et non ulterius extendetur; et caput Samariæ rex Israel. Quod de Damasceno dicebat, hoc etiam hic significat, nempe nihil plus habituros, quam nunc haberent. Deinde, quia verba dixerat humanam rationem superantia, et quamvis ratiocinationum seriem excedentia, cum id quod dicebatur prophetia esset, jure adjecit: *Nisi credideritis, neque intelligetis*. Ne quæras, inquit, quo modo et qua ratione hæc futura sint: Deus enim est qui operatur,

solaque fide opus tibi est, et intelliges operantis virtutem; demonstrationem omnem supra dictorum accepisti. Ideo David propheta dicebat: *Credidi, propter quod loquutus sum* (Psal. 115. 10). Et Paulus hac arrepta dictione, e re illam ad res majores traxit dicens: *Habentes autem eundem Spiritum fidei, secundum id quod scriptum est, Credidi, propter quod loquutus sum, et nos credimus, propter quod et loquimur* (2. Cor. 4. 13). Nam si vetera fide opus habebant, quæ tantum distant ab iis quæ in nova lege sunt, quantum cælum a terra, multo magis tam sublimium dogmatum cognitio, quæ in nullius unquam mentem venerunt. Id quod et ipse significans dicebat: *Quæ oculus non vidit, et auris non audivit, et in cor hominis non ascenderunt, quæ præparavit Deus diligentibus se* (1. Cor. 2. 9). 10. Et adjecit Dominus loqui ad Achaz dicens: 11. *Pete tibi signum a Domino Deo tuo in profundum, sive in excelsum*. 12. Et dixit Achaz: *Non petam, et non tentabo Dominum*. 13. Et dixit Isaias: *Audite ergo, domus David: Numquid parum vobis est, agonem exhibere hominibus? Et cur Domino exhibetis agonem?* 14. *Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum. Ecce virgo in utero accipiet et pariet filium: et vocabunt nomen ejus Emmanuel*. Multa Dei indulgentia, ingratissimus est regis animus. Oportebat enim eum, audito propheta, de dictis nihil dubitare: quod si dubitabat, saltem viso signo credere, quod plerique apud Judæos fecerunt. Etenim Deus benignus cum sit, non recusavit sæpe signa præbere crassioribus et humi repentibus terræque affixis: ut fecit Gedeoni (n). Cum enim (Achaz) esset imperitior et admodum rudis, vide quo Deus se demiserit. Ipse illum attrahit, et hortatur ut signum petat: etsi non parvum hoc signum erat, ejus arcana prodere, ejusque sententiam totam in medium producere, et simulationem ejus omnem detegere. Quia enim propheta dicebat, *Pete tibi signum*, ille vero se admodum credere simulans respondebat, *Non petam, et non tentabo Dominum*, vide cum quanta vehementia propheta sectionem infligat, jure post demonstratam simulationem gravius intentans crimen. Ideo illum ne responsione quidem dignatur, sed ad populum sermonem convertit: *Audite, domus David: Numquid parum vobis est, agonem præbere hominibus? Et cur Domino agonem præbetis?* Obscurum est id quod dicitur: ideo dictum illud accurate est explicandum. Quod enim dicit, hoc est: Num mea verba sunt? num mea sententia? Si autem hominibus non credere sine causa grave et criminatione dignum est, multo magis Deo. Illud igitur, agonem præbere, nihil aliud est quam fidem negare. Hoc, inquit, num parvum crimen est? an parva criminationis causa hominibus non credere? Quod si hoc grave, multo magis non credere Deo.

¹ In Bibliis legitur, et vocabis.

(n) Ille omnino putamus aliquid desiderari. Nam primo intuitu videntur ea quæ sequuntur de Gedeone dici, quæ tamen de Achazo dicuntur. Neque solet Chrysostomus, cum exempla affert, ut hic Gedeonis exemplum, sic paucis rem absolvere, nullo dato signo indicante quod vel quale sit illud exemplum.

5. Hoc porro dicebat, ut discerent omnes, prophetam decipi non posse, nec a verbis, quæ prolata fuerant, deceptum esse, sed ab iis, quæ in mente Achazi erant, ferebat sententiam. Hoc et Christum sæpe fecisse in Evangeliiis legitur. Prius enim quam demonstrationem ex signis præberet, malitiam Judæorum, quam mente versabant, in medium proferens, hoc jam non parvum signum cdebat : ut fecit circa paralyticum. Cum enim illi dixisset : *Confide, fili, dimittuntur tibi peccata*, ipsique dicerent in semet ipsis, *Blasphemat* (Matth. 9. 2. 3) : dixit illis priusquam paralyticum roboraret : *Quid cogitatis mala in cordibus vestris* (Ibid. v. 4) ? maximum hoc præbens divinitatis indicium, quod arcana mentis nosset. *Tu enim*, inquit, *nosti corda solus* (3. Reg. 8. 39). Et David rursus ait¹ : *Scrutans corda et renes Deus* (Psal. 7. 10). Hoc etiam prophetis sæpe dabat Deus ut nosset, ut qui audiebant hinc ediscerent, nihil eorum quæ dicebantur humanum esse, sed superne et de cælis omne decretum esse delatum. Ideo vocalissimus hic Aias postquam cum omni moderatione regem erat alloquutus, eumque a malis liberaverat, ac de præsentibus confidere jusserat, et indicia hujusce rei ipsi præbuisset, quod consilium se oppugnantium ipsi aperuisset, proditorem detexisset, excidiumque integrum Israël prædixisset, et tempus adjecisset : his non contentus, ulterius progreditur, neque insistit ut signum postulet, sed illum, ob nimiam incredulitatem id nolentem, hortatur ; neque id simpliciter, sed liberam potestatem signum eligendi relinquit. Neque enim dicit, hoc vel illud signum, sed ut voveris, ait ; dives est Dominus, omnipotens virtus, ineffabilis potestas. Si ex cælis voveris, nihil impedit ; si ex terra, nihil prohibet. Id enim sibi vult illud, *In profundum, aut in excelsum*. Cum autem nec sic eum adduxerit, ne hic quidem tacuit, sed reprehensione subjuncta, idque ad emendationem audientis, et ut ostenderet se non illum decepisse, neque circumvenisse verbis, prophetiam revelat arcanam, in salutem orbis futuram, et in rerum omnium emendationem : atque signum non deinceps dari Achazo, sed toti Judæorum populo. Initio enim ipsum regem alloquebatur ; quia vero se ipse indignum reddidit, turbam populi alloquitur. *Ideo*, inquit, *dabit non tibi, sed vobis signum*. Vobis, quibusnam ? Iis qui sunt in domo David. Etenim illinc signum exortum est. Quodnam igitur est signum ? *Ecce virgo in utero accipiet, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel*. Observandum, id quod et ante dixi, non Achazo datum fuisse signum. Quod autem id non ex conjectura dicatur, ipse propheta objurgavit et accusavit dicens : *Numquid parum vobis est agonem præbere hominibus ?* et adjecit : *Ideo dabit Dominus vobis signum*. *Ecce virgo in utero habebit*. Si autem virgo non fuisset, signum non erat. Signum enim rerum seri-

excedere debet, et naturæ consuetudinem ; itemque novum et inexpectatum esse, ita ut signum sit singulis qui vident et audiunt. Id signum appellatur, quod sit insigne. Insigne non fuerit, si delitescat in communitate rerum. Itaque si sermo esset de muliere ac naturæ legem pariente, cur signum vocar quod quotidie fieri solet ? Ideo in exordio sermonis simpliciter dixit, *Ecce virgo*, sed, *Ecce hæc* ; additione articuli insignem quamdam, et hanc fuisse nobis subindicans. Quod enim hoc additum id significet, ex Evangeliiis discere potest. Cum enim ad Joannem misissent Judæi interrumperes : *Quis es ?* non dicebant, Tu es Christus ; sed, *ille Christus* ; neque dicebant, Tu es propheta ; sed, *Si tu es ille propheta* (Joan. 1. 19. 25) : quod quæ eximium erat. Ideo Joannes Evangelium non dicebat, In principio erat Verbum, sed, *Incipio erat illud Verbum, et illud Verbum erat Deum* (Joan. 1. 1). Sic et hoc loco non dixit virgo, sed, *Ecce hæc virgo* : ac cum dignitate præconvenienti illud, *Ecce*, præmittitur. Nam fedentis et imaginem in mente habentis hæc multamque in se habentis eorum quæ dicuntur evidentiā. Nam illi oculi clarius quam nos sub aspectum non cadentia videbant. Sensu decipi potest ; Spiritus vero gratia nulli falli noxiam sententiam præbebat.

6. Et cur non adjecit, inquit, partum fore ritu sancto ? Prophetia erat id quod dicebatur umbra annuntiari debebat, ut sæpe dixi, ob inaudientium animum, ne omnia clare discentes omnes comburerent. Si namque prophetis percerunt, multo minus a scriptis abstinuissent autem id non ex conjectura dictum sit, alius rex sub Jeremia, cum ipsos libros accepisset, et igni tradidit (Jer. 36. 23). Viden' inintolerabilem ? viden' iram ratione vacuum ? N ipsi fuit scripta oblitterasse, etiam combustitionis expertem affectum impleverat. Attamen et rabilis hic propheta obscure loquutus sit, totum exhibuit. Virgo namque, donec manet virgo parere possit, nisi ex Spiritu sancto ? Solver legem naturæ non alterius erat, quam ejus credidit naturam. Itaque cum dixit : Virgo pariet declaravit. Proinde dicto partu, dicit et non qui natus est, non id quod ei impositum est quod ex rebus ipsis illi competebat. Quemadmodum enim Jerusalem vocat civitatem justitiæ (Isai. licet nusquam hoc nomine appellata sit, rebus ipsis hanc sortita sit nomenclaturam, et admodum mutanda in melius et æquitatis patri foret (etenim cum illam meretricem vocat) (Ibid. non significat eam aliquando hoc nomine fuisse tam ; sed a nequitia nomen imponit ; sic et p

¹ Reg. et Savil., et Paulus rursus ait. Morel. et Bavar., et David rursus ait. et sic legit Interp. res. Melius certe : uam etsi idijsum Paulus, Rom. 8. 27, ex Davide mutuatus proferat, cum verba tantum Davidis, nihilque aliud afferatur, David melius adscribitur locus.

(a) In Græco, ὅπου ἡ παρθένος, cum articulo qui aliquem speciatim indicat ; παρθένος autem, virgo, v generatim dicit. Vox adjectiva, hæc, multum ab articulo Græci vim habet.

ε. Καὶ τοῦτο δὲ ἔλεγεν, ἵνα μάθωσι πάντες, ὅτι ἀνεπίκτητος ἔμεινεν ὁ προφήτης, οὐκ ἀπὸ τῶν ῥημάτων παραλογιζόμενος τῶν εἰρημένων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ Ἀχάζ φέρων τὴν ψῆφον. Τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς· πολλάκις ἐπὶ τῶν Εὐαγγελίων ἐποίησε. Πρὶν ἢ γὰρ τὴν ἀπὸ τῶν σημείων παρασχεῖν ἀποδείξιν, τὴν κακίαν τῶν Ἰουδαίων εἰς μέσον ἄγων τὴν ἐν δικαίᾳ πορευομένην^α, οὐ μικρὸν τοῦτο παρείχε τὸ σημεῖον· ὅλον ἐπὶ τοῦ παραλυτικοῦ πεποίηκεν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε πρὸς αὐτὸν, *Θάρσει, τέκνον· ἀνέσται σου αἱ ἀμώρτιαι*, ἐκείνοι δὲ ἔλεγον ἐν ἑαυτοῖς, *Βλασφημίη*^β· φησί, πρὶν ἢ σφίγγει τὸν παραλελυμένον· *Τὴ βουλεύουσθε ποτηρὰ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν*; μέγιστον θεότητος τοῦτο παρέχων τεκμήριον, τὸ τὰ ἀπόρρητα εἰδέναι τῆς διανοίας. *Σὺ γὰρ ἐπίστασαι*, φησί, *καρδίας μοιρώτατος*. Καὶ ὁ Δαυὶδ πάλιν φησὶν^β· *Ἐτάζων καρδίας καὶ νεφρούς ὁ Θεός*. Τοῦτο καὶ τοῖς προφήταις ἐδίδου πολλάκις ὁ Θεός· εἰδέναι, ἵν' οἱ ἀκούοντες μανθάνωσιν, ὅτι οὐδὲν ἀνθρώπων τῶν εἰρημένων, ἀλλ' ἀνωθεν καὶ ἐκ τῶν οὐρανῶν ἡ ψῆφος ἄπασα κατεννεύετο. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μεγαλοφρονέτατος οὗτος· Ἠσαίας, ἐπειδὴ μετὰ πωλῆς τῆς ἐπισκείας διελέχθη τῷ βασιλεῖ, καὶ τῶν ἐθνῶν ἀπήλλαξε, καὶ θαρρόειν ἐκέλευσεν ὑπὲρ τῶν παρόντων, καὶ τεκμήριον τοῦτου παρέσχεν αὐτῷ, τὸ τὴν βουλὴν ἐξαγγεῖλαι τῶν ἐπιστρατευσάντων, καὶ τὴν προδοσίαν ἐλέγχειν, καὶ τὴν ἀλωσιν τοῦ Ἰσραὴλ προσηύειν τὴν πανταλὴ καὶ ὀλόκληρον, καὶ τὸν χρόνον προσηύειν, οὐκ ἔρχεσθαι τοῖς, καὶ παραιτέρω πρόεισι, καὶ οὐκ ἀναμένει σημεῖον αὐτὸν αἰτήσαι, ἀλλὰ καὶ μὴ βουλύμενον δι' ὑπερβολὴν ἀπιστίας προτρέπεται· καὶ οὐδὲ ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ κύριον τῆς αἰρέσεως ποιεῖ· οὐδὲ γὰρ φησι, τὸ καὶ τὸ σημεῖον, ἀλλ' ὅπου βούλει, φησί· πλούσιος ὁ Δεσπότης, παναίτης ἡ δύναμις, ἀπατος ἡ ἐξουσία. Ἄν ἐκ τῶν οὐρανῶν βουλῇθῃς, οὐδὲν τὸ κυλύον· ἂν ἐκ τῆς γῆς, οὐδὲν τὸ ἐμποδίζον. Τοῦτο γὰρ ἔστιν, *Ἦ εἰς βῆλος, ἢ εἰς ὕψος*. Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲ οὕτως αὐτὸν ἐπισπάσαντο, [81] οὐδὲ ἐνταῦθα ἐσίγησεν, ἀλλ' ἔλεγον ἐπαγαγόν, καὶ τοῦτον ὑπὲρ διορθώσεως τοῦ ἀκούοντος, καὶ τοῦ ἐξῆς, ὥς οὐκ ἠπάτησεν, οὐδὲ παρελογίσαστο, ἀνακαλύπτει· *προφητεῖαν ἀπόρρητον, τὴν ἐπὶ σωτηρίᾳ τῆς οἰκουμένης ἐσομένην, καὶ ἐπὶ διορθώσει τῶν πραγμάτων ἀπάντων*· καὶ φησι τὸ σημεῖον οὐχὶ τῷ Ἀχάζ δίδοσθαι λοιπὸν, ἀλλὰ τῷ κοινῷ τῶν Ἰουδαίων ἔμψον. Παρὰ μὲν γὰρ τὴν ἀρχὴν πρὸς αὐτὸν τὸν λόγον ἀπέτεινεν· ἐπειδὴ δὲ ἀνάξιον ἐκείνος ἑαυτὸν ἀπέφηνε, τῷ κοινῷ τοῦ λαοῦ διαλέγεται. *Διὰ τοῦτο γὰρ, φησί, δώσει, οὐχὶ σοί, ἀλλ' ὑμῖν σημεῖον*. Ἰμῶν, τίσι; Τοῖς ἐν τῷ οἴκῳ Δαυὶδ. Καὶ γὰρ ἐκεῖθεν ἐδιδάττης τὸ σημεῖον. Τί οὖν τὸ σημεῖον ἔστιν; *Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἑμμανουήλ*. Παρατηρητέον, ὅπερ καὶ ἐμπροσθεν εἶπον, ὅτι οὐ τῷ Ἀχάζ δίδοται λοιπὸν τὸ σημεῖον. Καὶ ὅτι οὐ στοχασμὸς,

αὐτοῦ ὁ προφήτης καὶ ἐνεκάλεσε καὶ κατηγόρησε λέγων· *Μὴ μικρὸν ὑμῖν, ἀγῶνα παρέχειν ἀνθρώποις; καὶ προσέθηκε· Διὰ τοῦτο δώσει Κύριος ὑμῖν σημεῖον*. Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει. Εἰ δὲ μὴ παρθένος ἦν, οὐδὲ σημεῖον ἦν. Τὸ γὰρ σημεῖον ἐκβαίνειν δεῖ τὴν κοινήν ἀκολουθίαν, καὶ τὴν τῆς φύσεως ὑπερβαίνειν συνήθειαν, καὶ ξένον εἶναι καὶ παράδοξον, ὥστε ἕκαστον ἐπισημαίνεσθαι τῶν ὁρώντων καὶ ἀκούοντων. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ σημεῖον λέγεται, διὰ τὸ ἐπίσημον. Ἐπίσημον δὲ οὐκ ἂν γένοιτο, εἰ μέλλοι κρύπτεσθαι τῇ κοινωνίᾳ τῶν ἄλλων πραγμάτων. Ὡστε εἰ περὶ γυναικὸς ὁ λόγος ἦν νόμιμῃ φύσεως τικτούσης, τίνας ἐνεκεν σημεῖον καλεῖ τὸ κατ' ἐκάστην γινόμενον ἤμεραν; Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἀρχόμενος οὐκ εἶπεν, Ἰδοὺ παρθένος, ἀλλ', Ἰδοὺ ἡ παρθένος, τῇ προσθήκῃ τοῦ ἄρθρου ἐπίσημόν τινα καὶ μόνον τοιαύτην γεγεννημένην ἡμῖν αἰνιττόμενος. Ὅτι γὰρ ἡ προσθήκη αὕτη τοῦτο ἐνδείκνυται, δυνατόν καὶ ἀπὸ τῶν Εὐαγγελίων μαθεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπεμύσαν πρὸς τὴν Ἰωάννην οἱ Ἰουδαῖοι ἐρωτῶντες, *Τίς εἶ;* οὐκ ἔλεγον, *Σὺ εἶ Χριστός*, ἀλλ', *Εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστός*· οὐδὲ ἔλεγον, *Σὺ εἶ προφήτης*, ἀλλ', *Εἰ σὺ εἶ ὁ προφήτης*· ὥν ἕκαστον ἐξάρετον ἦν. Διὰ τοῦτο καὶ ἀρχόμενος ὁ Ἰωάννης οὐκ ἔλεγον, *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος*, ἀλλ', *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν*. Οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα, οὐκ εἶπεν, Ἰδοὺ παρθένος, ἀλλ', Ἰδοὺ ἡ παρθένος· καὶ μετὰ ἀξιωματος προφήτῃ πρέποντος τὸ, Ἰδοὺ. Μόνον γὰρ οὐχὶ ὁρῶντας ἦν τὰ γενόμενα, καὶ φανταζομένου, καὶ πολλὴν ἔχοντος ὑπὲρ τῶν εἰρημένων πληροφορίαν. Τῶν γὰρ ἡμετέρων ὀφθαλμῶν ἐκείνοι σαφέστερον τὰ μὴ ὁρώμενα ἔδωκεν. Τὴν μὲν γὰρ αἰσθησιν εἰκὸς καὶ ἀπατηθῆναι· ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος χάρις ἀνεξ-ἀπάτητον παρείχετο τὴν ἀπόφασιν.

ς'. Καὶ τίνος ἐνεκεν προτέθηκε, φησὶν, ὅτι ἐκ Πνεύματος ἁγίου ὁ τόκος ἔσται; Προφητεία ἦν τὸ λεγόμενον, καὶ συνεσκιασμένως ἀπαγγεῖλαι ἔδει, ὃ πολλάκις εἶπον, [82] διὰ τῶν ἀκούοντων ἀγνωμοσύνην, ἵνα μὴ σαφῶς πάντα μανθάνοντες, καὶ τὰ βιβλία πάντα κατακλύσωσιν. Εἰ γὰρ τῶν προφητῶν οὐκ ἐφείσαντο, πολλῶ μᾶλλον τῶν γραμμάτων οὐκ ἂν ἀπέσχοντο. Καὶ ὅτι οὐ στοχασμὸς τὸ εἰρημένον, ἑτέρος τις βασιλεὺς ἐπὶ τοῦ Ἱερουσαλὴμ τὰ βιβλία λαθὼν κατέταμε καὶ πυρὶ παρεδίδου. Εἶδες μανίαν ἀφόρητον; εἶδες ὀργὴν ἀλόγιστον; Οὐκ ἔρκασεν αὐτῷ τὸ ἀφανίσαι τὰ γράμματα, ἀλλὰ καὶ ἐνέπερσε, τὸ ἀλόγιστον αὐτοῦ πάθος πληρῶσαι βουλόμενος. Ἀλλ' ὅμως καὶ ἀσαφῶς εἰπὼν ὁ θαυμάσιος οὗτος προφήτης, τὸ πᾶν ἐνεδείξατο. Παρθένος γὰρ, ἕως ἂν μὲν παρθένος, πόθεν ἔλλοθεν κυήσειεν, εἰ μὴ ἀπὸ Πνεύματος ἁγίου; Τὸ γὰρ νόμον λῦσαι φύσεως οὐδενὸς ἑτέρου ἦν, ἀλλ' ἡ τοῦ δημιουργοῦ τῆς φύσεως. Ὡστε εἰπὼν, ὅτι τέξεται ἡ παρθένος, τὸ πᾶν ἐνέφηνεν. Εἰπὼν τοίνυν τὸν τόκον, λέγει καὶ τὸ ὄνομα τοῦ τικτομένου, οὐ τὸ τεθέν^δ, ἀλλὰ τὸ ἀπὸ τῶν πραγμάτων. Ὡστε γὰρ τὴν Ἱερουσαλὴμ καλεῖ πόλιν δικαιοσύνης, καίτοι γε οὐδαμῶς δικαιοσύνης ἐκλήθη πόλις, ἀλλὰ ἀπὸ τῶν πραγμάτων ταύτην εἶχε τὴν προσγορίαν, διὰ τὸ πολλὴν γενέσθαι τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον αὐτῆς μεταβολὴν, καὶ τὴν τοῦ δικαίου προστασίαν (καὶ γὰρ ὅταν πόρνην καλῇ, οὐχ ὥς τῆς

^α Τυρεομένην Bavaricus, editi vero πορευομένην, quam totum jure suspectam habet Savil.

^β Reg. et Savil. καὶ ὁ Παῦλος πάλιν φησὶν. Morel. et Bavar. καὶ ὁ Δαυὶδ πάλιν.

^γ Οὐδὲ παρελογίσαστο, ἀνακαλύπτει. Sic recte Morel. et Bavaricus. At Reg. et Savil. οὐδὲ γὰρ ἐλογίσαστο, ἀνακάμπτει. Perperam, ut ipse monet Savilius in notis, ubi veram lectionem, hanc scilicet nostram, Florilegii auctoritate restituit. Tilmannus etiam interpres veram seculus et lectionem.

^δ Sic recte Savil. Morel. τεθέν, perperam.

πώλεως οὕτω ποτὲ κληθεῖσης, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς κακίας τὸ ὄνομα τίθουσιν· οὕτω δὴ καὶ μετὰ ταῦτα ἀπὸ τῆς ἀρετῆς)· τὸ αὐτὸ τοῖνυν καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ λεκτέον, ὅτι τὸ ἀπὸ τῶν πραγμάτων αὐτῷ ὄνομα τέθεικε. Τότε γὰρ μάλιστα μεθ' ἡμῶν ὁ Θεὸς γέγονεν, ἐπὶ τῆς γῆς ὀφθαίς, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστρεφόμενος, καὶ τὴν πολλὴν ἐπιδεικνύμενος περὶ ἡμᾶς κηδεμονίαν. Οὐκ ἐτι γὰρ ἄγγελος, οὐδὲ ἀρχάγγελος μεθ' ἡμῶν, ἀλλ' αὐτὸς καταβάς ὁ Δεσπότης τὴν πᾶσαν ἀνεδέξατο διόρθωσιν, πόνταις διαλεγόμενος, τελώναις συνανακείμενος, εἰς ἁμαρτωλῶν οἰκίας^a εἰσιὼν, λησταῖς παρρησίαν διδοὺς, μάγους ἐφελκόμενος, πάντα περιιών καὶ διορθούμενος, καὶ αὐτὴν τὴν φύσιν ἐνὼν πρὸς ἑαυτὸν. Ταῦτα οὖν πάντα ὁ προφήτης προαναφωεῖ, ὁμοῦ καὶ τὸν τόκον λέγων, καὶ τὸ κέρδος τῶν ὠδίνων τὸ ἄρατον ἐκεῖνο καὶ ἄπειρον. Ὅταν γὰρ ὁ Θεὸς μετὰ ἀνθρώπων ᾖ, οὐδὲν δεῖ λοιπὸν δεδοικέναι, οὐδὲ τρέμειν, ἀλλ' ὑπὲρ πάντων θαρρῆν· ὅπερ οὖν καὶ ἐγένετο. Καὶ γὰρ τὰ ἀρχαῖα ἐκεῖνα καὶ ἀκίνητα ἐλύθη κακὰ, καὶ ἡ κατὰ τοῦ κοινού γένους ἀπόφρασις ἀνηρεῖτο, καὶ τῆς ἁμαρτίας τὰ νεῦρα ἐκέκοπτο, καὶ διαδόλου τυραννὶς κατελύετο, καὶ ὁ πᾶσιν ἄδατος παράδεισος ἀνδροφόνῳ καὶ ληστῇ πρῶτον ἔνοιγετο, καὶ οὐράνιοι ἀψίδες ἀνεπετάσσοντο, καὶ ἀγγέλοις ἀνθρωπος συνανέμειντο, καὶ πρὸς τὸν βασιλικὸν θρόνον ἡ φύσις ἡ ἡμετέρα ἀνήγετο, καὶ τοῦ ἔθου τὸ δεσποτῆριον ἀχρηστον ἦν. [83] καὶ ὁ θάνατος ὄνομα λοιπὸν ἔμενε δν, πράγματος ἀπεστερημένον· καὶ μαρτύρων χοροί, καὶ γυναῖκες κατακλάσσαι τοῦ ἔθου τὰ κέντρα.

Ταῦτα οὖν πάντα προορῶν ὁ προφήτης ἐσκίρτα καὶ ἐχόρευε, καὶ δι' ἐνὸς ῥήματος ἡμῖν αὐτὰ ἐνεδείκνυτο, προφητεύων ἡμῖν τὸν Ἐμμανουήλ. Βούτυρον καὶ μέλι φάγεται, πρὶν ἢ γνῶναι αὐτὸν ἢ προσέσθαι ποτηρὰ, ἐκλέξεται^b τὸ ἀγαθόν. Διότι πρὶν ἢ γνῶναι τὸ παιδίον ἀγαθόν, ἢ κακόν, ἀπειθεῖ ποτηρία, τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν. Ἐπειδὴ τὸ τικτόμενον παιδίον οὕτε ἀνθρωπος ἦν ψιλός, οὕτε Θεὸς μόνον, ἀλλὰ Θεὸς ἐν ἀνθρώπῳ, εἰκότως καὶ ὁ προφήτης ποικίλλει τὸν λόγον, νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἐκεῖνο λέγων, καὶ τὰ παράδοξα τιθεῖς, καὶ οὐκ ἀφίεις ἀπιστηθῆναι τὴν οἰκονομίαν διὰ τὴν τοῦ θαύματος ὑπερβολήν. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι τέσσεται ἡ παρθένος, ὅπερ ἦν ἀνώτερον^c φύσεως, καὶ ὅτι κληθήσεται Ἐμμανουήλ, ὃ καὶ αὐτὸ μείζον προσδοκίας ἦν, ἵνα μὴ τις τὸν Ἐμμανουήλ ἀκούσας, τὰ Μαρκίωνος πάθῃ, καὶ νοσήσῃ τὰ τοῦ Οὐαλεντίνου, διὰ τὴν οἰκονομίαν, διαρρήδην ἐπήγαγε καὶ τῆς οἰκονομίας σαφεστάτην ἀπόδειξιν, ἀπὸ τῆς τραπέζης αὐτὴν πιστούμενος. Τί γὰρ φησι; Βούτυρον καὶ μέλι φάγεται. Τοῦτο δὲ οὐκ ἂν εἴη θεότητος, ἀλλὰ τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας. Διὰ γὰρ τοῦ τοῦτο^d οὐδὲ ἀνθρώπων ἀπλῶς πλάσας ἐνώκησεν ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ τῆς κυήσεως ἠνέσχετο, καὶ ταύτης ἐννεαμηνιαίου, καὶ ὠδίνων καὶ σπαργάνων, καὶ τῆς ἐκ πρώτης ἡλικίας τροφῆς, ἵνα διὰ πάντων ἐμφράξῃ τὰ στόματα τῶν ἀρνεῖσθαι τὴν οἰκονομίαν ἐπιχειρούντων. Ταῦτα οὖν ἄνωθεν προορῶν ὁ προφήτης, οὐχὶ τὰς ὠδῖνας λέγει, καὶ τὸν θαυμαστὸν τόκον μόνον. ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν πρώτῃ ἡλικίᾳ τροφήν, τὴν ἐν αὐτοῖς τοῖς σπαργάνοις, οὐδὲν τῶν λοιπῶν ἐξαλλάττουσαν ἀνθρώπων, οὐδὲ τι ξένον κατὰ τοῦτο ἔχουσιν. Οὕτε γὰρ ἅπαντα ἐξηλαγ-

μένα ἦν αὐτῷ, οὕτε πάντα κοινά. Τὸ μὲν γὰρ γυναικὸς τεχθῆναι, κοινόν· τὸ δὲ ἀπὸ παρθένου, μὴ καθ' ἡμᾶς. Τὸ τραφῆναι πάλιν τῷ κοινῷ τῆς σεως νόμῳ καὶ τῷ αὐτῷ τοῖς πολλοῖς, κοινόν· ἄδατον γενέσθαι πονηρίᾳ τὸν νάον ἐκείνον, καὶ εἰς πείραν ἵλαειν πονηρίας, τοῦτο ξένον καὶ παῖον, καὶ αὐτοῦ μόνου. Διὸ δὴ κάκεινο καὶ τοῦτο· κεν. Οὐ γὰρ μετὰ τὴν πείραν τῆς κακίας ἀπὸ τῆς κακίας, φησὶν, ἀλλὰ ἄνωθεν καὶ ἐκ προοι αὐτῶν πᾶσαν ἀρετὴν ἐπεδείκνυτο. Ὁ καὶ ἔλεγε· Τίς ἐξ αὐτῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτιᾶς καὶ, Ἐρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐν ἐμοὶ ἔχει οὐδέν.

ζ'. Καὶ αὐτὸς οὗτος προῶν ὁ προφήτης λέγει Ἄμαρτιαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ δόλος εὐρέει τῷ στόματι αὐτοῦ. Τοῦτο δὴ καὶ ἐνταῦθα φησι πρὶν ἢ γνῶναι αὐτὸν ἢ προσέσθαι ποτηρὰ, ἀπὸ ἡλικίας ἐκείνης τῆς ἀπειροκάκου, ἀπ' αὐτῶν προοιμίων τὴν ἀρετὴν ἐπιδείσεται, καὶ οὐδὲν πρὸς τὴν κακίαν κοινόν. Διότι πρὶν ἢ γνῶναι παιδίον ἀγαθόν ἢ κακόν, [84] ἀπειθεῖ ποτηρίᾳ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν. Πάλιν ταῖς αὐταῖς λέξιν αὐτὸ νόημα αἰνιττεται, καὶ ἐνδιατρίδει τῷ Ἐπειδὴ γὰρ σφόδρα ἦν ὑψηλὸν τὸ εἰρημικὸν συνεχεῖς τῆς διηγῆσεως αὐτὸ πιστούμενος. Ὅπερ ἄνωτέρω ἐδήλωσεν εἰπὼν, Πρὶν ἢ γνῶναι αὐτὸν προσέσθαι ποτηρὰ, τοῦτο προῶν ἠνέξατο· Πρὶν ἢ γνῶναι τὸ παιδίον· καὶ ἐπεξηγήσει καὶ πάλιν λέγων· ἀγαθόν ἢ κακόν, ἀπειθεῖ ποτι τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν. Τοῦτο γὰρ αὐτὸν νοῦν ἦν τὸ ἐξαίρετον. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος αὐτὸ σ συνεχῶς, καὶ Ἰωάννης δὲ ἰδὼν αὐτὸν, τοῦτο ὁ ρυεῖ λέγων· Ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων ἁμαρτίας τοῦ κόσμου. Ὁ δὲ τὴν ἐτέρων πολλῶν μᾶλλον αὐτοῦ ἀναμάρτητος ἦν. Καὶ ὁ Π ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, συνεχῶς αὐτὸ ἀναδεδί. Ἦ γὰρ ἐμελλεν ἀποθνήσκειν, ἵνα μὴ τις νομίσ ἀπίστων, ὅτι οἰκείας ἁμαρτίας τίνοι δίκην, σ αὐτοῦ τὸ ἀναμάρτητον εἰς μέσον ἄγει, ἵνα τί νατον αὐτοῦ τῆς ἡμετέρας ἁμαρτίας λυτήριον δείξῃ. Διὸ καὶ ἔλεγε· Χριστὸς ἐγερθεὶς ἐκ τοῦ οὐκέτι ἀποθνήσκει. Καὶ γὰρ δ' ἀπέθανε, τῇ τῷ ἀπέθανεν. Οὐδὲ ἐκείνον τὸν θάνατον, ὡς θυνοῦ ὦν, φησὶ, κατὰ τὸν τῆς ἁμαρτίας λόγον ἔθανεν, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἀπαντῶν πλημμ Εἰ τοίνυν τῷ προτέρῳ κατὰ τοῦ ὁ ἐπαύθυνος ἐ ἐκ περιουσίας ἀποδεδείκται, ὅτι οὐκέτι ἀποθα Καὶ καταλειφθήσεται ἡ γῆ, ἢν σὺ φοβῇ προσώπου τῶν δύο βασιλέων. Ὅπερ σνι προφήτης ποιεῖ, τοῦτο ἐνταῦθα πεποίηκε. Με προφητεῖαν ἐπὶ τὴν ἱστορίαν ἐξάγει τὸν λόγον. καὶ ἐπὶ τῶν Σεραφὶμ κατασκευάσαντα σφῶ εδείξαμεν, ὃ καὶ ἐνταῦθα εἰργάσατο. Εἰπὼν· μέλλοντα ἔσεσθαι τῆς οἰκουμένης ἀγαθὰ, ε βασιλεῖα λοιπὸν τρέπει τὸν λόγον. Διὸ καὶ ἐ λέγων· Καταλειφθήσεται ἡ γῆ. Τί ἐστι, Κα σθήσεται; Ἀνέπαφος ἔσται, ἐλευθέρα ἔσται· πείσεται ἀηδὲς, τὰ τοῦ πολέμου οὐχ ὑποστὶ Καὶ καταλειφθήσεται ἡ γῆ, ἢν σὺ φοβῇ, ὃ δέδοικας, ὑπὲρ ἧς τρέμεις, ἀπὸ προσώπου τέ βασιλέων, τοῦ τε Δαμασκηνοῦ, καὶ τοῦ Ἰσραεῖ· ἵνα μὴ τῇ τῶν ἀγαθῶν προφητεῖᾳ ῥαθυμ γένηται, μηδὲ ὑπὸ τῆς εἰρήνης χαυνότερος, ἐπ γει πάλιν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν λέγων· Ἀλλὰ ἐπ

^a Sic Morel., qui *Florilegio* consonat. Savil. et Reg. omm. sic.

^b In Bibliis hic legitur ἐκλέξασθαι, ut infra.

^c Reg. et Savil. ἀνωτέρω, Morel. ἀνώτερον.

^d Διὰ γὰρ τοῦτο. Sic prius legebatur in editis. In *Florilegio* legitur διὰ γὰρ τοι τοῦτο, et paulo post ἐνώκησεν ἐν αὐτῷ· in autem de erat in editis.

^e Hic legendum omnino est κατὰ τοῦτο.

^f Haec, ἐλευθέρα ἔσται, absunt a Reg. et Savil.

virtute) : id ipsum itaque de Christo dicendum, quod nempe ipsi ex rebus nomen imposuerit. Tunc enim maxime nobiscum Deus factus est, cum in terra visus est, et cum hominibus conversatus est, multamque erga nos providentiam exhibuit. Non enim ultra angelus, non archangelus nobiscum, sed ipse Dominus, qui descendit, omnem in se suscepit emendationem, cum meretricibus loquens, cum publicanis recumbens, in peccatorum domus ingrediens, latronibus liberam loquendi fiduciam indens, magos attrahens, omnia perlustrans et reformans, ipsam naturam sibi ipsi uniens. Hæc itaque omnia propheta prænuntiat, simul partum dicens, et partus lucrum ineffabile illud et immensum. Cum enim Deus cum hominibus est, nihil ultra timendum, nihil tremendum, sed de omnibus fidendum est : id quod etiam factum est. Nam antiqua illa et immota mala soluta sunt, lata contra commune hominum genus sententia submota est, peccatique nervi rupti sunt, diaboli tyrannis soluta, paradisque omnibus inaccessus homicidæ et latroni primum aperitur, cælestes fornices reserantur, homoque cum angelis commisceatur, ac natura nostra ad regium solum adducitur : inferni carcer inutilis mortisque nomen solum mansit, re ipsa vacuum : martyrum chori, et mulieres stimulos inferni fregerunt.

Contra Marcionem et Valentinum. — Hæc itaque omnia prævidens propheta exultabat et choreas agebat, et uno verbo omnia nobis declaravit, Emmanuelem nobis prænuntians. 15. *Butyrum et mel comedet, antequam sciat ipse vel præligere mala, eliget bonum.* 16. *Quia antequam sciat puer bonum aut malum, non obtemperat malitiæ, ut eligat bonum.* Quoniam puer iste natus neque homo simplex erat, neque Deus tantum, sed Deus in homine, jure propheta sermonem variat, nunc hoc, nunc illud dicens, stupenda proponens, nec permittens ut fides negetur æconomix propter eminentiam miraculi. Cum dixisset enim virginem esse parituram, id quod naturam superabat, et illum Emmanuel vocandum esse, quod ipsum expectatione majus erat, ne quis Emmanuelem audiens, in Marcionis et in Valentini morbum incideret, propter dispensationem, clarissimam induxit dispensationis demonstrationem (a), a mensa ipsi fidem faciens. Quid enim ait ? *Butyrum et mel comedet.* Id vero non divinitatis fuerit, sed naturæ nostræ. Idcirco enim non simpliciter in homine ab se formato habitavit, sed etiam in utero gestatus est, idque per novem menses, partum pannosque subiit, et cibum tenellæ ætati consentaneum, ut per hæc omnia os obturaret iis qui incarnationem negare audent. Hæc itaque prævidens propheta non natalia solum et mirabilem partum dicit : sed etiam alimentum tenellæ ætatis, quo in cunabulis usus est, quod nihil differebat a cæterorum hominum esca, nec quidpiam insolitum habebat. Nam in illo neque omnia diversa erant, neque omnia eom-

munia. Illud enim, ex muliere nasci, commune est, ex virgine autem, majus quam conditio nostra ferat. Alimentum sumere rursum, ex naturæ lege est quæ cæteris competit, ac commune est ; at templum illud inaccessum esse nequitix, neque experimentum ullum malitiæ habere, hoc novum, hoc stupendum est, et ipsi soli competit. Ideoque et hoc et illud posuit. Non enim post experimentum malitiæ a malitia abstinit, inquit, sed ab ipso principio et exordio omnem virtutem exhibuit. Quod et ipse ait : *Quis ex ipsis arguet me de peccato ? et : Venit princeps hujus mundi, et in me non habet quidpiam (Joan. 8. 46. et 14. 30).*

7. Atque hic ipse propheta in sequentibus ait : *Peccatum non fecit, neque dolus inventus est in ore ejus (Isai. 53. 9).* Hoc certe et hoc loco ait, quia priusquam sciat ipse vel mala præligere, ab ætate illa nullam experta malum, ab ipso principio virtutem ostendet, nihilque cum nequitia commune habebit. *Quia priusquam sciat puer bonum aut malum, non obtemperat malitiæ, ut eligat bonum.* Rursum iisdem verbis eandem sententiam subinducat, et in eodem versatur sermone. Quia enim admodum sublime erat id quod dicebatur, narrationis continuatione ipsi fidem conciliat. Quod enim supra declaravit dicens : *Priusquam sciat ipse vel præligere mala,* hoc postea subindicavit dicens, *Priusquam sciat puer ;* et enarratione rursum utitur dicens : *Bonum aut malum, non obtemperat malitiæ, ut eligat bonum.* Hujus enim solius erat hæc prærogativa. Ideo et Paulus hoc assidue versat, et Joannes videns illum, hoc prædicavit. *Ecce agnus Dei qui tollit peccatum mundi (Joan. 1. 29).* Qui autem aliorum peccata tollebat, multo magis ipse a peccato immunis erat. Et Paulus, ut modo dicebam, frequenter id ipsum clamat. Quia enim ille moriturus erat, ne quis infidelium putaret, ipsum peccati sui dare pœnas, frequenter ejus impeccabilitatem in medium adducit, ut mortem ipsius peccati nostri solutionem esse ostenderet. Quamobrem dicebat : *Christus resurgens ex mortuis, jam non moritur. Etenim quod mortuus est, peccato mortuus est (Rom. 6. 9. 10).* Neque morte illa, quasi reus, inquit, secundum rationem peccati mortuus est ; sed pro communi omnium delicto. Si itaque priori morti secundum hoc obnoxius non erat, satis superque demonstratum est, ipsum non amplius moriturum esse. *Et derelinquetur terra, quam tu times, a facie duorum regum.* Quod frequenter facit propheta, id etiam fecit hoc loco. Post prophetiam ad historiam sermonem reducit. Hoc etiam modo circa Seraphim se gessisse perspicue ostendimus, quod etiam hic effecit. Cum enarravisset enim bona orbi terrarum obventura, ad regem demum sermonem convertit. Ideo hæc subjungit : *Derelinquetur terra.* Quid est, *Derelinquetur ?* Intacta erit, libera erit¹, nihil molestum patietur, belli mala non sustinebit. *Et derelinquetur terra, quam tu times,* pro qua formidas, pro qua tremis, *a facie duorum regum ;* Damasceni nempe et Israelitæ. Deinde ne per bonorum prophetiam segnior

(a) Quod dicit infra Chrysostomus Isaiam clare dispensationis, seu incarnationis, demonstrationem induxisse, ne quis in Marcionis aut Valentini morbum incideret, eo spectat quod Valentinus et Marcion dicebant, Filium non veræ, sed specie tantum, carnem sumxisse.

¹ Reg. et Savil hoc, *libera erit*, omittunt : sed Morel. et Eavar. habent, et Tilmannus ita legit.

evaderet, nec per pacem mollior, ejus rursus animum perstringit dicens : 17. *Sed adducet Deus super te, et super populum tuum, et super domum patris tui dies, nondum venerunt ex quo die abstulit Ephraim a te regem Assyriorum.* Per hæc enim indicat barbaro omni irruptionem, qua urbem a fundamentis diruerunt ipsisque in captivitatem abreptis abierunt. Hæc vero prædicit, non ut eveniant, sed ut metu temperantiores facti, comminationem depulserint. Quia porro neque ex bonis, quæ præter meritum consequuti sunt, meliores sunt effecti (quod enim præter meritum hæc consequuti sint, ostendit regis animus et ingens incredulitas), neque terribili comminatione mutati sunt, sed utrique salutari pharmaco vehementer obstituerunt, sectionem demum profundiorē infligit, excindens putridum ulcus, et inmedicabili morbo laborantes reserans. Quid sibi vult illud, *Ex quo die abstulit Ephraim a Juda regem Assyriorum?* Irrupere barbari illos omnes abducturi; sed omissis Juda et duabus tribubus, contra Israel conversi sunt. Quod igitur dicit, hoc est : A die illo, quo decem tribus barbarorum exercitum ad se pertrahent, a vobisque avertent, ob peccati sui magnitudinem, iisque adversus se evocatis abductæ erunt : ab illo, inquam, die, timere et formidare demum oportet. Progressi namque, ad vos etiam venient, nisi respiscatis. Aitque : Ab illo die adducet eos. Non enim simul cum Israelitæ abducerentur, illi capti sunt, sed parum intercessit temporis.

8. Quod igitur dicit, hoc est, Decreto suo tunc dies illas induxisset : sed expectabat Deus, et patienter ferebat, etiamsi jam tunc peccata supplicio digna essent; id quod sæpe facere consuevit, ut cum assignatus dies advenerit, adhuc procrastinet et cunctetur; quod est maximum clementiæ ejus indicium, necnon argumentum conspicuum ingrati eorum animi, qui ejus indulgentia nolunt, ut par esset, uti. Hoc igitur ait hoc loco, jam tunc nempe comminationem, jam tunc divinam iram adfuisse, ut supplicio ad fores adducto, excitaret ad poenitentiam, meliores redderet, et post illorum excidium in angore constitueret, neque, quia illi abducti fuerant, hi vero effugerant, ideo segniores fierent. 18. *Et erit in die illa, sibilabit Dominus muscis, quæ dominabuntur parti fluminis Ægypti.* Viden' ne non frustra dixisse, ipsum metum augere volentem, ab illa die comminationem intulisse. Quæ sequuntur itaque hoc indicant, quæ verbo timorem incutit, exercitus illis declarans, qui formidabiles ipsis erant, et invasionis facilitatem demonstrans, id quod illos admodum percellebat, exercitus multitudinem indicans, quod illorum animos maxime terrebat. Hæc porro omnia in sequentibus subindicavit. Animum autem adhibe : *Et erit in die illa, inquit, sibilabit Dominus muscis.* Muscas hic vocavit Ægyptios, ob impudentiam et inverecondiam, et quod sæpe repulsi,

sæpe instarent, neque tantillum respirare ipsis concederent, sed sæpe illis sexcenta negotia facerent, ut muscæ vulneribus, sic continue ipsorum calamitatibus insistentes. Hos igitur ducet Deus; nec tamen dixit, Ducet, sed *Sibilabit*, facilitatem ascensus ostendens, et inexpugnabilem Dei potentiam, quodque sufficiat nutus ejus ut omnia sequantur. Meritoque ab his comminandi initium ducit quæ jam experti erant. *Et api, quæ est in terra Assyriorum.* Syrus et Hebræus, ut aiunt, non dicunt, Apes, sed, *Crabrones* (a) Quia enim non illos adhuc admodum experti erant, insecti hujus imagine in anxietatem illos ingentem conjiciebat, hinc declarans illorum vehementiam, pungendi vim atque pugnandi, vulnere acerbiter, velocitatem adventus, se ab eis tuendi difficultatem. 19. *Et venient et requiescent omnes in vallibus regionis, et in foraminibus petrarum, et in speluncis, et in omni fissura, et in omni ligno.* Enarratis gentium terrore, exercitusque celeritate, multitudinem demum recenset. Non dixit, Castrametabuntur, sed, *Requiescent*, neque venturos quasi ad hostilem regionem, sed quasi in propria deliciis se dedituros, quasi nullo labore vel defatigatione egeant, sed quasi ad certam victoriam, et paratam prædam. Idcirco ait, *Venient et requiescent*, quod victores indicat, tropæum crigentes, et post multum sudorem multasque cædes requiescentes. Neque in campestri solum loco requiescent; sed quia immensa sunt multitudo, non capax erit regio tot corporum, sed valles, petrae, montes, saltus, et omnia obtegentur barbarorum corporibus. Quamquam etsi non tam feroces fuissent, neque sic superatu faciles (b) erant, multitudo quippe sufficebat ad illos consternendos : quando autem utrumque aderat, et tanta multitudo, et tam ingens potentia, et quod omnium gravissimum est, ira Dei exercitum ducens, quæ demum spes salutis? Illud vero, *In omni fissura, et in omni ligno*, hyperbolice dictum est. Neque enim in arboribus erant requiem capturi; sed simul, ut dixi, hyperbolem obscure adhibuit, et in metaphoram crabronum mansit.

Ira Dei novacula. — 20. *In die illa radet Dominus novacula inebriata.* Timorem per exercitus auctum rursum amplificat, ad cælum sermonem transebens, ostendensque non barbaros quosdam Ægyptios aut Persas, sed Deum esse qui Judæis bellum infert. Novaculam autem hic vocat intolerandam ejus iram, quam nemo ferre possit, facile invadentem et consecutentem. Quemadmodum enim pili corporis novacula aciem non sistent, sed statim cedunt et abeunt; sic et res Judæicæ iram illam a Deo immissam nunquam sustinuerint, ait.

9. Novacula igitur inebriata vigentem plenamque Dei iram, completamque sententiam nobis declarat. Quod autem ait : *Trans flumen regis Assyriorum,*

^a Reg. et Savil., *exercitus gladium indicans.* Sed Savilius in margine ponit, *forte exercitus agmina.* Porro Græce, *gladius* interpretatur ἔρως, *agmina* vero, στρατός; unde similitudine vocum ductus unam alteri substituendam suspicatus est.

(a) Hæc certe ab imperitis edidit Chrysostomus. Nam in Hebræo legitur וְהָאָפִים, *et api.*

(b) In Græco, οὐκ ἔστιν ἐν τῇ γῇ. Libenter credam aliquid deesse, et divinaudum locum Laïne convertere coactus sum.

Θεὸς ἐπὶ σέ, καὶ ἐπὶ τὴν λαὸν σου, καὶ ἐπὶ τὸν λαὸν τοῦ πατρὸς σου ἡμέρας, αἱ οὐκ ἤκουσιν, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἀφείλεν Ἐφραΐμ ἀπὸ Ἰουδα τὸν βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων. Διὰ γὰρ τούτων τῶν βαρβάρων τὴν ἔφοδον δηλοῖ, δι' ἧς τὴν πόλιν πρόβριζον ἀνίστασαν, καὶ λαβόντες αὐτοὺς αἰχμαλώτους ἀπήλθον. Καὶ προλέγει ταῦτα, οὐχ ἵνα γένηται, [85] ἀλλ' ἵνα τῷ φόβῳ γενόμενοι σωφρονέστεροι, τὴν ἀπειλὴν ἀποκρούσωνται. Ἐπειδὴ δὲ οὐτε ὑπὸ τῶν χρηστών, ὧν παρ' ἀξίαν ἀπήλαυσαν, ἐγένοντο βελτίους (ὅτι δὲ παρ' ἀξίαν ἀπήλαυσαν, εἰδείξεν ἡ γνώμη τοῦ βασιλέως καὶ ἡ ὑπερβάλλουσα ἀπιστία), οὐτε τῇ ἀπειλῇ τῶν φοβερῶν μετεβάλλοντο, ἀλλὰ πρὸς ἐκάτερον τῆς ὠφελείας τὸ φάρμακον ἀντέστησαν χαλεπῶς, ἐπάγει λοιπὸν βαυθέραν τὴν τομῇ, τὴν σηπεδὸνα ἐκτέμνων, καὶ τοὺς ἀνιάτα νοσοῦντας ἐκκόπτων. Τί δὲ ἐστίν, Ἀφ' ἧς ἡμέρας ἀφείλεν Ἐφραΐμ ἀπὸ Ἰουδα τὸν βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων; Ἐπὶ τὴν οἱ βάρβαροι, πάντας αὐτοὺς ἀναρπασόμενοι· ἀλλ' ἀφέντες τὸν Ἰουδα, καὶ τὰς δύο φυλάς, ἐτράπησαν κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ. Ὁ τοίνυν λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ἀφ' ἧς αἱ δέκα φυλαὶ πρὸς ἑαυτὰς ἐφελκύσονται τὸ τῶν βαρβάρων στρατόπεδον, ὧν ἀποστήσαντες, τῇ τῆς οἰκείας ἀμαρτίας ὑπερβολῇ, καὶ καθ' ἑαυτῶν καλέσαντες αὐτοὺς ἀπενεχθῶσιν, ἀπ' ἐκείνης τῆς χρηθεοικίας καὶ φοβεῖσθαι λοιπόν. Ὅδῳ γὰρ προβαίνοντες καὶ ἐφ' ὅμους ἤξουσιν, εἰ μὴ μεταβάλ[λ]οιθε. Καὶ φησιν· Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐπάξει αὐτοὺς. Οὐ γὰρ ὁμοῦ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀπενεχθέντων, κάκεινοι ἐάλωσαν, ἀλλὰ βραχὺς μεταξὺ γέγονε χρόνος.

η'. Ὁ τοίνυν λέγει, τοῦτό ἐστιν, ὅτι τῇ ψήφῳ ἔκτοτε ἐπύγαγεν ἂν τὰς ἡμέρας· ἀλλ' ἀνέμενεν ὁ Θεὸς, καὶ ἐμακροθύμει, καίτοι τῆς ἀξίας τῶν ἀμαρτημάτων ἔκτοτε ἀπαιτούσης τὴν τιμωρίαν· ὅπερ πολλαχοῦ ποιεῖν εἴωθε, τῆς κυρίας παραγενομένης ἡμέρας, ἀναβάλλεσθαι καὶ ἀναδύεσθαι· ὃ καὶ τῆς αὐτοῦ φιλανθρωπίας τεκμήριον μέγιστον, καὶ τῆς ἀγνωμοσύνης τῶν οὐκ ἐθελόντων εἰς δέον αὐτοῦ κεχρησθαι τῇ μακροθυμίᾳ ἀπόδειξις σαφεστάτη. Τοῦτο οὖν καὶ ἐνταῦθα φησιν, ὅτι ἀπὸ τότε ἡ ἀπειλή, ἀπὸ τότε ἡ ἀπόφασις, ἔκ τότε ἡ θεήλατος ὁργὴ, ἵνα ἐπὶ θύραις ἔταγῃ τὴν τιμωρίαν, διαναστήσῃ πρὸς μετάνοιαν, βελτίους ἐργάσῃται, καὶ μετὰ τὴν ἐκείνων ἄλωσιν ἐν ἀγωνίᾳ καταστήσῃ, μὴ δὲ, ἐπειδὴ οἱ μὲν ἀπηνέχθησαν, οἱ δὲ διέφυγον, ῥαθυμότεροι ταύτῃ γένωνται. Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, συριεῖ Κύριος μυῖαις, αἱ κυριεύσουσι μέρους ποταμοῦ Αἰγύπτου. Ὅρξ· ὡς οὐ μάτην ἔλεγον, ὅτι τὸν φόβον αὐξήσαι βουλόμενος, ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐπισείει· τὴν ἀπειλήν; Τὰ γοῦν ἔξῃς τοῦτο δηλοῖ, δι' ὧν ἐπαίρει τὸν φόβον τῷ λόγῳ, καὶ τὰ στρατόπεδα αὐτοῖς δῆλα ποιῶν, ὅπερ ἦν αὐτοῖς φοβερώτατα, καὶ τὴν εὐκολίαν τῆς ἐφόδου δηλῶν, ὃ μεθ' ὑπερβολῆς αὐτοὺς κατέσειε, τὸ πλῆθος^α τῆς στρατιᾶς ἐμφαίνων, ὃ μάλα αὐτῶν ἐξέστησε τὴν διάνοιαν· ταῦτα δὲ ἅπαντα διὰ τῶν ἔξῃς ἠνέξατο. Σκόπει δέ· Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, φησὶ, συριεῖ Κύριος μυῖαις. Ἐνταῦθα μυῖας τοὺς Αἰγύπτους ἐκάλεσε, διὰ τὸ ἀναίδεις καὶ ἀναίσχυντον, καὶ ὅτι συνεχῶς διακρούμενοι συνεχῶς ἐπῆσαν, καὶ οὐδὲ μικρὸν ἀναπνεῖν συνεχῶς, ἀλλὰ μυρία παρῆλθον αὐτοῖς πράγματα

πολλάκις, καθάπερ αἱ μυῖαι τοῖς τραύμασιν, οὕτω διηνεκῶς ταῖς τούτων ἐπιζήνοντες συμφοραῖς. Τούτους οὖν ἔξει, φησὶ, ὁ Θεός. Ἄλλ' οὐκ εἶπεν, Αὖξει, ἀλλὰ, Συριεῖ, τὴν εὐκολίαν ἐμφαίνων τῆς ἀνόδου, καὶ τὸ ἀμαχον τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, καὶ ὅτι ἀρκεῖνεῦσαι μόνον, καὶ πάντα ἔπεται. [86] Καὶ εἰκότως ἀπὸ τούτων πρότερον ἀρχεται τῆς ἀπειλῆς, ὧν ἡδὴ πείραν εἰλήφασιν. Καὶ τῇ μελίσσει, ἡ ἐστὶν ἐν χώρᾳ Ἀσσυρίων. Ὁ Σύρος καὶ ὁ Ἑβραῖος, ὡς φασιν, οὐ λέγουσι, μελίσσας, ἀλλὰ, σφήκας. Ἐπειδὴ γὰρ οὐ σφόδρα αὐτῶν ἦσαν ἐν πείρᾳ, τῇ εἰκόνι τοῦ ζώου εἰς πολλὴν αὐτοὺς ἐνέβαλλεν ἀγωνίαν, τὸ σφοδρὸν αὐτῶν, τὸ πληκτικόν, τὸ ἀμυντικόν, τὸ πικρὸν τῶν τραυμάτων, τὸ ταχὺ τῆς παρουσίας, τὸ δυσφύλακτον διὰ τοῦ ζώου τοῦτο δηλῶν. Καὶ ἐλεύσονται, καὶ ἀναπαύσονται πάντες ἐν ταῖς σφοδαῖς τῆς χώρας καὶ ἐν ταῖς τρώγλαις τῶν πετρῶν, καὶ εἰς τὰ σπήλαια, καὶ εἰς πᾶσαν ραγάδα, καὶ ἐν παντὶ ξύλῳ. Εἰπὼν τὸ φοβερὸν τῶν ἐθνῶν, καὶ τὸ τάχιστον τῆς στρατείας, λέγει καὶ τὸ πλῆθος λοιπόν. Καὶ οὐκ εἶπε, Στρατοπεδεύσονται, ἀλλὰ, Ἀναπαύσονται, οὐδὲ ὡς εἰς πολεμίαν ἀφικνούμενοι χώραν, ἀλλ' ὡς τῇ οἰκίᾳ ἐντροφῶντες, οὐδὲ ὡς καμᾶτου δεόμενοι καὶ πόνου, ἀλλ' ὡς ἐπὶ φανεράν ἀπαντήσαντες νίκην, καὶ ἔτοιμον ληψόμενοι τὴν ἀρπαγὴν. Διὰ τοῦτο φησιν, Ἐλεύσονται καὶ ἀναπαύσονται, ὃ τῶν νενικηκότων ἐστὶ, καὶ τρόπαιον στησάντων, καὶ μετὰ τὸν πολὺν ἰδρώτα καὶ τὰς σφαγὰς ἀναπαυομένων. Καὶ οὐκ ἀναπαύσονται ἐν πεδίοις μόνον· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ πλῆθος ἀπειρον,^α οὐκ ἱκανὴ ἡ χώρα δέξασθαι τῶν σωμάτων τὸν ἀριθμὸν, καὶ φάραγγες, καὶ πέτραι, καὶ ὄρη, καὶ νάπαι, καὶ πάντα καλυφθήσεται τοῖς βαρβαρικοῖς σώμασι. Καίτοι εἰ καὶ μὴ σφόδρῳ ἦσαν, μὴδὲ οὕτω ῥάδιοι, ἥρκει τὸ πλῆθος αὐτοὺς καταπλῆσαι· ὅταν δὲ ἀμφοτέρω ἦ, πλῆθος τοσούτον, δύναμις^β τηλικαύτη, καὶ τὸ πάντων χαλεπώτερον, ἡ τοῦ Θεοῦ ὁργὴ στρατηγούσα, ποῖα λοιπόν ἐστὶ σωτηρίας ἐλπίς; Τὸ δὲ, Εἰς πᾶσαν ραγάδα, καὶ ἐν παντὶ ξύλῳ, ὑπερβολικῶς εἰρηται. Οὐ γὰρ δὴ ἐπὶ τῶν δένδρων ἐμελλον ἀναπαύεσθαι, ἀλλ' ὁμοῦ, καθάπερ εἶπον, καὶ τὴν ὑπερβολὴν ἠνέξατο, καὶ τῇ μεταφορᾷ τῶν σφικτῶν ἐνέμεινεν.

Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ξυρήσει Κύριος τῷ ξυρῷ^γ τῷ μεμεθυμένῳ. Αὖξισας τὴν φόβον ἀπὸ τῶν στρατοπέδων, ἐπιτείνει πάλιν αὐτὸν, ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τὸν λόγον ἀνάγων, δεικνύς ὅτι οὐ βάρβαροί τινες Αἰγύπτιοι καὶ Πέρσαι, ἀλλ' ὁ Θεός ἐστιν ὁ πολεμῶν τοῖς Ἰουδαίοις. Συρὸν δὲ ἐνταῦθα τὴν ἀφορητὸν ὁργὴν αὐτοῦ φησι, καὶ ἦν οὐδεὶς ὑποστήναι δυνήσεται, μετ' εὐκολίας ἐπιουθεῖν καὶ ἀναλίσχουσιν. Ὅσπερ γὰρ αἱ τρίχες τοῦ σώματος τοῦ ξυροῦ τὴν ἀκμὴν οὐκ ἂν ἐνέγκαιεν, ἀλλ' εἰκουςιν εὐθέως καὶ παραχωροῦσιν· οὕτω δὴ καὶ τὰ Ἰουδαϊκὰ πράγματα τὴν θεήλατον ὁργὴν ἐκείνην οὐκ ἂν ὑποσταίεν ποτε, φησὶ.

θ'. Συρὸν τοίνυν μεμεθυμένον τὴν ἀκμάζουσιν, τὴν μεμεστωμένην τοῦ Θεοῦ ὁργὴν, τὴν πεπληρωμένην ἀπόφασιν ἡμῖν ἐνδείκνυται. Πέραν δὲ τοῦ ποταμοῦ βασιλέως Ἀσσυρίων, τὰ^δ πέραν τοῦ Εὐφρά-

^α Reg. ἐπὶ τῇ σεί.

^β ic Morel et Bavar.; Reg. et Savil., τὸ ἔπος, ipso Savilio προσηκόντι τὸ στίχος.

^γ Ἐξαι. Cum Savilio existimo hic legendum esse ἔξει: infra vero pro αὖξει legendum etiam ἔξει. Ex serie certe liquet eamdem utrobique vocem esse ponendam.

^δ Savil. addit καί.

^ε Reg. καὶ πλῆθος τοσούτον καὶ δύναμις.

^ς Hæc, τῷ ξυρῷ, exciderant in edit. Morel. tantum.

^ζ Ita Morel. et Savil. In Reg. τὰ δεστ.

του φησίν· ἄπερ ἦν ἡ Ἰουδαία, καὶ ἡ Παλαιστίνη πᾶσα ἀπὸ Περσίδος ἐπανιοῦσι. [87] Ταῦτα οὖν ἅπαντα ἀφανιεῖ, φησὶν, ἄρθον. Κεφαλὴν δὲ καὶ τρίχας καὶ πώγωνα καὶ πόδας, ὁλόκληρον τὴν χώραν φησὶ τῇ παραβολῇ τοῦ σώματος, πᾶσαν αὐτῶν τὴν χώραν περιλαμβάνων τῷ λόγῳ, ὥσπερ καὶ ἀρχόμενος ἔλεγε· *Πᾶσα κεφαλὴ εἰς πόρον, καὶ πᾶσα καρδία εἰς λύπην. Ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ ὁλοκληρία*.^α οὐ περὶ ἐνὸς ἀνθρώπου λέγων, ἀλλ' ὁλόκληρον τὴν χώραν ἐνὶ σώματι παραβάλλον. Τοῦτο δὲ καὶ ἐνταυθὰ φησιν, ὅτι καὶ χαλεπὴν ὑποσίσσεται τιμωρίαν πᾶσα ἡ γῆ. Καὶ τὸ μὲν διὰ τοῦ ξυροῦ, τὸ δὲ διὰ τῆς σώματος εἰκόνος ἐνέφηνη, δηλώνοντι ξυροῦ παντὸς χαλεπώτερον καὶ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ ἀπὸ τῆς γῆς ἀναλώσει ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ φερομένη ψήφος, καὶ γυμνὴν αὐτὴν καὶ ἔρημον καταλείψει. Εἶτα τὴν ἐρημίαν ταύτην δι' ἐτέρας εἰκόνος ἐνδείκνυται. Ποιεῖ δὲ αὐτὸ, ὥστε διὰ πάντων ἀκμάζοντα μένειν τὸν φόβον, καὶ μὴ καταμαραίνεσθαι τῷ μήκει τοῦ λόγου τὴν ἀγωνίαν. Καὶ δοκεῖ μὲν τοῖς οὐ προσέχουσιν χρηστῶν τινων ἐπαγγελίαν^β εἶναι τὸ λεγόμενον· οἱ δὲ ἀκριδῶς ἐξετάζοντες ἴσασιν ὅτι ἐπιτεταμένης ἐρημίας ἐστὶν ἀποδείξις. Τί γάρ φησι; *Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, θρήψει ἄνθρωπος δάμαλιν βοῶν, καὶ δύο πρόβυτα. Καὶ ἔσται, ἀπὸ τοῦ πλεῖστον κτείν γάλα, φάγεται βούτυρον*^γ· ὅτι βούτυρον καὶ μέλι φάγεται πᾶς ὁ καταλειφθεὶς ἐπὶ τῆς γῆς. Ταῦτα πολλὰ, ὡς ἐφθην εἰπὼν, ἐρημίαν ἐνδείκνυται. Ἡ γὰρ πυροὺς καὶ κριθὰς φέρουσα γῆ, τῶν ἀνθρώπων ἐρημωθείσα, σαφιλῇ παρέξει νομὴν τοῖς πρόβάτοις, καὶ οὕτω σαφιλῇ, ὡς διὰ τὴν εὐθηνίαν τῆς τοιαύτης τραπέζης ἀρκεῖν καὶ δύο πρόβατα καὶ δάμαλιν μίαν πηγὰς τῷ κεκτημένῳ παρέχειν γάλακτος. Ὡστε ἡ εὐθηνία τῆς εὐωχίας τῶν ἀλόγων, τῆς τῶν ἀνθρώπων ἐρημίας· μέγιστόν ἐστι τεκμήριον. Καὶ τὸ μέλι δὲ τοῦτο αἰνιττεται· εἰώθασι γὰρ ταῖς ἐρήμοις ἐμφιλοχωρεῖν αἱ μέλιται, καὶ ἐνθα ἂν πολλῆς νομῆς ἀπολαύωσι, καὶ ἐνθα μηδεὶς ὁ ἐνοχλῶν ἦ. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι τὴν ἐπιτεταμένην ἐρημίαν αἰνιττεται, τὰ ἑξῆς δηλοῖ· *Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, οὗ ἔὰν ὦσι ὁ χιλιῶν ἄμπελοι χιλιῶν σίκλων, εἰς χέρσον ἔσονται, καὶ εἰς ἀκανθὰν. Μετὰ βέλους καὶ τοξεύματος εἰσελεύσονται ἐκεῖ, ὅτι χέρσος καὶ ἀκανθὰ ἔσται πᾶσα ἡ γῆ. Πολλῆς καὶ τοῦτο δυσπραγίας σημεῖον, ὅτι μὴ ὀρη καὶ νάπαι, ἀλλ' αὐτὴ ἡ βαθύγειος καὶ πολλῆς ἀπολαύουσα τῆς ἐπιτεταμένης ἀκάνθας φέρει. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς τὸ τίμημα τῶν ἀμπελῶν τέθεικεν, ἀλλ' ἵνα καὶ τὴν φύσιν τῆς γῆς ἐπιδείξῃται, καὶ τὴν πολλὴν τῶν γεωργῶν ἐπιμέλειαν. Ἀλλ' ὅμως ἐκεῖνα τὰ οὕτως εὐθηνούμενα, φησὶ, καὶ γεωργικῶν ἀπολαύοντα χειρῶν, εἰς τοσαύτην καταστρέφει τὴν ἐρημίαν, ὡς ἀκάνθας μὲν ἀντὶ ἀμπελῶν φέρειν, τοσοῦτον δὲ παρέχειν τοῖς εἰσιούσι τὸν φόβον, ὡς μηδὲνὰ τολμᾶν γυμνὸν καὶ ἀοπλον εἰσεῖναι. Τοῦτο δὲ λέγει, τὴν ἐρημίαν ἐμφαίνων τοῦ τόπου, καὶ τὴν πολλὴν αὐτόθι τῶν θηρίων διατριβήν. Κατασεύσας τοίνυν αὐτῶν τὴν διάνοιαν, καὶ μετὰ ἀκριθείας κατεργασάμενος αὐτοὺς τῷ φόβῳ, πάλιν ἀνήλθιν ὀλίγον, τὰ χρηστὰ ἀναμίξας, καὶ τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταβολήν, ἵνα ἐκατέρωθεν μάθωσι τοῦ Θεοῦ τὴν ἰσχύν. [88] Ἀλλὰ τοῖς μὲν φοβεροῖς ἐνδιατρίβει, τὰ δὲ χρηστὰ εὐθέως εἰπὼν ἀπηλάττεται. Τί δήποτε; Ὅτι μάλιστα τούτου ἐδόντο τοῦ*

τῆς ἐπιτιμήσεως φαρμάκου τότε· διὸ δὴ αὐτὸ μετὰ δαψιλείας ἐπιθεῖς, ὥστε ἐνδύναι μικρὸν ἀναπνεῦσαι, καὶ ταύτῃ πάλιν εἰς ἀρετὴν ἐκκαλεσθῆναι, καὶ τὰ χρηστὰ ἀναμίγνυσαι, λέγων· *Πᾶν ὄρος ἀροτριώμενον ἀροτριωθήσεται*. Ὡς περὶ γὰρ ἐν τῇ ὀργῇ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ βαθύγειος ἐρημος ἔσται, οὕτω καὶ ἐν τῇ καταλλαγῇ πάλιν καὶ ἡ τραχεῖα τὰ τῆς λιπιδῆς ἐπιδείξεται γῆς, ἀροτρον δεχομένη καὶ σπέρμα. Τούτων δὲ γενομένων, καὶ τὰ ἐκ τούτων ἅπαντα ἔσται, εἰρήνη καὶ ἀδεια, καὶ τὸ θαρτεῖν, καὶ μὴ δεδοικέναι, καθάπερ ἐμπροσθεν. Οὐ γὰρ μὴ ἐπέλθῃ, φησὶν, ἐκεῖ φόβος. Ἔσται δὲ ἀπὸ τῆς χέρσου καὶ ἀπὸ τῆς ἀκάνθης εἰς βόσκημα προβάτων καὶ πάτημα βοός. Καὶ διὰ τούτων πάλιν τὴν εὐθηνίαν αἰνιττεται, ὥσπερ καὶ ἐμπροσθεν προὖν λέγει· *Μακάριος ὁ σπείρων ἐπὶ πᾶν ὕδωρ, οὗ βούς καὶ ὄρος πατεῖ*. Ὡς περὶ γὰρ, ὅταν ἐρημίαν παραστήται βούληται, Σειρήνας καὶ Ὀνοκενταύρους εἰς μέσον ἀγει τῷ λόγῳ· οὕτως, ὅταν εἰρήνην καὶ ἀσφάλειαν, τὰ χειροῦ καὶ τιθασσὰ τῶν ζώων, καὶ συνεφαπτόμενα τῶν γεωργικῶν ἔργων ἡμῖν, ταῦτα πανταχοῦ δείκνυσιν φαινόμενα, ἀπὸ τούτων τὰ ἐκ τούτων ἐμφαίνων, γεωργίαν καὶ τὴν ἄλλην αὐτῶν διακονίαν.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς μέ· Ἀδὲς σεαυτῷ τόμεν χάρτον καινόν, μέγαν, καὶ γράψον· εἰς αὐτὸν γράψιδι ἀνθρώπου, τοῦ ὀξέως προνομην ποιῆσαι σκύλων. Πάρσσι γάρ· καὶ μάρτυράς μοι ποιήσων πιστοὺς ἀνθρώπους, τὸν Οὐρίαν τὸν ἱερέα^α, καὶ Ζαχαρίαν υἱὸν Βαραχίου. Καὶ προσήλθον πρὸς τὴν προφήτιν, καὶ ἐν γαστρὶ ἔλαβε, καὶ ἔτεκεν υἱόν. Καὶ εἶπέ μοι Κύριος· Κάλεσον τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Ταχέως σκύλευσον, ὀξέως προνόμισσον. Διότι πρὶν ἢ γινῶναι τὸ παιδίον καλεῖν πατέρα ἡ μητέρα, λήφεται εὐναμιν Ἀμασκού, καὶ τὰ σκύλα Σαμυρείας ἐναντὶ βασιλέως Ἀσσυρίων.

α'. Δοκεῖ μὲν ἀπηρητῆσθαι κατὰ τὴν λέξιν ταῦτα τὰ δύο προστάγματα, καὶ μηδὲν κοινὸν ἔχειν· πρὸς ἀλλήλα· εἰ δὲ τις ἀκριδῶς ἐξετάσειε τῶν νοημάτων τὴν δύναμιν, πολλὴν βίβηται τὴν συγγένειαν, καὶ τὸν σκοπὸν ἕνα. Ἀναγκαῖον δὲ πρῶτον εἰπεῖν, τίνας ἐνεκεν τὸ τῆς προφητείας εἶδος εἰς τὸν τῶν ἀνθρώπων εἰσηνέχθη βίον. Τίνας οὖν ἐνεκεν εἰσηνέχθη, ἀναγκαῖον εἰπεῖν. Μέλλειν εἰσθεῖν ὁ Θεὸς καὶ βραδύνειν πρὸς τὰς τῶν ἀμαρτανόντων τιμωρίας, ὥσπερ οὖν ταχύς ἐστὶ καὶ ὀξύς εἰς τὰς τῶν κατορθόνων εὐεργεσίας. Τοῦτο τοὺς [89] ῥαθυμωτέρους ἀναπίπτειν παρασκευάζει, τὸ μὴ κατὰ πόδας ἐπεσθαι τῶν πλημμελημάτων τὴν δίκην. Ἴνα οὖν καὶ ὁ Θεὸς τὴν μακροθυμίαν ἐπιδείκνυται τὴν ἐαυτοῦ, καὶ μηδὲν ἐντεῦθεν ἐκείνοι γένωνται ῥαθυμώτεροι, τὸ τῆς προφητείας κατασκευάζει φάρμακον, οὐ τῇ πείρᾳ τῶν κολάσεων, ἀλλὰ τῇ προγνώσει παιδεύων τοὺς ἀμαρτάνοντας τέως, ἵνα ἂν μὲν βελτίους γένωνται τὰς ἀπειλὰς ἀκούοντες, τὴν διὰ τῆς πείρας κόλασιν διακρούσωνται· ἂν δὲ ἐπιμείνωσιν ἀναίσθητοῦντες, τότε δὴ καὶ τὴν τιμωρίαν αὐτοῖς ἐπαγάγῃ. Τοῦτο συνιδὼν ὁ διάβολος, καὶ τὸ κέρδος ἡλικὸν ἐστὶν ἐννοῶν, τοὺς ψευδοπροφήτας ἀνῆκεν, οἱ τοῖς προφήταις ἀπειλοῦσι λιμούς, λοιμούς, πολέμους, βαρβάρων ἔφοδον, ἀντέλεγον, χρηστὰ ἀπαγγέλλοντες. Ὡς περὶ γὰρ ὁ Θεὸς τῷ φόβῳ τῶν ῥημάτων ἐδούλετο τὴν διὰ τῆς πείρας ἀποκρούεσθαι τιμωρίαν, οὕτω καὶ ὁ διάβολος τούναντίον ἐργάζετο· τῇ χάριτι τὸν λόγον ἐκλύων καὶ ῥαθυ-

^α In Bibliis τόμον καινοῦ μεγάλου, καὶ γράφον.

^β Τὸν ἱερέα δεest in Bibliis τὸν Ο'.

^γ R-g. ἔχει, male. Infra putat Savilius legendum esse συνέχειαν. Editti συνέγειαν. Bavaricus συνγένειαν.

^δ Legendum videtur τῶν λόγων.

^α Reg. ἐπαγγελίαν melius quam ἐπαγγελίας, ut habent Savii et Morel.

^β In Bibliis πᾶς τόπος οὗ ἔὰν ὦσι.

trans Euphratem videlicet : ut erat Judæa et Palaestina omnino a Perside redeuntibus. Hæc itaque omnia, inquit, penitus delebit. Caput autem, capillos, barbam et pedes, universam regionem dicit sub comparatione corporis, eamque totam sermone completitur, quemadmodum initio dicebat : *Omne caput ad laborem, et omne cor ad dolorem. A pedibus usque ad caput non est in eo sanitas* (Isai. 1. 5. 6) : non de uno tantum dicens hominem, sed totam regionem uni comparans corpori. Hoc autem hic dicit : totam terram grave subituram supplicium esse. Et hoc quidem per novaculam, illud vero per corporis imaginem declaravit, ostendens, decretum a Deo latum acerbius quam novaculam quamlibet et homines et terræ fructus consumpturum, illamque nudam et desertam relicturum esse. Deinde ejus vastitatem per aliam comparationem exhibet. Idque facit curans ut timor temper vigenz maneat, et angor longitudine sermonis non minuatur. Et quidem videtur hic sermo iis, qui non attendunt, quædam bonorum promissa completi : sed qui accurate scrutantur, sciunt ingentis vastitatis esse demonstrationem. Quid enim ait? 21. *Et erit in die illa, nutriet homo vitulam boum, et duas oves.* 22. *Et erit, ex plurima portione lactis, comedet butyrum, quia butyrum et mel comedet omnis relictus super terram.* Hoc multam, ut dixi, vastitatem indicat. Terra enim quæ frumentum et hordeum ferebat, hominibus destituta, uberem pabulationem ovibus præbebit, et ita uberem, ut ob abundantiam talis pabuli sufficiant oves duæ et una vitula, ut possessori fontes lactis præbeant. Itaque abundantia pabuli brutorum, solitudinis hominum maximum est argumentum. Mel quoque illud subindicat : solent enim apes in solitudinibus lubenter versari, ubi abundanti esca fruuntur, et ubi nullus sit qui perturbet. Ut vero discas illam ingentem solitudinem subindicare, ex sequentibus disci potest. 23. *Et erit in die illa, ubi fuerint mille vineæ mille siclorum, in incultam erunt, et in spinam.* 24. *Cum sagitta et arcu ingredientur illuc, quia inculta et spinis obsita erit omnis terra.* Magnum et hoc infelicitatis signum est, quod non montes et silvæ, sed ipsa arabilis terra, quæ diligenter colebatur, spinas ferat. Neque enim temere vinearum pretium posuit, sed ut naturam terræ demonstraret, multamque colonorum curam. Attamen illa quæ prius tam prospera erant, inquit, et agricolarum manibus fruebantur, in tantam vertet solitudinem, ut spinas pro vineis ferant, et tantum incutiant ingredientibus terrorem, ut nemo audeat nudus et sine armis introire. Hoc vero ait, solitudinem loci declarans, multamque illis in locis ferarum frequentiam. Illorum itaque animo timore perculso, ipsisque vehementi incusso metu, rursum sermonem parum remittit, bona admiscens, necnon mutationem in melius ; ut utrinque Dei potentiam agnoscerent. Verum in terribilibus diutius insistit, bona vero statim ut dixit, intermittit. Quare ? Quia hoc maxime increpationis pharmaco tunc egebant ; ita ut postquam copiose illud apposuit, quo sinat pauper respirare, et hinc etiam ad virtutem eos

evocet, bona intermisceat, dicens : 25. *Omnis mons aratro sulcatus arabitur.* Quemadmodum enim irato Deo, etiam ferax planities solitudo erit : sic illo placato, etiam loca aspera pinguioris terræ conditionem acquirant, et aratrum excipient atque semen. His porro peractis, etiam ea quæ hæc sequuntur aderunt, pax, libertas, fiducia, nec ullus erit timor ut pridem. Nam ait, *Non ingreditur illic timor. Erit autem ab inculta terra, et a spina in pascua ovis, et in conculcationem bovis.* Per hæc rursus res prosperas significat, sicut et ulterius progrediens ait : *Beatus qui seminat super omnem aquam, ubi bos et asinus calcant* (Isai. 32. 20). Quemadmodum enim, cum solitudinem vult significare, Sirenas et Onocentauros in medium adducit (Isai. 13. 21. 22) : sic, cum pacem et securitatem, animalia mansueta et tractabilia, quæque agriculturæ inserviunt ubique conspicua exhibet, ab his ea quæ eorum ministerio sunt indicans, agriculturam et alia eorum ministeria.

CAPUT VIII.

1. *Et ait Dominus ad me : Sume tibi tomum chartæ novum, magnum, et scribe in eo stylo hominis, ut velociter deprædationem faciat spoliatorum.* 2. *Adest enim : et testes mihi fac fideles homines, Uriam sacerdotem¹, et Zachariam filium Barachie.* 3. *Et accessit ad prophetissam, et in utero accepit, et peperit filium. Et dixit mihi Dominus : Voca nomen ejus, Cito spolia, Velociter prædare.* 4. *Quia antequam sciat puer vocare patrem aut matrem, accipiet virtutem Damasci et spolia Samariæ coram rege Assyriorum.*

1. Hæc duo præcepta secundum litteram videntur omnino diversa esse, nihilque commune habere : si quis vero sententiarum vim accurate exploraverit, multam videbit in ea re consonantiam et unum scopum. Necessarium autem est prius dicere cur prophetia in hominum vitam inducta sit. Cur ergo invecata sit, necesse est dicere. Solet Deus ad poenas peccantibus inferendas cunctari et procrastinare, quemadmodum promptus celerque est ad beneficia probe viventibus præstanda. Hoc id efficit ut segniores decendant, eo quod ultio scelorum non e vestigio sequatur. Ut ergo Deus patientiam suam exhibeat, neque tamen illi hinc segniores evadant, prophetiæ pharmacum apparat, non suppliciorum experimento, sed interim præscientia erudiens peccatores, ut si auditis comminationibus meliores evadant, poenæ experimentum depellant : sin vero sine sensu maneant, tunc ipsis supplicium inferat. Hoc perspicuus diabolus, et quantum hinc lucri foret cogitans, pseudopropheta immisit, qui prophetis minantibus famem, pestem, bella, barbarorum incursionem, contradicebant, fausta annuntiantes. Quemadmodum enim Deus metu verborum volebat supplicii experimentum depellere, sic et diabolus contrarium operabatur ; verborum illecebris eos emolliens et segniores reddens, necessitatem

¹ Vox, sacerdotem, deest in Bibliis LXX.

afferebat ut supplicia reipsa experirentur. Hinc, quia postea pseudoprophetae fidem habentes, ac virtutis exercitium contemnentes, sed in peccatis suis perma- nentes, sibi supplicium attrahebant, ac per exitum prophetarum veritas ostendebatur, et pseudopropheta- rum mendacium detegebatur, aliam rursus machinam apparat ad eorum perniciem qui se intercipi sinunt. Suasit enim ipsis, qui deceptu faciles erant, has quæ accidebant calamitates ex dæmonum ira provenire, quod ab ipsis negligerentur ac despectui haberentur. Hanc igitur fallaciam ut tolleret Deus, ante multa tempora quæ illis eventura erant, imo potius quæ ipsos comprehensura erant mala prænuntiat, ut qui illos decipiebant non possent iræ dæmonum hos even- tus adscribere. Quod autem non per conjecturam hæc dicam, audi Isaiam dicentem : *Scio quia durus es, et nervus ferreus collum tuum, et frons tua ænea. Ideo ab initio loquutus sum tibi, ne dicas : Idola mihi fecerunt, et sculptilia et conflabilia mihi fecerunt. Neque nosti, neque audita fuere tibi (Isai. 48. 4. 5. 8).* Quia igitur, ut dicebam, utque ex testimonio videre est, dæmonibus illa adscribebant, venit prophetia hanc tollens fraudem, et ea ante multa tempora prædi- cens. Sed quia etiam sic verisimile erat eos, ingrati cum essent, dicturos esse, Non prædixistis, non prius audivimus, nunc id fingitis post eventum : non enim nostis ea quæ eventura sunt : undenam ergo id palam erit, quod nempe dictum fuerit ? vide quomodo illis clare ineluctabile paret argumentum, impudentia con- suens ora. Non enim permittit ut tantum dicat, sed jubet in charta scribi ea quæ dicuntur ; neque modo scribi, ne liceret eis dicere, Hoc postea finxit ; sed etiam testes scriptorum vocat homines fide dignos et a dignitate et a morum probitate. Nam ait : *Fac mihi testes, fideles homines, Uriam sacerdotem, et Zacha- riam* ; ut quando rerum exitus erit, et illi dixerint, Hæc ante multa tempora non dicta fuere, eductus liber et testes qui aderant impudentibus illis os obtu- rent. Ideo ait, *Sume chartæ tomum novum*, ut ne si vetus jam sit, cito pereat ; sed qui multo duret tem- pore, et per scripta illos incuset. *Et scribe stylo homi- nis*, id est calamo, *quæ futura sunt*. Quænam futura sunt ? Bellum, victoria barbarorum, spoliolum depræ- datio, exuviarum rapina. Hæc itaque omnia, inquit, scribe, *Ut velociter deprædationem faciat spoliolum. Adest enim. Quid sibi vult illud, Adest enim ?* Hæc duo significat : nempe jam tunc peccatorum magnitudinem ultionem expetiisse, et in foribus jam esse vindictam : ipsum vero cunctari, patientia sua volens illos melio- res reddere, et ultionem amovere : ipsique facile esse solo nutu omnia ad effectum perducere. Quia enim de barbaris sermo erat, qui bellum illaturi erant, Ne putetis, inquit, viæ longitudinem, exercitusque multi- tudinem cunctationem quamdam allaturam esse ; id quod solet apud homines accidere.

2. *Deo adest is qui procul est.* — Nam Deo adest is qui procul est : ita facillimum ipsi est uno temporis momento ab extremis terræ partibus, etiam si illi magno numero sint, illos statim adducere vobisque

sistere. *Et testes mihi fac fideles homines, Uriam doctem, et Zachariam filium Barachie.* Cujus rei Temporis : ut si scripta calumniis impetanti- mines adhuc viventes, qui dum hæc scribe præsentibus erant, tempusque apprime novæ hæc dicebantur, possint os obturare impudenti- trantibus. Eidem hæret argumento id quod seq- clarius rei probationem inferens. Quomodo- ratione ? Ipsa verba audiamus. *Accessit enim, prophetissam.* Uxorem propriam sic forte vo- quod illa etiam prophetico Spiritu dignata fu- nam non viris modo hæc munera dabantur, muliebrem etiam sexum transierant. Neque en- in sæcularibus negotiis officia distinguuntur ; virorum sunt, alia mulierum, nec possunt illi- ctiones inter se commutari : ita se res habet in- tualibus ; sed paria sunt certamina, commun- ronæ. Et hæc utique videre est in Veteri et in Testamento, in toto humano genere contingere hæc igitur ex lege matrimonii congressum cum prægnantem illam effecit. Et postquam natus puer, nomen novum et admirandum ipsi imp- quod futurorum hi- toriam complecteretur. Quic- ait ? *Voca nomen ejus, Cito spolia, Velociter pra-* ut etiam si scriptis fides non haberetur in tomo- tis, appellatio pueri futurorum hi- toriam comple- et ante eventum rerum imposita, ac frequenter tempore prolata, vel impudentissimorum ora ci- ret. Quod enim hæc propheta non post eventum xerit, sed longe ante præviderit, etiam ii q- studio ingrati stupidique erant hinc ut cre- adduci poterant, qui ante rerum eventum puerum viderant sic appellari, et futurarum cal- tum doctrinam sic prædicare. Ideoque pro- vim interpretatur, tempusque accurate signific- verbis : *Quia antequam sciat puer vocare patr- matrem, accipiet potentiam Damasci, et spolia Sa- coram rege Assyriorum.* Quod dicit, hujusmodi In tempore, inquit, immaturæ ætatis, cum ne- possit loqui, victoria et tropæa erunt ; non quæ- possit aciem instruere, hostesque profligare : se- ætas illa, sive tempus illud elapsus antequam loqui possit, omnia tradat hostibus. 5. *Et Dominus ad me loqui adhuc : 6. Eo quod non vi- populus aquam Siloam, quæ manat quiete, sed vi- bere Rasin et filium Romeliæ regem super vos, 7. hoc ecce adducit Dominus super vos aquam flumis- tem, multam, regem Assyriorum.* Deus pro mor- non solum pœnas prædicat, sed causas affert, auditores erudiat : id hoc etiam loco facit. Ubi prædixit devastationem per alienigenas futu- abrepta spolia, et barbarorum irruptionem præ- vlt, causam belli dicit. Quænam hæc ? Ingratus- tem incotentium animus. Quoniam, inquit, cum habeant moderatum, mitem et mansuetum, resiliunt, tyrannosque optarunt, et sub al- imperium transfugere conati sunt, felicitatem non ferentes, desiderium eorum copiosius ex- barbarum quemdam et inhumanum adducens.

μοτέρους ποιῶν, εἰς ἀνίγκην καθίστησι τοῦ τὴν διὰ τῶν πραγμάτων ὑπομεῖναι τιμωρίαν. Εἴτα, ἐπειδὴ μετὰ ταῦτα τοὺς ψευδοπροφήταις πιστεύοντες, καὶ ἀρετῆς οὐδέναν ποιοῦντες λόγον, ἀλλὰ ταῖς ἑαυτῶν ἁμαρτίαις ἐμμένοντες ἐφελκοντο καὶ τὴν κόλασιν, καὶ ἀπὸ τοῦ τέλους καὶ ἡ τῶν προφητῶν ἀλήθεια ἐδείκνυτο, καὶ τὸ τῶν ψευδοπροφητῶν ψεῦδος διηλέγχετο, ἕτερον πάλιν κατασκευάζει μηχανήμα πρὸς ἀπώλειαν τῶν ἀλίσκομένων. Ἀνέπειθε γὰρ αὐτοὺς εὐεξαπατήτους ὄντας, ὅτι δὴ ταῦτα τὰ δεινὰ τὰ συμβάντα, ἀπὸ τῆς τῶν δαιμόνων ὀργῆς ἐγένετο, ἀμελουμένων παρ' αὐτῶν καὶ καταφρονουμένων. Τοῦτο τοίνυν τὸ δέλεαρ ἀναιρῶν ὁ Θεὸς, πρὸ πολλῶν ἄνωθεν χρόνων τὰ μέλλοντα αὐτοῖς συμβαίνειν, μᾶλλον δὲ καταλήψεσθαι α, δεινὰ προλέγει, ἵνα μὴ ἐξῇ τοῖς ἐξαπατῶσιν αὐτοὺς, τῇ τῶν δαιμόνων ὀργῇ λογιζέσθαι τὰ συμβαίνοντα. Καὶ ὅτι οὐ στοχαζόμενος ταῦτα λέγω, ἀκουσὸν Ἡσαίου λέγοντος· *Ἐγὼν δει σκληρὸς εἰ, καὶ νευροσιδηροῦς ὁ ἐράχτης σου, καὶ τὸ μέτωπόν σου χαλκοῦν. Διὰ τοῦτο ἐξ ἀρχῆς ἐλάλησά σοι, ἵνα μὴ εἰπῇς, ὅτι τὰ εἰδωλὰ μοι ἐποίησε, καὶ τὰ ἄλυστά, καὶ τὰ χωρεῦτά μοι ἐποίησεν. Οὕτε ἠκίστω, οὔτε ἀκουστά σοι ἐγένετο.* Ἐπεὶ οὖν, ὅπερ ἔφη, ὡς καὶ ἐκ τῆς μαρτυρίας ἔστιν ἰδεῖν, ἐκείνοις ταῦτα ἀνέτιθέσων, φθάσει ἡ προφητεία ταύτην ἀναιρούσα τὴν ἀπάτην, καὶ πρὸ πολλῶν αὐτὰ διαγορεύουσα χρόνων. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ οὕτως εἰκὸς ἦν αὐτοὺς ἀγνοοῦντας λέγειν· Οὐ προεῖπες, οὐ προηκούσαμεν, νῦν πλάττεσθε μετὰ τὴν ἔκβασιν· οὐ γὰρ εἴδετε τὰ συμβησόμενα· πόθεν οὖν τοῦτο ὄηλον, ὅτι εἴρηται; ὅρα πῶς σαφῶς ἀφικτον αὐτοῖς κατασκευάζει τὸν ἔλεγχον, καὶ τὰ ἀναισχυντα ἀπορρόπτων στόματα. Οὐ γὰρ ἀφίησιν εἰπεῖν μόνον, ἀλλὰ κελεύει καὶ ἐν χερσὶ γραφῆναι τὰ λεγόμενα, καὶ οὐδὲ ἀπλῶς γραφῆναι, ἵνα μὴ ἐξῇ αὐτοῖς λέγειν, ὅτι μετὰ ταῦτα ἔπλασεν, ἀλλὰ καὶ μάρτυρας τῶν γραμμάτων καλεῖ ἄνδρας ἀξιόπιστους καὶ ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος καὶ ἀπὸ τοῦ τρόπου. *Ποίησον γάρ μοι, φησὶ μάρτυρας πιστοὺς ἀνθρώπους, τὸν Οὐρίαν τὸν Ἰσρέα, καὶ Ζαχαρίαν* ἵνα ὅταν ἐξέλθῃ, [90] καὶ λέγωσιν, ὅτι οὐκ ἐλέχθη ταῦτα πρὸ πολλῶν χρόνων, τὸ βιβλίον ἐξενεχθῆν καὶ οἱ μάρτυρες οἱ παρόντες καὶ ἀναισχυνοῦντας αὐτοὺς ἐπιστομίσωσι. Διὰ τοῦτο φησι, *Ἄδθε χάριτος τόμον καινόν, ἵνα μὴ παλαιωθείς ἀποληται, ἀλλὰ μένῃ τῷ χρόνῳ παρεκτινόμενος, καὶ κατηγορῶν διὰ τῶν γραμμάτων αὐτῶν. Καὶ γράψον γραφίδι ἀνθρώπου, τούτεστι καλὰμῳ, τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι.* Τίνα δὲ τὰ μέλλοντα; Πόλεμος, νίκη βαρβαρική, λαφύρων διανομή, σκύλων ἀρπαγή. Ταῦτα τοίνυν, φησὶν, ἅπαντα γράψον, *Τοῦ ταχέως προνομήν ποιῆσαι σκύλων. Πάρεστι γάρ. Τί ἐστι, Πάρεστι γάρ;* Δύο ταῦτα δηλοῖ αὐτὴ ἡ ρῆσις· ὅτι τότε ἦδη τῶν ἁμαρτημάτων αὐτῶν τὸ μέγεθος ἀπῆτει τὴν δίκην, καὶ ἐπὶ θύραις ἡ τιμωρία. Αὐτὸς δὲ ἀναβάλλεται, τῇ μακροθυμίᾳ βουλόμενος αὐτοὺς βελτίους ποιῆσαι, καὶ ἀποκρούεσθαι τὴν τιμωρίαν· καὶ ὅτι βῆδον αὐτῷ καὶ εὐκολον νεῦσαι μόνον, καὶ πάντα εἰς πέρας ἀγαγεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ περὶ βαρβάρων ὁ λόγος ἦν τῶν μελλόντων ἐπιστρατεύειν, Μὴ νομίσητε, φησὶν, ὅτι τῆς ὁδοῦ τὸ μῆκος, καὶ τῆς στρατείας ὁ πλῆθος μέλλῃσιν τίνα ποιεῖ· ἄπερ ἐπ' ἀνθρώπων ἔσεσθαι πέφυκε.

β. Τῷ γὰρ Θεῷ παρέστηκεν ὁ πόρρωθεν ὢν· οὕτως

α. Sic Reg. et Savil. At Morel. et Bavaricus τὰ μέλλοντα αὐτοὺς καταλήψεσθαι, omissis quibusdam.

β. Reg. et Savil. αὕτη ἡ κρίσις, minus recte, ni fallor: non enim hic de iudicio quoriam agitur.

γ. Legendum pulo τῆς στρατιᾶς

αὐτῷ βῆδον καὶ εὐκολον ἐν μίᾳ καιροῦ ῥοπῇ, καὶ ἐν ἀκαριαίῳ ἀπὸ τῶν ἐσχάτων τῆς γῆς, κἂν πλείους ὦσιν, ἀγαγεῖν εὐδώς καὶ ἐπιστῆσαι. *Καὶ μάρτυράς μοι ποίησον πιστοὺς ἀνθρώπους, τὸν Οὐρίαν τὸν Ἰσρέα, καὶ Ζαχαρίαν υἱὸν Βαραχίου.* Μάρτυρας τίνος; Τοῦ χρόνου· ἵνα κἂν τὰ γράμματα συκοφαντῇται, οἱ ζῶντες ἄνθρωποι καὶ παρόντες ἥνικα ἐγράφετο, καὶ τὸν χρόνον σαφῶς εἰδότες, πότε ταῦτα ἐλέγετο, δυνηθῶσιν ἐπιστομίσειν τοὺς ἀναισχυνοῦντες ἐπιχειροῦντας. Τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ἔχεται καὶ τὸ ἐξῆς, σαφέστερον ἐπάγον τὸν ἔλεγχον. Πῶς καὶ τίνα τρόπον; Τῶν ῥημάτων αὐτῶν ἀκούσωμεν. *Προσηλθε γάρ, φησὶ, πρὸς τὴν προφήτειν.* Τὴν γυναῖκα τὴν ἰδίαν οὕτως ἐκάλεσεν Ἰσως, διὰ τὸ καὶ αὕτην Πνεύματος ἡξιώσθαι προφητικῶν· οὐ γὰρ ἐν ἀνδράσι τὰ τῶν χαρισμάτων εἰστέχει μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ γυναικείον διέβαινε φύλον. Οὐ γὰρ ὥσπερ ἐν ταῖς βιωτικαῖς χρείαις διήρηται τὰ γένη, καὶ ἄλλα μὲν ἀνδρῶν, ἄλλα δὲ γυναικῶν τὰ ἐπιτηδεύματα, καὶ οὐκ ἂν δυνηθεῖν τὰ ἀλλήλων ἀνταλλάξεσθαι, οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν πνευματικῶν· ἀλλ' ἴσοι οἱ ἄγῳνες καὶ κοινοὶ οἱ στέφανοι. Καὶ τοῦτο καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ καὶ ἐν τῇ Καινῇ μετὰ ἀκριθείας ἴδοι τις ἂν, καὶ παρὰ πάντα τὸν βίον δ συμβαῖνον. Ταύτη τοίνυν ὁμιλήσας νόμῳ γάμου, κτείνει παρεσκευάσε. Καὶ ἐπειδὴ τὸ παιδίον ἐτέχθη, ἐπιτίθεισιν αὐτῷ ὄνομα καινὸν καὶ παράδοξον, τὴν ἱστορίαν τῶν ἐσομένων ἔχον. Τί γὰρ φησι; *Κάλεσον τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Ταχέως σκύλευσον, ὁξέως προνόμυσον.* ἵνα κἂν τὰ γράμματα ἀπιστηθῇ τὰ ἐν τῷ τόμῳ κείμενα, ἡ προσηγορία τοῦ παιδίου τὴν ἱστορίαν τῶν ἐκδησομένων [91] ἔχουσα, καὶ πρὸ τῆς ἐκδόσεως τῶν γενομένων τεθείεσθαι, καὶ συνεχῶς παρὰ πάντα καλουμένη τὸν χρόνον α, καὶ τῶν σφόδρα ἀναισχυνοῦντες ἐπιχειροῦντων ἀπορρώψῃ τὰ στόματα. Ὅτι γὰρ οὐ μετὰ τὴν ἔκβασιν ἔπλασε ταῦτα ὁ προφήτης, ἀλλ' ἄνωθεν αὐτὰ προεῖδε, καὶ οἱ σφόδρα ἀγνοοῦντες ἐπιχειροῦντες ἠδύναντο πειθεσθαι, οἱ πρὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκδόσεως αὐτὸ τὸ παιδίον ὀρῶντες καλούμενον, καὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἐσομένων συμφορῶν ἀνακηρύττον. Διὰ τοῦτο καὶ ἐρημηνεύει τῆς προφητείας τὴν δύναμιν, καὶ τὸν χρόνον ἐπισημαίνεται μετὰ ἀκριθείας, οὕτω λέγων· *Διότι πρὶν ἢ γινῶναι τὸ παιδίον καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα, λήψεται δύναμιν Δαμασκού, καὶ τὰ σκύλα Σαμαρείας ἐναγίε βασιλεύει.* Ἀσσυρίων. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Ἐν τῷ χρόνῳ, φησὶ, τῆς ἡλικίας τῆς αἰῶρος, καὶ μηδέπω φθέγγεσθαι δυναμένης, τὰ τῆς νίκης ἔσται καὶ τῶν τροπαίων, οὐχ ὡς τοῦ παιδίου δυναμένου παρατάξασθαι, καὶ καθελεῖν τοὺς πολεμίους, ἀλλ' ὡς τῆς ἡλικίας ἐκείνης, τούτεστι, τοῦ χρόνου τοῦ πρὸ τῆς τοῦ παιδίου διαλέξεως παραδιδόντος ἅπαντα τοῖς πολεμίοις. *Καὶ προσέθετο Κύριος λαλήσαι μοι ἐτι·* Διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι τὸν λαὸν τοῦτον εἰς ὕδωρ τοῦ Σιλῶμ τὸ κορευόμενον ἡσυχῇ, ἀλλὰ βούλεσθαι ἔχειν τὸν Ῥυσὶν καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Ῥωμελλοῦ βασιλεῖα ἐφ' ὧν, διὰ τοῦτο ἰδοὺ ἀνάγει Κύριος ἐφ' ὅμας τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ, εἰς ἰσχυρόν καὶ τὸ πολὺ, τὸν βασιλεῖα τῶν Ἀσσυρίων. Ὅπερ ἔθος ἐστὶ τῷ Θεῷ, μὴ μόνον τὰς τιμωρίας προλέγειν, ἀλλὰ καὶ τὰς αἰτίας τιθέναι, ὥστε καὶ ταύτη παιδεύσαι τοὺς ἀκούοντας, τοῦτο καὶ ἐναυῖθα ποιεῖ· Εἰπὼν γὰρ τὴν τῶν ἀλλοφύλων διανομήν, καὶ τὰ σκύλα, καὶ προλέγων τὴν τῶν βαρβάρων ἐφοδόν, λέγει καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ πολέμου. Τίς δὲ ἐστὶν αὕτη; Ἡ ἀγνώ-

α. Παρὰ πάντα τὸν βίον, per totum genus humanum, per totum mundum. Apud Ensebium Præp. Evang. in fine: ὁ σύμπας τῶν ἀνθρώπων βίος, totum genus humanum, totus mundus. Athanasius Tom. I. p. 1235, E: καταλαβονόμενοι τοῦ τῶν ἀνθρώπων βίου, superbe agentes adversus genus humanum.

ε. Reg. παρὰ πάντα· καλούμενη τῶν χρόνων.

μοσύνη τῶν τὴν πόλιν οἰκούντων. Ἐπεὶ γὰρ βασιλεῖα ἔχοντες, φησὶν, ἐπεικὴ καὶ πρᾶον καὶ ἡμερον, ἀπεκρίθησαν, καὶ τυράννων ἐπεθύμησαν, καὶ πρὸς ἀλλοτρίαν ἀρχὴν αὐτομολήσαι ἠκέληθησαν, τὴν οἰκίαν εὐπραγίαν οὐ φέροντες, μετὰ πλείονος α τῆς περιουσίας πληρώσω τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῶν, βάρβαρόν τινα καὶ ἀνήμερον ἄγων ἄνθρωπον. Κέχρηται δὲ μεταφορικῶς ταῖς λέξεσι, τό τε ἦθος τοῦ ἐγγωρικῶν δηλῶν βασιλέως, καὶ τὴν δύναμιν τοῦ βαρβάρου· ποιεῖ δὲ αὐτὸ, ὅπερ ἔφην ἀεὶ, τὸν λόγον ἐμφαντικώτερον κατασκευάζων. Διὰ τοῦτο φησι· Διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι αὐτοὺς τὸ ὕδωρ τοῦ Σιλωάμ· οὐ περὶ ὕδατος λέγων, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ πηγὴ ἡρέμα καὶ ἀσφωγὴ πρόεισι, τὸν ἀτάρακτον καὶ ἐπεικὴ τὸν τρόπον τοῦ τότε βασιλεύοντος τῇ ἡρέμῃ τῶν ὑδάτων^β διεξόδω παραβάλλει, καὶ Σιλωάμ αὐτὸν καλεῖ, διὰ τὸ ἀνεπαχθὲς καὶ ἡμερον· ὁ μεγίστην φέρει τοῖς ἀρχομένοις κατηγορίαν, ὅτι μὴ βαρὺν ἔχοντες ζυγόν, νεωτερίζειν ἐπιχειροῦν, καὶ ἀλλοτρίους ἑαυτοὺς διδόναι βασιλεύσει. Ἐπεὶ οὖν οὐ βούλονται, φησὶ, τὸν ἡμερον καὶ ἐπεικὴ, ἀλλὰ τὸν Ῥαοὶν καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Ῥωμελίου, ἐπάγω, φησὶ, τὸν Βαβυλώνιον· καὶ τὸ βαγδαῖον αὐτοῦ τῆς στρατιᾶς, ὕδωρ ποταμοῦ φησι πολὺ καὶ ἰσχυρόν.

γ. Εἴτα ἐρμηνεύων τὴν μεταφοράν φησι· *Τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων*. Ὅρξ πῶς ἀδιάπτωτος ὁ λόγος ὁ ἐμπροσθεν ἡμῖν λεχθείς φαίνεται· ὅτι πανταχοῦ ἐν ταῖς μεταφοραῖς ἑαυτὴν ἐρμηνεύειν ἐβωθεν ἡ Γραφή; Ὅθι καὶ ἐνταῦθα πεποίηκεν. Εἰποῦσα γὰρ ποταμὸν, [92] οὐκ ἐναπέμεινε τῇ μεταφορᾷ, ἀλλ' εἶπε, τίνα φησὶ ποταμὸν, *Τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων*, καὶ *πᾶσαν τὴν δόξαν αὐτοῦ*. Καὶ ἀναδήσεται ἐπὶ *πᾶν τείχος ὧμων*. Καὶ ἀφελεῖ ἀπὸ τῆς *Ἰουδαίας ἀνθρωπον*, ὃς *θυνησεται κεφαλὴν ἄραι*, ἡ *δυνατὸν συντελέσασθαι* *τι*. Καὶ ἔσται ἡ παρεμβολὴ αὐτοῦ, ὥστε πληρῶσαι τὸ πλάτος τῆς χώρας σου. Δεικνύς ὅτι οὐκ ἀνθρωπίνῃ δυνάμει, ἀλλ' ὀργῇ θεηλάτῃ συμψήσεται τὰ λεγόμενα, οὐχ ὡς πολέμιον αὐτὸν παραταττόμενον ὑπογράφει, ἀλλ' ὡς ἐπὶ παρεσκευασμένην ἀρπαγὴν ἔκοντα. Οὐ γὰρ στήσεται, φησὶ, καὶ παρατάσσεται, ἀλλὰ τῷ πλήθει τῶν σωμάτων καλύψει τῆς γῆς τὴν ὄψιν, καὶ μετ' εὐκολίας περιέσται. Εἴτα καὶ ἐν τῇ ὀργῇ πολὺ τὸ τῆς φιλανθρωπίας. Οὐ γὰρ ἀνασπᾶσθαι^γ αὐτῶν τὴν πόλιν ἀπειλεῖ, ἀλλ' εἰχμαλωσίαν τινὰ καὶ ἀπαγωγὴν προλέγει, τοὺς λειπομένους βουλόμενος τῇ τῶν ληφθέντων τιμωρίᾳ σωφρονεστέρεως ποιῆσαι. Ἀφελεῖ γὰρ ἀπὸ τῆς *Ἰουδαίας*, φησὶν, *ἀνθρωπον*, ὃς *θυνησεται κεφαλὴν ἄραι*. Τοὺς ἐν δυναστείᾳ, φησὶ, τοὺς πάντα ἄγοντας

καὶ φέροντας^δ, τοὺς τῷ πλήθει λυμαινομένους, αλώτους ποιήσει καὶ δούλους, ὥστε τότε τοὺς κ εστέρεως ἀναπνεῦσαι μικρόν, καὶ τῷ φόβῳ πᾶ ἀχθέντων, καὶ τῆς οἰκείας ἐλευθερίας ἀδείξαι γὰ βελτίους. Διὰ τοῦτο φησι· *Δυνατὸν συντελέσεται*· τούτεστι, τὸν ἰσχυρόν, τὸν ἐνεργεῖν δυνά τὸν ὅτιον πρᾶξαι ἰσχύοντα. Καὶ πρὸ τῆς ἀπα δὲ, δι' αὐτῆς τῆς ὀφείας ἱκανῶς ὡμᾶς κατα φησὶν, ὁ βάρβαρος, πᾶσαν τὴν γῆν πληρῶν τῷ θαρικῶν σωμάτων. Διὰ τοῦτο ἐπήγαγε· *Καὶ ἡ παρεμβολὴ αὐτοῦ, ὥστε πληρῶσαι τὸ α τῆς χώρας σου*. Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Γνωτε, καὶ ἡγεῖσθε· *ἐπακούσατε ἕως ἐσχάτου τῆ καὶ ἰσχύοντες ἡγεῖσθε*. Ἐὰν γὰρ *πάλιν ἰσχυ πάλιν ἡγεθησέσθε*. Καὶ ἦν *ἂν βουλὴν β* σῆσθε, διασκεδάσει Κύριος· καὶ λόγον *ι* λαλήσητε, οὐ μὴ *ἐμμελῆν ἐν ὧμιν*, ὅτι μεθ' ὁ Θεός. Ἐμοὶ δοκεῖ τὴν τοῦ Ἐζεκιου νίκην ἐ προλέγειν, καὶ τὸ λαμπρὸν ἐκεῖνο τρόπαιον· νίκης αὐτῆς τὴν αἰτίαν. Εἰ γὰρ καὶ ὅπλα παρ' ἐ φησὶ, καὶ στρατόπεδα ἀπειρα, καὶ ἐμπειρίᾳ μική, ἀλλ' ἡ πάντων δυνατωτέρα συμμαχί ἡμῶν, τούτεστιν ὁ Θεός. Ἦλθε μὲν γὰρ ὁ βᾶι καθὼς ἠπειλήσεν ἐμπροσθεν, καὶ πολλὰς λαθ λεις ἀπῆλθε· μετὰ δὲ ταῦτα ἐπιστρατεύσας, πῆ ἔπαθε. Καὶ ταῦτα τοῖνον ὁ προφήτης προλέγ τὸν τῆς νίκης αἰτίαν ἀνακηρύττει, καὶ πρὸς τοὺς βαρβάρους ἀποτελεῖ τὸν λόγον. Μὴ γὰρ προτέρᾳ νίκη θαρρήσῃτε, φησὶν· ἐν γὰρ ἐφόδῳ μεγίστῃ παρῆν ἡμῖν ἡ συμμαχία. Γνωτὶ τοῦτο αὐτὸ, καὶ ἀπόστητε, ὡς ἀδυνάτοις ἐπιχ τεσ. Εἴτα τὸν αἰτίον τῆς νίκης ἐκείνης ἐμφαίν ὅτι πρὸς τὰς ἐσχατίας ἀφίξεταί τῆς γῆς ἡ φ κατορθώματα [93] φέρουσα, φησὶν· *Ἐπακ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς*. Οὐδεὶς γὰρ ἀνήκους *ι* συμβάντων ἐν Ἱεροσολύμοις γέγονε. Διὰ τοῦτο *Ἐπακούσατε ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς, καὶ αὶ ὁ* *τες ἡγεῖσθε*. Μεγάλῃν γὰρ ἐπὶ ῥώμῃ δόξα θαρος τότε ἐκέκτητο. Ἰσχυροὺς δὲ ἐνταῦθα *ι* ἐν τῇ τοῦ σώματος εὐεξίᾳ μεγάλους φησὶν, ὁ τοὺς ἐν τῇ τῶν χρημάτων περιουσίᾳ, καὶ τῇ ξης περιφανείᾳ. *Ἐὰν γὰρ πάλιν ἰσχύσητε πάλιν ἡγεθησέσθε, καὶ ἦν ἂν βουλε βουλὴν*, διασκεδάσει Κύριος, καὶ λόγον *ι* λαλήσητε, οὐ μὴ *ἐμμελῆν ἐν ὧμιν*, ὅτι μεθ' ὁ Θεός. Ἐπειδὴ πονηρὰ παρ' αὐτοῖς ἦν βουλ καὶ προσεδόκων τὴν πόλιν αὐτὴν ἐκ βάθρων *ι* σθαι, καὶ οὕτως οἴκαδε ἀπελεύσεσθαι, καὶ λεύματα αὐτῶν ὁ προφήτης εἰς μέσον ἄγει, κ Μέχρι τῶν ῥημάτων ἅπαντα στήσεται. Εἴτε πράγματα ἀπήγγειλε φύσιν ἀνθρωπίνην ὁ νοντα, ἀξιοπίστον ποιῶν τὸν λόγον, ἐπὶ τὸ τοῦ κατορθούντος καταφεύγει συνεχῶς, λέγε *μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός*, καὶ ὅτι αὐτὸς ἅπαντα *ι* σκεδάσει τὰ μηχανήματα. Ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα^δ Reg. et Savil. φέρεσθαι, male, ut ipse Sa vertil.

^α Sic Savil. et Reg. At Morel. et Bavar. μετὰ πολλῆς.

^β Reg. τῇ ἐρημίᾳ τῶν ὑδάτων, minus recte. Paulo post Bavar. ἀνεπαχθὲς καὶ ἡμερον.

^γ Omnes ἀνασπᾶσθαι, praeter Morel., qui habet ἀνασπᾶσθαι. Infra Savil. τῇ τῶν λειφθέντων τιμωρίᾳ, male pro ληφθέντων, ut ipse notat in marg.

phorice porro verbis utitur, mores indigenæ regis describens, et barbari potentiam : id vero facit, quod semper dixi, ut maiorem sermonis emphasin exhibeat. Ideo ait, *Eo quod nolint aquam Siloam* : non de aqua dicens, sed quia fons sensim et sine strepitu manat, lenitatem et moderationem ejus, qui tunc regnabat, tranquillo aquarum cursui comparat, et Siloam ipsum vocat, quod lenis sit et mansuetus : id quod maximam subditis affert criminationem, qui cum non grave jugum haberent, res novas aggredi tentabant, alienisque regibus sese dedere. Quoniam ergo, inquit, illum mitem moderatumque nolunt, sed Rasin et filium Romeliæ, inducam Babylonium ; impetumque exercitus illius aquam fluminis vocat copiosam et vehementem.

3. Deinde metaphoram explicans ait, *Regem Assyriorum*. Viden' quam indubitatum appareat id quod supra diximus, in metaphoris nempe Scripturam se semper interpretari solere? Quod etiam hic fecit. Cui enim flumen dixisset, non in metaphora substituit, sed quodnam flumen esset dixit, *Regem Assyriorum, et omnem gloriam ejus. Et ascendet super omnem vallim vestram, et deambulabit super omnem murum vestrum*. 8. *Et auferet a Judæa hominem, qui possit levare caput, aut qui possit aliquid perficere. Et erunt castra ejus, ita ut impleant latitudinem regionis tuæ*. Ostendens non humana virtute, sed ira Dei sæviēte hæc, quæ dicuntur, eventura esse, non illum ut hostem acie instructa describit, sed ut ad paratam prædam venientem. Non enim stabit, inquit, et aciem instruet, sed corporum multitudine terræ faciem obteget, facileque aderit (a). Ad hæc in ira etiam magna observatur clementia. Neque enim comminatur se ipsorum urbem demoliturum esse, sed captivitatem quamdam et abductionem prædicat, reliquos volens ex captivorum pœna ad meliorem frugem reducere. Nam ait : *Auferet a Judæa hominem qui possit levare caput* : de proceribus loquitur, deque iis qui omnia sursum deorsum versant ; eos qui multitudinem populi labefactabant, captivos servosque faciet, ita ut inferiores possint tantillum respirare, exque metu per abductionem aliorum parto, et ex propria libertate meliores evadere. Ideo ait : *Qui possit aliquid perficere*, id est, fortem, aliquid operari valentem, qui possit vel mini-

(a) Juxta Græcam lectionem, *παύεται*, legendum esset, *facileque vincet* ; sed maluimus Græcam vocem interpretari quasi fuisset, *παύεται*, *aderit*, quæ vox cum versu superius allato, col. 91, ubi legitur, *Adest enim (πάρεστι γὰρ)*, melius quadrat.

mum quid efficere. Et ante abductionem, per ipsum rerum aspectum, ait, Vos satis terrore percellet barbarus, totam terram implens barbarorum corporibus. Ideo intulit : *Et erunt castra ejus, ita ut impleant latitudinem regionis tuæ. Nobiscum Deus*. 9. *Scitote, gentes, et vincimini : nuntiate usque ad extremum terræ, et fortitudine valentes vincimini. Si enim iterum prævalueritis, iterum viucemini*. 10. *Et quodcumque consilium inieritis, dissipabit Dominus : et verbum quodcumque loquuti fueritis, non manebit in vobis, quia nobiscum Deus*. Videtur mihi hoc loco Ezechie victoriam prædicere, ac splendidum illud tropæum causamque victoriae. Etiam si enim arma apud illos sint, inquit, etiam si exercitus immensi, et belli peritia, sed auxilium nobis omnium potentissimum nobiscum est, nempe Deus. Venit enim barbarus, ut prius minatus fuerat, et multis captis urbibus accessit : postea vero admotis castris, contraria passus est. Hæc itaque prædicat propheta, causantque victoriae prædicat, ipsosque barbaros alloquitur. Ne priori, inquit, victoriae fidatis : in hac enim irruptione maximum nobis adest præsidium. Hoc ipso igitur cognito recedite, utpote qui ea, quæ fieri nequeunt, aggrediamini. Hinc et causam illius victoriae declarans, et annuntians, famam hæc præclara gesta ad extremos usque terræ fines allaturam esse ait : *Nuntiate usque ad extremum terræ*. Nemo enim non audivit ea quæ tunc Jerosolymis contigerunt. Idcirco ait : *Audite usque ad extremum terræ, et qui fortitudine valetis vincimini*. Magnam quippe gloriam tunc barbarus ob potentiam obtinebat. Fortes autem hic dicit non corpore robustos, sed eos qui pecuniarum copia, et gloriæ splendore conspicui erant. *Si enim iterum prævalueritis*, inquit, *iterum vincimini. Et quodcumque consilium inieritis, dissipabit Dominus : et verbum quodcumque loquuti fueritis, non manebit in vobis, quia nobiscum Deus*. Quia mala apud eos erant consilia, et sperabant se urbem ipsam a fundamentis demolituros esse, et sic domum reversuros, consilia eorum in medium adducit propheta et ait, verborum tenuis omnia remansura esse. Deinde quia res annuntiabat humanam a naturam superantes, ut fide dignum sermonem exhibeat, ad dignitatem præclare operantis frequenter confugit dicens, *Quia nobiscum Deus*, et quia hæc omnia machinamenta dissipabit (a). Quoniam ipsi gloria.

(a) Huc desinit Savilius, et asteriscos adjicit, quasi homilia sit mutila. Ac vere mutila videtur, ignoraturque, quorsum processerit Chrysostomus.

MONITUM

AD HOMILIAS IN OZIAM SEU DE SERAPHINIS.

Ad Homilias in Oziam hæc notat Henricus Savilius, Tomo 8, in notis col. 722 : « Ex his quinque Orationibus in Oziam Catalogus Augustanus, num. 30, 31, 32, 33, agnoscit quatuor, hoc est, demta quarta cæteras omnes. Et proculdubio omnes γνήσιαι. Primam hanc bis editam Romæ emendavimus ex quatuor scriptis Codicibus, quorum primus fuit interpretis Erasmi, et nunc est in Bibliotheca Universitatis Oxoniensis : secundus ex Bibliotheca Collegii Novi Oxoniensis promptus : tertius ex Bibliotheca Universitatis Cantabrigiensi : quartus mihi a doctissimo Croshawio commodatus ; adhibitis etiam Q. Septimii Florentis Christiani, viri multis nominibus orbi Christiano noti, ingeniosis et doctis conjecturis : nam libris Mss., ut videtur, prorsus destituebatur. Porro sciat lector in omnibus fere illustrioribus bibliothecis Italiæ et in Regia Lutetiæ reperiri inter Chrysostomi Manuscripta librum inscriptum, Χρυσοστόμου μαργαρίται : quod codex nihil aliud continet, quam συναγωγὴν quamdam lectissimam (ut ipsi συναγωγὴν visum est, non magni iudicii viro, ut qui pleraque collegerit, inter sua margarita, subfusca ac liventia) orationum Chrysostomi : quo in numero sunt hæc quinque in Oziam, sex contra Judæos, et aliæ ad 70, vel 80 numero ; quas omnes suis locis repræsentabimus. Quod monuisse operæ pretium fuit, ne quis in illam συναγωγὴν incidens, aliquid novi se putet reperisse. »

Hactenus Savilius, qui recte observat Homilias illas quatuor in Oziam in Catalogo Augustano, quem dedimus Tomo 1, p. 841, memoratas, esse primam, secundam, tertiam et quintam ; unde sequitur, quartam in ejus, qui Catalogum illum jam olim concinnavit, exemplari non fuisse, aut saltem non ibi fuisse eodem positam ordine. Vêreque exploratum est, hasce homilias non esse omnes eo ordine, quo habitæ [94] sunt, positas. Prima enim cum secunda non cohæret, videturque dicta longo post secundam tempore ; nempe quando, imperium tenente ignavo quodam et boni consilii experte principe, barbari invaserunt, exercitus Romanorum profligatus est, calamitates immissæ sunt ; quæ omnia recenset Chrysostomus num. 4. Hæc porro in Arcadii imperium, quod cœpit anno 395, referenda videntur, ut animadvertit etiam vir sagacissimus Tillemontius. Ad hæc autem prima in Oziam quasi occasione quadam tantum in historiam Oziæ et in Seraphinorum visionem incidit : ita ut secunda vel ex modo ordiendi, alio facta tempore aliaque occasione statim videatur. Certe prima diu postea, Arcadii nempe tempore, ut ex conjectura statuitur, dicta fuerit. An vero Antiochiæ, an Constantinopoli, non ita facile est divinare.

Secunda Antiochiæ haud dubie habita est. Id quod ex iis, quæ circa finem homiliæ ait, arguitur ; nempe se citius finem dicendi facere, ut loco cedat præceptori seu διδασκάλῳ, scilicet Flaviano Antiochiæ episcopo, quod et alibi passim factum deprehendimus. De anno autem non ita facile est vel ex conjectura dicere. Nam quod Tillemontius suspicatur, cum comparat Chrysostomus doctrinam suam recenti vino, doctrinam autem Flaviani vino veteri, se hæc initio sacerdotii sui concionatum subindicare : illud certe vel ipso Tillemontii iudicio levissimum est ; ejusdem generis est illud aliud indicium, inde sumtum, quod paulo post initium dicit se dignum habitum fuisse qui apud illos concionaretur, κατηξιώθημεν. Nam quid inde inferas, cum certum sit Chrysostomum non primo solum anno, sed etiam secundo, tertio, aliisque, honori sibi haud dubie duxisse quod coram tanta plebe, episcopo sæpe præsentem, concionaretur ? Verum aliquam temporis notam, quam non animadvertit Tillemontius, inde sumere licet, quod num. 2 et 3, postquam dixerat Deum Abrahami nomini addidisse literam, ita ut qui Ἀβράμ vocabatur, Ἀβραάμ postea diceretur, ut unius literæ additamento signum principatus ipsi daret ; postea subjunxit : ἀλλὰ περὶ μὲν

ὀνομάτων ἐν ἑτέρῳ καιρῷ διηγήσονται, *sed de nominibus alio tempore disseram*, quo significat se de mutatione nominum postea dicturum esse; id quod abunde præstitit in quatuor Homiliis de Mutatione nominum, quas habes Tomo 3, ubi de mutatione nominis Abraham agitur, p. 107, et 112, et Sermone nono in Genesim, qui post secundam Homiliam de Mutatione nominum habitus est, ubi etiam de mutatione nominis Abraham agitur, p. 691. Certum itaque exploratumque habeo, hanc homiliam eodem anno habitam fuisse quo illæ de Mutatione nominum dictæ sunt, quæ etiam Homiliæ in Genesim sexaginta septem; Homiliæ item in Actorum inscriptionem, et aliæ quædam, ut videas Præfatione in quartum Tomum, et in Monito ad Homilias in inscriptionem Actorum Tomo 3. Quis vero sit ille annus, nondum potui probabili conjectura assequi: hæc omnia in annum 388 conjici forte possent.

Homilia tertia aliquanto tempore post secundam habita est, Flavianusque episcopus post Chrysostomum concionatus est; sed hic de Martyribus, Chrysostomus autem de Ozia et de Seraphinis, imo potius de superbia Ozia regis, quæ ipsum præcipitem dedit.

Homilia quarta nullo modo posse creditur ad quintæ seriem deduci; licet enim circa medium de Ozia agatur, nihil est quod suadere posse videatur hanc eodem tempore, eademque in urbe habitam fuisse. Imo vero non desunt quæ subindicent hanc Constantinopoli fuisse dictam. Quamobrem jure is qui Catalogum operum Chrysostomi γνησίων jam olim concinnavit, hanc non in reliquarum serie posuit. Nilum vide Catalogum Tom. 1, p. 841. Hoc autem me movet ut Constantinopoli editam conjiciam; nam id quod dicit σύγκλητον ἔχει καὶ ὑπάτους ἀριθμεῖν ἔχομεν, ὧν ὡν ἀφθονίαν, θέσεως ἐπιτηδεύοντα, *Senatum habet (nempe urbs), et consules numerare possumus, venalium copiam, situm commodum*; quod Romæ urbem comparat; quod eam dicit orbis metropolim; hæc nimirum omnia non video posse alteri quam Constantinopoli competere posse; etsi Tillemontius, subdubitando tamen, hæc ad Antiochiam referre conetur. Quapropter hanc extra seriem aliarum reponerem, si per manuscriptos Codices liceret, ubi hic ordo ut plurimum saltem observatur. Hæc porro homilia habita est cum æstus esset ingens, æstatis, ut credere est, tempore.

Homilia igitur quinta tertiam ordine sequuta est, cum illaque convenit, non item cum quarta, quæ alio tempore, alio ut videtur loco, pronuntiata fuit. Sexta autem homilia quintam nativo ordine sequitur, et Antiochiæ habita fuit. Hæc porro sexta homilia dicta fuit paucis diebus ante Quadragesimam, anni fortasse 388: qua de re non omnino constabit, donec quid indicii accesserit.

Quinque priorum interpretatio est Erasmi, quam multis in locis emendavimus; sextæ est Frontonis Ducæi.

ΕΠΑΙΝΟΣ

[95] Τῶν ἀπαρτησάντων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ περὶ εὐταξίας ἐν ταῖς δοξολογίαις. Καὶ εἰς τὸ, « Εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὕψους καὶ ἐπημέρους. »

α'. Πολλὴν ὁρῶ τὴν σπουδὴν ἐνδεικνυμένων ὑμᾶς εἰς ἔργον ἀγαγεῖν τὰ πρῶν ἡμῖν εἰρημένα. Διὰ τοῦτο τοῖνυν ἀόκως τὰ τῆς διδασκαλίας· καὶ γὰρ καταβάλλομαι σπέρματα, χρῆσταίς ἐντεῦθεν ταῖς ἐλπίσι τρεφόμενος α'. Καὶ γὰρ ὁ γεωργός, ὁπόταν πόνῳ μὲν τὰ σπέρματα καταβάλλῃ, εὐφοροῦσαν δὲ τὴν γῆν καὶ τὰ λήϊα κομῶντα θεάσεται, τῶν πρῶν ἐπιλανθάνεται κόπων, καὶ πρὸς τὴν ἐξῆς ἐργασίαν τε καὶ συντήρσιν τῷ β' προσδοκώμεν διανίσταται κέρδει. Καίτοι πόσον ποριμωτέρα καὶ ἐπικερδὴς αὕτη καθέστηκεν ἡ γεωργία! Ἐκεῖνη μὲν γὰρ τῶν καρπῶν τῶν αἰσθητῶν περιποιουμένη τὴν ἀφροσύνην, σώμασιν ἐναποτίθεται τροφήν· αὕτη δὲ τὴν τῶν λόγων καταβαλλομένη διδασκαλίαν, καὶ τὰ τοῦ Πνεύματος πλεονάζουσα χαρίσματα, τὸν ψυχικὸν ἐναποτίθεται πλοῦτον, τὴν ἀδαπάνητον καὶ ἀκήρατον τροφήν, τὴν μὴ διαλυομένην, μηδὲ φθειρομένην ἀκολουθίαν ε', ἀλλὰ ἀρρήτῳ τινὶ συντηρουμένην προνοίᾳ, καὶ νοητὴν τὴν ἀπόλαυσιν ἔχουσαν. Αὕτη τῶν ἐμῶν πόνων ἡ ἐπικαρπία, οὗτος ὁ ἐναποτιθέμενος τῇ ὑμῶν ἀγάπῃ πλοῦτος. Τοῦτον οὖν αὐξανόμενον ἐν ὑμῖν κατανοῶν, χαίρω διὰ παντός, ὡς μὴ εἰκὴ τὰ σπέρματα καταβαλλόμενος δ', ὡς μὴ μάτην τοὺς πόνους ὑπομείνας, ὡς εἰς εὐφορον καὶ λιπαρὰν ἐπισπείρων γῆν, καὶ πρὸς καρποφορίαν ἐπιτηδεύων. Πόθεν οὖν τὸ τοιοῦτον καταστοχάζομαι κέρδος; πόθεν εἰς ἔργον τοὺς λόγους προκόπτοντας κατανοῶ; Ἐκ τῆς παρουσίας δηλονότι συνδρομῆς, ἐκ τοῦ τὴν μητέρα πάντων τὴν ἐκκλησίαν μετὰ σπουδῆς ὑμᾶς καταλαθεῖν, ἐκ τῆς παννύχου ταύτης καὶ διηγεοῦς στάσεως, ἐκ τοῦ τὴν ἀγγελικὴν χοροστασίαν μιμουμένου ἀκατάπαυστον τῷ Κτίστῃ τὴν ὕμνον ὑμῶν προσφέρειν. Ὡς τῶν τοῦ Χριστοῦ ὁρημάτων! Ἄνω στρατιὰι δοξολογοῦσιν ἀγγέλων· κάτω ἐν ἐκκλησίαις χοροστατοῦντες ἄνθρωποι τὴν αὐτὴν ἐκείνοις ἐκμιμῶνται δοξολογίαν. Ἄνω τὰ Σεραφίμ τὸν τρισάγιον ὕμνον ἀναθοῦ· κάτω τὸν αὐτὸν ἡ τῶν ἀνθρώπων ἀναπέμπει πληθὺς κοινὴ τῶν ἐπουρανίων καὶ τῶν ἐπιγείων συγκροτεῖται πανήγυρις· μία εὐχαριστία, ἐν ἀγαλλίαμα, μία εὐφρόσυτος χοροστασία. Ταύτην γὰρ ἡ ἀφρατος τοῦ Δεσπότης [96] συγκατάβασις ἐκρότησε, ταύτην τὸ Πνεῦμα συνέπλεξε τὸ ἅγιον, ταύτης ἡ ἁρμονία τῶν φθόγγων τῇ πατρικῇ εὐδοκίᾳ ε' συνηρμόσθη· ἄνωθεν ἔχει τὴν τῶν μελῶν

εὐρυθμίαν, καὶ ὑπὸ τῆς Τριάδος, καθάπερ ὑπὸ πλήκτρου τινός, κινουμένη, τὸ τερπνὸν καὶ μακάριον ἐνηγεῖ μέλος, τὸ ἀγγελικὸν ἄσμα, τὴν ἀληκτον συμφωνίαν. Τοῦτο τῆς ἐνταῦθα σπουδῆς τὸ πέρας, οὗτος ὁ τῆς συνελεύσεως ἡμῶν καρπός. Διὰ τοῦτο χαίρω τὴν τοιαύτην καθορῶν εὐδοκίμῃσιν· χαίρω τὴν ἐν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν εὐφροσύνην κατανοῶν, τὴν χαρὰν τὴν πνευματικὴν, τὴν κατὰ Θεὸν ἀγαλλίασιν. Οὐδὲν γὰρ οὕτω περιχαρῇ τὴν ἡμετέραν διατίθῃς ζωὴν, ὡς ἡ ἐν ἐκκλησίᾳ θυμηδία. Ἐν ἐκκλησίᾳ ἡ τῶν χαϊρόντων συντηρεῖται χαρὰ, ἐν ἐκκλησίᾳ ἡ τῶν ἄθυμούντων εὐθυμία, ἐν ἐκκλησίᾳ ἡ τῶν λυπουμένων εὐφροσύνη, ἐν ἐκκλησίᾳ ἡ τῶν καταπονουμένων ἀναψυχή ι', ἐν ἐκκλησίᾳ ἡ τῶν κοπιώντων ἀνάπαυσις. Δεῦτε γάρ, φησὶ, πρὸς με, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι· κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. Τί ταύτης τῆς φωνῆς γένοιτ' ἂν ποθεινότερον; τί τῆς κλήσεως ταύτης ἡδύτερον; Πρὸς εὐωχίαν σε καλεῖ ἐν ἐκκλησίᾳ σε καλῶν ὁ Δεσπότης β', εἰς ἀνάπαυσιν ἀντὶ τῶν κόπων προτρέπεται, εἰς ἀνεσιν ἐκ τῶν ὀδυνηρῶν μετατίθῃ, τὸ βάρος τῶν ἀμαρτημάτων κουφίζων· τρυφὴ τὴν ἀθυμίαν, καὶ εὐφροσύνη τὴν λύπην ἰάται. Ὡς τῆς ἀφάτου κηδεμονίας ι' ὦ κλήσεως ἐπουρανίου! Σπεύσωμεν τοῖνυν, ἀγαπητοί, αὐτὴν μὲν ἐπιτεινομένην ἐνδείκνυσθαι τὴν σπουδὴν, μετὰ δὲ τῆς προσηκούσης εὐταξίας καὶ τοῦ πρέπουτος σκοποῦ ταύτην ἀποπληροῦν ι'. Καὶ γὰρ τὸν περὶ τούτου λόγον ὑμῖν σήμερον κινήσαι βούλομαι, φορτικὸν μὲν εἶναι δοκοῦντα, ἀνεπαχθὴ δὲ καὶ ὠφέλιμον ὄντα τῇ ἀληθείᾳ. Οὕτω γὰρ καὶ φιλόστοργοι πατέρες ποιοῦσιν· οὐ μόνον τὰ πρὸς ὀλίγον χαροποιοῦντα, ἀλλὰ καὶ τὰ λυποῦντα παρεγγυῶνται τοῖς τέκνοις· καὶ οὐ τὰ αὐτόθεν ἐνδείκνύμενα τὴν ὠφέλειαν παραινοῦσιν αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ ὅσα δοκοῦσι μὲν εἶναι φορτικά, σωτήρια δὲ εἶναι ἀποπληρούμενα, καὶ ταῦτα μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιμελείας διδάσκουσι, καὶ ἀσφαλῶς τὴν αὐτῶν ἀπειτοῦσι συντήρησιν. Καὶ τοῦτον προτείνωμεν τὸν λόγον, ἵνα μὴ μάτην τὸν ἐνταῦθα καταβαλλώμεθα πόνον, ἵνα μὴ τὴν τῆς ἀγρυπνίας ὑπομένοντες ἀνάγκην, ἀνοήτως πυκτεύωμεν, ἵνα μὴ εἰς ἀέρα διαλυόμεναι αἱ φωναὶ ἐπὶ ζημίᾳ μάλλον ἐνηχοῖντο, καὶ οὐκ ἐπὶ κέρδει. Οὐδὲ γὰρ ἔμπορος μακρὰς μὲν ἔμπορίας στελλόμενος, πολλὴν δὲ τὴν τῶν πνευμάτων ἐμβολὴν καὶ τὴν τῶν κυμάτων ἐπι-

α' Aliquot mss. τὰ τῆς διδασκαλίας καταβάλλοντες σπέρματα, χρῆσταίς ἐντεῦθεν ταῖς ἐλπίσι τρεφόμενοι. Haecsecutus lectionem est Erasmus. Infra item aliquot mss. καταβάλλω εὐφοροῦσαν.

β' Alii ἐργασίαν τε καὶ ἐπιμελίαν τῷ. Paulo post unus αὕτη γέγονεν ἡ γεωργία.

γ' Quatuor διαφθειρομένην ἀκολουθίαν. Alii, pari ferme numero φθειρομένην ἀκολουθίαν. Quam postremam lectionem sinceriores putat Boisius in notis Savillii.

δ' Unus σπέρματα κατατιθέμενος. Paulo post alius καὶ λιπαρὰν κατασπείρων.

ε' Edit. εἰς πνευματικὴν εὐδοκίαν. Manuscripti fere omnes

τῇ πατρικῇ, et sic legit Erasmus. Duo mss. totum locum sic habent: τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συνέπλεξε, ταύτην τὴν ἁρμονίαν τῶν φθόγγων ἡ πατρικὴ εὐδοκία συνηρμόσθη, ὥστε ἄνωθεν ἔχει.

ι' Alii καταπονουμένων παραμυθία, quod idem est: unus καταπονουμένων εὐφροσύνη.

β' Duo mss. ἐν ἐκκλησίᾳ ὁ Δεσπότης. In aliquibus se post ἐκκλησίαν deest. Infra legisse videtur Erasmus τρυφὴν et postea εὐφροσύνην· sed eodem redit sententia.

γ' Quidam ὦ τῆς αὐτοῦ κηδεμονίας, et sic legit Savillus. Ibid. quidam μὴ ἀποκείμενοι τοῖνυν, ἀγαπητοί, ἐπιτεινομένην μὲ ἐνδείκνυ.

ι' Alii ἀναπληροῦν.

HOMILIA

IN LAUDEM EORUM, QUI COMPARUERUNT IN ECCLESIA, QUÆQUE MODERATIO SIT SERVANDA IN DIVINIS LAUDIBUS. ITEM IN ILLUD, VIDI DOMINUM SEDENTEM IN SOLIO EXCELSO (a) (*Isai. 6. 1*).

1. *Prædicatio cum agricultura comparatur. Chrysostomus de concursu auditorum gaudet. Laus ecclesiastici conventus.*—Conspicio vos multo studio adnites, ut ad effectum perducatis, quæ heri a nobis dicta sunt: eoque nunc laud gravate semen doctrinæ jacimus, quod hinc bona spes alit animum nostrum. Nam et agricola, cum non sine labore quidem semina jecit, sed videt terram feracem segetemque proventu exuberantem, superiorum laborum obliviscitur, atque ad reliquum operæ conservationemque priorum lucri expectatione excitatur. Verum hæc agricultura quanto feracior quantoque lucrosior est? Nam illa quidem frugum sensibilibus copiam adferens, corporibus reponit alimoniam: hæc vero dum sermonum jacit doctrinam, spiritualiumque donorum abundantiam adfert, animi divitias recondit, alimoniam quæ nec consumi, nec vitari potest, redditus qui neque pereunt, neque ævo corrumpuntur, sed arcana quadam et ineffabili providentia conservantur, quorum usus fructus mente percipitur. Hic est meorum laborum proventus, hæ sunt opes quas vestræ caritati recondimus. Has itaque cum considero in vobis aurescere, gaudeo semper, ut qui non frustra sementem jecerim, ut qui non incassum labores pertulerim, ut qui in frugiferam pinguemque terram, et ad fructificandum idoneam semen jecerim. Unde igitur hoc lucrum fore conjecto? unde perspicio sermones ad opus proficere? Nimirum ex hoc concursu, ex eo quod ecclesiam omnium matrem studiose occupatis, ex hac pernocte perpetuaque statione, ex eo quod angelicorum ordinum stationem imitantes sine cessatione laudes et hymnos offertis Conditori. O mira Christi dona! In supernis exercitus angelorum canunt gloriam: in terris homines in ecclesiis choros agentes ad illorum exemplum eadem canunt laudis cantica. In supernis Seraphim ter sanctum illum hymnum clamant: in terris eundem hominum promittit multitudo, communitateque tum cælestium, tum terrestrium festus conventus congregatur: una gratiarum actio, una exsultatio, una gaudens choreæ statio. Hanc enim ineffabilis Domini sese ad nos demittentis bonitas constituit, hanc Spiritus congregavit sanctus: hujus vocum concentus

paterno beneplacito¹ congruit: e cælis habet modulorum consonantiam, dum a Trinitate velut a plectro quopiam movetur, delectabile illud ac felix resonat melos, illam angelicam cantionem, illum desinere nescium concentum. Hic est studii præsentis finis, hic conventus nostri fructus: eoque gaudeo talem conspiciens celebritatem: gaudeo dum animorum vestrorum lætitiâ considero, dum gaudium spirituale, dum secundum Deum exsultationem. Neque enim ulla res tantum adfert gaudii vitæ nostræ, quantum hoc quod ex animo gaudeatis in ecclesia congregati. In ecclesia gaudantium conservatur gaudium, in ecclesia animo dejectorum est recreatio, in ecclesia dolentium est voluptas, in ecclesia defatigantium respiratio, in ecclesia laborantium requies. Venite enim, inquit, *ad me omnes qui laboratis et onerati estis: et ego reficiam vos* (*Matth. 11. 28*). Quid hac voce possit esse desiderabilis? quid hac invitatione jucundius? Ad epulum te vocat qui in ecclesiam te vocat Dominus, ad requiem pro laboribus adhortatur, ad relaxationem a molestiis transfert, pondus peccatorum allevans, deliciis animi molestiam, gaudio mœrorum sanat. O ineffabilem curam! o vocationem cælestem! Festinamus itaque, dilecti, ut eandem summam alacritatem exhibeamus, et cum convenienti modestia considerationeque decente hanc consummemus². Et enim de hoc vobis hodiernum sermonem movere volo, in speciem quidem molestum, cæterum levem, vereque utilem. Sic enim et amantes liberorum patres faciunt: non solum ea quæ ad breve tempus delectant, verum etiam quæ molestiam afferunt filiis adhibent; nec ea modo præcipiunt eis, quæ statim ostendunt utilitatem, sed quæcumque videntur quidem esse molesta, salutaria tamen sunt, si perficiantur, et hæc multa cura docent, diligenterque exigunt ab eis ut servantur. Atque hunc sermonem produximus, ne præsertim laborem frustra insumamus, ne

¹ Edit., *Spiritus beneplacito*. Mss. fere omnes habent, *paterno beneplacito*, et sic legit Erasmus, eamque nos lectionem adoptamus. Certum quippe videtur Chrysostomum tres personas Trinitatis hic commemorare voluisse, ut ex serie liquet. Duo Mss. totum locum sic habent: *..... Spiritus sanctus congregavit; hunc vocum concentum, patrum beneplacitum coaptavit, ita ut e cælis habeat*, etc.

² Quidam: *Ne igitur nos lædeat, dilecti, inopiam nostram, quæ quidem maxima est, modestum et congruum adhibentes attentionem, satiare*.

^a Hæc homilia collata sunt cum Codicibus Regiis 1819, 833, 1956, 1960, 1963, 1964, 1973, 2354, et Colbertinis 17, 1030, et 3035.

sustinentes vigiliæ necessitatem inutiliter in pugilum certamine versemur, ne voces in aerem dissolutæ ad detrimentum sonent potius, quam ad lucrum. Neque enim negotiator e longinquo merces importans, vehementem ventorum incursum undarumque exorientium procellas sustinens, frustra et incassum susceperet ejusmodi labores: verum ideo maria sulcat, et audax est adversus pericula, locaque locis commutat, totasque noctes ducit insomnes, ut negotiatione ditescat. Quod si non contingat, sed cum lucro etiam sortis jacturam faciat, ne solvere quidem ancoram poterit, nec illa varia perferre discrimina.

2. *Moralis exhortatio. Quorumdam incompositi gestus in ecclesia.* — Hoc itaque scientes, cum decente circumspeditione huc accedamus, ne pro peccatorum remissione etiam accessionem peccatis adjunctam domum referamus. Quid autem est quod quæritur, quodque a nobis reposcitur? Ut dum divinos hymnos emittimus, multo tremore contracti, multaque religione ornati, ita demum eos offeramus. Nam sunt quidam inter eos qui hic adsunt, quos ne vestræ quidem caritati arbitror esse ignotos, qui contemnentes Deum, ac Spiritus eloquia pro vulgaribus ac profanis ducentes, incompositas voces emittunt, nihiloque melius se gerunt, quam lymphati, toto corpore tumultuantes ac circumacti, moresque præ se ferentes a spirituali statione alienos. Miser et infelix! oportebat te cum tremore ac reverentia angelicam glorificationem emittere, cumque terrore confessionem reddere Conditori, ac per hanc delictorum veniam postulare: tu vero mimorum et saltatorum mores huc inducis, dum indecenter manus jactas, pedibus subsultas, totoque circumageris corpore. Et qui sit, ut non metuas, neque horrescas hæc audens adversus talia eloquia? Non cogitas ipsum hic invisibiliter adesse Dominum, qui uniuscujusque motum metitur, et conscientiæ rationem habet? non cogitas angelos huic stupendæ assistere mensæ, cumque reverentia hanc circumvallare? Verum tu ista non cogitas, quoniam ea quæ in theatris audiuntur, quæque spectantur, mentem tuam obscurarunt (a): et ideo quæ illic geruntur in Ecclesiæ ritibus inducis: ideo clamoribus nihil certi significantibus animum incompositum evulgas. Quomodo ergo veniam postulabis tuorum delictorum? Quomodo ad misericordiam Dominum inflectes, qui usque adeo contemptim offeras precationem? *Miserere mei, Deus*, inquis, ac mores a misericordia alienos declares. Clamas, *Serva me*, et corporis speciem a salute alienam exprimis. Quid ad supplicandum conferunt manus, quæ semper in sublime jactantur, et indecoro circumaguntur, quid clamor vehemens, qui cum violento spiritus impulsu strepitum habet nihil certi declarantem? Annon ista quidem partim mulierum in trivii meretriciam artem exercentium, partim vero eorum, qui in theatris vociferantur, sunt opera? Quomodo igitur audes angelorum Deum glorificantium hymnis demonum admiscere ludicra? quomodo autem

(a) Sic exagitat eos qui theatra et Circum frequentabant; bene multi autem Antiochiæ erant, quos perpetuo insectatur Chrysostomus.

non revereris hanc vocem, quam illic profers, *Servite Domino in timore, et exsultate ei cum tremore* (Psalm. 2. 11)? Hocce est cum tremore servire, sic diffundi distendique, ut nec ipse scias, quæ loquaris incomposito vocis boatu? Istud vero contemptus est, non timoris; arrogantiae, non humilitatis; istud ludentium est potius, quam divinas laudes celebrantium. Quid ergo servire Domino in timore? Cum omne præceptum perfecimus, cum tremore et metu hanc confessionem facere, corde contrito menteque submissa preces offerre. Nec solum servire in timore, verum etiam exsultare cum tremore Spiritus sanctus per prophetam jubet. Nam quoniam præcepti exsequutio gaudium gignere solet in animo virtutem exercentis, et hanc, inquit, confessionem cum tremore facere convenit, ne si deposito metu confundamur ac dissolvamur, simul et laborum jacturam faciamus, et Deum in nos provocemus. Sed quomodo, inquis, fieri potest, ut quis exsulet cum tremore? Nam impossibile est simul hæc duo accidere, cum inter hæc plurima sit differentia. Gaudium enim est eorum, quæ desiderat animus, expletio, rerumque jucundarum fruitio, ac molestarum oblivio; metus autem expectatorum malorum incursum, oriens adversus condemnatam conscientiam. Quomodo igitur licet exsultare cum timore, nec simpliciter cum timore, sed etiam cum tremore, qui est timoris vehementia, et immodicæ cujusdam anxietatis signum?

Quantum gaudium afferat Seraphim fruitio visionis Domini, et cur illud gaudium metu sit mixtum. — Quomodo igitur, inquis, hoc fiet? Ipsa te Seraphim doceat, quæ re ipsa tali ministerio funguntur. Nam illa ineffabili gloria Conditoris fruuntur, dum incomprehensibilem ejus pulchritudinem contemplantur: non dico illam ut est natura (hæc enim incogitabilis est, nec spectari potest, nec figura exprimi, absurdumque est sic de illa opinari); sed quantum concessum est, quantum ex illo splendore possunt illustrari. Quoniam enim assidue famulantur in circuitu soli regalis, in jugi gaudio perseverant, in sempiterna delectatione, in exultatione suam non habitura, gaudentia, saltantia, citra ullum silentium gloriam canentia. Nam stare in conspectu majestatis illius, deque splendore illinc refulgente illuminari, hoc illis est gaudium, hoc illis est exultatio, hoc voluptas, hoc denique gloria. Fortassis sensistis aliquid voluptatis, et cupiditas quædam illius gloriæ vos cepit.

3. At si velitis adhortantem audire, præsentemque gloriæ divinæ celebrationem religiose peragere, non destituet vos hujusmodi gaudium, siquidem ipse est ille Dominus, qui et in cælis et in terris glorificatur: *Pleni sunt enim cæli et terra gloria ejus* (Isai. 6. 3). Quomodo sit igitur, ut illa Seraphim, cum ejusmodi voluptate fruuntur, hanc cum timore misceant? Audi quid dicat propheta: *Vidi Dominum sedentem in solio excelso et elevato*. Quam ob causam cum dixisset Excelsum, adjecit, Elevatum? annon satis erat per celsitudinem rem totam significare, declarareque dignitatis eminentiam? quare ergo addidit, Elevatum? Ut

ἀνάστασιν ὑπομένων, καταδέξαιτο ἂν εἰκὴ καὶ μάτην πολὺ τοιούτους ὑπομένειν κόπους· ἀλλὰ διὰ τοῦτο α καὶ πελάγη τέμνει, καὶ κινδύνων κατατολμᾷ, καὶ τόπους ἐκ τόπων μεταμειβεῖ, καὶ ἄπνους πάσας διατελεῖ νύκτας, ἵνα τὰ τῆς ἐμπορίας αὐτῷ πλεονάζῃ. Ὡς εἰ γε τοῦτο μὴ προσῇ, ἀλλὰ σὺν τῷ [97] κέρδει καὶ ἡ τῶν κεφαλαίων αὐτῷ ἐπιγένηται ζημία, οὐδὲ ἀπαίρειν ἔξεστιν αὐτῷ, οὐδὲ τοὺς πολυπλόκους ἐκείνους ὑπομένειν κινδύνους.

β'. Τοῦτο τοίνυν εἰδότες, μετὰ τῆς προσηκούσης εὐλαβείας ἐνταῦθα παραγινώμεθα, ὅπως μὴ ἀντὶ ἁμαρτημάτων ἀφάσεως προσθήκῃν τούτων ποιησάμενοι, οἷα καὶ πορευώμεθα. Τί δέ ἐστι τὸ ζητούμενον καὶ ὁ παρ' ἡμῶν ἀπαιτεῖται; Τὸ τοὺς θείους ἀναπέμποντας ὕμνους, φόβῳ πολλῷ συνεσταλμένους, καὶ εὐλαβεῖα κεκοσμημένους, οὕτω προσφέρειν τούτους. Καὶ γὰρ εἰσὶ τινες τῶν ἐνταῦθα, οὓς οὐδὲ τὴν ὑμέτεραν ἀγάπην ἀγνοεῖν οἶμαι, οἵτινες καταφρονούντες μὲν τοῦ Θεοῦ, τὰ δὲ τοῦ Πνεύματος λόγια ὡς κοινὰ ἡγούμενοι, φωνὰς ἀτάκτους ἀφιδαι, καὶ τῶν μαϊνόμενων οὐδὲν ἄμεινον διάκεινται, ὅλῳ τῷ σώματι δοκούμενοι καὶ περιφερόμενοι, καὶ ἀλλότρια τῆς πνευματικῆς καταστάσεως ἐπιδεικνύμενοι τὰ ἥθη. Ἀθλίαι καὶ ταλαίπωροι, δέον σε δεδοικότες καὶ τρέμοντες τὴν ἀγγελικὴν δοξολογίαν ἐκπέμπειν, φόβῳ τε τὴν ἐξομολόγησιν τῷ Κτίστῃ ποιεῖσθαι, καὶ διὰ ταύτης συγγνώμην τῶν ἐπταισμένων αἰτεῖσθαι· σὺ δὲ τὰ μέμνων καὶ ἐρχηστῶν ἐνταῦθα παράγεις, ἀτάκτως μὲν τὰς χεῖρας ἐπανατείνων, καὶ τοῖς ποσὶν ἐφαλλόμενος, καὶ ὅλῳ περικλώμενος τῷ σώματι. Καὶ πῶς οὐ δέδοικας, οὐδὲ φρίττεις τοιούτων κατατολμῶν λογίων; Οὐκ ἐννοεῖς, ὅτι αὐτοὶ ἀοράτως ἐνταῦθα πάρεστιν ὁ Δεσπότης, καὶ ἐκόντος τὴν κίνησιν ἀναμετρεῖ, καὶ τὸ συνεῖδός ἐξετάζει; οὐκ ἐννοεῖς, ὅτι ἀγγελοὶ ταύτῃ τῇ φρικτῇ παρίστανται τραπέζῃ, καὶ φόβῳ ταύτην περιέπουσιν; Ἀλλὰ σὺ ταῦτα οὐ κατανοεῖς, ἐπειδὴ ὑπὸ τῶν ἐν τοῖς θεάτροις ἀκουσμάτων τε καὶ θεαμάτων τὴν νοῦν συνεσκοπίσθης, καὶ διὰ τοῦτο τὰ ἐκείσε τρατούμενα τοῖς τῆς ἐκκλησίας ἀναφύρεις τύποις· διὰ τοῦτο ταῖς ἀσήμεσι κραυγαῖς τὸ τῆς ψυχῆς ἀτακτον δημοσιεύεις. Πῶς οὖν συγγνώμην ἐξαίτησεν τῶν οἰκίων ἁμαρτημάτων; πῶς εἰς οἶκτον ἐπισπάσῃ τὸν Δεσπότην, οὕτω καταπεφρονημένως τὴν δέησιν προτινόμενος; Ἐλέησον με, ὁ Θεός, λέγεις, καὶ τοῦ ἑλέους ἀλλότριον τὸ ἥθος ἐπιδείκνυσαι. Σῶσον με, βοῇ, καὶ ξένον τῆς σωτηρίας τὸ σῆμα διατυποῖς. Τί συνείνουςι πρὸς ἱκεσίαν χεῖρες ἐπὶ μετεωρισμῷ συνεχῶς ἐπαιρόμεναι καὶ ἀτάκτως περιφερόμεναι, κραυγὴ τε σφοδρὰ, καὶ τῇ βιαίᾳ τοῦ πνεύματος ὠθηθεῖς τὸ ἄσχημον ἔχουσα; Οὐχὶ τὰ μὲν αὐτῶν τῶν ἐν ταῖς τριβάσις ἐταιριζομένων γυναικῶν, τὰ δὲ τῶν ἐν τοῖς θεάτροις φωνοῦντων ἐστὶν ἔργα; Πῶς οὖν τολμᾷς τῇ ἀγγελικῇ ταύτῃ δοξολογίᾳ τὰ τῶν δαιμόνων ἀναμινύειν παύγια; πῶς δὲ οὐκ αἰδῇ ταύτην τὴν φωνήν, ἣν ἐκεῖ ἐκτρέφεις, δουλεύσατε τῷ Κυρίῳ ἐν

^a Ἄλλοι κόπους. Ἠὼς γάρ; δὲ διὰ τοῦτο. Paulo post duo mss. ἄπνους. Ἐλλίτι ἄπνους. Utraque lectio quadrat. Unus ibidem ἄπνους πολλὰς διατελεῖ. Paulo post quidam ὡς εἴγε τοῦτο μὴ συμβῇ. Infra unus οὐδὲ ἀπαίρειν ἔξεσται λοιπὸν αὐτοῦ.

^b Ἄλλος οἷα καὶ ἐπὶ ἀνθρώπων. Τί οὖν ἐστι τὸ ζητ. Paulo post alii οὕτω προσφέρειν τούτους.

^c Unus εἰσάγει. Ἄλλος παρεισάγει, quae postrema lectio non spernenda videtur.

^d Ἄλλος τὴν κίνησιν διαμετρεῖ, καὶ τὸ συνεῖδός λογοθετεῖ.

^e Ἄλλοι ἐσκοπίσθης. Paulo post unus ταῖς ἀσήμεσι φωναῖς. Ἐκαὶ deest in quinque sexve mss. Certe an expungi debeat dubito, nec tamen audeo, quia in editis et in aliquot mss. fertur, et utique ferri potest.

[98] φόβῳ, λέγων, καὶ ἀγαλλιᾶσθε αὐτῷ ἐν τρόμῳ; Τοῦτό ἐστιν, ἐν φόβῳ δουλεύειν, τὸ διακεχυθῆναι τε καὶ διατείνεσθαι, καὶ μηδὲ σεαυτὸν ἐπίστασθαι περὶ τίνων διαλέγῃ τῇ ἀτάκτῃ τῆς φωνῆς ἐνηγήσει; Τοῦτο καταφρονήσεως ἐστίν, οὐ φόβου, ἀλαζονείας, οὐ ταπεινώσεως· τοῦτο παιζόντων μᾶλλον, ἢ δοξολογούντων. Τί οὖν ἐστι τὸ δουλεύειν τῷ Κυρίῳ ἐν φόβῳ; Τὸ πᾶσαν ἐντολὴν ἀποπληροῦντας φόβῳ καὶ συστολῇ ταύτην κατεργάζεσθαι, τὸ συνετριμμένην καρδίαν καὶ τεταπεινωμένῳ νοῖ τὰς ἱκεσίας προβάλλεσθαι. Καὶ οὐ μόνον δουλεύειν ἐν φόβῳ, ἀλλὰ καὶ ἀγαλλιᾶσθαι ἐν τρόμῳ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦ προφήτου παρακελεύεται. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ τῆς ἐντολῆς πληρώσις χαρὰν εἴωθεν ἐμποιεῖν τῷ τὴν ἀρετὴν ἀσχοῦντι, καὶ ταύτην, φησὶ, τρόμῳ καὶ δέει ποιεῖσθαι προσήκει, ἵνα μὴ τῇ ἀφοδίᾳ συγχεόμενοι, τοὺς τε πόρους ζημωθῶμεν, καὶ τὸν Θεὸν παροξύνωμεν. Πῶς δὲ ἐσται, φησὶν, ἀγάλλεσθαι ἐν τρόμῳ; Καὶ γὰρ οὐδὲ δυνατόν κατὰ ταῦτόν τὰ δύο συμβαίνειν, πολλῆς οὐσίας τῆς μεταξὺ αὐτῶν διαφορᾶς. Χαρὰ γάρ ἐστι καταθυμίων πληρώσις, καὶ ἡδὺν ἀπόλαυσις, καὶ ἀνιάρων λήθη· φόβος δὲ ἐλπιζομένων κακῶν ἐπίστασις, ἐπὶ κατεγνωσμένῳ συνιστάμενος συνειδότης. Πῶς οὖν ἐστὶν ἀγάλλεσθαι ἐν φόβῳ, καὶ οὐχ ἀπλῶς ἐν φόβῳ, ἀλλ' ἐν τρόμῳ, ὅπερ ἐπίστασις ἐστὶ τοῦ φόβου, καὶ πολλῆς ἀγωνίας σημεῖον.

Πῶς δὲ, φησὶ, τοῦτο γενήσεται; Αὐτὰ σε τὰ Σεραφίμ διδάσκουσιν, ἔργῳ τὴν τοιαύτην ἀποπληροῦντα διακονίαν. Καὶ γὰρ ἐκεῖνα τῆς ἀφάτου δόξης ἀπολαύοντα τοῦ Κτίστου, καὶ τὸ ἀμήχανον ἐνοπεριζόμενα κάλλος· οὐ λέγω αὐτὸ ἐκεῖνο, ὅπερ ἐστὶ τῇ φύσει (ἀκατανόητον γὰρ τοῦτο, καὶ ἀθεώρητον, καὶ ἀσχημάτιστον, καὶ ἀτοπὸν ἐστὶ τὸ οὕτω περὶ αὐτοῦ ὑπολαμβάνειν), ἀλλ' ὅσον ἐγγυροῦσιν, ὅσον ὑπὸ τῆς ἀκτίνοος ἐκείνης ἰσχύουσι καταλάμπεσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ διηνεκῶς λειτουργοῦσι κύκλῳ τοῦ βασιλικοῦ θρόνου, ἐν διηνεκῇ χαρᾷ διατελοῦσιν, ἐν αἰδίῳ εὐφροσύνῃ, ἐν ἀγαλλιάσει ἀκαταπαύστῳ, χαίροντα, σκιρτῶντα, ἀσιγήτως δοξολογούντα. Τὸ γὰρ ἐνώπιον ἐστάναι τῆς δόξης ἐκείνης, καὶ ἀπὸ τῆς ἐξ αὐτῆς ἀπαστραπτούσης καταφωτισθεῖσθαι ἀγλῆς, τοῦτο αὐτοῖς καὶ χαρὰ, τοῦτο καὶ ἀγαλλίασις, τοῦτο καὶ εὐφροσύνη, τοῦτο καὶ δόξα. Τάχα τι πρὸς ἡδονὴν ἐπάθετε, καὶ ἐν ἐπιθυμίᾳ τῆς δόξης ἐκείνης γεγόνατε.

γ'. Ἄλλ' εἰ γε βουλευθείητε παραινοῦντος ἀκοῦσαι, καὶ μετ' εὐλαβείας τὴν παροῦσαν δοξολογίαν ποιεῖσθαι, οὐκ ἀπολειφθήσεσθε τῆς τοιαύτης χαρᾶς· αὐτοὺς γὰρ ἐστὶν ἐκεῖνος ὁ Δεσπότης, ὁ καὶ ἐν οὐρανοῖς, καὶ ἐπὶ γῆς δοξαζόμενος. Πλήρης γὰρ ὁ οὐρανός, φησὶ, καὶ [99] ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. Πῶς οὖν ἐκεῖνα τῆς τοιαύτης εὐφροσύνης ἀπολαύοντα, φόβῳ ταύτην ἀναμινύουσιν; Ἀκούσον τί φησὶν ὁ προφήτης· Εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένον. Τίνος ἔνεκεν τὸ ὑψηλὸν εἰπὼν, καὶ τὸ ἐπηρμένον προσέθηκε; μὴ γὰρ οὐκ ἔχει διὰ τοῦ ὑψηλοῦ τὸ πᾶν σημάδι· τοῦ πράγματος, καὶ δεῖξαι τὸ τῆς ἀξίας

^a Unus a Savillo in marg. allatus ἡ ἐξομολογούμενων.

^b Unus προτρέπει.

^c Ποιεῖσθαι προτρέπει. Sic duo mss: infra quidam ἀγαλλιᾶσθαι ἐν τρόμῳ, et infra item ἀγαλλιᾶσθαι ἐν φόβῳ, et sic legitur in versu secundi psalmi supra allato: ut utraque lectio quadrat, potuitque Chrysostomus ἀγαλλιᾶσθαι mutare in ἀγάλλεσθαι, quod idipsum est; idque etiam in more habet.

^d Aliquot mss. ἀσπραπτούσης.

^e Unus τὸ πᾶν ἐπιστημάναι.

ὑπερανέστητος; διὰ τί οὖν τὸ ἐπηρμένον ἐπηγάγεν; Ἰνα τοῦ τῆς καθέδρας ἀκατάληπτον ἐνδείξηται. Ἐπειδὴ γὰρ παρ' ἡμῖν τὸ ὑψηλὸν ἐννοεῖται τινα παρέχεται συγκρίσεως πρὸς τὰ χαμαιζήλα τε καὶ ταπεινότερα^α οἶον, ὕψηλά μὲν τὰ ὄρη πρὸς τὰς πεδιάδας καὶ τὰ κοῖλα τῆς γῆς, ὕψηλός δὲ ὁ οὐρανὸς ὁ πάντων ὑπερ-
αρθεὶς τῶν γῆινων· τὸ δὲ ἐπηρμένον καὶ ἐξηρμένον μόνος ἐστὶν ἐκείνης τῆς ἀκατάληπτου φύσεως, ἣν μήτε ἐννοῆσαι, μήτε ἐρμηνεύσαι ἐστι δυνατόν· διὰ τοῦτο φησιν· *Εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὕψηλου καὶ ἐπηρμένου*. Καὶ τί ἕτερον εἶδες, ὦ προφήτα; τί περὶ αὐτὸν ἐθέσας; *Καὶ τὰ Σεραφίμ εἰσῆλθον*, φησὶ, *κύκλῳ αὐτοῦ*. Τί ποιοῦντα, καὶ τί λέγοντα; ποίας παρρησίας ἀπολαύοντα; Παρρησίας μὲν, φησιν, οὐδεμιᾶς, φόβου δὲ καὶ καταπλήξεως γέμοντα, καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ σχήματος τὸ ἄφατον ἐπιδεικνύμενα τοῦ θεοῦ. Ταῖς γὰρ δύοι πτέρυξι κατεκάλυπτον τὰ πρόσωπα, ὁμοῦ μὲν ἀποτειχίζοντα τὴν ἐκπεμπομένην ἀκτίνα τοῦ θρόνου, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι φέρειν τὴν ἀστεκτον^α αὐτῆς δόξαν, ὁμοῦ δὲ καὶ τὴν οἰκείαν εὐλάβειαν ὑποφαίνοντα, ἣν ἔχουσι πρὸς τὸν Δεσπότην.

Τοιαύτη χαρὰ χαίρουσιν ἐκεῖνα, τοιαύτη εὐφροσύνη ἀγάλλονται, καὶ οὐ μόνον τὰ πρόσωπα καλύπτουσιν, ἀλλὰ καὶ τοὺς πόδας. Τίνος ἔνεκεν τοῦτο ποιοῦσι; Τὰς μὲν γὰρ ὤψεις εἰκότως διὰ τὸ φοβερὸν τοῦ θεάματος, καὶ τὸ μὴ δύνασθαι ἀντοφθαλμεῖν τῇ ἀπροσίτῳ δόξῃ· τοὺς πόδας δὲ διὰ τί συγκαλύπτουσι; Καὶ ἐβουλόμην μὲν ὑμῖν τοῦτο καταλιπεῖν, ὥστε πονεῖν ὑμᾶς^β περὶ τὴν αὐτοῦ λύσιν, καὶ ἐγρηγορεῖν πρὸς τὴν τῶν πνευματικῶν ἔρευναν· ἵνα δὲ μὴ ἀσχολουμένην τὴν ὑμέτε-
ραν διάνοιαν εἶ; τὴν αὐτοῦ ζήτησιν καταλιπὼν, ἀμελεῖν τῆς παραινήσεως παρασκευάσω, ἀναγκαλὸν αὐτὸ ἐπιλύσασθαι. Διὰ τί οὖν τοὺς πόδας κατακαλύπτου-
σιν; Ἀπληστον^γ τὴν πρὸς τὸν Κτίστην εὐλάβειαν ἐνδείκνυσθαι σπεύδουσι, πολλὴν τὴν ἀγωνίαν καὶ διὰ τοῦ σχήματος, καὶ διὰ τῆς φωνῆς, καὶ διὰ τῆς ὁψews, καὶ δι' αὐτῆς τῆς στάσεως πειρῶμενα δεικνύναι. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ οὕτω τὸ ἐπιθυμωμένον καὶ τοῦ προσήκοντος ἀποτυχάνουσι, τῷ συγκαλύπτεσθαι πανταχόθεν τὸ ἐλλείπον περικρύπτουσιν. Ἀρα ἐνόησατε τὸ εἰρημένον, ἢ πάλιν ἀναλαβεῖν αὐτὸ δίκαιον; Ἄλλ' ἵνα σαφέστερον τοῦτο γένηται, ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν παραδειγμάτων, [100] φανερόν αὐτὸ ποιῆται πειράσομαι. Παρίσταται τις τῷ ἐπιγίγῃ βασιλεῖ, διὰ πάντων μηχανᾶται, ὥστε πολ-
λὴν τὴν πρὸς αὐτὸν εὐλάβειαν ἐπιδείξασθαι, ἵνα διὰ τοῦτου κλείονα τὴν ἐξ αὐτοῦ ἐπισπάσῃται εὐνοίαν. Τοῦτου χάριν καὶ διὰ τοῦ τῆς κεφαλῆς σχήματος, καὶ διὰ τῆς φωνῆς, καὶ διὰ τοῦ δεσμοῦ τῶν χειρῶν, καὶ τῆς τῶν ποδῶν συζεύξεως, καὶ τῆς συστολῆς τοῦ ὅλου σώματος τὴν τοιαύτην εὐλάβειαν ἐπιτηδεύει. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἀσωμάτων ἐκείνων γίνεται δυνάμεως. Πολλὴν γὰρ ἔχοντα τῆς πρὸς τὸν Κτίστην εὐλαβείας τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ ταύτην πανταχόθεν μηχανώμενα περιποιεῖσθαι, εἴτα τῆς ἐφέσεως ἀποτυχάνοντα, τὸ

ὕστερον τῆς ἐπιθυμίας τῷ καλύμματι ἐπικρύπτουσι. Διὰ τοῦτο τοῖνον τὰς τε ὤψεις καὶ τοὺς πόδας κατακαλύπτεσθαι λέγονται. Εἰ καὶ ἄλλη τίς ἐστι μουσι-
κωτέρα θεωρία ἢ περὶ τοῦτου θεωρουμένη· οὐχ ὅτι πόδας καὶ πρόσωπα ἔχουσιν (ἀσώματα γὰρ ἐστίν, ὥσπερ καὶ τὸ θεῖον), ἀλλ' ἵνα διὰ τούτων ὁ λόγος ἐπιδείξῃ πανταχόθεν αὐτὰ συνεστάλθαι, φόβῳ τε καὶ εὐλαβείᾳ λειτουργεῖν τῷ Δεσπότη. Οὕτω δὲ καὶ ἡμᾶς παρίστασθαι τὴν τοιαύτην αὐτῷ δοξολογίαν προσφέ-
ροντας, δεδοικότες καὶ τρέμοντας, καὶ ὡς αὐτὸν ἐκεί-
νον τοῖς τῆς διανοίας ὀρώντας ὀφθαλμοῖς. Πάρεστι γὰρ ἐνταῦθα πάντως ὁ μηδενὶ τόπων περιγραφόμενος, καὶ τὰς φωνὰς ἀπάντων ἀπογράφεται^δ. Οὕτω τοῖνον συντετριμμένη καρδίᾳ καὶ τεταπεινωμένην τὴν αἰνεσιν ἀναπέμποντες, εὐπρόσδεκτον αὐτὴν ποιήσωμεν, καὶ ὡς εὐώδης θυμίαμα πρὸς οὐρανὸν ἀναπέμψωμεν. *Καρ-
δίαν γὰρ, φησὶ, συντετριμμένην, καὶ τεταπεινωμέ-
νην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουθενώσει*. Ἄλλ' ὁ προφήτης, φη-
σιν, ἀλαλαγμῷ ποιεῖσθαι τὴν δοξολογίαν προτρέπεσθαι· *Ἀλαλάξατε γὰρ τῷ Κυρίῳ, πᾶσα ἡ γῆ*. Ἄλλ' οὐδὲ ἡμεῖς τὸν τοιοῦτον διακαλύομεν ἀλαλαγμὸν, ἀλλὰ τὴν ἄσχητον βοήν· οὐδὲ τὴν φωνὴν τῆς αἰνέσεως, ἀλλὰ τὴν φωνὴν τῆς ἀταξίας, τὰς πρὸς ἀλλήλους φιλονεικίας, τὰς εἰκὴ καὶ μάτην ἐπαιρομένας χεῖρας ἐν τῷ ἀέρι, τοὺς ἱππαζομένους πόδας, τὰ ἄκροσθια καὶ διακεκλα-
σμένα ἦθη, ἅπερ τῶν ἐν τοῖς θεάτροις καὶ ταῖς ἱεπο-
δρομίαις σχολαζόντων ἐστὶ παύγια. Ἐκείθεν ἡμῖν τὰ ὀλέθρια ταῦτα παρεισφύρονται· διδάγματα, ἐκείθεν αἱ ἀνευλαβεῖς αὐταὶ καὶ δημοτικαὶ φωναὶ, ἐκείθεν αἱ τῶν χειρῶν ἀταξίαι, αἱ ἐριδές, αἱ φιλονεικίαι, τὰ ἀτα-
κτα ἦθη.

δ'. Οὐδὲν γὰρ οὕτω καταφρονεῖν τῶν τοῦ Θεοῦ παρασκευάζει λόγων, ὥς οἱ τῶν ἐκεῖ θεαμάτων μετεωρι-
σμοί. Διὰ τοῦτο παρεκάλεσα πολλάκις μηδένα τῶν ἐνταῦθα παραγινόμενων, καὶ τῆς θείας διδασκαλίας ἀπολαύοντων, καὶ τῆς φρικτῆς καὶ μουσικῆς μετεχόντων θυσίας, πρὸς ἐκεῖνα βαδίζειν τὰ θέατρα, καὶ τὰ θεῖα τοῖς δαιμονικοῖς ἀναμινύειν μυστήρια. Ἄλλ' οὕτω τινὲς μεμῆνασιν, ὥστε καὶ σχῆμα εὐλαβείας ἐπι-
φερόμενοι, καὶ εἰς πολιὰν ἐληλακότες βαθεῖαν, ὁμῶς αὐτομολοῦσι πρὸς ἐκεῖνα, μήτε τοῖς ἡμετέροις [101] προσέχοντες λόγοις, μήτε τὴν οἰκείαν αἰσχυρόμενοι μόρφωσιν. Ἄλλ' ὅταν αὐτοῖς τοῦτο προτείνωμεν, καὶ τὴν πολιὰν καὶ τὴν εὐλάβειαν αἰδεῖσθαι παραινῶμεν, τίς αὐτῶν ὁ ψυχρὸς; καὶ καταγέλαστος λόγος; Παρά-
δειγμα, φησὶ, τῆς ἐκεῖσε νίκης καὶ τῶν στεφάνων εἰσὶ, καὶ κλείστην ἐντεῦθεν καρπούμεθα τὴν ὠφέλειαν. Τί λέγεις, ἄνθρωπε; Ἐὖλος οὗτος ὁ λόγος; καὶ ἀπάτης ἀνάμεστος. Πόθεν τὴν ὠφέλειαν καρποῦσαι; ἐκ τῶν μυρίων ἐκείνων φιλονεικιῶν, καὶ τῶν εἰκῆ καὶ μάτην καταβαλλομένων ὀρκῶν ἐπὶ κακῶν τῶν λεγόντων; ἢ ἐκ τῶν ὕδρευον, καὶ βλασφημίων, καὶ σκαμμάτων, οἷς ἀλλήλους καταντλῶσιν οἱ θεαταὶ τῶν τοιούτων; Ἄλλ' ἐκ τούτων μὲν οὐχί· ἐκ δὲ τῶν ἀτάκτων πάντως φωνῶν, καὶ τῆς ἀσῆμου βοῆς, καὶ τῆς κόνεως τῆς ἀνα-
πεμπομένης, καὶ τῶν ὠθοῦντων, καὶ βιαζομένων, καὶ τῶν ἀκκίζομένων κατέναντι γυναικῶν τὰ τῆς ὠφελείας συλλέγει; Καὶ ἐνταῦθα μὲν αὐτὸν τὸν Δεσπότην τῶν ἀγγέλων προφῆται πάντες καὶ διδάσκαλοι ἐπὶ θρόνον ὕψηλου καὶ ἐπηρμένου καθήμενον ὑποδεικνύουσι, καὶ τοῖς μὲν ἁγίοις τὰ βραβεῖα καὶ τοὺς στεφάνους ἀπο-
νέμοντα, τοῖς δὲ ἀναξίοις γέενναν καὶ πῦρ ἀποκλι-

^α Quinque sexve mss. πάντως καὶ οὐδαμῶς περιγράφεται, καὶ τὰς φωνὰς ἀπογράφεται.
^β Unus παραιοφθόρησεν, p r p e r a m. Alius παραιοφθόρησεν. Infra duo τὰ ἀστατα ἦθη. Unus vero sic pergit et ἀπαλεινοὶ ἐνηγήσεις καὶ ἀτακτοὶ. Οὐδὲν γὰρ.
^γ Alius, testis Saville, γέλως οὗτος ὁ λόγος.

^α Ἀστεκτον, α στεγω, quod aspe significat apud Chrysostomum, ferre, tolerare.

^β Unus ὥστε πείσαι καὶ ὑμᾶς.

^γ Reg. 1832: πολλὴν τὴν πρὸς τὸν κτίστην εὐλάβειαν ἔχου-
σιν, ἄφατον τὴν ἐκπληξὴν. Ταῦτα καὶ διὰ τοῦ σχήματος....
πειρῶνται δεικνύναι. Ἐπεὶ οὖν καὶ οὕτω τοῦ προσήκοντος ἀποτυχάνουσι, διὰ τοῦ συγκαλύπτεσθαι πανταχόθεν τὸ ἐλ-
λείπον πληροῦσιν. Ἀρα... δίκαιον ἔμοιγε δοκεῖ. Οὐκοῦν ἐκ
τῶν παρ' ἡμῖν παραδειγμάτων φέρε ποιήσω αὐτὸ φανερόν.
Εἰπέ δὴ μοι, ὁ παρυστιῶς βασιλεῖ, οὐχὶ διὰ πάντων μηχανᾶ-
ται πολλὴν τὴν πρὸς αὐτὸν εὐλάβειαν ἐπιδείκνυσθαι; εὐχὴν ὅτι.
Ἰνα γὰρ κλείονα. Supra alter codex habet τὸ ἐλλείπον
περικαλύπτουσιν. *Videsis quae ad interpretationem Latinam
notata sunt.* Εἰρη.

comprehensibilem demonstraret. Quando-
apud nos quod excelsum est cogitationem
præbet comparationis ad ea quæ humilia
submissiora : veluti excelsi sunt montes
tribus et planities comparati : excelsum item
b omnibus terrenis altitudine remotum ; cæ-
ne sublimitas et altitudo solius est illius na-
comprehensibilis, quam neque cogitatione
e, neque verbis eloqui quisquam potest, eo-
: *Vidi Dominum sedentem in solio excelso et*
sed quid præterea vidisti, o propheta? quid
um spectasti? *Et Seraphim stabant*, inquit,
in ejus (Isai. 6. 2). Quid faciebant et quid
, qua fiducia fruebantur? Fiducia quidem,
ulla, verum timoris ac stuporis erant plena,
um specie metum ineffabilem declarantia.
enim alis velabant faciem, simul excludentia
: solio prodeuntem, eo quod ferre non pos-
sensam illius gloriam, simul autem et suam
m ac reverentiam significantia, quam habent
alium.

seraphim faciem et pedes velant. — Tali gaudio
illa, tali lætitia exsultant, nec solum facies
erum et pedes. Quamobrem hoc faciunt? Fa-
lem merito velant propter metuendum spe-
, quodque non possint inaccessam gloriam
verum pedes quare simul velant? Ac vole-
lem vobis hoc relinquere, ut ipsi circa hujus
onem laboraretis, circaque spiritualium rerum
nem vigilaretis : cæterum ne vestram cogi-
circa hujus inquisitionem intentam relin-
efficiam ut admonitionem negligatis, necesse
e obiter solvam. Quare igitur pedes velant?
bilem erga Conditoem reverentiam exhibere
multaque anxietatem tum ipso habitu, tum
m aspectu, denique ipsa statione. Quoniam
quod desiderant quodque conveniebat non
itur, occultant idcirco undique defectum dum
ategunt. Utrum intelligitis quod dictum est,
: pretium est ut idem denuo repetam? Age,
ciam dilucidius, ex rerum nostrarum exem-
ifestum facere conabor. Assistit aliquis terre-
mnibusque modis molitur, ut quamplurimam
m reverentiam exhibeat, quo per hoc ¹ ma-
ius erga se conciliet benevolentiam. Cujus
ecle capitis, ipsa voce, ipsa manuum com-
: ipsa pedum conjunctione, totiusque corporis

contractione talem reverentiam conatur ostendere.
Hoc et ab illis incorporeis virtutibus observatur. Cum
enim plurimam habeant erga Conditoem reverentiam,
et hanc undique conantur præstare : deinde quoniam
non assequuntur quod expetunt, quod cupiditati deest,
hoc velo obtegunt. Hanc ob causam igitur facies ac
pedes tegere dicuntur. Quamquam est et alia quædam
magis mystica speculatio quæ circa hoc consideratur,
non quod pedes ac facies habeant (sunt enim incor-
porea, quemadmodum ipsum Numen), sed ut hoc
humanus sermo declaret ea undique metu ac reveren-
tia affecta servire Domino. Sic oportet nos quoque
assistere, talem Deo glorificationem offerentes, me-
tuentes ac tremantes, ac tamquam illum ipsum men-
tis oculis intuentes. Adest enim hic omnino qui nullo
loco circumscribitur, vocesque nostras recenset. Sic
igitur contrito et humiliato corde laudem depromentes
reddamus eam acceptam, et velut incensum boni odor-
is ad cælum mittamus. *Cor enim*, inquit, *contritum*
et humiliatum Deus non despiciet (Psal. 50. 19). Ve-
rum propheta, inquis, exhortatur ut cum júbilo glo-
rificationem peragamus : *Jubilate*, inquit, *Domino,*
omnis terra (Psal. 65. 1). At neque nos talem jubi-
lationem prohibemus, sed vocem prohibemus nihil
significantem ; neque prohibemus vocem laudis, sed
vocem absurditatis et inconditam, ac mutuas inter vos
contentiones, manus incassum temereque sublatis in
aerem, pedes supplaudentes, indecoros effeminatosque
mores, quæ sunt eorum, qui in theatris ac circensibus
ludis versantur, ludicra. Illinc nobis perniciose inve-
huntur exempla, illinc irreligiøsæ vulgaresque voces,
illinc manuum ineptæ gesticulationes, contentiones,
concertationes, ac mores incompositi.

4. *Spectacula publica vitanda, quare.* — Nulla res
enim æque eloquia Dei adducit in contemptum, atque
spectaculorum quæ illic proponuntur admiratio. Pro-
inde frequenter vos hortatus sum, ne quis eorum qui
huc adveniunt, divinaque doctrina fruuntur, quique
tremendi ac mystici participes sunt sacrificii, ad illa
iret spectacula, neu divina cum dæmoniacis commi-
sceret mysteria. Attamen nonnulli usque adeo insa-
niunt, ut etiam cum speciem gravitatis ac reverentiæ
plenam circumferant, et ad profundam canitiem per-
venerint, nihilo secus currant ad illa, neque nostris
sermonibus auscultantes, neque propriam reveriti
speciem. Verum quoties eis hunc sermonem ingeri-
mus, et ut canitiem gravitatemque suam revereantur
adhortamur, quam frivolus illorum, quam ridiculus
sermo! Exemplum, inquit, victoriæ quæ in futuro
saeculo erit et coronarum sunt illa plurimamque illinc
utilitatem referimus. Quid ais, homo? Obsoletus iste
sermo ¹ est ac fallaciæ plenus. Unde utilitatem isthinc
refers? ex innumeris contentioneibus, ex temere factis
juramentis in damnum loquentium? an ex contume-
liis, conviciis, scommatibusque, quibus spectatores
ejusmodi rerum se mutuo conspergunt? Verum ex his
nihil utilitatis ad te redit : an vero ullam omnino ex

1852 : Multam reverentiam erga Conditoem ha-
to stupore percipiuntur. Quos affectus tum ipso
m voce, tum aspectu, denique ipsa statione expri-
mitur. Quoniam igitur sic etiam quod decet attin-
possunt, se velando undique defectum supplent.
elligitis quod dictum est, in operæ pretium est ut
uo repetam? equidem mihi repetendum videtur.
r, et hoc lucidum ex rerum nostrarum exem-
n. Et certe, dic mihi, qui regi assistit, nonne
conatur maximam erga illum exhibere reveren-
tiam dubio; nempe ut per hoc, etc. Et sic fere
et unus Codex, ita ut si vellem omnia afferre le-
iscripsi, fere tota homilia ad verbum exscri-
et. A Morelliana autem Editione verbis tantum
a sensu. In aliis autem Manuscriptis cum Editio
spaciæ observantur varietates.

¹ Alius, teste Savilio, *ridiculus iste sermo.*

incompositis vocibus, et nihil significante clamore, eque pulvere qui emittitur, tum ex iis qui impellunt, qui vim faciunt, qui coram mulieribus delicias faciunt, utilitatem colligis? Atqui hic quidem ipsum Dominum angelorum omnes prophetæ doctoresque super solium excelsum et elevatum ostendunt, iisque qui digni sunt bravia et coronas distribuentem, indignis vero gehennam et ignem assignantem; et ipse etiam Dominus hoc confirmat. Numquid hæc quidem contemnitis, in quibus etiam conscientiae terror est, et factorum redargutio rationumque reddendarum anxietas, et supplicium inevitabile: ut autem absurdam invenias spectaculorum, quibus suspensus inhiat, excusationem, dicis te utilitatem capere ex his, ex quibus jacturam pateris inconsolabilem? Rogo etiam atque etiam: obsecroque, ne excusationes excusemus in peccatis: prætextus enim ista sunt ac deceptio, quibus nobis ipsis damnum accersimus. Verum de his quidem hæc teneo: tempus autem est ut jam ad priorem recurramus admonitionem, atque ut paucis de ea loquuti debitum orationi finem imponamus. Neque enim hoc solum peccatur, quod quæ hic sunt parum pro dignitate peraguntur, verum etiam alius quidam gravis obambulat¹ morbus. Quis tandem iste? Quod qui proposuerunt cum Deo colloqui, eique gloriam referunt², mox hoc omisso suum quisque vicinum arripiunt, ordinantque res domesticas, quæque sunt in foro, quæ in populo, quæ in theatris, quæ in exercitu, et quomodo alia quidem sunt administrata, alia rursus neglecta, et quid in gerendis rebus plus satis fuerit, quid diminutum: in summa, de rebus omnibus vel publicis, vel privatis, hic colloquuntur. Et qua tandem venia digna sunt ista? Atqui is qui cum rege terreno colloquitur, de his tantum verba facit de quibus ille voluerit audire, et de quibus rex fuerit percontatus; quod si quis ausit aliquid injicere secus quam ille velit, extremo supplicio afficietur: tu vero cum Rege regum colloquens, cui cum tremore serviunt angeli, omisso cum illo cœpto sermone, de luto, de pulvere, de telis araneorum loqueris? Nihil enim aliud sunt hujus vitæ negotia. Et quomodo sustinebis istius contemptus poenam? quis autem te ab hac vindicta liberabit?

Principum negligentia sæpe nascitur ex culpa populi. — Verum haud recte se habent, inquit, reipublicæ negotia, de his plerumque loquimur, et de his solliciti anxique sumus. Quid autem in causa? Eorum, inquit, qui magistratum gerunt, incogitantia. Non est magistratum incogitantia, sed nostra injustitia, et poena est pro nostris sceleribus exacta. Illa cuncta sursum deorsum miscuit, illa quidquid est calamitatum invexit, illa armavit hostes, illa fecit ut victi discederemus. Non aliunde nobis malorum examen inundavit, quam ex hac causa. Proinde quamvis Abraham quispiam esset qui imperaret, quamvis Moses, quamvis David, quamvis Salomon ille sapientissimus, quamvis omnium hominum justissimus: si nos

male vivimus, nihil interest qualis ille sit, quantum ad causam malorum. Qui sic, aut quare? Quoniam si transgressor legum fuerit, si temere nulloque consilio feratur, nostra incogitantia nostraque temeritas efficit, ut talem magistratum haberemus, nostra scclera plagam accersierunt. Nam quod secundum corda nostra accipimus magistratus nihil aliud est, nisi quod præterita peccata nostra talem nobis dedere præfectum, sive quis fuerit ex ordine sacerdotali, sive ex eorum numero qui mundanas administrant dignitates. Quamvis autem justus fuerit, adeoque justus, ut usque ad Mosis virtutem pertingat, haud tamen illius unius justitia immensa¹ subditorum peccata valebit obtegere: idque poterit quis ex ipso Mose certo cognoscere. Cum enim ille multis modis afflictus fuisset pro Israel, instanterque apud Deum supplicasset, ut terram promissam in sortem illis traderet, tamen quoniam se populus suis peccatis reddiderat ab hac promissione alienum, non potuit Mosis deprecatio justam Dei sententiam immutare, quo factum ut totus ille populus in deserto prosterneretur. Attamen quis Mose justior, aut quis plus valuit apud Deum? Dictum est, valere justii deprecationem, sed efficacem (Jac. 5. 16), hoc est, poenitentia conversioneque adjunctam eorum, pro quibus funditur. His vero, quibus mores manent sine poenitentia citraque bonam conversionem, quomodo possit auxiliari justii deprecatio, cum illi ipsi suis factis obsistant?

5. Et quid commemoramus hoc accidisse toti populo peccanti, cum et paucorum subditorum peccata, imo unius sæpe, juste imperantium fiduciam superent? Atque hoc rursus ex eodem populo Israelitico perspicias licebit; quomodo scilicet Mose rempublicam administrante, cum in terram alienigenarum irrupissent, pugnamque cum illis commisissent, quidam illorum insanientes in illorum mulieres, totius populi cladem exitiumque invexerunt.

Historia Achar. Jesus Nave figura Jesu Christi. Anathema quid. Unius aliquando peccatum toti populo vindictam accersit. — Simile quidpiam in uno accidit, videlicet Achar, qui cum variam ex anathemate stolam sustulisset, etiam adversus populum iram Dei succendit (Josue 7). Verum, ut conjicio, nonnullis præsentium ignota est hæc historia. Quamobrem necesse est, ut paucis de hac loquutus, et scientes commonefaciam, et nescientes doceam. Achar itaque fuit unus ex eorum numero qui cum Jesu Nave transire Jordanem, qui Jesus fuerat ante Dei judicio delectus, ut Moysi succederet, quique typum ac figuram gerebat veri Servatoris nostri Jesu Christi. Quemadmodum enim ille e deserto per Jordanem in terram promissam perduxit populum, sic et Servator noster ex ignorantiae et idololatriæ deserto per sanctum ac salutiferum baptismum in caelestem Jerosolymam nos traduxit, ad matrem primogenitorum, in qua veræ quietis paratæ sunt mansiones, ubi vita tumultus nescia pacificaque. Illic itaque cum ejus virtute qui jus-

¹ Alius, *invaluit*, pro, *obambulat*.

Alius habet, *eique serviunt*, pro, *eique gloriam referunt*.

² Unus habet, *nostra*, pro, *immensa*.

ρῶντα· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος τοῦτο διαβεβαίωσεν. Εἴτα τοῦτων μὲν καταφρονεῖς, ἐν οἷς καὶ ὁ τοῦ συνειδήσεως φόβος, καὶ ὁ τῶν πεπραγμένων ἑλεγχος, καὶ ἡ τῶν εὐθυνῶν ἀγωνία, καὶ τὸ τῆς κολάσεως ἀπαράιτητον· ἵνα δὲ πρόφασιν ἄλογον τῶν σὺν ἐφεύρῃς αἰματωρισμῶν, ὠφελεῖσθαι λέγεις, ἐν οἷς τὴν ἀπαρμύθητον ὑπομένεις ζημίαν; Μὴ δέομαι καὶ ἀντιβολῶ, μὴ προφασίζώμεθα προφάσεις ἐν ἀμαρτίαις· σκήψις γὰρ ταῦτα, καὶ ἀπάτη ἡμῖν αὐτοῖς τὸ ἐπιζήμιον προξενούσα. Ἀλλὰ περὶ τοῦτου μὲν τοσαῦτα· ὦρα δὲ λοιπὸν εἰς τὴν προτέραν ἀναδραμεῖν παραίνεσιν, καὶ βραχεία περὶ ταύτης εἰπόντα, προσήκον τέλος ἐπιθεῖναι τῷ λόγῳ. Καὶ γὰρ οὐ μόνον τὰ τῆς ἀταξίας ἐνταῦθα, ἀλλὰ καὶ ἕτερόν τι χλιπὲν περινοσθεῖ ἡ νόημα. Ποῖον δὴ τοῦτο; Τὸ πρὸς Θεὸν τὴν διάλεξιν ροιεῖσθαι προθεμένους, καὶ αὐτῷ τὴν δοξολογίαν ἀναπέμποντας, εἶτα ἀφέντας τοῦτον, τὸν πλησίον ἔκαστος ἀπολαβεῖν καὶ τὰ κατ' οἶκον διατίθεσθαι, τὰ ἐν ταῖς ἀγοραῖς, τὰ ἐν τῷ δήμῳ, τὰ ἐν τοῖς θεάτροις, τὰ ἐν τῷ στρατῷ, καὶ πῶς μὲν ταῦτα διωκῆθαι, πῶς δὲ ἐκεῖνα παρεισώρῃ, καὶ τί τὸ πλεονάζον ἐν ταῖς πραγματείαις, τί δὲ τὸ ἐλλείπον· καὶ ἀπλῶς περὶ πάντων τῶν κοινῶν καὶ ἰδίων ἐνταῦθα διαλέγονται. Καὶ ποίας ταῦτα συγγνώμης ἄξια; Καὶ βασιλεῖ μὲν τις τῷ ἐπιγεῖφ διαλεγόμενος, περὶ ἐκείνων μόνων ποιεῖται τὸν λόγον, περὶ ὧν ἂν ἐκεῖνος βουληθεῖ, καὶ ὃν προτείνει· τὰς ἐρωτήσεις· εἰ δὲ καὶ ἕτερόν τι παρὰ τὴν ἐκείνου γνώμην ὑποβαλεῖν τολμήσῃ, τὴν ἐσάγγλιν τιμωρῶν ὑποστῆσεται· σὺ δὲ τῷ βασιλεῖ ἐν βασιλεύοντων προσομιλῶν, ὅφριττοντες λειτουργοῦσιν [102] ἄγγελοι, ἀφελὲς τὴν πρὸς αὐτὸν διάλεξιν, περὶ πλοῦ, καὶ κόνεως, καὶ ἀράχνης διαλέγῃ; Ταῦτα γὰρ ἐστὶ τὰ παρόντα πράγματα. Καὶ πῶς οἷσεις τὴν τῆς καταφρονήσεως δίκην; τίς δέ σε τῆς τοιαύτης ἔξαιρῆσαι τιμωρίας;

Ἀλλὰ κακῶς, φησὶ, τὰ τῶν πραγμάτων, καὶ τὰ τῆς πολιτείας διάκεινται, καὶ πολὺς ἡμῖν περὶ τοῦτου ὁ λόγος, πολὺς ὁ ἀγών. Καὶ τίς ἡ αἰτία; Ἡ τῶν κρατούντων, φησὶν, ἀβουλία. Οὐχ ἡ τῶν κρατούντων ἀβουλία, ἀλλὰ ἡ ἡμῶν ἀμαρτία, ἡ τῶν πλημμελημάτων εἰσπραξίς. Ἐκείνη τὰ ἄνω κάτω πεποίηκεν, ἐκείνη πάντα τὰ δεινὰ εἰσήγαγεν, ἐκείνη τοὺς πολέμους^δ ἐξώπλισεν, ἐκείνη τὴν ἡτταν ἐνήργησεν. Οὐκ ὀλοῦν ἡμῖν ὁ τῶν ἀνιερῶν ἐσμός ὑπερεχέθη, ἀλλ' ἡ ἐκ ταύτης τῆς αἰτίας. Ὡστε καὶ Ἀβραάμ τις ἦ ὁ κρατῶν, καὶ Μωϋσῆς, καὶ Δαυὶδ, καὶ Σολομὼν ὁ σοφώτατος, καὶ ἅπαντες δικαιοτέροις· ἀνθρώπων, ἡμῶν κακῶς διακειμένων, ἀδιόφορον ἔχει τὴν πρὸς τὰ κακὰ αἰτίαν. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Ὅτι εἰ μὲν τῶν παρανομωμάτων εἴη, καὶ τῶν ἀβουλῆτως καὶ ἀτάκτως φερόμενων, ἡ ἡμῶν ἀβουλία καὶ ἀταξία τὸν τοιοῦτον ἐκπαρσφύρησε, τὰ ἡμέτερα ἀμαρτήματα τὴν πληγὴν προξένησε. Τὸ γὰρ κατὰ τὰς καρδίας ἡμῶν λαμβάνειν ἄρχοντας οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἀλλ' ἡ τοῦτο, ὅτι πρημαρτηχότες τοιοῦτου τοῦ προεστηχότος· ἐτύχομεν, καὶ τε τῶν ἱερωμένων ἢ τις, καὶ τε τῶν τὰς κοσμι-

κὰς διεπόντων ἐξουσίας^ε. Εἰ δὲ καὶ λίαν δίκαιος ἦ, καὶ οὕτω δίκαιος, ὥστε μέχρι τῆς Μωϋσεως ἀρετῆς ἐληλακέναι, οὐχ ἡ αὐτοῦ μόνου δικαιοσύνη τὰ ἄμετρα τῶν ὑπάρχον συγκαλύπτει δυνήσεται πταίσματα. Καὶ τοῦτο ἐξ αὐτοῦ ἂν τις ἀκριβῶς καταμάθοι τοῦ Μωϋσεως, τοῦ πολλὰ μὲν κακοπαθήσαντος ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ, πολλὴν δὲ τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ ἰκεσίαν πρὸς τὸν Θεὸν ἐνστήσαντος, ὥστε τὴν ἐπιγγελημένην αὐτὸν κατακληρονομήσαι γῆν· ἀλλ' ἐπεὶ ξένον αὐτὸν οὗτος τῆς κατασχέσεως ταῖς οἰκείαις κατέστησε παρανομίαις, οὐκ ἴσχυεν ἡ αὐτοῦ δέησις τὴν τοῦ Θεοῦ δικαίαν ψῆφον μεταποιῆσαι παντὸς τοῦ λαοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ κατεστρωμένου. Καίτοι τίς τοῦ Μωϋσεως δικαιοτέρος; ἢ τίς παρῆρσιαστικώτερος πρὸς τὸν Θεόν; Ἰσχύειν μὲν λέγεται δικαίου δέησις, ἀλλ' ἐνεργουμένη, τουτέστι, βοηθουμένη τῇ μεταμελείᾳ καὶ ἐπιστροφῇ, ὑπὲρ ὧν καταβάλλεται. Οἷς δὲ ἀμετανόητος καὶ ἀνεπίστροφός ἐστιν ὁ τρόπος, πῶς ἂν ἐπαμύναι δυνήσεται, αὐτῶν ἐκείνων τοῖς ἔργοις ἀντικοπτόντων^ς;

ε'. Καὶ τὴν ἐγγεγραμμένην ἐν ὁλοκλήρῳ λαοῦ παρανομουμένην τοῦτο συμβαίνειν, ὅπου καὶ ἡ τῶν ὀλίγων ὑπάρχον ἀμαρτία, ἡ πολλὰκις καὶ τοῦ ἐνδὲς, τὴν τῶν δικαίων [103] κρατούντων ὑπερακοντίζει παρῆρσιαν; Καὶ τοῦτο πάλιν ἐξ αὐτοῦ ἂν τις κατανοήσῃ τοῦ Ἰσραὴλ, ὃς ὑπὸ Μωϋσεως δημαγωγούμενος, ἡνίκα πρὸς τὴν τῶν ἄλλοις ὕλων παρέβαλε γῆν, καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς συνῆρε μάχην, πῶς τινες αὐτῶν μανέντες εἰς τὰς ἐκείνων γυνούκας, τὴν πάνδημον ἐκείνην θραύσιν καὶ τὸν βλεθρον κατεργάσαντο.

Ἐπὶ ἐνδὲς δὲ τὸ τοιοῦτο συμβέβηκεν· ὥς ἐπὶ Ἀχαρ τοῦ τὴν ποικίλην στολὴν ἀφελομένου τοῦ ἀναθήματος, καὶ κατὰ τοῦ λαοῦ τὴν τοῦ Θεοῦ ἐκκαύσαντος ὀργήν. Ἀλλ' ἴσως τινὲς τῶν παρόντων τὰ τῆς ἱστορίας ταύτης ἀγνοοῦσι. Διὰ τοῦτο δεῖ βραχεία περὶ ταύτης εἰπόντα ἡ ὑπομνησθαι μὲν τοὺς εἰδότες, διδάξαι δὲ τοὺς ἀγνοοῦντας. Οὗτος τοίνυν ὁ Ἀχαρ εἰς ἐτύγχανε τῶν μετὰ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ διαδόντων τὸν Ἰορδάνην, Ἰησοῦ ἐκείνου τοῦ ψήφῳ Θεοῦ διαδόχου Μωϋσεως προκεκριμένου, τοῦ εἰκόνα καὶ τύπον ἐπέχοντος τοῦ ἀληθινοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὡς περὶ γὰρ ἐκεῖνος ἐκ τῆς ἐρήμου διὰ τοῦ Ἰορδάνου εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας τὸν λαὸν διεβίβασεν, οὕτω καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐκ τῆς ἐρήμου τῆς ἀγνοσίας καὶ τῆς εἰδωλολατρίας διὰ τοῦ ἁγίου καὶ σωτηριώδους βαπτισματος εἰς τὴν ἀνὰ Ἱερουσαλὴμ ἡμᾶς μετεποίησεν^ι, εἰς τὴν μητέρα τῶν πρωτοτόκων, ἐν ἣ τῆς ἀληθινῆς καταπαύσεως ἡ ὑπηρεπίσθον αἱ μοναὶ, ἐνθα ἡ ἀστασίατος καὶ εἰρηγὴς διατριβή. Οὗτος τοίνυν τῇ τοῦ προσταττόντος δυνάμει τὸν λαὸν διαβιβάσας, προσέβαλε τῇ Ἱερικῷ, καὶ τὴν ξένην ἐκείνην πολιορκίαν ἐνεργῶν, φθὴ τῶν τειχῶν καταπίπτειν μελλόντων, τί φησι πρὸς τὸν λαόν; Ἔσται ἀνάθημα ἡ πόλις αὕτη, καὶ πάντα ὅσα ἐστὶν ἐν αὐτῇ, Κυρίῳ Σαβαώθ, πληρὴ Παῦθ τὴν πόρνην, περιποιήσασθε αὐτήν. Φυλάξασθε οὖν ἀπὸ τοῦ ἀναθήματος, μήποτε ἐνθυμηθέντες ὑμεῖς λάθῃτε ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἐκερπίψῃτε ἡμᾶς. Ἀφιερώθη, φησὶν, ἅπαντα τὰ ἐν τῇ πόλει· τοῦτο γὰρ τὸ ἀνάθημα δηλοῖ. Μὴ τις οὖν νοσφίσσεται τῶν ἀνατεθέντων Κυρίῳ τῷ Θεῷ, καὶ ἐξολο-

^α Unus ἔχει. Paulo post quinque sexve mss. et Savil. recte δέομαι. Editio Morel. ma e δέομαθα, ut arguitur ex ἀντιβολῷ sequenti.

^β Alius κατακατεῖ. Paulo post alius καὶ αὐτῷ τὴν δουλοκρατίαν ἀναπέμποντας.

^γ Duo προτείνειν.

^δ Legendum videtur πολεμίου. Sed omnia exemplaria καίμονος habent. Erasmus ita interpretatus est, ac si πολεμίου legerit. Paulo post ad vocem ὑπερεχέθη, Savil. in marg. notat ἐπὶ ἐκέναν.

^ε Sex mss. ἀμαρτωλότερος, male, ni fallor; nam hic de vitiis virtute excellentiūbus agitur.

^ι Unus ἀρχάς. Paulo post unus τὰ ἡμέτερα τῶν ὑπάρχον.

^ς Duo ἀντικοπτόντων. Unus ἀντισκοπτόντων· quae posterior lectio mendum esse videtur. Prior autem non spernenda. Alius, teste Savilio, ἀντιπρᾶττόντων, quae est vox synonyma.

^η Unus ἄλλ'· εἰκόνας τινὰς τῶν παρόντων καὶ τῆς ἱστορίας τοιούτης ἀγνοοῖν... περὶ ταύτης εἰπόντας.

^θ Unus ἡμᾶς· μετεβίβασεν.

Θραύσει ἡ ἡμᾶς· ἐκ τῆς γῆς. Ἐπικλίνοντο· ἡ ἐντολή, πολὺ τὸ τῆς ἀκριβείας τοῦ τε προστάσσοντος Θεοῦ καὶ τοῦ νομοθετοῦντος Ἰησοῦ. Πῶς γὰρ οὐκ ἦν ἐν τοσοῦτῳ πληθεῖ μὴ παραδοθῆναι τὸν νόμον τούτον, πολλῶν δυναν τῶν συνωμοθούτων πρὸς τοῦτο; Ἡ γὰρ τὸ ἀστάθμητον καὶ τὸ φιλοκερδὲς τοῦ δήμου, ἢ τὸ μὴ πάντας κατηκόους γενέσθαι τῆς προτεθείσης ἐντολῆς, ἢ ἡ ποικιλία τῶν σκύλων καθάπερ δέλεαρ προκειμένη, καὶ τοὺς φιλοκλήμνας δελεάζουσα, εὐκόλως ἂν πρὸς τὴν παραβάσιν παρώρμησεν. Ἄλλ' ὁμως ὁ νόμος οὗτος ἐτέθη, καὶ ὑπὲρ κεφαλῆς ὁ τῆς παραβάσεως· αὐτοῦ κίνδυνος ἐπεκρεμάσθη. Τί οὖν μετὰ τούτου; Κατέπεσον τὰ τεῖχη, καὶ ἐν χερσὶ τῶν πολιτοκούντων τὰ τῆς πόλεως· ἐγένετο πάντα. Παντὸς τοίνυν τοῦ λαοῦ τὴν ἐντολὴν ταύτην διατηροῦντος, ἡ τοῦ ἐνὸς παραβάσις εἰς ἅπαν τὸ πλῆθος τὴν τοῦ Θεοῦ ἀνίψην ὀργήν. Ἐπλημμέλησαν γὰρ, φησὶν, [104] οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ πλημμέλειαν μεγάλην, καὶ ἐντερίζσαντο, καὶ ἔλαβον ἀπὸ τοῦ ἀνυθίματος, καὶ ἔλαβον Ἀχαρ υἱὸς Χαρμεὶ ἀπὸ τοῦ ἀναθήματος, καὶ ἐθυμώθη ὁ ἦν Κύριος· τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ. Καὶ μὴν εἰς ἦν ὁ πλημμέλησας. Πῶς οὖν ἐπλημμέλησαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, καὶ ἐθυμώθη Κύριος τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ; Ὅρξ· πῶς ἡ τοῦ ἐνὸς ἀμαρτία παντὶ τῷ λαῷ τὴν τιμωρίαν προεξένησε; πῶς πρὸς τὸ πλῆθος τὴν Θεὸν ἐξεπολέμωσεν; Ἐπεὶ οὖν τὸ παράνομον ἐπράχθη, καὶ οὐδεὶς ἦν ὁ συνειδὼς, πλὴν μόνον τοῦ τὰ χρῦφα γινώσκοντος Θεοῦ, ἡ μὲν τιμωρία ἐμελλεν, ὁ δὲ πράξας τοῦτο, καὶν ἐδόκει λανθάνειν, ἀλλ' ὁμως ὑπὸ τοῦ συνειδότος, ὡς ὑπὸ πυρὸς κατεκαίετο. Ἦλθε τοίνυν καὶ τῆς ἀπειλῆς ὁ καιρὸς, καὶ τοῦ φανεροῦ γενέσθαι τὸ ἁμάρτημα. Ἀπέστειλε γὰρ, φησὶν, Ἰησοῦς ἀνδρας ἀπὸ Ἱερικῶ εἰς Γαί. Καὶ ἀνέβησαν ἐκεῖ ὡσεὶ τρισχίλιοι ἄνδρες, καὶ ἐβυρνον ἀπὸ προσώπου τῶν ἀνδρῶν Γαί, καὶ ἀπέκτειναν αὐτῶν τριάκοντα καὶ ἑξ ἄνδρας, καὶ ἀπεδιώξαν αὐτάς, καὶ συνέτριψαν αὐτούς, καὶ ἐποίηθη ἡ καρδία τοῦ λαοῦ, καὶ ἐγένετο ὡς περ ὕδωρ.

ζ'. Ὅρα μὲν ἀμαρτίας εἰσπραξίν, ὅρα πληγὴν ἀπαρμύθητον. Εἰς ἐπλημμέλησε, καὶ εἰς ἅπαντα τὴν ὄμωον ὁ θάνατος καὶ ἡ δειλία ἐπέπεσε. Τί τοῦτο, ὦ φιλάγαθε Δέσποτα; Σὺ εἰ μόνος δίκαιος, καὶ εὐθεὶς αἱ κρίσεις σου. Σὺ ἐκάστην κατὰ τὰ οἰκεία ἔργα ἀπονέμεις· τὴν κρίσιν. Σὺ ἔφης, φιλάνθρωπε, ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐκάστον ἀποθανεῖσθαι ἀμαρτίᾳ, καὶ μὴ ἄλλον ἀντὶ ἄλλου τιμωρηθῆσθαι. Τίς οὖν αὕτη ἡ δικαία σου ψῆφος; Καλὰ σου τὰ πάντα, Κύριε, καὶ λίαν καλὰ, καὶ πρὸς τὸ συμφέρον ἡμῶν οἰκονομούμενα. Λύμη τίς ἐστι, φησὶν, ἡ ἀμαρτία· οὐκοῦν ἐκπομπευέσθω διὰ τῆς τιμωρίας εἰς πάντας, ἵνα μὴ τοὺς πάντας καταλυμῇται, ἵνα γνόντες πόσῃ ἀπειλῇ μίαν παράβασιν ἔτεκε, φύγῃ τὴν ἐκ πλειόνων ἀτελεύτητον κόλασιν. Ἰδὼν οὖν, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς τὴν ἀνυπόστατον φυγὴν, διεβρίξε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ ἔπειθεν ἐπὶ τὴν γῆν, ἐκείνους τοὺς θρήνους τραγῶδων, οὓς ἡ θεία σημαίνει Ἰ'ραφή. Τί οὖν πρὸς αὐτὸν ὁ Δεσπότης; Ἀνάστηθι· ἵνα τί οὕτω συμπεδέπτικας; Ἡμάρτηκεν ὁ λαός σου, καὶ παρέδωκε τὴν διαθήκην μου, καὶ οὐ μὴ

δυνήσονται οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ στήναι κατὰ πρόσωπον τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν, ὥς ἂν ἐξάρητε τὸ ἀνάθημα ἐξ ὧν αὐτῶν. Ἐκτρώθη τοίνυν ἐν τῷ λαῷ τοῦτο, καὶ μὴνύεται ὑπὸ Θεοῦ ὁ τὴν παράβασιν πράξας· συγκατατίθεται οὗτος. Ἀπεκρίθη γὰρ, φησὶν, Ἀχαρ τῷ Ἰησοῦ, καὶ εἶπεν· Ἀληθῶς ἡμαρτον ἐναντίον τοῦ Κυρίου Θεοῦ Ἰσραὴλ· οὕτω καὶ οὕτως ἐποίησα. Εἶδον ἐν τῇ προνομίᾳ στολὴν ψιλὴν, ποικίλην, λίαν καλὴν, καὶ διακόσια δίδραχμα ἀργυρίου, καὶ γιλιώσαν μίαν χρυσὴν πεντήκοντα διδράχμων, καὶ ἐνθυμηθεὶς ἔλαβον, [105] καὶ ἰδοὺ ταῦτα ἐγκέκρυπται ἐν τῇ γῇ ἐν τῇ σκηνῇ μου. Πάντα λοιπὸν εἰς φανερόν ἄγει, ἐπειδὴ ἀψευδῆ τὸν ταῦτα καταμνύσαντα ἑώρα, σφοδρόν ἔτι εἶχε τὸν ἐλέγχοντα μάρτυρα. Ὅρα δὲ τὸν ἐπυνειδίστον καὶ ὀλέθριον αὐτοῦ θάνατον· Ἀνίηγεκε, φησὶν, αὐτόν Ἰησοῦς εἰς θάραγγα Ἀχὼρ, καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, καὶ τὰς θυγατέρας αὐτοῦ, καὶ τοὺς μούσους αὐτοῦ, καὶ τὰ ὑποζύγια αὐτοῦ, καὶ πάντα τὰ πρόβατα αὐτοῦ, καὶ τὴν σκηνὴν αὐτοῦ, καὶ πάντα ὅσα ὑπῆρχον αὐτῷ καὶ ἐλιθοβόλησαν αὐτὰ πᾶς Ἰσραὴλ ἐν λίθοις. Αὕτη τῆς παρανομίας ἡ ἀνταπόδοσις, οὕτως ἡ τοῦ Θεοῦ ἀδικαστός ἐστι δίκη. Τοῦτο τοίνυν εἰδότες, οἵκελοι ἁμαρτημάτων εἰσπραξίν τὴν τῶν ἀνιερῶν ἐξουσίαν λογιζόμεθα καὶ καθ' ἑκάστην τὰ ἐκυτῶν ἐξετάζοντες ἐγκλήματα, μὴ ἑτέροις, ἀλλ' ἡμῖν αὐτοῖς τὴν τοῦτων περιόπτωμεν αἰτίαν. Οὐ γὰρ ἡ τῶν ἀρχόντων μόνον ἀπροσεξία, ἀλλὰ πολλῶν μᾶλλον τὰ ἡμέτερα πταίσματα τὰ κακὰ συνεισέγαγεν. Οὕτω τοίνυν ἐνταῦθα παραγινόμενος ἕκαστος, καὶ τὰ οἰκεία λογιζόμενος παραπτώματα, οὔτε ἕτερον μέμψοιτο, καὶ μετὰ τῆς προσηκούσης εὐταξίας τὴν παρούσαν ἀναπέμψοι ὁ δολογίαν. Ἔστι δὲ ἡ παρ' ἡμῶν ἀπαιτούμενη εὐταξία τοιαύτη· πρῶτον μὲν, συντετριμμένη καρδίᾳ προσέρχεσθαι τῷ Θεῷ, ἔπειτα καὶ τὸ τῆς καρδίας ἦθος διὰ τοῦ φαινομένου σχήματος ὑποδεικνύειν, διὰ τῆς στάσεως, διὰ τῆς τῶν χειρῶν εὐταξίας, διὰ τῆς πραείας καὶ συνεσταλμένης φωνῆς. Εὐκολον γὰρ τοῦτο, καὶ παντὶ τῷ βουλομένῳ δυνατόν. Πῶς οὖν εἰς πάντας κατορθώθησεται; Θῶμεν ἑαυτοῖς νόμον, καὶ εἰπωμεν ὅτι κοινωφελὴς ἐντολή κατεβλήθη, καὶ δεῖ πάντας ἡμᾶς τοιαύτης μετασχεῖν ὠφελείας. Διὰ τοῦτο καὶ τὰς ἀτάκτους κατασιγάσωμεν φωνὰς, καὶ τὰ τῶν χειρῶν καταστέλωμεν ἥθῃ, δεδεμένους ταύτας παριστάνοντες τῷ Θεῷ, καὶ μὴ τοῖς ἀκόσμοις ἐπαίρομένους νεύμασι. Μισεῖ γὰρ τοῦτο καὶ ἀποστρέφεται ὁ Θεός, ὡς περ τὸν συνεσταλμένον ἀγαπᾷ καὶ προσίεται· Ἐπὶ τίνα γὰρ; φησὶν, ἐπιβλέψω, δι. 1. ἢ ἐπὶ τὴν πρῶον καὶ ἡσύχιον, καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους; Εἰπωμεν ἀλλήλοισι, ὅτι οὐ βούλεται αὐτῷ προσδιαλεγόμενος ἡμᾶς καὶ ἑαυτοῖς προσομιλεῖν, οὐδὲ ἀφέντας τὴν πρὸς αὐτὸν διάλεξιν, τὰς τῶν παρόντων ἀνακινεῖν συντυχίας, καὶ τῷ βορβόρῳ τοὺς μαργαρίτας ἀναφύρειν. Ὑβριν γὰρ οἰκείαν, καὶ οὐ δολογίαν τὸ τοιοῦτον ἡγείται. Κάν τις βουλευθεῖ ταύτην παραβῆναι τὴν ἐντολὴν, ἐπιστομίσωμεν ἡ, ὡς ἐπίβουλον τῆς ἡμετέρας σωτηρίας· ἀποδιώξωμεν, ἔξω τῶν περιβόλων τῆς ἀγίας ἐκκλησίας ἐκβάλλωμεν. Οὕτω γὰρ ποιοῦντες, τὰ μὲν πρότερα ἁμαρτήματα ῥαδίως ἀπονήψόμεθα, αὐτὸν δὲ τὴν Δεσπότην

^a Duo exolothrēsy. Infra παραδοθῆναι. In hanc vocem notat Savil. in marg. γρ. παραδισθῆναι.

^b Unus παράβασιν ἐξεκατέστο. Ἄλλ' ὁμως ὁ νόμος οὗτος. Mox aliquot mss. ἀπεκρεμάσθη.

^c Unus ὁρῇ Κυρίου, alique ita legit Erasmus.

^d Quinque mss. ἄλλον ἀντιτιμωρηθῆσθαι ἑτέρου.

^e Τὴν ἀνυπόστατον φυγὴν. Erasmus vertit, fugam sisti non posse. At dubitasti potest, an ea sit Chrysost. mens. Ἀνυπόστατον φυγὴν forte verti posset, fugam cuius causa vel materia non apparetur.

^f Προνομίη στολὴν ποικίλην λίαν καλὴν. Duo alii προνομίη ψιλὴν ποικίλην μίαν καλὴν. Erasmus priorem secutus lectionem, μίαν καλὴν legit.

^g Unus ἀσφαλή.

^h Unus ἀναπέμψοιτο. Alius τὴν πρέπουσαν ἀναπέμψοιτο, non male.

ⁱ Alius καὶ τὴν τῶν χειρῶν καταστέλωμεν συνήθειαν.

^j Unus ἐντολὴν, ἐπιτιμῆσώμεν.

erat Israelitis transmisisset, admovissetque exercitum contra Jericho, novam illam et admirandam obsidionem moliens, mox ruituris mœnibus, quid loquitur apud populum? Erit anathema hæc civitas: et quidquid est in ea, Domino Sabaoth, excepta Raab meretrice, hanc servabitis. Caveat igitur ab anathemate, ne quando cogitantes sumatis ex eo, et perdati nos (Josue 6. 17. 18). Consecrata sunt, inquit, omnia quæ sunt in civitate: nam id sonat anathema. Ne quis igitur suffretur ex iis quæ consecrata sunt Domino Deo, nosque disperdat e terra. Periculosum erat præceptum, multa diligentia tum Dei præcipientis, tum legem ferentis Jesu. Qui enim fieri potuit, ut in tanta multitudine non violaretur hæc lex, cum multæ res essent, quæ huc impellerent? Nam vel instabilitas ejus populi lucrique cupiditas, vel quod non omnes audivissent edici præceptum, vel spoliolum pretium velut esca objecta, habendique avidos illectans, facile ad legis transgressionem perpulisset. Et tamen ea lex erat lata, atque eorum capiti transgressionis periculum imminabat. Quid igitur post hæc? Conciderunt mœnia, et quidquid erat in civitate venit in manus obsidentium. Itaque cum universus populus servaret hoc præceptum, unius prævaricatio in universam multitudinem concitavit iram Dei. Peccaverunt, inquit, filii Israel peccatum magnum, et suffurati sunt, et sumperunt ex anathemate, et sumpsit Achar filius Charmi ex anathemate, et indignata est ira Domini filiis Israel (Jos. 7. 1). Atqui unus erat qui peccaverat. Quomodo igitur peccaverunt filii Israel, ac Dominus iratus est filiis Israel? Vides quomodo unius peccatum toti populo vindictam accersit? quomodo Deum adversus multitudinem hostem reddidit? Quoniam igitur fuerat perpetrata legis transgressio, neque quisquam erat conscius, præter solum Deum qui novit occulta, ultio quidem differebatur: cæterum qui hoc perpetrarat, tametsi videbatur latere, tamen a conscientia velut ab igne urebatur. Venit igitur tempus quo fieret quod comminatus fuerat Deus, quoque peccatum veniret in propatulum. Misit, inquit, Jesus viros ab Jericho in Gai. Et ascenderunt illuc viri fere ter mille, fugeruntque a facie efforum Gai, et occiderunt ex illis viros triginta sex, et persequuti sunt eos, et conciderunt illos, et expanit cor populi, factumque est velut aqua (Jos. 7. 2. 4. 5).

6. Vide unius peccati pœnam, vide plagam acerbissimam. Unus peccarat, et in populum universum mors ac trepidatio irruit. Quid hoc, o bone Domine? Tu solus justus, et recta judicia tua. Tu cuique secundum propria facta reddis iudicium. Tu, humani generis amator, dixeris in suo quemque peccato moriturum, nec alium pro alio daturum pœnas. Quod igitur hoc est tuum justum iudicium? Bona sunt tua omnia, Domine, et valde bona, et ad nostram utilitatem dispensata. Lues quædam, inquit, est peccatum: ergo per ultionem evulgetur ac traducatur apud omnes, ne corrumpat omnes, ut ubi cognoverint quantas nimis una pepererit transgressio, fugiant longe graviores æternamque vindictam. Videns igitur, in-

quit, Jesus fugam cujus causa ignota erat sisti non posse, discidit vestimenta sua, ac prostratus est in terram, ea lugubriter lamenta proferens, quæ narrat divina Scriptura. Quid igitur illi respondit Dominus? Surge; cur ita prostratus jaces? Peccavit populus tuus, transgressus est pactum meum, nec poterunt stare filii Israel contra faciem hostium suorum, donec sustuleritis anathema ex vobis ipsis (Jos. 7. 10. 12). Prædicatur igitur hoc in populo, et a Deo proditur, qui hoc perpetrarat: ille fatetur. Respondit enim, Achar Jesu dicens: Vere peccavi in conspectu Domini Dei Israel; sic et sic feci. Videbam in præda stolam variegatam unam (a) pulchram, ducentaque argenti didrachma, et linguam unam auream quinquaginta didrachmorum, et concupiscens cepi, et ecce hæc defossa sunt humi in tabernaculo meo (Ibid. v. 20; 24). Omnia jam in apertum profert, posteaquam perspexit illum omnia sine mendacio indicasse, nec dissisus est testi se ipsum prodenti. Vide autem probrosam ac perniciosam illius mortem: Subdixit, inquit, Jesus Achar in convallem Achor, et filios et filias ejus, et vitulos ejus, et jumenta ejus, et omnes oves ejus, et tentorium ejus, et omnia quæcumque possidebat: et lapidibus obruit eam omnis populus Israel (Jos. 7. 24. 25). Hoc transgressionis præmium, talis Dei vindicta, quæ evitari non potest. Hæc itaque scientes, cogitemus molestias a nostris peccatis invehi, singulisque diebus nostra examinantes crimina, non aliis, sed nobis ipsis causam adscribamus. Nec enim magistratum modo negligentia, sed multo magis nostra delicta mala accersierunt. Sic itaque huc adveniens sua quisque examinet delicta, nec alium iucuset, et præsentem glorificationem cum ritu decenti emittat. Quod autem exigitur ad modestiam, hoc est: primum, corde contrito accedere ad Deum: deinde cordis affectum ipso visibili habitu declarare, item standi modo, manuum de ora compositione, placida demissaque voce. Nam id faciendum est, et potest quisquis voluerit. Qui fiet igitur, ut omnes suo fungantur officio? Ponamus nobis ipsis legem dicamusque, In publicam utilitatem lex prodita est, et hujus utilitatis oportet nos omnes esse participes. Quapropter et indecoras voces premamus, manuumque gesticulationes corripiamus, has conjunctas exhibentes Deo, nec in compositis motibus attollantur. Odit enim hoc Deus et aversatur, sicut contra compositum ac modestum amat expectare: Ad quem, inquit, respiciam, nisi ad mansuetum et quietum, et tremantem verba mea (Isai. 66. 2)? Dicamus aliis alii: Non vult Deus, ut simul cum ipso loquamur, et inter nos fabulemur, nec patitur, ut ipsum alloqui intermittentes præsentium confabulationes suscitemus, cœnoque margaritas contaminemus. Siquidem hoc suam contumeliam esse ducit, non glorificationem. Quod si quis voluerit hoc præceptum præterire, obturemus illi os, tamquam salutis insidiatorem expel-

(a) In Græco, σκολῶν ψάλλον κοσμήσας. In hunc locum notat savil.: « Florens retinet lectionem Romanam, ψάλλον κοσμήσας, inducto, σκολῶν, veritque ex veteri Glossario, lenue labylinum. »

lanus, et ecclesiæ sanctæ septis ejiciamus. Hoc si fecerimus, nostra quidem peccata superiora facile diluamus, ipsum autem Dominum habebimus in medio nostrum una cum sanctis angelis choros agentem, et epique modestiæ coronas distribuentem. Quoniam enim est humanus ac munificus, gaudens de nostra salute; ideo oblectans sese bonis nostris cælorum regnum promisit, et vitæ incorruptibilis consortium, omniaque bona præparavit, volens nos in his habere tabernacula¹: quæ nobis omnibus contingat assequi, gratia et humanitate Domini nostri Jesu Christi, quicum decet gloria, imperium, honor et adoratio Patri et sancto Spiritui, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

EUJDEM HOMILIA II.

In dictum illud Isaïæ prophætæ, *Factum est anno, quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum sedentem in solio excelso et elevato* (Isai. 6. 4); et quod neque tempus, neque unum elementum divinarum Scripturarum oporteat prætercurrere.

1. *Suis de illorum studio audiendi verbum Dei gratulatur Chrysostomus; ipsius modestia et erga suos amor.* — Gaudeo conspiciens vos ad audienda sacra eloquia concurrentes, idque indicium esse maximum judico vestri in Dei cultu ac pietate progressus. Quemadmodum enim appetentia cibi corporis bonam valetudinem declarat, sic et sermones appetere spirituales, animæ sanitatem arguit. Gaudeo quidem igitur propter hoc: cæterum vereor ne forte non possim aliquid adferre dignum isto vestro desiderio. Sic et mater amans dolet, quoties lactentem habens puerum, non potest illi largiter præbere lactis fontem: attamen quamquam lacte caret, mammam tamen dat, ille vero acceptam trahit sugitque, et ore papillam refrigerescentem calefaciens, plus quam erat elicit alimenti: mater vero dolet quidem dum ipsius distenduntur ubera, nec tamen repellit puerum: mater enim est, et omnia præoptat perpeti potius, quam ut partum suum contristet. Itaque si matres erga foetus suos tantum exhibent amorem, multo magis oportet nos erga vestram caritatem similiter affectos esse. Nam spiritus partus vehementiores sunt quam naturæ. Itaque tametsi nobis mensa multam habet penuriam, ne sic quidem eam occultabimus, sed nostra omnia in medium proferentes apponemus vobis. Quod si pauca hæc sunt viliaque, præbehimus tamen. Nam et ille² cui talentum erat creditum, non quia quinque talenta non tulit, ob id incusatus est, sed quod unum illud defoderit, quod acceperat, dedit poenas (*Math. 25. 24. seqq.*). Siquidem hoc est quod quæritur apud Deum et apud homines, non multane aut pauca deponas, sed ne oblationem offeras facultatibus inferiorum. Audistis nuper cum nobis datum esset hoc ho-

noris, ut apud caritatem vestram disscereremus, Psalmum illum legentibus nobis, qui peccatorem e sacris septis ejiciens, angelos supernasque virtutes hortabatur ad laudandum universorum Deum. Vultis igitur et hodie idem angelicum melos³ audiamus, prope illic alicubi astantes? Mihi certe videtur. Nam si homines scelerati dum choreas agunt in foro, in profunda caligine nocteque intempesta meretricias cantilenas mollesque canentes cantiones, totam civitatem nobis excitant, et ad sese convertunt: nos cælestium populorum supernis choris Regem universi celebrantibus non occurreremus, non audieremus divinam illam ac beatam vocem? Et quæ nobis dabitur venia? Sed quomodo, inquis, licet audire? Si in ipsum ascenderimus cælum, etsi non corpore, mente tamen: etsi minus præsentia, certe cogitatione. Nam corpus quoniam terrestre est ac grave natura, manet in terris: anima vero ab hac necessitate est libera, facillimeque ad altissima longissimeque semota loca advolat: ita ut etiam si velit ad extremos orbis terminos pervenire, aut in cælum ascendere, nihil sit quod vetet: adeo ipsi leves cogitationum alas dedit Deus. Nec tantum alas leves dedit, verum et oculos largitus est, multo quam corporis perspicaciores. Nam corporis aspectus, si quidem per vacuum aerem feratur, ad longum intervallum progreditur: quod si in exiguum corpus impigerit, non aliter quam fluxus qui ferebatur, obstaculo repulsus, denuo retrorsum avertitur: verum animi oculi etiamsi parietes, etiamsi mœnia, etiamsi montium moles, etiamsi cælorum corpora compererint obstantia, omnia facile prætercurrunt. Attamen cum tantam habeat celeritatem et oculorum aciem anima, non ex sese sufficiens est ad intelligentiam rerum cælestium, sed opus illo habet qui ipsam manu deducat. Faciamus igitur quod in regum palatiis facere solent, qui cupiunt ea videre. Quid autem illi faciunt? Ubi quæsierint eum cui claves commissæ sunt, illum adeunt, alloquuntur et supplicant, frequenter et pecuniam numerant, ut ipsis gratificetur. Adeamus ergo et nos unum eorum, quibus cælestes portæ commissæ sunt, appellemus, supplicemus, pro pecunia promptam voluntatem sincerumque affectum exhibeamus. Et si ille mercedem hanc acceperit, manu nostra apprehensa per omnia circumducet, non illam ostendens regiam, sed ipsum Regem in solio sedentem, adstantibus exercitibus exercituumque ducibus, assistantibus innumerabilem angelorum et archangelorum millibus; omnia diligenter nobis ostendet, quatenus nobis videre licet. Quis igitur est iste cui hæc functio commissæ est, quam sequentes nunc volumus ingredi? Isaïas, prophetarum vocalissimus. Ergo necesse est, ut hunc alloquamur.

Scripturæ quomodo audiendæ. — Agite, sequamini composito gradu incedentes, multo cum silentio: ne quis ingrediatur curis onustus inmundanis, ne quis animi dubius, ne quis attonitus: verum hæc omnia foris ante ostium deponamus omnes, atque ita demum

¹ Unus habet, volens nos in his habere tabernacula in æternum.

² Savil... Nostra omnia in medium proferentes apponemus vobis, exigua quidem et minimi pretii, metuentes damnationis periculum, si quidem et ille, etc.

³ Unus legit, mysticum melos.

την εἰς μέσον ἔξομεν μετὰ τῶν ἁγίων ἀγγέλων συγχορεύοντα, καὶ ἑκάστῳ τοὺς τῆς εὐταξίας ἀπονέμοντα στεφάνους. Ἐπεὶ γὰρ ἐστὶ φιλόανθρωπος καὶ μαγιδόωρος, καὶ χαίρει ἐπὶ τῇ ἡμετέρᾳ σωτηρίᾳ, διὰ τοῦτο ἐπιτεμπόμενος τοῖς ἡμῶν καλοῖς καὶ βασιλείαν οὐρανῶν ἐπηγγέλλατο, καὶ ζωῆς ἀκηράτου μέθειν, καὶ πάντα τὰ ἀγαθὰ προσητομασε, βουλόμενος ἡμᾶς ἐν τοῖς κατασκευάσαι· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, [106] χάριτι καὶ φιλόανθρωπῳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ πρέπει δόξα, ἀράτος, τιμῆ, καὶ προσκύνησις τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΟΜΙΛΙΑ Β'.

Εἰς τὸ ρητὸν τοῦ προφήτου Ἠσαίου τὸ λέγον· Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαινοῦ, οὐ ἀπέδυνεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου· καὶ οὐδεὶς ᾤδεν χρόνον, οὐδὲ στοιχείον ἐν παρατρέχειν τῶν θείων Γραφῶν.

α'. Χαίρω συντρέχοντας ὑμᾶς ὁρῶν πρὸς τὴν ἀκρόαν των θείων λογίων, καὶ τεκμήριον μέγιστον τοῦ τοιοῦμαι τῆς κατὰ θεὸν ὑμῶν προκοπῆς. Ὡς περ γὰρ τὸ πεινῆν σωματικῆς ἐστὶν εὐεξίας σημεῖον^β, οὕτω τὸ λόγων ἐρᾶν πνευματικῶν ψυχικῆς ὑγιείας σημεῖόν ἐστι. Χαίρω μὲν οὖν διὰ τοῦτο· δέδοικα δὲ μήποτε τῆς ἐπιθυμίας ταύτης οὐδὲν δέξιον δυνηθῶ παρασχεῖν. Οὕτω που καὶ μήτηρ ὀδυνάται φιλόστοργος, ὅταν ὑπομάζον ἔχουσα παῖδα, τὰς τοῦ γάλακτος πηγὰς μὴ ὀνῆται ἀφρόδως παρασχεῖν αὐτῷ· ἀλλ' ὅμως καὶ ἰδεῶς ἔχουσα τὸν μαστὸν ἐπιδοῶσιν, ὃ δὲ λαβὼν ἔλκει καὶ κατατείνει, καὶ τῷ στόματι κατεψυγμένην θερμαίνων τὴν θήλην, πλεῖω τῆς οὐσης ἐκκαλεῖται τὴν τροφὴν· ἡ δὲ μήτηρ ἀλγεῖ μὲν κατατεινομένων αὐτῆς τῶν μαστῶν, οὐκ ἀπωθεῖται δὲ τὸ παιδίον· μήτηρ γὰρ ἐστὶ, καὶ πάντα ἂν ἔλοιτο παθεῖν μᾶλλον, ἢ λυπηθῆναι τὸ τεχνέον. Εἰ οὖν μητέρες περὶ τὰ ἔγγονα^γ οὕτως εἰσι φιλόστοργοι, πολλῷ μᾶλλον ἡμᾶς περὶ τὴν ὑμέτεραν ἀγάπην οὕτω διαχεισθῆναι χρή. Τῶν γὰρ τῆς φύσεως θερμότεραι αἱ τοῦ πνεύματος ὠδινές εἰσιν. Ὅστε εἰ καὶ πολλῆς ἡμῖν πενίας ἡ τράπεζα γέμει, οὐδὲ οὕτως αὐτὴν ἀποκρύψομεν, ἀλλὰ πάντα εἰς μέσον τὰ παρ' ἡμῶν φέροντες καταθήσομεν ὑμῖν. Εἰ δὲ μικρὰ ταῦτα καὶ εὐτελῆ, ἀλλ' ὅμως παρέχομεν. Ἐπεὶ κάκεινος^δ ὃ τὸ τάλαντον ἐμπιστευθεὶς, οὐχ ὅτι μὴ πέντε προσήνεγκε τάλαντα, διὰ τοῦτο ἐνεκαλεῖτο, ἀλλ' ὅτι καὶ τὸ ἔν κατέχωσεν, ὅπερ ἔλαβε, διὰ τοῦτο δίκην ἔδιδου. Τὸ γὰρ ζητούμενον παρὰ τῷ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις, οὐκ ὀλίγα ἢ πολλὰ καταθεῖναι, ἀλλὰ μηδαμοῦ τῆς ὑπαρχούσης δυνάμεως ἐλάττω τὴν εἰσφορὴν ἐνεχεῖν. Ἠκούσατε πρώην, ὅτε πρὸς τὴν ὑμέτεραν ἀγάπην διαλεχθῆναι κατηξιώθημεν, τὸν ψαλμὸν κεῖνον ἀναγιγνωσκόντων ἡμῶν, ὅς τὸν ἀμαρτωλὸν τῶν ἱερῶν περιβόλον ἐκβάλλων, ἀγγέλους καὶ ταῖς ἐκὼ δυνάμεσιν εὐφημεῖν^ε παρεκελεύετο τὸν τῶν ὅλων θεόν. Βούλεσθε οὖν καὶ σήμερον αὐτοῦ τοῦ ἀγγελικοῦ

μέλους ἀκούσωμεν, ἐγγύς που παραστάντες ἑαῖ; Ἐμοιγε δοκεῖ. Εἰ γὰρ ἀνθρώποι μιαιροὶ χοροὺς [107] ἱστάντες^ς ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, ἐν σκότει βαθεῖ καὶ ἀωρῇ τῶν νυκτῶν πορνικὰ ἄσματα καὶ κεκλασμένα βδοντες μέλη, πᾶσαν ἀναπερεοῦσι τὴν πόλιν ἡμῶν, καὶ πρὸς ἑαυτοὺς ἐπιστρέφουσιν· ἡμεῖς τῶν ἐπουρανίων δῆμων, τῶν ἀνω χορῶν τὸν βασιλέα τοῦδε τοῦ παντὸς ἀνυμνοῦντων οὐ συνδραμούμεθα, ὥστε ἀκοῦσαι τῆς θείας ἐκείνης καὶ μακαρίας φωνῆς; Καὶ τίς ἂν ἡμῖν γένοιτο συγγνώμη; Καὶ πῶς ἐστιν ἀκοῦσαι; φησὶν. Εἰς αὐτὸν ἀνελθόντας τὸν οὐρανόν, εἰ καὶ μὴ^ς τῷ σώματι, ἀλλὰ τῷ φρονήματι· εἰ καὶ μὴ τῇ παρουσίᾳ, ἀλλὰ τῇ διανοίᾳ. Τὸ μὲν γὰρ σῶμα γεῶδες ὄν καὶ βαρὺ, κάτω πέφυκε μένειν· ἡ δὲ ψυχὴ τῆς ἀνάγκης ταύτης ἀπήλλακται, καὶ τοῖς ὑψηλοτάτοις καὶ μετεωροτάτοις χωρίοις^β βράδιως ἐφίπταται· ὥστε καὶ εἰς αὐτὰς θελήσῃ τῆς οἰκουμένης τὰς ἐσχάτιας ἔλθειν, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβῆναι, τὸ κωλύον οὐδέν· οὕτως αὐτῇ κοῦφα τὰ περὰ τῶν λογισμῶν δέδωκεν ὁ Θεός. Οὐ περὰ δὲ κοῦφα δέδωκε μόνον, ἀλλὰ καὶ ὀφθαλμοὺς ἐχαρίσατο πολλῷ τοῦ σώματος; ἰδεῖτερον βλέποντας. Ἡ μὲν γὰρ τοῦ σώματος ὄψις, ἂν μὲν διὰ κενοῦ φέρεται τοῦ ἄερος, μέχρι πολλοῦ τοῦ διαστήματος πρόβεισιν· ἂν δὲ μικρῷ προσπέσῃ σώματι, καθάπερ βρῦμα φερόμενον ἀναχαιτισθῆν, εἰς τοῦπίσω πάλιν ἀποστρέφεται· οἱ δὲ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοί, καὶ τολίχους, καὶ τείχη, καὶ ὁρῶν μεγέθη, καὶ αὐτὰ τῶν οὐρανῶν εὖρωσιν αὐτοῖς ἀπαντῶντα τὰ σώματα, πάντα παραδραμοῦνται βράδιως. Ἀλλ' ὅμως οὕτω καὶ ταχυτέτος καὶ ὀξυωπίας ἔχουσα ἡ ψυχὴ, οὐκ ἐστὶν αὐτάρκτης πρὸς τὴν τῶν οὐρανίων κατανόσιν αὐτῇ καθ' ἑαυτὴν, ἀλλὰ τοῦ χειραγωγήσαντος αὐτὴν δεῖται. Ποιήσωμεν οὖν ὅπερ οἱ τὰς βασιλικὰς αὐλὰς ἐπιθυμοῦντες, ἰδεῖν^ι ποιοῦσι. Τί δαί ἐκεῖνοι ποιοῦσι; Ζητήσαντες τὸν τὰ κλισῖθρα τῶν θυρῶν ἐγκεχειρισμένον, ἐκεῖνον προσέρχονται καὶ διαλέγονται καὶ ἱκετεύουσι, πολλάκις δὲ καὶ ἀργύριον καταβάλλουσιν, ὥστε δεῦναι αὐτοῖς τὴν χάριν. Προσέλωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς τινι τῶν^κ τὰς πύλας ἐπιτετραμμένων τὰς οὐρανίους, καὶ διαλεχθῶμεν, ἱκετεύσωμεν, ἀντ' ἀργυρίου προαίρεσιν ἐπιδειξώμεθα καὶ διάθεσιν εὐλοκρινῇ. Κἂν τοῦτον ἐκεῖνος λάβῃ τὸν μισθόν, τῆς χειρὸς ἡμῶν λαβόμενος, πανταχοῦ περιηγήσεται, οὐκ αὐτὰ δεικνὺς τὰ βασιλεια, ἀλλ' αὐτὸν καθήμενον τὸν βασιλέα, τῶν στρατευμάτων παρόντων, καὶ τῶν ἀρχιστρατῆγων παρεστώτων, τῶν μυριᾶδων τῶν ἀγγελικῶν, τῶν χιλιάδων τῶν ἀρχαγγελικῶν· πάντα ἡμῖν ἐπιδείξει μετ' ἀκριβείας, ὥς ἡμῖν ἰδεῖν δυνατόν. Τίς οὖν ἐστὶν οὗτος; τίς ὃ τὸ μέρος τοῦτο ἐμπιστευμένος, καθ' ὃ βουλόμεθα νῦν εἰσελθεῖν; Ἡσαΐας, ὁ τῶν προφητῶν μεγαλοφρονότατος. Οὐκοῦν ἀνάγκη τούτῳ διαλεχθῆναι.

Ἀλλ' ἐπεσθε κατεσταλμένῳ ρυθμῷ βραδίζοντες μετὰ ἡσυχίας πολλῆς. Μηδεὶς φροντίδας ἔχων βιωτικὰς εἰσιτω, μηδεὶς μετέωρος, μήτε ἐποτημένος, ἀλλὰ [108] ταῦτα πάντα ἔξω πρώτων θυρῶν ἀποθέμενοι, πάντες

¹ Aliquot mss. ἱστώντες, et mox ἐν σκότει βαθεῖ καὶ ἀωρίᾳ, et paulo post πᾶσαν ἀναπετάουσιν τὴν πόλιν. Infra duo mss. συνδραμούμεθα; οὐκ ἀκουσώμεθα.

² Alius τὸν οὐρανόν, ἐ δυνατόν· εἰ καὶ μὴ.

³ Unus καὶ πορρωτάτοις χωρίοις.

⁴ Forte τῶν τοῦ σώματος. Paulo post unus διὰ κενοῦ φαίνεται.

⁵ Aliquot mss. ὅπερ οἱ τὰς βασιλικὰς αὐλὰς ἐπιθυμοῦντες. Editio δὲ περὶ τὰς βασιλικὰς αὐλὰς οἱ ἐπιθυμοῦντες ἰδεῖν. Lectio editorum vilis, ut puto, fuit, mutata ὅπερ οἱ in ὃ περὶ.

⁶ Quidam mss. ἀλλ' ἡμεῖς ἐνὶ τῶν· et sic legisse videtur Erasmus.

^α Unus ἐν τοῖς δι' αἰῶνας κατασκευάσαι.

^β Significat deest in quatuor mss. Paulo post duo mss. γάρ μιν οὖν. Editi et alii codices χάρουεν οὖν, perperam, ut liquet. Ibidem Morel. τῆς ἐπιθυμίας. Savil. τῆς προθυμίας uterque bene.

^γ Aliquot mss. ἔχοντα.

^δ Savil. ὑμῖν καὶ μικρὰ ὄντα ταῦτα καὶ εὐτελῆ, τὸν τῆς καταρίσεως ὑποφωσκόντων κινδύνον· ἐπεὶ κάκεινος. Infra pro ἔκην ἔδιδου, unus δίκην ἔλαβε.

^ε Unus συνευφημεῖν. Unus infra τοῦ μυστικοῦ μέλους, aqne ita legit Erasmus. Alii τὸ ἀγγελικὸν μέλος.

οὕτως εἰσὶν. Εἰς βασιλεία γὰρ * εἰσερχόμεθα τῶν οὐρανῶν, ἀστραπτόντων ἐπιβαίνοντων χωρίων. Πολλῆς τὰ ἔνδον γέμει σιγῆς καὶ μυστηρίων ἀπορρήτων.

β'. Ἀλλὰ προσέχετε μετὰ ἀκριβείας· ἡ γὰρ τῶν Γραφῶν ἀνάγνωσις τῶν οὐρανῶν ἐστὶν ἀνοιξίς. Καὶ ἐγένετο, φησὶ, τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὁσίας ὁ βασιλεὺς, εἶδεν τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπλημένου. Εἶδες εὐγνώμονος οἰκέτου φιλοφροσύνην; Εὐθέως ἡμᾶς παρὰ τὸν θρόνον εἰσῆγαγε τὸν βασιλικὸν, οὐ μακρὰς πρότερον περιαγαγὼν εἰσόδους, ἀλλ' ὁμοῦ τε τὰς πύλας ἠνέψξε, καὶ καταντικρὺ τὸν βασιλέα καθήμενον ἔδειξε. Καὶ τὰ Σεραφεῖμ, φησὶν, εἰστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ· ἕξ πτέρυγες τῷ ἐντὶ, καὶ ἕξ πτέρυγες τῷ ἐντὶ· καὶ ταῖς μὲν δυσὶ κατεκάλυπτον τὸ πρόσωπον^β, καὶ ταῖς δυσὶ τοὺς πόδας, καὶ ταῖς δυσὶν ἐπέταστο, καὶ ἐκέντραρον ἕτερος πρὸν τὸν ἕτερον, καὶ ἔλεγον· Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος, Κύριος Σαβαώθ.

Ὅντως ἄγιος, ὅτι τοσούτων καὶ τληκόντων μυστηρίων κατηξίωσε τὴν ἡμετέραν φύσιν, ὅτι τοιούτων ἡμᾶς ἐποίησεν ἀπορρήτων κοινωνούς. Φρίκη με καὶ τρόμος μεταξὺ ἔλαβε τῆς ψυχῆς ταύτης. Καὶ τί θαυμαστόν, εἰ ἐμὲ τὸν πηλινὸν καὶ τὴν ἀπὸ γῆς, ὅπου γε καὶ αὐτὰς τὰς ἄνω δυνάμεις διαπαντὸς μεγίστη ἐκπλήξις κατέχει; Διὰ τοῦτο γοῦν ἀποσπρέφουσι τὰς ὕψεις, καὶ τὰς πτέρυγας ἀντὶ τεύχους προβάλλονται, τὰς ἐκείθεν ἀκτίνας μὴ φέρουσαι. Καίτοι, φησὶ, συγκατάβασις ἦν τὸ φαινόμενον. Πῶς οὖν οὐκ ἠνεγκαν; Ἐμοὶ ταῦτα λέγεις; Εἰπέ τοῖς τὴν ἀπορρήτον καὶ μακαρίαν πολυπραγμονοῦσι φύσιν, τοῖς τὰ ἀτόλμητα τολμῶσι. Τὰ Σεραφεῖμ οὐδὲ συγκατάβασιν ἐτόλμησαν^γ ἰδεῖν, ἄνθρωπος δὲ ἐτόλμησεν εἰπεῖν, μᾶλλον δὲ ἄνθρωπος εἰς νοὺν λαβεῖν ἐτόλμησεν, ὅτι τὴν φύσιν τὴν ἀκραίνῃ τὴν καὶ τοῖς Χερουβεὶμ ἀθεώρητον δύναιται μετ' ἀκριβείας ἰδεῖν, καὶ σαφῶς; Φρίξον, οὐρανὸν, ἐκστῆθι, γῆ· μείζονα ταῦτα ἐκείνων τὰ τολμήματα. Ἄ μὲν γὰρ τότε ἠσέβουν ἐκεῖνοι, καὶ νῦν ἀσεβοῦσιν οὗτοι. Τὴν γὰρ κρίσιν προσκυνοῦσιν ὁμοίως· ὃ δὲ ἐπινόησαν οὗτοι νῦν, οὐδεὶς τῶν τότε ἀνθρώπων οὕτε εἰπεῖν, οὕτε ἀκοῦσαι ἐτόλμησε. Τί λέγεις; Συγκατάβασις ἦν τὸ φαινόμενον; Ναί, ἀλλὰ Θεοῦ συγκατάβασις. Εἰ γὰρ ὁ πολλὴν παρρησίαν ἔχων πρὸς τὸν Θεὸν Δανιὴλ ἀγγελὸν συγκαταβάς αὐτῷ ἰδεῖν οὐχ ὑπέμεινεν, ἀλλ' ἔπεσε καὶ πρηγῆς ἔκειτο, τῶν συνδέσμων τῆς ὕψους αὐτοῦ λυθέντων^δ ὑπὲρ τῆς δόξης ἐκείνης· τί θαυμαστόν, εἰ τὰ Σεραφεῖμ ἐξέπλάνη, οὐκ ἐνεγκόντα τὴν δόξαν ἐκείνην ὁρᾶν; Οὐ γὰρ τοσούτον τοῦ Δανιὴλ πρὸς τὸν ἀγγελὸν τὸ μέσον, ὅσον τοῦ Θεοῦ πρὸς τὰς δυνάμεις ἐκείνας. Ἀλλ' ἵνα μὴ καὶ ἡμεῖς ἐπὶ πλεον τοῖς θαύμασι τούτοις ἐνδύατρύοντες, εἰς θάμβος ἐμβάλλωμεν ὡμὴν τὴν ψυχὴν, φέρε ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τῆς ἱστορίας τὸν λόγον [109] ἐπιστρέψαντες, ταπεινωτέροις αὐτὴν ψυχαγωγῆσωμεν διηγήμασι. Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὁσίας ὁ βασιλεὺς. Ἀξίον πρῶτον ἐπισητῆσαι, τίνος

ἔνεκεν τὸν χρόνον ἡμῖν ὁ προφήτης ἐπιστήμι οὐ γὰρ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκὴ τοῦτο ποιεῖ. Τὰ γὰρ πρῶτων στόματα τοῦ Θεοῦ ἐστὶ στόμα· τὸ δὲ στόμα οὐδὲν ἂν εἴποι παρέργως. Μὴ τοῖν ἡμεῖς παρέργως ἀκούωμεν. Εἰ γὰρ οἱ τὰ ἰανορύττοντες οὐδὲ τὰ μικρὰ ψήγματα παρὰ τὰ ἄλλα· ὅταν χρυσίδος ἐπιλάβονται φλεβός, τ ἀκριβῶς περισκοποῦσι· πόσῳ μᾶλλον ἐπὶ τῷ φῶν τοῦτο ποιεῖν ἡμᾶς χρή; Καίτοι γε ἐπὶ τῶν σφῶδρα δυσθήρατος ἡ τῶν ζητουμένων εὗρεσις. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ τὰ μέταλλα γῆ, καὶ σίον οὐδὲν ἕτερον ἐστὶν ἢ γῆ, καὶ ἡ κοινωνία σῶς τῶν ζητουμένων κλέπτει τὰς ὕψεις· ἀλλ' οὐδὲ οὕτως ἀφίστανται ἐκεῖνοι, ἀλλὰ πᾶσαν δι ἐπιδείκνυνται· καίτοι ὁρῶντες Ἰσασί, τί μὲν ἐν τῇ δὲ δυνάμει χρυσίον. Ἐπὶ δὲ τῆς Γραφῆς οὐ οὕτως. Οὐ γὰρ μετὰ τῆς γῆς ἀναμειγμένον κεῖται τὸ χρυσίον, ἀλλὰ καθαρὸν χρυσίον ἐ λόγια γὰρ, φησὶ, Κυρίου ἀνὰ, ἀργύριον π μένον, δοκίμιον τῇ γῇ. Οὐ γὰρ ἐστὶ μέταλλ ἐργασίας δεόμενα αἱ Γραφαί, ἀλλὰ θησαυρὸν παρέχουσι τοῖς ζητοῦσι τὸν πλοῦτον τὸν ἐξ Ἀρκεῖ γὰρ παρακύψαι μόνον, καὶ πάσης σθένος ὠφελείας ἀπελθεῖν· ἀρκεῖ μόνον ἀνοῖ τῶν λίθων εὐθέως θεωρησαί τὰς μαρμαρυγὰς

Ταῦτα δὲ μοι οὐκ ἀπλῶς ἔειρηται, οὐδὲ ἔπειτα τὸν λόγον, ἀλλ' ἐπειδὴ τινὲς εἰσιν ἀβάνουσι, οἱ, ἐπειδὴ τὰς θείας μετὰ χεῖρας βίβλους, εἰτα ἀριθμῶν χρόνων ἢ κατάλογον κείμενον ὀνομάτουν, εὐθέως παρὰ τρέχουσι, κα τοὺς ἐγκαλοῦντας λέγουσιν· Ὀνόματα μόνον ἐ οὐδὲν χρησίμους ἔχει. Τί λέγεις; Ὁ Θεὸς φθί καὶ σὺ τολμᾷς εἰπεῖν, οὐδὲν χρησίμους τῶν εἰς ἔστιν; Εἰ γὰρ ἐπιγραφὴν μόνον ἴδοις ψιλὴν, ο μετὰ σπουδῆς, εἰπέ μοι, καὶ τὸν κείμενον ἀν σεις πλοῦτον; Καὶ τί λέγω χρόνους καὶ ὄνομα ἐπιγραφάς; Μάθε ὅσον ἰσχυρεῖ καὶ στοιχείοι θήκη ἐνὸς μόνου, καὶ παῦσαι ὁλοκλήρων κατε ὀνομάτων. Ὁ πατριάρχης ἡμῶν Ἀβραάμ (ἡ μᾶλλον, ἡ τοῖς Ἰουδαίοις προσήκειν οὗτος) τὸ πρῶτον ἐκαλεῖτο, ὅπερ ἐρμηνεύμενον ἐστ τῆς· μετὰ δὲ ταῦτα, Ἀβραάμ μετονομασθεῖ· ἐγένετο πάντων τῶν ἐθνῶν, καὶ ἐνὸς προσθηῆς χεῖρος τοσαύτην τῇ δικαίῳ τὴν ἀρχὴν ἐνεχείρει· ἀπερ γὰρ οἱ βασιλεῖς τοῖς ἐαυτῶν ὑπάρχουσ ὀρέγουσι δέλους^ε, σύμβολον τῆς ἀρχῆς· ὁ Θεὸς τότε τῷ δικαίῳ ἐκείνῳ [110] σύμβολον τῇ δέδωκε τὸ στοιχείον.

γ'. Ἀλλὰ περὶ μὲν ὀνομάτων ἐν ἑτέρῳ καιρῷ σομαι· ὅσον δὲ τῶν χρόνων τὸ κέρδος ἐστὶ γ μένων, καὶ ὅσον τὸ βλάβος ἀγνοουμένων, ἀν εἰπεῖν. Καὶ πρῶτον γε ἀπὸ τῶν βιωτικῶν το δεῖξομαι πραγμάτων. Αἱ διαθήκαι καὶ τὰ γρ, τὰ περὶ γάμων, τὰ περὶ ὀφλημάτων, τὰ π ἄλλων συμβολαίων, ἐὰν μὴ τῆς ὑπατείας τοὺς ἀνωθεν ἔχη προγεγραμμένους, πάτης ἔρημα κείας ἐστὶ δυνάμεως. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἐν ἐκ ἰσχυρὸν, τοῦτο τὰς ἀμφοτερότητας ἀναίρει δικαστηρίων ἀπαλλάττει, καὶ τοὺς ἐχθροὺς ποιεῖ. Διὰ τοῦτο οἱ ταῦτα γράφοντες, ὡς περ ἐπὶ λυχνίας, οὕτως ἐπὶ τοῦ μετώπου τῶν γρο

* Quatuor mss. ἔξω πρὸ τῶν θυρῶν ἀποθέμενοι πάντες... εἰς βασιλείαν γὰρ, et sic legit Erasmus. Morel. et Savil. εἰς βασιλεία γὰρ.

β Unus τὸ πρόσωπον ἐαυτῶν.

γ Quinque mss. ἠνεγκαν, et sic legit Erasmus. Paulo post quidam εἰς νοὺν βαλέσθαι.

δ Unus αὐτῷ παραλυθέντων. Paulo post unus εἰ τὰ Σεραφεῖμ συγκαλύπτει τὰς ὕψεις, οὐκ ἐνεγκόντα τὴν δόξαν ἐκείνην ἰδεῖν; οὐ γὰρ.

ε Quatuor mss. ἱστορίας ἐπιστρέψωμεν, ταπεινωτέροις αὐτὴν ψυχαγωγῶντας διηγήμασι. Sicque legiisse videtur Erasmus. Sed secundum utramque lectionem eodem redit sententia. Unus habet ἀσφαλετέροις ὕμῃς ψυχῇ.

† Quinque mss. οὐδὲ ἀπλῶς.

‡ Δεῖται nonnumquam libros significant, ut os in Palaeographia Graeca p. 25. Aliquando etiam hoc vox pro diptychis et pro tabellis, ut hoc loco. § Λύχων deest in uno cod.

ingrediamur. Ingredivimur enim in regnum celorum, conscendimus in regiones stellis fulgurantes. Quæ intus sunt miro silentio plena sunt, mysteriisque non effendis referta.

2. Sed animadvertite diligenter : nam Scripturarum lectio celorum est reseratio. *Et factum est anno, quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum sedentem in solio excelso et elato (Isai. 6. 1).* Vidisti probi famuli benevolentiam humanitatemque? Illico nos ad solium induxit regium, nec prius circumegit post longos ambitus, sed simul atque portas aperuit, e regione sedentem Dominum ostendit : *Et Seraphim*, inquit, *stabant in circuitu ejus; sex alæ uni, et sex alæ alteri : ac duabus quidem velabant faciem, duabus pedes, et duabus volabant, et clamabant alter ad alterum, dicentes : Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Sabaoth. (Ibid. v. 2. 3).*

Contra Anomæos. Divina natura angelis incomprehensibilis. — Vere sanctus, qui nostram naturam tantis ac talibus mysteriis dignatus est, qui nos talium secretorum consortes fecit. Horror me ac tremor corripuit in tali cantico. Et quid mirum, si me corripuit luteum ac terrenum, cum etiam ipsas supernas virtutes semper maximus obtineat stupor? Eapropter avertunt facies, alasque vice murorum objiciunt, non ferentes radios illinc proficiscentes. Et tamen, aiunt, id quod apparebat attemperata quadam imagine offerebatur. Cur igitur non tulerunt? Mihi ista dicis? Dic iis qui curiose scrutantur ineffabilem ac beatam naturam, iis qui audent non audenda. Ipsa Seraphim ne demissionem quidem Dei sustinuerunt intueri : et homo ausus est dicere, imo potius homo ausus est animo concipere, se naturam ipsam sinceram, et Cherubinis minime conspicuam, posse ad plenum clarescere videre? Horresce, cælum, obstupesce, terra : hoc audere majus est iis, quæ ausi sunt illi. Nam quæ tum illi per impietatem audebant, eadem nunc per impietatem audent isti. Nam creaturam similiter adorant : quod autem nunc isti commenti sunt, nullus ejus ætatis hominum neque dicere, neque audire sustinuit. Quid ais? Demissio erat quod videbatur? Erat, sed Dei. Etenim si Daniel cui multum erat familiaritatis ac fiduciæ apud Deum, non sustinuit angelum sese ipsi demittentem videre, sed cecidit jacuitque pronus, vinculis oculorum illius ab illa gloria dissolutus : quid mirum si Seraphim expavescunt? Neque enim non sustinentia majestatem illam intueri? Neque enim tantum discriminis est inter Danielelem et Angelum, quantum inter Deum et Virtutes illas. Verum ne nos plus quam sat est his miraculis immorantes vestros animos in stuporem adigamus, age ad initium historię convertamur, humilioribus illos enarrationibus ad ejus intelligentiam adducantes. *Et factum est anno quo mortuus est Ozias rex.* Operæ pretium est inquire primum, cur propheta nobis tempus designarit; neque enim hoc fortuito temere facit. Nam prophetarum ora Dei sunt os : tale vero os nihil dixerit obiter et extra rem. Ne igitur nos obiter et perfunctorie

audiamus. Etenim si ii qui fodiunt metalla, ne minima quidem frustula prætereunt, verum ubi nacti fuerint aliquam venam auri, meatus omnes exacte circumspiciunt : quanto magis hoc facere nos oportet in Scripturis? Et tamen in metallis difficile est invenire quod venantur. Etenim cum et metalla sint terra, et aurum nihil aliud sit quam terra, ipsa quoque naturæ communio similitudoque eorum, quæ quærentur, oculos fallit; attamen ne sic quidem desistant illi, sed omnem adhibent diligentiam, etiamsi posteaquam inspexerint, sciant quid vere sit terra, quid vere aurum. In Scripturis autem non est eadem ratio. Neque enim proponitur aurum terræ commixtum, sed purum est aurum : *Eloquia*, inquit, *Domini casta, argentum igne examinatum, probatum terræ (Psal. 11. 7).* Siquidem Scripturæ non sunt metalla quæ indigeant operariis, sed thesaurum præbent paratum iis, qui quærent opes in ipsis reconditas. Satis est enim introspexisse, ut omni expleti fructu discedatis; satis est tantum aperuisse, ut illico videas gemmarum splendorem.

Scriptura nihil habet supervacuum. — Hæc autem mihi non temere dicta sunt neque fortuito produxi sermonem, sed quia sunt homines quidam opifices, qui posteaquam sacros Libros in manus sumpserint, deinde repererint vel annorum numerum positum, vel nominum recensionem, illico prætereunt, et incusantibus respondent : Nomina tantum sunt, neque quidquam habent utilitatis. Quid ais? Deus loquitur, et tu audes dicere, Nulla est dictorum utilitas? Etenim si ad nudam inscriptionem aspexeris tantum, nonne te sistes cum studio, repositasque scrutaberis opes? Sed quid loquor de temporibus et nominibus titulisque? Disce quantum valeat unius tantum literulæ adjectio, ac desine tota contemnere nomina. Patriarcha noster Abraham (noster enim potius est quam Judæorum hic) prius dictus est Abram; quod interpretatum sonat transiorem : post hæc vero nomine commutato dictus Abraham, pater factus omnium gentium; et unicum elementum adjectum tantum principatum vindicavit justo. Quemadmodum enim Imperatores præfectis suis aureas porrigunt tabellas, magistratus signum : sic et Deus justo illi in honoris signum dedit literam.

3. Verum de nominibus alio tempore disseram (a) : quantus autem sit temporum fructus si cognoscantur, rursum quantum damnum si ignorentur, aperiendum est. Ac primum quidem id a rebus sæcularibus demonstrabo. Testamenta tabulæque de nuptiis, de debitis, deque reliquis contractibus, nisi in frontispicio consulum annos habeant præscriptos, nullam ex sese vim habent. Hoc est enim quod illis robur addit, hoc est quod controversias dirimit, hoc quod a judiciali foro liberat, hoc quod ex inimicis facit amicos. Proinde qui talia describunt, non aliter quam lucerna in candelabro poni solet, sic in frontispicio literarum addunt consulatum, ut omnibus quæ subjiciuntur

(a) Hic indicat Homillas de mutatione nominum, quas edidimus tom. 5.

¹ Unus, Si Seraphim oculos suos velant.

tur præluceat. Quæ si sustuleris, lumen sustuleris, omniaque tenebris multaue turbatione compleveris. Propterea omne dati acceptique negotium, sive cum amicis, sive cum inimicis, sive cum famulis, sive cum procuratoribus et œconomis agatur, hac eget cautione, et ubique menses, annos ac dies subscribimus. Quod si tantum valet ea res in negotiis sæcularibus, in spiritualibus multo amplius profuerit. Siquidem hoc declarat prophetias esse prophetias. Neque enim aliud quidquam est prophetia, quam rerum futurarum enarratio. Proinde qui nescit tempora eorum quæ dicta sunt, quæve evenerunt, qui poterit homini contentioso demonstrare prophetiæ dignitatem? Hinc nobis et adversus gentes certamina et victoriæ, cum nostra demonstramus antiquiora, quam quæ apud illos habentur: hinc nobis adversus Judæos demonstrationes ad evincendam veritatem; adversus Judæos, inquam, infelices ac miseros, qui ob temporum ignorantiam in gravissimum errorem lapsi sunt. Nam si audissent patriarcham dicentem, *Non deficiet princeps ex Juda, neque dux de femoribus ejus, donec veniat, cui repositum est* (Gen. 49. 10), sique diligenter observassent adventus dominici tempora, nequaquam excidissent a Christo in Antichritum delapsi: quemadmodum et ipse Christus id subindicans eis prædixit: *Ego veni in nomine Patris mei, et non recepistis me: si venerit alius in nomine suo, illum recipietis* (Joan. 5. 43). Vidisti quantus error inciderit ex inscitia temporum? Tantam igitur utilitatem ne negligas. Quemadmodum enim in agris termini columnaque non sinunt arva confundi, sic tempora non sinunt confundi res gestas, sed dum dirimunt alias ab aliis, et in ordinem congruentem digerunt, multa nos liberant turbatione. Operæ pretium igitur est exponere vobis quis fuerit hic Ozias, quo tempore regnarit, quibus imperarit, et quanto tempore durarit illius principatus, postremo quomodo vitam finierit. Imo potius jam silendum est, eo quod necesse sit in immensum historiarum pelagus orationem extendere. Qui vero per hujusmodi mare sunt iter facturi, necesse est non fatigatis, sed integris renigibus viam capessant. Nam hanc ob causam passim per mare portus insulæque positæ sunt, ut et gubernator et nauta refocillentur, hic quidem remo deposito, ille vero exurgens a clavo. His de causis et diversoria cauponæque ubique per vias excogitatæ sunt, ut jumenta simul cum viatoribus a labore recreentur. Eoque et doctrinæ sermoni silentii tempus præstinium est, ut neque nos ipsos deterreamus verborum multitudine, neque vos delassemus. Atque hæc tempora novit Salomon dicens, *Tempus tacendi, et tempus loquendi* (Eccle. 3. 7). Sit igitur nobis tempus tacendi, quo detur et præceptori tempus loquendi (a). Nam quæ nos afferimus, similia sunt vino quod recens sub torculari haustum est: quæ vero dicuntur ab illo, similia sunt vino, quod quoniam vetustatem seniumque collegit, multam adfert tum uti-

(a) Chrysost. dixit presente episcopo.

litatem, tum vim iis qui opus habent: nobisque accedit hodie illud evangelii, post deterius vinum id quod melius est infertur (Joan. 2. 10). Et quemadmodum illud vinum non vitis genuerat, sed virtus Jesu Christi fecerat: ita et hujus sermonem non humana profudit cogitatio, sed Spiritus sancti gratia. Quoniam igitur hujus liquoris fluente copiosa sunt et spiritualia, studiose excipiamus, caute servemus, ut assidue irrigati tempestivum adferamus fructum Deo, qui hæc largitus est: quem decet omnis gloria et honor cum unigenito ejus Filio sanctissimoque Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

In secundum librum Paralipomenon (a), ubi dicitur, *Elatum est cor Ozia*; deque humilitate; tum quod hominem virtute præditum non oporteat esse confidentem; denique quantum malum sit arrogantia (2. Paral. 26. 16; et 4. Reg. 15).

HOMILIA III.

1. Benedictus Deus, et nostra quoque ætas progreditur martyres, et nobis hoc honoris contulit Dei dignatio, ut conspiceremus homines occidi pro Christo, homines qui sacro sanguine distillant, Ecclesiam universam irrigante: sanguine, inquam, distillantes, demonibus quidem terrifico, angelis vero desiderabili, nobis porro salutari. Largita est nobis hoc Dei dignatio, ut spectaremus homines pro pietate belligerantes, vincentes, coronatos. Neque vero solum contingit hæc spectare, verumetiam ipsa athletarum corpora accipere: ac victores illos et corona insignes apud nos habemus. Sed in præsentia de martyribus sermonem reservemus martyrum æmulatori, communi doctori (b): ipsi vero nunc de Ozia disseremus, jampridem debitum æs alienum dinumerantes, diurnosque audiendi nixus solventes. Nam parturit, sat scio, unusquisque vestrum, cupiens illam audire historiam: hancque partitionem nos interim protraximus, non quod cuperemus vobis intendere cruciatum, sed quod studeremus vestrum accendere desiderium, ut vobis a me convivio acceptis meus apparatus quam suavisimus videretur. Nam opulentis convivoribus, si convivas acceperint saturos, licet apparatus lautitia illorum appetentiam excitare: cæterum pauperum mensam non alia res æque lautam exhibet, quam si, qui ad illam accubituri sunt, esuriant. Quis igitur est Ozias, quibus ortus majoribus, quorum rex, quanto tempore regnavit, et quid cum laude gessit, quid secus, postremo quo pacto vitam absolvit? De his omnibus in præsentia apud vos disseremus, imo potius quantum dicere licebit, sic ut multitudine non confundamus vestram memoriam: id quod in lucernis accensis accidere solet. Nam si paulatim ellychnio instillaris oleum, satis alimonie dederis igni: sin simul totum infuderis oleum, etiam flammam, quæ

(a) Omnes ferme Mss. habent εἰς τὴν πρώτην τῶν Παραλιπομένων; sed hic est haud dubie secundus Paralipomenon liber, nec potuit unquam Ozia historia ad primum pertinere.

(b) Episcopum Flavianum communem vocat doctorem.

προτυποῦσι τὴν ὑπαταίαν, ἵνα πᾶσι τοῖς κάτω φαίνῃ. Κἀν ταῦτα ἀνέλη, ἀνείλες τὸ φῶς, καὶ πάντα σκότους καὶ πολλῆς ἐνέπλησας ταραχῆς. Διὰ τοῦτο πᾶσα ὁδὸς καὶ λήψις, κἀν πρὸς φίλους, κἀν πρὸς ἐχθρούς, κἀν πρὸς οἰκέτας, κἀν πρὸς ἐπιτρόπους καὶ οἰκονόμους γίγνηται, ταύτης δέεται τῆς ἀσφαλείας, καὶ πανταχοῦ καὶ μῆνας καὶ ἐνιαυτοὺς καὶ ἡμέρας κάτῃθεν παραγράφομεν. Εἰ οὖν ἐπὶ τῶν βιωτικῶν τοσαύτη τοῦ πράγματος ἡ ἰσχὺς, ἐπὶ τῶν πνευματικῶν πολλῷ μείζων καὶ χρησιμωτέρα. Τὰς γὰρ προφητείας τοῦτο δείκνυσιν προφητείας. Οὐδὲ γὰρ ἄλλο τί ποτέ ἐστι προφητεία, ἀλλ' ἢ τῶν μελλόντων πραγμάτων προαναφώνησις. Ὁ τοίνυν τοὺς καιροὺς ἀγνοῶν τῶν εἰρημένων πραγμάτων ἢ τῶν ἐκθάντων, πῶς δυνήσεται δεῖξαι τῷ φιλονεικούντι τὸ τῆς προφητείας ἀξίωμα; Ἐντεῦθεν ἡμῖν καὶ οἱ πρὸς Ἑλληνας ἀγῶνες καὶ νίκαι α, ὅταν πρεσβύτερα ἀποφαίνωμεν τὰ ἡμέτερα τῶν παρ' ἐκείνους· ἐντεῦθεν ἡμῖν καὶ πρὸς Ἰουδαίους ἀποδείξεις περὶ τῆς ἀληθείας εἰσι· πρὸς Ἰουδαίους τοὺς ἀθλοῦς καὶ ταιλαιπῶρους, οἱ διὰ τὴν τῶν χρόνων ἀγνοίαν τὸ μέγιστον σφάλμα ἐσφάλσαν. Εἰ γὰρ ἤκουσαν τοῦ πατριάρχου λέγοντος, Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα, οὐδὲ ἡγούμενος ἐκ τῶν ἡμετέρων αὐτοῦ, ὥς ἂν ἔλθῃ ὃ ἀπόκειται, καὶ εἰ παρετήρησαν μετ' ἀκριθείας τοὺς τῆς παρουσίας καιροὺς, οὐκ ἔμελλον, ἐκπεσόντες τοῦ Χριστοῦ, τῷ Ἀντιχρίστῳ περιπίπτειν· καθάπερ οὖν καὶ αὐτὸς αὐτοῖς ὁ Χριστὸς τοῦτο αἰνιττόμενος εἶπεν β, ὅτι Ἐγὼ ἦλθον ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς μου, καὶ οὐκ ἐδέξασθέ με· ἔάν ἄλλος ἔλθῃ ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ, ἐκείνον λήψετε. Εἶδες πόσον παράπτωμα ἐπὶ τῆς τῶν χρόνων γέγονεν ἀγνοίας; Μὴ τοίνυν ἀμελήσης ὠφελείας τοσαύτης. Καθάπερ γὰρ ὅροι καὶ σῆλαι ἐν τοῖς ἀγροῖς τὰς ἀρούρας οὐκ ἔως συγχέειν, οὕτως οἱ χρόνοι καὶ οἱ καιροὶ τὰ πράγματα οὐκ ἔως ἀλλήλοις συμπίπτειν γ, ἀλλὰ διείργοντες ἀπ' ἀλλήλων αὐτὰ, καὶ κατὰ τὴν προσήκουσαν ἕκαστα διατιθέντες τάξιν, πολλῆς ἀπαλλάττουσιν ἡμᾶς ταραχῆς. Ἄξιον τοίνυν εἰπεῖν πρὸς ὑμᾶς, τίς ἦν οὗτος ὁ Ὀζίας, καὶ πότε ἐβασίλευσε, καὶ τίνων [111] ἐβασίλευσε, καὶ πόσος αὐτῷ γέγονεν ὁ τῆς ἀρχῆς χρόνος, καὶ πῶς τὸν βίον κατέλυσε· μᾶλλον δὲ ἄξιον σιγῆσαι λοιπόν. Ἀνάγκη γὰρ εἰς ἀπειρον πέλαιος ἱστοριῶν ἀφίεμαι τὸν λόγον. Τοὺς δὲ τοιοῦτον μέλλοντας πορεύεσθαι πέλαιος, οὐ κεκμηκότων τῶν πλωτήρων, ἀλλ' ἀκμαζόντων, ἀπτεσθαι χρὴ τῆς ὁδοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ λιμένες καὶ νῆσοι πανταχοῦ τῆς θαλάσσης εἰσι πεφυτευμέναι, ἵνα καὶ κυβερνήτης καὶ ναυτῆς διαναπαύηται, ὁ μὲν τὴν κώπην ἀποτιθέμενος, ὁ δὲ τῶν οἰάκων ἐξανιστάμενος· διὰ τοῦτο καὶ παντοχῆρα καὶ καταγῶγια πανταχοῦ τῶν ὁδῶν ἐπινεώηται, ἵνα καὶ ὑποζύγια καὶ ὀδοιπόροι τῶν πόνων λήψωσι. Διὰ τοῦτο καὶ τῷ λόγῳ τῆς διδασκαλίας καιρὸς οἰωπῆς ὥρισται, ἵνα μῆτε ἑαυτοὺς κατατρίβωμεν τῷ πλῆθει τῶν λεγομένων, μῆτε ὑμᾶς ἀποκρίνωμεν. Καὶ τούτους οἶδε τοὺς καιροὺς καὶ Σολομὼν, οὕτως λέγων· Καιρὸς τοῦ σιγῆσαι, καὶ καιρὸς τοῦ λαλῆσαι. Γενέσθω οὖν ἡμῖν καιρὸς τοῦ σιγῆσαι, ἵνα γένηται καιρὸς τῷ διδασκάλῳ τοῦ λαλῆσαι. Τὰ μὲν γὰρ ἡμέτερα ἔοικεν ὁνῶν προσφάτως τῶν ὑπο-

ληνίων ἐξαντληθέντι, τὰ δὲ τοῦτου προσέοικεν ὁνῶν πεπαλαιωμένῳ καὶ γεγηρακῶτι, πολλὴν παρέχοντι καὶ τὴν ὠφέλειαν καὶ τὴν ἰσχὺν τοῖς δεομένοις· καὶ τὸ τοῦ Εὐαγγελίου ἐκεῖνο γέγονε σήμερον· μετὰ τὸν ἐλάττονα γὰρ ὄνον ὁ βελτίων ἐσχομίζεται. Καὶ καθάπερ ἐκεῖνον οὐκ ἀμπελος ἔτεκε τότε, ἀλλ' ἡ δύναμις ἐποίησε τοῦ Χριστοῦ, οὕτω καὶ τοῦτου τὸν λόγον οὐκ ἀνθρωπίνη προχέει διάνοια, ἀλλ' ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις. Ἐπεὶ οὖν δαφιλῇ καὶ πνευματικὰ τὰ νάματα, μετὰ σπουδῆς ὑποδεξώμεθα, μετ' ἀσφαλείας τηρήσωμεν, ἵνα τοῦτοις ἀρδόμενοι διηνεκῶς, ὥριμον φέρωμεν τὸν καρπὸν τῷ ταῦτα χαρισαμένῳ Θεῷ· ὃ πρόπει πᾶσα δόξα καὶ τιμὴ σὺν τῷ μονογενεῖ αὐτοῦ Ἰῶ καὶ τῷ παναγῶ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὴν πρώτην (ἰ. δευτέραν) τῶν Παραλειπομένων τὴν λέγουσαν, Ὑψώθη ἡ καρδία Ὁζίου· καὶ περὶ ταπεινοφροσύνης· καὶ δεῖ χρὴ μὴ θαρβεῖν τὸν ἐνάρκτον· καὶ ὁσον κακὸν ἡ ἀπόροια.

OMILIA Γ.

α'. Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς, καὶ ἐπὶ τῆς δ γενεᾶς τῆς ἡμετέρας ἐβλάστησαν μάρτυρες, κατηξιώθημεν καὶ ἡμεῖς ἀνθρώπους· ἰδεῖν ὑπὲρ Χριστοῦ σφαττομένους, ἀνθρώπους· αἷμα στάζοντας ἅγιον, τὴν Ἐκκλησίαν ἅπασαν ἄρδον, αἷμα στάζοντας, δαίμοσι μὲν φοβερόν, ἀγγέλοις δὲ ποθεινόν, ἡμῖν δὲ σωτήριον. Κατηξιώθημεν ἰδεῖν ἀνθρώπους ὑπὲρ εὐσεβείας πολεμοῦντας δ, [112] νικῶντας, ἐστεφανωμένους. Οὐκ ἰδεῖν δὲ κατηξιώθημεν μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ σώματα τῶν ἀθλητῶν δέξασθαι, καὶ παρ' ἑαυτοῖς τοὺς στεφανίτας ἔχομεν νῦν. Ἀλλὰ τὸν μὲν περὶ τῶν μαρτύρων λόγον ἀφήσομεν νῦν τῷ τῶν μαρτύρων ζηλωτῇ, τῷ κοινῷ διδασκάλῳ· αὐτοὶ δὲ τὰ κατὰ τὸν Ὀζίαν πρὸς ὑμᾶς ἐροῦμεν νῦν, παλαιὴν καταβάλλοντες· χρόνος, καὶ χρονίους ὠδῖνας ἀκρόασις λύοντες. Ὡδίνει γὰρ ἕκαστος ὑμῶν, εὖ οἶδ' ὅτι, τῆς ἱστορίας ἀκούσαι ἐκέλης· καὶ τὴν ὠδῖνα ταύτην ἡμεῖς παρεστίναμεν, οὐ τὴν ὁδύνῃ ὑμῖν ἐπιτείνειν βουλόμενοι, ἀλλὰ τὴν ἐπιθυμίαν αὐξῆσαι σπουδάζοντες, ὥστε ἡδίστην ὑμῖν φανῇαι τὴν ἡμετέραν ἐστίασιν. Οἱ μὲν γὰρ εὐποροὶ τοὺς ἐστιάτορας, ἔάν ἔμπλετσημένους λάβωσι τοὺς δαιτυμόνας, δύναιεν· ἂν τῇ πολυτελεῖα τῶν παρασκευασθέντων διεγείρῃ τὴν ἐπιθυμίαν ε αὐτοῖς· τὴν δὲ τῶν πενήτων τράπεζαν οὐδὲν οὕτω ποιεῖ φαίνεσθαι λαμπρὰν, ὥς τὸ πεινῶντας ἀπαντῆσαι τοὺς μέλλοντας μετέχειν αὐτῆς. Τίς οὖν ἐστὶν Ὀζίας, καὶ τίνων ἀπόγονος, καὶ τίνων βασιλεὺς, καὶ πόσον ἐβασίλευσε χρόνον, καὶ τί μὲν κατώρθωσε, τί δὲ διήμαρτε, πῶς δὲ τὸν βίον κατέλυσε; Ἀπαντα ταῦτα πρὸς ὑμᾶς ἐροῦμεν νῦν, μᾶλλον δὲ ὅσα δυνατόν εἰπεῖν, ὥστε μὴ τῷ πλῆθει καταχωῖναι τὴν μνήμην ὑμῶν· ὃ γίνεται καὶ ἐπὶ τοῦ λυχνιαίου πυρός. Ἄν μὲν γὰρ ἐκεῖ κατὰ μικρὸν ἐπιστάξης τῇ θυραλλίδι τὸ ἔλαιον, ἱκανὴν ἔδωκας τῷ πυρὶ τὴν τροφήν· ἂν δὲ ἀθρόον καταχέης, καὶ τὴν οὖσαν φλόγα κατέσβεσας. Οὗτος τοίνυν ὁ Ὀζίας ἀπόγονος μὲν ἦν τοῦ Δαυὶδ, βασιλεὺς δὲ τῶν Ἰουδαίων· ἐβασίλευσε δὲ δύο καὶ πεντήκοντα ἔτη· καὶ τὰ πρῶτα

^a Erasmus legisse videtur vixit, siquidem vertit *conten-tiones*. Paulo post quinque mss. ἀποδείξεις πολλαὶ περὶ, et sic legit Erasmus.

^b (msses fere mss. καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς προεῖπεν, et sic legit Erasmus. In editis αὐτοῖς deest post αὐτὸς, sed legimus post τοῦτο.

^c (mss. ἀλλήλοις) συγχέειν.

^d Unus sic incipit, Εὐλογητὸς ὁ Θεός, ὅτι ἐπὶ τῆς.

^e Hic in aliquot mss. ἀνθρώπους deest, et infra legimus ἀρδόν, sed ἄρδον etiam est in usu.

^f Unus παλαιότερος, νικῶντας. Mox alii στεφανοιμένους.

^g Alius τὴν προθυμίαν, ultimumque bene

εὐδόκιμος ὢν, ὕστερον εἰς ἀμαρτίαν^α κατέπεσε. Μερίζονα γάρ τῆς οικείας φρονήσας ἀξία, ἐπεπῆδησε τῇ τῆς ἱερουσῦνης ἀρχῇ.

Τοσοῦτόν ἐστι ἀπόνοια κακὸν· καὶ γὰρ ἑαυτὸν τινα ἔκαστον ἀγνοεῖν ἀναπείθει, καὶ μετὰ πολλοὺς πόνους ἄπαντα κενοὶ τῆς ἀρετῆς τὸν θησαυρόν. Καὶ τὰ μὲν ἄλλα κακὰ ῥαθυμοῦντων ἡμῶν περιγίνεσθαι πέφυκεν, αὕτη δὲ κατορθοῦσιν ἡμῖν ἐπιφύεται. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἀπόνοιαν τίττειν εἰσθὲν, ὥς συνειδὼς ἀγαθόν, ἐὰν μὴ προσέχωμεν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς εἰδὼς, ὅτι μετὰ τὰ κατορθώματα ἐπεισέρχεται τοῦτο τὸ πάθος ἡμῖν, τοῖς μαθηταῖς ἔλεγεν· *Ὅταν πάντα ποιήσητε, λέγετε, ὅτι Ἀρχεῖοι δοῦλοι ἐσμεν*. Ὅταν γὰρ μέλλῃ ἐπεισιεῖναι τὸ θηρίον ὑμῖν, τότε διὰ τῶν ῥημάτων τούτων, φησὶν, ἀποκλείετε τὰς θύρας αὐτῷ. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ὅταν πάντα ποιήσητε, ἀρχεῖοι ἐστέ, ἀλλ', *ῤμεῖς λέγετε, ὅτι Ἀρχεῖοι ἐσμεν*. Εἰπέ, μὴ φοβηθῆς, οὐκ ἀπὸ τῆς κρίσεως τῆς σῆς φέρω τὴν ψήφον ἐγώ. Ἄν γὰρ σὺ σαυτὸν εἴπῃς ἀρχεῖον, ἐγὼ σε ὡς χρήσιμον στεφανῶ. Οὕτω καὶ ἀλλαχοῦ φησι, *Λέγε σὺ πρῶτος τὰς ἀνομιὰς σου, ἵνα [113] δικαιωθῇς*. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἐξωθεν δικαστηρίων μετὰ τὴν κατηγορίαν καὶ ὁμολογίαν^β τῶν ἀμαρτημάτων θάνατος· ἐπὶ δὲ τοῦ θεοῦ δικαστηρίου μετὰ τὴν κατηγορίαν στέφανος. Διὸ καὶ ὁ Σολομὼν ἔλεγε· *Μὴ δικαίου σεαυτὸν ἐνώπιον Κυρίου*. Ἄλλ' οὐδενὸς τούτων ἤκουσεν ὁ Ἰζάας, ἀλλ' ἐπιστῆθεν εἰς τὸν ναδὸν, καὶ θυμῷ ἐδόουλετο, καὶ τοῦ ἱερέως κωλύοντος οὐκ ἠνείχετο. Τί οὖν ὁ Θεός; Ἐπαφῆκεν αὐτῷ λέπραν κατὰ τοῦ μετώπου, τὴν ἀναίσχυντον κολάζων ὅψιν, καὶ παιδεύων αὐτὸν, ὅτι θεῖόν ἐστι τὸ δικαστήριον, καὶ οὐ πρὸς ἀνθρώπους ὁ πόλεμος· ἦν. Καὶ τὰ μὲν κατὰ τὸν Ὑζιαν ταῦτα. Φέρε δὴ καὶ ἀνωθεν τὴν ἱστορίαν αὐτὴν ἐπέλωμεν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ αὐτὸς προλαβὼν ἐν βραχεῖ διηγησάμεν ὑμῖν τὰ συμβεβηκότα πάντα, ἐν δὲ τῇ ἀκούσει τῆς Γραφῆς ταῦτα ἀπαγγελλούσης, παρακολουθεῖτε μετὰ ἀκριβείας αὐτοῖς. Ἀλλὰ προσέχετε. Καὶ ἐποίησε, φησὶν, *Ὁζας τὸ εὐθὲς ἐνώπιον Κυρίου*. Μεγάλην αὐτοῦ διὰ τούτων ἐμαρτύρησεν ἀρετὴν. Οὐ γὰρ τὸ εὐθὲς ἐποίει μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον Κυρίου, οὐ πρὸς ἐπίδειξιν ἀνθρώπων, καθάπερ ἐκείνοι οἱ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις πρὸ τῆς ἐλεημοσύνης σαλπίζοντες, οἱ ἐν ταῖς νηστεῖαις τὰ πρόσωπα ἀφανίζοντες, οἱ τὰς εὐχὰς ἐν ταῖς ἀμφόδοις ποιοῦμενοι· ὧν τέ γένοιτο· ἂν ἀθλιώτερον, ὅταν τοὺς μὲν πόνους ὑπομένωσι, τῆς δὲ ἀμοιβῆς ὁποστερῶνται ἀπάσης;

β'. Τί ποιεῖς, ἀνθρώπε; ἑτέρῳ μέλλεις εὐθύνas διδόναι τῶν πεπραγμένων, καὶ ἕτερον μάρτυρα καλεῖς τῶν γινομένων; ἕτερον ἔχεις δικαστὴν, καὶ ἕτερον καθίζεις θεατὴν; Οὐχ ὁρᾷς τοὺς ἡνιόχους, οἱ τῆς πόλεως ἀπάσης ἄνω καθημένους ἐν ταῖς τῶν ἵππων ἐμίλλαις, ἅπαν τοὺς σταδίου παρατρέχοντες τὸ μέρος, ἐκεῖ φιλονεικοῦσι τὰ τῶν ἀντιπάλων^γ ἄρματα καταστρέφειν, ἐνθα ἂν ἴδωσι τὸν βασιλεῖα καθήμενον, καὶ τοσοῦτον ὤψεων ἐνα νομίζουσιν ἀξιοπιστότερον ὀφθαλ-

μόν; Σὺ δὲ αὐτὸν τὸν τῶν ἀγγέλων αὐτῶν βασιλεῖα τοῖς σοῖς δρόμοις ἀγωνοθετοῦντα ὁρῶν, ἐκείνον ἀφελὲς ἐπὶ τὰς τῶν ὁμοδούλων καταφεύγεις ὁφείεις; Διὰ τοῦτο μετὰ τὰς μυρίας πάλας ἀτεφάνωτος ἀνιχωρεῖς, μετὰ τοὺς πολλοὺς ἰδρώτας χωρὶς βραβεῖων ἀπέρχῃ πρὸς τὸν ἀγωνοθέτην; Ἄλλ' οὐκ Ὁζίας τοιοῦτος ἦν, ἀλλ' ἐνώπιον Κυρίου τὸ εὐθὲς ἐποίει.

Πῶς οὖν οὕτω μετὰ ἀκριβείας πολιτευόμενος ὑπεσκέλισθη καὶ κατέπεσε; Τοῦτο γὰρ καὶ γὰρ θαυμάζω καὶ διαπορῶ, μᾶλλον δὲ οὐκ ἂν εἴη τοῦτο διαπορήσεως ἄξιον· ἀνθρώπος γὰρ ἦν, πρᾶγμα πρὸς ἀμαρτίαν εὐόλισθον, καὶ πρὸς κακίαν ὀξύρροπον. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ χαλεπὸν, ἀλλ' ὅτι καὶ ὁδὸν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὀδεύειν ἐπετάγημεν ὑπὸ κρημνῶν ἐκατέρωθεν ἀπειλημένην^δ. [114] Ὅταν οὖν καὶ προαιρέσεως εὐκολία καὶ ὁδοῦ δυσκολία συνέλθωσιν εἰς ταῦτόν, μὴ θαύμαζε λοιπὸν ὑπὲρ τῶν παραπτωμάτων. Καθάπερ γὰρ ἐν τοῖς θεάτροις οἱ τὴν σχοῖνον τὴν κάτωθεν ἄνω τεταμένην^ε ἀναβαίνειν καὶ καταβαίνειν μελετῶντες, ἂν μικρὸν παραβλέψωσι, παρατραπέντες κατενεχθήσονται εἰς τὴν ὀρχήστραν, καὶ ἀπολοῦνται· οὕτω καὶ οἱ τὴν ὁδὸν ταύτην ὀδεύοντες, ἂν μικρὸν ῥαθυμῆσωσι, κατακρημνίζονται. Καὶ γὰρ ἐκείνης τῆς σχοῖνου ἡ ὁδὸς αὕτη καὶ στενωτέρα καὶ ὀρθιος καὶ προσάντης μᾶλλον ἐστὶ καὶ ὑψηλοτέρα πολλῶ· πρὸς γὰρ αὐτὸν ἄνω τελευτᾷ^ς τὸν οὐρανὸν, καὶ τότε ἡμῖν σφαλερώτερα ἐστὶ τὰ διαβήματα, ὅταν ἄνω καὶ πρὸς αὐτῇ γενώμεθα τῇ κορυφῇ· τοῖς γὰρ ἐφ' ὕψους ἐστῶσι πολλοὶ ὁ τρόμος, καὶ μία μόνον ἀσφάλεια λαίπεται, τὸ μὴ κατακλῦσαι κάτω, μηδὲ εἰς γῆν ἵδειν. Καὶ γὰρ χαλεπὸς ἐνταῦθεν ὁ σκοτοδίνος γίνεται. Διὰ τοῦτο οὕτω συνεχῶς ἡμῖν ὁ Προφήτης ἐπιθεῖ^ζ λέγων· *Εἰς τὸ τέλος μὴ διαφθείρῃς*· ῥαθυμοῦσαν ἡμῶν τὴν ψυχὴν ἀναστέλλων, καὶ μέλλουσαν καταπίπτειν ἀνέχων καὶ διακρατῶν. Ἐν ἀρχῇ μὲν γὰρ οὐ πολλὰς δεόμεθα τῆς παρακλήσεως. Τί δὴ ποτε; Ὅτι πᾶς ἀνθρώπος, καὶ ἀπάντων νωθέστατος ἦ, μέλλων ἀπεσθαι πράγματος, πολλὴν ἐν τοῖς προοιμίσις ἐπιδεικνύται τὴν σπουδὴν, καὶ τῆς προθυμίας ἀκμαζούσης, καὶ τῆς δυνάμειος νεαρᾶς οὐσίας ἔτι, ῥαδίως πρὸς τὸ προκείμενον ἐπιβαίνει· ὅταν δὲ τὸ πλεόν τῆς ὁδοῦ προέλθωμεν, καὶ μαρανθῇ^η τὰ τῆς προθυμίας ἡμῖν, τὰ δὲ τῆς δυνάμειος ἡμῶν λήξῃ, μέλλωμεν δὲ καταπίπτειν, τότε ἡμῖν ὁ προφήτης εὐκαίρως παραίσταται, καθάπερ βακτηρίαν τινα τὸ ἐπιφθεγμα τοῦτο ὀρέγων, καὶ λέγων, *Εἰς τὸ τέλος μὴ διαφθείρῃς*.

Καὶ γὰρ ὁ διάβολος τότε σφοδρότερον πνεῖ^θ. Καὶ καθάπερ οἱ τὴν θάλατταν πλέοντες πειραταὶ, οὐχ ὅταν ἴδωσιν ἐξιόντα τοῦ λιμένος τὰ πλοῖα, τότε ἐπιτίθενται, (τί γὰρ αὐτοῖς ὄφελος, κενὸν καταδῦσαι τὸ σκάφος;) ἀλλ' ὅταν ἐπανίῃ πλήρη τὸν φόρτον ἔχοντα, τότε πᾶσαν κινουσί μηχανὴν· οὕτω καὶ ὁ πονηρὸς δαίμων ἐκείνος, ὅταν ἰδῇ πολλὰ συναγροχότας^ι, νηστεῖαν, εὐχὰς, ἐλεημοσύνην, σωφροσύνην, τὴν ἄλλην ἅπασαν ἀρετὴν, ὅταν ἰδῇ γέμον ἡμῶν τὸ πλοῖον τῶν πολυτελῶν τῆς εὐσεβείας λίθων, τότε προσβάλλει, πάντοθεν διορύττων τὸν θησαυρόν, ὥστε παρ' αὐτὰ τοῦ λιμένος τὰ στόματα καταδῦσαι τὸ σκάφος, καὶ

^α Quatuor mss. εὐδοκίμησας, ὕστερον πρὸς ἀμαρτίαν.

^β Unus αποκλείσας τε.

^γ Sic tres mss. et sic legit Erasmus. In editis καὶ τὴν ὁμολογίαν deerat. Verum paulo post, ubi in Græco legitur μετὰ τὴν κατηγορίαν στέφανος, et duo mss. addunt μετὰ τὴν κατηγορίαν τῶν ἀμαρτημάτων στέφανος, Erasmus locum plenum, ut ante, repetit, sic, post accusationem et confessionem peccatorum datur coronam, quam interpretationem, quia nihil ad sensum addit, relinquere visum est. Paulo post ὁ Σολομὼν pro ὁ Σειραχίδης.

^δ Τῶν ἀντιπάλων, sic tres mss. Infra iidem τὸν τῶν ἀγγέλων βασιλεῖα. Infra unus καὶ τοσοῦτον ὤψεων εὐσῶν ἐνα νομ.

^ε Erasmus legisse videtur ἐκατέρωθεν ἀπειλημένην, verit enim, præcipitiis minacem, nempe viam. Sed nullus codex sic habet.

^ζ Unus ἐπιτεταμένην.

^η Tres mss. ἄνω τέταται. Unus ἄνω τελειοῦται. Erasmus videtur legisse τέταται. Sed hæc omnes lectiones quadrant. Max alli ἐπισφαλέστερα ἐστὶ τὰ βήματα.

^θ Unus σφοδρότερον ἐπέρχεται.

^ι Unus συναγροχότας. Savil. συνηγροχότας.

erat, exstinxeris. Hic igitur Ozias e sirpe David duxit genus, rex autem erat Judæorum; regnavit annis quinquaginta duobus: cumque initio cum laude gessisset principatum, post in peccatum prolapsus est. Cum enim altiores spiritus sustulisset quam pro sua dignitate, principatum invasit sacerdotii.

Superbia sæpe ex bona conscientia oritur. — Tantum nolumus est arrogantia, quæ persuadet, ut quisque semetignoret, postque multos labores omnem virtutis thesaurum exhaurit. Ac cætera quidem mala nobis negligenter agentibus solent exuberare, hæc autem ipsis recte factis nostris adnascitur. Nihil enim perinde gignit superbiam, ut bona conscientia, nisi advigilemus. Unde et Christus sciens, quod post benefacta nos hic morbus adoriatur, dicebat discipulis suis: *Cum omnia feceritis, dicite, Servi inutiles sumus* (Luc. 17. 10). Cum enim hæc noxia bestia parat invadere vos, tunc, inquit, per hæc verba fores illi ocludite. Neque dixit: Cum omnia feceritis, inutiles estis: sed, Vos dicite, Inutiles sumus. Dic, ne metuas, non ex tuo iudicio fero sententiam. Nam si tu te ipsum dixeris inutilem, ego te utilem coronabo. Sic et alias loquitur: *Dic tu prior peccata tua, ut justifieris* (Isai. 43. 26). In mundanis siquidem ac forensibus judiciis post accusationem et criminum confessionem restat mors: cæterum apud divinum tribunal post accusationem et confessionem peccatorum datur corona. Unde et Salomon dicit (a): *Ne justificaveris teipsum in conspectu Domini* (Eccli. 7. 5). Verum nihil horum audivit Ozias, sed irruit in templum, ut adoleret, ac ne sacerdote quidem prohibente abstinuit. Quid igitur Deus? Immisit illi lepram in fronte, hoc modo impudentem faciem puniens, docensque illum, quod hoc esset Dei tribunal, et quod illi bellum esset non adversus homines, sed adversus Deum. Ac de Ozia quidem hactenus. Agedum jam ab integro historiam hanc percurramus. Nam hac de causa et ipse præoccupans compendio vobis exposui quæ Ozia acciderunt omnia: ut cum audieritis Scripturam hæc eadem narrantem, rerum seriem summo cum animi studio consectemini. Sed attendite. *Et fecit*, inquit, *Ozias quod rectum est in conspectu Domini* (2. Paral. 26. 4). Hoc testimonio magnam illius virtutem declaravit. Non enim modo fecit quod rectum erat, verum etiam fecit in conspectu Domini, non apud homines se ostentans, quemadmodum apud Judæos faciebant illi, qui ante eleemosynam tuba canebant, et in jejuniis facies suas exterminabant, qui precabantur in compitis; quibus rebus quid potest esse miserius, ubi post toleratos labores, omni præmio frustrantur?

2. Quid facis, homo? alii redditurus es rationem factorum tuorum, et alium testem citas eorum quæ facis? alium habes judicem, et alium adhibes spectatorem? Non vides aurigas qui universa civitate in sublimi sedente in equestribus ludis, totum stadii spatium percurrentes, ibi contendunt concertatorum

currus subvertere, ubi Imperatorem viderint sedentem, et inter tot spectantium vultus unum oculum putant fide digniorem? At tu cum videas ipsum angelorum Regem tuo cursui agonotheam, hoc est certaminis judicem, præsidere, eo prætermisso ad conservorum fugis oculos? Atque ideo sane post innumeras luctas incoronatus recedis, post sudores plurimos absque præmiis venis ad agonotheam? At non talis erat Ozias, sed in conspectu Domini faciebat quod rectum est.

Fragilitas hominis. Funambuli tempore Chrysostomi. — Qui factum est igitur, ut post vitam tam perfectam supplantatus sit concideritque? Nam hoc et ipse demirans hæsito, quin potius nihil hic esse debet hæsitazione dignum, quandoquidem homo erat, res ad peccandum lubrica, et ad malitiam propensa. Neque id solum est difficile, verum etiam illud quod incedere jussi sumus per viam angustam, et utrinque præcipitiis terminatam. Proinde quoties et voluntatis facilitas et viæ difficultas in unum coeunt, ne postea mirare de lapsu. Quemadmodum enim in spectaculis qui per funem ab imo in altum tensum ascendere ac descendere meditantur, si paululum deflexerint oculos, inverso corpore deferuntur in orchestram, pereuntque: itidem qui per hanc incedunt viam, si vel paululum segniter egerint, præcipitantur. Et tamen hæc via tum angustior est, tum magis ardua, multoque excelsior, quam illa per funem, ut quæ sursum ad ipsum usque cælum protensa est: ac tum nobis majore cum periculo ponuntur vestigia, cum ad summum et ad ipsum usque fastigium accesserimus: nam in sublimi stantes multus occupat tremor, atque una tantum cautione tuti sunt a lapsu, ne deorsum aspiciant, neve in terram demittant oculos. Nam inde multa et gravis exoritur tenebrosa vertigo. Hanc quidem ob causam propheta nobis assidue inelamat, dicens: *In finem ne corrumpas* (Psal. 56. 4): animæ nostræ socordiam retrahens, jamque collapsuram suffulciens ac retinens. Initio quidem non egemus multa exhortatione. Quid ita tandem? Eo quod quilibet homo, etiamsi fuerit omnium pigerrimus, aggressurus negotium, plurimam in principio adhibet diligentiam, dumque et animi viget alacritas, et vires integræ sunt ac recentes, facile ad id quod propositum est pertingit: cæterum ubi major viæ pars nobis peracta est, jamque alacritatis vigor emarcuit, viresque nostræ defecerunt, nec aliud superest quam ut decidamus: tunc nobis opportune adest propheta, veluti pro baculo quopiam alloquium suum nobis porrigens ac dicens, *In finem ne corrumpas*.

Bonis operibus instructos magis aggreditur diabolus. — Tunc enim diabolus spirat vehementius: et quemadmodum piratæ qui male navigiis infestant, non tum ubi conspexerint naves e portu exeuntes, invadunt, (quid enim hinc fructus caperent si scapham inanem demergerent?) sed ubi redierit onusta plenaque sarcinis, tum demum omnes expediunt artes: ita sceleratus ille dæmon simul atque videt aliquos multo

(a) Non raro Siracidis librum Salomonis dicit Chrysostomus, ut movuit Savilius.

collegiasse, videlicet jejunia, preces, eleemosynam, castitatem, reliquasque virtutes omnes, ubi videt navigium nostrum plenum pretiosis pietatis lapidibus, tunc irrumpit, undique thesaurum perfodiens, ut in ipsis portus ostiis scapham demergat, jamque nudos nos ad eum portum ejiciat: ideoque propheta cunctos admonet dicens: *In finem ne corrumpas*. Et enim ab ejusmodi ruina non facile est resurgere. Nam *Qui in profundum malorum venerit, contemnit* (Prov. 18. 5). In principio quidem lapsis veniam damus omnes ob imperitiam; sed eum qui post multos cursus conciderit, nemo venia dignum judicaverit; tum enim cadere, negligentiae tribuitur. Nec id solum hic est mali, verum etiam quod hujusmodi lapsus multis sint offendiculo, ut rursus hoc quoque nomine peccatum reddatur irremissibile. Hæc cum sciamus, auscultemus prophetæ, et in finem ne corrumpamus. Nam hac de causa et Ezechiel clamat dicens: *Si quis fuerit justus, deinde lapsus peccaverit, nulla erit recordatio justitiarum ejus, sed in peccato suo morietur* (Ezech. 3. 20). Nam et hic metuit de fine. Neque hinc modo, verum etiam ex contrariis declarat in hac re plurimum esse momenti. *Si quis*, inquit, *fuerit peccator, ac postea mutatus factus fuerit justus, nulla erit memoria iniquitatum illius: in iustitia sua vivet* (Ezech. 18. 24). Vides et hic prophetam de fine vehementer sollicitum. Siquidem ut neque justitiæ suæ confidens justus, ad socordiam versus pereat, per finem incutit illi terrorem: neque peccator ob delicta despondens animum, jugiter perseveret in lapsu, erigit illum per propositum finem. Peccasti, inquit, multa, ne desperes: est enim unde resurgas, si finem initio contrarium exhibueris. Rursus ad justum, Multa, inquit, recte fecisti, verum ne fidas: continget enim ut cadas, nisi ad finem usque eandem adhibeas curam. Vides ut alterius quidem socordiam, alterius vero desperationem sustulerit.

3. Nihil horum audit Ozias, ideoque per confidentiam decidit ruina periculosa et insanabili. Neque enim quivis lapsus parem adfert ruinam, sed quædam peccata improbationi tantum obnoxia sunt, quædam gravissimo supplicio puniuntur. Proinde Paulus increpans eos qui in communibus cœnis non expectabant fratres, ita loquitur: *Hoc denuntians non laudo* (1. Cor. 11. 17). Vides peccatum intra reprehensionem (a) consistere, et oburgatione plecti. At ubi de fornicatione loquitur, non itidem facit. Sed quo pacto? *Si quis templum Dei violat, perdet hunc Deus* (1. Cor. 3. 17). Hoc non est probum aut reprehensio, sed pœna gravissima. Novit et Salomon peccatorum discrimina, qui furtum cum adulterio conferens sic alicubi loquitur: *Non est mirum si quis deprehendatur in furto: furatur enim, ut animam expleat esurientem: sed adulter ob inopiam sensus exitium animæ suæ conciliat* (Prov. 6. 30-32). Et hoc et illud, inquit, peccatum est, sed

alterum minus, alterum majus: pauper enim excusationem habet quod præbuerit occasionem peccandi penuria, alteri omnis adempta est excusatio. At hic, dices, pellitur naturali concupiscentia. At non permittit elabi uxor quæ illi sorte obtigit, sed instat eripiens illi veniam. Ob id enim matrimonium et hujus legitimus usus permittitur, ne quid horum excusare possit maritus. Hanc ob causam data est illi mulier adiutrix, ut effervescentem naturam coerceat, ut concupiscentiæ fluctus sedet. Itaque quemadmodum gubernator in portu faciens naufragium haudquaquam ullam impetraret veniam: sic nec is qui cum per conjugium in tuto collocetur, tamen aliena perfodit matrimonia, aut quamcumque feminam curiosis aspicit oculis, habere quidquam possit excusationis nec apud homines nec apud Deum, etiamsi millies allegarit naturæ voluptatem. Imo quæ possit illic esse voluptas, ubi metus, ubi anxietas, ubi tantorum malorum expectatio, ubi tribunalia, ubi rationes reddendæ, ubi iudicis ira, ubi gladius et carnifex, ubi barathrum, et abductio ad supplicium? Omnia pavet metuitque qui talis est, umbras, parietes, ipsos lapides, tamquam vocem emittentes: omnes observat habetque suspectos, famulos, vicinos, amicos, hostes, eos qui norunt omnia, eos qui nihil norunt. Quin potius, si voles, tollantur hæc omnia: ponamus nulli notum esse flagitium præterquam ipsi uni, et mulieri quam adulteravit: quomodo feret conscientiam redarguentem, acerbam accusatricem illam ubique secum ferens? Quemadmodum enim seipsum nemo potest effugere, ita nec illam hujus tribunalis sententiam. Hoc enim tribunal non pecunia corrumpitur, non adulationibus acquiescit; nam divinum est, et a Deo nostris insitum mentibus. Vere *Adulter per inopiam sensus exitium suæ ipsius animæ conciliat* (Prov. 6. 32). Tametsi nec fur etiam immunis est a supplicio, verum dat quidem pœnam, sed minorem. Nec enim comparationes in diversum ordinem extrudunt ea quæ comparantur, sed permittentes suo quæque manere loco, diminutionem inducunt aut exsuperantiam. Fortasse non intelligitis quod dictum est: itaque necesse est idem explanatius dicere. Bonum est conjugium, sed melior est virginitas: nec quoniam melior est virginitas, ideo malum est conjugium, sed illud quidem inferius, alioqui bonum et ipsum. Similiter et hic: malum est furtum, sed adulterio minus, quamquam et ipsum est malum. Vides peccatorum differentias? Consideremus itaque quale peccatum hic peccaverit. *Elatum est*, inquit, *cor illius* (2. Paral. 26. 16). Periculosum vulnus: est enim arrogantia, arrogantia inquam, malorum omnium fons. Et ut compendio discas morbi malitiam, illud audi. Cætera quidem peccata circa nostram versantur naturam, at superbia virtutem incorpoream et sublimi detraxit ac dejecit: nam diabolus, cum diabolus non esset, diabolus effecit arrogantia. Quod si testem adducam Isaiam ita de illo loquentem, *In cælum ascendam, et ero similis Altissimo* (Isai. 14. 14): qui non libenter recipiunt allegorias, repudiabunt nostrum testimonium: sin vero Paulum illi adhibuerimus accu-

(a) In Græco, *πρὸς κατήχησιν*. Observavimus in Athanasii Oratio mystico κατήχησιν non damnationem prorsus significare, sed quatenus tantum damnare, significat improbare vel reprehendere: quamobrem κατήχησιν hic Erasmus recte vertit, *reprehensionem*.

γυμνούς παραπέμψαι πρὸς ἐκεῖνον τὸν λιμένα λοιπών. Διὰ τοῦτο ὁ πρῶτος παραινεί πᾶσι λέγων, *Εἰς τὸ τέλος μὴ διαφθείρῃς*. Καὶ γὰρ μετὰ τὴν τοιαύτην πτώσιν δυσανάκλητος πάλιν ἡ ἀνάστασις. Ὁ γὰρ *ἐλθὼν εἰς ἡβάθος κακῶν, καταφρονεῖ*. Καὶ τῷ μὲν ἐν ἀρχῇ πεσόντι συγγινώσκοντες ἀπαντες διὰ τὴν ἀπειρίαν· τὸν δὲ μετὰ πολλοὺς [115] τοὺς δρόμους ὑποσκελισθέντα οὐκ ἂν τις ῥιθίως ἀξιῶσκει συγγνώμῃς ἢ ἀπολογίας· ῥαθυμίας γὰρ τότε τὸ πῶμα εἶναι δοκεῖ. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ δεινόν, ἀλλ' ὅτι καὶ πολλοὶ οἱ σκανδαλιζόμενοι τοῖς τῶν τοιούτων πτώμασιν εἰσιν, ὥστε καὶ ταύτῃ πάλιν ἀσυγγνωστον τὸ ἀμάρτημα γίνεται. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, ἀκούωμεν τοῦ Προφῆτου, καὶ εἰς τὸ τέλος μὴ διαφθείρωμεν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ Ἰεζεκιὴλ ἔβόα λέγων· *Ἐὰν γένηται τις δίκαιος, εἴτα μεταπεσὼν ἀμάρτη, οὐ μὴ μνησθῶσιν αὐτῷ αἱ δικαιοσύναι αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ αὐτοῦ ἀποθνήσκειται*. Καὶ γὰρ καὶ οὗτος δέδοικεν ὑπὲρ τοῦ τέλους. Καὶ οὐκ ἐντεῦθεν μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἐναντίων δείκνυσιν πολλὴν τοῦ πράγματος τὴν ἰσχύϊ οὖσαν. *Ἄν γὰρ γένηται τις ἀμαρτωλὸς, φησὶν, εἴτα μεταβαλλόμενος γένηται δίκαιος, οὐ μὴ μνησθῶσιν αἱ ἀμαρτίαι αὐτοῦ*· ἐν τῇ δικαιοσύνῃ αὐτοῦ ζήσεται. Ὅρξας καὶ ἐνταῦθα πολλὴν τοῦ τέλους αὐτὸν ποιούμενον πρόνοιαν. Ἵνα γὰρ μήτε ὁ δίκαιος τῇ δικαιοσύνῃ αὐτοῦ θαρρῶν, εἰς ῥαθυμίαν ἀποκλίνας ἀποληται, φοβεῖ διὰ τοῦ τέλους αὐτόν· μήτε ὁ ἀμαρτωλὸς ἀπογνούς ἐπὶ τοῖς παραπτώμασι, μὲνῃ διαπαντός ἐν τῷ πτώματι, ἀνίστησι διὰ τὸ τέλος αὐτόν. Ἡμαρτες πολλὰ, φησὶν, ἀλλὰ μὴ ἀπελπίσης· ἔστι γὰρ ἐπάνοδος, ἐὰν ἐναντίον ὁ τῆς ἀρχῆς δέλξης τὸ τέλος. Πάλιν πρὸς τὸν δίκαιον, Κατωρθώσας πολλὰ, φησὶν, ἀλλὰ μὴ θαρσῆσης· συμβαίνει γὰρ καὶ πσεῖν, ἂν μὴ διὰ τέλος τὴν ἰσὺν ἔχῃς σπουδῇ. Εἶδες πῶς τοῦ μὲν τὴν ῥαθυμίαν, τοῦ δὲ τὴν ἀπύκνωσιν ἀνέλεεν;

γ'. Οὐδενὸς τούτων ἦκουσεν Ὁζίας διὰ καὶ θαρσῆσας κατέπεσε πῶμα χαλεπὸν καὶ ἀνίατον. Οὐδὲ γὰρ πᾶν πῶμα ἴσον ἡμῖν ἐργάζεται τὸ τραῦμα, ἀλλὰ τῶν ἀμαρτιῶν τὰ μὲν ὑπὸ καταγνώσιν κεῖται μόνον, τὰ δὲ χαλεπωτάτην δέχεται τιμωρίαν. Τοῖς γοῦν οὐκ ἀναμύνουσι τοὺς ἀδελφοὺς ἐν τοῖς κοινοῖς δειπνοῖς ὁ Παῦλος ἐπιτιμῶν, οὕτως ἔλεγε· *Τοῦτο δὲ παραγέλλων οὐκ ἐπαίρω*. Ὅρξας μέχρι καταγνώσεως ἰσχύμενον τὸ ἀμάρτημα, καὶ φύγον ἔχον τὴν ἐπιτίμιον. Ἄλλ' οὐχ ὅταν περὶ πορνείας διαλέγεται, οὕτω ποιεῖ. Ἄλλὰ πῶς; *Εἰ τις τὸν ῥαθὶν τοῦ Θεοῦ φθηρεῖ, φθερῇ τοῦτον ὁ Θεός*. Ἐνταῦθα γὰρ οὐκ ἔστι φόβος, οὐδὲ κατάγνωσις, ἀλλ' ἡ χαλεπωτάτη τιμωρία. Οἶδε καὶ ὁ Σολομὼν ἀμαρτημάτων διαφορὰς· τὴν γοῦν κλοπὴν τῇ μοιχείᾳ συγκρίνων, οὕτως εἰπὼς φησιν· *Οὐ θανατοῦσθον, ἐὰν ἀλφὶ τις κλέπτων· κλέπτει γὰρ, ἵνα ἐμπλήσῃ ψυχὴν αὐτοῦ πεινῶσαν· ὁ δὲ μοιχὸς δὲ ἐνδοιαν φρονῶν ἀπώλειαν τῇ ἐαυτοῦ ψυχῇ περιποιεῖται*. Ἀμάρτημα καὶ τοῦτο καλεῖται, φησὶν, ἀλλὰ τὸ μὲν ἔλαττον, τὸ δὲ μείζον· ὁ μὲν γὰρ ἔχει ὃ τὴν ἀπὸ τῆς πείνης πρόφασιν, οὗτος δὲ κατὰ ὁ ἀπολογίας ἐστέρηται. Ἀλλὰ καὶ οὗτος ἔχει,

φησὶ, τὴν ἀπὸ τῆς φυσικῆς ἐπιθυμίας ἀνάγκη οὐκ ἀφίησιν ἡ κληρωθεῖσα [116] αὐτοῦ γυνὴ ἐφέστηκεν ἀποστερούσα τῆς συγγνώμης αὐτὴ γὰρ τοῦτο γάμος καὶ ἀπόλαυσις ἐνθεσμός, ἵνα ἔχῃ τούτων λέγειν ὁ ἀνὴρ. Διὰ τοῦτο αὐτῷ ἐδόθη ἡ γυνή, ἵνα μαινομένην καταστέλλῃ τὴν ἵνα στορέσῃ τῆς ἐπιθυμίας τὰ κύματα. Ὡς περ κυβερνήτης ἐν λιμένι ναυάγιον ἐργαζόμενος· τύχοι συγγνώμης τινός· οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος τὴν ἀσφάλειαν τὴν ἀπὸ τοῦ γάμου τοὺς ἐτέρους ῥύττων γάμους, ἢ γυναικα ἡντινασὺν περ ὁρών, οὐκ ἂν τύχοι τινὸς ἀπολογίας, οὐ παρὰ τοῖς, οὐ παρὰ Θεῷ, καὶ μυριάκις λέγῃ τὴν τσεως ἡδονήν. Μᾶλλον δὲ ποῖα γένοιτ' ἂν ἡδονὴ φόβος καὶ αγωνία· καὶ κίνδυνος καὶ πρὸς τοσούτων δεινῶν, ὅπου δικαστήρια καὶ εὐθὺν δικαστοῦ θυμὸς, καὶ ξίφος καὶ δῆμιος, καὶ βᾶ καὶ ἀπαγωγὴ!· Πάντα τρέμει καὶ δέδοικεν ὁ τος, τὰς σκιὰς, τοὺς τοίχους, τοὺς λίθους αὐτοῦ θάπερ φωνὴν ἀφιέντας· πάντας ὑπορᾶται καπεύει, τοὺς οἰκέτας, τοὺς γείτονας, τοὺς τοὺς ἐχθρούς, τοὺς πάντα εἰδότες, τοὺς οὐδὲ τας. Μᾶλλον δὲ, εἰ βούλει, καὶ ταῦτα ἀναιρεῖσθαι μὴδὲς ἴστω· τὰ τετολημμένα, ἀλλ' ἡ μόνος μετὰ τῆς ὑβριζομένης γυναικός· πῶς οἶσει τῆς συνειδήσεως ἔλεγχον, πικρὸν πανταχοῦ τῶν κατήγορον; Ὡς περ γὰρ ἑαυτὸν οὐκ ἂν πύγοι, οὕτω οὐδὲ τὴν ἀπὸ τοῦ κριτηρίου ψήφου. Τοῦτο τὸ δικαστήριον οὐ χρήμασι διαφθεοὺς κολακεῖται· ἐνδοῖδωσι· θεῖον γὰρ ἔστι, καὶ Θεοῦ ταῖς ἡμετέραις ἐνδριμύμενον ψυχαῖς. Ὅν μοιχὸς δι' ἐνδοιαν φρονῶν ἀπώλειαν τῇ ἐψυχῇ περιποιεῖται. Οὐ μὴν οὐδὲ ὁ κλέπτης τσεως ἀπεστέρηται, ἀλλὰ δίδωσι μὲν δικήν, ἐλθέ. Αἱ γὰρ συγκρίσεις οὐκ εἰς τὴν ἐναντίαν ἐξτάζειν τὰς συγκρίσεις ἐνδοῖδωσι, ἀλλ' ἀφίησιν μὲν οἱ οἰκέτας χώρας αὐτά, ἐλάττωσιν εἰσάγουσι καὶ οὐκ ὁγν. Τάχα οὐ συνήκατε τὸ λεχθέν· οὐκοῦν σαφέστερον εἰπεῖν. Καλὸν ὁ γάμος, ἀλλὰ κρεῖ παρθενία· οὐκ ἐπειδὴ κρεῖττων ἡ παρθενία, διὰ κακὸν ὁ γάμος, ἀλλ' ἔλαττον μὲν ἐκείνου, καὶ αὐτό. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα· κακὸν ἡ κλοπὴ ἔλαττον μὲν ἐκείνου, κακὸν δὲ καὶ αὐτό. Εἶδες τημάτων διαφορὰς; Ἰδωμεν οὖν ποῖαν οὗτος τὴν ἡμαρτεν. Ὑψώθη, φησὶν, ἡ καρδία αὐτὴ λεπὸν τὸ τραῦμα· ἀπόνοια γὰρ ἔστιν, ἀπόνοια πάντων τῶν κακῶν. Καὶ ἵνα συντόμως μάθωσθαι τὴν κακίαν, ἐκείνου ἀκούσων. Τὰ μὲν ἀμαρτήματα περὶ τὴν ἡμετέραν στρέφεται φθὲ ὑπερηφανία δύναμιν ἀσώματον κατέσπαι κατέβαλεν ἀνωθεν. Τὸν γὰρ διάβολον, οὐκ ὄντερον διάβολον, τοῦτο [117] εἶναι διάβολον· ἐκὼν μὲν τὸν ἥσαν παραγάγων μάρτυρα ὁ οὕτω περὶ αὐτοῦ· *Εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβήσομαι ἔσομαι ὁμοῖος τῷ Ὑψίστῳ*· οἱ τὰς ἀλλήγορ ἡδέως δεχόμενοι, παραγράφονται τὴν μαζὴν ἡμῶν· ἂν δὲ τὸν Παῦλον ἐπιστήσωμεν αὐτῷ γορον, οὐδεὶς οὐκέτι λοιπὸν ἀντρεῖ. Τί οὖν ὁ Τιμοθέῳ γράφων; Ὅτι τὸν ἄρτι τοῦ κηρύ ἀψάμενον οὐ δεῖ πρὸς τὸ μέγα τῆς ἐπισκοπῆς

^a Quatuor mss. εἰσελθὼν εἰς. In iisdem infra hæc ῥαδίως, et non ἡ ἀπολογίας desunt. Hoc porro ultimum ἡ ἀπολογίας non legit Erasmus. Paulo ante codex ap. Savill. δυσανάκλητος.

^b Alii αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ.

^c Multi mss. ἐὰν μὴ ἐναντίον, male. Paulo post συμβαίνει γὰρ καὶ πσεῖν. Erasmus qui verterat, subindicans illum casum, legerat haud dubie συμβαίνει γὰρ, male. Paulo post multi mss. διὰ τέλους τὴν. Infra f. l. ἀμαρτημάτων.

^d Quatuor mss. γὰρ δοκεῖ ἔχειν.

^e Quatuor mss. ἀγών.

^f Ἀπαγωγή frequentissimo usu apud Chrysostum est abductio ad supplicium; Erasmus ἀπαγωγὴν hanc deportationem, quæ vox Græcæ non satis exprimit.

^g Duo mss. μὴδὲς ἴστω.

^h Quatuor mss. ὁ κλέπτων. Infra hîdem et κλέψας.

ἀξίωμα, εἰπὼν οὕτω· *Μὴ νεύσῃς, ἵνα μὴ τιμω-
θῇς, εἰς κρίμα ἐμπέσῃ καὶ παρίδῃ τοῦ διαβόλου·*
ἵνα μὴ τὰ αὐτὰ ἁμαρτῶν ἐκείνῳ, φησί, τὰ αὐτὰ αὐτῷ
πείσῃται.

δ'. Καὶ οὐκ ἐντεῦθεν δὲ μόνον δηλώνεστιν, ἀλλὰ καὶ ἐξ
ὧν τῷ πρώτῳ πάντων ἀνθρώπων γενομένην συνεβού-
λευσεν ὁ πονηρὸς δαίμων ἐκείνος. Ὡς περ γὰρ τοῖς
ἀγαθοῖς ἔθος, ταῦτα τοῖς ἁπλοῖς παραινεῖν, δι' ὧν
αὐτοὶ γεγονάσιν ἀγαθοί· οὕτω καὶ τοῖς πονηροῖς ἔθος
τοιαῦτα εἰσηγεῖσθαι τοῖς πλησίον, δι' ὧν αὐτοὶ γεγό-
νασι φαῦλοι. Ἐν γὰρ καὶ τοῦτο τῆς πονηρίας εἰδὸς
ἐστι, καὶ παραμυθίαν ἡγοῦνται· τῆς οἰκείας κολάσεως
τὴν ἐτέρων ἀπόλειαν. Τί οὖν ὁ διάβολος συνεβούλευσε
τῷ Ἀδὰμ; Μείζονα τῆς οἰκείας φύσεως λαβεῖν ἔν-
νοιαν, καὶ ἰσοθεῖαν ἐλπίσαι. ε'. Εἰ γὰρ ἐμὲ τοῦ οὐρα-
νοῦ τοῦτο, φησὶν, ἐξέβαλε, πολλῷ μᾶλλον τοῦτον τοῦ
παραδείσου τὸ αὐτὸ τοῦτο ἐκβάλεῖ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ
Σολομὼν ἔλεγεν· Ὁ Θεὸς ὑπερῆφάνους ἀντιτάσ-
σεται. Οὐκ εἶπεν, ὅτι ὁ Θεὸς ὑπερῆφάνους ἀφῆρσι,
καὶ ἐγκαταλίμναι, καὶ τῆς οἰκείας βοηθείας γυνοῖ,
ἀλλ', Ἀντιτάσσεται, φησὶν· οὐχ ὅτι παρατάξῃς αὐτῷ
καὶ μάχης ἔδει πρὸς τὸν ὑπερῆφانون· τί γὰρ ὑπερῆ-
φάνου γένει· ἀν ἀσθενέστερον; Ὡς περ γὰρ ὁ τὰς
ὕψεις ἀπολέσας, ἅπασι πρόκειται πρὸς τὸ κακῶς πα-
θεῖν, οὕτως ὁ ὑπερῆφανος, ὁ μὴ εἰδὼς τὸν Κύριον
(Ἄρχῃ γὰρ, φησὶν, ὑπερηφανίας, τὸ μὴ εἰδέναι
ἐντὶ Κύριον), καὶ ἀνθρώποις εὐάλωτός ἐστι, τοῦ φω-
τὸς ἐκπεσὼν ἐκείνου. Εἰ δὲ καὶ ἰσχυρὸς εἴη, οὐκ ἂν
παρατάξῃς ἐδέσσει τῷ Θεῷ πρὸς αὐτόν· ὥ γὰρ ἡ
βούλησις ἤρκεσε πρὸς τὸ πάντα παραγαγεῖν, πολλῷ
μᾶλλον καὶ πρὸς τὴν ἀναίρεσιν αὐτῶν ἀρκεῖ. Τίνος
οὖν ἔνεκεν, φησὶν, ἀντιτάσσεται; Ἰνα τὸ σφοδρὸν τῆς
ἀπεχθείας ἐνδείχῃται τῆς πρὸς τὸν ὑπερῆφانون. Ὅτι
μὲν οὖν χυλεῖν τὸ τραῦμα τὸ τῆς ὑπερηφανίας, καὶ
ἐκ τοῦτο, καὶ ἀλλὰχρόθεν δῆλον. Εἰ δὲ βούλεσθε, καὶ
ἀλλὰχρόθεν τὴν αἰτίαν αὐτοῦ μά' ωμεν, ἀφ' ἧς τὸ ἔλ-
κος ἐγένετο. Καὶ γὰρ ἔθος τῇ Γραφῇ, ἐπειδὴν μέλλῃ
τινὸς κατηγορεῖν, μὴ τὴν ἀμαρτίαν αὐτοῦ λέγειν μόνον,
ἀλλὰ καὶ αἰτίαν τῆς ἀμαρτίας διδάσκειν ἡμᾶς·
ποιεῖ δὲ τοῦτο, τοὺς ὑγιαίνοντας ἀσφαλεστέρους κατα-
σκευάζουσα πρὸς τὸ μὴ τοῖς αὐτοῖς περιπεσεῖν. Οὕτω
καὶ ἱατροὶ πρὸς τοὺς κάμνοντας εἰσιόντες, καὶ πρὸ
τῶν νοσημάτων ἀνιχνεύουσιν τὰς πηγὰς, ὥστε ἄνωθεν
ἀνατεῖλαι τὸ κακόν· ὁ γὰρ, τῆς βίτης μενούσης, τὰ
βλαστήματα [118] ἐκτέμνων μόνον, οὐδὲν ἕτερον, ἢ
ματαιοπονεῖ. Ποῦ οὖν ἡ Γραφὴ καὶ τὴν ἀμαρτίαν καὶ
τὴν αἰτίαν τῆς ἀμαρτίας εἶπε; Κατηγορεῖ τῶν πρὸ
τοῦ κατακλυσμοῦ γενομένων ἐπὶ ταῖς οὐ προσηκού-
σαις ἐπιμειξίαις· καὶ ἄκουσον πῶς τίθησι τὴν αἰτίαν·
Ἰδόντες οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώ-
πων, ὅτι καλὰ εἰσιν, ἔλαβον αὐτὰς ἑαυτοῖς εἰς γυναῖ-
κας. Τί οὖν, τὸ κάλλος τῆς ἀμαρτίας αἴτιον; Μὴ γέ-
νοιτο· τῆς γὰρ Θεοῦ σοφίας ἔργον ἐστὶ· Θεοῦ δὲ ἔργον
οὐκ ἂν ποτε γένοιτο πονηρίας αἴτιον. Ἀλλὰ τὸ ἰδεῖν;
Οὐδὲ τοῦτο· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς φύσεως ἔργον
ἐστίν. Ἀλλὰ τί; Τὸ κακῶς ἰδεῖν τοῦτο γὰρ προαιρέ-
σεως διεφθαρμένης ἐστὶ. Διὰ τοῦτο καὶ τις σοφὸς
παραινεῖ λέγων, Μὴ καταμάνθανε κάλλος ἀλλότριον.
Οὐκ εἶπε, Μὴ ἰθὺς· συμβαίνει γὰρ καὶ ἴ ἀπὸ τοῦ αὐτο-

μάτου τοῦτο γενέσθαι· ἀλλὰ, Μὴ καταμάνθανε, φη-
σὶ, τὴν ἐκ μελέτης κατανόησιν, τὴν περιεργον ὄψιν,
τὴν μετὰ διατριβῆς πονηρὰν θεωρίαν, τὴν ἀπὸ ψυχῆς
διεφθαρμένης καὶ ἐπιθυμοῦσας ἀναιρῶν. Καὶ τί, φη-
σὶν, ἐκ τούτου γένοιτο· ἂν βλάβος; Ἐκ τούτου, φησὶ,
φιλα ὡς πῦρ ἀνακαίεται. ε. Καθάπερ γὰρ τὸ πῦρ,
ἐπειδὴν γόρτου τινὸς ἢ καλᾶμης ἐπιλάβηται, οὐκ ἀνα-
μένει γρόνον τινὰ, ἀλλ' ὁμοῦ τε ἔψατο τῆς ὕλης, καὶ
λαμπρὰν ἀνῆψε ἢ τὴν φλόγα· οὕτω καὶ τὸ πῦρ τῆς
ἐπιθυμίας τῆς ἐν ἡμῖν, ἐπειδὴν διὰ τῆς τῶν ὀφθαλ-
μῶν ὀφείας εὐειδοῦς καὶ λαμπροῦ κάλλους ἀψήται,
εὐθέως ἐμπέπρησι τὴν ψυχὴν. Μὴ τοῖνυν τὴν πρόσ-
καιρον ἰθὺς ἔθον, τὴν ἀπὸ τῆς θεωρίας, ἀλλὰ τὴν
διηνεχτὴ σκόπησον ὁδόν, τὴν ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας. Ἡ
μὲν γὰρ τὸ τραῦμα ἐνθεῖσα ἀπεπύδῃσε πολλάκις· τὸ
δὲ τραῦμα οὐκ ἀποτριβᾷ, ἀλλὰ μένει πολλάκις καὶ
ἀπόλλυσι. Καὶ καθάπερ ἔλαφος δεξερῆν βίλος ἐν
καιρίῳ τοῦ σώματος, καὶ ἐκφύγῃ τῶν θηρατῶν τὰς
χεῖρας, οὐδὲν κερδαίνει λοιπόν· οὕτω καὶ ψυχὴ δεξα-
μένη βίλος ἐπιθυμίας ἐξ ἀκολάστου καὶ περιεργου
θεωρίας, καὶ τὸ βέλος ἀφῆσα ἀπέλθῃ, αὐτὴ διαφθεί-
ρεται καὶ ἀπόλλυται, πανταχοῦ τὴν πολέμιον ὀρώσα
καὶ ἐπόμενον ἔχουσα. Ἀλλ' ὅπερ ἔλεγον (οὐ γὰρ δεῖ
μακρὰς συγχωρεῖν τοῦ λόγου ποιεῖσθαι τὰς ἐκτροπὰς),
ὅτι ἡ Γραφὴ καὶ τὰ ἁμαρτήματα καὶ τὰς αἰτίας αὐ-
τῶν λέγειν εἰσθεν, ἄκουε γοῦν καὶ ἐνταῦθα τί φησι
περὶ τοῦ Ὁζία. Οὐ γὰρ ὅτι ὑψώθη ἡ καρδία αὐτοῦ,
τοῦτο μόνον ἡμᾶς εἰδᾶξεν, ἀλλὰ καὶ πόθεν ὑψώθη
προσέθηκε. Πόθεν οὖν ὑψώθη; *Ἠνίκα ἰσχυσε*, φη-
σὶν, *ὑψώθη ἡ καρδία αὐτοῦ*. Οὐκ ἔνεγκε τῆς δυνα-
στείας· τὸ μέγεθος, ἀλλ' ὥς περ ἐξ ἀδυναμίας μὲν γί-
νεται φλεγμονή, ἐκ φλεγμονῆς δὲ τίκεται πυρετός,
εἴτα ἐκεῖθεν θάνατος πολλάκις· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἀπὸ
τῆς πολλῆς ἰ τῶν πραγμάτων περιβολῆς ἀνόνοια γέ-
γονεν. Ὅπερ γὰρ ἐπὶ τῶν σωμάτων φλεγμονή, τοῦτο
ἐπὶ τῶν ψυχῶν ἀπόνοια. Εἴτα ἐξ ἀπονείας ἐπιθυμία
τῶν οὐ προσηκόντων αὐτῷ πραγμάτων.

ε'. Ταῦτα οὐχ ἀπλῶς μηχανούμεν, ἀλλ' ἵνα μηδέποτε
ζηλωτοὺς εἶναι νομίζῃτε, μηδὲ μακαρίζετε τοὺς ἐν
[119] δυναστείαις ὄντας, εἰδότες ὅσον τοῦ πράγματος
τὸ ἐπισφαλές· ἵνα μηδέποτε τοὺς ἐν πενίᾳ καὶ ταλαι-
πωρίᾳ ὄντας ἢ ἡγήσθε, εἰδότες ὅτι πλείων ἐντεῦθεν
ἢ ἀσφάλεια. Δι' ὃ καὶ ὁ Προφῆτης ἐβόα λέγων· Ἀγα-
θόν μοι, Κύριε, ὅτι ἐταπείνωσάς με. Ὅρα γοῦν ὅσον
ἐκ τοῦ ὑψοῦς γέγονε τὸ κακόν. Ὑψώθη ἡ καρδία
αὐτοῦ ἕως τοῦ διαφθεῖραι, φησὶ. Τί ἐστίν, ἕως
τοῦ διαφθεῖραι; Τῶν πονηρῶν λογισμῶν οἱ μὲν οὐδὲ
ὄλω; ἡμῶν ἐπιδαίνουσι τῇ ψυχῇ ἢ, ἂν πολλῇ περι-
φράξωμεν ἑαυτοὺς ἀσφαλῆ· οἱ δὲ τίκονται μὲν
ἐνδον, ῥαθυμησάντων δὲ ἡμῶν. καὶ βλαστάνουσιν·
ἂν δὲ προληφθῶσιν ἰ, ἀποπνίγονται ταχέως καὶ κατα-
χύνονται. Ἄλλοι καὶ τίκονται, καὶ αὐξάνονται, καὶ
πρὸς τὰς πονηρὰς ἐκδαίνουσι πράξεις, καὶ πᾶσαν
ἡμῶν τῆς ψυχῆς τὴν ὑγίαν διαφθεῖρουσιν, ὅταν ἐν
πολλῇ γενώμεθα ῥαθυμία. Τοῦτο οὖν φησιν, ὅτι
Ὑψώθη ἡ καρδία αὐτοῦ· καὶ οὐκ ἔμεινεν ἐνδον ἢ
ἀπόνοια, οὐδὲ κατεσβέσθη, ἀλλ' ἐξεπύδῃσε, καὶ πρὸς

ε Allus πῦρ ἀνάπτεται.

ε Duo mss. λαμπρὰν ἤψε, ex repetitione τοῦ αν δέτριν-
cata prima posterioris vocis syllaba. Infra unus εὐδύνων τῶν
δρώντων ἐμπέπρησι.

ι Πολλὴς deest in tribus mss.

ι Tres mss. πενία καὶ ταλαιπωρία ὄντας, et sic legit
Erasmus. Edili vero ἐν πενία καὶ εὐτελείᾳ ὄντας.

κ Allus ἐπιδαίνουσι τῆς ψυχῆς.

ι Allus καταχύνονται.

α ἔθος τοιαῦτα τοῖς, sic quidam mss. Infra iidem πονη-
ρίας αὐτῶν εἶδος.

β Unus ἰσοθείας φαντασθῆναι.

γ Qualiter mss καὶ ὁ Σιρὰχ ἔλεγεν.

δ Unus προμυκτοῦσαις ἐπιθυμίαις (sic).

ε Unus διεστραμμένης.

ι Unus ἀπὸ ταῦτομάτου.

alorein, nemo contradicturus est. Quid igitur ait Paulus Timotheo scribens? Qui super prædicationem attingit, eum non oportere ad summam episcopi dignitatem evelli, his nempe verbis: *Non neophytum, ne in superbiam elatus, in iudicium incidat, et in laqueum diaboli* (1. Tim. 3. 6); ne eadem, inquit, peccans cum illo, eadem cum illo patiatur.

4. *Alienam improbitatem solatio esse improbis.*—Hoc vero non hinc solum est perspicuum, verum etiam ex his quæ scelestus ille dæmon primo homini suavit. Sicut enim bonis hic mos est, per quæ ipsi facti sunt boni, ad eadem exhortari proximos: ita et malis hic est mos, per quæ ipsi sunt improbi, eadem vicinis invehere. Nam una hæc est illorum nialitiæ species, ut aliorum perniciem solatium sui supplicii existiment. Quid igitur diabolus suavit Adamo? Ut conciperet cogitationem sua natura maiorem, sibi que cum Deo speraret æqualitatem (Gen. 3). Si enim, inquit, hæc res me de cælo expulit, multo magis eadem hunc ejiciet e paradiso. Quapropter et Salomon dixit: *Drus superbis resistit* (Prov. 5. 34. 1. Pet. 5. 5. et Jacob. 4. 6). Non dixit: Deus superbos dimittit, et in peccatis deserit, suoque nudat auxilio: sed, *Resistit*, inquit: non quod instructa acie aut pugna Deo sit opus adversus superbum; quid enim esse possit superbo infirmius? Nam ut qui orbatu est oculis, omnium expositus est injuriæ, ita et superbus, qui non videt Dominum (nam *Initium superbiæ*, ut inquit Scriptura, *est non nosse Dominum* [Eccli. 10. 14]), etiam ab hominibus facile superatur, posteaquam exidit ab illa luce. Quod si etiam validus ac potens esset superbus, nihil opus esset Deo exercitu adversus illum: cui enim voluntas satis fuit ad producenda omnia, multo magis sufficeret ad ea tollenda. Cur igitur, inquires, resistit? Quod vehemens odium declaret erga superbum. Itaque superbiam esse vulnus periculosum, tum ex his quæ diximus, tum ex aliis perspicuum est. Quod si vultis, etiam causam ipsam, unde vulnus hoc accidit, aliunde discamus. Siquidem hic Scripturæ mos est, si quando parat accusare quempiam, non modo peccatum illius narrare, verum etiam docere nos quæ fuerit peccati causa: id autem facit, ut eos qui sani sunt reddat tutiores cautioresque, ne in eadem incidant mala. Similiter et medicum ad ægrotantes ingressi, etiam ante morbos (a) fontes explorant, ut prævia cura coerceant malum: etenim qui, manente radice, ramos tantum exsecat, nihil aliud quam inanem sumit operam. Ubi igitur Scriptura et peccatum et peccati causam eloquitur? Reprehendit eos qui præcesserunt diluvium, ob illicitos congressus: atque audi quomodo causam exprimat: *Cum vidissent filii Dei filias hominum esse formosas, acceperunt illas sibi in uxores* (Gen. 6. 2). Quid

igitur? num pulchritudo causa est peccati? A est enim divinæ sapientiæ opus; opus autem numquam possit esse causa peccati. Sed aspectu causa peccati? Ne id quidem: nam et hoc non opus est. Sed quid tandem? Male videre: nam h depravatæ voluntatis. Ideo sapiens quidam adm dicens, *Ne consideres pulchritudinem alienam* (9. 8). Non dixit, *Ne videas*: id enim nonnum casu fit, sed, *Ne consideres*, inquit, illud tolle studio animadvertamus, ne curiose intueamur vitiosæ contemplationi immoremur, quæ ab corrupto et concupiscenti proficiscitur. Sed qui quiet aliquis, hinc damni possit oriri? *Ex hoc, in amor velut ignis excutitur* (Ibid. v. 9). Ut enim i ubi fœnum aut stipulam arripuerit, nihil mor sed simul ut attingit materiam, lucidam accendit mam: itidem et ignis concupiscentiæ quæ est i bis, simul atque per oculorum intuitum elegant venustam attigerit formam, protinus exurit ani Proinde ne spectes temporariam illam, quæ ex ctu proficiscitur, voluptatem, sed perpetuum rem considera, qui nascitur ex concupiscentia, illa, inflicto vulnere, plerumque celeriter avolat: vulnus non avolat, sed plerumque manet et inte Et quemadmodum cerva confixa jaculo in letal poris parte, etiamsi venatorum effugiat manus, inde fert lucris: sic et anima, accepto concupisc jaculo et lascivo curiosoque aspectu, etiamsi di jaculo permittatur abire, tamen ipsa per se cor pitur ac perit, ubique videns hostem, et insequ habens. Sed quod dicere cœperam (neque enim mittendum est ut in hoc tam longas sermonis di siones faciamus), Scriptura cum peccatis sin peccatorum causas solet commemorare: audi quid dicat de Ozia. Neque enim hoc tantum uculit, elatum fuisse cor ejus, verum addidit unde elatum. Unde ergo elatum fuit? *Cum potens esset*, inquit, *elatum est cor ejus*. Non tulit principatus tudinem, sed sicut ex edacitate nascitur ignea tio, ex inflatione gignitur febris, deinde ex febri rumque mors: itidem et hic ex rerum abum nata est superbia. Nam quod in corporibus est tio, hoc in animis est superbia. Mox ex superbi est appetentia rerum ipsi non congruentium.

5. Hæc non sine causa diu tractamus, sed ne quam existimetis esse suspiciendos, neque i dicatis eos qui principatum gerunt, cum i quam iubrico in statu versentur; nec umquam iudicetis miseros, qui in egestate et afflictionib vunt, scientes hanc vitam esse multo tutiorem. et propheta clamat dicens: *Bonum est mihi, Do quia humiliasti me* (Psal. 118. 71). Vide igitur tum ex eminentia natum sit malum. *Elatum est, i cor ejus usque ad corruptionem* (2. Paral. 26. 16) est, *Usque ad corruptionem*? Usque ad pravas c tiones, quæ prorsus non ascendunt in animu strum, si nos ipsos multa cautione circumspici sed si negligenter egerimus, nascuntur in nobi minantque: sin prævertantur, protinus præfor

¹ Quatuor Mss., et Sirac dixit. Atqui hæc verba sunt Salomonis in Proverbiis, licet simile quidpiam in Siracide etiam legatur, 10, 14. Non raro Chrysostomus Salomonem ponit pro Siracide; sed nusquam adverti apud illum Siracidem poni pro Salomone.

(a) Gr. καὶ πρὸ τῶν νοσημάτων. Hanc similitudinem offert Chrysostomus, ut significet, Deum justos exemplis cautos reddere, ne in morbos animi incidant.

et obruuntur. Aliæ gignuntur, et augentur, atque ad pravas actiones procedunt, omnemque mentis nostræ sanitatem corrumpunt, si magna in socordia versemur. Hoc itaque dicit, *Elatum est cor ejus*, neque se intus continuit arrogantia, neque extincta est, sed ut prorupit, ad opus usque pravum progressa, totam illius virtutem corrumpit. Beatitudo est igitur, cogitationem improbam prorsus non admittere, quod et a propheta dictum est, *Domine, non est elatum cor meum* (*Psal.* 150. 1). Non dixit, *Elatum* quidem est, sed illud cohibui: verum, Non est omnino elatum: hoc est, Jugiter servavi animam meam inaccessam malitiæ. Hoc igitur est beatitudinis: huic proximum illud est, malas cogitationes jam ingressas celeriter repellere, neque sinere, ut illic diutius immorentur, ne in nobis pessime grassentur. Quod si eo usque socordiae processerimus, est per Dei bonitatem et hujus socordiae solatium, multaque ab illa summa et ineffabili bonitate talibus vulneribus parata sunt remedia. Sed age sermonem hunc missum faciamus, ne quod in initio verrebamur, nunc accadat nobis, rerumque turba vestram obruat memoriam. Quapropter necessum est ut quæ dicta sunt, summatim paucis repetamus: sic et matres facere solent cum poma, aut bellaria, aut aliud simile quidpiam in puerilem immittunt sinum: ne per puerorum negligentiam excidat aliquid eorum quæ data sunt, contractam undique tuniculam, cingulo subiiciunt, quo sint in tuto. Idem nos faciamus, orationem in longum porrectam contrahamus, memoriæque custodiæ deponamus. Audistis quomodo nihil agendum sit ad ostentationem, quantumque sit malum socordia, ut etiam in perfecta vita versantem facile supplantarit. Didicistis quanta nobis opus sit cura, potissimum sub vitæ finem, utque nec desperandum sit ei qui cum incidisset in peccata mutatus est, neque oporteat eum qui in socordia vivit, de recte factis confidere. Disserimus vobis de differentia peccatorum, ne simus vehementer intenti ad eximias corporum formas: quantumque hinc oriatur mali, demonstravimus. Quæ de superbia vobis diximus meministis, quæque de pravis cogitationibus. Hæc servantes redeamus domum; quin potius hæc servantes excipiamus perfectionem eximii doctoris exhortationem. Nam nostra quidem, qualiacumque sunt, habent juventutis indicia: hujus autem, qualiacumque fuerint, cana quadam prudentia sunt ornata. Ac nostra quidem similia sunt torrenti, qui cum strepitu fertur; illius autem oratio similis est fonti magna tranquillitate fluvios effendenti, qui olei magis quam aquarum cursum imitetur. Excipiamus igitur ea fluentia, ut fiant in nobis fons aquæ salientis in vitam æternam (*Joan.* 4. 14): quam nobis omnibus contingat assequi, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi (a), cum quo Patri, simul cum sancto et bono Spiritu honor, gloria et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

(a) Quæ sequitur conclusio sic habetur in uno Codice, atque ita legerat Erasmus. Quamquam hæ conclusiones, ut jam alibi diximus, ad librorum libitum ut plurimum concinnatæ sunt.

Ejusdem in dictum illud Isaïæ, *Factum est annus mortuus est Ozias rex, vidi Dominum sedes solio excelso et elato* (*Isai.* 6. 1); et laus e Antiochiæ; et adversus eos qui prohibent demonstratio divina.

HOMILIA IV.

1. *Frequentiam auditorum sibi ipsisque latur; Romæ præfert suam civitatem.* — Præterea nobis hodie theatrum adest, magnificæque cœtus. Quid tandem est in causâ mentis heri factæ fructus, hodie messis est plantavimus, hodie metimus. Non enim terram colimus, ut tarde fructificet, sed animas præditas. Non est natura, quæ cunctatur, sed quæ accelerat. Recte compositus nobis populi diendi studiosa plebs est. Heri vocati sunt, heronantur. Admonitionis hesternæ fructus hodie est obsequium. Unde nos quoque libenter jacimus, quia purum videmus arum, non quæ suffocat, neque viam quæ calcatur, neque tram sterilem, sed profundum ac pinguem qui simul et semen recipit, et spicam nobis. Hæc semper loquor, nec loqui desinam: hæc civitatis laus est, non quod senatum habet quod consules numerare possimus, neque quæ tuas complures, neque quod mercium copiam quod situm habeat commodum: sed quod præ habeat audiendi studiosum, quod templum Dei quod Ecclesiæ deliciæ magis crescant in dies quæ sermonem habeat profluentem, desiderium numquam satiantem. Siquidem civitas non a ciis, sed ab inhabitantibus admiranda redditur mihi narres Romanorum urbem magnitudine san esse; sed ostende mihi illic populum æquidum audiendi. Nam Sodoma turres habebat Abraham in tugurio moraretur: attamen vangelici Sodoma præteribant, et ad tugurium bant (*Gen.* 18). Non enim ædium splendorem bant, sed animæ virtutem et pulchritudinem tes circumstant. Ita sane alias desertum Joannem, civitas Herodem: eoque desertum erat civitate. Cur ita tandem? Quoniam non cturis sita est prophetia. Hæc dico, nequand tem prædicemus, quæ moribus dissoluta e mihi narras ædificia, quid columnas? Hæc præsentem vitam diruunt. Ecclesiam ingre civitatis videas nobilitatem. Ingredere, inquæ pauperes a medio noctis usque ad lucem rantes, vide sacra pervigilia diem cum noctantia: vide eos neque interdiu neque i somni tyrannidem ac violentiam metuentes opæ necessitatem formidantes. Magna rever ac totius orbis metropolis. Quot episcopi, quæ res luc venerunt, et a populo docti discilegem illam insitam in se transplantare.

¹ Savil., sic habet..... sed ab inhabitantibus

² Sic Savil., Morel. et Manuscripti, uno exceptet. hic discunt, pro, in se transplantare curam gerat Erasmus, qui vertit, hic discunt.

ἔργον ἔλθοῦσα πονηρὸν, πᾶσαν αὐτοῦ διέφθειρε τὴν ἀρετὴν. Τὸ μὲν οὖν μακάριον, μήτε δῶκε δέξασθαι τὸν πονηρὸν λογισμὸν ὅπερ οὖν καὶ ὁ Προφήτης ἔλεγε· *Kýrie, cýx úgnóthē ē kardía mou*. Οὐκ εἶπεν, Ὑψώθη μὲν, κατέστειλα δὲ αὐτήν, ἀλλ', Οὐδὲ τὴν ἀρχὴν ὑψώθη, τουτέστιν, ἄδαιον διὰ παντὸς ἐτήρησα τῇ κακίᾳ τὴν ψυχὴν. Τὸ μὲν οὖν μακάριον, τοῦτο· τὸ δὲ μετ' ἐκείνου ἐπεισελθόντας τοὺς λογισμοὺς ταχέως ἀπώτασθαι, καὶ μὴ συγχωρῆσαι ἐνδιατριψαί πλέον, ὥστε μὴ πονηρὸν ἐν ἡμῖν ἐργάσασθαι τὴν νομήν. Εἰ δὲ καὶ μέχρι τούτου ῥαθυμῆσαιμεν, ἔστι διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν καὶ ταύτης τῆς ῥαθυμίας παραμυθία, καὶ πολλὰ παρὰ τῆς ἀγαθότητος ἐκείνης τῆς ἀφάτου καὶ μεγάλης· τοῖς τοιούτοις τραύμασι κατεσκευάσται τὰ φάρμακα. Ἀλλὰ φέρε λοιπὸν τὸν λόγον καταπαύσωμεν, ἵνα μὴ τοῦτο, ὅπερ ἐδείξαμεν ἐν ἀρχῇ, γένηται νῦν, καὶ τὸ πλῆθος λυμῆνται· τὴν μνήμην ὁμῶν. Αἱ δὲ καὶ διὰ βραχείων ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ εἰρημένα ἀναγκαῖον ἔστιν. Οὕτω γὰρ αἱ μητέρες ποιοῦσιν· ἐπειδὴν ὁπώρας, ἢ τραγῆματα, ἢ τι τοιοῦτον εἰς τὸν παιδικὸν ἐμβάλλωσι κόλπον, ὥστε μὴ τῇ ῥαθυμίᾳ τῶν παιδίων ἐκπεσεῖν τι τῶν δοθέντων αὐτοῖς, περιστελλασαί· πάντοθεν τὸν χιτωνίσκον ὑποβάλλουσι τῇ τῆς ζωῆς ἀσφαλείᾳ. Τοῦτο καὶ ἡμεῖς ποιήσωμεν, εἰς μῆκος ἐνταθέντα τὸν λόγον περιστελιώμεν, καὶ τῇ τῆς μνήμης παρακαταθώμεθα φυλακῇ. Ἠκούσατε πῶς οὐδὲν ἡμῶς πρὸς ἐπίδειξιν χρῆ ποιεῖν^α, καὶ πόσον ῥαθυμία κακὸν, πῶς καὶ τὸν ἐν ἀκριβεῖ ζῶντα βίῳ ῥαδίως ὑπεσκέλισεν. Ἐγυνετε πόσος ἡμῖν δεῖ τῆς σπουδῆς, καὶ μάλιστα πρὸς αὐτὰ τοῦ βίου τὰ τέλη, καὶ πῶς οὕτε ἀπογινώσκειν ἐπὶ τοῖς παραπτώμασι τὸν μεταβαλλόμενον, οὕτε θαρρῆσιν ἐπὶ τοῖς κατορθώμασι τὸν ῥαθυμήσαντα χρῆ. Διελέχθημεν περὶ [120] διαφορὰς ἁμαρτημάτων ὑμῖν, περὶ τοῦ μὴ κατηγνῆναι πρὸς τὰ λαμπρὰ τῶν σωμάτων^β, καὶ πόσον ἐκ τούτου κακόν, ἐδείξαμεν. Τὰ περὶ ἀπονοίας εἰρημένα ὑμῖν μέμνησθε, τὰ περὶ τῶν πονηρῶν λογισμῶν. Ταῦτα φυλάσσοντες ἀναχωρήσωμεν ὁκαθε' ἄλλων· ἃ ταῦτα φυλάσσοντες δεξιώμεθα καὶ τὴν τελειότητα τοῦ καλοῦ διδασκάλου παραίνεσιν. Τὰ μὲν γὰρ ἡμέτερα, οἷα ἂν εἴη, ἔχει τὰ τῆς νεότητος δείγματα· τὰ δὲ τούτου, οἷα ἂν ἦ, πολὺ κακόσημα τῷ φρονήματι^γ. Καὶ τὰ μὲν ἡμέτερα προσέεικε ῥύακι βοζιγδὸν φερόμεν^δ, τὸ δὲ τούτου προσέεικε πηγῇ ποταμοῦς ἀφρίσσει μεθ' ἡσυχίας· πολλῆς, ἐλαίου μᾶλλον ἢ ὕδατος μιμουμένη τὸν δρόμον. Δεξιώμεθα οὖν τὰ νάματα, ἵνα γένηται ἐν ἡμῖν πηγὴ ὕδατος· ἀλλομένου εἰς ζῶν αἰώνων^ε· ἥς γένοιτο πάντα· ἡμῶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ τιμῇ, καὶ δόξῃ, καὶ κράτος, ἅμα τῷ ἁγίῳ καὶ ἀγαθῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸ ῥητὸν τοῦ προφήτου Ἡσαίου τὸ λέγον·
Ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐκρημένον· καὶ ἔκαιρος τῆς πόλεως τῆς Ἀντιοχείας· καὶ κατὰ κωλυόντων τὸν γάμον ἐνθεός ἀπόδειξις.

OMIAIA Δ'.

α' Λαμπρὸν ἡμῖν τήμερον τὸ θέατρον γέγονε, καὶ

^α Ὑπὸς χρῆ ποιεῖν ἀνθρώπων.

^β Ἄλλως πρὸς τὰ λαμπρὰ τῶν σωμάτων κάλλος.

^γ Ἄν ἦ, πολὺ κακόσημα τῷ φρονήματι. Sic duo codices mss., et sic loquitur Erasmus. Unus plerumque κακόσημα. Editi plerumque κακώματα. Πολὺ λέγεται: nam hic comparat juvenilem suam Chrysostomus cum cana senectute Flavianī episcopi.

φαιδρὸς ὁ σύλλογος. Τί ποτε ἄρα τὸ αἴτιον; Τῶν χθὲς σπερμάτων καρπὸς, ὁ σήμερον θερισμός. Χθὲς ἐφυτεύσαμεν, καὶ σήμερον τρυγῶμεν. Οὐ γὰρ γῆν ἀψυχὸν γεωργοῦμεν, ἵνα βραδύνη, ἀλλὰ ψυχὰς λογικάς. Οὐκ ἔστι φύσις ἡ μέλλουσα, ἀλλὰ χάρις ἡ ταχύνουσα^α. Ἐυτακτος ἡμῖν ὁ λαὸς, φιλήκοος ὁ δῆμος. Χθὲς ἐκλήθησαν, καὶ σήμερον στεφανοῦνται. Τῆς χθὲς παραινέσεως ὁ καρπὸς ἡ σήμερον ὑπακοή. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς μετὰ προθυμίας τὰ σπέρματα καταβάλλομεν, ὅτι καθαρὰν ὀρώμεν τὴν ἀρουραν, οὐδαμοῦ ἀκανθὰν ἀποπνίγουσαν, οὐδὲ ὁδὸν πατουμένην, οὐδὲ πέτραν ἄγονον, ἀλλὰ βαθεῖαν τινα καὶ λιπαρὰν χώραν, ὅμοῦ δεχομένην τὰ σπέρματα, καὶ τὸν στάχυν ἡμῖν παρέχουσαν. Ταῦτα λέγω ἀεὶ, καὶ λέγων οὐ παύσομαι· ὅτι ἐγκώμιον τῆς πόλεως τῆς ἡμετέρας, οὐχ ὅτι σύγκλητον ἔχει, καὶ ὑπάτους ἀριθμεῖν ἔχομεν, οὐδ' ὅτι ἀνδριάντας πολλοὺς, οὐδ' ὅτι ὠνίων ἀφθονίαν, οὐδ' ὅτι θέσεως ἐπιτηδεύει· ἀλλ' ὅτι δῆμον ἔχει φιλήκοον, καὶ ναοὺς Θεοῦ πεπληρωμένους, καὶ ἡ Ἐκκλησία [121] μᾶλλον τρυφᾷ καθ' ἑκάστην ἡμέραν λόγον βέοντα, καὶ πόθον οὐδέποτε κορεννόμενον. Ἡ γὰρ πόλις οὐκ ἀπὸ τῶν οἰκοδομῶν, ἀλλὰ ἀπὸ τῶν ἐνοίκων θαυμάζεται· *Μή μοι λέγε, ὅτι ἡ Ῥωμαίων πόλις μεγάλη τῷ μεγέθει· ἀλλὰ δεῖξόν μοι ἐκεῖ οὕτω λαὸν φιλήκοον*. Ἐπεὶ καὶ τὰ Σόδομα πύργους εἶχεν, ἡ δὲ καλύβη τὸν Ἀδράμ· ἀλλ' ἐλθόντες οἱ ἀγγελοὶ, τὰ μὲν Σόδομα παρέδραμον, ἐπὶ δὲ τὴν καλύβην κατήχθησαν. Οὐ γὰρ οἶκον περιφάνειαν ἐζήτουν, ἀλλὰ ψυχῆς ἀρετὴν περιήσαν ζητοῦντες καὶ κάλλος. Οὕτω δὲ καὶ ἄλλως ἡ ἔρημος εἶχε τὸν Ἰωάννην, ἡ δὲ πόλις τὸν Ἡρώδην· διὰ τοῦτο ἡ ἔρημος πόλεως εὐγνωμονεστέρα^β. Τί δὴ ποτε; Ὅτι οὐκ ἐν τοῖς κτίσματιν ἡ προφτεία. Ταῦτα δὲ λέγω, ἵνα μηδέποτε πόλιν ἐγκωμιάσωμεν ἀπὸ πραγμάτων καταλυομένην. Τί μοι λέγεις οἰκοδομήματα καὶ κίονας; Ταῦτα τῷ παρόντι συγκαταλύεται^γ βίῳ. Εἰσελθε εἰς ἐκκλησίαν, καὶ βλέπε τῆς πόλεως τὴν εὐγένειαν. Εἰσελθε, ἰδὲ πένητας· ἐκ μεσονυκτίων μέχρι τῆς ἡμέρας παραμένοντες, βλέπε παννυχίδας ἱερὰς ἡμέρας καὶ νυκτὶ συναφθείσας, οὔτε ἐν ἡμέρᾳ, οὔτε ἐν νυκτὶ τὴν τυραννίδα τοῦ ὑπνου, οὔτε τὴν ἀνάγκην τῆς πενίας φοβούμενους. Μαγάλη πόλις, καὶ μητρόπολις τῆς οἰκουμένης. Πόσι ἐπίσκοποι, πόσοι διδασκαλοὶ ἦλθον ἐνταῦθα, καὶ παιδευθέντες παρὰ τοῦ λαοῦ ἀναχωροῦσι, καὶ τὸν νόμον τὸν ἔμφυτον ἐντεῦθεν μεταφύτουσαι^δ παρασκευάζονται; Ἐὰν λέγῃς μοι ἀξιώματα, καὶ χρημάτων περιουσίαν, ἀπὸ τῶν φύλλων τὸ δένδρον ἐπαινεῖς, καὶ οὐκ ἀπὸ τοῦ καρποῦ. Ταῦτα δὲ λέγω οὐ κολακεύων ὑμῶν τὴν ἀγάπην, ἀλλὰ τὴν ἀρετὴν ὑμῶν ἀνακηρύττων. Μακάριος ἐγὼ δι' ὑμᾶς. μακάριοι ὑμεῖς δι' ἑαυτοῦς· *Μακάριος ὁ λέγων εἰς ὡς ἀκούοντων*^ε· οὕτως ἐγὼ μακάριος ἐγενόμην. *Μακάριοι οἱ πενῶντες καὶ ἐψῶντες τὴν δικαιοσύνην*. Εἶδες πῶς ὑμεῖς δι' ἑαυτοῦς μακάριοι ἐγένεσθε; Μακάριος ἀνὴρ^ς λόγων ἐρῶν πνευματικῶν. Τοῦτο διίστησιν ἡμᾶς τῶν ἄλλων. Οὐ γὰρ δὴ ἡ τοῦ σώματος ἀναλογία, οὐδὲ τὸ

^α Unus χάρις ἡ μὴ βραδύνοσα εἶναι. Ibid. alii, Savil. moneute, εὐτακτος ἡμῖν ὁ λαός.

^β Savil. ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἐνοίκων χαρακτηρίζεται.

^γ Unus ἡ ἔρημος πόλεως ἦν εὐγνωμονεστέρα, melius quam εὐγνωμονεστέρα, ut habent alii, et Editi. Infra alii quod mss. πόλιν τοιαύτην ἐγκωμιάσωμεν. Ibid. legendum suspicatur Savil. ἀπὸ πραγμάτων καταλυομένην. Sed καταλυομένην, ut habent omnes cum editi tum mss., stare potest.

^δ Αἰδουγκαταπίεται.

^ε Sic Savil. Morel. et mss., uno excepto, qui habet ἐνταῦθα μανθάνουσι, et sic legerat Erasmus, qui vertit, *hic discunt*.

^ς Tres mss. ἐγένεσθε; μάλιστα ἀνὴρ

τρέφεσθαι, οὐδὲ τὸ πίνειν, οὐδὲ τὸ νέμεσθαι, οὐδὲ τὸ ζῆν· ταῦτα γὰρ ἡμῖν ἅπαντα κοινὰ πρὸς τὰ ἄλογα· ἀλλὰ τί διέστηκεν ὁ ἄνθρωπος τῶν ἀλόγων; Τῷ λόγῳ· διὰ τοῦτο καὶ λογικὸν ζῶν ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος. Ὡς περ γὰρ τρέφεται τὰ σώματα, οὕτω τρέφεται καὶ ἡ ψυχὴ· ἀλλὰ τὸ μὲν σῶμα ἄρτι, ἡ δὲ ψυχὴ λόγῳ. Ἄν οὖν ἴδῃς ἄνθρωπον λίθον ἐσθίοντα, ἄρα ἂν εἴποις ἄνθρωπον εἶναι; Οὕτως ἂν ἴδῃς μὴ λόγῳ τρεφόμενον, ἀλλ' ἀλογίᾳ^α, ἐρεῖς, Οὗτος καὶ τὸ εἶναι ἄνθρωπος [122] ἀπώλεσεν· ἡ γὰρ ἀνατροφή δέκνυσαι τοῦ ἀνθρώπου τὴν εὐγένειαν. Ἐπειδὴ τοίνυν τὸ θέατρον ἡμῖν πεπληρωται, καὶ πάλιν ἡ θάλασσα ἡ κυμαινομένη, καὶ γαλήνης γέμουσα, καὶ πάλιν τὸ πέλαιος τὸ χεῖμαζόμενον, καὶ ἐστηκός· φέρε δὴ τὸ πλοῖον ἐλκύσωμεν, ἀντὶ τοῦ ἰστίου τὴν γλῶτταν ἀναπετάσαντες, ἀντὶ τοῦ ζεφύρου τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν καλέσαντες, ἀντὶ τοῦ αὐχένος καὶ πηδαλίου τῷ σταυρῷ χρώμενοι κυβερνήτη. Ἡ θάλασσα μὲν γὰρ ἔχει ἄλμυρά ὕδατα, ἐνταῦθα δὲ ὕδωρ ζῶν. Ἐκεῖ ἄλογα ζῶσα, ἐνταῦθα δὲ ψυχὰι λογικαί· ἐκεῖ οἱ πλέοντες ἀπὸ θαλάσσης εἰς γῆν, ἐνταῦθα δὲ οἱ πλέοντες ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν ὀρμίζονται· ἐκεῖ πλοῖα, ἐνταῦθα δὲ λόγοι πνευματικοί· ἐκεῖ σάνιδες ἐν τῷ πλοίῳ, ἐνταῦθα δὲ λόγων συγκροτήματα· ἐκεῖ ἰστίον, ἐνταῦθα δὲ γλῶττα· ἐκεῖ ζεφύρου αὔρα, ἐνταῦθα Πνεύματος ἐπιθυμία· ἐκεῖ ἄνθρωπος κυβερνήτης, ἐνταῦθα δὲ κυβερνήτης ὁ Χριστός. Διὰ ἡ τοῦτο τὸ πλοῖον χειμάζεται, ἀλλ' ὑποδρόχιον οὐ γίνεται. Ἡδύνατο μὲν γὰρ καὶ ἐν γαλήνῃ πλεῖν, ἀλλ' οὐκ ἀφῆκεν ὁ κυβερνήτης, ἵνα καὶ τῶν πλεόντων τὴν ὑπομονὴν ἴδῃς, καὶ τοῦ κυβερνῶντος τὴν σύνεσιν ἀκριβῶς καταμάθῃς^ε.

β'. Ἀκουέτωσαν Ἕλληνες, ἀκουέτωσαν Ἰουδαῖοι τὰ κατορθώματα ἡμῶν, καὶ τὴν προεδρίαν τῆς Ἐκκλησίας. Ὅτι πόσων ἐπολεμήθη ἡ Ἐκκλησία, ἀλλ' οὐδέποτε ἐνίκηθη; πόσοι τύραννοι; πόσοι στρατηγοί; πόσοι βασιλεῖς; δ'. Ἀγύουτος, Τιδέριος, Γάιος, Κλαύδιος, Νέρων, ἄνθρωποι λόγοις τετιμημένοι, δυνατοί, τοσαῦτα ἐπολέμησαν ἀκμὴν νεάζουσιν, ἀλλ' οὐκ ἐξέρβριζον· ἀλλ' οἱ μὲν πολεμήσαντες σισίγηται καὶ λήθη παραδίδονται, ἡ δὲ πολεμηθεῖσα τὸν οὐρανὸν ὑπεραίρει. Μὴ γάρ μοι τοῦτο ἴδῃς, ὅτι ἐν γῇ ἐστήκεν ἡ Ἐκκλησία, ἀλλ' ὅτι ἐν οὐρανῷ πολιτεύεται. Πόθεν τοῦτο δῆλον; Δείκνυσαι τῶν πραγμάτων ἡ ἀπόδειξις. Ἐπολεμήθησαν ἑνδεκα μαθηταί, καὶ ἡ οἰκουμένη ἐπολέμησεν οἱ δὲ πολεμθέντες ἐνίκησαν, καὶ οἱ πολεμήσαντες ἀνιέρθησαν· τὰ πρόβατα τῶν λύκων περιεγένοντο. Εἶδες ποιμένα τὰ πρόβατα ἐν μέσῳ τῶν λύκων ἀποστέλλοντα, ἵνα μὴδὲ τῇ φυγῇ τὴν σωτηρίαν πορίσωνται; Ποῖος ποιμὴν τοῦτο ἐργάζεται; Ἀλλ' ὁ Χριστός τοῦτο ἐποίησεν, ἵνα σοι δείξῃ, ὅτι οὐ κατὰ ἀκολουθίαν τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ὑπὲρ φύσιν καὶ ἀκολουθίαν τὰ κατορθώματα γίνεται. Ἡ γὰρ Ἐκκλησία οὐρανὸν μᾶλλον ἐβρίβεται. Ἀλλ' ἴσως ἀπάνοιάν μοι καταγινώσκει ὁ Ἕλληγ· ἀλλ' ἀναμηνέτω τῶν πραγμάτων τὴν ἀπόδειξιν, καὶ μανθανέτω τῆς ἀλη-

θείας τὴν ἰσχύν, πῶς εὐκολώτερον τὸν ἥλιον σεσθῆναι, ἢ τὴν Ἐκκλησίαν ἀφανισθῆναι. Τίς ταῦτα, φησὶν, ὁ κηρύττων; Ὁ θεμελιώσας αὐτήν· Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι. Ταῦτα οὐ μόνον εἶπεν, ἀλλὰ καὶ ἐπλήρωσε· διὰ τί γὰρ μᾶλλον οὐρανοῦ μεζύονα αὐτὴν ὕπεμελίωσε; Τιμιωτέρα γὰρ οὐρανοῦ ἡ Ἐκκλησία. Διὰ τί οὐρανός; Διὰ τὴν Ἐκκλησίαν, οὐχ ἡ Ἐκκλησία διὰ τὸν οὐρανόν. Ὁ οὐρανὸς δὲ διὰ τὸν ἄνθρωπον, [123] οὐκ ἄνθρωπος διὰ τὸν οὐρανόν. Καὶ ἐξ ὧν αὐτὸς ἐποίησε δῆλον. Οὐράνιον γὰρ ἡ σῶμα οὐκ ἀνέλαβεν ὁ Χριστός. Ἀλλ' ἵνα μὴ μηκύνοντες τὸν λόγον, πάλιν χρεώσται ἀναχωρήσωμεν σήμερον (ἵστε γὰρ ὅσα περ χθὲς ὑπεσχόμεθα), καταβαλεῖν ἐτοιμάσωμεν. Διὰ γὰρ τοῦς ἀπολειφθέντας ἀνεβαλόμην. Ἐπεὶ οὖν οἱ ἀπολειφθέντες τὰ ἑαυτῶν ἐπλήρωσαν, καὶ τῇ παρουσίᾳ ἡμῖν τῇ ἑαυτῶν ἔχρισαντο τράπεζαν πεπληρωμένην τῶν ἀναλωμάτων, φέρε δὴ, τὰ ἕλα παραθώμεν, ὅσα οὐκ ἔωλα· εἰ γὰρ καὶ χρεσινὰ ἦν, ἀλλ' οὐ γίνονται ἔωλα. Τί δήποτε; Οὐκ ἔστι κρέα, ἵνα διαφθάρῃ, ἀλλὰ νοήματα διηνεκῶς ἀνθοῦντα. Τὰ μὲν γὰρ κρέα φθείρεται· σῶμα γάρ ἐστι· τὰ δὲ νοήματα μένοντα, εὐδέστερα καθίστανται. Τί οὖν ἦν, ἃ χθὲς εἰρήκαμεν; Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς χθὲς ἀπελεύσαμεν τραπέζης, καὶ οἱ ἀπολειφθέντες οὐκ ἐξημιώθησαν. Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὐ ἀπέθανεν Ὁυζας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμημένου. Τίς ταῦτα φησιν; Ἡσαίας, ὁ θεωρὸς τῶν Σεραφείμ, ὁ γάμψοιμι, καὶ τὴν χάριν μὴ σέσας. Καὶ προσεσχέκατε τῷ προφῆτῃ, καὶ ἠκούσατε τοῦ προφῆτου σήμερον· Ἐξέλθε, σὺ καὶ Ἰουσοῦβ ὁ υἱὸς σου. Ἀναγκαῖον καὶ ταῦτα μὴ παραδραμεῖν. Ἐξέλθε, σὺ καὶ ὁ υἱὸς σου. Ὅτι ἐἴχεν ὁ προφῆτης; Οὐκοῦν εἰ υἱὸν, καὶ γυναῖκα, ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐ φαῦλον ὁ γάμος^β, ἀλλὰ κακὸν ἡ πορνεία. Ἀλλ' ἐπειδὴ πολλοὶς τις διαλεγόμεθα, καὶ λέγομεν, διὰ τί μὴ ὀρθῶς ζῆς, διὰ τί μὴ βίον ἀκριβῆ ἐπιδείκνυσαι; Πῶς δύναμαι, φησὶν, ἐὰν μὴ ἀποτάξωμαι γυναῖκα, ἐὰν μὴ ἀποτάξωμαι παιδίον, ἐὰν μὴ ἀποτάξωμαι πράγματι; Διὰ τί; μὴ κώλυμα ὁ γάμος; Βοηθός σοι δέδοται ἡ γυνή, μὴ ἐπίβουλος. Ὁ προφῆτης οὐ γυναῖκα εἶχε; Καὶ οὐκ ἐγένετο κώλυμα τοῦ Πνεύματος ὁ γάμος^γ; ἀλλὰ καὶ ὠμίλει τῇ γυναίκα, καὶ προφῆτης ἦν. Ὁ Μωϋσῆς οὐ γυναῖκα ἔσχε; Καὶ πέτρας ἐβρόχη, καὶ ἀέρα μετέβλεπε, καὶ θεῶν διελέγετο, καὶ θεήλατον ὀργὴν ἀνέσταιλεν. Ὁ Ἀβραάμ οὐχὶ γυναῖκα ἔσχε; Καὶ πατὴρ ἐγένετο ἐθνῶν, καὶ τῆς Ἐκκλησίας· τὸν γὰρ Ἰσαὰκ υἱὸν εἶχε, καὶ αὐτὸς ἐγένετο κατορθωμάτων ὑπόθεσις. Οὐκ ἀνήγεγκε τὸ παιδίον, τὸν καρπὸν τοῦ γάμου; οὐκ ἐγένετο καὶ πατὴρ καὶ φιλόθεος; οὐκ ἦν ἰδεῖν ἱερεῖα ἐξ οἰκείων σπλάγχχνων γενόμενον; ἱερεῖα καὶ πατέρα; φύσιν νικωμένην, καὶ εὐλαδειαὶν κρατούσαν; σπλάγχχνα πατούμενα, καὶ κατορθώματα εὐσεβῆ περιγινόμενα; καὶ τὸν πατέρα λυόμενον, καὶ φιλόθεον στεφανώμενον; οὐκ εἶδες ὅλον φιλόπαιδα καὶ φιλόθεον; μὴ τι ἐκώλυσεν ὁ γάμος; Τί δὲ ἡ μήτηρ τῶν

^α Quidam mss. τὴν διέστηκεν, non male. In iisdem ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος deest.

^β Unus apud Savillum ἀλλὰ ψυχίαις, sed nucia. Mox quatuor mss. ἀνατροφή, et sic legit Savilius, sed ἀνατροφή magis quadrat ad seriem.

^γ Alii apud Savil. ὑπομονὴν ἴδῃς, καὶ τοῦ κυβερνήτου τὴν σύνεσιν ἀκριβῶς καταμάθῃς.

^δ Ἦσους τύραννοι, πόσοι στρατηγοί, πόσοι βασιλῆες, ita quidem mss. et sic legit Sav. itemque Erasmus. In edit. Mor. πόσοι στρατηγοί deest.

^α Alii apud Savil. ἐπλήρωσεν οὐρανοῦ γὰρ μᾶλλον αὐτὴν μεζύονα.

^β Alii mss. et Savil. in textu οὐράνιον γάρ, et melius; sed Erasmus legit οὐρανοῦ, ut habet Morel. ci margo Sav. Paul'o post iisdem μηκύναντες.

^γ Alii mss. τὴν παρουσίαν ἡμῖν τὴν ἑαυτῶν.

^δ Alius ὅτι οὐ φαῦλος ὁ γάμος.

^ε Tres mss. τοῦ πνεύματος ἡ χάρις, malo.

Quod si mihi narres dignitates et opum abundantiam, a foliis, non a fructibus, arborem laudas. Hæc autem loquor non assentans caritati vestræ, sed virtutem vestram prædicans. Beatus ego propter vos, beati vos propter vos ipsos: *Beatus qui loquitur ad aures audientium* (Eccle. 25. 12): sic ego beatus factus sum. *Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam* (Matth. 5. 6). Vides quomodo vos beati propter vos ipsos estis facti? Beatus est vir amans sermonum spiritualium. Hoc nos distinguit a brutis. Non enim nos ab illis separat corporis ratio, neque quod alimur aut bibimus, neque quod pascimur aut vivimus: hæc enim omnia nobis cum brutis sunt communia. Sed qua re distinguitur a brutis homo? Sermone: et ob id animal dicitur λογικόν: hoc est, sermonis particeps. Ut enim aluntur corpora, sic aluntur et animæ: sed corpus pane, anima sermone. Proinde si videas hominem vescentem lapide, num illum dixeris esse hominem? Itidem si quem videris qui non alatur sermone, sed sermonis ac rationis inopia, dices, Hic et hominis naturam amisit, siquidem educatio declarat hominis nobilitatem. Quoniam igitur theatrum nobis pleuum est, nemque mare pridem æstuans jam tranquillum, ac rursum pelagus sedata tempestate quietum ac placidum: age jam navem detrahamus, veli loco expandentes tingnam, pro zephyro Spiritus gratiam invocantes, pro temone clavoque cruce gubernatrice utentes. Nam mare quidem habet aquam salisam, hic autem est aqua viva. Illic sunt animalia rationis expertia, hic vero animæ rationales: illic qui navigant e mari in terram, hic vero qui navigant e terra in cælum appellant: illic navigia, hic eloquia spiritualia: illic in navi tabulæ, hic sermonum conventus: illic velum, hic lingua: illic zephyri flatus, hic spiritus præsentia: illic homo gubernator, hic vero gubernator Christus. Idcirco sane jactatur quidam navis, at non mergitur. Poterat quidem et in tranquillo navigare, verum non passus est gubernatur, quo simul et navigantium perspicias tolerantiam, et gubernatoris prudentiam plenius cognoscas.

2. *Ecclesiam Christi invicta. Facilius est solem extinguere, quam Ecclesiam deleri.*—Audiant gentes, audiant Iudei benefacta nostra, audiant magnam Ecclesiæ præminentiam. A quam multis oppugnata est Ecclesia, nec umquam tamen victa? quot tyranni? quot duces, quot imperatores? Augustus, Tiberius, Calus, Claudius, Nero, homines literis ornati, potentes, tot modis oppugnaverunt recentem ac teneram, at non radicitus sustulerunt: quin potius ii qui oppugnaverunt silentur oblivioni traditi, illa vero oppugnata cælum transcendit. Neque enim illud mihi spectato, quod in terris sita sit Ecclesia, sed quod in cælo versetur. Unde hoc dilucidum est? Nimirum ipsæ res demonstrant. Oppugnati sunt undecim discipuli, totus orbis oppugnabatur: verum qui oppugnabantur vicerunt, qui oppugnabant sublati sunt: oves devicere lupos. Vidisti pastorem oves in medium luporum emittentem (Matth. 10. 16), ut ne fuga quidem salutem consequerentur? Quis pastor hoc fecit? Christus hoc fecit, quo tibi

demonstraret quæ recte geruntur non accidere: dum rerum seriem, sed præter naturam prærerum seriem. Nam Ecclesia firmioribus quam ipsum radicibus hæret. Verum fortassis et arrogantia me condemnat: sed maneat donec rerum probationem attulero, discatque vim vel quomodo facilius est solem extinguere, quam siam deleri. Quis, inquit, ista prædicat? Is qui fundavit: *Cælum et terra transibunt, sed verbum non transibunt* (Matth. 24. 35). Hæc non modo sed et complevit: cur enim illam magis suam quam cælum? Siquidem est cælo pretiosior Ecclesia. Quare conditum est cælum? Propter Ecclesiam Ecclesia propter cælum. Cælum conditum est propter hominem, non homo propter cælum. Id quod cum est ex iis quæ fecit Christus. Non enim corpus assumpsit. Verum ne in longum productum mone, rursus hodie vobis delintores discem (scitis enim quam multa simus heri polliciti), pvere parati sumus. Nam propter eos qui non adistuleram. Quoniam igitur qui abstulerant, su officio perfuncti, suæque præsentia nobis exhibuerunt sumptuosam, age, apponamus obsonia quidem haud putria: etsi enim hesternæ hæc obsonia non putrescunt. Quamobrem tamen Non sunt carnes ut corrumpi queant, sed semper florentes. Carnes enim, quoniam corpus corrumpuntur: contra sententiæ, si maneant duntur fragrantiores. Quid igitur erat quod diximus? Siquidem et ita nos heri participes fuimus, ut qui non adfuerant, nihil detrimenti passi. *Et factum est in anno quo mortuus est Ozius vidi Dominum sedentem in solio excelso et elato* (6. 1). Quis hæc loquitur? Isaias ille spectatorem Seraphim, qui connubio junctus fuit tamen exstinxit gratiam. Attendistis prophetam: audistis prophetam hodie, *Exi, tu et Jasub filius* (Isai. 7. 3). Nec ista oportet prætercurrere. Exi filius tuus. Itane filium habebat propheta? Si habebat, habebat et uxorem, ut intelligas non malas nuptias, sed malam esse scortationem quoniam cum quibusdam disserimus dicentes: non recte vivis? quamobrem non præstas probam? Qui possum, inquit, nisi divertis uxore, nisi vale dixeris liberis, nisi valere jnegotia? Quamobrem? num obstat matrimonium? Adjutrix tibi data est uxor. non insidiatrix. *Et habebat uxorem propheta?* Neque tamen Si gratiæ obstat conjugium: sed cum uxore convivebat, et erat nihilominus propheta. Nonne uxorem habebat? Et tamen is petram diærem immutavit, cum Deo colloquebatur, diæram cohibuit. Abraham nonne habebat uxorem tamen pater factus est gentium et Ecclesiæ: si filium Isaac, et hic illi fuit egregiorum facin materia. Nonne obtulit filium, conjugii fructum nonne factus est pater, et Dei amans? annon videre sacerdotem e suis visceribus fieri? si cum, inquam, simul et patrem? vinci natu

vincere pietatem? viscera concutari, piaque facta superare? patrem deieci, Dei amantem coronari? annon vidisti totum, et filii amantem et Dei? numquid hic obfuit matrimonium? Quid autem Maccabæorum mater? nonne uxor fuit? nonne septem filios addidit sanctorum choro? nonne vidit illos martyrio coronatos? nonne spectatrix adstabat, tamquam mons quidam immobilis? nonne adstabat in unoquoque illorum martyrium patiens, et mater martyrum, septies ipsa martyrium tulit? Dum enim illi torquebantur, illa plagam accipiebat. Neque enim sine dolore hæc excipiebat: mater erat, et naturæ illata vis propriam virtutem declarabat; at illa non vincebatur. Mare quidem erat et fluctus: cæterum sicut mare, cum insanit, sedatur: ita et natura commota, metu Dei refrenabatur. Quomodo eos unxit? quomodo eos aluit? quomodo septem templa Deo exhibuit, statuas aureas, imo potius auro pretiosiores?

5. Ut enim scias non tale esse aurum, qualis est anima martyrum, attende. Stabat tyrannus, atque ab una muliere superatus discedebat. Ille armis oppugnabat, hæc animi vi superabat; ille fornacem incendebat, hæc virtutem spiritus; ille exercitum movebat, hæc ad angelos applicabat animum: videbat inferne tyrannum, et in animo versabat illum in supernis regnantem; videbat infra se tormenta, at numerabat superna bravia; videbat præsentem cruciatum, et cogitabat futuram immortalitatem. Quapropter et Paulus dicebat, *Non contemplantibus nobis quæ videntur, sed ea quæ non videntur* (2. Cor. 4. 18). Numquid obstaculi adferebat matrimonium? Quid autem Petrus, basis Ecclesiæ, ille vehemens amator Christi, ille sermone indoctus, et rhetorum victor, ille imperitus, qui tamen philosophis obturavit os, ille qui Græcicam sapientiam¹ quasi aranearum telam dissolvit, qui terrarum orbem peragravit, qui sagenam misit in mare et piscatus est orbem, annon habuit hic quoque uxorem? Sane, habuit. Quod autem habuerit, audi evangelistam testantem. Quid autem ait? *Ingressus est Jesus ad socrum Petri febricitantem* (Marc. 1. 30). Ubi socrus, ibi et uxor; ubi uxor, ibi et conjugium. Quid autem Philippus? nonne quatuor habebat filios (Act. 21. 9)? Ubi vero quatuor filiæ, illic et uxor, et matrimonium. Quid igitur Christus? Ex virgine quidem natus est: verum ad nuptias accessit, ac donum attulit: *Non habent*, inquit, *vinum* (Joan. 2. 3): et aquam vertit in vinum, virginitate nuptias honorans, dono rem commendans: ut ne abomine- ris nuptias, sed oderis scortationem. Meo quidem periculo ego spondeo tibi salutem, etiamsi uxorem habueris.

Uxor mala corrigenda aut ferenda. — Prospice tibi ipsi. Mulier si proba fuerit, adiutrix tibi est. Quid igitur si non fuerit commoda? Fac illam commodam. Annon fuerunt uxores bonæ ac malæ, ne haberes excusationem? Qualis erat illa Job? Sed Sarra erat bona.

¹ Alii, *Græcicam superstitionem* (Ἑλληνικὴν θρησκείαν). Quæ lectio præferenda certe videretur hoc loco. Verum Morellus, Savilius, et maxima pars Manuscriptorum legunt, *Græcicam sapientiam*, atque ita legit Erasmus.

Ostendam tibi mulierem et malam, et improbam. Non nocuit viro uxor Job: prava erat et improba, consilium dabat illi ut blasphemias proferret. Quid igitur? labefactavit turrim? deiecit adamantem? superavit petram? depulit militem? comminuit scapham? eradicavit arborem? Nihil horum: sed illa impellebat, et arbor reddehatur stabilior: illa fluctus excitabat, at navis non submergebatur, sed secundo navigabat vento; fructus ejus decerpebatur, et arbor commota non est: folia deciderunt, et radix mansit immota. Hæc loquor, ne quis prætendat uxoris improbitatem. Mala est? Corrige eam. Sed ais, E paradiso me expulit. Verum eadem te in celos induxit. Eadem quidem natura, mens tamen diversa. Sed illa Job erat mala? Verum Susanna bona. Sed illa Ægyptia erat impudica? Verum Sarra erat modesta. Vidisti illam? Vide et hanc; quandoquidem etiam inter viros hi quidem mali sunt, illi vero boni. Bonus erat Joseph, seniores autem impudici. Vidisti omnibus in rebus vitium ac virtutem non natura dijudicari, sed animo distinguui. Ne mihi prætexas excusationes. Sed ad eorum, quæ debemus, solutionem properemus. *Et factum est anno quo mortuus est Ozias rex.* Dicturus sum quam ob causam ipse propheta designet tempus: siquidem quarrelamus heri, quam tandem ob causam cum omnes prophetæ, atque hic quoque, tempus regum enarrare soleant quo vixerint, hoc loco ea consuetudo prætermittitur sit: nec enim dicit, In diebus Ozias: sed, In morte Ozias. Hanc quæstionem hodie solvere volo. Quamquam enim ingens est æstus, tamen major est sermonis refrigeratio: quamquam vis fit corpori fatiscienti, tamen anima vicens delectatur. Ne mihi narres æstum ac sudorem. Si sudaveris corpore, abstergis animam tuam. Tres illi pueri qui erant in fornace, nihil detrimenti perpassi sunt, sed fornax illis fuit refrigerio. Cum cogitas sudorem, cogita simul et mercedem et præmium. Etenim urinator nullam aliam ob causam audet seipsum in profundum aquarum demittere, quam propter margaritas, bellorum causam. Quamquam non materiam reprehendo, sed mentem intemperantem. Et tu, ut accipias thesaurum delicere nescium, plantesque vitem in anima tua, non sustines æstum neque sudorem? Non vides istos qui sedent in theatro, quomodo sudent, nudoque capite solis radium excipiant, quo fiant captivi mortis, quo scorti mancipia? Ad exitium illi laborant, et tu ad salutem segnis ac remissus es? Athleta es, miles es¹. Quis igitur est ille Ozias, et quam ob causam mortem hanc illius expressit propheta? Ille Ozias rex erat, ac vir justus, multis florens egregiis factis: verum postea tandem ad superbiam venit, ad superbiam, inquam, malorum matrem, ad arrogantiam tumultibus plenam, ad elationem, qua diabolus in exitium ruit. Nihil

¹ Hic adjicit Erasmus in Interpretatione Latina, quæ in nullo exemplari Græco, tum edito tum manuscripto habentur, *Ne igitur laboribus defatigeris, sed bono animo certamina tolera.* Nescio utrum hæc ille in exemplari suo Græco tegerit, an vero ipse adjecerit interpretando. Ut ut res est, hæc seriei sunt consona.

Μακκαβαίων· οὐχὶ γυνὴ ἦν· οὐχὶ ἐπὶ δέδωκε παῖδας [124] τῷ χορῷ τῶν ἁγίων· οὐκ εἶδεν αὐτοὺς μαρτυρήσαντας· οὐκ εἰσῆλθε καθάπερ ὁρὸς μὴ σαλευομένη· οὐκ εἰσῆλθε καθ' ἑκαστον αὐτῶν μαρτυροῦσα, καὶ μήτηρ μαρτύρων, καὶ ἐπτάκις ἐμαρτύρησε· Πασανίζομένην γὰρ ἐκείνων, αὐτὴ τὴν πληγὴν ἐδέχτο^β. Οὐδὲ γὰρ ἀπαθῶς οὕτω τὰ γινόμενα ἐδέχτο· μήτηρ γὰρ ἦν, καὶ τῆς φύσεως ἡ ὕβρις· τὴν οἰκίαν δύναμιν ἐπεδείκνυτο· ἀλλ' οὐκ ἐνικατο. Θάλασσα γὰρ ἦν καὶ κύματα· ἀλλ' ὥσπερ ἡ θάλασσα μαινομένη καταλύεται, οὕτω καὶ ἡ φύσις ἐγειρομένη τῷ φόβῳ τοῦ Θεοῦ ἐχαλινούτο. Πῶς αὐτοὺς ἤλειψε· πῶς αὐτοὺς ἐθρέψε· πῶς ἐπὶ ναοὺς τῷ Θεῷ παρέστησεν, ἀνδριάντας χρυσοῦς, μᾶλλον δὲ καὶ χρυσοῦ τιμιωτέρους·

γ'. Ὅτι γὰρ οὐ τοιοῦτον χρυσοῦς, οἷον ψυχὴ μαρτύρων, πρόσσεχε. Εἰσῆλθε ὁ τύραννος, καὶ ὑπὸ μιᾶς γυναικὸς ἡττώμενος ἀνεχώρει. Ἐκεῖνος ὅπλοις ἐπολιόρκει, καὶ αὕτη προθυμίᾳ περιεγένετο· ἐκεῖνος κάμινον ἀνῆψε, καὶ αὕτη τὴν ἀρετὴν τοῦ πνεύματος· ἐκεῖνος στρατοπέδον ἐκίνη, καὶ αὕτη πρὸς ἀγγέλους μεθωρμίζετο· ἑώρα κάτω τὸν τύραννον, καὶ ἐνενόει τὸν ἄνω βασιλεύοντα· ἑώρα τὰς κάτω βασάνους, καὶ ἠρίθμει τὰ ἄνω βραβεῖα· ἑώρα τὴν παρούσαν κόλασιν, καὶ ἐνενόει τὴν μέλλουσαν ἀθανασίαν. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος λέγει· *Μὴ σκοπούντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα*. Μὴ τι κύλυμα ὁ γάμος ἐγένετο· τί δὲ ὁ Πέτρος, ἡ κρητὶς τῆς Ἐκκλησίας, ὁ μανικὸς ἱεραστὴς τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀπαίδευτος τῷ λόγῳ, καὶ ῥητόρων περιγινόμενος, ὁ ἀμαθὴς, καὶ φιλοσόφων ἀποφράξας στόματι, ὁ τὴν Ἑλληνικὴν σοφίαν· καθάπερ ἀράχνην διαλύσας, ὁ τὴν οἰκουμένην περιδραμῶν, ὁ σαγηνεύσας τὴν θάλασσαν, καὶ ἀλιεύσας τὴν οἰκουμένην, οὐκ εἶχε καὶ οὗτος γυναῖκα· Ναί, εἶχεν. Ὅτι δὲ ἔσχεν, ἄκουσον τοῦ εὐαγγελιστοῦ. Τί δὲ φησιν· *Εἰσηλθεν ὁ Ἰησοῦς πρὸς τὴν πενθερὰν Πέτρου*· *αὐρέσσουσιν*. Ὅπου πενθερὰ, ἐκεῖ καὶ γυνή, ἐκεῖ καὶ γάμος. Τί δὲ ὁ Φίλιππος· οὐ τέσσαρας θυγατέρας εἶχεν· Ὅπου δὲ τέσσαρες θυγατέρες, ἐκεῖ καὶ γυνή, καὶ γάμος. Τί οὖν ὁ Χριστός· Ἀπὸ παρθένου μὲν· αὐτὸς εἰς γάμον παρεγένετο, καὶ δῶρον εἰσένεγκεν· οὐκ ἔχουσι γὰρ, φησι, οἶνον· καὶ τὸ ὕδωρ οἶνον ἐποίησε, τῇ παρθενίᾳ τὸν γάμον τιμῶν, τῇ δωρεᾷ τὸ πρᾶγμα θαυμάζων· ἵνα μὴ βδελύσῃ τὸν γάμον, ἀλλὰ μισῇ· τὴν πορνείαν. Τῷ ἐμῷ κινδύνῳ ἐγὼ ἐγγυώμαι σου τὴν σωτηρίαν, κἀν γυναῖκα ἔχῃς.

Πρόσεχε σεαυτῷ. Γυνὴ ἐν εὐχρηστός ἐστι, βοηθός σου ἐστὶ. Τί οὖν ἂν μὴ ἡ εὐχρηστός· Ποίησον αὐτὴν εὐχρηστον. Μὴ οὐκ ἐγένοντο καλαὶ γυναῖκες καὶ κακαί, ἵνα μὴ ἔχῃς πρόφασιν· Ποταπὴ ἡ τοῦ Ἰωβ ἦν· Ἡ δὲ Σάρρα καλὴ ἦν· Δείξω σοι γυναῖκα φαύλην [125] καὶ πονηράν. Οὐκ ἔδωκε τὸν ἄνδρα ἡ γυνὴ τοῦ Ἰωβ· πονηρὰ ἦν καὶ φαύλη, καὶ βλασφημεῖν αὐτῷ

συνεβούλευσε. Τί οὖν· ἔσεισε τὸν πύργον· κατήνεγκε τὴν ἀδάμαντα· περιεγένετο τῆς πέτρας· ἔκρουσε τὸν στρατιώτην· διέτρησε τὸ σκάφος· ἐξεβρίζωσε τὸ δένδρον· Οὐδὲν τούτων· ἀλλ' ἐκείνη προσέκρουσε, καὶ ὁ πύργος ἀσφαλέστερος ἐγένετο· αὐτὴ τὰ κύματα ἤγειρε, καὶ τὸ πλοῖον οὐ κατεποντίζετο, ἀλλ' ἐξ οὐρίας ἔπλεεν· ὁ καρπὸς αὐτοῦ ἐτρυγίθη, καὶ τὸ δένδρον οὐκ ἐσαλεύθη· τὰ φύλλα ἔπλεσε, καὶ ἡ ρίζα ἔμενεν ἀσάλευτος. Ταῦτα λέγω, ἵνα μηδεὶς προφασίζηται· κακίαν γυναῖκα. Φαύλη ἐστὶ· Διόρθωσον αὐτήν. Ἀλλὰ, φησὶν, ἀπὸ παραδείτου με ἐξέβαλεν. Ἀλλὰ καὶ εἰς οὐρανούς σε ἐξήνεγκεν. Ἡ αὐτὴ μὲν φύσις, διάφορος δὲ ἡ γνώμη. Ἀλλ' ἡ τοῦ Ἰωβ φαύλη· Ἀλλ' ἡ Σωσάννα καλὴ. Ἀλλ' ἡ Αἰγυπτία ἀκόλαστος· Ἀλλ' ἡ Σάρρα κοσμία. Εἶδες ἐκείνην· Βλέπε καὶ ταύτην· ἐπεὶ καὶ ἐν ἀνδράσιν οἱ μὲν φαῦλοι, οἱ δὲ σπουδαῖοι. Καλὸς ὁ Ἰωσήφ, οἱ δὲ πρεσβύτεροι ἀκόλαστοι. Εἶδες πανταχοῦ κακίαν καὶ ἀρετὴν, μὴ τῇ φύσει ταῦτα κρινόμενα, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ διαιρούμενα. Μὴ μοι προφάσεις προφασίζου. Ἀλλ' ἐπὶ τὰ χρέα καὶ τὴν καταβολὴν σπεύδωμεν. Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οἱ ἀπέθανον Ὀζίας ὁ βασιλεὺς. Μέλλω λέγειν διὰ τί ὁ προφήτης ἐπιστημαίνεται τὸν καιρὸν· ἐζητοῦμεν γὰρ χθὲς, τί δὴποτε τῶν προφητῶν ἀπάντων τὸν καιρὸν τῆς ζωῆς τῶν βασιλέων ἱστορούντων^β, καὶ αὐτοῦ τούτου, ἐνταῦθα τὸ ἔθος ἐλύθη· καὶ οὐ λέγει, ἐν ταῖς ἡμέραις Ὀζίου, ἀλλ' ἐν τῇ τελευταίᾳ Ὀζίου. Τοῦτο λῦσαι βούλομαι σήμερον. Εἰ γὰρ καὶ πολλὸ τὸ καῦμα, ἀλλὰ μείζων ἡ δρότος τοῦ λόγου· εἰ γὰρ βιάζεται ἡ τὸ σῶμα μαλακίζόμενον, ἀλλ' ἀκμάζουσα ἡ ψυχὴ εὐφραίνεται. Μὴ μοι λέγε καῦμα καὶ ἰδρώτα· ἐν ἰδρώτῃ τῷ σώματι, σμήχεις σου τὴν ψυχὴν. Οἱ παῖδες οἱ τρεῖς ἐν καμίνῳ ἦσαν, καὶ οὐδὲν ἔπασχον, ἀλλ' ἡ καμίσις δρόσος ἐγένετο. Ὅταν ἐννοήσῃς ἰδρώτα, ἐννοεῖ καὶ τὸν μισθὸν καὶ τὴν ἀμοιβήν. Καὶ γὰρ κολυμβητὴς ἀνθρωπος δι' οὐδὲν ἄλλο τολμᾷ εἰς τὸ βάθος· ἐαυτὸν καταβαλεῖν τῶν ὑδάτων, ἢ διὰ μαργαρίτας, τοῦ πολέμου τὴν ὑπόθεσιν. Ἀλλ' οὐ τὴν ὕλην διαβάλλω, ἀλλὰ τὴν ἀκόλαστον γνώμην. Καὶ σὺ, ἵνα λάθῃς θησαυρὸν ἀνελλιπῇ, καὶ φυτεύσῃς ἀμπελον ἐν τῇ ψυχῇ σου, οὐκ ἀνέχῃ καύματος, οὐδὲ ἰδρώτος· Οὐχ ὁρᾷς τοὺς ἐν θεάτρῳ καθημένους, πῶς ἰδρῶσι, καὶ γυμνῇ τῇ κεφαλῇ τὴν ἀκτῖνα δέχονται, ἵνα γένωνται θανάτου αἰχμάλωτοι, ἵνα πόρνης δοῦλοι· Εἰς ἀπώλειαν ἐκείνοι κάμνουσι, καὶ σὺ εἰς σωτηρίαν ἐκλύῃ· Ἀθλητὴς εἶ, καὶ στρατιώτης. Τίς οὖν ἐστὶν ὁ Ὀζίας ἐκεῖνος, [126] καὶ διὰ τί τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ταύτην εἶπεν· Οὗτος ὁ Ὀζίας βασιλεὺς ἦν, καὶ ἀνὴρ δίκαιος, καὶ πολλοί, κομῶν τοὺς κατορθώμασιν· ἀλλ' ὕστερόν ποτε εἰς ἀπόνοιαν ἦλθεν, εἰς ἀπόνοιαν, τὴν μητέρα τῶν κακῶν, εἰς ἀλαζονείαν, τὴν θορύβῳ γέμουσαν^γ, εἰς ὑπερφηανίαν, τὴν ἀπώλειαν τοῦ διαδόλου. Οὐδὲν γὰρ ἀπονοίας χεῖρον· διὰ τοῦτο καὶ τὸν λόγον ἅπαντα εἰς

^α Alii σαλευόμενον.

^β Alii τὴν πληγὴν ἔφερον.

^γ Alii Ἑλληνικὴν θρησκείαν. Quae lectio praefenda certe videtur hoc loco. Verum Mor., Sav., et plerique mss. scilicet habent, atque ita legit Erasmus.

^δ Aliquot mss. ἐκεῖ καὶ γυνή, ἐκεῖ, atque ita legendum. In Morel. et Savil. ὅπου γυνή deest.

^ε Tres mss. ἀλλὰ μητρί.

^ς Unus καὶ τὸ δένδρον ἀσφαλέστερον ἐγένετο.

^ε Alii προφασίζονται.

^β Unus βασιλέων δηλούντων. Savil. in margine τῶν βασιλέων μεμνημένων.

^γ Unus cod. et καὶ βιάζεται, omisso γάρ, et sic legitur videtur Erasmus. Ibid. ἀλλ' ἀκμάζει ἡ ψυχὴ εὐφραίνουμένη. Paulo post σου τὴν διάνοιαν. Ol. Infra tres mss. κατατολμᾷ, et mox ἐμβαλεῖν.

^δ Duo ἀλαζονείαν τῶν θορύβῳ νοσούντων. Unus habet τὸν θόρυβον νοσούντων.

τοῦτο κατηναλώσαμεν χθές, τὴν ἀπόνοιαν καθαιρού-
ντες, καὶ ταπεινοφροσύνην διδάσκοντες.

δ' Εἶπω σοι, πόσον ἀγαθὸν ταπεινοφροσύνη. καὶ πό-
σον κακὸν ἀπόνοια· Ἀμαρτωλὸς δίκαιον ἐνίκησεν, ὁ
τελώνης τὸν Φαρισαῖον, καὶ ῥήματα ἔργων περιέγε-
νοντο. Πῶς ῥήματα· Ὁ τελώνης λέγει· Ὁ Θεός,
Ἰλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ. Ὁ Φαρισαῖος λέγει·
Οὐκ εἰμι ὡς οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων, ἄρπαξ, ἡ
πλεονέκτης. Ἀλλὰ τί; Νηστεύω δις τῆς ἑβδομά-
δος*, ἀποδεκατῷ μου τὰ ὑπάρχοντα. Ὁ Φαρισαῖος
ἔργα ἔδειξε δικαιοσύνης· ὁ τελώνης ῥήματα εἶπε τα-
πεινοφροσύνης, καὶ λόγοι ἔργων περιεγέγοντο, καὶ
ὁ τοσοῦτος θησαυρὸς ἐξεψυστήθη, καὶ ἡ τοσαύτη
πενία εἰς πλοῦτον μετεβλήθη. Ἦλθον δύο πλοῖα
ἔχοντα γόμον· εἰσῆλθον ἀμώτερά εἰς τὸν λιμένα·
ἀλλ' ὁ τελώνης καλῶς τῷ λιμένι προσωρμίσθη, ὁ δὲ
Φαρισαῖος ναυάγιον ὑπέμεινεν, ἵνα μάθῃς πόσον κα-
κὸν ἡ ἀπόνοια. Δίκαιος εἰ; Μὴ ταπεινώσῃς τὸν ἀδελ-
φόν σου. Κομᾷς κατορθώμασι; Μὴ ὀνειδίσῃς τῷ πλη-
σόντι, ὁ δὲ δίκαιος ἐπαίρεται κατορθώμασιν.
Ὅσον μέγας εἰ, τοσοῦτον ταπεινὸν σαυτὸν. Καὶ πρόσεχε μετ' ἀκρι-
βείας τῷ λόγῳ, ἀγαπητέ. Μᾶλλον ὁ δίκαιος ὀφείλει
φοβέσθαι τὴν ἀπόνοιαν, ἢ ὁ ἁμαρτωλός· τοῦτο καὶ
χθές εἶπον, καὶ τήμερον λέγω διὰ τοὺς χθές ἀπολει-
φθέντας· διότι ὁ ἁμαρτωλὸς ἔχει τὸ συνευδὲς ἀνάγκη^β
ταπεινὸν, ὁ δὲ δίκαιος ἐπαίρεται κατορθώμασιν.
Ὅσπερ οὖν ἐπὶ τῶν πλοίων, οἱ μὲν ἔχοντες κενὸν
πλοῖον, οὐ δεδοικασιν πειρατῶν σύστημα· οὐ γὰρ ἔρ-
χονται διατρήσαι τὸ πλοῖον τῇ μηδὲν ἔχον· οἱ δὲ φό-
ρου γέμοντες πλοῖον, δεδοικασιν πειρατάς· ὁ γὰρ
πειρατὴς ἐκεῖ ἀπέρχεται, ὅπου χρυσοῦς, ὅπου ἀργυ-
ρος, ὅπου λίθοι τιμιοί· οὕτω καὶ ὁ διάβολος οὐκ εὐ-
κόλως ἐπηρᾶζει τῷ ἁμαρτωλῷ, ἀλλὰ τῷ δικαίῳ,
ὅπου πλοῦτος πολὺς. Ἐπειδὴ πολλάκις ἡ ἀπόνοια ἐξ
ἐπιβουλῆς τοῦ διαβόλου, νῆφειν ἀναγκαῖον^γ. Ὅσον μέ-
γας εἰ, τοσοῦτον ταπεινὸν σαυτὸν. Ὅταν ἀναβῇς εἰς
τὸ ὕψος, ἀσφαλίσθηναί χρειαζέσαι, ἵνα μὴ πέσῃς.
Διὸ καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν λέγει· Ὅταν πάντα ποιή-
σῃς, λέγετε, ὅτι Ἀχρεῖοι δοῦλοι ἐσμεν. Τί^δ μέγα
φρονεῖς, ἀνθριπὸς ὢν, τῆς γῆς συγγενῆς, ὁμοούσιος
τῇ τέφρᾳ, ἐν τε τῇ φύσει, ἐν τε τῇ γνώμῃ, καὶ τῇ
προαιρέσει τῶν πραγμάτων; Σήμερον πλούσιος, αὔ-
ριον πένης· σήμερον ὑγιάνων, αὔριον νοσῶν· σήμε-
ρον [127] χαίρων, αὔριον λυπούμενος· σήμερον ἐν
δόξῃ, αὔριον ἐν ἀτιμίᾳ· σήμερον ἐν νεότητι, αὔριον
ἐν γῆρᾳ. Μὴ ἴσταται τι τῶν ἀνθρωπίνων, ἀλλ' ὥσπερ
τῶν ποταμίων βρυμάτων μιμεῖται τὸν δρόμον; Ὁμοῦ
τε γὰρ ἐβάνη, καὶ σκιὰς ταχύτερον· ἡμᾶς καταλι-
πάνει. Τί οὖν μέγα φρονεῖς, ἀνθρώπε, ὁ καπνὸς, ἡ
ματαιότης; Ἀνθρώπος γὰρ ματαιότητι ὡμοιώθη.
Ὅσαι χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ. Ἐξηράνθη ὁ χόρτος,
καὶ τὸ ἄνθος αὐτοῦ ἐξέπεσε.

Ταῦτα λέγω, οὐχ ὡς τὴν οὐσίαν ἐξευτελίζων, ἀλλὰ
τὴν ἀπόνοιαν χαλινῶν. Καὶ γὰρ μέγα ἀνθρώπος, καὶ
τίμιον ἀνὴρ ἐλεήμων. Ἀλλ' ὁ Ὁζίας οὗτος βασιλεὺς ὢν,
καὶ τὸ διάδημα περικεϊμένος, ἐπειδὴ δίκαιος ἦν,
ἐφρόνησέ ποτε μέγα, καὶ φρονήσας μέγα καὶ μεῖζον
• τῆς ἀξίας, εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἱερὸν. Καὶ τί φησιν; Εἰσῆλ-

θεν εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων, καὶ λέγει, βούλομαι θι-
μῖσσαι. Βασιλεὺς ὢν ἱερωσύνης ἀρχὴν ἀρπάζει. Βού-
λομαι, φησὶ, θυμιάσαι, ἐπειδὴ δίκαιός εἰμι. Ἀλλὰ
μένε ἔσω τῶν οἰκείων ὅρων· ἄλλοι ὅροι βασιλείας,
καὶ ἄλλοι ὅροι ἱερωσύνης· ἀλλ' αὕτη μεῖζον ἐκείνης.
Οὐ γὰρ ἀπὸ τῶν φαινομένων φαίνεται βασιλεὺς,
οὐδὲ ἀπὸ τῶν πεπηγμένων αὐτῷ λίθων, καὶ ὢν
περίκειται χρυσίον, ὀφείλει κρίνεσθαι ὁ βασιλεὺς.
Οὗτος μὲν γὰρ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἔλαχεν οἰκονομεῖν· ὁ
δὲ τῆς ἱερωσύνης θεσμὸς ἄνω κάθηται. Ὅσα ἂν δῆ-
σῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τῷ οὐρανῷ. Ὁ
βασιλεὺς τὰ ἐνταῦθα πεπίστευται, ἐγὼ τὰ οὐράνια·
ἐγὼ ὅταν εἶπω, τὸν ἱερέα λέγω. Μὴ οὖν, ἂν ἱερὸς
ἱερέα ἀνάξιον, τὴν ἱερωσύνην διάβαλε· οὐ γὰρ τὸ
πρᾶγμα διαβαλεῖν δεῖ, ἀλλὰ τὸν κακῶς τῷ καλῷ κε-
χρημένον· ἐπεὶ καὶ ὁ Ἰούδας προδότης ἐγένετο, ἀλλ'
οὐ κατηγορία τῆς ἀποστολῆς τοῦτο, ἀλλὰ τῆς ἐκείνου
γνώμης· οὐ τὸ ἐγκλημα τῆς ἱερωσύνης, ἀλλὰ τὸ κα-
κὸν τῆς γνώμης.

ε'. Καὶ σὺ τοίνυν μὴ τὴν ἱερωσύνην διάβαλε, ἀλλὰ
τὸν ἱερέα τὸν κακῶς τῷ καλῷ κεχρημένον. Ἐπεὶ
ὅταν σοὶ τις διαλέγῃται, καὶ λέγῃ, εἶδες τόνδε τὸν
Χριστιανόν; εἰπέ, Ἀλλ' ἐγὼ οὐ περὶ προσώπων, ἀλλὰ
περὶ πραγμάτων σοὶ διαλέγομαι. Ἐπεὶ πόσοι ἱατροὶ
ἄνθρωποι ἐγένοντο, καὶ δηλητήρια δεδοικασιν ἀντὶ φαρ-
μάκων; Ἀλλ' οὐ τὴν τέχνην διαβάλλω, ἀλλὰ τὸν κα-
κῶς τῇ τέχνῃ χρησάμενον. Πόσοι ναῦται κατεπόν-
τισαν πλοῖα; Ἀλλ' οὐχ ἡ ναυτιλία, ἀλλ' ἡ κακὴ
γνώμη ἐκείνων. Κἂν ἡ Χριστιανὸς φαῖλος, μὴ τοῦ
δόγματος κατηγόρει καὶ τῆς ἱερωσύνης, ἀλλὰ τὸν
κακῶς τῷ καλῷ κεχρημένον. Ὁ βασιλεὺς σῶματα
ἐμπιστεύεται, ὁ δὲ ἱερεὺς ψυχάς· ὁ βασιλεὺς λοιπά-
δας χρημάτων ἀφίστην, ὁ δὲ ἱερεὺς λοιπάδας ἁμαρτη-
μάτων· ἐκεῖνος ἀναγκάζει, οὗτος παρακαλεῖ· ἐκεῖνος
ἀνάγκη, οὗτος γνώμη· ἐκεῖνος ὅπλα ἔχει αἰσθητὰ,
οὗτος ὅπλα πνευματικά· ἐκεῖνος πολεμεῖ πρὸς βαρβά-
ρους, ἐμοὶ πόλεμος πρὸς δαίμονας. Μεῖζον ἡ ἀρχὴ
αὕτη· διὰ τοῦτο ὁ βασιλεὺς τὴν κεφαλὴν ὑπὸ χεῖρας
τοῦ ἱερέως ἄγει, καὶ πανταχοῦ ἐν τῇ Παλαιᾷ ἱερεὺς
βασιλέας ἔχριον. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος τὰ ἴδια
σκάμματα ὑπερβάς, καὶ τὸ μέτρον τῆς βασιλείας
διατηρήσας, [128] προσθεῖναι ἐπεχείρησε, καὶ εἰσῆλθεν
εἰς τὸ ἱερὸν μετὰ αὐθεντίας, θυμιάσαι θέλων. Τί οὖν
ὁ ἱερεὺς; Οὐκ ἔξεστί σοι, Ὀζία, θυμιάσαι. Ὅρα
παρρησίαν, φρόνημα ἀδούλουτον, γλῶσσαν οὐρανοῦ
ἀπτομένην, ἐλευθερίαν ἀχειρωτον, ἀνθρώπου τὸ
σῶμα, καὶ ἀγγέλου τὸ φρόνημα, χαμαὶ βαδίζοντα,
καὶ ἐν οὐρανῷ πολιτευόμενον. Εἶδε τὸν βασιλέα, καὶ
οὐκ εἶδε τὴν πορφύραν· εἶδε τὸν βασιλέα, καὶ οὐκ
εἶδε τὸ διάδημα. Μὴ μοι λέγε τὴν βασιλείαν, ὅπου
παρανομία. Οὐκ ἔξεστί σοι, βυσιλεῦ, θυμιάσαι
εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων· υπερβαίνεις τὰ σκάμματα,
τὰ μὴ δεδομένα ζητεῖς· διὰ τοῦτο καὶ ἡ εὐλαβεία ἀπο-
λεῖς. Οὐκ ἔξεστί σοι θυμιάσαι, ἀλλὰ τοῖς ἱερεῦσιν.
Οὐκ ἔστι σὸν τοῦτο, ἀλλ' ἐμόν. Μὴ ἤρπασά σου τὴν
πορφυρίδα; Μὴ ἀρπάσῃς μου τὴν ἱερωσύνην. Οὐκ
ἔξεστί σοι θυμιάσαι, ἀλλ' ἡ τοῖς ἱερεῦσι· τοῖς
υἱοῖς Ἀαρών. Μετὰ πολλὴν χρόνον, μετὰ τὴν τελευ-
τὴν Ἀαρὼν τοῦτο ἐγένετο. Καὶ διὰ τί οὐκ εἶπε, Τοῖς
ἱερεῦσι, μόνον, ἀλλ' ἐμνημόνευσε καὶ τοῦ πατρός;
Συνέβη ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ τοιοῦτόν τι γενέσθαι.
Δαθῶν γὰρ καὶ Ἀδελφῶν καὶ Κορὲ κατεπανέστησαν^δ
τοῦ Ἀαρών· ἠνοίχθη ἡ γῆ, καὶ κατέπιεν αὐτούς·
^ε Hæc, τοῖς ἱερεῦσι, deerat in Morel., sed habentur in
Savil. in omnibusque exemplaribus, lectaque sunt ab
Erasmio.
^δ Duo miss. υπερανέστησαν.

* Unus δις τοῦ σαββάτου.

β Tres mss. ἀνάγκη ταπεινοφροσύνης. Unus, teste Savil.,
συνευδὲς κατηγόρου αὐτοῦ, καὶ ἀνάγκη ταπεινοφροσύνης.

γ Unus ἐπειδὴ ἐξ ἀπονοίας τὰ ἁμαρτήματα τίκται, διὰ
τοῦτο νῆφειν ἀναγκαῖον.

δ Τί deest in tribus mss.

ε Tres mss. καὶ σκιὰς ταχύτερον. Infra iidem ὡσεὶ
καπνὸς αἱ ἡμ. et sic legerat Erasmus, qui viderat, relui
sumus dies ejus.

enim arrogantia pejus : ideo totum sermonem in hoc heri consumpsimus, superbiam eliminantes, et humilitatem docentes.

4. *Humilitas quantum bonum. In portu naufragium.* Vis tibi dicam quantum bonum sit humilitas, et quantum malum arrogantia? Peccator justum superavit, publicanus Phariseum, et verba factis fuere superiora. Quomodo verba? Publicanus dicit: *Deus, propitius esto mihi peccatori.* Phariseus dicit: *Non sum sicut cæteri homines, raptor, aut avarus.* Sed quid? *Jejuno bis in sabbo, decimas de facultatibus meis* (Luc. 18. 13. 11. 12). Phariseus opera justitiæ præstabat: publicanus verba dicebat humilitatis, et verba plus potuerunt quam facta, tantusque thesaurus exsufflatus est, et tanta inopia in divitias commutata. Venerunt duæ naves habentes onus; ambæ portum ingressæ sunt; sed publicanus pulchre in portum appulit, Phariseus autem naufragium perpressus est, ut disceres, quantum mali sit animi tumor. Justus es? Ne deprimas fratrem tuum. Flores recte factis? Ne probra jacias in proximum, tuasque laudes comprime. Quanto major es, tanto magis deprime teipsum. Attende quod dicitur, carissime. Magis justus metuere debet arrogantiam quam peccator: hoc heri dicebam, et hodie dico propter eos qui heri aberant, eo quod peccator habeat conscientiam ex necessitate humilem: justus autem ob benefacta extollatur. Quemadmodum igitur sit in navigiis, qui vacuum habent navem, non metuunt piratarum insultum: non enim veniunt ut conterant navem nihil vehementem: at ii qui navem habent onustam, metuunt piratas: nam pirata illuc properat, ubi aurum, ubi argentum, ubi lapides pretiosi: sic et diabolus non facile peccatorem aggreditur, sed justum potius, ubi multæ sunt opes. Quoniam sæpe arrogantia ex insidiis diaboli oritur, vigilandum est¹. Quanto major es, tanto magis deprime teipsum. Cum ascenderis in altum, opus est ut tibi prospicias ne cadas. Quamobrem et Dominus noster dicit: *Cum omnia feceritis, dicite: Inutiles servi sumus* (Luc. 17. 10). Quid efferris animo cum sis homo, cognatus terræ, ejusdem substantiæ cum cinere, tum natura, tum animo, tum actionum delectu? Hodie dives, cras pauper; hodie sanus, cras ægrotus; hodie gaudes, cras doles; hodie in gloria, cras in ignominia; hodie juvenis, cras senex. Num aliquid in rebus humanis consistit, ac non potius annuum præterfluentium cursum imitantur omnia? Nam simul atque apparuerunt, citius nos quam umbra relinquunt. Quid igitur altum sapis, homo, fumus et vanitas? *Homo enim vanitati similis factus est* (Psal. 143. 4). *Veluti fenum dies ejus* (Psal. 102. 15). *Exaruit gramen, et flos ejus decidit* (Isai. 40. 8).

Rex sacerdotis non usurpare debet dignitatem. — Hæc dico non ut substantiam deprimam, sed ut arrogantiam refrenem. Alioqui et magna res est homo, et pretiosa res vir misericors. Verum hic Ozias cum

esset rex diademate redimitus, quoniam erat justus, elatus est animo, et majore spiritu concepto quam pro dignitate, ingressus est templum. Et quid dicit Scriptura? *Ingressus est sancta sanctorum, atque: Volo adolere incensum* (2. Paral. 26. 16). Rex cum sit, sacerdotii principatum usurpat. *Volo*, inquit *adolere incensum*, quia justus sum. Sed mane intra tuos terminos: alii sunt termini regni, alii termini sacerdotii: verum hoc illo majus est. Neque enim ex his quæ videntur hic declaratur rex, neque e geminis illi affixis, neque ex auro quo amictus est, debet æstimari rex. Ille quidem ea quæ sunt in terris sortitus est administranda: ceterum sacerdotii jus e superis descendit: *Quæcumque enim ligaveritis super terram, erunt ligata et in cælo* (Matth. 16. 19). Regi ea quæ hic sunt, commissa sunt, mihi cælestia: mihi cum dico, sacerdotem intelligo. Itaque cum videris sacerdotem indignum, ne traducas sacerdotium: non enim oportet damnare res, sed eum qui re bona male utitur; quandoquidem et Judas proditor fuit, verum non ob id accusatur ordo apostolicus, sed illius animus: nec crimen est sacerdotii, sed malum animi.

5. *Sacerdotes mali vituperandi, non sacerdotium. Sacerdotum major dignitas quam regis. Historia regis Ozia peragitur.* — Et tu igitur ne sacerdotium vituperes, sed sacerdotem male re bona utentem. Etenim si quis tecum disputet, dicatque: Vidisti illum Christianum? respondeo: At ego non de personis, sed de rebus tibi loquor. Alioqui quot medici facti sunt carnifices, ac venena pro pharmacis dederunt? Non tamen artem vitupero, sed male utentem artem. Quot nautæ male demerserunt navigia? Verum non ars navigandi mala est, sed malus illorum animus. Si Christianus fuerit improbus, ne incuses dogma nec sacerdotium, sed re bona utentem male. Regi corpora commissa sunt, sacerdoti animæ; rex residua pecuniarum remittit, sacerdos autem residua peccatorum: ille cogit, hic exhortatur: ille necessitate, hic consilio: ille habet arma sensibilia, hic arma spiritualia: ille bellum gerit cum barbaris, mihi bellum est adversus dæmones. Major hic principatus; propterea rex caput submittit manui sacerdotis, et ubique in Veteri Scriptura sacerdotes inungebant reges. Verum rex ille sua transiliens septa, modumque regni transgressus, conatus est aliquid addere, atque ingressus est templum cum auctoritate, incensum adolere volens. Quid igitur sacerdos? Non licet tibi, Ozia, adolere incensum. Vide libertatem, vide mentem servire neciam, vide linguam cælos attingentem, libertatem invictam, vide hominis corpus, et angeli mentem: vide humi ingredientem, et in cælo versantem. Vidit regem, non vidit purpuram: vidit regem, nec vidit diadema. Ne mihi dixeris esse regnum, ubi est legum transgressio. *Non licet tibi, rex, adolere incensum intra sancta sanctorum* (2. Paral. 26. 18); transcendis septa, quæris tibi non concessa: ideo quæ accepisti perdes. *Non licet tibi adolere incensum, sed sacerdotibus istud datum est.* Non tuum est hoc, sed meum.

¹ Unus sic habet: *Quoniam ex arrogantia peccata nascuntur, propterea vigilandum est.*

Num tuam usurpavi purpuram? Ne usurpes meum sacerdotium. *Non licet tibi adolere incensum, sed tantum sacerdotibus filiis Aaron.* Post multum temporis jam defuncto Aarone hoc accidit. Et quamobrem non dixit, *Sacerdotibus tantum*, sed et patris mentionem fecit? Accidit in illo tempore, ut tale quidpiam fieret: Dathan enim, Abiron et Core insurrexerant adversus Aaron: aperta est terra, ac devoravit illos; venit ignis e caelo, et exussit eos (*Num. 16 et Psal. 105. 17. 18*). Volens igitur eum commonefacere illius historię, quod olim quoque sacerdotium aggressi sint, verum non sucubuerit, sed adorta est multitudo, et Deus illam ultus est: *Non licet tibi adolere incensum, sed solis sacerdotibus filiis Aaron.* Non dixit, Cogita quid passi sint qui tunc illa patrarunt: non dixit, Cogita eos qui insurrexerant combustos fuisse; sed nominato Aarone, quem ultus est Deus, eum ad historię recordationem adduxit, his propemodum verbis utens: Noli audere quæ ausus est Dathan, ne patiaris eadem, quæ tempore Aaron acciderunt. Rex autem Ozias non sustinuit admonitionem, sed arrogantia inflatus ingressus est templum, aperuit sancta sanctorum, volens adolere incensum. Quid autem Deus? Ubi igitur sacerdos contemptus est, dignitasque sacerdotii conculcata, nec quidquam præterea poterat sacerdos: nam sacerdotis tantum est arguere, liberamque præstare admonitionem, non movere arma, non clypeos usurpare, non vibrare lanceam, nec arcum tendere, nec jacula mittere, sed tantum arguere, ac libere monere: posteaquam igitur arguisset sacerdos, rex autem non cessisset, sed arma moveret, clypeos et hastas, suaque uteretur potentia, ibi sacerdos, Ego, inquit, quod erat mei officii præstiti, nihil amplius possum, succurre sacerdotio quod conculcatur, leges violantur, fas subvertitur. Quid igitur ille hominum amator? Virum audacem¹ ulciscitur. *Et continuo effloruit lepra in fronte illius (2. Paral. 26. 19).* Ubicumque est impudentia, illic est ultio.

Ultio Dei clemens. — Vidisti benignitatem ultionis divinæ? Non fulmen emisit, non terram concussit, non commovit cælum; sed effloruit lepra, non in alio loco quam in fronte, ut facies præ se ferret vindictam², ut tamquam in cippo literæ essent impressæ. Non enim propter illum factum est, sed propter eos qui in posterum sunt futuri. Cum enim posset pro meritis pœnam infligere, non inflixit; sed in fronte quasi lex posita est velut in loco sublimi, dicens: Nolite facere talia, ne patiamini similia. Exiit lex viva, et fons vocem edidit tuba clariorem: literæ erant inscriptæ fronti, literæ quæ deleri non poterant: non enim erant atramento inscriptæ, ut aliquis posset delere, sed naturalis erat lepra, eumque reddebat immundum, ut alios faceret mundos. Et quemadmodum jure damnatos, posteaquam funem acceperint, educunt funem ore gestantes: sic et hic abducebatur, pro fune lepram in fronte gestans, eo quod sacerdo-

tium affecisset contumelia. Hæc loquor, non incensens reges, sed eos qui arrogantia iraque sunt ebrii, ut intelligatis sacerdotium regno majus esse.

6. Semper enim Deus, ubi peccavit anima, punit corpus. Idem fecit et in Cain. Anima peccaverat admissio parricidio, et corpus illius paralyti tactum est: idque jure optimo. Quamobrem? *Gemens ac tremens eris super terram (Gen. 4. 12).* Et circumibat Cain, omnibus loquens, silentio vocem edens, silentioque erudiens. Lingua tacebat, et cætera membra clamabant: cunctisque exponebat, cur gerneret, cur tremere: Fratrem occidi, parridium admisi. Quod postea Moyses scripto narravit, ille rebus ipsis omnibus loquens obambulabat: *Non occides (Exod. 20. 13).* Vidisti os silens, et rem vociferantem? vidisti legem vivam ferri? vidisti cippum obambulantem? vidisti vindictam vindicta tolli? vidisti supplicium verum in eruditionis materiam? vidisti peccantem animam, et carnem dantem pœnas? Idque admodum congruenter. Idem accidit in Zacharia: anima peccarat, et lingua vincta est. Nam cum inuite reddidum esset organum linguæ, ille qui genuit vocem Zacharias punitus est (*Luc. 2*): sic nimirum et Ozias lepra in fronte correptus est, cum peccasset, ut ille erudiretur. Et egressus est rex, omnibus exemplum factus, purgatumque est templum, et ejectus est nemine propellente, cumque sacerdotium sibi vellet sumere, et hoc quod habebat perdidit. Et exivit e templo. Vetus erat mos omnem leprosum e civitate ejicere; nunc vero non idem fit. Cur ita? Nam cum Deus veluti pueris leges ferebat, tunc lepra erat corporis: nunc autem animæ lepra quæritur. Exiit igitur rex cum lepra, nec tamen eiecerunt eum e civitate, diadema illius regiamque dignitatem reveriti: sed concessit in solio rursus legem transgrediens. Quid ergo Deus? Irascens Judæis interruptit prophetiam. Hæc autem omnia dicta sunt propter verbum prophetæ, ut exsolvam quod debeo³. Sed ad propositum redeamus. Egressus est e templo rex lepra correptus. Cum igitur etiam ex urbe illum ejici de more oporteret ut immundum, intus illum populus sedere permittit: nec ullum vel exiguum vel magnum verbum emittit, quod libertatem loquendi præ se ferret. Quod igitur illum sinerent, aversatus est illos Deus, et gratiam

¹ Hic est magna exemplarium varietas: omnes fere MSS. cum Savilio, uno excepto, textum habent ut nos in nota edimus. Morellus vero et unus Codex toto cælo differunt a Saviliana Editione. Morelli tamen exemplar sequutus est Erasmus, et nos quoque sequimur, quibusdam tamen ex alio textu emendatis, quæ ferri non poterant. Savil. igitur et Manuscripti quatuor sic habent: *Ego quidem, inquit, quod meum erat, peregi. Vos populus impurum expellere timetis? Scilicet veremini regiam dignitatem? Sed potius legem Dei contemnitis. Illum igitur intus sedere permiserunt. Quid igitur Deus? Aversatus est illos: Jam non amplius, inquit, loquor prophetis vestris, jam non ulla gratiam Spiritus. Et verbum erat pretiosum tunc, et non erat sermo vaticinans. Silet gratia Spiritus, Deus non apparebat. Quoniam, propter immundum, non aderat gratia, non apparebat Deus, non visiones monstrabat, non Prophetas facienda declarabant. Sed sicut ab aliquo offensus diceret, Jam non tibi loquor, jam non conversor tecum; ita Deus sensit et irascitur. Non enim urbem illam misericordia exundantem castigavit, non plexit, non combussit. Sed quid dicit? Non vultis me vindicare? Ego non loquor vobis.*

² Unus, fas subvertitur. Et vide quid fiat: ritum audacem, etc.

³ Tres MSS., ut supplicii tropæum ferret.

θαρτον εἶχον· ἐπὶ δὲ τῶν ἀκαθάρτων οὐκ ἐνῆργει τοῦ Πνεύματος ἡ χάρις. Διὰ τοῦτο οὐ παρῆν, οὐκ ἐφαίνετο τοῖς προφήταις, ἀλλὰ σιγῇ καὶ κρύπτει. Ἵνα δὲ τὸ λεγόμενον σαφές γένηται, ἐπὶ ὑποδείγματος ποιήσω αὐτὸ φανερόν. Ὡσπερ ἀνθρώπος πρὸς τινα διακεῖμενος τῇ στοργῇ, μανικῶς λυπήσαντα αὐτὸν ἐπὶ τι πρᾶγμα, πρὸς αὐτὸν λέγοι· Οὐκέτι βόμαί σοι, οὐ λαλῶ σοι· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τότε ἐποίησεν. Ἐπεὶ γὰρ αὐτὸν παρώργισαν, τὸν Ὁζιαν μὴ ἐκβαλόντες, Οὐκέτι, φησὶ, λαλῶ τοῖς προφήταις ὑμῶν, οὐκέτι πέμψω Πνεύματος χάριν. Ὅρα κλῆσιν ἡμερόσητος γέμουσαν. Οὐ γὰρ κεραυνοὺς ἀφῆκεν, οὐδὲ ἐκ θεμελίων κατέσεισε τὴν πόλιν· ἀλλὰ τί; Οὐ θέλετέ με ἐκδικῆσαι; φησὶν· οὐχ ὁμιλῶ ὑμῖν.] Μὴ γὰρ οὐκ ἡδυνάμην αὐτὸν ἐκβαλεῖν; Ἀλλ' ἐβουλήθη τὸ λειπόμενον ὑμῖν καταλείπειν α. Οὐ βούλεσθε; Οὐδὲ ἐγὼ ὁμιλῶ ὑμῖν, οὐδὲ κινῶ τῶν προφητῶν τὴν ψυχὴν. Οὐκ ἐνῆργει τοῦ Πνεύματος ἡ χάρις, σιγὴ ἦν, ἐχθρα Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Ἐπεὶ οὖν ἐκεῖνος μετὰ ταῦτα ἀπέθανε, καὶ ἐλύθη τῶν ἀκαθάρτων ἡ ὑπόθεσις. Ἐπειδὴ οὖν χρόνον πολὺν εἶχεν ὁ προφήτης μὴ προφητεύσας, ἐκεῖνου δὲ μὴ προφητεύοντος, ἐλύθη ἡ ὀργή, καὶ ἡ προφητεία ἐπαγγέλλετο. Λοιπὸν ἀναγκαῖος ὁ προφήτης ἐπισημαίνεται τὸν καιρὸν, καὶ λέγει· *Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἐνιαυτῷ ε, οὐ ἀπέθανεν Ὁζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου.* Ὅτε ἀπέθανε, τότε εἶδον τὸν Κύριον. Πρὶν γὰρ τὸν Θεὸν οὐκ ἔωρων ὀργιζόμενον ἡμῖν. [131] Ἦλθε γὰρ ὁ θάνατος τοῦ ἀκαθάρτου, καὶ ἔλυσε τὴν ὀργήν. Διὰ τοῦτο, πανταχοῦ τῶν βασιλέων τὴν ζωὴν λέγων, ἐνταῦθα τελευτὴν εἶπε τοῦ Ὁζίου· *Ἐγένετο, φησὶ, τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὐ ἀπέθανεν Ὁζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου.* Ἀλλὰ πάλιν τοῦ Θεοῦ τὴν φιланθρωπίαν ἐνταῦθα ἰδεῖν ἔστιν. Ἀπέθανεν ὁ ἀκάθαρτος, καὶ κατηλλάγη Θεὸς τοῖς ἀνθρώποις. Διὰ τί, μὴ ὄντων κατωρθωμάτων, ἐγένετο, ἀλλὰ τῷ ἀποθανεῖν αὐτόν; Ὅτι φιλάνθρωπός ἐστι, καὶ οὐκ ἀκριβολογεῖται ἐν τοῖς τοιούτοις· ἐν ἐξήτει μόνον ὁ φιλάνθρωπος καὶ ἀγαθὸς Θεός, ἵνα ὁ ἀκάθαρτος ἐξέλθῃ. Ταῦτα τοίνυν εἰδότες, ἀπόνοιαν διώζωμεν, ταπεινοφροσύνην ἀσπασώμεθα, τὴν εὐνοσίαν δόξαν ἀναπέμφωμεν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸ ρητὸν τοῦ προφήτου Ἠσαίου τὸ λέγον· *Ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὐ ἀπέθανεν Ὁζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον·* καὶ ἡ ἀπόδειξις, ὅτι δικαίως ἐλεπρώθη Ὁζίας ἀναξίως θυμιάσας, ὅπερ οὐκ ἐξεστὶ βασιλεύειν, ἀλλ' ἱερῶσι.

OMILIA II.

α'. Φέρει τήμερον τοῖς κατὰ τὸν Ὁζιαν διηγήμασιν ἀποδῶμεν τὸ τέλος, καὶ τὴν ὀροφὴν λοιπὸν ἐπιθώμεν τῷ λόγῳ, μήποτε καὶ ἡμεῖς καταγελασθῶμεν, καθάπερ ἐκεῖνος, ὁ τὸν πύργον ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἐπιχειρήσας μὲν οἰκοδομῆσαι, μὴ δυνήθεις δέ· μήποτε τις τῶν παριόντων καὶ παρὶ ἡμῶν ἐπιτῇ, *Οὗτος δ' ἀνθρώπος ἤρξατο μὲν οἰκοδομῆσαι, οὐκ ἴσχυσε δὲ ἐκτελέσαι.* Ὡστε δὲ σαφέστερα ὑμῖν γενέσθαι τὰ

λεγόμενα, μικρὰ τῶν πρότερον εἰρημένων ἀν' ἀναγκαῖον, ἵνα μὴ χωρὶς κεφαλῆς ἡμῖν ὁ λόγος τὸ θέατρον εἰσέλθῃ τῷ πνευματικῷ, ἀλλὰ τὴν ὄψιν ἀπολαβὴν γνώριμος γένηται τοῖς θεαταῖς· γὰρ ὅτι τὰ αὐτὰ τοῖς μὲν ἀκροατοῖς ἐν ὑπόμνησιν δὲ μὴ ἀκροατοῖς διδασκαλία. Πρώτην μὲν οὖν μὲν, πῶς ἦν εὐσεβὴς ὁ Ὁζίας, πῶς δὲ γέγονος, καὶ πόθεν, καὶ μέχρι ποῦ τῆς ἀπονοίας ὡς σήμερον δὲ ἀναγκαῖον εἰπεῖν, πῶς εἰσῆλθον ἱερὸν, πῶς ἐπεχείρησε θυμιάσαι, πῶς ἐκὼς ἱερεὺς, πῶς οὐκ εἶξεν ἐκεῖνος, πῶς ἐπεσπάσθη Θεοῦ τὴν ὀργήν, πῶς ἐν τῇ λέπρᾳ τὸν βίον καὶ τίνος ἕνεκεν ὁ προφήτης τὰς ἡμέρας τῆς αὐτοῦ παρείς, τῆς τελευτῆς ἐμνημόνευσεν, λέγων· *Τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὐ ἀπέθανεν Ὁζίας σιλεύς.* Τοῦτο γὰρ ἐστὶ, δι' ὃ πᾶσαν ἐξ ἀρ' ἱστορίαν ἐκινήσαμεν· ἀλλὰ προσέχετε ἀκριβῶς

[132] *Καὶ ἐγένετο, φησὶν, ἡνίκα Ἰσχυσε ὁ βασιλεὺς, ὑψώθη ἡ καρδία αὐτοῦ ἕως τοῦ θρόνου, καὶ ἠδίκησεν ἐν Κυρίῳ Θεῷ αὐτοῦ.* τρόπος τῆς ἀδικίας; *Εἰσῆλθε, φησὶν, εἰς τὸ Κυρίου, θυμιάσαι ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον ἰμιάματος.* Ὁ τῆς τόλμης, ὡς τῆς ἀναισθησίας τῶν ἱερῶν ἀδύτων κατετόλμυσεν, εἰς τῶν ἁγίων εἰσεπήδησεν, ὁ πᾶσιν ἄδαιον ἦν πλὴν τοῦ ἀρχιερέως, τοῦτο βεβηλώσαι ἐπεὶ τοιοῦτόν ἐστιν εἰς ἀπόνοιαν ἐπαρθεῖσα ψυχή· παῖς γὰρ τῆς οικίας ἀπογονοῦσα σωτηρίας, τῆς μανίας ἱσταται, ἀλλὰ τὰς ἡνίας τῆς αὐτῆς ἐνδοῦσα· ταῖς ἀλόγοις ἐπιθυμίαις παφύρεται, καὶ καθάπερ ἵππος δυσήνιος, τὸν ἀπὸ τοῦ στόματος ἐκβαλὼν, καὶ τὸν ἀναβάτην ἀπὸ τοῦ νώτου, παντὸς ἀνέμου σφοδρότερον καὶ τοῖς ἀπαντῶσιν ἐστὶν ἀφόρητος, ὑποφει ἀπάντων, κατασχεῖν δὲ τολμῶντος οὐδενός· ὁ ψυχὴν τὸν χαλινούοντα αὐτὴν τοῦ Θεοῦ φέδου λούσα, καὶ τὸν ἡνιόχοντα ῥίψασα λογιζομένη τὰ τῆς κακίας ἐπιτρέχει χωρὶς, ἕως ἂν εἰς ἀπωλείας βάραθρα φέρουσα κατακρημνίσῃ τὴν σωτηρίαν. Διὸ χρὴ συνεχῶς αὐτὴν ἀνακρούεσθαι καθάπερ τινὶ χαλινῷ, τῷ τῆς εὐσεβείας λογισμῶν αὐτῆς ἀνακατεῖναι ὁρμήν· ὅπερ ὁ Ὁζίας ἐποίησεν, ἀλλ' εἰς αὐτὴν τὴν ἀνωτάτω πάντως παρηγόρησεν. Ἰερωσύνη γὰρ καὶ αὐτῆς τῇ λείας σεμνοτέρᾳ, καὶ μεῖζων ἐστὶν ἀρχή. Ἄ μοι τὴν ἀλουργίδα εἴπης, μηδὲ τὸ διάδημα, ἱμάτια τὰ χρυσᾶ. Σκιδά πάντα ἐκεῖνα, καὶ τῶν ὧν ἀνθῶν εὐτελέστερα. Πᾶσα γὰρ δόξα ἀνθρώποις, ὡς ἀνθρώπος ὁρῶν, καὶ αὐτὴν λέγεις τῇ λικῇ. Μὴ δὲ ταῦτά μοι λέγε, ἀλλ' εἰ βούλει πρὸς βασιλέα τὸ διάφορον ἰδεῖν, τῆς ἐκάστης νῆς ἐξουσίας τὸ μέτρον ἐξέτασον, καὶ πολλοὺς βασιλεῖς ὑψηλότερα ὀφείλει τὸν ἱερέα καθήμενον γὰρ καὶ σεμνὸς ἡμῖν ὁ θρόνος φαίνεται ὁ βασιλεὺς τῶν προσπεπηγμένων αὐτῷ λίθων, καὶ τοσφίγγοντος αὐτὸν χρυσίου· ἀλλ' ὁμοῦς τὰ ἱγῆς ἔλαχεν οἰκονομεῖν, καὶ πλεῖον ἔχει τῆς ἐταύτης οὐδέν· ὁ δὲ τῆς ἱερωσύνης θρόνος

α Aliquot mss. τῶν εἰρημένων ἀναλάβωμεν. γάρ, interpositis omissis.

β 2 Paralipomenon 26, 16, locus sic habet: Καὶ ἴσχυσε, ὑψώθη ἡ καρδία αὐτοῦ τοῦ καταφθεῖραι, καὶ ἐν Κυρίῳ Θεῷ αὐτοῦ, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸν ναὸν θυμιάσαι ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τῶν θυμιαμάτων.

γ Quinque mss. ἐνδοῦσα.

δ Quinque mss. ἐξέταξε, et mox ὑψηλότερον, quae ma etiam lectio non spernenda.

α Omnes mss. et Savil. in marg. ἐβουλήθη τὸ λειπόμενον ὑμῖν καταλείπειν. In Morel. τὸ λειπόμενον deest.

β Omnes mss. τῶν κατὰ. Sed Morel. et Savil. τῶν ἀκαθάρτων habent, atque ita legit Erasmus.

γ Αἱ τοῦ ἐνιαυτοῦ. Infra quoque legitur τοῦ ἐνιαυτοῦ.

interrupit prophetiæ; ac merito sane. Nam quoniam legem ipsius violarant, et ejicere immundum timebant, propheticum sistit donum: *Et verbum erat pretiosum tunc, non erat sermo vaticinans* (1. Reg. 3. 1): hoc est, non alloquebatur illos per prophetas Deus, nec inspirabat in eos Spiritus per quem loquebantur, quia immundum penes se habebant: neque enim solet immundos afflare Spiritus gratia. Propterea non aderat, non apparebat prophetis, sed silet et occultat. Ut autem quod dico manifestum reddatur, illud exemplo declarabo. Perinde quasi quispiam erga alterum bene affectus, ab eo furiose fuerit offensus in re aliqua, et dicat illi: Non amplius me videbis: non loquar tecum: sic tum egit Deus. Quandoquidem enim non ejicientes Oziam illum irritarant, Non amplius, inquit, prophetis vestris loquor, non amplius Spiritus gratiam mitto. Vide supplicium benignitate refertum. Non enim fulmina immisit, neque funditus urbem concussit; sed quid? Non vultis me ulcisci? inquit; non colloquor vobiscum. Annon enim poteram illum ejicere? Verum quod restabat, vobis relictum esse volui. Non vultis? Neque ego colloquor vobiscum, neque excito prophetarum animum. Non agebat in eis Spiritus gratia, silentium erat, simultas inter Deum et homines. Cum igitur ille post esset mortuus, sublata est et impurorum occasio. Ergo ubi propheta multo tempore desiisset prædicare, illoque silentio soluta fuisset ira Dei, rediit prophetia. Hinc propheta necessario designat mortis tempus, dicens: *Et factum est anno, quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum sedentem in solio excelso et elevato*. Cum ille mortuus esset, tum vidi Dominum. Nam antea Deum non videbam nobis iratum. Venit mors impuri, et solvit iram. Hanc ob causam, cum ubique regum vitam commemoret, hic mortem dixit Ozias: *Factum est in anno, quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum sedentem in solio excelso et elevato*. Ac rursus hic contemplare Dei bonitatem. Mortuus est impurus, et Deus reconciliatus est hominibus. Quamobrem hoc factum est, cum nihil esset recte factorum, sed tantum ille mortuus esset? Quoniam humanus est Dominus, nec in talibus agit severius: unum tantum quærebat beneficus Deus, ut exiret impurus. Hæc itaque cum sciamus, arrogantiam abjiciamus, humilitatem amplectamur, solitam gloriam offeramus Patri et Filio et Spiritui sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

In dictum illud Isaie prophetæ: *Factum est in anno, quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum* (Isai. 6. 1): et demonstratio quod Ozias jure fuerit affectus lepra, quod præter dignitatem incensum obtulisset, id quod non licet regibus, sed sacerdotibus.

HOMILIA V.

1. Age expositioni de Ozia cæptæ hodie finem imponamus, fastigium sermoni jam addamus, ne quando nos quoque derideamur, quemadmodum evangelicus ille, qui aggressus ædificare turrim, perficere

non potuit: ne quis aliquando prætereuntium de nobis quoque dicat: *Hic homo cepit ædificare, nec potuit perficere* (Luc. 14. 30). Verum quo vobis dilucidiora fiant quæ dicuntur, ex iis quæ dicta sunt nuper, operæ pretium erit pauca repetere, ne capite truncatus sermo noster prodeat in spirituale theatrum, sed recuperata facie sua facile a spectatoribus possit agnosci. Id enim pariter et iis qui audierunt, erit memoriæ renovatio, et iis qui non audierunt, doctrina. Nuper igitur diximus quam fuerit pius Ozias, et quomodo evaserit improbus, et unde orsus, quo superbix prolapsus sit: hodie vero dicendum erit, quomodo templum ingressus sit, quomodo tentarit adolere incensum, quomodo prohibuerit illum sacerdos, quomodo ille non cesserit, quomodo in se provocaverit iram Dei, quomodo lepræ obnoxius vitam finierit, et quam ob causam propheta prætermisiss vitæ illius diebus, mortis fecerit mentionem ita loquens: *Anno, quo mortuus est Ozias rex* (Isai. 6. 1). Hæc enim causa fuit cur totam ab exordio historiam tractaremus; sed auscultate diligenter.

Regis sacerdotium invadentis audacia. Sacerdotis quanta potestas. — *Et factum est*, inquit, *cum inva-luisset Ozias rex, elatum est cor ejus, usque ad corruptionem, et injuriam fecit in Domino Deo suo* (2. Paral. 26. 16). Quis injuriæ modus? *Ingressus est*, inquit, *in templum Domini, ut adolaret incensum super altare thymiamatis*. O audaciam! o impudentiam! Adversus ipsa sacra adyta ausus, in sancta sanctorum irrumpit, qui locus omnibus erat inaccessus, præterquam summo sacerdoti, hunc profanare conatus est. Talis est anima in arrogantiam sublata. Semel enim desperata salute nequaquam desinit furere, verum habenas salutis suæ laxans irrationabilibus cupiditatibus quovis rapitur, nec aliter quam equus ferociens, ubi frenum ore, sessorem tergo excussit, fertur quovis vento velocius, omnibus obviis intolerabilis, diffugientibus cunctis, neque quoquam audente cohibere: sic et anima ubi Dei timorem ipsam refrenantem excussit, et rationem habenas moderantem ejecit, ad quævis malitiæ loca decurrit, donec in exitii barathrum delata, præcipitavit suam ipsius salutem. Quapropter oportet assidue illam refrenare, ac pietatis ratione ceu freno quodam irrationabilem illius impetum inhibere: quod non fecit Ozias, sed adversus ipsum omnium supremum principatum legem transgressus est. Siquidem sacerdotium principatus est, ipso etiam regno venerabilius ac majus. Ne mihi narres purpuram, neque diadema, neque vestes aureas. Umbrae sunt isthæc omnia, vernisque flosculis leviora. *Omnis enim*, inquit, *hominis gloria sicut flos feni* (Isai. 40. 6), etiam si ipsam gloriam regalem dixeris. Ne, inquam, mihi narres ista; sed si vis videre discrimen quantum sit regem inter et sacerdotem, expende modum potestatis utrique traditæ, videbis sacerdotem multo sublimius rege sedentem. Quamquam enim nobis venerandum videtur solum regium ob gemmas ei affixas, et aurum quo cinctum est: tamen rerum terrenarum administrationem sortitus rex est, nec

ultra potestatem hanc quidquam habet auctoritatis : verum sacerdotii solum in cælis collocatum est, et cælestia administrandi habet auctoritatem. Quis hæc dicit? Ipse cælorum Rex. *Quaecumque enim ligaveritis super terram, erunt ligata et in cælis : et quaecumque solveritis super terram, erunt soluta et in cælis* (Matth. 16. 19). Quid cum hoc honore conferri possit? A terra judicandi principalem auctoritatem sumit cælum. Nam index sedet in terra, Dominus sequitur servum, et quidquid hic in inferioribus judicavit, hoc ille in supernis comprobavit. Itaque medius stat sacerdos inter Deum et naturam humanam, illinc venientia beneficia ad nos deferens, et nostras petitiones illuc perferens, Dominum iratum reconcilians communi naturæ, nos qui offendimus eripiens ex illius manibus. Idcirco Deus ipsum regale caput sacerdotis manibus subiecit, nos docens, hunc principem esse illo majorem : siquidem id quod minus est, benedictionem accipit ab eo quod præstantius est. Verum de sacerdotio quantaque sit illius dignitas, alio tempore declarabimus : interim consideremus quanta sit regis vel tyranni potius iniquitas. Ingressus est in templum Domini, ingressus est et Azarias sacerdos post eum. An temere dicebam sacerdotem rege majorem esse? Neque enim ut regem ejecturus, sed ut profugum et ingratum famulum expulsurus, cum vehementia ingressus est, non aliter quam generosus canis incurrit ad impuram bestiam, ut illam exeat ab ædibus herilibus.

2. *Fiducia sacerdotis qui Oziam repressit, laudatur ; timida impietas ; sacerdos quomodo debeat corrumpere principem.* — Vidisti sacerdotis animum multa fiducia plenum, excelsique spiritus? Non aspiciebat principatus fastum, non expendebat quanta res esset animum cupiditate temulentum cohibere ; non audiebat illud Salomonis : *Minæ regis sicut ira leonis* (Prov. 19. 12) ; sed sublati oculis ad verum Regem cælorum, atque illud tribunal, easque penas considerans, et his cogitationibus sese muniens, impetum fecit in tyrannum. Noverat enim, noverat, inquam, certe minas regis similes esse iræ leonis dumtaxat iis qui terram spectarent : verum homini qui cælum habebat præ oculis, quique sic induxerat animum, ut vitam citius in ipsis adytis deponeret, quam sacras leges sineret violari, quovis cane vilior erat ille. Nihil enim eo imbecillius, qui divinas conculcat leges, ut contra nihil potentius eo qui leges divinas defendit. Nam *Qui peccatum committit, servus est peccati* (Joan. 8. 34.), etiamsi decem millia coronarum habeat in capite : contra si quis iustitiam operatur, ipso rege regulior est, etiamsi fuerit omnium infimus. Hæc ille præclarus apud sese philosophatus, adortus est regem. Ingre diamur et nos, si videtur, cum illo, ut videamus quid loquatur regi. Licet enim : neque mediocre adferet utilitatem, spectare regem a sacerdote redargui. Quid igitur dicit sacerdos? *Non licet tibi, Ozia, adolere incensum Domino* (2. Paral. 26). Non appellavit eum regem, neque imperii titulum dedit, quia ipse præveniens sese dignitate dejecerat. Vidisti fiduciam sacerdotis? Proinde disce et mansuetudinem. Non

enim fiducia nobis tantum opus est in reprehendendo, verum multo magis opus est mansuetudine quam fiducia. Quia enim neminem mortalium sic aversantur oderuntque ii qui peccant, ut eum qui reprehensus est, cupiuntque occasionem arripere, ut elabantur, et effugiant reprehensionem ; necesse est ut eos mansuetudine humanitateque retineamus. Objurgator enim non solum cum vocem promittit, verum etiam cum videtur, gravis est peccantibus : *Gravis enim, inquit, nobis est etiam aspectus* (Sap. 2. 15) : ideo plurimam mansuetudinem præstare oportet. Ideo nobis sermo propheticus ob oculos posuit et eum qui peccavit, et eum qui ipsum corrigere parabat. Etenim sapientes medici cum membra putrefacta secturi sunt, aut lapides in meatibus affixos extracturi, aut aliud naturæ vitium correcturi, non id faciunt, eo qui laborat in angulum abducto, sed eo in mediis foris deposito, postquam ceu theatrum prætereuntium sibi paraverunt, ita demum admovent sectionem. Hoc autem faciunt non quod velint humanas traducere calamitates, sed ut unicuique propriæ sanitatis commendent curam. Idem et Scriptura facit : ubi quem arripuit peccatum, alta voce illum curandum proponit, non in mediis foris, sed in media terra : et posteaquam totius orbis circumsteterit theatrum, tum curationem adhibet, erudiens nos, ut circa propriam salutem cautiore simus. Videamus igitur quo pacto sacerdos tunc illum corrigere sit aggressus. Non dixit, O impie, o sceleratissime : omnia subvertisti confudistisque, ad extremam impietatem prorupisti : neque sermonem accusationis in longum produxit ; sed quemadmodum ii qui secant, hoc breviter facere student, celeritate sectionis cruciatus sensum fallentes : itidem et hic asperitatem objurgationis paucis verbis constringens, regis iracundiam cohibuit. Quod enim est in iis qui laborant sectio¹, hoc est in iis qui peccant redargutio. Denique præter alia etiam ipsa brevitate sermonis moderationem nobis exhibet. Quod si cupis verborum quoque sectionem videre et ubi ferrum occurrat, audi. *Non licet, inquit, tibi adolere incensum Domino, sed solis sacerdotibus, filiis Aaron, consecratis.* Hic inflixit vulnus. Quomodo? Ego dicam. Cur enim non simpliciter dixit, *Sacerdotibus*, sed addidit, *Aaron*? Is primus fuit pontifex, simileque facinus illius temporibus quidam ausi sunt, Dathan enim et Core et Abiron, conjurati adversus illum cum aliis aliquot, voluerunt et ipsi sacerdotium obire (Num. 16. et Ps. 105. 17. 18) ; sed alios quidem terra dehiscens absorbit, alios vero de cælo emissus ignis exussit. Huius ergo historiæ volens illum commonefacere, mentionem fecit Aaronis, qui tunc fuit injuria affectus, ut ad calamitatem eorum qui fecerant injuriam, huius cogitationem transmitteret. Cæterum nihil hæc profuere, non propter sacerdotem, sed ob regis ferociam. Cum enim debuisset laudare sacerdotem, proque con-

¹ Manuscriptorum alii habent : *Quod enim est in vulneribus sectio* ; alii : *Quod enim est in corporibus sectio*. Melius tamen legitur, *Quod enim est in iis qui laborant sectio*, ut legit Erasmus, quæ lectio probe quadrat ad sequentia, *hoc est in iis qui peccant redargutio*.

οὐρανοῖς ἰδρυταί, καὶ τὰ ἐκεῖ διέπειν ἐπιτέτραπται. Τίς ταῦτα φησιν; Αὐτὸς ὁ τῶν οὐρανῶν βασιλεὺς. Ὅσα γὰρ ἂν δῆσητε, φησὶν, ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται *δεδεμένα ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. καὶ ὅσα ἂν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται *λελυμένα ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Τί ταύτης ἰσὺν ἔχοντες ἂν τῆς τιμῆς; Ἀπὸ τῆς γῆς τὴν ἀρχὴν τῆς κρίσεως* λαμβάνει ὁ οὐρανός. Ἐπειδὴ ὁ κριτὴς ἐν τῇ γῇ καθήται, ὁ Δεσπότης ἔπεται τῷ δούλῳ· καὶ ὡς ἂν οὗτος κάτω κρίνῃ, ταῦτα ἐκείνος ἄνω κυροῖ. Καὶ μέσος τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως ἔστηκεν ὁ ἱερεὺς, τὰς ἐκείθεν τιμὰς καθάγων πρὸς ἡμᾶς, καὶ τὰς παρ' ἡμῶν ἱκετηρίας ἀνάγων ἐκεῖ, ὀργιζόμενον αὐτὸν τῇ κοινῇ κατεσφάκτων φύσει, προσκεκρουκότας ἡμᾶς ἐξαπατάων τῶν ἐκείνου χειρῶν. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὴν τὴν βασιλικὴν κεφαλὴν ὑπὸ τὰς τοῦ ἱερέως χεῖρας φέρων τίθησιν [133] ὁ Θεός, παιδεύων ἡμᾶς, ὅτι οὗτος ἐκείνου μέλizon ὁ ἄρχων· τὸ γὰρ ἔλαττον ὑπὸ τοῦ κρείττονος εὐλογεῖται. Ἀλλὰ περὶ μὲν ὁ ἱεροσύνης, καὶ ὅσον τῆς ἀξίας· τὸ μέγεθος, ἐν ἐτέρῳ καιρῷ δηλώσομεν· τίς δὲ ἴδωμεν τῆς ἀδικίας τὸ μέγεθος τοῦ βασιλέως, μᾶλλον δὲ τοῦ τυράννου. Εἰσῆλθεν εἰς τὸν ναὸν Κυρίου, εἰσῆλθε καὶ Ἀζαρίας ὁ ἱερεὺς ὁπίσω αὐτοῦ. Ἄρα μὴ γάρων ἔλεγον, ὅτι μέλizon τοῦ βασιλέως ὁ ἱερεὺς; Οὐ γὰρ οὗς βασιλέα μέλλον ἐξελαύνειν, ἀλλ' ὡς ἀραπέτην καὶ οἰκέτην ἀγνώμονα, οὕτως ἐπεισῆλθε μετὰ σφοδρότητος, ὥσπερ τις σκύλαξ γεννησὸς· ἐπιδραμὼν τῷ ἀκαθάρτῳ θηρίῳ, ὥστε αὐτὸ τῆς δεσποτικῆς ἱεραγεῖν οἰκίας.

β. Εἶδες ψυχὴν ἱερέως παρῆρησίας γέμουσαν πολλῆς, καὶ φρονιματος ὑψηλοῦ; Οὐκ εἶδεν εἰς τὸν τῆς ἀρχῆς ὄγκον, οὐκ ἐνενόησεν, ὅσον ἐστὶ ψυχὴν ἐπιθυμία μεθύουσαν κατασχεῖν, οὐκ ἤκουσε τοῦ Σολομῶντος λέγοντος· Ἀπειλὴ βασιλέως ὁμοία θυμῷ λέοντος· ἀλλ' πρὸς τὸν ἀληθῆ βασιλέα τῶν οὐρανῶν ἰδὼν, καὶ τὸ ῥῆμα ἐννοήσας ἐκεῖνο καὶ τὰς εὐθύνas. καὶ τούτοις ἐαυτὸν τοῖς λογισμοῖς ὀχυρώσας, οὕτως ἐπεπλήθησεν τῷ τυράννῳ. Ἦϊδε γὰρ, ῥῆιδε σαφῶς, ὅτι ἀπειλὴ βασιλέως ὁμοία θυμῷ λέοντος τοῖς πρὸς τὴν γῆν βλέπουσιν· ἀνθρώπων δὲ τὸν οὐρανὸν φανταζομένων, καὶ παρεσκευασμένων τὴν ψυχὴν ἐνδὸν ἐν τοῖς ἀδύτοις ἀρτῶναι, καὶ τοὺς ἱερούς νόμους ὑβρίζοντες περιιέναι, κυνὸς πάντως εὐτελέστερος ἦν ἐκεῖνος. Οὐδὲν γὰρ ἀσθενέστερον τοῦ τοῦς θεοῦ παραβαίνοντος νόμου· ὥσπερ οὖν οὐδὲν ἰσχυρότερον τοῦ τοῦς θεοῦ ἐκδικούντος νόμου. Ὁ μὲν γὰρ τὴν ἁμαρτίαν ποίῳν, δούλος ἐστὶ τῆς ἁμαρτίας, καὶ κυρίου ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἔχῃ στεφάνους· ὁ δὲ τὴν δικαιοσύνην ἐργαζόμενος, καὶ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως βασιλικωτέρως ἔστι, καὶ πάντων ἔσχατος ἦ. Ταῦτα πρὸς ἐαυτὸν φιλοσοφῆσας ὁ γενναῖος ἐκεῖνος, ἐπεισῆλθε τῷ βασιλεῖ. Συνεισέλθωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς, εἰ δοκεῖ, ἵνα ἴδωμεν τί πρὸς τὸν βασιλέα διαλέγεται. Ἐξέσσι γὰρ· οὐ μικρὸν δὲ εἰς ὠφελείας λόγον, ἐλεγχόμενον ἰδεῖν πρὸς ἱερέως βασιλέα. Τί οὖν φησὶν ὁ ἱερεὺς; Οὐκ ἐξέσσι σοι, Ὀζά, θυμῷ σοι τῷ Κυρίῳ. Οὐκ ὠνόμασεν αὐτὸν βασιλέα, οὐδὲ ἀπὸ τοῦ τῆς ἀρχῆς ἐκάλεσεν ὀνόματος, ἐπειδὴ ἐαυτὸν προλαβὼν ἐξέβαλε τῆς τιμῆς. Εἶδες παρῆρησιαν ἱερέως; Οὐκοῦν κατὰ μαθε καὶ πραότητα. Οὐ γὰρ παρῆρησίας ἡμῖν δεῖ μόνον, ὅταν λέγγειν μέλλωμεν, ἀλλὰ καὶ πραότητα; μᾶλλον, ἢ

παρῆρησίας. Ἐπειδὴ γὰρ οὐδένα τῶν ἀνθρώπων οὕτως ἀποστρέφονται καὶ μισοῦσιν οἱ ἁμαρτάνοντες, ὥς τὸν ἐλέγγειν μέλλοντα· καὶ προφάσεως ἐπιλαθέσθαι ἐπιθυμοῦσιν, ὥστε ἀποπηδῆσαι, καὶ τὴν ἐπιτιμίαν διαφυγεῖν· δεῖ οὖν κατέχειν αὐτοὺς τῇ πραότητι καὶ τῇ ἐπεικειᾷ. Οὐ γὰρ φωνὴν μόνον ἄφεις ὁ τοιοῦτος, [134] ἀλλὰ καὶ βλεπόμενος, βαρὺς ἔσται· τοῖς ἁμαρτάνουσι· *Βαρὺς γὰρ ἡμῖν, φησὶν, ἐστὶ καὶ βλεπόμενος*· διὰ ταῦτα πολλὴν χρὴ τὴν πραότητα ἐπιδείκνυσθαι. Διὰ ταῦτα ἡμῖν καὶ ὁ λόγος ὑπ' ὧν ἡγάγε καὶ τὸν ἁμαρτηκότα, καὶ τὸν διορθοῦν αὐτὸν μέλλοντα. Καὶ γὰρ οἱ σοφοὶ τῶν ἱατρῶν, ὅταν μέλλουσιν σεσηπτότα τέμνειν μέλη, ἢ λίθους τοῖς πόροις ἐναπεσφηνωμένους· ἢ ἐξέλκειν, ἢ ἄλλο τι τῆς φύσεως ἁμαρτήματα διορθοῦν, οὐκ εἰς γυνίαν λαβόντες τὸν κάμνοντα, τοῦτο ποιοῦσιν, ἀλλ' ἐν μέσais αὐτὸν θέντες ταῖς ἀγοραῖς, καὶ θέατρον ἐκ τῶν παριόντων περιστήσαντες, οὕτως ἐπάγουσι τὴν τομῇ. Ποιοῦσι δὲ τοῦτο, οὐχὶ ταῖς ἀνθρωπίναις ἐμπομπταῖς βουλόμενοι συμφοραῖς, ἀλλ' ὥστε πολλὴν τῆς οἰκείας ὑγιείας ἕκαστον ποιῆσαι τὴν πρόνοιαν. Οὕτω καὶ ἡ Γραφὴ ποιεῖ· ἐπειδὴν τινα λάβῃ τῶν ἁμαρτανόντων, ἐφ' ὕψηλόν τοῦ κηρύγματος αὐτὸν προτίθῃσιν, οὐκ ἐν μέσais ἀγοραῖς, ἀλλ' ἐν μέσῃ τῇ γῇ· καὶ τὸ τῆς οἰκουμένης περιστήσας θεάτρον, οὕτω τὴν ἱατρειάν ἐπιδείκνυσται, παιδεύουσα ἡμᾶς ἀσφαλεστέρους περὶ τὴν οἰκίαν εἶναι σωτηρίαν. Ἰδωμεν οὖν πῶς ἐπεχειρεῖ τοῦτον ὁ ἱερεὺς διορθώσασθαι τότε. Οὐκ εἶπεν, ὡ μίαιρ, καὶ παμμίαιρ, πάντα ἀνέτρεψας καὶ συνέχεας, εἰς ἔσχατον ἀσεδείας ἐξεπήδησας, οὐδὲ μακροὺς ἐξέτεινε κατηγορίας λόγους· ἀλλ' ὥσπερ οἱ τέμνοντες, τοῦτο ποιεῖν συντόμως σπουδάζουσι, τῷ τάχει τῆς τομῆς κλέπτοντες τῆς ὁδῆς τὴν αἰσθησιν· οὕτω καὶ οὗτος τῇ βραχυλογίᾳ τῆς θρασυτήτος τοῦ βασιλέως τὴν φλεγμονὴν ἔστησεν. Ὅπερ γὰρ ἐπὶ τῶν καμνόντων ἡ τομῇ, τοῦτο ἐπὶ τῶν ἁμαρτανόντων ἔλεγχος. Καὶ τὴν μὲν ἐπιείκειαν μετὰ τὸν ἄλλον καὶ διὰ τῆς βραχυλογίας ἡμῖν ἐπιδείκνυσται. Εἰ δὲ βούλει καὶ τὸν τόμον τῶν ῥημάτων ἰδεῖν, καὶ ποῦ τὸ σιδήριον ἐκρυψεν, ἀκουσον. Οὐκ ἐξεστὶ σοι, φησὶ, θυμῷ σοι Κυρίῳ, ἀλλ' ἢ τοῖς ἱερεῦσι, τοῖς υἱοῖς Ἀαρῶν, τοῖς ἡγιασμένοις. Ἐν ταῦθα ἔδωκε τὴν πληγὴν. Καὶ πῶς; ἐγὼ λέγω· Διὰ τί γὰρ οὐκ εἶπε, τοῖς ἱερεῦσιν, ἀπῶς, ἀλλὰ προσέθηκε τὸν Ἀαρῶν; Ἀρχιερεὺς ἐγένετο πρῶτος, καὶ ἐτολμήθη κατὰ τοὺς ἐκείνου χρόνους τοιοῦτον τόλμημα. Δαθὰν γὰρ καὶ Κορὲ καὶ Ἀδαιρῶν συστάντες κατ' αὐτοῦ μετὰ καὶ ἐτέρων τινῶν ἐδούλοντο αὐτοὶ ἱερατεῦειν· ἀλλὰ τοὺς μὲν ἢ γῇ διαστῆσας κατέπιε, τοὺς δὲ πῦρ ἀνωθεν κατενεχθῆς· ἀπῶς, ἀλλὰ ταῦτος οὖν αὐτὸν τῆς ἱστορίας ὑπομνήσαι βουλόμενος, ἀνέμνησεν αὐτὸν τοῦ Ἀαρῶν τοῦ τότε ἀδικηθέντος, ὥστε πρὸς τὴν τῶν ἡδικοκῶτων συμφορὰν παραπέμψαι τὴν τούτου διάνοιαν. Πλὴν ἀλλ' οὐδὲν ἐγένετο πλέον· ἀλλ' οὐ παρὰ τὴν ἱερέα, ἀλλὰ παρὰ τὴν τοῦ βασιλέως θρασυτητα. Δέον γὰρ ἐπαινέσαι τὸν ἱερέα, καὶ χάριν ὁμολογῆσαι τῆς συμβουλῆς· Ὁ δὲ ἐθυμώθη, φησὶ, καὶ τὸ ἔλκος εἰργάτατο χυλεπώτερον. Οὐ γὰρ οὕτως ἁμαρτία κακὴν, ὡς ἡ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ἀναισχυντία Ἀλλ'

* Quatuor mss. βαρὺς ἐστ., et infra ὑπ' ὧν ὄψασιν. Sed unus, Savilio teste, habet ἐπ' ὧν ὄψασιν.

† Ἐναπεσφηνωμένους, vox rara et composita: σφηνός, *infigo, inculco*, hinc ἀποσφηνώμας, et ἀναποσφηνώμας.

‡ Alius ἐπιστήσαντες.

§ Manuscriptorum alii ἐπὶ τῶν τραυμάτων, alii ἐπὶ τῶν σωμάτων. Melius tamen est ἐπὶ τῶν καμνόντων, ut legit Erasmus, quæ lectio probe quadrat ad mox sequentem ἐπὶ τῶν ἁμαρτανόντων. In ea unus ποῦ τὸ σιδήριον ἐνέκρυψεν.

|| Maxima pars mss. ἐγὼ γράσω.

* Alii male τὴν ἀρχὴν τῆς κτίσεως.

† Savil. et Morel. μὲν non habent, quam tamen particulam hic desiderari dē subsequens indicat.

‡ Alii γενναῖος.

§ Unus ὑβρίζοντος· ἰδεῖν. Infra idem τοῦ τοῦς θεοῦ πα-
νοτος νόμος, atque ita legit Erasmus.

οὐχ ὁ Δαυὶδ οὕτως· ἀλλὰ πῶς; Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ναθὺν γενομένην κατηγορίαν τὴν ἐπὶ τῇ Βηρσαβεῇ, *Ἠμάρτητα* [155] τῷ Κυρίῳ, φησὶν.

γ'. Εἶδες σουτετριμμένην καρδίαν; εἶδες τεταπεινωμένην ψυχὴν; εἶδες πῶς καὶ τὰ πτώματα τῶν ἁγίων λαμπρά; Καθάπερ γὰρ τὰ λαμπρά τῶν σωμάτων καὶ ἐπὶ τῆς ἀρρώστιας, πολλὰ τῆς εὐμορφίας ἡμῖν ἐνδείκνυται τὰ ἴχνη· οὕτω καὶ τῶν ἁγίων αἱ ψυχαὶ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς παραπτώμασι· τῆς οἰκείας ἀρετῆς τὰ σύμβολα φέρουσι. Καίτοι γε ἐκεῖνος μὲν ἐν μέσοις τοῖς βασιλείοις κατηγορεῖτο παρὰ τοῦ προφήτου, παρόντων πολλῶν· οὗτος δὲ ἔκδοκον ἐν τοῖς ἀδύτοις, καὶ ἀμάρτυρον εἶχε τὸν ἑλεγχον· ἀλλ' οὐδὲ οὕτως ἤνεγκε τὴν ἐπιτιμήσιν. Τί οὖν; ἀνίατος ἔμενεν; Οὐδαμῶς, διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν· ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ τοῦ σεληνιαζομένου, τῶν μαθητῶν οὐκ ἰσχυσάντων τὸν δαίμονα ἐκβαλεῖν, ὁ Χριστὸς φησι, *Φέρετέ μοι αὐτὸν ὧδε*· οὕτω καὶ ἐνταῦθα, τοῦ ἱερέως μὴ δυνηθέντος παντὸς δαίμονος χαλεπώτερον νόσημα, τὴν ἀμαρτίαν ἐκβαλεῖν, αὐτὸς λοιπὸν ὁ Θεὸς τὸν κάμνοντα μεταχειρίζεται. Καὶ τί ποιεῖ; Λέπραν ἐπαφίησιν αὐτοῦ τῷ μετώπῳ. *Ἐγένετο γὰρ, φησὶν, ἐν τῷ ἀπειλησθαι αὐτὸν τῷ ἱερεῖ, λέπρα ἀνέτειλεν ἐπὶ τοῦ μετώπου αὐτοῦ, καὶ ἐξῆς λοιπὸν, καθάπερ οἱ τὴν ἐπὶ θάνατον ἀπαγόμενοι, σπαρτίον ἐπὶ τοῦ στόματος ἔχοντες, τῆς καταδικαζούσης σύμβολον φήσους, οὕτω καὶ αὐτὸς τῆς ἀτιμίας τὸ σύμβολον ἐπὶ τοῦ μετώπου φέρων, οὐ δημίαν αὐτὸν ἐλκόντων, ἀλλὰ αὐτῆς τῆς λέπρας ἀντὶ δημίαν ἐπὶ κεφαλῇν ὡς θούσης. Εἰσηλθὲν ἱερωσύνην λαβεῖν, ὁ δὲ καὶ τὴν βασιλείαν ἀπώλεσεν· εἰσηλθε γενέσθαι σεμνότερος, καὶ γέγονεν ἐναγέστερος. Καὶ γὰρ ἰδιώτου παντὸς· λοιπὸν ἀτιμότερος ἦν ἀκάθαρτος ὢν. Τοσοῦτόν ἐστι κακὸν τὸ μὴ μένειν· ἔκδοκον ἐπὶ τῶν δοθέντων ἡμῖν παρὰ τοῦ Θεοῦ μέτρων, ἂν τε ἐπὶ τιμῆς, ἂν τε ἐπὶ γνώσεως τοῦτο ἦ. Οὐχ ὀρᾷ ταύτην τὴν θάλατταν, πῶς ἐστι ταῖς βίαις ἀφόρητος, πόσοις κορυφούται τοῖς κύμασιν; Ἀλλ' ὅμως πρὸς ὕψος διανσταμένη μέγα, καὶ μετὰ πολλοῦ προΐουσα τοῦ θυμοῦ, ἐπειδὴν ἔλθῃ πρὸς τὸ τεθὲν ὄριον αὐτῇ παρὰ τοῦ Θεοῦ, τὰ κύματα εἰς ἀρὴν διαλύσασα, πρὸς ἐαυτὴν ἐπάνεισι. Καίτοι γε τί ψάμμου γένοιτ' ἂν ἀσθενέστερον; Ἀλλ' οὐκ ἐκεῖνὸ ἐστὶ τὸ κωλύον, ἀλλ' ὁ τοῦ θέντος φόβος. Εἰ δὲ οὐ σωφρονίζει σε τοῦτο τὸ παράδειγμα, τὰ κατὰ τὸν Ὀζιαν σε παιδεύετω, τὰ νῦν ἡμῖν εἰρημένα.*

Ἀλλ' ἐπειδὴ τὴν ὀργὴν εἶδομεν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἀξίαν ἀνταπόδοσιν, φέρε καὶ τὴν φιλανθρωπίαν αὐτοῦ καὶ τὴν πολλὴν ἐπιείκειαν ἐπιδειξάμεν. Οὐ γὰρ μόνους^α τοὺς περὶ τῆς ὀργῆς δεῖ κινεῖν λόγους, ἀλλὰ καὶ τοὺς περὶ τῆς χρηστότητος, ἵνα μήτε εἰς ἀπόγνωσιν ἐμβάλλωμεν τοὺς ἀκούοντας, μήτε εἰς ῥαθυμίαν. Οὕτω καὶ Παῦλος ποιεῖ, καὶ τοῦτοις ἀμφοτέροις χειρὰ τὴν παραινεσιν, οὕτως αὖ λέγων· *Ἰδὲ οὖν τὴν χρηστότητα καὶ ἀποτομίαν Θεοῦ, ἵνα καὶ τῷ φόβῳ καὶ ταῖς χρησταῖς ἐλπίσιν ἀναστήσῃ τὸν πεπτωκότα.* Εἶδες ἀποτομίαν Θεοῦ; Ἰδὲ καὶ χρηστότητα. [156] Πῶς οὖν ὀφόμεθα τὴν χρηστότητα; Ἄν μάθωμεν τίνος

^α Aliquot mss. τοῖς πτώμασι.

^β Ἀντὶ δημίαν ἐπὶ κεφαλῇ, sic quidam mss.; Erasmus videtur legisse ἀντὶ δημίον, qui verit. *carnificis loco*. In ira unus, lesle Savilio, παντὸς λοιπὸν ἐναγέστερος ἦν ἀκάθαρτος ὢν.

^γ Savil.: «Sic habent cæteri codices præter codicem Cteshavil. nostrū, qui pro his verbis substituit, ἀλλ' ἀντὶ ἐπιτιμήσεως διὰ τῆς ὀργῆς τοῖς πᾶσιν ἐπίγνωστον αὐτὸν ποιεῖ.»

^δ Unus μόνον. Paulo post unus εἰς ἐπὶγνωσιν ἐκβάλλωμεν.

ἀξιος ἦν ὁ Ὀζίας. Τίνων οὖν ἀξιος ἦν; Ἀμπερὸν ἐπιβὰς τῶν ἱερῶν μετὰ τοσαύτης ἀναιτίας, μυρίων σκηπτῶν, καὶ τῆς ἐσχάτης καὶ τιμωρίας. Εἰ γὰρ οἱ πρῶτοι ταῦτα τολμήῃ ταύτην ἔδοσαν τὴν δίκην, οἱ περὶ Δαυὶδ καὶ Κοῦβειρῶν, πολλῶν μᾶλλον τοῦτον οὕτω κολάζεσθαι τὸν μὴδὲ ταῖς ἐκείνων σωφρονισθέντα συμφέρον· οὐκ ἐποίησε τοῦτο ὁ Θεός, ἀλλὰ πρότερον λόγους προσέγαγε· πολλῆς ἐπιεικειας γέμοντε τοῦ ἱερέως. Καὶ ἅπερ ὁ Χριστὸς παρήνευσεν ἄνθρωποι, ὅταν εἰς ἀλλήλους ἀμαρτάνωσι^ε, τοῦτο πρὸς τὸν ἀνθρώπον ἐποίησεν. *Ὅταν γὰρ, ἰμάρτη εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου, ὕπαγε, ἐλεγεῖς τὸν μετὰ σοῦ καὶ αὐτοῦ μόνον.* Οὕτω καὶ βασιλεῖα τοῦτον ἡλεγεῖν ὁ Θεός. Καὶ ὁ μὲν Χρησίου· *Ἐὰν μὴ ἀκούσῃ σου, ἔγωγε σοι ὡς ὁ Θεὸς καὶ ὁ τελώνης*· ὁ δὲ Θεὸς φιλανθρωπία τοὺς οἱ ὑπερβαίνων νόμους, οὐδὲ οὕτως αὐτὸν ἐξέκοψεν παρακούσαντα καὶ ἀγανακτῆσαντα οὐκ ἀπὲρ ἀλλὰ πάλιν προσίεται, καὶ παιδεύει τρόπον διότι ἔχοντι μᾶλλον ἢ τιμωρίαν. Οὐδὲ γὰρ σκηπτὸν δ' ἀνωθεν, οὐδὲ κατέφλεξε τὴν ἀναίσχυντον καὶ ἀλλὰ τῇ λέπρᾳ μόνον ἐπαίδευσεν. Καὶ τὰ μὲν τὸν Ὀζιαν τοιαῦτα· ἐγὼ δὲ ἐν ἐτι μόνον περὶ καταπαύσω τὸν λόγον. Τί δὲ τοῦτό ἐστιν; Ὁ καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐζητήσαμεν· τίνας ἔνεκεν ἐν τοῖς πράγμασι, καὶ ἐν ταῖς προφητείαις, ἀπάντων τῶν τῆς ζωῆς τῶν βασιλείων τοὺς χρόνους ἐπινεσθαι, οὗτος τοῦτο ἀφείλ, τοῦ χρόνου τῆς τε μέμνηται τοῦ Ὀζίου, οὕτως αὖ λέγων· *Καὶ ἔγενετο ἐνταῦθα, οὐδ' ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς.* γε ἐν τῇ τῶν τοῦ βασιλεύοντος χρόνον εἰπεῖν, ἔθος ἅπασιν τοῖς προφήταις ἦν· ἀλλ' οὐκ ἐποίησε τίνας οὖν ἔνεκεν οὐκ ἐποίησε; Νόμος ἦν παλαιὰν τῆς πόλεως ἐξελαύνεσθαι, ὥστε καὶ τῇ πόλει βελτίους γενέσθαι, καὶ αὐτὸν μὴ προτοῖς βουλομένοις ὑβρίζειν σκαμμάτων καὶ χαλκῶν ἀφρομήν, ἀλλ' ἐξω τῆς πόλεως μένοντα, πέτασμα τῆς συμφορᾶς· ἔχειν τὴν ἐρημίαν. καὶ τὸν βασιλεῖα τοῦτον ὑπομένειν ἐρημίαν μελέπραν· ἀλλ' οὐχ ὑπέμεινε, τῶν ἐν τῇ πόλει ἀρχὴν αὐτὸν αἰδεσθέντων, ἀλλ' ἔμενεν ἐν τῇ αὐτοῦ κρυφίως. Τοῦτο παρώτρυνε τὸν Θεόν, τὸν προφήτην ἐκώλυσε· καὶ ὅπερ ἐπὶ τοῦ Ἡλίου *Ῥῆμα τίμιον ἦν, καὶ οὐκ ἦν ὁρατὸς διαστῆλ*· Σὺ δὲ μοι καὶ ἐνταῦθα σκόπει τοῦ Θεοῦ τὴν θρηπίαν. Οὐ γὰρ ἀνέτρεψε τὴν πόλιν, οὐδὲ δ' τοὺς ἐνοικούντας· ἀλλ' ὅπερ φίλοι ποιοῦσι πῶς ὁμοτίμους τῶν φίλων, ἐπειδὴν ἔχωσι τι δίκαιον λείν, ἐν παρασιωπῇσι μένοντες· τοῦτο καὶ πρὸς τὸ ἔθνος ἐποίησε μερίζονας ὃν ἀξίον κολάζει τιμωρίας. [157] Ἐγὼ μὲν γὰρ ἐξέβαλον αὐτὸν τοῦ ἱεροῦ, ὑμεῖς δὲ οὐδὲ τῆς πόλεως· ἐγὼ δὲ σὺ δὲ τῆς λέπρας, ἰδιώτην παρέδωκα, ὑμεῖς οὐκ ἐπὶ ἐλεγχῆσθε, ἀλλὰ τὸν ὅτι ἐμοὶ καταδικαζόμενος οὐκ ἤνέχεσθε τῆς πόλεως ἐκβαλεῖν. Καίτοι τοῦτο βασιλεὺς πρῶτος ἤνεγκεν, ἀλλ' οὐκ ἂν ὅρων τὴν πόλιν ἀνέτρεψε, τὸν εἰς τὴν ὑμετοικισθῆναι κελυσθῆντα, ἐνδιατρίβοντα τὸ ὄρων; ἀλλ' οὐχ ὁ Θεὸς τοῦτο ἐποίησε· Θεὸς καὶ οὐκ ἀνθρώπος. Ἐπειδὴ δὲ ἐτελευτήσῃ, τοῦτο καὶ τὴν πρὸς ἐκεῖνους ὀργὴν συγκατέ τῆς προφητείας τὰς θύρας ἀνέψαξε, καὶ πᾶς αὐτοὺς ἐπανήλασε. Σὺ δὲ ἐκ τοῦ τρόπου τῆς κα-

^ε Unus ἐπήγαγε.

^ε Quidam mss. ἀμάρτυσι, et paulo post ἀμαρτί

ailio gratias agere : ille, inquit, indignatus est, et vulnus reddidit acerbius. Neque enim perinde mala res est peccatum, atque post peccatum impudentia. Atqui non eodem modo David, sed quomodo? Postquam a Nathan incusatus esset de Bersabee, *Peccavi*, inquit, *Domino* (2. Reg. 12. 13).

3. *Peccata justorum cedunt in bonum.* — Vidisti cor contritum? vidisti submissam animam? vidisti ut etiam lapsus sanctorum sint egregii? Quenadmodum enim præclara corpora etiam in adversa valetudine multa nobis formæ vestigia ostendunt : sic et sanctorum animæ in ipsis etiam erratis suæ virtutis signa præ se ferunt. Et tamen ille in media regia accusabatur a propheta multis præsentibus; hic vero intus in adytis nullo teste redargutus est; verum ne sic quidem tulit increpationem. Quid igitur? insanabilis permansit? Nequaquam, propter Dei clementiam : sed quemadmodum de lunatico, cum discipuli non valerent ejicere dæmonium, dicit Christus : *Adducite mihi eum huc* (Matth. 17. 16) : sic et hic, cum sacerdos non posset morbum quovis dæmonio sæviorem, nempe peccatum, ejicere, ipse Deus laborantem aggreditur. Et quid facit? Lepram immitit fronti ipsius. *Factum est*, inquit, *cum ille minaretur sacerdoti, lepra effloruit in fronte ejus* (2. Paral. 26. 19), jamque exhibat, sicut ii qui ad mortem abducuntur funem ore gestantes damnationis signum, sic et ille ignominie signum in fronte gestans, non carnificibus ipsum trahentibus, sed lepra loco carnificis ipsum præcipitem agente. Ingressus ut sacerdotium usurparet, etiam regnum perdidit : ingressus est ut fieret venerabilior, et factus est execrabilior. Nam cum immundus esset, quovis homine privato posthac vilior¹ erat. Adeo res est mala non manere intra fines nobis a Deo præscriptos, sive honoris sive cognitionis res fuerit. Nonne vides hoc mare, quam est ob violentiam intolerabile, quantis insurgat fluctibus? Attamen posteaquam vehementer insurrexit, multoque cum timore progressum est, ubi venerit ad terminum ipsi a Deo præscriptum, fluctibus in spumam solutis in sese redit. Et tamen quid arena possit esse infirmius? Verum non illa est quæ prohibet, sed ejus metus qui terminum posuit. Quod si hoc exemplum non te revocat ad moderationem, quæ Ozias acciderunt erudiant te, quæ tunc a nobis dicta sunt.

Vindicta mansuetudine temperata. — Verum quoniam iram Dei vidimus dignamque ultionem, age et humanitatem ejus multamque æquitatem commonstrems. Neque enim ea tantum dicenda sunt, quæ pertinent ad iram, verum etiam quæ ad mansuetudinem, ut neque in desperationem conjiciamus auditores, neque in seordiam. Sic enim et Paulus facit ex utraque temperans admonitionem, hunc in modum loquens : *Vide igitur bonitatem ac severitatem Dei* (Rom. 11. 22); quo simul et terrore et bona spe excitet eum qui lapsus est. Vidisti severitatem Dei? vide et bonitatem? Quomodo igitur videbimus bonitatem? Si cogno-

verimus quæ re dignus fuerit Ozias. Quibus igitur erat dignus? Ut simul atque intra sacrum vestibulum tanta cum impudentia irrupisset, mille fulminibus, extremo supplicio cruciatuque afficeretur. Si enim illi qui hæc primum sunt ausi, hanc dedere poenam, videlicet Dathan, Core et Abiron (Num. 16), multo magis hunc ad eum modum puniri oportuit, qui ne illorum quidem calamitatibus fuerit castigatus. Verum hoc non fecit Deus, sed prius illi sermones admovit per sacerdotem multa plenos humanitate : quodque Christus adhörtatus est, ut facerent homines quoties in se invicem peccaverint, hoc Deus fecit erga hominem. Nam ait : *Cum peccaverit in te frater tuus, abi, argue eum inter te et ipsum solum* (Matth. 18. 15). Sic et regem hunc redarguit Deus. Et Christus quidem dicit : *Si te non audierit, sit tibi velut ethnicus et publicanus* (Ibid. v. 46. 47) : at Deus clementia proprias supergrediens leges, nec sic quidem illum rescuit, nec audire nolentem indignantemque dejecit, sed iterum aggreditur castigatque modo correctionem habente potius quam ultionem. Neque enim fulmen vibravit e sublimi, neque exussit impudens caput, sed tantum lepra castigavit. Atque ea quidem quæ Ozias acciderunt, sic habent : ego vero si unum quiddam adhuc addidero, dicendi finem faciam. Quid autem hoc est? Quod pridem ab initio querebamus, cur cum in rebus externis inque prophetiis, omnes soleant designare tempora vitæ regum, hic eo præterminisso, tempus sumat quo mortuus sit Ozias, ad hunc loquens modum : *Et factum est anno, quo mortuus est Ozias rex* (Isai. 6. 1). Et tamen poterat regis tum regnantis tempus exprimere, quemadmodum omnibus prophetis mos erat : verum id non fecit. Quam ob causam igitur non fecit? Mos erat vetus leprosum et civitate expellere, ut et hi qui in civitate vivebant melius haberent, et ipse leprosus non esset iis qui contumeliam inferre vellent scommatum ac derisionis occasio, sed ut extra civitatem commorans, solitudinem veli loco haberet obtentam adversus injuriam calamitatis. Hoc et regem hunc perpeti oportuit post lepram; sed non perpeusus est, iis qui in civitate erant illum ob principatum reverentibus, verum manebat domi suæ clanculum. Hoc ad iracundiam provocavit Deum, hoc prophetiam inihibuit : quodque tempore Heli factum est, *Verbum pretiosum erat, nec erat visio distinguens* (1. Reg. 3. 1). Tu vero mihi hic quoque considera Dei humanitatem. Non enim subvertit civitatem, neque perdidit inhabitantes; sed quod amici faciunt erga æquales amicos, quoties habent aliquid quod merito expostulent, obiter silentio ferunt expectantes : hoc et Deus erga gentem facit majore poena supplicioque dignam. Nam ego quidem, inquit, ejeci illum e templo, vos autem ne e civitate quidem : ego illum vinctum lepra, ita privatum reddidi, vos autem ne sic quidem validiores evasistis, sed a me condemnatum non sustinistis e civitate propellere. Tametsi quis rex factum hoc patienter tulisset, neque civitatem funditus subvertisset, cum videret eum, qui in exsi-

¹ Unus, teste Savilio, habet, *fragilior*, pro, *vilior*.

lium ire jussus esset, in civitate cominorari? Verum Deus hoc non fecit; Deus enim erat, non homo. Ubi vero finita est hujus vita, simul et iram adversus illos deposuit, prophetiaeque fores aperuit, ac rursus ad eos rediit. Tu vero ex reconciliationis modo considera Dei indulgentiam. Nam si quis expenderit justitiae rationem¹, ne tum quidem reconciliari debuit. Quam ob causam? Quia non illorum opera ejectus est Ozias. Neque enim illi arreptum abegerant, sed mors naturae lege superveniens eum tunc e civitate ejecit. Verum erga nos Deus non minimarum rerum usque adeo rationem habet, sed tantum hoc quaerit, modum sese nobiscum reconciliandi. Proinde super his omnibus gratias agamus illi, glorificemus illius ineffabilem benignitatem: qua nos omnes dignos haberi contingat, gratia et misericordia unigeniti Filii ejus Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri gloria, honor et imperium, simul cum Spiritu sancto, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

HOMILIA IN SERAPHIM. VI.

1. Vix tandem Oziae pelagus emensi sumus: vix autem sumus emensi, non propter itineris longitudinem, sed propter vestram, qui nobiscum navigatis, di-cendi cupiditatem. Ita gubernator etiam vectores nactus curiosos et magnificarum rerum avidos, quique peregrinas videre gestiunt civitates, non uno die viam conficit, licet unius diei fuerit intervallum, sed longe plus temporis terere cogitar, dum ad singulos portus navim appellit, et singulas ingredi urbes sinit, ut eorum qui secum navigant cupiditati quidpiam largiatur. Hoc a nobis quoque factum est, dum non circum insulas navigamus, nec emporia, portus, urbesque monstramus, sed virorum, qui praeclare se gessere, virtutem, et eorum, qui lapsi sunt, negligentiam, regis impudentiam, sacerdotis in loquendo libertatem, iram Dei ac benignitatem, quarum utraque ad emendationem tendebat. Jam vero cum ad regiam civitatem pervenerimus, ne cunctemur amplius, sed nos ipsos tanquam in urbem ingressuri componamus, ut sic ad caelestem metropolim ascendamus, Jerusalem, omnium nostrum matrem, quae libera est, in qua Seraphim, in qua Cherubim, in qua multa millia archangelorum, et innumera angelorum, tibi solium est regium. Nemo igitur profanus adsit, nemo piacularis: mystice quippe nobis suscipiendae sunt narrationes: immundus nemo, et hoc auditorum coetu adsit indignus: imo vero profanus et piacularis adsit quis, sed omni foris impuritate atque improbitate deposita sic ingrediatur. Illum enim, qui vestes habebat sordidas, sponsi pater e sponsi conclavi sacroque thalamo expulit, non quod sordidas vestes haberet, sed quod eas habens esset ingressus. Neque enim illi dixit, Cur vestem nuptialem non habes? sed, *Cur non habens vestem nuptialem huc intrasti* (Matth. 22. 12)? Stabas, inquit, mendicans in triviis, neque tuae pau-

pertatis me puduit, ignominiam tuam non exibat sed ab illa omni vilitate liberatum in sacrum thalamum introduxi, regia coena sum dignatus, et cetero supplicio dignum ad supremam provexi dignitatem: at tu ne beneficiis quidem factus es melior in solita perversitate mansisti, et cum in nuptias in sponsum ipsum contumeliosus fuisti. Abi ergo ceps, et debitas tanto stupori poenas dato. Videatur unusquisque nostrum, ne forte talem vocent dii, et omni abjecta cogitatione quae spiritui indigna doctrina, ita sacrae mensae particeps factus est, inquit, in anno, quo mortuus est Ozias vidi Dominum sedentem in solio excelsa et elevato 6. 1). Quomodo viderit, minime novi. Se enim vidit, quomodo autem viderit, tacuit: excipio dicta sunt, quae silentio suppressa sunt, curiosus inquiri: quae revelata sunt, intelligo, quae sunt cultata, non scrutor: idcirco namque sunt occu-
Peplus est aureus expositio Scripturae, stamen eorum, subtegmen aurum. Aranearum telas non at novi cogitationum mearum imbecillitatem. *Noli ferre terminos antiquos*, inquit, *quos posuerunt patres tui* (Prov. 22. 28). Terminos movere tutum non est et quo pacto, quae Deus posuit, transferemus discere, quomodo viderit Deum? Fias tu quoque propheta. Qui fieri potest hoc, inquires, cum uxorem habeam, cum mihi curae sit educatio liberorum? quidem potest, si velis, carissime. Nam et ipse rem habuit, et duorum pater exstitit liberorum, tamen horum impedimento illi fuit. Neque enim impedimentum est itineris ad regnum caelorum jugum: quoniam si impedimentum esset, et im nobis paratura fuisset uxor, cum eam a patre crearet Deus, adjutricem non appellasset. Vae quidem dicere, quidnam sit Deum sedere: neque Deus sedet: cum hic sit corporum situs, Deus autem sit incorporeus.

2. *Seraphim dignitas maxima.* — Vellem id quid sit solium Dei: neque enim utique solio comprehenditur, cum circumscribi minime potest Numen: sed vereor, ne si docendis istis immo protraham debiti solutionem. Omnes enim video rationi de Seraphim inhiare, non solum hodie jam inde a primo die: quapropter multitudinem tentiarum tanquam hominum coetum magno impetu occurrentem perumpens, ad expositionem illam nostra festinat oratio. *Et Seraphim stabant in circuitu ejus*, inquit (Isai. 6. 2). Ecce Seraphim, quae re olim cupiebatis omnes. Contemplamini ergo, cupiditatem explete: sed non cum tumultu, neque peranti cogitatione, sicut fit in Imperatorum insensu: nam illic quidem istud ipsum merito ac Neque enim spectant satellites, ut spectatores cuncta lustrent; sed, antequam recte viderint, terrire illos cogunt: hic vero non ita: sed contemplationem nostram sistit oratio, quousque o percurreritis, quae percurri a vobis possunt. *Et Seraphim stabant in circuitu ejus.* Ante naturae dignitatem nos docuit istam ex loci vicinia dignitatem. Non

¹ Legit Erasmus: *Nam si Deus expendisset justitiae rationem, quae locutio quadrare non videtur, nec in quopiam Codicum nostrorum conparet.*

σκόπει τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν. Εἰ γάρ τις ἐξε-
ιάζοιτο * τὸν τοῦ δικαίου λόγον, οὐδὲ τότε καταλλαγή-
ναι ἔχρη. Τίνος ἔνεκεν; "Ὅτι οὐκ αὐτῶν κατόρθωμα
γίγνεται τὸ τὸν Ὁσίαν ἐκβαλεῖν. Οὐ γὰρ αὐτοὶ λαβόν-
τες ἀπήλασαν, ἀλλ' ἡ τελευτὴ νόμῳ φύσεως ἐπελθοῦσα
τὴς πόλεως αὐτὸν ἐξέβαλε τότε. Ἄλλ' οὐκ ἀκρι-
βολογεῖται μέχρι τούτων πρὸς ἡμᾶς ὁ Θεός, ἀλλ' ἐν
μόνον ζητεῖ, σχῆμα τῆς πρὸς ἡμᾶς καταλλαγῆς. Ὑπὲρ
δὲ τούτων ἀπάντων εὐχαριστήσωμεν αὐτῷ, δοξάσωμεν
τὴν ἄφατον αὐτοῦ φιλανθρωπίαν · ἥς γένοιτο πάντας
ἡμᾶς ἀξίους φανῆναι, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς τοῦ μονο-
γενοῦς αὐτοῦ Υἱοῦ, Κυρίου δὲ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ,
μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, κράτος, τιμὴ, δόξα τῷ ἁγίῳ
Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
αἰώνων. Ἀμήν.

ΕΙΣ ΤΑ ΣΕΡΑΦΕΙΜ. Γ'.

α'. Μόλις ποτὲ τὸ κατὰ τὸν Ὁσίαν διεπλεύσαμεν πεί-
λατος · μόλις δὲ διεπλεύσαμεν, οὐ διὰ τὸ τῆς ὁδοῦ
μήκος, ἀλλὰ διὰ τὸ φιλομαθὲς ὁμῶν τῶν συμπλεόντων
ἡμῖν. Οὕτω καὶ κυβερνήτης ἐπιβάτας ἔχων φιλο-
τίμους, καὶ πόλεις ξένας ἐπιθυμοῦντας ἰδεῖν, οὐκ ἐν
ἡμέρᾳ μιᾷ διανύει τὴν ὁδόν, καὶ μιᾶς ἡμέρας τὸ διά-
στημα εἴη, ἀλλὰ πλείονα διατρίβειν ἀναγκάζεται
χρόνον, καθ' ἕκαστον λιμένα τὸ σκάφος ὀρμίζων^β,
καθ' ἕκαστην πόλιν ἐπιβαίνειν ἐπιτρέπων, ὥστε χα-
ρίσασθαι τι τῇ τῶν συμπλεόντων ἐπιθυμίᾳ. Τοῦτο καὶ
ἡμεῖς ἐποιήσαμεν, οὐ νόησους πλέοντες, οὐδὲ ἐπίνεια
καὶ λιμένας καὶ πόλεις ἐπιδεικνύντες, ἀλλ' ἀνδρῶν
κατωρθωκότων ἀρετὴν, καὶ διημαρτηκότων ῥαθυμίαν,
βασιλέως ἀναισχυντιαν, καὶ παρβήσιαν ἱερέως, ὀργὴν
θεοῦ καὶ φιλανθρωπίαν, ἀμφοτέρω πρὸς διόρθωσιν
γεννημένα. Ἄλλ' ἐπειδὴ λοιπὸν εἰς τὴν βασιλικὴν
ἐπηντήσαμεν πόλιν, μηκέτι μέλλομεν, ἀλλὰ κατα-
σταδιαντες ἑαυτοὺς, ὡς εἰς πόλιν εἰσιέναι μέλλοντες,
οὕτως ἀναβῶμεν εἰς τὴν ἄνω μητρόπολιν, τὴν Ἱερου-
σαλήμ, τὴν μητέρα πάντων ἡμῶν, τὴν ἐλευθέραν,
ἐνθα [138] τὰ Σεραφεῖμ, ἐνθα τὰ Χερουβεῖμ, ἐνθα
χιλιᾶδες ἀρχαγγέλων, ἐνθα μυριάδες ἀγγέλων, ἐνθα ὁ
θρόνος ὁ βασιλικός. Μηδεὶς τοίνυν παρέστω^γ βέβηλος,
μηδὲ ἐναγής^δ· μυστικῶν γὰρ μέλλομεν κατατολμᾶν
δηγημάτων^ε· μηδεὶς ἀκάθαρτος καὶ τῆς ἀκροάσεως
ταύτης ἀνάξιός· μέλλον δὲ καὶ βέβηλος καὶ ἐναγής
παρόντω πᾶς, ἀλλὰ τὴν ἀκαθαρσίαν καὶ τὴν πονηρίαν
ἐπιθέμενος ἔξω πᾶσαν, οὕτως εἰσὶτω Καὶ γὰρ ἐκεῖνον
τὸν τὰ ῥυπαρὰ ἱμάτια ἔχοντα διὰ τοῦτο ἐξήλασε τοῦ
νυμφῶνος καὶ τῆς ἱερᾶς παστάδος ὁ τοῦ νυμφίου πατήρ,
οὐκ ἐπειδὴ εἶχεν ἱμάτια ῥυπαρὰ, ἀλλ' ἐπειδὴ ἔχων
αὐτὰ, οὕτως εἰσῆει. Οὐδὲ γὰρ εἶπε πρὸς αὐτόν, Διὰ τί
οὐκ ἔχεις ἐνδυμα γάμου; ἀλλὰ, Διὰ τί οὐκ ἔχων
ἐνδυμα γάμου οὕτως εἰσῆλθες; Ἐπὶ τῶν τριδῶν,
φησὶν, εἰσθήκεις προσκλιτῶν^δ, καὶ οὐκ ἐπησχύνθη
σου τὴν πενίαν, οὐκ ἐδδελυξάμην σου τὴν ἀτιμίαν,
ἀλλὰ πάσης ἐκείνης ἀπαλλάξας σε τῆς εὐτελείας,
εἰσῆγαγον εἰς τὸν νυμφῶνα τὸν ἱερὸν, καὶ δειπνῶν
ἡξίωσα βασιλικῶν, καὶ πρὸς τὴν ἄνω τιμὴν ἡγαγον
τὸν ἰσχύτης ὄντα κολάσεως ἄξιον· σὺ δὲ οὐδὲ ταῖς

εὐεργεσίαις ἐγένον βελτίων, ἀλλ' ἐπὶ τῇ συνήθους
ἔμεινας κακίας, ὑδρίσας μὲν εἰς τοὺς γάμους, ὑδρί-
σας δὲ εἰς τὸν νυμφῶνα. Ἄπειθι τοίνυν λοιπὸν, καὶ δίδου
τὴν ὀφειλομένην τῆς τοιαύτης ἀναισθησίας τιμω-
ρίαν. Σκοπεῖτω τοίνυν καὶ ἡμῶν ἕκαστος, μήπως
ταύτην^ε ἀκούσῃ τὴν φωνὴν, καὶ πάντα λογισμὸν
ἀποβαλὼν τῆς πνευματικῆς διδασκαλίας ἀνάξιν, οὕτω
τῆς ἱερᾶς μετεχέτω τραπέζης. Καὶ ἐγένετο, φησὶ,
τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὁσίος ὁ βασιλεὺς,
εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνον ὑψηλοῦ
καὶ ἐπηρμένον. Πῶς εἶδεν, οὐκ οἶδα· ὅτι μὲν γὰρ
εἶδεν, εἶπεν, τὸ δὲ πῶς εἶδεν, εἰσώπησε· δέχομαι τὰ
εἰρημένα, οὐ πολυπραγμονῶ τὰ σεσητημένα· κατανοῶ
τὰ ἀποκαλυφθέντα, οὐ περιεργάζομαι τὰ συγκεκα-
λυμμένα· διὰ τοῦτο γὰρ συγκεκάλυπται. Πέπλος
χρυσῆς ἐστὶ τῶν Γραφῶν ἡ διήγησις, ὁ στήμων
χρυσός, ἡ κρίκη χρυσός^ε. Οὐ παρυφαίνω τῶν ἀρχαίων
τὰ ὑφάσματα· τῶν ἐμῶν λογισμῶν τὴν ἀσθένειαν οἶδα.
Μὴ μέταιρε δρια αἰώνια, φησὶν, αἱ ἐθεντο οἱ πατέρες
σου. Ὅρια κινεῖν οὐκ ἀσφαλές· καὶ πῶς, ἄπερ ἡμῖν ὁ
Θεός ἐθήκε, μεταθήσομεν; Βούλει μαθεῖν πῶς εἶδε
τὸν Θεόν; Γενοῦ καὶ αὐτὸς προφήτης. Καὶ πῶς δυνα-
τὸν τοῦτο, φησὶ, γυναῖκα ἔχοντα, καὶ παιδοτροφίας
ἐπιμελούμενον; Δυνατὸν μὲν, ἐὰν ἐθέλῃς, ἀγαπητέ.
Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς γυναῖκα εἶχε, καὶ παῖδων δύο^ε
πατήρ ἦν, ἀλλ' οὐδὲν τούτων αὐτὸν ἐκώλυσε. Οὐ γάρ
ἐστὶ κώλυμα τῆς πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀποδημίας^ε ὁ
γάμος· ἐπεὶ εἰ κώλυμα ἦν, καὶ ἐπιβουλεύειν ἡμῖν
ἐμελλεν ἡ γυνή, οὐκ ἂν αὐτὴν ἐξ ἀρχῆς ποιῶν ὁ Θεός,
ἐκάλεσε βοηθόν. Ἐβουλόμην μὲν οὖν εἰπεῖν τί ποτὲ
ἐστὶ τὸ καθῆσθαι τὸν Θεόν· οὐ γὰρ δὴ κάθηται ὁ
Θεός· σωμάτων γὰρ ὁ σχηματισμός· τὸ Θεῖον δὲ
ἀσώματον.

β'. [139] Ἐβουλόμην εἰπεῖν τί ποτὲ ἐστὶ θρόνος Θεοῦ·
οὐ γὰρ δὴ θρόνος ὁ Θεός ἐμπεριεληπτῆται· ἀπερίγραπτον
γὰρ τὸ Θεῖον· ἀλλὰ δέδοικα, μὴ τῇ περὶ τούτων
ἐνδιατρίβων διδασκαλίᾳ, παρεκλύσω τὸ ὄφλημα. Καὶ
γὰρ πάντας ὁρῶ πρὸς τὰ Σεραφεῖμ καυχώτας, οὐχὶ
τῆμερον μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκ πρώτης ἡμέρας· διόπερ,
καθάπερ πλῆθος ἀνθρώπων, πολλῇ τῇ ρύμῃ δια-
κόπτων ὁ λόγος τῶν ἀπαντῶντων νοημάτων^ε τὸ πλῆ-
θος, πρὸς ἐκείνην ἐπέιγεται τὴν ἐξήγησιν. Καὶ τὰ
Σεραφεῖμ εἰσθήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ, φησὶν. Ἰδοὺ τὰ
Σεραφεῖμ, ἀπάλοι ἐπεθυμέτε πάντες ἰδεῖν. Θεάσασθε
τοίνυν, καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἐμπλήσατε, ἀλλὰ μὴ
μετὰ θορύβου, μηδὲ σπευδόντι τῷ λογισμῷ, ὅπερ
ἐπὶ τῶν βασιλικῶν εἰσδῶν γίνεται· ἐκεῖ μὲν γὰρ
εἰκότως τοῦτο αὐτὸ συμβαίνει. Οὐ γὰρ ἀναμένουσιν οἱ
δορυφόροι τῶν ὀρώντων τὰς βφεις, ἀλλὰ πρὶν ἢ πάντα
αὐτοῖς ὀφθῆναι καλῶς, ἀναγκάζουσι παρατρέχειν·
ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως· ἀλλ' ἴστησιν ἡμῖν ὁ λόγος τὴν
θεωρίαν, ἕως οὐ πάντα ἐπέλθῃτε, ὅσα δυνατὸν ἐπελ-
θεῖν. Καὶ τὰ Σεραφεῖμ εἰσθήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ.
Πρὸ τοῦ τῆς φύσεως ἀξιώματος ἐδίδαξεν ἡμᾶς τὸ ἀπὸ
τῆς ἐγγύτητος τῆς κατὰ τὸν τόπον ἀξιώματι. Οὐ γὰρ
εἶπε πρῶτον τίνα εἶν τὰ Σεραφεῖμ, ἀλλ' εἶπεν ἐνθα
ἐστήκασιν. Τοῦτο γὰρ ἐκείνου τὸ ἀξίωμα μεῖζον. Πῶς;
Ὅτι οὐχ οὕτω δεικνύσι τὰς δυνάμεις ἐκείνας μεγάλας
οὕσας, τὸ Σεραφεῖμ εἶναι, ὡς τὸ ἐγγὺς ἐστάναι τοῦ

* Alii ἐξτάζοι, alii ἐξτάζει. Erasmus legisse videtur ei
γὰρ θεὸς ἐξτάζοιτο, quam lectio quadrare non videtur. nec
in quoriam codicum nostrorum comparat. Sav. et Mor. ei
τῷ πρὸς ἐξτάζοιτο. Notat tamen Savil. in aliis exemplari-
bus legi αὐτὸν θεός. Sed longe præstat lectio editorum.

^β Unus, notante Savil., τὸ σκάφος ὀρμίζων, et paulo
post ἐπιβαίνειν ἐπιτρέπει.

^γ Μηδεὶς οὖν παρέστω. Sic mss. pars maxima.

^δ Alii ἐπαύων.

* Sic quidam mss., melius quam editi, qui habent μὴ
τὴν ταύτην, quæ postrema lectio non ita quadrat ad præ-
cedentem vocem ἕκαστος, ut μήπως. Ibid. alii τὴν φωνήν,
ἀλλὰ πάντα, non male.

^ε Unus ἡ κρίκη χρυσή.

^ε Alius καὶ παίδων δύο.

^ε Unus ἐπιδημίας.

^ε Unus habet ἀπάντων τῶν νοημάτων.

θρόνου βασιλικού. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς τῶν δορυφόρων ἐκείνους ἐπισημοτέρους εἶναι νομίζομεν, οὓς ἂν ὤμοιεν ἐγγὺς τοῦ ζεύγους ἐλαύνοντας τοῦ βασιλικοῦ ὀχήματος^α. Οὕτω καὶ τῶν δυνάμεων τῶν ἀσωμάτων ἐκείναι εἰσι λαμπρότεραι, ὅσαι περ ἂν ὦσιν ἐγγιστα τοῦ θρόνου. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ προφήτης ἀφείλες διαλεχθῆναι περὶ τοῦ τῆς φύσεως αὐτῶν ἀξιώματος, πρότερον ἡμῖν διαλέγεται περὶ τῆς τοῦ τόπου προεδρίας, εἰδὼς ὅτι οὗτος μείζων ὁ κόσμος ἐστὶ, καὶ ὅτι τοῦτο τῶν φύσεων ἐκείνων τὸ κάλλος. Καὶ γὰρ τοῦτο ἡ δόξα καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ πᾶσα ἀσφάλεια, τὸ κύκλω τοῦ θρόνου ἐκείνων φαίνεται. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἀγγέλων ἴσθιν ἰδεῖν· καὶ γὰρ ἐκείνους βουλόμενος δεῖξαι μεγάλους ὁ Χριστὸς, οὐκ εἶπεν, ὅτι ἄγγελοι εἰσι, καὶ εἰσήγγασεν· ἀλλ', ὅτι οἱ ἄγγελοι αὐτῶν διὰ παντὸς βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. Ὡς περ γὰρ ἐκεῖ^β μείζον ἐστὶ τῆς ἀγγελικῆς ἀξίας τὸ βλέπειν τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς· οὕτω τῆς τῶν Σεραφείμ ἀξίας μείζον τὸ ἐστάναι κύκλω τοῦ θρόνου, καὶ μέσον ἔχειν αὐτόν. Ἀλλὰ τοῦτο τὸ μέγα καὶ σοὶ δυνατόν ἐστιν, ἂν ἐθέλῃς, λαβεῖν. Οὐ γὰρ δὴ τῶν Σεραφείμ μόνον μέσος ἐστίν, ἀλλὰ καὶ ἡμῶν αὐτῶν, ἂν ἐθέλωμεν. Οὐ γὰρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς, φησί, σιγηθῆναι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν· καὶ, Κύριος ἐγγὺς τοῖς συντετριμμένοις τῇ καρδίᾳ, καὶ τοὺς ταπεινοὺς τῷ πνεύματι σώσει. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος βοᾷ· Τὰ ἄνω φρονεῖτε, οὗ ὁ Χριστὸς ἐστὶν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ^γ καθήμενος. Εἶδες πῶς ἡμᾶς; [140] ἔστησε μετὰ τῶν Σεραφείμ, ἐγγὺς ἀγαγὼν τοῦ θρόνου τοῦ βασιλικοῦ; Εἰτά φησιν· Ἐξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ, καὶ ἐξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ. Τί ἡμῖν αἱ ἐξ πτέρυγες ἐνδείκνυνται αὐταί; Τὸ ὑψῆλόν καὶ μετάρσιον καὶ κοῦφον καὶ τὸ ταχὺ ἐκείνων τῶν φύσεων. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Γαβριὴλ ὑπόπερος κάταειν, οὐχ ὅτι πετὰρ περὶ τὴν ἀσώματον ἐκείνην δύναμιν, ἀλλ' ὅτι ἐκ τῶν ὑψηλοτάτων κατῆλθε χωρίον, καὶ τὰς ἄνω διατριβάς ἀφείλες ἀφίχεται. Τί δὲ καὶ ὁ ἀριθμὸς βούλεται τῶν περυγῶν; Ἐνταῦθα οὐδεὶς τῆς παρ' ἡμῶν ἐρμηνείας· αὐτὸς γὰρ ἑαυτὸν ὁ λόγος ἐπέλυσε, τὴν χρεῖαν ἡμῖν αὐτῶν ἐξηγησάμενος· Τῶς γὰρ δυσὶ, φησὶν, ἐκάλυπτον τὰ πρόσωπα ἑαυτῶν· εἰκότως, ὥσπερ τινὲ διπλῶ διαφράγματι τὰς ὕψεις τεχνίζονται, διὰ τὸ μὴ φέρειν τὴν ἐκ τῆς δόξης ἐκείνης ἐκπηδῶσαν ἀστραπὴν. Καὶ ταῖς δυσὶ τοὺς πόδας ἐκάλυπτον^δ, τάχα διὰ τὴν αὐτὴν ἐκπλήξιν. Εἰκόθωμεν γὰρ καὶ ἡμεῖς, ὅταν ὑπὸ τινος θάμβους κατασχεθῶμεν, πάντοθεν περιστέλλειν τὸ σῶμα. Καὶ τί λέγω τὸ σῶμα, ὅπου γε καὶ αὐτὴ ἡ ψυχὴ τοῦτο παθούσα ἐν ταῖς ὑπερβαλλούσαις ἐπιφανείαις, καὶ τὰς ἐνεργείας ἑαυτῆς^ε συνέλκουσα, πρὸς τὸ βάθος καταφεύγει, καθάπερ τινὲ περιβολαίῃ τῷ σώματι ἑαυτὴν πάντοθεν περιστέλλουσα; Ἀλλὰ μή τις ἐκπλήξιν καὶ θάμβος ἀκούων, ἀπὸ τινος ἀγωνίαν αὐταῖς ἐγγίνεσθαι νομίζετω· καὶ γὰρ μετὰ τῆς ἐκπλήξεως ταύτης καὶ ἡδονῆς τις ἀφόρητος κεκραμένη ἐστὶ. Ταῖς δὲ δυσὶν ἐπέεοντο^ς. Καὶ τοῦτο σημεῖον τοῦ τῶν ὑψηλῶν ἐφίεσθαι συνεχῶς, καὶ μηδέποτε κάτω βλέπειν. Καὶ ἐκέκραγεν ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον·

Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος. Καὶ ἡ κραυγὴ πάλιν τοῦ θαύματος ἡμῖν δείγμα μέγιστον· οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς ὑμνοῦσιν, ἀλλὰ μετὰ κραυγῆς ἰσχυρᾶς· καὶ οὐδὲ μετὰ κραυγῆς ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ διηνεκῶς τοῦτο ποιοῦσι. Τὰ μὲν γὰρ λαμπρὰ τῶν σωμάτων, καὶ μεθ' ὑπερβολῆς ἢ λαμπρὰ, τότε ἡμᾶς μόνον ἐκπλήττειν εἰωθεν, ὅταν πρῶτον αὐτῶν ταῖς ὕψεσιν ἀντιλαμβάνωμεθα· ἐπειδὴ δὲ πλέον αὐτῶν ἐνδιατρίψωμεν τῇ θεωρίᾳ, τῇ συνηθείᾳ τὸ θαῦμα καταλύομεν, τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ἐμμελετησάντων λοιπὸν τοῖς σώμασι. Διὰ τοῦτο καὶ εἰκόνα βασιλικὴν ἄρτι μεν ἀνατεθεῖσαν καὶ φαίδρυν ἀπὸ τῶν χρωμάτων σιελήσαναν ἰδόντες, ἐκπληττόμεθα· μετὰ δὲ μίαν καὶ δευτέραν ἡμέραν οὐκέτι θαυμάζομεν^β. Καὶ τί λέγω εἰκόνα βασιλικήν, ὅπου γε καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου τοῦτο αὐτὸ πεπόνθαμεν, ὧν οὐδὲν γένοιτ' ἂν φαϊρότερον σῶμα; Οὕτως ἐπὶ τῶν σωμάτων ἀπάντων ἡ συνῆθεα καταλύει τὸ θαῦμα· ἐπὶ δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης οὐχ οὕτως, ἀλλὰ πᾶν τούναντιον. Ὅσον γὰρ ἐνδιατρίβουσι^γ τῇ θεωρίᾳ τῆς δόξης ἐκείνης αἱ δυνάμεις αὐταί, τοσοῦτον μᾶλλον ἐκπλήττονται καὶ ἐπιτείνουσι τὸ θαῦμα· διὰ τοῦτο καὶ ἐξ οὗ [141] γεγόνاسι μέχρι νῦν ὀρώσαι τὴν δόξαν ἐκείνην, μηδέποτε^δ ἐπαύσαντο μετ' ἐκπλήξεως βοῶσαι· ἀλλ' ὅπερ ἡμεῖς πάσχομεν ἐν βραχεῖ, καί ποῦ κατὰ τῶν ὕψων ἡμῶν ἀστραπῆς φερομένης, τοῦτο ἐκείναι διηνεκῶς ὑπομένουσι, καὶ ἀπαύστως μετὰ τινος ἡδονῆς τὸ θαῦμα ἔχουσι. Καὶ γὰρ οὐ μόνον κεκράγασιν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀλλήλους τοῦτο ποιοῦσιν, ὅ τῆς ἐπιτεταμένης ἐκπλήξεως σημεῖον ἐστίν. Οὕτως καὶ ἡμεῖς, βροντῆς καταρρήγνυμένης, ἢ τῆς γῆς σεισμένης, οὐ μόνον ἀναπηδῶμεν καὶ βοῶμεν^ε, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀλλήλους καταφεύγομεν ἐν ταῖς οἰκίαις. Τοῦτο καὶ τὰ Σεραφείμ ποιεῖ· καὶ διὰ τοῦτο ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον κέκραγεν, Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος.

γ'. Ἀρα ἐπέγνωτε τὴν φωνὴν ταύτην; ἄρα ἡμετέρα ἐστίν, ἢ τῶν Σεραφείμ; Καὶ ἡμετέρα καὶ τῶν Σεραφείμ, διὰ τὸν Χριστὸν τὸν ἀνελόντα τὸ μεσότηχον τοῦ φραγμοῦ, καὶ εἰρηνοποιήσαντα τὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, διὰ τὸν ποιήσαντα τὰ ἀμφοτέρωθεν. Πρότερον μὲν γὰρ ἐν τοῖς οὐρανοῖς οὗτος ἦδετο μόνον ὁ ὕμνος· ἐπειδὴ δὲ ἐπιβῆναι τῆς γῆς κατηξίωσεν ὁ Θεός^{στ} τῆς, καὶ τὴν μελιώδην ταύτην κατήνεγκε πρὸς ἡμᾶς. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μέγας οὗτος ἀρχιερεὺς, ἐπειδὴ ἐπὶ τῆς ἀγίας ταύτης ἐστήκη τραπέζης, τὴν λογικὴν ἀναφέρων λατρείαν, τὴν ἀναίμακτον προσφέρων θυσίαν, οὐχ ἀπλῶς ἡμᾶς ἐπὶ τὴν εὐφημίαν ταύτην καλεῖ, ἀλλὰ πρότερον τὰ Χέρουβειμ εἰπὼν, καὶ τῶν Σεραφείμ ἀναμνήσας, οὕτω παρακαλεῖται πᾶσιν ἀναπέμψαι τὴν φρικωδεστάτην φωνήν, τῇ τῶν συγχορευόντων^ι μνήμῃ τὴν διάνοιαν ἡμῶν ἀπὸ τῆς γῆς ἀνασπῶν, καὶ μονονοῦχ^ι βοῶν πρὸς ἕκαστον ἡμῶν, καὶ λέγων· μετὰ τῶν Σεραφείμ ἄδεις, μετὰ τῶν Σεραφείμ στήθι, μετ' ἐκείνων τὰς πτέρυγας πέτασον, μετ' ἐκείνων περιίπτασθαι τὸν θρόνον τὸν βασιλικόν.

Καὶ τί θαυμαστόν, εἰ μετὰ τῶν Σεραφείμ ἔστηκα; ὅπου γε ὧν οὐκ ἐτόλμησεν ἄψασθαι τὰ Σεραφείμ, ταῦτά σοι μετὰ ἀδελφῆς ἔδωκεν ὁ Θεός; Ἀπεστάλη γὰρ πρὸς με, φησὶν, ἐν τῶν Σεραφείμ, καὶ εἶχον ἄνθρωπα πυρὸς, ὃν τῇ λαβίδι ἔλαβον ἀπὸ τοῦ

^α Ὀχῆματος: cecit in quibusdam mss.

^β Savil. ἐνταῦθα.

^γ Unus habet τοῦ Πατρὸς.

^δ Alii ἀλλ' ἵνα δαίξῃ τῷ προφήτῃ ὅτι ἐκ τῶν.

^ε Ἀστραπῆν. Διὰ τοῦτο καὶ τοὺς πόδας ἐκάλυπτον, sic quidam mss.

^ς Παθούσα. ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἐπιφανείας τὰς ἐνεργείας αὐτῆς, sic quidam mss. Hæc lectio certe non spernenda.

^ζ Alii ἐπέεοντο. Unus infra habet ἕτερον πρὸς τὸ ἕτερον.

^β Θαυμάζομεν post οὐκέτι in Savil. non habetur, et certis sine dispendio prætermitti potest.

^γ Alii ἐνδιατρίβον, et paulo post ἐξεπλήττοντο καὶ ἐπέτεινον.

^δ Alii οὐδέποτε.

^ε Alii ἀναπηδῶμεν οὐδὲ βοῶμεν.

^ι Unus τῶν συγχορευόντων. Mox alii γῆς ἀνασκάσαι σπουδαζόμενον μονονοῦχ.

dixit primum, quænam Seraphim essent, sed ubi starent dixit. Hæc enim dignitas major est illa. Quo tandem pacto? Quod nimirum haud ita demonstret magnas illas esse virtutes, quod sint Seraphim, quam quod prope solum stent regium. Nam et nos illos nobiliores esse satellites arbitramur, qui juxta jugum regii currus incedunt. Ita quoque virtutum illarum incorporearum illustriores sunt illæ, quæ solio Dei sunt proximæ. Idcirco etiam propheta de naturali eorum dignitate disserere omittens, prius nobis de loci prærogativa disserit, quod hunc majorem esse sciat ornatum, et ab hoc naturæ illorum pulchritudinem dimanare. Hoc enim gloria, honor, et securitas omnis, ut in circuitu solii illius appareant. Hoc et in angelis cernere licet: nam et illos esse magnos volens Christus ostendere, non eos angelos esse dixit, et tacuit: sed, *Quia angeli eorum semper vident faciem Patris mei qui in cælis est (Matth. 18. 10)*. Nam ut illic angelica dignitate majus est faciem Patris videre: sic et dignitate Seraphim majus est in circuitu stare solii, atque in eorum medio ipsum esse. Sed et hoc magnum fieri potest ut adipiscaris si velis: non enim est in medio Seraphim tantum, sed et in medio nostri ipsorum, si velimus. *Ubi enim sunt duo vel tres congregati, inquit, in nomine meo, ibi sum in medio eorum (Matth. 18. 20)*; et, *Dominus juxta est iis, qui contrito sunt corde, et humiles spiritu salvabit (Psalm. 33. 19)*. Propterea clamat etiam Paulus: *Quæ sursum sunt sapite, ubi Christus est in dextera Dei sedens (Coloss. 3. 2)*. Vides ut nos cum Seraphim statuerit, et juxta regium solum deduxerit? Deinde subjicit: *Sex alæ uni, et sex alæ alteri (Isai. 6. 2)*. Quid nobis hæc sex alæ designant? Altitudinem, sublimitatem, levitatem, celeritatem naturarum illarum. Propterea Gabriel quoque descendit alatus, non quod alis instructa sit incorporea illa natura, sed quod ab altissimis locis illis descenderit, ac supernis illis conventibus relictis advenerit. Quid autem sibi vult alarum numerus? Hoc loco nostra interpretatione nihil est opus: seipsam enim oratio satis exposuit, cum illarum nobis usum indicavit: *Duabus enim, inquit, operiebant faciem suam; merito, tamquam oculos duplici quodam septo munientes, quod exsiliemem ab illa gloria fulgorem minime ferrent. Et duabus pedes obtegebant, ob eandem forte consternationem. Solemnis quippe nos etiam, cum stupor aliquis nos invaserit, corpus omni ex parte contegere. Quid corpus dico, cum et ipsi animæ hoc contingat in apparitionibus quæ modum excedunt, et repressis actionibus suis ad inferiora confugiat, seque corpore tamquam pallio quodam obvolvat? Verumtamen nemo cum stuporem et consternationem audit, tristem aliquem illis ingenerari timorem arbitretur: siquidem hunc consternationi immensa quædam voluptas est admixta. Duabus autem volabant. Et hoc indicium est eos sublimia semper appetere, nec umquam deorsum respicere. Et clamabat alter ad alterum, Sanctus, sanctus,*

¹ Alii sic habent: illa natura, sed ut notum faceret prophætæ quod ab altissimis, etc.

sanctus (Isai. 6. 3). Et ipse clamor rursus admirationis indicium nobis est maximum: non enim quovis modo concinunt hymnum, sed cum clamore valido; neque cum clamore simpliciter, sed et semper hoc faciunt. Nam splendida quidem corpora, quamvis supra modum sint splendida, tunc solum nos ad admirationem solent traducere, cum ea primum oculis usurpaverimus: cum vero multoties contemplan- dis illis immorati fuerimus, admiratio consuetudine tollitur, ubi se spectandis illis corporibus oculi deinceps exercuerint. Propterea cum regiam imaginem recens positam multoque colorum splendore fulgentem intuemur, obstupescimus: post unum autem et alterum diem non jam amplius admiramur. Et quid dico regiam imaginem, cum in aspectu radiorum solis hoc ipsum nobis accidat, quibus nullum corpus splendidius inveniri potest? Sic omnium corporum admirationem tollit consuetudo: sed in Dei gloria non ita fit, at plane contrarium. Quanto enim magis illius gloriæ contemplationi virtutes immorantur istæ, tanto magis obstupescunt, et admirationem suam intendunt: quam ob causam, ex quo esse coeperunt, ad hunc usque diem gloriam illam intuentes, cum stupore clamare non cessant: sed quod in exiguo temporis spatio nobis contingit, dum fulgor in oculos fertur nostros, hoc illæ perpetuo patiuntur, et continua admiratione cum voluptate quadam afficiuntur. Neque vero solum clamant, sed ad invicem id agunt, quod intensæ cujusdam admirationis est signum. Ita nos quoque, dum erumpit tonitru cum fragore, vel terra movetur, non modo resiliimus, et clamamus, sed ad invicem in ædibus nostris confuginus. Hoc et Seraphim agunt: ideoque alter ad alterum clamabat, *Sanctus, sanctus, sanctus*.

3. Numquid hanc vocem agnovistis? numquid nostra est, an vero Seraphim? Et nostra et Seraphim, beneficio Christi, qui medium parietem mœcitiæ sustulit, et pacificavit omnia quæ in cælis sunt, et quæ in terris, et ejus beneficio, qui utraque fecit unum. Nam antea quidem in cælis tantum hymnus iste canebatur: postquam autem in terram venire dignatus est Dominus, hunc etiam concentum ad nos detulit. Propterea quoque magnus hic Pontifex cum juxta sacram hanc mensam constiterit, ut rationalem cultum exhibeat, et sacrificium offerat incruentum, non simpliciter nos ad hanc faustam acclamationem invitat, sed ubi prius Cherubim nominavit, et Seraphim mentionem fecit, tum denum ad hanc tremendam vocem mittendam omnes adhortatur, et dum eorum nos admonet, qui nobiscum choros agitant, mentem nostram a terra subducit, unumquemque nostrum his propemodum verbis excitans: *Una cum Seraphim canis, una cum Seraphim sta, cum illis alas extende, cum illis regium solum circumvola*.

Altare cæleste figura altaris Ecclesiæ. Cui jejunia ante communionem. — Quid vero mirum, si cum Seraphim steteris, cum ea quæ Seraphim non audent contingere, tibi Deus libere tractanda concesserit? *Missus est enim ad me, inquit, unus de Seraphim, et*

habebat carbonem ignis, quem forcipe sumpserat de altari (Isai. 6. 6). illud altare figura est et imago istius altaris : ignis ille, spiritualis ignis istius. At non est ausus Seraphim manu contingere, sed forcipe : tu vero manu accipis. Enimvero si eorum quæ proposita sunt dignitatem species, ipso contactu Seraphim multo majora sunt ista : sin autem Domini benignitatem consideres, ne ad nostram quidem descendere vilitatem eorum gratia quæ proposita sunt erubescit. Hæc igitur cogitans, mi homo, et quanta doni sit magnitudo tecum reputans, aliquando tandem exsurge, atque avulsus a terra in cælum ascende. Verum trahit nos corpus, et deorsum ferri cogit? Sed ecce adventant jejunia, quæ pennas animæ leves reddunt, et levem sarcinam carnis efficiunt, licet plumbo quovis gravius corpus acceperint. Verumtamen sermonem de jejunio tantisper differamus, hunc autem de mysteriis jam instituamus, quorum gratia et ipsa jejunia sunt statuta. Nam sicut in Olympicis certaminibus luctationum finis est corona, sic et jejunii finis est munda communio : itaque nisi diebus istis fuerit a nobis hoc præstitum, ubi temere ac frustra nos ipsos afflixerimus, expertes corona ac sine præmio ex jejunii scammate discedemus. Propterea majores etiam nostri jejunii stadium extenderunt, ac poenitentiae certum nobis tempus assignarunt, ut ubi nos expurgaverimus, omnesque sordes absterserimus, ita demum accedamus. Ideo nunc etiam ex hoc tempore clara voce denuntio, obtestor, precor, et obsecro ne cuni macula, ne cum prava conscientia ad sacram hanc mensam accedamus : neque enim hoc accessus, neque communio dici potest, quamvis millies sanctum illud corpus attingamus, sed condemnatio, supplicium et poenarum accessio. Nullus igitur peccator accedat : imo vero non dico, nullus peccator, quandoquidem meipsum priorem a divina mensa repellerem ; sed qui perseveret peccator, nullus accedat. Idecirco jam ex hoc tempore prædico, ne cum dies regiarum epularum advenerint, cum illa adfuerit sacra vespera dicere queat aliquis, Imparatus intravi ac nudus, et hæc olim prædici oportuit. Si enim olim hæc audivissem, omnino mutatus essem, omnino postquam meipsum expurgassem, ita demum accessissem. Ne igitur ullus has prætexere possit excusationes, jam ex hoc tempore prius obtestor et cohortor, ut magnam exhibeamus poenitentiam. Scio nos omnes reos esse supplicii, nec ullum posse gloriari mundum se habere cor : sed non hoc malum est gravissimum, quod mundum cor non habeamus, sed quod mundum non habentes cor, nec ad eum accedamus, qui mundum potest illud reddere. Potest enim si velit : vel potius multo magis quam nos puros nos esse vult, sed exspectat, ut exiguum a nobis occasionem accipiat, ut confidenter nos coronet. Quis major fuit peccator quam publicanus? Sed ut dixit tantum : *Deus, propitius esto mihi peccatori (Luc. 18. 15)*, plus quam Phariseus justificatus descendit. Tamen etsi quantam vim habuit dictum illud? Verum non dictum ipsum purgavit, sed affectus cum quo dictum

illud protulit : imo vero ne solus quidem affectus, sed ante ipsum Dei benignitas.

4. Quod enim, quæso, tam egregium est facinus, quis labor, quis sudor peccatori, ut se peccatorem esse persuadeat sibi, et hoc apud Deum profiteatur? Vides haud frustra dixisse me, Deum velle exiguum a nobis occasionem arripere, tum ipsum deinde ad salutem nostram cuncta conferre? Poenitentiam igitur agamus, ploremus, lamentemur. Sæpenumero cum filiam quis amiserit, majorem vitæ suæ partem in luctu ac mœrore traducit : nos animam perdidimus, nec tamen lugemus? excidimus a salute, nec plangimus? Quid de anima et salute loquor? Dominum adeo mitem ac benignum irritavimus, neque sub terra nos abscondimus? Non enim tantum providi ac solliciti domini, sed et patris indulgentis, et liberorum amantissimæ matris omnem benevolentiam exsuperat ea, qua nos complectitur, sollicitudine. Numquid enim *obliviscetur*, inquit, *mulier parvuli sui, ut non misereatur fetum uteri sui? Licet autem et mulier oblita fuerit, ego tamen non obliviscar tui, dicit Dominus (Isai. 49. 15)*. Enimvero ante demonstrationem fide digna vel sola fuerit affirmatio : quippe quæ Dei sit : nihilominus tamen, age, rebus ipsis expressam demonstrationem exhibeamus. Cum imperasset aliquando filio Rebecca, ut illam de furto benedictionis fabulam ageret ; postquam omni ex parte præclare ipsum adornavit, eique fratris personam imposuit : quandoquidem ne sic quidem illum fiducia præditum vidit, omnem ex animo filii metum volens eximere, *Super me sit, ait, tua maledictio, fili (Gen. 27. 13)*. Matris revera vox, et quæ amore filii esset inoensa. Christus autem non hoc dixit tantum, sed etiam fecit : non promisit tantum, sed et opere exhibuit, quod et Paulus clara voce pronuntiat dicens : *Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum (Gal. 3. 13)*. Hunc igitur num, quæso, irritabimus? an non est hoc ipsa gehenna gravius, et immortalī verme, et igne qui nunquam exstinguitur?

Ad sacram mensam quomodo accedendum. — Quando igitur ad sacram mensam es accessurus, illic adesse Dominum omnium arbitrare : siquidem adest revera, et quæ sit mens cujusque cognoscit, ac videt quis cum ea qua par est sanctitate, quis cum conscientia depravata accedat, cum immundis et sordidis cogitationibus, cum refariis actionibus. Quod si quempiam talem offenderit, primum quidem ipsum judicio conscientiae tradit : deinde vero si forte seipsum cogitationibus castiget, reddatque meliorem, rursus illum admittit ; quod si maneat incorrectus, tum demum in ejus manus incidit tamquam ingratus et scelestus. Quantum vero sit istud, ex Paulo discite, qui sic ait : *Horrendum¹ incidere in manus Dei viventis (Hebr. 10. 31)*. Scio mordere vos hæc verba : sed quid faciam? Nisi acerba

¹ Aliquot Mss. variant in verbis minimi momenti. In libro autem Groshavii sic legitur : *Quod si maneat incorrectus, jubet pedes manusque ligari ingratum et impudentem. Horrendum, etc.*

θυσιαστήριον. Ἐκείνο τὸ θυσιαστήριον τοῦ θυσιαστήριου τούτου τύπος ἐστὶ καὶ εἰκὼν· ἐκεῖνο τὸ πῦρ, τούτου τοῦ πυρὸς τοῦ πνευματικοῦ. Ἄλλ' οὐκ ἐτόλμησεν ἀψασθαι τῇ χειρὶ τὰ Σεραφεῖμ, ἀλλὰ τῇ λαβίδι· οὐ δὲ τῇ χειρὶ λαμβάνεις. Ἄν μὲν οὖν^α πρὸς τὴν ἀξίαν ἴδῃς τῶν προκειμένων, καὶ τῆς τῶν Σεραφεῖμ ὁψῆς ταῦτα μείζω πολλῷ· ἂν δὲ τὴν τοῦ Δεσπότη σου φιλανθρωπίαν ἐννοήσῃς, οὐδὲ πρὸς τὴν ἡμετέραν εὐτίλειαν ἐπαισχύνεται καταθεῖν τῶν προκειμένων ἡ χάρις. Ταῦτ' οὖν ἐννοῶν, ἄνθρωπε, καὶ τὸ μέγεθος τῆς δωρεᾶς λογιζόμενος, ἀνάστηθι ποτε, καὶ τῆς γῆς ἀποστὰς, πρὸς ἡ τὸν οὐρανὸν ἀνάβηθι. Ἄλλ' ἔλκει τὸ σῶμα καὶ βιάζεται κάτω; Ἄλλ' ἰδοὺ προσελαύνουσι νηστεία, κοῦφα μὲν τῆς ψυχῆς ἐργαζόμεναι τὰ πτερὰ, κοῦφον δὲ τῆς σαρκὸς κατασκευάζουσαι τὸ φορτίον, κἂν μολύβδου παντὸς βαρύτερον λάβωσι σῶμα. [142] Ἄλλ' ὁ μὲν τῆς νηστείας ἀναμενέτω λόγος. ὁ δὲ τῶν μυστηρίων ἤδη κινεῖσθω, δι' ἃ καὶ αἱ νηστεία. Καθάπερ γὰρ τῶν ἐν τοῖς Ὑλυμπιακῶς ἀγῶσι παλαισμάτων τέλος ὁ στέφανος, οὕτω καὶ τῆς νηστείας τέλος ἡ καθαρὰ κοινωνία· ὡς ἐὰν μὴ τοῦτο κατορθώσωμεν διὰ τῶν ἡμερῶν τούτων, εἰκὴ καὶ μάτην κατακλόναντες ἑαυτοὺς, ἀσπερῶνται καὶ χωρὶς βραβείων ἀπὸ τοῦ σκάμματος τῆς νηστείας ἀναχωρήσωμεν. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ πατέρες ἐξέτειναν τῆς νηστείας τὸ στάδιον, προθεσμίαν μετανοίας διδόντες ἡμῖν, ἵνα καθηράμενοι καὶ ἀποσμηξάντες ἑαυτοὺς, οὕτω προσώσωμεν. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ἐντεῦθεν ἦδη βοῶ λαμπρῇ τῇ φωνῇ, καὶ διαμαρτύρομαι καὶ ἱκετεύω καὶ ἀντιβολῶ, μὴ μετὰ κηλίδος, μηδὲ μετὰ πονηροῦ συνειδότης τῇ ἱερᾷ ταύτῃ προσείναι τραπέζῃ· οὐ γὰρ ἀνείη τοῦτο πρόσδοτος, οὐδὲ ὁ κοινωνία, κἂν μυριάκις ἀψώμεθα τοῦ ἁγίου σώματος ἐκείνου, ἀλλὰ καταδικη καὶ κώλας, καὶ τιμωρίας προσθήκη. Μηδεὶς τοίνυν ἁμαρτωλὸς προσίτω, μᾶλλον δὲ οὐ λέγω, μηδεὶς ἁμαρτωλὸς, ἐπεὶ πρότερον ἑμαυτὸν ἀπείργω τῆς θείας τραπέζης· ἀλλὰ μηδεὶς μένων ἁμαρτωλὸς προσίτω. Διὰ τοῦτο ἐντεῦθεν ἦδη προλέγω, ἵνα μὴ τῶν βασιλικῶν καταλαβόντων δείπνων, καὶ τῆς ἱερᾶς ἐσπέρας παραγινομένης ἐκείνης, ἔχη τις λέγειν, ἀπαρξικεύσας εἰσηλθὼν καὶ ἔρημος, καὶ ὅτι πάλαι ταῦτα προειπεῖν ἐχρῆν. Εἰ γὰρ πάλαι ταῦτα ἤκουσα, πάντως ἂν μετεβαλόμην, πάντως ἂν ἑμαυτὸν καθάρω, οὕτω προσερχθῶν. Ἰν' οὖν μηδὲς ταῦτα προφασίζεσθαι ἔχη, ἐντεῦθεν ἦδη προδιαμαρτύρομαι καὶ παρακαλῶ πολλὴν ἐπιδείξασθαι τὴν μετάνοιαν. Οἶδα ὅτι πάντες ἰσμεν ἐν ἐπιτιμίοις, καὶ ὅτι οὐδεὶς καυχῆσεται ἀγνὴν ἔχειν τὴν καρδίαν· ἀλλ' οὐ τοῦτό ἐστι τὸ δεινόν, ὅτι ἀγνὴν καρδίαν οὐκ ἔχομεν, ἀλλ' ὅτι μὴ ἔχοντες καρδίαν, ἀγνὴν, οὐδὲ τῷ δυνάμεναι ποιῆσαι ταύτην ἀγνὴν προσερχόμεθα. Δύναται γὰρ, ἐὰν ἐθέλῃ· μᾶλλον δὲ καὶ πλέον ἡμῶν καθαρὸς ἡμᾶς εἶναι θέλει^δ, ἀλλὰ φημέμεν μικρὰν παρ' ἡμῶν ἀφορμὴν λαβεῖν, ἵνα μετὰ παύσεως ἡμᾶς στεφανώσῃ. Τίς τοῦ τελώνου γέγονεν ἁμαρτωλότερος; Ἄλλ' ἵνα μόνον εἴπῃ, Ὁ Θεός, ἰλάσθητε μοι τῷ ἁμαρτωλῷ, κατῆλθεν ὑπὲρ τὸν Φαρισαίων· δεδικαιωμένος. Καίτοι πόσῃ δυνάμει εἶχεν ἡ λέξις ἐκείνη; Ἄλλ' οὐχ ἡ λέξις αὐτὸν ἐκάθηγεν, ἀλλ' ἡ διάθεσις, μεθ' ἧς καὶ τὴν λέξιν ἐκείνην

εἶπε· μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἡ διάθεσις μόνη, ἀλλὰ πρὸ ταύτης ἡ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία.

δ'. Ποῖον γὰρ, εἰπέ μοι, κατόρθωμα, ποῖος πόνος, ποῖος ἰδρώς τῷ ἁμαρτωλῷ, πείσαι ἑαυτὸν ὅτι ἐστὶν ἁμαρτωλός, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν τοῦτο εἰπεῖν; Ὁρᾷς ὡς οὐ μάτην ἔλεγον, ὅτι μικρὰς παρ' ἡμῶν ἐπιλαθέσθαι προφάσεις βούλεται, καὶ τὸ πᾶν αὐτὸς εἰσφέρει λοιπὸν εἰς τὴν σωτηρίαν ἡμῶν; Μετανοήσωμεν [143] τοίνυν^ε, κλαύσωμεν, θρηνησωμεν. Θυγατέρα τις πολέμους ἀποβαλὼν, τὸν πλείω διατελεῖ τῆς ζωῆς αὐτοῦ χρόνον ἐν θρήνοις καὶ ὀδυρμοῖς· ἡμεῖς ψυχὴν ἀπωλέσωμεν, καὶ οὐ θρηνοῦμεν; σωτηρίας ἐξεπέσομεν, καὶ οὐ κατακοπτόμεθα^ς; Καὶ τὸ λέγω ψυχῆς καὶ σωτηρίας; Δεσπότην παρωξύναντες οὕτω πρῶτον καὶ ἡμερον, καὶ οὐ κατορύττομεν ἑαυτοὺς; Καὶ γὰρ οὐχὶ δεσπότης κηδεμονικὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ πατρὸς φιλοστόργου καὶ μητρὸς φιλόπαιδος πᾶσαν εὐνοίαν ὑπερβαίνει τῇ περὶ ἡμᾶς κηδεμονίᾳ. Μὴ ἐπιλήσεται γὰρ, φησί, γυνὴ τοῦ παιδὸς αὐτῆς, ἡ τοῦ μὴ ἐλεῆσαι τὰ ἐκτὸν τῆς κοιλίας αὐτῆς; Εἰ δὲ καὶ ἐπιλάθοιτο γυνή, ἀλλ' ἐγὼ οὐκ ἐπιλήσομαι σου, λέγει Κύριος. Πιστὴ μὲν οὖν καὶ πρὸ ἀποδείξεως ἡ ἀπόφασις· Θεοῦ γὰρ ἐστὶ· πλὴν ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν πραγμάτων, φέρε, παράσχωμεν τὴν ἀπόδειξιν^η. Ἡ· Ῥεβέκκα ποτὲ κελεύσασα τῷ παιδί τὸ κατὰ τὴν κλοπὴν τῶν εὐλογιῶν ὑποκρίνασθαι ὄρῳμα, καὶ πιστευσήσασα αὐτὸν πάντοθεν καλῶς, καὶ τὸ προσωπεῖον ἐπιθεῖσα τοῦ ἀδελφοῦ, ἐπειδὴ εἶδεν οὐδὲ οὕτω θαρροῦντα, βουλομένη πάντα φόβον τοῦ παιδὸς ἐξελεῖν, Ἐπ' ἐμὲ ἡ κατάρα σου, τέκνον, φησί. Μητρὸς δυνατὸς τὸ ῥῆμα, καὶ ἐκκασιμένης τοῦ παιδός. Ἄλλ' ὁ Χριστὸς τοῦτο οὐκ εἶπε μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐποίησεν· οὐκ ἐπηγγεῖλατο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ ἔδειξε. Καὶ βοᾷ Παῦλος λέγων· Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς καταράς τοῦ νόμου, γασόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα. Τοῦτον οὖν παροξυνούμεν; εἰπέ μοι· καὶ πῶς οὐ γεέννης αὐτῆς τοῦτο χαλεπώτερον, καὶ τοῦ ἀτελευτήτου σκώληκος, καὶ τοῦ ἀσέστου πυρός;

Ὅταν οὖν τῇ ἱερᾷ τραπέζῃ προσείναι μέλλῃς, νόμιζε ἐκεῖ καὶ τὸν βασιλεῖα τῶν ἀπάντων παρεῖναι· καὶ γὰρ πάρεστιν δυνατὸς, τὴν ἐκάστου καταμαρτυροῦν γνῶμην, καὶ ὅρῃ τις μὲν μετὰ προσήκουσας ἀγνώσεως, τίς δὲ μετὰ πονηροῦ προσέρχεται συνειδότης, μετὰ λογισμῶν ἀκαθάρτων καὶ ρυπαρῶν, μετὰ πράξεων μιαιφών. Κἂν μὲν εὖροι τινὰ τοιοῦτον, τῶς μὲν αὐτὸν τῷ δικαστηρίῳ τοῦ συνειδότης παραδίωσιν· εἴτα ἂν μὲν λαθὼν ἐκείνος^ι μαστίξῃ τοῖς λογισμοῖς, καὶ βελτίω κατασκευάσῃ, προσίεται πάλιν αὐτόν· ἂν δὲ ἀδιόρθωτος μέλῃ, καὶ οὕτω τότε λοιπὸν εἰς τὰς αὐτοῦ χεῖρας ἐμπέπτει, ὡς ἀχάριστος καὶ ἀγνώμων. Ὅσον δὲ τοῦτό ἐστιν, ἄκουε Παῦλον λέγοντος· Φοβερόν ἐμπσεῖν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζώντος. Οἶδα ὅτι δάκνει τὰ ῥήματα, ἀλλὰ τί πάθω; Εἰ μὴ πικρὰ ἐπιθῶμαι τὰ φάρμακα, τὰ τραύματα οὐκ ἀφαιρεθήσεται· ἂν πικρὰ ἐπιθῶμαι, ὅμως τὴν ὀδύνην οὐ φέρετε.

^ε Aliquot mss. οὖν. Paulo post idem distulisse.

^ς Alii καὶ οὐ κατακοπτόμεθα. Ibidem alii καὶ τί λέγω ψυχῇ καὶ σωτηρίαν;

^η Tres mss. πραγμάτων ἀπόδειξιν ἐπιγράφωμεν.

^ι Λαθὼν ἐκείνος. Savil.: « Forte λαθὼν ἐκείνο, ut referatur ad συνειδότης. » Verum illa generum ἐναλλαγή frequens est apud Chrysost. aliosque scriptores. Mox tres mss. μένη, κελύει πρὸς τὰς αὐτοῦ παραδοθῆναι χεῖρας τὸν ἀγνώμονα καὶ ἀναίσθητον, φοβερόν δὲ τὸ ἐμπσεῖν. Ille addit Savilius.: « μένη καὶ οὕτω τότε λοιπὸν εἰς τὰς αὐτοῦ χεῖρας ἐμπέπτει, ὡς ἀχάριστος καὶ ἀγνώμων, ὅσον δὲ τοῦτό ἐστιν, ἄκουε Παύλου λέγοντος, φοβερόν ἐμπ. In libro Cantabrigiensis sic: μένη κελύει πρὸς τὰς αὐτοῦ παραδοθῆναι χεῖρας τὸν ἀγνώμονα καὶ ἀναίσθητον. Φοβερόν δὲ τὸ ἐμπ. In libro Cteshaviensi sic: μένη, κελύει δεθῆναι χεῖρας καὶ πόδας τὸν ἀγνώμονα καὶ ἀναίσθητον. Φοβερόν δὲ τὸ ἐμπ. »

^α Unus ἂν μὲν γάρ. Infra quidam ἐννοήσῃς, εἰσὶν ὅτι πρὸς τὴν ἡμετέραν εὐτίλειαν ἀπὸ ταύτης ἠνέσχετο τῶν προκειμένων ἡ χάρις εἶδεν.

^β Alii τῆς γῆς ἀπαλλάγηθαι. καὶ πρὸς.

^γ Alii τοῦτο προσεδρία, οὐδέ.

^δ Alii ἐὰν θέλῃ· καὶ θέλει δὲ μᾶλλον ἡμῶν αὐτῶν καθαρὸς εἶναι ἡμᾶς, non male.

^ε Unus κατῆ, πρὸς τὸν Φαρισαῖον.

Στενά μοι πάντοθεν· πλὴν ἀλλ' ἀναγκαῖον ἀνασχεῖν τὴν χεῖρα λοιδόρον· καὶ γὰρ ἱκανὰ τὰ εἰρημμένα πρὸς διόρθωσιν τῶν προσεχόντων. [144] Ἄλλ' ἵνα μὴ μόνοις ὑμῖν, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις δι' ὁμῶν γένηται χρήσιμα, φέρε αὐτὰ πάλιν ἀνακεφαλαιωσώμεθα. Διελέχθημεν περὶ τῶν Σεραφείμ, ἐδείξαμεν ὅσον ἐστὶν ἀξίωμα, πηλοῖον ἐστάναι τοῦ θρόνου τοῦ βασιλικοῦ, καὶ ὅτι καὶ ἀνθρώποις τὸ ἀξίωμα τοῦτο κεκτῆσθαι δυνατόν. Εἶπομεν περὶ τῶν πετρύγων, καὶ τῆς ἀπροσίτου δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, καὶ περὶ τῆς πρὸς ἡμᾶς αὐτοῦ συγκαταθέσεως γενομένης· προσεθήκαμεν τὴν αἰτίαν τῆς κραυγῆς καὶ τοῦ διηνεκοῦ θαύματος, καὶ πῶς ἐν ἀκαταπαύστῳ θεωρίᾳ ἀκρίταπυστος καὶ ἡ δοξολογία τῶν Σεραφείμ· ἀνεμήσαμεν ὑμᾶς εἰς ποῖον ἐτελέσαμεν χορὸν, καὶ μετὰ τίνων τὸν κοινὸν ἀνυμνήσαμεν Δεσπότην· τοὺς περὶ μετανοίας προσεθήκαμεν λόγους· καὶ τέλος, ὅσον ἐστὶ κακὸν προσεῖναι τοῖς μνηστῆρσι μετὰ πονηροῦ συνιδότος, ἀπεδείξαμεν, καὶ

πῶς οὐκ ἐστὶ διαφυγεῖν τὸν ἀδιόρθωτον μένοντα α. Ταῦτα καὶ γυνὴ παρὰ ἀνδρὸς μανθανέτω, καὶ παῖς παρὰ πατρὸς, καὶ οἰκέτης παρὰ δεσπότου, καὶ γείτων παρὰ γείτονος, καὶ φίλος παρὰ φίλου, μᾶλλον δὲ καὶ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ταῦτα διαλεγώμεθα· καὶ γὰρ καὶ τῆς ἐκείνων σωτηρίας ἡμεῖς ἐσμεν ὑπεύθυνοι. Εἰ γὰρ καὶ τὰ ὑποζύγια αὐτῶν πεπτωκότες διαναστῆται, καὶ πεπλανημένα διασῶσαι καὶ ἐπαναγαγεῖν κελεύόμεθα, πολλῷ μᾶλλον τὴν ψυχὴν αὐτῶν πλανωμένην ἐπαναγαγεῖν χρὴ, καὶ πεπτωκυῖαν διανιστῆναι. Ἄν οὕτω τὰ καθ' ἑαυτοὺς καὶ τὰ κατὰ τοὺς πλησίον οἰκονομῶμεν, δυνησόμεθα μετὰ παρόρησας στήναι ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, μετ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, τιμὴ, κράτος, σὺν τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

α Duo mss. διαφυγεῖν τὸν τὰ τοιαῦτα τολμήσαντα. Utriusque modo legeris, eodem recidit oratio.

MONITUM

Ad hanc homiliam hæc notat Savilius : « Hanc orationem sane perquam elegantem et γυνήσιν debemus Bibliothecæ Serenissimi Bavaricæ Ducis : quo dolendum magis unicum nobis ejus obligisse exemplar, quod tamen tale fuit, ut pauca admodum supersint emendanda, præter unam aut alteram lacunulam. » Loca vero illa, quæ vitium præferebant, utcumque supplevimus, ut in notis videbis.

[145] ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΦΗΤΙΚΗΝ ΡΗΣΙΝ

Τὴν λέγουσαν· Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ἐποίησα φῶς καὶ σκότος, ποιῶν εἰρήνην, καὶ κτείνων κακὰ. »

α. Ὀλίγα μὲν τὰ εἰρημμένα, γλυκεῖα δὲ τοῦ μέλιτος ἡ πηγὴ, μέλιτος κόρον οὐκ ἔχοντος. Τοῦτο μὲν γὰρ τὸ αἰσθητὸν μέλι ἐν τῇ γλώττῃ καταλύει τὴν ἡδονήν, καὶ εἰς φθορὰν χωρεῖ· τὸ δὲ τῆς διδασκαλίας μέλι ἐγκεῖνται τῷ συνείδεσθαι, διηνεκῇ τὴν εὐφροσύνην παρασχόν, καὶ πρὸς ἀφθαρσίαν ἡμᾶς χειραγωγούν. Καὶ τὸ μὲν ἀπὸ βοτανῶν συντίθεται, τὸ δὲ ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν ὑφαίνεται. Τοῦτο σήμερον ὑμᾶς ἐπέπλησεν ὁ καλῶς εἰρηκὼς, καὶ τῆς ὑπακοῆς τὸ βραβεῖον ἤρπασε, καὶ τῆς ἀγάπης τὴν ἰσχύν ὑπέδειξε καὶ τῆς πίστεως τὴν εὐγένειαν. Φέρε δὴ καὶ ἡμεῖς τὴν εἰσθυῖαν πάλιν ὑμῖν παραθῶμεν τράπεζαν μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας· καὶ γὰρ σφόδρα χαίρομεν, ὅτι ἡπιομένης οὐσίας λαμβάνετε, τοσούτων ἐνταῦθα πληθὺς ἀφίχεται τῆς ἐκεῖ καταφρονήσαν διατριβῆς. Διὸ δὴ καὶ αὐτοὶ μετὰ πολλῆς τῆς θαυμάσιας τὸν κρατῆρα ἰσχύμεν, κρατῆρα οὐ μέθην ποιοῦντα, ἀλλὰ σωφροσύνην κατεσχευάζοντα. Τοιοῦτος γὰρ ὁ τῶν Γραφῶν οἶνος, τοιαῦτα τῆς τράπεζης ταύτης τὰ ἔφα· οὐ πικρά-

ναι σάρκα. Καὶ ταῦτα λέγομεν οὐκ ἀτιμάζοντες τῆς σαρκὸς τὴν φύσιν, ἀλλὰ προτιμῶντες τῆς ψυχῆς τὴν εὐγένειαν· οὐδὲ τὴν χρῆσιν ἐκβάλλοντες, ἀλλὰ τὴν ἀμετρίαν κολάζοντες. Κἂν γὰρ φιλοσοφῶμεν, οὐπω δεῖ φιλοσοφεῖν, ὥστε μὴ διδόναι τοῖς τῶν αἰρετικῶν στόμασι λαβὴν. Καὶ γὰρ τὸ σῶμα τοῦτο ἑλαττον μὲν τῆς ψυχῆς, οὐκ ἐναντίον δὲ τῇ ψυχῇ· ἀλλ' ἀπλὴ μὲν αὕτη, διακονεῖται δὲ ταῖς ἐπιθυμίαις ταῖς ἐκείνου. (1) ἀριστοτέχνης Θεὸς οὐκ ἐκ μίδς καὶ δύο καὶ τριῶν οὐσιῶν τόδε τὸ πᾶν συνεστήσατο, ἀλλὰ ποικίλας καὶ διαφόρους φύσεις εἰσθαγάς, τῆς οἰκείας σφίρας τὴν περιουσίαν ἐν τῇ διαφορᾷ τῶν γινομένων ἐπιδεικνύμενος. Οὐ γὰρ οὐρανὸν ἐποίησε μόνον, ἀλλὰ καὶ γῆν· οὐ γῆν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἧλιον· οὐχ ἧλιον μόνον, ἀλλὰ καὶ σελήνην· οὐ σελήνην μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀστέρας· οὐκ ἀστέρας μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀέρα· οὐκ ἀέρα μόνον, ἀλλὰ καὶ νεφέλας· οὐ νεφέλας μόνον, ἀλλὰ καὶ αἰθέρα· οὐκ αἰθέρα μόνον, ἀλλὰ καὶ λίμνας, καὶ πηγὰς, καὶ ποταμούς, καὶ ὄρη, καὶ νάπας, καὶ βουνούς, καὶ λειμῶνας,

medicamenta adhibeam, vulnera non tollentur; sin adhibeam acerba, vos dolorem non sustinetis. Angustiae mihi sunt undique, sed operæ pretium fuerit manum deinceps cohibere; sufficiunt enim dicta ad eorum, qui attentī fuerint, emendationem. Verumtamen ut non solum vobis, sed et cæteris utilia vestra opera fiant, age rursus ea summātin collecta repetamus. Disseruimus de Seraphim, ostendimus quanta sit dignitas, juxta regium solium stare, et in hominum potestate situm esse, ut dignitatem illam adipiscantur. Diximus de alis, et de inaccessibili Dei virtute, deque indulgentia, qua se nobis attemperavit; adjecimus et causam clamoris ac perpetuæ admirationis, et qui fiat, ut dum Seraphim indesinenter Deum contemplantur, eum indesinenter quoque glorificent; commonefecimus vos cuinam choro accenseamur, et cum quibus communem Dominum laudemus; adjecimus et de po-

nitentia sermones; ac demum, quam grave sit malum cum prava conscientia ad sacra mysteria accedere, demonstravimus, et quo pacto fieri nequeat, ut qui manet incorrectus, poenā evitet. Hæc et uxor a viro discat, et filius a patre, et servus a domino, et vicinus a vicino, et amicus ab amico; imo etiam inimicis ista nō fremus: nam et illorum salutis nobis est ratio reddenda. Si enim illorum erigere jumenta quæ ceciderint, et quæ aberraverint conservare ac reducere jubemur (*Exod.* 23. 5), multo magis errantem eorum animam nos reducere, et collapsam oportet erigere. Si hoc pacto nostras et proximorum res dispensaverimus, ante tribunal Christi cum fiducia stare poterimus, cum quo Patri gloria, honor, imperium, una cum sancto ac vivifico Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

AD HOMILIAM SEQUENTEM.

Difficile porro est statuere Antiochiæne an Constantinopoli hanc habuerit homiliam Chrysostomus. Auguratur Tillemontius, Constantinopoli dictam fuisse, quia Chrysostomus hic post aliam concionatus dicitur; sed tam levi conjecturæ ne ipse quidem Tillemontius adstipulari audeat.

Interpretatio Latina est Frontonis Duceti.

IN PROPHETICUM DICTUM ILLUD,

EGO DOMINUS DEUS FECI LUMEN ET TENEBRAS, FACIENS PACEM, ET CREANS MALA (*Isai.* 45. 7):

1. Pauca sunt quidem dicta, sed dulcis fons mellis est, mellis quod fastidium minime parit. Nam hoc quidem mel sensile voluptatem in lingua finit, et in corruptionem abit: mel vero doctrinæ conscientiam afficit (a), eamque perpetua lætitia perfundit, et ad immortalitatem nos deducit. Atque illud quidem ex herbis componitur, hoc autem ex divinis Scripturis textitur: hoc vos hodierno die complevit is, qui præclare dixit, et obedientiæ præmium reportavit, ac vim caritatis et fidei nobilitatem ostendit. Age ergo nos quoque multa cum alacritate solitam mensam vobis rursum apponamus: non enim mediocriter gaudemus, quod cum adeo celebres sint ludi Circenses, illa ludicra occupatione contempta huc tanta multitudo confluerit. Quocirca nos etiam multa cum liberalitate craterem statuimus, craterem qui ebrietatem minime

gignit, sed temperantiam parit. Tale namque Scripturarum est vinum, talia mensæ sunt istius obsonia: pinguem et obesam carnem non reddunt. Et hæc dicimus, non ut ignominia carnem afficiamus, sed quod animæ nobilitatem pluri æstimemus: neque vero usum rejicimus, sed excessum reprimimus. Si enim philosophemur, ita philosophandum est, ut hæreticorum (a) linguis ansam non demus. Nam hoc quidem corpus minus est anima, contrarium vero non est animæ: sed simplex est quidem illa, verum corporis cupiditatibus famulatur. Deus enim artifex præstantissimus non ex una et duabus et tribus substantiis hoc universum constituit, sed varias ac distinctas invexit naturas, ut abundantiam sapientiæ suæ in diversitate rerum ostenderet. Non enim cælum condidit solum, sed et terram: non terram solum, sed et solem: non solem modo, sed et lunam: non lunam solum, sed et stellas: non stellas solum, sed et aërem: non aërem solum, sed et nubes: non nubes solum, sed etiam

(a) In Græco, *ἐπιστήμης ἢ συνέσεως*. Ad literam est, *absconditur in conscientia*, savius suspicatur legendum esse, *ἐπιστήμης*. Sed nihil suspectum in hac lectione animadverto. Frontonis Ducetus vertit, *conscientiam afficit*, magis sensum s; eiclaus, quam etymologiam.

(a) Manichæos intelligit.

æthera : non æthera solum, sed etiam lacus, fontes, fluvios, montes, valles, colles, prata, hortos, semina, plantas, herbarum varia genera, formasque diversas, vires diversas, ac diversas naturas cernere poterit, si quis mundum undique lustrarit ; et si totum orbem terrarum cogitatione percurrerit, cum propheta in has voces erumpet : *Quam magnificata sunt opera tua, Domine ! Omnia in sapientia fecisti (Psal. 103. 24).* Itaque si theatrum spectare cupis, ad hoc spirituale satanico illo derelicto veni : si lyram cupis audire, illo concentu dimisso, et excitato mentis tuæ robore ad hanc veni, quæ animum tuum erigit, mentemque confirmat. Vide ut soni diversi, chordæque distinctæ, summo opifci Deo unum et suavissimum undique concentum emittant. Ceu enim quidam sonus spiritus ex differentibus sonis conflatus unum habet concentum glorificationem, qua celebrat Conditozem : et sonant quidem separatim chordæ singulæ, sonant autem et inter se conjunctæ. Atque ut intelligas, quo pacto separatim sonent, cæli chordam cogitatione pulsato, tum ingenti edito sono audies eam Deo laudem offerre. Quod cum animadvertisset propheta, dixit : *Cæli enarrant gloriam Dei, opus autem manuum ejus annuntiat firmamentum (Psal. 18. 2).* Ab illa chorda ad diei noctisque chordam descende, tum et hos lyra quavis et cithara suaviores emitti sonos videbis : præsertim vero cum adfuerit qui chordas istas pulsare noverit. Quonam autem pacto sonant ? dicet aliquis. Cælum non os movet, neque linguam, neque palatum, neque dentes, neque labra : quomodo ergo vox oritur ? quomodo autem dies loquitur ? Neque enim hæc vocalia sunt instrumenta, sed cursus solis et lunæ dies est et nox, temporisque progressus. Ne igitur ex crassioribus aliquis his auditis commoveatur ac perturbetur, audi quo pacto his, quæ dicta sunt, addere majora contendit propheta. Cum enim cælos Dei gloriam enarrare dixisset, et diem diei verbum eructare, noctemque nocti scientiam indicare (*Ibid. v. 3*), non hic substitit, sed adjecit : *Non sunt loquelæ, neque sermones, quorum non audiantur voces eorum (Ibid. v. 4).* Horum autem verborum hic sensus est : Non solum vocem habent dies, et nox, et cælum¹, sed et vocem ejusmodi, quæ insignior, clarior, et acrior sit humana. Quo tandem pacto ? Audi ipsa ejus verba. *Non sunt loquelæ, neque sermones, quorum non audiantur voces eorum.* Quid igitur hoc est ? Eucodium vocis, laus soni hujus. Vox enim mea nota est illi, qui eadem mecum lingua loquitur, ei vero qui diversa, non item. Exempli causa, si Græca lingua loquar, et vocem hanc noverit aliquis, ille me audiet : Scythia vero, Thrax, Maurus, aut Indus non item : quippe quod lingue discrimen impediatur, ne illi sermo meus innotescat.

2. *Loquela creaturarum Deum laudantium qualis.* — Rursus ego, si loquatur Scythia vel Thrax, audire non

¹ sic ex conjectura restituit Fronto Ducaeus, et quidem optime. Apud Savilium legitur, *dies, et nox, et non homo* : verum conficit ille in margine legendum esse, *et cælum*, et recte quidem : nam sic sensus postulat.

potero, neque alter linguam alterius : in cælo autem, in nocte ac die locum id non habet, sed ejusmodi vox illorum est, ut ab omni lingua, ab omni loquela possit audiri, eique clara sit et perspicua. Propterea cum cælos Dei gloriam enarrare dixisset, et diem diei verbum eructare, adjecit : *Non sunt loquelæ, neque sermones, quorum non audiantur voces eorum.* Quæ verba talem sententiam habent : Talem habent loquelam, talemque vocem habent dies, nox, et cælum, omnesque creaturæ, ut ab omnibus loquelis, hoc est, ab omnibus linguis, ab omnibus gentibus vox eorum audiat. Non enim est loquela, inquit, hoc est, non est gens, non est vox, ubi vox cæli non audiat : sed et Scythia, et Thrax, et Maurus, et Indus, et Sauromata, et loquela omnis, et lingua omnis et gens omnis hanc vocem poterit exaudire. Quo tandem pacto ? Hoc jam audi, ut intelligas qua ratione cælum tacendo loquatur. Cum enim videris ejus pulchritudinem, magnitudinem, situm, perpetuitatem, splendorem, et hæc omnia colligens apud te Conditozem glorificaveris, Creatorem laudaris, tum vocem emisit cælum, et per linguam Deo gloriam laudemque detulit. Atque hoc illud est quod dixit, *Cæli enarrant gloriam Dei.* Quo tandem modo ? Dum sui splendoris pulchritudine spectatorem in admirationem traducunt Conditoris. Cum enim conspecto tanto opere dixeris : Gloria tibi, Deus, quale corpus condidisti, et in medio constituisti ! cæli gloriam istam detulerunt, et tua lingua utentes per aspectum admirationem exhibuerunt. Ita silentes gloriam et honorem Deo deferunt, et hanc vocem audiunt omnes. Quando enim hæc percipi auditu non possunt, sed aspectu et contemplatione, aspectus porro unus est omnibus, tametsi lingua sit differens, et barbarus, Scythæ, Thraces, Mauri, et Indi vocem istam audiunt, hoc est, miraculum cernentes, pulchritudinem obstupescences, splendorem, magnitudinem, alia omnia, quæ ad cælum pertinent, qui recta sapiunt, gloriam et laudem offerunt Deo. Idipsum et de die atque nocte dici potest. Ut enim hoc pulchritudine, situ, magnitudine, splendore, temporis perpetuitate, usu, efficacitate, cæteris omnibus spectatorem ad admirationem traducens efficit, ut gloriam et honorem Conditori deferamus : ita nox et dies. Cum enim rectum horum temporum ordinem videris, et quo pacto penso suo absoluto dies noctem e suis propellere limitibus non contendit, nec ullam præ se fert res alienas usurpandi cupiditatem : neque propterea quod ipsa splendidior est, totum occupare tempus conatur, sed recedit : eodemque modo rursus nox suo confectio cursu diei cedit : et hoc per tot annos factum est, nec ulla confusio vel perturbatio visa est, et nec ista illam ejecit, neque illa hanc fraudavit ; tametsi splendidior una, et obscurior est altera : rursus rectum ordinem miratus non Deo gloriam et honorem offeres ? Et quemadmodum sorores duæ benevole erga se invicem affectæ, paternam hereditatem in libra et bilance partiuntur, et ne minima quidem re ulla altera alteram fraudat : sic nimirum et nox et dies toto tempore inter se diviso, dum ne minima quidem ejus

καὶ παραδείσους, καὶ σπέρματα, καὶ φυτὰ, βοτανῶν
εἴδη ποικίλα, καὶ διάφορα σχήματα, καὶ διαφόρους
ἐνεργείας, καὶ διαφόρους φύσεις, ἃ πανταχοῦ τῷ κό-
σμῳ περιῶν * ἴδοι τις ἂν· καὶ τὸ πῶμα τῆς οἰκουμέ-
νης ἐπιτρέχων τῇ λογισμῷ, ἐρεῖ μετὰ τοῦ Προφήτου·
*Ὅς ἔμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε. Πάντα ἐν
σοφίᾳ ἐποίησας.* "Ὅστε εἰ βούλει θέατρον ἰδεῖν,
καταλιπὼν ἐκεῖνο τὸ σατανικόν, ἔλθε ἐπὶ τοῦτο τὸ
πνευματικόν· [146] εἰ βούλει λύρας ἀκοῦσαι, ἀφελὲς
ἐκείνην τὴν μελωδίαν, καὶ τὸ εὐτονον τῆς διανοίας
συνάψας, ἔλθε ἐπὶ ταύτην τὴν διεγείρουσάν σου τὸ
φρόνημα, νευροσάμν σου τὴν διάνοιαν. "Ὅρα φθόγγους
διαφόρους καὶ νευράς ἐνηλλαγμένας, μίαν καὶ παναρ-
μόνιον τῷ ἀριστοτέχνῳ Θεῷ πανταχόθεν ἢ ἀναπεμ-
πούσας [μελωδίαν. Ὡσεῖ] γάρ τις [φθόγγος τοῦ πνεύ-
ματος] ἐκ διαφόρων φθόγγων συγκαίμενος μίαν ἔχει
μελωδίαν, τὴν εἰς τὸν ποιήσαντα δοξολογίαν· καὶ
ἡχοῖσι μὲν καθ' ἑαυτάς αἱ νευραὶ, ἡχοῦσι δὲ καὶ μετ'
ἀλλήλων. Καὶ ἵνα μάθης πῶς καθ' ἑαυτάς ἡχοῦσι,
κρούσον τῷ λογισμῷ τὴν νευρὰν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ
ἀπόση μεγάλη ἡχούσης, καὶ τῷ Θεῷ δόξαν ἀναπεμ-
πούσης. "Ὅτερον οὖν καὶ ὁ Προφήτης συνιδὼν, ἔλεγεν·
*Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ, ποιοῦσιν δὲ
κρῶρον αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα.* Ἀπὸ τῆς
νευρᾶς ἐκείνης μετέδθη ἐπὶ τὴν νευρὰν τῆς ἡμέρας
καὶ τῆς νυκτός, καὶ ὕψει καὶ τούτους τοὺς φθόγγους
λύρας ἀπάσης καὶ κιθάρας ἡδὺν φθειγγομένους· καὶ
μέλιτα, ὅταν ἦ τις ὁ τὰς νευράς ταύτας ἀνακρού-
σας ἐπιστάμενος. Καὶ πῶς ἡχοῦσι; φησὶ. Στόμα
οὐρανὸς οὐ κινεῖ, οὔτε γλώττης, οὔδ' ὑπερώων, οὔδ' ἐ-
λώων, οὔδ' χεῖλη· πῶς οὖν ἡ φωνὴ πρόεισι; πῶς
δὲ ἡ ἡμέρα φθέγγεται; Οὐδὲ γὰρ ταῦτα ὄργανα φω-
νητικὰ ἐστίν, ἀλλὰ δρόμος ἐστὶν ἡλίου καὶ σελήνης,
ἡμέρα καὶ νύξ, καιροῦ πάροδος. "Ἰν' οὖν μὴ τις τῶν
πικυτέρων ταῦτα ἀκούμεν θορυβῆται καὶ ταράττηται,
ἐκωσὼν πῶς ὁ Προφήτης ἐπαγωνίζεται τῷ εἰρημένῳ.
Εἰπὼν γάρ, *ὅτι Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ,*
καὶ ὅτι *Ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ ἐρεῖται ῥῆμα, καὶ νύξ
νυκτεῖ ἀναγγέλλει γινώσκιν, οὐκ ἔστι μέχρι τοῦτου,*
*ὡς ἐπήγαγεν· Οὐκ εἰσὶ λαλῖαι, οὔδ' λόγοι, ὡς
οὐχὶ ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν.* "Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦ-
τόν ἐστι· οὐ μόνον φωνὴν ἔχουσιν ἡμέρα καὶ νύξ, καὶ
οὐρανὸς ε, ἀλλὰ καὶ τοιαύτην φωνὴν, ἥ τῆς ἀνθρωπί-
νης ἐστὶν εὐσημότερα, καὶ σαφεστέρα, καὶ εὐτονω-
τέρα. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Ἀκούσον τῆς ῥήσεως
αὐτῆς· *Οὐκ εἰσὶ λαλῖαι, οὔδ' λόγοι, ὡς οὐχὶ ἀκού-
ονται αἱ φωναὶ αὐτῶν.* Τί ποτ' οὖν τοῦτο ἐστίν;
Ἐγώμινον τῆς φωνῆς, ἔπαινος τῆς ἡχῆς. Ἡ μὲν γὰρ
ἐμὴ φωνὴ τῷ ἐμῷ ὁμοφώνῳ γνώριμος, ἑτερογλώσσῳ
δὲ οὐκέτι. Οἶόν τι λέγω, Ἐλλάδι διαλεγόμενῳ μοι
γλώττῃ δ, ἂν τοῖνον τὴν φωνὴν εἰδῇ τις, ἐκεῖνος
ἀκούσεται μου· ὁ δὲ Σκύθης, καὶ ὁ Θράξ, καὶ ὁ Μαύ-
ρος, καὶ ὁ Ἰνδὸς οὐκέτι· ἡ γὰρ διαφορὰ τῆς γλώττης
ὥς ἀφίησιν εὐσημὸν αὐτῷ γενέσθαι τὴν ἐμὴν διὰ-
λέξιν.

* Legendum putat Savilius, ἀπανταχοῦ τοῦ κόσμου
περιῶν, et hæc genuina videtur esse lectio. Sed sine mss.
auctoritate nihil mutare audeamus.

† Hic in lacera serie verba duo tria desiderabantur,
sed ea uncinis inclusa damus, ne quis putet ea ex auctoritate
nos proficisci. Certum quippe est, si non eadem verba, eam-
dem certe auctoris sententiam fuisse, ut series ipsa docet.

‡ Sic optime restituit Fronto Duceus. Savil., ἡμέρα καὶ
νύξ καὶ οὐκ ἄνθρωπος, verum conjicit ille in margine le-
gendum esse καὶ οὐρανόν. Illud autem οὐκ ἄνθρωπος, ideo
ne impressum est, quod librarium sive pro οὐκ habuerit, et
non pro ἄνθρωπος, quæ vox fere semper ita scribitur in mss.

§ Hic aliquid subesse vili suspicor.

β'. Πάλιν ἐγὼ τοῦ Σκύθου καὶ τοῦ Θρακὸς διαλεγο-
μένου οὐ δυνήσομαι ἀκοῦειν, οὔδ' ἕτερος τῆς ἐτέρου
γλώττης· ἐπὶ δὲ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ νυκτός, καὶ τῆς
ἡμέρας οὐκ ἔστι τοῦτο, ἀλλὰ τοιαύτη αὐτῶν ἐστὶν ἡ
φωνή, ὡς πάση γλώττῃ, πάση λαλῖᾳ, παντὶ ἔθνει [147]
ἀκούεσθαι. καὶ εὐδῆλον εἶναι καὶ σαφὴ. Διὰ τοῦτο εἰ-
πὼν, *ὅτι Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ, καὶ,*
Ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ ἐρεῖται ῥῆμα, ἐπήγαγεν· Οὐκ
εἰσὶ λαλῖαι, οὔδ' λόγοι, ὡς οὐχὶ ἀκούονται αἱ φωναὶ
αὐτῶν. "Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· τοιαύτην ἔχουσι
λαλίαν, καὶ τοιαύτην ἔχουσι φωνὴν ἡ ἡμέρα, καὶ ἡ
νύξ, καὶ ὁ οὐρανός, καὶ τὰ κτίσματα ἅπαντα, ὡς πά-
σαις ταῖς λαλίαις, τουτέστι, πάσαις ταῖς γλώτταις,
πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἀκούεσθαι αὐτῶν τὴν φωνήν. Οὐ
γὰρ ἐστὶ λαλίᾳ, φησὶ, τουτέστιν, οὐκ ἐστὶν ἔθνος, οὐκ
ἐστὶ φωνή, ἐνθα μὴ ἀκούεται ἡ φωνὴ τοῦ οὐρανοῦ·
ἀλλὰ καὶ ὁ Σκύθης, καὶ ὁ Θράξ, καὶ ὁ Μαύρος, καὶ ὁ
Ἰνδός, καὶ ὁ Σαυρομάτης, καὶ πᾶσα λαλίᾳ, καὶ πᾶσα
γλώττα, καὶ πᾶν ἔθνος δυνήσεται ταύτης ὑπακούειν
τῆς φωνῆς. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Τοῦτο λοιπὸν
ἀκουε, ἵνα μάθης πῶς σιγῶν ὁ οὐρανὸς φθέγγεται.
"Ὅταν γὰρ ἴδῃς αὐτοῦ τὸ κάλλος, τὸ μέγεθος, τὴν
θέσιν, τὸ διαρκές, τὴν φαιδρότητα, καὶ ταῦτα πάντα
συναγαγὼν παρὰ σαυτῷ, δοξάσης τὸν Δημιουργόν,
εὐφημήσης τὸν ποιήσαντα, ὁ οὐρανὸς φωνὴν ἀφήκει,
διὰ τῆς γλώττης ἀναπέμφας τῷ Θεῷ δόξαν. Καὶ
τοῦτο ἐστὶ τὸ εἰρημένον, *ὅτι Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται*
δόξαν Θεοῦ. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Τὸν θεατὴν τῷ
κάλλει τῆς οἰκείας φαιδρότητος εἰς θαῦμα παραπέμ-
ποντες τοῦ Δημιουργοῦ. "Ὅταν γὰρ ἴδῃς τὸ τοιοῦτον
ἔργον, εἴπῃς, Δόξα σοι, ὁ Θεός, ἡλίκον σῶμα εἰργάσω,
καὶ ἐν τῷ μέσῳ τέθεικας· οἱ οὐρανοὶ· τὴν δόξαν
ταύτην ἀνήνεγκαν, τῇ σῇ γλώττῃ χρησάμενοι, καὶ
διὰ τῆς ὕψεως τὸ θαῦμα παραπέμποντες. Οὕτω σι-
γῶντες ἀναφέρουσι δόξαν τῷ Θεῷ, καὶ ταύτης τῆς
φωνῆς πάντες ἀκούουσιν. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἐστὶν ἀκοή
ταῦτα μαθεῖν, ἀλλ' ὅκει καὶ θεωρεῖν, ὅφει; δὲ πᾶσι
μία, εἰ καὶ ἡ γλώττα διάφορος, καὶ Βάρβαρος, καὶ
Σκύθαι, καὶ Θράκες, καὶ Μαῦροι, καὶ Ἰνδοὶ ταύτης
ἀκούουσι τῆς φωνῆς, τουτέστι, τὸ θαῦμα βλέποντες,
τὸ κάλλος εκπληττόμενοι, τὴν φαιδρότητα, τὸ μέγε-
θος, τὰ ἅλλα ἅπαντα τὰ πρὸς τὸν οὐρανόν, δόξαν ἀνα-
φέρουσι τῷ Δημιουργῷ οἱ καλῶς φρονούντες. Τὸ
αὐτὸ καὶ περὶ τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός ἐστὶν εἰ-
πεῖν. "Ὅσπερ οὗτος τῷ κάλλει, τῇ θέσει, τῷ μεγέθει,
τῇ φαιδρότητι, τῷ διαρκεί τοῦ χρόνου, τῇ χρείᾳ, τῇ
ἐνεργείᾳ, τοῖς ἄλλοις ἅπασιν εἰς θαῦμα παραπέμπων
τὸν θεατὴν, ποιεῖ δόξαν ἀναφέρειν τῷ Δημιουργῷ·
οὕτω νύξ καὶ ἡμέρα. "Ὅταν γὰρ ἴδῃς τὴν εὐτάξιαν
τῶν καιρῶν τούτων, καὶ πῶς τὸ οἰκεῖον ἀπαρτίσασα
μέτρον ἡ ἡμέρα, οὐ φιλονεικεῖ τὴν νύκτα ἐξῶσαι τῶν
οἰκείων ὄρων, οὔδ' ἐπλεονέξεν τινὰ ἐπιδείκνυσται,
οὔδ' ἐπειδὴ φαιδρότερα ἐστὶν αὐτῆς, τὸν ἅπαντα
βιάζεται κατασχεῖν χρόνον, ἀλλ' ἀναχωρεῖ· καὶ ἡ νύξ
τὸ αὐτὸ πάλιν, ἀπαρτίσασα τὸν αὐτῆς δρόμον, πα-
ραχωρεῖ τῇ ἡμέρᾳ, καὶ τοῦτο ἐπὶ τοσοῦτοις ἔτεσι
γέγονε, καὶ οὐδεμία σύγχυσις, οὔδ' παραχῇ, καὶ οὔτε
αὕτη ἐξώθησεν ἐκείνην, οὔτε ἐκείνη ἐπλεονέκτητος
ταύτην, καίτοι ἡ μὲν φαιδρότερα, ἡ δὲ ζοφωδέστερα·
πάλιν τὴν εὐταξίαν θαυμάσας, οὐ δόξαν ἀναπέμψας
Θεῷ; Καὶ καθάπερ ἀδελφαὶ οὗ οἰκείως πρὸς ἀλλη-
λας [148] διακείμεναι, πατρῶον διανειμάμεναι κλη-
ρον ἐν σταθμοῖς καὶ ζυγοῖς, οὔδ' ἐπὶ τυχὸν ἑτέρα τὴν

* Ita Savil. recte. In Morel., autem οὐ οὐρανοί, mendo,
ut videtur, typographico.

ἐτέραν πλεονεκτεῖ· οὕτω δὴ καὶ νῦν καὶ ἡμέρα τὸν χρόνον ἅπαντα διελόμεναι, τοσαύτην διατηροῦσιν ἰσότητα, οὐδὲ τὸ τυχὸν ἀλλήλας πλεονεκτοῦσαι, ὅσπιν ἴσπερ διὰ τῆς πείρας αὐτῆς μαθόντες. Ἀκουέτωσαν οἱ πλεονέκται, καὶ τοὺς ἀδελφούς ἐξωθεύμενοι τοῦ κληρου· αἰδεῖσθωσαν τῶν καιρῶν τὴν εὐταξίαν, νυκτὸς καὶ ἡμέρας τὴν ἰσηγορίαν, καὶ καταλυέτωσαν τὸ ἐαυτῶν νόσημα. Οὕτω τοίνυν *Ἡμέρα τῇ ἡμέρα ἐρεῦγεται ῥῆμα, καὶ νῦν νυκτὶ ἀναγγέλλει γινώσιν*, οὐ φωνὴν ἀφιεῖσαι, ἀλλὰ διὰ τῆς εὐταξίας, καὶ τοῦ ῥυθμοῦ, καὶ τῆς ἰσότητος, καὶ τὸν ἀπαρεμποδίστων μέτρων, σάλπιγγος λαμπρότερον τὸν ἀνημουρτῶν ἀνακτῆρ' ὑποτάσσεται, οὐκ ἐν μιᾷ τῆς οἰκουμένης γωνίᾳ, ἀλλ' ὅσπιν ὁ φίλος ἐφορᾷ γῆν. Αὗται γὰρ αἱ φωναὶ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης φέρονται, ἐπειδὴ πανταχοῦ ὁ οὐρανὸς, καὶ πανταχοῦ ἡμέρα, καὶ πανταχοῦ νῦν, καὶ τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν ἔκτεινουν καὶ ἐν γῇ, καὶ ἐν θαλάττῃ. Διὰ τοῦτο ὁ Προφήτης οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, ὅτι οἱ οὐρανοὶ φθιγγονται δόξαν Θεοῦ, ἀλλὰ *διηγοῦνται*, τοῦτέστι, καὶ ἐτέρους παιδεύουσι, καὶ μαθητὰς ἔχουσι τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, καὶ διδασκαλεῖον μέγιστον εἰς τὸ μέσον εἶσι προβαλλόμενοι, ἀντὶ βιβλίων, καὶ γραμμάτων, τῆς οἰκείας φύσεως, τὸ κάλλος καὶ ἰδιώταις, καὶ σοφοῖς, καὶ πᾶσι παρέχοντες ἐπιέναι, καθάπερ ἐν βιβλίῳ τὴν ἐγκειμένην αὐτοῖς περὶ τοῦ Θεοῦ σοφίας καὶ δυνάμεως διδασκαλίαν. Οὕτω καὶ ἄνθρωποι οὐχὶ φθιγγόμενοι, ἀλλὰ καὶ σιγῶντες δι' ἐτέρων δοξάζουσι τὸν Θεόν· διὸ καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγε· *Λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσι τὰ καλὰ ἔργα ὑμῶν, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν, τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Ὡς περ οὖν τις ὁρῶν βλον λάμποντα, καὶ σιγῶντος τοῦ βιοῦντος, δόξαν ἀναφέρει τῷ Θεῷ· οὕτω δὴ καὶ τὸ κάλλος ὁρῶν τοῦ οὐρανοῦ, δοξάζει τὸν ποιησαντα. Διὰ τοῦτο ἔλεγον· *Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, διὰ τῶν θεατῶν*. *Ἡμέρα τῇ ἡμέρα ἐρεῦγεται ῥῆμα, καὶ νῦν νυκτὶ ἀναγγέλλει γινώσιν*. Γινώσιν· ποῖαν; Τὴν περὶ τοῦ ποιησαντος. Ὡς περ γὰρ ἡ ἡμέρα εἰς ἐργασίαν ἐξάγει τὸν ἄνθρωπον, οὕτως ἡ νῦν διαδεχομένη, ἀπὸ τῶν μυρίων ἀναπαύει μόχθων, καὶ τῶν φροντίδων ἀρήσει, καὶ κάμνουσαν τὴν κόρην κοιμίζουσα, καὶ τὰ βλέφαρα καταστέλλουσα, ἀμαρτῶν τῇ δυνάμει παρασκευάζει τὴν ἀκτίνα δέχεσθαι πάλιν. Ὡς περ καὶ ταύτης οὐκ ἄλλοιον τὸ χρῆσιμον, ἀλλὰ καὶ σφόδρα πολὺ. Εἰ γὰρ μὴ διανέταυε τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῶν μυρίων μόχθων ὑποδεχομένη, οὐδὲν ὄφελος ἦν τῆς ἡμέρας εἰς ἐργασίαν αὐτὸν εἰσαγαγούσης· τῆς γὰρ φύσεως ἀπαγορευούσης τῷ διηνεκεῖ πόνω, διεφθάρῃ ἄν, καὶ ἀπώλετο τὸ ζῶον, καὶ οὐδὲν αὐτῷ πλεόν ἐκ τῆς ἀκτίνος ἐγένετο. Ἡ τοίνυν ποιούσα τὴν ἡμέραν χρήσιμον τῷ ἀνθρώπῳ, αὕτη μάλιστα ἐστὶν ἡ διὰ τῆς οἰκείας διακονίας τὸν ἀπολαύοντα τῆς χορείας αὐτῆς πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ γνῶσιν χειραγωγοῦσα. Ὅταν γὰρ ἐννοήσῃ τις, πόσον μὲν τὸ χρῆσιμον τῆς ἡμέρας, πόσον δὲ τὸ τῆς [149] νυκτὸς, καὶ πῶς αὕτη διαδέχεται ἐκείνην, καὶ ἐναλλάξ, ὥς περ ἐν τινι χορῷ, τὸ γένος ἡμῶν ἀμοιβαδὸν διαδεχόμεναι διατηροῦσι, καὶ ἀπάντων ἀνθρώπων νωθέστερος ἢ, δυνήσεται τὸν οἰκεῖον λογισμὸν ἀνακινῶν εἰδέναι τοῦ ἀριστοτέχνου Θεοῦ τὴν σοφίαν, ἣν διὰ τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς ἐπεδείξατο, ἐκείνην μὲν εἰς ἐργασίαν, ταύτην δὲ εἰς ἀνεσιν τῶν πόνων ἀποκληρώσας ἡμῖν.

γ'. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐκ τῶν προοιμίων ἅπαντα εἰπεῖν ἐξέβημεν· ἐπειδὴ δὲ τῶν σήμερον ἡμῖν ἀναγνωσθέντων τινὰ πολλοὺς τῶν οὐ προσεχόντων ἴσως ἐθορύδη-

σε, καὶ τῶν ἀπειρώς Γραφῶν ἐχόντων, φέρε δὴ τῇ ῥύμῃ πρὸς ταῦτα χωρήσωμεν. Ἀνεγνώσθαι γὰρ καὶ ἡ αἰμορροῦσα, ἡ τῇ ἀφῇ τὰς πηγὰς αἱμάτων στήσασα, καὶ τῇ τῆς πίστεως δυνάμει οὗτον συλήσασα θησαυρόν· καὶ γὰρ ἦν καὶ γινόμενον· ἀλλὰ καὶ κλοπὴ εὐδοκίμουσα, καὶ λήσασα μετὰ τὸν ἐλεγχον ἐπαινουμένη. Αὐτὴ συληθεὶς Ἰησοῦς ἀνακτῆρ' ἐστὶν τὸ γύναιον. Ἀνεκαὶ τὰ στίγματα Παύλου, τὰ τραύματα, τὰ δακρυα, αἱ ἀπαγωγαί, τὰ ναυαγία, τὰ δεσμά, αἱ δ' αἱ ἐπιβουλαὶ αἱ ποικίλαι καὶ διηνεκεῖς, οἱ θάλασσοι καθημερινοί, ὁ λιμός, τὸ δίψος, ἡ γυμνότης, σύστασις ἡ καθήμεραν. Ἀλλὰ τί πάθω; Ἀνάγειν πολλῇ τῇ σφοδρότητι χρῆσάμενον, μὴ ἢ Παῦλος κατασχών, ἀπαγάγῃ τοῦ προκειμένου γὰρ ἴσπερ, πολλάκις ἐτέρωθι με βαδίζοντα ἢ τραπημένον ἀπαντήσας ἐν μέσῳ τῷ λόγῳ καὶ οὕτως εἶπεν, ὡς ἐν αὐτῷ πείσαι καταλῶ λόγον. Ἰν' οὖν μὴ καὶ σήμερον τοῦτο πάθωμι θάπερ χαλινὸν ἐκείσε φερόμενον· τῷ λόγῳ μελῆς τῆς σφοδρότητος ἐμβαλόντες, οὕτως αὐτὴν σωμεν, καὶ ἐπὶ τὴν προφητικὴν ἀγάγωμεν. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ ῥῆσις; Ἐγὼ Κύριος, φησὶν, ἦσας φῶς καὶ σκότος, ὁ ποιῶν εἰρήνην, καὶ ζῶν κακὰ. Ὅρατε ὡς οὐκ εἰκὴ οὐδὲ μάτην χωρίον τοῦτο τὸν ἐρόμενον ἐποιήσασθε, ἀλλὰ τὰ ἅλλα παρατρέχοντες, ἐνταῦθα ἀπαντῆσαι ἐξεζόμεν. Καὶ γὰρ πολὺν τῷ μὴ προσέχοντι τὸν ἔμποιε τὸ εἰρημένον. Διανάστητε τοίνυν, καὶ νῦν τὴν ἀκοήν, καὶ πᾶσαν βωτικὴν φροντίδα λόντες, προσέχετε τοῖς λεγομένοις. Καὶ γὰρ βασιλεὺς οὖν ὑμῖν τῆς ἐνταῦθα παρουσίας τὸν ἀποδοῦναι, καὶ τῶν πνευματικῶν ἐμπλήσας ἐκείνων, οὕτως ἐκπέμψαι, ὥστε καὶ τοὺς ἀπολαύς ἐργῶν μαθεῖν ἡλίχην ὑπέμειναν ζημίαν· εἰσὼν εἰ μετὰ ἀκριθείας ὑποδεχόμενοι τὰ λεγόμενα πρὸς ἐκείνους διαδιδάσκει δυνάμειν. Ἐγὼ, ὁ Θεός, ὁ ποιῶν φῶς καὶ σκότος, ὁ ποιῶν εἰρήνην, καὶ κτίζων κακὰ. Συνεχῶς αὐτὸ παρὰ ὥστε ἐντελεῖναι ὑμῶν τῇ διανοίᾳ, καὶ τότε τῇ ἐπαγαγεῖν. Οὐδὲ γὰρ οὗτος μόνος [150] τοῦτο ἀλλὰ καὶ ἑτέροις προφήταις συνῶν· ἀποφθεγγόμενος· *Εἰ ἐστὶ κακὰ ἐν πόλει, ἢν Κύριος ἐποίησε*; Τί οὖν ἐστὶ τὸ εἰρημένον; Ἀπασί· μίαν λύσιν ἐπαγαγεῖν. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ λύσις; θοίμεν τῶν λέξεων τούτων τὴν δύναμιν. Ἀλλὰ ἔχετε μετὰ ἀκριθείας· οὐ γὰρ εἰκὴ οὐδὲ μάτην ἐχὼς τοῦτο ὑμῖν παραγγέλλομεν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ βάθος τῶν νοσημάτων λοιπὸν χωροῦμεν. Τῶν πᾶτων τὰ μὲν ἐστὶ καλὰ, τὰ δὲ κακὰ, τὰ δὲ μέγιστα πολλοῖς μὲν εἶναι δοκεῖ κακὰ, ὡς ἐστὶ δὲ λέγεται μόνον καὶ ὑποπτεύεται.

Ἄλλ' ἵνα σαφέστερον ὁ λέγω ποιήσω, φέρε· παραδειγματῶν τὸν λόγον γυμνάσωμεν. Ἡ δοκεῖ μὲν πολλοῖς εἶναι καλὸν, οὐκ ἐστὶ δὲ· τίς νῆρσι καὶ φιλοσοφεῖ δ, καὶ κακῶν ἀναιρετεῖ:

* Savil. habet καθάπερ χαλινὸν ἐκείσε φερόμενον margine autem notavit, legendum forte esse quod quam conjecturam secutus Fronto Ducas, quod in textu posuit: non enim alio usus exemplar ejus auctoritate restituit. Ad unius quippe codicis fidei hac homilia in omnibus editionibus habet.

† Savil. συνῶνται et in marg. συνῶνται, quod conjecturam sequitur Fronto.

‡ Savil. συμφέρεται et in marg. indicat legendum quod, quam lectionem secutus est Fronto.

§ Sic rescribendum fuit; legebatur ἡρῶι καὶ φῶι. Edit.

parte se invicem fraudant, tantam æqualitatem observant, quantam usu et experientia didicistis. Audiant avari, et qui hereditate spoliant fratres : rectum ordinem temporum reverentur, ac noctis et diei concordiam, et suum vitium corrigant. Sic igitur *Dies diei verbum eructat, et scientiam nocti nox indicat*, non voces mittentes, sed dum recto suo ordine, ac dispositione, et æquabilitate, ac mensura ab omni obstaculo libera, tuba clarius prædicant Creatorem, non in uno terrarum orbis angulo, sed in omnibus, quas sol aspicit, regionibus. Hæ siquidem voces per universum mundum feruntur, quandoquidem ubique cælum est, ubique dies, ubique nox, suamque doctrinam et in terra explicant et in mari. Quocirca non dixit propheta simpliciter, Cæli loquuntur gloriam Dei, sed, *Enarrant*, hoc est, alios etiam instruunt, ac pro discipulis habent universum genus humanum, et in medio proposita maxima schola, librorum ac literarum loco, naturæ suæ pulchritudinem idiotis, sapientibus, et omnibus contemplandam præbent, et tamquam in libro insidentem ipsis de Dei sapientia ac virtute doctrinam. Sic etiam homines non loquentes, sed vel tacentes per alios Deum glorificant; ideoque dicebat Christus : *Luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est* (Matth. 5. 16). Ut igitur cum quis vitium lucentem videt, etiam illo tacente qui vivit, gloriam et laudem offert Deo : sic nimirum et is qui cæli pulchritudinem intuetur, glorificat Conditorum. Propterea dicebat : *Cæli enarrant gloriam Dei, per spectatores; Dies diei eructat verbum, et nox nocti indicat scientiam* (Psal. 18. 2). *Scientiam*; quamnam? Illam nimirum de Conditore. Ut enim dies ad operationem hominem educit, ita succedens nox ab innumeris illi requiem dat laboribus, curis eum levat, oculos fatigantes consopit, palpebras comprimit, efficitque ut instauratis viribus radios solis rursus excipiat. Itaque non exigua hujus quoque est utilitas, imo etiam magna. Nisi enim succedens innumeris a laboribus homini requiem aliquam daret, nihil dies illi prodesset, quæ ad operationem illum eduxit : quippe natura deficiente, laborum continuitate confectum animal istud periret, nec ullam ei lucis usura commoditatem afferret. Ea igitur est præsertim, quæ diem homini utilem reddit, quæ ministerio suo ad cognitionem Dei provehit eum, qui chorea ipsius perfuitur. Cum enim apud se perpenderit quispiam, quanta diei sit utilitas, quanta noctis, et quo pacto hæc illi succedit, et variatis vicibus, velut in choro quopiam, alternatim sibi succedentes nostrum genus conservant, quamvis omnium hominum stupidissimus fuerit, excitata sua ratione summi opificis Dei sapientiam nosse poterit, quam per diem ac noctem ostendit, dum illam nobis ad operationem, hanc ad laborum relaxationem attribuit.

3. Verum ad hæc omnia dicenda jam inde ab orationis exordio digressi sumus : quoniam autem ex his quæ hodierno die lecta sunt, nonnulla multos ex his qui minus animum attendunt forte perturbaverunt,

eosque qui in Scripturis parum versati sunt : age magna animi propensione ac studio gradum ad ista faciamus. Lecta enim est etiam narratio de muliere, quæ sanguinis fluxum patiebatur, quæque fontem sanguinis tactu repressit, ac fidei virtute tantum thesaurum deprædata est (Matth. 9. 20-22) : furtum enim fuit illud factum, sed laude dignum, et ubi deprehensa est quæ rapuerat, commendata est : quippe Jesus ipse, qui furtum passuserat, mulierculam collaudavit. Lecta sunt etiam stigmata Pauli, vulnera, carceres, abductiones ad judicia, naufragia, vincula, catenæ, insidiæ diversæ ac continuæ, quotidianæ mortes, fames, sitis, nuditas, instantia quotidiana. Sed quid faciam? Magno cum impetu me proripiens hinc aufugiam necesse est, ne rursus nos detinens Paulus a proposito argumento abducatur. Nam ut scitis, sæpenumero alibi me incedentem et conversum occurrentis in medio sermone detinuit, et ita cepit, ut in ipso finire sermonem suaderet. Ne igitur id hodie quoque nobis accidat, tamquam violenter injecto freno illuc tendenti orationi, sic illam trahamus et ad hoc dictum propheticum reducamus. Quodnam igitur illud est? *Ego Dominus, inquit, qui feci lucem et tenebras, faciens pacem, et creans mala* (Isai. 45. 7). Videtis non temere neque frustra nos ad hunc locum instituisse cursum, verum omnibus prætermisissis huc pervenire studuisse? Neque enim mediocrem ei qui minus attentus fuerit, perturbationem afferunt ista. Quamobrem attendite, quæso, animum, et aures erigite, ac sæculari omni rejecta sollicitudine, quæ dicuntur advertite. Hanc enim jam vobis cupio merecedem vestri huc adventus persolvere, ac spiritualibus exsaturatos eduliis ita domum vos remittere, ut qui abfuerunt, quantam jaceturam fecerint, reipsa discant : scient autem si cum attentione quæ dicemus exceperitis, atque ad illos transmittere potueritis. *Ego Dominus Deus, qui feci lucem et tenebras, faciens pacem, et creans mala*. Assidue dictum istud repeto, ut in vestris animis defigatur, ac deinde solutio adhibeatur. Neque vero solus hoc iste dicit, sed et alius concinens huic propheta dicebat : *Si est malitia in civitate, quam non fecit Dominus* (Amos 3. 6)? Quid ergo sibi vult quod dictum est? Unam enim omnibus oportet solutionem adhibere. Quamnam igitur est solutio? Si vim dictionum illarum didicerimus. Verum attendite diligenter : non enim temere nec frustra vos ad hoc assidue cohortamur, sed quoniam jam ad abstrusas gravesque sententias gradum facimus. Rerum aliarum quidem bonarum sunt, aliarum malarum, aliarum mediarum, quarum nonnullæ multis malæ videntur, licet non sint, sed dicuntur tantum et existimantur.

Paupertas non mala, divitiæ non bonæ. — Sed ut quod a me dicitur dilucidius fiat, age firmatum exemplis sermonem instituamus. Paupertas multis quidem malum videtur, verum non est : quia etiam si quis providus sit et sibi attentus, mala tollendi vim habet. Divitiæ rursus bonum quidem videntur esse, tamen absolute bonum minime sunt, nisi quis ut oportet iis utatur. Nam si absolute bonum essent divitiæ, bo-

nos esse oporteret qui eas possident : sin autem non omnes divites virtute sunt præditi , liquet divitias simpliciter ac per se bonas non esse, verum in medio positam materiam quamdam esse virtutis. Sic autem rem expendit. Sunt in corpore qualitates, quas qui habent tales ab iis appellantur. Exempli causa : candor substantia non est, sed qualitas, et accidens quod advenit substantiæ; ergo si cui adnascatur hoc, candidum ejusmodi hominem appellamus. Est præterea ægritudo et ipsa qualitas quædam et accidens, ac si cui adveniat, talem ægrotum vocamus. Si ergo divitiarum virtus essent, eum qui divitias possidet virtute præditum esse oporteret ac dici : quod si non omnino virtute præditus est dives, non simpliciter aut virtus aut bonum sunt divitiarum, sed id sunt prout affectus fuerit ejus animus qui eis utitur. Rursus proprietas si malum esset, omnes qui in paupertate degunt, oporteret esse malos : sin autem multi pauperes cælum occuparunt, non est utique malum paupertas.

4. Quid quod multi propter paupertatem blasphemant ? dicet aliquis. Non propter paupertatem, sed propter insaniam suam et pusillanimitatem id agunt. Atque hoc ex beati Job exemplo patet ; qui cum ad extremam paupertatem redactus esset, et ad ipsum paupertatis barathrum devolutus, non solum non blasphemavit, sed Deum benedicere non cessavit, his verbis : *Dominus dedit, Dominus abstulit ; sicut Domino placuit, ita factum est : sit nomen Domini benedictum in sæcula* (Job 1. 21). At enim ob divitias etiam multi rapiunt et aliena invadunt, dicet aliquis. Verum id non ob divitias fit, sed ob ipsorum stultitiam ; atque hujus rei testis nobis erit hic ipse vir, qui cum tot opibus abundaret, non modo res aliorum non rapuit, sed etiam propria erogabat, et peregrinis portum parabat, sic dicens : *Domus mea omni peregrino patuit* (Job 31. 32). Abraham quoque cum tot opes possideret, in prætereuntes omnia expendebat ; et neque hunc neque illum fraudatorem aut avarum divitiarum reddiderunt, ut neque blasphemum paupertas aut illum aut Lazarum : sed cum neque necessaria utrique suppeterent alimenta, sic illustres fuerunt, ut alter Dei, qui arcana clare novit, testimonio commendaretur : alter autem ab angelis antecedentibus hinc auferretur, et contubernalis fieret patriarchæ, iisdemque bonis quibus ille frueretur. Itaque mediæ res sunt istæ, paupertas et divitiarum, sanitas et morbus, vita et mors, gloria et honor, servitus et libertas, et quæcumque sunt ejusmodi ; non enim omnia sunt percurrenda, ne prolixior fiat oratio, sed vobis ex his data occasione, ad ea quæ nos urgent dicenda pergendum est. *Da enim, inquit, sapienti occasionem, et sapientior erit* (Prov. 9. 9). Igitur res mediæ sunt hæc omnia : sic ut his in bonum et in malum homines uti possint. Quod enim hæc res sint mediæ, ut divitiarum, ostendit Abraham, qui ut opus erat ipsis est usus : ostendit et ille qui Lazari vixit ætate dives, qui in capitis sui perniciem facultates impendit. Neque bonum igitur absolute sunt divitiarum, neque malum. Si absolute bonum essent, neque

res mediæ, dives ille qui ætate Lazari vixit, supplicio punitus non esset : si malum esset, qui dives fuit, non tam celebris fore quid est etiam morbus. Nam si malum esse oporteret et malum esse ægrotum. Itaque quoque malus esse debuisset, qui morbo conflictabatur. *Vino enim modico utere, inquit stomachum, et frequentes tuas infirmitates* (1. 23). Quod si non modo malus idcirco non mercedis multæ accessionem accepit, ut paupertatem illam tulit, morbum utique manifestum est. Alius quoque propheta perpetuo laborabat : nec tamen propter id erat, sed et prophetabat, et futura prævidere morbus illi aliquod ad virtutem impere afferebat. At neque sanitas absolute bonum quis ea ut oportet, non ad improbum facit inutile otium utatur : neque enim crimine vacat. Quocirca Paulus etiam dicebat : *Si nulli operari, nec manducet* (2. Thess. 3. 10) hæc media sunt et indifferentia, et pro ratione qui eis utuntur aliquando hoc, aliquando id. Quid vero attinet sanitatem commemorare, divitiarum et paupertatem ? Hoc enim ipse vulgo bonorum omnium caput censetur, et colophon, mors, inquam, et vita, neque absolute, sed et ipsa media sunt, et prout animus, qui eis utuntur, alterutra sunt. causa bonum est vivere, si quis eo ut oportet cum vero ad peccata vel iniquitates, non jam est, sed multo melius fuerit, ut qui ejusmodi moriatur. Rursus illud, quod fugiendum multum innumera nobis bona conciliat, dum causam habeat adjunctam. Argumento sunt qui propter mortem omnium sunt felicissimi hoc nimirum Paulus non simpliciter vivere cupiebat, sed quoniam hoc illi operis fructus. « Etenim quid eligam, » inquit, « ignoro : eorum e duobus : desiderium enim habens esse cum Christo ; valde enim multo melius manere autem in carne magis necessarium vos » (Philip. 1. 22-24). Ob hoc ipsum quoque propheta, *Pretiosa in conspectu Domini mors ejus* (Psal. 115. 15) : non simpliciter mors ejusmodi. Et rursus alicubi, *Mors pessima* (Psal. 53. 22). Vides hoc quoque esse, nec absolute bonum, nec item absolute malum, sed pro ratione animi et affectus eorum illud excipitur ? Idcirco et sapientissimus dum utilitatem commemorat, quæ in media est posita, et de his philosophatur, ostendit hoc absolute bonum esse, et illud malum, venienti cum tempore fieri bona, licet mala videantur, (a) [et mala, licet jucunda esse vi cum non convenienti sunt tempore, dicebat] *endi et tempus ridendi : tempus vivendi, et a*

(a) Quæ uncinis clauduntur desunt in Græco derantur ad seriem, eaque Fronto Duceus, non jectura, supplevit.

πλούτος πάλιν δοκεῖ μὲν πολλοὶς εἶναι καλὸν, οὐκ ἔστι δὲ ἀπλῶς καλὸν, εἰ μὴ τις εἰς δέον αὐτῷ χρώμενος εἴη. Εἰ γὰρ ἀπλῶς καλὸν ἦν ὁ πλούτος, ἔδει καὶ τοὺς ἔχοντας αὐτὸν εἶναι καλοὺς· εἰ δὲ οὐ πάντες οἱ πλουτοῦντες ἐνάρτεται, ἀλλ' οἱ καλῶς τῷ πλούτῳ κεχρημένοι, εὐδὺλον ὅτι οὐχ ἀπλῶς αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ὁ πλούτος καλὸν, ἀλλ' ὅλη τις ἐστὶν ἀρετῆς ἐν τῷ μέσῳ καίμην. Σκόπει δέ. Εἰσὶν ἐν τῷ σώματι ποιότητες, ἃς εἰ ἔχοντες ἀπ' αὐτῶν καλοῦνται. Οἷόν τι λέγω· τὸ λευκὸν οὐκ ἔστιν οὐσία, ἀλλὰ ποιότης, καὶ συμβεβηκὸς ἐπιγινώμενον τῇ οὐσίᾳ· ἂν οὖν τιτι προσγένηται τούτῳ, λευκὸν τὸν τοιοῦτον καλοῦμεν. Ἔστιν ἀρρώστια πάλιν καὶ αὐτῇ ποιότης τις οὐσα καὶ συμβεβηκός· κἀν τιτι προσγένηται, ἀρρώστον τὸν τοιοῦτον καλοῦμεν. Εἰ τοῖνον καὶ ὁ πλούτος ἦν ἀρετὴ, ἔδει τὸν ἔχοντα τὸν πλούτον ἐνάρτεον εἶναι καὶ λέγεσθαι· εἰ δὲ οὐ πάντως ὁ πλούσιος ἐνάρτεος, οὐκ ἀρετὴ, οὐδὲ καλὸν ὁ πλούτος ἀπλῶς, ἀλλὰ παρὰ τὴν γνώμην τοῦ χρώμενου τούτου γίνεται. Πάλιν ἡ πενία εἰ κακὸν ἦν, ἴδει τοὺς ἐν πενίᾳ ἀπαντας εἶναι κακοὺς· εἰ δὲ πολλοὶ τῶν ἐν πενίᾳ ὄντων τῶν οὐράνῳ ἐπελάθοντο, οὐκ ἔρα ἡ πενία κακὸν.

θ. Τί οὖν, ὅτι πολλοὶ βλασφημοῦσι διὰ τὴν πενίαν; φησὶν. Οὐ διὰ τὴν πενίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν οἰκείαν ἀφροσύνην καὶ μικροψυχίαν τούτου ποιοῦσι. Καὶ τούτων ἐκδίδει· ὁ μακάριος Ἰωδ, ὃς ἐν ἐσχάτῃ πενίᾳ ὦν, καὶ πρὸς αὐτὸ τῆς πενίας κατενεχθεὶς τὸ βάραθρον, οὐ μόνον οὐκ ἐδολαφήμην, ἀλλ' εὐλογῶν τὸν Θεὸν διετίλει, λέγων· Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο· ὡς τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν, οὕτως καὶ ἐγένετο· εἴη τὸ θρονοῦ Κυρίου ἐξολογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν πλούτον πολλοὶ, φησὶν, ἀρπάξουσιν καὶ κλεονεκτεῦσιν. Ἀλλ' οὐ διὰ τὸν πλούτον, ἀλλὰ διὰ τὴν οἰκείαν ἀφροσύνην· καὶ τούτου μάρτυς πάλιν ὁ αἰεὶς ἀνθρώπος οὗτος, ὃς ἐν τοσοῦτῳ πλούτῳ οὐ μόνον οὐκ ἤρπασε τὰ ἑτέρων, ἀλλὰ καὶ τὰ οἰκεία· [152] καὶ λιμένα τοῖς ξένοις κατεσκεύαζεν, οὕτως λέγων· Ἡ οἰκία μου παντὶ ξένῳ [151] ἐλθόντι φάμετο. Καὶ ὁ Ἀβραάμ πλούτον τοσοῦτον ἔχων, ὡς παροῦσι πάντα ἐδαπάνᾳ· καὶ οὕτε τοῦτον, οὕτε καὶ τὸν κλεονεκτὴν ὁ πλούτος ἐποίησεν, ὥσπερ οὐδὲ βλάβη οὐτε ἐκείνον, οὕτε τὸν Λαζάρου ἡ πενία· ἀλλ' οὕτως διέλαμψαν ἑκάτεροι, μηδὲ τῆς ἀναγκαίας ἀπορροῦντες τροφῆς, ὡς τὸν μὲν παρὰ τοῦ Θεοῦ δέχσθαι τὴν μαρτυρίαν, τοῦ τὰ ἀπόρρητα σαφῶς εἰδόντος· τὸν δὲ ὑπὸ τῶν ἀγγέλων προηγουμένων οὕτως ἐπαῖνον ἀπενεχθῆναι, καὶ ὁμόσκηνον τῷ πατριάρχῃ γίνεσθαι, καὶ τῶν ἀγαθῶν ἀπολαύειν, ὧν ἐκείνος. Ἄρα τῶν μέσων ταῦτά ἐστι, πενία καὶ πλούτος, ἥτις καὶ νόσος, καὶ ζωὴ καὶ θάνατος, δόξα καὶ τιμὴ, δουλεία καὶ ἐλευθερία, καὶ ὅσα τοιαῦτα· οὐ γὰρ δεῖ πάντα ἐπιέναι, ὥστε μὴ μηχανεῖν τὸν λόγον, ἀλλὰ ἐν αὐτοῖς παρέχοντα ὑμῖν ἀφορμάς, ἐπὶ τὰ κατεπείχοντα βαδίζειν. Αἰδοῦ γάρ, φησὶ, σοφῶ ἀφορμῇ, καὶ σοφώτερος ἔσται. Ἄρα τῶν μέσων ταῦτά ἐστι πάντα, ὡς τούτοις καὶ εἰς καλὸν, καὶ εἰς κακὸν, οἱ χρώμενοι δύναιεν· ἂν β. Ὅτι γὰρ τῶν μέσων ἐστὶ πάντα, ὧν ὁ πλούτος, ἔδειξεν ὁ Ἀβραάμ, εἰς δέον

αὐτῷ χρῆσάμενος. Ἔδειξε δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ Λαζάρου ὁ πλούσιος, ἐπὶ ἀπωλείᾳ τῆς ἑαυτοῦ κεφαλῆς τὰ ὄντα δαπανήσας. Οὕτε οὖν καλὸν ἀπλῶς ὁ πλούτος, οὕτε κακὸν. Εἰ καλὸν ἦν ἀπλῶς, ἀλλ' οὐχὶ μέσον, οὐκ ἂν ὁ ἐπὶ τοῦ Λαζάρου πλούσιος τοιαῦτα ἐκολάζετο· εἰ κακὸν ἦν, οὐκ ἂν Ἀβραάμ οὕτως εὐδοκίμησε πλούσιος ὢν. Τοιοῦτόν τι καὶ ἡ νόσος ἐστίν. Εἰ γὰρ κακὸν ἦν ἡ νόσος, ἔδει καὶ τοῦτον ὁ κακὸν εἶναι τὸν ἔχοντα. Ἄρα καὶ Ἱμώθεος ἐμελλεν εἶναι κατὰ τοῦτο κακὸς, ἐσχάτῃ νόσῳ παλαιῶν. Οἶνον γὰρ ὀλίγῳ χρώ, φησὶ, διὰ τὸν στόμαχόν σου, καὶ τὰς πυκνὰς σου ἀσθενείας. Εἰ δὲ οὐ μόνον κακὸς οὐκ ἦν ἐντεῦθεν, ἀλλὰ καὶ πολλοῦ μισθοῦ προσθήκην ἐλάμβανε, γενναίως τὴν ἀρρώστιαν ἐνέγκας, εὐδὺλον ὅτι οὐ κακὸν ἡ νόσος. Καὶ ἕτερος δὲ προφήτης τοὺς ὀφθαλμοὺς νοσῶν διετίλει· ἀλλ' οὐ κατὰ τοῦτο κακὸς, ἀλλὰ καὶ προεφήτευσεν, καὶ τὰ μέλλοντα προεώρα, καὶ οὐδὲν ἡ νόσος εἰς τὴν ἀρετὴν ἐγένετο κώλυμα. Ἀλλ' οὐδὲ ἡ ὑγίεια ἀπλῶς καλὸν, ἂν μὴ τις εἰς δέον κεχρημένος αὐτῇ εἴη, ἀλλ' εἰς ἐργασίαν πονηρὰν, ἡ εἰς ἀργίαν ἀνόητον· οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἀνεύθυνον. Διὸ καὶ Ἡσαΐας ἔλεγεν· Εἰ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθίειτω. Ἀλλὰ τοῦτα τῶν μέσων ἐστὶ, παρὰ τοὺς χρωμένους ποτὲ μὲν τοῦτο, ποτὲ δὲ ἐκεῖνο γινόμενα δ. Καὶ τί δεῖ λέγειν ὑγίειαν, καὶ νόσον, καὶ πλούτον, καὶ πενίαν; Αὐτὸ γὰρ τοῦτο, ὃ δοκεῖ τοῖς πολλοῖς εἶναι τῶν ἀγαθῶν κεφάλαιον, καὶ τῶν κακῶν ὁ κολοφών, ὁ θάνατος, λέγω, καὶ ἡ ζωὴ, οὐδὲ ταῦτα ἀπλῶς ἔσται, ἀλλὰ καὶ ταῦτα [152] τῶν μέσων, παρὰ τὴν γνώμην τῶν χρωμένων ἑκάτερα ταῦτα γινόμενα. Οἷόν τι λέγω· τὸ ζῆν καλὸν, ὅταν εἰς δέον χρώμενος αὐτῷ τις εἴη· ὅταν δὲ εἰς ἁμαρτήματα καὶ παρανομίας, οὐκέτι ἂν εἴη καλὸν, ἀλλὰ βέλτιον τὸν τοιοῦτον τελευτῆσαι. Πάλιν ὁ πολλοῖς φευκτὸν εἶναι δοκεῖ, μυρίων ἀγαθῶν γένοιτ' ἂν αἰτίον, ὅταν αἰτίαν ἔχη τὴν προσήκουσαν. Καὶ δηλοῦσιν οἱ μάρτυρες, οἱ πάντων εἰσι διὰ τὴν τελευτὴν μακαριώτεροι. Διὰ δὲ τοῦτο ὁ Παῦλος οὐχ ἀπλῶς ἐπεθύμει ζῆν ἐν Χριστῷ, ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο αὐτῷ καρπὸς ἔργου. Καὶ τί αἰρήσομαι γάρ, φησὶν, οὐ γνωρίζω· συνέχομαι δὲ ἐκ τῶν ἐν ἐν, τὴν ἐπιθυμίαν ἔχων τοῦ ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι· πολλῶ γὰρ μᾶλλον κρεῖσσον· τὸ δὲ ἐπιμένειν τῇ σαρκὶ ἀναγκαιότερον δι' ὑμᾶς. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ὁ Προφήτης, Τίμιος ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ἐσίων αὐτοῦ· οὐχ ἀπλῶς ὁ θάνατος, ἀλλ' ὁ τοιοῦτος θάνατος. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ, Θάνατος ἁμαρτωλῶν ποτηρὸς. Ὅρξας καὶ τοῦτο τῶν μέσων, οὐχ ἀπλῶς καλὸν, οὐδὲ ἀπλῶς κακὸν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς γνώμης τῶν ὑποδεχόμενων αὐτό; Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ὁ σοφώτατος Σολομών, τὸ μέσον τούτων τὸ χρήσιμον καταλέγων, καὶ φιλοσοφῶν ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ δεικνύς ὅτι οὐχ ἀπλῶς τοῦτο καλὸν, κακὸν κακὸν, ἀλλὰ μετὰ καιροῦ τοῦ προσήκοντος γίνεται καλὰ, κἀν φορτικὰ εἶναι δοκῇ, ὅταν τὸν καιρὸν μὴ ἔχη τὸν προσήκοντα, Καιρὸς τοῦ κλαῦσαι, καὶ καιρὸς τοῦ γελᾶσαι, ἔλεγε, καιρὸς τοῦ ζῆσαι, καὶ καιρὸς τοῦ ἀποθανεῖν. Οὐδὲ γὰρ πανταχοῦ τὸ χαίρειν καλὸν, ἀλλ' ἐστὶν ὅπου καὶ βλαβερόν·

* Verbum ἐξιδου inter duos uncinos posuimus, ut conclusum possumus declarare.

δ. Vanitatem putat legendum καὶ εἰς κακὸν χρῆσθαι δύναιεν, et vere melius haberet: sed mss. destituti nihil minus audemus.

* Legendum esset καὶ ταύτην, secundum grammaticam seriem.

δ. Γινόμενα. In Graeco exemplari γινόμενον legebatur.

* Post δοκῇ addendum videtur καὶ κακὰ, κἀν χρῆσθαι εἶναι δοκῇ, verisimileque est hoc membrum δι' ὁμοιοτακτικὸν excidisse.

οὐτε πανταχοῦ τὸ ἀλγεῖν καλὸν, ἀλλ' ἔστιν ὅπου καὶ θανάσιμον καὶ ὀλέθριον. Καὶ τοῦτο αὐτὸ πάλιν δεικνύς ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Ἡ κατὰ Θεὸν λύπη μετατοίαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον καταργάζεται· ἡ δὲ τοῦ κόσμου λύπη θάνατον καταργάζεται.*

ε'. Ὁρᾷς καὶ τοῦτο τῶν μέσων δν; Οὐκοῦν καὶ τὸ ἐναντίον αὐτοῦ τῶν μέσων, τὸ χαίρειν λέγω. Διόπερ οὐχ ἀπλῶς χαίρειν ἐκέλευσεν, ἀλλὰ χαίρειν ἐν Κυρίῳ. Ἄλλ' ὁ μὲν τῶν μέσων λόγος ἱκανῶς ἡμῖν διευκρινήται, εἴγε ἀκροατὰς ἔχει προσέχοντας· ἰτέον δὲ λοιπὸν ἐπὶ τὰ μὴ μέσα, ἀλλὰ ἐπὶ τὰ καλὰ, ἃ οὐκ ἂν γένοιτο κακὰ, καὶ ἐπὶ τὰ κακὰ, ἃ οὐκ ἂν γένοιτο καλὰ. Ταῦτα μὲν γὰρ τὰ εἰρημένα ποτὲ μὲν τοῦτο, ποτὲ δὲ ἐκείνο γίνεται· ὅλον ὁ πλοῦτος ποτὲ μὲν κακὸν, ὅταν εἰς πλεονεξίαν δαπανᾷται, ποτὲ δὲ καλὸν, ὅταν εἰς ἐλεημοσύνην ἀναλίσκηται· καὶ τὰ ἄλλα τοιαῦτα κατὰ τὸν κανόνα τοῦτον. Ἔστι δὲ τινα, ἃ οὐκ ἂν ποτε γένοιτο κακὰ· τὰ δὲ, ἐναντία τοῦτοις, αἰεὶ κακὰ, καὶ οὐκ ἂν ποτε γένοιτο καλὰ· ὅσον ἀσέβεια, βλασφημία, ἀσέλγεια, [153] ὡμότης, ἀπανθρωπία, γαστριμαργία, καὶ ὅσα τοιαῦτα.

Οὗ λέγω ὅτι ἄνθρωπος κακὸς οὐκ ἂν ποτε γένοιτο καλὸς, οὔτε καλὸς οὐκ ἂν ποτε γένοιτο κακός· ἀλλ' ὅτι αὐτὰ τὰ πράγματα οὐκ ἂν ποτε γένοιτο. Ταῦτα μὲν γὰρ εἴη· ἐπὶ τῆς οἰκείας τάξεως, τὰ τε καλὰ, καὶ τὰ κακὰ· ὁ δὲ ἄνθρωπος, ὅταν μὲν ἐκεῖνα ἔληται, καλὸς, ὅταν δὲ ἐναντία, κακός. Οὐκοῦν τρεῖς αὐταὶ μοῖραι· τὰ μὲν γὰρ καλὰ οὐκ ἂν γένοιτο κακὰ, ὡς σωφροσύνη, ἐλεημοσύνη, καὶ ὅσα τοιαῦτα· τὰ δὲ κακὰ οὐκ ἂν ποτε γένοιτο καλὰ, ὡς ἀσέλγεια, ἀπανθρωπία, ὡμότης· τὰ δὲ ποτὲ μὲν τοῦτο, ποτὲ δὲ ἐκείνο γινόμενα^β, παρὰ τὴν γνώμην τῶν χρωμένων. Ὁ πλοῦτος ποτὲ μὲν γὰρ εἰς πλεονεξίαν ὑπηρετεῖται, ποτὲ δὲ εἰς ἐλεημοσύνην· ἀλλὰ παρὰ τὴν γνώμην τοῦ χρωμένου. Πενία ποτὲ μὲν εἰς βλασφημίαν, ποτὲ δὲ εἰς εὐφημίαν καὶ φιλοσοφίαν ὑπηρετεῖται. Ἐπεὶ οὖν πολλοὶ τῶν ἀλογωτέρων (ἐπὶ γὰρ τὴν λύσιν ἰτέον λοιπὸν) οὐ τὰ κακὰ μόνον, ἀλλὰ οὐκ ἂν ποτε γένοιτο καλὰ, ἀλλὰ καὶ τῶν μέσων ἐνία κακὰ καλοῦσιν, ὅσον πενίαν, αἰχμαλωσίαν, δουλείαν. Ἄπερ ἐδείξαμεν οὐ τῶν κακῶν, ἀλλὰ τῶν μέσων ὄντα· πολλοὶ δὲ, ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, ταῦτα κακὰ καλοῦσιν, οὐκ ὄντα κακὰ· περὶ ὧν^γ ὁ προφήτης φησὶ, τῶν κατὰ τὴν τῶν πολλῶν ὑπόνοιαν καλουμένων, οὐ τῶν ὄντως κακῶν· περὶ αἰχμαλωσίας, περὶ δουλείας, περὶ λιμοῦ, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ὅτι γὰρ ταῦτα οὐ κακὰ, ἀλλὰ καὶ κακῶν ἀναιρετικά, τὸν λιμὸν πρότερον εἰς μέσον ἀγάγωμεν, τὸν πῖσι φρικτὸν καὶ φοβερὸν εἶναι δοκοῦντα. Πῶς οὖν οὐ κακὸν, μάνθανε, καὶ παιδεύου φιλοσοφεῖν. Ἡνίκα τῶν Ἑβραίων ὁ δῆμος εἰς ἔσχατον ἐξώκειλε παρανομίας, τότε δὴ ὁ μέγας Ἥλιος, καὶ τῶν οὐρανῶν ἄξιος, ὁ βουλόμενος τὴν ἐκ τῆς βῆθουμίας νόσον ἀνελεῖν, καὶ διορθῶσαι ταύτην, ἐπήγαγε λέγων· Ζῆ Κύριος, ᾧ παρέστην ἐνώπιον αὐτοῦ, εἰ ἔστιν ὑετός, εἰ μὴ διὰ στόματός μου· καὶ ὁ μηλωτὴν μόνην κεκτημένος, τὸν οὐρανὸν ἀπέκλεισε· τοσαύτην πρὸς τὸν Θεόν. Ὁρᾷς ὅτι οὐ κακὸν ἡ πενία; Οὐκ ἂν ὁ πάντων ἀνθρώπων πενέστερος τοσαύτης ἀπέλαυσε παρρησίας, ὥς χαμαὶ βαδίζων, ἐνὶ μόνῳ λόγῳ τοσαύτην ἰσχὺν ἐπιδείξασθαι. Εἰπὼν

τοῖνυν τοῦτο, ἐπήγαγε λιμὸν, καθάπερ παῦδριστον, καὶ διορθωτὴν τῶν γινόμενων κακῶν καθάπερ πυρετοῦ λάβρου εἰς σῶμα ἐμπεσόν· αὐταὶ τῆς γῆς αἱ φλέβες ἀνεξηράνθησαν, καὶ ῥοεὶ ἐπέλιπον, καὶ βοτάναι, καὶ τῆς γῆς αἱ ἀγροὶ λοιπὸν ἦσαν. Καὶ οὐ μικρὰ τότε ὁ δῆμος πῶσατο, τῆς βύμης τῆς ἐπὶ τὴν παρανομίαν γεῖς, καὶ συσταλεῖς, καὶ γενόμενος ἐπεικίεσσι τῷ προφήτῃ χειροῦθης. [154] Οἱ γὰρ πρὸς τι τρέχοντες, καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτῶν κατασφάττον δαιμονίοις, οὗτοι τοσοῦτων ἱερῶν τῆς Βάαλ ἰμένων, οὐκ ἐδυσχέραναν, οὐκ ἠγανάκτησαν ἡνεγκαν σιγῇ καὶ φόβῳ τὸ γινόμενον, ἀπὸ τι βελτίους γενόμενοι.

ς'. Ὁρᾷς ὡς οὐ μόνον [οὐ] κακὸν ὁ λιμὸς, δ κακῶν ἀναιρετικός, ἐν τάξει φαρμάκου τὰ καὶ διορθωσάμενος; Εἰ καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν αὐτὸν λει δ ἰδεῖν οὐ τῶν κακῶν οὖσαν, ἐνόησον τί ἦσαν οἱ Ἰουδαῖοι πρὸ τῆς αἰχμαλωσίας, τὴν τῇ αἰχμαλωσίᾳ, ἵνα μάθῃς ὅτι οὔτε ἡ ἐλ ἀπλῶς καλὸν, οὔτε ἡ αἰχμαλωσία κακόν. Ὁ γὰρ ἦσαν ἐν ἐλευθερίᾳ, καὶ τὴν πατρίδα εἰ ἐαυτῶν, τοιαῦτα ἔπραττον, ὡς καθ' ἐκάστην τοὺς προφῆτας αὐτῶν καταδοῖν, τῶν νόμων πινων, καὶ τῶν εἰδώλων προσκυνουμένων, καὶ τολῶν τοῦ Θεοῦ παραβαθεῖσιν· ἐπειδὴ δὲ χθῆσαν εἰς γῆν ἄλλοτριαν, καὶ ἐν τῇ τῶν βαχώρα διέτριβον, οὕτω συνεσπάλησαν, καὶ ἐγένοντο, καὶ τοῦ νόμου φύλακες, ὡς ἔστιν ψαλμοῦ τοῦτο μαθεῖν, ὃν ἀναγκαῖον εἰς μέσον σήμερον, ἵνα μάθῃτε τῆς αἰχμαλωσίας τὸν· Τίς δὲ ἔστιν ὁ ψαλμός; *Ἐπὶ τῶν ποταμῶν λῶνος ἐκεῖ ἐκαθίσαμεν, καὶ ἐκλαύσαμεν μνησθῆναι ἡμῶς τῆς Σιών. Ἐπὶ ταῖς ἐκ μέσῳ αὐτῆς ἐκρεμάσαμεν τὰ ὄργανα ἡμῶν ἐκεῖ ἐπηρώτησαν ἡμῶς οἱ αἰχμαλωτεύσαντες λόγους ψῶδων, λέγοντες· Ἄσπερ ἡμῖν ἐκ τῶ Σιών. Πῶς ἴσσωμεν τὴν ψῶδὴν Κυρίου ἐπὶ τῇ λωτρίας; Εἶδες πῶς αὐτοὺς συνέστελεν ἡ αἰσία; Πρὸ μὲν γὰρ ταύτης καὶ τῶν προφητῶν τῶν μὴ παραβαλῆναι τὸν νόμον, οὐκ ἦν μετὰ δὲ ταύτην, καὶ τῶν βαρβάρων ἐπικειμένων τῶν κυριεύοντων καταναγκαζόντων καὶ κατετων παραβαλῆναι, οὐχ ὑπέκυον, ἀλλ' ἔλεγον ἴσσωμεν τὴν ψῶδὴν Κυρίου ἐπὶ τῆς ἄλλωτρίας, ὁ νόμος τοῦτο οὐκ ἐπέτρεπεν. Ὅρα δὲ καὶ τις τὸς τρεῖς οὐ μόνον οὐδὲν βλαπτομένους· αἰχμαλωσίας, ἀλλὰ καὶ λαμπροτέρους ἀπ' αὐτομένων· καὶ τὸν Δανιὴλ ὁμοίως. Τί δὲ ὁ ἱσκακὸν ἔπαθε, καὶ ξένος, καὶ δοῦλος, καὶ δέσφ νόμενος; οὐχὶ διὰ τοῦτο μόνον εὐδοκίμει καὶ εἰ Τί δὲ ἡ βάρβαρος ἐκεῖνη γυνή, καὶ ἐν πλοῦ ὑπερηφανία καὶ ἐν ἐλευθερίᾳ διατρίβουσα, ἐ ἀπώνατο; οὐχὶ πάντων ἦν ἀθλιωτέρα, ἐπειδὴ εἰς δέον χρήσασθαι οὐκ ἠθέλησεν; Οὐκοῦν ταῖ ἡμῖν ἀποδεδείχται σαφῶς, τίνα μὲν κακὰ, καλὰ, τίνα δὲ μέσα· καὶ ὅτι περὶ τῶν μέσων ὁ της φησὶν, οὐ τῶν ὄντως κακῶν, ἀλλὰ τῶν δο*

* In ms. et legitur; sed Savil. in marg. εἰη posuit ex conjectura, quam servatus est Duceus.

β Ms. habet γινόμενον, ut supra. Mox legendum videtur τοιοῦτος ὁ πλοῦτος.

γ Savil. putat legendum περὶ τούτων.

δ In ms. βούλει deerat. Sed Savil. in marg. p conjectura, quam Duceus in textu servatus est.

• Παράβαλιντων. In ms. legebatur παραβαλόντων.

riendi (*Eccle. 3. 4*). Neque enim semper gaudere bonum est, sed aliquando etiam noxium; neque enim semper dolere bonum, sed aliquando etiam letale ac perniciosum. Atque hoc ipsum rursus indicans Paulus dicebat: « Quæ secundum Deum tristitia est, penitentiam in salutem stabilem operatur: sæculi autem tristitia mortem operatur » (2. *Cor. 7. 10*).

5. Vides hoc quoque medium atque indifferens esse? Igitur et contrarium ejus est medium, nimirum gaudere. Ideo non simpliciter gaudere jussit, sed in Domino gaudere (*Philip. 4. 4*). Sed satis jam sermonem hunc de rebus mediis enucleavimus, si quidem attentos nacti fuerimus auditores; restat ut ad ea progrediamur, quæ non sunt media, ad bona, quæ fieri mala non possunt, et ad mala, quæ numquam fieri possunt bona. Nam ea quidem quæ diximus modo hoc, modo illud fiunt, quemadmodum divitiæ modo malum sunt, cum ad aliena bona usurpanda insumuntur; modo bonum, cum in eleemosynam expenduntur, et alia hujusmodi secundum hanc regulam. Sunt autem nonnulla, quæ numquam fieri possunt mala: quæ vero sunt his contraria, semper mala sunt, nec umquam fieri bona possunt: cujusmodi sunt impietas, blasphemia, lascivia, crudelitas, inhumanitas, ingluviæ, et alia ejusmodi.

Tria genera rerum: bonæ, malæ, mediæ. — Non dico malum hominem numquam fieri posse bonum, neque bonum fieri malum haud umquam posse: sed res ipsas fieri tales non posse. Enimvero hæc in suo manentes ordine, aliæ bonæ sunt, aliæ malæ: homo vero, quando illa quidem elegerit, bonus, quando vero contraria, malus erit. Igitur tres sunt isti rerum ordines: bona quidem numquam fieri possunt mala, cujusmodi sunt temperantia, eleemosyna, et similia: mala vero numquam fieri possunt bona, ut lascivia, inhumanitas et crudelitas: quædam autem aliquando hoc, aliquando illud fiunt pro ratione animi et affectus eorum, qui eis utuntur. Divitiæ nonnumquam ad aliena bona invadenda inserviunt, nonnumquam ad eleemosynam impertiendam: verum id fit ex animo et affectu ejus, qui eis utitur. Paupertas nonnumquam ad blasphemiam, nonnumquam ad benedictionem ac philosophiam inservit. Quia igitur insipientiores non pauci (jam enim ad solutionem veniendum est) non solum mala, quæ numquam bona fieri possunt, sed etiam ex iis quæ media sunt, nonnulla vocant mala, ut paupertatem, captivitatem, servitutem, quæ non inter mala, sed inter media esse numeranda demonstravimus: multi vero, ut ante dixi, hæc appellant mala quæ mala non sunt: de istis loquitur propheta, quæ secundum vulgi existimationem mala vocantur, non revera sunt mala: de captivitate, de servitute, de fame et aliis ejusmodi. Quod enim hæc non modo mala non sunt, sed etiam ad mala depellenda sint usui, primum in medium prolata fame doceamus, quæ tremenda omnibus ac terribilis videtur esse. Disce igitur, quo pacto mala non sit, et ad philosophandum instruere. Cum populus Hebræorum ad summam improbitatem devenisset, tum magnus Elias,

et cælo dignus, cum vellet socordiae morbum auferre, eumque corrigere, adjecit dicens: *Vivit Dominus, cui adstisti coram eo, si erit pluvia, nisi per os meum* (3. *Reg. 17. 1*): et qui meloten solam possidebat, cælum clausit, tanta apud Deum gratia valuit. Vides paupertatem malum non esse? Non enim tanta gratia valuisset mortalium cunctorum pauperrimus, ut cum in terris versaretur, tantam virtutem uno solo verbo præ se ferret. Hoc ergo dicto famem immisit tamquam optimum pedagogum, et malorum quæ acciderant emendatorem: atque ut sit cum vehemens quædam febris corpus invasit, venæ ipsæ terræ exarescebant, torrentes deficiebant, et herbæ, et terræ viscera sterilia penitus deinceps erant. Neque vero mediocriter id populo fuit utile, cum repressus impetus fuerit, quo ad iniquitatem ferebatur, et castigatus modestiorque sit factus, et ad obtemperandum prophetæ mansuetior. Nam qui ad idola currebant, et dæmoniis filios suos mactabant, hi tot occisis sacerdotibus Baal, non indignati sunt, non indoluerunt, sed famis opera redditi meliores, tacentes ac metu correpti rem patienter tulerunt.

6. Vides non modo malum non esse famem, sed ad mala etiam tollenda prodesse, et ad sanandas ægritudines remedii locum obtinere? Quod si captivitatem ipsam etiam videre velis malum non esse, cogita quales ante captivitatem essent Judæi, et quales in captivitate, ut intelligas neque libertatem absolute bonum, neque captivitatem malum esse. Quando enim libertate fruebantur, et in patria sua degebant, ita se gerebant, ut singulis diebus adversus illos vociferarentur prophetæ, dum leges conculcarentur, adorarentur idola, et Dei mandata violarentur: postquam autem in alienam delati sunt terram, et in barbarorum regione versati, sic depressi sunt, ac meliores evaserunt, legemque servarunt, ut ex ipso psalmo colligi potest, quem operæ pretium est hodierno die in medium afferre, ut ex eo captivitatis fructum agnoscatis. Quis ille porro psalmus est? *Super flumina Babylonis illic sedimus, et flevimus, dum recordaremur Sion. In salicibus in medio ejus suspendimus organa nostra. Quoniam illi interrogaverunt nos, qui captivos duxerunt nos, verba cantionum, dicentes: Cantate nobis de cantica Sion. Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena* (*Psal. 136. 1-4*)? Vides ut ipsos depresserit captivitas. Nam ante illam quidem prophetas non ferebant, a quibus admonebantur, ut ne legem transgrederentur: post illam autem etiam instantibus barbaris, et dominis cogentibus atque urgentibus, ut eam transgrederentur, minime parebant, sed dicebant: Non cantabimus canticum Domini in terra aliena, quoniam id lex non permittebat. Vide autem et tres pueros, qui non solum a captivitate læsi non sunt, sed etiam ejus opera illustriores evaserunt; eodemque modo Danielelem. Quid vero Joseph? quid mali passus est, cum et peregrinus, et servus, et captivus est factus? nonne hoc unum illi splendorem comparavit? Quid vero mulier illa barbara, quæ in opibus, superbia, et libertate degebat, inde lucrata est? non-

ne omnium fuit miserrima, postquam istis, ut oportebat, uti noluit? Hæc igitur evidenter a nobis sunt demonstrata, quænam sint mala, quænam bona, quænam media, et de mediis loqui prophetam, quæ re ipsa mala non sunt, sed vulgo mala videntur, de captivitate, servitute, abductione. Quam vero ob causam hæc dicta sint, operæ pretium fuerit nunc docere.

Prophetæ cur missi. — Benignus cum sit Deus, et ad miserandum promptus, ad castigandum ac puniendum cunctator et tardus, ne Judæos suppliciis mulcicaret, prophetas misit, ut verbis eos terreret, neque rebus ipsis puniret: quod et erga Ninivitas præstitit. Nam et illic olim urbem se eversurum minatus est, non ut everteret, sed ut non everteret, quod utique contigit. Hoc nimirum et tunc agebat, prophetas mittebat, ac barbarorum incursiones, bella, captivitates, abductionem, et in aliena regione commorationem minabatur. Et quemadmodum pater indulgens, cui filius est libidinosus ac negligens, ad sanam mentem volens eum reducere, flagella requirit, funes minatur dicens: Vinciam, flagellis cadam, interficiam, sitque verbis terribilis, ut hac ratione juvenis improbitatem compescat: ita nimirum Deus continue minabatur, cum eos injecto metu reddere meliores vellet. Hæc cernens diabolus, volensque emendationem, quæ consequeretur has minas, impedire, pseudoprophetas immisit, et prophetis captivitatem, servitutem, famemque minantibus, illi contraria, pacem, terræ fertilitatem, innumerorum bonorum copiam prædicebant. Idcirco exprobrantes illis prophetæ dicebant: *Pax, pax; et ubi est pax (Jer. 6. 14)?* Et sciunt omnes, qui sacrarum literarum sunt studiosi, cuncta evenisse, quæ prophetæ prædixerant adversus pseudoprophetas, qui populi studium debilitabant ac frangebant. Quoniam igitur populum ita dissolutum corrumpebant, per prophetas ait Deus: *Ego Deus faciens pacem, et creans mala (Isai. 45. 7).* Et quænam mala? Hæc quæ commemorata sunt, captivitatem, servitutem et alia ejusmodi: non fornicationem et lasciviam, et avaritiam, neque aliud quidquam ejusmodi. Idcirco etiam quando alius propheta dixit, *Si est malitia in civitate, quam non fecit Dominus (Amos 3. 6)*, hanc dixit malitiam, famem, morbum, insictas a Deo plagas: sic et Christus cum dicit, *Sufficit diei malitia sua (Matth. 6. 34)*, sudores dicit, laborem, afflictionem.

7. Hoc igitur dicit propheta: Ne debiles ac remissos vos reddant pseudoprophetæ; Deus enim vobis pacem largiri potest, et captivitati vos tradere: hoc est, *Faciens pacem, et creans mala.* Atque ut hoc verum esse intelligas, ipsas dictiones accuratius examinemus. Cum enim ante dixisset, *Ego sum qui feci lucem et tenebras*, tunc addidit, *Faciens pacem, et creans mala.* Duo contraria supra posuit, ac deinde duo contraria, ut intelligas eum non de fornicatione, sed de calamitatibus loqui. Quid enim est quod paci opponitur? Clarum est quod sit captivitas, non lascivia,

neque fornicatio, neque avaritia. Ut igitur duo contraria posuit, sic nimirum et hoc contraria vero paci res est non fornicatio, neque lascivia, neque reliqua vitia; sed vitas et servitus. Sed sicut erga elementa, res ipsas homines afficiuntur. Exempli causa admodum fecit lucem et tenebras, et multis cunda lux videtur, tenebræ vero molestæ, a quidam tamquam malam accusant: sic nimis rebus ipsis. At neque nox est accusanda, neque tenebræ, neque omnino servitus et captivitas. Quæso, mali habent tenebræ? nonne sunt a relaxatio? nonne remissio curarum? nonne exterminatio? nonne virium accessio? Quod tenebræ non fuissent et nox, quando luce posmus? nonne corruptum fuisset atque inter hoc animal homo? Ut autem videntur quicquid tenebræ malum esse quiddam, tamen sunt, verum ad ipsam diem nobis sunt usque opera, quæ in ipsa suscipimus, quiete recreant aptiores: ita neque malum quid est captivitas disserebat propheta cum diceret, *Faciens, et creans mala*: sed res utilior est iis qui ut o fuerint usi: temperantiores autem ac modesti efficit, dum arrogantiam retundit.

Virtus non potest in servitutem redigi. — In servitutem redigi potest virtus, neque aliter perari, non a servitute, non a captivitate, neque a morte, non ab ipsa morte, quæ omnium et pessima. Ostendunt id omnes, qui hæc opera perpessi, et eorum opera clariore evaserunt enim Josepho servitus nocuit? (nihil enim minus eundem virum iterum in medium addidit quid autem vincula? quid catenæ? quid et quid insidiæ? quid in aliena regione commorari? Quid Jobum læsit armementorum ac gregum violenta et immatura mors liberorum, plaga vermium fontes, dolor intolerabilis, in fine uxoris insidiæ, amicorum opprobria, famulo vicia? Quid vero Lazaro nocuit, quod in jaceret et canum linguis lingeretur? quid continua fames? quid divitis contemptus, intolerandus morbus? quid quod desertus ab esset qui juvare possent, quod ab iis, qui possent, contemneretur? Quid Paulo nocuit malorum examina, carceres, abductiones, submersiones ac reliquæ afflictiones, quas iterit oratione numerando percensere? Haec considerantes, malitiam fugiamus, virtutem et et oremus, ne in tentationem intremus: quando inciderimus, ne ægre feramus, neve iniquum arma virtutis hæc sunt iis, qui uti fuerint, et horum omnium opera celis nobis poterimus comparare, si vigilantes et attingimus, ac bonis perfrui sempiternis: quæ nam contingant universis, in Christo Jesu nostro, cui gloria in secula sæculorum. Am

εἶναι τοῖς πολλοῖς, αἰχμαλωσίας, δουλείας, ἀπαγωγῆς. Τίνας δὲ ἐνεκεν ταῦτα εἰρηται, ἀναγκαῖον εἰπεῖν.

Φιλόδημος ὢν ὁ Θεός, καὶ περὶ τὸ ἐλεεῖν δέξας, πρὸς δὲ τὸ τιμωρεῖσθαι καὶ κολάζειν ἀναδύμενος, [155] ὥστε μὴ τοὺς Ἰουδαίους παραδοῦναι τιμωραῖς, προφήτας ἔπεμψε, φοβῶν αὐτοὺς διὰ τῶν ῥημάτων, ὥστε μὴ κολάσαι διὰ τῶν πραγμάτων, ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν Νινευιτῶν ἐποίησεν. Καὶ γὰρ ἐκεῖ τότε τὴν πόλιν καταστρέψαι ἠπειλήσεν, οὐχ ἵνα καταστρέψῃ, ἀλλ' ἵνα μὴ καταστρέψῃ· ὅπερ οὖν καὶ ἐγένετο. Τοῦτο δὲ καὶ τότε ἔπαρτε, καὶ προφήτας ἔπεμπε, ἀπειλῶν βαρβάρων ἐφοδόν, πολέμους, αἰχμαλωσίας, δουλείας, ἀπαγωγῆν, τὴν ἐν ἀλλοτρίᾳ διατριβήν. Καὶ καθάπερ πατὴρ φιλόστοργος· παῖδα ἀκόλαστον ἔχων καὶ ῥάθυμον, σωφρονίσαι θέλων, ἱμάντας ἐπιζητεῖ, σχοίνους ἀπειλεῖ, λέγων· Ἀήσω, μαστιέξω, ἀναίρησω, καὶ γίνεταί ἐν τοῖς ῥήμασι φοδερὸς, ὥστε ταύτῃ τὴν κακίαν ἀναστελεῖται τοῦ νέου· οὕτω δὲ καὶ ὁ Θεὸς ἠπειλεῖ συνελθόν, τῷ φόβῳ ποιῆσαι βελτίους βουλόμενος. Ταῦτα ἔρων ὁ διάβολος, καὶ βουλόμενος ἐκλύσαι τὴν ἐκ τῆς κακότητος ἀπειλῆς διόρθωσιν γινωμένην, καθήκει ψευδοπροφήτας, καὶ τῶν προφητῶν ἀπειλούντων αἰχμαλωσίαν, καὶ δουλείαν, καὶ λιμούς, ἐκείνους τὰ ἐναντία λέγων, εἰρήνην, εὐετηρίαν, καὶ μυρίων ἀγαθῶν ἀπόλαυσιν. Διὸ καὶ ὀνειδίζοντες αὐτοῖς οἱ προφῆται ἔλεγον· *Εἰρήνην, εἰρήνην· καὶ ποῦ ἔστιν εἰρήνην*; Καὶ ὅτι τῶν φιλολόγων, τοῦτο ἴσασιν, ὡς ἅπαντα κρατεῖν· ἃ τοῖς προφήταις πρὸς τοὺς ψευδοπροφήτας ἔγινοντο, ἐκλύοντες τοῦ λαοῦ τὴν σπουδὴν. Ἐπεὶ οὖν ὥτως ἐκλύοντες διέφθειραν τὴν λαὸν, φησὶν ὁ Θεὸς διὰ τῶν προφητῶν· *Ἐγὼ ὁ Θεὸς ποιῶν εἰρήνην, καὶ κτείνων κακὰ*. Καὶ ποῖα κακὰ; Ταῦτα τὰ εἰρημένα, αἰχμαλωσίαν, δουλείαν, καὶ ὅσα τοιαῦτα· οὐ πορνείαν, καὶ ἀσέλγειαν, καὶ πλεονεξίαν, οὐδὲ ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδέν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἕτερος προφήτης εἰπὼν, *Εἰ ἔστι κακία ἐν πόλει, ἢν Κύριος οὐκ ἐποίησε, ταύτην λέγει τὴν κακίαν, τοὺς λιμούς, τὰς νόσους, τὰς θεηλάτους πληγὰς*. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς, ὅταν λέγῃ, *Ἀρκετὸν τῇ ἡμέρᾳ ἡ κακία αὐτῆς*, τοὺς ἰσχυράς, τὸν μόχθον, τὴν ταλαιπωρίαν φησὶ.

ζ. Τοῦτο οὖν φησὶν ὁ προφήτης· Μὴ ὑμᾶς ἐκλυέτωσαν οἱ ψευδοπροφῆται· ὁ γὰρ Θεὸς ὑμῖν εἰρήνην δοῦναι δύναται, καὶ αἰχμαλωσίᾳ παραδοῦναι· τοῦτο ἔστιν, *Ὁ ποιῶν εἰρήνην, καὶ κτείνων κακὰ*. Καὶ ἔτι μάθης ὅτι τοῦτο ἔστιν ἀληθές, αὐτὰς τὰς λέξεις βασιλεύωμεν μετὰ ἀκριβείας. Εἰπὼν γὰρ ἄνω, *Ἐγὼ εὐφρομαι ἐν πόλει, καὶ κτείνων κακὰ*. Δύο ἐναντία ἄνω τίθει, καὶ δύο ἐναντία μετὰ ταῦτα, ἵνα μάθης ὅτι οὐ περὶ πορνείας λέγει, ἀλλὰ περὶ συμφορῶν. Τί γὰρ ἀντιπαρατίθεται τῇ εἰρήνῃ; Εὐδελον ὅτι αἰχμαλωσία, ὅτι ἀσέλγεια, οὐδὲ πορνεία, οὐδὲ πλεονεξία. Ὡς περὶ ὁ ἀνωτέρω ἐναντία δύο τίθειεν, οὕτω δὲ καὶ ἐν-

ταῦθα· ἐναντίον δὲ τῇ εἰρήνῃ οὐ πορνεία, οὐδὲ μοιχεία, οὐδὲ ἀσέλγεια, [156] οὐδὲ αἱ λοιπαὶ κακίαι, ἀλλ' αἰχμαλωσία καὶ δουλεία. Ἄλλ' ὅπερ ἐπὶ τῶν στοιχείων πάσχουσι, τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν πραγμάτων. Οὐδὲν τι λέγω· ὥσπερ ἐποίησε φῶς καὶ σκότος, καὶ πολλοὶς τὸ μὲν φῶς ἡδὺ δοκεῖ εἶναι, τὸ δὲ σκότος ἐπαχθές, καὶ διαβάλλουσι τὴν νύκτα ὡς πονηράν τινα οὖσαν· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν πραγμάτων. Ἄλλ' οὕτε τὴν νύκτα διαβλητέον, οὐδὲ τὸ σκότος, οὐδὲ ἀπλῶς τὴν δουλείαν, καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν. Τί γὰρ, εἰπέ μοι, φαῦλον ἔχει τὸ σκότος; οὐχὶ πᾶσι ἐστὶν ἀνάπαυσις; οὐχὶ φροντίζοντες ἄνεσις; οὐχὶ λύπης ἀναιρέσις; οὐχὶ ἰσχύος προσθήκη; Εἰ δὲ μὴ σκότος ἦν καὶ νύξ, πότε ἂν ἀπελαύσαμεν τοῦ φωτός; οὐκ ἂν διεφθάρη καὶ ἀπώλετο τοῦτο τὸ ζῶον ὁ ἄνθρωπος; Ὡς περὶ δὲ τὸ σκότος δοκεῖ μὲν τοῖς ἀνόητοις εἶναι κακόν, οὐκ ἔστι δὲ, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἡμέραν ἡμῖν συντελεῖ. καὶ πρὸς τὰς ἐργασίας ἐν αὐτῇ τοὺς ἀναπαυσαμένους ἐπιτηδαιοτέρους κατασκευάζει· οὕτω οὐδὲ αἰχμαλωσία φαῦλον· περὶ ἧς ὁ προφήτης διελέγετο λέγων, *Ὁ ποιῶν εἰρήνην, καὶ κτείνων κακὰ*· ἀλλὰ χρησιμώτερον τοῖς εἰς δέον χρωμένοις· σωφρονεστέροισι δὲ καὶ ἐπιεικεστέροισι ποιεῖ περικόπτοντα ἀπώγων.

Ἀδούλωτον γὰρ ἡ ἀρετὴ, καὶ οὐδὲν αὐτῆς περιγενέσθαι δύναται· ἂν, οὐ δουλεία, οὐκ αἰχμαλωσία, οὐ πένια, οὐ νόσος, οὐκ αὐτὴ, ὃ πάντων τυραννικώτερον, ὁ θάνατος. Καὶ δηλοῦσιν ἅπαντες οἱ ταῦτα ὑπομείναντες ἅπαντα, καὶ δι' αὐτῶν μειζώνας λάμπαντες. Τί γὰρ τὸν ἰουστὸν ἐβλαψεν ἡ δουλεία; (οὐδὲν γὰρ κωλύει πάλιν τὸν αὐτὸν ἄνδρα εἰς μέσον ἀγαγεῖν)· τί γὰρ τὰ δεσμά; τί δὲ αἱ ἀλύσεις; τί δὲ ἡ συκοφαντία; τί δὲ ἡ ἐπιβουλὴ; τί δὲ ἡ ἐπὶ τῆς ἀλλοτρίας διατριβή; Τί τὸν Ἰωβ ἡ τῶν βουκολίων καὶ τῶν ποιμνίων ἀναίρεσις; ὁ βίαιος καὶ ἄσπερος τῶν παίδων θάνατος, ἡ πληγὴ τοῦ σώματος, αἱ πηγαὶ τῶν σκωλήκων, ἡ ὀδύνη ἡ ἀκαρτερήτος, ἡ ἐπὶ τῆς κοπρίας καθέδρα, ἡ ἐπιβουλὴ τῆς γυναικὸς, τὰ ὀνειδῆ τῶν φίλων, αἱ λοιδορίαι τῶν οἰκετῶν; Τί δὲ τὸν Ἀδάμαν τὸ ἐν τῷ πυλῶνι κείσθαι, καὶ ταῖς γλώσσαις τῶν κυνῶν περιλείχεσθαι, καὶ ὁ λιμὸς ὁ διηνεκής; καὶ ἡ ὑπεροψία τοῦ πλουσίου, καὶ τὰ τραύματα, καὶ ἡ νόσος ἡ ἀφόρητος, καὶ ἡ ἐρημία τῶν προϊσταμένων, καὶ ἡ ὑπεροψία τῶν βοηθούντων; Τί δὲ τὸν Παῦλον αἱ νιφάδες ἐκείνων τῶν δεσμοκτηρίων, τῶν ἀπαγωγῶν, τῶν θανάτων, τῶν καταποντισμῶν, τῶν λοιπῶν πειρασμῶν, ἃς οὐδὲ λόγῳ ἐξαριθμῆσαι ἐνι; Ταῦτα ἅπαντα ἀναλογιζάμενον, κακίαν φεύγωμεν, ἀρετὴν διώκωμεν· καὶ εὐχόμεθα μὲν μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν· εἰ δὲ ποτε ἐμπίσωμεν, μὴ ἀλύωμεν, μηδὲ δυσχεραίνωμεν· καὶ γὰρ ὅπλα ἐστὶ ταῦτα ἀρετῆς τοῖς εἰς δέον χρωμένοις, καὶ δυνασμέθα διὰ πάντων εὐδοκιμεῖν ἐὰν νήφωμεν, καὶ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν ἀπολαύσαι· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ὁ ἅπαντα κρατεῖν. Hinc jure vitata videntur. Sed tale vitium est, ut incassum laboret qui ex conjectura unum restituere tentaverit.

MONITUM AD HOMILIAM IN LOCUM ILLUM JEREMIE,

[157] Testificatur Savilius se incidisse in quamdam Interpretationem sive Expositionem Chrysos Jeremiam prophetam. Qua de re hoc ille monitum dedit in fine notarum in Isaiaē capita octo, πα
 « Præter hosce in libros Veteris Testamenti Commentarios exstat passim in Bibliothecis Græce scripta ἑρμηνεῖα εἰς τὸν προφήτην Ἰερემίαν, Chrysostomo adscripta : ejus apographum ex Bibl Bavarica descriptum in manibus habemus, ne luce quidem, nedum tanto auctore dignum opus sed nugæ meras et quisquilias. Ne quis tamen in eas incidens, aliquid se magnum, aut nobis novè reperisse putet, ecce tibi hujus præclaræ Expositionis initium :

Τὸν μὲν χρόνον, καθ' ὃν προεφήτευσεν ὁ μακάριος Ἰερემίας, καὶ ἀπὸ τοῦ βασιλέως ἤρξατο, ποῶν προφητεύειν (fortassis ἐπαύσατο), ἐντεῦθεν ἔστι μαθεῖν. Πᾶσαν δὲ προφητεῖαν κατὰ τῶν δύο : φυλῶν, ἤδη τῶν δέκα αἰχμαλώτων γενομένων ὑπὸ τοῦ Ἀσσυρίου. Ποικίλην δὲ τινὰ τὴν προφητεῖαν

Εἰς τὸ ρητὴν τοῦ προφήτου Ἰερემίου, « Κύριε, οὐχὶ τοῦ ἀνθρώπου ἡ ὁδὸς αὐτοῦ, οὐδὲ ~~δὴ~~ πορεύσεται, καὶ κατορθώσει τὴν πορείαν αὐτοῦ. »

α'. Τῆς ὁδοῦ ταύτης τῆς αἰσθητῆς καὶ λεωφόρου τὰ μὲν ἔστιν ὕπτια καὶ λεία, τὰ δὲ προσάντη καὶ τραχύτερα : οὕτω δὲ καὶ τῶν θείων Γραφῶν τὰ μὲν ἔστιν αὐτόθεν πᾶσιν εὐσύννοπτα, τὰ δὲ πλείονος ἐξηργασίας καὶ πόνου δεόμενα. Ἀλλ' ὅταν μὲν ἰσόπεδον καὶ λείαν ὁδεύωμεν ὁδὸν, οὐ πολλῆς ἡμῖν δεῖ ἀκριθείας : ὅταν δὲ ὕπτιαν καὶ στενὴν καὶ πρὸς αὐτὴν ἀνατεινομένην τὴν ἀκρόωριαν, καὶ ὑπὸ κρήμυνων ἐκτερωθεν ἀπειλημένην, [158] νηφούσης ἡμῖν δεῖ ψυχῆς καὶ διεγгерμένης, τῆς δυσχωρίας ῥαθυμαίν οὐκ ἐπιτρεπύσης. Κἂν γὰρ μικρὸν τις παραβλέψῃ, μόνου τοῦ ποδὸς ὀλισθήσαντος, ἅπαν τὸ σῶμα κατακρημνίζεται, κἂν εἰς φάραγγας κατακύψῃ κάτω, σκοτοδίνῃ^α κατεχόμενος καταφέρεται. Οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν θείων Γραφῶν τὰ μὲν εὐκολα καὶ ῥάδια τῶν νοημάτων, καὶ ἀπονητὶ διδοεῖσθαι ἐνι, τὰ δὲ τραχύτερα καὶ προσάντη οὐχ ὁμοίως εὐπορον διαθεῖναι. Διὸ νῆφειν ἅπαντας δεῖ καὶ ἐγρηγορεῖναι, ὅταν τοιαῦτα διαβδίνωμεν χωρία, ὥστε μὴ περὶ τῶν ἐσχάτων ἡμῖν γενέσθαι τὸν κίνδυνον. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἡμεῖς ποτὲ μὲν ἐν τοῖς εὐκολωτέροις ὕμῃς ἐγυμνάζομεν^β, ποτὲ δὲ ἐπὶ τὰ δυσκολώτερα ἀγομεν, ἵνα καὶ τὸν πόνον ὡς παραμυθητώμεθα, καὶ τὴν ῥαθυμίαν ἐκβάλωμεν. Ὡς περ γὰρ οἱ διαπαντὸς εὐκολίας ἀπολαύοντες, χαυνότεροι γίνονται : οὕτως οἱ διηλεκτῶς πρὸς τραχύτερα ἐλκόμενοι, πρὸς τὸν πόνον

ἀπογινώσκουσι. Δεῖ τοίνυν ἀναμεμίσχθαι τὸ δασκαλίας εἶδος, καὶ νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ μεταχειρίζειν, ὥστε μὴτε χαλᾶσθαι πέρα τρου τὴν διάνοιαν ἡμῖν, μῆτε διατεινομένην δέον διαρρήγνυσθαι ἄλιν πρὸς τὸν πόνον ἀκρῶσαν. Διὰ τοῦτο πρῶν ὡς περὶ Παύλου : τρου διαλεχθέντες, καὶ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ γε αὐτοῖς πρὸς ἀλλήλους ἀμφισθητήσεως, καὶ κοῦσαν ἐκείνων εἶναι μάχην πάσης εἰρήνης μωτέραν ὡς ἀποδείξαντες, καὶ ἐπὶ τὴν ἐκείνην καὶ τραχείαν ἀγαγόντες ὁδὸν, ἐπεισὶ νηκῶτας εἰδομεν, τῇ μετ' ἐκείνην ἡμέρᾳ πρὸς εὐκολωτέραν ἐχειραγωγοῦμεν ὑπόθεσιν, τοῦ ρίου Εὐσταθίου τὰ ἐγκώμια διηγούμενοι, ἰ ἐκείνου τοῦ γενναίου μάρτυρος : Ῥωμανοῦ τοῦ νους διεξιόντες, ὅτε δὲ καὶ λαμπρότερον ἡμῖν τρον γέγονε, καὶ πλείον ὁ κρότος, καὶ μέγας ρυθός. Καθὰ περ γὰρ τις καμῶν, εἴτα εἰς εἰσελθὼν, γάννυται καὶ διαχεῖται, τραχὺ μ οὐδὲν οὐδὲ ἐπίπικον, ἄνεσιν δὲ καὶ τέρψιν : αγωγίαν πολλὴν : ὅτι καὶ ὡς μοι διέχεισθ ἀπὸ γὰρ τῶν πόνων καὶ τῶν δυσκολιῶν τῆς σεως ἐκείνης, ὥς περ εἰς λειμῶνα εἰσελθὼ μαρτύρων τὰ ἐγκώμια, μετὰ πολλῆς τῆς αἰ τέρψεως ἐνεφορεῖσθε ἐκείνης. Οὐδὲ γὰρ λι ἀντιλαβαὶ ἦσαν τότε, οὐδὲ παλαίσματα κα σεῖς^γ, ἀλλ' οὐδενὸς ἀντικρούοντος, ἄφρατος :

^α In titulo post πορείαν αὐτοῦ Savil. addit καὶ κατεσθύνει τὴν ὁδὸν αὐτοῦ.

^β Ibidem mss. σκότει δεινῶ.

^γ Alii γυμνάζομεν, teste Savil. Paulo post ms. τὸν πόνον ὡς παραμυθητώμεθα.

^δ Ὅπως μοι ἐδοκεῖσθε διαχεῖσθαι τότε, non me μοι ἐδοκεῖσθε τότε.

^ε Unus διαλύσεις.

DOMINE, NON EST IN HOMINE VIA EJUS, ETC.

ἰδεῖν. Τοῦτο μὲν γὰρ ἀπὸ τῶν παλαιῶν παραδείγματων αὐτοῦ (fortassis αὐτοῦς) ἐλέγχει, ὡς ὅταν λέγῃ, ἡδού τις ὁδὸς σου ἐν τῇ πολυανθρώπῳ, καὶ τὴ ἐξῆς.

Hæc de hujusmodi Commentariis, qui consulto prætermitti sunt. Hæc autem homilia in locum Jeremiæ optimæ notæ est, suisque se indicis prodit esse Chrysostomi. Nam sub initium ait se nuper de Petri et Pauli controversia egisse, posteaque se beati Eustathii præconia sermone complexum esse, atque deinde S. Romani martyris laudes percurrisse : quæ indicatur hanc concionem secundum illas omnes habitam fuisse. In nulla porro earum anni nota vel minima comparet. Idque solum novimus, eas omnes Antiochiæ habitas fuisse. Agitur hic de illo versiculo Jeremiæ, *Domine, non est in homine via ejus, neque homo ibit, et diriget gressum suum*. Ex quibus verbis quidam occasionem captabant liberi tollendi arbitrii. Hos pro virili cofutat S. doctor.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducrei.

IN LOCUM ILLUM PROPHETÆ JEREMIÆ, DOMINE, NON EST IN HOMINE VIA EJUS, NEQUE HOMO IBIT, ET DIRIGET GRESSUM SUUM (a) (Jer. 10. 23).

1. Hujus sensibilis publicæque viæ partes quædam planæ quidem sunt ac læves, quædam vero præruptæ atque asperæ ; sic et Scripturæ sacræ partes aliæ sunt ex se omnibus intellectu faciles, aliæ majorem diligentiam ac laborem requirunt. Ac nos quidem, cum per planitiem lævemque viam incedimus, necesse non est, ut admodum attenti simus : cum vero per asperam et angustam, quæque se ad ipsum montis cacumen extendat, et præcipientibus undique circumclusa sit, tum vigili mente nobis opus est, cum loci difficultas torpere non sinat. Quantumvis enim modico quis negligentier aspiciat, si solum pes prolabatur, totum corpus in præceps ruat, et si in vallem capite inclinato despexerit, tenebrosa correptus vertigine deturbatur. Sic et in Scripturâ divina quodam faciles sunt ac planæ sententiæ, quas sine labore licet percurrere : quædam asperiores et præruptæ, quas non ita facile fuerit percurrere. Propterea vigiles et attentos esse cunctos oportet, dum ejusmodi loca percurramus, ne in summum salutis discrimen veniamus. Ideo nos interdum in facilioribus vos exercemus, nonnumquam ad difficiliora deducimus, ut et laborem leremus, et negligentiam excutiamus. Ut enim qui semper facilitatem experiuntur, remissiones fiunt : i'a

qui perpetuo ad asperiora pertrahuntur, animum labore defatigati despondunt. Quocirca mixtum esse oportet doctrinæ genus, et nunc quidem hoc, nunc autem illud tractare, ut neque mens ultra modum relaxetur, neque rursus plus quam par est intentum frangatur, et laboribus defatigata deficiat. Propterea nuper cum de Petro et Paulo disseruissemus (Tomo III, col. 571 sqq.), et de exorta inter ipsos Antiochiæ controversia, pugnamque illam, quæ inter eos esse videbatur, pace quavis utiliore vobis ostendissemus, cumque ad præruptam et asperam vos illam viam deduxissemus : quoniam defatigatos vidimus, sequenti die ad aliud argumentum vos traduximus, dum beati Eustathii præconia narravimus, et post illum generosi martyris Romani laudes percurramus (a), cum illustrius nobis factum est theatrum, amplior applausus, ac major strepitus acclamantium. Ut enim si quis ubi defessus fuerit, deinde in pratum ingrediatur, gaudet, ac delectatur, dum nihil asperum, nihil molestum intuetur, sed recreationem, voluptatem, ac delicias multas : sic et vos tum temporis affecti eratis, dum post labores illos ac difficultates concionis illius, tamquam in pratum quoddam in martyrum laudes ingressi, multa cum tranquillitate illis vos deliciis explevistis. Non enim tum erant pre-

(a) Collata cum Col. Reg. 2543, et cum Colbertinis 1050 et 2715. In titulo post has voces, *gressum suum*, hæc addit latius, *et dirigit viam ejus*.

(a) Panegyrici de S. Eustathio et de S. Romano sermones Tomo II vide.

hensiones ac mutui nexus, neque luctæ ac declinationes (a), sed, nemine oblucente, sola expedita, soluta et libera oratio decertabat. Idcirco autem et illustrior erat, et sacris conventibus aptior, majoremque laudem reportabat. Cum enim ea, quæ dicuntur, cum facilitate mens auditorum assequitur, multa voluptate perfusa, ad acclamationem et laudem oratoris excitatur. Quando igitur abunde vos his diebus recreavimus, neque molestum aut grave quidquam vestræ objecimus caritati, age rursus hodie vos ad priorem exercitationem traducamus, et ad illa Scripturæ difficilia loca, quæ multa indigent animadversione, transferamus, non ut labore vos affligamus, sed ut exerceamus, quo possitis hæc etiam loca cum securitate percurrere. Ut ergo tum temporis initio quidem pugna quædam esse ac contentio videbatur apostolorum, postquam autem scopulos illos conscendimus, sursum deinde Spiritus fructum aspeximus, caritatem, gaudium, pacem (*Gal. 5. 22*), et neque inanis, neque supervacaneus fuit labor noster, sed in partitiam desiit: sic et hodiestrarum precum subsidio fretus futurum confido, ut, si patienter et multum tolerantia propositum nobis iter conficiamus, atque ad ipsum cacumen ascendere possimus, illic omnia plana, lævia, pronaque reperiamus. Quid igitur jam nobis est propositum? Quod hodie ex propheta lectum est: *Domine, non est in homine via ejus, neque ibit homo, et dirigit gressum suum* (*Jer. 10. 23*). Quæstio quidem hæc est: vos vero, ut studium tunc adhibuistis, ita nunc diligenter attendite: neque enim illa minor est hæc quæstio, sed majorem curam requirit. Quid ita? Quoniam illa quidem Petri et Pauli, quæ videbatur esse controversia, nec tamen erat, non ita multis nota erat, unde nec illam ignorantiam verisimile fuit multum invecuturam detrimentum: hæc autem sententia circumfertur ubique, in domibus, in foris, in pagis, in urbibus, in terra, in mari, in insulis: et quocumque te contuleris multos audies, qui hæc dicunt: Scriptum est, *Non est in homine via ejus*: neque solum hanc sententiam didicerunt, sed alias etiam similes huic annectunt, *Non est volentis, neque currentis* (*Rom. 9. 16*); et post illud rursus, *Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam* (*Psal. 126. 1*): id porro faciunt, quod ex Scriptura divina depromptum negligentia suæ velamen obtendant, et salutem spemque nostram his verbis conentur infringere. Nihil enim aliud per hæc volunt efficere, nisi, in potestate nostra nihil situm esse. Actum est de rebus nostris: frustra regni cælorum promissio, frustra minæ gehennæ, frustra leges, pœnæ, supplicia, et consilia.

2. *Omni agendi potestate sublata nullum meritum, nullum demeritum.* — Quid enim attinet alicui consulere, cum nihil in ejus situm sit potestate? aut quid opus est ei promittere, qui omni sit rerum gerendarum facultate privatus? Neque is qui recte se gesserit, dignus est laude, neque qui deliquerit, pœnæ

obnoxius ac supplicio, nisi arbitrii nostri fuerit agenda. Quod si fuerit hoc hominibus sum, nemo jam amplius virtutem amplectetur, a vitio declinabit. Nam si, dum singulis diebus nant aures hominum vocibus nostris de get dum verba facimus de regno cælorum, dum in biles pœnas et præmia, quæ humanum excedit intellectum, proponimus, dum consulimus, dum tamur, dum omnem orationem admovemus, amen adducuntur quidam, ut sudores pro suscipiant, ægre a peccatorum voluptatibus a tur: si hanc etiam sacram abruperis ancoram, integra navis submergetur, et omnes penitus bus absorpti peribunt, multaue quotidie flet fragia? Nihil enim plane, nihil ita contendit dis ut animæ humanæ persuadere, neque in peccat suppliciis obnoxiam, neque laudibus et coronam dignam in recte factis, ut et studiosorum man solvat, et animi alacritatem restinguat, et eorum animum despondent incuriam foveat, ac negligi augeat.

Libertas actionum humanarum. — Quocirca d ter iis, quæ dicuntur, attendendum est. Præci est utrinque ac fovea locus iste, nisi caute le Quid enim dicemus? an prophetam esse meum? At periculosum est? non enim mentitur pro utpote qui Dei voces proloquatur. Non ergo nu est propheta? proinde non sunt in nostra pot quæ agere debemus? Ino et in nostra potestas sunt quæ agere debemus, et propheta mentitu est: et horum utrumque probabimus, si attent res præbueritis. Propterea namque præceptum que objectum ostendi, ut vigiles et attenti pr tum nobis iter conficiamus. Non enim hunc tantum excutiemus, *Non est in homine via ejus* et contextus omnem seriem, et pro quibus dic illa, a quo, ad quem, quam ob causam, quan quomodo. Non enim dicere sufficit aliquid in ptura scriptum reperiri, neque temere avulsa s cerpta divinitus inspiratæ Scripturæ membra et a reliquo textu serieque sermonis sejuncta su ac nimia licentia confidentiaque ipsis illuder enim prava dogmata multa in nostram hanc s invecia sunt, dum negligentioribus persuasit lus, ut oblique distorta testimonia Scripturæ rent, vel additis subtractisque nonnullis tenebr ritati offunderent. Non ergo sufficit dicere, se esse in Scriptura, sed totam seriem legi op quandoquidem si continuitatem et cognationes inter se connexa sunt, interrumpere vellemus multa prava dogmata orirentur. Enimvero in ptura scriptum est: *Non est Deus* (*Psal. 13. 1*) *Avertit faciem suam, ne vident in finem*: et, *De requireret* (*Psal. 10, secundum Hebr. v. 11. 13*) igitur, dic, quæso, non est Deus? neque res quæ in terris fiunt? quis hoc ausit dicere vel a Scriptum tamen est in Scriptura: sed discere pacto sit scriptum. *Dixit insipiens, inquit, li suo, Non est Deus.* Non Scripturæ suffragium

(a) Alludit hic Chrysostomus ad ludos publicos, quibus admodum addicti erant Antiocheni.

τὸν δὲ λόγος ἡγωνίζετο, ἀπολελυμένος καὶ ἐλεύθερος ὢν. διὰ τοῦτο δὲ καὶ λαμπρότερος ἦν καὶ πανηγυρικώτερος, καὶ πλείων ἀπέλαυνεν ἐπαίνων. Ἡ γὰρ διάνοια τῶν ἀκρατῶν, ὅταν μετ' εὐκολίας τοῖς λεγομένοις παρακολουθῇ, πολλῆς ἀνέσεως ἀπολαύουσα, προθυμότερον πρὸς τὸν ἔπαινον τοῦ λέγοντος διαγίγεται. Ἐπεὶ οὖν ἰκανῶς ἡμᾶς ἀνεκτιθήμεθα ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις, οὐδὲν ἐπίπονον καὶ τραχὺ πρὸς τὴν ὑμετέραν κινήσαντες ἀγάπην, φέρε δὴ τήμερον ὑμᾶς πάλιν ἐπὶ τὴν προτέραν ἀγάγωμεν γυμνασίαν, [159] πρὸς τὰ ἐπιπονώτερα τῶν Γραφῶν καὶ πολλῆς δεόμενα συνέσεως χειραγωγούντων ὑμᾶς, οὐχ ἵνα συντρέχωμεν τῷ χαμάρῳ, ἀλλ' ἵνα γυμνάσωμεν εἰς τὸ δύνασθαι καὶ ταῦτα μετὰ ἀσφαλείας διαβαίνειν τὰ χωρία. Ὡς περ οὖν τότε παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν ἐδόκει μάχη τις εἶναι καὶ φιλονεικία τῶν ἀποστόλων, ἐπειδὴ δὲ ἀνέβημεν τοὺς σκοπέλους ἐκείνους, εἰδομεν ἕκω λοιπὸν τὸν καρπὸν τοῦ Πνεύματος, ἀγάπην, γὰρ, εἰρήνην, καὶ οὐ μάταιος ἦμιν οὐδὲ περιττὸς ὁ πόνος ἐγένετο, ἀλλ' εἰς εὐφροσύνην κατέληξεν· οὕτω καὶ σήμερον προσδοκῶ ταῖς εὐχαῖς ταῖς ὑμετέραις, ἂν μετὰ καρτερίας καὶ πολλῆς τῆς ὑπομονῆς τὴν προκειμένην ἡμῖν διανύσωμεν ὁδόν, καὶ ἐπὶ τὴν κορυφὴν αὐτὴν ἀναβῆναι δυνηθῶμεν, ἱσόπεδα καὶ λεῖα καὶ ὑψία πάντα εὐρήσιν ἐκεῖ. Τί ποτ' οὖν ἐστι τὸ προκειμένον ἡμῖν νῦν; Τὸ παρὰ τοῦ προφήτου σήμερον ἀναγνωσθέν· Κύριε, οὐκ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἡ ὁδὸς αὐτοῦ, οὐδὲ ἀνθρώπος πορεύσεται, καὶ κατορθώσει τὴν πορείαν αὐτοῦ. Τὸ μὲν ζήτημα τοῦτο· ἡμεῖς δὲ, ὥς περ τότε παρέσχετε τὴν σπουδὴν, καὶ νῦν συνεινате ἑαυτοὺς· οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἐλαττον ἐκείνου τὸ ζήτημα, ἀλλὰ καὶ πλείονος δεῖται φροντίδος. Τί ῥησεται; Ὅτι ἡ μὲν Παύλου καὶ Πέτρου δοκοῦσα μὲν εἶναι διαφορά, οὐκ οὕσα δὲ, οὐ πολλοῖς γινώριμος ἦν, ὅθεν οὐδὲ πολλὴν ἐκ τῆς ἀγνοίας εἰκὸς ἦν γενέσθαι τὴν βλάβην· αὕτη δὲ ἡ ῥῆσις πανταχοῦ περιφέρεται, ἐν οἰκίαις, ἐν ἀγοραῖς, ἐν χώραις, ἐν πόλεσιν, ἐν γῇ καὶ θαλάττῃ καὶ νήσοις· καὶ ὅπου περ ἂν ἀπέλθῃς, ἀκούσῃ ταῦτα λεγόντων πολλῶν. Γέγραπται, οὐκ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἡ ὁδὸς αὐτοῦ. Οὐ ταύτην δὲ μόνον μελετήκασι τὴν ῥῆσιν, ἀλλὰ καὶ ἑτέρας πρὸς ταύτην συνείρουσι^a τοιαύτας, ὅτι Οὐ τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ ἐρέχοντος· καὶ μετ' ἐκεῖνο πάλιν, Ἐὰν μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον, εἰς μάτην ἐκοπίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες αὐτόν. Τοῦτο δὲ ποιοῦσι, τῆς οἰκίας ῥαθυμίας προκαλύμματα^b τὰς θείας Γραφὰς προβαλλόμενοι, καὶ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν καὶ τὴν ἐλπίδα διὰ τούτων διορύττειν ἐπιχειροῦντες τῶν ῥημάτων. Οὐδὲν γὰρ ἕτερον κατασκευάζεται βούλονται διὰ τούτων, ἀλλ' ἡ ὅτι οὐδενὸς ἔσμεν κύριοι. Πάντα οἰχεται τὰ καθ' ἡμᾶς· εἰκὴ βασιλείας ὑπόσχεσις, εἰκὴ γέννησις ἀπειλή, εἰκὴ νόμοι καὶ τιμωρίαι καὶ κολάσεις καὶ συμβουλαί.

β. Τί γὰρ ἂν τις παραινέσειε τῷ μηδενὸς ὄντι κυρίῳ; τί δὲ ἂν τις ὑπόσχοιτο τῷ πάσῃ ἐξουσίας ἀπεστερημένῳ; Ὅτε δὲ κατορθώσας ἀξιό· ἐστὶν ἐπαίνου, οὕτε δὲ διαμαρτῶν ὑπεύθυνος κολάσεως καὶ τιμωρίας, ἂν μὴ ἐφ' ἡμῖν ἢ τὰ πρακτέα. Εἰ δὲ τοῦτο πεισθεῖεν ἄνθρωποι, οὐδεὶς οὐκέτι λοιπὸν οὐκ ἀρετῆς ἀνθέξεται, οὐ κακίαν φεύσεται. Εἰ γὰρ νῦν καθ' ἐκάστην ἡμέραν περὶ γέννησις ἐνηχούντων ἡμῶν, περὶ βασιλείας δια-

λεγομένων, καὶ τὰς κολάσεις τὰς ἀφορήτους καὶ τὰ ἐπαθλα τὰ ὑπερβαίνοντα διάνοιαν ἀνθρωπίνην προτιθέντων, [160] συμβουλευόντων, παρακαλούντων, πάντα κινούντων λόγον, μόλις τινὲς ὑπομένουσι τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς ἰδρώτας, μόλις ἀφίστανται τῆς ἐν τοῖς ἁμαρτήμασιν ἡδονῆς· ἂν καὶ ταύτην ἐκκόψῃ τὴν ἀγκυραν τὴν ἱερὰν, οὐχ ὀλόκληρον βαπτισθῆσεται τὸ σκάφος, καὶ πάντες οἰχίσονται γενόμενοι τέλει ὑποδρύχιοι, καὶ πολλὰ ἔσται καθ' ἡμέραν τὰ ναυάγια; Οὐδὲν γὰρ, οὐδὲν οὕτως ἐσποῦδακεν ὁ διάβολος, ὥς τοῦτο πείσαι τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, ὅτι οὔτε ἐν τοῖς ἁμαρτήμασιν ἐστὶν ὑπεύθυνος κολάσεως, οὔτε ἐν τοῖς κατορθώμασιν ἐπαίνων ἀξίος· καὶ στεφάνων, ἵνα καὶ τῶν σπουδαίων ἐκλύσῃ τὰς χεῖρας, καὶ σβέσῃ τὴν προθυμίαν, καὶ τῶν ἀναπεπτωκότων ἐπιτελῇ τὴν ὀλιγωρίαν, καὶ αὐξήσῃ τὴν ῥαθυμίαν.

Διὸ χρὴ προσέχειν μετὰ ἀκριθείας τοῖς λεγομένοις. Κρημνὸς ἐκατέρωθεν ἐστὶ καὶ βόθρος, ἂν μὴ νηφόντως ἀναγνῶμεν τὸ ῥητόν. Τί γὰρ εἴπωμεν; ὅτι ἐφεύσατο ὁ προφήτης; Ἄλλ' ἐπικίνδυνον· προφήτης γὰρ οὐ ψεύδεται· τὰ γὰρ τοῦ Θεοῦ φθέγγεται ῥήματα. Ἄλλ' οὐκ ἐφεύσατο ὁ προφήτης; οὐκοῦν οὐκ ἐφ' ἡμῖν τὰ πρακτέα; Ἄλλα καὶ ἐφ' ἡμῖν τὰ πρακτέα, καὶ ὁ προφήτης οὐκ ἐφεύσατο· καὶ ἀμφοτέρω ταῦτα παραστήσομεν, ἂν προσέχητε. διὰ γὰρ τοῦτο ἐκατέρωθεν εἰδείξα τὸν κρημνόν, ἵνα νήφοντες διανύσωμεν τὴν προκειμένην ἡμῖν ὁδόν. Μὴ γὰρ δὴ τοῦτο μόνον ἐξετάσωμεν, τὸ, οὐκ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἡ ὁδὸς αὐτοῦ· ἀλλὰ καὶ τὴν ἀκολουθίαν ἄψασιν, καὶ ὑπὲρ τίνων εἰρηται, καὶ παρὰ τίνος, καὶ πρὸς τίνα, καὶ διὰ τί, καὶ πότε, καὶ πῶς. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ τὸ λέγειν, ὅτι ἐν ταῖς Γραφαῖς γέγραπται, οὐδὲ ἀπλῶς παρασπώντας ῥήματα καὶ σπινθάρωντας τὰ μέλη τοῦ σώματος τῶν θεοπνευστων Γραφῶν, ἔρημα καὶ γυμνά τῆς οἰκείας αὐτῶν συναφείας λαβόντας, ἐπ' ἐξουσίας καὶ ἀδείας ἐπηρεάζειν αὐτοὺς. Οὕτω γὰρ πολλὰ δόγματα διεφθαρμένα εἰς τὸν βίον εἰσένηκεται τὸν ἡμέτερον, τοῦ διαδόλου πείθοντος τοὺς ῥαθυμωτέρους διεστραμμένως^d ἀπαγγέλλειν τὰ ἐν ταῖς Γραφαῖς κεείμενα, ἢ προστιθέντας, ἢ ὑφαίρουντας ἐπιζοφοῦν τὴν ἀλήθειαν. Οὐ τοίνυν ἀρκεῖ τὸ εἰπεῖν, ὅτι ἐν τῇ Γραφῇ γέγραπται, ἀλλὰ χρὴ καὶ τὴν ἀκολουθίαν ἀναγνῶναι πᾶσαν· ἐπεὶ εἰ μέλλοιμεν διακόπτειν τὴν πρὸς ἄλληλα συνέχειαν αὐτῶν καὶ συγγένειαν, πολλὰ οὕτω τεχθήσεται πονηρὰ δόγματα. Καὶ γὰρ ἐν τῇ Γραφῇ γέγραπται, ὅτι οὐκ ἐστὶ θεός, καὶ ὅτι Ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, τοῦ μὴ βλέπειν εἰς τέλος, καὶ ὅτι οὐκ ἐκζητήσῃ ὁ θεός. Τί οὖν; εἰπέ μοι· οὐκ ἐστὶ θεός; Οὐδὲ ἐφορᾷ τὰ κατὰ γῆν πράγματα; Καὶ τίς τοῦτο ἀνάτχοιτο εἰπεῖν, ἢ ἀκοῦσαι; Καίτοι γε ἐν τῇ Γραφῇ γέγραπται· ἀλλὰ μάθε πῶς γέγραπται. Εἶπε, φησὶν, ἀφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, οὐκ ἐστὶ θεός. Οὐ τῆς Γραφῆς ἐστὶν ἡ γνώμη καὶ ἡ ψήφος, ἀλλὰ τῆς τοῦ ἀφρονος διανοίας· οὐ τὰ αὐτῆς εἶπεν ἡ Γραφή, [161] ἀλλὰ τὰ τέτταρον ἀπήγγειλε. Καὶ πάλιν· Ἔως τίς τις παρώξυνεν ὁ ἀσεβὴς τὸν Θεόν; Εἶπε γὰρ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, οὐκ ἐκζητήσῃ. Ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, τοῦ μὴ βλέπειν εἰς τέλος.

^a Alii ἀλλὰ καὶ ἑτέρας ταύτης συνείρουσι.

^b Unus προκαλύμματα. Sed Savil. Morel. et omnes mss. προκαλύμματα.

^c Savil. οὐ κακίαις φεύσεται. Sed κακίαν melius.

^d Duo mss. διεστραμμένως, et sic etiam habet Savil. in marg. διεστραμμένως ἀπαγγέλλειν esset distinguere vel etiam disorquere.

καὶ ἐνταῦθα πάλιν ἀπεδοῦς ἀνθρώπου καὶ διεφθαρμένου κρίσιν καὶ ψῆφον ἐκτίθεται. Οὕτω καὶ ἱατροῖς ἔθος ἐστὶ, τοῖς ὑγιαίνουσι διαλεγόμενοις τὰ τῶν παραπεπόντων καὶ ἐξεστηκότων ἀμαρτήματα λέγειν, ἵνα τοὺτους ἀσφαλίστους ἐργάσωνται. Ἐπεὶ οὖν ὑγεία μὲν ψυχῆς εὐσέβεια, νόσος δὲ ἐσχάτη καὶ ἀβύωσις τὸ τὸν Θεὸν μὴ εἰδῆναι, λέγει τὰ ῥήματα τῶν ἀπεδούτων, οὐχ ἵνα ἀκούωμεν ἀπλῶς, ἀλλ' ἵνα φυλαξώμεθα. Λέγει τί εἶπεν ὁ ἄρρων, ἵνα σὺ γένῃ φρόνιμος, καὶ μὴ δέξῃ τὸ ῥήμα· λέγει τί εἶπεν ὁ ἀπεθής, ἵνα σὺ φύγῃς τὴν ἀσέβειαν. Οὐ μόνον δὲ τῆς ἀκολουθίας ἐκκόπτειν οὐ γὰρ, ἀλλὰ καὶ ὑγιῇ προφέρειν αὐτά, καὶ μηδὲν προστιθέναι.

Πολλοὶ γοῦν καὶ ἑτέρα τινα ἀπὸ τῶν Γραφῶν περιφέρουσι, διεστραμμένως ἀναγγέλλοντες. Γέγραπται γὰρ, φησὶν, Εἰ πυροῦσαι, γάμησον· οὐδαμῶς δὲ τοῦτο οὕτως ἐστὶ γεγραμμένον· ἀλλὰ πῶς εἴρηται, σπόπῃσιν· Λέγω δὲ τοῖς ἀγίοις^α καὶ ταῖς χήραις, καλὸν αὐτοῖς ἐστίν, ἐὰν μελίνωσιν ὡς κἀγώ· εἰ δὲ οὐκ ἐγκρατεῖσθαι, γαμεῖτωσαν· κρείσσον γὰρ ἐστὶ γαμῆσαι, ἢ πυροῦσθαι. Οὐκ ἐστὶν οὖν ταῦτον, φησὶ, τὸ, εἰ πυροῦσαι, γάμησον· Μάλιστα μὲν, εἰ καὶ ταῦτόν ἦν τὸ, εἰ πυροῦσαι, γάμησον, οὐκ ἐχρῆν ἀφέντας αὐτοὺς τὴν ὑγιῇ τῆς Γραφῆς ἀπαγγελίαν, διαστρέφειν, καὶ οἰκείους ῥήμασι προφέρειν τὰ τῆς Γραφῆς νοήματα· νυνὶ δὲ καὶ πολλὸν τὸ μέσον εὐρήσομεν. Ἄν μὲν γὰρ ἀπλῶς εἴπῃς, Εἰ πυροῦσαι, γάμησον, πᾶσαν ἔδωκας ἐξουσίαν τοῖς παρθεναῖς κρηραμέναις, ἡνίκα ἂν ὑπὸ ἐπιθυμίας ὀχληθεῖεν, τὰς πρὸς τὸν Θεὸν διαλύσαι συνθήκας, καὶ πρὸς τὸν γάμον αὐτομολῆσαι, καὶ τῆς προτέρας ὑποσχέσεως ἐπιλαθέσθαι.

γ'. Εἰ δὲ μάθους, τίσιν ὁ Παῦλος διαλέγεται, ὅτι οὐχ ἀπαντα ἀπλῶς, ἀλλὰ τοῖς οὐδέπω γεγεννημένοις ἐν ὑποσχέσει^β, δυνήσῃ ταύτῃ τὴν ἐπιθλασθὴ καὶ ὀλέθριον ἀνελεῖν ἐξουσίαν. Λέγω γὰρ, φησὶ, τοῖς ἀγάμοις καὶ ταῖς χήραις, οὐ ταῖς ὑποσχόμεναις χηρείαν, ἀλλὰ ταῖς μὴτε τοῦτο, μὴτε ἐκεῖνο μηδέπω ψήφισαμέναις· ἀλλ' ἐν μεταίχμιᾳ τινὶ τῆς γνώμης ἐκατέρας οὖσαι· ο. Οὐκ· ἀπέβαλε τις ἄνθρωπος, φησὶν· οὐπω κέκρικα παρ' ἐαυτῇ, οὕτως ἐκώρυξεν, εἴτε χηρείαν ἐλέσθαι δέοι, εἴτε δεύτερον ἐπεισαγαγεῖν νυμφίον· ταύτῃ παραινῶ, φησὶν, ὅτι καλὸν τὸ οὕτως εἶναι· εἰ δὲ μὴ δύναίτο φέρειν τὸ φορτίον, γαμεῖτω· τὰς μέντοι ἐπιβαλλομένας ἥδη καὶ ἀπογραφάμενας εἰς τὴν τῆς χηρείας ὑπομονήν, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν θεμέναις συνθήκας, εὖ φησὶ λοιπὸν εἶναι κυρίας τοῦ πρὸς δεύτερον γάμον ἐπανελεῖν. Διὰ τοῦτο Τιμοθέῃ γράφων περὶ αὐτῶν, οὕτω πως φησὶ· Νεωτέρας δὲ χήρας παραινῶ. Ὅταν γὰρ καταστρηγιάσωνται τοῦ Χριστοῦ, γαμῶσιν θέλουσιν, ἔχουσιν [162] κρίμα, ὅτι τὴν πρώτην πίστιν ἠθέτησαν. Ὁρᾷς πῶς αὐτά; ἐνταῦθα κολάζει καὶ τιμωρεῖται, καὶ φησὶν ὑπεσθύνους εἶναι δίχην, καὶ κρίματι, ὅτι τὰς πρὸς τὸν Θεὸν συνθήκας ἠθέτησαν^δ, καὶ τὴν ὑπόσχεσιν διεψεύσαντο· Ὅσατε ἐκ τούτου ὁρᾷς, ὅτι ἐκεῖνο τὸ ῥήτον οὐ πρὸς τὰς ὑποσχόμενας εἴρηται· Διὰ τοῦτο οὐκ ἀπλῶς αὐτὸ γὰρ προφέρειν, ἀλλ' εἰδέναι καὶ τὰ πρόσωπα, πρὸς ἃ διαλέγονται αἱ Γραφαί.

^α Unus ταῖς ἀγίοις. Sed alii omnes τοῖς ἀγίοις, atque ita legitur in Novo Testamento Graeco.

^β Unus ἐν ὑποσχέσει.

^γ Savil. ἐκατέρας οὖσαι, perperam, ut ipse quoque suscipitur, in margineque οὖσαι corrigendum esse notat.

^δ Unus cod. συνθήκας ἐπάτησαν. Infra unus διὰ τοῦτο οὐκ ἀπλῶς αὐτά. Paulo post quidam πάλιν ἑτέρον περιφέρουσι ῥήμα, et ibidem αὐτὸ τὴν συνθήκην. Ἄλλ' ἑτέρον οὐκ ἐν τῇ γραφῇ καίμενον, ibidemque τοιαῦτα κωκυργίαι.

Πάλιν ἑτέραν περιφέρουσι ῥῆσιν, οὐχὶ διαστρεφόμεναι τὴν συνθήκην, ἀλλ' ἑτέρον οὐκ ἔγγεγραπτον προστιθέντες. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ διαδόλου πγία, ἢ πλεονασμῷ, ἢ ὑπαίρεσει, ἢ διαστρεφόμεναι τῶν καίμενων τὰ ὀλέθρια εἰσαγεῖν δὲ τί δὲ τοῦτο ἐστὶ τὸ ῥήμα; Ἐμὸν ἐστὶ, φησὶ, τὸν ῥῆμα, καὶ ἐμὸν τὸ χρυσίον· καὶ ὅ ἐάν θέλω αὐτά^α. Τοῦτο τὸ μὲν εἴρηται, τὸ δὲ οὐκ εἰ· ἀλλ' ἐξωθεν ποθεν προσέβριπται. Τὸ μὲν γὰρ, τὸ ἀργύριον, καὶ ἐμὸν τὸ χρυσίον, εἶπεν ὁ ῥῆμα· τὸ δὲ, ὅ ἐάν θέλω, δίδωμι αὐτά^β, οὐκ ἐστὶν κείμεναι, ἀλλ' ἐκ τῆς τῶν πολλῶν ἀμαθίας περιφύγῃς· τίς δὲ καὶ ἐκ τούτου γίνεται βλάβη; Πολλοὶ καὶ γόντες καὶ ἀκόλαστοι, καὶ οὐδὲ τὸν ἥλιον ὁρᾷν ἔξοι, οὕτε ζῆν, οὕτε ἀναπνεῖν, πολλῆς λαύουσιν εὐπορίας, ἀνατρέποντες πάντα, χηρῶν ἀρπάζοντες, ὀρφανοὺς λυμαινόμενοι, καταδεστέρων ἐπιαιρόμενοι. Βουλόμενος τοὶ διάβολος· πείσαι τοὺς ἀνθρώπους, ὅτι πᾶς πᾶν ἄνθρωπός ἐστι καὶ ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ δωρεᾶς, ἵν' ἐκ τοῦ πολλῆς βλασφημίας προσηρῶνται τῷ Θεῷ ῥῆσιν ἀπὸ τῆς Γραφῆς λαβὼν τὴν λέγουσαν, τὸ ἀργύριον, καὶ ἐμὸν τὸ χρυσίον, ἑτέραν τούτων ἐν τῇ Γραφῇ προσέθετε λέγων· Καὶ θέλω, δώσω αὐτά. Ὁ δὲ προφήτης Ἀγγαῖος οὐ φησὶν· ἀλλ' ἡνίκα ἐπανηλθον ἐκ τῆς βαρβαρίας· Ἰουδαῖοι, καὶ τὸν ναὸν ἔμελλον ἀνίστην, καὶ ἐπὶ προτέραν ἀγειν εὐπρέπειαν, ἐπειδὴ διηπτα πολεμίων περιεστώτων, πενίας οὕσης πολλῆς, μιᾶς οὐδαμῶθεν εὐπορίας φαινομένης, βουλομένης χρηστὰς ἀγαγεῖν αὐτοὺς ἐλπίδας καὶ πείσαι θ περὶ τοῦ τέλους^γ, φησὶν ἐκ προσώπου τοῦ Ἐμὸν ἐστὶ τὸ ἀργύριον, καὶ ἐμὸν τὸ χρυσίον καὶ ἐστὶν ἡ δόξα τοῦ οἴκου τούτου ἡ ἐν ὑπὲρ τὴν πρώτην.

Καὶ τί τοῦτο πρὸς τὸ προκαίμενον; Ὅτι ἀπλῶς τὰς τῶν Γραφῶν ῥήσεις παραφέρειν^δ ἐκκόπτοντας τῆς ἀκολουθίας, οὐδὲ τῆς συγῆ ἀποσπῶντας, οὐδὲ ἔρημα καὶ γυμνὰ τὰ ῥήματα τῶν ἐπομένων ἢ προλαβόντων βοηθείας λαμβάνειν, οὐδαμῶθεν ἀπλῶς καὶ ἐπηρεάζειν. [163] Πῶς γὰρ ἄτοπον, ἐν δικαστηρίῳ μὲν περὶ βιωτικῶν δικην οὐκ ἀνθρώπων νόμον, ἀλλὰ τὸν ἀνῶθεν ἐκ τῶν νῶν ἐνεχθέντα ἀναγκύνσκοντες, τοσαύτην ῥῆ χρησόμεθα, ὡς μέλη καὶ μέρη παρασπᾶν; Καὶ ταῦτα ἀπολογίας δέξια καὶ συγγνώμης; Τάχα τοῦ μέτρου ἐξέτεινα τὸν λόγον, ἀλλ' οὐκ ἀπλῶς ἵνα τῆς πονηρίας ὑμᾶς ἀπαγάγω συνηθείας. Μὴν ἀποκάμωμεν, ἔως ἂν τὸ τέλος εὐρωμεν· δι

^α Duo miss hic et infra dōσω αὐτά.

^β Alii dōσω αὐτά. Ibid. Savil. οὐκ ἐστὶν προσέθετον, in marg. πρόσκειται notat. Ibid. Savil. in marg. et du ἀμαθίας προφέρεται.

^γ Αἱ ὑπὲρ τοῦ τέλους.

^δ Savil. in marg. παρεισφέρειν.

^ε Unus habet δικαζόμενον.

sententia, sed animi insipientis : non dixit quæ sua sunt Scriptura, sed quæ sunt alterius denuntiavit. Et rursus : *Usquequo irritavit impius Deum ? Dixit enim in corde suo, Non requireret. Avertit faciem suam, ne videat in finem (Psal. 10. 13 et 11).* Et hic rursus hominibus impii ac scelesti iudicium et sententiam proponit. Ita quoque medici facere solent, insanorum et mentium peccata sanis ac valentibus narrant, ut cautiore istos reddant. Cum igitur sanitas animæ sit pietas, morbus autem et infirmitas summa Deum minime nosse, impiorum verba commemorat, non ut ea temere audiamus, sed ut ab iis abstineamus. Quid insipiens dixerit, narrat, ut tu sapiens fias, et dictum ejus minime probes : quid impius dixerit, narrat, ut tu impietatem fugias. Neque vero solum a contextu serieque sermonis avellenda loca non sunt, sed etiam sana et integra sunt proferenda, nihilque addendum.

Abusus loci Pauli ex Epist. ad Corinth. 1. — Multi certe quædam etiam alia circumferunt ex Scripturis, quæ depravate allegant. Scriptum est enim, inquit : Si uraris, uxorem ducito : nusquam tamen hoc ita scriptum est ; sed quo pacto sit scriptum considera : *Dico autem non nuptis et viduis, bonum illis est, si maneant, sicut et ego : quod si non se continent, nubant ; melius enim est nubere quam uri (1. Cor. 7. 8. 9).* Annon igitur idem est, inquit, Si uraris, uxorem ducito ? Enimvero licet idem esset, non oportebat tamen, omissa recta Scripturæ allegatione, eam pervertere, suisque verbis Scripturæ sensa proferre : jam vero multum offendimus inesse discrimen. Si enim absolute dixeris, Si uraris, uxorem ducito, cunctis qui virginitatem servare ultro statuerunt potestatem facis, cum primum libido illis negotium facesset, inita cum Deo pacta violandi, atque ad nuptias transfugæ more transeundi, ac promissi prioris obliviscendi.

3. Quod si intelligas, quos alloquatur Paulus, hoc est, non omnes passim, verum eos, qui nondum promissione se obstrinxerint, poteris noxiam hanc ac perniciosam tollere facultatem. *Dico enim, inquit, non nuptis et viduis, non iis quæ viduitatem promissere sed iis quæ neque hoc, neque illud decreverunt : sed tamquam in medio quodam interstitio consilii utriusque versantur. Exempli causa : mulier quæpiam virum suum amisit, nequedum apud se statuit, neque decrevit, an a se oporteat eligi viduitatem, an vero alterum maritum induci : hanc ego admoneo. Inquit, bonum esse ut ita permaneat : quod si onus ferre non possit, nubat : eas vero quæ jam aggressæ sunt, et in earum album sunt relatæ, quæ viduitatem tolerant, et cum Deo pactum inierant, non jam vult ad alterum posse matrimonium reverti. Propterea de illis ad Timotheum scribens sic ait : *Adolescentiores autem viduas devota. Cum enim luxuriatæ fuerint in Christo, nubere volunt habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt (1. Tim. 5. 11. 12).* Vides ut eas hic castiget ac puniat, et obnoxias pœnæ ac iudicio esse dicat, quod inita cum Deo pacta violaverint, et*

¹ Inus Cod., *pacta conculcarunt*, eadem prorsus sententia.

promissis non steterint ? Itaque ex hoc loco manifestum est, dictum illud non ad eas quæ promiserant esse directum : idcirco non esse illud temere proferendum, sed noscendas esse personas, quas Scripturæ verbis illis alloquuntur.

Abusus alterius loci Scripturæ. — Bursus alium locum circumferunt, cujus non illi quidem structuram pervertunt, sed aliud illi, quod in Scriptura non reperitur, adjiciunt. Talis enim est diaboli malitia, ut vel additione, vel subtractione, vel depravatione, aut immutatione contextus perniciose dogmata introducat. Quis ille porro locus est ? *Meum est, inquit, argentum, et meum aurum (Agg. 2. 9) ;* et cui voluero dabo illud. Illius loci pars quidem est ita dicta, pars vero dicta non est, sed alicunde adjecta. Nam illud quidem, *Meum est argentum, et meum est aurum*, dixit propheta : illud autem, Cui voluero dabo illud, non item sequitur in Scriptura, sed ex inscitia vulgi natum circumferunt. Quodnam porro inde exoritur detrimentum ? Multi scelerati, et præstigiatores, atque intemperantes, qui ne digni quidem sunt, qui solis hujus conspectu fruuntur, aut vivant, aut hujus cæli spiritum ducant, multis opibus abundant, dum omnia subvertunt, viduarum domos diripiunt, orphanos spoliant, adversus inferiores efferuntur. Volens ergo diabolus hominibus persuadere divitias desuper atque ex Dei largitione manare, ut ex hoc magnam blasphemiam Domino impingat, sumpta hac Scripturæ sententia quæ sic habet : *Meum est argentum, et meum est aurum*, aliam quæ in Scriptura non est, adiecit dicens : Et cui voluero dabo illud. At non ita dicti Aggæus propheta : sed cum ex barbarorum regione redissent. Judæi, et instauraturi templum essent, atque ad pristinum splendorem evecturi, cum egeni essent et ab hostibus circumfusi obsessi, multa premente paupertate, nec ullæ facultates alicunde apparerent, in meliorem spem illos volens erigere, ac persuadere ut de fine confiderent, ex persona Dei dicit, *Meum est argentum, et meum est aurum ; et erit gloria domus tuas novissima super primam (Ibid. v. 10).*

Scripturæ verba quomodo tractanda. — Sed quid hoc ad propositum ? dicet aliquis. Quod non oporteat Scripturæ sententias temere arripere, atque a serie sermonis et argumenti affinitate divellere : neque nuda verba sumenda sint, eorumque subsidio destituta quæ sequuntur aut præcedunt, ut per ea temere calumniam struamus et cavilemur. Annon enim absurdum est, ut in iudiciis quidem, ubi de rebus sæcularibus disceptamus, omnia jura nostra in medium proferamus, et loca, tempora, causas, personas, aliæque innumera producamus, cum vero nobis de vita æterna propositum sit certamen, temere et inconsiderate Scripturæ loca proferamus ? Ac legem quidem regiam nemo temere et inconsiderate recitat, sed nisi tempus notet, ac legislatorem designet, et integram illam atque illibatam proponat, castigatur gravissimæ pœnæ mulctatur : nos vero dum non legem humanam, sed supernam ac de cælo delapsam recitamus, tantam præ nobis negligentiam feremus, ut ejus partes ac membra

discerpamus? Quis hoc venia dignum censeat? Fortasse ultra modum orationem produxi, at non sine causa, verum ut a prava consuetudine vos abducam. Ne igitur defatigemur, donec ad finem pervenerimus: propterea namque nati sumus, non ut edamus ac bibamus, et induamur, sed ut vitium fugiamus, ac divinam amplexi philosophiam virtutem sectemur. Natos enim esse nos non ut edamus ac bibamus, sed ad alia quædam multo majora melioraque præstanda, quo pacto Deus doceat, audi, et quam asserat causam propter quam hominem præcreavit. Cum enim illum formaret, his verbis usus est: *Faciamus hominem ad imaginem nostram et ad similitudinem* (Gen. 1. 26).

4. *Deo quomodo similes efficiamur.* — Porro Deo similes reddimur non dum comedimus, bibimus, aut induimur; Deus enim neque comedit, neque bibit, neque induitur: sed dum justitiam exercemus, benignitatem exhibemus, mihi et modesti ac misericordes in proximo sumus, virtutem omnem sectamur: siquidem commune nobis est illud cum belluarum natura, quod comedimus et bibimus, neque quidquam illis hac in re præstamus. Unde ergo sit, ut illis antecellamus? Quod nimirum ad imaginem et similitudinem Dei conditi simus. Ne igitur defatigemur dum sermonem de virtute instituimus, sed allatam in medium propheticam hanc sententiam diligenter expendamus, quis eam protulerit, et quorum causa, et quo tempore, et quem alloquens, et quo in statu res tum essent, omnia demum pervestigemus, quæ ad inveniendum usui esse possunt. Is quidem, qui protulit, Jeremias est propheta, dum non quidem pro se, verum pro aliis preces offerret, pro Judæis ingratis, stupidis, qui nullo modo corrigi poterant, qui puniri debebant, et extremo supplicio mulctari, de quibus dicit illi Deus: *Noli orare pro populo hoc, quia non exaudiam te* (Jer. 7. 16). Ac nonnulli quidem hoc de Nabuchodonosore dici autumant: nam quoniam bellum illis erat barbarus illaturus, urbemque deleturus, atque abductis captivis abiturus, cum persuadere omnibus vellet, non eum propria virtute vel potentia civitatem expugnaturum, sed ob istorum peccata, Deo bellum illud gerente, atque adversus urbem suam illum deducente, Scio, Domine, inquit, quia non est in homine via ejus, neque homo ibit, et dirigit gressum suum. Quorum verborum hic sepsus est: Ille via, inquit, qua nunc barbarus incedit, dum nobis hoc bellum infert, non ab ipso est, neque feliciter bellum istud confecit, ac victoriam reportavit: ac nisi tu nos in ejus manus tradidisses, nunquam expugnasset, aut vicisset. Idcirco precor, inquit, ac supplex oro, quando ita tibi hoc visum est, ut supplicio modus adhibeatur, Corripe namque nos, inquit, verumtamen in judicio, et non in furore (Jer. 10. 24). Sed quoniam huic expositioni contradicunt nonnulli, neque barbari causa dictum hoc esse volunt, sed de communi hominum natura, necessarium est ut cum istis decertemus. Quid ergo possumus his opponere? Quoniam pro hominibus orabat, qui peccaverant, pro quibus orare sæpe prohibitus erat: propterea curat, ut civitas prior logeat: nam quoniam

assidue dicebat, Noli orare pro illis, eam ipsa benignitate indigebat priorem submittit, ut anas aliquam et speciosam occasionem arripiat pro ille preces offerendi, atque ad ipsam dirigit orationem, aitque, *Væ contritioni tuæ: doloris plena est plebs* (Jer. 10. 19-22). Tum inflit illa: *Plane hoc est meum, tabernaculum meum perii, pelles meæ coarctatae sunt, filii mei et oves meæ exierunt a me, et non Pastores mei stulte egerunt, et Dominum non exierunt. Vox auditionis venit, et commotionis magna aquilone, ut ponat civitates Juda in desolationem, sicut vile passerum.* Deinde postquam illa suam calamitatem deploravit, adjicit: *Domine, non est hominis via in terra, neque homo dirigit gressum suum.* Quid igitur? quia lamentatur, dicit aliquis, per sum dogma in mundum invexit, nostra potestate nos privans, et affirmans, non esse arbitrii nos gerendas? Nequaquam, sed et dum lamentatur confirmat. Cum enim dixisset, *Non est hominis via in terra, neque homo dirigit gressum suum.* Quod autem dicit hanc sententiam habet: Non totum est in nostra potestate aliud quidem in nostra, aliud vero in Dei potestate. Nam ut optima quæque eligamus, vel et agere contendamus, omnemque laborem ejus, nostri est arbitrii: ut autem ad exitum euducamus, neque intercidere sinamus, utque ad recte factorum perveniamus, id vero celestis est potestatis. Partitus enim est nobiscum virtutem Deus, neque rem totam in nostra sitam esse voluit potestate, ne in superbiam efferamur, neque totum sibi sumpsit, ne nos inertiam dedamus: sed exiguum laboribus nostris relinquens, majorem partem conficit. Ut enim sciamus, quo pacto si res in potestate nostra fuisset, multos id in superbiam set, et extulisset, audiamus quid Phariseus dicebat, quantam insolentiam elatus esset, quo pacto et licet loqueretur, seque toti orbi terrarum fastuosus ferret (Luc. 18). Propterea non ut totum acciperet, effecit, quinimo permisit, ut in nostra potestate aliquid esset, ut nos jure ac merito core speciosam occasionem arriperet. Atque hoc illa bola declaravit, in qua dicit, homines circa undecim horas inventos se in vineam ad operandum adduxisse (Matth. 20. 6. sqq.). Tametsi quid operari undecim hora potuerunt? At nihilominus ad integram dandam mercedem breve momentum Deo sufficit.

Ille propheta locus libertatem arbitrii non eripit. Atque ut intelligas hoc prophetam vere dicere, quæ nos arbitrii libertate privare, sed de rerum philosophari, audi quid adjiciat. Nam cum dixisset, *Non est in homine via ejus*, statim adjungit: *Circa nos, Domine, verumtamen in judicio, et non in furore* (Jerem. 10. 24). Si enim arbitrii nostri nihil frustra diceret, *Corripe nos, Domine, verumtamen in judicio.*

5. *Ex indicto supplicio libertas arbitrii infertur.* Quid enim fieri potest injustius, quam ut illi plebs, quorum ex arbitrio non pendent res geruntur, aut ut homines illi poenas sustineant, quorum

αὐτὸ ἐγενόμεθα, οὐχ ἵνα φάγωμεν καὶ πίνωμεν, καὶ περιβαλλώμεθα, ἀλλ' ἵνα φύγωμεν κακίαν, ἐκώμεθα δὲ ἀρετὴν, τῆς θείας ἐπιλαβόμενοι φιλοσοφίας. Ὅτι γὰρ οὐχ ἵνα φάγωμεν καὶ πίνωμεν ἐγενόμεθα, ἀλλ' ἐφ' ἑτέροις πολλῶν μελίστοι καὶ βελτίστοι, ἀκουσόν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν αἰτίαν λέγοντες, ἐφ' ἣ τὸν ἄνθρωπον ἱποίησε. Διαπλάττων γὰρ αὐτὸν, οὕτω πῶς φησι· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ κατ' ὁμοίωσιν.

δ. Ὅμοιοι δὲ Θεοῦ γινόμεθα οὐκ ἐσθίνοντες καὶ πίνοντες καὶ περιβαλλόμενοι· Θεὸς γὰρ οὕτε ἐσθίει, οὕτε πίνει, οὕτε περιβάλλεται· ἀλλὰ δικαιοσύνην ἀκούοντας, φιλανθρωπίαν ἐπιδεικνύμενοι, χρηστοὶ καὶ ἐπεικεῖς ὄντες, τοὺς πλησίον ἐλεοῦντες, πᾶσαν ἀρετὴν ὠκνοῦντες· ἐπεὶ τὸ φαγεῖν καὶ τὸ πίνειν κοινὴν πρὸς τὴν τῶν ἀλόγων φύσιν ἡμῖν ἐστὶ, καὶ οὐδὲν ἐκείνων κατὰ τοῦτο ἀμείνους ἔσμεν. Ἀλλὰ πόθεν ἡμῶν ἡ ὑπεροχή; Ἐκ τοῦ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενέσθαι καὶ ὁμοίωσιν. Μὴ τοίνυν ἀποκάμωμεν τοὺς ὑπὲρ ἀρετῆς κινούμενους λόγους, ἀλλ' ἀγαγόντες τὴν προφητείαν ταύτην ῥῆσιν εἰς μέσον, μετὰ ἀκριβείας αὐτὴν διερευνήσωμεθα. καὶ μάθωμεν ἂν τίς ὁ εἰρηκῶς, καὶ ὑπὲρ τίνων, καὶ πότε, καὶ πρὸς τίνα, καὶ πῶς τῶν πραγμάτων διαχειρήμενοι, καὶ πάντα ἀπλῶς ἐξετάζοντες τὰ πρὸς τὴν εὐρεσιν συντελοῦντα. Ὁ μὲν οὖν εἰρηκῶς Ἰερεμίας ἐστὶν ὁ προφήτης, οὐ μὴν ὑπὲρ ἐαυτοῦ, ἀλλ' ὑπὲρ ἑτέρων τὴν ἱκετηρίαν ποιούμενος, ὑπὲρ Ἰουδαίων τῶν ἀγνωμόνων, τῶν ἀναισθήτων, τῶν ἄνθρωπῶν ἐχόντων, τῶν ὀφειλόντων κολασθῆναι καὶ τὴν ἐσχάτην ὑπομείναι τιμωρίαν, περὶ ὧν φησιν αὐτῷ ὁ Θεός· *Μὴ προσεύχου περὶ τοῦ λαοῦ τούτου, ὅτι οὐκ εἰσακούσομαί σου· καὶ τινες μὲν φασὶ τοῦτο περὶ τοῦ Ναβουχοδονόσορ λέγεσθαι· ἐπειδὴ γὰρ ἐμῶν ἐπιστρατεύειν αὐτοῖς ὁ βάρβαρος, καὶ τὴν πόλιν ἀφανίζειν, [164] καὶ λαβὼν αἰχμαλώτους ἀπείνει, βουλόμενος πεῖσαι πάντας, ὅτι οὐ παρὰ τὴν οἰκίαν ἰσχύον καὶ δύναμιν τῆς πόλεως περιγίνεται, ἀλλὰ παρὰ τὰ τούτων ἀμαρτήματα, τοῦ Θεοῦ στρατηγούτος τὸν πόλεμον, καὶ χειραγωγούτος αὐτὸν ἐπὶ τὴν οἰκίαν πόλιν, φησὶν· Οἶδα, Κύριε, ὅτι οὐχὶ τοῦ ἀνθρώπου ἡ ὁδὸς αὐτοῦ, οὐδὲ ἄνθρωπος πορεύεται, καὶ κατορθώσει τὴν πορείαν αὐτοῦ. Ὅδὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· ἡ ὁδὸς αὐτῆς, φησὶν, ἣν ὁ βάρβαρος βαδίζει νῦν ἐπιστρατεύων ἡμῖν, οὐχὶ παρ' ἐαυτοῦ ἐστὶν, οὐδὲ ἐκεῖνος κατώρθωσε τὸν πόλεμον τούτον καὶ τὴν νίκην, ἀλλ' εἰ μὴ σὺ παρέδωκας ἡμᾶς ταῖς ἐκείνου χερσίν, οὐκ ἂν ἐκράτησεν, οὐδὲ περιεγένετο. Διὰ τοῦτο, φησὶ, δόξομαι καὶ ἀντιβολῶ, ἐπειδὴ τοῦτο ἔδοξε, μετὰ μέτρου γενέσθαι τὴν τιμωρίαν. Παιδεύσον ἡμᾶς, πλὴν ἐν κρίματι, καὶ μὴ ἐν θυμῷ. Ἀλλ' ἐπειδὴ τινες πρὸς τοῦτο ἀντιλέγουσι, καὶ οὐχὶ περὶ τοῦ βαρβάρου φασὶν εἰρησθαι, ἀλλὰ περὶ τῆς κοινῆς φύσεως τῶν ἀνθρώπων, ἀνάγκη καὶ πρὸς τοὺς πᾶσι ἀπομαχέσασθαι. Τί οὖν ἐστὶ πρὸς τοὺτους εἰπεῖν; ὅτι ὑπὲρ ἀνθρώπων ἡμαρτηκότων ἤξλου, ὑπὲρ ὧν ἐκωλύθη πολλάκι· ἀξιοῦν διὰ τοῦτο τὴν πόλιν παρασκευάζει θρηνησαι πρῶτον· ἐπειδὴ γὰρ συνεχῶς ἔλεγε, Μὴ ἤξιον ὑπὲρ αὐτῶν, τὴν δεομένην αὐτὴν τῆς φιλανθρωπίας καθίησι πρῶτην, ἵνα ἐκεῖθεν ἀφορμὴν τινα καὶ πρίφασιν εὐλογον λάβῃ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ὑπὲρ αὐτῶν ἱκετηρίας, καὶ πρὸς αὐτὴν ἀποτείνει τὸν λόγον, καὶ φησιν· Οὐαὶ τῷ συντρίμματι σου· ἀληγῆρά ἡ*

πληγὴ σου. *Εἶτα ἐκείνη φησὶν· Ὅτως τοῦτο μου τὸ τραῦμά ἐστιν; ἡ σκηνὴ μου ὤλετο, αἱ δέρες μου διεσπάρσθησαν, οἱ υἱοὶ μου καὶ τὰ πρόβατά μου ἐξῆλθεν ἀπ' ἐμοῦ, καὶ οὐκ εἰσιν. Οἱ ποιμένες μου ἡξερνεύσαντο, καὶ τὸν Κύριον οὐκ ἐξεζήτησαν. Φωνὴ ἀκοῆς· ἔρχεται καὶ σεισμοῦ μεγάλου ἀπὸ βορρᾶ, τοῦ τάξαι τὰς πόλεις Ἰουδα εἰς ἀφανισμόν καὶ κολίτην στρουθῶν. Εἶτα ἐπειδὴ ἐτραγώδησε τὴν οἰκίαν συμφορὰν ἐκείνην, φησὶ, Κύριε, οὐχὶ τοῦ ἀνθρώπου ἡ ὁδὸς αὐτοῦ. Τί οὖν; ἐπειδὴ θρηνεῖ, φησὶ, δόγμα ὀλέθριον εἰσέγαγεν εἰς τὴν οἰκουμένην, τὴν ἐξουσίαν ἡμῶν ἀφαιρούμενος, καὶ λέγων οὐκ ἐφ' ἡμῖν εἶναι τὰ πρακτέα; Οὐδαμῶς, ἀλλὰ καὶ θρηνῶν ἀσφαλίζεται. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι Οὐχὶ τοῦ ἀνθρώπου ἡ ὁδὸς αὐτοῦ, οὐκ ἐσιώπησεν, ἀλλ' ἐπήγαγεν, οὐδὲ ἄνθρωπος πορεύεται, καὶ κατορθώσει τὴν πορείαν αὐτοῦ. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· οὐκ ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ τὸ πᾶν, ἀλλὰ τὸ μὲν ἐφ' ἡμῖν, τὸ δὲ ἐπὶ τῷ Θεῷ. Τὸ μὲν γὰρ ἐλέσθαι τὰ κάλλιστα, καὶ βουληθῆναι, καὶ σπουδάζειν, καὶ πάντα ὑπομείναι πόνον, τῆς ἡμετέρας ἐστὶ προθέσεως· τὸ δὲ εἰς τέλος ἀγαγεῖν αὐτὰ, καὶ μὴ συγχωρῆσαι διαπεσεῖν, καὶ πρὸς αὐτὸ τὸ πέρας ἐλθεῖν τῶν κατορθωμάτων, τῆς ἀνωθῆν ἐστὶ χάριτος. Ἐμερίσαντο γὰρ πρὸς ἡμᾶς τὴν ὁρετὴν ὁ Θεός, καὶ οὕτε ἐφ' ἡμῖν ἀφῆκε τὸ πᾶν εἶναι, ἵνα μὴ εἰς ἀπώνοιαν ἐπαϊρώμεθα, [165] οὕτε αὐτὸς τὸ πᾶν ἔλαβεν, ἵνα μὴ εἰς ῥαθυμίαν ἀποκλίνωμεν· ἀλλ' ὀλίγον ἀφελὲς ἐπὶ τοῖς ἡμετέροις πόνοις, τὸ πλεόν αὐτὸς κατορθοῖ. Ὅτι γὰρ εἰ τὸ πᾶν ἦν ἐφ' ἡμῖν, πολλοὺς ἂν τοῦτο εἰς ἀπώνοιαν ἐπήρε καὶ ἐξετραχίλισεν, ἀκούωμεν τοῦ Φαρισαίου, τί φησιν, εἰς ὅσην ἀλαζονείαν ἐπήρετο, πῶς ἐμεγαληγόρει, καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης ἐφρόνησε μελίζονα. Διὰ τοῦτο οὐ τὸ πᾶν ἡμῶν ἐποίησεν, ἀλλ' ἀφῆκε τι ἐφ' ἡμῖν εἶναι, ἵνα εὐπρόσωπον λάβῃ πρόσφασιν τοῦ δικαίως ἡμᾶς στεφανοῦν. Καὶ τοῦτο ἐδῆλωσε διὰ τῆς παραβολῆς ἐκείνης, καὶ ἦν φησιν, ὅτι περὶ τὴν ἐνδοκάτην ὥραν εὐρῶν ἀνθρώπους, ἐπεμψεν εἰς τὸν ἀμπελῶνα ἐργάζεσθαι. Καίτοι τί ἐν τῇ ἐνδοκάτῃ ὥρᾳ εἰργάσαντο; Ἀλλ' ὅμως ἤρκεσε τῷ Θεῷ καὶ ἡ βραγεία τοῦ καιροῦ ῥοπή πρὸς τὸ δοῦναι τὸν μισθὸν αὐτοῖς ἀπρητισμένον.*

Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι τοῦτο ἀληθὺς ὁ προφήτης φησὶ, καὶ οὐκ ἀφαιρεῖται τὴν ἐξουσίαν ἡμᾶς, ἀλλὰ περὶ τοῦ τέλους τῶν πραγμάτων ἐνταῦθα φιλοσοφεῖ, ἀκουσον τῆς ἐπαγωγῆς. Εἰπὼν γὰρ, *Οὐκ ἐν ἀνθρώπῳ ἡ ὁδὸς αὐτοῦ, εὐθὺς ἐπιφέρει, Παιδεύσον ἡμᾶς, Κύριε, πλὴν ἐν κρίσει, καὶ μὴ ἐν θυμῷ. Εἰ γὰρ μετὲν ὅλως ἐφ' ἡμῖν ἦν, περὶ τῶς ἔλεγε, Παιδεύσον ἡμᾶς, πλὴν ἐν κρίσει.*

ε'. Τί γὰρ ἂν ἀδικιώτερον τοῦ κολάζεσθαι τοὺς οὐκ ὄντας κυρίους τῶν πρακτέων, καὶ τιμωρίαν ὑπέχειν ἀνθρώπους, ὧν ἡ ὁδὸς καὶ ὁ βίος οὐκ ἐπὶ τῇ αὐτῶν ἐξουσίᾳ κεῖται; Ὅστε ὅταν φαίνηται τὸν Θεὸν παρακαλῶν ὑπὲρ τοῦ μὴ σφοδροτέραν γενέσθαι τὴν τιμωρίαν κατ' αὐτῶν, οὐδὲν ἕτερον ἢ τοῦτο ἐμφαίνει, ὅτι ἄξιοι τοῦ κολάζεσθαι καὶ τιμωρίαν ὑπέχειν εἰσὶ· τοῦτο δὲ οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸ αὐτεξούσιον συνίστησιν δ. Εἰ γὰρ μὴ κύ-

* Καὶ μάθωμεν deest in duobus mss., legitur autem in marg. Savil.

δ. ὕμνος ἐν κρίσει.

ε. Savil. in textu φωνῆς ἀκοῆς, in marg. φωνῆ ἀκοῆς. quae vera lectio est, et habetur in Ed. Rom. τῶν O. Morel. similiter φωνῆ ἀκοῆς. Paulo post unus elc ἀφωρισμὸν, verum elc ἀφωρισμὸν legendum, et sic LXX.

δ. Savil. putat legendum συνίσταν, et vere melius ad servum quadrare videtur; sed συνίστησιν etiam ferri potest.

ρῶν τῶν πρακτέων ἦσαν, οὐχὶ πραοτέραν ἔδει τὴν τιμωρίαν ἀξιοῦν αὐτοὺς ὑποσχέιν^α, ἀλλὰ μὴδὲ ὀλιγολόγεσθαι· μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἀξιώσεως ἔδει· ὁ γὰρ Θεὸς οὐ δεῖται τοῦ παρακαλοῦντος αὐτὸν, ὥστε μὴ κολάσαι τοὺς ἀνευθύνους. Καὶ τί λέγω, ὁ Θεός, ὅπου γε οὐδὲ ἀνθρώπος νοῦν ἔχων; "Όταν οὖν φαίνεται παρακαλῶν ὁ προφήτης ὑπὲρ Ἰουδαίων, ὡς ὑπὲρ ἡμαρτηκόντων εὐδηλον ὅτι παρακαλεῖ· ἁμαρτία δὲ τότε φαίνεται, ὅταν ἡμεῖς, ὄντες κύριοι τοῦ μὴ παραθεῖναι τὸν νόμον, παραβαίνωμεν. "Όπτε πάντῃθεν δῆλον ἡμῖν, ὅτι καὶ ἐφ' ἡμῖν καὶ ἐπὶ τῷ Θεῷ τὰ ἡμέτερα κεῖται κατορθώματα. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ, *Οὐ τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεούντος Θεοῦ*. Καὶ τίνος ἕνεκεν τρέχω; φησὶ· τίνος δὲ ἕνεκεν θέλω, εἰ μὴ τὸ πᾶν ἐν ἐμοὶ κεῖται; Ἵνα διὰ τοῦ θέλειν καὶ τοῦ τρέχειν ἐπισπᾷται τοῦ Θεοῦ τὴν βοήθην καὶ τὴν εὐνοίαν, ὥστε συμπράξει καὶ χεῖρα ὀρέξει καὶ πρὸς τὸ τέλος ἀγαγείν. Ἐάν γὰρ ἀνέλῃς τοῦτο, καὶ παύσῃ τρέχων καὶ θέλων, οὔτε ὁ Θεὸς ὀρέξει χεῖρα, ἀλλ' ἀποστήσεται καὶ αὐτός. Πόθεν τοῦτο δῆλον; "Ακουσον τί φησι τῇ Ἱερουσαλὴμ. [166] *Ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, καὶ οὐκ ἠθέλησάτε; Ἰδοὺ, ἀρπίζεται ὁ οἶκος ὑμῶν ἐρημος*. "Όρξ, ἐπειδὴ οὐκ ἠθέλησαν, πῶς ἀπέστη καὶ ὁ Θεός; Διὰ τοῦτο χρεῖα ἡμῖν καὶ τοῦ θέλειν καὶ τοῦ τρέχειν, ἵνα καὶ τὸν Θεὸν ἐπισπασώμεθα. Τοῦτο οὖν φησι καὶ ὁ προφήτης, ὅτι τὸ κατορθῶσαι οὐκ ἐν ἡμῖν, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ βοηθείᾳ· τὸ δὲ ἐλθεῖν ἐν ἡμῖν καὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ προαιρέσει. Οὐκοῦν εἰ ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ βοηθείᾳ τὸ κατορθῶσαι, φησὶ, κἄν μὴ κατορθώσω, οὐδεμίαν ἂν εἶην δίκαιος ὑπομένειν αἰτίαν· ὅταν γὰρ τὰ παρ' ἐμαυτοῦ παράσχω πάντα, καὶ θελήσω, καὶ προέλωμαι, καὶ τῶν πραγμάτων ἄνωμαι, ὁ δὲ τοῦ τέλους κύριος ὢν μὴ συμπράξῃ, μὴδὲ χεῖρα ὀρέξῃ, παντὸς ἀπήλλαγμα ἐγκλήματος. Ἄλλ' οὐκ ἔστι ταῦτα, οὐκ ἔστιν· ἀμήχανον γὰρ, θελησάντων ἡμῶν καὶ προσλομένων καὶ βουληθέντων, τὸν Θεὸν ἐγκαταλιπεῖν. Εἰ γὰρ τοῖς μὴ βουλομένοις παραινέι καὶ συμβουλεύει, ἵνα θελήσωσι καὶ βουληθῶσι, πολλῷ μᾶλλον τοὺς αἰρουμένους οὐκ ἐγκαταλιμπάνει. Ἐμβλέψατε γὰρ, φησὶ, εἰς ἀρχαίας γενεάς, καὶ ἴδετε. *Τίς ἠλπιων ἐπὶ Κύριον, καὶ κατησχύνθη; ἡ εἰς ἐνέμενε ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ^β, καὶ ὑπερείδεν αὐτόν*; Καὶ πάλιν ὁ Παῦλος φησιν, *Ἡ δὲ ἐλπίς οὐ κατασχύνει, ἡ ἐλπίς ἡ εἰς τὸν Θεόν*. Ἀμήχανον γὰρ τοῦ τέλους ἐκπασεῖν τὸν ὅλην διανοίᾳ ἐπὶ τὸν Θεὸν ἐλπίζοντα, καὶ τὰ παρ' ἐαυτοῦ πάντα εἰσφέροντα. Καὶ πάλιν, *Πιστὸς δὲ ὁ Θεός, ὃς οὐκ ἐάσει ὑμῖς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δύ-*

νασθε, ἀλλὰ ποιήσει σὺν τῷ πειρασμῷ ἡ ἐκδοσιν, τοῦ δύνασθαι ὑμᾶς ὑπερταῖς τοῦτο παραινέει σοφός τις ἀνὴρ, λέγων· Τέτοι προσέρχῃ δουλεύειν Κυρίῳ, ἐτοίμασον τὴν χεῖρ σου εἰς πειρασμόν. Εὐθυρον τὴν καρδίαν σου, καὶ καρτέρησον, καὶ μὴ σπεύσῃς ἐκπαγωγῆς. Κολλήθητι αὐτῷ, καὶ μὴ ἀποστῇ ἕτερος παραινέει λόγος· Ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς οὗτος σωθήσεται.

Ταῦτα δὲ πάντα κανόνες εἰσὶ καὶ ὅροι γινώσκοντες· καὶ δεῖ τοῦτο πεπηγμέναι ψυχῇ τῇ ἡμετέρᾳ, ὅτι ἀμήχανόν τινα σπουδῇ μενον καὶ μεριμνῶντα ὑπὲρ τῆς ἐαυτοῦ σωτῆρος καὶ τὰ παρ' ἐαυτοῦ πάντα ἐπιδεικνύμενον, ἐλπιῶναι ποτε παρὰ τοῦ Θεοῦ. Οὐκ ἀκούεις τὴν πρὸς τὸν Πέτρον; *Σίμων, Σίμων, ποσάκις θεὸς ὁ Σατανᾶς σινώσκει ὑμᾶς ὡς τὸν σίτον, δδεδόθην περὶ σοῦ, ἵνα μὴ ἐκλείπῃ ἡ λίθος*. "Όταν μὲν γὰρ ᾤθῃ τὸν φόρον^γ μεῖζω τῆς ἡμῶν δυνάμεως ὄντα, ὀρέγει χεῖρα, καὶ ἐπικουρᾷ πειρασμόν· ὅταν δὲ ᾤθῃ ἐξ οικείας βραθυμίας ὀλιγωρίας τὴν οικείαν προδίδοντας σωτηρίαν, βουλομένους σωθῆναι, ἀφήσῃ καὶ ἐγκαταλιμπάνει γὰρ βιάζεται, οὐδὲ ἀναγκάζει, καὶ ὅπερ ἐπὶ διασκαλίας ἐποίησεν, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα γίνεται. περ γὰρ ἐκεῖ τοὺς μὴ θέλοντας ἀκούειν, ἀλλ' ἐδύναντας, οὐκ εἴλακεν, [167] οὐδὲ ἐδίδασκετο, τοῖς δὲ ἔχουσι διέλυσε τὰ ἀσαφῆ, καὶ τὰ εἰνίγματα φανερά· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν πραγμάτων· το ἀναλγῆτους καὶ οὐκ ἐθέλοντας οὐκ ἀναγκάζει βιάζεται, τοὺς δὲ προαιρουμένους ἐπισπᾷται πολλῆς τῆς σφοδρότητος. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Πέτρος σιν· *Ἐπ' ἀληθείας καταλαβάνομαι, ὅτι ἐν ἐθνῶνι ὁ φοβούμενος τὸν Θεόν, καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην, δεκτός αὐτῷ ἐστι*. Καὶ ὁ περ αὐτὸ τοῦτο παραινέει λέγων· *Ἐάν θέλητε, καὶ κούσητέ μου, τὰ ἀντιθέτα τῆς γῆς φάγεσθε· μὴ θέλητε, μὴδὲ εἰσκούσητέ μου, μάχαιρι κατέδεται*. Ταῦτα οὖν εἰδότες, καὶ ὅτι καὶ τὸ καὶ τὸ τρέχειν ἐν ἡμῖν ἐστι, καὶ διὰ τοῦ θέλειν τοῦ τρέχειν τὸν Θεὸν ἐπισπασώμεθα πρὸς τὴν ἡμῶν βοήθειαν, ἐπισπασάμενοι δὲ αὐτόν, πρὸς τὴν ἡμετέραν πραγμάτων· διαναστώμεν, ἀγαπήσῃ πᾶσαν σπουδῇ ἐπιδειξώμεθα ἐν τῇ τῆς ψυχῆς τηρίᾳ τῆς ἡμετέρας, ἵνα μικρὸν ἐνταῦθα πονῇ χρόνον, κατὰ τὸν ἀγῆρω καὶ ἀθάνατον αἰῶνα ἀθανάτων ἀπολαύσωμεν ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα τῷ ἀγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας αἰώνων. Ἀμήν.

^α Duo mss. αὐτοὺς ὑπέχειν.

^β In Edit. Rom. τῶν ὁ λογίται τις ἐνεπίστευσε Κυρίῳ, καὶ κατησχύνθη; ἡ εἰς ἐνέμενε τῷ φόβῳ αὐτοῦ; etc. Verum Chrysost. loca illa ut menti sese offerebant adhibere solebat.

^γ Unus τὸ φορτίον.

viamque non sit in eorum posita potestate? Itaque cum Deum videtur orare, ne graviore poena mulctentur, nihil aliud indicat, quam dignos eos esse qui plectantur, ac poenam sustineant : hoc autem nihil aliud quam libertatem arbitrii constituit. Si enim res gerendæ illorum juris et arbitrii non essent, non jam ut mitiori supplicio afficerentur peti oporteret, sed nec ullo modo puniri : imo vero neque precibus opus esset : non enim deprecatore indiget Deus, ut innocentes non puniat. Et quid dico, Deus, cum nec ullus homo prudens? Quando igitur pro Judæis orare prophetam videmus, satis liquet eum pro hominibus orare qui peccarunt : tum vero cernitur peccatum, cum penes nos est ut legem non transgrediamur, et tamen eam transgredimur. Ergo undique nobis manifestum est, cum in nostra, tum in Dei potestate sita esse recte facta. Simile illud est etiam, *Non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei* (Rom. 9. 16). Et quam ob causam curro, inquit, vel quam ob causam volo, nisi tota res in meo sit arbitrio sita? Ut nimirum dum vis, et dum curris, divinum auxilium et benevolentiam tibi concilies, sic ut te adjuvet, ac manum porrigat, atque ad finem usque perducatur. Si enim hoc sustuleris, et currere simul et velle desieris, neque manum porriget Deus, sed et ipse abscedet. Unde autem id constat? Audi quid dicat Hieronymus: *Quoties volui congregare filios tuos, et nolueritis? Ecce relinquitur domus vestra deserta* (Math. 23. 37). Vides, quoniam illi noluerunt, quo pacto etiam Deus accessit? Propterea nobis quoque opus est ut velimus, et curramus, quo Deum nobis etiam conciliemus. Hoc igitur est, quod ait propheta, felicem exitum rerum in potestate nostra situm non esse, verum ab auxilio pendere divino : ut autem eligamus in nobis et in arbitrio nostro situm esse. Enimvero si rerum prosper aut sinister exitus ab auxilio divino pendet, dicet aliquis, nulli obnoxius crimini censeri debeo : cum enim omnia, quæ mearum partium sunt, præstitero, et voluero, et elegero, et rem ipsam aggressus fuero, is vero a cujus potestate pendet eventus, me non adjuverit, neque manum porrexerit, omni sum crimine liberatus. Verum non ita est, plane non est ita : neque enim fieri potest, ut si nos voluerimus, elegerimus, ac statuerimus, Deus nos derelinquat. Si enim eos qui nolunt hortatur et consellit eis, ut velint et statuunt, multo magis eos qui ultro eligunt, non derelinquet. *Respicite namque, inquit, in generationes antiquas, et videte, quis speravit in Dominum, et confusus est? aut quis permansit in mandatis ejus, et desepxit eum* (Eccli. 2. 11. 12)? Et rursus ait Paulus, *Spes non confundit* (Rom. 5. 5), spes nimirum in Deum. Impossibile enim est, ut factum propositum non adipiscatur is qui tota mente

in Deum sperat, et quæ suarum sunt partium præstat omnia. Et rursus, *Fidelis autem Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet cum tentatione proventum, ut possitis sustinere* (1. Cor. 10. 13). Idcirco admonet sapiens vir quidam dicens : *Fili, si accedas ad servitutem Domini, præpara animam tuam ad tentationem. Dirige cor tuum, et sustine, et ne festines in tempore obductionis. Conjungere illi, et ne recedas* (Eccli. 2. 1. 2). Alius quoque sermo nos admonet : *Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit* (Math. 10. 22).

Vir bonæ voluntatis non deseritur a Deo. Deus non vim affert aut cogit. — Porro hæc omnia regulæ sunt, leges, ac decreta immutabilia ; et hoc in mente vestra sit fixum oportet, fieri non posse, ut qui studium adhibeat, et de sua salute sit sollicitus, et omnia quæ suarum sunt partium exsequatur, is umquam a Deo deseratur. Non audis quid Petro dicat? *Simon, Simon, quoties expetivit satanas, ut cribraret vos sicut triticum : ego autem oravi pro te, ut non deficiat fides tua* (Luc. 22. 31. 32). Nam cum viribus nostris esse majus viderit onus, manum porrigit, ac tentationem reddit leviolem : cum vero nos ex propria negligentia viderit ac desidia propriam salutem prodere, neque velle salvari, tunc derelinquit ac deserit. Neque enim vim affert, aut cogit, quodque dum doctrinam traderet, agebat, id etiam hic fit. Ut enim illic eos, qui audire volebant, sed discedebant, non traheret, neque vim afferebat : sed iis, qui attendebant obscura solvebat, et ænigmata manifesta reddebat : ita nimirum et in rebus ipsis : eos qui stupidi sunt, et minime volunt, non cogit, neque vim illis affert : eos autem, qui ultro eligunt summo studio sibi conciliat. Propterea dicit etiam Petrus : *In veritate comperi, quia in omni gente, qui timet Deum, et operatur justitiam, acceptus est illi* (Act. 10. 34. 35). Et propheta hoc ipsum admonet his verbis : *Si volueritis, et audieritis me, bona terræ comedetis : si autem nolueritis, neque exaudieritis me, gladius devorabit vos* (Isai. 1. 19. 20). Quæ cum ita nota et explorata sint nobis, atque in nostra potestate situm esse ut velimus, et curramus, nosque, dum volumus currimusque, Deum nobis conciliaturos ad ejus auxilium obtinendum ; eo porro nobis conciliato, nos rerum exitum assequuturos ; excitemus nos, dilectissimi, atque ad salutem animæ nostræ omne studium conferamus, ut cum modicum in hac vita laborem exantlaverimus, in æternò et immortalì ævo illo bonis immortalibus perfuamur : quæ nobis omnibus ut contingant, fuxit gratia et benignitas Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri gloria, simulque sancto Spiritui, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

IN DUAS HOMILIAS DE PROPHETIARUM OBSCURITATE

Admodum difficile est tempus indicare, quo hæ duæ homiliæ habitæ fuere. Certum quidem est priorem aliquot diebus præcessisse, posteriorem vero die Dominica dictam fuisse. Id enim constat ex iis quæ dicuntur in Homilia cui titulus, *Dæmones non gubernare mundum*. Ibi enim, Tom. II, p. 247, B, sic ait: *Atque hoc quidem ab omni tempore jam innotuit, præsertim a Dominica superiore. Numquam enim divina vobis eloquia fastidium parere dies ille præsertim indicavit*. Ibidem autem, in concionis scilicet principio, illa omnia ordine repetit quæ in hujus concionis fine dixerat, quod in more esse Chrysostomo nemo nescit; nimirum agit de sanctis justisque viris, qui, sua ipsorum peccata, non autem aliena, cum doloris significatione commemorabant, allatis etiam Scripturæ locis bene multis atque exemplis sanctorum, eadem serie et accuratissime. Nam quod exemplum desiderari in hac secunda concione querebatur Tillemontius, vir diligentis et accurationis singularissimæ, nempe illud Petri, *Exi a me, quia vir peccator sum*, jam ex Codice Colbertino restitutum habes. Itaque certum exploratumque est homiliam hanc secundam de Prophetiarum obscuritate dictam fuisse Dominica præcedente concionem illam supra memoratam. Certum perinde videtur hasce duas conciones Antiochiæ habitas fuisse; quia nempe Chrysostomus sic de episcopo loquitur in homilia secunda, num. 5, ut non se, sed alium episcopum esse subindicet. De anno autem nihil exploratum habetur. Vide Tomo II, p. 245.

Erit forte quispiam qui annum se hinc expiscari posse putet, quod in Homilia prima de Prophetiarum

UTILITER ET PERCOMMODE FACTUM, UT PROPHETIÆ DE CHRISTO ET GENTIBUS DEQUE JUDEORUM REPROBATIONE OBSCURÆ ESSENT, DEMONSTRATIO (a).

1. *Sententiæ Isaïæ cum altitudine maris conferuntur. Experientiæ et exercitationis commoda.* — Prophetiam vobis hodie volo mensam instruere, atque in pelagus sapientiæ Isaïæ meditor orationem inmittere. Sed quid faciam? Dubito ac metuo, ne cum e portu egressi fuerimus, atque ad profundum sententiarum prophetæ pervenerimus, quod nautis contingit, qui navigationi assueti non sunt, vertigine laboremus. Nam et illi cum relicta terra ex utraque parte navis pelagus viderint, nec aliud quidquam præter mare ac cælum, tenebrosa vertigine corripiuntur, et una cum mari

navigium in orbem existimant circumferri. Non tamen ex natura maris, sed quod inexperti sint qui navigant, oboriuntur vertigines: ceteri quidem certe nautæ nudis corporibus et in mediis fluctibus in caput se dejiciunt, neque tale quidquam patiuntur, sed cum ad ipsum profundum descenderint, tutius, quam qui in pavimento degunt, illic versantur, et licet ore, oculis, ac toto corpore salsuginem excipiant, non egre ferunt. Tantum bonum est exercitatio, tantum malum est imperitia: sic ista persuadet, ut etiam quæ formidabilia sunt contemnamus, illa vero efficit, ut etiam tuta suspecta sint nobis, ac reformidanda videantur. Nam hi quidem in sublimibus sedentes navis tabula

(a) Collata cum Codice Regio 2343, et cum Colbertino 1030.

MONITUM.

obscuritate, numero 3, dicat se sermonem de Melchisedec in alterum diem rejicere. De Melchisedec vero pluribus egit Chrysostomus in Homilia septima contra Judæos, Tomo I : unde sequi videretur hanc homiliam, septimam contra Judæos præcessisse, atque in annum 387 consignandam esse. Verum præterquam quod sæpius de Melchisedec sermonem habuit Chrysostomus, hæc quæ in aliud tempus se remittere dicit Chrysostomus, genealogiam illius sine patre et sine matre spectabant, ut ex serie arguitur : in Homilia autem illa septima contra Judæos, id unum probat S. doctor, sacerdotium illud Melchisedec excellentius fuisse sacerdotio Judæorum. Quamobrem nihil hinc indicii expiscari possumus, quo de anno aliquid statuamus.

Has duas conciones inter nobilissimas commemoramus : hic multa ad morum institutionem præclara : hic modum precationis in cætu ecclesiæ pro episcopo emitti solitæ perspicimus in concione 2, num. 5. In concione 1, num. 3, Persas obsedissee Jerosolymam dicit, de obsidione loquens quam Jeremiæ tempore Babylonios, non Persas, posuisse certum est. Et tamen inter dubitandi causas a viris doctis allatas περί γησιότητος Sermonum de precatione, Tomo II, p. 778, hæc affertur quod auctor horumce sermonum Sennacheribum vocarit regem Persarum; illi vero probe possunt ex hoc loco confutari, necnon ex aliis bene multis ubi Babylonios et Assyrios Chrysostomus Persas vocat.

Harum concionum interpretatio Latina est Frontonis Ducæi, quam aliquot in locis castigavimus.

Ἀπαύξει τοῦ χρησίμως τὰς περὶ Χριστοῦ καὶ ἐθνῶν καὶ τῆς ἐκπτώσεως Ἰουδαίων προφητείας ἀσαφείς εἶναι.

ε'. Προφητικὴν σήμερον ὑμῖν παραθεῖναι βούλομαι ὁράσαν καὶ πρὸς τὸ πέλαγος τῆς Ἡσάου σοφίας ἐκπεῖναι τὸν λόγον παρασκευάζομαι. Ἀλλὰ τί πάθω; Ὑπὸ καὶ δέδοικα, μή ποτε τὸν λιμένα ἐξελθόντες, καὶ πρὸς τὸ βάθος κατανήσαντες τῶν προφητικῶν κημάτων, διγγιάσωμεν· ὅπερ πάσχουσιν οἱ τῶν πλεόντων ἀήθεις. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι, ἐπειδὴν τὴν γῆν ἐφύετα; ἐξ ἑκατέρου μέρους τῆς νηὸς πέλαγος ἴδωσι, καὶ οὐδὲν ἕτερον, ἀλλ' ἢ θάλατταν καὶ οὐρανὸν, σκοτεινῶν κατέχονται, καὶ περιφέρεσθαι τὸ πλοῖον εἰς αὐτὴν κύκλῳ νομίζουσι μετὰ τῆς θαλάττης. Ἀλλ' οὐ παρὰ τὴν φύσιν τῆς θαλάττης, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀπειρίαν τῶν πλεόντων οἱ διγγοὶ γίνονται· ἕτεροι γοῦν

τῶν ναυτῶν γυμνοὶ τοῖς σώμασι κυδιστῶσι κατὰ τῶν κυμάτων, καὶ οὐδὲν πάσχουσι τοιοῦτον, ἀλλὰ πρὸς τὸ βάθος καταβάντες αὐτὸ, τῶν ἐν ἐδάφει διαττωμένων ἀσφαλέστερον διατρίβουσι, καὶ τῷ στόματι, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ παντὶ τῷ σώματι δεχόμενοι τὴν ἁλμῆν, οὐ δυσχεραίνουσι. Τοσοῦτόν ἐστι μελέτη καλὴν, τοιοῦτόν ἐστιν ἀπειρία κακόν· οὕτως αὕτη καὶ τῶν φοβερῶν καταφρονεῖν πεῖθει, ἐκείνη δὲ καὶ τὰ ἀσφαλῆ ὑποπτεύειν καὶ δεδοικέναι παρασκευάζει. Οἱ μὲν γὰρ ἐφ' ὕψηλῶν τῶν ἱκρίων καθήμενοι τῆς νηὸς, καὶ πρὸς τὴν θεάν ἰλιγγιῶσιν· οἱ δὲ οὐδὲ ἐν μέσοις θορυβοῦνται τοῖς κύμασι. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς διανοίας γίνεται τῆς ἡμετέρας· καὶ γὰρ καὶ ταύτην πολλάκις καταλαμβάνει κύματα παθῶν τῶν θαλαττίων ἀγριώτερα, ὅν ζάλη θυμοῦ κάτωθεν στρέφουσα τὴν καρδίαν,

¹ Hæc σκότῳ ζεινῶ, et sic supra, p. 158, A, separatis vocibus.

πνεύματα ἐπιθυμίας πονηρᾶς πολλὴν ἐμποιοῦντα ^a τῇ διανοίᾳ τὴν σύγχυσιν. Ἄλλ' ὁ μὲν ἄπειρος καὶ ἀμελέτης, ἀρχομένου τοῦ χειμῶνος τῆς ὁργῆς, εὐθείως [169] θορυβεῖται, ταράττεται, κλονεῖται, περιορᾷ γινομένην ὑποδύχιον τὴν ψυχὴν ὑπὸ τῶν παθῶν, καὶ ναυάγιον ὑπομένουσαν· ὁ δὲ ἔμπειρος καὶ μεμελετηκῶς τὰ τοιαῦτα φέρειν γενναίως, καθάπερ κυβερνήτην ἐπὶ τῶν οἰάκων, οὕτω τὸν λογισμὸν ἐπάνω τῶν παθῶν καθίσας, οὐ πρότερον ἀφίσταται πάντα ποικῶν, ἕως ἂν κατευθύνῃ τὸ σκάφος πρὸς τὸν εὐδιον τῆς φιλοσοφίας λιμένα. Ὅπερ οὖν ἐπὶ τῆς θαλάττης γίνεται, καὶ ἐπὶ τῆς διανοίας συμβαίνει, τοῦτο καὶ ἐν τῇ ἐξηγήσει τῶν Γραφῶν συμπύπτει· ἀνάγκη θορυβεῖσθαι, ταράττεσθαι, ἐπειδὴν ἐξέλθωμεν εἰς τὸ πέλαιος, οὐκ ἐπειδὴ τὸ πέλαιος φοβερόν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡμεῖς οἱ πλείοντες ἄπειροι. Ὅτι γὰρ ἔστιν, εὐκολον φύσει λόγον ὄντα, δύσκολον γενέσθαι παρὰ τὴν ἀπειρίαν τῶν ἀκούοντων, Παῦλον ὁμῖν παραστήσομαι μάρτυρα. Εἰπὼν γὰρ ὅτι Χριστὸς ἐγένετο ἀρχιερεὺς κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ, καὶ ζητῶν τίς ἐστιν ὁ Μελχισεδέκ, ἐπήγαγε· *Περὶ οὗ πολὺς ἡμῖν ὁ λόγος καὶ δυσερμηνευτος*. Τί λέγεις, ὦ μακάριε Παῦλε· *Δυσερμηνευτος* οἱ τῷ πνευματικῇ ἔχοντι σοφίαν, τῷ τὰ ἀπόρρητα ῥήματα ἀκούσαντι, τῷ πρὸς τρίτον ἀρπαγέντι οὐρανόν· Εἰ σοὶ *δυσερμηνευτος*, τίνα καταληπτός· Ἐμοί, φησί, *δυσερμηνευτος*, οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν δυσκολίαν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀκούοντων. Εἰπὼν γὰρ, *Δυσερμηνευτος*, ἐπήγαγε· *Ἐπειδὴ κωθροὶ γερύναται ταῖς ἀκοαῖς*. Ὅρξας ὅτι οὐχ ἡ φύσις τοῦ λόγου, ἀλλ' ἡ ἀπειρία τῶν ἀκούοντων δύσκολον τὸν οὐ δύσκολον ἐποίησεν· Οὐ μόνον δὲ δύσκολον, ἀλλὰ καὶ πολὺν ποιεῖ τὸν βραχὺν ἢ αὐτῇ αἰτία· διόπερ οὐχὶ *δυσερμηνευτος* ἔφησεν εἶναι μόνον, ἀλλὰ καὶ πολὺν, καὶ τοῦ μήκους, καὶ τῆς δυσκολίας ἀναθεὶς τὴν αἰτίαν τῇ κωθρότητι τῆς ἀκοῆς. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν ἀβρῶστούντων οὐκ ἀναγκαῖον σύντομον καὶ ἐσχεδιασμένην παραθεῖναι τράπεζαν, ἀλλὰ δεῖ παρασκευάσαι τὰ σιτία διάφορα, ἵνα ἂν τοῦτο ὁ κάμων μὴ βουληθῇ μεταλαβεῖν, τὸ ἔτερον λάθῃ· κἂν ἐκεῖνο μὴ προσίται, τὸ ἄλλο δέχεται· κἂν τοῦτο διακρούσῃται, ἐπιλάβῃται θατέρου, καὶ τῇ ποικιλίᾳ τῶν βρωμάτων τὴν δυσκολίαν νικήσωμεν, καὶ τῷ πολυτρόπῳ τῆς τραπέζης τὸ δυσάρεστον τῆς γνώμης θεραπεύσωμεν· οὕτω πολλάκις καὶ ἐπὶ τῆς πνευματικῆς ἐκτιτάσεως χρὴ ποιεῖν. Ὅταν ἀσθενεῖς ὦμεν, πολὺν παρασκευάσασθαι χρὴ τὸν λόγον καὶ ποικίλον, παραβολὰς καὶ παραδείγματα ἔχοντα, κατασκευάς, καὶ περιόδους, καὶ ἕτερα πολλὰ τοιαῦτα, ἵνα ἐκ πάντων ῥαδίᾳ γένηται ἡμῖν τῶν συμφερόντων ἡ αἵρεσις. Πλὴν ἀλλ' εἰ καὶ πολὺς ὁ λόγος καὶ *δυσερμηνευτος*, οὐκ ἀπεστέρῃσεν αὐτοὺς τῆς διδασκαλίας τοῦ Μελχισεδέκ· τῷ μὲν γὰρ εἰπεῖν, *Πολὺς καὶ Δυσερμηνευτος*, ἀναστήσας αὐτῶν τὴν σπουδὴν, ἵνα προθυμότεροι γέωνται περὶ τὴν ἀκράσιν· τῷ δὲ παρασχέιν τὴν τράπεζαν, χαρισάμενος αὐτῶν τῇ ἐπιθυμίᾳ.

β'. [170] Τοῦτο δὲ καὶ ἡμεῖς ποιήσωμεν· εἰ καὶ ἄπειρον τὸ πέλαιος τῶν προφητῶν, καὶ πολλὰ ἐκεῖ τὰ βῆθη,

κατατολμήσωμεν τῆς θαλάττης κατὰ τὴν δύναμιν· μᾶλλον δὲ μὴ κατὰ τὴν ἡμετέραν ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀνωθεν δεδομένην ἡμῖν χάρι τὴν ἡμετέραν παρρησίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν ὠφέλειαν κατατολμήσωμεν τῆς θαλάττης, καὶ Παῦλον μιμούμενοι. Ὅτι γὰρ οὐκ ἀπεστέρ τοὺς τοῦ λόγου τοῦ κατὰ τὸν Μελχισεδέκ, τῶν ἐξῆς. Εἰπὼν γοῦν, *Περὶ οὗ πολὺς ὁ Δυσερμηνευτος*, ἐπήγαγεν· *Ὅτιος γὰρ ὁ Δεὸς, βασιλεὺς δικαιοσύνης*· *Ἐπειτα δὲ κλεὺς Σαλὴμ, ὁ ἐστὶ βασιλεὺς εἰρήνης, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος, μήτε ἀρχὴν μήτε ζωὴς τέλος ἔχων*· ἀρωμοιωμένους δι τοῦ θεοῦ μένει ἱερεῖς εἰς τὸ διηνεκές. Ἐτάραξεν ὁμῶν τὰς ἀκοὰς περὶ ἀνθρώπου δι νος ὁ Παῦλος καὶ λέγων, Ἀπάτωρ, ἀμήτωρ λέγω, περὶ ἀνθρώπου· Εἰ γὰρ περὶ τοῦ Χριστοῦ τοῦτο, οὐκ ἂν πολλὴν καὶ οὕτως ἡμῖν ζήτησιν· Εἰ γὰρ ἀπάτωρ, πῶς Υἱός· εἰ πῶς Μονογενής· Ὁ γὰρ υἱὸς ὀφείλει πατὴρ εἶναι οὐκ ἂν εἴη υἱός. Ἀλλὰ καὶ ἀπάτωρ ἐστὶ τοῦ θεοῦ, καὶ ἀμήτωρ. Πῶς· Ἀπάτωρ ἐγέννησιν, ἀμήτωρ τὴν ἄνω· οὕτε γὰρ ἐπὶ πατέρα, οὕτε ἐν οὐρανῷ μητέρα. Ἀγενεα· Ἀκουέτωσαν οἱ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ πολυπραγμοῦσι καὶ περιεργάζοντα· οἱ ἰκέστεροι τούτων ἐκείνη μὲν παραχωροῦσιν δὲ καὶ περὶ ταύτης τῆς κάτω νομίζουσιν τὸ, Ἀγενεαλόγητος. Δείξωμεν οὖν ὅτι περὶ γεννήσεως τοῦτο ὁ Παῦλος εἶπε, καὶ περὶ τῆς περὶ τῆς κάτω καὶ γὰρ καὶ ἐκείνη φρικτὴ, μουσικωτάτη. Διὰ τοῦτο καὶ Ἰσαίας φησὶ *γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται*· Ἀλλὰ περὶ φησιν, εἶπε τῆς ἄνω. Τί οὖν ἐροῦμεν Παῦλον τέρας εἰπόντι τὰς γεννήσεις, καὶ τότε ἐπαγα· Ἀγενεαλόγητος· Πρότερον γὰρ εἰπὼν, Ἀμήτωρ, τότε ἐπήγαγε τὸ, Ἀγενεαλόγητος μόνον κατ' ἐκείνην τὴν γέννησιν, καθ' ἣν ἐστὶν, ἀλλὰ καὶ κατὰ ταύτην, καθ' ἣν ἀπὸ τὴν κάτω λέγω, ἀγενεαλόγητον εἶναι πιστεῖν τοῦτο ἀμφοτέρας θείας, τότε εἶπε τὸ, Ἀγενεα καὶ γὰρ καὶ αὕτη ἡ κάτω ἀκατάληπτος, ἐκείνην μὴδὲ παρακύψαι τολμήσωμεν. Εἰ προπύλαια τοῦ ναοῦ οὕτω φοβερά καὶ ἀπρόσιτοι εἰς τὰ ἄδυτά τις εἰσελθεῖν ἐπιχειρήσει· Ὅτι ἐγεννήθη ἐκ τοῦ Πατρὸς, οἶδα· τὸ δὲ πῶς, οἶδα· Ὅτι ἐτέχθη ἐκ τῆς παρθένου, ἐπίσταμαι τρόπον οὐδὲ ἐνταῦθα καταλαμβάνω. Ἐκατέ [171] φύσεως ἡ γέννησις ὁμολογεῖται, καὶ ὁ τρόπος σεαίγεται. Καὶ ὥσπερ ἐνταῦθα ἐπὶ τῆς θένου, οὐκ εἰδὼς ἐγὼ πῶς ἐκ παρθένου ἐγὼ ὁμολογῶ ὅτι ἐγεννήθη, καὶ οὐκ ἀναιρῶ τὸ διὰ τὴν ἄγνοιαν τοῦ τρόπου· οὕτω καὶ σὺ περὶ τοῦ Πατρὸς· εἰ καὶ οὐκ οἶδας πῶς ἐγεννήθη, τὸ νῆθη, ὁμολογήσῃς. Κἂν λέγῃ σοι ὁ αἰρετικὸς

^a Sic unus cod., alii ποιῶντα.

^b Savil. et Halesio legendum videtur, εἰ δὲ πῶς ἐγέννησε, τὸ ἐγέννησε ὁμολογήσῃ.

lis etiam ipso ex aspectu vertigine corripuntur : isti vero nec in mediis fluctibus perturbantur. Hoc et in mente nostra evenit : siquidem et ipsam sæpe fluctus perturbationum invadunt multo marinis sæviores, veluti procella iracundiæ, quæ deorsum cor dejecit, et prævæ cupiditatis venti, qui multam excitant in mente conturbationem. Atque is quidem qui inexpertus est et inexercitatus, incipiente iræ tempestate, continuo turbatur, commovetur, agitur, animam sinit ab affectibus submergi, ac naufragium pati : qui vero expertus et exercitatus est ad hæc omnia patienter ferenda, tamquam gubernatorem ad clavum sedentem, ita rationem supra perturbationes istas collocat, neque prius absistit omnibus tentatis, quam navigium ad tranquillum philosophiæ portum duxerit. Quod igitur sit in mari, et quod in mente accidit, hoc et in expositione Scripturarum evenit : commoveri necesse est ac turbari, postquam in pelagus egressi fuerimus, non quod formidabile sit pelagus, sed quod inexperiti simus nos qui navigamus. Nam orationem, quæ sua natura sit facilis, ob imperitiam auditorum difficilem fieri, Paulum vobis testem proferam. Cum enim Christum dixisset Pontificem fuisse secundum ordinem Melchisedec, quævisissetque quis Melchisedec esset, adjecit : *De quo grandis nobis sermo, et interpretatu difficilis* (Hebr. 5. 11). Quid ais, beate Paulus? Tibi difficile est interpretatu, qui spirituali polles sapientia, qui arcana verba audivisti, qui ad tertium raptus es cælum? Si tibi difficile est interpretatu, a quo poterit comprehendi? Mihi difficile est interpretatu, inquit, non ob suam difficultatem, sed ob auditorum infirmitatem. Postquam enim dixit, *Interpretatu difficilis*, adjunxit : *Quoniam imbecilles facti estis ad audiendum*. Vides non naturam sermonis, sed auditorum imperitiam difficilem eum reddidisse, qui difficile minime fuit? Neque vero difficile tantum, sed et grandem efficit eum, qui brevis sit eadem causa : quapropter non modo difficilem interpretatu eum esse dixit, verum etiam grandem, et longitudinis, et difficultatis causam adscribens aurium imbecillitati. Nam sicut dum ægros curamus non oportet subitanam et paratam facilem mensam illis apponere, sed varia sunt illis edulia paranda, ut si ægrotus hoc gustare noluerit, alterum sumat : quod si illud non admittat, aliud acceptet : aut si hoc repudiet, alteri manum injiciat, et ciborum varietate fastidium vincamus, ac diversitate mensæ animi ejus morositatem mitigemus : ita sæpenumero in spiritualibus conviviis est agendum. Cum infirmi simus, multa et varia insilienda est oratio, quæ comparationes habeat, exempla, demonstrationes, verborum circuitus, aliaque multa ejusmodi, ut ex omnibus facilis sit nobis eorum, quæ sint profutura, delectus. Enimvero licet grandis esset atque interpretatu difficilis ille sermo, nequaquam illos doctrina de Melchisedec privavit (a), cum et dicendo grandem illum esse atque interpretatu difficilem illorum studium excitavit, ut alacriores

(a) Sic et infra Colbertinus in multis deficit.

ficerent ad audiendum : et dum illis mensam instruxit, eorum cupiditati fuerit obsequutus.

2. *Scriptura sacra quomodo tractanda. Anomæos redarguit. Adversus hæreticos de æterna Christi generatione. Generatio etiam terrena Christi non intelligitur.* — Hoc nos quoque faciamus : tametsi prophetarum immensum est pelagus, multæque insunt illic voragines, audacter pro nostra virili parte mare ingrediamur ; imo vero, non pro nostra virili parte, sed prout nobis superna gratia concessum fuerit, non fiducia frei nostra, sed procurandæ utilitatis vestræ causa mare audacter ingrediamur, et in hoc quoque Paulum imitemur. Quod enim oratione de Melchisedec illos minime privavit, ex iis, quæ sequuntur, intelliges. Sane cum dixisset, *De quo grandis sermo, et interpretatu difficilis*, adjecit : *Hic enim Melchisedec, rex justitiæ, deinde autem et rex Salem, quod est rex pacis, sine patre, sine matre, sine genealogia, neque initium dierum, neque vix finem habens : assimilatus autem Filio Dei manet sacerdos in perpetuum* (Hebr. 7. 1-3). Annon vestras aures perturbavit de homine verba faciens Paulus, ac dicens, *Sine patre, sine matre*? Quid dico, de homine? Nam si hoc de Christo etiam diceretur, nonne sic etiam multam quærendi occasionem preberet? Si enim est sine patre, quomodo Filius? si sine Patre, quomodo Unigenitus? Filius enim patrem habere debet, alioqui filius non erit. Attamen et sine patre Filius Dei est, et sine matre. Quo tandem modo? Sine patre secundum terrenam generationem, sine matre secundum cælestem : nam neque in terris habuit patrem, neque matrem in cælis. *Sine genealogia*. Audiant, qui ejus essentiam curiose scrutantur : tametsi arbitrantur quidam, quod hic dicitur *Sine genealogia*, ad cælestem generationem pertinere. Nam hæretici ne hoc quidem volunt : etenim illam quoque curiose scrutantur et inquirunt : qui vero sunt inter illos modestiores, illi generationi hoc concedunt : de terrena non item dictum existimant illud, *Sine genealogia*. Ostendamus igitur hoc de utraque Paulum generatione dixisse, de cælesti simul et de terrena : nam et illa tremenda est, et hæc mystica maxime. Propterea dicebat etiam Isaias, *Generationem ejus quis enarrabit* (Isai. 53. 8)? Atqui de illa cælesti, inquit, hoc dixit. Quid ergo Paulo dicemus, qui utramque generationem commemoravit, ac deinde illud, *Sine genealogia*, subjunxit? Cum enim ante dixisset, *Sine patre, sine matre*, post adjunxit, *Sine genealogia*, ut non modo secundum illam generationem, secundum quam est sine matre, sed etiam secundum hanc, secundum quam erat sine patre, terrenam dico, sine genealogia ipsum esse credas. Idcirco utraque posita dixit, *Sine genealogia*, nam hæc terrena comprehendi non potest, ut in illam ne respicere quidem audeamus. Nam si templi vestibula sunt adeo terribilia et inaccessa, quo pacto in ipsa adyta penetrare quis audebit? Genitum enim ex Patre fuisse scio : quo pacto, nescio. Ex virgine illum fuisse natum novi ; modum autem ne hic quidem

assequor. Nam utriusque naturæ generationem confitemur, et utriusque modum tacemus. Et sicut cum de virgine agitur, etsi nescio quo pacto sit ex virgine generatus, tamen eum generatum fuisse confiteor, nec rem tollo propter ignorantiam modi : ita fac tu quoque, cum de Patre agitur : licet nescias quomodo Filius sit genitus, eum fuisse genitum confitere¹. Quod si dixerit tibi hæreticus, Quomodo genitus est ex Patre Filius? mentem ejus in terram deprime, atque illi dicito : Descende de cælis, ac mihi demonstra, quomodo ex virgine sit natus, tumque illa me roga. Retine illum, et obsessum urge, neque resilire sinito aut in labyrinthum ratiocinationum se proripere : verum retine, et strangula, non manu, sed oratione ; ne distinctiones illi et effugia concedas, quæ cupit. Hinc fit ut eos perturbent et commoveant, quibuscum disputant, quod nos illis obsequamur, neque eos ad sacrarum Scripturarum leges adigamus. Undique igitur illi murum ex testimoniis Scripturarum oppone, ac ne hiscere quidem poterit. Dic illi, Quo pacto ex virgine natus est? non abistam, neque recedam. Atqui modum effari non poterit, tametsi omni ope conatuque contendat. Cum enim Deus occluserit, quis jam reserabit? Sola fide percipi possunt talia. Quod si non acquiescas, sed rationes disquiras, iisdem te verbis, quibus Nicodemum Christus, affabor : *Si terrena dixi vobis, et non creditis, quomodo si dixero vobis cælestia, credetis (Joan. 3. 12)?* De nativitate dixi ex virgine, neque nosti, neque hiscere audes, et cælum curiose scrutaris? Atque utinam in cælum, et non in Dominum cali curiose inquireras. *Si terrena dixi vobis, et non creditis.* Non dixit, Et non persuademini, sed, *Non creditis*, quo verbo significat terrena etiam fide indigere. Quod si terrena fide indigent, multo magis cælestia. Quamquam tum Nicodemus de partu multo minori loquebatur : siquidem de baptismo sermo erat, et de spirituali regeneratione : sed hæc quoque fide comprehendenda dicebat. Cæterum terrena illa vocavit, non quod terrena sint, sed quod perficiantur in terra, et quod si comparantur cum superna illa et ineffabili nativitate, quæ mentem omnem exsuperat, hæc terrena sint. Si ergo fieri non potest, ut sciam quo pacto renascar ex aquis, sed fide sola res illa capienda est, neque modus curiose scrutandus : quantæ fuerit hoc insanix ad investigandam cælestem unigeniti Filii generationem cogitationes humanas admittere, ac modi, quo facta sit, rationem exigere?

3. *Vetus Testamentum obscurum. Cur obscuræ erant prophetiæ.*—Satis igitur demonstratum est quo pacto sine patre ac sine matre sit unigenitus Dei Filius, et quo pacto sine genealogia secundum utramque generationem : reliquum est ut ad id quod instat redeamus, postquam sermonem de Melchisedec in

alterum diem rejecimus, ac prophetica ænigdituri nostram attentionem excitemus. Simi sunt ænigmatibus sermones prophetici, et difficultatibus obseptum est Vetus Testamentum que faciles intellectu sunt libri : Novum autem cidius est et facilius. Ecquam tandem obdicet aliquis, hæc ita sunt constituta, licet majoris momenti agatur in Novo, de regno et de resurrectione corporum, et ineffabilibus illi quæ et humanam mentem excedunt? Quid causa, ut obscuræ sint prophetiæ? Multa Judæi mala prædicunt, ac fore ut ejiciantur illi, nos mur, ut templum evertatur, nec amplius excut concidant Jerosolyma, et omnibus sint pervero Judæi errabundi, per universum orbem rum dispergantur, ac civitate destituti, ne quidem ritus retineant, sed omnes illis res priores auferantur, prophetiæ, sacrificia, et tium, et regnum. Neque vero tantum ista, sed multa ejusmodi prædicebant prophetæ, dum i ras suis libris tragedias immiscerent. Ne i initio Judæi manifeste hæc audientes, eos irerent qui hæc dicebant, interpretationis diffæditiones occultarunt, ac multa obscuritate offusa, per eorum quæ dicebantur obscuritate phetarum incolumitati consuluerunt. Unde constat? Rationes enim a nobis reddendæ sunt, etsi inter amicos verba facimus : siquidem m tassis adsunt non amici. Discant igitur hæ illi, ut et amici ipsi fiant. Dixi, si Judæi aud mala, quæ comprehensura illos erant, ac i propter Christum excindantur Jerosolyma in tuum, nec umquam amplius instaurentur, perspicue a prophetis audivissent, confestim e hæc loquebantur, occidissent. Unde igitur id Primum quidem ex ipsorum moribus : furio erant ac belluini. Populus est semper sitiens nem prophetarum, manus eorum in cædibus ctorum exercuerant. Hæc adversus illos magn vociferatur dicens : *Domine, prophetas tuos runt, altaria tua diruerunt (3. Reg. 19. 10).* (iterum, *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidit pri et lapidat eos, qui ad ipsam missi sunt (Matth. 23. 34).* Et Isaias eosdem accusans his consonam voc tens ait : *Manus vestræ plenæ sunt sanguine (Isa. 1. 15).* Et rursus Christus : *Patres vestri occideri phetas, vos autem ipsorum ædificatis monumen plete mensuram patrum vestrorum (Matth. 23. 31).* Vides ut et Dominus et servi homicidas illi testentur? Quid est autem, *Implete mensuram vestrorum?* Me quoque, inquit, occidite : adificiorum cædibus necem Domini. Licet enim mil derint homines, at conservos omnes : cui contra Dominum manus extenderunt, tunc mensura est : et merito. Quamdiu enim De non occiderunt, spem salutis habuerunt, et u niens agnus Dei peccata mundi tolleret, exspe (Joan. 1. 29) : postquam autem medicum int runt, et in propitiatorium ipsum contumeliosi fi

¹ Melius, ni fallor, legeretur, assentientibus etiam Savilio et Hallesio, *licet nescias quomodo filium genuerit, eum genuisse confitere*. Nam hic de Patre agitur, ut paulo ante de Virgine matre. Lectio tamen altera terri posse videtur, et alioquin omnium exemplarium auctoritate asseritur, illamque probat Joannes Boisius in notis Savilianis p. 437.

ἐγενήθη ἐκ τοῦ Πατρὸς; ὁ Υἱός; κατὰσπατον αὐτοῦ τὸ φρόνημα εἰς τὴν γῆν, καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν· Κατά-
 θηθι ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ δείξον πῶς ἐγενήθη ἐκ
 τῆς παρθένου, καὶ τότε ἐκεῖνα ἐρώτα. Κάτασχε αὐ-
 τὸν, καὶ περιστήθι, καὶ μὴ ἀφῆς ἀποπηδῆσαι, μὴδὲ
 ἀναχωρῆσαι εἰς τὸν λαβύρινθον τῶν λογισμῶν· ἀλλὰ
 κάτασχε, καὶ ἀπόπνιξον, μὴ τῇ χειρὶ, ἀλλὰ τῷ ῥήματι·
 μὴ δῶς αὐτῷ διαστολὰς καὶ διαφυγὰς, ὥς βούλεται.
 Ἐκεῖθεν θόρυβον ἐμποιοῦσι τοῖς διαλεγομένοις,
 ἐπειδὴ ἡμεῖς αὐτοῖς ἀκολουθοῦμεν, καὶ οὐκ ἀγομεν
 ὑπὸ τοὺς νόμους τῶν θείων Γραφῶν. Περίθες τοίνυν
 αὐτῷ τεῖχρον πάντοθεν, τὰς ἀπὸ τῶν Γραφῶν μαρτυ-
 ρίας, καὶ οὐδὲ χάναί δύνησεται. Εἰπὲ πρὸς αὐτόν,
 Πῶς ἐγενήθη ἐκ τῆς παρθένου; οὐκ ἀφίσταμαι οὐδὲ
 ἀναχωρῶ. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοι τὸν τρόπον εἰπεῖν, κὰν
 μυρία φιλονεικῇ. Ὅταν γὰρ ὁ Θεὸς ἀποκλείσῃ, τίς
 ἀνοίξει λοιπόν; Πίστει παραδεκτά τὰ τοιαῦτα μόνῃ.
 Εἰ δὲ οὐκ ἀνέχῃ, ἀλλὰ λογισμοὺς ἐπιζητεῖς, ἐρῶ πρὸς
 σέ, ὁ πρὸς τὸν Νικόδημον ὁ Χριστός· *Εἰ τὰ ἐπίγεια*
εἰπὼν ὑμῖν, καὶ οὐ πιστεύετε, πῶς, ἔάν τὰ ἐπου-
ράνια εἰπῶ, πιστεύσετε; Περὶ τῆς ἐκ παρθένου
 γενήσεως εἶπον, καὶ οὐκ οἶδας, οὐδὲ χάναί τοι μᾶς,
 καὶ τὸν οὐρανὸν περιεργάζῃ; Εἴθε μὲν οὖν τὸν οὐρα-
 νὸν, καὶ μὴ τὸν Δεσπότην τῶν οὐρανῶν ἐπολυπραγμό-
 νει. *Εἰ τὰ ἐπίγεια εἰπὼν ὑμῖν, καὶ οὐ πιστεύετε.*
 Οὐκ εἶπα, οὐ πείθεσθε, ἀλλ', *Οὐ πιστεύετε*, δεικνὺς
 ἡμῖν, ὅτι καὶ τὰ ἐπίγεια πίστεως δεῖται. Εἰ δὲ τὰ
 ἐπίγεια πίστεως δεῖται, πολλῷ μᾶλλον τὰ οὐράνια.
 Καίτοι τότε τῷ Νικοδήμῳ περὶ τόκου διελέγετο πολὺ
 ἐλάττω· περὶ τοῦ βαπτίσματος γὰρ ὁ λόγος ἦν,
 καὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς πνευματικῆς· ἀλλ' ἔλεγεν,
 ὅτι καὶ ταῦτα πίστει ἐστὶ καταληπτὰ. Ἐπίγεια δὲ
 αὐτὰ ἐκάλεσεν, οὐκ ἐπειδὴ ἐπίγεια ἐστίν, ἀλλ' ἐπειδὴ
 ἐν τῇ γῇ τελεῖται, καὶ τῇ συγκρίσει τῆς ἄνω γεν-
 νήσεως τῆς ἀπορρήτου καὶ πάντα ὑπερβαινούσης
 νοῦν, ἐπίγεια ταῦτά ἐστίν. Εἰ τοίνυν, πῶς ἀναγε-
 νῶμαι ἐκ τῶν ὑδάτων, οὐ δυνατόν εἰδέναι, ἀλλὰ πί-
 σται μόνῃ παραδέχεσθαι δεῖ τὸ γινόμενον, καὶ τὸν
 τρόπον μὴ περιεργάζεσθαι· πότῃς ἐν εἰῃ μανίας, ἐπὶ
 τῆς ἄνω γενήσεως τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ λογισμοὺς
 ἀνθρωπίνους κινεῖν, καὶ τρόπου γενήσεως εὐθύνας
 ἀπατεῖν;

Υ. Πῶς μὲν οὖν ἀπάτωρ καὶ ἀμήτωρ ὁ Μονογενὴς
 Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἱκανῶς ἀποδεδείκται, καὶ πῶς ἀγε-
 ναλόγητος ἑκατέραν τὴν γέννησιν· λοιπὸν δὲ πρὸς
 τὸ [172] ἐπεῖγον ἀπαγάγωμεν^a, τὸν λόγον τὸν περὶ
 τοῦ Μελχιζεδεκ εἰς ἑτέραν ἡμέραν ἀναβαλλόμενοι,
 καὶ διαναστήσωμεν τὴν ἀκοήν, προφητικῶν μέλ-
 λοντες ἀκούειν αἰνιγμάτων. Αἰνίγμασι γὰρ ἔοικε τὰ
 προφητικά, καὶ πολλὴ δυσκολία ἐν τῇ παλαιᾷ Δια-
 θήκῃ, καὶ δυσπελιγητὰ τὰ βιβλία· ἡ δὲ Καινὴ σα-
 φετέρα καὶ εὐκολωτέρα. Καὶ τίνος ἕνεκεν, φησί,
 ταῦτα οὕτω διατετύπωται, καίτοι ἡ Καινὴ περὶ μει-
 ζων διαλέγεται πραγμάτων, περὶ βασιλείας οὐρα-
 νῶν, καὶ σωματῶν ἀναστάσεως, καὶ τῶν ἀπορρήτων
 ἐκθῶν, καὶ ἀνθρώπινον ὑπερβαίνει νοῦν; Τίς οὖν
 ἡ αἰτία τοῦ τὰς προφητείας ἀσαφεῖς εἶναι; Πολλὰ
 ἐπιδέχονται Ἰουδαῖοι αὐταὶ κακὰ· καὶ ὅτι ἐκδηθῇ-

^a Savilius legendum opinatur ἀπαγαγόμενον, sed puto ἀπαγόμενον bene habere.

σονται μὲν ἐκεῖνοι, ἡμεῖς δὲ εἰσδεχθῶμεθα· καὶ
 ὅτι καταλυθήσεται μὲν ὁ ναὸς, καὶ οὐκέτι λοιπὸν
 ἀναστήσεται, πεσεῖται δὲ τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ πᾶσιν
 ἔσται βατά· Ἰουδαῖοί τε πλανῆται γενόμενοι, παν-
 ταχοῦ τῆς οἰκουμένης διασπαρῆσονται, καὶ τῆς πό-
 λεως ἐκπεσόντες, οὐδὲ τὴν πολιτείαν ἔξουσι λοιπὸν
 τὴν ἀρχαίαν, ἀλλὰ πάντα αὐτῶν ἀφαιρεθήσεται τὰ
 πρότερα, καὶ προφητεῖται, καὶ θυσαί, καὶ ἱερωσύνη,
 καὶ βασιλεία. Οὐ μόνον δὲ ταῦτα, ἀλλὰ καὶ ἄλλα
 πολλὰ τοιαῦτα προέλεγον οἱ προφῆται, μυρίας τρα-
 γωδίας τοῖς οἰκείοις ἐγκαταμυγνόντες βιβλίοις. Ἰν'
 οὖν οἱ Ἰουδαῖοι μὴ σαφῶς ἀκούσαντες παρὰ τὴν ἀρ-
 χήν, διαχειρίζονται τοὺς λέγοντας ταῦτα, τῇ δυσκο-
 λῇ τῆς ἐρμηνείας ἀπέκρυσαν τὰς προρρήσεις, καὶ
 πολλὴν ἀσάφειαν κατέχεαν ἡ τῶν πραγμάτων, τῇ
 ἀσαφεῖ τῶν λεγομένων τοῖς λέγουσι παρασκευάζον-
 τες ἀσφάλειαν. Καὶ πόθεν δῆλον τοῦτο; Δεῖ γάρ καὶ
 εὐθύνας ἡμᾶς ἀπαιτεῖσθαι, εἰ καὶ ἐν φίλοις λέγομεν·
 καὶ γὰρ πολλοὶ ἔως καὶ τῶν οὐ φίλων πάρεσι.
 Μανθανέτωσαν τοίνυν ταῦτα κάκεῖνοι, ἵνα καὶ αὐτοὶ
 φίλοι γένωνται. Εἶπον, ὅτι εἰ ἤκουσαν αἱ Ἰουδαῖοι τὰ
 μέλλοντα αὐτοὺς καταλήψεσθαι κακὰ, καὶ ὅτι τὰ
 Ἱεροσόλυμα ἀλώσεται διὰ τὸν Χριστὸν τὴν ἄλυσιν
 ταύτην τὴν ἀθάνατον, καὶ οὐκ ἔχουσιν μεταβολῇν, εἰ
 ἤκουσαν φανερώς παρὰ τῶν προφητῶν ταῦτα, εὐ-
 θέως ἂν τοὺς ταῦτα λέγοντας ἀπέκτειναν. Πόθεν οὖν
 τοῦτο δῆλον; Πρῶτον μὲν ἀπὸ τῶν τρόπων αὐτῶν·
 μανικοὶ γὰρ καὶ θηριώδεις ἦσαν. Αἱμὸς ἐστὶν αἱμά-
 των αἰ διψῶν προφητικῶν, αἱ χεῖρες αὐτῶν ἐμελέ-
 τησαν ἐν ταῖς σφαγαῖς τῶν ἁγίων. Ταῦτα ὁ μέγας
 Ἥλιος αὐτῶν καταδοξά λέγων· Κύριε, τοὺς προφή-
 τας σου ἀπέκτειναν, τὰ θυσιαστήριά σου κατέ-
 σκαψαν. Ὁ Χριστὸς πάλιν, Ἱερουσαλήμ, Ἱερου-
 σαλήμ, ἡ ἀποκτείνασα τοὺς προφήτας, καὶ λιθο-
 βολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτήν. Καὶ ὁ
 Ἥσαϊας συνῶδὰ τοῦτοις αὐτῶν κατηγορῶν, ἔδωκε· Αἱ
 χεῖρες ὑμῶν αἱματος πληρεῖς. Καὶ πάλιν ὁ Χρι-
 στός· Οἱ πατέρες ὑμῶν ἀπέκτειναν τοὺς προφή-
 τας, ὑμεῖς δὲ οἰκοδομεῖτε τὰ μνημεῖα αὐτῶν·
 πληρώσατε τὸ μέτρον τῶν πατέρων ὑμῶν. Ὁρᾷς
 πῶς καὶ ὁ Δεσπότης καὶ οἱ δοῦλοι μισοφονίαν αὐτῶν
 μαρτυροῦσι; Τί δὲ ἐστὶ· Πληρώσατε τὸ μέτρον
 τῶν πατέρων ὑμῶν; [173] Ἀποκτείνετε, φησί,
 κάμ'· πρόσθετε τοῖς δουλικαῖς αἱμασι τὴν δεσποτι-
 κὴν σφαγὴν. Εἰ γὰρ μυρίους ἐσφαξαν ἄνθρώπους,
 ἀλλὰ συνδούλους πάντας· ὅτε δὲ κατὰ τοῦ Δεσπότης
 τὰς χεῖρας ἐξέτειναν, τότε ἐπληρώθη τὸ μέτρον· καὶ
 εἰκότως. Ἔως μὲν γὰρ οὐκ ἀπέκτειναν τὸν Δεσπό-
 την, εἶχον ἐλπίδα σωτηρίας, καὶ προσεδόκων ὅτι ὁ
 ἄμνός τοῦ Θεοῦ ἐλθὼν ἀρεῖ τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κό-
 σμου· ἐπειδὴ δὲ τὸν ἱατρὸν διεχειρίσαντο, καὶ εἰς
 αὐτὸ τὸ ἱλαστήριον ὕδρισαν, καὶ τὸν ἐλθόντα ἀφείναι
 τὰ ἁμαρτήματα ἀπεστράφησαν, πάσης λοιπὸν ἐλπί-
 δος ἐξέπεσον. Διὰ τοῦτο λέγει· Πληρώσατε τὸ μέ-
 τρον τῶν πατέρων ὑμῶν. Ναί, φησὶν· ἀλλ' ὅτι
 μὲν μισοφῶνοι καὶ ἐναγεῖς, ἀποδεδείκται ἐκ πολλῶν
 μαρτυριῶν· πόθεν δὲ δῆλον, ὅτι τῶν προφητῶν οὐκ
 ἂν ἐφείσαντο, εἰ ἤκουσαν ὅτι τὰ Ἱεροσόλυμα κατα-

^b Mss. κατέχεον.

στραφῆσεται, ὅτι ὁ νόμος παυθήσεται, ὅτι ἡ Παλαιὰ ἀλλαγῆσεται; Μάλιστα μὲν καὶ ἐκ τῶν εἰρημένων δῆλον· πλὴν ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τῶν Γραφῶν πάλιν ποιησόμεαι τὴν ἀποδείξιν σαφέστεραν. Εἰ γὰρ ποτε ἤκουσαν προφήτῃ λέγοντος, ὅτι τὰ Ἰερουσόλυμα καταστραφῆσεται καταστροφὴν πρόσκαιρον, δέον αὐτοὺς μεταβάλλεσθαι καὶ ἀποκρούεσθαι τοῦ Θεοῦ τὴν ὀργήν, εἰς τὸν προφήτην ἠφίσταν τὸν θυμὸν. Καὶ ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀληθές, αὐτῶν ἀκούσατε τῶν ἱστοριῶν. Ἐπολιόρχουν τὴν πόλιν αὐτῶν οἱ Πέρσαι ποτὲ, καὶ βαρβαρικὸν στρατόπεδον ἔξω περιεκάθητο· καὶ τὰ τῶν κινδύνων οὐκ ἦν ἄδεια, ἀλλ' ἐν μέσῃ παγίδι ἡ πόλις ἦν τότε Ἰερουσαλήμ, ὠπλισμένων ἀπάντων καὶ περιεστώτων ἔξωθεν· ἀλλ' ὁμῶς οὕτω φανερών ὄντων τῶν θεινῶν, ἐπειδὴ Ἱερεμίας ἐλθὼν εἶπε πρὸς αὐτοὺς, ὅτι ἡ πόλις παραδοθήσεται εἰς χεῖρας Χαλδαίων· καίτοι τοῦτο οὐδὲ προφητεία ἦν· οἱ γὰρ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν ἑώρων τὰ συμδησόμενα· ἀλλ' ὁμῶς ἐπειδὴ τὰ φανερά καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν εἶπεν, οἱ μισροὶ καὶ ἀναίσθητοι καὶ περὶ τοὺς εὐεργέτας ἀγνώμονες οὕτως ἐμάνησαν, ὡς προδότην αὐτὸν καὶ λυμεῶνα τῆς πόλεως νομίσαι, καὶ εἰπεῖν, ὅτι Ἐκλύει τὰς χεῖρας τοῦ λαοῦ τούτου. Καὶ μὴν ἐστερέου, καὶ μὴν διήγειρε τὴν προθυμίαν αὐτῶν, καὶ πρὸς Θεὸν ἤγε, τὴ ἀβραγῆ; καὶ ἀκαταμάχητον αὐτοῖς περιτιθεῖς τεῖχος· ἀλλ' οὐδὲν τούτων ἐννοήσαντες ἐκείνοι, ἐκέλευον αὐτὸν ἀναιρεῖσθαι. Τοιαύτας γὰρ τοῖς εὐεργέταις ἀεὶ τὰς ἀμοιβὰς ἀπεδίδοσαν, καὶ τοῦ βασιλέως συγγόντος, οὐδὲ οὕτως ἐνέδωκαν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀνελεῖν οὐκ ἴσχυσαν. εἰς τὸν τοῦ βορβόρου λάκκον ἐνέβαλον.

δ'. Εἰ δὲ προσκαίρου αἰχμαλωσίας ἀκοὴν οὐκ ἤνεγκαν, πῶς τὴν πρόβησιν τῆς διηνεκοῦς δουλείας ἐμελλον εἰταχοῦσιν; Εἰ Ἱερεμίας εἶπεν, ὅτι Ἀπελεύσεσθε εἰς Βαβυλῶνα, καὶ οὐχ ὑπήνεγκαν· ἀκούσαι, ἀλλ' ἐτιμωρήσαντο τὸν εἰπόντα· εἰ ἤκουσαν τῶν προφητῶν εἰπόντων, ὅτι οὐκ εἰς Βαβυλῶνα, ἀλλὰ πανταχοῦ τῆς [174] οἰκουμένης διασπαρήσεσθε, καὶ οὐκέτι λοιπὸν ἐπανήξετε, οὐκ ἂν καὶ τὸ αἷμα τῶν λεγόντων ἐξέπιον; Εἰ δὲ δοκεῖ τοῦτο εἶς στοχασμὸς εἶναι, φανερὰν ὑμῖν ἀποδείξιν παρέχω, ὅτι οὐκ ἦν ἀσφαλὲς αὐτοῖς· λέγειν τὰ μέλλοντα, τὴν ἡμετέραν τιμὴν λέγω, τὴν ἐκπωσιν τὴν ἐκείνων. Στέφανον γὰρ, εἰπέ μοι, τὴν ἀπαρχὴν τῶν μαρτύρων, διὰ τί ἐλίθασαν; οὐ ταῦτα ἐγκαλοῦντες αὐτῷ καὶ λέγοντες, ὅτι Ὁ ἀνὴρ οὗτος λαλεῖ βλάβηματα ῥήματα; Εἶπε, φησὶν, ὅτι Ἰησοῦς καταλύσει τὸν ναὸν τούτον, καὶ ἀ.λ.λ.ά.ξει τὰ ἔθνη, ἃ παρέδωκε Μωϋσῆς, καὶ διὰ τοῦτο αὐτὸν ἐλίθασαν. Εἰ δὲ τότε οὐκ ἠνείχοντο ταῦτα ἀκούειν, καὶ ταῦτα τῶν πραγμάτων αὐτοὺς πειθόντων λοιπὸν, πῶς ἂν τῶν προφητῶν ἠνέσχοντο ταῦτα προαναφωνούντων; Ἦκουσας, ἀγαπητέ, ὅτι διὰ τὸν ναὸν καὶ τὴν μετάθεσιν τῆς πολιτείας αὐτὸν ἐλίθασαν· ἀκουσον πῶς καὶ τῇ Χριστῷ τοῦτο προφέρουσιν ἐγκλήμα. Εἶπε γὰρ, φησὶν, εὗτο· Ἀύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. Εἶδες τῶς πανταχοῦ ἢ κατὰ οὐρανὸν τοῦ ναοῦ, καὶ ἡ μετά-

θεσις τῆς πολιτείας τὴν ὀργὴν αὐτοῖς ἐνεπο τοῦτο ἔλεγον μὲν οἱ προφήται ταῦτα, οὐκ ἔφανερώς. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλον ἐβούλοντο ὅτι ἐπειθεν αὐτοὺς μετατίθεσθαι ἀπὸ τῆς πλῆθους τοῦτο δῆλον; Θεωρεῖς, φησὶν, ἀδελφὲ μυριάδες εἰσὶν Ἰουδαίων τῶν πεπιστευκό· οὗτοι πάντες κατήχηται περὶ σοῦ, ὅτι δόξαν τοῦ νόμου διδάσκεις. Οἱ πιστοὶ οὐκ ἡ διδάσκονται ἀποστασίαν τοῦ νόμου· καὶ οἱ πιστεύσαντες πῶς ἂν ἠνέσχοντο ἀκούσαι, ὃ θήσεται ὁ νόμος ποτέ; Ὅτι μὲν οὖν τοὺς περὶ ἀπέκτειναν ἂν οἱ Ἰουδαῖοι, εἰ τι τοιοῦτον προεῖπον, ἐδείξαμεν ἀπὸ τῶν μαρτυριῶν, ἀπομακρῖναι Ἱερεμίου. καὶ τοῦ πρωτομάστρου νοῦ, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τοῦ ἀποστόλου. Πᾶσι γὰρ τὰ αὐτὰ ἐγκαλοῦντες, οὕτως ἀνείλον. Ὅτι ἐκ αὐτῶν τὰ βιβλία κατέκα τὰ προφητικά, εἰ συνείδον τὰ λεγόμενα, καὶ παραστῆσαι πειράσομαι ἀπὸ τίνος ἱστορίας, ἡ μὲνης μὲν ὑμῖν, δῆλός δὲ ἐσομένης αὐτίκα δι' οὕτω γὰρ αὐτὴν ἀπαγγεῖλαι πειράσομαι. Τί ἱστορία, ἀκούσατε.

Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ τετάρτῳ ἔτει Ἰωακὴ Ἰωσίου βασιλέως Ἰούδα, εἶπε Κύριος π.ρ.ε.μ.α.ρ· Γράψον πάντας τοὺς λόγους, οὗ μάλιστα πρὸς σὲ ἀπὸ τῆς ἡμέρας Ἰωσίου, ἡ ἡμέρας ταύτης· τοῦτέστι, πάντα τὰ κακὰ, ζομαι ποιῆσαι αὐτοῖς. Ὅρα τί φιλόφρωνος καὶ κηδεμονικός. Ἐπειδὴ γὰρ κατὰ μέρος οὐκ ἠνείχοντο, Συνάγαγε, φησὶν, αὐτὰ πάν ἀξίησον τὸν φόβον, ἵνα καὶ οὕτω β.β.ε.λ.ε.ι.ο.υ.ς. ται. Μνημονεύετε τῆς ὑποσχέσεως· τὸ ζητῆμίν δεῖξαι, ὅτι καὶ τὰ βιβλία ἂν αὐτὰ κατέκα ἐνόησαν τὰ σήμερον ἐκδάντα πάντα. Ἰσως σοῦται κακὰ (δεῖ γὰρ ἐχέσθαι τῆς ἱστορίας) γίγνομαι ποιῆσαι αὐτοῖς, καὶ ἀποστραφῆ ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτῶν τῆς πορνείας. Ἰσως, λέγει; ἀγνοεῖ, [175] εἰπέ μοι, τὰ ἐσόμενα; οἱ εἰ ἀκούσονται, ὃ εἰδὼς πάντα πρὶν γενέσεως ζῶν καρδίας καὶ νεφροῦς, ὃ κριτικὸς ἐνθυμῆς ἐννοιῶν; ἢ πάντα γυμνά καὶ τετραχλίσμα ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ; Τίνος δὲ ἐνεκεν ἔλεγει ἀκούσονται; Καὶ γὰρ καὶ ταῦτα ἀναγκαῖα μανθάνειν, διὰ τοὺς ἐγκαλοῦντας ἀγνοῦν τῇ γενεῇ. Ἰδοὺ γὰρ καὶ ὁ Πατὴρ ἀγνοοῦντος φεβήματα· τὸ γὰρ, Ἰσως, ἀγνοοῦντός ἐστιν· ἀγνοεῖ. Ὅπόταν οὖν καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἀκ. τοιοῦτον λέγοντος, τὴν αὐτὴν κατὰδεξι φηφ γὰρ ὦν, πανταχοῦ τὸν Πατέρα μιμεῖται.

Ἄλλ' οἱ μὲν τῶν ἀγώνων καιροὶ τούτων ἀ. τωσαν, ἵνα μὴ τῆς προκειμένης ὑποθέσεως· ἡ μ.ε.ν· εἰπωμεν δὲ, τίνος ἐνεκεν λέγει, Ἰσως σοῦται. Εἰ εἶπεν, ὅτι ἀκούσονται, χωρὶς τοῦ ψευδὲς ἦν· οὐ γὰρ ἐμελλον ἀκούσεσθαι. Εἰ ἀληθές, ὅτι οὐκ ἀκούσονται, περιττὸς ἔπε προφήτην τοῖς οὐκ ἀκουστέτοις. Καὶ οὐ δι. μόνον, ἀλλὰ καὶ ἵνα μὴ τὴν πρόβησιν αὐτοῦ νε ἀναγκαστικὴ τις εἶναι τῆς παρακλῆς, διὰ τοῦ

^b Sic Reg. melius quam alii, qui habent ἵνα κα.

^c Alii omnes παρὰ τοῦ. Morel. περὶ τοῦ Υἱοῦ. A Ducius παρὰ τοῦ legit.

^a Colib. οὐκ ὑπέμειναν.

eumque qui venerat, ut peccata dimitteret, aversati sunt, omni spe deinceps exciderunt. Propterea dicit : *Implete mensuram patrum vestrorum*. Certe, inquit : et multis quidem ostensum est testimoniis, homicidas illos ac nefarios fuisse : unde vero constat illos prophetis minime parcituros, si Jerosolyma eversum iri audivissent, et cessaturam legem, ac fore ut Vetus Testamentum immutetur? Id quidem ex iis, quæ dicta sunt, maxime apparet : verumtamen ex ipsis Scripturis manifestiorem subjiciam demonstrationem. Nam si quando prophetam dicentem audierunt, fore ut Jerusalem temporario excidio excinderetur, cum illos mutare mentem oportuisset et iram Dei depellere, in prophetam furorem effuderunt. Atque hoc verum esse, ex historiis ipsis intelligetis. Obsidebant aliquando civitatem ipsorum Persæ, atque ipsam foris barbaricus exercitus circumvallabat : nec obscurum erat periculum quod imminebat, sed in mediis tum laqueis urbs Jerusalem, armatis omnibus et illam foris circumsidens, versabatur : attamen cum tam certa mala eos premerent, quoniam progressus in medium dixit illis Jeremias, fore ut in manus Chaldeorum civitas traderetur ; tametsi neque prophetia fuit hoc, cum ipsorum oculi quæ eventura essent intuerentur ; quia tamen ea quæ manifesta erant, et eorum oculis observabantur dicebat, scelesti illi ac stupidi, et erga benefactores ingrati sic insanierunt, ut proditorem illum et eversorem arbitrarentur, ac dicerent : *Hic dissolvit manus populi hujus* (Jer. 38. 4). Attamen confirmabat, attamen ipsorum alacritatem excitabat, et ad Deum ducebat, eosque invicto et inexpugnabili muro circumvallabat : sed illi nihil horum intelligentes, interfici eum jubebant. Talia quippe bene de se meritis præmia semper rependebant, et cum rex ignovisset, ne sic quidem cesserunt, sed quoniam necare non poterant, in luti lacum projece-
runt.

4. Quod si temporariæ captivitatis mentionem fieri non tulerunt, quo tandem pacto perpetuæ servitutis prædictionem audituri fuissent? Si cum dixisset Jeremias, In Babylonem abibitis, neque potuerunt audire, sed eum qui dixerat punierunt : si prophetas audivissent dicentes, fore ut non in Babylonem, sed quoquoersum per orbem terrarum dispergami, nec amplius revertamini, nonne talia dicentium sanguinem ebibissent? Quod si vobis istud adhuc conjectura videtur esse, demonstratione clara probabo, non tantum fuisse futura illis denuntiare, nostrum, inquam, bonorem et reprobationem illorum. Cur enim, quæso, Stephanum primitias martyrum lapidaverunt? nonne quod hoc illi crimini verterent dicerentque, *Vir iste loquitur verba blasphemæ?* Dixit, aiunt, *quoniam Jesus destruet templum istud, et mutabit ritus, quos tradidit Moyses* (Act. 6. 11. 14), atque idcirco illum lapidibus obruerunt. Si tum hæc audire non potuerunt, idque cum res ipsæ fidem ipsis deinceps facerent, quomodo prophetas hæc prænuntiantes tulissent? Audivisti, dilectissime, propter templum, et propter religionis mutationem ab illis eum fuisse lapidatum :

audi, quo pacto Christo etiam istud ipsum crimen objiciant. Dixit enim, inquit, *iste : Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud* (Matth. 26. 61 ; Joan. 2. 19). Vides ubique templi destructionem, ac religionis mutationem bilem illis movisse? Ideo dicebant hoc quidem prophetæ, sed evidenter non dicebant. Ideo Paulum etiam interficere voluerunt, quod illis persuaderet ut religionem mutarent. Unde hoc liquet? *Vides, frater, inquit, quot milliâ sunt in Judæis, qui crediderunt, et omnes isti audierunt de te, quod discessionem doceas a lege* (Act. 21. 20). Fideles doceri se discessionem a lege non patiebantur ; et qui nondum crediderant, quomodo audire potuissent fore, ut lex aliquando cessaret? Ac Judæos quidem interfecturos fuisse prophetas, si quid tale manifeste prædixissent, testimoniis allatis ostendimus, ex ipso beato Jeremia, ac protomartyre Stephano, ex ipso Christo, et apostolo Paulo. Omnibus enim eadem crimini dantes, eos de medio sustulerunt. Ipsos autem propheticos etiam libros combustiuros eos fuisse, si quæ dicta fuerant cognovissent, hoc quoque per historiam quamdam probare satagam vobis occultam, sed quæ manifesta continuo fiet : ita conabor illam exponere. Quænam igitur illa historia sit, audite.

Historia de Jeremia. — Et factum est in anno quarto Joacim filii Josiæ regis Juda, dixit Dominus ad Jeremiam : Scribe omnia verba, quæ loquutus sum ad te, a diebus Josiæ usque ad diem hanc (Jer. 36. 1. 2) : hoc est, omnia mala quæ cogito facere eis. Vide, quid benignus ac providus dicat Deus. Nam quoniam singula nolebant audire, Collige, inquit, illa omnia, ac metum auge, ut vel hac ratione resipiscant. Recordamini promissi nostri : in questione positum est, ut ostendamus eos libros ipsos laceraturos fuisse, si cuncta quæ hodie contigerunt, illis in mentem venissent. *Forte audient mala* (adharendum enim est historię), *quæ cogito facere eis, et avertentur a via sua prava* (Ibid. v. 3). *Forte, dicit Deus?* num igitur, quæso, futura ignorat? non novit an audituri sint, is qui novit omnia antequam fiant, qui corda scrutatur et renes, qui discretor est cogitationum et mentium, cujus oculis nuda et aperta sunt omnia? Cur autem dixit, *Forte audient?* Nam et hæc operæ pretium fuerit vos didicisse, propter eos qui unigenito Dei Filio ignorantiam objiciunt. Ecce enim Pater quoque ignorantis verbis utitur : siquidem, *Forte, vox est ignorantis* : verumtamen nequaquam ignorat. Quando igitur et Filium tale quid dicentem audiveris, eandem sententiam suscipe. Nam cum Filius sit, ubique Patrem imitatur.

Præscientia non est causæ peccati. — Sed differamus tantisper has concertationum occasiones, ne a proposito argumento discedamus : quæramus cur dicat, Forte audient. Si dixisset, Audient, absque Forte, falsum fuisset : non enim erant audituri. Si verum dixisset, Non audient, frustra non audituris prophetam misisset. Neque idcirco tantum, sed ne vim ac necessitatem aliquam ad non parendum afferre ipsius præscientia putaretur, propterea cum dubitatione

quadam hæc verba protulit, ne forte dicerent aliqui, Prædixit Deus, et omnino evenire oportebat : quod de Juda solent dicere. Prædixit, inquit, cum proditorem futurum, et idcirco proditor factus est O dementiam ! o impudentiam ! Neque enim præscientia malitiæ causa fuit, mi homo : absit. Non enim rebus futuris affert necessitatem, sed prævidet tantum. Non quia prædixit Christus, factus est proditor ille ; sed quia proditor futurus erat, Christus idcirco prædixit. Ne igitur hic etiam dicant eum non audituros illos dixisse, ac poenitentiam viam illis præclusisse, prævenit, atque omnem occasionem illis præripuit, dum propheta dixit, *Forte audient*.

5. Recordamini promissi : nam idcirco assidue vobis in memoriam illud revoco, ne cum solutionem attulero, quæstionis initio disputationis propositæ sitis immemores. Quodnam igitur illud fuit ? Si scivissent Judæi eventura illis fuisse mala, quæ comprehenderunt illos (hæc, inquam, mala quæ nunc eos detinent), ipsos libros dilacerassent, neque sacris literis pepercissent. Sed ad historiam redeamus. *Hic auditis vocat Jeremias discipulum suum Baruch filium Nerie, et ait illi : Scribe in libro mala omnia, quæ illis eventura sunt (Jer. 36. 4).* Quid hoc rei est ? tibi a Deo mandatum est, et discipulum mitti ? num refugis præ timore ? num vereris ? num reformidas ? si tu reformidas, quo pacto discipulus audebit ? At nihil horum est ; additur enim causa : nam cum dixisset, *Scribe ac lege*, subjunxit : *Ego enim detineor in carcere (Ibid. v. 5).* O magnanimitatem ! In vinculis erat, et a prophetia non abstinebat. Attendamus justi fortitudinem, ejusque animi philosophiam. Non dixit apud se : Tam multa mihi propter hanc loquendi libertatem mala contigerunt : innumera profundi verba, nec quidquam proferi, neque lucri mihi fuit aliud, quam ut in vincula conjicerer : necdum me Deus a vinculis liberavit, et me rursus ad illas belluas mittit ? Nihil horum aut dixit, aut cogitavit ; sed id unum spectabat, ut Domini præceptum perficeret : et quoniam per seipsum non poterat, per discipulum illud implevit. *Lege namque illis, inquit, et dic omnia mala. Ego enim detineor in carcere (Ibid. v. 6).* Et dicebat Jeremias, et Baruch scribebat in libro. Jejunii tempus fuit, cum hæc fierent : festum instabat, quod ad metropolim omnes vocabat : communes quippe conventus agi oportuit, quandoquidem de necessariis rebus deliberandum in comitiis fuit. *Ingressus est ad principes Baruch, et legit in auribus principum omnia verba hæc (Ibid. v. 14. 15) :* et causam etiam dixit : *Fortasse namque, inquit, cadet misericordia vestra ante faciem Domini (Ibid. v. 7) :* ne existimarent eum tanquam accusatorem hæc dicere, sed ut cum ad eos sanandos venisse ipsum intellexissent, æquiores ac benigniores redderentur. Quid ergo illi ? Cum gratias agere oportuisset, cum eum laudare, cum efferre, nihil horum agunt, sed abeuntes annuntiaverunt regi quæ scripta erant in libro, et deposuerunt librum in domo Elisama (*Ibid. v. 20*). *Et cum misisset, inquit, rex Judæ, unum ex apparitoribus suis, librum jussit*

afferri. Et sedebat rex in domo hiemali (Jer. 36. 21. 22) : mensis quippe novus erat, hoc est November (*), et novum appellat a Martio numerando : nam et hoc diligenter observandum est. Si enim a Septembri numerasset, hiems tum temporis esse non debuisset. Cur igitur hoc etiam adjungitur ? ex iis quæ sequuntur aperte cognoscetis. *Et focus ignis ante illum :* carbones, inquit, quoniam frigus erat. Videtis ut nihil a Scriptura sacra omittatur ? Et carbones ignis ante ipsum : et circumstabant eum satrapæ : allatus est liber innumeris redundans bonis (malorum quippe prophetia malorum erat propulsio), et legebatur. Memores mihi, quæso, estote promissi. *Et cum legisset ille tres pagellas, sumpto scapello aciebat, et in focum ignis projecit, donec totum volumen defecit (Ibid. v. 25).* Vides, ut ne libris quidem parcant ? ut ne a literis quidem sacris abstineant ? Quoniam captivitatem Jerusalem continebat, eum conscidit : et cum prophetam non invenisset, in literas iram effudit. Qui ergo res inanimatas ita persequitur, si anima præditum invenisset, quid non fecisset ? Nam quemadmodum sævæ belluæ, cum eos arripuerint, qui cum ipsis decerant, et illi deinde relictis in ore belluarum pellibus, quibus amiciuntur, aufugerint, illas deinde decerpunt dentibus, ut ita furorem suum expleant : ita nimirum et rex fecit. Non offendit eum, qui librum tenebat, et librum conscidit : neque conscidit solum, sed et in focum ignis iniecit, ut ne reliquæ quidem ex literis illis restarent. Sed nondum omnem ejus amentiam perspectam habetis : probe vero sciatis, si narrationi diligenter attenderitis. Non enim dixit eum toto lecto libro deinde ipsum exussisse : quinimo, *Cum tres quatuorve pagellas legisset, ipsum conscidit.* Ne ipsum quidem lectionis finem expectavit, sed ab ipso procemio confestim exasperatus est. Propterea tutum non erat prophetis futura omnia mala Judæis aperte dicere. Nam si captivitatem ad tempus futuram audire minime potuit, quomodo perpetuam discere sustinuisset ? Neque contentus hoc fuit rex : sed misit, inquit, ad quærendum ubique prophetam, sed non invenit eum : occultavit enim illum Deus (*Ibid. v. 26*). Illum quidem loco, cæteros autem prophetas eorum obscuritate quæ dicebantur occultavit.

6. Neque vero tantum ex his nobis liquebit, apud Judæos audax illud facinus exstitisse, animique periculis temere sese objicientis, eventurum gentibus ho-

(a) Hæc voces, *hoc est November*, desunt in MSS. Ibid. Reg., *Xanthicus Martius et primus*. Ibid. Colb., *Si enim a Novembri numerasset*. Ut autem intelligatur clarius quid hic sibi velit Chrysostomus : Hæc gesta sunt, inquit Jeremias, mense nono, tuncque rex sedebat in domo hiemali et ante focum, frigoris scilicet depellendi causa. Cum autem novus mensis a Dio, qui primus erat secundum Macedonicum numerandi ritum Antiochiæ receptum, numeraretur, a Dio, cujus pars Septembri, pars Octobri respondet, novus mensis incidit in Maium et Junium ; atqui hi menses non in tempus hibernum incidunt ; quare aliud mensium initium proponit Chrysostomus ; nempe Xanthicum, qui mensis respondet partim Februario, partim Martio, ita ut maxima pars ejus in Martium incidat, sicque novus mensis a Xanthico in Novembrem incidat, ut hic dicitur. Incogitantem autem hic alio Januarii verterat Fronto Ducaeus. Hinc autem confirmatur id quod vulgo statuitur, Antiochenos nempe Macedonicis mensibus usos fuisse. Vide Cæsarium de Anno Macedonico et solari.

εἰκότως τέθεικε τὰ ῥήματα, ἵνα μὴ λέγωσιν οἱ τινες, ὅτι προεῖπεν ὁ Θεός, καὶ πάντως ἔδει γενέσθαι· ὃ καὶ περὶ τοῦ Ἰουδα λέγουσι. Προεῖπε, φησὶν, ὅτι προδότης ἔσται, καὶ διὰ τοῦτο προδότης ἐγένετο. Ὡς τῆς ἀνοίας, ὡς τῆς ἀναίσχυνης. Οὐδὲ γὰρ ἡ πρόγνωσις, ἀνθρώπου, τῆς πονηρίας αἰτία· μὴ γένοιτο. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἀναγκαστικὴ τῶν μελλόντων ἔσεσθαι, ἀλλὰ προγνωστικὴ μόνον. Οὐκ ἐπειδὴ προεῖπεν ὁ Χριστός, ἐκ τοῦτο ἐγένετο ἐκείνος προδότης· ἀλλ' ἐπειδὴ προδότης ἔμελλε γενέσθαι, διὰ τοῦτο προεῖπεν ὁ Χριστός. Ἰνα οὖν μὴ καὶ ἐνταῦθα λέγωσιν, ὅτι εἶπεν ὅτι οὐκ ἀκούσονται, καὶ ἀπέκλεισεν αὐτοῖς τῆς μετανοίας τὴν ὁδόν, παραδόντες ἀνέσπασεν αὐτὸν τὴν πρόφασιν, εἰπὼν τῷ προφῆτῃ, Ἰσως ἀκούσονται.

ε'. Μνημονεύετε τῆς ὑποσχέσεως· διὰ γὰρ τοῦτο συνεχῶς ὁμᾶς ὑπομιμνήσκω, ἵν' ὅταν ἐπαγάγω τὸ συμπέρασμα, μὴ ἐπιλάβησθε τοῦ ζητηθέντος ἡμῖν ἐν ἀρχῇ κεφαλαίου α'. Τί δὲ ἦν τοῦτο; Ὅτι εἰ ἤσθοντο οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι ἔμελλεν αὐτοῖς συμβῆσθαι τὰ κατελιγμένα αὐτοῖς δεῖν (ταῦτα δὴ λέγω τὰ νῦν κατέχοντα αὐτοῖς), αὐτὰ τὰ βιβλία ἂν κατέκοψαν, καὶ οὐκ ἂν ἐφείσαντο οὐδὲ τῶν θείων γραμμάτων. Ἀλλ' ἐπὶ τὴν ἱστορίαν ἐλθωμεν. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Ἰερεμίας, καλεῖ τὸν μαθητὴν αὐτοῦ Βαρούχ υἱὸν Νηρίου, καὶ λέγει πρὸς αὐτόν· Γράψον εἰς βιβλίον πάντα τὰ μέλλοντα αὐτοῖς ἐσεσθαι δεῖν. Τί γέγονε; σὺ ἐπετάγης παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν μαθητὴν πέμπεις; ἄρα μὴ δειλίζεις; ἄρα μὴ ἀγωνιάς; ἄρα μὴ δέδοικας; εἰ σὺ δέδοικας, πῶς ὁ μαθητὴς τολμήσει; Ἀλλ' οὐδὲν τούτων· πρόσκειται γὰρ ἡ αἰτία· εἰπὼν γὰρ, Γράψον καὶ ἀνάγνωθι, ἐπήγαγεν· Ἐγὼ γὰρ κατέχομαι ἐν τῇ φυλακῇ. Ὡς μεγαλοφυΐας. Ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ ἦν, καὶ τῆς προφητείας οὐκ ἀφίστατα. Ἡρώσχωμεν τῇ ἀνδρείᾳ τοῦ δικαίου, καὶ τῇ τῆς διανοίας φιλοσοφίᾳ. Οὐκ [176] εἶπε πρὸς αὐτόν· Τσαῦτά μοι δεῖν συμβέβηκε διὰ τὴν παρρόσησιν ταύτην· μὴ πως ἀνήλωσα λόγους, καὶ οὐδὲν ὤνησα, οὐδὲ ἐγένετό μοι τί πλεον, ἀλλ' ἡ τὸ δεδέσθαι μόνον· καὶ ὅπως με τῶν δεσμῶν ἀπέλυσεν ὁ Θεός, καὶ πάλιν πέμπει με πρὸς τοὺς θήρας ἐκείνους; Οὐδὲν τούτων οὐκ εἶπεν, οὐδὲ ἐνόησεν· ἀλλ' ἔν μόνον ἐσκόπει, ὅπως ἀνυσθῇ τὸ ἐπίταγμα τοῦ Δεσπότου· καὶ ἐπεὶ δι' αὐτοῦ οὐκ ἴσχυε, διὰ τοῦ μαθητοῦ κατεσκεύασεν αὐτό. Ἀνάγνωθι γὰρ, φησὶν, αὐτοῖς, καὶ εἰπέ πάντα τὰ κακά. Ἐγὼ γὰρ κατέχομαι ἐν τῇ φυλακῇ. Καὶ ἔλεγεν Ἰερεμίας, καὶ ἔγραψεν ὁ Βαρούχ ἐν βιβλίῳ. Νηστείας καὶ ἦν, ὅτε ταῦτα ἐγίνετο· ἐορτὴ ἐφειστήκει, πάντας καλοῦσα πρὸς τὴν μητρόπολιν· ἔδει γὰρ κοινὴν γενέσθαι τὸν σύλλογον, ἐπειδὴ περὶ ἀναγκαίων πραγμάτων ἔμελλεν ἡ ἐκκλησία ἔσεσθαι. Εἰσῆλθε πρὸς τοὺς ἄρχοντας ὁ Βαρούχ, καὶ ἀνέγνω ἕως τὰ ὡτα τῶν ἀρχόντων πάντα τοὺς λόγους τούτους· καὶ εἶπε καὶ τὴν αἰτίαν· Ἰσως γὰρ, φησὶ, πείσεται τὸ ἔλεος ὑμῶν ἐνώπιον Κυρίου· ἵνα μὴ νομίσωσιν ὅτι ὡς κατηγοροῦς ἔλεγεν, ἀλλὰ μαθόντες ὅτι θεραπεύσαι αὐτοὺς ἀφίκεται, ἐπεικέστεροι γένωνται. Τί οὖν ἐκεῖνοι; Δέον χάριτας ὁμολογῆσαι, δέον ἐκπαινεῖν, δέον θαυμάσαι, οὐδὲν τούτων ποιούσιν,

^a In Colb. κεφαλαιῶν deest.

ἀλλ' ἀπελθόντες ἀνήγγειλαν τῷ βασιλεῖ τὰ γεγραμμένα ἐν τῷ βιβλίῳ, καὶ τὸ βιβλίον ἀπέθαντο ἐν τῷ οἴκῳ Ἑλισαμά. Καὶ πέμψας, φησὶν, ὁ βασιλεὺς τὸν Ἰουδῆν^b, ἵνα τινὰ τῶν παρεστηκότων αὐτῷ, ἐκέλευσε κομισθῆναι τὸ βιβλίον. Καὶ ἐκάθητο ὁ βασιλεὺς ἐν οἴκῳ χειμερινῷ· μὴν γὰρ ἔννατος ἦν^c, τούτῳ Νοέμβριος· ἔννατον ἀπὸ τοῦ Ξανθικοῦ ἀριθμῶν λέγει· δεῖ γὰρ καὶ ταῦτα ἀκριβῶς εἰδέναι. Εἰ γὰρ ἀπὸ τοῦ Αἰῶν ἡριθμῶν, οὐκ ἔμελλεν ἔσεσθαι τότε χειμῶν. Τίνος οὖν ἔνεκεν καὶ τοῦτο πρόσκειται; Ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα εἰρη σαφῶς. Καὶ ἐσχάρα πυρὸς ἐμπροσθεν αὐτοῦ· ἀνθρακίς, φησὶ, διότι ψυχὸς ἦν. Ὅρατε πῶς οὐδὲν παραλιμπάνεται τῇ θεῇ Γραφῇ; Καὶ ἀνθρακίς πυρὸς ἐμπροσθεν αὐτοῦ· καὶ περιστήκεισαν οἱ σατράπαι· ἐκομίσθη τὸ βιβλίον μυρίων γέμον καλῶν (ἡ γὰρ τῶν κακῶν προφητεία κακῶν ἀναιρέσις ἦν), καὶ ἀνεγινώσκετο. Μνημονεύετε μοι, παρακαλῶ, τῆς ὑποσχέσεως. Καὶ ἐν τῷ ἀναγινώσκῃ αὐτὸν τρεῖς σελίδας, λαβὼν τὴν σμίλην ἐκοψεν, καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν ἐσχάραν τοῦ πυρὸς, ὥς ἐξέλιπε τὸ βιβλίον ἅπαν. Εἶδες πῶς οὐ φείδονται οὐδὲ τῶν βιβλίων; πῶς οὐδὲ τῶν γραμμάτων τῶν θείων ἀτέχονται; Ἐπειδὴ αἰχμαλωσίαν εἶχε τῆς Ἰερουσαλὴμ, κατέκοψε· καὶ οὐκ εἰρῶν τὸν προφῆτην, εἰς τὰ γράμματα τὴν ὀργὴν ἀφῆκεν. Ὁ τοίνυν τοῖς ἀψύχοις οὕτω πολεμῶν, εἰ τὸν ψυχὴν ἔχοντα εὔρε, τί οὐκ ἂν εἰργάσατο; Καθάπερ γὰρ τὰ χαλεπὰ τῶν θηρίων, ἐπειδὴ ἐπιλάθονται τῶν πυκνευμένων αὐτοῖς, εἴτα ἐκείνοι διαφυγῶσι καταλιπόντες [177] ἐν τῷ στόματι τῶν θηρίων ἃ περικίονται δέρματα, λοιπὸν αὐτὰ περιτρώγουσι παραμυθούμενα τὸν θυμὸν· οὕτω δὴ καὶ ὁ βασιλεὺς ἐποίησεν. Οὐκ εὔρε τὸν ἔχοντα τὸ βιβλίον, καὶ αὐτὸ τὸ βιβλίον κατέκοψε· καὶ οὐ κατέκοψε μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐνέβαλεν εἰς τὴν ἐσχάραν τοῦ πυρὸς, ἵνα μὴδὲ λείψανον μείνῃ τῶν γραμμάτων ἐκείνων. Ἀλλ' οὐδέπω πᾶσαν ἔγνωτε αὐτοῦ τὴν μανίαν· εἰσεσθε δὲ σαφῶς, ἂν μετὰ ἀκριβείας τῷ διηγήματι προσέχητε. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι ἀναγνούς τὸ βιβλίον ἅπαν, οὕτως ἔκασεν· ἀλλ' Ἐν τῷ ἀναγινώσκῃ αὐτὸν τρεῖς σελίδας ἢ τέσσαρας, ἐξέτεμεν αὐτό. Οὐκ ἀνέμεινε οὐδὲ τὸ τέλος τῆς ἀναγνώσεως, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τῶν προοιμίων εὐθέως ἐξηγγιώθη. Διὰ ταῦτα οὐκ ἦν ἀσφαλὲς τοῖς προφήταις Ἰουδαίοις λέγειν μετὰ σαφηνείας πάντα τὰ ἐσόμενα δεῖν. Εἰ γὰρ πρόσκαιρον οὐκ ἦνεγκεν αἰχμαλωσίαν ἀκούσαι, τὴν διηγετὴ πῶς ἂν ὑπέμεινε μαθεῖν; Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτου ἔσται ὁ βασιλεὺς· ἀλλ' ἐπεμψε, φησὶ, ζητεῖν πανταχοῦ τὸν προφῆτην, ἀλλ' οὐκ εὔρεν αὐτόν· ἔκρυψε γὰρ αὐτόν ὁ Θεός. Ἐκείνους μὲν τότε ἐκρυψε, τοὺς δὲ ἄλλους προφῆτας τῇ ἀσφαλείᾳ τῶν λεγομένων.

ς'. Οὐκ ἀπὸ τούτων δὲ μόνον ἡμῖν ἔσται φανερόν, ὅτι τολμηρὸν ἦν παρὰ Ἰουδαίοις καὶ ψυχῆς ῥησκοινδύνου, τὴν ἐσομένην τοῖς ἔθνεσι τιμὴν καὶ δόξαν, καὶ τὴν διαδεδομένην ἐκείνους ἀτιμίαν λέγειν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν Παύλου ῥημάτων. Οὗτος γοῦν ἰδὼν τινα προφῆτην μικρὸν παρανοήσαντα τι τῆς προρρήσεως ταύτης, καὶ σαφέστερον τῶν ἄλλων εἰπόντα, καὶ τὰ ἡμέτερα

^b Colb. τὸν Ἰουδαίον.

^c Haec, τούτῳ Νοέμβριος, desunt in ms. Ibid. Reg. Ξανθικός ὁ Μάρτιος καὶ πρῶτος, et paulo post ad vocem Αἰὼν in marg. Αἰὼς ὁ Ὀκτώβριος. Ibid. Colb. εἰ γὰρ ἀπὸ τοῦ Νοεμβρίου ἡριθμῶν Videtis quae ad interpretationem Latinam notata sunt. Edit.

ἀγαθὸν, καὶ τὰ ἐκείνων κακὰ, ἐξέπλῃ καὶ ἰδιώμασε τῆς τόλμης αὐτὸν, αὐτως εἰπὼν· *Ἡσαΐας δὲ ἀποτολμᾷ, καὶ λέγει· Εὐρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν, ἐμφανὲς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσιν. Εἶπον, Ἰδοὺ εἰμι, τῷ ἔθρει, οἱ οὐκ ἐκάλεσαν τὸ ὄνομά μου.* Καίτοι, εἰ μὴ κίνδυνος ἐκ τῆς προῤῥήσεως ἠκολούθει, τίος ἔνεκεν εἶπε Παῦλος, *Ἡσαΐας δὲ ἀποτολμᾷ, καὶ λέγει· Εὐρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν;* Μεγίστη δυνως κατηγορία Ἰουδαίων. Οἱ μὴ ζητοῦντες εὖρον, καὶ οἱ ζητοῦντες ἀπέτυχον· οἱ μὴ ἀκούσαντες ἐπίστευσαν, καὶ οἱ ἀκούσαντες ἐσταύρωσαν. Διὰ ταῦτα τολμητὴν ἐκάλεσε τὸν Ἡσαΐαν. Καὶ γὰρ ὄντως μεγίστης τόλμης ἦν, ἐν μέσῳ τῶν κατηγορουμένων ἐστῶτα, ἀφειδῶς ποιεῖσθαι τὰς κατηγορίας, καὶ ἐκείνους μὲν τῆς τιμῆς φανερώς ἐκβάλλειν διὰ τῆς προφητείας, ἐτέρους δὲ εἰσάγειν εἰς τὴν ὀφειλομένην ἐκείνοις δόξαν. Τὸ δικαστήριον τῶν ἀκουόντων κατηγοροῦς εἶχε πάντας. Τίς δὲ ἐν δικασταῖς ἑθροῖς δύναται κίνδυνον; Διὰ τοῦτο, φησὶν, *Ἀποτολμᾷ καὶ λέγει.*

Ἄλλ' ἔτι τοῦτο ὁμῖν σαφέστερον ἀποδείξει βοῦλομαι. Διὰ τοῦτο περὶ Ἰουδαίων καὶ ἡμῶν ἀσαφῶς ἐν ταῖς Γραφαῖς εἴρηται, ἵνα μὴ πρὸ καιροῦ συνῶσι τῶν λεγομένων Ἰουδαῖοι. [178] Καὶ τούτου παράγω μάρτυρα τὸν μεγαλοφώνωτατον Παῦλον, τὸν ἀνωθεν φεγγόμενον, τὴν σάλπιγγα τῶν οὐρανῶν, τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς, τὸν νυμφαγωγὸν τοῦ Χριστοῦ. *Ἐρμυσάμην γὰρ ὑμᾶς, φησὶν, ἐν ἁνδρὶ παρθένῳ ἀγνήν παρυστήσω τῷ Χριστῷ.* Τοῦτον ὁμῖν παράγω μάρτυρα φανερώς λέγοντα, ὅτι διὰ τοῦτο συνεσκιάσται τινα τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ, οὐχὶ πάντα. Εἰ γὰρ πάντα ἀσαφῆ ἔμελλεν εἶναι, περιττῶς εἴρητο τοῖς τότε. Αἱ γὰρ προφητεῖαι ἔχουσι καὶ πολέμους προσκαίρους τοὺς τότε, καὶ λοιμούς, καὶ λιμούς· ἔχουσι δὲ καὶ τὰ σήμερον ἐκδάντα, τῆς Ἐκκλησίας τὴν κλήσιν, τῆς συναγωγῆς τὴν ἀποβολήν, τοῦ νόμου τὴν κατάργησιν. Ταῦτα δὲ οὐκ ἐδούλετο αὐτοὺς εἰδέναι· ἐκεῖνα δὲ ἤθελε τὰ ἐν τοῖς καιροῖς συμβαίνοντα τοῖς αὐτῶν. Καὶ τοῦτο αὐτὸ ἀποδείξει πειράσομαι· ὅτι ταῦτα μόνον ἀσαφῆ ἐποίησε γενέσθαι, τὰ περὶ ἡμῶν καὶ τῆς συναγωγῆς, τὰ νῦν ἐκδάντα, καὶ τὴν τοῦ νόμου κατάργησιν· τοῦτο δὲ αὐτοὺς οὐκ ἔδει εἰδέναι ἐκ τότε. Εἰ γὰρ ἐξ ἀρχῆς ἔμαθον, ὅτι πρόσκαιρος ὁ νόμος, πάντως ἂν αὐτοῦ κατεφρόνησαν· διὰ τοῦτο αὐτὸν συνεσκίασε μόνον· Ὅτι γὰρ οὐ πάντα προφητεῖα ἀσαφῆς ἦν, ἀλλὰ τοῦτο μόνον περιέσταλτο τὸ μέρος, ἀκουσον τοῦ Παύλου σαφῶς ἄμφοτερά ταῦτα ἡμῖν ἐνδείκνυμένου, καὶ ὅτι συνεσκίαστο ὁ νόμος, καὶ ὅτι κατὰ τοῦτο μόνον τὸ μέρος· Κορινθίους γὰρ ἐπιστέλλων, οὕτως πῶς φησιν· *Ἐχοντες οὖν τοιαύτην ἐλπίδα, πολλὴ παρρησία χρώμεθα, καὶ οὐ καθάπερ Μωϋσῆς ἐτίθει κάλυμμα ἐπὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ὥστε μὴ ἀτενίσαι τοὺς ὀφθαλμοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ τέλος τοῦ καταργουμένου, ἀλλ' ἐπωρώθη τὰ νοήματα αὐτῶν. Ἀχρὶ γὰρ σήμερον κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει, μὴ ἀνυκαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται. Τάχα ἀσαφὲς τὸ εἰρημένον· οὐκοῦν ἀναγκαῖον αὐτὸ ποιῆσαι σαφέστερον, τῆς ἱστορίας αὐτῆς ὑμᾶς ἀναμνήσας· Ἐπειδὴ γὰρ λαβὼν τὰς πλάκας ἐν τῷ ὄρει ἔμελλε καταβαίνειν ὁ Μωϋσῆς, δόξα*

τις ἀπόρρητος· καὶ θαυμαστὴ τῆς ἀγίας ἐκεῖ ἐλαμψεν δέσφας τοιαύτη, ὥς μηδὲνα τῶν πολλῶν δύνασθαι προσεῖναι καὶ διαλέγεσθαι. Ἴνα οὖν παντὸς ἀπρόσιτος ἦ τῷ δῆμῳ, κάλυμμα ἐπὶ τῆς ἐπιτιθεῖς, παρεῖχε μετὰ ἀδείας τοῖς Ἰουδαῖοις συγγίνεσθαι. Καὶ τῷ δῆμῳ μὲν ὁμιλῶν εἶχε λυμμα, πρὸς δὲ τὸν Θεὸν ἐπιστρέφων ἀπετίθη πάλιν. Τοῦτο δὲ συνέβαινεν, ὁμοῦ μὲν ἵνα ἀξίῳ ὁ νομοθέτης φαίνεται τοῖς μέλλουσι τὸν δι' κομιζόμενον δέχεσθαι νόμον, ὁμοῦ δὲ ἵνα καὶ ἀληθείας ἐν αὐτῷ προδιαγραφῇ τύπος⁴, καὶ ἡ φῆ τῆς κατὰ Χριστὸν οἰκονομίας ἀνωθεν ἢ Ἐπειδὴ γὰρ ἐμελλόν τινες λέγειν. Τίνος ἔνα γυμνῇ τῇ θεότητι παρεγένετο ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ περιεβάλλ[ε]το; ἀνωθενδὲ τῆς δέσφας τοῦ δούλου τούτοις ἀπελογήσατο. Εἰ γὰρ τὴν τοῦ δούλου οὐκ ἤνεγκαν ἰδεῖν τὴν ἐπιγενομένην ὑστεροδαῖοι, πῶς ἂν γυμνῇ τὴν θεότητα μετὰ ταῦτα [179] ὑπέμειναν;

Ζ'. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον τὸ κάλυμμα ἡμῖν ἐνδεικνέειν, ἀλλ' ὅτι καὶ ταῦτα πάσχουσιν οἱ Ἰουδαῖοι τοῦ νόμου, ἅπερ ἔπασχον ἐπὶ τῆς δέσφας Μετὰ. Καθάπερ γὰρ οὐκ ἔωρων τῆς δέσφας τοῦ Θεοῦ τὴν δόξαν, τοῦ παραπετάσματος ἐκεῖνο ἐμβεβλημένου μέσον, οὕτως οὐδὲ τὴν νόμου δύνανται νῦν κατιδεῖν. Τοῦτο δὲ καὶ πρὸς αἶρ ἀναγκαῖον ἡμῖν. Καὶ γὰρ νομίσαντες κατηγορεῖν τοῦ νόμου τὰ εἰρημένα, κατεδέξαντο τῆς Ἐπιτοῦ χωρίου τοῦτο· καὶ ἐπειδὴ ἤκουσαν, ὅτι καὶ ἔχει ὁ νόμος, καὶ ὅτι καταργεῖται, νομίσαντες διαβολὴν, ἀφῆκαν τὰ γράμματα, ἵνα τοῖς ἐκ τῶν ἐπιχειρήμασιν. Αὐτὸ γὰρ τοῦτο δείκνυται ὅτι τὸν νόμον. Ὡς περὶ γὰρ τότε οὐκ ἦν κατὰ Μωϋσέως τὸ κάλυμμα ἔχειν ἐπὶ τῆς δέσφας ἀσθένεια τῶν Ἰουδαίων, Μωϋσέως δὲ καὶ ἐγὼ μέγιστον ἦν, ὅτι τοιαύτην εἶχεν ἐπὶ τῆς δέσφας ὥς καὶ παραπετάσματος δεθῆναι πρὸς τοὺς ἰσχυροὺς· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ νόμου συνέβη. Εἰ γὰρ δόξαν εἶχεν ἀπρόσιτος ὁ νόμος, οὐκ ἂν ἐδεξήτο λυμματος. Ὅταν οὖν λέγῃ, *ὅτι Κάλυμμα ἐστὶν ἀναγνώσεως τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει ἀσάφειαν αὐτοῦ φησὶν· ὅταν δὲ λέγῃ, Μὴ ἀνυκαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται, τὸ ὅπερ ἐστὶν ἀσαφές, ὁ νόμος· ἡμῖν ἐπέδειξεν.* Ἐκεῖνο ἀσαφές ἦν τοῦ νόμου τὸ μέρος, ὅπερ ἐμῶν συνετέλει καὶ πολιτεία· ἐπεὶ περιττῶς ἦν· ἀλλ' ἐκεῖνα μόνον συνεσκίαστο τὰ μέρος, ἐδυνάμεθα μαθεῖν, ὅτι διὰ τοῦ Χριστοῦ καταργεῖται καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας ἔργον τὸν νόμον αὐτὸν εἰσαγαγεῖν λέγοντα περὶ αὐτοῦ Χριστοῦ ἐλθὼν αὐτὸν καταργήσει, καὶ ὅτι ἐπαιθῆσεται. Αὐτὸ οὖν τοῦτο τὸ μέρος τοῦ νόμου λέγον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται ὁ νόμος, ἀσαφές μόνον ἦν. Καὶ τοῦτο αὐτὸ δηλῶν ὁ μέγας, ἐπήγαγε· *Μὴ ἀνυκαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται.* Ἴνα γὰρ μὴ ἀκούσας, θεῖον λυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Δια

* Colb. ἀπρόσιτος, non male : significat enim *im* id quod huic congruit loco.

⁴ Reg. διαγραφῇ τύπος. Colbert. προδιαγραφος, quam etiam lectionem sequitur Savilius, sed nio o legas, idipsam est. Morel. et Mouf. προγῶ (sic). Edit.

* Savil. putat legendum ἀσαφές τοῦ νόμου. Sed bene habet, dnmmodo ponatur virgula post ἀσαφές ὁ νόμος; redundare videtur.

* Joannes Bolsius in notis Savilianis legendum putat τὸ πρόσκαιρον αὐτοῦ συνεσκίασε μόνον, sed nihil mutandum existimo.

* Fort. ἀναμνήσαντα

norem et gloriam, et quæ illos exceptura esset ignominiam narrare, sed etiam ex ipsis Pauli verbis. Ille itaque cum prophetam quemdam videret paululum quid prædictionis hujus reserantem, et apertius, quam alii, tum bona nostra, tum illorum mala dicentem, obstupuit, et audaciam illius miratus est, his verbis utens: *Isaias autem audet, et dicit, Inventus sum a non quærentibus me: palam apparui iis, qui me non interrogabant. Dixi, Ecce ego, genti, qui non vocaverunt nomen meum* (Rom. 10. 20; Isai. 65. 1). Quamquam si nullum ex prædictione periculum impendebat, cur dixit Paulus, *Isaias autem audet, et dicit, Inventus sum a non quærentibus me?* Maxima revera Judæorum accusatio. Qui non quærebant invenerunt, et qui quærebant, spe frustrati sunt: qui non audierunt, crediderunt, et qui audierunt, in crucem sustulerunt. Propterea audacem appellavit Isaiam. Maxima quippe revera fuit audaciæ, in medio eorum quos accusabat stantem, nemini parcendo accusationem intentare, et illos quidem per prophetiam aperte honore privare, alios vero ad debitam illis gloriam introducere. Accusatores ejus erant omnes qui in judicio audiebant. Quis autem dum judicium exercent inimici, periculum poterit evitare? Propterea, inquit, *Audet et dicit.*

Ne ante tempus intelligerent futura Judæi, obscuræ fuerunt prophetiæ. — Verum hoc ipsum volo clarius demonstrare. Idcirco de Judæis ac nobis obscure pronuntiatum est in Scripturis, ne ante tempus intelligerent quæ dicebantur Judæi. Atque hujus rei produco testem magna voce clamantem Paulum, ex alto vociferantem, tubam cælestem, vas electionis, Christi paranympsum. *Despondi enim vos, inquit, uni viro, virginem castam exhibere Christo* (2. Cor. 11. 2). Hunc vobis testem produco dicentem aperte, propterea nonnulla in Veteri Testamento fuisse occultata, non omnia. Si enim omnia fuissent obscura, frustra illius sæculi hominibus fuissent dicta: siquidem prophetiæ bella continent, quæ ad tempus tum gesta sunt, et fames et pestes: continent et quæ hodie contigerunt, vocationem Ecclesiæ, repudiationem synagogæ, legis abrogationem. Hæc autem ipsos nosse nolebat, sed illa quæ ipsorum temporibus accidebant. Atque istud ipsum conabor ostendere, hæc sola fieri obscura voluisse, de nobis et de synagoga, quæ nunc contigerunt, necnon legis abrogationem: hoc vero non oportuit ex illo tempore cognitum illis fuisse. Nam si a principio didicissent legem ad tempus duraturam, illam omnino contempsissent: propter hoc ipsum occultam illam esse voluit. Non enim omnem prophetiam occultam fuisse, verum hanc tantum partem fuisse velatam, audi quo pacto nobis utrumque manifeste Paulus ostendat, et occultatam fuisse legem, et hæc in parte tantum. Cum enim scriberet ad Corinthios, his verbis est usus: « Habentes igitur talem spem, multa fiducia utimur: et non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, ut non intenderent filii Israel in finem ejus quod evacuatur, sed obtusi sunt sensus eorum. Usque in hodiernum enim diem

net non revelatum, quoniam in Christo evacuatur » (2. Cor. 3. 12. 14). Obscurum est fortasse, quod legimus; itaque dilucidius illud reddamus necesse est, et ipsam historiam vobis in memoriam revocemus. Nam cum acceptis in monte tabulis descendens esset Moyses, ineffabilis¹ quædam et mirabilis ex illa sancta facie gloria talis emicabat, ut nullus e vulgo ad illum accedere et cum illo colloqui auderet. Ne igitur populo semper inaccessus esset, imposito faciei snæ velamine, permittebat ut cum eo venire in colloquium Judæi possent (Exod. 34. 33. 34). At cum populo dum versaretur, velamen gerebat; ad Deum autem se convertens, rursus illud deponebat. Id vero fiebat, ut simul major fides legislatori conciliaretur apud eos qui per ipsum allatam accepturi legem erant, et simul in ipso prius adumbraretur figura veritatis, et incarnationis Christi causa multo ante præsignificaretur. Nam quoniam dicturi erant nonnulli, Quare non in nuda divinitate Christus adventit, sed carnem induit? multo ante per faciem servi objectionibus istis occurrit. Si enim servi gloriam, quæ illi postea obvenit, cernere non potuere Judæi, quo pacto nudam postea divinitatem videre potuissent?

7. Neque vero tantum hoc nobis velamen illud designat, sed eadem nunc Judæis lecta lege contingere, quæ tum visa Moysis facie contingebant. Ut enim faciei legislatoris gloriam non cernebant, quod medium illud velum interjectum esset: sic neque nunc legis possunt gloriam intueri. Hoc vero etiam adversus hæreticos usui nobis est. Nam quia putant criminationem legis præ se ferre quæ dicta sunt, hunc locum epistolæ receperunt: et cum legem habere velamen audivissent, et evacuati, quod illam arbitrantur accusari, literas deseruerunt, ut suis ratiocinationibus caperentur. Istud enim ipsum magnam esse legem ostendit. Nam sicut tum crimini verti Moysi non poterat, quod super faciem velamen haberet, sed illud erat indicium infirmitatis Judæorum, Moysis vero laus maxima, quod tanta gloria facies illius refulgeret ut apud conservos velamine indigeret: ita quoque legi accidit. Nisi enim lex gloriam habuisset inaccessam, velamine non indiguisset. Quando igitur manere velamen dicit in lectione Veteris Testamenti, obscuritatem ejus dicit: quando vero non revelatum dicit quod in Christo evacuatur, partem eam legis nobis indicat, ratione cujus obscura lex est. Non enim obscura pars ea legis fuit quæ nobis ad vitam et conversationem instituendam conferebat, alioqui superflue data fuisset: sed ex solum partes obscurate sunt, ex quibus nosse poteramus illam evacuari per Christum. Nam et hoc opus est sapientiæ divinæ, legem ab ipso introduci, qui de ea diceret fore, ut Christus, cum venerit, legem evacuet, et fore ut in ipso esse desinat. Hæc igitur ipsa pars legis, quæ legem in Christo dicit evacuari, sola fuit obscura: atque hoc ipsum indicans magnus Paulus adjunxit dicens, *Non revelatum, quod in Christo evacuatur.*

¹ Coll. habet, *inaccessa*, pro, *ineffabula*.

Etenim ne forte cum audisses in lectione Veteris Testamenti manere velamen, totam ipsam obscuram et oblectam esse existimares, hanc suspicionem additione correxit. Cum enim dixisset, velamen in lectione Veteris Testamenti manere, adjecit, *Non revelatum, quod in Christo evacuatur*. Hoc ipsum, inquit, revelatum non est, quod in Christo est evacuandum: porro iis revelatum non est, qui non accedunt ad fidem: itaque is qui ad fidem accessit, et sancti Spiritus gratiam consequutus est, non jam cum velamine legem intrinetur, sed nudam ejus gloriam spectat. Gloria legis est, ut docere possit seipsam in Christo evacuari, ut hoc quoque tibi sit cognitum. Vides quæ sit legis gloria? Vera quippe gloria ejus est, quando instruere te potuerit et ad Christum deducere: tum vero instruit, cum evacuari se ostendit. Itaque hinc etiam hæreticis letale vulnus infligitur. Nam si contraria lex et adversaria Christo esset, nec ab illo tradita, non oportuisset Paulum ejus gloriam id appellare, quod accedentes ad se posset instruere, per Christum ipsam evacuari. Si mala esset lex rursus, non oportuisset velamen ejus auferri, sed illam etiam post gratiam obscuratam manere. Quod si hoc minus est gratiæ, ut accedentes ad se perspicaciores ad comprehendendam legem efficiat, sic ut inde initium et occasio ducatur omnis fidei in Christum exhibendæ: quodnam proferre majus posset ullus argumentum cognationis legis cum gratia, quam cum oculos Christus aperit eorum, qui ad ipsum accedunt, ut institutionem percipere legis possint: illa vero cum apparuerit, et facta fuerit manifesta, poterit multa cum facilitate transmittere illos, qui ea quæ Christi sunt intelligunt? Hæc enim ostendunt neque Christum cum lege pugnare, neque cum Jesu legem bellum gerere, sed contrario plane modo rem se habere, cum illa quidem ad magnam hanc philosophiam viam sternat, hic autem inde assumptos ad summum pietatis culmen adducat. Pro his autem omnibus benigne Deo gratias agamus, qui pro convenienti tempore singula disponit, variisque modis salutem nostram procurat, et dignam ipsius dignitate ac tanta providentia vitæ rationem pro viribus exhibeamus, ut futura etiam bona consequamur: quæ nobis omnibus utinam contingant, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri, simul cum Spiritu sancto, gloria, honor, Imperium, in sæcula sæculorum. Amen.

Adhuc in obscuritatem Veteris Testamenti, et in Dei clementiam, et quod alii alios non debeant accusare.

1. Gaudet quidem bubulcus, dum bene valere ac vegetum esse videt armentum suum: gaudet etiam agricola, dum vernantem segotem cernit: sed nec ob segotem agricola, nec ob auas boves bubulcus adeo gaudent, ut ego nunc gaudeo et exulto, dum pulchram hanc aream spiritualibus repletam manipulis cerno. Cum enim in tot ac tales aures sparsum fuerit verbum pietatis, confestim necesse est, ut copiosæ ac

maturæ obedientiæ spicæ nascantur. Nam si quis fertilis ac pinguem agrum prociderit, quam mina larga manu non jecerit, multum proventu liget, dum loci natura seminum exiguum munus propria virtute multiplicabit: sic cum in animas quentes ac pietatis plenas aliquis sparserit, licet quæ doctrinæ semina jecerit, messem uberem et dum per auditorum sapientiam concionatoris occultabitur. Hoc et in piscatione contingit. Quoniam enim piscatores sint imperiti, si tamen in sinibus abundantem retia miserint, facile præcipiuntur, dum illorum abscondit imperitiam concitium piscium multitudo. Quod si in illa captivitas illorum qui capiendi sunt, sæpenumero ejus rete mittit, imperitiæ defectum sarcit, multo istud ipsum in hac spiritali piscatione continget illi quidem pisces ubi nassas et hamos immittunt, confestim et aufugiunt, et exsiliunt: vos contrarium agitis: cum surgentem et doctrinæ nam videritis expandentem, non solum non aufugitis, sed et interius pergitis undique exrentes, et proximum unusquisque protrudens a mens, prior ipse insilire et in retia delabi facit. Quo factum est, ut nunquam vacuum sægenam viderimus, non jam ob nostram peritiam, sed et nostram cupiditatem. Satis itaque nos nuper de explevit, quæ probato puroque manat auro ling mellis fontes ore profundit, lingua, inquam, Pauli, vel potius, quæ favi cujusvis suavitati spiritalis doctrinæ dulcedine antecellit.

Chrysostomi modestia. Prima causa obscuritatis Testamenti. — Quia vero pro ea quæ vos philosophia, ne mei quidem pauperis et mendicantis, sed ea quidem quæ sunt eximia et si miramini, nostræ vero humilitatis verba non habetis, alacriter ad dicendum surrexi, ut debitum bis redderem quod nuper sum pollicitus, nec persolvi, dum prolixitate doctrinæ prohibiti sum lineam usque pertingere. Quodnam igitur debitum fuit? Necesse est enim, ut initium mutui vo memoriam revocetur, ut argumento ipso cognitum bis enarratio dilucidior fiat. Quæsimus tum tibi, qua de causa Velus Testamentum sit obscurum quam Novum; fortasse namque meministis; et hactenus causam diximus, auditorum immanitatemque produximus Paulum dicentem, *Istud velamen in lectione Veteris Testamenti manet non latum, quoniam in Christo evacuatur* (2. Cor. 3). Ostendimus, quemadmodum velamen habuit legi Moyses, ita quoque legem velamen habuisse, oblatum: sed neque legislatori vitio vertendum, legi crimini dandum fuit velamen, sed auditorum firmitati tribuendum. Non enim propter seipsam velamen habuit Moyses, sed quia gloriam vultu ferre non poterant. Quando enim se convertebat Dominum, velamen auferbat. Sic etiam lex quæ nondum perfecta documenta multaque philosophia plena de Christo Novoque Testamento perciperet (siquidem illa omnia, tamquam in thesauro

μένει, ὅλην αὐτὴν ἀσαφῆ καὶ συνεσκιασμένην εἶναι νομίσας, τῇ ἐπαγωγῇ ταύτην διώρθωσε τὴν ὑπόνοιαν. Εἰπόν γὰρ, *Κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει*, ἐπήγαγε, *Μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται*. Τοῦτο αὐτὸ, φησὶν, οὐκ ἀνεκαλύφθη, ὅτι μέλλει ἐν Χριστῷ καταργεῖσθαι· οὐκ ἀνεκαλύφθη δὲ τοῖς μὴ προσελθούσι τῇ πίστει· ὡς ὁ γε προσελθὼν, καὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριτος ἀπολαύσας, οὐκέτι μετὰ παραπετάσματος βλέπει τὸν νόμον, ἀλλὰ γυμνὴν αὐτοῦ καθορᾷ τὴν δόξαν. Δόξα δὲ νόμου, τὸ δυνηθῆναι αὐτὸν διδάξαι, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται, ἵνα καὶ τοῦτο μάθηται. Εἶδες τοῦ νόμου τὴν δόξαν; Δόξα δὲ ἐστὶν ἀληθὴς ἐκείνου, ἵπταν σε πρὸς τὸν Χριστόν παιδαγωγῆσαι δυνήσῃ· παιδαγωγεῖ δὲ, ἐπειδὴν δείξῃ αὐτὸν καταργούμενον. Ὅστε καὶ ἐντεῦθεν [180] καιρία τοῖς αἰρετικοῖς ἡ κλητὴ γέγονεν. Εἰ γὰρ ἐναντίος ἦν ὁ νόμος καὶ πόλεμος τοῦ Χριστοῦ^α, καὶ μὴ παρ' ἐκείνου δοθεὶς, οὐκ ἔδει Παῦλον δόξαν αὐτοῦ καλέσαι, τῷ δυνηθῆναι παιδεύσαι τοὺς προσιόντας αὐτῷ, ὅτι δὴν Χριστὸς καταργεῖται. Εἰ πονηρὸς ἦν ὁ νόμος πάλιν, οὐκ ἔδει τὸ κάλυμμα αὐτοῦ ἀφαιρεθῆναι, ἀλλὰ μένειν αὐτὸν καὶ μετὰ τὴν χάριν συνεσκιασμένον. Εἰ δὲ τοῦτο τῆς χάριτος ἔργον, τὸ διορατικωτέρους ποιεῖν τοὺς προσιόντας πρὸς τὴν τοῦ νόμου κατάληψιν, ὥστε ἐκείθεν τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἀφορμὰς πάσας λαμβάνειν τῆς πρὸς τὸν Χριστόν πίστεως· τί μέizon τοῦτο τεκμήριον τῆς τοῦ νόμου συγγενείας τῆς πρὸς τὴν χάριν ἵπταν τις ἂν, ἀλλ' ἢ ὅταν^β μὲν Χριστὸς ἀνοίγῃ τοὺς ὀφθαλμούς τῶν αὐτῷ προσιόντων, ὥστε δυνηθῆναι κατεῖναι τοῦ νόμου τὴν ἀγωγὴν, ἐκείνη δὲ φανεῖσα καὶ γενομένη δήλη, παραπέμψαι μετὰ πολλῆς τῆς εὐκολίας δυνήσεται τοὺς συνιέντας τὰ Χριστοῦ; Ταῦτα γὰρ οὐτε τὸν Χριστόν τῷ νόμῳ μαχόμενον δείκνυσιν, οὐτε τὸν νόμον πολεμοῦντα τῷ Ἰησοῦ, ἀλλὰ τοῖναντιον ἔπαιον, τὸν μὲν προοδοποιούντα τῇ μεγάλῃ πύτῃ φιλοσοφίᾳ, τὸν δὲ ἐκείθεν αὐτοὺς παραλαμβάνοντα καὶ πρὸς ἄκραν ἄγοντα κορυφῇ. Ὅτι δὲ τούτων ἁπάντων εὐχαριστήσωμεν τῷ φιλανθρωπῷ Θεῷ, τῷ κατὰ τὸν προσήκοντα καιρὸν ἕκαστα οἰκονομοῦντι, καὶ πολυτρόπως τὴν ἡμετέραν πραγματευομένῳ σωτηρίαν, καὶ τῆς αὐτοῦ φιλανθρωπίας καὶ τῆς τοσαύτης προνοίας ἁξίαν κατὰ δύναμιν ἐπιδείξωμεθα πολιτείαν, ἵνα καὶ τῶν μελλόντων ἐπιεύχωμεν ἀγαθῶν· ὧν γίνονται πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, τιμὴ, κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^α Ἐπὶ εἰς τὴν ἀσάφειαν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, καὶ εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας, καὶ περὶ τοῦ μὴ κατηγορεῖν ἀλλήλων.

α'. Χαίρει μὲν βουκόλος, ἐπειδὴν εὐπαθοῦσαν αὐτῷ καὶ σπριγγάσαν ἴδῃ τῶν βοῶν τὴν ἀγέλην· χαίρει δὲ καὶ γηκόνας, θεωρῶν κομύοντα τὰ κτήνη· ἀλλ' οὔτε γηκόνας ἐπὶ τοῖς λητοῖς, οὔτε βουκόλος ἐπὶ ταῖς βουαῖς οὕτως χαίρουσιν, ὡς ἐγὼ χαίρω νῦν καὶ ἀγάλλομαι, τὴν καλὴν ταύτην ὁδὸν τῶν πνευματικῶν τούτων πραγμάτων πεπληρωμένην ὁρῶν. Ὅταν γὰρ εἰς ἀκοῆς ποσότητας καὶ τοιαύτας σπειρῇται τῆς εὐσεβείας ὁ

λόγος, ἀνάγκη ταχέως πολλὴν καὶ ὠριμον βλαστήσαι τῆς ὑπακοῆς τὸν ἄσταχυν. Καὶ γὰρ ὅταν τις εἰς βαθύγειον καὶ λιπαρὰν ἀρουραν αὐλακα τέμῃ, καὶ μὴ δαψίλῃ τῇ χειρὶ καταβάλλῃ τὰ σπέρματα, πολλὴν δέξεται τὴν φορὰν, τῆς φύσεως τοῦ χωρίου τὴν ὀλιγότητα τῶν σπερμάτων διὰ τῆς οἰκείας δυνάμεως πλεοναζούσης· οὕτω καὶ ὅταν τις εἰς ψυχὰς σπειρῇ καταπειθεῖς καὶ εὐλαβείας γεμούσας, καὶν ὀλίγα καταβάλλῃ τὰ [181] τῆς διδασκαλίας σπέρματα, πλοῦσιον ὀφείσκει τὸν ἀμνητον, τῆς τῶν ἀκούοντων σοφίας τὴν τοῦ λέγοντος πενίαν ἀποκρυπτούσης. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς ἀλείας γίνεται τῶν ἰχθύων. Κἂν γὰρ ἄπειροι τυγχάνωσιν ὄντες οἱ ἀλείες, εἰς κόλπον δὲ βάλῃσι τὰ δίκτυα πολλοὺς ἔχοντα τοὺς ἰχθύας, ῥαδίως τῆς θήρας ἐπιτυγχάνουσι, τοῦ πλήθους τῶν συντρεχόντων ἰχθύων συσκιάζοντος· ἐκείνων τὴν ἀπειρίαν. Εἰ δὲ ἐπὶ τῆς ἀγρας ἐκείνης τῶν ἀλείευσθαι μελλόντων τὸ πλήθος τοῦ σαγηνεύοντος πολλὰκις παραμυθεῖται τὴν ἀμάθειαν, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τῆς ἀλείας ταύτης τῆς πνευματικῆς τοῦτο συμψήσεται. Καὶ γὰρ ἐκείνοι μὲν οἱ ἰχθύες, ὅταν ἴδωσιν ἐμβληθέντα τὰ θήρατρα, εὐθέως ἀποπηδῶσι καὶ ἐξάλλονται· ὁμοίως δὲ τὸ ἐναντίον ποιεῖτε· ὅταν ἴδῃτε ἀναστάντα καὶ τὴν σαγήνην ἀπλώσαντα τῆς διδασκαλίας, οὐ μόνον οὐκ ἀποπηδᾶτε καὶ ἐξάλλεσθε, ἀλλὰ καὶ ἐνδοτέρω βαδίζετε πανταχόθεν συντρεχόντες, καὶ τὸν πλεόνον ἑκαστος ὠθῶν καὶ θλίβων, πρότερος αὐτὸς ἐπιγίνεται ἐμπηδῆσαι καὶ ἐμπεσεῖν εἰς τὰ δίκτυα. Διὰ τοῦτο οὐδέποτε κενὴν ἀνεσπᾶσαμεν τὴν σαγήνην, οὐ διὰ τὴν ἡμετέραν ἐμπειρίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν ὑμετέραν ἐπιθυμίαν. Ἰκανῶς μὲν οὖν ἡμᾶς καὶ πρώην εἰσέτασεν ἡ χρυσὴν δόκιμον καὶ καθαρὴν βέουσα γλῶττα, καὶ πηγὰς ἔχουσα μέλιτος ἐν τῷ στόματι, ἡ τοῦ μακαρίου, λέγω, Παύλου· μᾶλλον δὲ καὶ κηρίου παντὸς ἀπωκρύπτουσα τὴν ἡδονὴν τῇ τῆς πνευματικῆς διδασκαλίας γλυκύτητι.

Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν πρόπουσαν ὑμῖν φιλοσοφίαν οὐδὲ τὰ τοῦ κέντητος ἐμοῦ καὶ πτωχεύοντος ἐτιμάζετε, ἀλλὰ θαυμάζετε μὲν τὰ πολλὴν ἔχοντα ὑπεροχὴν, προσέειπε δὲ καὶ τὰ τῆς ἡμετέρας εὐτελείας ῥήματα, ἀνέστην μετὰ προθυμίας ἀποδώσω ὑμῖν τὸ ὄφλημα, ὃ πρώην ὑπεσχόμεν μὲν, οὐ κατέβαλον δὲ, τοῦ μήκους τῆς διδασκαλίας ἐκκρούσαντος ἡμᾶς τοῦ τέλους. Τί οὖν ἦν τὸ ὀφλημα ἐκεῖνο; Ἀνάγκη γὰρ ἀναμνήσασθαι ὑμᾶς τὴν ἀρχὴν τοῦ δανεισματος, ὥστε σαφεστέραν ὑμῖν ἀπὸ τῆς ὑποθέσεως γενέσθαι τὴν ἐξήγησιν. Ἐζητήσαμεν τότε, τίνας ἐνεκεν ἀσαφεστέρᾳ τῆς Καινῆς ἢ Παλαιᾶς Διαθήκης· τάχα γὰρ μέμνησθε· καὶ μίαν τέως εἰρήκαμεν αἰτίαν, τὴν θηριωδίαν τῶν ἀκούοντων, καὶ μάρτυρα παρηγάγομεν τὸν Παῦλον λέγοντα, ὅτι *Τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται*. Ἐδείξαμεν ὅτι καθάπερ Μωϋσῆς εἶχε κάλυμμα ὁ νομοθέτης, οὕτω καὶ ὁ νόμος· εἶχε κάλυμμα, τὴν ἀσάφειαν· ἀλλ' οὔτε τοῦ νομοθέτου ἔγκλημα, οὔτε τοῦ νόμου κατηγορία τὸ κάλυμμα, ἀλλὰ τῆς ἀσθενείας τῶν ἀκούοντων. Οὐδὲ γὰρ δι' ἑαυτὸν εἶχε κάλυμμα ὁ Μωϋσῆς, ἀλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἔδυναντο ὑπενεγκεῖν τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ. Ὅτε γοῦν ἐπέστρεψε πρὸς Κύριον, περιηρείτο τὸ κάλυμμα. Οὕτω καὶ ὁ νόμος, ἐπεὶ οὐδέπω ἔδυνετο μαθεῖν τὰ τέλεια διδάγματα καὶ φιλοσοφίας γέμοντα, τὰ τε περὶ Χριστοῦ καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης (πάντα γὰρ ἐκεῖνα ἐναπέκειτο, καθάπερ ἐν θησαυρῷ, τῇ

^α Savil. τῷ δυνηθῆναι, male, ut ipse quoque suspicatur, et conjiciens.

^β Savil. male δείξας, in marg. conj. δὲ ἔρ.

^γ Colb. τῷ Χριστῷ, forte melius. Paulo post Savil. male ὅταν αὐτόν. In marg. conj. αὐτόν.

^δ Sic legendum putat Savil. ἄλλο ἢ ὅταν. Sed locus ut est, ni fallor, ferri potest.

^ε Sic Morel. recte. Savil. et Reg. συνεσκιάζοντες. Colb. συσκιάζοντες.

παλαιᾷ Γραφῇ), [182] κάλυμμα εἶχεν, ἐκείνοις μὲν συγκαταβαίνων, ἡμῖν δὲ τηρῶν τὸν πλοῦτον ἅπαντα, ἵνα, ὅταν παραγένηται ὁ Χριστὸς, καὶ ἐπιστρέψωμεν πρὸς αὐτὸν, περιαιρεθῇ τὸ κάλυμμα. Ὅρατε τοίνυν εἰς ὅτην ἡμᾶς ἄξιαν ἤγαγεν ἡ τοῦ Χριστοῦ παρουσία, εἰς τὴν τάξιν ἀνάγουσα Μωυσέως. Ἄλλ' ἰσως ἐρεῖ τις· Καὶ τίνος ἔνεκεν ἐλέγγοτο τότε, εἰ μὴ ἐμελλεν αὐτοῖς σαφὴ εἶναι τὰ λεγόμενα; Ἴνα τοῖς μετὰ ταῦτα γένηται χρήσιμα. Προφητείας γὰρ ἀξίωμα τοῦτό ἐστιν, οὐχ ὅταν τὰ παρόντα ἀπαγγέλλῃ πράγματα, ἀλλ' ὅταν τὰ μέλλοντα προαναφωνήσῃ. Προφητεία δὲ ὅταν συνεσκιασμένως λέγηται, μετὰ τὴν τῶν πραγμάτων ἐκδοασιν γίνεται σαφέστερα, πρὸ δὲ τῆς ἐκδόσεως οὐδεμῶς. Ὡστε, ἐπειδὴ τότε μὲν ἐλέγγοτο συνεσκιασμένως, ἀσαφὴ ἦν· ὅτε δὲ ἐκδόθηκε τὰ πράγματα, διὰ τοῦτο σαφέστερα ἦν τὰ λεγόμενα. Καὶ ἵνα μάθῃτε, ὅτι προφητεία, καὶ πρὸ πολλοῦ λέγεται τοῦ χρόνου, συνεσκιασμένως δὲ λέγεται, ἀσαφέστερα γίνεται ἀναμύνουσα τὴν ἐκ τῶν πραγμάτων ἐκδοασιν, ἀπ' αὐτῶν τῶν μαθητῶν ὑμῖν τοῦτο ποιήσω φανερόν. Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, τοῖς Ἰουδαίοις ἔλεγεν ὁ Χριστός. Ἐπειδὴ γὰρ ἐδίωκε τοὺς διὰ τῆς καπηλείας εἰς τὸν ναὸν ἐνυδρίζοντας, λέγουσιν ἐκεῖνοι· Τί σημεῖον δεικνύεις ἡμῖν, ὅτι ταῦτα ποιεῖς; Καὶ πρὸς τοῦτό φησι· Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. Ἐκεῖνος δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ. Τοῦτο προφητεία τίς ἐστιν· οὐπω γὰρ ἦν ἐκδεδικώς ὁ σταυρὸς, οὐδὲ ἡ λύσις τοῦ ναοῦ, οὐδὲ ἡ τριήμερος ἀνάστασις, ἦν αὐτὸς ἐποίησατο. Καὶ ὅρα πῶς τὰ ἀμρότερα μετὰ ἀκριβείας ἠνέξατο, καὶ τὴν τόλμαν τὴν ἐκείνων, καὶ τὴν οἰκείαν αὐτοῦ δύναμιν. Ἀλλ' ὅμως οὐκ ἠδεδισαν τὰ λεγόμενα. Καὶ τὸ μὲν Ἰουδαίους ἄγνωστον, οὐδὲν θαυμαστόν· λέγει δὲ, ὅτι οὐδὲ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ συνῆκαν, ἕως ἀνέστη ἐκ τῶν νεκρῶν· Καὶ τότε ἐπίστευσαν τῇ Γραφῇ, καὶ τῷ λόγῳ, ὃ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς.

β'. Ὅρξας ὅτι ἐδεθέθησαν τῆς διὰ τῶν πραγμάτων ἐκδόσεως, ἵνα σαφέστερα γένηται ἡ προφητεία, καὶ ὅτι ἐγγύλημα οὐκ εἶχον οἱ Ἰουδαῖοι μὴ συνιέντες τὰς προφητείας ἐκεῖνας τὰς περὶ Χριστοῦ πρὸς τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας; Τῇ γὰρ παρουσίᾳ δεῖλαι ἐμελλον γίνεσθαι καὶ σαφεῖς. Ἀκουσον αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· Εἰ μὴ ἤλθοι, καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἀμαρτίαν οὐκ εἶχον. Διὰ τί οὐκ εἶχον ἀμαρτίαν, εἰ αἱ προφητεῖαι προέλεγον; Ὅτι προέλεγον μὲν, οὐκ ἦσαν δὲ σαφεῖς, οὐδὲ δεῖλαι πρὸς τῆς παρουσίας τοῦ προλεγομένου. Εἰ γὰρ καὶ τότε σαφεῖς ἦσαν αὐτοῖς καὶ δεῖλαι, δεῖλον ὅτι καὶ πρὸς τῆς παρουσίας αὐτοῦ ἀμαρτίαν εἶχον· εἰ δὲ ἀμαρτίαν οὐκ εἶχον, εὐδελον ὅτι διὰ τὴν ἀσάφειαν αὐτῶν καὶ τὸ συνεσκιασθῆναι τὰ λεγόμενα. Οὐδὲ γὰρ ἀπητοῦντο τὴν εἰς τὸν Χριστὸν πίστιν πρὸς τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας. Τίνος οὖν ἔνεκεν προελέγγοτο τότε; Ἰν', ὅταν παραγένηται, οἴκοθεν ἔχοντες τοὺς διδασκάλους ἐνάγοντας [183] αὐτοὺς, καὶ εἰδῶσιν ὅτι οὐ καινοτομία τὰ γινόμενα, οὐδὲ πρόσφατος ἡ οἰκονομία, ἀλλ' ἀνωθεν ταῦτα καὶ πρὸ πολλῶν προανεκηρύττετο χρόνων· οὐ μικρὸν δὲ τοῦτο εἰς τὸ ἐπιστάσασθαι πρὸς τὴν πίστιν αὐτούς. Μία μὲν οὖν αὕτη τῆς ἀσάφειας αἰτία, ἦν καὶ διὰ πλειόνων ἀπεδείξαμεν μαρτυριῶν ἐν τῇ προτέρᾳ διαλέξει. Ἰν' οὖν μὴ πάλιν ὑμᾶς ἐνοχλῶμεν τὰ αὐτὰ λέγοντες, ἀναγκαῖον μὲν ταύτης ἀποστήναι, ἑτέραν δὲ εἰπεῖν τὴν οὐκ ἀσαφῆ καὶ ἄγνωστον, ἀλλὰ δυσκολωτέραν ἡμῖν ποιούσαν τὴν Παλαιὰν Διαθήκην. Ἄλλο γάρ ἐστι μὴδὲν ὅλως εἰδέναι· τῶν ἐγκαιμένων, καὶ ὁρᾶν κάλυμμα ἐπικε-

μενον, ἄλλο δὲ εὐρεῖν μὲν τὰ λεγόμενα, μετὰ δὲ εὐρεῖν.

Τίς οὖν ἐστὶν ἡ δευτέρα αἰτία, δι' ἣν δυσκαὶ ἡ Παλαιὰ Διαθήκη τῆς Νέας ἐστίν; Οὐχὶ τῇ ἐφωνή ἔχομεν τὴν Παλαιάν Διαθήκην παρ' ἡ γραμμένην· ἀλλ' ἑτέρᾳ μὲν συνετέθη γλώττῃ δὲ ἔχομεν αὐτὴν ἀναγιγνωσκομένην ἡμεῖς. Ἑβραίων φωνῇ παρὰ τὴν ἀρχὴν συνεγράφη δὲ αὐτὴν τῇ Ἑλλήνων παρελādομεν γλώττῃ· γλώττα ἐρμηνευθῇ εἰς ἑτέραν γλώτταν, πολλὰ τὴν δυσκολίαν. Καὶ ἴσασι ἀκριβῶς, ὅσοι γλωσσῶν εἰσιν ἑμπειροί, πῶς οὐ δυνατόν πᾶς σαφηνεῖται τῆς φωνῆς τῆς ἐν τῇ οἰκείᾳ φύσει νῆς μετενεγκεῖν εἰς τὴν ἑτέραν μεταβάλλοντας. Τοῦτο οὖν αἴτιον τῆς δυσκολίας τῆς ἐν τῇ Διαθήκῃ γέγονε. Πρὸ γὰρ τριακοσίων ἐτῶν τῆς τοῦ παρουσίας, ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ βασιλέως Αἰγυπτίων, πρὸς τὴν Ἑλλάδα μετενέχθη γλῶσσα Παλαιὰ Διαθήκη, χρησίμως σφόδρα καὶ ἀναγκαῖον. Ἐως μὲν γὰρ ἐν ἔθνει τῶν Ἰουδαίων διεῖμεν ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ φωνῇ. Οὐδεὶς γὰρ τότε αὐτῇ προσέχειν, τοῦ λοιποῦ τῶν ἀνθρώπων εἰς θρησκείαν ἐσχάτην ἐληλακτός. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Χριστὸς παραγίνεσθαι, καὶ τὴν οἰκουμένην πρὸς ἑαυτὸν καλεῖν, οὐχὶ διὰ τῶν ἀποστόλων ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν προφητῶν (καὶ γὰρ κακεῖν τὴν πίστιν ἡμᾶς χειραγωγοῦσι τῆς τοῦ Χριστοῦ σωσῆς), τηνικαῦτα λοιπὸν ὥσπερ εἰς τινὰς ἐσόδους τὰς προφητείας, πρότερον ἀποκεκλεισμένῃ τῆς γλώττης ἀσαφεῖς, πάντοθεν ἀνοιγῆναι ἐσκεύασε διὰ τῆς ἐρμηνείας, ἵνα πάντες οἱ ἐθνῶν πανταχόθεν συρρέοντες, καὶ μετὰ πολλὰ εὐκολίας ταύτας ὁδεύοντες τὰς ὁδοὺς, δι' αὐτὴν νηθῶσι πρὸς τὸν βασιλεῦσιν τῶν προφητῶν ἰλθεῖ προσκυνῆσαι τῷ μονογενεῖ τοῦ Θεοῦ Ἰησοῦ. Διὰ πρό γε τοῦ χρόνου τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ νεύθησαν ἅπανται· ἐπεὶ εἰ ἔμενον ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ μόνον, ἔλεγε δὲ ὁ Δαυὶδ, *Ἀίτησαι ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς*, ἐμελλεν εἰδέναι τὸ λεγόμενον ὁ Σύρος, ἢ ὁ Γαλιλαῖος, ἢ ὁ Μακεδὼν, ἢ ὁ Ἀθηναῖος, ἐν ἀσάφει μανούσῃ Γραφῇ; Πάλιν ὁ Ἠσαΐας ἐβόα· *Ὡς πρόβατα σφαγῆν ἤχθη*, [184] καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντὶ κείροτος αὐτὸν ἀφωτός. Καὶ πάλιν· *Ἐκρίβη τοῦ Ἰεσοῦ, καὶ ὁ ἀνωτάμενος ἀρχεὶν ἐκ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπιούσι*. Καὶ πάλιν· *Πλησθὶ ἡ γῆ τοῦ γνῶναι τὸν Κύριον*, ὡς ὕδωρ πολὺ καλύψει θαλάσσοις. Καὶ ὁ Δαυὶδ πάλιν *Ἐνέθη ὁ Θεὸς ἐν ἀλαλαγμῷ, Κύριος ἐν σάλπιγγος*· καὶ πάλιν· *Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ὡς ἀνθρώπους ἐκ σου ὑποπόδιοι τῶν ποδῶν σου*.

γ'. Ἐπεὶ οὖν καὶ περὶ τοῦ πάθους, καὶ περὶ ἀναστάσεως, καὶ περὶ τῆς ἀναλήψεως, καὶ περὶ ἐκ δεξιῶν καθέδρας, καὶ περὶ τῆς δευτέρας παρουσίας, καὶ περὶ πάντων τούτων ἀπλῶς τῶν

* Alii ὥσπερ εἰς τινὰς. Savil. ὥσπερ εἰς τινὰς leg putat, ei totum locum sic restituere conatur, ὥσπερ εἰς τινὰς ἐμπεφυγμέναις, aut quid simile. Ego vel locum bene habere.

dam, in Veteri Testamento reposita erant), velamen habebat, dum illis quidem se attemperabat, nobis autem divitias omnes reservabat, ut cum Christus adveniret, et ad ipsum nos converterimus, velamen tollatur. Videtis ergo in quantam nos adventus Christi proxerit dignitatem, qui Moysis in ordinem nos exerit. At fortasse dicet aliquis: Cur igitur tum temporis dicebantur illa, si manifesta non erant futura quæ dicebantur? Ut posteris nimirum utilia fierent. Hæc enim est dignitas prophetiæ, non ut res præsentis denuntiet, sed ut futuras prænuntiet. Prophetia porro cum occulte prolata fuerit, post rerum eventum sit manifestior, ante eventum vero minime. Itaque quia tum obscure dicebantur, ignotæ erant: cum autem res contingerant, propterea manifesta erant, quæ dicta fuerant. Atque ut prophetiam intelligatis, licet multo ante tempore dicta sit, sed tamen occulte dicta, obscuram esse, ac rerum eventum expectare, discipulorum ipsorum id exemplo comprobabo. *Solvite templum hoc (Joan. 2. 19)*, aiebat Christus Judæis. Nam cum eos eiecisset, qui negotiatione sua templi sanctitatem violarent, dixerunt illi: *Quod signum ostendis nobis, quia hæc facis (Ibid. v. 18)?* Tum ad hoc respondet: *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud. Ille autem dicebat de templo corporis sui (Ibid. v. 21)*. Hoc autem prophetia quedam est: nondum quippe crux evenerat, neque templi solutio, neque post tres dies resurrectio, quam ipse fecit. Ac vide quam exacte utraque designarit, et illorum audax facinus, et suam ipsius virtutem. Non tamen ea quæ dicebantur agnoverunt. Ac Judæos quidem ignorasse, minime mirum: at ne discipulos quidem ejus intellexisse dicit, quousque a mortuis resurrexit, tumque *Crediderunt Scripturæ ac sermoni, quem dixit Jesus (Ibid. v. 22)*.

2. Vides eventu illos indignisse rerum, ut dilucidior fieret prophetia, neque crimini vertendum fuisse Judæis, quod prophetias illas de Christo ante Christi adventum non intelligerent? Siquidem per ejus adventum claræ reddendæ fuerant et apertæ. Audi Christum hoc dicentem: *Si non venissem, et loquutus fuissim eis, peccatum non haberent (Joan. 15. 21)*. Quare peccatum non habebant, si prophetiæ prædixerant? Quia prædixerant quidem, sed manifestæ non erant neque claræ ante illius adventum qui prædictus fuerat. Nam si tum quoque manifestæ illis et claræ fuissent, haud dubium quin etiam ante ipsius adventum peccatum habuissent: quod si peccatum non habuerunt, dubium non est, quin propter earum obscuritatem, et quoniam oblecta fuerant quæ dicebantur. Neque enim ante Christi adventum fides in Christum ab illis exigebatur. Cur itaque tum prædicebatur? Ut cum advenisset, domesticos doctores haberent a quibus incitarentur, et intelligerent rem novam non esse quæ gerebantur, neque recentem dispensationem, sed hæc olim et ante multos annos fuisse prænuntata: id quod non mediocriter valuit ad illos ad fidem alliciendos. Hæc igitur una est causa obscuritatis, quam pluribus testimoniis in præcedenti scri-

mone demonstravimus. Ne vero fastidium volis rursus pariamus, si eadem dicamus, opere pretium fuerit ab ea discedere, atque alteram proferre, quæ non jam obscurum et ignotum, sed difficilium Testamentum Vetus efficit. Aliud enim est nihil omnino eorum nosse, quæ insunt, et velamen impositum cernere: aliud autem invenire quæ dicuntur, sed cum labore invenire.

Secunda causa obscuritatis Veteris Testamenti. — Quænam igitur est secunda causa, propter quam difficilium Vetus est Testamentum quam Novum? Non habemus nativo nostro idiomate scriptum apud nos Vetus Testamentum: sed alia quidem lingua compositum est, alia vero nos illud legendum habemus: nam a principio Hebræo conscriptum est idiomate, nos autem Græca lingua expressum accepimus: cum vero in alteram linguam interpretatione translatum fuerit, maximam habet difficultatem. Atque hoc probe sciunt, quicumque multas linguas callent, fieri non posse ut pari perspicuitate sententias omnes ex nativa sua lingua in alteram interpretando transferamus. Hæc igitur causa difficultatis existit in Veteri Testamento. Nam ante Christi adventum trecentis annis, Ægyptiorum rege Ptolemæo, in Græcam linguam translatum est Testamentum Vetus valde utiliter et fructuose. Quamdiu enim cum una gente loquebatur, in Hebræa lingua manebat. Nullus quippe tunc animus illi adhibiturus erat, cum reliquum genus humanum ad summam immanitatem pervenisset. Ubi vero Christus eventurus fuit, et universum orbem terrarum ad se vocaturus, non per apostolos tantum, sed per prophetas quoque (nam et illi nos ad fidem cognitionis Christi deducunt), tum temporis tamquam aditus et vias quasdam prophetias, antea linguæ obscuritate clausas et obstructas, omni ex parte curavit interpretatione reserari, ut omnes ex gentibus undique confluentes, et multa cum facilitate per has vias incedentes, possent ad Regem ipsum prophetarum venire, atque unigenitum Dei Filium adorare. Ob hanc causam utique ante Christi adventum omnes interpretatione sunt expressæ: quoniam si in Hebræo idiomate solum relictæ essent, David autem dixisset, *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ (Psal. 2. 8)*, unde potuisset nosse quod dictum fuerat Syrus, vel Galata, vel Macedo, vel Atheniensis, cum obscuritate involuta Scriptura mansisset? Rursus clamabat Isaias: *Sicut ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tondente se mutus (Isai. 53. 7)*; et rursus: *Erit radix Jessæ, et qui consurgit ut princeps sit gentium; in ipso gentes sperabunt (Isai. 11. 10)*; et rursus: *Replebitur terra cognitione Domini, ut quasi aqua multa cooperiat maria (Ibid. v. 9)*. Et David rursus dicebat: *Ascendit Deus in jubilatione, Dominus in voce tubæ (Psal. 46. 6)*; et rursus: *Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum (Psal. 109. 1)*.

3. Cum igitur de passione, de resurrectione, de

ascensione, de sessione ad dexteram, de secundo ejus adventu, ac de omnibus istis in universum, quæ in Novo sunt, Testamentum Vetus prædixerit, ne ista gentibus mox futuris ignota remanerent, ac vim prophetiæ ignorarent, ante Christi adventum ut converterentur Scripturæ, gratia divina providit, easque non modo conversis ex gentibus, sed etiam Judæis utiles reddidit, qui ubique terrarum dispersi fuerant, nec amplius Hebræicam linguam tenebant. Ecce enim, credidit qui conversus est ex gentibus, dum Judæorum signa videt. Quomodo potuissent rursus apostoli Judæum adducere, nisi domesticum illi doctorem prophetam dedissent? Nam si Athenas ingressus Paulus inscriptione indiguit altari inscripta (Act. 17), et ad eorum instructionem illam traduxit, quod se facilius propriis ipsorum armis eas expugnaturum speraret, quod etiam accidit; multo magis cum Judæis agens auxilio prophetarum indigebat, ne ab illis etiam accusaretur, quod nova quædam ac peregrina illorum auribus inferret. Et cur, inquit, una lingua non erat, ut omni difficultate liberaremur? Una lingua erat antiquitus, mi homo, et sicut una hominum est natura, sic et una cunctorum lingua erat. Non erat ab initio vir ullus alienæ linguæ, non erat alterius loquelæ, non erat Indus, neque Thrax, neque Scythia, sed omnes una lingua loquebantur. Quid igitur in causa fuit? Indigni hæc una lingua visi sumus nos, semper erga benefactorem ingrati. Quid ais? lingua nos indigni visi sumus? ac brutæ quidem animantes propriam vocem habent omnes; balant oves et capræ, mugit taurus, hinnit equus, rugit leo, lupus ululat, sibilat draco: unaquæque bestia proprium sonum conservavit, ego vero solus propria sum voce privatus? Et sylvestria et mansueta, et cicurata et non cicurata animalia, singula tributam sibi a principio vocem retinuerunt: ego vero princeps illorum ignominia sum notatus? illis honores erepti aut mutati non sunt, ego vero sum divinis muneribus spoliatus? Quod tantum fuit in me scelus? non sufficiebant priores illæ pœnæ? Paradisum mihi concesserat, et ex paradiso me ejecit; vitam doloris expertem laborumque traducebam, sudore me ac labore damnavit; citra sementem et inarata tellus omnia præbebat, imperavit illi ut spinas et tribulos ferret, et in ipsam rursus me convertit: morte me mulcavit; mulierum sexum mulcavit partus doloribus laboribusque subjectum. Non sufficiebant hæc ad pœnam, sed vocem quoque mihi eripuit, et hoc me honore privavit, ut tribulos ac gentiles meos tamquam ferinos averser, cum me linguæ diversitas separet ab illorum congressu. Propterea objectionem amplificavi, ut cum solutionem adjecero, illustrior fiat victoria. Si his omnibus, inquit, privatum me volebat, qua de causa illa mihi jam a principio concedebat? Vultis ex hoc uno solutionem adjiciam, ab hac ipsa simplici objectionem? Tanta quippe sunt causæ diviniæ firmamenta, ut vel ipsa contradicentis objectio nullo nostro corroborata subsidio ad crimina sufficiat refellenda. Si me his omnibus privare volebat, cur ea mihi jam inde a principio concedebat? Nam et ego istud ipsum dicam:

Si te his omnibus privare volebat, quam ob causam concedebat? Itaque quoniam te privare volebat, propterea tibi jam inde a principio ista concessit. Quid ergo accidit? Non te Deus his bonis ejecit, sed tu quæ data fuerant amisisti. Tu illum propter benignitatem lauda, quod largitus sit: teipsum propter ignaviam accusa, qui donum minime conservaveris. Liqueat igitur non eum qui deposuit reum esse, verum eum qui depositum perdidit crimini obnoxium esse. Nam se diligere ac benignum esse, et largiri voluisse declaravit, cum nemo cogeret aut vim afferret, cum nulla in te recte facta miratus esset, neque laborum retribuere mercedem deberet; sed confestim ubi formavit, confestim ad hunc principatum evexit, ut hoc donum non retributionem mercedis, sed meram gratiam fuisse ostenderet. Quod si quæ data fuerant non conservasti, teipsum accusa, non eum qui donum contulit.

Christi adventus amissa nobis auctiora restituit. — Num igitur hoc unum pro Domino dicere possumus? Sufficit quidem hæc defensio: sed immensa bonitas ejus et benignitas ineffabilis alia nobis ad ejus causam tuendam firmamenta copiose suppeditat. Neque enim hoc solum dicere licet, ipsum quidem dedisse, te vero perdidisse; nam et hoc pacto qui dedit, crimine liberatur, vel potius maxima laude dignus censetur, quod etiam prævidens te perditurum minime te dono privavit: sed aliud quiddam majus istis dicere possumus. Quodnam autem illud est? Quod postquam ex propria negligentia perdidisti, rursus ea tibi quæ perdidideras restituerit: imo non ea tantum quæ perdidideras, sed his multo majora. Nam paradisum perdidideras, at ille cælum tibi dedit. Vides quo pacto lucrum majus est quam jactura? quo pacto plures sunt opes? Cælum tibi largitus est, ut benignitatem suam præ se ferret, diabolo dolorem inreret, et ostenderet, licet innumeris generi nostro tendat insidias, nihil hoc illi profuturum, cum ad majorem Deus honorem nos evehat. Amisisti ergo paradisum, et tibi Deus aperuit cælum; ad temporarium damnatus es laborem, et vita æterna ditatus es; imperavit terræ, ut spinas ac tribulos tibi produceret, et fructum tibi Spiritus anima germinavit.

4. Ac vide quanta sit Dei benignitas, quousque se demiserit. Si quando nonnulli aliquas facultates amiserint, licet majores ac pretiosiores acceperint, illa ipsa quæ amiserant quærere cupiunt, neque prius acquiescere, quam ipsa recuperaverint. Quoniam igitur paradisum perdidideras, non cælum tibi tantum largitus est, sed et paradisum et cælum. *Hodie mecum ari in paradiso* (Luc. 23. 43), inquit: ut non modo additione majorum, sed etiam rerum amissarum recuperatione dolentem animam consoletur. Sed ad hoc ipsum propositum, si placet, veniamus, ac videamus, quo pacto linguam perdidimus. Non enim mediocriter conferet ad securitatem historia. Nam qui pristinae securitatis modum cognovit, in reliquis cautior erit et securior. Operæ pretium est autem ut omnia vobis dicantur: quale est, unam fuisse quondam omnium hominum linguam atque in multas postea divisam esse: ad quod tempus usque una fuerit, et

Καινή κειμένων προείπεν ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, ἵνα μὴ ἄρνωστα μένη ταῦτα τοῖς ἔθνεσι τοῖς μετὰ ταῦτα μείλλουσιν ἔσσεσθαι, καὶ ἀγνοῶσι τῆς προφητείας τὴν ἰσχύν, ὠκονόμησεν ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις πρὸ τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ ἐρμηνευθῆναί· τὰς Γραφάς, οὐ τοῖς ἐξ ἔθνων μόνον, ἀλλὰ καὶ Ἰουδαίων τοῖς πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης διασπαρείσι καὶ τὴν Ἑβραϊδα λοιπὸν ἀποβαλοῦσι γλώσσαν χρυσεῖον αὐτάς ποιῶν. Ἰδοὺ γάρ, ἐπίστευσεν ὁ ἐξ ἔθνων, βλέπων τὰ σημεῖα τῶν Ἰουδαίων. Πῶς εἶχον πάλιν ἐπαγαγέσθαι τὸν Ἰουδαῖον οἱ ἀπόστολοι, εἰ μὴ ἐμελλον αὐτῷ διδάσκαλον οὐκ ὄντα παρέχειν τὸν προφήτην; Εἰ γὰρ εἰς Ἀθήνας εἰσελθὼν ὁ Παῦλος ἐπιγράμματος ἐδεήθη ἐγκεκολλημένου βωμῷ, καὶ τὴν διδασκαλίαν ἐξ ἐκείνου πρὸς αὐτοὺς ἐποιήσατο, τοῖς οἰκείοις αὐτῶν ὅπλοις εὐκολώτερον αἰρήσειν προσδοκῶν, ὅπερ καὶ ἐγένετο· πολλῶν μὲν Ἰουδαίους διαλεγόμενος ἐδεῖτο συμμαχίας τῆς ἀπὸ τῶν προφητῶν, ὥστε μὴ καὶ ἐκείνους ἐγκαλεῖν, οἱ καὶνὰ τινα καὶ ξενίζοντα εἰσφέρει εἰς τὰς ἀκοὰς αὐτῶν. Καὶ διὰ τί, φησὶν, οὐκ ἦν μία φωνή, καὶ πάσης ἦμεν ἀππλλαγμένοι τῆς δυσκολίας; Μία φωνὴ τὸ παλαιὸν ἦν, ὡς ἀνθρώποι, καὶ ὡς περ μία φύσις ἀνθρώπων, καὶ μία φωνὴ πάντων ἦν. Οὐκ ἦν ἑτερόγλωσσος ἀπ' ἀρχῆς, οὐκ ἦν ἑτερόφωνος, οὐκ ἦν Ἰνδός, οὔτε Θράξ, οὔτε Σκύθης, ἀλλὰ πάντες μὲν διελέγοντο γλῶσση. Τί οὖν γέγονε τὸ αἷτιον; φησὶν. Ἀνάξιοι τῆς μετὰ τούτης φωνῆς ἐφάνημεν ἡμεῖς, οἱ ἀγνώμονες αἰεὶ περὶ τὸν εὐεργέτην. Τί λέγεις; φωνῆς ἀνάξιοι ἐφάνημεν; καὶ τὰ μὲν ἄλογα τὴν οἰκείαν φωνὴν ἔχει πάντα· βληχᾶται πρόβατα, μηκύνονται αἴγες, μυκάται ταῦρος, χρεμετίζει ἵππος, βρύχεται λέων, ὠρύεται λύκος, συρίζει δράκων· ἔκαστον τῶν ἁλόγων τὸν οἰκῆον φθόγγον διετήρησεν, ἐγὼ δὲ μόνος τῆς οἰκείας ἀπιστέρημαι φωνῆς; Καὶ τὰ ἄγρια καὶ τὰ ἡμέρα, καὶ τὰ χειροῦθη καὶ τὰ αὐθιόσσευτα ζῶα ἔμεινεν ἱκανὸν ἔχοντα τὴν ἐξ ἀρχῆς συγκαληρωθεῖσαν αὐτοῖς φωνήν· ἐγὼ δὲ ὁ ἄρνος αὐτῶν ἠτίμωμαι; καὶ ἐκείνοις μὴ ὀκίηται αἱ τιμαὶ, ἐγὼ δὲ ἐξέπεσον τῶν δωρεῶν τοῦ Θεοῦ; Καὶ τί τοσοῦτον ἡμάρτηται μοι; οὐκ ἤρπον εἰ πρότεροι τιμωρίζαι; Ἐδωκέ μοι τὸν παράδεισον, καὶ ἐξέβαλε με τοῦ παραδείσου· ἔξω ἔβην [185] καταβύρων καὶ πόνων ἀππλλαγμένον, κατεδίκασέ με ἱερῶν καὶ μόθω· ἄσπαρτα καὶ ἀνήρτοτα πάντα μοι παρέχεν ἡ γῆ, ἐκέλευσεν αὐτῇ ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀνενεγκεῖν, καὶ εἰς αὐτὴν με πάλιν ἀπέστρεψε· θανάτῳ με ἐκόλασε· τὸ τῶν γυναικῶν γένος ἐκόλασεν ὑποβλῶν ὠδῖσι καὶ πόνοις. Οὐκ ἤρκει ταῦτα εἰς τιμωρίαν, ἀλλὰ καὶ τῆς φωνῆς με ἐξέβαλε, καὶ ταύτης ἀπέστρεψε τῆς τιμῆς, ἵνα τοὺς ὁμοφύλους καὶ ὁμογενεῖς καθάπερ θηριώδεις ἀποστρέφωμαι, τῆς φωνῆς καταχρῶμενος αὐτὴν συνουσίαν. Διὰ τοῦτο τῷ ζῆσσι τὴν ἀντίθεσιν, ἵν' ὅταν ἐπαγάγω τὴν λύσιν, λαμπρότερα γένηται ἡ νίκη. Εἰ ἐβούλετό με, φησὶν, ἐκβαλεῖν τούτων ἀπάντων, τίνος ἕνεκέν μοι αὐτὰ παρὰ τὴν ἑρμὴν εἰδίδου; Βούλεσθε ἀπ' αὐτοῦ τοῦτου ἐπαγάγω τὴν λύσιν, ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀντιρρήσεως τῆς ψιλῆς; Τῆσαυτὴ γάρ τῶν ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ δικαιοματίων ἡ παρουσία, ὡς αὐτὴν τοῦ ἀντιλέγοντος τὴν ἀντίρρησην, μὴδὲν παρ' ἡμῶν προσλαμβάνουσιν, ἀρχέσαι πρὸς τὴν τῶν ἐγκλημάτων λύσιν. Εἰ ἐβούλετο με ἐκβαλεῖν πάντων τούτων, τίνος ἕνεκέν αὐτά μοι παρὰ

τὴν ἀρχὴν εἰδίδου; Καὶ γὰρ καὶ τὸ αὐτὸ λέγω· εἰ ἐβούλετό σε ἐκβαλεῖν πάντων τούτων, τίνος ἕνεκέν εἰδίδου; Ὡστε ἐπειδὴ οὐκ ἐβούλετό σε ἐκβαλεῖν, διὰ τοῦτο ἔδωκε σοι ταῦτα παρὰ τὴν ἀρχήν. Τί οὖν ἐγένετο; Οὐχ ὁ Θεός σε ἐξέβαλεν, ἀλλὰ σὺ ἀπώλεσας τὰ δοθέντα. Ἐκείνον θαύμαζε τῆς φιλανθρωπίας, ὅτι ἐχαρίσατο· σαυτῷ μέμφου τῆς βραθυμίας, ὅτι τὸ δῶρον οὐκ ἐφύλαξας. Ὡστε δὴλον, ὅτι οὐχ ὁ παρακαταθέμενος αἷτιος, ἀλλ' ὁ τὴν παρακαταθήκην προδοὺς ἐγκλημάτων ὑπεύθυνος. Ὅτι γὰρ ἐφίλει, καὶ φιάνθρωπος ἦν, καὶ ἐβούλετο χαρίσασθαι, ἔδειξεν, οὐδενὸς δὲ ἀναγκάζοντος, οὐδὲ βίαν ἐπιτιθέντος, οὐ τὰ κατηρθώματά σου θαυμάσας, οὐκ ἔχων σοι πόνων ἀμοιβὴν ἀποδοῦναι· ἀλλ' εὐθέως πλάσας, εὐθέως εἰς τὴν ἀρχὴν μετήγαγε ταύτην, ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐκ ἀντιδοσίς ἀμοιβῆς ἡ δωρεά, ἀλλὰ γυμνὴ ἡ χάρις ἦν. Εἰ δὲ οὐκ ἐφύλαξας τὰ δοθέντα, σαυτὸν αἰτιῶ, μὴ τὸν δεδωκότα τὴν δωρεάν.

Ἀρ' οὖν τοῦτο μόνον ἔχομεν εἰπεῖν ὑπὲρ τοῦ Δεσπότου; Ἰκανὴ μὲν οὖν καὶ αὕτη ἡ ἀπολογία· ἀλλ' ἡ ἀπειρος αὐτοῦ ἀγαθότης καὶ ἡ ἀρβήτος φιλανθρωπία καὶ ἑτέραν ἡμῖν περιουσίαν δικαιοματίων παρέχει. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο μόνον ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι αὐτὸς μὲν ἔδωκε, σὺ δὲ ἀπώλεσας· ἀπῆλλακται μὲν γὰρ καὶ οὕτω τῶν ἐγκλημάτων ὁ δοὺς, μᾶλλον δὲ καὶ μεγίστου θαύματός ἐστιν ἄξιος, ὅτι καὶ προειδὼς ὅτι ἀπολεῖς, οὐκ ἀπιστέρησέ σε τῆς δωρεᾶς· κλὴν ἄλλα καὶ ἕτερον πολλῶν μεῖζον ἔχω τούτων εἰπεῖν. Τί δὲ τοῦτό ἐστιν; Ὅτι καὶ μετὰ τὸ ἀπολέσαι ἐξ οἰκείας βραθυμίας, πάλιν ἀποδεδωκέ σοι τὰ ἀπολωλότα· μᾶλλον δὲ οὐ τὰ ἀπολωλότα μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλῶν μεῖζονα τούτων. Ἀπώλεσας μὲν γὰρ παράδεισον, ἔδωκε δὲ σοι τὸν οὐρανόν. Ὅρᾳς πῶς μεῖζον ἢ ἐμπορία τῆς ζημίας, [186] πῶς πλείων ὁ πλοῦτος; Ἐδωκέ σοι τὸν οὐρανόν, ἵνα καὶ τὴν οἰκείαν φιλανθρωπίαν ἐπιδείξῃται, καὶ τὸν διάβολον δάκῃ, δεικνὺς ὅτι· κἂν μυρία τῶν τῶν ἀνθρώπων ἐπιβουλεύσῃ γένει, οὐδὲν ἔσται πλέον αὐτῷ, τοῦ Θεοῦ πρὸς μεῖζονα αἰεὶ τιμὴν ἡμεῖς ἀνάγοντος. Ἀπώλεσας τοίνυν παράδεισον, καὶ ἀνέβηξέ σοι ὁ Θεός τὸν οὐρανόν· κατεδικάσθης πόνῳ προσκαίρῳ, καὶ ἐτιμήθης ζωῇ αἰωνίῳ· ἐπέλευσε τῇ γῇ ἀκάνθας καὶ τριβόλους· ἐνεγκεῖν, καὶ ἐδιδάστῃ σοι καρπὸν Πνεύματος ἡ ψυχὴ d.

δ. Καὶ σκόπει μοι τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ Θεοῦ, μέχρι πόσου κατέβη. Ἐν τοῖς ἀπολλύουσιν τινα τῶν οἰκείων κτημάτων, κἂν μεῖζονα λάθῃσι καὶ πολυτελέστερα, ἐκεῖνα τὰ ἀπολωλότα ζητεῖν ἐφίενται, καὶ μὴ πρότερον πληροφορεῖσθαι, ὥς ἂν αὐτὰ ἀπολάβωσιν. Ἐπεὶ οὖν ἀπώλεσας παράδεισον, οὐχὶ τὸν οὐρανόν σοι δέδωκε μόνον, ἀλλὰ καὶ παράδεισον καὶ οὐρανόν. Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσθ' ἐν τῷ παραδείσῳ, φησὶν· ἵνα μὴ μόνον τῇ τῶν μεζόνων προσθήκῃ, ἀλλὰ καὶ τῇ τῶν ἀπολωλόντων ἀνακτήσῃ παραμυθῇται τὴν ὀδυνημένην ψυχὴν. Ἀλλ', εἰ δοκεῖ, καὶ ἐπ' αὐτὸ τοῦτο ἔλωμεν τὸ προκείμενον, καὶ ἴδωμεν πῶς ἀπώλεσαμεν τὴν φωνήν. Οὐδὲ γὰρ μικρὸν εἰς ἀσφαλείας λόγον ἡ ἱστορία. Ὁ γὰρ μαθὼν τὸν τρόπον τῆς προτέρας ἀσφαλείας, πρὸς τὰ λοιπὰ ἀσφαλέστερος ἔσται. Ἀναγκαῖον δὲ πάντα πρὸς ὑμᾶς εἰπεῖν· οἷον, ὅτι μία φωνὴ τὸ παλαιὸν πάντων ἀνθρώπων ἦν, ὅτι εἰς πολλὰς ὕστερον μετέπεσε· μέχρι τότε μία ἦν, καὶ τότε μετέπεσεν εἰς πολλὰς· καὶ πότερον αὕτη ἐκείνη ἠφανίσθη, καὶ ἕτεροι εἰσγενήθησαν, ἢ μενούσης ἐκείνης ἐπαισχηθῇ-

^a Dicendum videbatur ποιῶσα· nom substantivum est supra ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις. Sed hic sensum, non verba, respiciat (LXXIIII-100).

^b Nōn dēerat in Morel. Sed in alijs habetur, et hic repetitur.

^c Colib. τὴν χάριν.

^d Colib. καρπὸν ζωῆς καὶ σκόπει.

σαν αἱ λοιπαὶ· διὰ τί συνεχύθη, καὶ ἐκ ποίας αἰτίας· εἰτα ποῖα τούτων τῶν πολλῶν φωνῶν ἡ Παλαιὰ συν-
έκειτο διαθήκη· διὰ γὰρ ἐκείνην πάντα ταῦτα ἐκινή-
σαμεν· πότερον τῇ ἀρχαίᾳ καὶ πρεσβυτέρᾳ, ἢ ταῖς
ὑπερῶν ἐπισεισενεχθείσαις. Ἀλλὰ μὴ δεισῆτε· κἄν γὰρ
μὴ τήμερον ἅπαντα δυνηθῶμεν ἀποδοῦναι, ἀλλὰ πάν-
τως ὑμῖν ἀποδοῦμεν ὑπερῶν. Τίνος οὖν ἔνεκεν μὴ
μέλλοντες ἅπαντα τήμερον ἀποδοῦναι, ἀπάντων τῶν
ὀφλημάτων τὴν ὑπόθεσιν ὑμῖν ἀνέγνωμεν; Ἴνα προ-
δοκῶντες τὴν ἀπόδοσιν, διαπαντὸς κατὰ νοῦν ἡμᾶς
ἔχητε. Καὶ γὰρ ὁ χρυσὸν τινὶ δανείσας, καὶ ὑπεύθυ-
νον ἔχων τοῦ ὀφλήματος, καὶ ἐν τραπέζῃ, καὶ ἐν οἰκίᾳ,
καὶ ἐν ἀγορᾷ, καὶ ἐν κλίνῃ, καὶ πανταχοῦ τὸν ὀφεί-
λοντα αὐτῷ φαντάζεται καὶ ὀνειροπολεῖ· καὶ ὁ τῶν
χρημάτων ἔρωσ μετὰ τῶν χρημάτων κἀκείνων ἐπὶ τῆς
τοῦ δεδανεικέντος ποιεῖ διαπαντὸς περιφέρεσθαι ψυχῆς.
Ἴνα οὖν καὶ ἡμεῖς τῇ ἐλπίδι τῆς ἀποδόσεως ἐσώμεθα
διαπαντὸς ἐν ταῖς ὑμετέραις διανοαῖς, καὶ ἐν οἰκίᾳ,
καὶ ἐν ἀγορᾷ, καὶ ὅπου δ' ἂν ἦτε, διὰ τοῦτο τὰ μὲν
ὀφλήματα ὠμολογήσαμεν, τὴν δὲ ἀπόδοσιν ἅπασαν οὐ
ποιούμεθα σήμερον, ἵνα τῇ προσδοκίᾳ τῶν λειπομένων
ὑπόθεσιν τῆς περὶ ἡμῶν μνήμης παρ' ὑμῖν καταλείψω-
μεν. Μεγάλῃ γὰρ ἡμῶν ἀσφάλεια, τῆς ὑμετέρας ἀγάπης
ἀπολαύειν διηγεκώς, [187] δέημι τοιούτου καὶ τοσούτου.
Ὁ γὰρ ἀγάπης ἀπολαύων, καὶ εὐχῆς ἀπολαύεται πάν-
τως. Τοῦτο δὲ ἡλίχον ἐστὶν ἀγαθόν, δῆλον ἐκείθεν· Παῦλος
ἐκεῖνος, ὁ εἰς τρίτον ἀρπαγὲς οὐρανόν, ὁ ῥήματα ἀκού-
σας ἄρρητα, ὁ πάσας καπαπατήσας τὰς ἀνάγκας τῆς
φύσεως, ὁ ἐν ἀσφαλὲι τελεῖται λοιπὸν ὢν, εἰδετο κατεὐχῆς
τῶν μαθητῶν, καὶ ἔλεγε· Προσεύχεσθε ὑπὲρ ἐμοῦ,
ἵνα ῥυσθῶ ἀπὸ τῶν ἀπειθούντων· καὶ πάλιν, Προ-
εὔχεσθε, ἵνα μοι δοθῇ λόγος ἐν ἀνόλξει τοῦ στόμα-
τός μου. Καὶ πανταχοῦ ὁρᾷτε αὐτὴν καὶ αἰτοῦντα
τὰς εὐχὰς τῶν μαθητῶν, καὶ εὐχαριστοῦντα αὐτοῖς
μετὰ τὸ λαβεῖν. Ἴνα γὰρ μὴ λέγῃ τις, ὅτι διὰ ταπει-
νοπροσύνης καταφεύγει ἐπὶ τὰς εὐχὰς τῶν μαθητῶν,
δείκνυσιν αὐτῶν καὶ τὴν δύναμιν, οὕτω λέγων· Ὅς
ἐκ τηλικούτων θανάτων ἐρρύσεται ἡμᾶς· ἡλικίκα-
μεν δὲ ὅτι καὶ ῥύσεται, συνυπουργοῦντων καὶ
ὁμῶν τῇ δεήσει ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα τὸ εἰς ἡμᾶς χάρι-
σιμα διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῇ ὑπὲρ ἡμῶν.

Εἰ δὲ Παῦλον ἐνδύνων ἀπήλλαξεν ἡ τοῦ πλήθους
εὐχή, πῶς οὐ μεγάλη δεῖ προσδοκᾶν καὶ ἡμᾶς ἀπὸ
ταύτης καρπώσεσθαι τῆς προστασίας; Ἐπειδὴ γὰρ
καθ' ἐκτούς εὐχόμενοι ἀσθενεῖς ἐσμεν, ὅταν δὲ συλ-
λεγώμεν, ἰσχυροὶ γινώμεθα μᾶλλον, δυσωποῦμεν τὸν
θεὸν τῷ πλήθει καὶ τῇ συμμαχίᾳ. Οὕτω καὶ βασιλεὺς
πολλάκις τινὰ παραπέμψας θανάτῳ, ἐνὶ μὲν οὐκ ἐπ-
ένευσεν δεομένην περὶ τοῦ καταδικασθέντος, πόλιν δὲ
ὀλόκληρον παρακαλοῦσαν ἔδυσωπήθη, καὶ τὸν ἐπὶ τὸ
βράχθρον ἀπυρόμενον διὰ τὸ πλῆθος τῶν παρακαλοῦν-
των ἐξήρπασεν τῆς καταδίκης, καὶ πρὸς ζωὴν ἐπαν-
ήγαγε. Τοσαύτη ἡ δύναμις τῆς τοῦ πλήθους ἰκετηρίας
ἐστὶ. Διὰ τοῦτο καὶ ἐνταῦθα συλλεγόμεθα πάντες, ἵνα
μειζύνως εἰς οἶκτον ἐπισπασώμεθα τὸν θεόν. Ἐπειδὴ
γὰρ καθ' ἐκτούς εὐχόμενοι, καθὼς ἐφθην εἰπὼν, ἀσθε-
νεῖς ἐσμεν, ἀπὸ τοῦ συνδέσμου τῆς ἀγάπης δυσωποῦμεν
τὸν θεὸν δοῦναι ἡμῖν τὰ αἰτούμενα. Ταῦτα δὲ οὐχ
ἀπλῶς λέγω, οὐδὲ δι' ἐμαυτὸν μόνον, ἀλλ' ἵνα αἰεὶ
σπειρῶντες εἰς τὰς συνάξεις, ἵνα μὴ λέγητε· Τί γὰρ,
ἐν τῇ οἰκίᾳ οὐ δύναμαι εὐξασθαι; Αὐνάσαι μὲν εὐξα-
σθαι, οὐ τοσαύτην δὲ δύναμιν ἔχει ἡ εὐχή, ὥς ὅταν

μετὰ τῶν μελῶν τῶν οἰκείων γίνηται, ὥς ὅταν ὁλο-
κληρὸν τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας ὁμοθυμαδὸν ἀνα-
πέμπῃ τὴν δέησιν μετὰ φωνῇ, ἱερέων παρόντων, καὶ
τὰς εὐχὰς τοῦ κοινοῦ πλήθους ἀναφερόντων.

ε'. Βούλει μαθεῖν πόση ἐστὶν ἡ δύναμις τῆς εὐχῆς ἐν
τῇ ἐκκλησίᾳ γινομένης; Ἐδεδετο ὁ Πέτρος ποτὲ ἐν
τῷ δεσμωτηρίῳ, καὶ ἀλύσεις περιέκειτο πολλὰς·
Προσευχὴ δὲ ἦν ἑκτενὴς ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας
περὶ αὐτοῦ γινομένη, καὶ εὐθέως αὐτὸν ἀπήλ-
λυε τοῦ δεσμωτηρίου. Τί τοῖνον δυνατότερον ταύ-
της γένοιτ' ἂν τῆς εὐχῆς, ἡ τοὺς στύλους καὶ
πύργους τῆς Ἐκκλησίας ὠφέλησε; Παῦλος γὰρ καὶ
Πέτρος πύργοι καὶ στύλοι τῆς Ἐκκλησίας· καὶ τοῦ
μὲν τὰ δεσμὰ ἔλυσε, τοῦ δὲ τὸ στόμα ἀνέωξεν^α. Ἴνα
δὲ μὴ μόνον ἀπὸ τῶν τότε συμβάντων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ
τῶν καθ' ἑκάστην τελομένων τὴν ἡμέραν, διπλῶν
τὴν δύναμιν ἐπιδείξωμεν [188], αὐτῆς τῆς ὑπὸ τοῦ
δήμου γινομένης εὐχῆς ὑμᾶς ἀναμνήσωμεν. Καίτοι
γε εἰ τις τῶν πολλῶν ὑμῶν^β ἐπιτάξειεν εὐχεσθαι
καθ' ἑαυτὸν ὑπὲρ τῆς τοῦ ἐπισκόπου σωτηρίας, ἐκ-
στος ἂν παραιτήσαιο, ὡς μείζον τὸ φορτίον τῆς αὐ-
τοῦ δυνάμεως· δὴ κοινή δὲ πάντες ἀκούοντες τοῦ δια-
κόνου τοῦτο κελεύοντος καὶ λέγοντος, Δεηθῶμεν
ὑπὲρ τοῦ ἐπισκόπου, καὶ τοῦ γήρωος, καὶ τῆς
ἀντιλήψεως^γ, καὶ ἵνα ὀρθοτομῇ τὸν λόγον τῆς
διληθείας, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐνταῦθα, καὶ ὑπὲρ τῶν
ἀπανταχοῦ, οὐ παραιτεῖσθε ποιεῖν τὸ ἐπιταγμ.,
ἀλλὰ μετ' ἑκτενείας ἀναφέρετε τὴν εὐχὴν, εἰδότες τῆς
ὑμετέρας συνόδου τὴν δύναμιν. Ἰσασιν οἱ μεμνημέ-
νοι τὰ λεγόμενα· τῇ γὰρ εὐχῇ τῶν κατηχομένων
οὐδέπω τοῦτο ἐπιτετραπται, ἐπειδὴ οὐδέπω πρὸς τὴν
παρρησίαν ἐφθασαν ταῦτην· ὑμῖν δὲ καὶ ὑπὲρ τῆς
οἰκουμένης, καὶ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας τῆς μέχρι πε-
ράτων τῆς γῆς ἑκτεταμένης, καὶ ὑπὲρ τῶν διοικούν-
των αὐτὴν ἐπισκόπων ἀπάντων παρακαλεῖσθαι· ποιεῖ-
σθαι τὰς δεήσεις ὁ ταῦταις διακονῶν, καὶ ὑπακούει^δ
μετὰ προθυμίας, ἔργω μαρτυροῦντες, ὅτι μεγάλη τῆς
εὐχῆς ἡ δύναμις τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τοῦ δήμου
συμφώνως ἀναφερομένης ἐστίν. Ἀλλὰ γὰρ ἐπὶ τὸ
προκείμενον ἐπανίωμεν, ὅτι μία φωνὴ ἦν τὸ παλαιόν.
Πόθεν οὖν δῆλον, ὅτι μία φωνὴ ἦν; Καὶ ἦν πᾶσα ἡ
γῆ, φησὶ, χεῖλος ἓν. Ἀσάφες τὸ εἰρημένον. Ἡ γῆ
χεῖλος ἔχει; Οὐδαμῶς. Τί οὖν φησι, καὶ περὶ τίνος;
Οὐ περὶ ταύτης λέγει τῆς γῆς τῆς ἀναισθητοῦ, τῆς
ἀκινήτου· ἀλλὰ τὸ κοινὸν τῶν ἀνθρώπων γένος οὐ τῶς
ἐκάλεσε, τῆς οἰκείας αὐτοῦς ἀναμνηστικῶν φύσεως,
τῆς μητρὸς εἰς ὑπόμνησιν ἄγων, ὅθεν ἐγένοντο. Δι-
πλοῦν γὰρ τοῦτο τὸ ζῶον, ὁ ἀνθρώπος, λέγω, ἐκ δύο
συγκείμενος οὐσιῶν, τῆς μὲν αἰσθητῆς, τῆς δὲ νοη-
τῆς, ψυχῆς, λέγω, καὶ σώματος, καὶ ἐν οὐρανῷ καὶ
ἐν γῇ συγγένειαν ἔχων. Διὰ μὲν γὰρ τῆς νοητῆς οὐ-
σίας κοινωνεῖ ταῖς ἄνω δυνάμεσι, διὰ δὲ τῆς αἰσθητῆς
τοῖς τῆς γῆς συνήται πράγμασι, σύνδεσμός τις ὢν
ἀκριβῆς ἑκατέρας τῆς κτίσεως. Ὅταν μὲν οὖν πράττει
τι τῶν τῷ Θεῷ δοκούντων, πνευματικὸς λέγεται. καὶ
οὐδὲ ἀπὸ τῆς ψυχῆς ὀνομάζεται, ἀλλ' ἀπ' ἐτέρας μετέ-
ζονος τιμῆς, ἀπὸ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐνσργείας. Οὐδὲ
γὰρ ἀρκεῖ ἡ ψυχὴ ἡμῖν εἰς κατορθώματα, ἐὰν μὴ
ἀπολαύσωμεν τῆς βοηθείας ἐκείνης. Καὶ ἵνα μάθω-
τε, ὅτι, οὐδὲ ἡ ψυχὴ ἀρκεῖ ἡμῖν εἰς κατορθώματα· καὶ

^α Col. b. ἠνέφωξεν.

^β Addendum tibi putat Savil. Ego legere malim τῶν
πολῶν ἡμῶν.

^γ Boisius legendum conjicit καὶ τοῦ κλήρου καὶ τῆς τοῦ
Πνεύματος ἀντιλήψεως.

quando in multas divisa fuerit : et num illa deleta fuerit , atque aliæ introductæ , an vero manente illa reliquæ sint introductæ : quare confusa fuerit , et quæ de causa : deinde quam ex multis hisce linguis Vetus Testamentum conscriptum fuerit : ejus enim gratia de his omnibus sermonem instituimus ; utrum illa antiquiori ac priori , an vero illis quæ postea sunt inductæ. Sed nolite timere : quamvis enim hodie cuncta reddere non possimus , omnino tamen vobis postea reddemus. Cur igitur cum hodie cuncta reddituri non essemus , omnium vobis debitorum argumentum recitavimus ? Ut retributionem expectantes nos semper mente versetis. Nam qui pecunias alicui mutuat , et obnoxium habet debitorem , in mensa , in ædibus , in foro , in lecto , et ubique locorum de suo debitore vigilans cogitat et in somnis : et pecuniarum amor efficit , ut ille cum pecuniis creditoris in anima circumferatur. Ut igitur nos quoque redditionis spe semper in vestris mentibus versetur , in ædibus , in foro , et ubicumque fueritis , ideo debita quidem vobis spopondimus , hodie vero non omnia persolvemus , ut eorum , quæ residua fuerint , expectationem vobis tamquam memoriæ nostri occasionem relinquamus. Hæc enim magna est nostra securitas , ut caritate vestra perpetuo fruamur , tali populo ac tanto. Nam qui fruitur caritate , precibus etiam omnino fructur. Hoc vero quantum sit bonum , indicet colligere. Paulus ille , qui tertium in caelum raptus fuerat , qui audierat arcana verba , qui omnes naturæ necessitates subegerat , qui perfecta deinceps in securitate permanebat , precibus etiam discipulorum indigebat , ac dicebat : *Orate pro me , ut liberer ab infidelibus* (Rom. 15. 30. 31) ; et rursus : *Orate ut detur mihi sermo in apertione oris mei* (Ephes. 6. 19). Et ubique videtis ipsum et discipulorum orationes postulare , et cum obtinuerit , gratias illis agere. Nam ne forte dicat aliquis eum præ nimia humilitate ad discipulorum preces confugere , virtutem illarum ostendit , cum ita loquitur : *Qui de tantis mortibus nos eripuit ; speramus vultem , quoniam et adhuc eripiet adstantibus et vobis in oratione pro nobis , ut ob donationem , quæ in nobis est , per multos gratiæ pro nobis agantur* (2. Cor. 1. 10. 11).

Oratio multitudinis quantum valeat. — Quod si Paulum a periculis oratio multitudinis liberavit , annon etiam a nobis expectari par est , ut ex hoc subsidio magna comoda consequamur ? Cum enim infirmi simus , dum soli precamur , ubi vero congregati fuerimus , robustiores , multitudine ac societate initi Deum exoramus. Sic etiam rex sæpe cum aliquem ad mortem damnarit , uni quidem oranti pro damnato non annuit , ab integra vero civitate deprecante facile exoratur , eumque qui ad barathrum abducebatur , ob deprecatorum multitudinem supplicio eximit , atque ad vitam reducit. Tanta vis est orationis multitudinis. Ideo etiam colligimur et convenimus huc omnes , ut vehementius Deum ad misericordiam fletemus. Nam cum orantes soli , ut ante dixi , imbecilles simus , per conjunctionem caritatis Deum exora-

mus , ut nobis postulata concedat. Hæc vero non temere a me proferuntur , neque propter meipsum tantum , sed ut semper ad collectas properetis , nec dicatis : Annon enim orare domi possum ? Potes tu quidem orare , sed tantam virtutem non habet oratio , quam ubi cum propriis membris sit , quam cum totum corpus Ecclesiæ unanimiter et una voce preces fundit , sacerdotibus præsentibus , ac verba communis cœtus offerentibus.

5. Visne discere quanta sit virtus orationis , quæ in ecclesia sit ? Vincit erat aliquando Petrus in carcere , ac multis catenis circumdatus : *Oratio autem fiebat sine intermissione ab Ecclesia pro eo* (Act. 12. 5) , et confestum illum eduxit e carcere. Quid igitur hac potentius fieri queat oratione , quæ de columnis ac turribus Ecclesiæ bene merita est ? Paulus enim et Petrus turres erant et columnæ Ecclesiæ , atque hujus quidem vincula solvit , illius autem os aperuit. Sed ut non solum ex iis , quæ tum acciderunt , sed etiam ex iis , quæ singulis diebus perficiuntur , duplicem ejus virtutem demonstramus , orationis ipsius quæ a populo fit vobis memoriam refricemus. Quamquam si quis e vulgo vobis imperaret , ut singuli ac soli pro episcopi salute oraretis , unusquisque sese excusaret , atque hoc tamquam onus viribus suis majus a se amoliretur : dum vero communiter omnes diaconi vocem auditis id imperantis ac dicentis , *Oremus pro episcopo , et synectule , ac patrocinio* (a) , atque ut recte tractet verbum veritatis , et pro iis qui hic sunt , et ubique terrarum , quod imperatum est agere non recusatis , sed magna animi contentione preces offeritis , quod quanta sit vis concursus vestri probe intelligatis. Sciunt , quid dicam , ii qui mysteriis sunt initiati : nam orationi catechumenorum nondum est illud permissum , quandoquidem nondum ad hanc loquendi licentiam pervenerunt : vos autem ut pro toto terrarum orbe , pro Ecclesia quæ ad terræ fines usque protenditur , et pro episcopis omnibus qui eam regunt , preces offeratis , cohortatur is , qui ministrat illis , et obsequimini summo studio , ac reipsa testamini magnam orationis esse virtutem , quæ a populo in ecclesia communi consensu offeratur. Verum ad propositum redeamus , quod antiquitus una fuerit lingua. Unde igitur unam linguam fuisse constat ? *Et erat omnis terra labium unum* (Gen. 11. 1). Obscurum est hoc dictum. An labium habet terra ? Nequaquam. Quid ergo dicit et de quo ? Non de hac terra loquitur quæ sensu caret et immobilis est ; sed universum genus humanum sic appellavit , eos admonens propriæ naturæ , matrem , ex qua orti sunt , illis in memoriam revocans. Duplex enim est hoc animal , homo , inquam , ex duabus substantiis conflatus , una sensibili , spirituali altera , hoc est , ex anima et corpore , cui cum cœlestibus et cum terrestribus cognatio quedam intercedit. Nam per spirituales quidem substantiam cum virtutibus supernis participat : per sensibilem cum rebus terrenis copulatur , et est quidam veluti nexus firmissimus

(a) Hic aliquid vitii vel defectus esse videtur. Putat Ioannes Cousins legendum , et pro clero , et auxilio spiritus sancti. sed illud divinare est.

ntriesque creaturæ. Cum igitur aliquid agit eorum quæ deo sunt placita, spiritualis dicitur, et nec ab ipsa quidem anima nomen accipit, sed ab alio quodam honore majori, a Spiritus operatione. Neque enim ad recte facta sufficit anima, nisi illo potiamur auxilio. Atque ut intelligatis animam nobis ad recte facta non sufficere; et quid dico, ad recte facta? ne ad hoc quidem ut ea quæ dicuntur, percipere possimus: *Animalis*, inquit, *homo non percipit ea quæ sunt Spiritus* (1. Cor. 2. 14). Nam ut carnalem appellat eum, qui carni servit, sic animalem appellat eum, qui rationationibus humanis exacta permittit, neque Spiritus afflatum recipit. Sed, ut dicebam, nos dum recte agimus, spirituales dicimur: cum vero peccamus, supplantamur, et quidpiam indignum nobilitate nostra peragimus, nobis a vili et abjecta natura nomen imponit, et nos terram appellat. Quoniam igitur hic quoque nonnullos accusaturus est, qui terram ædificaverant, qui in superbiam elati erant, qui majores dignitate sua spiritus sibi arrogaverant, illos autem accusaturus est superbiæ, idcirco a vili substantia duxit appellationem eum dixit: *Et erat omnis terra labium unum*. Atque ut discatis sic cum nos appellare cum peccaverimus, Adamum ita post peccatum appellavit dicens, *Terra es, et in terram reverteris* (Gen. 3. 19): tametsi non terra tantum erat, sed et animam habebat immortalem. Cur igitur terram ipsum appellavit? Quia peccavit. Sane cum ipsum formaret, non ita illum appellavit: quid ergo? *Faciemus hominem ad imaginem et similitudinem nostram: et dominetur piscibus maris, et bestiis terræ. Et erit timor eorum et tremor super omnem terram* (Gen. 1. 26; 9. 2). Vides qualis esset naturæ prerogativa? quales honores? qualia præconia? Verumtamen aut peccatum: post peccatum autem deinceps: *Terra es, et in terram reverteris*. Audi vero Malachiam quoque id ipsum inveniunt, vel potius Deum per prophetam: *Ecce enim mitto vobis, inquit, Eliam Thesbiten* (Mal. 4. 5). Cur igitur mittit? *Ut convertat cor patris ad filium* (Ibid. v. 6). Nam quia futurum est, ut tremendum illud et horrendum adveniat judicium, ne inexcusabiles ac pœnis obnoxios deprehensos aliquos damnet Iudex: ut cum venerit ille, ac prædixerit appropinquare ac pro foribus esse adventum ejus, ad meliorem frugem revocet homines; solent quippe quæ ante multos annos dicta sunt in contemptum venire: nostram igitur memoriam renovans ad nos ille propheta venit. Sed appellari terram eos qui peccant, id vero nunc nobis est demonstrandum.

6. *Peccatores dicti terra.* — Cum ergo dixisset, *Ut convertat cor patris ad filium*, adjecit: *Ne forte veniens percutiam terram penitus*; percutit autem illos qui peccant. Vides eos qui peccant terram appellari? Alibi rursus de Christo narrans propheta sic aiebat: *Erit justitia cinctus lumbum suum, et veritate involutus costas suas* (Isai. 11. 5): non quod in Deo sit costa vel lumbus; quippe cum incorporeum sit Numen; sed per hæc incorruptum esse Judicis istius, neque decipi posse judicium declarat: neque jam amplius ca-

lumnatoribus, neque maledicis, nec corrupti pecunias, nec juris inscitias locum fore. Nam quidem judiciis et innocens plectitur, et reus vitur, quia persæpe jus labefactatur: cum vultus iudex et qui decipi minime potest ad qui justitia cinctus est lumbum suum, et veri volutus costas suas, omnes exactissime jus sustinebunt. *Et percutiet terram verbo oris sui* (Ibid.). Atque ut cognoscas non de terra, sed de peccato eum loqui, adjunxit, *Et in spiritu per labia in impios*. Vides hic etiam peccatores esse terram appellatos? Illis ergo cognitis, cum audieris terram labium unum fuisse, humanam naturam intellige: propriam enim vilitatem ne memoriam revocat: magnum quippe bonum guationem suam cognoscere, ac scire, quibus bus compacti simus. Hæc sufficiens est hunc doctrina consideratio nature: omnes potest bationes sedare et tranquillitatem animo. Propterea monebat quidam, *Attende tibi ipsi* (29. 27), recogita naturam et creationem tuam: sufficit hoc tibi ut modestus perpetuo sis et hinc. Propterea justus ille Abraham continuo cogita hanc mente versabat, nec unquam de se magnificiebatur. Certe cum Deum alloqueretur, ac tantum eum gratia valeret, atque ab ipso testimonium virtutis accepisset, dicebat: *Ego autem sum cinis* (Gen. 18. 27). Alius rursus hominem arrisum cum vellet reprimere, non longum: nem instituit, sed animum ejus tantum ad suæ memoriam revocat, eumque acriter casti verbis: *Quid superbit terra et cinis* (Eccli. 10. 1). Nihil quæ post mortem apparent commemora prime ipsum viventem. Nunc se terram ac cinis esse non agnoscit. Videt corporis formam; videt tentiam, assentatorum obsequia, parasitos sec Vestibus pretiosis indutus, magno magistratu paratu decoratur, illum hæc pompa decipit, et turæ obliviscatur efficit. Scimus terram esse cinerem: sed nos qui temperantes ac modesti sumus: at ille demonstrationem hanc a fine ducta expectat, neque ad loculos tumulosque impertgit, sed præsentia respicit, neque quidquam de futuris. Jam ex hoc illum doce terram nerem ipsum esse. Mane tantisper, inquit, neque docebo, sed aliud multo abjectius: ut cum futurum erit, suam ipsius vilitatem agnoscat: ut accipiat medicinam. Cum enim dixisset, *Quid bit terra et cinis?* adjecit: *Quoniam in vita ad redacta sunt intima ejus* (Ibid. v. 10). Quid hæc? *Quoniam in vita ad nihilum redacta sunt intima*. Obscurum est fortasse dictum illud. *Intima* intestina, dicit viscera, ventrem stercoribus plenum ac multis sordibus et fœtore: non quod damnet, sed ut ad humilitatem adducat. *Quoniam in vita ad nihilum redacta sunt*¹. Vides quam fluxa sit nostra substantia? Noli diem obitas

¹ Colb., *Quoniam in vita ejus vilitas naturæ ejus citur*.

εἰ λέγω, εἰς κατορθώματα; οὐδὲ εἰς τὸ θνηθῆναι συνέναι τῶν λεγομένων. Ψυχικὸς, φησὶν, ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος. Ὡστερ γὰρ σαρκικὸν καλεῖ τὸν τῇ σαρκὶ δουλεύοντα, οὕτω ψυχικὸν καλεῖ τὸν τοῖς λογισμοῖς τοῖς ἀνθρωπίνους τὰ πράγματα ἐπιτρέποντα, καὶ μὴ δεχόμενον τοῦ Πνεύματος τὴν ἐνέργειαν. Ἀλλ' ὅπερ ἔλεγον, ὅτι κατορθοῦντες μὲν [189] πνευματικοὶ λεγόμεθα· ὅταν δὲ ἀμάρτωμεν καὶ ὑποσκελισθῶμεν καὶ πράξωμεν τι ἀνάξιον τῆς ἡμετέρας εὐγενείας, ἀπὸ τῆς εὐτελοῦς ἡμᾶς καλεῖ φύσει, γῆν ἡμᾶς ὀνομάζων. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἐνταῦθα μέλλει τινῶν κατηγορήσειν τῶν τὸν πύργον οἰκοδομησάντων, τῶν εἰς ἀπόνοιαν ἐπαρθέντων, τῶν μελίζονα ἔννοιαν λαβόντων τῆς οἰκείας ἀξίας, μέλλει δὲ αὐτῶν κατηγορεῖν ἀπόνοιαν, διὰ τοῦτο ἀπὸ τῆς εὐτελοῦς αὐτοῦς ἐκάλειεν οὐσίας εἰπὼν. Καὶ ἦν πᾶσα ἡ γῆ χεῖλος ἔν. Καὶ ἵνα μάθητε, ὅτι οὕτω καλεῖ ἡμᾶς, ὅταν ἀμάρτωμεν. τὸν Ἀδάμ μετὰ τὴν ἀμαρτίαν οὕτως ἐκάλειεν εἰπὼν. Γῆ εἰ, καὶ εἰς τὴν ἀπελεύσῃ καὶ μὴ οὐκ ἦν γῆ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀθάνατον εἶχε ψυχὴν. Τίνος οὖν ἔνεκεν γῆν αὐτὸν ἐκάλειεν; Ἐπειδὴ ἡμάρτεν. Ὅτε γοῦν ἔπλαττεν αὐτὸν, οὐκ ἐκάλειεν αὐτὸν οὕτως· ἀλλὰ τι; Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ἡμετέραν· καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν θηρίων τῆς γῆς. Καὶ ἔσται ὁ φόβος αὐτῶν καὶ ὁ θρόνος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Ὅρᾳς οἶα τὰ προέδρια τῆς φύσεως; οἶα αἱ τιμαί; οἶα τὰ ἐγκώμια; Ἀλλὰ πρὸ τῆς ἀμαρτίας· μετὰ δὲ τὴν ἀμαρτίαν λοιπὸν, Γῆ εἰ, καὶ εἰς τὴν ἀπελεύσῃ. Ἀκουσον δὲ καὶ τοῦ Μαλαχίου τοῦτο αἰνιτομένου, μᾶλλον δὲ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ προφήτου· Ἰδοὺ γὰρ ἀποστείλω ὑμῖν, φησὶν, ἄγγελον τὸν θεοῦ· ὅστις οὖν ἔνεκεν ἀποστέλλει; Ὅστε ἐπιστρέψαι καρδίαν πατέρα πρὸς υἱόν. Ἐπειδὴ γὰρ μέλλει τὸ δικαστήριον ἐφίστασθαι τὸ φοβερὸν ἐκείνῳ καὶ φρικτῶδες, ἵνα μὴ ἀναπολογήτους λαβὼν ὑπὸ τὰς εὐχάνας· ὁ δικαστὴς κατακρίνῃ τινάς· ἵνα ἐλθὼν μὲν ἐκείνους καὶ προειπῶν. ὅτι ἐγγὺς εἰς θύραις ἡ παρουσία, σωφρονιστέτους ποιήσῃ τῶς ἀνθρώπων· καὶ γὰρ τὰ πρὸ πολλῶν χρόνων εἰρημένα εἰς ὀλιγωρίαν ἐπιπίπτειν εἰσθῆν· ἀναεῶν τοίνυν τὴν μνήμην ἡμῶν ἔρχεται ἐκείνος ὁ προφήτης. Ἀλλ' ὅτι γῆ καλοῦνται οἱ ἀμαρτάνοντες. τοῦτο ἀποδείξει χρὴ νῦν.

Γ'. Εἰπὼν τοίνυν, Ὅπως ἐπιστρέψῃ καρδίαν πατέρα πρὸς υἱόν, ἐπήγαγε· Μὴ ποτε ἐλθὼν πατάξῃ τὴν γῆν ἄρδην· πατάσσει δὲ τοὺς ἀμαρτάνοντας. Ὅρᾳς τοὺς ἀμαρτάνοντας γῆν καλουμένους; Πάλιν ἀλλοῦ περὶ τοῦ Χριστοῦ διηγούμενος ὁ προφήτης, οὕτως ἔλεγεν· Ἔσται δικαιοσύνη περιεβυσμένος τὴν ὁψὲν αὐτοῦ, καὶ ἀληθεῖα ἐκλιμμένος τὰς πλευράς αὐτοῦ· οὐχ εἰς τὴν πλευρὰ καὶ ὁσφύς περὶ τὸν θεὸν ἀσώματον γὰρ τὸ θεῖον· ἀλλὰ τὸ ἀδέκαστον καὶ ἀπαρλόγιστον τῆς τοῦ δικαστοῦ κρίσεως διὰ τούτων ἡμῶν ἐμφαίνει· καὶ ὅτι οὐδαμοῦ συκοφανταί, λοιπὸν, οὐδὲ οἱ ἐπηρεάζοντες, οὐδὲ ἡ διὰ τῶν χρημάτων διαφθορά, οὐδὲ ἄγνοια τοῦ δικαίου. Ἐν τούτοις μὲν γὰρ τὰς δικαστηρίους καὶ ἀνεύθυνος κολάζεται, καὶ ὑπεύθυνος διβφεύγει· διβφεύχεται γὰρ πολλαχοῦ τὸ δίκαιον ἐπιδείκναι δὲ ὁ δίκαιος κριτὴς καὶ ἀπαρλόγιστος παραγίνεται, ὁ δικαιοσύνην ἐβυσμένος τὴν ὁσφύν αὐτοῦ, καὶ ἀληθεῖα περιελημμένος τὰς πλευράς αὐτοῦ, τῶν δικαίων μετὰ ἀκριβείας ἅπαντες τεύξονται. Καὶ

πατάξει τὴν γῆν τῷ λόγῳ τοῦ στόματος αὐτοῦ. [190] Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐ περὶ τῆς γῆς λέγει, ἀλλὰ περὶ ἀμαρτωλῶν, ἐπήγαγεν, ὅτι Καὶ ἀνεύματι διὰ χειλέων ἀνελθεῖ ἀσεβεῖς. Ὅρᾳς ὅτι καὶ ἐνταῦθα τοὺς ἀμαρτωλοὺς ἐκάλειεν γῆν; Ταῦτε οὖν εἰδὼς, ὅταν ἀκούσῃς, ὅτι Ἡ γῆ πᾶσα ἦν χεῖλος ἔν, τὴν ἀνθρωπίνην πάλιν ἐννόει φύσιν· ἀναμνησθεὶς γὰρ τῆς οἰκείας εὐτελείας ἡμᾶς· καὶ γὰρ μέγα ἀγαθὸν τὴν οἰκείαν ἐπισκέπτεσθαι συγγένειαν, καὶ εἰδέναι πόθεν συνεστήκαμεν. Ἀρκοῦσα αὕτη διδασκαλία ταπεινοφροσύνης, ἡ τῆς φύσεως ἐπίσκεψις· πάντα τὰ πᾶθῃ καταστελλοὶ δύνανται, καὶ ποιῆσαι γαλήνην ἐν διανοίᾳ. Διὰ τοῦτο παρήγει τις λέγων· Πρόσεχε σεαυτῷ· ἀναλόγισαι τὴν φύσιν σου καὶ τὴν κατασκευὴν, καὶ ἀρκεῖ σοι τοῦτο πρὸς τὸ κατεστάθαι διηλεκτῶς. Διὰ τοῦτο ὁ δίκαιος ἐκείνος· Ἀβραάμ διαπαντός τοῦτον εἶχε τὸν λογισμὸν ἐν ἑαυτῷ, καὶ οὐδέποτε μέγα ἐφρόνει. Ὁ γοῦν Θεὸς διαλεγόμενος, καὶ παρρησίας τοσαύτης ἀπολαύων, καὶ μαρτυρηθεὶς παρ' αὐτοῦ ἐπὶ ἀρετῇ, ἔλεγεν· Ἐγὼ δὲ εἰμι γῆ καὶ σποδός. Καὶ ἄλλος βουλόμενος πάλιν τὸν πεφυστωμένον ἄνθρωπον καταστελλαι, οὐ μακροῦς κινεῖ λόγους, ἀλλ' ἀναμνησθεὶς αὐτὸν τῆς φύσεως μόνον, καὶ ἐπιτιμᾷ σφοδρῶς, οὕτως· λέγων· Τί ὑπερηφανεύεται γῆ καὶ σποδός; Τὰ μετὰ τὸν θάνατόν μοι φαινόμενα λέγεις; Κατάστελον αὐτὸν ζῶντα. Οὐκ οἶδες νῦν, ὅτι γῆ καὶ σποδός ἐστιν. Ὅρᾳς τὴν εὐπρέπειαν τοῦ σώματος, ὅρᾳς τὴν δυναστείαν, τὴν θεραπείαν τῶν κολάκων, τοὺς παρασίτους ἀκολουθοῦντας. Ἰμάτια περιέκειται πολυτελῆ, ὄγκον ἀρχῆς περιδέδεται μέγαν, ἡ φαντασία αὐτὸν ἀπατᾷ καὶ ἐπιλαθέσθαι ποιεῖ τῆς φύσεως. Οἴδαμεν, ὅτι γῆ ἔσμεν καὶ σποδός· ἀλλ' ἡμεῖς οὐ σωφρονούμεντες· ἐκείνος δὲ οὐκ ἀναμένει τὴν ἀπὸ τοῦ τέλους ἀπόδειξιν, οὐδὲ ἔρχεται πρὸς τὰς σοφοὺς καὶ τὰς θήκας τῶν προγόνων, ἀλλὰ πρὸς τὰ παρόντα βλέπει, οὐδὲν τῶν μελλόντων ἐννοεῖ. Διδοῦν αὐτὸν ἐντεῦθεν ἦδη, ὅτι γῆ καὶ σποδός ἐστιν. Ἀναμεινόν με, φησὶ, καὶ οὐ διδάσκω τοῦτο, ἀλλὰ πολλῷ ἄλλο εὐτελέστερον· ἵν', ὅταν φαντάζηται, ἐπιγινώσκῃ τὴν ἑαυτοῦ εὐτελείαν· ἵνα ζῶν λάβῃ τὸ φάρμακον. Εἰπὼν γὰρ, Τί ὑπερηφανεύεται γῆ καὶ σποδός; ἐπήγαγεν· Ὅτι καὶ ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ ἐξουδένωται τὰ ἐνδόσθια αὐτοῦ. Τί ἐστιν, Ὅτι καὶ ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ ἐξουδένωται τὰ ἐνδόσθια αὐτοῦ; Τάχα ἀσαφές τὸ εἰρημένον. Ἐνδόσθια τὰ ἐγκατα λέγει, τὰ σπλάγχνα λέγει, τὴν γαστέρα τὴν γέμουσαν σκυθάλων καὶ πολλῆς ἀκαθαρσίας καὶ δυσωδίας, οὐ κατηγορῶν τῆς φύσεως, ἀλλ' εἰς ταπεινοφροσύνην ἐνάγων· Ὅτι καὶ ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ ἐξουδένωται. Εἶδες· τὸ εὐτελές καὶ ἐπικτηρὸν τῆς οὐσίας; Μὴ ἀναμεινὴς τὴν ἡμέραν τῆς τελευτῆς, ἵνα μάθῃς σου τὴν ἀσθένειαν· ἔτι μοι ζῶντα τὸν ἄνθρωπον διερεύνησον, καὶ εἰς τὰ ἐγκατα αὐτοῦ διάβηθι τὸν λόγῳ, καὶ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν οὐδένειαν βύει. Ἀλλὰ μὴ καταπέσης· [191] οὐδὲ γὰρ μισῶν ἡμᾶς, ἀλλὰ φειδόμενος οὕτως ἐποίησεν ὁ Θεός, προφάσεις ἡμῖν ταπεινοφροσύνης παρέχων μεγάλας. Εἰ γὰρ ἄνθρωπος γῆ ὢν καὶ σποδός, ἐτόλμησεν εἰπεῖν, ὅτι Εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβήσομαι εἰ μὴ τὸν τῆς φύσεως χαλινὸν εἶχε, ποῦ οὐκ ἂν ἐξέπεσε τῇ διανοίᾳ; Ὅταν οὖν ἴδῃς τινὰ πεφυστωμένον.

* Hæc deerant in Morel., καὶ εἰ λέγω εἰς κατορθώματα. Sed habentur in aliis exemplaribus.

* Hic vitium suspicatur Savil. Sed locus non male habere videtur.

* Colb. ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ τὸ ταπεινὸν τῆς φύσεως καθάρσεται. Εἶδες.

τὸν αὐχένα ἀνατείνοντα, τὰς ὀφρὺς ἀνασπῶντα, ἐπὶ τοῦ ὀχήματος φερόμενον, ἀπειλοῦντα, εἰς δεσποτήριον ἐμβάλλοντα, θανάτῳ παραδιδόντα, ἐπηρεάζοντα, εἰπε πρὸς αὐτόν *Τί ὑπερφανεύεται γῆ καὶ σποδός; Ὅτι καὶ ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ ἐξουθενῶνται τὰ ἐνδόξια αὐτοῦ*. Ταῦτα οὐ περὶ ἀνθρώπου μόνον ἰδιώτου, ἀλλὰ καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ βασιλικοῦ ἔστιν εἰπεῖν. Μὴ γάρ τὴν θλουργίδα ἴδης, μὴδὲ τὸ διάδημα, μὴδὲ τὰ ἱμάτια τὰ χρυσαῖα, ἀλλ' αὐτὴν τὴν φύσιν ἐρεῦνσον, καὶ οὐδὲν ὅψει πλέον ἔχουσαν τῶν πολλῶν· μᾶλλον δὲ, εἰ βούλει, καὶ τὴν θλουργίδα, καὶ τὸ διάδημα, καὶ τὰ ἱμάτια, καὶ πᾶσαν περιελάβῃ τὴν φαντασίαν ἑκείνην, καὶ τούτων αὐτῶν ὅψει πάλιν τὴν γῆν οὖσαν ὑπόθεσιν. *Πᾶσα γὰρ δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χρότου*. Ἰδοὺ καὶ γῆς εὐτελέστερος ἐφάνη ὁ καλλωπισμὸς ἐκείνος ἄπας. Ὅρξ πῶς καταστέλλει τὸ φύσημα; πῶς καθαιρεῖ πᾶσαν ἀπόνοιαν ἢ ἔννοια τῆς φύσεως αὐτῆς; Ἀρκεῖ μόνον λογισθῆναι τίνες ἔσμεν, καὶ πόθεν συνεστήκαμεν, καὶ πᾶσα οἰχθήσεται λογισμῶν ἀπόνοια. Διὰ γὰρ τοῦτο ἐκ οὗο οὐσίαν κατεσκευάσεν ἡμᾶς ὁ Θεός, ἵν' ὅταν μὲν εἰς ἀπόνοιαν ἐπαρθῇς, καταστῇ σε τὸ εὐτελές· τῆς παρὸς· ὅταν δὲ θανάξῃς τι καὶ ἀγεννές· τῆς δοθείσης σοι παρὰ τοῦ Θεοῦ τιμῆς ἐννοήσης, ἀναγάγῃ σε πρὸς τὸν τῶν οὐρανίων θυνάμεων ζῆλον ἢ τῆς ψυχῆς εὐγένεια.

Ζ. Οὐκ εἰς ἀναίρεσιν δὲ ἀπονοίας μόνον ἐπιτιθεῖται ἡ ἐπίσκεψις τῆς φύσεως, ἀλλὰ καὶ ἐτέραις τις ἐπιθυμίαις διανοχθῇ, καὶ ἡ τῶν χρημάτων, καὶ ἡ τῶν σωμάτων, ἢ ἀποσιῶν αὐτῇ καὶ εἰς ἀσέλγειαν ἐκκαλουμένη, ἀπόχη τοῦτο εἰς παραμυθίαν τοῦ πάθους. Ὅταν οὖν ἴδῃς γυναῖκα εὐμορφον, λάμποντα ἔχουσαν ὀφθαλμόν, φαιδρὸν, στίλβουσιν ἀπὸ τῆς παρειᾶς, ἀμήχανόν τινα ὥραν ἐπὶ τῆς ὤψεως φέρουσαν, φλέγουσάν σου τὸν λογισμόν, καὶ τὴν ἐπιθυμίαν αὐξουσαν, ἐννόησον ὅτι γῆ καὶ θαυμαζόμενον, ὅτι σπεῖδός τὸ ἐκκαῖον, καὶ παύσεται λυτῶσα ἡ ψυχὴ· ἀνακάλυψον αὐτῆς τὸ δέμμα τῆς ὤψεως, καὶ τότε πᾶσαν αὐτὴν ὅψει τῆς εὐμορφίας τὴν εὐτέλειαν· μὴ στήξῃ μέχρι τῆς ἐπιφανείας, ἀλλ' ἐνδοτέρω διὰβηθι τῷ λογισμῷ, καὶ οὐδὲν ἔτερον εὐρήσεις, ἀλλ' ἡ ὁσπὰ καὶ νεῦρα καὶ φλέβας. Ἀλλ' οὐκ ἄρκει ταῦτα; Λόγισαί μου ταύτην ἀλλοιουμένην, γηρασκουσαν, ἀρρώστον, ὑφίζανοντα ὀφθαλμούς, καὶ κοιλαινόμενας παρειάς, ἅπαν καταβρέον τὸ ἄνθος· ἔκλεινο· ἐννόησον τί θαυμάζεις, καὶ αἰσχύνῃτε σου τὴν κρίσιν. Πηλὸν θαυμάζεις καὶ σποδόν, καὶ κόνις σε ἐκκαίει καὶ τέφρα. Οὐ κατηγορῶν τῆς φύσεως ταῦτα λέγω· μὴ γένοιτο· οὐ κακίζων, οὐδὲ εἰς εὐτέλειαν ἐμβάλλων, ἀλλὰ φάρμακα τοῖς νοσοῦσι κατασκευάζων. [192] Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς τοιαύτην αὐτὴν ἐποίησεν, οὕτως εὐτελῆ, ἵνα καὶ τὴν οἰκείαν δύναμιν ἐπιδείξηται, καὶ τὴν κηδεμονίαν τὴν περὶ ἡμᾶς, τῇ τῆς φύσεως μὲν εὐτελείᾳ πρὸς ταπεινοφροσύνην ἐνάγων, καὶ πᾶσαν τὴν ἐπιθυμίαν ἡμῶν καταστέλλων, τὴν δὲ σοφίαν δεικνύς τὴν ἑαυτοῦ, ὡς καὶ ἐν πηλῷ τοσοῦτον ἰσχύων ἐξασηκῆσαι κάλλος. Ὅστες ὅταν ἐξευτελίσω τὴν οὐσίαν, τότε ἐκκαλύπτω τὴν τέχνην τοῦ Δημιουργοῦ. Ὡς περ γὰρ ἀνδριαντοποιὸν τότε μᾶλλον θαυμάζομεν, οὐχ ὅταν ἐκ χρυσοῦ καλὸν ἡμῖν δέλξῃ τὸν ἀνδριάντα, ἀλλ' ὅταν ἐκ πηλοῦ τῆς ὕλης ὑποκειμένης ἀπρητισμένην καὶ ἀκριβῆ τὴν εἰκόνα ἐργάζηται· οὕτω καὶ τὸν

ἀριστοτέχνην Θεὸν ἐκπληττόμεθα καὶ δοξάζομεν ἐν σποδῷ καὶ πηλῷ κάλλος ἀμήχανον καὶ σοφίᾳ τινὸς ἐπιδείξιν τοῖς σώμασιν ἡμῶν ἵνα· Καὶ τοῦτο οὐκ ἐν τῷ σώματι μόνον τῷ ἡμᾶς ἀλλὰ καὶ ἐν πάσῃ τῇ κτίσει ἐποίησεν. Εὐτελες πολλαχοῦ παραγαγὼν τὰς οὐσίας, καὶ τῆς τέχνης δείγμα σαφὲς ἐγκατέθηκε, καὶ τῆς τῶν ἀσθενείας ἐλεγχόν τινα ἐγκατέμειξεν· ἵνα διὰ τῆς τέχνης καὶ τὸ κάλλος θαυμάζῃς τὸν Δημιουργὸν καὶ τὴν ἀσθένειαν καὶ τὴν εὐτέλειαν τῆς φύσεως τῆς οὐσίας μὴ προσκυνήσῃς τὰ γενόμενα. Φαίηλιος λάμπων, καὶ πᾶσαν καταυγάζει τὴν οἰκίαν· ἀλλ' ἐλθοῦσης τῆς νυκτὸς ἐκλείπει. *Τί γὰρ φωτεινότερον ἡλίου;* Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἐκ οὐκ ἐν νυκτὶ δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν ἡμέρᾳ. Ἐ τοῦτο πολλάκις καὶ ἐν ἡμέρᾳ ἡλιος ἐξέλειπεν, ἐν μάξῃ μὲν διὰ τὴν τέχνην τὸν Δημιουργόν, μὴ κυνήσῃς δὲ διὰ τὴν ἀσθένειαν τὸ γενόμενον. Ὁ οὐρανὸν τοῦτον, ἡλίχον ἔστι αἶμα; πῶς καλῶς ἀποστῇ, καὶ τῶν ἡμετέρων βέλτιον σώματα τὴν ἐπιφάνειαν; Ἀλλ' ἀψυχὸν ἔστιν. Εἶδες πὲρ τέχνης τὴν ἐπιδείξιν, καὶ τῆς ἀσθενείας τὸν ἔλ ὁρᾷς ἐκατέρωθεν σοὶ τὰ δορυώματα κείμενα; Ἥ μὴ καταγινώσκῃς τοῦ Δημιουργοῦ ὡς ἀσθενοῦς ἐποίησεν· ἵνα δὲ μὴ προσκυνῇς τὰ γενόμενα ὡς ἀσθενῇ ταῦτα ἐν μέρους ἐργάσατο. Ταῦτα μὲν διηνεκῶς.

Διὰ τοῦτο Γραφὰς ἐρμηνεύομεν, οὐχ ἵνα ἡ μάθῃτε μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὰ ἔθνη διορθώσῃ· γὰρ τοῦτο μὴ γένηται, περὶ τῶς ἀναγινώσκοντες ἐξηγοῦμεθα. Ὡς περ γὰρ ἀθλητὴς ἐλαίστραν εἰσιὼν ἀλειφόμενος καὶ ἀπολαύων τῶν ῶν τοῦ παιδοτρίβου, ἀν τοῦ ἀγῶνος παραγενέσθαι ἐλέγξῃ ἐκείνην τὴν τέχνην, περὶ τῶς εἰσλήθῃ· παλαίστραν· οὕτως ἀν ἐνταῦθα παραγινόμενος μανθάνοντες τὰ παλαίσματα πάντα καὶ τὰς τοῦ διαδόλου, τοῦ καιροῦ τῶν ἀγῶνων ἐλθόντο σκελισθῇ, ἡ εὐμορφὸν ὅψιν ἰδόντες, ἡ πρὸ νοίαν ἐπαρθένας, ἡ ἐτέρῳ τινὶ πονηρῷ χειρὶ λογισμῷ, μάτην ἐνταῦθα εἰσλήθετε. Μέμνησθε τῶν λόγων, οὐ τῶν κατὰ τῆς φύσεως τῆς ἡμᾶς ἀλλὰ τῶν κατὰ τῆς ἐπιθυμίας τῆς ἀκολάστου. Οὐ [193] ἔγκλημα τὰ εἰρημένα, ἀλλὰ ἐπιθυμίας ἡ τι μενα. Ταύτην καταστέλλετε θυμὸν, οὕτω περ ἐπιθυμίαν, οὕτω κατασπᾶτε ἀπόνοιαν. Καὶ ἡ γῆ χεῖλος ἐν, καὶ φωνὴ μὴ πᾶσιν. Ἰδοὺ τὸ μενον ἐστὶ. Οὐ περὶ ταύτης ὁ λόγος, ἀλλ' ὅτι οἱ ἀνθρώποι φωνὴν εἶχον μίαν. Διὰ τί δὲ χεῖ ἐκάλεσε τὴν φωνήν; Ἔθος τῇ Γραφῇ οὕτω καὶ ῥήματα, γλώσσων. Ἀναγκαῖον δὲ καὶ τοῦτο διὰ τοὺς αἰρετικούς, τοὺς κατηγοροῦντας τὴν μουργίαν τοῦ Θεοῦ, τοὺς λέγοντας, ὅτι πονηρὸν σῶμα. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ πονηρὰ κινήματα τῆς δι τοῖς μέλεσι τοῦ σώματος ἡ Γραφὴ καλεῖ· εἰ λέγω· *Ἠκρόνησαν γλώσσων αὐτῶν ὥσει ὄσπρη γλώσσα αὐτῶν μάχαιρα δέξια*· νομίζουσιν οὖν ὅτι περὶ τῆς γλώττης εἰρηται. Οὐκ εἰρηται ὅτι τῆς γλώττης· μὴ γένοιτο· ἔργον γὰρ ἐστὶ τοῦ ἀλλὰ περὶ τῶν ῥημάτων τῶν φονικῶν, τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων, τῶν ἐμπειπόντων ξίφους

• Savil ἀγενής.

• Ille aliquid vitii suspicatur Joan. Boisius, et addi ἡγορία post ἐπιθυμίας.

etare, ut infirmitatem tuam discas : adhuc viventem hominem scrutare, atque in ejus viscera cogitatione descende, tum videbis, quam nihili sit et abjectus. Attamen noli animum despondere : neque enim quod mos odio prosequeretur, sed quod mitius nobiscum ageret, id fecit Deus, magnanque nobis humilitatis occasionem præberet. Nam si homo, cum terra sit et cinis, dicere ausus est, *In cælum ascendam* (Isai. 14. 23) : nisi frenum injectum esset naturæ, quo non ejus animus proventus esset? Quando igitur quæpiam videris superbientem, erecta cervice, sublati superciliis, curru veelum, minantem, mittentem in carcerem, morti tradentem, injuriam inferentem, dic illi : *Quid superbit terra et cinis? Quoniam et in vita ejus ad nihilum redacta sunt intima ejus.* Hæc non de homine tantum privato, sed etiam de illo ipso, qui in solio sedet regio, dici possunt. Noli enim purpuram, neque diadema, neque aurea vestimenta respicere, sed in ipsam inquire naturam, neque quidquam illam habere amplius quam unam e vulgo videbis : imo vero, si placet, et purpuram, et diadema, et vestes, et omnem illam percurrere pompam, atque horum ipsorum rursus terram materiam esse cognosces. *Omnis enim gloria hominis ut flos fœni* (Isai. 40. 6). Ecce vel ipsa etiam terra vilior totus ille apparuit ornatus. Vides ut fastum reprimat? ut arrogantiam omnem ipsius naturæ recordatio retundat? Sufficit tantum ut cogitemus quinam simus, et quibus ex rebus compacti, tum omnis superbia cogitationum evanescet. Propterea namque duabus nos ex substantiis compegit Deus, ut si quando in superbiam efferaris, vilitas carnis te deprimat : si quando autem tibi quiddam veniat in mentem indignum, et quod ab honore a Deo collato degeneret, animæ nobilitas ad cælestium virtutum æmulationem te provehat.

7. Neque vero tantum ad tollendam superbiam est idonea consideratio naturæ, sed et si alia quævis cupiditas obturbet, sive pecuniarum, sive corporum ista turpis et quæ ad lasciviam provocat, ad perturbationem sedandam hoc sufficit. Cum ergo formosam mulierem videris, cui micantes oculi sunt et hilares, cui nitentes genæ, cujus in vultu eximia quædam appareat pulchritudo, quæ mentem tuam inflammet, et libidinem augeat, cogita terram illud esse quod miraris, cinerem esse quod te accendit, et insanire anima desinet : detege cutem vultus ejus, tum ipsam omnem pulchritudinis vilitatem videbis : ne in superficie consistas, sed interius cogitatione progredere, nec aliud quidquam præter ossa, nervos, ac venas reperies. At non sufficiunt ista? Cogita mihi mutatam illam, senescentem, ægotam, subsidentes oculos, excavatas genas, totum illum florem defluentem : cogita quid admireris, et tui judicii te pudebit. Lutam miraris et cinerem, pulvis te incendit et favilla. Non hæc eo dico, ut naturam accuem ; absit : nec ut vituperem, aut tamquam vilem deprimam, sed ut ægotantibus medicamenta componam. Ideo talem ipsam Deus condidit, adeo vilem, ut et suam virtutem et curam de nobis ostendat, dum naturæ vili-

tate nos ad humilitatem inducit, omnemque nostram cupiditatem coercet, ac sapientiæ suæ specimen edit, ut qui etiam in luto possit tantam pulchritudinem exhibere. Dum igitur substantiam parvi facio, tum Opificis artem detego. Nam ut statuarium tum magis admiramur, non cum præclaram ex auro statuam exhibuerit, sed cum ex subjecta luti materia perfectam et eximiam imaginem fuerit fabricatus : ita quoque summum artificem Deum obstupescimus et glorificamus, quod in pulvere ac luto pulchritudinem quamdam immensam et ineffabilem cujusdam sapientiæ specimen in nostris corporibus collocarit. Atque hoc non in corpore solum nostro, sed et in omni præstitit creatura. Nam cum viles passim produxisset substantias, et artis suæ specimen in illis insigne posuit, et substantiarum infirmitatis indicium quoddam inmiscuit : ut cum propter artem ac pulchritudinem laudes Artificem, tum propter infirmitatem vilitatemque naturæ ac substantiæ, quæ creata sunt non adores. Splendidus est sol, dum affulget, totumque terrarum orbem illuminat : sed cum nox advenit, deficit. *Quid enim, inquit, lucidius sole? Sed et hoc deficit* (Eccli. 17. 30) ; neque vero noctu solum, sed et interdiu. Atque idcirco sæpe interdiu solis defectus intervenit, ut Opificem quidem propter artificium laudes, sed propter imbecillitatem quod creatum est non adores. Vides hoc cælum, quale sit corpus? quam pulchrum? quam refulgens? quod, si speciem externam spectes, vel ipsis corporibus nostris est præstantius. At expers est animæ. Vides et artis specimen, et indicium infirmitatis? vides utrinque tibi parata præsidia? Nam ut Opificem tamquam imbecillum non damnes, pulchras condidit creaturas : ut autem quæ condita sunt tamquam deos non adores, ex parte infirma illa fabricatus est. Hæc perpetuo memoria tenete.

Morum correctio finis Scripturæ. Manichæos redarguit. — Ideo Scripturas interpretamur, non ut Scripturas tantum intelligatis, sed ut mores emendetis. Nisi enim hoc fiat, frustra legimus, frustra exponimus. Nam sicut cum in palæstram ingressus fuerit athleta unctus, et pædrotibæ manu curaque instructus, si cum certaminis tempus advenerit, artem illam inutilem esse ostenderit, frustra in palæstram introductus est : ita cum huc conveneritis, et luctas omnes, et in lucta nexus diaboli didiceritis, si cum certaminum tempus inciderit, supplantemini, dum vel formosum vultum videritis, vel in superbiam elati fueritis, vel alia prava quæpiam cogitatione subacti, frustra in hunc locum ingressi estis. Mementote igitur sermonum, quos non adversus naturam nostram, sed adversus lascivam cupiditatem direximus. Non ut naturam criminemur, hæc dicimus, sed ut cupiditatem insectemur. Hoc pacto iram reprimite, sic cupiditatem mitigate, sic arrogantiam retundite. *Et erat omnis terra labium unum, et vox una omnibus* (Gen. 11. 1). Ecce adhuc propositam quæstionem. Non de hac est sermo, sed quod omnes homines eandem linguam haberent. Quare vero labium unum linguam

vocavit? Scripturæ mos est ita sermones linguam vocare. Id vero fuerit operæ pretium nosse propter hæreticos, qui Dei opificium accusant, qui corpus malum esse dicunt. Nam quia pravos animi motus per corporis membra Scriptura designat: exempli causa, *Acuerunt linguam suam sicut serpentis; Lingua eorum gladius acutus* (Psal. 139. 4. et 56. 5): existimant quidam de lingua dictum esse. Non est autem de lingua dictum: absit; est enim lingua Dei opus; sed de verbis homicidarum, quæ homines jugulant, quæ funestius quam ensis invadunt. *Lingua eorum gladius acutus*; et rursus: *Labia dolosa in corde, et corde loquuta sunt mala* (Psal. 11. 3): non de membro corporis loquens, sed de subdolis verbis. Ita cum hoc loco dixisset, *Et erat omnis terra labium unum*, non hoc docuit, omnes homines unum labium habuisse, sed labium vocem appellavit. Cum enim dixisset, *Erat omnis terra labium unum*, subjunxit, *Et vox una omnibus*. Ita cum dixit, *Sepulcrum patens est guttur eorum* (Psal. 5. 11), non guttur accusat, sed mala verba, quæ inde ascendunt, mortua dogmata. Ille enim sepulcrum est, mortuorum ossium corporumque receptaculum. Talia sunt et illorum ora, qui Creatorem accusant, talia sunt eorum hominum ora, qui turpia verba proferunt, qui conviciantur, qui ex suo gutturo foetida pravaque verba profundunt.

8. Bono illud odore comple, mi homo, non foetore: thesaurum illud regium, non satanicum sepulcrum effice. Quod si sepulcrum sit, saltem occlude, ne foetor exeat. Prava tibi sunt cogitationes? Ne verbis illas proferas: sine deorsum jacere, tum cito suffocabuntur. Homines sumus, sæpe multa prava, foeda, turpiaque consilia mente versamus; sed ne cogitationes in verba progredi sinamus, ut deorsum compressæ imbecilliores reddantur et pereant. Nam sicut ubi quis diversi generis ac feroces bestias in lacum inmisit, si forte superne lacum obturaverit, facile illas suffocat: sin autem illis exeundi vel respirandi facultatem aliquam concesserit, multum illis præbet solatii, neque sinit interire, sed effratiores multo reddit: ita fit in malis cogitationibus, cum exortæ intus fuerint: si omnem illis viam, ne foras prodeant, intercluserimus, celeriter illas opprimemus: sin autem illas verbis in lucem protulerimus, cum validiores illas reddemus, et quasi per linguam respirandi facultatem illis concedemus, tum ab illa turpium verborum exercitatione in foedarum actionum barathrum quam celerrime devolvemur. Idcirco non simpliciter Sepulcrum vocavit propheta, sed, *Sepulcrum patens*, istud ipsum quod dixi vitio vertens. Non enim seipsum tantum afficit ignominia, qui turpia verba profert, sed et proximos suos, et eos qui cum ipso versantur, multis sordibus opplet. Et quemadmodum si sepulera reseremus, civitates peste complebimus: ita si turpia licenter aperiuntur ora, cunctos, qui cum illis congregantur, gravissimis morbis inficient. Idcirco januam oportet, vectem, ac frenum ori imponere. Unam itaque tum fuisse linguam, satis a nobis per hæc demonstratum est; reliquum est, ut

quam ob causam multæ fuerint invectæ dic interim sermonem ad mores instruendos per inferamus: doceamus linguam nostram finire, nec omnia temere proferre, quæ in mernerint, non fratres accusare: non inutno nec ac devorare. Pejores sunt illis qui corpora illi qui verbis id agunt. Illi corpus dentibus hic animam verbis mordet, existimationem inmedicabile vulnus infligit: quapropter viori supplicio plectetur, quanto graviori m dicit. Neque vero tantum idcirco veniam non bit is qui accusat, sed etiam quod neque injustum possit improbitati suæ prætextum. Nam alia quidem peccata licet causas habentione tamen alienas, habent tamen: ut peccator libidinem explet, fur paupertatem solida iracundiam sedat; maledicus nullam passionem afferre. Quam enim, quæso, pecuniam acquirit? quam libidinem explet? Nihil quam invidiæ materia, cui nulla suppetit nec iniusta. Propterea nulla venia digna cens accusare? Utilem tibi materiam præben. Vincere? Maledic tuis peccatis. Dic enim, inquit *cata tua prior, ut justificeris* (Isai. 43. 2). maledicentiam, quæ coronam, et laudem, monium justitiæ refert? Rursus, *Justus in sermonis accusator est sui* (Prov. 18. 17), nos Si alterius fueris accusator, punieris: si coronaberis. Atque ut intelligas, quantum delictum suum accusare, *Justus in principio inquit, accusator est sui*. Verum si justus modo accusator? si accusator, quomodo justus accusationi non est obnoxius. Sed ut peccator sit aliquis, si accuset peccata sua eum accusatione sua fieri, propterea dixit, *in principio sermonis accusator est sui*. Quid per *In principio sermonis*? Diligenter attende. Iduæ sunt partes, una eorum qui deferunt, rum qui deferuntur; una eorum qui accusant eorum qui accusantur; hi rei sunt, illi non principium sermonis accusatori conceditur, non est. Ille vero contrarium est agendum reus es, sermonis initium præripe, ut reus nas: ne accusatorem expectes. Tametsi reus, prius tamen, quam ab illo tale quiddias, ipse quæ a te peccata sunt defer. quædam acuta est lingua: verumtamen cænera non infligamus, sed ulcera nostra re Vis scire morem fuisse justorum, ut aliis n dicerent, sed sibiipsis? Audi Paulum clari *Gratias ego ei, qui me confortavit, Christo, qui me existimavit, ponens in ministerio: qui primus fui, et persequutor, et contumeliosus* (1. 12. 13). Vides quo pacto in seipsum malediciat? et rursus: *Christus venit in mundum salvos facere, quorum primus ego sum* (Ibid. Et alibi rursus: *Non sum dignus vocari apostolus: persequutus sum Ecclesiam Dei* (1. Cor. 9. Vides quo pacto ubique sibi maledic

πονηρον. Ἡ γλῶσσαι αὐτῶν μάχαιρα ὀξεῖα· καὶ πάλιν· *Χεῖλη δόλια ἐν καρδίᾳ, καὶ ἐν καρδίᾳ ἐλέλιθες κακὰ* οὐ περὶ τοῦ μέλους λέγων τοῦ σώματος, ἀλλὰ περὶ τῶν ὑποῦλων ῥημάτων. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα εἰπὼν, *Καὶ ἦν πᾶσα ἡ γῆ χεῖλος ἐν*, οὗ τοῦτο ἰδὼσα, ὅτι πάντες ἄνθρωποι εἶχον ἐν χεῖλος, ἀλλὰ χεῖλος τὴν φωνὴν ἐκάλειν. Εἰπὼν γάρ, *Ἦν πᾶσα ἡ γῆ χεῖλος ἐν*, ἐπήγαγε, *Καὶ φωνὴ μιᾶ πᾶσιν*. Οὕτως ὅταν λέγῃ, *Τάφος ἀνεφωγμένος ὁ λάρυγξ αὐτῶν*, οὗ τοῦ λάρυγγος κατηγορεῖ, ἀλλὰ τῶν κακῶν ῥημάτων τῶν ἀναβαινόντων ἐκείθεν, τῶν νεκρῶν δογμάτων. Τάφος γὰρ τοῦτό ἐστι, νεκρῶν δοχεῖον ὄστων καὶ σωματῶν. Τοιαῦτα κάκεινων τὰ στόματα, τῶν κατηγορούντων τοῦ Δημιουργοῦ· τοιαῦτα τὰ στόματα τῶν αἰσχροῦ φθεγγομένων ἀνθρώπων, τῶν λοιδορούντων, τῶν δυσώδη καὶ πονηρὰ ῥήματα ἐκ τῆς οἰκείας φάρυγγος ἐκβαλλόντων.

ἦ. Εὐωδίας αὐτὴν ἐμπλήσον, ἄνθρωπε, μὴ δυσωδίας· θρῆσκον ποιήσον βασιλικόν, μὴ τάφον σατανικόν. Εἰ δὲ τάφος ἐστὶ, πᾶν ἀπόκλειον, ἵνα μὴ προδαίνῃ ἡ δυσωδία. Πονηρὰ ἔχεις ἐνθυμήματα; Μὴ προενέγκης αὐτὰ διὰ ῥημάτων· ἔατον κάτω κεῖσθαι, καὶ ταχέως ἀποπνίγονται. Ἀνθρώποι ἔσμεν, πολλὰ πολλὰκις πονηρὰ βουλευόμενοι καὶ ἀποπνίγειν αἰσχροῦ βουλευμάτων· ἀλλὰ μὴ συγχωρῶμεν εἰς ῥήματα τὰ νοήματα· προεἰθεῖν, ἵνα πιεζόμενα κάτω ἀσθενέστερα γίνῃται καὶ ἀπολύηται. Καθάπερ γὰρ θηρία τις παντοδαπὰ καὶ ἀήμερα εἰς λάκκον ἐμβαλὼν, ἂν μὲν ἐμφράξῃ τὸν λάκκον ἀνωθεν, ἀποπνίγει ῥαδίως· ἂν δὲ διέξωδόν τινα καὶ ἀναπνοὴν παράσχω μικράν, πολλὴν αὐτοῖς δώσει τὴν παραμυθίαν, καὶ οὐκ ἀφήσιν ἀπολέσθαι, ἀλλ' ἐκθρησκεί μείζονως· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν λογισμῶν γίνεται τῶν πονηρῶν, ὅταν τεχνῶσιν ἐνδον, ἂν μὲν ἀποκλείωμεν αὐτῶν τὴν εἰς τὰ ἔξω πύλινον, ταχέως αὐτοὺς ἀφανίζομεν· ἂν δὲ διὰ τῶν ῥημάτων αὐτοὺς ἐξελέγκωμεν, κάκεινους ἰσχυροτέρους εἰργασάμεθα, ὅντινες ἀναπνεύσαι διὰ τῆς γλώττης αὐτοῖς, καὶ πρὸς τὰ τῶν ἀτόπων πράξεων βάραθρα ταχέως ἀπὸ τῆς [194] τῶν αἰσchrῶν ῥημάτων μελέτης καταπίπτωμεν. Διὰ τοῦτο ὁ προφήτης οὐχ ἀπλῶς· τάφον ἐκάλεισεν, ἀλλὰ *τάφος ἀνεφωγμένος*, αὐτὸ τοῦτο ἐγκαλῶν ὅπερ εἶπον. Ὡς γὰρ αὐτὸν αἰσχύναί μόνον ὁ τὰ αἰσχροῦ φθεγγομένων· ῥήματα, ἀλλὰ καὶ τοὺς πλησίον, καὶ τοὺς συγγινόμενους· αὐτῷ πολλῆς ἀναπίμπλησι τῆς λύμης. καὶ καθάπερ εἰ τοὺς τάφους ἀνοίξομεν, λοιμοῦ τὰς γλαυκὰς ἐμπλήσομεν· οὕτω τὰ αἰσχροῦ στόματα εἰ μετὰ τῆς ἀνοίγειτο, τοὺς συγγινόμενους ἅπαντας νόσου ἀντανασταφύλλει. Διὰ τοῦτο χρὴ θύραν καὶ ὀφθαλμὸν καὶ χαλινὸν ἐπιθεῖναι τῷ στόματι. Ὅτι μὲν ἡ φωνὴ ἦν τότε, ἱκανῶς ἐκ τούτων ἡμῖν ἀποδεικνύεται· λοιπὸν δὲ ἀναγκαῖον εἰπεῖν, τίνος ἕνεκεν πολλὰ ἐπιεισθήθησαν. Ἀλλὰ τέως τὸν ἡθικώτερον γυναικῶν λόγον· παιδεύσωμεν τὴν ἡμετέραν γλῶτταν ὡς ἀνθρώπων, καὶ μὴ πάντα ἀπλῶς ἐκφέρειν τὰ ἀπὸ τῆς διανοίας· μὴ κακηγορεῖν τοὺς ἀδελφούς, μὴ ἀλλήλους· δάκνειν καὶ κατασθλῖναι. Τῶν δακνόντων τὰ στόματα χεῖρους εἰσὶν οἱ διὰ λόγων τοῦτο ποιοῦντες.

^a Apud Savil. hic textus deficit, jureque ille mendum suspicatus est.

Ἐκείνοι τοῖς ὀδοῦσι δάκνουσι τὸ πῶμα, οὗτος τοῖς λόγοις δάκνει τὴν ψυχὴν, τιτρώσκει τὴν ὑπόληψιν, ἀνάτατον ποιεῖ τὸ τραῦμα. Διόπερ μείζονα ἐκδέχεται κόλασιν καὶ τιμωρίαν, ὅσον χαλεπώτερον ἐντίθηται τὸ δῆγμα. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ μόνον ἐκπεσεῖται συγγνώμης ὁ κατηγορῶν, ἀλλ' ὅτι οὔτε δικαίαν οὔτε ἄδικον ἔχει· πρόσφασιν εἰπεῖν τῆς πονηρίας τῆς αὐτοῦ. Αἱ μὲν γὰρ ἀλλὰ ἀμαρτίαι καὶ ἀλόγους ἔχουσιν αἰτίας, ἀλλ' ὅμως ἔχουσιν οἶον, ὁ πόρνος ἐπιθυμίαν πληροῖ, ὁ κλέπτης τὴν πενίαν λύει, ὁ ἀνδροφόνος τὸν θυμὸν παύει· ὁ κατηγορῶν οὐδεμίαν ἔχει πρόσφασιν εἰπεῖν. Ποίαν γὰρ, εἰπέ μοι, χρημάτων περιουσίαν περιβάλλεται; ποίαν ἐπιθυμίαν πληροῖ; Οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἀλλ' ἡ βασιλεία ὑπόθεσις, οὔτε δικαίαν οὔτε ἄδικον ἔχουσα αἰτίαν. Διὰ τοῦτο ἀπεστέρηται συγγνώμης ἀπάσης. Βούλει κακηγορεῖν; Δίδωμί σοι χρησίμην ὑπόθεσιν. Βούλει κακῶς λέγειν; Εἰπέ τὰς ἀμαρτίας σου κακῶς. Λέγε γὰρ σὺ, φησί, *τὰς ἀμαρτίας σου πρώτως, ἵνα δικαιωθῇς*. Εἶδες κακηγορίαν στέφανον ἔχουσαν καὶ ἐγκώμιον καὶ δικαιοσύνην; Πάλιν, *Δίκαιος αὐτοῦ κατήγορος ἐν πρωτολογία*· αὐτοῦ, οὐκ ἄλλου. Ἐὰν ἄλλου κατήγορος γένῃ, ἐκολάσθη; ἔαν αὐτοῦ, ἐστεφανώθῃ. Καὶ ἵνα μάθῃς πόσον ἐστὶ καλὸν τὸ κατηγορεῖν τὸ αὐτοῦ παράπτωμα, *Δίκαιος αὐτοῦ κατήγορος ἐν πρωτολογία*, φησί. Καὶ μὴν εἰ δίκαιος, πῶς κατήγορος; εἰ κατήγορος, πῶς δίκαιος; Ὁ δίκαιος οὐκ ἐστὶ κατηγορίας ὑπεύθυνος. Ἀλλ' ἵνα μάθῃς, ὅτι καὶ ἀμαρτωλὸς ἢ τις, κατηγορεῖ, δὲ τῶν ἀμαρτημάτων, διὰ τῆς κατηγορίας δίκαιος γίνεταί, διὰ τοῦτο εἶπε, *Δίκαιος αὐτοῦ κατήγορος ἐν πρωτολογία*. Τί δὲ ἐστίν, *Ἐν πρωτολογία*; Πρόσχε ἀκριβῶς· Ἐν τοῖς δικαστηρίοις δύο μέρη ἐστὶ, τῶν μὲν ἐναγόντων, τῶν δὲ ἀναγομένων· τῶν μὲν κατηγορούντων, τῶν δὲ κατηγορουμένων· τῶν μὲν ὑπευθύνων, τῶν δὲ ἀνευθύνων· καὶ ἡ πρωτολογία τῷ κατηγόρῳ δίδεται, τῷ ἀνευθύνῳ. Ἐνταῦθα δὲ [195] τὸν ἀντιπάλιν. Σὺ ὁ ὑπεύθυνος ἄρπασον τὴν πρωτολογίαν, ἵνα ἀνεύθυνος γένῃ· μὴ ἀναμείνης τὸν κατήγορον. Εἰ καὶ τῶν ὑπευθύνων εἶ, ἀλλὰ πρὶν ἢ παρ' ἐκείνου τι τοιοῦτον ἀκούσης, αὐτὸς κατηγόρησον τῶν ἡμαρτημάτων. Μάχαιρά ἐστιν ἡ γλῶσσα ἡκονημένη· ἀλλὰ μὴ ἑτέροις ἐπάγωμεν τραύματα, ἀλλὰ τὰς ἡμετέρας σηπεδῶνας ἀποπέμνωμεν. Βούλει μαθεῖν ὅτι ἔθος ἦν τοῖς δικαίοις μὴ ἄλλους κακῶς λέγειν, ἀλλ' αὐτούς; Ἀκουσον τοῦ Παύλου βοῶντος· *Χάρις ἔχω ἐνδυναμώσαντί με Χριστῷ, ὅτι πιστὸν με ἡγήσατο θέμενος εἰς διακορίαν, τὸν πρότερον βλάσφημον ὄντα, καὶ διώκτην, καὶ ὑβριστήν*. Ὅρθως πῶς αὐτὸν κακῶς λέγει; Καὶ πάλιν, *Χριστὸς ἡλθεν εἰς τὸν κόσμον ἀμαρτωλοὺς σῶσαι, ὡς πρῶτός εἰμι ἐγώ*. Καὶ πάλιν ἄλλαρχοῦ, *Οὐκ εἰμὶ ἱκανός, φησί, καλεῖσθαι ἀπόστολος, διότι ἐδίωξα τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ*.

Ὁ. Εἶδες πῶς πανταχοῦ αὐτὸν κακῶς λέγει; Οἶδαι γὰρ τῆς κατηγορίας ταύτης τὸ κέρδος, ὅτι δικαιοσύνην ἐργάζεται. Ὅταν μὲν οὖν αὐτὸν αὐτοῦ κατηγορεῖν

^b Sic Colbert. recte. In editis lūei deest. Ibid. ὁ κατηγορῶν. Sic etiam legendum supra cum Savil. existimo συγγνώμης ὁ κακηγορῶν. Et forte alibi saepe in hac homilia κατηγορῶν pro κακηγορῶν positum fuerit.

^c Sic Colbert. Atil κατηγορεῖν.

δέη, ἀφειδῶς κέχρηται τῇ κατηγορίᾳ· ὅταν δὲ καὶ ἐτέρους ἴδῃ τοῖς· ἀλλοτρίοις δικάζοντας κακούς, ὅρα μὲθ' ὅσας αὐτοὺς ἐπιστομίζει τῆς αὐστηρότητος, οὕτως λέγων· Ὡστε μὴ πρὸ καιροῦ εἰ κρίνετε, ὥς ἂν ἔλθῃ ὁ Κύριος, ὃς καὶ φωτίσει τὰ κρυπτὰ τοῦ σκοτεινοῦ, καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν. Ἐκείνῳ τήρουν τὸ δικαστήριον, τῷ τὰ ἀπόρρητα εἰδότε τῆς διανοίας. Κἀν ἀκριδῶς νομίζεις εἰδέναι τὰ τοῦ πλησίον, ἐσφαλταί σου ἡ κρίσις. Τίς γὰρ οἶδε, φησί, τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; Πόσοι τῶν ἀπεβρίμμένων καὶ εὐτελῶν ἡλίου φαιδρότερον ἐκλάμπειν ἔχουσι! πόσοι τῶν μεγάλων καὶ περιφανῶν σποδὸς ὄντες καὶ τάφος κεκονιαμένος εὐρεθῇσονται! Ἦκουσας πῶς ὁ Παῦλος ἑαυτὸν κακῶς λέγει, μετὰ σφοδρότητος καὶ ὑπερβολῆς ἁμαρτημάτων, ὃν οὐκ ἔμελλεν εὐθύναις ὑπέχειν, συνεχῶς μεμνημένος; Βλάσφημος γὰρ καὶ διώκτης καὶ ὕβριστής πρὸ τοῦ βαπτίσματος ἦν, ἐκεῖνα δὲ τὰ ἁμαρτηματα ἔλυσε τὸ βάπτισμα· ἀλλ' ὅμως αὐτῶν μέμνηται, οὐκ ἐπειδὴ λόγον ἔμελλεν ὑπὲρ αὐτῶν ὑπέχειν, ἀλλ' ἵνα δείξῃ τοῦ Θεοῦ τὴν φιланθρωπίαν, καὶ τίνα ὄντα, οἷον κατεσκευάσεν*, ἀπὸ διώκτου ποιήσας ἀπόστολον. Εἰ δὲ ἐκεῖνος τῶν ἀφανισθέντων ἁμαρτημάτων μέμνηται, πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς τῶν μετὰ τὸ βάπτισμα μεμνησθαι χρῆ. Τίς γὰρ ἡμῖν ἀπολογία ἔσται, ἢ ποῖα συγγνώμη, ὅταν ἐκεῖνος μὲν πῶς ἀνευθύνων μνημονεύῃ συνεχῶς, ἡμεῖς δὲ μὴδὲ ὡν μέλλομεν λόγον ὑπέχειν, μὴδὲ τούτων ἑαυτοὺς ὑπομνησκόμεν, ἀλλ' ἀφέντες τὰ οἰκεία, τὰ ἀλλότρια περιεργαζόμεθα κακὰ; [Ἄκουσον τὸν Πέτρον λέγοντα· Ἐξελεθε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι ἀνὴρ ἁμαρτωλὸς εἰμι.] Ἄκουσον πῶς [196] καὶ Ματθαῖος τῆς προτέρας ἑαυτοῦ κατηγορεῖ ζωῆς, καὶ τελώνων ἑαυτὸν καλεῖ, καὶ οὐδὲ αἰσχύνεται τὸν πρότερον ἐκπομπεύων βίον. Ἐπειδὴ γὰρ οὐδὲν εἶχον κατηγορεῖν ἑαυτῶν μετὰ τὸ βάπτισμα, τῶν προτέρων ἐμμένοντο, παιδεύοντες ἡμᾶς τῶν μὲν ἀλλοτρίων κακῶν μὴδὲνα ποιεῖσθαι λόγον, τὰ δὲ οἰκεία μεριμνᾶν καὶ συνεχῶς ἀνατρέφειν.

Οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν οὐδὲν ἕτερον φάρμακον τοιοῦτον πρὸς τὴν τῶν ἁμαρτημάτων ἀναίρεσιν, ὥς ἡ συνεχὴς αὐτῶν ἀνάμνησις, καὶ ἡ διηνεχὴς αὐτῶν κατηγορία. Οὕτως ὁ τελώνης τὰ μυρία ἡδυνήθη κακὰ ἀποθέσθαι, ἵνα εἴπῃ· Ὁ Θεός, κλίσθητι μοι τῷ ἁμαρτωλῷ· οὕτως ὁ Φαρισαῖος τῆς δικαιοσύνης ἀπάσης ἐξέπεισεν, ὅτι ἀφελὲς λογίζεσθαι τὰ αὐτῷ πεπλημμελημένα, τὴν οἰκουμένην καταδίκαιζε, λέγων· Οὐκ εἰμὶ ὡς οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων, ἀρπαγες καὶ πλεονέκται, οὐδὲ ὡς οὗτος ὁ τελώνης. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος παρήγει λέγων· Ἐκαστος δὲ δοκιμάζτω τὸ δαυτοῦ ἔργον, καὶ τότε εἰς ἑαυτὸν μόνον τὸ καύχημα ἔξει, καὶ οὐκ εἰς τὸν ἕτερον. Βούλει μαθεῖν καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ πῶς οἱ δίκαιοι κατηγορήσαν ἑαυτούς; Ἄκουε γὰρ τούτων ἐκείνους συνωδᾶς φεγομένων. Ὁ μὲν γὰρ Δαυὶδ ἔλεγεν· Αἱ ἀνομίαι μου ὑπερῆραν τὴν καρδίαν μου· ὥσει φορτίον βαρὺ ἐβαρύνθησαν ἐπ' ἐμέ. Ὁ δὲ Ἡσαίας ἐβόη· Οἶμοι ὁ τάλας ἐγὼ, ὅτι ἄνθρωπος ὢν καὶ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχων. Καὶ οἱ τρεῖς παῖδες ἐν καμίνῳ διατρέβοντες, καὶ τὰ σώματα θανάτῳ διὰ τὸν Θεὸν παραδόντες, ἐν τοῖς ἐσχάτοις τῶν ἁμαρτωλῶν ἑαυτοὺς ἠρίθμουν, Ἠμάρτομεν, ἠνομήσαμεν, λέγοντες· καίτοι τί λαμ-

πρότερον ἐκαίων, τί καθαρώτερον ἦν; Καὶ καὶ τινες ἦσαν ἁμαρτίας πεποιηκότες, πᾶ ἐσμηξὲ τῆς φλογὸς ἐκείνης ἡ φύσις. Ἀλλ' οὐ κατορθώματα ἐώρων τὰ οἰκεία, ἀλλὰ τὰ ἅμα ἀνελογίζοντο. Οὕτω καὶ Δανιὴλ μετὰ τὸν λάβδων, μετὰ τὰς μυρίας τιμωρίας, ὃς ὁ καὶ αὐτὸς ἑαυτοῦ κατηγορεῖ, τοῦ δὲ πλησίον Τί δὴ ποτε; Ὅτι ὁ μὲν ἐτέρους λέγων κακὰ οἷσιν τὸν δεσπότην. Ὁ δὲ ἑαυτὸν λέγων ἐξίλεο καὶ καταλλάττει· καὶ τὸν δίκαιον δικᾶ ἀπεργάζεται, καὶ τὸν ἁμαρτωλὸν ἐξαρκᾶ ἐγκλημάτων καὶ συγγνώμης ἄξιον ποιεῖ. Τ εἰδότες, μὴ τὰ ἀλλότρια, ἀλλὰ οἰκεία πολυ νῶμεν κακὰ· ἀναπτύξωμεν ἡμῶν τὸ συνεῖδ μνησθῶμεν ἡμῶν τὴν ζωὴν ἅπασαν· ἕκασ ἁμαρτημένων ἡμῖν περιεργασούμεθα, καὶ μ μὴ λέγωμεν κακῶς ἐτέρους, ἀλλὰ μὴδὲ ἄ ἐτέρων λεγόντων κακῶς. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο μα καίται καὶ τιμωρία μεγίστη· Ἀκοῇ γὰ ματαλον μὴ παραδέξῃ. Οὐκ εἶπεν, Ἀκοῇ μὴ πιστεύσης, ἀλλὰ, Μὴδὲ δέξῃ αὐτήν· ἀπόφ ὦτα, ἀποτείχισον τῇ κατηγορίᾳ τὴν εἰσοδε ὅτι τοῦ κατηγορουμένου οὐκ ἔλαττον αὐτὸς ἔχθρὸς εἰ καὶ πολέμιος· τῷ κακῶς λέγοντι. τὸν [197] προφήτην οὕτω λέγοντα· Τὸν κατα τα λάβδρα τὸν πλησίον αὐτοῦ, τοῦτον ἐξε Οὐκ εἶπεν, ὅτι Οὐκ ἐπίστευον, οὐδὲ ὅτι Οὐ π μὴν τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ καὶ ἀπήλυνον, ὡς ἐγ πολέμιον.

ε'. Ἀλλ' εἰσὶ τινες, οἱ ψυχρᾷ παραμυθία παραμυθοῦνται, οὕτως λέγοντες· Κύριε, μί μοι τὴν ἁμαρτίαν ταύτην, ὅτι ἀκοῆς λόγον Τίς χρεια τῆς ἀπολογίας; τίς χρεια τῆς συ ταύτης; Σίγησον, καὶ ἀπήλλαξαι τὸν ἐγκλ μὴδὲν εἴπῃς, καὶ καθαρὸς εἰ τῆς ἀγωνίας. ἢ πράγματα πλέκεις, καὶ παρὰ Θεῷ, καὶ παρ ποῖς; Τί ποιεῖς ὑπεύθυνον ἑαυτὸν ἐγκλημάτε φορτίον βαρύτερον δεσμεῖς; Οὐκ ἀρκεῖ σοι οἰκείων κακῶν εὐθύναις ὑποστῆναι, ἀλλὰ κα ἁμαρτίας ἐπισωρεύεις σαυτῷ; Περιττὴ αὐτ λογία· οὐκ ἀκοῆς λόγον ὀφείλει, ἀλλὰ κα λόγον χρεωστέεις. Ὅταν γὰρ ἀκούσας, οὐ σι τῆς ἀκοῆς λόγον μόνον ὀφείλεις, ἀλλὰ κα κα· Ἐκ γὰρ τῶν λόγων σου δικαιωθήσῃ, φηε τῶν λόγων σου κατακριθήσῃ. Ταῦτα οὐχ κακῶς ἀκούοντων, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν κακῶς δεδοικῶς λέγω καὶ διαμαρτύρομαι. Ὁ μὲν κῶς ἀκούσας, οὐδὲν ἐπηρεάζεται, οὐδὲ ἐδιδ ἂν μὲν ψευδὴ ἦ τὰ περὶ αὐτοῦ λεγόμενα, κα ἔχει· ἂν δὲ ἀληθῇ, οὐδὲν οὐδὲ οὕτως ἐτ παρὰ τὴν σὴν κατηγορίαν. Οὐδὲ γὰρ ἀπὸ λιοδορίας οἶται τότε τὴν ψῆφον αὐτῷ ὁ δικ δὲ χρῆ τι καὶ θαυμαστὸν εἰπεῖν, καὶ τί κερδανεῖ γενναίως φέρων τὴν βλασφημίαν, ὁ καὶ ὁ τελώνης· ὁ δὲ κακῶς λέγων, ἂν τε ἀλη εἴπῃ τὸν πλησίον, τὰ μέγιστα ἠδίκηται. Κα ὁ συκοφαντῶν ἀπολλύειν, οὐδὲ ἀποδείξεως γ δὲ, κἀν ἀληθῇ λέγῃ, φορτικώτερον ἑαυτῷ δικαστήριον, ἐκπομπεύων τὰς τοῦ πλησίον σ καὶ σκανδάλων αἰτίας γινόμενος, ἃ κρύπτι ἐκκαλύπτων ἅπασι, καὶ κηρύττων τὰ ἅμα

* Colb. τινὰ ὄντα τίνα κατεσκευάσεν.

b Colb. τῆς ζωῆς ἀπάσης.

quippe quæ hujus maledictiæ sit utilitas, quod justitiam pariat. Quando igitur ut seipsum accuset opus fuerit, tum copiose accusationem instituit: quando autem viderit de alienis malis judicantes, vide quanta cum severitate os illis occludat his verbis utens: *Itaque nolite ante tempus quid judicare, quoadusque veniat Dominus, et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium* (1. Cor. 4. 5). Illi judicium reserva, qui secreta mentis novit. Quamvis accurate novisse te res proximi arbitreris, fallitur judicium tuum. *Quis enim scit, inquit, quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est* (1. Cor. 2. 11)? Quam multi ex hominibus abjectis ac vilibus sole clarius refulsuri sunt! quam multi ex magnis et illustribus nihil aliud quam pulvis esse ac sepulcrum dealbatum reperientur! Audisti, qua ratione maledicta in se conjiceret Paulus, qui tam vehementer et copiose peccatorum, quorum rationem nullam redditurus erat, assidue meminisset? Nam ante baptismum blasphemus, et contumeliosus fuit, illa vero peccata delevit baptismus: attamen eorum meminit, non quod eorum rationem sit redditurus, sed ut Dei benignitatem ostendat, et qualis esset, cum ab ea fuit in aliam transmutatus et ex persecutore factus apostolus. Quod si peccatorum ille quæ deleta fuerant, meminit, multo magis post baptismum admissorum nos oportet meminisse. Qua enim poterimus excusatione uti, qua digni videri, cum ille assidue meminerit eorum, quæ iudicio non sunt obnoxia, nos vero quorum rationem reddituri sumus, ea nec in memoriam nobis revocemus, sed propriis neglectis in aliena mala curiosius inquiramus (Luc. 5. 8)? [Audi Petrum dicentem: *Etiā me, quia vir peccator sum*] (a). Audi quo pacto Matthæus quoque priorem suam vitam accuset, et se publicanum appellet (Matth. 10. 3), neque divulgare priorem suam vitam erubescat. Nam cum post baptismum nullius se criminis accusare possent, eorum quæ ante patrarant meminerunt, ut nos docerent alienorum malorum nullam habere rationem, sed propria curare, ac semper in animo volutare.

Peccatorum recordatio remedium. — Nullum enim est, nullum aliud tale ad peccata tollenda remedium, atque illorum assidua recordatio, ac perpetua eorumdem accusatio. Ita publicanus innumera potuit abjicere mala, ut diceret, *Deus, propitius esto mihi peccatori* (Luc. 18. 13): ita Phariseus omni justitia excidit, quod omittens secum animo reputare quæ peccasset, totum orbem terrarum condemnaret, dicens: *Non sum sicut ceteri hominum, raptores, injusti, adulteri, neque ut hic publicanus* (Ibid. v. 11). Idecirco Paulus admonebat dicens: *Opus autem suum unusquisque probet, et sic in semetipso tantum gloriam habebit, et non in altero* (Gal. 6. 4). Vis discere, quo pacto in Veteri quoque Testamento justi seipsos accusarint, audi etiam istos illis consentanea loquentes. Nam David quidem dicebat: *Iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum; quasi onus grave gravatæ sunt super me*

(a) Quæ uncinis clauduntur in Colb. leguntur, sed in edib. deest.

(Psalm. 37. 5). Isaias vero clamat: *Hei mihi, quia homo cum sim, et immunda labia habens* (Isai. 6. 5). Et tres pueri, cum in fornace versarentur, et propter Deum morti corpora tradidissent, inter ultimos peccatores seipsos numerabant dicentes, *Peccavimus, iniquæ egimus* (Dan. 3. 29): tametsi quid illustrius illis, quid mundius fuit? Quamvis enim peccata nonnulla commisissent, omnia tamen absterserat flammæ natura. Verum ad priora recte facta non respiciebant, sed peccata secum reputabant. Sic et Daniel post lacum leonum, post innumera supplicia quæ sustinuerat, ipse quoque seipsum accusabat, proximum vero nemo. Quid ita? Quia nimirum is, qui ceteros maledicta conjicit in seipsum, placat illum ac reconciliat sibi; et justiore reddit justum, et peccatorem crimine liberat, ac venia dignum reddit. Quæ cum ita nota sint nobis, ne in aliena, sed in nostra mala curiosius inquiramus, excutiamus conscientiam nostram: vitam omnem nostram reminiscendo recognoscamus, quæ a nobis peccata sunt accurate scrutemur, et non modo ceteros maledictis non incessamus, sed neque ceteros maledictis incessentes audiamus. Nam et huic rei crimen ac supplicium maximum est paratum: *Auditionem enim, inquit, vanam non suscipies* (Exod. 23. 1). Non dixit, Auditioni vanæ minime credes, sed, Ne suscipies quidem illam: aures obtura, criminationi aditum omnem interclude, neque minus inimicum et hostem esse te illius qui maledicit, quam sit ipse, qui accusatur, ostende. Imitare prophetam, qui sic inquit: *Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequerbar* (Psalm. 100. 5). Non dixit, Non credebam, neque, Non approbavam quæ dicebantur, sed, Etiam tamquam inimicum et hostem repellebam.

10. Sed sunt nonnulli qui frivola quadam consolatione se consolantur dicentes: Domine, ne statuas mihi hoc peccatum, quia rationem reddere auditionis debeo. Quid hac excusatione, quid hac venia est opus? Tace modo, et omni crimine liberaris: nihil dicas, et ab omni trepidatione immunis eris. Cur tibi et apud Deum et apud homines negotium facessis? cur teipsum criminibus obnoxium reddis? cur sarcinam graviolem imponis? Non sufficit tibi, si de propriis delictis rationem reddas, sed et alia peccata tibi accumulās? Supervacanea est hæc excusatio: non auditionis reddere rationem debes, sed accusationis reddendæ rationi es obnoxius. Cum enim postquam audieras, non silueris, non auditionis solum, sed etiam accusationis reddere rationem debes. *Ex verbis enim tuis justificaberis, inquit, et ex verbis tuis condemnaberis* (Matth. 12. 37). Hæc ego non propterea dico ac denuntio, quod iis timeam, qui male audiunt, sed iis qui maledicunt. Nam qui male audit nullam contumelia, neque damno est affectus; sed si falsa sint, quæ de illo dicuntur, etiam mercedem referet: sin vera, ne sic quidem accusatio tua notam ignominie ullam inussit. Neque enim ex vituperio tuo tum iudex in illum sententiam feret. Quod si mirum quid et insolitum dicendum est, maximum

etiam quantum faciet si convicia patienter ferat, ut fecit publicanus : at is qui maledicit, seu vera sint, seu falsa, quæ in proximum conjicit maledicta, maximo damno afficitur. Et calumniatorem quidem perisse, nulla est opus demonstratione : sibi vero illum gravius judicium accersere, licet vera dicat, dum miseria proximi divulgat, et scandalorum causam præbet, omnibus ea detegens, quæ occultanda fuerant, et proximi peccata prædicat, omnibus utique manifestum est. Nam si qui unum scandalizaverit, inevitabiles poenas dabit, is qui innumeros rumore malo sparso scandalizat, quo non supplicio plectetur ? Phariseus enim non mentiebatur, sed vera dicebat, dum publicanum vocabat publicanum, attamen poenas dedit. Hæc igitur scientes, dilectissimi, maledicentiam fugiamus : neque enim gravius est isto nec facilius peccatum. Quid ita ? Quod celerius, quam ullum aliud peccatum feratur, et constim eum qui non attendit abripiat. Nam alia quidam peccata tempore indigent, et impensa, et dilatione, et adjutoribus, ac sæpe aliqua temporis mora interrumpuntur. Exempli causa : statuit aliquis interficere, statuit aliquis furari, et aliena rapere : multa necesse est molitur, et sæpe, dum differt, iram sedat, a pravo conatu resilit, sceleratam illam sententiam abjicit, neque consilium ad opus perducit : at in maledicendo non ita fit, sed nisi attenti valde simus ac vigiles, facile abripimur : et neque tempore, neque dilatione, neque impensa, neque molitione nobis ulla est opus, ut maledicamus : sed sufficit ut tantum velimus, et statim voluntas in opus exit. Sola quippe lingua est quæ inservit. Quando igitur velox est malum, et facile nos circumstans peccatum, et poena gravis ac supplicium, nec lucrum ullum, non parvum, non magnum, diligenter hunc morbum fugiamus, et aliena mala tegamus, neque

propalemus : admoneamus peccantes, ut dicimus : *Si peccaverit in te frater tuus, et corripe eum inter te et ipsum solum* (Matth 18). Itaque quanto minus fuerit publica hensusio, tanto facilius medicinam adhibebimus, mordeamus, neque arrodamus aliena, ut ne muscas imitemur, sed apes æmulemur. vulneribus insident, eaque mordent : apes in flo-
rantibus volant. Idcirco istæ favos concinnant, illæ morbos poribus invehunt, quibus insederint ; atque hæc q-
detestandæ sunt, illæ vero amabiles sunt et nobil-
nos igitur faciamus ut in pratum virtutis sancta
anima nostra involet, et suavem recte factorum
rem ab illis effusum excitemus, proximorum
vulnera ne vellicemus : quinimo si quos id a-
viderimus, os illis ocludamus, supplicii metu
objiciamus, et cognationis illis memoriam refrige-
quæ illis cum fratribus intercedit. Quod si nihil
rum illos moveat, muscas illos appellemus, ut
saltem appellationis probro a pravo hoc institui
vocentur ; ut ab hoc inutili otio abducti malorum
rum inquisitioni otium omne impendant. Sic
fiet, ut et qui lapsi sunt resurgant excitati me-
suorum criminum, quæ nequaquam fuerint divi-
et qui propria mala semper animo secum repa-
rint, facile illa deponant, ac peccatorum suorum
cordatione ad alia patranda tardiores reddant
qui sanctorum virtutem perpetuo fuerint continen-
majori zelo ad eorum imitationem incendentium
que his omnibus efficietur, ut toto Ecclesiæ et
a nobis feliciter instaurato, cum hoc cœtu in re-
cælorum intrare possimus, quod utinam nobis
bus assequi contingat, gratia et benignitate D-
nostri Jesu Christi, per quem et cum quo gloriamur
cum Spiritu sancto, nunc et semper et in sæcula
culorum. Amen.

MONITUM.

[199] Circa interpretationem in Daniele, quæ Chrysostomi nomen circumfert, et ex Bibliotheca Scorialensi desumpta est, hæc præfatur Cotelierius, qui illam prior edidit : « Interpretatio in Dan prima fronte plerisque videtur supposititia, qui forsitan ac merito solennes illas doxologias, conspectu perspicuitatem aliasque librorum melliti Patris dotes desiderabunt ac requirent. Incredibile certe miratu quam pleraque omnia hic aut imperfecta, aut perturbata, magisque tentata quam perorata, epistolæ denique ac eclogarum præferentia speciem. Verum tamen, ut id quod res habet dicam, inter cæcæ ardens purpura elucet ; in turbidis rivulis limpidissimi fontis venæ scaturiunt. Quare ita censeo, Chrysostomum, quem in universam Scripturam commentarios scripsisse prodidit antiquitas, hujusce prolium trem esse : sed illam pie expositam in eas incidisse manus, quæ in tollenda parum operæ posuerunt, eoque factum quod inficienda parenti soboles appareat. »

Verum certe est, in tam hiulca, tam strigosa, tam compendiosa narratione, qualem hic omnes dubie animadversuri sunt, aliquot dictionis Chrysostomi vestigia comparere, verba ipsi familiaria

τοῦ πλησίον, παντὶ που ὀφλόν ἐστιν. Εἰ γὰρ ἓνα τις σκανδαλίσας, ἀπραιτήτῳ δώσει τιμωρίαν, ὁ μυρίους σκανδαλίζων διὰ τῆς πονηρᾶς φήμης, πόσῃ οὐχ ὑποστήσεται κόλασιν; Καὶ γὰρ ὁ Φαρισαῖος οὐκ ἐψεύδετο, ἀλλ' ἀληθῆ εἰλεγε, τελώνην καλῶν τὸν τελώνην, ἀλλ' ὁμῶς δίκην ἔδωκε. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, ἀγαπητοί, φεύγωμεν τὸ κατηγορεῖν. Οὕτε γὰρ ταύτης χαλεπωτέρα, οὔτε εὐκολωτέρα ἐστὶν ἁμαρτία. Τίνος ἕνεκεν; Ὅτι πάσης παρανομίας ὀξύτερον ὁρᾶται, καὶ ταχέως συναρπάξει τὸν μὴ προσέχοντα. Αἱ μὲν γὰρ ἄλλαι ἁμαρτίαι καὶ χρόνου δέονται, καὶ δαπάνης, καὶ μελλήσεως, καὶ συνεργῶν, καὶ πολλάκις ἐν τῇ τοῦ χρόνου διατριβῇ διακόπτονται. Οἷόν τι λέγω· Εἴλετό τις φονεῦσαι, εἴλετό τις ἀρπάσαι καὶ πλεονεκτῆσαι· πολλῆς αὐτῷ δεῖ τῆς πραγματείας, καὶ ἐν τῷ μέλλειν πολλάκις ἐξέλυσε τὸν θυμὸν, [198] ἀπέστη τῆς πονηρᾶς ὁρμῆς, κατέλυσε τὴν διεφθαρμένην γνώμην, οὐ προσέθηκε τὸ ἔργον τῇ βουλῇ· ἐπὶ δὲ τοῦ κακῶς λέγειν οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἐν μὴ σφόδρα ὤμεν νήφοντες, συναρπαζόμεθα βῆδῳ· καὶ οὔτε χρόνου, οὔτε μελλήσεως, οὔτε δαπάνης, οὔτε πραγματείας ἡμῖν δεῖ τινας, ὥστε κακῶς εἰπεῖν· ἀλλ' ἀρκεῖ μόνον ἐλθεῖν, καὶ εὐθέως εἰς ἔργον ἐξηλθε τὸ βούλημα. Γνώσσα γάρ ἐστιν ἡ ὑπηρετούμενη μόνον. Ἐπεὶ οὖν καὶ ὀξύρροπον τὸ κακὸν, καὶ εὐπερίστατος ἡ ἁμαρτία, καὶ χαλεπὴ ἡ κόλασις καὶ ἡ τιμωρία, καὶ κέρδος οὐδὲν, οὐ μικρὸν, οὐ μέγα, μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας φεύγωμεν τὸ νόστιμα, καὶ τὰ ἀλλότρια περιστέλλωμεν κακὰ, καὶ μὴ ἐκπομπεύωμεν· παραινῶμεν τοῖς ἁμαρτάνουσι, καθὼς καὶ ὁ Κύριός φησιν· *Ἐὰν ἁμαρτήσῃ εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου, ὑπάγε, ἐλεγξον αὐτόν μετὰ σου καὶ αὐτοῦ μόνου.* Ὅστε τὸ ἀδημοσίεον τῶν ἐλέγχων εὐκολωτέραν

^a Colb. κακὰ, καὶ θεραπεύωμεν. Ποραινέσωμεν τοῖς. In-
the idem ὥστε τῷ ἀδημοσίεον τῶν ἐλέγχων, εὐκολωτέραν
ποιῶσα.

ποιήσει τὴν θεραπείαν. Μὴ δάκνωμεν, μηδὲ κατεσθίωμεν τὰ ἀλλότρια τραύματα· μὴ τὰς μυίας μιμησώμεθα, ἀλλὰ τὰς μελίττας ζηλώσωμεν. Αἱ μυῖαι τοῖς τραύμασιν ἐγκαθίζονται, καὶ δάκνουσιν· αἱ μελίτται τοῖς ἀνθεσιν ἐφίπτανται. Διὰ τοῦτο αὐταὶ μὲν κηρία πηγνύουσιν ^b, ἐκείναι δὲ νοσήματα ἐπάγουσιν, οἷς ἂν ἐπικαθεσθῶσι σώμασι· καὶ αἱ μὲν εἰσι βδελυκταί, αἱ δὲ ποθεῖναι καὶ ἐπιδοῦσι. Καὶ ἡμεῖς τοῖνον τῷ λειμῶνι τῆς ἀρετῆς τῶν ἁγίων ἐπιπτῆναι τὴν ψυχὴν παρασκευάσωμεν, καὶ συνεχῶς τὴν εὐωδίαν τῶν παρ' ἐκείνοις κατορθωμάτων ἀνακινῶμεν, τὰ δὲ τραύματα μὴ δάκνωμεν τῶν πλησίον· ἀλλ' εἰ καὶ τινας ἴδωμεν τοῦτο ποιούντας, ἐπιστομίζωμεν, τὸν φόβον αὐτοῖς τῆς κολάσεως ἐπιτεριχίζοντες, τῆς συγγενείας αὐτοῦς ἀναμιμνήσκοντες τῆς πρὸς τοὺς ἀδελφούς. Εἰ δὲ μηδὲν τούτων εἴκοιεν, μυίας αὐτοῖς καλῶμεν, ἵνα καὶ τὸ δνειδος τῆς προσηγορίας ταύτης ἀποστήσῃ τῆς πονηρᾶς μελέτης αὐτοῦς· ἵνα τῆς κακοσχολίας ταύτης ἀπαλλαγέντες, πάσαν τὴν σχολὴν εἰς τὴν ἔρευναν τῶν οἰκείων ἀναλίσκωσι κακῶν. Οὕτω γὰρ οἱ τε πεπιτωκότες ἀναστήσονται τῇ μνήμῃ τῶν ἡμαρτημένων αὐτοῖς οὐκ ἐκπομπευομένων, οἱ τε τὰ οἰκεία ἀναλογιζόμενοι συνεχῶς κακὰ, βῆδῳ αὐτὰ ἀποθήσονται, τῇ μνήμῃ τῶν ἡμαρτημένων πρὸς τὴν τῶν λοιπῶν πράξιν ὀκνηρότεροι γινόμενοι, οἱ τε τὴν ἀρετὴν τῶν ἁγίων ἐπισκοποῦντες συνεχῶς, μέγιστον λήψονται ζῆλον πρὸς τὴν τῶν αὐτῶν μίμησιν· καὶ διὰ τούτων ἀπάντων ὀλικλήρου τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας ἡμῖν κατορθωθέντος, δυνησόμεθα μετὰ τοῦ πληρώματος τούτου εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν εἰσελθεῖν· ἥς γένοιο πάντας ἡμᾶς ἐπιτελεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^b Sic unus codex recte. Editi πηγνύσι.

AD COMMENTARIUM, SEU INTERPRETATIONEM IN DANIELEM.

pari. Imo etiam explicandi modum a S. doctoris sententia non discedere, ut cum dicitur abominationem desolationis positam esse tempore Hadriani Augusti, quæ est ipsissima Chrysostomi opinio, ut diximus in nota. At vitia et intricata series, quæ non paucis in locis deprehenditur, hinc haud dubie procedunt quod unus tantum Codex Ms. huius operis compareat, qui Codex multis in locis mendosus est. Quod vero iam compendiosæ hic explanationes offerantur, illud Chrysostomi interpretandi modo admodum repugnat, qui uberiorem ubique præfert dicendi copiam. Unde fortasse dubitabunt quidam utrum Chrysostomi sit hic Commentarius, meque fateor non sine aliquo scrupulo hoc opus inter germana illius opera ponere. Verum potuit Chrysostomus hæc notulas primo scripsisse, ut ampliores deinde explanationes aggrediretur, ac cum Tillemontio existimo posse hunc Commentarium inter γνήσια opera connumerari.

Interpretationem Latinam Cotelerii aliquot in locis castigavimus ejusque notas edimus, quibus nostras quoque notulas præmissis asterisco adjicimus.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ,

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,

ΕΡΜΗΝΕΙΑ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΔΑΝΙΗΛ ΠΡΟΦΗΤΗΝ.

[200] ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς Ἀσφανεὺς τῷ ἀρχιεπισκοπῷ αὐτοῦ εἰσαγαγεῖν ἀπὸ τῶν υἱῶν τῆς αἰχμαλωσίας τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ ἀπὸ τοῦ σπέρματος τῆς βασιλείας, καὶ ἀπὸ τῶν φορθονμῖν. Φορθονμῖν ἡ ἔθνος φησὶ, ἢ γένος· μᾶλλον δὲ ἔθνος, βάρβαρον Ἰσως. Συγχωρεῖται δὲ τοῦτο, ἵνα ἀπὸ συγκρίσεως ἡ τοῦ Θεοῦ φανῇ δύναμις· καὶ ὅπερ ἐπὶ τῶν πολλῶν ἐγένετο, καὶ ἐπὶ τῆς σοφίας. Ἵνα γὰρ μὴ τις τὴν Περσικὴν σοφίαν αἰτιᾷται τῶν γινομένων, καὶ ἄλλοι μανθάνουσι μετ' αὐτῶν εἰς ἑλεγχον. Ἀπὸ γὰρ συγκρίσεως μάλιστα παρὰ τοῖς ἀνοήτοις τὰ πράγματα κρίνεται. Διὸ ἀπὸ συγκρίσεως πανταχοῦ ποιεῖ ὁ Θεός· καὶ ὅταν περὶ ἑαυτοῦ λέγῃ, οὐκ ἀπαξιοῖ τοὺς θεοὺς ἑαυτὸν παραβάλλειν, καὶ συγκρίνειν· καὶ αὐτοὶ λέγουσιν· Οὐκ ἔστιν ὁμοίός σοι ἐν θεοῖς, Κύριε. Ἐν οἷς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς μῶμος, καὶ καλοὺς τῇ ὄψει, καὶ συνιέντας ἐν πάσῃ σοφίᾳ. Καὶ τοῦτο κύλημα πρὸς σωφροσύνην καὶ φιλοσοφίαν. Τίνος δὲ ἔνεκεν καὶ τοιοῦτους ζητεῖ, ὥστε καὶ τῇ τῶν μελῶν εὐεξία, καὶ τῇ τῆς ὕψους εὐμορφίᾳ πάντας τοὺς ἄλλους νικᾷ; Ἀκούσωμεν. Εἰ βασιλεὺς τοιοῦτους ζητεῖ, βασιλεὺς βάρβαρος, πόσῃ μᾶλλον ὁ Θεὸς ὁ τοῦ ψυχικοῦ κάλλους ἐραστής; Εἰ παρεστάναι ἐκείνῳ οὐκ ἂν εἴεν ἄξιοι οἱ μῶμον ἔχοντες ἐν σώματι (Ἐν οἷς γὰρ, φησὶν, οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς μῶμος), πολλῷ μᾶλλον τῷ Θεῷ οὐ προσήκει παρεστάναι τοὺς μῶμον ἔχοντας [201] ἐν τῇ ψυχῇ. Εἰκότως δὲ καὶ ἰσχυροὺς ζητεῖ, πρὸς τὰς ἐνδόν διακονίας φησὶ, ἢ ἰσχυρὸν καὶ τὴν τῆς ψυχῆς λέγει, τούτεστι, δυναμένους ἑστάναι ἐνώπιον τοῦ βασιλείου. Καλοὺς δὲ τὴν ὕψιν τίνος ἔνεκεν ἐπιζητεῖ; Ἐκεῖνα μὲν γὰρ πρὸς χρεῖαν, ἡ σοφία λέγω,

καὶ ἡ σύνεσις τῆς διανοίας· τοῦτο δὲ τίνος ἔνεκεν; Ἄτε ὡς ὁ βάρβαρος, καὶ βιωτικὸς ἀνὴρ, ἀπὸ φιλοτιμίας πολλῆς τοῦτο ἐπιζητεῖ· τὸν γὰρ φιλόσοφον τὰ ἀπὸ ψυχῆς ἐπιζητεῖν χρὴ μόνον. Ὡς περὶ γὰρ ἱμάτια ζητοῦμεν καλὰ πρὸς οὐδεμίαν χρεῖαν, οὕτω καὶ ὕψεις ἐπιζητεῖ καλὰς, ὥς περὶ ἀγάλματα. Ὁ δὲ Θεὸς τίνος ἔνεκεν κάλλος ἐποίησεν; Ἀκουσον ἐτέρου λέγοντος· Ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλοῦς περισμάτων ἀναλόγως ὁ γυναικουργὸς θεωρεῖται. Καὶ πολλὰ ἴδοι τις ἂν οὐχὶ πρὸς χρεῖαν μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὥραν ἡμῖν ἐν τῷ σώματι γεγεννημένα. Τὰ γὰρ χρώματα, καὶ αἱ εὐχροίαι, τοῦτου χάριν, οὐ χρεῖας μόνης. Δυνατὸν γὰρ ἢ καὶ μέλανας εἶναι, καὶ μηδὲν εἰς τὴν χρεῖαν παραβλέπεσθαι. Καὶ τρίχας δὲ ἡμῖν διὰ τοῦτο· οὕτω καὶ Παῦλος φησὶ· Ἀνὴρ μὲν γὰρ ἐὰν κομᾷ, ἀτιμία αὐτῷ ἐστίν. Καὶ αὐχὴν δὲ ὁρθίος, καὶ σύμμετρον ἔχων διάστημα· καὶ εἰς τοῦτο εὐπρεπείας ἅπαντα ἡμῖν ἐξενήνεκται, ὥς, ἂν μικρὸν ἐκκόψῃς τῷ παντὶ, λυμήνασθαι κάλλει, τῆς χρεῖας μενούσης. Ὅθεν δὲ ὁ μάλιστα καὶ πρὸς κάλλος ὁ Δημιουργὸς ἡμῖν τὸ ζῶον κατεσκεύασε τοῦτο· καὶ οὐχὶ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλλα πάντα. Ἀλλὰ τοῦ κάλλους τούτου τοῖς μὲν πλέον, τοῖς δὲ ἕλαττον ἔδωκεν. Πολλοὺς δὲ μετὰ τὸ γενέσθαι, οὐκ ἔχοντας οἴκοθεν, χάριν ἐνέδυσεν. Καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως δὲ αὐτῆς ὕψι τὸ κάλλος, οἷον τὸ ἐν ὕψηλῳ κεῖσθαι τοὺς ὀφθαλμοὺς, καθάπερ τὴν Ἱριν, καὶ ἔχειν ἐνδόν τὸ στρογγύλον ἀποτετορνευμένον, τὴν μίξιν τῶν χρωμάτων, τὴν ἀκρι-

* Post σοφίας ponendam γένηται. Infra ubi legitur πανταχοῦ ποιεῖ ὁ Θεός, prae se ponit describendam ἑλεγχον, et paulo post legendum forsitan καὶ αὐτῷ λέγουσιν.

b Ἄτε ὡς. Alterutrum vacat. Βιωτικὸς ἀνὴρ, in malis paries acripitur: at alibi saepe non item. Tarsius Epist. ad Joannem, quae exstat in fine Synodi VII: ἀνδράσιν ἐυλαβέσι μοναχοῖς τε καὶ βιωτικοῖς. Ad Joannem nostrum Exposit. in Ps. 6, et Hom. 23 in Epistolam ad Romanos; S. Basilium in Ascetis, et alios veteres ac recentiores.

c Vocem ἀγάλματα eleganter dici de rebus pulchris, sed inutilibus, notatum reperies etiam apud veteres criticos.

d Restit. παραβλέπεισθαι.

e Scr. ὄθεν καὶ.

SANCTI PATRIS NOSTRI JOANNIS CHRYSOSTOMI

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI

INTERPRETATIO

IN DANIELEM PROPHETAM (a).

CAPUT I.

3. Et dixit rex Asphanesio (b) principi eunuchorum suorum, ut introduceret de filiis captivitatis filiorum Irael, et de semine regni, et de Phortommin (c). Phortommin aut gentem dicit, aut genus: imo potius gentem, eamque fortasse barbaram. Id autem permittitur, ut ex comparatione potestas Dei appareat; et ut quod in vulgo factum erat, etiam in sapientia eveniat. Nam ne quis Persicam (d) sapientiam causam putaret eorum quæ contingebant, alii quoque una cum ipsis edecentur, ut scilicet id confutetur. Ex comparatione enim maxime apud insipientes judicantur res. Ideo Deus ubique arguit a comparatione; et cum de seipso loquitur, non dedignatur se cum diis comparare ac conferre. Atque ipsi dicunt: *Non est similis tui in diis,*

(a) Ex Interprete supplevimus titulum, qui in Græco desiderabatur, si nobis licuisset esse tam beatis, ut Codicem antiquum videremus, certius forsitan de isto Commentario iudicium tulissemus supra in Præfatione. Chrysostomi tamen esse opus facile sibi persuadebit, qui hæc rudera ac segmenta propius intuebitur.

(b) In Græco, Ἀσφάνης (leg. Ἀσφάνης). Apud Josephum lib. 10 Antiquit. Judaicæ. Ἀσφάνης dicitur, ob similitudinem litterarum Hebraicarum, ut mea fert opinio. Sic qui infra Chrysostomo est Ἀμειράσας, a LXX vocatur Ἀμείρα. Quanto autem incommodi interpretibus, ac etiam scriptoribus Hebraicis fuerit ista similitudo, norunt linguae sanctas periti. Unum videre est exemplum in voce Gallica מְדַבֵּר *devestir*, quam usurpat Saionio Lunensis, exponens locum Scripturæ Exodi 28, 41: nam, ut equidem existimo, restituendum est מְדַבֵּר, *revestir*.

(c) Φορτομμίν (scr. Φορτομμίν). Consulendi de hac voce Hieronymus, Theodoretus, et alii. Theodoreti locus vitio laborat. Φορτομμίν, inquit, τὰς παρθένους ἐκάλει τῇ ἑσπέρῃ ἡμέρῃ. Existimo reponendum esse, τοὺς Παρθίους, *Parthos*. Nec enim probare possum, quod ait Maldonatus, doctissimum interpretum, Græce linguæ similitudine deceptum, exposuisse, παρθένους.

(d) Persicam, id est, Chaldaeam. solent auctores sacri et profani, dum de Chaldaeis, Babyloñis, Assyrìis, Medis, Persis, Parthis loquuntur, quasi inter eos populos nihil intersit, indiscriminatim uti nominibus. Exempla supradictorum criticorum commentarii, atque adeo B. Chrysostomus, quod autem hic Daniel et tres pueri dicuntur sapientiam Chaldaicam didicisse, id uocat S. Isidorus Pelsueta, lib. 3, epistola 139.

Domine (Psal. 85. 8). 4. In quibus nulla esset macula, et pulchros aspectu, et intelligentes in omni sapientia. Pulchritudo quoque impedimentum est ad castitatem et ad sapientiæ studium. Qui vero de causa tales etiam requirit, qui et membrorum bona habitudine et aspectus pulchritudine cæteros omnes antecellant? Audiamus. Si rex tales quærit, atque rex barbarus, quanto magis Deus, qui decoris animi amator est? Si regi adstare non mereantur ii qui maculam habent in corporibus (ait enim, *In quibus nulla esset macula*), multo magis non decet Deo adstare eos quibus maculosus est animus. Merito autem et robustos requirit, ad domestica scilicet ministeria: aut robur etiam animi significat, hoc est qui valeant stare coram rege. Pulchros vero aspectu cur expetit? Illa enim usui sunt; sapientia nimirum et mentis perspicacitas: at venustas cui bono? Videlicet ut barbarus, et ut vir sæculo deditus, hanc ex immensa honorum cupidine exquirat: nam philosophum bonæ animi tantum desiderare oportet. Sed quemadmodum decoras vestes cupimus, non ad usum tamen: ita iste decoras facies, velut statuas flagitat. At Deus quam ob causam pulchritudinem fecit? Audi alium discentem: *A magnitudine enim et specie creaturarum Creator per proportionem videtur* (Sap. 15. 5). Multa etiam quis videat non modo ad usum, sed et ad decorem quoque corpori nostro indita esse. Colores namque ac coloris pulchritudo ejus rei gratia, non autem ob usum duntaxat existunt. Fieri siquidem potest ut leuon niger sit, nec inde ullo modo lædatur in iis quæ ad usum spectant. Habemus vero et capillos eadem de causa, sicut Paulus ait: *Vir quidem si coniam nutriat, ignominia est illi* (1. Cor. 11. 14). Cervix quoque erecta, quæque congruum habet interstitium; denique reliqua ob eundem decorem nobis sunt concessa, adeo ut si minimum quid a toto detraxeris, pulchritudinem evertas, manente tamen usu. Unde præcipue ad speciem nobis Opifex hoc

animal condidit: nec tantum hoc, sed et reliqua omnia. Verum pulchritudinis hujus aliis quidem plus, aliis vero minus largitus est. Complures autem post ortum quæ carebant venustate induit. Porro ex ipso situ quoque decorem perspicies; quemadmodum in oculis, quod in sublimi loco instar iridis positi sint, quod intus tornatam rotunditatem, colorum mixturam, accuratam formam, germanitatem, ingenuitatem et candorem habeant. Sed, inquiet aliquis, pulchritudo offendiculum fuit. Non propter pulchritudinis naturam id contigit, sed per ignaviam eorum qui illa capiuntur. Dicit enim Scriptura: *Ne respicias pulchritudinem alienam* (Eccl. 9. 8). Non dixit absolute, *Ne respicias pulchritudinem*: sed addidit, *Alienam*. Quare laudat eos qui propria fruuntur venustate. Cur enim decor Josephum non pessumdedit, nec enavum effecit, nec replevit insania et fastu? *Cerva, inquit, amicitiae et pullus gratiarum tuarum versetur tecum* (Prov. 5. 19). Pulchritudo etiam vinculum est nuptiarum, ut scilicet homines impotenti corporum desiderio flagrant. Nam cum Deus nobis illius laboriosam ac miseram adornasset, solatium quoque quod donavit. Hinc nobis fomes dilectionis vitam quæ omnia complectitur. Multa quippe cura providit Deus ac effecit, ut nuptiarum vinculum firmum ac infractum maneret. At, inquiet idem, pulchritudo offensioni ab initio fuit. *Videntes enim filii Dei filias hominum, quod essent pulchræ, acceperunt sibi* (Gen. 6. 2). Offendiculum non fuit species, sed illorum incontinentia. Filias enim non ideo Deus speciosas fecerat, ut impudentes fierent, sed ut unusquisque suam adamaret. *Et intelligentes, inquit, in omni sapientia*: id est, studiosos et omnis sapientiæ capaces: *ut doceret eos literas et linguam Chaldæorum*. Moyses quidem cum esset unus e vulgo, ut rex enutritus est: hi vero cum ex stirpe regia orti essent, inter servos heriles educabantur. Pulchre provisum est, ut illi discerent literas et linguam Chaldæorum, ne scilicet quando Daniel de magnis illis rebus cum rege loquutus esset, aliquis interveniens nonnihil eorum quæ dicerentur depravaret. Quanam autem de causa adhuc id fit? Ut intelligas illius philosophiam, et statim a principio videas quo pacto ventre potior sit. Alius quippe dixisset: Captivus sum; nullo alio ex loco necessaria ad victum mihi suppeditantur, omnino ignoscet Deus. At non ita iste: non enim mercedis alienius gratia, aut ex timore tantum, sed etiam ex caritate Deo serviebat. Multa cura educatus est, nec breve tempus in studia insumpsit. Tres annos philosophabantur et tres annos jejunabant. Vides prudentiam? Ubi cautione opus est, valde exactus est, provisus ac circumspectus; nec temere seipsum conjicit, sed supplicat ac precatur: ubi vero nullum detrimentum est, linguam barbaram et ejusmodi sapientiam discere non renuit; non enim crimen erat hanc discere, verum ea uti. Sic præcipue intelligebat sapientiam suam: atque iterum ex comparatione, ut disceret nullam esse sapientiam Hebrææ similem, atque fortior evaderet. Quod si id fuisset iniquum,

ibi profecto restitisset, atque adeo repugnasset. Vides illius virtutes ab eadem origine profluxisse, ex qua li qui ventri indulgent, ex qua li quæ illa præferunt manna? Inde Daniel cum esset ortus, philosophum se esse ostendit. 6. « Et in his fuerunt de filiis Juda, Daniel, et Ananias, et Azarias, et Mizael. 7. Et imposuit eis nomina præpositus eunuchorum; Danieli quidem, Baltazar; et Ananiæ Sedrachus; et Azariæ, Abdenago; et Misaeli, Misachus. » Danieli, inquit, imposuit nomen Baltazar. Ita quoque deus illorum vocabatur: quin potius sic appellabatur filius regis. Aususne est igitur captivum eodem nomine insignire? Prorsus id ausus est; nisi quod non est idem nomen (a) ac decus, sed multa intercedit differentia, sicut in Josepho, adoravit eum pater ipsius. Sed quid magni, nomen illud ei inditum esse? nonne etiam hodie inter plebeios videmus regum nominibus appellari multos? At non in regia, dicit aliquis. Cujus autem rei gratia nominum ista mutatio fit? Aspice res undique disponi. Non videt somnium rex, priusquam tres illi anni completi sint. Vides providentiam Dei? Cur igitur? Ut majori libertate loquendi Daniel frueretur. At, dixerit aliquis, manifestius in admiratione ac claritate fuisset Daniel, si ante tres illos annos Nabuchodonosor somnium vidisset. Atqui edictum illud contra pueros prolatum non fuisset: aliter autem nec Danieli creditum esset. Propterea in parvis ac exiguis rebus eunuchus benevolentia Dei erga illos periculum facit, ut quando de majoribus rebus illum postulaverint, diffidens non respuat, sed ut discant ea lingua optime loqui, ad majorem nimirum fiduciam obtinendam. Nonne vides Davidi id contigisse, cum rex Saül de rebus ex ætate judicans, illi pollicentem quod alienigenam interfectorus esset, fidem non habuit? De cætero advertite Daniele instituti ac sectæ barbaricæ causam et rationem intellexisse. Barbarorum quippe disciplinas accurate didicerunt Moses et Daniel. Ne enim ignorantia adducti, putarentur sua alienis præferre: ea permisit illis, etiam alienæ scientiæ participes fieri: ut quando videris seu potius audieris Mosem dicentem, *Non est sapientia quæ nostra* (Deut. 4), non propensionis nec amoris censeas esse sententiam, sed recti iudicii. Nam dici nequit Daniele odio erga præceptores resiliisse ab illorum doctrina. Ambo enim, Moses et Daniel, multo honore ab extraneis afficiuntur, et tamen gentis suæ instituta anteponunt. Et hoc est quod cum admiratione de Mose dicebat Paulus: *Non elegit temporali*

(a) Græce, πλὴν οὐκ ἔστι τὸ αὐτὸ ὄνομα, etc. Nihil video nisi exscriptoris indiligentia factum esse, ut ad nos manca pervenerint eloquentissimi Patris verba. Scilicet dum ostendere vult longe ampliorem fuisse famam Baltasaris Judei fama Baltasaris Babylonii, exemplum Josephi adduxerat eximius doctor. Uterque enim, Josephus ac Daniel, servi cum fuissent, eum honorem consecuti sunt, ut adorari, more earum gentium, meruerint; hic a rege, Dan. 2, 46; ille a patre, Gen. 37, 9, et 47, 31: at notarius properans, rem iudicare contentus, voces omisit. Hæc est nostra suspicio, seu potius divinitio, quam in medio relinquimus. Cæterum de Josephi adoratione abunde Theodoretus Quest. 19 in Genesim, et noster initio Orationis 26 in Epistolam ad Hebræos, et Homilia 66 in Genesim.

θειαν, τὴν γνησιότητα, τὸ λευκὸν εἶναι. Ἀλλὰ πρόσκομμα γέγονε τὸ κάλλος, φησί. Οὐχὶ παρὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ῥαθυμίαν τῶν ἀλισκομένων. *Μὴ καταμάρθανε γὰρ, φησί, κάλλος ἀλλότριον.* Οὐχ ἀπλῶς εἶπε, *Μὴ καταμάρθανε κάλλος*, ἀλλὰ προσέθηκεν, *Ἀλλότριον*, ὡς τὸ γε οἰκείου ἀπολαύειν αἰνεῖ. Διὰ τί γὰρ οὐκ ἐξετραχίλισε τὸν Ἰωσήφ, οὐδὲ βλάβα εἰργάσαστο, οὐδὲ ἐνέπλησεν ἀπονοίας καὶ τύφου; *Ἐλατος, φησί, φιλικός, καὶ πῶλος σὼν χαρίτων διμυλῶ σοι.* Σύνδεσμός ἐστι καὶ τοῦτο τοῦ γάμου, ὥστε πρὸς τὰ σώματα ἐπέδοντο οἱ ἄνθρωποι. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπίπονον τινα καὶ μοχθηρὸν ἡμῖν κατεσκεύασε τὸν βίον, ἔχαριστό τινα καὶ παραμυθίαν. Ἐντεῦθεν ἡμῖν ἀγάπης ἐστὶν ὑπέκκαυμα τῆς τὰ πάντα [202] συνεχούσης. Πολλὰ γὰρ ἐσπούδαζεν ὁ Θεὸς καὶ ἐπραγματεύσατο, ὥστε τὸν τοῦ γάμου σύνδεσμον ἀβραγῆ μένειν. Καὶ μὴν τοῦτο, φησί, γέγονε πρόσκομμα παρὰ τὴν ἀρχὴν. *Ἰδόντες γὰρ οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ τὴν θυγατέραν τῶν Ἑβραίων* * [i. ἀνθρώπων], *ὅτι καλὰ εἰσιν, ἔλαβον ἑαυτοῖς.* Οὐχὶ τοῦτο γέγονε πρόσκομμα, ἀλλ' ἡ ἀκрасία ἐκείνων. Καλὰς αὐτὰς ἐποίησεν, οὐχ ἵνα ἀναιδεῖς αἱ θυγατέρες γένωνται, ἀλλ' ἵνα ἕκαστος στέργῃ τὴν ἑαυτοῦ. *Καὶ συνιέντας, φησὶν, ἐν πάσῃ σοφίᾳ*· τούτεστι, σπουδαίους, δεκτικούς πρὸς πᾶσαν σοφίαν· *τοῦ διδάξαι αὐτοὺς ἡρώματα καὶ γλῶσσαν Χαλδαίων.* Ὁ μὲν οὖν Μωϋσῆς ἰδιώτης ὢν, ὡς βασιλεὺς ἐτράφη· οὗτοι δὲ ἐκ γένους ὄντες βασιλικῷ, ἐν τάξει δούλων δεσποτικῶν ἀνετρέφοντο. Καλῶς προοικονομεῖται αὐτοὺς μαθεῖν γράμματα καὶ γλῶσσαν Χαλδαίων, ἵν' ὅταν μέλλῃ τῷ βασιλεῖ διαλέγεσθαι Δανιὴλ περὶ τῶν μεγάλων ἐκείνων, μηδεὶς μεταξὺ παρεμπεισίων κακούργῃ τι τῶν λεγομένων. Τίνος δὲ ἕνεκεν καὶ τοῦτο γίνεται; Ἴνα μάθῃς αὐτοῦ τὴν φιλοσοφίαν, καὶ ἰδῇς εὐθέως ἐξ ἀρχῆς πῶς κρείττων ἐστὶ γαστρός. Καὶ μὴν ἕτερος εἶπεν ἄν, *Διχμάλωτός εἰμι, οὐδαμῶθεν ἔχω τὴν ἀναγκαίαν τροφήν, συγγινώσεται πάντως ὁ Θεός.* Ἀλλ' οὐχ οὕτως οὗτος· οὐ γὰρ μισθῷ τινι καὶ φόβῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀγάπῃ ἐδούλευε τῷ Θεῷ, πολλῆς ἀπολαύων ἐπιμελείας, καὶ ὁ χρόνος οὐ βραχύς. Ἐτη τρία ἐφιλοσόφουν, τὰ τρία ἔτη ἐνήστευον. Ὅρξες σύνεσιν; Ἐνθα μὲν ἔχρην φυλάσασθαι, σφόδρα ἀκριβῆς, καὶ πρόνογι-ε:κος, καὶ οὐχ ἀπλῶς ἐπιβρίπτων ἑαυτὸν, ἀλλ' ἐκετεύων καὶ δεόμενος· Ἐνθα δὲ οὐδὲν ἔδραπεν, οὐ παρητήσατο μαθεῖν γλῶτταν βαρβαρικὴν καὶ σοφίαν τοιαύτην. Οὐ γὰρ δὴ τὸ μαθεῖν ἔγκλημα ἦν, ἀλλὰ τὸ χροῖσθαι. Οὕτω μάλιστα ἔμαθεν ἄν τὴν σοφίαν τὴν παρ' ἑαυτῷ· ἀπὸ συγκρίσεως πάλιν, ἵνα μάθῃ ὅτι οὐκ ἐστὶ σοφία ἑτέρα οἷα ἡ Ἑβραίων, ἵνα ἰσχυρό-

τερος εἴη. Καὶ μὴν καὶ παράνομον ἦν, καὶ ἐνταῦθα ἔστη ἄν καὶ ἡγωνίσαστο. Εἶδες ὅτι τοῦτου αἱ ἀρεταί, ὅθεν οἱ γαστρίμαργοι, ὅθεν οἱ σφόδρα προτιμῶντες τοῦ μάννα; Ἐντεῦθεν ὁ Δανιὴλ ὢν φιλόσοφος ἐφάνη. *Καὶ ἐγένοντο ἐν αὐτοῖς ἐκ τῶν υἱῶν Ἰούδα, Δανιήλ, καὶ Ἀνανίας, καὶ Ἀζαρίας, καὶ Μισαήλ.* *Καὶ ἐτέθηκεν αὐτοῖς ὁ ἀρχιερευνοῦχος ὀνόματα, τῷ μὲν Δανιήλ Βαλτάσαρ, καὶ τῷ Ἀνανίᾳ Σεδράχ, καὶ τῷ Ἀζαρίᾳ Ἀβδεναγῶν* [scr. Ἀβδεναγῶ], καὶ τῷ Μισαήλ Μισάχ. Τῷ Δανιήλ, φησί, Βαλτάσαρ ἐτέθηκεν ὄνομα. Καὶ ὁ Θεός αὐτῶν οὕτως ἐλέγετο, μᾶλλον δὲ ὁ υἱὸς τοῦ βασιλέως οὕτως ἐλέγετο. Ἐτόλμησε κἄν οὖν τὸν αἰχμάλωτον οὕτω καλέσαι; Μάλιστα [203] μὲν οὖν ἐτόλμησεν ἄν· πλὴν οὐκ ἐστὶ τὸ αὐτὸ ὄνομα, ἀλλὰ πολλὴ ἡ διαφορὰ, ὥσπερ ἐπὶ τοῦ Ἰωσήφ, προσεκύνησεν αὐτὸν ὁ πατήρ αὐτοῦ. Καὶ τί μέγα τὸ ὄνομα τοῦτο κληθῆναι αὐτόν; οὐχ ὀρώμεν καὶ νῦν τοῖς τῶν βασιλέων ὀνόμασιν ἰδιώτας καλουμένους πολλούς; Ἀλλ' οὐκ ἐν τοῖς βασιλείοις, φησί. Τίνος δὲ ἕνεκεν ἡ τῶν ὀνομάτων μεταβολὴ γίνεται; Ὅρα πάντοθεν οἰκονομούμενα τὰ πρόγματα. Οὐ πρῶτον ὀρξ τὸ ἐνύπνιον, ἕως τοῦ πληρωθῆναι τὰ τρία ἔτη. Ὅρξες ὅτι Θεὸς οἰκονομεῖ; Τίνος οὖν ἕνεκεν; Ἴνα πλείονος παρῆρησίας ἀπολαύσῃ καὶ μὴν σαφέστερον ἔθαυμάσῃ ἄν, καὶ ἐφάνη, εἴποι τις ἄν, εἰ πρὸ τῶν τριῶν ἐτῶν εἶδε τὸ ἐνύπνιον. Ἀλλ' οὐκ ἄν ἤλθε καὶ κατ' αὐτῶν τὸ ὄγμα, ἄλλως δὲ οὐδ' ἐπιστεύθη ὁ Δανιήλ. Διὰ τοῦτο ἐν τοῖς μικροῖς καὶ ἐλάττωσι λαμβάνει πείραν τῆς εὐνοίας τοῦ Θεοῦ τῆς περὶ αὐτοὺς ὁ εὐνοῦχος, ἵν' ὅταν ὑπὲρ τῶν μεζόνων ἀξιώσιν αὐτόν, μὴ διαπιστήσας διαπτύῃ, καὶ ἵνα μάθωσι καλῶς διαλέγεσθαι, ἵνα πλείονος παρῆρησίας ἀπολαύσωσιν. Οὐχ ὀρξες ἀπὸ τοῦ Δαυὶδ τοῦτο γενόμενον; πῶς διηπίστησεν αὐτῷ ὁ βασιλεὺς ἐπαγγελλομένῳ ἀλλόφυλον αἰρήσειν, ἀπὸ τῆς ἑλίκιας κρίνων τὰ πρόγματα; Ὅρα λοιπὸν τῆς ἐδοῦ τὴν αἰτίαν τοῦτον μαθόντα. Τῶν βαρβάρων ἔμαθεν ἀκριβῶς Μωϋσῆς καὶ Δανιήλ. Ἴνα γὰρ μὴ ἀγνοεῖ δοκῶσι προτιμᾶν τὰ οἰκεῖα τῶν ἀλλοτρίων, τούτου χάριν ἀφίησιν αὐτοὺς μετέχειν κακείνων, ἵν' ὅταν ἰδῇς, μᾶλλον δ' ἀκούσης Μωϋσέως λέγοντος, ὅτι *Οὐκ ἐστὶ σοφία οἷα ἡ ἡμετέρα, μήτε φίλτρου, μήτε ἀγάπης εἶναι νομίσης τὴν ἀπόφασιν. ἀλλὰ κρίσεως ὀρθῆς.* Οὐδὲ γὰρ ἐστὶν εἰπεῖν ὅτι διὰ τὸ πρὸς τοὺς διδάξαντας ἀχθος ἀπεπήδησε τῆς ἐκείνων παιδεύσεως. Ἀμφότεροι γὰρ πολλῆς ἀπολαύουσι τῆς τιμῆς, καὶ προτιμῶσι τὰ οἰκεῖα. Ὅπερ οὖν καὶ Παῦλος θαυμάζων ἔλεγεν· *Οὐχ εἴλετο πρόσκαιρον ἔχειν ἀμυρτίας ἀπόλαυσιν, μείζονα πλουτέον ἡγήσάμενος τῶν ἐν Αἰγύπτῳ θησαυρῶν*

* Non lum natus erat Heber. Pau'opost forte legendi, εἰς θρησκείαν, ἢ αἱ θυγατέρες.

b Scr. ὑπό. 1h τῶν βαρβάρων. Προπρεσε τὰ. 1nsta pro εἰς; forte scrib. ἐχτός.

τὸν ὀνειδισμὸν τοῦ Χριστοῦ. Καὶ ἔθετο Δαυιὴλ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ μὴ ἀλισγηθῆναι ὡς ἐν τῇ τραπέζῃ τοῦ βασιλέως, καὶ ἐν τῷ ὄλῳ τοῦ πότου αὐτοῦ, καὶ ἡξίωσε τὸν ἀρχιευνούχον, ὅπως μὴ ἀλισγηθῇ. Καὶ ἔδωκεν ὁ Θεὸς τὸν Δαυιὴλ εἰς ἔλεον καὶ εἰς οἰκτιρμὸν ἐνώπιον τοῦ ἀρχιευνούχου. Ὅρα τοῦτον ἄρχοντα τῶν ἀγαθῶν. Οὕτως αὐτόθεν ἐνέφαινε, ὅτι μέγας τις ἦν καὶ θαυμαστός. Τοῦτον γὰρ τῷ βελτίονι καλεῖ ὀνόματι. Ἐν οἷς δὲ δυνατόν ἦν, τὸν νόμον ἐφύλαττεν. Τίς ἂν ἕτερος, εἰπέ μοι, μίasma εἶναι ἐνόμισε τὴν τράπεζαν τὴν βασιλικήν; Ὅρα αὐτὸν ἐκ προσιμίων εὐθέως [204] ἐνδεικνύμενον τὴν φιλοσοφίαν. Καὶ ἡξίωσε, φησί, τὸν ἀρχιευνούχον, ὅπως μὴ ἀλισγηθῇ. Ὅρα πῶς ἐστὶν ἀφιλότιμος. Οὐκ εἶπεν, ὅτι τὴν ψυχὴν μου δώσω, ἀλλ' ἡξίωσεν, εἰ δυνατόν, λαθεῖν. Τίνας ἕνεκεν φιλοτιμούμαι; φησί. Ἄλλ' οὐχ ὁ Ἰωσήφ οὕτως, οὐδὲ Μωϋσῆς. Τί οὖν; ἐκείνων καταγνωσόμεθα; Μὴ γένοιτο· οὐ γὰρ ᾔδεσαν ὅ τι ποτε ἦν. Οὐπω γὰρ ἦν κατὰ τὸν νόμον παραίτησις τῶν βρωμάτων. Ὅρα αὐτὸν καὶ ἐλέγχοντα καὶ φιλοσοφοῦντα, καὶ ἐν τοῖς σμικροῖς ἐνδεικνύμενον τὴν φιλοσοφίαν. Καὶ ὅπερ ἔλεγον οἱ ἀπόστολοι, Ταῦτα δίδει πρόσω ποιῆσαι, κάκεινα μὴ ἀφείναι. Ταῦτα δὲ ἐπρατταν, οὐκ ἐπειδὴ εἰδωλόβουτα ἦν, ἀλλ' ἐπειδὴ κακωλυμένα ὑπὸ τοῦ νόμου ἦν. Πῶς οὖν ἔπεισεν; Ὅρα πῶς εὐθέως ἔλυσε σοὶ τὴν ἀπορίαν. Ἐδωκε, φησί, ὁ Θεὸς τὸν Δαυιὴλ εἰς ἔλεον καὶ εἰς οἰκτιρμὸν ἐνώπιον τοῦ ἀρχιευνούχου. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰωσήφ γέγονεν· κάκει ἡλεθῆθ' Ἰωσήφ καὶ χάριν εὗρεν ἐπὶ τοῦ ἀρχιμαγείρου· πλὴν ἀμφοτέροι δοῦλοι, καὶ ἐν οἰκείαις [f. οικίαις] βαρβαρικαῖς. Καὶ γὰρ ἦν ὄντως ἱκανὰ ἐκλῦσαι ὁ τὸν θυμὸν τοῦ βασιλέως τὰ εἰρημένα. Τί λέγεις; ἐναγῇ τὴν τράπεζαν, ὀνομάζεις εἶναι τὴν δεσποτικὴν; καθαρύτερος ἡμῖν αὐτὸς ἀνεφάνης; οὐκ οἶδας, ὅτι διὰ τοῦτο καὶ γλῶτταν καὶ γράμματα μαμαθήκατε Χαλδαῖκά, ἵνα πρὸς τὴν ἡμετέραν μεταστήτε τάξιν; Πόθεν δ' ὅλως αὐτὸν ἠδέσθη ὁ εὐνούχος; Τὸ παιδίον εὐκαταφρόνητον ἦν, αἰχμάλωτον. Εἰ γὰρ καὶ αἰδέσιμος ἦν, ἀλλ' ὁ κίνδυνος οὐκ εἶα αἰδέσιμον αὐτὸν φανῆναι. Διὰ γὰρ τοῦτο εἰπὼν, ὅτι Ἐδωκεν αὐτὸν εἰς ἔλεον, λέγει τὰ ῥήματα τοῦ εὐνούχου καὶ τὸν πάλιν ὁ φόβον. Πῶς; Οὐκ ἦν δυνατόν, ἀλλὰ πεκωλυμένον, εἰ μὴ ἄνωθεν χάρις πάντα ὑποκόμει. Καὶ εἶπε Δαυιὴλ πρὸς Ἀμελασάρ, ὃν κατέστησεν ὁ ἀρχιευνούχος ἐπὶ Δαυιὴλ, Ἀναρίαν, Ἀζαρίαν, καὶ Μισαήλ. Πείρασον δὴ τοὺς δούλους σου

ἡμέρας δέκα, καὶ δότωσαν ἡμῖν ἀπὸ τῶν μμάτων τῆς γῆς, καὶ φαγόμεθα⁴, καὶ ὕδωμεθα· καὶ ὀφθῆτωσαν ἐνώπιόν σου αἱ ἡμῶν, καὶ αἱ ἰδέαι τῶν παιδαρίων τῶν ἐσθὲν τὴν τράπεζαν τοῦ βασιλέως· καὶ ὡς ἐὰν ποιήσῃς μετὰ τῶν παίδων σου. Καὶ εἰσὶν αὐτῶν, καὶ ἐπείρασεν αὐτοὺς ἡμέρας δέκα μετὰ τὸ τέλος τῶν δέκα ἡμερῶν ὠρᾶσθαι ἰδέαι αὐτῶν ἀγαθὰ, καὶ αὐτοὶ ἰσχυρὰ σαρξίν ὑπὲρ τὰ παιδάρια τὰ ἐσθλοῦτα τὴν ζῆν τοῦ βασιλέως. Πολλὴ [205] ἡ παρρησία στη ἡ προθυμία, πολλὴ ἡ σύνεσις, μεγάλη ἡ Πείρασον τοὺς παῖδάς σου ἡμέρας δέκα ἵνα μὴ νομίσης τῆς φύσεως τῶν σπερμάτων ἡ παιδρὸν τοῦ προσώπου, ὅρα δὴ ὕδωρ τὸ μὴ· Καὶ οὐκ ἀπλῶς εὐπαθεῖς ἐφάνησαν, ἀλλὰ ἡ ἀπολαυνόντων τῆς τραπέζης τῆς βασιλικῆς εὐποροι. Ὅτι δὲ κρέα καὶ οἶνος πάντων μᾶλλον ἡ εἴωθε, παντὶ δῆλόν ἐστι. Ὅρα ἐκ προσιμίων τὴν ἐπενθούσαν χάριν ἐκ τῆς προαιρέσεως τοῦ δυν, [καὶ] ἐκ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. Ἡ μ προαίρεσις ἐκ τοῦ μὴ θελήσαι, ἡ δὲ χάρις δυνηθῆναι. Καὶ ὀφθῆτωσαν, φησί, ἐνώπιόν σου τὴν κρίσιν ἐπιτρέπομεν. Κούφη δὲ καὶ ἡ χάρις διὰ τῶν πραγμάτων πιστωθῆτι. Ἐγὼ γὰρ οἶδα σαφῶς· καὶ πρὸ τοῦ τέλους οὐκ ἀπαιεῖ διὰ σέ. Ὅρα πῶς καὶ τοὺς οἰκέτας ἐπαεὺθέως, καὶ ἐδίδαξεν, ὅτι φιλόθεός τις ἐστίν. Ἄπλῶς, Μεθ' ἡμῶν, φησί, ποιήσον, ἀλλὰ, Μαι παίδων σου· καὶ ἀρχόμενος οὕτως ἔλεγε· Πρὸς τοὺς παῖδάς σου. Οὐ παρηγοῦντο τὰς ἀνθρωπείμας, ἐνθα τὴν εὐσέδειαν οὐδὲν ἐδραπτεν, ἔασθαι· ἐπεὶ καὶ Παῦλος αὐτὸ ποιεῖ. Ἀπολογία μιν, ἐξ ἐγκωμίων τοῦ δικάζοντος ἀρχεται λέγων· Πολλῆς εἰρήνης τυγχάνοντες διὰ καὶ πολιτικοῖς κέχρηται πράγμασι. Καὶ προφθὲν ὁ Νάθαν προσκυνεῖ τὸν Δαυῖδ, καὶ ὁ Ἰσραὴλ Φαραὼ, καὶ ὁ Ἀβραάμ τοὺς συνοίκους. Καὶ αὐτὸς, Εἰς τὸν αἰῶνα, φησί, ζῆθι. Ὅρα ῥῆμιν καίλας γέμον. Ἄλλ' οὐκ ἂν εἰποίμι τοῦτο καὶ ἀλλὰ σύνεσιν καὶ σοφίαν. Οὕτω καὶ Παῦλος Ἐν σοφίᾳ περιπατεῖτε πρὸς τοὺς ἔξω, τὸν ἐξαγορευόμενοι. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐδίδεκεν Ἀπόστολοις τὰ Καίσαρος Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ. Τί οὖν; τὰ σπέρματα μισὰ οὐκ ἦν δαμῶς, οὐδὲ τὸ ὕδωρ. Καὶ τοῦτο διέτελεσαν εἰποιῦντες. Καὶ μετὰ τὸ τέλος, φησί, τῶν ἡμῶν εἶπεν ὁ βασιλεὺς, εἰσαγαγεῖν αὐτοὺς ἡγαγεῖν αὐτοὺς ὁ ἀρχιευνούχος πρὸς Ναβορόσορ. Καὶ οὐκ εὐρέθησαν ἐκ πάντων ὅμοιοι Δαυιὴλ, καὶ Ἀναρίᾳ, καὶ Μισαῖ.

⁴ Hoc verbum interdum videtur deductum ab εἶς, id est affuit, quae enim suppetunt, despiciuntur, eoque poluere quodammodo existimantur: interdum a voce εἶς, quae saltem et convictum significat. Vide Hesychium ac Suidam. Pari ratione formatur συναλίζεσθαι Act. 1, 4.

⁵ Ἐκλύσαι. Forte nihil est mutandum. Forte legendum ἐκλύσαι, levi ac non insolite litterarum translatione.

⁶ Lege πολύν. Dan. 1, 10.

⁴ Scrib. φαγόμεθα, εἰ πινόμεθα. Εἰ εἰσέκουσεν αὐτὸν

peccati voluptate frui, majores *Ægypti thesauris divitias esse ratus Christi probum* (Hebr. 11. 25. 26). 8. Et posuit Daniel in corde suo, ne pollueretur in mensa regis, et in vino de potu ejus, et rogavit præpositum eunuchorum ne contaminaretur. 9. Et dedit Deus Daniele in misericordiam et in miserationem in conspectu principis eunuchorum. Aspice Daniele a bonis operibus incipere. Ita ex eo tempore ostendit magnum se esse, atque admirabilem. Quare Scriptura præstantiori eum nomine (Danielis) appellat. Porro in quibus poterat, legem servabat. Quis alius, quæso, mensam regiam censuisset esse piaculum? Aspice quomodo statim ab exordio suum erga sapientiam amorem demonstret. Et rogavit, inquit, præpositum eunuchorum, ne contaminaretur. Animadvertite quam non sit ambitiosus. Non dixit, Animam mihi potius adimi patiar: sed rogavit, ut, si fieri posset, lateret. Quam ob causam, inquit, honores ambirem? At non sic Josephus, nec Moyses. Quid igitur? Illosne condemnabimus? Absit. Nescierunt enim quidnam illud caset. Nondum siquidem existerat illa quæ postea a lege est instituta ciborum repudiatio. Vide ipsum et arguentem et philosophantem, et in parvis rebus specimen sapientiæ suæ exhibentem. Atque id est quod dicebant apostoli (a): *Hæc oportebat prius facere, et illa non omittere* (Luc. 11. 42). Hæc autem Daniel faciebat, non quod idolis sacrificata essent quæ apponebantur, sed quod a lege essent prohibita (b). Quomodo igitur eunuchorum magistro persuasit? Adverte ut statim tibi solvat dubitationem. *Dedit, inquit, Deus Daniele in misericordiam et in miserationem in conspectu principis eunuchorum.* Illud etiam Josepho accidit: in *Ægypto* quoque Josephus misericordiam consequutus est, et gratiam invenit apud coquorum præfectum: porro utrique servi, et in barbarico solo degebant. Erant sane verba Danielis idonea ad exsolvendam (vel attrahendam) iram regis. Quid ais? domini mensam execrabilem appellas? anne purior nobis tu apparuisti? nonne nosti ideo vos linguam ac literas Chaldaeorum discere, ut ad nostrum ordinem transeatis? Unde vero omnino eunuchus illum reveritus est? Puer erat contemptibilis ac captivus. Nam etsi reverendus fuisset, ac periculum non sinebat ipsum venerabilem videri. Et propter hoc postquam dixit: *Dedit eum in misericordiam*, subdit verba eunuchi, et multum timorem illius. Quomodo? Id impossibile fuisset atque prohibitum, nisi celestis gratia omnia dispensasset. 11. Et dixit Daniel ad Amelœsarem, quem constituerat magister eu-

nuchorum super Daniele, Ananiam, Azariam, et Misaellem: 12. *Tenta, obsecro, servos tuos per dies decem; et dent nobis de seminibus terræ, et comedamus, et aquam bibamus*: 13. *et appareant coram te vultus nostri, et vultus puerorum qui comedunt e mensa regis: et sicut videris, facito cum pueris tuis*. 14. Et exaudivit eum, et tentavit eos per dies decem. 15. Et post finem decem dierum visi sunt vultus eorum boni, et ipsi corpore pinguiore, quam pueri qui comederant de mensa regis. Magna libertas, maxima animi alacritas, multa prudentia, ingens fides. *Tenta pueros tuos per dies decem.* Deinde ut ne existimes a seminum natura oriri faciei hilaritatem, respice quoque ad aquam, quæ minime nutrit. Et non modo bona corporis habitudine præditi apparuerunt, sed et vegetiores iis qui regia mensa fruebantur. Quod autem carnes et vinum magis nutriant quam cætera alimenta, unicuique est manifestum. Cerne ut statim ab initio gratia ex voluntate puerorum et ex dono Dei efflorescat. Voluntas siquidem est, quod nonnerit: donum vero, quod potuerint. *Et appareant, inquit, coram te.* Judicium tibi permittimus. Levis autem et facilis est gratia quam petimus: res tibi fidem faciant. Ego quippe eventum perspicue novi: at propter te nihil ante finem affirino. Cerne quomodo etiam famulos statim erudierit, ac docuerit se esse Dei amantem. Et non simpliciter dicit, *Facito nobiscum*, sed, *Facito cum pueris tuis*: sicque exorsus aiebat: *Tenta pueros tuos.* Non recusabant humanos honores exhibere, ubi nihil esset quod pietatem laderet: quandoquidem et Paulus idem facit. Nam inebrians defensionem suam, a laudibus judicis incipit, ita loquens: *In multa pace agentes per te* (Act. 24. 2). Idem apostolus rebus civilibus usus est. Nathan quoque propheta adorat Davidem; Jacobus similiter Pharaonem adorat, et Abrahamus contubernales. Daniel denique, de quo nunc sermo est, regi dicit: *In æternum vive* (a) (Dan. 6. 21). Animadvertite verbum adulationis plenum. At ego non id dixerim adulationem, sed prudentiam et sapientiam. Ita et Paulus ait: *In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt, tempus redimentes* (Coloss. 4. 5). Ita etiam Christus docuit: *Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo* (Luc. 10. 25). Quid igitur? semina immunda non erant? Minime: sed nec aqua. Et hoc per tres annos fecerunt. 18. *Et completis, inquit, diebus, post quos dixerat rex, ut introduceret ipsos, archieunuchus introduxit eos ad Nabuchodonosorem.* 19. *Et non inventi sunt ex omni-*

(a) Imo Domini est istud oraculum. Sed aliquando Ecclesie magistros, dum vel minus cum cura scribunt, vel calore dicendi abripiuntur, memoria destituit. Sic infra eodem hoc capite Tertullii, Act. 24. 3, Paulo attribuuntur.

(b) Non tamen improbabilis est Theodoretii aliorumque sententia. Lege Judithæ 12, 2, 19, Estheræ 14, 17. Crediderim sanctissimos juvenes tribus de causis cibo regio abstinentie: tum ob solemnem ethnicorum in mensis superstitionem; tum quod plerique Babyloniorum cibi lege mosaica vetiti essent; tum denique, quia jejuniis, et abstinentia ab animalis, Deum promereri satagebant. Et hoc ultimum confirmant Josephus Antiq. Jud. lib. 10, cap. 11, Origenes 7 contra Celsum, et Hieron. 4 in diversos S. Gregorius Papa Epistola ad Theocistam.

(a) In Græco, εἰς τὸν αἰῶνα ζῆν. Grotius interpretatur: *ut quis diu*. Malim tamen cum S. Hieronymo exponere de æternitate. Id enim exigebat olim quæ se diis æquam existimabat potestas: *Ea quippe est, ait B. Severus, stultitia regum omnium, ut sibi divina indiderent*. Baruchi 1, 11: *Orate pro vita Nabuchodonosor regis Babylonis, et pro vita Baltasar filii ejus, ut sint dies eorum sicut dies cæli super terram*. Quo etiam loci mentem Scripturæ non assequutum fuisse Grotium puto. Superbas voces humilitas Christiana paulatim compressit, modestiusque Catholicis Imperatoribus acclamatum in Conciliis: *Multos annos. Annos David. Multos annos æternæque memoria*, etc. His de rebus lege Concilia generalia passim, Epistolam S. Athanasii de synodis Arimini et Seleuciæ, initio, Ammianum Marcellinum initio libri 15, Symmachum Relatione adversus Christianos,

bus illis similes Danieli, et Ananiæ, et Misaeli, et Azariæ. 20. Et steterunt in conspectu regis; et in omni verbo sapientiæ ac scientiæ, quod sciscitatus est ab eis rex, invenit eos decuplo præstantiores omnibus incantatoribus et magis, qui erant in universo regno ejus. Et post finem dierum, inquit, visi sunt vultus eorum boni: et pulchritudine ac bona corporis habitudine profecerant. Aspice res quæ præter naturam sunt: aspice mundi Opificem qui efficaciam suam adaperit. Quam admodum enim sictor maxime videbitur is, qui non modo æs conflare ac conformare valebit, sed et illo non minus is qui jam factam statuam poterit corrigere: idem quoque in Deo et pueris illis agnoverit quispiam. Nam corpora post talem alimoniæ pinguiam præstitisse, non minus facultatis creatricis indicium erat, quam hominem e terra formasse. Unde nitidus color? unde flos ac decor fulgorem emittens? unde robur? Nostis enim aquæ potu et seminum esu destrui corporis vires. Nam ne panem quidem comedere sustinebat. Non est autem parva distantia inter frumentum subactum ac confectum, et frumentum infectum ac non præparatum. Non enim ex solo esu robur oritur, sed etiam ex coctione ciborum qui manducantur; at semina concoqui præter naturam est. Adverte hæc signa non ex ambitione petentium initium sumere, sed a necessario usu causam atque occasionem habere. Non enim absolute ac nulla re objecta insiluit in experimentum, sed necessitate illum ad hoc vocante. Itaque procul ab ambitione erat animus puerorum. Quamquam quis tanta præditus fide, et inter barbaros degens, non cupisset dominis ostentare Dei erga se benevolentiam? At non isti. Respice et ad reprehensionem senum, ut etiam ipsa ex necessitate provenerit.

CAPUT II.

1. In anno secundo regni Nabuchodonosoris, somnivit Nabuchodonosor somnium, et obstupuit spiritus ejus, et somnus ejus obiit ab eo. At iste annus duodecimus est (a). Nam si tres anni a capta urbe præter-

Hieronymum ad Ezech. 28, 2, Theodoretum ad Dan. 5, 10, et 6, 21, Symeonem Thessalonicensem de sacris ordinationibus cap. 10, denique nostrum hunc infra ad caput secundum.

(a) Plurimum a veritate aberrant quos hic noster auctores habet. Primum enim deportationem Danielis non numerant ab anno tertio desinente, et quarto ineunte Joacimi, seu Nabuchodonosoris primo, ut computatur Dan. 1, 1, Jerem. 25, 1: sed in ea tempora conferunt, quibus iterum capta sunt Hierosolyma, nempe sub Jechonia. Deinde dum urbem anno nono captam esse dicunt, a sacra Scriptura discedunt, quæ id anno Nabuchodonosoris partim septimo, partim octavo contigisse re:ert Jerem. 52, 28, 4 reg. 24, 12 (neque enim hæc duo loca, quod existimat Vsserius, se jungenda esse arbitror). Horum errorum exempla in Theodoro Præfatione in Ezechielem, in Græca temporum Epitome, quam Josephus Scaliger ad Chronica Eusebii attexuit, et in ejusdem Scaligeri animadversionibus. Præterea Hebræos eadem nota designare solitos numerum secundum, et numerum 12, aut fallor, aut verum non est: quamvis fieri potuerit ut 2^a mutaretur in 2, deleta aut dekrita littera 1. Denique de exscriptorum errato incredibile mihi sit, cum et textus Hebraicus et omnes versiones consentiant. Nemini ergo dubium esse potest Nabuchodonosorem hoc somnium anno secundo regni sui vidisse: non quidem (ut Theodoro) lacet) secundo illius regni quo cum patre imperavit, nec (ut vetus scholion habet) illius quod post expugnationem civitatis ac templi obtinuerit, sed secundo

lerant, et illa anno nono expugnata fuit: iste duodecimus est. Quidam dicunt eadem nota Hebræos hunc et illum numerum exarari. Et etiam erratum est exscriptorum: vel secundo anno pueri exhibiti sunt. Sed hoc ultimum caret. Cæterum res accidit difficilior. Quænam illa est? Nescisse regem quodnam fuerit somnium. Et hoc providenter contigit. Nisi enim inisset, non apparuisset Danielis sapientia. Vi enim quod ipse vocatus fuisset, et id quod fu erat dixisset; dixissent etiam Chaldæi. Verum eventus præsens non esset, quis verax, quis dux creditus fuisset? Et hoc per alia exar oportet. Ipsum autem somnium in medium protrahitur: dicat Daniel quæ respondit; contraria Chaldæi. Unde manifestum fiet Daniele vel non vel vera dicere? Jam igitur probationem dat. Josepho res eo modo peracta non est, sed somnium narravit Phæro: prope enim erat tempus evi. Admiratione autem dignum est, quomodo in ætate fingere aliquid noluerint sapientes Ægyptiorum nullum inde periculum oriri potuissent, sed fas se hædere. Quod si somnia dijudicare nesciamus, qua re aliis illis credendum est? Alioquin autem non oportebat id fieri: at in prophetia Josephi nifesto factum est, et maxime in eunuchis. Ut autem quod Chaldæi non vocarunt Daniele maluerunt mori, quam illum sermone hominum lebratum intueri. Numquid ideo tantum somnium visum fuerat, ut Daniel suspiceretur? Id equidem non dixerim. Quamquam licet ea dumtaxat fuisset, magnum certe et admirabile esset factum tantam Dei agnitionem contigisse. At non hæc ratio fuit. Quænam igitur alia? Ut et Nabuchodonosor de se sentiret, edoctus non semper genus dominaturum (si enim etiam post illa quæ dicta sunt, nihil fastus remisit, multo magis si e dicta non fuissent); præterea ut Deum omnium Dominum agnosceret. Quandoquidem enim eo præcipue studebant, idcirco ista evenerunt. Hinc de futuris persuadet: et quoniam maxime ob futuram præscientiam deos venerabantur. Etiam o illorum præstigiæ in eo negotio versabantur. 13 sententia egressa est, et sapientes interficiebantur et Daniel amicique ejus quærebantur ad pœnem. Tunc Daniel respondit consilium et sententiam. Tunc principi coquorum regis, qui egressus sunt interficiendos sapientes Babylonis. 15. Et interrogabat eum dicens: Princeps regis, quomodo dormi-

monarchiæ in plurimas gentes extincto Nabuchodonosore; quæ multorum sententia est.

(a) Theodorus: τυραννικόν, ἀλλ' οὐ βασιλικόν. Ἰδιον προσηγορίαν καὶ δικαιοσύνης ἔργον· ἀλλ' ὅτι βασιλικόν ἐστὶν, διὰ τὸν μὴ ἀνδρῶν τοὺς ὑπακόους ἰουδαίους. Ἀντὶ τούτου cogitemus? Edictum quippe non in tyrannum erat, sed in sapientes Babylonios, inter quos dæi. Sapientes autem sæculi dictos fuisse ostendit etiam ex Origene Homilia sexta et 14 in Genesim. sit, locus Theodoretici sic interpretandus est: Tyrannicæ, non regiæ potestati adscribendum, et denter destitutum: vanitas enim et superbia potestatis adjunctam, perniciem moluntur subditis aut melius, subditorum sapientibus.

Ἀπαρίσκει. Καὶ ἔστησαν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως· καὶ ἐν παντὶ ῥήματι σοφίας καὶ ἐπιστήμης, ἐν οἷς ἐζήτησε παρ' αὐτῶν ὁ βασιλεὺς, εὗρεν αὐτοὺς δεκαπλασίονας ὑπὲρ πάντας τοὺς ἐπαιδοὺς, καὶ τοὺς μάγονες, τοὺς δυνταί· ἐν πάσῃ τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ. Καὶ μετὰ τὸ τέλος τῶν ἡμερῶν, φησί, ὠράθησαν αἱ ἰδέαι αὐτῶν ἀγαθαί, καὶ εἰς κάλλος καὶ εὐεξίαν ἐπέδωκν. Ὅρα παρὰ φύσιν τὰ πράγματα· ὅρα παρανοίγοντα τὸν Δημιουργὸν τὴν ἐνέργειαν [206] τὴν αὐτοῦ. Καθάπερ γὰρ πλαστογράφος ἐκείνος ἂν μάλιστα φανεῖται, ὁ μὴ μόνον ἀναχωνεύσαι τὸν χαλκὸν δυνάμενος καὶ διαπλάσαι, ἀλλὰ καὶ τοῦτο οὐχ ἤττον ὁ γενόμενος ἤδη τὸν ἀνδριάντα διορθῶσαι δυνάμενος· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν παιδῶν ἐκείνων ἴδοι τις ἄν. Τοῦ γὰρ ἀπὸ γῆς ἀνθρωπίνου ποιῆσαι τὸ μετὰ τοιαύτης τροφῆς εὐπαθῆ δεῖξαι τὰ σώματα οὐχ ἤττον εἰς δημιουργίας λόγον τεκμηρίον ἦν. Πόθεν ἡ εὐχροία; πόθεν τὸ ἄνθος ἀποστιβδόν; πόθεν ἡ ἰσχὺς; Ἰστε δὲ ὅτι καὶ καθαιρεῖ ἰσχὺν ἡ ὑδροποσία, καὶ φάγησις σπερμάτων. Οὐδὲ γὰρ ἄρτον ἠνέχετο φαγεῖν. Οὐκ ὀλίγον δὲ τὸ μέσον τοῦ κατατροφῆς καὶ ἀνεργαστοῦ. Οὐ γὰρ ἐκ τοῦ φαγεῖν μόνον γίνεται ἡ ἰσχὺς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ περθῆναι τὰ διδόμενα· ταῦτα δὲ περθῆναι οὐκ ἦν κατὰ τὴν φύσιν. Ὅρα τὰ σημεῖα ταῦτα οὐκ ἐκ φιλοτιμίας τῶν αἰτούντων λαμβάνοντα τὴν ἀρχὴν, ἀλλὰ ἀπὸ χρείας ἀναγκαίας ἔχοντα τὴν ἀνάγκην. Οὐ γὰρ ἀπλῶς οὐδενὸς προκειμένου ἐπεπλήροσε τῇ πείρᾳ, ἀλλὰ ἀνάγκης αὐτὸν ἐπὶ τοῦτο καλούσης. Οὕτω καὶ πόρρω φιλοτιμίας ἦν τῶν παιδῶν ἡ ψυχὴ. Καίτοι γε τίς τοσαύτην ἔχων πίστιν, καὶ ἐν μέσοις βάρβαροις ὢν, οὐκ ἂν ἠθέλησεν ἐπιδείξασθαι τοῖς κρατοῦσι τὴν εὐνοίαν, ἣν ὁ θεὸς ἔχει περὶ αὐτούς; Ἀλλ' οὐχ οὕτοι. Ὅρα καὶ ἐπὶ τῶν ἐλεγχόντων ἡ πρεσβυτέρων πάλιν, πῶς ἐξ ἀνάγκης ἐρχεται.

ΚΕΦΑΛ. Β.

Ἐν τῷ ἑταίρῳ δευτέρῳ τῆς βασιλείας Ναβουχοδονόσορ, ἐκρυπνίσθη Ναβουχοδονόσορ ἐνύπνιον, καὶ ἐξέστη τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ὁ ὕπνος αὐτοῦ ἐγένετο ἐξ αὐτοῦ. Καὶ μὴν δωδέκατον τοῦτό ἐστιν ἔτος. Εἰ γὰρ τρία ἔτη μετὰ τὸ ἀλῶναι τὴν πόλιν ἦν, ἐκείνῃ δὲ ἐννάτῳ ἔτι, δωδέκατον τοῦτό ἐστιν ἔτος. Τινὲς φασὶν ὅτι τῷ αὐτῷ σημείῳ παρ' Ἑβραίοις καὶ οὕτως ἀκαίριος ὁ ἀριθμὸς γίνεται. Ἡ καὶ σφάλμα γραφικόν ἐστίν, ἡ δευτέρῳ ἑταίρῳ παραστήναι τοὺς

παιδας. Ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοι λόγον. Πράγμα δὲ συμβαίνει ἀπορώτερον. Ποῖον δὲ τοῦτο; Τὸ μὴ εἶδέναι τί ποτέ ἐστι τὸ ἐνύπνιον. Καὶ σαφῶς ἡ τοῦτο γίνεται. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἐγένετο, οὐκ ἂν ἐφάνη ἡ σοφία τοῦ Δανιήλ. [207] Ὅρῳμεν γὰρ ὅτι καὶ ἐκλήθη ἄν, καὶ εἶπε τὸ μέλλον· ἔλεγον ἀκαίρινοι. Τῆς ἐκδόσεως οὐκ οὐστὴς τίς ἀληθὴς καὶ ὁ ψευδής; Καὶ τοῦτο ἐφ' ἐτέρων γυμνάζειν γρή. Αὐτὸ δὲ τοῦτο τὸ ἐνύπνιον παραγέσθω εἰς μέσον· λεγέτω ἄπερ ὁ Δανιήλ εἶπε, λεγέτωσαν τάναντία ἀκαίρινοι. Πόθεν δὴλον ὅτι ψεύδεται, ἡ ἀληθεύει; Ἡδὴ οὖν δίδωσι τὴν δοκιμὴν. Ἐπὶ δὲ τοῦ Ἰωσήφ οὐχ οὕτω γέγονεν, ἀλλὰ λέγει τὸ θναρ ἐκεῖνος· ἐγγὺς γὰρ ἦν ὁ καιρὸς. Ἀξίον δὲ θαυμάσαι, πῶς ἐν Αἰγύπτῳ οὐκ ἠθέλησάν τι πλάσαι οἱ σοφοὶ Αἰγυπτίων ἐκ τοῦ ἀκινδύνου, ἀλλ' ἔφασαν ἀπορεῖν. Εἰ δὲ ὄνειρους οὐκ ἴσασι διακρίναι, πῶς ἀλλαχοῦ πιστευτέον αὐτοῖς; Ἀλλως δὲ οὐκ ἔδει ἐκεῖ τοῦτο γενέσθαι· ἐπὶ δὲ τῆς προφητείας τοῦ Ἰωσήφ φανερώς ἐγένετο, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν εὐνοούχων. Ὅρα δὲ τούτους μὴ καλοῦντας τὸν Δανιήλ, ἀλλ' αἰρουμένους ἀποθάνειν μᾶλλον, ἢ ἐκείνον ἰδεῖν εὐδοκιμοῦντα. Ἀρα διὰ τοῦτο μόνον ἐφάνη τὸ θναρ, ἵνα ὁ Δανιήλ θαυμασθῇ; Οὐκ ἔγωγε εἶποιμι ἄν. Ἐπεὶ καὶ εἰ τοῦτο ἦν μόνον, μέγα ἦν τὸ κατόρθωμα καὶ θαυμαστόν, θεογνωσίαν γενέσθαι τοσαύτην. Πλὴν οὐ τοῦτο μόνον ἐστίν. Ἀλλὰ τί; Ὡστε καὶ τοῦτον σωφρονισθῆναι μαθάνοντα, ὅτι οὐ διὰ παντός τὸ γένος αὐτοῦ κρατήσῃ (εἰ γὰρ καὶ τούτων εἰρημνέων τῆς ἀλαζονείας οὐ καθυφῆκε, πολλῷ μᾶλλον εἰ μὴ ταῦτα εἴρητο)· ὥστε τὸν Θεὸν ἐπιγινώσκει Κύριον ὄντα τοῦ παντός. Ἐπειδὴ γὰρ περὶ ὄνειρους μᾶλλον εἶχον, διὰ τοῦτο ταῦτα γαγνέηται. Ἐντεῦθεν αὐτοὺς πείθει περὶ τῶν μελλόντων, καὶ ἐπειδὴ τούτῳ μάλιστα τοὺς θεοὺς ἐτίμων, τῷ προορᾶν τὰ μέλλοντα. Καὶ γὰρ πάντα ἡ μαγανεία αὐτοῖς περὶ τοῦτο ἦν. Καὶ τὸ δόγμα ἐξῆλθε, καὶ οἱ σοφοὶ ἀπεκτείνοντο· καὶ ἐζήτησαν τὸν Δανιήλ καὶ τοὺς φίλους αὐτοῦ ἀποκτεῖναι. Καὶ τότε Δανιήλ ἀπεκρίθη βουλὴν καὶ γνώμην τῷ Ἀριώχ τῷ ἀρχιμαγείρῳ τοῦ βασιλέως, ὅς ἐξῆλθε ἀνελεῖν τοὺς σοφοὺς Βαβυλώνος. Καὶ ἐκρυπνίσθη αὐτοῦ λέγων· Ἀρχὼν τοῦ βασιλέως, περὶ τίνας ἐξῆλθεν ἡ γνώμη ἡ ἀναιδὴς αὕτη ἐκ προσώπου τοῦ βασιλέως; Εἶδες παρῆρσιαν; εἶδες ἀνδρείαν; πρὸς τὸν ἀνελεῖν κύριον οἶά φησι; Καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων ἀλγεί. Οὐκ ἔχει λόγον, φησί, οὐδὲ πρόφασιν, οὐδὲ χρῶμα ἐπίκειται τῷ προστάγματι·

* Corrige ἐπὶ τὸν ἐλεγχον τῶν. Supra pro τὰ διδόμενα. lei. leg. τὰ ἐδόμενα.

ἡ Σαγῶς. I ego σοφῶς.

ἀναιδεῖς γὰρ τούτους καλοῦμεν. Ἐγνώρισε δὲ ὁ Ἀριῶχ τῷ Δαυιδ τὸ ῥῆμα. Καὶ Δαυιδ ἔξηλθε, καὶ ἡξίωσε τὸν βασιλέα ὅπως χρόνον αὐτῷ δῶ, καὶ τὴν σύγκρισιν τοῦ ἐνυπνίου ἀπαγγέλλῃ τῷ βασιλεῖ. Θαύμαστον πῶς ἐπέτρεψεν ἐκεῖνος. [208] Ὅρα πανταχοῦ πάντας πειθομένους αὐτῷ. Ὅθεν πῶς ὑπόπτευσεν ἀληθῆ λέγειν αὐτόν; πῶς οὐκ εἶπεν, πάντες ἡλέγχθησαν, ὡμολόγησαν μὴ εἶναι ἀνθρωπίνης φύσεως τοῦτο· καὶ σὺ βάρβαρος ὢν, πόθεν οἶε περιγενέσθαι; Ἀλλ' ὅταν ὁ Θεὸς οἰκονομῇ καὶ προκατασκευάῃ τὰ πράγματα, μηδὲν ἀπόρει. Ἄλλως δὲ καὶ ἀκίνδυνον ἦν ἐπ' αὐτὸν ὕστερον ἐλθεῖν. Τίνος ἔνεκεν οὐκ εὐθέως αὐτῷ ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε; Πρῶτον μὲν ὥστε κατὰ δῆλον γενέσθαι τὸ πρᾶγμα, ὥστε αὐτοὺς ἐν χρεῖα καταστῆναι πολλῇ. Εἰ γὰρ καὶ προφήτης ἦν, ὅμως ἔγνόησε. Πάλιν σοι διὰ δικαίων ἀπολογεῖται, δεικνύς ὅτι ἐκείνοις οὐκ ἔδωκε μέλλουσι κινδυνεύειν χωρὶς εὐχῆς καρτερικῆς, πολλῶν μᾶλλον σοι οὐ δώσει. Διὰ τοῦτο πανταχοῦ τὰς εὐχὰς αἰτεῖ ὁ Παῦλος, Τῇ προσευχῇ προσκατεροῦντες, γράφων. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ βίος καθαρὸς, ἐὰν [μὴ] καὶ εὐχὴ προσῇ. Ὅρα πάλιν τὴν πίστιν αὐτοῦ τὴν πολλήν. Δεύτερος οὗτος ἄθλος· καὶ πάλιν ὁ Δαυιδ ἡγείται τοῦ πράγματος, καὶ χρόνον αἰτεῖ παρσκευασμένον πρὸς πολλὴν καρτερίαν καὶ εὐχήν. Ὡστε οὐκ ἔξλου εὐθέως ἀκούεσθαι· ἔδωκεν ἐκεῖνος τὴν χάριν, ἀνεκινώσατο τοῖς φίλοις. Τότε τῷ Δαυιδ μυστήριον ἀπεκαλύφθη ἐν ὁράματι νυκτός. Καὶ εὐλόγησε τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ Δαυιδ, καὶ εἶπεν· Εἴη τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ εὐλογημένον ἀπὸ τοῦ αἰῶνος, καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος, ὅτι ἡ σοφία καὶ ἡ σύνεσις καὶ ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ ἐστί. Καὶ αὐτὸς ἀλλοιοῖ χρόνους καὶ καιροὺς, καθιστᾷ βασιλεῖς καὶ μεθιστᾷ, διδοὺς σοφίαν τοῖς σοφοῖς, καὶ φρόνησιν τοῖς αἰτούσι σύνεσιν. Αὐτὸς ἀποκαλύπτει βαθέα καὶ ἀπόκρυφα, γινώσκων τὰ ἐν τῷ σκότει καὶ τὸ φῶς μετ' αὐτοῦ ἐστί. Σοί, ὁ Θεὸς τῶν πατέρων μου, ἐξομολογούμεναι, καὶ αἰνῶ, ὅτι σοφίαν καὶ σύνεσιν ἔδωκάς μοι, καὶ νῦν ἐγνώρισάς μοι ἃ ἡξιώσαμεν παρὰ σοῦ. Οὐδέπω φανερώς αὐτῷ ἀπεκαλύφθη, ἀλλ' ἐτι ἐν ὁράματι· προσημαίνεται γὰρ ὁ προφήτης. Ὅρα δὲ αὐτοῦ τὴν παρρησίαν. Τίς ἡ γνώμη, φησὶ, ἡ ἀναιδὴς αὕτη; Ἐμοίγε δοκεῖ καὶ πρὸ τῆς εὐρήσεως κεκωλυκέναι τὸν ἀρχιμάγειρον τῆς σφαγῆς, τῷ τε κατηγορεῖσθαι τῆς ἔγχειρήσεως, τῷ τε ὑποσχέσθαι λύσιν εὐρεῖν τοῦ δαιμονίου. Τί οὖν ἀπεκαλύφθη τῷ Δαυιδ; Ἔστι γὰρ καὶ ἐν ἀγίοις ὑπεροχὴ διὰ καὶ αὐτὸς προτιμᾶται. Καὶ πῶς εἶδεν; Ἐν ὁράματι, φησὶ, οὐ κατὰ ἀνθρωπίνην σοφίαν. Καὶ καλῶς μυστήριον αὐτὸ καλεῖ, ὃ πᾶσιν ἡγνόητο. Καὶ εὐλόγησε τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ. Τὸν παντοκράτορά φησι· τουτέστι, τὸν καὶ ἐκεῖ ἐν τῇ βαρβάρῳ χώρᾳ δυνάμενον. Οὐδαμοῦ θυσία, καὶ ναὸς, καὶ θυσιαστήριον, ἀλλὰ προαίρεσις ἀγαθῇ· καὶ πάντα ἡνύετο. Ὅρα, μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν αἴτησιν, οὐ πρότερον ἔδραμεν ἐπὶ τὴν αὐλὴν τοῦ βασιλέως, ἕως οὗ τῷ δεδωκότι χάριν ὡμολόγησε τὴν μεγίστην· οὐ καθάπερ ἡμεῖς

πολλάκις ὑπὸ τῆς χαρᾶς τῶν κατορθουμένων καὶ ἐπιλανθάνομεθα τῆς εὐγνωμοσύνης. Ἀλλ' οὗτος οὐχ οὕτως· ἀλλὰ εὐλόγησε τὸν Θεόν, καὶ εἶπεν· Εἴη τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ εὐλογημένον ἀπὸ τοῦ αἰῶνος, καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος. [209] Ἡμεῖς μὲν γάρ, φησὶ, πρόσκαιροι καὶ ὀλιγοχρόνιοι, οὐ μὴν ὑπὲρ τοῦ χρόνου τούτου τὴν εὐλογίαν ἀναπέμπομεν, ἀλλ' ὑπὲρ παντός· οὐχ ὑπὲρ οὗ ζῶμεν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τούτου μὲν, καὶ ὑπὲρ τοῦ πρὸ τούτου, καὶ ὑπὲρ τοῦ μέλλοντος. Ἀεὶ αὐτὸν εὐλογεῖσθαι χρὴ, καὶ φαίνοντα καὶ μὴ φαίνοντα. Διὰ παντός γὰρ ἡ πρόνοια αὐτοῦ τέταται. Ὅρα πῶς διὰ τῆς εὐχαριστίας ἐμφαίνει καὶ τὴν γνώσιν τῶν ὀνειράτων. Ὅτι ἡ σοφία, καὶ ἡ σύνεσις, καὶ ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ ἐστί· τουτέστι, τὸ εἰδέναι τὰ πάντα, καὶ προγινώσκειν. Ἐνταῦθα γὰρ τοῦτο φησὶ· αὐτὸς οἶδε τὰ πάντα, οὐδὲν ἀγνοεῖ. Τί οὖν; Τοῦτο μόνον; πρὸ γινώσκων ἔχει μόνον; Καὶ οὐκ εἶπεν, ἔχει, ἀλλ', Αὐτοῦ ἐστί, τὸ φυσικὸν ἡμῖν ἀγαθὸν παραστῆσαι βουλόμενος, ὅτι ἐκ φύσεως ταῦτα αὐτῷ πρόσσεστιν. Τί οὖν; πρόοιδε μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ ποιεῖ; Ναί, καὶ ποιεῖ. Ἄλλοιοι καιροὺς καὶ χρόνους. Οὐχὶ τὰς τροπὰς λέγων, ἀλλὰ τὰς τῶν πραγμάτων μεταβολὰς. Καθιστᾷ βασιλεῖς, καὶ μεθιστᾷ. Ὅτι μεταβολὰς ἐργάζεται. Ἀρ' οὖν τοῦτο μόνον, ὅτι πρόοιδε καὶ ποιεῖ; οὐχὶ καὶ ἄλλο μέγιστον, ὅτι καὶ ἑτέροις μεταδίδωσι τοῦτο τοῦ εἰδέναι; Διδούς σοφίαν τοῖς σοφοῖς· οὐχὶ πρὸ τούτου οὖσι σοφίς, ἀλλὰ τοῖς λαβεῖν. Εἰ τις σοφὸς μὴ παρ' ἐκείνου τὴν σοφίαν ἔχει, οὐ σοφός. Μὴ νομίσατε τέχνην εἶναι τῆς Χαλδαϊκῆς. Καὶ φρόνησιν, φησὶ, τοῖς αἰτούσι σύνεσιν. Εἴτα ἴδωμεν πότερον ἐξ ἐπιστήμης αὐτῷ προσγέγονεν, ἢ κατὰ φύσιν. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο λέγει· Αὐτὸς ἀποκαλύπτει βαθέα καὶ ἀπόκρυφα· οὐκ εἶπεν, εὐρίσκει, ἀλλὰ, Ἀποκαλύπτει ἑτέροις βαθέα ἡμῖν ὄντα καὶ ἀπόκρυφα, τὰ ἐκ μακροῦ τοῦ χρόνου ἀφεστῶτα καὶ κεκρυμμένα. Γινώσκων τὰ ἐν τῷ σκότει· καὶ τὸ φῶς μετ' αὐτοῦ ἐστί. Ὅρα τί φησι. Ὡςπερ ὁ Δαυὶδ λέγει· Ὡς τὸ σκότος αὐτῆς, οὕτω καὶ τὸ φῶς αὐτῆς. Τὸ πολὺ τῆς γνώσεως λέγει, ἥτοι καὶ ἄλλα ἢ, αὐτῷ σκότος οὐκ ἐστί, ἢ ὅτι φῶς αὐτῶν ἐστί. Πῶς γινώσκει τὰ ἐν τῷ σκότει; Ὡς ἀνελὶ φῶς ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ. Μετ' αὐτοῦ ἐστί. Ἀνθρωπίνως λέγει. Ὡςπερ οὐδὲν ἐστί ἐν σκότει τῷ λύχνον ἄπτοντι, οὕτως οὐδὲ τῷ Θεῷ· μᾶλλον δὲ, εἰ τι πλεόν, ὥςπερ τῷ τὸ φῶς ἔχοντι ἐν ὀφθαλμοῖς, τῷ αἰεὶ περιφέροντι αὐτὸ φῶς ἔστι. Σοί, ὁ Θεὸς πατέρων μου, φησὶ, ἐξομολογούμεναι, καὶ αἰνῶ, ὅτι σοφίαν καὶ σύνεσιν ἔδωκάς μοι. Εὐκαίρως τῶν πατέρων ἐμνήσθη νῦν, δι' ἐκείνων αὐτὸν δυνάμει βουλόμενος, καθάπερ εἰ τις τινὰ [210] ἐραστὴν σφοδρὸν τῶν ἐρωμένων ἀναμνήσειεν. Ἐξομολογούμεναι, φησὶ, εὐχαριστῶ, καὶ αἰνῶ, ὅτι σοφίαν καὶ σύνεσιν ἔδωκάς μοι. Τὴν προτέραν φησὶ. Καὶ νῦν ἐγνώρισάς μοι ἃ ἡξιώσαμεν παρὰ σοῦ. Ἴσως εἰκὸς αὐτὸν

^a Scribo λαβούσιν.

^b Forte αὐτόφως.

est sententia impudens hæc a facie regis? » Vides libertatem? vides fortitudinem? ad illum qui occidendi potestatem habebat qualia loquitur? Etiam aliorum vicem dolet. Non habet rationem, inquit, nec causam; neque ullus color edicto adjacet: homines enim ejusmodi impudentes solemus appellare. 16. « Indicavit autem Ariochus Danieli verbum. Et Daniel egressus est; et rogavit regem, ut tempus sibi daret, et conjecturam somnii annuntiaret regi. » Admirare permissionem regis. Aspice ut omnes ubique Danieli obtemperent. At unde rex suspicatus est illam vera dicere? quare non dixit: Universi deprecensunt ac convicti, fassi sunt rem esse supra naturam humanam; et tu qui barbarus es, unde putas te posse incolumem ac superiorem evadere? Verum ubi Deus res dispensat et præparat, nihil ambigas. Alioquin et citra periculum erat ad regem postea venire. Cur autem non illico Deus Danieli somnium revelavit? Primum quidem ut res manifesta fieret, et ut illi in magna necessitate constitueretur. Nam etsi propheta esset, attamen somnium ignorabat. Rursus tibi se per viros justos excusat, ostendens quod si illis periclitaturis nihil concessit absque prece perseveranti, multo minus tibi dabit. Propter hoc ubique Paulus postulat preces, *Orationi insistentes* (Rom. 12. 12), scribens. Non enim sufficit vita pura, nisi etiam adsit oratio. Aspice iterum multam illius fidem. Secundum certamen hoc est: et adhuc Daniel præest ac negotium ducit, et tempus petit (a) aptum ad multam tolerantiam atque orationem. Propheta non postulabat statim audiri: rex beneficium largitus est, illudque communicavit cum amicis ac sociis Danielis. 19. « Tunc Danieli mysterium revelatum est in visione noctis. Et Daniel benedixit Deum cæli, 20. ac dixit: Sit nomen Dei benedictum a sæculo, et usque in sæculum, quia ejus est sapientia et intelligentia et fortitudo. 21. Et ipse mutat tempora et ætates, constituit reges ac aufert, dans sapientiam sapientibus, et prudentiam illis qui petunt intellectum. 22. Ipse revelat profunda et abscondita, cognoscens quæ in tenebris existunt: et lux cum ipso est. 23. Tibi, Deus patrum meorum, confiteor, te laudo, quia sapientiam et intelligentiam dedisti mihi: et nunc nota fecisti mihi quæ rogavius te. » Nondum manifeste ipsi revelatum erat, sed adhuc in visione: nam præexercetur propheta. Vide autem illius fiduciam, *Quenam est sententia*, inquit, *impudens hæc?* Mibi quidem videtur etiam ante somnium inventum a cæde cohibuisse magistrum coquorum, tum inceptum accusando, tum pollicendo se reperturum calamitatis solutionem. Cur ergo revelatum est Danieli? Quia enim est etiam inter viros sanctos excellentia, ideo Daniel præfertur. Et quomodo vidit? *In visione*, inquit; non secundum humanam sapientiam. Et pulchre id vocat mysterium,

(a) Prudenter Chrysostomus et Theodoretus in ea re, quam sacer contextus reticuit, negotium habere noluerunt. At Josephus tempus definit, unam noctem; Tertullianus tri-
gum; Josepho malim accedere.

quod ab omnibus ignorabatur. *Et benedixit Deum cæli.* Omnipotentem intelligit: id est, eum qui etiam illic, in barbarorum videlicet regione, potens erat. Nusquam sacrificium, et templum, et altare, sed sola bona voluntas aderat; et omnia peragebantur. Adverte eum post petitionem acceptam, non prius ad aulam regis cucurrisset, quam beneficii datori maxime egisset gratias: non sicut nos sæpe præ gaudio prosperorum successuum etiam gratiæ referendæ obliviscimur. At non ita iste: verum benedixit Deum, et dixit: *Sit nomen Dei benedictum a sæculo, et usque in sæculum.* Nos siquidem, inquit, temporarii et paucorum annorum sumus; non autem pro tempore hoc tantum sursum mittimus benedictionem, sed pro universo tempore: non pro eo solo quo vivimus, sed etiam pro hoc quidem, et pro illo quod præterit, et pro futuro. Semper Deum benedicere oportet, sive ille appareat, sive non appareat. Ubique enim illius providentia extensa est. Vide ut per gratiarum actionem ostendat quoque Deo competere scientiam somniorum. *Quia ejus est sapientia et intelligentia et fortitudo:* hoc est, omnia scire ac prænoscere. Hic enim illud ait: quod scilicet ipse omnia novit, et nihil ignorat. Quid igitur? illud tantum? solamne habet præscientiam? Et non dixit, *Habet: sed, Ipsius est*, exhibere nobis volens ea naturalè illius bonum esse: quia ex natura illi hæc insunt. Quid ergo? prævidetne tantum, non autem etiam facit? Sane, et facit. *Mutat ætates et tempora.* Non de annorum conversionibus sermo est, sed de rerum vicissitudinibus. *Constituit reges, et aufert.* Quia hujusmodi mutationum est auctor. An igitur hoc tantum Deus, prævidet nempe ac facit? non et aliud maximum operatur, quod etiam cum aliis communicat eam scientiam? *Dans sapientiam sapientibus:* non iis qui antea sapientes erant, sed iis quibus sapientia datur. Si quis sapiens non ab illo sapientiam habet, sapiens non est. Ne existimetis sapientiam autem esse Chaldaicæ regionis. *Et prudentiam*, inquit, *illis qui petunt intellectum.* Deinde videamus an ex scientia, an ex natura Danieli illi adfuerit. Etenim etiam hoc dicit: *Ipsæ revelat profunda et abscondita.* Non dixit, *Invenit: sed, Revelat* aliis quæ profunda nobis sunt et abscondita, quæ longo tempore dissociata, quæque occulta erant. *Cognoscens quæ in tenebris existunt: et lux cum eo est.* Vide quid dicat. Quemadmodum ait David: *Sicut tenebræ ejus, ita et lumen ejus* (Psal. 138. 2). Magnitudinem cognitionis significat, seu quia licet obscura sint, illi nullæ sunt tenebræ, seu quia ipse eorum lumen est. Quomodo cognoscit quæ in tenebris sunt? Quasi qui secum lumen habeat. *Cum eo est semper.* Humano modo loquitur. Sicut nihil est tenebrosus illi qui lucernam accensam habet, ita neque Deo; imo vero, si quid amplius dici potest: nempe sicut ei qui lumen habet in oculis, et ei qui illud semper circumfert, ipsa lux est. *Tibi, Deus patrum meorum*, inquit, *confiteor, te laudo, quia sapientiam et intelligentiam dedisti mihi.* Opportune patrum hic meminit, per illos Deum flectere, ac veluti pudore afficere eu-

piens : quemadmodum si quis in memoriam alicujus acris amatoris, amores reduceret. *Confiteor*, inquit, *gratias ago, et laudo, quia sapientiam et intelligentiam dedisti mihi*. Quam antea habebat scilicet. *Et nunc nota fecisti mihi quæ rogavimus te*. Verisimile videtur Danielem etiam alia petiisse, adeo ut conjecturam quoque illi Deus indicarit. 23. « Quia, » inquit, « somnium regis manifestasti mihi. 24. Et statim venit Daniel ad Ariochum, quem constituerat, » inquit, « rex ut perderet sapientes Babylonis, et dixit ei : Sapientes Babylonis ne perdas ; introduce autem me in conspectum regis, et annuntiabo regi conjecturam visionis. » Cucurrit ad eum, et ait : *Sapientes Babylonis ne perdas*. Quisnam de illis curam habuisset ? Aspice prophetæ humanitatem ac mansuetudinem. Sed auditus non fuisset, nisi et illud addidisset : « Introduce me, » inquit, « et annuntiabo regi conjecturam visionis. 25. Tunc Ariochus, » inquit, « introduxit Danielem in festinatione in conspectum regis et dixit : Inveni virum de filiis captivitatis Judææ, qui conjecturam annuntiabit regi. De filiis captivitatis, » inquit, « inveni virum. » Non puduit generis. Ubi enim incumbit necessitas major, nihil horum requiritur ; sed fastus, qui solet comitari prosperitatem, totus comprimitur. Qui enim ægrotat, medici nobilitatem numquam curiose inquiret ; et alio in periculo existens homo non sataget an nobilis, an vero de plebe sit ille qui eum a periculis sit erepturus, sed unum dumtaxat quæret, nimirum liberationem. Quis non pudore affectus fuisset, quis non erubisset, cernens omnes patriæ suæ sapientes interfici, captivos vero inflari, et de se magnifice sentire ? Nequaquam. Horum nihil ipse cogitavit : sed festinus et ille vocavit, et hic interrogavit, non amplius cum eadem arrogantia. Postquam enim rex convictus est per experientiam, se inutiliter ac stulta perquirere, quid ait ? 26. *Et respondit rex, et dixit Danieli, cujus nomen Baltasar : Potesne mihi renuntiare somnium quod vidi, et conjecturam ejus ?* Majore cum lenitate disserit. Non dixit : Si non potueris, eadem quæ alii patieris. Quid igitur Daniel ? 27. « Et respondit Daniel coram rege, et dixit : *Mysterium, quod rex perquirat, non est sapientum, magorum, incantatorum, nec Gazarenorum potestas annuntiare regi : 28. sed est Deus in cælo, qui revelat mysteria : et nota fecit regi Nabuchodonosori quæ oporteat fieri in novissimis diebus.* » Observa prudentiam prophetæ. Non dixit statim, Possum annuntiare tibi : sed quod ante omnia oportebat regem scire, id dicit. *Mysterium*, inquit, *quod rex interrogat, sapientes, magi, incantatores, Gazareni nequeunt indicare regi : est Deus in cælo qui revelat mysteria*. Apologiam facit pro iis qui injuste occisi fuerant, et ostendit non se esse qui rem explicet. Non ideo, inquit, dixi istud magorum non esse, ut me ipsum illis clariorem facerem ; sed ut discas, quod neque ego id secundum humanam naturam profero. *At est Deus in cælo*. Non illic Deum concludit ; sed tamquam ad barbarum interim loquitur, eumque a terra abducit : non sicut dii vestri qui circa terram volutantur. *Et not*

fecit regi Nabuchodonosori quæ futura sint in ultimis temporibus. Vide, per ænigmata edisserit ; et totam summam visionis in exordio comprehendit, regisque mentem recreat, dum nihil grave, neque molestum effatur. « Somnium tuum, » inquit, « et visiones capitis tui in cubili tuo : hoc est : 29. Cogitationes tuæ in cubile tuum ascenderunt, quid oporteat fieri post hæc. Et qui revelat mysteria, indicavit tibi quæ oporteat fieri. » Ex vulgi opinione loquitur, quasi somnia super caput stent (*Homer. Il. B. 20*), seu quod ibi sit ratiocinandi vis, seu per caput designat oculos : ut dicat, Tu præbuiisti causam. Nec simpliciter dixit, Deus tibi manifestavit, sed, Cogitabas quid futurum esset post hæc. Quia enim orbem terrarum devicerat, reputabat secum, num ad liberos ipse regnum esset transmissurus, sive an moriturus esset. Nam solet quodammodo magnitudo imperii etiam nos ducere in oblivionem naturæ, et quod mortalis ea sit. Verisimile igitur est illum, cum incidisset in pelagus et infinitam multitudinem fortiter ac præclare a se gestorum, non admodum credidisse moriturum esse se. Idem quoque passus est alius rex (a). Ideoque et quidam ad ipsum dicebat : *Tu vero homo es, non Deus* (*Ezech. 28. 2*) : ad Tyrium nempe loquens. Et vide quomodo absque vulnere ipsum reprehendit. Non enim dixit, Hoc suspicatus es ac sperasti : sed, *Quid oportet fieri post hæc ?* Ista mente agitabas, ac tecum reputabas : quidnam scilicet futurum esset. *In cubili tuo*. Cum nullus esset qui obturbaret, sed animus in quiete versaretur ; quando præcipue cogitationum turba nos invadit, quiete atque otio abutens. Ideo multis mos est tempus illud in oratione consumere : quia scilicet tunc animus otiaitur ; et magnum capimus detrimentum, si tunc inertie nos dederimus. *Et qui revelat mysteria, indicavit tibi quæ oporteat fieri*. Aspicce, iterum jam Dei meminit. Nec id vulgariter. Sed illic quidem ait : « Qui est in cælo ; » hic autem : « Qui revelat mysteria » 30. Et mihi autem non sapientia, quæ fit in me præ omnibus viventibus, mysterium hoc revelatum est : sed ut conjecturam regi indicem, et ut cognoscas cogitationes cordis tui. » Tantum non dicens : Origo inventionis non est a me : sed neque in eo ipso quod rem præter alios didicerim, cæteris præferendus sum. Non enim quia me sapientem esse agnovit, id Deus fecit. Si enim postquam ista dixisset Daniel, ipsum ut Deum adoravit rex : quid si id proloquutus non fuisset ? Sed propter te, inquit. Tu mihi gratias habere non debes, sed ego tibi : ut enim tu intelligeres, ego didici. Cerne ut illum conciliet Deo, et ut futurum circa eum miraculum, item amorem vehementem erga eum, per anticipationem Deo assignet. Qui enim edoctus est, quod Deus in honorem ipsius id egit, proculdubio illi conciliatus est. Te magis, inquit, honoravit, quam me. Vides quam ambitiosus non sit juvenis, utque non

(a) Ithobalus nimirum. Memoria habetur Theodoretus, qui ad Dan. 2, 46, Nabuchodonosorem interpretatur. Rectius ad Ezech. 28, 2, principem Tyri agnoscit. Affinis error apud Origenem lib. 4 de Principiis, cap. 2.

καὶ ἄλλα ἀξιώσαι, ὥστε καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτῶ γνωρίσαι. Ὅτι τὸ δράμα τοῦ βασιλέως, φησὶ, ἐγνώρισάς μοι. Καὶ εὐθέως ἤλθε Δαυιὴλ πρὸς Ἀρωχ, ὃν κατέστησε, φησὶ, ὁ βασιλεὺς ἀπολέσαι τοὺς σοφοὺς Βαβυλῶνος, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Τοὺς σοφοὺς Βαβυλῶνος μὴ ἀπολέσης· εἰσάγαγε δέ μιν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, καὶ ἀπαγγεῶ τῷ βασιλεῖ τὴν σύγκρισιν τοῦ ὁράματος. Ἐδραμε πρὸς αὐτὸν καὶ φησὶ· Τοὺς σοφοὺς Βαβυλῶνος μὴ ἀπολέσης. Τίς ἂν ἐφρόντισεν ἐκεῖνων; Ὅρα τὸν φιλάνθρωπον καὶ ἡμερον τοῦ προφήτου. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἤκούσθῃ, εἰ μὴ κάκεινο προσέθηκεν· Εἰσάγαγέ με, φησὶ, καὶ ἀπαγγεῶ τῷ βασιλεῖ τὴν σύγκρισιν τοῦ ὁράματος. Τότε Ἀρωχ, φησὶν, εἰσήγαγε τὸν Δαυιὴλ ἐν σπουδῇ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Εὐρηκα ἄνδρα ἐκ τῶν υἱῶν τῆς αἰχμάλωσις τῆς Ἰουδαίας, ὅστις τὸ σύγκριμα ἀπαγγεῖλε τῷ βασιλεῖ. Ἀπὸ τῶν υἱῶν τῆς αἰχμάλωσις, φησὶν, εὐρηκα ἄνδρα. Οὐκ ἤσχύνθη τὸ γένος. Ὅταν γὰρ ἀνάγκη ἐπικείται μείζων, οὐδὲν τούτων ζητεῖται, ἀλλ' ὁ τύφος ὃ ἐν ταῖς εὐημερίαις ἅπας καταστέλλεται. Καὶ γὰρ ὁ νοστὴν οὐκ ἂν ποτε τοῦ λατροῦ τὴν εὐγένειαν περιεργάσαιτο, καὶ ἄλλως κινδυνεύων ἄνθρωπος οὐκ ἂν πολυπραγμονήσειεν, εἴτε εὐπατρίδης, εἴτε ὁ τυχὼν εἴη ὁ μέλλων αὐτὸν ἐξαπατάειν τῶν κινδύνων, ἀλλ' ἐν μόνον ζητεῖ, τὴν ἀπαλλαγὴν. Τίς οὐκ ἂν αἰσχυνοῖ, τίς οὐκ ἂν ἐρυθρίασῃ, ὁρῶν τοὺς μὲν ἐν τῇ πατρίδι πάντας ἀναιρουμένους, τοὺς δὲ αἰχμαλώτους φυσιωμένους, καὶ μέγα φρονούντας; Οὐδὲν τούτων, οὐδὲν αὐτοὺς ἐνενόησεν, ἀλλ' ἐν σπουδῇ κάκεινος ἐκάλεσε, καὶ οὗτος ἠρώτησεν, οὐκέτι μετὰ τῆς αὐτῆς ἀπονοίας. Ἐπειδὴ γὰρ ἠλέγθη διὰ τῆς πείρας ἀνόητα [f. ἀνόνητα] ὁ βασιλεὺς ἐπισκεπτῶν, τί φησι; Καὶ ἀπεκρίθη ὁ βασιλεὺς, καὶ εἶπεν τῷ Δαυιὴλ, οὗ τὸ ὄνομα Βαλτάσαρ· Εἰ δύνασαι μοι ἀπαγγεῖλαι τὸ ἐνύπνιον, ὃ εἶδον, καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτοῦ; Μετὰ πλειονος τῆς ἐπισκέψεως διαλέγεται. Οὐκ εἶπεν· Ἄν μὴ δυνήθῃς, τὰ αὐτὰ πείσῃ. Τί οὖν ὁ Δαυιὴλ; Καὶ ἀπεκρίθη Δαυιὴλ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, καὶ εἶπε· Τὸ μυστήριον, ὃ ὁ βασιλεὺς ἐπιζητεῖ, οὐκ ἔστι σοφῶν, μάγων, ἐκασιδῶν, Γαζαρηνῶν δύναμις ἀπαγγεῖλαι τῷ βασιλεῖ· ἀλλ' ἔστι Θεὸς ἐν οὐρανῷ ἀποκαλύπτων μυστήρια, καὶ ἐγνώρισεν τῷ βασιλεῖ Ναβουχοδονόσορ ὃ δὲ γενέσθαι ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν. Ὅρα συνέσειν τοῦ προφήτου. Οὐκ εἶπεν εὐθέως· Δύναμις ἀπαγγεῖλαι σοι· ἀλλ' ὃ πρὸ πάντων ἔδει μαθεῖν τὸν βασιλέα, τοῦτο λέγει. Τὸ μυστήριον, φησὶ, ὃ ὁ βασιλεὺς ἐπερωτᾷ, οὐκ ἔστι σοφῶν, μάγων, ἐκασιδῶν, Γαζαρηνῶν δύναμις ἀπαγγεῖλαι τῷ βασιλεῖ· ἔστι Θεὸς ἐν οὐρανῷ ἀποκαλύπτων μυστήρια. Ἀπολογεῖται ὑπὲρ τῶν κακῶς ἀναιρεθέντων, δεικνύς οὐκ αὐτὸν ὄντα τὸν λέγοντα. [211] Οὐ δὲ τοῦτο, φησὶ, εἰπὼν, ὅτι οὐκ ἔστι μάγων τοῦτο, ἵνα ἐμαυτὸν ἐκείνων λαμπρότερον δείξω, ἀλλ' ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐκ ἐγὼ κατὰ ἀνθρωπίνην λέγω φύσιν. Ἄλλ' ἔστι Θεὸς ἐν οὐρανῷ. Οὐκ ἐκεῖ συγκλείων αὐτὸν, ἀλλ' ὡς πρὸς βάρβαρον τέως διαλεγόμενος, καὶ τῆς ἡσυχίας ἀπάγων, οὐκ ὡς οἱ ὑμέτεροι οἱ περὶ γῆν στρεφόμενοι. Καὶ ἐγνώρισεν τῷ βασιλεῖ Ναβουχοδονόσορ ὃ δὲ γενέσθαι ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων. Ὅρα, δι' ἀντημάτων λέγει, καὶ τὸ πᾶν κεφάλαιον τῆς ὕψους

περιλαμβάνει ἐν τοῖς προοιμίοις, καὶ ἀνέησιν αὐτοῦ τὴν διάνοιαν, οὐδὲν φορτικόν, οὐδὲ ἐπιχθὲς λέγων. Τὸ ἐνύπνιον σου, φησὶ, καὶ αἱ ὁράσεις τῆς κεφαλῆς σου ἐπὶ τῆς κοίτης σου· τουτέστιν, οἱ διαλογισμοὶ σου ἐπὶ τῆς κοίτης σου ἀνέβησαν, τί δὲ γενέσθαι μετὰ ταῦτα. Καὶ ὁ ἀποκαλύπτων μυστήρια, ἐγνώρισέ σοι ὃ δὲ γενέσθαι. Κατὰ τὴν τῶν πολλῶν ὑπόνοιαν διαλέγεται, ὡς ὑπὲρ κεφαλῆς τῶν ὀνείρων ἱσταμένων, ἢ ὡς ἐκεῖ τοῦ λογιστικοῦ ὄντος, ἢ τῆς κεφαλῆς, τῶν ὀφθαλμῶν, ἵνα εἴπῃ· Σὺ παρέσχες αἰτίαν. Οὐδὲ ἀπλῶς εἶπεν, ὅτι Ὁ Θεός σοι ἔφησεν, ἀλλὰ, Διελόγησθαι τί δὲ γενέσθαι μετὰ ταῦτα. Ἐπειδὴ γὰρ τῆς οἰκουμένης ἐκράτησεν, ἐλογίζετο ἄρα εἰ εἰς πάντας· αὐτοὺς παραπέμφει τὴν βασιλείαν, ἢ τελευτήσει. Εἰώθε γάρ πως τὸ μέγεθος τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς φύσεως ἡμᾶς εἰς λήθην ἄγειν, ὅτι θνητὸς ἔστι. Εἰκὸς οὖν αὐτὸν εἰς τὸ πέλαγος ἐμπεσόντα τῶν υἱοῦ καίων κατορθωμάτων, μὴ σφόδρα πιστεῖν ὅτι ἀποθάνειται. Τοῦτο γοῦν καὶ ἕτερος ἔπαθε βασιλεύς. Διὰ καὶ τις εἶλεγε πρὸς αὐτόν, Σὺ δὲ ἄνθρωπος εἶ, οὐ Θεός, πρὸς τὸν Τύριον λέγων. Καὶ δὴ πῶς χωρὶς πληγῆς αὐτὸν ἐλέγχει. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Τοῦτο ὑπώπτευσας, ἀλλὰ, Τί δὲ γενέσθαι μετὰ ταῦτα. Ταῦτα ἐνενόηεις καὶ ἐλογίζου τί ἄρα ἔσται. Ἐπὶ τῆς κοίτης σου. Ὅτε οὐδεὶς ὁ παρενοχλῶν, ἀλλ' ἐν ἡσυχίᾳ ἦν ἡ ψυχὴ· ὅτε μάλιστα τῶν λογισμῶν ὁ ὄχλος ἡμῖν ἐπισείρεται, τῇ τε ἡσυχίᾳ καὶ τῇ ἀργίᾳ ἀποχρώμενος. Διὰ τοῦτο τοῖς πολλοῖς ἔθος τὸν καιρὸν ἐκείνον εἰς εὐχὴν ἀναλίσκειν, ἅτε καὶ σχολαζούσης τῆς ψυχῆς, καὶ μεγάλῃς οὐσίας τῆς βλάβης ἔαν ῥαθυμώμενοι. Καὶ ὁ ἀποκαλύπτων μυστήρια, ἐγνώρισέ σοι ὃ δὲ γενέσθαι. Ὅρα, δεύτερον ἤδη τοῦ Θεοῦ μέμνηται, καὶ οὐχ ὡς ἔτυχεν, ἀλλ' ἐκεῖ μὲν φησὶ· Ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ· ἐνταῦθα δὲ, Ὁ ἀποκαλύπτων μυστήρια. Καὶ ἐμοὶ δὲ οὐκ ἐν σοφίᾳ τῇ οὐσῃ ἐν ἐμοὶ παρὰ πάντας τοὺς ζῶντας τὸ μυστήριον τοῦτο ἀπεκαλύφθη, ἀλλ' ἔρεκεν τοῦ τὴν σύγκρισιν τῷ βασιλεῖ γνωρίσαι, καὶ ἵνα γινώσκῃς τοὺς διαλογισμοὺς τῆς καρδίας σου. Μονονουχὶ λέγων· Ἡ ἀρχὴ τῆς εὐρέσεως οὐ παρ' ἐμοῦ, ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸ τοῦτο παρ' ἐτέρου μαθεῖν πλέον ἔχων ὡς τῶν ἄλλων. Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ σοφὸν εἶδεν, τοῦτο ἐποίησεν. Εἰ γὰρ καὶ τούτων εἰρημένων παρ' αὐτοῦ, ὡς Θεὸν αὐτὸν προσεκύνησε· τί, εἰ μὴ τοῦτο ἦν; Ἀλλὰ διὰ σέ, φησὶν. Οὐ σύ [212] μοι χάριν ἔχειν ὀφείλεις, ἀλλ' ἐγὼ σοί· ἵνα γὰρ σὺ μάθῃς, ἔμαθον ἐγώ. Ὅρα πῶς αὐτὸν οἰκείῳ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ τὸ μέλλον θαῦμα περὶ αὐτὸν ἔσεσθαι, καὶ τὸ φίλτρον προλαβὼν ἀνατίθῃσι τῷ Θεῷ. Ὁ γὰρ μαθὼν ὅτι τιμὴν αὐτὸν ὁ Θεὸς τοῦτο ἐποίησεν, εὐδελον ὅτι ὠκειώθη ἂν αὐτῷ. Σὲ μᾶλλον ἐτίμησε, φησὶ, ἢ ἐμέ. Εἶδες πῶς ἀφιλότιμος ὁ νέος, πῶς οὐ πρότερον ἄπεται τῶν ῥημάτων. ἕως ἂν ἀποστῇ αὐτὸν τοῦ μεγάλου περὶ αὐτοῦ δόξαν ἔχειν; Πῶς οὖν οὕτως ἐθύρα· δόξαν, ὃ καὶ διδομένην αὐτὴν ἀποκρουόμενος; Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐπειδὴ σέθεν τὸν Θεόν, ἐπειδὴ θεραπεύω αὐτὸν μᾶλλον τῶν ἄλλων, ἀπεκαλύφθη ἐμοί, ἀλλ'. Ὑπὲρ τοῦ σέ μαθεῖν ὃ χρησιμώτατον ἦν. Ἐκεῖνο γὰρ καὶ μὴ εἰπόντος, ἠκολούθει τῇ διανοίᾳ ἀκούοντων.

* Εἰς πάντας. Haud dubie emendandum παῖδας.

b Forte παρ' ἐτέρους... ἔχω.

c L. ἐθύρα. Lego etiam paulo ante τοῦ μεγάλου, etc.

Ἐν βασιλεὺς ἐθεώρει, καὶ ἰδοὺ εἰκὼν μία, ἡ εἰκὼν ἐκείνη μεγάλη, καὶ ἡ πρόσφυς αὐτῆς ὑπερφερὴς ἐστῶσα πρὸ προσώπου σου, καὶ ἡ δρασις αὐτῆς φοβερά. Εἰκὼν ἥς ἡ κεφαλὴ χρυσοῦ καθαροῦ· αἱ χεῖρες αὐτῆς καὶ τὸ στήθος καὶ οἱ βραχίονες αὐτῆς ἀργυροὶ· ἡ κοιλία αὐτῆς καὶ οἱ μηροὶ χαλκοὶ· αἱ κνήμαι σιδηραί· οἱ πόδες μέρος μὲν τι σιδηροῦν, μέρος δὲ τι ὀστράκινον. Ὅρα ποίας ὕφους ἡξιώθη Ναβουχοδονόσορ. Ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλεν εἰς ἔθνη τὸ κήρυγμα διαδίδοσθαι, προανακρούεται τοῦτο ἄνωθεν τὴν ἐθνικὴν παράδοσιν· καὶ ἐν ἐθνικῇ τοῦτο ὁράται, τοῦ ναοῦ καταλυθέντος, τῶν νομικῶν ἀνιρημένων. Πλὴν διὰ Ἑβραίων ἐρμηνεύεται. Εἰ γὰρ καὶ εἰς ἐθνικοὺς ἔμελλε διαδίδοσθαι, ἀλλὰ διὰ Ἑβραίων ἀνδρῶν, τῶν ἀποστόλων. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Κορνηλίου γέγονε. Προλαμβάνει τὰ ἔθνη, καὶ οὐκ ἀκολουθεῖ. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα τὴν εἰκόνα πρώτος εἶδεν ὁ Ναβουχοδονόσορ, τὴν δὲ γινώσκιν πρώτος εἶδε Δανιήλ. Καὶ ἴν' εἶδῃς ὅτι καὶ πρώτοι καὶ ὕστεροι οἱ Ἰουδαῖοι· πρώτοι τὰ ἀγαθὰ ἔλαβον, ἀλλὰ οὐκ ἤδεισαν ὅπερ ἔλαβον, ἵνα ἴσον γέννηται. Οὕτω κακεῖ πρὸ τοῦ βαπτίσματος κατηξιώθησαν Πνεύματος. Οὕτω καὶ ἐπὶ Ἀδραμ πρώτη ἡ πληθὺς ἐκείνη τῶν ἐθνῶν, ὕστερα δὲ ἡ περιτομή· ἀλλὰ διὰ περιτομῆς ἡ σωτηρία. Εἶπον ταῦτα μυριάκις οἱ προφῆται τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ εἰ μὴ πολλὰ παρ' ὁμῶν ἡ νωθεία, κἄν ἐξεκάλυφα, ποῦ καὶ πότε. Ἐπειδὴ δὲ οὐ προσεῖχον, μεταβαίνει εἰς τὰ ἔθνη λοιπόν. Ἀκούοντες ἐκεῖνοι τούτων τῶν ρημάτων, κατέπτυνον· ὁ ἐθνικὸς ἀκούσας προσεκύνησεν. Ὅρα καὶ τὰ ἐπὶ Χριστοῦ διατυπούμενα. Ἡ Χαναάντις προσκυνεῖ· οὗτοι οὐ ποιοῦσι τοῦτο, ἀλλ' ἐλαύνουσιν. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἐκεῖνοι ἔδωσαν τὸν Ἰερεμίαν, οὗτος προσεκύνησεν τὸν Δανιήλ. Πάλιν Ἰουδαῖοι τοὺς ἀποστόλους ἀπελαύνουσιν, οἱ Ἑλλήνες λέγουσιν, ὅτι οἱ θεοὶ κατέδωκαν πρὸς ἡμᾶς. Ὅταν γὰρ ἡ κρίσις χωρὶς πᾶθος γίνηται, ἀδέκαστός ἐστι καὶ καθαρός. Ὅρᾳ τοὺς τύπους λάμποντας; Ἐν Βαβυλῶνι τὰ περὶ Χριστοῦ ἀκούεται, καὶ ἀκροατὴς ὁ βάρβαρος γίνεται, ἵνα μάθῃς ὅτι οὐ μόνον ἐθνικοὶ, ἀλλὰ καὶ βάρβαροι ταῦτα ἀκούσονται, ὥσπερ [215] ὁ Παῦλος φησι· Ὁφειλέτης εἰμι εὐαγγελίσασθαι Ἑλλήσι τε καὶ βαρβάρους. Καὶ ἵνα μὴ ἀπογνῶς, τὰς ἐλπίδας ὑποτυπύται. Τί γὰρ οὐκ ἦν κώλυμα; Ὁ τύφος ὁ βασιλικὸς, ἡ φύσις αὐτῆ ἡ βαρβαρική, τὸ εὐτελὲς τοῦ λέγοντος· αἰχμάλωτος γὰρ ἦν· ἡ ἡλικία· νέος γὰρ· τὸ τῆς θρησκείας ἀλλότριον. Οὐκ εἶπεν, Ἐδαισε προῖδειν τὰ σά, τὴν αἰχμαλωσίαν τῆς πόλεως· ἐκεῖνα ἠγνόησας, καὶ ταῦτα προλέγεις; Ἀπερ λέγουσιν οἱ ἀγνώμονες· ἔδει τὸν Χριστὸν ἀναστῆσαι ἑαυτόν. Αὐτὸ τὸ λεγόμενον κατάλυσις τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἦν, καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης συντέλεια. Καὶ ἐπίστευσε Ναβουχοδονόσορ. Οὐ γὰρ ἂν, εἰ μὴ ἐπίστευεν, ἔθυσεν τῷ Δανιήλ. Πιστεύει Ναβουχοδονόσορ, τινὲς δὲ ἀπιστοῦσι τούτο. Διὰ τοῦτο πολλὰ προρρήσεις ἐγίνοντο. Εἰ μὴ ἐγένοντο ἐκεῖναι, μὴδὲ ταύταις πίστευε. Ἴνα δὲ μὴ ἐπὶ πλεόν ἄσαφῇ ποιῶ τὸν λόγον, φέρε τούτον ὑμῖν ἐρμηνεύσωμεν. Πέντε εἶδεν ὕλας, χρυσὸν, ἀργυρον, χαλκόν, σίδηρον, ὀστράκον. Ἐτα εἰκὼν πᾶσα ὁ χρόνος ἐστὶ, καὶ ἡ ἀκολουθία τοῦ χρόνου. Καὶ καλῶς εἶπεν, Εἰκὼν. Εἰκὼν γὰρ ὅμοιος τὰ ἡμέτερα, εἰκὼν ἀψύχῃ. Καὶ καλῶς

εἰκὼν ἀπὸ χρυσοῦ. Καθάπερ γὰρ ὁ χρυσός, κἄν λαμπρὸς ᾖ, ἀπὸ γῆς ἐστίν, οὕτω καὶ ἡ φύσις ἡ ἡμετέρα, καὶ τὰ πράγματα. Καὶ ὅρα ὅτι κόνις γίνε-ται, ὅπερ ἦν πρὸ τούτου. Καίτοι τοῦτο λίθος, οὐκ ἂν ἐργάσαιτο. Συντριβίαι μὲν δύναται λίθος, οὐσίαν δὲ μεταβαλεῖν οὐ δύναται. Ἀλλὰ τοῦτο γέγονεν. Εἶδες τὸ μυστήριον τῆς ἀναστάσεως. Καὶ γὰρ τῶν σωμάτων ἡμῖν πρότερον στοιχειωθέντων, καὶ πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐπανελθόντων φύσιν, τὴν γῆν λέγω, τότε ἡ φοβερὰ ἐπεισέρχεται. Ταῦτα δὲ πάντα ὁ λίθος ποιεῖ. Ὥστε ὅταν ἴδῃς τὴν εἰκόνα ἐκ διαφόρων συγκειμένην ὧλῶν, καὶ τὴν μὲν κεφαλὴν αὐτῆς λαμπράν, τὸ δὲ στήθος φαυλότερον, καὶ τὴν γαστέρα ἀτιμωτέραν, καὶ τὰς κνήμας εὐτελεστέρας, τὴν διαφορὰν ταύτην περὶ τὴν ὕψιν νόμιζε. Μὴδὲ γὰρ οὐσίας τὰ πάντα· καὶ μαρτυρεῖ τὸ τέλος, εἰς κόνιν ἅπαντα διαλύον. Οὐ μικρὰ αὕτη φιλοσοφία. Ἐνόησον γὰρ τὴν φιλοσοφίαν ταύτην καὶ ἀπὸ τῶν παρόντων πραγμάτων, ἀπὸ τοῦ κρατοῦντος καταγαγὼν τὸν βασιλεύοντα, τὸν ὑπαρχον, τὸν μετ' ἐκεῖνον, τὸν χαλκόν, τοὺς μετὰ ταῦτα ὀστρακί-νους, σιδηροῦς. Ἀλλ' ἐὰν εἰς τὴν σορὸν ἑλθῃς, κἄν μυριάκις κακεῖ βιάζωνται λάρνακα χρυσὴν κατασκευά-ζοντες, ὅφει τὴν φύσιν αὐτὴν. Πάλιν νόμι μοι τὸν πλούσιον, τὸν δέσμιον, ἐκεῖνον τὸν πλούσιον, τὸν πέν-ητα μέχρι τοῦ ὀστράκου, καὶ ὅφει πάντα κόνιν. Ἀλλ' ὅρα. Οὐ πρότερον ἐφάνη πάντα κόνις ὄντα, ὥς ὁ λίθος κατέπεσεν. Ἐθεώρεις ὥς ἀπετμήθη λίθος ἀπὸ τοῦ θρῶνος ἀνερ χειρῶν, καὶ ἐπάταξε τὴν εἰκόνα, καὶ τοὺς πόδας τοὺς σιδηροῦς καὶ ὀστρα-κίνοους, καὶ ἐλέπτυνεν αὐτοὺς εἰς τέλος. Τότε ἐλεπτύνθη εἰς ἅπασι τὸ ὀστράκον, ὁ σίδηρος, ὁ χαλκός*, καὶ ἐγένοντο ὡσεὶ [214] κοριοὶ ἀπὸ ἄλλωτος θερμῆς· καὶ ἐξῆρεν αὐτὰ τὸ πλῆθος τοῦ πνεύματος, καὶ τόπος οὐχ εὐρέθη αὐτοῖς. Οὐ γὰρ πρότερον ἐφάνη τῶν πραγμάτων ἡ φύσις, ὥς ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης ἀνέτειλεν, ὅτι ὁ χρυσὸς οὐ χρυσός. Ὅρα δὲ καὶ ἐν αὐτῷ τούτῳ οὐ μετὰ τὴν συντριβὴν, ἀλλ' ἔτι ἐστῶτων αὐτῶν, οὐδὲν δὲ τοῦτο ἐκεῖνου τιμιώτερον ὄν. Ὅρα καὶ τῇ ὕψει, καὶ τῷ χρόνῳ, καὶ τῇ ποιότητι ταῦτα ἐκεῖνων βελτίω. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ χρυσὸν ἀπὸ γῆς ἐποίησεν ὁ θεός, ἵνα μὴδὲν μέγα περὶ αὐτοῦ φαντασθῇς. Τίνος δὲ ἕνεκεν τὴν αὐτοῦ βασιλείαν καλεῖ χρυσὴν, τὴν δὲ τῶν Περσῶν ἀργυρᾶν, καὶ τὴν τῶν Μακεδόνων χαλκῇν, καὶ τὴν τῶν Ῥωμαίων σιδηρᾶν καὶ ὀστρακίνην; Ὅρα καταλ-λήλους τὰς ὕλας. Ὁ γὰρ χρυσός πλούτου μὲν ἐστὶ ἐμφαντικόν, ἀσθενὲς δὲ, καὶ πρὸς ἀπάτην καὶ πρὸς κόσμον μάλλον καὶ φιλοτιμίαν ἐπιτῆδεος. Οὕτω καὶ ἐκείνη ἡ βασιλεία ἡ τοῦ βαρβάρου. Πολὺ παρ' αὐτῷ τὸ χρυσὸν ἦν καὶ τοῖς βαρβάρους, ἐπειδὴ καὶ ἐκεῖ λέγονται εἶναι ὕλαι μεταλλικαί. Καὶ γὰρ παρὰ τῶν Σήρων πολλὸς ὁ πλοῦτος, ἀλλ' ἀχρηστος. Κεφαλὴν δὲ ἐπέχει, ἐπειδὴ πρώτη ἐφάνη. Ἡ δὲ Περσῶν οὐχ οὕτως εὐπορος, ὥσπερ οὐκ οὐδὲ Μακεδόνων· ἡ δὲ Ῥωμαίων χρησιμωτέρα τε καὶ ἰσχυρότερα, ὕστερα μὲν τοῖς χρόνοις, διὰ καὶ ποδῶν τάξιν ἐπέχει. Ἔστι δὲ αὐτῆς τὰ μὲν ἀσθενῆ, τὰ δὲ ἰσχυρότερα. Τοιοῦτο τὸ ἀλλό-κοτον τῶν ἀνθρώπων. Καὶ ὅταν πληθυνθῇ, φθῇ, ἡ ἀνομία, ψυγῇσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολιτῶν.

* Ὁ χαλκός. Addendum ὁ ἀργυρος, ὁ χρυσός.

ante sermonem aggrediatur, quam regem abduxerit a magna quam de ipso habere potuisset opinione? Quomodo igitur gloriam venaretur Daniel, qui etiam datam repellit? Et non dixit: Quoniam Deum veneror, quoniam illi plus quam ceteri servo, mihi revelatio facta est: sed, Ut tu disceres quod utilissimum erat. Illud enim, etiam ipso non dicente, in mentem auditorum veniret. 31. « Tu rex videbas, et ecce imago una, imago illa magna, et aspectus illius sublimis stans ante faciem tuam, et intuitus ejus terribilis. 32. Imago cujus caput ex auro puro; manus ipsius et pectus et brachia ejus argentea; venter illius et femora aërea; 33. tibiae ferreae; pedes, pars quidem quaedam ferrea, pars autem quaedam testacea. » Vide quali visione dignatus fuerit Nabuchodonosor. Quandoquidem enim in gentes evangelii præconium spargendum erat, visio multo ante gentilem traditionem inhihet; et in terra gentili somnium videtur, templo everso, legalibus sublatis. Verumtamen per Hebræos explicatur. Etsi enim in gentiles disseminandum esset evangelium, at per Hebræos viros, nempe apostolos, id futurum erat. Hoc et in Cornelio contigit. Præcedunt gentes, non autem sequuntur. Ita et hic imaginem primus vidit Nabuchodonosor, notitiam vero primus accepit Daniel. Et ut cognoscas quod et primi et posteriores sunt Judæi: primi quippe bona acceperant, sed nesciebant quid acceperissent, ut par utrinque fieret. Ita et illic ante baptismum Spiritu dignati sunt. Sic et in Abrahamo prima fuit illa multitudo gentium, posterior vero circumcisio: sed per circumcisionem salus. Hæc millies prophetae Judæis dixerunt, et nisi multa apud vos esset tarditas, etiam ubi et quando aperuissem. Postquam autem non attenderunt, transit ad gentes deinceps. Hæc verba Judæi audientes, despuebant: gentilis cum audisset, adoravit. Adverte ea etiam quæ sub Christo contigerunt describi per figuras. Chananæa adorat: Judæi contra, Dominum scilicet expellunt. Ita et hic Judæi Jeremiam in vincula conjecerunt: Nabuchodonosor adoravit Danielelem. Rursus Judæi apostolos ejiciunt: Græci autem dicunt: *Dii descendunt ad nos* (Act. 14. 10). Cum enim iudicium sine affectu fertur, incorruptum est, ac sincerum. Vides typos coruscare? In Babylone quæ ad Christum spectant audiuntur, et barbarus auditor sit, ut intelligas non modo gentiles, sed et barbaros ista esse audituros, quemadmodum Paulus ait: *Debitor sum ut evangelium prædicem Græcis ac barbaris* (Rom. 1. 14). Et ne desperes, spem delineat ac subjicit. Quod enim aberat impedimentum? Fastus regalis, indoles ipsa barbarica, loquentis vilitas; erat enim captivus; ætas: erat juvenis; religio aliena. Neque rex dixit: Te tua prævidere oportuit, urbis tuæ videlicet captivitatem: illa ignorasti, et hæc prædicis? Ingrati enim ita loqui solent: Oportebat Christum seipsum suscitasse. Quod dictum fuit eversio erat regni Babylonici, et consummatio totius orbis. Et credidit Nabuchodonosor. Neque enim, nisi credidisset, sacrificasset Danieli. Credit Nabuchodonosor (v. 46); quidam autem non credunt. Propter hoc multæ prædi-

ctiones fiebant. Si illæ eventum non habuerunt, neque his crede. Ne autem diutius sermonem obscurum faciamus, age cum vobis interpretemur. Quinque vidit materias, aurum, argentum, æs, ferrum, testam. Deinde tota imago tempus est et temporis consequentia. Et recte dixit: *Imago*. Imagini siquidem similes sunt res nostræ, imagini inanimatae. Et bene imago ex auro. Sicut enim aurum etiamsi splendidum sit, tamen e terra oritur: sic etiam natura nostra, atque res humanæ. Et vide ut pulvis fiat, quod scilicet erat antea. Atqui id lapis numquam fecerit. Conterere quidem potest lapis, substantiam vero convertere non potest. Hoc tamen contigit. *Mysterium resurrectionis vides*. Cum enim corpora nostra in elementa resolvuntur, et ad antiquam redeunt naturam, terram dico, tunc advenit corruptio. Hæc autem omnia lapis efficit. Itaque cum videris imaginem ex diversis materiis constantem, et illius quidem caput splendidum, pectus vero deterius, et ventrem ignobiliorem, et tibiae viliores, diversitatem hanc in solo aspectu sitam esse existima. Unius quippe ejusdemque substantiæ omnia sunt; idque testatur finis, qui in pulverem cuncta dissolvit. Non parva est ista philosophia. Animum adverte ad hanc philosophiam, et a rebus quæ ante oculos obversantur, ab imperante deducens regem, deinde præfectum qui post regem est et aëri respondet, item eos qui sequuntur, quique ut fictiles ac ferrei representantur. Verum si ad sepulcrum veneris, etiamsi sexcenties ibi quoque vim facere videantur, dum auream urnam adorant, aspicias tamen illorum eandem esse naturam. Iterum mihi considera divitem illum et vinctum (*Paulus*); item illum divitem et ad testam usque pauperem (*Jobus*): atque universa pulverem esse conspicias. Verum observa. Non prius cuncta pulvis esse visa sunt, quam lapis decidisset. 34. « Videbas donec abscissus est lapis de monte, sine manibus: et percussit imaginem, et pedes ferreos ac testaceos: et comminuit eos in finem. 35. Tunc comminuta sunt omnino testa, ferrum, æs, argentum, aurum: et facta sunt quasi pulvis de arca æstiva: et extulit ea multitudo venti, et locus non est inventus illis. » Non enim earum rerum natura cognita fuit, donec sol justitiæ est exortus: quia aurum non aurum est. Vide autem et in hac ipsa re non post contritionem, sed stantibus adhuc omnibus, nullam materiam alia esse præstantiorem. Vide, et aspectu, et tempore, et qualitate tantum has illis esse meliores. Ideo enim Deus aurum quoque de terra fecit, ut nihil magnum de illo imagineris. Quare autem regnum Nabuchodonosoris vocat aureum, Persarum autem argenteum, Macedonum æreum, Romanorum ferreum atque testaceum? Vide dispositas convenienter materias. Nam aurum divitias quidem representat: invalidum est autem, et ad fraudem atque ad ornatum ac magnificentiam magis accommodatum. Sic et regnum Babylonium barbari illius. Multum penes ipsum et apud barbaros erat auri: ibi namque feruntur esse metalla. Etenim a Seribus divitiæ magnæ portantur, sed inutiles. Caput autem occupat, quia regnum illud fuit primum. Persarum

vero imperium non adeo opulentum fuit : sicut nec Macedonum : at Romanorum utilius ac fortius ; tempore quidem posterius , quare et pedum locum obtinet. Porro sunt hujus regni quædam infirma , et quædam robustiora. Talis est hominum monstrosa varietas. *Et cum multiplicata fuerit*, inquit, *iniquitas, refrigescet caritas multorum* (Matth. 24. 12). Caritate autem frigescente , necesse est inimicitias et bella oriri : cumque insidiatores ac hostes sint , homines necesse est eodem modo inter se congregari , quo testa cum ferro. Sicut enim hæc natura differunt , nec inter se conjunguntur umquam : ita et illa. Hoc et prophetæ et apostoli asserunt. Quare et consummatio deinceps. Sicut enim temporibus Noë , postquam malitia invaluit , diluvium contigit : ita et nunc. Et sicut corpus ægrum , cum ad delicias venerit , tunc perit : sic et mundus. Si enim , quando fuerint quinque justi in civitate , illi parcitur : multo magis et mundo cum in eo sunt justi secundum proportionem. 35. *Et lapis, qui percussit imaginem, factus est in montem magnum, et implevit universam terram. Lapis*, inquit, *cecidit de monte*. Vide quando. Non cum quod aureum erat , neque cum quod argenteum , neque cum quod æreum : sed cum ferrum apparuit , *Cecidit*, inquit, *de monte*. Altitudinem indicans , *De monte*, dixit. Sed coram rege ostendit de rebus humanis somnium esse. *Lapis autem, inquit, cecidit de monte*. Arbitrii libertatem declarat , et quod vi adactus non sit. Neque enim dixit , *Projectus est* ; sed , *Cecidit de monte*. Rem inopinanter ac nemine sciente factam fuisse designat. *Et abscissus est sine manibus*. Generationem secundum carnem innuit. Solet Scriptura montis nomine etiam mulieres donare : quemadmodum cum dixit : *Ex fovea unde effossi estis* (Isai. 51. 4). Et sæpe Christus lapidis nomen accipit , propter stabilitatem. *Super quem autem ceciderit, comminuet illum*, inquit, *quasi pulverem de area æstiva* (Luc. 20. 18). Hic declarat regna non posse subsistere. *Et extulit ea vehementia venti, et locus non est inventus illis*. Ita namque evertuntur regna , quasi si nunquam fuerint. *Et factus est lapis in montem magnum*. Vide ut apostolorum verba totum orbem terrarum repleverint. Igitur lapis ille aliquando dicitur mons , aliquando autem angularis , aliquando vero fundamentum , ut edocearis eum omnia implere. Mons ideo , quia omnia continet : angularis ideo , quia universa in ipso constituta sunt. Ideo fundamentum , et vitis radix. *Ego enim sum vitis, vos palmites* (Joan. 15. 5). 36. « Hoc est somnium , » inquit , « et ejus conjecturam dicemus coram rege. 37. Tu es rex regum. Tibi Deus cæli regnum forte et validum et honoratum dedit, 38. in omni loco, ubi habitant filii hominum : et bestias agri, et volucres cæli dedit in manu tua : et constituit te dominum omnium. » Postquam Dei potentiam demonstravit , tunc cum fiducia præconium etiam veritatis ipsi prædicat. Et vide quanta cum assentatione , quantoque cum honore sermonem immitat (a). « Tu es , » inquit , « rex regum. Tibi Deus cæli

regnum forte et validum et honoratum : omni loco , ubi habitant filii hominum : stias agri, et volucres cæli dedit in manum. Non solis hominibus , qui ejusdem tecum generaturæ sunt , sed etiam deserto , et iis , qui supersunt , imperas. Aspice quomodo ostenderit i donum , quod in principio factum est : *Et donum piscibus maris, et volatilibus cæli* (Gen. 1. 23) scias Deum solitudinis etiam esse conditorem rararum quoque factorum ; non autem mansuorum animantium dumtaxat. *Et in omni loco, ubi filii hominum, tibi regnum dedit Deus cæli*. Ne plus dicit : *Est Deus in cælo*. Vide ut paulatim inducat. Primum dixit : Illic habitat ; ne circa Deum versari imaginaretur. At postquam illi mentum rex accepit , rursus eum abducit , ostendit Deum cæli quoque esse opificem , ac Dominum minorem : non tamen in eo tanquam in loci neri , sed cælum ipsius esse opus. Nam si cælum nus est , terram tibi dare potest. Ipse sibi cælum , et tibi terram largitus est. Quod enim : id tu es in terra ; omnibus nempe superior , c imperans , omnium caput. Tibi eorum quæ sunt terram plus quam cæteris concessit , cum te constituerit , et regnum tuum aureum ex auro puro : « Tu es caput aureum. 39. Et post te exurgnum aliud minus tuo , idque argenteum : et tertium , quod est æs , quod dominabitur u terræ. » Tale enim Macedonum regnum fuit. 4 regnum quartum quod est validum sicuti Nam quemadmodum ferrum comminuit ac omnia , sic omnia comminuet ac donabit. » *Id est*, inquit , id est , Romanorum. Nomina non profert. Quare apertius non est loquunt multi sacros libros abolerint. 41. « Et quia vides , et digitos , partem quidem quamdam testam partem vero aliquam ferream , regnum divisum et a radice ferrea erit in eo , quemadmodum sti ferrum admistum testæ luteæ. 42. Et didum , pars quidem aliqua ferrea , pars autem dam testea : pars regni erit fortis , et ab ea erit contritum. 43. Et quia vidisti ferrum stum testæ luteæ ; commiscebuntur in seminum : et non adhærebunt , sicut ferrum immiscetur cum testa. » Quando id in Romanis tigit ? Vides hæc regna talia fuisse ? Nec in iis

Xerxe : *Ausus in epistolis scribere, se esse omnium dominum, ab ortu usque ad occasum solis*. Tzetzes , Chiliade tertia : *Rex Assyriorum ille Sesoosius, juxta Diodorum, Assyriorum monarchiæ terræ imperavit, curru suo reges subjungens, et ab actus, eodem modo quo cæteri ab equis vehuntur. A cætanis mundi dominus, et deus appellabatur*. A Marcellinus lib. 43 : *Quo ille Constantius studio brevem exquisito sublatus, innumerosque se deinde fortis mortalitatis incommodo fidenter existimans, cælestia justitia declinavit ita intemperanter, ut æternitate aliquoties subderet ipse dictando, scribendoque manu orbis totius se dominum appellaret*. His et plena sunt veterum scripta. Exstititque patrum nonnemo , cui vani tituli non displicuerunt. Omittit bet locus Salviani episcopi Massiliensis in lib. 4 : *siam Catholicam ; de eodem quippe Nabuchodonosor : sermo erat cum rege, et quidem cum rege et urbis, sed, ut tunc videbatur, totius orbis*.

(a) Mirum quantum in laudes regum effusa sit antiquitas. 2 Paralip. 30, 23, Judithæ 11, 5, Esth. 10, 1. Æschines de

Ἄγápης δὲ ψυγομένης, ἀνάγκη ἐχθρας εἶναι καὶ πολέμους· τῶν ἐπιβουλευόντων ὄντων καὶ τῶν ἐχθρῶν, ἀνάγκη συνεῖναι τοὺς ἀνθρώπους ἀλλήλοις, ὥσπερ τῷ σιδήρῳ τὸν ὀστρακόν. Καθάπερ μὲν ἐκεῖνα τῇ φύσει διέστηκεν, καὶ οὐκ ἂν ἀλλήλοισι ὁμιλήσειεν· οὕτω καὶ ταῦτα. Τοῦτο καὶ οἱ προφηταὶ καὶ οἱ ἀπόστολοι· λέγουσι. Διὰ καὶ συντέλεια λοιπόν. Ὅσπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ Νῦε, τῆς κακίας ἐπιταθείσης, γέγονεν ὁ κατακλυσμός· οὕτω καὶ νῦν. Καὶ καθάπερ σῶμα κάμνον, ὅταν πρὸς τρυφὴν ἂ ἐλθῇ, τότε ἀπόλλυται οὕτω καὶ ὁ κόσμος. Εἰ γὰρ ὅταν ὥς πάντε δίκαιοι ἐν πόλει, φείδεται τῆς πόλεως, πολλῶ μᾶλλον καὶ ἐπὶ τοῦ κόσμου, ὅταν ὥσι καὶ κατὰ ἀναλογίαν. Καὶ ὁ λίθος ὁ πατάξας τὴν εἰκόνα ἐγερτήσθαι εἰς ὁρος μέγα, καὶ ἐπλήρωσεν πᾶσαν τὴν γῆν. λίθος, φησὶν, ἔπεσεν ἐξ ὄρους. Ὅρα πότε. Οὐχ ἡνίκα ἡ χρυσῇ, οὐδὲ ἡ ἀργυρᾷ, οὐδὲ ἡ χαλκῇ, ἀλλὰ ἡνίκα ὁ σιδήρος ἐφάνη, Ἔπεσεν ἀπὸ ὄρους, φησί· τὸ ὑψηλὸν ἐμφαινῶν, Ἄπὸ ὄρους, εἶπεν. Ἄλλ' ἐμπροσθεν τοῦ βασιλέως ἔδειξεν, ὅτι περὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἐστίν. Ὁ δὲ λίθος ἀπὸ ὄρους ἔπεσε, φησί. Τὸ ἐκούσιον δεικνυσι, καὶ ὡς οὐκ ἀναγκασθεῖς· οὐ γὰρ εἶπεν, ἐρίψῃ, ἀλλ', Ἔπεσεν ἀπὸ τοῦ ὄρους· καὶ τὸ ἀπροσδόκῳ, καὶ μηδεὸς εἰδοτός. Καὶ ἐτμήθη ἀνευ χειρῶν. Τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν [215] αἰνίττεται. Εἶδεν ὁρος λέγειν καὶ γυνσίκας, ὡς ἔσαν λέγῃ· Ἐκ τοῦ βοθύρου οὗ ὠρύχθητε. Καὶ πολλachoῦ δὲ λίθος λέγεται διὰ τὸ ἐδραῖον. Ἐφ' ὃ δ' ἂν πέσῃ, λικμήσει αὐτόν, φησὶ, ὥσπερ κοριορετόν ἀπὸ ἁλῶνος θεριτῆς· τὸ ἀνυπόστατον ἐνταῦθα δηλῶν. Καὶ ἐξήρην αὐτὰ πλῆθος τοῦ πνύματος, καὶ πόπος οὐχ ἐνδρέθη αὐτοῖς. Οὕτω γὰρ λύονται αἱ βασιλεῖαι ὡς μὴδὲ γενόμεναι. Καὶ ἐγένετο ὁ λίθος εἰς ὁρος μέγα. Τὰ ἀποστολικά βήματα τὴν οἰκουμένην ἐπλήρωσεν ἅπασαν. Ποτὲ μὲν οὖν ὁρος ὁ λίθος, ποτὲ δὲ ἀκρογωνιαίος, ποτὲ δὲ θεμέλιος, ἵνα μάθῃς ὅτι τὰ πάντα πληροῖ. Διὰ τοῦτο ὁρος, ὅτι τὰ πάντα συνέχει· διὰ τοῦτο ἀκρογωνιαίος, ὅτι τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνεστῆκε. Διὰ τοῦτο θεμέλιος, καὶ ρίζα ἀμπελίου. Ἐγὼ γάρ εἰμι ἡ ἀμπελος, ὑμεῖς τὰ κλήματα. Τοῦτό ἐστι τὸ ἐνυπνιον, φησὶ, καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτοῦ ἐροῦμεν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως. Σὺ βασιλεὺς βασιλέων. Σοὶ ὁ θεὸς τοῦ οὐρανοῦ βασιλεῖαν ἰσχυρὰν καὶ κραταίαν καὶ ἐντιμον ἔδωκεν ἐν παντὶ τόπῳ, ὅπου κατοικοῦσιν οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων· θηρία τε ἀγροῦ, καὶ πετεινὰ οὐρανοῦ ἔδωκεν ἐν τῇ χειρὶ σου, καὶ κατέστησεν σε κύριον πάντων. Ὅτε ἐπεδείξατο τοῦ Θεοῦ τὴν ἰσχύν, τότε μετὰ παρρησίας αὐτοῦ καὶ τὸ κήρυγμα κηρύττει. Καὶ ὅρα μετὰ κολακείας ὅσης ἂ ἐνίψῃ τὸν λόγον, καὶ μετὰ τιμῆς. Σὺ

βασιλεὺς, φησὶ, **βασιλεύω**. **Ζολὸ Θεὸς τοῦ οὐρανοῦ**
βασιλεύει **ισχυρὰν καὶ κραταίω** καὶ **ἐντιμον** **ἔδωκεν ἐν παντὶ τόπῳ**, ὅπου κατοικοῦσιν οἱ υἱοὶ τῶν
ἀνθρώπων · **θηρία τε ἀγροῦ, καὶ πεσεινὰ τοῦ οὐ-**
ρανοῦ ἔδωκεν ἐν τῇ χειρὶ σου. Οὐ τῶν συγγενῶν
ἀνθρώπων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐρήμου, καὶ τῶν ὑπὲρ
κεφαλῆς ἄρχεις. "Ὅρα πῶς ἐνεδεῖξάτο τοῦ Θεοῦ τὴν
δωρεάν ἐκείνην τὴν ἐν ἀρχῇ γενομένην · **Καὶ ἄρχετε**
τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ
οὐρανοῦ · **ἵνα μάθῃς** ὅτι καὶ τῆς ἐρήμου δημιουργὸς
αὐτὸς, ὅτι καὶ θηρίων ποιητής, οὐχὶ τῶν ἡμέρων μόνον.
Καὶ ἐν παντὶ τόπῳ, ὅπου κατοικοῦσιν οἱ υἱοὶ
τῶν ἀνθρώπων, σοὶ ἔδωκε τὴν βασιλείαν ὁ Θεὸς τοῦ
οὐρανοῦ. Οὐκέτι φησὶ · "Ἔστι Θεὸς ἐν οὐρανῷ. "Ὅρα
πῶς κατὰ μικρὸν εἰσάγει τὸ δόγμα. Πρῶτον εἶπεν,
ὅτι ἐκεῖ οἰκεῖ, ἵνα μὴ περὶ τὴν γῆν αὐτὸν φαντασθῇ.
Ἐπειδὴ δὲ ἐδέξατο τὸ δόγμα ἐκεῖνο, πάλιν αὐτὸν
ἀφίστησι, καὶ τοῦτο δεικνύς, ὅτι δημιουργὸς ἐστὶν
αὐτοῦ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ Δεσπότης καὶ Κύριος, οὐχὶ
τόπον αὐτὸν ἔχων, ἀλλ' ἔργον αὐτοῦ τοῦτο. Εἰ γάρ
τοῦ οὐρανοῦ Κύριος, δύναται δοῦναί σοι τὴν γῆν.
[216] Αὐτὸς ἔλαβε τὸν οὐρανόν, καὶ σοὶ τὴν γῆν ἔδωκεν.
"Ὅπερ γάρ ἐστιν ἐκεῖνος ἐκεῖ, τοῦτο σὺ ἐπὶ τῆς
γῆς, πάντων ἀνώτερος, πάντων ἄρχων, πάντων κε-
φαλῇ. Καὶ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς σοι πλέον ἔδωκεν, κεφα-
λήν σε ποιήσας, καὶ χρυσὴν δειξας σοὶ τὴν βασιλείαν,
χρυσίου καθαροῦ. Σὺ εἰ ἡ **κεφαλὴ ἡ χρυσοῦ**. Καὶ
ὁπίσω σου ἀναστήσεται **βασιλεία ἑτέρα ἥ τευ**
σου, ἥ ἐστὶν ἄγρυρος · καὶ **βασιλεία τρίτη, ἥ ἐστὶν**
ὁ **χαλκός**, ἡ κυριεύει (ἰ. κυριεύσει) πάσης τῆς γῆς.
Τοιαύτη γάρ ἡ Μακεδόνων ἐγένετο. Καὶ **βασιλεία**
τετάρτη, ἥτις ἐστὶν ἰσχυρά ὡς ὁ σίδηρος. "Ὅν
τρόπον γὰρ λεπτύνει ὁ σίδηρος καὶ **δαμάζει πάντα**,
οὕτω **πάντα λεπτύνει καὶ δαμάσει**. Καὶ **τετάρτη**,
φησὶν, ἡ Ῥωμαίων. Οὐ λέγει δὲ τὰ ὀνόματα. Τίνος
ἐνεκεν; ἡ (f. μῆ) γὰρ ἂν σαφέστερον τὸν λόγον
ἐποίησεν, ὥστε μὴ πολλοὺς ἀφανίσαι τὰ βιβλία.
Καὶ ὅτι εἶδες τοὺς πόδας, καὶ τοὺς δακτύλους,
μέρος μὲν τι **δοστράκιον**, μέρος δὲ τι **σιδηροῦν**,
βασιλεία διηρημένη ἐσται, καὶ ἀπὸ τῆς **ρίζης** τῆς
σιδηρᾶς ἐσται ἐν αὐτῇ, ὃν **τρόπον** εἶδες τὸν **σί-**
δηρον ἀναμειγμένον τῷ **δοστράκῳ** τῷ **πηλίνῳ**.
Καὶ οἱ δάκτυλοι τῶν ποδῶν μέρος μὲν τι **σιδη-**
ροῦν, μέρος δὲ τι **δοστράκιον**, μέρος τῆς **βασι-**
λείας ἐσται **ἰσχυρόν**, καὶ ἀπ' αὐτῆς ἐσται συν-
τριβόμενον. Καὶ ὅτι εἶδες τὸν **σίδηρον ἀναμειγμέ-**
νον τῷ **δοστράκῳ** τῷ **πηλίνῳ**, **συμμιγεῖς** ἐσονται ἐν
σπέρματι τῶν ἀνθρώπων, καὶ οὐκ ἐσονται **προσ-**
κολλώμενοι, καθὼς ὁ σίδηρος οὐκ ἀναμειγνύεται
μετὰ τοῦ **δοστράκου**. Πότε τοῦτο ἐπὶ Ῥωμαίων γέ-
γονεν; Ὅρξ καὶ βασιλείας γενομένης τοιαύτας;
Οὐχὶ ἀπὸ βασιλικοῦ γένους ἅπαντας, ἄλλως δὲ καὶ
ἀπίστους (ἰ. ἀπίστως) πολλοὺς διαχειμένους. Καὶ ἐν
ταῖς ἡμέραις τῶν **βασιλέων ἐκείνων ἀναστήσει** ὁ
Θεὸς τοῦ οὐρανοῦ βασιλεύων, ἥτις εἰς τοὺς αἰῶνας
οὐ διαφωρηθήσεται · καὶ ἡ **βασιλεία** αὐτοῦ **λαφ**
ἐτέρῳ οὐχ ὑπολειφθήσεται · **λεπτύνει καὶ λιμνῇ-**
σει **πάσας τὰς βασιλείας** · καὶ αὐτὴ ἀναστήσεται

* Τρυφήν. Intelligendum arbitror de edacitate. Hesych. : τρυφή, γαστριμαργία, πολυφαγία, εικαιοφαγία. Sullas : τρυφήλος, καὶ τρυφήτης, ὁ ἀπληστα τρώγων. *Inno apud Chrysostomum saepe τρυφή ciborum delicias significat, et τρυφὴν convivari.*

Ἐσχινης τοῦ Χερκεῖ: ὁ τομῶν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς γρά-
φει, ὅτι δεσπότης ἐστὶν πάντων ἀνθρώπων ἀπ' ἡλίου ἀνί-
οντος μέχρι δύμενου. Joannes Tzelzes Chilade tertia:
"Ο Ἀσσυρίων βασιλεὺς ὁ Σάσωστις ἐκείνους,
κατὰ δὲ τὸν Διοδώρον Σάσωσις τὴν κληθῆναι,
τῶν Ἀσσυρίων μοναρχῶν, πρὸς τῆς γῆς ἀπάσης,
Ζευγυρίων ἐν τῷ ἄρματι τούτου τοὺς βασιλεῖας,
καὶ ὑπ' αὐτῶν συμφομενος, ὥσπερ ὑπ' ἑπταίων ἄλλοι,
καὶ πομπικράτωρ καὶ θεός ἐκέχλητο τοῖς τότε.
Ydides potum interpretationi Latinae subiectum.

εις τοὺς αἰῶνας. Ἄγε μοι τοὺς Ἰουδαίους ἐνταῦθα. Τί ἂν εἴποιεν περὶ τῆς προφητείας ταύτης; Οὐ γὰρ δὴ που περὶ ἀνθρωπίνης ταῦτα θέμις εἰπεῖν, ὅτι ἀπειρος ἔσται ἡ βασιλεία, ἀλλ' εἰκὸς εἶναι τινα, περὶ οὗ ταῦτα λέλεκται. Εἰ δὲ λέγοις, περὶ τοῦ Πατρὸς εἰρησθαι, ἀλλ' ἄκουε τί φησι. Ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν βασιλέων ἐκείνων, τῶν Ῥωμαίων δηλονότι. Ἄλλως δὲ εἰ λέγοιεν, Καὶ πῶς τὸν χρυσὸν συνέτριψε, τὴν Βαβυλωνίων βασιλείαν πάλαι κατασκευασθεῖσαν; πῶς δὲ τὸν ἄργυρον, τὴν Περσῶν; πῶς δὲ τὸν χαλκόν, τὴν Μακεδόνων; ταῦτα γὰρ πάλαι ἐγένετο, καὶ τέλος ἔλαβεν. Ἀλλὰ μὴ θαυμάσης, ἀγαπητέ. Εἰ γὰρ ὁ Παῦλος οὐκ ἐτόλμησε φανερώς εἰπεῖν, ἀλλ', "Εὖς οὐ ὁ κατέχων, φησὶ, ἐκ μέσου γέννηται· πολλῷ μᾶλλον ὁ προφήτης. Τί γὰρ ὄφελος, εἰπέ μοι, ἀπὸ τοῦ φανερώς εἰπεῖν ἐγίνετο; Εἰ δὲ λέγοιεν, Πῶς συνέτριψε τὸν χαλκόν, τὸν σίδηρον; τοῦτο κοινὸν ἔσται τὸ ζήτημα· καὶ γὰρ ἐπ' αὐτῶν ὁμοίως διαπορήσεται, πῶς τὰς ἡδὴ σθεσθείσας βασιλείας καθαιρεῖ; Ἀλλὰ τὸ καθαιρεῖν ἑτέρας, ἐν αἷς αἱ τοιαῦται εἰσιν, εἰκότως ἐμποιεῖ. Ἄλλως δὲ λανθανόντως τοῦτο εἰργάζετο, καὶ πρὸ τούτου Θεὸς ὢν, καὶ οὐ τότε φανείς, ὥστε εἰκότως ἀμφισβητοῖτε. Εἰ δὲ βούλοιτό τις καὶ ἐν τῷ παρόντι καιρῷ λαμβάνειν τὴν προφητείαν, οὐκ ἂν ἀμαρτήσεται. Καὶ [217] γὰρ καὶ νῦν συνέτριψε τὰς βασιλείας, τὸν τυφὸν Μακεδόνων τὸ κύρος^β. Ὅταν γὰρ ἰδῇς μάρτυρας, ἵνα τὸ πρόσταγμα ἐκείνου πληρωθῇ, τοῦτο ποιοῦντας, καὶ πολλῷ μᾶλλον τὸν θάνατον ὑπομένοντας, ὅφει αὐτοῦ τὴν βασιλείαν, καὶ πῶς τὴν γῆν ἐνέπλησεν. Εἶδες προφητείας. Εἰ μὴ ἐξέβη τὰ ἐπ' ἐκείνων, μὴδὲ τῇ συντελεῖσθαι πίστευε. Εἶτα ἐπάγει· Ὅν τρόπον εἶδες, ὅτι ἀπὸ δρυὸς ἐτμήθη λίθος ἀνευ χειρῶν, καὶ ἐλέπυνε τὸ δοκρακόν, τὸν σίδηρον, τὸν χαλκόν, τὸν ἄργυρον, τὸν χρυσόν, ὁ Θεὸς ἐγνώρισεν τῷ βασιλεῖ ὃ δεῖ γενέσθαι μετὰ ταῦτα. Καὶ ἀληθινὸν τὸ ἐνύπνιον, καὶ πιστὴ ἡ σύγκρισις αὐτοῦ. Ὅρα πῶς πιστοῦται τὰ λεχθέντα, ἀπὸ τῶν φανερῶν τὰ ἀφανῆ, τὸ μονονοῦχ^γ λέγων, εἰπὼν ὅτι ἐνύπνιον, ἐπίστευσε (ἰ. πίστευε) τῇ σύγκρίσει. Τί οὖν ὁ βασιλεὺς; Τότε, φησὶν, ὁ βασιλεὺς Ναβουχοδονόσορ ἔπεσεν ἐπὶ πρόσωπὸν σου (ἰ. αὐτοῦ), καὶ τῷ Δανιήλ προσεκύνησεν, καὶ μάννα^δ καὶ εὐδίαν εἶπεν σπεῖσαι αὐτῷ. Εὐθέως οὕτως ἐπιστεύθη. Καὶ εἰκότως εἶπε, μάννα καὶ εὐδίαν σπεῖσαι αὐτῷ. Εἶδες θαῆμα μέγιστον. Εἶδες πῶς ἔθος τοῖς Ἕλλησιν ἀπὸ ἀνθρώπων θεοὺς ποιεῖν. Ὡστε ὅταν λέγωσι, Πόθεν ἡ εἰδωλολατρεία; μάνθανε τὴν ἀρχήν. Οὕτω καὶ τοὺς ἀποστόλους ἐξ ἀνθρώπων ἐποιοῦν θεοὺς. Οὕτω καὶ ὁ διάβολος ἐφιλονέικησε παρὰ τὴν ἀρχὴν τὴν ἀσέβειαν εἰσαγαγεῖν, λέγων· Ἔσεσθε ὡς θεοί. Καὶ ἐπειδὴ τότε οὐκ ἴσχυσεν, ὕστερον ἐπιχειρεῖ, πανταχοῦ φιλονεικῶν τὴν πολυθεῖαν εἰσαγαγεῖν. Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ

βασιλεὺς εἶπεν τῷ Δανιήλ· Ἐπ' ἀληθείας οἶδα ὅτι ὁ Θεὸς ὧμῶν αὐτός ἐστι Θεὸς ζῶν, καὶ Κύριος τῶν βασιλέων. Ἀπὸ τούτου μόνου οὕτως εὐθέως ἐπίστευσεν, οἱ δὲ Ἰουδαῖοι μυρία τοιαῦτα ἀκούοντες οὐ προσεῖχον. Ὅρᾳ πῶς σοι δείκνυσιν τῶν ἐθνῶν εὐγνωμοσύνην; Ἐπειδὴ γὰρ ὁ καιρὸς παρεγένετο λοιπὸν, καθ' ὃν ἔδει τὸ κήρυγμα εἰς ἐκείνους ἐξενεχθῆναι, προλαμβάνων ἀπολογεῖται διὰ τῶν προγόνων αὐτῶν, ὅτι οὐ μάτην, οὐδὲ ἀπλῶς ἐκείνους τούτων προτιμᾷ.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

"Ετους ὀκτωκωδεδέκατου Ναβουχοδονόσορ ὁ βασιλεὺς ἐποίησεν εἰκόνα χρυσοῦν. Ὑψος αὐτῆς πηχέων ἐξήκοντα, καὶ εὖρος αὐτῆς πηχέων ἑξ· ἔστησεν αὐτὴν ἐν πεδίῳ Δαυρᾷ ἐν χώρᾳ Βαβυλώνος. Καὶ Ναβουχοδονόσορ ἀπέστειλε εἰσαγαγεῖν πάντας τοὺς ὑπάτους, καὶ στρατηγούς, καὶ τοπάρχας, ἡγουμένους καὶ τυράννους, καὶ τοὺς ἐκ ἐξουσιῶν, καὶ πάντας τοὺς ἀρχοντας [218] τῶν χωρῶν ἐλθεῖν εἰς τὰ ἐγκαίνια τῆς εἰκόνης, ἧς ἔστησε Ναβουχοδονόσορ ὁ βασιλεὺς. Ὅρα τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων λάμπουσιν· καίτοι τίς οὐκ ἂν αἰσχυνοῖτο τοῦτο ἀποκαλύψαι; Τί λέγεις; ὁ προσκυνησας, ὁ μάννα σπεῖσας, ὁ τὸν Θεὸν οὕτω τιμῶν, καὶ θαυμάσας καὶ ὑπερεκπλαγείς, οὗτος, οὐδὲ μακροῦ παρελθόντος χρόνου, εὐθέως ἐπὶ τὴν προτέραν ἐπανερχεται πλάνην; Καλῶς γε. Οὐ γὰρ αὐτὸν κατεπλήξατε τοῖς σημείοις· ἀλλ' οὐδὲν τούτων ἐνενόησαν, ἀλλ' ἐν μόνον ὁρῶντες, ὅπως γυμνὴν τὴν ἀλήθειαν παρακατάθωνται. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν πόλιν εἶλε (τότε γὰρ αὐτὴν εἶλε, καὶ αὐτῆς ἐκράτει), ἔστησε τὴν εἰκόνα, ἴσως εἰς τυφὸν ἀρθεῖς. Τινὲς φασιν, ὅτι τῆς εἰκόνης ἐκείνης μεμνημένος τῆς ἐν τοῖς ὀνείροις αὐτῷ δειχθείσης· ἄλλοι δὲ λέγουσιν, ὅτι εἰς θεοῦ· ἑαυτὸν ἀναγαγεῖν βουλόμενος. Καὶ γὰρ ταύτην εἶχον ἐπιθυμίαν οἱ παλαιοί, ὥστε νομίζεσθαι θεοί, καθάπερ ὁ διάβολος. Καὶ ὅρα τὴν ἐκδασιν. Ἀφείλες ποιῆσαι ἑαυτὸν προσκυνεῖσθαι, τὴν εἰκόνα ἐποίησε προσκυνεῖσθαι, ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος τοῦτο κατασκευάσαι βουλόμενος, καὶ τῷ μεγέθει, καὶ τῷ τοῦ σώματος ὄγκῳ καταπληξάι θέλων, καὶ ἀπὸ τοῦ τόπου πάλιν. Ἐν τόπῳ Δαυρᾷ, φησὶ. Ὑπὸν [ἰ. ὑπὸν] ἴσως ἦν τὸ πεδῖον. Εἰσὶν ἄνδρες Ἰουδαῖοι, οὓς κατέστησας ἐπὶ τὰ ἔργα Βαβυλώνος, Σεδράχ, Μισάχ, Ἀβδεναγῶ. Οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι οὐκ ὑπέκουναν, βασιλεῦ, τῷ δόγματί σου, καὶ τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύουσιν, καὶ τῇ εἰκόνι τῇ χρυσοῦ ἢ ἔστησας οὐ προσκυνήσουσι. Τότε Ναβουχοδονόσορ ἐν θυμῷ καὶ ὀργῇ εἶπεν ἀγαγεῖν τὸν Σεδράχ, Μισάχ καὶ Ἀβδεναγῶ. Πῶς ὁ Δανιήλ ἐνταῦθα οὐ φαίνεται; Ἐμοὶ δοκεῖ, φοβούμενος ὁ ἐκείνους μὴ καταγγεῖλαι αὐτὸν, ἢ τὴν βασιλέα αἰδοῦμενον μὴ ἀναγκάσαι, ὥστε μὴ ἔχειν κατήγορον φανερόν. Τινὲς δὲ φασιν, ἐπειδὴ Βαλτάσαρ ἐκαλεῖτο· τὸ δὲ ὄνομα τοῦτο τοῦ εἰδώλου τοῦ παρ' αὐτοῖς ἦν. Ὁ Θεὸς οὖν ὥκονόμησε μὴ ἐμβληθῆναι εἰς τὴν κάμινον, ὥστε μὴ τῇ προσηγορίᾳ τὴν ἰσχὺν ἐπιγράψαι, καὶ διαφυγεῖν. Τί οὖν οἱ τρεῖς παῖδες; Μάλιστα μὲν γὰρ ἐμελλον καὶ αὐτοὶ διελέγχειν τὸ πρᾶγμα. Πλὴν ἐπὶ τῆς προρρήσεως πῶς οὐκ ὥκονόμησε τοῦτο ὁ Θεός; Διέβαλλον αὐτοὺς οἱ Χαλδαῖοι· πολλὰ γὰρ ἡ βασκανία ποιεῖ. Οὐκ ἔφερον τοὺς αἰχμαλώτους κρατοῦντας αὐτῶν ὀρώντες. Ἀλλ' ὅρα. Καθ-

^α Verisimilis lectio κατασκευασθείσαν.

^β Videtur deesse τῶν Ῥωμαίων.

^γ Suspicio legendum εἶπον, mox πίστευε. Paulo post pro σου legendum αὐτοῦ.

^δ Melius in vulgata editione μαννά. Atque ita legit Theodoretus, et noster quoque Cohortatione prima ad Theodorum cap. 5. Nihil tamen hic mutandum censeo, quia potuit sanctus doctor diversis temporibus diversa habuisse exemplaria. Ut enim colligitur ex S. Hieronymo ad Jerem. 17, et ad Ezech. 43, ac 46, μαννά pro μαννά antiquus est scriptorum error, qui adhuc cernitur Jerem. 17, 26, et 48, 5, Baruchi 1, 20.

^ε Ex serie liquet legendum esse φοβούμενος.

originem duxisse ex genere regio; plurimos etiam fuisse infideles. 44. « Et in diebus regum illorum suscitabit Deus cæli regnum, quod in sæcula non corrumpetur: et regnum ejus populo alteri non relinquetur: comminuet et ventilabit universa regna: et ipsum exsurget in sæcula. » Adducito mihi huc Judæos. Quid de hac prophetia dicturi sunt? Neque enim profecto de humano regno hæc fas est dicere, scilicet regnum infinitum fore: sed oportet aliquem esse, de quo hæc dicta sunt. Quod si dixeris, de Patre prolata fuisse, at audi quid dicatur: *In diebus regum illorum*: Romanorum videlicet. Quod si dicant: Quomodo aurum contere potuit, nempe regnum Babyloniorum, quod jam olim erat destructum? quomodo etiam argentum, nimirum regnum Persarum? et quomodo æs, scilicet regnum Macedonum? hæc enim quondam fuerant et finem acceperant. Verum ne mireris, carissime. Si enim Paulus ausus non est aperte loqui; sed ait: *Donec qui tenet de medio fiat*: multo magis propheta. Quænam enim, quæso, utilitas ex aperta loquutione orta fuisset? Si autem dixerint, Quo pacto contrivit æs ac ferrum? hæc questio erit communis. Etenim de ipsis perinde quæretur, quomodo jam extincta regna destruat? Quia nimirum destruit alia regna, in quibus hæc continentur. Alioquin autem id latenter operabatur, cum etiam antea Deus esset, sed nondum ideo visus, ut vos jure dubitaretis. Quod si quis voluerit etiam in præsentī tempore accipere prophetiam, nequaquam aberravit. Siquidem nunc quoque contrivit regna, superbiam Macedonum (et Romanorum) potentiam. Cum enim videris martyres ad Dei mandatum implendum id facientes, imo et mortem sustinentes: videbis regnum illius, et quomodo terram repleverit. Nosti prophetias. Si quæ ab illis prædicta fuerant non evenerunt, nec consummationi crede. Deinde adjicit: 45. « Sicut vidisti de monte abscissum esse lapidem sine manibus, qui comminuit testam, ferrum, æs, argentum, aurum, Deus indicavit regi quæ oporteat fieri post hæc. Et verum est somnium, et fidelis conjectura ejus. Vide quomodo fidem adstruat iis quæ dixerat. Ex rebus manifestis obscura probat, quasi diceret: Narravi somnium, interpretationi crede. Quid igitur rex? 46. Tunc, inquit, rex Nabuchodonosor cecidit in faciem suam, et Daniele adoravit: et manna atque bonum odorem dixit ut libarent ei. Tam cito Danieli creditum est. Ac merito præcepit manna et bonum odorem libari ei. Vides maximum miraculum. Vides ut mos sit gentilibus ex hominibus deos facere. Itaque quando dixerint: Unde idololatria? principium illius disce. Sic apostolos quoque ex hominibus deos faciebant (Act. 14. 11. et 28. 6). Sic et diabolus ab initio impietatem introducere contendit, dicens: *Eratis sicut dii* (Gen. 3. 5). Et quoniam tunc non valuit, post illa id tentat, ubique obnitens deorum multitudinem introducere. 47. Et respondens rex dixit Danieli: In veritate novi quod Deus vester ipse est Deus vivens, et Dominus regum. Hoc solo inductus, statim credidit rex: Judæi vero, cum millia hujus-

modi audirent, non attendebant. Vides qua ratione tibi ostendat gentium gratum animum? Quandoquidem enim aderat deinceps tempus, in quo oportebat ad gentiles prædicationem evangelii exportari, anticipans se excusat per illorum progenitores, ostenditque non frustra nec temere gentiles Judæis a se fuisse præpositos.

CAPUT III.

1. « Anno decimo octavo (a) Nabuchodonosor rex fecit imaginem auream: altitudo ejus cubitorum sexaginta, et latitudo ejus cubitorum sex: et statuit eam in campo Deera in provincia Babylonis. 2. Et Nabuchodonosor misit congregatum omnes summates, et prætores, præsides, duces et tyrannos, et in potestatibus constitutos, et omnes regionum magistratus, ut venirent ad dedicationem imaginis, quam statuerat Nabuchodonosor rex. » Aspicte splendorem rerum veritatem: et certe quem non pudeisset flagitium regis revelasse? Quid dicis? ille qui adoravit, qui manna libavit, qui Deum adeo honoravit, qui admiratus est, et supra modum obstupuit, illenc, nec longo tempore elapso, statim ad priorem revertitur errorem? Pulchre sane. Non enim eum signis obstupefecistis: nam nihil horum cogitarunt juvenes; at unum solummodo respexerunt, quomodo veritatem nudam deponerent. Postquam enim ille urbem cepit (tunc quippe Jerosolymam expugnavit, et illa potitus est), erexit imaginem, forte in superbiam elatus. Quidam dicunt, quod imaginis illius recordatus, quæ ipsi in somnis ostensa fuerat: alii autem aiunt, quod seipsum in deos referre volens. Etenim hoc desiderio tenebantur antiqui, ut dii censerentur, sicut diabolus. Et vide exitum. Cum omisisset jubere, ut ipsum adorarent, effecit ut imago sua adoraretur, ex multa rerum abundantia id conficere volens, et magnitudine atque corporis mole cupiens percellere, ac rursus a loco. *In loco Deera*, inquit. Campus erat fortasse acclivis. 12. « Sunt viri Judæi, quos constituisti super opera Babylonis, Sedrachus, Misachus, Abdenago. Viri illi non obedierunt, rex, decreto tuo, et deos tuos non colunt, et imaginem auream quam statuisti non adorant. 13. Tunc Nabuchodonosor in furore et ira dixit, ut adducerent Sedrachum, Misachum et Abdenagoneim. » Quomodo hic non comparet Daniel? Mihi videtur, Chaldæos metuentes non ipsum denuntiasse, vel regem reverentia adductum illum non coegisse, ne manifestum haberet accusatorem. Quidam vero dicunt, quia vocabatur Baltazar (b): id autem nomen erat idoli quod apud Babylonios colebatur. Deus igitur providit ut in fornacem non mitteretur, ne scilicet virtus, qua periculum vitaturus erat, ei nomini adscriberetur. Quid igitur tres pueri? Maxi-

(a) Anno quo capta est Hierosolyma. Incidit enim expugnatio urbis in Nabuchodonosoris 18, et 19: 4 Reg. 25, 8, Jerem. 52, 12, 29. Neque audiendus Grotius, qui Jerem. 52, 29, corrigendum esse anno 19 suspicatur. Josephus lib. 1 contra Apionem: Γέγραπται γὰρ ἐν αὐταῖς (Scripturis) ὅτι Ναβουχοδονόσορος ὀκτωκαίδεκάτῃ τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἔτει τὸν παρ' ἡμῖν ναὸν ἡρῆμωσε, καὶ ἦν ἀφανὴς ἐπὶ τῇ ἐπτά (1. ἐβδομήκοντα)· δευτέρῃ δὲ τῆς Κύρου βασιλείας, etc.

(b) Ea fuit postea opinio Isidori Pelusiote lib. 1, ep. 19.

me equidem ipsi quoque rem confutaturi erant. Cæterum in illa prædictione superiori quomodo Deus idem non disposuit? Criminabantur illos Chaldaei: plurimum enim potest invidia. Ferre non poterant captivos ipsis imperantes aspicere. Sed vide. Sicut in Daniele, prius didicerunt illius mores ac mansuetudinem, et tunc signa viderunt: ita etiam hic in medium ducuntur pueri, et primum eorum propositum denudavit Deus: et illi ita præparati non in medium insilierunt. Scitis autem hominem, qui præsentis vitæ renuntiavit, quique facile mortem sustinet, non detrectaturum quidlibet audere, etiam eorum quæ teneraria esse videntur. Attamen isti, etsi mortem contemnerent, mansueti erant; nec illos ullatenus læsit fortitudo, nec in audaciam adduxit; neque id ambitione faciebant. 23. « Et viri illi tres, Sedrachus, Misachus et Abdenago, ceciderunt in mediam fornacem ignis ardentem, ligati. 24. Et deambulabant in medio flammæ, laudantes Deum, et benedicentes Dominum. Vide nonne mirabilis ac inopinata est hæc res, ambulare simul ac laudare, quasi essent in aquarum lavacro? Quamquam nihil ibi erat, quod impediret: quandoquidem Deus voluerat. Tale quid mihi videtur fuisse et ille ignis, quo combusti sunt ii qui extra fornacem erant: et hic ignis erat, et ille ignis; et hæc corpora, et illa corpora; et tamen hæc attigit, illis vero abstinuit. Vides quantum sit bonum voluntas optima? admiratus es eorum voluntatem? Mirare Domini benevolentiam, et honorem quem in illos exhibuit. *Glorificantes me glorificabo* (1. Reg. 2. 30), inquit. Steterat universum theatrum. Supra naturam loquuti sunt; supra naturam illos honorat. Aspice ut famuli eadem quæ Dominus possint. Quid miraris, si regem derideant, cum illos elementa revereantur ac suspiciant. Caminus factus est Ecclesia (a): ipsi cælo erat similis. Hic jam incorruptionis experimentum ceperunt. Quandoquidem et ab initio corpora nostra passibilia peccatum fecit: cum igitur justa operantur, iterum impassibilia fiunt. *Et deambulabant*, inquit. Sed videamus quid loquantur; audiamus vocem mysticam cum quiete multa. Vidisti vocem inordinatam et confusam sambucæ et psalterii, et musicæ? Audi vocem ab igne emissam. Nonne mirum tibi videbatur vocem Dei ab igne edi? Ecce etiam servis suis hoc donavit. Quis aer percussus vocem eam efficiebat? Nonne id semper eos qui comburendi sunt admonent, ut aperiant ora, quod sic ne paulum quidem possit vis deinceps in corpore permanere? Vide concentum musicum, omnes nimirum quasi ex uno ore Deum laudantes. 25. *Et stans Azarias oravit sic: et aperiens os suum in medio ignis dixit.* Ut non existimes eos de præsentibus rebus gratias agere, ideo de captivitate, et molestiis iis quæ ipsis contigerant, Deum invo-

cant. Vide ut incipiant. 26. « *Benedictus es, Deus patrum nostrorum, et laudabile et glori- nomen tuum in sæcula.* 49. Angelus autem descendit cum Azaria et sociis ejus in fornem excussit flammam ignis de fornace, 50. et (dium fornacis, quasi ventum roris sibilant non tetigit eos omnino ignis, et non contrist et molestiam non intulit. » Ita non fortuito bant. Et non solum non sunt combusti; sed molestiam exhibuit ignis, nec vel minimum neque calorem senserunt. Et eapropter ad extulerat flamma, ut et ab iis qui foris erant retur. Et vero materia immissa sufficiebat: illis faciendam, et quod ignis non deficeret, diu ardens appareret, et quod res coram fieret. 91. *Et Nabuchodonosor audivit laudem et admiratus est, et surrexit propere, et dixit: bus suis.* Id ipsum autem ut audiret, unde Nabuchodonosori? At per totum tempus a Ideo Deus non permisit ut statim ille audi ipsum etiam tempus testimonium perhibere gestæ; quod scilicet per multum tempus in comorati, nihil mali passi essent. « Non tres iniecimus in medium ignis compeditos spondentes dicunt regi: Vere, o rex. 92. Et di Hic ego video viros quatuor solutos, et ambulantes in medio ignis: et corruptio non est in eis: et quarti similis filio Dei. » Ab ostio viderat eorum 93. « Tunc accessit Nabuchodonosor ad ostium: eis ignis quæ ardebat, et ait: O Sedrache, Misachus, et Abdenago, servi Dei altissimi, egredimini, e huc. Et egressi sunt Sedrachus, Misachus, et Abdenago de medio ignis. » Quare autem non prius sunt, quam vocavit eos? Et pulchre prius in primores, ut responsione sua præoccupati, nil trarii respondeant, neque occasione abrij Quemadmodum Moysi dicebat Deus: *Quid es manu tua* (Exod. 4. 2)? sic etiam Nabuchodonosor interrogatione anticipat. *Ecce, inquit, video viros quatuor solutos et ambulantes in medio ignis: et corruptio non est in eis: et aspectus quarti similis filio Dei.* Hic forte pulchritudinem præ se ferebat. Nabuchodonosor, nosti filium Dei? Aspice habere prophetare ex aspectu solo. *Et accessit, et cavit eos: O Sedrache, Misache, Abdenago, servi altissimi, egredimini, et venite.* Vide. Non jussit qui fornacem: sed quid? Vocavit eos, ut e Vides miraculum magnum et incredibile. Quod non noverat eos deliniturum, id illos vocavit. Nihil nobilitati par est. Audi enim Deum dicentem: *servus meus mortuus est* (Jos. 1. 2). Et, *Isaac, servus tuus* (Gen. 24. 14). Ilac appellatione ex angeli, et Cherubini, et Seraphini. Nec sicuti cæcilius aliquis fecisset, in fornace manserunt; sed statim obedierunt: et ad spectandum mirum omnes convenere.

CAPUT IV.

1. Ego Nabuchodonosor abundans eram in

¹ Genuinus locus in Parænesi prima ad Theodorum lapsum cap. 5, Tomo 1: *Sciunt autem omnes, qui adfuerunt, cum aliqui comburebantur, eos quamdiu quidem labia habuerint clausa, paulisper saltem sustinere incendium; si vero contingat ut os aperiant, statim animam e corpore avolare.*

(a) *Quia Ecclesia est, ubi tres*, inquit Tertullianus.

ἀπὲρ ἐπὶ τοῦ Δανιήλ, πρότερον ἔμαθον αὐτοῦ τοὺς τρόπους καὶ τὴν ἐπιείκειαν, καὶ τότε τὰ σημεῖα ἐώρων· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἄγονται εἰς μέσον, καὶ πρῶτον αὐτῶν τὴν προαίρεσιν ἀπεγύμνωσεν ὁ Θεός· χἀκείνολ τε οὕτω παρσκευασμένοι οὐκ ἐπεπῆδυσαν εἰς τὸ μέσον. Ἰστέ δὲ ὅτι ἄνθρωπος τῆς παρουσίας ζωῆς ἀπεγνωκώς, καὶ ῥαδίως φέρων τὴν τελευταίην, οὐδὲν παραιτήσαιο τολῆσαι, καὶ τῶν σφόδρα δοκούντων [219] τολμηρῶν εἶναι. Ἄλλ' ὅμως καὶ οὗτοι θανάτου ὑπερρωῶντες ἐπιεικῆς ἦσαν, οὐδὲν ἀπὸ τῆς ἀνδρείας εἰς θρασύτητα παραβλαβέντες, οὐδὲ φιλοτιμίᾳ τοῦτο ποιούντες. Καὶ οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι οἱ τρεῖς, Σεδράχ, Μισάχ, Ἀβδεναγῶ, ἔπασον εἰς μέσον τῆς καμίνου τοῦ πυρὸς τῆς καιομένης, πεπεδημένοι. Καὶ περιεπάτουρ ἐν μέσῳ τῆς φλογός, ὑμνοῦντες τὸν Θεόν, καὶ εὐλογοῦντες τὸν Κύριον. Ὅρα, οὐ θαυμάστειν τοῦτο καὶ παράδοξον, τὸ καὶ περιπατεῖν καὶ ὤμνειν, καθάπερ ἐν κολυμβήθρα ὑδάτων; Καίτοι οὐδὲν κωλύον ἦν ἐκεῖ, ἐπειπερ Θεὸς ἡδουλήθη. Τοιοῦτον εἶναι ἐμοὶ δοκεῖ χἀκείνο τὸ πῦρ, τὸ τοὺς ἔξω κατακαύσαν· καὶ τοῦτο πῦρ, χἀκείνο τὸ πῦρ· καὶ ταῦτα σώματα, χἀκείνα τὰ σώματα· καὶ τῶν μὲν ἤψατο, τῶν δὲ ἀπέσχετο. Εἶδες ὅσον ἀγαθὸν προαίρεσις καλλίστη; ἐθαύμασας αὐτῶν τὴν προαίρεσις; Θαύμασον τοῦ Δεσπότου τὴν εὐνοίαν, καὶ τὴν τιμὴν, ἣν εἰς αὐτοὺς ἐπέδειξάτο. Τοὺς δοξάζοντάς με δοξάσω, φησί. Εἰστέχει τὸ θέατρον ἅπαν. Ὑπὲρ τὴν φύσιν ἐφθέγγαντο, ὑπὲρ τὴν φύσιν αὐτοὺς τιμᾷ. Ὅρα τὰ τοῦ Δεσπότου δυναμένους τοὺς οἰκέτας. Τί θαυμάσεις, εἰ βασιλέως καταγελώσιν, ὅταν αὐτοὺς τὰ στοιχεῖα αἰδῶνται καὶ θαυμάζῃ; Ἐκκλησία γέγονεν ἡ κάμιнос, αὐτῷ ἐφύκει τῷ οὐρανῷ. Ἐνταῦθα ἦν τῆς ἀφθαρσίας πείραν ἔλαβον. Ἐπεὶ καὶ παρὰ τὴν ἀρχὴν παθὲν τὰ σώματα ἡμῶν ἡ ἁμαρτία πεπορήκεν· ὅταν γούν τὰ δίκαια πράττη, πάλιν ἀπαθῇ γίνεται. Καὶ περιεπάτουρ, φησί. Ἄλλ' ἴδωμεν τί φθέγγονται· τῆς μουσικῆς ἀκούσωμεν φωνῆς μεθ' ἡσυχίας πολλῆς. Εἶδες ἄτακτον φωνὴν καὶ συγκεχυμένην τῆς σαμβύκης, καὶ τοῦ ψαλτηρίου, καὶ τῆς μουσικῆς; Ἀκούσον φωνῆς ἀπὸ πυρὸς. Οὐ θαυμαστὸν ἔδωκε σοι τὸ φωνὴν ἀπὸ πυρὸς φέρεσθαι Θεοῦ; Ἰδοὺ καὶ τοῖς οὐλοῖς αὐτοῦ τοῦτο ἔχαρισάτο. Ποῖος ἄνθρωπος πληττόμενος τὴν φωνὴν ἀπετέλει; Οὐχὶ τοῦτο ἀεὶ αὐτοῖς μέλους κατακαλεσθὰ παραينوῦσι, διανοίγειν τὰ στόματα, ὡς οὐδὲ μικρὸν δυναμένης τῆς δυνάμεως ἐναπομείναι τῷ σώματι λοιπόν; Ὅρα συμφωνίαν μουσικῆν, ὡς περ ἐξ ἐνὸς στόματος πάντας ὑμνοῦντας. Καὶ συστάς Ἀζαρίας προσηύξατο οὕτως· καὶ ἀνδρίζας τὸ στόμα αὐτοῦ ἐν μέσῳ τοῦ πυρὸς εἶπεν. Ἰνα μὴ νομίσης, ὅτι ὑπὲρ τῶν παρόντων εὐχαριστοῦσι μόνον, ὑπὲρ τῆς αἰχμαλωσίας, καὶ τῶν δεινῶν ἐκείνων, τῶν συμβεβηκότων αὐτοῖς παρακαλοῦσι τὸν Θεόν. Ὅρα πῶς ἄρχονται. Εὐλογητός εἰ, Κύριε ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν, καὶ αἰρετὸν καὶ δεδοξασμένον τὸ ἑνομα σου εἰς τοὺς αἰῶνας. Ὁ δὲ ἄγγελος Κυρίου συγκατέβη τοῖς περὶ τὸν Ἀζαρίαν εἰς τὴν κάμινον, καὶ ἐξετίναξε τὴν φλόγα τοῦ πυρὸς ἐκ τῆς καμί-

νου, καὶ ἐποίησε τὸ μέσον τῆς καμίνου ὡς πνεῦμα δρόσου διασπρίζον· καὶ οὐχ ἤψατο αὐτῶν τὸ καθόλου τὸ πῦρ, καὶ οὐκ ἐλύπησεν αὐτοὺς, καὶ οὐ παρηνώχλησεν. Οὕτως οὐκ αὐτομάτως ταῦτα ἐγένετο. Καὶ οὐ μόνον οὐ κατεκαύθησαν, ἀλλ' οὐδὲ παρηνώχλησεν αὐτοὺς τὸ πῦρ, οὐδὲ [220] ἐλύπησεν, οὐδὲ τὸ τυχόν οἶον, οὐδὲ θερμὴν ἤσθοντο. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τοσούτων ἡ φλόξ ἀνῆλθεν, ὥστε καὶ τοῖς ἔξωθεν φαίνεσθαι. Καὶ ἡ ἐμβαλλομένη δὲ ὕλη ἱκανὴ ἦν αὐτοὺς πιστώσασθαι, καὶ τὸ μὴ διαλείπειν, καὶ τὸ ἐπὶ πολὺ φαίνεσθαι καιομένην, καὶ πάντων ἐμπροσθεν τοῦτο γενέσθαι. Καὶ Ναβουχοδονόσορ ἤκουσεν ὑμνοῦντων αὐτῶν, καὶ ἐθαύμασε, καὶ ἐξετίναξε ἐν σπονδῇ, καὶ εἶπε τοῖς μεγιστάσι αὐτοῦ. Αὐτὸ δὲ τοῦτο ἐπῆλθε πῶθεν τῷ Ναβουχοδονόσορ ἀκούσαι; Ἄρα πάντα τὸν χρόνον παρεκάθητο. Διὰ γὰρ τοῦτο εὐθὺς οὐκ ἔλασεν αὐτὸν ἀκούσαι, ἵνα καὶ ὁ χρόνος αὐτῆς μαρτυρήσῃ τῷ γενόμενῳ, ὅτι καὶ πολλοὺν διατρίψαντες χρόνον, οὐδὲν ἔπαθον δεινόν. Οὐχὶ ἄνδρας τρεῖς ἐνεβάλομεν εἰς μέσον τοῦ πυρὸς πεπεδημένους; Καὶ ἀποκριθέντες λέγουσι τῷ βασιλεῖ. Ἀληθῶς, βασιλεῦ. Καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς· Ὁδε ἐγὼ ὄρω ἄνδρας τέσσαρας λελυμένους, καὶ περιπατοῦντας ἐν μέσῳ τοῦ πυρὸς· καὶ διαφθορὰ οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς· καὶ ἡ ὄρασις τοῦ τετάρτου ὁμοία νύφ τοῦ Θεοῦ. Ἀπὸ τῆς θύρας εἶδεν τὰς ὄψεις. Τότε προσῆλθε Ναβουχοδονόσορ πρὸς τὴν θύραν τῆς καμίνου τοῦ πυρὸς τῆς καιομένης, καὶ εἶπεν· Σεδράχ, Μισάχ, Ἀβδεναγῶ, οἱ δοῦλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου, ἐξέλθετε, καὶ δεῦτε ὧδε. Καὶ ἐξῆλθον Σεδράχ, Μισάχ, Ἀβδεναγῶ ἐκ μέσου τοῦ πυρὸς. Διὰ τί δ' οὐ πρότερον ἐξῆλθον ἕως ἐκάλεσεν αὐτούς; Καὶ καλῶς πρότερον ἐρωτᾷ τοὺς ἀρχοντας, ἵνα τῇ ἀποκρίσει προκατασχεθέντες μὴδὲν ἐναντίον ἀποκρίνωσιν, μὴδὲ ὑπὸ τοῦ καιροῦ συναρπαγῶσιν. Ὡς περ τῷ Μωϋσεὶ ἔλεγεν ὁ Θεός· Τί τοῦτο ἐν τῇ χειρὶ σου; οὕτω καὶ τοὺτους Ναβουχοδονόσορ προκαταλαμβάνει τῇ ἐρωτῇ. Ἰδοὺ, φησὶν, ὄρω ἄνδρας τέσσαρας λελυμένους, καὶ περιπατοῦντας ἐν μέσῳ τοῦ πυρὸς· καὶ διαφθορὰ οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς· καὶ ἡ ὄρασις τοῦ τετάρτου ὁμοία νύφ τοῦ Θεοῦ. Πολλὸ κάλλος ἴσως ἐνέφαινε. Πῶθεν οἶδας, ὦ Ναβουχοδονόσορ, υἱὸν Θεοῦ; Ὅρα τοῦτον προφητεύοντα τὸν βάρβαρον ἀπὸ τῆς ὄψεως μόνης. Καὶ προσῆλθε, καὶ ἐκάλεσεν αὐτούς· Σεδράχ, Μισάχ, Ἀβδεναγῶ, οἱ δοῦλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου, ἐξέλθετε, καὶ δεῦτε. Ὅρα. Οὐκ ἐκέλευσε σβεσθῆναι τὴν κάμινον, ἀλλὰ τί; Ἐκάλεσεν αὐτοὺς ἐξελθεῖν. Εἶδες θαῦμα μέγα καὶ παράδοξον. Ὁ μάλιστα ἦδει θεραπεύσον, τοῦτο ἐκάλεσεν. Οὐδὲν ταύτης τῆς εὐγενείας ἴσον. Ἄκουε γὰρ τοῦ Θεοῦ λέγοντος· Μωϋσῆς ὁ θεράπων μου τετελεύτηκε. Καὶ Ἰσαὰκ, φησὶ, ὁ δοῦλός μου. Ταύτη οἱ ἀγγελοι τῇ προσηγορίᾳ ἀγάλλονται, καὶ τὰ Χερουβίμ, καὶ τὰ Σεραφίμ. Καὶ οὐχ ὡς ἂν τις φιλόδεικος ποιήσειεν, ἀναπέμειναν (ἢ ἐναπέμειναν), ἀλλ' εὐθέως ὑπῆκουσαν· καὶ συνῆλθον ἅπαντες ἰδεῖν τὸ θαῦμα.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Ἐγὼ Ναβουχοδονόσορ εὐθηνῶν ἤμην ἐν τῷ οἴκῳ μου, καὶ εὐθαλῶν ἐπὶ τοῦ θρόνου μου, καὶ

^a Paræp. pr. ad Theod. laps. cap. 5: Ἰσχοὶ δὲ πάντες ὅσοι τοῖς καιομένοις παραγεγόνανσι, ἕως μὲν ἂν ἔχωσι μεμνηνῶτα ἐκεῖνοι τὰ χεῖλη, καὶν βραχὺ γούν ἀντέχουσι πρὸς τὸν ἐμπροσθέν· εἰ δὲ συμβαίη διαρρεῖν τὸ στόμα αὐτῶν, εὐθέως ἀσπάζεται τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ.

πῶν ἐν τῷ λαῷ μου. Τίνος ἔνεκεν οὕτω τοῦτο ἔγραφεν, καὶ οὐχὶ ἔγραψεν· Ναβουχοδονόσορ ἦν εὐθηνών, ἀλλ' ὥς ἐκ προσώπου ἑκείνου; Ἐμοὶ δοκεῖ ταῦτα τὰ [221] ῥήματα αὐτοῦ εἶναι τοῦ Ναβουχοδονόσορ. Ἐπειδὴ γὰρ ἀνήνεγκεν ἀπ' ἐκείνης τῆς πλάνης, ἐν δημοσίοις αὐτὰ κατέθετο γράμματα ἰσως. Αὐτὸ οὖν σύνταγμα, ὥστε ἀξιόπιστον γενέσθαι, παράγει ὁ Δανιήλ. Τῇ γὰρ τῶν ἀνθρώπων φύσει αὐτὸς ὁ πεπονθὼς διαλέγεται. Καὶ θέα μοι πόση παιδευσίς γίνεται κατὰ τῶν ὑπερηφάνων. Ἀπὸ γὰρ ὑπερηφανίας πέπονθεν ἅπερ ἔπαθεν, καὶ δείκνυσιν τὴν αἰτίαν τῆς ὑπερηφανίας ἀπὸ τε τοῦ τέλους καὶ τῆς ἀρχῆς· ἐν μὲν τῷ τέλει λέγων, *Ὅτι πάντας τοὺς ὑπερηφάνους δύναται ταπεινῶσαι*· ἐν ἀρχῇ δὲ καὶ ἐκ προσιμίων τὴν αἰτίαν τῆς ὑπερηφανίας διδάσκων. Ἐκεῖ μὲν γὰρ, ὅτι διὰ τοῦτο ἐταπεινώθη, ἐδήλωσεν· ἐνταῦθα δὲ πόθεν τοιοῦτο ἐγένετο, ἐκ τοῦ πολλῆς ἀπολαῦσαι εὐπραγίας· ὥσπερ καὶ ὁ Δαυὶδ λέγει· *Διὰ τοῦτο ἐκράτησεν αὐτῶν ἡ ὑπερηφανία*· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα πολλὰς τίθησιν εὐπραγίας. Ἐν τῇ ἀρχῇ φησιν· *Εὐθηνῶν ἤμην ἐν τῷ οἴκῳ μου, καὶ εὐθαλῶν ἐπὶ τοῦ θρόνου μου, καὶ πῶν ἐν τῷ λαῷ μου*. Οὐ γὰρ ἔστι πάντα ὁμοῦ συνδραμεῖν. Ἐνεστὶ κατὰ μὲν τὴν ἀρχὴν εὐπραγεῖν, κατὰ δὲ τὴν οἰκίαν δυσπραγεῖν, καθάπερ ὁ Ἡρώδης· καθάπερ ὁ Δαυὶδ· ἔνεστι πάλιν τοῦναντίον ἐν μὲν τῷ λαῷ δυσπραγεῖν, ἀπὸ δὲ τῆς οἰκίας μηδὲν πάσχειν δεινόν· ἔνεστιν ἐν μὲν τῇ πόλει εἰρηνεύειν, τὴν δὲ ἀρχὴν ταράττεσθαι. Ἄλλ' οὕτως πάντοθεν εὐπραγεῖν εἶχεν· οὐδὲν ἦν αὐτὸν λυποῦν. Ὅρξας πόσον κακὸν ἔδωκε; Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν σωμάτων, ὅταν μὴ γίνωνται οἱ κατὰ ἀνάγκην μόχθοι καὶ ἀσχολίαι, ἐπιτηδευτοὺς τινὰς ἐπιχειροῦσι ποιεῖν, πρὸς γυμνασίαν τοῦ σώματος· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ποιεῖν εἰσθε, ὥστε τὸ εὐτόνον περιελεῖν. *Ἐνύπνιον εἶδον, καὶ ἐφοθέρισέν με, καὶ ἐταράχθη ἐπὶ τῆς κοίτης μου, καὶ αἱ ὁράσεις τῆς κεφαλῆς μου συνετάραξάν με. Καὶ παρ' ἐμοῦ ἐξετέθη δόγμα, ὥστε εἰσαγαγεῖν ἐνώπιον ἐμοῦ πάντας τοὺς σοφοὺς Βαβυλῶνος, ὅπως τὴν σύγκρισιν τοῦ ἐνύπνιου γνωρίσωσί μοι*. Ὅρα πῶς αὐτὸν καταστελεῖται βούλεται, οὐχὶ τῇ πείρᾳ τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ τῇ προβόρῃσει τῶν συμβαινόμενων· καὶ ὅπως ἦν φοβερὸν τὸ ἐνύπνιον; Τίνος οὖν ἔνεκεν οὐχὶ καὶ νῦν ἀπέστη αὐτοῦ τὸ πνεῦμα, οὐδὲ ἠγνόησε τὸ ἐνύπνιον, καθάπερ καὶ πρότερον; Ὅτι ἱκανὴν πείραν δέδωκότος τοῦ Δανιὴλ πρότερον, ἤγουν ἐν τῷ πρὸ τούτου ἐνυπνίῳ, οὐδεμίᾳ λοιπὴν χρεία ἦν δευτέραν προσενεχθῆναι δοκιμασίαν. Πάντα γὰρ χρείας ἔνεκεν, οὐ φιλοτιμίας, ὁ Θεὸς πραγματεύεται. Ἄλλως δὲ καὶ πρὸς ἑλεγχον γίνεται τῶν μάγων. Ἴνα γὰρ μὴ λέγωσι πάλιν· *Εἰπέτω ὁ βασιλεὺς τὸ ἐνύπνιον, καὶ τὴν*

σύγκρισιν αὐτοῦ ἀναγγελοῦμεν ἡμεῖς· ἀλλὰ καὶ μετὰ τοῦτο αὐτὸ δυνάμενοι, οὐ μόνον ἐκεῖν εἶχον λέγειν πάλιν· *Τὸ ῥῆμα, ὃ ὁ βασιλεὺς ἐπεβαρύνει καὶ οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος, ὃς δύνηται διακρίναι αὐτὸ, ἀλλ' ἡ θεοὶ, ὧν οὐκ ἔστι κατοικία μετὰ πάσης σαρκός*. Ἐμάνθανεν ἑκτῶν, ὅτι οὐδὲ τὰ πρότερα ἐκ τῆς σοφίας ταύτης ὁ Δανιήλ. Ἐμάνθεν ὅτι οὐδὲ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν χελεγόν τι ὑγιές, καθάπερ αὐτὸς φησιν, ἀλλ' ἡ τῶν ἐν ἐρημίᾳ τῶν ἐλεγχόντων δυνατεῖς. [222] Ἴσθ' ἡλθεν αὐτοῖς ἀπόδειξις ἐξ Ἰουδαίας, ὁ Δανιήλ, ὁ τολμῶσιν οὐδὲ πλάττεσθαι. Ὡς οἰκονομικῶς καλοῦνται οὗτοι. Καὶ γὰρ ἄξιον θαυμάσαι· τίνος λαθὼν πείραν τῆς τοῦ Δανιὴλ δυνάμεως ἐν τοσούτῳ πρῶτον αὐτὸν ἐκάλεσεν. Ὁ Θεὸς αὐτὸς γὰρ κατεσκεύασεν, ὥστε μετὰ τὴν ἐκείνων ἤτταν φέρειν νίκην. *Ἐφοθέρισέν με, φησὶ· καὶ οὐδὲ ἐγένετο βελτίων, ἀλλ' ἐπ' αὐτὴν ἠθέλησε τὴν ἐλθεῖν*. Οὕτως ἀνάτιος ὁ Θεὸς πανταχοῦ. *Καὶ ἐπορεύοντο οἱ ἐπασιδοῖ, μάγοι, Γαλαρνηνοὶ, δαῖοι· καὶ τὸ ἐνύπνιον εἰπόν ἐνώπιον αὐτῶν τὴν σύγκρισιν αὐτοῦ οὐκ ἐγνωρίσαν μοι, ἰερεῖς εἰσηλθόντες, Δανιήλ, ἐνώπιόν μου, οὐ τὸ Βαλτάσαρ κατὰ τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ μου, ὃς πρὸς θεοῦ ἔχει ἐν ἑαυτῷ· καὶ τὸ ἐνύπνιον εἰπόν· Ἔως οὐ ἕτερος, φησὶ, ἐκ ἐνώπιόν μου*. Ὡς ἐπιλαθόμενος οὕτω φησὶ. *Ἐπολλὰ ἔτη παρεληλύθει, καὶ ταχέως τὴν ἐπέβαλεν, ὅτε ἐν τοσαύταις φροντίσιν ὦν, καὶ πρὸς τοῦ τρωφῆ (ἡ τρωφῆ). Τὸ εἰπεῖν ἕτερον, ὅτι ἔστι τοῦ σφόδρα αὐτὸν ἀγνοεῖν. Κατὰ τὸ εἰπεῖν, τοῦ θεοῦ μου*. Ἡ τοῦτο βούλεται εἰπεῖν οὕτως ἐτίμησα ὡς καὶ ἀπὸ τοῦ θεοῦ τοῦτο (ἢ εἰπεῖν); Καὶ γὰρ ἔθος αὐτοῖς ἐπ' ὀνόματι τῶν τοῦ παιδὸς ὀνομάζειν· ἐπειδὴ καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐποιοῦν θεοὺς. Οὕτως ὁ δόλος, οὕτω καὶ ὁ ἐκλήθη τις παρ' ἡμῖν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδον οἱ διὰ ταύτη τιμωμένους τοὺς ἀνθρώπους, καὶ θεοὺς μένους, καὶ αὐτοὶ τοῦτο ἐξήλωσαν. Τίνος ἔνεκεν Δανιήλ, οὐ τὸ ὄνομα Βαλτάσαρ; Ὅτι Θεοῦ εἶχε. Τοῦτο γὰρ παρ' ἐκείνους μεγίστη τιμὴν ἔχειτο Δανιήλ δι' ἐκείνους τοῦτο καλεῖσθαι· μοῦ δὲ ἐνταῦθα, αὐτοῦ μνημονεύων, Βαλτάσαρ καλεῖ· ἀλλὰ τί; Ἐγὼ Δανιήλ. Ὅσης ἡξιώθη ὁ τοῦ βασιλέως υἱὸς, τοσαύτης καὶ οὗτος, καὶ τῆς πείρας ἔδοξεν εἶναι θαυμαστός ἀπ' αὐτοῦ ὅπως. Οὐ μὴν τῇ ἐκείνου δυνάμει, φησὶ, ἀλλὰ πνεῦμα Θεοῦ ἄγιον εἶχε ἐν ἑαυτῷ. Ἴσθ' οὐχὶ τοῦτο, ὃ λέγομεν ἡμεῖς τὸν Παράκλητον ὡς ἂν εἴποι τις ἐπίπνοιαν, ἔνθους ἦν. Βαλτάσαρ, ὁ ἀρχὼν τῶν ἐπασιδῶν. Πρῶτος αὐτὸς

mea, et florens in solio meo, et pinguis in populo meo. Cur ita hoc scripsit, et non scripsit : Nabuchodonosor erat abundans : sed quasi ex persona illius? Mihi videntur hæc verba ipsius Nabuchodonosoris esse. Postquam enim a pristino errore collegerat se, in publica acta eas literas retulerat forte. Ipsam igitur constitutionem, ut fide dignus sit, adducit Daniel. Nam hominum naturæ ipse qui passus est loquitur. Et mihi aspice quantum documentum sit adversus superbos. A superbia enim passus est quæcumque passus est : et ostendit causam superbiæ, tum a fine, tum ab initio : in fine quidem dicens, *Quoniam omnes superbos potest humiliare* (v. 34); in principio autem et ab exordiis causam superbiæ docens. Ibi etenim eum ideo fuisse humiliatum declarat : hic vero qua de causa superbus evasit, nempe ex eo quod multa frueretur felicitate; sic et David dicit : *Ideo eos tenuit superbia* (Psal. 72. 6) : ita et hic multas ponit prosperitates. In principio ait : *Abundans eram in domo mea, et florens in solio meo, et pinguis in populo meo*. Non enim fieri potest ut omnia bona simul concurrant. Contingit in imperio quidem esse felicem, domi vero infelicem, quemadmodum Herodes, quemadmodum David : accidit rursus contra, in populo quidem infelicem esse; a domo autem nihil grave ac molestum sustinere : fieri etiam potest ut in urbe pax sit; at regnum tumultibus quatiatur. Verum isti felicem undique esse contigit : nihil erat quod ipsum molestia afficeret. Vides quantum malum sit vacatio ac securitas? Sicut enim in corporibus, cum non ex necessitate fatigationes et occupationes suscipiuntur, de industria quasdam aggredimur, ad corporis exercitium : ita et Deus facere solet, ut vires nimias tollat. 2. « Somnium vidi, et perterritus me, et turbatus sum in cubili meo, et visiones capitis mei conturbaverunt me. 3. Et per me propositum est decretum, ut introducerent in conspectu meo omnes sapientes Babylonis, ut conjecturam somnii indicarent mihi. » Vide quomodo illam comprimere vult, non rerum experimento, sed futurorum prædictione; et quomodo terribile erat somnium. Cur igitur nunc quoque non obstupuit spiritus ejus, nec somnii oblitus est, sicut antea? Quia scilicet cum Daniel prius sufficiens experimentum dedisset, videlicet in somnio quod præcesserat, non erat deinceps necesse secundam adhiberi probationem. Omnia quippe Deus necessitatis gratia, non ostentationis, operatur. Alioquin autem et id fit ad redarguendos magos. Nam ne iterum dicant : *Proferat rex somnium, et illius conjecturam renuntiabimus nos* (Dan. 2. 7) : arguuntur non solum illud non posse, sed neque hoc. Nequibant dicere iterum : « Verbum, quod rex interrogat, grave est : et non est homo, qui possit dijudicare illud, nisi dii, quorum non est habitatio cum omni carne » (Ibid. v. 11). Inde didicit neque priora ex illa vulgari sapientia Daniele protulisse. Didicit Chaldaeos neque superioribus temporibus quidquam sani dixisse : sicut ipse ait : *at nullus erat qui illos reprehenderet*. Cum autem ad eos venit ex Judæa demonstratio, Daniel nempe, non

amplius audent ne quidem fingere. Igitur non sine providentia rursus illi vocantur. Etenim admiratione dignum est, quam ob rem rex cum in tantis rebus experimentum cepisset potestatis, qua pollebat Daniel, non tamen primum eum vocavit. Ipse enim Deus id molitus est, ut post magorum cladem victoria appareret. *Perterritus me*, inquit : et neque sic melior evasit; sed voluit periculum facere. Ita Deus undique insons est (a). 4. « Et ingrediebantur incantatores, magi, Gazareni, Chaldaei : et somnium dixi in conspectu eorum : et conjecturam ejus non indicaverunt mihi, 5. donec alius ingressus est, Daniel, in conspectu meo, cujus nomen Baltasar, secundum nomen dei mei, qui spiritum Dei habet in semetipso : et somnium coram eo dixi. Donec, inquit, alius ingressus est in conspectu meo. Quasi immemor ita loquitur (b). Etenim multi anni præterierant, et cito memoriam amiserat, utpote tot curis obsessus, et cum tantis deliciis vivens. Porro dicere alium, signum est eum valde illius oblitum esse. *Secundum nomen*, inquit, *dei mei*. An hoc dicere vult : Sic eum honoravi ut a deo nomen hoc illi indiderim? Mos enim erat illis, de deorum nomine pueros suos nominare : quandoquidem et ex hominibus deos faciebant. Sic Belus, sic et Belæus (c) quidam apud nos appellatus est. Scilicet postquam dæmones viderunt ea ratione homines honorari ac deos vocari, et ipsi id æmulati sunt. Cujus gratia ait, *Daniel, cujus nomen Baltasar*? Quia Dei virtutem habebat. Id enim apud illos maximo honori erat. Et sustinebat Daniel se ab illis eo nomine insigniri : nusquam autem hic, dum sui mentionem facit, Baltasarem seipsum nominat, sed quid? *Ego Daniel*. Quanto honore dignatus est regis filius, tanto et iste : etiam ante experimentum, ex ipso aspectu visus est admirabilis. Nec vero, inquit, ex illius virtute proferebat ea quæ loquebatur :

(a) pulcherrima hæc sententia desumpta ex Platone, lib. 10 Repub., in ore est multis ecclesiasticis magistris, Justino Apologia secunda, Clem. Alex. Pædag. lib. 1, cap. 8, et Strom. 1, et 5, Gregorio Naz. Orat. 3, Eusebio tum Præpar. evang. lib. 6, c. 6, tum in fine libri contra Hieroclem.

(b) In Græco, ἕως οὗ ἱερεὺς, ἤτοι, ἀπὸ τῆς ἐκείνου μου. ὁ δὲ ἐκείνου μὲν οὐκ ἔστιν ἱερεὺς. Legebat apud Theodotionem, ἱερεὺς, ἄλλος, ut et legisse Theodoretum constat. Eos enim nihil moror, qui dum conantur emendare, depravant. Ac certe ea lectio propius accedit ad veritatem Chaldaicam, quam alia, ἱερεὺς, socius. Mirari itaque satis non possum quod hic observat B. Hieronymus, præter LXX translatores, qui hæc omnia præterierant, tres reliquos collegam interpretatos esse. Quid igitur? an codicibus corruptis utebatur doctissimus scripturæ interpres? Id vero affirmare durum fuerit, cum dici queat ideo Daniele a Nabuchodonosoro appellatum collegam, quia alter ipse, ac secundus a rege esset. Atque ita exponi potest vox ἱερεὺς, et S. Hieronymus a censura Drusii vindicari. Quamquam autem de voce, ἱερεὺς, hic disserere extra rem esse videatur, monebo tamen, illius ignorance factum esse, ut disertissimus vir Antonius Muretus in Variarum lectionum lib. 1, cap. 1, tertium Isocretem magno errore procederet. Afferam etiam locum Origenis, Homilia 18 in Numeros : *relegamus ea quæ in Daniele scripta sunt de ipso Daniele et tribus amicis ejus*. Scripserat Origenes, ἱερεὺς, id est, socius.

(c) In Græco, οὐτως ὡς ὁ δὲ δῶλος, οὐτως καὶ ὁ βέλαιος. Nagno cupere, inquit Cotelierius, ad hujus loci restitutionem mihi dari antiquum Codicem ex quo iste noster descriptus fuit. Alter enim vix ac ne vix quidem videtur esse sanabilis. Conjeci, bam, ὁ βέλαιος, et, ὁ βέλαιος. Quod postremum vocabulum legitur apud Tertullianum, et in Pseudosibyllinis carminibus.

sed Spiritum Dei sanctum habebat in semetipso. Non illum Spiritum, quem nos vocamus Paracletum (a), sed velut si quis dixerit inspirationem, erat numine afflatus. 6. Baltasar, inquit, princeps incantatorum. Primus ipsorum erat, inquit. Vide quot indicia declarant eum cæteris præstantiorem esse. Baltasar princeps incantatorum, quem cognovi, quod Spiritus Dei sanctus in te. Qui melior, cæterisque potior es, quem ego cognovi. Nam ne iterum redigeret eum ad necessitatem dicendi: Et ego autem non in sapientia quæ fit in me (Dan. 2. 30) : his verbis maxime eum attractum iri speravit, et id ante alia dixit. Nam ne, quoniam te vocavi principem incantatorum, existimes ideo me dixisse, quasi testarer ista per humanam sapientiam enarrari: princeps quidem es incantatorum; novi autem te a divina vi motum, omnia dicere: ex rerum experientia cognovi. Et omne mysterium, inquit, non est impossibile tibi. Hujusmodi enim sunt res divinæ. Humanæ quippe res imperfectæ sunt: Dei autem non item. « Audi igitur visionem somnii mei, quod vidi, et conjecturam ejus dic mihi, et visiones capitis mei in cubili meo. » Quid igitur ait: 7. « Videbam, et ecce arbor in medio terræ, et altitudo ejus multa (b). 8. Magnificata est arbor, et invaluit, et altitudo ejus pervenit usque ad cælum, et moles ejus ad terminos universæ terræ, 9. et folia ejus pulchra, et fructus ejus multus, et cibus universorum in ea, et subter eam bestię agrestes degabant, et in ramis ejus habitabant aves cæli: ex ea vescabatur omnis caro. » Quid sibi vult visio? Iterum temporaria rerum humanarum conditio ostenditur. In ea, inquit, volucres et bestię umbra fruebantur, et habitabant; et ipsis esca inde erat. Imperium illius dicit, quod universum terrarum orbem obtinebat. Prius itaque per imaginem, nunc vero per arborem ipsi futura ostenduntur. Cur enim non tuisus est Daniel, qui hæc diceret? Quia sic fide dignior futurus erat sermo, et terribilior, rebus ante oculos adductis, ut intelligas eum, qui plantis dat incrementum, regnum latenter ac non sentientibus nobis adaugere. 10. « Videbam in visione noctis in cubili meo, et ecce Ir, et sanctus de cælo descendit in fortitudine; et sic dixit: 11. Excidite arborem, evelite ramos ejus, et excutite folia ejus, et dispergite fructus ejus. Diffugiant bestię quæ sub ea sunt, et aves de ramis ejus. Verumtamen germen radicem ejus in terra sinite: et in vinculo ferreo atque æreo, et in herba quæ foris est, et in rore cæli stabulabitur, et cum bestiis pars ejus in herba terræ: 13. cor ejus ab hominibus commutabitur, et cor bestię dabitur ei, et septem tempora mutabuntur super eum. 14. Per conjecturam Ir sermo et verbum sanctorum interrogatio: ut cognoscant viventes, quod Dominus est

altissimus regni, et culcumque visum fuerit, dabit illud; et quod pro nihilo habetur ab hominibus, eriget super illud. » Vide: Ir vocat lumen magnum, et splendorem (a). Et sanctus e cælo descendit, et clamavit in fortitudine, ita ut illum perterruerit. Et sic dixit: Excidite arborem: verumtamen germen radicem ejus in terra sinite. Sed quoniam plurimum corrumpi solet germen, Sic sinite, inquit, ut in vinculo ferreo et æreo. Et septem, inquit, tempora super eum mutabuntur, et cum bestiis habitatio ejus. Quod enim hæc de homine intelligenda sint, declarant quæ sequuntur. Et cor, inquit, bestię dabitur ei. Quia per conjecturam Ir sermo: per se non potest illustrari, inquit; sed interprete opus est. Et verbum, inquit, sanctorum interrogatio: et sancti poterunt illud dicere. Vel hoc dicit, vel istud: quod nempe possint interrogationem reddere, et causam propter quam ista fiunt, et per responsionem patefactum est. Ut cognoscant, inquit, viventes, quod Dominus est altissimus regni hominum. Hæc est causa. Vides ut Deus provideat hominibus? utque non intra Judæos conclusum erat ipsius imperium? 15. « Hoc somnium vidi ego rex

(a) In Græco, ὁ πρῶτος, ὁ πρῶτος, ὁ πρῶτος, καὶ λαμπρότης. In hunc locum notam sequentem Cotelieri exscripsimus, quamvis ad textum Græcum præcipue ordinatam, ut quæ in sum versionis Latina: lectioni incumbendum juvare possit. « Ita Suidæ αἰεὶ ἐστὶν λαμπρότης. Quasi in Chaldaeo scriptum esset, Ἰρ, non autem Ἰρ. Certe S. Gregorius Nazianz., ut de aliis nihil dicam, angelos lumina appellat in Orat. 40, et 43. Ab Ἰρ Job. 36, 50, legitur Ἰρ: apud LXX quædam exemplaria habebant Ἰρ, quod de arcu cælesti exponunt Græci, et auctor Commentarii in Jobum apud Origenem, qui et in Dan. 4, 10, pro Ir, legit, Iris, ab Ἰρ, unde Iris apud S. Hieronymum hic. Sed et vox αἰεὶ restituenda est in S. Isidoro Pelusiota Epistolarum lib. 2, epist. 177, quo loci interpretis admodum suavis est. Porro seniores LXX hic verterant, Ἰρ, cæteri Ἰρ, optime. De Ἰρ omnia nota sunt ex Thren. 4, 14, apud LXX, et ex libro Enoch, Pædagogus Clementis, Suida, Cedreno, Chronographo anonymo, quem Hoeschelius in notis ad Origenis libros contra Celsum citat; et ex sacris ordinationibus Syrorum, cum Maronitarum, tum Nestorianorum, quas in lucem edidit vir linguarum orientalium et historiarum ecclesiasticarum peritissimus Joannes Morionus, ad cujus annotationes lectorem remittimus. Sed et huc forsitan referendus est miris modis corruptus ac pene concinatus locus in utilissimo Pastoris libro: *Misit Dominus angelum suum, qui est super bestias, cui nomen est Hegrin.* Quid enim sibi vult monstri similis vox, *Hegrin*? Hermas, opinor, angelum, quem bestiis præfecerat, vocaverat, Ἰρ, quod scilicet legisset apud Danielelem, Ἰρ, ministerio Nabuchodonosorem ad bestiarum sortem futuræ redactum: id autem nominis, cum a calligraphe compendiosa scribendi ratione hunc in modum exaratum esset, Ἰρ, exscriptor alter, vel certe interpretes ipse, non intelligens, aut etiam perperam legens, mutavit in *Hegrin*: quod quam in proclivi fuerit, nemo non intelligit. Ita malum, quam quod aliquando conjectabam, *Evin*, id est, *belluinus*, ut interpretatur Origenes Hom. 25 in Numeros. Scio videri aliter in suo Codice habuisse S. Hieronymum, qui in Commentario ad Habacuci caput primum ita scribat: *Ex quo liber ille apocryphus stultitiæ condemnandus est: in quo scriptum est, quemdam angelum nomine Tyri præesse reptilibus. Et in hanc similitudinem piscibus quoque et arboribus et bestiis universis proprios in custodiam angelos assignatos.* Verum hæc lectio forte sanior non est priore. An legi possit, Ἰρ, vel, Ἰρ, adeo ut id nominis referatur ad reptilia, non ad angelum, videant docti. Suspiciari quis posset ex Origenis Hom. 13 in Ezechielem, et lib. 1 de Principiis, cap. 5, alludi ad Ezechielis prophetias de Tyro. Duo obiter annoto: primum est, Origenem Hom. 14 in Numeros, 25 in Josuam, et 8 in Jeremiam, respexisse ad verba Pastoris. Secundum, ab accusatione Hieronymi facillimum fore Herniam defendere, si nunc id ageremus, et nisi c. diverticulo in viam nobis esset redeundum. »

(a) Theodoretus hic, et Origenes lib. 1 de Principiis, c. 3, de Spiritu sancto explicant. Ita in interpretatione illius, Gen. 1, 2, Spiritus Domini ferebatur super aquas, discrepant sancti Patres.

(b) Non absimilia Astyagis et Xerxis somnia refert Herodotus.

φησί. Ὅρα πόσα τεκμήρια τοῦ [223] βελτίονα αὐτὸν εἶναι. Βαλτάσαρ ὁ ἀρχὼν τῶν ἐπασιδῶν, ὃν ἔγνω, ὅτι πνεῦμα Θεοῦ ἄγιον ἐν σοί. Ὁ βελτίων, ὁ πάντων κρείττων, ὃν ἐγὼ ἔγνωκα. Ἵνα γὰρ μὴ πάλιν εἰς ἀνάγκην καταστήσῃ τοῦ εἰπεῖν· Καὶ ἐγὼ δὲ οὐκ ἐν σοφίᾳ τῇ οὐσῇ ἐν ἐμοί· τοῦτι μάλιστα ἐπισπάσασθαι αὐτὸν προσεδόκησεν, καὶ τοῦτο πρὸ τῶν ἀλλων εἶπεν. Μὴ γάρ, ἐπειδὴ ἀρχοντα εἶπον ἐπασιδῶν, νομίσῃ; διὰ τοῦτό με εἰρηκέναι ὡς μαρτυροῦντα ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ ταῦτα λέγεσθαι· ἀρχων μὲν εἰ τῶν ἐπασιδῶν· οἶδα δὲ ὅτι ὑπὸ θείας δυνάμεως κινούμενος πάντα λέγεις· ἔγνω διὰ τῆς πείρας τῶν πραγμάτων. Καὶ πᾶν μυστήριον, φησί, οὐκ ἀδυνατεῖ σοι. Τοιαῦτα μὲν τὰ θεία. Τὰ μὲν γὰρ ἀνθρώπινα ἀτελῆ· τὰ δὲ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐτι. Ἄκουσον οὖν τὴν ὁρασιν τοῦ ἐνυπνίου μου, οὗ εἶδον, καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτοῦ εἰπέ μοι, καὶ τὰς ὁράσεις τῆς κεφαλῆς μου ἐπὶ τῆς κοίτης μου. Τί οὖν φησιν; Ἐθεώρουν, καὶ ἰδοὺ δένδρον ἐν μέσῳ τῆς γῆς, καὶ τὸ ὕψος αὐτοῦ πολὺ. Ἐμεγαλύνθη τὸ δένδρον καὶ ἰσχυρε, καὶ τὸ ὕψος αὐτοῦ ἔφθασεν ἕως τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τὸ κύτος αὐτοῦ εἰς τὰ πέρατα πάσης τῆς γῆς, καὶ τὰ φύλλα αὐτοῦ ὥραϊα, καὶ ὁ καρπὸς αὐτοῦ πολλὺς, καὶ τροφὴ πάντων ἐν αὐτῷ, καὶ ὑποκάτω αὐτοῦ κατεσκήνουν τὰ θηρία τὰ ἀγρία, καὶ ἐν τοῖς κλάδοις αὐτοῦ κατῴκουν τὰ ὄρνεα τοῦ οὐρανοῦ· ἐξ αὐτοῦ ἐτρέφετο πᾶσα σὰρξ. Τί βούλεται ἡ βίαις; Πάλιν τὸ πρόσκαιρον δείκνυται τῶν πραγμάτων τῶν ἀνθρωπίνων. Τὰ πετεινά, φησί, καὶ τὰ θηρία ἐν αὐτῷ σκιάς ἀπέλαυνον, καὶ ἔκουν· καὶ τροφὴ αὐτοῖς ἐκείθεν ἦν. Τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ λέγει, πᾶσαν ἐπισκοῦσαν τὴν οἰκουμένην. Πρώτερον μὲν οὖν δι' ἐκείνου, νῦν δὲ διὰ δένδρου δείκνυται αὐτῷ τὰ πράγματα. Διὰ τί γὰρ μὴ ἔπεμψε τὸν Δανιὴλ ἐρῶντα ταῦτα; Ὅτι οὕτως ἀξιοπιστότερος ὁ λόγος ἐμελλεν ἵστασθαι, καὶ φοδερώτερος, ὅτι ὅψιν τῶν πραγμάτων ἡγομένην, ἵνα μάθῃς ὅτι ὁ αὖξων τὰ φυτὰ, οὗτος καὶ τὴν βασιλείαν λανθανόντως, καὶ οὐκ εἰδόντων ἡμῶν. Ἐθεώρουν ἐν ὁράματι τῆς νυκτός ἐπὶ τῆς κοίτης μου, καὶ ἰδοὺ εἶρ, καὶ ἄγιος ἀπ' οὐρανοῦ κατέβη ἐν ἰσχύϊ, καὶ οὕτως εἶπεν· Ἐκκόψατε τὸ δένδρον, ἐκτίλατε τοὺς κλάδους αὐτοῦ, καὶ ἐκτινάξατε τὰ φύλλα αὐτοῦ, καὶ διασκορπίσατε τὸν καρπὸν αὐτοῦ. Σαλευθήτωσαν τὰ θηρία ὑποκάτωθεν αὐτοῦ, καὶ τὰ ὄρνεα ἀπὸ τῶν κλάδων αὐτοῦ. Πλήν τὴν φωνὴν τῶν ριζῶν αὐτοῦ ἐν τῇ γῇ ἑάσατε· καὶ ἐν θεσμῷ σιδηρῷ καὶ χαλκῷ, καὶ ἐν τῇ χλόῃ τῇ

ἔξω, καὶ ἐν τῇ δρόσῳ τοῦ οὐρανοῦ αὐλισθήσεται, καὶ μετὰ τῶν θηρίων ἡ μερίς αὐτοῦ ἐν τῷ ῥότῳ τῆς γῆς· ἡ καρδία αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων ἀλλοιωθήσεται, καὶ καρδία θηρίου δοθήσεται αὐτῷ. καὶ ἐπὶ καιροὶ ἀλλαγῆσονται ἐπ' αὐτόν. Διὰ συγκρίματος εἶρ ὁ λόγος, καὶ ῥῆμα ἀγίων τὸ ἐπερώτημα, ἵνα γινώσκω οἱ ζῶντες, ὅτι Κύριός ἐστιν ὁ ὑψιστος τῆς βασιλείας, καὶ ὃ ἐὰν δόξῃ, δώσει αὐτὴν, καὶ ἐξουθένημα ἀνθρώπων ἀναστήσει ἐπ' αὐτήν. Ὅρα· φησὶν Εἶρ φῶς μέγα, καὶ λαμπρόδονα. Καὶ ἄγιος ἀπ' οὐρανοῦ κατέβη, καὶ ἐφώνησεν [224] ἐν ἰσχύϊ, ὥστε τοῦτον ἐκπλήξαι. Καὶ οὕτως εἶπεν· Ἐκκόψατε τὸ δένδρον, πλὴν τὴν φωνὴν τῶν ριζῶν αὐτοῦ ἐν τῇ γῇ ἑάσατε. Ἄλλ' ἐπειδὴ φθαίρεσθαι ἐβόηεν ἡ ψυχή πολλάκις, οὕτως ἑάσατε, φησί, ὡς ἐν θεσμῷ σιδηρῷ καὶ χαλκῷ. Καὶ ἐπὶ καιροὶ, φησί, ἐπ' αὐτόν ἀλλαγῆσονται, καὶ μετὰ τῶν θηρίων ἡ κατοικησις αὐτοῦ. Ὅτι γὰρ περὶ ἀνθρώπου ταῦτα ἦν, τὰ ὕστερα ἐδήλωσεν. Καὶ καρδία, φησί, θηρίου δοθήσεται αὐτῷ. Ὅτι διὰ συγκρίματος ἢ εἶρ ὁ λόγος· αὐτόθεν οὐ δυνατός φωτισθῆναι, φησί, ἀλλὰ δεῖ τοῦ ἐρμηνεύοντος. Καὶ ῥῆμα, φησί, ἀγίων τὸ ἐπερώτημα· καὶ ἄγιοι δυνήσονται τοῦτο εἰπεῖν. Ἡ τοῦτο λέγει, ἡ ἐκεῖνο, ὅτι τὴν ἐρώτησιν δοῦναι, καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ταῦτα γίνεται, καὶ διὰ ἀποκρίσεως ἐφωτισθῇ. Ἵνα γινώσκῃ, φησί, οἱ ζῶντες, ὅτι Κύριός ἐστιν ὁ ὑψιστος τῆς βασιλείας τῶν ἀνθρώπων, Αὕτη ἡ αἰτία. Ὅρῃς πῶς προνοεῖ τῶν ἀνθρώπων ὁ Θεός; πῶς οὐκ εἰς Ἰουδαίους συγκέκλειστο αὐτοῦ ἡ ἀρχή; Τοῦτο τὸ ἐνύπριον εἶδον ἐγὼ ὁ βασιλεὺς Ναβουχοδονόσορ, καὶ σὺ Βαλτάσαρ σύγκριμα εἰπέ, ὅτι πάντες οἱ σοφοὶ τῆς βασιλείας μου οὐ δύνανται τὸ σύγκριμα αὐτοῦ δηλῶσαι μοι. Σὺ δὲ δύνασαι, ὅτι πνεῦμα Θεοῦ ἄγιον ἐν σοί. Ὅτι πάντες οἱ σοφοὶ τῆς βασιλείας μου οὐ δύνανται. Ἥδει τοῦτο πάλιν εὐφραῖνον τὸν Δανιὴλ, τὸ πάντας ὁμολογῆσαι ἡττηθῆναι, οὐ διὰ τὴν αὐτοῦ δόξαν, ἀλλὰ διὰ τὸ τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν κηρύττεσθαι πάλιν. Σὺ δὲ δύνασαι, φησί, εἰπέ. Διὰ τί; Ὅτι πνεῦμα Θεοῦ ἐν σοί. Ὅρα ἐντεῦθεν ἀρχόμενον, καὶ ἐντεῦθεν λήξαντα. Τὸ δένδρον, ὃ εἶδες, τὸ μεγαλυνθὲν καὶ τὸ ἰσχυρὸς, οὗ τὸ ὕψος ἔφθασεν εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ τὸ κύτος αὐτοῦ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ τὰ φύλλα αὐτοῦ εὐθιυλῇ, καὶ ὁ καρπὸς αὐτοῦ πολλὺς, καὶ τροφὴ πᾶσιν ἐν αὐτῷ· ὑποκάτω αὐτοῦ κατῴκει τὰ θηρία

^b Διὰ συγκρίματος. Ex Chaldaeo vertendum erat, per decretum: sed S. Chrysostomus de interpretatione lucum accepit, ut et S. Isidorus in epistola mox laudata.

^a Supp'e κατέβη, καὶ ἐφώνησεν ἐν ἰσχύϊ, ut habetur infra PATROL. GR. LVI.

τὰ ἄγρια, καὶ ἐν τοῖς κλάδοις αὐτοῦ κατεσκήνουν
τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, σὺ εἰ, βασιλεῦ, οὗτις ἐμε-
γαλύνθης καὶ ἰσχυσας, καὶ ἡ μεγαλυσύνη σου
ἐμεγαλύνθη, καὶ ἔφθασεν εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ
ἡ κυρία σου εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς. Καὶ οὗτις εἶδεν
ὁ βασιλεὺς εἶρ, καὶ ἄγιον καταβαίνοντα ἐκ τοῦ
οὐρανοῦ, καὶ εἶπεν· Ἐκτίλατε τὸ δένδρον καὶ δια-
φθείρατε αὐτὸ, πλὴν τὴν φυὴν τῶν ριζῶν αὐτοῦ
ἐν τῇ γῇ ἑάσατε, καὶ ἐν δεσμῷ σιδηρῷ καὶ χαλκῷ,
καὶ ἐν χλόῃ τῇ ἔξω, καὶ ἐν τῇ δρόσῳ τοῦ οὐρα-
νοῦ ἀβυσθήσεται, καὶ μετὰ θηρίων ἀγρίων ἡ
μερίς αὐτοῦ, ἕως ἑπτὰ καιροὶ ἀλλαγῶσιν ἐπ' αὐ-
τόν· [225] τοῦτο ἡ σύγκρισις αὐτοῦ, βασιλεῦ,
καὶ σύγκριμα Ὑψίστου ἐστὶν ὃ ἔφθασεν ἐπὶ τὸν
κύριόν μου τὸν βασιλέα· καὶ σε ἐκδιώξουσιν ἀπὸ
τῶν ἀνθρώπων, καὶ μετὰ θηρίων ἔσται ἡ κατοικία
σου, καὶ χόρτον ὡς βοῦν ψωμοῦσί σε, καὶ ἀπὸ
τῆς δρόσου τοῦ οὐρανοῦ βαρῆσεται τὸ σῶμά
σου, καὶ ἑπτὰ καιροὶ ἀλλαγήσονται ἐπὶ σοί, ἕως
οὗ γῆς οὗτις κυριεύει ὁ Ὑψίστος τῆς βασιλείας
τῶν ἀνθρώπων, καὶ ᾧ δὲν δόξη δώσει αὐτήν.
Καὶ οὗτις εἶπεν· Ἐδάσατε τὴν φυὴν τῶν ριζῶν τοῦ
δένδρου· ἡ βασιλεία σου σοὶ μενεῖ, ἀφ' ἧς ἂν
γῆς τὴν ἐξουσίαν τὴν οὐράνιον. Τί οὖν φησι;
πῶς ἔσται ἡ λύσις τοῦ δεινοῦ; Διὰ τοῦτο, βασιλεῦ,
ἡ βουλὴ μου ἀρεσάτω σοί, καὶ τὰς ἀμαρτίας σου
ἐν ἐλεημοσύναις λύτρωσαι, καὶ τὰς ἀδικίας σου
ἐν οἰκτιρμοῖς πενήτων. Ἰσως ἔσται μακροθυμία
τοῖς παραπτώμασί σου. Τί λέγεις; Ἰσως ἔσται;
καὶ τοῦ φαρμάκου τὴν ἰσχὺν ὑπὸ τινα ἀμφιβολίαν
καθιστᾷς; Οὐ διὰ τοῦτο εἶπον, Ἰσως, οὐκ ἀμφιβάλ-
λων, μὴ γένοιτο, ἀλλ' ἔχειν τὸν φόβον ἐπιτείνειν
βουλόμενος, ὡς πάσης θεραπείας καὶ πάσης συγγνώ-
μης ἀνώτερα αὐτοῦ ἡμαρτηχότος. Εἰ γὰρ καὶ μετὰ
οὕτω λεχθῆναι ἐπέμεινε τῇ μανίᾳ, πολλῷ μᾶλλον
ἢ μὴ μετὰ ἀμφιβολίας ἐρρήθη. Καὶ γὰρ καὶ ἀλλαχοῦ
τοῦτο βούλεται, διὰ τοῦ προφήτου λέγων· Ἐάν ἀπο-
πλύνης ἐν νίτρῳ, κεκληλίδωσαι ἐναντίον μου,
λέγει Κύριος. Καὶ πάλιν· Εἰ ἀλλάξει Αἰθίοψ τὸ
δέρμα, καὶ πάρδαλις τὰ ποικίλλματα αὐτῆς. Ὡστερ
οὖν ἐκεῖ ἀποκλείει τὴν μετάνοιαν, οὐχ ἵνα ἀποκλείσῃ,
ἀλλ' ἵνα μᾶλλον φοβήσῃ· οὕτω καὶ ἐνταῦθα βουλόμε-
νος δεῖξει τὸ μέγεθος τῶν ἡμαρτημένων, εἶπεν,
Ἰσως. Τίνος δὲ ἔνεκεν οὐκ εἶπε· Ταπεινοφρόνησον,
ἐπίγνωθι τὸν Θεόν; Εἰ γὰρ διὰ τοῦτο ταῦτα πάσχει,
καθὼς καὶ αὐτὸς φησι, τίνος ἔνεκεν ἕτερα παραινεῖς;
Εἶπεν, Ἰνα γινώσκῃς οὗτις κυριεύει ὁ Ὑψίστος τῆς
βασιλείας τῶν ἀνθρώπων. Τί οὖν; ἵνα ἕτεροι σω-
φρονισθῶσιν, ἐγὼ κολάζομαι; Οὐχί, ἀλλ' ἐν μὲν τῷ
δνειρῷ, ἅτε μὴ βουλόμενος ἐμφῆναι τὸ σαφές, εἶπεν,

Ἰνα γινώσκῃς οἱ [226] ζῶντες· ὁ δὲ Δανιὴλ
Ἔως οὗ σὺ γῆς, οὗτις κυριεύει ὁ Ὑψίστος
βασιλείας τῶν ἀνθρώπων, καὶ ᾧ δὲν δόξη
αὐτήν. Εἶδες πῶς ἐνταῦθα περὶ ταπεινοφρο-
διελέχθη; Ἄλλ' ἐν μὲν τῷ δνειρῷ, φησί, τοῖ
φάρμακον· ἐγὼ δὲ καὶ ἕτερον λέγω. Καθάπερ
ἀρχοντας ὀργιζομένου, αὐτὸς μὲν οὐδὲν ἂν εἴποι
δὲ οἰκείων τις τῶν ἐκείνου προσελθὼν τῷ ὕπαι-
λέγοι· Τὸ ποίησον, καὶ τό· δὲ; χρήματα, καὶ
κίς, δυνάμεθα ἐξαρκάσαι σε τῶν ἐπικειμένων;
Ἔτι τοῦ λόγου ἐν στόματι βασιλέως ὄντος,
ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ ἐγένετο· Σοὶ λέγεται, καὶ
δογῶσιν βασιλεῦ· ἡ βασιλεία σου παρ
ἀπὸ σοῦ, καὶ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐκδιώξου
καὶ μετὰ θηρίων ἀγρίων ἡ κατοικία σου, κα
τον ὡς βοῦν ψωμοῦσί σε· καὶ ἑπτὰ καιροὶ
γήσονται ἐπὶ σοί, ἕως οὗ γῆς οὗτις κυρ
Ὑψίστος τῆς βασιλείας τῶν ἀνθρώπων, κα
δόξη δώσει αὐτήν. Αὐτῇ τῇ ὥρᾳ συνετελέ
λόγος ἐπὶ Ναβουχοδονόσορ, καὶ ἀπὸ τῶν
πῶν ἐξεδιώχθη, καὶ χόρτον ὡς βοῦς ἦσθαι
ἀπὸ τῆς δρόσου τοῦ οὐρανοῦ τὸ σῶμα
ἐδάξη, ἕως οὗ αἱ τρίχες αὐτοῦ ὡς λεόντια
γαλύνθησαν, καὶ οἱ ὀνυχες αὐτοῦ ὡς ὁ
Ὅρα τὴν ἀπόφασιν ἀνωθεν φερομένην πρὸς
τὸν Ναβουχοδονόσορ. Καὶ εἰς τέλος ἐξέθη τὰ π
τα. Ἠγνόησας, φησί, τὴν ἀνθρωπίνην εὐή
κατέπεσας πρὸς θηρίων ἀτιμίαν. Οὐδὲν ἀτιμ
γένοιτο· ἂν τούτου, οὔτε εἰ πένητα, οὔτε εἰ δεσ
οὔτε εἰ ἄλλο τι τοιοῦτον εἰργάσατο αὐτόν. Ο
ἂν αὐτὸν τῆς κατὰ τὴν φύσιν εὐγενείας ἐξέθε
τὸ σῶμα πρὸς θηρίου φύσιν μεταβαλὼν, ἀλλ'
ἀλόγων διέστηκε, τοῦτο πρὸς θηριωδίαν μετα
Πῶς οὖν; Ἰνα καὶ οἱ λοιποὶ μάθωσιν ἀπὸ τί
φῆς, ἀπὸ τῆς βίβλου. Τί δὲ παιδεύομεθα ἐκ
Ὅτι· τούτων οὐδὲν ἔμεινον διακείμεθα, καὶ
αὐτὰ γένηται ἐφ' ἡμῶν, ὅταν εἰς ὑπερφηανί
θηριώδες ἐξολισθήσωμεν πάθος. Πόσοι νῦν κα
Ναβουχοδονόσορ ἐκείνον θηρίου διάνοιαν
Ἀκουσον γοῦν τοῦ Ἰωάννου λέγοντος· Ὅφεις,
ματὰ ἐχιδνῶν· καὶ πάλιν ἑτέρου προφήτου λέ
Ἰσποὶ θηλυμαρτεῖς ἐγένοντο· ἕκαστος ἐ
γυνυῖκα τοῦ πλησίον ἐχρεμέτιζον· καὶ
πάλιν· Κύνες ἐνεοὶ οὐ δυνάμενοι ὑλαττε
ἀλλαχοῦ ἢ πάλιν ἀλώπεκας καλοῦντος, κα
δράκοντας καὶ βασιλίσκους. Πολλῷ δὲ χειρὸν ἐ
όντας τῇ ζωῇ ἐκθηριοῦσθαι, ἢ τὰ τοῦ Ναβ

* Scribendum fortassis δεσπότην.
b Videtur legendum ἄλλου.

Nabuchodonosor; et tu Baltasar, conjecturam dic, quia omnes sapientes regni mei non possunt conjecturam ejus declarare mihi. Tu autem potes, quia Spiritus Dei sanctus in te habitat. Quia omnes sapientes regni mei non possunt. » Noverat id iterum lætitia affecturum Danielelem; omnes scilicet confiteri se victos fuisse, non propter gloriam suam, sed ut Dei potestas rursus prædicaretur. Tu autem, inquit, potes, dic. Qua de causa? Quia Spiritus Dei in te est. Vide hinc illum incipere, et ibi desinere. 17. « Arbor, quam vidisti, illa magnificata et corroborata, cujus altitudo pervenit in cælum, et moles ejus in universam terram: 18. et folia ejus florentia, et fructus ejus multus, et esca omnibus in ea: subter eam habitabant bestię agrestes, et in ramis ejus degebant volucres cæli, 19. tu es, o rex; quia magnificatus es et invaluisti, et magnitudo tua magnificata est, et pervenit usque in cælum, et dominatio tua in terminos terræ. 20. Et quod vidit rex Ir, et sanctum descendente e cælo; et dixit: Evellite arborem, et everte illam: verumtamen germen radicum ejus in terra sinite, et in vinculo ferreo et æreo, et in herba quæ foris est, et in rore cæli stabulabitur, et cum bestiis agrestibus pars ejus, donec septem tempora mutantur super eum: 21. hoc est conjectura ejus, o rex, et sententia Altissimi est, quæ pervenit super dominum meum regem: 22. et te expellent ab hominibus, et cum bestiis erit habitatio tua; et fœno ut bovem pascent te, et a rore cæli tingetur corpus tuum, et septem tempora mutabuntur super te, donec scias quod dominatur Altissimus in regnum hominum, et cui visum fuerit dabit illud. 23. Et quia dixit: Sinite germen radicum arboris: regnum tuum tibi manebit, ex quo cognoveris potestatem cælestem. » Quid igitur ait? quo pacto calamitatis solutio continget? 24. « Propter hoc, rex, consilium meum placeat tibi; et peccata tua in eleemosynis redime, et iniquitates tuas in misericordionibus pauperum (a). Forsitan erit longanimitas delictis tuis. » Quid ais, Forsitan erit? et medicinæ vim sub dubium quoddam constituis? Non-propterea dixi, Forsitan, neque dubitans, absit, sed illi metum metere volens, ac si supra omnem medelam et omnem veniam peccasset. Nam si etiam postquam hoc illi dictum fuit, in insaniam tamen permansit: multo magis si absque ambiguitate sermo fuisset. Etenim id quoque alibi vult Deus, cum per prophetam dicit: Si laveris in nitro, maculata es coram me, dicit Dominus (Jer. 2. 22). Et iterum: Si mutabit Æthiops pellem, et perdis varietates suas (Jer. 13. 23). Sicut igitur ibi excludit poenitentiam, non ut excludat, sed ut magis homines terreat: ita et hic volens ostendere magnitudinem eorum quæ peccaverat, dixit, Forsitan (b).

(a) Memoria labitur Noster Homilia in Psalmum 95, ubi hæc tanquam ad Baltasarem dicta profert. Errorem Joannis Chrysostomi sequutus est Joannes Jejunator Homilia de Penitentia, Continentia et Virginitate, nec non Gabriel Philadelphia metropolita lib. 5 de Sacramentis. Ante omnes idem scripserat Origenes in Matth. 26, 6, etc. (Homiliam illam in Psalmum 95 non esse Chrysostomi diximus in studio ad eandem.)

(b) Longe aliter de Danielis verbis sensit S. Salvianus

Quam autem ob causam non dixit: Humiliter de te senti; Deum agnosce? Nam si propter hoc ista patitur, ut et ipse ait, quare alia adhortaris? Dixit, Ut cognoscant quod dominatur Altissimus in regnum hominum. Quid ergo? ut alii emendentur, ego punior? Nullo modo: sed in somnio quidem, cum non vellet aperte rem ostendere, dixit: Ut cognoscant viventes: Daniel autem ait: Donec tu cognoscas, quod dominatur Altissimus in regnum hominum, et cui visum fuerit dabit illud. Vides quomodo hic de humilitate disseruerit? At in somnio quidem, inquit, hoc remedium dictum est: ego autem et aliud assero. Quemadmodum quando iratus est magistratus, ipse quidem nihil dixerit, familiarium autem illius quidam accedens ad eum dicit: Hoc fac, et hoc; da pecunias, et sæpe, ut possimus eripere te ab impendentibus malis. 28. « Cum adhuc sermo esset in ore regis, vox de cælo facta est: Tibi dicitur, Nabuchodonosor rex: regnum tuum transiit a te, 29. et ab hominibus expellent te, et cum bestiis erit habitatio tua, et fœno ut bovem cibabunt te: et septem tempora mutabuntur super te, donec cognoscas quia dominatur Altissimus regno hominum, et cui visum fuerit dabit illud.

lib. primo ad Ecclesiam Catholicam: Hoc ipsum quod dicit, Forsitan, spem indicat, non fiduciam pollicetur. Ex quo intelligi potest, quam difficile jam in supremis positi peccatores qualibet munificentia ad perfectam indulgentiam pervenire possint; quando propheta ipse qui suadet propitiationem Dei inquirendam, promittere lumen non ausus est promittendam. Dai consilium de actu, et tamen dubitat de effectu: hortatorem se agendi, non impetrandi auctorem fuisse. Quare ita? Quia omnes scilicet peccatores debent pro se vel in supremis cuncta tentare, etsi non possunt ulla præsumere. Si enim regi propheta ille per solam bonorum operum largitatem absolutam indulgentiam non promittit, intelligere peccator non acta errorum poenitentia potest, quantum ei et quam larga in supremis munificentia opus est, qui vult obtinere a Domino per seram devotionem, quod non potest usurpare per legem. At Chrysostomus in scriptis suis semper ad indulgentiam propensior videtur: ex quo factum est, ut jam olim in calumniam inciderit; utque ab obsecratoribus objectum ipsi fuerit, quod peccatoribus licentiam daret, docendo sic: si iterum pecces, iterum poenitentiam agito; et quoties peccaveris, veni ad me, et ego te curabo. Ita iniqua synodus apud Photium Bibliothecæ c. 59, quibus paria Socrates Historiæ ecclesiasticæ lib. 6, cap. 19. Verum ad quis divini præsulis doctrinam ac potissimum mores penitus inspicere velit, non dubitabit mecum asserere, illum ut erga vere ac humiliter poenitentes mitissimum, ita adversus contumaces severissimum fuisse atque constantissimum, eamque adhibuisse economiam, qua usum se fuisse beatissimus martyr Cyprianus testatur in Epist. 55: Opto omnes in Ecclesiam regredi, opto universos commitiones nostros intra Christi castra et Dei Patris domicilia concludi: remitto omnia, multa dissimulo studio et toto colligendæ fraternitatis; etiam quæ in Deum commissa sunt, non pleno judicio religionis examino; delictis plus quam oportet remittendis pene ipse delinquo; amplector prompta et plena dilectione cum poenitentia revertentes, peccatum suum satisfactione humiliter et simpliciter confitentes. Si qui autem sunt, qui putant se ad Ecclesiam non precibus, sed minis regredi posse, aut existimant aditum se sibi non lamentationibus et satisfactionibus, sed terroribus facere, pro certo habeant, contra tales clausam stare Ecclesiam Domini, nec castra Christi invicta et fortia, et Domino tuente munia, minis cedere, etc. Ut ut est, negari certe nequit, quia facilis, quam nonnulla patris aurei verba præferunt, occasionem dederit posterioribus Græcis, multum de poenarum a canonibus impositarum rigore remittendi; ut legere est in eorum poenitentialibus libris, imprimisque Joannis Jejunatoris. Idem generatim observari debet de quibusdam veterum patrum dictis, quod eorum mentem non assequuti sint recentiores, etiam Latini; quos inter inventus est qui poenitentialia canonicas (horrendum dictu) carnificum appellaret.

30. Eadem hora sermo completus est super Nabuchodonosorem, et ab hominibus expulsus est, et scœnum ut bos comedit, et a rore cœli corpus ejus infectum est, donec capilli ejus ut leonum pili creverunt, et ungues ejus instar unguium avis. » Aspire sententiam quæ desuper fertur ad ipsum Nabuchodonosorem. Et ad finem devenire res. Ignorasti, inquit, humanam nobilitatem, in bestiarum ignobilitatem decidisti. Nihil ignominiosius ista re fieri poterat, neque si ad pauperatē, neque si ad vincula, neque si ad servitutē, neque si ad aliud quid ejusmodi illum redegisset. Porro nullo modo eum a naturali nobilitate ejecit: nec corpus illius in bestię naturam mutavit: sed illud quo ab irrationalibus distabat, in feritatem transtulit? Quomodo igitur? Ut et reliqui discant ex illius cibo, et ex illius aspectu. Quid autem per hæc docemur? Nempe quod etsi eadem nobis non eveniant, tamen melius illo non sumus affecti, quando in superbiam aut in belluinam perturbationem delabimur. Quæ nunc non secus ac Nabuchodonosor ille, bestię mentem habent! Audi itaque Joannem dicentem: *Serpentes, genimina viperarum* (Matth. 3. 7. et 23. 33); et rursus alium prophetam aientem: *Equi furentes in feminas facti sunt; unusquisque ad uxorem proximi hinciebant* (Jer. 5. 8); et alium adhuc: *Canes muti non valentes latrare* (Isai. 56. 10); et alium rursus vulpes appellentem (Ezech. 13. 4), et alium dracones ac basiliscos (Psal. 90. 13). Multo autem deterius est cum in hac vita sumus, cesserari, quam eadem cum Nabuchodonosore pati. Ille siquidem nihil mali in animum admittebat: nos autem dum ita innumera peccata colligimus, quanto pejores sumus jam, sicut dictum est. Qui autem apud ethnicos sapientes habebantur, mutabant homines in bestias. Sed videamus quomodo. Gentilium quidem metamorphoses fabulæ erant; ista autem vera sunt. Qua enim de causa homines illos mutaverunt? Nulla: at Scriptura causam quoque profert: *Ut cognoscant omnes, quia dominatur Altissimus regno hominum*. Vides ut omnia Deo possible sint? etiam ex hominibus bestias facere, et mentem mutare? Cogita quanta res esset eum, qui antea in tanto splendore vixisset, cernere cum bestiis degentem, nudum. Non enim utique formam mutavit; quandoquidem id horrendum non fuisset. Cor autem bestię accepisse non ideo dicit, quod mente fuerit alienatus, sed quod humanum animum habens, cuncta sentiret. Nam si conversus fuisset in bestiam, ea quæ eveniebant non cognovisset. Quid igitur significat, *Cor bestię datum est ei* (a)? Id est, agrestis ac ferus evasit, nec volebat cum hominibus versari; vel etiam, timebat cum hominibus degere; vel, homines ut feras metuebat. Quid fieri possit illo sublimius? quid eodem humilior? *Et expulsus est ab hominibus*. Nusquam illius potentia defendit illum. Non erat carnivora bestia, sed scœnum comedebat, et erat imago bruti. Ut credas, inquit: velut pro consueto pabulo habebis herbam. Quomodo

(a) Hæc in Scriptura non habentur sed, huc traducta sunt ex versu 13

feræ illum non devoravit? quomodo corpus ejusmodi potuit concoquere? quomodo perii? Neque enim breve tempus intercessit cuiuslibet, omnibus factus exemplum humilitatis, ipso ferens indicia punitionis, quemadmodum notis compunctus. At certe præstitisset, dixeratse aliquis, cum hominibus illum versari, at pati: sed ut poena ipsi adaugeretur, hoc factum. Nam castigatio perinde manebat, cum quæ ipse nerant, omnes enuntiarent, cumque ipsum æquerent foris, id autem cernere multo terribilius est tempus breve fuit, sed et ipsum sabbaticum. Nam tempora, inquit, mutabuntur: id est, tres anni cœdio (a). 31. « Et post finem dierum ego, » inquit, « chodonosor oculos meos in cælum levavi, et me reversa est ad me, et Altissimum benedixi, et viv in sæcula laudavi, et glorificavi, quia potest potestas æterna, et regnum ejus in generationem generationem. 32. Et omnes habitatores terræ, nihilum reputati sunt. Et juxta voluntatem suam in virtute cæli, et in habitatione terræ: et non resistat manui ejus, et dicat ei: Quare fecisti? » *los meos*, inquit, *in cælum levavi*. Hoc est, precatus est Deum, et inde auxilium quæsit. Quam tempus completum foret, non confidebat. Sicut enim in ipsius potestate erat, ut non res in effectum devenire: ita etiam, si tempus definitum fuerat completo, incorrectus mansisset ipsi profuisset illa temporis definitio. Nantia Dei non ad necessitatem, sed ad res exprimitur. Ita et Daniel, quamvis tempus imesset, merito orat, ne accedente malitia, adhuc ac tempori adjungatur quid (Dan. 9. 4), sicut ex humanitate id contingit, quemadmodum Ezekia: ita et in punitione fieri par est, ut et dæis: volebat eos Deus statim in Palæstinam illi quadraginta annos sibi adjici per iniquam suam meruerunt (4. Reg. 20). Vide autem illum fugere ad Deum. Suspexi, inquit, in cælum, et factus sum homo. *Et forma mea reversa est*

(a) Imo septem anni. Potior enim sententia Joseph tulliani, Hieronymi, Severi. Valde miror de Theo qui cum Dan. 7, 25, et 12, 7, καίρους, annos, interpretatur hic Chrysostomo favet. In Pseudo-Epiphani libro phetis: τὰ ἐν τῇ, ὃ εἶπεν αὐτῷ Δανιὴλ ἐν τῷ καιρῷ, ἐκοίμην ἐν τῇ μένῃ, δέξιμος καὶ αὐτὸς πρὸς Κύριον. Τὸ μυστήριον τῶν ἐν ἐκείνῃ ἐστὶν αὐτῷ, ὅτι ἀποκατέστη ἐν τῇ μερίτι. Ἐξ οὗ ἐν τῇ μερίτι καὶ Κύριος τῷ Θεῷ, καὶ ἡμολογῶ τὴν αἰτίαν αὐτοῦ καὶ ἀποκρίνῃ τῆς ἀνομίας αὐτοῦ, ἀπέδωκεν αὐτῷ ὁ Θεὸς τὴν βασιλείαν. Quæ duciorum loquacissimi scriptoris verba eo protuli cum, Petavii judicio corruptum, emendarem. Sic in tatur vir ingenio et doctrina præstantissimus: septem anni, quæ tempora septem a danielē vocant totidem menstrua spatia contraherentur, precibus annuit. Septem ergo temporum mysterium in illo conest, quod mediator septem restituit. Ita sex annos que menses Deo supplicans, scelus suum confite deinde concessa delicti venia, in regnum a Deo restituit. Ego legi debere arbitror, ἀποκατέστη ἐν τῇ μερίτι: ὃ ἐξ ἐν καὶ τῇ μένῃ. Correctionem confirmat Dorot Synopsi. Daniel igitur, inquit, precando ad Alti effectum, ut septem anni quos septem tempora vocant mutarentur in septem menses, et mysterium septemrum in illo consummaretur. Septem namque mensura sibi ipsi restituit, sex annos qui desiderabantur et quinque coram Romano prostratus fuit, impietatem omnem iniquitatem confessus, etc.

οὐ παθεῖν. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ οὐδὲν ἔπασχε θεινὸν εἰς ψυχὴν· ἡμεῖς δὲ οὕτω μυρία ἁμαρτήματα συλλέγοντες, πόσῳ χεῖρους ἐσμέν ἤδη, καθὰ λέλεκται. Μιστάβαλον δὲ οἱ τῶν ἐξωθεν ἁ ἀνθρώπους εἰς θηρία. Ἄλλ' ἰδωμεν πῶς; Ἐκεῖνα μὲν μῦθος, ταῦτα δὲ ἀλήθεια. Τίνος γὰρ ἔνεκεν ἐκείνους μετέβαλον; Δι' οὐδέν· ἡ δὲ Γραφή καὶ τὴν αἰτίαν φησί· [227] *"Ἰνα γινῶσι πάντες, ὅτι κυριεύει ὁ Ὑψιστος τῆς βασιλείας τῶν ἀνθρώπων.* Ὁρᾷς πῶς πάντα τῷ Θεῷ δυνατόν; καὶ ἐξ ἀνθρώπων θηρία ποιῆσαι, καὶ διάνοιαν μεταβαλεῖν; Ἐννοεῖ ὅσον ἦν ὁρᾶν τὸν ἐν τοσαύτῃ πρὸ τούτου λαμπρότητι μετὰ τῶν θηρίων διαιτῶμενον, γυμνόν. Οὐ γὰρ δὴ τὴν μορφήν μετέβαλεν, ἐπεὶ οὐδὲν ἦν φρικτόν. Τὸ δὲ θηρίου καρδίαν λαβεῖν οὐ τοῦτο φησι, ὅτι ἐξεστῆκε τῆς διανοίας, ἀλλ' ὅτι ἀνθρωπίνην ἔχων ψυχὴν ἡσθάνετο τῶν πραγμάτων. Οὐκ ἂν, εἰ μετεβλήθη εἰς θηρίον, ἔγνω τὰ συμβαίνοντα. Τί οὖν ἐστι, *Καρδία θηρίου ἐδόθη αὐτῷ;* Ἐξηγησθήτω τούτεστιν, οὐδὲ ἐβούλετο μετὰ ἀνθρώπων εἶναι, ἥ καὶ ἰδεδόκει μετὰ ἀνθρώπων εἶναι, ἥ τοὺς ἀνθρώπους καθάπερ τὰ θηρία. Τί γένοιτ' ἂν ὑψηλότερον ἐκείνου; τί ταπεινότερον αὐτοῦ; *Καὶ ἐξεδιώχθη ἀπὸ ἀνθρώπων.* Οὐδαμῶς ἡ δύναμις αὐτοῦ προέστη. Οὐκ ἦν σαρκοφάγον θηρίον, ἀλλὰ χόρτον ἡσθιεν, καὶ ἦν εἰκὼν τοῦ ἀλόγου. Ἰνα πιστεύσης, φησὶν· ὡς ἐπὶ συνήθῃ τροφῇ ἐξῆς τὸν χόρτον. Πῶς αὐτὸν οὐ κατέφαγε τὰ θηρία; πῶς ἔσχυσε τὸ σῶμα πέσαι; πῶς οὐ διεφθάρη; Οὐ γὰρ ὀλίγος ὁ χρόνος ἦν· περιῆει, πᾶσιν ὑπόδειγμα ταπεινοφροσύνης, ἐν αὐτῷ τὰ γνωρίσματα φέρων τῆς κολάσεως, καθάπερ σιγμῆς. Καὶ μὴν βέλτιον ἦν, ἴσως εἴποι τις ἂν, μετὰ ἀνθρώπων αὐτὸν εἶναι, καὶ τοῦτο παθεῖν· ἀλλ' ὥστε ἐπιταθῆναι τὰ τῆς τιμωρίας αὐτῷ, τοῦτο γέγονεν. Ὁ γὰρ σωφρονισμὸς ὁμοίως ἔμενε, πάντων ἀπαγγελόντων τὰ κατ' αὐτὸν, καὶ ἴσως αὐτῶν θεωμένων ἐξω· τοῦτο δὲ ἰδεῖν πολλῶν φοδερώτερον ἦν. Καὶ οὐδὲ ὁ χρόνος ὀλίγος ἦν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς σαββατικός. *Ἐπεὶ γὰρ καιροί, φησὶ, ἀλλαγῆσονται·* τρία ἤμισυ ἔτη. Καὶ μετὰ τὸ τέλος τῶν ἡμερῶν, ἐγὼ, φησὶ, *Ναβουχοδονόσορ τοὺς ὀφθαλμοὺς μου εἰς τὸν οὐρανὸν ἀπέλαβον, καὶ αἱ φρένες μου ἐπ' ἐμὲ ἐπεστράφησαν, καὶ τὸν Ὑψιστον ἠύλόγησα, καὶ τὸν ὦντα εἰς τοὺς αἰῶνας ἤνεσα καὶ ἐδόξασα, ὅτι ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐξουσία αἰώνιος, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ εἰς γενεὰν καὶ γενεάν. Καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν, ὡς οὐδὲν ἐλογίσθησαν. Καὶ κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιεῖ ἐν τῇ δυνάμει τοῦ*

οὐρανοῦ, καὶ ἐν τῇ κατοικίᾳ τῆς γῆς· καὶ οὐκ ἔστιν ὃς ἀντιστήσεται τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ ἔρει αὐτῷ· Τί ἐποίησας; Τοὺς ὀφθαλμοὺς μου, φησὶ, εἰς τὸν οὐρανὸν ἀπέλαβον. Τούτεστι, προσῆλθε καὶ ἠδύνατο τῷ Θεῷ, καὶ ἐκεῖθεν τὴν βοήθειαν ἐζητήσας. Καί· τοι τοῦ χρόνου πληρωθέντος, οὐκ ἐθάρρει. Καθάπερ [228] γὰρ κύριος ἦν μηδὲ ἀφεῖναι εἰς πείραν τὰ πράγματα ἐλθεῖν, οὕτως εἰ καὶ τοῦ χρόνου τοῦ ὀρισθέντος πληρωθέντος ἐμελλεν ἀδιόρθωτος μένειν, οὐδὲν αὐτὸν ὠφελῆσαι ὁ ὀρισμὸς εἶχεν. Οὐ γὰρ κατὰ ἀνάγκην ἡ ἀπόφασις τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ πρὸς τὰ ἡμέτερα πράγματα τυποῦται. Οὕτω καὶ ὁ Δανιὴλ, εἰ καὶ ἐπληρώθη ὁ χρόνος, εἰκότως εὐχεται, μήποτε κακίας προσγινομένης, προστεθῇ πάλιν. Ὡςπερ γὰρ ἐπὶ φιανθρωπίας γίνεται τοῦτο, οἷον ἐπὶ τοῦ Ἐξελίου· οὕτω καὶ ἐπὶ τιμωρίας εἰκὸς γίνεσθαι, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων, ἐβούλετο αὐτοὺς εὐθέως εἰς Παλαιστίνην ἀπελθεῖν· ἐκεῖνοι τεσσαράκοντα ἔτη προστεθῆναι σὺ τοῖς ἐποίησαν διὰ τῆς παρανομίας. Ὅρα δὲ αὐτὸν πρὸς τὸν Θεὸν φεύγοντα. Ἀνέβλεψα, φησὶ, εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ γέγονα πάλιν ἄνθρωπος. *Καὶ ἡ μορφή μου ἐπέστρεψεν ἐπ' ἐμέ.* Ὡςπερ ἡ μορφή αὐτοῦ ἐξηλλακτο μὲν τῆς ἀνθρωπείας, οὐ μὴν εἰς θηρίον μετεβέβητο· οὕτω καὶ ἡ διάνοια. Καὶ τί; Ἦνεσα καὶ ἐδόξασα. Τί τεκμήριον; *Τὸν Ὑψιστον, φησὶ, ἠύλόγησα, καὶ τὸν ὦντα εἰς τοὺς αἰῶνας ἤνεσα, καὶ ἐδόξασα.* Οὐδὲν γὰρ οὕτω νομίζουσι Θεοῦ εἶναι δέξιον, ὡς τὸ διὰ παντὸς εἶναι. *Ὅτι ἡ ἐξουσία αὐτοῦ, φησὶ, ἐξουσία αἰώνιος, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ εἰς γενεὰν καὶ γενεάν.* Ἐπειδὴ τούτῳ μάλιστα ἄνθρωπος αὐτοῦ διέστηκεν, καὶ τοῦτο ἦν παρὰ ἀνθρώποις τὸ μακαριστόν. *Ὅτι ἡ ἐξουσία αὐτοῦ, φησὶ, ἐξουσία αἰώνιος, παρὰ πάντα τὸν χρόνον ἐστί.* Χωρὶς τροφῆς, φησὶ, ἐθρεψέ· χωρὶς τῶν ἐνδυμάτων, χωρὶς τῶν ἄλλων ἀπάντων οὐ διεφθάρη μοι τὸ σῶμα. Ἐννόησον οἷος ἦν ἐπανιών ἀπὸ τῆς ἐρήμου πρὸς τὴν βασιλείαν. Αὐτῷ γὰρ, φησὶ, *τῷ καιρῷ αἱ φρένες μου ἐπεστράφησαν, καὶ εἰς τὴν τιμὴν τῆς βασιλείας μου ἦλθον· καὶ ἡ μορφή μου ἐπέστρεψεν ἐπ' ἐμέ· καὶ οἱ τύραννοί μου, καὶ οἱ μεγιστάνες μου ἐζήτησάν με· καὶ ἐπὶ τὴν βασιλείαν μου ἐκραταιώθην, καὶ μεγαλωσύνῃ περισσοτέρα προστέθη μοι. Καὶ ἐζήτησάν με, φησὶ, οἱ μεγιστάνες μου, οἱ κρατοῦντα καὶ βασιλεύοντα διώξαντες.* Ἀλλὰ διὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ^b. Διὰ γὰρ τοῦτο χρόνος ὀρίζεται, ἵνα μὴ αὐτομάτως νομίσης τι

^a Existimo debere vel deleri τῶν, vel addi ποιητοί, καὶ σοφοί, καὶ quid simile. Interpres legisse videtur σοφοί

^b Aliquid videtur deesse. Interpres certe habet: eum iterum redire desiderabant, non propter ejus absentiam, sed propter decretum Dei.

γενέσθαι. Καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ εἰς γενεάν καὶ γενεάν· καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν ὡς οὐδὲν ἐλογίσθησαν. Εἰ γὰρ ὁ πάντων κρατῶν ἐγὼ ὡς οὐδὲν ἐλογίσθην, πολλῶ μᾶλλον οἱ πάντες. Ὁ γὰρ τὸν οὕτως ἰσχυρὸν ἀποστήσας τῆς βασιλείας, πολλῶ μᾶλλον τοὺς ἀρχομένους. Καὶ κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιεῖ ἐν τῇ δυνάμει τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐν τῇ κατοικίᾳ τῆς γῆς. Τὸ, Ὡς οὐδὲν ἐλογίσθησαν, οὐχ ὅτι καταφρονεῖ αὐτῶν, μὴ γένοιτο, ἀλλ' ὅτι ἰσχυρὸς ἐστὶ, καὶ ὡς βούλεται, αὐτοὺς ἄγει. Τοῦτο γοῦν καὶ τὸ ἐφ' ἐξῆς δηλοῖ. Καὶ κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιεῖ ἐν τῇ δυνάμει τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐν τῇ κατοικίᾳ τῆς γῆς. Ἔστω μὲν γὰρ, περὶ τῆς γῆς οἶδας· περὶ τοῦ οὐρανοῦ, πόθεν ἐπίστασαι; Ἀπὸ τοῦ ὀνειράτος. Ἐπέταξε. Πῶς ὑπήκουσαν; Ἀπὸ τοῦ πυρὸς [229] τῆς καμίνου. Καὶ οὐκ ἔστιν ὃς ἀντιστήσεται τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ ἑρεῖ αὐτῷ· Τί ἐποίησας; Οὐ μόνον, φησὶ, οὐκ ἐναντιώσεται, ἀλλ' οὐδὲ μέχρι ῥημάτων ἑρεῖ. Πάντων αὐτὸς κρατεῖ, πάντα αὐτὸς ἐστίν. Αὐτῷ, φησὶ, τῷ καιρῷ αἱ φρένες μου ἐπεστράφησαν ἐπ' ἐμέ. Αὐτῷ· ποίῳ; Τῷ λεχθέντι παρὰ τοῦ Θεοῦ. Πόθεν αὐτὸν καὶ εἰς τὴν βασιλείαν ἐπανήγαγον; οἱ γὰρ οὕτως ἰσχυροὶ καταβαλόντες, πῶς ἀσθενῇ γενόμενον ἐπανήγαγον; Καὶ εἰς τὴν τιμὴν τῆς βασιλείας μου ἦλθον, καὶ ἡ μορφή μου ἐπέστρεψεν ἐπ' ἐμέ· καὶ οἱ τύραννοί μου καὶ οἱ μεγιστᾶνές μου ἐζήτουν με· καὶ ἐπὶ τὴν βασιλείαν μου ἐκραταιώθην, καὶ μεγαλωσύνη περισσοτέρα προσετέθη μοι. Ὅρξ πῶς καὶ στήσαι καὶ καθελεῖν δύναται βασιλείαν; Ἔδει μὲν γὰρ διὰ τῶν προτέρων ταῦτα πεισθῆναι· ἐπειδὴ δὲ ἀγνοεῖς, καθεῖλεν αὐτήν, καὶ πάλιν ἔστησεν. Νῦν οὖν ἐγὼ Ναβουχοδονόσορ αἰνῶ καὶ ὑψῶ καὶ δοξάζω τὸν Βασιλέα τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἀληθινὰ, καὶ αἱ τρίβοι αὐτοῦ κρίσεις, καὶ πάντας τοὺς πορευομένους ἐν ὑπερηφανίᾳ δύναται ταπεινῶσαι. Οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι δύναμις μὲν ἔχει, ἀδικον δέ· ἀλλὰ καὶ ἡ δικαιοσύνη μεγάλη. Καὶ πάντας τοὺς πορευομένους ἐν ὑπερηφανίᾳ δύναται ταπεινῶσαι. Οὐκ εἶπε, ταπεινοί, ἵνα σοὶ καὶ τὴν μακροθυμίαν ἐνδείξηται, καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐ παρὰ ἀσθένειαν, ἀλλὰ δι' ἐνὸς τοὺς ἄλλους σωφρονίζει. Εἶδες δύναμιν; εἶδες δικαιοσύνην; εἶδες φιλανθρωπίαν; εἶδες ἀπὸ στόματος βαρβαρικοῦ ταῦτα λεγόμενα; Τίς ἂν οὕτως ἐφιλοσόφησεν; Οἱ προφῆταις ἐντραπέφομοι οὐδὲν τούτων οὕτως ἐφθέγγοντο, ἀλλὰ τάναντία. Οὐ μὴ ἀγαθοποιήσῃ Κύριος, φησὶ, οὐδὲ οὐ μὴ κακοποιήσῃ. Καὶ πάλιν, Οὐκ ἐν τῇ ἰσχύϊ

ἡμῶν ἐσχομεν κέρατα· Καὶ, Πᾶς ποι καλὸν ἐνώπιον Κυρίου, καὶ ἐν αὐτοῖς κησε. Καὶ, Τί ὄψεαι ὅτι ἐδουλεύθῃ Εἶδες ἐν Παλαιστίνῃ δόγματα σατανῆ τῆς βαρβάρου φιλοσοφίαν προφητικὴν; τῶν ἐθνῶν τῆς μελλούσης ἔσεσθαι χάρις πηδῆσαι εἶχον οὗτοι ἐκαίνων. Εἴτα ὁ μέθρ συμποσίου γενομένου καλεῖται ἰνεχθῆναι, ὥσπερ φιλοτιμούμενος ἐπὶ πατρός, μᾶλλον δὲ ἐμπαροινῶν· ἢ ἔπει γενομένων ἦσαν ἐκαῖνοι, ὥστε καθελθῆναι, ὃ περὶ τὸν Θεὸν εἶχον. Καὶ τοῦτι νίας εἶχον, ἦγουν ἐγίνετο· καὶ μέθρ. μέθρην, ἀγαπητοί. Πολλὰ γὰρ ἄτοπα γίνετς. Ἀλλὰ καὶ μεγάλων περιγίνεται ἀν ἐν γὰρ τῷ γεύεσθαι τοῦ οἴνου ἐκέλευσε ὁ πατήρ ἐκβαλὼν ἐφέισατο, καὶ αὐτὸς οὐκ ἐτόλμησεν εἰς ἀνθρωπίνην ἐνεγχεταῦτα, οὗτος οὐχὶ αὐτὸς μόνος^β, ἀλλὰ καὶ παλλακίσαι καὶ παρακοίτοις εἰς χρῆ [250] ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Βαλτάσαρ ὁ βασιλεὺς ἐποίησε ἰ τοῖς μεγιστᾶσιν αὐτοῦ χιλιόις, καὶ κχιλίω^α ὁ οἶνος. Πλὴν Βαλτάσαρ ὁ περ ἐν τῇ γεύσει τοῦ οἴνου, τοῦ σκευὴ τὰ χρυσᾶ, καὶ τὰ ἀργυρᾶ, ἃ ἰδουχοδονόσορ ὁ πατήρ αὐτοῦ ἐκ τοῦ Ἱερουσαλήμ, καὶ πικύωσαν ἐν αὐτοῖς καὶ οἱ μεγιστᾶνες αὐτοῦ, καὶ οἱ παρὰ καὶ παλλακαὶ αὐτοῦ. Καὶ ἠνέχθησαν ἀργυρᾶ καὶ τὰ χρυσᾶ, ἃ ἐθήνηκε Ναὶ ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Θεοῦ ἐν Ἱερουσαλήμ ἐν αὐτοῖς ὁ βασιλεὺς, καὶ οἱ μεγιστοὶ καὶ οἱ παράκοιτοι αὐτοῦ, καὶ αἱ καὶ καὶ ἐκινον οἶνον, καὶ ἤνεσαν τοῦ χρυσοῦς, καὶ ἀργυροῦς, καὶ χαλκοῦς, καὶ ξυλίνους, καὶ λίθινους. Εἰ θανόμενα; Ἀλλ' ὅρα αὐτῶν τὴν ἰσχύον ἁλῶναι, καὶ τεθῆναι ἐν τῷ εἰδωλείᾳ γνώμην ἐκεῖνος αὐτοῦ. Διὰ τί καὶ τε ἀμαρτίας ἐλήφθη ταῦτα· ἔδωκαν δίσκη καὶ μετὰ τὰ σημεῖα; πῶς οὐδὲν ἐπαθὶ ὁ βασιλεὺς μόνος; Οὗτος γὰρ εἶπεν, α

^α Ἦγουν ἐγίνετο vel glossema est, vel v

^β F. αὐτῷ μόνω.

^γ Mellior lectio αἱ παράκοιτοι, quemadmodum betur Homilia in Ps. 95. Mox scribe τοῦ Sic etiam in Theodoro et praeiterita est vox et ipse contextus indicat. Postea διὰ τί τοῦτο.

Quemadmodum forma illius multum quidem ab humana erat mutata; non tamen in bestiam conversus fuerat: ita et mens illius. Et quid? Laudavi et glorificavi. Quodnam indicium? *Altissimum*, inquit, *benedixi, et viventem in sæcula laudavi, ac glorificavi*. Nihil enim ita dignum Deo esse putatur, ut perpetuo existere. *Quia potestas ejus*, inquit, *potestas æterna, et regnum ejus in generationem et generationem*. Quoniam in eo potissimum homo ab illo distinguitur: et hoc erat quod apud homines beatum habebatur. *Quia potestas ejus*, inquit, *potestas æterna*, in omne tempus existit. Sine cibo, ait, me nutrit: sine vestimentis, sine aliis omnibus rebus corruptum non est meum corpus. Cogita qualis erat, dum a deserto ad regnum rediit. 33. « Eo enim, » inquit, « tempore mens mea reversa est: et ad honorem regni mei veni: et forma mea rediit ad me: et tyranni mei, et optimates mei quæsierunt me: et in regnum meum confirmatus sum: et magnitudo amplior addita est mihi. » Et quæsierunt me, inquit, optimates mei; qui dominantem ac regnantem expulerant et oderant. Idque ex decreto Dei. Ideo enim tempus definitur, ne existimes quidquam fortuito evenisse. *Et regnum illius in generationem et generationem: et omnes terræ incolæ, quasi nihilum reputati sunt*. Nam si ego qui omnibus imperabam, quasi nihilum reputatus sum, multo magis reliqui. Scilicet qui adeo potentem de regno deiecit, multo magis subjectos. *Et secundum voluntatem suam facit in virtute cæli, et in habitatione terræ*. Illud, *Quasi nihilum reputati sunt*, non quod contemnat illos, absit, sed quia potens est, et quemadmodum vult, illos agit. Hoc igitur sequentia quoque declarant: *Et secundum voluntatem suam facit in virtute cæli, et in habitatione terræ*. Esto sane, de terra moniti: at de cælo, unde scis? A somnio. Jussit. Quomodo obedierunt? Ex igne fornacis. *Et non est qui resistat manui ejus, et dicat ei: Quare fecisti?* Non tantum, inquit, non adversabitur: sed nec verbis tenus interrogabit. Omnibus ille imperat, omnia ipse est. *Eo*, inquit, *tempore mens mea reversa est ad me*. *Eo*: quo? Quo Deus dixerat. Unde illum et in regnum reduxerunt? qui enim adeo potentem deiecerant, quomodo infirmum factum revocarunt? « Et ad honorem regni mei veni: et forma mea rediit ad me: et tyranni mei et optimates mei quærebant me: et in regno meo confirmatus sum, et magnitudo amplior addita est mihi. » Vides ut Deus et statuere et evertere possit regnum? Oportebat siquidem hæc per ea, quæ antea contigerant, explorata habere: sed quoniam tu ignorasti ea, regnum Dominus evertit, et illud iterum erexit. 34. « Nunc igitur ego Nabuchodonosor laudo et exalto et glorifico Regem cæli, quia omnia opera illius vera, et semitæ ejus judicia, et omnes incedentes in superbia potest humiliare. » Dicit nequit, eum potestatem quidem habere, sed injuriam: illius quippe magna est justitia. *Et omnes, qui gradiuntur in superbia, potest humiliare*. Non dixit, humiliat, ut tibi illius etiam æquanimitatem ostenderet, et ut intelligeres, quod non ex infirmitate, sed

quod per unum alios emendat. Vides potentiam? vides justitiam? vides erga hominēs amorem? vides hæc ab ore barbaro pronuntiari? Quisnam ita philosophatus est? Qui prophetis erant innutriti, nihil simile loquebantur, sed contraria penitus. *Non faciet bene Dominus*, aiunt, *et non faciet male* (Soph. 1. 12). Et iterum: *Nonne in fortitudine nostra habuimus cornu* (Amos 6. 14)? Et: *Omnis qui facit malum, bonum est in conspectu Domini, et in his complacuit ei* (Malach. 2. 17). Et: *Quod emolumentum, quia serviimus illi* (Ibid. 3. 14)? Vides in Palæstina dogmata satanica? vides in barbarico solo philosophiam propheticam? Hæc figuræ sunt gratiæ apud gentes futuræ; et quod gentiles debeant antevertere Judæos, ac præsaltare. Postea Baltasar (a), cum in illo convivio ebrius esset, jubet vasa educi: quasi in victoria patris glorians, magis vero petulanter insultans: seu, quoniam convivæ eorum quæ contigerant fuerant spectatores; ut tolleret eam quam de Deo habebant admirationem. Et hoc ex superbia et ebrietate faciebant. Caveamus temulentiam, dilecti. Multa enim absurda ab hac sunt. Sed et magnos viros superat ebrietas. Nam iste cum vinum gustasset, vasa efferri jussit. Quibus percerat pater illius, qui ea e templo depromperat: et is cum cepisset Jerosolymam, non ausus est in humanum ministerium illa deducere; iste non sibi solummodo, sed et optimatibus suis et pellicibus et concubinis in usum tradidit.

CAPUT V.

1. « Baltasar rex fecit convivium grande optimatibus suis mille: et e regione ipsorum mille vinum erat. 2. Bibens Baltasar rex præcepit in gustu vini, ut afferrent vasa aurea et argentea, quæ asportaverat Nabuchodonosor pater ejus de templo, quod in Jerosolymis: et biberent in illis rex, et optimates ejus, et concubini ejus, et pellices ejus. 3. Et allata sunt vasa argentea et aurea, quæ asportaverat Nabuchodonosor ex templo Dei, quod in Jerosolymis: et bibeant in eis rex, et optimates ejus, et concubini ejus, et pellices ejus. 4. Et bibeant vinum, et laudaverunt deos aureos, et argenteos, et aneos, et ferreos, et ligneos, et lapideos. » Vides vasa capi? Sed vide eorum virtutem, etiam postquam capta sunt, ac posita in idolorum templo. Esto de iis ille pro libito statuerit. Qua de causa id? Capta sunt propter Judæorum peccata: illi poenas dederunt. Quinam finis etiam post ostenta? quo pacto nihil passi sunt maguates, sed solus rex? Quia scilicet ille jusserat, ille cæteris auctor fuerat. *Laudarunt*, inquit, *deos aureos et argenteos*. Quare hæc apud illos deorum differentia erat? Diabolus cupiens illos omni venia privare, sæpe præcepit ut deos ligneos facerent, ne ab ipsa

(a) Ab his vocibus, *Postea Baltasar*, inchoandum caput quintum putarem (si tamen ita distribuerat sanctus Chrysostomus), nisi quæ sequuntur ad doxologiam magis pertinere viderentur. Sane is a quo hunc Commentarium accepimus, dum vel indiligentius dictata magistri excerpsit, vel perorantem assequi non valet, vel in epitomen cuncta redigit, opus valde imperfectum reliquit.

materia magnum sumptum in excusationem adducerent. Laudibus celebrabant deos. Vide Deum nusquam incipere, sed sequi. Quare poena subsequuta est velociter, ac eadem hora? Ut quæ ex prioribus miraculis acta fuerant non dissolverentur. Dum Deus in vasis afflictorum contumelia, voluit homines contumelia afficere. Et vide quid fiat. Cupiit vasa: et eo ipso tempore punitio adfuit. Cur non mittitur propheta illum reprehensurus, sed articulos manus? Ut major oriretur consternatio. 5. « In eadem hora egressi sunt digiti manus hominis, et scribebant e regione lampadis in tectorio parietis domus regiae: et rex aspiciebat articulos manus scribentis. » Adde et vesperam fuisse. Oportebat tumorem ex temulentia ortum comprimere. Deinde debebant omnes qui aderant edoceri, regem poenas dare. Cur non Deus fulmen e caelo statim emisit? Ut iterum servus suus gloria afficeretur: ut Baltasar audiret cur ista pateretur. Nani Daniel ingressus non tantum scripturam interpretatur, sed et longos habet sermones, eosque suaviores, non tamquam regi profuturus, sed ut alios emendaturus. 15. « Tunc Daniel ingressus est in conspectum regis. Et dixit rex Danieli: Tu es Daniel ex filiis captivitatis Judaicæ, quam deduxit rex pater meus ex Judæa? Veluti territans eum et ad necessitatem redigens, hæc ait. Cum autem dicit: *Quem adduxit rex pater meus ex captivitate Judææ*, hæc contra semetipsum verba loquitur, si nimirum captivorum ubique indigeat. 14. « Audiui de te, quod Spiritus Dei sanctus in te est, et vigilantia, et intelligentia, et sapientia amplior inventa est in te. 15. Et nunc ingressi sunt in conspectu meo sapientes, magi, Gazareni, Chaldaei, ut scripturam hanc legerent, et conjecturam ejus indicarent mihi: nec potuerunt conjecturam sermonis illius renuntiare mihi. 16. Et ego audiui de te, quia potes conjecturas conicere, et nodos solve- re. Et nunc si poteris scripturam legere, et conjecturam ejus indicare mihi, purpura vestieris, et torques aurea erit in collo tuo, et tertius in regno meo imperabis (a). » Fateatur suos victos esse, et ait: Dic, atque

ista accipe. Sed considera prophetam, in patre illius quomodo animum despondit; hic autem tale: sed quid ait? 17. « Tunc respondit Daniel coram rege: Munus tuum tibi sit, et donum tuum alteri da: ego vero scripturam legam et conjecturam ejus indicabo tibi, o rex. » Quævera deprecatur? Ut intelligas, eum non proproloqui. Quod enim non iratus simpliciter haxerit, *Ego autem, inquit, scripturam legam, et conjecturam ejus renuntiabo regi*. Vides illum pecunsuperiorem? honore altiore? nullius ex regibus indigentem? Tales esse oportet eos qui loquuntur quæ Dei sunt. Ne existimaret rex illum ea esse attractum, vel aliquid ex iis quæ ab eo dicitur, humanum esse. Quid igitur ait? Omittentiam edisserere, illum pluribus verbis admodum ipsis exordiis ea quæ patri acciderant in mentem ei revocans. 18. « Deus altissimus regnum et civitatem, et honorem, et gloriam dedit Nabuchodonosori patri tuo. 19. Et a magnificentia, quam ei, omnes populi, tribus, linguæ tremebant et obsecrabant a facie ejus. Quos volebat ipse interficere quos volebat ipse percutiebat, et quos volebat deprimebat. 20. Et quando elevatum est cor ejus, spiritus ejus obfirmatus est ad superbiendum; situs est de solio regni sui, et honor ejus ablatus ab eo, 21. et ab hominibus expulsus est, et cum bestiis datum est, et cum asinis agrestibus associatus ejus, et fœno ut bovem cibaverunt eum, et cæli corpus ejus tinctum est, donec cognovit quominatur Deus altissimus super regnum hominum cui visum fuerit dabit illud. » Nam si ille, inquit, indignus fuit, tu qui post ejusmodi exemplum respicisti, quam poenam, quæso, mereris? Neque ad ignorantiam potes confugere. Nonne hæc noveras? Quosnam cuinam præfers? eos qui dicunt, neque vident? 22. « Et tu filius ejus Dei non humiliasti cor tuum coram Deo. Nonne hæc noras? 23. Et super Dominum Deum cælitus es, et domus ejus vasa attulisti coram te, et optimates tui, et concubini tui, et pellices tui, et bistis vinum in eis: deosque aureos, et argenteos, et ferreos, et ligneos, et lapideos, et vident, et non audiunt, et non cognoscunt, et non timeant Deum, cujus in manu est status tuus, et omnia tua, ipsum non glorificasti. 24. Idcirco a facie missus est articulus manus, et hanc scripturam ravit. 25. Et hæc est exarata scriptura: *Mamcel, Phares*: 26. et hæc est interpretatio visus: mensus est Deus regnum tuum, et completus est. 27. Thecel: appensum est in statera, et invenit deficient. 28. Phares: divisum est regnum tuum

(a) Vel tertius post regem, sicut Esth. 10, 3, Mardochæus secundus est ab Assuero, et Gen. 41, 45, Josephus in curru Pharaonis secundum imponitur. Vel tertius, id est, ut exponit S. Isidorus Pelusiota lib. 2, epist. 96, post regem ac reginam. Vel tertiæ partis regni administrator, quem admodum Josephum videtur explicare S. Hieronymus. *Tertiæ parti imperans*, ait idem Josephus de Joram regis duce, 4 Reg. 7. Vel denique unus ex tribus principibus, qui satrapis præerant, Dan. 6, 2, quique *τρίτην* dicebantur ac *τρίτην*, ut patet ex Hieronymo ad Ezech. 23, 23: *Tristatim*, inquit, *principes principum interpretati sumus*, etc. *Tristatim autem nomen est apud Græcos secundæ gradus post regiam dignitatem*, etc.; et ex Theophilo Antiocheno lib. 2 ad Autolyceum: τοῦ δὲ Σανκρυτρίμ τριῆτος ἵππετος Ἀδραμειλὲς Ἀθιοπ, ὃς καὶ Ἀντίοχου Ἰσθακίδου, hoc est, *Factus est autem triarcha Sennacherim, Adramelech Æthiops, qui Ægypti quoque rex fuerat*. Suspicio mihi est (ut id obiter notem), Adramelechum esse Æthiopem illum Ægypti regem, qui in Chronicis Eusebii vocatur modo Amerres, modo Hierus, modo Ἀμρὲς, modo Ἀμρὲς. Forte etiam (nihil enim ausim affirmare) de isto exponendus est locus 4 Reg. 17, 31: *Hiantem quæ erant de Sepharuaim, comburebant filios suos tyri, Adramelech et Anamelech diis Sepharuaim*. Favet Theodoretus Quest. 48 in quartum Regum. Diodorus quoque siculus, lib. 3, et Strabo lib. 17, conjecturam non mediocriter firmant, dum referunt ab Æthiopibus reges suos adorari solitos. Adramelechi Æthiops in temporum

Epitome, quam edidit Scaliger, mentio fit: verum non conveniunt. Existimaverim id nomen Æthiops ac regibus fuisse commune, præsertim cum regem ac potentem significet. Certe quia olim reges utantur a plerisque gentibus, eo factum est, ut nomina *Rex* et *Deus* pro eadem re in scripturis reperiantur. Confer loca Is. 36, 15, et 37, 15; 41, 51, et 18, 34, et 19, 15; item Judithæ 5, 15, et 5, 11, 5; atque Seldenum lege Syntagm. 1 de Divis

Ἦσαν, φησὶ, τοὺς θεοὺς τοὺς χρυσοὺς καὶ ἀργυροὺς. Τίνος ἕνεκεν ἡ διαφορὰ αὕτη τῶν θεῶν παρ' αὐτοῖς ἦν; Ὁ διάβολος βουλόμενος αὐτοὺς πάσης ἀποστερήσαι συγγνώμης, πολλάκις ἐκέλευσε ξυλλίλους γενέσθαι, ἵνα μὴδὲ ἀπὸ τῆς ὕλης πολυτέλειαν ἔχουσιν εἰς ἀπολογία. Ὑμνοῦν εἰς αὐτούς. Ὅρα οὐδαμοῦ τὸν θεὸν ἀρχόντα, ἀλλ' ἐπόμενον. Τίνος ἕνεκεν ἐπηκολούθησεν ἡ δίκη ταχέως, καὶ αὐτῇ τῇ ὥρᾳ; Ἰνα μὴ τὰ γενόμενα ἐκ τῶν προτέρων θαυμάτων καταλυθῇ ὕψιζόμενον τοῦ θεοῦ διὰ τῶν σκευῶν, ἐβουλήθη ἀνδρας ἐνυδρίσαι. Καὶ ὅρα τί γίνεται. Ἐβουλήθη σκευὴ καὶ αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἡ τιμωρία. Τίνος ἕνεκεν οὐκ ἀποστέλλεται ὁ προφήτης ἐγκαλέσων, ἀλλὰ ἀστράγαλος χειρός; Ὅστε μείζω γενέσθαι τὴν ἐκπλήξιν. Ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἐξῆλθον δάκτυλοι χειρὸς ἀνθρώπου, καὶ ἔγραφον κατέναντι τῆς λαμπάδος ἐπὶ τὸ κοίτημα τοῦ τοίχου τοῦ οἴκου τοῦ βασιλέως· καὶ ὁ βασιλεὺς ἐθέσθαι τοὺς ἀστραγάλους τῆς χειρὸς τῆς γραφούσης. Πρόσθετε καὶ ἐσπέραν οὔσαν. Ἐδεῖ τὴν οἰδησιν τὴν ἀπὸ τῆς μέθης κατασταλῆναι. Εἶτα ἔδει μαθεῖν τοὺς παρόντας ἅπαντας, ὅτι δίκην δίδωσιν. Διὰ τί μὴ σκηπτὸν ἀφῆκεν εὐθέως ἐκ τοῦ οὐρανοῦ; Ὅστε πάλιν καὶ τὸν οἰκίτην δοξασθῆναι τὸν αὐτοῦ· ὥστε αὐτὸν ἀκοῦσαι διὰ τί ταῦτα πάσχει. Ὁ γὰρ Δανιὴλ εἰσελθὼν οὐχὶ τὴν γραφὴν ἐρμηνεύει μόνον, ἀλλὰ καὶ μακροὺς ἀποτείνει λόγους, καὶ συμβουλευτικούς, οὐχ ὡς ὠφελήσων αὐτὸν, ἀλλ' ὡς τοὺς ἄλλους βελτίους ποιήσων. Τότε Δανιὴλ εἰσῆλθεν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως. Καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς τῷ Δανιήλ· Σὺ εἶ Δανιήλ, ὁ ἀπὸ τῶν υἱῶν τῆς αἰχμαλωσίας τῆς Ἰουδαίας, ἧς κατήγαγεν ὁ βασιλεὺς ὁ πατήρ μου ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας; Ὡς καταπληττός μενος αὐτὸν καὶ εἰς ἀνάγκην καθιστῶν, ταῦτα φησιν. Εἰπὼν δὲ, Ὁν ἦγαγεν [231] ὁ βασιλεὺς ὁ πατήρ μου ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας τῆς Ἰουδαίας, ταῦτα κατ' αὐτοῦ τὰ ῥήματα ἔλεγεν, εἰ τῶν αἰχμαλώτων δέεται πανταχοῦ. Ἦκουσα περὶ σοῦ, ὅτι πνεῦμα θεοῦ ἄριστον ἐν σοί, καὶ ἡγήγορσις καὶ σύνεσις καὶ σοφία περιεσῆ ἐν σοί. Καὶ νῦν εἰσῆλθον ἐνώπιόν μου οἱ σοφοί, μάγοι, Γαζαρηνοί, Χαλδαῖοι, ἵνα τὴν γραφὴν ταύτην ἀναγνώσῃ, καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτῆς γνωρίσωσί μοι· καὶ οὐκ ἡδυνήθησαν τὴν σύγκρισιν τοῦ λόγου τούτου ἀναγγεῖλαι μοι. Καὶ ἐγὼ ἤκουσα περὶ σοῦ, ὅτι δύνασαι συγκρίματα συγκρίναι, καὶ λύειν συνδέσμους. Καὶ νῦν ἐὰν δυνηθῇς ἀναγνῶναι τὴν γραφὴν, καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτῆς γνωρίσαι μοι, πορφέραν ἐνδύσῃ, καὶ ὁ μαριάκης ὁ χρυσοὺς ἔσται ἐπὶ τὸν τράχηλόν σου, καὶ τρίτος ἐν τῇ βασιλείᾳ μου ἄρξεις. Ὑμολογεῖ καὶ τὴν τῶν οἰκείων ἡτταν, καὶ φησιν· εἰπέ, καὶ λαβὲ τάδε. Ἀλλ' ὅρα τὸν προφήτην, ἐπὶ μὲν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ πῶς ἡβύμησεν, ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιοῦτον· ἀλλὰ τί φησι; Τότε ἀπεκρίθη Δανιήλ, καὶ εἶπεν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως· Τὸ θόμια σου σοὶ ἔστω, καὶ τὴν δωρεάν τῆς οἰκίας σου ἐτέρω δός· ἐγὼ δὲ τὴν γραφὴν ἀναγνώσομαι τῷ βασιλεῖ, καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτῆς γνωρίσω σοί, βασιλεῦ. Τίνος ἕνεκεν παραιτεῖται; Ἰνα μάθῃς, ὅτι οὐ δι' ἐκείνα λέ-

γει. Ὅτι γὰρ οὐκ ὀργιζόμενος ἀπλῶς ταῦτα εἶπεν, Ἐγὼ δὲ, φησὶ, τὴν γραφὴν ἀναγνώσομαι, καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτῆς ἀναγγεῖλῶ τῷ βασιλεῖ. Ὅρᾳ αὐτὸν χρημάτων κρείττω; τιμῆς ἀνώτερον; οὐδενὸς δεόμενον τῶν βασιλικῶν; Οὕτω δει τοὺς τὰ θεοῦ λέγοντας εἶναι. Ἰνα μὴ νομίσῃ ὅτι ταύτη αὐτὸν ἐπεσπάσατο, ἢ ἀνθρώπινόν τι τῶν λεγομένων ἐστὶ. Τί οὖν φησι; Ἀφελὶς εἰπεῖν τὴν γραφὴν, συμβουλήν ἀποτείνει, ἐξ αὐτῶν τῶν προσιμίων αὐτὸν ἀναμνηστικῶν τῶν τῷ πατρὶ συμβεβηκότων. Ὁ θεὸς ὁ ὕψιστος τὴν βασιλείαν, καὶ τὴν μεγαλωσύνην, καὶ τὴν τιμὴν, καὶ τὴν δόξαν ἔδωκε Ναβουχοδονόσορ τῷ πατρὶ σου. Καὶ ἀπὸ τῆς μεγαλωσύνης, ἧς ἔδωκεν αὐτῷ, πάντες οἱ λαοί, φυλαί, γλώσσαι ἦσαν τρέμοντες, καὶ φοβούμενοι ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ. Οὗς ἐβούλετο αὐτὸς ἀγῆρει, καὶ οὗς ἐβούλετο αὐτὸς ἐτυπτεν, καὶ οὗς ἐβούλετο αὐτὸς ἐταπείνου. Καὶ ὅτε ὕψωθῃ ἡ καρδία αὐτοῦ, καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐκραταιώθῃ τοῦ ὑπερηφανεύεσθαι, κατηνέχθη ἀπὸ τοῦ θρόνου τῆς βασιλείας αὐτοῦ, καὶ ἡ τιμὴ αὐτοῦ ἀφῆρέθη ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐξεδιώχθη, καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ μετὰ τῶν θηρίων ἐδόθη, καὶ μετὰ θύων ἀγρίων ἡ [232] κατοικία αὐτοῦ, καὶ χόρτον ὡς βόυν ἐψώμιζον αὐτὸν, καὶ ἀπὸ τῆς δριῦσου τοῦ οὐρανοῦ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐδάφη, ἕως οὗ ἔγνων ὅτι κυριεύει ὁ θεὸς ὁ ὕψιστος τῆς βασιλείας τῶν ἀνθρώπων, καὶ ᾧ ἐὼν δόξῃ δώσει αὐτήν. Εἰ γὰρ ἐκεῖνος, φησὶ, ἀσύγνωστος, σὺ ὁ μετὰ παράδειγμα τοιοῦτον μὴ σωφρονισθεὶς, τίνος ἄξιός, εἰπέ μοι; Οὐδὲ γὰρ εἰς ἀγνοίαν ἔχεις καταφυγεῖν. Οὐδὲ πάντα ταῦτα ἤδεις; Τίνα τίνος προτιμᾷς; τοὺς οὐκ ἀκούοντας, οὐδὲ βλέποντας; Καὶ σὺ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, Βυλιτάσαρ, οὐκ ἐταπείνωσας τὴν καρδίαν σου κατ' ἐνώπιον τοῦ θεοῦ. Οὐ πάντα ταῦτα ἔγνων; Καὶ ἐπὶ τὸν Κύριον τὸν θεὸν τοῦ οὐρανοῦ ὕψωθες, καὶ τὰ σκευὴ τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἠνεγκας ἐνώπιόν σου· καὶ σὺ, καὶ οἱ μεριστᾶνές σου, καὶ οἱ παράκοιτοί σου, καὶ αἱ παλλακαὶ σου ἐπίτετε ὄλκον ἐν αὐτοῖς· καὶ τοὺς θεοὺς τοὺς χρυσοῦς, καὶ ἀργυροὺς, καὶ χαλκοὺς, καὶ σιδηροὺς, καὶ ξυλλίλους, καὶ λιθίλους, οἱ οὐ βλέπουσι, καὶ οὐκ ἀκούουσι, καὶ οὐ γινώσκουσιν, ἦρεσας, καὶ τὸν θεόν, οὗ ἡ προή σου ἐν χειρὶ αὐτοῦ, καὶ πᾶσαι αἱ ὁδοὶ σου, αὐτὸν οὐκ ἐδόξασας. Διὰ τοῦτο ἐκ προσώπου αὐτοῦ ἀπεστάλη ἀστράγαλος χειρὸς, καὶ τὴν γραφὴν ταύτην ἐρέταξε. Καὶ αὕτη ἡ γραφὴ ἡ ἐντεταγμένη· Μανή, Θεκέλ, Φαρές· καὶ τοῦτο τὸ σύγκριμα τοῦ ὁράματος. Μανή· ἐμέτρησεν ὁ θεὸς τὴν βασιλείαν σου, καὶ ἐπλήρωσεν αὐτήν. Θεκέλ· ἐστάθη ἐν ζυγῷ, καὶ εὐρέθη ὕστεροῦσα. Φαρές· διηρέθη ἡ βασιλεία σου, καὶ ἐδόθη Μήδοις καὶ Πέρσαις. Διὰ τοῦτο, φησὶ, ἐμέτρησεν ὁ θεὸς τὴν βασιλείαν σου, καὶ διηρέθη. Καὶ τοῦτο εἰς τιμωρίαν, τὸ διαιρεθῆναι, καὶ μὴ μένειν αὐτήν

* Καὶ οὗς ἐβούλετο αὐτὸς ἐταπείνου. Ita explendus est iste locus, καὶ οὗς ἐβούλετο ὕψου, καὶ οὗς ἐβούλετο αὐτὸς ἐταπείνου, Et quos volebat, ipse exaltabat, et quos volebat, ipse deprimerebat.

δόκλῃρον. Ὅπερ οὖν καὶ ἐπὶ Σολομῶντος γέγονεν. Οὐ μόνον τὸ μὴ λαβεῖν τὸν υἱὸν, ἀλλὰ καὶ τὸ διαιρεθῆναι. Ὅρα ἀπολογούμενον αὐτῷ τὸν Θεόν· ὅρα αὐτὸν αἴτιον ὄντα. Οὐδ' ἡ *προή σου*, φησί, *ἐν χειρὶ αὐτοῦ*. Μὴ γὰρ οὐκ ἠδύνατο εὐθέως σε ἀνελεῖν; Ἀλλ' ἐμακροθύμησεν. Τίνα οὐκ ἂν ἐφόβησεν ἡ τιμωρία, καὶ ταῦτα ἐγγὺς οὖσα; Εἶδες τὴν ἐφ' ἐκάτερα δύναμιν; πόθεν ἄξιός εἰ, εἰπέ μοι, συγγνώμης; καὶ σὺ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, οὐκ ἔχω εἰπεῖν, ὁ ἔκγονος, οὐ πάντα ταῦτα ἔγνω; Καθάπερ ἐπὶ δικαστηρίου ἡ ἀπόφασις γράφεται, οὗτος ἐρμηνεύει τὰ λεγόμενα. Πόθεν ἐπῆλθεν αὐτῷ τιμῆσαι τὸν Δαυιδά; Ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, ὥστε μὴ καταγνωσθῆναι παρὰ τῶν παρόντων, προσδοκῶν ἴσως εὐρεῖν λύσιν διὰ ταῦτα.

12331 ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Καὶ ὁ βασιλεὺς κατέστησεν αὐτὸν ἐφ' ὅλης τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Καὶ οἱ τακτικοὶ καὶ οἱ σατράπαι ἐζήτουν πρόφασιν εὐρεῖν κατὰ Δαυιδά ἐκ τῆς βασιλείας. Καὶ πᾶσαν πρόφασιν καὶ παράπτωμα οὐχ εὗρον κατ' αὐτοῦ, ὅτι πιστὸς ἦν· τουτέστι καὶ εὐνοὺς τῷ βασιλεῖ ἦν.^α Ἡ, Ὅτι πιστὸς ἦν· τουτέστι, ἐθάβρει τῷ Θεῷ, κακείνους πάντα ἐκυδέρνα· Θεοῦ δὲ κυδερνῶντος, τίς ἂν γένοιτο βλάβη; Τί οὖν φησι; *Εἶπον οἱ τακτικοὶ ἐκείνοι, Οὐχ εὐρήσομεν κατὰ Δαυιδά πρόφασιν, εἰ μὴ ἐν νομίμοις Θεοῦ αὐτοῦ*. Οὐδὲν, φησί, δυνατόν εὐρεῖν. Διὰ τί; Μὴ οὐκ ἀνθρωπῶς ἐστιν; ἐν πᾶσιν ἄπταιστος γέγονεν; Τὸ μέλλον ἄδηλον, καὶ ὑπὲρ τῶν μελλόντων πῶς ἀποφαίνεσθε; Καὶ φησι, Πείραν ἐλάβομεν ἀπὸ τῶν πραγμάτων. *Εἰ μὴ ἐν νομίμοις*, φησί, *Θεοῦ αὐτοῦ, οὐχ εὐρήσομεν πρόφασιν*. Καὶ μὴν ἐκεῖ ἄληπτος πολλῶν πλέον. Συγχωρεῖ τὸν πειρασμὸν ὁ Θεὸς πρὸς δοκιμὴν. Μὴ γὰρ οὐκ ἠδύνατο κωλύσαι τὴν κακίαν ἐκείνων; Ἀλλ' ἵνα διὰ τούτου μάθῃς, καὶ τοῦτον θαυμάσῃς, οὐ φθονεῖ τοῦ στεφάνου τοῖς οἰκείοις^β αὐτοῦ. Τότε οἱ τακτικοὶ καὶ οἱ σατράπαι παρέστησαν τῷ βασιλεῖ, καὶ εἶπον αὐτῷ· Δαρεῖς βασιλεῦ, εἰς τοὺς αἰῶνας ζῆθι. Συνεβουλεύσαντο πάντες οἱ ἐπὶ τῆς βασιλείας σου στρατηγοὶ καὶ σατράπαι, ὑπάτοι καὶ τοπάρχαι, τοῦ στήσαι στάσει βασιλικῇ, καὶ ἐνισχύσαι ὀρισμὸν, ὅπως δὲ ἂν αἰτήσῃ παρὰ πατρός Θεοῦ ἡ ἀνθρώπου^γ αἰτήμα ἕως ἡμερῶν τριᾶκοντα, ἀλλ' ἡ παρὰ σοῦ, βασιλεῦ, ἐμβληθῇσεται εἰς τὸν λίκνον τῶν λεόντων.

^α Theodoretus: τὴν γὰρ περὶ τὸν Θεὸν φυλάττων εὐσέβειαν, εὐνοίᾳ πολλῇ καὶ περὶ τοὺς βασιλείας ἐκέχρητο.

^β Leg. οικείοις vel οἰκέταις.

^γ Josephus: ὅπως μῆτε αὐτῷ τις, μῆτε τοῖς θεοῖς δέομαις αὐτῶν καὶ εὐχόμενος εἴη. Forte scripserat ἀνθρώπου, librariis vero fraudi fuit breviata scriptura.

Νῦν οὖν, βασιλεῦ, στήσον τὸν ὀρισμὸν ἐκθεὶς γραφὴν, ὅπως μὴ ἀλλοιωθῇ τὸ δόγμα δυν καὶ Περωῶν, ὅπως ἂν μὴ παραγραφῇ ἐναντι τούτου. Τότε ὁ βασιλεὺς Δαρεῖος ἐβίβησεν τὸ δόγμα. Ὅρα τί ποιῶσι, πῶς ἀλλ' ὁ δόγμα ἐσπούδαζον στήσαι. Καὶ κατὰ σπουδὴν αἰτοῦσι. Τὸ μὲν γὰρ λέγειν, Ὅς ἂν αἰτήσῃ παθρώπου, λόγον εἶχεν; Ἀλλ' ἐδόκουν σοφίσεσθαι λόγον τῆς αἰτήσεως τῷ βραχεῖ χρόνῳ. Ποία ὁ αὐτῇ; διὰ τί τοῦτο εἶπες; Ἐδοξε, φησί· πάντες ἐλθόντες τοῦτο ἐκυρώσαμεν, ὥστε ἐν τριᾶκοντα ἡμέραις παρὰ σοῦ μόνου αἰτεῖν. Ὁ βαρβαρικὸν αἰετὸς πολλῆς ἀλογίας γέμουσα χάρις, αὐτὸν τὸν δευτερεύοντα καταισχύνομεν! Εἰ μὲν γὰρ τοῦτο ἔδει διηγεῖσθαι τοῦτο εἶναι· εἰ δὲ φαῦλον, οὐ τριᾶκοντα ἡμέρας. Πάλιν εἰ καλὸν, τί τὸ προσβάλλεσθαι; Καὶ γὰρ χωρὶς τούτου ἐπινεῦσαι εἰ δὲ φαῦλον, οὐδὲ πάσης τῆς οἰκουμένης καλεῖται ὑπείκειν ἐχρήν. Οὐ προεῖδε τὸν δόλον ὁ βασιλεὺς δῆλον [234] ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα. Ὅρισε γὰρ γράμμασιν αὐτὸν [f. αὐτὸν] ἡσφαλίσαντο, ὥστε βουλομένη μετὰ ταῦτα γενέσθαι καιρὸν τοῦ εἶσαι. Τί οὖν ἀκούσας φησὶν ὁ Δαυιδά; Οὐκ ἔταίμα οὐ προσέθηκεν, οὐκ ἀφείλεν. Ὅρα τὸν ἐνάρετο λῶς ἀεὶ ζῶντα, ὥσπερ τινὰ ἀνθη παρατρέχοντα, ὥσπερ ἐν σκιάς καὶ τὰ χρηστά καὶ τὰ λυσιτελοῦντα. Εἰ γὰρ ἐν ἀρχῇ οὕτως ἀκατάπληκτος πολλῶν μᾶλλον νῦν μετὰ τὴν πείραν τῶν ἀγῶνιστῶν σούτους ἀναδησάμενος στεφάνους. Τίνος ἕνεκα προσῆλθε; τίνος ἕνεκεν οὐκ ἐμέμφατο, τοσαύτην τῷ βασιλεῖ παρῆρσιαν ἔχων; Οὐκ ἐβούλετο ῥῆ, ἀλλὰ πράγμασι τοῦτο ποιῆσαι. Ἄλλως δὲ παρὰ αὐτὸν εὐρίσκομεν, τῆς χρείας καλούσης, ἐπιπηρὶ καὶ παραγινόμενον. Καὶ Δαυιδά ἡγήσατο ἔντατά τὸ δόγμα, εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ καὶ αἱ θυρίδες ἀνεψφῆμαι ἐν τοῖς ὑπερφύτοι τοῦ κατέναντι Ἱερουσαλήμ· καὶ καιροῦς τῆς ἡμέρας ἦν κάμπτων ἐπὶ τὰ γόνατα αὐτοῦ προσευχόμενος, καὶ ἐξομολογούμενος ἔνα τῷ Θεῷ αὐτοῦ, καθὼς ἦν ποιῶν ἐμπροσθέν τίνος ἕνεκεν τῶν θυρίδων ἡμᾶς ἀνέμνησεν, ὅτι γένετο ἦσαν πρὸς Ἱερουσαλήμ; Σφοδρὸν τῆς εἶχον πόθον. Καθάπερ οὖν τις ποθομένην ἔχων σάν, καὶ τὰς ὁδοὺς τὰς ἐκεῖ φερούσας φιλεῖ· οὐ καὶ οὗτος. Ἐπεθύμουν δὲ αὐτῆς ἄλλοι τῶν σωματικῶν ἕνεκεν, οὗτος δὲ οὐχί, ἀλλὰ διὰ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. Ἐπεὶ οὗτοῦ ἐστι, δῆλον ἐκείθεν· οὐ γὰρ ἀνελθεῖν, τοῦ σπουδαζομένου πέρας εἰληφότος. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς, καθὼς οἱ πατέρες ἡμῶν ἐδωκαν, πρὸς ἀνατολὰς ὀρῶντες εὐχόμεθα, καὶ

datum est Medis ac Persis (a). Idcirco, ait, *Deus regnum tuum mensus est, et divisum est*. Et hoc in supplicium fuit, quod divisum est, nec mansit integrum. Quod et in Salomone contigit. Non modo quia Baltasaris filius non excepit regnum, sed et quia divisum est. Vide ut Deus se illi excuset: vide ut rex infortunii sui sit auctor. *In cujus*, inquit, *manu est status tuus*. Nonne enim poterat statim te interimere? Sed patiens fuit. Quem non hæc poena perterruisset, eaque in propinquo? Vides potestatem ad utrumque? unde, quæso, venia dignus es? et tu filius ejus, non habeo dicere nepos (b), nonne omnia hæc noras? Quemadmodum in foro judiciali sententia scribitur, iste ea quæ pronuntiantur interpretatur. Unde regi in mentem venit Danielelem honorare? Ut mihi videtur, ne ab iis qui aderant condemnaretur, et forte sperans se per hæc liberationem inventurum.

CAPUT VI.

4. « Et rex constituit eum super omne regnum suum. Et ordinatores et satrapæ quærebant invenire contra Danielelem occasionem, ex regno. Et omnem prætextum ac offensam non invenerunt in illum, quia fidelis erat: id est, regi erat benevolus¹. Vel, *Quia fidelis erat*: hoc est, confidebat Deo; et ille omnia gubernat: Deo autem gubernante, quod damnum evenire poterit? Quid igitur ait? 5. *Dixerunt ordinatores ei, Non invenimus contra Danielelem occasionem, nisi in legitimis Dei sui*. Nihil, inquiunt, inveniri potest. Propter quid? Nonne homo est? an in omnibus peccato fuit immunis? Futurum incertum est: et de rebus futuris qua ratione affirmatis? Et aiunt: Experimentum ex ipsis rebus sumpsimus. *Nisi in legitimis*, inquiunt, *Dei sui, non invenimus occasionem*. Atqui iste multo magis est irreprehensibilis. Tentationem permittit Deus ad probationem. Nonne enim poterat illorum cohibere malitiam? Verum ut per id disceres, et hunc mirareris, non invidet famulis suis coronam. 6. « Tunc ordinatores et satrapæ astiterunt regi, et dixerunt ei: Dari rex, in æternum vive. 7. Consilium iuverunt omnes qui super regnum tuum duces, et sa-

¹ Theodoretus sic habet: *Pietatem enim observans erga Deum multa reges benevolentia complectebatur*.

(a) Non dicit, Dabitur Medis ac Persis; nec, Datum est Nabonido; sed, *Datum est Medis ac Persis*, ut de re jam futura; errant igitur viri docti qui hoc vaticinium impletum annis post septemdecim contendunt. Eadem quippe nocte occisus est Baltasar, et Babylon expugnata. Nec obstat locus 1 Reg. 15, 28, quem objicit clarissimus Petavius: *Scidit Dominus regnum Israel a te hodie, et tradidit illud proximo tuo, meliori te*. Intelligendus enim est de Inunctione Davidis, quæ non multo post est facta. Sunt et alia non pauca argumenta, quibus fabula Darii Nabonnidi jugulatur; quorum nonnulla nos, si occasio feret, non omitemus.

(b) Una omnium verisimillima sententia est, Baltasarem fuisse filium Evilmerodachi, nepotem vero Nabuchodonosoris, quia Jerem. 27, 7, gentes servitutæ dicuntur Nabuchodonosori, et filio ejus, et filio filii ejus. Omnino tamen rejiciendi non sunt ii interpretes, veteres ac recentiores, quibus Nabuchodonosorus est vel proavus Baltasaris, vel pater Evilmerodachi ac Baltasaris fratrum; vel pater unici filii binominis, et qui modo Evilmerodachus, modo Baltasar si nuncupatus. Quare temerarium heterodoxorum sacræ scripturæ interpretum consilium probari non potest, qui hoc capite in locum patris, avum substituunt.

trapæ, optimates, et toparchæ, statuere statuto regio, et confirmare constitutionem: ut quicumque petierit ab ullo deo vel homine petitionem usque ad dies triginta¹, nisi a te, rex, mittatur in lacum leonum. 8. Nunc igitur, rex, statue constitutionem, et propone scripturam, ut non immutetur decretum Medorum et Persarum (a), ut ne quid præscribatur adversus illud. 9. Tunc rex Darius præcepit scribi decretum. Vide quid agant, utque inconsultum edictum statuere studeant. Et cupide hoc petunt. Nam dicere: *Quicumque petierit ab homine*, habuitne causam? Sed videbantur rationem petitionis per brevitem temporis callide occultare. Qualis est iste prætextus? quare id dixisti? Visum est, inquit; omnes convenientes id firmavimus, ut intra triginta dies a te solo petant. O barbaricam petitionem! o multæ inconsiderantiæ plenum beneficium, eum qui honorari videtur afficiens probro! Nam si res honesta erat, oportebat perpetuam esse: si vero improba, ne quidem ad triginta dies durare. Rursus, si bona, cur multitudinem obtenditis? Etenim sine ea annuere oportuit: si vero mala, nec universo orbe jubente obtemperandum erat. Dolum non prævidit rex: et hoc ex iis quæ postea contigerunt manifestum est. Constituit enim, et constitutionem publicis literis firmarunt, ut neque volenti regi tempus renuendi esset deinceps. Quid itaque ait Daniel, cum ista accepit? Turbatus non est; pristinæ consuetudini nihil adjecit, nihil ademitt. Aspice virtute præditum æquabiliter semper viventem, omnia velut prætereuntes flores, ac velut in umbris tum commoda tum tristia iatuantem. Nam si ab initio adeo imperterritus manebat, multo magis nunc, post certaminum periculum tot coronis redimitus. Cur non accessit? cur questus non est, cum tantam loquendi libertatem apud regem obtineret? Notebat id agere verbis, sed rebus. Alioquin autem ubique eum invenimus, cum usus vocat, prosilire atque accedere. 10. « Et Daniel quando cognovit scriptum esse decretum, ingressus est in domum suam, et fenestræ apertæ in cænaculo ejus contra Jerosolymam: et tribus temporibus diei flectebat genua, et orabat (b), et constabatur coram Deo suo, ut antea solitus erat facere. Quare nos admonuit fenestrarum, quod apertæ essent versus Jerosolymam? Quia Judæi vehementi urbis illius visendæ tenebantur desiderio. Sicut igitur qui amatam habet absentem, etiam itinera eo ducentia diligit: ita sane et iste. Alii vero desiderabant urbem propter res corporales: non autem hic, at propter gloriam Dei. Quandoquidem id ita se habere inde manifestum est, quod noluerit

¹ In Orat. prima de Precatione numerus ternarius pro triceno habetur, errato nimirum scriptoris, seu potius memorie.

(a) Confer cum Estheræ 1, 19, et intelliges Darium Medum imperasse Medis ac Persis, non autem Chaldaicis solis; proindeque non esse Nabonnidum. Quid enim, quæso, ad Babylonium regem, Medorum ac Persarum leges?

(b) Hinc horæ canonicæ apud Christianos, jam inde ab Apostolicis temporibus. Cujus traditionis rationes produntur a Clemente Alexandrino Stromaton lib. 7, et a ss. Basilio ac Hieronymo. Tertullianus de Jejuniis decimo: *Quod etiam suadet Danielis quoque argumentum ter die orantis; utique per aliquarum horarum exceptionem; non aliarum autem*

redire, cum evenit quod expetebat (a). Propter hoc et nos, sicut patres nobis tradiderunt (b), ad orientem aspicientes precamur: civitatem quoque nos ac patriam antiquam requirimus: etenim revera quæsitum digna res est. Quo pacto, cum Deus ubique sit, cumque propheta dicat: *Et qui ascendit super occasum, Dominus nomen illi* (Psal. 67. 5), tamen ad orientem vertimur? Nempe ibi velut medici officina erat olim. At illius non cepisti experimentum? Sed quære. In captivitate et nos habitabamus: verum antequam venisset Christus. Cur autem tribus tantum diei temporibus flectebat genua? Quid enim? nonne hoc mirabile? Homo tot tantisque circumdatus curis, quique ne paulum quidem respirare habebat. Vide autem et impleri illud apostoli: *In omni loco, inquit, levantes puras manus* (1. Tim. 2. 8). Et quod Christus jussit, hoc complebant. *Et claudens, inquit, ostium tuum, ora Patrem tuum* (Matth. 6. 6). 13. «Tunc responderunt, et dicunt coram rege: Daniel, qui de filiis captivitatis Judææ, non subdidit se decreto tuo et constitutioni quam statuisti: et tribus diei temporibus petit a Deo suo petitiones. 14. Tunc rex, ut verbum audivit, multum contristatus est super eo: et pro Daniele contendit, ut liberaret eum: et usque ad occasum solis dimicavit, ut erueret eum, et satagebat pro illo. 15. Tunc viri illi observaverunt in regem, et dicunt regi: Scito, rex, quia decretum est Medis et Persis, omnem constitutionem et statutum, quod rex statuerit, abrogare non oportere. 16. Tunc rex jussit: et abduxerunt Danielem, et miserunt eum in lacum leonum.» Forsan nonnulli vestrum dicunt: Nonne potuit rex liberare eum? Maxime quidem potuit Deus regem facere potentiorum, sed ad certamen athletam ducit. Noverat finem, non ignorabat exitum. At rex si finem hunc scivisset eventurum, non laborasset utique: sed non potuit. Laudabilis est ob studium, venia dignus ob ignorantiam. Adeo exoptatus ac amabilis erat Daniel: sed invidia ne pulchra quidem intueri sinit: imo intueri quidem permittit, at non fisdem oculis. Non oportet, inquit, adeo languidam esse rerum administrationem, neque leges nostras instabiles esse. Tota gens contumelia afficitur. Immittunt Danielem in fossam: imponunt lapidum quam insigniorum, exinde apostolicarum, *tertiæ, sextæ, novæ*. Magistrum sequitur discipulus libro de Oratione, nisi quod memorie lapsu tres pueros cum Daniele consociat. Nollem Constantino Imperatori, istam historiam oratione ad Sanctorum cœtum referenti, tam multa excidissent. Videnda est Catholica apostolorum doctrina in lib. 7, c. 25. (a) Cum Judæis ad patriam redeundi potestas facta est. Cur autem apud externos manserit Daniel, rationem reddit Theodoretus lib. 10 Commentarii in hunc prophetam, circa initium.

(b) Hanc quoque inter non scriptas traditiones recenset S. Basilius lib. de spiritu sancto, cap. 27; quam et ab apostolis mansisse asserit qui inter opera B. Justinii martyris legitur liber ad orthodoxos de quibusdam questionibus scriptus, Resp. ad quæst. 118, nec non S. Germanus patriarcha Constantinopolitanus in Rerum ecclesiasticarum contemplatione. Meminerunt etiam antiquissimi Patres Clemens Alexandrinus Strom. 7, Tertullianus Apologet. 16, et Origenes Homilia 5 in Numeros, et inter Origenis Opera Auctor Librorum in Job lib. 1. Adi Clementem Constitutionum lib. 2, cap. 57, et lib. 7, cap. 46, Dionysium Eccles. Hier. cap. 1 et 2, Auctorem Questionum ad Antiochum, quæst. 57, et Symeonem Thessalonicensem de Sacramento Ordinis cap. p. tertio, sexto, undecimo.

dem. «Et dixit rex Danieli: Deus, cui tu servas, continue, ipse liberabit te. 17. Et attulerunt lapidum unum, et imposuerunt super os laci: et obsignavit rex annulo suo, et annulo optimatum suorum nihil mutaretur in Daniele. 18. Et abiit rex in domum suam, et cubuit inconvalescens, et cibos non apposuit ei, et somnus recessit ab eo.» Recordare mihi numentum Christi, ubi Judæi sigilla imposuerunt. Alioquin enim dixissent rem per fraudem ac periculis esse factam. Sed ubique quæ ab inimicis nuntiantur, pro nobis sunt. Nam ut delatoribus «auferatur prætextus, id evenit: et rex ponit sigillum illis facultas non esset quidquam faciendi, vel extrahendi, et leones causandi: illi vero etiam ponunt signa, ut non liceret regi liberare eum, sic in tuto decretum esset. Et non cœnavit, in rex, neque dormiit. Vide quanta vis sit amoris? Primum quidem bene sperare jubet dicitur Deus, cui tu servas continue. Iterum causam jam ponit, quæ possit illius animum erigere. Forsan Danielem audierat. Deinde accedit hymnum perens. 23. «Tunc rex multum gavisus est super eum præcepit ut Danielem educerent de lacu. Et eduxerunt eum de lacu, et nulla læsio inventa est in quia credidit Deo suo. 24. Et dixit rex, et adduxerunt viros qui accusaverant Danielem: et in lacum leonum injecti sunt ipsi, et filii eorum, et uxores eorum: et non pervenerant ad pavimentum laci, dominati sunt eorum leones, et omnia ossa eorum comminuerunt.» Qua de causa filii et uxores eorum (a)? quid peccaverunt isti? Fortasse illi qui criminis participes erant. Vides improborum suorum? vides justorum præmia? Undique erudire, dique ædificare. Vides quod quavis Deus des ad utilitatem nostram id facit. Superavit ignem, peravit feras. Ne deinceps inquiras, ad quid leones et pardi, et reliquæ feræ. Sunt enim veluti carni quidam ad latera Danielis stantes, tamquam in vtro quodam ac horrendo tribunali id agentes hunc modum non ausi sunt perfodere latera justorum. Non enim acceperant judicis mandatum. Postea vero alii in lacum missi sunt, Deo jubente, eos interfecerunt, *Et ossa eorum, inquit, comminuerunt.* frenabat ipsorum ora? quis præcepit appositum abstinere? quis philosophus adeo temperans pressus fame, solutione autem famis præsentem, se ab eo malo liberare? Rursus edicta, rursus nomen præconium, rursus testimonium per res i

CAPUT VII.

1. «In primo anno Baltasaris regis Chaldæ Daniel somnium vidit: et visiones capitis ejus iussit scribi: et somnium scripsit. Principium sermonis ejus. Et respondens dixit: 2. Ego Daniel aspiciam in mea visione, nocte: et ecce quatuor venti ca-

(a) Vera causa barbarus tyrannorum omnium in etiam plerarumque gentium leges. Exempla passim deditur historiæ; libri Regum, Judithæ, Estheræ, nixæ, Herodotus, Q. Curtius, Justinus, Ammianus Marcellinus, etc.

ἡμεῖς καὶ πατριδα ἀρχαίαν ζητοῦμεν· καὶ γὰρ ὅντως ἄξιον ζητῆσαι. Πῶς, πανταχοῦ τοῦ Θεοῦ ὄντος, καὶ λέγοντος τοῦ προφήτου· Τῷ ἐπιβεβηκότι ἐπὶ θυσμῶν, Κύριος ὄνομα αὐτῷ· πρὸς ἀνατολάς ἐσμεν τετραμμένοι· Ἐκεῖ ὡς περ ἱατρεῖον ἦν τὸ ἀρχαῖον. Ἄλλ' οὐκ ἔλαβες αὐτοῦ πείραν· Ἀλλὰ ζήτει. Ἐναίχμα^α λωσία καὶ ἡμεῖς ψυχοῦμεν, ἀλλὰ πρὶν ἔλθεῖν τὸν Χριστόν. Τίνος δ' ἔνεκεν τρεῖς μόνους καιροὺς τῆς ἡμέρας ἦν κάμπτων ἐπὶ τὰ γόνατα αὐτοῦ; Τί γάρ; τοῦτο οὐ θαυμαστόν; Ἀνθρωπος τοσαύταις κυκλοῦμενος φροντίσι, καὶ οὐδὲ μικρὸν ἀναπνεύσαι ἔχων. Ὅρα δὲ καὶ τὸ ἀποστολικὸν ἐκεῖνο πληροῦμενον· Ἐν^β κυτὶ τό-πω, φησί, ἐπαίροντες ὁσίους χεῖρας. Καὶ ὅπερ ὁ Χριστὸς ἐκέλευσε, τοῦτο ἐπλήρουν. Καὶ κλείσας, φησί, τὴν θύραν σου, πρόσευξαι τῷ [255] Πατρὶ σου. Τότε ἀπεκριθῆσαν, καὶ λέγουσιν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως· Δαυιήλ, ὁ ἀπὸ τῶν υἱῶν τῆς αἰχμαλωσίας τῆς Ἰουδαίας, οὐχ ὑπετάγη τῷ δόγματι σου, καὶ περὶ τοῦ ὁρισμοῦ, οὐ ἔταξας· καὶ καιροὺς τρεῖς ἡμέρας αἰτεῖ παρὰ τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ τὰ αἰτήματα. Τότε ὁ βασιλεὺς, ὡς τὸ ῥῆμα ἤκουσε, πολὺ ἐλυπήθη ἐπ' αὐτῷ, καὶ περὶ τοῦ Δαυιήλ ἠγωνίσαστο τοῦ ἐξελεῖσθαι αὐτόν· καὶ ἕως πρὸς δυσμὰς ἡλίου ἠγωνίσαστο τοῦ ἐξελεῖσθαι αὐτόν, καὶ ἦν ἀγωνιζόμενος περὶ αὐτοῦ. Τότε οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι παρετηρήσαντο· ἐπὶ τὸν βασιλέα, καὶ λέγουσι τῷ βασιλεῖ· Γνώθι, βασιλεῦ, ὅτι τὸ δόγμα τοῖς Μήδοις καὶ Πέρσαις, τοῦ πάντα ὁρισμὸν καὶ στάσιν, ἦν ὃν ὁ βασιλεὺς στήσῃ, οὐ δεῖ^β παραγράφαι. Τότε ὁ βασιλεὺς εἶπε, καὶ ἤγαγον τὸν Δαυιήλ, καὶ ἐρέβαλον αὐτόν εἰς τὸν λάκκον τῶν λεόντων. Τάχα τινὲς ὑμῶν λέγουσιν, ὅτι Οὐκ ἴσχυσεν αὐτὸν ἐξελεῖσθαι; Μάλιστα μὲν ἦδυνάτο ὁ Θεὸς ποιῆσαι τὸν βασιλέα δυνατώτερον, ἀλλὰ ἐπὶ τὸ κάμμα^γ ἄγει τὸν ἀθλητὴν. Ἥδεται τὸ τέλος, οὐκ ἠγγόνε τὸ πέρας. Οὐδὲ ὁ βασιλεὺς εἰ τοῦτο ᾔδει τὸ τέλος ἐκδοσόμενον, ἤγωνίσαστο ἂν· ἀλλ' οὐκ ἴσχυσεν. Ἀπόδεκτος τῆς προθυμίας, συγγνωστὸς τῆς ἀγωνίας. Οὕτω ποθεινὸς ἦν ὁ Δαυιήλ· ἀλλ' ὁ φθόνος οὐδὲ τὰ καλὰ ἀφίση βλέπειν, μᾶλλον δὲ βλέπειν μὲν αὐτὰ, οὐ τοῖς αὐτοῖς δὲ ὀφθαλμοῖς. Οὐ δεῖ, φασίν, οὕτως ἐκλυτα εἶναι τὰ πράγματα, οὐδὲ ἀδεσφαίους τοὺς νόμους τοὺς παρ' ἡμῖν. Τὸ ἔθνος ὁλον ὀρίζεται. Ἐμβάλλουσιν εἰς τὸν λάκκον· ἐπιτί-θασιν λίθον. Καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς τῷ Δαυιήλ· Ὁ Θεός, ᾧ σὺ λατρεύεις ἐνδελεχῶς, αὐτὸς ἐξελεῖται σε. Καὶ ἤνεγκαν λίθον ἕνα, καὶ ἐπέθηκαν ἐπὶ τὸ στόμα τοῦ λάκκου· καὶ ἐσφραγίσαστο ὁ βασιλεὺς τῷ δακτυλῷ αὐτοῦ, καὶ τῷ δακτυλῷ τῶν μετστάνων αὐτοῦ, ὅπως μὴ ἀλλοιωθῇ πρᾶγμα ἐν

τῷ Δαυιήλ. Καὶ ἀπηλθον ὁ βασιλεὺς εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, καὶ ἐκοιμήθη ἀδειπνος, καὶ ἐδέσματα οὐκ εἰσήνεγκαν αὐτῷ, καὶ ὁ ὕπνος ἀπέστη ἀπ' αὐτοῦ. Ἀναμνήσθητί μοι τοῦ μνημείου τοῦ Χριστοῦ, ἐνθα τὰ σήμαντρα ἐπέθηκαν οἱ Ἰουδαῖοι. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, εἶπαν ἂν, ὅτι κατὰ γοητείαν τὸ πρᾶγμα γέγονεν. Ἀλλὰ πανταχοῦ τὰ παρὰ τῶν ἐχθρῶν γινόμενα, ὑπὲρ ἡμῶν ἐστίν. Ἵνα γὰρ πᾶσαν αὐτοῖς ἀνέλῃ πρόφα-σιν, τοῦτο γίνεται· καὶ ὁ βασιλεὺς τίθησι σημεῖα, ἵνα ἐκείνοις μὴ ἐκγένηται τι ποιῆσαι, ἢ ἐξελεῖν, καὶ τοὺς λέοντας αἰτιάσασθαι· κακείνους δὲ τιθέασιν, ἵνα μὴ ἐξῇ τῷ βασιλεῖ ῥύσασθαι αὐτόν, ἀλλ' οὕτως ἀδέκαστον γενέσθαι τὴν ψῆφον. Καὶ οὐκ ἐδέεπνε, φησί, ὁ βασι-λεὺς, οὐδὲ ἐκαθεύδῃσεν. Ὅρα πόσον ποιεῖ φίλτρον. Καὶ τί; Πρῶτον μὲν παρεθάρσυνεν αὐτὸν λέγων· Ὁ Θεός, ᾧ σὺ λατρεύεις ἐνδελεχῶς. Πάλιν αἰτίαν τί-θησι δικαίαν, δυνάμεν ἑαυτοῦ ἀναστῆσαι τὴν ψυχὴν. Καὶ γὰρ ἦν ἰσως ἀκηχώς. Εἶτα παραγίνεται ὕμνον ἀναφέρων. Τότε ὁ βασιλεὺς πολὺ ἠγαθύνθη ἐπ' αὐτῷ· καὶ τὸν Δαυιήλ εἶπεν ἀνενεγκεῖν ἐκ τοῦ λάκκου. Καὶ ἀνηνέγκθη [256] Δαυιήλ ἐκ τοῦ λάκ-κου, καὶ πᾶσα διασφορὰ οὐχ εὗρέθη ἐν αὐτῷ, ὅτι ἐπίστευσε τῷ Θεῷ αὐτοῦ. Καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς, καὶ ἤγαγον τοὺς ἄνδρας τοὺς διαβάλλοντες τὸν Δαυιήλ· καὶ εἰς τὸν λάκκον τῶν λεόντων ἐρεβλή-θησαν αὐτοὶ, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτῶν, καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν· καὶ οὐκ ἐφθασαν εἰς τὸ ἔδαφος τοῦ λάκκου, ἕως οὗ ἐκυρίευσαν αὐτῶν οἱ λέοντες, καὶ πάντα τὰ ὀστέα αὐτῶν ἐλέπτυναν. Τίνος ἔνεκεν παῖδες καὶ γυναῖκες ἀπόλλυνται; τί ἥμαρτον οὗτοι; Ἵσως καὶ αὐτοὶ τοῖς αὐτοῖς ἐκοινώνουν. Εἶδες τῶν πονηρῶν τὴν τιμωρίαν; εἶδες τῶν δικαίων τὰ ἐπαθλα; Πάντοθεν παιδεύου, πάντοθεν οἰκοδομοῦ. Εἶδες ὅτι καὶ καταλίπη Θεός, ἐπὶ χρησίμῳ τοῦτο ποιεῖ. Περι-εγένετο πυρός· περιεγένετο θηρίων. Μηκέτι λοιπὸν ἐξετάσης, διὰ τί λέοντες, καὶ παρδάλεις, καὶ τὰ λοιπὰ θηρία; Καθάπερ γὰρ δήμιοι τινες παρὰ τὰς πλευράς ἐστώτες τοῦ Δαυιήλ, ὡς περ ἐν θέλῳ τινὶ καὶ φρικτῷ δικαστηρίῳ τοῦτο ποιούσιν· οὕτως οὐκ ἐτόλμησαν διορύξαι τὰς πλευράς τοῦ δικαίου. Οὐ γὰρ ἤκουσαν ἐπιτάγματος δικαστοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τοὺς ἄλλους ἔβα-λον, ἐπιτάξαντος τοῦ Θεοῦ, διέφθειραν, καὶ τὰ ὀστέα αὐτῶν, φησί, ἐλέπτυναν. Τίς ἐχαλίνου αὐτῶν τὰ στόματα; τίς τροφῆς παρακειμένης ἀποσχέσθαι ἐκέ-λευσεν; ποῖος οὕτω φιλόσοφος ἐγκρατὴς, ὡς λιμοῦ κελεύοντος, καὶ τῆς λύσεως τοῦ λιμοῦ παρούσης, μὴ ἂν θελήσῃ λῦσαι τὸ δεινόν; Πάλιν διαγράμματα, πάλιν κήρυγμα θεῖον, πάλιν ἡ διὰ τῶν ἔργων μαρ-τυρία.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

^α Restituendum est hoc verbum in Theodor., ubi πα-ρῆσαντο corrupte legitur.

^β Rectus in Theodoro δέιν.

^γ Scio coronas Olympicorum agonum laureas fuisse: He-rychium autem scribere, κάμματα, φύλλα δάφνης ἐν οἷς σκέ-πουν τὰ φαίστά· ὁμοίως καὶ αἱ καμμάτιδες. Verum haec ex Athenaei lib. 4, unde desumpta sunt, sic emendanda cen-seo: καμμάτιδες, seu potius, καμμάτιδες, φύλλα δάφνης ἐν οἷς σκέπουν τὰ φαίστά· ὁμοίως καὶ τὰ κάμματα, φαί-στα. Locus Athenaei obvius est, nec debuit a Casaubono sollicitari. Hic itaque scribe σκάμμα, quae vox Chrysosto-mo familiaris, ut eī metaphora qua hic utitur.

Ἐν τῷ πρώτῳ εἶτι Βαλτάσαρ, βασιλέως Χαλ-δαίων, Δαυιήλ ἐνύπνιον εἶδεν· καὶ αἱ ὁράσεις τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ἐπὶ τῆς κοίτης αὐτοῦ, καὶ τὸ ἐν-ύπνιον ἔγραψεν. Ἀρχὴ λόγων αὐτοῦ. Καὶ ἀπο-κριθεὶς εἶπεν· Ἐγὼ Δαυιήλ ἐθεώρουν ἐν τῇ ὁράσει μου τῆς νυκτός· καὶ ἰδοὺ οἱ τέσσαρες ἄνεμοι τοῦ οὐρανοῦ προσέβαλλον εἰς τὴν θάλασσαν τὴν με-

γάλην. Καὶ τέσσαρα θηρία μέγала ἀνέβαινεν ἐκ τῆς θαλάσσης, διαφέροντα ἀλλήλων. Τὸ πρῶτον, ὥσει λέαινα, καὶ πτερὰ αὐτῆς ὥσει ἀντοῦ. Ἐθεώρουν ἕως οὗ ἐξετίλαντο τὰ πτερὰ αὐτῆς, καὶ ἐξήρθη ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐπὶ ποδῶν ἀνθρώπου ἐστάθη, καὶ καρδία ἀνθρώπου ἐδόθη αὐτῇ. Καὶ ἰδοὺ θηρίον ἕτερον ὁμοίον ἄρκω, καὶ εἰς μέρος ἐν ἐστάθη· καὶ τρία πλευρὰ ἐν τῷ στόματι αὐτῆς, ἀνὰ μέσον τῶν ὀδόντων αὐτῆς. Καὶ οὕτως ἔλεγον αὐτῇ· Ἀνάστα, φάγε σάρκας πολλὰς. Ὅπισω τοῦτον ἐθεώρουν, καὶ ἰδοὺ ἕτερον θηρίον ὥσει πάρδαλις· καὶ αὐτῇ πτερὰ τέσσαρα πετεινοῦ ὑπεράνω αὐτῆς, καὶ τέσσαρες κεφαλὰι τῷ θηρίῳ, καὶ ἐξουσία ἐδόθη αὐτῷ. Ὅπισω τοῦτον ἐθεώρουν ἐν ὁράματι τῆς νυκτός, καὶ ἰδοὺ θηρίον τέταρτον, φοβερόν, καὶ ἐκθυμὸν, καὶ ἰσχυρόν περισσῶς· καὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ σιδηροὶ καὶ μέγας ἐστὶν, καὶ λεπτύνον· καὶ τὰ ἐπίλοιπα τοῖς ποσὶ συνεπάτει· καὶ αὐτὸ διαφέρον περισσῶς παρὰ πάντα τὰ θηρία τὰ ἔμπροσθεν αὐτοῦ· καὶ κέρατα αὐτοῦ δέκα. Προσεκύνουν τοῖς κέρασιν αὐτοῦ· καὶ ἰδοὺ κέρας ἕτερον μικρόν ἀνέβαινεν ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ, καὶ τρία κέρατα τῶν ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἐξερίκνυτο ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ. Καὶ ἰδοὺ ὀφθαλμοί, [257] ὥσει ὀφθαλμοὶ ἀνθρώπου ἐν τῷ κέρατι τούτῳ, καὶ στόμα λαλοῦν μέγала. Τίνος ἔνεκεν οὐχὶ γυναικα; εἶπεν ὅτι εἶδεν; Ἄλλ' ὅτε μὲν δίκην καὶ ἄρῃν εἶδει παραστῆσαι, γυναικας παρήγαγεν ὅτε δὲ βασιλείας, θηρία. Πρῶτά μὲν ἐστὶν ἡ βασιλεία, σωματοποιεῖ οὖν αὐτό. Οὐκ οὖν ἐχρῆν; Καὶ καλῶς. Ἄλλ' ἐπειδὴ αἱ ποιότητες αὐτῶν μάλιστα ἐν τοῖς θηρίοις εἶσι, διὰ τοῦτο αὐτῶν ἐδεξθῆ. Ἐβουλήθη δεῖξαι τὸ ἐν ἀγριότητι ἄδρῶν, καὶ λέαιναν παρήγαγεν. Ἐβουλήθη δεῖξαι τὸ νωθές, καὶ ἄρκον παρήγαγεν. Ἐβουλήθη δεῖξαι τὸ ταχὺ καὶ κοῦφον, καὶ ἐπειδὴ πολέμοις κατέλυσαν ἅπαντας τὰς ἀρχάς· καὶ πάρδαλιν παρήγαγε. Καὶ ὅρα ὅπως καλῶς ἐθεώρησε τὴν θάλασσαν πρῶτον, πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Τσαυτῆς γὰρ γέμει ταραχῆς, καὶ οὕτω φέρεται, ὡς ἰχθύων, οὐχὶ ἀνθρώπων πεπιληρωμένη. Τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς δηλοῖ, ὅτι θάλασσα ὁ παρὼν βίος ἐστίν, ἐν τῷ λέγειν· Ὁμοιωθῇ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν σαγήνῃ βληθείσῃ εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἐκ παντός γένους συναγούσῃ. Καὶ ἰδοὺ, φησὶ, οἱ τέσσαρες ἄνεμοι τοῦ οὐρανοῦ προσέβαλλον εἰς τὴν θάλασσαν τὴν μεγάλην. Δηλοῖ ὅτι ἐκείθεν τὰ θηρία, [καὶ] τὸ ταχὺ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας. Καὶ γὰρ ἡμεῖς ἐπὶ τῆς ταχυτήτος τοὺς ἀνέμους παράγομεν εἰς μέσον. Ἐνέπεσαν εἰς τὴν θάλασσαν· καὶ ἀνέδυν, φησὶ, τὰ θηρία ἀπὸ τῆς θαλάσσης. Καὶ γὰρ ἀπὸ τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας οἱ ἄρχοντες ἡμῶν. Οὕτω καὶ τὸν βασιλέα λέοντα καλεῖ πολλάκις, τὸ βασιλικὸν ὅμοι καὶ θηριώδες δεῖξαι βουλόμενος. Ἡ ἐπειδὴ ὁ μὲν ἀνατολικώτερος, ὁ δὲ ἐξ ἄρκτου, ὁ δὲ ἀπὸ νότου. Ὡς ἀν εἴποι τις, Ἀνέτρεψεν τὴν θάλασσαν, ἀνέτρεψεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διαφέροντα ἀλλήλων. Τὸ πρῶτον ὥσει λέαινα. Καθάπερ ἐν ὁνείρῳ· οὐ γὰρ αὕτη τῶν πραγμάτων ἡ φύσις ἦν. Διὰ δύο συμβόλων τὸ βασιλικὸν ἐνδείκνυται. Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι τὸν Ἀσσύριον ἐκράτησε, διὰ τοῦτο δύο. Καὶ ἐθεώρουν ἕως οὗ ἐξετίλαντο τὰ πτερὰ αὐτῆς, τουτέστι ἡ ἀρχή, καὶ ἡρθη

ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐπὶ ποδῶν ἀνθρώπου ἐστάθη· καὶ καρδία ἀνθρώπου ἐδόθη αὐτῇ. Γοργὸν τὸ ζῶον. Ἐκατέρωθεν εἶχε τὴν ἰσχὺν ταχυτήτος, ἀνέδυν μὲν ἀπὸ τῶν πτερῶν, κατέρωθεν δὲ ἀπὸ τῶν ποδῶν· ἀλλ' ἐκατέρα ἡ ταχυτής; ἀνῆρέθη, ἐκείνων μὲν ἐσταθέντων (ἰ. ἐκτιλ.), καὶ μὴδὲ φανέντων λοιπῶν, τούτων δὲ μεταπεσόντων ἐπὶ τοὺς ἀσθενεστέρους, τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ καρδία ἀνθρώπου ἐδόθη αὐτῇ. Τοῦτο γὰρ ἐν ἐκείνῳ τῷ ζῳῳ, τὸ γαῦρον. Ταπεινός, φησὶ, ἡμερος, χειροῦθης ἐγένετο ὁ βασιλεὺς. Καὶ ἰδοὺ θηρίον ἕτερον ὁμοίον ἄρκω, καὶ εἰς μέρος ἐν ἐστάθη, καὶ τρία πλευρὰ ἐν τῷ στόματι αὐτῆς ἀνὰ μέσον τῶν ὀδόντων αὐτῆς. Καὶ οὕτως ἔλεγον αὐτῇ· Ἀνάστηθι, φάγε σάρκας πολλὰς. Ἐπὶ τῶν Περσῶν ἐγένετο τὸ βραδὺ τῶν ἀνθρώπων. Ἐπὶ Μήδων [258] καὶ Περσῶν τρία πλευρὰ, ἦτοι τόπους, ἦ τὰς βασιλείας, ἃς συνεῖλεν. Ἐλεγον αὐτῷ· Ἀνάστηθι, φάγε σάρκας πολλὰς. Οὕτω γὰρ εἶλον καὶ Βαβυλῶνα, καὶ τὰς πολλὰς εἰργάσαντο συμφοράς. Ὅπισω τοῦτον ἐθεώρουν· καὶ ἰδοὺ ἕτερον θηρίον, ὥσει πάρδαλις· καὶ αὐτῇ πτερὰ τέσσαρα πετεινοῦ ὑπεράνω αὐτῆς, καὶ τέσσαρες κεφαλὰι τῷ θηρίῳ καὶ ἐξουσία ἐδόθη αὐτῷ. Εἶτα, φησὶ, πάρδαλις· Ἀλέξανδρος ὁ τῶν Μακεδόνων βασιλεὺς, πᾶσαν διαπτάς τὴν οἰκουμένην. Οὐδὲν γὰρ τοῦτο γοργώτερον, οὐδὲ ὀξύτερον γέγονεν, ἀλλὰ σφοδρὸς τις ἦν καὶ ὀξύς, καθάπερ τοῦτο τὸ θηρίον. Τέσσαρα, φησὶ, πτερὰ πετεινοῦ ὑπεράνω αὐτῆς. Τουτέστι, ἅπασαν προέλαβε τὴν ἰσχύν. Πέρσας γὰρ εἰς δέκα τρεῖς βασιλείας διελών, ἅπαντας ἐχειρώσατο. Εἶδες αὐτοῦ τὴν ταχυτήτα; Καὶ ἀπὸ τῆς φύσεως τοῦ θηρίου, καὶ ἀπὸ τῶν πτερῶν. Πᾶσαν διέδραμε τὴν οἰκουμένην. Καὶ κεφαλὰι, φησὶ, τέσσαρες τῷ θηρίῳ. Καὶ ἡ βασιλεία καὶ ἡ ἐξουσία ἐδόθη αὐτῷ. Εἶτα λέγει ταύτης· τὴν παρουσίαν, τὴν ποικίλην καὶ παντοδαπὴν, καὶ οὐκ ἔχει εἰκόνα εἰπεῖν· οὕτως ἐξαλλάττον τι τὸ θηρίον ἦν. Πᾶσας γὰρ ἐκείνας ἐνίκησε. Ταῖς μὲν ἄλλαις, ἀπὸ τοῦ τάχους ἦν ἡ ἰσχὺς· τοῦτο δὲ ἀπὸ τῶν ὀδόντων· σιδηροὶ ἦσαν. Καὶ τὰ ἐπίλοιπα τοῖς ποσὶν αὐτοῦ συνεπάτει. Τοὺς πολλοὺς λέγει πολλήμους. Τίνες οἱ δέκα βασιλεῖς; τί τὸ μικρὸν κέρας; Ἐγὼ τὸν Ἀντίχριστόν φημι μεταξύ τινῶν φαίνεσθαι βασιλέων. Καὶ ὀφθαλμοί, ὡς ὀφθαλμοὶ ἀνθρώπου ἐν τῷ κέρατι τούτῳ, καὶ στόμα λαλοῦν μέγала. Τί γὰρ ἐκείνου τοῦ στόματος μείζον γίνετο; ἂν τοῦ λέγοντος, Ἐπὶ πάντα λεγόμενον θεὸν ἡ σέβασμα, ὥστε αὐτὸν εἰς τὸν καθ' οὗ Θεοῦ καθίσταται; Εἰ δὲ ὀφθαλμοὶ ἀνθρώπου, μὴ θαυμάσης· καὶ γὰρ τοιαῦτα φθέγγεται. Ἀνθρωπὸς ἐστὶ, φησὶ. Διὰ τί δὲ μικρόν, καὶ οὐκ ἐξ ἀρχῆς μέγα φαίνεται; Ἄλλ' ὕστερον αὐξηθήσεται, καὶ κρατήσει τινῶν βασιλείων. Τί οὖν; Οὐκέτι βασιλεία διαδέχεται τοῦτον, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεὸς καταλύει. Ἐθεώρουν, ἔως οὗ θρόνοι ἐτέθησαν, καὶ Παλαιὸς ἡμερῶν ἐκάθητο· καὶ τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ λευκὸν ὥσει χιὼν· καὶ ἡ θριεῖ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὥσει ἔριον καθαρὸν· ὁ θρόνος αὐτοῦ φλόξ πυρός· οἱ τροχοὶ αὐτοῦ κύρ φλέγον. Ποταμοὺς

^c Verisimilis emendatio ἀνθρωπίνους, vel potius ἀνθρώπων.

^d Διελών. Ἰμο διηρημέναις. Illa enim Persidis in Provincias divisio Alexandro multo est antiquior. Xenophon Historiarum de Institutione Cyri lib. 1: δώδεκα γὰρ καὶ Περσῶν φυλαὶ διήρηται. Herodotus in Thalia; ἀρχὰς κατεστήσατο (loquitur de Hario Hystaspis filio) εἰκοσι, τὰς αὐτοὶ καλέουσι σατραπείας.

^e Sequentia ostendunt reponendum esse τετάρτης.

^a Deesse consilio ἀσώματον.

^b AD ἀπάσας?

ruebant in mare magnum. 3. Et quatuor bestiae grandes ascendeant de mari, diversae inter se. 4. Prima similis leonae, et alae ejus velut alae aquilae. Aspiciebam, donec evulsae sunt alae ejus : et sublata est de terra, et in pedibus hominis stetit, et cor hominis datum est ei. 5. Et ecce bestia alia similis urso, et in partem unam stetit, et tria latera in ore ejus, inter dentes ipsius. Et sic dicebant ei : Surge, comede carnes multas. 6. Post hoc aspiciebam, et ecce alia bestia tamquam pardalis : et ipsi alae quatuor volucris super eam, et quatuor capita bestiae, et potestas data est illi. 7. Post hoc aspiciebam in visione noctis, et ecce bestia quarta, terribilis, et stupenda, et fortis nimis : et dentes ejus ferrei et magni ; comedens et comminuens ; et reliqua pedibus suis conculcabat : et ipsa diversa valde praeter omnibus bestiis quae ante eam : et cornua ejus decem. 8. Considerabam cornua ejus, et ecce cornu aliud parvum ascendebat in medio eorum, et tria cornua ejus, de iis quae antea, eradicata sunt a facie ejus. Et ecce oculi, quasi oculi hominis in cornu isto, et os loquens grandia. » Cur non dixit se vidisse mulieres ? At quidem cum poenam et maledictionem oportuit exhibere, mulieres adduxit Scriptura : cum autem regna exprimere, bestias protulit. Incorporata res est regnum : corpus igitur illi tribuit. An non oportebat ? Et recte. Nam quoniam regnorum qualitates praecipue in bestiis istis existunt ; ideo iis opus habuit. Ostendere voluit illam in feritate superbiam atque luxuriam (a), et leonem produxit. Voluit ostendere tarditatem, et ursum adduxit. Voluit designare velocitatem et perniciatatem, et quod bellis omnia imperia everterint : atque pardalem protulit. Aspice ut prius pulchre viderit mare, quod repraesentat universum orbem terrarum. Totidem enim plenus est tumultibus, et eodem modo agitur ; quasi piscibus, non hominibus repletus (b). Id etiam Christus declarat, praesentem nempe vitam mare esse, dum dicit : « Simile factum est regnum caelorum sagenae missae in mare, et ex omni genere congreganti. » (Matth. 13. 47.) « Et ecce, » inquit, « quatuor venti celi irruerunt in mare magnum. » Declarat bestias illas inde prodiisse : indicat etiam celeritatem divinae providentiae. Etenim nos, cum de velocitate sermo est, ventos in medium producimus. Irruerunt in mare ; et emerunt, inquit, bestiae e mari. Nam naturae nostrae participes sunt principes nostri. Sic etiam regem leonem saepe vocat, regiam dignitatem et ferinos mores indicare cupiens. Vel quia ventorum ille quidem orientalis est, hic vero ex

septentrione, alter vero ab austro. Ut si quis dixerit : Evertit mare ; illud de caelo agitarunt. *Diversae inter se. Prima, quasi leona.* Quemadmodum in somnio : non enim haec rerum natura erat. Per duo signa majestas regia ostenditur. Quidam vero dicunt, quod quia Assyrium superavit, ideo cum duobus animalibus confertur. *Et aspiciebam, donec evulsae sunt alae ejus*, id est, imperium, *et sublata est de terra : et in pedibus hominis stetit : et cor hominis datum est ei.* Ferox animal. Utrunque habebat celeritatis vim : superne quidem ab alis, inferne vero a pedibus : sed utraque velocitas ablata est, alis quidem evulsis, nec amplius apparentibus, pedibus vero degenerantibus in debiliores, humanos scilicet. *Et cor hominis datum est ei.* Tanta in illo animali fuerat superbia. Humilis, inquit, mitis et mansuetus factus est rex. *Et ecce bestia alia similis urso : et in partem unam stetit : et tria latera in ore ejus, inter dentes ipsius. Et sic dicebant ei : Surge, comede carnes multas.* Sub Persis homines fuerunt tardi ac segnes. Sub Medis et Persis existerunt tria latera : id est, vel loca, vel regna, quae in unum illi contraxerunt. *Dicebant ei : Surge, comede carnes multas.* Ili enim ceperunt et Babylonem, et multas calamitates intulerunt. « Post hoc aspiciebam ; et ecce alia bestia, quasi pardalis : et ipsi alae quatuor volucris super eam, et capita quatuor bestiae : et potestas data est illi. » Deinde, inquit, *pardalis* : Alexander Macedonum rex, qui totum orbem pervolvit. Nihil quippe illo fuit terribilius, nec velocius : at vehemens erat ac celer, sicuti haec bestia. *Quatuor, inquit, alae volucris super eam.* Hoc est, omnem potentiam sibi adjunxit. Persas enim in tredecim regna ab se divisos sibi subjecit universos. Vides illius celeritatem ? Et ex bestiae natura, et ex alis. Universum orbem percurrit. *Et capita, inquit, quatuor bestiae. Et regnum et potestas data est ei.* Dehinc narrat quartae bestiae adventum multiformem et omnigenum, et non potest afferre similitudinem : adeo bestia illa varians erat. Alia quippe omnia devicit regna. Caeteris quidem imperiis a velocitate inerat vis : hujus vero animalis vires in dentibus, qui ferrei erant. *Et reliqua pedibus suis conculcabat.* Multa intelligit bella. Quinam sunt decem reges ? quod parvum cornu ? Ego aio Antichristum inter aliquot reges apparere. *Et oculi, quasi oculi hominis, in cornu isto, et os loquens grandia.* Quid enim illo ore grandius esse potest quod loquitur, *Supra quidquid dicitur Deus, aut numen, adeo ut in templo Dei sedeat* (2. Thess. 2. 4) ? Si autem oculi hominis, ne mireris : etenim talia loquitur. Homo est (2. Thess. 2. 3), inquit. Cur autem cornu parvum, et non ab initio magnum appareret ? At posthac crescit, et quorundam regum dominabitur. Quid igitur ? Nullum regnum excipiet hunc regem : sed illum Deus ipsemet dissolvit ac destruet. 9. « Aspiciebam, donec throni positi sunt, et antiquis dierum sedit : et vestimentum ejus candidum sicut nix : et capillus capitis ejus quasi lana munda : thronus ejus flamma ignis : rotae ejus ignis ardens. 10. Fluvius ignis manabat egrediens a conspectu ejus. Mille

(a) In Graeco, ἀρρογαντων atque deliciis significat. Quare utrumque in versione junxi, ductus auctoritate S. Hieronymi, qui in Commentario ad hunc locum regno Babylonio crudelitatem, luxuriam et superbiam attribuit. Crudelitatis speciem dabit caput praecedens ; luxuriae liber Judithae, praesertim cap. 13, vers. 21 ; superbiae, ut alia omittam, rex Assyrius Lucifer dictus Is. 14, 12.

(b) Piscibus se invicem devorantibus improbos homines comparant, post Habacucum prophetam, Athenagoras Legatione pro Christianis, B. Irenaeus lib. 5, cap. 24, et omnium elegantissime S. Basilii Hom. septima in Hexaemeron. Notum est ea de re proverbium.

millia ministrabant ei, et dena millia denum millium assistebant ante eum. Judicium sedit, et libri aperti sunt. » Contendamus animo, carissimi. Non enim parvis de rebus agitur. *Throni*, inquit, *positi sunt, et antiquus dierum sedit*. Quis est iste? Sicuti cum audiisti ursum, non de urso cogitasti, et cum leonem, non id animal suspicabaris, sed regna; et cum mare, non mare, sed orbem terrarum, in aliis alia cogitans: ita et nunc. Antiquus dierum quid est? Seni cuidam similis erat. Nam ad usus rerum, propter quas apparet, seipsum format: atque hic ostendit senibus judicia esse committenda. Sicut enim cum audis thronum, non cathedram intelligis: verum quis adeo vilem ac vulgarem sensum arriperet, cum et alibi Deus armatus videatur, et alibi cruentatus (*Sap. 5. 18. Isai. 63. 3*)? Hoc itaque indicare vult, tempus iudicii esse. *Vestimentum ejus, quasi nix, candidum*. Quare? Quoniam non modo tempus est iudicii, sed retributionis quoque: quoniam cunctos ipsi adstare oportet: quoniam *Judicium illius*, inquit, *quasi lux egrediatur* (*Osee 6. 5*). Deinde *Throni positi sunt*. Nonne throni in quibus *Sedebitis*, inquit, *super duodecim thronos* (*Matth. 19. 28*)? *Et capillus capitis ejus quasi lana munda*. Ignis nihil consumebat, quandoquidem lenis erat. Vides faciem et habitum civilem ac popularem? Thronus terrebat, quod igne abundaret; et non igne simpliciter, sed igne ardente. Nam ne existimares, per similitudinem faciam esse comparisonem, addidit ignis illius efficaciam, non solum ignem dicens, sed ignem ardentem. *Fluvius ignis manabat a conspectu ejus. Mille millia ministrabant ei, et dena millia denum millium assistebant ante eum* (a). *Judicium sedit*. Hoc est, ideo advenit, ut iudicium daretur. *Et libri aperti sunt* (*Dan. 13. 42*). Quid ais? libris Deus indiget, *Qui omnia novit antequam fiant*? *Qui finxit sigillatim corda eorum* (*Psal. 32. 15*)? Sed juxta consuetudinem magistratum nostrorum loquitur; et sic acta fiunt apud nos. Sicut enim acta non ideo leguntur, ut magistratus solum edoceatur, sed etiam ut appareat justum esse iudicium: ita et tunc evenit. Nam licet Deus sciat se juste judicare, attamen libros aperit. Cujus rei gratia? Quid ais, et quid tibi vis? Cur non premia quoque dixit? At dixit: *Throni positi sunt*; quandoquidem Deus et illa definivit: postquam vero nos non audimus, tunc punitionem et

supplicium minatus est. Et nonne nobis hanc per vocem emisit? *Exinde cepit*, inquit, *predicare cælorum* (*Matth. 4. 17*). Nihil corporeum susp dilecte, nec existimes Deum, qui immensus esse inclusum. Nam si *In manu ejus sunt fine* (*Psal. 94. 4*): si *Montes statuit statera*: si *Omnes quasi saliva in conspectu ejus reputatæ sunt* *Cuncta sicut pulvis coram eo* (*Isai. 40. 12. 41*) ipse ait: quis locus totum simul comprehenderit? Sed quid? Res non ita se habet: solio includitur Deus. Si autem vestimentum habebat modo ignis illud non consumpsit? et quare? Antiquus dierum dicitur ille, qui ante omnia existit? quo pacto autem et antiquus? *Tu enim, idem ipse es* (*Psal. 101. 28*). Cur igitur antiquus dicatur: *Et anni tui non deficient* (*Ibid.*)? Quod vestimentum quoque fuerit circa immensum ac corporeum? *Etenim magnitudinis ejus*, inquit, *non est* (*Psal. 144. 3*). Et rursus: *Si ascendero in cælum illic es*; si *descendero in infernum, ades* (*Psal. 139. 8*). Quomodo igitur veste circumscribatur humarum illam consumebat? At vero et alia ejusmodi videre ac legere poterat propheta. Propter hoc dem subjecit: *Thronus ejus ignis ardens. Et libri sunt*. Ut ille qui damnatur, suo sibi iudicio cerneretur. 11. « Aspiciebam tunc a voce sermonum diu, quos cornu illud loquebatur. Spectabam interfecta est bestia illa, et periit, » ob magniloque Quamquam Alexander Deum adoravit. 12. Et rerum bestiarum translatus est principatus: et longæ vitæ data est eis usque ad tempus et tempus. » vis finem habuerint, attamen hoc factum est. *Et ista est bestia, et corpus illius igne absumptum*. Et periisse declarat. 13. *Aspiciebam in visione novæ ecce cum nubibus cæli quasi Filius hominis venisset*. Quis hæc ignorat? quis perspicere poterit? nunc Petrus est qui ista dicit, o Judæe? num Paulus ecce, inquit, *quasi Filius hominis veniebat, et usque antiquum dierum pervenit*. Ecce et par dignitas que. *Et in conspectu ejus oblatus est illi*. Ut cum ris ipsi regnum tradi, illud, tradi, humano more censeas accipiendum. Nam *A nubibus cæli*, i. nubes autem pro cælo sumere solet Scriptura. « Et ipsi datus est principatus, et honor, et regnum, et omnes populi, tribus, linguæ ipsi servient. » stas ejus potestas æterna, quæ non pertransit regnum ejus non corrumpetur. » Quid, quæ verbis manifestius? *Et omnes populi*, inquit, *linguæ ipsi servient*. Vide ut omnem orbis complexus sit. Vide ut et iudicis acceperit tribus potestatem. Ne enim id esse temporarium existeret ait: *Quæ non pertransit: et regnum illius non corrumpetur*: sed stat ac manet. Quod si fidem nobis, a rebus persuadere. Vides æqualitatem tunc cum Patre? Nam quia Filius post Patrem apparuit propter hoc ait eum venisse cum nubibus. Quod si tem existeret et antea, clarum est ex ipsis nu-

(a) Numerus certus pro incerto. Quare hæc verba varie ab Ecclesiæ doctoribus allata invenies, s. Irenæo lib. 2, cap. 6, Tertulliano adversus Praxeam cap. 3, Auctore libri ad Novatianum inter Opera S. Cypriani, Eusebio Evang. Præpar. lib. 7, cap. 15, atque etiam B. Chrysostomo Hom. 6 contra Anomæos; nec non in Ordinationibus Maronitarum. At Editiones S. Hieronymi ad hunc locum vitiosæ sunt: *Duplex autem angelorum officium est: aliorum qui justis præmia tribuunt; aliorum qui singulis præsumunt cruciatibus*. Nemo non videt scribendum esse, *civilatibus*, ut et postea comperi legere S. Thomam in Expositione in hunc prophetam. Porro notabilis imprimis discrepantia inter B. Theodoretum et S. Thomam, seu potius S. Dionysium, in assignanda dignitate angelorum, qui ministrant, et qui assistunt. Ab utroque dissentit S. Gregorius Papa; cujus opinioni favet verus Clemens Romanus in Epistola ad Corinthios; pseudo-Clemens autem in Constitutionibus apostolicis, lib. 8, cap. 12, a Theodoro stat: sed de variis circa angelos sententiis præclare disserit Joannes Morinus ad Ordinationes Syriacas. Lege Origenem ad cap. 5 Epist. ad Rom.

πυρός ελλκεν εκπορευόμενος εμπρόσθεν αὐτοῦ. Χιλιαὶ χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ μύρια μυριάδες παρεστήκεισαν εμπρόσθεν αὐτοῦ. Κριτήριον ἐκάθισεν, καὶ βίβλοι ἀνεψέχθησαν. Συντείνωμεν τὴν διάνοιν, ἀγαπητοί. Οὐ γὰρ περὶ μικρῶν ὁ λόγος ἐστὶ. Θρόνοι, φησὶν, ἐτέθησαν, καὶ ὁ Παλαιὸς ἡμερῶν ἐκάθητο. Τίς ἐστὶν οὗτος; Ὡς περ ἀκούσας ἄρχον, οὐκ ἄρχον ἐνόησας, καὶ λέειναι, οὐ τοῦτο ὑπώπτευσες, ἀλλὰ βασιλείας· καὶ θάλασσαν, οὐ θάλασσαν, ἀλλὰ τὴν οἰκουμένην, δι' ἐτέρων ἑτερα· οὕτω καὶ νῦν. Παλαιὸς ἡμερῶν τί ἐστίν; Γεγηρακὺτι τινὶ ἔωκει. Πρὸς γὰρ τὰς χρείας τῶν πραγμάτων, δι' αὐτὸ φαίνεται, τυποὶ αὐτῶν, [230] δεικνύς· ὅτι τοῖς τοιοῦτοις πιστεύεσθαι τὰ κριτήρια χρή. Ὡς περ γὰρ Θρόνον ἀκούων οὐχὶ καθέδραν νοεῖς· ἀλλὰ πῶς τὸν χυδαῖον^a τις ἐπισπάσαιοτο, ἐπεὶ καὶ ἀλλαχοῦ ὡλισμένος φαίνεται, καὶ ἐτέρωθεν ἡμαγμένος; Τοῦτο οὖν βούλεται δεῖξαι, ὅτι κρίσεως καιρὸς. Τὸ ἐνδυμα αὐτοῦ, ὡσεὶ χιῶν, λευκόν. Τίνος ἔνεκεν; Ὅτι οὐχὶ κρίσεως καιρὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀνταποδόσεως· ὅτι πάντας δεῖ αὐτῷ παραστήναι· ὅτι τὸ κρίμα αὐτοῦ, φησὶ, ὡς εἴς ἐξελεύσεται. Εἰτα Θρόνοι ἐτέθησαν. Οὐ θρόνοι, ἐν οἷς Καθίσσεσθε, φησὶ, ἐπὶ δώδεκα θρόνοις; Καὶ ἡ θριξ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὡσεὶ ἔριον καθαρόν. Τὸ πῦρ οὐδὲν ἀνήλκεν, ἐπειδὴ γὰρ ἤμερον. Εἶδες ὅψιν καὶ σχῆμα πολιτικὸν καὶ δημαγωγικόν; Ὁ θρόνος ἐφόδει, τῷ πολυπύρρος εἶναι· πῦρ οὐκ ἀπλῶς, ἀλλὰ φλέγον. Ἰνα γὰρ μὴ νομίσης διὰ τὴν εἰκόνα παραβεβλήσθαι, προσέθηκεν αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν, εἰπὼν οὐκ ἀπλῶς πῦρ, ἀλλὰ, Πῦρ φλέγον. Ποταμὸς πυρός ελλκεν εμπρόσθεν αὐτοῦ. Χιλιαὶ χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ μύρια μυριάδες παρεστήκεισαν εμπρόσθεν αὐτοῦ. Κριτήριον ἐκάθισεν. Τουτέστι, διὰ τοῦτο παρεγένετο, ὥστε κριτήριον καθίσαι. Καὶ βίβλοι ἀνεψέχθησαν. Τί λέγεις; βιβλίων ὁ Θεὸς δεῖται, Ὁ τὰ πάντα εἰδὼς πρὶν γενέσεως αὐτῶν; Ὁ πλάσας κατὰ μόνας τὰς καρδίας αὐτῶν; Ἀλλὰ κατὰ τὸν νόμον τῶν ἀρχόντων τούτων λέγει, ὥς περ τὰ ὑπομνήματα πράττεται παρ' ἡμῖν. Καθάπερ γὰρ ἐν ταῦθα οὐ διὰ τοῦτο ἀναγινώσκειται, ὥστε μαθεῖν τὸν ἄρχοντα μόνον, ἀλλ' ὥστε φανῆναι δικαίαν οὐσαν τὴν κρίσιν· οὕτω καὶ τότε, εἰ καὶ οἶδε δικαίως δικάζων, ἀλλ' ὅμως ἀνοίγει τὰς βίβλους. Τίνος ἔνεκεν; Τί λέγεις, καὶ τί θέλεις εἰπεῖν; Τίνος ἔνεκεν οὐ λέγει καὶ τὰς τιμὰς; Εἶπεν· Θρόνοι ἐτέθησαν, ἐπεὶ καὶ ὁ Θεὸς ταῦτα ὥρισεν· ἐπειδὴ δὲ καὶ οὐκ ἠκούσαμεν, τότε τὴν τιμωρίαν καὶ τὴν κόλασιν. Καὶ οὐχ ἡμῖν πρῶτην ταύτην ἀφῆκε φωνήν; Ἀπὸ τότε ἤρξατο, φησὶ, κηρύσσειν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Μηδὲν σωματικὸν ὑπολάβης, ἀγαπῆτε, μηδὲ ἐμπεριελθῆθαι θρόνων τὸν ἀπειρον Θεὸν νομίσης. Εἰ γὰρ Ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὰ πέρατα τῆς γῆς· εἰ τὰ ὅρη ἔστησε ζυγῷ· εἰ πάντα τὰ ἐστη ὡς σιελος ἐνώπιον αὐτοῦ ἐλογίσθη, καὶ ὡς κοριοτρεῖς ἐνώπιον αὐτοῦ τὰ πάντα, ὡς αὐτὸς φησὶ· ποῖος τόπος ὅλον ὅμοῦ περιβαλεῖν δύνησεται; Ἀλλὰ τί; Οὐκ ἐστὶ τοῦτο, οὐκ ἐναπαίλει·

πταί θρόνῳ. Εἰ δὲ ἐνδυμα εἶχε, πῶς οὐκ ἀνήλωσεν αὐτὸ τὸ πῦρ; πῶς εἰ δὲ (φ. εἰη) Παλαιὸς ἡμερῶν, ὁ [φ. δς;] πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ὤπτηρχε; πῶς δὲ καὶ παλαιός; Σὺ γὰρ, φησὶ, [240] ὁ αὐτὸς εἰ. Πῶς οὖν παλαιός; Καὶ τὰ ἐπὶ σου γὰρ, φησὶ, οὐκ ἐκλείψουσιν. Πῶς δὲ καὶ ἐνδυμα γένοιτο· ἂν περὶ τὴν ἀπειρον καὶ ἀνώματον; Οὐδὲ γὰρ τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ, φησὶ, ἔστι πέρας. Καὶ πάλιν· Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, σὺ ἐκεί εἰ· Ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν ἄδην, πάρεῖ. Πῶς οὖν ἱματίῳ περιεγράφεται ἀνθρωπίνῳ, καὶ οὐτε τοῦτο ἀνήλκεν; Ἀλλὰ μὴν καὶ ἑτερα πολλὰ ἡδύνατο ἰδεῖν ὁ προφήτης. Πῶς δὲ τρίχες ἐν πυρὶ οὐκ ἀνῆλκοντο; Διὰ γὰρ τοῦτο ἐπήγαγεν· Ὁ θρόνος αὐτοῦ πῦρ φλέγον. Καὶ βίβλοι ἀνεψέχθησαν. Ὡς περ αὐτοκατάκριτον γενέσθαι τὸν κρινόμενον. Ἐθεώρουν τότε ἀπὸ φωνῆς τῶν λόγων τῶν μεγάλων, ὡς τὸ κέραν ἐκεῖνο ἐλάλει. Θεωρῶν ἤμην, ἕως ἀνηρέθη τὸ θηρίον, καὶ ἀπώλετο, ἀπὸ τῆς μεγαλτορίας. Καίτοι Ἀλέξανδρος προσεκύνησε τὸν Θεόν. Καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐδόθη εἰς καῖσιν πυρός. Καὶ τῶν λοιπῶν θηρίων μετεστάθη ἡ ἀρχὴ· καὶ μακρότης^b ζωῆς ἐδόθη αὐτοῖς ἕως καιρῶν καὶ καιροῦ. Εἰ καὶ τέλος ἔσχον, ἀλλ' ὅμως τοῦτο ἐγένετο. Καὶ κετεκαύθη τὸ θηρίον, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐκαύθη. Τὸ παντελὲς ἀνηρῆσθαι δηλοῖ. Ἐθεώρουν ἐν ὁράματι τῆς νυκτός· καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ὡς Υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος ἦν. Τίς ταῦτα ἀγνοεῖ; ^c τίς διαβλέψαι δύνησεται; μὴ γὰρ Πέτρος ταῦτα λέγει, ὅ Ἰουδαῖε; μὴ γὰρ Παῦλος; Καὶ ἰδοὺ, φησὶ, ὡς Υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος ἦν, καὶ ἕως τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφθασεν. Ἰδοὺ καὶ τὸ δμῶτιμον. Ἐνώπιον αὐτοῦ προσηνέχθη αὐτῶν. Ἰνα ὅταν ἴδῃς διδομένην αὐτῷ τὴν βασιλείαν, μὴ ἀνθρωπίνως νομίσης εἶναι τὸ δεδῶσθαι. Ἀπὸ γὰρ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, φησὶ· τὰς δὲ νεφέλας ἀντὶ τοῦ οὐρανοῦ παραλαμβάνειν εἰσὼθεν ἡ Γραφή. Καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχή, καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ βασιλεία· καὶ πάντες οἱ λαοὶ, φυλαὶ, γλῶσσαι αὐτῷ δουλεύουσιν. Ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐξουσία αἰώνιος, ἥτις οὐ παρελεύσεται· καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται. Τί τοῦτο σαφέστερον; εἰπέ μοι. Καὶ πάντες λαοὶ, φησὶ, φυλαὶ, γλῶσσαι αὐτῷ δουλεύουσιν. Ὅρα πῶς ἅπαν τὸ ἔθνος τῆς οἰκουμένης περιέγραψεν. Ὅρα καὶ τὸ κριτήριον αὐτὸν λαβόντα. Ἰνα γὰρ μὴ χρόνου νομίσης εἶναι τοῦτο, φησὶ· Ἦτις οὐ παρελεύσεται· καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται· ἀλλ' ἔστηκε καὶ μένει. Εἰ δὲ ἀπιστεῖς, ἀπὸ πραγμάτων πείθου. Εἶδες ὁμοτιμίαν αὐτοῦ πρὸς τὴν Πατέρα; Ἐπειδὴ γὰρ ὕστερος ἐφάνη τοῦ Πατρὸς, διὰ τοῦτο φησὶ, ὅτι ἦλθε μετὰ τῶν νεφελῶν. Ὅτι δὲ ἦν καὶ πρῶτην, δηλὸν ἐκ τῶν νεφελῶν· ἐπὶ τῶν νεφελῶν γὰρ ἔρχεται. Καὶ αὐτῷ προσηνέχθη ἡ τιμὴ. Ἦν εἶχε, τουτέστι. Καὶ λαοὶ, φυλαὶ, γλῶσσαι αὐτῷ δουλεύουσιν. Τὴν μὲν γὰρ ἀρχὴν εἶχεν ἄνω, τότε δὲ ἔλαβεν αὐτὴν ἣν εἶχεν. Ὡς περ γὰρ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς νοεῖς τὰς τρίχας, καὶ τὰ λοιπὰ· οὕτω καὶ τοῦτο. Τὸ δὲ Ἐδόθη [241], καὶ ὅσα τοιαῦτα ἀκούων,

^a Si legamus τὸ χυδαῖον, clara erunt omnia. Postea repetito ἐτέρωθεν.

^b In Theodoretō perperam habetur μακρότης. Max mallem cum ceteris legere ἕως καιροῦ καὶ καιροῦ.

^c Τίς διαβλέψαι δύνησεται. Addendum forte οὐ, vel μέ.

μηδὲν ἀνθρώπινον ὑποπτεύσης, μηδὲ ταπεινὸν περὶ τοῦ Υἱοῦ. Ὡς περ γὰρ γεγηρακότα ὄρων, οὐχὶ γέροντα ὑποπτεύεις, οὕτω καὶ τὰ λοιπά. Μὴ γὰρ ζήτει τὴν σαφήνειαν ἐν ταῖς προφητεῖαις, ἐνθα σκιαὶ καὶ αἰνύματα · ὥς περ ἐπὶ τῆς ἀστραπῆς οὐ ζητεῖς διηγετικές φῶς, ἀλλὰ ἀρκεῖ φαῖνῆναι μόνον. Ἐφριξέ το πνεῦμά μου, ἐγὼ Δαυιὴλ ἐν τῇ ἐξεῖ μου · καὶ αἱ ὁράσεις τῆς κεφαλῆς μου ἐτάρασσόν με. Εἰκότως ὑπὸ τῆς δόξης τῶν ὀρωμένων. Πατέρα καὶ Υἱὸν οὕτως καὶ πρῶτος καὶ μόνος ὄρᾳ, ὡς ἐν ὄψει. Τί ἂν ἔχοιεν Ἰουδαῖοι πρὸς τοῦτο εἰπεῖν; Μελλούσης γὰρ τῆς παρουσίας αὐτοῦ λοιπὸν ἐγγυτέρω εἶναι, εἰκότως καὶ αἱ ὄψεις θαυμασταὶ φαίνονται. Καὶ προσήλθοι ἐνὶ τῶν ἐστηκότων, καὶ τὴν ἀκριβείαν ἐζήτουν παρ' αὐτοῦ μαθεῖν περὶ τούτων πάντων. Καὶ εἰπέ μοι τὴν ἀλήθειαν, καὶ τῶν λόγων τὴν σύγκρισιν ἐγνώρισέ μοι. Ἐρωτᾷ τί ποτὲ ἔστι τὰ φαινόμενα · καὶ μαρτάνει περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου, καὶ μαρτάνει βασιλείαν τέλος οὐκ ἔχουσαν. Ταῦτα, φησὶ, τὰ θηρία τὰ μεγάλα, τέσσαρες βασιλεύει ἀναστήσονται. Καὶ παραλήψονται τὴν βασιλείαν ἄγιοι Ὑψίστου, καὶ καθέξουσιν αὐτὴν ἕως αἰῶνος, καὶ ἕως αἰῶνος αἰῶνων. Καὶ ἐζήτουν ἀκριβῶς περὶ τοῦ θηρίου τοῦ τετάρτου, ὅτι ἦν διαφέρον κατὰ πᾶν θηρίον, καὶ φοβερὸν περισσῶς · οἱ ὀδόντες αὐτοῦ σιδηροῖ, οἱ ὄνυχες αὐτοῦ χαλκοῖ · ἐσθλὸν καὶ λεπτύνον, καὶ τὰ ἐπίλοιπα τοῖς ποσὶν αὐτοῦ συνεπάτει. Καὶ περὶ τῶν κεράτων αὐτοῦ τῶν δέκα, τῶν ἐν τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ, καὶ τοῦ ἑτέρου τοῦ ἀναδάντος, καὶ ἐκπινάξαντος τῶν προτέρων τρία · καὶ τὸ κέρα ἐκείνο, ᾧ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν, καὶ στόμα λαλοῦν μεγάλα, καὶ ἡ ὄρασις αὐτοῦ μέλλων τῶν λοιπῶν. Ἐθεώρουν, καὶ τὸ κέρα ἐκεῖνο ἐποίησε πόλεμον μετὰ τῶν ἄγων, καὶ ἰσχυσε πρὸς αὐτούς, ἕως οὗ ἦλθεν ὁ Παλαιὸς τῶν ἡμερῶν, καὶ τὸ κρῖμα ἔδωκεν ἄγιοις Ὑψίστου · καὶ ὁ καιρὸς ἔφθασε, καὶ τὴν βασιλείαν κατέσχον οἱ ἄγιοι. Καὶ εἶπεν οὕτως · Τὸ θηρίον τὸ τέταρτον βασιλεὶα τετάρτη ἐστί ἐν τῇ γῇ, ἣν οὐκ ὑπερέξει πάσας τῆς βασιλείας, καὶ καταφάγεται πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ συμπάτησιν αὐτήν, καὶ κατακόψει αὐτήν. Καὶ τὰ δέκα κέρατα αὐτοῦ δέκα βασιλεῖς ἀναστήσονται · καὶ ὁπίσω αὐτῶν ἀναστήσεται ἕτερος, ὃς ὑπεροίσει κακοῖς πάντας τοὺς ἐμπροσθεν, καὶ τρεῖς βασιλεῖς ταπεινώσει. Καὶ λόγους πρὸς τὸν Ὑψίστον λαλήσει, καὶ τοὺς ἄγιους Ὑψίστου καλαιώσει, καὶ ὑπονοήσιν τοῦ ἀλλοιωσάμενον καὶ καιροῦ καὶ νόμον · καὶ δοθήσεται ἐν χειρὶ αὐτοῦ ἕως καιροῦ. Καὶ τὸ κριτήριον ἐκάθισεν · καὶ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ μεταστήσουσι, τοῦ ἀφανίσαι καὶ ἀπολέσαι ἕως τέλους. Καὶ ἡ βασιλεία, καὶ ἡ ἐξουσία, καὶ ἡ μεγαλυνότης τῶν βασιλέων τῶν ὑποκάτω παντὸς τοῦ οὐρανοῦ ἐδόθη ἁγίους Ὑψίστου · καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ, βασιλεία αἰώνιος · καὶ πᾶσαι αἱ ἀρχαὶ αὐτῶν δουλεύουσιν καὶ ὑπακούονται. Ἐως

ὥς τὸ πέρας τοῦ λόγου. Ἐγὼ Δαυιὴλ · οἱ ἰσχυροὶ μου ἐπὶ πλείον συνετάρασσόν με, μορφὴ μου ἡλλοιώθη, καὶ τὸ ῥῆμα ἐν τῇ αἰσάν μου συνετήρησα. Καὶ τίνος ἔνεκεν οὐκ εἶπα θρωπε; Ὅτι οὐδὲν πρὸς Ἰουδαίους ἦν · ἀλλὰ τὸν ἐν μὲν τοῖς ῥήμασι διὰ τῆς ἀσφαλείας αὐτοῦ ἐκάλυπτεν, ἐν δὲ τῷ προφήτῃ συνετήρησεν ἐν τῇ δόξῃ. Καὶ γὰρ πρὸς τῷ τέλει φησὶν · Ἰδοὺ οἱ ἐσφραγισμένοι · καὶ βούλεται αὐτοὺς [242] φεῖν εἶναι. Τοῦτο ποιεῖ καὶ αὐτὸς διὰ παραβολῶν. Ὅρα πανταχοῦ πῶς τὴν βασιλείαν ἐπαίρει μηδὲν ἀνθρώπινον ὑποπτεύσης. Εἰ γὰρ καὶ πᾶσι γῆν κατέσχον οἱ ἄνθρωποι, ἀλλ' οὐκ αἶν, οὐ ἀπειρον αἰῶνα. Καὶ μὴ μοι λεγέτω τις, ὅτι βέλχρον λέγει. Τὸ γὰρ, Οὐ παρελεύσεται, τί ἐσθὲ ἐθνεῖ ἐτέρῳ δοθήσεται; Καὶ ὅρα τὰ κατελεῖον καὶ Μακεδόνας. Τίνος ἔνεκεν ταῦτα; Διὰ Ἰουδαίους. Διὰ τοῦτο καὶ Ἀλέξανδρος προσεκοίτησεν τὸν ναὸν, ὡς φασὶ, τὸ βιβλίον τοῦτο ἰδὼν · καὶ ἔθαύμαζαν αὐτοῦ τὴν ἰσχὺν τῆς προφῆας. Περὶ τούτων οὐδεὶς εἶπεν, ἀλλ' ἡ οὕτως μόνος.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Ἐν ἔτει τρίτῳ τῆς βασιλείας Βαλτάσαρ δὲ ὤφθη πρὸς με, ἐγὼ Δαυιὴλ, μετὰ τὴν ὄψιν μοι ἐν τῇ ἀρχῇ. Καὶ εἶδον ἐν τῇ ὁράσει · κενετο ἐν τῷ ἰδεῖν με, καὶ ἤμην ἐν Σούσοις τρεῖς, ἡ ἐστὶν ἐν χώρα Ἑλλάμ. Καὶ εἶδον ἐν ὁρᾷ καὶ ἤμην ἐπὶ τοῦ Οὐβάλ. Καὶ ἦρα τοὺς ὄφθαλμοί μου, καὶ εἶδον · καὶ ἰδοὺ κριὸς εἰς ἐστηκότων τοῦ Οὐβάλ · καὶ αὐτῷ κέρατα, καὶ τὰ κέρατα λα · καὶ τὸ ἐν ὑψηλότερον τοῦ ἑτέρου, καὶ ὑψηλότερον ἀνέβαινεν ἐπ' ἐσχάτων. Καὶ τὸν κριὸν κερατίζοντα κατὰ θάλασσαν, καὶ ῥῖν, καὶ νότον, καὶ λίβη · καὶ πάντα τὰ θηρία στήσονται ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐξέμενος ἐκ χειρὸς αὐτοῦ · καὶ ἐποίησε κατὰ θέλησιν αὐτοῦ, καὶ ἐμεγαλύνθη. Καὶ ἐγὼ ἤμην συνεπὶ τοῦ κριός αἰγῶν ἤρχετο ἀπὸ λίβης πρὸς ὅσον πᾶσης τῆς γῆς · καὶ οὐκ ἦν ἀπὸ τῆς γῆς · καὶ τῷ τράγῳ ἐκείνῳ κέρατα ὅσων ἀνὰ μέσον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. Καὶ ἦν τράγος ἕως τοῦ κριοῦ τοῦ τὰ κέρατα ἔχοντος εἶδον ἐστῶτα ἐνώπιον τοῦ Οὐβάλ · καὶ ἦν πρὸς αὐτὸν ἐν ὁρᾷ τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. Καὶ εἶδον αὐτὸν φθάσαντα ἕως τοῦ κριοῦ, καὶ ἐξηγήσατο πρὸς αὐτὸν, καὶ ἔπεισε τὸν κριὸν, καὶ συνέβη ἀμφότερα τὰ κέρατα αὐτοῦ · καὶ οὐκ ἦν ἰσχυρὸς τοῦ στήναι ἐνώπιον αὐτοῦ. Καὶ ἐβρίβη τὸν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ συνεπάτησεν αὐτὸν οὐκ ἦν ὁ ἐξαιρουμένος τοῦ κριοῦ ἐκ χειρὸς αὐτοῦ. Καὶ ὁ τράγος τῶν αἰγῶν ἐμεγαλύνθη ἕως σφίγγος. Καὶ ἐν τῷ ἰσχυῖ αὐτὸν, συνεστρίβη τὸ αὐτοῦ τὸ μέγα · καὶ ἀνέβη τέσσαρα κέρατα κατὰ τὸν αὐτοῦ εἰς τοὺς τέσσαρας ἀνέμους

* Omīssæ sunt voces sequentes, καὶ καιρῶν, καὶ γε ἡμῶν καιροῦ.

* Ita in Hebræo At nunc in Theodotione ac in T. reito legimus ὁρᾷ. Frequenter ex istis duobus nom. unum pro alio scribunt librarii.

siquidem in iis venit. *Et illi delatus est honor.* Quem habebat scilicet. *Et populi, tribus, linguae ipsi servant.* Principatum etenim habebat antea, tunc vero illum ipsum quem obtinebat accepit. Nam sicut in Patre intelligis capillos, et reliqua : ita et istud accipiendum. Cum autem audis, *Datum est*, et alia id genus, nihil humanum suspiceris, nec humile de Filio. Sicut enim videns eum qui senuit, non senem arbitraris : ita et cetera. Noli quippe perspicuitatem in prophetiis quærere, ubi umbræ sunt ac ænigmata : quemadmodum in fulgure non exquiris lumen perpetuum, sed sufficit si modo appareat. 15. *Horruit spiritus meus, ego Daniel in habitis meo : et visiones capitis mei turbabant me.* Merito sub aspectu eorum quæ videntur. Patrem et Filium iste et primus et solus, ut in visione, videt. Quid ad hoc respondeant Judæi? Cum enim Domini adventus deinceps propior futurus esset, merito et visiones mirabiles apparent. 16. « Et accessi ad unum assistentium, et veritatem de his omnibus quærebam ab eo discere. Et dixit mihi veritatem, et sermonum interpretationem indicavit mihi. » Interrogat quoniam tandem essent quæ apparebant : et edocetur de Antichristo, et discit regnum quod non habet finem. 17. « Hæc, » inquit, « bestię magnæ, quatuor regna consurgent. » 18. Et sancti Altissimi suscipient regnum, et obtinebunt illud usque in sæculum, et usque in sæculum sæculorum. 19. Et quærebam diligenter de bestia quarta, quia erat diversa ab omni bestia, et terribilis valde : dentes ejus ferrei, ungues ejus ænei : comedens et comminuens, et reliqua pedibus suis conculcabat. 20. Et de cornibus ejus decem, quæ in capite illius ; et de alio, quod ascenderat, et excusserat priorum tria : et cornu, cui erant oculi, et os loquens grandia, et aspectus ejus major cæteris. 21. Aspiciebam, et cornu illud faciebat bellum cum sanctis, et prævaluit adversus eos, 22. donec venit antiquus dierum, et iudicium dedit sanctis Altissimi : et tempus advenit, et regnum obtinuerunt sancti. Et dixit sic : 23. Bestia quarta regnum quartum erit in terra, quod superabit omnia regna, et devorabit omnem terram, et conculcabit eam, et concidet eam. 24. Et decem cornua ipsius decem reges consurgent ; et post eos consurget alius, qui superabit malis omnes priores, et tres reges humiliabit. 25. Et sermones contra Altissimum loquetur, et sanctos Altissimi inveterabit, et cogitabit mutare tempora et legem ; et tradetur in manu ejus usque ad tempus (a). 26. Et iudicium sedit ; et principatum ejus transferent, ut deleant et disperdant usque in finem. 27. Et regnum, et potestas, et magnitudo regum qui subter omne cælum, data sunt sanctis Altissimi : et regnum ejus, regnum sempiternum : et omnes principatus servant ipsi ac obedient. 28. Huc usque finis verbi. Ego Daniel : cogitationes meæ multum conturbaverunt me, et forma mea mutata est : et verbum in corde meo conservavi. » Et quare verbum illud non dixisti, o homo? Quia ad Judæos nullo modo spectabat : sed e

(a) Incuria exscriptoris factum videtur, ut omisse sint voces sequentes, *et tempora et dimidium temporis.*

contrario in verbis quidem ea per obscuritatem occurrat, in propheta autem conservavit in corde. Et enim sub finem ait : *Ecce sermones signati (Dan. 12. 9) ;* et vult illos obscuros esse. Id facit etiam ipse (a) (Jesus Christus) per parabolas loquens. Vide quomodo ubique regnum extollat Daniel, ut nihil humani suspiceris. Etsi enim universum orbem obtinuerint homines ; at non semper, neque in infinitum sæculum. Nec mihi quisquam dicat, breve tempus memorari. Quid enim sibi vult illud : *Non pertransibit, neque genti alteri tradetur (Dan. 2. 44) ?* Et vide quæ inter Darium et Macedonas gesta sunt. Quam ob causam hæc? Propter Judæos. Ideo et Alexander adoravit templum (b), et aiunt, cum hunc Danielis librum inspexisset : et Græci vim prædictionum ipsius admirati sunt. Porro de istis rebus necro loquutus est, nisi hic solus.

CAPUT VIII.

1. « In anno tertio regni Baltasaris visio apparuit mihi (c), ego Daniel, post eam quæ mihi apparuerat in principio. 2. Et vidi in visione : et factum est cum ego viderem, et eram in Susis regia (d), quæ in provincia Elamitide sita est. Et vidi in visione, et erant super Ubal. 3. Et levavi oculos meos, et vidi : et ecce aries unus stans ante Ubal : et ipsi erant cornua, et cornua excelsa : et unum excelsius altero, et excelsius ascendebat in extremis. 4. Et vidi arietem cornu petentem contra mare, et æquilonem, et austrum et africanum : et omnes bestię non stabant coram eo : et non erat qui crueret de manu ejus : et fecit secundum voluntatem suam, et magnificatus est. 5. Et ego eram intelligens : et ecce hircus caprarum veniebat ab africo super faciem totius terræ : et non tangebatur terram : et hirco illi cornu spectabile in medio oculorum ejus. 6. Et venit hircus usque ad arietem illum habentem cornua, quem videram stantem coram Ubal : et cucurrit ad eum in ira fortitudinis suæ. 7. Et vidi eum pervenisse usque ad arietem : et effertus est in eum, percussitque arietem, et contrivit utraque cornua ejus : et non erat robur arietis, et staret coram eo. Et projecit ipsum in terram, et conculcavit ipsum, et non erat qui liberaret arietem de manu ejus. 8. Et hircus caprarum magnificatus est mirum in modum. Et cum invalesceret ipse, con-

(a) De Christo hic dicitur, *ipse facit (ποιεῖ αὐτός)*, per ellipsim emphaticam, qua utebantur olim Pythagoræi, de suo doctore dicentes : *αὐτός ἐγώ.*

(b) Supra dixit : *Alexander adoravit Deum (προσκύνησεν τὸν Θεόν)*, quomodo hic quoque legi debere nullus dubito : nec enim Macedo templum adoravit, sed Deum, seu nomen tetragrammaton, quod in lamina insculptum pontifex fronte gestabat. Rem narrat Græcus Livius Antiqu. Jud. lib. 11, cap. ultimo, ac post illum Eusebius et S. Hieronymus.

(c) Idem Josephus in fine libri decimi refert hoc visum, sed confuse, ac, uti solet, parum accurate. Non extra rem erit Josephi locum legere quoque apud S. Chrysostomum 3 (nunc Tom. I) adversus Judæos, ut ex collatione, mendis, quod factu perfacile, repergetur.

(d) In Græco, *ἐν Ζολοιᾷ τῇ βασιλείᾳ*. Vox, *Ἰνδα*, unde *πάρις* deducitur, significat plurima in Scripturis. Hic autem, ut existimo, *regiam* denotat. Josepho ac Theodoro atque etiam Nostro 3 adversus Judæos, *Metropolis Persarum* dicitur hæc urbs. Videsis 1 Esdræ 6, 2, et 2, 1, 1.

tritum est cornu illius magnum : et ascenderunt quatuor cornua subter illud, in quatuor ventos celi. 9. Et ex uno eorum egressum est cornu unum forte¹, et factum est grande nimis, ad austrum, et ad orientem, et ad occidentem. 10. Et magnificatum est usque ad virtutem celi : et deiecit in terram de virtute celi, et de stellis, et conculcavit eas. 11. Et usque ad principem virtutis magnificatum est (a) : et per ipsum sacrificium turbatum est : et factum est, et prospere successit ei. 12. Et sanctuarium desolabitur : et datum est super sacrificium peccatum, et projecta est humi justitia. Et fecit, et prospere ei fuit. 13. Et audiui unum sanctum loquentem : et dixit unus sanctus Phelmoni loquenti : Usquequo visio stabit, et sacrificium ablatum, et peccatum desolationis datum, et sanctum, et virtus conculcabitur? 14. Et dixit ei : Usque ad vesperam et mane dies his mille ac trecenti, et mundabitur sanctuarium. 15. Et factum est dum viderem ego Daniel visionem, et quærerem intelligentiam. Et ecce stetit in conspectu meo. Et visio viri inter Ubal. 16. Et vocavit, et dixit : Gabriel, fac istum intelligere visionem. 17. Et venit, et stetit juxta stationem meam. Et cum ille veniret, territus sum, et cado in faciem meam. Et dixit ad me : Intelligi, fili hominis; adhuc enim in temporis finem visio. 18. Cumque loqueretur ipse mecum, cado in faciem meam super terram : et tetigit me, et statuit me super pedes meos. 19. Et dixit : Ecce ego indico tibi que futura sunt in novissimis iræ : adhuc enim in temporis finem. 20. Aries quem vidisti, qui habebat cornua, rex Medorum est atque Persarum. 21. Et hircus caprarum, rex Græcorum. Et cornu magnum, quod erat inter oculos ejus, ipse est rex primus. 22. Et quod contritum est, et surrexerunt quatuor cornua subter ipsum; quatuor reges consurgent de gente ejus, et non in fortitudine illius. 23. Et in extremis regni ipsorum, completis peccatis eorum, consurget rex impudens facie, et intelligens problemata. 24. Et robusta fortitudo ejus, et non in viribus suis : et mirabiliter pervertet, et faciet, et corrumpet fortes, et populum sanctum. 25. Et jugum catenæ ejus dirigitur. Dolus in manu ejus, et in corde suo magnificabitur, et dolo destruet multos, et in perditione multorum stabit, et quasi ova in manu conteret eos. 26. Et visio vespertini ac matutini temporis supradicti vera est. Et tu signa visionem, quia in dies multos erit. Et dixit, inquit, Illi visionem manifesta, Gabriel. Aspice jussa angelorum et archangelorum. Majorne est potestas alia? Et venit, inquit, et territus sum. Et stetit juxta stationem meam. Et cum ille veniret, territus sum. Ubinam igitur sunt qui angelos maledictis prosequuntur? Non a seipso quidquam fecit Deus. Vides et illos in ordines multos, formas, ac descriptiones esse dispositos? In prima

visione, *Accessi, inquit, et interrogavi (Dan. 7. Ilic non item. Et audiui unum sanctum loquentem alius interrogavit : seu ignorans, ut Daniel dixit. Et respondit, inquit. Et in novissimis regni, completis peccatis eorum, consurget rex impudens facie. Vnde Judæis ostendat, ipsos esse auctores istarum imitatum. Ideo autem non patefecit sermones, et de industria in malitia sua ac ignavia perstare enim, cum nihil horum dictum fuerit, tamen illi manserunt : multo magis si ea manifestata fuissent ut intelligas Spiritum ubique vim habere, et omnia prævidere, et cum sciret Judæos peccata tamen eos in patriam reduxisse. Et vide, quod dixisset annos, modicum tempus visum fuisset, in dierum numerum resolvit, ut multitudinem temporis non dies tantum, sed et noctes numerando. Et narratur tragicæ calamitati, quæ per Antiochum contigit; ut vel sic terrorem incutiat. Ut non in suis. Id est, poterat Deus illum reprimere : sed misit ob peccata, et non eorum qui simplicitate cesserant, sed postquam completa sunt peccata. delictorum aliqua mensura est? Nondum enim inquit, completa erant peccata Amorrhæorum (Gen. 16). Et adverte, nondum itaque incendium, ac diu occisiones. Nam cum quidam futuri essent et patribus præstantiores, supplicia quoque non fuere. Hæc autem dicuntur, ne victoriis, quæ Zorobabele reportaturi erant, elati, segnes fierent. Et vide ut splendida quædam non ponat hic illa quæ ad Antiochum pertinent, sed dumtaxat tionem a calamitatibus, et tempus quod ostendat. Quid igitur? hujusmodi temporis non præcipit? Sane prædixit, sed valde obscure. que Christus ait : Cum videritis abominationem lationis, qui legit intelligat (Matth. 24. 15). Vnde inquit, quasi ipse non vaticinatus fuisset. E nulli quidem dicunt, merito ista non esse præquoniam hæc captivitas tempus ac finem accipere non erat. Dabo enim, inquit, et improbos pro tempore ejus, et divites pro morte ejus. Et tu signa tu hanc, quia in dies multos erit (Isai. 53. 9). H Custodi, conserva, ne diuturnitate temporis capatur. Vide Deum ubique illis parcere. Descendit in Ægyptum, improbi evaserunt; non abscessit eos in desertum. Permanserunt in malitia abstulit, introduxit eos in terram promissionis, sed illos reduxit sub Antiocho; adhuc iidem sunt. Tempore Christi adhuc iidem : et neque abscessit, sed semper eorum curam gerit. Et admodum naturalia, quæque a natura nobis innumquam absecesserint, quidquid eveniat : et Deus; imo fieri quidem potest ut illa deficiant Dei providentiam ac curam recedere impossibile. Nam si, inquit, et oblita fuerit mulier misereri uteri sui, sed ego non obliviscar tui (Isai. 49. 15) ut enim mater non respicit ad liberorum vitam sed naturæ legem implet : ita, et multo magis semper curam gerit, nec umquam destitit; et eandem mensuram exhibet. 27. Et ego Daniel*

¹ Veritas Hebraica postulare videtur ut legatur, non forte, pro, unum forte (Gr. ἀνίσχυρον, pro, ἐν ταχυρόν).

(a) Hæc (Græce, καὶ ὡς ἀρχόντος τῆς δυναστείας τῶν ἡνθρώπων) non habentur in Editione vulgata Theodotionis; quæ hinc, et ex Theodoro, magis autem ex Hebræo, videntur adjicienda.

καρῶν. Καὶ ἐκ τοῦ ἐνδὸς αὐτῶν ἐξήλθε κέρως ἐν
 πυρὶ, καὶ ἐμεγαλύνθη περισσῶς πρὸς τὸν νό-
 ον, καὶ πρὸς ἀνατολήν, καὶ [243] πρὸς τὴν δύ-
 ον. Καὶ ἐμεγαλύνθη ἕως τῆς δυνάμεως τοῦ οὐ-
 οῦ καὶ ἔπεσεν ἐπὶ τὴν γῆν ἀπὸ τῆς δυνάμεως
 οὐρανοῦ, καὶ ἀπὸ τῶν ἀστέρων, καὶ συνεπά-
 σεν αὐτούς. Καὶ ἕως ὄρθουτος τῆς δυνάμεως
 ῥύσθη· καὶ δι' αὐτὸν θυσία ἐταράχθη, καὶ
 πῆθη, καὶ κατενωδῶθη αὐτῷ. Καὶ τὸ ἄγιον
 ἠμωθήσεται· καὶ ἐδόθη ἐπὶ τὴν θυσίαν ἁμαρ-
 τίας, καὶ ἔρριψε χαμαὶ ἡ δικαιοσύνη. Καὶ ἐποίησε,
 ἡ εὐδωδῶθη. Καὶ ἤκουσα ἐνδὸς ἀγίου λαλοῦντος,
 ἡ εἶπεν εἰς ἄγιος τῷ φελιμουρίῳ τῷ λαλοῦντι·
 ὡς πότε ἡδρυσίς στήσεται, καὶ ἡ θυσία ἡ ἀρ-
 ῖσα, καὶ ἡ ἁμαρτία τῆς ἐρημώσεως ἡ δοθείσα,
 ἡ τὸ ἄγιον, καὶ ἡ δύναμις συμπατηθήσεται;
 ἡ εἶπεν αὐτῷ· Ἔως ἑσπέρας καὶ πρωὶ ἡμέρας
 ἡ χιλία καὶ τριακῆσται, καὶ καθυρισθήσεται τὸ
 ἵον. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἰδεῖν με, ἐγὼ Δαυὶδ, ἡ
 ὄρασιν, ζητῶν (ἡ καὶ ἐξήτουν) σύνεσιν. Καὶ
 ἡ ἔστη ἐνώπιόν μου. Καὶ ὄρασις (ἡ μου, ὡς ὄρ.)
 ὄρως ἀνὰ μέσον τοῦ Οὐδαί. Καὶ ἐκάλεσε, καὶ
 ἐν· Γαβριήλ, συνέτισον ἐκεῖνον τὴν ὄρασιν.
 ἡ ἦλθε, καὶ ἔστη ἐχήμενα τὸν (ἡ ἐχόμενος τῆς)
 ἀσεώς μου. Καὶ ἐν τῷ ἐλθεῖν αὐτὸν, ἐθαμβή-
 ν, καὶ πίπτω ἐπὶ πρόσωπόν μου. Καὶ εἶπε
 ὁς με· Σύνες, υἱὲ ἀνθρώπου· ἐτι γὰρ εἰς και-
 ῶν πέρας ἡ ὄρασις. Καὶ ἐν τῷ λαλεῖν αὐτὸν με-
 οῦ, πίπτω ἐπὶ πρόσωπόν μου ἐπὶ τὴν γῆν· καὶ
 ἡ εἶπον, καὶ ἔστησέ με ἐπὶ τοὺς πόδας μου.
 ἡ εἶπεν· Ἰδοὺ ἐγὼ γινώσκω σοὶ τὰ ἐνόμενα ἐπὶ
 χάτων τῆς ὀργῆς· ἐτι γὰρ εἰς καιροῦ πέρας. Ὁ
 ὡς δὲ εἶδες, ὁ ἔχωρ τὰ κέρατα, βασιλεὺς Μή-
 π καὶ Περσῶν. Καὶ ὁ τράγος τῶν αἰγῶν, βασι-
 νος Ἑλλήνων. Καὶ τὸ κέραν τὸ μέγα, δὴν ἀνὰ
 ἴσον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, αὐτὸς ἐστὶν ὁ βα-
 σιλεὺς ὁ πρῶτος. Καὶ ἐτι συνετρίβη, καὶ ἀνέστη
 ἵσταρα κέρατα ὑποκάτωθεν αὐτοῦ, τέσσαρες
 βασίλεις ἀναστήσονται ἀπὸ τοῦ ἐθνους αὐτοῦ,
 αἱ οὐκ ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ ἐσχάτων τῆς
 βασιλείας αὐτῶν, πληρουμένων τῶν ἁμαρτιῶν
 αὐτῶν, ἀναστήσεται βασιλεὺς ἀναιδὴς προσώπων,
 καὶ συνίον προβλήματα. Καὶ κραταὶ ἡ ἰσχύς
 αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ καὶ ὀφθαλμοῖς
 διαφθερεῖ, καὶ ποιήσει, καὶ διαφθερεῖ ἰσχυροὺς,
 καὶ λαὸν ἄγιον. Καὶ ὁ ζυγὸς τοῦ κλοιοῦ αὐτοῦ
 κατεθύνει. Δόλος ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ ἐν καρ-
 διᾷ αὐτοῦ μεγαλυνθήσεται, καὶ δόλῳ διαφθερεῖ
 πολλοὺς, καὶ ἐπὶ ἀπωλεία πολλῶν στήσεται, καὶ
 ὡς ὡς ἐν χειρὶ συνετρίβη αὐτούς. Καὶ ἡ ὄρασις
 τῆς ἑσπέρας, καὶ τῆς πρωῆς τῆς ῥηθείσης, ἀλη-
 θὴς ἐστιν. Καὶ σὺ σφράγισαι τὴν ὄρασιν, ὅτι εἰς
 ἡμέρας πολλὰς ἔσται. Καὶ εἶπε, φησί, Ἰσώρισον
 τὴν ὄρασιν, Γαβριήλ. Ὅρα ἐπιτάγματα ἀγ-
 γέλων καὶ ἀρχαγγέλων. Μεῖζων ἴσως δύναμις ἑτέρα.
 Καὶ ἦλθε, φησί, καὶ ἐθαμβήθη. Καὶ ἔστη ἐχό-
 μενα τῆς στάσεώς μου. Καὶ ἐν τῷ ἐλθεῖν αὐτὸν,
 ἐθαμβήθη. Τοῦ (ἡ. τοῦ) τοίνυν οἱ τοὺς ἀγγέλους κα-

κῶς λέγοντες; Οὐκ ἂν· ἐαυτοῦ τι ἐποίησεν. Ὁρᾷ
 καὶ αὐτοὺς εἰς τάξεις πολλὰς καὶ διατυπώσεις τετα-
 γμένους; Ἐν τῇ πρώτῃ, Προσηλθε, φησί, καὶ
 ἠρώτησα [244]. Ἐνταῦθα οὐκέτι. Καὶ ἤκουσα ἐνδὸς
 ἀγίου λαλοῦντος. Καὶ ἕτερος ἠρώτησεν, ἦτοι
 ἀγνοῶν, ἵνα οὗτος μάθῃ. Καὶ ἀπεκρίνατο, φησί.
 Καὶ ἐπὶ ἐσχάτων τῆς βασιλείας, πληρουμένων
 τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν, ἀναστήσεται βασιλεὺς
 ἀναιδὴς προσώπων Ὅρα πῶς δέκνυσιν αὐτοῖς, ὅτι
 αὐτοὶ αἵτιοι. Διὰ τοῦτο οὐ φανεροὶ τοὺς λόγους, ἵνα
 μὴ ἐθελοκακήσαντες μένωνσιν· εἰ γὰρ, μηδενὸς τούτων
 εἰρημένων, ἔμενον, πολλῶν μᾶλλον, φανερωθέντων·
 καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι πανταχοῦ τὸ Πνεῦμα ἰσχύον ἔχει,
 καὶ ὅτι πάντα πρόοιδεν ὁ Θεός, καὶ ὅτι εἰδὼς ἁμαρτή-
 σοντας ἀνήγαγε. Καὶ ὅρα, ἐπειδὴ εἶπεν ἐνικυτοῦς,
 ὀλίγος χρόνος ἐφαίνετο, εἰς ἡμερῶν ἀναλύει ἀριθμὸν,
 ἵνα τῷ πλήθει φοβήσῃ, οὐχ ἡμέρας, ἀλλὰ καὶ νύκτας
 ἀριθμῶν. Καὶ ἐνδιατρίβει τῇ τραγῳδίᾳ τῇ κατὰ Ἀν-
 τίοχον, ἵνα καὶ οὕτω φοβήτῃ. Καὶ οὐκ ἐν τῇ ἰσχύϊ
 αὐτοῦ. Τουτέστιν, ὅτι ἡδύνατο ὁ Θεός κωλύσαι αὐ-
 τὸν, ἀλλ' ἐπέτρεψε διὰ τὰς ἁμαρτίας, καὶ οὐχ ἀπλῶς
 ἀχαρτόντων, ἀλλ' ἡνίκα ἐπληρώθησαν. Ἄρα μέτρον
 τί ἐστιν; Οὐπω γὰρ ἂν ἐπεπληρώντο, φησί, αἱ
 ἁμαρτίαι τῶν Ἀμφεβύλων. Καὶ ὅρα, οὕτω λοιπὸν
 ἐμπρησμοὺς, ἀλλὰ σφαγῶν ἀναιρέσεις. Ἐπειδὴ γὰρ
 ἐμελλόν τινες εἶναι οἱ καλοὶ, καὶ προϊστάμενοι τῶν
 πατέρων, καὶ τὰ τῆς τιμωρίας ἐλάττω γέγονε. Ταῦτα
 δὲ λέγεται, ἵνα μὴ ταῖς νίκαις ταῖς ἐπὶ Ζορωδάβελ
 ἐπαρθέντες, ῥάθυμοι γίνωνται. Καὶ ὅρα πῶς οὐ τίθησι
 λαμπρά τινα ἐνταῦθα μετὰ τὰ κατὰ Ἀντίοχον, ἀλλὰ
 μόνον λύσιν τῶν δεινῶν λέγει, καὶ τὸν κατασχόντα
 καιρόν. Τί οὖν; ταύτην οὐ προεῖπε τὴν αἰχμαλωσίαν;
 Ναί, σφόδρα αἰνιγματωδῶς· διὸ καὶ ὁ Χριστὸς εἶπεν·
 Ὅταν ἴδῃτε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, ὃ
 ἀναγινώσκων νοεῖτω. Ἐλεύσονται, φησί, οὐχ ὡς
 προειπόντος. Καὶ τινες μὲν λέγουσιν, ὅτι εἰκότως
 ταῦτα οὐ προεῖρηθη· οὐ γὰρ εἶχε χρόνον ἡ αἰχμα-
 λωσία αὕτη λαβεῖν. Δώσω γὰρ, φησί, καὶ τοὺς πο-
 ρηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ, καὶ τοὺς πλου-
 σίους ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Καὶ σὺ σφράγισαι
 τὴν ὄρασιν ταύτην, ὅτι εἰς ἡμέρας πολλὰς ἔσται.
 Τουτέστι, φύλαξον, διατήρησον, ἵνα μὴ τῷ μακρῷ
 χρόνῳ διαφθαρή. Ὅρα πανταχοῦ τὸν Θεὸν φειδόμενον
 αὐτῶν, Κατήλθον εἰς Αἴγυπτον, ἐγένοντο φαῖλοι· οὐκ
 ἀπέστη, ἤγαγεν εἰς τὴν ἔρημον. Ἐπέμειναν τῇ κακίᾳ·
 οὐκ ἀπέστη, εἰσέγαγεν αὐτοὺς εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγ-
 γελίας· Ἀνήγαγε πάλιν αὐτοὺς ἐπὶ Ἀντίοχον· πάλιν
 οἱ αὐτοὶ ἔμενον. Ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ πάλιν οἱ αὐτοὶ· καὶ
 οὐδὲ οὕτως ἀπέστη, ἀλλ' αἰεὶ κήδεται. Καὶ καθάπερ
 τὰ φυσικὰ οὐκ ἂν ἀποσταίη, τὰ φύσεως προσόντα
 ἡμῖν, ὅπερ ἂν γένηται· οὕτως οὐδὲ Θεός· μᾶλλον δὲ
 ἐκεῖνα δυνατὸν ἀποστήναι, αὐτὸν δὲ οὐδαμῶς προ-
 νοοῦντα, καὶ κηδόμενον. Εἰ γὰρ καὶ ἐπαλάμοιτο,
 φησί, γυνὴ τοῦ ἐλεῆσαι τὰ ἐκκονα τῆς κοιλίας
 αὐτῆς, ἀλλ' ἐγὼ οὐκ ἐπιλήσομαι σου. Καθάπερ γὰρ
 ἐκεῖνη οὐ πρὸς τὴν ἀρετὴν ὀρᾷ τῶν παίδων, ἀλλὰ
 φύσεως νόμον πληροῖ· οὕτω, καὶ [245] πολλῶν μᾶλλον,
 ὁ Θεός αἰεὶ κήδεται, οὐδέποτε ἀφίσταται, αἰεὶ τὸ αὐτὸ
 μέτρον ἐπιδείκνυσται. Καὶ ἐγὼ Δαυὶδ ἐκοιμήθη, καὶ
 ἐμαλακίσθη ἡμέρας· καὶ ἀνέστη, καὶ

^a Hec, καὶ πρὸς τὴν δύσιν, non habet B. Chrysostomus
 familia jam citata. At paulo post cum Theodoretō legitur
 ἡ αὐτὴν θυσία ἐταράχθη παραπτόματι.

^b Idem error in nostris codicibus, ac etiam in Theodoretō.
 ceterum enim Theodotus ἐταράχθη Auctor Constit. apost.
 b. 7. c. 36. φεῖται.

^c Libentius scripserim προσήλθον, ut supra, Dan. 7. 16.
 Sic lib. 20 de Civitate Dei, cap. 23, habetur, accessit· vi-
 tiōse forsitan.

ἐποιοῦν τὰ ἔργα τοῦ βασιλέως· καὶ ἐθαύμαζον τὴν δρασιν· καὶ οὐκ ἦν ὁ συνιών. Πόθεν ἐμαλακίσθη; Ὑπὸ τῆς ἀθυμίας ἰσως τῶν ἐσομένων δεινῶν, λογισάμενος πρὸς ἑαυτὸν, ὅτι οὐδέπω τὰ παρόντα τέλος ἔχει. Καὶ τοσαῦτα, φησί, πάλιν δεινά. Ἡ πάλιν οὕτω κατήλλαξα αὐτοῖς τὸν Θεόν, καὶ αὐτοὶ ἐκπολεμοῦσιν αὐτόν. Καὶ ἀνέστην, καὶ ἐποιοῦν τὰ ἔργα τοῦ βασιλέως. Τουτέστιν, ὑπηρέτουν. Καὶ ἐθαύμαζον τὴν δρασιν· καὶ οὐκ ἦν ὁ συνιών. Μάλιστα τοῦτο φέρει τινὰ δόνην, ὅταν μὴδὲ ἐξενεγκεῖν ἐξῆλθε εἰς τινα τὰ λυπηρά· ἢ ὅτι πονηροὶ ἦσαν. Καὶ ἐποιοῦν, φησί, τὰ ἔργα τοῦ βασιλέως. Τουτέστιν, οὐδὲν παρελίμπα-
νον, ἀλλ' ἐποιοῦν τὰ ἔργα.

ΚΕΦΑΛ. Θ.

Ἐν τῷ πρώτῳ ἔχει Δαρσίον, τοῦ υἱοῦ Ἀσσουήρου, ἀπὸ τοῦ σπέρματος Μήδων, ὃς ἐδασίλευσεν ἐπὶ τὴν βασιλείαν Χαλδαίων, ἐν ᾗ ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, ἐγὼ Δανιήλ συνῆκα ἐν ταῖς βίβλοις τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν, περὶ οὗ ἐγενήθη λόγος Κυρίου πρὸς Ἱερεμίαν τὸν προφήτην, εἰς συμπλήρωσιν ἐρημώσεως τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐβδομήκοντα ἔτη. Καὶ ἔδωκα τὸ πρόσωπόν μου πρὸς Κύριον τὸν Θεόν, τοῦ ἐκζητῆσαι προσευχήν καὶ δέησιν ἐν νηστεiais καὶ σάκκῳ καὶ σποδῷ. Οὗτος ὁ Μήδος Δαρσίος. Πρῶτον δὲ ἔτος οὐχὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ φησι· οὐ γὰρ εἶπεν, ἐν τῷ πρώτῳ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ἀλλ', Ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει Δαρσίου, ἐν ᾗ ἐστὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ὥστε δυνατόν λέγεσθαι καὶ πρῶτον ἔτος, βασιλεύοντος μὲν αὐτοῦ, τότε δὲ ἀνελόντος ἰσως τοὺς περὶ Βαλτάσαρ. Ἐγὼ Δανιήλ συνῆκα ἐν ταῖς βίβλοις τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν. Τουτέστι, τὴν σφαγὴν. Καὶ ἀνελογισάμην. Ὅρα αὐτὸν πρὸ τῆς προθεσμίας οὐ τολμῶντα προσελθεῖν τῷ Δεσπότη. Ἀλλ' οἱ μὲν τρεῖς παῖδες ποιοῦσιν αὐτὸ ἐν τῇ καμίνῳ· οὗτος δὲ ἐν τῷ λάκκῳ οὐδὲν ἐποίησε. Τί οὖν; ἢ ἐκείνοι κακῶς, ἢ οὗτος; Οὐδέτεροι. Ἐκείνοι μὲν γὰρ τὴν φιλοστοργίαν, οὗτος δὲ τὴν σύνεσιν τοῦ καιροῦ παραγενομένου ἰδείκνυ. Ἄρ' οὖν συνετῶς ἀνεγίνωσκε τὰ προφητικά; Οἶμαι δ' αὐτὸν οὐκ ἐκ τῆς ἀλώσεως ἀριθεμεῖν, ἀλλ' ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἰσως τοῦ Ἰσραήλ. Ἐρήμωσιν γὰρ εἰκότως ἂν τις εἴποι Ἱερουσαλὴμ καὶ τοὺς πολέμους. Ὅρα καὶ τὸν ἀριθμὸν σαββατικόν. Ὅσπερ γὰρ τότε τετρακόσια τριάκοντα καὶ διακόσια δεκαπέντε ἐποίησεν, οὕτως αἶμαι καὶ νῦν ἐλάττω εἶναι. [246] Περὶ οὗ ἐγενήθη, φησί, λόγος πρὸς Ἱερεμίαν τὸν προφήτην, εἰς συμπλήρωσιν ἐρημώσεως Ἱερουσαλὴμ ἐβδομήκοντα ἔτη. Καὶ ἔδωκα τὸ πρόσωπόν μου πρὸς Κύριον τὸν Θεόν, τοῦ ἐκζητῆσαι προσευχήν καὶ δέησιν ἐν νηστεiais καὶ σάκκῳ καὶ σποδῷ. Ὅρα εὐλάβειαν. Καὶ ἔδωκα, φησί, τὸ πρόσωπόν μου. Τουτέστι, κατησχυμμένος ἤμην πρὸ τοῦτου, πρὸ τῆς ταπεινώσεως· νῦν δὲ ἔδωκα, ἀντὶ τοῦ ἐτόλμωσα. Εἰ δὲ ὀφειλόμενον ἀπῆται, οὐκ ἂν ἔλεγε, ἔδωκα τὸ πρόσωπόν μου.

ὡς ἐπὶ παρακεκινδυνευμένῳ πράγματι. Εἰ ὑπὲρ ἄλλων τοσαύτῃ χρῆται σπουδῇ, εἰ τοσαύταις ἀπολαύων καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ παρὰ τοῦ βασιλέως εὐνοίαις^h, οὐκ ἔχει τινὰ αἰσθῆσιν τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ὡς αὐτὸς ὢν ἐν τοῖς δεινοῖς, αὐτῶν τῶν ὄντων μᾶλλον ἐδάκνυτο· πῶς ἂν τις αὐτὸν κατ' ἀξίαν θαυμάσειεν; Ὅρα δὲ καὶ μετὰ τὰς θλίψεις ἐκείνας οὐ θαρρόντα προσελθεῖν, ἕως εἶδε τὸν χρόνον πληρωθέντα. Ποῦ τοίνυν κεισόμεθα λοιπὸν ἡμεῖς οἱ ἄθλιοι; Τί λέγεις, ὦ Δανιήλ; ἐν ἀγαθοῖς εἰ σύ, τιμῆς ἀπολαύεις παρὰ Θεοῦ, παρὰ ἀνθρώπων· τί σοι μέλλει (ἢ μέλει) περὶ τῶν ἄλλων; Οὕτω καὶ Μωϋσῆς ἐποίει. Καὶ τί φησι; Ἐν νηστεiais καὶ σάκκῳ καὶ σποδῷ τὰ ὀφειλόμενα ἀπαιτῶν. Τί γὰρ, εἰ ὠφείλετο; Μήποτε καὶ τούτου ἀναξίους ἑαυτοῦς ἐποίησαν. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἀνάγκη παρὰ Θεῷ· ἀνώτερος νόμων ἐστί. Τοῦ ζητῆσαι, φησί, προσευχήν καὶ δέησιν. Πρῶτον τοῦτο ἐπιζητεῖ. Εἰ ἐπιτρέπει μοι, φησί, εὐξασθαι ὑπὲρ αὐτῶν· ἐπειδὴ ἤκουσεν Ἱερεμίου τοῦτο ἀκούοντος, ὅτι Μὴ προσεύχου ὑπὲρ τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ μὴ ἀξίου ὑπὲρ αὐτῶν. Ἐχων (f. add. τὴν) ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας, τὴν ἀπὸ τῶν χρόνων συμμαχίαν, τὴν ἀπὸ τῆς οἰκείας ἀρετῆς, καὶ τοῦ μυρία παθεῖν, οὐδέπω θαρρᾷ, ἀλλὰ τέφραν ὑποστρωσάμενος καὶ σάκκον, οὕτως εἶδετα. Τί ποιήσομεν ἡμεῖς οἱ ἀνάλητοι; Τοῦτον ἡμᾶς ἐχρῆν μιμεῖσθαι. Ἴνα γὰρ μὴ τις λέγῃ, ὅτι διὰ πενίαν οἱ λοιποὶ προφηταὶ ταῦτα ἐποιοῦν· ὁ μάλιστα πάντων πρὸς ἀξιωματῶν μέγεθος ἀναχθεῖς, οὗτος μάλιστα πάντων ταπεινοῦται. Καὶ ἀπὸ τοῦ σπέρματος τῆς βασιλείας ἦν, καὶ τοσοῦτον ἀπέλαυσεν. Οὕτω δεῖ πενθεῖν τὰ οἰκεῖα δεινά, οὕτω τῶν μελῶν φεῖδεσθαι τῶν οἰκείων. Τοῦτο συμπάθεια τῶν προφητῶν. Ὅρα ταύτῃ μάλιστα θαυμασιώτερον ὄντα. Μωϋσῆς ἔλεγεν· Εἰ μὲν ἀφῆς αὐτοῖς, ἐπεὶ καμὲ ἐξάλειψον ἐκ τῆς βίβλου. Οὗτος ἐν νηστεiais ἦν καὶ δάκρυσι διηνεκῶς. Παῦλος διηνεκῶς ἐν δάκρυσι, καὶ γέννης αὐτῆς κατετόλμησεν. Οὐδεὶς αὐτῶν ἔχει τῶν οἰκείων ἀγαθῶν αἰσθῆσιν· ἀλλ' ὥσπερ ἐν σώματι, τοῦ ὀφθαλμοῦ καλοῦ τυγχάνοντος, οὐκ ἂν λάθοι τοῦ κάλλους αἰσθῆσιν, σεσηπότων τῶν ποδῶν καὶ διεφθαρμένων· οὕτω καὶ τότε ἦν. Τίνος ἔνεκεν ἡ σποδός; Ἀνεμίμνησεν αὐτὸν τῆς οἰκείας φύσεως. Τίνος ἔνεκεν ὁ σάκκος; Τῇ τραχύτητι ταπεινοῦ. Τίνος ἔνεκεν ἡ νηστεία; Καὶ αὕτη τῶν ἐν παραδείσῳ ἀνεμίμνησεν. Τοῦτο αὐτοῖς ἔθος [247] ἐστὶ, τὰ βασανίζοντα διώκειν. Οὐδὲ τῆς γῆς ἀξίος εἶμι, φησὶν, οὐδὲ τῶν ἱματίων, οὐδὲ τῶν κατὰ φύσιν πραγμάτων, ἀλλὰ χαλεπωτέρας τιμωρίας, ὁ τὰ Περσικὰ περιβεβλημένος ὀφάσματα, ὁ τιάραν ἔχων Περσικὴν. Καὶ εἰ φησι; Ἴδωμεν τὴν ἐξομολόγησιν. Καὶ προσηυξάμην πρὸς Κύριον τὸν Θεόν μου. Ὅρα τὸ φιλετρον τὸ παρὶ τὸν Δεσπότην. Τὸν Θεόν μου, φησί· ὃν οὐκ ἐτόλμα ἰκετεύειν, τοῦτον Θεὸν αὐτοῦ καλεῖ. Ἐτι ἐμοῦ

^a Vide Suidam, apud quem in verbo ἐκπολεμῶσαι, nihil militare debuerat H. Steph. Eleganter autem, qui Constit. apost. collegit, ἐκ παρατάξεως ἀμαρτάνειν in hac significatione usurpat, lib. 2, cap. 23.

^b Lege τοσαύτης εὐνοίας, ut infra τιμῆς ἀπολαύεις, et τοσοῦτον ἀπέλαυσεν. Praeyit Segazar. Animadv. ad Dan. c. 1. p. 49.

bui, et ægrotavi dies aliquot: et surrexi, et faciebam opera regis: et admirabar visionem: et non erat qui intelligeret. Unde ægrotavit? Fortassis ex tristitia ob futuras calamitates, secum reputans, nondum finem habere res præsentēs. Et tot, inquit, adhuc supersunt mala. Vel iterum, Nondum Judæis Deum reconciliavi, et ipsi eum ad bellum provocant, ac sibi reddunt inimicum. *Et surrexi, et faciebam opera regis.* Id est, Ministrabam. *Et admirabar visionem; et non erat qui intelligeret.* Maxime id affert dolorem, cum ne quidem licet res tristes efferre in aliquem: an quia improbi erant. *Et faciebam, inquit, opera regis.* Hoc est, Nihil prætermittebam, sedungebar officio meo.

CAPUT IX.

1. « In primo anno Darii, filii Assueri, de semine Medorum (a), qui regnavit super regnum Chaldaeorum, 2. in anno uno regni ejus, ego Daniel intellexi in libris numerum annorum, de quo factus est sermo Domini ad Jeremiam prophetam, in complementum desolationis Jerosolymæ septuaginta anni (Jer. 25. 11). 3. Et dedi faciem meam ad Dominum Deum, ut exquirerem orationem et deprecationem in jejuniis et sacco et cinere. » Iste est Darius Medus. Primum autem annum non regni ipsius ait: non enim dixit, In primo regni ejus, sed, In primo anno Darii, in uno anno regni ejus: ita ut et dici possit primus annus, quo quidem ille regnabat, tunc vero forte occiderant Baltasarem. Ego Daniel intellexi in libris numerum annorum. Id est, Baltasaris eadem. Et reputavi. Vide ut ante præfinitum tempus non audeat accedere ad Dominum. At tres quidem pueri id agunt in fornace; iste vero in lacu non fecit. Quid igitur? vel illi male, vel hic? Neutri. Illi siquidem amorem erga patriam ostendebant, hic vero intelligentiam temporis quod advenerat. Nonne ergo intelligenter legebat prophetarum oracula? Existimo autem illum non ab urbe capta numerare, sed forte a captivitate Israelis (b). Jure enim desolationem quis vocaverit Jerosolymæ etiam bella. Vide et numerum sabbaticum. Nam sicut aliquando quadringentos et triginta annos (Exod. 12. 40) in ducentos et quindecim mutavit, ita puto et nunc annos pauciores esse. « De quo factus est, » inquit, « sermo ad

Jeremiam prophetam, in complementum desolationis Jerosolymæ septuaginta anni. Et dedi faciem meam ad Dominum Deum, ut exquirerem orationem et deprecationem in jejuniis et sacco et cinere. » Certe religionem prophetæ. *Et dedi, inquit, faciem meam.* Hoc est, Rubore suffusus eram antea, nempe ante humiliationem; nunc vero Dedi, id est, Ausus sum. Quod si rem debitam postulasset, sane non dixisset, *Dedi faciem meam*, quasi in facto periculose suscepto. Si pro aliis tanto utitur studio, si tanta cum fræretur tam apud Deum, quam apud regem, benevolentia, harum tamen rerum nullum sensum habet, sed quasi ipse in malis versaretur, magis mordetur ac moleste fert, quam ii qui ab ea calamitate erant oppressi: quomodo quis eum digne miretur? Vide autem, ut etiam post illas afflictiones, non ausus sit accedere, donec vidit tempus esse completum. Ubi ergo desidebimus deinceps, nos miseri? Quid ais, o Daniel? in prosperis tu es; honorem habes a Deo, et ab hominibus; quid tibi curæ est de cæteris? Sic et Moyses agebat. Et quid ait? *In jejuniis et sacco et cinere*, debita exigens. Quid enim, si debebatur? Ne forte Judæi se hoc quoque indignos fecissent. Apud Deum quippe non est necessitas; superior legibus est. *Ut quærerem, inquit, orationem et deprecationem.* Id primum poscit. Si permittat mihi, inquit, pro illis orare; quoniam audierat Jeremiam ista verba a Domino retulisse: *Ne ores pro populo isto, et ne postules pro eis* (Jer. 7. 16). Auxiliantur ipsi captivitas, tempora, propria virtus, et quod innumera pro Deo passus sit; et tamen nondum confidit, sed cinerem substernens et saccum, ita precabatur. Quid faciemus nos qui indolentia sumus præditi? Hunc oportuit nobis imitandum proponere. Nam ne quis dicat, reliquos prophetas propter paupertatem ista fecisse: qui maxime omnium evectus fuerat ad dignitatum amplitudinem, ille maxime omnium se deprimit. Et de semine regni, ac de stirpe regia erat, et tot tantaque fuerat consequutus. Ita oportet lugere sua mala, sic propriis membris parcere. Hæc est commiseratio prophetarum. Vide nostrum ea parte præcipue esse admirabilem. Moyses dicebat: *Siquidem remisit eis: sin minus, etiam me dele de libro* (Exod. 32. 32). Hic in jejuniis et lacrymis continue degebat. Paulus assidue in lacrymis, et contra gebennam ipsam ausus est. Ipsorum nullus sensu afficitur propriorum bonorum; sed ut in corpore, oculus licet pulcher sit, non tamen percipiet suæ bonitatis ac pulchritudinis sensum, si pedes putrefacti sint ac corrupti; ita et tunc erat. Cur cinis? Admonebat eum propriæ naturæ. Cur saccus? Asperitate deprimit. Cur jejunium? Et ipsum ea quæ in paradiso gesta sunt, in memoriam revocabat. Hic viris sanctis mos est, ea quæ affligunt consecrari. Neque terra dignus sum, inquit, neque vestibis, neque rebus quæ secundum naturam sunt, sed graviore supplicio, qui Persicis amictus sum vestibis, qui tiamam gesto Persicam. Et quid ait? Videamus confessionem. 4. *Et oravi ad Dominum Deum meum.* Certe amorem erga Dominum. *Deum meum, inquit.* Cui non audeat supplicare, huic

(a) Quis assentiatur Josepho Scaligero asserenti prognatum Medo genere Medum esse non potuisse? Mardocheus igitur non erat Judæus, quia de semine Judæorum? Esth. 6. 13. Quid quod Darius iste dicitur Medus Dan. 5. 31, et 11. 1? Certe non majus pondus habeat cæteræ Scaligeri probationes, qui dum sententiam suam de Nabonido nobis perscrutetur, id quibus modis assequatur, minimum curat.

(b) Captivitatem Israelis interpretor, non Israëlitarum deportationem a Salomanasare factam, sed Judæorum translationem sub Nabuchodonosoro primam. Recte igitur septuaginta servitutis annos ordiri videtur ab initio bellorum, et a prima captivitate, seu ab anno quarto Joacimi. Atque ita censent qui inter chronologos familiam ducunt. Quod subdit de annis in pauciores contractis, magis oratorie æstimo dictum, quam vere; quare verisimilius est quod in adversus Judæos, et infra scribit, quodque alibi scripserat, tempus fuisse completum: quæ est etiam opinio Origenis Hom. 4 in Ezechielem: quamvis una vera sententia sit, quod septuaginta anni tunc ad finem vergebant. Locum Exodi 12. 40, aliter, ac mea quidem sententia longe commodius acceperunt Ixx, ac post eos Josephus, Eusebius, Severus, Augustinus.

Deum suum vocat. 20. « Adhuc me loquente, ac orante, et confitente peccata mea, et peccata populi mei Israelis, et prosternente misericordiam meam coram Domino Deo meo, ad montem sanctum Dei mei : 21. et adhuc me loquente in oratione, et ecce vir Gabriel, quem videram in visione a principio, volans : et tetigit me circiter horam sacrificii vespertini. 22. Et intelligere fecit me, et loquutus est mecum, et dixit : Daniel, nunc egressus sum, ut conciliarem tibi intelligentiam. 23. In principio deprecationis tuæ exiit sermo : et ego veni, ut annuntiarem tibi, quia vir desideriorum tu es (a). Et animadvertite in verbo, et intellige in visione. » Itaque cum dicent nobis Judæi : Cur in Isaiâ, cum Ozias de bello timeret, et de expeditione duorum regum (b), propheta egressus dedit eis signum (Isai. 7), quod post innumeros annos evenit? dicemus et nos ad illos : Cur cum Daniel precaretur pro reditu, et de iis rebus aliquid audire cuperet, egressus angelus, de his quidem nihil renuntiavit, res autem longo post tempore futuras edocuit? Sed sicut hic ex abundantia questionem solvit; ita et illic. Fidem enim maximam facit urbis erigendæ, quod iterum capienda dicitur. Quid ergo? an quod velit prophetam contristare, id agit? Minime, sed Hebræos cupit timidores efficere. Et non semel, neque bis, sed sæpe repetit. Quandoquidem enim futura prosperitas sufficiens erat ad eorum mentem inflandam, non solum instaurata civitate, sed et manibus barbaricis ædificata, barbaricis illis quæ eam everterant. Hoc enim etiam Isaias dicit, ostendens omnipotentiam ac divitiâs Dei, quomodo potens sit omnia et facere et mutare (Isai. 49. 17). Quoniam igitur futurum erat, ut Judæis patria bona redderentur, utque reportarent illustres continuasque victoriâs, quas et prophetæ magna voce prædicant : ut Ezechiel quidem, quod septem annis comburerentur arma eorum qui capiendi erant (Ezech. 39. 9); alii autem prophetæ eadem assidue dicebant : ne his, inquam, rebus elati deteriores prioribus fierent, metu prædictionis, et quod eadem subinde dicereptur, eos velut ad necessitatem inevitabilem redigit, ut ne volentes quidem perirent. Et propter hoc et tempus incertum faciebat; quoniam quæ utilitas erat ista annuntiari? Et vide quando prophetentur. Sub ipsum reditum, rebus illorum vigentibus ac florentibus. Quemadmodum et Moyses, cum eos introduciurus esset in terram promissionis, prope ipsam bonorum perceptionem prophetat ipsis mala quæ nunc sustinent, dicens : *Contestor vobis cælum et terram* (Deut. 4. 26); indolentiæ, quam felicitas pafit,

(a) *Vir desideriorum*, hoc est, *vir desideratus*, vel *desiderans*, ut exponunt sancti Patres. Isidorus fugit ratio, cum Origenum lib. 7, c. 8, scribit de Daniele : *Desideriorum vir appellatus est, quia panem desiderii non manducavit, et vinum concupiscentiæ non bibit*. Ea tamen verba postea nactus sum in S. Augustino Serm. 65 de Tempore : *Daniel*, inquit, *ideo vir desideriorum appellatus est, quia panem desiderii non comedit, et potum concupiscentiæ non bibit, quia magis Christum quam epulas desiderabat*.

(b) Imo *Achaz* Is. 7, 1. Contra Origenes initio Homiliæ primæ in librum Judicum Achazum (inalo enim ibi legere *Achaz*, quam *Achab*) posuit pro Ozia, ut etiam manifestum est ex ejusdem Adamantii initio, Bom. 1 in Isaiam.

æquilibrem ponens punitionem quam minatur; ita et iste continet ipsos in metu. Ideo et Zacharias plurimum in istis rebus moratur, eademque manifestius dicit. Nihil quippe humana natura minus aptum est ad prosperitatem ac laxamentum. *Adhuc me loquente*, inquit, *in oratione, venit angelus Gabriel*, illi familiaris, *volans : et tenuit me circiter horam sacrificii vespertini*. Vel ne ex visione obstupefieret, vel ut intelligeret quæ dicerentur. Et quia non licebat ea clare propter reliquos proferre, jure tangit eum. « Et docuit me, » inquit, « ac loquutus est mecum, et dixit : Daniel nunc exivi, ut conciliarem tibi intelligentiam. In principio deprecationis tuæ exiit sermo : et ego veni, ut renuntiarem tibi, quia vir desideriorum tu es. Et animadvertite in verbo, et intellige in visione. » Attende, inquit, ea quæ dicuntur. Cum enim aliquis de alijs quidem rogat, alia vero audit, multa tunc indiget attentione. 25. *Et redibit, et ædificabitur platea et murorum ambitus*. Quidam esse dicunt murum, quem Agrippa condidit (a). « Et evacuabuntur tempora. 26. Et post hebdomadas sexaginta duas exterminabitur unctio; et judicium non est in eo : et civitatem et sanctuarium labefaciet cum duce; et excidentur sicut in diluvio, et usque ad finem belli concisi calamitatibus. 27. Et confirmabit testamentum multis hebdomas una. » Vide ut terribiliter mala enarret. « Vel dimidium hebdomadis, cessare faciet thymiamam, et sacrificium, et libamen; et super templum abominatio desolationis, et usque ad consummationem temporis consummabitur in desolationem. » Vide ut in rebus tristibus sermoni finem imposuerit, et ea quidem quæ bona erant obscure dixerit; hoc enim sibi vult illud : *Confirmabit multis testamentum hebdomas una*; tristitia vero, frequenter et sæpe. *Et abominatio desolationis* : id est, quæ ab Adriano facta est (b). Hæc apertius Zacharias, qui etiam res commodas prædicit propter eos qui remanserant. Fortassis et in Ægypto totidem annos fecit (c); et non labefactati sunt : nunc autem non amplius expectas ista. Vide et alia. Judæus in

(a) Adito sis ad Josephum Antiq. Judaic. lib. 19, cap. 7, et lib. 2 de Bello Judaico, cap. 19, quæ duo loca inter se conferre pretium operæ erit. Veriorem expositionem disces ex alijs, atque adeo ex Nostro tertio contra Judæos. Lege Origenem ad Matth. 24. 15.

(b) Et hic quoque cum cæteris videndus B. Chrysostomus allata homilia; notandumque multo ante tempora Hadriani cœpisse vastitatis abominationem. Sed de his omnibus fuse interpretes, maximeque S. Hieronymus. (Nota idipsum dicere Chrysostomum Homilia 5 contra Judæos, T. 1 : *ῥῆλύματα δὲ ἐρημώσεως τὸν ἀνδριάντα, ὃν ἔστησεν ὁ τὴν πόλιν καθελὼν ἔνδον ἐν τῷ ναῷ* : et paulo post ait, *Adrianum fuisse eum qui statuum erexit*).

(c) In Græco, *τὰς αἰ μετὰ Ἀγρίππτον τοσούτων ἐτὶ ἡμετέρας*. Locus hic perquam difficilis est. Quod si μετὰ pro post, ut vulgo accipias, nec veritas, nec sensus constabit. Conjiciebam μετὰ idem esse ac μετὰ, quemadmodum interdum usurpatur; adeo ut B. Chrysostomus voluerit præsentem calamitatem Judæorum, finem non accepturam, sicut accepit Ægyptiaca (quod argumentum tertio adversus Judæos diligentissime persequitur), respexeritque ad locum Exodi 12, 40 : *habitatio autem filiorum Israel, qua manserunt in Ægypto, fuit quadringentorum et triginta annorum*; qui numerus ad harum hebdomadarum numerum accedit. Ita exponendum hunc locum non male forsân divinavi. Qui meliora habuerit, candidus impertiat. Rosset etiam scribi, *fecerunt*, id est, *manserunt*.

τος, και προσευχομένου, και εξαγορευόντος
 αρχίας μου, και τὰς ἀμαρτίας τοῦ λαοῦ μου
 1, και ῥίπτοντος τὸν ἑλὸν μου ἐναντι Κυ-
 νῷ Θεοῦ μου, ἐπὶ τοῦ ὕδρου τοῦ ἁγίου τοῦ
 σου· και ἐτι ἔμοῦ λαλοῦντος ἐν τῇ προσευχῇ,
 ὃ ἀνὴρ Γαβριήλ, ὃν εἶδον ἐν τῇ ὁράσει ἐν
 ᾧ, πετώμενος· και ἡψατό μου ὥσει ὦραν
 ἐσπερινῆς. Καὶ συνέτισέ με, και ἐλάλησε
 ἰοῦ, και εἶπεν· Δαυιήλ, νῦν ἐξῆλθον, συμ-
 με σε σύνεσιν. Ἐν ἀρχῇ τῆς δεήσεώς σου
 ὁ λόγος· και ἐγὼ ἦλθον τοῦ ἀναγγεῖλαι
 τι ἀντὶ ἐπιθυμιῶν εἰ σὺ. Καὶ ἐννοήθητι
 ῥήματι, και σύνες ἐν τῇ ὁπτασίᾳ. Ὡστε και
 ἴγωσιν ἡμῖν οἱ Ἰουδαῖοι· Διὰ τί ἐν τῷ Ἡσαΐα,
 ἰου περὶ τοῦ πολέμου δεδιότος, και τῆς ἐφόδου
 βασιλέων, ὁ προφήτης ἐξελεύθων ἔδωκεν αὐτοῖς
 1, μετὰ μυρία ἔτη συμβαῖνον; ἐροῦμεν και
 ἐρὸς αὐτούς· Τίνος ἔνεκεν τοῦ Δαυιὴλ ἀξιώ-
 ῃ τῆς ἀνόδου, και ἐπιθυμοῦντος ἀκοῦσαι τι
 ὤτων, ἐξελεύθων ἄγγελος περὶ μὲν τούτων οὐδὲν
 εἶπε, πρᾶγματα δὲ μακροῖς ὕστερον χρόνοις ἐδί-
 Ἀλλ' ὥσπερ ἐν ταῦτα ἐκ περιουσίας τὸ ζητούμενον
 ἵτω κάκει. Πίστις γὰρ μεγίστη τοῦ τὴν πόλιν
 εἶναι, τὸ και πάλιν αὐτὴν ἀλώσεσθαι. Τί
 πῆσαι τὸν προφήτην βουλόμενος, τοῦτο ποιεῖ;
 ἰς, ἀλλ' αὐτοὺς φοβερωτέρους ἐργάσασθαι. Καὶ
 εἰ, οὐδὲ δις, ἀλλὰ πολλάκις. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ
 πᾶσι εἶναι εὐπραγία ἱκανὴ φουσῆσαι τὴν ἐκεί-
 ἄνοιαν, οὐ μόνον ἀνορθομένης τῆς πόλεως,
 εἰ χερσὶ βαρβαρικῆς οἰκοδομουμένης, βαρβα-
 ἐκείναις ταῖς καθελοῦσαις αὐτήν. Τοῦτο γὰρ
 Ἡσαΐας φησὶ, δεικνὺς τὸ παντοδύναμον και εὐ-
 τοῦ Θεοῦ, πῶς ἱκανὸς πάντα και ποιῆσαι και
 λαῖν. Ἐπεὶ οὖν ἔμελλεν αὐτοῖς τὰ πάτρια
 ἡσσεσθαι, και νίκαι λαμπραὶ και συνεχεῖς, ὡς
 προφητῆται ἀναδοῶσιν· ὅσον ὁ μὲν Ἰεζεκιήλ, ὅτι
 ἔτη τὰ ὅπλα αὐτῶν κατακαυθήσεται τῶν μελ-
 ἄλωσεσθαι· οἱ δὲ ἄλλοι τὰ αὐτὰ συνεχῶς ἔλε-
 κα μὴ τούτοις ἐπαρθέντες, χεῖρους τῶν προτέ-
 κωνται, τῷ φόβῳ τῆς προβόρῃσεως, και τὸ πολ-
 [forte τῷ πολλῷ] τὰ αὐτὰ εἰπεῖν, καθάπερ αὐ-
 ἰς ἀνάγκην ἀφυκτον καθιστῶν τοῦ μηδὲ βου-
 υς διαφθάρῃναι. [248] Καὶ διὰ τοῦτο και τὸν
 ἄθλον ἐποίησεν· ἐπεὶ τίς χρεῖα ταῦτα ἀπαγγελ-
 Καὶ ὅρα πότε προφητεύεται. Παρ' αὐτὴν τὴν
 , ἀκμαζόντων αὐτοῖς και ἀνθούτων τῶν πρα-
 ν. Ὡστερ και ὁ Μωϋσῆς μέλλων αὐτοὺς εἰς-

ἀγειν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, παρ' αὐτὴν τῶν
 ἀγαθῶν τὴν μετάληψιν προφητεύει αὐτοῖς παρόντα
 τὰ δεινὰ, λέγων· Διαμαρτύρομαι ὑμῖν τὸν οὐρανὸν
 και τὴν γῆν· ἀντίβροπον τῇ διὰ τὴν εὐπραγίαν
 ἀπαθεία τὴν ἀπὸ τῆς ἀπειλῆς τιμωρίαν τιθεῖς· οὕτω
 και οὗτος κατέχει αὐτοὺς ἐν φόβῳ. Διὰ τοῦτο και
 Ζαχαρίας τὸ πλεον ἐν τούτοις διατρίβει, και σαφέ-
 στερον τὰ αὐτὰ λέγει. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ὡς ἀνθρω-
 πίνῃ φύσει πρὸς εὐπραγίαν και ἀνεσιν ἀχρηστον.
 Ἐτι ἔμοῦ λαλοῦντος, φησὶ, ἐν τῇ προσευχῇ, ἦλ-
 θεν ὁ ἄγγελος Γαβριήλ, ὁ συνήθης αὐτῷ, πετώμε-
 νος· και κατέσχε με ὥσει ὦραν θυσίας ἐσπερι-
 νῆς. Ἢ ὥστε μὴ ἐκπληκτον γενέσθαι ἀπὸ τῆς ὕψεως,
 ἡ ὥστε νοῆσαι τὰ λεγόμενα. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἦν αὐτὰ
 σαφῶς εἰπεῖν διὰ τοὺς λοιποὺς, εἰκότως ἄπτεται. Καὶ
 συνέτισέ με, φησὶ, και ἐλάλησε μετ' ἔμοῦ, και εἶ-
 πεν· Δαυιήλ, νῦν ἐξῆλθον συμβιβάσαι σε σύν-
 εσιν. Ἐν ἀρχῇ τῆς δεήσεώς σου ἐξῆλθεν ὁ λό-
 γος· και ἐγὼ ἦλθον τοῦ ἀναγγεῖλαι σοι, ὅτι ἀντὶ
 ἐπιθυμιῶν εἰ σὺ. Καὶ ἐννοήθητι ἐν τῷ ῥήματι,
 και σύνες ἐν τῇ ὁπτασίᾳ. Νόησον, φησὶ, τὰ λεγό-
 μενα. Ὅταν γὰρ τις ὑπὲρ ἐτέρων μὲν ἀξιοῖ, ἕτερον
 δὲ ἀκούῃ, πολλῆς δεῖται τῆς προσευχῆς. Καὶ ἐπι-
 τρέψει^b, και οἰκοδομηθήσεται πλατεῖα και περι-
 τειχος. Τινὲς τὸ τεῖχος, ὅπερ Ἀγρίππας ἐποίησε,
 φασίν. Καὶ ἐκκενωθήσονται οἱ καιροί. Καὶ μετὰ
 τὰς ἑβδομάδας τὰς ἐξήκοντα δύο ἐξολοθρευθή-
 σεται χρίσμα, και κρίμα οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ, και
 τὴν πόλιν και τὸ ἅγιον διαφθερεῖ σὺν τῷ ἡγου-
 μένῳ· και ἐκκοπήσονται ὡς ἐν κατακλισμῷ, και
 ἔως τέλους πολέμου σιντετετημένου ἀφυγισμοῖς.
 Καὶ δυναμώσει διαθήκη πολλοῖς ἑβδομάς μία.
 Ὅρα πῶς πληκτικῶς τὰ κακὰ (suppl. διηγείται). Ἢ
 και ἡμῖν τῆς ἑβδομάδος, καταπαύσει θυμίαμα,
 και θυσία, και σπονδή· και ἐπὶ τὸ ἱερὸν βδέλυγμα
 τῆς ἐρημώσεως, και ἔως συντελείας καιροῦ συν-
 τελεσθήσεται ἐπὶ τὴν ἐρήμωσιν. Ὅρα πῶς ἐν
 τοῖς λυπηροῖς τὸν λόγον κατέπαυσε, και τὰ μὲν χρηστὰ
 ἀσαφῶς εἶπεν· τοῦτο γὰρ ἐστὶ· Δυναμώσει πολλοῖς
 διαθήκην ἑβδομάς μία· τὰ δὲ λυπηρὰ, συνεχῶς^c
 και πολλάκις. Καὶ τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως.
 τούτεστι, τὸ Ἀδριανοῦ. Ταῦτα σαφέστερον ὁ Ζαχα-
 ρίας λέγει· λέγει δὲ ἐκεῖνος και τὰ χρηστὰ διὰ τοὺς
 ἐναπομειναντας. Τάχα και μετὰ Ἀλγυπτων τοσαῦτα
 ἔτη ἐποίησε, και οὐ διεφθάρσαν· [249] νῦν δὲ οὐκ-
 ἐτι προσδοκᾷ ταῦτα. Ὅρα και τὰ ἄλλα. Οὐκ ἐπι-
 δαίνει Ἰουδαίους (1. Ἰουδαίος), καθάπερ και πρό-

^b I.e.g. προσυχῆς, et ἐπιστρέφει. Similia errata passim emendant critici.

^c Legendum suspicor συνετῶς, ut respondeat superiori ἀσαφῶς.

τερον τῆς πόλεως. Τίς δὲ ὧς περὶ ἐπανόδου εἶπεν;
Οὐδεὶς.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Ἐν ἔτει τρίτῳ τοῦ βασιλέως Περσῶν Κίρυν λόγος ἀπεκαλύφθη τῷ Δαυιδῇ, οὗ τὸ ὄνομα ἐπεκλήθη Βαλτάσαρ. Καὶ ἀληθινὸς ὁ λόγος· καὶ δύναμις μεγάλη καὶ σύνεσις ἐδόθη αὐτῷ ἐν τῇ ὀπτασίᾳ. Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐγὼ Δαυιδῇ ἡμῖν πενθῶν τρεῖς ἑβδομάδας. Ἄρτον ἐπιθυμιῶν οὐκ ἔφαγον, καὶ κρέα καὶ οἶνος οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ στόμα μου, καὶ ἀλειμμα οὐκ ἠλειψάμην ἕως τριῶν ἑβδομάδων ἡμερῶν. Τίνος ἔνεκεν πάλιν πενθεῖ; Εἰ γὰρ τὸ πρῶτον ἔτος Κύρου ἀνέβη, τίνος ἔνεκεν πενθεῖ; καὶ πάσας ἡμέρας, εἰκὸς μίαν; πάλιν οὐδὲν ἀκούει, ὑπὲρ ὧν εὐχεται. Ἐμοὶ δοκεῖ, ὅτι εὐχεται ὥστε λυθῆναι τὰ δεινὰ ταῦτα. Ἄλλ' οὐδὲν τοιοῦτον ὁ Θεός· καὶ λέγει σαφέστερον αὐτό. Μᾶλλον δὲ ὥστε πάντας ἀνελθεῖν εὐχεται. Εἰ καὶ μεγάλα τὰ δεινὰ, καὶ ἐβούλετο ἀποβαλεῖν τὴν πατρίδα. Οὕτως δὲ σαφέστερον αὐτὸ λέγει, καὶ ἀκριβέστερον. Ὅρα δὴ πανταχοῦ τὸν Δαυιδῇ οὐχ ἀπλῶς ἐπιτυγχάνοντα τῶν ὕψων, ἀλλὰ μετὰ νηστειών. Ὅτε ἴδῃ τὸ ὄνομα μαθεῖν, νηστεία προηγήσατο. Ὅτε Γαβριὴλ ἐφάνη, νηστεία πάλιν καὶ σποδὸς καὶ σάκκος. Ὅτε οὗτος φαίνεται, καὶ νηστεία καὶ εὐχή. Ἄλλ' ὅρα καὶ τοῦτον ἀπολογούμενον αὐτῷ σχεδόν. Καὶ ἐν ἡμέρᾳ εικοστῇ καὶ τετάρτῃ τοῦ μηνὸς τοῦ πρώτου, ἐγὼ ἡμῖν ἐχόμενος τοῦ ποταμοῦ τοῦ μεγάλου, οὗτός ἐστι Τίγρις. Καὶ ἦρα τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ εἶδον· καὶ ἰδοὺ ἄνθρωπος ἐνδεδυμένος βαδὶμ, καὶ ἡ ὀσφὺς αὐτοῦ περιεζωσμένη χρυσίῳ Ὀφάξ, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ὥσει θαρσαῖς, καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὥσει δρασις ἀστραπῆς, καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ὥσει λαμπάδες πυρός, καὶ οἱ βραχίονες αὐτοῦ καὶ τὰ σκέλη ὥς δρασις χαλκοῦ στίλβοντος, καὶ ἡ φωνὴ τῶν λόγων αὐτοῦ ὥς φωνὴ θύλου. Καὶ εἶδον ἐγὼ Δαυιδῇ μόνος τὴν ὀπτασίαν, καὶ οἱ ἄνδρες οἱ μετ' ἐμοῦ οὐκ εἶδον τὴν ὀπτασίαν, ἀλλ' ἡ ἐκστασις μεγάλη ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτούς, καὶ ἐφυγον ἐν φόβῳ. Καὶ ἐγὼ ἀπελείφθην μόνος, καὶ εἶδον τὴν ὀπτασίαν τὴν μεγάλην ταύτην, καὶ οὐχ ὑπελείφθη ἐν ἐμοὶ ἰσχύς, καὶ ἡ δύξα μου μετ' ἐστράφη εἰς διασθοράν, καὶ οὐκ ἐκράτησα ἰσχύος. Καὶ ἤκουσα τὴν φωνὴν τῶν λόγων αὐτοῦ· καὶ ἐν τῷ ἀκούσαι με ἡμῖν κατανευγμένος ἐπὶ πρόσωπόν μου, καὶ τὸ πρόσωπόν μου ἐπὶ τὴν γῆν. Καὶ ἰδοὺ χεῖρ ἀπτομένη μου, καὶ ἤγειρέ με ἐπὶ τὰ ῥογατὰ μου, καὶ ἐπὶ τὰ ἴχνη τῶν ποδῶν μου. Καὶ εἶπε πρὸς με· Δαυιδῇ, ἄνθρωπε ἐπιθυμιῶν, σύνεσις ἐν τοῖς λόγοις, οἷς ἐγὼ λαλῶ πρὸς σέ, καὶ στήθι ἐν τῇ στάσει σου, ὅτι νῦν ἀπεστάλην ἐγὼ πρὸς σέ. Καὶ ἐν τῷ λαλήσαι αὐτὸν πρὸς μέ τὸν λόγον τοῦτον, ἀνέστην ἐντρομος. Καὶ εἶπε [250] πρὸς με· Μὴ φοβοῦ, Δαυιδῇ, ὅτι ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς πρώτης, ἧς ἔδωκας τὴν καρδίαν σου τοῦ συνεῖναι καὶ κακωθῆναι ἐναντι Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, ἐκούσθησαν οἱ λόγοί σου, καὶ ἐγὼ ἦλθον ἐν τοῖς λόγοις σου. Ὅρξες ἔπερ ἐφην, καὶ τοῦτον ἀπολογούμενον αὐτῷ σχεδόν; Ἀπὸ πρώτης ἡμέρας, φησὶν,

ἀπεστάλην. Τίνος οὖν ἔνεκεν ἐβράδυνας; Καὶ χωρὶς βασιλείας Περσῶν εἰστήκει ἐξ ἐναντίας εἰκοσι καὶ μίαν ἡμέραν. ἤκουσας ὅτι ἔβρια ἔθνων κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων αὐτοῖς ἕκαστον ἔθνος ἔχει τὸν ἐρεστώτα, καὶ βούλεται εἶναι δυνατώτερος. Καὶ σύνεσις ἐδόθη αὐτῷ ὀπτασίᾳ. Οὐ γὰρ ἤρκει τὰ ῥήματα διδάξαι τί μενα. Ὅρξες ἐτέρως παιδευομένους τοὺς πρὸς καὶ δύναμις μεγάλη τῆς ὕψους. Ὅντως γὰρ γάλη, τὸ τοὺς ἡσθενηκότας ἐκείνου τοῦ τοσαῦτον περιγενέσθαι Ἀντιόχου. Καὶ ἀλλ' ὁ λόγος. Ἐπειδὴ τινες ἐμελλον ἀπιστεῖν. ὄνομα Βαλτάσαρ. Ἀναμνησθεῖτε σε τῶν περὶ να ἀξιοπίστος φανῇ. Ἰδοὺ καὶ τὸ πάσχα ἔλκει γὰρ ἐν τῷ πρώτῳ μηνὶ τὸ πάσχα γίνεται, οἱ μέχρι τῆς τετάρτης εἰκάδος τοῦ μηνὸς ἐνήσι ἔμπιπτε δὲ εἰς τὴν τεσσαρεσκαίδεκάτην, αἱ τεσσαρεσκαίδεκάτης ἐπὶ τὴν πρώτην εἰκάδα, κ' ἡ δὲ δύο ἡμέρας. Ὅρα τὰ νόμιμα ἦδη καταλιθὺς ἐνέτρεψέ σε ὁ φόβος, ὦ Δαυιδῇ; Οὐχί, φησὶ τοῦ τὴν ὀπτασίαν βλέπει· ἐπὶ τῆς ἐρήμου, καὶ καὶ Μωυσῆς. Αἱ γὰρ πόλεις θορύβων γέμουσιν ταραχῆς. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐπὶ τοῦ δρους μορφοῦται. Καὶ ἰδοὺ Μιχαὴλ εἰς τῶν τῶν πρώτων ἦλθε βοηθῆσαι μοι, καὶ αὐτὸς ἐλπίον ἐκεῖ μετὰ τοῦ ἀρχοντος βασιλέως σῶν. Καὶ ἦλθον συνεῖσαι σε ὅσα ἀπαντῶν τῷ λαῷ σου ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν, ὅτι δρασις εἰς ἡμέρας. Καὶ ἐν τῷ λαλήσαι αὐτὸν ἐμοῦ πάντας τοὺς λόγους τούτους, ἔδε πρόσωπόν μου ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ κατενύγη ἰδοὺ ὡς ὁμοίωμα υἱοῦ ἀνθρώπου ἡῡτο τῶν μου. Καὶ ἠρώξαι τὸ στόμα μου, καὶ ἐλάλησιν εἰπον πρὸς τὸν ἐστῶτα ἐναντίον μου· Κύριε, ὁράσει σου ἐστράφη τὰ ἐντός μου ἐν ἐμοὶ ἰδοὺ οὐκ ἔχω ἰσχύ. Καὶ πῶς δυνησεται σου, Κύριε, λαλήσαι μετὰ τοῦ Κυρίου μου; Καὶ ἐγὼ, ἀπὸ τοῦ νῦν οὐ στήσεται ἰσχύς, καὶ προὐχὸς οὐχ ὑπελείφθη ἐν ἐμοί. Καὶ ἐθέτο, καὶ ἡῡτό μου ὡς δρασις ἀνθρώπου ἐνίσχυσέ με, καὶ εἶπέ μοι· Μὴ φοβοῦ, ἀνθυμιῶν, εἰρήνη σοι, ἀνδρίλξου, καὶ ἰσχυε. τῷ λαλήσαι αὐτὸν μετ' ἐμοῦ, ἐνίσχυσε εἰπον· Λαλήτω δὲ Κύριός μου, ὅτι ἐνίσχυε καὶ εἶπεν, Εἰ οἶδας τί ἦλθον πρὸς σέ; ἢ ἐπιστρέψω τοῦ πολεμῆσαι μετὰ τοῦ δι Περσῶν. Καὶ ἐγὼ ἐξεπερευόμην, καὶ ὁ ἀρχὴ Ἑλλήνων ἤρχετο. [251] Ἄλλ' ἡ ἀναγγελία τεταγμένην ἐν γραφῇ ἀληθείας· καὶ οὐκ εἰς ἀντεγόμενος μετ' ἐμοῦ περὶ τούτων, Μιχαὴλ ὁ ἀρχὼν ὑμῶν. Καὶ ἰδοὺ ἄνθρωπος ἐνίσχυσε στολήν. Ἰσως ἱερατικὴν. Ἡ δὲ ὕψις αὐτοῦ ὡς ἡ πυρὶς ἀπὸ ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. Πῶς ἐν ἐκείνοις ἔφαινε; τίνος ἔνεκεν οὕτω φαίνεται ὁ οὗτος; ἄρ' ἵνα ἐκπλήξῃ τὸν δῆμον; καὶ τί τὸ ἵνα πείσῃ μηκέτι πενθεῖν τὸ (ς. τῷ)· ταῦτα λέγεσθαι· μαρτυρῶν μαρτυρεῖ δυνάμει ἐσομένων· ἢ ἵνα πιστώσῃται αὐτόν. Καὶ μεγάλη. Ὅστε καὶ τούτῳ καταπλήξασθαι, καὶ πάλιν ὁμιλοῦντος ἐξίσταται, συγχεῖται, οὐκ ἀδυνατοῦντος· ἐπεὶ πρότερον εἶπεν

urbem non remigrat, ut antea (a). Quis autem omnino de reditu huiusmodi est? Nemo.

CAP. X.

1. In anno tertio Cyri regis Persarum (b) verbum revelatum est Danieli, qui nominatus est Baltasar. Et verbum erat verbum; et potentia magna et intelligentia data est ei in visione. 2. In diebus illis ego Daniel luctu eram tres hebdomadas. 3. Panem desideriorum non comedi, et carnes ac vinum non introierunt in os meum, et unguento non unctus sum usque ad tres hebdomadas dierum (c). Quare iterum lugeat? an si prius annus Cyri advenerat, cur lugeat? et non tres dies, cum unum dumtaxat lugere debuisset? Quis nihil audit de iis rebus, pro quibus orat. Mihi videtur quod pro solutione calamitatum presentium recatur. At Deus nihil tale, sed id ipsum quod supra, aperte aperit dicit. Imo ut omnes redeant, orat Daniel. Licet enim magna essent mala, quibus Iudei premebantur, non tamen ideo volebat patriam remittere. Iste autem angelus clarius ac exactius id facit. Vide autem ubique Danielelem non simpliciter ac sine labore obtinere visiones, sed cum jejuniis. Quando oportuit somnium discere, jejunium praecessit. Cum Gabriel apparuit, jejunium iterum, et cinis, et saccus: cum iste conspicitur, et jejunium et oratio. Sed vide angelum se propemodum excusare Danieli.

4. Et in die vigesima quarta mensis primi ego eram iuxta fluvium magnum, hic est Tigris. 5. Et levavi oculos meos, et vidi: et ecce vir indutus Badim, et lumbus ejus praecinctus auro Ophaz, 6. et corpus ejus, quasi Tharsis, et facies ejus, ut aspectus fulguris, et oculi ejus, velut lampades ignis, et brachia ejus ac crura, sicut visio aris coruscantis, et vox sermonum ejus, quasi vox turbæ. 7. Et vidi ego Daniel solus visionem, et viri qui erant mecum visionem non viderunt, sed terror gravis irruit super eos, et fugerunt in timore. 8. Et ego relictus sum solus, et vidi visionem magnam hanc, et non remansit in me fortitudo, et gloria mea conversa est in corruptionem, et non reliqui robur. 9. Et audivi vocem sermonum ejus: et cum ego, audire, eram compunctus super faciem meam, et facies mea super terram. 10. Et ecce manus tetigit me, ac erexit me super genua mea, et super vestigia pedum meorum. 11. Et dixit ad me: Daniel, vir desideriorum, intellige in sermonibus quos ego loquor ad te, et sta in statione tua; quia

nunc ego missus sum ad te. Cumque loqueretur ipse ad me sermonem istum, surrexi tremens. 12. Et dixit ad me: Ne timeas, Daniel, quia a die prima, qua dedisti cor tuum ad intelligendum, et ad affigendum te coram Domino Deo tuo, audita sunt verba tua, et ego veni in verbis tuis. Vides quod dixi, hunc tantum non se excusare Danieli? A prima die, inquit, missus sum. Quare ergo moratus es? 13. Et princeps regni Persarum sicut ex adverso mei unum et viginti dies. Audisti illud, Posuit terminos gentium secundum numerum angelorum suorum (Deut. 32. 8)? Et unaquæque gens praefectum habet angelum, qui vult potentior esse reliquis. Et intelligentia data est ei in visione. Non enim sufficiebat docuisse ea quæ dicebantur. Cernis aliter institui prophetas? Et virtus magna visionis. Vere enim magnæ potestatis fuit, quod homines infirmi vicerint illum Antiochum, qui tot tantaque superaverat. Et verum verbum. Quandoquidem nonnulli credituri non erant. Cujus nomen Baltasar. Commemorat tibi priora, ut fide dignus habeatur. En et Pascha solvit (a). Nam Pascha in primo celebratur mense; iste vero usque ad quartam et vicesimam mensis jejunavit. Incidit autem in decimam quartam jejunium illius, et a decima quarta ad vicesimam primam, et duos alios dies durat. Vide legalia jam tunc fuisse abrogata. Nonne præ formidine in fugam conversus es, o Daniel? Minime, inquit. Adverte quo loci visum videat: in deserto, sicut et Moyses. Urbes namque tumultibus et perturbatione plenæ sunt (b). Sic etiam Christus in monte transfiguratur. 13. Et ecce Michael unus de principibus primis venit ad auxiliandum mihi: et mo reliquerunt ibi cum principe regis Persarum. 14. Et veni ut docerem te quæcumque eventura sunt populo tuo in novissimis diebus, quia ecce visio in dies. 15. Et cum loqueretur ipse mecum omnia verba hæc, dedi faciem meam super terram, et compunctus sum. 16. Et ecce quasi similitudo filii hominis tetigit labia mea. Et aperui os meum, et loquutus sum, et dixi ad eum qui stabat coram me: Domine, in visione tua conversa sunt interiora mea in me, et ecce non habeo fortitudinem. 17. Et quomodo poterit servus tuus, Domine, loqui cum Domino meo isto? Et ex nunc non stabit in me fortitudo, et halitus non est relictus in me. 18. Et addidit, et tetigit me quasi visio hominis, et corroboravit me. 19. Et dixit mihi: Ne timeas, vir desideriorum, pax tibi, viriliter age, ac esto fortis. Et cum loqueretur ipse mecum, corroboratus sum, et dixi: Loquatur Dominus meus, quia corroborasti me. 20. Et dixit: An nosti cur veni ad te? Et nunc revertar, ut præler cum principe Persarum. Atque egrediebar; princeps vero Græcorum veniebat. 21. Verumtamen annuntiabo.

¹ Theodoretus legit, *manuum mearum*, pro, *pedum meorum*.

(a) Interdixerant quippe Romani Judæis, ne Jerosolyman ingrederentur. Testes sunt Justinus, Tertullianus, Eusebius, Hilarius, Gregorius Nazianzenus, Severus atque Hieronymus.

(b) Hoc igitur tempore in extrema senectute erat Daniel. Et tamen S. Chrysostomus, tertio de incomprehensibili Dei natura, juvenem facit. (Nempe T. 1. At Chrysostomus parum, et sæpe nullam temporum rationem habet.)

(c) Theodoretus hic, S. Basilii Homilia prima de Jejunio, et postea secunda contra Judæos, cibo penitus et potu abstinentem per tres hebdomadas mansisse Danielelem opinatur: ut de Mose legitur Exodi 34, 28. Quod cum divino contextui adversari videatur, in sententiam S. Hieronymi discendo libens.

¹ In Hebræo et in Vulgata legitur, *et ego remansi ibi*.

(a) Hujus argumenti interpretatio petenda est ex libris adversus Judæos, in quibus ista omnia fusius tractantur.

(b) Urbium tumultus ac incommoda pereleganter descripta et suis coloribus depicta habes apud suadæ medullam Gregorium Nazianzenum Oratione 28, Christianorum, Demosthenem Basilium Homilia de Gordio martyre; atque etiam, si profana sacris miscenda sunt, apud Juvenalem Sat. 3.

tibi quod constitutum est in scriptura veritatis : et non est unus, qui a me stet de his , nisi Michael princeps vester. Et ecce vir indutus stolam. » Fortassis sacerdotalem. « Aspectus ejus quasi fulgur erat igneæ flammæ ab oculis ejus. » Quomodo in fulgure illis apparebat? cur sic apparet iste angelus? an ut populum percellat? et quodnam inde emolumentum? Nempe ut persuadeat non amplius lugere, quod eadem sæpenumero dicta fuerint : et testimonium perhibet futurorum virtuti : an ut illi fidem faciat. *Et vox magna.* Ut etiam ea re perterruerit. Daniel obstupescit, et iterum angelo colloquente obstupescit, idque indulgente illo forsân, et non impotentem faciente seu impediante (a) : quandoquidem prius dixerat : *Viriliter age.* Et stetit. Vides quid sit aspectus angeli? Ne existimes æs esse id quod videtur, nec aurum. Quis enim non ferret earum materialium aspectum? Cum ubique lumen positum sit. Quoniam igitur missus sum, præsignifico hoc solum, inquit, ne corrumpas gratiam. *Audita sunt verba tua, et ego veni in verbis tuis.* Quid enim rogabat, et quid precabatur? Et quidem illa ipsi non dicis, nec quidquam ejusmodi. Forte volebat discere exacte tempus, et quid postea futurum esset. *Et princeps,* inquit, *regni Persarum stetit ex adverso mei.* Anne hominum principem dicit? Minime. Et enim et alibi ait : *Princeps Græcorum exivit.* Mihi videtur iste qui loquitur non esse de principibus, neque ex iis qui præfecti sunt genti alicui, sed ex supernis virtutibus. Deinde quia angeli alii non valebant illi resistere, huic dicitur. Absoluti sunt, inquit, ac liberati Judæi; quid adhuc quæris? « Et ecce Michael, unus principum primorum, venit ad auxiliandum mihi; et me reliquerunt ibi cum principe regis Persarum. Et veni docere te quæcumque evenient populo tuo in novissimis diebus, quia ecce visio in dies. » Quare ante viginti dies non venit Michael? Ut mihi videtur, ostendere vult prophetæ, illum res prohibitas et iniquas atque coactas postulare, ac propemodum angelis vim facere. Propter hoc neque Michael statim ab initio auxiliatur, sed postea, ut discerent indignos reditu esse eos qui postea in patriam reversi sunt. Injuria afficiuntur angeli. *Et me reliquerunt ibi,* ut vel persuaderem, vel inliberem (principem regis Persarum). Et quis angelus ejusmodi, qui cum audit Deum præbere gratiam, resistat? Rem, ut arbitror, ita exprimit ac si esset corporea : quomadmodum cum ait : *Quis egredietur et decipiet mihi Achaabum* (2. Paral. 18. 19)? et iterum : *Dimitte me, et delebo eos* (Exod. 32. 10). Non prohibetur Deus, nec vim patitur, detentus a propheta. Ita sane et hic. Rursus vero alibi ait : *Dimitte me, quia ascendit diluculum* (Gen. 32. 26). Et adhuc de angelo et asina : *Nisi faciem tuam apprehendissem* (b), inquit. Id itaque non

ostendit, ipsum Deo obsistere, sed hoc unum tantum injuria angelos affici. Tantum valuit Daniel. *Descendi ut docerem te quæcumque populo tuo sunt eventura.* Vide quomodo, re necessaria dimissa, prophetæ se excuset. Iterum Daniel consternatur : iterum angelus illum erigit, et ait : *Ego proficiscor ut præliar cum principe Persarum. Atque ego egrediebar, princeps vero Græcorum veniebat.* Forte cum uno adversantium ipsi de rebus futuris, quique contra Macedonas pugnaret. Ac nondum persuadetur. Bellumne est inter angelos, et pugna de hominibus? Sane. Maximam quippe eorum curam gerunt. Nondum persuasus est. Quasi si quis diceret : Cogor cum hoc contendere.

CAPUT XI.

1. *Et factum est in anno primo Cyri, ego steti in robur et fortitudinem.* 2. *Et nunc annuntiabo tibi veritatem.* Et tunc, ego sum qui servavi. Nam ne aliquis dicat : Cur igitur præliaris? quid ergo, si non vicceris? nequaquam, inquit. Et tunc ego illis patrocinatus sum. *Etenim non est,* inquit, *unus qui a me stet de his, nisi Michael princeps ipsorum* (Dan. 10. 21). Hæc dicit ut Danieli persuadeat, se non esse ipsi hostem ac inimicum, et eum res vetitas petere. Nec ideo dicit, quod adjutoribus indigeat. Quomodo enim? Ostenditur istum angelum non esse de principibus. Postea omnia refert accurate, et ait unde clades. Deinde salutem populi ipsius, et acceptionem in sequentibus narrat.

CAPUT XII.

7. « Cum completa fuerit dispersio manus populi sanctificati, cognoscent sanctum, et consummabuntur hæc omnia. 8. Et ego audiui, et non intellexi, et dixi : Domine, quid extrema horum? 9. Et dixit : Vade, Daniel, quia et clausi sunt sermones usque ad tempus finis. 10. Quoad eligantur et dealbentur et igne probentur multi : inique autem agent iniqui, neque intelligent omnes impii : at intelligentes intelligent. 11. Et a tempore quo mutatum fuerit iuge sacrificium, et data fuerit abominatio desolationis, erunt dies mille ducenti nonaginta. 12. Beatus qui exspectat et pervenit ad dies mille trecentos triginta quinque. 13. Et tu vade, ac requiesce : adhuc enim dies in completionem consummationis : et requiesces tempus tuum in consummationem dierum » (a). Et tu, inquit, sede. Nam post multum tempus hæc erunt. Igitur non de reditu lamentatur, sed post reditum pro iis qui redierant.

CAPUT XIII. (In Vulg. XIV.)

1. « Et rex Astyages appositus est ad patres suos : et accepit Cyrus Persa regnum ejus (b). 2. Et erat

(a) In Græco, ὑπερβολικῶς λέγει, οὐκ ἀδυνατοῦντος. Ut potui interpretatus sum; an feliciter, clam me est. Sane illa verba, *viriliter age*, ab angelo pronuntiata fuere post Danielis stupores; sed, *non metuere*, idem significat. Lege in Editione Græca Dan. 4. 6.

(b) Non memini me legere ista in sacris scripturis. Forte allusum ad Num. 22, 25, 27, 31, 32. Verum quia quid si-

mille habetur Jobi 42, 8, existimo S. Chrysostomum eum locum in mente habuisse. Sic enim interdum hallucinatur Ecclesiæ doctores sanctissimi. Posset etiam dici exscriptorem duo loca confudisse in unum.

(a) Consulendi B. Hieronymus ac Theodoretus.

(b) Id primo observo, S. Chrysostomum Græcos Codices sequutum, ista cum superioribus conjunxisse : *liberatum*

καὶ ἔστη. Εἶδες τί ἐστιν ὅψις ἀγγέλου; Μὴ γὰρ εἶναι τὸ ὀρώμενον, μηδὲ χρυσῖον. Τίς ἐν ἐνέγκῃ τοῦτων τὴν ὅψιν; Πανταχοῦ γὰρ εἶται. Ἐπεὶ τοίνυν ἀπεστάλην, προσημαίνω ἡμεῖς, φησί, μὴ διαφθείρης τὴν χάριν. Ἐκούσας οὖν οἱ λόγοι σου, καὶ ἐγὼ ἦλθον ἐν τοῖς λόγοις γὰρ παρεκάλει, καὶ τί ἐδεῖτο; Καὶ μὴν οὐχὶ τῷ λέγεις, οὐδὲ τοιοῦτον οὐδέν. Τάχα ἐδοῦνεν ἀκριδῶς τὸν χρόνον, καὶ τὸ μετὰ ταῦτα. *χωρὶς τῆς βασιλείας*, φησί, *Περσῶν εἰστήκει ἡ βασιλεία μου*. Ἄρα μὴ τὸν τῶν ἀνθρώπων λέγων; Οὐδαμῶς. Καὶ γὰρ ἀλλαχοῦ λέγει· *Ὁ ἄρχων τῶν λήγων ἐξῆλθεν*. Ἐμοὶ δοκεῖ οὗτος οὐκ εἶναι ἰντων, οὐδὲ τῶν ἐπιτεταγμένων ἔθνους, ἀλλὰ δυνάμεων. Εἶτα ἐπειδὴν οὐκ ἴσχυον οἱ ἀγγελοὶ ἀντιστῆναι αὐτῷ, τούτῳ λέγεται. Ἀπελύθησιν· τί πάλιν ζητεῖς; Καὶ ἰδοὺ Μιχαὴλ εἰς ὅσων τῶν πρώτων ἦλθες βοηθῆσαι μοι· *ὅν κατέλιπον ἐκεῖ μετὰ τοῦ ἀρχοντος βασιλέως Περσῶν*. Καὶ ἦλθον συντείσαι σε ὅσα σπένδῃς τῷ λαῷ σου ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν. ἰδοὺ ἡ ἔρασις εἰς ἡμέρας. Τίνος ἕνεκεν εἴκοσι ἡμερῶν οὐκ ἦλθεν ὁ Μιχαήλ; Ἐμοὶ ἔτι βούλεται τῷ προφῆτῃ, ὅτι κεκωλυμένα εἶναι αἰτεῖ καὶ παράνομα καὶ κατηναγκασμένα, καὶ καὶ τοῖς ἀγγέλοις βίαν ποιῶν. Διὰ τοῦτο χατὰ εὐθέως ἐν ἀρχῇ βοηθεῖ, ἀλλ' ὕστερον, ὥστε οὐκ ἦσαν ἀξιοὶ ἀνελεῖν οἱ μετὰ ἡδικοῦνται οἱ ἀγγελοὶ. Καὶ αὐτὸν ἀφῆκαν περὶ τῆς πείρας, ἡ κωλύσαι. Καὶ τίς ἀγγελος ἦν, ὡς ἀκούσας τοῦ Θεοῦ δόντος τὴν χάριν, καὶ; Σωματοποιεῖ, ὡς οἶμαι, τὸ πρᾶγμα, καὶ [f. ἐπεὶ] ἔλεγε· *Τίς ἐξελεῖσεται, καὶ περὶ μοι τὸν Ἀχαῖ;* Καὶ πάλιν· *Ἄφες με, καὶ εἰς τὸν αὐτὸν*. Οὐ κωλύεται ὁ Θεὸς, οὐδὲν πάσχει, κατεχόμενος ὑπὸ τοῦ προφῆτου. καὶ καὶ ἐνταῦθα. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ φησί· *καὶ, ὅτι ἀνέβη ὁ δρόμος*. [252] Καὶ πάλιν ἐπὶ ἰδοὺ καὶ τῆς δυνάμεως· *Εἰ μὴ πρόσωπόν σου*, φησὶν. Οὐκ ἄρα τοῦτο δείκνυσιν αὐτὸν ἀνθρῶπον τῷ Θεῷ, ἀλλ' ἐν μόνον, ὅτι ἀδικοῦνται. καὶ ἴσχυεν ὁ Δανιήλ. *Κατῆλθον συντείσαι σε ἡμεῖς*, φησὶν, *καὶ τῷ λαῷ σου*. Ὅρα πῶς ἀναγκαῖον ἐστὶν ἀφελῆσαι, ἀπολογεῖται τῷ προφῆτῃ. Πάλιν αὖ· πάλιν αὐτὸν ἀνίστησι, καὶ φησί· *Ἐγὼ εἶμι τοῦ πολεμῆσαι μετὰ τοῦ ἀρχοντος σου*. Καὶ ἐγὼ ἐξεπορεύομαι, καὶ ὁ ἀρχὼν τῶν ἡμερῶν ἤρξατο. Ἰσως ἐνδὲς τῶν ἐναντιουμένων ἐστὶν ἐσομένοις, ὥστε τοῖς κατὰ Μακεδονίαν εἶναι. Καὶ οὕτω περὶ τῆς Πόλεως ἐν ἀγγέλοις ἀρχὴ περὶ ἀνθρώπων; Ναί. Πάνυ γὰρ αὐτῶν καὶ, οὕτω ἐπέστη. Ὅσπερ ἂν εἴποι τις· ἀξομασπύρεται φιλονεικῆσαι.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

ἦν ἐπεὶ πρῶτον Κύριον, ἐγὼ ἔστην εἰς καὶ ἰσχύον. Καὶ νῦν ἀναγγεῖλόν σοι ἀλήθειαν.

Καὶ τότε, φησί, σώσας ἐγὼ εἰμι. Ἵνα γὰρ μὴ λέγῃ τις· Τί οὖν πολεμεῖς; τί οὖν, ἂν μὴ νικήσῃς; Οὐχὶ, φησί. Καὶ τότε ἐγὼ αὐτῶν προέστην. Καὶ οὐκ ἔστι γὰρ, φησί, *εἰς ἀντεχόμενός μοι περὶ τούτων, ἀλλ' ἡ Μιχαήλ ὁ ἀρχὼν αὐτῶν*. Ταῦτα λέγει ἵνα πείσῃ αὐτὸν, ὅτι οὐ πολέμιός ἐστιν αὐτῷ καὶ ἐχθρὸς, καὶ ὅτι πράγματα αἰτεῖ κεκωλυμένα. Οὐχ ὅτι βοηθῶν δέεται. Πῶς γὰρ; Δείκνυται ὅτι οὗτος οὐκ ἦν τῶν ἀρχόντων. Εἶτα λέγει πάντα μετὰ ἀκριθείας, καὶ λέγει πόθεν αἰ ἦρται. Εἶτα λέγει τὴν σωτηρίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐξῇ; καὶ τὸ δόκιμον.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Ἐν τῷ συντελεσθῆναι διασκορπισμὸν χειρὸς λαοῦ ἡγιασμένου, γίνονται ἄγιοι, καὶ συντελεσθήσεται ταῦτα πάντα. Καὶ ἐγὼ ἤκουσα, καὶ οὐ συνῆκα, καὶ εἶπον· Κύριε, τί τὰ ἐσχάτα τούτων; Καὶ εἶπε· Δεῦρο, Δανιήλ, ὅτι καὶ ἐμπροσθεν οἱ λόγοι ἔως καιροῦ κέρματος. Ἐως ἐκλεγῶσιν, καὶ ἐκλεκανθῶσιν, καὶ πυρωθῶσι πολλοὶ, καὶ ἀνομήσωσιν ἀνομοί, καὶ οὐ συνήσωσι πάντες ἀσεβεῖς, καὶ οἱ τοῖς ἡμετέροις συνήσωσιν. Καὶ ἀπὸ καιροῦ παραλλάξεως τοῦ ἐνδελεχισμοῦ, καὶ δοθῇναι βδέλυγμα ἐξημέρας, ἡμέραι χιλίαι διακόσμιαι ἐννενητήκοντα. Μακάριος ὁ ὑπομένων καὶ φθάσας εἰς ἡμέρας χιλίας τριακοσίας τριακοσιπέντε. Καὶ σὺ δεῦρο, καὶ ἀναπαύου· ἐτι γὰρ ἡμέραι εἰς ἀναπλήρωσιν συντελείας· καὶ ἀναπαύσεις τὸν καιρὸν σου εἰς συντελείαν ἡμερῶν. Καὶ σὺ, φησί, κάθισον· μετὰ γὰρ χρόνον πολλὸν ταῦτά ἐστιν. Ἄρα οὐ περὶ τῆς ἀνάδου ὀργνῆς, ἀλλὰ μετὰ τὸ ἀνελεῖν περὶ τῶν ἀνελεθόντων.

[253] ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Καὶ ὁ βασιλεὺς Ἀστυάγης προσετέθη πρὸς τοὺς πατέρας αὐτοῦ· καὶ παρέλαβεν Κύριος ὁ Πέρσης τὴν βασιλείαν αὐτοῦ. Καὶ ἦν Δανιήλ συμβιώτης τοῦ βασιλέως, καὶ ἐνδοξος ὑπὲρ πάντας τοὺς φίλους αὐτοῦ. Τὰ κατὰ τὸν Βῆλ ἡμῖν ἀνέγραψεν ὁ Δανιήλ. Οὐχ ὁρᾷς, φησί, πόσα ἐσθίει καὶ πίνει; Βαβαί, ἦλκον τεκμήριον Θεοῦ, καὶ γνώρισμα, τὸ πολλὰ ἐσθίειν καὶ πίνειν. Ὁ Δανιήλ οὐκ εἶπε τοῦτο· τοῦτο οὖν Θεός, εἰπέ μοι; ἀσθενῆς γὰρ ἦν ἐκεῖνος· ἀλλ' ἐκ περιουσίας ἐνίκησεν. Ἐγὼ σοὶ τὸν Θεὸν [τὸν] κτίσαντα τὸν οὐρανὸν λέγω καὶ τὴν γῆν· σὺ δὲ μοι γαστέρα μαινομένην παράγεις εἰς μέσον; Τοῦτο μάλιστα οὐκ ἂν εἴη Θεοῦ· Θεός γὰρ οὐ πεινάει, οὐ κοπιᾷ. Ἀλλ' οὐ βούλεται ἀπὸ λογισμῶν, ἀλλὰ ἀπὸ πραγμάτων νικᾷ. Καὶ τιμωρίαν ὥρισεν αὐτὸς ὁ βασιλεὺς. Τίνος ἕνεκεν οὐχὶ παρόντων ἐσθίει, ἀλλ' ἐν νυκτί; Πῶς ἐκεῖνοι τοῦτο οὐ συνείδον, ὅτι ἡμελ-

* Τοῦτο. Vox inutilis, forsitan delenda.

λον διὰ τῆς βοηθείας· ἐλέγχεσθαι; Ὅταν Θεὸς οἰκονομήῃ, μηδὲν θαυμάσης. Καὶ ἀπέκτεινεν αὐτούς, φησί. Τί οὖν πάλιν ἐπὶ τοῦ δράκοντος; Ἐνρίον τις προσκυνεῖ; Καὶ τοῦτον ἀνεῖλεν. Ὁρᾷς πῶς ἀνόητοι, πῶς ἀνάνδροι οἱ βασιλεῖς τῶν Περσῶν; Ἐκδίδωσι τὸν Δαριήλ. Τίνας ἐνεκεν, μετὰ τὴν νίκην τὴν οὕτω λαμπράν; Ὁ δὲ Ἀμβρακίουμ, φησί, ἄριστον ἤνεγκε τῷ Δαριήλ. Ὅρα τὸ θαῦμα. Μὴ γὰρ οὐκ ἦν δυνατόν αὐτῷ ἄλλοθεν

ἐνεχθῆναι, ἀλλ' ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας; Τοῦτο γὰρ τῷ προφήτῃ, ἵνα μὴ τὰ αὐτὰ ποιήσῃ πάλιν, καὶ ἐπὶ τοῦ εὐνοῦχου, ἵνα μὴ νομίσας ἡλισγησὶ τράπεζαν, τὸν λιμὸν ἐπιτείνῃ. Πόθεν ἔγνω τὸ θακούμ; Ἀπὸ τῆς συγγενείας τῆς κατὰ τὴν ἑμελλεν αὐτὸς κήρυξ γίνεσθαι τοῖς κατὰ τὴν δαίαν θαύματος μεγίστου. Πῶς οὐκ ἐφοβήθη ὁ ἄνθρωπος; Οὗτος μὲν ἤσθιεν, ἐκὶ ἐνήστευον. Ἔστω, τοῦ σώματος ἀπείχετο τοῦ ἐκ τίνος ἐνεκεν καὶ τῆς τροφῆς; Ὅσπερ κημὸς χαλινὸς κατεῖχεν ἐκείνα.

* Quamvis sensus esse possit, Beli sacerdotes revictum tri per auxilium quod Deo suo ferebant, dum cibis illi appositis vescerantur, sine dubio tamen corrigendum γοητείας.

MONITUM

[254] Hanc pulcherrimam homiliam primus e tenebris eruit vir doctissimus Ericus Benzelius, et lae publicavit anno 1708, ad fidem Ms. cujusdam Anglicani, multis in locis vitiati. Sed commodum ut hanc eandem homiliam ex Ms. Ottoboniano Romae destripserimus, cujus Ms. ope hiulca saevitiaque emendavimus.

Habendae homiliae, seu potius disceptationis (nam tota in genere polemicæ versatur) occasio fuit maiorum quædam obiectio. Cum enim Chrysostomus in priori hanc præcedente concione, hoc evangelico in medium adducto, *Pater meus usque modo operatur, et ego operor*, ostendisset Filii Patre æqualitatem, quod etiam, inquit, declarat evangelista his verbis: *Propterea magis persequere eum, non solum quia solvebat sabbatum, sed et Patrem suum dicebat Deum, æqualem se facientem*. ita sermonem clausit. Hæretici autem Anomæi huic argumento ex Joanne evangelista desumpto opposuere Joannis locum, nempe illud Joannis 5, 19: *Nihil potest facere Filius, nisi viderit Patrem facientem*. Cumque talis esset obiectio, quæ posset auditores turbare atque percellere, opus erat Anomæorum argutias confutare: quamobrem Flavianus episcopus pauca præfatus, cum sciret præaudiendi ea de re Chrysostomi cupidum, utpote qui posset huiusmodi tela strenue depellere, cito dicendi fecit, et Chrysostomo hæreticos confutandi curam demandavit: noverat enim quanto amore plebs Antiochena prosequeretur; neminemque posse tam fortiter lucifugas illos profligare, quam J

Daniel conviva regis, et gloriosus super omnes amicos ejus. » Quæ ad Belum spectant descripsit nobis Daniel. 5. *Nonne vides, inquit, quanta comedat et bibat?* Papæ, quale argumentum ac indicium divinitatis, multa edere ac bibere! Daniel non dixit: *Hocceine, quæso, est Deus?* Imbecillus enim erat rex: sed ex abundanti vicit. Ego tibi Deum dico, qui creavit cælum et terram; tu vero mihi ventrem avidum producis in medium? Hoc maxime Dei esse non potest: Deus siquidem non esuriet, non fatigabitur. Verum rationibus contendere non vult, sed rebus vincit. Et supplicium ipse rex definivit. Qua de causa Belus

vero ex Vulgata apposuisse notam capituli: id etiam patet ex eo quod capiti 12 præfixum est in meo Codice, §. 8. hoc est, 12. 14. Secundum quod notatum velim, in ea videri esse sententia nostrum Joannem, ut existimet hunc versum pertinere ad historiam Belli, et ad Cylri tempora; non autem ad historiam Susannæ, et ad Danielis juvenitatem: atqui supra Tom. 2, et Homilia prima in Psalmum 30 Tom. 3, in contraria abit, ac parum verisimiliter scribit Danielum tunc temporis duodecimum ætatis annum egisse, qui est etiam Pseudo-Ignatii error. Nec quenquam movere debet hæc diversitas, in re præcipue adeo obscura.

palam et ante oculos omnium non comedit, sed noctu? Quomodo sacerdotes non perspiciebant se per suam fallaciam convictum iri? Quando Deus dispensat, nihil mireris. 21. *Et occidit illos, inquit.* Quid igitur adhuc de dracone? belluam aliquis adorat? Illum Daniel interfecit. Vides quam dementes, quam ignavi sint reges Persarum? 29. *Tradidit Danielem.* Quam ob rem, post victoriam adeo illustrem? 33. *Ambacum autem, inquit, prandium attulit Danieli.* Cerne miraculum. Nonne enim poterat illi aliunde afferri cibus, quam a Judæa? Hoc gratum erat prophetæ, ne eadem iterum ageret, quæ sub eunucho fecerat, neve existimans mensam pollutam esse, famem intenderet. Unde agnovit Ambacum? Ex affinitate linguæ ac vocis. Futurus erat ille maxime miraculi præco apud eos qui in Judæa habitabant. Qui potuit homo non timere feras? Illic quidem comedebat, illæ vero jejunabant. Esto, corpore viri justii abstinerint: quare etiam abstinebant cibo? Veluti camus quidam ac frenum illas continebat.

AD HOMILIAM SEQUEM.

ille, cujus strenuitatem, acumen ingenii, atque *διαλεκτικὴν* experti sæpe fuerant. Unde mireris Flaviani modestiam, pietatem, animi ingenuitatem, qui se a presbytero suo sibi subdito ita libenter fateretur et doctrina et eloquentia superari. Chrysostomus vero, ut erat moderatus, et a propria laude alienus, initio vehementer queritur sibi delatum munus esse a doctore suo, qui vere fons doctrinæ esset, et hanc provinciam probe suscipere posset. Deinde vero argumentum adversariorum tam strenue, tam clare depellit, ut nescias utram magis mireris, eloquentiam an dialecticæ vim.

Certum igitur est hanc concionem Antiochiæ in magna ecclesia, ut fert titulus, præsentem Flaviano habitam fuisse, cum jam Chrysostomus in magna esset apud Antiochenos existimatione. Hinc est quod illa alia homilia Chrysostomi, quæ hujus habendæ occasio fuit, cujusque notas aliquot in hac Chrysostomus exhibet, ut nos supra diximus, jam non compareat inter illas homilias quas contra Anomæos Antiochiæ pronuntiavit Chrysostomus decem numero: quasque edidimus primo Tomo, additis undecima et duodecima, quæ Constantinopoli, item contra Anomæos, habitæ sunt. Illæ enim decem homiliæ eo anno dictæ sunt quo ipse presbyter factus est, et concionari cœpit, nempe anno 386, et anno sequenti 387. At hæc homilia, ut et ea quæ ipsam præcedebat, post illas habitæ sunt, cum ex assiduo concionandi officio magnum sibi Antiochiæ nomen peperisset Chrysostomus. De anno autem nihil prorsus habemus.

Interpretationem nostram Latinam ad fidem Ottoboniani exemplaris edidimus.

SANCTI PATRIS NOSTRI JOANNIS CHRYSOSTOMI,

IN MAGNA ECCLESIA, CUM PAUCA PRÆFATUS ESSET EPISCOPUS, IN ILLUD EVANGELII, FILIUS EX
SE IP SO NIHIL FACIT, NISI QUOD VIDERIT PATREM FACIENTEM (*Joan. 5. 19*).

1. O violentiam! o tyrannidem! Doctor noster, qui ante nos præfatus est, plenam cum haberet phialam, summis tantum labris poculum degustandum nobis propinavit: id autem fecit non ob doctrinæ penuriam: nam fontis instar scaturire solet; sed quemadmodum dixi, ut vestræ caritatis tyrannidem palam faceret, quam erga tenuitatem nostram exhibere soletis: ea de causa cito tacuit sermonemque conclusit, ut vestro desiderio gratificaretur; et toti solvendo debito nos obnoxios constituit. Quia igitur et is nobis dicendi loco cessit, et vos nostro ab ore pendere video, necesse tandem est ut ad certamina nos exuamus: vos autem mihi opem ferite, et manum porrigite, precibus nostram excitantes linguam, et attentione animi facilem parantes doctrinæ viam. Quandoquidem propheta non admirabilem modo consiliarium, sed etiam prudentem auditorem postulat (*Isai. 3. 3*). Non enim leve nobis certamen hodie paratum est, sed quod multis egeat precibus, multa auditorum vigilantia, multa concionantis diligentia, ut quæ dicenda sunt et accurate proferantur, et tuto in caritatis vestræ animis inserantur. Cupio namque vos non audire tantum, sed etiam institui; non discere modo, sed etiam docere; non accipere solum, sed etiam in alios transmittere. Sic enim et splendidius nobis theatrum, et major cœtus erit, quando vos per ea quæ audieritis, alios etiam inducere poteritis. In priore itaque concione hoc dicto evangelico in medium adducto, *Puter meus usque modo operatur, et ego operor* (*Joan. 5. 17*), cum hinc ostendissem ejus cum Genitore æqualitatem, quod et supra declarat evangelista his verbis, *Propterea magis persequabantur eum, non solum quia solvebat sabbatum, sed et Patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo* (*Joan. 5. 18*), ita sermonem clansi. Hodie autem opus est ea solvere, quæ adversus hæc obijciunt hæretici. Quamvis enim inter amicos certemus, tanta tamen adhibenda diligentia est, ut undique a fraude tuta et invicta sit oratio, etiamsi in mediis hostibus versetur. Ut enim ante dicebam, non audire tantum vos volo, sed etiam alios instituere. Ideo sollicitè studui vos armis spiritualibus circummunire, ut nullum membrum nudum appareat, vel letali vulnere confodiatur. Armarum quippe loco nobis est sermo, qui nostros munit, et hostes ferit; ferit, inquam, non ut dejiciat, sed ut jacentes erigat. Illiusmodi enim pugnae genus est, quod in salutem contra pugnantium tropæum erigat.

Ut igitur hoc fiat, attento adeste animo, omni ejecta sæculari cūra animum excitate, acute cernentem oculum præbete mihi. Dives ne socordia diffuat: pauper ne egestatis curis opprimatur; sed missa omni vitæ inæqualitate, quisque se paratum auditorem præbeat: neque enim parvi pretii sunt, quæ nunc tractantur. Ideo hæc frequenter moneo: novi quippe quam profundo in pelago navigemus. Ne turberis profundum audiens: Spiritu namque duce, non sui aquæ caligini obnoxius, sed facillima erit via, si cam tantummodo, quam jubeo, teneatis. Ne turbemini, neque moveamini. Quæ enim hodie agitantur, auditorum initio turbant, inque dubitationem conjiciunt: si vero finem expectet, ubi consentaneam solutionem videbit, jucunda fruetur tranquillitate, et in portum nullis agitatum fluctibus animum appellere poterit. Ut ergo hæc ita se habeant, ne turbemini, ne commoveamini, sed cum omni patientia et perseverantia viam sequimini, quam verbi doctrina ostendit.

Anomæorum objectio, quæ facum facere poterat, refellitur. — Quæ sunt ergo quæ nobis ab illis obijciuntur? *Nihil potest*, inquit, *facere Filius, nisi viderit Patrem facientem* (*Joan. 5. 19*). Atqui hæc Scriptura dixit. Quorsum ergo hæc nobis obijciunt? Non eo sensu, quo a Scriptura dicta sunt, afferuntur. Quid hinc, aiunt, concludere volunt? Vides quomodo Filius Dei, inquit, illam æqualitatis suspicionem auferat? Quia enim Judæi id suspicabantur, nempe eum Deo æqualem se facere, ideo intulit his verbis, *Non potest Filius a seipso facere quidquam*.

2. Num frustra dicebam, hæc verba vos turbare posse, atque initio auditorem percellere? Verum expectate, et videbitis eos propriis confectos telis. Cum primis enim observandum id, quod dicitur, non fuisse Judæorum suspicionem: quod etiam in præcedenti disputatione cum omni perspicuitate ostendimus; quæ ne iterum agitentur, eo remittimus auditorem, et quod nunc obijciatur solvere conabimur, ostendereque ipsum non ut everteret eorum suspicionem hæc dixisse, sed ut eam accuratissime firmaret ac stabiliret, nobisque argumentum præberet suæ cum Patre propinquitatis, naturalis conjunctionis, atque concordie. Ita enim huic dicto confido, ut illo maxime dicam demonstrari ejus cum Patre conjunctionem, et substantiæ unitatem. Neque perturbemini ex rationibus hæreticorum. Neque enim gladii in muris depicti, neque hastæ, neque spicula hostes turbare possent, torvum et terribi-

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

Ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, προειρηκότος (ἐπισκόπου) ὀλίγα εἰς τὸ Εὐαγγέλιον, εἰς τὸ, «Οὐδέποτε ἀφ' ἑαυτοῦ ποιεῖ ὁ Υἱὸς οὐδέν, ἔάν μὴ τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα.»

[255] α'. Ὡς τῆς βίας, ὡς τῆς τυραννίδος. Πεπληρωμένην τὴν φιλίαν ἔχων ὁ διδάσκαλος προειρηκώς, ἀκροῖς τοῖς **Χεῖλε**σιν γεύσασθαι ἡμᾶς ἐπιτρέπει τὸ πόμα τοῦτο δὲ πεποιήκεν, οὐ δι' ἔνδειαν διδασκαλίας· καὶ γὰρ καὶ πηγῆς οὐκ ἔλαττον βρύειν εἴωθεν· ἀλλ', ὡς περ ἐφθην εἰπὼν, τῆς **ἡμετέρας** ἀγάπης φανερῶν τὴν τυραννίδα, ἣν περὶ τὴν **ἡμετέραν** σμικρότητα ἐπιδείκνυσθαι μεμελετήκατε· διὰ τοῦτο ταχέως εἰσήγεν, καὶ τὸν λόγον κατέκλεισε^α, τῇ ἐπιθυμίᾳ τῇ ὑμετέρᾳ χαρίσασθαι βουλόμενος, καὶ ὁλοκληρου τοῦ ὁφλήματος ἡμᾶς ὑπευθύνους καθιστάς. Ἐπεὶ οὖν καὶ αὐτὸς ἡμῖν τῷ λόγῳ παρεχώρησεν, καὶ ὑμᾶς ἐκκρεμαμένους ὁρῶ τῆς γλώττης τῆς ἡμετέρας, ἀνάγκη ἰσχυρὰ ἀποδύσασθαι πρὸς τὰ παλαισμάτα· ἀλλὰ συνάρα-σθε μοι, καὶ χεῖρα ὀρέξατε, ταῖς εὐχαῖς διεγείροντες τῶν τὴν γλώσσαν, καὶ τῇ συνέσει τῆς ἀκροάσεως εὐ-κολον ἐργαζόμενοι τὴν διδασκαλίαν. Ἐπεὶ καὶ ὁ προφήτης οὐ θαυμαστὸν ζητεῖ μόνον σύμβουλον, ἀλλὰ καὶ συν-τόν ἀκροατὴν. Οὐ γὰρ ὁ τυχὼν ἡμῖν ἀγὼν πρόκειται σήμερον, ἀλλὰ πολλῶν δεόμενος εὐχῶν, πολλῆς δὲ ἀγρυπνίας τῆς τῶν ἀκρωμένων, πολλῆς δὲ σπουδῆς τοῦ λέ-γοντος. ἵνα καὶ λεχθῇ μετὰ ἀκριβείας τὰ λεγόμενα, καὶ φανευθῇ μετὰ ἀσφαλείας ἐν τῇ διανοίᾳ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης. Οὐ γὰρ ἀκοῦσαι βούλομαι μόνον ὑμᾶς, ἀλλὰ καὶ παιδεύθῃν· οὐ μαθεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ διδάσκειν· οὐκ αὐτοὺς δέχεσθαι^β μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἑτέρους διαβιβά-ζειν. Οὕτω γὰρ ἡμῖν λαμπρότερον ἔσται τὸ θέατρον, καὶ πλείων ὁ σύλλογος, ὅταν ὑμεῖς δι' ὧν ἀκούετε καὶ ἑτέ-ρους ἐπανάγειν δυνήσῃθε. Τῇ μὲν οὖν πρώτῃ συνάξει ταύτην εἰς μέσον ἀγαγὼν τὴν βῆσιν τὴν εὐαγγελικὴν τὴν λέγουσαν, **Ὁ Πατὴρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ ἔγω ἐργάζομαι, καὶ δεῖξας ἐντεῦθεν τὴν πρὸς τὸν γεγεννη-κῶτα ἰσότητά, ὅπερ καὶ πρὸ τούτου ἀπεφῆνατο ὁ εὐαγ-γελιστὴς λέγων, Διὰ τοῦτο μᾶλλον ἐδίδωκεν αὐτὸν, οὐ μόνον ὅτι ἔλυσε τὸ σάββατον, ἀλλ' ὅτι καὶ Πατέρα ἴδιον ἔλεγε τὸν Θεόν, Ἰσὸν ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ, οὕ-τω τὸν λόγον κατέλυσα. Σήμερον δὲ τὰ παρὰ τῶν αἰρε-τικῶν ἡμῖν πρὸς ταῦτα ἀντεπαγόμενα ἀναγκαῖον διαλύ-σαι. Εἰ γὰρ καὶ ἐν φίλοις ἀγωνιζόμεθα, ἀλλὰ τοσαύτην εἰ κεχρησθῇ τῇ ἀκριβείᾳ, ὥστε πανταχόθεν [256] ἀν-τεπατήρητον εἶναι τὸν λόγον καὶ ἀχείρωτον, καὶ εἰ ἐν**

μέσοις τοῖς ἐχθροῖς γένοιτο^γ. Ὅπερ γὰρ ἐφθην εἰπὼν, οὐχὶ ἀκοῦειν βούλομαι μόνον ὑμᾶς, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους παιδεύειν. Διὸ δὴ μετὰ ἀκριβείας ἀπάσης περιθεῖναι ὑμῖν ὅπλα ἐσπού-δακα τὰ πνευματικὰ, ὥστε μηδαμῶ φανῇναι μέλος γυμ-νόν, μηδὲ καιρίαν δέξασθαι πλῆγην. Καὶ γὰρ ὅπλων τάξιν ἡμῖν ὁ λόγος ἐπέχει, φράττων μὲν ὁμοῦ τοῦ, οἰκείου, βάλ-λων δὲ τοὺς ἐναντίους· βάλλων οὐχ ἵνα κατενέγκῃ, ἀλλὰ κειμένους ἀναστήσῃ. Τοιοῦτον γὰρ τῆς μάχης ταύτης τὸ εἶδος· ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ τῶν πολεμούντων τρόπαιον ἴσθη-σιν. Ἴν' οὖν τοῦτο γένηται, συντείναντέ μοι τὴν διάνοιαν, πᾶσαν ἐκβάλλοντες φροντίδα βιωτικὴν, διαναστήσατε τὴν γνώμην, ὀξυδερκέως παρέχετε μοι τὸ δῆμα. Μῆτε ὁ πλοῦσιος ὑπὸ τῆς ῥαθυμίας χαυνούσθω, μῆτε ὁ πένης ὑπὸ τῆς φροντίδος τῆς πενίας πιεζέσθω· ἀλλὰ πᾶσαν ταύτην ἐκβάλλοντες τοῦ βίου τὴν ἀνωμαλίαν, ἀκροατὴν παρεσκευασμένον ἕκαστος ἑαυτὸν παρεχέτω· οὐ γὰρ τὰ τυγνόντα ἡμῖν τὰ προκείμενα νῦν. Καὶ διὰ τοῦτο συνεχῶς ταῦτα παραγγέλλω, ἐπειδὴ οἶδα τὸ βάθος ὃ βαδιοῦμεθα. Ἀλλὰ μὴ θορυβηθῇς βάθος ἀκούσας· τοῦ γὰρ Πνεύμα-τος χειραγωγούντος, οὐκ ἔχει ζόφον τῆς ὕδατος, ἀλλὰ πολ-λὴ ἔσται ἡ εὐκολία· μόνον ἔάν ταύτην βαδίζῃτε τὴν ὁδὸν ἣν ἐγὼ κελεύω. Καὶ μὴ θορυβηθῇτε, μηδὲ ταράττησθε. Καὶ γὰρ τὰ κινούμενα σήμερον ἐν ἀρχῇ μὲν ταράττει τὸν ἀκροατὴν τὸν μὴ προσέχοντα, καὶ εἰς ἀπορίαν ἐμβάλλει· εἰ δὲ τὸ τέλος ἐκδέξαιτο, τὴν προσήκουσαν ἰδὼν λύσιν, λευκῆς ἀπολαύσεταί γαλήνης, καὶ εἰς λιμένα ἀκούμαντον τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ὁρμήσῃ δυνήσεται. Ἴν' οὖν ταῦτα γένηται, μὴ θορυβηθῇτε, μηδὲ ταράσσεσθε, ἀλλ' ἔπαυσε τὴν ὁδὸν μετὰ μακροθυμίας ἀπάσης καὶ καρτερίας, ἣν ἡ τοῦ λόγου διδασκαλία δείκνυσιν.

Τίνα οὖν ἔστι τὰ παρ' αὐτῶν ἡμῖν ἀντεπαγόμενα; Οὐ δύναται ὁ Υἱὸς, φησὶν, ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδέν, ἔάν μὴ τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα. Καίτοι ταῦτα ἡ Γραφή εἰρηκεν. Τίνος οὖν ἔνεκεν παρ' αὐτῶν ὁ ταῦτα ἀντεπά-γεται; Οὐχ ὥς εἴρηται παρὰ τῆς Γραφῆς, οὕτως ἐπάγε-ται. Τί γὰρ ἐκ τούτου, φησὶν, κατασκευάζειν βούλονται; Ὅρᾳς πῶς ἀνέτρεψε, φησὶν, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπό-νοιαν ἐκείνην τὴν τῆς ἰσότητος; Ἐπειδὴ γὰρ οἱ Ἰου-δαῖοι, φησὶ, τοῦτο ὑπώπτευν, ὅτι ἴσον ἑαυτὸν ποιεῖ τῷ Θεῷ, διὰ τοῦτο ἀντεπήγαγε λέγων· Οὐ δύναται ὁ Υἱὸς ἀφ' ἑαυτοῦ ποιεῖν οὐδέν.

β'. Ἄρα μὴ μάτην εἶπον, ὅτι θορυβεῖν ὑμᾶς ἔχει τὰ ῥήματα, καὶ ἐκ προοιμίων λεγόμενα διαταράττειν τὸν ἀκροατὴν; Ἀλλ' ἀναμείναντε, καὶ ὤψεσθε τοῖς οἰκείοις αὐτοὺς ἀναλίσκομένους ὅπλοις. Μάλιστα μὲν γὰρ οὐκ ἦν Ἰουδαίων ὑπόνοια τὸ λεγόμενον· ὃ καὶ ἐν τῇ πρώτῃ^δ Sic Ottob., φαίνοντο Benz. Mox (Ottob. ἀκούσιν, Ben-zel. ἀκούσαι.

γ. Sic Ottob.: Benz. τὰ ἀντεπαγόμενα. Hæc porro sunt Anomaeorum dicta, quæ depellunt Chrysostomum argu-mentum.

^α Titulus sic plenior est apud Benz. Post προειρηκό-τις nihil habetur in Angl. codice, sed est sphalma.

^β Sic Ottob. cod., Benz. male ὑμᾶς ἀπήγαγεν.

^γ Sic Ottob. cod. recte. Angl. maie εἰήσας. Infra παλαισμάτα, Benz. σκάμματα, quod idipsum est. Ibid. Benz. ταῖς γούν εὐχαῖς, ad fidem Angl. cod. Sed hæc rectio non quadrat. Ibid. Ottob. τὴν γλώσσαν, Angl. τὴν λέγουσαν.

^δ Ottob. ὑποδέχεται. Infra Benz. ἑτέρους ἐπιστάγειν. Ibid. τῇ μὲν οὖν πρώτῃ.

^ε Hæc non prius dixerat, ut innuit Chrysostomus, sed postea. dixit Joannes evangelista.

διαλέξει μετὰ πάσης α ἀπεδείξαμεν τῆς σαφηνείας· ἅπερ ἵνα μὴ πάλιν ἀνακινῶμεν, ἐκεῖ παραπέμφαντες τὸν ἀκροατὴν, τὸ νῦν ἐπιγόμενον διαλύσαι πειρασόμεθα, δεικνύντες ὅτι οὐκ ἀνατρέπων τὴν ὑπόνοιαν ἐκείνην, ταῦτα λέγει. ἀλλὰ μετὰ πολλῆς ἀκριθείας ἰστών καὶ βεβαιῶν, καὶ τῆς πρὸς τὸν γεγεννηκότα [257] ἐγγύτητος, καὶ πολλῆς γνησιότητος, καὶ συναφείας καὶ ὁμονοίας ἀπόδειξιν ἡμῖν παρέχων, οὕτω γὰρ θαρρῶ τῷ εἰρημένῳ, ὅτι ταύτην μάλιστα φημι β τὴν ῥῆσιν ἀπόδειξιν εἶναι τῆς πρὸς τὸν Πατέρα συγγενείας αὐτοῦ, καὶ τοῦ κατὰ τὴν οὐσίαν ἀπαραλλάκτου. Μηδὲ-ταράττεσθε ὑπὸ τῶν λογισμῶν τῶν αἰρετικῶν. Οὐδὲ γὰρ τὰ ξιφὴ τὰ ἐν τοῖς τοίχοις γεγραμμένα, οὐδὲ τὰ δόρατα, οὐδὲ αἱ αἰχμαὶ θορυβεῖν δύναιντ' ἂν πολεμίους, φοβερὸν καὶ ὀξύ βλέποντας. Ὅπερ γὰρ ἂν ἦ, σκιά τίς ἐστι καὶ εἰκὼν, οὐ πραγμάτων ἀλήθεια. Τοιοῦτοι τῶν αἰρετικῶν οἱ λογισμοί, οὓς ἵνα διελέγωμεν, πλησίον ταύτης γενώμεθα τῆς ῥήσεως, συνεχῶς αὐτὴν περιστρέφοντες, καὶ τέως αὐτοὺς ἐρώμεθα, πῶς βούλονται ἐρμηνεύειν τὴν ῥῆσιν. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ μόνον ἡ ἀνάγνωσις. Εἰ γὰρ ἤρκει ° ἡ ἀνάγνωσις, τίς; ἔνεκεν ὁ Φίλιππος πρὸς τὸν εὐνούχον ἔλεγεν, Ἄρα γὰρ γινώσκεις δ ἀναγινώσκεις; Ὅθεν ἀναγινώσκων ἐκεῖνος, οὐδὲν ἤδει τῶν ἐγχειμένων διδ καὶ ἔλεγε· Δέομαί σου, περὶ τίνος ὁ προφήτης λέγει, περὶ αὐτοῦ, ἡ περὶ ἑτέρου; Εἰ ἤρκει ἡ ἀνάγνωσις, πῶς οἱ Ἰουδαῖοι τὴν Παλαιὰν ἀναγινώσκοντες, καὶ τὰ περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῶν σημείων, καὶ τῶν θαυμάτων, καὶ τόπον, καὶ καιρὸν, καὶ σταυρὸν, καὶ τάφον, καὶ ἀνάστασιν, καὶ ἀνάληψιν, καὶ τὴν ἐκ δεξιῶν καθέδραν, καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος κάθodon, καὶ τὴν τῶν ἀποστόλων συνεκδρομὴν, καὶ τὴν τῆς συναγωγῆς ἐκβολήν, καὶ τὴν τῆς Ἐκκλησίας εὐγένειαν, οὐδέπω καὶ σήμερον ἐπίστευσαν; Οὐκ ἄρα ἀρκεῖ ἡ ἀνάγνωσις, ἐὰν μὴ προσῇ καὶ ἡ γνώσις. Ὡςπερ γὰρ ἐάν τις τρέφεται μὲν, μὴ πέπτη δὲ, οὐ ζήσεται ποτε· οὕτως ἐάν τις ἀναγινώσκη μὲν, οὐ γινώσκῃ δὲ μηδὲν τῶν ἐγχειμένων, οὐκ ἐπιτεύξεται τῆς ἀληθείας. Μὴ τοίνυν μοι παρέχετε τὴν ῥῆσιν τὴν εὐαγγελικὴν, ἀλλὰ καὶ ἐρμηνεύσατε αὐτήν. Τοῦτο δὲ ἀπαιτῶ παρ' ἐκείνων, ἵν' ὅταν τὰ σαθρὰ αὐτῶν καταλύσω νοήματα, τότε καταβαλῶ τῆς ἀληθείας τὸν θεμέλιον. Οὕτω καὶ οἰκοδόμοι ποιοῦσιν, οὐ πρότερον τὴν κρηπίδα καταβάλλονται τῶν οἰκημάτων, ἕως ἂν τὰ δ σεσαθρωμένα ἀνέλυσιν, ἵνα μετὰ ἀσφαλείας οἰκοδομῶσιν. Τοῦτους δὲ καὶ ἡμεῖς μιμησώμεθα.

Εἰπέ οὖν, οὐ δύναται ὁ Υἱὸς ποιεῖν ἀφ' αὐτοῦ καθόλου οὐδέν; Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, ὅτι ἀνθρώπους μὲν δύναται ποιεῖν, ἀγγέλους δὲ οὐ δύναται· οὐδὲ ἀγγέλους μὲν δύναται, ἀρχαγγέλους δὲ οὐ δύναται· ἀλλ' εἶπεν, ὅτι οὐδέν. Οὐκοῦν ἀσθενείας τὸ ῥῆμα; εἰ γε μὴ δύναται, κατὰ τὴν ὑπόνοιαν τὴν σὴν, καὶ βίας καὶ ἀνάγκης ἐπιτεταμένως· εἰ γε ἀφ' αὐτοῦ οὐδὲν ποιεῖ, ἀλλ' ὅσα ἂν βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα. Ἰδοὺ καὶ διδασκαλίαις ὑστερον προσγενομένης, ἅπερ ἅπαντα ἀλλότρια τῆς ἀκράτου καὶ ἀρρήτου καὶ ἀκαταλήπτου. Καὶ τί λέγω περὶ τοῦ Χριστοῦ; Οὐδὲ γὰρ περὶ ἐμοῦ τοῦ μικροῦ καὶ εὐτελοῦς, καὶ ἀπὸ γῆς γενομένου, δυνατόν τοῦτο λέγεσθαι, ὅτι οὐ δύναμαι ἐγὼ ἀφ' αὐτοῦ ποιεῖν οὐδέν· οὐδὲ περὶ σοῦ, οὐτε περὶ ἄλλου οὐθενὸς ἀνθρώπων. Εἰ γὰρ τοῦτο ἀληθές, εἰχ' γέεννα, καὶ κόλασις, καὶ τιμωρία· εἰχ' στέφανοι, καὶ ἑπαθλα, καὶ ἀγῶνά. Οὐδὲ γὰρ [258] ἐκεῖνα ὑποστησώμεθα ἀμαρτά-

νοντες, οὐδὲ τούτων ἀπολαύσμεν κατορθοῦντες, εἰ γε μηδὲν ἀφ' αὐτῶν πράττομεν. Τὰ γὰρ ἑπαθλα οὐ τοῖς πράγμασιν ἀπλῶς, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ ἀπόκεινται. Οἷόν τι λέγω· ὅταν τις ἀφ' αὐτοῦ καλὸν ἐργάζηται, τότε στεφανοῦται καὶ ἀνακηρύττεται, οὐκ ἀπλῶς ὅταν ἐργάζηται, ἀλλὰ μετὰ γνώμης καὶ προαιρέσεως. Καὶ ἵνα μάθῃτε ὅτι ταῦτά ἐστιν ἀληθῆ· *Εἰσὶν εὐνούχοι, φησὶν, οἵτινες εὐνούχισθησαν παρὰ τῶν ἀνθρώπων· καὶ εἰσὶν εὐνούχοι, οἵτινες εὐνούχισαν ἑαυτοὺς διὰ τῆν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.* Εὐνούχους ἐνταῦθα φησὶν οὗτους τὰ μέλη κόψαντας, ἀλλὰ τοὺς τὸν πονηρὸν λογισμὸν καὶ ἀσελγείας γέμοντα ἀποτεμόντας, οὐ σιδηρὰ μαχαίρα, ἀλλὰ λογισμῷ καὶ φιλοσοφίᾳ, καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ βοηθείᾳ χρησαμένους εἰς τοῦτο. Ἰδοὺ δύο εὐνούχοι, οἱ μὲν ἐξ ἀνθρώπων ἀποτηθέντες τὰ μέλη, οἱ δὲ εὐλαβεῖα ἀποκόψαντες τὸν πονηρὸν λογισμὸν. Ἀλλ' ὅμως εἰ καὶ διαφώρως εὐνούχισθησαν, ὁμοίως ἀμφοτέροι γυναικῶν ἀπέχονται μίξεως. Τὸ ὁμοίως ° δὲ εἶπον, οὐ κατὰ γνώμην, ἀλλὰ κατὰ τὴν οὐκ ἐκ πράγματος φύσιν. Οὐδὲ γὰρ εὐνούχος δύναται· ἂν συγγενέσθαι γυναικί, οὐτε ὁ μοναχὸς ὁ εὐνούχισας ἑαυτόν. Καὶ τὸ μὲν πρᾶγμα ἐν, τὸ δὲ τέλος οὐκ ἐν. Διὰ τοῦτο περὶ μὲν ἐκείνων εἰπὼν ὅτι εὐνούχισθησαν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, οὐδὲν αὐτοῖς διὰ τοῦτο ἔθηκεν ἑπαθλόν· φύσεως γὰρ, οὐ γὰρ ἰσχύσεως τὸ πρᾶγμα ἦν. Τούτους δὲ εἰς μέσον ἀγαγὼν, τῇ βασιλείᾳ αὐτοὺς ἐστεφάνωσεν, εἰπὼν, *Διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.* Καίτοι οὐτε οὗτος· μίγνυται γυναικί, οὐτε ἐκεῖνος· ἀλλ' ὁ μὲν ὑπὸ τῆς ἀνάγκης δεδεμένος, ὁ δὲ τῇ προαιρέσει τὸ πρᾶγμα κατορθώσας, καὶ ἀφ' αὐτοῦ τοῦτο ἐργασάμενος καὶ ἀνύσας. Εἴτα οἱ μὲν ἄνθρωποι ἀφ' αὐτῶν δύνανται τοιαῦτα πράττειν, καὶ ποιεῖν, καὶ φιλοσοφεῖν, καὶ φθέγγεσθαι, καὶ μυρία ἕτερα ἐργάζεσθαι· ὁ δὲ τῶν ἀγγέλων Δεσπότης οὐ δυνήσεται οὐ μικρὸν οὐ μέγα ποιεῖν ἀφ' αὐτοῦ; Καὶ τίς ταῦτα ἀνέξεται; Οὐκ ἀκούεις Παύλου λέγοντος, ὅτι *Ἐν μεγάλῃ οἰκίᾳ οὐκ ἔστι μόνον σκευὴ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, ἀλλὰ καὶ ξύλινα καὶ ὀστράκινα· καὶ ἂ μὲν εἰς τιμὴν, ἂ δὲ εἰς ἀτιμίαν.* Ἐὰν οὖν τις ἐκκαθάρῃ ἑαυτὸν ἐκ τούτων, ἔσται σκευὸς εἰς τιμὴν ἡγιασμένον τῷ Δεσπότη.

γ'. Ὅρξ καὶ τούτους ἀφ' αὐτῶν διορθοῦμένους; Τοῦτο γὰρ ἐστίν· *Ἐὰν τις αὐτὸν ἐκκαθάρῃ.* Τί οὖν ἐστὶ τὸ εἰρημένον; Εἰ πρὸς οἰκείου μόνον ὁ λόγος ἡμῖν ἦν, ἦδη καὶ τὴν λύσιν ἂν ἐπήγαγον· ἐπειδὴ δὲ πρὸς ἐχθροὺς καὶ πολεμίους, ἔτι τὰ ἐκείνων καθελεῖν ἀναγκαῖον· πάλιν τὴν ῥῆσιν εἰς μέσον ἀγαγόντες, οὕτως ταύτην ποιήσωμεν σαφῆ. Ὅτι ° μὲν γὰρ ἡμῖν δυνατόν ἀφ' αὐτῶν καὶ ποιεῖν καὶ λέγειν, ἱκανῶς ὁ λόγος ἀπέδειξεν. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἐστεφανώθημεν κατορθοῦντες. Ἐρωτητὸν δὲ πάλιν τὸν αἰρετικόν· τί ἐστίν, *Ἐὰν μὴ τι βλέπῃ τὸν Πατέρα [259] ποιοῦντα, οὐ δύναται ἀφ' αὐτοῦ ποιεῖν οὐδέν;* Ἀπὸ γὰρ τῆς ῥήσεως ταύτης, λέγω, οὐ τῆς ἐρμηνείας· μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἀπὸ τῆς ῥήσεως, ἀλλ' ἀπὸ τῆς διεστραμμένης τῶν αἰρετικῶν ἐρμηνείας, ἀνάγκη διπλὴν τινα ἐπεισάγεσθαι κτίσιν. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; *Ἐὰν μὴ τι βλέπῃ, φησὶ, τὸν Πατέρα ποιοῦντα, οὐ δύναται ποιεῖν.* Οὐκοῦν ἀνάγκη πᾶσα εἶναι μὲν ἔργα τοῦ Πατρὸς ἀπηρτισμένα, εἶναι δὲ καὶ ἔτερα τοῦ Υἱοῦ, ἃ πρὸς ἐκεῖνα βλέπων κατεσκεύασεν καὶ αὐτός. Ἐὰν γὰρ μὴ τι βλέπῃ ποιοῦντα, οὐ ποιεῖ, φησὶν. Ἴνα οὖν

° Sic Benz. ; Ottob. πολλῆς.

β Sic Ottob. ; Benz. φησὶ, perperam.

γ Sic Ottob., Benz. verò ἀρκεῖ.

δ Sic Benz. In Ottob. autem ἐάν μὴ τὰ.

° Sic Benz. et Ottob., sed γὰρ hic expungendum videtur.

β Sic Ottob., Benz. autem εἰς μέσον ἀγαγεῖν ὅτι μὲν, omisiss interpositis.

atum præferentes. Quidquid enim huiusmodi quædam et imago est, non rerum veritas. hæreticorum ratiocinia : quæ ut refutemus, æstigio hæreamus, assidue illa versantes : ne ab illis quæramus, quomodo velint hunc interpretari. Neque enim sola lectio sufficit. Vtlo sufficeret, cur Philippus eunucho dicit : *intelligis quæ legis* (Act. 8. 30)? Unde liquet legeret, nihil ex scriptis intellexisse : ideoque : *De quo, quæso, loquitur propheta, de se te alio* (Ibid. v. 34)? Si lectio sufficiebat, quid hæc dum Vetus Testamentum legunt, ea quæ in natalibus, de signis, de miraculis, de loco, de re, de cruce, de sepultura, de resurrectione, de optione, de sessione a dexteris, de Spiritus laudibus, de apostolorum exitu per universam laudationem synagogæ, de Ecclesiæ nobilitate non dum hodie crediderunt? Non ergo sufficit, nisi adsit et cognitio. Quemadmodum enim latet quidem, sed cibum non coquat, is non est : si quis legat, nihil vero dictorum intelligat, veritatem non percipiet. Ne mihi ergo locum tuum proponite tantum, sed illum interpretem : autem ab ipsis postulo, ut cum pravæ educationis confutatio, tum veritatis fundam. Sic etiam architecti faciunt, non idiorum fundamenta jaciunt, quam sorrint, ut tuto ædificent. Hos et nos quoque

Chrysostomi ad hæreticorum argumentum. pro, nihilne potest Filius a seipso facere, natus? Neque enim dixit, se quidem posse facere, sed angelos non posse; neque angelos sed archangelos non posse; verum omnino necessitatem ergo hoc dictum testificatur? secundum opinionem tuam non potest, vi tate cohibitus; si nempe a seipso nihil facere viderit Patrem facientem. En hac postscripta doctrina, quæ tamen omnia aliena temerata illa, immortalis, inenarrabilis, ineffabilis incomprehensibili substantia. Et quid de quo? Neque enim de seipso infimo, vili, nec licet effari, non posse me a seipso quidare : nec de te hoc dici potest, nec de alio hominum. Nam si hoc verum est, frustra a supplicium et poena; frustra coronæ, præmia. Neque enim illa sustinebimus, si peccatoe his fruamur, si recte egerimus, siquidem is nihil facimus. Præmia enim non operibus sed voluntati reposita sunt. Exempli causa : a seipso bonum operatur, tunc coronatur ac ; non cum egerit simpliciter, sed quando itate et proposito. Atque ut hæc vera esse sunt eunuchi, inquit, qui castrati sunt ab hominibus, qui seipsos castraverunt promissum cælorum (Matth. 19. 12). Eunuchos hic eos qui sibi membra absciderunt, sed qui enim pravam ac libidine plenam reseuerunt, ferro, sed ratiocinio et philosophia, et ad

illud Dei auxilio usi sunt. Ecce duo eunuchorum genera, quorum alii ab hominibus exsecti sunt, alii pietate permoti pravam cogitationem amputarunt. Verumtamen etsi diverso modo castrati sunt, ambo tamen similiter a mulierum concubitu abstinent. Similiter dixi, non secundum propositum voluntatis, sed secundum rei naturam. Neque enim eunuchus cum muliere rem habere possit, neque monachus, qui seipsum castravit. Res quidem una eademque est, non item finis. Ideo cum de illis dixisset, quod castrati sint ab hominibus, nullum ob id ipsis addidit præmium : naturæ quippe, non exercitationis illud erat opus. Hos autem in medium adductos regno cælorum coronavit, dicens, *Propter regnum cælorum*. Atqui neque hic, neque ille cum muliere rem habet : sed alter necessitate, alter vero proposito recte agit, et a seipso illud præstat. Hominesne, dic mihi, a seipsis hoc agere possunt, et philosophari, et loqui, sexcentaque alia perficere : angelorum vero Dominus nec parvum nec magnum quid a seipso agere poterit? Et quis hæc ferat? Non audis Paulum dicentem : « In magna domo non solum sunt vasa aurea et argentea, sed etiam lignea et fictilia, quædam in honorem, quædam autem in contumeliam. Si quis ergo emundaverit se ab ipsis, erit vas in honorem, sanctificatum Domino » (2. Tim. 2. 20. 21).

3. Vides hos etiam se ex seipsis emendare? Illud enim significant hæc : *Si quis seipsum emundaverit*. Quid ergo illud est quod dicitur? Si cum familiaribus tantum et amicis sermo esset, jam solutionem attulissem : quia vero cum inimicis et hostibus res nobis est, eorum quoque argumenta confutanda sunt, adducta denuo in medium clausula, ut eam sic perspicuam reddamus. Quod enim possimus ex nobis ipsis facere et dicere, satis commonstratum est. Nisi enim illud esset, nequaquam pro bonis operibus coronamur. Interrogandus iterum est hæreticus : Quid est, *Nisi quid viderit Patrem facientem, nihil a seipso facere potest*? Ab hoc enim dicto, inquam, non ab ejus interpretatione; imo potius neque a dicto, sed a prava hæreticorum interpretatione, duplex necessario statuenda creatio erit. Quomodo et qua ratione? *Nisi quid viderit, inquit, Patrem facientem, nihil facere potest*. Ergo necesse prorsus erit, esse opera Patris perfecta; et esse alia Filii, quæ ipse ad paternam respiciens creaverit. Nisi quidpiam, inquit, facientem viderit, non facit. Ut ergo videat, necesse est opera esse. Quid ergo? quæso te : unum videmus solem, num duos mihi monstrare potes, ut unum a Patre factum, alium a Filio suspicer? num duas lunas, vel terras, vel duo maria? et sic de cæteris omnibus? Verum hoc numquam dixeris : unus quippe sol est. Quomodo igitur nihil facit, nisi viderit Patrem facientem? Solem cujus opus esse vis? an Patris? Ubi ergo Filii sol? An Filii? Ubi ergo sol Patris, quem videns Filius, alium similem fecerit? Quomodo stabit illud, *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* (Joan. 1. 3)? Si enim omnia per ipsum, quod tempus adscribi potest huic divisioni? Viden' ratiocinia? quomodo vos

ipsos implicatis, ac mendacium seipsum coarguit?

Aliud argumentum contra Anomæos. Quo in statu orbis fuerit ante Christi incarnationem. — Ecce eorum allata interpretatione, quomodo demonstravi, ipsam a seipsa impeti. Sed et illud libens adhuc quærerem: Quis carnem nostram assumpsit, et in virginalem vulvam descendit? Paternean Filius? dic mihi. Nonne, ut omnibus palam est, unigenitus Dei Filius? Etenim Paulus sic ait: « Hæc sentite in vobis, quod et in Christo Jesu, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo; sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens » (*Philip. 2. 5-7*). Et, « Misit Deus Filium suum unigenitum, factum ex muliere, factum sub lege » (*Gal. 4. 4*). Omnisque Scriptura, tum vetus tum nova, hujusmodi testimoniis plena est, ipsæque opera clamant, Unigenitum incarnatum esse, non Patrem. Utrum igitur Filius, viso Patre incarnato incarnatus et ipse est? (a) [Neque enim incarnatus fuisset], nisi vidisset ipsum incarnatum: siquidem *Non potest a seipso facere quidquam, nisi viderit Patrem facientem*. Quandonam hoc Patrem facientem viderit, dicere non possis. Nec vero putes parvum id esse, quod factum est. Nam caput salutis nostræ incarnatio Unigeniti est, et ejus ad nos usque demissio. Antequam enim homo fieret, malitia tyrannidem exercebat, et profundissima nox omnia occupabat, atque ubique aræ et templa idolorum, nidor, fumus et torrentes sanguinis, non modo ovium hominque, sed etiam hominum. Nam *Sacrificaverunt filios suos et filias suas dæmoniis* (*Psal. 105. 37*): et hæc populus, qui prophetas habebat atque legem, qui Dei visu fruebatur, qui in tot miraculis innutritus erat. Quod si hi tales erant, cogita quomodo reliquæ orbis partes affectæ fuerint, a dæmonibus exagitæ, sub nequitia tyrannidem redactæ, animi morbis omnibus subiectæ, ligna colentes, lapides adorantes, montes, colles, saltus, arbores, lacus, fontes, fluvios. Ecquid cætera commemoremus? Ex Judæorum enim malis quanta essent aliorum facinora videre est. « Equi furentes in feminas erant, unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat » (*Jer. 5. 8*). « Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui, Israel autem me non cognovit » (*Isai. 1. 3*). « Canes muti, qui non potuerunt latrare » (*Isai. 56. 10*). « Facies meretricis facta est tibi, apud omnes impudenter agebas » (*Jer. 3. 3*). « Non est intelligens aut requirens Deum: omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt » (*Psal. 13. 2. 3*). Rursum alius: « Frustra argentarius argentum conflavit: malitiæ eorum non sunt consumptæ » (*Jer. 6. 29*). Iterum alius: « Exsecratio, et mendacium, et furtum, et cædes, et adulterium effusa sunt super terram, et sanguinem in sanguine miscent » (*Usee 4. 2*). Rursum alius: « Si mutabit Æthiops pellem suam, et pardus maculas suas, et populus hic poterit iudicium facere, cum didicerit mala » (*Jer. 13. 23*). Alius iterum:

« Væ mihi, o anima, quia perit plas de terre recte faciat in hominibus non est: omnes in se judicant » (*Mich. 7. 2*). Dens iterum: « Odi repuli festivitates vestras, et non odorabor in conventibus vestris » (*Amos 5. 21*). Elias: « Altaria tua subverterunt, et prophetas tuos runt; et ego relictus sum solus, et quærunt meam » (*3. Reg. 19. 10*). Rursum Deus: « domum meam, dimisi hereditatem meam, de etiam animam meam in manus inimicorum ejus » (*12. 7*). David iterum: « Immolaverunt filii et filias suas dæmoniis, et effuderunt sanguinem nocentem, sanguinem filiorum suorum et filii » (*Psal. 106. 37. 38*).

4. Vidistin' malitiæ tyrannidem? Canes fu equi, et asinis stupidiores, bobusque insensibilis in ipsaque naturam insanierunt. Sed post incarnationem Christi quid ait Scriptura? *Pater noster in cælis* (*Matth. 6. 9*). Antehac dicebat *Scr Vade ad formicam, piger* (*Prov. 6. 6*); post h etiam adoptione dignatus sumus, et cælo ad cum angelis choros agimus, et ipsorum cantu cipes sumus, ac cum incorporeis potestatibus tamus. Sublati sunt colles, diruta sunt templa esse lapis visus est, et lignum esse lignum dei sum est, arboresque arbores; fontes item Quia enim Sol justitiæ illuxit (*Mal. 4. 2*), ostendit naturam, quam prius obtenebrabat no ris, et ignorantia profunda caligo, quæ cor decepti erant oculos offuscabat. Sed postquam erroris nubem Solis justitiæ radius dissipavit ubique lux est et dies, imo splendida stabilitas meridiana. Persæ etiam, qui matres suas in ducebant, virginitatem nunc exercent. Et qui filios suos quasi non agnoscentes mactabant, et mansuetissimi et mitissimi sunt. Lupi ovium mansueti evaserunt; imo etiam ii qui lupi inmaniores erant. Lupus enim naturam non i sed agnoscit fetum: homines autem etiam illi ciores erant. Sed post incarnationem Unigeniti que dispensationem, ejecta feritate, ad priorem versi sunt nobilitatem; imo ad angelicam evecti sunt. Et antehac urbes quidem erant im plenæ: hodie autem etiam solitudo philosophorum necnon tuguria monachorum in montibus et in imitantium ipsam angelorum vitam, postquam sentem exuerunt. At quid opus est verborum ratu, cum res ipsæ loquantur, et sole clarius dant beneficia, quæ post admirandum illum rituale virginis partum, ac post dispensationem incarnationemque, totum orbem occuparunt? A tantum tamque præclarum opus a seipso fecit et clamat Paulus dicens: *Qui cum in forma Dei non rapinam arbitratus est esse se æqualem se semetipsum exinanivit, formam servi accipiens* (*2. 6. 7*). Audis, hæretice, quod seipsum exinanavit. Ac rursus alibi: « Sicut et Christus dilexit tradidit semetipsum pro nobis oblationem et Deo in odorem suavitatis » (*Ephes. 5. 2*). Qui

(a) Uacina inclusa ex conjectura adjiciuntur; his quippe corruptis non stat sensus.

ὅτι, ἀνάγκη εἶναι τὰ ἔργα. Τί οὖν; εἰπέ μοι· ἕνα ἥλιον ὀρώμεν, μὴ δύο δεῖξαι μοι δυνήσῃ, ἵνα τὸν μὲν τοῦ Πατρὸς, τὸν δὲ τοῦ Υἱοῦ ὑποποιεύσω; καὶ σελήνας δύο, καὶ ἡν, καὶ θάλατταν; οὕτω καὶ τὰ ἄλλα πάντα; Ἄλλ' οὐκ ἔχουσιν εἰπεῖν· εἰς γὰρ ἐστὶν ὁ ἥλιος. Πῶς οὖν, ἐὰν μὴ τὴν βλάπην ποιοῦντα αὐτὸν, οὐ ποιεῖ; Τίνος ἔργον εἶναι βούλει τὸν ἥλιον; τοῦ Πατρὸς; Ποῦ οὖν ὁ τοῦ Υἱοῦ; Ἀλλὰ τοῦ Υἱοῦ; Ποῦ οὖν ὁ τοῦ Πατρὸς, ὃν ἰδὼν οὗτος, ἄλλον τοιοῦτον ἐποίησεν; Πῶς δὲ ἐκείνο στήσεται τὸ, πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν; Εἰ γὰρ πάντα δι' αὐτοῦ, ποῖον ἂν ἔχοι καιρὸν αὐτῇ ἡ διαίρεσις; Ὅρᾳς τὰ τῶν λογισμῶν; πῶς ταυτοῦ περιπεριερεῖς, καὶ ἑαυτὸ ἐλέγχει τὸ ψεῦδος; Ἰδοὺ τὴν ἐρμηνείαν αὐτῶν εἰς μέσον ἀγαγόν, πῶς ἐκείνα αὐτὴν ὕψ' ἐκυτῆς βαλλομένην. Ἐγὼ δὲ κακείνο ἥλως ἀνέροίμην· τίς ὁ τὴν σάρκα ἀναλαθὼν τὴν ἡμετέραν, καὶ εἰς μῆτραν ἰλθὼν παρθενικὴν; ὁ Πατὴρ ἦ ὁ Πῶς; εἰπέ. Οὐ παντὶ που δῆλον, ὅτι ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ; Καὶ γὰρ ὁ Παῦλος οὕτως φησὶν· Τοῦτο φρονέσθω ἐν ὑμῖν, ὃ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἀρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ὡς Θεός, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβών. Καὶ, Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ, γενόμενον ἐκ γυναικὸς, γενόμενον ὑπὸ νόμον. Καὶ πᾶσα Γραφή, εἴτε παλαιά, εἴτε καινὴ, πᾶσι ἐμπέπλησται τῶν μαρτυριῶν· καὶ τὰ πράγματα βεβαί, ὅτι ὁ Μονογενὴς ἐσαρκώθη, οὐχ ὁ Πατὴρ. Πότερον οὖν ἰδὼν τὸν Πατέρα σαρκωθέντα ὁ Υἱὸς ἐσαρκώθη; [Οὐ γὰρ ἂν ἐσαρκώθη], εἰ μὴ ὁ θεασάμενος αὐτόν. Οὐ γὰρ ἐνταῦθα ἀφ' ἑαυτοῦ ποιεῖν οὐδὲν, ἐὰν μὴ τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα. Πότε ἂν ἴδοιμι τοῦτο ἐργασάμενον τὸν Πατέρα; Οὐκ ἂν ἔχοις εἰπεῖν. Καὶ μήτε μικρὸν εἶναι νομίσης τὸ γεγεννημένον. Τὸ γὰρ κεφάλαιον τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἡ σάρκωσις ἐστὶ τοῦ Μονογενοῦς, ἡ συγκατάθεσις αὐτοῦ. Πρὶν ἢ γὰρ γενέσθαι ἀνθρώπων, τὰ τῆς κακίας ἐτυράννει, καὶ βαθυτάτῃ νύξ πάντα κατεῖχεν, καὶ πανταχοῦ βωμοὶ καὶ ναοὶ τοῖς εἰδώλοις, καὶ κνίσσαι, καὶ καπνὸς, καὶ αἱμάτων χεῖμαρροι, οὐκ ἐπὶ προβάτων καὶ βοῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἀνθρώπων ῥέοντες. Ἐθυσαν γὰρ τοὺς υἱοὺς αὐτῶν καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῶν τοῖς δαιμονίοις· καὶ [260] ταῦτα ὁ ἴδιος ὁ προφήτας ἔχων, ὁ νόμος μετασχών, ὁ θεοπτείας ἀπαλάσας, ὁ τοσοῦτος ἐντραφεὶς θαύμασιν. Εἰ δὲ οὕτω ταῦτα, ἐννόησον τὰ λοιπὰ μέρη τῆς οἰκουμένης πῶς ἐκτείνοντο, ὑπὸ δαιμόνων βακχευόμενοι, ὑπὸ κακίας τυραννιζόμενοι, τοῖς παθήμασι πᾶσιν ὑποκλινόμενοι, ὥστε θεραπεύοντες, λίθους προσκυνοῦντες, ὄρη, καὶ βουνούς, καὶ νάπας, καὶ δένδρα, καὶ λίμνας, καὶ πηγὰς, καὶ ποταμούς. Καὶ τί δεῖ· τὰ τῶν ἄλλων λέγειν; Ἀπὸ γὰρ τῶν ἐν Ἰουδαίᾳ κακῶν βύβοαι τὴν ἐν τοῖς ἄλλοις ἐμπεριέχον. Ἰσχυροὶ θηλυμάρτυρες ἐγένοντο, ἕκαστος ἐπὶ τὴν γυναικα τοῦ πλησίον ἐχρεμέτιζον. Ἐργῶ βοῦς τὸν κτησάμενον, καὶ ὄνος τὴν φάττην τοῦ κυρίου αὐτοῦ, Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνω. Κύνας ἐρεοὶ οὐκ ἐνέμενοι ὑλακτεῖν. Ὅψις πόρνης ἐγένετό σοι, ἀπαρρησσύνη πρὸς πάντας. Οὐκ ἔστιν ὁ συνιών,

* Sic Ottob. recte. Benz. autem et Angl. καὶ αὐτῶν ὁ λόγος τὸ ψεῦδος; ἰδοὺ γὰρ τὴν.

† Sic Ottob., Angl. vero cod. male πότις οὖν ἰδὼν τὸν Πατέρα ὁ Υἱὸς ἐσαρκώθη, εἰ μὴ. Hæc porro, οὐ γὰρ ἂν ἐσαρκώθη, ex conjectura adijciuntur. Infra pro ἰδοίμι, melius, ἴδοιμι, ὅτι· et sic notat Benz. Benz. καινοί.

‡ Sic Ottob θεοπτείας; Benz. θεοπτείας.

• Sic Ottob, Angl. vero δῆ.

οὐκ ἔστιν ὁ ἐκζητῶν τὸν Θεόν· πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρειώθησαν. Πάλιν ἕτερος· Μάτηρ [ἀργυροκόπος] ἀργυροκοπεῖ· αἱ πορνῆαι αὐτῶν οὐκ ἐτάκθησαν. Ἐτερος πάλιν· Ἀρὰ, καὶ ψεῦδος, καὶ κλοπὴ, καὶ φόρος, καὶ μοιχευαὶ κέχυνται ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ αἱματα ἐφ' αἱμασι μίσγονται. Ἐτερος πάλιν· Εἰ ἀλλόξει Αὐτοῦ τὸ δέριμα αὐτοῦ, καὶ πάρδαλις τὰ ποικιλλοματὰ αὐτῆς, καὶ ὁ Λαὸς οὗτος δυνήσεται ποιῆσαι κρίσιν, μεμαθηκώς κακὰ. Ἐτερος πάλιν· Οἱμοί, ψυχὴ, ὅτι ἀπόβλησεν εὐλαβὴς ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ὁ καταρθῶν ἐν ἀνθρώποις οὐχ ὑπάρχει· πάντες εἰς αἵματι δικάζουσιν. Ὁ Θεὸς πάλιν· Μειμνησκα, ἀπαρρησμαι τίς ἐρετὰς ὑμῶν, καὶ οὐ μὴ ἐσφραγθῶ θυσιᾶς ἐν ταῖς πανηγύρεσιν ὑμῶν. Ὁ Ἠλίας· Τὰ θυσιαστήριά σου κατέσκαψιν, καὶ τοὺς προσήτας σου ἀπέκτειναν· καὶ ὑπελείφθη ἐγὼ μόνος, καὶ ζητοῦσι τὴν ψυχὴν μου. Πάλιν ὁ Θεός· Ἐγκατέλιπον τὸν οἶκόν μου, ἀφῆκα τὴν κληρονομίαν μου, ἔδωκα τὴν ἡγαπημένην ψυχὴν μου εἰς χεῖρας ἐχθρῶν αὐτῆς. Ὁ Δαυὶδ πάλιν· Ἐθυσαν τοὺς υἱοὺς αὐτῶν, καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῶν τοῖς δαιμονίοις, καὶ ἐξέχεαν αἷμα ἀθῶον, αἷμα υἱῶν αὐτῶν καὶ θυγατέρων.

δ'. Εἶδες κακίας τυραννίδα; Κύνες ἐγένοντο καὶ ἴπποι, καὶ ὄνων ἀλογώτεροι, καὶ βοῶν ἀναισθητότεροι, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν φύσιν ἐμάνησαν. Ἀλλὰ μετὰ τὴν σάρκωσιν τοῦ Χριστοῦ τί φησιν ἡ Γραφή; Πάτερ ἡμῶν, ὃ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Καὶ πρὸ μὲν τούτου ἔλεγεν ἡ Γραφή· Πορεύθητι πρὸς τὸν μύρμηκα, ὦ ὀκνηρὲ· μετὰ δὲ ταῦτα καὶ υιοθεσίας ἡξιώθημεν, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀπεγράφαμεν, καὶ μετὰ τῶν ἀγγέλων χορεύομεν, καὶ τῆς μελωδίας αὐτοῖς κοινωνοῦμεν, καὶ πρὸς ἀσωμάτους δυνάμεις τὴν ἀμιλλαν ἐθέμεθα. Καὶ ἀνήρηνται βουνοί, καὶ κατεσκάφησαν ναοί. Καὶ ὁ λίθος ἐφάνη λίθος, καὶ τὸ ξύλον, ξύλον, καὶ τὰ δένδρα, δένδρα, καὶ αἱ πηγαί, πηγαί. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος ἐλαμψεν, ἔδειξε τῶν πραγμάτων τὴν φύσιν, ἣν πρὶν ἐπεκάλυπτεν ἡ τῆς πλάνης νύξ, καὶ τὸ βαθὺ τῆς ἀγνωσίας σκότος, συγγέον τὴν ὄψιν τῶν ἀπατωμένων. Ἀλλ' ἐπειδὴ δις ἐκέλευσε τὴν πυκνὴν νεφέλην τῆς πλάνης ἡ ἀκτίς ἡ τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης, [261] πανταχοῦ φῶς καὶ ἡμέρα, λαμπρὰ καὶ σταθερὰ μεσημβρία. Καὶ οἱ μητέρας γαμοῦντες Πέρσαι παρθενοῖν ἀσχοῦσι νῦν. Καὶ οἱ τοὺς υἱοὺς ἀγνοοῦντες τοὺς αὐτῶν καὶ σφάττοντες, πάντων γεγόνασιν ἡμερώτεροι καὶ πραότεροι. Οἱ λύκοι πρὸς τὴν τῶν προβάτων μετέστησαν ἡμερότητα· μᾶλλον δὲ καὶ οἱ λύκων χεῖρους. Λύκος γὰρ οὐκ ἀγνοεῖ τὴν φύσιν, ἀλλ' ἐπιγινώσκει τὸ τεχθέν· ἀνθρώποις δὲ καὶ τούτων ἐγένοντο ἀγριώτεροι. Ἀλλὰ μετὰ τὴν σάρκωσιν τοῦ Μονογενοῦς καὶ τὴν οἰκονομίαν, ἐκβαλόντες τὴν θηριωδίαν, πρὸς τὴν οἰκείαν ἐπανῆλθον εὐγένειαν· μᾶλλον δὲ πρὸς τὴν τῶν ἀγγέλων ἀνέβησαν ἀρετὴν. Καὶ πρὸ τούτου μὲν αἱ πόλεις ἦσαν ἀσεβείας πεπλησμέναι, σήμερον δὲ καὶ ἡ ἔρημος φιλοσοφεῖ, καὶ καλύβαι μοναχῶν ἐν ὄρεσι καὶ νάπαις, ἀγγέλων μιμουμένων πολιτείας, καὶ τὸν παρόντα ἀποδοσάμενοι βίον. Τί γὰρ δεῖ τῶν λόγων κατασκευῆς, τῶν πραγμάτων βοῶντων, καὶ ἡλίου φανερώτερον δεικνύντων τὰ ἀγαθὰ, ἢ μετὰ τὴν ὥδιν τῆς Παρθένου τὴν θαυμαστὴν ἐκείνην, καὶ πνευματικὴν, καὶ τὴν οἰκονομίαν, καὶ τὴν σάρκωσιν, τὴν οἰκουμένην κατέλαθεν ἅπασαν; Ἀλλ' ὅμως τοσοῦτον καὶ τηλικούτον κατόρθωμα ἀφ' ἑαυτοῦ πεποίηκεν· καὶ βοᾷ Παῦλος λέγων·

† Angl. τὸ αἷμα αὐτοῦ, male.

Ἦς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ὀρατὸν ἤρῃ-
σατο τὸ εἶναι Ἰσα Θεῷ, ἀλλ' αὐτὸν ἐκένωσε, μορφὴν
δοῦλου λαθὼν. Ἀκούεις, αἰρετικέ, ὅτι αὐτὸν ἐκένωσε;
Καὶ πάλιν ἀλλαγῇ· Καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἡγάπησεν
ἡμᾶς, καὶ παρέδωκεν αὐτὸν ὑπὲρ ἡμῶν προσφωρῶν
καὶ θυσίαν τῷ Θεῷ εἰς δόμην εὐωδίας. Ὅς καὶ
ἐσταυρώθη ἀφ' αὐτοῦ, καὶ ἐσφάγη ἀφ' αὐτοῦ διὰ καὶ
αὐτὸς ἔλεγεν· Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου,
καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. Οὐδεὶς αἶρει
αὐτήν ἀπ' ἐμοῦ· ἐγὼ τίθω αὐτήν ἀφ' αὐτοῦ. Τί
λέγεις ἐνταῦθα, ὦ αἰρετικέ, ὁ παράγων τὴν βῆσιν τὴν
εὐαγγελικὴν τὴν λέγουσαν, Οὐδὲν δύναται ἀφ' αὐτοῦ
ὁ Υἱός; Ἰδοὺ αὐτὸς φησιν· Ἐγὼ αὐτήν τίθω ἀφ'
αὐτοῦ, καὶ λαμβάνω αὐτήν ἀφ' αὐτοῦ. Οὐ μικρὸν
δὲ τὸ εἰρημένον, ἀλλὰ καὶ σφοδρὰ μέγα. Καὶ περὶ τοῦ
Πατρὸς εἴρηται, ὅτι θανάτου καὶ ζωῆς ἐξουσίαν ἔχει.
Ὅρξ· πῶς εἶπω τῶν δικτύων ἐξέθης; Τί γὰρ πρὸς ταύτην
ἔρεις τὴν βῆσιν; Ἐγὼ τίθω αὐτήν ἀφ' αὐτοῦ, καὶ
λαμβάνω αὐτήν ἀφ' αὐτοῦ. Πῶς οὖν ἔφη, ὅτι οὐδὲν
ποιεῖ ἀφ' αὐτοῦ; Ἀλλ', ὅπερ ἔφη, εἰ μὲν πρὸς αἰρετι-
κοὺς ἡμῖν ὁ λόγος, ἀφελὶς ἂν αὐτοὺς εἰς ἀπορίαν καὶ
δεσμώσας, οὕτως ἀπεπείδησα, ἀρκοῦσαν λαθὼν τὴν
νίκην καὶ λαμπρόν τὸ τρώπειον, καὶ μεγίστην παρα-
σχόμενος; τίς ἀνόλας αὐτῶν ἀπόδειξιν. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ
ἐπιστομίσαι βούλομαι τοὺς ἐναντίους μόνον, ἀλλὰ καὶ
παιδεῦσαι τοὺς μεθ' ἡμῶν ὄντας, καὶ σοφίσαι τὰ μέλη
τὰ ἡμέτερα, οὐκ ἐνταῦθα καταλύσω τὸν λόγον, ἀλλὰ
περαιτέρω χωρῆσαι πειράσσομαι, ἕτερον πάλιν δείξας
ἔργον τὸ ἐλέγχον αὐτῶν τὴν ἀναίσχυτον ἀντιλογίαν. Τί
γὰρ φησιν; Ὁ Πατὴρ οὐ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ πάντας
ὁ Υἱός.

ε'. Ἐρωτῶ οὖν τὸν αἰρετικόν, εἰ οὐδένα κρίνει ὁ Πατὴρ,
ὁ δὲ Υἱὸς κρίνει, πῶς κρίνει; Εἰ γὰρ μὴδὲν δύναται
ποιεῖν ἀφ' αὐτοῦ, [262] ἔαν μὴ τι βλέπῃ τὸν Πατέρα
ποιούντα. ὁ δὲ Πατὴρ οὐ κρίνει, αὐτὸς δὲ πάντας κρίνει,
πῶς ὁ μὴ εἶδε δύναται ποιῆσαι; Καὶ μὴδὲ τοῦτο ἀπλῶς
παραδρόμης· οὐδὲ γὰρ τοῦτο μικρὸν, ἀλλὰ μεγίστης
δυνάμεως. Ἐννόητον γὰρ ἤλικον ἐστὶ, τοὺς ἀπὸ Ἀδάμ
μέχρι τῆς συντελείας γενομένους Ἕλληνας, Ἰουδαίους,
αἰρετικούς, τοὺς ἐν τῇ ὀρθοδόξῃ πίστει διαμαρτύνοντας,
πάντας ἀγαγεῖν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καὶ πάντων τὰ
ἀπόρρητα εἰς μέσον ἐξαγαγεῖν τὰ πράγματα, τὰ ῥήματα,
τοὺς θόλους, τὰς ἐπιθουλὰς, τὰ ἀπόρρητα τῆς διανοίας,
οὐ μαρτυρίων φερομένων, οὐκ ἐλέγχων, οὐκ εἰκόνων,
οὐκ ἀποδείξεων, οὐκ ἄλλων τῶν τοιούτων οὐδενός, ἀλλὰ
τῇ οἰκείᾳ δυνάμει πρὸς τὸν ἐλέγχον κςρημένων. Ἀλλ'
ὅμως τοσοῦτον καὶ τηλικούτον κατάρθωμα αὐτὸς ποιεῖ,
οὐ πρότερον τὸν Πατέρα ἰδὼν, καὶ οὕτω μιμησάμενος·
ὁ Πατὴρ γὰρ οὐ κρίνει οὐδένα. Ὅρα δὲ αὐτὸν καὶ
ἀλλαγῇ πάντα μετ' ἐξουσίας ἐργαζόμενον, ἐν τε τοῖς
θυμίαις καὶ ταῖς νομοθεσίαις, καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν.
Ἐπειδὴ γὰρ ἀνῆλθεν εἰς τὸ ὄρος, καὶ τὴν καὶνὴν ἑμελλε
δοῦναι διαθήκην, φησὶν· Ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη τοῖς
ἀρχαίοις, Οὐ φωνεύσεις· ὃς δ' ἂν φωνεύσῃ, ἐνοχὸς
ἔσται τῇ κρίσει· ὃς δ' ἂν εἴπῃ, Μωρὲ, ἐνοχὸς ἔσται
ἐν τῇ γέννησι τοῦ πνύος. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι
πᾶς ὁ ἐργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰκῇ, ἐνοχὸς
ἔσται τῇ κρίσει. Ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη, Ὁρθαλμὸν
ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ ὁδόντα ἀντὶ ὁδόντος. Ἐγὼ δὲ

λέγω, μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ, ἀλλ' ὁ
βασίλει ἐπὶ τῇ δεξιᾷ σιαγόνα, στρέψον α
τὴν ἄλλην. Τί τοῦτο; ὁ μὴδὲν ἀφ' αὐτοῦ ποιῇ
τοῦ Πατρὸς διορθοῦται, καὶ τὴν νομοθεσίαν ἐπ
τιον ἄγει; Ὅταν δὲ εἴπω, διορθοῦται, μὴδὲν βλ
ὑποπεύσης, ὡς τοῦ Πατρὸς ἀτονωτέρου ὄντος
καὶ ἡ νομοθεσία ἐλάττων, ἀλλ' οὐ παρὰ τὸν Θε
παρὰ τοὺς δεξαμένους τὸν νόμον. Ἀλλὰ καὶ ἡ
τοῦ Μονογενοῦς, καὶ ἡ Καινὴ τοῦ Πατρὸς. Ἰ
εἰπέ μοι, οὐδὲν ἀφ' αὐτοῦ ποιεῖ, τῇ Παλαιᾷ πρ
ὁ τοσαύτην ἐπιδεικνύμενος ἐξουσίαν; Ἀρὰ τι ἡ
αἰρετικῶν ἀσθενέστερον; Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ ἐξέπ
ὅτι ταῦτα ἐδίδασκεν αὐτοὺς Ὅς ἐξουσίαν ἔχ
οὐχ ὡς οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι·
ἐξουσίαν αὐτῷ μαρτυροῦσιν· οὗτοι δὲ οὐδὲν ἄγ
δύνασθαι μαρτυροῦσι. Καὶ οὐκ εἶπαν, ὡς
ἔχων ε, ἀλλ', Ὅς ἐξουσίαν ἔχων. Οὐ γὰρ
αὐτῷ ἡ ἐξουσία προσεγένετο, ἀλλ' ἀπηρτισμένη
ἐγενήθη οὐδενός προσδομένη. Διὸ καὶ ἔλεγε π
λσίας ἐρωτώμενος· Ἐγὼ εἰς τοῦτο γενένημα
προσηνέχθη αὐτῷ παραλυτικὸς, καὶ φησιν, ἔ
ἀμαρτήματα αὐτοῦ ἴασεν· Ἰνα δὲ εἰδῇτε, ὁ
σίαν ἔχει ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀφίεσαι ἁμα
τῆς γῆς, λέγει αὐτῷ· Ἀρον τὴν κλήνῃν, κα
εἰς τὸν οἶκόν σου. Οἱ δὲ οἱ εἶπον ὅτι ὡς
ἔχων πάντα ποιεῖ· αὐτὸς δὲ, ὅτι Ἐξουσίαν
Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀφίεσαι ἁμαρτίας ἐπὶ τ
καὶ, Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν [263] ψυχ
καὶ ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν. Νομοθετεῖ μι
σίας, ἀμαρτήματα λύει μετὰ ἐξουσίας, θανάτου
ἐξουσίαν ἔχει, καὶ πῶς λέγεις, ὅτι ἀφ' αὐ
οὐδέν; Ἀρὰ τι γένοιτο τῆς νίκης ταύτης σαφ

ς'. Ἀλλ' εἰ βούλεσθε λοιπὸν, τῶν αἰρετικῶν
γένετες, τὴν λύσιν ἐπάγωμεν ἃ τοῖς εἰρημένοις,
ἐκεῖνο ὑμᾶς διδάξαντες, ὅτι τὸ, Οὐ δύναται, ἡ
λεγόμενον, οὐκ ἀσθενείας, ἀλλὰ δυνάμεως ἐσ
δεῖξιν. Εἰ δὲ καὶ τὸν τὸ εἰρημένον, ἀλλ' ὅμως πε
τὴν ἀπόδειξιν σαφῇ. Ἐάν εἴπω, ὅτι οὐ δυνατὸ
τῆσαι τὸν Θεόν, οὐκ ἀσθενείας αὐτοῦ κατηγο
μεγίστην αὐτῷ μαρτυρῶ δύναμιν. Ἐάν εἴπω
δυνατὸν ψεύσασθαι τὸν Θεόν, καὶ πάλιν τὸ αἰ
δείκνυμι. Καθάπερ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν· Εἰ
νομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν· εἰ ἄπισ
ἐκεῖνος πιστὸς μένει· ἀρνήσασθαι γὰρ
οὐ δύναται. Ὅρξ τὸ, Οὐ δύναται, δυνάμεως
δν; Καὶ τί λέγω περὶ Θεοῦ; Ἐπὶ γὰρ τῶν ὕλῃ
τῶν αἰσθητῶν γυμνάζω τὸν λόγον. Ἐάν εἴπ
ἀδάμας οὐ δύναται διασπασθῆναι, ἄρα ἀσθενεῖ
διὰ τοῦ, οὐ δύναται, ἡ δύναμιν αὐτῷ μαρτυ
στην; Ὅταν οὖν ἀκούσῃ, ὅτι οὐ δύναται ὁ Θε
τεῖν, οὐδὲ δύναται ψεύσασθαι, οὐδὲ δύναται ἀφ
ἐαυτοῦ, μὴ ἀσθενεῖαν νομίσῃς ἐκ τοῦ μὴ
λέγεσθαι, ἀλλὰ μεγίστην σφοδρὰ δύναμιν, ὅ
δεκτος αὐτοῦ ἡ οὐσία πονηρίας πάσης, ἄδατος,
ἀνωτέρα. Ἐπεὶ οὖν τοῦτο διεκρίνηται, φέρε δ
προκείμενον ἀγάγωμεν τοῦ λόγου τὴν γυμνα
δύναται ὁ Υἱὸς ἀφ' αὐτοῦ ποιεῖν οὐδέν.
ἔστι τὸ, Ἀφ' αὐτοῦ; Ἐάν γὰρ τοῦτο μάθῃ

* Sic recte Ottob. In Anglicano sic, ἀφελὶς αὐτοὺς. ἀνα-
πεπείδηκα.

† Videsis notam interpretationi Latinae subjectam.

* Hic legendum omnino videtur ἔξων, non ἡ
habent Anglic. et Ottob. Paulo post Graeca in A
vitiata, ex Ottoboniano cod. emendantur.

† Ottob. ἐπαγάγωμεν.

o crucifixus et a seipso immolatus est : quam ipse dicebat : « Potestatem habeo ponendi animam, et potestatem habeo iterum sumendi. Nemo tollit eam a me : ego pono eam a meipso » (Joan. 10. 18). Quid hic dicis, hæretice, qui sum Evangelicum detorques, *Filius a seipso potest*? Ecce ipse ait, *Ego pono eam a meipso, et eam a meipso*. Neque vero parvi momenti est ictum, sed maximi. De Patre quoque dictum habere potestatem vitæ et mortis. Viden' do in retia incidisti? Quid enim ad hoc dictum debis? *Ego pono eam a meipso, et assumo eam*. Qua ergo ratione dixisti ipsum nihil facere o? Verum, ut dicebam, si quidem ad hæreticis sermo esset, ipsis in angustias et in retia tis, sic resiliissem, satis splendida reportata a, et insigni erecto tropæo, maximoque allato insanix argumento; at quia non modo hosti-occludere volo, sed etiam eos, qui nobiscum instituire, membraque nostra erudire, non hic dicendi faciam, sed ulterius progredi conabor, lenuo opus in medium adducens, quod contrarium impudentiam coarguat. Quid enim ait? *neminem judicat, sed omnes Filius* (Joan. 5. 22). *Id contra Anomæos argumentum. Christi po-* — Quæro igitur ab hæretico : Si neminem t Pater, sed Filius judicat, quomodo judicat? m non potest facere quidquam a seipso, nisi t Patrem facientem, et Pater non judicat, sed mnes judicat, quomodo id quod non vidit potest? Ne vero hoc leviter prætercurras; enim hoc parvum est, sed maximæ virtutis. quantum sit omnes qui ab Adamo ad conationem usque sæculi vixerint, gentiles, Judæos, hæreticos, omnes denique, qui ab orthodoxa aberrarunt, illa die adducere, omniumque a in medium efferre, gesta, dicta, dolos, in- , secreta mentis; non prolatis testimoniis, non tionibus, non imaginibus, non documentis, lis hujusmodi; sed propria uti potestate ad om-arguendos. Attamen tantum tamque præclap-ypus ipse perliciet, licet Patrem id ante facientem iderit, nec illum sit imitatus : nam *Pater nemi-judicat*. Vide quoque illum alibi omnia cum ate operantem, in miraculis, in ferendis legibus, te omnibus. Cum enim ascendisset in montem, a testamentum daturus ait : « Audistis, quia a est antiquis : Non occides : qui autem occide-us erit judicio; qui autem dixerit, Fatue, reus chennæ ignis. (a) Ego autem dico vobis, quod is irascitur fratri suo temere, reus erit judicio. tis quia dictum est, Oculum pro oculo, et den-ro dente : ego autem dico vobis, non resistere sed si quis te percu-serit in maxillam dexteram, i illi et alteram » (Matth. 5. 21. 22. 38. 39). Quid u? qui nihil a seipso facit etiam Patris statuta cor-et legem in melius provehit? Cum autem dico, it, ne blasphemum quid suspiceris, quasi Pater hic textus deficit in Edit. Benzél.

infirmior sit. Quamvis enim lex minor sit, id tamen non Deo, sed recipientibus legem adscribendum. Imo etiam Vetus Testamentum Unigeniti est, et Novum Patris. Quomodo igitur, quæso, nihil a seipso facit, qui veteri legi adjecit, qui tantam exhibet potestatem? Verum quid hæreticis imbecillius fuerit? Judæi namque stupebant, quod hæc doceret eos *Quasi potestatem habens, et non sicut scribæ et Pharisei* (Matth. 7. 28) : Judæi potestatem ejus testificantur; hi testili-cantur ipsum a se nihil posse. Neque dixerunt illi, *Quasi potestatem habiturus, sed, Quasi potestatem habens*. Non enim postea hæc illi potestas accessit, sed perfecta potentia erat nullo egrens. Quamobrem de regno interrogatus dicebat : *Ego in hoc natus sum* (Joan. 18. 37). Rursum oblatus est ei paralyticus, atque dixit, postquam peccata ejus curaverat : *Ut autem scitis, quia Filius hominis habet potestatem dimittendi peccata in terra, ait illi : Tolle lectum, et vade in domum tuam* (Matth. 9. 6). Vulgus dicebat, ipsum quasi potestatem habentem omnia facere : ipse vero, *Filius hominis potestatem habere dimittendi peccata in terra; et, Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo sumendi eam* (Joan. 10. 18). Leges fert cum potestate, peccata solvit cum potestate, mortis et vitæ potestatem habet, et quomodo dicis, ipsum a seipso nihil facere? Hac victoria quid manifestius?

6. *Difficultatis solutio, et dicti evangelici explicatio.* — Sed si velitis deinceps, ab hæreticis expediti, dictis solutionem afferamus : primumque monemus, illud, *Non potest*, de Deo dictum, non imbecillitatis, sed potentiæ argumentum esse. Hoc licet novum fortasse videatur, at vobis clara rei demonstrationem afferemus. Si dixerò, Deum non posse peccare, non imbecillitatis illum arguo, sed maximam ipsi testificor potestatem. Si dixerò, non posse mentiri Deum, tunc idipsum demonstro. Quemadmodum et Paulus dicebat : *Si sustinebimus, et conregnabimus; si non credimus, ille fidelis permanet : nam negare seipsum non potest* (2. Tim. 2. 12. 13). Viden' illud, *Non potest*, potentiæ esse signum? Ecquid loquor de Deo? De sensili enim materia exemplum sumam. Si dixerò, adamantem non posse rumpi, an fragilitatem ejus, an robur ejus maximum deprædico? Cum ergo audieris, non posse Deum peccare, nec posse mentiri, nec posse abnegare seipsum, ne putes hinc imbecillitatem ejus prædicari, sed perquam maximam potentiam, quia ejus substantia nullam nequitiam admittere potest, quod inaccessa sit, pura, et superna. Quia ergo hoc recte discussum fuit, age ad propositum sermonis exercitationem convertamur. *Filius a seipso non potest facere quidquam*. Quid illud est, *A seipso*? Hoc si probe didiceritis, agnosceitis ejus arctam cum Genitore conjunctionem, nullam esse substantiæ distinctionem, ejusdemque eum esse substantiæ ejus Pater. Quid igitur illud est, *Non potest a seipso*? Non potest peculiare quid præter Patrem facere, non potest peregrinum quid et separatum a Patre facere, neque alienum quid facere, vel aliud quid-

piam quod non faciat Pater : quæ enim hic facit, hæc et ille facit. Illud igitur, *A seipso non potest facere*, nec libertatem, nec potentiam tollit, sed concordiam demonstrat, consensum, et arctam conjunctionem, estque unionis perfectæ signum. Cum enim sabbatum solveret, et prævaricationis illum accusarent, dicentes : Alia Deus præcepit, alia tu facis ; hanc eorum impudentiam comprimens ille ait : Non aliud a me, quam quod a Patre, factum est ; neque ipsi sum contrarius vel hostis. Quod si non ita loquutus est, sed humaniori et crassiori modo sermonem adumbravit, cogites eum cum Judæis sermonem habuisse, qui illum Deo contrarium esse putabant. Ideo, ne quis tale quidpiam suspicaretur, statim addidit : *Opera enim, quæ ille facit, et Filius similiter facit* (Joan. 5. 19). Si vero nihil a seipso facit, quomodo similiter facit ? Non enim facere magnum est : illud enim agebant et apostoli, mortuos excitabant, leprosos mundabant ; sed non *Similiter* ut ipse. At quomodo illi ? *Quid nobis attenditis, quasi propria virtute aut potestate fecerimus hunc ambulare* (Act. 3. 12) ? Quomodo autem Jesus ? *Ut sciatis quia potestatem habet Filius hominis dimittendi peccata in terra* (Marc. 2. 10. Luc. 5. 24) ; ac rursum de resurrectione mortuorum : *Sicut Pater suscitavit mortuos, et vivificat, ita et Filius quos vult vivificat* (Joan. 5. 21). Licet satis fuisset dixisse, *Ita* ; sed ex abundanti, ut impudentiam illorum retunderet qui contradicere vellent, illud addidit : *Quos vult, nempe cum omni potentia*. Idcirco ait : *Opera enim, quæ ille facit* : non dicit, *Similia et Filius facit* ; sed, *Eadem ipsa Filius facit*. *Omnia enim per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* (Joan. 1. 3). Vides quomodo eo intendat orationem, ut indicet arctissimam unionem, conjunctionem et consensum, non *Similia* dicens, sed, *Ea ipsa, et Similiter*, ut Pater ? Idcirco sese attemperans ac demittens, illic etiam cum magna cautela dicto hujusmodi usus est. Non enim dixit, *Nisi quidpiam doceatur a Patre*, ne tu illum discentem induceres ; neque dixit, *Nisi quid jubeatur*, ne in servorum ordine ipsum esse suspicareris : sed, *Nisi quid viderit Patrem facientem*. Et hoc etiam illo modo dictum, magnam indicat cum Patre conjunctionem. Si enim potest Patrem videre operantem, et scire quomodo operetur, ejusdem est substantiæ. Sæpe namque ostendimus antea, substantiam Dei neminem posse accurate videre, neque clare cognoscere, nisi ejusdem sit naturæ. Angelum certe nuda substantia præsen-

tem homo, licet magna virtute ornatus, videre non potuit, nempe Daniel. Ideo hanc quasi singularem naturæ suæ prærogativam efferebat, dicens : *Deum nemo vidit unquam ; unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit* (Joan. 1. 18). Et rursum : *Non quod Patrem viderit quisquam, nisi is qui est a Deo, ille vidit Patrem* (Joan. 6. 46). Elsi multi alii, prophetæ, patriarchæ, justi et angeli viderint : sed de perfecta cognitione loquitur. Ne itaque dicamus eum tunc facere, cum videt eum : nam qua ratione illud constaret, *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* (Joan. 1. 3) ? necnon illud, *Opera quæ ille facit, hæc et Filius similiter facit* (Joan. 5. 19) ? Nam si similiter facit, quomodo, cum prius viderit illum, tunc facit ? Necesse enim erit ex hoc tuo dicto etiam Patrem tunc operari cum viderit alium operantem ; id quod extremæ dementiæ insanique fuerit.

7. Sed ne hæc imbecilla et absurda confutantes sermonem longius producamus, hoc addemus : quia cum Judæis sermonem habebat, qui illum Deo contrarium dicebant, et legislatori inimicum, quod ex iis quæ facta fuerant illi colligebant, sic ille sermonem humaniore et crassiore modo concinnavit, prudenti auditori relinquens, de his ita sentire, ut Deo consentaneum erat, et eos qui crassiori modo intelligebant corrigens ; quamobrem dicebat : *Opera enim quæ ille facit, hæc et Filius similiter facit*. Neque enim exspectat, donec viderit Patrem facientem, ut tunc faciat, neque disciplina opus habet : sed videt ejus substantiam, ipsamque clare novit : *Sicut enim novit me Pater, et ego agnosco Patrem* (Joan. 10. 15) ; omnia autem operatur et efficit cum potestate ipsi convenienti, cum intelligentia et sapientia ipsum comitante, cui nihil aut discere aut videre opus sit. Quomodo enim opus fuerit, cum sit perfecta Patris imago, et omnia, quæ ille, similiter faciat et cum eadem potestate ? De potestate enim loquens hæc subjunxit : *Ego et Pater unum sumus* (Joan. 10. 30). Hæc igitur omnia, quæ dicta sunt, scientes et intelligentes, aversemur hæreticorum cœtus, rectæque fidei perpetuo hæreamus, et accuratam paremque doctrinæ vitam instituamus, ut futura bona consequamur, gratia et miserationibus Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium, una cum Patre et Spiritu sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM

Hanc quoque homiliam eruit laudatissimus vir Ericus Benzeli ex Codicibus Anglicani. et Upsalæ edidit. Est autem, quod spectat ejus partem non minimam, præcedenti non dissimilis. Licet enim de Melchisedeco, ut fert inscriptio, agatur, non minima tamen pars homiliæ contra Anomæos est. Deinde vero contra Melchisedecitas disputatur, qui dicebant Melchisedecum esse Filio majorem ; alii autem putabant esse Spiritum sanctum ; ut docet etiam Epiphanius Hæresi 46, al. 55, quod in notis dicimus infra. Cave autem putes hanc in Melchisedecum homiliam eam esse, quam commemorat Chrysostomus in Homilia

ἵνα εἰσαχθε αὐτοῦ τὴν πολλὴν ἐγγύτητα τὴν
 ἐννηχότα, τὸ ἀπαράλλακτον τῆς οὐσίας, τὸ
 ὅν εἶναι οὐσίας, οὐας καὶ ὁ Πατήρ. Τί οὖν
 ὁ δύναται ἀφ' ἑαυτοῦ; "Ἰδιὸν τι παρὰ τὸν
 εἶναι, οὐ δύναται ξένον καὶ κεχωρισμένον
 αὐτῶν ποιεῖν, οὐδὲ ἡλλοτριωμένον τι ποιῇ-
 ναι παρ' ὃ ποιεῖ ὁ Πατήρ· ἂ γὰρ ἐκεῖνος ποιεῖ.
 τὸς ποιεῖ. Τὸ οὖν, 'Ἀφ' ἑαυτοῦ οὐ δύναται
 ἐλευθερίας ἀναίρεσις, οὐδὲ ἐξουσίας ἀφανι-
 σμοῦ ἀπόδειξις, καὶ συμφωνίας μαρτυρία,
 ἡ ἐγγύτης, καὶ ἀπαράλλαξις σημειῖον.
 τὸν ἀδόξατον ἔλυσεν, καὶ παρανομίαν αὐτῷ
 γόντες· "Ἀλλὰ μὲν ὁ Θεὸς ἐπέταξεν, ἄλλα δὲ
 αὐτὴν ἐμφράττων αὐτῶν τὴν ἀναισχυντίαν
 σπιν ὑπ' ἐμοῦ ἄλλο τι γεγεννημένον παρὰ τὴν
 αὐτοῦ Πατρός· οὐδὲ ἐναντίας αὐτοῦ εἶμι καὶ
 δὲ μὴ οὕτως εἶπεν, ἀλλ' ἀνθρωπινώτερον
 ἢ τὸν λόγον ἐσχημάτιζεν, ἐνόησον ὅτι πρὸς
 ἐλέγγο, τοὺς ἀντίθεον αὐτὸν νομίζοντας.
 καὶ ταχέως ἐπήγαγεν, ἵνα μηδεὶς μηδὲν
 πτεύσῃ [264] *Τὰ γὰρ ἔργα, ἃ ἐκεῖνος ποιεῖ,*
ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ. Εἰ δὲ μὴ δὲν ἀφ' ἑαυ-
 τῶς ὁμοίως ποιεῖ; Οὐ γὰρ τὸ ποιῆσαι μέγα·
 αἱ οἱ ἀπόστολοι ἐποιοῦν, νεκροὺς ἡγείρον,
 ἡγρον, ἀλλ' οὐχ 'Ὁμοίως ὡς αὐτός. 'Ἀλλὰ
Τί ἡμῖν προσέχετε, ὡς ἰδίᾳ δυνάμει ἢ
ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ περιπατεῖν αὐτόν; Πῶς δὲ
 αἱ εἰδῆτε, ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ Υἱὸς τοῦ
 πατρὸς *ἀμαρτίας ἐπὶ τῆς γῆς*· καὶ πάλιν
 ἢ νεκρῶν ἀναστάσεις· "Ὅσπερ ὁ Πατήρ
 νεκροὺς καὶ ζῶσποιεῖ, οὕτως καὶ ὁ Υἱὸς
 ποιεῖ. Καίτοι ἔρκει τὸ, οὕτως· ἀλλ' ἐκ
 τῆς ἀναισχυντίας τῶν φιλονεικεῖν βουλομένων
 καὶ τὸ, θέλει, προσέθηκε, ὅθλον ὅτι μετ'
 ἀσῆς. Διὰ τοῦτό φησι· *Τὰ γὰρ ἔργα, ἃ*
εἶ· οὐκ εἶπε, τοιαῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ποιεῖ,
εἶνα ὁ Υἱὸς ποιεῖ. Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ
ἢ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἐν. 'Ὁρᾷς
 ἢ τὸν λόγον εἰς ἀκριθεῖς ἢ τινα ἐνότητα καὶ
 αἱ ἐγγύτητα, οὐ τοιαῦτα λέγων, ἀλλ' αὐτά,
 ς, λέγων, ὡς Πατήρ; Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἐν
 θέσει τοῦ λόγου σχηματίζων αὐτὸν, καὶ
 σφαλείας πολλῆς ἐχρήσατο τῇ ῥήσει. Οὐ
 ἔαν μὴ τι διδάσκηται παρὰ τοῦ Πατρὸς,
 κητεύοντα αὐτὸν εἰσαγάγῃ· οὐδὲ εἴ-
 τι καλεῖται, ἵνα μὴ τῆς τῶν δούλων τάξεως
 ἀλλὰ, *Ἄν μὴ τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποι-*
οῦτο δὲ αὐτὸ πολλῆς πρὸς τὸν Πατέρα
καὶ οὕτως εἰρημένον. Εἰ γὰρ δύναται τὸν
 am deerant in Benzellana edit., quæ ex Ot-
 sunt.

am desunt in Benzell., quæ ex Ottob. sup-

Πατέρα ὁρᾷ ἐργαζόμενον, καὶ εἰδέναι πῶς ἐργάζεται,
 τῆς αὐτῆς ἐστὶν οὐσίας. Πολλάκις γὰρ καὶ ἐμπροσθεν
 ἀπεδείξαμεν, ὅτι οὐσίαν οὐδεὶς ἰδεῖν δύναται· μετὰ
 ἀκριθείας, οὐδὲ γινῶναι σαφῶς, ἔαν μὴ τῆς αὐτῆς φύ-
 σεως ᾖ. "Ἀγγελον γοῦν γυμνῇ τῇ οὐσίᾳ παραγεγόμενον
 ἀνθρώπου ἰδεῖν οὐκ ἠδυνήθη, καὶ ταῦτα πολλῇ ἀρετῇ
 κεκοσμημένος ὁ Δανιήλ. Διὰ δὲ τοῦτο ὡς ἐξαίρετον τοῦτο
 ἐν αὐτοῦ τῆς φύσεως ἐτίθει λέγων· *Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε*
πώποτε· ὁ μονογεγὴς Υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ
Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο. Καὶ πάλιν· *Οὐχ ὅτι τὸν*
Πατέρα τις ἑώρακεν, εἰ μὴ ὁ ὢν παρὰ τοῦ Θεοῦ. αὐ-
 τὸς ἑώρακε τὸν Πατέρα. Καίτοι πολλοὶ εἶδον καὶ ἕλλοι,
 προφῆται, καὶ πατριάρχαι, καὶ δίκαιοι, καὶ ἄγγελοι·
 ἀλλὰ τὴν ἀκριθεῖ λέγει γινῶσιν. Οὐ μὴν τοῦτο ἐροῦμεν,
 ὅτι βλέπων αὐτὸν τότε ποιεῖ· ἐπεὶ τὸ, *Πάντα δι' αὐτοῦ*
ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἐν, πῶς ἂν
 ἔχει λόγον; καὶ τὸ, *Τὰ ἔργα, ἃ ἐκεῖνος ποιεῖ, ταῦτα*
καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ; Εἰ γὰρ ὁμοίως ποιεῖ, πῶς
 βλέπων αὐτὸς· ἑρότερον τότε ποιεῖ; Ἀνάγκη γὰρ ἔσται
 κατὰ τὸν ὅσον λόγον, καὶ τὸν Πατέρα βλέποντα ἑτερον
 ἐργαζόμενον οὕτως ποιεῖν· ὅπερ ἐσχάτης μανίας καὶ
 ἀνοίας ἐστίν.

'Ἀλλ' ἵνα μὴ τὰ ἀσθενῇ ταῦτα διελέγοντες καὶ ἄτοπα,
 μηχανώμεν τὸν λόγον, ἐκεῖνο ἐροῦμεν· ὅτι ἐπειδὴ πρὸς
 Ἰουδαίους ὁ λόγος ἦν αὐτῷ, τοὺς ἀντίθεον αὐτὸν εἶναι
 λέγοντας καὶ πολέμιον τῷ νομοθέτῃ, καὶ ἀπὸ τῶν γινο-
 μένων τοῦτο συλλέγοντας, διὰ τοῦτο [265] οὕτως ἐσχη-
 μάτισεν τὸν λόγον ἀνθρωπινώτερον καὶ παχύτερον, τῷ
 συνετῷ ἀκροατῇ καταλιμπάνων εἰδέναι τὴν θεοπρεπῇ
 ἐννοίαν, καὶ τοὺς παχύτερόν τι ἐννοοῦντας διορθοῦμενος·
 διὸ ἐφη· *Τὰ γὰρ ἔργα, ἃ ἐκεῖνος ποιεῖ, ταῦτα καὶ ὁ*
Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ. Οὐ γὰρ δὴ ἀναμένει τὸν Πατέρα
 ἰδεῖν ἐργαζόμενον, καὶ τότε ποιεῖ, οὐδὲ μαθητείας δεῖται·
 ἀλλ' ὁρᾷ μὲν αὐτοῦ τὴν οὐσίαν, καὶ οἶδεν αὐτὴν σαφῶς·
Καθὰπερ γὰρ γινώσκω με, φησὶν, *ὁ Πατήρ, καὶ γὰρ γι-*
νώσκω τὸν Πατέρα· ἐργάζεται δὲ ἅπαντα καὶ δημιουργ-
εῖ μετ' ἐξουσίας τῆς αὐτῷ προσηκούσης, μετὰ συν-
έσεως καὶ σοφίας τῆς αὐτῷ συγκεκληρωμένης, οὐ δεόμε-
νος μανθάνειν, οὐ δεόμενος ἰδεῖν. Πῶς γὰρ ἀπηκριβω-
 μένη εἰκὼν πρὸς τὸν γεγεννηχότα ὢν καὶ ὁμοίως πάντα
 ἐκείνῳ ποιῶν, καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς δυνάμεως; Περὶ γὰρ
 δυνάμεως διαλεγόμενος ταῦτα ἐπήγαγε λέγων· *Ἐγὼ*
καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν. Ταῦτα οὖν ἅπαντα εἰδότες καὶ
 ἀποσυλλέξαντες τὰ εἰρημένα, ἀποστρεφόμεθα τῶν αἰρε-
 τικῶν τοὺς συλλόγους, ἐχώμεθα δὲ διηνεκῶς τῆς ὀρθῆς
 πίστεως, καὶ βίον ἀκριθεῖ καὶ πολιτεῖαν τοῖς δόγμασιν
 [στην ἐπιδειξώμεθα, ἵνα τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν
 ἀγαθῶν, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
 Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος, ἅμα τῷ Πατρὶ καὶ
 τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας
 τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

* Sic recte Ottob. In Anglic. ὅτι οὐσίαν οὐκ ἰδεῖν οὐ δύ-
 νηται.

AD HOMILIAM DE MELCHISEDECO.

um 41, quæ inter Expositiones in Psalmos supra suo ordine edita fuit. Nam ut ibi pluribus com-
 ur, ea cujus ibi mentio habetur, est septima contra Judæos.

mpore hanc dixerit Chrysostomus, nullo possumus indicio assequi. Nihil enim hic comparet,
 notam anni eruere possimus. Similiterque incertum videtur Antiochiæne an Constantinopolit-
 aerit: credere malim Antiochiæ dictam, quia ibi frequentiores fuere contra Anomæos veli-

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

Εκ τὸν Μελχισεδέκ.

α'. Ἀποστολικὴν ὑμῖν σήμερον βούλομαι παραθεῖναι τράπεζαν, καὶ πρὸς τὸ πέλαγος τῆς Παύλου φωνῆς διατεῖναι τὸν λόγον παρασκευάζομαι. Ἀλλὰ τί πάθω; Ὅκνῶ καὶ δέδοικα μήποτε τὸν λιμένα ἐξελθόντες, καὶ πρὸς τὸ βάθος καταντήσαντες τῶν ἀποστολικῶν [266] νοημάτων ἡλιγιάσωμεν, ὅπερ πάσχουσιν οἱ τῶν πλεωτήρων ἀήθεις. Καὶ γὰρ ἐκείνοι ἐπειδὴν τὴν γῆν ἀφέντες, ἐξ ἑκατέρου μέρους τῆς νηὸς πέλαγος ἰδῶσιν, καὶ οὐδὲν ἕτερον ἢ θάλατταν καὶ οὐρανὸν, σκοτοδινία κατέχονται, καὶ περιφέρεσθαι αὐτοῖς τὸ πλοῖον κύκλῳ νομίζουσι μετὰ τῆς θαλάττης. Ἀλλ' οὐ παρὰ τὴν φύσιν τῆς θαλάττης, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀπειρίαν τῶν πλουτῶντων οἱ ἡλιγοὶ γίνονται. Ἕτεροι οὖν αὐτῶν ναυτῶν γυμνοῖς τοῖς σώμασιν ἐκκυβιστῶσι κατὰ τῶν κυμάτων, καὶ οὐδὲν πάσχουσι τι τοιοῦτον· ἀλλὰ πρὸς τὸ βάθος καταβάντες αὐτῶν, τῶν ἐν ἐδάφει καθημένων ἀσφαλέστερον διατρίβουσι, καὶ τῷ στόματι, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ παντὶ τῷ σώματι δεχόμενοι τὴν ἄλμην, οὐ δυσχεραίνουσιν. Τοσοῦτον ἐστὶ μᾶλλον καὶ τοιοῦτον ἀπειρία κακόν^β. Οὕτως αὕτη καὶ τῶν φοβερῶν καταφρονεῖν πείθει· ἐκείνη δὲ καὶ τὰ ἀσφαλῆ ὑποπτύειν καὶ δεδοικέναι παρασκευάζει. Οἱ μὲν γὰρ ἐφ' ὕψηλῶν τῶν ἱερῶν καθήμενοι τῆς νηὸς, καὶ πρὸς τὴν θέαν ἡλιγιώσιν, οἱ δὲ ἐν μέσοις οὐ θορυβοῦνται τοῖς κύμασιν. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς διανοίας γίνεται τῆς ἡμετέρας. Καὶ γὰρ καὶ ταύτην πολλάκις καταλαμβάνει κύματα παθῶν, θαλαττίων ἀγριώτερων, οἷον ζῆλον, θυμὸν^γ· κάτωθεν στρέφοντα τὴν καρδίαν, πνεύματα ἐπιθυμίας πονηρᾶς, ποιοῦντα πολλὴν τῆς διανοίας τὴν σύγχυσιν. Ἀλλ' ὁ μὲν ἀπειρος καὶ ἀμελέτης, ἀρχομένου τοῦ χειμῶνος τῆς ὀργῆς, εὐθέως θορυβεῖται, ταραττεται, κλονεῖται· ὁρᾷ γινομένην ὑποδρύχιον τὴν ψυχὴν ὑπὸ τῶν παθῶν, καὶ ναυάγιον ὑπομένουσαν· ὁ δὲ ἐμπειρος καὶ μελετητικὸς, τὰ τοιαῦτα φέρει γενναίως· καθάπερ κυβερνήτης ἐπὶ τῶν οἰάκων, οὕτως τὸν λογισμὸν ἐπάνω τῶν παθῶν καθίσας, οὐ πρότερον ἀφίσταται πάντα ποιῶν, ἕως ἂν κατευθύνῃ τὸ σκάφος πρὸς τὸν εὐδίων τῆς φιλοσοφίας λιμένα. Ὅπερ οὖν ἐπὶ τῆς θαλάττης γίνεται, καὶ ἐπὶ τῆς διανοίας συμβαίνει, τοῦτο καὶ ἐν τῇ ἐξηγήσει τῶν Γραφῶν συμπίπτειν ἀνάγκη, θορυβεῖσθαι, ταραττεσθαι· ἐπειδὴν δὲ ὁ ἐξέλθωμεν εἰς τὸ πέλαγος· οὐκ ἐπειδὴ τὸ πέλαγος φοβερὸν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡμεῖς οἱ πλεόντες ἀπειροί. Ὅτι γὰρ ἐστίν, ἐύκολον φύσει

^α Οὗν hic pro γὰρ accipiendum, ut sexcenties alibi apud Chrysostomum οὐν et γοῦν nam vel enim significant.

^β Hæc clausula est haud dubie aliter membro mutila. Post illud enim τοιοῦτον ἀπειρία κακόν, legebatur τοιοῦτον ἐμπειρία καλόν, vel quid simile.

^γ Legendum videtur ἡμῶν, θυμὸν autem hic nullo modo stare potest: posset etiam fortasse legi οἷον ζῆλον θυμοῦ.

^δ Δὲ hic expungendum videtur.

λόγον ὄντα, δύσκολον γενέσθαι παρὰ τὴν ἀπειρίαν τῶν, Παῦλον ὑμῖν παραστήσομαι μάρτυρα γὰρ, ὅτι ὁ Χριστὸς ἐγένετο ἀρχιερεὺς κατὰ τὸ Μελχισεδέκ, καὶ ζητῶν τις ἐστὶν οὗτος ὁ Μελχισεδέκ· Περὶ οὗ πολὺς ἡμῖν ὁ λόγος καὶ θνευτός. Τί λέγεις, ὦ Παῦλε; Δυσσερμηνετός ο πνευματικὴν ἔχοντι σοφίαν; τῷ τὰ ἀπόρρητα ἀκτῶν πρὸς τρίτον ἀρπαγέντι οὐρανόν; Εἰ σοὶ δυστός, τίτι καταληπτός; Ἐμοὶ δυσσερμηνετός, ἢ παρὰ τὴν οἰκίαν μου ἀσθένειαν, ἀλλὰ παρὰ τὴν λίαν τῶν ἀκουόντων. Εἰπὼν γοῦν, Δυσσερμηνετός ἐπήγαγεν· Ἐπειδὴ γνωροὶ γεγόνατε ταῖς ἀκοῇς, ὅτι οὐχ ἡ φύσις τοῦ λόγου, ἀλλ' ἡ ἀπειρία τῶν ἀκούοντων τὸ οὐ [267] δύσκολον πεποίηκεν; Οὐ δύσκολον, ἀλλὰ καὶ πολὺν ποιεῖ αὐτὸν βραχὺν αἰτία. Διὸ οὐδὲ δυσσερμηνετός εἴρησεν εἶναι μὴ καὶ πολὺν, καὶ τοῦ μήκους καὶ τῆς δυσκολίας ἀναιτίαν τῇ γνωρότητι τῆς ἀκοῆς. Καθάπερ γὰρ ἀρρωστοῦντων οὐκ ἀναγκαῖον σύντομον καὶ ἐσπλην παραθεῖναι τράπεζαν, ἀλλὰ δεῖ παρασκευασθαι διάφορα, ἵνα ἂν τοῦτο ὁ κάμνων μὴ βεῖ ἕτερον λάβῃ,· καὶ ἐκεῖνο προσίεται, τὸ ἄλλο δέξῃ τοῦτο διακρούσῃται, θατέρου ἐπιλάβῃται, καὶ λίαν τὴν δυσκολίαν νικήσωμεν, καὶ τῷ πολυτετραπείζοντι τὸ δυσάρεστον θεραπεύσωμεν τῆς οὕτω πολλάκις καὶ ἐπὶ ἀκροάσεως δεῖ ποιεῖν, δυνάμει, καὶ πολὺν παρασκευάσαι χρὴ λίαν ποικιλίας παραβολῆς καὶ παραδείγματα ἔχοντα σκευὰ καὶ περιόδους, καὶ ἕτερα πολλὰ τοιαῦτα πάντων ῥηθία γένεται ἡμῖν τῶν συμφερόντων ἡμῶν. ἢ ἄλλ' εἰ καὶ πολὺς ὁ λόγος καὶ δυσσερμηνετός, ἀπειστέρησεν αὐτοὺς τῆς διδασκαλίας τοῦ Μελχισεδέκ μὲν εἰπεῖν, Πολὺς καὶ δυσσερμηνετός, ἀπὸ αὐτῶν τὴν σπουδὴν. ἵνα μὴ ῥηθιμότεροι γίνωσκον τὴν ἀκρόασιν· τὸ δὲ παρασκεῖν τὴν τράπεζαν μενὸς αὐτῶν τὴν ἐπιθυμίαν.

β'. Τοῦτο δὲ καὶ ἡμεῖς ποιήσωμεν. Εἰ καὶ πρὸς γὰρ καὶ βάθος τῶν νοημάτων ἀδυνατοῦμεν, καὶ σκευὰ τῆς θαλάττης, οὐ κατὰ τὴν ἡμετέραν ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀνωθεν διδομένην ἡμῖν χάριν· ἡμετέραν παρρησίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν ὑμῶν ὠφέλειαν τολμήσωμεν τῆς θαλάττης, καὶ ἐν τούτῳ Παῦλον μνησθῆναι. Ὅτι γὰρ οὐκ ἀπεστέρησαν αὐτοῖς τοῦ περὶ τὸν Μελχισεδέκ, ἀκουσον τῶν ἐξῆς. Εἰς Περὶ οὗ πολὺς ὁ λόγος καὶ δυσσερμηνετός, ὁ οὗτος γὰρ ὁ Μελχισεδέκ βασιλεὺς ὄντας ἐπειτα δὲ καὶ βασιλεὺς Σαλὴμ, ὁ ὅστις,

^α Hæc vitium ac repetitionem quamdam præ se

EJUSDEM HOMILIA

De Melchisedeco.

1. *Scripturæ sacræ difficultas et obscuritas.*—Apostolicam hodie vobis mensam apponere volo, et ad pelagus vocis illius D. Pauli sermonem extendere paro. Sed quid faciam? Hæreo timeoque ne a portu solventes et ad profundum apostolicarum sententiarum progressi, caligine corripiamur, ut solet accidere vectorum imperitioribus. Illi namque postquam relicta continente, ab utraque navis parte pelagus viderint, nihilque aliud quam pontum et cælum, vertigine corripiuntur, ac navim cum mari in orbem verti putant. Verum non ex maris natura, sed ex navigantium imperitia vertigines oriuntur. Alii enim nautæ, nudis corporibus sese præcipites dant in undas, nec quidquam hujusmodi patiuntur: sed postquam in ipsum profundum devenerunt, securius degunt, quam ii qui in ipso solo sedent, salsuginemque ore, oculis, totaque corpore excipientes, id non ægre ferunt. Tantum taleque est imperitiæ malum; tantum vicissim peritiæ bonum. Hæc terribilia quæque parvifacere suadet; illa vero, etiam ea, quæ tuta sunt, suspecta habere et formidare. Alii enim in ipsis præaltis tabulatis navis sedentes caligine corripiuntur, alii in mediis etiam fluctibus non perturbantur. Hoc item menti nostræ accidit. Nam illam sæpe affectuum fluctus invadunt, ipsis marinis fluctibus vehementiores, qui, tempestatis instar, animum deprinunt ac deorsum trahunt, spiritus malarum cupiditatum, qui magnam animis perturbationem inferunt. Sed qui imperitus imparisque est, incipiente iræ tempestate, statim perturbatur, concutitur, agitur. Videt animam affectibus demergi, et naufragium pati; at qui paratus meditatusque est, hæc strenue sustinet; tamquam nauceros ad gubernaculum sedens, sic mentem supra motus animi constituens, non prius desinit omnia moliri, donec scapham ad tranquillum philosophiæ portum deduxerit. Illud itaque quod in mari accidit, et quod animo contingit, etiam in Scripturarum expositione accidere necesse est, ut nempe commoveamur et perturbemur quando in altum venimus; non quod formidandum sit pelagus, sed quod nos, qui navigamus, imperiti simus. Quod enim accidere possit, ut sermone natura sua facilis, audientium imperitia difficilis evadat, Paulum vobis testem afferam. Cum dixisset enim Christum fuisse pontificem secundum ordinem Melchisedec, et disquireret, quisnam esset ille Melchisedec, intulit: *De quo grandis nobis est sermo et explicatu difficilis* (Hebr. 5. 11).

Quid dicis, Paule? An explicatu difficilis tibi, qui spirituali sapientia præditus es? qui arcana audivisti? qui ad tertium cælum raptus es? Si tibi explicatu difficilis, cui comprehensibilis erit? Mihi explicatu difficilis, inquit, est, non ob meam imbecillitatem, sed ob imperitiam auditorum. Cum ergo dixisset, *Explicatu difficilis*, subjunxit: *Quoniam imbecilles facti estis ad audiendum.* Viden' non naturam sermonis, sed audientium imperitiam rem quæ per se difficilis non erat, difficilem reddidisse? Eadem porro causa non difficilem modo, sed etiam cum, brevis cum sit, longum reddit. Quapropter non explicatu difficilem modo dixit, sed etiam grandem, et longitudinis et difficultatis causam adjiciens, aurium imbecillitatem. Quemadmodum enim ægrotis non apponenda est mensa facile parabilis, sed variis referta cibis, ut si æger hunc respuat, alterum accipiat, et si hoc non admittat, aliud sumat, si hunc repellat, alterum deligat, ut varietate difficultatem vincamus, ac diversitate lautitiæque mensæ animi fastidio medeamur: ita sæpe in concione faciendum, quando imbecilles sumus, longa apponenda est oratio, variis similitudinibus et exemplis instructa, apparatu etiam ac periodis, aliisque similibus, ut ex omnibus facilis nobis sit utiliorum delectus. Verum etiamsi grandis sermo esset explicatuque difficilis, non tamen privavit eos doctrina de Melchisedeco: cum enim dicit, *Grandis et explicatu difficilis*, eorum studium excitat, ne ad audiendum segiores sint: cum autem mensam apponit, eorum desiderio gratificatur.

2. Hoc et nos faciamus. Etiamsi ad pelagus et profundum sententiarum pertingere non possimus, nos confidenter mari committamus, non nostris freti viribus, sed gratia nobis superne data: non fiducia nostra, sed ob utilitatem vestram mari nos committamus, hac in re Paulum imitantes. Quod enim non privaverit eos sermone de Melchisedeco, audi sequentia. Cum ergo dixisset, *De quo nobis grandis est sermo, et explicatu difficilis* (Hebr. 5. 11), subjunxit: *Hic enim Melchisedec, rex justitiæ, itemque rex Salem, id est rex pacis, sine patre, sine matre, sine genealogia, neque initium dierum, neque finem vitæ habens, assimilatus autem Filio, manet sacerdos in perpetuum* (Hebr. 7. 1-4). Nonne aures vestras ferit, dum de homine loquens dixit, *Sine patre, sine matre, sine genealogia*? Ecquid dico, de homine? Nam si de Filio diceretur, annon magnam

noveret quæstionem? Nam si sine patre, quomodo Filius? Si sine matre, quomodo Unigenitus? Filius enim patrem habeat oportet, alias vero filius non fuerit. Sed sine patre et sine matre est Filius Dei; sine patre, secundum infernam, sine matre, secundum supernam generationem. Nam neque in terra patrem habuit, neque in cælis matrem. *Sine genealogia*. Audiant il, qui substantiam ejus curiose explorant. Atqui illud, *Sine genealogia*, putant quidam de superna ejus generatione dictum esse.

Contra Anomæos. Christus quomodo sine genealogia. — Hæretici porro neque hoc volunt; nam et illam curiose inquirunt ac scrutantur, moderatiores autem ex illis, illa concessa, de hac terrena dici putant illud, *Sine genealogia*. Ostendamus ergo de utraque generatione hoc dixisse Paulum, de superna nempe, et de terrena. Nam et illa tremenda, et hæc admodum arcana est. Quapropter Isaias ait: *Generationem ejus quis enarrabit (Isai. 53. 8)*? Verum, inquires, de cælesti illa agit propheta. Quid ergo dicemus de Paulo, qui postquam duas generationes commemoraverat, illud subjunxit: *Sine genealogia*? Ut non modo secundum illam generationem, qua sine matre erat, sed etiam secundum hanc terrenam, qua sine patre erat, illum sine genealogia esse crederes: ideo cum ambas posuisset, tunc dixit, *Sine genealogia*. Etenim hæc terrena incomprehensibilis est, ut cælestem illam ne quidem inspicere audeamus. Nam si vestibula templi ita tremenda et inaccessa erant, ad adyta quis ingredi ausus esset? Quod a Patre genitus sit novi, quomodo autem nescio. Quod a virgine natus sit novi, modum autem neque hic capio. Utraque generatio in confesso est, et utriusque modus tacetur. Et sicut hic de virgine, ignorans quomodo ex virgine natus sit, ipsum esse natum confiteor, neque rem tollo propter ignorantiam: ita et tu fac de Patre, etsi non noveris quomodo genitus sit ab eo Filius, confitere tamen. Si dixerit tibi hæreticus, Quomodo genitus est ex Patre Filius? ejus fastum in terram deprime, et dic illi: Descende de cælis, et ostende quomodo natus ex virgine, et tunc ad illa respice. Detine ipsum, et conclude, ne suas resiliat, et in labyrinthum ratiociniorum regreditur, sed detine et suffoca, non manu, sed verbo. Ne des illi dilationem ut effugiat quo velit. Hinc enim tumultum excitant inter disputandum, quia nos sequimur illos, neque abducimus eos sub leges divinarum Scripturarum. Murum ipsi undique circumpone, testimonia Scripturarum, ac ne hiscere quidem poterit. Dic, quomodo natus est ex virgine? Non gradum revoco, non recedo. Verum non poterit nobis modum enarrare, ctsi sexcenties id contendat. Cum enim Deus ocluserit, quis postea aperiat? Hæc sola possunt fide percipi. Si porro nequeas, sed ratiocinia quæras, id tibi dicam, quod Christus Nicodemo: *Si terrena dixi vobis, et non creditis, quomodo si dixero cælestia credetis (Joan. 3. 12)*? De ortu ex virgine dixi, et non intelligis, nec hiscere audes, et tamen supernam generationem curiose exploras. Atque utinam cælum tantum; sed tu etiam cælorum Dominum curiose rimaris. *Si terrena*

dixi vobis, et non creditis. Non dixit, Non peccavi tibi, sed, *Non creditis*; ostendens nobis, si fide opus habeant, multo magis cælestia. Et Nicodemo de partu loqueretur longe minore; ptismate namque sermo erat, et de regene spiritali: sed palam est ea etiam fide esse comprehensibilia. *Terrena* autem illa vocavit, non quæna vere sint, sed quod in terra consummenatione illius ineffabilis, et omnem mentis perantis generationis, hæc sint terrena. Si eripote potest intelligi, quo pacto ex aquis regeneremur sola fide id percipere oporteat, neque modum explorare: quantæ insanix fuerit de superna generatione unigeniti Filii humana ratiocinia movere, et generationis rationes expetere? Quomodo sine patre sine matre Dei Filius, et quomodo sine genealogia satis demonstratum est.

3. Sed quoniam multi non intelligentes quod Melchisedeco scripta sunt, ipsum etiam Christum esse dixerunt, hæresimque constituerunt, cantum Melchisedecitæ (a), nobisque contendunt pugnare, ipsi esse Christo majorem, illud dicentes, *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec (Psal. 109. 4)*: illis quoque occurrere oportet. Dicunt enim: Quomodo non fuerit illi sto major, secundum cujus imaginem et ordinem Christus sacerdotium exercet? Nos ergo dicimus hominem esse, perinde atque nos passionibus noxium, nec majorem Christo, imo nec Joannem baptista: *Major enim illo*, inquit Christus, *intemulierum non surrexit (Matth. 11. 11)*. Alii errantes dicunt ipsum esse Spiritum sanctum (hoc non dicimus nos. Nam quæ necessitas Verbum Dei incarnari, si jam olim Spiritus sanctus homo factus fuisset? Quia vero nec major Christus nec Spiritus sanctus est, dicant nobis illi, Cujus ipsum esse statuunt: an cælestis? an terrestri subterranei? Si ergo dicant Melchisedecum celestium numero, vel alius cujuscumque loci audiant illum genu flectere Christo, qui incarnatus est ex Deipara Maria. Ait enim Apostolus: *Ipsi genu flectetur*, etc. (Philipp. 2. 10). Si omne genetur, sane Melchisedec Christo minor fuerit, enim Christum. Si infelices illi ac miseri ea quæ quantur considerent; nam subjungit, *Assimilati Dei (Hebr. 7. 3)*: ita intelligendum est, ipsum perinde atque nos, ad imaginem et similitudinem factum fuisse. Judæi porro dicunt ipsum ex fictione natum esse (c), ideoque sine genealogia quibus nos dicemus, quod ipsi perperam loquuntur. Etenim Salomonis, qui ex adultera Uriæ uxori

(a) De Melchisedecitis, quos *Μελχισεδεκίταις* vocant, nius, vide apud ipsum Hæresi 53, al. 53, p. 46 Petav., quæ omnino cum his consonant; de illo etiam doretus, Hæretic. Fabul. l. 11, c. 6, Joan. Damas. Hæresi 53.

(b) Qui dicebat Melchisedecum esse Spiritum sanctum erat Hierax, teste Epiphania in Hær. Melchisedecitæ p. 472.

(c) Quod mox dicitur, nempe Judæos dixisse Melchisedecum ex fornicatione natum fuisse, refert etiam Irenæus in Hæresi Melchisedecianorum p. 475.

ἐπισης, ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος, μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν ἔχων· μήτε τέλος ζωῆς, ἀζώμοιωμῆνος δὲ τῷ Ἰῷ τοῦ Θεοῦ, μένει ἱερεὺς εἰς τὸ διηνεκές. Ἀρ' οὐ κατέβανεν ὑμῶν τὰς ἀκοὰς, περὶ ἀνθρώπου διαλεγόμενος καὶ λέγων, Ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος; Καὶ τί λέγω περὶ ἀνθρώπου; Εἰ γὰρ περὶ τοῦ Ἰοῦ λέγοιτο τοῦτο, οὐκ ἂν πολλὴν καὶ οὕτως παράσχη ζήτησιν; Εἰ γὰρ ἀπάτωρ, πῶς Υἱός; Εἰ δὲ ἀμήτωρ, πῶς Μονογενής; Ὁ γὰρ υἱὸς ὀφείλει πατέρα ἔχειν, ἐπεὶ οὐκ ἂν εἴη υἱός. Ἀλλὰ καὶ ἀπάτωρ ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀμήτωρ· ἀπάτωρ τὴν κάτω γέννησιν, ἀμήτωρ τὴν ἄνω. Οὕτε γὰρ ἐπὶ γῆς ἔσχεν πατέρα, οὔτε ἐν οὐρανοῖς μητέρα. Ἀγενεαλόγητος. Ἀκούετωσαν οἱ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ πολυπραγμονοῦντες. Καίτοι τινὲς νομίζουσιν ὅτι τὸ Ἀγενεαλόγητος τοῦτο, περὶ τῆς ἄνω γεννήσεως εἰρηται.

Οἱ μὲν γὰρ αἰρετικοὶ οὕτε τοῦτο βούλονται· καὶ γὰρ καὶ ἐκείνην πολυπραγμονοῦσι καὶ περιεργάζονται· οἱ δὲ ἐπιεικτέστεροι τούτων ἐκείνην μὲν παραχωροῦσι, περὶ αὐτῆς κάτω νομίζουσιν εἰρησθαι τὸ, Ἀγενεαλόγητος. Διέξωμεν οὖν ὅτι περὶ ἐκατέρας τῆς γεννήσεως τοῦτο Παῦλος εἶπε, καὶ περὶ τῆς [268] ἄνω, καὶ περὶ τῆς κάτω. Καὶ γὰρ κάκεινθ φρικτὴ, καὶ αὕτη μυστικώτατη. Διὰ τοῦτο καὶ Ἡσαίας φησὶν· *Τὴν γενεάν αὐτοῦ τίς ζηγήσεται*; Ἀλλὰ περὶ ἐκείνης, φησὶν, εἶπεν τῆς ἄνω. Τί οὖν ἐροῦμεν τῷ Παύλῳ ἀμφοτέρας εἰπόντι τὰς γεννήσεις, καὶ τότε ἐπαγαγόντι τὸ, Ἀγενεαλόγητος; Ἵνα μὴ μόνον κατ' ἐκείνην τὴν γέννησιν, καθ' ἣν ἀμήτωρ ἐστὶν, ἀλλὰ καὶ κατὰ ταύτην, καθ' ἣν ἀπάτωρ ἐστὶ, τὴν κάτω λέγω, ἀγενεαλόγητον εἶναι πιστεύσῃς· διὰ τοῦτο ἀμφοτέρα θεῖς, τότε εἶπεν, Ἀγενεαλόγητος. Καὶ γὰρ καὶ αὕτη ἡ κάτω ἀκατάληπτος, ἵνα πρὸς ἐκείνην μὴδὲ παρακῦψαι τολμήσωμεν. Εἰ γὰρ τὰ προαῦλια τοῦ νοῦ οὕτω φοβερά καὶ ἀπρόσιτα, πρὸς τὰ ἄδυστα τίς εἰσέλθῃ ἐπιχειρήσει; Ὅτι ἐγεννήθη παρὰ τοῦ Πατρὸς οὐδα, τὸ δὲ πῶς, οὐκ οἶδα. Ὅτι ἐτέχθη ὑπὸ τῆς Παρθένου ἰσίσταμαι, τὸν δὲ τρόπον οὐδὲ ἐνταῦθα καταλαμβάνω. Ἐκατέρα γὰρ ἡ γέννησις ὁμολόγηται, καὶ ἐκατέρας ὁ τρόπος σεσιγγεται. Καὶ ὅπερ ἐνταῦθα ἐπὶ τῆς Παρθένου, οὐκ εἰδὼς πῶς ἐκ τῆς παρθένου ἐγεννήθη, ὁμολογῶ ὅτι ἐγεννήθη, καὶ οὐκ ἀναίρῳ τὸ πρᾶγμα διὰ τὴν ἀγνοίαν· οὕτω καὶ σὺ ποιήσον ἐπὶ τοῦ Πατρὸς, εἰ καὶ οὐκ οἶδας πῶς ἐγεννήθη, ὁμολόγησον. Κἀν εἴπῃ σοι ὁ αἰρετικὸς· Πῶς ἐγεννήθη ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός; κατὰσπασον αὐτοῦ τὸ φρύαγμα εἰς τὴν γῆν, καὶ εἰπὲ πρὸς αὐτόν· Κατάβηθι ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ ἑλθὼν πῶς ἐγεννήθη ἐκ τῆς Παρθένου, καὶ τότε ἐκείνα δρᾶ. Κάτασχε αὐτόν καὶ περίστησον, μὴ ἀφῆς ἀποπηδῆσαι, μὴδὲ ἀναχωρῆσαι εἰς τὸν λαβύρινθον τῶν λογισμῶν, ἀλλὰ κάτασχε καὶ ἀπόπνιξον, μὴ τῇ χειρὶ, ἀλλὰ τῷ ῥήματι. Μὴ δώσης αὐτῷ διαστολήν, καὶ διαφύγῃ ὡς βούλεται. Ἐκείθεν γὰρ θόρυβον ἐμποῦσι τοῖς διαλεγόμενοις, ἐπειδὴ ἡμεῖς αὐτοῖς ἀκούομεν, καὶ οὐκ ἀπάγομεν ὑπὸ τοῦ νόμου τῶν θείων Γραφῶν. Περίθες τοῖνυν αὐτῷ πάντοθεν τειχίον τὰς ἀπὸ τῶν Γραφῶν μαρτυρίας, καὶ οὐδὲ χᾶναι δυνήσεται. Εἰπέ, Πῶς ἐγεννήθη ἐκ τῆς Παρθένου; Οὐκ ἀφίσταμαι σου, οὐδὲ ἀναχωρῶ. Ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοι τὸν τρόπον ἡμῖν εἰπεῖν, κἄν μυρία φιλονεικῇ. Ὅταν γὰρ ὁ Θεὸς ἐκκαλέσῃ, τίς ἀνολέγῃ λοιπόν; Μόνῃ τῇ πίστει τὰ τοιαῦτα ἐπαρέκεται. Εἰ δὲ οὐκ ἂν ἔχοις, ἀλλὰ λογισμοὺς ἐπιζητεῖς, ἱρῶ ἐρὼς σὲ, ὁ πρὸς Νικόδημον ὁ Χριστὸς φησιν· *Εἰ τὰ ἐπίγεια εἶπον ὑμῖν, καὶ οὐ πιστεύετε, πῶς,*

ἐάν τὰ ἐπουράνια εἶπω, πιστεύετε; Περὶ τῆς ἐκ Παρθένου γεννήσεως εἶπον, καὶ οὐκ οἶδας, οὐδὲ χᾶναι τολμᾷς, καὶ τὴν οὐράνην περιεργάζῃ; Καὶ εἶθε μὲν τὸν οὐρανὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν δεσπότην τῶν οὐρανῶν πολυπραγμνεῖς. *Εἰ τὰ ἐπίγεια εἶπον ὑμῖν, καὶ οὐ πιστεύετε.* Οὐκ εἶπέν, οὐ πείθεσθε, ἀλλ' οὐ πιστεύετε· δεικνύς ἡμῖν, ὅτι εἰ καὶ τὰ ἐπίγεια πίστεως δέχεται, πολλῷ μᾶλλον τὰ οὐράνια. Καίτοι τότε τῷ Νικοδήμῳ περὶ τοκετοῦ διελέγετο πολὺ ἐλάττονος· περὶ τοῦ βαπτίσματος γὰρ ὁ λόγος ἦν, καὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς πνευματικῆς· ἀλλὰ ὅλον ὅτι καὶ ταῦτα πίστει ἐστὶ καταληπτὰ. Ἐπίγεια δὲ αὐτὰ ἐκάλεσεν, οὐκ ἐπειδὴ ἐπίγεια ἐστὶν, ἀλλ' [269] ἐπειδὴ ἐν τῇ γῇ τελεῖται, καὶ τῇ συγκρίσει τῆς ἄνω γεννήσεως τῆς ἀποβόρτου καὶ πάντα ὑπερβαινούσης νοῦν, ἐπίγεια ταῦτά ἐστιν. Εἰ τοῖνυν πῶς ἀναγεννώμεθα ἐκ τῶν ὑδάτων οὐ δυνατόν εἶδέναι, ἀλλὰ πίστει μόνῃ παραδέχεσθαι χρὴ τὸ γινόμενον, καὶ τὸν τρόπον μὴ περιεργάζεσθαι· πόσης ἂν εἴῃ μανίας ἐπὶ τῆς ἄνω γεννήσεως; τοῦ μονογενοῦς Ἰοῦ λογιζομένους ἀνθρωπίνους κινεῖν, καὶ τρόπου γεννήσεως εὐθύνας ἀπαιτεῖν; Πῶς ἀπάτωρ καὶ ἀμήτωρ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἱκανῶς ἀποδέδεικται, καὶ πῶς ἀγενεαλόγητος.

γ'. Ἀλλ' ἐπειδὴ πολλοὶ μὴ νοήσαντες τὰ περὶ αὐτοῦ γεγραμμένα, καὶ μερίζονα τοῦ Χριστοῦ αὐτὸν εἶναι εἰρηκασί, καὶ συνεστήσαντο ἑαυτοῖς αἵρεσιν, καὶ λέγονται *Μελχισεδεκίται*, καὶ φιλονεικοῦσιν ἡμῖν, δεῖξαι βουλόμενοι, ὅτι μερίζων ἐστὶ τοῦ Χριστοῦ, προφέροντες τὸ, Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν *Μελχισεδέκ*· δεῖ καὶ πρὸς αὐτοὺς ἀπαντῆσαι. Φασὶ γάρ· Πῶς οὐκ ἂν εἴῃ Χριστοῦ μερίζων, οὐ κατὰ τὴν εἰκόνα καὶ τὴν τάξιν ἱερατεύει Χριστός; Ἡμεῖς οὖν λέγομεν αὐτὸν ἀνθρώπον ὁμοιοπαθῆ ἡμῖν, καὶ οὕτε μερίζονα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' οὕτε Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ· *Μερίζων γὰρ αὐτοῦ*, φησὶν ὁ Χριστὸς, *ἐν γεννητοῖς γυναικῶν οὐκ ἐγήγερται*. Ἄλλοι δὲ πάλιν πλανηθέντες λέγουσιν αὐτὸν εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀλλ' ἡμεῖς οὐδὲ τοῦτό φαμεν. Ἐπεὶ τίς χρεια τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ ἐνανθρωπήσαι, ἥδη πάλαι τοῦ Πνεύματος ἀνθρώπου γεγονότος; Ὅτι δὲ οὐκ ἐστὶν μερίζων Χριστοῦ, οὕτε δὲ πάλιν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰπάτωσαν ἡμῖν ἐκεῖνοι, ποίου χωρίου εἶναι αὐτὸν λέγουσιν· ἄρα οὐρανοῦ; ἄρα ἐπ.γείου; ἢ καταχθονίου; Ἐάν οὖν εἴπωσιν, ὅτι τῶν οὐρανίων ἐστὶν ὁ *Μελχισεδέκ*, ἢ ἄλλου τινὸς χωρίου, ἀκουσάτωσαν ὅτι καὶ αὐτὸς γόνυ κάμπτει τῷ Χριστῷ τῷ σαρκωθέντι ἐκ τῆς θεοτόκου Μαρίας. Λέγει γὰρ ὁ Ἀπόστολος, ὅτι *Αὐτῷ κάμψει πᾶν γόνυ*, καὶ τὰ ἐξῆς. Εἰ οὖν πᾶν γόνυ κάμπτει, ὁ *Μελχισεδέκ* ἐλάττων ἂν εἴῃ τοῦ Χριστοῦ· προσκυνεῖ γὰρ τῷ προσκυνουμένῳ Χριστῷ. Εἰ δὲ οἱ ὀθλινοὶ καὶ τάλανες, καὶ τὰ ἐξῆς εἰρημένον σκοπήσωσιν· ἐπιφέρει γὰρ λέγων, Ἀφωμοιωμένος τῷ Ἰῷ τοῦ Θεοῦ· οὕτω δεῖ νοεῖν, ὅτι ὥσπερ καὶ ἡμεῖς κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγόναμεν καὶ ὁμοίωσιν, οὕτω καὶ αὐτός. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ αὐτὸν λέγουσιν ἐκ πορνείας γεννηθέντα, καὶ διὰ τοῦτο ἀγενεαλόγητον γενέσθαι· πρὸς οὓς ἐροῦμεν, ὅτι *Κακῷ*; φατε. Καὶ γὰρ καὶ Σολομὼν ἐκ τῆς τοῦ Οὐρίου γεννηθεὶς γυναικὸς μοιχαλίδος γενεαλογεῖται. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ *Μελχισεδέκ* τύπος ἦν τοῦ Κυρίου, καὶ εἰκόνα ἔφερε τοῦ Χριστοῦ, καθὼς καὶ Ἰωάννης, διὰ τοῦτο ἡ Γραφή παρέλιπεν αὐτοῦ τὸν πατέρα, ἵνα ἐν ἐκείνῳ, καθάπερ ἐν εἰκόνι τὸν ἀληθινὸς ἀπάτορα καὶ ἀγενεαλόγητον Χριστὸν ἐνοπερισώμεθα. Ἀντιλέγουσι δὲ καὶ τοῦτο ἡμῖν οἱ *Μελχισεδεκίται* λέγοντες· Τί οὖν ἐστὶν ὁ λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ Πατὴρ; [270] *Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν*

τάξιν Μελησιεδέκ; Πρὸς οὓς λέγομεν, ὅτι οὗτος ὁ Μελησιεδέκ ἀνὴρ δίκαιος γέγονε, καὶ ἀληθῶς εἰκόνα ἔφερε τοῦ Χριστοῦ. Προφητικῶς τοίνυν πνεύματι κινούμενος, τὴν μέλλουσαν προσφορὰν ὑπὲρ τῶν ἐθνῶν προσκομίζεσθαι νοήσας, ἄρτω καὶ οἶνῳ τὸν Θεὸν ἐγέραιρε, μιμούμενος τὸν μέλλοντα Χριστόν. Ἐπειδὴ οὖν ἡ Ἰουδαίων συναγωγὴ ἐν τάξει τοῦ Ἀαρῶν θυσίαν προσέφερε τῷ Θεῷ, οὐκ ἄρτον καὶ οἶνον, ἀλλὰ μόσχους καὶ ἄμνους, καὶ θυσίαις δι' αἵματος ἐδόξαζε τὸν Θεόν, ὁ Θεὸς πρὸς

τὸν μέλλοντα γεννᾶσθαι ἐκ τῆς παρθένου Μαρίας Ἰησοῦ τὸν Χριστόν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. βοᾷ καὶ λέγει· Σὺ ἰερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελησιεδέκ· οὐ κατὰ τὴν Ἀαρῶν. τοῦ ἐν μόσχοις καὶ ἄρνασι λατρεύοντος ἀλλὰ, Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελησιεδέκ, ἄρτω καὶ οἶνῳ τὴν τῶν προσκομιζόντων προσφορὰν εἰς τὸ διηγεκὲς προσάγων. Δι' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ θεία σὺν τῷ παναγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM

Hac homilia, hactenus ignota, nullam in toto Chrysostomi operum decursu præstantiorem esse comperrimus; sive elegantiam spectemus, sive nervos et sales, sive alia rerum documenta, quæ ad mores pertinent, ad consuetudines ecclesiasticas, præcipueque ad historiam. Annum enim indicat Chrysostomus habitæ concionis, hebdomadam item, rerum gestarum vicem et dies; ita ut non parva hinc eruatur ad vitam sancti doctoris accessio. Rem uti gesta est hic ordine referimus.

Anno 399, postquam unum jam annum in episcopatu Constantinopolitano emensus erat Chrysostomus, ut ipse ait infra, καὶ γὰρ ἐνιαυτὸν ἔχω λοιπὸν τῆς πόλεως ἐπιθᾶς τῆς ὑμετέρας, ordinatus nempe anno 398, atque, ut ait Socrates, 26 Februarii, feria quarta hebdomadæ sanctæ, quæ feria anno 399 incidebat in 6 Aprilis, tam ingens pluvia decedit, ut metus esset, ne agri devastarentur, messesque omnes in perniciem ruerent. Hinc preces, supplicationes et λιτανεῖαι, seu *processiones*, episcopo duce et toto concurrente populo ad Ecclesiam apostolorum Constantinopoli celeberrimam. Deprecatores adhibiti sunt Petrus, et Andreas, qui Byzantinæ Ecclesiæ fundator habebatur, Paulus item et Timotheus ad placandam Numinis iram invocati sunt. Post hæc imbre cessante, necdum sublata formidine, trajecto navibus Bosphoro, ad Ecclesiam SS. Petri et Pauli, in opposita maris ora sitam, cum episcopo totus cœtus occurrit. Hoc perfuncti periculo Constantinopolitani plerique, una tantum interposita die, μιᾶς μετὰξὺ γενομένης ἡμέρας, quæ dies erat feria V in Cœna Domini, cum in Parasceve ludi equestres agitantur, transacti periculi immemores, nihil curantes diem illam sacram, in qua pro orbis salute Christus cruci affixus fuit, ad hoc spectaculum accurrerunt, totamque urbem inconditis clamoribus repleverunt, interim ingemiscente domique sedente Chrysostomo. Neque satis habuere illi, quod diem sanctam Parasceves profanis spectaculis dehonestassent; die etiam insequente, quæ erat Sabbatum sanctum, ad theatrales ludos se contulerunt, ubi meretricia erant spectacula, quæ singulatim et egregie depingit Chrysostomus, inque prævaricatores hujusmodi graviter invehitur, demumque in illos excommunicationis sententiam pronuntiat.

Illic quærendum incumbit an vere et ex animo sententiam illam protulerit Chrysostomus, an communitatis [271] solum more. Si verba species, excommunicatio illa re ac vere inducta videatur. Postquam enim dixerat, *Age sectionem inferamus*, etc., ait, ἐκβαλλέσθωσαν τοίνυν οἱ τοιοῦτοι, *Ejiciantur ergo hæ-*

est, genealogia tamen ducitur. Sed quoniam Melchisedec typus erat Domini, et imaginem ferebat Christi, quemadmodum et Jonas, ideo Scriptura ejus patrem tacuit, ut in illo, tamquam in imagine, Christum, qui vere sine patre et sine genealogia est, intueamur. Hoc etiam nobis objiciunt Melchisedecitæ: Quid sibi vult ergo id quod dicit ei Pater, *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec* (Ps. 109. 4)? Quibus respondemus, Melchisedecum virum fuisse justum, et vere imaginem tulisse Christi. Ille itaque prophetico spiritu motus, futuram oblationem pro gentibus proferendam intelligens, pane et vino Deum coluit, Christum venturum imitatus. Quoniam igitur

Judæorum synagoga secundum ordinem Aaronis hostiam offerebat Deo, non panem et vinum, sed vitulos et agnos, et cruentis sacrificiis gloriam Deo referebat, Deus ad eum qui ex virgine Maria nasciturus erat, Jesum Christum Filium Dei, clamat et dicit: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec*; non secundum ordinem Aaronis, qui vitulis et agnis Deo cultum referebat; sed, *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec*, pane et vino afferentium eorum perpetua munera Deo offerens. Per quem Patri gloria cum sanctissimo Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

AD HOMILIAM SEQUENTEM.

jusmodi homines; ut autem probetur ipsum ex animo et sincere hæc edixisse, paucis interjectis sic ait: Si vero perhorruistis hanc audientes sententiam (*video namque omnes ingemiscentes et compunctos*), *resipiscant, et sententia soluta est*, μεταβαλλέσθωσαν, καὶ λέλυται τὰ τῆς ἀποφάσεως. Quæ verba sententiam vere prolatam præ se ferre videntur. At puto hæc tantum comminandi animo ab antistite dicta fuisse, nec nisi parem in culpam denuo lapsos eos, qui ad spectacula accurrerant, excommunicationem subire voluisse.

Aliud explorandum proponitur, quo nempe die hanc concionem habuerit Chrysostomus: res enim difficultate non vacare videtur. In hac concione enim ait, πρὸ τριῶν ἡμερῶν ἐπομβρία, *ante tres dies imber ingens*. Imber autem ille decidit feria quarta Hebdomadis sanctæ, quinta feria in Cœna Domini nihil memoratur incidisse, in Parasceve ludi equestres multos averterunt, Sabbato iidem theatrorum spectacula adierunt. Hinc vero sequi videtur hanc Homiliam ipso die sancto Paschæ habitam fuisse; inter quem et feriam quartam præcedentem retro numerando, tres intercedebant dies pleni et integri, Sabbatum, Parasceve et feria quinta. Sed si die Paschæ habita concio fuit, cur* ne verbum quidem de resurrectione Domini in tota homilia habetur? Nam etsi dici fortasse possit Chrysostomum illa die, ut indignationem suam in eos, qui theatra diebus sanctis adierant, exoneraret, concionem habuisse, nihilque aliud cogitasse, an decuit in die sancto Paschæ nihil omnino de tanta celebritate, ne carptim saltem loqui? Si vero in sequentem diem Homiliam mittamus, alia exsurget difficultas: non enim tres tantum dies, sed quatuor pleni et integri, intercedent; verum fortasse Chrysostomus tres dixerit dies non supputando, sed circiter tempus assignando, quod apud ipsum non insolitum est. Rem, alioquin non tanti momenti, dubiam relinquimus.

* Hanc difficultatem facile expedire licet, modo antea certum sit, hanc homiliam habitam esse die Paschatia. Uti enim Chrysostomus presbyter multoties post episcopum et alios eodem die ac continuo in ecclesia habuit concionem, id quod ex ejus sermonibus apparet: ita hoc etiam die alius post eum episcopum, sive presbyter, sive alius, orationem de Pascha habere potuit, postquam ipse graviter contra spectacula et theatra disputasset. Habeo in hac re consentientem ipsum Montefalconium. Vide tom. V, p. 118, not. b. » Hæc Ch. Fr. Matthæi in libro qui inscriptus est: *J. Chrysostomi Homiliæ* IV, vol. 2, p. 77, Miscæ, 1792. Quibus adde Montf. Præf. tom. hujus, §. II, eandemque tom. XII, p. 321.

SANCTI PATRIS NOSTRI JOANNIS CHRYSOSTOMI

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,

HOMILIA ^(a)

Adversus eos qui ecclesia relicta ad circenses ludos et ad theatra transfugerunt.

1. Hæccine ferenda? hæccine toleranda? Vobis enim ipsis iudicibus contra vos uti volo. Sic Deus olim se gessit erga Hebræos, cum ipsis enim exostulans, sic eos alloquebatur: *Popule meus, quid feci tibi, aut in quo contristavi te, vel molestiam tibi attuli? responde mihi (Mich. 6. 3).* Ac rursum: *Quid invenerunt patres tui in me delicti (Jerem. 2. 5)?* Hunc ego quoque imitabor, vosque sic iterum alloquar: Hæccine ferenda? hæccine toleranda? Post longa sermonum curricula (b), post tantam doctrinam, quidam nobis relictis ad spectaculum concertantium equorum (c) transfugerunt, atque ita debacchati sunt, ut totam urbem vocibus clamoribusque repleverint inconditis multumque risui incontinentibus, imo potius luctui afferentibus. Ego itaque domi sedens et erumpentem vocem audiens, graviora patiebar, quam ii qui tempestate jactantur. Quemadmodum enim illi, fluctibus ad latera navis sese frangentibus, de extremis periclitantes formidant: sic et in me gravius erumpebant illi clamores, inque terram spectabam pudore suffusus: aliis, qui superne positi erant (d), sic turpiter et indecore se gerentibus; aliis vero, qui infra et in medio foro erant (e), aurigas cohortantibus, plaudentibus, et acriore, quam illi, clamore utentibus. Quid porro dicemus? aut quam defensionem parabimus, si quis extraneus

adstans incusaverit dixeritque: Hæccine urbs apostolorum (a)? hæccine quæ talem accepit doctorem? hæccine agit populus Christi amans, theatrum non fictitium et spirituale? Ne ipsam quidem diem estis reveriti, in qua symbola (b) salutis generis nostri consummata sunt: verum in Parasceve (c), cum Dominus tuus pro orbe crucifigebatur, et sacrificium tale offerebatur, paradisus aperiebatur, et latro in antiquam reducebatur patriam: maledictio dissolvebatur, peccatum delebatur, diuturnum tollebatur bellum, Deusque reconciliabatur cum hominibus, atque omnia mutabantur: in illa die, in qua jejuna oportebat, glorificare, et gratias precando referre ei qui tot bona orbi contulit: tunc tu, relicta ecclesia et sacrificio spirituali (d), fratrumque cœtu, atque jejunii gravitate, captivus a diabolo ad illud specta-

(a) Ex Codice Coisliniano LXXVII, undecimi sæculi, membranaceo, fol. 100. -- Quæ ad hanc homiliam notuimus, ex Chr. Fr. Matthæi Animadversionibus excerpta sunt. Editt.

(b) Integri anni curriculum apud Constantinopolitanos compleverat Chrysostomus, ut ipse infra dicit. A principio ergo ad finem anni multoties eos admonuerat.

(c) In Græco, ἀλλοτρίους ἵππους. Porro ἵπποι ἀλλοτρίους dicuntur equi quibus utuntur ad certamina in Circo.

(d) Honestiores atque Imperator ipse in Circo sedebant in loco edito.

(e) His vocibus, qui in medio foro erant, designare videtur circumfusam extra cancellos Circi plebis multitudinem: nam iudi Circenses in Circo, non in foro habebantur. Nisi forte aurigæ antea se in foro congregariunt, et ad certamen se parant.

(a) Constantinopolis urbs apostolorum vocabatur, quoniam in illa erat Ecclesia illa celebris Apostolorum, a Constantino magno fundata, quam Chrysostomus, in homilia post reditum ab exilio t. III, col. 440 designat, dicens: *Ideo vos ad Ecclesiam Apostolorum convocari.* Ideo etiam urbs apostolorum, quia Byzantium, ut fama erat, s. Andreæ apostolum habuerat fidei doctorem. Quem etiam hic puto subindicari, cum ait, *hæccine quæ talem accepit interpretem seu doctorem?* Andreas etiam infra memoratur inter eos, quorum intercessione usi sunt Constantinopolitani ingrumento calamitate. Montefalconius. Non obloquor eruditissimo viro. Noto tamen, Constantinum et Helenam frequenter in Menologiis appellari *apostolis æquales* (ἰσοαποστόλοις). Quibus ad manus sunt, aut Evangelistaria, aut Praxapostoli, ii evolvant mensis Maii diem xxi. Ibi plerumque legitur: (ἡμεῖς) οἱ ἀπὸν πατέρων καὶ ἰσοαποστόλων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, hoc est, (memoria) sanctorum imperatorum et apostolis æqualium Constantini et Helenæ. Latissime patere vocabulum apostolorum docet etiam Theodoret. ad I Corinth. xii, v. 28, p. 249.

(b) Crucem ipsam nunc appellat *symbolon*, quasi tesseram salutis, cuius memoria illo die celebratur.

(c) Ex nostro loquendi modo, *Venerdì vinti, Dies Veneris, ante Pascha.* In libris ecclesiasticis Græcorum cuiuslibet septimane dies Veneris appellatur vel ἡ c', sexta, vel ἡ παρασκευή, Parasceve. Ergo dies Veneris ante Pascha appellatur ἡ πρώτη παρασκευή, magna Parasceve.

(d) Sacrificium spirituale nunc appellat vel *preces*, vel *canicum Domini*.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ,

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,

ΟΜΙΛΙΑ

Πρὸς τοὺς καταλείψαντας τὴν ἐκκλησίαν καὶ αὐτομολήσαντας πρὸς τὰς ἰσποδρομίας καὶ τὰ θεάτῃ.

[272] α'. Ταῦτα ἀνεκτά; ταῦτα φορητά; Ὑμῖν γὰρ ὡς τοῖς καθ' ὑμῶν * ἐντυχεῖν βούλομαι. Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἰποίησε τοῖς Ἑβραίοις· αὐτοῖς γὰρ κατ' αὐτῶν ἐντυγχάνων λέγει· Λαὸς μου, τί ἐποίησά σοι, καὶ τί ἐλύπησά σε, ἦ τί παρηνώχλησά σοι; ἀποκριθὲ μοι. Καὶ πάλιν· Τί εὑροσαν οἱ πατέρες ὑμῶν ἐν ἐμοὶ πλημμέλημα; Τοῦτον ἦ καὶ ἐγὼ μιμήσομαι, καὶ ἐρῶ πρὸς ὑμᾶς πάλιν· Ταῦτα ἀνεκτά; ταῦτα φορητά; Μετὰ μακροὺς διαύλους λόγων, καὶ τοσαύτην διδασκαλίαν, καταλιπόντες ἡμεῖς τινες, πρὸς τὴν θεωρίαν τῶν ἀμιλλητηρίων ἵππων ἡτομώθησαν, καὶ οὕτως ἐξεδακχεύθησαν, ὥστε πᾶσαν τὴν πόλιν ἐμπλήσαι βῆς καὶ κραυγῆς ἀτάκτου, καὶ πολὺν γέλωτα, μᾶλλον ἢ θρήνον φερούσης. Ἐγὼ οὖν οἶκοι καθήμενος, καὶ τῆς φωνῆς ἀκούων ἐκρηγνυμένης, τῶν κλυδωνιζομένων χαλεπώτερον ἔπασχον. Ὅσπερ γὰρ ἐκείνοι, τῶν κυμάτων τοῖς τοίχοις τῆς νηὸς προσρήγνυμένων, περὶ τῶν ἐσχάτων κινδυνεύοντες δεδoίκασιν· οὕτω καὶ ἐμοὶ χαλεπώτεροι αἱ κραυγαὶ προσεβήγγυνον ἐκείναι, καὶ εἰς τὴν γῆν ἐκυπτον καὶ ἐνεκαλυπτόμην· τῶν μὲν ἄνω ^b τοιαῦτα ἐκρηγνόντων, τῶν δὲ κάτω ἐν μέσῃ τῇ ἀγορᾷ ^c ἡνίοχος κροτούντων, καὶ χαλεπώτερα ἐκείνων βοώντων. Τί

δὲ ἐροῦμεν; ἦ τί ἀπολογησόμεθα, εἰ ξένος τις πόθεν ἐπιστὰς ἐγκαλοῖ καὶ λέγοι· Ταῦτα ἡ πόλις τῶν ἀποστόλων; ταῦτα ἡ τοιοῦτον λαβοῦσα ὑποφήτην ^d; ταῦτα ὁ δῆμος ὁ φιλόχριστος, τὸ θέατρον τὸ ἀπλαστον, τὸ πνευματικόν; Οὐδὲ τὴν ἡμέραν αὐτὴν ἠδέσθητε, ἐν ἣ τὰ σύμβολα τῆς σωτηρίας τοῦ γένους ἡμῶν ἐτελεῖτο· ἀλλ' ἐν παρασκευῇ, ὅτε ὁ Δεσπότης [273] σου ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ἐσταυροῦτο, καὶ θυσία τοιαύτη προσεφέρετο, καὶ παράδεισος ἠνοίγετο, καὶ ληστής εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐπανήγέτο πατρίδα, κατάρα ^e ἐλύετο, καὶ ἁμαρτία ἠφανίζετο, καὶ ὁ χρόνιος ἀνῆρετο πόλεμος, καὶ Θεοῦ καταλλαγὴ πρὸς ἀνθρώπους ἐγίνετο, καὶ πάντα μετεβρύθμιζέτο· ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ἡνίκα νηστεύειν ^f καὶ δοξολογεῖν ^g ἔδει, καὶ εὐχαριστήριους εὐχὰς ὑπὲρ τῶν τῆς οἰκουμένης ἀγαθῶν ἀναπέμπειν τῷ ταῦτα ποιήσαντι· τότε σὺ καταλιπὼν ἐκκλησίαν καὶ θυσίαν πνευματικὴν, καὶ ἀδελφῶν σύλλογον, καὶ νηστείας τὸ σεμνὸν, αἰχμάλωτος ὑπὸ τοῦ διαβόλου πρὸς τὴν θεωρίαν ἀπηνέχθης ἐκείνην; Ταῦτα ἀνεκτά; ταῦτα φορητά; Οὐ γὰρ παύσομαι ταῦτα συνεχῶς λέγων, καὶ τὴν ὁδὸν ἐμαυτοῦ ταύτῃ παραμυθούμενος, τὸ [τῷ] μὴ πιέζειν αὐτὴν τῇ σιγῇ, ἀλλ' εἰς μέσον ἐκφέρειν,

* Addidimus ἐντυχεῖν, e cod. Vaticano. Edit.

^b Honestiores atque Imperator ipse in Circo (ἰσποδρόμῳ) sedebant in loco edito.

^c Ἀγορὰν nunc videtur appellare circumfusam extra cancellos Circi plebis multitudinem: nam ludī Circenses in Circo, non in foro habebantur: ἀγορὰν autem non tantum de loco seu foro, sed etiam de congregato populo dici, notum est.

^d Eustath. ad Homer. p. 1057, l. 62: ὑποφῆται δὲ, ὡς ὑποφειδόντες προφητεύουσι τῷ ἐκείνῳ Διί. Proprie ergo est, ut ita dicam, ὑποπροφήτης.

^e Haud dubie scribendum, καὶ κατάρα. Etenim πολυσύνδετος est oratio.

^f Jejunium quadragesimale intelligit.

^g Δοξολογεῖν dedimus cum Coisl. Monif. ὁμολογεῖν. Edit.

καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ὑμετέρων τιθέναι. Πῶς δυνησόμεθα τὸν Θεὸν λοιπὸν ἴλεω ποιῆσαι; πῶς καταλλάξαι ὀργιζόμενον; Πρὸ τριῶν ἡμερῶν ἐπομβρία καὶ ὑετὸς κατεβρόχυντο πάντα παρασύρων, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ στόματος^α, ὡς εἰπεῖν, τὴν τράπεζαν τῶν γηπόνων ἀφαρπάζων, στάχους κομώντας κατακλίνων, τὰ ἄλλα ἅπαντα τῇ πλεονεξίᾳ τῆς ὑγρᾶς κατασῆπων οὐσίας· λιτανεῖται καὶ ἰκετηρλαί, καὶ πᾶσα ἡμῶν ἡ πόλις ὥσπερ χεῖμαρβρος ἐπὶ τοὺς τόπους τῶν ἀποστόλων ἔτρεχε, καὶ συνηγόρους ἐλαμβάνομεν τὸν ἅγιον Πέτρον καὶ τὸν μακάριον Ἀνδρίαν, τὴν ξυνωρίδα τῶν ἀποστόλων^β, Παῦλον καὶ Τιμόθεον. Μετ' ἐκεῖνα, τῆς ὀργῆς λυθείσης, καὶ πέλαιος περάσαντες, καὶ κυμάτων κατατολμήσαντες, ἐπὶ τοὺς κορυφαίους ἐτρέχομεν, τὸν Πέτρον τὴν κρηπίδα τῆς πίστεως, τὸν Παῦλον τὸ σκευὸς τῆς ἐκλογῆς, πανήγυριν ἐπιτελοῦντες πνευματικὴν, καὶ^γ τοὺς ἄλλους αὐτῶν ἀνακηρύττοντες, τὰ τρόπαια καὶ τὰς νίκας τὰς κατὰ τῶν δαιμόνων. Καὶ οὕτε τῷ φόβῳ τῶν γινόμενων^δ καταπλαγέντες, οὕτε τῷ μεγέθει τῶν κατορθωμάτων τῶν ἀποστολικῶν^ε παιδευθέντες, ἄρρόν οὕτω μίᾳ μεταξὺ γενομένης ἡμέρας, σκιρτᾶς καὶ βοᾶς, τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν αἰχμάλωτον ὑπὸ τῶν παθῶν παρασυρομένην περιωρῶν; Εἰ δὲ ἐβούλου δρόμον ἀλόγων ὀρεῖν, τίνας ἐνεκεν οὐκ ἔξευξας τὰ ἄλογα ἐν σοὶ πάθη, θυμὸν καὶ ἐπιθυμίαν, καὶ ἐπέθηκας αὐτοῖς τὸν τῆς φιλοσοφίας ζυγόν, τὸν χρηστὸν καὶ κοῦφον, καὶ ἐπέστησας αὐτοῖς λογισμὸν ὀρθόν, καὶ πρὸς τὸ βραδεῖον ἤλασας τῆς ἄνω κλήσεως, οὐκ ἀπὸ μύσους εἰς μύσους, ἀλλ' ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν τρέχων; Τοῦτο γὰρ τῆς ἱπποδρομίας τὸ εἶδος μετὰ τῆς ἡθονῆς πολλὴν ἔχει τὴν ὠφέλειαν. Ἄλλ' ἄφεις τὰ κατὰ σαρτὸν ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε φέρεσθαι, ὑπὲρ τῆς ἐτέρων νίκης ἐκάθου^ς, ἡμέραν τοσαύτην εἰκῇ καὶ μάτῃ καὶ ἐπὶ κακῷ δαπανῶν.

β. [274] Ἡ οὐκ οἶσθα ὅτι καθάπερ ἡμεῖς ἀργύριον τοῖς οἰκέταις τοῖς ἡμετέροις ἐγγχειρίζοντες, εὐθύνας αὐτοὺς καὶ μέχρι ἐνὸς ἀπαιτούμεν ὀβολοῦ· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τῶν ἡμερῶν τῆς ζωῆς τῆς ἡμετέρας ἀπαιτῆσαι λόγον ἡμᾶς, πῶς ἐκάστην ἡμέραν ἔδωκεν ἡμῶν; Τί οὖν ἐροῦμεν; τί δὲ ἀπολογησόμεθα, ὅταν τῆς ἡμέρας ἐκεῖνης ἀπαιτώμεθα εὐθύνας; Ἡλίου ἀνέτειλε διὰ σέ, καὶ σελήνη τὴν νύκτα ἐφώτισε, καὶ ποικίλος ἀστέρων ἀνέλαμψε χορὸς· ἐπνευσαν ἀνεμοὶ διὰ σέ, ἔδραμον ποταμοί· σπέρματα ἐβλάστησαν διὰ σέ, καὶ φυτὰ ἀνεδύθη, καὶ τῆς φύσεως ὁ δρόμος τὴν οἰκίαν ἐτήρησε τάξιν, καὶ ἡμέρα ἐφάνη καὶ

νύξ παρήλθε^ε· καὶ ταῦτα πάντα γέγονε διὰ σέ· σὺ δὲ τῶν κτισμάτων σοὶ διακονομένων, τοῦ διαδόλου τὴν ἐπιθυμίαν πληροῖς; Καὶ τοσούτον παρὰ τοῦ Θεοῦ μισθωσάμενος οἶκον, τὸν κόσμον λέγω τοῦτον, οὐκ ἀπέδωκας τὸν μισθόν. Καὶ οὐκ ἤρκεσε τῇ προτέρᾳ ἡμέρᾳ, ἀλλὰ καὶ τὴν δευτέραν, ὅτε ἀναπαῦσαι μικρὸν ἐχρῆν ἀπὸ τῆς ἐγ-γινομένης κακίας, ἐπὶ θέατρα πάλιν ἀνέβαινες, ἀπὸ καπνοῦ εἰς πῦρ τρέχων, εἰς ἕτερον βράθρον καθεῖς ἑαυτὸν χαλεπώτερον. Γέροντες πολὺς κατήσχυνον, καὶ νέοι τὴν νεότητά κατεκρήμνισον, καὶ πατέρες παῖδας ἀνῆγον, ἐκ προοιμίων τὴν ἀπειρόμακρον ἡλικίαν εἰς τὰ τῆς πονηρίας ἐμβιδάζοντες βάραθρα, ὥστε οὐκ ἂν τις ἀμείροτοι παιδοκτόνους ἀντὶ πατέρων τοὺς τριούτους ἀποκαλῶν, καὶ τῇ^β κακίᾳ τὴν ψυχὴν ἀπολλύντας τῶν τευχθέντων. Καὶ ποῖα κακία; φησί. Διὰ γὰρ τοῦτο ὀδυνῶμαι, ὅτι καὶ νοσῶν, οὐκ οἶδας ὅτι νοσεῖς, ἵνα καὶ τὸν ἱατρὸν ἐπιζητήσης. Μοιχείας ἐγένον πεπληρωμένοι, καὶ ἑρωτᾶς, ποῖα κακία; ἢ οὐκ ἤκουσας τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· Ὁ ἐμβλέψας γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, ἤδη ἐμολέχυσεν αὐτήν; Τί οὖν ἐὰν μὴ ἐμβλέψω, φησί, πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι; Καὶ πῶς δυνήσῃ με πείσαι; Ὁ γὰρ τοῦ θεωρῆσαι μὴ κρατῶν, ἀλλὰ τοσαύτην σπουδὴν ὑπὲρ τοῦ τοιοῦτου^γ τιθέμενος, πῶς μετὰ τὸ θεωρῆσαι δυνήσῃ μένειν ἀκνηλίδωτος; Μὴ γὰρ λίθος σοὶ τὸ σῶμα; μὴ γὰρ σίδηρος; Σάρκα περιέχεισαι, σάρκα ἀνθρωπίνην, ἥτις χέρτου χαλεπώτερον^δ ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας ἀνάπτειται.

Καὶ τί λέγω τὸ θέατρον; Ἐν ἀγορᾷ πολλάκις ἐὰν ἀπαντήσωμεν γυναῖκα, θορυβούμεθα· σὺ δὲ ἄνω καθήμενος, ὅπου τοσαύτη πρὸς ἀσχημοσύνην παράκλησις, ὅρῳ γυναῖκα πόρνην γυμνῇ τῇ κεφαλῇ μετὰ πολλῆς τῆς ἀναισχυντίας εἰσιούσαν, χρυσὴ περιβεβλημένην ἱμάτιον, μαλακίζομένην, θρυπτομένην^ε, ἄσματα ἄδουσας πορνικὰ, κατακεκλασμένα μέλη, αἰσχροὶ προτεμένην ῥήματα, ἀσχημονοῦσαν τοιοῦτα, ἅπερ ὁ θεωρῆσας ἂν εἰς ἔννοιαν λάβῃς, κάτω κύπτεις· τοιμᾶς εἰπεῖν ὡς οὐδὲν πάσχῃ^ς ἄνθρωπινον; Μὴ γὰρ λίθος σοὶ τὸ σῶμα; μὴ γὰρ σίδηρος; Οὐ γὰρ παραιτήσομαι πάλιν τὰ αὐτὰ εἰπεῖν. Μὴ γὰρ τῶν μεγάλων καὶ γενναίων ἀνδρῶν ἐκείνων, οἱ ἀπὸ φιλῆς ὀφείως κατηνέχθησαν, [275] φιλοσοφώτερος σὺ εἶ; Οὐκ ἤκουσας τί φησιν ὁ Σολομών· Περιπατήσεις τις ἐκ' ἀνθρώπων πυρὸς, τοὺς δὲ πόδας οὐ κατακαύσει; Ἀποθήσει τις πῦρ ἐν κόλπῳ, τὰ δὲ ἱμάτια οὐ κατακαύσει; Οὕτως ὁ εἰσιὼν εἰς γυναῖκα ἄλλοτρίαν^ς. Εἰ γὰρ καὶ μὴ συνεπλάκης τῇ πόρῃ, ἀλλὰ τῇ ἐπιθυμίᾳ

^α Secundum istud proverbium: πολλὰ μεταξὺ πέλει κύλικος καὶ χεῖλος ἄρκου.

^β Συνωρίς ποιεῖται primo currum, cui juncti sunt duo equi; secundo par equorum invicem junctorum; tertio quodlibet par, quodlibet conjugium.

^γ Καὶ rectius abesse.

^δ Imo γενομένων. Intelligit enim inundationem imbrum, quæ jam cessaverat.

^ε Κατορθώματα ἀποστολικά nunc appellat auxilium, laudum ab apostolis, post supplicationes publicas.

^ς Ἐκάθου. Supple θεατής, vel κριτής, nisi substituere malis ἐκθύου.

^ε Παρελθεῖν hic non est pertransire, sed prodire. Loquitur enim de creatione.

^β Malim, τοὺς τῇ.

^γ Intellige, πράγματος, id est τοῦ θεωρῆσαι.

^δ Sententia postulat ut ευκολώτερον legatur, aut, quod lenius est, οὐ post χόρτου addatur.

^ε Hesych.: ὀρύττεται· μαλακίζεται, τρυφερῶ, στρηνῆται.

^ς Malim, πάσχεις· nec enim opus est conjunctivo.

^ς Septuaginta: πρὸς γυναῖκα ὑπανδρὸν, quod eodem reddit.

abductus es? Hæcine ferenda? hæcine toleranda? Neque enim finem faciam hæc sæpe dicendi, quæ meum sic leniendo, ut ne illum silentio, sed in medium afferam, et ob oculos ponam. Quomodo poterimus deinceps Deum in reddere? quomodo iratum nobis reconciliante tres dies (a) irrupente pluvia ingenti, nris secum trahente, et ab ore, ut ita dicam, rum mensam rapiente, comatas spicas deficienteque omnia per humidæ materiæ convastante, litanie (b) et supplicationes fuere, civitas nostra quasi torrens ad loca apostolorum surrebat: advocatosque implorabamus sanctorum et beatum Andream, par illud apostolo, Paulum item et Timotheum. Post hæc vero, sedata esset, audacter trajectis pelago fluctibus coryphæos accurrimus (d), Petrum fundam fidei, et Paulum vas electionis, festum celestiale, eorumque certamina prædicantes, victoriasque contra dæmonas. At tu neque ne gestarum rerum deterritus, neque magni apostolicorum gestorum eruditus, ita continuo tantum interposito die, exsiliis, clamas, tuam pravis affectibus in captivitatem abieci et dejectam contemptim aspicias? Quod si brutorum cursum spectare, quare non iuratos animi tui affectus, iram et concupiscentiam? cur non imposuisti eis philosophiæ grave illud et leve? cur non aurigam rectam

me aliquid entergit difficultatis. Vide Montefalconius. Equidem credo hanc homiliam haberi sabbato ante Pascha, quo die theatrum illi frequentationes ita iniit. Die Veneris ante Pascha in Circo fuerat hos ludos autem et inter istam inundationem unus recessit: ergo die Mercurii fuit inundatio. Die Sabbati theatrum: hoc ipso die habuit concionem. Ergo hic post calamitatem. Vide tamen, quæ supra monui de homiliam ad Montefalconii animadversionem. Litanie processiones erant cum supplicationibus, vel placandum in adversis casibus, vel ad gratias ipsi pro acceptis beneficiis: *Litania est supplicatio ad Deum, sive propter iram nobis illatam, sive ad agendum pro bonis collatis*, inquit Symeon Thessalensis in Opusc. contra hæreses. Litanie quoque apud modis ævi processiones sæpe significant. Ibid., in notis, in ecclesiam nempe SS. Apostolorum, de quo dicebamus; ubi spectatim Petrus, Apostolorum et Andreas, Byzantine Ecclesiæ fundator et frater omque Paulus et Timotheus in advocatos compelluntur. Bosphorum trajectum Constantinopolitanam supplicatam, Chrysostomo episcopo duce, ad ecclesiam et Pauli e regione Constantinopolis trans Bosphorum. Hic observare velim, invocationem sanctorum tantam, et intercessionem cordiam fuisse quanto contra quam effluunt hæretici. Id quod passim apud totum observatur.

hic appellatur Paulus et Timotheus, quod Timotheus fere nunquam a latere Pauli præceptoris et hic colligit Montefalconius, Constantinopolitanos, Chrysostomo, mare traiecit. Sed in ipsa urbe erat templum Petri et Pauli. Id didici ex Codice, quem mea parte meæ N. Testamenti Editionis appellavi a. me cognovi, factas esse processiones ad istud templum. Hic Codex nunc non erat ad manus. Vide ipsum locum. superius nota (a), col. 364. Jam cum Chrysostomus amaret tropicam dictionem, credo hæc, et trajectis pelago fluctibusque, accipiendam esse de ista illa feliciter superata. Coryphæus proprie est viri, deinde omnino dux, princeps, excellens. Preterea vel Petrus solus Coryphæus apostolorum, et et Paulus Coryphæi apostolorum appellantur, et apostolorum.

rationem imposuisti eis, nec cucurristi ad bravium supernæ vocationis, non a scelere in scelus (a), sed a terrâ in cælum cursum dirigens? Nam cursus huiusmodi genus cum voluptate multam conjunctam habet utilitatem. Verum negotiis tuis temerario et fortuito casui relictis, de aliorum victoria sollicitus sedebas, diem tantum frustra et temere, imo in rem malam insumens.

2. An ignoras quemadmodum nos cum argentum domesticis nostris tradimus, rationem ab eis expetimus ad usque unum obolum: ita Deum dierum vite nostræ rationem a nobis expetiturum esse, nempe qua ratione unumquemque diem transeimus? Quid ergo dicemus? quæ excusationem afferemus, quando diei illius rationes exposcentur? Propter te sol ortus est, luna noctem illuminavit, variis stellarum chorus effulsit; propter te flaverunt venti, et fluvii manarunt; propter te semina germinarunt, plantæ creverunt, naturæ cursus ordinem tenuit suum, dies apparuit, noxque pertransiit: hæcque omnia propter te facta sunt: tu vero rebus creatis tibi ministrantibus, diaboli optatum imple? Et cum tantam a Deo donum, hunc videlicet mundum, mercede conduxeris, mercedem non solvisti. Nec tibi satis fuit prior die (b) id egisse, etiam insequentem, cum a nequitia pristina paulum quiescere oportuisset, ad theatra iterum conscendisti, a fumo currens ad ignem, loquens in aliud deterius barathrum conieci (c). Senes canos suos debonestabant, adolescentes juventutem suam præcipitabant, patres filios suos eo adducebant, jam a principio ætatem nequitie expertem in improbitatis barathrum inducentes, ita ut non aberret quispiam, si illos, non patres, sed filiorum interfectores appellet, qui nequitia sua animam liberorum in exitum impellant. Ecqua nequitia? inquires. Ideo certe lugeo, quia dum morbo laboras, ægrotare te non nosti, ut medicum quæras. Adulterio plenus evasisti, et interrogas, quæ nequitia (d)? Annon audisti Christum dicentem: *Qui respicit mulierem ad concupiscendum eam, jam mæchatus est eam* (Matth. 5. 28)? Quid ergo, inquires, si non respiciam ad concupiscendum? Et quomodo id mihi persuadere poteris? Nam qui ab aspectu non temperat (e); imo qui tanto studio ad id incumbit, quomodo post aspectum poterit a labe porus remanere? An lapis corpus tuum? an ferrum? Carne circumdatus es, carne, inquam, humana, quæ velocius quam fœnum a concupiscentia incenditur.

Scortorum in theatris impudici gratia. — Ecquid theatrum memoro? In foro sæpe si mulieri occur-

(a) Id est, ut mox apparebit, e Circo ad theatrum.

(b) Prior dies est dies Veneris ante Pascha. Eo die fuerat in Circo: die proximo Sabbati ante Pascha adierant theatrum.

(c) In Græco, *κατεβη*, hoc est proprie, demisit. Mor enim docet, theatrum pejus esse Circo. Bene autem dixit, demittere se in barathrum, tanquam in locum profundum.

(d) His prorsus similia habet t. IV, Hom. 3 de Davide et Saule, col. 603, iisdem sæpe verbis. Montefalconius.

(e) In Græco, *τοῦ θεωρου πρὸς ὁρατὸν*, quæ hunc sensum exhibent, *quod se a spectaculis non potest cohibere*.

Amus, perturbamur : tu vero superne sedens, ubi tantum est ad turpitudinem incitamentum, vides mulierem (a) nudo capite cum impudentia magna intrantem, aureis indutam vestimentis, delicato mollique gestu utentem, cantica meretricia canentem, carmina lubrica, turpia verba proferentem, tamque turpiter agentem, quam tu potes qui vides in mente concipere, tu te inclinas ut respicias, et audes dicere te nihil humanum pati? Num corpus tuum lapis, num ferrum est? Neque enim eadem repetere gravabor. Numquid tu majore philosophia instructus es, quam magni illi ac strenui viri, qui per simplicitatem aspectum prostrati sunt? Annon audisti Salomonem dicentem : *Ambulabit quis super carbones ignis, et pedes non comburent? Ligabit quis ignem in sinu, et vestimenta non incendet? Sic qui ingreditur ad mulierem alienam (Prov. 6. 28. 27. et 29).* Etsi enim cum meretrice non coivisti, ac concupiscentia cum illa copulatus es, et animo peccatum perpetrasti. Neque tantum illo tempore, verum etiam soluto theatro, postquam illa discessit, ejus imago in mente tua insidet, verba, habitus, aspectus, incessus, elegantia (b), membra meretricia (c); ac sexcentis acceptis vulneribus discedis. Annon inde domorum subversiones?annon inde continentiae perniciēs?annon inde connubiorum divortia?annon inde lites et jurgia?annon inde molestiae et tedia nulla ratione fulta? Postquam enim illa repletus rediisti captivus, tibi uxor injuendior et deformior videtur, et liberi importuniores, et famuli onerosi, domus fastidio est, solitaeque curae ad domestica necessariaque negotia gerenda molestae : ac quisquis accedit oneri tibi atque importunus est.

3. In causa autem illud est, quod non solus domum redeas, sed meretricem tecum ducas : non palam, non aperte; id quod sane tolerabilius esset; nam uxor illam cito depelleret : sed in animo, in conscientia insidentem, et Babylonicam flammam intus accendentes; imo graviores : non enim stupa, naphtha et pix, sed quae supra diximus, escā illius ignis sunt, et omnia sus deque vertunt. Ac quemadmodum ii qui feбри laborant, etsi nullam eos qui sibi ministrant criminandi causam habeant, ob morbi vim importuni omnibus sunt, alimenta repellunt, medicos male accipiunt (d), familiaribus irascuntur, contra famulos rabie feruntur : sic qui hoc gravi morbo tenentur, inquieti sunt, indignantur, semper illam prae oculis habentes. O res indignissimas! Lupus, leo, ceteraeque feræ sagittis impetitæ fugiunt venatorem : homo autem ratione præditus, vulneratus, eam quæ ipsum vulneravit sequitur, ita ut longe gravius telum excipiat, et in vulnere sibi placeat; quod est omnium acerbissimum, morbumque insanabilem efficit. Nam

(a) In Græco, *ἀνδρῶν*, hoc est, meretricem. Sic theatrales reginas appellat Chrysostomus. Mox, *nudo capite*; id enim olim iudecorum habebatur.

(b) In Græco, *ὁ ῥυθμός, ἢ ὁ ἀκρόασις*, *rhythmus, elegantia*, sive *rhythmus* intelligatur de cantu, sive de saltatione.

(c) Verba Græca, *μὴν ἀπορῶν*, licet etiam interpretari, meretricia cantiones.

(d) In Græco, *καταζώντες*, quæ vox melius redderetur, accusant, reprehendunt.

qui ulcus non odit, neque ab eo liberari cupit modo medicum quærat? Ideo dolore afflicto discrucior, quia tanta accepta perniciē inde tis, et propter exiguam voluptatem perpetuū dolorem. Etenim ante gehennam et supplicium extremas a vobis penas exposcitis. Annon tibi mihi, extremum supplicium est, talem concitiam alere, perpetuo uri, et fornacem absurdum ubique circumferre, necnon conscientiationem? Quomodo ad limina illa sacra et quomodo tanges cælestem mensam? Quomones de continentia auditurus es, ulceribus tantisque vulneribus, animumque habens huius servientem? Ecquid opus est alia dicere? Ex nunc apud nos aguntur licet animi dolorum cere. Jam enim video quosdam, qui dum hæc frontes sibi percutiunt, multamque vobis gratias beo, quod populus sitis commiseratione plenus autem multos fortasse eorum qui nihil peccare agere, dolentes de fratrum vulneribus. Propterea et discrucior, quod talem gregem diabolus sumdet. Verum si volueritis, cito illi ingressi struemus. Quomodo et qua ratione? Si infirmam valetudine esse videamus : si doctrinæ retia dentes circumeamus quæsitum eos qui a febre sunt, et ex ipsis leonis faucibus eos abstraham mihi dicas : Pauci sunt ii qui a grege sunt. Etiam si decem tantum fuerint, non parvum detrimentum : etiam si quinque, vel duo, vero. Quandoquidem etiam pastor ille, ideo relicti ginta novem ovibus, ad unam cucurrit, nec re nec illam reduceret, et claudicantem centum numerum, per restitutionem ejus, quæ eum complevit (Matth. 18. 12). Ne dicas, unum esse : sed cogita, esse animam, propter quam bilia omnia facta sunt; propter quam leges, etiam, statuta sexcentaque miracula patrata, divini Dei operationes; propter quam nec Unigenitus pepercit. Cogita quantum pro uno sit pretium, ac ne parvipendas ejus salutem, sed di nobis reduc illum, suade illi ne in paria insufficientem habemus defensionem. Sin nec insulentes, nec vos hortantes ferat, potestate utar ea, quam Deus nobis dedit non ad destructionem, sed ad ædificationem.

4. Ideo prædico, et perspicua voce clamo quis post hanc cohortationem atque doctrinam iniquam theatrorum perniciem defecerit, ne intra hæc septa (a) recipiam, non administram mysteria, non permittam ut sacram mensam : sed quemadmodum pastores oves scabie plenas sequestrant, ne cæteris morbum communi ita et ego faciam. Nam si quondam leprosus extra diademate ejiciebatur; multo magis nos eum

(a) Hoc quid sit, ipse mox explicat : intelligit eum in ecclesia septum, vel ubi erant auditores, intrabant sacræ cœnæ causa : *mysteria* enim sacramenta appellantur.

ουγενών, καὶ τῇ γνώμῃ τὴν ἀμαρτίαν εἰργάσω. Καὶ οὐδὲ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκείνον μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ θεάτρου λυθέντος, ἀπελθοῦσης αὐτῆς, τὸ εἰδῶλον ἐκείνης ἐναπόκειται σου τῇ ψυχῇ, τὰ ῥήματα, τὰ σχήματα, τὰ βλέμματα, ἡ βόδιος, ὁ ῥυθμός, ἡ διάκρισις, τὰ μέλη τὰ κοινὰ, καὶ μυρία τραύματα λαβίων ἀναχωρεῖς. Οὐκ ἐντεῦθεν οἰκων ἀνατροπαί; οὐκ ἐντεῦθεν σωφροσύνης ἀπόλειψις; οὐκ ἐντεῦθεν γάμων διαιρέσεις; οὐκ ἐντεῦθεν πόλεμοι καὶ μάχαι; οὐκ ἐντεῦθεν ἀρθείαι λόγον οὐκ ἔχουσαι; Ἐπειδὴν γὰρ ἐμπλησθεὶς ταύτης ὁ ἀνέλθων γενόμενος αἰγμάλωτος, καὶ ἡ γυνὴ σου ἀρδεστέρα φαίνεται, καὶ τὰ παῖδια φορτικώτερα, καὶ οἱ οἰκέται ἐπαχθεῖς, καὶ ἡ οἰκία περιττή, καὶ αἱ συνήθεις φροντίδες ἐνοχλεῖν δοκοῦσι πρὸς τὴν οικονομίαν τῶν δεόντων πραγμάτων, καὶ ἕκαστος προσῶν φορτικὸς καὶ ἐπαχθής.

γ. Τὸ δὲ αἴτιον, οὐκ ἀνέρχῃ μόνος εἰς τὴν οἰκίαν, ἀλλὰ τὴν πόρνην ἔχων μετὰ σεαυτοῦ, οὐ φανερώς καὶ δῆλως ὁ ἀνωσταὶν ὅπερ ἦν κουφότερον· ταχέως γὰρ ἂν ἐξήλασεν ἡ γυνή· ἀλλὰ τῇ γνώμῃ, καὶ πᾶρ συνειδότε ἐγκαθημένῃ, καὶ ἀνάπτουσιν ἐνδον τὴν βαθυλωνίαν κάμινον, μᾶλλον δὲ πολλὰ χαλεπωτέρην· οὐ γὰρ στυπλίον καὶ νάφθα καὶ πίσσα, ἀλλὰ τὰ εἰρημένα ὁ τροφή τῷ πυρὶ γίνεται, καὶ πάντα ἄνω καὶ κάτω. Καὶ καθάπερ οἱ πυρέττοντες, οὐδὲν ἔχοντες ἐγκαλεῖν τοῖς διακονουμένοις, διὰ τὴν τοῦ πώματος κακίαν δυσάρεστοι πρὸς πάντας εἰσι, τιτῖα διακρούμενοι, καὶ ἱατροὺς κακίζοντες, καὶ πρὸς τοὺς οἰκίους ἀγανακτοῦντες, καὶ κατὰ τῶν διακονούντων λυτῶντες· οὕτω δὴ καὶ οἱ τὴν χαλεπὴν νόσον ταύτην νοσοῦντες, ἀλλοιοῦσι ὁ, δυσχεραίνουσι, πάντοτε ἐκείνην βιέποντες. Ὡ χαλεπὴν πραγμάτων. Λύκος μὲν καὶ λέων, καὶ τὰ λοιπὰ θηρία τοξυδόμενα φεύγει τὸν κυνηγέτην· ἄνθρωπος δὲ ὁ λογιώτατος τρωθεὶς, περιδιώκει τὴν τρώσασαν, ὥστε πολλὰ χαλεπωτέρον βέλος λαβεῖν, καὶ ἐνηθισπαθεῖν τῷ τραύματι· ὅπερ δὴ πάντων ἐστὶ πικρότατον, καὶ τὴν νόσον ἀνίατον ἐργάζεται. Ὁ γὰρ μὴ μῶν τὸ ἔλκος, μηδὲ ἀπαλλαγῆναι βουλόμενος, πῶς ἂν ἐπιζητήσει τὸν ἱατρόν; διὰ ταῦτα ὀδυνῶμαι καὶ διακόπτομαι, ὅτι τοσαύτην λύμην λαμβάνοντες, ἐκεῖθεν κατέρχεσθε, καὶ διὰ μικρὰν ἡδονὴν διηνεχὴ τὴν ὀδύνην ὑπομένετε. Καὶ γὰρ καὶ πρὸ τῆς γέννησις καὶ τῆς κολάσεως ἵσταῖσα τὴν ἐσχάτην ἑαυτοῦς ἀπαιτεῖτε δίκην. Ἡ οὐκ ἐσχάτης τιμωρίας, εἰπέ μοι, ἐπιθυμίαν τοιαύτην τρέφειν, καὶ διηνεχῶς ἐμπίπρασθαι, καὶ κάμινον ἔρωτος ἀτόπου πανταγοῦ περιφέρειν, καὶ συνειδότες κατηγορίαν; Πῶς γὰρ ἐπιδοῖ τῶν προθύρων ἐκείνων τῶν ἱερῶν; [276] πῶς ἄψῃ τῆς οὐρανόθεν τραπέζης; πῶς δὲ ἀκούσεις τὴν περὶ σωφροσύνης λόγον, ἐλκῶν γέμων καὶ τραυμά-

των τοσούτων, καὶ τὴν διάνοιαν ἔχων τῷ πάθει δουλεύουσαν; Καὶ τί δεῖ τὰ ἄλλα λέγειν; Ἀπὸ τῶν νῦν παρ' ἡμῶν ὁ γινόμενος ἔξεστι τῆς διανοίας ἰδεῖν τὴν ὀδύνην. Νῦν γοῦν ὁρῶ μεταξὺ τῶν λόγων τούτων. τὰ μέτωπα τύπτοντας, καὶ πολλὴν ὑμῖν ἔχω χάριν, ὅτι δῆμος οὕτως ἐστὶ εὐσπλαγχνος. Τάχα δὲ οἶμα: ἰ πολλοὺς τῶν μηδὲν ἡμαρτηκότων ταῦτα ποιεῖν, ἀλγοῦντας ὑπὲρ τῶν ἀδελφικῶν τραυμάτων. Διὰ τοῦτο ὀδυνῶμαι καὶ κόπτομαι, ὅτι τοιαύτην ἀγέλην ὁ διάβολος λυμαίνεται. Ἄλλ' εἰ βουληθεῖτε, ταχέως αὐτοῦ τὴν εἰσοδὸν ἀποφράξομεν. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Εἰ τοὺς νοσοῦντας ὑγιαίνοντας ἴδοιμεν· εἰ τὰ δίκτυα τῆς διδασκαλίας ἀπλώσαντες περιέλθοιμεν τοὺς θηριαλῶτους ζητοῦντες, καὶ ἐξ αὐτῆς τοῦ λέοντος τῆς φάρυγγος αὐτοὺς ἐξαρπάσοιμεν. Μὴ γάρ μοι λέγε· Ὅλῃγοι εἰσὶν οἱ ἀποδοκιμασθέντες. Κἂν δέκα μόνον ὦσιν, οὐχ ἡ τυχοῦσα ζημία· κἂν πέντε, κἂν δύο, κἂν εἷς. Ἐπεὶ καὶ ὁ ποιμὴν ἐκεῖνος τὰ ἐνενηκόντα ἐννέα διὰ τοῦτο καταλιπὼν πρόβατα, ἐπὶ τὸ ἐν ἔτροχε, καὶ οὐκ ἐπανήλθεν ἔως πάλιν αὐτὸ ἐπανήγαγε, καὶ τὸν τῶν ἑκατὼν ἀριθμὸν χωλεύοντα δι' ἐκείνου τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ πλανηθέντος ἐπλήρωσε. Μὴ λέγε, ὅτι εἷς ἐστὶν· ἀλλ' ἐνόησον, ὅτι ψυχὴ ἔστι, δι' ἣν τὰ ὁρῶμενα πάντα γέγονεν· δι' ἣν νόμοι, καὶ τιμωρίαι, καὶ κολάσεις, καὶ τὰ μυρία θαύματα, καὶ αἱ ποικίλαι τοῦ Θεοῦ πραγματεῖαι· δι' ἣν οὐδὲ τοῦ Μονογενοῦς ἐφείσατο. Ἐνόησον ὅση τιμὴ καταβέβηται καὶ ὑπὲρ τοῦ ἐνός, καὶ μὴ καταφρόνει τῆς σωτηρίας αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπελθὼν ἡμῖν ἐπανάγαγε, καὶ πείσον μηκέτι τοῖς αὐτοῖς περιπεσεῖν, καὶ ἀρκοῦσαν ἔχομεν ἀπολογίαν. Εἰ δὲ μὴ ἀνέχοιτο, μηδὲ ἡμῶν συμβουλευόντων, μηδὲ ὑμῶν παραινούντων, τῇ ἐξουσίᾳ χρῆσμαι λοιπὸν, ἥ ὁ Θεὸς ἡμῖν ἔδωκεν οἷκ εἰς καθαίρεσιν, ἀλλ' εἰς αἰκοδομήν.

δ. Διὰ δὲ τοῦτο προλέγω, καὶ λαμπρὰ βοῶ τῇ φωνῇ, ὅτι εἰ τις μετὰ τὴν παραινέσιν ταύτην καὶ διδασκαλίαν ἐπὶ τὴν παράνομον τῶν θεάτρων αὐτομολήσῃε λύμην, οὐδέξομαι αὐτὸν εἰσω τούτων τῶν περιδόλων, οὐ μεταδώσω μυστηρίων, οὐκ ἀρῆσιν τῆς ἱερᾶς ἁψαθῆσι τραπέζης· ἀλλ' ὥσπερ οἱ ποιμένες τὰ ψώρας ἐμπεσπλησμένα πρόβατα τῶν ὑγιαίνοντων ἀπείργουσι, ὥστε μὴ μεταδοῦναι τοῖς λοιποῖς τῆς νόσου· οὕτω δὴ ἐργάσομαι καγὼ. Εἰ γὰρ τὸ παλαιὸν ὁ λεπρὸς ἐξω τῆς παρεμβολῆς ἐκαλεύετο καθῆναι, κἂν βασιλεὺς ἦν, ἐξεβάλλετο μετὰ τοῦ διαδήματος, πολλὰ μᾶλλον ἡμεῖς τὸν τὴν ψυχὴν λεπροῦντα ἰ ταύτης ἐκβαλοῦμεν τῆς ἱερᾶς παρεμβολῆς. Ὡς περ γὰρ τὴν ἀρχὴν παραινέσει καὶ συμβολῇ ἐχρησάμεν, οὕτω καὶ νῦν μετὰ τοσαύτην παραινέσιν καὶ διδασκαλίαν ἀνάγκη λοιπὸν καὶ τομὴν ἐπαγαγεῖν. Καὶ γὰρ ἐνιαυτὸν ἔχω λοιπὸν τῆς πόλεως ἐπιβάς τῆς ὑμετέρας, καὶ οὐ διέλιπον πολλάκις καὶ συνεχῶς ταῦτα ὑμῖν παραινῶν. [277] Ἐπεὶ οὖν ἐναπέμεινάν τινες τῇ σπητιδόνι,

¹ Forte hic intelligitur ἡ διάκρισις τῶν φθόγγων, *distinctio vocum*.

² Intelligit ex superioribus, τῆς πόρνης.

³ Rarius hoc adverbium occurrit.

⁴ Intelligit ea, de quibus paulo ante dixerat: τὰ ῥήματα, καὶ σχήματα, κ. τ. λ.

⁵ Interpretes, *inquiunt* sunt. Ergo alioquin legerit, quod et mihi probatur, id est, ἀστατοῦσι, δυστροποῦσιν, ἀγωνιώσι. Nam ἀλλοιοῦν non dicitur ἀμεταβάτως.

⁶ Forte καὶ τῆς ἐκεῖ κολάσεως. Mox enim opponitur ἐνταῦθα.

⁷ De sacra ecclesia loquitur; οὐράνιος autem dixit fortasse ex Jo. 6, 51: ὁ ἄρτος—ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς.

⁸ Forte, παρ' ὑμῶν. Auditores enim, frontes manibus pulsabant, quod est poenitentium; aut, παρ' ἡμῖν, nimirum in ecclesia.

⁹ Τάχα, ita collocatum, locum habere nequit. Forte legendum ταῦτα δὲ οἶμαι, excluso proximo ταῦτα.

¹⁰ Apud I.XX reperitur *λεπρῶν* et *λεπρῶν*. Intransitive est Exod. 4, 6, *χεῖρ λεπρῶσα*. Transitive habet Gregor. Naz. p. 171: οὐτός καὶ Μωρὶμ ἐλέηρωσε.

φέρει λοιπόν τὴν τομὴν ἐπαγάγωμεν. Εἰ γὰρ μὴ σιδήριον ἔχω, ἀλλ' ἔχω λόγον σιδήρου τομώτερον· εἰ καὶ μὴ πῦρ βασιτάζω, ἀλλ' ἔστι μοι διδασκαλία πυρὸς θερμότερα, εὐτονώτερον δυναμένη καίειν.

Μὴ οὖν καταφρονεῖ τῆς ἀποφάσεως τῆς ἡμετέρας. Εἰ γὰρ εὐτελεῖς ἡμεῖς καὶ σφόδρα οἰκτροὶ α, ἀλλ' ὅμως ἐνεχειρίσθημεν ἀξίαν παρὰ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος τὴν ὀνειδισμένην ταῦτα ἐργάζεσθαι. Ἐκβαλλέσθωσαν τοίνυν οἱ τσιουῖτοι, ἵνα οἱ τε ὑγιαίνοντες ἡμῖν ὕγιεινότεροι γένωνται, οἷτε παροῦντες ἀνακτησώμεθα αὐτούς· ἐκ τῆς χαλεπῆς ἀρρώστιας. Εἰ δὲ ἐφρίξατε ταύτην ἀκούσαντες τὴν ἀπόφασιν (καὶ γὰρ ὁρῶ πάντας στυγνάζοντας καὶ συνεσταλμένους ὄντας), μεταβαλλέσθωσαν, καὶ λέλυσται τὰ τῆς ἀποφάσεως. Ὡς περὶ γὰρ ἐξουσίαν ἐλάδομεν εἶπαι, οὕτως καὶ λύσαι, καὶ πάλιν ἐπαγαγεῖν β. Οὐ γὰρ τοὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν ἀποκόψαι βουλόμεθα, ἀλλὰ τὸ δνεῖσθαι τῆς Ἐκκλησίας ἀποκρούσασθαι. Νῦν μὲν γὰρ καὶ Ἑλληνας ἡμῖν καταγαλάσσονται, καὶ Ἰουδαίους κωμωδεύουσιν, ὅταν ἀμαρτάνοντας αὐτούς οὕτως περιορῶμεν. Τότε δὲ καὶ ἐκεῖνοι σφόδρα ἡμᾶς ἐπαινεῖσονται, καὶ θαυμάζονται τὴν Ἐκκλησίαν, τῶν παρ' ἡμῖν αἰθεσθέντες νόμων γ. Μηδεὶς τοίνυν τῶν ἐπιμενόντων τῇ αὐτῇ πορνείᾳ τῆς ἔκκλησίας ἐπιδαινέτω, ἀλλὰ καὶ ἀπ' ὧν δ ἐπιτιμάσθω, καὶ κοινὸς ἔστω πολέμιος. Εἰ τις γὰρ, φησὶν, οὐχ ὑπακούσῃ α τῷ λόγῳ ἡμῶν διὰ τῆς ἐπιστολῆς, τοῦτον σημειούσθε, καὶ μὴ συναναμιγνύσθε αὐτῷ. Τοῦτο δὲ ποιήσατε· μήτε λόγου μετάδοτε, μήτε εἰς οἰκίαν δέξησθε, μήτε τραπέζης κοινωνήσητε, μήτε εἰσεῖναι, μήτε ἐξέρχαι, μήτε ἀγορᾶς· καὶ οὕτω ῥαδίως αὐτοὺς ἀνακτησώμεθα. Καὶ καθάπερ οἱ κυνηγοὶ τὰ δυσάλωτα τῶν θηρίων οὐκ ἐξ ἐνὸς μέρους, ἀλλὰ πάντοθεν ἐλαύνοντες, εἰς τὴν σαγήνην ἐμβάλλουσιν· οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς τοὺς ἐκθηριωθέντας συνελάσωμεν, καὶ ταχέως εἰς τὰ δίκτυα τῆς σωτηρίας ἐμβαλόμεν, ἡμεῖς ἐντεῦθεν, ὑμεῖς ἐκεῖθεν. Ἴν' οὖν τοῦτο γένηται, καὶ ὑμεῖς ἡμῖν συναγνακτήσατε,

α Duo hæc vocabula εὐτελεῖς et οἰκτρός recentioribus temporibus sibi vindicarunt monachi, iisque utuntur in indicibus scripturorum suorum. Reperitur etiam ἐλάσιος. β Multum hic ἐπάγειν accipere in sensu reducendi ad Ecclesiam.

γ Αἰδεῖσθαι accusativo jungitur. Scribendum ergo τοῦ νόμου.

δ Forte, ὅτ' ὧν.

ε Lege cum Bibl. ὑπακούει.

μᾶλλον δὲ ὑπὲρ τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων ἀλγήσατε κρὸν· ἀποστράφητε τοὺς τοιαῦτα νοσοῦν παρανομοῦντας· τῶν ἀδελφῶν, ἵνα διηνεκῶς αὐτοὶ Οὐδὲ γὰρ τὸ τυχὸν ὑμῖν ἐστὶ κρίμα, εἰ παρίδῃτε τὴν ἀπώλειαν, ἀλλὰ μεγίστην ἐξετε τιμωρίαν. ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων οἰκίαις ἀν' ἀλφ' τις τῶν ἀργύριον ἢ χρυσίον ὑφελόμενος, οὐκ αὐτὸς κ' μόνον ὁ ἀλόους, ἀλλὰ καὶ οἱ συνειζότες καὶ μὴ γειλαντες, πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας. ἢ σοι τῆνικαῦτα ὁ Θεός· Ὅρῶν ἐπὶ τοῦ ὄψου τοῦ ἀργύριον, οὐδὲ χρυσίου σκευὸς κλαπέν, ἀλλὰ σ' νην συληθείσαν, καὶ τὸν λαβόντα τὸ σῶμα αὐτοῦ καὶ τοιαύτης μετασχόντα θυσίας, ἀπελθόντα εἰς διαδόλου χωρίον β, καὶ τοιαῦτα παρανομήσαντα ἐσίγησας· πῶς ἤνεγκας; πῶς οὐκ ἀπήγγειλας γ καὶ οὐ τὰς τυχοῦσας ἀπαιτηθῆσθαι εὐθύνας. Διὰ γ καὶ ἐγώ, καίτοι γε μέλλων λυτεῖν, οὐδενὸς φοβέομαι [278] ἐπαχθεστέρων. Πολλῶ γὰρ βέλτιον ἐνταῦθα θέντας ἡμᾶς δ ἐξελεῖσθαι τῆς μελλούσης κρίσεως μᾶσι χαρισάμενον μεθ' ὧν κολασθῆναι τότε. δ ἀσφαλὲς ἡμῖν, οὐδὲ ἀκίνδυνον, σιγῇ τὰ τοιαῦτα Ὑμῶν γὰρ ἕκαστος ὑπὲρ αὐτοῦ θώσει τὰς εἰς τὴν ἀπάντων σωτηρίας ὑπεύθυνος. Διὰ οὐ παύσομαι πάντα ποιῶν καὶ λέγων, κἀν λυτῇ καὶ ἐπαχθῇ φανῆναι, κἀν φορτικῶν, ὥστε δι' παραστήναι τῷ βήματι ἐκείνῳ τῷ φοβερῷ, ε σπῖλον ἢ ρυτίδα, ἢ τι τῶν τοιούτων. Γένοιτο δὲ τῶν ἁγίων τοὺς τε διαφθαρέντας ἤδη ταχέως· ἐπαν τοὺς τε μέινοντας ἀσινεῖς ἐπὶ μείζον προκόψαι τητος καὶ σωφροσύνης· ἵνα καὶ ὑμεῖς σῶζαι ἡμεῖς εὐφραυνώμεθα, καὶ ὁ Θεὸς δοξάζεται νῦν καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων.

ε Sic codex. Sed mallem, καὶ κατὰ μικρὸν ἀπο

β Circum et theatrum intelligit.

γ Construetio, ὧν, πῶς;

δ Hæc non sunt s'ina. His tamen nititur lectio λ Ita vero ἐξελεῖσθαι non habet, quod referatur. Multo λυπηθέντας ὡς ἐξελεῖσθαι. Ceterum æqualitatem i rum neglexit in oppositis, λυπηθέντας εἰς χαρὶ Ἀqualitatem servasse, si dixisset, λυπήσαντες ἐλεῖσθαι.

ε Hoc non recte convenit τῷ διαφθαρέντας. Pro ἀποπληθέντας ἐπανερχόνται. Credo ergo legendū ἀποφθαρέντας. Hesych. ἀποφθάρθῃ μου ἀπὸ λυτῆς Εἰ: φοβέρεται· κλαπένται.

MONITUM

Hanc homiliam, Romæ ex Cod. Vaticano 559 a me exscriptam, veram et authenticam esse non fatebitur, nisi sit in Chrysostomi scriptis hospes. Omnes enim styli, dictionis inventionisque notæ concurrunt, nulla desideratur. Ipsam vero habuit cum per multos dies absens, infirmitateque detentus fuisset amore populi nondum positus morbi reliquiis ad ecclesiam concionaturus advolavit. Id quod

reus est ex his sacris castris eliminabimus. In primo cohortatione et consilio usus sum: nunc post tantam adhortationem et doctrinam est demum sectionem etiam infligere. Et unum tandem est elapsus (a) ex quo in civitatem advectus sum, neque cessavi hac vos frequenter cohortari. Quia igitur quidam sanie permanserunt, age demum sectionem mus. Etsi enim ferrum non habeam, at verabeo ferro acuius (b): etsi ignem non feram, doctrina adest mihi igne ferventior, quæ velius urere possit.

communicationis sententia in illos qui theatrorumcula diebus sanctis adierunt.— Ne spernas igitur iram nostram. Quamvis enim viles admodum aerabiles simus, attamen a divina gratia digni-acceptimus, qua possimus hæc efficere. Ejiciantgo huiusmodi homines, ut et qui sani sunt valen-evadant; et qui morbo laborant, a gravi ægri-ad sanitatem sese revocare possint. Si vero rruistis hanc audientes sententiam (video nam-ones ingemiscientes et compunctos), respiscant, tentia soluta est. Quemadmodum enim alligandi atem accepimus, sic et solvendi, ac rursus am ferendi. Non enim fratres nostros absin-volumus, sed opprobrium Ecclesiæ depellere. quippe nos et gentiles irridebunt, et Judæi tra-t, quando nos ipsos peccantes ita despiciamus. autem et illi admodum nos laudabunt, et mira-r Ecclesiam, leges nostras reveriti. Nemo itaque, qui in eadem permanent fornicatione, in eccle-riat, sed et a vobis corripatur, et communis tis. Si quis non obedit verbo nostro per epistolam, otate, et ne commisceamini cum illo (2. Thess. 3. hoc autem facite: neque colloquamini, neque recipiatis, neque mensæ participes admittatis, ingressus vel egressus, neque in foro cum illis mini: et sic facile illos recuperabimus. Ac quem-

Chrysostomus in episcopatum Constantinopolitanum tus fuerat anno 398, mensis Februarii die 26, ut ait as l. 6, c. 2. *Montefalcon*.

Verba divina intelligit. Expressit enim Hebr. 4. 12. Nam medici, aut, ut nos loquimur, chirurgi etiam

admodum venatores feras captu difficiles non ex una parte, sed undique pellentes, in retia conjiciunt: ita et nos eos, qui moribus efferati sunt, una pellamus, et cito in salutis retia conjiciemus, nos ex una parte, vos ex alia. Ut igitur illud eveniat, vos quoque nobiscum indignemini: imo potius pro Dei legibus do-lete, et paulatim avertetis eos ex fratribus, qui hoc morbo laborant et in hoc peccatum incidunt, ut perpetuo illos vobiscum servetis. Neque enim parvo crimine rei eritis, si tantam perniciem neglexeritis, sed magno supplicio eritis obnoxii. Nam si in hominum ædibus, cum quis ex famulis argentum vel aurum furatus deprehenditur, non ipse solus qui depre-hensus est, sed etiam conscii, et qui non revelaverint, poena plectuntur, multo magis in Ecclesia. Tunc enim dicet tibi Deus: Cum videres ex domo mea non argenteum vel aureum vas furto abripi, sed continen-tiam auferri; eumque qui pretiosum corpus accipit, et huiusmodi sacrificii particeps est, in diaboli locum abire, et in tantum peccatum incidere, cur siliuisti, cur id talisti, cur non annuntiasti sacerdoti, ne poenæ abs te repeterentur non leves? Ideo et ego etiamsi id mihi dolori futurum sit (a), ne a gravioribus quidem inferendis poenis abstinebo. Longe melius quippe est nos hic mœrore affectos, a futuro abripi iudicio, quam verborum gratia lenitateque usos, hunc vobis-cum poenâ luere. Neque enim tutum vobis vel sine periculo est, res huiusmodi silentio tegere. Nam quisque vestrum pro se poenâs dabit: ego vero om-nium saluti sum obnoxius. Quamobrem non finem faciam omnia agendi et dicendi, etiamsi vos mœ-rore afficere oporteat, etiamsi molestus videar et one-rosus, ut possim adstare ante tribunal illud horrendum, nullam habens maculam aut labem vel quid huiusmodi. Utinam autem, precibus sanctorum, ii qui corrupti sunt citius revertantur; illi vero qui il-læsi manserunt, in maiorem ornatum continentiamque proficiant: ut et vos salutem consequamini, et nos lætemur, et Deus gloria afficiatur nunc et semper, et in infinita sæcula seculorum. Amen.

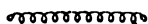
(a) In Græco, καὶ τοὶ πᾶσι τοῖς ἀδελφοῖς, quas voces sic oportuisset interpretari, *quævis dolorem sin illaturus*.

AD HOMILIAM SEQUENTEM.

1, maximeque in fine homiliæ ait. Cum autem sæpe morbis afflictus fuerit, non ita facile est, in quod hæc incidant deprehendere, neque dicere valemus Antiochiæne an Constantinopoli hæc habita to fuerit. Antiochiæ tamen dictam suadere videtur ipsum principium homiliæ, ubi se ad docendum ritum proficitur Chrysostomus.

HOMILIA

IN APOSTOLICUM DICTUM : HOC AUTEM SCITOTE, QUOD IN NOVISSIMIS DIEBUS ERUNT TEMPORA GRAVIA (2. Tim. 3. 1).

1. *Caritas Chrysostomi erga discipulos. Fidei oculi ea vident quæ Christus agebat; Judæi præsentibus non videbant. Abraham fidei oculis vidit nasciturum Isaacum.*—Infirmus quidem sum (α) et egenus, atque ad docendum imperitus: sed cum vestrum cœtum intueor, infirmitatis obliviscor, paupertatem ignoro, imperitiam non novi: tanta nempe est caritatis vestræ tyrannis. Quapropter alacrius quam ii, qui facultatibus abundant, egestatis meæ mensam vobis appono. Magnanimitatis porro hujus vos auctores mihi estis, dum lapsos erigitis, quia ad audiendum proni estis, atque ab ore nostro pendetis. Sic et pulli hirundinum, cum vident advolantem matrem, e nido sese efferentes et primum obtendentes collum, ita cibum ab illa accipiunt. Eodem modo et vos cum ingenti alacritate concionantem intuentes, ex lingua mea profectam doctrinam excipitis, et antequam verba ex ore exsiliant, ea studio magno omnia abripitis. Quis non et vos et nos super his beatos prædicet, quia nempe loquimur *Ad aures audientium* (Eccli. 25. 12)? Communis labor, communis et corona; commune lucrum, communis etiam et merces. Ideo Christus beatos prædicavit discipulos dicens: *Vestri autem beati oculi, quia vident, et aures vestræ, quia audiunt* (Matth. 13. 46). Concedite mihi ut his etiam verbis vos alloquar, quandoquidem tantam exhibetis alacritatem: *Vestri autem beati oculi, quia vident, et aures vestræ, quia audiunt*. Verum quod aures quidem vestræ audiant palam est: quod oculi vero vestri videant, sicut discipuli tunc videbant, id demonstrare conabor, ut beatitudo vestra non dimidia, sed omnino perfecta sit. Quid ergo tunc videbant discipuli? Mortuos suscitatos, cæcos visum recipientes, leprosos mundatos, pulsos dæmonas, claudos ambulantes, naturæ vitium omne correctum. Hæc et nunc vos videtis, etiamsi non corporis, sed fidei oculis. Hujusmodi namque sunt fidei oculi: quæ non apparent vident, et quæ novum facta sunt intelligunt. Undenam hoc demonstratur, nempe fidem esse aspectum et argumentum non apparentium? Audi Paulum dicentem: *Est autem fides sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium* (Hebr. 11. 1). Et quod mirabile est, hi carnales oculi quæ sub aspectum cadunt, vident, quæ autem sub aspectum non cadunt, non vident: at fidei oculi omnino contra, quæ sub aspectum cadunt, non vident, quæ vero sub aspectum non cadunt, vident. Quod autem quæ videntur non videant, et quæ non videntur videant, Paulus declaravit his verbis: Nam *Momentaneum et leve tribulationis supra modum in sublimitate æternæ gloriæ pondus operatur in nobis; non*

considerantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur (2 Cor. 4. 17). Et quomodo quispiam ea quæ non videntur viderit? Quo alio modo, nisi fidei oculis? Sic et alibi ait: *Fide intelligimus aptata esse sæcula* (Hebr. 11. 3). Quomodo? non enim videmus. *Ut ex invisibilibus visibilia fierent*. Vultis aliud proferam testimonium, quod fidei oculi ea videant quæ non videntur? Galatis aliquando scribens Paulus dicebat: *Ante quorum oculos Jesus Christus præscriptus est in vobis crucifixus* (Gal. 3. 1).

2. Quid dicis, o beate Paule? in Galatiane viderunt eum Galatæ crucifixum? nonne confitemur omnes in Palæstina in media Judæa Christum esse passum? Quomodo ergo ipsum Galatæ crucifixum viderunt? Fidei, non carnis, oculis. Vidistis? quomodo fidei oculi ea quæ non apparent videant? A tanto enim intervallo et post tantum tempus Christum viderunt crucifixum. Sic et vos videtis mortuos resurgentes: sic hodie cernitis leprosum mundatum: sic paralyticum vidistis erectum, et magis vidistis, quam Judæi, qui tunc aderant. Illi namque præsentibus non admiserunt miraculum, vos autem absentes fidem admisistis. Itaque jure dixi vobis, *Beati vestri oculi, quia vident* (Matth. 13. 46). Quod si aliunde quoque discere volueris, fidei oculos ea, quæ non videntur, videre, et ea, quæ videntur, prætercurrere: neque enim alio modo viderint ea, quæ non videntur, nisi supra dicta despexerint: audi Paulum de Abrahamo disserentem, quod nempe fidei oculis viderit filium suum Isaac nasciturum, et sic acceperit promissionem. Quid enim ait? *Et non infirmatus est fide, nec consideravit corpus suum emortuum* (Rom. 4. 19). Magna vis fidei. Quemadmodum enim *Cogitationes hominum timide sunt et infirmæ* (Sap. 9. 14); sic fides fortis potensque est. *Non consideravit corpus suum emortuum*. Viden? quomodo visibilia dimiserit? quomodo non respexerit in senectutem? Etiam hæc præ oculis erat, sed fidei oculis videbat, non oculis corporis. Ideo non respexit ad senectutem, neque *Ad emortuam vulvam Sarræ* (Rom. 4. 19). Illic sterilitatem nobis subindicat. Duplex enim infirmitas erat; alia a senectute, alia ab infirmitate naturæ. Neque enim tantum corpus ob ætatem ad liberorum procreationem ineptum erat, sed vulva quoque ejus et naturæ officina erat emortua, etiam ante senectutem, nempe ob sterilitatem. Viden? quanta impedimenta? Senectus viri, senectus uxoris: sterilitas major obex, quam senectus: nam illud est maximum ad liberorum procreationem impedimentum. Verum tamen hæc omnia prætercurrit, atque oculis fidei in

(1) Chrysostomus infirmitate corporis laborabat.

ΟΜΙΛΙΑ

τολικόν ρητόν τὸ λέγον· Τοῦτο δὲ γινώσκετε, ὅτι ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἔσονται καιροὶ χαλεποί.

· μὲν εἰμι καὶ πτωχός, καὶ διδασκαλικῶν
· ἀλλ' ὅταν ἴδω τὸν ὑμέτερον σύλλογον,
· τῆς ἀσθενείας, ἀγνοῶ τὴν πτωχείαν, οὐκ
· εἶδαν· τοιαύτη γὰρ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης ἡ
· καὶ τῶν ἐν εὐπορίᾳ καθεστῶτων προθυμία
· τῆς πτωχείας παρατίθημι τράπεζαν.
· εἰς αἰτίοι τῆς μεγαλοψυχίας, τῇ προθυμίᾳ
· κς τοὺς ἀναπεπτωκότας διεγείροντες, πρὸς
· κερηνότες, καὶ τῆς τοῦ λέγοντος ἐκκρε-
· τῆς. Οὕτω καὶ νεοσοὶ χειλίδων, ἐπειδὴν
· ταμένην τὴν μητέρα, τῆς καλῆς προκύ-
· νους αὐχένας ποιήσαντες ἐκκρεμείς, οὕτω
· παρ' ἐκείνης τροφῇ. Οὕτω καὶ ὑμεῖς μετὰ
· προθυμίας πρὸς τὸν λέγοντα βλέποντες, δέ-
· [279] τῆς γλώττης κομιζομένην ὑμῖν διά-
· νῃ ἡ τὰ ῥήματα ἐκπηδήσαι τοῦ στόματος
· ἐν ἡ διάνοια τὰ λεγόμενα. Τίς οὖν οὐκ ἂν
· ἡμᾶς ἐπὶ τοῦτοις μακαρίσειεν, ὅτι λέγο-
· ἀκούοντων; Κοινὸς ὁ πόνος, κοινὸς καὶ ὁ
· νὸν τὸ κέρδος, κοινὸς καὶ ὁ μισθός. Διὰ τοῦ-
· τος ἐμακάρισε τοὺς μαθητάς λέγων· Ὑμῶν
· οἱ ὀφθαλμοί, ὅτι βλέπουσι, καὶ τὰ ὥτα
· κούουσιν. Δότε μοι ταῦτα τὰ ῥήματα καὶ
· πείν, ἐπειδὴ καὶ τὴν αὐτὴν ἐπιδείκνυσθε
· Ὑμῶν δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί, ὅτι βλέ-
· τὰ ὥτα ὑμῶν, ὅτι ἀκούουσιν. Ἀλλ' ὅτι
· ὥτα ἀκούει, δηλὸν ὅτι δὲ καὶ οἱ ὀφθαλμοί
· ὁσπερ ἔβλεπον οἱ μαθηταὶ τότε, τοῦτο
· ράσονται, ἵνα μὴ ἐξ ἡμετέρας, ἀλλ' ὀλόκλη-
· μακαρισμός ᾖ. Τί οὖν ἔβλεπον τότε οἱ μα-
· νὺς ἀνισταμένους, τυφλοὺς ἀναβλέποντας,
· μρομένους, δαίμονας ἐλαυνομένους, χωλοὺς
· ιπαν φύσεως ἀμάρτημα διορθούμενον. Ταῦ-
· αὶ ὑμεῖς νῦν, εἰ καὶ μὴ τοῖς τοῦ σώματος,
· ς πίστεως ὀφθαλμοῖς. Τοιαῦται γὰρ αἱ τῆς
· τὰ μὴ φαινόμενα βλέπουσι, καὶ τὰ μηδέ-
· ςα κατανοοῦσι. Πόθεν τοῦτο δηλόν, ὅτι πί-
· τῶν μὴ βλέπομένων καὶ ἐλεγχος; Ἀκούουσιν
· λέγοντος· Ἔστι δὲ πίστις ἐλπιζομένων
· πραγμάτων, ἐλεγχος οὐ βλέπομένων.
· πωμιστὸν, οὗτοι μὲν οἱ τῆς σαρκὸς ὀφθαλ-
· λώμενα βλέπουσι, τὰ δὲ μὴ ὁρώμενα οὐ
· δὲ τῆς πίστεως ὀφθαλμοὶ τούναντιον ἅπαν,
· ἵνα οὐ βλέπουσι, τὰ δὲ μὴ ὁρώμενα βλέ-
· πει τὰ βλέπόμενα οὐ βλέπουσι, καὶ τὰ μὴ
· λένουσιν, ὁ Παῦλος ἐδήλωσεν εἰπὼν οὕτως·
· ντικα ἐλαττόν τῆς θλίψεως καθ' ὑπερ-
· περβολὴν αἰώνιον βῆρος ἐδέξης ἡμῖν

κατεργάζεται, μὴ σκοποῦντων ἡμῶν τὰ βλέπόμενα
ἀλλὰ τὰ μὴ βλέπόμενα. Καὶ πῶς ἂν τις ἴδοι τὰ μὴ
βλεπόμενα; Πῶς ἄλλως, ἀλλ' ἢ τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλ-
μοῖς; Οὕτω καὶ ἀλλαχοῦ φησι· Πίστει νοοῦμεν κληρο-
τίσθαι τοὺς αἰῶνας. Πῶς; οὐ γὰρ εἶδομεν. Εἰς τὸ μὴ
ἐκ φαινομένων τὰ βλέπόμενα γερνέσθαι, φησί. Βού-
λεσθε καὶ ἐτέραν παράγω μαρτυρίαν, ὅτι τὰ μὴ βλέπό-
μενα βλέπουσιν οἱ τῆς πίστεως ὀφθαλμοί; Γαλάταις
ποτὲ γράφων ὁ Παῦλος ἔλεγεν· Οἷς κατ' ὀφθαλμοὺς Ἰη-
σοὺς Χριστὸς προεγράφη ἐν ὑμῖν ἐσταυρωμένος.

β'. Τί λέγεις, ὦ μακάριε Παῦλε; ἐν Γαλατίᾳ σταυρού-
μενον αὐτὸν εἶδον Γαλάται; οὐχὶ πάντες ὁμολογοῦμεν,
ὅτι ἐν Παλαιστίνῃ ἐν μέσῃ Ἰουδαίᾳ τὸ πάθος ἐγένετο;
Πῶς οὖν αὐτὸν εἶδον σταυρούμενον Γαλάται; Τοῖς τῆς
πίστεως ὀφθαλμοῖς, οὐ τοῖς τῆς σαρκὸς. Εἶδες πῶς οἱ
τῆς πίστεως ὀφθαλμοὶ τὰ μὴ φαινόμενα βλέπουσιν;
Ἀπὸ τοσούτου γοῦν διαστήματος καὶ μετὰ τοσούτον
χρόνον τὸν Χριστὸν εἶδον σταυρούμενον. Οὕτω καὶ ὑμεῖς
βλέπετε τοὺς νεκροὺς ἀνισταμένους· οὕτω σήμερον
εἶδετε τὸν λεπτὸν καθαιρόμενον· οὕτως εἶδετε τὸν
παραλελυμένον ἀναστάντα, [280] καὶ μᾶλλον Ἰουδαίων
τῶν παρόντων εἶδετε. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ παρόντες οὐ
παρεδέξαντο τὸ θαῦμα, ὑμεῖς δὲ ἀπόντες παρεδέξασθε
τὴν πίστιν. Ὡστε δικαίως εἶπον πρὸς ὑμᾶς, ὅτι Μακά-
ριοι ὑμῖν οἱ ὀφθαλμοί, ὅτι βλέπουσιν. Εἰ δὲ καὶ ἐτέ-
ρωθεν βούλει μαθεῖν ὅτι τὰ μὴ βλέπόμενα βλέπουσιν
οἱ τῆς πίστεως ὀφθαλμοί, τὰ δὲ βλέπόμενα περατρέχου-
σιν· οὐδὲ γὰρ ἂν ἄλλως ἴδοιεν τὰ μὴ βλέπόμενα, εἰ μὴ
καταφρονήσαιεν τῶν εἰρημένων· ἀκούουσιν τοῦ Παύλου
περὶ τοῦ Ἀδραμ διαλεγόμενου, ὅτι τοῖς τῆς πίστεως
ὀφθαλμοῖς εἶδε τὸν υἱὸν τικτόμενον τὸν Ἰσαάκ, καὶ οὕτω
κατεδέξατο τὴν ἐπαγγελίαν. Τί γάρ φησι; Καὶ μὴ
ἀσθενήσας τῇ πίστει, οὐ κατενόησε τὸ αὐτοῦ σῶμα
νεκρωμένον. Μεγάλη τῆς πίστεως ἡ δύναμις. Ὡστε
γὰρ λογισμοὶ ἀνθρώπων δειλοὶ καὶ ἀσθενεῖς, οὕτω
πίστις ἰσχυρά καὶ δυνατή. Οὐ κατενόησε τὸ αὐτοῦ
σῶμα νεκρωμένον. Ὅρξ πῶς ἀφῆκε τὰ ὁρώμενα;
πῶς οὐκ εἶδεν εἰς τὸ γῆρας; Καίτοι γε αὐτὸ πρὸ τῶν
ὀφθαλμῶν ἔκειτο· ἀλλὰ τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς
ἔώρα, οὐ τοῖς τοῦ σώματος. Διὸ οὐκ εἶδε τὸ γῆρας, οὐδὲ
τὴν νέκρωσιν Σάρρας· οὐ κατενόησε τὴν νέκρωσιν
τῆς μητέρας Σάρρας. Τὴν στεῖρωσιν ἡμῖν ἐνταῦθα
αἰνίσσεται. Διπλῇ γὰρ ἡ ἀσθένεια ἦν, ἡ μὲν ἀπὸ τῆς
ἡλικίας, ἡ δὲ ἀπὸ τῆς ἀσθενείας φύσεως. Οὐ γὰρ τὸ
σῶμα μόνον διὰ τὴν ἡλικίαν ἀχρηστον ἦν πρὸς παιδο-
γονίαν, ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ μήτρα νεκρώετο, καὶ τὸ τῆς
φύσεως ἐργαστήριον, καὶ πρὸ τοῦ γήρως ἀχρηστον ἦ·
διὰ τὴν στεῖρωσιν. Εἶδες ὅσα κωλύματα; Τὸ γῆρας τοῦ

ἀνδρὸς, τὸ γῆρας τῆς γυναικὸς· ἡ τοῦ γῆρα ἀχρηστο-
τέρα στεῖρωσις· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο μάλιστα κώλυμα
παῖδογονίας. Ἄλλ' ὁμως ταῦτα πάντα παρέδραμεν, καὶ
τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἀνέστη,
μεγίστην τῶν ἐπηγγελμένων ἀπόδειξιν ἔχων τὴν δύναμιν
τοῦ ὑποσχομένου. Διὰ τοῦτο *Εἰς τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ*
Θεοῦ οὐ διεκρίθη τῇ ἀπιστίᾳ, ἀλλ' ἐνεδυναμώθη τῇ
πίστει. Βακτηρία γάρ τίς ἐστιν ἰσχυρὰ ἡ πίστις, καὶ
λιμὴν ἀσφαλῆς, τῆς τῶν λογισμῶν ἀπαλλάττουσα πλά-
νης, καὶ ἐν ἡσυχίᾳ πολλῇ τὴν ψυχὴν ἀναπαύουσα. *Υμῶν*
δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί, ὅτι βλέπουσι· καὶ γὰρ εἰς
αὐτὸ πάλιν ἐπανελθεῖν ἀναγκαῖον τὸ ῥῆμα. Καίτοι
ἔβλεπον καὶ οἱ Ἰουδαῖοι τὰ τότε γινόμενα. Ἄλλ' οὐ ταύ-
την μακαρίζει τὴν ὕψιν τὴν ἔξωθεν· αὕτη γὰρ καθ'
ἐαυτὴν οὐχ ὀρεῖ τὰ θαύματα, ἀλλ' ἡ ἔνδον. Ἐκεῖνοι εἶδον
τυφλὸν καὶ ἔλεγον· *Οὗτός ἐστιν, οὐκ ἔστιν οὗτος·*
καλέσωμεν αὐτοῦ τοὺς γονεῖς. Ἀκούεις ἀμφιβαλλόν-
των; ὀρεῖ ὅτι οὐκ ἀρκεῖ ἡ τοῦ σώματος ὕψις πρὸς τὴν
τοῦ θῆματος θεωρίαν; Οἱ παρόντες καὶ θεώμενοι ἔλε-
γον· *Οὗτός ἐστιν, οὐκ ἔστιν οὗτος*· ἡμεῖς δὲ οἱ μὴ
παρόντες; οὐ λέγομεν, *Οὗτός ἐστιν, οὐκ ἔστιν οὗτος*·
ἀλλ' *Αὐτός ἐστιν*. Ἐμαθεὶς ὡς οὐδὲν βλέπτει ἡ ἀπου-
σία, ὅταν πίστεως ὀφθαλμοὶ ᾧσι, καὶ ὡς οὐδὲν ὠφελεῖ
ἡ παρουσία, ὅταν πίστεως ὀφθαλμοὶ μὴ ᾧσι; Τί γὰρ
ἐκείνους ὥνησε τὸ ἰδεῖν; Οὐδέν. Ἡμεῖς γὰρ ἐκείνων
σαφέστερον εἶδομεν. Ἐπεὶ οὖν βλέπουσιν οἱ ὀφθαλμοὶ
ὁμῶν θεωρίαν, καὶ ἀκούει τὰ ὡτα ἀκρόασιν, ἦν ὁ Χρι-
στὸς ἐμακάρισε, φέρε ὑμῖν τοὺς μαργαρίτας τῶν Γρα-
φῶν παραθῶμεν. Ὡς περ γὰρ τοῖς Ἰουδαίοις [281] οὐκ
ἐπέλυσε τὰ ζητήματα ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ καὶ ἐπέτεινε τὴν
ἀσάφειαν, ἐπειδὴ μὴ προσεῖχον· οὕτω δὴ καὶ ὑμῖν,
ἐπειδὴ προσέχετε, τὰ ἡκουσμένα ἀγειν εἰς μέσον χρή.
Καὶ γὰρ προσήλθον οἱ μαθηταὶ καὶ ἐθαύμαζον λέγοντες·
Διατί ἐν παραβολαῖς λαλεῖς αὐτοῖς; Ὁ δὲ ἔφη, *Ἐπει-*
δὴ βλέποντες οὐ βλέπουσιν. Οὐκοῦν ἐπειδὴ μὴ ἰδόν-
τες ὑμεῖς εἴδετε, ἀναγκαῖον μὴ ἐν παραβολῇ εἰπεῖν
πρὸς ὑμᾶς· καὶ ἐπειδὴ Ἀκούοντες οὐκ ἀκούουσιν.
Οὐκοῦν ἐπειδὴ ὑμεῖς μὴ ἀκούσαντες τότε, ἀκούετε νῦν
οὐκ ἔλαττον, ἥ τότε ἡκούσατε*, ἀναγκαῖον ὑμᾶς μὴ
ἀποστερηθῆαι τῆς τραπέζης ταύτης. Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς
τούτους οὐχ ἤττον ἐμακάρισεν ἢ ἐκεῖνους· *Εἶδες γὰρ,*
φησὶ, καὶ ἐπίστευσας· μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ
πίστευσαντες. Μὴ τοίνυν ὀκνηροὶ γίνεσθε πρὸς ἀρετὴν,
ὅτι μὴ κατ' ἐκεῖνους τοὺς χρόνους, ἀλλὰ κατ' αὐτὸν
ἐγένεσθε. Ἄν γὰρ ἐθέλοις, οὐκ ἐζημιώθης· ὥς περ οὖν
πολλοὶ καὶ τῶν τότε γενομένων, ἐπειδὴ μὴ ἤθελον, οὐκ
ὠφελήθησαν.

γ'. Τί οὖν ἐστὶ τὸ σημερον ἀναγνωσθέν; *Τοῦτο δὲ γινώ-*
σκετε, ὅτι ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐνστήσονται καιροὶ
χαλεποί. Τῷ Τιμοθέῳ πάλιν ὁ Παῦλος ἐπιστέλλει. Φο-
βερά ἡ ἀπειλή· ἀλλὰ διαναστῶμεν· τούτους γὰρ ἡμῖν
τοὺς καιροὺς αἰνίττεται, καὶ τοὺς μετὰ τούτους, καὶ
τοὺς περὶ τὴν συντέλειαν αὐτὴν. *Τοῦτο δὲ γινώσκετε,*
ὅτι ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐνστήσονται καιροὶ χαλε-
ποί. Βραχὺ τὸ ῥῆμα, καὶ μεγάλη ἡ δύναμις. Καθάπερ
γὰρ τὰ ἀρώματα οὐ τῷ πλήθει, ἀλλὰ τῇ φύσει τὴν εὐω-
δίαν ἐνδείκνυνται· οὕτω καὶ αἱ θεαῖαι Γραφαὶ οὐ τῷ πλή-
θει τῶν ῥημάτων, ἀλλὰ τῇ δυνάμει τῶν ἐγκειμένων πᾶ-
σαν ἡμῖν παρέχουσι τὴν ὠφέλειαν, Οὕτω καὶ θυμιάματος

φύσις καὶ καθ' ἐαυτὴν μὲν ἐστὶν εὐώδης· ἐπὶ δὲ εἰ
πῦρ αὐτὴν ἐμβάλης, τότε πᾶσαν ἐπιδείκνυται τῇ
αὐτῆς ἡδονῇ. Οὕτω καὶ ἡ θεαῖα Γραφή καὶ καθ' ἐαυ-
τὴν μὲν ἐστὶν ἡδίστη· ἐπειδὴ δὲ τῆς ἡμῶν ἐπιλάβηται ψυ-
χῆς, καθάπερ εἰς θυμιατήριον ἐμπεσοῦσα, ἅπαντα τὴν
οἶκον τῆς εὐωδίας ἐμπίπλησι. *Τοῦτο δὲ γινώσκετε, ὅτι*
ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐνστήσονται καιροὶ χαλεποί.
Περὶ τῆς συντέλειας λέγει. Τί οὖν πρὸς σέ, ὦ μακάριε
Παῦλε; τί δὲ πρὸς Τιμόθεον; τί δὲ πρὸς τοὺς τότε
ἀκούοντας; Μικρὸν γὰρ ὑστερον μέλλουσιν ἀποθνήσκειν,
ἐξαρπάξεσθαι τῶν ἐπιόντων δεινῶν καὶ πονηρῶν ἀνθρώ-
πων. Ἄλλ' οὐχὶ τὰ παρόντα βλέπω μόνον, φησὶν, ἀλλὰ
καὶ τὰ μέλλοντα προορῶ. Οὐχὶ τῆς παρουσίας φειδομαι
ποιμνῆς, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῆς μελλούσης ἀγωνισαί καὶ δι-
δοικα. Ἡμεῖς μὲν γὰρ τῶν συνόντων ἡμῖν ἀνθρώπων
μόλις ποιούμεθα πρόνοιαν, ἐκεῖνος δὲ ὑπὲρ τῶν μηδέπω
τεχθέντων πολλὴν ποιεῖται τὴν σπουδὴν. Οὕτω καὶ ποι-
μὴν ἀριστος οὐχ ὅταν ἴδῃ τοὺς λύκους ἐπιόντας; τῇ
ποιμνῇ καὶ τῶν προβάτων ἐγγὺς γενομένους, τότε προ-
λέγει μόνον, ἀλλὰ καὶ πόρρωθεν ὄντας μὲνύει. Οὕτω
καὶ ὁ Παῦλος, καθάπερ ποιμὴν ἀριστος, ἐφ' ὑψηλοῦ χω-
ρίου τοῦ τῆς προφητείας ἀξιώματος καθήμενος, καὶ
τοῖς [282] προφητικῶς ὀφθαλμοῖς ἀνωθεν προορῶν
κατατρέχοντα τὰ θηρία, ἐπ' αὐτῆς τῆς συντέλειας ὁρ-
μῶντας; καὶ ἀποτεινομένους κατὰ τῆς ποιμνῆς προλέγει
καὶ προδιαμαρτύρεται, ἵνα καὶ τοὺς μηδέπω γενωμέ-
νους παρασκευάσῃ νῆφειν, καὶ πᾶσαν τειχίσῃ τὴν ποι-
μνὴν τῇ προφητείᾳ. Καὶ γὰρ καὶ πατήρ φιλόστοργος
οἰκίαν οἰκοδομούμενος πολλάκις τοῖς αὐτοῦ παισὶ λαμ-
πράν καὶ μεγάλην οὕτως οἰκοδομεῖ, οὐχ ὥστε ἐκεῖνος
χρησίμην γενέσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐγγόνιος καὶ τῷ
μετ' ἐκεῖνους. Οὕτω καὶ βασιλεὺς πόλει φιλούμενῃ περι-
βαλὼν τεῖχος ἔξωθεν, ἀσφαλὲς τοῦτο ποιεῖ καὶ ἰσχυρὸν
καὶ διαρκές, οὐχ ἵνα ἐπὶ τῆς γενεᾶς αὐτοῦ μόνως ὑπὴρ-
τῇ, ἀλλ' ἵνα καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα πᾶσι γένηται χρήσι-
μον, οὐ πρὸς τὰς τότε μηχανὰς, ἀλλὰ πρὸς τὰς ὑστερῶν
γενομένας προσβολὰς ἐπιτήδειον. Οὕτω καὶ ὁ Παῦλος
ἐποίησεν. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ γράμματα ἀποστολικὰ τείχη
τῶν Ἐκκλησιῶν ἐστὶν, οὐχὶ τοὺς τότε μόνον ὄντας, ἀλλὰ
καὶ τοὺς ὑστερον ἐσομένους ἀσφαλίζεται δι' αὐτῶν. Καὶ
οὕτως ἰσχυρὸν καὶ ἀρραγὴ τὸν περίβολον τοῦτον κατε-
σκευάσατο, καὶ πάσῃ περιήλασεν αὐτὸν τῇ οἰκουμένῃ μετὰ
ἀσφαλείας ἀπάσης, ὥστε καὶ τοὺς τότε, καὶ τοὺς μετ'
ἐκεῖνους, καὶ τοὺς νῦν, καὶ τοὺς αὖθις ἐπομένους μέχρι
τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας ἀπάσης ἀπαλλάξαι τῆς τῶν
πολεμίων πολιορκίας. Τοιαῦται τῶν ἀγίων αἱ ψυχαί·
φιλόστοργοι, κηδεμονικαί, πατρικὴν εὐνοίαν ἀποκρύ-
πτουσαι τῷ φίλτρῳ, καὶ τὴν τῆς φύσεως φιλοστοργίαν
νικῶσαι, καὶ τὰς ὁδῖνας ὑπερβαίνουσαι ἐκεῖνας· Πνεύ-
ματος γὰρ εἰσι καὶ θεας χάριτος.

δ'. Βούλεσθε καὶ ἐτίρωθεν δεῖξω πάλιν, ὅτι οὐ τὰ κατ'
ἐαυτοὺς μεριμνῶσιν οἱ ἄγιοι, οὐδὲ ὑπὲρ τῶν παρόντων
δεδοικασιν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν μετὰ ταῦτα ἐσομέ-
νων; Προσῆλθον αὐτῷ, φησὶν, οἱ μαθηταὶ ἐπὶ τοῦ ὄρους
καθημένῳ, ἄνθρωποι λοιπὸν γεγηρακότες καὶ μετ' ὀλί-
γον χρόνον μέλλοντες ἀποθνήσκειν ἀπὸ τῆς παρουσίας
ζωῆς. Τί οὖν ἐρωτῶσι; τί ἀγωνιῶσι; τί δεδοικασιν; ὑπὲρ
τίνων τὴν πεῦσιν τῷ διδασκάλῳ προσάγουσιν; Ἄρα ὑπὲρ
τῶν κατὰ τὴν ζωὴν αὐτῶν, ἢ ὑπὲρ τῶν κατὰ τοὺς χρό-
νους ἐκείνους; Οὐδεμίως. Ἀλλὰ πάντα ἐκείνας παρὰ
μόνους τί λέγουσι; Τὸ σημεῖον τῆς σῆς παρουσίας

* Sic mss Sed mendum suspicor.

sque surrexit, magnum habens promissorum, ejus nempe qui promiserat potestatem. *promissione Dei non habitarit diffidentia, sed tua est fide* (Rom. 4. 20). Etenim seu baculus firmus tutusque portus fides est, quæ a ratione errore liberat, animumque in tranquillitate constituit. *Vestri autem beati oculi, quia vident*

13. 16); nam hoc dictum denuo repetendum qui etiam Judæi tunc eadem ipsa videbant. non hoc externum videndi genus beatum præ hoc quippe per seipsum miracula non videt, unum conspicit. Illi cæcum videbant dicebant: *hic est, non est hic; vocemus ejus parentes* (Joan. 18). Audis ambigentes? vident non sufficere aspectum ad miraculi spectaculum? Qui les et spectantes erant dicebant: *Hic est, non nos vero qui præsentem non sumus, non dicitur hic est, non est hic; sed, Ipse est*. Didicisti nimiam nocere, cum fidei adsunt oculi; nihililitatis ex præsentia percipi, cum fidei oculi sunt? Quid enim illis profuit videre? Nihil. *et clarius quam illi videmus*. Quoniam igitur *vestri vident eo videndi, et aures vestræ audiunt eundem genere, quod Christus beatum prædicandum vobis Scripturæ gemmas apponamus*. Modum enim Judæis quæstiones non solvit, imo auxit obscuritatem, quia non attendite et vobis, quia attento estis animo, occulta illum adducere par est. Etenim accesserunt illi, et mirabantur dicentes: *Cur in parabolis eis* (Matth. 13. 10. et 13)? Ille vero respondit, *scientes non vident*. Quia igitur vos non videntes par est vobis sine parabola loqui; et quia *Auribus audiunt*. (a) Quia igitur vos qui tunc non illis, nunc non minus auditis, quam tunc auditis, consentaneum est vos non hac privare mensa. Christus hos non minus beatos prædicavit, *los: Vidiisti namque, ait, et credidisti; beati viderunt, et crediderunt* (Joan. 20. 29). Ne leo segnes ad virtutem estote, quod illis tamen non fueritis, sed hoc tempore vivatis. Nam eris, nihil hinc detrimenti percipies; quemnam multi eorum, qui tunc fuerunt, quia noluerunt hinc utilitatis percipere.

Scripturæ divinæ virtus. Paulus non de præsentibus sed etiam de futuro grege sollicitus. Apostolica sollicitudo Ecclesiarum. Apostoli de futuris solliciti. apostolorum coryphæus, etc. Orbis præfatus. — Quidnam igitur hodie lectum est? *Hoc scitote, quod in novissimis diebus erunt tempora* (2. Tim. 3. 1). Timotheo rursum scribit Paulus: *tribilis comminatio; sed animum erigamus: nunc ipse tempora nobis subindicat Scriptura, post futura, etiamque ea quæ consummationem spectant. Hoc autem scitote, quod in novissimis erunt tempora gravia*. Breve dictum, et magna. Quomodo enim aromata non copia et

c textus deficere videtur.

male, sed natura fragrantiam emittunt: sic et divinæ Scripturæ non multitudine verborum, sed insita virtute, totam nobis præbent utilitatem. Sic incensæ natura per seipsam suavem emittit odorem; si autem injicias in ignem, tunc omnimodam suam exhibet voluptatem. Ita etiam divina Scriptura per seipsam suavissima est; cum autem animam nostram occupaverit, ac si in thuribulum incidere, totam domum suavi implet odore. *Hoc autem scitote, quod in novissimis diebus erunt tempora dura*. De consummatione loquitur. Quid hoc ad te, beate Paule? quid ad Timotheum? quid ad illos qui tunc audiebant? Brevis postea tempore morituri erant, a futuris illis calamitatibus et a pravis hominibus eripiendi. Verum non præsentia tantum respicio, inquit, sed futura prævideo. Non præsens tantum grex mihi sollicitudini est, sed etiam pro futuro grege angor et timeo. Nos vix iis qui nobiscum versantur hominibus prospicimus, ille vero pro iis qui nondum nati sunt, multam gerit sollicitudinem. Sic et pastor optimus non cum viderit, lupos irruentes in gregem, jam prope oves accessisse, tunc id prædicat tantum, sed etiam procul adhuc versantes indicat. Ita quoque Paulus, sicut pastor optimus, in excelso loco, in prophetiæ nempe dignitate sedens, ac prophetis oculis sursum positus invasuras feras prævidens, illas in ipsa consummatione in gregem impetum facturas et invasuras esse prædicat et præsignificat, ut eos etiam, qui nondum nati erant, ad vigilandum induceret, et prophetia totum muniret gregem. Etenim pater proles amans, qui ædes exædificat, sæpe filiis suis illas splendidas et amplas construit, non modo ut illis tantum utiles commodæque sint, sed etiam nepotibus et posteris. Ita quoque rex adamantem urbem mœnibus circummunit, illisque firmis tutisque, quæ non ætate sua modo, sed etiam subsequentibus et posteris omnibus sint tutamini, nec adversus machinas tantum illius temporis, sed adversus futuras invasiones et obsidiones stare possint. Sic etiam Paulus fecit. Quoniam apostolica scripta mœnia sunt Ecclesiarum, non præsentem tantum, sed etiam posteros per illa munit. Atque ita firmum et inconcussum septum hujusmodi construxit, et cum tanta cautela illo totum orbem circummunit, ut eos qui tum vivebant, et qui illos exceperent, et eos qui nunc sunt, et posteros usque ad Christi adventum contra omnem inimicorum obsidionem tutos conservet. Tales sunt sanctorum animæ: fratrum amantes, de illis sollicitæ, amore paternam superantes benevolentiam, et dilectionem materni partus: hic namque Spiritus et divinæ gratiæ est.

4. Vultis ut aliunde etiam vobis demonstrarem, sanctos non quæ ad suum tempus spectant solum curare, neque pro præsentibus solum metuere, sed etiam pro iis qui postea futuri sunt? Accesserunt, inquit, ad eum in monte sedentem discipuli, homines propemodum senes, qui post modicum tempus ex hac vita discessuri erant. Quid ergo quærunt? de quo aguntur? quid timent? quibus de causis magistrum percentantur? num de rebus, quæ ipsis viventibus,

aut circa illa tempora eventuræ erant? Minime. Sed iis prætermisissimis omnibus quid dicunt? *Quod signum adventus tui, et consummationis sæculi (Matth. 24. 3)?* Vident' illos etiam de consummatione sæculi interrogare, et de futuris hominibus esse sollicitos? Non enim sua vident apostoli, sed quæ aliorum sunt, et simul omnes et seorsim singuli. Petrus itaque chori illius coryphæus, os apostolorum omnium, caput illius familiæ, orbis totius præfectus, fundamentum Ecclesiæ, ardens Christi amator; nam *Ait, Petre, diligis me plus his (Joan. 21. 15)*. Ideo ejus laudes profero, ut discatis eum vere Christum dilexisse: certe ejus erga Dominum amoris argumentum maximum erat sollicitudo famulorum ejus. Non ego hæc dico, sed ipse dilectus Dominus: *Si amas me, inquit, pasce oves meas*. Videamus ergo num vere pastoris præfecturam obtineat, num vere oves diligat, num vere gregis amans sit, ut discamus eum etiam pastorem dilexisse: illud enim hujus esse argumentum dixit. Ille itaque Petrus, postquam omnia sua abjecerat, rete nempe et quæcumque in navicula erant, relictis mari, arte et domo. Ne porro attendamus, hæc pauca fuisse, sed hæc omnia bona sua exstitisse, ejusque alacritatem laudemus. Nam ea quæ duos denarios conjecerat, non magnam pecuniarum molem deposuit, sed ingentes studii sui divitias ostendit, quemadmodum et hic in magna paupertate ingentem alacritatis copiam præbuit. Quod enim alteri erant prædia, servi, ædes, aurum, hoc illi erant retia, mare, ars, navicula. Ne itaque hoc attendamus, an pauca reliquerit, sed an omnia reliquerit. Nam id quod quæritur est, non an magna an parva deponeret, sed an nihil minus inferret, quam inferre posset. Omnibus itaque relictis, patria, domo, amicis, cognatis, imo ipsa securitate: nam hoc modo populum Judaicum sibi inimicum reddidit: *Jam enim, inquit, conspiraverunt Judæi, ut si quis eum confiteretur esse Christum, extra synagogam fieret (Joan. 9. 22)*. Unde palam fit, eum nec dubitasse, nec timuisse circa regnum cælorum; sed de illo admodum persuasum fuisse, atque ex ipsa rerum demonstratione, imo ante rerum demonstrationem ex Salvatoris voce credidisse, se ipsum omnino possessurum esse. Cum dixisset enim, *Nos reliquimus omnia, et sequuti sumus te, quid erit nobis?* respondit eis Christus: *Sedebitis super duodecim thronos, judicantes duodecim tribus Israel (Matth. 19. 27. 28)*. Hæc porro præmisi, ut cum ipsum pro conservis anxium ostendero, ne dicas ipsum sibi timuisse. Quomodo enim timuisset, postquam is qui ipsum coronaturus erat, sententiam tulerat de corona et de præmiis ipsi conferendis? Ille itaque Petrus, qui omnia reliquerat, qui confidebat de regno cælorum, accedente aliquando divite quodam, ac dicente ipsi Christo, *Quid faciam ut vitam æternam hereditate consequar (Matth. 19. 16)?* cum respondisset ei Christus, *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et veni, sequere me (Ibid. v. 21)*; deinde ubi, illo tristitia affecto, Christus discipulis dixerat, *Videte quam difficile divites ingrediantur in regnum*

cælorum: amen, amen dico vobis, facilius est ei per foramen acus ingredi, quam divitem in Dei (Matth. 19. 24): Petrus bonorum posse vacuus, qui de regno confidebat, qui de suis non timebat; certior factus de honore si reposito, his auditis dicebat, *Quis poterit esse (Ibid. v. 25)?* Quid times, o beate Petre vereris? quid trepidas? Omnia abjecisti, omnisisti; de divitibus est sermo, quod dicitur: est accusatio: tu vero in paupertate et inopi agis. Verum, inquit ille, non ea quæ ad me attendo, sed aliorum utilitatem quæro. Ideo rebus fiducia plenus, de aliorum salute scitur, dicens, *Quis potest salvus esse?*

5. *Paulus de posterorum animabus sollicitus.* distin' apostolorum sollicitudinem? quomodo sint corpus? vidistin' quo pacto et pro præ et pro futuris timeret Petrus? Sic etiam Paulus propter dicebat: *Scitote, quod in novissimis erunt tempora gravia (2. Tim. 3. 1)*. Idipsum alibi. Quando enim ex Asia discessurus erat, mani deportandus, indeque in cælum transferi mors quippe sanctorum mors non est, sed a terra in cælum, a deterioribus ad meliora, servis ad Dominum, ab hominibus ad angelos igitur abiturus erat ad omnium Dominum Deum: quæ ad ipsum pertinebant probe dispensa enim quanto tempore cum discipulis fuit, cum diligentia doctrinam ipsis impertivit, ac dixit *Sum a sanguine omnium (Act. 20. 26)*; prætermisi, inquit, eorum quæ ad salutem strandæ erant. Quid igitur? postquam sua collocaverat, cum accusari a Domino non circa ea quæ ad vitæ suæ tempus pertinebant neglexit animas post futuras? Nequaquam: sed de illis etiam rationem daturus, sic et illa cum accusatione dixit eis, et hæc, quæ jam legemba: *Attendite, inquit, vobis ipsis et universæ gregi (Act. 20. 28)*. Vidistin' quantum illorum sollicitus vinctus esset? Nam singuli nostrum quæ curant, ille vero præpositus quæ ad omnes habent. Quamobrem de doctoribus ait: *Qui super animas vestras, quasi rationem reddituri (1. Cor. 3. 17)*. Formidabile revera iudicium, cum ingenti populo rationes sunt reddendæ: sed, hanc, ipsis accitis ait: *Attendite vobis ipsis et gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit pastores (Act. 20. 28)*. Quid factum est? curis? an quid grave prævides? an quid durum spicis? an quod periculum imminet, an quætas, an bellum? Dic, quæso: nam altior nec præsentia modo vides, sed etiam futura pericula. Dic igitur cur hæc præcipias et horteris. Scio quod post discessionem meam intrabunt in gregem graves (Ibid. v. 29). Vident' quod dicebam, quod non de iis solum qui suo tempore erant anxii et timeret, sed etiam de iis qui post discessionem ipsius futuri erant. *Intrabunt enim lupi, inquit, qui simpliciter, Lupi, sed etiam Lupi græ-*

καὶ τῆς *συντελείας* τοῦ αἰῶνος; Εἶδες κάκεινους ὑπὲρ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος ἐρωτῶντας, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐπομένων ἀνθρώπων φροντίζοντας; Οὐ γὰρ τὰ ἑαυτῶν ὁρῶσιν οἱ ἀπόστολοι, ἀλλὰ τὰ τῶν ἄλλων καὶ κοινῇ πάντες καὶ ἰδίᾳ ἕκαστος. Ὁ οὖν Πέτρος ὁ κορυφαῖος τοῦ χοροῦ, τὸ σῶμα τῶν ἀποστόλων ἀπάντων, ἡ κεφαλὴ τῆς φατρίας ἐκείνης, ὁ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης προστάτης, ὁ θεμέλιος τῆς Ἐκκλησίας, ὁ θερμὸς ἐραστής τοῦ Χριστοῦ· Πέτρε, γὰρ, φησί, *φιλεῖς με πλεῖον τούτων*; Διὰ τοῦτο λέγω τὰ ἐγκώμια, ἵνα μάθῃτε ὅτι ὄντως φιλεῖ τὸν Χριστόν· τοῦ γὰρ εἰς τὸν Δεσπότην φιλεῖν ἡ κηδεμονία τῶν δοῦλων τεκμηρίον ἐστὶ μέγιστον. Καὶ οὐκ ἐγὼ ταῦτα λέγω, ἀλλ' αὐτὸς ὁ φιλούμενος Δεσπότης· *Εἰ φιλεῖς με*, φησί, *ποιμαίνε τὰ πρόβατά μου*. Ἰδωμεν οὖν ὄντως εἰ ποιμένος [283] ἔχει προστασίαν, εἰ ὄντως κηδεμονίαν, εἰ ὄντως φιλεῖ τὰ πρόβατα, εἰ ὄντως φιλόστοργός ἐστι περὶ τὴν ποιμήνην, ἵνα καταμάθωμεν ὅτι καὶ τὸν ποιμένα φιλεῖ· τοῦτο γὰρ ἐκείνου σημεῖον ἔργον εἶναι. Οὗτος τοίνυν ὁ Πέτρος ἅπαντα ῥίψας ὅσα εἶχε, τὸ δίκτυον, τὰ ἐν τῷ πλοίῳ πάντα, καὶ ἀφελὺς τὴν θάλατταν, τὴν τέχνην, τὴν οἰκίαν. Μὴ γὰρ δὴ τοῦτο ἴδωμεν, ὅτι ὀλίγα ταῦτα, ἀλλ' ὅτι πάντα τὰ ὄντα· καὶ τὴν προθυμίαν ἐπαπνέσωμεν. Καὶ γὰρ ἡ τὰ δύο καταβαλοῦσα θηρία οὐ πολὺν ὄγκον κατέθηκε χρημάτων, ἀλλὰ πολὺν πλοῦτον ἐπεδείξατο προαιρέσεως, καθάπερ καὶ οὗτος ἐν πολλῇ πενίᾳ μεγάλην εὐπορίαν προθυμίας παρέσχετο. Ὅπερ γὰρ ἐτέρῳ χωρία, καὶ ἀνδράποδα, καὶ οἰκήματα, καὶ χρυσίον, τοῦτο ἐκείνῳ τὸ δίκτυον, καὶ ἡ θάλαττα, καὶ ἡ τέχνη, καὶ τὸ πλοῖον. Μὴ τοίνυν τοῦτο ἴδωμεν, εἰ ὀλίγα ἀφῆκεν, ἀλλ' εἰ μὴ πάντα ἀφῆκε. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ζητούμενον, οὐκ ὀλίγα ἢ πολλὰ καταθεῖναι, ἀλλὰ μηδὲν ἐλάττω τῆς οἰκείας δυνάμεως εἰσενεγκεῖν. Πάντα τοίνυν ἀφελὺς, καὶ πατριδα, καὶ οἰκίαν, καὶ φίλους, καὶ συγγενεῖς, καὶ αὐτὴν τὴν ἀσφάλειαν· καὶ γὰρ τὸν δῆμον τὸν Ἰουδαϊκὸν ἑαυτῷ τούτῳ τῷ τρόπῳ ἐξεπολέμησεν· Ἦδη γὰρ, φησί, *συνέθεντο Ἰουδαῖοι, ἅντις τις ὁμολογήσῃ αὐτὸν Χριστόν, ἀποσυνήγωγος γένηται*. Ὅθεν ὅλην, ὅτι οὐκ ἀμφέβαλλεν, οὐδὲ ἐδεδοίκεν περὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἀλλὰ σφόδρα ἐπίπαιστο, καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς τῶν πραγμάτων ἀποδείξεως, καὶ πρὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἀποδείξεως ἀπὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος φωνῆς, ὅτι κληρονομήσει πάντως αὐτήν. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι *Ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα, καὶ ἠκολούθησάμεν σοι, τί ἡμῖν ἔσται*; ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Χριστός, ὅτι *Καθήσεσθε ἐπὶ δώδεκα θρόνους, κρινόντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραὴλ*. Ταῦτα δὲ κατεπεύαζα, ἵνα ὅταν δεῖξω αὐτὸν ἀγωνιῶντα ὑπὲρ τῶν ἐκδοῦλων, μὴ εἴπῃς ὅτι ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἐδεδοίκεν. Πῶς γὰρ ἂν ἔδεισεν, αὐτοῦ· τοῦ μέλλοντος αὐτὸν στεφανοῦν ἀποφαναμένου ὑπὲρ τοῦ στεφάνου καὶ τῶν βραβεῖων; Οὗτος τοίνυν ὁ Πέτρος, ὁ πάντα ἀφελὺς, ὁ θαρρῶν ὑπὲρ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, προσελθόντος ποτὲ πλουσίῳ πῶς, καὶ εἰπόντος τῷ Χριστῷ, *Τί ποιήσω ἵνα κληρονομήσω ζωὴν αἰώνιον*; καὶ τοῦ Χριστοῦ πρὸς αὐτὸν ἀποκριναμένου, *Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὑπάγε, πώλησον σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δὸς πτωχοῖς, καὶ δαίρο* ἀκολουθεῖ μοι· εἰτα πρὸς τοῦτο λυπηθέντος ἐκείνου, καὶ λέγοντος τοῖς μαθηταῖς· τοῦ Χριστοῦ, Ὁρᾶτε πῶς δυσκόλως εἰσέρχονται οἱ πλούσιοι εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἑκκοσμιότερόν ἐστι κάμηλον διὰ τρυπήματος ξαφίδος

εἰσελθεῖν, ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ· ὁ Πέτρος, ὁ ἀκτήμων, ὁ θαρρῶν ὑπὲρ τῆς βασιλείας, ὁ ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ μὴ δεδοικώς σωτηρίας, ὁ πεπεισμένος σαφῶς περὶ τῆς ἐκεῖ αὐτῷ ἀποκειμένης τιμῆς, ἀκούσας ταῦτα ἔλεγε· *Τίς δύναται σωθῆναι*; Τί δέδοικας, ὦ μακάριε Πέτρε; τί ἀγωνιᾷς; τί τρέμεις; Πάντα ἐξῆλψας, πάντα ἀφῆκας· περὶ τῶν πλουτουμένων ὁ λόγος, ἐκείνων κατηγορία τὸ λεγόμενον· σὺ δὲ ἐν πενίᾳ καὶ ἀκτημοσύνῃ διατελεῖς ζῶν. Ἄλλ' οὐ τὸ ἑαυτοῦ σκοπῶ, φησὶν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐτέρων συμφέρον ζητῶ. Διὰ τοῦτο ὑπὲρ τῶν καθ' ἑαυτὸν θαρρῶν, ὑπὲρ τῶν ἄλλων τὴν [284] πεῦσιν προσήγαγε λέγων, *Τίς δύναται σωθῆναι*;

ε'. Εἶδες τῶν ἀποστόλων τὴν κηδεμονίαν; πῶς ἐν σώμα εἰσιν; εἶδες πῶς καὶ ὑπὲρ τῶν παρόντων καὶ ὑπὲρ τῶν μελλόντων ἐδεδοίκεν ὁ Πέτρος; Οὕτω καὶ ὁ Παῦλος. Διὸ ἔλεγε· *Γινώσκετε, ὅτι ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐνστήσονται καιροὶ χαλεκοί*. Καὶ ἀλλαχού δὲ τοῦτο ποιεῖ πάντιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλε λοιπὸν ἀφίστασθαι τῆς Ἀσίας, καὶ ἐπὶ τὴν Ῥώμην ἀγεσθαι, καὶ ἐκεῖθεν ἐπὶ τὸν οὐρανὸν ἀποδημεῖν· ὁ θάνατος γὰρ τῶν ἁγίων οὐκ ἐστὶ θάνατος, ἀλλὰ μετástasis ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανόν, ἀπὸ τῶν ἐλαττόνων εἰς τὰ βελτίω, ἀπὸ τῶν συνδούλων ἐπὶ τὸν Δεσπότην, ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων πρὸς τοὺς ἀγγέλους· ἐπεὶ οὖν ἔμελλεν ἀπέναι πρὸς τὸν τῶν ἀπάντων Δεσπότην Θεόν, καὶ τὰ καθ' ἑαυτὸν πάντα καλῶς ὠκονόμησε. Καὶ γὰρ τὸν χρόνον, ὃν συνῆν τοῖς μαθηταῖς, μετὰ πάσης ἀκριβείας τὴν διδασκαλίαν αὐτοῖς παρέθετο, καὶ λέγει· *Καθαρὸς ἐγὼ ἀπὸ τοῦ αἵματος πάντων*, καὶ οὐδὲν ἐνέλιπον, φησί, τῶν ὀφειλόντων εἰσενεχθῆναι πρὸς σωτηρίαν. Τί οὖν; ἐπειδὴ τὰ καθ' ἑαυτὸν ἠσφαλίσατο, ἐπειδὴ ἐγκαλεῖσθαι οὐκ ἔμελλεν ἀπὸ τοῦ Δεσπότης ὑπὲρ τῶν κατ' αὐτὸν χρόνων, ἄρα ἠμέλησε τῶν μετὰ ταῦτα ψυχῶν; Οὐδαμῶς· ἀλλ' ὥσπερ μέλλων καὶ ἐκείνων εὐθύνας ὑπέχειν, οὕτως κάκεινα μετὰ πάσης αὐτοῖς λέγει τῆς ἀκριβείας, καὶ αὐτὰ ἔτι πάλιν ἀναγνώσωμεν τὰ ῥήματα· *Προσέχετε, φησὶν, ἑνυτοῖς καὶ παντὶ τῷ ποιμνίῳ*. Εἶδες πῶς ἦν συνδεδεμένος αὐτῶν τῇ φροντίδι; Ἡμῶν μὲν γὰρ ἕκαστος τὰ καθ' ἑαυτὸν μεριμνᾷ, ὁ δὲ προσετός τὰ πάντων. Διὸ φησι περὶ τῶν διδασκάλων· *Οἵτινες ἀγρυπνοῦσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, ὡς λόγον ἀποδώσοιτε*. Φοβερὸν ὄντως τὸ κρυπτήριον· ὑπὲρ τοσούτου δήμου τὰς εὐθύνας ὑπέχειν· ἀλλ', ὅπερ ἔλεγον, καλέσας αὐτούς φησι· *Προσέχετε ἑαυτοῖς καὶ παντὶ τῷ ποιμνίῳ, ἐν ᾧ ὑμᾶς ἔθετο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ποιμένους καὶ ἐπισκόπους*. Τί γέγονεν; τίνας ἐνεκεν παραινεῖς; μὴ τι προορᾷς δεῖνόν; μὴ τι προβλέπεις χαλεπόν; μὴ τις κίνδυνος, μὴ τις συμφορὰ, μὴ τις πόλεμος; Εἰπέ· καὶ γὰρ ὑψηλότερος ἡμῶν ἔστηκας· καὶ οὐ τὰ παρόντα βλέπεις μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ μέλλοντα προορᾷς. Εἰπέ τοίνυν τίνας ἐνεκεν παρηγγέλλεις ταῦτα καὶ παραινεῖς. *Οἶδα*, φησὶν, *ὅτι μετὰ τὴν ἀφίξιν μου εἰσελεύσονται λύκοι βαρεῖς εἰς τὸ ποιμνίον*. Εἶδες ὅπερ ἔλεγον, πῶς οὐχ ὑπὲρ τῶν καθ' ἑαυτὸν χρόνων ἀγωνιᾷ καὶ δέδοικε μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν μετὰ τὴν ἀφίξιν αὐτοῦ; *Εἰσελεύσονται γὰρ λύκοι*, φησί· καὶ οὐχ ἀπλῶς, λύκοι, ἀλλὰ, *Λύκοι βαρεῖς, μὴ φειδόμενοι τοῦ ποιμνίου*. Διπλοῦς ὁ πόλεμος· ἀπουσία Παύλου, καὶ ἐφοδος τῶν λύκων· οὐδὲ ὁ διδάσκαλος πάρεστιν, καὶ οἱ διαφθείροντες ἐπικεῖσονται. Καὶ σκόπει κακοουργίαν θηρίων, καὶ πονηρῶν

ἀνθρώπων ἐπινόειαν· τὴν ἀπουσίαν παρετηρήσαντο τοῦ διδασκάλου, καὶ τότε ἐπέθεντο τῷ ποιμνίῳ. Τί οὖν; ἀπροστατεύτους ἡμᾶς ἔβλ, καὶ προλέγεις τὰ δεῖνα μόνον, οὐδεμίαν δὲ ἐπινοεῖς παραμυθίαν; Ἀλλὰ ἂν [285] τοῦτο ποιῆς, μᾶλλον αὖξεις τὴν δειλίαν, καὶ καταβάλλεις τὰ φρονήματα, καὶ ἐκλύεις τὰ νεῦρα, παραλύεις τὰς χεῖρας τῶν ἀκούοντων. Διὰ τοι τοῦτο πρότερον αὐτοὺς τοῦ Πνεύματος ἀνέμνησεν· Ἐν ᾧ ὑμεῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἔθετο ποιμένας καὶ ἐπισκόπους. Κἂν Παῦλος ἀπῆλ, φησὶν, ἀλλ' ὁ Παράκλητος πάρεστιν. Εἶδες πῶς ἐπέτρωσεν αὐτῶν τὴν ψυχὴν, ἀναμνήσας τοῦ διδασκάλου τοῦ θεοῦ, δι' ὃν καὶ αὐτοὺς παρὼν ἰσχυς; Τίνος οὖν ἔνεκεν εἰς φόβον ἀνέβαλεν; Ἰνα ἐκβάλῃ πάλιν τὴν ῥαθυμίαν. Ἐκάτερα γὰρ δεῖ ποιεῖν τὸν συμβουλευόντα, μήτε ἀφιέναι θαρρῆν τὸν ἀκούοντα, ἵνα μὴ ῥαθυμότερος γένηται· μήτε φοβεῖν πάλιν μόνον, ἵνα μὴ εἰς δειλίαν ἐμπίσῃ. Ἀναμνήσας μὲν οὖν τοῦ Πνεύματος, ἐξέβαλε τὴν δειλίαν· εἰπὼν δὲ τοὺς λύκους, ἐξέβαλε τὴν ῥαθυμίαν. *Λύκοι βαρεῖς, μὴ φειδόμενοι τοῦ ποιμνίου. Προσέχετε ἑαυτοῖς. Οὐδὲν ὑποστείλαμαι, φησὶ· μνημονεύετε μου. Ἰκανὸν γὰρ ὄντως εἰς τὸ θαρρῆν τὸ μεμνηθῆναι Παύλου. Οὐχ ἀπλῶς δὲ λέγει τὴν μνήμην τὴν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὴν μνήμην τῶν κατορθωμάτων. Ὅτι γὰρ οὐχ ἀπλῶς λέγει τὴν μνήμην τὴν αὐτοῦ, ἀλλ' ἵνα μεμνημένοι ζηλώσωσιν, ἀκούσονται ἐπήγαγεν· Μνημονεύετε μου, ὅτι τριστὶς νύκτι καὶ ἡμέραν οὐ διέλειπον μετὰ δακρύων καὶ τῶν ὀδυνῶν ἐκείνων ἀπάντων, νοθεύων ἑνα ἕκαστον ὑμῶν. Οὐχ ἀπλῶς ὑμᾶς βούλομαι μεμνηθῆναι μου, ἀλλὰ καὶ τοῦ χρόνου καὶ τῆς νοθεσίας, καὶ τῆς σπουδῆς καὶ τῶν δακρύων, καὶ τῶν ὀδυνῶν ἐκείνων ἀπάντων. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν καμνόντων οἱ προσήκοντες, πεισὶν πολλοὺς καὶ μακροὺς ἀποτεινάντες λόγους μὴ πισπῶσι τὰ τῶν ἀρῶστοῦντων προσεσθαι σιτία καὶ φάρμακα, δακρύουσιν, ὥστε αὐτοὺς ἐπικάμψαι μᾶλλον· οὕτω καὶ Παῦλος ἐπὶ τῶν μαθητῶν ἐποίει· ἡνίκα ἂν εἶδεν ἀσθενούντα τὸν λόγον τῆς διδασκαλίας, τὴν θεραπείαν τὴν ἀπὸ τῶν δακρύων εἰσέφερε.*

ζ'. Τίς δὲ οὐκ ἂν ἡδέσθῃ Παῦλον δακρύνοντα καὶ ὀδυρόμενον ὁρῶν, εἰ καὶ τῶν λίθων ἀναισθητότερος ᾖ; Εἶδες πῶς χεῖρ προεῖπε τὰ μέλλοντα; Καὶ ἔνταῦθα τὸ αὐτὸ τοῦτο ποιεῖ λέγων· *Τοῦτο δὲ γινώσκετε, ὅτι ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐνστήσονται καιροὶ χαλεποί.* Τίνος δὲ ἔνεκεν Τιμοθέῳ λέγει, καὶ οὐ λέγει· Ἰδέτωσαν δὲ οἱ μετὰ ταῦτα μέλλοντες γίνεσθαι, ὅτι ἐνστήσονται καιροὶ χαλεποί; Ἀλλὰ γίνωσκε σὺ, ἵνα μάθῃς ὅτι καὶ ὁ μαθητὴς ὁμοίως τῷ διδασκάλῳ τῶν ἐσομένων κήδεσται. Οὐδὲ γὰρ εἰ μὴ ἐκήδετο, παραπλησίως ἐκείνῳ τὴν φροντίδα ἐνέθηκεν ἂν. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ποιεῖ· ἐπειδὴ γὰρ προσήλθον οἱ μαθηταί, τὰ περὶ τῆς συντελείας μαθεῖν θέλοντες, φησὶ πρὸς αὐτοὺς· *Μελλήσετε δὲ ἀκούειν πολέμους.* Καὶ μὴν οὐκ ἐκείνοι ἐμελλον ἀκούειν Ἐν γὰρ ἔστι τὸ σῶμα τῶν πιστῶν. Καὶ καθάπερ οἱ τότε ὄντες περὶ τῶν ὑστέρων ἀκούουσιν, οὕτω δὴ καὶ ἡμεῖς περὶ τῶν τότε γενομένων μαρθάνομεν. Ὅπερ γὰρ εἶπον, σῶμα ἐν ἔσμεν ἡμεῖς κάκεῖνοι, μετὰ ἀκριβείας ἀλλήλοις συνδεδεμένοι, εἰ καὶ τὴν ἐσχάτην τῶν μελῶν ἐπέχομεν τάξιν· καὶ τὸ σῶμα τοῦτο οὐ χρόνος διίστησιν, οὐ τόπος· συνδεδεμένα γὰρ ἀλλήλοις, οὐ νεύρων περιβολαῖς, ἀλλ' ἀγάπης [286] δεσμοί; περιδεδημένοι πάντοθεν. Διὰ τοῦτο καὶ ἐκείνοις περὶ ἡμῶν διαλέγεται, καὶ ἡμεῖς τὰ ἐκείνων ἀκούσωμεν. Ἀξίον δὲ ζητῆσαι κάκεῖνο, τί δήποτε

πανταχοῦ τὰ σκυθρωπὰ πρὸς τὰ τέλη τῆς παρούσης συνωθῆσθαι φησι. Καὶ γὰρ ἀλλαχοῦ λέγει· *Ἐταῖς ἡμέραις ἀποστήσονται τινες τῆς πίστες ἐνταῦθα πάλιν λέγει· Ἐν ἐσχάταις ἡμέραις σονται καιροὶ χαλεποί.* Καὶ ὁ Χριστὸς ἐτούτοις προαναφωνῶν ἔλεγεν· *Ἐπὶ γὰρ τῆς συνμελλήσετε ἀκούειν πολέμους καὶ ἀκοῆς καὶ λιμῶν καὶ λοιμῶν.* Τίνος οὖν ἔνεκεν ἐν τῇ λέξει τὸ μέγεθος καὶ ἡ σύνοδος τῶν συμφορῶν; Ἰφασιν, ὅτι κάμνουσα ἡ κτίσις καὶ ἀσθενοῦσα, σῶμα γεγηρακὸς πολλὰ ἐπισπᾶται τὰ νοσήματα καὶ αὐτὴ γηρῶσα πολλὰς ἐπισπᾶται τὰς σεις. Ἀλλὰ τὸ μὲν σῶμα κατὰ φύσεως ἀσθένειαν καὶ ἐπὶ τὸ γῆρας ἔρχεται· οἱ δὲ λοιμοὶ καὶ οἱ πόλοι σειςμοὶ οὐ διὰ τὸ γῆρας τῆς κτίσεως εἰσιν. Ἐπειδὴ τὰ κτίσματα ταῦτα γηρᾷ, διὰ τοῦτο καὶ ματα ταῦτα· *Λιμοὶ γὰρ, καὶ λοιμοὶ, καὶ σεισμοί, τόποις·* ἀλλ' ἐπειδὴ τῶν ἀνθρώπων ἡ γνώφθειρεσθαι μέλλει· ἀμαρτιῶν γὰρ ἔστιν ἄπαν κολαστήρια, καὶ νοσημάτων ἀνθρωπίνων. Καὶ γὰρ τὰ νοσήματα τὰ ἀνθρώπινα τότε ἐπικαὶ τίνος ἔνεκεν τότε ἐπιτείνεται; φησὶν. Ἐμὲ ὅτι ἐπειδὴ χρονίζει τὸ δικαστήριον, καὶ μέλλουθῶναι, καὶ οὕτω παραγέγονεν ὁ κριτὴς, ῥᾷ γίνονται οἱ μέλλοντες λόγον ὑπέχειν. Ὅπερ οὖν τοῦ πονηροῦ οἰκέτου φησὶν ὁ Χριστὸς, ὅτι ἐκείνῳ ῥαθυμότερος. Χρονίζει γὰρ ὁ Κύριός μου, φησὶ τῆς, καὶ διὰ τοῦτο τοὺς συνδούλους ἔτυπτε, καὶ σποτικὴν διετάραττεν οὐσίαν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ τοῖς μαθηταῖς συνελθούσι καὶ βουλομένοισι μαῖήμεραν τῆς συντελείας, οὐκ ἔλεγε, τῇ ἀθλιλῶντων ἐναγωνίου ἡμᾶς ποιῶν διηνεκῶς, ἵνα δὲ προσδοκῶν τὸ μέλλον, καὶ ἐν ἐλπίσιν ὦν Χριστοῦ παρουσίας, σπουδαίτερος ᾖ. Διὰ τοῦτο τις λέγων· *Μὴ ἀναβάλλου ἐπιστρέψαι ἐπὶ μὴδὲ ἀνάμενε ἡμέραν ἐξ ἡμέρας, μήποτε ὡς ἐκτριβῇς.* Ἀθλιός ἐστιν ἡ τελευτὴ, φησὶ, καὶ ἄθλιος, ἵνα δὲ σπουδάζῃς. Διὰ τοῦτο ὡς καὶ νυκτὶ, οὕτως ἡ ἡμέρα Κυρίου ἔρχεται· οὐχ ἵνα ἀλλ' ἵνα ἡμᾶς ἀσφαλτερότερους ποιῇ. Ὁ γὰρ τῶν προορῶν, ἐν ἀγρυπνίᾳ διάγει, καὶ λύχον ἄψας τὸς ἐγρήγορον. Οὕτως οὖν καὶ ὑμεῖς ἀφαντες ἐπίστεως καὶ τῆς ὀρθῆς πολιτείας, φαῖδρας ἐλαμπάδας ἐν ἀγρυπνίᾳ διηνεκεῖ. Ἐπειδὴ γὰρ ὅποτε ὁ νυμφίος ἔρχεται, δεῖ παρεσκευασμένον διὰ παντός, ἵν' ὅταν ἔλθῃ, νήφοντας εὑρῇ.

ζ'. Ἐβουλόμεν ἐκτείνειν τὸν λόγον· ἀλλὰ καὶ ταῖς ἀφῆκεν εἰπεῖν ἡ τοῦ σώματος ἀσθένεια, δι' ἣν ἐν τοῦτον ὑμῶν διεσπάσθη χρόνον. Μακρὸς γὰρ ἐμοί, οὐ τῷ ἀριθμῷ τῶν ἡμερῶν, ἀλλὰ τῷ μετῇ διαθεσῇ τῆς ψυχῆς. Τοῖς γὰρ φιλοῦσι καὶ χρόνος τοῦ χωρισμοῦ πολὺς καὶ ἄφατος φαίνεται τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος [287] μικρὸν ἀποστάς θέκων, ἔλεγεν· *Ἡμεῖς, ἀδελφοί, ἀπορφατισθὲ ὑμῶν πρὸς καιρὸν ὥρας, προσώπῳ, οὐ καμρυσσόμενος ἐσπουδάσαμεν τὸ πρόσωπον ὁμῆ.* Εἰ δὲ Παῦλος ὁ πάντων μάλιστα φιλοσοφεῖν ἐνηγεγεν πρὸς καιρὸν ὥρας, πῶς ἡμεῖς τοσαύτης ἡμέρας; Ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν μηκέτι στέγων, ἐν τῆς ἀρρώστιας ἔχων, ἔδραμον πρὸς ὑμᾶς, μέγα μακρὸν ἡγούμενος ἐπιθῆσιν τῆς ὑμετέρας ἀγ

gregi. Duplex bellum : Pauli absentia et luporum : doctor non aderit, et corruptores sunt. Ac perpende ferarum vafrilem, et immanitatem hominum versutiam : absentiam doctoris vult, et tunc gregem invaserant. Quid igitur? duce et patrocinio deseris, tantumque calapredicis, neque ullam excogitas consolationem si hoc facias, timorem auges, et animos nervos dissolvis, atque manus audientium. *ius illis Spiritum commemoravit : In quo itus sanctus posuit pastores et episcopos (Act.* Etiam si Paulus abeat, inquit, at Paracletus idem quomodo eorum erexit animum, divi-memorans doctorem, cuius ope et ipse dum esset valebat? Cur ergo timorem iniecit? Ut eliminaret. Utrumque enim prestare debet et consilium : nec permittere ut auditor confignior evadat; neque perterrefacere tantum, animi metum incidat. Cum ergo Spiritum memoravit, timorem ejecit; cum lupos addidit, depulit. *Lupi graves, non parcentes gregi. vobis. Nihil subtrahi,* inquit : memores esto. Sufficit enim Pauli memoria ad fiduciam in-Non memoriam sui tangit solum, sed etiam gestorum. Quod enim non simpliciter mesui postulet : sed ut recordati ejus, ipsum r, audituro cuivis subjicit : *Recordamini enim per triennium nocte et die non cessavi gemit et gemitibus illis omnibus monens unum-ventrum (Act. 20. 31).* Non solum mei recor-escipio; sed etiam temporis, admonitionis, lacrymarum et gemituum illorum omnium. modum enim aegrotorum cognati, cum vident la suis multisque monitis non cedere nec a alimenta et pharmaca aegris competentia, ut, ut illos facilius flectant : sic et Paulus discipulos se gerebat; cum videbat doctrinam ad suadendum infirmum esse, lacrymarum inducebat.

is autem non reveritus esset, Paulum lacry-carnens ac gementem, etiam si sensu magis u fuisset, quam lapides? Vidistin' quomodo le futura prædixerit? Hic etiam idipsum agit *Hoc autem scitote, quoniam in novissimis die-: tempora gravia (2. Tim. 3. 1).* Cur autem id ait, nec dicit : Sciant ii qui post futuri e tempora gravia? sed Scito tu, ut discas m perinde atque magistrum illa etiam quæ et curare. Si enim non curasset, non parem tudinem imposuisset. Ita fecit et Christus : a accesserant discipuli, quod vellent ea quæ omationem spectabant ediscere, ait illis : *estis prælia (Matth. 24. 6).* Atqui non illi erant. Unum namque est corpus fidelium. admodum ii qui tunc erant, de postfuturis t, sic et nos de illis qui tunc fuere discimus. *fixi, unum corpus cum illis sumus, arcte njecti, etiam si extremam membrorum pæpamus : corpusque hoc nec tempus separat,*

nec locus : mutuo enim colligati sumus, non nervo-rum circuitibus, sed caritatis vinculis undique con-stricti. Ideo et illos circa nos alloquitur, et nos quæ ad illos spectant audiamus. Operæ pretium est et illud quærere, cur ubique tristitia versus presentis vitæ finem accessura dicat. Etenim alibi dicit : *In novissimis diebus discedent quidam a fide (1. Tim. 4. 1);* et hic rursum ait : *In novissimis diebus erunt tempora gravia (2. Tim. 3. 1).* Christus quoque his consona prænuntians dicebat : *Nam In consummatione audituri estis prælia et opiniones præliorum, et fames et pestes (Matth. 24. 6. 7).* Cur ergo in consummatione tot et tantæ simul calamitates? Quidam dicunt, fatiscentem et infirmantem naturam, sicut corpus quoddam senio confectum multos attrahit morbos, sic eam consenescentem multas attrahere calamitates. At corpus quidem ob corporis infirmitatem secundum legem ad senium venit : pestilentia autem, bella, et terræ motus, non ob naturæ senectutem accidunt. Neque enim ideo accidunt hi morbi, quod creaturæ consenescant : *Fames nempe, pestilentia, et terræ motus per loca :* sed quia hominum animos corrumpi futu-rum est : hæc quippe omnia sunt ultiones peccatorum, et ægritudinibus humanis remedia. Nam ægritudines humanæ tunc augentur. Et quare tunc au-gentur? inquires. Quoniam, ut mihi videtur, iudicium et pœnæ in diuturnum tempus differuntur, ac non-dum advenit Iudex, qui rationem reddituri sunt, seniores evadunt. Id quod etiam Christus de servo nequam dicit, ipsum ideo negligentiore fuisse. Mo-ras trahit dominus meus, inquit ille servus, ideoque conservos verberabat, et heriles facultates pessum-dabat. Idcirco Christus accedentibus discipulis, et quærentibus ediscere diem consummationis, non indicavit, ut futurorum incertos nos assidue in timore servet, et singuli semper futurum expectantes, et in spe Christi adventus versantes, diligentiores essent. Ideo admonet quispiam dicens : *Ne differas converti ad Dominum, neque exspectes de die in diem, ne forte dum tardas, conteraris (Eccli. 5. 8. 9).* Incerta mors est, inquit, et ideo incerta, ut semper sollicitus sis. Quapropter sicut fur noctu, sic dies Domini veniet : non ut furetur, sed ut nos cautiore reddat. Nam qui venturum furem prævidet, in vigiliis agit, et accensa lucerna semper vigilat. Sic et vos itaque accensa fidei et recti vitæ instituti luce, splendidas habetote lucernas, in assiduâ vigiliâ. Quia enim nescimus quan-donam sponsus venturus sit, semper paratos esse oportet, ut cum venerit, nos vigilantes inveniat.

7. *Chrysostomus infirmitate corporis exposita finem orationi imponit.* — Plura dicere vellem : sed hæc proferre infirmitas corporis vix permisit, qua a vobis longo tempore avulsus sum. Longum mihi tempus fuit, non numero dierum, sed secundum mensuram affectus animi. Amantibus enim, etsi breve absentia tempus, multum tamen ingensque videtur. Ideo Paulus cum a Thessalonicensibus modico tempore abfuis-set, dicebat : « Nos, fratres, privati vobis ad tempus horæ, vultu, non corde, abundantius festinavimus

faciem vestram videre. » Si Paulus qui omnium maxime philosophari sciebat, ne ad tempus quidem horæ tulit, quomodo nos tot diebus sustinebimus? Sed ille quidem (a) [ne ad horam quidem tulit; ego vero tot dierum absentiam] non ultra ferens, manentibus adhuc morbi reliquiis, ad vos cucurri, maximum me

putans remedium adhibere, caritatis vestræ consortium. Id enim mihi ipsa medicorum opera utilius, et omni quod inde mutuari possim solatio commodius est, vestra scilicet frui caritate; qua utinam diutius gaudere liceat, precibus et intercessionibus omnium sanctorum, ad gloriam Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria, honor, imperium; una cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

(a) Quæ unctis clauduntur desiderantur in Græco et ex coniectura scripta sunt.

MONITUM

Ad hanc homiliam hæc notat Savilius, p. 815: « Homilia est melioris notæ et Chrysostomo digna, quamvis in Catalogo Augustano minime reperiatur. Descripsimus eam ex optimo Manuscripto in Bibliotheca Augustana: neque aliud præterea suppetebat exemplar. Porro illud monendum duximus, multa reperiri in Homilia octava in primam ad Thessalonicenses affinia iis, quæ hac in oratione habentur, tam

CHRYSOSTOMI

DE PERFECTA CARITATE, DE MERCEDE OPERUM PRO MERITO TRIBUENDA, DEQUE
COMPUNCTIONE (a).

oooooooooooooooooooo

1. Omne opus bonum caritatis fructus est: ideo multa circa illam dicta circumferuntur, Christo dicente: *In hoc cognoscent omnes, quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem* (Joan. 13. 35); Paulo autem clamante: *Nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis* (Rom. 13. 8). Illud autem non sine causa dixit, sed ut mutuum esse debitum doceret. Quemadmodum enim corpori alimentum semper debemus, ipsique damus (per totam quippe vitam hoc debitum extenditur): sic circa caritatem agendum docet: imo longe majori studio, eo quod ad vitam deducat æternam, ac cum illis qui ea præditi sunt semper maneat. Nam *Manent*, inquit, *tria hæc, fides, spes, caritas; major autem horum est caritas* (1. Cor. 13. 13). Non verbis autem modo, sed etiam operibus illam discimus. Ac primo quidem per modum quo nos propagati sumus. Cum enim Deus unum efformasset hominem, ex illo jussit omnes oriri, ut omnes mutuo quasi unum esse reputemus, et in caritate mutua degere studeamus. Deinde per commercia mutuam dilectionem sapienter curavit: quo autem modo audi. Cum multis orbem compleret bonis, cuilibet regioni propriam fructuum speciem largitus est, ut propter usus necessitatem nos mutuo adeuntes, et quæ supervacanea sunt utrinque tradentes, ac quæ desunt nobis accipientes, congeneres nostros diligamus. Id ipsum etiam in singulis fecit hominibus. Non enim concessit

ut omnes omnia scirent, sed huic dedit medicinam, illi fabrilem artem, alii aliam, ut mutuis egentes officii, nos mutuo diligamus. In spiritualibus quoque idipsum videre est, ut ait Paulus: « Alii quidem datur sermo sapientiæ, alii sermo scientiæ, alii autem prophetia, alii gratia curationum, alii genera linguarum, alii interpretatio sermonum » (1. Cor. 12. 8. 10). Verum nihil supra caritatem: quamobrem illam omnibus ipse præfert, his verbis: « Si linguis hominum loquar et angelorum, caritatem autem non habeam, factus sum velut æs sonans, aut cymbalum tinniens: et si habuero prophetiam, sciamaque arcanis omnia, et si habuero fidem, ita ut montes transferam, caritatem autem non habuero, nihil sum » (1. Cor. 13. 1. 2). Neque hic stetit, imo etiam mortem pro pia religione nihil lucri habere pronuntiat, nisi adsit caritas. Neque sine causa hæc de caritate dixit: sciebat enim, plane sciebat, utpote præceptorum Dei cultor, hac firmas radices ponente, omnium bonorum fructus emitti. Illud enim, *Non mæchaberis, non occides, non furaberis, non falsum testimonium dices* (Exod. 20. 13-16), et si qua alia præcepta, in hoc uno, ceu in capite comprehenduntur, *Diliges proximum tuum sicut teipsum* (Lev. 19. 18. Gal. 5. 14). Ecquid opus est hæc parva dicere, magnaue tacere? Propter caritatem ad nos descendit dilectus Dei Filius, qui nobiscum hominibus versatus est et habitavit, ut multiplicium decorum errore sublato, veraque annuntiata religione, mutuam caritatem homines doceret, quemadmodum

(a) Collata cum Codice Colbertino 970.

αὐτὸν γὰρ καὶ λατρῶν χειρῶν χρησιμώτερον, ἵς ἐκείθεν παραμυθίας λυσιτελέστερον, τὸ ἀπολαύειν ἀγάπης· ἥς γένοιτο διηνεκῶς καὶ πρεσβείαις πάντων τῶν ἁγίων, εἰς

δόξαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, τιμὴ, κράτος, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

AD HOMILIAM DE PERFECTA CARITATE.

in sensu. Neque tamen ἀπάνθισμα esse puto, sed eundem de iisdem rebus eodem pene modo temporibus dixisse. » Savillii de hac homilia sententiam libenter amplector. Est enim Chrysostomus, ad mores instituendos optima, et sancti doctoris stylum sapit. Cæterum nihil offert, quo internoscere Antiochiæne an Constantinopoli habita fuerit.

ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

πρὸ τελείας ἀγάπης, καὶ τῆς κατ' ἀξίαν τῶν ἔργων ἀνταποδόσεως, καὶ περὶ κατανύξεως.

πρόξιν ἀγαθὴ καρπὸς ἀγάπης ἐστὶ· διὸ καὶ πύτης ὁ λόγος, τοῦ μὲν Χριστοῦ λέγοντος· Ἔρπονται πάντες, ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστέ, ἐὰν ἀλλήλους· τοῦ δὲ Παύλου βοῶντος· Μηδενὶ ἴστε, εἰ μὴ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους. Οὐχ ἴν, ἀλλ' ὡς ὀφειλοντας ἀλλήλους. Ὡς γὰρ τῷ ἱεροφάνῃ ἀεὶ μὲν ὀφειλομεν αὐτῷ, ἀεὶ [288] ἴν (πάσῃ γὰρ ἡμῶν τῇ ζωῇ τὸ τοιοῦτον συνχρεός)· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἀγάπης διδάσκει ἴν δὲ καὶ πολλῶν πλέον, ὅσι καὶ πρὸς αἰώνων, καὶ συμπαραμένει τοῖς ἔχουσιν αὐτήν. φησὶ, τὰ τρία ταῦτα, πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη· δὲ τούτων ἡ ἀγάπη. Οὐ μόνον δὲ διὰ ῥήματος καὶ διὰ πραγμάτων διδασκόμεθα ταύτην. ἴν μὲν διὰ τοῦ τρόπου τῆς ἡμετέρας κατασκευῆς γὰρ πλάσας ὁ θεὸς ἀνθρώπων, ἐξ αὐτοῦ οὐκ ἐκταξε γενέσθαι, ἵνα πάντες ἀλλήλους ὡς ἴν, καὶ ἐν ἀγάπῃ πρὸς ἀλλήλους διάγειν ἴν. Ἐπειτα καὶ διὰ τῆς τῶν συναλλαγμάτων σωφροσύνης ἡμῖν τὸ φιλάλληλον ἐπραγματεύσατο. Πολλῶν πλήσας τὴν οἰκουμένην ἀγαθῶν, ἴστη χώρα πάλιν ἰδιόζουσας ἐπιτηδεϊότητα καὶ διὰ τὸ τῆς χρείας ἀναγκαῖον πρὸς ἀλλήλους καὶ τῶν περιτετευόντων μεταδιδόντες, καὶ ἴν ἡμῖν ἀντιλαμβάνοντες, ἀγαπῶμεν τὸ ἴν καὶ ἐφ' ἑκάστου πεποιήκεν ἀνθρώπου. ἴν πᾶσιν ἔδωκεν εἰδέναι, ἀλλὰ τῷ μὲν λατρικῶν τεκτονικῶν, καὶ ἄλλω ἄλλῃ, ἵνα χρῆζοντες

ἀλλήλων, ἀγαπῶμεν ἀλλήλους. Καὶ ἐν τοῖς πνευματικοῖς δὲ πάλιν τὸ αὐτὸ γινόμενον ἴδοι τις ἄν, ὡς φησιν ὁ Παῦλος, ὅτι Τῷ μὲν δίδεται λόγος σοφίας, τῷ δὲ λόγος γνώσεως, ἀλλῶ δὲ προφητεία, ἀλλῶ δὲ χαρίσματα λαμπρῶν, ἀλλῶ δὲ γένη γλωσσῶν, ἀλλῶ δὲ ἑρμηνεία γλωσσῶν. Ἀλλ' οὐδὲν τῆς ἀγάπης ἀνώτερον· διὸ καὶ πάντων αὐτὴν προέθηκεν, οὕτως εἰπὼν· Ἐὰν δὲ ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἡχῶν, ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον· καὶ ἐὰν ἔχω προφητείαν, καὶ εἰδῶ τὰ μυστήρια πάντα, καὶ ἐὰν ἔχω πίστιν, ὥστε ὅλην μεθιστάμεν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν εἰμι. Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτων ἴστη, ἀλλὰ καὶ τὸν ὑπὲρ εὐσεβείας θάνατον οὐδὲν ἔχειν ἀποφαίνεται κέρδος, μὴ προσούσης ἀγάπης. Οὐ μάλιστα δὲ τοσαῦτα περὶ αὐτῆς εἴρηκεν· ἥδει γὰρ, ἥδει σαφῶς, ἅτε γεωργὸς τῶν ἐντολῶν τοῦ θεοῦ, ὅτι, ταύτης ἐρρίζωμένης ἀσφαλῶς, ὁ τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων βλαστάνει καρπός. Τὸ γὰρ, Οὐ μοιχεύσεις, οὐ φονεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις, καὶ εἰ τις ἑτέρα ἐντολή, ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ ἀνακεφαλαιοῦται, ἐν τῷ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. Καὶ τί χρὴ τὰ μικρὰ λέγειν, τὰ μεγάλα σωπῶντας; Δι' ἀγάπην κατήλθε πρὸς ἡμᾶς ὁ ἀγαπητὸς Υἱὸς τοῦ θεοῦ, καὶ ὁμόσκητος καὶ ὁμοδαίτης τοῖς ἀνθρώποις γέγονεν, ἵνα τὴν πολυθεὸν καταλύσας τὴν ἡν, καὶ τὴν ἀληθῆ καταγγελίαν θεογονώσιν, τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην διδάξῃ τοὺς ἀνθρώπους, καθὼς Ἰωάννης μαρτυρεῖ λέγων· Οὕτως ἠγάπησεν ὁ θεὸς τὸν κόσμον, ὅτι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον. Ὑπὸ ταύτης ἐκκαίόμενος ὁ Παῦλος τὴν οὐράνιον ἀφῆκε φωνὴν, Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγά-

πῶν νομίζομεν. Paulo post Colb. ἐπιμείας μὲν πραγματεύεται τὸ φιλάλληλον· πολλῶν γὰρ

πης τοῦ Χριστοῦ; λέγων· θλίψις, ἡ [289] στενοχωρία, ἡ διωγμός, ἡ λιμός, ἡ γιμνότης, ἡ κίνδυνος, ἡ μάχη; Καταφρονήσας δὲ τούτων ὡς εὐτελῶν, καὶ τὰ πολλῶν τούτων μείζονα θέθει· φησὶ γάρ, "Οὐτε θάνατος, οὔτε ζῶη, οὔτε ἐνεστώτα, οὔτε μέλλοντα, οὔτε ὕψωμα, οὔτε βάθος, οὔτε τις κτίσις ἑτέρα θυγίσσεται ἡμῶς χωρῖσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. Ἐντεῦθεν οὐδὲν ἰδύνατο ᾧ χωρῖσαι τὸν μακάριον ἔκεινον ὑπὸ τῆς ἀγάπης πυρπολούμενον, οὐκ οὐρανὸς, οὐ γῆ, οὐ θάλασσα, οὐ τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς βασιλεία, οὐ τὰ ἐν ἔδου κολαστήρια· πάντων γὰρ ὑπερέωρα διὰ τὸν Χριστόν. Εἰ δὲ καὶ τοὺς ἄλλους ἐξετάσαιμεν ἁγίους, πάντας εὐρήσομεν δι' ἀγάπην εὐαρεστήσαντας.

β'. Ἡ ἀγάπη δεικνύσῃ σοι τὸν πλησίον ὡς σεαυτὸν, καὶ χαίρειν σε διδάσκει ἐπὶ τοῖς ἐκείνου καλοῖς, ὥσπερ ἐπὶ τοῖς σοῖς, καὶ φέρειν αὐτοῦ τὰ ἐλαττώματα, ὥσπερ καὶ τὰ σά. Ἡ ἀγάπη ἐν σῶμα τοὺς πολλοὺς ἀπεργάζεται, καὶ Πνεύματος ἁγίου δοχεῖα τὰς τούτων κατασκευάζει ψυχάς· οὐ γὰρ διηρημένους ἀλλήλων, ἡνωμένους δὲ κατὰ ψυχὴν τὸ τῆς εἰρήνης ἐπαναπαύσεται Πνεῦμα. Ἡ ἀγάπη κοινὰ ποιεῖ πᾶσι τὰ ἐκάστου ὑπάρχοντα, καθὼς φησιν ἡ βίβλος τῶν Πράξεων· Τοῦ δὲ πλῆθους τῶν πιστευσάντων ἦν ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ μία· καὶ οὐδεὶς τῶν ὑπαρχόντων αὐτῶν ἔλεγεν ἴδιον εἶναι, ἀλλ' ἦν αὐτοῖς ἅπαντα κοινὰ καὶ διεδίδωτο ἐκάστῳ, καθότι ἄν τις χρειαζομένη εἶχε. Ποῖον οὕτω τεῖχος ἀρραγές, ἀρμονίᾳ λίθων εὐμεγεθῶν ὠχυρωμένον, ἀπόρθητον γίνεσθαι ταῖς τῶν ἐχθρῶν ἐφοδοῖς, ὡς τὸ σύστημα τῶν ἀλλήλους ἀγαπώντων, καὶ ἐν ὁμοφροσύνῃ περιεσφιγμένων; Καὶ αὐτὰς τοῦ διαδόλου προσβολὰς ἂν ἀποκρούεται· καὶ μάλα εἰκότως. Οἱ γὰρ μετ' ἀλλήλων κατ' ἐκείνου παρατασσόμενοι, καὶ μετ' ἐκείνου κατ' ἀλλήλων ἱστάμενοι, ἀήττητοι γίνονται τοῖς αὐτοῦ μηχανήμασι. τὰ λαμπρὰ τῆς ἀγάπης ἐγγείροντες τρόπαια. Καὶ καθάπερ αἱ τῆς λύρας νευραὶ, πολλὰ μὲν οὐσαι, εἰς μίαν δὲ νεύουσαι συμφωνίαν, τερπνότερόν τι μέλος ἤχουσιν· οὕτως οἱ πρὸς μίαν συγκεκραμένοι γνώμην, εὐχον ἀνακρούονται τῆς ἀγάπης τὸν φθόγγον. Διὰ τοῦτο συμβουλεύει ὁ Παῦλος τὸ αὐτὸ φρονεῖν, καὶ λέγειν, καὶ ἀλλήλους ἡγεῖσθαι ὑπερέχοντας ἑαυτῶν, ὥστε μὴ τῇ φιλοτιμίᾳ διαλύεσθαι τὴν ἀγάπην, ἀλλὰ τὴν τιμὴν ἀντιπαραχωροῦντας ὡς ἀλλήλοις, ἐν ὁμονοίᾳ διάγειν. Καὶ πάλιν φησὶ· Δι' ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλοις. Ὁ γὰρ πᾶς νόμος ἐν ἐνὶ λόγῳ πληροῦται, ἐν τῷ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. Ὁ ἀγαπῶν οὐκ ἐπιτάττειν βούλεται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπιτάττεσθαι· καὶ χαίρει μᾶλλον ἐπιταττόμενος, ἢ περ ἐπιτάττων. Ὁ ἀγαπῶν χαρίζεσθαι βούλεται μᾶλλον, ἢ χάριν λαμβάνειν· θέλει γὰρ ὀφειλέτην ἔχειν τὸν φίλον, ἢ περ αὐτὸς ὀφείλειν ἑκείνῳ. Ὁ ἀγαπῶν καὶ βούλεται χαρίζεσθαι τῷ ἀγαπώμενῳ, καὶ οὐ βούλεται δοκεῖν χαρίζεσθαι, καὶ ἄρχειν αὐτὸς εὐεργεσίας, καὶ μὴ δοκεῖν ἄρχειν εὐεργεσίας. Τάχα τινὲς ἀγνοοῦσι τὸ λεγθέν· οὐκοῦν δι' ὑποδείγματος αὐτὸ ποιήσω σαφές. Ἐμελλεν ὁ φιλόανθρωπος [290] Δεσπότης τὸν ὕψον αὐτοῦ χαρίζεσθαι ὑπὲρ ἡμῶν· ἀλλ' ἵνα μὴ δόξῃ χαρίζεσθαι,

ἀλλ' ὀφειλὴν ἀποδιδόναι, προέταξε τῷ Ἀδριανῷ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ἵνα τοῦτο καὶ αὐτὸς ποιῶν, μὴ διδοὺς, ἀλλ' ὡς χρεὸς ἀποδιδούς εὐρεθῇ διὰ θάλλοντα πλοῦτον τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος. Οὕτως φαίνεται τοῖς πολλοῖς τὸ λεγθέν. Τὸ δὲ αἴτιον πράγματος διαλέγομαι τὸν οὐρανὸν οἰκοῦντος περ γὰρ εἰ ἔλεγον περὶ τίνος φυτοῦ ἐν Ἰνδῷ, καὶ οὐ μὴδεὶς πείραν ἔλαθεν, οὐκ ἂν λόγος παραστήσῃ, κἂν μυρία περὶ αὐτοῦ ἔλῃ καὶ νῦν ὅσα ἂν εἴπω, μάτην ἔρῳ· οὐ γὰρ συν τὰ λεγόμενα. Ἐν οὐρανῷ γάρ, ὡς ἔφην, τοῦται τὸ φυτόν. Ἀλλ' ἐὰν θέλωμεν, καὶ παρ' φυτευθῆναι δυνατόν. Διὰ τοῦτο γὰρ ἐδιδάχθη πρὸς τὸν ἐν οὐρανοῖς Πατέρα· Γενηθήτω σου ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς.

γ'. Μὴ τοίνυν ἀδύνατον εἶναι νομίσωμεν ἡ ἀγαθὸν κτήσασθαι. Δυνατὸν γάρ, ὅντως δυνατὸν βουλόμεθα νῆφειν· οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ κατορθῶσαι τὴν ἀρετὴν. Αὐτερουσίῳ γὰρ κυδερνώμεθα, καὶ οὐχ εἰμαρμένους ἀνάγκῃ, ὑποκείμεθα, ἐν τῷ θέλειν καὶ μὴ θέλειν ὁρίεσθαι τὰ καλὰ κεῖσθαι καὶ τὰ κακὰ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ βασιλεῖαν ὑπέσχετο, καὶ τιμωρίαν ἡπεῖσεν ἂν δὲ τοῖς ἀνάγκῃ δεδεμένοις οὕτως ἐποίησε ἀπὸ γνώμης γινόμενων ἀντιδοσὶς ἐστὶν ἕκαστον ἂν νόμους ἔθηκεν, οὐκ ἂν παραινέσεις ἔδωκεν εἰμαρμένης κεκρατημένοις ἤμεν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐσμὲν, καὶ τῆς ἰδίας προαιρέσεως κύριοι, καὶ βαθυμίας γινόμεθα φαῦλοι, ἀπὸ δὲ σπουδῆς καὶ τοῦτο ταῦτα κατεσκεύασε τὰ φάρμακα, τῷ κολάσεως καὶ τῇ προσδοκίᾳ τῆς βασιλείας δι' ἡμᾶς, καὶ φιλοσοφεῖν παιδεύων. Οὐκ ἐκ τοῦ νόμου, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὧν ἡμεῖς αὐτοὶ ποιοῦμεν οὔτε εἰμαρμένη, οὔτε τύχη, οὔτε γένεσις, ἐκ ἀστέρων τὰ κατ' ἡμᾶς διοικεῖ. Εἰ γὰρ ἕκαστον τὰ γινόμενα πάντα, καὶ οὐ τῆς προαιρέσεως θρώπων, τίνος ἔνεκεν μαστιγοῖς τὸν οἰκείτην τίνος ἔνεκεν μοιχευθεῖσαν τὴν γυναῖκα εἰς ἡλικίας; τίνος ἔνεκεν αἰσχύνῃ πράττων τὰ κακὰ ἔνεκεν οὐδὲ τὰ ῥήματα φέρεις ὀνειδιζόμενος τίς σε καλέσῃ μοιχόν, ἢ πόρνον, ἢ μέθυσον, τον, ὕβριν τὸ πρᾶγμα καλεῖς; Εἰ γὰρ μὴ τίς μὴ τὸ ἁμαρτάνειν, οὔτε ἔγκλημα τὸ γινώσκεις τὸ λεγόμενον. Νῦν δὲ καὶ δι' ὧν τοῖς νομοῖς οὐ συγγινώσκεις, καὶ δι' ὧν αὐτὸς κακὰ πράττων, καὶ λανθάνειν σπουδάζεις, τοὺς ταῦτά σοι προφέροντας ὕβριστάς καὶ πάντων ὁμολογεῖς, ὅτι οὐκ ἀνάγκῃ δέδεται τὰ ἀλλὰ προαιρέσεως ἐλευθερίᾳ τετιμῆται. Τοῖς κατεχομένοις συγγινώσκειν οἶδαμεν. Κἂν οὖν τις ὀχλούμενος, ἢ τὸν χιτῶνα διαρρήξῃ τὸν ἰππὸς ἐπενέγκῃ, οὐ μόνον οὐ κολάζομεν αὐτόν [291] καὶ ἐλευσόμεν καὶ συγγινώσκομεν. Τίς οὐχ ἡ τῆς προαιρέσεως ἐλευθερία, ἀλλ' ἡ ἐκ τῆς ἀνάγκης τῆς κατὰ τὴν εἰμαρμένην συνέγνωμεν ἂν· ἐπειδὴ δὲ ἴσμεν, ὅτι οὐκ ἔστι διὰ τοῦτο οὐ συγγινώσκομεν, οὔτε δεσπόει οὔτε ἄνδρες γυναῖξιν, οὔτε γυναῖκες ἄνδρας

^a Colb. ἡμῶν. Καὶ οὐδὲν ἰδύνατο.

^b Colb. τὰς γὰρ τοῦ διαδόλου προσβ.

^c Hæc, καὶ μὴ μετ' ἐκείνου κατ' ἀλλήλων ἱστάμενοι, desunt in ms. Colb.

^d Sic Colb. Savil. vero παραχωροῦντας. Infra legendum puto οὐκ ἐπιτάττειν οὐ βούλεται.

^e Hæc, ἐπειδὴ δὲ ἴσμεν, desunt in Colb.

testificatur dicens : « Sic Deus dilexit mundum Filium suum unigenitum daret, ut omnis qui ipsum non pereat, sed habeat vitam æternam. » (Joan. 3. 16). Hac ardens Paulus hanc celestis vocem : « Quis nos separabit a caritate tribulatio, an angustia, ac persecutio, an nuditas, an periculum, an gladius » (Rom. 8. 35). Porro quasi vilioribus despectis, iis multo adjecit : « Quia neque mors, » inquit, « neque instantia, neque futura, neque altitudo profundum, neque creatura alia poterit nos a caritate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino » (Ibid. v. 33. 39). Hinc nihil separare beatum illum caritate ardentem, non cælum, non mare, non regnum cælorum, non inopia : omnia quippe propter Christum deest. Quod si alios quoque sanctos exploremus, reprehendemus ob caritatem placuisse Deo.

Caritas erga proximum quæ. — Caritas proximi exhibet sicut temetipsum, teque de illius mercede atque de tuis gaudere docet, illiusque quasi tua ferro. Caritas multos unum corpus illorumque animas Spiritus sancti habitacula non enim in divisos, sed in conjunctos animo pacis requiescit. Caritas singulorum bona communia reddit, ut ait liber Actuum : ordinis autem credentium erat cor unum, et una : nec quisquam eorum, quæ possidebat, suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia : et dividebatur singulis prout cuique opus erat. (Act. 4. 32. 35). Qualis murus ita firmus, ita litate grandium lapidum, hostium conatibus inabilis est, ut cœtus sese mutuo diligentium, ordinis nexu junctorum ? Etiam ipsos diaboli coercet ; et quidem jure merito. Nam qui in animo contra illum aciem instruunt, ita ut cœtu deficientibus, cum illo stent adversi, chinis sunt invicti, splendidaque caritatis eriposa. Ac quemadmodum lyre nervi, multi ut, si in unum concentum tendant, suavissimam cantilenam edunt : sic qui uno coalescunt jucundum caritatis pulsibus sonum emittunt. Actor est Paulus, ut fideles idipsum sentiant et aliosque potent se superiores esse, ne ambitu caritas, sed honore aliis cedentes, in concordia (Philipp. 3. 16. et 2. 3). Rursumque ait : *Per servile invicem. Omnis enim lex in uno servatur : Diliges proximum tuum sicut teipsum* (5. 13. 14. Levit. 19. 18). Qui diligit, non non imperare, sed etiam imperari vult : gaudet magis imperatus quam imperans. Qui diligit, conferre mavult, quam accipere ; mavult debitorem amicum habere, quam ipse ei debere. Qui diligit, amico gratiam conferre cupit, non vult conferre videri : in beneficio præprimas tenere, nec tamen primas tenere vide forte quidam non intelligunt : quamobrem ipso conspicuum reddam. Clementissimus Dominus nobis Filium suum daturus erat ; ut au-

tem non videretur id largiri, sed debitum reddere, præcepit Abrahamo ut filium suum daret, ut cum idipsum ipse faceret, non gratiam præstare videretur, sed debitum reddere, propter supereminentes divitiarum bonitatis suæ. Scio multis id, quod diximus, novum insolensque videri. In causa autem est quod de re loquar, quæ nunc in cælis versatur. Quemadmodum enim si de planta loquerer in India nascente, quam nemo experientia cognosceret, non possem illam sermone explicare, etiamsi sexcenta de illa narrarem : sic etiam nunc frustra loquar, cum quidam ea quæ jam dico non intelligant. In cælo namque, ut dixi, hæc planta habetur. Sed si voluerimus, in nobis etiam illa inseri potest. Ideo enim instituti sumus ut dicamus Patri illi qui est in cælis : *Fiat voluntas tua in cælo et in terra* (Matth. 6. 10).

3. *Libero arbitrio, non fati necessitate gubernamur.* — Ne ergo putemus non posse nos hujusmodi bonum possidere. Possumus enim, vere possumus, si velimus advigilare ; neque hoc tantum, sed etiam omnem exercere virtutem. Libero enim arbitrio gubernamur, neque fati necessitati, ut quidam putant, subjicimur, cum definitum sit ut intra velle et nolle bona malave sita sint. Ideo namque Deus et regnum promisit, et supplicium minatus est. Atqui id numquam egisset erga necessitate victos : nam eorum quæ ex voluntate fiunt, alterutra sors datur. Numquam leges posuisset, nec monita dedisset, si nos fati vinculis detineremur. Sed quia liberi sumus, nostrique arbitrii domini, atque ex ignavia pravi, exque studio et conatu boni efficimur, idcirco hæc remedia paravit, nempe metu supplicii ac spe regni nos emendat, et ad philosophandum instituit. Neque hinc tantum, sed etiam ex iis, quæ nos ipsi agimus, liquet, neque factum, neque fortunam, neque genesim, neque cursum astrorum nostra regere. Nam si hinc pendent omnia quæ geruntur, non autem a libero hominum arbitrio, cur flagellas servum furatum ? cur adulteram uxorem ad forum trahis ? cur te pudet, cum absurda perpetras ? qua de causa ne verba quidem vituperantium sustines, sed si quis te mœchum, aut fornicatorem, aut ebriosum, vel quid simile vocet, id contumeliam appellas ? Nam si non ex tuo arbitrio peccas, nec crimen erit quod feceris, nec contumelia quod dicatur. Nunc autem et quod peccantibus non parcas, et quod peccans erubescas, et latere cures, et quod contumeliosos putes eos, qui hæc tibi exprobrant : his certe omnibus confiteris, nostra non necessitate vincta esse, sed arbitrii libertate ornari. Iis certe qui necessitate detinentur parcere solemus. Si quis a dæmone agitatus, aut tunicam nostram discepat, aut plagas inferat, non modo non ulciscimur eum, sed etiam miseramur eique parcimus. Quare ? Quia non arbitrii libertas, sed dæmonis violentia hæc operata est. Itaque si alia etiam peccata ex fati necessitate perpetrarentur, ignosceremus utique ; quia vero sci-mus illa non ex necessitate proficisci, ideo nec heri famulis parcunt, nec viri uxoribus, nec uxores viris, neque patres filiis, neque magistri discipulis, neque

principes subditis, sed acres scelerum exploratores ultioresque sumus, ad tribunalia sistimus, plagis subijcimus, correptionibus utimur, nihilque non agimus, ut illos a malis eripiamus. Filiis vero nostris pædagogos damus, illosque ad magistros mittimus, minas intentamus, verbera infligimus, multaque alia adhibemus, ut probi evadant. Quid ergo opus laboribus sudoribusve ad virtutem exercendam? Nam si fato constitutum sit, bonum fore quempiam; is sive dormiat aut stertat bonus erit: imo potius bonus ille vocandus non est, qui ex necessitate talis sit. Quid opus laboribus sudoribusve ad nequitiam fugiendam? Nam si fato constitutum sit, malum fore quempiam; is etiamsi sexcentas subeat miseras, malus tamen erit: imo non malum eum par est vocare, qui necessitate ad id impellatur. Ut enim dæmoniacum, si contumelias proferat, si percutiat (hoc enim rursus utor exemplo), non contumeliosum appellamus: non ipsi quippe contumeliam adscribimus, sed dæmonis necessitati: sic nec improbum, si fato ad nequitiam impellatur, vocemus improbum; ut neque probum appellemus probum. Etenim si hoc concedatur, omnia nostra pessum ibunt; nulla erit virtus, nulla nequitia, non artes, non leges, nihilque ejusmodi. Cur porro tantam curam ægroti adhibemus, pecunias expendimus, medicos accersimus, pharmaca apponimus, ventri abstinentiam indicimus, concupiscentiæ frenum injicimus? Nam si ex fato pendent sanitas et morbus, superflue sunt pecuniarum expensæ, superfluus medicorum usus, supervacanea infirmis accurata illa cibi tenuitas. Nunc autem et ex his et ex aliis ostendimus, nihil eorum esse superfluum. Verum facessat illa sati fabula: nam quæ ad nos pertinent, nulli subijciuntur necessitati, sed omnia, ut dixi, arbitrii libertate donata sunt.

4. *Moralis exhortatio. Judicium Dei quam timendum.* — Hæc cum sciamus, dilecti, imo his longe plura (multa enim alia dici possent, sed hæc erunt sapientioribus satis), fugiamus nequitiam, diligamus virtutem, ut ex rebus ipsis ostendamus, nos libero uti ad ea quæ placent arbitrio, ne confundamur illo die, quo singulorum opera revelabuntur. *Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi*, ut ait Paulus, *ut referat unusquisque, prout gessit, sive bonum, sive malum* (2. Cor. 5. 10). Tribunal, quæso, illud nobiscum reputemus, quasi jam adesset, Judexque sederet, et omnia revelarentur, in mediumque adducerentur. Non modo enim nos adstare oportet, sed etiam manifestari. Annon erubescitis? annon perhorrescitis? annon sæpe mori potius optamus, quam occultum scelus venerabilibus amicis nostris detegi? Quo tunc sensu afficiemur, cum peccata nostra coram omnibus angelis hominibusque detegentur et ante oculos sistentur? *Arguam te*, inquit, *et statuam contra faciem tuam peccata tua* (Psalm. 49. 21). Quod si re nondum præsentem, sed tantum supposita, sermoneque descripta, conscientia urgente obruimur, quid faciemus cum tempus aderit, cum totus orbis præseus erit, cum angeli et archangeli, cum princi-

patus et potestates, cum turbe frequentes clangent, cum justi rapiuntur in nubibus, et ingens erit peccatorum fletus? Quis tunc terror apprehendet eos qui in terra manebunt? Nam *Una*, inquit, *rapietur, et una relinquetur: unus assumetur, et unus relinquetur* (Matth. 24. 40). Quo erunt illi animo, quando videbunt illos magno cum honore assumi, se vero cum multa turpitudine relinqui? Non potest, non, inquam, potest, credite mihi, verbo declarari doloris magnitudo. Vidistis sæpe eos qui ad mortem adducuntur? Quo illos animo putatis esse dum ad ostium pergunt? Quid non agere, quid non pati optarent, ut a tanta caligine eriperentur? Audivi ego multos eorum qui, postquam abducti fuerant, Imperatorum clementia revocati, dicerent se animo ita perturbato, ita perculso fuisse, ut neque homines quasi homines viderent. Verum quid de abductis loquor? Circumstabat multitudo hominum quorum magna pars abductos non noverat. Si quis singulorum animos explorasset, nullum reperisset tam immanem, tam ferocem, tam strenuum qui, præ terrore et angore, non demisso animo esset. Quod si dum alii, ipsis nullo necessitudinis vinculo juncti, morte mulctantur, ita affecti sunt; quando nos in graviora incidemus, quo erimus animo, a gaudio illo ineffabili ejecti, et in sempiternum missi supplicium? Etenim etiamsi nulla esset gehenna, a tanto splendore ejici, et sine honore recedere, quantum esset supplicium! Nam si hodieque Imperatorem ingredientem multi cernentes, suamque paupertatem considerantes, non tantam percipiunt ex hoc spectaculo voluptatem, quantum mœrorem ex eo, quod nullius horum sint consortes bonorum, neque inter clientes imperantis connumerentur, quid tunc erit? Num parvum esse putatis supplicium in choro illo non accenseri? ineffabili gloria non dignari? ab illo cœtu et inenarrabilibus bonis procul abjici? At cum præter hæc erunt tenebræ, stridor dentium, vincula insolubilia, vermis qui non moritur, ignis qui non exstinguitur, animi mœror, angustia, linguæ adustæ, ut illa divitis, cum plorabimus, et nemo erit qui audiat, cum ingemiscimus et frememus ex doloribus, et nemo attendet, undique respiciemus, et nemo aderit qui consoletur: quo in ordine locabimus eos, qui in hujusmodi statu versantur? quid hujusmodi animabus miserabilibus?

5. Si porro in carceres ingressi, dum squalidos illos videmus, qui catenis ferreis vincti sunt, alios vero in tenebris conclusos, frangimur, horrescimus, nihilque non agimus ne in tantam calamitatem incidamus: cum abducemur vincti in gehennæ tormenta, quo erimus animo? quid faciemus? Non enim ex ferro cusa sunt illa vincula, sed ex igne, qui nunquam exstinguitur, nec æquales nobis sunt illi, qui nobis præficiuntur, quos sæpe demulcere liceat, sed angeli terribiles et immisericordes, quos ne respicere quidem possumus, quique ob contumeliam in Dominum irrogatam, vehementer sæviunt. Non videre est, ut hic, alios argento, alios cibo, alios suadela, sibi consolationem parare, sed omnia ibi venia ca-

παισιν, οὐτε διδάσκαλοι μαθηταῖς, οὐτε ἀρχον-
μένοις, ἀλλὰ πικροὶ τῶν τετολημένων ἐξετασ-
τοὶ γινόμεθα, καὶ δικαστήρια καταλαμβάνομεν,
ἰγῆς ὑποβάλλομεν, καὶ ἐπιτιμήσεις χρώμεθα,
τα πράττομεν, ὅπως ἀπαλλάξωμεν αὐτοὺς τῶν
τοῖς δὲ παισὶ τοῖς ἡμετέροις καὶ παιδαγωγού-
μεν, καὶ εἰς διδασκάλους πέμπομεν, καὶ ἀπειλὰς
ἐμεν, καὶ μάστιγας ἐπιτίθεμεν, καὶ πολλὰ ἔτερα
εἰς προσάγομεν, ἵνα καλοὶ γένωνται. Τίς οὖν
ἄνθρωπος καὶ ἰδρώτων πρὸς τὸ κατορθοῦν ἀρετῆν;
εἰμαρταί τινι γενέσθαι καλὸν, καὶ καθεύδων ὁ
; καὶ ῥέγων ἔσται καλός· μᾶλλον δὲ οὐδὲ καλὸν
ἦν ἔστιν εἰπεῖν, τὸν ἐξ ἀνάγκης τοῦτο γινώ-
Τίς χρεῖα πόνων καὶ ἰδρώτων πρὸς τὸ φεύγειν
Εἰ γὰρ εἰμαρταί τινι γενέσθαι κακὸν, καὶ μυρία
οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, τὸν ὑπ' ἀνάγκης πρὸς τοῦτο
νον. Ὡς περ γὰρ τὸν δαιμονῶντα, καὶ λοιδορῆν,
τῇ (πάνιν γὰρ τῷ αὐτῷ κέρρημαί παραδείγματι).
προϋμεν ὕδριστήν· οὐ γὰρ αὐτῷ λογιζόμεθα τὴν
ν, ἀλλὰ τῇ ἀνάγκῃ τοῦ δαίμονος· οὕτω καὶ τὸν
εἰ ὑπὸ τῆς εἰμαρμένης ὥλεται πρὸς τοῦτο, μὴ
ν αὐτὸν κακὸν, ὥς περ οὐδὲ τὸν καλὸν καλόν.
εἰ τοῦτο δοθεῖν, πάντα συγχυθήσεται τὰ καθ'
καὶ οὐτε ἀρετὴ ἔσται τι, οὐτε κακία, οὐ τέχνη,
οὐκ ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδέν. Τίνος δὲ ἐνεκεν
πολλὴν ποιούμεθα νοσοῦντες, καὶ χρήματα δα-
ν, καὶ ἱατροὺς καλοῦμεν, καὶ φάρμακα ἐπιτί-
μεν γαστρὸς κατέχομεν, καὶ ἐπιθυμίαν κολάζομεν;
τῆς εἰμαρμένης ἡρτῆται καὶ ὑγίεια καὶ νόσος,
τῶν χρημάτων τὰ ἀναλώματα, περιττὴ τῶν
ἡ εἰσόδος, περιττὴ τῆς τῶν νοσοῦντων διαίτης
κῆρα. Νῦν δὲ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ ἐκ τούτων δη-
σθαι οὐδὲν αὐτῶν περιττόν ἐστιν. Ἄλλ' οἴχεται
ἡς εἰμαρμένης μῦθος· οὐδεμίᾳ γὰρ ἀνάγκῃ τὰ
αἷς ὑπόκειται· πάντα δὲ, καθὼς ἔφην, ἐλευθερίᾳ
καὶ προαίρεσιν.

ὡς οὖν εἰδότες, ἀγαπητοί, καὶ τὰ τούτων πλείονα
γὰρ ἔστι καὶ ἄλλα περὶ τούτων εἰπεῖν, ἀλλὰ
νωτῶτεροις ἀρκεῖ ταῦτα), φύγωμεν κακίαν,
καὶ ἀρετῆν, ἵνα δείξωμεν διὰ τῶν πραγμάτων,
ἱεῖσιον ἔχομεν πρὸς τὰ δοκοῦντα τὴν γνώμην,
καταισχυθῶμεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς τῶν ἔργων
ἡμέρας. Τούτῳ γὰρ παντὶς ἡμῶς φανερωθῆναι
προσθεῖν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, καθὼς φη-
σὶν, ἵνα κομισθῇ ἕκαστος πρὸς ὃ [292]
r, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε κακόν. Λάβωμεν, παρα-
κατὰ νοῦν ἐκεῖνο τὸ δικαστήριον, καὶ νομίσω-
μεν παρῆναι νῦν, καὶ τὸν κριτὴν καθέζεσθαι, καὶ
εἰς ἀνακαλύπτεσθαι, καὶ εἰς μέτρον ἀγεσθαι. Οὐ
ὡς παραστῆναι δεῖ, ἀλλὰ καὶ φανερωθῆναι ἡμᾶς.
καὶ ἡμῶς ἀποθανεῖν, ἢ ἐπὶ φίλων αἰδεσίμων
καὶ κρυπτὸν ἡμῶν φανερωθῆναι; Πῶς οὖν τότε δια-
βα, ἐπὶ πάντων ἀγγέλων καὶ πάντων ἀνθρώπων
μένων τῶν ἡμετέρων ἀμαρτημάτων, καὶ περὶ
θαλμῶν ἡμῶν ἱσταμένων; Ἐλέγξω σε γὰρ,
καὶ παραστήσω κατὰ πρόσωπόν σου τὰς
ἐς σου. Εἰ δὲ μήπω τοῦ πράγματος παρόντος,
δ' ὑπόθεσιν δοθέντος, καὶ λόγῳ διαγραφέντος,
αἶσα ὑπὸ τοῦ συνειδότος, τί ποιήσομεν ὅταν

παραγένηται, ὅταν ἡ οἰκουμένη πᾶσα παρῇ, ὅταν
ἄγγελοι καὶ ἀρχάγγελοι, ὅταν ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι,
ὅταν σάλπιγγες ἡχώσιν αἱ συνεχεῖς καὶ ἐπάλληλοι, καὶ
ἀρπαγὴ τῶν δικαίων ἐπὶ νεφελῶν, καὶ πολλὸς τῶν ἡμαρ-
τηκῶτων ὁ κλαυθμός; Ποῖος ἄρα φόβος ἔξει τότε τοὺς ἐπὶ
τῆς γῆς ἀπομένοντας; Μία γὰρ, φησὶν, ἀρπύζειται, καὶ
μία ἀρπίζεται· καὶ εἰς παραλαμβάνεται, καὶ εἰς κατα-
λαμβάνεται. Τίς ἔσται ἡ ψυχὴ ἐκείνων, ὅταν τοὺς μὲν
ὀρώσιν ἀπαγομένους μετὰ τιμῆς μεγάλης, ἑαυτοὺς δὲ
ἀφισπένους μετὰ πολλῆς αἰσχύνης; Οὐκ ἔστιν, οὐκ ἔστι,
πιστεύσατε, παραστήσαι λόγῳ τὸ πάθος. Εἰδετέ ποτε τοὺς
ἀπαγομένους ἐπὶ θάνατον; Ποῖαν αὐτοῖς νομίζετε εἶναι
τὴν ψυχὴν τὴν μέχρι τῆς πύλης ὁδὸν βαδίζουσι; Τί οὐκ
ἂν εἴλοντο καὶ ποιῆσαι καὶ παθεῖν, ὥστε ἀπαλλαγῆναι
τῆς ἀγλῦος ἐκείνης; Ἐγὼ πολλῶν ἤκουσα λεγόντων τῶν
φιλανθρωπίᾳ βασιλικῇ μετὰ τὴν ἀπαγωγὴν εἰς τοὺς πῖσιν
ἀνακληθέντων, ὅτι οὐδὲ ἀνθρώπους ἐώρων τοὺς ἀνθρώ-
πους, τεθορυβημένης τῆς ψυχῆς καὶ ἐκπεπλημένης.
Καὶ τί λέγω περὶ τῶν ἀπαγομένων; Ὅχλος περιέστηκε
τότε, οἱ πλείους οὐκ εἰδότες αὐτούς. Εἰ τις ἐνὸς τότε
ἐκάστου τὴν ψυχὴν περιεσχόλησεν, οὐδεὶς οὕτως ὠμὸς,
οὐδεὶς· οὕτω θρασὺς, οὐδεὶς αὕτω γενναῖος, ὃν οὐ κατα-
πεπτωκυῖαν αὐτὴν ἔχοντα εὗροι καὶ παρειμένην ὑπὸ τοῦ
φόβου καὶ τῆς ἀθυμίας. Εἰ δὲ ἐτέρων ἀναιρουμένων οἱ
μὴδὲν αὐτοῖς κοινωνοῦντες οὕτω διατίθενται, ὅταν ἡμεῖς
αὐτοὶ τοῖς μεῖζοσι περιπέσωμεν, τίνες ἄρα ἐσόμεθα, τῆς
μὲν ἀρρήτου χαρᾶς ἐκείνης ἀποπεμπόμενοι, εἰς αἰῶνα
δὲ τιμωρίαν παραπεμπόμενοι; Εἰ γὰρ καὶ γέεννα μὴ
ἦν, τὸ ἐκ τοσαύτης λαμπρότητος ἀπωσθῆναι, καὶ ἀτιμὸν
ἀναχωρῆσαι, πόση κόλασις; Καὶ γὰρ εἰ νῦν, βασιλέως
εἰσελαύνοντος, θεωροῦντες πολλοί, καὶ τὴν ἑαυτῶν πενίαν
ἐννοοῦντες, οὐ τοσαύτην ἀπὸ τῆς θέας λαμβάνουσιν ἡδονήν,
ὅσην ἀπὸ τοῦ μηδενὸς μετέχειν τῶν περὶ τὸν βασιλέα,
μὴδὲ ἐγγὺς εἶναι τοῦ κρατοῦντος, ἀθυμίαν ὑπομένουσι,
τί τότε ἔσται; Ἡ μικρὴν εἶναι νομίζετε κόλασιν τὸ μὴ
κατατάττεσθαι ἐν ἐκείνῳ τῷ χορῷ; τὸ μὴ καταξιοῦσθαι
τῆς ἀπορρήτου δόξης; τὸ τῆς πανηγύρεως ἐκείνης καὶ τῶν
ἀφράστων ἀγαθῶν πόρῳ που καὶ μακρὰν ἀπερβῆναι;
Ὅταν δὲ καὶ σκότος ἦ, καὶ βρυγμοὶ ὁδόντων, καὶ δεσμά
[293] ἄλυτα, καὶ σκώληξ ἀτελεύτητος, καὶ πῦρ ἀσβε-
στον, καὶ θλίψις καὶ στενοχωρία, καὶ γλῶσσαι τηγανίζο-
μεναι, καθάπερ ἡ τοῦ πλουσίου, καὶ ὀλοφυρόμεθα, καὶ
μηδὲς ἀκούῃ, καὶ στένωμεν, καὶ βρυχώμεν ὑπὸ τῶν
ἀλγηδόνων, καὶ μηδὲς προσέχη, καὶ πανταχοῦ βλέπω-
μεν, καὶ μηδαμοῦ μηδὲς ὁ παραμυθούμενος ἢ· ποῦ τὰ-
ξομεν τοὺς ἐν τούτοις ὄντας; τί δὲ ἐκείνων ἀθλιώτερον
τῶν ψυχῶν; τί δὲ ἐλεεινότερον;

ε'. Εἰ δὲ εἰς δεσμιωτήριον εἰσιόντες, καὶ τοὺς μὲν αὐχμῶν-
τας ὀρώντες, τοὺς δὲ σιδηραῖς ἀλύσεισι δεδεμένους, τοὺς
δὲ σκότῳ κατακεκλεισμένους, κατακλῶμεθα, φρίττομεν,
πάντα πράττομεν ὑπὲρ τοῦ ἡμῶν ἐμπεσεῖν εἰς τοιαύτην
ἀνάγκην καὶ θλίψιν· ὅταν ἀπαγώμεθα εἰς αὐτὰ τὰ τῆς
γέννησις βασανιστήρια δεδεμένοι, τίνες ἐσόμεθα; τί δὲ
πράξομεν; Οὐ γὰρ ἐκ σιδήρου τὰ δεσμά ἐκεῖνα, ἀλλ' ἀπὸ
πυρός εἰσιν οὐδέποτε σβεννυμένοι, οὐδὲ ὁμοῖοι τινες οἱ
ἐφεστῶτες ἡμῖν, οὓς καὶ ἐκμειλίξασθαι πολλάκις ἐνι, ἀλλ'
ἄγγελοι φοβεροὶ καὶ ἀσυμπαθεῖς, οἳ οὐδὲ ἀντιθέλει
δυνατὸν, σφοδρῶς ὑπὲρ ὧν τὸν Δεσπότην ὑβρίσασιν ὀρ-
γίζομενοι. Οὐκ ἔστι, καθάπερ ἐνταῦθα, τοὺς μὲν ἀργύ-

* Sic Colbert. In Savil. autem οὐδένα οὕτως ὠμὸν, οὐδέ-
να, etc., illa ut seculum imperfecta esset.

ριον, τοὺς δὲ τροφάς, τοὺς δὲ λόγους εισάγοντας παρακλητικούς ἰδεῖν, καὶ παραμυθίας τυχεῖν, ἀλλὰ πάντα ἐκεῖ ἀσύγγρωστα. Κὰν Νῶε ἦ, κὰν Ἰωβ, κὰν Δανιήλ, καὶ τοὺς οἰκείους ἴδωσι κολαζομένους, οὐ τολμῶσι παραστῆναι, καὶ χεῖρα ὑρέξαι. Καὶ γὰρ τὴν ἐκ φύσεως συμπάθειαν ἀναιρεῖσθαι τότε συμβαίνει. Ἐπειδὴ γὰρ εὐρίσκονται δίκαιοι τέκνων ἀμαρτωλῶν πατέρες, καὶ παῖδες ἀγαθοὶ γονέων πονηρῶν (οὗ γὰρ φύσως ἐστίν, ἀλλὰ γνώμης τὰ κακὰ), ὥστε καθαρὰν αὐτοῖς εἶναι τὴν εὐφροσύνην, καὶ μὴ τῇ τῆς συμπαθείας ἀνάγκῃ κατακλᾶσθαι τοὺς ἀπολαύοντας τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων, καὶ ταύτην σβέννυσθαι τότε ἐστὶ, καὶ αὐτοὺς συναγανακτεῖν τῷ Δεσπότη κατὰ τῶν οἰκείων σπλάγγνων. Εἰ γὰρ καὶ νῦν τινες, ὅταν ἴδωσι φαύλους τοὺς αὐτῶν παῖδας, ἀποκηρύττουσι, καὶ τῆς συγγενείας ἀποτέμνουσι, πολλῶ μᾶλλον ἂν τῇ κρίσει τοῦτο γενήσεται. Τοιγαροῦν μηδεὶς ἐλπίζτω, χρηστὰ μὴ ἐργασάμενος, τί χρηστὸν, κὰν μυρίου ἔχη προγόνους δικαίους. *Ἐκαστος γὰρ κομίζεται, φησι, τὰ διὰ τοῦ σώματος, πρὸς δ' ἐπραξεν, εἰτε ἀγαθόν, εἰτε κακόν.* Ἀκούσωμεν, παρακαλῶ, καὶ σωφρονώμεν. Ἄν πῦρ ἔχῃς ἐπιθυμίας πονηρᾶς, ἐννόησον τῆς κολάσεως ἐκείνης τὸ πῦρ, καὶ τοῦτο κατασβεσθὲν οἴχεται. Ἄν βουληθῇς φθέγγεσθαι τι τῶν ἀτόπων, ἐννόησον τὸν βρυγμὸν τῶν ὀδόντων, καὶ χαλινὸς ἔσται σοι φόδος. Ἄν ἀρπάσαι θελήσῃς, ἀκουσον τοῦ δικαστοῦ λέγοντος, *Δήσατε αὐτοῦ χεῖρας καὶ πόδας, καὶ βάλετε αὐτὸν εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον*, καὶ ταύτην ἐκθαλεῖς τὴν ἐπιθυμίαν. Ἄν ὠμὸς καὶ ἀνελελήμην ᾦς, ἀναμνήσῃτι τῶν παρθένων ἐκείνων, αἱ, τῶν λαμπάδων αὐτῶν σβεσθεισῶν διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἔλαιον, τοῦ νυμφῶνος ἐξέπεσον, καὶ ταχέως ἔση φιλάνθρωπος. Ἄν μεθύειν καὶ τρυφᾷ ἐπιθυμῇς, ἀκουσον τοῦ πλουτοῦ λέγοντος, *Πέμψον Δάξαρρον*, ἵνα ἀκρω τῷ δακτύλῳ καταψύξῃ τὴν τηγανίζομένην γλῶσσαν, καὶ οὐ τυγχάνοντος τῆς αἰτήσεως, καὶ ταχέως ἀποστήσῃ τοῦ πάθους [294]. Καὶ τὰ ἄλλα δὲ πάντα τούτῳ κατορθώσεις τῷ τρόπῳ· οὐδὲν γὰρ φορτικὸν ἐπέταξεν ὁ Θεός. Πόθεν οὖν φορτικὰ φαίνεται τὰ ἐπιτάγματα; Ἀπὸ τῆς ῥαθυμίας τῆς ἡμετέρας. Ὡς περ γὰρ, ἂν σπουδάζωμεν, καὶ τὰ δοκοῦντα βαρέα κοῦφα ἔσται καὶ ῥάδια, οὕτως, ἂν ῥαθυμώμεν, καὶ τὰ φορητὰ φανεῖται δύσκολα ἡμῖν. Ἄπερ ἅπαντα λογισάμενοι, μὴ τοὺς τρυφῶντας μακαριζώμεν, ἀλλὰ τὸ τέλος αὐτῶν ἐννοώμεν. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ κόπος καὶ πολυστασία, ἐκεῖ δὲ σκύληξ καὶ πῦρ. Μὴ τοὺς ἀρτίζοντας, ἀλλὰ τί τὸ τέλος αὐτῶν. Ἐνταῦθα φροντίδες καὶ πόνοι, ἐκεῖ δεσμὰ ἄλυτα καὶ σκότος ἐξώτερον. Μὴ τοὺς δόξης ἔρῳντας, ἀλλὰ τί τὸ τέλος αὐτῶν. Ἐνταῦθα δουλεία καὶ εἰρωνεία, ἐκεῖ ζημία πολλή καὶ τὸ διηνεκὲς ἐμπυρρίζεσθαι. Ἄν οὕτως ἑαυτοὺς διαλεγώμεθα, καὶ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα συνεχῶς ἐπάδωμεν ταῖς πονηραῖς ἡμῶν ἐπιθυμίαις, ταχέως καὶ κακίαν ἐκφύγωμεν, καὶ ἀρετὴν κατορθώσωμεν, καὶ τὸν τῶν παρόντων ἔρωτα σβέσομεν, καὶ τὸν τῶν μελλόντων ἀνάφομεν. Τί γὰρ ἔχει τὰ παρόντα βέβαιον, ἢ τί ξένον καὶ παράδοξον, ὅτι πᾶσαν τὴν σπουδὴν εἰς αὐτὰ ἀναλίσκωμεν; Οὐχὶ τὰ αὐτὰ διαπαντὸς ὀρῶμεν ἀνακυκλούμενα, ὅσον ἡμέρα καὶ νύξ, νύξ καὶ ἡμέρα, χειμὼν καὶ θέρος, θέρος καὶ χειμὼν, καὶ πλεόν οὐδέν; Ἀνάψωμεν τοίνυν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν τὸν πόθον. Μεγάλῃ γὰρ ἀπόκειται δόξα τοῖς δικαίοις, καὶ ἦν οὐκ ἐνὶ παραστῆσαι λόγῳ. Τὰ γὰρ σώματα μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἀπολαθόντες ἀφθάρτα, συνδοξάζονται καὶ συμβασιλεύουσι τῷ Χριστῷ.

ς. Τοῦτο δὲ ἡλίκον ἐστίν, ἐντεῦθεν εἰσόμεθα· μᾶλλον δὲ σαφῶς μὲν οὐδαμῶθεν εἰσόμεθα· ὥστε δὲ ἀπὸ τῶν παρ' ἡμῖν ἀγαθῶν ἀναγθέντες, μικρὰν γοῦν τινα λάδωμεν ἐννοίαν, ὡς ἂν οἷός τε ὦ, παραστῆσαι πειράσσομαι τὸ λεχθέν. Εἰπέ γὰρ μοι, εἰ τίς σε γεγηρακότα, καὶ ἐν πενία ζῶντα ἐπηγγέλλετο ποιήσῃν ἐξαίφνης νέον, καὶ εἰς αὐτὴν ἄξειν τῆς ἡλικίας τὴν ἀκμὴν, καὶ σφόδρα ἰσχυρὸν καὶ ὠραῖον ὑπὲρ πάντας κατασκευάσειν, καὶ βασιλείαν δώσειν τῆς γῆς; ἀπάσης ἐπὶ ἔτεσι χιλίοις, βασιλείαν εἰρήνην ἔχουσαν βαθυτάτην, τί οὐκ ἂν ὑπὲρ ταύτης εἴλου τῆς ὑποθέσεως καὶ ποιῆσαι καὶ παθεῖν; Ἰδοὺ τοίνυν, ὁ Χριστὸς οὐχὶ ταῦτα, ἀλλὰ πολλῶ μείζονα τούτων ἐπαγγέλλεται. Οὐ γὰρ ὅσον γῆρας καὶ νεότητος τὸ μέσον, τοσοῦτον φθορᾶς καὶ ἀφθαρτίας τὸ διάφορον· οὐδὲ ὅσον βασιλείας καὶ πενίας, τοσοῦτον τῆς δόξης τῆς παρουσίας καὶ τῆς μελλούσης· ἀλλ' ὅσον ὀνειράτων καὶ ἀληθείας. Μᾶλλον δὲ οὐδὲν οὐδέπω εἶρηκα· οὐδὲ γὰρ ἐστὶ λόγος ἱκανὸς παραστῆσαι τὸ μέγεθος τῆς διαφορᾶς τῶν ἐσομένων πρὸς τὰ παρόντα. Χρόνου δὲ ἐνεκεν, οὐδὲ [295] ἐννοῆσαι ὅλως ἐστὶ διαφορὰν. Πῶς γὰρ ἂν τις παραβάλῃ τοῖς παροῦσι ζῶνι πέρας οὐκ ἔχουσαν; Τῆς δὲ εἰρήνης τοσοῦτο τὸ μέσον, ὅσον εἰρήνης καὶ πολέμου τὸ διάφορον· καὶ τῆς φθορᾶς καὶ τῆς ἀφθαρσίας, ὅσον βώλου πηλίνης ὁ καθαρὸς μαργαρίτης ἀμείνων. Μᾶλλον δὲ, ὅσα ἂν εἴπῃ τις, οὐδὲν παραστῆσαι δυνήσεται. Κὰν γὰρ τῷ τῆς ἀκτίνοῦ παραβάλῳ φωτὶ τὸ κάλλος τῶν τότε σωμάτων, κὰν ἀστραπῇ τῇ φανωτάτῃ, οὐδὲν οὐδέπω τῆς λαμπρότητος ἐκείνης ἄξιον ἔρω. Ὑπὲρ δὴ τούτων πόσα οὐκ ἄξιον προέσθαι χρήματα καὶ σώματα; μᾶλλον δὲ πόσας οὐκ ἄξιον προέσθαι ψυχάς; Νῦν δὲ, εἰ μὲν τίς σε εἰς βασιλεία εἰσάγαγε, καὶ πάντων παρόντων διαλεχθῇναί σοι τὸν βασιλέα παρεσκεύασε, καὶ ὁμοτράπεζον αὐτῷ καὶ ὁμοδίαιτον ἐποίησε, πάντων ἂν ἐφῃς σαυτὸν εἶναι μακαριώτερον· εἰς δὲ τὸν οὐρανὸν μέλλων ἀναβῆναι, καὶ παρ' αὐτὸν ἐστάναι τὸν βασιλέα τῶν ὧλων, καὶ τοῖς ἀγγέλοις ἀντιλάμπειν, καὶ τῆς ἀπροσίτου δόξης ἀπολαύειν ἐκείνης, ἀμφιδόλλεις εἰ δέοι προέσθαι χρήματα, δέον, εἰ καὶ τὴν ζῶνι αὐτὴν ἀποδύσασθαι ἔδει, σκιρτᾷ καὶ ἀγάλλεσθαι καὶ πτεροῦσθαι ὑπὸ τῆς ἡδονῆς; Σὺ δὲ, ἵνα μὲν ἀρχὴν λάβῃς τὴν παρέχουσάν σοι κλοπῶν ἀφορμὰς (οὐ γὰρ κέρδος τὸ τοιοῦτον ἐγὼ καλῶ), καὶ τὰ ὄντα ἐκβάλλεις, καὶ τὰ ἐτέρων δανεισάμενος, εἰ δέοι, καὶ τὴν γυναικα καὶ τὰ τέκνα ὑποθέσθαι οὐ κατοκνεῖς, τῆς δὲ βασιλείας τῶν οὐρανῶν προκειμένης, τῆς οὐδένα διάδοχον ἔχουσας ἀρχῆς, ὀκνεῖς καὶ ἀναδύῃ καὶ πρὸς χρήματα κέχνηας; καὶ οὐκ ἐννοεῖς, ὅτι εἰ τὰ πρὸς ἡμᾶς τοῦ οὐρανοῦ μέρη οὕτω καλὰ καὶ τερπνὰ, ἡλίκα τὰ ἀνώτατα, καὶ ὁ τοῦ οὐρανοῦ οὐρανός;

Ἄλλ' ἐπειδὴ σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς ταῦτα ἰδεῖν οὐκ ἐστίν, ἀνάβηθι τῷ λογισμῷ, καὶ ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν τοῦτον στάς, ἀνάβλεψον εἰς ἐκεῖνον τὸν ἀνωτέρω τοῦτου οὐρανὸν, εἰς τὸ ὕψος τὸ ἀπειρον, εἰς τὸ φῶς τὸ ἀπρόσιτον, εἰς τοὺς δῆμους τῶν ἀγγέλων, εἰς τὰς τάξεις τῶν ἀρχαγγέλων, εἰς τὰς ἄλλας δυνάμεις τὰς ἀσωμάτους· καὶ ἅλιν ἐπιλαβοῦ τῆς παρ' ἡμῖν εἰκόνης, καταβάς ἀνωθεν, καὶ ὑπόγραφόν μοι τὰ περὶ τὸν βασιλέα τὸν ἐπὶ γῆς, ὅσον, ἄνδρας χρυσοφοροῦντας, καὶ ζευγὸς λευκῶν ἡμιόνων χρυσῷ καλλωπιζομένων καὶ δχημα λιθοκάλυπτον, καὶ πέταλα τοῦτω περισειόμενα, καὶ δράκοντας ἐν ἱματίοις σχηματιζομένους σπρικοῖς, καὶ ἀσπίδας χρυσοῦς ἔχουσας ὀφθαλμούς, καὶ ἱππους χρυσοφοροῦντας, καὶ χαλινούς χρυσοῦς. Ἄλλ' ὅταν τὸν βασιλέα ἴδωμεν, οὐδὲν τούτων ὀρῶμεν λοιπόν·

amisi Noe fuerit, vel Job, vel Daniel, qui sint supplicio affectos, non audent illis et manum porrigere. Naturæ quippe commem tunc auferri contingit. Quia enim repetenti peccatorum filiorum patres, filiique entum improborum (non enim naturæ, sed mala sunt), ut illi puram habeant lætitiā, misericordiæ vi frangantur, qui illis fruuntur iam tunc exstingui contingit, ipsique cum contra propria viscera indignantur. Etenim cum vident quidam filios suos improbos, heredant et a familia sua abscondunt, id igitur in iudicio eveniet. Nemo igitur, qui bonetur, aliquid boni speret, etiamsi sexcentos egenitos habeat : *Unusquisque enim referet, non per corpus sunt, prout gessit, sive bonum, sive (2. Cor. 5. 10).* Audiamus, quæso, et remus. Si pravæ concupiscentiæ igne ardeas, iam supplicii ignem, et hic ignis exstinguetur. ris quid absonum loqui, tecum reputa striditiam, et metus tibi freni loco erit. Si alienare volueris, audi Judicem dicentem : *Ligate pedes ejus, et projicite eum in tenebras extellat. 22. 13,* et hanc abjicies concupiscentiæ crudelis et immisericors fueris, recordare a illarum, quæ, extinctis lampadibus suis, non habent oleum, ex sponsi thalamo exclusæ sūt. 25), ac cito benignus evades. Si ebriationibus operam dare cupias, audi dicientem, *Mitte Lazarum (Luc. 16. 24),* qui digito refrigeret adustam linguam, neque consequutus est, et statim ab hoc cupiditatis verteris. Cætera quoque omnia virtutis officia queris : nihil enim onerosum Deus præcepit. Quæ præcepta onerosa esse videntur? Ex nostra. Quemadmodum enim si studiose diligere agamus, quæ videntur esse gravia, levia erunt : sic, si segniter agamus, tolerabique difficultia nobis videbuntur. Quæ omnia reputantes, ne beatos illos prædicemus qui non mensa, sed illorum finem cogitemus. stercus et pinguedo, illic vermis et ignis. Ne sed eorum finem nobiscum reputemus. Nam lectitudines et labores, illic vincula insolubilia re exteriores. Ne gloriæ humanæ amatores ; sit eorum exitus, consideremus. Hic servitus, illic damnum multum et combustio æterna. Sed nos ratiocinemur, atque hæc et similia nostris concupiscentiis assidue occinamus, cito effugiemus et virtutem exsequemur, præ-amorem exstinguemus, et futurorum accendit enim firmitatis habent præsentia, quid ditum, quid tam stupendum, ut omnem erga in insumamus? Annon eadem ipsa perpetuo quasi in circulum recurrentia, ut diem et noctem et diem, hiemem et æstatem, æstivem, et nihil ulterius? Accendamus ergo desiderium bonorum. Magna quippe justis est gloria, et quam verbis exprimere non

possumus. Nam corpora post resurrectionem incorruptibilia accipientes, gloriæ regni que Christi consortes erunt.

6. *Resurrectio futura quantum bonum. Futuram inter et præsentem vitam discrimen.* — Hoc vero quantum sit, hinc intelligemus ; imo potius numquam clare intelligemus ; ut autem exemplo ex bonis præsentibus assumpto, parvam quamdam ejus notitiā attingamus, pro virili mea id quod dictum est declarare curabo. Dic mihi, si quis tibi seni et in penuria degenti polliceretur id præstiturum se, ut repente juvenis esses, et in ipsum ætatis florem reducereris, formaque ac robore corporis cunctis præstares, daturumque tibi totius orbis regnum, idque ad mille annos, regnum, inquam, in profundissima pace transigendum, quid pro tali assequendo promisso non facere, quid non pati velles? En igitur, Christus non hæc, sed his longe majora pollicetur. Non enim quanta senectutem inter et juventutem, tanta solum est inter corruptionem et incorruptionem differentia; neque quantum est inter regnum et paupertatem discrimen, tantum etiam est inter gloriam præsentem et futuram : sed quantum inter somnia et rei veritatem. Imo vero nondum quidpiam dixi : nullus quippe sermo potest differentiam illam exprimere, quæ est inter futura et præsentia. Si ratio autem habeatur temporis, nulla omnino potest cogitari differentia. Quomodo enim conferre quis potest præsentibus, vitam nullum terminum habituram? In pace autem tantum est discrimen, quantum inter pacem et bellum, inter corruptionem vero et incorruptionem, quantum inter luteum frustum et gemmam puram. Imo vero potius quidquid dicas, nihil declarare poteris. Quamvis enim corporum beatorum pulchritudinem radio lucis conferam, quamvis conspicuo fulguri, nihil illo splendore dignum dicam. Pro his certe quot non pecunias, quot non corpora profunderet par esset? imo quot non animas? Nunc porro, si quis te in regiam introduceret, omnibusque præsentibus id curaret ut Imperator te alloqueretur, teque et mensæ et ædium consortem admitteret, te omnium beatissimum esse pronuntiaret : at cum in cælum sis ascensurus, et cum ipso universorum Imperatore versaturus, cum angelis vicissim micaturus, et inaccessa illa gloria fruiturus, ambigis num pecunias profunderet oporteat, cum par esset, etiamsi vitam emittere opus esset, exsultare, gaudere et præ voluptate alas assumere? At tu, ut præfecturam adipiscaris, quæ tibi furtorum occasiones præbeat : non enim id lucrum vocarim : et facultates expendis, ab aliisque mutuaris, ac si oporteat etiam uxorem et liberos pignori dare non vereris, regno autem cælorum tibi proposito, imperioque successoris experte, segnis es, refugis, et pecuniis inhias? nec cogitas, si cæli partes illæ, quas conspiciere valemus, ita pulchræ, ita jucundæ sunt, quantæ erunt aliæ his superiores, quantum cælum cæli?

Imperatorum cultus cum Christi novissimo adventu comparatus. — Sed quia corporeis oculis hæc videre

S. JOANNIS CHRYSOStOMI ARCHIEP. CONSTANTINOP.

l. mente ascende, et supra hoc cælum apice in illud superius cælum, in immensam, in lucem inaccessam, in angelorum potentiam, in archangelorum ordines, et in alias incorruptas virtutes: ac rursus hinc descendens imaginem nostram terrenam accipe, ac describe illam quæ terrenum Imperatorem circumstant, illa quæ terrenum Imperatorem circumstant, viros auro decoratos, jugum albarum mularum ornatarum, currum lapillis coagmentatum, latis in illo mobiles et agitates, dracones instructis, aspidem depictos, aspidem aureis instructis, equos auro ornatos, frena aurea. At quando Imperatorem videmus, nihil eorum ultra respicimus: quippe solus nos in se convertit; nempe purpurea vestimenta, diadema, sella, fibula, calcei, vultus splendor. His omnibus simul accurate perpensis, ab his rursus cogitationem transfer ad superna, diemque terribilem cogita, qua Christus adveniet. Non enim jugum mularum tunc videbis, non currus aureos, non dracones et aspidem, sed quod horrorem inculiat, et tantum stuporem injiciat, ut cælestes ipsæ virtutes stent attonitæ: nam *Virtutes cælorum*, inquit, *commovebuntur* (Matth. 24. 29). Tunc cælum totum aperietur, descendet vero unigenitus Dei Filius, non viginti, non centum satellitibus stipatus, sed mille, nis et decies millies millenis angelis et archangelis, omniaque erunt timore et terrore plena, discissa terra, omnibusque hominibus ab Adam usque ad illam diem, ex terra surgentibus et abreptis, ipso cum tanta gloria fulgente, ut solis et lunæ totam lucem occultent, radiis illis ipsam superantibus. Sed, heu me, quantus stupor ille, cum talia exspectantes bona præsentibus inhiamus, nec cogitamus diaboli vafritiem, qui per res illas exiguas magnis nos privat bonis, dat lutum, ut abripiat cælum, umbram vanam ostendit pompam (hoc tatem, atque in somniis divitiarum), ut, adveniente luce, enim sunt præsentibus exhibeat. Quæ cum sciamus, dilecti, ejus dolum fugiamus, id vitare curemus, ne cum illo dampnemur, ne nobis Judex dicat: *Discedite a me, maledicti, in ignem æternum paratum* (Matth. 25. 41).

7. At benignus est Deus; id non accidet, inquit, diabolo et angelis ejus (Matth. 25. 41). Ergone frustra scriptum est? Nequaquam, aies; sed ad comminationem solum, ut respiscamus. Si igitur non respiscamus, sed improbi maneamus, nonne, dic mihi, supplicium inferet? Ergo neque bonis mercedem retribuet? Retribuet, inquit: id enim ipsum decet, etiam supra meritum beneficia conferre. Hæc itaque vera sunt, et prorsus evenient: quæ autem ad supplicia attinent, nequaquam? O multam diaboli vafritiem! o inhumanam ejus humanitatem! Ipsius enim est hæc cogitatio, ut gratiam conferat inutilem et segniorem reddat. Quia novit enim, supplicii metum, seu quoddam frenum, id præstare ut animis angamur et a vitis retrahamur, nihil non agit et molitur, ut illud radicatus evellat, quo demum sine timore per precipitia feramur. Quomodo igitur illam superabimus? Quæcumque ex Scripturis proferimus dicent ii, qui

contradicunt, comminationis causa scripta earum id de futuris forte dicere possint, etsi ad impietatem; de præteritis vero, deque iis quæ jam gerunt, non item. Interrogemus igitur eos: An de diluvio, deque perniciem illa universali? An illud comminationis causa dictum fuerat? an tigit, et in exitum deductum est? nonne id tur Armeniæ montes, ubi arca consedit? liquiæ ejus illic hactenus servantur? admonitionem (a)? Similia tunc multi per centum annos dum arca construebantur, justusque clamaret, nemo exeret: sed quia non crediderunt committere, ultionem repente ac reipsa sublevis qui tantum ipsis supplicium intulit, auribus nobis inferet? non enim minora illius temporis. Tunc illicitis coitibus nam *Ingressi sunt*, inquit, *filius Dei* (Gen. 6. 2): nunc autem nullum e quod retro relinquatur.

Maledictum Sodomorum non letum. — Verum, si placet, ad vera sermonem convertamus, ut credantur. Num quis vestrum stinam peregrinatus est? Mihi ergo dictorum veritati testimonium tra Ascalonem et Gazam ad ipdanis fluvii terminum erat quiferacissima, quæ cum paradiset: nam Vidit, inquit, Lot Jordanem, quæ irrigabatur qu13. 10). Verum hæc nunc desertissima. Stant enim arat fructus ille iræ diviniæ maligranata splendida facibus præbentia, manibus fructum quidem nullum, multum intus positum ex lapides, talis ipse aer. O cinerem redacta, præter supplicii indicia. Num nationes? num et hæc non credit gehennæ, Sæcum reputet, supplicium et hactenus manens. rans de sapientia sicbus impiis, liberavit Pentapolim (Sap. 11) monium nequitie fructus tempore fructus arboreorum scelus, graunum. Insano in ignea pluvia et paria et gravior immititur. Quoniamquam exist

(a) Reliquiæ Armeniæ servi

ἰκεῖνος γὰρ ἡμᾶς ἐπιστρέφει μόνος, καὶ τὰ πορφυρὰ ἱμάτια, καὶ τὸ διάδημα, καὶ ἡ καθέδρα, καὶ ἡ περόνη, καὶ τὰ ὑποδήματα, καὶ ἡ τῆς ὕψεως λαμπρότης. Ταῦτα οὖν ἅπαντα συναγαγὼν ἀκριδῶς, ἀπὸ τούτων μετὰ θεοῦ ἐδίδιν ἐπὶ τὰ ἄνω τὸν λογισμὸν, καὶ τὴν ἡμέραν ἐννόησαν τὴν φοβεράν, καθ' ἣν ὁ Χριστὸς παραγίνεται. Οὐ γὰρ ζεύγος ἡμιόνων ὅφει τότε, οὐδὲ ὀχήματα χρυσᾶ, οὐδὲ δράκοντας καὶ ἀσπίδας, ἀλλ' ὁ πολλῆς γέμει φρικτῆς, καὶ τοσαύτην ἐμποιεῖ τὴν ἔκστασιν, ὥς καὶ αὐτὰς ἐκπλαγῆναι τὰς οὐρανίους δυνάμεις. Αἱ γὰρ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν, φησί, *σαλευθήσονται*. [296] Τότε ἀνοίγεται μὲν ἅπας ὁ οὐρανός, κάτεισι δὲ ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Υἱός, οὐκ εἰκοσι, οὐδὲ ἑκατὸν δορυφορούμεναι αὐτὸν, ἀλλὰ χιλιάδων καὶ μυριάδων ἀγγέλων τε καὶ ἀρχαγγέλων, καὶ πάντα ἔσται φόβος καὶ τρόμος μεστὰ, τῆς τῆς ἀναβήγγυμένης, καὶ τῶν πώποτε γενομένων ἀνθρώπων, ἐξ οὗ γέγονεν ὁ Ἀδάμ μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ἀπὸ γῆς ἀνισταμένων, καὶ ἀρπαζομένων, αὐτοῦ μετὰ τοσαύτης φαινομένου δόξης, ὥστε τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην ἅπαν κρύψαι τὸ φῶς, ὑπὸ τῆς αὐγῆς ἐκείνης ὑπερλαμπρόμενον. Ἄλλ', οἱμοὶ τῆς πολλῆς ἀναισθησίας, ὅτι, τοιούτων προσδοκωμένων ἀγαθῶν, ἔτι πρὸς τὰ παρόντα κεχρήναμεν, καὶ οὐκ ἐννοοῦμεν τοῦ διαδόλου τὴν κακουργίαν, ὅς διὰ τῶν μικρῶν τὰ μεγάλα ἡμᾶς ἀπαιρεῖται, καὶ δίδωσι πηλὸν, ἵνα ἀρπάσῃ οὐρανὸν, καὶ δείκνυσσι σκιάν, ἵνα ἐκβάλῃ τῆς ἀληθείας, καὶ ἐν ὀνειδίσει φαντάζει (τοῦτο γὰρ ὁ παρὼν πλοῦτος), ἵν', ἡμέρας γενομένης, δείξῃ πάντων πενεστέρους. Ἀπερ μαρτύρας, ἀγαπητοί, φύγωμεν τὸν ἐκείνου δόλον, φύγωμεν τὴν μετ' ἐκείνου κατάκρισιν, ἵνα μὴ καὶ πρὸς ἡμᾶς ὁ κριτὴς εἴπῃ· *Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ, οἱ κατηραμένοι*, εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαδόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ.

Γ'. Ἄλλὰ φιλάνθρωπός ἐστιν ὁ Θεός· οὐκ ἔσται τοῦτο, φησὶν. Οὐκοῦν εἰκὴ γέγραπται· Οὐχί, φησὶν, ἀλλὰ πρὸς ἀπειλὴν μόνον, ἵνα σωφρονῶμεν. Ἄν οὖν μὴ σωφρονῶμεν, ἀλλὰ μένωμεν κακοί, οὐκ ἐπάξει τὴν κόλασιν; εἰπέ μοι. Οὐκοῦν οὐδὲ τοῖς ἀγαθοῖς ἀποδώσει τὰς ἀμοιβάς; Ναί, φησί· τοῦτο γὰρ πρέπον αὐτῷ καὶ ὑπὲρ τὴν ἀξίαν αὐαργεῖται. Ὡστε ἐκεῖνα ἀληθῆ καὶ πάντως ἔσται, τὰ δὲ τῶν κολάσεων οὐ πάντως; Ὡ τῆς πολλῆς τοῦ διαδόλου κακοτεχνίας, ὡ τῆς ἀπανθρώπου ταύτης φιλάνθρωπίας. Ἐκείνου γάρ ἐστιν οὗτος ὁ λογισμὸς χάριν ἀνόνητον χαριζόμενος καὶ βράθυμους ποιῶν. Ἐπειδὴ γὰρ οἶδεν, ὅτι τῆς κολάσεως ὁ φόβος, καθάπερ τις χαλινός, τὴν ἡμετέραν ἀγχεῖ ψυχὴν, καὶ τῶν κακῶν ἀναστέλλει, πάντα ποιεῖ καὶ πραγματεύεται, ὥστε πρόβριζον ἀναστήσας τοῦτον, ἵνα λοιπὸν ἀδεῷ κατὰ κρημνῶν φερώμεθα. Πῶς οὖν αὐτοῦ περιγενώμεθα; Ὅσα ἂν εἴπωμεν ἐκ τῶν Γραφῶν, ἐροῦσιν οἱ ἀντιλέγοντες, ὅτι ἀπειλῆς ἔνεκεν γέγραπται. Ἄλλὰ περὶ μὲν τῶν μελλόντων ἔχοιεν ἐν τούτῳ λέγειν, εἰ καὶ λίαν ἀσεβῶς· περὶ δὲ τῶν ἐκβεβηκότων οὐκ ἔτι, καὶ τέλος ἐσχηκότων. Ἐρώμεθα τοίνυν αὐτούς· Ἠκούσατε περὶ τοῦ κατακλισμοῦ καὶ τῆς πεπνυμένος ἐκείνης; μὴ κακῶν ἀπειλῆς ἔνεκεν εἴρηται; οὐχὶ γέγονε, καὶ εἰς ἔργον ἐξέβη; οὐχὶ καὶ τὰ

ὄρη μαρτυρεῖ τῆς Ἀρμενίας, ἐνθα ἡ κιβωτὸς ἰδρύθη; οὐχὶ καὶ τὰ λείψανα αὐτῆς ἔως νῦν ἐκεῖ σώζεται πρὸς ἡμετέραν ὑπόμνησιν; Τοιαῦτα καὶ τότε πολλοὶ ἔλεγον, καὶ ἐν ἑκατὸν ἔτεσι τῆς κιβωτοῦ τεκταινομένης, καὶ τῶν ξύλων κατασκευαζομένων*, καὶ τοῦ δικαίου βοῶντος, οὐδεὶς ὁ πιστεύων ἦν· ἀλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἐπίστευσαν τῇ διὰ τῶν βημάτων ἀπειλῇ, τὴν διὰ τῶν πραγμάτων ὑπέστησαν τιμωρίαν ἀιρόν. Εἶτα ὁ τοιαύτην κόλασιν [297] ἐπαγαγὼν ἐκείνοις, οὐ πολλῷ μᾶλλον ἐπάξει ἡμῖν; οὐ γὰρ ἐλάττονα τῶν τότε κακῶν τὰ νῦν γινόμενα. Τότε μὲν γὰρ ἐπιμειξίας ἐποίουν ἀθέτους· *Εἰσὴλθον γὰρ*, φησὶν, *οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων*· νῦν δὲ οὐκ ἔστιν εἶδος ἀμαρτίας ἀπρακτον, ὃ καταλιμπάνεται.

Ἄλλ', εἰ δοκεῖ, καὶ ἐφ' ἕτερα κολάσεως εἶδη τὸν λόγον ἀγάγωμεν, ἵνα ἐκ τῶν γενομένων καὶ τὰ μέλλοντα πιστευθῇ. Ἐπεδήμησέ τις ὑμῶν τῇ Παλαιστίνῃ ποτέ; Ἔγωγε οἶμαι. Οὐκοῦν ὑμεῖς μαρτυρήσατε τῇ ἀληθείᾳ τῶν λεγομένων. Ἀσκάλωνος γὰρ καὶ Γάζης ἀνώτερον εἰς αὐτὸ τοῦ Ἰορδάνου ποταμοῦ τὸ τέλος ἦν τις χώρα πολλὴ τε καὶ εὐφορος, καὶ τῷ παραδείσῳ τοῦ Θεοῦ ἀμιλλωμένη· Εἶδε γὰρ, φησί, *ὡς πᾶσαν τὴν περιχώρον τοῦ Ἰορδάνου, καὶ ἦν ποτιζομένη ὡς ὁ παράδεισος τοῦ Θεοῦ*. Ἀλλὰ νῦν αὕτη πασῶν τῶν ἐρήμων ἐστὶν ἐρημοτέρα, Ἔστηκε μὲν γὰρ δένδρα, καὶ καρπὸν ἔχει, ὃ δὲ καρπὸς τῆς τοῦ Θεοῦ ὀργῆς ἐστὶν ὑπόμνημα. Ἔστηκας γὰρ βροαὶ λαμπρὰν μὲν ἔχουσαι τὴν ἐπιφάνειαν, καὶ χρηστάς παρέχουσας τοῖς ἀγνοοῦσιν ἐλπίδας, εἰς δὲ χείρας ληφθεῖσαι καὶ διακλασθεῖσαι, καρπὸν μὲν οὐδὲνα, κόνιν δὲ καὶ τέφραν ἐπιδείκνυνται πολλὴν ἔνθεν ἀποκειμένην. Τοιαύτη ἐστὶ καὶ ἡ γῆ, τοιοῦτοι καὶ οἱ λίθοι, τοιοῦτος καὶ ὁ ἄηρ αὐτός. Πάντα ἐμπέπρησται, πάντα τετέφρωται, τῆς προλαβοῦσης ὀργῆς ὑπομνήματα ὄντα, τῆς μελλούσης κολάσεως προμηνύματα. Μὴ καὶ ταῦτα ἀπειλαὶ βημάτων; μὴ καὶ ταῦτα φόβοι βημάτων; Εἰ τις ἀπιστεῖ τῇ γένει, τὰ Σδόμα λογίζεσθω, τὰ Γόμορρά ἐννοεῖτω, τὴν τιμωρίαν τὴν ἥδη γεγενημένην καὶ μέχρι νῦν μένουσαν. Ὅπερ καὶ ἡ θεία Γραφὴ διηγουμένη περὶ τῆς σοφίας φησὶν· *Αὕτη δίκαιον, ἐξακολυμένων ἀσεβῶν, ἐβρύσατο φυγόντα καταβάσιον πῦρ Πενταπόλεως*. Αὕτη καὶ νῦν ἔτι εἰς *Μαρτύριον τῆς πορνείας καπνιζομένη καθέστηκεν χέρσος, καὶ ἀτελέσιν ὥραις καρποφοροῦσα τὰ φυτὰ*. Ἀναγκαῖον δὲ καὶ τὴν αἰτίαν εἰπεῖν, δι' ἣν ταῦτα πεπόνθασιν. Ἐν ἣν τὸ πταίσμα αὐτῶν, χαλεπὸν μὲν καὶ ἐπάρατον· πλήν ἐν. Παισὶν ὃ ἐπεμαίνοντο, καὶ διὰ τοῦτο πυρίνῳ κατεκαύθησαν ὑετῷ· νῦν δὲ μυρία καὶ ἴσα καὶ χαλεπώτερα γίνεται, καὶ τοιοῦτος ἐμπρησμὸς οὐ γίνεται. Τίνος ἔνεκεν; Ὅτι πῦρ ἕτερον ἡτοιμάσται, μηδέποτε σθεννόμενον. Πῶς γὰρ ὁ ὑπὲρ ἐνὸς ἀμαρτήματος τοσαύτην ὀργὴν ἐπαγαγὼν, καὶ μήτε τοῦ Ἀβραάμ τὴν ἱκετηρίαν δεξιόμενος, μήτε τὸν ἐνοικον δυσωπηθεὶς Ἀὼτ, τοσού-

* Colib. τῶν ξύλων ὑφαινομένων.

b Sic recte Colib. In Savil. ἐπάρατον· ἐν παισίν.

των κακῶν γινομένων φέρεται ἡμῶν; Οὐκ ἔστι ταῦτα, οὐκ ἔστιν.

ἦ. Ἄλλὰ μὴ μέχρι τούτων στῶμεν· φέρε, ἐτέρους εἰς μέσον ἀγάγωμεν κολασθέντας, ἵνα διὰ πλείονων ἀποδείξωμεν πιστωθῇ τὰ λεγόμενα. Τὸν Φαραὼ πάντες ἀκούετε τὸν βασιλέα τῶν Αἰγυπτίων· οὐκοῦν οἴδατε καὶ τὴν δίκην, ἣν ἔδωκεν, ὅπως σὺν ἄρμασι καὶ ἵπποις, μετὰ τοῦ στρατοπέδου παντὸς εἰς τὸ ἐρυθραῖον καταποντίσθη πᾶλας. Ἴνα δὲ καὶ τὰς Ἰουδαίων μάθητε κολάσεις, ἄκουε Παύλου λέγοντος· *Μηδὲ πορνεύωμεν καθὼς τινες αὐτῶν ἐπόρνευσαν, καὶ ἐπεσον [298] ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ εἰκοσι τρεῖς χιλιάδες· μηδὲ γυγνύωμεν, καθὼς τινες αὐτῶν ἐγόγγυσαν, καὶ ἀπώλοντο ὑπὸ τοῦ ὀλοθρευτοῦ· μηδὲ πειράζωμεν τὸν Κύριον, καθὼς τινες αὐτῶν ἐπείρυσαν, καὶ ὑπὸ τῶν ὄφρων ἀπώλοντο.* Εἰ δὲ καί τινες τοιαῦτα πεπόνθουσιν ὑπὲρ ὧν ἡμαρτον, τί οὐ πεισώμεθα ἡμεῖς; Ἀλλὰ νῦν οὐδὲν πασχόμεθα δεῖν, καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα δεδοικέναι χρή. Οὐ γὰρ ἐπὶ τῷ μὴ δοῦναι δίκην, ἀλλ' ἐπὶ τῷ χείρωνα δοῦναι τηροῦμεθα, εἰ μὴ μεταβαλοῦμεθα. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ οὐκ ᾔδεισαν τὴν γέννην, καὶ ταῖς ἐνταῦθα παρεδίδοντο τιμωρίαις· ἡμεῖς δὲ ὅσα ἂν ἁμάρτωμεν, καὶ μηδὲν ἀνιάρῃ ἐν τῷ παρόντι βίῳ πάθωμεν, ἐν τῷ μέλλοντι πάντα πεισώμεθα. Πῶς γὰρ ἂν ἔχοι λόγον, ἐκείνους μὲν νηπιωδέστερους ὄντας τοιαῦτα πεπονθέναι, ἡμᾶς δὲ τελειωτέρων ἀπολαύσαντας μαθημάτων, καὶ πολὺ χείρωνα πταίνοντας ἐκείνων, διαφυγεῖν τὰς τιμωρίας; Βούλεσθε καὶ τὰς λοιπὰς αὐτῶν ἀκοῦσαι συμφορὰς, ὅσας ἔπαθον ἐν Παλαιστίνῃ ὑπὸ Βαβυλωνίων καὶ Ἀσσυρίων καὶ Μακεδόνων; ὅσους ὑπέμειναν λιμοὺς, λοιμοὺς, πολέμους, αἰχμαλωσίας ἐπὶ Τίτου καὶ Οὐεσπασιανοῦ; Τὴν Ἰωσήπου βίβλον ἀνάγνωτε, ἣν ἔγραψε περὶ τῆς τῶν Ἰεροσολύμων ἀλώσεως, καὶ μαθήσεσθε τὴν πικρὰν ἐκείνην τραγωδίαν. Μετὰ γὰρ τῶν ἄλλων δεινῶν, εἰς τοσαύτην λιμοῦ περιέπεσον ὑπερβολὴν, ὥς καὶ τὰς ζώνας αὐτῶν, καὶ τὰ ὑποδήματα, καὶ τὰ τούτων ἐσθίειν βδελυρώτερα. Πάντα γὰρ ὑπ' ἰδόντας ἦγεν ἡ ἀνάγκη, καθὼς πούφησιν ὁ προλεχθεὶς συγγραφεύς. Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτων ἔστησαν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἰδίων ἀπεγεύσαντο τέκνων. Πῶς οὖν, ἐκείνων τοιαύτας δεδοκῶντας δίκας, ἡμεῖς οἱ τὰ χείρωνα τούτων πράττοντες διαφευξώμεθα; Εἰ γὰρ

ἐκεῖνοι ἐκολάσθησαν τότε, διὰ τί ἡμεῖς οὐ κολαζόμεθα νῦν; Οὐχὶ καὶ τυφλῷ ὄπλον, ὅτι διὰ τὸ ἀποκεῖσθαι ἡμῖν ἐν τῷ μέλλοντι τὴν κόλασιν, καθὼς ἔφην πολλάκις; Χρὴ δὲ λογίζεσθαι πρὸς τοῦτοις καὶ τὰ νῦν ἐν τῷ βίῳ γινόμενα, καὶ οὐκ ἀπιστήσομεν τῇ γέννῃ. Εἰ γὰρ δικαῖός ἐστιν ὁ Θεὸς καὶ ἀπροσώποληπτος, ὥσπερ οὖν καὶ ἔστι, τίνας ἐνεκεν οἱ μὲν διδῶσιν ἐνταῦθα φόνων δίκας, οἱ δὲ οὐ διδῶσιν; οἱ μὲν τῶν μοιχῶν τιμωροῦνται, οἱ δὲ τελευτῶσιν ἀτιμώρητοι; πόσοι τυμωρόντες διέφυγον; πόσοι λησταί; πόσοι πλεονέκται; πόσοι ἄρπαγες; Ἄν οὖν γέεννα μὴ ᾖ, ποῦ τιμωρίαν ὑπέξουσιν; Ἄρα πείθομεν τοὺς ἀντιλέγοντας, ὅτι οὐκ ἔστι μῦθος; ὁ περ αὐτῆς λόγος; Οὕτω γὰρ ἔστιν ἀληθές, ὅτι οὐχ ἡμεῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ ποιηταὶ καὶ φιλόσοφοι καὶ λογοποιοὶ περὶ τῆς μελλούσης ἀνταποδόσεως ἐφιλοσόφουν, καὶ ἐν βῶσι κολάζεσθαι τοὺς πονηροὺς εἰρήκασιν. Εἰ γὰρ καὶ μετὰ ἀληθείας, ὥς ἔχει ταῦτα, εἰπεῖν οὐκ ἠδυνήθησαν, ἀπὸ λογισμῶν κινήθεντες καὶ παρακουσμάτων τῶν παρ' ἡμῖν, ἀλλ' ὁμῶς εἰκόνα τινὰ χρίσεως ἔλαβον. Κωντοὺς γὰρ φασὶ τινὰς καὶ Πυριφλεγέθοντας ποταμοὺς, καὶ Στυγὸς ὕδωρ, καὶ Τάρταρον τοσοῦτον ἀπέχοντα τῆς γῆς, ὅσον αὕτη τοῦ οὐρανοῦ, καὶ πολλοὺς ἐτέρους κολάσεως τρόπους· καὶ [299] πάλιν Ἠλύσιον πεδίον, καὶ μακάρων νήσους, καὶ λειμῶνας εὐανθεῖς, καὶ εὐωδίαν πολλήν, καὶ αὖραν λεπτὴν, καὶ χοροὺς ἐκεῖ διατρίβοντας, καὶ λευκὴν περιβεβλημένους στολήν, καὶ ᾄδοντας ὕμνος τινὰς, καὶ ὁλως καὶ ἀγαθοὺς καὶ πονηροὺς ἀποκειμένῃν ἀντίδοσιν μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἐξοδόν. Μὴ τοίνυν ἀπιστῶμεν τῇ γέννῃ, ἵνα μὴ ἐμπεζώμεν εἰς αὐτήν· ὁ γὰρ ἀπιστῶν, ῥαθυμότερος γίνεται· ὁ δὲ ῥαθυμῶν, εἰς αὐτὴν ἀπελεύσεται πάντως· ἀλλὰ καὶ πιστεύομεν ἀνενδοιάστως, καὶ διαλεγώμεθα περὶ αὐτῆς συνεχῶς, καὶ οὐ ταχέως ἁμαρτησώμεθα. Τῶν γὰρ τοιοῦτων λόγων ἡ μνήμη, καθάπερ τι φάρμακον πικρὸν, πᾶσαν κακίαν ἀποσμήξει δυνήσεται, διαπαντὸς ἡμῶν ἐνέσθουσα τῇ ψυχῇ. Χρησώμεθα τοίνυν αὐτῷ, ἵνα καθαρθέντες καλῶς, ἀξιοθώμεν ἰδεῖν τὸν Θεόν, ὥς ἀνθρώποις ἰδεῖν δυνατόν, καὶ τῶν μελλόντων ἀπολαύσωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

* Savil. quædam omisit, quæ restituantur ex Colbert.

MONITUM

Antiochiæne an Constantinopoli hanc homiliam habuerit Chrysostomus, nulla possumus conjectura assequi. Eam porro dixit ad recens baptizatos et illuminatos; quales sunt etiam duæ catecheses, quas Tomo secundo dedimus. Sperabam autem me illam Græce posse nancisci totam, quando in catalogo quoddam Manuscriptorum, ab amplissimo doctissimoque viro Joanni Pottero mihi transmissio, ejus titulum et initium Græce vidi. Rogatus autem a me totam opellam Græce descriptam mitteret, opera ille usus viri

tantam iram intulit, neque Abrahami supplicium suscepit, neque inhabitantem Lotum revelavit, tot admissis facinoribus, nobis parceret? Non non ita certe.

occatores aliquando in hac vita dant pœnas. Qui vita pro admissis peccatis nihil patiuntur, in fumigandi reservantur. — Verum ne hic gradum sumus, sed age, alios in medium adducamus supplicios, ut pluribus demonstrationibus ea quæ confirmantur. De Pharaone omnes audistis iherum rege: nostis certe quas ille dedit pœnas, sed cum curribus et equis, omnique pariter in Rubrum mare demersus sit. Ut autem vram quoque supplicia discatis, audi Paulum apostolum: « Neque fornicemur, sicut quidam eorum fecerunt, et perierunt una die viginti tria millia: murmuramus, ut quidam eorum murmuraverunt, et perierunt ab exterminatore: neque tentamus, ut quidam eorum tentaverunt, et a serpens perierunt » (1. Cor. 10. 8. 10. 9). Quod si alia pro peccatis passi sunt, quid non patiemur? nunc nihil grave patimur, ideoque maxime oportet. Non enim ut non pœnas demus, sed ut graviore demus, nisi convertamur. Non noverant gehennam, et supplicii hic sunt: nos autem quandocumque peccamus, si presenti vita grave patiamur, in futuro oppetiemur. Nonne cum ratione pugnaret, si rudiores et imperitiores erant, talia passis, perfectionibus fruimur disciplinis, et longe a, quam illi, perpetramus, supplicium effugimus? Vultis reliquas etiam illorum audire calamitates passas in Palæstina a Babyloniis, et Macedonibus? quoties famem, pestem, mori sunt, et captivitates sub Tito et Vespasiano? legite, quem de Jerosolymorum scripsit, et acerbam illam tragœdiam discetis. Illis quippe calamitatibus in tantam famem iniecit, ut balteos etiam suos, et calceos ederent, etiam horribilia: omnia quippe dentibus ut necessitas, ut prædictus scriptor ait. Ad in his steterunt, quin etiam proprios filios devorant. Quomodo ergo, cum illi tales dederint

pœnas, nos, qui graviora his perpetravimus, effugimus? Nam si tunc illi plexi sunt, cur nos jam non plectimur? Annon vel cæco manifestum est ideo sic agi, ut sæpe dixi, quod nobis supplicium in futurum reservetur? Ad hæc vero considerata sunt ea quæ nunc in hoc mundo geruntur, et gehennæ fidem non negabimus. Nam si justus est Deus, nec personas accipit, ut certe verum est, cur hic alii cadum dant pœnas, alii non dant? cur ex mœchis alii puniuntur, alii non plexi moriuntur? quot sepulcrorum effossoribus pœnam vitarunt! quot fures! quot avari! quot raptiores! Si ergo gehenna non esset, ubinam illi pœnam dabunt! Num contradicentibus persuademus, quæ de illa narrantur non esse fabulam? Ita enim vera sunt, ut non nos tantum, sed etiam poetæ, philosophi et fabularum scriptores de futura pro merito sorte philosophati sint, et improbos in inferno cruciari dixerint. Nam etiamsi hæc vere ut sunt enarrare non potuerunt, utpote qui ex ratiocinio tantum exque nostra doctrina male accepta ad id permoti fuerint, attamen illi imaginem quandam iudicii adepti fuerant. Cocytos enim memorant, Pyriphlegethontas fluvios, et Stygis aquam, et Tartarum tantum a terra distantem, quantum ipsa a cælo, multos quoque alios ultionis modos: rursumque Elysium campum, et fortunatorum insulas, prata florida, fragrantiam multam, auram tenuem et choros illic versantes, albo indutos amictu, quasdam modulantes cantilenas, in summa bonis et malis post exitum ex hac vita paratam sortem promeritam. Ne itaque gehennæ fidem negemus, ne in illam incidamus: nam qui non credit, segnior efficitur; qui segnis est, in illam procul dubio ibit: imo credamus sine dubitatione, deque illa frequenter colloquamur, et non facile peccabimus. Huiusmodi namque sermonum commemoratio, quasi acerbum quoddam remedium, nequitiam omnem abstergere poterit, si nostris perpetuo animis inseat. Hoc itaque remedio utamur, ut probe expurgati, digni simus qui Deum videamus, ut ab hominibus videri potest, et futuris fruamur bonis, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi. Ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

AD HOMILIAM IN JOSEPH ET DE CONTINENTIA.

Accurati Joseph Boevlesii, protobibliothecarii Bodleiani, quæ paucissima in Manuscripto super-exscribi mihi que transmitti curavit. Cætera enim avulsis foliis perierunt, ut monuit ipse laudatus Boevlesius.

Interpretatio Latina, etsi vetus, sat bene concinnata est.

EJUSDEM DE CONTINENTIA.

• Ἀεὶ μὲν ἔμολε θοῶς
 χρησιμώτατος εἶναι καὶ
 πρέπων τοῖς τοῦ Χρι-
 στοῦ δούλοις ὁ περὶ σω-
 φροσύνης λόγος· μάλιστα
 δὲ νῦν ἐν καιρῷ τούτῳ
 ποιησόμεθα πρὸς ὑμᾶς,
 ὅτε τὸν Χριστὸν ἐνδυσά-
 μενοι τῆς Ἐκκλησίας οἱ
 παῖδες, σωφροσύνην μά-
 λιστα κακτῆσθαι πρὸ τῶν
 ἄλλων ὀφείλουσιν ἀγα-
 θῶν. Ἐπεὶ καὶ ὅστις εἴ-
 δεν ἀθλητὰς, Ὀλυμπίου
 νομισθέντας πρέπειν,
 ἀλειψαμένους ἐπὶ τὸ στά-
 διον καταβαίνοντας, εἴτα
 περὶ παλαισμάτων καὶ
 καρτερίας καὶ νίκης διε-
 λέχθη πρὸς αὐτοὺς, ἐν
 καιρῷ τούτῳ πεποιηκέναι
 δικαίως ἂν παρὰ πάντων
 νομίζοιτο. Καὶ δὴ καὶ
 ἡμεῖς ἑωρακοὺς τοὺς τοῦ
 [300] Σωτῆρος ἀθλητὰς,
 δύναμιν λαβόντας παρὰ
 τοῦ Πνεύματος διὰ τῶν
 θείων μυστηρίων, εὐχόμενοι
 ἂν ὑπὲρ σωφροσύνης δια-
 λεχθέντες, ἐπὶ τὸν ἀγῶνα
 τὸν πνευματικὸν παρα-
 πέμψωμεν. Ἐν μὲν οὖν
 τοῖς ἀνθρώποις . . .
 nihil indignum Domino
 nobis datum spectantes,
 nihil indignum Domino
 vel loquamur, vel facia-
 mus. Nam si rex aliquis
 purpura amictus, corona-
 que caput ornatus, et victus
 naturæ affectionibus,
 indignum quiddam regia
 maiestate fecerit, mox ut in
 regiam stolam aspexerit,
 emendat se, operamque
 dat ne posthac a fœdis
 vincatur cupiditatibus.
 Et tu quoque indutus
 Christum, vitata turpi
 animæ concupiscentia,
 ad divinam statim stolam
 respice, meliorque statim
 eris, neque maligni artibus
 offenderis. Igitur pulchrum
 quidem continentiam com-
 mendare laudibus, pulchrius
 autem possidere. Et sane non
 parum ad continentiam
 incitantur, qui multum de
 ea loquuntur et audiunt. Atque
 eam ob rem virtutes san-
 ctorum celebrari sacris
 Scripturis voluit Deus, ut
 omnes homines in illorum
 trahantur imitationem,
 vestigiaque illorum diligen-
 ter sequendo persuasi con-
 tinentiam parent. Etenim si
 in gymniciis certaminibus
 plerique, visis athletis
 coronatis, accensi, etiam
 ipsi se exuerunt, et multos
 sudores laboresque per-
 tulerunt, ut ramis vel oleæ
 vel lauri coronarentur :
 quanta ergo nos convenit
 alacritate pro continentia
 sudores ferre, quando alios
 a Deo coronatos videmus,
 ut cælestibus redimiamur
 coronis, propter bona
 salutariaque facinora ? Quomodo
 non grave et multa

ira dignum, si athletas allectet
 folium lauri vel oliuæ, et
 gloria transitoria huius
 vitæ : nos autem nihil
 moveant Christi munera, ut
 omnem voluptatem amoveamus,
 et timorem Dei præferamus
 concupiscentiis ? Porro non
 in solis hominibus videmus
 similitudinem imitationem,
 sed et in brutis. Nam et
 columbæ sæpe, visa una
 volante, statim sequuntur
 omnes : et pullus generosus,
 in equorum armento exsiliens,
 secum rapit omne armentum.
 Et inter vos, ut in ar-
 mento Christi, bonus est
 pullus Joseph continentia-
 simus, cælestibus exsultationibus
 ad sui imitationem nos
 conservos vocans. Saltemus
 igitur cum bono ad-
 olescente spiritualem choream,
 laudantes ipsius continen-
 tiam, non verbis solum, sed
 et operum imitatione. Ille
 igitur, ille erat diligens et
 perpetuus continentia-
 e custod, cum posset reginæ
 ipsi imperare et in deliciis
 atque luxu divitem et volup-
 tarium agere. Verumtamen
 quamvis talium et tantorum
 dominus futurus, cum cogitasset
 quod divitiarum quidem et po-
 tentia ac gloria cum præsen-
 ti vita transeant, et tempo-
 raliū lucrum dumtaxat habeant,
 solius autem virtutis nullus
 sit finis, ideo voluptatibus
 timorem Christi, ut frenum
 quoddam, iniecit. Divitias
 autem et delicias, ac promissiones
 dominæ derisit, miseriam
 in carcere dulciorem censens
 præclaris domiciliis, tametsi
 his qui excellenter formosi
 sunt, difficile est imperare
 voluptati. Hic autem tantum
 specimen exhibuit continentia-
 e, ut pulchritudine animæ
 pulchritudinem corporis occultaret,
 stellæ cuidam pulchræ
 formositate corporis, angelis
 autem venustate animæ
 conferendus. Nos autem
 decet admirari, non solum
 adolescentis continentiam,
 sed et pericula, quæ pro
 illa sustinuit, qui morte
 gravius ac terribilius iudicavit
 servire voluptatibus. Admirabitur
 autem, qui virtutem ipsius
 diligenter cognoverit, et
 tempora expenderit in quibus
 animam puram servavit. Nam
 priusquam in terra et
 Dominus et Opifex universi
 apparuit, libertatem custodivit
 mentis. In domo impiorum
 educabatur, multos habebat
 ad deteriora adhortantes,
 carebat continentia-
 e magistro. Omnes
 voluptati serviebant, ventri
 indulgebant, nihil pium,
 nihil sanctum faciebant :
 attamen in tantorum
 taliumque impiorum corona,
 videns dominam intemperan-
 tem jacere, cælestium
 thesaurorum proditor non
 est factus, sed Spiritus
 templum indeprædabile
 custodivit, malens mori,
 quam servire voluptatibus.
 Non audierat Paulum
 dicentem, corpora nostra
 membra Christi esse (1. Cor.
 6. 15) : et priusquam
 audiret vocem divinam,
 non minor apparuit
 iis qui cælestibus
 promissionibus honorati
 sunt, docens nos in
 Ecclesiis quam oporteat
 nos certare, et incorruptam
 servare animam. Nam
 si ego, dicere potest
 Joseph, qui ante
 natum Christum fui,
 nec audivi excelsum
 apostolum Paulum
 clamantem, corpora
 nostra membra esse
 Christi, putavi Dei
 servos decere ut
 imperent voluptati,
 nec inventus sum
 continentia-
 e decoctor, quamvis
 multa pericula parata
 viderem : quantum
 vos convenit cum :

timore et tremore vivere in continentia, ut ne appareatis indigni honore, et ne membra Christi fiant membra scorti! Hoc verbum potest omnem animam continentia munire, hoc verbum ardentis concupiscentias facile restinguit. Neque imber in ignem cadens ita facile flammam deprimit, ut malas concupiscentias marcescere facit sermo ille in animam admissus. Eosdem sermones nobis loqui et magnus Job potest, qui non solum diligens continentiae fuit exercitator, sed et legem oculis suis posuit, ne in virginis viderent faciem, ne forte mentem illius irradians raperet pulchritudo (*Job 31. 1*): quamvis quis non admiraretur et obstupesceret, videns virum hunc cum diabolo quidem viriliter certare, et omnes maligni machinas vincere, virginis autem faciem fugere, et a formosae puellae aspectu oculos subducere? Diabolum quidem videns accedentem non fugit, sed mansit sicut leo viribus fidens: virgine autem visa non stetit, neque moratus in contemenda pulchritudine, sed statim secessit. Secebat nimirum in praelio contra daemones virili et audaci animo opus: in continentiae autem praeparatione victoriam concedi, non ex virginum consuetudine, sed secessu. Quisquis igitur promittit virginitatem, accipiat consilia continentissimi omnium hominum, qui et ipse ante Christum incarnatum tam diligens continentiae fuit custos. Neque enim negligenter audiendum, quod ante Christum incarnatum apparuerint iusti tantum continentiae specimen exhibentes. Non enim erat quod tanta vi ad virtutem illam urgeret, neque virginibus crimen erat neglecta continentiae possessio. Quomodo autem hoc? Quia huius causae gratia Deus excelsus, universorum Opifex, nostram accepit formam, ut angelorum sanctimoniam ex caelo deduceret. Quando igitur homines post tantum honorem voluptatibus se manciant, dici nequit temeritatis magnitudo, qua membra Christi membra meretricis facientes, Domini misericordiam afficiunt,

et quantum in eis est, vanam reddunt. Audiunt daemones, et timent, quia Deus non connivet ut conjungantur sibi, nos autem sibi adjungat. Et audent fidelium quidam abscindere se a Christo, at jungere meretricibus? Non tantum est malum e caelo in lutum cadere, quantum malum fuerit membrum Christi factum a divino honore excidere, et membrum fieri scorti. Quando igitur concupiscentia mala inflamat animam, statim recordare Christi, cogita adstare tibi Paulum adhortantem, ac dicentem: *Nescitis quod corpora vestra membra sunt Christi? Gerens membra Christi, faciesne membra scorti* (*1. Cor. 6. 15*)? Si illorum verborum fueris recordatus, statim fugientem videbis voluptatem. Nam si ancillas domina casta et pudica turpitudini deditas statim solo aspectu pudicas facit: quid mirum, si titillantem voluptatem Christi memoria statim sopit? Semper crucem habe ante oculos tuos radiantem, et purus a peccatis per id temporis abibis. Nam sicut columna nubis, figura nostrae crucis, Hebraeorum multitudinem protegebat, ne quid mali ab Aegyptiis pateretur (*Exod. 15. 21*); ita crux ante oculos visa omnem statim abigit malam voluptatem. Haec enim salus est animae, foedarumque concupiscentiarum salubre antidotum. Etenim infirmitates corporis medicorum artes sanant, animam autem aegrotam curant statim eloquia Christi. Eapropter et eos qui peccarunt, et adhuc carnis serviunt voluptatibus, oramus et precamur, ut excitentur ac resipiscant, ne omnino ab affectionibus vincantur, neve impetu serantur, neve in amaram servitutem sponte se subjiciant, sed se in acie opponant, et timore Christi mentem corroborent, ac ejiciant ex arce gravem dominam: ut abjecta omni macula, et peccantium turba, cum sancta et incorrupta anima possumus accedere ad divina et reverenda sacramenta magni Dei et Salvatoris Jesu Christi: cui gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.

MONITUM IN SEQUENTIA DUO OPUSCULA.

Haec opuscula duo in Latina interpretatione, quae sola superest, inventionem tamen et eloquentiam Chrysostomi praese ferunt, omninoque digna sancto doctore sunt. Aliquid tamen suspicionis succurrit, ea non hoc ordine et ritu, quo hic comparent, ab ipso Joanne nostro edita fuisse, sed a quopiam alio, qui ex variis ejus locis haec ita consarcinaverit. Ut res est, haec digna plane sunt quae Chrysostomi nomine publicentur. Praemittimus autem Admonitionem fratrum nostrorum Benedictinorum, qui Editionem Operum divi Augustini curaverunt, et sexto Tomo p. 259 et seqq. haec opuscula ediderunt, atque hoc Monitum praemisissent:

«Estant sermones isti duo in vetere Corbeiensi Codice ante mille, ut videtur, annos descripto, primus quidem hocce titulo praenotatus: *Incipit sermo sancti Joannis de Consolatione mortis*. Secundus autem primo quam proxime conjunctus absque titulo, nihilque aliud in fine habens nisi, *Explicit de Resurrectione*. Caeterum alter iste sermo tertia parte, qua in ante excusis carebat, auctior nunc primum prodit ex laudato Corbeiensi exemplari: eaque pars recapitulationem eorum quae in primo sermone dicta fuerant, continet, et aliis non incertis argumentis ad hoc opusculum pertinere cognoscitur. Joannem porro non alium quam Chrysostomum in fronte sermonis primi designatum opinamur. Confer Homiliam ipsius 41 in 1 Cor. 15, et Homiliam 4 in 2 Cor., et Homiliam 64 in Joan., Homiliam denique 7 ad populum Antiochenum, etc.»

DE CONSOLATIONE MORTIS.

SERMO PRIMUS.

1. Praebete silentium, fratres, ne vos transeat sermo utilis et in tempore necessarius. Nam tunc vel maxime opus est medicina, quando gravis nascitur aegritudo: et tunc sollicitè collyrium adhibendum est,

cum fuerit oculus dolore turbatus. Quicumque ergo non habet hunc dolorem, non obstrepat, sed potius audiat, quia non impedit sanum scire medicinam quae prosit. Qui vero per hunc casum turbatum habet

oculum mentis, et doloribus cruciatur, magis intentus sit ut aperiat oculum ad suscipiendum salutaris verbi collyrium, quo non solum consolationem, sed etiam remedium consequatur. Certum est autem, quia is qui dolet oculum, si eum medico infundenti collyrium aperire noluerit, collyrium quidem foris extra pupillam funditur, oculus vero remanet in dolore: sic et mens dolentis, si propter nimiam tristitiam verbo se clausurit, non recepta salubri admonitione, incipiet plus dolore, et forsitan pati illud quod in Scriptura continetur, *Quia tristitia mundi mortem operatur* (2. Cor. 7. 10). Beatus Paulus apostolus, fidelium doctor, medicus salutaris, duas esse dixit tristitias: unam bonam, et alteram malam; unam utilem, et alteram inutilem; unam quæ salvat, et alteram quæ perdit. Et ne dubium alicui videatur id quod dico, ipsa ejus verba recitabo. Ait enim, *Quæ secundum Deum est tristitia, penitentiam in salutem stabilem operatur* (Ibid.): hæc est illa bona tristitia. Sequitur deinde: *Nam sæculi hujus tristitia mortem operatur*: hæc est illa mala.

2. *Luctus an prosit, necne.* Videamus ergo, fratres, ista tristitia quæ nunc est in manibus, quæ nunc agitur in pectore, et auditur voce, utilis sit an inutilis, prodesse valeat an nocere. Jacet ecce corpus exanime, jacet in tabula homo sine homine, membra utique sine spiritu; clamatur, nec respondet; vocatur, et non audit; jacet facies pallida, forma mutata, per quam mors ipsa cernitur (a); cogitatur præterea ejus perpetuum silentium, cogitatur delectatio, aut quæ fuit, aut quæ futura erat utilitas; cogitantur necessitates, veniunt in mentem verba dulcissima, longa consuetudo requiritur. Hæc sunt sine dubio quæ movent lacrymas, incitant ululatum, et totum animum in profundam tristitiam demergunt. Contra hæc tam valida, tam fortia doloris arma illud primo (b) omnium opponendum est, quia omne, quod nascitur in hoc mundo, necesse est mori. Hæc est enim lex Dei et sententia immutabilis, quam post delictum princeps generis humani accepit, dicente Deo, *Terra es, et in terram ibis* (Gen. 3. 19). Quid ergo novi contigit, si homo ad hoc natus divinæ legi ac sententiæ satisfecit? quid novi accidit, si ex mortalibus natus naturæ propriæ, quia nec poterat excusare, respondit? Non est inusitatum quod antiquum est, non est inauditum quod quotidianum est, non est proprium quod commune est. Si avos et proavos novimus per hanc viam mortis profectos, si ipsos denique patriarchas et prophetas ab Adam protoplasto non sine occasu audivimus migrasse de sæculo, elevemus animum de profundo tristitiæ: quia quod debebat, hoc reddidit. Et utique debitum cum redditur, quam potest habere tristitiam? Hoc est vere debitum, quod nulla potest pecunia redimi: hoc est debitum, quod nec virtus excusat, nec sapientia, nec potestas, nec ipsi denique reges poterunt declinare. Plane hortarer ego ut

(a) Post, cernitur, quidam Editi addunt, et horretur.

(b) Editi quiam, post, doloris arma, ferunt, spiritalibus debemus armari præsidii. Illud ergo, etc.

augeres tristitiam, si fuisset talis res, quæ cum posset tua substantia redimi, vel differri, negligentia aut paritate provenisset. Cum vero Dei decretum firmum sit et immutabile, frustra dolemus, et de nobis querimus quare sit mortuus, cum scriptum sit, *Domini Dei sunt exitus mortis* (Psal. 67. 21). Ista ergo communis vitæ conditio si recipiatur in animo, incipiet gravatus cordis oculus, quasi prima infusio relevari.

3. *Luctus nimius a ratione alienus etiamque periculosus.* — Sed dicis, scio communem esse hunc casum; scio quia is, qui mortuus est, debitum solvit sed delectationem cogito, necessitates repeto, consuetudinem requiro. Si propter hæc tristitia afficeris errore duceris, non ratione gubernaris. Scire enim debes, quia Dominus, qui hanc dederat delectationem, dare potest et aliam potiore, et qui tibi hanc intulit necessitatem, sufficiens est per aliam occasionem supplere. Utilitatem¹ vero, sicut tuam vides, debes et ejus qui defunctus est cogitare: quia sic ei forsitan expediebat, sicut scriptum est: *Raptus est, ne malitia mutaret ejus intellectum. Placita enim erat Deo anima ejus, ideoque properavit de media iniquitate educere eum* (Sap. 4. 11. 14). De consuetudine autem quid dicam, quam dum tempus² sic facit oblivisci, ut nunquam fuisse videatur? Quod ergo tempus præstat et dies, multo magis debet ratio et bona præstare cogitatio. Et vel illud maxime cogitandum est, quod divina per Apostolum sententia diffinivit, *Quia tristitia mundi mortem operatur* (2. Cor. 7. 10). Quod si tam oblectatio, quam utilitas præsens, sive consuetudo, res mundi sunt et gaudia sæculi transitoria, propter hæc animum dejicere, et spiritum contristari, vide ne sit vere mortifera valetudo. Repetens autem iterum atque iterum dicam: *Quia tristitia mundi mortem operatur* (Ibid.). Quare autem mortem operatur? Quia solet nimia tristitia aut ad dubitationem, aut ad perniciosam perducere blasphemiam.

4. *Luctus iis qui ante Christum licitus.* Cur Christus fleverit Lazarum. *Lugere mortuos jam non licet.* — Sed dicet aliquis: Prohibes lugere mortuos, cum et patriarchæ plorati sunt, et Moyses ille famulus Dei, et multi deinde prophetæ, præsertim cum Job quoque justissimus vestem suam supra filiorum consideri necem (Job. 1. 20)? Non ego prohibeo lugere mortuos, sed gentium illuminator Apostolus, qui sic ait: *Nolo vos ignorare, fratres, de dormientibus, ut non contristemini, sicut qui spem non habent* (1. Thess. 4. 12). Non potest Evangelii claritas obscurari, si ii qui ante legem, aut sub legis umbra positi fuerant, suos mortuos flebant. Et merito flebant, quia nondum de cælis venerat Christus, qui fontem illum lacrymarum sua resurrectione siccavit. Merito flebant, quia adhuc

¹ Aliam lectionem habet Editio quædam Augustini nempe, potiore, et necessitatem sufficit alia occasione implere. Utilitatem, etc. Sed præferenda videtur altera lectione quæ in margine affertur.

² Forte melius, quam interdum tempus.

intentia permanebat. Merito lamentabantur, idem resurrectio prædicabatur. Sperabant sancti quique adventum Domini, sed mortui non lebant, quia nondum viderant quem sperantique Simeon unus de veteribus sanctis, qui erat de sua morte sollicitus, postquam Jesum adhuc puerum secundum carnem suscepit, de suo exitu gratulatur dicens, *Nunc domine, servum tuum in pace, quia viderunt salutare tuum* (Luc. 2. 29. 30). O beatus ille! Quia quod sperabat viderat, jam mortem nem et requiem computabat. Sed dices: Ecce solio legitur, archisynagogi ploratam filiam, et sorores Lazari Lazarum flevisse (Joan. 11). Sed illi adhuc secundum veterem legem sapientia necdum a mortuis Christum surrexisse vident. Flevit plane et ipse Dominus Lazarum mortuum, non utique ut flendi mortuos formam ed ut et se per lacrymas suas verum corpus esse monstraret. Vel certe flevit amore humanæ, quia nec tali signo monstrato in eum redituri. Neque enim mors Lazari causa esse lacrymarum, quem ipse Jesus et dormivisse et suscitaturum se promiserat, sicut et fecit. Meruerunt ergo veteres suum morem, suamque em, Christi adventum præcedentes. Jam quo Verbum caro factum est, et habitavit in eo quo primo Adæ datam sententiam Adam solvit, ex quo nostram mortem sua morte, et ab inferis die tertia Dominus resurrexit, est terribilis mors fidelibus: non timetur quia Oriens venit ex alto. Clamat ipse Dominus: *Ego sum*, inquit, *resurrectio cui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivet: qui vivit et credit in me, mortem non videbit* (Joan. 11. 25. 26). Manifesta est, fratres, vox divina, quia qui credit Christo, et ejus custodit, si mortuus fuerit, vivet. Hanc vocem Paulus apostolus accipiens, et totis fidei edicens, instruebat: *Nolo*, inquit, *vos ignorantes, de dormientibus, ut non tristes sitis* (1. Cor. 15. 12). O mira Apostoli pronuntiatio! Uno sermone doctrinam proferat, resurrectionem dat. Dormientes namque appellat illos, qui sunt, ut dum dormire eos dicit, resurrecturos ratione consignet. *Non*, inquit, *tristes sitis mortuis, sicut et cæteri*. Qui spem non habent, mori: nos autem qui spei filii sumus, collæque autem nobis spes sit, ipse commemorat dicens, *quia Christus mortuus est, et resurrexit: ut eos, qui dormierunt, per Jesum adducat cum se* (1. Cor. 15. 4. 13). Jesus enim nobis et hic viventibus, et hinc recedentibus vita est. *Mihi*, inquit, *vivere Christus est, et mori lucrum* (Philipp. 1. 21). Lucrum plane, quia angustias et tribulationes,

quas habet longior vita, mors accelerans lucrificat. Jam vero ordinem et habitum spei nostræ describit Apostolus. «Hoc», inquit, «vobis dicimus in verbo Domini, quia nos qui vivimus, qui residui sumus, in adventu ejus non præveniemus eos qui dormierunt: quia ipse Dominus in jussu et voce archangeli, et in tuba Dei descendet de cælo, et mortui qui in Christo sunt resurgent primi: deinde nos qui vivimus, simul cum illis rapiemur in nubibus obviam Christo in aera, et ita semper cum Domino erimus» (1. Thess. 4. 14-16). Hoc est quod dicit, quia cum venerit Dominus, inveniet multos in corpore Christianos, qui nondum experti sunt mortem: et tamen non ante rapiuntur ad cælum, quam mortui sancti de monumentis resurrexerint, tuba Dei et voce archangeli suscitati. Cum autem fuerint suscitati, juncti pariter cum viventibus rapiuntur in nubibus obviam Christo in aera, et sic semper cum ipso regnabunt. Nec sane possit dubitari quod possint corpora, quamvis sint gravia, in aera sublevari: cum jubente Domino Petrus ipsum corpus habens super undas ambulaverit maris (Matth. 14. 29), Elias quoque ad hujus spei confirmationem, per hunc aera curru flammeo sit raptus ad cælum (4. Reg. 2. 11).

6. *Quales futuri sinus post resurrectionem.* — Sed quæris forte: Quales erunt qui a mortuis resurrexerint? Audi ipsum dicentem Dominum tuum: *Tunc*, inquit, *justi fulgebunt, sicut sol in regno Patris sui* (Matth. 13. 43). Quid splendorem commemorem solis? Cum fideles transfigurari necesse est ad ipsius Christi Domini claritatem, ut testatur apostolus Paulus: «Nostra», inquit, «conversatio in cælis est: unde et ipsum Salvatorem expectamus Dominum Jesum Christum, qui transformabit corpus humilitatis nostræ ad conformationem corporis gloriæ suæ» (Philipp. 3. 20. 21): transfigurabitur sine dubio caro ista mortalis ad conformationem Christi claritatis, induet immortalitatem: quia *Quod seminatum fuerat in infirmitate, prolinus surget in virtute* (1. Cor. 15. 43). Non timebit caro amplius corruptionem, non patietur famem, non sitim, non ægrotudines, non casus adversos. Pax enim tuta, et firma securitas vitæ est. Alia utique cælestis est gloria, ubi et gaudium sine defectione præstabitur.

7. *Mors magis optanda, quam lugenda, sed non sibi inferenda.* — Hæc in sensu et oculis gerens beatus Paulus dicebat, «Optabam dissolvi, et cum Christo esse multo magis melius» (Philipp. 1. 23). Et adhuc aperte docens, «Dum sumus», inquit, «in corpore, peregrinamur a Domino: per fidem enim ambulamus, et non per speciem. Habemus autem magis», inquit, «bonam voluntatem peregrinari a corpore, et præsentem esse ad Dominum» (2. Cor. 5. 6-8). Quid agimus nos parvæ fidei homines, qui anxiamur et delicimus, si aliquis de caris nostris migret ad Dominum? Quid

Corbeiensis, more humano.
Corbeiensis, Christi adventu pendente.
quidam, uno sermone ut utranque doctrinam pro-

¹ Mss., induetur.

² Sic Ms. Corbeiensis. Editi vero quidam, multo enim melius. Infra Ms. Corb., præsentem esse et adventare Domino.

agimus, quos peregrinatio in hoc mundo magis delectat, quam representari ad Christi conspectum? Vere, vere peregrinatio est omne quod vivimus: nam sicut peregrini in sæculo, sedes habemus incertas, laboramus, desudamus, vias ambulantes difficiles, periculis plenas: undique insidiæ, a spiritualibus, a corporalibus inimicis¹, undique errorum calliculi sunt præparati. Et cum tantis periculis urgeamur, non solum ipsi non cupimus liberari, sed etiam liberatos tamquam perditos lugemus et plangimus. Quid nobis præstitit Deus per suum Unigenitum, si adhuc mortis timemus casum? Quid nos renatos ex aqua et Spiritu gloriamur, quos peregrinatio de hoc mundo contristat? Ipse Dominus clamat, *Si quis mihi ministrat, sequatur me: et ubi ego sum, ibi erit et minister meus* (Joan. 12. 26). Putas si rex terrestris ad suum palatium vel convivium aliquem vocet, non cum gratiarum actione properabit? Quanto magis ad cælestem currendum est regem, qui quos receperit, non solum convivas, sed etiam conregnatores² efficiet, sicut scriptum est: *Si commortui sumus, et convivemus; si sustinemus, et coregnabimus* (2. Tim. 2. 11. 12). Nec hoc ego dico, ut quis manus sibi inferat, aut se interficiat contra voluntatem Dei creatoris, aut animam ut de corporis sui expellat hospitio; sed hoc dico, ut lætus et gaudens, cum aut ipse vocatur et proximus, et ipse vadat, et euntibus gratuletur. Hæc enim est Christianæ fidei summa, vitam veram exspectare post mortem, reditum sperare post exitum. Accepta igitur voce Apostoli, cum fiducia jam dicamus gratias Deo, qui nobis contra mortem victoriam dedit, per Christum Dominum nostrum, cui est gloria et potestas nunc et in sæcula sæculorum. Amen.

SERMO II.

1. *Resurrectio unde apud infideles dubia.* — Superiori quidem libello perstrinximus breviter de consolatione mortalitatis³, de spe resurrectionis: nunc plenius et validius de eisdem dicere properamus. Si quidem hæc, quæ loquutus sum, fidelibus quidem certæ sunt, infidelibus autem ac dubiis videntur esse fabulosa, ad quos pauca strietius proferamus. Certe quicumque estis increduli, omnem dubitationem de substantia corporis sustinetis. Discreditur enim a quibusdam, carnem conversam in pulverem, iterum posse resurgere, iterum reviviscere. Cæterum de anima nullum posse hominum dubitare: si quidem de animæ immortalitate nec philosophi ipsi, cum sint pagani, dissentiunt. Nam quid est mors, nisi separatio corporis animæque? Recedente enim anima, quæ semper vivit, quæ mori nescit, quia de flatu Dei est⁴, solum corpus emoritur: quia aliud in nobis mortale, aliud immortale est. Sed recedens anima, quæ carnalibus oculis non videtur, ab angelis suscipitur, et

collocatur aut in sinu Abrahamæ, si fidelis est; aut in carceris inferni custodia, si peccatrix est: dum statutus veniat dies, quo suum recipiat corpus, et apud tribunal Christi iudicis veri reddat suorum operum rationem. Ergo quia de carne tota cunctatio est⁵, hujus est infirmitas defendenda, et resurrectio consignanda.

2. *Mortui quomodo resurgent. Probatur Deum mortuos posse suscitare.* — Quod si quis requirat a me dubius et incredulus, *Quomodo mortui resurgent, quomodo corpore venient?* respondebo ei ore ac verbis Apostoli, *Insipiens, tu quod seminas, non vivificatur, nisi prius moriatur: et quod seminas, nudum seminas granum tritici aut alterius alicujus seminis* (1. Cor. 15. 35-37), mortuum et aridum sine humore; et cum putrefactum fuerit, secundius surgit, atque vestitum folliculis, aristis armatum. Qui ergo granum tritici suscitatur propter te, ipsum te non poterit suscitare propter se (a)? qui solem quotidie quasi de sepulcro noctis suscitatur, et lunam quasi de interitu reparatur, et tempora recedentia revocat ad utilitatem scilicet nostram: ipsos nos, propter quos omnia reparatur, non requiret, et semel patietur extinguere⁶, quos suo flatu accendit, quos suo spiritu animavit? et in perpetuum jam non erit homo, qui illum pie et agnovit et coluit? Sed iterum dubitas, quod possis reparari post mortem, restitui post cinerem et ossa consumpta? O homo, dic mihi, quid fuisti ante quam in matris utero concipereris? Nihil utique. Deus ergo, qui te creavit ex nihilo, nonne facilius poterit reparare de aliquo? Mihi crede, facilius poterit reficere quod ante jam fuit, qui potuit⁷ creare quod non fuit. Qui te ex gutta informis liquoris in tuæ matris utero in nervos, venas et ossa jussit excrescere, poterit, mihi crede, de utero terræ iterum generare. Sed times ne forte ossa tua arida vestiri pristina carne non possint? Noli, noli, secundum tuam impotentiam, Dei æstimare majestatem. Deus ille rerum omnium creator, qui vestit arbores foliis, et prata floribus, poterit et tua ossa illico veris tempore⁸ in resurrectione vestire. Dubitaverat aliquando de hoc ipso propheta Ezechiel, et interrogatus a Domino, utrum viverent ossa arida, quæ videbantur sparsa per campum, respondit, *Tu æris, Domine* (Ezech. 37. 3). Sed postquam Deo jubente, et seipso prophetante, vidit ossa ad sua loca et juncturas currentia, postquam vidit ossa arida nervis ligari, venis intexi, carne contegi, cute vestiri, postea prophetavit in spiritu, et veniens spiritus uniuscujusque introivit in corpora illa jacentia, et resurrexerunt, et mox steterunt⁹: sic confirmatus de resurrectione propheta, scriptam visionem, ut ad posteros tantæ rei cognitio perveni-

¹ Editi veteres, *tota contradictio est*, quæ lectio non spernenda.

² Idem, *et cineres patietur extinguere*.

³ Ms. *secunda manu, quam potuit*.

⁴ Mss., *illo certo veri*.

⁵ Itæc, *et mox steterunt*, desunt in Mss.

¹ Ms. Corb., *a spiritualibus inimicis*, tantum, et ibidem, *undique errorum casus sæculi præparati*.

² Ms., *conregnatos*.

³ Editi veteres Augustini, *de consolatione mortuorum*. Corb. Codex, *de consolatione mortalitatis*.

⁴ Editi veteres, *de flatu Dei est inspirata*, et paulo post, *quæ carnalibus oculis videri non potest*.

(a) Hæc, *ipsum te non poterit suscitare propter se*, in veteribus Editis habentur, et ad marginem rejecta sunt in postrema Editione. Sed puto ad seriem quadrare.

ergo clamat Isaias : *Exsurgent mortui, et qui sunt in monumentis, et lætabuntur quia. Ros enim, qui abs te est, sanitas est illis* (19). Vere enim, sicut rore madefacta semina et exsurgunt, sic rore Spiritus ossa fideinabunt¹.

d argumentum. — Sed dubitas, quomodo de albus totus homo restitui possit? Revera tu a scintilla ignis ingentem suscitas flammam; poterit ex modico cineris tui fermento to-maculi tui redintegrare conspersum? Nam a : Nusquam comparent carnis ipsius reli-raitan enim aut igne consumptæ sunt, aut a levorata : hoc primum scito, quia quidquid tur, in terræ visceribus continetur, unde oterit Deo præcipiente produci. Nam et tu, i appareat ignis, adhibes lapillum, et modi-ri, et excutis de visceribus lapilli quantum ignis. Quod ergo per tuam industriam et um, quam tibi Deus ipse concessit, facis, ut i quod non apparet², majestas illa divina fa-virtute non poterit, ut quæ interita non vi-ventiat? Mihi crede, potest omnia Deus.

totus futuram resurrectionem testificatur. Item et martyres, et Machabæorum mater. — Illo require, utrum promiserit se facere resur-um : et cum promissam tantorum didiceris illis, imo cum ipsius Christi Domini certissi-beas cautionem, confirmatus fide, mortem um timere. Qui enim timet adhuc, discredidit : credit, peccatum contrahit insanabile, quia redulitate audet Deum aut impotentem aut meverare mendacem. Sed non ita beati apo-m ita sancti martyres probant. Apostoli, pro-ne prædicationem resurrectionis, Christum risse prædicant, et in ipso mortuos suscitant-antiant, nec mortem nec tormenta recusa-nec cruces. Si ergo in ore duorum vel trium stat omne verbum : resurrectio mortuorum, et tam idonei testes existunt, cui cum effu-anguinis testimonium dicunt, quomodo potest um revocari? Quid autem sancti martyres? ut certam spem resurrectionis, annon? Si buissent, non utique per tantos cruciatus et mortem pro lucro maximo suscepissent : non aut supplicia præsentia, sed præmia sequutura. dictum, *Quæ videntur, ad tempus sunt; quæ non videntur, æterna sunt* (2. Cor. 4. 18). Au-ratres, virtutis exemplum. Mater septem filios tur, et non lugebat, sed potius lætabatur : filios suos iugulis radi, ferro concidi, sar-cessari; et non lacrymas fundebat, non ulula-ebat, sed sollicitè ad tolerantiam filioshorta-Non enim erat illa crudelis utique, sed fidelis : filios, non delicate, sed fortiter. Hortabatur veteribus Editis, sic rore sancti Spiritus ossa fide-ita cum suo corpore in æternam gloriam germi-

filios ad passionem, quam gaudens ipsa quoque sus-cepit. Erat enim de sua et suorum filiorum resur-rectione secura. Quid loquar viros, quid feminas, quid pueros, quid puellas? quomodo sibi de ista morte luserunt, quomodo summa celeritate ad cælestem militiam transierunt? Poterant utique ad præsens vivere si voluissent, quia in ipsis erat positum, Christum negando viverent, aut confitendo morentur : sed magis elegerunt vitam projicere temporaneam, et vitam assumere sempiternam, excludi de terra, et incolere cælum.

5. *Formido mortis excluditur.* — Inter hæc, fratres, quis dubitationis est locus? ubi potest adhuc mortis residere formido? Si martyrum sumus filii, si eorum socii volumus inveniri, non contristemur morte, non lugeamus caros, qui nos præcedunt ad Dominum. Nam si plangere voluerimus, ipsi nobis insultabunt beati martyres, et dicent : O fideles! o regnum Dei cupientes! vos qui caros vestros delicate morientes in lectis utique et plumis, cum mœrore plangitis et lugetis, si eos a gentilibus propter nomen Domini cruciari et interfici videretis, quid facturi essetis? Aut non vobis præcessit exemplum? Abraham patriarcha filium unicum offerens sacrificium, gladio obedientiæ jugulavit (Gen. 22. 10) : nec ei, quem tanto amore dilexit, pepercit¹, ut Domino obediens probaretur. Sed si dicatis, illum propter Dei hoc fecisse præceptum : et vos habetis præceptum, ut non tristes sitis de dormientibus. Qui ergo minima non servant, majora quando servabunt? An nescitis, quia animus qui in talibus fragitur, ad fortiora reprobis invenitur? Quis timens rivum, mare aliquando ingreditur? Sic qui plangit impatienter amissum, quando poterit ad martyrii pervenire certamen? Nam qui in his constans et magnanimus existit, jam sibi gradum ad potiora substernit.

6. *Egregium Davidis exemplum. Vestes nigrae in luctibus.* — Sufficiant hæc, fratres, ad mortis con-temptum, et ad spei futuræ confirmationem. Superest ut unum de veteribus exemplum proferam, quod omnem consolationem faciat, et quod etiam patientibus cordis auribus volo omnes audire. David rex magnus filium dilectum, quem sicut animam propriam diligebat, infirmitate percussum impatientissime se-rebat (2. Reg. 12. 16. seq.) : et cum humana jam auxilia nihil prodessent, seipsum convertit ad Domi-num, deposita regali gloria, sedit in terra, jacuit in cilicio, non manducavit, non bibit, septem diebus continuis orans Deum, si forte sibi filius donaretur. Accesserunt seniores domus ejus, consolantes roga-verunt ut panem sumeret, veriti ne forte, dum filium vellet vivere, ipse ante deficeret. Non potuerunt ex-torquere, non cogere; amor enim impatiens solet pericula ipsa contemnere. Jacet rex in squalore cili-cii ægrotante filio : nec verba faciunt consolationem, nec ipsa escarum necessitas vocal. Mens tristitia

¹ ut producas quod non apparet, et mox, ut quæ non videntur excutiat, desunt in Ms.

² Ms., nec tanto amor pepercit.

pascitur¹, pectus dolore reficitur, oculi lacrymas pro potibus fluunt. Inter hæc factum est quod decreverat Deus: moritur puer. Uxor in luctu, tota domus in planctu, servuli pavidi, quid fieret exæstuant: nemo enim audebat domino filium mortuum nuntiare, timentes utique, ne ille qui sic impatienter adhuc vivum lugebat, si audisset mortuum, vitæ faceret finem. Dum strepunt famuli inter se, dum tristes alter ad alterum dicere aut suadet aut vetat, intellexit David, prævenit nuntios, an vitam filius exhalasset interrogat. Negare non possunt, factum fletibus indicant. Fit concursus insolitus², expectatio grandis et metus, ne quid sibi periculi pius pater inferat. Surgit continuo rex David de cilicio, surgit hilaris, quasi filium suum audisset incolumem: vadit ad balneas, lavat corpusculum, vadit ad templum, adorat Deum, epulatur cum amicis, compressis suspiriis, gemitu omni deposito, vultu jam læto. Mirantur domestici, stupent amici novam et subitam conversionem³: audent denique interrogare, quid sibi vellet hoc, ut cum vivente filio sic doluerit, mortuo non doleret? Respondit vir ille magnanimitate præcipuus: Necesse fuit cum adhuc viveret filius, et humiliari, et jejuna, et lugere in conspectu Domini; erat enim spes impetrandi comæatus vitæ: at vero postquam voluntas Domini facta est, stultum est et impium, animum lamentatione inutili macerari: sic dicens: *Ego ibo ad illum, ille non revertetur ad me* (2. Reg. 12. 28). Ecce exemplum magnanimitatis atque virtutis. Quod si ille David, adhuc sub lege positus, sub illa, non dico licentia, sed necessitate lamentationis, sic animum a luctu irrationabili separavit⁴, sic tristitiam suam suorumque compescuit: nos qui jam sub gratia sumus, sub certa spe resurrectionis, quibus omnis tristitia interdicitur, qua fronte mortuos nostros gentilium more plangimus, ululatus insanos attollimus, veluti alio genere bacchantes, conscissis tunicis pectora nudamus, verba inania et nænias circa⁵ corpus et tumulum defuncti cantamus? Postremo etiam qua ratione vestes nigras tingimus, nisi ut nos vere infideles et miseros non tantum fletibus, sed etiam vestibus approbemus? Aliena sunt ista, fratres, extranea sunt, non licent: et si licerent, non decerent. Sed aliquantos de fratribus et sororibus, licet fides propria et præceptum Domini fortes faciat, parentum tamen et vicinorum opinio debilitat et frangit: ne lapidei et crudeles judicentur, si pepercerint vestimento⁶, si non insanis luctibus fuerint debacchati. Et hoc quam vanum est, quam ineptum, opiniones hominum errantium cogitare, et nos timere, ne quid minus faciat de fide quam suscepit! Quare non magis discit tolerantiam ille qui talis est? quare non a me

discit fidem ille qui dubius est? Quando etiam si tantus sit dolor ejusmodi pectoris, tacite debeat luctum sensu digerere¹, et non levitate sui animi publicare.

7. *Ethnici audita filii morte dictum. Plangendi ethnici, Judæi, et catechumeni morientes.* — Unum adhuc volo proponere exemplum ad corrigendos eos qui plangi mortuos arbitrantur. Exemplum autem de paganorum historia est. Fuit quidam princeps paganus (a), qui habebat filium unicum, satisque dilectum. Hic cum in Capitolio idolis suis gentili errore sacrificaret, nuntiatur ei quod filius ille unicus defuisset (b). Non reliquit sacra, quæ gerebat in manibus, non lacrymavit, nec omnino suspiravit: sed quid respondit, audite: Sepeliatur, inquit; memini enim me filium genuisse mortalem. Vide responsum, vide hominis pagani virtutem, ut nec expectari se jusserit, vel ut præsentem se sepulturæ filius tradere-tur. Quid agimus, fratres, si diabolus hunc in diem iudicii coram Christo contra nos producat et dicat, Hic meus cultor, quem ego præstigiis decipiebam meis, ut serviret cæcis et surdis simulacris, cui ego nec resurrectionem a mortuis, nec paradisum, nec cælorum regna promiseram, hic filii nobilis sapiens unicus mortem nec doluit nec ingemuit, nec tali nuntio in ea sacra deseruit: tui autem Christiani, tui deiles, pro quibus idem crucifixus et mortuus es, mortem ipsi non timerent, sed essent de resurrectione securi, non solum lugent mortuos et voce et habitu sed etiam ad ecclesiam procedere confunduntur, a quanti etiam ipsi clerici tui et pastores ministerium suum intermittunt, vacantes luctui, quasi insultant tue voluntati? Quare? Quia quos voluisti, de sæculi caligine ad te vocasti. Quid ad hæc respondere poterimus, fratres? Nonne confusio nos apprehendit, cum in hac parte inferiores gentibus invenimur? Et utique lugere debet paganus, qui nesciens Deum, mox ut moritur, recto cursu pergit ad pœnam. Plangi debet Judæus, qui Christo non credens, animam suam perditioni deputavit. Dolendum est plane de catechumenis nostris, si aut sua incredulitate, aut negligentia proximorum, sine baptismo salutari recesserint. Cæterum qui sanctificatus gratia, signatus fide, conversatione probatus, vel innocentia securus de hoc mundo recedit, beatificandus est, non lugendus; desiderandus, non plangendus; sed desiderandum cum moderatione, cum sciamus nos ipsos accedentibus temporibus sequuturos.

8. *Tristitia salutaris quanam.* — Terge igitur lacrymas, intermitte suspiria, compesce gemitus, o fidelis, et pro hac tristitia salutarem illam indue tristitiam, utique quam beatus Apostolus secundum Deum esse memoravit, quæ salutem stabilem solet operari (2 Cor. 7. 10); utique pœnitentiam facinorum communis-sorum. Scrutare pectus tuum, propriam interrogans

¹ Editti, *necessitas advocavi, tristitiam patitur*, et mox, *oculi lacrymis perpetuis fluunt*. Infra vero, *domino filium mortuum nominare*.

² Ms., *Fil concursus solius*. Infra, *ne quid sibi filii ipsius pater*.

³ Alii, *conversationem*, minus recte, ni fallor.

⁴ Editti, *superavit*.

⁵ Ms., *et rana circa*.

⁶ Illic, *si pepercerint vestimento*, desunt in Ms.

¹ Habent, *dirigere*, Editti veteres, qui mox verbo, *publicare*, sermonem claudunt.

(a) Plutarchus in Laconicis Apophthegmatibus p. 231 Titus Livius l. 2.

(b) Forte, *defunctus esset* [vel *defecisset*].

llam, et si invenias aliquid pœnitendum (intem cum sis homo), trahere suspiria in con-, funde lacrymas in oratione, esto sollicitus e illa vera, de pœna animæ, esto sollicitus ato, sicut David dicit: *Quoniam iniquitatem onantio, et sollicitus ero pro peccato meo* (Psal. et non de corporis hujus solutione terrebed suo tempore in melius, Deo jubente, repa- Vide quemadmodum utrumque sententia dimplexa est, dicens, *Venit hora, cum mortui sunt in monumentis, resurgent* (Joan. 5. 28). caritas, ecce contemptus mortis. Sed quid sequi bona fecerunt, in resurrectionem vitæ; qui mala egerunt, in resurrectionem judicii (Ibid. v. ce diversitas resurgentium. Omnem quidem est carnem resurgere dumtaxat humanam: aus resurget ad vitam, malus resurget ad , sicut scriptum est: *Ideo non resurgent in iudicio, neque peccatores in concilio iustorum* (5). Ut ergo non in iudicium resurgamus, in- mortis tristitia illam pœnitentiam et tristimamus, et curam bonorum operum ac vitæ habeamus, et ad hoc sit nobis cogitatio huius et cadaveris, ut nos mortales esse noveriper hanc cogitationem salutem nostram, dum est, dum licet, minime negligamus: scilicet illicantes in melius, aut emendantes, si ignorravimus: ne subito præoccupati die mortis, us spatium pœnitentiæ, et non invenire posqueramus eleemosynas erogare et satisfac- delictis, nec quod volumus concedatur.

9. *Recapitulatio sermonis utriusque.* — Ostensa igitur, fratres, mortis communis (a), ostensa lacrymarum interdictione, monstrata veterum adhuc fragilitate et non Christianitatis virtute, monstrato Domini sacramento et apostolorum de resurrectione documento, commemoratis apostolorum actibus, et martyrum passionibus, ostenso præterea David exemplo, et gentilis hominis insuper facto, ad ultimum exposita et noxia et utili tristitia, illa quæ nocet, ista quæ per pœnitentiam salvat: his omnibus sic ostensis, quid nos facere jam aliud oportet, fratres, quam gratias agentes Deo Patri dicere, *Fiat voluntas tua sicut in cælo et in terra* (Matth. 6. 10); tu dedisti vitam, tu constituisti mortem; tu inducis in sæculum, tu educis de sæculo, et cum eduxeris, servas; nihil enim deperit tuorum, qui nec capillum capitis eorum perire dixisti: « Auferes » enim « spiritum eorum, et deficient, et in terram suam revertentur » (Luc. 21. 48); sed « Emittes spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ » (Psal. 103. 29. 30). Hæc verba, fratres, digna fidelibus, hæc medicina salutaris: hac spongia consolationis deterges oculus, hoc infusus collyrio rationis, non modo cæcitatem ex desperatione non sentiet, sed nec lippitudines aliquas tristitiæ sustinebit, quia potius oculis cordis lucida cuncta respiciens, dicet secundum patientissimum illum Job, « Dominus dedit, et Dominus abstulit; sicut Domino visum est, ita factum est: sit nomen Domini benedictum » (Job 1. 21) in sæcula sæculorum. Amen.

(a) Addendum post, *mortis communis, vel, sorte, vel, condicione.*

DIATRIBA

IN SYNOPSIS SEQUEM.

Et hæc Synopsis in duobus Codicibus manu-, quorum alter est Bibliothecæ Coislinianæ, pœrianæ, num. 388, alter Bibliothecæ Lugdunorum, olim Isaaci Vossii. Prior est omnis, et circa typographiæ exordia, sed a pedadocto scriba exaratus ad fidem antiquioris; etiam, etsi non licuerit oculis ipsis explorantem quoque puto, fuitque ab imperitiore auctore descriptus. Ili porro Codices, ne ambo totam Synopsin complectuntur, qualis ab auctorata fuerat; sed in alio alia deficiunt; in autem tota Novi Testamenti Synopsis desideratolinianus initio exhibet præfationem ab ipso e concinnatam, et optimæ notæ, quam Protheoria inscribit. Hæc autem Protheoria tota abest a Lugdunensi; vicissimque Lugdunensis multa quæ in Coisliniano prorsus desunt; nimirum in in Leviticum, Epilogum in Synopses librogum; Synopses in Paralipomena, in Esdram, e Esther, Tobia, Judith, Job, in librum Samuel, in Proverbia. Hæc duobus Mss. prodit Synopsis isthæc, in nulla etiam ex Veteri Testamento desideran-

tur; nimirum Synopsis Psalmorum, et quinque Prophetarum minorum. In utroque porro Codice Synopsi Joanni Chrysostomo tribuitur: in titulis enim Coisliniani et Lugdunensis Codicis Chrysostomi esse dicitur, ut mox videbis. Jam vero quæritur, utrum vere Chrysostomi sit, necne. Isaacus certe Vossius, cuius erat Codex ille Bibliothecæ Lugdunensis Batavicæ, non putabat esse Chrysostomi, testificante Guiljelmo Cave in Historia sua literaria Genevæ anno 1705 edita, cuius hæc sunt verba, p. 215: « Exstat Græce Ms. in Bibliotheca Vossiana sub Chrysostomi nomine Synopsis Veteris Testamenti; sed non esse genuinum Chrysostomi factum ipse mihi olim confessus est cl. Vossius. » At opinor Vossium hæc perfunctorie legisse, et ex styli fortasse ratione calculum tulisse: quam styli formam non potuit in tam compendiosa narratione deprehendere. Ad hæc vero Codex ille Vossianus Protheoriam illam in fronte Synopses positam non habet: quæ sane Protheoria sat proluxa et a sagaci viro scripta, quasdam suppeditat notas quæ Chrysostomo Synopsin vindicare videntur. In ipsa etiam Synopsi non pauca occurrunt, quæ pro Chrysostomo pugnant. Non ea porro mente hæc ar-

cum integra sua disfecto, quæ ab illo denominationem sortita sit. Nam cum ille Heber vocaretur, hæc Hebraica appellata est (a) : quod signum est maximum Hebraicam esse omnium linguarum antiquissimam. Antequam enim confunderentur linguæ, hæc omnes utebantur. Est autem hic Heber inter majores Abrahamæ. Assumit Thara pater Abrahamæ, filios suos Abraham et Nachor (b), et nepotem suum Lot, et venit in Charran, in anino habens inde proficisci in terram Chanaanorum. Illoque mortuo in Charran, jubetur a Deo Abraham transmigra ex Charran, et venit in Sychem in terra Chanaan. Et dixit ei Dens, semini ejus se daturum terram illam. Et ædificavit Abraham altare Deo, et fixit tabernaculum suum versus mare. Cum fames autem esset, descendens in Ægyptum præcepit uxori suæ, ut diceret se sororem ejus esse. Cum porro sustulisset eam Pharaon, et Dei ultionem expertus esset, reddidit illam Abrahamæ. Litigantibus invicem pastoribus Abrahamæ et Loti, ipsi habitatione separati sunt. Lot accepit Sodomitarum terram : Abraham vero ad quercum Mambræ habitavit, promissionesque rursum a Deo accepit, ejus semen multitudine propagandum esse, et illam terram possesurum. Chodollagomor, quia ab ipso defecerant quinque reges Sodomiticæ terræ, qui ipsi prius servierant, assumptis secum tribus aliis regibus, bellum ipsis intulit, eosque in fugam versos captivos abduxit; in quibus erat etiam Lot. His auditis Abraham, cum vernaculis suis trecentis octodecim, illos insequutus, eripuit fratris filium cum equitatu et mulieribus; et Melchisedeco se benedicenti et afferenti panem et vinum, decimas dedit. Ideo ait Paulus (c) in epistola ad Hebræos : *Et Levi qui decimas accepit, decimatus est (Hebr. 7. 9)*. Regi Sodomorum roganti ut equitatum acciperet non annuit : *Ne dicas, inquit, Ego dilavi Abraham. (Gen. 14. 23)*. Tunc Deo ipsi dicente, *Mercēs tua magna erit (Gen. 15. 1)*, filiorum orbitatem deplorat : rursumque audit, eum qui ex illo egressurus erat, ejus hereditatem accepturum esse, et semen ejus futurum sicut stellas cæli. Hic jacet illud : *Credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam (Gen. 15. 6)*. Sectiones (d) facit, et discit peregrinum futurum esse semen suum, et postea liberandum fore postquam depressum fuerit per quadringentos annos. Sara autem quia sterilis erat, dat Agarrem Abrahamo, ut liberos susciperet ex illa. Cum autem hæc uterum gestaret, contra heram suam sese extulit : tradidit illam Saræ Abraham, ut contumeliam ulcisceretur. Illa vero ab hera sua male accepta, a domo aufugit, ab angeloque jubetur ad domi-

nam suam redire; promissionemque accipit semen ipsius multiplicandum esse : pueroque antequam nasceretur nomen imponit angelus, Ismael ipsum appellans. Peperit Agar Ismaelem, et Abraham cum nonaginta novem annorum esset, nomen mutavit. Non enim ultra Abram, sed Abraham vocatus est. Præcipit illi Deus ut circumcidatur cum tota domo : nomenque Saræ mutatur, vocaturque illa Sara. Accipit Abraham promissionem circa Isaacum. Apparet Abrahamo Filius Dei (a) cum duobus angelis, et ait illi : *Revertar ad te tempore isto ad horas : et habebit filium Sarra uxor tua (Gen. 18. 10)*. Abraham obsecrat Deum pro Sodomis. Duo angeli veniunt ad Lot. Instantes Sodomitæ perquirunt eos, et percuntur cæcitate. Abducto autem Loto angeli egrediuntur domo : et ipse quidem cum filiabus salvus confugit in Segor : uxor autem ejus facta est columna salis, quia retro respexit. Ut vero Sodomitarum regio incensa est, et Lot in montem se contulit, concepti sunt ex illo duæ filię ejus, et major peperit Moab, junior vero Ammon : coitum vero cum patre peccati ebrietatis fraudem consequutæ sunt, putabant enim genus humanum defecisse. Peregrinatus est in Geraribus Abraham, et Abimelech rex Gerarorum Saram accepit : Deo autem minas in ipsum intentante, se purgabat ille dicens, putasse mulierem illam sororem ejus esse : sic enim ipsa dixerat. Reddidit vero illam Abraham cum donis. Tunc postquam reddita fuerat, peperit Isaacum. Ejecit autem domo ancillam cum filio ejus Ismaele. Abimelech porro pepigit cum Abrahamo fœdus, ut nihil injuriæ inter eos intercederet : et accipit ille septem agnas ab Abrahamo, in testimonium putei juramenti, ut palam esset illum Abraham esse. Jubetur Abraham filium offerre in holocaustum, et offert, immolaturque aries pro eo. Hæc porro figura erant œconomiz quam pro nobis dispensaturus erat Christus. Moritur Sara, et empto loco Abraham ab Ephrone Chettæo, illic uxorem sepelit, mittitque servum, ut uxorem ducat Isacco ex Mesopotamia, præcipiens ne filium suum illo ducat, si noluerit mulier venire. Ut autem venit servus in urbem Nachoris, et signum petit, quo virginem agnitus erat : signum autem illud erat, si præberet illa sibi et camelis suis aquam ad bibendum : exit Rebecca filia Bathuelis filii Nachoris : Nachor vero frater erat Abrahamæ. Cum dedisset autem ipsa illi et camelis suis potum, et dixisset cujus esset filia, introducit virum et hospitio accipit. Ubi dixit ille cujus rei causa venisset, et petisset ut sibi traderetur puella, id virginis arbitrio parentes reliquerunt. Illam annuentem assumens servus abcessit : fuitque illa uxor Isaac. Sara defuncta, ducit Abraham uxorem Chetturam, et filios, quos ex illa susceperat, separavit ab Isacco, muneribus affectos : opum vero suarum heredem fecit Isaacum, et mortuus est. Illic recensentur nomina filiorum Ismaelis, qui habitavit ab Evilat usque ad Sur. Cum Rebecca ste-

(a) Filius Dei qui ab Abraham exceptus est, Dominus vocatur Homil. 42 in Genes., Tom. IV, col. 387. De filiabus Lot infra paucis dicit ea, quæ pluribus enarrata sunt Homil. in Genes. 44, col. 410-412.

(a) Hoc ipsum de Hebero, etsi brevius, dicit Homil. 30 in Genes., Tom. IV, col. 279.

(b) In Hebræo, in Vulgata, et in Editione LXX dicitur Thare secum assumpsisse Abram et Lotum, non autem Nachorem. Sed hæc lectio in exemplari Chrysostomi haud dubie habebatur, ut videas Homil. 31 in Genes., Tom. IV, col. 282, et Dauid dicitur in Genes., et in Genes., et acceptit Thara Abram et Nachor, etc., quod ipsum bis infra repetitur. Hinc porro Chrysostomo asseri videtur hæc Synopsis. Multas autem fuisse in exemplaribus LXX varietates Hieronymus et alii passim affirmant. Codex quoque Lugdunensis Nachorem etiam habet.

(c) Vide Homil. 55 in Gen., Tom. IV, col. 328.

(d) Sectiones animalium. Vide Gen. 13, 10.

, ut canonicam admissam fuisse. Hinc porro est auctorem Synopsos esse vel Antioche- saltem Syrum, atque, ut fert titulus, Chry- som; quod et aliis probabitur argumentis.

argumentum inde sumitur, quod inter cano- nipturæ libros, quos solos in fine Protheoriæ auctor noster recenset, Apocalypsis non compa- reat; vero putetur eam lapsu graphico prætermis- sisse, vetat scholiastæ cujusdam nota margi- nalis sic habet, *Nota ipsum non memorare Apo- calypsis enim priscis Ecclesiæ sæculis omnibus Ecclesiis recipiebatur, ut aiunt Eu- Hieronymus de Scriptor. Eccles.; Nicepho- patriarcha in Catalogo suo, quem edidimus oibeca Coislinaiana, p. 205, illam inter apo- recenset, ut et alius qui infra in nota memo- rum patres omnes præcipui, Athanasius, Gregorius Nazianzenus, totusque Occidens, mem Joannis apostoli opus, et ut canonicam am habuere: demumque per totam Ecclesiam eam tum Latinam in canone sacrorum divi- ne librorum recepta est.*

ten in hac Synopsi Apocalypsis non memora- mone scholiastæ, id non librarii vitio tri- o est. Unde arguitur a scriptore ipso, atque consequi videtur, ab Ecclesia, cujus ipse molum receptam fuisse cum hæc scriberentur. mnes Chrysostomus, qui auctor operis fertur, numquam Apocalypsi usus est in Homiliis libris suis, etsi, ad mores informandos, in are maxime versatur sanctus doctor, in Apo- nulta idonea opportunaque reperiantur, præ- in tribus prioribus capitibus. Quantameum- entiam adhibuerim, ut explorarem num quid- tanta operum serie ad Apocalypsin spectans deretur, nihil hactenus reperi. Et tamen at in libris, verbi gratia, de Sacerdotio, rem maxime conferre posse videbantur. Inde iud exsurgit, sive argumentum, sive conje- n hanc Synopsin Chrysostomo asserere posse. Hæc sunt argumenta quæ mutuamur ex Pro- bynopsos.

a porro Synopsi alia multa sunt, quæ Chry- nejus esse auctorem probent. Exempli causa, et initium Geneseos, ubi Cham verenda pa- revelasse narratur, ideoque et Cham et filius nana maledicitur: hæc ibi leguntur: « Post- lemo quidem et Japheto benedixit; maledicit aanaanum, quia pater ejus Cham revelaverat n patris. Maledictio autem illa eventum ha- abbaonitis; imo potius specie quidem male- d, sed revera prophetia. » Et hæc est sen- rystostomo propria, quam apud ceteros ec- as Scriptores non memini me legere, nempe omem Chanaani in Gabaonitis impletam fuis- ima, inquam, S. doctoris sententia, iidem um verbis expressa. Sic enim habet in Isa- 2, v. 1, hujusce Tomi VI col. 28: « Id quod Chanaano factum est. Neque enim videmus

illum servivisse fratribus suis, neque etiam maledi- ctionem excidisse, sed in Gabaonitis ex Chanaano ortis. linem accepisse. Nam id quod dicebatur prophetia erat, maledictionis forma prolata. » Et hoc ipsum alio modo dicit infra in Synopsi Josue: « Cum non pos- sent Israelitæ propter data juramenta Gabaonitis oppugnare, servos ipsos constituerunt, lignarios et aquæ bajulos. Illic exitum habet prædictio Noe, quam dixit: *Chanaan puer servus*: ex illo namque hi orti erant. » Hæc sane non parvi momenti erudito lectori videbuntur ad opus Chrysostomo adjudicandum.

Aliud argumentum, nec sano levius, eruitur ex ea- dem Geneseos Synopsi: *Assumit Thara pater Abraham filios suos Abraham et Nachor et nepotem suum Lot, et venit in Charran.* Hæc certe lectio vitiosa fuit, et Na- chor contra fidem textus Hebraici, editionis LXX et vulgatæ, in hunc textum irrepsit. Hanc porro lectionem nusquam alias reperi, nisi apud Chrysostomum, quem certum est ita legisse in exemplari suo: nam Homil. 31 in Genesim, col. 282 Tom. 4 nostræ editionis, sic legimus: *Et accepit Tharra Abram et Nachor filios suos, et Lot filium Arran filii sui.* Hæc vero lectio sic habetur in omnibus omnino cum Editis tum manuscriptis, et in eadem Homilia infra, col. 285, seq., eadem lectio bis repetitur: ita ut nihil dubii subesse possit, quin hic locus sic expressus fuerit in exemplari quo Chry- sostomus utebatur: quo usus est etiam auctor Synopsos, sive ipse Chrysostomus, ut ex hoc et ex præ- cedentibus argumentis probari videtur.

Non minorem præcedentibus probationem erui- mus ex Synopsi Deuteronomii, ubi dicitur: *Hic jacet illud, Maledictus omnis qui pendet in ligno. Quia ergo maledictio prolata erat in eos qui non observarent legem, Maledictus omnis qui non manet in omnibus scriptis in hoc libro: de lege loquitur Moyses, nec poterat Christus in hanc incurrere maledictionem: implevit namque legem, maledictionem maledictione commutavit, suspensus in ligno.* Hoc ipsum pluribus enuntiatum habes Commentario in Epistolam ad Galatas, capite 3, ubi rem explicat ille, et, quæ hic breviter extulit, multis explanat verbis. Iis vero referendis brevitatis causa supersedeo. Sed studiosum lectorem hortor, ut locum ipsum adeat, et meo periculo ibi Chrysostomum ea pluribus narrantem, et eundem Chrysostomum in hac Synopsi epitomen eorum exhibentem comperiet.

Auctor hic noster Chrysostomus passim cum Judæis, quorum magnus Antiochiæ numerus erat, concer- tat. Illud ipsum in hac Synopsi frequenter observatur, nihil obstante brevitate, quam vel ex ipso suo nomi- ne Synopsi exigit. Aliquando etiam loca indicat, quæ possint contra Judæos usurpari, ut in Synopsi Jeremias sic: « Et si malum fecerint, non faciam ego bona quæ loquutus sum ut facerem illis. Hoc autem caput contra Judæos utile erit, cum dicent, Dominum ipsis bona promisisse. Cum enim non crediderint Domino nostro Jesu Christo, ipsi sibi ipsis causa fuere præsentium malorum. »

Chrysostomi scopus est multis in locis, et Judæis et Christianis probare, præcepta hujusmodi legalia

non fuisse tanta religione servanda. Quin etiam sanctos viros in Veteri Testamento illa facile transgressos esse, quoniam ea, quæ ad ritum cultumque exteriorem pertinebant, non esse tanti momenti, et facile posse prætermitti putabat. Sic in Isalam supra, col. 10 (a Græcis referendis brevitatis causa supersedeo) legimus: *Holocausta arietum et adipem agnorum et sanguinem taurorum et hircorum nolo*. In hæc verba Chrysostomus ita loquitur: « Nam quia accusati frequenter, quod cæteris virtutibus vacui essent, pro maxima defensione sacrificia obtendebant, ut quæ frequenter persolvebant, merito uterque propheta, imo potius cæteri omnes ab hac defensione illos exturbant. Unde planum est ea non esse per se præcipue constituta, sed ut ad rectum vitæ institutum cæterasque virtutes illos deducerent. » Expositione autem in psalmum 43, Tom. V, col. 167 *sqq.*, totus est ea in re probanda, dicitque præceptum de sabbato solum fuisse, cum populus per septem dies armatus sub Josue fuit; nam septem continui dies necessario sabbatum includunt. Hæc sæpissime decantat Chrysostomus. In Synopsi autem libri Josue infra sic dilucide loquitur: « Tunc Jesus cultris lapideis circumcidit Judæos: quia quadraginta annis versatus fuerat Israel in deserto: ideoque multi eorum bellatorum, qui obierant, incircumcisi erant. Pro illis substituit Deus filios eorum, quos Jesus circumcidit: quod ipsi incircumcisi mansissent in via. Tunc fecit Pascha: et a die qua comederunt azyma ex frumento terræ illius, defecit manna. Jubetur Jesus solvere calcamentum suum, et circuire Jericho cum tubis et arca septem diebus: quo peracto per se muri ceciderunt. Manifestum itaque est jam tunc cœptum esse solvi sabbatum: undecumque initium quis ducat, necesse est sabbatum incidere in septem illos dies. » Statuit ergo Chrysostomus præcepta illa ad exteriorem cultum pertinentia, non fuisse vel a sanctis viris tanta religione servata, ut circumcisio et sabbatum. In his utique non alium quam Chrysostomum agnoscere possum; quid vero si cum tot aliis argumentis hoc etiam adjungas? Alibi quoque in hac Synopsi loca reperiis, ubi scriptor se cum Judæis sæpe manum conscrere subindicat.

Præter hæc argumenta, quæ sane validissima esse nemo a præjudicata opinione liber non fateatur, alia forte minora, sed quæ ob frequentiam, et repetitam loquendi probandique similitudinem pro Chrysostomo pugnent, hic congerere animus est. Initio Synopsi Geneseos dicit, filios Dei in Genesi dici eos, qui a Setho orti erant, et hunc locum Psalmi affert, *Ego dixi, dii esis*. Idipsum vero pluribus dicit Homilia 22 in Genesim, allato eodem Psalmi loco. Ex Hebero Hebraicam linguam nomen accepisse dicit hic eodem fere modo, quo in Genesim, Tom. IV, col. 279. Quod ad decimas spectat quas obtulit Abraham Melchisedeco, eadem brevius hic dicit quæ in Commentario in Genesim, col. 327, 328, eodem allato B. Pauli loco. De filiabus Lot idem hic paucioribus dicit, quod pluribus narrat in Genesim, col. 410-412. Item de sacrificio Abraham compendio narrat ea, quæ fuse explicat in

Genesim, col. 431. Allegoriam de Natalibus Phares et Zaræ eodem modo hic explicat atque Commentario in Genesim, col. 534, 535. Id quod circa finem Synopsi Geneseos dicit Sicimam a Symeone et Levi captam fuisse, idipsum narrat pluribus Homil. 59 in Gen., col. 516, 517. Hæc porro lectio capitis 49, 10, quæ in Synopsi sic habet, *donec veniat is cui repositum est*, semper sic effertur a Chrysostomo; alii vero scriptores variant: nam quidam hoc ipso modo legunt; alii vero, *donec veniat quæ illi reposita sunt*. In Exodo, quod dicitur in Synopsi, manus Moysis extensas, quæ victoriam Israelitis pepererunt, figuram crucis fuisse, hoc ipsum refert Chrysostomus, Homil. in illud: *Pater, si possibile est*, Tom. III, col. 56.

Dicit fortasse quispiam: Si hæc Synopsis genuinum sit Chrysostomi opus, cur a nemine, quod quidem sciamus, memorata est? cur tantum de illo opere apud omnes Ecclesiasticos scriptores silentium? Verum non est quod stupeas de tanto silentio, quando ne decimam quidem partem operum Chrysostomi, quæ nunc exstant, a Photio cæterisque scriptoribus memoratam comperimus; de his autem operibus loquor, quæ germana esse apud eruditos omnes in confesso est. Neque est quod miremur hoc opus adeo neglectum fuisse, ut ejus pars maxima exciderit, ex Veteri nempe Testamento quædam et illa omnia quæ ad Novum pertinebant. Hujusmodi quippe generis scripta Græci admodum negligebant, homilias vero tum veras, tum spurias, libentissime scribebant. Nam utrumque Testamentum sic a Chrysostomo in compendium redactum fuisse docet Protheoria illa, quam solus habet Codex Coislinianus. Si Novi Testamenti Synopsis superesset, multa laud dubie deprehenderemus, quæ Joanni Chrysostomo totam Synopsin assererent. Nam quantum putas diligentiam adhibuisse illum in tractandis, atque in compendium redigendis B. Pauli Epistolis? Quam Scripturæ partem et frequentius adhibuit, et quasi præcipuum ubique celebravit; si tamen quid præcipuum dici possit in iis, quæ primum auctorem Spiritum sanctum habent. Illas certe Epistolas adeo in mente, in memoria versabat, ut eas ubique et quavis minima data occasione adhiberet in homiliis in aliisque operibus cujusvis generis. Inde est, ut in Synopsi Pentateuchi sæpe Paulum videas in medium adduci, in iis nimirum Pentateuchi locis, quæ Paulus in Epistolis suis adhibuerat. Quodque singularissimum est, in Protheoria sua, ubi libros Novi Testamenti, quos in Synopsin redegerat, recenset, a quatuordecim Epistolis Pauli exordium ducit, ipsasque præmittit ipsis quatuor Evangelii et Apostolorum actibus. Unde fortasse novum quispiam argumentum eruat ad Synopsin Chrysostomo asserendam, qui non semel Paulum se vehementer amare profitetur, et plus Pauli libris et actis utitur, quam cæteris Scripturæ sacræ libris (a).

Stylum autem quod spectat, profluentem illam verborum et similitudinum copiam, qua uti solet Chry-

(a) Vid. Tomi hujus præf. § III.

et, obsecrabat Isaac Deum ut illa conciperet : et gestavit uterum, dixit illi Deus : *Due gentes tuo sunt, populusque populum superabit* (Gen. 28 : 14) : prædicens ea quæ Judæos et n. s. Christiani stabant. Ut autem pueri nati sunt et creverunt, enditque primogenita sua Jacobo Esau pro e lentis. Cum vellet Isaac in Ægyptum descen- uia fames prævalebat, cohibuit illum Deus, s ut illic maneret, ubi tunc erat, pollicitus se o futurum, ac benedicendum semen ipsius, ue multiplicaturum. Cum didicisset autem Abi- rex Gerarorum Rebecam uxorem esse Isaaci abatur enim sororem ejus esse), mortem in- i qui ipsi contumeliam inferrent. Tunc semina Isaac, et centies multiplicatum hordeum inve- m autem ex benedictione Dei magnis auctus vitiis, invidabant ei Philistiim, et Abimelech m expulit. Ille vero non obstitit, sed recessit, et fodit, pro quibus lites fuerunt (a). Ille vero non m, alios fodit puteos, donec illi molestiam in- sierunt. Et benedixit illum Deus. Isaac autem ntem Abimelechum benigne suscepit convivio- cepit, injuriarum immemor. Duxit Esau Cha- mulieres, quæ litigabant cum Rebecca. Semit ei caligaverunt oculi ejus, præcepitque Esau i, ut venaretur et pararet sibi cibaria, ut bene- eum. Jacob autem, de matris consilio et opera, strein prævenit : nam coctis illa hædis duobus, bus eorum filio circumpositis, ut filii levitatem et, cibaria ipsi tradidit, et emisit eum. Ille pressus benedictiones accepit. Ubi autem ac- Esau, et quod gestum erat edidit, lamenta- ugebat, petebatque et ipse benedictionem sibi i perseverantia sua aliquid effecit; nihil tamen i, quantum sperabat : impetravit tamen. Parva iaco majoris benedictione donatus, irascebatur iatrem, injuriæ memor, expectabatque patris i, ut tunc siue metu insidias ipsi pararet. Hæc indicat mater, hortaturque ut fuga salutem sibi i cumque dixisset Isaaco non vitalem sibi fore i Jacob etiam ex Chananæis uxorem duceret, iet ut Isaac Jacobum mittat in Mesopotamiam em ipsius Labanum, ut ex filiabus ejus ux- ent. Post Jacobi profectum duxit Esau filiam i sibi uxorem. Ismael autem filius erat Abrahæ re. Videt scalam Jacob, cippum erigit, promit- e honorum suorum decimas Deo daturum, si iis reverteretur. Venit in Mesopotamiam, vidit em, ipsam osculatus est; reversa puella id re- i patri suo Labano. Ille volens agnovit Jaco- duxit illum domum. Jacob servivit illi, in em filiam ipsius accepturus : ille vero majorem dit. Ægre ferenti Jacobo ob fallaciam, propo- ientem alios annos sibi serviat, si velit et ju- ducere. Ille vero id quoque passus est, et iam juniorem. Erat autem major natu Lia lip- lis; junior autem Rachel formosa. Hæ vero sunt, nempe major natu synagogæ Judæorum, ier pluribus exi licantur Tomo IV, col. 457.

PATROL. GR. LVI.

juniorem Ecclesiæ Christi. Concepit Lia, et pepe- rit Ruben, Symeonem, Levi et Judam. Rachel autem quia non pariebat, dat Jacobo uxorem secundam, an- cillam nempe suam Balam, et peperit illa Dan et Nephthalim. Dedit etiam Lia Zelpham ancillam suam; Jacobo uxorem : hæc vero peperit Gad et Aser. Pe- perit deinde etiam Lia Isachar et Zabulon. Tunc pepe- rit quoque Rachel Josephum. Cum autem vellet Jacob reverti in terram suam, dat ipsi mercedem Laban, quam ipse Jacob determinavit, omne fuscum in agnis, et omne album in capris : illa autem quam plurima oriebantur : ponebat enim Jacob virgas in canallibus; et concipiebant oves, et pariebant alba et varia, et cineritio colore sparsa. Illud vero totum Dei erat opus, ut ipse Jacob ait. Invidabant ei filii Laban, et ille etiam acceptis uxoribus suis cum facultatibus abs- cessit. Laban vero Insequutus eum est, ac priusquam cum illo congredereetur, interminatus est illi Deus, si asperere Jacobum adoriretur. Ille vero ut advenit, primo incusabat, et causam quærebat, cur furtim absces-isset. Ut autem Jacob respondit, se id ideo fecisse, quod sibi invideretur, et veritum ne filias suas retineret, deos suos repetebat Laban, quos furata erat Rachel. Cum autem non invenisset, instat vehementer Jacob in- cusans. Denique, postquam comederant et biberant, in viam quisque suam recesserunt, tumulum illic lapi- dum statuentes, quem collem testimonii vocantur. Tunc occurrere Jacobo angeli Dei. Mittit vero Jacob ad Esau, qui annuntiarent adventum suum. Ut vero redierunt ii qui missi fuerant, et nuntiaverunt venire Esau cum quadringentis viris, formidine captus rogat Deum, ut se ab imminente periculo liberet, mittitque dona Esau fratri. Ut autem ingressus est Jacob in torrentem, benedictionemque accepit, ac mutatum fuit nomen ejus, videt Esau vententem, ac divisa tur- ma sua, ancillas cum filiis suis primas constituit, Liam secundam cum filiis, et Rachelem cum Joseph postre- mam venire jussit : ipse vero primus incedebat. Ut autem placide vidit illum Esau, et dona ab illo acce- pit, rogabat se viæ comitem acciperet : Jacob autem renuit. Confecto itinere moratus est in Salem Sici- morum urbe, ubi Sychem filius Emmor regis, amore Dinæ filiæ Jacobi captus est, illaque vitiata, rogabat illam ducere uxorem sibi liceret. Responderunt Sy- meon et Levi, se libenter daturus, si ipsi circumci- derentur cum populo suo. Ut vero se circumciderunt, cum adhuc in dolore versarentur, illos interfecero Symeon et Levi. Metuebat deinceps Jacob ne in se irruerent vicini Chananæi : Deique jubente ascendi, in Bethel. Mortuæque est nutrix Rebecca. Ut autem benedixit Jacobo Deus, profectus ex Bethel habitavit ultra turrim Gader. Tunc infelicitate peperit Rachel et mortua est, sepultaque est in via Ephrata : hæc est Bethlehem. Qui natus autem est, Benjamin erat. Tunc dormivit Ruben cum Balla concubina patris sui. Illo tempore mortuus est Isaac; et sepelierunt eum Esau et Jacob. Genealogia ducitur progeniei Esau, inter quos Job reperitur (a), qui Jobab hic vocatur. Josepho in-

(a) Jobi originem ab Esau deducit Chrysostomus hic et

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

ΣΥΝΟΨΙΣ

Τῆς Παλαιᾶς τε καὶ Καινῆς, ὡς ἐν τῷδε ὑπομνηστικῷ.

ΠΡΟΘΕΩΡΙΑ.

Καινὴ λέγεται ἀπὸ τοῦ χρόνου καὶ ἀπὸ τῆς φύσεως τῶν ἐν αὐτῇ γενομένων, ὅτι πάντα ἀνεκαινίσθη, καὶ πρῶτον ἄνθρωπος, δι' οὗ τὰ πάντα. Ἴνα δὲ μὴ τις λέγῃ· Ὁ οὐρανὸς ὁ αὐτὸς, ἡ γῆ, καὶ τὸ κυριώτατον ἀπάντων ἄνθρωπος· καὶ (ἰ. καινὸς) νόμος ἐδόθη, καινὰ ἐντολαί, καινὴ ἡ χάρις διὰ τοῦ λουτροῦ, καινὸς ἄνθρωπος, καινὰ ἐπαγγελίαι. Οὐκέτι γὰρ γῆ καὶ τὰ ἀπὸ τῆς γῆς· ἀλλ' οὐρανὸς, καὶ τὰ ἐν οὐρανοῖς. Καινὰ τὰ μυστήρια. Οὐκέτι γὰρ ἔκεινα τὰ σωματικά, πρόβατον καὶ αἶμα, καὶ κνίσσα, καὶ κόπρος, ἀλλ' ἡ λογικὴ καὶ ἐνάρετος λατρεία, τὰ παραγγέλματα καινὰ, ξύλον εἰς οὐρανούς· ἀνάγον καὶ ὑψηλοὺς ἐργαζόμενον. Σκοπὸς δὲ ἐκατέρωθεν τῶν Διαθηκῶν εἰς, τῶν ἀνθρώπων ἡ διόρθωσις. Καὶ τί δεῖ θαυμάζειν περὶ τῆς Γραφῆς, ὅπου γε καὶ τῆς κτίσεως αὐτῆς ἡ χρεὶα διὰ τοῦτον; Καὶ γὰρ οὐρανὸν μέγαν δι' αὐτὸν ἐποίησε, καὶ γῆν εὐθείαν, καὶ θάλασσαν ὑπὲρ τὴν χρεῖαν, ἵνα ἀπὸ τοῦ μεγέθους τῶν γενομένων θαυμάσαντες τὸν Δημιουργὸν, εἰς θεογνωσίαν ἔλθωσι. Καὶ ταῦτα οὖν διὰ τοῦτον γέγονεν. Ἐπεὶ οὖν σκοπὸς εἰς τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς, ἀναγκαῖον εἶναι ἐνόμισεν ὁ Μωϋσῆς καὶ ἱστορίας ἀναγράψαι παλαιάς· οὐ κατὰ τὴν ἔξωθεν ἀκολουθίαν· ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ἱστορίας γράφουσιν ἀπλῶς, ὥστε πραγμάτων διηγήσεις ποιεῖσθαι, καὶ πολέμους καὶ μάχας εἰς μέσον ἀγαγεῖν, καὶ καρπώσασθαι δόξαν ἀπὸ τῶν γραμμάτων. Ὁ δὲ νομοθέτης οὐχ οὕτως· ἀλλὰ πάντοτε ἱστορίας ἀναγράφει ἀνθρώπων μεγάλων κατωρθωκότων, ὥστε τοῖς μετὰ ταῦτα τῶν ἐκείνους βεδωμένων τὴν διήγησιν γενέσθαι διδασκαλίας ἀγαθῆς ὑπόθεσιν. Διὰ δὲ τοῦτο οὐ

μόνον τοὺς κατωρθωκότας εἰς μέσον ἀγει, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἡμαρτηκότας, ἵνα τοὺς μὲν ζηλώσωμεν, τοὺς δὲ ἐκφύγωμεν, καὶ ἐκατέρωθεν ὀρθωθῇ τὰ τῆς ἀρετῆς καὶ τὰ τῆς ἐπιμελείας. Μὴ τοίνυν νομιζέτω τις ξένον εἶναι νομοθέτου τὸ παλαιὰς ἱστορίας διηγεῖσθαι καὶ νόμους [315] ἀναγράφειν. Ὅπερ γὰρ ἰσχύει νόμος, τοῦτο καὶ ἡ διήγησις τοῦ βίου τῶν ἁγίων. Ἔστι τοίνυν τῆς Παλαιᾶς τὸ μὲν ἱστορικόν, ὡς ἡ Ὀκτάτευχος· ἡ μὲν Γένεσις τὰ περὶ τῆς δημιουργίας διηγουμένη, καὶ τὰ περὶ τοῦ βίου τῶν εὐηρεστηκότων Θεῷ· ἡ δὲ Ἐξοδος τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν Ἰουδαίων τὴν ἐξ Αἰγύπτου, τὴν παράδοξον ἐκείνην, καὶ τὴν τῆς ἐρήμου διατριβὴν, καὶ τὴν τοῦ νόμου δόσιν· τὸ δὲ Λευιτικὸν τὰ περὶ θυσιῶν καὶ ἱερουργίας· ἡ γὰρ τοῦ Λευὶ φυλὴ αὕτη ἦν ἡ τὴν ἱερωσύνην κεκληρωμένη, καὶ ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τῆς φυλῆς τὴν προσηγορίαν ἔλαχε τὸ βιβλίον. Μετ' ἐκεῖνο οἱ Ἀριθμοί· μετὰ γὰρ τὸ ἐξελθεῖν ἐξ Αἰγύπτου, ἐκέλευσεν ὁ Θεὸς ἀριθμηθῆναι τὸν δῆμον τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἦσαν ἑξακόσται χιλιάδες, ἀφ' ἑνὸς ἀνθρώπου τοῦ Ἀβραάμ γενόμεναι. Ἐῖτα μετ' ἐκεῖνο τὸ Δευτερονόμιον· τὸν γὰρ νόμον ἐκ δευτέρου ἠρμήνευσεν αὐτοῖς ὁ Μωϋσῆς. Ἐῖτα μετ' ἐκεῖνο Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ· οὗτος γὰρ μετὰ τὸν Μωϋσέα γενόμενος αὐτῶν δημαγωγὸς, εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας εἰσήγαγε, καὶ τὴν γῆν διένειμε κατὰ κλήρους ταῖς δώδεκα φυλαῖς. Μετ' ἐκεῖνον οἱ Κριταί· τοῦ γὰρ Ἰησοῦ τελευτήσαντος, εἰς ἀριστοκρατείαν μετέπεσε τὰ πράγματα τῶν Ἰουδαίων, καὶ αἱ φυλαὶ ἐκράτουν. Ἐῖτα Ρούθ, βιβλίον βραχὺ, ἱστορίαν ἔχον γυναικὸς ἀλλοφύλου, γαμηθείσης Ἰουδαίῳ τινί. Μετ'

SANCTI PATRIS NOSTRI JOANNIS CHRYSOSTOMI

SYNOPSIS

Veteris et novi testamenti, quasi commonitorii more (a).

CONSPECTUS OPERIS.

Quare prius Testamentum appelletur, Velus. Scopus utriusque Testamenti unus. Divisio Veteris Testamenti in historiam, consilia et prophetiam.—Novum Testamentum dicitur et a tempore et a natura rerum quas complectitur, quoniam omnia renovata sunt, primoque homo, propter quem omnia sunt condita. Ne quis autem dicat: At qui cælum idem est, terra eadem, et homo quoque, res omnium dignissima; nova lex data est, nova præcepta, nova gratia per lavacrum: novus homo, novæ promissiones. Non enim ultra agitur de terra et de terrenis; sed de cælo et de cælestibus. Nova mysteria. Non ultra locum habent illa corporea, ovis, sanguis, nidor, fimus; sed rationabilis ille virtuteque ornatus cultus: nova præcepta. Lignum nos ad cælum ducit, sublimesque efficit. Scopus autem in utroque Testamento unus est, hominum nempe emendatio. Ecquid mirum de Scriptura, quando natura tota ad ejus usum est condita? Etenim magnum propter illum cælum condidit, terram latam, mare majus, quam necessitas postulare videbatur, ut a magnitudine opificiorum Opificem mirantes, ad Dei

cognitionem venirent. Hæc itaque propter illum facta sunt. Quoniam igitur Veteris et Novi Testamenti scopus unus est, necessarium etiam putavit Moyses historias veteres describere: non secundum externorum morem, qui historias scribunt ea mente tantum, ut rerum narrationes texant, et bella pugnasque in medium agant, atque ex scriptis gloriam sibi parent. At legislator non sic: sed semper historias scribit illustrium virorum qui res præclaras gesserunt; ut vitæ illorum narratio posteris sit optimæ doctrinæ argumentum. Ideoque non modo eos qui se probe gesserunt in medium adducit, sed etiam peccatores: ut illos æmulemur, hos autem fugiamus, et utrinque virtutem diligentiamque majorem adipiscamur. Ne quis ergo existimet extra legislatoris officium esse historias veteres narrare, et leges perscribere. Etenim quam vim habet lex, eandem obtinet sanctorum vitæ narratio. Est itaque in veteri lege aliud historicum, ut Octateuchus (a); nempe Genesis, quæ creationem enarrat, necnon vitam eorum qui Deo accepti fuere; Exodus, quæ Judæos exhibet ex Ægypto mira-

(a) Bene dicitur, *commonitorii*, vel forte, *brevis commentarii more*. Nam hic passim Chrysostomus breves explanationes adiecit, rerumque in Veteri Testamento enarratarum cum Novo consonantiam indicat.

(a) Octateuchus, octo priores Scripturæ libros complectitur, Genesim, Exodum, Leviticum, Numeros, Deuteronomium, Josue, Judices, et Ruth.

biliter eductos et liberatos, atque in deserto diu morantes, legemque latam; Leviticus, in quo de sacrificiis et sacerdotio: nam tribus Levi sacerdotium sortita est: et ex tribus nomine nuncupatus liber est. Deinde Numeri; post egressum enim ex Ægypto jussit Deus numerari populum Judaicum, erantque sexcentis mille, ab uno homine Abrahamo orti. Postea Deuteronomium: legem enim secundo interpretatus est illis Moyses. Deinde Jesus filius Nave: hic enim post Moysem illorum dux constitutus, in terram promissionis introduxit illos, terramque per sortes duodecim tribubus divisit. Post hunc Judices: nam Jesu mortuo, respublica Judæorum in aristocratiam versa est, et tribus imperium moderabantur. Deinde Ruth, liber exiguus, historiam complectens mulieris alienigenæ, quæ Judæo cuidam nupsit. Post hunc Regnorum libri quatuor: in quibus gesta Saulis, Davidis, Salomonis, Eliæ, Elisæi, et reliqua usque ad captivitatem Babylonicam. Post Regnorum libros Esdras. Postquam enim in Babyloniem ob peccata sua abducti fuerant, ibique septuaginta annis in servitute manserant, demum Deus placatus, id providit ut Cyrus tunc rex Persarum, Cyrus, inquam, cujus puerilem institutionem descripsit Xenophon, captivos dimitteret. Dimissi vero redierunt ducibus Esdra, Neemia et Zorobabele. Hunc reditum describit Esdras, et quomodo reversi templum denuo construxerint, urbemque reædificaverint. Centum deinde annis elapsis, rursus illos bellum, Macedonicum nempe, invasit. Deinde Antiochi Epiphanis gesta sequuntur, quando tribus annis et dimidio obsessi, maleque affecti, a calamitatibus rursus erepti sunt. Post hæc modico elapso tempore (a), Christus advenit, et Vetus Testamentum desinit.

Judæorum genus unde. — Ut autem discatur Judaicæ gentis origo, quædam hic enarranda sunt. Post Adam fuit Seth, deinde Enoch, postea alii usque ad multas generationes; demum Noe, cujus tempore, cum homines essent malitia corrupti, diluvium accidit. Cessante diluvio, egressus ex arca solus cum tribus filiis, terram omnem prole sua replevit, multis successione quadam prognatis. Cum ergo plurimi essent, deliberarunt ædificare turrin, quæ ad cælum usque pertingeret. Eorum consilium improbens Deus, linguas ipsorum confudit, unamque in multas divisit. Quare cum non sese mutuo audirent, simul habitare non potuerunt: quæ causa fuit ut per totum orbem dispergerentur. Dicitur autem in illa confusione linguarum, Heberum Judæorum progenitorem noluisse tentati operis esse participem, solumque mansisse qui linguam servaret (b), hoc optimi consilii præmium adeptum. Ex nepotibus ejus fuit Abraham: ideoque Judæorum lingua, Hebraica vocatur ab Hebero. Abraham filius fuit Isaac, hujus Jacob. Hic genuit duodecim patriarchas, Ruben, Symeon, Levi, Judam, Isachar, Zabulon, Nephthalim, Gad, Dan, Aser, Joseph, Ben-

jamin. Undecim horum patriarcharum nomen accipere tribus ab illis ortæ. Unusquisque enim tribum proeminavit, et proles ab eis denominabatur. Verum Josephi non una tribus, sed duæ fuerunt. Noluit enim Josephi pater unam tribum ab eo denominari. Quid ergo factum est? Quia unus erat ille, ut duplex fieret patriarcha, Ephraim et Manassem duos ejus filios, duabus tribubus nomina sua dare jussit. Unde contigit ut tredecim tribus essent; nempe undecim afforum, et duæ Josephi per ejus filios. Tribus Levi hinc extrahitur, ordinique sacerdotali deputatur: neque enim necessarium erat aliud quidpiam ipsi tradere; sicque manet duodecim tribuum numerus non imminutus. Duodecim ergo tribus alia omnia gerebant: Levi autem tribui uni sacerdotalia munia concredita erant. Ex hac tribu Moyses erat. Ii ergo duodecim patriarchæ in Ægyptum profecti, impleta Dei promissione Abrahamo facta, qua dicebatur, *Faciam semen tuum sicut stellas cæli*, sexcentorum millium fuere progenitores. Hinc Judæorum genus constitutum est, quod nomen accepit a tribu Juda omnium præcipua et regia, unde reges exorti sunt. Veteris igitur Testamenti aliud quidem historicum est, hoc nempe quod jam recensuimus. Quæ ad consilia moralia pertinent, sunt Proverbia, Sapientia Sirach, Ecclesiastes, Cantica canticorum. Propheticum vero sunt sexdecim Prophetæ, Ruth (a), et David. Hæc vero species divisæ, etiam permixtim aliæ in aliis reperiuntur. Exempli causa, in historiis prophetiam invenire est: et prophetas historica multa recensere audimus, atque in horum utroque consilia et monita deprehendimus, nempe in prophetia et in historia. Hæc omnia, ut dixi, ad unum respiciunt, nempe ad audientium emendationem, ita ut ex prius gestorum narratione, ex consilio admonitioneque, et ex prophetia ad id quod decorum est nos concinnemus. Prophetiæ vero illud maxime opus erat, ut futura prænuntiaret, seu bona seu mala essent; ut alios attraherent, alios metu a nequitia coercerent. Est et aliud prophetiæ genus, nempe ea quæ ad Christum pertinent vaticinari: ubi accurate tractatur, non de adventu modo, sed et de iis quæ post adventum facturus erat, de partu, de natalibus, de cruce, de miraculis, de discipulorum electione, de Novo Testamento, de cessatione Judaicorum rituum, de destructione gentilitiorum, de nobilitate Ecclesiæ, deque aliis omnibus subsequentibus rebus. Hæc omnia clarissime ante multum tempus prædixerant prophetæ, alia figuris, alia verbis.

Prophetiæ duæ species, per opera et per verba. Prophetiæ est non modo futura, sed etiam præterita aperire. — Etenim duo sunt prophetiæ genera, et operibus et verbis futura prænuntiare: verbis quidem, ut cum crucem significare volentes, dicunt: *Sicut ovis ad cædem ductus est, et sicut agnus coram se tonsente sine voce* (Isai. 53. 7). Hoc itaque verbis ipsis vaticinari

(a) A profanatione templi per Antiochum Epiphanem facta ad ortum Christi anni sunt circiter centum sexaginta.

(b) Homiliis in Genesim Tom. IV, col. 279, ait Chrysostomus Heberum solum primum mundi servasse idioma, quod hic etiam dicit. Sed ea de re controvertitur. Vide notam ibid.

(a) Ruth inter propheticos libros fortasse ponit, quia unius mulieris privæ historia non videbatur inter libros sacros accenseri posse, nisi ex ea muliere nasciturus fuisset Christus, id quod tot ante sæculis nonnisi prophetiæ sciri poterat; vel forte Ruth hic mendose irrepsit.

ἐκεῖνο αἱ Βασιλεῖαι αἱ τέσσαρες, ἐν αἷς τὰ εἰς τὸν Σαοὺλ, τὰ εἰς τὸν Δαυὶδ, τὰ εἰς Σολομῶντα καὶ τὸν Ἥλιαν καὶ τὸν Ἑλισσαῖον, καὶ τὰ μέχρι τῆς αἰχμαλωσίας τῆς εἰς Βαβυλῶνα. Μετὰ δὲ τὰς βασιλείας Ἑσδρας. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπηγέχθησαν εἰς Βαβυλῶνα ἀμαρτόντες, καὶ ἐβδομήκοντα ἔτη διετέλεσαν αὐτοὶ δουλεύοντες, ὁ Θεὸς ὕστερον Πλεως αὐτοῖς γενόμενος, παρεσκεύασε τὸν Κύρον τὸν τότε Περσῶν βασιλεύοντα, Κύρον, οὗ τὰς παιδείας ἀνέγραψε Ξενοφῶν, ἀφεῖναι τοὺς αἰχμαλώτους. Καὶ ἀφέντος, ἐπανήλθον ἡγουμένου τοῦ Ἑσδρα, τοῦ Νεεμίου, τοῦ Ζοροβάβελ. Καὶ τὴν ἐπάνοδον ταύτην γράφει ὁ Ἑσδρας ὡς ἐπανελθόντες ἐκ δευτέρου τὸν ναὸν ψυχοδόμησαν, καὶ τὴν πόλιν ἀνέστησαν. Καὶ ἑκατὸν διαγενομένων ἐτῶν, πάλιν πόλεμος αὐτοὺς κατέλαβεν ὁ Μακεδονικός. Εἶτα τὰ ἐπὶ Ἀντιόχου συνέβη τοῦ Ἐπιφανοῦς, ὅτε καὶ τρία ἔτη πολιορκηθέντες καὶ ἡμῖς, κακῶς παθόντες, πάλιν ἀπηλλάγησαν τῶν ἐπιγενομένων κακῶν. Καὶ μετ' ἐκεῖνο ὀλίγου διαγενομένου χρόνου, ἔρχεται ὁ Χριστὸς, καὶ τέλος λαμβάνει ἡ Παλαιά.

Ὡστε δὲ μαθεῖν πόθεν συνέστη τὸ Ἰουδαίων γένος, ἀναγκαῖον ὀλίγα εἰπεῖν. Μετὰ τὸν Ἀδὰμ γέγονεν ὁ Σὴθ, εἶτα Ἐνὼχ, εἶτα ἔτεροι μέχρι πλειόνων γενεῶν· καὶ τότε ὁ Νῶε, ἐφ' οὗ, τῶν ἀνθρώπων διασπαρέντων ὑπὸ κακίας, γίνεται ὁ κατακλυσμός. Εἶτα τοῦ κατακλυσμοῦ πεισθέντος, ἐξελθὼν ἀπὸ τῆς κιβωτοῦ μόνος μετὰ παιδῶν τριῶν, ἐνέπλησε τὴν γῆν ἐκ τῆς αὐτοῦ γενεᾶς, κατὰ διαδοχὴν πολλῶν ὀντων τῶν τικτομένων. Ὡς οὖν ἐγένοντο πολλοί, ἐβουλεύσαντο πύργον οἰκοδομῆσαι, φθάνοντα ἕως τοῦ οὐρανοῦ. Καταγνοὺς δὲ αὐτῶν τὴν γνώμην ὁ Θεός, συνέχεεν αὐτῶν τὰς γλώσσας, καὶ τὴν μίαν εἰς πολλὰς διέτεμεν. [316] Ὅθεν ἀνάγκη γέγονεν αὐτοῖς οὐκ ἀκούουσιν ἀλλήλων, μηδὲ συνοικῆσαι ἀλλήλοις· καὶ αὕτη γέγονε πρόφασις τοῦ πανταχοῦ διασπαρῆναι αὐτοὺς τῆς οἰκουμένης. Λέγεται δὲ ἐν ταύτῃ τῇ συγχύσει τῶν γλωσσῶν ὁ Ἑβερ ὁ τῶν Ἰουδαίων πρόγονος μὴ βουληθῆναι κοινωνῆσαι τῆς ἐπιχειρήσεως αὐτοῖς, καὶ μόνος μέναι διατηρῶν τὴν οἰκίαν γλώσσαν, τῆς καλλίστης γνώμης τοῦτο τιμηθεῖς. Τοῦτου ἔργονος ἐγένετο, Ἀβραάμ· διὸ καὶ Ἰουδαίων γλῶσσαι Ἑβραϊκὴ κέκληται, ἀπὸ τοῦ Ἑβερ. Τοῦτου τοίνυν ἐγένετο ἔργονος [Ἀβραάμ], τοῦ Ἀβραάμ^a, Ἰσαάκ, οὗ Ἰακώβ. Οὗτος ἐγέννησε τοὺς δώδεκα πατριάρχας, τὸν Ῥουβεὶμ, τὸν Συμεὼν, τὸν Λευὶ, τὸν Ἰούδα, τὸν Ἰσαχάρ, τὸν Ζαβουλὼν, τὸν Νεφθαλείμ, τὸν Γάδ, τὸν Ἀν, τὸν Ἀσέρ, τὸν Ἰωσήφ, τὸν Βενιαμίν. Τούτων τῶν ἑνδεκα πατριαρχῶν ἐπώνυμοι γεγόνασιν αἱ μετὰ ταῦτα φυλαί. Ἐκαστος γὰρ φυλὴν ἀπεγέννησε, καὶ οἱ τεχθέντες, ἀπ' ἐκεῖνων ἐκαλοῦντο. Ἀντὶ μέντοι τοῦ Ἰωσήφ μία φυλὴ οὐκέτι γίνεται, ἀλλὰ δύο. Οὐ γὰρ ἡβουλήθη ὁ πατὴρ ὁ τοῦ Ἰωσήφ μιᾶ φυλῇ ἐπώνυμον αὐτὸν γενέσθαι. Τί οὖν γίνεται; Ἐπειδὴ εἰς ἦν ὁ αὐτός, ἵνα διπλοῦς γένηται πατριάρχης, τὸν Ἑφραΐμ καὶ τὸν Μανασσῆ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ τοὺς δύο,

^a Hic mendum esse videtur. Legendum ni fallor, ἐγένετο ἔργονος Ἀβραάμ, τοῦ Ἀβραάμ, Ἰσαάκ. Quapropter Ἀβραάμ primum inter uncinos posuimus, ne videretur ex ms. desumptum.

τούτους ἐποίησε δύο φυλῶν γενέσθαι ἐπώνυμους^b, καὶ αἱ δύο φυλαὶ τῷ Ἰωσήφ ἐλογίζοντο. Ὡστε συνέβη ἐκ τούτου ἑνδεκα (i. τρισκαίδεκα) εἶναι τὰς φυλάς, ἑνδεκα τὰς τῶν ἄλλων, δύο τὰς τοῦ Ἰωσήφ τὰς διὰ τῶν παιδῶν. Ὑπεξαίρεται ἡ τοῦ Λευὶ, καὶ ἀφορίζεται τῇ τάξει τῆς ἱερουσύνης· οὐδὲ γὰρ ἦν ἀναγκαῖον ἄλλο τι μεταχειρίσαι· καὶ μένει τῶν δώδεκα ὁ ἀριθμὸς μὴ ἀκρωτηριασθεῖς. Αἱ μὲν οὖν δώδεκα τὰ ἄλλα πάντα ἔπραττον· ἡ δὲ τοῦ Λευὶ τὰ ἱερατικά ἦν ἐπιτεταγμένη μόνῃ. Ἐκ ταύτης ἦν ὁ Μωϋσῆς. Οὗτοι τοίνυν οἱ δώδεκα πατριάρχαι ἀπελθόντες εἰς Αἴγυπτον, τῆς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίας τῆς πρὸς τὸν Ἀβραάμ πληρουμένης τῆς λεγούσης, *Ποιήσω τὸ σπέρμα σου ὡς τὰ ἄστερα τοῦ οὐρανοῦ*, ἑξακοσίων χιλιάδων ἐγένοντο πρόγονοι. Ἐντεῦθεν τὸ τῶν Ἰουδαίων συνέστη γένος ἀπὸ τῆς Ἰούδα φυλῆς ὀνομασθὲν τῆς βασιλικωτάτης, ὅθεν οἱ βασιλεῖς ἀν' ἐγένοντο. Τῆς οὖν Παλαιᾶς ἐστὶ τὸ μὲν ἱστορικόν, τοῦτο δὴ ὁ προειρήκαμεν· τὸ δὲ συμβουλευτικόν, ὡς αἱ τε Παροιμίαι, καὶ ἡ τοῦ Σειράχ Σοφία, καὶ ὁ Ἐκκλησιαστής, καὶ τὰ Ἀσματα τῶν ἁσμάτων· τὸ δὲ προφητικόν. ὡς οἱ δεκαεξέ λέγω Προφῆται, καὶ Ῥούθ, καὶ Δαυὶδ. Εὗροι δ' ἂν τις τὰ εἶδη ταῦτα διηρημένα ἀδρομερῇ ἐν ἀλλήλοις ὄντα. Οἶόν τι λέγω, ἐν ταῖς ἱστορίαις εὗροι τις ἂν προφητείας· καὶ τῶν προφητῶν ἀκούσειεν ἂν πολλὰ ἱστορικά διαλεγόμενων. Καὶ τὸ τῆς συμβουλῆς δὲ εἶδος καὶ τὸ τῆς παραινέσεως, ἐν ἑκατέρῳ τούτων, ἐν τε τῇ προφητείᾳ, ἐν τε τῇ ἱστορίᾳ. Πάντα δὲ ταῦτα, ὥσπερ ἐφθην εἰπὼν, εἰς ἓν βλέπει, τὴν τῶν ἀκουόντων διόρθωσιν, ὥστε καὶ ἀπὸ τῆς τῶν προτέρων διηγέσεως, καὶ ἀπὸ [317] τῆς συμβουλῆς καὶ τῆς παραινέσεως, καὶ ἀπὸ τῆς προφητείας ρυθμίζεσθαι πρὸς τὸ δέον. Προφητείας δὲ τοῦτο ἔργον μάλλον ἦν, τὸ τὰ μέλλοντα προαναφωνεῖν, εἴτε χρηστὰ, εἴτε λυπηρὰ, ἵνα τοὺς μὲν ἀποσπάσωνται, τοὺς δὲ τῷ φόβῳ τῆς κακίας ἀπειρῶσιν. Ἔστι δὲ καὶ ἕτερον προφητείας εἶδος, τὸ τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ προαναφωνῆσαι· ἐνθα μετ' ἀκριβείας οὐ περὶ τῆς παρουσίας μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ ὧν ἐμελλε παραγενόμενος πράττειν, καὶ περὶ τοῦ τόκου, καὶ περὶ τῆς γεννήσεως, καὶ περὶ τοῦ σταυροῦ, καὶ περὶ τῶν θαυμάτων, καὶ περὶ τῆς τῶν μαθητῶν ἐκλογῆς, περὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης, περὶ τῆς παύσεως τῶν Ἰουδαϊκῶν, καὶ περὶ τοῦ ἀφανισμοῦ τῶν Ἑλληνικῶν, καὶ περὶ τῆς εὐγενείας τῆς κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων τῶν καθέξης ὄντων πραγμάτων. Ταῦτα πάντα μετὰ σαφηνείας ἀπάσης πρὸ πολλοῦ τοῦ χρόνου προανεφώνησαν οἱ προφῆται, τὰ μὲν διὰ τύπων, τὰ δὲ διὰ ῥημάτων.

Καὶ γὰρ δύο προφητείας εἶδη, καὶ διὰ ἔργων καὶ διὰ λόγων προαναφωνεῖν τὰ μέλλοντα· διὰ λόγων μὲν, ὡς ὅταν τὸν σταυρὸν βουλόμενοι εἰπεῖν, λέγωσιν· *Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἦχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἀφρωνος*. Τοῦτο μὲν οὖν

^b Homil. 7 adversus Judæos. tom. I, p. 668 : Μανασσῆς καὶ Ἑφραΐμ δύο φυλαὶ γεγόνασιν ἐπώνυμοι. Ubi Savil. et aliquot mss. δύο φυλῶν habent et fortasse melius : nam cum hac Synopsi consonat hac postrema lectio.

^c De hisce duobus prophetie generibus idipsum fere dicit Jo. Chrysostomus t. II, Homilia 6 de Pœnitentiâ, p. 328, D.

Marrhas, ubi amara erat aqua, et dulcem reddidit illam Moyses per lignum. Venerunt in locum ubi erant duodecim fontes, et septuaginta palmæ: locus autem vocabatur Elim. Iude venerunt in desertum inter Elim et Sina. Tunc murmuraverunt in deserto Israelitæ, carnes postulantes. Tunc pluit illis manna. Deinde intulit coturnicem. Illic circa manna, quod cum multum erat, non redundabat, cum parvum, non deficiebat, jussit nihil relinqui in crastinum. Illi vero non paruerunt, et quod residuum fuit vermibus scatebat. Dixit, Ne egrediamini ad colligendum sabbato: illi vero neque in hoc obsequuti sunt, et cum egressi essent, nihil invenerunt. Jubeat Moyses in vase aureo reponi ex manna in futuras generationes. Manna vero comederunt quadraginta annis. Tunc murmuraverunt ob sitim. Et percussit Moyses petram, exiitque aqua. Venit Amalec bellatum contra Israel: et in fugam illum vertit Jesus filius Nave: ac quamdiu erant manus Moysis erectæ, superabat Israel; quando autem demittebat eas, superabatur. Illud vero signum erat crucis. Stabant quippe Aaron et Or qui sustinerent manus Moysi. Dixit autem Dominus ad Moysem: *Scribe hoc in monumentum in libro* (Exod. 17. 14). Accedit Jothor socer Moysis cum uxore ejus (generum autem illum præter usum vocat Scriptura) et Moysi et populo (a). Enarrat mirabilia Moyses socero: ille vero miratus est. Ut autem vidit totum populum Moysi adstantem, illum vero non posse erga omnes judicium exercere, auctor est illi socer, ut deligat viros potentes, religiosos, justos, odientes superbiam, et constituat eos millenarios, centenarios, quinquagenarios, decuriones (Exod. 18. 21). Obtemporavit ei Moyses, et ascendit in montem. Præcepitque ei Deus ut populo diceret, eos futuros Dei regale sacerdotium, gentem sanctam, si obedierint. Illi vero dixerunt: *Omnia quæcumque dixit Deus, faciemus et audiemus* (Exod. 19. 8). Tunc præcipit populo, ut purificetur usque ad tertium diem, et lavet vestimenta sua. Illic dictum est illud quod habetur apud Apostolum in Epistola ad Hebræos: *Si tetigerit montem, lapidabitur* (Hebr. 12. 20). Tunc mons fumigabat, voces tubarum sonabant. Tunc præcepta legis accipit Moyses, nempe decalogum, et reliqua jura. Illud autem, *Diis non maledices* (Exod. 22. 28), non de idolis dictum est, sed de principibus: subdit enim: *Principi populi tui non maledices*. Pollicetur multa ipsis bona, si obedierint: quod gentes sint superaturi, terram possessuri; pollicetur item aquam eorum benedictum iri, et panem, omni morbo liberandos illos esse, non futuram sterilem esse in illis, neque orbem, neque immaturam mortem, terminos eorum se positurum esse a mari Rubro usque ad Phylistinorum terram, a deserto usque ad Euphratem. Tunc immolavit Moyses, et dimidium sanguinis effudit ad altare: accipiensque sanguinem aspersit populum. Horum meminit Paulus in Epistola ad Hebræos dicens: *Neque primum Testamentum sine sanguine renovatum est*

(a) Hæc, et Moysi et populo, videntur mendose irrepsisse.

(Hebr. 9. 18). Jubetur Moyses ascendere et accipere tabulas. Et erat ibi quadraginta diebus et quadraginta noctibus. Audivit autem dispositionem tabernaculi, et eorum quæ in ipso continebantur, et sacerdotalis amictus, et unctionis sacerdotum, et redemptionum. Hæc vero erant ut singuli dimidium didrachmi partem darent, id est, obolos decem. Et de compositione olei præcipit, et de observatione sabbati. Conveniunt Israelitæ contra Aaronem et in idololatriam inclunt. Tunc ait Deus Moysi: *Sine me, et delebo eos, et faciam te in gentem magnam* (Exod. 32. 10). Ut autem descendens Moyses vidit vitulum et populum ludentem, projecit et contrivit tabulas, increpavit Aaronem, præcepit filiis Levi venientibus; dixit: *Si quis ad Dominum, veniat ad me, ut occidat unusquisque fratrem suum et proximum suum: et ceciderunt tres mille viri* (Exod. 32. 26 — 28). Tunc ascendens Moyses dixit Deo: *Si quidem dimittis illis peccatum, dimitte; sin minus, dele me de libro, quem scripsisti* (Exod. 32. 31. 32). Tunc flevit populus, et jussus est deponere ornatum suum. Illic dictum fuit: *Et loquutus est Dominus ad Moysem, quasi si quis loquatur ad amicum suum* (Exod. 33. 11). Jesus autem filius Nave non egrediebatur ex tabernaculo. Tunc rogat Moyses Deum, ut non derelinquat populum, et dolatis duabus tabulis, accepit decalogum, transactis rursus quadraginta diebus et quadraginta noctibus. Præcipitur autem ipsi iterum de pascha, de sabbato, de exterminandis gentium diis, de primogenitis ipsi sanctificandis. Hic legitur, Moysem cum velo loquutum populo esse; quod ad Corinthios secunda ait Paulus (2. Cor. 3. 13). Tunc illis præceptum est de sabbato, de materia ad tabernaculi constructionem adhibenda, hoc est, de auro, de ære, de capillis, deque reliqua materia. Et illi quidem cum magna afferebant alacritate, ita ut redundaret; operatus autem est Beseleel de tribu Juda, et Eliab de tribu Dan omnia ad apparatus necessaria; et tabernaculum stetit, nubesque operuit illud. Quod autem impensum fuit ad opera, auri quidem viginti novem talenta et sicli septingenti, argenti talenta centum, sicli 772, æris talenta septuaginta, et bis mille quingenti sicli.

LEVITICUS, LIBER TERTIUS (a).

Leviticus vocatur hic liber, quia proprie et peculiariter totam Levitici ministerii formam continet, et quo pacto Aaron et filii ejus ex tribu Levi in sacerdotes electi utique fuerint, et quidquid discriminis est inter sacrificia et oblationes, et qualis sit universus sacrorum cultus, sacerdotalique ministerium. Deinde cujusque sacrificii legem exponit; tum ejus quod pro salute, tum ejus quod pro delicto, sive spontaneo sive involuntario, et quo pacto singula dividenda sint et referenda. Enarratur etiam in hoc libro summi sacerdotis, aliorumque sacerdotum unctio: ad hæc,

(a) Hæc tota Levitici Synopsis desideratur in Codice Colbertiano, sed habetur in Lugdunensi Batavico. Maxima vero pars ejus eadem ipsa est, quæ in Synopsi Athanasii domine a nobis edita est Tomo II Operum Athanasii. Ea de re agitur in Diatriba ante Synopsin posita.

voluerunt; operibus vero, cum Abraham exhibetur filium offerens, et arietem jugulans. Ille enim rebus ipsis crueis imaginem presignificat, atque cædem pro orbe futuram. Multas certe invenire est in Veteri Testamento hujusmodi figuras, prophetiasque per res exhibitas. Prophetiæ vero munus est, non modo futura dicere, sed etiam præterita, quod maxime apud Moysen deprehenditur. Quando enim de cælo et de terra loquitur, res quidem dicit præteritas et tempore obscuratas, sed prophetia hæc enuntiat. Quemadmodum enim prophetiæ est, res nondum gestas, quæque adhuc occultæ sunt annuntiare, sic et res gestas quidem, sed ob tempus occultas revelare, et in medium adducere, parem gratiam postulat. Ad prophetiam quoque pertinet res præsentis annuntiare, quando quidpiam efficitur, sed occultum est; ut accidit circa Ananiam et Sapphiram. Illic enim neque præteritum, neque futurum, sed res præsens, occulta tamen. Petrus ergo hæc per prophetiam revelans, in medium adducit. Sane quæ ad Vetus Testamentum pertinent, ut quis confertim dicat, ejusmodi sunt. In Novo autem ea, quæ in Veteri ænigmatica dicta sunt, exhibentur: de prophetiis loquor, quibus testimonium perhibent ipsa opera, nempe vitæ institutum ad cælum usque pertingens, arcana futurorum bona, *Quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt* (1. Cor. 2. 9). Novum quippe Testamentum hominem per Vetus acceptum, moderate et sensim a nequitia ad angelorum institutum adducit. Itaque Veteris quidem Testamenti opus erat hominem facere; Novi autem hominem efficere angelum. Quandoquidem enim nequitia id effecit ut illud perderent quo homines erant, ipsosque in brutorum ignobilitatem dejecit, ac ferinos reddidit; lex quidem illos a tali malitia liberabat; gratia vero ipsis hanc angelicam virtutem addit. Sunt autem Novi Testamenti libri, Epistolæ quatuordecim Pauli (a), quatuor Evangelia, duo discipulorum Christi, Joannis et Matthæi, duo autem Lucæ et Marci: quorum alius Petri, alius Pauli discipulus fuit. Illi enim ipsis oculis Christum viderant, ac cum illo versati fuerant; hi vero ea quæ ex ipsis acceperant, aliis tradiderunt; itemque liber Actuum, qui etiam Lucæ est, narrantis ea quæ gesta sunt; et ex catholicis tres Epistolæ (b).

(a) Mirum hic videatur Epistolas quatuordecim Pauli ante Evangelia poni. Quantum amaret Paulum Chrysostomus, quam præ aliis omnibus Scripturæ sacræ libris ejus Epistolæ semper ore mentemque versaret, ignorat nemo qui scripta ejus vel primoribus labris attigerit. Ordinem ergo librorum Novi Testamenti hic non ordine recensuit, sed ut se primum menti offerreant descripsit; sic Joannem ante omnes Evangelistas, et Lucam ante Marcum posuit. Catholicas Epistolas hic tres recenseri vides secundum Syrorum morem necnon Ecclesiæ Antiochenæ, ubi Jacobi una, Petri prima, Joannis item prima solum admihebantur. Qua de re pluribus supra in Distributa verba fecimus.

(b) Nota, inquit Scholiastes, ipsum non memorare Apocalypsim. Equidem hæc Scholiastis adnotatio aliquid negotii facere potest, quia Apocalypsim, amplum licet librum, a Joanne Chrysostomo usurpatam nondum reperi, nec de fuere, qui de ejus auctoritate in Ecclesia saltem Græca dubitaverint, Nicephorusque patriarcha Constantinopolitanus in Canone suo recensuit. Quin et in secundo Tomo Gregorii Nazianzeni in Catalogo librorum Scripturæ, qui ejus esse non putatur, hæc leguntur p. 194: Τὴν δ' Ἀποκάλυψιν

SYNOPSIS GENESIS¹.

Mundi creatio, hominisque formatio. Mandatum accipit Adam, et formatur mulier ex costa ejus, quæ a serpente decepta, virum decipit, atque una cum illo maledicta ejicitur ex paradiso. Serpens quoque maledictum accipit, ut super pectus gradiatur. Cain occidit fratrem, quia laudabilius se gesserat, datque ille pœnas: posteaque liberos suscipit. Eva Sethum parit. Catalogus eorum qui ab Adamo et a Setho orti sunt usque ad Noe: hominumque criminatio ob indecora connubia, ac cæteras iniquitates. Filios Dei hic vocat eos qui a Setho genus ducebant (Gen. 6. 2); dicitur enim: *Ego dixi, Dii estis, et filii Altissimi omnes* (a) (Psal. 81. 6). Filias vero hominum vocat eas quæ a Caino ortæ erant. Prædicat Deus Noë futuram hominum perniciem per diluvium, et jubet arcam construere, trecentorum cubitorum longitudine, quinquaginta cubitorum latitudine, et triginta cubitorum altitudine. Ut autem ingressus est in arcam, advenit diluvium quadraginta diebus et quadraginta noctibus. Obtinuit aqua centum quinquaginta diebus. Apparuerunt autem cacumina montium primo die decimi mensis. Et post quadraginta dies emisit corvum, qui non reversus est: et post septem dies emisit columbam, quæ reversa est rami olivæ gestans. Jubetur a Deo Noe egredi ex arca: et egressus Deo sacrificavit, et benedictus est cum filiis suis. Accepitque promissionem a Deo, non ultra futuram hujusmodi perniciem hominum per diluvium. Postea vero Senio quidem et Japhetho benedixit, maledixit autem Chanaanum, quia pater ejus Cham revelaverat nuditatem patris. Maledictio autem illa eventum habuit in Gabaonitis (b); imo potius specie quidem maledictio erat, sed revera prophetia. Hinc sequuntur qui ex Noe orti sunt usque ad Phalec, qui hoc nomen sortitus est, quia ejus tempore divisa fuit terra. Tunc enim turrim ædificaverunt, unde locus Babylon est appellatus, quod *Confusionem* significat, quia illic confusæ sunt linguæ eorum. Pater autem Phaleci Heber dicitur non consensisse cum cæteris circa ædificationem turris; ideoque ipsi loquelam non mutatam fuisse; sed mansisse illum

¹ Titulus in Lugdunensi Cod. sic habetur: *Brevis veteris Testamenti synopsis, auctore Chrysostomo. Genesis. Liber primus.*

(a) Hæc pluribus explicantur Tom. IV, Hom. 22 in Genesim, ubi probatur eos, qui a Setho orti erant, filios Dei vocari, et hic ipse locus Psalmi 81 affertur: *Ego dixi, Dii estis*. Filias autem hominum filias esse Caini dicit paulo postea.

(b) Commentario in Isaiam ad cap. 2, versu 4, hæc ipsa sic exprimit Chrysostomus: Οὐ μὴν οὐδὲ τὴν ἀρὰν διαπιστώσαν, ἀλλ' ἐπὶ τῶν Γαβανιτῶν λαβοῦσαν τὸ τέλος τῶν ἐκ τοῦ Χάνσαν γεγονότων. Καὶ γὰρ ἐν τῇ ἀρᾷ προφητεία τὸ λεγόμενον ἔν. Quæ ipsissima hic quoque habentur: unde probari videatur hoc opus Chrysostomi esse. Hoc ipsum vero de Gabaonitis ait etiam infra in Synopsi libri Jesu, sive Josue.

τὴν Ἰωάννου πάλιν τινὲς μὲν ἐγκρίνουσιν, οἱ πλείους δὲ γε νόθον λέγουσι. Verum hic scriptor non accurate loquitur. Nam Patrum Græcorum principes, Athanasius in Canone suo p. 962, Basilius, Gregorius Naz., insuperque Hippolytus atque Methodius auctor Synopsos inter Athanasii Opera, ad hæc autem τοῖς ἑστέῃς Ecclesiæ Apocalypsim inter authentica opera admiserunt. Quamobrem jure illa inter canonicas Scripturas locum habet. Vide OEcumenii opusculum in Biblioth. Coisliniana p. 278.

cum integra sua dialecto, qua: ab illo denominationem sortita sit. Nam cum ille Heber vocaretur, hæc Hebraica appellata est (a) : quod signum est maximum Hebraicam esse omnium linguarum antiquissimam. Antequam enim confunderentur linguæ, hæc omnes utebantur. Est autem hic Heber inter majores Abrahamæ. Assumit Thara pater Abrahamæ, filios suos Abraham et Nachor (b), et nepotem suum Lot, et venit in Charran, in animo habens inde proficisci in terram Chanaanæorum. Illoque mortuo in Charran, jubetur a Deo Abraham transigrare ex Charran, et venit in Sychem in terra Chanaan. Et dixit ei Deus, semini ejus se daturum terram illam. Et edificavit Abraham altare Deo, et fixit tabernaculum suum versus mare. Cum fames autem esset, descendens in Ægyptum præcepit uxori suæ, ut diceret se sororem ejus esse. Cum porro sustulisset eam Pharaon, et Dei ultionem expertus esset, reddidit illam Abrahamæ. Litigantibus invicem pastoribus Abrahamæ et Loti, ipsi habitatione separati sunt. Lot accepit Sodomitarum terram : Abraham vero ad quercum Mambræ habitavit, promissionesque rursum a Deo accepit, ejus semen multitudinem propagandum esse, et illam terram possessionem. Chodollagomor, quia ab ipso defecerant quinque reges Sodomiticæ terræ, qui ipsi prius servierant, assumptis secum tribus aliis regibus, bellum ipsis intulit, eosque in fugam versos captivos abduxit; in quibus erat etiam Lot. His auditis Abraham, cum vernaculis suis trecentis octodecim, illos insequutus, eripuit fratris filium cum equitatu et mulieribus; et Melchisedeco se benedicienti et afferenti panem et vinum, decimas dedit. Ideo ait Paulus (c) in epistola ad Hebræos : *Et Levi qui decimas accepit, decimatus est* (Hebr. 7. 9). Regi Sodomorum roganti ut equitatum acciperet non annuit : *Ne dicas*, inquit, *Ego ditavi Abraham.* (Gen. 14. 23). Tunc Deo ipsi dicente, *Mercus tua magna erit* (Gen. 15. 1), filiorum orbitatem deplorat : rursumque audit, eum qui ex illo egressurus erat, ejus hereditatem accepturum esse, et semen ejus futurum sicut stellas cæli. Hic jacet illud : *Credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam* (Gen. 15. 6). Sectiones (d) facit, et discit peregrinum futurum esse semen suum, et postea liberandum fore postquam depressum fuerit per quadringentos annos. Sara autem quia sterilis erat, dat Agarem Abrahamo, ut liberos susciperet ex illa. Cum autem hæc iterum gestaret, contra heram suam sese extulit : tradidit illam Saræ Abraham, ut contumeliam ulcisceretur. Illa vero ab hera sua male accepta, a domo aufugit, ab angeloque jubetur ad domi-

nam suam redire; promissionemque accipit semen ipsius multiplicandum esse : pueroque antequam nasceretur nomen imponit angelus, Ismael ipsum appellans. Peperit Agar Ismaelem, et Abraham cum nonaginta novem annorum esset, nomen mutavit. Non enim ultra Abram, sed Abraham vocatus est. Præcipit illi Deus ut circumcidatur cum tota domo : nomenque Saræ mutatur, vocaturque illa Sara. Accipit Abraham promissionem circa Isaacum. Apparet Abrahamo Filius Dei (a) cum duobus angelis, et ait illi : *Revertar ad te tempore isto ad horas : et habebit filium Sarra uxor tua* (Gen. 18. 10). Abraham obsecrat Deum pro Sodomis. Duo angeli veniunt ad Lot. Instantes Sodomitæ perquirunt eos, et percutiuntur cæcitate. Abducto autem Loto angeli egrediuntur domo : et ipse quidem cum filiabus salvus confugit in Segor : uxor autem ejus facta est columna salis, quia retro respexit. Ut vero Sodomitarum regio incensa est, et Lot in montem se contulit, conceperunt ex illo duæ filię ejus, et major peperit Moab, junior vero Ammon : coitum vero cum patre per ebrietatis fraudem consequitæ sunt, putabant enim genus humanum defecisse. Peregrinatus est in Geraris Abraham, et Abimelech rex Gerarorum Saram accepit : Deo autem minas in ipsum intentante, sese purgabat ille dicens, putasse mulierem illam sororem ejus esse : sic enim ipsa dixerat. Reddidit vero illam Abrahamæ cum donis. Tunc postquam reddita fuerat, peperit Isaacum. Ejecit autem domo ancillam cum filiis ejus Ismaele. Abimelech porro pepigit cum Abrahamo fœdus, ut nihil injuriæ inter eos intercederet : et accipit ille septem agnas ab Abrahamo, in testimonium putei juramenti, ut palam esset illum Abrahamæ esse. Jubetur Abraham filium offerre in holocaustum, et offert, immolaturque aries pro eo. Hæc porro figura erant œconomix quam pro nobis dispensaturus erat Christus. Moritur Sara, et empto loco Abraham ab Ephrone Chettæo, illic uxorem sepelit, mittitque servum, ut uxorem ducat Isacco ex Mesopotamia, præcipiens ne filium suum illo ducat, si noluerit mulier venire. Ut autem venit servus in urbem Nachoris, et signum petit, quo virginem agnitus erat : signum autem illud erat, si præberet illa sibi et camelis suis aquam ad bibendum : exit Rebecca filia Bathuelis filii Nachoris : Nachor vero frater erat Abrahamæ. Cum dedisset autem ipsa illi et camelis suis potum, et dixisset cujus esset filia, introducit virum et hospitio accipit. Ubi dixit ille cujus rei causa venisset, et petiisset ut sibi traderetur puella, id virginis arbitrio parentes reliquerunt. Illam annuentem assumens servus absecessit : fuitque illa uxor Isaaci. Sara defuncta, ducit Abraham uxorem Chetturam, et filios, quos ex illa suscepit, separavit ab Isacco, muneribus affectos : opum vero suarum heredem fecit Isaacum, et mortuus est. Hic recensentur nomina filiorum Ismaelis, qui habitavit ab Evilat usque ad Sur. Cum Rebecca ste-

(a) Hoc ipsum de Hebero, etsi brevius, dicit Homil. 30 in Genes., Tom. IV, col. 279.

(b) In Hebræo, in Vulgata, et in Editione LXX dicitur Thare secum assumpsisse Abram et Lotum, non autem Nachorem. Sed hæc lectio in exemplari Chrysostomi haud dubie habebatur, ut videas Homil. 31 in Genes., Tom. IV, col. 282, *καὶ Θάρᾳ τὸν Ἀβραμ, καὶ τὸν Νυχὸρ, Ἐὶ ἀπέχθη Θάρᾳ Ἀβραμ καὶ Νυχὸρ*, etc., quod ipsum bis infra repetitur. Hinc porro Chrysostomo asseri videtur hæc Synopsis. Multas autem fuisse in exemplaribus LXX varietates Hieronymus et alii passim affirmant. Codex quoque Lugdunensis Nachorem etiam habet.

(c) Vide Homil. 35 in Gen., Tom. IV, col. 328.

(d) Sectiones animalium. Vide Gen. 15, 10.

(a) Filius Dei qui ab Abraham exceptus est, Dominus vocatur Homil. 42 in Genes., Tom. IV, col. 357. De filiabus vero infra paucis dicit ea, quæ pluribus enarrata sunt Homil. in Genes. 44, col. 410-412.

αὐτοῦ Ἀὼτ, καὶ ἔρχεται εἰς Χαρρᾶν, προθέμενος εἰς τὴν Χαναναίων ἐλθεῖν, καὶ ἀποθανόντος αὐτοῦ ἐν Χαρρᾶ, προστάττεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ Ἀβραὰμ μετοικῆσαι ἀπὸ Χαρρᾶν, καὶ ἦλθεν εἰς Συχὲμ τῆς γῆς Χανανᾶν. Καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ Θεός, τῷ σπέρματι αὐτοῦ δώσειν τὴν γῆν. Καὶ ὑποκόμῃσεν Ἀβραὰμ θυσιαστήριον τῷ Θεῷ, καὶ ἔπηξεν τὴν σκηνὴν αὐτοῦ κατὰ θάλασσαν. Γενομένου δὲ λιμοῦ, κατελθὼν εἰς Αἴγυπτον παραγγέλλει τῇ γυναικὶ αὐτοῦ εἰπεῖν, ὅτι ἀδελφὴ αὐτοῦ εἴη. Καὶ λαθὼν αὐτὴν Φαραὼ, καὶ ἐτασθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, δίδωσι τῷ Ἀβραὰμ. Μαχεσθέντων τῶν ποιμένων τοῦ Ἀβραὰμ καὶ τοῦ Ἀὼτ πρὸς ἀλλήλους, διείλοντο τὰς οἰκίσεις. Καὶ ὁ μὲν Ἀὼτ ἔλαβε τὴν Σοδομηνῶν, ὁ δὲ Ἀβραὰμ πρὸς τῇ δρυὶ τῇ Μαμβρὶ κατῴκησεν, ἐπαγγέλλας τε ἔλαβε πάλιν παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι εἰς πληθὺς ἐπιδώσει αὐτοῦ τὸ σπέρμα, καὶ ὅτι κληρονομήσει τὴν γῆν. Ὁ Χοβολαγομὼρ, ἐπειδὴ ἀπέστησαν αὐτοῦ οἱ πάντε βασιλεῖς οἱ τῆς Σοδομηνῆς, δουλεύοντες αὐτῷ πρότερον, παραλαβὼν ἑτέρους βασιλεῖς τρεῖς, ἐπεστράτευσεν αὐτοῖς, καὶ τροπώσάμενος ἔλαβεν αἰχμαλώτους· ἐν οἷς ἦν καὶ ὁ Ἀὼτ. Ὁ δὲ Ἀβραὰμ ἀκούσας, καὶ σὺν τοῖς οἰκογενέσιν αὐτοῦ τριακοσίοις δεκαοκτὼ καταδιώξας, ἐξέiletο τὸν Ἀβελφιδοῦν μετὰ τῆς ἵππου καὶ τῶν γυναικῶν· καὶ τῷ μὲν Μελχισεδὲκ εὐλόγησαντι αὐτὸν, ἐξενεγκόντι ἄρτους τε καὶ οἶνον, δεκάτην ἔδωκε. Διόφησιν ὁ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους, ὅτι Καὶ ὁ [320] βασιλεὺς οὐδεὶς λαμβάνων δεδεκάτῃται. Ὑπὸ τοῦ βασιλέως Σοδόμων παρακληθεὶς τὴν ἵππον λαβεῖν, οὐκ ἐπένευσεν· *Ἴνα μὴ εἰπῇς, φησὶν, Ἐγὼ πεπλούτηκα τὸν Ἀβραάμ.* Τότε τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτὸν εἰπόντος, ὅτι Ὁ μισθός σου πολλὸς ἐσται, ἀποδύρεται τὴν ἀπαιδίαν· καὶ ἀκούει πάλιν, ὅτι ὁ ἐξ αὐτοῦ ἐξελευσόμενος κληρονομήσει αὐτὸν, καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἔσται ὡς τὰ ἀστρα τοῦ οὐρανοῦ. Ἐνταῦθα κεῖται τὸ, *Ἐπίστευσεν Ἀβραάμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.* Τὰ διχοτομήματα ποιεῖ, καὶ μανθάνει ὅτι πάροιχον ἔσται τὸ σπέρμα αὐτοῦ, καὶ ὅτι μετὰ ταῦτα ἀπαλλαγῇσεται, μετὰ τὸ ταπεινωθῆναι ἐτὶ τετρακόσια. Σάρρα δὲ ἐπεὶ στεῖρα ἦν, δίδωσι τὴν Ἄγαρ τῷ Ἀβραὰμ, ἵνα παιδοποιήσῃται ἐξ αὐτῆς. Ὡς δὲ ἐκύει, ἐπήρθη κατὰ τῆς κυρίας αὐτῆς· καὶ δίδωσιν αὐτὴν τῇ Σάρρᾳ ὁ Ἀβραὰμ, ὥστε ἀμύναι τῇ ὕβρει τῇ αὐτῆς. Ἡ δὲ κακωθεῖσα ὑπὸ τῆς δεσποίνης, ἀπέδρα ἀπὸ τῆς οἰκίας, καὶ κελεύεται ὑπὸ ἀγγέλου ἀποστραφῆναι πρὸς τὴν κυρίαν αὐτῆς· λαμβάνει τε ἐπαγγελίαν, ὅτι τὸ σπέρμα αὐτῆς ἐπιδώσει εἰς πληθὺς, καὶ ὄνομα τῷ παιδίῳ πρὶν ἢ τεχθῆναι ἐπιτίθῃσιν ὁ ἀγγελος, Ἰσμαὴλ αὐτὸν καλῶν. Ἐτεκεν ἡ Ἄγαρ τὸν Ἰσμαὴλ, καὶ Ἀβραὰμ ἐτῶν ἐνενήκοντα ἐννέα μετωνομάζετο. Οὐκέτι γὰρ Ἀβραμ, ἀλλὰ Ἀβραάμ· ἐκλήθη. Κελεύεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ περιτμηθῆναι αὐτὸς πανοικεσίᾳ. Καὶ τὸ τῆς Σάρρας ὄνομα ἀμείβεται, καὶ καλεῖται Σάρρα. Καὶ λαμβάνει περὶ τοῦ Ἰσαὰκ ἐπαγγελίαν ὁ Ἀβραὰμ. Ἐπιφαίνεται τῷ Ἀβραὰμ ὁ Υἱός

τοῦ Θεοῦ μετὰ δύο ἀγγέλων, καὶ λέγει πρὸς αὐτὸν· *Ἐπαρήξω πρὸς σέ κατὰ τὴν καιρὸν τοῦτο εἰς ὥρας, καὶ ἔξει υἱὸν Σάρρα ἡ γυνὴ σου.* Ἀβραὰμ δεῖται τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ Σοδόμων. Οἱ δύο ἄγγελοι ἔρχονται πρὸς τὸν Ἀὼτ. Ἐπιστάντες οἱ Σοδομίται ἐπεζητούν αὐτούς, καὶ πλήττονται ἀορασίᾳ. Τὸν δὲ Ἀὼτ λαβόντες οἱ ἄγγελοι ἐξῆλθον τῆς οἰκίας· καὶ αὐτὸς μὲν ἅμα ταῖς θυγατράσι διασώζεται εἰς Σηγῶρ· ἡ δὲ γυνὴ γέγονε στήλη ἁλὸς, ἐπειδὴ ἀπέθλεψεν εἰς τὰ ὀπίσω. Ὡς δὲ ἐνεπλήσθη ἡ Σοδομὴν ἡ ἀπηλθεν εἰς τὸ δρος Ἀὼτ, καὶ συνέλαβον ἐξ αὐτοῦ αἱ θυγατέρες αὐτοῦ, καὶ ἡ μὲν πρεσβυτέρα ἔτεκε τὸν Μωᾶδ, ἡ δὲ νεωτέρα τὸν Ἀμμών· τὴν δὲ μετὰ τοῦ πατρὸς μίξιν ἔκλεψαν τῇ μέθῃ· ὦντο γὰρ τὸ ἀνθρώπινον ἐκλειοπέναι γένος. Παρώκησεν ἐν Γεράροις ὁ Ἀβραὰμ, καὶ ὁ βασιλεὺς Γεράρων Ἀβιμέλεχ ἔλαβε τὴν Σάρραν· ἀπειλήσαντος δὲ αὐτῷ τοῦ Θεοῦ, ἀτελογοῖτο λέγων, ἀδελφὴν αὐτοῦ νομοικνεῖν τὴν γυναῖκα εἶναι· οὕτω γὰρ αὐτὴ εἶπεν. Ἀπέδωκε δὲ αὐτὴν τῷ Ἀβραὰμ μετὰ δώρων. Τότε ἀποδοθεῖσα τίκτει τὸν Ἰσαὰκ. Ἐκβάλλει δὲ τὴν παιδίσκην τῆς οἰκίας μετὰ τοῦ παιδίου Ἰσμαὴλ. Ὁ δὲ Ἀβιμέλεχ τίθεται πρὸς τὸν Ἀβραὰμ διαθήκην, ὥστε μὴ ἀδικῆσαι ἀλλήλους, καὶ λαμβάνει ἐπτά ἀμνάδας παρὰ τοῦ Ἀβραὰμ, εἰς μαρτύριον τοῦ φρέατος τοῦ ὀρκισμοῦ, ἵνα ᾗ ὁ δῆλον ὅτι τοῦ Ἀβραὰμ ἐστὶ. Κελεύεται ἀνενέγκαι τὸν υἱὸν εἰς ὀλοκάρπωσιν, καὶ ἀναφέρεται, καὶ σφάζεται κριὸς ἀντ' [321] αὐτοῦ. *Ἐ* Ταῦτα δὲ τύποι ἦσαν τῆς μελλούσης οἰκονομίας ὑπὸ Χριστοῦ τελεῖσθαι ὑπὲρ ἡμῶν. Ἀποθνήσκει Σάρρα, καὶ ἀγοράσας τόπον ὁ Ἀβραὰμ παρὰ Ἑρρῶν τοῦ Χετταίου, θάπτει ἐκεῖ τὴν γυναῖκα, καὶ πέμπει τὸν παῖδα αὐτοῦ, ὥστε μνηστεύσασθαι τῷ Ἰσαὰκ γυναῖκα ἀπὸ Μεσοποταμίας, παραγγέλλας μὴ ἀποστρέφαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐκεῖ, εἰ μὴ βούλοιο ἐλθεῖν ἢ γυνῇ. Ὡς δὲ ἦλθεν ὁ παῖς εἰς τὴν πόλιν Ναχώρ, καὶ τὸ σημεῖον ἦν τε, καθ' ὃ ἡμελλε γνωρίζειν τὴν παρθένον· ἦν δὲ τὸ σημεῖον, παρασχεῖν ἐκείνην αὐτῷ τε καὶ ταῖς καμήλοις αὐτοῦ πιεῖν· ἐξέρχεται Ρεθέκκα ἡ θυγάτηρ Βαθούλ τοῦ υἱοῦ Ναχώρ· ὁ δὲ Ναχώρ ἀδελφὸς ἦν τοῦ Ἀβραὰμ· δοῦσά τε αὐτῷ πιεῖν καὶ ταῖς καμήλοις, εἰποῦσά τε, τίνος εἴη θυγάτηρ, εἰσάγει τὸν ἄνδρα καὶ ξενίζει. Ἐπειδὴ δὲ εἶπεν ἐκείνος, τίνος ἐνεκεν ἦλθε, καὶ ἦν τὴν παῖδα λαβεῖν, τῇ παρθένῳ τὴν αἵρεσιν ἐπέτρεψαν οἱ γονεῖς. Ὡς δὲ ἐπένευσεν ἐκείνη, λαθὼν αὐτὴν ἀπηλθε· καὶ ἐγένετο τῷ Ἰσαὰκ γυνή. Λαμβάνει ὁ Ἀβραὰμ γυναῖκα τὴν Χετούραν, ἀποθανούσης Σάρρας, καὶ τοὺς ἐξ αὐτῆς γενομένους παῖδας ἐξαπέστειλεν ἀπὸ Ἰσαὰκ, δόματα δούς αὐτοῖς· τῆς δὲ οὐσίας Ἰσαὰκ κληρονόμον ἐποίησε, καὶ ἀπέθανε. Τὰ ὀνόματα τῶν υἱῶν Ἰσμαὴλ ἔγκειται ἐνταῦθα· κατῴκησε δὲ ἀπὸ Εὐλάτ εἰς Σοῦρ. Τῆς Ρεθέκκας ἐστεριωμένης, ἐδεῖτο Ἰσαὰκ τοῦ Θεοῦ, ὥστε κυεῖν αὐτὴν· καὶ ἐπειδὴ ἐκύει, φησὶν αὐτῇ ὁ Θεός· *Δύο ἔθνη ἐν τῇ κοιλίᾳ σου, καὶ λαὸς λαοῦ ὑπερέξει·* προλέγων τὰ περὶ Ἰουδαίων καὶ ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν. Ὡς δὲ ἐτέχθη τὰ παῖδια καὶ ἠξίωθη,

* Μαμβρὴ legitur in Homi iis in Genesim. Sed quam facilis sit harum vocalium η et ι commutatio nemo nescit.

ἢ Hæc de sacrificio Abrahæ, quod erat figura crucis, sive economiæ Christi, pluribus explicat Chrysostomus tomo IV, p. 478.

ἀποδίδοται καὶ πιπράσκει ἐψήματος φακῆς τὰ πρωτοτόκια αὐτοῦ ὁ Ἡσαῦ τῷ Ἰακώβ. Βουλόμενον δὲ τὸν Ἰσαὰκ εἰς Αἴγυπτον κατελθεῖν, ἐπειδὴ λιμὸς κατέσχευε, κωλύει ὁ Θεὸς, παραινῶν ἔνθα ἔκει, ἐκεῖ μένειν, καὶ ὑπισχνόμενος ἔσσεσθαι μετ' αὐτοῦ, καὶ εὐλογῆσαι τὸ σπέρμα αὐτοῦ καὶ πληθυνεῖν. Μαθὼν δὲ ὁ βασιλεὺς Γεράρων Ἀδιμέλεχ, ὅτι ἡ Ῥεδέκκα γυνὴ ἐστὶ τοῦ Ἰσαὰκ (ὕπωπτευσεν γὰρ ἀδελφὴν αὐτοῦ εἶναι αὐτήν), θάνατον ὥρισε εἰ τις ἐξυβρίσει εἰς αὐτήν. Τότε ἐσπείρεν ὁ Ἰσαὰκ, καὶ εὗρεν ἑκατοσσεύουσιν χριθῆν. Ὡς δὲ ἦλθεν εἰς πλοῦτον μέγαν ἐκ τῆς εὐλογίας τοῦ Θεοῦ, διεφθονοῦντο αὐτῷ οἱ Φυλιστιεῖμ, καὶ ὁ Ἀδιμέλεχ ἀπῆλυνεν αὐτὸν ἐκεῖθεν. Ὁ δὲ οὐκ ἠμύνατο, ἀλλ' ἀνεχώρησε, καὶ ὥρυξε φρέατα, καὶ ἐμάχοντο περὶ αὐτῶν. Ὁ δὲ οὐκ ἀνθίστατο, ἀλλ' ἕτερα ὥρυσεν, ἕως οὗ ἐπαύσαντο*. Καὶ εὐλόγησεν αὐτὸν ὁ Θεός. Καὶ ὁ Ἰσαὰκ ἐλθὼντα πρὸς αὐτὸν τὸν Ἀδιμέλεχ ἐδέξατο ἀσμένως καὶ εἰσέλασεν, οὗ μνησθεὶς ὡς ἡδίκηθη. Ἐλαβεν ὁ Ἡσαῦ Χαναναίας γυναῖκας, καὶ ἤριζον τῇ Ῥεδέκκῃ. Ἐγήρασεν ὁ Ἰσαὰκ καὶ ἡμδλυώπησε, καὶ προστάσσει τῷ υἱῷ Ἡσαῦ θηρεῦσαι καὶ ποιῆσαι αὐτῷ ἔδεσμα, ἵνα εὐλογῇ αὐτόν. Ὁ δὲ Ἰακώβ, συμπραττούσης αὐτῷ τῆς μητρὸς, ἐφθασεν τὸν Ἡσαῦ· ἐψήσασα γὰρ ἐρίφους δύο, καὶ τὰ [322] δέρματα αὐτῶν περιθείσα αὐτῷ, ἵνα ἐπικρύψῃ τὴν λεϊότητά τοῦ παιδός, ἔδωκε τὰ ἐδέσματα εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ, καὶ εἰσέπεμψεν. Ὁ δὲ εἰσελθὼν ἔλαβε τὰς εὐλογίας. Ἐλθὼν δὲ ὁ Ἡσαῦ, καὶ μαθὼν τὸ γεγονός, ἀπωδύρετο καὶ ἐθρήνη, καὶ ἤτει εὐλογηθῆναι καὶ αὐτός, καὶ ἤνυσεν τῇ ἐπιμονῇ, οὐδὲν μὲν τοσοῦτον ὅσον ἤλπισεν· ἤνυσεν δὲ ὁμῶς. Μικρὰ τοῖνον εὐλογηθεὶς ἀντὶ μεγάλων, ὠργίζετο πρὸς τὸν ἀδελφόν, ἐμνησικακεῖ, περιέμενε τοῦ πατρὸς τὴν τελευτήν, ὥς τότε ἀδεέστερον ἐπιβουλεύσων αὐτῷ. Μηνύει τῷ Ἰακώβ ταῦτα ἡ μήτηρ, καὶ παραινεί ψυγῇ τὴν σωτηρίαν εὐρηκέναι· εἰποῦσά τε πρὸς τὸν Ἰσαὰκ, ὅτι ἀδίωτος αὕτῃ ἐσται ὁ βίος^h, εἰ καὶ Ἰακώβ ἀπὸ τῶν Χαναναίων λάβοι γυναῖκα, παρασκευάζει τὸν Ἰσαὰκ ἐκπέμψαι τὸν Ἰακώβ εἰς Μεσοποταμίαν πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς τὸν Λάβαν, καὶ ἐκ τῶν θυγατέρων αὐτοῦ γυναῖκα λαβεῖν. Ἀπελθόντος δὲ τοῦ Ἰακώβ, λαμβάνει τὴν θυγατέρα Ἰσμαὴλ αὐτῷ γυναῖκα ὁ Ἡσαῦ. Ὁ δὲ Ἰσμαὴλ υἱὸς ἦν τοῦ Ἀδραὰμ, ἀπὸ τῆς Ἀγαρ γεγόμενος αὐτῷ. Βλέπει τὴν κλίμακα ὁ Ἰακώβ, ἵστησι στήλην, καὶ ἐπαγγέλλεται τὰ ὑπάρχοντα αὐτῷ ἀποδεκατώσειν τῷ Θεῷ, εἰ ὕψαιων ἐπανάλθοι. Ἐρχεται εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, εἶδε τὴν Ῥαχὴλ, ἐφίλησεν αὐτήν· ἀπελθούσα ἡ κόρη ἀπήγγειλε τῷ πατρὶ Λάβαν. Ἐλθὼν αὐτὸς ἐπέγνω τὸν Ἰακώβ, εἰσῆγαγεν αὐτὸν πρὸς αὐτόν. Ἐδοῦλευσεν αὐτῷ ἐπὶ μισθῷ θυγατρὸς· ὁ δὲ τὴν πρεσβυτέραν ἔδωκε· δυσχεραίνοντι δὲ τῷ Ἰακώβ ἐπὶ τῇ ἀπάτῃ, προτείνει ἑπτὰ ἔτη ἕτερα δουλεύσαι, εἰ βούλοιο καὶ τὴν νεωτέραν λαβεῖν. Ὁ δὲ καὶ τοῦτο ὑπέμεινε, καὶ λαμβάνει καὶ τὴν νεωτέραν. Ἦν δὲ ἡ μὲν πρεσβυτέρα ἀσθενὴς τοῖς ὀφθαλμοῖς, Λεία· ἡ δὲ νεωτέρα ὠραία, ἡ Ῥαχὴλ. Εἰσὶ δὲ τύποι αὐταί, ἡ

* Lugdunensis ὁ δὲ οὐκ ἀφίστατο, ἀλλ' ἕτερα ὥρυσεν ἕως ἐπαύσαντο.

^h Idipsum, sed alio modo exprimit Chrysostomus tomo IV, p. 626, nempe, τὰ τῆς ζωῆς ἡμῖν οἶχεται.

μὲν πρεσβυτέρα τῆς συναγωγῆς τῶν Ἰουδαίων, ἡ δὲ νεωτέρα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Συνέλαβε Λεία, καὶ ἔτεκε τὸν Ῥουβεὶμ, τὸν Συμεὼν, τὸν Λευὶ, τὸν Ἰούδαν. Ἡ δὲ Ῥαχὴλ, ἐπεὶ μὴ ἔτικτε, δίδωσι τῷ Ἰακώβ γυναῖκα δευτέραν, τὴν παιδίσκην αὐτῆς Βάλαν, καὶ ἔτεκεν ἐκείνη τὸν Δάν καὶ τὸν Νεφθαλεὶμ. Ἔδωκε δὲ καὶ ἡ Λεία Ζελφάν τὴν παιδίσκην αὐτῆς τῷ Ἰακώβ γυναῖκα· ἡ δὲ ἔτεκε τὸν Γὰδ καὶ τὸν Ἀσήρ. Ἐτεκε δὲ ἐξῆς Λεία μετὰ ταῦτα τὸν Ἰσάχαρ καὶ τὸν Ζαβουλὼν. Τότε ἔτεκε καὶ ἡ Ῥαχὴλ τὸν Ἰωσήφ. Ὡς δὲ ἠθελεν ὁ Ἰακώβ ἀπελθεῖν εἰς τὴν οἰκίαν γῆν, δίδωσιν αὐτῷ τὸν μισθὸν ὁ Λάβαν, ὃν αὐτὸς ὁ Ἰακώβ ὥρισε, πᾶν φαῖον ἐν τοῖς ἄρνασι, καὶ πᾶν λευκὸν ἐν ταῖς αἰξίν· ὡς πολλὰ τὰ τοιαῦτα γέγονεν· ἐτίθει γὰρ ῥάβδους ἐν τοῖς ποτιστηρίοις, καὶ ἐνεκίσσατο τὰ πρόβατα, καὶ ἔτικτε λευκὰ καὶ ποικίλα, καὶ σποδοειδῆ βαντά. Τὸ δὲ πᾶν τοῦ Θεοῦ ἔργον ἦν, ὥς αὐτὸς φησιν ὁ Ἰακώβ. Διεφθονοῦντο αὐτῷ υἱοὶ Λάβαν, καὶ λαβὼν λάθρα τὰς αὐτοῦ γυναῖκας μετὰ τῶν ὑπαρχόντων ἀπῆλθεν. Ὁ δὲ Λάβαν κατεδίωξε, καὶ πρὶν αὐτῷ συμβαλεῖν, ἠπειλήσεν ὁ Θεὸς αὐτῷ, εἰ τραχέως προσερχεῖται τῷ Ἰακώβ. Ὁ δὲ ἐλθὼν, τὸ μὲν πρῶτον ἐνεκάλει, [323] καὶ τὴν αἰτίαν ἐξήτει τῆς λαθραίας ἀναχωρήσεως. Ὡς δὲ εἶπεν ὁ Ἰακώβ, διὰ τὸ πεφθονῆσθαι μήποτε τὰς θυγατέρας αὐτοῦ λάβοι, τοῦτο πεποιηκέναι, ἐξήτει τοὺς θεοὺς αὐτοῦ Λάβαν, οὓς ἐκλεῖπεν ἡ Ῥαχὴλ. Ὡς δὲ οὐχ εὗρεν, ἐπιτίθεται σφοδρῶς ὁ Ἰακώβ ἐγκαλῶν. Καὶ τέλος, φαγόντες καὶ πόντες, διεχωρίσθησαν ὁλλήλων, βουνὸν λίθων στήσαντες ἐκεῖ, ὃν καὶ βουνὸν μαρτυρίου ἐκάλεσαν. Τότε συνήντησαν τῷ Ἰακώβ ἄγγελοι Θεοῦ. Ἀποστέλλει ὁ Ἰακώβ πρὸς τὸν Ἡσαῦ, ἀπαγγέλλων αὐτοῦ τὴν ἐπιδημίαν. Ὡς δὲ ἦλθον οἱ ἀποσταλέντες, καὶ εἶπον ἔρχεσθαι τὸν Ἡσαῦ μετὰ τετρακοσίων ἀνδρῶν, περίφοδος γεγόμενος δεῖται τοῦ Θεοῦ, ὥστε αὐτὸν ἀπαλλάξαι τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου, καὶ πέμψει δῶρα τῷ Ἡσαῦ. Ὡς δὲ εἰσῆλθε τὸν χειμάρρουν ὁ Ἰακώβ, καὶ εὐλογῆθη, καὶ μετωνομάσθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ὅρᾳ τὸν Ἡσαῦ ἐρχόμενον, καὶ διελὼν τὸν πληθός, τὰς μὲν παιδίσκας μετὰ τῶν παίδων αὐτῶν πρῶτας ἔταξε, τὴν δὲ Λείαν δευτέραν μετὰ τῶν παιδίων, καὶ τὴν Ῥαχὴλ μετὰ Ἰωσήφ ἐσχάτην ἔρχεσθαι κελεύσας, αὐτὸς πρῶτος ἀπῆει. Ὡς δὲ εἶδεν αὐτὸν ἀσμένως ὁ Ἡσαῦ, καὶ τὰ δῶρα ἔλαβε παρ' αὐτοῦ, ἡξίου συμπορεύεσθαι αὐτῷ· ὁ δὲ παρητήτο. Καὶ ἐλθὼν κατέλυσεν εἰς πόλιν Σικίμων Σαλήμ, ἔνθα Συχέμ ὁ υἱὸς Ἐμμὼρ τοῦ βασιλέως, ἐρασθεὶς Δίνας τῆς θυγατρὸς Ἰακώβ, καὶ φθείρας τὴν παρθένον, ἡξίου νόμφ γάμου λαβεῖν αὐτήν γυναῖκα. Εἶπε δὲ Συμεὼν καὶ Λευὶ δώσειν ἐτοίμως, εἰ περιτμηθεῖεν ἐκεῖνοι μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτῶν. Ὡς δὲ περιετμήθησαν, ἔτι ὄντας ἐν τῷ πόνῳ ἀνέβλιν αὐτοὺς Συμεὼν καὶ Λευὶ. Ἐφοβεῖτο λοιπὸν ὁ Ἰακώβ, μὴ συνεπιθῶνται αὐτῷ οἱ πλησίον Χαναναῖοι· καὶ τοῦ Θεοῦ κελεύσαντος ἀνῆλθεν εἰς Βαιθὴλ. Καὶ ἀπέθανεν ἡ τροφὸς Ῥεδέκκα. Ὡς δὲ ἡλὼλγησεν αὐτῷ ὁ Θεός, ἀπάρας ἐκ Βαιθὴλ κατήκχησεν ἐπέκεινα πύργου Γαδέρ. Τότε ἐδυστόκησεν ἡ Ῥαχὴλ, καὶ ἀπέθανε, καὶ ἐτάφη ἐν τῇ ὁδῷ Ἐφραθᾶ·

^c In textu Biblico legimus, πᾶν διάλεικον καὶ βαντὸν ἐν ταῖς αἰξίν. Sed qui compendio loquitur, non omnia jam accurate exprimere valet.

rilis esset, obsecrabat Isaac Deum ut illa conciperet : atque ut gestavit uterum, dixit illi Deus : *Duæ gentes in utero tuo sunt, populusque populum superabit* (Gen. 25. 23) : prædicens ea quæ Judæos et nos Christianos spectabant. Ut autem pueri nati sunt et creverunt, tradit venditque primogenita sua Jacobo Esau pro coctione lentis. Cum vellet Isaac in Ægyptum descendere, quia fames prævalebat, cohibuit illum Deus, hortatus ut illic maneret, ubi tunc erat, pollicitus se cum ipso futurum, ac benedicturum semen ipsius, ipsumque multiplicaturum. Cum didicisset autem Abimelech rex Gerarorum Rebecca uxorem esse Isaaci (suspiciabatur enim sororem ejus esse), mortem indixit iis qui ipsi contumeliam inferrent. Tunc semina sparsit Isaac, et centies multiplicatum hordeum invenit. Cum autem ex benedictione Dei magnis auctus esset divitiis, invidabant ei Philistiim, et Abimelech unde cum expulit. Ille vero non obstitit, sed recessit, et puteos fodit, pro quibus lites fuerunt (a). Ille vero non ultus eos, alios fodit puteos, donec illi molestiam inferre desierunt. Et benedixit illum Deus. Isaac autem se adeuntem Abimelechum benigne suscepit convivioque excepit, injuriarum immemor. Duxit Esau Chananæas mulieres, quæ litigabant cum Rebecca. Senuit Isaacus et caligaverunt oculi ejus, præcepitque Esau filio suo, ut venaretur et pararet sibi cibaria, ut benediceret eum. Jacob autem, de matris consilio et opera, Esau fratrem prævenit : nam coctis illa hædis duobus, et pellibus eorum filio circumpositis, ut filii levitatem obtegeret, cibaria ipsi tradidit, et emisit eum. Ille vero ingressus benedictiones accepit. Ubi autem accessit Esau, et quod gestum erat edidit, lamentabatur, lugebat, petebatque et ipse benedictionem sibi dari : et perseverantia sua aliquid effecit ; nihil tamen tantum, quantum sperabat : impetravit tamen. Parva itaque loco majoris benedictione donatus, irascebatur contra fratrem, injuriæ memor, expectabatque patris mortem, ut tunc sibi metu insidias ipsi pararet. Hæc Jacobo indicat mater, hortaturque ut fuga salutem sibi pararet : cumque dixisset Isaaco non vitalem sibi fore viam, si Jacob etiam ex Chananæis uxorem duceret, illud efficit ut Isaac Jacobum mittat in Mesopotamiam ad fratrem ipsius Labanum, ut ex filiabus ejus uxorem ducat. Post Jacobi profectum duxit Esau filiam Ismaelis sibi uxorem. Ismael autem filius erat Abraham ex Agare. Videt scalam Jacob, cippum erigit, promittitque se honorum suorum decimas Deo daturum, si incolumis reverteretur. Venit in Mesopotamiam, vidit Rachel, ipsam osculatus est ; reversa puella id renuntiavit patri suo Labano. Ille volens agnovit Jacobum, induxit illum domum. Jacob servivit illi, in mercedem filiam ipsius accepturus : ille vero majorem natu dedit. Egrediente Jacobo ob fallaciam, proponit ut septem alios annos sibi serviat, si velit et juniorem ducere. Ille vero id quoque passus est, et dedit etiam juniorem. Erat autem major natu Lia lippis oculis ; junior autem Rachel formosa. Hæc vero figure sunt, nempe major natu synagogæ Judæorum,

(a) Hæc pluribus explicantur Tomo IV, col. 437.

junior autem Ecclesiæ Christi. Concepit Lia, et peperit Ruben, Symeonem, Levi et Judam. Rachel autem quia non pariebat, dat Jacobo uxorem secundam, ancillam nempe suam Balam, et peperit illa Dan et Nephtholim. Dedit etiam Lia Zelpham ancillam suam Jacobo uxorem : hæc vero peperit Gad et Aser. Peperit deinde etiam Lia Isachar et Zabulon. Tunc peperit quoque Rachel Josephum. Cum autem vellet Jacob reverti in terram suam, dat ipsi mercedem Laban, quam ipse Jacob determinavit, omne fuscum in agnis, et omne album in capris : illa autem quam plurima oriebantur : ponebat enim Jacob virgas in canallibus ; et concipiebant oves, et pariebant alba et varia, et cineritio colore sparsa. Illud vero totum Dei erat opus, ut ipse Jacob ait. Invidabant ei filii Laban, et ille etiam acceptis uxoribus suis cum facultatibus accessit. Laban vero insequentus eum est, ac priusquam cum illo congrediretur, interminatus est illi Deus, si aspere Jacobum adoriretur. Ille vero ut advenit, primo incusabat, et causam quærebat, cur furtim abscessisset. Ut autem Jacob respondit, se id ideo fecisse, quod sibi invideretur, et veritum ne filias suas retineret, deos suos repetebat Laban, quos furata erat Rachel. Cum autem non invenisset, instat vehementer Jacob incusans. Demum, postquam comederant et biberant, in viam quisque suam recesserunt, tumulum illic lapidum statuentes, quem collem testimonii vocarunt. Tunc occurrere Jacobo angeli Dei. Mittit vero Jacob ad Esau, qui annuntiarent adventum suum. Ut vero redierunt ii qui missi fuerant, et nuntiaverunt venire Esau cum quadringentis viris, formidine captus rogat Deum, ut se ab imminente periculo liberet, mittitque dona Esau fratri. Ut autem ingressus est Jacob in torrentem, benedictionemque accepit, ac mutatum fuit nomen ejus, videt Esau venturum, ac divisa turma sua, ancillas cum filiis suis primas constituit, Liam secundam cum filiis, et Rachel cum Joseph postremam venire jussit : ipse vero primus incedebat. Ut autem placide vidit illum Esau, et dona ab illo accepit, rogabat se viæ comitem acciperet : Jacob autem renuit. Confecto itinere moratus est in Salem Sclimorum urbe, ubi Sychem filius Emmor regis, amore Dinæ filiæ Jacobi captus est, illaque viata, rogabat illam ducere uxorem sibi liceret. Responderunt Symeon et Levi, se libenter duros, si ipsi circumciderentur cum populo suo. Ut vero se circumciderunt, cum adhuc in dolore versarentur, illos interfecero Symeon et Levi. Metuebat deinceps Jacob ne in se irruerent vicini Chananæi : Deique jubente ascendit in Bethel. Mortuaque est nutrix Rebecca. Ut autem benedixit Jacobo Deus, profectus ex Bethel habitavit ultra turrin Gader. Tunc infelicitè peperit Rachel et mortua est, sepultaque est in via Ephrata : hæc est Bethlehem. Qui natus autem est, Benjamin erat. Tunc dormivit Ruben cum Balla concubina patris sui. Illo tempore mortuus est Isaac ; et sepelierunt eum Esau et Jacob. Genealogia ducitur progeniei Esau, inter quos Job reperitur (a), qui Job hic vocatur. Josepho in-

(a) Jobi originem ab Esau deducit Chrysostomus hic et

vident fratres somniorum causa, et quod magis a patre diligeretur. Illumque solum nacti occidere volebant: consulens autem Ruben, ut in lacum injiceretur, volebat illum saltem a morte eripere. Cum iniecissent, vendiderunt demum Madianitis, Juda consulente. Tunicam autem ejus sanguine tinctam ostenderunt patri. Ille vero putans illum a fera devoratum, graviter lugebat. Judæ autem nati sunt, Er, Aunan, et Selon. Mortuo autem Er, uxorem ejus Thamarē duxit frater ejus Aunan: qui nolebat semen suscitare fratri suo. Ut vero hic quoque mortuus est, non ultra volebat Judas Seloni tertio filio Thamarē uxorem dare, Thamar vero ornata ut meretrix secus viam sedit. Illam autem vere meretricem putans Judas (nam vultum obtegerat), ingressus est ad eam, pignusque dedit illi, torquem et annulum et virgam. Ut vero renuntiatum postea est Thamarē uterum gestare, jussit socer ejus Judas eam comburi. Illa vero mihi dicens, ex illo viro se concepisse, cujus esset annulus. Tunc ait Judas, *Justior est Thamar quam ego* (Gen. 38. 26). Cum autem peperit, emisit manum Zara, et postea retraxit, et egressus est Phares, et postea Zara. Hæc porro sic allegorice explicantur. Protulit, inquit, primus populus, nempe justi qui ante legem fuerunt, manum, id est vitam virtute ornata et angelicam. Deinde in medium inducta est lex; postea vero revocata rursum est illa prior vita, per Christi institutum ad perfectiorem statum provecta (a). Enit Josephum princeps coquorum Pharaonis Pentephres: ipsique commisit curam omnium quæ in domo sua erant. Non cessit ille heræ ad peccandum hortanti. Calumnia impetitus est, conjectus in carcerem fuit: etiam illic dominium obtinebat; principi pincernarum et principi pistorum interpretatus est somnia. Evenit sicut ipse dixerat: ille quippe occisus, hic in pristinum honorem reductus est. Vidit Pharo somnia boum et spicarum; quibus significabatur abundantia, et quæ illam subsequuta est fames. Eductus ex carcere est Joseph, ut illa interpretaretur; nam eum indicaverat princeps pincernarum. Interpretatus ille est, deditque consilium, quo fami remedium adhibebatur. Statuitur post Pharaonem primus, et multo collecto in septem annis ubertatis frumento; quando fames institit, volentibus vendebat. Venerunt etiam fratres ejus ad emendum. Ubi autem non cum illis vidit Benjaminum, metuens ne illum quoque perdidissent, inculcat eos ut exploratores terræ, nec criminis aliam fore solutionem dicit, nisi fratrem juniorem Benjaminum in Ægyptum adducentes, ostendere possent. Arrepto autem et vincto Symeone, ceteros dimisit, et frumento et argento dato. Ubi autem viderunt argentum, cum aperirent saccos, de re tam inopinata turbati sunt, et Benjaminum a patre postulabant, cui omnia quæ gesta erant enarrarunt. Ille vero renuebat puerum emittere. alibi, ut in Homil. 7 de Poenitentia. Et hæc est veterum recentiorumque multorum opinio, illum Jobab qui inter Esau nepotes fertur esse Jobum.

(a) Hanc allegoriam eodem prorsus sensu explicat Chrysostomus Hom. 62 in Genes. Tom. IV, col. 534, 535. Sed hic quædam adjicit, quæ Chrysostomi inventionem præ se ferunt.

Ut autem fames invaluit, cum instaret Judas Benjaminum volens abducere, se sanum et incolumem reducturum pollicitus, dedit Jacob duplicatum argentum, jubens alia quoque dona afferri. Ut autem ad Josephum pervenerunt, ab eo perhumaniter excepti sunt; de patre ille interrogavit, et lauto illos convivio excepit. Cum porro de reditu ageretur, jussit poculum aureum injici in saccum Benjamini, illis ignorantibus. Ut autem injectum fuit poculum, dum illi abirent, jubet Joseph præpositum domus suæ viros insequi. Insequutus ille inculcabat quod beneficium malis remunerarent. Illis vero turbatis, et morte dignum desinientibus eum qui in furto deprehensus foret, sequi servituti obnoxios, inventum fuit poculum in Benjamini sacco. Tunc ingressus Judas, longoque habito sermone de patre, de Josepho, et de Benjamin: cum se ille pro puero ad servitum offerret, in tantam commiserationem Josephum iniecit, ut tota illa scena proderetur. Omnibus enim exclusis, ut sibi cum libertate flere liceret, sese fratribus cognoscendum exhibuit, misitque ad patrem cum donis et plaustris: id quod etiam Pharaoni placitum erat. Ut audivit Jacob ea quæ ad Josephum spectabant, gaudio perfusus est, et jubente Deo descendit in Ægyptum. Videt Josephum pater: hæc renuntiantur Pharaoni, qui habitare eos jussit in Ramesse. Ut autem exhaustum fuit argentum terræ, jumenta dantes illi homines, frumentum accipiebant: his quoque deficientibus, nec fame desinente, seipsos cum terra dederunt: ac servi Pharaonis constituti seminabant, et quintam partem ipsi referebant, quatuor sibi partes reservantes. Morti proximus Jacob, juramentum exigit a Josepho, ne se in Ægypto sepeliret, sed in sepulcro patrum suorum. Filiosque Josephi Ephraim et Manassem non in nepotum, sed in filiorum ordinem accenset. Caligabatque oculis Jacob: ut autem osculatus est eos, cum benedicturus illos esset, Joseph a sinistris Jacobi posuit Ephraim, et Manassem a dextris. Jacob autem dexteram manum imposuit super juniorem qui a sinistris stabat, sinistram vero super eum qui a dextris, et benedixit. Putantem Josephum id patrem per ignorantiam facere, et momentem, non tulit Jacob, sequē gnarum, non ignorantem id facere dixit. Tunc dedit Josepho Jacob Sicimam jure præcipuo, quam Symeon et Levi ceperant. Et benedixit filios suos. Hic de Christo vaticinatur: *Non deficiet, inquit, princeps ex Juda, nec dux de femoribus ejus, donec veniat is cui repositum est* (Gen. 49. 10). Ut autem mortuus est Jacob, luxit cum Joseph, et efferens sepelivit in spelunca Abraham. Dixerunt itaque fratres ejus: *Ne forte injuriæ memoriam retineat, et referat nobis mala, quæ intulimus ei* (Gen. 50. 15), et rogabant eum dicentes: *Ecce nos servi tui sumus* (Gen. 50. 18). Flevitque Joseph, et dixit eis: *Ne timeatis: nam Dei sum ego. Vos mala consilia cepistis, Deus autem bona retribuit mihi. Ego nutriam vos et domos vestras* (Ibid. r. 19. 21). Vixit ergo Joseph centum annos (a), et vidit

(a) Omnia exenylaria Bibliorum centum et decem annos

αὕτη ἐστὶ Βηθλεέμ. Ὁ δὲ τεχθεὶς ἦν Βενιαμιν. Τότε ἐκοιμήθη Ῥουθιμ μετὰ Βάλλας τῆς παλλακῆς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Τότε ἀπέθανεν Ἰσαάκ· καὶ ἔθαψαν αὐτὸν Ἡσαῦ καὶ Ἰακώβ. Γενεαλογούνται οἱ ἀπὸ τοῦ Ἡσαῦ, ἐνθα εὐρίσκεται Ἰωὺδ ἀπὸ τούτων ὧν, Ἰωβὰδ δὲ ἐνταῦθα καλεῖται. Διαφθοροῦνται τῷ Ἰωσήφ οἱ ἀδελφοὶ τῶν ἐνυπνίων ἑνεκα, καὶ ὅτι μᾶλλον αὐτὸν ὁ πατὴρ ἐφίλει. Καὶ λαθόντες μόνον ἐβούλοντο ἀνελεῖν· συμβουλευσάντος δὲ τοῦ Ῥουθιμ εἰς λάκκον ἐμβαλεῖν (ἐβούλετο γὰρ αὐτὸν τῶς ἐξελεῖσθαι τοῦ θανάτου), ἐπεὶ ἐνέβαλον, ἀπέδοντο ὕστερον τοῖς Μαδιανναίοις, τοῦ Ἰούδα τοῦτο εἰσηγησαμένου. Τὸν δὲ χιτῶνα αὐτοῦ βάψαντες αἵματι, ἐπεδείκνυνον τῷ πατρί. Ὁ δὲ νομίσας θηριόλωτον γεγονέναι, ἐθρήνη χαλεπῶς. Τῷ δὲ Ἰούδα ἐτέχθησαν Ἡρ, Αὐνὰν, καὶ Σηλὼν. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Ἡρ, τὴν γυναῖκα αὐτοῦ τὴν Θάμαρ ἔλαθεν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Αὐνὰν· καὶ οὐκ ἐβούλετο ἀναστῆσαι σπέρμα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ. Ὡς δὲ καὶ οὗτος ἀπέθανεν, οὐκέτι ἤθελε τῷ τρίτῳ Σηλὼν δοῦναι γυναῖκα τὴν Θάμαρ ὁ Ἰούδας [324]. Ἡ δὲ Θάμαρ κοσμησαμένη ἐκάθισεν ὡς πόρνη παρὰ τὴν ὁδόν. Καὶ νομίσας αὐτὴν ἀληθῶς· πόρνην εἶναι Ἰούδας (ἐκεκάλυπτο γὰρ τὸ πρόσωπον), εἰσῆλθε πρὸς αὐτήν, καὶ ἔδωκεν αὐτῇ ἀράβωνά, ὀρμίσκον καὶ δακτύλιον καὶ ῥάβδον. Ὡς δὲ ἀπηγγέλλοι μετὰ ταῦτα, ὅτι κύει Θάμαρ, ἐκέλευσεν αὐτὴν κατακαυθῆναι ὁ πενθερὸς Ἰούδας· Ἡ δὲ ἀπίστευε λέγουσα, ἐκ τοῦ ἀνδρὸς συνεληφέναι, οὗ ὁ δακτύλος ἔστι. Τότε φησὶν Ἰούδας· Δεδικαίωται Θάμαρ ἢ ἐγώ. Ὡς δὲ ἔτικτε, προσέηνεγκε τὴν χεῖρα ὁ Ζαρά, εἶτα συνέστειλε, καὶ ἐξήλθεν ὁ Φαρὰς, καὶ τότε ὁ Ζαρά. Ταῦτα δὲ οὕτως ἀλληγορεῖται. Προξήνεγκε, φησὶν, ὁ πρῶτος λαὸς, οἱ πρὸ τοῦ νόμου δίκαιοι, τὴν χεῖρα, τοῦτο ἔστι, τὴν ἐνάρετον πολιτείαν καὶ ἀγγελικὴν. Εἶτα ἐν μέσῳ παρενβλήθη νόμος· μετὰ δὲ ταῦτα πάλιν ἀνεκλήθη ἐκεῖνος ὁ πρότερος βίος, διὰ τῆς κατὰ Χριστὸν πολιτείας· ἐπὶ τὸ τελειότερον παραχθείς. Ἠγόρασα τὸν Ἰωσήφ ὁ ἀρχιμάγειρος Φαραὼ ὁ Πεντεφρής· ἐνεχείρισε τὰ κατὰ τὴν οἰκίαν. Οὐκ εἶξε τῇ δεσποίνῃ παρανομεῖν κελευσθῆναι ἐκεῖνος. Ἐσυκοφαντήθη, ἐνεβλήθη εἰς τὸ δεσποτήριον· ἦν ἀρχὴν καχεῖ, διεκρίνε τῷ ἀρχινοχῶ καὶ τῷ ἀρχιστοποῦ τὰ ἐνύπνια. Ἐξέβη καθὼς εἶπε· καὶ ὁ μὲν ἀνῆρέθη, ὁ δὲ εἰς τὴν προτέραν ἐπανήλθε τιμὴν. Εἶδε Φαραὼ τὰ ἐνύπνια τῶν βοῶν, τῶν σταχῶν· δι' ὧν ἐδηλοῦτο ἡ εὐθηνία, καὶ ὁ διαδεξάμενος αὐτὴν λιμὸς. Ἐξήνεχθη Ἰωσήφ τοῦ δεσποτηρίου, ἵνα ἐπιλύσῃ ἡ ἐμψυσε γὰρ ὁ ἀρχινοχός. Ἐπέλυεν, ἔδωκε καὶ γνῶμην τὴν τὸν λιμὸν παραμυθισμένην. Γίνεται μετὰ τὸν Φαραὼ, καὶ συναγαγὼν σίτον πολὺν ἐν τοῖς ἐπτά ἔτεσι τῆς εὐθηνίας, ὅτε ὁ λιμὸς ἐπέστη, ἐπίλωι τοῖς βουλομένοις. Ἦλθον καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ πρὶασθαι. Ὡς δὲ οὐκ εἶδε μετ' αὐτῶν τὸν Βενιαμιν, δεδοικώς μὴ καὶ αὐτὸν ἀπώλεσαν, αἰτιᾶται ὡς κατασκόπους τῆς γῆς, καὶ τοῦ ἐγκλήματος οὐκ εἶναι ἑτέραν λύσιν, πλην εἰ μὴ τὸν ἀδελφὸν τὸν νεώτερον τὸν Βενιαμιν καταγαγόντες εἰς Αἴγυπτον ἐπιδείξαι θυνηθεῖν. Λαθὼν δὲ τὸν Συμεὼν

^a Legendum haud dubie ὁ δὲ δακτύλιον. In Lugdunensi codice legitur οὗ ὁ δακτύλιος.

^b Πεντεφρής hic Πεντεφρής vocatur in Bibliis; sed hæc nomina variant. Πεντεφρής etiam vocatur supra Expositione in Psalmum 48, p. 219, tom. V. Πεντεφρής etiam legitur in codice Lugduni Batavorum.

ἀπ' αὐτῶν καὶ δῆσας, τοὺς λοιποὺς ἐξέπεμψε, τὸν τε σίτον δούς καὶ τὸ ἀργύριον. Ὡς δὲ εἶδον τὸ ἀργύριον ἐν τῷ κενοῦν τοὺς μαρσίππους, ἐταράχθησαν τῷ παρὰ τοῦ πατρὸς λαβεῖν, τὰ γεγονότα ἀπαγγέλλοντες ἅπαντα. Ὁ δὲ ἀντείχετο τοῦ παιδίου. Ὡς δὲ ἐπεκράτησεν ὁ λιμὸς, καὶ Ἰούδας ἐπέκειτο βουλομένος λαβεῖν τὸν Βενιαμιν, ὑγιὴ καὶ σῶον ἐπαγγελάμενος ἐπανάξαι, ἔδωκεν ὁ Ἰακώβ τὸ τε ἀργύριον διπλοῦν, κελεύσας ἐπιφέρεισθαι καὶ δῶρα ἕτερα. Ὡς δὲ ἦλθον πρὸς τὸν Ἰωσήφ, ἐδέξατο αὐτοὺς εὐμενῶς, καὶ περὶ τοῦ πατρὸς ἠρώτησε, καὶ εἰσίσασε λαμπρῶς. Ἠνίκα δὲ ἔδει ἀπίνειναι, τὸ ποτήριον τὸ ἀργυροῦν κελεύει [325] ἐμβληθῆναι τῷ μαρσίππῳ τοῦ Βενιαμιν, οὐκ εἰδῶτον ἐκείνων. Ὡς δὲ ἐνεβλήθη καὶ λαθόντες ἀπῆλθον, προστάσσει τῷ ἐπὶ τῆς οἰκίας ὁ Ἰωσήφ καταδιώξαι τοὺς ἀνδρας. Ὁ δὲ καταδιώξας ἐνεκάλει, ὅτι κακοῖς τὸν εὐεργέτην ἡμεῖψαντο. Ταρattoμένων δὲ αὐτῶν, καὶ τῷ μὲν ἄλόντι ἐπὶ τῇ κλοπῇ, εἰ εὐρεθείη, θάνατον ὀριζόντων, ἑαυτοῖς δὲ δουλείαν, εὐρίσκεται παρὰ τῷ Βενιαμιν. Τότε εἰσελθὼν ὁ Ἰούδας, καὶ μακρὸν ἀποτεινὰς λόγον περὶ τοῦ πατρὸς καὶ περὶ τοῦ Ἰωσήφ καὶ τοῦ Βενιαμιν, ὅς ἦν ἐλόμενος ἀντὶ τοῦ μερακίου δουλείαν αὐτοῦς, εἰς τοσαῦτον ἐνέβαλεν οἶκτον τὸν Ἰωσήφ, ὡς ἐλεγχθῆναι τὴν σκηνὴν ἅπασαν. Πάντας γὰρ ἐκβαλὼν, ἵνα αὐτῷ μετ' ἐξουσίας διακρίνῃ ἐξῆ, γνωρίζει τε αὐτὸν τοῖς ἀδελφοῖς, καὶ ἀποστέλλει ἐπὶ τὸν πατέρα μετὰ δώρων καὶ ἀμαξῶν· ἦν δὲ καὶ τῷ Φαραὼ τοῦτο συνευδοκοῦν. Ὡς δὲ ἤκουσεν ὁ Ἰακώβ τὰ κατὰ τὸν Ἰωσήφ, περιχαρὴς τε ἦν, καὶ τὸν Θεοῦ κελεύσαντος κατέβη εἰς Αἴγυπτον. Ὁρᾷ τὸν Ἰωσήφ ὁ πατὴρ, ἀπηγγέλλοι ταῦτα τῷ Φαραὼ, καὶ κατώκησεν ἐν Ραμεσσή. Ὡς δὲ ἀνάλωτο τὸ ἀργύριον τῆς γῆς, κτήνη διδόντες οἱ ἀνθρωποι, ἐλάμβανον σίτον· ἐπειδὴ δὲ καὶ ταῦτα ἐπέλιπε, καὶ ὁ λιμὸς οὐκ ἐπαύετο, ἑαυτοὺς ἔδωκαν μετὰ τῆς γῆς· καὶ γενόμενοι τῷ Φαραὼ δοῦλοι, ἔσπειρον, καὶ τὸ πέμπτον μέρος ἐδίδοσαν αὐτῷ, τὰ τέσσαρα αὐτοῖς καρποῦμενοι. Μέλλιν δὲ τελευτᾷ ὁ Ἰακώβ, ὅρκον ἀφαιτεῖ τὸν Ἰωσήφ, ὥστε μὴ ὀφείναι αὐτὸν ἐν Αἰγύπτῳ, ἀλλ' ἐν τῷ τάφῳ τῶν πατέρων αὐτοῦ. Καὶ τοὺς υἱοὺς Ἰωσήφ, τὸν Ἐφραῖμ καὶ τὸν Μανασσῆ, οὐκ εἰς ἐγγόνων, ἀλλ' εἰς υἱὸν καταλέγει τάζειν. Καὶ ἡμελῶσαι Ἰακώβ· ὡς δὲ κατεφίλησεν αὐτοὺς, καὶ ἔδει εὐλογεῖν, ἐξ ἀριστερῶν τοῦ Ἰακώβ ἔστησε τὸν Ἐφραῖμ ὁ Ἰωσήφ, τὸν δὲ Μανασσῆ ἐκ δεξιῶν. Ὁ δὲ Ἰακώβ τὴν δεξιὰν χεῖρα ἐπέθηκεν ἐπὶ τὸν ἐξ ἀριστερῶν ἐστῶτα τὸν νεώτερον, τὴν δὲ ἀριστερὰν ἐπὶ τὸν ἐκ δεξιῶν, καὶ εὐλόγησε, τοῦ δὲ Ἰωσήφ οἰομένου κατὰ ἀγνοίαν τοῦτο ποιεῖν τὸν πατέρα, καὶ διορθομένου, οὐκ ἠνέσχετο ὁ Ἰακώβ· εἰδὼς γὰρ ἔφη τοῦτο ποιεῖν, οὐκ ἀγνοῶν. Τότε δίδωσι τῷ Ἰωσήφ ὁ Ἰακώβ τὴν Σίκιμαν ἐξάϊρετον, ἣν ὁ Συμεὼν καὶ Λευὶ εἶλον. Καὶ εὐλογεῖ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ. Ἐνταῦθα περὶ τοῦ Χριστοῦ προφητεύει. Οὐκ ἐκλείψει ἀρχὼν, φησὶν, ἐξ Ἰούδα, οὐδὲ ἡγουμένος ἐκ τῶν μνηρῶν αὐτοῦ, ὅς ἂν ἔλθῃ ὡς ἀπόκειται α. Ὡς δὲ ἀπέθανεν ὁ Ἰακώβ, ἐπένθησεν αὐτὸν ὁ Ἰωσήφ, καὶ ἀναγαγὼν ἔθαψεν ἐν τῷ σπηλαίῳ Ἀδωμ. Εἶπον οὖν

^c Ἐλέγχω vox Chrysostomi familiaris hoc usu.

^d In vulgatis exemplaribus legitur, ὥς ἂν ἔλθῃ τὰ ἀποκαίμενα αὐτῷ· sed in quibusdam ecclesiasticis scripturis ὡς ἀπόκειται legitur, et sic habebat Chrysostomi exemplar. nam sic ille legit in Genesim p. 658, et alibi.

filios Ephraim usque ad tertiam generationem. Dixit porro fratribus suis : *Visitatione visitabit vos Deus, et inducet vos in terram promissionis, quam juravit patribus nostris se daturum eis. Et simul vobiscum feretis ossa mea* (Gen. 50. 24). Cum vixisset centum annis, sepultus est in loco in Ægypto.

SYNOPSIS EXODI.

Exsurgens in Ægypto rex qui Josephum non noverat, Israelitas afflixit in luto et latere. Præcepit etiam obstetricibus, ut occiderent masculos Israelitarum; ut autem illæ non paruerunt, illud facinus populo commisit. Tunc nascitur Moyses ex tribu Levi, et exposuerunt eum parentes in arcula. Descendens vero filia Pharaonis, eductum infantem nutriendum tradidit. Cum in virum crevisset Moyses, egressus est ad filios Israel. Ut autem laborem eorum considerabat, vidit Ægyptium, qui Hebræum verberabat, eumque hinc inde respexisset, neminem vidit; percussorque Ægyptio, abscondit illum in arena. Egressus die sequenti, vidit Hebræos duos sese mutuo verberantes, alterique dixit : *Cur verberas proximum?* Infit ille : *Quia te constituit principem et iudicem nostrum? an occidere me vis, ut heri Ægyptium* (Exod. 2. 13. 14)? Timuit ergo Moyses, Pharaoque rem gestam audivit, ac quærebat interficere Moysen. Metuens Moyses secessit in Madiam : iuvitque Jothoris filias ad aquandum. Illæ rem gestam patri nuntiaverunt, ad eumque adduxere Moysen. Jothor dedit illi filiam suam in uxorem : et peperit illa Moysi Gersem et Elieser. Ipsi greges pascenti loquitur Deus; cum accessit, vidit in rubo miraculum illud, cum ureretur et non combureretur. Et mittit illum Deus in Ægyptum dicens : Dic [de me], *Ego sum qui sum* (Exod. 3. 14). Jubetur congregare seniorum cœtum, et sic intrare ad Pharaonem, præcipereque populo, ut cum aufugerent, vasa argentea et aurea mutarentur a vicinis. Datque illi talia signa ut fides ei haberetur, virgam quæ versa est in serpentem, mutationem manus suæ; facta quippe est alba sicut nix (ex lepra), et rursum restituta est in pristinum colorem; aquam item fluminis, *Effundes enim, inquit, ex ea in aridam, et sanguis erit* (Exod. 4. 9). Reluctante Moysse, iratus Deus adjunxit ipsi Aaronem. Annuntiavit Moyses Jothori socero suo, se in Ægyptum esse profecturum. Mortuoque rege, qui ipsum interficere quærebat, ait illi Deus : *Ingredere in Ægyptum* (Ibid. v. 19). Ille vero assumptis filiis cum uxore, sic profectus est. Ideo angelus ipsi apparet, exterrens enim (a). Non enim propter circumcisionem (si enim circumcisionis causa, oportebat non ante discedere angelum, quam alterum mater circumcidisset), sed ideo apparuit, ut non uxorem duceret in Ægyptum. Non enim eo mittebatur, ut illic habitaret, sed ut educeret Israellem : quod et ille intelligens, remisit uxorem. At unde palam est quod remisit? Post discessum vitæ Josepho tribuunt : sed lapsu, ut videtur, graphico decem anni hic et infra omissi sunt.

(a) Hæc dicitur fuisse sententia Rabbi Abrahami, angelum non ideo Moysen occidere voluisse, quod filios non circumcidisset, sed quod uxorem et filios simul secum adduceret : et probabilis certe ea ratio est, quæ hic affertur.

ex Ægypto occurrit illi cum uxore ipsius Jothor socr ejus. Venit Aaron ad Moysen, et ambo congregarunt seniores Israelis, et ipsis renuntiabant Dei mandata : illi autem gavisi sunt. Ubi vero ad Pharaonem accesserunt, jusseruntque eum dimittere populum, non modo non annuit rex, sed etiam Israelitas vehementius afflixit, jubens ne daretur eis palea, sed ut ipsi eam sibi reperirent. Cum autem scribæ verberarentur, quod opus non impleteretur, Pharaonem adierunt, nihilque impetrarunt. Tunc exclamarunt contra Moysen : rursumque mittitur ille ad Israelitas, exitum illis annuntians. Illi vero ne audierunt quidem Moysen, tam dejecto erant animo. Ille scribitur Moysis genealogia, et ait illi Deus : *Dedi te deum Pharaoni* (Exod. 7. 1) : mittitque illum ad Pharaonem, jubens ostendere signum, si rex peteret, virgæ in serpentem conversæ. Ut autem virga in serpentem mutata est, nec tamen rex cessit, vertitur aqua fluminis in sanguinem, impletur terra ranis : deinde sciniphes exierunt, mox cynomyia, postea mors jumentorum, postea pustulae, hinc grando et ignis, postea locustæ, et tenebræ palpabiles. Cum autem inducenda esset mors primogenitorum, jubentur immolare agnam immaculatam, et inungere postes sanguine : neque enim morituros esse eos qui essent in ea domo, in qua sanguis agni esset. Tunc illis lege statuit septem dies azymorum : et si ingressi fuerint in terram promissionis, jubet hunc servare cultum. *Et si interrogaverint vos, inquit, filii vestri, dicetis, Sacrificium pascha hoc est Domino* (Exod. 12. 27). Cum autem media nocte periissent omnia primogenita Ægyptiorum, abegerunt Israelitas ex Ægypto. Illi vero egressi sunt, cum accepissent vasa argentea et aurea, multumque populum secum promiscuum, et oves, et boves, et jumenta. Habitatio autem filiorum Israel, quæ habitaverunt ipsi et patres eorum in terra Ægypti et in terra Chanaan, fuit annorum quadringentorum et triginta (a). Et ait Deus : *Consecra et sanctifica mihi omne primogenitum ab homine usque ad pecus* (Exod. 13. 2), quia occidit primogenita Ægyptiorum. Non duxit autem eos per Phylistiim, ne pœniteret eos bellum videntes, neu reverterentur in Ægyptum, sed per mare Rubrum. Quinta autem generatione ascenderunt filii Israel ex Ægypto : et accepit Moyses ossa Josephi. Ducebat autem Deus Israellem ductu ignis per noctem, et ductu nubis per diem. Ut autem insequutus est Pharaon mutata sententia, virga percussit Moyses mare, et divisum est : cum autem pertransiissent Israelitæ, mare conjunctum est contra Ægyptios, et demersit eos. Et cecinit Moyses canticum, cecinit et Maria eum mulieribus. Venerunt in

(a) Cum his consonant quæ dixit in Honilia 37 in Genesis, Tom. IV, col. 346, annos nempe quadringentos servituti, quos semini Abrahamæ prædixit Deus Genes. 15, 13, incipiendos a tempore, quo Abrahamæ imperatum est, ut ex Charrau egrediretur. Quadringentos annos eo loco dicit, quia quadringenti tantum feruntur in textu Genesios. Ille vero quadringentos triginta statuit cum B. Paulo Epist. ad Galatas, ubi ait, a promissione Abrahamæ facta ad usque tempus datæ legis, annos esse quadringentos triginta. Quo autem pacto numerandi sint anni illi, diximus ibidem in nota, T. IV, col. 346.

Marrhas, ubi amara erat aqua, et dulcem reddidit illam Moyses per lignum. Venerunt in locum ubi erant duodecim fontes, et septuaginta palmæ: locus autem vocabatur Elim. Inde venerunt in desertum inter Elim et Sina. Tunc murmuraverunt in deserto Israelitæ, carnes postulantes. Tunc pluit illis manna. Deinde intulit coturnicem. Illic circa manna, quod cum multum erat, non redundabat, cum parvum, non deficiebat, jussit nihil relinqui in crastinum. Illi vero non paruerunt, et quod residuum fuit vermibus scatebat. Dixit, Ne egrediamini ad colligendum sabbato: illi vero neque in hoc obsequiuntur, et cum egressi essent, nihil invenerunt. Jubet Moyses in vase aureo reponi ex manna in futuras generationes. Manna vero comederunt quadraginta annis. Tunc murmuraverunt ob sitim. Et percussit Moyses petram, exiitque aqua. Venit Amalec bellatum contra Israel: et in fugam illum vertit Jesus filius Nave: ac quamdiu erant manus Moysis erectæ, superabat Israel; quando autem demittebat eas, superabatur. Illud vero signum erat crucis. Stabant quippe Aaron et Or qui sustinebant manus Moysi. Dixit autem Dominus ad Moysem: *Scribe hoc in monumentum in libro* (Exod. 17. 14). Accedit Jothor socer Moysis cum uxore ejus (genum autem illum præter usum vocat Scriptura) et Moysi et populo (a). Enarrat mirabilia Moyses socero: ille vero miratus est. Ut autem vidit totum populum Moysi adstantem, illum vero non posse erga omnes judicium exercere, auctor est illi socer, ut deligat viros potentes, religiosos, justos, odientes superbiam, et constituat eos millenarios, centenarios, quinquagenarios, decuriones (Exod. 18. 21). Obtemperavit ei Moyses, et ascendit in montem. Præcepitque ei Deus ut populo diceret, eos futuros Dei regale sacerdotium, gentem sanctam, si obedierint. Illi vero dixerunt: *Omnia quæcumque dixit Deus, faciemus et audiemus* (Exod. 19. 8). Tunc præcipit populo, ut purificetur usque ad tertium diem, et lavet vestimenta sua. Illic dictum est illud quod habetur apud Apostolum in Epistola ad Hebræos: *Si tetigerit montem, lapidabitur* (Hebr. 12. 20). Tunc mons fumigabat, voces tubarum sonabant. Tunc præcepta legis accipit Moyses, nempe decalogum, et reliqua jura. Illud autem, *Diis non maledices* (Exod. 22. 28), non de idolis dictum est, sed de principibus: subdit enim: *Principi populi tui non maledices*. Pollicetur multa ipsis bona, si obedierint: quod gentes sint superaturi, terram possessuri; pollicetur item aquam eorum benedictum iri, et panem, omni morbo liberandos illos esse, non futuram sterilem esse in illis, neque orbem, neque immaturam mortem, terminos eorum se positurum esse a mari Rubro usque ad Phylistinorum terram, a deserto usque ad Euphratem. Tunc immolavit Moyses, et dimidium sanguinis effudit ad altare: accipiensque sanguinem aspersit populum. Horum meminit Paulus in Epistola ad Hebræos dicens: *Neque primum Testamentum sine sanguine renovatum est*

(a) Hæc, et Moysi et populo, videntur mendose irrepsisse.

(Hebr. 9. 18). Jubetur Moyses ascendere et accipere tabulas. Et erat ibi quadraginta diebus et quadraginta noctibus. Audivit autem dispositionem tabernaculi, et eorum quæ in ipso continebantur, et sacerdotalis amictus, et unctionis sacerdotum, et redemptionum. Hæc vero erant ut singuli dimidiam didrachmi partem darent, id est, obolos decem. Et de compositione olei præcipit, et de observatione sabbati. Conveniunt Israelitæ contra Aaronem et in idololatriam inclunt. Tunc ait Deus Moysi: *Sine me, et delebo eos, et faciam te in gentem magnam* (Exod. 32. 10). Ut autem descendens Moyses vidit vitulum et populum ludentem, projecit et contrivit tabulas, increpavit Aaronem, præcepit filiis Levi venientibus; dixit: *Si quis ad Dominum, veniat ad me, ut occidat unusquisque fratrem suum et proximum suum: et ceciderunt tres mille viri* (Exod. 32. 26 — 28). Tunc ascendens Moyses dixit Deo: *Si quidem dimittis illius peccatum, dimitte; sin minus, dele me de libro, quem scripsisti* (Exod. 32. 31. 32). Tunc flevit populus, et jussus est deponere ornatum suum. Illic dictum fuit: *Et loquutus est Dominus ad Moysem, quasi si quis loquatur ad amicum suum* (Exod. 33. 11). Jesus autem filius Nave non egrediebatur ex tabernaculo. Tunc rogat Moyses Deum, ut non derelinquat populum, et donatis duabus tabulis, accepit decalogum, transactis rursus quadraginta diebus et quadraginta noctibus. Præcipitur autem ipsi iterum de pascha, de sabbato, de exterminandis gentium diis, de primogenitis ipsi sanctificandis. Hic legitur, Moysem cum velo loquutum populo esse; quod ad Corinthios secunda ait Paulus (2. Cor. 3. 13). Tunc illis præceptum est de sabbato, de materia ad tabernaculi constructionem adhibenda, hoc est, de auro, de ære, de capillis, deque reliqua materia. Et illi quidem cum magna afferebant alacritate, ita ut redundaret; operatus autem est Beseleel de tribu Juda, et Eliab de tribu Dan omnia ad apparatus necessaria; et tabernaculum stetit, nubesque operuit illud. Quod autem impensum fuit ad opera, auri quidem viginti novem talenta et sicii septingenti, argenti talenta centum, sicii 772, æris talenta septuaginta, et bis mille quingenti sicii.

LEVITICUS, LIBER TERTIUS (a).

Leviticus vocatur hic liber, quia proprie et peculiariter totam Levitici ministerii formam continet, et quo pacto Aaron et filii ejus ex tribu Levi in sacerdotes electi utique fuerint, et quidquid discriminis est inter sacrificia et oblationes, et qualis sit universus sacrarum cultus, sacerdotalique ministerium. Deinde cujusque sacrificii legem exponit; tum ejus quod pro salute, tum ejus quod pro delicto, sive spontaneo sive involuntario, et quo pacto singula dividenda sint et referenda. Enarratur etiam in hoc libro summi sacerdotis, aliorumque sacerdotum unctio: ad hæc,

(a) Hæc tota Levitici Synopsis desideratur in Codice Colbertiano, sed habetur in Lugdunensi Batavico. Maxima vero pars ejus eadem ipsa est, quæ in Synopsi Athanasii nomine a nobis edita est Tomo II Operum Athanasii. Ea de re agitur in Diatriba ante Synopsin posita.

σαν οἱ Ἰσραηλίται ἐν τῇ ἐρήμῳ, κρέα ζητοῦντες. Τότε ἔβρεξαν αὐτοὺς μάννα. Εἶτα ἤνεγκε τὴν ὀρυγομήτρην. Ἐνταῦθα ἐπὶ τοῦ μάννα, ὃ τὸ πολὺ οὐκ ἐπλεόνασε, καὶ ὃ τὸ ὀλίγον οὐκ ἠλαττόνησε, παρήγγειλε μὴ ὑπολείπεσθαι εἰς τὴν αὔριον. Οἱ δὲ παρήκουσαν, καὶ γέγονε τὸ καταλειφθὲν σκωλήκων πλήρες. Εἶπε· Μὴ ἐξέλθῃτε συλλέξαι τῷ σαββάτῳ· οἱ δὲ καὶ ἐν τούτῳ παρήκουσαν, καὶ ἐξεληθόντες οὐχ εὗρον. Κελεύει Μωϋσῆς ἐν στάμνῳ χρυσοῦ ἀποθέσθαι ἀπὸ τοῦ μάννα εἰς τὰς μετὰ ταῦτα γενεάς. Τὸ δὲ μάννα ἔφαγον τεσσαράκοντα ἔτη. Τότε ἐγόγγυζον διὰ τὸ δίψος. Καὶ ἐπάταξε Μωϋσῆς τὴν πέτραν, καὶ ἐξῆλθεν τὸ ὕδωρ. Ἔρχεται Ἀμαλὴκ πολεμῶσαι τὸν Ἰσραὴλ· καὶ ἐτρέφον αὐτὸν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ· καὶ ἕως ἦσαν αἱ χεῖρες Μωϋσῆ μετέωροι, ἰσχυσεν ὁ Ἰσραὴλ, ὅτε δὲ καθῆκεν αὐτὰς, ἤττωνοντο. Τοῦτο δὲ τύπος ἦν τοῦ σταυροῦ*. Εἰστήκεισαν γὰρ Ἀαρὼν καὶ Ὡρ, στηρίζοντες τὰς χεῖρας Μωϋσῆ. Εἶπε δὲ Κύριος πρὸς Μωϋσῆν· Κατάγραψον τοῦτο εἰς μνημόσυνον ἐν βιβλίῳ. Ἀπαντᾷ Ἰοθὴρ ὁ πενθερὸς Μωϋσῆ μετὰ τῆς γυναικὸς (γαμβρόν δὲ αὐτὸν καλεῖ καταχρηστικῶς ἡ Γραφή) τῷ τε Μωϋσῇ καὶ τῷ λαῷ^β. Διηγείται τὰ θαυμάσια Μωϋσῆ, τῷ πενθερῷ· ὁ δὲ ἐθαύμασεν. Ὡς δὲ εἶδε πάντα τὸν λαὸν παρστηχότα Μωϋσῇ, τὸν δὲ οὐκ ἀρκούντα πᾶσι κρίνειν, φησὶν αὐτῷ ὁ πενθερὰς· Ἐπίλεξαι ἄνδρας δυνατοὺς, θεοσεβεῖς, δικαίους, μισούντας ὑπερηφανίαν, καὶ κατέστησον αὐτοὺς χιλιάρχους, ἑκατοντάρχους, πεντηκοντάρχους, δεκάρχους^γ. Ἐποίησε Μωϋσῆς οὕτως, καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸ ὄρος. Καὶ προσέταξεν αὐτῷ ὁ Θεὸς εἰπεῖν τῷ λαῷ, ὅτι ἔσονται τοῦ Θεοῦ βασίλειον ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον, ἐν ὑπακούσῳσι. Οἱ δὲ εἶπον· Ἀπαντα, ὅσα εἶπεν ὁ Θεός, ποιήσομεν καὶ ἀκουσόμεθα. Τότε προστάσσει τῷ λαῷ ἀγνισθῆναι ἕως τρίτης ἡμέρας, πλῖναι τὰ ἱμάτια αὐτῶν. Ἐνταῦθα εἰρηται καὶ τὸ παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους· *Kἀν Οἶγῃ τοῦ ὁρους, λιθοβοληθήσεται*. [329] Τότε ἐκαπνίζετο τὸ ὄρος, φωναὶ σελπίγγων ἤχουν. Τότε τὰς ἐντολάς τοῦ νόμου λαμβάνει Μωϋσῆς, τὴν Δεκάλογον, καὶ τὰ λοιπὰ δικαιώματα. Τὸ δὲ, Θεοὺς οὐ κακολογήσεις, οὐ περὶ εἰδώλων εἰρηται, ἀλλὰ περὶ τῶν ἀρχόντων· ἐπάγει γὰρ, Ἀρχοντι τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἐρεῖς κακῶς. Ἐπαγγέλλεται, εἰ ὑπακούσεις, πολλὰ αὐτοῖς ἀγαθὰ· κρατήσῃ τῶν ἐθνῶν, τῆς γῆς κληρονομίαν, τὸ ὕδωρ αὐτῶν εὐλογῇ καὶ τὸν ἄρτον, πάσης μαλακίας αὐτοὺς ἀπαλλάξῃ, μὴ ἐσεσθαι στεῖραν ἐν αὐτοῖς, μὴδὲ ἄγονον, μὴδὲ θάνατον ἄωρον, τὰ ὄρια αὐτῶν θῆσιν ἀπὸ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ἕως τῆς Φυλιστιελίμ, ἀπὸ τῆς ἐρήμου ἕως τοῦ Εὐφράτου. Τότε θύει Μωϋσῆς, καὶ τὸ ἦμισυ τοῦ αἵματος προσέχει πρὸς τὸ θυσιαστήριον· καὶ λαβὼν τὸ αἶμα κατεσχέδασε τοῦ λαοῦ. Μέννηται τούτων ὁ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους λέγων, ὅτι Οὐδὲ ἡ πρώτη διαθήκη χωρὶς αἵματος ἔγ-

κεκαίνισται. Κελεύεται Μωϋσῆς ἀνελθὼν λαβεῖν τὰ πυξία. Καὶ ἦν ἐκεῖ τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας. Ἦκουσε δὲ τὴν διάταξιν τῆς σκηνῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ, καὶ τῆς ἱερατικῆς στολῆς, καὶ τῆς χρίσεως τῶν ἱερέων, καὶ τῶν λύτρων. Ταῦτα δὲ ἦν τὸ ἦμισυ τοῦ διδράχμου ἕκαστον διδόναι, τούτέστιν, ὀβολοὺς δέκα. Καὶ περὶ τῆς συνθέσεως τοῦ ἐλαίου παραινέι, καὶ ὑπὲρ τῆς φυλακῆς τοῦ σαββάτου. Ἐκκλησιάζουσιν οἱ Ἰσραηλίται κατὰ Ἀαρὼν καὶ εἰδωλολατροῦσι. Τότε φησὶν ὁ Θεὸς τῷ Μωϋσῇ· *Ἐασόν με, καὶ ἐξάλειψω αὐτούς, καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα*. Ὡς δὲ κατελθὼν ὁ Μωϋσῆς εἶδε τὸν μόσχον καὶ τὸν λαὸν παίζοντας, ἔρριψε τὰς πλάκας, καὶ συνέτριψεν, ἐπετίμησε τῷ Ἀαρὼν, ἐκέλευσε τοῖς υἱοῖς Λευὶ ἔλθουσιν, εἶπε· *Εἰ τις πρὸς Κύριον^δ, ἴτω πρὸς με, σφάξῃν ἕκαστον τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ καὶ τὸν πλησίον αὐτοῦ. Καὶ ἔπασσον τρισχίλιοι ἄνδρες*. Τότε δὲ ἀνελθὼν Μωϋσῆς λέγει τῷ Θεῷ· *Εἰ μὲν ἀφιεῖς^ε αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν, ἄφες· εἰ δὲ μὴ, ἐξάλειψόν με ἐκ τῆς βίβλου, ἧς ἔγραψας*. Τότε ἐπένησεν ὁ λαός, καὶ ἐκελεύσθη περιελθεῖν τὸν κόσμον αὐτοῦ. Ἐνταῦθα εἰρηται· *Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωϋσῆν, ὡς εἰ τις λαλήσῃ πρὸς τὸν ἐαυτοῦ φίλον*. Ἰησοῦς δὲ ὁ τοῦ Ναυῆ οὐκ ἐξεπορεύετο τῆς σκηνῆς. Τότε παρακαλεῖ Μωϋσῆς τὸν Θεόν, ὥστε μὴ καταλιπεῖν τὸν λαόν· καὶ λαβέυσας δύο πλάκας, λαμβάνει τὴν Δεκάλογον, ποιήσας πάλιν τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας. Ἐνέλλεται δὲ αὐτῷ πάλιν περὶ τοῦ πάσχα, περὶ τοῦ σαββάτου, περὶ τοῦ ἐξολοθρεῦσαι τοὺς θεοὺς τῶν ἐθνῶν, ὑπὲρ τοῦ ἀγιάσαι αὐτῷ τὰ πρωτότοκα. Ἐνταῦθα κεῖται, ὅτι μετὰ καλύμματος ἐλάλει Μωϋσῆς τῷ λαῷ· ὃ ἐν τῇ δευτέρᾳ πρὸς Κορινθίους φησὶν ὁ Παῦλος. Τότε αὐτοῖς παραγγέλλεται περὶ τοῦ σαββάτου, καὶ περὶ τῆς ὕλης τῆς ὀφειλουμένης προχωρῆσαι εἰς τὴν τῆς σκηνῆς ἐργασίαν, τούτέστι, περὶ τοῦ χρυσοῦ, τοῦ χαλκοῦ, τῶν τριχῶν, καὶ τῆς λοιπῆς ὕλης. Καὶ οἱ μὲν ἔφερον πολλὴν τῇ προθυμίᾳ, ὥς καὶ περισσεύειν· ἐργάζεται [330] δὲ Βεσελεὴλ ἐκ τῆς φυλῆς Ἰούδα, καὶ Ἐλιὰβ ἐκ τῆς φυλῆς Δάν ἅπαντα τὰ πρὸς τὴν κατασκευὴν, καὶ ἔστη ἡ σκηνή, καὶ ἐκάλυψεν αὐτὴν ἡ νεφέλη. Τὸ δὲ ἀναλωθὲν εἰς τὰ ἔργα χρυσοῦ μὲν τάλαντα κθ' καὶ σίκλοι ψ', ἀργυρίου δὲ τάλαντα ρ', σίκλοι φοβ', καὶ χαλκοῦ τάλαντα σ', καὶ σίκλοι, βψ'.

Λευιτικὸν, βιβλίον γ'.

Λευιτικὸν καλεῖται τοῦτο τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ ἰδιωκῶς πᾶσαν τῆς τε Λευιτικῆς λειτουργίας τὴν διατύπωσιν περιέχει, καὶ πῶς Ἀαρὼν καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ἐκλέγονται ἐκ τῆς φυλῆς Λευὶ, καὶ χρίονται εἰς ἱερέας, πᾶσαν τε τὴν διαφορὰν τῶν θυσιῶν· καὶ τὴν ποιότητα πᾶσαν τῆς ἐν τῷ ἱερῷ λατρείας καὶ ἱερατικῆς λειτουργίας. Διηγέται καὶ τὸν νόμον ἐκάστης θυσίας, περὶ τε τοῦ σωτηρίου καὶ τοῦ ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου πλημμελήματος, καὶ πῶς ἐκάστη τῶν προσφερομένων διακρίσθαι καὶ ἀναφέρεσθαι ὁφείλει διηγέεται. Ἔστι δὲ ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ ἡ χρίσις τοῦ ἀρχιερέως καὶ τῶν ἱερέων, καὶ ἡ διάκρισις καὶ ἡ γνῶσις τῶν σημείων, περὶ λέπρας ἀνθρώπων καὶ ἱματίων καὶ τοῖχου οἰκίας, καὶ ὁ νόμος ὁ περὶ καθαρισμοῦ αὐτῶν.

^δ In Bibliis legitur τίς πρὸς Κύριον.

^ε In Bibliis Græcis legitur εἰ μὲν ἀφίεις.

* Sic Homilia in illud, *Pater, si possibile est* : καὶ Μωϋσῆς δὲ οὕτω τοῦ Ἀμαλὴκ περιγενέτο, ἐπειδὴ τύπον ἐπαδείκνυτο τοῦ σταυροῦ. Mox quod dicit Chrysostomus, *Jothorem dici in Scriptura γαμβρόν καταχρηστικῶς, sed improprie pro πενθερόν, generum, in omnibus τῶν O' exemplaribus hodieque observatur, ubi γαμβρόν legitur. Lugdunensis codex hic habet γαμβρόν δὲ αὐτὸν καλεῖ χρηστικῶς (sic) ἡ Γραφή.*

^β Hæc, τῷ τε Μωϋσῇ καὶ τῷ λαῷ, mendose forsitan interpretentur.

^γ In Bibliis legitur δεκαδάρχους.

Νόμος τε καὶ διαστολὴ περὶ νομικῶν γάμων, καὶ τίνες εἰσὶ παράνοχοι. Καὶ πάλιν διαστολὴ καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων κτηνῶν καὶ πετεινῶν καὶ ἰχθύων καὶ ἔρπετων, καὶ τίνων μὲν ἐκ τούτων ἀπογεύεσθαι ὀφείλουσιν Ἑβραῖοι, τίνων δὲ ἀπέχεσθαι προσετάχθησαν. Καὶ τὴν μὲν ἡμέραν τῶν σαλπείγων τῇ νεομηνίᾳ τῇ ἑξοχῇ μηνὸς δηλοῖ· τὸ δὲ παράγγελμα τῆς μεγάλης νηστείας, ἴν' ἐν αὐτῷ τῷ ἑξοχῇ μηνὶ δεκάτῃ τοῦ μηνὸς ποιῶσι ταύτην, ἦντινα Σάββατα σαββάτων καὶ ἄφεςιν ἁμαρτίας· καλεῖ. Περιέχει τὴν σκηνοπηγίαν τῇ 1^ᾳ τοῦ αὐτοῦ μηνός. Καὶ περὶ ἑορτῶν, καὶ τῶν ἐν αὐταῖς ὀφειλόντων προσφέρεισθαι. Καὶ περὶ ἀφέςεως τῶν πιπρασκομένων Ἑβραίων, καὶ χρῶν ἀποκοπῆς, καὶ περὶ ἀναπαύσεως τῆς γῆς κατὰ 3^{ην} ἔτη ὀφειλουμένης γίνεσθαι. Ἐξηγείται πάλιν τε ὑπόμνησιν νομικῶν καὶ προσταγμάτων καὶ μαρτυριῶν. Περιέχει καὶ ἐπαγγελίας μὲν τοῖς φυλάσσουσιν αὐτήν, ἀπειλὰς δὲ τοῖς παραβαίνουσιν δεινότητας. Τὴν δὲ διαστολὴν καὶ τὴν αἵτίαν τῶν καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων βρωμάτων οὕτω ποιεῖται. Καὶ τὰ μὲν ἀπὸ κτηνῶν καθαρὰ τὰ τοιαῦτα λέγει, τὰ διεχλουῖντα ὅλην καὶ ὀνυχιστήρας, ὀνυχίζοντα δύο χιλίων, καὶ ἀνάγοντα μηρυκισμὸν· οἳ ἔστι μόσχως, πρόβατον, αἶς, ἔλαφος, βοῦβαλος, δορκὰς, ὄρυξ, πύργος, τραγέλαφος, καμηλοπάρδαλις, καὶ τὰ τοιαῦτα. Εἰ δὲ τίνα ἀπὸ τούτων ἐπέλειπε, ἀκάθαρτον ἔστιν· οἳ ἔστιν ὁ κάμηλος καὶ ὁ ἀσύνους καὶ ὁ χοιρὸγρυλλος· ταῦτα γὰρ μηρυκᾶται μὲν, οὐ διεχλεῖ δὲ ὅλην· καὶ ὁ 3^{ος}· καὶ οὗτος διεχλεῖ μὲν καὶ ὀνυχίζει, οὐ μηρυκᾶται δέ. Ἀπὸ δὲ τῶν πετεινῶν, [331] καὶ καλεῖται μὴ ἐσθίειν, ταῦτά ἔστιν τὸν αἰτὸν, τὸν γῦπα, τὸν ἀλίστα [ἢ ἀλίστατον], τὸν γῦπα, τὸν ἰκτινόν, τὸν κόρακα, καὶ τὰ ὅμοια αὐτῶν, καὶ ἱέρακα καὶ τὰ ὅμοια αὐτῶν, καὶ τὸν νυκτικόρακα, καὶ καταράκτην, καὶ ἰβὶν, καὶ πορφυρίωνα, καὶ πελεχάνα, καὶ κύκνον, καὶ ἑρωδὶν, καὶ χαράδριον, καὶ τὰ ὅμοια αὐτοῖς, καὶ ἔποπα καὶ νυκτερίδα. Τῶν δὲ ἔρπετων πετεινῶν ἀκάθαρτα ἄπαντα εἶναι λέγει, τὰ πορευόμενα ἐπὶ τεσσάρων, ἔχοντα δὲ ἀνωτέρω τῶν ποδῶν σκέλη, ὥστε ἐν αὐτοῖς περᾶν ἀπὸ τῆς γῆς, οἳ ἔστιν ὁ βροῦχος, ὁ πίττακος, ὁ ἀτταγός, καὶ ἡ ἀκρίς, καὶ τὰ ὅμοια αὐτοῖς, καὶ ὁ ὀφιοῦχος. Τὰ δὲ ἐν τοῖς ὕδασι, ἐν τε τῇ θαλάσῃ καὶ τοῖς ποταμοῖς καὶ χειμάρροισι γινώμενα, ταῦτα λέγει εἶναι καθαρά, ὅσα ἔχει περὶ γαλακτοῦ καὶ λεπίδας, οἳ ἔστι τρίγλα, σκάρος, γλαῦκος, κεστρεῖς, καὶ τὰ ὅμοια αὐτοῖς. Τὰ δὲ λειπόμμενα ἐν τινι τούτων, ἀκάθαρτα καὶ οὐ βρωτέα, οἷον ἔστι σηπία· περὶ γὰρ μὲν γὰρ ἔχει, λεπίδας δὲ οὐ. Τῶν δὲ ἔρπετων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἀκάθαρτα ταῦτα λέγει εἶναι, τὴν γαλῆν, τὸν μῦν, τὸν χερσαῖον κροκόδειλον, τὴν μυγαλὴν, καὶ τὸν χαμαιλέοντα, τὸν ἀσκαλαβώτην, τὴν σκύραν καὶ ἀσπάλακα. Περὶ γὰρ τοῦ θρεῖς καὶ τῶν ὁμοίων αὐτῷ περιττὸν ἐν αὐτῷ μνημονεύσαι· φανερόν μὲν γὰρ ἦν πᾶσι ταῦτα βδελυκτὰ εἶναι καὶ μισητά. Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ αὐτῶν ἐμνημόνευσεν ἐν τῷ Δευτερονομίῳ. Ἐστὶ δὲ περιέχει περὶ τῶν θνησιμαίων ὡς ἀπηγορευμένων, καὶ τοῦ αἵματος ὁμοίως, καὶ περὶ γυναικῶν τικτουσῶν. Καὶ εἰ σπερματικός [ἢ σπερματικός] ἦ, ἀκάθαρτος ἔσται ἐπὶ τὰ ἡμέρας. Καὶ [περὶ] τῆς ὀκτομήρου περιτομῆς τοῦ βρέφους. Καὶ περὶ τῆς ἀφόδου, καὶ περὶ διαφορῆς τικτουσῶν ἄρβεν ἢ θῆλυ καθαρισμοῦ. Καὶ νόμος περὶ λέπρα· καὶ καθαρισμοῦ αὐτῆς, καὶ περὶ

γονορροίας [ἢ γονορροίας] καὶ σπερματογονίας. Περὶ τε εὐλαθείας, καὶ περὶ ἀποπομπαίου καὶ περὶ νηστείας· καὶ περὶ τοῦ μὴ δεῖν ἀτάκτους ποιεῖσθαι συζυγίας, καὶ περὶ γάμων νομίμων καὶ ἀθέσμων, καὶ ὅτι οὐ χρή χεῖραν ἢ ἐκθεβλημένην τὸν ἱερέα λαμβάνειν, ἀλλὰ παρθένον καὶ ἐκ πάντων ἀκλήτων (sic; fort. ἀκλήιδων). Καὶ περὶ ἐκπορευούσης θυγατρὸς ἱερέως. Καὶ περὶ τοῦ ἁμωμον εἶναι τὸν ἱερέα. Καὶ περὶ τῶν προσφερομένων δώρων. Περὶ τε σαββάτων, καὶ ἑορτῶν, καὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ πάσχα, καὶ τῶν σκηνοπηγιῶν καὶ τῶν σαλπείγων. Καὶ περὶ τοῦ ἐλαίου, τοῦ φωτός, καὶ τῶν ἔρτων τῆς προθέσεως, καὶ περὶ τοῦ ἐνιαυτοῦ τῆς ἀφάσεως. Εἴτα περὶ δούλων Ἰουδαίων καὶ ἔθνικων. Καὶ περὶ ἀπαγορεύσεως εἰδῶλων οὕτω διαλαμβάνων· Ἐγὼ γὰρ ὁ Θεὸς ὑμῶν· οὐ ποιήσετε ὑμῖν αὐτοῖς χειροποίητα, οὐδὲ γλυπτὰ, οὐ στήλην ἀναστήσετε ὑμῖν, οὐδὲ λίθον σκοπὸν θήσετε ἐν τῇ γῇ ὑμῶν προσκυνησαὶ αὐτῷ. Πρὸς τοῦτοίς ἀπειλὰς τῶν παριβαίνοντων οὕτως· Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν, ὁ ἐξαγαγὼν ἐκ γῆς Αἰγύπτου ὑμᾶς, ὄντων ὑμῶν δούλων, καὶ συνέτριψα τὸν δεσμὸν τοῦ ζυγοῦ ὑμῶν, καὶ ἤγαγον ὑμᾶς μετὰ παύσεως. Ἐὰν δὲ μὴ ὑπακούσητέ μου, μηδὲ ποιήσητε τὰ προστάγματά μου ταῦτα, ἀλλ' ἀπειθήσητε αὐτοῖς, καὶ τοῖς κρίμασι μου προσοχίσση ἡ ψυχὴ ὑμῶν, ὥστε ὑμᾶς μὴ ποιῆν πάσας τὰς ἐντολάς μου, ὥστε διασκεδῆσαι τὴν διαθήκην μου, καὶ ἐγὼ ποιήσω οὕτως ὑμῖν, καὶ ἐπιστήσω ἐπ' ὑμᾶς τὴν ἀπορίαν, τὴν τε ψῶραν, [332] καὶ τὸν ἵπτερον σφακελίοντα τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν· καὶ σπερεῖτε διακερῆς τὰ σπέρματα ὑμῶν, καὶ ἔδοται ταῦτα οἱ ὑπεραντίοι ὑμῶν. Καὶ οὕτω περιέχον τὸ βιβλίον ταῦτα μετὰ τῶν λοιπῶν προσταγμάτων καὶ ἐντολῶν τελειοῦται ἐν τούτοις.

Σύνοψις τῶν Ἀριθμῶν.

Ἀ κελεύεται Μωϋσῆς ἀριθμῆσαι τὸν λαὸν ἀπὸ εἰκοσάετους καὶ ἐπάνω, καὶ ἦσαν ἑξακόσιοι χιλιάδες καὶ τρισχilioi, καὶ ἑξακόσιοι καὶ πεντήκοντα χωρὶς τῶν Λευιτῶν. Γενεαλογοῦνται οἱ Λευῖται, καὶ ἀριθμοῦνται, καὶ ἦσαν εἴκοσι δύο χιλιάδες ἀπὸ μηνιαίου καὶ ἐπάνω. Ἐπειδὴ δὲ οἱ πρωτότοκοι Ἰσραὴλ εἰκοσιδύο χιλιάδες ἦσαν καὶ τρεῖς καὶ διακόσιοι καὶ ἑξοχῇ χιλιάδες, ἀντὶ τῶν περιστῶν ἑλαβε λύτρα Μωϋσῆς, καὶ δίδωσιν Ἀαρών. Τὰ δὲ λύτρα ἦν χilioi τριακόσιοι ἐξήκοντα πέντε σίκλοι κατὰ κεφαλὴν. Διατάσσει τίνα λειτουργεῖν δεῖ, τίνες Λευῖται ὀφείλουσιν εἶναι· οὐ γὰρ πάντες τῆς αὐτῆς ἡξίωοντο τιμῆς. Ἄλλοι μὲν τὰ τιμιώτερα τῶν σκευῶν τῆς σκηνῆς, οἱ δὲ τὰ ἐλάττω ἐνεχειρίζοντο. Ἐγενήθησαν δὲ οἱ Λευῖται οἱ ἀπ' εἰκοσάετους καὶ ἐπάνω, οἱ καὶ ἐλειτουργοῦν, ἕως πεντήκονταετους, ὀκτακισχilioi πεντακῆσιοι ὀγδοήκοντα τρεῖς. Τότε καλεῖται πάντα ἀκάθαρτον ἐξαποστεῖλαι τῆς παρεμβολῆς, καὶ περὶ θυσίας τῆς ὑπὲρ πλημμελείας διαλέγεται, καὶ τὸν τῆς ζηλοτυπίας διατάττει νόμον, ὥστε μὴ συκοφαντεῖσθαι γυναῖκα ἐπὶ μοιχείᾳ,

^a Initium libri Numerorum in Luglunensi codice sic habet: Ἀριθμοὶ καλεῖται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ ἐκάστη φυλὴ ἐκ προστάγματος Κυρίου μετρεῖται· καὶ ὁ ἀριθμὸς παντός τοῦ λαοῦ ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ δηλοῦται. Οἱ δὲ ἀριθμοῦντες ἦσαν, τὸν μὲν λαὸν Μωϋσῆς καὶ Ἀαρών καὶ σὺν αὐτοῖς ἐκάστης φυλῆς ἀρχῶν. Καὶ ὁ ἀριθμὸς τοῦ πολεμιστοῦ λαοῦ ἀπὸ εἰκοσάετους καὶ ἀνω ἑξακόσιοι χιλιάδες καὶ ρ' καὶ ν' χωρὶς τῶν λοιπῶν. Τὴν δὲ φυλὴν Λευὶ καὶ ἐκ τούτων ἠριθμήσαν διὰ φωνῆς Κυρίου μόνον Μωϋσῆς καὶ Ἀαρών ἀπὸ μηνιαίου καὶ ἐπάνω.

judicium et cognitio indiciorum, quibus tam hominum, quam indumentorum, parietumque domorum lepra deprehendi possit, et qui sit eorum expiandum ritus. Præterea quæ sit lex et distinctio committentium legitimorum, et quamnam pro illegitimis sint habenda. Item quid discriminis sit inter munda et immunda animalia, interque volucres et pisces ac reptilia cujusvis generis, et quibusnam vesci, a quibusnam abstinere dedeant Hebræi. Declarat etiam qui sit Tubarum dies in neomenia mensis septimi : magni quoque jejunii præceptum, quod eodem septimo mense, decima mensis custodiendum sit, quam sabbata sabbatorum et peccati remissionem vocat. Festum etiam Tabernaculorum decima quinta ejusdem mensis celebrari jubet. Agit quoque de festis, et quæ in illis offerenda sint præcipit. Item de manumittendis Hebræis, qui in servitutem venditi sunt, et de debitorum remissione : de quiete septimo quoque anno terræ concedenda. Ad hæc de legalibus præceptis ac testimoniis admonet. Porro servantibus illa, bona pollicetur ; transgredientibus vero gravissima mala minatur. Inter cibos autem mundos et immundos distinctionem hujusmodi ponit. In brutis animantibus hæc munda dicit esse, quæ ungulam dividunt, et gemitas ungulas habent, ac ruminationem regerunt ; qualia sunt vitulus, ovis, capra, cervus, bubalus, caprea, oryx, pygargus, tragelaphus, camelopardalis, et similia. Si vero quidpiam eorum defuerit, pro immundo habebitur, ut sunt camelus, lepus, chærogryllus : hæc enim ruminant quidem, sed ungulam non findunt ; et sus quoque : nam hic ungulas habet ac dividit, sed non ruminat. De volatilibus vero quæ edi vetat, hæc sunt : aquila, gryphes, haliaëtus, vultur, milvus, corvus, et his similia, accipiter et similia, nycticorax et similia, cataractes, ibis, porphyrio, pelicanus, cygnus, erodius, charadrius, et his similia, upupa et vespertilio. Repentia volatilia, omnia dicit esse immunda, quæ quatuor pedibus gradiuntur quæque crura pedibus sublimiora habent, ita ut in illis a terra saliant, qualia sunt bruchus, pittacus, attagus, locusta et similia, et lacerta. Quæ vero in aquis, sive in mari, sive in fluminibus ac torrentibus nata, hæc dicit esse munda, illa videlicet quæ pinnas et squamas habent ; ut sunt trigla, scarus, glaucus, cestreus, et quæ his sunt similia. Quæ autem aliquo eorum carent, immunda nec edenda ; videlicet sepia, quæ pinnas habet, squamis autem caret. Ex illis autem quæ supra terram repunt, hæc immunda esse dicit, mustelam, crocodilum terrestrem, mygalen, chameleontem, stellionem, sauram et talpam. De serpente autem, et quæ ipsi sunt similia, superfluum esset admonere : hoc namque animantium genus liquet omnibus esse abominandum ac detestandum. Similiterque in Deuteronomio horum meminit. Item agit de morticinis ut prohibitis, de sanguine similiter, de mulieribus parientibus. Si quis semen emiseric, immundus erit diebus septem. De circumcisione pueri octavo die facienda. De muliere menstruata, et de differentia purgationis earum quæ vel masculum vel feminam pe-

pererint. Lex de lepra et de ejus purgatione, de seminifluis, et de menstruis. De reverentia, de capro emissario et de jejuniis. De cohibendo illegitimo coitu : de connubiis legitimis et illegitimis, et quod non debeat sacerdos viduam aut repudiatam ducere, sed virginem. De filia sacerdotis fornicante. Quod sacerdos inculpatus esse debeat. De donis oblatiis. De sabbatis, de festis, et de festo Paschatis, de Scenopogia, deque festo Tubarum. De oleo, de lumine, de panibus propositionis et de anno remissionis. Deinceps de servis Judæis et gentilibus. De repudiatione idolorum sic loquitur : « Ego enim sum Deus vester ; non facietis vobis ipsis simulacra, nec statuam erigitis vobis, neque lapidem in scopum ponetis in terra ut adoretis illum » (*Levit.* 26. 1.). Ad hæc minas effert in prævaricatores his verbis : « Ego Dominus Deus vester, qui eduxi vos de terra Ægypti cum essetis servi, et contrivi vinculum jugi vestri, ac duxi vos cum fiducia. Si autem non audieritis me, neque feceritis præcepta mea hæc, sed ipsis repugnaveritis, et si judiciis meis adversetur anima vestra, ita ut non faciatis omnia præcepta mea, ut dissipetis testamentum meum ; inducam in vos angustiam, scabiem, et ardorem consumentem oculos vestros : et seminabitis frustra sementem vestram, et hanc comedent hostes vestri » (*Ibid.* v. 13-16). Ista continet hic liber, cum aliis mandatis et præceptis, in hisque terminatur.

SYNOPSIS NUMERORUM (a).

Jubetur Moyses numerare populum a vigesimo anno et supra, erantque sexcenta tria millia hominum, et sexcenti quinquaginta, præter Levitas. Genealogia Levitarum, qui numerantur, erantque viginti duo mille trecenti a natis uno mense et supra. Quia vero primogeniti Israelis erant viginti duo mille ducenti septuaginta tres, pro iis qui numerum excedebant redemptiones accepit Moyses deditque Aaroni. Redemptiones autem erant mille trecenti sexaginta quinque sicli pro quolibet. Præcipit quisnam rem sacram obire debeat, quosnam esse oporteat Levitas : non enim omnes eodem honore dignabantur. Aliis pretiosiora vasa tabernaculi, aliis minora concedebantur. Fuerunt autem Levitæ a vigesimo anno et supra, qui ministrabant, usque ad quinquagesimum annum, octo mille quingenti octoginta tres. Tunc jubet omnem immundum emittere ex castris, et de sacrificio pro delicto loquitur, legemque zelotypiæ statuit ; ut neque calumnia impeteretur mulier circa adulterium, neque adultera latere posset. De precectione sanctificationis statuitur, et quomodo oporteat sacerdotes benedicere filios Israel. Ubi autem stetit tabernaculum, attulerunt principes dona multa magnaque. Jubetur Moyses

(a) Initium libri Numerorum in Lugdunensi Codice sic habet : *Hic liber vocatur « Numerorum », quia singule tribus, juxta præceptum Domini, quantæ essent mensuratum est, et quia totius populi numerus in hoc libro declaratur. Numerabant autem populum Moyses et Aaron, et cum eis cujusque tribus princeps. Et numerus bellatorum a vigesimo anno et supra inventus est sexcenta millia et centum et quinquaginta, præter alios. Tribum autem Levi separatim dinumeraverunt secundum verbum Domini, Moyses et Aaron soli, a mense uno et supra.*

sancificare Levitas, auditque a vigesimo anno et supra oportere ipsos ministrare, a quinquagesimo autem anno a ministerio cessare. Præcepit ipsis Deus per Moysen ut pascha faciant. *Dic, inquit, et faciant filii Israel pascha* (Num. 9. 2). Erat enim primus mensis secundi anni. Accesserunt autem immundi ad Moysen, et obtulit pro illis Deo. Præcepitque Deus, cum qui non posset in primo mense immolare pascha, vel quod immundus esset, vel quod in longo itinere, in secundo mense facere, decima tertia die. Si quis vero, mundus cum sit, nec in longo itinere, nolit pascha facere in primo mense, sub peccato erit. Lex, inquit, una sit advenæ et indigenæ. Cum ascenderet nubes, castra movebant Israelitæ, et ubi nubes stahat, illic castra metabantur. Jubetur Moyses facere tubas argenteas, ita ut per illas significaretur populo, quandoam proficisci oporteret, quando congregare populum in bellis, in sacrificiis, utendumque esse dicitur his tubis in festis, in neomeniis, in holocaustis. Ut autem profecti sunt filii Israel, rogabat Moyses Jobab filium Raguel, qui et Jothor dicebatur, ut sibi et viæ et promissorum bonorum consors esset; et cum arca eveheretur, dixit Moyses: *Exsurge, Domine, dissipentur inimici tui, fugiant omnes qui te oderunt* (Num. 10. 35). Et murmuravit populus, et combusta est pars castrorum; et vocatus est locus Incendium. Precatusque est Moyses, et cessavit ultio. Petebantque carnes, et dicebant: « Recordamur piscium, quos comedebamus in Ægypto, cucumerum et peponum, et porrorum et ceparum et alliorum. Nunc autem anima nostra arida; nihil præter manna respiciunt oculi nostri » (Num. 11. 5. 6). Ut autem seditonem eorum graviter ferebat, et Deo supplicabat, addidit ei septuaginta seniores, qui partem vituperii cum illo ferrent. Tunc Jesu filio Nave dicente, Prohibe filium Eklad et Modad ne prophetent, ait Moses: *Num æmularis tu pro me? Et quis dederit ut totus populus Domini prophetæ sint* (Num. 11. 29)?¹ Tunc ascendit coturnix a Domino, et comederunt. Et carnes erant in dentibus eorum, priusquam delicerent. Hoc in Psalmo etiam dictum est: *Adhuc esca eorum erat in ore ipsorum, et ira Dei uscendit super eos: et occidit in pluribus eorum* (Psal. 77. 30. 31).² Vocatus autem est autem hic locus Sepulcra concupiscentiæ. Tunc loquuta est contra Moysen Maria dicens: *Num ipsi soli loquutus est Deus* (Num. 12. 2)? Cum dixisset vero Deus, se ipsi soli prophetarum ita loquutum esse, immisit lepram in Mariam, Moyseseque rogante pro illa, non tulit eam prius mundari, quam septem dies extra castra mansisset. Mittit ergo quosdam ex

populo exploratum terram Chananeorum. Qua explorata, uvam inde gestarunt, terramque admodum laudabant. Sed timebant populum, quod bellatores illic viri essent. Chaleb autem filius Jephone, et Jesus filius Nave, qui et ipsi ex numero exploratorum erant, populo animos addebant: illi autem venerunt lapidatum eos. Rursusque Deum irritaverunt. Tum dixit Deus, non ascensuros esse eos qui murmuraverunt in terram promissionis, nisi tantum filios eorum, et Chaleb filium Jephone, et Jesum. Quadraginta autem annis, inquit, erunt in deserto, donec filii creverint, secundum numerum dierum, quibus visitaverunt terram. Tunc exploratores omnes mortui sunt, exceptis Chaleb et Jesu filio Nave: flevitque populus. Ascenderunt contra Amalec præter Dei placitum, et arca mansit in castris cum Moysse. Exivitque Amalec et percussit eos. Præcipitur de holocaustis, de primitiis, de sacrificiis pro delicto. Deprehensus est quispiam ligna colligens in sabbato, et lapidatus est. Præcipiuntur fimbrias in oris facere. De Core, Dathan et Abiron: tumultus eorum, et poenæ quas dederunt. His peractis, reliqui de populo non ad meliorem se frugem receperunt, sed rursus insurrexerunt contra Moysen, moriunturque quatuordecim mille septingenti. Tunc floruit virga Aaronis. Dicit et statuit quid accipere debeant Levitæ et sacerdos magnus, et legem dat de cinere vitulæ, ex qua aspersionis aqua fiebat. Hanc porro vitulam visum est quibusdam esse figuram passionis Domini nostri Jesu Christi. Per cinerem autem vitulæ mundabatur is qui immundus erat a mortuo. Venit autem populus in Cades, ibique mortua sepultaque est Maria. Deficiente aqua rursus murmurant Judæi: Moyses vero et Aaron jubentur aquam de petra educere. Percussit illam Moyses dicens: *Numquid ex hac petra educemus vobis aquam* (Num. 20. 10)? Et egressa est aqua. Dixitque Dominus ad Moysen et Aaron: *Quia non credidistis mihi, ut sanctificaretis me coram filiis Israel, ideo non introducetis vos hunc cætum in terram, quam dedi eis* (Ibid. v. 12). Per legatos agit Moyses cum rege Edom, ut eos transire sineret: ille vero non permisit: et declinaverunt ab eo filii Israel. Ut autem pervenerunt in montem Or, jussu Dei assumptis Moyses Aaron et Eleazaro filio ejus, adduxit eos in montem: et induit Eleazarum vestibibus ejus. Aaron autem mortuus est in monte. Flevitque populus triginta diebus. Chananeum vicerunt, et anathemate serierunt. Profecti autem ad mare Rubrum, circumierunt terram Edom, et animo defecerunt, murmuraveruntque contra Moysen: immisitque in eos Deus serpentes qui illos occiderent. Precatusque est Moyses, et jubente Deo fecit serpentem æneum: qui vero morderetur, cum respiceret in serpentem, vivebat. De hoc serpente dictum est in Evangelio: *Sicut exallavit Moyses serpentem in deserto, ita oportet exallari Filium hominis* (Joan. 3. 14). Legatos mittit Moyses ad Seon regem Amorrhæorum. Hic autem Seon eum bellum ante movisset contra regem Moab, cepit terram ejus. Ut vero etiam contra Israelitas prælium commisit, pro-

¹ In Bibliis Græcis, Μη ζηλοῖς ἐμέ. Καὶ τίς ὁψὲ παντὶ τῷ λαῷ Κυρίου προσήτας;

² In Bibliis Græcis Edit. Rom., ἐν τοῖς πλείοσι αὐτῶν, ἐν πῖν-
guibus eorum. Vulgata, pingues eorum, et sic alii quo-
que interpretes veteres secundum lectionem Hebraicam,
בְּשִׁמְרֵי. Sed in vetustissimis exemplaribus Græcis
multis legebatur, ἐν τοῖς πλείοσι αὐτῶν, ἐν pluribus eorum. Qua
de re vide Hieronymum Epist. ad Suniam et Fretell. et Au-
gustinum in Psalmos hoc loco. Theodoretus etiam ἐν τοῖς
πλείοσι αὐτῶν, ubi Interpres vertit, pingues eorum, non accu-
rate sane. Interpretatione autem in Psalm. 77, quam inter
spuria ablegavimus, ἐν τοῖς πλείοσι αὐτῶν legitur.

μήτε μοιχευθείσαν δύνασθαι λαβεῖν. Περὶ τῆς εὐχῆς τοῦ ἁγιασμοῦ διατίθεται, καὶ πῶς δεῖ τὸν ἱερέα εὐλογεῖν τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ. Ὡς δὲ ἔστη ἡ σκηνή, περιῆγον οἱ ἄρχοντες ὄψρα πολλὰ τε καὶ μεγάλα. Κελεύεται Μωϋσῆς ἀγνίσαι τοὺς Λευίτας, καὶ ἀκούει ὅτι ἀπὸ εἰκοσαέτους δεῖ αὐτοὺς λειτουργεῖν καὶ ἐπάνω, ἀπὸ δὲ πεντηκονταέτους ἀφίστασθαι τῆς λειτουργίας. Κελεύει αὐτοὺς ὁ Θεὸς διὰ Μωϋσέως ποιῆσαι τὸ πάσχα. Εἰπέ γάρ, φησί, καὶ ποιείτωσαν υἱοὶ Ἰσραὴλ τὸ πάσχα. Ἦν γὰρ πρῶτος μὴν τοῦ δευτέρου ἔτους. Προσῆλθον δὲ οἱ ἀκάθαρτοι Μωσεί, καὶ ἀνήνεγκε περὶ αὐτῶν τῷ Θεῷ. Καὶ προσέταξεν ὁ Θεὸς τὸν μὴ δυνάμενον ἐν τῷ πρώτῳ μηνὶ θύειν τὸ πάσχα, ἢ διὰ τὸ ἀκάθαρτον εἶναι, ἢ διὰ τὸ ἐν ὀδῷ μακρᾷ τυγχάνειν, τῷ δευτέρῳ μηνὶ ποιεῖν, τῇ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ. Εἰ δέ τις καὶ καθαρὸς ὢν, καὶ οὐκ ὢν ἐν μακρᾷ ὁδῷ, μὴ βούλοιο ποιεῖν τὸ πάσχα ἐν τῷ πρώτῳ μηνὶ, ὑπὸ ἁμαρτίαν ἔσται. Νόμος, φησὶν, εἰς ἔστω τῷ προσηγῶντι καὶ τῷ αὐτόθῳ. Ἦνίκα ἀνέβαινεν ἡ νεφέλη, ἀπῆγον οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ἂν ἔσται, ἐκεῖ παρενέδωλλον. Κελεύεται Μωϋσῆς ποιῆσαι σάλπιγγας ἄργυρᾶς, ὥστε δι' αὐτῶν σημαίνειν τῷ λαῷ, ἡνίκα ἀπαρτίζονται, ἡνίκα συναγαγεῖν τὸν λαὸν ἐν πολέμοις, ἐν θυσίαις, χρῆσθαι ταῖς σάλπιγγι ταύταις ἐν ἑορταῖς. [333] ἐν νομοτηνίαις, ἐν ὀλοκαυτώμασιν. Ὡς δὲ ἐξῆλθον οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, παρεκάλει τὸν Ἰωβάρ * Μωϋσῆς ὡς ἦν Ῥαγουήλ τὸν καὶ Ἰοθάρ, ὥστε αὐτῷ καὶ τῆς ὁδοῦ κοινωνῆσαι, καὶ τῶν ἐπαγγελθέντων ἀγαθῶν αὐτοῖς· καὶ ἐν τῷ ἐξαίρειν τὴν κιθωτὸν, εἶπε Μωϋσῆς· Ἐξεγέρθητι, Κύριε, διασκορπισθήτωσαν οἱ ἐχθροὶ σου, συνιέτωσαν πάντες οἱ μισοῦντές σε. Καὶ ἐγόγγυζεν ὁ λαός, καὶ κατεκάλυψε τῆς παρεμβολῆς, καὶ ἐκλήθη ὁ τόπος ἐμπυρισμός. Καὶ ἠῤῥατο Μωϋσῆς, καὶ ἐπαύσατο ἡ τιμωρία. Καὶ ἐξήτουν κρέα, καὶ ἔλεγον· Ἐμνησθήμεν τοὺς ἰχθύς, οὗς ἡσθίσαμεν ἐν Αἰγύπτῳ, τοὺς σικύους, καὶ τοὺς πέπονας, τὰ πράσα, τὰ κρίμματα, τὰ σκόροδα ^b. Νῦν δὲ ἡ ψυχὴ ἡμῶν κατὰξενος· οὐδὲν πλὴν εἰς τὸ μάνα οἱ ἐρῶντες ἡμῶν. Ὡς δὲ ἐδαρύνετο τὴν ἀντίστασιν αὐτῶν, καὶ ἐνετύγχανε τῷ Θεῷ, προστίθεισιν αὐτῷ ἐβδομήκοντα πρεσβυτέρους, ὥστε συλλαμβάνεσθαι αὐτῷ ἐν τῇ ἀρχῇ. Τότε τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ εἰπόντος Κώλυσον τὸν υἱὸν Ἐιδὰ καὶ Μωδὰ τοῦ προφητεύειν, φησὶν ὁ Μωϋσῆς· Ζηλοὶς σύ μοι; Καὶ τίς ὁψ' ἀπαρτα τὸν λαὸν Κυρίῳ προφητεύας; Τότε ἀνέβη ὀρυγομήτρα παρὰ Κυρίου, καὶ ἔφαγον. Καὶ τὰ κρέα ἦν ἐν τοῖς ὁδοῦσιν αὐτῶν, πρὶν ἢ ἐκλιπεῖν. Τοῦτο τὸ ἐν ψαλμῷ εἰρημένον· Ἐτι τῆς βρώσεως οὐσης ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ ὀργῇ τοῦ Θεοῦ ἀνέβη ἐπ' αὐτούς· καὶ ἀπέκτεινεν ἐν τοῖς πλεῖστοις αὐτῶν. Ἐκλήθη δὲ ὁ τόπος οὗτος μνήματα ἐπιθυμίας. Τότε κατελάλησε τῷ Μωσεί Μαρία, λέγουσα· Μὴ αὐτῷ μόνῳ ἐλάλησεν ὁ Θεός; Εἰπὼν δὲ ὁ Θεός, ὅτι αὐτῷ μόνῳ προφητῶν ἐλάλησεν οὕτως, ἐπέβαλεν ἐπὶ τὴν Μαρίαν λέπραν, καὶ Μωϋσέως δεηθέντος ὑπὲρ αὐτῆς, οὐ πρότερον αὐτὴν ἀφῆκε καθαρισθῆναι, ἕως ἐποίησεν ἐπὶ τὰς ἡμέρας ἔξω τῆς παρεμβολῆς. Πέμπει γοῦν τινας ἐκ τοῦ λαοῦ κατασκέψασθαι τὴν γῆν Χαναάν. Καὶ κατασκέψάμενοι, βότρυν ἤνεγκαν ἐκεῖθεν, καὶ τὴν

γῆν ἐθαύμαζον*. Ἐφοβοῦντο γὰρ τὸν λαόν, ὡς μαχίμων ὄντων τῶν ἐκεῖ ἀνδρῶν. Χαλὲβ δὲ ὁ τοῦ Ἰεφονεῖ, καὶ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, καὶ αὐτοὶ ἐκ τῶν κατασκόπων ὄντες, παρεθάρρυνον τὸν λαόν. Οἱ δὲ ἦλθον λιθοβολῆσαι αὐτούς· ὁ δὲ Θεὸς ὀργισθεὶς εἶπε μὴ ἀνελθεῖν ^d τοὺς γογγύσαντας εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, εἰ μὴ τὰ τέκνα αὐτῶν, καὶ Χαλὲβ υἱὸν Ἰεφονεῖ, καὶ Ἰησοῦν. Τεσσαράκοντα δὲ ἔτη, φησὶν, ἔσονται ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἕως ἂν αὐξηθῇ τὰ παιδία, κατὰ ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν, ὧν ἐπεσκέψαντο τὴν γῆν. Τότε οἱ κατάσκοποι πάντες ἀπέθανον, πλὴν Χαλὲβ καὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, καὶ ἐπένοθησεν ὁ λαός. Ἀνῆλθον ἐπὶ τὸν Ἀμαλὴκ παρὰ τὸ δοκοῦν τῷ Θεῷ, καὶ ἡ κιθωτὸς ἀνίμει· νεν ἐν τῇ παρεμβολῇ μετὰ Μωϋσέως. Καὶ ἐξῆλθεν Ἀμαλὴκ, καὶ κατέκοψεν αὐτούς. Ἐντέλλεται περὶ [334] ὀλοκαυτωμάτων, περὶ ἀπαρχῶν, περὶ θυσιῶν τῶν ὑπὲρ πλημμελείας. Ἐάλω τις ξύλα συλλέξας ἐν σαββάτῳ, καὶ ἐλιθοβολήθη. Προστάσσονται κράσπεδα ἐπὶ τὰ πετερόγια ποιῆσαι. Τὰ περὶ Κορὲ καὶ Δαθὰν καὶ Ἀθιρῶν· ἡ ἐπανάστασις αὐτῶν, ἡ τιμωρία ἣν ἔδοσαν. Οἱ δὲ λοιποὶ τοῦ λαοῦ, τούτων γενομένων, οὐκ ἐσωφρονίσθησαν, ἀλλὰ πάλιν ἐπανέστησαν τῷ Μωσῇ, καὶ ἀποθνήσκουσι τεσσαρεσκαίδεκα χιλιᾶδες καὶ ἑπτακόσιοι. Τότε ἦνθησεν ἡ ῥάβδος Ἀαρὼν. Λέγει καὶ διατάσσεται ὁ λαμβάνειν δεῖ τοὺς Λευίτας καὶ τὸν ἱερέα τὸν μέγαν. Καὶ νομοθετεῖ περὶ τῆς σποδοῦ τῆς δαμάλεως, ἐξ ἧς τὸ ὕδωρ τοῦ ῥαντισμοῦ ἐγίνετο. Τὴν δὲ δάμαλιν αὐτὴν ἔδοξε τισὶ τύπον εἶναι τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀπὸ δὲ τῆς σποδοῦ τῆς δαμάλεως ἐκαθαίρετο ὁ ὢν ἐπὶ νεκροῦ ἀκάθαρτος. Ἦλθον δὲ ὁ λαὸς εἰς Καδὴς, καὶ ἐκεῖ ἀπέθανε Μαρία, καὶ ἐτάφη. Οὐκ ὄντος ὕδατος πάλιν γογγύζουσιν οἱ Ἰουδαῖοι· ὁ δὲ Μωϋσῆς καὶ Ἀαρὼν κελεύονται ἐκ τῆς πέτρας ἐξαγαγεῖν ὕδωρ. Ἐπάταξεν αὐτὴν ὁ Μωϋσῆς λέγων· Μὴ ἐκ τῆς πέτρας ταύτης ἐξάξωμεν ὕδωρ ὅμῃ; Καὶ ἐξῆλθεν ὕδωρ. Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς Μωϋσῆν καὶ Ἀαρὼν· Ὅτι οὐκ ἐπιστεύσατέ μοι ἀγιάσαι με ἐναντίον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, διὰ τοῦτο οὐκ εισάξετε ὁμῆς τὴν συναγωγὴν ταύτην εἰς τὴν γῆν, ἣν ἔδωκα αὐτοῖς. Πρεσβεύεται Μωϋσῆς πρὸς τὸν βασιλέα Ἐδῶμ, ἵνα ἀφῇ αὐτούς· ὁ δὲ οὐ συνεχώρησε· καὶ ἐξέκλιναν ἀπ' αὐτοῦ υἱοὶ Ἰσραὴλ. Ὡς δὲ ἦλθον εἰς Ὠρ τὸ ὄρος, κελεύσαντος τοῦ Θεοῦ, λαθὼν Μωϋσῆς τὴν Ἀρῶν καὶ Ἐλεάζαρ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ἀνέγαγεν εἰς τὸ ὄρος· καὶ ἐνέδυσεν τὸν Ἐλεάζαρ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ. Ὁ δὲ Ἀαρὼν ἀπέθανεν ἐν τῷ ὄρει. Καὶ ἔκλαυσεν ὁ λαὸς τριάκοντα ἡμέρας. Εἶλον τὸν Χαναναῖον, καὶ ἀνεθεμάτισαν αὐτόν. Ἐλθόντες δὲ ἐπὶ θάλασσαν Ἐρυθρὰν, ἐκύκλουν τὴν γῆν Ἐδῶμ, καὶ ὠλιγοψύχουν, καὶ κατεγογγύζον Μωϋσῇ· καὶ ἀπέστειλεν ὁ Θεός ἐπ' αὐτοὺς ὄφεις θανατοῦντας. Καὶ ἠῤῥατο Μωϋσῆς· καὶ ἐποίησε χαλκοῦν ὄφιν, προσταχθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὁ δακνόμενος, ἡνίκα ἀνέβλεψεν εἰς τὸν ὄφιν, ἔζη. Περὶ τούτου τοῦ ὄφους εἰρηται ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· Καθὼς ὕψωσε Μωϋσῆς τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτω δεῖ ὑψωθῆναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου. Πρεσβεύεται Μωϋσῆς πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων τὸν Σιῶν. Οὗτος δὲ ὁ Σιῶν πολέ-

* In Bibliis Græcis legitur Ὁδὰδ, et in Hebræo. Lugdunensis quoque codex Ἰωδὰδ habet.

^b In Bibliis Græcis legitur καὶ τὰ κρίμματα καὶ τὰ σκόροδα. Libro tertio ad Stagirium l. I, p. 208, legitur etiam σκόροδα, ut hic.

* In Onomastico Athanasiano ad vocem θαυμάζω diximus hanc vocem sæpe significare, cum admiratione celebrare, laudo. Hoc sensu prorsus hic explicari debet θαυμάζον.

^d Coislin. καὶ πάλιν ὀργιζόμενον τὸν Θεόν. Τότε εἶπεν ὁ Θεός· μὴ ἀνελθεῖν, quæ sunt ἀσυστάτα.

* Ἰνα ἀφῇ αὐτούς, suppl. ἐπαρχέσθαι.

μήτας πρότερον τὸν βασιλεῖα Μωάβ, ἔλαβε τὴν γῆν αὐτοῦ. Ὡς δὲ καὶ τοῖς Ἰσραηλίταις συνέμειξεν εἰς πόλεμον, ἡττήθη κατὰ κράτος, καὶ τὰς πόλεις αὐτοῦ πάσας ἔλαβον οἱ Ἰσραηλίται. Συμβολόντες δὲ καὶ τῷ Ὁγ βασιλεῖ τῆς Βαβυλῶν, τοῖς αὐτοῖς περιέβαλον αὐτὸν κακοῖς, οἷς καὶ τὸν Σηὼν, καὶ τὴν γῆν καὶ τὰς πόλεις αὐτοῦ πάσας ἔλαβον. Πέμπει βασιλεὺς Βαλὰκ πρὸς Βαλαάμ τὸν μάντιν, ἵνα ἀράσῃται τὸν λαόν. Ὁ δὲ Θεὸς τὸ μὲν πρῶτον ἐκώλυσεν. Ὡς δὲ ἐνέκειτο τῷ μάντει, συνεχώρησεν ἀπελθεῖν μὲν, οὐ μὴν ἀράσασθαι· ἀλλ' ἔτρψε τὰς κατάρας εἰς εὐλογία. Οὐκ [335] ἐπειδὴ ἰσχυρὸν τι αἱ ἀραὶ τοῦ μάντεως, ἀλλ' ἐπειδὴ ταλαίπωρος ἦν ὁ λαός, ἤμελλεν αὐτοῦ πιστεῦν ταῖς κατάραις, καὶ κατακρίνεσθαι ἐκεῖ διὰ τὴν ἰδίαν ἀσθένειαν. Οὗτος προφητεύει περὶ τοῦ Χριστοῦ λέγων· *Ἀνατελεῖ ἄστρον ἐξ Ἰακώβ, καὶ ἀναστήσεται ἀνθρώπος ἐξ Ἰσραὴλ*. Πνεῦμα γὰρ Θεοῦ ἐγενήθη ἐπὶ τῷ μάντει. Ὡς δὲ ἀπῆλθεν ὁ Βαλαάμ, ἐκπορεύουσιν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ εἰς τὰς θυγατέρας Μωάβ, καὶ τελοῦνται τῷ Βεελφεγώρ. Τότε κελεύει Μωϋσῆς ἕκαστον, ἀποκτείνει τὸν ἀδελφὸν ἐιδωλολατρῆσαντα. Τότε καὶ Φινεὲς υἱὸς Ἐλεάζαρ ἐξεκέντησε τὸν Ζαμβρὶν τὸν Ἰσραηλίτην, καὶ τὴν Κατθὶ τὴν Μαδιανίτιν μετ' αὐτοῦ· καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. Τότε ἀριθμοῦνται οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἀπὸ εἰκοσαέτους καὶ ἐπάνω, καὶ εὐρέθησαν ἐξακόσιαι χιλιάδες, καὶ τρισχίλιοι ἄνδρες καὶ τριάνοντα· οἱ δὲ Λευῖται τρεῖς καὶ εἰκοσι χιλιάδες ἀπὸ μηνιαίου καὶ ἐπάνω. Αὕτη ἡ ἐπίσκεψις ἐν Ἀραβίῃ Μωάβ ἐγένετο, πέραν τοῦ Ἰορδάνου. Καὶ οὐκ ἦν ἐν αὐτοῖς ἀνθρώπος, ἐξ ὧν ἐπεσκέψατο Μωϋσῆς πρότερον ἐν τῇ ἐρήμῳ Σινᾶ, πλην Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, καὶ Χαϊλὸς ὁ τοῦ Ἰεφονεῖ. Προσέρχονται τινες θυγατέρες Σαλπαὰδ τῆς φυλῆς Μανασσῆ, ἀξιούσαι, ἐπειδὴ ἀπαιεὶ ἀρρένων παῖδων ἀπέθανεν ὁ πατήρ αὐτῶν, εἰς αὐτὰς ἐλθεῖν τὴν κληρονομίαν, καὶ τὴν κατάραισιν. Προσέταξεν ὁ Θεὸς λαθεῖν αὐτάς. Κἂν τις ἀποβάνῃ μὴ ἔχων υἱόν, ἡ θυγάτηρ κληρονομήσῃ· θυγατρός δὲ οὐκ οὕσης, ἀδελφού· ἀδελφού δὲ οὐκ ὄντος, ἀδελφῶ· τοῦ πατρὸς. Δείκνυσιν ὁ Θεὸς Μωϋσῇ ἀπὸ τοῦ ὄρους τοῦ Ναυῶ τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, καὶ χειροτονεῖται Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ εἰς τὴν αὐτοῦ τάξιν. Τότε ἐντέλλεται τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ περὶ ὀλοκαυτωμάτων, θυσιῶν τῶν κατ' ἡμέραν, τῶν ἐν σαββάτοις, τῶν ἐν νεομηνίαις, τῶν ἐν τῇ πάσχα, τῶν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῶν ἐβδομάδων, τῶν ἐν τῇ ἐβδομῇ μηνί. Διατάσσει καὶ περὶ εὐχῶν, τσυτέστιν, ὧν ἂν τις τάξῃται. Τότε ἐξοπλίζονται δώδεκα χιλιάδες ἐκ τῶν Ἰσραηλιτῶν κατὰ Μαδιανιτῶν, καὶ Φινεὲς μετ' αὐτῶν, καὶ ἀναιροῦσιν αὐτούς, καὶ πέντε βασιλεῖς Μαδιάμ, καὶ τὸν Βαλαάμ τὸν μάντιν. Καὶ ἀπῆρξαντο τῷ Θεῷ τῶν σκύλων, καὶ τὰ λοιπὰ δένειμαν ἑαυτοῖς. Προσελθόντες ἡ φυλὴ Ῥουβὶμ καὶ Γάδ, καὶ τὸ ἥμισυ τῆς φυλῆς Μανασσῆ, ἦττον παρὰ Μωϋσέως τὴν πέραν τοῦ Ἰορδάνου χώραν. Ὁ δὲ ἔδωκε, πρότερον συνομολογησάντων ἐκείνων συμμαχεῖν τοῖς λοιποῖς Ἰσραηλίταις, καὶ διαθήσεσθαι τὸν Ἰορδάνην μετ' ὅπλων, ὥστε πολεμῆσαι ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν. Ἐνταῦθα διηγείται Μωϋσῆς ἀπὸ Αἰγύπτου ἕως ἤλθον ἀντικρὺ Ἰεριχώ. Ἐντέλλεται αὐτοῖς ὥστε ἐξολοθρεῦσαι πάντα τὰ εἰδῶλα τῶν ἐθνῶν. Λέγει αὐτοῖς καὶ περὶ τῶν ὀρίων τῆς γῆς, πόθην ἀρχονται, καὶ ποῦ πληροῦνται. Παραγγέλλει δὲ καὶ περὶ τῆς γῆς, ἥς ἔδει τοὺς Λευῖτας λαθεῖν, καὶ περὶ τῶν ἐξ πόλεων τῶν φυγαδευηρίων, ὥστε τὸν ἀκούσιως ἀνελόντα ἐκεῖ

καταφεύγειν, καὶ ἀπαλλάσσεσθαι κινδύνου, μένοντι· ἐκεῖ, ἕως ἂν ἀποβάνῃ ὁ ἱερεὺς ὁ μέγας. Ἐὰν δὲ ἀλὼξω τῶν ὄρων τῆς [33] πόλεως, καὶ φονεύσῃ αὐτὸν ὁ συγγενὴς τοῦ πεφονευμένου, οὐ δώσει δίκην. Καὶ διαλέγεται βραχεία περὶ τῶν νόμων τῶν περὶ φύλων κειμένων. Προσέρχονται οἱ ἀρχοντες τῆς φυλῆς· Μανασσῆ λέγοντες τῷ Μωϋσῇ· Ἐπειδὴ ἔδοξε τὰς θυγατέρας Σαλπαὰδ λαθεῖν κλῆρον, εἰ συμβαίῃ αὐτὰς γαμηθῆναι ἀνδρὶ ἐξ ἐτέρας φυλῆς, τί ἵνα γίνηται; ἀπελεύσεται γὰρ ὁ κλῆρος τῆς ἡμετέρας φυλῆς εἰς ἐκείνην τὴν φυλὴν. Τότε προσέταξε Μωϋσῆς, ἐκ τῆς ἰδίας φυλῆς γυναικα λαμβάνειν ἄνδρα, ἵνα μὴ μεταφέρωνται αἱ κληρονομίαι ἀπὸ φυλῆς εἰς φυλὴν.

Σύνοψις τοῦ δευτερονομίου.

Ὡς ἐν κεφαλῇ διηγείται πάντα τὰ πρῶτα Μωϋσῆς, εἰς ὑπόμνησιν αὐτοῦς ἁγῶν τῆς τε τοῦ Θεοῦ εὐεργεσίας, καὶ τῆς αὐτῶν κακίας. Περὶ τοῦ μὴ εἰδωλολατρῆν παραινέσεις. Ἐνταῦθα κεῖται καὶ τὸ, *Μὴ προσκυνήσῃς τοῖς ἄστροις, ἀ ἀπένειμε Κύριος ὁ Θεός σου πῦρι τοῖς ἐθνεσιν τοῖς ὑποκλίνω τοῦ οὐρανοῦ*. Τὸ δὲ, *Ἀπένειμε*, οὐχ οὐτὸς προσέταξεν· ἀπαγε· ἀλλὰ καθὼς φησιν ὁ μακάριος Παῦλος· *Παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεός εἰς ἀδόκιμον νοῦν*, οὐχ ὅτι παρέδωκεν, ἀλλ' ὅτι ἐλομένους αὐτοὺς καὶ ἀνεπιστροφῶς ἔχοντας ἀρῆκεν. Οὕτως ἐνταῦθα τὸ, *Ἀπένειμεν αὐτοῖς*, τσυτέστιν, ἐλομένους τὴν πλάνην, καὶ μὴ βουλομένους ἐπιστρέψαι, ἀρῆκεν. Ἐνταῦθα μικρὸν προελθὼν λέγει· *Διαμαρτύρομαι ὑμῖν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν*, ὅτι ἀπώλετ' ἀπολεσθε, ἐὰν ἀποστήτε ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Εἴτα δείκνυσιν ὅτι οὐδὲν ταῦτα παρέσχεν ὁ Θεὸς ἅπερ ἐκέλευε. Καὶ ἀφορίζει τρεῖς πόλεις τοῦ Ἰορδάνου εἰς φυγαδευτήριον. Ἐν τῶν προτέρων αὐτοὺς ὑπομνησθεῖν, καὶ, *Ἐξαγαί αὐτὰ ἐπὶ τῶν χειρῶν σου*, φησὶ, καὶ ἐπὶ τῶν ὀρίων σου γράψεις, καὶ διδάξεις τὸν υἱόν σου. Εἰπὼν δὲ ἀ συμβῆσεται κακὰ ἐὰν παρακούσωσι, παραθάρρυνει πρὸς τὸ μὴ δεδοικέναι τοὺς πολέμιους. Πάλιν ἀναμνηστικῶν τῶν προτέρων. Ἐνταῦθα κεῖται τὸ, *Πρόσεχε σεαυτῶν, ὃ πολλοὶς αὐτοῖς καὶ προῖων ἐπιλέγει*, καὶ παραινεῖ τὰς νίκας μὴ τῇ οἰκείᾳ δυνάμει ἐπιγράφειν, ἀλλὰ τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι. Ἐνταῦθα κεῖται, ὅτι Ὁ Θεὸς πῦρ κατανάλισκεν ἐστὶν ὅπερ ὁ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἔθηκε. Παραινέτι δὲ ἐν ταῦτ' Μωϋσῆς μὴ ἐπαίρεσθαι αὐτούς. Οὐ γὰρ διὰ τὴν δικαιοσύνην σου, φησὶν, Ἰσραὴλ, ἐξολοθρευθήσεται τὰ ἔθνη, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀσέβειαν αὐτῶν. Ὑπομνησθεῖ δὲ αὐτοὺς καὶ τῆς μοσχοποιίας. Ἐνταῦθα δὲ κεῖται· *Περιτέμνεσθε τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν, καὶ τὸν τράχηλον ὑμῶν οὐ σκληρυνεῖτε*. Ἐγκωμιάζει τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας. Ἐνταῦθα κεῖται· *Φαγὼν καὶ πίνων καὶ κμπλησθεὶς πρόσεχε σεαυτῶν* καὶ προλέγει τὰ κακὰ παρακούουσι, καὶ τὰ ἀγαθὰ εἰ ὑπακούουσιν. Καὶ κελεύει ἐπ' ὄρος Γαριζὶν δοῦναι τὴν εὐλογίαν, καὶ τὴν κατάραν ἐπ' ὄρος Γεδὰλ· ἀπολέσαι τὰ εἰδῶλα καὶ τοὺς τόπους οὐτῶν. Κελεύει μὴ πανταχοῦ θυσίας ἀναφέρειν τῷ Θεῷ, ἀλλ' εἰς τὸν τόπον ὃν ἂν ἐκλέξηται. Περὶ τοῦ μὴ ζηλοῦν τὰ ἔθνη, μηδὲ τινι πείθεσθαι συμβουλευόντι εἰδωλολατρῆν. [3:7] κἂν σημεῖα ποιῇ, μήτε φιλῶ, μήτε ἄλλω τινι, ἀλλὰ λιθοβολεῖν τὸν παραινούντα, κἂν ἀδελφός ἦ, κἂν πόλις εἰδωλολατρεύσῃ, πανώλεθρον αὐτὴν ποιεῖν. Τίνα δεῖ ἐσθῆναι, καὶ τίνα παραιτεῖσθαι παραινεῖ. Περὶ ἀφέσεως χρειῶν νομοθετεῖ, περὶ ἀφέσεως καὶ

ligatus ab illis est : urbesque ejus ceperunt Israelitæ. Congressi etiam cum Og rege Basan, iisdem ipsum malis affecerunt, quæ Seon affecerant, ac terram urbesque ejus omnes ceperunt. Mittit rex Balaam ad Balaam vatem, ut malediceret populum. Deus autem initio quidem prohibebat. Ut autem instabat ille apud vatem, concessit quidem ut iret, sed non ut malediceret : sed convertit maledictiones in benedictionem (a). Non quod quidpiam possent maledictiones vatis, sed quia miseriis affectus erat populus, crediturus erat illius maledictionibus, illicque propter infirmitatem suam damnandus erat. Hic de Christo vaticinatur dicens : *Orietur stella ex Jacob, et surget homo ex Israel* (Num. 24. 17). Spiritus enim Dei fuit in vate. Ut vero abiit Balaam, fornicantur filii Israel cum filiabus Moab, et initiantur Beelphegor. Tunc præcipit Moyses, ut unusquisque fratrem suum idolis servientem interficiat. Tunc Phinees filius Eleazari confodit Zambrin Israelitam, et Chasbi Madianitidem cum illo : *Et reputatum est illi ad justitiam* (Psalm. 105. 31). Tunc numerantur filii Israel a vigesimo anno et supra, et inventi sunt sexcenti et tres mille et triginta viri. Levitæ autem tres et viginti mille a mense et supra. Ille census in Araboth Moab factus est trans Jordanem. Neque in illis erat quispiam ex iis quos enumeraverat prius Moyses in deserto Sina, exceptis Jesu filio Nave, et Chalebo filio Jephone. Accedunt quædam filię Salpaad ex tribu Manasse rogantes, cum pater eorum filiis masculis orbis mortuus esset, ut ad se hereditas veniret atque possessio. Præcipit Deus ut illæ acciperent. Et si quis sine filio obiret, mandavit ut filia esset heres ; si nec filium haberet, frater ; si fratrem non haberet, patris frater. Ostendit Deus Moysi ex monte Navo (b) terram promissionis, et in ejus locum dux constituitur Jesus filius Nave. Tunc præcipitur filiis Israel de holocaustis, de sacrificiis quotidianis, de illis quæ in sabbato, de illis quæ in neomeniis, de iis quæ in pascha, de iis quæ in die hebdomadarum, de iis quæ septimo mense. Præcipit etiam de votis ; id est, de iis quæ quispiam offerenda constituerit. Tunc armantur duodecim mille viri ex Israelitis contra Madianitas, et Phinees cum illis, interficiuntque eos et quinque reges Madiam, et Balaam vatem. Et primitias obtulerunt Deo de spoliis, cæteraque inter se diviserunt. Accedentes tribus Ruben et Gad, et dimidia tribus Manasse, petebant a Moyse regionem, quæ est trans Jordanem. Ille vero dedit, cum prius illi promississent se cum reliquis Israelitis pugnuros esse, Jordanemque cum armis transituros, ut bellarent pro fratribus suis. Ille narrationem texit Moyses itineris ab Ægypto, donec venerunt e regione Jericho. Jubentur illi exterminare omnia idola gentium. Loquitur etiam illis de terminis terræ, ubi incipiant et ubi desinant. Præcipit etiam circa terram, quam Levitæ accipere oportebat, et de sex

urbibus refugii, ita ut is qui præter voluntatem occidisset, illuc confugeret, et sine periculo esset ibi manens, donec moreretur sacerdos magnus. Si autem extra terminos urbis caperetur, et occideret eum cognatus occisi, hic non daret pœnas. Et pauca loquitur de legibus circa cædes. Accedunt principes tribus Manasse dicentes Moysi : Quoniam visum est ut filiam Salpaad acciperent hereditatem, si contigerit eas nubere viro ex altera tribu, quid fiet ? sors enim tribus nostræ exibat in illam tribum. Tunc præcepit Moyses, ut vir quisque ex sua tribu uxorem acciperet, ne transferrentur hereditates a tribu in tribum.

SYNOPSIS DEUTERONOMII

Quasi summationi priora omnia narrat Moyses, ut illis in memoriam revocet et Dei beneficia, et nequitiam ipsorum. Adhortatio ne idola colant. Illic jacet illud : *Non adorabis stellas, quas dispensavit Dominus Deus tuis omnibus gentibus quæ sub cælo sunt* (Deut. 4. 19) (a). Illud vero, *Dispensavit*, intellige, non quod ipse jussisset : absit ; sed quemadmodum ait beatus Paulus : *Tradidit illos Deus in reprobum sensum* (Rom. 1. 28), non quod tradiderit, sed quod illos, qui ita vellent et sine spe conversionis essent, dimiserit. Sic et hoc loco, *Dispensavit illis*, id est, cum errorem delegissent, respiscere nolentes, dimisit. Illic paululum progressus ait : *Testor vobis cælum et terram, vos perituros esse, si abscesseritis a Deo* (Deut. 4. 26) (b). Deinde ostendit Deum nulli tanta prestitisse bona quanta illis. Et determinat tres urbes ad Jordanem pro refugio. Adhuc eos de pristinis admonet, aitque : *Liga ea in manibus tuis, et in postibus scribes, et docebis filium tuum* (Deut. 6. 8. 9). Ubi dixit autem quæ mala iis eventura sint, si non obsequantur, ipsis fiduciam indit, ne hostes metuant. Rursus priora in memoriam revocat. Illic jacet illud : *Attende tibi* (Ibid. v. 13), quod ipsis frequenter in sequentibus repetit : monetque ne victorias propriæ virtuti ascribant, sed Dei gratiæ. Illic jacet illud : *Deus ignis consumens esse, si abscesseritis a Deo* (Deut. 4. 24 ; Hebr. 12. 29), quod Paulus in Epistola ad Hebræos posuit. Hortatur autem in hoc ipso loco Moyses ne se extollant. *Non enim propter justitiam tuam, inquit, Israel, exterminabuntur gentes, sed propter ipsorum impietatem* (Deut. 9. 5). In memoriam autem ipsis revocat confutum vitulum. Illic legitur illud : *Circumcidite duritiam cordis vestri, et cervicem vestram ne induraveritis* (Deut. 10. 16). Laudat terram promissionis. Illic jacet illud : *Cum comederis et biberis et saturatus fueris, attende tibi* (Deut. 6. 12. 13) : prædicatque mala non obsequentibus, et bona si obedierint. Præcipit ut in monte Garizin de-ur benedictio, et in monte Gebal maledictio. Jubet destrui idola et eorum loca. Præcipit ne ubique sacrificia Deo offerant, sed in loco quem ipse elegerit. Ne æmulentur gentes, nec cuiquam obtemperant suadenti ut idola colant, etiamsi

(a) Huc recidit illud quod ait ipse sermone nono in Genesim Tomo IV, col. 528, τὸν Βαλαὰμ ἡνάχασέ ποτε τὰ μέλλοντα εἰπεῖν.

(b) In vulgata, *Abarim*, secundum Hebraicam veritatem. Vide in fine Synopsi Deuteronomii.

(a) Hæc non ad verbum referuntur ut habentur in Deuteronomio.

(b) Hæc non ad litteram sic habentur in Editione LXX, sed compendio referuntur.

signa fecerit, non amico, non alii cuiquam, sed ut lapidibus obruant hortantem, sive frater fuerit, sive etiam urbs idola coluerit, eam internecione deleant. Monet quæ comedenda, quæ respuenda sint. Legem dat de remissione debitorum, de remissione et libertate servorum, de primogenitis, de paschate. Hic jacet illud: « Non poteris pascha facere in ulla civitate, quam Dominus Deus tuus dat tibi, sed in loco, quem elegerit Dominus Deus tuus » (Deut. 16. 5). De hebdomadibus, de scenopegiis, de iudiciis, de regibus, si quando vellent sibi regem aliquem constituere. De Levitis, deque iis quæ accipere debent. Quod non oporteat illis uti, qui catharistæ, seu mundatores vocantur (a), non incantatoribus, non divinationibus, non ominibus, aut similibus. Hic jacet illud: *Prophetam vobis suscitabit Deus, ut ego sum* (Deut. 18. 15). Deque urbibus refugii præcipitur. Hic legitur illud: *In ore duorum testium vel trium statuitur omne verbum* (Joan. 1. 45; Deut. 19. 15). Et de falsis testibus, quid illi pati debeant. Instante bello dicit quem emittere oporteat, nec ferre ut cum ipsis pugnet. Hortatur ne interficiant hostes in eorum manus cadentes, exceptis septem gentibus. Et urbes quidem omnes, inquit, cum ceperitis, diripite, masculosque tantum occidite. Ex his vero, quorum terram possidetis, neminem vivere concedite. Fructiferas arbores ne cædite, inquit, ad figendum vallum in obsidione. Si quis occisus reperiatur, nec appareat is qui interfecit, quid faciendum sit lege statuit. Si quis duas habens uxores, aliam oderit, aliam dilexerit, contigeritque ut perosæ filius sit primogenitus: ne illi præferatur is qui ex dilecta natus est. De filio inobsequente. Hic jacet illud: *Maledictus omnis qui pendet in ligno* (Deut. 21. 23). Quia ergo maledictio prolata erat in eos qui non servarent legem, *Maledictus omnis qui non manet in omnibus scriptis in hoc libro* (b) (Gal. 3. 13; Deut. 27. 26); de lege loquitur Moyses, nec poterat Christus in hanc incurrere maledictionem: implevit namque legem, maledictionem maledictione commutavit, suspensus in ligno. Quod non oporteat etiam inimici jumenta despiciere. Alia quoque constituit, et de nuptialibus legibus edisserit, pœnasque constituit contra violatores virginum. Quos prohibeat ab ingressu in ecclesiam; de aliis quoque leges fert, deque non accipiendo fœnore. Non cunctandum esse ad reddenda vota; sed quod quis voverit, statim solvat. De muliere quæ accepit libellum repudiî, de pignoribus, de

furto, de mercede mercenarii, de pupillo, de vidua, de relinquentis spicis et uvis pro pauperibus. Hic jacet, quod non debeat pro iniquitate aliqua plusquam quadraginta plagas quis accipere. De non alligando ore bovis triturantis, de suscitando semine fratri qui defunctus, ab eo qui superstes est: et quid passurus sit qui noluerit suscitare. De ponderibus, de mensuris. De exterminando Amaleco. De primitiis, de humanitate erga viduas et pupillos. Hinc demum incipiunt maledictiones et benedictiones; illæ inobedientibus, hæc obtenperantibus. Longumque textit sermonem de malis ipsos invasuris. Hoc contigit sub Assyriis et Babyloniis. Illud autem, quod filii quoque sint comedendi, in obsidionibus contigit. De ipso quoque Christo hic meminit. *Erit, inquit, vita tua pendens ante oculos tuos* (Deut. 28. 66). Illic jacet illud: *Ne qua radix amaritudinis* (Ibid. 29. 18), quod Paulus commemorat in Epistola ad Hebræos (Hebr. 12. 15). Illic legitur illud: « Occulta Domino Deo, manifesta vero vobis et filiis vestris, Quia mandatum ejus, inquit, non erit sublime. Non in cælo, ut dicas, Quis ascendet in cælum? neque ultra mare, sed prope te verbum est, in ore tuo » (Deut. 29. 29. 30. 11. 12; Rom. 10. 6). Hæc de legali mandato dicta, ad fidem in Christum traxit Paulus. *Testes voco vobis, inquit, cælum et terram, ut diligatis Deum* (Deut. 30. 19). Tunc vocat Jesum filium Nave, et jubet ducere populum, nec hostes formidare, cum Deum habeant auxiliatorem. Præcipitque ut in scenopegiis toti populo lex legatur. Prædicit Moysi Deus, p. s. ejus mortem populum idolis servitutum et puniendum fore. Esto, inquit, hoc canticum, quod contra ipsos testimonium ferat. Non enim umquam ejus obliviscuntur. Et scripsit Moyses canticum, et prædixit eis quod inique sint acturi. Illic legitur: « Ipsi me ad æmulationem provocaverunt in non Deo, et ego ad æmulationem provocabo eos in non gente » (Deut. 32. 21). Jubetur Moyses ascendere in montem Abarim, qui etiam Nabus vocabatur, et videre terram promissionis: et postquam singulas tribus benedixisset, mortuus est: nemoque novit sepulcrum ejus ad hanc usque diem. Huc desinunt quinque libri Moysis, quos solos acceperunt admiseruntque Samaritæ.

SYNOPSIS LIBRI JESU FILII NAVE.

Jubetur Jesus præcipere populo, ut legi Dei attendat. Mittit exploratores, qui intrant in Jericho. Cum id audisset rex urbis, misit qui viros requirerent a Raab meretrice, quæ ipsos susceperat. Illa vero exploratores occultavit. Proque illa gratia petiit pro domo sua salutem, cum urbs capta foret. Illi annuerunt. Et cum discessissent, quæ gesta erant renuntiaverunt. Præcipit populo ut Jordanein transcat, et sicco pede transierunt, lapidesque duodecim in castris statuerunt. Hoc audito reges Amorrahæorum qui trans Jordanem

¹ (a) In Deuteronomio legitur c. 18, v. 10: *Nec inveniantur in te qui lustrant filium suum, aut filiam, ducens per ignem.*
(b) Hæc et explicatio subsequens habentur Commentario Chrysostomi in Epist. ad Galatas Tom. V Editionis postremæ, sed pluribus enuntiata iisdem sæpe verbis. Quorum sensus hic est: Christus nos redemit a maledicto legis, a maledicto scilicet illo Deut. 27, 26, *Maledictus omnis qui non manet in omnibus scriptis in hoc libro*: quia ipse a lege servanda nos exemit; et quo pacto exemit? Suspensus in ligno, et sic aliud maledictum ille subiit, illud nempe, *Maledictus omnis qui pendet in ligno*; qui tamen illud non meruerat: nam legem impleverat; cum autem nos ejus jussu parentes legem non impleamus, maledictum illud legis, quod in nos cadere debuerat, alio maledicto ipse compensavit, suspensus in ligno, atque ita maledictionem maledictione commutavit.

¹ In Coisliniano, Deuteronomium ita desinit: *Κελεύεται Μωϋσῆς ἀνελθεῖν εἰς τὸ ὄρος τὸ Ἀουρείμ, ὃ καὶ Ναβὺ ἐλέγετο, καὶ εἶδε τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, καὶ εὐλόγηε τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, καὶ τελευτᾷ Μωϋσῆς καὶ θάπτεται.*

λευθερίας τῶν δουλευόντων, περὶ πρωτοτόκων, περὶ τοῦ πάσχα. Ἐνταῦθα κεῖται τὸ, *Οὐ δινήσῃ τὸ πάσχα ποιεῖν ἐν οὐδεμῇ τῶν πόλεων ὧν Κύριος ὁ Θεός σου δίδωσίν σοι, ἀλλ' ἐπὶ τὸν τόπον ὃν ἂν ἐκλέξηται Κύριος ὁ Θεός σου*. Περὶ τῆς τῶν ἐθνομάδων, περὶ τῆς τῶν σκηνοπηγιῶν, περὶ κριτῶν, περὶ βασιλείων, εἰ ποτε ἔλθοιεν εἰς ἐπιθυμίαν τοῦ βασιλεῦσαι τινα. Περὶ Λευιτῶν, καὶ ὧν ὀφείλουσι λαμβάνειν. Περὶ τοῦ μὴ δεῖν τοῖς λεγομένοις καθαρισταῖς^β καὶ χρῆσθαι, ἢ ἐπικριδοῖς, ἢ μαντείαις ἢ κληδόσιν, ἢ τοῖς τοιοῦτοις. Ἐνταῦθα κεῖται τὸ, *Προφήτην ὅμῳ ἀναστήσει ὁ Θεός ὡς ἐμέ*. Καὶ περὶ τῶν φυγαδευτηρίων πόλεων διατάσσεται. Ἐνταῦθα κεῖται, *Ἐπὶ στόματος δύο μυρτῶρων καὶ τριῶν σταθιῇται πᾶν ῥῆμα*. Καὶ περὶ τῶν ψευδομαρτυρούντων, τί δεῖ πάσχειν αὐτούς. Ἐπιστάντος πολέμου, λέγει τίνα δεῖ ἐκπέμπειν, καὶ μὴ ἀφίναί τι συμπολεμεῖν αὐτοῖς. Παραίνει μὴ ἀναιρεῖσθαι τοὺς πολεμίους ὑποπίπτοντας, πλὴν τῶν ἐπὶ τῶν ἐθνῶν. Καὶ τὰς μὲν πόλεις ἀπάσας, ἐπειδὴν ἔλγῃ, φησὶ, σκυλεύετε, τὰ δὲ ῥέενα μόνον ἀναιροῦντες. Ἐκ δὲ τούτων, ὧν τὴν γῆν κληρονομεῖτε, μηδένα ζωγρήσῃτε ἐμπνέοντα. Καρποφόρα ξύλα μὴ τέμνετε, φησὶν, εἰς τὸ πῆξαι χάρακα ἐν πολιορκίᾳ. Εἴ τις εὗρεθῇ πεφονευμένος, ὃ δὲ φονεύσας μὴ φαίνοιτο, νομοθετεῖ τί δεῖ γίνεσθαι. Ἐὰν δὲ τις δύο ἔχων γυναῖκα, τὴν μὲν μισήσῃ, ἀγαπήσῃ δὲ τὴν ἐτέραν, καὶ συμβῇ τὸν τῆς μισουμένης εἶναι πρωτότοκον, μὴ προτιμείσθω αὐτοῦ ὁ τῆς ἡγαπημένης. Περὶ υἱοῦ ἀπειθοῦς. Ἐνταῦθα κεῖται, *Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάνετος ἐπὶ ξύλου*. Ἐπεὶ οὖν ἔκειτο κατὰρα τοῖς μὴ φυλάσσουσιν τὸν νόμον, *Ἐπικατάρατος πᾶς ὃς οὐκ ἐμμένει πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ* περὶ τοῦ νόμου λέγων Μωϋσῆς· καὶ τὴν κατάραν ἐκείνην οὐκ ἐνῆν λαβεῖν τὸν Χριστόν· ἐπλήρωσε γὰρ τὸν νόμον, κατάραν κατάρας ἀντηλλάξατο κρεμασθεὶς ἐπὶ ξύλου. Περὶ τοῦ μὴ δεῖν μηδὲ τῶν ἐχθρῶν τὰ ἄλογα παρορᾶν, καὶ ἕτερα νομοθετεῖ, καὶ περὶ γαμικῶν διαλέγεται νόμῳ, καὶ τιμωρίας τίθῃσι κατὰ τῶν ὑβριζόντων εἰς παρθένους. Τίνας κωλύει μὴ εἰσεῖναι εἰς ἐκκλησίαν, καὶ περὶ ἐτέρων νομοθετεῖ, καὶ περὶ τοῦ μὴ λαβεῖν τόκον. Περὶ τοῦ μὴ χρονίζειν ἐν ταῖς τῶν ἐχθρῶν ἀποδόσεσι, ἀλλ' ὅπερ ἂν τις εὐξήται, εὐθέως ἀποτελεῖν. Περὶ τῆς γυναικὸς τῆς λαμβανούσης βιβλίον ἀπιστασίου, περὶ ἐνεχύρων, περὶ κλοπῆς, περὶ μισθοῦ μισθωτοῦ, περὶ ὄρφανου, περὶ χήρας, περὶ τοῦ καταλιμπάνειν σταχυολογεῖν καὶ ῥαγολογεῖν τοῖς πένησιν. Ἐνταῦθα κεῖται περὶ τοῦ μὴ δεῖν πλεόν [338] τεσσαράκοντα λαμβάνειν τὸν ἐγκαλούμενον περὶ ἀδικίας τινός. Καὶ περὶ τοῦ μὴ φιμῶν βοῦν ἀλωῶντα, καὶ περὶ τοῦ ἐγείρειν σπέρμα τῷ τεθνεῶτι ἀδελφῷ τὸν ὑπολειπόμενον, καὶ τί πείσεται εἰ μὴ βούλοιτο ἐγείραι. Περὶ σταθμῶν, περὶ μέτρων. Περὶ τοῦ ἐξολοθρεῦσαι τὸν Ἀμαλῆκ. Περὶ ἀπαρχῶν, περὶ ψιλανθρωπίας τῆς εἰς

χήρας καὶ ὀρφανούς. Ἐντεῦθεν λοιπὸν αἱ κατάραι καὶ εὐλογίαι, αἱ μὲν παρακρούουσιν, αἱ δὲ πειθομένους. Καὶ μακρὸν ἀποτελεῖ λόγον περὶ τῶν μελλόντων αὐτοῦς διαδέχεσθαι κακῶν. Τοῦτο συνέβη ἐπὶ Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων. Τὸ δὲ τοὺς υἱούς φαγεῖν, ἐν πολιορκίαις ἐξέβη. Καὶ αὐτοῦ μέμνηται ἐνταῦθα περὶ τοῦ Χριστοῦ. *Ἔσται, φησὶν, ἡ ζωὴ σου κρεμασμένη πρὸ ὀφθαλμῶν σου*. Ἐνταῦθα κεῖται, *Μή τις ῥίψῃ πικρίας, οὐ καὶ ὁ Παῦλος ἐμνημόνευσεν ἐν τῇ κρῆς Ἑβραίων*. Ἐνταῦθα κεῖται, *Τὰ κρυπὰ Κυρίου τῷ Θεῷ, τὰ δὲ φανερά ὅμῳ καὶ τοῖς τέκνοις ὅμῳ*. *Ὅτι ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ, φησὶν, οὐκ ἔσται ὑπερόρκος. Οὐκ ἐν τῷ οὐρανῷ, ἢ ἐπὶ τῆς, τίς ἀναθήσεται εἰς τὸν οὐρανόν; οὐδὲ πέραν τῆς θαλάσσης, ἀλλ' ἐγγύς σου τὸ ῥῆμα ἔστιν ἐν τῷ στόματι σου*. Ταῦτα περὶ τῆς νομικῆς ἐντολῆς εἰρημέναι ἐλκυσεν εἰς τὴν πίστιν τὴν εἰς Χριστὸν ὁ Παῦλος· *Διαμαρτύρομαι ὅμῳ, φησὶ, τὸν οὐρανόν καὶ τὴν γῆν, ὥστε ἀγαπᾶν τὸν Θεόν*. Τότε καλεῖ τὸν Ἰησοῦν τὸν Ναυῆ, καὶ ἐντέλλεται ἡγεῖσθαι τοῦ λαοῦ, καὶ μὴ φοβεῖσθαι τοὺς πολεμίους, Θεὸν ἔχοντας βοηθόν. Καὶ παραινεῖ, ὥστε ἐν ταῖς σκηνοπηγίαις παντὶ τῷ λαῷ τὸν νόμον ἀναγινώσκεισθαι. Προλέγει τῷ Μωϋσῇ ὁ Θεός, ὅτι μετὰ θάνατον αὐτοῦ ὁ λαὸς εἰδωλολατρήσει, καὶ κολασθήσεται. Ἔστω οὖν, φησὶν, ἡ ψῆθ αὕτη καταμαρτυροῦσα αὐτῶν. Οὐ γὰρ ποτε λήσονται αὐτῆς. Καὶ ἔγραψε Μωϋσῆς τὴν ψῆθ, καὶ προεῖπεν αὐτοῖς, ὅτι ἀνομήσουσιν. Ἐνταῦθα κεῖται· *Αὐτοὶ παρεθήλωσαν με ἐπ' οὐ Θεῷ, κατὰ πρᾶξιν ἡλώσω αὐτοὺς ἐπ' οὐκ ἔθρει*. Κελεῖται Μωϋσῆς ἀνελθεῖν εἰς τὸ ὄρος τὸ Ἀθαβεῖμ, ὃ καὶ Ναβαὶ ἐλέγετο, καὶ ἰδεῖν τὴν γῆν ἐπαγγελίας· καὶ εὐλογήσας ἐκάστην φυλὴν, ἐτελεύτησε· καὶ οὐκ εἶδεν οὐδεὶς τὴν ταφὴν αὐτοῦ ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης. Ἐνταῦθα ἐτελειώθησαν τὰ πέντε βιβλία Μωϋσέως, ἃ μόνον ἐδέξαντο οἱ Σαμαρίται.

Σύνοψις τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ.

Κελεῖται ὁ Ἰησοῦς διατάττειν τῷ λαῷ, τῷ τε νόμῳ τοῦ Θεοῦ προσέχειν. Πέμπει κατασκόπους· εἰσῆλθον εἰς τὴν Ἱεριχὴν. Ἀκούσας ὁ βασιλεὺς τῆς πόλεως, ἐπεμψε, ζητῶν τοὺς ἄνδρας παρὰ Ῥαὰβ τῇ πόρῃ τῇ ὑποδεξαμένη. Ἡ δὲ ἐκρυψε τοὺς κατασκόπους. Καὶ ἀντὶ ταύτης τῆς χάριτος ἤγησε τὴν σωτηρίαν τῆς οἰκίας αὐτῆς, ὅταν ἡ πόλις ληφθῇ· οἱ δὲ ἐπένευσαν. Καὶ ἀπελθόντες ἀπήγγειλαν τὰ γενόμενα. Παραγγέλλει τῷ λαῷ, ὥστε διαβῆναι τὸν Ἰορδάνην, καὶ διέβησαν ἐπὶ Σηρὰς, καὶ λίθους ἔστησαν ἐν τῇ στρατοπεδείᾳ δώδεκα. Ἀκούσαντες οἱ βασιλεῖς τῶν Ἀμορραίων [339] οἱ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς Φοινίκης, ὅτι διὰ Σηρὰς διέβησαν τὸν Ἰορδάνην, κατετάκχσαν, καὶ κατεπλάγησαν. Τότε Ἰησοῦς προσταχθεὶς μαχαίραις πετρίναις περιτέμνει τοὺς Ἰουδαίους. Ἐπεὶ τεσσαράκοντα ἔτη ἀνέστραπτε Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ διὰ τοῦτο ἀπερίτμητος

^α In Bibliis legitur οὐ δυνήσῃ ὅσαι τὸ πάσχα.

^β Hæc quæ in Deuteronomio habentur c. 18, v. 10, οὐχ εὐρεθῆσθαι ἐν σοὶ περικαθαίρων τὸν υἱὸν αὐτοῦ, καὶ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ ἐν πυρὶ, una voce exprimit καθαρισταῖς.

^γ Hæc adduntur ex cap. 30, v. 11.

^δ Liber Josue in Lugdunensi sic incipit : Ἰησοῦς καλεῖται τὸ βιβλίον. Κελεῖται.

ἦσαν αὐτῶν οἱ πλείστοι τῶν μαχίμων, οἱ καὶ ἀπώλοντο· ἀντὶ δὲ τούτων ἀντικατέστησε τοὺς υἱοὺς αὐτῶν, οὓς ὁ Ἰησοῦς περιέτεμε διὰ τὸ γενέσθαι αὐτοὺς ἀπεριτμήτους ἐν τῇ ὁδῷ. Τότε ἐποίησε τὸ πάσχα. Καὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἣ ἔφαγον ἄζυμα ἀπὸ τοῦ σίτου τῆς γῆς ἐκείνης, ἐξέλιπε τὸ μάννα. Κελεύεται ὁ Ἰησοῦς λύσαι τὸ ὑπόδημα αὐτοῦ, καὶ κυκλῶσαι τὴν Ἱεριχὼ μετὰ σαλπύγων καὶ τῆς κιθάρου ἡμέρας ἑπτά. Οὐ γανομένου αὐτόματα ἔπεσον τὰ τείχη. Ἀἴθλον οὖν ὅτι ἔκτοτε ἀρχὴν ἔλαβε λύεσθαι τὸ σάββατον· ὅθεν γὰρ ἂν ἀρῇται τις, ἀνάγκη τὸ σάββατον ἔμπροσθεν ἐν ταῖς ἑξ ἡμέραις. Τότε οὐδεὶς μὲν ἢ Παῦλ μετὰ τῆς συγγενείας αὐτῆς, καὶ οἰκεῖ ἐν τῷ Ἰσραὴλ, ἐμπιπράται δὲ ἡ πόλις καὶ ἀναθηματίζεται, καὶ κατηράζεται Ἰησοῦς τῷ οἰκοδομοῦντι αὐτήν. Ἐκλεψεν ἐκ τοῦ ἀναθέματος· Ἄχαρ, καὶ ἡττάται ὁ λαὸς προσβαλὼν ἑτέρῃ πόλει. Δεῖται τοῦ Θεοῦ Ἰησοῦς, κελεύει ὁ Θεὸς ἐξαρθῆναι τὸ ἀνάθεμα. Ἀνεδείχθη ὁ Ἄχαρ, ἠλέγχθη τὸ κλέμμα, ἐλιθοβολήθη μετὰ τῶν υἱῶν καὶ θυγατέρων ὁ Ἄχαρ. Ἀνεμαχέσατο Ἰησοῦς τὴν μάχην, καὶ εἴλε τὴν Γάζαν, καὶ ἐνεπύρισε· καὶ ἔπεσον ἐν αὐτῇ δώδεκα χιλιᾶδες· καὶ τὸν βασιλεῖα τῆς πόλεως ἐκρέμασαν ἐπὶ ξύλου. Συνέρχονται πολεμήσαι τὸν Ἰσραὴλ οἱ βασιλεῖς τῶν Ἀμορραίων καὶ Χαναναίων, καὶ οἱ λοιποί. Οἰκοδομεῖ Ἰησοῦς θυσιαστήριον ἐκ λίθων ὀλοκλήρων καὶ γράφει τὸ δευτερονόμιον ἐκεῖ. Καὶ οἱ ἡμίσεις ἵστανται πλησίον τοῦ ὄρους Γεβλῶν, καὶ οἱ ἡμίσεις πλησίον τοῦ ὄρους Γαριζίν. Ἐντεῦθεν τὰ κατὰ τοὺς Γαβωνίτας. Οὗτοι γὰρ ἀκούσαντες περὶ τῶν Ἰσραηλιτῶν, καὶ φοβηθέντες αὐτοὺς ἐξ ὧν ἦδη κατώρθωσαν ἐν τοῖς πολεμοῖς, ἔρχονται πρὸς αὐτοὺς, παλαιὰ περιθέμενοι ἱμάτια, ἄρτους ἐπιφορμένοι ξηρὸς, σανάλια πεπαλαιωμένα, καὶ φασὶ πρὸς τὸν λαόν, ὅτι ἐκ γῆς πόρρωθεν ἔκουσιν, καὶ σημεῖον τοῦ πόρρου οἰκεῖν, τὰ ἱμάτια, καὶ τοὺς ἄρτους, καὶ τὰ σανάλια ἐποιοῦντο. Ἐν γὰρ τῇ ὁδῷ αὐτὰ πεπαλαιῶσθαι ἔλεγον· ἦκειν δὲ ἐπὶ τῷ συνθήκᾳ ποιήσασθαι πρὸς αὐτοὺς εἰρήνης. Οἱ δὲ μὴ ἐρόμενοι τὸν Θεόν, ἐποίησαντο συνθήκας. Ὡς δὲ ἔγνωσαν ἡπατημένοι, καὶ ὅτι οὐ πόρρω, ἀλλὰ πλησίον οἰκοῦσι, μὴ δυνάμενοι αὐτοὺς καταπολεμήσαι διὰ τοὺς ὄρκους, δούλους ἐποίησαντο ξυλοκόπους τε καὶ ὁδροφόρους. Ἐνταῦθα ἐκθαίνει ἡ πρόρρησις τοῦ Νῶε, ἣν εἶπε· *Χαναὴν παῖς οἰκέτης*· ἐξ ἐκείνου γὰρ εἰσιν οὗτοι. Ἦκουσεν Ἀδωνιβεζεκ βασιλεὺς Ἱερουσαλὴμ, [340] ὅτι ἔαλω Ἱεριχὼ καὶ Γάζα, καὶ ὅτι ἠυτομόλησαν οἱ Γαβωνῖται, καὶ ἐπιστρατεύει ἐπ' αὐτοὺς μετὰ καὶ ἐτέρων βασιλείων. Οἱ δὲ ἐχάλουν εἰς συμμαχίαν τὸν Ἰησοῦν. Ἦλθε δὲ καὶ συνέβαλε, καὶ ἐτρίψατο αὐτούς· καὶ ἀνωθεν ἐπ' αὐτοὺς χάλασα κατηνέχθη· καὶ πλείους ἀνέβλεν ἡ χάλασα, ἢ οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐν μαχαίρᾳ. Τότε ἔσθη ὁ ἥλιος κατὰ Γαβων, καὶ ἡ σελήνη κατὰ φάραγγα Ἐλὼμ· καὶ πάντα τῶν ἐχθρῶν τὸν λαὸν ἀπέκτεινεν Ἰησοῦς, καὶ πάντες βασιλεῖς. Εἴλε δὲ καὶ τὴν Μακτλᾶ, καὶ τὴν Λοβνᾶ, καὶ τὴν Λαχίς, καὶ τὴν Ὀδολάν, καὶ τὴν Χεδρών, καὶ τὴν Δαθήρ, καὶ τὴν ὀρεινήν, καὶ τὴν πεδινήν. Συνήλθον ἕτεροι βασιλεῖς πολλοὶ μετὰ στρατοπέδων μεγάλων, καὶ τούτους εἶλεν Ἰησοῦς. Ἐγχεῖται δὲ αὐτῶν ἐνταῦθα καὶ τὰ ὀνόματα καὶ αἱ πόλεις, καὶ ὁ

ἀριθμὸς. Προστίσσεται δὲ Ἰησοῦς διαδοῦναι τὴν γῆν τοῖς Ἰσραηλίταις. Καὶ διαγράφει τις φυλὴ τίνας κλήρους ἔλαβε, καὶ τοῖς Λευίταις τί δόσῃ. Ἐκπέμπεται Ἰησοῦς τὴν φυλὴν Ῥουβὶμ καὶ τὴν Γὰδ καὶ τὸ ἡμισυ φυλῆς Μανασσὴ εἰς τοὺς κλήρους αὐτῶν, οὓς ἔλαβον ἐν ζῶντος Μωϋσέως. Οἱ δὲ ἀπελθόντες, παρὰ τὸν Ἰορδάνην ὠκοδόμησαν βωμόν. Ἐτάραξε τοῦτο τὰς ἄλλας φυλάς. Ὄνοντο γὰρ ἀποστασίας ἐνεκεν τοῦτο πεποιηκέναι αὐτούς. Πέμπουσι πρὸς αὐτοὺς ἐγκαλοῦντες· οἱ δὲ ἀπελογοῦντο λέγοντες, οὐκ ἀποστασίας ἐνεκεν οἰκοδομήσαι τὸν βωμόν· ἀλλ' ἵνα μὴ ἔχωσιν οἱ μεθ' ὑμᾶς γενόμενοι τοὺς ἡμετέρους υἱοὺς ὡς ἄλλοι τῶν τῆς ἐκῆτων συγγενείας, διὰ τὸ τὸν Ἰορδάνην μέσον ἐκατέρων ρεῖν· ἀλλ' ἵνα ἡ ὁ βωμὸς εἰς μαρτύριον, καὶ μὴ ἔχωσι λέγειν τὰ τέκνα ὑμῶν τοῖς ἐγγόνοις ἡμῶν, οὐκ ἔστιν ὑμῖν μερίς Κυρίου. Ἐπεισθῆσαν μηκέτι πολεμήσαι αὐτοὺς αἱ λοιπαὶ φυλαί. Τότε συγκαλεῖ τοὺς Ἰσραηλίτας Ἰησοῦς, καὶ ὑπομνησκει αὐτοὺς τῶν τοῦ Θεοῦ εὐεργεσιῶν, καὶ παραινεῖ φυλάττειν τὸν νόμον, καὶ προλέγει τὰ διαδεχόμενα αὐτοὺς κακὰ, εἰ μὴ φυλάξουσιν, καὶ τελευτᾷ. Τελευτᾷ δὲ καὶ Ἐλεάζαρ ὁ ἱερεὺς, καὶ ἱεράτευε Φινεὺς ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἀντ' αὐτοῦ. Καὶ εἰδωλολάτρησαν οἱ Ἰσραηλιταί, καὶ παρεδόθησαν τῷ Αἰγύῳ βασιλεῖ Μωάβ, καὶ κατεκυρίευσεν αὐτῶν ἑτη δεκαοκτώ.

Σύνοψις τῶν Κριτῶν.

Ἐνταῦθα κεῖται ποίας μὲν πόλεις εἶλον, ποίας δὲ ἀφῆκαν φόρου ἐπιτελεῖς αὐτοῖς εἶναι οἱ Ἰσραηλιταί. Καταμάλαχισθέντες γὰρ πρὸς τοὺς τοῦ πολέμου πόρους, παρέβησαν τὸ πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ, κελεύσαν πάντας παντελῶς ἀρθῆν ἀφανισθῆναι. Ἦλθεν ἄγγελος παρὰ Κυρίου πρὸς τοὺς Ἰσραηλίτας, καὶ ἠλεγξεν αὐτῶν τὴν παρανομίαν. Δέον γάρ, φησί, πάντας ἀφανισθῆναι, ὑμεῖς δὲ καὶ συνθήκας ἔθεσθε πρὸς αὐτούς· διὰ τοῦτο οὐκ ἐξολοθρεύσει ὁ Θεὸς τὰ ὑπολειπόμενα ἔθνη. Ταῦτα ἀκούσαντες ἔκλαυσαν ὁμοθυμαδόν, καὶ Κλαυμὸς ὁ τόπος ἐκλήθη. Καὶ παρηγόμουν καὶ εἰδωλολάτρουν συνεχῶς, καὶ παρέδιδοντο τοῖς ἐχθροῖς, καὶ ἀπηλλάσσοντο τῆς δουλείας, καὶ πάλιν τοῖς αὐτοῖς ἐπέμενον κακοῖς. Παρεδόθησαν Χουτάρ Σαβὼν ὁ βασιλεὺς Συρίας ἑτη ἡ', καὶ ἔσωσεν αὐτοὺς Κύριος διὰ [341] Γοθνοήλ τοῦ κριτοῦ. Καὶ παρεδόθησαν τῷ Ἐγλώμ βασιλεῖ Μωάβ, καὶ ἐκραζαν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἠγείρεν αὐτοῖς Ἀὼδ, ὅστις δόλω ἀνέβλε τὸν Ἐγλώμ καὶ τὸν Μωάβ. Μετὰ τοῦτον ἐκρίνε Σομεγάρ, Δεδώρα^α, γυνὴ προφήτις. Δουλεύοντων δὲ τῷ βασιλεῖ Χαναάν τῶν Ἰσραηλιτῶν, κελεύει τῷ Βαράκ ἡ Δεδώρα στρατηγήσαι τὸν πόλεμον. Ὁ δὲ οὐκ ἠνείχετο, εἰ μὴ καὶ αὐτὴ συνεέλθοι αὐτῷ· καὶ συνεξήλαθεν ἡ γυνή. Γενομένου δὲ τοῦ πολέμου, φεύγουσιν οἱ πολέμιοι, καὶ ὁ στρατηγὸς Ἰαβὶς Σισάρα ἐλθὼν πρὸς

^α In Lugdunensi legitur καὶ εἰδωλολάτροισιν. Ibidem pro Αἰγλώμ legitur Ἐγλώμ.

^β In editione Romana legitur Χουσαρσαβαῦ, in Vulgata secundum Hebraicam veritatem *Chusan Rasathaim*. Lugdunensem sequimur. Coislinianus vero habet Χουσαῶς Σύμφ βασιλεῖ Συρίας. Καὶ ἔσωσεν.

^γ In manuscripto Coislin. hic Δεδώρα legitur, et paulo post Δεδώρα.

erant, et reges Phœnices, eos sicco pede transivisse Jordane[m], exterriti, percussique sunt. Tunc Jesus jussus cultris lapideis circumcidit Judæos. Quia quadraginta annis versatus fuerat Israel in deserto, ideoque multi eorum bellatorum, qui obierant, incircumcisi erant (a); pro illis substituit Deus filios eorum, quos Jesus circumcidit, quod ipsi incircumcisi mansissent in via. Tunc fecit pascha. Et a die qua comederunt azyma ex frumento terræ illius, defecit manna. Jubetur Jesus solvere calceamentum suum, et circumire Jericho cum tubis et arca septem diebus. Quo peracto, per se muri ceciderunt. Manifestum itaque est jam tunc coeptum esse solvi sabbatum: undecumque enim initium quis ducat, necesse est sabbatum incidere in septem illos dies. Tunc servatur quidem Raab cum cognatione sua, et habitat in Israel, incenditur autem urbs, et anathemate percutitur: maledixitque Jesus ei qui illam reedificaret. Furatus est ex anathemate Achar, et vincitur populus aggressus aliam urbem. Deum precatur Jesus: jubet Deus tolli anathema. Deprehensus est Achar, furtum detectum, lapidatur Achar cum filiis et filiabus. Pugnavit Jesus certamine et cepit Gazam, incenditque: ac ceciderunt in illa duodecim millia; regemque urbis suspenderunt in ligno. Conveniunt ad debellandum Israel reges Amorrhæorum et Chanaanæorum ac reliqui. Ædificat Jesus altare ex lapidibus integris, illic Deuteronomium scribit: dimidiaque pars populi stat prope montem Geba, dimidia autem prope montem Garizin. Dehinc quæ gesta sunt circa Gabaonitas. Hi enim ex Israelitarum fama perterrefacti, auditis iis quæ jam in bellis præclare gesserant, ipsos adeunt vetustis induti vestimentis, panes aridos ferentes, sandaliaque vetera, populoque dicunt se ex terra longinqua venire, signumque procul remotarum sedium esse vestimenta, panes et sandalia: nam in longa via hæc detrita fuisse dicebant: venire autem se ad pacta pacemque cum ipsis incunda. Illi autem Deo non consulto, fœdera iniierunt. Ut vero cognoverunt se deceptos fuisse, illosque non procul, sed prope habitare, cum non possent illos oppugnare contra juramenta, servos ipsos constituerunt lignarios, et aquæ bajulos. Hic exitum habet prædictio Noë (Gen. 9. 25), quam dixit: *Chanaan puer servus* (b): ex illo namque hi orti fuere. Audivit Adonibezec rex Jerusalem captam fuisse Jericho et Gazam, Gabaonitasque transfugisse, ac bellum ipsi intulit aliis sibi adjunctis regibus. Illi vero ad auxilium sibi ferendum Jesum vocarunt. Ve-

(a) Jo. Chrysostomus, qui sæpe cum Judæis concertabat, maxime vero Antiochiæ, legalia non tanta religione a veteribus illis observata esse, quanta dicebant Judæi sui temporis, sæpe indicat; hic autem ait incircumcisos obisse illos, qui in deserto mortui fuerant, et mox probat sabbatum non observatum fuisse, quando septem diebus cum arca muros Jericho circuebant; necesse quippe fuisse in illis septem diebus incidere sabbatum. Sic supra Commentario in Isaïam de sacrificiis arguit, et Comment. in Psalmos de hac ipsa re loquens, hæc habet: *Septem autem dierum numerus jam ante nobis solvit sabbatum. Non enim ejusmodi legis præcepta principaliter data sunt.* Quæ hic longe clarius explicantur: *Jam tunc*, inquit, *coeptum esse solvi sabbatum.*

(b) Vide quæ diximus supra in Synopsi in Genesim circa maledictionem Chanaan in Gabaonitis completam.

nit autem ille, prælioque commisso in fugam illos vertit: ac de cælo in illos grando decidit; pluresque grando occidit, quam filii Israel gladio. Tunc stetit sol contra Gabaon et luna contra convallem Elom; totumque inimicorum populum interfecit Jesus, necnon quinque reges. Cepit autem Macelam et Lobnam, Lachis, Odolam, Chebronem et Dabir, et montes et planitiem. Convenerunt alii reges multi cum exercitibus magnis: et hos quoque occidit Jesus. Horum hic nomina recensentur, et urbes, numerusque. Jubetur Jesus terram tradere Israelitis: ac describitur quæ tribus sortes acceperint, et quid Levitis datum fuerit. Remittit Jesus tribum Ruben et Gad dimidiamque tribum Manasse in sortes suas, quas acceperant adhuc vivente Moyse. Qui autem abierunt, aram ad Jordane[m] ædificarunt. Hoc alias tribus perturbavit. Putabant enim illos hoc defectionis causa fecisse. Miserunt qui ipsos reprehenderent: illi vero sese purgantes dixerunt, se non defectionis causa aram ædificasse; sed ne posteri vestri, inquit, filios nostros alienos habeant a sua cognatione, eo quod Jordanis inter medium eorum fluat; sed ut sit ara in testimonium, nec possint dicere filii vestri nepotibus nostris, Non est vobis portio Domini; sicque persuaserunt reliquis tribubus ne sibi bellum inferrent. Tunc convocat Israelitas Jesus, ipsisque in memoriam revocat Dei beneficia, hortatur ut legem observent, prædicitque mala quæ illos exceptura sunt, nisi illam custodierint, et mortuus est. Moritur et Eleazar sacerdos, et in locum ejus sacerdotium obtinet Phinees filius ejus. Et filii Israel idola coluerunt, traditique sunt in manus Æglom regis Moab (a), qui in illos imperium obtinuit annis octodecim.

SYNOPSIS JUDICUM.

Illic narratur quas urbes ceperint, quasque sibi tributarias fecerint Israelitæ. Nam circa belli labores emolliti, transgressi sunt mandatum Dei, quo jubebantur omnes internecione delere. Venit angelus a Domino ad Israelitas, qui illorum prævaricationem redarguit. Cum enim oportuisset illos delere, inquit, vos fœdera cum ipsis iniistis: ideo non exterminabit Deus reliquas gentes. His auditis illi flevit unanimitè, locusque vocatus est Fletus. Et prævaricati sunt, ac tradebantur hostibus, et a servitute liberabantur, rursumque iisdem in malis perseverabant. Traditi sunt Chusab Sathon regi Syriæ annis octo, et eripuit eos Dominus per Gothoniël judicem. Et traditi sunt Eglom regi Moab, et clamaverunt ad Dominum, et suscitavit illis Aod, qui dolo occidit Eglom et Moabitas. Post hunc populi judex fuit Somegar, et postea Debora mulier prophetissa. Cum autem regi Chanaan servirent Israelitæ, Baracum jubet Debora se ducem belli præbere. Ille noluit, nisi et illa cum ipso exiret: exivitque mulier. Commisso prælio, fugerunt hostes: duxque Jabisi Sisara accedens ad quamdam mulie-

(a) Hæc quæ de Æglom hic leguntur, ex capite sequenti huc transumpta sunt in textu LXX, nec habentur in Hebræo: quæ porro de Æglom hic paucis verbis dicuntur in eadem Editione, pluribus narrantur in libro Judicum.

rem J.ēlem dictam, petebat ab illa potum: illa pro aqua lac illi dedit. Ut autem post potum obdormivit, arreptum vectem mulier per tempora ejus transfixit. Sic mortuus est Sisara: ingressusque Barac vidit illum mortuum. Tunc canticum triumphale cecinit Debora. Rursus traduntur Israelitæ in manus Madiam; nam frequenter Deum irritabant. Tunc Gedeoni visus est angelus, qui illum ad bellum concitavit. Dehinc præcipit illi Dominus ut immolaret vitulum saginatum patris sui, et afferret holocaustum, Baalisque aram destrueret. Paruit ille, et obtulit holocaustum Deo. Signumquo petit Gedeon qui et Jerobaal vocatus est, in vellere editum. Jubeturque totum dimittere exercitum, trecentosque tantum retinere. Id quod ille fecit, et congressus cum lampadibus et tubis, hostes præfigavit. Tunc occisi sunt Oreb et Zeb principes Madiam, et Zeeb et Salmiana reges. Gedeon moriens reliquit filios septuaginta, et ex concubina unum Abimelecum. Hic occisis septuaginta fratribus, regnum obtinuit: nec multo elapso tempore fratricidii pœnas dedit. Cum enim in prælio accessisset ad quamdam urbem, fragmento molæ caput ejus a muliere confractum est, illeque vitam amisit. Post Abimelec judicavit Thola, post Tholam Jair. Et irritaverunt Deum filii Israel, et traditi sunt in manus Ammon. Tunc Jephthæ meretricis filium et a domo paterna per fratres ejeetum, ducem belli contra filios Ammon esse rogant principes populi, ipsique imperium tradunt. Ille obtemperavit, ac legatis ad regem filiorum Ammon missis, cum nihil suavisset, vovet se Deo immolaturum eum qui primus ipsi occurreret, si rediret ex bello: commisso prælio cum vicisset hostes, filiam suam immolat: ipsa enim prior occurrit illi. Rursus irritaverunt Deum filii Israel, et traditi sunt in manus alienigenarum. Tunc nascitur Sampson, et visa muliere in Thamnatha, ejus amore captus est, ipsamque uxorem ducere volebat. Parentes autem primo impediabant, quod illa alienigena esset: ut autem viderunt ipsum instantem, non ultra prohibuerunt. Cum abiret autem de illa colloquuturus, occurrit illi leo quem manibus suis occidit. Cum autem nuptiæ celebrandæ essent, rursam profectus, videt favum mellis in ore leonis, quem occiderat, et acceptum comedit, deditque parentibus et concivibus suis: atque ænigma proposuit ipsis dicens: *Ex ore comedentis egressus est cibus*, id est, ex ore leonis; et ex austero pro amaritudine dulcedo (Jud. 14. 14). Promissaque se daturum ei qui id interpretaretur triginta sindonas, et triginta stolas; sin non possent, sibi tantumdem darent. Ut autem illi hærebant, et explicationem non reperiebant, uxori ejus comminati sunt mortem, nisi ab illo explicationem ænigmatis ediceret; eum didicisset illa, ipsis annuntiavit: et cum illam explicationem dixissent, pignora acceperunt. Indignatus est Sampson. Pater autem sponsæ metuens, illum pronubo suo dedit: id quod magis Sampsonem contristavit, et arre-

ptis vulpibus trecentis, lampadibusque a tergo eorum accensis, emisit in campos alienigenarum: ut autem campestres eorum messes incendit, illi sponsæ domum cum ipsa sponsa et patre ejus combusserunt. Neque hoc facto sedavit iram Sampson, sed adhuc oppugnabat eos. Illi vero instructa contra Israellem acie, Sampsonem petebant; illum vero vinctum hostibus tradiderunt Israelitæ. Fractis ille vinculis, cum invenisset maxillam asini, mille cum illa viros occidit. Cumque sibi affligeretur, precatus est Deum, et exivit aqua ex maxilla, et bibit. Inde venit ad meretricem mulierem in Gazam, ipsumque hostes circumdederunt: ille vero media nocte eductas urbis portas imponens humeris suis, abiit. Adamavit post hæc mulierem quamdam Samson Dolīdam nomine (a), et accepit eam in uxorem. Huic promiserunt satrapæ alienigenarum mille et centum argenteos, si ab ipso edisceret, quo pacto expugnati facilis foret. Cum autem illa id ediscere conaretur, primo quidem illam decipiebat: demum, cum importune illa insisteret, veritatem ipsi enuntiavit, nempe se, si quis sibi capillos auferret, infirmum evasurum. Hic evocatis satrapis, cum illum ad somnum inductum tonderi curasset, infirmum reddidit. Ipsum vero captum alienigenæ excæcarunt, et injecerunt in carcerem. Illi vero lætabantur, et eduxerunt eum ex carcere, ut ipsi illuderent. Sampson autem acerbe ingemiscens, eum Dominum rogasset ut sibi vires inderet, arreptis columnis domus iisque concussis, domum decussit in satrapas, in seipsum et in alium populum multum, pluresque tunc mortui sunt quam ipse vivens occiderat. Deinde bellum movent qui ex tribu Dan erant, Laïsamque capiunt, et ipsi nomen indiderunt: statueruntque ibi sculptile colendam. Vir Levita, cum concubina ejus irata abscississet in domum patris sui, profectus est ut illam secum reduceret; eum accepta illa rediret, iterque ageret, divertit in Gabaa Benjamin, apud senem quemdam. Qui in Gabaa erant circumdantes domum, petebant hospitem, ut contumeliam ipsi inferrent. Senex paratus erat ipsis tradere filiam suam virginem. Illi accepta concubina, illuserunt ei per totam noctem. Appetente luce, illa dimissa abierunt. Illa vero ex inducta sibi molestia, cum ad domum, quo diverterat vir ejus, pervenisset, exspiravit. Ille egressus, cum mortuam invenisset, cadaver in duodecim partes divisit, misitque duodecim tribubus. Factum indigne tulerunt Israelitæ, et armati petebant eos qui mulieri contumeliam fecerant. Ut autem Benjamitæ illos tradere renuerunt, bellum moverunt. Et primo victi sunt, secundo similiter: in tertio autem congressu totam tribum Benjamin percusserunt, præter sexcentos, qui aufugerant. Cum autem periculum esset ne tota tribus periret (neque

ipse pro σωταίρῳ, scilicet ex numero triginta illorum, qui sponsalibus interfuerant, συμπαγοῦν appellaverit.

(a) In textu Græco Colsiniani Cod. legitur, γυναικὸς τῆς ἀδελφῆς ἡ Σαυλὸν ἀδελφῆς. Nescio quid hoc vocabuli sit; videtur hic patriæ nomen apponi. Verum Samson Dalīam, sive Halīlam amabat, quæ in Alsorech, vel, ut Vulgata habet, in valle Sorech habitabat; nullaque hic observatur neceffitas affinitas.

¹ Septuaginta. ἐν τῶν πλάνων αὐτοῦ. Alias, ejus nomen taceatur in Hexaplis nostris 15, 2, ἐν τῶν σωταίρων αὐτοῦ. Incertum an Chrysostomus in exemplari suo συμπαγοῦν habuerit, ex aliquo interprete desumptum, num vero

τινα γυναῖκα Ἰαήλ λεγομένην, ἥτις πιεῖν ἡ δὲ γάλα ἔδωκεν αὐτῇ ἀντὶ ὕδατος. Ὡς δὲ ἐκοιμήθη πιών, πᾶσαλον λαθοῦσα ἡ γυνή, διήλασεν διὰ τοῦ κροτάφου αὐτοῦ. Καὶ οὕτως ἀπέθανε Σισάρας καὶ ἐπελθὼν Βαράκ εἶδεν αὐτὸν τεθνηκότα. Τότε ἤσεν ψῆδὴν Δεδώρα ἐπὶ νίκιον. Πάλιν παραδίδονται εἰς χεῖρας Μαδιὰμ οἱ Ἰσραηλῖται· συνεχῶς γὰρ παρώργιζον τὸν Θεόν. Τότε τῷ Γεδεὼν ὤφθη ἄγγελος, καὶ παρώργισεν εἰς πόλεμον. Εἶτα ὁ Κύριος κελεύει αὐτὸν θῆσαι τὸν μόσχον τὸν σιτευτὸν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ ἀνενεγκεῖν ὀλοκαύτωμα, καὶ τὸ θυσιαστήριον καταστήσει τοῦ Βαζάλ. Ἐποίησεν οὕτως, καὶ ἀνῆνεγκεν ὀλοκαύτωμα τῷ Θεῷ. Καὶ αἰτεῖ σημεῖον ὁ Γεδεὼν ὁ καὶ Ἰεροβαὰλ τὸ ἐπὶ τοῦ πόκου γινόμενον. Καὶ κελεύεται ἅπαν ἀποπέμψαι τὸ στράτευμα, τριακοσίους δὲ μόνον κατασχεῖν. Καὶ ἐποίησεν οὕτω, καὶ συμβαλὼν μετὰ λαμπάδων καὶ σαλπύγων, εἶλε τοὺς πολεμίους. Τότε ἀνῆρθῆσαν Ὁρθὸς καὶ Ζηβὶ οἱ ἀρχόντες Μαδιὰμ, καὶ Ζεδεὶ καὶ Σαλμανὰ οἱ βασιλεῖς. Ἀποθανὼν Γεδεὼν κατέλειπεν υἱὸς ἑδομηκόντα, καὶ ἀπὸ παλλακίδος ἵνα τὸν Ἀδιμέλεκ. Οὗτος τοὺς ἑδομηκόντα ἀνελών, ἐκράτησε τὴν βασιλείαν· καὶ μετ' οὐ πολὺ δίκην ἔδωκε τῆς ἀδελφοκτονίας. Προσελθὼν γὰρ ἐν πολέμῳ τινὶ πόλει, κλάσματος μύλου ἐθλάσθη τὴν κεφαλὴν ὑπὸ γυναικὸς, καὶ ἀπέθανε. Μετὰ τὸν Ἀδιμέλεκ ἔκρινε Θωλὰ, μετὰ τὸν Θωλὰ Ἰαείρ. Καὶ παρώργισαν τὸν Θεὸν υἱοὶ Ἰσραὴλ, καὶ παρεδόθησαν εἰς χεῖρας Ἀμμων. Τότε τὸν Ἰεφθά, υἱὸν ὄντα γυναικὸς πόρνης, καὶ ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν ἀπελαθέντα τῆς πατέρων οἰκίας, οἱ ἀρχόντες τοῦ λαοῦ ἀξίους στρατηγήσαι τοῦ πολέμου τοῦ πρὸς τοὺς υἱοὺς Ἀμμων, καὶ διδῶσιν αὐτῷ τὴν ἀρχήν. Ὁ δὲ πεισθεὶς, καὶ πρῶτον πρεσβευσάμενος πρὸς τὸν βασιλέα υἱῶν Ἀμμων, ὡς οὐκ ἐπειθεν, εὐξάμενος τῷ Θεῷ θύσειν τὸν πρῶτον ἀπαντήσαντα αὐτῷ, εἰ ἐπανέλθοι ἐκ τοῦ πολέμου, συμβαλὼν τοῖς ἐχθροῖς· καὶ νικήσας, θύει τὴν θυγατέρα αὐτοῦ· πρώτην γὰρ αὐτῷ ἀπήντησεν αὕτη. Πάλιν παρώργισαν τὸν Θεὸν οἱ Ἰσραηλῖται, καὶ παρεδόθησαν εἰς χεῖρας ἄλλοφύλων. Τότε τίκεται ὁ Σαμφών, καὶ ἰδὼν γυναῖκα ἐν ὁρμαθῇ, ἠράσθη αὐτῆς, καὶ λαβεῖν ἠθέλησε νόμον γάμου. Οἱ δὲ γονεῖς τὸ μὲν πρῶτον διεκώλουν διὰ τὸ ἄλλοφύλον εἶναι· ὡς δὲ εἶδον ἐπικείμενον, οὐκ ἠναντιώθησαν. Ἦνικα δὲ ἀπῆκε διαλεχόμενος περὶ αὐτῆς, συνῆντησεν αὐτῷ λέων, καὶ ἀνέϊλεν [342] αὐτὸν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ. Ἐπεὶ δὲ εἶδε γενέσθαι τοὺς γάμους, πάλιν ἀπὼν, ὅρῳ κηρίον μέλιτος ἐν τῷ στόματι τοῦ λέοντος τοῦ ἀνῆρτημένου ὑπ' αὐτοῦ, καὶ λαβὼν ἔφαγε, καὶ ἔδωκε καὶ τοῖς γονεῦσι καὶ τοῖς συμπολίταις αὐτοῦ· καὶ προέτεινεν αὐτοῖς πρόβλημα λέγων· Ἐκ στόματος ἐσθλοῦτος ἐξῆλθε βρώσις*, τουτέστιν, ἐκ τοῦ στόματος τοῦ λέοντος, καὶ ἐκ σκληροῦ ἀντὶ τοῦ πικροῦ γλυκύ. Καὶ ὑπέσχετο, εἰ ἐπιλύσει, δώσειν αὐτοῖς τριάκοντα σινδόνας, καὶ τριάκοντα στολὰς· εἰ δὲ μὴ δυνηθεῖεν, ἀπαιτήσιν αὐτοὺς τοσαῦτα. Ὡς δὲ διεπόρουν, καὶ οὐχ εὕρισκον, ἠπελίσσαν τῇ γυναικὶ αὐτοῦ θάνατον, εἰ μὴ μάθοι παρ' αὐτοῦ τὸ ἀίνισμα· ἡ δὲ μαθοῦσα, ἀπήγγειλεν

αὐτοῖς, καὶ εἰπόντες ἔλαβον. Ὁργίσθη δὲ ὁ Σαμφών. Ὁ δὲ πατήρ τῆς νύμφης δεῖσας, λαβὼν αὐτὴν ἔδωκε τῷ νυμφαγωγῷ αὐτοῦ· τοῦτο δὲ μᾶλλον αὐτὸν ἐλύπησεν, καὶ λαβὼν τριακοσίους ἀλώπεκας, καὶ λαμπάδας ὅτιθεν αὐτῶν ἐξάψας, ἀφῆκεν εἰς τὰ πεδία τῶν ἄλλοφύλων· ὡς δὲ ἐνεπύρισαν αὐτῶν τὰ σταχυοφόρα πεδία, ἐνέπρησαν ἐκεῖνοι τὴν οἰκίαν τῆς νύμφης μετ' αὐτῆς καὶ τοῦ πατρὸς αὐτῆς. Οὐδὲ τούτου γενομένου ἐχάλασε τὴν ὀργὴν ὁ Σαμφών, ἀλλ' ἔτι ἐπολέμει αὐτοῖς. Οἱ δὲ παραταξάμενοι κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ, τὸν Σαμφὼν ἐζήτουν· δῆσαντες αὐτὸν οἱ Ἰσραηλῖται παρέδωκαν τοῖς ἐχθροῖς. Ὁ δὲ τὰ δεσμὰ διαβόησας, καὶ εὐρὼν σιαγὸνα ὄνου, χιλοὺς ἀπέκτεινεν ἐν αὐτῇ. Καὶ διψήσας ἤψατο τῷ Θεῷ, καὶ ἐξῆλθεν ὕδωρ ἐκ τῆς σιαγόνος, καὶ ἔπιεν. Ἦλθεν ἐκείθεν εἰς γυναῖκα πόρνην εἰς Γάζαν, καὶ περιεκύκλωσαν αὐτὸν οἱ ἐχθροί· ὁ δὲ κατὰ τὸ μεσονύκτιον λαβὼν τὰς πύλας τῆς πόλεως, καὶ θείς ἐπὶ τῶν ὥμων ἐξῆλθεν. Ἠράσθη μετὰ ταῦτα γυναικὸς τινος ὁ Σαμφὼν ὀνόματι Δαλιδὰς, καὶ ἔλαβεν αὐτὴν εἰς γυναῖκα. Ταύτη δὲ ὑπέσχετο οἱ σατράπαι τῶν ἄλλοφύλων χιλοὺς καὶ ἑκατὸν ἀργυρίους, εἰ μάθοι παρ' αὐτοῦ, πῶς ἂν εὐκαταγίνετο· γένοιτο. Ὡς δὲ ἐπειράτο μαθεῖν, τὸ μὲν πρῶτον αὐτὴν ἠπάτα· τέλος δὲ, ὡς κατεργάσατο αὐτὸν, εἶπεν αὐτῇ τὴν ἀλήθειαν, ὅτι ἐάν τι· αὐτοῦ περίλοιποι τοὺς βοστρύχους, ἀσθενήσει. Ἡ δὲ κατέσασα τοὺς σατράπας, καὶ κοιμήσασα αὐτὸν, ἐποίησε ξυρσθῆναι, καὶ ἰσθῆνησε. Καὶ λαβόντες αὐτὸν οἱ ἄλλοφύλοι, ἐτύφλωσαν καὶ ἐνέβαλον εἰς τὸ δεσμωτήριον. Οἱ δὲ τυφράνιντο, καὶ ἐξήγαγον αὐτὸν ἐκ τοῦ δεσμωτηρίου, εἰς τὸ ἐμπαῖσαι αὐτῷ· ὁ δὲ πικρὸν στενάξας, καὶ τοῦ Κυρίου δεηθεὶς ὥστα ἐνισχύσας αὐτὸν, τῶν κίωνων λαβόμενος τοῦ οἴκου, καὶ διασαλεύσας, κατήνεγκε τὸν οἶκον ἐπὶ τοὺς σατράπας καὶ ἑαυτὸν καὶ ἕτερον λαὸν πολὺν, καὶ ἀπέθανον πλείους, ἢ ὅσοι ἀπέθανον ὑπ' αὐτοῦ ζῶντος. [345] Μετὰ ταῦτα ἐπιστρατεύουσιν οἱ ἐκ τῆς φυλῆς Δάν, καὶ ἔλαβον τὴν Λαϊσάν, καὶ ἐπωνόμασαν αὐτὴν, καὶ ἔστησαν ἐκεῖ γλυπτὸν λατρείαν. Ἀνὴρ Λευΐτης, ὀργισθείσης αὐτῷ τῆς παλλακῆς αὐτοῦ, καὶ ἀπειθοῦσης εἰς τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς αὐτῆς, ἀπῆκε καταλέξων αὐτὴν ἑαυτῷ· καὶ λαβὼν αὐτὴν ἐπανῆλθεν· ἐν δὲ τῇ ὁδῷ κατέλυσεν εἰς Γαθαὰ τὴν Βενιαμὴν παρὰ τινι πρεσβύτῃ. Οἱ δὲ ἐν τῇ Γαθαὰ περιστάντες τὴν οἰκίαν ἐκείνην, ἐζήτουν τὸν ξένον, ἵνα ἐξυδρίσωσιν εἰς αὐτόν. Ὁ πρεσβύτης ἑτοιμος ἦν τὴν θυγατέρα αὐτοῦ δοῦναι αὐτοῖς τὴν παρθένον. Οἱ δὲ λαβόντες τὴν παλλακὴν, ἐνέπαιξαν αὐτῇ ὅλην τὴν νύκτα. Ὡς δὲ πρωὶ γέγονεν, ἀφέντες αὐτὴν ἀπῆλθον. Ἡ δὲ ὑπὸ τῆς ἐπικρείας, ἔλθοῦσα παρὰ τὴν οἰκίαν, ἐνθα κατήγετο ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ἐξέψυξεν. Ἐξελθὼν δὲ ἐκεῖνος, καὶ εὐρὼν αὐτὴν νεκράν, διεῖλεν εἰς δεκαθύς μέρη, καὶ ἔπεμψε ταῖς δώδεκα φυλαῖς. Χαλεπῶς δὲ ἤνεγκαν τὸ γεγονός, καὶ ἐξοπλισάμενοι ἤτουν τοὺς ἐνυδρίσαντας τὸ γύναιον. Ὡς δὲ οὐκ εἰδίδωσαν ἐκεῖνοι, συνεκρότησαν πόλεμον. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἠττήθησαν, καὶ δεύτερον, ἐν δὲ τῇ τρίτῃ συμβολῇ πᾶσαν τὴν φυλὴν Βενιαμὴν κατέκοψαν, πλην ἐξακοσίων τῶν διαφυγόντων. Ὡς δὲ ἐκινδύνευσεν ἡ φυλὴ τελεῶς ἀπολέσθαι (οὔτε γὰρ εἶχον οὕτοι γυναῖκας, καὶ οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ὥμοσαν ἐξ αὐτῶν μὴ δώσειν αὐτοῖς), ἐλόντες τοὺς μὴ συστρατεύσαντας αὐτοῖς κατὰ τῶν Βενιαμινίων, τὰς ἐκείνων παρθένους ἔδωκαν αὐτοῖς τετρακοσίας· ὡς δὲ ἐνέλιπον ἔτι, ἑορτῆς τελουμένης, συν-

* Aliis jacet verbis ænigma in editione τῶν Ο'. Deinde καὶ ἐκ σκληροῦ, in editione τῶν Ο' et in Theodotione ἐκ ἰσχυροῦ et ἀπὸ ἰσχυροῦ legitur, ex forti. In Hebraico autem legitur נֶחֱמֶה. quod idem significat. Symmachus tamen Isaiæ 19, 4. נֶחֱמֶה convertit, ut etiam eo loco I. XX. quomobrem suspicor hanc lectionem esse Symmachi, et in editionem τῶν Ο' eam scilicet, qua Clarius totius utchar, irrepsisse.

εχώρησαν αὐτοῖς ἐξελθοῦσιν ἀφαρπάξαι παρθένους, οὐκ εἰδότες τῶν γονέων.

Σύνοψις τῆς Ρουθ.

Ἦ Νοεμμὴν, ἀποθανόντος αὐτῇ τοῦ ἀνδρός, καὶ τῶν υἱῶν, καὶ τοῦ λιμοῦ παυθέντος, δι' ὃν καὶ εἰς τὴν Μωαβίτιν κατέφυγεν, ἔρχεται εἰς τὴν Ἰουδαίαν, καὶ ἡ μὲν μία αὐτῆς νύμφη ἐπεισθὲν μένει ἐν τῇ Μωαβίτιδι· ἡ δὲ ἄλλη, ἥ ὄνομα Ρουθ, πολλὰ παρακαλοῦσα, ὥστε μέναι, οὐκ εἶξεν, ἀλλὰ συνηκολούθησε. Καὶ γαμίζεται τῷ Βοὼζ, ἀρχιστεῦντι τὴν Νοεμμὴν, καὶ τίκεται τὸν Ὁθὲδ, ὁ δὲ Ὁθὲδ τὸν Ἰεσσαί, ὁ δὲ Ἰεσσαί Δαυὶδ τὸν βασιλεῖα.

Σύνοψις τοῦ Τετραβασιλείου.

Ἐλκάνῃ γυναῖκας ἔχων δύο, ἀπὸ τῆς μιᾶς οὐκ εἶχε παῖδας. Ὡς δὲ ἀνῆλθε θῦσαι ἐν Σηλὼμ, προσεύχεται ἡ γυνὴ, καὶ τίκεται τὸν Σαμουὴλ, καὶ δίδωσιν αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον Κυρίου διηνεκῶς, καθὼς ἤβξατο πρὶν ἢ συλλαβεῖν αὐτόν. Ἦν δὲ ἱερεὺς τότε ὁ Ἥλει. Οἱ δὲ υἱοὶ Ἥλει Ὀφνὶ καὶ Φινεὲς, λοιμοὶ καὶ μοχθηροὶ νέοι, μεταλαμβάνοντες ἐκ τῶν θυσιῶν, πρὶν ἢ προσερχθῆναι Θεῷ. Ὁ δὲ Ἥλει εὐλόγησε τὴν Ἄνναν, καὶ ἔσχεν ἑτὶ τρεῖς υἱούς, καὶ δύο θυγατέρας, καὶ Σαμουὴλ ἐπέδιδου πρὸς ἀρετὴν. Ὁ δὲ Ἥλει ἀκούσας τῶν παίδων τὰ τολμήματα (καὶ γὰρ καὶ ἐμοιχῶντο), [344] ἐπέτιμψε λόγῳ· οἱ δὲ οὐκ εἶξαν. Προφητεύεται τῷ Ἥλει ὁ δλεθρος τῆς οἰκίας αὐτοῦ καὶ τῶν υἱῶν διὰ τὴν ἁμαρτίαν τῶν νέων. Αἰσλῶνται δὲ καὶ τῷ Σαμουὴλ ἡ ἀπραίτητος ὀργὴ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀπαγγέλλει καὶ αὐτὸς τῷ Ἥλει. Συμβάλλουσιν οἱ ἀλλόφυλοι τῷ Ἰσραὴλ, καὶ τρέπουσιν αὐτὸν εἰς φυγὴν μετὰ τοῦ πατρός. Ὡς δὲ καὶ τὴν κιθωτὸν ἐξήγαγον υἱοὶ Ἥλει, οὗτοι μὲν πίπτουσιν ἐν τῷ πολέμῳ μετὰ καὶ ἐτέρων πολλῶν, τὴν δὲ κιθωτὸν λαμβάνουσιν οἱ πολέμιοι. Ἦλθέ τις ταῦτα ἀπαγγέλλων τῷ Ἥλει· ὁ δὲ καταπεσὼν ἐκ τοῦ δίφρου αὐτοῦ συνετρίβη καὶ ἀπέθανεν· ἀπέθανε δὲ καὶ ἡ τούτου νύμφη, ἡνίκα ταῦτα ἤκουσεν. Εἰσῆνεγκαν οἱ ἀλλόφυλοι τὴν κιθωτὸν εἰς τὸν οἶκον Δαθῶν· ὁ δὲ κατέπεσε δευτέρον, καὶ συνετρίβη. Ἐπατάχθησαν δὲ καὶ οἱ ἄνδρες εἰς τὰς ἔδρας αὐτῶν. Ἦσαν δὲ οἱ Ἀζώτιοι οὗτοι, καὶ μὴ ἀνέδωκεν ἡ χώρα αὐτῶν. Ἀποστέλλουσι τὴν κιθωτὸν εἰς Γέθ· οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ ἐπλήγησαν. Πέμπουσιν αὐτὴν εἰς Ἀσκαλῶνα^a, κακεὶ γέγονε θάνατος. Συμβουλευθέντες δὲ ὑπὸ τῶν μάντεων αὐτῶν, ποιοῦσιν ἔδρας χρυσᾶς, καὶ μὴ χρυσοῦς, καὶ ἐπιθέντες αὐτοὺς ἀμάξῃ μετὰ τῆς κιθωτοῦ ὑπέβησαν βόας, ὧν τὰ τέκνα ἀπέκλεισαν εἰς οἰκίσκον. Αἱ δὲ ὀρθὴν ἐπορεύθησαν εἰς Βεθσαμῦς. Δέχονται αὐτὴν οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι, καὶ θύουσιν τῷ Θεῷ, ὁρῶντων τῶν σατραπῶν τῶν ἀλλοφύλων. Ὡς δὲ οὐκ ἡσμένισαν^b, τούτέστιν, οὐ συνεχάρησαν οἱ υἱοὶ Ἰεχονίου, γίνεται πληγὴ μεγάλη ἐν τῷ λαῷ· καὶ φοβηθέντες οἱ ἀπὸ Βεθσαμῦς, ἀποστέλλουσιν ἐξ αὐτῶν τὴν κιθωτὸν εἰς τὸν οἶκον Ἀμιναδάβ. Τότε ἐπέστρεψαν πρὸς τὸν Θεὸν οἱ Ἰσραηλῖται, καὶ ἐπολέμησαν αὐτοὺς οἱ ἀλλόφυλοι, καὶ ἠττήθησαν, τοῦ Σαμουὴλ εὐξαμένου ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ ἔλαβον παρ' αὐτῶν τὰς πόλεις, ἃς

ἔχον αὐτῶν. Ὡς δὲ ἐγγράσε Σαμουὴλ, οἱ δὲ υἱοὶ αὐτοῦ οὐκ ἐπορεύοντο ἐν τῇ ὁδῷ αὐτοῦ, συναθρόντες οἱ Ἰουδαῖοι αἰτοῦσι βασιλεῖα. Ἠλγητεν ἐπὶ τούτῳ ὁ Σαμουὴλ, καὶ φησιν αὐτῷ ὁ Θεός· Οὐ σὲ ἐξουδενηήσιν, ἀλλ' ἐμέ. Τοῦτο οὖν διαμαρτύρομαι αὐτοῖς, τὸ δικαίωμα τοῦ βασιλείως· τούτέστιν, ὅτις ὀφείλει παρ' αὐτῶν τυγχάνειν θεραπείας διεμαρτύρητο ὁ Σαμουὴλ· οἱ δὲ ἐπέκειντο αἰτοῦντες. Ἀπώλοντο^c αἱ δνοὶ Κεῖς τοῦ πατρὸς Σαοὺλ· ἐπεμψεν αὐτὸν ὁ πατήρ ἐπιζητήσοντα ταύτας. Ὡς δὲ οὐκ εὗρισκε, τοῦ ἀκολουθοῦ αὐτῷ συμβουλευσάντος, εἰσέρχεται πρὸς τὸν Σαμουὴλ ἐρωτήσων περὶ αὐτοῦ. Γνωρίζει αὐτὸν ὁ Θεός τῷ Σαμουὴλ λέγων, ὅτι Τούτον χρίσον βασιλεῖα. Προσῆλθεν ὁ Σαοὺλ ἐρωτῶν τὸν Σαμουὴλ, ποῦ εἴη ὁ βλέπων· οὕτω γὰρ ἔκάλουν τοὺς προφῆτας. Ὁ δὲ ἔφη, αὐτὸν εἶναι, καὶ ἀναγαγὼν αὐτὸν εἰς Βαμὰ (θυσία γὰρ ἦν τῷ λαῷ), καὶ ἐστίαςας, ὑπὸ τὴν ξωκατελθὼν μετ' αὐτοῦ κατέχευεν αὐτοῦ τὸν φακὸν τοῦ ἐλαίου, καὶ καταφιλήσας αὐτὸν εἶπεν αὐτῷ, ὅτι Ἀρξεις τοῦ λαοῦ, καὶ σημεία τινα δοὺς ἐξέπεμψεν αὐτὸν, καὶ προσέφητευσεν ὁ Σαοὺλ. [345] Ἐρωτᾷ τὸν Σαοὺλ ὁ οἰκεῖος αὐτοῦ, ποῦ ἀπῆλθεν· ὁ δὲ εἶπεν· Εἰς ἐπιζητήσιν τῶν δυνάμεων. Συνάγεται ὁ λαός· εἰς Μασσπφά^d χειροτονεῖται Σαοὺλ. Ἐπανίσταται ὁ Ἀμμανιτῶν βασιλεὺς τοῖς Γαλααδίταις· πρὸς τὸν Σαοὺλ ἐλθὼν συνεμάχησεν αὐτοῖς, καὶ ἔλε τοὺς πολεμίους κατὰ κράτος. Εὐωχῶνται ἐν Γαλαγαλῶσι. Καὶ δημηγορεῖ πρὸς τὸν λαὸν ὁ Σαμουὴλ. Τότε λέγει· Μόσχον τινὸς εἰλησα, ἡ ὄνον τινὸς εἰλησα; Παραγγέλλας δὲ αὐτοῖς ὑπακούειν τῷ Θεῷ, εὐχεται, καὶ ὑετὸς ἐν ἡμέρᾳ θαρισμοῦ γίνεται. Ἐφοβήθη ὁ λαός, καὶ ὠμολόγησαν ἡμαρτηκέναι αἰτήσαντες βασιλεῖα. Ὁ δὲ Σαμουὴλ πάλιν παραινεί, ὥστε ἀκολουθεῖν τοῖς τοῦ Θεοῦ προστάγμασιν. Κόπτει τοὺς ἀλλοφύλους ὁ Σαοὺλ. Οἱ δὲ παροξυνθέντες ἐπιστρατεύουσι μετὰ πλεονόου δυνάμεως. Φεύγουσιν οἱ Ἰσραηλῖται, καταλιμπάνεται μόνος ὁ Σαοὺλ. Ἀναφέρει ὀλοκαυτῶσιν τῷ Θεῷ, μὴ περιμείνας τὸν Σαμουὴλ, περιμείνας δὲ αὐτῷ παρηγγέλλει. Ἐρχεται ὁ Σαμουὴλ, δυσχεραίνει πρὸς τὸ γεγονός, ἀπειλεῖ αὐτῷ κατάλυσιν τῆς βασιλείας αὐτοῦ· εἰς γὰρ ἕτερον αὐτὴν μετατίθεσθαι· τὸν Δαυὶδ ἔφη. Καθήμενου τοῦ Σαοὺλ ἐν τῷ βουνῷ, καὶ ἐξακοσίω μετ' αὐτοῦ, λάθρα Ἰωνάθαν ὁ υἱὸς αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἰδίου παιδὸς ἐπελθὼν τοῖς ἐχθροῖς, ἀναίρει τινας. Ἰδὼν δὲ ἀντικρὺ ὁ Σαοὺλ, καὶ τεταραγμένους ἐπιπεσόντων, νικᾷ κατὰ κράτος, καὶ ὥρπισε μηδὲνα τινὸς γεύσασθαι ἕως ἑσπέρας. Ὁ Ἰωνάθαν οὐκ ἐπακούσας ἐγέυσαστο μέλιτος. Προσέρχεται ὁ Σαοὺλ ἐρωτῆσαι τὸν Θεόν, εἰ δέοι ἐπιδιώξαι ὀπίσω τῶν ἐχθρῶν. Οὐκ ἀποκρίνεται αὐτῷ ὁ Θεός. Συνῆκεν ἁμάρτημα γεγενησθαι ἐν τῷ λαῷ. Ὡς δὲ ἀνεδείχθη Ἰωνάθαν, ἔτοιμος ἦν αὐτὸν ἀνελεῖν. Ὁ δὲ λαός ἐξείλετο αὐτὸν τῶν χειρῶν αὐτοῦ. Παραγγέλλει ὁ Σαμουὴλ τῷ Σαοὺλ, ὥστε καταπολεμῆσαι τὸν Ἀμαλὴκ, καὶ ἀναθεματίσαι πάντα, καὶ μηδεὶς φείσασθαι. Ὁ δὲ παρήκουσε, καὶ περιεποίησεν τὸν Ἀγὰγ τὸν βασιλεῖα αὐτῶν, καὶ ποίμνια, καὶ βουκόλια. Ἐλθὼν εἶδεν ὁ Σαμουὴλ, ὥργισθη, καὶ φησιν· Οὐ θέλει Κύριος ὀλοκαυτῶσαι καὶ θυσίας, ὥς τὸ ἀκούσαι τῆς φωνῆς αὐτοῦ.

^a In Coisl. Βαθυλῶνα hic lapsu graphico positum fuit pro Ἀσκαλῶνα.

^b Illa voce utantur LXX interpretes, quam probe explicat Chrysostomus per συνεχάρησαν, congratulati sunt, vel una facti sunt.

^c Ἀπώλοντο, sic in textu τῶν Ο', id est, abstrahunt, deperditae erant.

enim illi mulieres habebant, filiique Israel juraverant se filias suas non ipsis in uxores daturus esse), occisis illis qui cum ipsis bellum non gesserant contra Benjamitas, illorum filias virgines quadringentas ipsis dederunt: cum autem residui essent qui non haberent uxores, dum festum celebraretur, permiserunt eis ut virgines raperent, insciis parentibus.

SYNOPSIS LIBRI RUTH.

Noemmin, viro suo filiisque mortuis, cessante fame, ob quam in Moabitidem transmigraverat, venit in Judæam, ejusque altera nurus, ipsa suadente, mansit in Moabide; altera vero, cui nomen Ruth, ipsi multis hortanti ut maneret, non obtemperavit, sed sequuta est illam. Nupsitque Boozo, qui affinis erat Noemmin, et peperit Obed, Obed autem Jessæ, Jessæ David regem.

SYNOPSIS QUATUOR LIBRORUM REGNORUM.

Elcana uxores habens duas, ex altera non suscepit liberos. Ut autem ascendit sacrificatum in Sclom, precatur illa mulier, et parit Samuelem, ipsumque dedit ad domum Domini perpetuo, ut voverat antequam illum conciperet. Tunc autem sacerdos erat Eli. Filii autem Eli, Ophni et Phinees, scelerati et improbi juvenes erant, qui de victimis partes sumebant antequam offerrentur Deo. Eli autem benedixit Annam, quæ tres adhuc filios habuit, et duas filias, Samuelque in virtute proficiebat. Eli porro auditis filiorum facinoribus (mœchabantur enim), increpavit eos verbo; illi vero non obtemperarunt. Prædicatur Eli perniciës domus suæ et filiorum ob peccatum juvenum. Samueli quoque denuntiatur inexpiabilis ira Dei; id ipsi Samuel denuntiat. Pugnant alienigenæ cum Israele, quem caesum in fugam vertunt. Ut autem arcam eduxerunt filii Eli, ipsi cadunt in bello cum aliis multis, arcam vero capiunt hostes. Venit quispiam qui hæc renuntiaret Eli; ille vero ex sella delapsus attritus est et obiit: mortua quoque est ejus nurus cum hæc audivit. Intulerunt alienigenæ arcam in domum Dagonis, qui delapsus est bis et contractus fuit. Percussi sunt etiam viri in podicibus. Ili porro erant Azotii, et mures protulit illorum ager. Mittunt arcam in Geth; hi quoque plagis affecti sunt. Mittunt quoque illam Ascalonem: et illic quoque mors grassatur. Consulentibus autem illorum vatibus, podices aureos, muresque aureos confiant, et plastro impositos cum arca, vaccas jugant, quarum vitulos in domuncula concludunt. Illæ vero recta via processerunt in Bethsamys. Excipiunt illam viri illius loci, et Deo sacrificant, videntibus alienigenarum satrapis. Cum vero non placide exciperent, id est, non una lætarentur filii Jechoniæ, plaga magna populum invadit (a): ac metuentes ii, qui Bethsamyn incolebant, mittunt arcam in domum Aminadab. Tunc conversi sunt ad Deum Israelitæ, et alienigenas sibi bellum inferentes profligant, Samuele pro ipsis orante, et ceperunt ur-

(a) Quæ dicuntur de filiis Jechoniæ, non sunt in Hebraico textu; sed hæc plaga Bethsamitas spectat, qui sacrificia quidem et victimas obtulerunt; sed percussi tamen sunt, eo quod vidissent arcam Domini.

bes, quas sibi abstulerant. Cum vero consensisset Samuel, filiique ejus non ambularent in via ipsius, congregati Judæi regem petunt. Dolore hac de re affectus est Samuel, aitque illi Deus: *Non te contempserunt, sed me. Hoc itaque testificor ipsis, jus regis* (1. Reg. 8. 7. 9): id est, quantum ab ipsis ministerium accipere rex debeat. Samuel testificatus est: illi vero petentes instabant. Deperditæ erant asinæ Kis patris Saül: misit illum pater, qui illas perquireret. Cum autem non inveniret, consulente famulo suo adit Samuelem, sciscitaturus de re illa. Ipsum indicat Deus. Samueli dicens: Hunc inunge regem. Accessit Saül, Samuelem interrogans, ubi esset videns; sic enim, prophetas vocabant. Ille vero respondit, se ipsum esse, et adductum illum in Bama, ubi sacrificium apud populum erat, convivio excepit, et illucescente aurora, quando cum illo descendebat, effudit in illum lenticulam olei, ipsumque osculans sic effatus est: Imperabis populo, et signis quibusdam datis, emisit illum, et prophetavit Saül. Interrogat Saulem ejus propinquus¹, quoniam abiisset; qui respondit, Ad perquisitionem asinarum. Congregatur populus in Massepha: rex constituitur Saül. Bellum movet rex Ammanitarum contra Galaaditas: illi legatos mittunt ad Saül: qui motis castris prælum cum illis commisit, et hostes omnino profligavit. Convivium celebrant in Galgalis. Concionatur populo Samuel. Tunc dixit: *An vitulum cujuspiam, an asinum cujuspiam accepi* (1. Reg. 12. 3)? Hortatus illos ut Deo obsequerentur, precatur, et pluvia in die messis delabatur. Timuit populus, confessusque est se peccasse petendo regem. Samuel autem rursus hortatur, ut Dei præcepta sequantur. Alienigenas cædit Saül. Illi autem indignati, bellum redintegrant cum majoribus copiis. Fugiant Israelitæ, solus relinquitur Saül. Offert holocaustum Deo non expectato Samuele, qui ut se expectaret præceperat. Venit Samuel, indigne fert id quod gestum erat, minatur ipsi regni dissolutionem; in alterum quippe transferendum esse; Davidem dicebat. Cum sederet Saül in colle cum sexcentis viris, clam Jonathan filius ejus cum famulo suo irruens in hostes, quosdam occidit. Id cum videret Saül, jam turbatos adortus vincit, et cum juramento edixit ne quispiam usque ad vesperam aliquid gustaret. Jonathan cum id non audisset, de melle gustavit. Accedit Saül interrogaturus Deum num oporteret hostes insequi. Non respondet ipsi Deus. Intellexitque ille peccatum in populo factum esse. Ut autem deprehensus est Jonathan, paratus erat ad occidendum illum. Sed populus exemit eum de manibus ejus. Præcipit Samuel Saüli, ut debellet Amalecitas, omnia perdat, et nemini parcat. Ille vero non paruit, servavitque Agag regem eorum, et greges, et armenta. Veniens Samuel vidit, iratus est, et ait: *Non tam vult Deus holocausta et sacrificia, quam ut audiat vox ejus: ecce enim obedientia melior est quam victima* (1. Reg. 15. 22).

¹ Vox Hebraica est נָתַן, quam Aquila *παρέδωκεν* vertit, id est, *patruus*, ut habet et an. Vulgata. Josephus habet *πατρύς*, aut *avunculus*.

Minatur etiam tunc auferendum ab illo esse regnum. Saül autem vim inferebat ipsi ut secum veniret. Ille vero noluit. Demum vi coactus ascendit. Posteaque ipse Samuel, cum jussisset adduci ad ipsum Agag, suis manibus ipsum occidit. Ex illo autem tempore non vidit Saülem usque ad diem mortis ejus, sed lugebat ipsum. Deinde mittitur Samuel a Deo, ut inungeret Davidem, et cum venisset, inunxit. Tunc corripuit Saülem spiritus malus, et adducunt ei Davidem, qui psalleret, et sedaret spiritum malum. Ut autem bellum intulit Goliath, cum omnes metu percussi essent, mittitur David visitatum fratres suos: utque venit ad castra, percontatur quid numeris futurum sit ei qui occidisset hunc alienigenam. Illi vero dicebant, Filia regis dabitur ei in uxorem. Adiit ille Saülem, se interfectorum illum pollicitus est. Ille vero non credebat. Demum dimisit armis nudatum, eo quod non posset arma gestare. David emisso lapide in frontem ejus, prostravit ipsum, et ipsius gladio caput ejus amputans, splendidus ex praelio rediit. Illo conspecto Jonathan animo ipsi colligatus est: admodumque illum diligebat, dona quoque ipsi obtulit. Saül vero invidebat ei, eo quod choreas agitantes puellæ dixissent: *Percussit Saül in militibus, et David in decem militibus* (1. Reg. 18. 7). Extulit Saül hastam contra Davidem ut occideret eum (a): ille vero aufugit. Cum autem David clarus omnibusque probatus esset, magis mordebatur Saül; cumque ipsum perdere vellet, pollicitus est ei filiam suam, si ex hostibus centum occideret: cum autem occidisset, gener regis efficitur (b). Alioque instante bello, rursus præclare se gessit: Saül vero multo magis exasperabatur in illum, dicitque filio suo Jonathan, se illum interficere velle. Ille vero Davidi rem aperuit, præcepitque ut lateret. Ubi vero patrem placaverat, Davidem ad ipsum adducit. Bello autem rursus instante, strenue se gessit David, rursusque a Saüle aufugit volente eum lancea confodere. Uxoris consilio illinc aufugit. Mittit Saül qui illum comprehenderent; respondet illa ægrotum esse. Saül illum aufugisse gnarus, filiam redarguit: atque cum comperisset ubinam esset David, mittit qui illum captum adducerent. Cum autem ii qui missi fuerant non redirent, sed manentes prophetarent, ipse quoque abiit. Ad Jonathan adiit David, et renuntiat ei Saülem suam machinari necem. Quod si velis, inquit, in crastina die ediscere, tempore prandii abero. Si pater tuus absentiae causam petat, dic me, cum sacrificium esset in urbe, abeundi licentiam petiisse. Id si ille placide tulerit, nihil mali suspicor: sin ægre tulerit, planum est mihi ultionem et insidias parari. Hoc facit Jonathan; Saül autem usque adeo iratus est, ut conatus sit filium suum occidere. Ille vero de mensa resiliens, in campum exivit, et sa-

gittas emisit; erat enim hoc constitutum signum: et accurrens post servum suum, dum David eo in loco latebat, ait: Cito propera, ne cuncteris, quia sagitta illic est procul a te. Intellexit David quid hæc significarent, et cum servus recessisset, ruit in amplexum Jonathan et flevit: ille vero fugere jussit et pactorum recordari. Hæc porro erant ne unquam misericordiam amoveret ex domo Jonathan, sive viventis, sive mortui. Venit David ad Abimelec sacerdotem. Tunc panes propositionis comedit: accepit quoque gladium Goliathi, dicens se a rege aliquo missum cum diligentia. Et venit inde ad Anchus, deinde in Odolam¹, et commendat regi Moab domum suam. Cum autem Saül conquereretur apud servos suos, quod nemo ejus vicem doleret, nec Davidem sibi traderet, Doec Idumæus, qui præsens erat quando David ad sacerdotem venit, annuntiavit illi quod factum erat. Ille accitis sacerdotibus, cum ii qui præsentibus erant nolent illos occidere, Doecum id jubet, qui occidit trecentos quinquaginta viros portantes Ephud, et Noba eorum urbem delevit. Hæc Davidi renuntiavit unus ex filiis sacerdotis, qui carnificinam evaserat. Ille vero dolens, superstitem illum apud se servavit, et Cilam oppugnatam liberavit. Cum audisset autem Saülem ad se venire, exiit inde in desertum Ziph. Quod cum audisset Saül, ad illum perrexit. Dum autem illum insequeretur, audito hostium incursu, recedit. Deinde cum ex hostibus rediisset, illum denuo perquirebat, et ingressus est in speluncam, in qua David sedebat, et cum illo viri interioris positi. Cumque omnes hortarentur eum ut occideret Saülem, non obtemperavit, neque volentibus id concessit. Ut autem exivit ille ex spelunca, hic etiam sequutus est, et clamans ad illum, ipsius nequitiam et justitiam suam Saülem docuit. Ille vero lacrymatus est. Tunc mortuus est Samuel. Mittit qui a Nabale dona peterent pro custodia qua servaverat greges ipsius. Ille vero non modo non dedit, sed etiam contumelia ipsum affecit per legatos suos. Ille armatus incedebat ut perderet eum. Hæc didicit Abigaia uxor illius, et acceptis muneribus occurrit Davidi, multaque precatæ, impetum ejus cohibuit. Mortuoque Nabale, Abigaia ejus uxor efficitur. Cum audiisset Saül, quo in loco esset David, venit rursus ad eum. Dormiente autem Saüle cum toto exercitu suo, advenit David cum Abessa: cumque hic juberet confodere inimicum, non cessit ille, sed accepto scypho qui ad caput ejus erat, et hasta, longius processit, et clamans excitavit ejus ducem, et de socordia incusabat, quod non custodiret regem. Ostenditque hastam et scyphum, et incusat Saülem, quod eum qui se nihil læserat insequeretur. Tunc fugit David ad regem Anchus: neque enim tutum esse putabat versari prope Saülem. Accipit David ab Anchus Secolac: et incursus faciebat in hostes, accipiebatque pecunias et oves multas. Tunc congregantur alienigenæ contra Israel, et Saül interrogat engastrimytham. Rever-

(a) Hæc de hasta in Davidem a Saüle immissa non habentur hoc loco in Editione LXX vulgata; sed haud dubie in exemplari Chrysostomi ex Editione LXX hexaplati adjuncta fuerant, ut alia multa.

(b) Hæc, *aliisque instante bello, præclare se gessit* (καὶ ποτὲ ἐποὺς συστάνας ἐτέρους, πάντῃ ἐδόξαυε), omissa sunt in Ed. LXX vulg., sed in hexaplati legebantur.

¹ Alii, *Odallam*.

ἰδοὺ γὰρ ἀκοή ἀγαθὴν ὑπὲρ θυσίαν^α. Ἀπειλεῖ καὶ τότε αὐτῷ τὴν ἐξαίρεσιν τῆς βασιλείας. Ὁ δὲ Σαοὺλ παρεβιάζετο αὐτὸν συναπελθεῖν αὐτῷ. Ὁ δὲ οὐκ ἐθέλησεν. Ὑστερον δὲ βιασθεὶς ἀνῆλθε. Καὶ μετὰ ταῦτα αὐτὸς ὁ Σαμουὴλ καλεῖσας προσενηχθῆναι αὐτῷ τὸν Ἀγάζ, ἀνείλεν αὐτὸν ταῖς ἑαυτοῦ χερσίν. Καὶ ἔκτοτε οὐκ εἶδε τὸν Σαοὺλ ἕως τῆς ἡμέρας τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπένθει αὐτόν. Εἶτα ἀποστέλλεται Σαμουὴλ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χρίσαι τὸν Δαυὶδ, καὶ ἐλθὼν ἔχρισε. Τότε συνέχευε πνεῦμα πονηρὸν τὸν Σαοὺλ, καὶ εἰσαγάγουσιν αὐτῷ τὸν Δαυὶδ, ὥστε ψάλλειν, καὶ καταπαύειν τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν. Ὡς δὲ ἐπεστράτευσεν ὁ Γολιάθ, καὶ πάντες ἐξέστησαν, πέμπεται Δαυὶδ ἐπισκεψόμενος τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ. Καὶ ἐπειδὴ ἦλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον, ἐρωτᾷ τί ἔσται τῷ ἀποκτείνοντι τὸν ἀλλόφυλον τοῦτον. Οἱ δὲ εἶπον· Ἡ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως δοθήσεται αὐτῷ γυνή. Εἰσῆλθε πρὸς τὸν Σαοὺλ, [346] ὑπέσχετο ἀναίρησιν. Ὁ δὲ διηπίσται. Τέλος ἐξέπεμψε γυμνὸν ὄπλων, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι βαστάζειν τὰ ὅπλα. Ὁ δὲ λήθων ἀκοντίσας κατὰ τοῦ μετώπου, κατήνεγκεν αὐτόν, καὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἀποτεμὼν τῇ ἐκείνου ῥομφαίᾳ, ἐπανῆλθε λαμπρῶς ἀπὸ τοῦ πολέμου. Ἰδὼν δὲ αὐτὸν ὁ Ἰωνάθαν, συνεδέσθη τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, καὶ λίαν αὐτὸν ἠγάπησε, καὶ δῶρα ἔδωκεν. Ὁ δὲ Σαοὺλ διεφθονεῖτο αὐτῷ, ἐπειδὴ αἱ χορεύουσαι εἶπον· Ἐπάταξε Σαοὺλ ἐν χιλιάσιν, καὶ Δαυὶδ ἐν μυριάσιν. Ἐπῆρε τὸ δόρυ Σαοὺλ κατὰ τοῦ Δαυὶδ, ὥστε ἀνελεῖν αὐτόν· ὁ δὲ ἐξέφυγεν. Ὡς δὲ ἠυδοκίμει παρὰ πᾶσιν ὁ Δαυὶδ, μᾶλλον ἐδόκνετο ὁ Σαοὺλ· καὶ βουλόμενος αὐτὸν ἀπολέσαι, ὑπισχετέτο τὴν θυγατέρα αὐτοῦ δώσειν αὐτῷ, εἰ ἀνέλοι ἀνδρας ἑκατὸν τὸν ἐχθρῶν· ὥς δὲ ἀνέλει, γίνεται γαμβρὸς τοῦ βασιλέως. Καὶ πολέμου συστάσας ἑτέρου, πάλιν εὐδοκίμει· ὁ δὲ μᾶλλον ἠγριαίνεται κατ' αὐτοῦ, καὶ ἐκλαλεῖ τῷ υἱῷ αὐτοῦ Ἰωνάθαν, ὅτι ἀνελεῖν αὐτὸν βούλοιο. Ὁ δὲ ἀπήγγειλε τῷ Δαυὶδ, καὶ κελεύει κρύπτεσθαι. Ὡς δὲ ἐξημενίσαστο τὸν πατέρα, εἰσάγει τὸν Δαυὶδ πρὸς αὐτόν. Πολέμου τε πάλιν ἐπιστάντος, ἀρίστευει ὁ Δαυὶδ, καὶ πάλιν ἐκφεύγει τὸν Σαοὺλ βουλόμενον αὐτὸν πατάξαι τῷ δόρατι. Συμβουλευσάσης αὐτῷ τῆς γυναικὸς, ἀπέδρα ἐκείθεν. Πέμπει ὁ Σαοὺλ λαβεῖν αὐτόν, ἡ δὲ ἐφη αὐτὸν ἀρρώσκειν. Ὡς δὲ ἔγνω ὁ Σαοὺλ ὅτι ἔφυγεν, ἐγκαλέσας τῇ θυγατρὶ, καὶ μαθὼν ὅπου ἦν ὁ Δαυὶδ, ἀποστέλλει ληψόμενος αὐτόν ἐκείθεν. Ὡς δὲ οἱ πεμπόμενοι οὐχ ὑπέστρεφον, ἀλλὰ μένοντες προσφύτουν, ἀπῆλθεν αὐτός. Ἔρχεται πρὸς τὸν Ἰωνάθαν ὁ Δαυὶδ· ἀπαγγέλλει αὐτῷ, ὅτι φονεὺς ἐστ' αὐτοῦ ὁ Σαοὺλ. Καὶ εἰ βούλει σαφέστερον αὐρίον μαθεῖν, κατὰ τὸν τοῦ ἀρίστου κειρὸν ἀπολειφθήσεται. Εἶτα ἐν ἔρητῃ ὁ πατήρ σου τὴν αἰτίαν, εἰπὲς, ὅτι θυσίας οὕτης ἐν τῇ πόλει, ἦτησεν ἀπελθεῖν. Ἐάν τις ἐν οὖν πρᾶως ἐνέγκῃ, οὐδὲν ὑποπτεύω δεῖνόν· ἐάν τις οὐσχεράνη, πρὸς τοῦ ἡ κατ' ἐμοῦ δίκη καὶ ἐπιβουλή. Ποιεῖ ταῦτα ὁ Ἰωνάθαν· ὁ δὲ Σαοὺλ οὕτως ὠργίσθη, ὥστε καὶ ἐπιχειρήσαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀνελεῖν. Ὁ δὲ ἀναπηδήσας ἐκ τῆς τραπέζης, ἐξῆλθε εἰς τὸ πεδῖον, καὶ ῥίπτει τὰς σχίζας· ἦν γὰρ καὶ τοῦτο

σύνθημα· καὶ ἐπιδραμὼν διπρὸθεν τῷ παιδί αὐτοῦ, κρυπτομένον ἐκεῖ που τοῦ Δαυὶδ, φησί· Ταχύνας πορεύου, καὶ μὴ στήῃς, ὅτι ἐκεῖ ἡ σχίζα ἀπὸ σοῦ καὶ ἐπέκεινα. Συνῆκεν ὁ Δαυὶδ τί ἐβούλετο τὰ ῥήματα ταῦτα, καὶ τοῦ παιδὸς ἀναχωρήσαντος, ἐπιτίπτει τῷ Ἰωνάθαν καὶ κλαίει· ὁ δὲ κελεύει φυγεῖν καὶ μεμνησθαι τῶν συνθηκῶν. Αὐταὶ δὲ ἦσαν, μηδέποτε ἐξῆραι ἔλεον ἐκ τοῦ οἴκου Ἰωνάθαν, μήτε ζώντος, μήτε θανόντος αὐτοῦ. Ἔρχεται πρὸς τὸν ἱερέα τὸν Ἀβιμέλεκ ὁ Δαυὶδ. Τότε τοὺς ἀρτους τῆς προθέσεως ἔφαγε· ἔλαβε δὲ καὶ τὴν ῥομφαίαν Γολιάθ, φήσας ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἀπεστάλθαι που κατὰ σπουδὴν. Καὶ ἔρχεται ἐκεῖθεν πρὸς Ἀγχοῦς, [347] εἶτα εἰς Ὀδολάμ, καὶ παρατίθεται τῷ βασιλεῖ Μωάβ τὴν οἰκίαν αὐτοῦ. Ὡς δὲ ἐδυσχέρανεν ὁ Σαοὺλ πρὸς τοὺς αὐτοῦ παῖδας, ὅτι μηδεὶς αὐτῷ συμπονεῖ, μηδὲ παραδίδωμι τὸν Δαυὶδ, Δαὴκ Ἰδομαῶς (ἔτυχε γὰρ τότε ἐκεῖ, ὅτε Δαυὶδ πρὸς τὸν ἱερέα ἦλθεν), ἀπήγγειλεν αὐτῷ τὸ γεγονός. Ὁ δὲ μεταπεμφόμενος τοὺς ἱερεῖς, καὶ τῶν παρεστηκότων οὐ βουλομένων αὐτοὺς ἀνελεῖν, κελεύει τῷ Δαὴκ. Ὁ δὲ ἀνέειλε τριακοσίους πεντήκοντα ἀνδρας αἰρόντας ἐφοῦς, καὶ τὴν Νοβά τὴν πόλιν αὐτῶν ἐξωλόθρευσεν. Ἀπαγγέλλει ταῦτα τῷ Δαυὶδ εἰς τὸν τοῦ ἱερέως υἱὸν διασωθείς. Ὁ δὲ ἀλγίστας εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ τὸν διασωθέντα, καὶ τὴν Κίλα πολεμουμένην ἔσωσεν. Ἀκούσας τε, ὅτι ὁ Σαοὺλ ἔρχεται ἐπ' αὐτόν, ἐξῆλθεν ἐκεῖθεν εἰς τὴν ἔρημον Ζίφ. Ὡς δὲ ἤκουσεν ὁ Σαοὺλ, ἔρχεται ἐπ' αὐτόν. Ἀπαγγελομένης δὲ ἐφ' ὁδοῦ πολεμίων μεταξὺ διώκειν αὐτόν, ἀναχωρεῖ. Εἶτα ἐπανελθὼν ἐκ τῶν πολεμίων, πάλιν αὐτὸν ἐπεζήτηι, καὶ εἰσέρχεται εἰς τὸ σπηλαῖον, ἐνθα Δαυὶδ ἐκάθητο, καὶ μετ' αὐτοῦ ἀνδρες ἐσώτεροι. Καὶ πάντων παρακλεινομένων ἀνελεῖν τὸν Σαοὺλ, οὐκ ἐπέσθη, οὔτε τοῖς βουλομένοις συνεχώρησεν. Ὡς δὲ ἐξῆλθεν ἐκεῖνος ἐκ τοῦ σπηλαίου, ἐπηκολούθησε καὶ οὗτος, καὶ βοηθῶν πρὸς αὐτόν, τὴν τε ἐκείνου κακίαν καὶ τὴν αὐτοῦ δικαιοσύνην ἐδίδασκε τὸν Σαοὺλ. Ὁ δὲ ἐδάκρυσε. Τότε ἀπέθανε Σαμουὴλ. Πέμπει, δῶρα τὸν Νάβαλ αἰτῶν, ἀντὶ τῆς φυλακῆς ἧς ἐφύλαξεν αὐτοῦ τὰ ποιμνία. Ὁ δὲ οὐ μόνον οὐκ ἔδωκεν, ἀλλὰ καὶ ὕβρισεν αὐτόν διὰ τῶν ἀπεσταλμένων. Ἐξοπλισάμενος δὲ ἀνῆλθε ὥστε ἀπολέσαι αὐτόν. Ἐμαθε ταῦτα ἡ Ἀβιγαῖα ἡ τοῦτου γυνή, καὶ λαβοῦσα δῶρα ἀπήνησεν τῷ Δαυὶδ, καὶ πολλὰ δεηθεῖσα, ἐπέσχεον αὐτόν τῆς ὁρμῆς. Καὶ ἀποθανόντος τοῦ Νάβαλ, γίνεται αὐτῷ γυνή. Ἀκούσας ὁ Σαοὺλ, ἐνθα ἦν ὁ Δαυὶδ, ἔρχεται πάλιν ἐπ' αὐτόν. Ὡς δὲ καὶ ἐκαθεύδησε μετὰ τῆς στρατιᾶς ἀπάσης, ἐφίσταται ὁ Δαυὶδ μετὰ Ἀβισσά· καὶ κελεύοντος ἐκείνου παῖειν τὸν ἐχθρὸν, οὐκ εἶδεν, ἀλλὰ τὸν πρὸς κεφαλῇς κείμενον φακὸν λαβὼν καὶ δόρυ, ἀπῆλθεν ἕως πορρωτάτω, καὶ βοηθῶν διήγειρέ τε αὐτοῦ τὸν στρατηγὸν, καὶ ἐνεκάλει ῥαθυμίαν, ὅτι μὴ φυλάττει τὸν βασιλέα. Ἐπιδεικνύει τό τε δόρυ καὶ τὸν φακὸν, καὶ ἐγκαλεῖ τῷ Σαοὺλ, ὅτι τὸν οὐδὲν ἡδικοῦντα καταδιώκει. Τότε φεύγει πρὸς Ἀγχοῦς ὁ Δαυὶδ· οὐ γὰρ ἀσφαλὲς ἦγειτο εἶναι πλησίον διατρίβειν τοῦ Σαοὺλ. Λαμβάνει ὁ Δαυὶδ παρὰ τοῦ Ἀγχοῦ τὴν Σεκελάκ· καὶ ἐπετίθετο τοῖς πολεμοῖς, καὶ ἐλάμβανε χρήματα καὶ πρόβατα πολλά. Τότε συναθροίζονται οἱ ἀλλόφυλοι κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ Σαοὺλ ἐρωτᾷ τὴν ἐγγαστριμυθον. Ἀποστραφεῖς ὁ Δαυὶδ ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου (οὐ γὰρ εἶσαν αὐτὸν οἱ σατράπαι τῶν ἄλλο-

^α Ἀγαθὸν ὑπὲρ θυσίαν, *bonum p'ius quam sacrificium*, fortasse melius, quam in edit. Romana, ubi legitur ἰδοὺ ἀκοή ὑπὲρ θυσίαν ἀγαθὴν, *Ecce obedientia supra hostiam bonam*, aut *supra sacrificium bonum*.

^β Φονεὺς ἐστ' αὐτοῦ ἐν τῇ μηχανῇ.

φύλων συνελθεῖν, ὑποπεύοντες αὐτὸν προδιδόναι τὸ στρατόπεδον), εὐρίσκει τὴν Σεκελάκ ἐμπερησμένην, καὶ τὰς γυναῖκας οὐδαμοῦ· ἀπήχθησαν γὰρ αἰχμηῶνται. Ἐρόμενος δὲ τὸν Θεὸν, εἰ δέοι καταδιώξαι, εἰπόντος ὅτι δέοι, κατεδίωξε. Καὶ μαθὼν παρὰ παιδίου Αἰγυπτίου, ποῦ στρατοπεδεύονται, [348] ἐπιπεσὼν ῥαθυμοῦσιν, ἐπάταξεν αὐτοὺς, καὶ τὰ σκύλα ἔλαβε, καὶ διένειμεν ἐξ Ἰσῆς τοῖς τε πολεμήσασιν καὶ τοῖς ἀπομείνανσιν ἐπὶ τῶν σκευῶν. Ὡς δὲ ὁ πρὸς τὸν Ἰσραὴλ γέγονε πόλεμος τῶν ἀλλοφύλων, πίπτει Σαοὺλ καὶ Ἰωνάθαν, καὶ οἱ δύο ἄλλοι υἱοὶ αὐτοῦ· καὶ λαβόντες αὐτὸν οἱ πολέμιοι, προσέφησαν τῷ τείχει Βιθσάν, ἥ ἐστὶ Σχυθόπολις. Ἐλθόντες δὲ οἱ ἀπὸ Ἰάβης^α, ἔλαβόν τε αὐτὸν καὶ τὸν Ἰωνάθαν, καὶ ἔθαψαν.

Βασιλειῶν β'.

Ἔρχεται τις ἀπαγγέλλων τῷ Δαυὶδ, ὅτι ἀνείλεν αὐτὸς τὸν Σαοὺλ· καὶ ἀνείλεν αὐτὸν ὁ Δαυὶδ· καὶ ἐθρήνησε τὸν Σαοὺλ καὶ τὸν Ἰωνάθαν, καὶ χρίουσιν αὐτὸν εἰς βασιλέα. Καὶ ἀποστέλλει πρὸς τοὺς Ἰαβίς Γαλαὰδ, ἐπαινῶν αὐτοὺς ὅτι ἔθαψαν τὸν Σαοὺλ. Καὶ Ἀδεννήρ ὁ στρατηγὸς τοῦ Σαοὺλ ἐδασίλευσε^β τοῦ Ἰσραὴλ υἱὸν Σαοὺλ τὸν Μεμφιδιοθέ. Τοῦ δὲ Ἰούδα ἐδασίλευσε Δαυὶδ. Ὡς δὲ συνέτυχον ἀλλήλοις Ἰωάβ ὁ τοῦ Δαυὶδ, καὶ Ἀδεννήρ ὁ τοῦ Σαοὺλ, καὶ συνεκροτήθη πόλεμος ἀπὸ παιδείας, κατεδίωκεν Ἀσαήλ ὁ ἀδελφὸς Ἰωάβ τὸν Ἀδεννήρ· καὶ πολλάκις κελεύοντος ἀναχωρεῖν, οὐκ ἠνέσχετο. Τότε ἀναιρεῖ αὐτὸν Ἀδεννήρ, καὶ καλέσας τὸν Ἰωάβ παραινέει καταπαῦσαι τὸν πόλεμον. Καὶ ἦν πόλεμος ἀναμέσον τοῦ οἴκου Σαοὺλ καὶ τοῦ οἴκου Δαυὶδ· καὶ ὁ μὲν ἠσθένει, ὁ δὲ ἐκραταίωτο. Αἰσθάνει τὴν παλλακὴν τοῦ Σαοὺλ ὁ Ἀδεννήρ· ἐνεκάλειεν ὁ Μεμφιδιοθέ. Θυμωθεὶς ὁ Ἀδεννήρ πέμπει πρὸς τὸν Δαυὶδ, ἐπαγγελλόμενος ἅπαντα τὸν λαὸν αὐτῷ παραδώσειν. Καὶ ἐλθόντα αὐτὸν πρὸς αὐτὸν, εἰστίσασεν ὁ Δαυὶδ. Ὡς δὲ ἤκουσεν πόθεν ἐκ πολέμου ἐπανήλθεν ὁ Ἰωάβ, μεταπεμφόμενος τὸν Ἀδεννήρ ἐδολοφόνησεν, ἐκδικῶν τὸ τοῦ ἀδελφοῦ αἷμα. Μαθὼν ὁ Δαυὶδ καταρᾶται τὸν Ἰωάβ, καὶ ὀργνέει τὸν Ἀδεννήρ, καὶ μετὰ πολλῆς θάπτει τῆς τιμῆς. Ῥιχάν καὶ Βανέας^γ λάθρα τὸν Μεμφιδιοθέ ἀνελόντες ἦλθον πρὸς τὸν Δαυὶδ, ὡς εὐδοκίμησαντες διὰ τὸν φόνον. Ὁ δὲ αὐτοὺς ἀνείλε. Τότε γίνεται παντὸς τοῦ λαοῦ βασιλεὺς ὁ Δαυὶδ, καὶ ἔρχεται εἰς Ἱερουσαλήμ πρὸς τὸν Ἰεθουσαῖον, καὶ κωλύουσιν αὐτὸν οἱ χωλοὶ εἰσελθεῖν, καὶ λαμβάνει τὴν ἀκραν, καὶ ψυκοδύμησεν ἐαυτῷ οἶκον. Συνέπραξε δὲ αὐτῷ καὶ Κυράμ ὁ βασιλεὺς Τύρου. Ἐπανεστῆσαν οἱ ἀλλόφυλοι, καὶ ἐξελθὼν κατέκοψεν αὐτοὺς ὁ Δαυὶδ. Ὡς δὲ πάλιν ἐπέθεντο, κωλύεται παρὰ τοῦ Θεοῦ εἰς συνάντησιν αὐτοῖς ἀνελθεῖν. Ἄλλ' ἔν τῷ ἀκοῦσαι σε, φησὶν ὁ [349] Θεὸς, τὴν φωνὴν τοῦ σεισμοῦ τοῦ κλαυθμῶνος, τότε πολέμει. Τότε γὰρ παραδίδονται σοι. Ἀνάγει τὴν κιβωτὸν ὁ Δαυὶδ, καὶ ἀποθνήσκει Ὁζά, ὅτι ἐξέτινε τὴν χεῖρα αὐτοῦ πρὸς τὴν κιβωτόν. Ὡς δὲ ἀνήγετο ἡ κιβωτὴς, ὠρχεῖτο ὁ Δαυὶδ, καὶ ἐξουθενήσεν ἡ Μελαχώλ. Τότε βουλόμενος ὁ Δαυὶδ οἰκοδομῆσαι ναὸν,

^α Ἰάβης. Infra Ἰαβίς.

^β Nota verbum βασιλεύειν active sumptum, pro. regem facere

^γ In edit. Rom. Βανιά, et Ῥηαβ. Coisl. Ἰχαάβ καὶ Βανέας. Lugdun. Ῥιχάν καὶ Βενέας.

κωλύεται ὑπὸ τοῦ Νάθαν τοῦ προφήτου, καὶ εὐχεται εὐχαριστῶν πρὸς τὸν Θεὸν, εὐχαριστῶν ὑπὲρ τῶν ἐπαγγελιῶν ὧν ἤκουσεν. Ἐπάταξε Δαυὶδ τοὺς ἀλλοφύλους καὶ τὸν Μωάβ καὶ τοὺς Σύρους, καὶ τὰ ὅπλα τὰ χρυσά, ἃ ἔλαβεν, ἤνεγκεν εἰς Ἱερουσαλήμ, ἅπερ ὕστερον ἔλαβε Σουσακεῖμ βασιλεὺς Αἰγύπτου. Καὶ πολλὰ ἀναθέματα ἀνέθηκεν ὁ Δαυὶδ. Ἀξιοῖ τὸν Μεμφιδιὰλ υἱὸν Ἰωνάθαν τραπέζης βασιλικῆς, καὶ πάντα τὰ τοῦ Σαοὺλ δίδωσιν αὐτῷ. Καὶ κελεύει τῷ Σίβῳ, ὃς ἦν αὐτῷ δούλος πατρικὸς, δουλεύειν τῷ Μεμφιδιὰλ μετὰ τῶν τέκνων αὐτοῦ. Πέμπει δὲ καὶ πρὸς τὸν βασιλέα υἱὸν Ἀμμὼν παρακλέσων, ἐπεὶ δὴ τεθνήκει αὐτοῦ ὁ πατήρ. Ὁ δὲ ὑπὸ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ ἀναπισθεὶς, ἀτιμάζει τοὺς ἀποσταλέντας ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ εἰς παράκλησιν. Ἐντεῦθεν γίνεται πόλεμος· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐπεμφε τὸν Ἰωάβ, εἶτα ἦλθεν αὐτὸς ὁ Δαυὶδ, καὶ τρέπεται τοὺς ἐχθρούς. Τὰ κατὰ τὸν Οὐρίαν ἐντεῦθεν καὶ τὴν Βηρσαβεῆ, καὶ τὸ παιδίον τὸ τελευτήσας. Μεθ' ὃ τίκεται Σολομών. Πολεμεῖ ὁ Ἰωάβ τὴν Παυαθ^δ, καὶ μετὰ τὸ κρατῆσαι τῆς πόλεως, πέμπει ἐπὶ τὸν Δαυὶδ, βουλόμενος τὴν νίκην ἐκεῖνῃ ἐπιγραφῆναι. Ἐρᾷ ὁ υἱὸς Δαυὶδ Ἀμνὼν τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ τῆς Θάμαρ, καὶ προσποιεῖται νόσον, ἐλθούσαν αὐτὴν εἰς· ἐπίσχεψιν ἐξύδρισεν. Ἀκούσας δὲ ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς Ἀδессαλὼμ, καλεῖ μετὰ ταῦτα τὸν βασιλέα εἰς ἐστίασιν· ὡς δὲ οὐκ ἦλθεν ἐκεῖνος, ἤξιον τοὺς γοῦν ἀδελφοὺς ἐλθεῖν. Ἐπεὶ δὲ ἦλθον, παρήγγειλε τοῖς ἑαυτοῦ παισὶν, καὶ ἀνείλου ἐν αὐτῷ τῷ ἀρίστῳ τὸν Ἀμνὼν. Ὡς δὲ ἤκουσεν ὁ Δαυὶδ, ἐπένθησεν ἱκανῶς, καὶ ὠργίζετο τῷ Ἀδессαλὼμ. Ὁ δὲ ἀπέδρα· καὶ μετὰ ἑτη τρία, ὅτε καθύφηκε τῆς ὀργῆς ὁ βασιλεὺς, σοφίζεται Ἰωάβ διὰ γυναικὸς Θεκαῦτιδος, καὶ πείθει ἐπαναγαγεῖν τὸν Ἀδессαλὼμ. Ἐπανελθόντα δὲ οὐκ ἠθέλησεν εὐθέως ἰδεῖν ὁ πατήρ, ἀλλ' ἦν δύο ἑτη ἐν Ἱερουσαλήμ ἐξ ὀφθαλμοῦ τοῦ βασιλέως. Τότε καλεῖ τὸν Ἰωάβ· ὁ δὲ οὐκ ὑπήκουσεν. Εἶτα ἐνέπρησεν αὐτοῦ τὸν ἀγρὸν, καὶ οὕτως ἀναγκασθεὶς ἦλθε πρὸς τὸν Ἀδессαλὼμ, καὶ ἀποσταλεὶς ὑπ' αὐτοῦ πρὸς τὸν βασιλέα, κατήλλαξεν αὐτὸν, καὶ εἰσήγαγε τὸν Ἀδессαλὼμ. Ἐκήλυσεν δὲ αὐτῷ ἄρματα καὶ ἱπποὺς Ἀδессαλὼμ, καὶ τοὺς ἐρχομένους κρίνεσθαι μετὰ πολλῆς ἀποδεχόμενος τιμῆς, ἐπήγει μὲν ὡς δίκαια λέγειν ἔχοντας, ἐλέει δὲ ὡς οὐδενὸς ὄντος τοῦ ἀμύναι δυναμένου, καὶ ἔλεγε· Τίς καταστήσει με κριτὴν ἐπὶ τῆς γῆς; καὶ οὕτως ψύκειτο τὸν λαόν. Ἐπανίσταται δὲ Ἀδессαλὼμ τῷ Δαυὶδ· ὁ δὲ ἀκούσας ἐφυγεν ἐκ τῆς Ἱερουσαλήμ, ἀφελὲς τὰς παλλακὰς αὐτοῦ ἐν τῇ πόλει. Βουλομένου τοῦ Ἐθὶ συμπορεύεσθαι αὐτῷ, [350] τὸ μὲν πρῶτον ἐκώλυεν, ἐπαὶ δὲ εἶδεν ἐπικείμενον, εἶασεν. Ὡς δὲ διέδωσαν τὸν χειμάρρουν, προσέταξε τοῖς ἱερεῦσιν ἀποστρέψαι τὴν κιβωτὸν εἰς τὴν πόλιν. Αὐτὸς δὲ περιμένει αὐτοὺς ἐφη πρὸς τῇ ἐλαίᾳ, εἰ τι ἔχοιεν τῶν τοῦ βασιλέως ἀπορρήτων ἐξεπεῖν. Ἀπαντᾷ τῷ Δαυὶδ ὁ Χουσί. Ὁ δὲ ἀπίστευεν αὐτὸν τῷ Ἀχιτόφελ ἐναντιωθησόμενον, ὃς ἦν σύμβουλος τῷ Ἀδессαλὼμ. Ὡς δὲ ἀπῆλθεν αὐτὸς, ἔρχεται ὁ Σιβᾶ, καὶ κατηγορήσας τοῦ δεσπότου αὐτοῦ Μεμφιδιὰλ, ὡς βουλομένου αὐτοῦ βασιλεύσαι, λαμβάνει

^δ Παυαθ, in edit. Rom. Παββαθ. Coisl. Παυαθ.

sus David ab exercitu (non enim sinebant ipsum satrapæ alienigenarum secum in prælium procedere, suspicantes ne exercitum suum proderet), invenit Secelac incensam, sublatasque mulieres: captivæ namque abductæ fuerant. Interrogato autem Deo, an insequi deberet, illoque respondente, debere, insequutus illos est. Et cum didicisset a puero Ægyptio, ubinam castrametarentur, segnitè agentes invadens percussit illos, et spolia accepit, et æquali sorte divisit illis qui pugnaverant, et illis qui in vasis manserant. Cum commissum autem prælium fuisset inter Israël et alienigenas, cecidere Saül et Jonathan, et duo alii filii ejus: et captum ipsum hostes suspenderunt in muro Bithsan, quæ est Scythopolis. Venientes autem viri de Jabes, acceperunt eum et Jonathan, et sepelierunt.

REGNORUM LIBER II.

Venit quispiam annuntians Davidi, se Saûlem occidisse: et interfecit illum David; luxitque Saûlem et Jonathan, et inunctus est in regem. Mittit ad habitatores Jabes Galaad, laudans illos quod sepeliissent Saûlem. Et Abenner dux Saûlis regem Israël constituit Memphibosthe (a) filium Saûlis. David vero regnavit in Judam. Ut autem occurrerunt sibi Joab Davidis, et Abenner Saûlis duces, et commissum est prælium a juventute, persequutus est Asaël frater Joab Abenner: quo sæpe jubente ut recederet, noluit ille. Tunc occidit eum Abenner, et vocato Joabo hortatur ut præliandi finem faciat. Bellumque erat inter domum Saûlis et domum David. Et ille quidem deficiebat, hic vero confirmabatur. Concubinam Saûlis sibi sumit Abenner: objurgavit Memphibosthe. Iratus Abenner mittit ad Davidem, promittens se totum illi populum daturum. Venientem ad se convivio excepit David. Ut autem id audivit cum e bello reversus est Joab, evocatum Abennerum dolo occidit, ut sanguinem fratris sui ulcisceretur. Re comperta David maledicit Joabo, et luget Abennerum, ac cum honore multo sepelit. Ichaab et Banaas clam occiso Memphibosthe venerunt ad David, ac si eadem hanc præclare gessissent. Ille vero hos interfecit. Tunc totius populi rex efficitur David, et venit Jerusalem ad Jebusæum, impediuntque illum claudi ne intraret, et ceptarum, et ædificavit sibi domum. Cum illo quoque fœdus habebat Chyram rex Tyri. Bellum moverunt alienigenæ, et egressus fudit eos David. Ut autem rursus invaserunt, a Deo prohibetur, ne in occursum illorum eat. Sed *Cum audieris*, inquit Deus,

(a) In Vulgata, *Isboset*. Hic vero *Memphibosthe* non lapsu graphico positum fuisse videtur: nam eodem modo scriptum his postea occurrit. Verum exemplar Chrysostomi multum variabat, eratque illo tempore mira exemplarium diversitas. Multa lectionum discrimina proferre in promptu esset, maxime vero in nominibus propriis. Hæc porro lectio, *Memphibosthe*, non insolens fuisse videtur, quandoquidem Theodoretus etiam eodem modo legit Quæstione octava in secundum librum Regum, et Quæstione decima quarta in eundem librum. Unde etiam inferatur eam lectionem in ejus exemplari fuisse. Verum autem ejus nomen erat *בשנת אש*, *Isboseth*, ut habet Vulgata; librarium autem lapsu scriptum fuit, *Memphibosthe*, quod erat nomen filii Jonathan.

vocem tremoris fletus, tunc prælium committe (2. Reg. 5. 24). Tunc enim tradentur tibi. Anovet arcam David, et moritur Oza, quia extendit manum suam ad arcam. Cum autem duceretur arca, saltabat David, et despexit eum Melchol. Tunc cum vellet David ædificare templum, prohibetur a Nathan propheta, et precatur gratias agens Deo, gratias, inquam, de promissionibus quas audivit. Percussit David alienigenas et Moabum et Syros, et arma aurea quæ accepit, attulit Jerosolymam, quæ demum abstulit Snsacim rex Ægypti. Multaque anathemata consecravit David. Memphibaalum filium Jonathan dignatur mensa regia, et omnia quæ ad Saûlem pertinebant dat ipsi. Jubelet Sibam, qui erat servus paternus, Memphibaali (a) servire cum filiis suis. Mittit autem ad regem filiorum Ammon, qui consolarentur eum, quia mortuus erat pater ejus. Ille vero suadentibus optimatibus ejus, dedecore afficit eos qui a Davide missi erant ad illum consolandum. Hinc oritur bellum: et primo quidem mittit Joabum: deinde venit ipse David, et inimicos fugat. Hinc ea quæ ad Uriam et ad Bersabee pertinent, et ad infantem qui mortuus est. Posteaque nascitur Salomon. Oppugnat Joab Ravath, et postquam urbem occupavit, mittit ad David, volens victoriam ipsi adscribi. Amat filius David Amnon sororem suam Thamar, et simulato morbo, venientem illam ad se visitandum contumelia afficit. Qua re audita frater ejus Abessalom, invitat postea regem ad convivium: cumque rex non veniret, rogat fratres ut veniant. Cum autem venissent, illo jubente servi ipsius interprandendum occiderunt Amnonem. Ut vero rex audivit, multum luxit, et iratus fuit in Abessalom. Ille autem aufugit; et post tres annos, cum sedata esset ira regis, astute providet Joab per mulierem Thecoitidem, suadetque regi ut Abessalom revocet. Redcuntem noluit pater statim videre; sed duobus annis anebat in Jerusalem extra conspectum regis. Tunc vocat Joabum; ille vero non obtemperavit. Deinde illius agrum incendit, et sic coactus venit ad Abessalom: et ab illo missus ad regem, ipsum cum patre reconciliavit, et ad illum adduxit. Fecit autem Abessalom sibi currus et equites, et eos qui ad judicium accedebant cum multo excipiebat honore, et laudabat quasi qui justa dicere possent, miserabatur autem, quasi nemo esset qui posset illos defendere, ac di-

¹ Hic longe variant interpretes: Hebræus habet *תקול ברמי*, *vocem incessus in capitibus mororum*. Aquila et Symmachus, *ὄσον διαδύματος ἐν κεφαλῇς τῶν τροχίλων*, *strepitum transitus in capitibus presidio: uni*. Vulgata, *sonitum gradientis in cacuinæ pyrorum*. LXX Int., *τὴν φωνὴν τοῦ σπυλαίου ἀπὸ τοῦ ἔλπου τοῦ χαλκωμένου*, *vocem conclusionis a luto fletus*. Sed alius, ut notavimus in Hexaplis, hoc loco pro, *σπυλαίου*, habet, *συσσειροῦ*. Chrysostomus vero, *τοῦ σπυροῦ*. Hæc vero lectiones, *συσσειροῦ*, et, *σπυροῦ*, *tremoris*, vel *commotionis*, magis accedunt ad significationem vocis *תקול*, quam *σπυλαίου*, *conclusionis*.

(a) sic quoque legit Theodoretus, Quæstione trigesima prima in librum secundum Regum. Illud autem nomen, *Memphibaal*, factum est partim ex ejus nomine, ut habetur apud LXX interpretes in libro secundo Regum, nempe *Memphibosthe*, partim ex ejusdem altero nomine quod habetur primo libro Paralipomenon cap. 9, v. 40, *Meribaal*. Error autem ideo perseveraverit, quia primum nomen, *Memphibosthe*, lapsu graphico ad *Isbosethum* transierat.

cebat : *Quis me constituet judicem super terram* (2. Reg. 15. 4)? et sic populum sibi conciliavit. Insurgit Abessalom contra Davidem; qua re comperta ille fugit ex Jerusalem, dimissis in urbe concubinis suis. Ethii volentem secum abire primo cohibet, deinde ubi instantem vidit, id permisit. Ubi autem torrentem trajecerunt, imperat sacerdotibus ut reducant arcam in urbem. Ipse vero se expectaturum eos dicit in loco Olivarum (a), si quid habeant arcannorum regis dicendum. Occurrit Davidi Chusi. Ille vero misit eum ut Achitopheli obsisteret, qui erat ipsi Abessalom a consiliis. Ut autem abscessit ille, venit Siba, qui accusato hero suo Memphibaal (b), quasi regnare vellet, totum accipit a Davide. Tunc Semei maledixit Davidi; David autem Abessam volentem illum occidere cohibuit. Venit Chusi ad Abessalom, persuadetque illi se benevolum ipsi accedere. Cumque consilium ageretur de rebus gerendis, hortatur Abessalom Achitophel, ut cum concubinis patris sui cocat. Id ille fecit in solario domus, ut omnes viderent. Addit aliud consilium; ut sibi liceat cum mille viris Davidem aggredi et necare. Ut autem vocatus est Chusi, ut consilium et ipse daret, is Achitophelis sententiam evertit, suadens ut interim supersederet, sed postea cum magno apparatu Davidem adoriretur. Illaque sententia magis placuit, Deo scilicet ita dispensante. Tunc misit Chusi, et per filios sacerdotum hæc Davidi nuntiavit. Achitophel autem, cujus sententia despecta fuerat, sese strangulavit. Feruntur Davidi multa dona. Instructum autem exercitum, emisit dicens : *Parcite puerulo meo Abessalom* (2. Reg. 18. 5). Ipsum enim in bellum exire non permittebant. Prælium committitur, multisque cadentibus occiditur etiam Abessalom, a coma arbori cuidam alligatus. Illo occiso cessat bellum. Mittit Chusi Joab qui Davidi victoriam nuntiet. Quo ille audito lugebat propter filium, donec ingressus Joab illum mutavit, ipsique suavit, ut læto hilarique vultu exercitum exciperet. Fugientem Israelom rex advocabat; Abessa autem illos, jam id in proposito habentes, eo adduxit ut se Davidi subicerent. Cum pertransiret Jordanem, venit Semei, suum confitens peccatum. Volebat autem Abessa illum interficere, id prohibuit David. Venit etiam Memphibaal squalidus, sordidis indutus vestibus, densum habens mystacem, unguis ostendens longos¹, quæ omnia doloris signa erant, ob bellum contra Davidem motum. Interrogabat rex cur non venisset secum. Respondit ille se rogasse Sibam famulum suum, ut se jumento imponeret, claudus quippe erat Memphibaal : illum vero noluisse. Tunc jubet rex illum cum Siba agrum dividere. Berzelli porro, qui belli tempore multa ipsi ministraverat, secum adducere volebat. Ille vero recusavit ob senectutem : et secum accepit rex filium ipsius loco. Tunc scinditur exercitus, parsque Sabee se dedit. Mittitque David

Amessam qui debellet eum : Joab vero Amessam dolo occidit, urbemque in quam confugerat Sabee obsedit. Qui in civitate erant, suadente muliere, abscissum caput Sabee Joabo ex muro projecerunt : atque ita bello liberati sunt. Fames in terra advenit : ad quam profligandam necesse erat quospiam ex Saülis progenie tradi Gabaonitis. Tunc Memphibaalum conservat David, ob juramentum Jonathano præstitum. Tradit autem Saülis filios et nepotes, sepeliturque Saulem et Jonathanum in sepulcro Cis. Bella moventur. Davidem cohibent sui ne exeat, ne forte periclitetur. Tunc dicit decimum septimum Psalmum. Recensentur fortia præclaraque gesta ducum Davidis. Jubetur Joab populum enumerare, enumeratque : et erant Israelis nongenta millia, et Judæ quadringenta millia hominum, omnium bellatorum. Tunc venit Gad propheta optionem illi dans ex tribus ultionibus, quam subire mallet, an tres annos famis, an trium dierum fugam instantibus hostibus, an tres dies mortiferi morbi. Ille vero tres dies mortiferi morbi præoptavit, mortuique sunt a matutino usque ad prandii tempus septuaginta mille homines. Tunc David dixit : *Ecce ego peccavi, et ego pastor inique egi : hi qui grex sunt, quid fecerunt? Fiant manus tua in me et in domum patris mei* (2. Reg. 24. 17). Cessavit punitio, et jubetur David aram erigere in area Ornæ, et ibi sacrificare, id quod ille fecit (a). Ornæ filius David convivio excipit Joabum et Abiatharem, quasi regnaturus. Ingreditur Bersabee, secundum consilium Nathan prophete, et id annuntiat Davidi; loquente illa ingressus est Nathan; id moliebantur scilicet ut Salomon regnaret. Egressi sunt imposito supra regiam mulam Salomone. Tunc Nathan propheta et Sadduc sacerdos abierunt in Gion, unxeruntque illum ac dixerunt : *Vivat rex* (3. Reg. 1. 39). Venit Jonathan filius Abiatharis, et epulanti Ornæ hæc nuntiavit. Et alii quidem fugerunt, Ornæ vero confugit ad aram, metuens Salomonem. Tunc educit illum inde, et veniens Ornæ adoravit regem. Moriturus David, hortatur Salomonem, ut custodiat legem Dei : sic enim illum promissiones esse consequuturum. Præcepit etiam circa Joab et Semei, ut illos ulciscatur.

(a) Huc desinit Codex Lugdunensis, qui libri tertii initium sic ducit : *Adonias filius David convivio excipiens Joabum*, etc. Mox, *Ornæ filius David*, sic Coislin. Antiquissima lectio est, *Ornæ*. Hebræice *ורנא*. LXX Editionis Romanæ, *adonia*, sed lectio, *Ornæ*, in vetustissimis exemplaribus habetur, et sic legit Theodoretus. Procopius ait, binominem fuisse Adoniam. Verum ex similitudine literarum *א* et *ו* factum, ut modo Adonias, modo Ornias dicatur, quod alibi sæpe observatur. Nam quod spectat ad commutationem vocalium *A*, et *O*, ea pro nihilo hic habenda est, ut alibi pluribus est commonstratum. In exemplari Chrysostomi, ut liquet, hæc quæ Adonias sive Ornæ convivium spectant, necnon totum caput primum libri tertii Regum et pars secundi capituli, secundo libro adjuncta fuerant, quod in multis exemplaribus tunc observabatur, et nominatim in exemplari Diodori Tarsensis, qui Chrysostomi nostri præceptor fuit; ut videre est in nota cujusdam Codicis Regii, et in altera Codicis Coisliniani, quas in Hexagilis edidimus. Postrema, quæ lenior est, sic habet : *In Hexaplo et in accuratioribus exemplaribus, secundus Regum liber desinit in narrationem de plaga populi, et in emptionem areæ Ornæ. Tertius autem Regum liber init ab historia de Abisag Sunamitide, et de Adonia ejusque tyrannide. Diodorus autem secundo Regum libro hæc etiam conjungit usque ad mortem Davidis, similiterque Theodoretus.*

¹ In Editione Romana legitur, *neque unguis subsecuit, neque curavit mystacem*.

(a) Hæc non videntur consonare cum textu LXX.

(b) In exemplaribus aliis LXX et in Editione Romana legitur, *Memphibosthe*, sed alia exemplaria *Memphibaal* habuere.

πάν παρὰ τοῦ Δαυὶδ. Τότε Σεμεὶ κατηράσατο τὸν Δαυὶδ· ὁ δὲ Δαυὶδ βουλόμενον αὐτὸν ἀνελεῖν τὸν Ἀδессα διεκώλυσεν. Ἐρχεται ὁ Χουσι πρὸς τὸν Ἀδессαλωμ, καὶ πείθει αὐτὸν ὡς εὐνοϊκῶς διακείμενος αὐτῷ προσέχειν. Καὶ προκεμένης βουλῆς τίνα θεοὶ πράττειν, συγγενέσθαι ταῖς παλλακαῖς τοῦ πατρὸς παραινεῖ τὸν Ἀδессαλωμ Ἀχιτόφελ. Καὶ ἐποίησε τοῦτο ἐπὶ τοῦ δώματος, ὥστε πάντας ὄρῃν. Καὶ προσετίθησιν ἑτέραν γνώμην, ὥστε λαβεῖν χιλιούς μεθ' αὐτοῦ, καὶ ἐπιθέσθαι τῷ Δαυὶδ, καὶ ἀνελεῖν αὐτόν. Ὡς δὲ ἐκλήθη καὶ ὁ Χουσι πρὸς τὸ εἰσηγήσασθαι συμβουλήν, ἀνατρέπει τὴν τοῦ Ἀχιτόφελ γνώμην, τῶς μὲν ὑπερθέσθαι παραινῶν, ὕστερον δὲ μετὰ παρασκευῆς ἐπιθέσθαι τῷ Δαυὶδ. Καὶ ἤρεσε μᾶλλον αὕτη ἡ γνώμη· Θεοῦ γὰρ ἦν ἡ οἰκονομία. Τότε πέμπει διὰ τῶν υἱῶν τῶν ἱερέων, καὶ ἀπαγγέλλει ταῦτα τῷ Δαυὶδ ὁ Χουσι. Ὁ δὲ Ἀχιτόφελ διαμαρτῶν τῆς γνώμης, ἀπήγγετο. Φέρεται πολλὰ ὄψρα τῷ Δαυὶδ. Διατάξας δὲ τὸ στρατόπεδον, ἐξέπεμψε λέγων· *Φείσασθε μου τοῦ παιδοῦ μου Ἀδессαλωμ*. Αὐτὸν γὰρ οὐ συνεχώρησαν ἐξελεῖν. Γίνεται πόλεμος, καὶ πολλῶν πεσόντων ἀναιρεῖται καὶ ὁ Ἀδессαλωμ, προσδεθείς τινι δένδρῳ ἀπὸ τῆς κόμης. Ἀναιρεθέντος δὲ, ἐπαύσατο ὁ πόλεμος. Πέμπει τὸν Χουσι ὁ Ἰωάβ ἀπαγγέλλειν τῷ Δαυὶδ τὴν νίκην. Ὁ δὲ ἀκούσας ἐθρήνη διὰ τὸν υἱόν· ἕως οὗ εἰσελθὼν ὁ Ἰωάβ μετέβαλέ τε αὐτόν, καὶ ἔπεισε δέξασθαι τὸ στρατόπεδον φαιδρῷ τῷ προσώπῳ. Φυγόντα τὸν Ἰσραὴλ ὁ τε βασιλεὺς προσεκαλεῖτο, ὁ τε Ἀδессα προφηρημένους αὐτοὺς ἦδη ἔπεισεν ὑποταγῆναι τῷ Δαυὶδ. Ὡς διέβαινε τὸν Ἰορδάνην ἦλθεν ὁ Σεμεὶ, ὁμολογῶν αὐτοῦ τὴν ἁμαρτίαν. Ἐβούλετο δὲ αὐτὸν θανατῶσαι ὁ Ἀδессα, καὶ διεκώλυσεν ὁ Δαυὶδ. Ἦλθε δὲ καὶ ὁ Μεμφιθαλ αὐχμῶν, ῥυπαρὰ ἐνδεδυμένος ἱμάτια, κομῶν τὸν μύστακα, ὄνυχας μεγάλους ἐπιδεικνύς, πάντα ἅπερ ἦν λύπης σημεῖα τῆς γενομένης αὐτῷ διὰ τὸν πόλεμον τὸν κατὰ τοῦ Δαυὶδ. Εἶτα ὁ μὲν ἠρώτα, διὰ τί μὴ ἐπορεύθῃ μετ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ ἔφη ἡξιώκεναι τὸν Σιδά τὸν οἰκέτην αὐτοῦ ὥστε ἐπιδικάσαι αὐτὸν ὑποσυγίῳ (καὶ γὰρ ἦν χωλὸς ὁ Μεμφιθαλ), μὴ ἀνασχέσθαι δὲ ἐκεῖνον. Τότε καλεῖ αὐτὸν καὶ τὸν Σιδά διελέσθαι τὸν ἀγρόν. Καὶ τὸν Βερζελλί, ὃς ἐχορήγησεν αὐτῷ πολλὰ τοῦ πολέμου συνεστῶτος, ὃν ὁ βούλετο μεθ' αὐτοῦ λαβεῖν. Ὁ δὲ παρητήσατο διὰ τὸ γῆρας. Καὶ λαμβάνει τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀντ' αὐτοῦ. Τότε σχίζεται τὸ στρατόπεδον, καὶ προστίθενται τῷ Σαβεὶ. Καὶ ἐκπέμπει Δαυὶδ τὸν Ἀμессα πολεμῆσαι [551] αὐτῷ· ὁ δὲ Ἰωάβ ἀναιρεῖ μὲν τὸν Ἀμессα δόλῳ, πολιορκεῖ δὲ τὴν πόλιν εἰς ἣν κατέφυγεν ὁ Σαβεὶ. Οἱ δὲ ἐν τῇ

πόλει, γυναῖκός συμβουλευσάσης, ἀποτεμόντες τοῦ Σαβεὶ τὴν κεφαλὴν, ἔρριψαν ἀπὸ τοῦ τείχους τῷ Ἰωάβ, καὶ οὕτως ἀπηλλάγησαν τοῦ πολέμου. Λιμὸς καταλαμβάνει τὴν γῆν· λύσις δὲ ἦν τοῦ λιμοῦ τὸ τινὰς τῶν τοῦ Σαοὺ ἐκδοθῆναι τοῖς Γαδωνίταις. Καὶ τὸν Μεμφιθαλ περιποιεῖται ὁ Δαυὶδ, διὰ τοῦ ὅρκου τοῦ πρὸς Ἰωνάθαν. Ἐκδίδωσι δὲ τοὺς τοῦ Σαοὺ υἱούς καὶ ἐκγόνους, καὶ θάπτει τὸν Σαοὺ καὶ τὸν Ἰωνάθαν ἐν τῷ τάφῳ Κεῖς. Γίνονται ἐνταῦθα πόλεμοι. Καὶ κωλύουσι τὸν Δαυὶδ ἐξελεῖν, μήποτε κινδυνεύσῃ. Τότε λέγει τὸν ἐπτακαίδεκατον ψαλμόν. Καταλέγει τὰς ἀριστείας καὶ τὰ ἀνδραγαθήματα τῶν ἀρχόντων τοῦ Δαυὶδ. Κελεύεται Ἰωάβ ἀριθμῆσαι τὸν λαόν, καὶ ἀριθμῆ· καὶ ἦν Ἰσραὴλ ἐννακῶσαι χιλιάδες, καὶ Ἰούδα τετρακῶσαι χιλιάδες, πάντες πολεμισταί. Τότε ἔρχεται Γάδ ὁ προφήτης, αἰρεσιν αὐτῷ διδούς τριῶν τιμωριῶν, ἣν βούλοιο ὑποστῆναι, ἢ τρία ἔτη λιμόν, ἢ τρεῖς ἡμέρας φυγεῖν ἐπικαιμένων ἐχθρῶν, ἢ τρεῖς ἡμέρας θάνατον. Ὁ δὲ τὰς τρεῖς ἡμέρας τοῦ θανάτου εἴλετο, καὶ ἀπέθανον ἀπὸ πρῶτ' ἕως ἀρίστου ἐβδομήκοντα χιλιάδες. Τότε λέγει Δαυὶδ· *Υδοὺ ἐγὼ ἤμαρτον, καὶ ἐγὼ ὁ ποιμὴν ἐπακοποίησα, καὶ οὗτοι τὸ ποιμνιον τί ἐποίησαν; Γενέσθω ἡ χεὶρ ἐν ἐμοί, καὶ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρός μου*. Ἐπαύσατο ἡ τιμωρία. Καὶ κελεύεται ὁ Δαυὶδ θῦσαι [1. σῆσαι] θυσιαστήριον ἐν τῇ ἄλλῃ Ὀρνία*, καὶ θῦσαι· καὶ ἐποίησεν οὕτως. Ὀρνίας υἱὸς Δαυὶδ ἐστι τὸς περὶ Ἰωάβ καὶ Ἀδιάθαρ, ὡς βασιλεύσων. Εἰσέρχεται ἡ Βηρσαβιὲ κατὰ συμβουλήν Νάθαν τοῦ προφήτου, καὶ ἀπαγγέλλει τῷ Δαυὶδ· μεταξὺ δὲ λαλοῦσης ἐκεῖνης εἰσῆλθε καὶ ὁ Νάθαν, κατασκευάσαντες ὥστε βασιλεῦσαι τὸν Σολομῶνα. Ἐξῆλθον ἐπιδικάσαντες τὸν Σολομῶνα τῇ ἡμιόνῃ τῇ βασιλικῇ. Τότε ὁ προφήτης Νάθαν καὶ ὁ ἱερεὺς Σαδδούκ ἀπῆλθον εἰς τὴν Γιῶν, καὶ ἔχρισαν αὐτὸν καὶ εἶπον· *Ζήτω ὁ βασιλεὺς*. Ἐλθὼν ὁ υἱὸς Ἰωνάθαν ἀπήγγειλε τῷ Ὀρνί τὰ ταῦτα ἐστιωμένῳ. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι ἔφυγον, ὁ δὲ Ὀρνίας κατέφυγεν εἰς τὸ θυσιαστήριον, δεδαικώς τὸν Σολομῶνα. Τότε ἐξάγει αὐτὸν ἐκεῖθεν, καὶ ἐλθὼν προσεκύνησε τῷ βασιλεῖ. Μέλων τελευτῶν ὁ Δαυὶδ, παραινεῖ τῷ Σολομῶντι, ὥστε φυλάττειν τοῦ Θεοῦ τὸν νόμον· οὕτω γὰρ τεύξεσθαι αὐτῷ τῶν ἐπαγγελιῶν τῶν ἐπηγγελμένων αὐτῷ. Παραγγέλλει τε περὶ Ἰωάβ καὶ Σεμεὶ, ὥστε τιμωρηθῆναι [552] αὐτοὺς, καὶ περὶ τῶν υἱῶν Βερζελλί, ὥστε αὐτοὺς τιμῆς τυγχάνειν,

* Ὀρνά legitur in edit. Romana. Ibidem καὶ θῦσαι, καὶ ἐποίησεν οὕτως. Huc porro desinit codex Lugdunensis, in quo liber tertius incipit: Ἀδωνίας υἱὸς Δαυὶδ ἐστι τὸς περὶ Ἰωάβ, etc. Mox Ὀρνίας υἱὸς Δαυὶδ, sic Collin. Antiquissima lectio est Ὀρνίας. Hebraice ירמיה. LXX editionis Romanæ Ἀδωνίας, sed lectio Ὀρνίας in vetustissimis exemplaribus habetur, et sic legit Theodoretus.

† Sic Lugdun. codex, Collinismus vero κατασκευάσαντες. Hic locus non vacat suspitione mendii. Ipsa vox κατασκευάσαντες lexicis ignota est, sed multas hujusmodi habet Chrysostomus.

* In editione Romana legitur οὐδὲ ἀνυγίστατο, οὐδὲ ἐποίησε τὸν μύστακα αὐτοῦ.

† Ὁν hic supertacaneum est.

καὶ τῆς τραπέζης ἀπολαύειν τῆς βασιλικῆς. Καὶ ἀποθνήσκει τεσσαράκοντα ἔτη βασιλεύσας.

Βασιλείων γ'.

Ἀναίρει τὸν Ὀρνίαν ὁ Σολομῶν, ὅτι τὴν Ἀδισὰκ ἤγησε, καὶ τὸν Ἀδιάθαρ ἐξέβαλε τῆς ἱερωσύνης. Καὶ ἐπληρώθη ἡ κατὰ τοῦ Ἥλει ἀπειλή· ἐξ ἐκείνου γὰρ κατήγε τὸ γένος. Ἀνέλε δὲ καὶ τὸν Ἰωάδ· τὸν δὲ Σαδδούκ τὸν ἱερέα ἀντὶ τοῦ Ἀδιάθαρ κατέστησεν ἱερέα. Δίδωσι δὲ ὁ Σολομῶν πρόσταγμα τῷ Σεμεεί, ὥστε ἐν τῇ πόλει μένειν διόλου· εἰ δέ ποτε ἐξέλθοι, οὐκ ἀτιμωρητὶ τοῦτο ποιήσειν, ἀλλὰ θανάτου ὑποστήσεσθαι ζημίαν. Ἀπώλοντο αὐτῷ δοῦλοι· ὁ δὲ ἐπιλαθόμενος τοῦ προστάγματος, ἐξῆλθε ζητήσιν, καὶ μαθὼν ὁ Σολομῶν ἀνέλεν αὐτόν. Περὶ τῆς σοφίας Σολομώντος διήγησις, περὶ τῆς εἰρήνης τῆς ἐπ' αὐτοῦ, περὶ τῆς πολυτελείας τῆς τοῦ ἀρίστου, καὶ περὶ ἀρμάτων, περὶ τῶν ἵππων, περὶ παντὸς τοῦ πλούτου. Αἰτεῖ Σολομῶν σοφίαν παρὰ τοῦ Θεοῦ. Τότε κρίνει ταῖς γυναῖξί ταῖς· ὑπὲρ τοῦ παιδίου προσελθούσας αὐτῷ. Πάλιν περὶ τῆς σοφίας Σολομώντος λόγος, περὶ τῆς πολυτελείας τῆς τραπέζης αὐτοῦ, καὶ τίνες ἐλειτούργουν ταύτην αὐτῷ τὴν λειτουργίαν. Ἀποστέλλει πρὸς Χειράμ τὸν βασιλέα Τύρου, τοὺς δροσομόρους αἰτῶν ἐπὶ μισθῷ· ὁ δὲ παρεσχεν. Ἐνταῦθα ἔγκειται τῶν ἐργαζομένων ὁ ἀριθμὸς, καὶ τῆς ἐτοιμασθείσης εἰς τὸν ναὸν ὕλης τὸ πλῆθος. Εἶτα ἡ οἰκοδομὴ τοῦ ναοῦ. Εὐχεται ὁ Σολομῶν ἐν τῷ ναῷ, καὶ θύει, καὶ ἐγκαινίζει τὸν οἶκον. Ἐπαγγέλλεται ἀγαθὰ αὐτῷ ὁ Θεός, ἐὰν φυλάξῃ τὰ προστάγματα αὐτοῦ, καὶ ἀπειλεῖ τάναντία, ἐὰν παραβῇ. Ἦν δὲ αὐτῷ ναὺς χρυσίον φέρουσα. Τὰ κατὰ τὴν βασιλίσσαν Νότου, τὴν ἐλθοῦσαν ἀκοῦσαι τῆς σοφίας αὐτοῦ. Τὰ κατὰ τὸν πλούτον αὐτοῦ τὸν μέγαν, τὰ περὶ τῶν ὀπλων τῶν χρυσῶν ὧν ἐποίησε, τὰ περὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, πόθεν καὶ μέχρι ποῦ παύταινεν. Ἐντεῦθεν περὶ τῆς εἰδωλολατρίας αὐτοῦ, καὶ τῆς προσκρούσεως· ἥς προσέκρουσε τῷ Θεῷ. Ἐντεῦθεν ἀπειλή πρὸς αὐτόν, καὶ τῆς βασιλείας παράλυσις, εἰρήνης ἀφανισμός. Ἐπανίσταται γὰρ αὐτῷ Ἀδὲρ ὁ Ἰδουμαῖος, καὶ ὁ Ἑσδρώμ. Ἐπανίσταται αὐτῷ καὶ ὁ δοῦλος αὐτοῦ Ἰεροβοάμ. Ἐρχεται πρὸς τὸν Ἰεροβοάμ Ἀχὶζ ὁ προφήτης, καὶ δίδωσιν αὐτῷ διαβρῆξαι ἱμάτιον τελαμώνας α· δέκα, προηνύων αὐτῷ, ὅτι καθέξει τὰ δέκα σκήπτρα. Ὡς δὲ ἤθελεν αὐτὸν ἀνελεῖν ὁ Σολομῶν, ἔφυγεν εἰς Αἴγυπτον. Ἐπανῆλθεν ἀπ' Αἰγύπτου Ἰεροβοάμ, ἀποθανόντος Σολομώντος. Ὁ δὲ λαὸς προσελθὼν τῷ Ροβοάμ υἱῷ Σολομώντος, ἥξίου ἐλαφροτέραν αὐτοῖς γενέσθαι τὴν ἀρχὴν τῆς τοῦ Σολομώντος. Ὁ δὲ ὑπὸ τῶν συντρόφων αὐτοῦ νέων τινῶν ἀναπεισθεὶς, ἠπειλῆσε καὶ βαρυτέραν αὐτοῖς ποιήσειν. Ἐνθεν ἀπεσχίσθησαν αἱ δέκα φυλαὶ, καὶ ἐδασίλευσαν ἐφ' ἑαυτῶν τὸν Ἰεροβοάμ. Καὶ βουλόμενον ἐπιστρατεύσαι αὐτῷ τὸν Ροβοάμ ἐκώλυσεν ὁ Θεός. Ὡς δὲ [353] ἠρρώσθησε τὸ παιδίον Ἰεροβοάμ, πέμπει τὴν γυναῖκα αὐτοῦ πρὸς Ἀχὶζ τὸν προφήτην πεισομένην περὶ τῆς νόσου. Ὁ δὲ εἶπεν, ὅτι ἀποθάνειται, καὶ ἀπέθανεν. Ἰσῆσι δαμάλεις χρυσᾶς ὁ Ἰεροβοάμ, μίαν ἐν Βαιθλ, καὶ μίαν ἐν Ἀδν, ἵνα μὴ ἀναδαίνωσιν εἰς Ἱερουσαλὴμ ὁ λαός. Θύοντο· δὲ αὐ-

• Coislinianus codex ἱμάτιον τελαμώνας mendose. Lugdunensis τελαμώνας δέκα, in fascias, in lacinias decem. ὁ Ἰσῆσι δαμάλεις, lacinias, sic et O. Puto autem hoc in exemplari Chrysostomi fuisse: nam ut modo dicebam, mira erat exemplariorum Bibliorum varietas.

τοῦ ἐκεῖ, ἰδοὺ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ ἐλθὼν, προφητεύει τὰ κατὰ τὸν Ἰωάναν. Καὶ ἐξηράνθη ἡ χεὶρ τοῦ βασιλέως, καὶ ἐρράγη τὸ θυσιαστήριον. Διεθνήτος δὲ τοῦ προφήτου τοῦ Θεοῦ, ὕψιανεν ὁ βασιλεὺς. Καὶ παρεκάλει τὸν προφήτην ἐστιαθῆναι παρ' αὐτῷ. Ὁ δὲ οὐκ ἠνέσχετο, πρόσταγμα φυλάττων τοῦ Θεοῦ, ὥστε ὕστερον παραβῆς, ἀνῆρέθη ὑπὸ τοῦ λέοντος. Ὁ δὲ Ἰεροβοάμ ἐτι ἐπέμενε τῇ κακίᾳ αὐτοῦ, καὶ ὁ Ροβοάμ εἰδωλολάτρῃσεν ἔτη πάντα τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Ἐλθὼν Σουσακιμ· ἔλαβε τοὺς θησαυρούς. Μετὰ τούτων βασιλεύει Ἀδιὰς ὁ υἱὸς αὐτοῦ, καὶ μετὰ τούτων ὁ υἱὸς τοῦ Ἀδιὰ ὁ Ἀσά. Μετὰ δὲ τὸν Ἰεροβοάμ βασιλεύει ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀδὰδ· ὃν ἀνελὼν Βασὰ ἐδασίλευσε, καὶ ἐπολέμει τὸν Ἀσά. Ὁ δὲ τῇ συμμαχίᾳ τοῦ Σύρου Ἀδερ χρησάμενος, ἐπικρατέστερος γέγονεν. Ὡς δὲ πονηρὸς ἦν ὁ Βασὰ, ἀπειλεῖ αὐτῷ ὁ Θεός· κακὰ μέγала. Ἀποθανόντος δὲ αὐτοῦ ἐδασίλευσεν Ἐλὰς ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ὃν ἀνελὼν Ζαμβρί εἰς τῶν ἀρχόντων, ἐδασίλευσε, καὶ ὠλόθρευσεν τὸν οἶκον Βασὰ. Ὡς δὲ καὶ Ζαμβρί ἀπέθανεν ἑαυτὸν ἐμπρήσας, βασιλεύει Ἀμβρί. Ὡς δὲ ἀπέθανε καὶ οὗτος, βασιλεύει Ἀχαάβ ὁ υἱὸς αὐτοῦ. Βασιλεύει ὁ υἱὸς Ἀσὰ Ἰωσαφάτ. Ἀπειλεῖ Ἥλις ὁ προφήτης τῷ Ἀχαάβ τὴν γενομένην ἀνομιρίαν ἐπὶ τρία ἔτη καὶ μῆνας ἑξ. Τότε διατρέφεται διὰ τῶν κοράκων ὁ προφήτης. Ἐνταῦθα τὰ κατὰ τὴν χήραν τὴν ἐν Σαρφέθ, τὰ κατὰ τὸν καμψάκην τοῦ ἐλαίου, καὶ τὴν ὕδριαν τοῦ ἀλεύρου, καὶ τὸν θάνατον τοῦ παιδίου, καὶ τὴν ἐκ τοῦ θανάτου ἔγερσιν. Ἀποστέλλεται πρὸς τὸν Ἀχαάβ ὁ Ἥλις, καὶ ποιεῖ τὴν θυσίαν, καὶ καταφέρει τὸ πῦρ ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἀναλίσκει αὐτήν. Τότε λαβὼν τοὺς ἱερεῖς τοῦ Βαὰλ ἀπέσφαξε. Τότε εὐαγγελίζεται τῷ Ἀχαάβ τὸν ὕπνόν. Καὶ ἀνελθὼν εἰς τὸν Κάρμηλον ἠξίατο Ἥλις, καὶ ποιεῖ τὴν θυσίαν· ἰδοὺ ὕψος. Ἀπειλεῖ τῷ Ἥλῳ θάνατον Ἰεζάβελ ἡ γυνὴ τοῦ Ἀχαάβ, ὁ δὲ ἔρχεται εἰς τὴν ἔρημον, καὶ κοιμηθεὶς, καὶ διεγερθεὶς ὑπὸ ἀγγέλου Θεοῦ, εὗρεν ἐγκρυφίαν ὀλυρίτην, καὶ φαγὼν αὐτόν, ἐνίσχυσεν. Ἐν ἐκείνῃ τῇ βρώσει τεσσαράκοντα ἡμέρας ἦλθεν εἰς Χωρῆβ. Τότε λέγει· Κύριε, τὰ θυσιαστήριά σου κατέσκαψαν. Τὰ ζεύγη τῶν βοῶν ἀφελὶς ὁ Ἐλισσαῖος ἀκολουθεῖ τῷ Ἥλῳ. Ἐντεῦθεν τὸ διζήγημα τὸ κατὰ τὸν ἀμπελῶνα τοῦ Ναβουθαί· καὶ ἡ ἀπειλή κατὰ Ἰεζάβελ καὶ Ἀχαάβ, καὶ ἡ κατάνυξις τοῦ Ἀχαάβ. Ἐπῆλθε τῷ Ἰσραὴλ ὁ Σύρις Ἀδερ μετὰ τριακονταβού βασιλέων· ὁ δὲ χειρώσατο αὐτούς. Καὶ δευτέρον ἐπιστρατεύσας περιέπεσε πληγῇ μεγάλῃ. Ὡς δὲ ἔωρα ἑαυτὸν ἐν κινδύνῳ, σῆμα περιβέμενος ἐλείπειν, ἔρχεται πρὸς τὸν Ἀχαάβ, δοῦλον [354] ἑαυτὸν ἀποκαλῶν, καὶ ἀγαπητῶς ἔχων σωτηρίας τυχεῖν. Ὁ δὲ ἀνεδίδασέ τε αὐτόν ἐπὶ τὸ ἄρμα, καὶ τιμὴς ἀξιώσας, ἐξέπεμψεν εἰς τὴν οἰκίαν γῆν. Ἐρχεται ὁ προφήτης ἐγκαλῶν ὑπὲρ τούτων τῷ βασιλεῖ, καὶ θάνατον ἀπειλῶν. Βουλεύεται ὁ Ἀχαάβ, εἰ δέοι ἐπιστρατεύσαι τοὺς Σύρους· καὶ συμβουλευσάντος τοῦ Ἰωσαφάτ βασιλέως Ἰούδα, μετὰπεμπτος γίνεται Μιχαῖας ὁ προφήτης, καὶ ἐρωτηθεὶς προλέγει συμφορὰς, εἰ πολεμήσειεν. Ὁρίζεται ὁ Ἀχαάβ· τύπτει τὸν Μιχαῖαν Σεδεκίας ὁ ψευδοπροφήτης. Κελεύεται Ἀχαάβ τηρεῖσθαι Μιχαῖαν τὸν ψευδοπροφήτην, ὥς ἂν ὁ πόλεμος λάβῃ τέλος. Ἐξῆλθε μαχόμενος, καὶ νῆσι τῷ Ἰωσαφάτ· Ἀμείψωμεν τὸ σχῆμα καὶ τὸν ἱματισμόν· λαβὼν ἐγὼ τὸν σὸν, ἀντιδιδώμι σοι τὸν

• Hic desunt pauca verba in utroque codice.

• LXX interpretes Σουσακιμ habent, et sic etiam Lugdunensis codex. Coislinianus vero Σουσακην.

tur, et circa filios Berzelli, ut illos in honore habeat, et mensæ regis consortes faciat. Moriturque postquam annos quadraginta regnaverat.

REGNORUM LIBER III.

Occidit Orniam Salomon, quia Abisacam petierat, et Abiatharem ejecit ex sacerdotio. Impletaque est comminatio contra Eli data; ex illo namque genus ducebat Abiathar. Occidit autem Joabum; Sadduc autem constituit sacerdotem pro Abiathare. Præceptum dat Semei Salomon, ut semper in urbe maneat: si autem exeat umquam, id non impune futurum, sed morte mulctandum esse. Cum servos perdidisset ille, mandati oblitus, egressus est ut quæreret: quo comperto Salomon interfecit eum. De sapientia Salomonis enarratio, de pace quæ ejus tempore fuit, de magnificentia prandii, de curribus, de equis, de omni genere divitiarum. Petit Salomon sapientiam a Deo. Tunc judicat de duabus mulieribus quæ illum circa infantem adierant. Rursum de sapientia Salomonis loquitur; de lautilia mensæ ejus, et quinam hujusmodi officio fungerentur. Mittit ad Chiram regem Tyri, lignarios petens conductitios: ille vero præbuit. Hic agitur de operarum numero, et de materiæ copia ad extructionem templi parata: sequitur deinde templi constructio. Precatur Salomon in templo, et immolat, domumque dedicat. Promittit illi bona Deus, si custodierit mandata ipsius, et contrarium minatur, si prævaricatus fuerit. Erat autem illi navis quæ aurum vehebat. Historia reginæ Austri, quæ venit, ut audiret sapientiam ejus. De ingentibus ejus divitiis, de armis aureis quæ ipse fecit; de regni ejus limitibus. Hinc de idololatria ejus et de offensione, qua Deum offendit. Hinc minæ adversus illum intentatæ, regni quæ ejus solutio, paxque sublata. Rebella enim contra illum Ader Idumæus, et Esdrom. Rebella etiam contra illum Jeroboam servus ejus. Venit ad Jeroboam Achia propheta, datque illi scindendum vestimentum in lacinias decem, præsignificans illi quod decem sceptrâ habiturus esset. Cum porro vellet Salomon illum occidere, fugit in Ægyptum. Redit ab Ægypto Jeroboam, mortuo Salomone. Populus autem adiens Roboam filium Salomonis, rogabat levius frui imperio, quam sub Salomone; ille vero ex consilio juvenum quorundam, qui cum ipso educati fuerant, minatus est se graviore usurum imperio. Inde divisæ sunt decem tribus, et regem sibi constituerunt Jeroboam. Roboam vero volentem contra illum movere bellum Deus colibuit. Cum autem ægrota-ret filius Jeroboam, mittit uxorem suam ad Achiam prophetam, de morbo sciscitaturam: ille vero dixit esse moriturum, et mortuus est (a). Statuit Jeroboam vitulas aureas, alteram in Bæthel, alteram in Dan, ne populus ascenderet in Jerusalem. Cum autem immolaret ibi, ecce homo Dei veniens prophetat de Josia

(a) Hæc quæ de ægitudine filii Jeroboami dicuntur pertinent ad caput XIV libri tertii Regum, et post vitularum aurearum cultum habentur in Hebræo, in Vulgatis, atque in hexapla Editione. Sed in aliis Græcis Editionibus inversa sunt.

rege. Et exaruit regis manus, et rupta est arâ. Propheta autem Deum precante, rex sanus factus est. Et rogabat prophetam ut epularetur apud se. Ille vero nolebat, Dei præceptum servans, quod cum postea transgressus esset, occisus est a leone. Jeroboam autem adhuc manebat in impietate sua, et Roboam idola coluit omnibus vitæ suæ annis. Veniens Susa-cim accepit thesauros. Post hunc regnat Abias filius ejus, et post hunc Asa filius Abia. Post Jeroboam regnat filius ejus Adab (a): quem cum occidisset Basa, regnavit et bellabat contra Asa. Hic auxilio usus Ader Syri superior fuit. Quia vero improbus erat Basa, minatur ipsi Deus mala ingentia. Illo mortuo regnavit Ela filius ejus, quem cum occidisset Zambri unus principum, regnavit ipse, et delevit domum Basæ. Ut autem Zambri quoque mortuus est, cum seipsum incendisset, regnat Ambri. Cum autem hic etiam mortuus esset, regnat Achaab filius ejus. Regnat Josaphat filius Asæ. Minatur Elias propheta Achaabo siccitatem, quæ per tres annos et sex menses duravit. Tunc per corvos alitur propheta. Hic sunt ea quæ pertinent ad viduam Sarephthanam, quæ ad lecythum olei, et quæ ad hydriam farinæ, ad mortem pueri, et ad suscitationem ex morte. Mittitur ad Achaab Elias, et hostiam offert, demittit ignem de cælo, et consumit illam. Tunc arreptos sacerdotes Baalis jugulavit. Achaabo pluviam prænuntiat. Et consensu Carmelo precatus est Elias, et sacrificium offert: ecce pluvia. Minatur Eliæ mortem Jezabel uxor Achaabi. Ille autem venit in desertum, et cum dormivisset excitatusque esset ab angelo Dei, invenit subcineritium panem ex olyra, quem cum comedisset roboratus est: cum illo cibo quadraginta diebus venit in Choreb. Tunc ait: Domine, aras tuas suffoderunt. Jugis boum dimissis Elisæus sequitur Eliam. Hinc historia vineæ Nabuthæ: et minæ contra Jezabelem et Achaabum: compunctio Achaabi. Irruptionem fecit in Israel Syrus Ader cum triginta duobus regibus: Achaab vero devicit eos. Cum secundo Ader bellum intulisset, cæsus admodumque profligatus est. Ut autem se vidit in periculo versari, miserabili indutus veste Achaabum adiit, servum se vocans, et salutem consequi peroptans. Ille vero eum in curru suo conscendere jussit, et honore affectum in terram suam remisit. Venit propheta regem super his objurgans, necemque minitans. Consultat Achaab, an debeat Syris bellum inferre: et ex consilio Josaphat regis Judæ, accersitur Michæas propheta, qui interrogatus calamitates prædicit, si bellum inferatur. Irascitur Achaab: Michæam perculit Sedecias pseudopropheta. Jubet Achaab servari Michæam pseudopphetam, donec belli finis esset. Exit ad pugnam, et Josaphath dixit: Mutemus habitum et vestimenta; accipiam ego tua, et mea tibi trado. His peractis, cum præcepisset rex Syriæ militibus suis, ut missis omnibus unum

(a) In LXX Interpretum editione legitur, Nadab. Hæc quippe nomina multum variabant in exemplaribus Græciæ. Verum nomen est Nadab secundum Hebraicam veritatem 272. Sic et infra 146 rex Syriæ est Benadab.

regem Israelis in bello adorirentur, illi videntes Josaphat regem Juda, et putantes esse regem Israel (nam vestis ipsos decepit), circumstabant illum, ut occiderent. Ille vero clamans a periculo eximitur. Alius autem sagittarius ferit Achabum, et sanguis manabat, quem abluerunt in fonte, et meretrices se abluerunt in sanguine ejus, canesque lixerunt eum. Regnavit post Achabum Ochozias filius ejus. Quia autem Josaphat amicus ejus fuit, pœnas dedit; ita ut opera ejus interpellarentur (a).

REGNORUM IV.

Ægotans Ochozias misit consultum Baalem, utrum surrecturus esset: et nuntiis occurrens Elias propheta, jussit regressorū nuntiare ipsum non surrecturum esse. Cum didicisset autem Ochozias esse Eliam, misit quinquagenarium primo et secundo; cum autem uterque cum quinquaginta suis igne consumptus fuisset, cum tertio jabetur Elias descendere, et regem adiens dixit illum esse moriturum. Post hunc regnat frater ejus Joram: non enim erat illi filius. Hinc assumptio Eliæ in carum. Videntes filii prophetarum Elissæum sicco pede Jordanem prætereuntem, dixerunt quicvisse spiritum Eliæ super ipsum, rogantque mitti qui Eliam perquirent: ille prohibebat, demumque annuit: sed qui missi fuerant non invenerunt. Aquas in Jericho sanas reddit Elissæus; cum veniret in Bæthel, puerulos se irridentes maledixit, illique ab ursis interficiuntur. Rex Moab solitum pondere tributum abnuit. Bellum ipsi infert Joram rex Juda assumpto secum Ochozia rege Israel, et rege Edom (b). Cum autem non invenirent aquam in deserto, et de vita periclitarentur, consulente Ochozia veniunt ad Elissæum. Ille vero irascitur contra regem Israel, nec se illum respicere velle dixit, nisi in gratiam regis Judæ. Neque tantum aquarum copiam prædicit, sed etiam victoriam contra Moabitidem, id quod etiam evenit: in tantamque deductus est calamitatem rex Moabitarum, ut etiam filium mactaret supra murum. Hic agitur de muliere, cujus oleum superabundavit, et de Sunamitide, cui filium salvum reddidit Elissæus, et mortuum suscitavit. Fame superveniente amaritudinem abstulit a lebe, et in nomine Dei centum viros enutrivit ex viginti panibus hordeaceis. Lepra affectus est Neeman dux regis Syriæ, qui accedens ad regem Israel medelam petebat; ille vero anxius scidit vestimenta sua. Ipsum

(a) In Græco, ὁμοῦ δεικνύ, τὸ διακρίνει τὰ ἑγὼ αὐτοῦ. Forte melius hæc verba quadrarent, præmissa particula negandi, οὐκ ὁμοῦ δεικνύ, τὸ διακρίνει τὰ ἑγὼ αὐτοῦ, non dedit pœnas, quod opera ejus illud impedirent, quod consonaret cum verbis illis Paralip. 19. 2: Et idcirco iram quidem Domini merebaris: sed bona opera inventa sunt in te.

(b) Hæc non quadrant nisi cum Cod. Coisl. in quo evidenter meodum est. Nam qui bellum intulere Moabitarum regi, erant Joram rex Israel, a quo defecerat rex Moabitarum, Josaphat rex Juda, et rex Edom. Fortassis etiam id ex varietate exemplarium ortum: nam quanta illa esset, videsis in Hexaplis ad caput XIV libri tertii Regum. Sed melius credatur id lapsu graphico accidisse. Librarius enim quispiam primo Joramum regem Juda pro rege Israel posuerat. Deinde alius Ochoziam regem Israel pro Josaphatu rege Juda substituerit.

accessit Elissæus, jubetque immergi in Jordanem scpties. Ille vero primo quidem neglexit, nec medelam inde speravit. Demum servis suis hortantibus, immergitur et curatur: donaque offerebat Elissæo, qui illa respuit. Abscedentem illum insequutus Giesi servus Elissæi, quasi ab Elissæo missus, a Necman accipit duo talenta argentea, et duo vestimenta. Ad Elissæum vero reversus, gestum occultare tentabat. Ille autem servum redarguit, et in pœnam immisit lepram. Veniunt filii prophetarum cæsum ligna ad ædificandum: ut vero ferrum unius ex capulo excidit, exsectum lignum immisit Elissæus, et ferrum supra aquam sublatum est. Rex Syriæ bellum movebat in Israelum ut prædixerat Elissæus. Re comperta, hostis mittit turmam militum in Elissæum. Deum rogante propheta, cæcitate percutiuntur ii qui venerunt, et inducit eos in medios inimicos, regemque ipsos perimere volentem cohibet Elissæus, sed jubet alimentis datis remitti. Tanta superveniente fame, ut caput asini quinquaginta siclis, et quarta pars cabi stercoris columbarum quinque siclis venderetur, accedit ad regem mulier alteram mulierem incusans, quod cum filium suum secum comedisset, promississetque se etiam filium suum in cibum præbituram esse, promissis non stetisset. Tunc scidit rex vestimenta sua, misitque virum qui caput Elissæi amputaret. Prædicit propheta ei qui se convenerat, die crastina fore solutionem famis: cum autem ille non crederet, vaticinatur ei mortem. Leprosi quatuor ob famem in desperationem adducti, sese hostibus dedere decernunt, et ad castra venientes, illa quidem hominibus vacua, tentoria vero divitiis plena invenerunt. Ac cum diripissent quanta gestare poterant, id regi nuntiatum venerunt. Et primo quidem rex dolum subesse suspicabatur: missis autem equitibus, cum rem certo comperisset, emisit populum ad diripienda castra: cessavitque fames. Qui vero non crediderat Elissæo, a turba populi concucatus interiit. Prædicit Elissæus mulieri, cujus filium a morte suscitaverat, septem annorum famem, hortaturque illam ut a regione transmigret. Postquam autem transmigraverat, famesque cessavit, reversa est regemque adiens rogavit ut prædia sua sibi restituerentur. Rex Syriæ mittit ad Elissæum, rogatum an e morbo surrecturus esset. Ille autem nuntio dixit, non surrecturum esse, ipsique etiam prædixit Israelitarum perniciem. Cum autem ille obiisset, regnavit in ejus locum Azaël. Mortuo item Joram rege Juda, illi succedit filius ejus Ochozias. Missum Elissæus unum ex filiis prophetarum, jubet ungere Jechu, qui cum regnum occupasset, Joramum occidit, et projicit eum in vineam Nabuthæ, quam usurpaverat pater Jorami. Cum occidisset etiam Ochoziam, intravit in civitatem Israel. Jezabel autem ornata respiciebat e turri. Rex eunuchis præcepit ut illam præcipitent. Dejecta illa mortua est. Occidit etiam Jechu septuaginta filios Achaabi, itaque fratres Ochozias, sacerdotes quoque Baalis, et Baalem contrivit. Tunc Azaël concidit

ἄρην. Ὡς δὲ γέγονε τοῦτο, καὶ οἱ στρατιῶται ἐντολὴν εἰλῆφesan παρὰ τοῦ βασιλέως τοῦ ἑαυτῶν, πάντας ἀφέντες, μόνῳ τῷ βασιλεῖ τοῦ Ἰσραὴλ συνάπτειν εἰς πόλεμον, ἰδόντες τὸν Ἰωσαφάτ τὸν βασιλέα τοῦ Ἰούδα, καὶ νομίσαντες αὐτὸν τοῦ Ἰσραὴλ εἶναι (τὸ γὰρ σχῆμα αὐτοῦς ἠπάτησεν), ἐκύκλουν αὐτὸν, ἀνελεῖν αὐτὸν. Ὁ δὲ ἀναδοῦσας, ἀπηλλάγη τοῦ κινδύνου. Ἄλλοι δὲ τις τοξότης ἔβαλε τὸν Ἀχαάθ, καὶ κατέρειε τὸ αἶμα. Ὅπερ ἀπέπλυναν ἐν τῇ κυρήνῃ (ἢ κρήνῃ), καὶ αἱ πόρται ἐλούσαντο ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ, καὶ οἱ κύνες ἐλειξαν αὐτό. Ἐβασίλευσε μετὰ τὸν Ἀχαάθ Ὀρχοζίας ὁ υἱὸς αὐτοῦ. Ὡς δὲ φίλος αὐτοῦ γέγονεν Ἰωσαφάτ, ἔδωκε δίκην, τὸ διακοπῆναι τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Βασιλεῶν δ'.

Ἀρρώσθησας Ὀρχοζίας ἐπεμψεν ἐρωτῆσαι ἐν τῷ Βάαλ, εἰ ἀναστήσεται, καὶ ἀπαντήσας Ἥλιος ὁ προφήτης τοῖς ἀποσταλέσι, ἐκέλευσεν ἀπελθόντας εἰπεῖν, ὅτι οὐκ ἀναστήσεται. Μαθὼν δὲ Ὀρχοζίας, ὅτι Ἥλιος ἐστίν, ἐπεμψε τὸν πεντηκόνταρχον πρῶτον καὶ δευτέρου ὡς δὲ ἀνηλθίσανον ὑπὸ τοῦ πυρὸς ἕκαστος μετὰ τῶν πεντήκοντα, μετὰ τοῦ τρίτου κελεύεται κατελθεῖν ὁ Ἥλιος, καὶ ἐλθὼν πρὸς τὸν βασιλέα εἶπεν, ὅτι ἀποθάνεταί. Μετὰ τοῦτον βασιλεύει ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰωράμ· οὐ γὰρ ἦν αὐτῷ υἱός. Ἐντεῦθεν ἡ ἀνάληψις τοῦ Ἥλιου εἰς τὸν οὐρανόν. Ἰδόντες υἱοὶ τῶν προφητῶν τὸν Ἐλισσαῖον διὰ ξηρᾶς ἐν τῷ Ἰορδάνῃ βαδίσαντα, εἶπον· Ἐπαναπέπαυται τὸ πνεῦμα Ἥλιου ἐπ' αὐτόν, καὶ ἀξιοῦσιν ὥστε ἐπιπέμψαι εἰς ἐπιζήτησιν τοῦ Ἥλιου· ὁ δὲ διεκώλυσεν ὕστερον δὲ συνεχώρησεν· οἱ δὲ ἀπελθόντες οὐκ εὗρον. Ἰσται τὰ ἐν Ἱεριχὺ ὕδατα ἀπερχόμενος εἰς Βαιθήλ, τὰ διασύροντα αὐτὸν παιδία καταρᾶται, καὶ ἀναίρεται ὑπὸ τῶν ἄρκτων. Ὁ Μωάβ βασιλεὺς ἀπέστει τοῦ τελεῖν τὴν ἀνωδοτὰ φόρον. Ἐπισταπέυει ἐπ' αὐτὸν Ἰωράμ ὁ βασιλεὺς Ἰσραὴλ, προσλαβὼν καὶ τὸν Ἰωσαφάτ βασιλέα Ἰούδα, καὶ τὸν Ἐδὼμ βασιλέα. Ὡς δὲ οὐκ εὕρισκον ἔσθωρ ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἀλλ' ἐκινδύνουν [355] διαφθαρῆναι, συμβουλευσάντων· Ὀρχοζίου ἐρχονται πρὸς Ἐλισσαῖον. Ὁ δὲ ὀργίζεται πρὸς τὸν βασιλέα Ἰσραὴλ, καὶ οὐδ' ἂν ἰδεῖν αὐτὸν ἐφη, εἰ μὴ διὰ τὸν βασιλέα Ἰούδα. Οὐ μόνον δὲ ὕδατος ἀφθονίαν προεῖπεν αὐτοῖς ἤξειν, ἀλλὰ καὶ τὴν κράτησιν τῆς Μωαβιτιδος, ὥστερ καὶ γέγονε· καὶ εἰς τοσαύτην συμφορὰν ἦλθεν ὁ Μωαβιτῶν βασιλεὺς, ὥστε τὸν υἱὸν αὐτοῦ σφάζει ἀνωθεν ἀπὸ τοῦ τείλους. Ἐνταῦθα ἡ γυνή, ἥ τὸν ἔλαιον ἐπερίσσευσε, καὶ ἡ Σομμανίτις, ἥ τὸν υἱὸν ἐχαρίσατο εὐξάμενος, καὶ ἀποθανόντα ἀνέστησε. Λιμοῦ γενομένου τὴν τε πατρίαν ἀφείλε τὴν ἐν τῷ λέβητι γενομένην, καὶ ἕκαστον ἀνδρᾶς εἰρεψεν ἐν ὀνόματι Θεοῦ ἀπὸ κριθίων ἔσθωρ εἰκοσιν. Ἐλεπρώθη Νεεμάν ὁ στρατηγὸς τοῦ βασιλέως Σύρων καὶ ἐλθὼν πρὸς τὸν βασιλέα Ἰσραὴλ ἐξήτει θεραπεῖαν· ὁ δὲ διηπόρει, καὶ διέβρῃξε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ. Μεταπέμπεται αὐτὸν ὁ Ἐλισσαῖος, καὶ πυνίει βαπτισθῆναι ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ἔδωμον. Ὁ δὲ τὸν πρῶτον ἔσκησε, καὶ ἡπίσται θεραπευθῆναι· ὕστερον δὲ ὑπὸ τῶν παίδων αὐτοῦ παρακληθεὶς, βαπτίζεται καὶ θεραπεύεται, καὶ ἐδίδου δῶρα τῷ Ἐλισσαίῳ.

ἢ οὐκ ἤθελεν. Ὡς δὲ ἀπῆλθεν ὁ ἄνθρωπος, κατα-

δίδως ὁ Γιεζὶ ὁ παῖς τοῦ Ἐλισσαίου, ὡς παρὰ τοῦ Ἐλισσαίου πεμφθεὶς, λαμβάνει παρὰ τοῦ Νεεμάν διτάλαντον ἀργυρίου, καὶ δύο στολάς. Ἐλθὼν δὲ πρὸς Ἐλισσαῖον ἐπειράτο κρύπτειν. Ὁ δὲ διέλεγξεν αὐτόν, καὶ τιμωρίαν ἔλαβε τὴν λέπραν. Ἐρχονται οἱ υἱοὶ τῶν προφητῶν κόψαι ξύλα πρὸς οἰκοδομήν. Ὡς δὲ ἐξέπεσεν ἐνδὸς τὸ σιδηρίον ἐκ τοῦ στελεοῦ, ῥίπτει ξύλον ἀποκλάσας ὁ Ἐλισσαῖος, καὶ ἐμετεωρίζετο τὸ σιδηρίον ἐπὶ τοῦ ὕδατος. Βασιλεὺς Συρίας ἐπολέμει τὸν Ἰσραὴλ, προλέγοντος αὐτῷ τοῦ Ἐλισσαίου. Μαθὼν ὁ πολέμιος, πέμπει στράτευμα ἐπὶ τὸν Ἐλισσαῖον. Εὐξαμένου δὲ τοῦ προφήτου, πληττονται ἀορασίᾳ οἱ ἐλθόντες, καὶ εἰσάγει αὐτοὺς εἰς μέσους τοὺς ἔχθρους αὐτῶν, καὶ βουλόμενον τὸν βασιλέα ἀνελεῖν αὐτούς, διεκώλυσεν ὁ Ἐλισσαῖος· ἐστιάσαντας δὲ αὐτοὺς ἐκέλευσεν ἐκπέμψαι. Λιμοῦ καταλαβόντος Ἰσχυροῦ, ὡς κεφαλὴν θνόν πεντήκοντα σίκλων, καὶ τέταρτον κάθου κόπρου περιστερῶν πέντε σίκλων εἶναι, προσέρχεται γυνὴ τῷ βασιλεῖ ἐγκαλοῦσα ἐτέρᾳ γυνῇ, ὅτι τὸν υἱὸν αὐτῆς καταφαγοῦσα μετ' αὐτῆς, καὶ τὸν ὄϊον ὑποσχομένην παρέξιεν, ἡγῶμόνησε περὶ τὴν ἀντίδοσιν. Τότε διέβρῃξε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς, καὶ πέμπει ἐπὶ τὸν Ἐλισσαῖον ἀφελεῖν αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν. Λέγει ὁ προφήτης τῷ ἐλθόντι ἐπ' αὐτόν, ὅτι αὐρίον ἐσται τοῦ λιμοῦ ἡ λύσις. Ὡς δὲ διηπίσται, προλέγει αὐτῷ θάνατον. Λεπρὸι τέσσαρες ἀπερηχότας τῷ λιμῷ, βουλεύονται παραδοῦναι ἑαυτοὺς τοῖς πολέμοις, καὶ ἐλθόντες εἰς τὴν παρεμβολήν, ἀνθρώπων μὲν κενὸν τὸ χωρίον εὗρον, τὰς δὲ σκηνὰς αὐτῶν πλήρεις· πλούτου πολλοῦ. Καὶ διαρπάσαντες ἄπερ ἤζυναντο φέρειν, ἐλθόντες ἀπήγγειλαν τῷ βασιλεῖ. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον δόλον ὑπώπτευσεν εἶναι τὸ πρᾶγμα ὁ βασιλεὺς· ἀποστείλας δὲ ἱππεῖς καὶ μαθὼν τὸ σαφές, ἐπαφῆκε τὸν λαὸν τῇ τῆς παρεμβολῆς διαρπαγῇ· καὶ ἐλύθη ὁ λιμός. Καὶ ὁ διαπιστήσας τῷ Ἐλισσαίῳ ὑπὸ τοῦ δόλου συμπατηθεὶς ἀπέθανε. Προλέγει τῇ γυναικὶ ὁ Ἐλισσαῖος, [356] ἥς ἐξωποιοῖσε τὸν υἱὸν, ἐπταετὴ λιμόν, καὶ παραινέει μετοικίσεσθαι ἐκ τῆς χώρας ἐκείνῃ. Ὡς δὲ μετώκησε, καὶ ἐπαύσατο ὁ λιμός, πάλιν ἐπανῆλθε, καὶ προσελθοῦσα τῷ βασιλεῖ τὴν τῶν κτημάτων ἥθει δεσποτεῖαν. Ὁ βασιλεὺς Συρίας ἀποστέλλει πρὸς τὸν Ἐλισσαῖον πεισόμενος εἰ φεύσεται τὴν νόσον, ἐν ᾗ κατείχετο. Ὁ δὲ τῷ ἐλθόντι εἶπεν, ὅτι οὐ διαφεύσεται, καὶ προσέφητευσεν αὐτῷ καὶ τὴν τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀπώλειαν. Ὡς δὲ ἀπέθανεν ἐκεῖνος, ἐβασίλευσεν ἀν' αὐτοῦ Ἀζαήλ. Ὡς δὲ καὶ Ἰωράμ ἐταλεύτησεν ὁ βασιλεὺς Ἰούδα, διαδέχεται αὐτὸν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ὀρχοζίας. Πέμψας ὁ Ἐλισσαῖος ἕνα τῶν υἱῶν τῶν προφητῶν, ἐκέλευσε χροῖσαι Ἰοῦ, καὶ βασιλεύσας ὁ Ἰοῦ ἀναιρεῖ τὸν Ἰωράμ, καὶ ῥίπτει αὐτὸν εἰς τὸν ἀμπελῶνα Ναβουθαί, ὃν ἤρπασεν ὁ πατὴρ τοῦ Ἰωράμ. Ὡς δὲ ἀνέβη καὶ τὸν Ὀρχοζίαν, εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν Ἰσραὴλ. Ἡ δὲ Ἰεζάβελ κοσμηθεῖσα παρέκρυπτεν ἄνωθεν. Ὁ δὲ βασιλεὺς εἶπε τοῖς εὐνούχοις ῥέξαι αὐτήν, καὶ ῥιφείσα ἀπέθανεν. Ἀπέκτεινε δὲ ὁ Ἰοῦ καὶ τοὺς ἐβδόμηκοντα υἱοὺς Ἀχαάθ, εἶλε καὶ τοὺς ἀδελφούς Ὀρχοζίου, ἀνέβη δὲ καὶ τοὺς ἱερεῖς τοῦ Βάαλ, καὶ τὸν Βάαλ συνέτριψε. Τότε ὁ Ἀζαήλ συνέκοπτε τὸν Ἰεζαραήλ. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Ἰοῦ, βασιλεύει Ἰωάχαζ υἱὸς αὐτοῦ. Τὰ κατὰ τὸν Ἰωάχ τὸν βασιλέα Ἰούδα, καὶ τὸν ἱερέα Ἰωαῶν, καὶ τὴν Γοθολίαν. Παρεδόθη τοῖς ἔχθροῖς Ἰσραὴλ, καὶ πάλιν ὁ Θεὸς ὥκτειρήσκει αὐτούς. Ὡς δὲ ἀπέθανεν Ἰωάχαζ, βασιλεύει τοῦ Ἰσραὴλ Ἰωάκ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, καὶ ἐλθὼν πρὸς τὸν Ἐλισσαῖον ἐκλαίει. Ὁ δὲ προσέταξεν αὐτῷ, πάντα βέλῃ

* Colsi. ἀνελθόν.

† Colsin. Ὀζίας. Mendum est. Legendum Ὀρχοζίας, ut habet Lugin., et ut infra legitur.

* Sic Lugdun., Colsin. vero Ἰωράμ ὁ βασιλεὺς Ἰούδα, προσλαβὼν δὲ καὶ τὸν Ὀρχοζίαν βασιλέα Ἰσραὴλ, καὶ τὸν Ἐδὼμ. Videsis quæ ad interpretationem Latinam notata sunt. Edit.

λαβόντι, τοξεῦσαι ἐπὶ τὴν γῆν. Ὡς δὲ τρία τοξεύσας ἔστη, εἶπεν αὐτῷ, ὅτι Τρίτον πατάξεις τὴν Συρίαν· εἰ γὰρ τὰ πέντε ἐτόξευσας, ἕως συντελείας αὐτὴν ἐπάταξες ἄν. Ἀποθανὼν Ἑλισσαῖος θάπτεται, καὶ ριψαί τις νεκρὸς πρὸς τῷ τάφῳ αὐτοῦ ἀνέστη. Ὡς δὲ ἀπέθανεν Ἀζάηλ, ἐδασίλευσεν υἱὸς Ἀδερ ἄντ' αὐτοῦ. Ἐπάταξε τρεῖς τοὺς Σύρους Ἰωὰς, καὶ ἀπέθανε, καὶ βασιλεύει Ἰεροβοάμ ὁ υἱὸς αὐτοῦ. Ἀποθανόντος δὲ καὶ τοῦ Ἰωὰς βασιλέως Ἰούδα, ἐδασίλευσεν Ἀμεσίας ὁ υἱὸς αὐτοῦ· καὶ πατάξας τὸν Ἐδὼμ, συνέβαλε καὶ τῷ Ἰωὰς βασιλεῖ Ἰσραήλ. Ὁ δὲ ἐνίκησεν αὐτὸν, καὶ εἰσῆλθεν εἰς Ἱερουσαλήμ. Ἀποθανόντος τοῦ Ἰεροβοάμ, ἐδασίλευσε τοῦ Ἰσραὴλ Ζαχαρίας ὁ υἱὸς αὐτοῦ. Ἀποθανόντος δὲ Ἀμεσίου βασιλέως Ἰούδα, ἐδασίλευσεν Ἀζαρίας, ὁ καὶ Ὀζίας. Ἐπὶ τούτου ἤρξατο Ὡσηε προφητεῦειν. Τὸν δὲ Ζαχαρίαν ἠ ἀνελὼν ὁ Σελῦς, ἐδασίλευσε τοῦ Ἰσραὴλ. Οὗτος ἐχρήσατο τῇ συμμαχίᾳ Φουὰ βασιλέως Ἀσσυρίων, χιλία τάλαντα δούς αὐτῷ. Τελευτήσαντος αὐτοῦ, Ναναεὶμ ἐδασίλευσεν ἄντ' αὐτοῦ. Μετὰ δὲ τὸν Ὀζίαν ἐδασίλευσε τοῦ Ἰούδα ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰωθάμ· καὶ τούτου τελευτήσαντος ἐδασίλευσεν Ἀχαζ υἱὸς Ἰωθάμ. Ἐφ' οὗ Ῥαασιὶν ὁ Σύρος ἀνῆλθε καὶ Φακὰς υἱὸς Ῥωμελίου. Ὁ δὲ Ἀχαζ ἀπέστειλε πρὸς Θεγλαφασάρ τὸν Ἀσσύριον*, εἰς συμμαχίαν [357] καλῶν. Ὁ δὲ ἐλθὼν ἔλαβε τὴν Δαμασκὸν, καὶ τὸν Ῥαασιὶν ἐθανάτωσε. Ἀνέβη δὲ καὶ Σαλμανασάρ ὁ Ἀσσύριος ἐπὶ Ὡσηε τὸν υἱὸν Ἐλᾶ, καὶ ἐγένετο αὐτῷ δοῦλος. Ὡς δὲ ἔγνω ὁ Ἀσσύριος, ὅτι ἀποστήναι βούλεται, καὶ γὰρ ἐπρεσεύεσθαι πρὸς τὸν Αἰθίοπα, ἐπολιόρχησεν αὐτὸν, καὶ ἔδρησεν αὐτὸν, καὶ τὴν Σαμάρειαν λαβὼν καὶ ἑτέρας πόλεις, μετόπισεν εἰς Ἀσσυρίους. Κατηγορία τοῦ Ἰσραὴλ ἐνταῦθα καὶ τοῦ Ἰούδα. Οἱ ἀπὸ Βαβυλῶνος ἀχθέντες καὶ κατοικισθέντες ἐν τῇ Σαμαρείᾳ, ἐπειδὴ μὴ ἐφοδοῦντο τὸν Θεόν, διεφθέροντο ὑπὸ τῶν λεόντων. Τότε πέμπεται ἱερεὺς ἐκεῖθεν, καὶ φωτίζει αὐτοὺς τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν Κύριον ἐφοδοῦντο, καὶ τοῖς εἰδώλοις ἐλάτρευον. Τὰ κατὰ τὸν Ἐζεκιάν καὶ τὸν Ἀσούριον, ᾧ καὶ ἐν τῷ Ἡσείᾳ κεῖται. Τὰ κατὰ τὸν Μανασσῆ καὶ τὴν ἀσέθειαν αὐτοῦ. καὶ τὰς μαιφονίας. Ὡς δὲ ἀπέθανε καὶ οὗτος, ἐδασίλευσεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀμών. Τελευτήσαντος δὲ τοῦ Ἀμών, ἐδασίλευσεν Ἰωσίας ὁ υἱὸς αὐτοῦ· περὶ οὗ ἐπροφητεῦθη τῷ Ἰεροβοάμ δούλῳ τοῦ Σολομῶντος, ὅτε καὶ ἡ χεὶρ τοῦ βασιλέως ἐξηράνθη. Οὗτος ἐκαθίρησεν τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ πάντα τόπον, ἀνασκάψας τόπους δὲ τῶν ἱερῶν τῶν εἰδώλων, συντρίψας τὰ εἰδωλά. Περὶ αὐτοῦ εἴρηται, ὅτι ὁμοίος αὐτῷ οὐ γέγονεν ἔμπροσθεν βασιλεὺς, ὃς ἐπέστρεψε πρὸς Κύριον ἐν ὅλῃ καρδίᾳ αὐτοῦ, καὶ ἐν ὅλῃ ψυχῇ αὐτοῦ. Ἐπὶ τούτου ἤρξατο προφητεῦειν Ἰερεμίας· ἐπὶ τούτου ἦν Ὀλδὰ προφήτης. Ὡς δὲ ἀνέβη αὐτὸν Φαραὼ Νεχαῶ,

βασιλεύει ὁ Ἰωάχαζ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἄντ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ Φαραὼ καὶ τούτον καταλύσας, καὶ εἰς Αἴγυπτον ἀγαγὼν, ἐνθα καὶ ἀπέθανε, κατέστησεν υἱὸν Ἰωσίου Ἐλιακίμ τὸν καὶ Ἰωακείμ, καὶ ἐφορολόγει τὴν γῆν. Ὁ δὲ πρῶτος γενόμενος τοῦ Ναβουχοδονόσορ, ἐρρίφη ἐξω τῶν τειχῶν. Περὶ αὐτοῦ φησὶν ὁ Ἰερεμίας· Ἔσται τὸ θνησιμαῖον αὐτοῦ ἐρρίμμενον τῷ καύματι τῆς ἡμέρας, καὶ τῷ πυρετῷ τῆς νυκτός· καὶ τότε, Ταφῇ θνοῦ ταφῆσεται. Μετὰ γὰρ τὸ διαλυθῆναι, τότε ἐτάφη. Ἀποθανόντος δὲ Ἐλιακίμ τοῦ καὶ Ἰωακείμ υἱοῦ Ἰωσίου, βασιλεύει Ἰωακείμ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ἐχόντος Ἰωσίου· ὁ δὲ Ἰωακείμ οὗτος καὶ Ἰεχονίας ἐκαλεῖτο· οὐκ ἐστὶ λοιπὸν βασιλεὺς Αἰγύπτου ἐξῆς τῆς χώρας αὐτοῦ. Ἐλθὼν δὲ ὁ Ναβουχοδονόσορ καὶ πολιορκήσας τὴν πόλιν, ἐπειδὴ ἐξήλθε πρὸς αὐτὸν μετὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ ὁ Ἰωακείμ ὁ καὶ Ἰεχονίας, καὶ ἀπώκισεν αὐτὸν εἰς Βαβυλῶνα, καὶ κατέστησεν αὐτὸν τὸν ἀδελφὸν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, υἱὸν δὲ Ἰωσίου βασιλέα ἐν Ἱερουσαλήμ. Οὗτος δὲ ἦν Μαθανίας ὁ καὶ Σεδεκίας. Ὡς δὲ ἠθέτησεν ἐν τῷ βασιλεῖ Βαβυλῶνος, ἐλθὼν ὁ Ναβουχοδονόσορ πολιορκεῖ τὴν Ἱερουσαλήμ· καὶ ἐλθὼν αὐτὴν καὶ ἐμπύρσας, τὸν μὲν Σεδεκίαν πηρώσας ἔδρησε καὶ ἀπήγαγεν εἰς Βαβυλῶνα· τὸν δὲ Γυδολίαν κατέστησεν ἐπὶ τῶν καταλειφθέντων ἐν Ἱερουσαλήμ. Ὡς δὲ ἀπέκτεινεν αὐτὸν ὁ Ἰσμαὴλ, ἀναστάντες οἱ ὑπολειφθέντες, εἰσῆλθον εἰς Αἴγυπτον. Μετὰ δὲ ταῦτα τὸν Ἰωακείμ ἐν Βαβυλῶνι πολλῆς ἡξίωσε τιμῆς Εὐλιὰδ Μαρωδάκ· ὁ βασιλεὺς Βαβυλῶνος.

Ἡ μὲν οὖν βασιλεία τῆς Σαμαρείας, ὡς ἔφη εἴρηται, πέπνυται ἐπὶ Ὡσηε υἱῷ Ἰωλῶ (ἰ. Ἠλᾶ) τοῦ σφάζαντος τὸν Φακὰ ἐν τῷ Ῥωμελίῳ. Ἡ δὲ τῆς Ἱερουσαλήμ βασιλεία πέπνυται ἐπὶ Σεδεκίου. [358] Καὶ αὐτὸς γὰρ ἀπαχθεὶς εἰς Βαβυλῶνα, καὶ ἀφαιρεθέντων αὐτῷ τῶν ὀφθαλμῶν, εἰς λάκκον ἐβλήθη ἔτη κς'... Ὅν μετὰ ταῦτα ὑψώσας ὁ βασιλεὺς Βαβυλῶνος, ἔδωκεν αὐτῷ θρόνον ἐπάνω τῶν ἐκεῖσε βασιλείων, καὶ συνήρθη καὶ συνέπινεν αὐτῷ ἕως ἡμέρας ζωῆς αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ τούτου λήγει τὸ βιβλίον, αἰχμαλωτισθέντος τοῦ λαοῦ, καὶ τῆς πόλεως πάσης ἀλώσεως.

Ἔστι δὲ τὰ ὀνόματα τῶν βασιλέων τῆς Ἰουδαίας καὶ τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ὅποιον τῆς ἐκάστου πράξεως τὸ τέλος, καὶ πόσα ἔτη ἕκαστος αὐτῶν ἐδασίλευσε, ὡς ἐν ἐπιτόμῳ διαλαβεῖν (ἔστι) ἀπὸ τῶν προκειμένων ἐν βιβλίων, οὕτως.

Μετὰ τὸ ἀπολέσθαι τὸν Σαούλ βασιλεύσαντα ἔτη μ', βασιλεύει Δαυὶδ ἐπὶ πάντα τὸν Ἰσραὴλ καὶ τὸν Ἰούδαν ἔτη μ' οὕτως· ἐν μὲν Χεθρὼν ἔτη ζ', ἐν δὲ παντὶ τῷ Ἰσραὴλ καὶ τῷ Ἰούδα ἔτη λγ'. Καὶ ἐποίησε τὸ εὐθὲς ἐν τελείᾳ καρδίᾳ. Ἐπὶ τούτου ἦσαν προφῆται Ναθάν καὶ Γάδ. Σολομῶν ὁ υἱὸς Δαυὶδ ἐδασίλευσεν ἐπὶ πάντα τὸν λαὸν ἔτη μ' καὶ αὐτός· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Καὶ ἐπὶ αὐτοῦ ἦσαν προφῆται Ναθάν καὶ Γάδ. Ἰεροβοάμ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐδασίλευσεν ἔτη ιζ', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Ἐπὶ τούτου ἐσχίσθη ἡ βασιλεία, καὶ ἔμειναν μετ' αὐτοῦ μὲν ἐν Ἱερουσαλήμ φυλαὶ δύο, ἡ Ἰουδα καὶ ἡ Βενιαμίν. Ἐν δὲ τῇ Σαμαρείᾳ φυλαὶ δέκα. Ἐπὶ τούτου ἦσαν προφῆται Ἀχίας ὁ Σίλωνιτης, καὶ Ἀδδών. Ἀβία ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐδασίλευσε ἔτη τρίς. Καὶ οὐκ ἦν ἡ καρδία αὐτοῦ ὡς Δαυὶδ, ἀλλ'

δ' Ἠλᾶ forte mendum habetur.

• Editio Romana Εὐλαμπαρόδεα.

* Lugdun. habet Ἀζαρίαν. Mox in aliis exemplaribus legitur Συλλοῦμ.

β Ἰωθάμ legitur in τοῖς Ο'. Infra Ῥαασιὶν ὁ Σύρος. In edit. Rom. legitur Ῥαασῶν. Sed Isaiā c. 7, v. 1, legitur Ῥασιὶν, et apud Chrysost. in Isaiam endem cap. Ῥασήμ, et Ῥασιὶν. Mss. nostri variant. Coislin. infra Ὀζίαν habet, Lugdun. vero Ἀζαρίαν. Mox autem Lugdun. Ἰωθάμ, Coislin. autem Ἰωνάθαν.

γ In edit. τῶν Ο' legitur Θεγλαφασάαρ βασιλεῖα Ἀσσυρίων. Coislin. Θεγλαφασάρ τὸν Σύρον. Mendum erit pro Θεγλαφασάαρ τὸν Ἀσσύριον. Infra enim legitur ὡς δὲ ἔγνω ὁ Ἀσσύριος. Lugdun. Θεγλαφασάαρ.

δ Coislin. in marg. τὰφους recte.

Jerusalem. Mortuo Jehu regnat Joachas filius ejus. Historia eorum quæ spectant ad Joasum regem Juda, ad sacerdotem Jodaë, et ad Gotholiam. Israel hostibus traditur, rursumque Deus misertus est eorum. Mortuo autem Joachazo, regnavit in Israele Joas filius ejus, qui veniens ad Elisæum flebat. Ille præcepit ei, ut arreptis quinque sagittis jacularetur in terram. Cum autem tribus emissis cessaret, dixit ei: Ter percutes Syriam: si quinquies jaculatus esses, usque ad consummationem percussisses eam. Mortuus Elisæus sepelitur, et projectus mortuus quispiam in sepulcrum ejus, surrexit. Mortuo Azaële, regnavit filius Ader in ejus locum. Joas ter Syros percussit, et mortuus est, regnatque Jeroboam filius ejus. Mortuo item Joaso rege Juda, regnavit Amasias filius ejus: qui cum percussisset Edom, congressus est cum Jonso rege Israelis. Hic autem vicit eum, et ingressus est Jerosolymam. Mortuo Jeroboamo, regnavit in Israele Zacharias filius ejus. Defuncto item Amesia rege Juda, regnavit Azarias, qui et Ozias. Hoc regnante prophetare coepit Osee. Zacharia occiso, Selus (a) regnavit in Israele. Hic usus est commilitio Phux regis Assyriorum mille talentis ipsi datis. Illo mortuo, Manaim regnavit in ejus locum. Post Oziam regnavit in Judam Jotham filius ejus. Quo mortuo regnavit Achaz filius Jotham. Illo regnante Raasin Syrus et Phaces filius Romeliæ ascenderunt. Achaz autem misit ad Theglaphassar Assyrium, ad commilitum evocans. Ille autem veniens, cepit Damascum, et Raasin occidit. Ascendit autem et Salmanasar Assyrius ad Osee filium Ela, qui fuit illi servus. Ut novit autem Assyrius illum defectionem cogitare; miserat quippe legatos ad Æthiopem, obsedit eum et vinxit eum, captique Samaria aliisque urbibus, populos transtulit in Assyrios. Hic accusatio habetur Israelis et Judæ. Qui adducti fuerant ex Babylone in Samariam, ut habitarent ibi, quia non timebant Deum, interficiebantur a leonibus. Tunc mittitur sacerdos inde, qui docet illos legem Dei: et illi Deum timebant, idolaque colebant. Historia Ezechie et Assyriorum, quæ etiam in Isaia habentur. Historia Manassis et impietatis eardemque ejus. Ut autem mortuus est, regnavit filius ejus Amon. Quo mortuo, regnavit Josias filius ejus: de quo propheta prædixit Jeroboamo servo Salomonis, quando manus regis arida facta est. Hic expurgavit Jerusalem, locaque omnia, effudit loca sepulcrorum in quibus sacerdotes idolorum, contrivit idola. De illo dictum est, similem ei non fuisse antea regem, qui conversus fuerit ad Dominum in toto corde suo, et in tota anima sua. Hoc regnante prophetare coepit Jeremias: hujusque tempore erat Olda prophetissa. Cum autem occidisset eum Phrao Nechao, regnavit Joachas filius ejus pro eo. Phrao autem hoc dejecto, et in Ægyptum abducto, ubi etiam mortuus est,

constituit regem Josiæ filium Eliacim, qui et Joachim, et terræ tributum imposuit. Joachim primus in potestatem Nabuchodonosoris redactus, extra muros dejectus est. De illo ait Jeremias: *Erit morticinum ejus projectum in æstum diei, et in frigus noctis: et tunc Sepultura asini sepeliatur* (Jer. 36. 30. 22. 19). Nam postquam dissolutus et corruptus erat, tunc sepultus est. Mortuo Eliacim sive Joachim filio Josiæ, regnat Joachim filius ejus, nepos Josiæ. Hic porro Joachim, etiam Jechonias appellabatur. Neque ultra rex Ægypti exivit de terra sua. Cum venisset autem Nabuchodonosor et obsideret urbem, quia venit ad eum cum matre sua Joachim qui et Jechonias, abduxit eum in Babylonem, et constituit fratrem patris ejus filium Josiæ regem in Jerusalem. Hic autem erat Matthanas, qui et Sedecias. Ut autem ille prævaricatus est contra regem Babylonis, venit Nabuchodonosor, et obsedit Jerusalem: qua capta et incensa, Sedeciam exercatum et vincium abduxit in Babylonem. Godoliam vero constituit super eos qui reliqui fuerant in Jerusalem. Postquam autem illum occidit Ismael, profecti illi residui ingressi sunt in Ægyptum. Postea vero Joachimum in Babylone multo dignatus est honore Evilad Marodac¹ rex Babylonis.

Regnum itaque Samariæ, ut jam dictum est, desiit in Oseam filium Ela, qui occiderat Phaceam filium Romeliæ. Jerosolymæ vero regnum desiit in Sedeciam: qui abductus in Babylonem, oculis orhatus, in vinculis fuit per annos viginti septem. Joachimum vero postea extulit rex Babylonis, dedit ipsi thronum supra reges qui istic erant, et comedeat potabatque cum illo omnibus diebus vitæ suæ. Huc autem desinit liber, cum scilicet capta urbe populus in captivitatem abductus est.

Jam vero restat ut nomina regum Judææ et Israel, quæ singulorum fuerint gesta, qui finis, quot annis regnaverint ex hisce libris recenseamus, hoc pacto.

(a) Post perniciem Saülis qui regnaverat annis quadraginta, regnat David in omnem Israel et Judam annis quadraginta; scilicet in Chebron annis septem, in toto autem Israele et Juda annis triginta tribus. Et fecit rectum in perfecto corde. Sub hoc erant prophetæ Nathan et Gad. Salomon filius David regnavit supra omnem populum et ipse annis quadraginta: et fecit malum. Sub hoc etiam erant prophetæ Nathan et Gad. Roboam filius ejus regnavit annis septemdecim, et fecit malum. Sub hoc discissum est regnum, et manserunt cum eo in Jerusalem duæ tribus, Juda et Benjamin. In Samaria autem tribus decem. Sub hoc erant prophete Achias Silonites et Addo. Abia filius ejus regnavit annis tribus. Neque erat cor ejus ut David, sed ambulavit in peccato patris sui. Sub hoc etiam erat Addo propheta. Asa filius ejus annis quadraginta uno, et fecit rectum: sed adhuc erant excelsi. Sub hoc erant

(a) Lugdun. habet, *Azaria*, pro, *Zacharia*. In aliis exemplaribus legitur, *Sultham*, pro, *Selus*. Non hic autem, sed ejus successor usus est auxilio Phux, sive Phul, regis Assyriorum. Sed erat in exemplaribus Græcis librorum Regum mira lectionum varietas.

¹ Vera lectio est, *Evilmerodac*.

(a) Quæ sequuntur habentur in Synopsi, quæ Athanasii nomine circumfertur, Tomo 2, p. 143. Vide ea quæ distant in Diatriba initio hujus Synopsios.

Azarias filius Oded, et Anani, prophetæ. Josophat filius ejus annos viginti quinque, et fecit rectum; sed excelsa adhuc erant. Postea vero in reprehensionem iniquitatis incurrit, quia amicus erat Ochozæ regis Israel, et in negotiis plurimum cum illo communicebat. Sub hoc erant prophetæ Elias, Elissæus, Michæas et Jehu filius Anani, et Oziel filius Zachariæ, et Eliadad filius Adæ ex Marissa. Joram filius ejus annis octo, et fecit malum. Habet enim uxorem filiam Achaab. Sub hoc erant Elias et Elissæus. Ochozias filius ejus anno uno, et fecit malum. Post eum mater ejus Gotholia annos septem. Joas filius Ochozæ annos quadraginta. Ille occidit Zachariam, et fecit rectum in toto corde suo, donec Jodaë vir prudens viveret, et institueret ipsum. Hunc occiderunt servi ipsius in domo Maëloth. Sub hoc prophetavit Zacharias filius Jodaë. Amasias filius ejus annis novemdecim, et fecit rectum in principio; sed non sicut David. Adhuc enim populus immolabat in excelsis, et lucos non abstulit. Sub hoc etiam prophetaverunt prophetæ, quorum nomina scripta non sunt. Posteaquam vero eos, qui in Seir habitabant, percussit, in superbiam elatus est, idola habitantium in Seir coluit, et in manus hostium traditus, percussus est. Azarias, qui et Ozias, annos quinquaginta duos, et initio quod rectum erat fecit, sicut pater ejus: cæterum excelsa non abstulit. Cum prospere rem ageret, elatus est animo, et voluit ipse adolere in templo, quod solis sacerdotibus licebat. Ideo lepra percussus est, postquam audisset, *Non tuum est, Ozia, adolere Domino, id quod solis sacerdotibus licet* (2. Paral. 26. 18). Sub hoc erat Isaias propheta. Jotham filius ejus annos sedecim regnavit, et fecit rectum sicut pater ipsius: cæterum excelsa non abstulit. Sub hoc erat Isaias. Achaz filius ejus annos sedecim, et fecit malum. Sub hoc erant Isaias et Oded prophetæ. Ezekias filius ejus regnavit annis viginti novem, et fecit quod rectum erat sicut David perfecte. Ille abstulit serpentem æneum, quem suspenderat Moyses. Sub hoc Senacherib et Rapsaces Assyrii, quod blasphemassent, percussi sunt, posteaque una nocte egressus angelus centum octoginta quinque millia hominum occidit. Moriturus Ezechias ad prostrationem vite annos quindecim accepit. Manasses filius ejus annos quinquaginta quinque, fecitque malum. Quæcumque demolitus fuerat Ezechias, ipse restituit, et factus est Judæ alter Jeroboam; ita ut ejus causa idem passa sit Jerusalem, quod Samaria. De illo dictum est, *Qui peccare fecit Judam* (4. Reg. 21. 16). Ideo captivus abductus est in Babylonem. Sed in captivitate, ut in Paralipomenis scriptum est, poenitentem reduxit Deus in Jerusalem, regnumque recuperavit. Poenitentiam itaque agens, populumque ut Deo serviret docens, obiit. In civitate tamen David non est sepultus, sed in horto suo, in horto Oza. Amos filius ejus regnavit annos duos, et fecit malum, sicut pater ejus Manasses, et occiderunt ipsum servi ejus, sepultusque est in horto Oza, in quo sepultus est et pater ipsius. Josias filius ejus regnavit annis

triginta uno. Hunc populus regem creavit, cum esset annorum octo, fecitque rectum, et ambulavit in omni via David, nec declinavit ad dexteram vel ad sinistram. Etenim et lucos succidit, et omnia simulacra abstulit. Cum annorum esset sedecim, legem quæsit, et cum ante neglectam invenisset, legi jussit: ac pascha prædicavit celebravitque, sicut scriptum est. Hunc occidit Pharaon Nechao ad Euphratem, cum contentio inter illos orta esset. Hujus tempore fuerunt prophetæ Jeremias et Sophonias, et Oda prophetissa uxor Selle. Joachaz filius ejus regnavit menses tres, et fecit malum, et transtulit eum Pharaon Nechao. Sub hoc quoque vixit Jeremias. Eliakim alter filius Josiæ, qui et Joakim mutato nomine dictus est, regnavit annis undecim, et fecit quod malum erat. Joakim qui et Jeconias, filius ejus, regnavit menses tres, et fecit quod malum erat, translatusque est in Babylonem. Matthan filius ejus. Hunc Nabuchodonosor constituit regem, et mutato nomine Sedeciam appellavit, regnavitque annis duodecim, et fecit malum. Sub hoc quoque erat Jeremias. Illicusque duravit regnum Juda, tuncque subversum est, sicut et regnum Samariæ. Urbs namque capta est, et universi in Babylonem captivi cum vasis abducti sunt. Suntque reges viginti unus, non annumerata Gotholia.

Nomina regum qui fuerunt in Samaria, et quæ gesta, qui finis cujusque fuerit, et quot annis singuli regnaverint his accipe. Jeroboam filius Nabath annis 24. Hic discesso regno ascendens ex Ægypto, primus regnavit in Samaria, et fecit malum, ita ut nullum similem habuerit. Veritus ne regnum ipsi eriperetur, aureas buculas duas fecit, et populum seduxit dicens: *Hi sunt dii, qui eduxerunt nos ex terra Ægypti* (1. Reg. 12. 28). Instituit enim festa et sacerdotes: *Et hic peccare fecit Israel* (2. Reg. 14. 8). Ipsum namque omnes postea reges imitati sunt. Hujus tempore prophetæ erant Achias Silonites, et qui contra ipsum super altare vociferatus est. Nabath filius ejus regnavit annos duos, et fecit malum, neque alius ex genere ejus regnavit. Zambri alterius generis annos 12. Baasa regnavit annos 24, et fecit quod malum erat. Sub hoc prophetæ erant Elias, Elissæus, Michæas, et qui Achaab de Syria et de filio Ader prophetavit, et qui proprio jussu vulneratus, Achaabum redarguit: ac præterea seorsum multi prophetarum filii. Ochozias filius ejus annis duobus, et fecit quod malum erat. Sub hoc erant Elias et Elissæus: nam ejus quinquagenarios igne percussit Elias in verbo Domini. Joram filius Achaab annis duodecim: et fecit malum, neque ultra alius ex genere ipsius regnavit. Sub hoc Elias assumptus est: Elissæus vero mansit usque ad Jeroboam filium Joas regem Israel. Sub hoc erant filii prophetarum. Jehu de alia stirpe, filius Namosæ, annis 22. Ille sustulit genus Achaabi, et prophetas Baal per insidias occidit, statumque illius contrivit. Et cum in hisce fecisset quod rectum erat, habuit promissionem, quot ipsius filii ad quartam usque generationem sessuri essent super thronum. Joachaz filius ejus annos septemdecim, fecitque quod malum erat. Jerusa-

ἐπορεύθη ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἀδδὼ ὁ προφήτης. Ἀσὰ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη μα', καὶ ἐποίησε τὸ εὐθὲς· ἀλλ' ἔτι ἦν τὰ ὑψηλά. Ἐπὶ τούτου ἦσαν Ἀζαρίας υἱὸς Ὠδῆδ, καὶ Ἀναμί, οἱ προφῆται. Ἰωσαφάτ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη κx', καὶ ἐποίησε τὸ εὐθὲς· ἀλλὰ τὰ ὑψηλά ἔτι ὑπῆρχε. Καὶ μετὰ ταῦτα μέμψιν ἔσχεν ἀνομίας, ὅτι ἐφίλιασε τῷ Ὁχοζία βασιλεῖ Ἰσραὴλ, καὶ ἐκοινώνησεν αὐτῷ εἰς πλείον πρᾶγματείας. Ἐπὶ τούτου ἦσαν προφῆται Ἡλίας, Ἐλισσαίη, Μιχαίας, καὶ Ἰοῦ ὁ τοῦ Ἀνεμί, καὶ Ὀζιὰ ὁ τοῦ Ζαχαρίου, καὶ Ἐλιάδαδ ὁ τοῦ Ἀδία ἀπὸ Μαρίσσης. Ἰωράμ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη η', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ἐῖχε γὰρ γυναῖκα θυγατέρα Ἀχαάβ. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦσαν Ἡλίας καὶ Ἐλισσαίος. Ὁχοζίας υἱὸς αὐτοῦ ἔτος α', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Μετ' αὐτὸν Γοθολία ἡ μήτηρ αὐτοῦ, ἔτη ἐπτά. Ἰωῆς υἱὸς Ὁχοζίου ἔτη μ'. Οὗτος ἐφόνευσεν τὸν Ζαχαρίαν, καὶ ἐποίησε τὸ εὐθὲς ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, ἕως Ἰωδαὶ ὁ συνετὸς ἔζη, καὶ ἐφώτισεν αὐτόν. Τούτον ἀπέκτειναν οἱ δοῦλοι αὐτοῦ ἐν οἴκῳ Μαελώθ. Ἐπὶ τούτου ἐπροφήτευσεν Ζαχαρίας υἱὸς Ἰωδαί. Ἀμεσίας υἱὸς αὐτοῦ ἔτη ιθ', καὶ ἐποίησε τὸ εὐθὲς ἐν ἀρχῇ, ἀλλ' οὐχ ὡς Δαυίδ. Ἐτι γὰρ ὁ λαὸς ἐθυσίαζεν ἐν τοῖς ὑψηλοῖς, καὶ τὰ ἄλλα οὐκ ἐξῆρε. Καὶ ἐπὶ τούτου ἐπροφήτευσαν προφῆται, ἀλλ' οὐκ ἐγράψαν τὰ δνόματα αὐτῶν. Μετὰ ταῦτα μέντοι Ἀμεσίας πατάξας τοὺς ἐν Σηεῖρ, ἐπήρθη, καὶ ἐλάτρευσεν τοῖς εἰδωλοῖς [359] τῶν Σηεῖρ, καὶ ἐπατάχθη παρεδοθεὶς τοῖς ἐχθροῖς. Ἀζαρίας ὁ καὶ Ὀζίας ἔτη νβ', καὶ ἐποίησε κατὰ τὴν ἀρχὴν τὸ εὐθὲς, ὡς ὁ πατὴρ αὐτοῦ· πλὴν τὰ ὑψηλά οὐκ ἐξῆρεν. Εὐδοδόμενος δὲ ἐπήρθη, καὶ ἠθέλησεν ἑαυτῷ θυμιάσαι ἐν τῷ ναῷ, ὅπερ μόνους τοὺς ἱερεῖς ἐξέστιν. Διὸ καὶ ἐλεπρώθη ἀκούσας· *Οὐ σοί, Ὀζία, θυμιάσαι τῷ Κυρίῳ, ὁ μόνος τοῖς ἱερεῦσιν ἐξεστίν.* Ἐπὶ τούτου προφήτης Ἡσαίας. Ἰωθάμ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐδασίλευσεν ἔτη ις', καὶ ἐποίησε τὸ εὐθὲς ὡς ὁ πατὴρ αὐτοῦ· πλὴν τὰ ὑψηλά οὐκ ἐξῆρε. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἡσαίας. Ἀχάζ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη ις', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἡσαίας καὶ Ὠδῆδ προφῆται. Ἐζεκίας ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη κθ', καὶ ἐποίησε τὸ εὐθὲς ὡς Δαυίδ τελευτῶς. Οὗτος καθέλειν ὄφιν χαλκοῦν, ὃν ἐκρέμασε Μωϋσῆς. Ἐπὶ τούτου Σενναχηρείμ καὶ Ῥαφάκης οἱ Ἀσσύριοι βλασφημοῦντες ἐπατάχθησαν μὲν αὐτοί, μετὰ ταῦτα ἐν μιᾷ δὲ νυκτὶ χιλιάδας ῥπε' ἐξεληθὼν ἄγγελος ἀνέειλε. Μέλων δὲ Ἐζεκίας ἀποθνήσκειν, ἔλαβε προσθήκην ἔτη ιε'. Μανασσῆς ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη νθ', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ὅσα δὲ κατέσκαψεν Ἐζεκίας, ταῦτα οὗτος ἀνήγειρε, καὶ γέγονεν ἄλλος Ἰεροβοάμ τῷ Ἰούδα, ὥστε δι' αὐτὸν παθεῖν τὴν Ἰερουσαλήμ, ὡς τὴν Σαμαρείαν. Καὶ γὰρ ἐπ' αὐτοῦ ἐλέχθη, *Ὅς ἐξῆμαρτε εὐρ Ἰούδα.* Διὸ καὶ αἰχμάλωτος ἀπήχθη εἰς Βαβυλῶνα. Ἀλλ' ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ, ὡς ἐν τοῖς Παραλειπομένοις γέγραπται, μετανοήσαντα αὐτὸν μετέστρεψεν ὁ Θεὸς εἰς Ἰερουσαλήμ, καὶ πάλιν ἀντετάθετο τῆς βασιλείας. Μετανοῶν δὲ καὶ διδάσκων τὸν λαὸν δουλεύειν τῷ Θεῷ, ἐτελεύτησεν. Οὐκ ἐτάφη δὲ ἐν πόλει Δαυίδ, ἀλλ' ἐν τῷ κήπῳ αὐτοῦ, κήπῳ Ὀζά. Ἀμώς ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη β', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν, ὡς ὁ πατὴρ αὐτοῦ Μανασσῆς, καὶ ἀνέβλιν αὐτὸν οἱ παῖδες αὐτοῦ, καὶ ἐτάφη ἐν κήπῳ Ὀζά, ἐνθα καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Ἰωσίας ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη λα'. Τούτον ὁ λαὸς ἤγειρε βασιλέα, ὅντα ἐτῶν η', καὶ ἐποίησε τὸ εὐθὲς ἐν πάσῃ

ὁδῷ Δαυίδ, καὶ οὐκ ἀπέστη δεξιᾷ, οὐδὲ ἀριστερᾷ. Καὶ γὰρ καὶ τὰ ἄλλα ἐξέκοψε, καὶ τὰ εἰδωλα πάντα καθεῖλε. Γενόμενος δὲ ἐτῶν ις', τὸν τε νόμον ζητήσας, καὶ εὐρὼν ἀμεληθέντα, ἀναγνωσθῆναι πεποίηκε, καὶ τὸ πάσχα ἐποίησε, καὶ ἐκήρυξεν, ὡς γέγραπται. Τούτον δὲ ἀνέειλε Φαραὼ Νεχαῶ ἐπὶ τοῦ Εὐφράτου φιλονεικήσαντα πρὸς αὐτόν. Ἐπὶ τούτου Ἰερემίας καὶ Σοφονίας ἦσαν οἱ προφῆται, καὶ Ὀλδὰ ἡ προφῆτις γυνὴ Σελλῆ. Ἰωάχας υἱὸς αὐτοῦ μῆνας τρεῖς, καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν, καὶ μετέστησεν αὐτὸν Φαραὼ Νεχαῶ· καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἰερემίας. Ἐλιακίμ ἑτερος υἱὸς Ἰωσίου, ὃς μετωνομάσθη Ἰωακίμ, ἔτη ια', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ἰωακίμ ὁ καὶ Ἰεχονίας, ὁ υἱὸς αὐτοῦ, μῆνας γ', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν καὶ ἀπήχθη εἰς Βαβυλῶνα. Ματθάν ὁ υἱὸς αὐτοῦ. Τούτον Ναβουχοδονόσορ ἐποίησε βασιλέα, [360] καὶ μετωνόμασε αὐτὸν Σεδεκίαν. Καὶ ἐδασίλευσεν ἔτη ιβ', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἰερემίας. Ἔως τούτου ἡ βασιλεία τοῦ Ἰούδα, καὶ καταλύθη, ὥσπερ καὶ τῆς Σαμαρείας. Καὶ γὰρ ἡ πόλις ἔαλω, καὶ πάντες ἀπήχθησαν αἰχμάλωτοι εἰς Βαβυλῶνα μετὰ σκευῶν. Εἰσὶ δὲ βασιλεῖς κα', ἐκτὸς Γοθολίας.

Ὄνόματα τῶν βασιλέων τῶν γενομένων ἐν Σαμαρείᾳ, καὶ ποῖον τῆς ἐκάστου πράξεως γέγονε τέλος, καὶ πόσα ἔτη ἕκαστος ἐδασίλευσεν, οὕτως. Ἰεροβοάμ υἱὸς Ναβῶθ ἔτη κδ'. Οὗτος σχισθείσης τῆς βασιλείας ἀνελθὼν ἀπ' Αἰγύπτου πρῶτος ἐδασίλευσεν ἐν Σαμαρείᾳ, καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν ὡς οὐδεὶς ἑτερος. Φεβούμενος γὰρ μὴ κατατληφθῇ, ἐποίησε δαμάλεις χρυσᾶς δύο, καὶ ἠπάτησε τὸν λαὸν λέγων· *Οὗτοι εἰσὼν οἱ θεοί, οἱ ἀναγαγόντες ἡμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου.* Ἐπλάσατο καὶ εορτὰς καὶ ἱερέας· καὶ οὗτος ἐξ-*ῆμαρτε τὸν Ἰσραὴλ.* Αὐτῷ γὰρ πάντες οἱ μετ' αὐτὸν κατηκολούθησαν. Ἐπὶ τούτου ἦν προφήτης Ἀχίας ὁ Σιλονίτης, καὶ ὁ ἐπικαλεσάμενος ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον κατ' αὐτοῦ. Ναβῶθ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη β', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν, καὶ οὐκ ἔτι τις ἐκ γένους αὐτοῦ ἐδασίλευσε. Ζαμβρι ἑτέρου γένους ἔτη ιβ'. Βασαδ ἔτη κθ', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ἐπὶ τούτου προφῆται ἦσαν Ἡλίας, καὶ Ἐλισσαίος, καὶ Μιχαίας, καὶ ὁ προφητεύσας τῷ Ἀχαάβ περὶ τῆς Συρίας καὶ τοῦ υἱοῦ Ἀδερ, καὶ ὁ πατάξας αὐτὸν τραύματι, καὶ ἐλέγξας τὸν Ἀχαάβ, καὶ πολλοὶ καθ' αὐτοὺς υἱοὶ τῶν προφητῶν. Ὁχοζίας υἱὸς αὐτοῦ ἔτη β', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦσαν Ἡλίας καὶ Ἐλισσαίος· αὐτοῦ γὰρ τοὺς πεντηκοντάρχους ἐπάταξεν ἐν πυρὶ Ἡλίας ἐν ῥήματι Κυρίου. Ἰωράμ υἱὸς Ἀχαάβ ἔτη ιβ', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν, καὶ οὐκέτι τις τοῦ γένους αὐτοῦ ἐδασίλευσε. Καὶ ὁ μὲν Ἡλίας ἀνελήφθη ἐπὶ τούτου· ὁ δὲ Ἐλισσαίος διέμεινεν ἕως Ἰεροβοάμ, υἱὸν Ἰωῆς βασιλέως Ἰσραὴλ. Ἦσαν δὲ καὶ ἐπὶ τούτου οἱ υἱοὶ τῶν προφητῶν. Ἰοῦ ἑτέρου γένους, υἱὸς Ναμεσσῆ, ἔτη κβ'. Οὗτος ἀνέειλε τὸ γένος Ἀχαάβ καὶ τοὺς προφῆτας τοῦ Βααλ ἐν τῷ πετερινισμῷ, καὶ τὴν στήλην αὐτοῦ συνέτριψε. Καὶ ἐν τούτοις ποιήσας τὸ εὐθὲς, ἔσχε ἐπαγγελίαν, ὅτι ὕιοι τέταρτοι καθίσονται σοὶ ἐπὶ θρόνον. Ἰοαχὰς υἱὸς αὐτοῦ ἔτη ις', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν, καὶ ἐπολέμησε τὴν Ἰερουσαλήμ, καὶ ἔλαβε τὸ χρυσίον καὶ τὰ σκεύη. Ἰεροβοάμ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη μα', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ζαχαρίας υἱὸς αὐτοῦ μῆνας ς'. καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ἔως τούτου γεγόνاسι τοῦ γένους τοῦ υἱοὶ τέταρτοι. Σαλλοὺμ ἑτέρου γένους, υἱὸς

Ἰαβὶ·, ἡμέρα· λ', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Μανὰημ ἄλλου γένους, υἱὸς Γαδὴ, ἔτη κ', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ἐπὶ τούτου Ἡσαίας καὶ Ὡση^α ἦσαν προφητεύοντες. Φακεὲ ἄλλου γένους, υἱὸς Ῥωμελίου ἔτη κ'. Οὗτος ἔσφαξε τὸν Φακείαν, καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ἐπὶ τούτου ἦσαν Ἡσαίας καὶ Ὡση^α οἱ προφῆται· Ὡση^α ἐτέρου γένους, υἱὸς Ἠλᾶ, ἔτη θ'. Οὗτος ἔσφαξε τὸν Φακεὲ, καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν, πλὴν οὐχ ὡς οἱ πρὸ αὐτοῦ. (Ὑστερος) Ὡση^α γέγονε βασιλεὺς Σαμαρείας. Ἐπ' αὐτοῦ γὰρ πέπαυται, καὶ ἀπώλετο ἡ Σαμάρεια. [361] καὶ λοιπὸν Ἀσσύριοι κατώκησαν ἐν αὐτῇ. Ἐξ ὧν αἰρετικοὶ Σαμαρεῖται γεγόνασιν, καλούμενοι Σαδουκαῖοι. Ἐν τούτοις οὖν καὶ τελευτᾷ ὁ πᾶς σκοπὸς τῶν βιβλίων τῶν Βασιλείων.

Παραλειπόμενα βιβλίου α'.

Παραλειπόμενα καλεῖται, ἐπειδὴ πολλὰ ἐν ταῖς Βασιλείαις παραλειφθέντα περιέχεται ἐν τούτοις τοῖς βιβλίοις. Ἔστι δὲ ἐν τούτῳ τῷ πρώτῳ γενεαλογία πατρὸς φυλῶν ἀπὸ Ἀδὰμ ἕως τῶν βασιλείων κατὰ φυλὰς καὶ κατὰ δῆμους καὶ κατὰ πατριὰς καὶ κατ' οἶκον. Τίνας τε ἔταξε τῶν Λευιτῶν Δαυὶδ ἐν αὐλοῖς καὶ κινύραις, ἔδειν τῷ Θεῷ, καὶ τίνας ἔταξεν ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ ναοῦ. Πρότερος γὰρ αὐτὸς τὸν ναὸν κτίζειν ἤρξατο. Καὶ ἑτέρα τινα λεπτομερῶς βασιλείων καὶ τῶν γενεῶν διέρχεται. Οἷς συναπτεόν καὶ ταῦτα, ὅτι γίνεται ὁμοῦ τῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ βασιλευσάντων ἀπὸ τοῦ Δαυὶδ τὰ πάντα ἔτη υοθ'. Οἱ δὲ βασιλεῖς πάντες γεγόνασιν ἐξ ἐνὸς γένους τοῦ Δαυὶδ, καὶ οἱ μὲν ἐποίησαντο τὸ εὐθὲς, εἰσὶ θ'· οἱ δὲ τὸ πονηρὸν ἐποίησαντο, ιβ', χωρὶς μέντοι Γοθολίας. Τῶν δὲ ἐν Σαμαρείᾳ βασιλευσάντων γίνονται ὁμοῦ τὰ πάντα ἔτη σξθ' καὶ ἡμέραι λ'. βασιλεῖς μὲν ιβ' ἐκ διαφόρων ὁκτὼ γενεῶν γεγόνασιν· οἱ δὲ πάντες ἐποίησαντο τὸ πονηρὸν, κατὰ τὴν ἁμαρτίαν Ἱεροδοάμ.

Παραλειπόμενα βιβλίου β'.

Ἐν τῇ δευτέρᾳ βίβλῳ τῶν Παραλειπομένων παράγονται πράξεις βασιλείων. Εἰσὶ δὲ οἱ ταύτας ἀναγράφαντες οἱ κατὰ καιροὺς ὄντες προφῆται. Ὑπὲρ δὲ τοῦ γινώσκειν ἐκ μέρους τοὺς συγγράψαντας, σημειωτέον οὗτος (ἰ. ὅτι) μὲν πράξεις ἔγκεινται ἐνταῦθα πάντων τῶν βασιλείων Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδα· ἦτοι αἱ παραλειφθεῖσαι τῆς ἱστορίας τῶν βασιλείων. Οἱ δὲ τὰς ἀπάσας αὐτῶν πράξεις ἱστορήσαντες, εἰσὶν οὗτοι· τὰ περὶ τοῦ Δαυὶδ ἔγραψε Σαμουὴλ, καὶ Ναθάν καὶ Γὰδ οἱ προφῆται· τὰ περὶ Σολομῶντος, Ναθάν καὶ Ἀχίας προφῆται· τὰ περὶ Ἱεροδοάμ, Σαμέας καὶ Ἀδδὼ προφῆται· τὰ περὶ Ἀβιά, Ἀδδὼ δὲ προφῆτης. Τὰ περὶ Ἀζά, ἐν τῇ βιβλίῳ λόγων περὶ τῶν βασιλείων Ἰούδα· τὰ περὶ Ἰωσαφάτ, τοῦ ὁ προφήτης, τοῦ Ἀναμή, ὃς κατέγραψε βιβλίον λόγων τῶν βασιλείων Ἰσραὴλ. Τὰ περὶ Ἰωάς, ἐπὶ τὴν γραφὴν τῶν βασιλείων. Τὰ περὶ Ἀμεσία, ἐπὶ βιβλίῳ βασιλείων Ἰούδα καὶ Ἰσραὴλ. Τὰ περὶ Ὀζίου, Ἰσσίας (sic) ὁ προφήτης. Τὰ περὶ Ἰωθαμ, ἐπὶ βιβλίῳ βασιλείων Ἰούδα καὶ Ἰσραὴλ. Τὰ περὶ Ἀχαζ, ἐπὶ βιβλίῳ βασιλείων Ἰούδα καὶ Ἰσραὴλ. Τὰ περὶ Ἐζεκίου, Ἡσαίας υἱὸς Ἀμώς ὁ προφήτης. Τὰ περὶ Μανασσῆ, ἐπὶ λόγων τῶν ὁρώντων. Τὰ περὶ Ἰουάου, ἐπὶ βιβλίῳ βασιλείων Ἰούδα καὶ Ἰσραὴλ. Τὰ

περὶ Ἰωακείμ, ἐπὶ βιβλίου βασιλείων Ἰούδα καὶ Ἰσραὴλ. Ταῦτα ἔστιν εὐρεῖν οὕτω τεταγμένα ἐν τοῖς Παραλειπομένοις τῶν βασιλείων.

[362] Ἑσδρας βιβλίου α'.

Ἑσδρας καλεῖται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ αὐτὸς Ἑσδρας ἱερεὺς ὢν καὶ ἀναγνώστης, ἐξηγεῖται καὶ συγγράφει τὴν ἐπάνοδον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐκ Περσίδος εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ γενομένην. Γέγονε δὲ ἡ ἐπάνοδος προτέρως μὲν ἐκ τοῦ προστάγματος, ἔπειτα δὲ καλεῦσαντος Κύρου καὶ Δαρείου τῶν βασιλείων ἐν χειρὶ Ἰησοῦ τοῦ Ἰωσεδεκ, καὶ Ἑσδρα καὶ Ζοροβάβελ, οἱ ἤρισαν προβλήμασι, τεθείσιν ἐπαγγελίας, αἰτήσαι τὸν νικῶντα ὅπερ ἔαν θελήσῃ παρὰ τοῦ βασιλέως^α. Τοῦ τοίνυν ἐνὸς εἰπόντος νικᾶν τὸν οἶνον, καὶ τοῦ ἑτέρου εἰπόντος νικᾶν τὸν βασιλέα, ὁ Ζοροβάβελ εἶπεν νικᾶν τὰς γυναῖκας, ὅπερ δὲ πάντα τὴν ἀλήθειαν. Καὶ ἐπειδὴ ταῦτα εἰρηκῶς νενίκηκε, καὶ ἤκουσε αἰτήσασθαι ὁ βούλεται, ἤξιώσε αὐτὸς ὁφειλῆναι τὴν αἰχμαλωσίαν, καὶ οἰκοδομηθῆναι τὴν Ἱερουσαλὴμ. Καὶ γέγονεν ὡς ἤξιώσε, καὶ ἀφειθῇ ἡ αἰχμαλωσία. Τότε γὰρ ἐπληρώθη καὶ τὰ ο' ἔτη^β τῆς ὀργῆς. Εἰσὶ τοίνυν οἱ ἀναδάντες ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἀπὸ Ἰούδα καὶ Βενιαμὴν, καὶ οἱ Λευῖται, τὸν ἀριθμὸν μυριάδες θ' καὶ δισχιλιοί, ἔπποι τι', ἡμίονοι σμε', κάμηλοι υλε', παῖδες αὐτῶν καὶ παιδίσκαι ζτιδ', οἱ ἄδοντες σ', ὄνοι ςψκ', καὶ οἱ μὲν οἰκοδομοῦντες ἦσαν Ζοροβάβελ, καὶ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ἰωσεδεκ, καὶ Νεσμίας. Ὁ δὲ Ἑσδρας εὐφυὲς ἐν τῷ νόμῳ, αὐτὸς προσεκόμισε τὸν νόμον, καὶ ἀνέγνω, καὶ διετύπωνε πάντα τὰ κατὰ τὸ ἱερὸν καὶ τοὺς Λευίτας. Αὐτὸς ἔδειξε τὸν νόμον, καὶ πεποίηκε ἐκδοθῆναι τὰς ἀλλογενεῖς γυναῖκας τοὺς λαβόντας ἐν καιρῷ τῆς αἰχμαλωσίας. Καὶ ἐξέβαλον πάντες, καὶ ἐκαθαρίσθησαν, καὶ ἐποίησε τὸ πάσχα νομίμως, ὡς γέγραπται, καὶ τὴν νηστείαν, καὶ οὕτω τελειοῦται τὸ πρῶτον βιβλίον Ἑσδρα.

Ἑσδρας βιβλίου β'.

Ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ τὰ αὐτὰ μὲν τῷ πρώτῳ λέγει ὁ Ἑσδρας περὶ τῆς ἐπάνοδος, χωρὶς τῶν προβληθέντων. Καὶ τὰ πλεῖα δὲ ἐξηγεῖται περὶ Νεσμίου τοῦ εὐνοῦχου· ὅτι αὐτὸς ἤξιώσε περὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ἱεροῦ· καὶ ὅτι μὲν Ἑσδρας ἀνεγίνωσκε, Ἰησοῦς δὲ καὶ Βανέας καὶ Σαραβίας ἦσαν συνετίζοντες τὸν λαόν. Καὶ ὁ μὲν Ἑσδρας ἀναγινώσκων δίδασκεν ἐν ἐπιστήμῃ Κυρίου· ὁ δὲ λαὸς συνῆκε ἐν τῇ ἀναγνώσει, καὶ ἐποίησε τὸ πάσχα, καὶ ἐν τῷ ἑβδόμῳ μηνὶ ἐποίησε τὴν νηστείαν καὶ τὴν σκηνοπηγίαν, ὡς γέγραπται· Ὅτι, φησὶν, οὐκ ἐποίησαν οὕτως ἀπὸ τῶν ἡμερῶν Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ. Ἑσδρας δὲ ἑωρακῶς ἐπιμιγείσας γυναῖκας Ἀζωτιοῦς τοῖς Ἑβραίοις, ἐπεισε πάντας ἐπαγγελιασθαι φυλάττειν τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐξέβαλε τὰς γυναῖκας, ὡς παράνομον γόμον, καὶ ὡμοσαν φυλάξαι τὸν νόμον. Καὶ οὕτως ἁγιασθέντες· καὶ [363] καθαρισθέντες εὐφράνθησαν, καὶ ἀπῆλθε ἕκαστος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ. Ἱστορεῖται δὲ καὶ τοῦτο περὶ τοῦ Ἑσδρα, ὅτι ἀπολλυμένων τῶν βιβλίων ἐξ ἀμελείας τοῦ λαοῦ διὰ τὴν πολυχρόνιον αἰχμαλωσίαν,

^α Hinc tantillum variant in Synopsi: altera.

^β Altera Synopsis ἐξήκοντα ἔτη habet. male.

lem expugnavit, aurum et vasa abstulit. Jeroboam annis ejus 41, fecitque malum. Zacharias filius ejus mensibus sex, fecitque malum. Hactenus genus Jchu usque ad quartam generationem duravit. Solum ex alia stirpe, filius Jabis, regnavit dies triginta, et fecit quod malum erat. Manacem ex alio genere, filius Gadle, annos viginti, et fecit quod malum erat. Huius tempore prophetarunt Isaias et Osee. Phacee de alia stirpe, filius Romeliæ, annos viginti. Ille occidit Phakeiam, et fecit malum. Sub hoc erant Isaias et Osee prophetae. Osee ex alia stirpe, filius Elas, annos novem. Ille occidit regem Phacee, et fecit malum: verum non sicut decessores ejus. Osee ultimus fuit rex Samariæ. In illum enim desierunt reges, et periiit Samaria, quam deinceps inhabitaverunt Assyrii. Ex quibus orti sunt hæretici Samaritæ, qui et Saducæi vocantur. In hæc desinit totus scopus librorum Regum.

PARALIPOMENA, LIBER PRIMUS (a).

Paralipomena vocantur, quia multa in libris Regnorum prætermittuntur in hisce libris continentur. Habetur autem in primo hoc libro omnium tribuum genealogia ab Adam usque ad reges secundum tribus et populos et familias et domos. Quos ex Levitis instituerit David ad canendum Deo, et quos instituerit ad templi opera. Ipse namque prior templum fundare incepit. Alia quoque minutatim de regibus et generationibus edisserit. Quibus hoc subjungendum est, annos omnes eorum qui in Jerusalem regnarunt a Davide, esse quadringentos septuaginta quatuor. Reges autem omnes fuerunt ex una stirpe Davidis: et qui quod rectum erat fecerunt novem sunt: qui vero malum, duodecim, excepta Gotholia. Eorum autem, qui in Samaria regnarunt, omnes anni sunt ducenti sexaginta novem et triginta dies: duodecimque reges ex octo diversis stirpibus fuerunt; omnes autem fecerunt malum, secundum peccatum Jeroboami.

PARALIPOMENA, LIBER SECUNDUS.

In secundo libro Paralipomenon recensentur gesta regum. Qui autem illa descripserunt, prophetae illi fuerunt qui diversis fuere temporibus. Ut autem singulatim sciatur quinam hæc scripserint, observandum est hic gesta haberi omnium regum Israel et Juda; ea scilicet quæ prætermittuntur in historia regum. Qui porro omnia ipsorum gesta descripserunt hi sunt: Davidis gesta scripserunt Samuel, Nathan et Gad prophetae: Salomonis, Nathan et Achias prophetae: Jeroboami, Semeas et Addo prophetae: Abiæ, Addo propheta. Atque gesta habentur in libro sermonum de regibus Juda: Josaphati, Jchu propheta, filius Aname, qui scripsit librum sermonum regum Israel. Quæ Joas gessit, relata sunt in scripturam Regnorum. Quæ Anasias, in librum regum Juda et Israel. Quæ Ozias, scripsit Isaias propheta. Quæ Joatham, in libro regum Juda et Israel. Quæ Achaz, in

libro regum Juda et Israel. Quæ Ezechias, Isaias filius Amos propheta. Quæ Manasses, in libro videntium. Quæ Josias, in libro regum Juda et Israel. Quæ Jachim, in libro regum Juda et Israel. Hæc sic disposita inveniuntur in Paralipomenis regum.

ESDRAS, LIBER PRIMUS (a).

Esdras vocatur hic liber, quia ipse Esdras sacerdos cum esset et lector, enarrat ac describit reditum filiorum Israel ex Perside in Jerusalem. Fuit autem reditus primo quidem ex jussu Cyri et Darii regum in manu Jesu filii Josedec et Esdræ atque Zorobabelis, qui circa quæstionem quamdam contendeabant, facta promissione, ut qui vinceret a rege quicquid vellet peteret. Cum unus ergo dixisset fortius esse vinum; alter fortiozem esse regem, Zorobabel contendit fortiores esse mulieres, veritatemque super omnia excellere. Hæc quia loquutus Zorobabel, victor evasit: cum jussus esset petere quod vellet, petiit ut captivitas solveretur, et Jerusalem ædificaretur. Atque ita ut petiit factum est, dimissaque est captivitas. Tunc enim temporis adimpleti erant septuaginta iræ anni¹. Sunt itaque illi qui de captivitate ascenderunt de Juda et Benjamin, ac Levitæ, numero quadraginta duo millia, equi trecenti triginta, muli ducenti quadraginta quinque, camelis quadringenti triginta quinque, servi eorum et ancillæ septem millia trecenti triginta quatuor, cantores ducenti, asini sex mille septingenti et viginti. Qui ædificabant autem erant Zorobabel et Jesus filius Josedec et Neemias. Esdras vero cum esset in lege peritus, legem protulit atque legit, constituitque cuncta ad templum et ad Levitas pertinentia. Ipse legem ostendit; curavit alienigenas uxores abjici ab iis, qui eas tempore captivitatis duxerant. Abjecerunt autem omnes, et mundati sunt, et celebravit pascha, secundum legem, ut scriptum est, necnon jejunium, et sic absolvitur primus Esdras liber.

SECUNDUS LIBER ESDRÆ.

In hoc libro eadem ipsa quæ in primo dicit Esdras de reditu, iis exceptis, quæ problematum more dicta fuerant. Plura vero de Neemia eunuchio narrat, quod ipse templi ædificationem petierit; et quomodo Esdras quidem legeret, Jesus vero et Baneas et Sarabias populum erudirent. Et Esdras quidem legens distinxit in scientia Domini: populus autem intellexit lectionem, et celebravit pascha, et septimo mense fecit jejunium et scenopegiam, ut scriptum est: *Non fecerunt ad hunc modum a diebus Jesu filii Nave* (2. Esdr. 8. 17) Esdras vero cum vidisset Azotias mulieres Hebræis conjugio junctas, omnibus persuasit ut promitterent se legem Dei servaturos. Et eiecit illas mulieres, tanquam illegitimas, et jurarunt universi se legem servaturos. Atque ita sanctificati et mundati lætati sunt, et abierunt singuli in domum suam.

¹ Altera Synopsis, *sexaginta iræ anni*; male.

(a) Quæ sequuntur, de libro primo Paralipomenon dicta, fere habentur in Synopsi illa, quæ Athanasii nomine comparat, sed brevius recensita.

(a) Huius Synopsi primus libri Esdræ similis est Synopsis ejusdem libri, quæ inter opera Athanasii reperitur. Qui vero primus Esdræ liber hic dicitur, est in Vulgata tertius, et ad calcem Bibliorum positus extra canonicos.

Narratur autem et hoc de Esdra, quod cum libri per incuriam populi et diuturnam captivitatem periissent, ipse illos, cum vir esset honesti studiosus, industrius et lector, apud se omnia custodierit, ac protulerit, ac rursum ediderit, atque sic libros servaverit.

LIBER ESTHER.

Hic liber Esther vocatur, quia per Estheram Deus mox funditus perituros Judæos servavit, Aman vero, qui insidias machinabatur, percussit. Artaxerxes enim rex Persarum, repudiata uxore sua, aliam in regno suo, quæ omnium esset pulcherrima et formosissima, sibi quæsit uxorem; et inventa est Esther, natione Judæa. Illi cognatus erat nomine Mardocheus ex captivitate quæ sub Sedecia facta fuerat in eadem regione. Rex itaque cum extulisset suorum quemdam, Amanum nomine, jusserat illum ab omnibus adorari. Sed cum Mardocheus religione erga Deum motus, hominem non adoraret, rem indigne tulit Aman, cumque didicisset ipsum esse Judæum, regi Artaxerxi persuadet ut scripto jubeat universos in regno suo Judæos uno die mensis duodecimi penitus et funditus deleri. Re comperta Mardocheus, luxit et jejunavit, atque Estheræ misit rogans opem ferret. Esther itaque præmissis jejunio et precationibus ad Deum, muliebri se mundo ornavit: nec vocata (neque enim erat licitum non vocatis adire regem), attamen intravit ad regem, non exspectata temporis opportunitate, sperans precationem opportunitatis loco futuram. Cum autem rex insolentiam facti miraretur, illa in terram præ metu collapsa est. At regis iracundiam Deus in suavem affectum et mansuetudinem mutavit, ita ut surgens prostratam illam erigeret, et metum ponere hortaretur, imo optionem daret petendi quicquid vellet. Illa ut rex cum Amano ad convivium suum venire dignaretur, non semel, sed secundo quoque petiit. Aman præ gaudio effusus ac gestiens, quod dignus haberetur a regina vocari, adhuc amplius adversus Mardocheum erigebatur: curavitque lignum sublime excidi, volens in eo sequente die suspendere Mardocheum. Rex vero bona quadam providentia, noctem illam duxit insomnem, et cum dormire nequirit, jussit sibi commentarios actorum suorum legi. Cumque legerentur, ventum est ad eum locum, in quo scriptum erat beneficium regi a Mardocheo collatum. Duos enim eunuchos regi insidiantes, regi prodiderat et convicerat. Hic rex ob Mardochei officium grato affectus animo, quærebat quonam illum honore pro hoc beneficio donaret. Cum autem mane ad eum ingrederetur Aman, quærit ab illo rex, quonam et quali honore dignus sit is, qui regem beneficio affecisset. Ad hoc Aman, cum se arbitraretur esse case, de quo rex quærebat, dignum esse dixit qui secundus rex vocaretur. Rex igitur Mardocheum illo honore celebrari, et Aman ante illum procedere jussit. Esther vero opportunitatem nacta pro Judæis oravit. Deinde cum rex merore affectus propter indignum contra Judæos edictum, et adversus Amanum iratus esset, ipse Aman, rege absente, Estheræ supplicavit, ad genua illius procumbens atque adorans. Rex, cum ingressus

videret Amanum genua reginæ contingere, suspicatus quod turpitudinis causa id faceret, jussit Aman in ligno, quod Mardocheo paraverat, suspendi; scripsit autem ut Judæi quidem omnes incolumitate fruerentur, hostes vero eorum ab illis interimerentur. Numerus autem eorum qui a Judæis occisi sunt, fuit quindecim millium: ideoque festi illis dies fuere dies quartus decimus, et quintus decimus mensis duodecimi, qui vocatur Adar. Vocatur autem illa dies ipsorum lingua Phura. Quapropter illa die Judæi Amanum comburunt, et festum diem agunt salutis ipsorum memorialem. In hisque terminatur liber.

LIBER TOBIT.

Tobit vocatur hic liber, quia ipsius Tobit historiam continet. Erat autem Tobit de tribu Nephtholim, fuitque in captivitatem adductus, et degebat in civitate Ninive, misericors ac religiosus. Etenim cum in captivitate esset, communem panem ex gentibus non comedit, sed seipsum custodivit. Erat autem annonæ præfectus apud regem Enemasarum, et deposuit in Media decem talenta apud Gabaelem. Isti porro Tobit studium erat sepellendi mortuos ex Judæis. Hujus rei gratia delatus ad regem Achirelem, fuga sibi consuluit. Regressusque e fuga, cum mortuorum aliquem sepelisset, extra muros obdormivit, et cum pro more suo apertos haberet inter dorniendum oculos, passeribus superne in oculos ejus stercore emittentibus, albuginem contraxit, neque ultra videbat. Erat autem Ecbatanis filia Raguelis cognati ipsius Sarra nomine. Hanc daemon Asmodeus non permittebat ut quisquam uxorem duceret: jam enim septem occiderat, qui illam sponsam acceperant. Propter hanc causam cum vehementer contristata esset, oravit; misitque illi Deus auxiliatorem Raphaellem archangelum. Tobit igitur, cum filio suo Tobie præciperet ne sibi aliunde uxorem, quam ex tribu et cognatione sua duceret, dat illi chirographum decem talentorum, præcipitque ut abeat et repetat illa. Filius autem, cum nec viam nosset, nec hominem ad quem erat proficiscendum, egressus est ut viæ sibi socium quæreretur, et Dei providentia incidit in Raphaellem, qui hominis forma foris stabat, pretioque illum conduxit, eo quod se viæ hujus gnarum esse diceret. Conitatus itaque est illum archangelus in specie hominis, qui Azarias diceretur. Cum autem ad Tigridem usque fluvium pervenissent, volebat Tobias in illum lavandi gratia descendere, et mox piscis ingens insiluit in puerum. Angelus vero præcepit, ut piscem hunc apprehenderet et in frusta secaret, atque illius hepar, cor et bilem desumeret, et servaret. Rogante postea puero, in quem usum illa forent, respondit: Hepar et cor incensa daemonem fugabunt: bilis vero oculorum albuginem repurgabit. Hujus ope et consilio Tobias filiam Raguelis Sarram uxorem duxit, cum illo suffitu daemonem fugasset, qui in superioribus Ægypti partibus ab angelo ligatus est. Dum autem cum uxore maneret Tobias, Azariam tamquam hominem in Mediam misit: cumque per illum decem talenta recepisset, ad patrem una cum illo et uxore sua reversus est. Re-

αὐτὸς· Ἐσθῆρ, φιλόκαλος ὢν καὶ εὐφύης, καὶ ἀναγκώτης, ἐφύλαξε πάντα, καὶ λοιπὸν προήνεγκε, καὶ πάλιν ἐκδίδωκε· καὶ οὕτω διασώζεται τὰ βιβλία.

• Ἐσθῆρ βιβλίον.

Ἐσθῆρ καλεῖται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ διὰ τῆς Ἐσθῆρ ὁ Θεὸς μέλλοντας ἀπολέσθαι παγγενὴ τοὺς Ἰουδαίους, αὐτοὺς μὲν διέσωσε, τὸν δὲ Ἀμάν ἐπιβουλεύσαι θελήσαντα ἐπάταξεν. Ἀρταξέρξης γὰρ ὁ βασιλεὺς τὴν Ἰβίαν ἐκβαλὼν γυναῖκα, ἐξήτησεν ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ τὴν πάντων καλλίστην οὖσαν καὶ ὠραιότεραν λαβεῖν ἐαυτῷ γυναῖκα· καὶ εὐρέθη Ἐσθῆρ τὸ γένος Ἰουδαία τυγχάνουσα. Ἦν δὲ καὶ Μαρδοχαῖος συγγενῆς αὐτῆς ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας τῆς γενομένης ἐπὶ Σεδεκίου ἐν αὐτῇ τῇ χώρᾳ. Ὁ οὖν βασιλεὺς μέγαν ποιήσας τὸν λεγόμενον Ἀμάν, ἐκέλευσε πάντας αὐτὸν προσκυνεῖν. Ἀλλὰ τοῦ Μαρδοχαίου τῇ πρὸς Θεὸν λατρεῖα μὴ προσκυνούντος τὸν ἄνθρωπον, ὠργίσθη ὁ Ἀμάν, καὶ μαθὼν ὅτι Ἰουδαῖός ἐστι, πείθει τὸν βασιλέα Ἀρταξέρξη, καὶ γράφει ὥστε πάντας τοὺς ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ Ἰουδαίους ὁλοῦντας ἀπολέσθαι ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ τῷ δωδεκάτῳ μηνί. Τοῦτο τοῖνον μαθὼν ὁ Μαρδοχαῖος, ἐπένθει, καὶ νηστεύων, προὔπεμψε τὴν Ἐσθῆρ ἀξιὼν παρὰ αὐτῆς βοήθειαν γενέσθαι. Ἢ τοῖνον Ἐσθῆρ νηστεύσασα, καὶ εὐχαμένη τῷ Θεῷ, ἐκοσμήσεν ἐαυτὴν τῷ γυναικείῳ κόσμῳ, καὶ μὴ κληθεῖσα (οὐκ ἦν γὰρ ἐξὸν μὴ κληθεῖσαν εἰσελθεῖν), ὅμως εἰσῆλθε παρὰ τὸν καιρὸν πρὸς τὸν βασιλέα, ἀντὶ τοῦ καιροῦ τῇ εὐχῇ θαρρόυσα. Εἶτα τοῦ βασιλέως θαυμάζοντος τὸ ξένον, ἔπεσεν ἐκείνη ἀπὸ τοῦ φόβου. Ὁ δὲ Θεὸς μετέβαλε τὸν θυμὸν τοῦ βασιλέως εἰς διάθεσιν καὶ πρᾶσιν· καὶ ἀναστὰς ἐδάσασα τὴν γυναῖκα, καὶ παρεκάλει αὐτὴν μὴ φοβεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ ἡξίωσεν αὐτὴν αἰτεῖσθαι, εἴ τι βούλοιο. Ἡ δὲ ἐπὶ δειπνῶν ἡξίωσεν ἔλθεῖν αὐτὸν τε τὸν βασιλέα καὶ τὸν Ἀμάν, οὐχ ἄπαξ, ἀλλὰ καὶ δεύτερον. Ὁ μὲν οὖν Ἀμάν διαχυθεὶς καὶ γανωθεὶς, ὡς ὑπὸ τῆς βασιλίδος ἀξιωσθεὶς κληθῆναι, ἔτι μᾶλλον ἐπήρετο κατὰ τοῦ Μαρδοχαίου, καὶ ἐποίησε ξύλον κοπῆναι μέγα, βουλόμενος τὸν Μαρδοχαῖον τῇ ἐξῆς ἡμέρᾳ ἐν αὐτῷ κρεμάσαι. Ὁ δὲ βασιλεὺς κατὰ τινα πρόνοιαν ἀγαθὴν, ἀγρουπήσας ἐκείνην τὴν νύκτα, καὶ μὴ δυνάμενος ὑπνώσαι, ἐκέλευσεν ἀναγινώσκεισθαι αὐτῷ τῶν πράξεων αὐτοῦ τὰ ὑπομνήματα. Ἀναγινώσκοντων δὲ αὐτῶν, εὗρε πρῶτον ἀγαθὴν εἰς αὐτὸν γενομένην ὑπὸ τοῦ Μαρδοχαίου. Δύο γὰρ εὐνοήχους μέλλοντας ἐπιβουλεύειν τῷ βασιλεῖ κατήνεγκεν αὐτῷ τῷ βασιλεῖ καὶ ἡλεγγεν. Ὁ τοῖνον βασιλεὺς ἀποδεξάμενος τὴν προαίρεσιν τοῦ Μαρδοχαίου, ἐξήτει τιμὴν ἀξίαν τῷ τοιοῦτῳ παρασχεῖν ὧς δὲ εἰσῆλθε πρῶτὶ πρὸς αὐτὸν ὁ Ἀμάν, ἐπυνθάνετο [364] ὁ βασιλεὺς αὐτοῦ, ὁποίας καὶ πηλίκης τιμῆς ἀξίός ἐστιν ὁ τὸν βασιλέα εὐεργετήσας. Ὁ δὲ Ἀμάν νομίζων περὶ αὐτοῦ πυνθάνεσθαι τὸν βασιλέα, εἶπεν ἀξίον εἶναι τὸν τοιοῦτον δεύτερον βασιλέα καλεῖσθαι. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς καλεῖται τὸν Μαρδοχαῖον τῆς τοιαύτης ἀξιωθῆναι τιμῆς, καὶ τὸν Ἀμάν ἐμπροσθεν αὐτοῦ περιπατεῖν. Ἡ δὲ Ἐσθῆρ πρόφασιν εὐρούσα, ἡξίωσε περὶ τῶν Ἰουδαίων. Εἶτα τοῦ βασιλέως λυπηθέντος ἐπὶ τῷ πανδημῳ προστάγματι τῷ κατὰ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ὀργισθέντος κατὰ τοῦ Ἀμάν, αὐτὸς ὁ Ἀμάν παρεκάλε· τὴν Ἐσθῆρ, ἀπόντος τοῦ

βασιλέως, ἐπικύπτων καὶ προσκυνῶν τὰ γόνατα αὐτῆς. Ὁ δὲ βασιλεὺς καὶ ἠσυχῶς τὸν Ἀμάν ἀπτόμενον τῶν ἰχνῶν τῆς βασιλίσσης, ὑπονοήσας αἰσχυρῶς αὐτὸν τοῦτο ποιεῖν, ἐκέλευσεν αὐτὸν μὲν τὸν Ἀμάν εἰς τὸ ξύλον, ὅπερ ἦν ἐτοιμάσας τῷ Μαρδοχαίῳ, κρεμασθῆναι· γράφει δὲ ἀνεσιν μὲν ἔχειν πάντας τοὺς Ἰουδαίους, τοὺς δὲ ἐχθροὺς αὐτῶν ἀναιρεθῆναι παρ' αὐτῶν. Καὶ οἱ μὲν ἀναιρεθέντες εἰσὶ μύριοι πεντακισχίλιοι. Γέγονε δὲ ἑορτὴ τῇ ιδ' καὶ ιε' ἐν τῷ μηνὶ τῷ δωδεκάτῳ, ὅστις καλεῖται Ἀδάρ. Καλεῖται δὲ ἡ ἡμέρα αὕτη τῇ ιδίᾳ διαλέκτῳ αὐτῶν Φουρά. Διὰ τοῦτο κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην καίουσιν οἱ Ἰουδαῖοι τὸν Ἀμάν, καὶ ἑορτάζουσι, μνημόσυνον οὖσαν τῆς σωτηρίας αὐτῶν. Καὶ ἐν τούτοις τέλος ἔχει τὸ βιβλίον.

Τωθιτ βιβλίον.

Τωθιτ καλεῖται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ τὴν περὶ αὐτοῦ τοῦ Τωθιτ ἱστορίαν περιέχει. Ἔστι δὲ ὁ Τωθιτ ἀπὸ μὲν φυλῆς Νεφθαλεὶμ, γέγονε δὲ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ, καὶ ἦν ἐν τῇ Νινευὶ ἐλεήμων καὶ θεοσεβής. Καὶ γὰρ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ γενόμενος, οὐκ ἦσθε κοιτῶν ἄρτον ἀπὸ τῶν ἰθύνων, ἀλλ' ἐαυτὸν συνετήρησε. Ἦν δὲ καὶ ἀγοραστής τοῦ βασιλέως Ἐνεμασάρου, καὶ παρέθετο ἐν τῇ Μηδείᾳ Γαθαὴλ τάλαντα ι'. Οὗτος οὖν ὁ Τωθιτ σπουδὴν εἶχε θάπτειν τοὺς ἀποθνήσκοντας τῶν Ἰουδαίων. Διαβλήθεις δὲ τῷ βασιλεῖ Ἀχειρήλ, ἔφυγε. Καὶ ἐπανελθὼν, καὶ θάψας τινὰ τῶν ἀποθανόντων, ἐκοιμήθη ἔξω τοῦ τείχους, καὶ ὡς εἰωθε κοιμώμενος, ἀνεωγμένους εἶχε τοὺς ὀφθαλμοὺς, στρουθίων δὲ ἀφιδυσάντων ἀνωθεν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, λευκώματα ἔσχε, καὶ οὐκέτι ἔβλεπεν. Ἦν δὲ καὶ ἐν Ἐκδατάνοις θυγάτηρ τοῦ Παγουὴλ συγγενοῦς αὐτοῦ Σάρβα ὀνόματι. Ταύτην γαμηθῆναι οὐκ ἐπέτρεπεν ὁ δαίμων Ἀσμοδαῖος· ἐπὶ γοῦν ἐξῆς λαβόντας αὐτὴν ἀπέκτεινε· [καὶ πάνυ λυπηθεῖσα· ἐπὶ γὰρ λαβόντας ἐξῆς αὐτὴν ἀπέκτεινε]. Καὶ πάνυ λυπηθεῖσα ἡ παῖς ἠδύατο· καὶ ἀπέστειλεν αὐτῇ βοηθὸν ὁ Θεὸς τὸν ἀρχάγγελον Παφαήλ. Ὁ τοῖνον Τωθιτ παραγγέλλας τῷ υἱῷ αὐτοῦ Τωθίτ μὴ λαβεῖν ἀλλաχόθιν γυναῖκα, εἰ μὴ ἐκ τῆς φυλῆς αὐτοῦ καὶ τοῦ γένους, δίδωσιν αὐτῷ τὸ χειρόγραφον τῶν δέκα τάλαντων, καὶ ἐντέλλεται αὐτῷ ἀπαλθεῖν καὶ ἀπαιτῆσαι. Ἀγνοῶν δὲ ὁ παῖς τὴν ὁδὸν [365] καὶ τὸν ἄνθρωπον, ἐξέρχεται ζητῆσαι συνοδοπόρον. Κατὰ Θεοῦ πρόνοιαν εὕρισκε τὸν Παφαήλ, ὡς ἄνθρωπον ἐστῶτα ἔξω, καὶ μισθοῦται αὐτὸν λέγοντα εἶδέναι τὴν ὁδόν. [Καὶ συνοδεύει αὐτῷ ὁ ἀρχάγγελος Παφαήλ ὡς ἄνθρωπος λεγόμενος Ἀζαρίας. Ἐλθόντων δὲ αὐτῶν εἰς τὸν Τίγρην ποταμὸν, ἠθέλησεν ὁ παῖς εἰς αὐτὸν καταδῆναι καὶ λούσασθαι, καὶ εὐθὺς ἰχθὺς ἐπεπλήθησεν τῷ παιδαρίῳ μέγας. Ὁ δὲ ἀγγελὸς εἶπεν αὐτῷ ἐπιλαθέσθαι τοῦ ἰχθύος καὶ τεμεῖν αὐτὸν καὶ λαβεῖν τὸ τε ἦπαρ καὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ καὶ τὴν χολήν, καὶ ταῦτα τηρεῖν. Εἶτα πυνθανομένου τοῦ παιδὸς, εἰς τί χρήσιμα ταῦτα, ἐκείνος ἔφη· Τὸ ἦπαρ καὶ ἡ καρδία θυμώμενα διώκει τὸν δαίμονα· ἡ δὲ χολὴ καθαρίζει τὰ λευκώματα. Ὁ μὲν οὖν παῖς συμβουλίᾳ καὶ συνεργίᾳ τοῦ ἀγγέλου λαμβάνει τὴν τοῦ Παγουὴλ θυγατέρα τὴν Σάρβαν γυναῖκα, διωχθέντος τοῦ δαι-

• *Hijsura habetur in altera Synopsi.*

b Sic fere altera Synopsis.

* Quae uncinis inclusimus omnino ejicienda videntur. En

μονίου ἐν τῷ θυμιάματι τοῦτω, καὶ δεθέντος εἰς τὰ ἀνώτερα μέρη Αἰγύπτου ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου. Μείνας δὲ μετὰ τῆς γυναικὸς ὁ Τωβίας, ἀποστέλλει τὸν Ἀζαρίαν, ὡς ἄνθρωπον ὄντα, εἰς τὴν Μηδίαν, καὶ ἀπαιτήσας ἐκεῖνος τὰ δέκα τάλαντα ὑπέστρεψε μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀγγέλου πρὸς τὸν πατέρα. Ὑποστρέψας δὲ ὁ παῖς, ἐγγρίζει τῇ χολῇ τοῦ ἰχθύος τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ πατρὸς, καὶ ἀποπίπτουσιν αἱ λεπίδες, καὶ εὐθὺς ἀνέβλεψε. Ὅτε μὲν ἐτυφλώθη ὁ Τωβίτ, ἦν ἐτῶν νη΄, ὅτε δὲ ἀνέβλεψε, ἦν ἐτῶν ξς'. Καὶ λοιπὸν βλέψαντος αὐτοῦ, ἐφανέρωσεν ἑαυτὸν ὁ ἄγγελος, ὅτι οὐκ ἄνθρωπος ἦν, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀπεσταλὴ εἰς βοήθειαν αὐτῶν τε καὶ τῆς Σάρρας. Γηράσας δὲ ὁ Τωβίτ, παρήγγειλε τῷ υἱῷ αὐτοῦ Τωβίᾳ, ἀπελθεῖν εἰς τὴν Μηδίαν διὰ τὴν ἐσομένην καταστροφὴν τῆς Νινευί κατὰ τὸ ῥῆμα Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου, καὶ ἐκλιπὼν ἀπέθανε ἐτῶν ὡν ρνε'. Ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Τωβίας ἀπελθὼν εἰς τὴν Μηδίαν, καὶ θάψας τοὺς πενθεροὺς αὐτοῦ, καὶ ἀκούσας περὶ τῆς καταστροφῆς Νινευί, ἀπέθανε καὶ αὐτὸς ρζ' ἐτῶν ὡν. Καὶ ἐν τούτοις τέλος ἔχει καὶ τοῦτο τὸ βιβλίον.

Βιβλίον Ἰουδίθ.

Ἰουδίθ καλεῖται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ πολεμουμένους καὶ πολιορκουμένους ὑπὸ τοῦ Ὀλοφέρνη τοῖς υἱοῦς Ἰσραὴλ ὁ Θεὸς διὰ τῆς Ἰουδίθ τοὺς μὲν λαοὺς ἔσωσε, τὸν δὲ Ὀλοφέρνην ἐπάταξεν. Ἡ δὲ ἱστορία αὕτη· Ναβουχοδονόσορ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων, πόλεμον ἔχων πρὸς Ἀρζάξαδ βασιλέα Μήδων, ἤτησε συμμαχίαν παρὰ τῶν ἐθνῶν πόντων ἕως Αἰγύπτου. Μὴ δεδωκότων δὲ αὐτῶν, ἀλλ' ἀντειρηκότων πάντων, μετὰ τὸ νικῆσαι καὶ περιγενέσθαι τοῦ Ἀρζάξαδ, ἔθετο κατὰ τῶν μὴ δεδωκότων πόλεμον. Καὶ ἀπέστειλε τὸν Ὀλοφέρνην μετὰ δυνάμεως πολλῆς κατ' αὐτοὺς. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα πάντα ἔθνη ἔλαβε, καὶ τὰ εἰδῶκα αὐτῶν συνέτριψεν. Οἱ δὲ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἡττάλίσσαντο ἑαυτοὺς, καὶ οὐχ ὑπήκουσαν τῷ Ὀλοφέρνη, οὔτε ἐφοβήθησαν αὐτοῦ τὴν ἀπειλήν. Ὁ τοῖνον ἱερεὺς Ἰακωβεῖμ ἔγραψε τοῖς ἐν Βετυλούφ φράζαι· τὴν [366] ὁδὸν Ὀλοφέρνη, ἐπειδὴ ἐκείθεν ἦν αὐτοῦ ἡ ὁδὸς, καὶ ἐφράξαν. Καὶ ὁ μὲν Ὀλοφέρνης παρετάσαστο εἰς πόλεμον. Ἀχὼρ δὲ ὁ ἡγούμενος τῶν υἱῶν Ἀμμὼν συνεβούλευσε τῷ Ὀλοφέρνη μὴ πολεμεῖν τὸ ἔθνος τῶν Ἑβραίων διὰ τὸ ὑπερασπίζεσθαι αὐτῶν τὸν Θεόν. Καὶ ὀργισθεὶς Ὀλοφέρνης ἀπέστρεψεν αὐτὸν εἰς Βετυούλᾳ, ἀπειλήσας ἀναεῖν αὐτὸν εἰ περιγένοιτο τῶν Ἑβραίων. Ὁ μὲν οὖν Ἀχὼρ ἦν Βετυούλᾳ ἀναπαύμενος. Ὁ δὲ Ὀλοφέρνης ἐπολιόρκει τὴν πόλιν, προκαταλαβὼν τὰ ὕδατα. Ἦδῃ δὲ τοῦ λαοῦ ἐκλυθέντος· διὰ τὸ δίψος, καὶ μελλόντων ἐκδοῦναι τὴν πόλιν τῶν ἀρχόντων, Ἰουδίθ ἀποβαλοῦσα τὰ τῆς χηρείας ἱμάτια (ἐπένθει γὰρ τὸν ἄνδρα, καὶ δι' ὅλου νηστεύουσα ἦν), ἐκόςμησεν ἑαυτὴν ὡς νέμφην, καὶ πολλὰ παρακαλέσασα, ὥστε μὴ ἐκδοῦναι τὴν πόλιν ἄχρις ἡμερῶν ε', ἐξῆλθεν αὕτη πρὸς τὸν Ὀλοφέρνην, καὶ τῇ σοφίᾳ αὐτῆς ἀπατήσασα αὐτὸν, τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀπεκεφάλισεν αὐτὸν [τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ], ἀγνοούντων στρατιωτῶν αὐτοῦ, καὶ οὕτω λοιπὸν ἀπὸ τοῦ τείχους οἱ πωλεῖται ἀφάψαντες τὴν κεφαλὴν Ὀλοφέρνη, τοῖς αὐτοῦ στρατηγοῖς ὑπέδειξαν. Ἐντεῦθεν οἱ γὰρ α

Ἀσσύριοι ἔφυγον, οἱ δὲ υἱοὶ Ἰσραὴλ πανταχόθεν συνδραμόντες κατέκοψαν τοὺς Ἀσσυρίους. Σωθέντες δὲ καὶ σκυλεύσαντες τοὺς πολεμίους, δεδώκασιν τῇ Ἰουδίθ πάντα τὰ τοῦ Ὀλοφέρνη. Αὕτη δὲ Ἰουδίθ ἀπελθοῦσα εἰς Ἱερουσαλὴμ ἀνέθηκε πάντα τῷ Κυρίῳ, καὶ ἐπιστρέψασα εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς, τὴν αὐτὴν εἶχε ἀσκησιν, καὶ διέμεινεν ἕως θανάτου χήρα, μηδενὸς αὐτὴν ἰσχύοντος πείσαι πρὸς γάμον ἔλθειν. Ἀπέθανε δὲ ζήσασα καλῶς ἐν τῇ χηρείᾳ αὐτῆς· ἐτῶν ρε'. Καὶ ἐν τούτοις τέλος ἔχει τὸ βιβλίον.

Ἰῶδ βιβλίον.

Ἰῶδ καλεῖται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ τὴν κατ' αὐτὸν ἱστορίαν περιέχει, πῶς τε πέπονθε πειρασθεὶς ὑπὸ τοῦ διαβόλου, καὶ νικήσας αὐτὸν ἐν τῷ ὑπομείναι εὐσεβῶς· τὰς ἐπενεχθείσας αὐτῷ πληγὰς· καὶ διελθὲν πάντα ἀπέλαβε, καὶ γέγονεν ἐνδοξότερος ὑπὲρ ὃ ἦν. Πέπονθε δὲ ἐτῶν ὡν σ', ἐπέζησε δὲ μετὰ τὰς πληγὰς ἔτη ρο', ὡς εἶναι τὰ πάντα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη σμ'. Γέγονε δὲ Ἰῶδ πρὸ Μωυσέως· ἀπὸ γὰρ Ἀδραμ πέμπτος ἦν, ἔγγονος· Ἡσαῦ. Διὰ δὲ τὴν γενομένην κατ' αὐτοῦ πληγὴν ἤλθον πρὸς αὐτὸν φίλοι· παρακαλεῖν αὐτὸν, καὶ τοσοῦτον φιλονεικῶς καὶ ἀνηλεῶς πρὸς αὐτὸν διετέθησαν τοῖς λόγοις, ὥστε καὶ ἀμαρτίαν αὐτοῖς τὸ πρᾶγμα λογισθῆναι. Ὁ δὲ Ἰῶδ παρεκάλεισεν τὸν Θεὸν ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ συνεχωρήθη αὐτοῖς. Εἰσὶν οὖν τῷ Ἰῶδ διάλογοι πρὸς τοὺς φίλους· ἡ' τοῦ Ἐλιφᾶ πρὸς αὐτὸν τρεῖς· τοῦ Σωφάρ πρὸς αὐτὸν δύο· καὶ τοῦ Βαλδὰδ τρεῖς. Ἐτι δὲ καὶ τοῦ Ἐλιοῦς τοῦ Βαραχιὰ τοῦ Βουζίτου. Καὶ λοιπὸν ὁ Κύριος χρηματίζει τῷ Ἰῶδ διὰ λαίλαπος καὶ νεφέλης. Ἀποκρίνεται δὲ καὶ Ἰῶδ τῷ Κυρίῳ διὰ λόγων δύο. Καὶ τοῦτο τέλος ἔχει τὸ βιβλίον.

Ἔστι δὲ ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἅπας πρὸς ὑπομονὴν ἐκκαλούμενος [367] τοὺς ἐν πειρασμοῖς περιπίπτοντας, καὶ πάνυ ἐπ' εὐσεβεῖς μεμρτύρηται, καὶ μὴ σκανδαλίζεσθαι, ἀλλ' ἐπιφανεῖν. Ὁ Κύριος ἔδωκε, ὁ Κύριος ἀφείλετο· ὡς τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν, οὕτω καὶ ἐγένετο· εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλόγημένον ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος· ἔτι καὶ τὸ, Γενεῖς ἐξῆλθον ἐκ κοιλάς μητρὸς μου, γυνὴς καὶ ἀπελευσσομαι ἐκεῖ· καὶ ἐντεῦθεν λοιπὸν μαρθάνειν πόσῃ τῆς ὑπομονῆς ἡ ὠφέλεια· καὶ γὰρ ἐντεῦθεν καίη· τὴν μισθαποδοσίαν λήφονται ὡς Ἰῶδ. Ἐτι δὲ καὶ ἀναδείξῃ ὁ Θεὸς ἀπειραστος κακῶν, πειράζει δὲ οὐδένα· παραχωροῦντος δὲ τοῦ Θεοῦ πειρασμοὶ τοῖς ἀνθρώποις ὑπὸ δαιμόνων ἐπέρχονται, διὰ τὴν ἐκάστου δοκιμὴν καὶ τελείωσιν. Φασὶ δὲ Σολομῶντα συνεταχέναι καὶ τοῦτο τὸ βιβλίον, εἰ μὴ ἄρα Μωυσέως· ἐστὶ σύγγραμμα. Ἡ μὲν περιοχὴ τοῦ βιβλίου τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. Ἡ δὲ ἀνακεφαλαιώσις ἔστιν ἐν τούτοις. Ἐν προοιμίῳ μὲν, ὡς ἦν Ἰῶδ οἰκῶν ἐν χώρᾳ τῇ Αὐσίτιδι· εἶτα μαρτυρία τῆς Γραφῆς περὶ τῆς ἀγαθῆς αὐτοῦ πολιτείας· καὶ ὅτι ἦσαν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ζ', καὶ θυγατέρες σ'· καὶ περὶ ἀριθμῶν τῶν κτηνῶν αὐτοῦ. Καὶ ὅτι πορευόμενοι οἱ υἱοὶ αὐτοῦ πρὸς ἀλλήλους, ἐποιοῦν πότον καθ' ἑκάστην ἡμέραν σὺν ταῖς τρισὶν ἀδελφαῖς αὐτῶν. Καὶ ἐπέστειλε Ἰῶδ καὶ ἐκαθάριζε τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, προτρεφόντων περὶ αὐτῶν θυσίαν τῷ Κυρίῳ. Πρώτῃ μαρτυρία τοῦ Κυρίου περὶ τοῦ Ἰῶδ πρὸς τὸν διάβολον, πρώτη φθονολογία τοῦ διαβόλου περὶ Ἰῶδ πρὸς τὸν Κύριον. Ἐδωκεν ἔξου-

* Γνωτὸν γὰρ leg. μὲν.

versus vero oculos patris felle piscis oblinat, et decidit squamæ, et mox visum recepit senex. Tobit porro cum excaecatus est annorum erat 58, cum autem visum recepit annorum 66. Tum demum cum Tobit videret, angelus sese manifestavit, quod homo non esset, sed a Deo missus, ut ipsis et Sarræ opem ferret. Ubi vero senex factus esset Tobit, præcepit filio suo Tobiz, ut in Mediam abiret, quod futurum esset ut Ninive secundum verbum Jonæ prophetæ subverteretur, et deficiens mortuus est annorum 155. Filius vero ejus Tobias in Mediam migravit, ubi tandem sepultis socero et socru, et de Ninivæ excidio percepta fama mortuus est annorum 107. Et in hæc desinit liber.

LIBER JUDITH (a).

Hic liber Judith vocatur, quia filios Israel ab Holopherne impugnatos et obsessos, Deus ejus opera liberavit; Holophernemque percussit. Historia autem hoc se habet modo. Nabuchodonosor rex Assyriorum, cum bellum gereret adversus Arphaxad regem Medorum, ab omnibus gentibus usque ad Ægyptum auxilia petierat. Cum autem nemo auxilium misisset, sed renuissent omnes, posteaquam vicisset et Arphaxadum bello superset, bellum intulit iis qui nihil auxilii miserant: misitque Holophernem adversus eos cum magno exercitu. Hic alias quidem omnes gentes bello cepit, et idola ipsarum confregit. Israelitæ autem sese communierunt, nec Holopherni obsequi, neque minis illius perterriti sunt. Scripsit itaque sacerdos Joskim civibus Betylæ, ut viam Holopherni obstruerent; isthac enim iter facturus erat; et obstruxerunt. Holophernes igitur aciem instruxit ad pugnam. Achior autem princeps Ammonitarum auctor erat Holopherni, ne genti Hebræorum bellum inferret, eo quod illi a Deo protegerentur. Indignatus Holophernes misit cum Betulam, interitum illi comminatus si quando Hebræos vinceret. Achior itaque in Betula quiescebat. Holophernes vero civitatem obsidebat, et jam aquas illius occupaverat. Cum siti jam affligeretur populus, et principes civitatem tradituri essent, Judith depositis viduitatis vestibus (maritum enim mortuum lugebat, et quotidie jejunabat), seipsam instar sponsæ ornavit, et multis adhortata primores civitatis, ne civitatem ad usque quinque dies hosti traderent, ad Holophernem egressa est, et cum sua illum sapientia decessisset, tertia die, ignorantibus ejus militibus, ipsum capite truncavit. Et sic demum cives, suspensio Holophernis capite, ipsum ejus tribunis ostenderunt. Hinc Assyrii fugerunt; Israelitæ vero undequaque concurrentes Assyrios trucidarunt. Liberati itaque, direptisque hostium castris, quæ ad Holophernem pertinerant omnia Judithæ dederunt. Ipsa vero Judith Jerosolymam profecta, omnia Domino obtulit, domumque reversa, in eodem pietatis exercitio perseveravit, ac vidua ad mortem usque mansit, neque illi nuptias persuadere potuit. Mortua est autem, postquam in viduitate honeste vixisset, annos emensa centum et quinque. Et in hæc desinit liber.

(a) Iisdem fere verbis constat altera Synopsis.

LIBER JOB.

(a) Job inscriptus est hic liber, quia ejus historiam complectitur, nempe quæ perpersus sit tentatus a diabolo, et quomodo vicerit, illatasque plagas pie toleraverit, demumque omnia duplicia receperit, illustriorque, quam antea, factus sit. Passus autem est, cum esset annorum septuaginta, vixit vero post plagas annis centum et septuaginta, ita ut omnes vitæ ejus anni sint ducenti quadraginta. Fuit autem Job ante Moysem; erat enim quintus ab Abrahamo ex posteris Esaû. Ob plagarum calamitatem venerunt ad illum consolandi gratia amici. Atque ita contentiose et sine commiseratione cum illo verbis egerunt, ut illud in peccatum ipsis reputatum fuerit. Job vero Deum pro illis precatus est, et remissum ipsis est peccatum. Sunt dialogi Job, quos cum amicis habuit, octo: Eli-phaz vero ad Job tres, Sophar duo, Baldad tres. Et Eliuz quoque filii Barachiel Buzitæ unus est dialogus. Denum Dominus Jobum alloquitur per turbinem et nubem. Respondet vero Domino, et his ipsum alloquitur. Sicque terminatur liber.

Scopus autem ejus totus est ad patientiam hortari eos qui in calamitates incidunt, etiamsi magnum pietatis testimonium præ se ferant; ut hoc ipsum illis offencilo non sit; sed hæc proferant: *Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit, ita factum est; sit nomen Domini benedictum ex hoc nunc et usque in sæculum (Job 1. 21)*; insuperque illud: *Nudus egressus sum de utero matris meæ, et nudus revertur illuc (Ibidem)*; atque hinc demum ediscant quanta sit patientiæ utilitas: etenim inde mercedem accepturi sunt sicut Job. Ut etiam ostendat Deum intentatorem malorum esse, neminemque tentare: sed Deo permittente tentationes hominibus per dæmonas excitari, ad singulorum probationem perfectionemque. Narratur Salomonem hunc adornavisse librum, nisi forte ipsius Moysis sit opus. Hæc continentur in hoc libro, cujus capita sic resumuntur. In exordio narratur, quod Job habitaret in terra Ausitide: deinde sequitur testimonium Scripturæ de proba ejus vitæ instituto; quod filios haberet septem, filiasque sex; de numero pecorum ejus. Quod filii ejus una convenientes, convivium quotidie celebrarent cum tribus sororibus suis: et quod mitteret Job et mundaret filios suos, offerens pro illis sacrificium Domino. Primum testimonium Domini diabolum alloquentis circa Jobum: primum invidia plenum diaboli colloquium cum Domino circa Jobum. Dedit Dominus potestatem diabolo in omnia quæ ad Jobum pertinerent, ipso Jobo tantum excepto. Primo nuntiari curat diabolus Jobo, equos et asinos ejus captos, servosque percussos fuisse. De secundo nuntio, qui Jobo dixit: Igne consumptæ sunt oves tuæ cum pastoribus. De tertio nuntio, qui narravit Jobo captos camelos, et cæsos custodes fuisse. Quartus nuntius Jobum adit, narratque corruisse domum, et oppressos omnes filios ejus fuisse. In omnibus hisce

(a) Quæ sequuntur usque ad verba, *terminatur liber*, similiter habentur in altera Synopsi; cætera vero omnia ab illa Synopsi absunt.

calamitatibus non peccavit Job erga Dominum. Secundum testimonium Domini diabolus alloquens, quo Jobi virtus celebratur; et secundum invidia plenum diaboli colloquium cum Domino circa Jobum. Et quomodo tradiderit Dominus Jobum, una tantum servata anima seu vita. Egressus diabolus Jobum percussit a pedibus usque ad caput; sedensque Job in stercore radebat saniem. Suadet Jobi uxor ejus, ut loquatur contra Dominum, et moriatur: illamque Job reprehendit. Audierunt tres amici Jobi, Eliphaz Thæmanitarum rex, Baldad Saceorum tyrannus, et Sophar Menæorum rex, cuncta quæ ipsi acciderant. Et accesserunt ad illum singuli ex regione sua, ut viserent illum: illoque conspecto sciderunt singuli vestem suam ob tantam calamitatem. Post plagam autem Job prius aperuit os suum, et maledixit diei ac nocti in qua natus erat. Hinc illud: *Sicut servus qui timet dominum, sic data est lux iis qui in amaritudine versantur, qui desiderant mortem, nec obtinent. Mors enim viro requies* (Job 3. 19. 20. 21. 23). Excipiens illum prius Eliphaz Thæmanites dicit Jobo: « In memoriam revoca, quis mundus perierit, aut quandonam veraces funditus perditii sint. Ferocia draconum extincta est: myrmecoleon autem periit, eo quod non haberet escam: catuli leonum sese invicem separarunt. Sic non est mortalis mundus in conspectu Domini, neque ex operibus suis inculpatus vir » (Job 4. 7. 10. 11. 17). « Stulti, » inquit, « licet radicem ponant, statim devorabitur victus eorum; quoniam quod illi congregarunt, justi comedent » (Cap. 5. v. 3. 5). « Homo, » inquit, « nascitur ad laborem, pulli autem vulturum alte volant. Comprehendit autem Dominus sapientes in prudentia eorum, consilium autem versipellium dissipat. Innocentem ex necessitatibus eripiet Dominus, et in septimo non tanget eum malum. Tu vero tecum reputa, an quid perpetraveris » (Ibid. v. 7. 13. 19. 27).

Prima Jobi ad Eliphaz responsio: « Si vero quis appendens appenderet iram meam, et dolores meos tolleret in statera pariter, utique arena maris gravior erit » (Cap. 6. v. 2. 3). Item illud: « Num frustra clamabit onager, nisi escas requirens? Numquid et erumpet in vocem bos, cum habeat in præsepe cibos? Numquid fortitudo lapidum fortitudo mea, aut carnes meæ sunt æneæ » (Ibid. v. 5. 12)? « Quasi tentatio est vita hominis super terram, aut sicut quotidiani mercenarii vita ejus. Si ego peccavi, quid potero facere? Qui scis mentem hominum, quare posuisti me ut loquerer adversum te » (Cap. 7. v. 1. 20)?

Post Eliphaz secundus excipiens Baldad Saucheotes Jobum sic alloquitur: « Usquequo loqueris? Spiritus multiloquus in ore tuo. Numquid Dominus injuste aget judicans? aut qui omnia facit, non exhibebit id quod justum est » (Cap. 8. v. 2. 3)? Item illud: « Sicut non virot papyrus sine aqua, nec crescit prati herba sine potu; nam adhuc in sua radice consistit, nec demetetur, et antequam cadat herba siccabitur: sic erunt novissima omnia eorum, qui obliviscuntur Dei » (Ibid. v. 11 - 15).

Prima responsio Jobi ad Baldadum: « Vere scio

quod ita sit: quomodo enim erit justus homo apud Dominum » (Cap. 9. v. 2)? Etiamque illud, « Qui extendit cælum solus, et ambulat super mare tamquam super pavimentum, qui fecit Pleiada et Hesperum » (Ibid. 9. v. 8. 9). « Quis judicio Dei resistet? Quod si etiam fuero justus, os meum impia loquetur: etiamsi fuero sine crimine, pravus evadam » (Ibid. v. 19. 20). Circa illud, « Vita mea levior est cursore. Numquid navibus est vestigium viæ, aut aquilæ volantis, quærentis escam » (Ibid. v. 25. 26)? Memento quod lutum finxisti me, et in terram me iterum convertes. Nonne sicut lac mulisti me? etc. Essem tamquam non fuisset. Cur de utero in monumentum non sum translatus » (Cap. 10. v. 9. 10. 19)?

Post Eliphaz Baldad, et post Baldad Sophar Menæus, secundum sibi proprium ordinem: ita ut unusquisque eorum speraret se meliora dicturum Jobo. « Qui multa dicit, vicissim audiet. » Item illud: « Fulgebit facies tua tamquam aqua pura. Exnes autem sordem, et non timebis, et laborem oblivisceris tamquam fluctum qui præterit. Oratio enim tua tamquam Lucifer erit » (Cap. 11. v. 2. 15-17).

Prima Jobi ad Sopharem responsio: « Vos ergo soli estis homines; aut vobiscum morietur sapientia? Et mihi quidem cor juxta vos erit » (Cap. 12. v. 3. 5). Circa illud: « Quis non cognovit in omnibus his, quod manus Domini fecit hæc? Quia in manu ejus est anima omnium viventium, et spiritus omnis hominis. Si prohibuerit aquam, siccabit terram, et si dimiserit, perdidit evertens eam » (Ibid. v. 9. 10. 15). Circa illud: « Quis erit mundus a sorde? At nemo, etsi unus dies sit vita ejus super terram. Est arbori spes. Si enim excisa fuerit, adhuc pullulabit, et germen ejus non deficiet. Vir vero cum mortuus fuerit, abiit: et mortalis cum ceciderit, non ultra est » (Cap. 14. v. 4. 5. 7. 10).

Initium secundum. Eliphaz Jobum alloquitur: « Numquid sapiens responsionem dabit scientiæ spiritus? Arguat te os tuum, et non ego. » Illud item, « Quis enim cum sit homo, erit inculpatus? an erit justus natus de muliere » (Cap. 15. v. 2. 6. 14)?

Secunda responsio Jobi ad Eliphaz: « Audivi talia multa: consolatores malorum omnes. Ecce in cælis est testis meus, et conscius meus in excelsis. Sit autem redargutio viro coram Domino » (Cap. 16. v. 2. 20. 22). Illud item, « Noctem posuit in diem. Nam si sustinuerō, infernus erit mihi domus. Mortem appellavi patrem, matrem autem meam et sororem talem » (Cap. 17. v. 12-14).

Secundo rursus excipiens Baldad ait ad Jobum: « Quousque non cessabis? Quid enim, si tu mortuus fueris, inhabitabilisne erit ea quæ sub cælo est » (Cap. 18. v. 2. 4)? Respondet secundo Job Baldado: « Usquequo molestiam facietis animæ meæ, occidetis me ratiociniis? loquimini contra me sine pudore » (Cap. 19. v. 2. 3)? Hic illud, « Gloriam meam a me abstulit, coronam sustulit de capite meo, et excidit tamquam arborem spem meam. » Item illud: « A me fratres mei recesserunt, alienos agnoverunt magis quam me: amici vero mei immisericordes facti sunt. Servum meum vocavi, et non respondit: et rogabam

εἶπεν ὁ Κύριος τῷ διαβόλῳ, πάντα ὅσα ἦν ἐν τῷ Ἰώβ, ἔπειθ' αὐτοῦ μόνου. Πρῶτον εὐαγγελίζεται ὁ διάβολος τῷ Ἰώβ περὶ τῆς αἰχμαλωσίας τῶν ἱππῶν καὶ τῶν ὄνων, καὶ τοῦ παταγμοῦ τῶν παιδῶν. Περὶ τοῦ δευτέρου ἀγγέλου, ὃς εἶπε πρὸς Ἰώβ· Ἐμπεπύρισται σου τὰ πρόβατα, καὶ οἱ ποιμαίνοντες αὐτά. Περὶ τοῦ τρίτου ἀγγέλου, ὃς εἶπε πρὸς Ἰώβ περὶ τῆς αἰχμαλωσίας τῶν καμήλων καὶ τοῦ παταγμοῦ τῶν παιδῶν. Τέταρτος ἀγγέλος ἔρχεται πρὸς αὐτὸν, ὅτι Συνεπτῶθη ἡ αἰκία, καὶ ἐθανατώθησαν πάντες οἱ υἱοὶ σου. Ἐν πᾶσι τούτοις τοῖς συμβεβηκόσιν αὐτῷ, οὐδὲ ἡμαρτε Ἰώβ ἐναντίον Κυρίου. Καὶ δευτέρα μαρτυρία τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν διάβολον, ἐγκωμιάζουσα τὸν Ἰώβ, καὶ δευτέρα φθονολογία τοῦ διαβόλου περὶ Ἰώβ πρὸς τὸν Κύριον. Καὶ ὡς ἀπέδοτο Κύριος τὸν Ἰώβ, φυλαττομένης τῆς ψυχῆς. Ἐξελθὼν δὲ ὁ διάβολος ἔπαισε τὸν Ἰώβ ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς. Καὶ καθίτας Ἰώβ ἐπὶ τῆς κοπρίας ἔξεε τὸν ἰχώρα. Ἐντέλλεται τῷ Ἰώβ ἡ γυνὴ αὐτοῦ εἰπεῖν εἰς Κύριον, καὶ τελευτήσῃ· καὶ ἐπιτιμᾷ αὐτῇ. Ἦκουσαν οἱ τρεῖς φίλοι τοῦ Ἰώβ, Ἐλιφάζ ὁ Θαιμανιτὴν βασιλεὺς, Βαλδὰδ ὁ Σαυχέων τύραννος, Σωφάρ ὁ Μηναιὶν βασιλεὺς πάντα τὰ ἐπαλθόντα αὐτῷ. Καὶ παρεγένοντο πρὸς αὐτὸν ἕκαστος ἐκ τῆς ἰδίας χώρας, τοῦ ἐπισκέψασθαι αὐτὸν, καὶ ἐπιγινόντες αὐτὸν, διέβρῃξεν ἕκαστος τὴν στολὴν αὐτοῦ ἐπὶ τῷ πᾶθει. Μετὰ δὲ τὴν πληγὴν πρῶτον ἤνοιξεν Ἰώβ τὸ στόμα αὐτοῦ, καὶ κατηράσατο τὴν ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα ἐν ἧ ἑγεννήθη. Περὶ τοῦ, Ὅσπερ θεράπων δεδοικώς τὸν κύριον, οὕτω δέδοται τοῖς ἐν πενία φῶς, οἱ ἡμερονται τοῦ θανάτου, καὶ οὐ ευχαίρουνσι. [368] Θάνατος γὰρ ἀνδρὶ ἀνάπανσις. Ὑπολαβὼν πρῶτος Ἐλιφάζ ὁ Θαιμανιτῆς λέγει πρὸς Ἰώβ· Μνήσθητι τίς καθαρός ὢν ἀπώλετο, ἢ πότε ἀληθινοὶ ὀλόβριτοι ἀπώλοντο. Ὅτι γαυρίαμα δρακόντων ἐσθῆσθη· μυρμηκοῦν δὲ ὤλετο παρὰ τὸ μὴ ἔχειν βορὰν· σκύμνοι λεόντων ἔλιπον ἀλλήλους. Ὡς οὐκ ἔστι βροτὸς καθαρὸς ἐναντίον Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ ἄμμεπτος ἀνὴρ. Οἱ ἄφρονες, φησὶ, κὰρ ρίξας βάλωσιν, εὐθὺς βρωθήσεται ἡ διαίτα αὐτῶν, διότι ἃ ἔχεινοι συνήγουν, δίκαιοι ἔδοται. Ἀνθρώπος, φησὶ, γεννᾶται κόπῳ, καὶ νεοσσὸς γυνὴν ὑψηλὰ πέτονται. Καταλαμβάνει δὲ Κύριος τοὺς σοφοὺς ἐν φρονήσει αὐτῶν, καὶ τὰς βουλὰς τῶν πολυλόγων ἐξιστᾷ. Τὸν ἀφῶρον ἐξ ἀναγκῶν ἐξελεῖται Κύριος, καὶ ἐν τῷ δεδόμῳ οὐ μὴ ἄψεται αὐτοῦ κακόν. Σὺ δὲ γινώσκει σεαυτὸν, εἰ τι ἐπραξας.

Πρῶτη πρὸς Ἐλιφάζ τοῦ Ἰώβ ἀντιλεξίς· περὶ τοῦ, Εἰ γὰρ τις ἰστών στήσαι μου τὴν ὀρήν, τὰς δὲ δόυντας μου ἄραι ἐν ζυγῷ ὁμοθυμαδόν, καὶ δι' ἄμμεπτον παραλλὰς βαρύτερα ἔσται. Περὶ τοῦ, Μὴ γὰρ διακερῆς κεκράζεται ὄνος ἄφριος, ἀλλ' ἢ τὰ σιτία ζητῶν; Εἰ δὲ καὶ ρήξει φωτὴν (βοῦς) ἐπὶ φάτης ἔχων τὰ βρώματα; Μὴ ἰσχύς λίθων καὶ ἰσχύς μου; αἱ σάρκες μου εἰσι χάλλαι; Ὅτι, Ὅσπερ πειρωτήριον ἔστιν ὁ βίος ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὡσπερ μεσθίου ἀύθημερνον ἡ ζωὴ αὐτοῦ· ὅτι, Εἰ ἐγὼ ἡμαρτον, τί δυνήσομαι πρᾶξαι; Ὅτι, Ἐπιστάμετος τὸν ροῦν τῶν ἀνθρώπων, διατὶ ἔθου με κατεντευκτῆν;

Μετὰ δὲ Ἐλιφάζ δευτέρως ὑπολαβὼν Βαλδὰδ ὁ Σαυχέων λέγει πρὸς Ἰώβ· Μέχρι τίνος λαλήσεις;

Πνεῦμα πολυρρήμον ἐν τῷ στόματι σου. Μὴ ὁ Κόθριος ἀδικήσῃ κρῖνον; ἢ ὁ τὰ πάντα ποιήσας οὐ παρέξει τὸ δίκαιον; Περὶ τοῦ, Ὅσπερ οὐ θάλλει πάπυρος ἀνευ ὕδατος, ἢ ὄψοῦται βούταμος ἀνευ πότου· ἔτι γὰρ ὢν ἐπὶ ρίζαν, οὐ μὴ θερισθῇ. Πρὸ τοῦ γὰρ πεσεῖν πᾶσαν βοτάνην ξηρανθήσεται· οὕτως ἔσται τὰ ἔσχατα πάντα τῶν ἐπιλανθυνόμενων τοῦ Θεοῦ.

Πρῶτη τοῦ Ἰώβ πρὸς Βαλδὰδ ἀντιλεξίς· ὅτι, Ἐξ' ἀληθείας οἶδα, ὅτι οὕτως ἐστὶ· πῶς γὰρ ἔσται δίκαιος [βροτὸς] παρὰ Κυρίῳ; Περὶ τοῦ, Ὁ γανύσας τὸν οὐρανὸν μόνος, καὶ περιπατῶν ἐπὶ θαλάσσης ὡς ἐπ' ἐδάφους, ποιῶν Πλειάδα καὶ Ὑσπερον. Τίς κρῖματος Θεοῦ ἀντιστήσεται; Ἐὰν τε γὰρ ὦ δίκαιος, τὸ στόμα μου ἀσεθήσει· κἀν τε ὦ ἄμμεπτος, σκολιῶς ἀποθήσομαι. Περὶ τοῦ· Ὁ βίος μου ἔστιν ἐλαφρότερος δρομέως. Εἰ καὶ ἐστὶ νανσίῳ ἰχνος ὁδοῦ, ἢ ἀετοῦ πετομένου ζητούντος βορὰν; Μνήσθητι, ὅτι κηλὸν με ἐκλάσας, εἰς δὲ γῆν με πάλιν ἀποστρέψεις. Ἡ οὐχ ὡσπερ γάλυ με ἡμελξας, καὶ τὰ ἐξῆς. Ὅσπερ ἐγινόμην οὐκ ὢν. Διατὶ ἐκ γαστρὸς εἰς μνήμα οὐκ ἀπηλλύγη; ὅτι [sic].

Μετὰ Ἐλιφάζ Βαλδὰδ, μετὰ Βαλδὰδ Σωφάρ ὁ Μηναιὸς κατὰ τὴν οἰκίαν τάξιν, ὡσθ' ἕκαστον αὐτῶν περιμένειν τὰ κρεῖττονα λέγειν πρὸς τὸν Ἰώβ. Ὁ τὰ πολλὰ λέγων, καὶ ἀντακούσεται. Περὶ τοῦ· ὅτι Ἀναλάμψει σου τὸ πρόσωπον ὡσπερ ὕδωρ καθαρόν. Ἐκδύση δὲ ῥύπον, καὶ οὐ φοβηθήσῃ, καὶ τὸν κόπον ἐπιλήσῃ ὡσπερ κύμα παρελθόν. Ἡ γὰρ εὐχὴ σου ὡς [369] ἐσφάρατος.

Πρῶτη τοῦ Ἰώβ πρὸς Σωφάρ ἀντιλεξίς· ὅτι, Ὑμεῖς μόνοι ἐστὲ ἄνθρωποι, ἢ μεθ' ὧμων τελευτήσῃ σοφία; Κάμολι μὲν καρδίᾳ καθ' ὃμῶς ἔσται. Περὶ τοῦ, Τίς οὐκ ἔγνω ἐν πᾶσι τούτοις, ὅτι χεὶρ Κυρίου ἐποίησε ταῦτα; Ὅτι ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ ψυχὴ πάντων τῶν ζώντων, καὶ πνεῦμα παντὸς ἀνθρώπου. Ἐὰν, φησὶ, τὸ ὕδωρ κωλύσῃ, ξηρανεῖ τὴν γῆν· ἔὰν δὲ ἐπαφῇ, ἀπώλεσεν αὐτὴν καταστρέψας. Περὶ τοῦ, Τίς καθαρὸς ἔσται ἀπὸ ῥύπου; Ἀλλ' οὐθεὶς, ἐὰν κἀν ἡμέρα ὁ βίος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ, Δένδρον ἔστιν ἐλπίς· ἐὰν μὲν ἐκκοπῇ, καὶ πάλιν ἀνθήσῃ, καὶ ὁ ῥάδαμος αὐτοῦ οὐ μὴ ἐκλίπῃ. Ἀνὴρ δὲ τελευτήσας ὦχετο· πτωχὸν δὲ βροτὸς, οὐκέτι ἐνι.

Δευτέρα ἀρχὴ πάλιν. Ἐλιφάζ πρὸς Ἰώβ· ὅτι, Πότερον σοφὸς ἀποκρισὶν δώσει συνθέσως πνεῦμα; Ἐλέγξαι σε γὰρ τὸ στόμα σου, καὶ μὴ ἐγώ. Περὶ τοῦ, Τίς γὰρ ὢν βροτὸς, ἔσται ἄμμεπτος; ἢ ἔσται δίκαιος γεννητὸς γυναικὸς;

Δευτέρα ἀντιλεξίς Ἰώβ πρὸς Ἐλιφάζ. Ἀκήκοα γὰρ τοιαῦτα πολλά. Παρακλήτορες γὰρ κακῶν πάντες. Ἰδοὺ ἐν οὐρανῷ ὁ μάρτυς μου· ὁ δὲ συνίσταται μου ἐν ὑψίστοις. Εἴη δὲ ἔλεγχος ἀνδρὶ ἐναντίον Κυρίου. Περὶ τοῦ, Τὴν νύκτα εἰς ἡμέραν τέθεικε. Ἐὰν γὰρ ὑπομείνω, ᾄδης μου ὁ οἶκος. Θάνατον γὰρ ἐπεκάλεσα πατέρα μου εἶναι, μητέρα δὲ καὶ ἀδελφὴν μου σαπρίαν.

Δεύτερος δὲ πάλιν ὑπολαβὼν Βαλδὰδ, λέγει πρὸς Ἰώβ· Μέχρι τίνος οὐ παύσῃ; Τί γὰρ, ἐὰν οὐκ ἀποθήγῃς, δόικτος ἢ ὕψ' οὐρανόν; Δευτέρα Ἰώβ πρὸς Βαλδὰδ· Ἔως τίνος ἔγκοπον ποιήσετε τὴν ψυχὴν μου, καὶ καθαρεῖτέ με λογιμοῖς; καταλαλεῖτέ μου οὐκ αἰσχυνόμενοι; Περὶ τοῦ, Τὴν δόξαν μου ἐξ ἐμοῦ ἐξεῖλε, ἀφείλε δὲ στέφανον ἀπὸ κεφαλῆς

μου, ἐξέκοψες δὲ ὡς περ δένδρον τὴν ἐλπίδα μου. Περὶ τοῦ, ὅτι Ἄπ' ἐμοῦ ἀδελφοί μου ἀπέστησαν, ἔγνωσαν ἄλλοτερινοὶς ἢ ἐμέ· φίλοι δὲ μου ἀνελεήμονες γεγόνασιν. Θεράποντά μου ἐκάλεσα, καὶ οὐχ ὑπήκουσες· καὶ ἰκέτευον τὴν γυναικά μου, καὶ ἐν προσέσχῃ προσεκυλούμην δὲ υἱοὺς παλλακίδων μου, εἰς τὸν αἰῶνα δὲ ἀπεποιήσαντό με. Ἐλεήσατέ με, ἐλεήσατε, ὦ φίλοι. Διατί με διώκετε, ὡς περ ὁ Κύριος; Τίς γάρ ἂν δόλῃ γραφῆναι τὰ ῥήματά μου; Παρὰ Κυρίου ταῦτά μοι συνετελέσθη. Ὁ γάρ ὁφθαλμός μου ἐώρακε καὶ οὐκ ἄλλος. Ῥίζαν λόφου εὗρήσομεν ἐν αὐτῷ. Εὐλαβήθητε καὶ ὑμεῖς ἀπὸ ἐπικαλύμματος.

Δεύτερον πάλιν ὑπολαβὼν Σωφάρ λέγει πρὸς Ἰώδ· Οὐχ οὕτως ὑπελάμβανον ἄντερειν σε ταῦτα. Περὶ τοῦ, Εὐφροσύνη ἀσεδῶν πτόμα ἐξαίσιον· χαρμονὴ δὲ παρανόμων ἀπάλεια. Ὅτε δὲ δοκεῖ ἡδὴ ἐστηρίχθαι, τότε εἰς τέλος ἀπολείπεται. Περὶ τοῦ, Ὅστ' αὐτοῦ ἀνεπλήσθησαν νεότητος αὐτοῦ. Καὶ δι, Ἄν γλυκανθῇ ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ κακία, κρύψει αὐτὴν ὑπὸ τὴν γλῶσσιν αὐτοῦ. Ὅσπερ χολὴ ἀσπίδος ἐν γαστρὶ αὐτῆς, οὕτω πλοῦτος ἐξ ἀδίκων συναγόμενος ἐξεμεθήσεται. Ὅτι, Εἰς κερά καὶ μάταια ἐκοπίασες, συνάγων πλοῦτον ἐξ οὗ οὐ γεύσεται. Ὅτι, Πολλῶν ἀδυνάτων οἴκους ἐθλόυσε. Τρώσει αὐτόν, φησί, τόξον χάλκειον, καὶ διεξέλθοι διὰ στόματος αὐτοῦ βέλος. Ἄστρα [370] δὲ ἐν διαίταις αὐτοῦ περιπατήσουσιν. Αὕτη γάρ ἡ μερὶς ἀνθρώπου ἀσεβοῦς παρὰ Κυρίου.

Δευτέρα τοῦ Ἰώδ πρὸς Σωφάρ ἀντιλεῖς· Ἀκούσατε, ἀκούσατέ μου τῶν λόγων, ἴνα ἢ μὴ παρ' ὑμῶν πυράκησις. Τί γάρ; μὴ ἀνθρώπων μου ἢ ἐλεγκτῆς; Διὰ τί γάρ ἀσεβεῖς ζῶσι, πεπαλαίνονται δὲ καὶ ἐν πλοῦτι καὶ εὐθηνίᾳ; Διεσώθη δὲ αὐτῶν ἐν γαστρὶ ἔχουσα. Ὅπου λέγει ὁ ἀσεβὴς τῷ Κυρίῳ· Ἀπόστηθι ἀπ' ἐμοῦ, ὁδοὺ σου εἰδέναι οὐ βούλομαι. Τί ἱκανὸς εἶ δουλῆυσμαί αὐτῷ; Πότερον οὐχὶ ὁ Κύριός ἐστιν ὁ διδάσκων σύνεσιν καὶ ἐπιστήμην; Αὐτὸς δὲ πόρους διακρίνει. Ὅστε οἶδα ὑμᾶς, εἰ τόλμῃ ἐγκεισθῆ μοι. Καὶ περὶ τοῦ, Ποῦ ἐστιν οἶκος ἀρχόντων; Εἰς ἡμέραν ἀπωλείας κουφίζεται ὁ πονηρὸς· καὶ ὁπίσω αὐτοῦ πῦρ ἀνθρώπος ἀπελεύσεται.

Τρίτος πάλιν ὑπολαβὼν Ἐλιφάξ λέγει· Πότερον οὐχὶ ὁ Κύριός ἐστιν ὁ διδάσκων σύνεσιν καὶ ἐπιστήμην; Τί γάρ μέλει τῷ Κυρίῳ, ἂν σὺ ἦσθα τοῖς ἔργοις ἀμεμπτος; Ἐνταῦθα λέγει Ἐλιφάξ πρὸς Ἰώδ, ὅτι Χήρας ἐξαπέστειλεις κεράς, ὄρσαντοὺς δὲ ἐκάκωσας. Καὶ εἶπας, Τί ἔργον ὁ ἰσχυρὸς; Οἱ λέγοντες, Τί ποιήσει ἡμῖν Κύριος; καὶ τί ἐπάξεται ἡμῖν ὁ πάντων κρατῶν; Περὶ τοῦ, Καθαρὲν ἀποδώσει σε Κύριος ὡς περ ἀργυρον πεπυρωμένον. Ἀνάβλεψον εἰς τὸν οὐρανὸν ἱλαρώς. Εὐξαμέντου δὲ σου πρὸς αὐτόν, εἰσακούσεται σου, καὶ διασωθήσῃ ἐν καθαφαῖς χερσὶ σου.

Τρίτῃ τοῦ Ἰώδ ἀντιλεῖς πρὸς Ἐλιφάξ. Καὶ διὸ οἶδα, εἰ χερσὶς μου ἢ ἐλεημοσύνη μου ἐστὶ, καὶ ἡ χεὶρ αὐτοῦ βαρεῖα γέγονε ἐπ' ἐμὴν στεναγμῷ. Εἰ ἐν πολλῇ ἰσχυρί ἐπελεύσεται μοι σκότος. Ἀσεβεῖς ὄρον ὑπερέβησαν, καὶ γυνήους πολλοὺς ἐκοίμισαν ἀνευ ἱματίων. Ἀναφανείη τὰ φρενὲς αὐτῶν ἀπὸ τῆς ξηρᾶ· ἀγκυλίδι γάρ ὄρσαν ἥρπασαν.

Τρίτος ὑπολαβὼν Βαλδὰδ λέγει· Ὁ ποιὼν τὴν σύμψασαν ἐν ὑψίστῳ. Μὴ γάρ τις ὑπολάβει, ὅτι

ἐστὶ παρ' ἐλκυσίς σπείραντι (ἰ. παρ' αἰται;). Πῶς δὲ δίκαιος βροτὸς ἔναντι Κυρίου; Ἐὰν δὲ ἀνθρώπος σαπρία, καὶ εἰ υἱὸς ἀνθρώπου σκώληξ;

Τρίτῃ τοῦ Ἰώδ πρὸς Βαλδὰδ ἀντιλεῖς· Τίνι μέλλεις βοηθεῖν; ἢ τίνι ἐπακολουθήσεις; Οὐχ ᾧ μάλιστα δύναιμι; Γυμνὸς γάρ ὁ ῥόδος ἐνώπιον αὐτοῦ. Ὁ κρεμάζων γῆν ἐπ' οὐδενός, δεσμεύων ὄδωρ ἐν νεφέλαις αὐτοῦ. Προστάγματι δὲ ἐθαράτωσε δράκοντα ἀποστῆναι.

Μηκέτι προσθέντος καὶ τοῦ Σωφάρ τρίτως, ἀλλ' ὑποσιωπησάντων καὶ τῶν μεζόνων δύο, ὡς οὐκέτι λόγον ἔχοντων ἐν στόματι, διὰ τὸ θέσθαι δίκαιον τὴν Ἰώδ, ἐπισυνάπτει τὸ περὶ αὐτοῦ προοίμιον δευτέρου Ἰώδ· κάκεινοι σιωπήσαντες ἀκούουσιν ὠφελοῦμενοι. Ζῇ, φησί, Κύριος, ὃς οὕτω με κέκρικε, καὶ ὁ παντοκράτωρ μου, ὁ πικράνας μου τὴν ψυχὴν· ἢ μὴν ἐστὶ τῆς προῆς ἐνοῦσης, πνεῦμα δὲ θεῖον τὸ περιόν μοι ἐν ῥισί, μὴ λαλήσειν μου τὰ χεῖλη ἀνομιῶν. Ἀναγγελῶ ὑμῖν, τί ἐστὶν ἐν χερσὶ Κυρίου. Ἰδοὺ δὴ πάντες οἴδατε, ὅτι κεράς κεκοῦς ἐπιβουλεύετε. Αὕτη ἡ μερὶς ἀνθρώπου [371] ἀσεβοῦς παρὰ Κυρίου. Ὅτι ἂν πολλοὶ γένωνται οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, εἰς σφαγὴν ἔσονται· χήρις δὲ αὐτῶν οὐδεὶς ἐλεήσει. Ἐὰν συνάγῃ ὁ ἀσεβὴς Ἰσα γῇ ἀργύριον· τόπος δὲν γίνεταί; τόπος δὲ χρυσίου δὲν διηθείται; Σίδηρος μὲν ἐκ γῆς γίνεταί, χαλκὸς δὲ Ἰσα λίθῳ λατομεῖται. Πᾶν τίμιον, φησὶν, εἶδέναι μου ὁφθαλμός. Ἡ δὲ σοφία αὐτοῦ πόθεν εὐρέθη; Ἀδυσσος εἶπε, Οὐκ ἔστιν ἐν ἐμοί· καὶ θάλασσα εἶπε, Οὐκ ἔστι μετ' ἐμοῦ. Ἐλκυσον σοφίαν ὑπὲρ τὰ ἐσώτατα. Οὐκ ἰσωθήσεται αὕτῃ τοκάδην Αἰθιοπίας, καὶ χρυσῷ καθάρῳ οὐ συμβυσταχτήσεται. Ὁ Κύριος εὖ συνέστησε αὐτῇ τὴν ὁδόν· αὐτὸς γάρ τὴν ὑπ' οὐρανὸν πῦσαν ἐφορᾷ, εἰδὼς τὰ ἐν τῇ γῇ πάντα, ἀνέμων σταθμὸν, ὕδατων μέτρα. Εἶπεν ἀνθρώπων· Ἰδοὺ ἡ θεοσέβεια ἐστὶ σοφία.

Ἀποσιωπησάντων δὲ τῶν τριῶν, προσθεὶς Ἰώδ ἐν τῷ προοίμῳ λέγει· Τίς ἄν με θελῇ κατὰ μήνα ἐμ-προσθεν ἡμερῶν, ὥν με ὁ θεὸς ἐξύλαξεν; Ὅτε ἡθγεί ὁ λύχνος αὐτοῦ ὑπὲρ κεφαλῆς μου, ἐξεπορευόμην ὁρβριος ἐν πόλει, ἐν δὲ πλαταταῖς ἐτίθετό μου ὁ δίπρος. Διέσωσα γάρ πτωχὸν ἐκ χειρὸς δι-νατῶν. Εὐλογία ἀπολλυμένων ἐπ' ἐμέ ἐπέλθοι. Ὑφθαλμός, φησὶν, ἡμῖν ευφλῶν, ποὺς δὲ χυλῶν, πατήρ δὲ ἀδυνάτων. Συνέτριψα δὲ μύλας ἀδίκων, ἐκ δὲ μέσου τῶν ὁδόντων αὐτῶν ἀρπαγμα ἐξέσπασα. Ὅσπερ γῇ διεψῶσα προσδεχομένη τὸν νετόν, οὕτως οὗτοι τὴν ἐμὴν λαλίαν. Κατεσκή-ρουν ὡς βασιλεὺς ἐν μονοζῶνοις. Ἀφρόνων υἱοί, καὶ αἱμοὶ δρομα· τυτὶ δὲ κυθάρᾳ ἐγὼ εἰμι αὐτῶν, καὶ ἐμὲ θρύλλημα ἔχουσιν. Ἀπὸ δὲ προσώπου μου οὐκ ἐξείσαντο πτύελον. Ἠγήσαι δὲ με Ἰσα πηλῷ, ἐν γῇ καὶ σποδῷ μου ἡ μερίς. Χεὶρ δὲ κραταιᾷ με ἐμαστίγρωσας. Ἀδελφός, φησί, γέγονα Σιρηνῶν, ἐταῖρος δὲ στρουθῶν. Εἰ ἐξηκολούθησε ἡ καρδία μου γυναικὶ ἀνδρὸς ἐτέρου, ἀρέσαι ἀμα καὶ ἡ γυνὴ μου ἐτέρῳ. Θυμὸς γάρ ἀνδρὸς ἀκατάσχετος τοῦ μιῖναι αὐτοῖς γυναικα. Εἰ ὑπερσίδον γυμνὸν ἀπολλύμενον, καὶ οὐκ ἡμφίασα, ἀπὸ δὲ κουρᾶς ἀμνῶν μου οὐκ ἐθερμάνθησαν οἱ ὦμοι αὐ-τῶν, ἀποσταλὴ ἄρα ὁ ὦμός μου ἀπὸ τῆς κλειδῆς μου. Εἰ γὰρ ἐπιχαρὴς ἐγενέμην πτόματι ἐχθρῶν μου, καὶ εἶπε ἡ καρδία μου, Εὐγε, ἀκούσθαι ἄρα τὸ οὖς μου τὴν κατάφρα μου Εἰ μὴ ῥήξας αὐτὴν

uxorem meam, et non attendit : invocabam autem filios concubinarum mearum, illi vero me in sæculum aversati sunt. Miseremini mei, miseremini, o amici. Quare me persequimini, sicut Dominus? Quis enim dicit ut scribantur verba mea? A Domino mihi hæc consummata sunt. Oculus enim meus vidit, et non alius. Radicem sermonis invenimus in eo : cavete etiam vos a tegmine » (Cap. 19. v. 9. 10. 13. 14. 16-18. 21-23. 26-29).

Secundo rursus excipiens Sophar Jobo dicit : « Non sic putabam te contra responsurum. » Hinc illud : « Lætitia impiorum ruina insignis : gaudium vero iniquorum est perditio. Cum autem visus fuerit iain firmatus esse, tunc in finem peribit. » Illud etiam : « Ossa ejus impleta sunt juventute ejus. Si dulcuerit in ore ejus malignitas, abscondet eam sub lingua sua. Sicut fel aspidis in ventre ejus, sic divitiæ inique congregatæ evomentur. In vanum et frustra laboravit, colligens divitias ex quibus non gustabit. Multorum enim impotentium domos contrivit. Vulneret cum arcus æreus, et pertranseat per corpus ejus jaculum. Astra autem in tabernaculis ejus ambulabunt. Hæc » enim « est portio viri impii a Domino » (Cap. 20. v. 2. 5. 7. 11. 12. 14. 15. 18. 19. 24. 25. 29).

Secunda responsio Jobi ad Sophar : « Audite, audite verba mea, ut sit mihi consolatio non a vobis. Quid enim? Numquid cum homine est redargutio mea? Quare impii vivunt, senueruntque in divitiis et prosperitate? Salva evasit prægnans apud illos. » Ubi « Dicit » Impius « Domino : Recede a me, vias tuas scire nolo. Quis est ille potens, quia serviemus ei? Annon Dominus est, qui docet intellectum et scientiam? Ipse vero labores dijudicat. Itaque scio vos audacter mihi insistere. » Item illud, « Ubi est domus principum? In diem perditionis sublevatur malignus : et post illum omnis homo abiit » (Cap. 21. v. 2. 4. 7. 10. 14. 15. 22. 27. 28. 30. 33).

Tertio iterum excipiens Eliphaz ait : « Nonne Dominus est, qui docet intellectum et scientiam? Quid enim curat Dominus si tu fuisti in operibus inculpatis? » Hic Jobo dicit Eliphaz : « Viduas dimisisti vacuas, pupillos autem affixisti. Et dixisti : Quid novit fortis? Qui dicunt, Quid faciet nobis Dominus? et quid inducet nobis Omnipotens? » Item illud : « Purum te reddet Dominus sicut argentum igne probatum. Respice in cælum hilariter. Cum precatus autem fueris eum, exaudiet te, et servaberis in munditia manuum tuarum » (Cap. 22. v. 2. 3. 9. 13. 17. 25-27. 30).

Tertia Jobi ad Eliphaz responsio : « Et quidem scio, quia eleemosyna de manu mea est : et manus ejus gravis facta est super gemitum meum. Si in inultata virtute superveniant mihi tenebræ » (Cap. 23. v. 2. 6. 17)! « Impii terminum transgressi sunt, et nudos multos dormire fecerunt sine vestimentis. Appareant plantæ eorum de terra aridæ : fasciculum enim pupillorum rapuerunt » (Cap. 24. v. 2. 7-9).

Tertio excipiens Baldad dicit : « Qui facit universitatem in altissimo. Ne quis suspicetur esse moram piratis. Quomodo enim erit justus homo coram Do-

mino? Si vero homo putredo, et filius hominis vermīs, » (Cap. 25. v. 2-4. 6)?

Tertia Jobi ad Baldad responsio : « Quem adjuturus es? et quem sequeris? Nonne eum cui maxima potestas? Nudus » enim « est infernus coram eo. Qui suspendit terram in nihilum, ligans aquam in nubibus suis. Præcepto autem peremit draconem desertorem » (Cap. 26. v. 2. 3. 6-8. 13).

Cum Sophar tertio loqui non aggrediretur, imo et alii dua priores tacerent, utpote qui non haberent quid amplius dicerent, eo quod Job se justum esse poneret, subnectit secundo Job eadem de re proœmium : illi vero cum silentio ipsum audiunt, nec sine utilitate. « Vivit, » inquit, « Dominus qui sic me judicavit, et Omnipotens, qui affecit amaritudine animam meam : cum adhuc halitus meus immanet, spiritusque divinus superest in naribus meis, labia mea non loquentur iniqua. Annuntiabo vobis quid sit in manu Domini. Ecce omnes nostis, quia vana vanis insidiosè adjicitis. Hæc portio est hominis impii a Domino. Quod si multi fuerint filii ejus, in occisionem erunt : viduis autem eorum nemo miserebitur » (Cap. 27. v. 2-4. 11-13. 14. 15.). « Si collegerit impius ut terram argentum : locus unde sit, quis est? quis locus auri, unde percolatur? Ferrum quidem de terra sit, æs autem ut lapis cæditur. Omne pretiosum, » inquit, « vidit oculus meus. Sapientia autem ejus unde inventa est? Abyssus dixit, Non est in me ; et maredixit, Non est mecum. Attrahe sapientiam super ea quæ maxime intima sunt. Non æquabitur ei topazium Æthiopix, et auro puro non conferetur. Dominus bene constituit viam ejus. Ipse enim omne quod sub cælo est perspicit, nota habens omnia quæ in terra, ventorum libramentum, aquarum mensuras. Dixit homini : Ecce cultus Dei est sapientia » (Cap. 27. v. 16. et Cap. 28. v. 1. 2. 10. 12. 14. 18. 19. 23-25. 28).

Illis autem tribus tacentibus adjiciens Job in proœnio dicit : « Quis me ponat in mense priorum dierum, quibus me Deus custodiebat? Cum splenderet lucerna ejus super caput meum, exibat matutinus in civitate, in plateis autem ponebatur mihi sella. Servavi enim pauperem de manu potentium. Benedictio pereuntium super me veniat. Oculus fui cæcorum, et pes claudorum, pater autem impotentium. Confregi molas iniquorum : de medio dentium eorum rapinam eripui. Sicut terra sitiens suscipiens pluviam, sic hi meum sermonem. Habitabam quasi rex in accinctis » (Cap. 29. v. 2. 3. 7. 12. 13. 15-17. 23. 25). « Stultorum filii, nomineque ignobiles : nunc autem cithara illorum ego sum, et me fabulam habent. Nec in faciem meam pepercerunt spueri. Reputasti autem me sicut lutum : in terra et cinere portio mea. Manu autem potenti me flagellasti. Frater, inquit, fui Sirenum, sociusque struthionum » (Cap. 30. 8-10. 19. 21. 29). « Si sequuntur est cor meum uxorem viri alterius, placeat quoque uxor mea alteri. Furor enim viri indomitus, commaculare illis uxorem. Si despexi nudum percurrentem, et non operui eum, et de tonsura agnorum :

meorum non calefacti sunt humeri eorum, discedat humerus meus a junctura. Quod si gavisus sum de ruina inimicorum meorum, et dixit cor meum, Euge, audiat auris mea maledictionem meam. Et, si non scindens eam reddidi, nihil accipiens a debitore, si super me umquam terra genuit, pro frumento germinet mihi urtica » (Cap. 31. v. 9-11. 19. 20. 22. 29. 37. 58. 40).

De Eliuzo filio Barachiel Buzita : quomodo iratus fuerit in Jobum, quod se diceret justum coram Domino. « Excipiens Eliuz filius Barachiel Buzites, dixit : Junior quidem sum ætate : quare quievi timens annuntiare vobis scientiam meam. » (Cap. 32. v. 2. 6). Exsurgens Eliuz impudenter contra Jobum loquitur, tribus illis tacentibus : « Rursus loquar ; plenus enim sum verbis » (Ib. v. 17. 18). Dixit Eliuz ad Job : « Spiritus divinus est qui me fecit : spiratio autem Omnipotentis quæ me docet. Si poteris, da mihi responsionem. Avertat hominem ab iniquitate. Pepercit autem animæ ejus a morte, et ne cadat ille in bello. Coarguit autem illum in languore super cubili. Renovabit autem ejus corpus, sicut tectorum in pariete, et ossa ejus implebit medulla. Tunc, » inquit, « accusabit homo seipsum dicens : Qualia efficiebam ? non dignam peccatis meis castigationem intulit. » Adhuc loquutus est Eliuz ad Jobum : « Auribus percipe, Job, et audi me : obtumesce, et loquar. Si est tibi sermo, responde mihi : volo enim examinari a te justitiam sermonis mei » (Cap. 33. v. 4. 5. 17-19. 24. 27. 31. 32). Adhuc adjiciens Eliuz tertio dicit : « Audite me, sapientes, bonum est ut qui scientiam habent, auribus percipiant : quia auris sermones probat. » Adhuc dixit Eliuz : « Quis vir ut Job, bibens subsannationem sicut aquam ? qui neque peccavit, neque impiegit ? [Absit a me] coram Omnipotente turbare justitiam. Sed reddit homini cuique secundum opera ejus. Impius est qui dicit regi : Inique agis. » Et, « Qui non est veritus faciem in conspectu meo. Dominus omnia inspicit, qui comprehendit non vestigabilia, gloriosa, et magnifica, quorum non est numerus. Vir sapiens audivit verbum meum : Job autem non prudenter loquutus est » (Cap. 34. v. 2. 3. 7. 8. 10. 11. 18. 19. 24. 34. 35). Quarto adjiciens Eliuz dicit ad Jobum : « Quare hoc existimasti in judicio ? Tu quis es, quia dixisti, Justus sum in conspectu Domini ? » (Cap. 35. v. 2). Quintum adjicit Eliuz orationi suæ, et neque Job neque tres amici accusant eum ut atheum. Manifestum ergo hinc est, tres illos resipuisse. Dicitque ad Job : « Sustine me paululum adhuc, ut te doceam ; adhuc enim est in me vis loquendi » (Cap. 36. v. 2). Ait Eliuz : « Auribus hæc percipe, Job. Sta, discce virtutem Domini. Numquid liber aut scribe adstitit tibi ; aut ab aquilone nubes coloris aurei » (Cap. 37. v. 14. 20. 22) ?

Deus sese exhibens Jobum justum declarat, docensque mysterium Christi, ait ad Jobum : « Quis est hic, qui celat me consilium, continetque sermones in corde ? » Dialogus Domini : « Sepivi mare portis. Divi autem illi, Hucusque venies, et non præteribis : sed in teipso comminuentur fluctus tui. » Sermo Do-

mini : « An tu sumens lutum formasti animas ? Aperiantur tibi metu portæ mortis ? aut ostiarii inferni videntes te timuerunt ? Num venisti ad thesauros nivis, aut thesauros grandinis vidisti ? Unde autem procedit pruina ? Quis præparavit fluxum pluvie vehementi ? » Insuperque, « Quis est pluvie pater ? Ex cujus utero procedit glacies ? Pruinam in cælo et glebas roris quis peperit ? Vocabis autem nubem voce, et tremore aquæ validæ obediet tibi ? Mittes fulmina et ibunt ? Quis dedit mulieribus texturæ sapientiam ? Quis præparavit corvo escam ? Pulli enim ejus clamaverunt ad Dominum errantes, cibaria querentes » (Cap. 38. v. 2. 8. 11. 14. 17. 22. 24. 25. 28. 29. 34. 41). « Penna volans procedet, si conceperit asida et nessa. Relinquet in terra ova sua. Cum tacere fecit ei Deus sapientiam, irridebit equum. Ex scientia tua stetit accipiter, vultur autem super nidum suum sedens moratur » (Cap. 39. v. 13. 14. 17. 18. 26. 27).

Adhuc loquutus est Dominus Jobo : « Num judicium cum Omnipotente judicabis ? et qui arguit Dominum, respondebit ipsi ? » Loquutus est Job Domino : « Ego judicor commonitus, et arguens Dominum, cum audio talia » (Ib. v. 32. 34). Loquutus est Dominus ad Job de nube secundo apparens ei : « Accinge sicut vir lumbum tuum. Interrogabo autem te, tu vero mihi responde. » Sermo Domini : « Confitebor quod possit dextera tua salvare. Verum utique bestię apud te fœnum sicut boves comedunt. Virtus autem ejus super umbilico ventris. Erexit caudam sicut cupressum. Costę ejus, costę æneę : spina autem ejus ferrum fusile. Sub omni genere arborum dormit. Duces autem, » inquit, « leonem hamo, et circumpones capistrum circa nasum ejus. Omne autem navigans conveniens non ferent pellem unam caudę ejus » (Cap. 40. v. 2. 9-13. 16. 20. 21. 26). Putat quidem ferrum paleas, æs autem sicut lignum putridum. Non vulnerabit eum arcus æneus » (Cap. 41. v. 18. 19).

His cessavit loqui Job : « Novi quod omnia potes, et nihil tibi impossibile est. Quis enim est qui te celat consilium ? Putavi autem me terram et cinerem » (Cap. 42. v. 2. 3. 6). Coarguit Dominus Eliphaz Thæmanitem, quia peccavit ipse et duo amici ejus, quia non loquutus est coram Deo verum. Hic expiatio fit trium amicorum per Job sacerdotem Dei. Quod auxerit Dominus Jobum, et precante illo pro amicis suis, Dominus condonaverit eis peccatum. Ut audierunt omnes, qui ex genere Jobi erant, accesserunt ad eum, et comederunt ac biberunt apud eum, illumque admirati dederunt ei singuli agnum unum, et tetradrachmum aureum. Scriptum est eum resurrecurum esse cum iis quos resuscitabit Dominus. In his continetur vis omnis libri Job.

SAPIENTIA SALOMONIS.

Sapientia Salomonis vocatur hic liber : nam etiam hunc a Salomone scriptum esse dicunt. Continet autem doctrinam justitię, et qua ratione cognoscendi sint tunc improbi, tunc probi viri : ad hæc prophetiam de Christo. Docet etiam multo esse opus labore

ἀπέδωκε, οὐδὲν λαβὼν ἀπὸ χρεωφειλέτου, εἰ ἐπ' ἐμοί ἢ γῇ ἠστέναξαι, ἀντί πυροῦ ἐξέλθοι μοι κνίδη.

Τὰ περὶ Ἐλιοῦζ τοῦ Βαραχιήλ τοῦ Βουζίτου· ὡς ὠργίσθη τῷ Ἰῶδ, ὅτι ἀπέφηνεν ἑαυτὸν δίκαιον ἐναντίον Κυρίου. Ὑπολαβὼν Ἐλιοῦζ ὁ τοῦ Βαραχιήλ ὁ Βουζίτης, εἶπε· Νεώτερός εἰμι τῷ χρόνῳ· διὸ ἡσύχασα, φοβηθεὶς τοῦ ὑμῖν ἀναγγεῖλαι τὴν ἐμὴν ἐπιστήμην. Ἐξαναστὰς Ἐλιοῦζ ἐν ἀναιδείᾳ καταλέγει τοῦ Ἰῶδ, τῶν τριῶν ἀποσιωπησάντων· Πάλιν λαλήσω· πλήρης γάρ εἰμι ῥήματος. Εἶπε δὲ Ἐλιοῦζ πρὸς Ἰῶδ· Πρεῖμυ θεῖον τὸ ποιῆσάν με, προή δὲ παντοκράτορος ἡ διδάσκουσά με. Ἐὰν δύνη, δός μοι ἀπόκρισις. Ἀποστρέφει ἀνθρωπος ἐξ ἀδικίας. Ἐφείπουτο δὲ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἀπὸ θανάτου, καὶ μὴ πεσεῖν αὐτὸν ἐν πλεῖμῳ. Ἠλεγξε δὲ αὐτὸν ἐν μαλακίᾳ ἐπὶ κοίτης. Ἀναγκάσει δὲ αὐτοῦ τὸ σῶμα, ὥσπερ ἀλοιφήν [372] ἐπὶ τοίχου, τὰ δὲ ὅσῃ αὐτοῦ ἐμπλήσει μυελοῦ. Τότε, φησὶν, ἀπομέμψεται αὐτὸς ἐαυτῷ λέγων· Οἶα συνετέλουν; Οὐκ ἀξία ἦσάν με ὡς ἡμαρτον. Ἐτι ἐλάλησεν Ἐλιοῦζ πρὸς Ἰῶδ· Ἐνωτίζου, [Ἰῶδ], καὶ ἀκούε μου· κώφευσον καὶ λαλήσω. Εἰ ἔστι σοι λόγος, ἀποκρίθητι μοι· ὅλῳ γὰρ δικαιολογηθῆναι σοι. Ἐτι προσθεὶς Ἐλιοῦζ τρίτον λέγει· Ἀκούσατέ μου, σοφοί, οἱ ἐπιστάμενοι ἐνωτίσασθαι καλόν· ὅτι οὗς λόγους δοσιμάζει. Ἐτι εἶπεν Ἐλιοῦζ· Τίς ἀνὴρ ὥσπερ Ἰῶδ, πάντα μυκτηρισμὸν ὥσπερ ὕδωρ; οὐχ ἀμαρτῶν, οὐδὲ ἀσεβήσας; [Μὴ μοι εἴη] καὶ ἐναντί Παπαντοκράτορος ταράξαι τὸ δίκαιον. Ἀλλ' ἀποδιδοὶ ἀνθρώπων καθὼς ποιεῖ ἕκαστος αὐτῶν. Ἀσεβὴς ὁ λέγων βασιλεῖ, Παπανομείς παρανομῶν. Καὶ, Ὅς οὐκ ἐπαισχυνθῇ πρόσωπον ἐναντίον μου. Ὅτι Κύριος πάντα ἐφορᾷ, καταλαμβάνων ἀνεξιχνίαστα, ἐνδοξά τε καὶ ἐξαισία, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμός. Ἀνὴρ σοφὸς ἀκήκοέ μου τὸ ῥῆμα· Ἰῶδ δὲ οὐκ ἐν συνήσει ἐλάλησεν. Τέταρτον προσθεὶς Ἐλιοῦζ λέγει πρὸς Ἰῶδ· Τί τοῦτο ἡγήσω ἐν κρίσει; Σὺ τίς εἰ, εἰς εἰκας, Δίκαιος εἰμι ἐναντίον Κυρίου; Τὸ πέμπτον προσθεὶς Ἐλιοῦζ τῷ λόγῳ, καὶ οὕτε Ἰῶδ, οὕτε οἱ τρεῖς φίλοι προσποιοῦνται αὐτὸν ὡς ἄθεον. Ἀπὸ οὗν ἐκ τότε, ὅτι μετενόησαν οἱ τρεῖς. Καὶ λέγει πρὸς Ἰῶδ· Μεινόν με μικρόν ἐτι, ἵνα διδάξω σε· ἐτι γὰρ ἐν ἐμοί ἐστι λέγειν. Εἶπεν Ἐλιοῦζ· Ἐνωτίζου ταῦτα, Ἰῶδ. Στήθι, νοουθετοῦ δύναμιν Κυρίου. Μὴ βιβλος ἡ τραυματεύσας σοι παρέστηκε; ἡ ἀπὸ βορρᾶ νέφη χρυσανγίζοντα;

Ἐμφανισθεὶς ὁ Θεὸς δικαιοὶ τὸν Ἰῶδ, καὶ διδάσκων τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ, εἶπε πρὸς Ἰῶδ· Τίς οὗτος ὁ πρῶτος μου βουλήν, συνέχων δὲ ῥήματα ἐν καρδίᾳ; Διάλογος Κυρίου, ὅτι Ἐφρυξά θάλασσαν πύλαις. Εἶπα δὲ αὐτῇ, Μέχρι τούτου ἐλεύσῃ, καὶ οὐχ ὑπερβήσῃ, ἀλλ' ἐν σεαυτῇ διατρεβήσονται σου τὰ κύματα. Λόγος Κυρίου, ὅτι Σὺ λαβὼν πηλόν, ἐπλασας ἑωρον; Ἀνοίγονται σοι πόδες πύλαι ἰαννάτου; πυλωροὶ ἐξ ἄδου ἰδόντες σε ἐκτεξαν; Ἐτι, Ἠλθες ἐπὶ θησαυροὺς χιόνος, θησαυροὺς ἐν χαλᾷ ἐώρακας; Πόθεν δὲ ἐκπορεύεται πάνη; τίς δὲ ἠτοίμασε ὑετῶν λάθρων ῥύσιν; Ἐτι, Τίς ἐστὶν ὑετοῦ πατήρ; Ἐκ γαστροῦ δὲ τίτος ἐκπορεύεται κρῆστακλος; Πάχην δὲ ἐν οὐρανῷ αἱ βάτους ὀρέσου τίς τέτυκε; Καλέσεις δὲ νέφος ὡρή, καὶ τρόμφ ὕδατος λάθρου ἐπακούσεται

σου; Ἀποστελεῖς κεραυνούς καὶ περιέσονται; Τίς δέδωκε γυναιξὶν ὑψάσματος σοφίαν, Ἐτι, Τίς ἠτοίμασε κόρακι βοράν; Νεοσσοὶ γὰρ αὐτοῦ πρὸς Κύριον κεκράγασι πλανώμενοι, τὰ σῖτα ζητούντες. Ὅτι, Πτέρυξ πετομένη ἐλάσει, ἐὰν συλλάβῃ ἀσίδα καὶ νήσσω. Ἀρῆσει εἰς γῆν τὰ ὕδα αὐτῆς. Ὅτε κατεσιώπησε αὐτῇ ὁ Θεὸς σοφίαν, καὶ καταγελάσεται Ἰακου. Καὶ, Ἐκ τῆς ἐπιστήμης ἔστηκεν ἰέρως, γύψ δὲ ἐπὶ νοστιᾶς αὐτοῦ καθίσθεις ἀλλίζεται.

Ἐτι ἐλάλησε Κύριος τῷ Ἰῶδ· Μὴ κρίσις μετὰ ἱκανοῦ κρίτης; ἐλέγχων δὲ Θεὸς ἀποκριθήσεται αὐτῇ; Ἐλάλητε Ἰῶδ τῷ Κυρίῳ, ὅτι, Ἐγὼ κρίνομαι νοουθετούμενος, καὶ ἐλέγχων Κύριον, ἀκούων. Ἐλάλησε Κύριος πρὸς Ἰῶδ ἐκ τοῦ νέφους δευτέρου ἐμφανισθεὶς [573] αὐτῷ· Ζῶσαι ὥσπερ ἀνὴρ τὴν ὀσφύν σου. Ἐρωτήσω δέ σε, σὺ δὲ μοι ἀπόκριται. Λόγος Κυρίου· Ὁμολογήσω ἄρα ὅτι δύναται ἡ δεξιὰ σου [σῶσαι]. Ἀλλὰ δὴ ἰδοὺ θηρία παρὰ σοὶ χόρτον ἴσα βουσίην ἐσθίουσιν. Ἡ δὲ δύναμις αὐτῷ ἐπὶ ὀμφαλοῦ γαστρὸς. Ἐστησεν οὐρανὸν ὡς κιβώριον. Αἱ πλευραὶ αὐτοῦ, πλευραὶ χάλκισαι· ἡ δὲ βάσις αὐτοῦ σίδηρος χυτός. Ἰπὸ δὲ πάντα τὰ δένδρα κοιμάται. Ἀξίεις δὲ, φησὶ, λέοντα ἐν ἀγκίστρῳ· περιθίσεις δὲ φορβαλὸν περὶ τὴν ῥίνα αὐτοῦ. Πᾶν δὲ πλωτὸν συναθροῖ οὐ μὴ ἐνέγκωσι βύρσαν μίαν οὐρᾶς αὐτοῦ. Ἡγεῖται μὲν σίδηρον ἀχυρα, χαλκὸν δὲ ὥσπερ ξύλον σαθρόν. Οὐ μὴ τρώσῃ αὐτὸν τόξον χάλκειον.

Ἐως ὧδε, καὶ ἐπαύσατο λέγειν Ἰῶδ· Οἶδα πάντα δύνασαι, ἀδυνατεῖ δέ σοι οὐδέν. Τίς γὰρ ἐστὶν ὁ κρύπτων σε βουλήν; Ἡγῆμαι δὲ ἐμαυτὸν γῆν καὶ σποδόν. Ἠλεγξε Κύριος Ἐλιφᾶζ τὸν Θαιμανίτην, ὅτι ἡμαρτε αὐτὸς καὶ οἱ δύο φίλοι αὐτοῦ, ὅτι οὐκ ἐλάλησεν ἐνώπιον Κυρίου ἀληθές, οὐδὲ ὥσπερ θεράπων αὐτοῦ Ἰῶδ. Ἐνταῦθα ἱλασμός τῶν τριῶν φίλων διὰ Ἰῶδ τοῦ ἱερέως τοῦ Θεοῦ. Ὡς ἡρέησε Κύριος τὸν Ἰῶδ· εὐχαμένον δὲ αὐτοῦ καὶ περὶ τῶν φίλων αὐτοῦ, ἀφῆκεν αὐτοῖς Κύριος ἀμαρτίαν. Ὡς ἤκουσαν πάντες ἐκ τοῦ γένους Ἰῶδ, καὶ ἦλθον πρὸς αὐτὸν, καὶ ἔφαγον καὶ ἔπιον παρ' αὐτῷ, καὶ θαυμάσαντες αὐτὸν ἔδωκαν αὐτῷ ἕκαστος ἀμνάδα μίαν, καὶ τετράδραχμον χρυσοῦν. Ὡς γέγραπται αὐτὸν ἀναστήσεσθαι μεθ' ὧν ὁ Κύριος ἀνίστησιν. Ἐν οἷς καὶ ἡ δύναμις ἅπαντα τοῦ βιβλίου Ἰῶδ.

Σοφία Σολομώντος.

Σοφία Σολομώντος καλεῖται τὸ βιβλίον· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο, φασι. Σολομών ἐστὶν ὁ γράψας. Ἐστὶ δὲ ἐν αὐτῷ διδασκαλία δικαιοσύνης, καὶ τὸ γνωρίζειν τοὺς τε φαύλους ἀνδρας καὶ τοὺς σπουδαίους, καὶ προφητεία περὶ Χριστοῦ. Καὶ ὅτι πολλῶν πόνων καὶ πόθῳ κατορθοῦται σοφία. Ἐτι δὲ καὶ φυσιογία μερικὴ· καὶ κατὰ εἰδύλων καὶ τῶν αὐτὰ γλυφόντων, καὶ ἐν αὐτοῖς ἐλπίζόντων, καὶ λατρευόντων· καὶ ὕμνος σὺν ἐξομολογήσει τῶν γεγενημένων τοῖς Ἰσραηλῖταις θαυμασίων ἐνώπιον τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν, παρὰ τοῦ Θεοῦ. Ἡ μὲν οὖν περιοχὴ τοῦ βιβλίου τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. Ἡ δὲ ἀνακεφαλαιωσίς ἐστιν ἐν τούτοις. Ἐν προοιμίῳ μὲν προτροπὴ δικαίου εἰς θεοσέβειαν, καὶ ἐλεγχος ἀσεβοῦς βλασφημίου. Μὴ ἐγ-

^a E Bibliis supple ἤν συγγραφήν.

λου γάρ, φησὶ, τοὺς ἀντιχρίστους, οἵτινές εἰσι θάναντες. Πῶθεν οἱ ἀσεβεῖς ἐπὶ τῷ σταυρῷσαι τὸν Κύριον τῆς δόξης ἤλθον, τὸν αἰῶνα τοῦτον προκρίναντες. Ὅτι καὶ τοὺς ἀποστόλους ἐδίωξαν καὶ ἀπέκτειναν. Ὅτι τινὲς ἔσονται οἱ ἐξουθενούμενοι τὸν νόμον τοῦ Κυρίου, καὶ τινὲς οἱ ὑποταγέντες αὐτῷ.

Ὅτι οὐδὲ πλήθους ἀσεβούντων εἰς Χριστὸν φείσεται ὁ Θεός. Ἐνθὺν γὰρ δικαίως πιστεύοντος Χριστῷ μέλει τῷ Θεῷ, καὶ νῦν ἀποθάνῃ. *Γῆρας γὰρ τίμον οὐ τὸ πολυχρόνιον.* Εἰ καὶ ἀσεδὴς τελευτῇ τοῦ [574] πιστεύοντος Χριστῷ ἐξουθένωσεν, ἀλλ' ἐκλέγονται ἀπὸ Χριστοῦ. Οἱ ἀσεβεῖς ἀτίμῳ πτώματι παραδοθήσονται, καὶ μεγάλη κρίσει καταβληθήσονται οἱ διώκται τῶν τοῦ Χριστοῦ δούλων, ἐν τῇ κρίσει, ἰδόντες τὴν δόξαν αὐτοῦ καὶ αὐτῶν, καὶ ἑαυτοὺς εἰς κόλασιν. Ὅτι ὁ πλοῦτος μετὰ ἀλαζονείας συμβέβηται ἡμῖν. Τίς ὀργὴ τῶν ἀσεβούντων εἰς Χριστόν. Προτροπαῖ τοῖς ἀρχουσι τοῦ Ἰσραὴλ, ὥστε πιστεῦειν Χριστῷ· μᾶλλον δὲ παράθεσις τοῖς ἀρχουσι τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, πῶς ἀρchein δεῖ, ἀποστραφέντος ἐκείνου. Τίς ἡ σοφία, ὁ γὺς τοῦ Θεοῦ. Καὶ πῶς ὁ λόγος σάρξ γέγονε, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. Ὅτι καὶ ὁμοιοπαθὴς ὡμῖν ὢν ἄνθρωπος ἐκ κελεύσεως Θεοῦ πεπαιδευμαι. Περὶ Χριστοῦ· τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ, ὅτι πάντων τὴν γνῶσιν ἐξ αὐτῆς ἔσχον· Ἐν γὰρ χεὶρὶ αὐτοῦ καὶ ἡμεῖς καὶ οἱ λόγοι ἡμῶν. Τίς ἡ σοφία, καὶ πῶς εἰς ἀνθρώπους ἦλθε. *Μία γὰρ οὐσα πάντα δύναται, καὶ μένουσα ἐν αὐτῇ τὰ πάντα καινίζει.* Τὴν σοφίαν, φησὶν, ἐκ νεότητος φιλήσας, πάντα τὰ ἀγαθὰ ἐξ αὐτῆς ἔσχον σαρκικά καὶ πνευματικά. Ὅτι τὸ μέγεθος τῆς σοφίας ἐγνωκὼς ἐνέτυχον τῷ Κυρίῳ, ὥστε μοι δοθῆναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα τὸ φωτίζον με περὶ αὐτῆς. Καὶ ἐπέμψθη, ἵνα συγχοπιάξῃ μοι. *Λογισμοὶ γὰρ θνητῶν δεῖλοί.* Περὶ τῶν ἔργων τῆς σοφίας. Πῶς τὸν πρωτόπλαστον διεφύλαξεν, ἐξ ὧν κακῶν σώζει τοὺς πιστεύοντας αὐτῷ ὁ Θεός, καὶ ὅσα ἀγαθὰ παρέχει. Ὄλον τὸν Νῶε, τὸν Ἀβραάμ, τὸν Δάυτ, τὸν Ἰακώβ, τὸν Ἰωσήφ, τοὺς Ἰσραηλῖτας, οὓς ἐκ χειρὸς τῶν Αἰγυπτίων ἐξεβρύσατο διὰ Μωσέως, καὶ ἐκ πέτρας ἀκροτόμου ἐδόθη αὐτοῖς ὕδωρ. Ὡς τοῖς ζ' ἔθνεσιν ἀπέστειλε σφήκας, μακροθυμῖα δὲ χρώμενος, καὶ τούτοις ἐδίδου τόπον μετανοίας, παιδεύων διὰ τούτων τὸν λαὸν εἶναι φιλόανθρωπον. Κατὰ στοιχειολατρῶν, βατράχων, σφηκῶν, μυῶν, ἀκρίδων, σκνιφῶν, ὄφρων. Κατὰ εἰδωλολατρῶν, ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, ἡ λίθων, ἡ ξύλων εἰδώλων κατεσκευασμένων. Ὅτι ἐστὶ σωτηρία διὰ ξύλου τοῖς πιστεύουσιν. Τὰ περὶ τῶν εἰδωλοποιῶν, ἡ ζωγραφούντων εἰδωλα. Περὶ πάντων τῶν κακῶν τῶν ἐν εἰδωλολατρείᾳ. Περὶ ἀσεβούς θρησκείας, καὶ ὅσα ἐν αὐτῇ κακὰ. Περὶ τοῦ κεραμέως, καὶ τῶν κεραμικῶν εἰδώλων. Περὶ πάντων τῶν εἰδώλων τῆς τῶν ἐθνῶν λατρείας. Περὶ τῶν ἐθελίων ζώων, ὄφρων, αἰλουῶν, καὶ τῶν ὀμνίων. Ὅτι εὐηργέτησεν ὁ Θεός τὸν Ἰσραὴλ ἀντὶ βατράχων ὀρυγομήτρων. Ὅτι καὶ ἐπὶ δὴγματος ὄφρων σωτηρία τοῦ λαοῦ σου δι' ὄφρων χαλκοῦ ἐσταυρωμένου· τοὺς δὲ ἐχθροὺς αὐτῶν δι' ὄφρων καὶ μυῶν ἀπέκτεινεν. Ὅτι ἀγγέλων τροφὴν ἐψώμισε τὸν λαὸν πρὸς πᾶσαν ἰδούνην ἰσχύουσαν, καὶ πρὸς πᾶσαν ἁρμονίας γεῦσιν. Ὅτι χάλασαν Αἰγυπτίους μετὰ πυρὸς ἐπεμψε πρὸς διαφθορὰν γεννημάτων. Ὅτι τοῖς Αἰγυπτίοις ἐπαμύνη ψηλαφγῶν σκότος, καὶ τὰ ἐν οὐτῷ κακὰ.

τοῖς δὲ ὁσίοις αὐτοῦ φῶς ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ στύλον πυρός· καὶ ἀντὶ μὲν θανάτου νηπιῶν Ἰσραὴλ, τῶν Αἰγυπτίων πρωτοτόκων θάνατος καὶ καταποντισμός· [375] ἀντὶ δὲ θανάτου πρωτοτόκων, σωτηρία Ἰσραὴλ δι' αἵματος προβάτου. Καὶ ἐπὶ μὲν θανάτῳ δικαίων ἐν ἐρήμῳ, Ἀαρὼν ἐξιλάσατο, Κυρίῳ προσευξάμενος καὶ θυμιάσας· ἐπὶ δὲ θανάτῳ Αἰγυπτίων ἐν Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ, ἀνελετήμων θυμός· τοῦ δὲ λαοῦ παράδοξος ὁδοπορία. Ὅτι διὰ μισοφενίαν ἔπαθον ταῦτα οἱ Αἰγύπτιοι, ὡς καὶ οἱ Σοδομίται. Ὅτι τὰ στοιχεῖα ὑπόκειται τῇ θείᾳ κρίσει Χριστοῦ, πρὸς δὲ βούλεται ρυθμιζόμενα, ὡς χορδαὶ κιθάρας τῷ κιθαρίζοντι. Ἐν οἷς πᾶσα δύναμις τῆς Σοφίας Σολομῶντος τῆς λεγομένης Παναρέτου.

Παροιμίαι Σολομῶντος.

Παροιμίαι Σολομῶντος τὸ βιβλίον καλεῖται, ἐπειδὴ καὶ ταύτας Σολομῶν ἐστὶν ὁ λαλήσας καὶ γράψας. Οὗτος δὲ διαδεξάμενος τὴν βασιλείαν Δαυὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἤδξατο τῷ Θεῷ λαβεῖν σοφίαν ὑπὲρ πλοῦτον, καὶ ὑπὲρ ἄμυναν ἐχθρῶν. Λαβὼν τοίνυν, καὶ γενόμενος σοφὸς ὑπὲρ πάντας τοὺς πρὸ αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτὸν ἀνθρώπους, θαυμασθεὶς τε ἐπὶ πᾶσιν οἷς ἐποίησε καὶ ἐλάλησε, τρισχιλίας μὲν παραβολὰς καὶ πεντακισχιλίας ψάλλας ἐλάλησε· καὶ ἐφυσιολόγησε περὶ πάντων τῶν τε ἐκ γῆς φυομένων, καὶ περὶ πάντων τῶν ζώων. Συνέγραψε δὲ, ὡς μὲν τινὲς φασί, τρία μόνον βιβλία. Τοῦτό τε, καὶ τὸν Ἐκκλησιαστήν, καὶ τὸ Ἄσμα τῶν ψαμάτων· ὡς δὲ τινες, καὶ τὴν Σοφίαν τὴν ἀπογεγραμμένην καὶ λεγομένην Πανάρετον· γνησίαν γὰρ αὐτοῦ καὶ ταύτην λέγουσιν εἶναι. Καὶ τούτον μὲν Παροιμίαι ἐπέγραψεν. Εἰσὶ δὲ παροιμίαι λόγοι σοφοί, ὡς αἰνίγματα, ἅτινα ἕτερον μὲν τι αὐτόθεν δηλοῦντά ἐστιν, ἕτερον δὲ ἐν ὑπονοίᾳ ἐπαγγέλλονται. Τῶν δὲ τοιούτων εἰδὸς εἰσιν αἱ παροιμίαι. Οὕτω γὰρ καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ Κυρίου λέγουσιν ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ, ὅτε τοῦ Κυρίου πολλὰ εἰρηκότος, πρότερον ἐγκεκρυμμένη διανοίᾳ, ὑστερὸν φασιν αὐτῷ· *Ἰδὲ νῦν ἀπὸρρησία λαλεῖς, καὶ παροιμίας οὐδεμίαν λέγεις*· ὡς τῶν παροιμιῶν μὴ ἐκ φανεροῦ, ἀλλὰ κεκρυμμένως λεγομένων. Ἐπεὶ οὖν ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ πλείστοι λόγοι τοιοῦτοί εἰσιν, διὰ τοῦτο Παροιμίας ἔγραψε (ἰ. ἐπέγραψε) τὸ βιβλίον. Ὑποθέσθη δὲ παροιμία, ἐπειδὴ παρὰ πάσης ὁδοῦ ἐγράφθησαν οἱ τοιοῦτοί λόγοι, πρὸς διόρθωσιν καὶ διδασκαλίαν τῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς πορευομένων. Παρὰ τὰς ὁδοὺς δὲ ἐγράφοντο, ἐπεὶ μὴ πάντες ἐχώρουν τοὺς τῆς ἀληθείας λόγους· ἵνα καὶ διερχόμενοι καὶ βλέποντες διερευνῶσι τὰ γεγραμμένα, καὶ οὕτω παιδεύωνται οἱ ἄνθρωποι. Τινὲς γοῦν ὀρίζονται αὐτὰς οὕτως, ῥήμα παρόδιον ἀπὸ τινος ἐνός εἰς πολλὰ μεταλαμβανόμενον. Ἐστὶν οὖν ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ γνῶσις σοφίας καὶ παιδείας, νόησις· λόγων φρονήσεως, στροφῆς λόγων, δικαιοσύνης ἀληθοῦς νόησις, κρίματα κατεσθύνειν, [376] καὶ ἐπαγγελία τοῦ γινώσκειν ἐκ τούτων παραβολὰς, ῥήσεις σοφῶν, αἰνίγματα, σκοτεινοὺς λόγους. Καὶ εἰς γνῶσεις σοφίας καὶ παιδείας. Ἐπειδὴ γὰρ Ἕλληνας μὲν σοφίαν ἔχειν ἐπαγγέλλονται, αἰρετικοὶ δὲ νομίζουσι· παιδείαν ἔχειν διὰ τοῦτο οὗτος τὴν ἀληθὴ σοφίαν καὶ παιδείαν διδάσκει, ἵνα μὴ τῇ ὁμωνυμίᾳ τῆς σοφίας εἰς τὰ σφίσματα τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν αἰρετικῶν ἐμπίπτῃ τις. Καὶ γὰρ Ἕλληνες μὲν οἰόμενοι τινεὶ εἶναι, καὶ

et desiderio ad comparandam sapientiam. Ad hæc de quibusdam naturæ partibus disputatur, itemque contra idola, et illorum sculptores, et contra eos qui spem in illis ponunt, ipsaque colunt. Præterea hymnus cum confessione mirabilium operationum, quæ Israelitis coram ipsorum inimicis a Deo factæ sunt. Hæc itaque complectitur hic liber. Recapitulatio autem sic habet. In procemiis adhortatio justi ad pietatem, et reprehensio impii blasphemii. Nam, *Ne æmulis*, inquit, *antichristos*, qui sunt ipsa mors. Unde factum sit, quod impii eo devenerint, ut Dominum gloriæ crucifigerent, dum præsens sæculum illi anteferrent. Quod etiam ipsi apostolos persecuti sint et occiderint. Quod futuri sint quidam qui legem Domini contemnant, quidam vero alii sint illi obtemperaturi.

Quod Deus multitudini eorum, qui in Christum impie agunt, non sit parciturus. Unius enim justi Christo credentis cura est Deo, etiamsi in adolescentia moriatur. *Senectus enim venerabilis est non diuturna* (Cap. 4. 8). Etsi impius mortem ejus qui Christo credit contemnit, at illi eliguntur in Christo. Impii ignominiosæ ruinæ tradentur, et magno judicio ac condemnationi subicientur ii, qui Christi servos persequuntur, videntes gloriam ejus et ipsorum, seque ad supplicium rapi. Quod divitiæ cum arrogantia nobis accedant. Quæ sit ira Dei in eos qui impie egerunt in Christum. Adhortatio, imo potius denuntiatio principibus Israel, ut Christo credant; imo potius denuntiatio principibus Catholicæ Ecclesiæ, quomodo regere debeant post illius abscessum. Quæ sit sapientia, nempe Filius Dei. Et quomodo Verbum caro factum sit, inque nobis habitaverit. Quia ego, inquit, eadem quæ vos passus sum, homo cum sim, ex jussu Dei disciplinæ subditus. De Christo: Ex sapientia Dei, inquit, omnium cognitionem habeo: *In manu enim illius, et nos sumus, et sermones nostri* (Cap. 7. 16). Quæ sit sapientia, et quomodo in homines venerit. *Cum enim unica sit, omnia potest, et cum in seipsa maneat, omnia tamen innovat* (Ibid. v. 27). Sapientiam, inquit, a juventute amavi, et omnia bona ex illa accepi, carnalia et spiritualia. Cognita enim magnitudine sapientiæ, postulavi a Domino ut daretur mihi Spiritus sanctus, qui me de illa illuminaret. Et missus est, ut mecum laboraret. *Cogitationes namque mortalium timidae sunt* (Cap. 9. 14). De operibus sapientiæ. Quomodo primum hominem custodierit, ex quantis malis Deus credentes sibi servet, et quanta illis bona præstet, ut videre est in Noe, Abraham, Lot, Jacob, Joseph, et in Israelitis, quos ex manu Ægyptiorum eripuit per Moysen, et aqua ex prærupta petra potavit. Quomodo septem gentibus vespas miserit, et lenitate misericordiaeque usus, illis postea per illa populum erudiens, ut benignus esset et humanus. Contra adoratores elementorum, ranarum, sciniphum, murium, locustarum, vesparum, serpentum. Contra adoratores idolorum ex auro, argento, ligno, lapidibus. Quod per lignum salus sit credentibus. De sculptoribus vel pictoribus idolorum. De om-

nibus idololatriæ malis. De impia religione, et quot illi insint mala. De figulo et fictilibus idolis. De omnibus idolis, quæ a gentibus coluntur, inimicissimarum bestiarum, serpentum, catorum, et similium. Quod Israeli Deus beneficium contulerit, pro ranis coturnicem mittens. Quod contra morsum serpentum per æneum serpentem in cruce suspensum salus populo facta sit; inimici vero ipsorum per locustas et mures occisi sint. Quod populum angelorum cibo aluerit, quamcumque voluptatem habente, et ad quemcumque gustum accommodato. Quod grandinem cum igne ad corrumpendas fruges in Ægyptios miserit. Quod palpabiles tenebras in Ægyptios miserit, et quæ in ea re inerant mala: sanctis vero suis lucem in Ægypto, et columnam ignis in solitudine: et quod propter occidi jussos Israelitarum infantes, Ægyptiorum primogenitos mors, et ipsos Ægyptios submersio sustulerit: ut pro morte primogenitorum salus Israeli per sanguinem agni concessa sit. Et pro morte justorum in solitudine, Aaron Dominum precibus et incenso placarit: pro morte vero Ægyptiorum in mari Rubro, fuerit ira Dei absque misericordia, et iter populi insolens. Quod propter inhumanitatem erga advenas mala ista passi sint Ægyptii, quemadmodum et Sodomitæ. Quod elementa divino Christi judicio subsint, ad illius imperium parata, sicut chordæ citharæ citharam pulsanti. In his comprehenditur vis omnis Sapientiæ Salomonis quæ Panaretos vocatur.

PARCÆMIÆ SEU PROVERBIA SALOMONIS.

Parcæmiæ seu Proverbia Salomonis vocatur hic liber, quia illa Salomon et dixit, et scripsit. Hic vero cum regnum David patris suscepisset, precatus est Deum ut sapientiam acciperet potius, quam divitias et hostium ultionem. Hanc cum accepisset, et præ omnibus mortalibus qui ante et post ipsum fuerunt, sapiens esset: ac cum in omnibus dictis factisque suis admirationi esset, tria millia parabolarum, et quinque millia cantica proloquutus est: disputavitque de omnibus, tam de iis quæ ex terra proveniunt, quam de omnis generis animantibus. Scripsit autem, ut quidam aiunt, tres tantum libros, hunc videlicet, Ecclesiasten, et Canticum Canticorum; ut autem quidam dicunt etiam Sapientiam, quæ sic inscribitur, et Panaretos dicitur: nam hoc etiam germanum ejus esse opus dictitant. Hunc porro Parcæmiæ seu Proverbia inscripsit. Sunt autem parcæmiæ verba sapientiæ, velut ænigmata, quæ ex se quidem aliud exhibent, aliud vero per suspicionem indicant. Horum autem species sunt proverbialia. Sic enim discipuli Domini loquuntur in Evangelio Joannis, quando, Domino multa obscure dicente, tandem dicunt ei: *Eccæ nunc palam loqueris, et proverbium nullum dicis* (Joan. 16. 29), ut intelligas proverbialia, non aperta, sed obscuro sensu dici. Quoniam igitur tales plerumque sunt in hoc libro sententiæ, ideo Parcæmiæ seu Proverbia inscriptus hic liber est. Est autem inde dicta parcæmia, quod per vias tales sententiæ conscribi

solitæ essent, ad correctionem et doctrinam eorum, qui iter instituerent. Per vias autem scribebantur, quia non omnes veritatis sermones capiebant : ut vel in transeundo et talia conspiciendo, quæ scripta essent exquirere, atque ita erudirentur homines. Quidam autem paræmias ad hunc modum definiunt : Dictum parodium, seu in via positum, ab uno quodam ad multa translatum. Est igitur in hoc libro notitia sapientiæ et disciplinæ, intellectus sermonum prudentiæ, strophæ verborum, justitiæ veræ intellectus, ad dirigendum judicia, et pollicitatio cognoscendarum ex istis parabolarum, dictorum sapientium, ænigmatum, et obscurorum sermonum. Et sunt notitiæ sapientiæ et disciplinæ. Cum enim et Græci sapientiam habere polliceantur, et hæretici habere se disciplinam arbitrentur ; ideo hic veram sapientiam ac disciplinam docet ; ne ex similitudine nominis sapientiæ, in sophismata Græcorum et hæreticorum quis incidat. Græci enim putant se hac in re præstare, ac *Dicentes se sapientes esse, stulti facti sunt* (Rom. 1. 22). Hæretici vero eruditos esse se rati, aversi sunt et peccant, proprio judicio condemnati. Sapiens vero si divina eloquia audierit, sapientior erit. Etenim si legitima Dei audierit et custodierit, et in disciplina Domini negligens non fuerit, nec fallacia quadam allectus fuerit, filius sapiens evadet, et eruditus factus, statim etiam cognitionem Dei accipiet. Hac enim sapientes instituuntur. Sermonum vero prudentum intellectus, doctrina est de solo vero Deo. Græcorum namque alii corpus esse dixerunt Deum, alii simulacris etiam ipsum assimularunt. Hæretici vero et ipsi in veri cognitione desipuerunt. Propterea hic de vera cognitione Dei hæc enarrat : quod quidem ineffabilis sit : « Gloria Dei abscondit verbum ; » de providentia vero ejus sic loquitur : « In omni loco oculi Domini contemplantur bonos et malos » (Prov. 25. 2. et 15. 3). Et iterum : « Dives et pauper alter alteri occurrunt : utrosque vero fecit Dominus » (Cap. 22. 2). Et, « Dum conveniunt fœnerator ac debitor, utrosque speculatur Dominus » (Cap. 29. 13). Et, « Sunt enim in conspectu oculorum Dei viæ viri, et omnes orbitas ejus speculatur » (C. 5. 24). Judicium quoque ejus commemorat, dicens : « Sacrificia impiorum abominationes sunt Domini : vota autem recte ambulantium accepta sunt apud eum » (Cap. 15. 8). Et iterum : « Domus conviciatorum dissipat Dominus, firmat autem terminum viduæ » (Cap. 15. 25). Opificium vero illius non simpliciter, sed eo quod per Verbum ac sapientiam suam cuncta faciat ; qui potissimus veri Dei character est, quod sit Filii Pater. Ait igitur : « Sapientia Deus fundavit terram » (Cap. 3. 19). Et iterum : « Deus fecit regiones et deserta et summities habitatas ejus, quæ sub celo est. Quando præparabat celum, aderam ipsi, et separabat thronum suum supra ventos, quando validas faciebat desuper nubes, cum eo eram cuncta componens. Ego eram in qua lætabatur, singulis diebus lætabar in conspectu illius » (Cap. 8. 26-30). Strophæ verborum sunt in isto libro : nam si quis ea mente verset, re-

serabit et inveniet sententiam in ipsis sitam. Qualia sunt hæc : « Incolumis evasit ab æstu filius intelligentis ; corrumpitur autem a vento in messe filius iniquus » (Cap. 10. 6). Et iterum : « Sollicite cura quæ in agro sunt viridia, et herbam demelas, et fœnum montanum collige, ut oves habeas ad vestitum » (Cap. 27. 25. 26). Et rursus : « Si conviva sederis ad cœnam in mensa magnatum, mente intelligas quæ apponuntur tibi » (Cap. 23. 4) : et alia consimilia. Veræ justitiæ dictus est intellectus : quoniam differenter quidam justitiæ vocabulum accipiunt ; aliis dicentibus justitiam esse, ut reddat quis quod custodiendum accepit : aliis vero, si malum reddatur pro malo, et bonum pro bono. Illiusmodi autem definitiones accuratæ non sunt. Ne dixeris enim, Quo ille erga me usus est modo, eodem utar ego, pœnas de illo sumam pro injuria qua me affecit. Quamobrem hic, quæ vera sit justitia, docet : eam videlicet veram esse justitiam, si unicuique quod suum est reddatur. « Cum primis honora Dominum de justis tuis laboribus, et primitias illi da de tuis justitiæ fructibus » (Cap. 3. 9). Deinde honora regem, et parentibus debitum exhibe officiū, omnibus vero quod æquum est. Et hic quidem unus est typus. Alter vero, ut animam suam quisque justificet, æquabilitatem custodiendo, ita ut in inæquabilitatem non declinet, sed rationi obtemperet, *Ne malo consilio, quo juvenutis doctrina repudiatur, capiaris* (Cap. 2. 16. 17) : sed cum consilio omnia facias, et cogitationes tuæ sint judicia, ita ut seipsum quisque judicet, et omne desiderium probum habeat : *Omne quippe justorum desiderium bonum est* (Cap. 11. 23) ; et, *Concupiscentia justii accepta est* (Cap. 10. 24). Quod autem iracundiam spectat, *Ne sis amicus, inquit, viro furioso, et amico irucundo ne cohabites* (Cap. 22. 24). *Omnem enim iram suam emittit insipiens : sapiens vero illam ex parte recondit* (Cap. 29. 11). Qui seipsum ad hunc componit modum, et singulas cujusque partis animæ actiones sanas et innocuas custodit, is demum veram agnitus est justitiam. Judicia vero dirigere est imprimis juste secundum legem Dei judicare, ut ait : « Aperi os tuum verbo Dei, et sane de omnibus judica. Pauperem vero et imbecillum dijudica » (Cap. 31. 8. 9). « Qui namque dicit de impio, Justus est, execrabilis est populis, et odiosus inter gentes. Personam enim in judicio revereri bonum non est » (Cap. 24. 24. 25). Hoc quidem palam et aperte dicendum est : deinde, ut quod judicium in alios quispiam profert, id ipsum in sese dirigat, seque ipse examinet : corripiatque si excesserit ira : cohibeat, si vehementior fuerit concupiscentia : excitet, si dormierit vis ratiocinii, dicens : *Quousque piger, jaces* (Cap. 6. 9) ? Ita enim se juste gerens, accusatorque sui factus, rectum judicium proferre dicet, nec audiet ab alio : *Qui alium doces, teipsum non doces ? qui ais, Non mœchaberis, mœcharis* (Rom. 2. 21. 22) ? Quemadmodum enim qui iter facit, si recta gradiatur via, ad finem viæ pervenit : sic qui recta profert judicia, justus agnoscetur et sapiens. Parabolæ autem dicuntur sermones, quasi imagines eorum

Φίσκοι *εἶναι σοφοί, ἐμωράθησαν.* Αἰρετικοὶ δὲ παιδεύεσθαι νομίζοντες ἐξεστράφησαν, καὶ ἀμαρτάνουσιν ὄντες αὐτοκατάκριτοι. Τῶν δὲ θεῶν λόγων ἀκούσας σοφός, σοφώτερος ἔσται. Τῶν γὰρ νομίμων τοῦ Θεοῦ ἀκούσας, καὶ ταῦτα φυλάξας, ἐπὶ τε τῇ παιδείᾳ Κυρίου μὴ ὀλιγορήσας, μηδὲ ἐλκυσθεὶς ἀπάτη, οὐδὲ σοφὸς γενήσεται, καὶ πεπαιδευμένος γενόμενος ταχέως καὶ τὴν παρὰ Θεοῦ γνῶσιν δέξεται. Ταύτῃ γὰρ οἱ σοφοὶ παιδεύονται. Νόησις δὲ λόγων φρονήσεως ἢ περὶ τοῦ μόνου καὶ ἀληθινοῦ ὄντος Θεοῦ διδασκαλία. Ἐπὶ γὰρ Ἑλλήνων οἱ μὲν σῶμα τὸν Θεὸν εἶπον, οἱ δὲ εἰδώλους αὐτὸν ὁμοίως ἐλάτρευσαν. Αἰρετικοὶ δὲ καὶ αὐτοὶ περὶ τοῦ ὄντος παρεφρόνησαν. Διὰ τοῦτο οὗτος τὴν ἀληθῆ περὶ Θεοῦ γνῶσιν ἐξηγεῖται, τὸ μὲν ἀνέκφραστον αὐτοῦ λέγων, *Δόξα Θεοῦ κρύπτεται λόγον·* τὸ δὲ προνοητικὸν αὐτοῦ φησιν· *Ἐν παντὶ τόπῳ ὀφθαλμοὶ Κυρίου σκοπεύουσι κακοὺς τε καὶ ἀγαθοὺς.* Καὶ πάλιν, *Πλούσιος καὶ πτωχὸς συνήντησαν ἀλλήλοις, ἀμφοτέρους δὲ ἐποίησεν ὁ Κύριος.* Καὶ, *Δανιστοῦ καὶ χρεωφιλέτου ἀλλήλοις συνελθόντων, ἐπισκοπὴν ποιῆται ἀμφοτέρων ὁ Κύριος.* Καὶ, *Ἑνώπιον γὰρ εἰσι τῶν τοῦ Θεοῦ ὀφθαλμῶν ὁδοὶ ἀνδρός·* εἰς δὲ πάσας τροχιάς αὐτοῦ σκοπεύει. Καὶ τὸ μὲν κριτικὸν αὐτοῦ φησι· *Θυσίαι ἀσέβων βδέλυγμα Κυρίου· εὐχαὶ δὲ κατευθυνόντων δεκταὶ παρ' αὐτῷ.* Καὶ πάλιν· *Οἰκους ὑβριστῶν κατασπῇ Κύριος, ἑστήσῃ δὲ ὄριον χήρας (legebatur in Ms. χώρας).* Τὸ δὲ δημιουργικὸν αὐτοῦ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἔτι διὰ τοῦ ἰδίου λόγου καὶ τῆς σοφίας πάντα ποιεῖ· ὁ μάλιστα χαρακτηρίζει τὸν ἀληθινὸν Θεόν, ἔτι Υἱοῦ Πατρὸς ἔστι. Λέγει γοῦν· *Ὁ Θεὸς τῇ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν.* Καὶ πάλιν, *Ὁ Θεὸς ἐποίησε χώρας καὶ δοικῆτους, καὶ ἄκρα οἰκοῦμενα τῆς ὑπ' οὐρανόν.* *Ἦνικα ἡτοίμαζε τὸν οὐρανόν, συμπαρημὴν αὐτῷ, καὶ οὐκ ἀφώριζε τὸν αὐτοῦ θρόνον ἐπ' ἀνέμων, ἡνίκα ἰσχυρὰ ἐποίησε τὰ ἀνω νέφη, ἡμην παρ' αὐτῷ ἀρμόζονσα.* Ἐγὼ ἡμην ἢ προσέχωρε, καθ' ἡμέραν δὲ εὐφραίνομαι ἐν προσώπῳ αὐτοῦ. Στροφαὶ λόγων εἰρηνται, ἐπειδὴ στρέφων τις αὐτοὺς τῇ διανοίᾳ, ἀνοίγει καὶ εὐρίσκει τὸν ἐν αὐτοῖς ἐγκείμενον νοῦν. Οἷά εἰσι· *Διεσώθη ἀπὸ τοῦ καύματος υἱὸς νοήμων· ἀνεμόσφορος γίνεταί ἐν ἀμήτητι υἱὸς παρόντορος.* Καὶ πάλιν, *Ἐπιμελοῦ τῶν ἐν τῷ πεδίῳ χλωρῶν, καὶ κερεῖς πόαν, καὶ συνάγαγε χόρτον ὀρεινόν, ἵνα ἐχῇς πρόβατα εἰς ἱματισμόν.* Καὶ πάλιν, *Ἐὰν καθίσης δειπνεῖν ἐπὶ τραπέζης δυναστῶν, ροητῶς νόει τὰ παρατιθέμενά σοι·* καὶ τὰ ὅμοια τούτοις. Δικαιοσύνης ἀληθοῦς [377] νόησις εἴρηται, ἐπειδὴ τινες ἐξεληλθασιν τὸ δίκαιον· τῶν μὲν λεγόντων, *Δίκαιόν ἐστι, τὸ ἀποδιδόναι ἅπερ ἐλαβὲ τις φυλάξει·* τῶν δὲ, τὸ δίδόναι κακὸν ἀντὶ κακοῦ, καὶ ἀγαθὸν ἀντὶ ἀγαθοῦ. Συμβαίνει δὲ μὴ ἀκριβεῖς εἶναι τοὺς τοιούτους ὅρους. Μὴ εἴπῃς γάρ, *Ὅν τρόπον ἐχρήσατό μοι, χρήσομαι αὐτῷ, τίσσομαι δὲ αὐτὸν ἃ με ἠδίκησε.* Διὰ τοῦτο οὗτος τὴν ἀληθῆ δικαιοσύνην διδάσκει τούτοις· τὸ ἀληθὲς δίκαιον, τὸ ἀποδιδόναι ἐκάστῳ τὸ ἴδιον. Προηγουμένως μὲν *τίμα τὸν Κύριον ἀπὸ σῶν δικαίων πόρων, καὶ ἀπάρχου αὐτῷ ἀπὸ σῶν καρπῶν δικαιοσύνης.* Ἐπειτα *τίμα βασιλέα, καὶ τοῖς μὲν γονεῦσι τὸ καθήκον ἀποδίδου, τοῖς δὲ πᾶσι τὸ ἴσον.* Καὶ οὕτως μὲν εἰς τύπος. Δεύτερος δὲ, δικαιοῦν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, τὴν ἰσότητά φυλάττειν, ὥστε μὴ κλίνειν εἰς ἀνισό-

τητα· ἀλλὰ τῷ μὲν λογικῷ, *Μὴ σε καταλάβῃ βουλὴ κακὴ, ἢ ἀπολείπουσα διδασκαλίαν νεότητος,* ἀλλὰ μετὰ βουλῆς πάντα ποιεῖ, καὶ οἱ λογισμοὶ σου ἔστωσαν κρίματα· ὥστε κρίνειν ἑαυτὸν ἕκαστον, καὶ τὴν μὲν ἐπιθυμίαν πᾶσαν ἔχειν ἀγαθὴν· *Ἐπιθυμία γὰρ δικαίων πᾶσα ἀγαθὴ, καὶ ἐπιθυμία δικαίων δεκτὴ.* Κατὰ δὲ τὸ θυμικόν, *Μὴ ἴσθι ἐταῖρος ἀνδρὶ θυμῷδε, φίλῳ δὲ ὀργίλῳ μὴ συναυλλίζου.* *Ὅλον γὰρ τὸν θυμὸν ἐκφέρει αὐτοῦ ἄφρων·* ὁ δὲ σοφὸς *ταμιεύεται κατὰ μέρος.* Οὕτω δὲ ἑαυτὸν ρυθμίζων ἀνθρώπος, τὴν ἰδίαν ἕκαστου μέρους τῆς ψυχῆς πρᾶξιν ὑγιὴ καὶ ἀσινὴ φυλάττειν, ἔσται γινώσκων τὴν ἀληθῆ δικαιοσύνην. Κρίματα δὲ κατευθύνειν ἐστὶ, προηγουμένως μὲν κρίνειν δικαίως κατὰ τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον, ὡς φησι· *Ἄνοιγε σὸν στόμα λόγῳ Θεοῦ, καὶ κρίνε πάντας ὀρθῶς.* *Διὰκρίνε δὲ πένητα καὶ ἀσθενῆ.* Ὁ γὰρ εἰπὼν τὸν ἀσθενῆ, *δίκαιός ἐστιν, ἐπικατάρτατος τοῖς λαοῖς καὶ μισητός ἐς ἔθνη.* Αἰδεῖσθαι γὰρ πρόσωπον ἐν κρίσει οὐ καλόν. Τοῦτο μὲν ἐκ τοῦ φανεροῦ ρητέον· ἔπειτα δὲ ἵνα ὅπερ ἐτέρους κρίνει τις, τοῦτο καὶ εἰς ἑαυτὸν τὸ κρίμα κατευθύνῃ, καὶ ἑαυτὸν δοκιμάξῃ, ἐπιτιμῶν μὲν αὐτῷ, ἐὰν πλεονεκτῇ ὁ θυμὸς· ἐπείχων δὲ, ἐὰν περισσεύῃ ἢ ἐπιθυμία· διεγείρων δὲ, ἐὰν ἀφυπνῶ τὸ λογιστικόν, λέγων· *Ἐως ποῦτε, ὀκνηρὲ, κατακίεσαι;* Οὕτω γὰρ ἑαυτὸν δικαίως ἄγων, καὶ κατήγορος αὐτοῦ γινόμενος, κρίμα κατευθύνειν μαθήσεται, καὶ οὐκ ἀκούσεται παρ' ἐτέρου· *Ὁ διδάσκων ἑτερον, σκαυτὸν οὐ διδάσκει;* ὁ λέγων, *Μὴ μοιχεύσῃς, μοιχεύεις;* ὡςπερ γὰρ ὁ ὁδεύων καὶ κατευθύνων τὴν ὁδὸν φθάνει εἰς τὸ τέλος· οὕτως ὁ κατευθύνων κρίματα, δικαίως γνωσθήσεται καὶ σοφός. Παραβολαὶ δὲ λέγονται λόγοι, ὡςπερ εἰκόνες τῶν λεγομένων. Ἐξ αὐτῶν γὰρ διὰ τὴν ὁμοιότητα τὸ λεγόμενον καταλαμβάνεται. Οὕτω γὰρ ὁ Κύριος ἔλεγεν, ὡς ὁ Μάρκος φησὶ· *Τίμι ὁμοίωσω τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἢ ἐν ποίᾳ παραβολῇ παραβάλλωμαι αὐτῇ;* ὡς τῶν κατὰ ὁμοίωσιν λεγομένων παραβολῆς οὕσης. Καὶ γὰρ λέγων, *Ὅμοια ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ,* ὑπερον ἐπέφερε, *Διὰ τοῦτο ἐν παραβολαῖς αὐτοῖς λαλῶ.* Εἰσὶν [378] οὖν τοιαῦτα αἱ παραβολαί· *ὡςπερ ἐξοδος χιόνος ἐν ἀμυγῇ κατάκρυμμα ὤφελαι, οὕτως ἀγγελος πιστός τοῦ ἀποστελλαντος αὐτόν.* Καὶ πάλιν· *ὡςπερ ἄνεμος, καὶ νέφη, καὶ ὕετο, οὕτως οἱ καυχώμενοι ἐπὶ δόσει ψευδεῖ·* καὶ τὰ ὅμοια τούτοις. Ῥήσεις δὲ σοφῶν εἰσι λόγοι οὐ σεσοφισμένοι, οὐδὲ ἐν τῷ πιθανῷ ἀπατώντες, ἀλλ' ἡκριβωμένοι· οὐχ ὡς κατὰ πρόσταξιν δὲ λεγόμενοι, ἀλλ' ὡς παρ' αὐτῶν γνωσθέντες, καὶ ὡς ἀποφάσεις αὐτῶν προσφερόμενοι· οἱ εἰσι· *Καρδία εὐφραίνομένης, πρόσωπον θάλλει· ἐν δὲ λύπαις οὕσης, σκυθρωπάει.* Καὶ, *Καρδία ὀρθὴ ζητεῖ ἀλσθῆσιν·* στόμα δὲ ἀπαιδευτῶν γινώσεται κακὰ. Καὶ, *Μίσος ἐγείρει ρείκος· πάντας δὲ τοὺς μὴ φιλονεικοῦντας καλύπτει φίλια.* Καὶ, *Ὅς καταφρονεῖ πράγματος, καταφρονηθῆσεται ὑπ' αὐτοῦ·* ὁ δὲ φρονοῦμενος ἐντολήν, οὗτος ὑπάλλει. Τῶν μὲν γὰρ ἄλλων ἀνθρώπων οἱ λόγοι κατὰ πλεῖστον ἀμφίβολοι τυγχάνουσιν ὄντες· οἱ δὲ τῶν σοφῶν, οἱ εἰσὶν οὗτοι, ἀληθεῖς εἰσὶν, καὶ πανταχόθεν ἡκριβώνται, ὥστε μηδὲ ἀντιλέγεσθαι αὐτούς. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι ἀνθρωποι ἀπὸ τοῦ τέλους γνωρίζουσι τὸ πρᾶγμα· οἷόν ἐστιν, ὅτι ὁ ἄδικος φαῦλός ἐστι, καὶ ὁ μοιχὸς οὐ καλός· τοῦτο δὲ καὶ παντὶ δήλῳ ἂν εἴη. Οἱ δὲ σοφοὶ

τὰς ἀρχὰς τῶν πράξεων προλέγουσιν, ἵν' ἕκαστος γινώσκων τὰς ἀρχὰς τῶν κακῶν φυλάττηται, καὶ ὥσπερ σύμβολον τῶν τῆς ψυχῆς κινήματων παραγγέλλουσιν, ὅα ἐστὶ τὰ προειρημένα. *Μίσος ἐγείρει νείκος, πάντα δὲ τοὺς μὴ φιλονεικοῦντας καλύπτει φίλια.* Ὁ γὰρ φίλερις ἀπὸ μίσους ἔχει τὴν ἀρχὴν τῆς τοιαύτης κακίας, καὶ οὐκ ἂν τις εἴποι ἀγαπᾶν τὸν φιλονεικοῦντα. Πάλιν δὲ ἐκ τοῦ ἐναντίου ὁ μὴ φιλονεικῶν, γνώρισμα ἀγάπης ἔχει. Καὶ οὐκ ἂν τις εἴποι φιλονεικῶν τὸν ἀγαπῶντα· ὡς πάλιν τὸ, *Ἐν ἐπιθυμίαις ἐστὶ πᾶς ἀεργός*, καὶ πᾶς δξύθυμος πρᾶσσει μετὰ ἀβουλίας. Τοῦ γὰρ ἀεργοῦ ἐσήμανε τὴν ψυχὴν ἐν πάσαις ἐπιθυμίαις βεβούθισθαι, καὶ τὸν δξύθυμον μὴδεῖμιν ἔχοντα βουλὴν ὀρθὴν ἐδήλωσε. Καὶ ὅπως οὗτοι τὰ ἥθικα μᾶλλον ἀπαγγέλλουσι, τὴν ἀρχὴν τῆς πράξεως, ὅθεν συνίστανται, λέγοντες, ὅτι τῆς μὲν φιλονεικίας προηγείται μίσος· τοῦ δὲ μὴ φιλονεικεῖν προηγείται ἀγάπη, καὶ τῆς μὲν ἀεργίας προηγείται ἡδονὴ κακῇ· τοῦ δὲ δξύθυμου προηγείται ἀβουλία· καὶ τοῦ μὲν ἐξουθενημένου ἀρχὴ ἐστὶ τὸ καταφρονεῖν αὐτὸν τοῦ νόμου· τῆς δὲ υἱείας προηγείται ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ· καὶ τῆς μὲν ἀπωλείας τῆς ψυχῆς ἐστὶν ἀρχὴ τὸ ἀφύλακτον ἔχειν τὸ στόμα· τοῦ δὲ προεῖσθαι τινα προηγείται ἡ προπέτεια. Οὕτω δὲ ἐκάστην ῥῆσιν ἀναλύων, εὐρήσεις εἰρημένην καὶ γεγραμμένην ὑπὲρ τοῦ τοῦς ἀκούοντος καὶ μαυθάνοντος τὰς ἀρχὰς τῶν κακῶν καὶ τῶν ἀγαθῶν, φεύγειν μὲν τὰ φαῦλα, πράττειν δὲ τὰ ἀγαθὰ. Αἰνίγματα δὲ καὶ σκοτεινοὶ λόγοι, οἵτινες ἀσφαλεῖς μὲν οὕτως εἰσὶν, ὥστε ἀνιᾶν τὸν ἐντυγχάνοντα τὸ μὴδὲν ἐμφανεῖν, μὴδὲ τινα ὑπόνοιαν παρέχειν· ἐρευνῶμενοι δὲ ὁμῶς δεικνύουσι τὴν ἐν αὐτοῖς νοῦν. Οἷοί εἰσι· *Τῇ βδέλλῃ πρεῖς θυγατέρες ἦσαν, ἀγαπήσει ἀγαπῶμεναι· καὶ αἱ τρεῖς αἰῶνται*, καὶ ἡ τετάρτη οὐκ ἠρκέσθη εἰπεῖν, *Ἰκανόν*. *Ἄδης, καὶ ἔως γυναικός, καὶ τάρταρος, καὶ γῆ οὐκ ἐμπιπλάμεν* [379] *ὕδατος, καὶ ὕδωρ καὶ πῦρ οὐ μὴ εἰπωσιν*, Ἀρχεῖ. Καὶ πάλιν· *Τρία δὲ ἐστὶν ἀδυνάτῃ μοι νοῆσαι, καὶ τὸ τέταρτον οὐκ ἐπιγινώσκω*· Ἰχνη δέτῳ πετομένων, καὶ ὁδοῦς ὁφθαλμοῦ ἐπὶ πέτραις, καὶ τρίβους γῆς ποταποπορεύσης, καὶ ὁδοῦς ἀνδρός ἐν νεότητι· καὶ ὅσα τοιαῦτά ἐστιν αἰνίγματα· ἕτερα γάρ τινα δηλοῖ, καὶ ἑτέρων ἔννοιαν παρίστησι· καὶ ἀσαφὴ μὲν ἐστὶ, κεκρυμμένον δὲ ἔχει τὸν νοῦν. Καὶ ἡ μὲν περιοχὴ τοῦ βιβλίου τῶν Παροιμιῶν τούτων ἔχει τὸν τρόπον.

Ἡ δὲ ἀνακεφαλαιώσις ἐν τούτοις. Ἐν προοιμίῳ περὶ αὐτῶν τῶν παροιμιῶν *Σολομῶντος υἱοῦ Δαυὶδ, δς ἐδασίλευσε ἐν Ἱερουσαλὴμ, τοῦ γινῶναι σοφίαν καὶ παιδεῖαν.* Καὶ ὅτι *Ἀρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου.* Περὶ τοῦ ἀκούειν νόμους πατρὸς, καὶ μὴ ἀπώσασθαι θεσμούς μητρὸς. Περὶ τοῦ μὴ πλανηθῆναι, μὴδὲ συμπορεύεσθαι ὁδοῦς μετὰ τῶν συντελούντων ἄνομα· κοινὸν γὰρ βαλάντιον κέχτηνται. Ὅτι σοφία ἐν ἐξόδοις ὑμνεῖται, ἀσεβεῖς δὲ ἐμίσησαν αἰσθησιν. Ἐπειδὴ ἐκάλουν, καὶ οὐχ ὑπήκουσάν μου, διὰ τοῦτο, ὅταν καλέσωμαι με, οὐχ ὑπακούσομαι αὐτῶν. Περὶ τοῦ, *Δέχου ῥήσεις ἐντολῶν, καὶ εἰσακούσεται σοφίας τὸ οὖς σου, ἵνα συνήρῃς δικαιοσύνην καὶ κρίμα.* Ὅ οἱ καταλιπόντες ὁδοὺς εὐθείας, καὶ χαίροντες ἐπὶ διαστρωφῇ κακῇ. Περὶ τοῦ, *Μὴ σε καταλάβῃ βουλὴ κακῇ, ἵνα εὖρης τρίβους δικαιοσύνης λείας.* Περὶ

τοῦ μὴ ἐπιλανθάνεσθαι σε τήρησιν νόμου, ἵνα μακροβιώσης ἐν εἰρήνῃ. Περὶ τοῦ εἶναι σε πεπιθότα ἐν ὅλῃ καρδίᾳ ἐπὶ Θεῷ, καὶ μὴ εἶναι φρόνιμον παρ' ἐαυτοῦ, ἀλλὰ τιμᾶν τὸν Κύριον ἀπὸ τῶν δικαίων πόνων. Περὶ τοῦ μὴ ὀλιγωρεῖν παιδείας Κυρίου· *Ὅν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει.* Καὶ, *Μακάριος ἄνθρωπος δς εὖρη σοφίαν.* Περὶ τοῦ μὴ παραρβύεσθαι σε, ἀλλὰ τηρεῖν βουλὴν καὶ ἔννοιαν, ἵνα ἔσται ἱσχύς τῇ σαρκὶ σου. Περὶ τοῦ μὴ ἀποσχέσθαι εὖ ποιεῖν ἐνδεῇ, ἡνίκα ἂν ἔχη ἡ χεὶρ σου βοηθεῖν. Καὶ, *Μὴ τέκταινε ἐπὶ σὺ φίλῳ κακῷ, ὅτι ἀκάθαρτος ἐνώπιον Κυρίου πᾶς παράνομος.* Ὅτι, *Κύριος ὑπερηφάνους ἀντιτάσσει, ταπεινοὺς δὲ μετὰ δίδωσι χάριν.* Καὶ περὶ τοῦ ἀκούειν παιδείας πατρὸς. Περὶ τοῦ, *Υἱέ, ἐμὴ ῥήσει πρόσεχε, καὶ πάση φυλακῇ τηρεῖ σὴν καρδίαν,* καὶ Κύριος ὀρθὰς ποιήσει τὰς τροχιάς σου. Περὶ τοῦ μὴ προσέχειν φαῦλῃ γυναικί· *Ὅδοις γὰρ ζωῆς οὐ μετέρχεται, μακρὰν ποήσον ἀπ' αὐτῆς συνόδου.* Περὶ τοῦ, *Πῖνε ὕδατα ἀπὸ σῶν ἀγγέλων· καὶ ἡ πηγὴ τοῦ ὕδατος σου ἔστω σοι ἡδέια.* Ἐν γὰρ τῇ ταύτης σοφίᾳ συμπεριφερόμενος, πολλοὺς ἐσθ. *Ἰδοὶ πρὸς τὸν μύρμηκα, ὃ ὀκνηρὸς νεανίας, καὶ γίνου σοφώτερος· ὅτι πολλὴν ἐν τῷ ἀμνητῷ ποιεῖται τὴν παράχυσιν* ^b. Περὶ τοῦ πορεύοντος πρὸς τὴν μέλισσαν, *Καὶ μάθε ὡς ἐργάτις ἐστὶ.* Περὶ τοῦ, *Ἔως πότε, ὀκνηρὸς, κατὰ κείσῃ;* Ὅδοις μὲν ὑπὸ νῆος, ὀλίγον δὲ κάθησαι. Διὰ τοῦτο ἐξαπίνης ἔρχεται ἡ ἀπώλειά σου. Περὶ φυλακῆς νόμων πατρὸς· *Ὅτι λύγρος ἐντολῶν καὶ φῶς ἐστὶ καὶ ζωῆς ὁδός.* Περὶ τοῦ, *Ἀποθέσει* ^c *τις πῦρ ἐν κόλπῳ, τὰ δὲ ἱμάτια αὐτοῦ οὐ κατακαύσει;* ἡ περιπατήσει ἐπ' ἀνθρώπων πυρὸς, τοὺς δὲ πόδας οὐ κατακαύσει ὁδοίς· *Ὁ εἰσελθὼν* [380] *εἰς γυναικα ὑπανδρον οὐκ ἀθωωθήσεται.* Περὶ τοῦ, *Οὐ θανάστων ἐὰν κλέπτῳ ἀλῶ τις· κλέπτει γὰρ ἵνα ἐμπλήσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ πεινώσαν· ὁ δὲ μοιχὸς δι' ἐνδεδειγμένων ἀπολεῖ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ.* Περὶ τοῦ, *Τίμα τὴν Θεὸν, καὶ ἰσχύσεις, καὶ φύλασσε ἐμὰς ἐντολάς, καὶ ἐπίγραψον αὐτάς ἐπὶ τὸ πλάτος τῆς καρδίας σου, ἵνα τηρήσωσί σε ἀπὸ γυναικὸς ἀλλοτρίης καὶ πόρνῆς.* Περὶ τοῦ κηρύττειν σε σοφίαν, ὅτι ἐπ' ἄκρων τῶν ὕψηλῶν ἐστὶν, ὅτι τιμιωτέρα ἐστὶν ἀργυρίου, καὶ γυναιωτέρα ὑπὲρ χρυσίου δεδοκιμασμένον, καὶ ὅτι, φόβος Κυρίου μισεῖ ἀδικίαν. Περὶ τοῦ, *Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ.* Περὶ τοῦ, ὅτι *Ἡ σοφία ὠκοδόμησε αὐτῇ οἶκον.* Περὶ τοῦ, *Ἐλεγε σοφὸν, καὶ ἀγαπήσει σε.* Ἐὰν σοφὸς γένῃ, σεαυτῷ ἔσθ, καὶ τοῖς πλησίον σου· ἐὰν δὲ κακὸς ἀποβῇ, μόνος ἀντιλήσεις τὰ κακά. Ὅτι γυνὴ ἄφρων καὶ θρασεία, ἐνδεὴς ψωμοῦ γίνεσθαι. *Πενία ἄνδρα ταπεινοί· νιὸς δὲ πεκαυδευμένος σοφὸς ἔσται.* *Μνηστὴ δικαίον μετ' ἐγκωμίων.* Ὅς πορεύεται ἀπλῶς, πορεύεται κεποιθώς. Ὅς ἐκ χειλέων προφέρει σοφίαν, ῥάβδῳ τύπτει ἄνδρα ἀκάριον. Ὅδοις ζωῆς φύλασσει παιδεῖα· καλύπτουσι δὲ ἔχθραν χεῖλη δικαία. *Ἀφρων πρᾶσσει κακά· στόμα δὲ δικαίον ἀποστά-*

^b Bibl. παράθεσιν. Mox legendum videtur περὶ τοῦ, Πορεύεται, cum Bibl.

^c Scrib. ἀποθήσει. Bibl. ἀποθήσει et ἀποδέσει. Supra versus 28 capituli sexti aliter legitur in Bibliis.

^a Supple e. Bibl. οὐκ ἐν ἐμπλάσσει αὐτῇ.

quæ dicuntur. Ex ipsis enim per similitudinem quod dicitur intelligitur. Ita namque Dominus, ut ait Marcus, dicit : *Cui assimilabo regnum Dei ? aut qua parabola adumbrabo illud (Marc. 4. 30) ?* utpote cum parabola sit de rebus per similitudinem dictis. Cum dixisset enim : *Simile est regnum Dei*, deinde intulit, *Ideo in parabolis loquor illis (Matth. 13. 31. 35 et 13)*. Illiusmodi itaque sunt parabolæ : « Sicut emissio nivis in messe allevat æstum, sic nuntius fidelis iis qui miserunt eum » (*Prov. 25. 13*). Et rursum : « Sicut venti, et nubes et pluvix, sic qui gloriantur in dono mendaci » (*Ibid. v. 14*), et his similia. Dicta porro sapientum sunt, non sophismata verborum, neque sermones probabilitatis specie decipientes, sed veri et accurati : non quasi jussione cujusdam habiti, sed per se noti, et quasi sententiæ eorum prolata. Quales sunt : « Corde lætante, floret vultus ; cum autem in tristitia est, deprimitur » (*Prov. 15. 13*). Et « Cor rectum quærit sensum ; os autem indisciplinatorum cognoscet mala » (*Ibid. v. 14*). Et, « Odium excitat contentionem : omnes autem eos, qui contentiosi non sunt, contegit amicitia » (*Prov. 10. 12*). Et, « Qui negotium contemnit contemnetur ab ipso : qui vero mandatum veretur, ille sanus est » (*Cap. 13. 13*). Aliorum namque hominum sermones ut plurimum ambigui sunt : sapientium vero, quales sunt isti, veri sunt, et omni ex parte accurati, ita ut minime ipsis contradicatur. Et alii quidem homines ex fine operis rem declarant ; cujusmodi est illud : Iniquus res est mala ; et mœchus pravum quid est, quod cuivis manifestum est. Sapientes autem initium operum prædicant, et quasi symbola animi motum prænuntiant, ut quisque, agnitis malorum principiis, sibi caveat, qualia sunt superius dicta : *Odium suscitatur contentionem, omnes autem, qui non contendunt, contegit amicitia*. Contentiosus enim ex odio malitiæ hujus principium habet, nec quispiam dixerit contentiosum se diligere. Contra qui contentiosus non est, dilectionis indicium habet. Nec contentiosum quispiam dixerit eum qui diligit, ut rursum dicitur : *In concupiscentiis est omnis otiosus (Prov. 13. 4)* ; et, *Iracundus absque consilio agit (Prov. 14. 17)*. Nam otiosi animam significat in omnibus concupiscentiis esse demersam, et iracundum, nullum rectum habere consilium ostendit. Ili itaque plane mores declarant, et actionis principium, unde ordiatur, dum aiunt, odium præcedere rixas : caritatem esse principium et causam, qua vitantur contentiones : otio præire pravam voluptatem ; iracundo præire consilii inopiam : et causam quare quis despicitur, esse contemptum legis : quod sanitatem præcedat timor Dei : item quod principium perniciæ animæ sit, non custodire os suum, quod terrori præcat temeritas. Si eo modo singula dicta expenderis, deprehendes ea ideo esse scripta atque prolata, ut qui audierint bonorum malorumque principia edocti, prava fugiant, bona operentur. Ænigmata porro et obscuri sermones, ita caute sunt posita, ut cum qui legerit mœrore afficiant, quod nihil statim exhibeant nullumque sensum subindicent : attamen dum accu-

rate expenduntur, suam sententiam indicant. Qualia sunt : « Sanguisugæ tres erant filiæ admodum dilectæ, et hæ tres et quarta non dicunt, Satis est. Infernus, et amor mulieris et tartarus, et terra quæ non saturatur aqua, aqua et ignis numquam dicunt, Satis est » (*Prov. 30. 15. 16*). Et iterum : « Tria sunt quæ intellectu mihi sunt impossibilia, et quartum non cognosco : vestigia aquilæ volantis, et vias serpentis supra petram, et vias navis in mari euntis, et vias viri in adolescentia » (*Ibid. v. 18. 19*) ; et quæcumque ejusmodi sunt ænigmata : alia namque statim indicant, aliam tamen sententiam exhibent : et obscura quidem sunt, absconditum vero sensum habent. Et compendium quidem libri Proverbiorum ad hunc se habet modum.

Recapitulatio autem ejus his comprehenditur. In præcæmiis agitur de ipsis Proverbiis Salomonis filii David, qui regnavit in Jerusalem, ad sciendam sapientiam et disciplinam (*Cap. 1. 1. 2*). Quod principium sapientiæ sit timor Domini (*Ibid. v. 7*). De audiendis legibus patris, et de non respuenda disciplina matris. De non errando, et quod non sit via capessenda cum iis qui operantur iniqua : commune namque marsupium illi possident. Sapientia in exitibus prædicat ; impii autem oderunt sensum. Quoniam me vocante, non audierunt, ideo cum vocabunt me, non audiam eos (*Ibid. v. 24. 28*). Item illud, *Accipe dictum mandatorum, et audiet sapientiam auris tua, ut intelligas justitiam et judicium (Cap. 2. 1. 2. 9)*. Væ qui derelinquunt vias rectas, et delectantur in subversione mala (*Ibid. v. 13. 14*). Illud etiam, *Ne te apprehendat consilium malum, ut invenias semitas justitiæ planas (Ibid. v. 10. 20)*. Item, *Ne obliviscaris legis custodiam, ut longævus sis in pace*. Quod toto corde debeas in Domino confidere, nec esse prudens in temetipso, sed honorare Dominum ex justis laboribus. Quod non negligenda sit disciplina Domini ; *Nam quem diligit Dominus castigat (Cap. 3. 12)*. Et, *Beatus homo qui invenerit sapientiam. Quod non debeas emolliiri ac diffuere, sed servare consilium et intelligentiam ; ut sit medela carni tuæ. Quod non debeas desistere a beneficio indigenti præstando, cum habuerit manus tua unde ipsi opem ferat, neque machinari mala adversus amicum tuum, quia immundus coram Domino omnis iniquus erit. Quia Dominus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam (Ibid. v. 34)*. De audienda disciplina patris. Item illud, *Fili, dictis meis attende, et omni custodia serva cor tuum, et Dominus rectas faciet orbitas tuas (Cap. 4. 20. 23. 27)*. Quod non attendendum pravæ mulieri ; *Vias enim vitæ non ingreditur ; ab ejus consortio te procul remove (Cap. 5. 6. 8)*. Item illud : *Bibe aquas ex vasis tuis ; et, Fons aquæ tuæ sit tibi suavis (Ibid. v. 15. 18)*. *In ejus enim sapientia versans, diurne ages (Ibid. v. 19)*. *Vade ad formicam, o piger adolescens, et esto sapientior : quia multum in messe parat acervum. De eo qui vadit ad apem, Et discce quomodo operatrix sit (Cap. 6. 6. 8)*. Illud etiam : *Usquequo, piger, jaces (Ibid. v. 9) ? Paululum dormis, paululum vero sedes. Ideo repente*

veniet perniciēs tua (Cap. 6. 10. 15). De custodia legum patris : Quod lucerna mandatorum sint et lux et via vitæ (Ibid. v. 23). Illud etiam : Deponet quis ignem in sinu, vestimenta autem sua non comburet? aut ambulabit super carbones ignis, pedes autem suos non incendit (Ibid. v. 27. 28)? Qui ingreditur ad mulierem conjugatam, non innocens erit (Ibid. v. 29). Item, Non mirum si quis furtum faciens deprehendatur; furatur enim ut impleat animam suam esurientem: mœchus autem ob inopiam mentis perdet animam suam (Ibid. v. 30. 32). Item, Cole Dominum, et potens eris, et custodi mandata mea, et describe illa in latitudine cordis tui, ut custodiant te a muliere aliena et meretrice (Cap. 7. 2. 3. 5). Quod debeas prædicare sapientiam, quæ in excelsis verticibus est, quia pretiosior est argento, et generosior auro probato: et quod timor Domini odio habeat injustitiam (Cap. 8. 1. 2. 11. 15). Illud item, Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua (Ibid. v. 22). Item illud: Sapientia edificavit sibi domum (Cap. 9. 1). Item, Argue sapientem et te diligit. Si sapiens fueris, libimetipsi eris et proximis tuis; si autem improbus evaseris, solus hauries mala. Mulier stulta et audax cibo indigebit (Ibid. v. 8. 12. 13). Paupertas virum humiliat: filius autem disciplinis educatus sapiens erit. Memoria iusti cum laudibus. Qui ambulat simpliciter, ambulat confidenter. Qui ex labiis profert sapientiam, virga percutit virum corde destitutum. Vias vitæ custodit disciplina; tegunt autem inimicitiam labia iusta. Stultus perpetrat mala; os autem iusti stillat sapientiam (Cap. 10. 4. 7. 9. 10. 13. 17. 18. 23. 31). Contra idololatrias; qui ex auro, et argento, aut lapidibus aut lignis, idola faciunt. Quod per lignum salus sit credentibus. Circa eos qui idola conflant, et eum qui idola pingit. De malis omnibus per idololatriam partis. De impio cultu, et quanta in eo mala. De figulo, et de idolis figlinis. De idolis omnibus quæ coluerunt gentiles. De infestissimis animalibus, serpentibus, felibus, et similibus. Quod Deus beneficis Israeli pro ranis ipsi colurnicem dederit.

Multa, ut puto, desiderantur.

SYNOPSIS SIRACI.

De timore Dei, quod irasci non oporteat, quod sine hypocrisi accedendum sit ad Deum: de tentationibus et de patientia: de parentibus honorandis, de æquitate: quod non oporteat quærere profundiora iis, quæ iussa sunt, de eleemosyna et pupillorum patrocinio. De sapientia, de pudore noxio et utili: multa hic de noxio edisserit. Quod non oporteat desiderio pecuniarum se dedere, neque putare nos impune peccare, etiamsi non statim pœnas demus: patiens enim est Deus, oportetque illum placare. De verborum futilitate, de superbia, de probandis amicis, de disciplina, de rebus utilibus audiendis. De non peccando, de non mentiendo, de futilibus non dicendis, de non iterando sermone in precatione; id est, quæ promiseris Deo, ne differas. De muliere, de famulis, peo-

ribus, de filiis, de patre, de pietate erga Deum, de honore sacerdotibus exhibendo, de visitandis afflictis, De non litigando, de non exprobrando, de non despiciendis narrationibus senum sapientium. De temperantia, de amicitia, de non æmulando peccatores. De iudice prudente et stulto, de superbia, de æquitate, de non vituperando sine iudicio, et sine examine. De vitandis iniquis. De divitum cultu, qui a multis exhibetur, et de quorundam inter illos avaritia. De parcis, quos ὀπίκας appellant (a), qui aliis non impertiunt. De possessione sapientie, de libero arbitrio. Melius esse liberis carere, quam improbos habere. Nihil latere Deum. De creaturis, de hominis formatione, de honore quo exornatus est. De lege data, de eleemosyna et penitentia, de luxu et lascivia non amplectenda. De custodia mysteriorum seu arcanorum, de stulti pudore noxio. Quod de peccatis penitentia sit agenda, de ambitione et avaritia fugiendis, de sapiente et stulto, de filia petulanti, de inconsiderantia stulti, de mente firma, de non loquendo sine cautela. De compunctione pro peccatis habenda, de non jurando, de sapientia. De muliere mala et bona, de negotiatoribus, de iis qui revelant arcana. De illo qui in faciem laudat, retro irridet. De condonandis proximo delictis. De lingua dolosa, de mutuo dando proximis sine usura, sed egentibus commodando. De educandis accurate liberis, de famulis, de brutis, de somniis. De timentibus Deum, de sacrificiis ex iniquitate partis, de oblationibus ex iustitia. De amore pecuniæ, de crapula, de ebrietate. Quod hominibus una naturæ constitutio; voluntatis vero propositum diversum, alios benedici, alios maledici procuret. De medicina, quod non oporteat nimia tristitia teneri. Quod oporteat a lege et a legibus Dei coluberi. De operibus Dei, de suppliciis, de humana natura, quod ea multis repleta sit cædibus et sollicitudinibus. De operibus Dei.

SYNOPSIS EORUM QUÆ AB ISAIA PROPHETA DICTA SUNT.

Accusatio Israelis ejusque calamitas; ac reprobatio sacrificiorum, adhortatioque ad meliorem vitam. Prophetia de Ecclesiâ, et de futura pœce. Accusatio Israelis, et futura obsidio. Accusatio deliciarum eorum et superbiæ. Reprobatio Israelis per vineæ similitudinem. Criminatur principes Israelis ob avaritiam et ebrietatem, ipsis desolationem vaticinatur. Minatur iis qui pseudoprophetas prophetis præferunt. Ascensus hostium illorum. Visionem conspiciit, in qua ejus labia purgata fuere. Exercitum admovet Syrorum rex cum Israelitis contra Jerusalem, et vaticinatur Isaias de Christo, et vastitate Jerusalem, deque ascensu Nabuchodonosoris. Prophetia de iis qui in Christum credituri sunt. De fortitudine, superbia et perniciē Assy-

(a) Hunc locum respicit 14, 3: *Viro parco non bonæ sum divitiæ*. Parcos autem ὀπίκας vocabant. Est vero ὀπίκ genus verniculi secundum Suidam, quod ligna et cornua corrodebat. Hinc parcos et avaros ὀπίκας vocarunt.

ζει σοφίαν. Κατὰ εἰδωλολατρῶν, ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, ἢ λίθων, ἢ ξύλων εἰδῶλων (ἰ. εἰδῶλα) κατασκευασμένων. Ὅτι ἐστὶ σωτηρία διὰ ξύλου τοῖς πιστεύουσιν. Τὰ περὶ εἰδωλοποιῶν, ἢ ζωγραφούντος εἰδῶλα. Περὶ πάντων τῶν κακῶν τῶν ἐν εἰδωλολατρείᾳ. Περὶ ἀσεβοῦς θρησκείας, καὶ ὅσα ἐν αὐτῇ κακὰ. Περὶ τοῦ κεραμέως, καὶ τῶν κεραμικῶν εἰδῶλων. Περὶ πάντων τῶν εἰδῶλων τῆς τῶν ἐθνῶν λατρείας. Περὶ τῶν ἐχθίστων ζώων, ὄφρων, αἰλούρων, καὶ τῶν ὁμοίων. Ὅτι εὐηργέτησεν ὁ Θεὸς τὸν Ἰσραὴλ ἀντὶ βετράχων ὀρυγομήτραν.

Σύνοψις τοῦ Σιράχ.

Περὶ φόβου Θεοῦ ^a, περὶ τοῦ μὴ θυμοῦσθαι, περὶ τοῦ δεῖν χωρὶς ὑποκρίσεως προσεῖναι Θεῷ, περὶ πειρασμῶν καὶ ὑπομονῆς, περὶ τιμῆς τῆς εἰς τοὺς γονεῖς, περὶ ἐπεικείας, περὶ τοῦ μὴ δεῖν ζητεῖν βαθύτερα τῶν προστεταγμένων, περὶ ἐλεημοσύνης καὶ ὀρφανῶν προστασίας. Περὶ σοφίας, περὶ αἰσχύνης βλαβεράς καὶ ἐπωφελούς· πολλὰ δὲ περὶ τῆς βλαβεράς ἐνταῦθα λέγει. Περὶ τοῦ μὴ δεῖν δεδῶσθαι τῷ πῶπῳ τῶν χρημάτων, μηδὲ οἶσθαι ἀτιμωρητὴ ἀμαρτάνειν, κἀν παρατίκα μὴ δῶμεν τὴν τιμωρίαν· μακρόθυμος γάρ ἐστιν ὁ Θεός· δεῖν δὲ ἐξιλᾶσθαι ^b αὐτόν. Περὶ φλυαρίας, περὶ ὑπερηφανίας, περὶ φίλων δοκιμασίας, περὶ παιδείας, περὶ ἀκροάσεως ἐπωφελούς. Περὶ τοῦ μὴ ἀμαρτάνειν, μὴ ψευδεσθαι, μὴ φλυαρεῖν, μὴ δευτεροῦν λόγον ἐν προσευχῇ· τουτέστιν, ἐν οἷς ἂν ὑπόσχῃ Θεῷ, μὴ ὑπέρῃ. Περὶ γυναικός, περὶ οἰκετῶν, [381] περὶ κτηνῶν, περὶ τέκνων, περὶ πατρὸς, περὶ τῆς κατὰ Θεὸν εὐλαβείας, περὶ τῆς εἰς τοὺς ἱερεῖς τιμῆς, περὶ τῆς εἰς τοὺς κακουμένους ἐπισκέψεως. Περὶ τοῦ μὴ μάχεσθαι, μὴ ὀνειδίζειν, μὴ παρορᾶν διηγνημάτων σοφῶν γερόντων. Περὶ σωφροσύνης, περὶ φιλίας, περὶ τοῦ μὴ ζηλοῦν ἀμαρτωλοὺς. Περὶ χριτοῦ συνετοῦ καὶ ἀφρονος, περὶ ὑπερηφανίας, περὶ ἐπεικειας, περὶ τοῦ μὴ ἀκρίτως καὶ ἀνεξετάστως μέμφεσθαι. Περὶ τοῦ φυλάττεσθαι τοὺς πονηροὺς. Περὶ τῆς τῶν πλουσίων θεραπείας, ἥς παρὰ πολλῶν τυγχάνουσι, καὶ περὶ τῆς ἐνίων αὐτῶν πλεονεξίας. Περὶ μικρολόγων, οὓς θρίπας καλοῦσι ^c, τοὺς μὴ μεταδιδόντας ἑτέροις. Περὶ κτήσεως σοφίας, περὶ τοῦ αὐτεξουσίου. Περὶ τοῦ ἀπαιδῆ εἶναι, ἢ πονηρὰ τέκνα ἔχειν. Ὅτι οὐδὲν λανθάνει τὸν Θεόν. Περὶ τῶν κτισμάτων, περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου πλάσεως, καὶ τιμῆς ἥς ἐτιμήθη. Περὶ τῆς τοῦ νόμου δόσεως, περὶ ἐλεημοσύνης καὶ μετανοίας, περὶ τοῦ μὴ ἀσωτεύεσθαι. Περὶ φυλακῆς μυστηρίων, περὶ ἀφρονος αἰσχύνης βλαβεράς. Περὶ τοῦ μετανοεῖν ἐπὶ ἀμαρτήμασι, περὶ τοῦ μὴ πλεονεκτεῖν, περὶ συνετοῦ καὶ ἀφρονος, περὶ θυγατρὸς θυσίας ^d, περὶ ἀπροσεξίας μωροῦ, περὶ διανοίας στερόδης, περὶ τοῦ μὴ ἀπαραφυλάκτως φθέγγεσθαι. Περὶ τοῦ κατανύττεσθαι τοῖς ἀμαρτήμασι, περὶ τοῦ μὴ ὁμνῦναι, περὶ σοφίας. Περὶ γυναικός πονηρᾶς καὶ ἀγαθῆς, περὶ ἐμπόρων, περὶ ἐκλαλούντων μυστήρια. Περὶ τοῦ εἰς πρόσωπον ἐπαινούντος, ὕστερον δὲ χλευάζοντος. Περὶ τοῦ ἀφιέναι τῷ πλη-

σίῳ τὰ εἰς αὐτὸν πλημμελούμενα· Περὶ γλώσσης δολίας, περὶ τοῦ δανεῖζειν τῷ πλησίον, οὐχὶ τόκους λαβεῖν, ἀλλὰ κιχρᾶν τῷ δεομένῳ. Περὶ τοῦ ἐπιστροφῶς παιδεύειν τέκνα, περὶ οἰκετῶν, περὶ ἀδελφῶν, περὶ ἐνουπίων. Περὶ τῶν φοβουμένων τὸν Θεόν, περὶ τῶν ἐξ ἀδικίας θυσίων, περὶ προσφορῶν τῶν ἐκ δικαιοσύνης. Περὶ φιλαργυρίας, περὶ λαιμαργίας, περὶ μέθης. Ὅτι ἡ μὲν κατασκευή τῆς φύσεως τοῖς ἀνθρώποις μία· τὸ δὲ τῆς προαιρέσεως διάφορον, τοὺς μὲν εὐλογεῖσθαι, τοὺς δὲ καταραθῆναι ἐποίησε. Περὶ λατρείας, περὶ τοῦ μὴ ἄγαν κρατεῖσθαι λύπῃ. Περὶ τοῦ δεῖν τῷ νόμῳ καὶ τοῖς τοῦ Θεοῦ νόμοις κρατεῖσθαι. Περὶ τῶν τοῦ Θεοῦ ἔργων, περὶ τῶν τιμωριῶν, περὶ τῆς ἀνθρωπίνης φώσεως, ὅτι πολλῶν ἐμπέπηγται φόνων καὶ φροντίδων. Περὶ τῶν τοῦ Θεοῦ ἔργων.

Σύνοψις τῶν τῷ προφήτῃ Ἠσαΐᾳ εἰρημένων.

Κατηγορία τοῦ Ἰσραὴλ καὶ συμφορὰ, καὶ παραίτησις θυσίων, καὶ παραινέσις βελτίονος βίου. Προφητεία περὶ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τῆς ἐσομένης εἰρήνης. Κατηγορία τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ πολιορκία ἐσομένη. Κατηγορία τῆς τρυφῆς αὐτῶν καὶ τῆς ὑπερηφανίας. Ἀποβολὴ τοῦ Ἰσραὴλ διὰ τοῦ παραδείγματος τοῦ ἀμπελῶνος. Διαβάλλει τοὺς ἄρχοντας τοῦ Ἰσραὴλ εἰς πλεονεξίαν καὶ εἰς μέθην, καὶ προλέγει αὐτοῖς ἐρήμωσιν. Καὶ ἀπειλεῖ τοῖς προτιμῶσι τοὺς ψευδοπροφήτας [382] τῶν προφητῶν. Ἀνοδος τῶν πολεμίων αὐτῶν. Ὁρᾶ τὴν ὀπτασίαν, ἐν ἣ ἐκαθάρθη αὐτοῦ τὰ χεῖλη. Ἐπιστρατεύει ὁ Σύρων βασιλεὺς μετὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐπὶ τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ προφητεύει ὁ Ἠσαΐας περὶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ περὶ τῆς ἐρημώσεως Ἱερουσαλήμ, καὶ περὶ τῆς ἀνόδου Ναβουχοδονόσορ. Προφητεία τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων. Περὶ τῆς ἰσχύος καὶ ὑπερηφανίας καὶ ἀπωλείας τοῦ Ἀσσυρίου. Περὶ τῶν πιστευόντων Χριστῷ, περὶ τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ· περὶ τῆς τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων ἐπεικειας. Ἀπώλεια Βαβυλῶνος καὶ τῶν ἀλλοφύλων προφητεύει. Ἀπώλεια Μωαβιτῶν. Περὶ Χριστοῦ προφητεία. Ἀπώλεια Δαμασκού, καὶ τοῦ Ἰσραὴλ συμφορὰ καὶ σωτηρία. Ἀπώλεια Αἰγύπτου. Ἀλληγορεῖ κάκωσιν εἰς τὰ ἔθνη τὰ μὴ πιστεύσαντα τῷ Κυρίῳ, καὶ εἰς τὴν ἐρήμωσιν τῆς ἀσεβείας αὐτῶν. Κελεύεται Ἠσαΐας γυμνὸς περιπατῆσαι. Ἐπιστρατεία Μήδων καὶ Βαβυλωνίων γενομένη κατὰ Ἰδομαίας καὶ Ἀραβίας. Πολιορκία Ἱερουσαλήμ ἡ ἐσχάτη ὑπὸ Ναβουχοδονόσορ. Πρῶρρησις τῷ Σωμνᾶ τῷ ταμίᾳ περὶ τῆς ἀπωλείας. Οἱ δὲ ταμίαι, τουτέστιν, οἱ φύλακες τῶν ἐν τῷ ἱερῷ χρημάτων, ἀπὸ τῶν ἱερέων ἦσαν. Ἀπώλεια Τύρου, καὶ ἡ μετὰ ταῦτα σωτηρία, καὶ περὶ τῶν Ἐκκλησιῶν ἀλληγορικῶς. Ἀπώλεια Βαβυλῶνος ὑπὸ Μήδων, καὶ ἐπ' αὐτῇ εὐχαριστία τῷ Θεῷ

^c Hunc locum respicit, 11, 3 : ἀνδρὶ μικρολόγῳ οὐ καλὸς ὁ πλοῦτος· *viro parco non bonæ sunt divitiæ*. *Parcos* autem θρίπας vocabant. Est vero θρίψ genus vermiculi secundum Suidam, quod ligna et cornua corroderebat. Hinc *parcos* et *avaros* θρίπας vocarunt. *Hesychius* : θρίψ, γλίσχρος, φειδωλός.

^d Legendum *θεραπείας*, ut in *Synopsi* quæ *Athanasio* ascribitur, quæ *Synopsis* in *Ecclasiasticum* sive *Sirachidem* longior hac, pauca habet ad verbum *his* similia. Cæterum vero librorum *Synopses* toto cælo differunt. In *Siracide* legitur, 22, 5, κατὶρα καὶ ἀνδρα καταισχύνει ἡ θραπεία.

^e Forte πεπλημελημένα.

^a Sic fere *Synopsis* *Athanasio* tribula.

^b *Colsi*. ἐξιλᾶσθαι.

ὁπὸ τοῦ προφήτου. Καὶ περὶ τῶν Χριστῶ πιστευόντων προφητεία, περὶ τῆς τοῦ διαβόλου ἀπωλείας τῆς ὑπὸ Χριστοῦ γενομένης· περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ κατὰ σάρκα παρουσίας· περὶ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως. Ἐγκαλεῖται ὁ Ἰσραὴλ, ὅτι τὴν ἐλπίδα ἀπὸ Θεοῦ ἀποστήσας, ἐπὶ τοὺς Αἰγυπτίους αὐτὴν μετέγαγε· καὶ προαγορεύεται αὐτῷ κακὰ, καὶ εὐθηνία μετὰ ταῦτα. Προφητεύεται δὲ ἐν τῷ αὐτῷ περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, περὶ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν ἐθνῶν τῆς εἰς Χριστὸν, καὶ περὶ τῆς ἐρημώσεως Ἰερουσαλὴμ. Περὶ τῆς Ἐκκλησίας ἱστορία, ὡς μὲν κατὰ τὴν πρόχειρον εἰς τὴν Ἰδουμαίαν καὶ τὴν Ἰερουσαλὴμ, κατ' ἀναγωγὴν δὲ εἰς τὴν ἐρημίαν τῶν Ἰουδαίων, καὶ εἰς τὴν εὐπραγίαν τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Τὰ κατὰ τὸν Μenaχηρέμ. Προφητεία περὶ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, καὶ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων. Τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως ἐνδείξεις, καὶ κατηγορία τοῦ Ἰσραὴλ, ὡς εἰδωλολατρῶντος, καὶ τῶν εἰς τὸν λαὸν εὐεργεσιῶν ὑπόμνησις. Περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς καταστάσεως, καὶ εἰδῶλων ἀσθενείας. Περὶ Χριστοῦ προφητεία, καὶ τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων. Ὁνειδίζει τῷ Ἰσραὴλ ἁμαρτιῶν ἕνεκεν. Λέγει διὰ τὴν παρακοὴν αὐτῶν ἐπενεχέσθαι αὐτοῖς τὰς συμφοράς. Περὶ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως. Ὅτι καὶ μὴ θύοντα εἶπας τὸν λαὸν, καὶ οὐκ ἀπῆται τὴν διὰ θυσῶν λατρείαν. Καὶ περὶ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων προφητεία. Ἐλεγχος τῆς τῶν εἰδῶλων ἀσθενείας, καὶ ἐνδείξεις τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως. Ἀπόκλις Βαβυλῶνος, καὶ τῆς σκληροκαρδίας Ἰουδαίων ἔλεγχος, καὶ χρηστῶν πραγμάτων προφητεία. Περὶ Χριστοῦ προφητεία καὶ παράκλησις Ἰερουσαλὴμ. Περὶ τῶν ἀποστόλων καὶ περὶ Χριστοῦ προφητεία. Περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ κατὰ σάρκα γενήσεως, καὶ περὶ πάθους, καὶ ἀναστασεως, καὶ πλήθους τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων. Περὶ τοῦ Χριστοῦ ἅμα καὶ περὶ [383] τοῦ Ἰσραὴλ κατὰ ἱστορίαν, κατὰ ἀναγωγὴν περὶ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων. Κατηγορία Ἰουδαίων εἰδωλολατρίας ἕνεκεν, καὶ τῆς νηστείας αὐτῶν παραίτησις, καὶ ἑτέρας νηστείας βελτίονος ὑπόδειξις. Εἶτα κατηγορία τῶν δολερῶν αὐτῶν ἔργων καὶ βουλευμάτων, καὶ προφητεία περὶ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων. Περὶ Χριστοῦ προφητεία, καὶ περὶ τῶν ἰάσεων τῶν εἰς ψυχὴν καὶ εἰς σῶμα γενομένων ὑπ' αὐτοῦ, καὶ περὶ τῶν ἀποστόλων καὶ περὶ τῶν λοιπῶν τῶν πιστευόντων αὐτῷ. Περὶ τοῦ πάθους. Καὶ παρὰ τοῦ προφήτου, ὡς παρὰ τοῦ λαοῦ, ἐξομολόγησις, καὶ παρὰ τοῦ Κυρίου ἔλεγχος ἐκείνων ἀπειθείας, καὶ πρόβληψις τῶν πιστευόντων αὐτῷ, καὶ κατηγορία τῆς Ἰουδαίων εἰδωλολατρίας. Περὶ τῶν πιστευόντων ἐξ Ἰουδαίων εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Κατηγορία τῶν ἀπειθεσάντων περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς.

Σύνοψις τῶν τῷ προφήτῃ Ἰερεμίᾳ εἰρημένων.

Προαγορεύσεις τῶν ἐσομένων κακῶν τῷ Ἰσραὴλ ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορ. Ἐλεγχος τῆς εἰδωλολατρίας τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ὑπόμνησις τῆς τοῦ Θεοῦ εὐεργεσίας εἰς αὐτοὺς, καὶ τῶν κακῶν, ἃ ἔκ τοῦ πεποιθέναι Αἰγυπτίους ὑπέμειναν. Τῆς τῶν εἰδῶλων ἀσθενείας ἔλεγχος, καὶ τῆς αὐτῶν τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀνθρωποθυσίας κατηγορία. Τοῦ Ἰσραὴλ κατηγορία, καὶ ἀπὸ συγκρίσεως τῆς πρὸς αὐτὸν αὐξήσεως τῶν τοῦ Ἰουδα τολημῆματων· καὶ προαγορεύσεις χρηστῶν τῷ Ἰσραὴλ,

εἰ ἐπιστρέψει πρὸς τὸν Θεόν· καὶ ὑπὸ τοῦ προφήτου, ὡς παρὰ τοῦ λαοῦ, ἐξομολόγησις. Ἡ ἄνοδος τῶν Βαβυλωνίων, καὶ τοῦ προφήτου θρήνος ἐπὶ τῇ μελλούσῃ ἐρημώσει, καὶ αὐτῆς τῆς ἐρημώσεως ὑπογραφή. Κατηγορία τοῦ λαοῦ, ὅτι οὐδένα ἔσχεν οὕτω δίκαιον, ὥστε στήσαι τοῦ Θεοῦ τὴν ὀργήν, καὶ τῆς πονηρίας αὐτῶν ἔλεγχος. Ὅτι οὐ μέχρι θεμελίων ἔχει καταστραφῆναι Ἰερουσαλὴμ ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορ. Καὶ ἄνοδος τῶν Βαβυλωνίων, καὶ κατηγορία τῆς ἀπειθείας τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι οὐκ ἠνείχοντο ἀκοῦσαι τοῦ προφήτου. Κατηγορία τῶν ψευδοπροφητῶν παραλογισζομένων τὸν λαόν· τοῦ γὰρ Ἰερεμίου λέγοντος, ὅτι Πόλεμος ἔσται, αὐτοὺς ἔλεγεν, Οὐχί, ἀλλὰ εἰρήνη ἔσται. Παραίτησις θυσῶν, καὶ ἄνοδος τοῦ Βαβυλωνίου, καὶ τῆς ἀνεπιστράφου διανοίας Ἰουδαίων ἔλεγχος. Παραίνει τῷ Ἰουδα πρὸς τὸ γενέσθαι αὐτοὺς βελτίονας, καὶ ἀπειλεῖ, εἰ μὴ γένοιτο, τὰ αὐτὰ πείσεσθαι αὐτοὺς τῷ Ἰσραὴλ· καὶ κωλύει τὸν Ἰερεμίαν δεῖσθαι ὑπὲρ αὐτῶν. Παραίτησις θυσῶν, κατηγορία τῆς ἀπροσεξίας αὐτῶν, καὶ τῆς ἀνθρωποθυσίας. ἦν ἐποιούντο τοῖς δαίμοσι. Καὶ προαγορεύσεις τοῦ τάφου ἔσεσθαι τὸν τόπον τοῦ εἰδῶλου αὐτῶν, καὶ τοῦ μηδὲ τάφοις τινὰς τῶν ἀναιρουμένων παραδίδεσθαι. Ἐπεὶ περὶ τῆς ἀνόδου τῶν πολεμίων, καὶ θρήνος Ἰερεμίου ἐπὶ ταῖς κακίαις αὐτῶν. Κατηγορία τῶν Ἰουδαίων, ὡς ἀπεριτμήτων τῇ καρδίᾳ, καὶ παραινέσεις πρὸς τὸ μὴ εἰδωλολατρεῖν, καὶ ὡς παρὰ τοῦ λαοῦ θρήνος ἐπὶ τοῖς μέλλουσι κακοῖς, καὶ κατηγορία παρὰ τοῦ Θεοῦ. Παραινέσεις τοῦ Ἰσραὴλ πρὸς τὸ ὑπακούειν Θεῷ, καὶ κατηγορία τῶν πατέρων αὐτῶν, καὶ αὐτῶν κακὰ ἐσόμενα. [384] Καὶ κωλύεται πάλιν Ἰερεμίας προσεύχεσθαι ὑπὲρ αὐτῶν. Ἀποδύρεται ὁ προφήτης ἐπιβουλεύομενος ὑπὸ Ἰουδαίων ἐν Ἀναθὼβ, καὶ προλέγει διὰ τοῦτο ἐπόμενον αὐτοῖς βλεθρον. Τὸ περιζῶμα κελεύεται κρύψαι Ἰερεμίας, καὶ προλέγει πληρωθῆσθαι αὐτοὺς, καὶ μεθυσθῆσθαι ἀπὸ κακῶν. Περὶ τῆς ἀβροχίας· καὶ κωλύεται προσεύχεσθαι ὑπὲρ αὐτῶν ὁ προφήτης, καὶ παραιτεῖται ὁ Θεὸς τὰ ὀλοκαυτώματα αὐτῶν, καὶ τὰς νηστείας, καὶ ἀπειλεῖ τοῖς ψευδοπροφήταις κακὰ, ἐπειδὴ ἔλεγον ὅτι οὐκ ἔσονται συμφοραὶ τῷ λαῷ. Ἰκετεύει τὸν Θεόν· ὁ δὲ φησιν, οὐκ εἰσακούσεσθαι, οὐδὲ ἔαν Μωϋσῆς καὶ Σαμουὴλ πρεσβεύωσιν ὑπὲρ αὐτῶν, ἀλλὰ δώσειν αὐτοὺς εἰς μάχαιραν καὶ θάνατον, καὶ λιμὸν καὶ αἰχμαλωσίαν, καὶ εἰς διασπασμὸν κακῶν. Καὶ Ἰερεμίας εὐχεται τιμωρηθῆναι τοὺς ὀνειδίζοντας αὐτόν· ὁ δὲ Θεὸς φησιν αὐτῷ· Ἐὰν ἐξάγῃς τίμιον ἀπὸ ἀναξίου, ὡς στόμα μου ἔφη. Κελεύεται μὴ γῆμαι ὁ Ἰερεμίας, μηδὲ θρηγεῖν, μηδὲ τοῦ γινομένου τοῖς ἀποθνήσκουσι κοινωνεῖν τοῖς Ἰσραηλίταις. Περὶ τῶν ἀποστόλων, περὶ Χριστοῦ προφητεία· τοὺς λόγους τῶν ἀπιστούντων αὐτῷ ὁ προφήτης προλέγει, καὶ κατεύχεται αὐτῶν. Καὶ παραινέσεις τοῖς Ἰουδαίοις, ὥστε τὸ σάββατον τηρεῖν. Εἰς τὸν οἶκον τοῦ κεραμέως πέμπεται ὁ προφήτης. Πέρας λαλήσω, φησὶν ὁ Θεός, ἐπὶ βασιλείας, ὥστε ἀναγεῖν αὐτήν· καὶ ἔαν ἐπιστρέψωσιν, οὐ μὴ ἀνέλω. Καὶ πέρας λαλήσω, φησὶν, ἐπὶ ἔθνος ἢ βασιλείαν, τοῦ ἀνικοδομεῖσθαι. Καὶ ἔαν ποιήσῃ τὸ πονηρὸν, οὐ ποιήσω καγὼ περὶ τῶν ἀγαθῶν ὧν ἐλάλησα ποιῆσαι αὐτοῖς. Τοῦτο δὲ χρησίμων πρὸς Ἰουδαίους· τὸ κεφάλαιον, ὅταν λέγωσιν ὅτι ἐπηγγείλατο αὐτοῖς ἀγαθὰ ὁ Κύριος, Ἀπειθήσαντες γὰρ τῷ

rii. De iis qui in Christum credituri sunt, de generatione Christi secundum carnem : de mansuetudine credentium in eum. Perniciem Babylonis et alienigenarum vaticinatur. Pernicies Moabitarum. De Christo prophetia. Pernicies Damasci, et Israelis calamitas atque salus. Pernicies Ægypti. Per allegoriam prædicit ærumnas gentibus quæ Domino non crediderint, et de impietate eorum profliganda. Jubetur Isaias nudus ambulare. Bellum Medorum et Babyloniorum contra Idumæam et Arabiam. Postrema obsidio Jerosolymæ a Nabuchodonosore. Prædictio Somnæ penuario de pernicië ejus. Penuarii autem, id est, custodes pecuniarum in templo, ex sacerdotum numero erant. Pernicies Tyri, et salus postea, deque Ecclesiis allegorice. Pernicies Babylonis a Medis, et pro illa gratiarum actio Deo per prophetam. Prophetia de credentibus in Christum, de diaboli pernicië per Christum parit : de Christi secundum carnem adventu : de fide in Christum. Accusatur Israel, quod spem suam a Deo avellens, illam in Ægyptios transtulerit : ipsique mala prænuntiantur, ac postea res secundæ. Eodem loco prophetia habetur de Christi Ecclesia, de conversione gentium ad Christum, et de vastitate Jerosolymorum. De Ecclesiæ historia, quæ primo conspectu Idumæam et Jerusalem respicit, sed per anagogen sive reductionem, desolationem Judæorum et prosperitatem Ecclesiæ Christi. Historia de Senacherim. Prophetia de Joanne Præcuratore, et de iis qui in Christum credituri erant. Dei potentie demonstratio, et accusatio Israelis, ut idola colentis, commemoratio beneficiorum populo collatorum. De ecclesiastica constitutione, deque idolorum infirmitate. De Christo prophetia, deque iis qui in ipsum credituri erant. Israeli exprobrat peccatorum causa. Ait ob eorum inobsequentiam calamitates ipsis inflatas fuisse. De fide in Christum. Quod populum non sacrificare permiserit, et quod cultum illum per sacrificia non exigat. Item prophetia de iis qui in Christum credituri erant. Demonstratio imbecillitatis idolorum, et Dei potentie probatio. Pernicies Babylonis, et de duritia cordis Judæorum demonstratio, ac de bonis rebus prophetia. De Christo prophetia et consolatio Jerosolymæ. De apostolis et de Christo prophetia. De Christi secundum carnem ortu, de passione, resurrectione, et de multitudine credentium in ipsum. De Christo simul et de Israele secundum historiam, secundum anagogen vero de credentibus in Christum. Accusatio Judæorum idololatriæ causa, jejuniique eorum reprobatio, aliusque jejunii melioris declaratio. Deinde accusatio dolosorum operum, et consiliorum eorundem, ac prophetia de credentibus in Christum. Prophetia de Christo, et de curationibus animarum et corporum ab ipso peractis, deque apostolis et de reliquis in ipsum credentibus. De passione. Et confessio prophetæ, quasi ex persona populi ; confutatio a Domino ipsorum incredulitatis, assumptioque credentium in illum, et accusatio idololatriæ Judæorum. De credentibus ex Judæis in Dominum nostrum Jesum Christum. Accusatio eorum qui futuræ vitæ non crediderunt.

SYNOPSIS EORUM, QUÆ IN JEREMIA PROPHETA DICUNTUR.

Prædictio malorum quæ per Nabuchodonosorem Israeli eventura sunt. Redargutio idololatriæ Israelis, et commemoratio beneficiorum Dei erga illos, et malorum, quæ passi sunt quod Ægyptiis fidem habuerint. Idolorum infirmitatis demonstratio, et reprehensio Israelitarum ob humanas victimas. Israelis accusatio, et ex comparatione cum illo Judæ scelerum exsuperantia prædictioque bonorum Israeli, si conversus fuerit ad Deum : item confessio prophetæ, quasi ex persona populi. Ascensus Babyloniorum, et prophetæ lamentatio de futura vastatione, ipsiusque vastitatis descriptio. Accusatio populi, quod nullum habuerit ita justum, ut iram Dei placaret, et nequitie illorum demonstratio. Quod Jerusalem non debeat per Nabuchodonosorem a fundamentis subverti. Ascensus Babyloniorum, et accusatio inobsequentie Israelis, quod non sustinuerint audire prophetam. Accusatio pseudoprophetarum qui populum decipiebant : Jeremia namque dicente, bellum fore, ipsi dicebant fore pacem. Reprobatio sacrificiorum, et ascensus Babylonii, animique rebellis Judæorum confutatio. Hortatur Judam ut ad meliorem se frugem revocet ; id nisi faciant, paria passuros illos comminatur iis quæ Israel passus est : cohibetque Deus Jeremiam ne precetur pro illis. Reprobatio sacrificiorum, et accusatio inconsiderantie eorum, et humanarum victimarum, quas demonibus offerebant. Prædictio fore ut locus idoli ipsorum sepulcrum fiat, et ut aliqui occisorum sepulchræ non tradantur. Iterum de ascensu hostium, et lamentatio Jeremiæ de nequitia eorum. Accusatio Judæorum, ut corde incircumcisorum, et admonitio ne idololatriæ dent operam, ac quasi ex persona populi lamentatio de futuris malis, et accusatio a Deo facta. Hortatio ad Israellem ut Deo obediant, et accusatio patrum eorum, et quæ mala ipsis obventura sint. Cohibetur rursus Jeremias, ne precetur pro illis. Lamentatur propheta, quod insidiis appetatur a Judæis in Anathoth, prædicit ideo futurum ipsis esse interitum. Perizoma abscondere jubetur Jeremias, ac prædicit ipsos satianos malisque inebriandos esse. De pluvie defectu : cohibeturque propheta ne precetur pro ipsis : recusat Deus illorum holocausta, et jejunia, minaturque mala pseudoprophetis, quia dicebant non obventuras populo calamitates. Supplicat Deo : ille vero ait se non exauditurum esse, etiamsi Moyses et Samuel intercederent pro ipsis : sed daturum se illos in gladium et mortem, famem, captivitatem, et malorum discerpionem. Precatur Jeremias ut ultio sumatur de exprobrantibus sibi ; Deus autem ait illi : *Si eduxeris pretiosum a vili, quasi os neum eris (Jer. 15. 19)*. Jubetur Jeremias uxorem non ducere, neque lamentari, neque eorum quæ circa mortuos fiebant participem esse cum Israelitis. De apostolis, de Christo prophetia : verba eorum, qui in ipsum credituri non erant, propheta prænuntiat, et contra illos precatur. Præcipitque Judæis, ut sabbatum servent. In domum signi mittitur

propheta. *Finem*, inquit Deus, *loquar de regno, ut illud auferam*; et si conversi fuerint, non auferam. Et *finem loquar*, inquit, *in gentem aut regnum, ut reedificetur*. Et si malum fecerint, non faciam ego bona quæ loquutus sum ut facerem illis (*Cap. 18. 7-10*). Hoc autem caput contra Judæos utile erit, cum dicent, Dominum ipsis bona promississe; cum enim non crediderint Domino nostro Jesu Christo, ipsi sibi ipsis in causa fuere præsentium malorum. Insidias sibi a Judæis parandas propheta prædicit, et contra illos precatur, quoniam mala pro bonis retribuerunt. Jubetur Jeremias, accepta laguncula figlina, mala populi testificatus, lagunculam contere ante oculos eorum, et dicere: Sic conteretur Jerusalem. Et conjectus a Paschore in nervum, prophetat Paschori mala quæ ipsum exceptura erant. Deinde ægre fert eos qui ipsum traducunt, precaturque adversus illos, maledictique dici suæ. Mittit Sedecias rex, ut discat a Jeremia num absecessurus a se sit Nabuchodonosor. Ille vero respondet, Deum bellaturum esse contra Judæos et contra regem Sedeciam. Si autem voluerit populus libens transire ad Nabuchodonosorem, ipsum salutem consequentur, regemque non periturum esse, si a sua discedens nequitia, Dei præceptis attendere voluerit. Contra Joachim et Jechoniam et contra pastores prophetia ad Dominum, ac pseudoprophetae accusatio. Bona Judæe prophetat: relicto autem populo in Jerusalem cum Sedecia per exemplum sicum ascensum Nabuchodonosoris vaticinatur, omniumque gentium perniciem per hoc poculum significat. Jerusalem excidium prædicit. Comprehenditurque Jeremias occidendus a sacerdotibus, hocque periculum evadit. Jubetur propheta se vinculis circumdare, et legatis alienigenarum edicere, ut annuntient regibus suis subijci eos oportere Nabuchodonosori; minarique Deum mortem iis qui se ipsi non subijciant. Eandem exhortationem adhibet erga Sedeciam, et populum, et sacerdotes. Ananias vero pseudopropheta obsistebat Jeremiæ prophetæ dicens, vasa sacra reditura esse, necnon Jechoniam, qui erat filius Joachim fratris Sedeciae. Et contrivit catenas prophetæ. Mittitur ergo Jeremias ut mortem ipsi prædicat, in eo ipso anno futuram, quod etiam evenit. Vaticinatur mala pseudoprophetis Babylone versantibus, populoque longum captivitatis tempus, sed tamen reditum esse futurum. De his indignatur Sameas, qui increpat sacerdotem, quod non impeditur quominus Jeremias talia vaticinaretur. Ideo minatur Deus se illum esse perditurum. Deinde sermo consolatorius Israeli. Tempus declarat quo futurum est ut revertantur ex Babylone. Illud vero erat tempus Phasec, seu pascha, ut in Esdra reperire est, ipsos nempe in festo Azymorum reversos esse. Itaque manifeste Judæi mendacii convincuntur. Nam bona hic de ipsis descripta adhuc expectant, quæ jam venerunt. De infantibus ab Herode occisis. De Novo Testamento prophetia. Etiamque descriptam hoc loco urbis reedificationem adhuc expectant Judæi. At illa finem accepit, facta scilicet quando ex Babylone redierunt. Jubetur Jeremias emere agrum

patrui sui, et cum emisset, ait: Urbs tradita est, et jubes emere agrum. Deus autem ait illi, præsentia quidem mala propter peccata populi evenire: tempusque fore, cum rursum urbs inhabitabitur. Prædicit Sedeciae, ipsum captum iri, et incusat eos quod servos quos libertate donaverant, rursus servire cogerent: minaturque magnam fore calamitatem. Ideo præcipit filiis Jonadab, ut domum construant. Illi autem recusant. Jubetur Jeremias ea scribere omnia, quæ vaticinatus erat super Israel, ut vel sic formidarent, rursum audientes ea, quæ ipsos invasura erant mala: ille vero præcipit Barucho, ut hoc faciat, illeque fecit. Et cum scripisset, Judæis legit. Ut id audire principes, annuntiaverunt regi Joachim. Ille autem acceptum librum combussit. Jubeturque Jeremias alium scribere librum similem. Regique prophetat calamitates ob tale facinus. Vaticinatur excidium Jerusalem: et comprehenditur, injiciturque in carcerem Jeremias, indeque evocatus a Sedecia, dicit ei, capiendum ipsum fore, rogatque ne remittatur in carcerem. Arreptumque illum principes injiciunt in lacum cœni. Et eduxit eum inde Abdamelec. Ac rursus accersitus a rege, salutem ipsi prænuntiat, si velit sponte ad hostes exire; sin autem velit, perniciem urbi toti, et ipsi ingentia mala. Cum autem non persuasisset illi ut exiret, ascendit barbarus, et capta est urbs cum Sedecia. Jeremiam vero benigne exceperunt principes Nabuchodonosoris. Abdameleco salutem prædicit. Cum autem princeps coquorum penes ipsos reliquisset, ut quo vellet irent, venit ad Godoliam, quem constituerat principem eorum qui relicti fuerant in Judæa. Conveniunt ad Godoliam qui per agros dispersi erant Judæi. Ismael occidit Godoliam et quosdam alios, et accipiens populum Godoliam, abiit in regionem Ammonitarum. Ut autem vidit eum Joannan, unus de principibus, bene affectus erga Godoliam, aufugit Ismael cum octo viris tantum, populumque accepit Joannan. Qui precatus est Jeremiam, ut pro ipsis Deum rogaret; cum consuleret ipsis Jeremias ne in Egyptum ingrederentur; mortem enim minari Deum se eo commigrarent: id eis non persuasit. Cum autem venissent in Taphnas, cohortatus est eos ne idola colerent. Contradicientibus illis prænuntiavit perniciem magnam, et regi Egyptiorum perniciem Egypti prædicit, necnon alienigenarum, item Moabitarum, Ammanitarum, Idumæorum, Damasci, et Elam, etiamque Babylonis, reditumque inde Judæorum prænuntiat. Quomodo excisa sit Jerusalem narrat, necnon quomodo ex dejecto statu in honorem proventus fuerit Joachim, qui sponte se cum matre sua deditur Nabuchodonosori.

SYNOPSIS EORUM QUÆ AB EZECHIELE PROPHETA DICTA SUNT.

Videt propheta visionem Cherubinorum, jubeturque a Deo Israelitis loqui. Deportatur a Spiritu in captivitatem: excitaturque a Deo, ut cum fiducia et impigre tum iniquis tum justis viam ad vitam ducentem annuntiet, et Dei mandata declaret. Jubetur se

Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ, αὐτοὶ ἑαυτοῖς αἵτιοι ἐγένοντο τῶν παρόντων κακῶν. Τὴν κατ' αὐτοῦ γινομένην ἐπιβουλὴν ὑπὸ Ἰουδαίων ὁ προφήτης προλέγει, καὶ κατεύχεται αὐτῶν, ὅτι πονηρὰ ἀντὶ ἀγαθῶν ἀποδοῦναι. Κελεύεται ὁ Ἱερემίας βικὸν ὀστράκινον λαβὼν, καὶ διαμαρτυράμενος τὰ κακὰ τοῦ λαοῦ, συντρίψαι τὸν βικὸν κατ' ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, καὶ εἰπεῖν· Οὕτω συντριβήσεται Ἱερουσαλὴμ. Καὶ ἐμβληθεὶς ὑπὸ τοῦ Πασχῶρ εἰς τὸν καταράκτην, προφητεύει τῷ Πασχῶρ τὰ ἐκδεχόμενα αὐτῷ κακὰ.^a Εἶτα ἀσχάλλει ἐπὶ τοῖς διασύρουσιν αὐτὸν, καὶ κατεύχεται αὐτῶν, καὶ καταράται τῇ ἡμέρᾳ τῇ αὐτοῦ. Πέμπει Σεδεκίαν ὁ βασιλεὺς μαθεῖν παρὰ Ἱερემίου, εἰ ἀπελεύσεται ἀπ' αὐτοῦ Ναβουχοδονόσορ. Ὁ δὲ φησιν, ὅτι ὁ Θεὸς πολέμησει τοὺς Ἰουδαίους, καὶ τὸν βασιλέα Σεδεκίαν. Εἰ δὲ βούλοιο το ἁλὸς ἐκὼν προσχωρῆσαι τῷ Ναβουχοδονόσορ, σωθήσεσθαι αὐτὸν, καὶ τὸν βασιλέα δὲ οὐκ ἀπολείσθαι, εἰ τῆς οἰκίας ἀποστάς κακίας, τοῖς τοῦ Θεοῦ προστάγμασι προσέχειν ἐθέλοι. Κατὰ τοῦ Ἰωακείμ καὶ τοῦ Ἰεχονίου, καὶ κατὰ τῶν ποιμένων εἰς τὸν Κύριον προφητεία, καὶ τῶν ψευδοπροφητῶν κατηγορία. Χρηστὰ τῷ Ἰούδᾳ προφητεύει. Τῷ δὲ ὑπολειφθέντι λαῷ ἐν Ἱερουσαλὴμ μετὰ Σεδεκίου διὰ τοῦ ὑποδείγματος τῶν συκῶν προφητεύει τοῦ Ναβουχοδονόσορ τὴν ἄνοδον, καὶ πάντων τῶν ἐθνῶν τὴν ἀπώλειαν διὰ τοῦ ποτηρίου τοῦτου δηλῶν. Προαγορεύει [385] ἀπώλειαν τῆς Ἱερουσαλὴμ. Καὶ συλλαμβάνεται ἐπὶ θανάτῳ Ἱερემίας ὑπὸ τῶν ἱερέων, καὶ ἐκφεύγει τὸν κίνδυνον. Κελεύεται ὁ προφήτης περιθεῖναι ἑαυτῷ δεσμούς, καὶ τοὺς πρέσβεις τῶν ἀλλοφύλων εἰπεῖν, ὥστε ἀπαγγεῖλαι τοῖς βασιλεῦσιν αὐτοῖς ὑποταγῆναι τῷ Ναβουχοδονόσορ· ἀπειλεῖν γὰρ τὸν Θεὸν θάνατον τοῖς μὴ ὑποτασσόμενοις αὐτῷ. Παραινεί δὲ ταύτην τὴν παραινέσιν καὶ τῷ Σεδεκίᾳ, καὶ τῷ λαῷ, καὶ τοῖς ἱερεῦσιν. Ὁ δὲ ψευδοπροφήτης Ἀνανίας ἀνθίστατο Ἱερεμίᾳ τῷ προφήτῃ, λέγων, τὰ σκευὴ τὰ ἱερὰ ἐπανήξουν, καὶ τὸν Ἰεχονίαν, ὃς ἦν υἱὸς Ἰωακείμ ἀδελφοῦ Σεδεκίου. Καὶ συνέτριψε καὶ τοὺς κλοιοὺς τοῦ προφήτου. Πέμπεται τοίνυν ὁ Ἱερემίας θάνατον αὐτῷ προλεῖγων ἐν αὐτῷ ἐκείνῳ τῷ ἐνιαυτῷ, ὡς καὶ συνέβη. Τὰ κακὰ τοῖς ἐν Βαβυλῶνι^b ψευδοπροφήταις προλέγει, καὶ τῷ λαῷ μακρὸν τὸν τῆς αἰχμαλωσίας χρόνον, ἀλλ' ὅμως ἔσεσθαι ἐπάνοδον. Ἐπὶ τούτοις ἡγανάκει Σαμέας, καὶ ἐπιτιμᾷ τῷ ἱερεῖ, ὅτι οὐκ ἐκώλυσε τὸν Ἱερεμίαν τοιαῦτα προφητεύσαι. Διὰ τοῦτο ἀπειλεῖ ὁ Θεὸς ἀπολέσειν αὐτόν. Εἶτα λόγος παρακλητικὸς τῷ Ἰσραὴλ. Δηλοῖ τὸν καιρὸν καθ' ὃν ἑμελλὸν ἐπανέρχεσθαι ἐκ Βαβυλώνης. Οὗτος δὲ ἦν ὁ τοῦ φασέκ, καθὼς καὶ ἐν τῷ Ἑσδρα^c ἔστιν εὐρεῖν, ὅτι τῇ ἑορτῇ τῶν ἀζύμων ἐπανήλθον. Ὡστε φανερώς ἐλέγχονται ψευδόμενοι Ἰουδαῖοι. Τὰ γὰρ ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ γεγραμμένα περὶ αὐτῶν ἀγαθὰ εἰσι προσδοκῶσιν, ἅπερ ἦλθον. Περὶ τῶν ἀναρεθέντων παιδίων ὑπὸ Ἡρώδου. Περὶ τῆς Νέας Διαθήκης προφητεία. Καὶ τὴν ἐν τῷ τόπῳ δὲ τούτῳ οἰκοδομὴν γεγραμμένην τῆς πόλεως εἰσι προσδοκῶσιν Ἰουδαῖοι. Καὶ αὕτη δὲ τέλος ἔσχεν, ὅτε ἀνῆλθον ἐκ Βαβυλώνης γενομένη. Κελεύεται ὁ Ἱερემίας ἀγοράσαι τὸν ἀγρὸν τοῦ πατραδέλφου αὐτοῦ, καὶ ἀγοράσας λέγει, ὅτι ἡ πόλις παρεδόθη, καὶ

κελεύειν^e ἀγοράσαι ἀγρὸν. Ὁ δὲ Θεὸς φησι πρὸς αὐτόν· Τὰ μὲν παρόντα κακὰ διὰ τὰς ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ· ἔσται καιρὸς, ὅτε πάλιν κατοικηθήσεται ἡ πόλις. Προλέγει τῷ Σεδεκίᾳ, ὅτι ἁλώσεται, καὶ ἐγκαλεῖ τοὺς δούλους, οὓς ἠλευθέρωσαν, πάλιν καταδουλωσάμενοις, καὶ ἀπειλεῖ μεγάλῃν ἔσεσθαι συμφορὰν. Διὰ τοῦτο κελεύει τοὺς υἱοὺς Ἰωνὰδὰ ποιεῖν οἶκον. Οἱ δὲ παραιτοῦνται. Κελεύεται ὁ Ἱερემίας γράψαι, ὅσα προεφῆτευσεν ἐπὶ Ἰσραὴλ, ἵνα οὕτω γοῦν φοδηθῶσιν, ἀκούσαντες πάλιν τὰ μέλλοντα αὐτοὺς διαδέχεσθαι κακὰ. Ὁ δὲ προστάσσει τῷ Βαροῦχ, τοῦ ποιῆσαι, καὶ ἐποίησε. Καὶ γράψας ἀνέγνω τοῖς Ἰουδαίοις. Ὡς δὲ ἤκουσαν οἱ ἄρχοντες, ἀνήγγειλαν τῷ βασιλεῖ Ἰωακείμ. Ὁ δὲ λαβὼν τὸ βιβλίον κατέκαυσε. Καὶ κελεύεται Ἱερემίας ἕτερον γράψαι βιβλίον τοιοῦτον. Καὶ προφητεύει τῷ βασιλεῖ συμφορὰς διὰ τὸ τόλμημα τοῦτο. Προφητεύει τὴν ἁλῶσιν Ἱερουσαλὴμ· καὶ συλλαμβάνεται καὶ ἐμβάλλεται εἰς δεσμοτήριον ὁ Ἱερემίας, καὶ μεταπεμφθεὶς ἐκείθεν ὑπὸ Σεδεκίου, λέγει αὐτῷ, ὅτι ἁλώσεται, καὶ ἀξιοῖ ὥστε μὴ παραπεμφθῆναι εἰς τὸ δεσμοτήριον. Καὶ λαβόντες αὐτὸν οἱ ἄρχοντες ἐνέβαλον εἰς τὸν λάκκον τοῦ βορβόρου. Καὶ [386] ἀνήγαγεν αὐτὸν ἐκεῖθεν ὁ Ἀβδαμελέκ. Καὶ μεταπεμφθεὶς πάλιν ὑπὸ τοῦ βασιλέως, προαγορεύει αὐτῷ σωτηρίαν, εἰ βουλευθῇ ἐκὼν ἐξελθεῖν πρὸς τοὺς πολέμιους· εἰ δὲ μὴ βουλευθῇ, ὀλεθρον πάσῃ τῇ πόλει, καὶ αὐτῷ μέγала κακὰ ἔσεσθαι. Ὡς δὲ οὐκ ἔπεισεν ἐξελθεῖν, ἀνῆλθεν ὁ βάρβαρος, καὶ ἔαλω ἡ πόλις μετὰ Σεδεκίου. Καὶ τῷ Ἱερεμίᾳ εὖ ἐχρήσαντο οἱ ἄρχοντες τοῦ Ναβουχοδονόσορ. Τῷ Ἀβδαμελέκ προαγορεύει σωτηρίαν. Αὐτοὺς δὲ λαβόντας αἵρεσιν παρὰ τοῦ ἀρχιμαγέστρου, ὥστε ἀπελθεῖν ὅπου βούλονται, ἔρχεται πρὸς Γοδολίαν, ὃν κατέστησεν ἄρχοντα τῆς ὑπολειφθείσης ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ. Συνήχθησαν πρὸς Γοδολίαν οἱ διεσπαρμένοι ἐν τοῖς ἀγροῖς Ἰουδαῖοι. Ἰσραὴλ ἀναίρει τὸν Γοδολίαν, καὶ ἑτέρους τινάς, καὶ λαβὼν τὸν λαὸν τοῦ Γοδολίου, ἐπορεύθη εἰς τὴν Ἀμμωνίτιν χώραν ὁ Ἰσραὴλ. Ὡς δὲ εἶδαν αὐτὸν ὁ Ἰωάνναν, εἰς τις τῶν ἀρχόντων, εὐνοϊκῶς διακείμενος πρὸς Γοδολίαν, ἔφυγε μετὰ τῶν ὀκτὼ μόνων ἀνδρῶν ὁ Ἰσραὴλ, καὶ τὸν λαὸν ἔλαβεν ὁ Ἰωάνναν. Ὡστε δεηθῆναι τοῦ Θεοῦ περὶ αὐτῶν δεσθεῖς, καὶ συμβουλεύσας αὐτοῖς μὴ εἰσελθεῖν εἰς Αἴγυπτον (θάνατον γὰρ ἀπειλεῖν τὸν Θεόν, εἰ μετοικήσαιεν^d ἐκεῖ), οὐκ ἔπεισεν. Ἐπεὶ δὲ ἦλθον ἕως Τάφνας, παραινεί αὐτοῖς μὴ εἰδωλολατρεῖν. Ὡς δὲ ἀντέλεγον, προαγορεύει αὐτοῖς ὀλεθρον μέγαν, καὶ τῷ βασιλεῖ τῶν Αἰγυπτίων τὴν ἀπώλειαν Αἰγύπτου προλέγει, καὶ τῶν ἀλλοφύλων, τὴν ἀπώλειαν Μωαβιτῶν λέγει, καὶ Ἀμμωνιτῶν καὶ Ἰδουμαίων, τὴν ἀπώλειαν Δαμασκοῦ καὶ Ἑλάμ προλέγει, καὶ τὴν ἀπώλειαν Βαβυλώνης, καὶ τὴν ἄνοδον τῶν Ἰουδαίων τὴν ἐκεῖθεν. Πῶς ἔαλω Ἱερουσαλὴμ προλέγει, καὶ ἀπὸ ἀτιμίας εἰς τιμὴν ἦλθε Ἰωακείμ, ὁ ἐκὼν προσχωρήσας τῷ Ναβουχοδονόσορ μετὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ.

Σύνοψις τῶν τῷ προφήτῃ Ἰερεμίᾳ εἰρημένων.

Ὅρᾳ τὴν ὀπτασίαν τῶν Χερουβιμ ὁ προφήτης, καὶ κελεύεται λαλῆσαι τοῖς Ἰσραηλίταις παρὰ τοῦ Θεοῦ.

^a Melius legatur τὰ ἐκδεχόμενα αὐτὸν κακὰ.

^b Ms. Coisl. ualac κατὰ τοῖς ἐν Βαβυλῶνι, etc.

^c Forte κελεύεις, quanquam κελεύειν ferri potest et legitur in Coisl.

^d Coisl. μετοικήσκειν.

φέρεται ὑπὸ τοῦ Πνεύματος εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν, καὶ παρορμᾶται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ μετὰ παρρησίας καὶ ἀόκνης τοῖς τε ἀνόμοις καὶ τοῖς δικαίοις τὴν εἰς τὴν ζωὴν φέρουσαν διαγγέλλειν, καὶ τὰς τοῦ Θεοῦ προμηνύειν ἐντολάς. Κελεύεται ἐγγεῖλαι αὐτὸν, καὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ πολιορκίαν προμηνύσαι διὰ τοῦ ὑποδείγματος τῆς πλίνθου καὶ τοῦ τηγάνου. Κελεύεται δὲ καὶ ἐπὶ ἐν πλευρῇ κοιμηθῆναι ἡμερῶν ἀριθμὸν, φανερῶν τὴν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ ἐσομένην τῷ λαῷ θλίψιν. Προλέγει διὰ τῶν ἄρτων, οὓς ἐπὶ βολβίτων ποιεῖ, καὶ διὰ τοῦ μερισμοῦ τῶν τριχῶν τὸν θάνατον αὐτῶν καὶ τὴν διασποράν· καὶ τὴν ἐρήμωσιν τῆς πόλεως καὶ τῶν εἰδωλῶν προστίθισιν. Ὅρ᾽ τὰς ἀνομίας τοῦ λαοῦ καὶ τὴν εἰδωλολατρείαν. Μετὰ ταῦτα τοὺς ἔω· ὁλέθρου τῆς πόλεως ἐλθόντας. Ὅρ᾽ δὲ πάλιν τὰ Χερουβίμ, καὶ προλέγει τῇ πόλει κακὰ. Περὶ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων. Προμηνύει τὴν αἰχμαλωσίαν αὐτοῖς τοῦ λαοῦ τὴν ἐπὶ Σεδεκίου, καὶ τὴν αὐτοῦ Σεδεκίου τύφλωσιν τὴν ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορ γενομένην. Προλέγει, μὴ εἰς μακρὸν χρόνον ἐκθίσεσθαι τὰ κακὰ, ἀλλ' ἐγγὺς εἶναι. Ἀπειλεῖ τοὺς ψευδοπροφήτας, [387] καὶ ἀπαραίτητα αὐτῶν φησὶ τὰ κακὰ εἶναι, ἅπερ ὑποστήσονται· ὡς μὲν δὲ Ἰωβ, ἢ Δανιὴλ, ἢ Νῶε τοὺς υἱοὺς αὐτῶν δύνασθαι ῥύσασθαι· καὶ τὴν εἰς τέλος ἐρήμωσιν αὐτῶν διὰ τῆς κληματίδος τῆς ἀμπέλου δηλοῖ. Διηγείται τὴν ἀσχημασίαν τοῦ λαοῦ τὴν ἐξ ἀρχῆς, πρὶν ἢ προσλαβέσθαι αὐτὸν τὸν Θεόν, καὶ τὴν εὐπρέπειαν τὴν μετὰ τὸ προσλαβέσθαι· καὶ τὴν εἰδωλολατρείαν αὐτοῦ, καὶ τὴν διὰ ταύτην αὐτοῦ διαδεξαμένην ἄλωσιν, καὶ μεγάλας δείκνυσιν αὐτῆς τὰς ἀνομίας ἀπὸ συγκρίσεως Σοδόμων καὶ Σαμαρείας, οὕσας καὶ καθ' ἑαυτὰς μεγάλας. Δύναται δὲ τὰ χρηστά, ἃ προλέγει, τὸ, Ἀναστήσω τὴν διαθήκην μου μετὰ σοῦ, περὶ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων λέγεσθαι. Τὴν ἄνοδον τοῦ Ναβουχοδονόσορ προλέγει. Πρὸς τοὺς λέγοντας· *Οἱ πατέρες ἔραγον τὸν δμῶακα, καὶ οἱ ὀδόντες τὸν τέκνον ὡμοδίσσαν*. Περὶ τῆς μητρὸς τῶν περὶ Σεδεκίαν τὸν βασιλέα. Διαμαρτύρεται τοῖς πρεσβυτέροις τὰς ἀνομίας τῶν πατέρων αὐτῶν. Τὸ δὲ, *Διδότι ἐπὶ τοῦ θρους μου τοῦ ἀγίου, ἐπ' θρους ὕψιλου Ἰσραὴλ λέγει· Ἀδυναί, Κύριε, ἐκεῖ δουλεύουσιν μοι πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ εἰς τέλος*, εἰς τοὺς πιστευόντας τῷ Χριστῷ δύνασθαι· λαμβάνεσθαι. Ἐπὶ Θεμάν, καὶ ἐπὶ Ἰσραὴλ, καὶ ἐπὶ υἱοὺς Ἀμμων. Καὶ τὰς ἀνομίας καὶ τὰς ἀμαρτίας λέγει τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ τῶν ἱερέων, καὶ τῶν ἀρχόντων καὶ ψευδοπροφητῶν. Καὶ ἐξίτητον, φησὶν, *ἄνδρα ἀναστρεφόμενον ὀρθῶς, καὶ ἐστῶτα ἐν δικαιοπῇ φραγμοῦ πρὸ προσώπου μου ἐν καιρῷ τῆς γῆς, τοῦ μὴ εἰς τέλος ἐξαλεῖψαι αὐτόν· καὶ οὐχ εὖρον*. Περὶ τῆς εἰδωλολατρίας τοῦ λαοῦ Ἰσραὴλ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ τῆς μετὰ ταῦτα, καὶ τῶν συμφορῶν. Καὶ ἔτι οὕτε πένθος ποιῆσαι συγχωρηθῆσονται ἐπὶ τοῖς συμβαίνουσι χαλεποῖς. Κατὰ Ἀμμανιτῶν καὶ Ἰδουμαίων, καὶ ἀλλοφύλων, καὶ τῆς Σῶρ, ἣν Τύρον λέγουσιν εἶναι. Προλέγει συμφορὰς μεγάλας, κατὰ τοῦ ἀρχόντος, Τύρου καὶ Σιδωνος, καὶ Αἰγύπτου, καὶ τοῦ Αἰγυπτίων βασιλέως. Ἀπειλεῖ τῷ σκοπῷ τοῦ λαοῦ, εἰ μὴ προεῖποι τῷ λαῷ, οὗ τίθεται σκοπὸς πρὸς τὰς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐπιφερομένας συμφορὰς. Καὶ

λέγει, ὡς μὴτε ἄνομον ἀπόλλυσθαι διὰ τὰς προτέρας ἀνομίας, ἐὰν ἐπιστρέψῃ τοῦ ποιῆσαι τὰ ἀρεστὰ τοῦ Θεοῦ· μὴτε δίκαιον σώζεσθαι, διὰ τὰς προτέρας δικαιοσύνας, ἐὰν μεταβληθεὶς γένηται ἄνομος καὶ δίκαιος. Ἠλθέ τις πρὸς τὸν προφήτην ἀπαγγέλλων, ὅτι ἐάλω Ἱερουσαλὴμ· λέγει δὲ καὶ περὶ τούτου ἐγκαλῶν, ὅτι μὴ προσέχωσι τοῖς προφητευομένοις. Προφητεύει δὲ καὶ κατὰ τῶν ποιμένων τοῦ Ἰσραὴλ· καὶ ἐπεγγέλλεται δώσειν αὐτοῖς ἕνα ποιμένα· ὅπερ ἐπὶ τοῦ Ζοροβάβελ γέγονεν, ὅπερ καὶ αὐτὸ ἀναισχυρτοῦντας Ἰουδαίους οὕτω γεγενῆσθαι φασί· γέγονε δὲ, ὡς ἔφη, ἐπὶ Ζοροβάβελ. Προφητεύει κατὰ Ἰδουμαίων καὶ τοὺς Ἰσραηλῖταις χρηστά, ἅπερ φησὶν ὁ Θεὸς ποιῆσαι Ἰουδαίους, οὐκ ἐπειδὴ ἄξιοι εἰσιν, ἀλλ' ἵνα μὴ τὸ ὄνομα αὐτοῦ βεβηλωθῇ. Ἀγεται ὁ προφήτης εἰς τὸ [388] πεδίον, καὶ προφητεύει ἐπὶ τὰ ὁσὰ τὰ ξηρά. Προφητεύει δὲ καὶ περὶ τοῦ Ζοροβάβελ, ὅτι εἰς ἄρχον ἐσται Ἰουδαίων· δύναται δὲ εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν λαμβάνεσθαι. Προφητεύει καὶ περὶ Γῶν καὶ Μαγῶν ἐπελθόντων τοὺς Ἰουδαίους μετὰ τὴν ἐπάνοδον τὴν ἐκ Βαβυλώνας, καὶ ἡττηθέντων. Τινὲς δὲ ἀλλογορικῶς λαμβάνουσιν εἰς τὰς Ἐκκλησίας, καὶ εἰς τὴν διάβολον, καὶ τοὺς κατὰ καιρὸν διωγμοὺς ἐπενεχθέντας ὑπὸ ἀσεδῶν βασιλέων. Προφητεύει δὲ τοῦ καὶ τὴν οἰκοδομήν, καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς νομικῆς λατρίας· ἅπερ καὶ αὐτὰ προσδοκῶσι μὲν ἔτι Ἰουδαῖοι· ἐξέβη δὲ ἐπὶ Ἑσδρα καὶ Ζοροβάβελ. Τὴν δὲ οἰκοδομήν τῆς πόλεως, ἣν προλέγει, καὶ τὸ ὕδωρ ἐκ κατα μικρὸν ἐκπορευόμενον καὶ αὐξανόμενον, δύναται ἐπὶ τοὺς ἐπιστρέφοντας ἐπὶ τὸν Χριστὸν λαμβάνεσθαι, νεκροὺς ὄντας πρὶν ἢ πιστεῦσαι, μετὰ δὲ τὸ πιστεῦσαι ζωοποιούμενους.

Σύνοψις τῶν τῷ προφήτῃ Δανιὴλ εἰρημέων.

Ἐκλέγονται οἱ περὶ τὸν Δανιὴλ, καὶ παραδίδονται τῷ ἀρχιευνοῦχῳ, καὶ σιτοῦνται σπέρματα· καὶ πρᾶστάντες τῷ βασιλεῖ, πάντων ἀνεδείχθησαν σοφώτεροι. Ὅρ᾽ τὸ ἐνύπνιον Ναβουχοδονόσορ, καὶ τοὺς μάγους ἀπορήσαντας γνωρίσαι καὶ ἐπιλύσαι αὐτὸ κελεύει σφαγῆναι. Κινδυνεύσαντας δὲ καὶ τοὺς περὶ Δανιὴλ ἔσωσεν ὁ Θεός, ἀποκαλύψας αὐτῷ τῷ Δανιὴλ τὴν εἰρημένην τοῦ ἐνυπνίου. Ὁ Δανιὴλ εἰσαχθεὶς λέγει τὸ ἐνύπνιον τῷ βασιλεῖ καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτοῦ. Ὁ βασιλεὺς ὁ τμηθεὶς ἄνευ χειρῶν ὁ Χριστὸς· τὸ δὲ ἄνευ χειρῶν, τὸ χωρὶς συνουσίας ἐκ τῆς Παρθένου αὐτὸν τεχθῆναι. Στήσας τὴν εἰκόνα Ναβουχοδονόσορ, κελεύει προσκυνεῖν πάντας, καὶ τοὺς τρεῖς παῖδας εἰς τὴν κάμινον ἐμβάλλει μὴ προσκυνήσαντας. Ὡς δὲ οἱ περὶ τὴν κάμινον ἀνηρέθησαν, καὶ ὕμνον οἱ παῖδες τὸν Θεόν, καλέσας αὐτοὺς, καὶ ἰδὼν σώους, τὸν τε Θεὸν ἐξεπλάγη, καὶ αὐτοὺς ἀρχῇ τῇ τῶν Ἰουδαίων ἐτίμησε, καὶ δόγμα ἐθηκε, τὸν βλασφημοῦντα εἰς τὸν Θεὸν ἀπόλλυσθαι. Ὅρ᾽ ἐνύπνιον Ναβουχοδονόσορ· καὶ τῶν σοφῶν Βαβυλώνας· πάλιν διαπορησάντων, ἐπὶ αὐτὸ ὁ Δανιὴλ, συμβουλεύει τε τῷ βασιλεῖ, τὰς ἀνομίας αὐτοῦ ἐν ἐλεημοσύναις λυτρώσασθαι. Καὶ μετ' οὐ πολὺν χρόνον ἐξέβη τὸ ἐνύπνιον· καὶ ἦν τὸν Θεὸν ὁ Ναβουχοδονόσορ. Τῶν σκευῶν τῶν ἱερτικῶν ἐξενεχθέντων κατὰ πρόσταξιν τοῦ βασιλέως τοῦ Ναβουχοδονόσορ, καὶ τῶν ἐστιωμένων εἰς αὐτοὺς πινόντων, ἐξηλθεν ἀστράγαλος χειρὸς, καὶ ἐγραψεν ἐν τῇ τοίχῳ γραφὴν, ἣν καὶ αὐτὴν τῶν σοφῶν Βαβυλώνας

* Forte δύναται.

includere, et Jerosolymæ obsidionem prænuntiare per exemplum lateris et sartaginis. Jubetur item in unum latus dormire certo dierum numero, declarans calamitatem populo futuram in captivitate. Prædicit per panes, quos ex stercore boum facit, et per divisionem capillorum mortem eorum ac dispersionem; urbis item atque idolorum devastationem adjicit. Videt iniquitates populi, et idololatriam. Deinde eos qui usque ad exitum urbis devenerunt. Videt rursum Cherubinos, et mala urbi prænuntiat. De iis qui in Christum creditori erant. Prædicit rursum captivitatem populi, quæ sub Sedecia accidit, et Sedeciam excaecatam iri a Nabuchodonosore. Prædicit mala non post diuturnum tempus eventura, sed prope esse. Minatur pseudopphetis, ipsisque indeprecabilia esse quæ passuri sunt mala denuntiat: ita ut nec Job nec Daniel nec Noe ipsorum filios possint eruere: et extremam illorum vastitatem per lignum vitis declarat. Enarrat populi turpitudinem ab initio, antequam Deum amplexus esset, et decorem postquam amplexus est: idololatriamque ejus, et excidium quod propter eam invasit ipsos; magnas ostendit ejus iniquitates ex comparatione Sodomorum et Samariæ, quæ etiam per seipsas erant ingentes. Possunt autem bona, quæ prædicit, nempe, *Suscitabo testamentum meum tecum* (Ezech. 16. 62), de credentibus in Christum intelligi. Ascensum Nabuchodonosoris prænuntiat. Adversus eos qui dicebant: *Patres comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupuerunt* (Ezech. 18. 2). De matre Sedecia regis. Testificatur senioribus iniquitates patrum suorum. Illud autem, *Quia super montem sanctum meum*, de monte excelso Israel dicit: *Adonai, Domine, illic servient mihi omnis domus Israel in finem* (Ezech. 20. 40. in Græc.), de credentibus in Christum potest accipi. De Theman, de Israel, et de filiis Ammon. Iniquitates et peccata Israelis recenset, sacerdotum, principum et pseudopphetarum. *Et quærebant, inquit, virum recte versantem et stantem in fractura macerie (a) ante faciem meam in tempore terræ, ut ne in finem delerem eum: et non inveni* (Ezech. 22. 30). De idololatria populi Israel in Ægypto et postea, ac de calamitatibus. Atque insuper neque luctum agere permittentur super contingentibus malis. Contra Ammanitas et Idumæos, et alienigenas, et Sor, quam dicunt esse Tyrum. Prædicit calamitates magnas contra principem Tyri et Sidonis, et Ægyptum, Ægyptiorumque regem. Minatur speculatori populi, nisi prædixerit populo, cujus constitutus est speculator ad calamitates a Deo illatas. Ac dicit, neque iniquum perire ob priores iniquitates, si conversus fuerit ad faciendum ea quæ Deo sunt placita; neque ju-

stum salutem consequi ob priorem justitiam, si mutatus, iniquus injustusque evaserit. Venit quispiam ad prophetam, nuntians captam fuisse Jerusalem: dicit autem hac de re incusans, quod non attendant iis quæ a prophetis prædicuntur. Vaticinatur porro contra pastores Israelis: promittitque dandum esse pastorem unum; id quod sub Zorobabele factum est, id quod etiam Judæi impudenter dicunt nondum evenisse; evenit tamen, ut dixi, sub Zorobabele. Vaticinatur contra Idumæos, et Israelitis bona prædicit, quæ Deus ideo se Judæis collaturum dicit, non quod illi digni sint, sed ne nomen ejus profanetur. Ducitur propheta in campum, et prophetat super ossa arida. Prophetat item de Zorobabele, quod futurus sit unus Judæorum princeps: potest autem de Domino nostro Jesu Christo accipi. Vaticinatur etiam de Gog et Magog, qui Judæos invasuri erant post reditum ex Babylone, quique victi fuerunt. Quidam autem id allegorice accipiunt de Ecclesiis, et de diabolo, deque persecutionibus quæ vario tempore illatæ sunt ab impiis Imperatoribus. Vaticinatur item templi constructionem, et restitutionem legalis cultus: quæ etiam expectant Judæi; sed ea evenerunt tempore Esdræ et Zorobabelis. Constructio autem templi, quam prædicit, et aqua quæ paulatim egrediebatur et augebatur, potest accipi de iis qui ad Christum conversi sunt, qui mortui erant antequam crederent, viventes autem facti sunt postquam crediderunt.

SYNOPSIS EORUM QUÆ A DANIELE PROPHETA DICTA
SUNT.

Eliguntur Daniel et socii, et traduntur archieunuchis, atque leguminibus vescuntur: et adstantes regi omnium sapientissimi deprehensi sunt. Videt somnium Nabuchodonosor, et magos, qui non poterant somnium indicare et interpretari, jubet occidi. Periclitantes quoque Daniele et socios servavit Deus, cum Danieli somnii notitiam per revelationem dedit. Introductus Daniel somnium regi dixit ejusque interpretationem. Lapis autem sine manibus excisus Christus est; sine manibus vero, quia sine concubitu ex virgine natus est. Erectam a se statuam Nabuchodonosor jubet omnes adorare, et tres pueros qui adorare nolebant in fornacem injicit. Ut autem illi qui circa fornacem erant interfecti sunt, et pueri Deum canticis celebrarent, ubi ipsos evocavit rex et incolumes vidit, de Dei potentia stupore percussus, ipsos principatu Judæorum honoravit, decretumque dedit, ut quisquis in Deum blasphemaret, morte plecteretur. Videt somnium Nabuchodonosor: et cum sapientes Babylonis rursum lærerent, ipsum solvit Daniel, regique auctor est, ut iniquitates suas eleemosynis redimat. Nec diu postea somnii exitus evenit; laudavitque Nabuchodonosor Deum. Sacris templi vasis jussu Baltasaris regis filii Nabuchodonosoris eductis, cum in illis potarent convivæ, exiit articulus manus, qui exaravit in muro scripturam, quam etiam cum non possent sapientes Babylonis explicare, Daniel legit et interpretatus est; indutusque est purpura, circumposueruntque ei tor-

(n) Illud, בַּפְּרִי, in *fractura macerie* (ἐν διακοπῇ ἐργασίῳ), non est in exemplaribus hodiernis, sed ex Origenis Hexaplis adjunctum fuerat, ut nos in Hexaplis addidimus. Totus locus in Editionibus hodiernis LXX sic habetur: Καὶ ἐξήτουν ἐξ αὐτῶν ἄνδρα ἀναστρεφόμενον ὁρθῶς, καὶ ἐστῶτα πρὸ προσώπου μου ὁλοσχερῶς ἐν τῷ καιρῷ τῆς ὀργῆς. Melius exemplar Chrysostomi, ἐν τ. x. τῆς γῆς. In Hebræo autem legitur, בַּעַד הָאָרֶץ, *pro terra*. Septuaginta vero legerunt בַּעֲיָה, *in tempore*.

quem aureum, prædicaveruntque eum esse tertium principem in regno. Cum regnaret Darius Medus, Daniele principe constituto, cogitur a tribunis et satrapis decretum promulgare, ut quicumque intra triginta dies aliquid vel ab homine quopiam vel a deo peteret, præterquam a rege, in lacum leonum injiceretur. Quo facto, cum observassent Danielem precari Deum, ipsum calumniantur, coguntque regem ad injiciendum illum in lacum. Cum iniecisset autem, ubi postea accessit et salvum reperit, illum eduxit e lacu: illos autem qui ipsum in lacum injici curaverant cum uxoribus perdidit, leonibus objectos. Decretumque promulgavit, ut omnes Deum timerent. Videt ferarum visionem, per leonem, regnum Assyriorum, per ursum, Medorum et Persarum, per pardum, Macedonum, per quartam feram, Romanorum. Vaticinatur etiam de Christo, et de Antiocho impio. Ille enim est cornu parvum, quod excussit tria priora. Vaticinatur quomodo Alexander Macedo regnum Persarum solvit; arietem dicens regem Persarum, hircum Alexandrum Macedonem. Ultima visio hic de regina austri dicitur in libro Machabæorum reperiri. Belum decutit et draconem occidit; in lacum projicit et servatur, et qui in causa erant, quod conjectus fuisset, injiciuntur et devorantur a leonibus.

OSEE.

Jubetur accipere uxorem meretricem, et nascentes infantes vocare *Jexrael*, *Non misericordiam consequutam*, et *Non populus meus* (*Osee* 1. 4. 6. 9). Et accusat populum de fornicatione, prædicitque illi perniciem, et opes quasdam post perniciem. Illud autem, *Disponam testamentum cum bestiis agri, et desponsabo in fide* (*Osee* 2. 18), potest accipi de credentibus in Christum. Jubetur accipere uxorem fornicariam, Judæorum desolationem declarans, ipsosque accusat de multis magnisque peccatis, tam populum, quam sacerdotes. Criminatur quoque eorum ebrietatem, fornicationem, et iracundiam. Incusat quod spem a Deo transferentes, in Assyrios contulerint, et Ægyptiis confisi sint. Vaticinaturque eis ultionem. Dicit Ephraïmum cum per auxilia sibi præstita fortis evasisset, rebus secundis citra decorum usum esse. Ostendit Deus suam circa Israelitas sollicitudinem, illorumque erga se ingratum animum: et calamitates ipsis prædicit.

JOEL.

Corruptionem fructuum terræ narrat, et hortatur ut Deum sibi propitium reddant. Vaticinatur ascensum Assyrii: postea vero bona quædam prænuntiat. Quod apostolis accidit circa varias linguas prædicit. Vaticinatur etiam gentium perniciem, quæ post reditum ex Babylone sub Zorobabele contigit. Hic porro locus allegoriam continet.

AMOS.

Prædicit iniquitates Damasci, Gazæ, Tyri, Idumæorum, Ammanitarum, Moabitaram, Judæ et Isra-

elis, et pœnas quæ illos excepturæ sunt. Numerantur beneficia a Deo in Judæos collata, illorumque negligentia et contemptus, atque ærumne quæ illos expectant. Prædicit circa mulieres Samariæ, illas ebrietatis et rapinæ accusans. Vaticinatur famem et dissolutionem eo quod non converterentur, et quod multis affecti plagis non meliores evaderent. Incusat Israel, quod eos qui se redarguebant moleste ferrent: et hortatur ut convertantur ad Deum. Incredulis comminatur futura mala. De illis porro ait: *Væ qui desiderant diem Domini* (*Amos* 5. 18). Aliqui vero id retulerunt ad futurum judicium: ut quidam incredulorum nunc dicunt: Non erit judicium; quod si futurum est, veniat. Reprobatio festorum illorum, sacrificiorum et psalteriorum. Stellam dei Raphan¹ Saturnum dicit: quoniam gentiles dei sui Saturni stellam esse dicunt in cælo, quam etiam Saturnum vocant. Dicit autem, *Num victimas et sacrificia obtulistis mihi annis quadraginta* (*Amos* 5. 25)? Neque enim populus obtulit, sed soli principes, cum stetit tabernaculum. Hic de toto populo loquitur. Accusat etiam illos de immoderato cibo, et calamitates ipsis prædicit. Per locustas, et testamentum, et adamantem, eorum necem vaticinatur: cumque hæc Amesiæ regi significasset, hic prophetam vi repulit et abegit. Ille vero ipsi et populo mala prædicit. Et videt vas aucupis: per hoc autem ipsos capiendos esse indicat. Iniquitates et violentias eorum enumerat, et mala ipsos invasura. Illud autem: *Occidet sol meridie* (*Amos* 8. 9), de tempore passionis Christi vaticinatur. Prædicit etiam de credentibus in Christum.

ABDIAS.

Ultionem de Idumæis sumendam prædicit, quam subiere, quia cum reliquis hostibus invaserunt Israelitas. De Ecclesia.

JONAS.

Jonas propheta narrat fugam in Tharsis, tempestatem, deglutitum se a ceto, et ejectum, pœnitentiam Ninivitarum, servatam cucurbitam, crescentem et pereuntem complectitur.

MICHEAS.

Futuram desolationem Samariæ et Jerosolymæ prædicit, causamque adjicit. Subjungit etiam eorum reditum ex Babylone, crimina et accusationes principum populi et sacerdotum, atque pseudoprophetarum. De Ecclesia credente in Dominum nostrum, et de Novo Testamento: nam prior lex præteritura erat: et de pace. Mala rursum Judæis prædicuntur. De Christi secundum carnem generatione, et de iis qui in ipsum credituri sunt. *Et erit residuum Jacob* (*Mich.* 5. 7): quod ait Paulus apostolus, *Quod relictum erit salvabitur* (*Rom.* 9. 27). Judicium Domino adversus populum suum, et beneficiorum ejus enumeratio, re-

¹ In Edit. Rom., *Raphan*, legitur. In Hebræico רַפְּחַן exprimitur. Hieronymus vero CHION. Abenezra quoque dicit esse Saturnum, ut Chrysostomus. In Act. Apostolorum legitur, 7, 43, *Stidus dei vestri Rempham*.

λῶνος ἀπορούντων ἐπιγνῶναι, ὁ Δανιὴλ ἐπέγνω, καὶ ἐπέλυσε, καὶ ἐνεδύθη πορφύραν, καὶ περιέθηκαν αὐτῷ μανιάκην χρυσοῦν, καὶ ἐκθύρξαν αὐτὸν τρίτον ἄρχοντα εἶναι ἐν τῇ βασιλείᾳ. Βασιλεύσας Δαρείος ὁ Μῆδος, καὶ καταστῆσας ἄρχοντα τὸν Δανιὴλ, ἀναγκάζεται ὑπὸ τῶν τακτικῶν καὶ σατραπῶν δόγμα κυρῶσαι, ὥστε τὸν αἰτούντα παρὰ ἀνθρώπου ἢ θεοῦ αἴτημα, πλὴν παρὰ τοῦ βασιλέως, εἰσω τριάκοντα ἡμερῶν, ἐμβληθῆναι εἰς τὸν [389] λάκκον τῶν λεόντων. Καὶ τούτου γενομένου, παρατηρήσαντες τὸν Δανιὴλ εὐχόμενον τῷ Θεῷ, διαβάλλουσι, καὶ καταναγκάζουσι τὸν βασιλέα ἐμβάλεῖν αὐτὸν εἰς τὸν λάκκον. Ἐμβάλων δὲ, καὶ προσελθὼν, καὶ σῶν εὐρῶν, τὸν μὲν ἀνήγαγε τοῦ λάκκου, τοὺς δὲ βάλλοντας αὐτὸν μετὰ τῶν γυναικῶν ἀπώλεσε τοῖς λέουσιν παραδούς. Καὶ δόγμα ἔθηκε, πάντας φοβεῖσθαι τὸν Θεόν. Ὁρᾷ τὴν δρασιν τῶν θηρίων, διὰ μὲν τῆς λεαίνης τὴν Ἀσσυρίων βασιλείαν, διὰ δὲ τῆς ἀρκτου, τῶν Μήδων καὶ Περσῶν, διὰ δὲ τῆς παρδάλως, τῶν Μακεδόνων, διὰ δὲ τοῦ τετάρτου θηρίου, τῶν Ῥωμαίων. Προφητεύει δὲ καὶ περὶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ περὶ Ἀντιόχου τοῦ ἀσεβοῦς. Οὗτος γάρ ἐστι τὸ κέρας τὸ μικρόν, τὸ ἐκτινάξαν τρία τῶν ἔμπροσθεν. Προφητεύει πῶς Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν κατέλυσε τὴν βασιλείαν Περσῶν· τὸν μὲν κρινὸν τὸν βασιλέα Περσῶν λέγων, τὸν δὲ τράγον Ἀλέξανδρον τὸν Μακεδόνα. Ἡ δὲ ἐσχάτη δρᾶσις ἐνταῦθα, περὶ τῆς βασιλείας νότου φησὶν ἐν τῷ βιβλίῳ τῶν Μακκαβαίων εὐρίσκεισθαι. Τὸν Βῆλ καταστᾷ, καὶ τὸν δράκοντα ἀναίρει· εἰς τὸν λάκκον ἐμβάλλεται καὶ διασώζεται, καὶ οἱ αἵτιοι τοῦ ἐμβληθῆναι αὐτὸν ἐμβάλλονται καὶ ἀναλίσκονται ὑπὸ τῶν λεόντων.

Ὁσέ.

Κελεύεται λαβεῖν γυναῖκα πόρνην, καὶ τὰ τικόμενα παῖδια ὀνομάσαι *Ἰεζραὴλ*, *Οὐκ ἡλεημένην*, καὶ *Οὐ λαὸς μου*. Καὶ ἐγκαλεῖ τῷ λαῷ πορνείαν· καὶ προλέγει αὐτῷ ἀπώλειαν, καὶ χρήματά τινα μετὰ τὴν ἀπώλειαν. Τὸ δὲ, *Διαθήσομαι διαθήκην μετὰ τῶν θηρίων τοῦ ἀγροῦ, καὶ μνηστεύσομαι ἐν πίστει*, δύναται λαμβάνεσθαι εἰς τοὺς πιστεύοντας τῷ Χριστῷ. Προστάσσεται λαβεῖν γυναῖκα μοιχαλίδα, μνηνύων τὴν ἐρήμωσιν τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐγκαλεῖ αὐτοῖς πολλὰ καὶ μεγάλα ἁμαρτήματα, τῷ τε λαῷ καὶ τοῖς ἱερεῦσι. Διαβάλλει τε αὐτοὺς καὶ εἰς μέθην, καὶ εἰς μοιχείαν, καὶ εἰς θυμὸν. Ἐγκαλεῖ δὲ τὴν ἐλπίδα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ μεταγαγόντες, ἐπὶ Ἀσσυρίου ἡλιπίζον, καὶ Αἰγυπτίους ἐθαύροον. Καὶ προλέγει αὐτοῖς τιμωρίας. Λέγει δὲ διὰ τὸ βοηθεῖσθαι γενόμενος ἰσχυρὸς ὁ Ἐφραΐμ, οὐκ εἰς δέον ἐχρήσατο τῇ εὐπραγίᾳ. Δείκνυσιν ὁ Θεὸς τὴν τε ἑαυτοῦ περὶ τοὺς Ἰσραηλῆτας κηδεμονίαν, καὶ τὴν ἐκείνων περὶ αὐτὸν ἀγνωμοσύνην· καὶ προλέγει αὐτοῖς συμφοράς.

Ἰωήλ.

Διαφορὰν λέγει τῶν τῆς γῆς καρπῶν, καὶ παραινέει ἐξελιγῆσθαι τὸν Θεόν, τὴν ἄνοδον τοῦ Ἀσσυρίου προλέγει· προφητεύει δὲ καὶ μετὰ ταῦτα χρηστά τινα. Τὸ συμβᾶν ἐπὶ τῶν ἀποστόλων τὸ τῶν γλωσσῶν προλέγει. Προφητεύει δὲ καὶ τῶν ἐθνῶν ἀπώλειαν τὴν γενομένην μετὰ τὴν ἐπάνοδον τὴν ἐκ Βαβυλώνας ἐπὶ Ζοροβάβελ. Ἐχει δὲ καὶ ἀλληγορίαν τὸ χωρίον τοῦτο

* In mss. male Ἀμώς.

Ἀμώς.

[390] Τὰς ἀνομίας Δαμασκού, Γάζης, Τύρου, Ἰδουμαίων, Ἀμμανιτῶν, Μωαβιτῶν, Ἰούδα καὶ Ἰσραὴλ προλέγει, καὶ τὰς διαθεζομένας αὐτοὺς τιμωρίας. Τὰς εὐεργεσίας τὰς εἰς τοὺς Ἰουδαίους γενομένας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀπαριθμεῖται, καὶ τὴν αὐτῶν ὀλιγοψύαν καὶ καταφρόνησιν, καὶ τὰ περιμένοντα αὐτοὺς χαλεπὰ. Πρὸς τὰς γυναῖκας τῆς Σαμαρείας εἰς μέθην, εἰς ἀρπαγὴν διαβάλλων προλέγει. Προλέγει λιμὸν καὶ διάλυσιν διὰ τὸ ἀνεπίστροφον, καὶ ὅτι πολλὰ πληγέντες, οὐκ ἐγένοντο βελτίους. Ἐγκαλεῖ τῷ Ἰσραὴλ, ὅτι πρὸς τοὺς ἐλέγχοντας αὐτοὺς ἐδυσχεραίνον, καὶ παραινέει ἐπιστρέφειν πρὸς τὸν Θεόν. Ἀπειλεῖ δὲ καὶ τοῖς ἀπίστοις, ὅτι ἤξει τὰ κακὰ. Περὶ αὐτῶν γὰρ φησιν· *Οὐαὶ οἱ ἐπιθυμοῦντες τὴν ἡμέραν Κυρίου*. Τινὲς δὲ αὐτὸ ἐξέλαβον εἰς τὴν μέλλουσαν κρίσιν· ὡς καὶ ἡ νῦν τῶν ἀπίστων λεγόντων, ὅτι οὐκ ἔσται κρίσις· εἰ δὲ ἐστίν, ἐλθέτω. Παραίτησις τῶν ἑορτῶν αὐτῶν, καὶ τῶν θυσιῶν καὶ ψαλτηρίων. Ἄστρον θεοῦ Ῥαφὴν τὸν Κρόνον λέγει· ἐπειδὴ οἱ Ἕλληνες τῷ θεῷ αὐτῶν Κρόνῳ καὶ ἄστρον εἶναι φασιν ἐν οὐρανῷ, καὶ αὐτὸ Κρόνον καλοῦσι. Λέγει δὲ, *Μὴ σφάγια καὶ θυσίας προσενέγκατέ μοι ἐπὶ τερσαρίκοις*; Οὐδὲ γὰρ προσήνεγκεν ὁ δῆμος, ἀλλὰ μόνον οἱ ἄρχοντες, ὅτι ἐστὶ ἡ σκηνὴ. Ἐνταῦθα τὰ περὶ παντὸς τοῦ λαοῦ λέγει. Διαβάλλει δὲ αὐτοὺς καὶ εἰς ἀμετρον τροφήν, καὶ προλέγει αὐτοῖς συμφοράς. Διὰ τῶν ἀκριδῶν, καὶ τῆς διαθήκης, καὶ τοῦ ἀδάμαντος, τὴν σφαγὴν αὐτῶν προφητεύει, καὶ δηλώσας Ἀμεσία τῷ βασιλεῖ ταῦτα, βιάζεται τὸν προφήτην καὶ ἀπελαύνει. Ὁ δὲ καὶ αὐτῷ προλέγει κακὰ καὶ τῷ λαῷ. Καὶ ὁρᾷ ἄγχος Ἰζεουτοῦ, καὶ διὰ τούτου τὴν σύλληψιν αὐτῶν. Τὰς ἀδικίας αὐτῶν καὶ τὰς βίας ἀπαριθμεῖται, καὶ τὰ μέλλοντα διαδέξεσθαι αὐτοὺς κακὰ. Τὸ δὲ, *Δύσεται ἡλιος μεσημβρίας*, εἰς τὸν καιρὸν τοῦ πάθους τοῦ Χριστοῦ προλέγει. Περὶ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων προλέγει.

Ἀβδίου.

Τὴν τιμωρίαν τῶν Ἰδουμαίων προλέγει, ἣν ὑπέστησαν διὰ τὸ συνεπιθεῖσθαι τοῖς Ἰσραηλῆταις μετὰ καὶ τῶν λοιπῶν πολεμίων. Περὶ Ἐκκλησίας.

Ἰωνᾶς.

Ἰωνᾶς ὁ προφήτης τὴν εἰς Θαρσεῖς φυγὴν, τὸν κλύδωνα, τὴν ὑπὸ τοῦ κήτους κατάποσιν, καὶ τὴν ἐκβολὴν, τὴν μετάνοιαν τῶν Νινευιτῶν, τὴν σωτηρίαν τῆς κολοκύνθης, τὴν ἀνάδοσιν, καὶ τὴν ἀπώλειαν περιέχει.

Μιχαίας.

Τὴν ἐσομένην ἐρήμωσιν Σαμαρείας καὶ Ἱερουσαλὴμ προλέγει, καὶ τὴν αἰτίαν προστίθει. [391] Συνάπτει δὲ καὶ τὴν ἄνοδον αὐτῶν τὴν ἐκ Βαβυλώνας, ἐγκλήματα, κατηγορίας τῶν ἀρχόντων τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἱερέων, καὶ ψευδοπροφητῶν. Περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς πιστευούσης εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν, καὶ περὶ τῆς Νέας Διαθήκης. Ὁ γὰρ πρότερος νόμος ἐκείνα ἐξῆλθε· καὶ περὶ τῆς εἰρήνης. Καὶ κακὰ πάλιν τοῖς Ἰουδαίοις προλέγεται. Περὶ τῆς κατὰ σάρκα τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως, καὶ περὶ τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων. Καὶ ἔσται τὸ ὑπόλειμμα τοῦ Ἰακώβ· ὁ λέγει Παῦλος ὁ

* In mss. perperam Μιχαίας.

† His prorsus similia habes supra Comment. in Isalam cap. 5, v. 29.

‡ In mss. hic Ἰωῆλ pro Ἀβδίου ponitur male.

§ Hic in mss. perperam Ἀβδίου ponitur pro Michæa.

• Illud, ἐκείνα ἐξῆλθε, corruptum omnino est, nec video quomodo possit locus restaurari.

ἀπόστολος, τὸ ἐγκατάλειμμα σωθήσεται. Κρίσις τῷ Κυρίῳ πρὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ τῶν εὐεργεσιῶν αὐτοῦ ἀπαριθμήσις, καὶ παραίτησις θυσιῶν. Ἀποδύρεται ὁ προφήτης ὡς τῶν δικαίων καὶ ἀγαθῶν ἀνδρῶν ἐκλειπόντων. Καὶ πρὸς τῷ τέλει μετὰ τὸ ἐγκαλέσαι καὶ ἀπειλῆσαι συμφορὰς μεγάλας, χρηστὰ προμηνύει τῷ Ἰσραήλ.

Ναοὺμ.

Περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως διαλέγεται· περὶ τῶν ἀποστόλων προλέγει. Προστίθῃσι δὲ καὶ τὴν ἀνοδοὺν Βαβυλωνίων κατὰ Νινευιτῶν κατακράτος αἰχμαλωσίαν. Λέγει δὲ καὶ τὴν δύναμιν αὐτῆς καὶ τὸν πλοῦτον, ὃν εἶχε πρὶν αἰχμαλωτευθῆναι.

Ἐως ὥδε εἶχε τὸ ἀντίγραφον.

MONITUM

Inter spuria Athanasii opera Homiliam dedimus, p. 410, cujus initium est Græce, Μυστήριον ξένον βλέπω, hoc est, *Mysterium novum video*, cum titulo, Εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ, hoc est, *In generationem Christi*. Initium porro illud idipsum est quod hujus, quæ Chrysostomi nomine circumfertur, homiliæ: nec initium modo, sed etiam alia non pauca hinc et inde ex hac homilia decerpit is, qui illam Athanasii nomine consarcinavit. Hæc autem de qua nunc agimus homilia ævo certissime Chrysostomi emissæ fuit: nam Cyrillus libro ad Reginas, qui inter Ephesinæ Synodi Acta cusus etiam reperitur, ex hac homilia quædam Chrysostomi nomine profert testimonia, quorum primum his verbis effertur: « Joannis episcopi Constantinopolitani de divina generatione. » Loquitur autem de sancta Virgine. « Loco solis, inquit, justitiæ solem incircumscripse complexa fuit. Ac ne quæras quomodo; ubi enim vult Deus, ibi naturæ ordo vincitur. Voluit enim, potuit, descendit, salvavit; omnia Dei nutum sequuntur. Hodie qui est gignitur, et qui est, fit id quod non erat; nam cum Deus esset, fit homo; ab ea tamen, quam habebat, deitate non excidit. Neque enim cum deitatis jactura factus est homo, neque per profectum ex homine factus est Deus: sed Deus existens propter impassibilitatem, caro factus est,

Εἰς τὸ γενέθλιον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, Λόγος α.

Μυστήριον ξένον καὶ παράδοξον βλέπω· ποιμένες μου περιηχοῦσι τὰ ὦτα, οὐκ ἔρπον (sic) συρίζοντες μέλος, ἀλλ' οὐράνιον ᾄδοντες ὕμνον. Ἄγγελοι ᾄδουσιν, ἀρχαγγέλοι μέλπουσιν, ὕμνεῖ τὰ Χερουβὶμ, δοξολογεῖ τὰ Σεραφίμ, πάντες ἐορτάζουσι Θεὸν ἐπὶ γῆς ὀρώντες, καὶ ἄνθρωπον ἐν οὐρανοῖς· τὸν ἄνω κάτω δι' οἰκονομίαν, καὶ τὸν κάτω ἄνω διὰ φιλανθρωπίαν^β. Σήμερον Βηθλεὲμ τὸν οὐρανὸν ἐμιμήσατο· ἀντὶ μὲν ἀστέρων ἀγγέλους ὕμνουσιντας δεξαμένη, ἀντὶ δὲ ἡλίου τὸν τῆς δικαιοσύνης ἀπεριγράπτως χωρήσασα. Καὶ μὴ ζητεῖ πῶς· ὅπου γὰρ βούλεται Θεός, νικάται φύσεως τάξις. Ἦβουλήθη γὰρ, ἡδυνήθη, κατήλθεν, ἔσωσε· σύνδρομα τὰ πάντα τῷ Θεῷ. Σήμερον ὁ ὢν

τίκτεται, καὶ ὁ ὢν γίνεται ὅπερ οὐκ ἦν· ὢν γὰρ Θεός, γίνεται ἄνθρωπος, οὐκ ἐκστάς τοῦ εἶναι Θεός. Οὐδὲ γὰρ κατ' ἑκστασιν θεότητος γέγονεν ἄνθρωπος, οὐδὲ πάλιν κατὰ προκοπὴν ἐξ ἀνθρώπου γέγονε Θεός· ἀλλὰ Λόγος ὢν, διὰ τὸ ἀπαθὲς σὰρξ ἐγένετο, ἀμεταβλήτου μενούσης τῆς φύσεως. Ἀλλ' ὅτε μὲν ἐτέχθη, Ἰουδαῖοι ἠρνούντο τὸν ξένον τόκον, καὶ Φαρισαῖοι παρηρμήνευσαν τὰς θείας βίβλους, καὶ γραμματεῖς ὑπεναντία τοῦ νόμου ἐλάλουν. Ἠρώδης τὸν τεχθέντα ἐζήτει, οὐχ ἵνα αὐτὸν τιμήσῃ, ἀλλ' ἵνα αὐτὸν ἀπολεσῇ. Σήμερον γὰρ^γ πάντα ὑπεναντία εἶδον. Οὐκ ἐκρύβη γὰρ, κατὰ τὸν ψαλμῶδον, [393] ἀπὸ τῶν τέκτων αὐτῶν εἰς γενεὰν ἐτέραν. Βασιλεῖς μὲν γὰρ ἦλθον, τὸν ἐπουράνιον βασιλεία θαυμάζοντες, ὅτι πῶς ἐπὶ γῆς ἦλθεν οὐκ ἀγγέλους ἔχων, οὐκ ἀρχαγγέλους, οὐ

^α Cod. Reg. 1832, sic titulum habet, Λόγος εἰς τὸ γενέθλιον τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος.

^β Hæc sic invertuntur in Reg. τὸν ἄνω κάτω διὰ φιλανθρωπίαν, καὶ τὸν κάτω ἄνω δι' οἰκονομίαν.

^γ Savil. δι.

probatioque sacrificiorum. Luget propheta quasi iustus et bonis viris deficientibus. Et in fine post accusationem et comminationem magnarum calamitatum, bona prænuntiat Israeli.

MANUM.

De potentia Dei disserit : de apostolis prædicit.

Adiecit autem invasionem Babyloniorum contra Nini-
vitas, horum captivitatem. Enarrat ejus potentiam et
divitias, quas habuit antequam caperetur.

Hactenus exemplar habebat (a).

(a) Hæc est librarii Codicis Coisliniani nota qua significatur opus imperfectum esse, et exemplar suum illo desinere.

AD HOMILIAM IN NATALEM CHRISTI DIEM.

Immutata manente natura. » His porro subjungit alia quædam, quæ num. 2 leguntur : *Qui in solio sublimi præcelsoque considet, is in præsepio ponitur : impalpabilis, simplex, incorporeus, humanis manibus contrectatur : qui peccatorum vincula dirumpit, fasciis constringitur.*

His conspectis testimoniis atque locis, quis non credat rem esse confectam, homiliamque Chrysostomo incunctanter fuisse adjudicatam? Verum secus res cessit. Nam Savilius eam inter *dubia* locavit. Fronto Ducaeus inter spuria edidit. Tillemontius vero putat laudatam a Cyrillo Chrysostomi nomine homiliam, Chrysostomi esse oportere : sed arbitratur hanc, quam nunc habemus, homiliam esse centonem, ubi is qui illam variis ex locis consarcinavit, ut facilius fucum faceret, duo illa loca a Cyrillo allata inseruerit. Quodque observatu dignum est, ait Cyrillus in loco superius allato, *justitiæ solem incircumscripse complèxa fuit*, dici de sancta Virgine, hic autem de Bethlehem dicuntur; quod sane centonem esse suadeat, modo Athanasio, modo Chrysostomo tributum.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducæi.

IN SALVATORIS NOSTRI JESU CHRISTI NATIVITATEM ORATIO (a).

(b) *Mysterium novum et admirabile video : pastorum vocibus aures meæ circumsonant, qui non leni cantu sibilant, sed cælestem hymnum concinunt. Angeli canunt, archangeli modulantur, Cherubim hymnum dicunt, Seraphim glorificant, omnes festum celebrant, dum in terris Deum, et hominem in cælis coramant : eum qui sursum est, propter dispensationem deorsum versari; eum qui deorsum erat, propter benignitatem sursum nunc versari*¹. Hodie Bethlehem cælum imitata est : quæ stellarum quidem loco angelos canentes exceperit, solis autem loco justitiæ solem incircumscripse complèxa fuit. Neque hic quæsieris, quomodo hoc factum

sit : ubi enim Deus vult, ibi naturæ ordo cedit. Voluit enim, potuit, descendit, salvavit; omnia Dei nutum sequuntur. Hodie qui est, gignitur, et rursum qui est, fit id quod non erat : nam cum Deus esset, fit homo; ab ea tamen, quam habeat, deitate non excidit. Neque enim cum deitatis jactura factus est homo, neque rursum per succedentia incrementa ex homine factus est Deus; sed Verbum existens, natura propria ob sui impatibilitatem manente immutata, factum est caro. Quando autem natus est, Judæi quidem inusitatum partum negabant, Pharisei vero perperam sacros libros interpretabantur; et scribæ quæ legi erant contraria loquebantur; Herodes eum qui natus erat, quærebat, non ut eum honore afficeret, sed ut eum interficeret. Hodie namque contraria cuncta cernebant. Non enim occulta sunt, ut cum Psalmorum auctore loquar, a filiis eorum in generationem alteram (*Psal.* 77. 4). Siquidem reges venerunt, et cælestem Regem

¹ Hæc sic invertuntur in Reg., *eum qui sursum est, propter benignitatem deorsum versari; eum qui deorsum erat, propter dispensationem sursum nunc versari.*

(a) Collata cum Codice Reg. 1832, qui sic titulum habet, *Sermo in nativitate Domini et Dei et Salvatoris.*

(b) Citar hic locus in Concilio Ephesino.

suspexerunt, quod in terram venerit, non angelos secum habens, non archangelos, non thronos; non dominationes, non virtutes, non potestates, sed nova et minime trita incedens via ex illibato processerit utero: nec tamen angelos suæ gubernationis exsortes dereliquit, neque propter incarnationem suam a sua excidit deitate: sed reges quidem venerunt, ut cælestem Regem gloriæ adorarent, milites autem, ut Principem exercitus colerent: mulieres, eum qui ex muliere natus est, ut mulieris dolores in lætitiā commutet: virgines, filium Virginis, admirantes qui fiat ut lactis conditor, qui efficit ut uberum fontes spontanea fluentia diffundant, a Virgine matre pueruli alimentum accipiat: infantes, eum qui factus est infans, ut ex ore infantium et lactentium laudem perficeret (*Matth.* 21. 16; *Psal.* 8. 3): pueri, puerum, qui martyres ob Herodis insaniam effecit: viri, eum qui homo factus est, ut servorum malis mederetur: pastores, bonum pastorem, qui animam pro ovibus suis ponit: sacerdotes, eum qui factus est Pontifex secundum ordinem Melchisedec (*Hebr.* 7. 17; *Psal.* 109. 4): servi, eum qui servi formam accepit, ut nostram servitutem honore libertatis ornaret (*Philipp.* 2. 7); piscatores, eum qui ex piscatoribus hominum efficit venatores: publicani, eum qui ex publicanis selectum evangelistam designat (*Matth.* 9. 9); meretrices, eum qui lacrymis meretriciis pedes suos exponit; atque ut complectar brevi, peccatores omnes advenerunt, ut agnum Dei cernerent, qui tollit peccata mundi, (a) [magi ut eum satellitio suo cingant, pastores, ut eum benedicant, publicani, ut Evangelium prædicent, meretrices, ut unguenta deferant, Samaritana, ut fontem vitæ sitiāt, Chananæa, ut indubitatam fidem exhibeat]. Cum igitur omnes exsultent, mihi quoque placet exsultare, choreas agere volo, festumque celebrare: porro choreas ago, non citharam pulsans, non thyrsum quatiens, non tibias inflans, non faces accendens, sed musicorum instrumentorum loco Christi cunarum fascias gestans. Hæ namque mihi sunt spes, hæ mihi vita, hæ mihi salus, hæ mihi tibiæ, hæ mihi cithara: propterea et ipsas gestans advenio, ut earum virtute facultatem sermonis adeptus cum angelis dicam, *Gloria in altissimis Deo; cum pastoribus, Et in terra pax, in hominibus beneplacitum* (*Luc.* 2. 14). Hodie qui ex Patre ineffabiliter genitus est, ex Virgine propter me inexplicabili modo nascitur. Sed tum quidem secundum naturam ante sæcula genitus est ex Patre, prout novit ille, qui genuit: hodie vero rursus ex Virgine præter naturam natus est, prout Spiritus sancti novit gratia. Et superna ejus generatio vera est, et inferior ejus generatio minime falsa: et vere Deus ex Deo genitus est, et vere homo idem ex Virgine natus est. Sursum solus ex solo Unigenitus, deorsum solus ex sola Virgine idem Unigenitus. Sicut enim in superna generatione matrem intelligere impium est: sic in inferiori generatione patrem ~~in~~imare blasphemum est. Pater absque defluxu genuit, et Virgo sine corruptione peperit: nam neque defluxum sustinuit Pa-

ter; quippe qui, prout conveniebat Deo, genuit: neque Virgo corruptionem sustinuit pariendo; quippe quæ spiritualiter peperit. Unde neque superna ejus natiuitas explicari potest, neque progressus ejus in novissimis temporibus curiose pervestigari se sinit. Nam Virginem quidem hodie peperisse scio, et Deum sine tempore genuisse credo: modum autem generationis silentio didici venerari, non oratione curiose illam inquirendam accepi. Siquidem in Deo non rerum natura est attendenda, sed ejus, qui operatur, virtuti fides habenda. Lex enim est naturæ, cum mulier matrimonio juncta parit: cum vero virum non experta virgo postquam peperit, virgo rursus apparet, tum res naturam excedit. Quod igitur secundum naturam sit, inquiretur: quod vero naturam superat, silentio colatur: non tamquam fugiendum, sed tamquam inenarrabile, dignumque quod silentio veneremur. Sed date mihi, quæso, hanc veniam, ut in exordio finem faciam dicendi. Cum enim rerum sublimiorum investigationem attingere reformidem, quo pacto, aut quam in partem orationis clavum flectam nescio. Quid enim dicam, aut quid loquar? Matrem video, quæ peperit; filium partu editum cerno: modum autem generationis non conspicio: vincitur enim natura, vincitur ordinis limes, quando vult Deus. Non enim secundum naturam res accidit, sed supra naturam miraculum evenit: quievit enim natura, sed Domini voluntas operata est. O ineffabilem gratiam! Unigenitus, qui est ante sæcula, qui tangi non potest, qui simplex est et incorporeus, corpus meum subiit corruptioni obnoxium et aspectabile¹. Quam ob causam? Ut conspectus doceat, docens autem, ad ea quæ non cadunt sub oculos, manu ducat. Nam quoniam oculos auribus fideiores esse existimant homines, de eo vero dubitant, quod non vident, propterea dignatus est et per corpus oculis conspectum sui præbere, ut dubitationem tolleret. Et nascitur ex Virgine, quæ rem ignorabat: nam neque cooperata est ad rem gerendam, neque contulit quippiam ad id quod fiebat: sed nudum fuit arcanae virtutis ejus instrumentum; tantum id noverat quod ex Gabriele sciscitata didicerat: *Quomodo mihi fiet istud, quia virum non cognosco* (*Luc.* 1. 34)? Tum inquit ille: Vis hoc scire? *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi* (*Ibid.* v. 35). Et quomodo cum ipsa erat, et paulo post ex ipsa? Quemadmodum artifex, inventa materia utilissima, vas pulcherrimum fabricatur: ita Christus, invento virginis sancto corpore et anima, templum sibi construxit animatum, et hominem qua ratione voluit, efformavit ex virgine, cumque indutus hodie processit, neque naturæ deformitatem erubuit. Neque enim probrosum illi fuit, ut suum opus ipse gestaret: ipsum quoque opificium maxima gloria cumulabatur, quod opificis sui fieret indumentum. Nam quemadmodum in prima formatione fieri non poterat, ut homo constitueretur, antequam lutum in ejus manus veniret: ita fieri nequit ut vas corruptibile transmutetur, nisi fiat Opificis indumentum.

(a) Quæ uncinis clauduntur, desunt in Reg.

¹ Reg., corruptibile et mortale.

θρόνους, οὐ κυριότητας, οὐ δυνάμεις, οὐκ ἐξουσίας, ἀλλὰ ξένην καὶ ἀτριβὴ βαδίσας ὁδόν, ἐξ ἀγεωργήτου προήλθε γαστρός, οὔτε τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ ἐρήμους τῆς ἐπιστάσεως αὐτοῦ καταλιπών, οὔτε τῇ πρὸς ἡμᾶς ἐνανθρωπήσει τῆς οἰκείας θεότητος ἐκστάς· ἀλλὰ βασιλεῖ· μὲν τὸν ἐπουράνιον βασιλέα τῆς δόξης· ἤλθον προσκυνήσοντας, σπαρατῶνται δὲ τὸν ἀρχιστράτηγον τῆς δυνάμεως θεραπεύουσιν· αἱ γυναῖκες τὸν ἐκ γυναικὸς τεχθέντα, ἵνα τὰς λύπας τῆς γυναικὸς εἰς χαρὰν μεταβάλλῃ· αἱ παρθέναι τὸ τῆς παρθένου παιδίον, ὅτι πῶς ὁ ἄλακτος καὶ μαζῶν δημιουργὸς τὰς πηγὰς μαζῶν αὐτόματα ῥεῖθρα φέρεσθαι ποιῶν, παρὰ μητέρους παρθένου παιδίου· τροφὴν ἔλαβε· τὰ νήπια τὸν νήπιον γενόμενον, ἵνα ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων καταρτίσῃ αἶνον· οἱ παῖδες τὸν παῖδα μάρτυρας διὰ τὴν Ἡρώδου μανίαν ἐργασάμενον· οἱ ἄνδρες τὸν ἐνανθρωπήσαντα καὶ τὰ τῶν δούλων θεραπεύσαντα κακὰ· οἱ ποιμένες τὸν ποιμένα τὸν καλὸν, τὸν τῆν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων προθέμενον· οἱ ἱερεῖς τὸν κατὰ τὴν τάξιν Μελεχισδεκ ἀρχιερέα γενόμενον· οἱ δοῦλοι τὸν μορφήν δούλου λαβόντα, ἵνα ἡμῶν τὴν δουλείαν ἐλευθερίᾳ τιμήσῃ· οἱ ἄλεις τὸν ἀπὸ αἰώνων θηρευτὰς ἀνθρώπων ἐργαζόμενον· οἱ τελῶναι τὸν ἀπὸ τελωνῶν εὐαγγελιστὴν ἀναδείξαντα· αἱ πόρнай τὸν τοῖς πορνικοῖς δάκρυσι τοὺς πόδας πορτιέμενον· καὶ ἵνα συντόμως εἴπω, πάντες οἱ ἀμαρτωλοὶ ἤλθον ἰδεῖν τὸν ἀμὸν τοῦ Θεοῦ τὸν αἰρόντα τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου, μάγοι δορυφοροῦντες^β, ποιμένες εὐλογοῦντες, τελῶναι εὐαγγελιζόμενοι, πόρнай μυροποροῦσαι, Σαμαρεῖταις πηγὴν διψῶσα ζωῆς, Χαναναία πίστιν ἀνευδοκιστὸν ἔχουσα. Πάντων οὖν σκιρτώσων, σκιρτήσαι θέλω καὶ γὰρ, χορεῦσαι βούλομαι, πανηγυρίσαι θέλω· χορεῦω δὲ, οὐ κιθάραν πλήττων, οὐ θυρσοὺν κινῶν, οὐκ αὐλοὺς ἔχων, οὐ δᾶδας ᾄπτων, ἀλλ' ἀντὶ μουσικῶν ὀργάνων τὰ τοῦ Χριστοῦ σπάργανα φέρων. Αὐτὰ γὰρ μοι ἔλπις, αὐτὰ μοι ζωὴ, αὐτὰ μοι σωτηρία, αὐτὰ μοι αὐλὸς, αὐτὰ μοι κιθάρα. Διὸ καὶ αὐτὰ ἐρχομαι φέρων, ἵνα τῇ αὐτῶν δυνάμει ἰσχύϊ λόγων λαβὼν μετ' ἀγγέλων εἴπω·

Δύξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ· μετὰ δὲ ποιμένων, Καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. Σήμερον ὁ γεννηθεὶς ἀρρήτως ἐκ Πατρὸς, ἐκ παρθένου τίττεται, ἀφράστως δι' ἐμέ. Ἀλλὰ τότε μὲν κατὰ φύσιν ἐκ τοῦ Πατρὸς πρὸ αἰώνων ἐγεννήθη, ὡς ὁ γεννήσας οἶδε· σήμερον δὲ πάλιν παρὰ φύσιν ἐτέχθη, ὡς ὁ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπίσταται χάρις. [394] Καὶ ἡ ἄνω αὐτοῦ γέννησις ἀληθὴς, καὶ ἡ κάτω γέννησις ἀψευδής, καὶ ἀληθῶς Θεὸς ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθη, καὶ ἀληθῶς ἄνθρωπος ὁ αὐτὸς ἐκ παρθένου ἐτέχθη. Ἄνω μόνος ἐκ μόνου Μονογενὴς, κάτω μόνος ἐκ παρθένου μόνος Μονογενὴς ὁ αὐτός. Ὅσπερ γὰρ ἐπὶ τῆς ἄνω γεννήσεως ἀσεβὲς ἐννοῆσαι μητέρα· οὕτω βλάσφημόν ἐστιν ὑπολαβεῖν καὶ ἐπὶ τῆς κάτω γεννήσεως πατέρα. Ὁ Πατήρ ἀρρέυστως ἐγέννησε, καὶ ἡ παρθένος ἀφθόρως ἔτεκεν· οὔτε γὰρ ὁ Θεὸς βεῦσιν ὑπέμεινε γεννήσας· θεοπρεπῶς γὰρ ἐγέννησεν· οὔτε ἡ παρθένος φθορὰν ὑπέμεινε τεκούσα· πνευματικῶς γὰρ ἔτεκεν. Ὅθεν οὔτε ἡ ἄνω αὐτοῦ γέννησις ἐξήγησιν ἔχει, οὔτε ἡ ἐν

ὑστέροις καιροῖς πρόοδος πολυπραγμανεῖσθαι ἀνέχεται. Ὅτι μὲν^δ γὰρ ἔτεκεν ἡ παρθένος, σήμερον οἶδα, καὶ ὅτι ἐγέννησεν ὁ Θεὸς ἀχρόνως, πιστεύω· τὸν δὲ τρόπον τῆς γεννήσεως σιωπῇ τιμᾶν μεμάθηκα, καὶ οὐ διὰ λόγων πολυπραγμανεῖν παρέλαβον. Ἐπὶ γὰρ Θεοῦ οὐ δεῖ τῇ φύσει τῶν πραγμάτων προσέχειν, ἀλλὰ τῇ δυνάμει τὸ ἐνεργούντος πιστεύειν. Φύσεως γὰρ ἐστὶ νόμος, ὅταν γυνὴ προσομιλήσασα γάμοις τέκῃ· ὅταν δὲ παρθένος ἀπειρόγαμος τεκούσα πάλιν παρθένος φανείη, ὑπὲρ φύσιν τὸ πρᾶγμα. Τὸ οὖν κατὰ φύσιν ζητεῖσθαι, τὸ δὲ ὑπὲρ φύσιν σιγῇ τιμασθαι, οὐχ ὡς φευκτὸν, ἀλλ' ὡς ἀπὸρρήτον, καὶ σιωπῇ τιμασθαι ἄξιον. Ἀλλ' ἀπονεύματι μοι συγγνώμην, παρακαλῶ, ἐν προημιόις καταπαῦσαι τὸν λόγον βουλομένη. Δειλὸς γὰρ ὢν πρὸς τὴν τῶν χρειτόνων ἔρευναν, πῶς ἢ ποῦ τρέψω τῶν λόγων τὰ πηδάλια οὐχ ἔχω. Τί γὰρ εἴπω, ἢ τί καλῶσω; Τὴν τεκούσαν ὁρῶ, τὴν τεχθέντα βλέπω, τὸν δὲ τρόπον τῆς γεννήσεως οὐ συνορῶ· νικᾷται γὰρ φύσις, νικᾷται καὶ τάξεως ὅρος, ὅπου Θεὸς βούλεται. Οὐ γὰρ κατὰ φύσιν γέγονε τὸ πρᾶγμα· ἀλλ' ὑπὲρ φύσιν τὸ θαῦμα· ἤργησε γὰρ ἡ φύσις, καὶ ἐνήργησε τοῦ Δεσπότη τοῦ βούλημα. Ὁ χάριτος ἀφράστου! Ὁ πρὸ αἰώνων Μονογενὴς, ὁ ἀναφής, καὶ ἀπλοῦς, καὶ ἀσώματος, ὑπείστηλθέ μου τὸ φθαρτὸν καὶ ὁρατὸν σῶμα. Διὰ τί; Ἵνα βλέπομενος διδάξῃ, διδάξας δὲ πρὸς τὸ μὴ βλέπομενον χειραγωγῇ. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ ἄνθρωποι τὸν ὀφθαλμὸν τῆς ἀκοῆς πιστότερον ποιοῦσιν, ὁ δὲ μὴ βλέπουσιν ἀμφιβάλλουσι, διὰ τοῦτο ἡνείχετο καὶ ὀφθαλμοῖς τὴν ἑαυτοῦ θέαν διὰ τοῦ σώματος παρατρεῖν, ἵνα λύσῃ τὴν ἀμφισβήτησιν. Καὶ τίττεται ἐκ παρθένου ἀγνοοῦσα· τὸ πρᾶγμα· οὔτε γὰρ συνήργησεν πρὸς τὸ γινόμενον, οὔτε συνεβάλλετο πρὸς τὸ πραττόμενον, ἀλλ' ἦν ψιλὸν ὄργανον τῆς ἀπορρήτου αὐτοῦ δυνάμεως, μόνον εἰδοῖα, ὃ παρὰ τοῦ Γαβριὴλ ἐρομένη ἔμαθεν, ὅτι Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἀνδρὶ οὐ γυνώσκω; Καί φησι· Τοῦτο βούλει μαθεῖν; [395] Πνεῦμά ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοί. Καὶ πῶς ἦν μετ' αὐτῆς, καὶ μικρὸν ὕστερον ἐξ αὐτῆς; Ὅσπερ τεχνίτης εὐρὺν ὕλην χρησιμωτάτην, κάλλιστον ἀπεργάζεσθαι σκευὸς· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς εὐρὺν τῆς παρθένου ἁγίον καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν, ἐμψυχον ἑαυτῷ κατεκόσμησε^ε ναὸν, ὃν ἐβούλητ' ὁ τρόπος πλάσας τὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ παρθένῳ, καὶ ἐνδυσάμενος αὐτὸν, σήμερον προήλθεν, οὐκ αἰδεσθεὶς τὸ δυσειδὲς^ς τῆς φύσεως. Οὐδὲ γὰρ ὕδριν ἔφερεν αὐτῷ, φορέσαι τὸ ἴδιον ἔργον· καὶ τὸ πλάσμα δὲ μεγίστην ἐκαρπούτο δόξαν, ἐνδύμα τοῦ τεχνίτου γινόμενον. Ὅσπερ γὰρ παρὰ τὴν πρώτην πλάσιν ἀδύνατον ἦν συνεστάναι τὸν ἄνθρωπον, πρὶν ἢ τὸν πηλὸν εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ ἔλθειν· οὕτω καὶ τὸ φθάρειν σκευὸς ἀδύνατον μεταποιηθῆναι^ι, εἰ μὴ γέγονεν ἐνδύμα τοῦ ποιήσαντος.

^δ Reg. πρόοδος καθήτη γέγονεν· ὅτι μὲν. Μοι σήμερον abest a Reg.

^ε Reg. γὰρ ἐστὶ πυρὸς, ὅταν γυνὴ ἀρρενικοῖς ὁμιλήσασθαι θεσμοῖς τέκῃ.

^ς Reg. φθαρτὸν καὶ ὁρατὸν σῶμα.

^ε Reg. κατεσκεύασε.

^ι Reg. τὸ δυσωδὲς.

^ι Reg. παρὰ τὴν ἀρχὴν ἀδύνατον συστήναι τὸν ἄνθρωπον πρὶν ἢ τὸν Θεὸν τὸν πηλὸν εἰς τὰς χεῖρας τὰς ἑαυτοῦ λαβεῖν. Οὕτω καὶ τὸ διαφθάρειν ἀδύνατον ἦν μεταποιηθῆναι.

^α Reg. παιδίων.

^β Hec, μάγοι δορυφοροῦντες, etc., usque ad πάντων ἄνδρ., desunt in Reg.

^ι Ita Reg., melius quam editi, qui omittunt πανηγυρίσαι θεῶν.

Ἀλλὰ τί εἶπω, ἢ τί λαλήσω; Ἐκπλήττει γάρ με τὸ θαῦμα. Ὁ Παλαιὸς ἡμερῶν παῖδιον γέγονεν, ὁ ἐπὶ θρόνῳ ὑψηλὸς καὶ ἐπηρμένους καθήμενος ἐν φάτῃ τίθεται, ὁ ἀναφής, καὶ ἀπλοῦς, καὶ ἀσύνητος, καὶ ἀσώματος χερσὶν ἀνθρωπίναις ἐλίσσεται, ὁ τὰ τῆς ἀμαρτίας διασπών ἃ δεσμὰ σπαργάνοις ἐμπλέκεται, ἐπειδὴ τοῦτο θέλει. Θέλει γάρ τὴν ἀτιμίαν ποιῆσαι τιμὴν, τὴν ἀδοξίαν ἐνδύσαι· δόξαν, τὸν τῆς ὑβρεως ὄρον, ἀρετῆς δεῖξαι τρόπον. Ὅθεν ὑπέρχεται τὸ ἐμὸν σῶμα, ἵνα ἐγὼ χωρήσω τὸν αὐτοῦ Λόγον· καὶ λαβὼν τὴν ἐμὴν σάρκα, δίδωσί μοι τὸ ἑαυτοῦ Πνεῦμα, ἵνα διδοὺς καὶ λαμβάνων θησαυρὸν μοι ζωῆς ἐμπορεύσῃται. Λαμβάνει μου τὴν σάρκα, ἵνα με ἀγιάσῃ· δίδωσί μοι τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, ἵνα με διασωῇ. Ἀλλὰ τί εἶπω, καὶ τί λαλήσω; Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει. Οὐκ ἐτι λέγεται ὡς γεννησόμενον, ἀλλὰ θαυμάζεται ὡς πεπραγμένον. Παρὰ Ἰουδαίους ἐπέπρακτο, παρ' οἷς καὶ ἐλέγετο, ὅψ' ἡμῶν δὲ πιστεύεται, παρ' οἷς οὐδὲ ὠνομάζετο. Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει. Τὸ μὲν γράμμα τῆς συναγωγῆς, τὸ δὲ κτῆμα τῆς Ἐκκλησίας. Ἐκείνη τὸ διέπυχον εὔρεν, αὐτὴ τὸν μαργαρίτην ἐφεύρεν· ἐκείνη τὸ ἔριον ἔβαψεν, αὐτὴ τὴν ἀλουργίδα ἐνεδύσατο. Ἡ Ἰουδαία γὰρ αὐτὸν ἔτεκε, καὶ ἡ οἰκουμένη αὐτὸν ὑπέδεξάτο. Ἡ συναγωγὴ αὐτὸν ἔθρεψε, καὶ ἐτιθηγήσατο, καὶ ἡ Ἐκκλησία κατέσχε καὶ ἐκαρπώσατο. Παρ' ἐκείνη τὸ κλῆμα τῆς ἀμπέλου, καὶ παρ' ἐμοὶ ὁ βότρυς τῆς ἀληθείας. Ἐκείνη τὸν βότρυον ἐτρέφει, καὶ τὸν καρπὸν τοῦ Πνεύματος τὰ ἔθνη δρέπονται. Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἀνήψεται. Εἰπέ μοι, ὦ Ἰουδαίε, εἰπέ μοι λοιπὸν, τίνα ἔτεκε; Θάρρησόν μοι, κἀν ὡς τῷ Ἡρώδῃ. Ἀλλ' οὐ [396] θαρρήεις. Ὀἶδα διὰ τί· διὰ τὴν ἐπιβουλὴν. Ἐκείνη γὰρ εἶπας, ἵνα αὐτὸν ἀνέλῃ· ἐμοὶ δὲ οὐ λέγεις, ἵνα μὴ αὐτὸν προσκυνήσω. Τίνα δὲ ἔτεκε; Τίνα; Τὸν Δεσπότην τῆς φύσεως. Κἀν γὰρ σὺ σωπᾷς, ἡ φύσις βοᾷ· ἔτεκε γὰρ, ὡς ὁ τεχθεὶς τεχθῆναι ἠθέλησεν. Οὐ γὰρ ὑπὸ τῆς φύσεως ἐπατρίετο, ἀλλ' ὡς Δεσπότης τῆς φύσεως ξένον τῆς γεννήσεως εἰσήγαγε τρόπον, ἵνα δείξῃ, ὅτι καὶ ἄνθρωπος γενόμενος οὐχ ὡς ἄνθρωπος τίκεται, ἀλλ' ὡς Θεὸς γεννᾶται. Ἐκ παρθένου οὖν σήμερον προήλθε νικησάσης φύσιν, ὑπερβάσης γάμον. Ἐπρεπε γὰρ τῷ τῆς ἁγιοσύνης πρυτάνει ἐκ καθαρῶν καὶ ἁγίων προελθεῖν τόκων. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ πάλαι ἐκ παρθένου γῆς τὸν Ἀδὰμ πλάσας, ἀπὸ δὲ τοῦ Ἀδὰμ ἀνευ γυναικὸς γυναῖκα μορφώσας. Ὡςπερ γὰρ ὁ Ἀδὰμ ἀνευ γυναικὸς γυναῖκα ἤνεγκεν, οὕτω καὶ σήμερον ἡ παρθένος ἀνευ ἀνδρὸς ἀνδρα ἔτεκεν. Ἀνθρώπος γὰρ ἐστὶ, φησὶ, καὶ τίς γινώσκει αὐτόν; Ἐπειδὴ γὰρ ἐχρεώσκει τὸ γυναικεῖον γένος τοῖς ἀνθρώποις τὴν χάριν, ὡς τοῦ Ἀδὰμ ἀνευ γυναικὸς γυναῖκα βλαστήσαντος, διὰ

^a Reg. διαρρήξας. Infra idem τῆς ὑβρεως λόγον.

^b Reg. καὶ παρὰ Ἰουδαίους... ἐπὶ γαστρὶ.

^c Reg. καὶ τὸν ἀκρόμωνα τοῦ Πνεύματος τὰ ἔθνη βαστάζουσι.

^d Reg. ἀλλ' οὐ θαρρήεις ἐκεῖνη. Infra μὴ ante αὐτὸν in edit. Mor. deest; sed est in Reg. [et in Sav.], et sic legend.

^e Reg. νικῆσας φύσιν, ὑπερβάς γάμον, non male. Paulo post idem προελθεῖν παστέδων.

τοῦτο σήμερον ἔτεκεν ἡ παρθένος ἀνευ ἀνδρὸς, ὑπὲρ τῆς Εὐας ἐκτινύουσα τοῖς ἀνδράσι τὸ χρεός. Ἦνα γὰρ μὴ μέγα φρονήσῃ ὁ Ἀδὰμ, ἀνευ γυναικὸς γυναῖκα βλαστήσας, διὰ τοῦτο καὶ ἡ παρθένος ἀνευ ἀνδρὸς ἀνδρα ἔτεκεν, ἵνα τῷ κοινῷ τοῦ θαύματος τὸ ὁμειμον δείξῃ τῆς φύσεως. Ὡςπερ γὰρ ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ τὴν πλευρὰν ἀφείλε, καὶ τὸν Ἀδὰμ οὐκ ἐμείωσε· οὐδὲν· οὕτω καὶ ἐν τῇ παρθένῳ καὶ τὸν ἐμψυχῶ ἐπλασε ναὸν ^e, καὶ τὴν παρθενίαν οὐκ ἔλυσεν. Σῶμα ^f εἰμεινεν ὁ Ἀδὰμ καὶ μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς πλευρᾶς· ἀφθորος εἰμεινεν καὶ ἡ παρθένος μετὰ τῆς πρόδου τοῦ βρέφους. Διὰ τοῦτο δὲ οὐκ ἀλλαγήθεν ^g ἑαυτῷ ναὸν κατεσκευάσατο, οὐδὲ ἄλλο σῶμα πλάσας ἐνεδύσατο, ἵνα μὴ δόξῃ τὸ τοῦ Ἀδὰμ ἐνυδρίζειν φέρομα. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπατηθεὶς ὁ ἄνθρωπος ὄργανον γέγονε τοῦ διαβόλου, διὰ τοῦτο αὐτὸν τὸν ὑποκαταστήντα ἐμψυχον ἀνελάμβανε ναὸν, ἵνα διὰ τὴν πρὸς τὸν πεποικηκότα συνάφειαν ^h ἐκ τῆς τοῦ διαβόλου αὐτὸν ἀποσπῇ συνηθείας. Ὅμως καὶ ἄνθρωπος γινόμενος οὐχ ὡς ἄνθρωπος τίκεται, ἀλλ' ὡς Θεὸς γεννᾶται. Εἰ γὰρ ἐκ κοινῶν γάμων προήλθεν, ὥςπερ ἐγὼ, ψεύδους τοῖς πολλοῖς ἐνομίζετο· νῦν δὲ διὰ τοῦτο ἐκ παρθένου τίκεται, τικτόμενος δὲ καὶ τὴν μήτραν ἀναλλοιωτὸν τηρεῖ, καὶ τὴν παρθενίαν ἀζήμιον διαφυλάττει, ἵνα ὁ ξένος τῆς κυήσεως τρόπος πίστεώς μιν μεγάλης πρόξενος γέννηται. Ὅθεν κἀν Ἑλλήνι με, κἀν Ἰουδαίῳ ἐρωτᾷ, ὅτι ὁ Χριστὸς Θεὸς ὢν κατὰ φύσιν, ἄνθρωπος γέγονε παρὰ φύσιν, ἐρῶ, Ναί, μάρτυρα τοῦ λόγου τὴν ἀσπίλον τῆς παρθενίας σφραγίδα καλῶν· οὕτω γὰρ ἐστὶ Θεὸς νικῶν τὴν τῆς φύσεως τάξιν· οὕτω γαστρός ἐστὶ κεραμεύς, καὶ παρθενίας εὐρετής, ὅτι καὶ ἀμόλυντον ἔσχε ⁱ τῆς γεννήσεως [397] τὸν τρόπον, καὶ ἑαυτῷ ἀφράστως ὡκαδόμησεν ναὸν, ὃν ἡδουλήθη τρόπον. Εἰπέ μοι οὖν, ὦ Ἰουδαίε, ἔτεκεν ἡ παρθένος, ἡ οὐ; Εἰ μὲν γὰρ ἔτεκεν, ὁμολόγησον τὸν ξένον τόκον· εἰ δὲ οὐκ ἔτεκε, διὰ τί τὸν Ἡρώδην ἠπάτησας; Σὺ γὰρ αὐτῷ πυνθανομένη, τοῦ ὁ Χριστὸς γεννᾶται, εἶπας, ὅτι ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας. Μὴ οὖν ἐγὼ ᾔδειν τὴν κώμην, ἢ τὸν τόπον; μὴ ἐγὼ τοῦ γεννωμένου τὴν ἀξίαν ἐγίνωσκον; οὐχ ὁ Ἡσαίας ὡς Θεοῦ αὐτοῦ ἐμνημόνευσε; Τέξεται γὰρ, φησὶν, υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐρμανουὴλ. Οὐχ ὑμεῖς ἀγκώμονες ἐχθροὶ τὴν ἀλήθειαν εἰσηγήσασθε; οὐχ ὑμεῖς οἱ γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι οἱ ἀκριβεῖς τοῦ νόμου φύλακες πάντα τὰ κατ' αὐτὸν ἡμᾶς ἐδιδάξατε; μὴ τὴν τῶν Ἑβραίων γλῶσσαν εἰσόμεν; οὐχ ὑμεῖς καὶ Γραφὰς ἡρμηνεύσατε; Μετὰ τὸ τεκεῖν τὴν παρθένον, καὶ πρὸ τοῦ τεκεῖν, ἵνα μὴ δόξῃ πρὸς χάριν τοῦ Θεοῦ ἐρμηνεύσθαι τὸ λεγόμενον, οὐχ ὑμεῖς ἐρωτώμενοι παρ' Ἡρώδου, μάρτυρα παρηγάγετε Μιχαῖαν τὸν προφήτην, ἵνα ὑμῶν τὸν λόγον κυρώσῃται; Καὶ σὺ γάρ, φησὶ, Βηθλεὲμ οἶκος τοῦ Ἐφραθᾶ οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἰ ἐν τοῖς ἡμέροις σου Ἰούδα· ἐκ σου γὰρ ἐξελεύσεται ἡγούμενος, ὁστις ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν Ἰσραὴλ. Καλῶς εἶπας ὁ προφήτης, Ἐκ σου. Ἐξ ὑμῶν γὰρ ἐξήλθε, καὶ τὴν οἰκουμένην ἤλθεν. Ὁ γὰρ ὢν, προέρχεται· ὁ μὴ ὢν, κτίζεται, ἢ γίνεται. Αὐτὸς δὲ καὶ ἦν, καὶ προῆν, καὶ αἰεὶ ἦν· ἀλλ' ἦν μὲν αἰεὶ ὡς Θεός, αἰετῶς

^f Reg. γυναῖκα πλάσας. Mox idem θαύματος, δείξῃ καὶ τὴν φύσιν.

^g Ἐπλασεν ἄνθρωπον Reg.

^h Reg. διὰ τοῦτο αὐτὸ τὸ δοκοῦν ὄργανον, ἐμψυχον ἀνθρώπον ναὸν, ἵνα διὰ τῆς συνάφειας.

ⁱ Reg. παρθενίας ἐρμηνεύτης, ὅτι καὶ ἀνύμφευτον ἔσχε. Hic perpetuam sunt varietates; praecipuas solum notabimus.

2. (a) Sed quid dicam, aut quid loquar? Miraculum enim in admirationem me traducit. Antiquus dierum factus est infans, et qui in solio sublimi præcelsoque considet, in præsepio ponitur; et qui impalpabilis et simplex, et incompressus, atque incorporeus est, humanis manibus contrectatur: qui peccatorum vincula dirumpit, fasciis, quia vult, stringitur. Statuit enim ignominiam vertere in honorem, infamiam induere gloria, et contumeliæ fines modum virtutis ostendere. Idcirco meum corpus subit, ut ejus Verbi ego capax flam; et meam carnem suscipiens, Spiritum mihi suum largiens, ut largiens et accipiens vitæ mihi thesaurum comparet. Carnem meam suscepit, ut me sanctificet: Spiritum mihi suum largitur, ut salvum me faciat. Sed quid dicam, aut quid loquar? *Ecce virgo concipiet* (Isai. 7. 14). Non jam dicitur, ut futurum, sed suspicatur ut jam factum. Atque apud Judæos quidem factum est, apud quos dicebatur: a nobis autem creditur, apud quos ne nominahatur quidem. *Ecce virgo concipiet*. Litera quidem synagogæ est, possessio vero Ecclesiæ. Illa tabellas invenit, hæc margaritam inveniet: illa lanam tinxit, hæc veste purpurea est induta. Siquidem Judæa ipsum peperit, at orbis terrarum ipsum excepit. Synagoga ipsum aluit et educavit: Ecclesiam ipsum tenuit, etque potita est. Apud illam palmes vitis, et apud me racemus veritatis. Illa racemum vendemiavit, et gentes mysticam potionem bibunt. Illa granum frumenti in Judæa seminavit; et gentes fidei falce segetem messuerunt. Gentes rosam pie decerpserunt, et apud Judæos spina incredulitatis remansit: pullus avolavit, et assident nido stulti: folia literæ interpretantur Judæi, et fructum Spiritus gentes decerpunt. *Ecce virgo in utero concipiet*. Dic mihi, Judæe, dic mihi porro, quem peperit? Fide mihi, saltem ut Herodi. Sed non fidis. Scio quam ob causam: propter insidias. Illi enim dixisti, ut eum interficeret: mihi vero non dicis, ut ne eum adorem. Quemnam vero peperit? Quemnam? Naturæ Dominum. Licet enim tu silcas, clamat natura: peperit enim, ut voluit partu edi, qui partu est editus. Non enim id a natura permittebatur, sed ut naturæ Dominus inusitatum nativitatis modum invexit, ut ostendat se hominem factum, non ut hominem partu edi, sed ut Deum nasci. Ex Virgine igitur hodie prodiit, quæ naturam vicit, et nuptias superavit¹. Etenim sanctitatis Dispensatori conveniebat, ut puro et sancto partu in lucem ederetur. Ipse namque est, qui e terra virgine quondam formavit Adamum, ex Adamo vero sine muliere mulierem efformavit. Sicut enim sine muliere protulit mulierem Adamus, sic etiam Virgo sine viro hominem hodie peperit. Homo enim est, inquit, et quis cognoscet eum? Nam quoniam hominibus genus muliebre beneficium debebat, utpote quod Adam sine muliere mulierem produxerat: propterea virgo sine viro hodie peperit, ac pro Eva

debitum viri persolvit. Ut enim non superbiret Adamus, quod sine muliere mulierem protulisset, idcirco et mulier sine viro peperit virum, ut miraculi communi-
one naturæ æqualitatem ostenderet. Nam quemadmodum ab Adamo costam abstulit, et Adamum nihil imminuit: sic et in Virgine animatum templum effinxit, et virginitatem minime solvit. Salvus et incolumis remansit etiam post costæ privationem Adamus: incorrupta etiam virgo permansit, postquam infans ex ea prodiit. Idcirco autem non aliunde sibi templum exstruxit, neque aliud corpus formatum induit, ne massam Adam contumelia afficere videretur. Nam quoniam deceptus homo, diaboli instrumentum factus erat, propterea ipsum qui supplantatus fuerat² tamquam animatum templum assumit, ut propter hanc cum suo Conditor conjunctionem ipsum a diaboli consuetudine ac familiaritate divelleret. Verumtamen dum sit homo, non ut homo partu editur, sed ut Deus nascitur. Si enim ex communi conjugio prodisset ut ego, sumentum a vulgo existimatus esset: jam vero idcirco ex Virgine nascitur, nascens autem, et uterum illibatum conservat, et intemeratam virginitatem custodit, ut inusitatus pariendi modus magnæ mihi fidei conciliator exsistat. Unde sive me gentilis sive Judæus interroget, num Christus cum secundum naturam Deus esset, homo præter naturam sit factus, dicam, Sic est: et testem inviolatum virginitatis sigillum citabo: ita namque Deus est, qui naturæ ordinem vincat: ita ventris est sctor, et virginitatis inventor, qui et immaculatum habuerit nativitatis modum, et ineffabiliter templum sibi, quo voluerit modo, construxerit. Dic mihi ergo, Judæe, peperitne virgo, annon? Si enim peperit, inusitatum partum confitere: quod si non peperit, cur Herodem sefellisti? Tu enim ipsi sciscitanti, ubi Christus nasceretur, dixisti, In Bethleem Judææ. Num igitur ego pagum noveram aut locum (Matth. 2. 5)? num ego dignitatem ejus qui natus erat perspectam habebam? nonne Isaias ipsius tanquam Dei mentionem fecit? *Pariet enim, inquit, filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel* (Isai. 7. 14). Nonne vos improbi inimici veritatem introduxistis? nonne vos scribæ et Pharisei diligentes legis observatores omnes res ejus nos docuistis (Matth. 4. 23)? numquid Hebraicam linguam nos callemus? nonne vos Scripturas interpretati estis? Postquam virgo peperit, et antequam pareret, ne videretur locus ille in gratiam Domini exponi, nonne vos interrogati ab Herode testem Michæam prophetam protulistis, ut sermonem vestrum confirmaret? *Et tu enim, inquit, Bethleem domus Ephrata, nequaquam minimus es in principibus Juda: ex te enim exiet dux, qui reget populum meum Israel* (Mich. 5. 2; Matth. 2. 6). Recte dixit propheta, *Ex te*. Ex vobis exiit, et in orbem terrarum venit. Qui enim est, progreditur; qui vero non est, creatur, aut fit. At ipse et erat, et ante erat, et semper erat: sed erat quidem semper ut Deus, mundum gubernans: hodie vero

¹ Reg., ... prodiit, naturam vincens, nuptias superans.

(a) Quæ sequuntur de Incarnatione Christi concinnata citantur a S. Cyrillo Alexandrino, in libro ad Reginas.

² In Reg. legitur, propter idipsum quod instrumentum esse videatur.

prodiit : ut homo populum regit , ut Deus autem orbem terrarum salvum fecit . O benignos hostes ! o modestos ac mites accusatores , qui natum in Bethleem Deum esse imprudentes indicarunt : qui latentem in præsepio Dominum notum fecerunt , qui jacentem in spelunca inviti indicarunt , et beneficio nolentes sua sponte nos affecerunt , revelarunt , cum occultare conarentur ! Vides imperitos magistros ? Quæ docent ipsi nesciunt : fame confecti nutriunt , sitientes potum præbent , egestate pressi ditant . Venite igitur , festum agamus , venite , solemnitatem celebremus . Inusitatus enim est festivitatis modus , quandoquidem et incredibilis est sermo nativitatis . Hodie namque vetus solum est vinculum , diabolus confusus est , dæmones aufugerunt , destructa mors est , paradisi reseratus , maledictio deleta est , peccatum et medio sublatus est , ablegatus est error , veritas rediit , et pietatis sermo undequaque disseminatus est , et cucurrit : conversatio cælitum in terris plantata est : angeli cum hominibus communicant , homines cum angelis intrepide colloquuntur . Quid ita ? Quoniam Deus in terram venit , et homo in cælum , omnia passim commixta sunt . Venit enim in terra , cum totus in cælo sit : cumque totus in cælo sit , totus est in terra . Cum esset Deus , factus est homo , non negans se Deum esse : cum esset Verbum impatibile , factus est caro : ut habitaret in nobis caro factus est . Deus enim factus non est , sed erat . Propterea caro factus est , ut quem cælum non capiebat , hodie præsepium susciperet . Propterea ponitur in præsepio , ut is a quo nutriuntur omnia pueruli alimentum a virgine matre accipiat . Propterea futurorum sæculorum Pater tamquam ab ubere pendens infans virginæ minime refugit ulnas , ut magis accessu facilis fiat . Siquidem et hodie magi advenerunt , et tyrannum abnegandi initium fecerunt , et cælum gloriatur , dum per stellam Dominum suum indicat , et super nubem levem corporis sui sedens Dominus currit in Ægyptum : et fugere quidem Herodis videtur insidias , re autem vera quod ab Isaia dictum fuerat adimplet : « Erit enim , » inquit , « in die illa Israel tertius in Assyriis , et in Ægyptiis benedictus erit populus meus in terra , quam benedixit Dominus Sabaoth , dicens : Benedictus erit populus meus qui in Ægypto et qui in Assyriis et qui in Israel » (*Isai. 19. 24. 25*). Quid ais , Judæe ? qui primus eras , tertius factus es ? Ægyptii et Assyrii tibi antelati sunt , et primogenitus Israel numero posterior est ? Ita est : merito Assyrii primi erunt : quandoquidem et ipsi primi per magos eum adoraverunt : Ægyptii vero post Assyrios , quandoquidem ipsum Herodis insidias fugientem exceperunt ; postremo vero loco numeratur Israel , quandoquidem post ascensum ejus ex Jordane tum demum per apostolos eum agnoverunt . Ingressus est autem Ægyptum , concutiens Ægypti manufacta , non quoquo modo , sed postquam Ægypti vestibula conclusit interitu primogenitorum (*Isai. 19. 1*) . Propterea tamquam primogenitus hodie ingressus est ut antiquæ mœstitiæ luctum solveret . Primogenitum vero dici

Christum testatur hodie Lucas evangelista cum dicit : *Et peperit filium suum primogenitum , et pannis involvit eum , et reclinavit eum in præsepio , quia non erat eis locus in diversorio (Luc. 2. 7)* . Ingressus est igitur Ægyptum ut antiquæ mœstitiæ luctum solveret : et plagarum loco gaudium invenit , et loco noctis atque tenebrarum lumen salutis largitus est . Contaminata tunc fuit aqua fluminis immaturæ ætatis infantium corde . Ingressus est igitur in Ægyptum is qui aquam rubram reddiderat , et fluminis fluentis vim gignendi salutem indidit , eorumque impuritatem ac sordes Spiritus virtute purgavit¹ . Afflicti fuerunt Ægyptii , et furore correpti Deum abnegarunt . Ingressus est igitur in Ægyptum , religiosas animas cognitione Dei complens , effecit ut flumen secundoires spicis martyres aleret . Sed propter angustias temporis hoc loco statui finem facere dicendi , quod reliquum est negotii vobis in diem sequentem reservaturus : hic autem orationi finem imponam , ubi hoc explevero , quo pacto nimirum , cum impatibile Verbum esset , caro factum sit immutata manente natura . Quid dicam , aut quid loquar ? Fabrum et præsepe video et infantem , et cunarum fascias , et virginis partum rebus necessariis destitutum , omnia egestate pressa , omnia plena paupertatis . Vidisti divitias in multa paupertate ? quo modo cum dives esset , egenus est nostra causa factus ? quo modo neque lectum , neque stragulum habuit , sed in nudo præsepi erat projectus ? O paupertatem , divitiarum fontem ! o divitias immensas , paupertatis speciem præ se ferentes ! In præsepi jacet , et orbem terrarum concutit ; fasciis cunarum involvitur , et peccati vincula dirumpit ; nondum in vocem articulatam erupit , et magos edocuit , et ad conversionem commovit . Quid dicam , aut quid loquar ? Ecce infans fasciis involvitur , et in præsepi jacet : adest autem et Maria quæ virgo et mater est : aderat autem et Joseph , qui pater appellatur . Illic vir dicitur , illa uxor vocatur : legitima sunt nomina copulatione destituta . Verborum tenus hæc mihi intellige , non rerum tenus . Hic solum desponsavit , et Spiritus sanctus obumbravit ei : unde dubitans Joseph , quid appellaret infantem nesciebat . Ex adulterio natum dicere ipsum non audebat , probrosum in virginem jacere sermonem non poterat , filium ipsum dicere suum refugiebat : probe namque sciebat sibi ignotum esse , quo pacto , vel unde infans natus esset : quam ob causam illi de re dubitanti , de cælo oraculum angeli voce delatum est : *Noli timere , Joseph : quod enim ex ea genitum est , de Spiritu sancto est (Matth. 1. 20)* . Spiritus enim sanctus virgini obumbravit . Quare vero ex virgine nascitur , et virginitatem illibatam servat ? Quia quondam virginem Evam decepit diabolus , idcirco ad Mariam , quæ virgo erat , felicem nuntium Gabriel detulit . Sed decepta quidem Eva peperit verbum , quod mortem intulit : at felicem nuntium accipiens Maria Verbum in carne genuit , quod vitam nobis æternam conciliat . Verbum Evæ lignum indicavit , per quod lignum q

¹ Reg. , unxit , pro , purgavit .

τὸν κόσμον· σήμερον δὲ προῆλθεν, ὡς ἄνθρωπος μὲν τὸν λαὸν ποιμαίνων, ὡς Θεὸς δὲ τὴν οἰκουμένην διασώζων. Ὡς πολέμιων χρηστῶν! ὡς κατηγορῶν φιλοanthρώπων! οἱ τὸν ἐν Βηθλεὲμ τεθνήσκει λαμβάνοντες ἃ Θεὸν ἔδειξαν, οἱ τὸν ἐν φάτῃ κρυπτόμενον Δεσπότην ἐγνωρίσαν, οἱ τὸν ἐν σπηλαίῳ καθήμενον ἐμψύσαν ἄκοντες, καὶ εὐηργέτησαν μὴ θέλοντες, ἀπεκάλυψαν καλύψαι βουλόμενοι. Εἶδες ἀμαθεῖς διδασκάλους; Ἄ διδάσκουσιν, οὐ γινώσκουσι, πεινῶντες τρέφουσι, διψῶντες ποτίζουσι, πενόμενοι πλουτίζουσι. Δεῦτε οὖν, ἑορτάσωμεν, δεῦτε πανηγυρίζωμεν. Ξένος γὰρ ὁ τῆς ἐορτῆς τρόπος, ἐπειδὴ καὶ παράδοξος ὁ τῆς γεννήσεως λόγος. Σήμερον γὰρ ὁ χρόνιος ἐλύθη δεσμός, ὁ διάβολος ἡσχύνθη, οἱ δαίμονες ἔδραπέτευσαν, ὁ θάνατος ἠελύθη, παράδεισος ἠνεψύχθη, ἡ κατάρρα ἠφανίσθη, ἡ ἁμαρτία ἐκποδὼν γέγονεν, ἡ πλάνη ἀπηλλάχθη, ἡ ἀλήθεια ἐπανήλθε, καὶ τῆς εὐσεβείας ὁ λόγος πανταχοῦ διεσπάρη καὶ ἔδραμεν· ἡ τῶν ἀνω πολιτείαι ἐν τῇ γῇ ἐφύτεύθη, ἄγγελοι μετὰ ἀνθρώπων κοινωνοῦσι, καὶ ἄνθρωποι μετὰ ἀγγέλων ἀεὶ διαλέγονται. Διὰ τί; Ἐπειδὴ Θεὸς ἐπὶ γῆς ἦλθε, [398] καὶ ἄνθρωπος ἐν οὐρανῷ· πάντα ἀναμίξ γέγονε. Ἦλθε γὰρ ἐπὶ τῆς γῆς, ὅλος ὢν ἐν οὐρανοῖς· ὅλος δὲ ὢν ἐν οὐρανῷ, ὅλος ἐστὶν ἐπὶ τῆς γῆς. Θεὸς ὢν, γέγονεν ἄνθρωπος, οὐκ ἀρνησάμενος τὸν ἐν αὐτῷ Θεὸς· λόγος ὢν ἀπαθής, σὰρξ ἐγένετο, διὰ τὸ ἐνοικῆσαι ἡμῖν σὰρξ ἐγένετο. Θεὸς γὰρ οὐκ ἐγένετο, ἀλλὰ ἦν. Διὰ τοῦτο σὰρξ ἐγένετο, ἵνα ὃν οὐκ ἐχώρει οὐρανός, δέξηται φάτῃ. Διὰ τοῦτο ἐν φάτῃ ἐτέθη, ἵνα ὁ τρέφων τὰ σύμπαντα παιδίον τροφὴν παρὰ μητρὸς παρθένου λάβῃ. Διὰ τοῦτο ὁ τῶν μελλόντων αἰώνων Πατὴρ ὡς ὑπομάζιον βρέφος παρθενικῶν ἀνέχεται ἀγκαλῶν, ἵνα καὶ μάγοις εὐπρόσιτος γένηται. Σήμερον γὰρ καὶ μάγοι προσήλθον, ἀρχὴν λαβόντες ἀρνεῖσθαι τὸν τύραννον, καὶ ὁ οὐρανός καυχᾶται ἀστέρι τὸν Ἰσραὴλ Δεσπότην μηνύων, καὶ ὁ Κύριος ἐπὶ νεφέλῃς τοῦ οὐρανοῦ καθεζόμενος ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον τρέχει, τῷ μὲν δοκεῖν φεύγων τὴν Ἡρώδου ἐπιβουλὴν, τῇ δὲ ἀληθεῖς ἀποπληρῶν τὸ παρὰ τοῦ Ἰσραὴλ εἰρημένον· Ἔσται γὰρ, φησὶν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ Ἰσραὴλ τρίτος ἐν τοῖς Ἀσσυρίοις, καὶ ἐν τοῖς Αἰγυπτίοις εὐλογημένος ἔσται ὁ λαός μου ἐν τῇ γῇ, ἣν ἐυλόγησεν Κύριος Σαβαὼθ λέγων· Εὐλογημένος ἔσται ὁ λαός μου ὁ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ὁ ἐν τοῖς Ἀσσυρίοις καὶ ὁ ἐν Ἰσραὴλ. Τί λέγεις, ὦ Ἰουδαίε; ὁ πρῶτος τρίτος γέγονας; Αἰγύπτιοι καὶ Ἀσσύριοι προετάχθησαν, καὶ ὁ πρωτότοκος Ἰσραὴλ ὑπαριθμεῖται; Ναί· εἰκότως· Ἀσσύριοι πρῶτοι ἔσονται, ἐπειδὴ καὶ αὐτοὶ αὐτὸν πρῶτοι διὰ τῶν μάγων προσεκύνησαν· Αἰγύπτιοι δὲ μετὰ τοὺς Ἀσσυρίους, ἐπειδὴ καὶ αὐτοὶ φεύγοντα αὐτὸν τὴν Ἡρώδου ἐπιβουλὴν ἐδέξαντο· τελευταῖος δὲ Ἰσραὴλ ὑπαριθμεῖται, ἐπειδὴ μετὰ τὴν ἀνοδὸν τὴν ἐκ τοῦ Ἰορδάνου διὰ τῶν ἀποστόλων αὐτὸν ἐγνωσαν^α. Εἰσῆλθε δὲ εἰς Αἴγυπτον, σείων τὰ χειροποίητα τῆς Αἰγύπτου οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπέκλεισε τῆς Αἰγύπτου τὰ πρόθυρα τῇ τῶν πρωτοτόκων ἀπωλείᾳ· Διὰ τοῦτο σήμερον εἰσῆλθεν ὡς πρωτότοκος, ἵνα τῆς

παλαιᾶς στυγνότητος διαλύσῃ τὸ πένθος. Καὶ οἱ πρωτότοκος λέγεται ὁ Χριστὸς, μαρτυρεῖ σήμερον ὁ Λουκᾶς ὁ εὐαγγελιστής, λέγων· *Καὶ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον, καὶ ἐσπαργάνωσεν αὐτόν, καὶ ἀνέκλινεν ἐν τῇ φάτῃ, διότι οὐκ ἦν αὐτοῖς τόπος ἐν τῷ καταλύματι*. Εἰσῆλθεν οὖν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἵνα τῆς παλαιᾶς στυγνότητος διαλύσῃ τὸ πένθος, ἀντὶ μαστίγων χαρὰν ἐπιβαλὼν, ἀντὶ νυκτὸς καὶ σκότους σωτηρίας φέγγος χαρισάμενος. Βέβηλον ἦν τότε τοῦ ποταμοῦ τὸ ὕδωρ τῇ τῶν ἀνθρώπων νηπίων σφαγῇ. Εἰσῆλθεν οὖν εἰς τὴν Αἴγυπτον ὁ πάλας τὸ ὕδωρ φοινίσας, καὶ ἐποίησε τὰ βεῖθρα τοῦ ποταμοῦ σωτηρίας γεννητικὰ, τὸ ἐναγὲς αὐτῶν καὶ βέβηλον δυνάμει καθάρισας· τοῦ Πνεύματος. Ἐκακώθησαν οἱ Αἰγύπτιοι, καὶ μανέντες ἠρνούντο τὸν Θεόν. Εἰσῆλθεν οὖν εἰς τὴν Αἴγυπτον, καὶ γνώσεως Θεοῦ ψυχὰς θεοφιλεῖς ἐπλήρωσε· τῷ ποταμῷ δὲ παρέσχε μάρτυρας τρέφειν σταχυὸν εὐφορωτέρους. Ἀλλὰ διὰ τὸ στενὸν τοῦ καιροῦ ἐνταῦθα βούλομαι καταπαῦσαι τὸν λόγον· ὦδε ἰδὲ καταπαύσω, τὸν λόγον πληρώσας, ὅτι πῶς Λόγος ὢν [399] ἀπαθής, σὰρξ ἐγένετο, ἀμεταβλήτου μενούσης τῆς φύσεως. Τί δὲ εἶπω, ἢ τί λαλήσω; Τέκτονα καὶ φάτῃν ὄρω, καὶ βρέφος, καὶ σπάργανα, λοχὸν παρθένου τῶν χρειῶν ἔρμουν, ὅλα πτωχείας ἐχόμενα, ὅλα πενίας γέμοντα. Εἶδες πλοῦτον ἐν πενίᾳ πολλῇ; πῶς πλούσιος ὢν δι' ἡμᾶς ἐπτώχευσε; πῶς οὔτε κλίνην, οὔτε στρωμνὴν εἶχεν, ἀλλ' ἐπὶ ξηρᾷ ἐβρίπτο φάτῃς; Ὡς πένια πλούτου πηγὴ! Ὡς πλούτε ἀμειψτε, πενίας πρόσχημα φέρων! Ἐν φάτῃ κεῖται, καὶ τὴν οἰκουμένην σαλεύει· ἐν σπαργάνοις ἐμπλέκεται, καὶ τὰ τῆς ἁμαρτίας διαρρήσσει δεσμά· οὐπω ἐναρθρὸν ἐβρήξε φωνὴν, καὶ τοὺς μάγους ἐδίδαξε, καὶ ἐκίνησε πρὸς ἐπιστροφὴν. Τί εἶπω, ἢ τί λαλήσω; Ἰδοὺ βρέφος σπαργάνοις ἐμπλέκεται, καὶ ἐν φάτῃ κεῖται· πάρσσι δὲ καὶ Μαρία παρθένος οὔσα καὶ μήτηρ· παρὴν δὲ καὶ Ἰωσήφ ὀνομαζόμενος πατήρ. Οὗτος ἀνὴρ λέγεται, ἐκεῖνη γυνὴ προσαγορεύεται· ὀνόματα ἔνομα συζυγίας ἔρημα. Μέχρι ρημάτων νόησαι μοι, ἀλλ' οὐ μέχρι πραγμάτων^ε. Μόνον οὗτος ἐμνηστεύσαστο, καὶ Πνεῦμα ἅγιον αὐτῇ ἐπεσκίασεν. Ὅθεν ἀπορῶν ὁ Ἰωσήφ οὐκ ᾔδει τί καλέσει τὸ βρέφος. Ἐκ μοιχείας αὐτὸς εἶπεν οὐκ ἐτόλμα, κατὰ τῆς παρθένου βλάστημον καταχέειν λόγον οὐκ ἡδύνατο, τέκνον αὐτὸ εἶπεν Ἰδὼν οὐκ ἠνείχετο· ᾔδει γὰρ καλῶς, ὅτι οὐκ ἔγνω πῶς ἡ πόθεν ἐτέχθη τὸ βρέφος· ὅθεν ἀποροῦντι αὐτῷ πρὸς τὸ πρᾶγμα χρησμός οὐρανῶθεν διὰ τῆς τοῦ ἀγγέλου φωνῆς ἐπεφέρετο, ὅτι *Μὴ φοβοῦ, Ἰωσήφ· τὸ γὰρ γεννώμενον ἐξ αὐτῆς ἐκ Πνεύματος ἐστὶν ἀγίου*. Πνεῦμα γὰρ ἅγιον ἐπεσκίασεν τῇ παρθένῳ. Διὰ τί δὲ ἐκ παρθένου τίκτεται, καὶ τὴν παρθένα ἀζήμιον τηρεῖ; Ὅτι πάλας παρθένο οὔσαν τὴν Εὐὰν ἠπάτησεν ὁ διάβολος, διὰ τοῦτο παρθένο οὔσαν τὴν Μαρίαν ὁ Γαβριὴλ εὐηγγελίασεν. Ἀλλ' ἀπατηθεῖσα μὲν ἡ Εὐὰ ῥῆμα ἔτεκε θανάτου αἵτιον· εὐαγγελισθεῖσα δὲ ἡ Μαρία Λόγον ἐν σαρκὶ ἐγέννησε, ζωῆς αἰωνίου ἡμῖν πρόξενον. Τὸ ῥῆμα τῆς Εὐας ξύλον ἔδειξε, δι' οὗ τὸν Ἀδάμ ἐκ τοῦ

^α Sav. conj. λαμβάνοντα.

^β Reg. θάνατος, sine articulo, moxque similiter κατάρρα.

^γ Reg. Ἀσσύριοι προτάσσονται.

^δ Ita Reg. διὰ τῶν ἀποστόλων αὐτὸν ἐγνωσαν. In edito Morel. hæc corrupta erant: Ἰορδάνου, οὐδὲ τότε ἐκ τῶν ἀποστόλων ἐγνωρίσαν (Savil. 'I., o. r. τ. α. αὐτὸν ἐπ-ἐγνωσαν) nec quadrabant ad interpretationem Frontonis. Infra non pauca desunt in ms.

^ε Reg. χρίσας.

^ι Reg. ἐνταῦθα καταπαύσω τὸν λόγον, τὸ λοιπὸν τῆς πραγματείας, τῇ ἐξῆς ὑμῖν ταμιευσάμενος. Ὡδε quæ lectio non spernenda.

^κ Reg. μέχρι λόγων οἱ γάμοι· ἀλλ' οὐ μ. π. Deinde Savil pro οὗτος e var. lect. in marg. ὁ ἄγγελος.

παράδεισου ἐξέωσαν * ὁ Λόγος δὲ ὁ ἐκ τῆς Παρθένου τὸν σταυρὸν ἔδειξε, δι' οὗ τὸν ληστήν εἰς πρόσωπον τοῦ Ἀδάμ εἰς τὸν παράδεισον εἰσήγαγεν. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἐπίστευον Ἕλληνες, οὐκ Ἰουδαῖοι, οὐχ αἰρετικῶν παῖδες, ὅτι ὁ Θεὸς ἀρρέυστως καὶ ἀπαθῶς ἐγέννησε, διὰ τοῦτο σήμερον ἐκ παθητοῦ σώματος προελθὼν, ἀπαθὲς τὸ παθητὸν διετήρησε σῶμα, ἵνα δείξῃ, ὅτι ὡς περ ἐκ τῆς παρθένου τεχθεὶς τὴν παρ-
θενίαν οὐκ ἔλυσεν, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἀρρέυστου καὶ

* Reg. παραδείσου ἐξέβαλεν. Vox ἐξέωσαν in usu SS. Patrum.

ἀναλλοιώτου μενούσης τῆς ἀγίας οὐσίας, ὡς Θεὸς Θεὸν θεοπροπῶς ἐγέννησεν. Ἐπειδὴ γὰρ καταλιπόντες αὐτὸν οἱ ἄνθρωποι ἀνθρωπόμορφα ἐγλυφον ἑόρτα, οἷς καὶ ἐλάτρευον ἐφ' ὅδρῃ τοῦ χριστιανεύοντος, διὰ τοῦτο σήμερον [400] ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, Θεὸς ὢν, ἐν μορφῇ ἀνθρώπου ὤφθη, ἵνα καὶ τὸ ψεῦδος λύσῃ, καὶ λανθανόντως εἰς αὐτὸν τὴν λατρείαν ἀπανέγκηται. Τοῦτω οὖν τῷ ἐξ ἀπόρων πόρον ἐργασασάμην Χριστῷ δόξαν ἀναπέμφωμεν σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM

Ad hanc homiliam hæc notat Savilius : « Hanc orationem damus ex Editione Romana, castigatam et aliquot pagellis ex Ms. Cæsareo auctam : quæ sane, absque Photio esset, inter ἀμφιβαλλόμενα, quamvis ex veteribus alicujus fuisse videatur, locari debuisset. Neque vero tanti est apud me auctoritas Photii, qui alia quædam non optimæ notæ recepit, ut inter γνήσια ἀναμφιδόλως annumerandam censem. Nam primo, stylus est a Chrysostomi caractere alienus. Secundo, tota scatet allegoriis, quas Noster fere, nisi veniam præfatus, non solet admiscere. Tertio, quod Ignatius nominatim cieter, quod huic Nostro insolens. Postremo, tota intentionis ratio et saltus potius quam transitus ab una re in aliam, nostrum χρυσόβημονα non sapiunt. Et certe in decem his homiliis » (loquitur Savilius de decem homiliis, quas cum hac Tomo 6 una serie posuit) « a viris doctis Romæ editis, vix duæ sunt, summum tres γνήσια. Paulo tamen illi felicius, quam alii fecerunt, ilque viri doctissimi, qui nobis ex decem vel duodecim vix unam dederunt γνήσιαν. Hoc idem tamen de unico legislatore argumentum in germanis ejus scriptis sæpe egregie γυνασθὲν reperitur, hic certe vix, idque frigide attingitur. Scripta videtur hæc oratio, ut ex epiloگو patet, difficillimis reipublicæ temporibus, et imminentibus exitio Orientalis Imperii barbaris nationibus, quod in tempora Chrysostomi vix quadrare videtur. » De hac porro homilia deque aliis, quæ Chrysostomi nomen præferunt, illiusque γνήσια non sunt, hæc habet Fronto Ducaeus, quæ procerum loco præmittuntur Notis ad sextum Tomum, qui Spuria omnia continet.

IN SERMONES S. JOAN. CHRYSOSTOMI

de diversis utriusque Testamenti locis Notæ Frontonis Ducæi Soc. Jesu theologi.

« Quod ab aliis operum sanctorum Patrum editoribus facitatum est, ut dum eorum libros e Græco verterent, vel Latinos emendarent, quos ut legitimos eorum fœtus agnoscebant, suum quoque judicium proferrent de iis quos ob styli dissimilitudinem, vel doctrinæ diversitatem, eorum dignitatem ac famam non sustinere censerent, quorum nomina præ se ferebant : id mihi S. Joannis Chrysostomi lucubrations in lucem edenti concedendum nullus opinor justus rerum æstimator negabit. Nam et antea Justinii Martyris libros vidimus a Joachimo Periono et Sigismundo Gelenio, et Athanasij a Petro Nannio versos in duas classes distinctos : et Hieronymi atque Augustini opera a Mariano Victorio et Lovaniensi theologo sic commendata, ut simul censuram suam adjungerent, qua lectorem de iis quæ genuina erant, quæque falso illis inscripta, seorsim monerent. Quinetiam de hoc ipso Chrysostomo non dubitavit idem præstare Photius in Bibliotheca sua, cum de ejus Homilia in decollationem S. Joannis Baptistæ ita scripsit pag. 832 : ἐπιγράφεται μὲν τοῦ Χρυσοστόμου· οὐκ ἐμοὶ δοκεῖ δέ. Τοῖς γὰρ ἐνθυμήμασι καὶ πάλαι τῆς γραφῆς πολὺ τὸ ἐνδεές τῶν ἄλλων αὐτοῦ λόγων διαφέρεται : Hæc oratio Chrysostomi nomine inscribitur : non tamen mihi ejus esse videtur. Argumentis enim modoque scribendi multum a reliquis ejus orationibus distinguitur. Idem et de tertia ejusdem argumenti fert judicium. Exstat præterea in Augustana Bibliotheca Græcus Catalogus operum Joannis Chrysostomi in Codice manuscripto exaratus, quem olim nobis communicavit v. c. Marcus Velserus Duunvir, antequam in Angliâ typis excuderetur, hoc præfixo titulo, οἱ ἀληθῶς τοῦ Χρυσοστόμου γνήσιοι λόγοι· οἱ δὲ τούτων ἔξωθεν ψευδεῖς. Quæ verè sunt Chrysostomi genuinæ orationes : quæ vero extra istas reperiuntur, falsæ sunt. Sed non de integris tamen Commentariis, vel de tractatibus amplioribus sententiam tulit auctor hujus Catalogi, quales sunt in Matthæum, et Joannem, vel de Sacerdotio et contra Judæos libri, verum de Sermonibus sive Homiliis singularibus, quæ unum aut alterum Scripturæ locum exponunt. Horum exemplum sequutus vir doctissimus Sixtus Senensis libro 4 Bibliothecæ sacre duos catalogos texuit, quorum unus opera complexus est, quæ sine ulla controversia Chrysostomi esse creduntur ; alter, eorum quæ perperam eidem putantur inscripta. Ut autem utrumque tueretur, in legitimis solere dixit auctorem tres in partes concionem suam dividere, in parascēven, exegeticen, et ethicen. In parascēve seu præparatoria parte nunc argumentum quod tractaturus est, commendans, nunc auditorum frequentiam et alacritatem collaudans, et repetens quæ prius dixerat, auditorum animos ad reliquam dictionem jucundis exordiis disponit. In secunda, quæ expositoria est, in explicatio Scripturæ versatur juxta historiam, sive literalem intelligentiam, quam pro fundamento subternit, eamque dilucidis paraphrasibus illustrat, nec ad remotas quasdam allegorias detorquet, sed in vera literæ sententia persistit, exemplo Eusebii Emisēni et Diodori Tarsensis. In tertia parte, quæ moralis est, digreditur in locos communes de contemptu divitiarum, de vitis fugiendis, atque expatiatur nonnumquam in selectis moralis institutionis paradoxis sibi uni propriis, ut, Neminem lædi nisi a seipso ; Melius esse injuriam pati, quam inferre. Solet etiam similibus, dissimilibus, collationibus, et metaphoris abundare, admirabili artificio concinnatis. In altero vero catalogo sermones recensentur, qui licet eruditi sint ipsi, et digni qui legantur, ex multis tamen conjecturis apparet, eos non esse Chrysostomi, sed auctorum, quibus neque candor, neque illa perpetua facilitas inest, quam in Chrysostomo miramur, sed sermo commaticus, et concisus, atque affectione duriusculus, comparisonibus destitutus et abundans similiter desinens sententiis, ac vocum argutis aut etymologiis, a quibus abhorret Chrysostomus, ac sæpe relicto sensu historico, ad allegoricos et anagogicos auctor revolvitur. Assentitur huic Sixti censuræ illustrius. Cardinalis Bellarminus in Catalogo Scriptorum Ecclesiast., ejusque judicium probat de xiv in Marcum sermonibus, quorum auctor monachus fuit sub episcopi potestate constitutus, et ad monachos edidit

paradiso Adamum expulit : Verbum autem quod ex Virgine prodiit, crucem exhibuit, per quod latronem vice Adami in paradisum introduxit. Nam quoniam neque gentiles, neque Judæi, neque hæretici credebant Deum sine passione ac defluxu genuisse, propterea hodie ex patibili corpore progressus, impatibile conservavit corpus patibile, ut ostenderet, quemadmodum ex virgine natus virginitatem non solvit, ita Deum quoque, non defluxa nec mutata manente sacra substantia, tamquam Deum, prout Deo conveniebat,

Deum genuisse. Postquam enim homines eo derelicto statuas sibi humana præditas forma sculperant, quibus in Creatoris contumeliam cultum deferebant, propterea Dei Verbum, cum Deus esset, hodie in hominis forma apparuit, ut mendacium dissolveret, et occulte in seipsum cultum omnem transferret. Huic igitur, qui res impeditas ita reddidit expeditas, Christo Domino gloriam offeramus et una Patri et Spiritui sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

AD HOMILIAM DE LEGISLATORE.

explanationes suas frequentibus allegoriis intermixtas et interdum violentis. Horum itaque doctorum viro- rum vestigiis insistentes nos quoque, cum in aliis quinque Tomis Lutetiæ vulgatis eos exhibuissemus libros atque sermones qui nobis legitimi fœtus auctoris nostri videbantur, paucis exceptis in Psalmos, quos in calcem Tomi rejecimus, qui conciones in Psalmos et Isaiam prophetam complectitur, in hunc demum sextum Tomum coniecimus eos, qui non integros Scripturæ libros, sed singularia quædam loca explicant, et stylo conscripti sunt ab aliis Chrysostomi operibus diverso, cum tota dramatica sit oratio, et ex prosopopœis conflata, sæpe commatica et concisa, atque ad allegorias traducta; collationibus carens aliisque leporibus, qui Chrysostomo sunt familiares : auctorum tamen sunt vel Chrysostomo cœvorum, vel ex erudita illa antiquitate, quæ ab ejus ætate non multum abfuit.

Neque vero mirum quosdam ex illis in antiquis etiam Synodis sub nomine Chrysostomi citari, cum jam in usu essent in Ecclesiis, neque soleant Concilia dum testimonia proferunt, in auctores inquirere aut alias quæstiones excutere ab ea diversas quam præ manibus habent, sed quæ passim offeruntur usurpare, et quacumque ratione receptos scriptores hæreticorum commentis opponere, quemadmodum et apostoli, ac reliqui patres apocryphos libros, ut Herinæ Pastoris, et Evangelium Hebræorum ac Nazaræorum citantur : licet jam ab illorum temporibus mos ille inolevisset, ut patribus supposititios fœtus attribuerent, quemadmodum et ipsis apostolis *περίδοις* Pauli et Theclæ, et Acta Petri atque Apocalypsim adscripserunt.

Hæc prima classis eos sermones continet, qui falso Chrysostomo tribuuntur, a prima pagina usque ad 608 : altera vero illos exhibet qui licet ipsius sint, non tamen censendi sunt ab illo habiti, ut scripti occurrunt, sed *ἀπὸ τῶν ἄλλων* potius et flores ex hortis ejus collecti sunt, in eorum usum qui ex moralibus digressionibus eos decerpebant, quales sunt illæ LIV conciones, vel potius centones ex diversis concionum laciniis concinnati, et Homiliis XXI ad populum Antiochenum subijuncti; quorum fontes indicavimus, et suis eos natalibus restituvimus. Non enim parvi refert intelligere lectorem, nequaquam ita dispositos ab auctore fuisse sermones illos, ne forte falsam existimet Sixti Senensis doctrinam, illos in tres partes dividendis, et allegoricas explanationes ab illis sejungentis : aut idcirco licere putet statim ab ipso exordio vel affectus movere, vel cohortationem moralem adhibere, ut in illis sit centonibus, quos numquam Chrysostomus vir facundissimus ex variis ita fragmentis coagmentasset. Verumtamen hoc nostrum iudicium ita non proponimus, ut soli de illius operibus arbitri sedere velimus, sed optimi et eruditi lectoris censure illud subijcimus, ut videat num multo satius sit quæ vera sunt et genuina distinguere a supposititis, et suo momento scripta quæque ponderare, quam spuria pro germanis venditare, atque in disputationibus cum adversariis Ecclesiæ, Patroclum sub armis Achillis latentem in aciem mittere, majori cum ignominia cædendum, quam si suis tectis armis prodiisset.

Hactenus Froto Duceus de spuris Chrysostomi operibus, quæ in sexto Tomo posuit, in quibus agmen ducit hæc de legislatore homilia : Tomumque illum absolvunt *ἀπὸ τῶν ἄλλων* seu Florilegia, quæ in fine hujusce Tomi edentur. Ut spuriam arbitremur suadent illa omnia quæ Savilius supra notavit; styli diversitas tanta, ut sola possit nos ad calculum contra ferendum deducere; allegoriarum usus frequens, contra morem Chrysostomi; Ignatius Martyr allatus; quod nusquam apud Chrysostomum videre est. Et vero insolens est apud Chrysostomum SS. patres, qui præcesserunt, in medium nominatum allatos videre. Series intricata, contra Chrysostomi morem; qui quasi amnis sine salebris semper manat. Hæc argumenta confutare frustra conatur Pearsonus de Ignatio Edit. Cantabrigiensi Tom. 1, pag. 132 et seqq. Felicius refellit illud aliud quod adjicit Savilius, nempe hanc orationem factam esse imminente exitio imperii Constantinopolitani, et difficillimis reipublicæ temporibus. Nam fateamur necesse est hæc esse obscuritatis plena, vixque hinc posse notam vel *γνησιότητος*, vel *νοθείας* erui. Sed alia quæ præmisimus satis superque sunt ad homiliam Chrysostomo abjudicandam. Nam quod Photius eam pro genuina habuerit, id non magnum negotium facessit, quandoquidem ille non pauca alia spuria pro veris habuit. Alio item non spernendo argumento ejus *γνησιότητος* impugnatur, quod nimirum paulo ante finem dicatur, *ἔχομεν τὴν θεοποίησιν ἡμῶν τὴν θεοτόκον τὴν ἁγίαν ἀειπαρθένον Μαρίαν* : *Habemus Dominam nostram Deiparam sanctam semper virginem Mariam*, quæ etiam repetuntur. Licet enim B. virgo Maria semper in Ecclesia cum honoris significatione commemorata fuerit, non solebant sancti PP., præsertimque Chrysostomus, hæc sic conglobatim afferre, quod nemo qui SS. PP. primorum quinque sæculorum legerit inficias ibit. Aliud adfertur argumentum ex sequentibus verbis desumptum : *Dicamus et nos Paulo, quemadmodum et prisci illi : Cum in Macedoniam pertransieris, nobis auxiliare*. Hinc arguitur, inquit, eum qui hæc concionabatur, in Macedonia fuisse. Verum nescio an quidpiam inde erui possit; libenter enim credam hic Macedoniam poni, quia in Scriptura habetur; sed mentem scriptoris esse, in quavis regione sic precandam esse. Certe non Macedoniam solum, sed totum Imperium tunc periclitatum esse hic scriptor innuit. Sub iudice lis esto.

Ex his vero quæ diximus liquet hanc concionem post quintum sæculum habitam fuisse. Tempus assignare quidam sunt conati. Cotelerius putat hunc scriptorem Chrysostomo ætate parem, quod non crediderim. In decursu forte quidpiam ad ætatem consignandam deprehendemus. Interim Usserio in ætatem Justiniani concionem referenti adstipulari malim.

Interpretationem Jacobi Beureri multis in locis emendavimus.

[403] *Εἰς τὸ δτι παλαιῶς καὶ καινῆς Διαθήκης εἰς ὁ νομοθέτης· καὶ εἰς τὸ ἐνδυμὶ τοῦ ἱερέως· ἰ
περὶ μεταβολας.*

α'. Τῆς Χριστοῦ βασιλείας τὸ Εὐαγγέλιον κηρύττουσι προφήται, ἐρμηνεύουσι δὲ οἱ τῆς νέας χάριτος ὑπηρε-
ται^α, δέχονται δὲ οἱ τοῦ θεοῦ λόγου ἀκροαταὶ καὶ
ἐρασταὶ καὶ ἐπαινέται. Οὐκ ἔστιν ἐντροφῆσαι τῷ
λόγῳ τῆς ἀληθείας, μὴ διψῶντα τὸν λόγον τῆς διδα-
σκαλίας. Καὶ ὥσπερ οὐκ ἔστι μὴ διψῶντα καὶ πει-
νῶντα ἡδέως ἀπολαῦσαι τροφῆς, οὕτως οὐκ ἔστιν
ἐντροφῆσαι λόγῳ ἀληθείας, μὴ διψῶντα τοῦ ἁγίου
Πνεύματος τὴν διδασκαλίαν. Διό φησιν ὁ Σωτὴρ·
*Μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιο-
σύνην, οἱ αὐτοὶ χορτασθήσονται.* Ἡ ἀληθὴς τῶν
ψυχῶν τροφή, ἡ ἀληθὴς τῶν εὐσεβῶν τροφή, ὁ ἀλη-
θὴς τῶν εὐσεβῶν πλοῦτος ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, ὁ διὰ τοῦ
Δαυὶδ λέγων· ποτὲ μὲν γὰρ ὡς πλουτῶν ἐναθρύνε-
ται, ποτὲ δὲ ὡς τρυφῶν, καὶ λέγει· *Ὡς γλυκέα τῷ
ἀδρυγγί μου τὰ λόγιά σου, ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον
τῷ στόματί μου.* Ἐνταῦθα τοῦ τρυφῶντος ἀτήκε
φωνήν. Τρυφή γὰρ ἦν αὐτῷ^β ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος· περὶ
οὗ πολλάκις ἔλεγε· *Κατατρυφήσον τοῦ Κυρίου, καὶ
δῶν σοι τὰ αἰτήματα τῆς καρδίας σου.* Ἀλλαχοῦ
δὲ οὐχ ὡς τρυφῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡς πλουτῶν
ἐγκαλλωπίζεται τῷ πλούτῳ τοῦ νόμου, λέγων· *Ἄγα-
θόν μοι ὁ νόμος τοῦ στόματός σου ὑπὲρ χιλιάδας
χρυσίου καὶ ἀργυρίου.* Εἶδες τρυφήν εὐσεβείας,
καὶ πλοῦτον ἐν δικαιοσύνῃ; Δεῖ τοίνυν ἡμᾶς διψᾶν
τὰ θεῖα, καὶ πεινᾶν τὰ οὐράνια, καὶ ἔχειν ἄφθονον
τὴν ἀπόλαυσιν ἐκ τῆς βασιλικῆς τοῦ Χριστοῦ τρα-
πέζης, ἀντέχεσθαι δὲ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς σωτηρίας,
οὐ νῦν ἀρξαμένου, ἀλλὰ ἐν τοῖς προφήταις θεμελιω-
θέντος, καὶ ἐν τοῖς ἀποστόλοις οἰκοδομηθέντος^γ. Οὐ
γὰρ ἀπ' οὗ ἐφάνη Χριστὸς, τὸ Εὐαγγέλιον ἤρξατο·
ἀλλ' ἐρρίζωθη μὲν ἐν ταῖς βίβλοις τῶν προφητῶν,
ἐθλάσθη δὲ ἐν τῷ κηρύγματι τῶν ἀποστόλων. Διὰ
τοῦτο ὁ Παῦλος βουλευθεὶς δείξαι, ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον
οὐκ ἀπὸ τῆς οἰκονομίας ἤρξατο, ἀλλ' ἀπὸ τῶν προ-
φητῶν ἔλαμψε, διὰ τῆς οἰκονομίας αὐτὸ διαγορεύει^δ.
*Παῦλος δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κλητὸς Ἀπόστο-
λος, ἀφωρισμένος εἰς Εὐαγγέλιον Θεοῦ, ὃ προ-
επηγγέλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν Γρα-
φαῖς ἁγίαις περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ γενομένου ἐκ
σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα.*

^α Unus Reg. ὑποφῆται.

^β Othnes mss. γὰρ ἦν αὐτῷ. Editi γὰρ οὐκ αὐτῷ. Ibidem omnes mss. ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, Mor. ὁ τοῦ Θεοῦ φόδος καὶ λόγος. Mox duo mss. κατατρυφήσον τῷ Κυρίῳ, et sic in Bible legiuntur. Morel. τοῦ Κυρίου.

^γ Sic duo mss. recte. Morel. et Savil. ἀρξάμενοι... θεμε-
λιωθέντες... οἰκοδομηθέντες.

^δ Unus οἰκονομίας, οὕτω πως διαγορεύει.

Οἶδε Παῦλος ἀδαιρέτον τὴν Παλαιὰν καὶ τὴν Νέαν
Διαθήκην· διὰ τοῦτο ποτὲ μὲν αὐτὴν καλεῖ Καινὴ
Διαθήκη^ε, ἵνα δείξῃ πῶς ἀνεκαινίσθη τῆς οἰκο-
μένης τὰ πέρατα (οἶδα τοῦτον πρῶτην γυμνάσαι τὸν
λόγον· [404] ἀλλ' ἐπαναλαμβάνω πρὸς ὑπόμνησιν
καλεῖ τοίνυν Καινὴν Διαθήκην πρὸς ἀντιπαράθε-
σιν τῆς γεγραμμένης· κρείττονα, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς
ἐλάττονος, αἰώνιον πρὸς ἀντιπαράθεσιν τῆς προσκο-
ρου. Καλεῖ αὐτὴν καὶ δευτέραν Διαθήκην. Διὰ τί δὲ
τέραν; ἵνα τῇ γνώμῃ συνάψῃ. Τὸ γὰρ ἀπεσχοινισμέ-
τινός δευτερον οὐ λέγεται. Ἀλλ' ἐπειδὴ Θεὸς ἐλάλη-
καὶ ἐν τῇ πρώτῃ, καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ, ὁ αὐτὸς καὶ
πρῶτην καὶ δευτέραν, τῷ ἀριθμῷ τὴν συμφωνίαν
ἐργαζόμενος. Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος ἀδαιρέτον κη-
ρῶν βασιλείαν Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύ-
ματος, ποτὲ μὲν καλεῖ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ τοῦ
πρὸς ἡμᾶς, ποτὲ δὲ τοῦ Υἱοῦ, λέγων· *Παῦλος δοῦ-
λος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κλητὸς Ἀπόστολος, ἀφωρι-
σμένος εἰς Εὐαγγέλιον Θεοῦ.* Ἀλλ' ἵνα μὴ τις ἀ-
σας, Εὐαγγέλιον Θεοῦ, νομίσῃ τὸν Υἱὸν μὴ εἶ-
αὐθεντῆσαν εἰς τὸ κήρυγμα, ἐν τῇ αὐτῇ Ἐπιστολῇ
κρὸν ὑποβάς λέγει· *Μάρτυς γὰρ μοι ἐστὶν ὁ Θε-
ὸς ὃς λατρεύω ἐν τῷ πνεύματι μου, ἐν τῷ Εὐα-
γγελίῳ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ.* Εἶδες τὸ θαῦμα τοῦ κήρυ-
κα καὶ τὴν ἀπρητισμένην διάνοιαν; ἵνα μὴ νομισθῇ
μὲν τῷ νόμῳ ἄλλῳ Θεῷ δουλεύειν, ἐν δὲ τῷ Εὐ-
γγελίῳ πρὸς ἄλλον χωρεῖν, λέγει· *Εὐλογητὸς ὁ Θε-
ὸς ὃς λατρεύω ἀπὸ προγόνων ἐν καθαρῇ συνειδή-
σει.* Οὐ γὰρ ἀπ' ἄλλου, φησὶ, πρὸς ἄλλον ἔδραμον,
ὃν εἶχον ἐν ἀγνοίᾳ, προσέλαβον ἐν γνώσει. Καὶ π-
ὁ αὐτὸς βουλευθεὶς δείξαι, ὅτι τὰ ῥήματα τῆς
λαοῦ Διαθήκης καὶ τῆς Νέας ἐνός ἐστι στόματος,
ἐνὸς Δεσπότου, μίαν μαρτυρίαν ἀπὸ Γραφῆς·
ἡγάγε, συμπλέξας τῷ εὐαγγελικῷ λόγῳ τὴν
λαοῦ, καὶ λέγει· *Γέγραπται· Οὐ φημίσεις ἰ-
αλοῶντα· καὶ, Ἄξιός ἐστι ἐργάτης τοῦ μισθοῦ
αὐτοῦ.* Τὸ μὲν γὰρ, *Οὐ φημίσεις*, Μωϋσῆς εἶπε
δὲ, *Ἄξιός ἐστι ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ*, ὁ Χρ-
στὸς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις. Ἀλλ' ἵνα δείξῃ ὅτι ἐν ο-
κάκεινα καὶ ταῦτα ἐλάλησε, τὰ τοῖς χρόνοις δ-
μένα συνῆψε τῇ συμφωνίᾳ τῆς ἀληθείας, εἰπὼν·
*Γραπταὶ· Οὐ φημίσεις βούν αλοῶντα· καὶ, Ἄ-
ξιός ἐστι ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ.* Τοῦτο τοῦ Εὐ-
αγγελίου.

^ε Idem post διαθήκην addit ποτὲ δὲ νέαν. Infra post καλεῖ ex duobus mss. adjicitur.

^ζ Unus Θεοῦ καὶ Πατρός.

UNUM ET EUNDDEM ESSE LEGISLATOREM ET VETERIS ET NOVI TESTAMENTI; ITEM DE VESTRE
SACERDOTALI : NECNON DE POENITENTIA (a).

4. Regni Christi evangelium prophetæ prædicant, ministri vero novæ gratiæ illud ipsum interpretantur, divinæ autem doctrinæ auditores, amatores, atque laudatores, id ipsum amplectuntur. Neque enim fieri potest ut quis sermone veritatis oblectetur, qui doctrinæ sermonem non avidissime expetat. Quemadmodum enim, si quis neque sitiatur neque esuriat, nullam ex cibo potuque voluptatem capit : sic veritatis verbo nemo delectatur, qui Spiritus sancti doctrinam non sinit. Itaque Servator ait : *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam, quoniam ipsi satiabuntur* (Matth. 5. 6). Verus animarum cibus, veræ piorum deliciæ, veræ piorum divitiæ, sermo Dei est, qui per Davidica oracula loquitur : interdum, velut dives, gloriatur, interdum deliciatur ; et ait : *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua super mel et favum ori meo* (Psal. 118. 103)! Illic quidem ejus, qui deliciis fruitur, vox est. Nam Dei verbum ipsi deliciæ erant. Qua de re alibi sæpe : *Delectare in Domino, et det tibi petitiones cordis tui* (Psal. 36. 4). Aliis vero in locis non ut qui deliciis frueretur tantum, sed ut prædives, divitias legis ostendat, dicens, *Bonum mihi lex oris tui super millia auri et argenti* (Psal. 118. 72). Viden' delicias pietatis, et divitias justitiæ? Ergo et nos par est, siti et fame rerum divinarum teneri, et deliciis, e regia Christi mensa, uberrime exsatiari, evangeliumque salutis amplecti quod non nunc primum cœpit : sed in prophetis fundatum atque a SS. apostolis exædificatum est. Neque enim ab eo tempore, quo Christus in carne apparuit, evangelium incepit : sed multo ante in prophetis libris radices egit, tandemque apostolorum prædicatione effloruit. Ideo Paulus, cum propositum haberet demonstrare, evangelium non ab incarnatione incepisse, sed per prophetas eluxisse, per incarnationem idipsum loquitur : *Paulus servus Jesu Christi, vocatus apostolus, segregatus in Evangelium Dei, quod ante promiserat per prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo, qui factus est ex semine David secundum carnem* (Rom. 1. 1-3).

Novum Testamentum cursim appelletur.—Non ignorabat

(a) Collata cum Codicibus Regiis 1965. 1974 et 2543.

Paulus, Velus et Novum Testamentum individuum esse : eamque ob causam illud interdum Testamentum Novum appellat, ut demonstret, quomodo fines orbis terrarum sint renovati (non ignoro hæc alibi a nobis fuisse explicata ; sed tamen hic, ut memoriam vestram refricem, repeto) ; vocat etiam Testamentum Novum ad distinctionem inveterati indicandam : præstantius scilicet, ad distinctionem inferioris : æternum, comparatione facta ad temporale. Sed et secundum Testamentum ipsum vocat. Quid ita secundum? Ut mutua sententiarum connexionem unum efficiat. Nam quod abscissum ab aliquo est, secundum non appellatur. Quoniam vero Deus oracula sua edidit et in primo, et in secundo, idem ille Paulus primum et secundum vocat, atque numero convenientiam utriusque et consensum declarat. Idcirco Paulus, qui indivisum Patris, et Filii, et Spiritus sancti regnum prædicat, modo evangelium Dei Patris, modo Filii appellat : *Paulus servus Jesu Christi, vocatus apostolus, segregatus in Evangelium Dei* (Rom. 1. 1). Verum ne quis, cum audiat illud *Evangelium Dei*, arbitretur Filium nullam ad prædicandum auctoritatem obtinere, in eadem Epistola, paulo post ait : *Testis enim mihi Deus, cui inservio in spiritu meo in Evangelio Filii ejus* (Rom. 1. 9). Viden' præconis hujus mirum ingenium, et sententiam perfectam? Ne existimaretur in lege quidem alii Deo servire, in Evangelio vero ad alium Deum successionem facere, inquit : *Benedictus Deus, cui servio a majoribus in conscientia pura* (2. Tim. 1. 3). Non enim, inquit, ab alio ad alium secessi ; sed quem inscius colebam, ejus cognitione imbutus, complexus sum. Et alibi cum docere vellet, oracula Testamenti Veteris et Novi ab eodem ore eodemque Domino profecta esse, unum testimonium petit a Testamento Veteri, cui evangelicam sententiam annexuit, cum ait : *Scriptum est, Non obturabis os bovi trituranti ; et, Dignus est operarius mercede sua* (1. Tim. 5. 18). Quorum illud, *Non obturabis*, Moyses est : hoc, *Dignus est operarius mercede sua* (Deut. 25. 4 ; Luc. 10. 7), Christus in Evangeliiis effatus est. At ille, ut planum faceret, ab uno et eodem ore hæc et illa edita esse

oracula, ideo, quæ distinctis temporibus pronuntiata fuerant, ob veritatis consensionem copulavit, cum ait : *Scriptum est, Non obturabis os bovi trituranti*; et, *Dignus est operarius mercede sua*. Illius evangelicæ harmoniæ imaginem retia illa Petri, quæ hodie in conspectu vestro laxata sunt, exhibent. Neque enim semel Petrus tantum retia laxavit : sed si historiam spectes, semel tantum; sed vi et efficacia sæpe. Quoties enim evangelium prædicatur, nihil ego aliud intueor, quam Petrum, et Andream, et totum illum chorum apostolicum, evangelicum illud rete laxantem.

2. Et erat sane novum spectaculum Servatorem in mari conspicere, et auditores in littore consistentes : mira res : pisces in terra, piscator in mari versabatur. Immissio illius retis imago erat doctrinæ evangelicæ. *Reperit, inquit, piscatores lavantes retia* (Luc. 5. 2), ut qui omnem capturæ spem abjecissent. Piscator enim nisi desperet se aliquid piscium posse capere, rete non lavat. Itaque reperit ipsos Servator retia lavantes, ut qui nullos sese pisces capere posse confiderent, et Dominus piscationis adstat, et quid facit? Primum quidem doctrinam veritatis illis proponit : hinc jubet rete laxari. Cum enim verba sine operibus demonstratione carerent, oportebat doctrinam factis confirmare : nam Deo jubente, quæ nusquam reperiuntur invenies : et quæ non sunt, capies. *Laxate, ait, retia vestra* (Luc. 5. 4. 5). Cui Petrus : *Magister, per totam noctem laborantes, nihil cepimus, sed in verbo tuo laxabo rete*. Admiror Petri fidem : qui prima desperata haberet, et nova crederet : *In verbo tuo laxabo rete*. Cur, *In verbo tuo*, ait? Quoniam verbo ejus cæli firmati sunt, et terra fundata est, mare separatum est (Psal. 32. 6. et 101. 26) : homo propriis suis floribus coronatus est, et omnia verbo tuo constituntur : ut ait Paulus : *Qui portat omnia verbo potentia suæ* (Hebr. 1. 3). *In verbo tuo laxabo rete*. Et verbum illud quidem rete antecessit : nec pisces ad sunt. Nam licet adfuissent, ob tumultum eorum qui piscabantur, fuissent dilapsi. Sed descendit verbum ejus, *Qui vocat ea quæ non sunt, ac si essent* (Rom. 4. 17) : potentia ejus qui jubebat, prius quam rete mare subit : et magna vis piscium coacta est. Imago hæc fuit universalis Ecclesiæ. Rumpebatur rete : annuerunt sociis, qui in alia navicula erant, ut venirent, et sibi auxiliarentur (Luc. 5. 6. 7). Oportebat enim naves duas concurrere ad illam piscationem. Nisi enim prophetarum chorus apostolicæ manui adsit, et opituletur : et nisi oraculis prophetarum apostolorum eventus respondeat, non capimus quæ veniamur. Itaque cum Servator demonstrare vellet, hanc piscationem imaginem esse Ecclesiæ, ut Petrum erudiret; hoc exemplo acuit et incitavit ad fortitudinem, ac dicit ipsi, *Ne metuas, ab hoc tempore, homines eris capiens* (Luc. 5. 10). *Ab hoc tempore*, quo potentia meæ coram vobis periculum factum : idque vobis cognitum et plane perspectum est, etiam bruta verbo meo obedire, omniaque nutum meum sequi. Hoc idoneo exemplo ob oculos posito, deinceps capiendis hominibus operam dato. Neque enim dicit, homines

piscaberis, sed *Homines vivos capiens eris*. Siquid pisces vivi ad mortem solent capi; homines vero piuntur, ut a morte ad vitam transeant : itaque *Ab hoc tempore homines eris capiens*. Sed cur ait *Ne metuas*? Esto, promissum splendidum fuerit; ait : *Ne metuas*? Quia illi in mentem venit prior peccatorum, Dominus ait : *Ne metuas* te ipsi tanquam peccatorem : sed deinceps teipsum c sideres ut apostolum, qui dominico imperio orb quasi sagena complecti juberis. Hanc vocem, *metuas*, quisque ex Christo audiat; *Ne metus* modo ab hoc tempore poenitentiam agat. Ergo et illud, ut ordinem rerum explicandarum prius institutum prosequamur, imago fuit evangelicæ Servatoris doctrinæ. Hoc autem evangelium modo Pauli evangelium justitiæ, modo evangelium pacis, al quando evangelium potentia appellat. Quia eni prædicationis illa gratia poterat bella auferre, sed tionesque hominum circa pietatem non consentientium dissipare, quia omnes ad salutem invitat, evangelium justitiæ dicitur : quia vero dæmonum bel sedat, evangelium pacis appellatur : ac quia Dei cognitionem verbis vilibus promulgat, evangelium potentia dicitur. Audi Paulum dicentem : *Non erubescio evangelium : virtus enim Dei est ad salutem omni credenti* (Rom. 1. 16). Potentia siquidem tum de mum vere elucescit, cum is qui prædicat, non inana rationum serie usus, terminos orbis obstat ut Servator Paulo dicit : *Sufficit tibi gratia mea : virtus enim mea in infirmitate perficitur* (2. Cor. 12. 9). Neque enim magnum quidpiam hoc fuisset, si Christus nuda sua divinitate orbem illustrasset : sed hoc mirum, quod corpore suo impassibilem et incorpoream ostenderit gloriam. Neque illud admirabile, si vivus et vivifica gloria resplendens, orbi vitam restituisset : sed potentia Verbi est quod morte mortem tollat, et per contumelias immortalis gloria refulgeat. Alibi etiam Paulus evangelium pacis appellat : *Preparate, ait, pedes vestros in præparatione evangelii pacis* (Ephes. 6. 15). Alibi evangelium justitiæ nominat, cum ait : *Non enim erubescio evangelium : justitia enim Dei in ipso revelatur*¹ (Rom. 1. 16. 17). Quid est *Justitia Dei*? Posteaquam lex prima solis Judæis fuit data, Evangelium vero omnibus, evangelium justitiæ appellat. Siquidem Deus justus qui omnes peræque procreavit, omnes peræque illustravit : illudque justitiæ erat, non hos quidem servare, illos vero minime : et hos vocare, illos secus. In Veteri quidem Testamento, vocatio justa non fuit : sed œconomica, quæ justitiæ viam præmunivit. Neque tamen hæc quidem justam, illam vero injustam dixero : sed illam aditum ad hanc patefecisse, et ad hanc apparatus quemdam fuisse. Legem Israeli dedit. Hinc Da-

¹ Quæ hæc verba, in ipso revelatur, sequuntur in expositis apud Photium paulo ampliora sunt, p. 849: *Quomodo igitur justitia Dei in ipso revelatur? Quomodo? Cum prima lex Judæis solis data sit, licet illi homines ejusdem essent naturæ et originis, evangelium vero omnibus a quibus gentibus, merito in illo justitia Dei revelatur, et justitia evangelium vocatur. In Veteri igitur Test. sic notari De-*

λου εικών τὰ δίκτυα Πέτρου, τὰ σήμερον ἐπ' ὕψειν ἡμετέροις καὶ ἀκοαῖς χαλασθέντα. Οὐ γὰρ ἅπαξ Πέτρος ἐχάλασε τὰ δίκτυα, ἀλλὰ τῇ μὲν ἱστορίᾳ ἅπαξ, τῇ δὲ δυνάμει πολλάκις. Ὅσάκις γὰρ ἐὰν κηρυχθῇ τὸ Εὐαγγέλιον, οὐδὲν ἕτερον ὁρῶ, ἢ Πέτρον, καὶ Ἀνδρέαν, καὶ τὸν χορὸν τῶν ἀποστόλων, τὸ δίκτυον ἀπλοῦντας τὸ εὐαγγελικόν.

β'. Καὶ ἦν ξένον θέαμα τὸν Σωτῆρα ἰδεῖν ἐν θαλάττῃ, καὶ τοὺς διδασκομένους παρὰ τὸν αἰγιαλὸν ἐστῶτας. Ξένον πρᾶγμα, οἱ ἰχθύες ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ὁ ἄλιεύς ἐν θαλάττῃ. Ἡ κάθesis ἡ ἐκείνου τοῦ δικτύου εἰκὼν ἦν τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου. Εὗρε, φησὶ, τοὺς ἀλίεις ἀποπλύνοντας [405] τὰ δίκτυα, ὡς ἀπειπόντας τῆς ἄγρας. Ἀλίεὺς γὰρ ἐὰν μὴ ἀπαγορεύσῃ τῆς θήρας, οὐ πλύνει τὸ δίκτυον. Εὗρεν οὖν αὐτοὺς ὁ Σωτὴρ ἀπειπόντας τῆς ἄγρας, καὶ ἠρίσταται ὁ τῆς θήρας Δεσπότης, καὶ τί ποιεῖ; Πρῶτον διδάσκει τὸν λόγον τῆς ἀληθείας· εἰτα κελεύει χαλασθῆναι τὸ δίκτυον. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ ῥήματα ἦν ἀναπόμεντα ἀνευ τῶν ἔργων, ἐχρῆν ἀκολουθῆσαι τῷ λόγῳ τὴν διὰ τῶν ἔργων ἀπόδειξιν· ὅτι Θεοῦ κελεύσαντος, καὶ τὰ μὴ εὐρισκόμενα θηρᾶται, καὶ τὰ μὴ ὄντα λαμβάνεται. Χαλάσατε, φησὶ, τὸ δίκτυον ὁμῶν. Ὁ δὲ Πέτρος λέγει· Ἐπιστάτα, δι' ὅλης τῆς νυκτός κοπιῶσαντες οὐδὲν ἐλάβομεν, ἐπὶ δὲ τῷ σφῷ ῥήματι χαλάσω τὸ δίκτυον. Θαυμάζω Πέτρον τὴν πίστιν, τὰ πρῶτα ἀπογινώσκοντος, καὶ τὰ νέα πιστεύοντος. Ἐπὶ τῷ σφῷ ῥήματι χαλάσω τὸ δίκτυον. Διὰ τί εἶπεν, Ἐπὶ τῷ σφῷ ῥήματι; Ἐπειδὴ ἐπὶ τῷ ῥήματι αὐτοῦ καὶ ὁ οὐρανὸς ἐστερεώθη, καὶ ἡ γῆ ἐθεμελιώθη, καὶ θάλασσα ἀφωρίσθη, καὶ ἀνθρώπος οἰκείοις ἀνθεσιν ἐστεφανώθη, καὶ πάντα τῷ σφῷ ῥήματι συνέστηκεν, ὡς φησὶν ὁ Παῦλος· Φέρων τε τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Ἐπὶ δὲ τῷ σφῷ ῥήματι χαλάσω τὸ δίκτυον. Προκατέβη τοῦ δικτύου τὸ ῥῆμα· οὐ πάρεσιν οἱ ἰχθύες. Καὶ γὰρ εἰ παρῆσαν, διὰ τὴν ὀχλήσιν τῶν ἀγρευόντων διέφευγον. Ἀλλὰ κατῆλθε τὸ ῥῆμα ἐκείνου τοῦ Καλοῦντος τὰ μὴ ὄντα, ὡς ὄντα· προκατῆλθε τὸ δίκτυον ἡ δύναμις τοῦ κελεύσαντος· συνήχθη πλήθος ἰχθύων. Εἰκὼν ἦν τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησίας. Διεβρῆγγυτο τὸ δίκτυον· ἐνευσαν τῷ πλοίῳ τῷ συμμετόχῳ ἔλθειν, καὶ συναρᾶσαι αὐτοῖς^α. Ἐδεῖ γὰρ δύο σκάφη συνδραμεῖν εἰς τὴν ἄγραν. Ἐὰν γὰρ μὴ παρῇ χορὸς προφητῶν βοηθῶν τῇ ἀποστολικῇ χειρὶ, καὶ τῇ προφητικῇ προρρήσει μὴ ἀκολουθήσῃ τῶν ἀποστόλων ἡ ἔκδοσις, οὐ θηρᾶται τὰ θηρώμενα. Βουληθεὶς τοίνυν ὁ Σωτὴρ δεῖξαι, ὅτι ἡ τῶν ἰχθύων ἄγρα εἰκὼν ἐστὶ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ βουληθεὶς παιδεῦσαι Πέτρον ἔτι, τῷ ὑποδείγματι τούτῳ ἠλειψεν αὐτὸν εἰς ἀνδρείαν καὶ λέγει αὐτῷ· Μὴ φοβοῦ, ἀπὸ τοῦ νῦν ἀνθρώπους ἔσῃ ζωγρῶν. Ἀπὸ τοῦ νῦν, ἀφ' οὗ, φησὶν, ἐπιείρασθης τῆς δυνάμεως, καὶ ἔμαθες ὅτι καὶ τὰ ἄλογα ὑπακούει λόγῳ, καὶ πάντα ἔπεται τῷ ἐμῷ νεύματι. Λαβὼν ἀρχοῦν τὸ ὑπόδειγμα, χρῆσαι λοιπὸν τῇ θήρᾳ. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἀνθρώπους ἔσῃ ἀλιεύων, ἀλλὰ, Ἀνθρώπους ἔσῃ ζωγρῶν. Ἐπειδὴ οἱ ἰχθύες ἀπὸ ζωῆς εἰς θάνατον ἀλιεύονται· οἱ δὲ ἄνθρωποι ἀπὸ θανά-

του εἰς ζωὴν ἀγρεύονται. Ἀπὸ τοῦ νῦν, φησὶν, ἀνθρώπους ἔσῃ ζωγρῶν. Διὰ τί οὖν ἡ λέγει αὐτῷ, Μὴ φοβοῦ; Ἔστω, ἡ ἐπαγγελία καλὴν εἶχεν ὅτιν· διὰ τί οὖν, Μὴ φοβοῦ; Ἐπειδὴ προσέπεσε τῇ μνήμῃ τῶν πρώτων ἁμαρτημάτων, Μὴ φοβοῦ, φησὶ, σαυτὸν, ὡς ἁμαρτωλὸν, ἀλλὰ λοιπὸν νόει σαυτὸν ὡς ἀπὸστολον, ῥήματι δεσποτικῷ κελεύόμενος τὴν οἰκουμένην σαγηνεῦσαι. Μὴ φοβοῦ, πᾶς ἁμαρτωλὸς [406] παρὰ Χριστοῦ ἀκουέτω· Μὴ φοβοῦ· μόνον ἀπὸ τοῦ νῦν μετανοεῖτω. Τὸ τοίνυν δίκτυον, ἵνα εἰς τὴν προλαβοῦσαν ἔλθω ἀκολουθίαν, εἰκὼν ἐστὶ τῆς εὐαγγελικῆς τοῦ Σωτῆρος διδασκαλίας. Τὸ δὲ Εὐαγγέλιον τοῦτο καλεῖ Παῦλος ποτὲ μὲν Εὐαγγέλιον δικαιοσύνης, ποτὲ δὲ Εὐαγγέλιον εἰρήνης, ποτὲ δὲ Εὐαγγέλιον δυνάμεως. Ἐπειδὴ γὰρ δυνατὴ ἡ χάρις τοῦ κηρύγματος καὶ πολέμους ἀφανίσαι^β, καὶ στάσεις ἀνθρώπων μὴ συμφωνούντων πρὸς εὐσέβειαν σκορπίσαι, καὶ διὰ μὲν τὸ πάντας καλέσαι πρὸς σωτηρίαν λέγεται Εὐαγγέλιον δικαιοσύνης· διὰ δὲ τὸ καταστῆλαιν τὸν πόλεμον τῶν δαιμόνων λέγεται Εὐαγγέλιον εἰρήνης· διὰ δὲ τὸ εὐτελεῖν ῥήματι κηρύττειν Θεοῦ γινώσκιν καλεῖται Εὐαγγέλιον δυνάμεως. Ἀκουε Παύλου λέγοντος· Οὐ γὰρ ἐπισπύρομαι τὸ Εὐαγγέλιον· δύναμις γὰρ Θεοῦ ἐστὶν εἰς σωτηρίαν. Τὸ δυνατόν γὰρ τότε φαίνεται δυνατόν, ὅταν μὴ τοῖς ἀκολουθοῖς κεχρημένον λογισμοῖς, κρατήσῃ τῶν περάτων τῆς γῆς· ὡς λέγει ὁ Σωτὴρ τῷ Παύλῳ· Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου· ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. Οὐδὲν ἦν μέγα, εἰ γυμνῇ τῇ θεότητι τὴν οἰκουμένην ἐφώτισεν, ἀλλ' ὅτι διὰ σώματος τὴν ἀπαθῆ καὶ ἀσώματον ἔδειξε δόξαν. Οὐδὲν ἦν θαυμαστόν, εἰ ὁ ζῶν ζωοποιὸν ἀπαστράψας δόξαν, τὴν οἰκουμένην ἐζωοποίησεν· ἀλλὰ τὸ δυνατόν τοῦ Λόγου, ὅτι θανάτῳ τὸν θάνατον ἀφανίζει, καὶ διὰ τῶν ὕδρεων τὴν ἀθάνατον ἀπαστράπτει δόξαν. Ἀλλαχοῦ λέγει, Εὐαγγέλιον εἰρήνης· Τοὺς γὰρ πόδας ὑμῶν, φησὶ, παρασκευάσατε ἐν ἐτοιμασίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης· ἀλλαχοῦ καλεῖ δικαιοσύνης, ὡς φησὶν· Οὐ γὰρ ἐπισπύρομαι τὸ Εὐαγγέλιον· δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται^γ. Τί ἐστὶ, δικαιοσύνη Θεοῦ; Ἐπειδὴ ὁ πρῶτος νόμος Ἰουδαίοις ἐδόθη μόνοις, τὸ δὲ Εὐαγγέλιον πᾶσι, καλεῖ Εὐαγγέλιον δικαιοσύνης. Δίκαιος γὰρ ὁ Θεός, ὁμοίως πάντας ποιήσας, ὁμοίως πάντας ἐφώτισε. Καὶ τοῦτο ἦν δίκαιον, τὸ μὴ τοὺς μὲν σῶσαι, τοὺς δὲ μὴ σῶσαι· τὸ μὴ τοὺς μὲν καλέσαι, τοὺς δὲ μὴ καλέσαι. Ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ οὐκ ἦν ἡ κλῆσις δικαία, ἀλλ' οἰκονομικὴ, προκατασκευάζουσα ὁδὸν τῇ δικαιοσύνῃ. Οὐ γὰρ λέγω ταύτην δικαίαν, κάκεινην ἀδικον, ἀλλ' ἐκείνην ὁδὸν ταύτης, καὶ προκατασκευὴν ταύτης. Ἔδωκε νόμον τῷ Ἰσραὴλ. Καὶ λέγει ὁ Δαυὶδ· Ὁ ἀπαγγέλλων τὸ λόγιον αὐτοῦ τῷ Ἰακώβ, δικαιοῦματα καὶ κρι-

^α Omnes mss. διατί οὖν. (Omittatur οὖν in editis.) Infra προσέειπε duo, recte. (Edebatur προσέειπεν.)

^β Ita recte Regius unus. Antea edebatur ἡφάνισεν, ei mox ἐσκόρπισεν. Jure suspiculus errorem erat Davil.

^γ Quae sequuntur in excerptis apud Photium paulo ampliora sunt, p. 849 : Πῶς οὖν δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται; πῶς; Ἐπειδὴ ὁ πρῶτος νόμος Ἰουδαίοις ἐδόθη, καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων τῆς αὐτῆς ὑπαρχόντων δημιουργίας καὶ φύσεως, τὸ Εὐαγγέλιον πᾶσιν ὁμοτίμως τοῖς ὁμοφύεσιν, εἰκότως ἐν αὐτῷ δικαιοσύνη Θεοῦ ἀποκαλύπτεται, καὶ καλεῖται δικαιοσύνης Εὐαγγέλιον ἐν τοίνυν τῇ Παλαιᾷ.

^α Unus ἡ κάθesis γάρ.

^β Unus καὶ συλλαβῆσθαι αὐτοῖς.

^γ Sic duo mss., melius quam editi ἡλιεύοντο.

ματα αὐτοῦ τῷ Ἰσραήλ. Οὐκ ἐποίησεν οὕτω παντὶ ἔθνει, καὶ τὰ κρίματι αὐτοῦ οὐκ ἐδήλωσεν αὐτοῖς.

γ'. Ἐπεὶ οὖν ἐκείνην ἔθνει ἀπεκάλυψεν, ἐνταῦθα δὲ συγυστατῆσας τὸν τῆς ἀληθείας λόγον, πᾶσιν αὐτὸν ἐξ Ἰσοῦ ἐκέρρασε. Πρόσεχε, παρακαλῶ· Δικαιοσύνη ἐστὶ τὸ πάντας ὁμοίως σῶσαι, καὶ μὴ εἶναι διαφορὰν [407] δούλου καὶ ἐλευθέρου, βαρβάρου ἢ Ἑλλήνος, γυναικὸς ἢ ἀνδρός· ἀλλ' ὃ λέγει Παῦλος, Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ οὐ βάρβαρος, οὐ Σκύθης, οὐκ ἄρσεν, οὐ θῆλυ, οὐ δοῦλος, οὐκ ἐλεύθερος. Ὁρᾷς ὁμοτιμίαν; Ἐπειδὴ γὰρ ἡ φύσις ὁμοτίμος, εἰ καὶ ταῖς γνώμας ἐμερίσθημεν, συνάγει τὴν φύσιν εἰς τὸ ἀρχαῖον κάλλος. Ὅταν γὰρ ἐπλάσθῃ ὁ Ἀδὰμ, οὐκ ἦν τις ἄλλογενής, οὐ Σκύθης, οὐ βάρβαρος, οὐχ Ἕλλην, οὐ δοῦλος, οὐκ ἐλεύθερος, οὐκ ἄρσεν, οὐ θῆλυ· ἐκ γὰρ τοῦ ἐνὸς τὰ δύο ἐπήγαγε. Δουλείαν οὐ φύσις ἐγέννησεν, ἀλλὰ προαίρεσις ἔτεκε. Γίνεται δὲ καὶ δουλεία ἡναγκασμένη ἢ ἐν συμφροσῇ λιμοῦ, ἢ αἰχμαλωσίας ἀνάγκῃ. Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρα δουλεία αὐθαίρετος, ἡ δι' ἐπιγυμνίαν θεραπευνιδῶν τὴν ἑαυτῆς ἐλευθερίαν πιπράσκουσα, καὶ ὑπὸ ζυγὸν δουλείας ἐρχομένη. Ἡ δὲ πρώτη δουλεία ἀπὸ κακῆς συνέστη γνώμης. Καὶ πόθεν εὐρίσκεται ἡ ῥίζα τῆς δουλείας, ἀκουε· Μετὰ τὸν κατακλυσμὸν ὁ Νῶε πιὼν οἶνον, καὶ μὴ κεράσας αὐτὸν τῇ πρεποῦσῃ κράσει, δι' ἀπειρίαν ἐμεθύσθη, οὐ γνώμης νόσον ἐνδείξάμενος, ἀλλ' ἀγνοίας· καὶ ἐμεθύσθη, καὶ μεθύσθεις ἐγυμνώθη. Καὶ εἰσελθὼν εἰς τῶν υἱῶν αὐτοῦ, εἶδε τὴν τοῦ πατρὸς γύμνωσιν, καὶ ἐγέλασε. Τί οὖν ὁ πατὴρ ἐκνήψας λέγει; Ἐπιπαύσατο Χανὺν^α, καὶ οἰκέτης ἔσται τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ. Ὁρᾷς πῶς τὴν δουλείαν ἐγέννησεν ἡ ἁμαρτία; Διὰ τοῦτο λέγει ὁ Σωτὴρ· Πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, δοῦλός ἐστι τῆς ἁμαρτίας. Ἐπεὶ οὖν ἦλθεν ὁ ἐλευθερωτὴς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, καὶ συνεχώρησε τὴν ἁμαρτίαν, μᾶλλον δὲ ἤρεν (ἐκτεμὼν γὰρ τὴν ῥίζαν, συνεξέτεμε καὶ τοὺς καρπούς), καλεῖ δικαιοσύνης Εὐαγγέλιον διὰ τὸ πάντας ὁμοίως φωτίζειν. Ὑπελάμβανον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον τὸ κηρυττόμενον δι' αὐτοῦ αὐτοῖς δίδοται μόνοις. Ἐξέβη δὲ παρ' ἐλπίδας ἡ προσδοκία. Διὸ φησιν ὁ Δαυὶδ· Ὑπελάβομεν, ὁ Θεός, τὸ ἔλεός σου ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ σου· κατὰ τὸ ὄνομά σου, ὁ Θεός, οὕτω καὶ ἡ αἰνεσίς σου ἐπὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς. Καὶ ἵνα δείξῃ, ὅτι τὸ ἐλεῆσαι τὰ πέρατα τῆς γῆς, δικαιοσύνη ἐστίν, ἐπήγαγε· Δικαιοσύνης πλήρης ἡ δεξιὰ σου. Ὅταν^β βαθύ τι καὶ προφητικὸν ἀνακύψῃ ζήτημα, σύνδραμε τῷ λόγῳ, μὴ κροτῶν, ἀλλὰ νοῶν, μὴ ἀπλῶς δεχόμενος τὸν κρότον τῶν ῥημάτων, ἀλλὰ τὴν ἐννοίαν βασανίζων τῶν νοημάτων. Ἐὰν γὰρ ᾄδῃς τὰ τοῦ Θεοῦ μετὰ ἀληθείας, καὶ μάλιστα τὴν φωνὴν ταύτην, ἣν ὁ Δαυὶδ εἶπεν· Ὑπελάβομεν, ὁ Θεός, τὸ ἔλεός σου ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ σου· κατὰ τὸ ὄνομά σου, ὁ Θεός, οὕτω καὶ ἡ αἰνεσίς σου ἐπὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς· δικαιοσύνης πλήρης ἡ δεξιὰ σου· εὐρίσκη καὶ ᾄδων τὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ πληροῦ-

μενος Πνεύματος ἁγίου. Ὁ γὰρ γνησίως ψάλλων ἀνακαινιζόμενος τὴν ψυχὴν, ἀποτελεῖται ναὸς τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Μὴ γὰρ μικρὸν νομίσης ψαλμῳδεῖναι. Δοκεῖ μὲν γὰρ τὴν ἀκοὴν θέλειν, τῇ δὲ ἀλθεῖα τὴν [408] ψυχὴν ἐγείρειν. Οὕτω καὶ ὁ μακάριος Ἐλισσαῖος ὁ προφήτης παρακαλούμενος παρὰ τιν βασιλέων προφητεύσαι τὰ μέλλοντα, λέγει· Δότε μοι ἀνδρα εἰδότα ψάλλειν· ἦλθεν ὁ τῆς μουσικῆς ἐμπειρος, καὶ ἐν τῷ ψάλλειν, φησιν, ἐκείνον, ἦλθε· Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπὶ Ἐλισσαῖον. Τί οὖν; ἄρα· Πνεῦμα τὸ ἅγιον φωναῖς θέλεται, καὶ ἐπιψάλλει καὶ ἔλκεται, εἰ τῇ ψυχῇ ἐπανεπαύετο τῇ προφητικῇ· Ἦρκει ἡ καθαρότης τοῦ προφήτου προσκαλέσασθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Διὰ τί οὖν λέγει, Δότε μοι ἀνδρα εἰδότα ψάλλειν; Οὐχ ἵνα τὸ Πνεῦμα τερψθῇ ὁ τῆς ψαλμωδίας, ἀλλ' ἵνα, ἐκείνου ψάλλοντος, ὁ νοῦς τοῦ προφήτου ἀνακαινισθῇ, ἅγιος γένηται τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφοιτήσεως. Διὰ τοῦτο τὸ Πνεῦμα καλεῖ, ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐ τῇ ψαλμῳδίᾳ ἐθέλχθη, ἀλλ' τῇ ψυχῇ τῇ ὑπὸ τῆς ψαλμωδίας διεγερθεῖσθαι. Οἱ ἦλθεν ἐπὶ τὸν ψάλλοντα, ἀλλ' ἐπὶ τὸν ἀκούοντα. Ἀμὲν οὖν καθόλου τὰς δυνάμεις τῶν ψαλμῶν ἐρευνᾷ ἐξαιρέτως δὲ τοῦ σήμερον ἡμῖν ρηθέντος ἁγίου φησὶ· Ὁ Κύριος ἐδασίλευσεν, ἀγαλλιάσθω γῇ, εὐφρανθήτωσαν νῆσοι πολλαί. Τὸ, Ὁ Κύριος ἐδασίλευσε, πῶς ὑπολαμβάνεις; Ἄρα ὡς πρόσφατον λαβόντα τὸ τῆς βασιλείας ἀξίωμα; Εἰ μὲν γὰρ εἶπα Ὁ Κύριος βασίλευε, τὴν ἀλδίον αὐτοῦ ἡμένην ἀξίαν· νῦν δὲ λέγει, Ὁ Κύριος ἐδασίλευσεν. Εἴρηται καὶ πρόην ἡμῖν, καὶ νῦν λεχθήσεται. Πρὸς τὸ τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, πρὸ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρυγματος, ἐδασιλεύετο ἡμῶν ἡ φύσις ὑπὸ τοῦ διαβόλου ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας, ὑπὸ τοῦ θανάτου. Πόθεν τοῦτο λέγει Παῦλος· Ὅσπερ γὰρ ἐδασίλευσεν ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θνητῷ ἡμῶν σώματι, οὕτω καὶ ἡ χάρ βασιλεύσει διὰ Χριστοῦ. Ἰδοὺ ἡ τῆς ἁμαρτίας βασιλεία. Ποῦ ἡ τοῦ διαβόλου; Ἀκουε τοῦ Σωτῆρος λέγοντος· Εἰ ὁ Σατανᾶς τὸν Σατανᾶν ἐκβάλλει καθ' ἑαυτοῦ ἐμερίσθη· πῶς οὖν σταθῇσεται βασιλεία αὐτοῦ; Ἰδοὺ ἡ τοῦ διαβόλου βασιλεία· Ποῦ ἡ τοῦ θανάτου; Ἀκουε Παύλου λέγοντος· Ἐδασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωϋσῆ καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας. Ἐπεὶ οὖν ἐκράτησε ἡ διαβολικὴ τριάς ἡ κατὰ τῆς ἁγίας καὶ ἀρχαίας Τριάδος τυραννήσασα, τουτέστιν, ὁ διάβολος, ἡ ἁμαρτία, ὁ θάνατος· καὶ ὁ μὲν διάβολος ἡπάτα, ἡ δὲ ἁμαρτία ἐσφαζεν, ὁ δὲ θάνατος ἐθαπεν· εὐαγγελίζεσθαι τοὺς τυραννουμένους ὁ Δαυὶδ, καὶ λέγει, ὥστε ἐλθεῖν τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας, καὶ δέξασθαι τοῦ Χριστοῦ τὴν δεσποτείαν κηρυττομένην· Ὁ Κύριος ἐδασίλευσε. Πέπαυται τοῦ θανάτου ἡ βασιλεία, πέπαυται τῆς ἁμαρτίας τὸ κράτος, πέπαυται τοῦ διαβόλου ἡ ἐξουσία. Ὁ Κύριος ἐδασίλευσεν, ἀγαλλιάσθω ἡ γῇ. Ἀγαλλιάσθω γὰρ ὁφείλει ἡ ποτὲ δεδουλωμένη καὶ νῦν ἐλευθερωθεῖσα· ἡ ποτὲ πεπλανημένη, καὶ νῦν δεδοξασμένη· ἡ ποτὲ ἐν τάφοις, καὶ νῦν ἐν θρό-

^α Sic omnes, atque ita legitur in Bibliis; unus codex Xcm.

^β Unus διαν μὲν ὄν. Alius ὄταν ὄν.

^α Unus post ψαλμοῦ habet ποίου τούτου; Paulo post idem πρόσφατον λαβόντος, et infra ἡμένηνε βασιλείαν· εἰ δὲ λέγει, Ὁ Κύριος ἐδασίλευσε, νεωτέραν τινὰ κυριότητα καὶ δεσποτείαν ὁ προφητικὸς λόγος αἰνιττεσθαι βούλεται. Εἰρηται τοῖνυν ὅτιν καὶ πρῶην, καὶ νῦν δὲ λεχθήσεται.

vid : *Qui annuntiat verbum suum Jacob, justitias et judicia sua Israel. Non fecit taliter omni nationi, et judicia sua non manifestavit eis* (*Psal. 147. 8. 9. 19. 20*).

3. *Justitiæ evangelium ; servitutis species diversæ.* — Quia ergo uni genti patefecit, hic vero doctrina veritatis tamquam ad stateram appensa, omnibus eam ex æquo communicavit. Adverte, quæso. Justitia est, omnes ex æquo salvos velle : nec differentiam facere servi aut liberi, barbari aut Græci, mulieris vel viri : sed quod Paulus dicit : *In Christo Jesu non barbarus, non Scythia : non mas, non femina : nec servus, nec liber* (*Coloss. 3. 11*). Videsne æqualitatem ? Quia enim natura æquales sumus, licet sententiis dissideamus, naturam nostram pristinae illi pulchritudini restituit. Cum enim Adamus e terra formatus fuit, non alienigena, non Scythia, nec barbarus, nec Græcus, non servus, non liber, non mas, nec femina erat : ex uno siquidem duo illa procreavit. Servitutem non natura gennit, sed liberum arbitrium peperit. Sed et alia species servitutis est, ad quam necessitate famis aut captivitatis adigimur. Præter hanc quoque alia est, quam sponte subimus : ut ancillis in uxores ductis, libertatem vendimus, et nos servitutis jugo subijcimus. Ac prima quidem illa animi quadam pravitate constituta est. Tu vero, unde hæc servitus originem duxerit, attende. Post diluvium Noë cum vinum bibisset, nec ut par erat illud temperasset, imperitia quadam inebriatus est : neque voluntatis, sed inscitiae morbum admisit ; et quidem ebrius seipsum denudavit : atque unus e filiis ingressus, patrem nudum conspectum irrisit. Quid igitur pater jam sobrius ad illum ? *Maledictus Chanaan, servus erit fratribus suis* (*Gen. 9. 25*). Vides peccatum servitutem introduxisse ? Hinc Servator : *Omnis qui peccatum facit, servus est peccati* (*Joan. 8. 34*). Postquam ergo Liberator humani generis advenit, veniam peccatis concessit, imo vero sustulit (siquidem radice excisa, fructus simul excidit), vocat evangelium justitiæ, quod omnes ex æquo homines illustret. Judæi enim arbitrabantur, evangelium, quod per ipsum promulgabatur, ad se solos pertinere. Verum hæc ipsorum expectatio inopinatum eventum sortita est. Hinc igitur Davidicum illud : *Suscepimus, Deus, misericordiam tuam in medio populi tui : secundum nomen tuum, Deus, ita et laus tua in fines terræ* (*Psal. 47. 10. 11*). Et ut demonstraret, quod misericordiam suam declarare in fines orbis terræ, sit illa justitia, subjecit : *Justitia plena est dextera tua* (*Ibid.*). Quotiescumque profundior aliqua et prophetica sese obtulerit quæstio, eam amplectere : non quidem applausu, sed intelligentia : ne simpliciter verborum sonitum admirare, sed sententiam et vim explora. Si enim vere et ex animo divinas laudes celebraveris, maximeque Davidicum illud oraculum cantaveris : *Suscepimus, Deus, misericordiam tuam in medio populi tui : secundum nomen tuum, Deus, ita et laus tua in fines terræ : justitia plena est dextera tua* : simul et divinas laudes celebrans, et sancto Spiritu repletusprehenderis. Qui enim inge-

nue et ex animo psallit, animo renovatus, templum Spiritus sancti efficitur. Neque enim parvum quidpiam psalmodiarum modulationem existimaveris. Videtur illa quidem aures tantum demulcere, atque ipsa animum quoque excitat. Sic etiam beatus Elisæus propheta, cum a regibus quibusdam, ut futura prædiceret, rogaretur, ait : *Date mihi virum, qui sciat psallere* (*4. Reg. 3. 15*) : qui cum venisset, et psalleret, inquit, Spiritus sanctus super Elisæum cecidit. Quid igitur ? ergone Spiritus sanctus vocibus modulationis oblectatur, et velut incantationibus allicitur, siquidem in prophetæ animo acquievit ? Sufficiebat certe prophetæ puritas, ut Spiritum sanctum advocaret. Cur ergo dicit : *Date mihi virum, qui psallendi sit sciens* ? Non sane ut Spiritus sanctus psalmodiarum modulatione oblectaretur, sed ut, illo cantante, propheta, mente renovata, Spiritus sancti adventu dignus efficeretur. Ideoque Spiritum invocatur, ut planum faceret, non psalmodia allici, sed animo per modulationem excitato. Neque ille ad psallentem pervenit, sed ad audientem. Oportet itaque psalmodiarum vim perscrutari : præcipue vero ejus, qui nobis hodie est recitatus : *Dominus regnavit, exsultet terra, lætentur insulæ multæ* (*Psal. 96. 1*). Quomodo ergo illud, *Dominus regnavit*, accipis ? num quasi recens ad fastigium illud regis dignitatis pervenerit ? Si enim dixisset, Dominus regnat : sempiternam illius regiam dignitatem notasset. Jam vero dicit, *Dominus regnavit*. Dictum est nuper et jam iterum dicitur. Ante Christi adventum, ante Evangelii promulgationem, in naturam nostram imperium obtinebat diabolus, peccatum, mors. Undenam hoc ? Paulus explicat : « Quomodemodum enim regnavit peccatum in mortali nostro corpore, sic etiam gratia regnavit per Christum » (*Rom. 6. 12*). Ecce peccati regnum. Ubinam diaboli ? Audi Servatorem dicentem : *Si satanas satanam expellit, adversus seipsum divisus est : quomodo ergo stabit regnum illius* (*Matth. 12. 26*) ? Ecce diaboli regnum. Ubinam mortis ? Audi Paulum disserentem : *Regnavit mors ab Adam usque ad Moysen, super eos, qui non peccaverant* (*Rom. 5. 14*). Cum igitur diabolica trias in sanctam et impollutam Trinitatem tyrannidem suam exercuisset, scilicet, diabolus, peccatum, mors : et diabolus quidem deciperet, peccatum interficeret, mors vero sepeliret : David, hac triplici tyrannide oppressis lætum nuntium affert, monetque, ut sese ex servitutis jugo subducant, et dominatum Christi, quod prædicabatur, amplectantur : *Dominus regnavit*. Regnum mortis abolitum est, et peccati potentia destructa est, et diaboli potestas fracta est. *Dominus regnavit, exsultet terra*. Et merito sane exultare debuit, quæ quondam in servitutem redacta, jam liberata est : quæ olim erravit, jam gloria resplendet :

¹ Unus post has voces, *hodie est recitatus*, habet : *Qualis Psalmus ?* Infra.... dignitatem notasset ; si autem dicit, « *Dominus regnavit*, » mentem nostram adducere vult sermo propheticus ad novam quamdam dominationem, novum imperium. Quod igitur nuper vobis dictum est, nunc iterum dicitur. Hæc porro retulit Photius, sed non verbum de verbo, atque excerpti more.

quæ quondam in sepulcris condita delitescere, nunc in solio collocata est : quæ quondam ignominia oppressa jacebat, nunc honore afficitur. *Dominus regnavit*. Sic etiam alio in loco dicitur (oportet enim sententias consentaneas inter se in medium afferre) : *Dominus regnavit, decorem induit* est (*Psal. 92. 1*). Nos veste induimur, ut quicquid naturæ nostræ minus decorum est, occultetur. Quare igitur Deus naturam suam, quæ et corpore vacat, et plena lucis est, imo quæ plus quam lux coruscat, contegit? Sed vocat ille corpus Christi vestem suam : *Dominus regnavit, decorem induit* est. Decorem vocat, carnem Christi. Erat enim illa sane decora, nec ulla peccati turpitudine fœda. Neque enim peccatum fecit unquam, nec inventus est dolus in ore ejus (*Isai. 53. 9*). *Induitur est Dominus virtutem, et præcinxit se* (*Psal. 92. 1*). Quoniam zona regem exornat, zona autem est indicium regis et judicis : inducit ipsum et regem et judicem ; ait enim Isaias : « Egre dietur virga de radice Jessæ, et flos ex ipsa ascendet, et requiescet super eum Spiritus Dei ; et erit justitia cingulum lumborum ejus, et fides cinctorium renum ejus » (*Isai. 11. 4. 2. 5*).

4. *Vestitus pontificis figura Christi. Virtus perfecto ornamentum*. — Hujus ipsius vestis Servatoris, in carne dico, latentem figuram præ se tulit pontifex in lege. Et vero diligenter adverte, quomodo umbræ illæ veritatem nobis subindicarent, quomodo item evangelicæ figuræ præluxerint. Leniter loquor, et pro virili me simpliciter et imperitorum captui accommodo, ne illi hic vel illuc circumducantur. Pontifex igitur ingrediens in sancta sanctorum, induebat vestem talarem, scilicet vestem a capite usque ad pedes demissam, superhumerali, zonam, femoralia, laminam auream, tiaram, hoc est corybantium (a), et rationale in pectore, et quæ scriptura ibidem explicat, videreque est. Aliæ figuræ, alii sensus. Neque enim Deus omnino hyacintho et purpura, item cocco et

byssu recreatur : Deus enim animarum puritatem postulat : sed in corporeis illis floribus virtutum ille imagines describit. Si enim Deus revera vestitu illo longe ornatissimo delectabatur, cur non Moysen ante Aaronem hoc modo induit? Sed Moses quidem a veste carebat, eadem tamen sacerdotes induebat. Moses aqua non fuit lotus, et tamen lavabat : non oleo inunctus fuit, et tamen ungebat : nullam vestem sacerdotalem gestabat, sed sacerdotes induebat : ut inde perspicias, viro perfecto virtutem ad ornamentum sufficere. A capite igitur sacerdotem contemplare. Namque ipsum vocabulum vestimenti ambiguum est, et de eo controversatur : Græco vero sermone translatum est. Initium ergo fac a capite. Quidnam igitur erat primum? tiarame, vel quid primo nominat? quid post tiaram illam, quasi conciliatricem? Loco tiaræ igitur est habitus totius illius vestis. Quandoquidem pontifex caput erat populi, par erat eum, qui caput esset omnium, in capite ejus rei symbolum exhibere. Absoluta siquidem et remissa auctoritas ferri nequit : quæ vero sui imperii symbolum impositum gerit, legi subicitur et paret. Itaque jubet caput minime esse nudum, sed coopertum, ut discat populi caput, se caput habere. Idecirco etiam in Ecclesia, cum ordinantur sacerdotes, Evangelium Christi capiti imponitur, ut discat is, qui ordinatur, veram se recipere Evangelii tiaram ; atque ut discat, quamvis sit omnium caput, se tamen legibus istis subici : et eum qui omnibus imperat, legis imperio subesse ; eumque qui omnibus dat mandata, a legibus mandatum accipere. Propterea nobilis vir quidam ex veteribus, cui nomen Ignatius, quique sacerdotio simul et martyrio decoratus fuit, ad sacerdotem quemdam scribens dicebat : Nihil sine tua voluntate geratur, neque item in quicquam absque Dei facias voluntate. Quod igitur impositum haberet Evangelium pontifex, signum est eum esse sub potestate constitutum. Propterea dicit Paulus de muliere quæ velamen habebat, Mulier debet habere velamen super caput, quod erat imago potestatis (*1. Cor. 11. 10*). Erat igitur tiara figura potestatis : erat aurea lamina, in qua erat exarata scriptura, quæ Dei nomen exprimebat, ac primum indicat potestatem esse Dei nomen Dei. Post tiaram et laminam duo lapides supra humeros erant smaragdini, quorum alter hinc sex tribus, totidem alter ex altera parte continebat. Signum porro hoc est sacerdotalis aspectus : attribuit autem sacerdoti smaragdum, cui duplex inest pulchritudo : habet enim et decoram virilitatem et puritatem iustar speculi radiantem. Quoniam igitur sacerdotem pia exercitatio sobrium esse oportet, et vitam suam vulgo tanquam speculum exhibere, sacerdotem vult in humeris virtutis imaginem gestare. Quare vero in humeris? Quia nomen Dei supra caput erat, articulus super articulum. Cur autem in humeris? Quoniam actionum est signum. Actionis enim potentia ab humeris dependet. Vult igitur veritatis pulchritudinem in actionibus ostendere. Propterea sic alloquitur aliquando Jerusalem Dominus : *Pone cor tuum super humeros tuos, filia despecta,*

(a) Omnes Mss. habent, κορυμβάντιον. In hanc vero lectionem hæc erudite notat Fronto Ducaeus : « Romana Editio, Anglicana et Regius Medicus constanter retinent lectionem a nonnullis repudiata, nempe κορυμβάντιον, cui ex ingenio substituerant κυρβάσιον, corybantiam, et ex Polluce l. 7, c. 13, καὶ κυρβάσιον, ἢ σίδαριν καὶ πῖλον καλοῦσι. Igitur in Lexico Stephani : Κορυμβάντιον : περίθεμα κεφαλῆς ἐγκόσμιον καλόν. Item : Σίδαρις, κορυμβάντιον ἢ πῖλος, ἴστιν εἶδος καυκαλακίου, ὃ καὶ τιάρα νοεῖται. Hieronymus Epist. 128 : Rotundum pileolum, quod Græci et nostri τιάραν, nonnulli galerum vocant. Origenes Hom. 6 in Levit. : Et quia ipse caput est omnium, ideo et ornatus iste super omnia capiti superponitur. Si mitra tibi et lamina aurea, plenitudo scientiæ Dei caput coronet, scito te, etiam si apud homines lateas et ignoretur, apud Deum tamen agere pontificatum mitra conscientie tuæ templum. Chrysostomus Persis tiaram tribuit, ut propriam, Homil. 17 in Acta : κατέλαβεν οἱ Πέρσαι τὴν τιάραν περιθέοντες, καὶ τὰς ἀντιφύλακας καὶ τὰς ἐκδοχὰς τῆς διπλῆς στολῆς τῆς ἡγίας ὑπερώρου ὑπαλλόντες, καὶ περιφέροντες ἡρόδοτος τὰ στήθεα τῆς πόλεως : Sicut Persæ tiara sublata et gladiis peculiaribus et calceamentis barbaricis dimissa, alieno habitu et nostræ regionis usitato induuntur, et corpore ad cutim tonso, habitu bellum occultant. ἀντιφύλαξ interpretes gladios esse Persicos putavit ; sed Danielis 5, 21, ubi dicuntur tres pueri in fornacem missi, scriptum est, ἀντιφύλακας εἶναι τοὺς σαρβάρους, Symmachus, ἀντιφύλακας, Hieronymus, cum bracciis. Pro bracciis, quas Symmachus ἀντιφύλακας interpretatus est, Aquila et Theodotus Saraballa dixerunt. Tertullianus in Græco vertens dixit libro de carne Christi, cum bracciis suis. » Cum ergo tres Codices nostri κορυμβάντιον habeant, sic restituere visum est. Ibidem et infra quædam hinc excerpti Photius, sed aliis demptis, aliis mutatis, uti solet.

νοις· ἡ ποτὲ [409] ἐν ἀτιμίᾳ, καὶ νῦν ἐν τιμῇ. Ὁ Κύριος ἐδασίλευσεν. Οὕτω καὶ ἀλλαχού λέγεται (δεῖ γάρ τὰ συγγενῇ τῶν νοημάτων παράγειν)· Ὁ Κύριος ἐδασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο. Ἡμεῖς ἐνδύμεθα ἔξωθεν ἱμάτιον, ἵνα τὸ ἀπρεπὲς τῆς φύσεως φύσιν, τὴν φωτὸς γέμουσαν, μᾶλλον δὲ φωτὸς ἀπαστράπτουσιν· Ἄλλὰ καλεῖ ἐνδύμα αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ· Ὁ Κύριος ἐδασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο. Εὐπρέπειαν καλεῖ τὴν σάρκα τοῦ Χριστοῦ. Εὐπρεπὲς γάρ ἦν, οὐκ ἔχουσα αἰσχος ἁμαρτίας. Ἄμαρτιαν γὰρ οὐκ ἐποίησε πώποτε, οὐδὲ ἠρέβη δόλος ἐν τῇ στήματι αὐτοῦ. Ἐνεδύσατο Κύριος δύναμιν· καὶ περιζώσατο. Ἐπειδὴ τὸν βασιλέα ζώνη κοσμεῖ, ἐστὶ δὲ ἡ ζώνη βασιλέως γνώρισμα, καὶ κριτοῦ· εἰσάγει αὐτὸν καὶ βασιλεύοντα, καὶ κρίνοντα· λέγει γὰρ Ἡσαΐας· Ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσσαί, καὶ ἀνθὸς ἐξ αὐτῆς ἀναθήσεται, καὶ ἀναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν Πνεῦμα Θεοῦ· καὶ ἔσται δικαιοσύνη ἐξωσμένος τὴν ὄψιν αὐτοῦ, καὶ ἀληθεῖα ἐλημένος τὰς πλευράς αὐτοῦ.

δ. Τοῦτο τὸ ἐνδύμα τοῦ Σωτῆρος, τὸ τῆς σαρκὸς λέγω, κρυφαῶς καὶ ἐν εἰκόνι εἶχεν ὁ ἀρχιερεὺς ἐν τῇ νόμῳ. Καὶ πρόσχε ἀκριδῶς, πῶς αἱ σκιαὶ τὴν ἀλήθειαν ἠρμήνευσαν, πῶς οἱ τύποι τοῦ Εὐαγγελίου προελαμπον. Λέγω δὲ ἡρέμα, καὶ κατὰ τὸ δυνατόν συγκαταβαίνων τῇ ἀκοῇ τῶν ἀκεραίων καὶ τῶν ἀπειρων, ἵνα μὴ ὦδε κάκεισε περιάγωνται. Ἐνεδύετο ^β ὁ ἀρχιερεὺς εἰσὼν εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων ποδήρη, τούτέστιν, ἱμάτιον ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν ἀπληρωμένον, ἐπωμίδα, ζώνην, περισκελῆ, πέταλον χρυσοῦν, τιάραν, τούτεστι κορυθάντιον, τὸ λόγιον ἐπὶ τοῦ στήθους, καὶ ὅσα διαγορεύει ἡ Γραφή, καὶ ἔστιν ἰδεῖν. Ἄλλα μὲν τὰ σχήματα, ἄλλα δὲ τὰ νοήματα. Οὐ γὰρ πάντως Θεὸς ἀναπαύεται ὑακίνθῳ, καὶ πορφύρᾳ, καὶ κόκκῳ ^γ, καὶ βύσσῳ· Θεὸς γὰρ ψυχῶν ἀπαιτεῖ καθαρότητα· ἄλλ' ἐν τοῖς σωματικαῖς ἄνθεσι διαγράφει τῶν ἀρετῶν τὴν εἰκόνα. Εἰ γὰρ ἀληθῶς ταῖς στολαῖς ἐκείναις ταῖς ἐνδόξοις ἀνεπαύετο, διὰ τί πρὸ τοῦ Ἀαρὼν τὸν Μωϋσῆν οὐκ ἐνέδυσεν; Ἄλλ' ἦν Μωϋσῆς καὶ γεγυμνωμένος τῆς ἐσθῆτος ἐκείνης, καὶ ἐνδύων αὐτὴν τοῦς ἱερεῖς. Μωϋσῆς οὐκ ἐλούθη ὕδατι, καὶ ἔλουεν· οὐκ ἐχρίσθη ἐλαίῳ, καὶ ἔχριεν· οὐκ ἐφόρησεν ἱμάτιον ἱερατικόν, καὶ τοὺς ἱερεῖς ἐνέδυσεν· ἵνα μάθῃς ὅτι τῷ τελείῳ ἀρκεῖ ἡ ἀρετὴ πρὸς κόσμον. [410] Λάβε δὲ ἄνωθεν τὸν ἱερέα. Ἔστι γὰρ καὶ αὐτὸ τὸ τοῦ ἐνδύματος ὄνομα ἀμφίβολον καὶ ζητούμενον, τῇ δὲ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ μεταποιούμενον. Λάβε οὖν

ἀρχὴν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς. Πρῶτον τί ἦν; ἡ τιάρα, ἡ τί ὀνομάζει; τί μετὰ τὸ πρόξενον ^δ, τιάρα; Ἀντὶ τοῦ, τιάρα ἐστὶ τὸ σχῆμα τοῦ ἐνδύματος. Ἐπειδὴ ὁ ἀρχιερεὺς κεφαλὴ ἦν τοῦ λαοῦ, ἔδει δὲ τὸν πάντων κεφαλὴν γινόμενον ἔχειν κατὰ κεφαλῆς τὴν ἐξουσίαν· ἀποκλυμένη γὰρ αὐθεντία ἀφόρητός ἐστιν· ἔχουσα δὲ ἐπικείμενον τὸ σύνθεμα τῆς δεσποτείας, ὑπὸ νόμον ἀγεται· κελεύει οὖν τὴν κεφαλὴν μὴ εἶναι γυμνὴν, ἀλλὰ κεκαλυμμένην, ἵνα μάθῃ ἡ κεφαλὴ τοῦ λαοῦ, ὅτι κεφαλὴν ἔχει. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐν ταῖς χειροτονίαις τῶν ἱερέων τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ κεφαλῆς τίθεται, ἵνα μάθῃ ὁ χειροτονούμενος, ὅτι τὴν ἀληθινὴν τοῦ Εὐαγγελίου τιάραν λαμβάνει· καὶ ἵνα μάθῃ, ὅτι εἰ καὶ πάντων ἐστὶ κεφαλὴ, ἀλλ' ὑπὸ τούτους πράττει τοὺς νόμους, πάντων κρατῶν, καὶ τῷ νόμῳ κρατούμενος, πάντα λογοθετῶν ^ε, καὶ ὑπὸ τοῦ λόγου νομοθετούμενος. Διὰ τοῦτο γενναίως τις τῶν ἀρχαίων, Ἰγνατίος δὲ ἦν ὄνομα αὐτῷ, οὗτος ἱερουσύνῃ καὶ μαρτυρίῳ διαπρέψας, ἐπιστέλλων τινὶ ἱερεῖ ἔλεγε· Μηδὲν ἄνευ γνώμης σου γενέσθω, μηδὲ σὺ ἄνευ γνώμης Θεοῦ τι πράττε. Τὸ τοῖνον ἔχειν τὸν ἀρχιερέα τὸ Εὐαγγέλιον, σημειὸν ἐστὶ τὸ ^ι ἐπ' ἐξουσίαν εἶναι. Διὰ τοῦτο λέγει Παῦλος περὶ γυναικὸς ἐχούσης κάλυμμα· Ἡ γυνὴ ὁφείλει ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τὸ κάλυμμα, ὃ ἦν εἰκὼν ἐξουσίας. Ἦν οὖν ἡ τιάρα τὸ σχῆμα τῆς ἐξουσίας. Ἦν τὸ πέταλον τὸ χρυσοῦν, ὃ ἐπεγέγραπτο τὸ γεγραμμένον, ἐν ᾧ ἔκτετύπωτο τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα, καὶ πρῶτον δείκνυσιν, ὅτι ἐξουσία Θεοῦ ὄνομα Θεοῦ. Μετὰ τὴν τιάραν καὶ τὸ πέταλον δύο λίθοι ἐπὶ τῶν ὤμων σμαράγδινοι, ἔχοντες τὰς ἑξ φυλὰς ἐντεῦθεν, καὶ τὰς ἑξ ἐντεῦθεν. Σημεῖον τοῦτο τῆς ἱερατικῆς ὁψέως. Ἀπονέμει δὲ τῷ ἱερεῖ τὸν σμαράγδον δύο ἔχοντα κάλλη· καὶ γὰρ ὡρότητα ἔχει εὐπρεπῆ, καὶ καθαρὸς ὢν κατόπτρου δύναμιν ἐπέχει. Ἐπειδὴ οὖν τὸν ἱερέα δεῖ καὶ ἀσκήσει νήφειν, καὶ τὸν βίον κατόπτρον ἔχειν ταῖς πολλοῖς, βούλεται τῆς ἀρετῆς τὴν εἰκόνα φέρειν τὸν ἱερέα ἐπὶ τῶν ὤμων. Διὰ τί ἐπὶ τῶν ὤμων; Ἐπειδὴ τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, τὸ ἄρθρον ἐπὶ τοῦ ἄρθρου. Καὶ διὰ τί ἐπὶ τῶν ὤμων; Ἐπειδὴ γὰρ πράξεώς ἐστι σημεῖον· ἡ γὰρ πρακτικὴ δύναμις ἐν τοῖς ὤμοις ἡρτῆται· βούλεται οὖν τὸ κάλλος τῆς ἀληθείας ἐπὶ τῶν πράξεων εἶναι. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ Θεὸς πρὸς τὴν Ἰερουσαλήμ ποτε· Θέες τὴν καρδίαν σου ἐπὶ τῶν ὤμων σου, θυγάτηρ ἡτιμωμένη, ὅτι Κύριος ἔκτισε σωτηρίαν. Τὰς χεῖρας καὶ τοὺς ὤμους εἰς πράξεις λαμβάνει ἡ Γραφή, ὡς ὅταν λέγῃ [411] περὶ τοῦ

^α Sic editi, recte, ut videtur. Tres mss. μᾶλλον δὲ φῶς ἀπαστράπτουσιν.

^β Duo mss. ἐνδύετο, unus addit τοῖνον.

^γ Duo καὶ κόκκινω.

^δ Sic omnes, uno excepto, qui habet τί μετὰ τὸ πρό-
σχημα.

^ε Fronto Ducæus et Savil. legendum putant νομοθετῶν. Ibid. omnes mss. καὶ ὑπὸ τοῦ λόγου. Ed. νόμου. Mox Ignatii locus est ex Epistola ad Polycarpum.

^ι Legendum videtur τοῦ. Mox unus ὡν' ἐξουσίαν. Alii ἐπ' ἐξουσίαν. Ibid. quædam deerant in Morel. et Savil. quæ ex mss. prodeunt.

Δαυὶδ· Καὶ ἐν ταῖς συνέσεσι τῶν χειρῶν αὐτοῦ ὠδήγησεν αὐτούς. Καὶ ἡ σύνεσις ἄρα ἐν ταῖς χειρσίν ἐστιν; Ἄλλ' ἐν ταῖς συνέσεσι λέγει αὐτῶν τῶν πράξεων. Καὶ ἐπὶ τοῦ στήθους ἐλάμβανεν ὁ ἱερεὺς τὸ λογιζομένον τοὺς δώδεκα λίθους ἐγκεκολλημένους, τούτεστι, σάρδιον, τοπάζιον, σμάραγδον, ἀνθρακᾶ, σάπφειρον, ἱασπιν, ὑάκινθον, ἀχάτην, ἀμέθυσσον, χρυσόλιθον, βηρύλλιον, ὄνυχιον. Ἐν τοῖς δώδεκα λίθοις τούτοις ἐμερίζοντο αἱ δώδεκα φυλαί· βαρὺ τὸ ῥῆμα. Ἄνω ἐπὶ τῶν ὤμων μία ἦν ἡ τῶν λίθων φύσις ἐν ὀνόματι ἔχουσα, τὸν σμάραγδον· ἐπὶ δὲ τοῦ στήθους κάτω διάφοροι οἱ λίθοι. Τί βούλεται τούτο; Ἐπειδὴ μία φύσις ἡμᾶς ἐγέννησε, διάφοροι δὲ γινώμει ἡμᾶς ἐμέρισαν, τὸ μὲν δίδωσι τῇ γνώμῃ, τὸ δὲ τῇ φύσει. Ἦν τοίνυν Θεοῦ ὄνομα ἡ πρακτικὴ ἀρετὴ, ἡ διὰ λόγου καὶ ἀληθείας συνεστῶσα. Καὶ ὑπὸ τὸ κράτεον τοῦ ἱερέως τὸ λεγόμενον λῶμα, ἀνθη, ῥῶα, καὶ ῥοῖσχοι α χρυσοί, καὶ κώδωνες. Τί ἐβούλετο ταῦτα ἐν τῷ ἱερεῖ; Ἄρα Θεὸς ἀνεπαύετο τούτοις τοῖς ἀνθεσιν; Ἄρα ἐβούλετο γήϊνα ἀνθη εἶναι περὶ τὸν ἱερέα; Ἄλλ' ἐν τῷ σχήματι τοῦ ἱερέως ἐξεικονίζει τὰς ἀρετάς. Ἄνω ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ὄνομα Θεοῦ, ἐπὶ τοῦ στήθους τὸ λογιζομένον, τὰ κάτω ἀνθη καὶ καρποὶ, τὰ τῶν ἀρετῶν κατορθώματα, ἃ τινὰ ἐστὶν ἐλεημοσύνη, δικαιοσύνη, φιλανθρωπία.

ε'. Δεῖ οὖν ἡμᾶς ἔχειν καὶ τὰ ἀνθοῦντα κάλλη καὶ τὰ πεπληρωμένα. Ἄνθη δὲ εἰσιν ἱερέως, συντυχία, ἐμύλια, ἥθος ἀγαθόν, λόγος χρηστὸς, πίστις, δόξα, ἀλήθεια, δικαιοσύνη· καὶ μεταξὺ τούτων οἱ κώδωνες, ἡ συμφωνία τῶν καλῶν ἔργων. Πᾶσα γὰρ ἀρετὴ ἔχον ἀποτελεῖ. Διὸ λέγει Παῦλος· Ἄφ' ὧν γὰρ ἐξήχηται ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. Πόθεν δὲ ἤρξατο ὁ ἦχος; Καὶ περιῆει, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς διδάσκων πᾶσαν πόλιν, καὶ πᾶσαν κώμην, καὶ θεραπεύων πᾶσαν νόσον, καὶ πᾶσαν μαλακίαν. Καὶ ἐξῆλθεν ἦχος περὶ αὐτοῦ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν. Πρόσεχε ἀκριβῶς· Εἶδες τὸν ἀρετῶν τὸν κόσμον; Ἐκεῖνος ὁ ἱερεὺς Χριστοῦ ἦν τύπος. Οὐκ ἀλληγοροῦμεν ἐνταῦθα, εἰ μὴ ἀφορμὰς ἐλάβομεν παρὰ Παύλου. Εἰ μὴ Παῦλος ἡρμήνευσε τὴν δύναμιν τῆς δικαιοσύνης, ἡμεῖς ταῦτα μαθεῖν οὐκ ἠδυνάμεθα. Διὰ τοῦτο ποιεῖ Παῦλος τὸν ἱερέα ἐκεῖνον τύπον τοῦ Χριστοῦ, καὶ λέγει· Οὐ γὰρ εἰς χειροποίητα ἄγμα εἰσῆλθεν ὁ Χριστὸς, ἀντίτυπα τῶν ἀληθινῶν, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανόν, ἐμφανισθῆναι τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ ἡμῶν. Στάσις οὖν ἦν ἐν τοῖς τότε Ἰουδαίοις, καὶ ζήτημα ξένον. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ ἀπόστολοι ἐκήρυττον τὸν Σωτῆρα, καὶ βασιλέα, καὶ ἱερέα, καὶ προφήτην, ἐμάχοντο οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ ἔλεγον τὰ κατὰ νόμον. Ἄλλη, φησὶ, φυλὴ βασιλείας, καὶ ἄλλη ἱερωσύνη. Ἢ Λευιτικὴ φυλὴ, ἱερωσύνης, ἡ δὲ Ἰουδα, βασιλείας, φησὶν. Εἰ οὖν ὁ Χριστὸς βασιλεὺς ἐστίν, οὐκ ἐτί [412] ἱερεὺς· εἰ δὲ ἱερεὺς, οὐκέτι βασιλεὺς. Παῦλος· μαχόμενος, καὶ πρὸς τὴν ἐκείνων ὑπόνοιαν

ἀρμύζων τὸν λόγον, φησὶ· Μὴ γὰρ κατὰ τὴν τάξιν ὑμετέρας ἱερωσύνης ἀνέστη Χριστὸς; Παρ' ὅμῃ διήρηται βασιλεία καὶ ἱερωσύνη· ἐν δὲ τῷ Χριστῷ συνήπται. Σὺ γὰρ ἱερεὺς, φησὶν, εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. Διὰ τοῦτο συλλογίζεται, καὶ λέγει· εἰ γὰρ ἡ πρώτη ἱερωσύνη ἦν ἀμειψτος, τίς χρεῖα λεχθῆναι κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ ἀνίστασθαι ἱερέα, καὶ οὐ κατὰ τὴν τάξιν Ἀαρὼν Μετατιθεμένης γὰρ τῆς ἱερωσύνης, ἐξ ἀνάγκης καὶ νόμου μετὰθεσις γίνεται. Ἀρχιερεὺς τοίνυν Σωτὴρ ἡμῶν, οὐ κατὰ τὴν τῆς θεότητος λόγον, ἀλλ' κατὰ τὴν τῆς σαρκὸς τύπον· ἄνω σύνθρονος Θεοῦ ὁ ἡμᾶς, καὶ ἀρχιερεὺς κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. Περὶ οὗ πολὺς ὁ λόγος, ἀλλ' οὐ τοῦ παρόντος. Πρὸς εἰς, παρακαλῶ· Ἦν ἐν τῷ νόμῳ ὀλοκαυτώματα θυσιᾶ περὶ ἁμαρτίας, προσφορά· ἐλθὼν ὁ Σωτὴρ παύει τὰς τυπικὰς προσφοράς, καὶ ποιεῖ τὸ σῶμα τὸ ἴδιον ἀντὶ πάσης θυσιᾶς. Λέγει Παῦλος περὶ τοῦ Σωτῆρος· Διὸ εἰσερχόμενος εἰς τὸν κόσμον λέγει θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας· σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι· ὀλοκαυτώματα καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ εὐδόκησας· τότε εἶπον· Ἰδοὺ ἡμεῖς ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπται περὶ ἐμοῦ. Εἰπὼν τὴν προφητείαν Παῦλος, καὶ εἰρηκῶς, ὅτι θυσίαν καὶ προσφορὰν καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ ἠθέλησας τότε εἶπον, Ἰδοὺ ἔγωγε, ἀναιρεῖ τὸ πρῶτον, ἵνα τὸ δεῦτερον στήσῃ. Καὶ ποῦ ἡ θυσίαν καὶ ἡ προσφορὰ εὐρίσκεται ἐν τῷ σώματι τοῦ Χριστοῦ; Καθὼς λέγει ὁ ἀπόστολος Παῦλος· Παρακαλῶ ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τῶν οἰκτιρῶν τοῦ Θεοῦ, ὡς τέκνα ἀγαπῆτα περιπατεῖτε ἐν ἀγάπῃ, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἡμεῖς πησεν ἡμᾶς, καὶ παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν θυσίαν καὶ προσφορὰν τῷ Θεῷ, εἰς ὁσμὴν εὐωδίας. Διὰ σὲ ἀρχιερεὺς, δι' ἑαυτὸν Θεός. Μὴ μετὰ βαλλὲ ῥήματα Θεοῦ ζώντος. Εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα ἐδαπτίσθης· τί ἀναιρεῖς τὰ ὀνόματα τὰ ζώντα, καὶ ἐισάγεις ὀνόματα, λογισμῶν γενήματα, λέγων, Ἀγεννητὸς καὶ γεννητὸς, κτιστὸς καὶ ἀκτιστος, ὦν δεῖ καὶ μὴ ὦν δεῖ; Τούτων ἀνέχεται Θεὸς τῶν ματαίων ῥημάτων; Ἐν ῥῆμα ἵνα μεταβῇ προφήτης ποτὲ, ἐκινδύνευσεν ἀπολέσθαι· καὶ βίβη ῥήματος μικροῦ ἀκριβολογίαν· Τὰ ῥήματα τῶν προφητῶν τινες ἐκάλουν ὑπὸ ἀπειρίας, λῆμμα Κυρίου. Λέγει ὁ Θεὸς διὰ Ἰερემίου· Ἐὰν ἐρωτήσῃ σε ὁ λαός, ἡ ὁ ἱερεὺς, ἡ ὁ προφήτης, καὶ εἰπῇ σοι, Πῶς τὸ λῆμμα; εἰπέ αὐτοῖς, ὅτι Τὸ λῆμμα Κυρίου ἡμεῖς ἐσμεν. Λήψομαι γὰρ ὑμᾶς λῆμμα, καὶ ἐδώ ὑμᾶς, ἵνα μὴ λέγητε λῆμμα. Ἐν ῥῆμα ἵνα μεταποιηθῇ, ἀπειλεῖ ὁ Θεός· καὶ σὺ δολόκληρον δογματῶν [413] ἀκριβείαν διαστρέφεις, Πατὴρ δὲ ὄνομα παραγραφόμενος, Υἱοῦ ἀξίαν ἀρνούμενος, Πνεύματος ἀγίου δόξαν ἀθετῶν; Ἄρα διαφύξῃ τὰς τοῦ Θεοῦ χεῖρας; Βαρὺ καὶ φοβερόν διαστρέψαι λόγον Θεοῦ ζώντος, Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Λόγων διαστρεφόμενων ἀγανακτεῖ Θεός· δογματῶν διαστρεφόμενων οὐκ ἀγανακτεῖ; Μὴ σωώτερος εἰ τοῦ Σωτῆρος; Μὴ ἀκριβέστερος εἰ τοῦ Εὐαγγελίου; Φοβήθητι κρίμα

^a Duo ἀνθ' ῥοῖας. καὶ ῥοῖσχοι.

^b Tres mss. στήθους λόγος. Sed locus in editis bene habere videtur.

^c Tres mss. οὐκ ἐξήγησας.

quoniam creavit Dominus salutem (Jer. 51. 21). Manus et humeros pro actionibus accipit Scriptura, ut cum de Davide dicit, *Et in intellectibus manuum suarum deduxit eos* (Ps. 77. 72). Numquid in manibus est intellectus? Sed in intellectibus dicit ipsarum actionum. Et in pectore accipiebat sacerdos oraculum, in quo duodecim erant lapides insculpti, hoc est, sardius, topazius, smaragdus, carbunculus, sapphirus, jaspis, hyacinthus, achates, amethystus, chrysolithus, beryllus, onychinus. In duodecim lapidibus duodecim tribus dividebantur: grave dictum. Supra quidem in humeris una lapidum erat natura unodesignata nomine, smaragdus; in pectore autem infra lapides diversi. Quid hoc sibi vult? quandoquidem una nos natura procreavit, diversa vero nos consilia et opiniones diviserunt, hoc quidem opinioni tribuit, illud vero naturæ. Erat igitur Dei nomen virtus in actione posita, quæ per rationem ac veritatem subsistit. Et in fimbria sacerdotis, quæ dicitur ora, flores mali punici, mala punica aurea, et tintinnabula. Quid hæc in sacerdote sibi volebant? numquid Deus his floribus delectabatur? num terrenis floribus cinctum esse sacerdotem volebat? Sed in vestitu sacerdotis virtutes effluunt. Supra quidem in capite nomen Dei; in pectore oraculum: infra vero flores et fructus, virtutum recte facta, quæ sunt elemosyna, justitia, benignitas.

5. *Flores spirituales sacerdotis. Christus sacerdos et pontifex.* — Nos igitur habere oportet et florentes pulchritudines et completas atque maturas. Flores porro sunt sacerdotis, congressus, colloquium, boni mores, mitis sermo, fides, fama, veritas, justitia; et his interjecta tintinnabula, consensio nimirum bonorum operum. Omnis enim virtus sonum quemdam edit. Unde Paulus ait: *A vobis enim sermo Dei personavit* (1. Thess. 1. 8). At undenam incepit sonus? *Circuibat Jesus*, ait, *docens omnem civitatem et omnem vicum, et curans omnem morbum, et omnem infirmitatem in populo* (Matth. 9. 35): et exivit sonus de eo in omnem terram. Attende diligenter. Virtutum ornatum vidisti? Ille ipse sacerdos Christi figura erat. Ille quidem nihil velut per allegoriam explicaremus, nisi Paulus nobis ansam præberet: et nisi Paulus vim illam justitiæ nobis explicasset, nos sane hæc nunquam assequi potuissemus. Hanc ob rem Paulus hunc sacerdotem Christi figuram proponit, et ait: « Non enim in sancta manufacta introivit Christus, exemplaria verorum, sed in ipsum cælum, ut appareat nunc vultui Dei pro nobis » (Hebr. 9. 24). Atque hæc quidem res seditioni inter Judæos occasionem præbebat, ita ut de inusitata inter se quæstione contenderent. Cum enim apostoli servatorem, et regem, et sacerdotem, et prophetam prædicarent, Judæi inter se contendebant, allatis in medium iis, quæ in lege ipsorum scripta erant. Alia, dicebant, tribus regni, et alia sacerdotii. Levitica quidem, sacerdotii: tribus vero Juda, regni. Si igitur Christus rex, ergo non sacerdos: sin vero sacerdos, ergo non rex. Adversus quos Paulus agens, omni oratione ad everterendam hanc opinionem comparata, ait: Num igitur

Christus secundum sacerdotii vestri ordinem surrexit? Apud vos quidem regnum et sacerdotium distincta sunt: in Christo utrumque conjunctum est. Tu enim, ait, *sacerdos es in æternum, secundum ordinem Melchisedec* (Psal. 109. 4). Itaque ratiocinatur Paulus, et ait: Si enim primum illud sacerdotium erat irreprehensibile, quid oportebat dicere, secundum ordinem Melchisedec sacerdotem surrecturum: et non secundum ordinem Aaron? *Etenim translato sacerdotio, necesse est ut legis translatio fiat* (Hebr. 7. 12). Ergo Servator noster summus est pontifex: non ratione divinitatis suæ, sed ob figuram carnis: in supernis ad dexteram Dei considens propter nos, et summus pontifex, secundum ordinem Melchisedec (Ibid. 5. 11). De quo multa dici possent, sed non sunt hujus loci. Animum adhibe, quæso. Erant in lege veteri holocaustata, erat sacrificium pro peccato, erat oblatio: Servator autem ubi in hunc mundum advenit, sacrificiis illis figuras referentibus, finem imponit, proprio suo corpore pro omni sacrificio substituto. De quo Paulus: « Et ingressus in mundum, dicit: Sacrificium et oblationem noluisti: corpus autem aptasti mihi: holocaustata et pro peccato non postulasti. Tunc dixi, Ecce venio, in capite libri scriptum est de me » (Hebr. 10. 5-7; Psal. 39. 7. 8). Paulus ergo cum de prophetico munere dixisset, nec non illud quoque, Cum sacrificium et oblationem et pro peccato repudiasses, tunc dixi, Ecce venio: tollit primum, ut secundum stabiliat. At ubinam sacrificium et oblatio in corpore Christi invenitur? Quemadmodum apostolus Paulus testatur: « Obsecro vos, fratres, per misericordiam Dei ut tanquam filii dilecti ambuletis in caritate: quemadmodum et Christus dilexit nos, et semetipsum pro nobis dedit sacrificium et oblationem Deo, in odorem suavitatis » (Ephes. 5. 1. 2). Propter te Christus summus est pontifex: propter seipsum Deus. Noli mutare verba Dei vivi. In Patrem, Filium, et Spiritum sanctum baptizatus es: cur sublati nominibus viventibus, inducis nomina excogitata dicens, ingenitus et genitus, ereatus et increatus, qui semper est et qui semper non est? Hæccine Deus inania verba tolerat? Unicum vocabulum cum aliquando propheta immutaret, etiam de vita periclitatus est: attende unius voculæ accurationem. Quidam prophetarum verba imperitia quadam appellabant sumptionem, λαµµα, Domini. At Deus per Jeremiam: « Si interrogabit te populus, vel sacerdos, aut propheta, et dixerit tibi: Quænam sumptio, λαµµα? dic ipsis: Vos estis sumptio Domini. Rapiam enim vos rapinam, et rumpam vos, ne deinceps dicatis sumptionem » (Jer. 23. 33). Si itaque unum verbum immutetur, Deus comminatur: tu vero integerrimorum dogmatum accurationem pervertis? Patris nomen circumscribis: Filii dignitatem inficiaris, sancti Spiritus gloriam abrogas? num manus Dei effugies? Grave est et horribile, verbum Dei vivi, Domini Dei nostri, pervertere. Si verba aliqua pervertantur, Deus indignatur: et dogmatibus subversis non irascetur? Tunc Servatore sapientior? tunc Evan-

gelio accuratio? Pertimesce iudicium Dei: illud tremendum nomen reformida, malitiam aversare, poenitentiam tibi propone, et fides salutem tibi spondet. Poenitentia enim salutem parit, et iis, qui in hæresi versantur, quique adeo in aliis peccatis volutantur.

6. *Pœnitentiæ laudes. Martyres et angeli orant pro nobis.* — Pœnitentia radix pietatis est. Resipiscamus ergo, Deumque per pœnitentiam exoremus, ut bella auferat, barbaros exstinguat, hostium incursiones ad nihilum redigat: et nobis omnibus bonis libere frui concedat. Cum quis ex animo pœnitens ad Deum sese contulerit, pœnitentia Deum admodum placat. Exempli gratia: peccavit aliquando populus, pœnituit, flevit, inquit Deus: « Audiens audiivi gemitum Ephraim lamentantis et dicentis: Castigasti me, Domine, et non emendatus sum, sed factus sum velut vitulus petulans: converte me, et convertar » (Jer. 31. 18). Et quid Deus ad ipsum? *Eo quod sermones mei in ipso sunt, nequaquam recordabor ejus, et ipsius miserebor* (Ibid. v. 20). Ne quis te conterreat, non faina, non cunei barbarorum, et densa nebula: etiamsi hostes nostri innumerabiles sint multitudine, defensor noster longe fortior est. Si de multitudine suspicans, timeas, Eliæus propheta tibi dicit, *Ne metuas, plures nobiscum sunt, quam cum illis* (4. Reg. 6. 16). Illic quidem barbarorum multitudo, hic angelorum phalanx est. Nam pro piis hominibus et angelicus exercitus pugnabit, et prophetarum chorus, et apostolorum potestas, et martyrum preces. Noli enim existimare, martyres tantum pro nobis orare: quin et angeli, rebus nostris adversis, pro nobis deprecantur; neque solum deprecantur, sed et responsum a benefico Domino accipiunt. Zacharias propheta ait: « Et respondit angelus, qui loquitur in me, et dixit ad Dominum » (Zach. 1. 9. et 12): Hæc autem angeli fuit precatio. « Domine exercituum, usquequo tu non misereberis Jerusalem, et urbium Juda, quas despexisti? Iste jam septuagesimus annus est. » Quid igitur? repudiavitne Deus orationem angeli? Minime id quidem. Quid igitur respondi dedit? Respondit, inquit, *Dominus ad angelum loquentem in me verba consolatoria, et sermones consolatorios* (Ibid. v. 13). Obsecremus ergo et nos Dominum angelorum, et legabit unum ex angelis qui totam phalangem hostium dissipabit. Ego vero et picturam ex cera factam adamavi, pietate refertam. In imagine vidi angelum, barbarorum illam nubem profligantem (a), vidi barbaras gentes conculcari, et Davidem vere exclamare: *Domine, in civitate tua ima-*

ginem ipsorum ad nihilum rediges (Psal. 72. 20). Scit et nunc beatus David de nobis dicat: *Fiat via ipsorum tenebræ et lapsus, et angelus Domini persequatur ipsos* (Psal. 34. 6). Deus varias occasiones, ut hostes persum eant, procurare novit. Acies illa Sennacheril regis Assyriorum, ingens erat, et unus angelus legatus centum octoginta quinque millia hostium prostravit (4. Reg. 19). Nos homines humanis rationibus omnia eventa metimur, nobiscumque dicimus: Quid si in nostris partibus nullus miles inveniat? quid si priusquam exercitus dux veniat, omnes nos devastent? quid faciemus? Num igitur quia tu prævenis, prævenietur Deus? num quia tu non ubique es, Deus non ubique est? num igitur Deus hoc quidem potest, illud vero non potest? Mare inanimum ei obtemperavit, et demersit: bruti pisces sese capiendos Petri obtulere, et angelus, si Deus imperet, omnes veritatis hostes non funditus delebit? Nos tantum sobrie et modeste vivamus: tantum Deum rogemus eique supplicemus. Imperavit apud veteres dux præstantissimus, quem ego communi nomine designo, ut omnibus innotescat: fuit, inquam, dux alienigenarum Sisara (Jud. 4): cujus etiam David mentionem facit: *Fac ipsis sicut Madian et Sisaræ, sicut Jabim in torrente Cisson* (Psal. 82. 10). Jabim quidem rex erat alienigenarum: Sisara vero dux exercitus. Erant autem ipsi currus ferrei octingenti, et manus infinita. Populus itaque Judæorum extimuit, conspexit ingentes illas copias, et exhorruit. Quid igitur amantissimus hominum Deus per prophetissam Deborah defensori pietatis indicat? *Ne metuas*, ait: *ecce tradidi tibi ipsum Dominus in manus tuas* (Judic. 4. 14), nec erit facinus illud manus tuæ, sed manus muliebris. Adverte, quomodo Deus arrogantiam coercuit. Viri non sustinuerant, et mulier exercitum duxit. Ingressus est Sisara ad mulierem, quæ Jael dicebatur, et cum assu laboraret, aquam ab ipsa petit: illa vero lac ei porrexit. Vide sapientiam mulieris. Cum enim lac refrigerandi vim obtineat, et somnum conciliet, ideo lac ipsi offert, ut Scriptura vere pronuntiat, quæ ait: *Aquam ab ipsa petiit, et illa lac obtulit* (Ibid. v. 19), ut simul et sitim restingeret, et consopiret. Deinde dormiente alienigena, arripuit illa mulier clavum et malleum, et ad hostem occurrit. Vide sapientiam mulieris. Cur illa non potius gladium aut machæram, sed paxillum arripuit? Metuebat, scilicet, ut mulier, ne ille experrectus deprehenderet illam, gladium manu tenentem. Hanc ob causam illa nullum virile telum arripuit, sed institutum muliebri assumpsit. Solent enim mulieres succinctæ paxillum in parietem pungere, et sic suum opus suscipere et aggredi. Rem igitur alia via instituit, ut extra omnem suspicionem earet. Cum vero Deus auxiliaretur, Dei quoque erat, oraculum illud ad exitum deducere: neque enim mulieris hoc stratagemata erat, sed Dei oraculum: *In manu mulieris erit mors tua* (Judic. 4. 9). Deus ergo cum

(a) Hic locus habetur in synodo secunda Nicæna Act. 4, his verbis: *Ego et cera perfusum dilexi picturam pietate plenam: vidi enim angelum in imagine pellenem barbarorum cuneos*. Pergit Fronto Duceus: « Altera interpretatio vulgata sic habuit, *Ego et ex cera fusilem picturam*, quod rectius quam quod apud Joan. Damascenum Orat. 3 de imaginibus, *syntheram scripturam*, aut apud Hadrianum 1, *Ego et cera infusam dilexi imaginem*; aut hoc loco Beuerus, *Scripturam ceræ impressam*. Græcis enim *συνθερα* pictura est, quæ fit ex ceris. Solebant enim ex ceris pingere, ac scripturam inurere, ut docet Plinius l. 33, c. 11: *Ceris pingere ac scripturam inurere, quibus primus excogilaverunt, non constat: quidam Aristidis inventum putant*; et lib. 11, cap. 14, scribit ceram varios in colores pigmentis trahi ad reddendas similitudines, unde *συνθερα* est *ceram*

fundere et liquare. » Ut autem hujus Ducei notæ ratio intelligatur, operæ prelium est notare sic in textu Græco legi: *ἐν τῇ χειρὶ τῆς ἀνδρὸς τοῦ θεοῦ ἐκείνου*.

Θεοῦ, φοβήθητι ἐκεῖνο τὸ φοβερόν ὄνομα, καὶ ἀπόδουσαι τὴν κακίαν, καὶ ἀνάλαβε τὴν μετάνοιαν, καὶ ἔγγυθαι σου ἡ πίστις τὴν σωτηρίαν. Μετάνοια γὰρ σωτηρίαν ποιεῖ, καὶ τῶν ἐν αἵρέσει, καὶ τῶν ἐν κακαῖς πράξεσι τυγχανόντων.

ζ'. Μετάνοια ρίζα θεοσεβείας. Μετανοήσωμεν οὖν καὶ δυσωπήσωμεν τὸν Θεὸν τῇ μετανοίᾳ, ἵνα καὶ πολέμους ἀφανίσῃ, καὶ βαρβάρους σβέσῃ, καὶ τῶν ἐχθρῶν τὰς ἐπαναστάσεις θραύσῃ, καὶ δῶῃ ἡμῖν πάντων τῶν ἀγαθῶν τὴν ἀπόλαυσιν. Πολλὸν Θεὸν ἐξιλεοῦται μετάνοια, ὅταν τις γνησίως προσδράμῃ τῇ μετανοίᾳ. Ὡς ἂν τι λέγω· "Ἡμαρτέ ποτε ὁ λαὸς", μετενόησε καὶ ἐδάκρυσε, λέγει ὁ Θεός· "Ἀκούων ἤκουσα τοῦ στεναγμοῦ Ἐφραῖμ, ὀδυρομένου καὶ λέγοντος· Ἐκπαίδευσάς με, Κύριε, καὶ οὐκ ἐκπαυδύθην, ἀλλ' ἐγενόμην ὡς μόσχος ἀδίδακτος· ἐπιστρεψόν με, καὶ ἐπιστραφήσομαι. Καὶ τί πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός; Ἀνθ' ὧν οἱ λόγοι μου εἰσὶν ἐν αὐτῷ, οὐ μὴ ἀναμνησθήσομαι αὐτοῦ, καὶ ἐλεήσω αὐτόν. Μηδεὶς σε πτοεῖτω, μὴ φήμῃ, μὴ βαρβάρων γνῶφος, μὴ ὁμίχλῃ πολλή· καὶ ἀναρίβηται ὥσιν οἱ πολέμιοι τῷ πληθεῖ, ὁ ἡμέτερος ὑπέρμαχος ἰσχυρότερος. Ἐὰν δειλιάσῃς τὸ πλῆθος ὑπορώμενος, λέγει πρὸς σὲ Ἐλισσαῖος ὁ προφήτης· Μὴ φοβοῦ· πλείους εἰσὶν οἱ μεθ' ἡμῶν, ἢ οἱ μετ' αὐτῶν. Ἐκτεῖ βαρβάρων πλῆθος, ὧδε ἀγγέλων φάλαγξ. Τῶν εὐσεβῶν ὑπερμαχεῖ ἀγγελικὸς ὁ στρατὸς, προφητῶν χορὸς, ἀποστόλων δυνάμεις, μαρτύρων πρεσβεῖαι. Μὴ νομίσης, ὅτι μάρτυρες μόνον πρεσβεύουσιν ὑπὲρ ἡμῶν· ἀλλὰ καὶ ἄγγελοι ἐν ταῖς ὀλίψειν ἰκετεύουσι τὸν Θεόν· καὶ οὐ μόνον ἰκετεύουσιν, ἀλλὰ καὶ ἀποκρίσιν δέχονται παρὰ τοῦ Εὐεργέτου. Λέγει Ζαχαρίας ὁ προφήτης· Καὶ ἀπεκρίθη ὁ ἄγγελος, ὁ λαλῶν ἐν ἐμοί, καὶ εἶπε πρὸς Κύριον. Αὕτη ἡ εὐχὴ τοῦ ἀγγέλου· Κύριε παντοκράτωρ, ἕως ποτε οὐ μὴ ἐλεήσῃς τὴν Ἰερουσαλὴμ, καὶ τὰς πόλεις Ἰούδα, αἱ ὑπερείδες; Τοῦτο ἑβδομηκοστὸν ἔτος. Τί οὖν; ἀπεπέμψατο ὁ Θεὸς τὴν πρεσβείαν τοῦ ἀγγέλου; Μὴ γένοιτο· ἀλλὰ τί; Ἀπεκρίθη. φησὶ, Κύριος πρὸς τὸν ἄγγελον τὸν λαλοῦντα ἐν ἐμοί ῥήματα παρακλητικὰ, καὶ λόγους παρακλητικούς. Παρακαλέσωμεν τὸν τῶν ἀγγέλων Δεσπότην, καὶ ἕνα ἄγγελον ἀποστέλει, καὶ πᾶσαν τῶν ἐναντίων τὴν φάλαγγα σκορπίζει. Ἐγὼ καὶ τὴν κηρόχυτον γραφὴν ἡγάπησα εὐσεβείας [414] πεπληρωμένην. Εἶδον ἐν εἰκόνι ἄγγελον ἐλαύνοντα νέφη βαρβάρων, εἶδον πατούμενα βαρβάρων φύλα, καὶ τὸν Δαυὶδ ἀληθεύοντα· Κύριε, ἐν τῇ πόλει σου τὴν εἰκόνα αὐτῶν ἐξουδενώσεις. Λεγέτω καὶ νῦν περὶ ἡμῶν ὁ μακάριος Δαυὶδ· Γεννηθήτω ἡ ὁδὸς αὐτῶν σκοτός καὶ ὀμίσημα, καὶ ἄγγελος Κυρίου κατα-

διώκων αὐτούς. Οἶδεν ὁ Θεὸς διαφορὰς ἀφορμὰς παρασχεῖν πρὸς τὴν τῶν πολεμίων καθαίρεσιν. Πολλὴ ἦν ἡ παράταξις τοῦ Σενναχηρίμ βασιλέως τῶν Ἀσσυρίων, καὶ εἰς ἄγγελος ἀποσταλεῖς ἑκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδας ἔστρωσεν. Ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι ἀνθρωπίνους λογισμοῖς μετροῦμεν τὰ συμβαίνοντα, καὶ λέγομεν καθ' ἑαυτούς· Τί γίνεται, ἂν μὴ εὐρεθῇ στρατιώτης ἐν τοῖς μέρεσι τούτοις; ἂν πρὶν ἢ φθάσῃ ὁ στρατηγὸς, πάντας πορθήσωσι, τί ποιοῦμεν; Μὴ γὰρ ἐπειδὴ σὺ προλαμβάνῃ, καὶ Θεὸς προλαμβάνεται; μὴ γὰρ ἐπειδὴ σὺ οὐκ εἶ πανταχοῦ, Θεὸς οὐκ ἔστι πανταχοῦ; μὴ γὰρ τὸ μὲν δύναται· Θεὸς, τὸ δὲ οὐ δύναται; Ἡ ἄψυχος θάλασσα ὑπήκουσε, καὶ ἐδύθησεν· οἱ ἄλγοι ἰχθύες ὑπήκουσαν τῇ ἄγρᾳ Πέτρου· καὶ ἄγγελος, ἂν κελευσθῇ, ὅλους οὐκ ἀφανίσει τοὺς ἐχθροὺς τῆς ἀληθείας; Μόνον νήψωμεν, μόνον παρακαλέσωμεν, μόνον ἰκετεύσωμεν. Ἐνόμισέ τις ἐν τοῖς ἀρχαίοις στρατηλάτης ἀριστος· λέγω δὴ κοινῷ ὀνόματι, ἵνα πᾶσι κατάδηλος γένηται· ἐνόμισέ τις στρατηγὸς τῶν ἀλλοφύλων ὁ Σισάρα· μέμνηται δὲ αὐτοῦ καὶ Δαυὶδ λέγων· Ποίησον αὐτοῖς ὡς τῇ Μαδιὰμ, καὶ τῷ Σισάρα, ὡς τῷ Ἰαβεὶμ ἐν τῷ χειμάρρῳ Κισσὼν. Ὁ Ἰαβεὶμ βασιλεὺς ἦν τῶν ἀλλοφύλων, ὁ Σισάρα ἀρχιστρατήγος. Ἦν αὐτῷ ἄρματα σιδηρὰ ἑκτακόσια, καὶ πλῆθος ἄπειρον. Ἐφοβήθη ὁ λαὸς τῶν Ἰουδαίων, εἶδε τὸ νέφος, καὶ ἐφριξε. Τί οὖν ὁ φιλόανθρωπος Θεὸς λέγει διὰ τῆς προφητεῖδος Δεδώρας τῷ ὑπερμάχῳ τῆς εὐσεβείας; Μὴ φοβηθῇς· Ἰδοὺ παραδίδωσί σοι αὐτόν· Κύριος εἰς τὰς χεῖράς σου, καὶ ἔσται τὸ κατόρθωμα οὐ τῆς χειρὸς σου, ἀλλ' εἰς χεῖρας γυναικός. Βλέπε πῶς ὁ Θεὸς τὴν ἀλαζονείαν ἐκόλασεν. Ἄνδρες οὐχ ὑπέστησαν, καὶ γυνὴ ἑστρατήγησεν. Εἰσῆλθεν ὁ Σισάρα φεύγων πρὸς τὴν γυναῖκα Ἰαήλ λεγομένην, καὶ καύσωνι κατεilahμμένος*, αἰτεῖ παρ' αὐτῆς ὕδωρ· ἡ δὲ ποτίζει αὐτόν γάλα. Ὅρα σοφίαν γυναικός. Ἐπειδὴ γὰρ ἦν καταφυκτικὸν τὸ γάλα, καὶ εἰς ὕπνον προκαλούμενον, ποτίζει αὐτόν γάλα, ἵνα ἀληθεύσῃ ἡ Γραφή ἡ λέγουσα, Ὑδωρ αὐτὴν ἤτησε, καὶ γάλα ἔδωκεν, ἵνα καὶ ποτίσῃ, καὶ κοιμήσῃ. Εἶτα κοιμηθέντος τοῦ ἀλλοφύλου, ἔλαβε, φησὶν, ἡ γυνὴ ἐκεῖνη πᾶσσαλον καὶ σφύραν, καὶ ἐπέδραμε τῷ πολεμίῳ. Καὶ ὅρα σοφίαν γυναικός. Διὰ τί οὐκ ἔλαβε ξίφος; ἢ μάχαιραν, ἀλλὰ πᾶσσαλον; Ἐφοβήθη, ὡς γυνὴ, μὴ ἐξυπνος γενόμενος καταλάβῃ [415] αὐτὴν κατέχουσιν ξίφος. Διὰ τοῦτο οὐ λαμβάνει ὄπλον ἄνδρως, ἀλλ' ἐπιτήδευμα γυναικείου. Ἐθὺς γὰρ ταῖς διεζωσμέναις^δ γυναῖξιν πᾶσσαλον κατακρούειν ἐν τῷ τοίχῳ, καὶ οὕτω μετείνει τὴν ἰδίαν ἐργασίαν. Κατασκευάζει οὖν ἀπὸ τοῦ ἀνυπόπτου ὁδὸν δευτέραν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Θεὸς συνήργησε, καὶ Θεοῦ ἦν ἔργον πληρῶσαι τὰ τῆς προφητείας· οὐ γὰρ ἦν ἐκείνης τὸ στρατήγημα, ἀλλὰ Θεοῦ τὸ ἀπόφθεγμα· Ἐν χειρὶ γὰρ γυναικός ἐσται ὁ θάνατός σου. Συνήργησε Θεὸς, ὕπνῳ δῆσας τὸν ἀλάστορα, καὶ λαβοῦσα ἡ γυνὴ τὴν

* Sic restitimus ex tribus mss.

^δ Sic unus recte, et sic legit interpret. Alii εὐαγγελικός.

* Unus κατεilahμμένος, recte. Alius ἐπειλημμένος. Morel. et Savil. ἀπειλημμένος.

^δ Duo mss. διαζωμέναις.

πάσασιν καὶ τὴν σφύραν, διήλασε κατὰ τοῦ κροτάφου αὐτοῦ οὕτως ἰσχυρῶς, ὥς καὶ τῆς γῆς ἄψασθαι· καὶ οὕτω μεταξὺ τῶν ποδῶν τῆς γυναικὸς ἀπέθανε.

ζ'. Μὴ λείπει τῷ Θεῷ πρόφασις, καὶ ὅτε βούλεται, οὐκ ἐμποδίζει τὸ μὴ παρεῖναι συμμαχίαν· Θεοῦ ὅπλον, Θεοῦ στρατιωτὴς, Θεοῦ δύναιμις, νεῦμα μόνον Θεοῦ. Τῷ Χριστῷ τοῦτο εἰπώμεν· Εἰπέ λόγῳ, καὶ σκορπισθήσονται οἱ ἐχθροί σου· εἰπέ λόγῳ, καὶ ἐλεήσεις τὴν πόλιν σου· εἰπέ λόγῳ, καὶ οἰκτειρήσεις τὸν κόσμον σου. Εἰπώμεν αὐτῷ· Ἰδοὺ οἱ ἐχθροί σου ἤχησαν, καὶ οἱ μισοῦντές σε ἤσαν κατεσπάρην. Θέλεις μαθεῖν καὶ ἄλλης γυναικὸς στρατήγημα, ἐπειδὴ τοῦτο ἔβλησεν ὁ Θεός; Ἄλλος τις ἦν, Ἀδιμελὲς ὄνομα, ἀνελὼν ἑαυτοῦ ἀδελφοῦ· ἐδόμηχοντα, καὶ κρατήσας ἀπὸ τῆς τοιαύτης ἀδελφοκτονίας, πάντα τὸν λαὸν ἔχων ὑποχείριον, συνεπάλασσε τινα πόλιν τειχομαχῶν, καὶ πάντων ναρκησάντων πρὸς τὴν θεάν τοῦ πολέμου, πάλιν ὁ Θεὸς γυναικὸς χεῖρα νευρώσας, ποιεῖ τινα γυναῖκα φανῆναι ἐκ τοῦ τείχους, ἥτις κλάσμα μύλου λαθοῦσα, ἐπέρριψε τῇ κεφαλῇ τοῦ τυράννου, καὶ συνετριψεν αὐτοῦ τὸ κρανίον. Καὶ ὅρα τοῦ ὑπερηφάνου τὴν ἄμετρον κακίαν συναποθανοῦσαν. Λέγει τῷ παρῃσῶτι δορυφόρῳ· Σπάσαι τὴν μάχιμράν σου, καὶ πλῆξόν με, ἵνα μὴ εἰπωσι· Γυνὴ αὐτὸν ἀπέκτεινε. Τὸ σῶμα αὐτοῦ ἀπέθνησκε, καὶ ἡ ὑπερηφανία ἔμενε· ἀπετίθετο τὴν ζωὴν, καὶ οὐκ ἀπετίθετο τὴν κενοδοξίαν. Καὶ νῦν οὐ λείπει τῷ Θεῷ δέωρα, οὐ λείπει τῷ Θεῷ ἱαήλ. Ἐχομεν καὶ ἡμεῖς τὴν ἁγίαν Παρθένον καὶ Θεοτόκον Μαρίαν πρεσβεύουσαν ὑπὲρ ἡμῶν. Εἰ γὰρ ἡ τυχοῦσα γυνὴ ἐνίκησε, πόσω μᾶλλον ἡ τοῦ Χριστοῦ μήτηρ καταισχύνει τοὺς ἐχθροὺς τῆς ἀληθείας; Πανοπλίαν ἐνδυνάμενος ὁ Ἐχθρὸς ἐνόμισε γυναῖκα εἶναι χλευαζομένην, καὶ εὔρε

στρατηγὸν ἀγωνιζόμενον. Οὐκ ἐνόμισε μνήματι ἄσθαι, καὶ εὐρέθη αὐτῷ τάφος· νεκρὸν ἐνόμισε, καὶ ἐνεκρώθη ὑπ' αὐτῆς. Ἐχομεν τὴν δέσποιναν ἡμῶν τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον· ἀλλὰ χρεῖα καὶ ἀποσιλῶν. Εἰπώμεν Παύλῳ, καθὼς εἶπον οἱ τότε· Διαβ εἰς Μακεδονίαν βοηθήσον ἡμῖν. Ἐχομεν ἀποσιλους, μὴ ναρκήσωμεν. [416] Ἐχομεν τὴν δέσποιναν ἡμῶν τὴν Θεοτόκον, τὴν ἁγίαν ἀειπαρθένον Μαρίαν μὴ ὀκνήσωμεν. Ἐχομεν τὸν χορὸν τῶν Μαρτύρων μὴ ῥαθυμῆσωμεν. Μὴ μόνον ἰκετεύσωμεν, ἀλλ', δοκαί, καὶ νηστεύσωμεν. Βέλτιον νηστεύσαι νηστεῖ πόθου, καὶ μὴ νηστεῖαν λιμοῦ· βέλτιον νηστεύσαι νηστεῖαν ἀγάπης, καὶ μὴ νηστεῖαν ἀνάγκης. Λέγει Σωτὴρ περὶ τῶν δαιμόνων· Τὸ γένος τοῦτο οὐκ εἰσπορεύεται, εἰ μὴ ἐν προσευχῇ καὶ νηστείᾳ. Λίμνας φυγαδεύει εὐχή καὶ νηστεία, καὶ βαρβάρου οὐκ ἐλαύνει; Καὶ ἦδη εἶπον, καὶ πάλιν λέγω· Παρακαλέσωμεν τὴν ἁγίαν ἐνδοξον Παρθένον καὶ Θεοτόκον Μαρίαν· παρακαλέσωμεν τοὺς ἁγίους καὶ ἐνδόξους ἀποστόλους· παρακαλέσωμεν τοὺς ἁγίους μάρτυρας· Ἐάν τις ἐν ἀνάγκῃ καταστάς προσδράμῃ τινὶ τῷ δυνατῷ, οὐ προσέχει αὐτῷ γνησίως. Πρὸ ἀνάγκης φησὶν, οὐκ ἤδεις με τιμῆσαι ἢ θεραπεύσαι, ἀλλ' ἐν τῇ ἀνάγκῃ. Ἀνυπόπτος τιμὴ ἡ ἐξω ἀνάγκης. Ἐπὶ ἀνάγκῃς θεραπείης τὸν δικαστὴν, ἐν τῇ ἀνάγκῃ εὐρήσεις σύμμαχον. Οἶδε γὰρ, ὅτι οὐχ ἡ ἀνάγκη ἀλλ' ὁ πόθος σε ἤγαγε. Γενώμεθα οὖν τῶν μαρτύρων μὴ ἐν τῇ ἀνάγκῃ φίλοι, ἀλλ' ἐν τῇ ἀγάπῃ. Πρὸ χειμῶνος, ὥς ἐν χειμῶνι, λυπηθῶμεν, ἵνα ἐν καιρῷ χειμῶνος τὸ ἔαρ εὐρωμεν. Ταῦτα λέγομεν οὐκ αὐθεντοῦντες, ἀλλὰ παρακαλοῦντες· οὐ νομοθετοῦντες, ἀλλὰ δυσωποῦντες· ἰκετεύομεν πάντας νῆψαι Ἰκανός ἐστι ὁ Θεός ὑπὲρ πάντων πιστῶν, ὑπὲρ πάντων λόγων, καὶ τοὺς ἐχθροὺς καταισχύναι, καὶ τὴν οἰκον μένῃ ἐλεῆσαι, καὶ τοὺς βασιλεῖς τιμῆσαι, καὶ τὴν βασιλείαν στηῖσαι, καὶ τὴν αὐτοῦ δόξαν φαεινῶναι, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τὸ αἰῶνα. Ἀμήν.

* Unus ὑπὲρ ἡμῶν ἀδιαλείπτως.

† Unus ἐνδυνάμενος, forte melius. Infra idem μνήματος ἀπασθαι.

MONITUM

Hanc homiliam ex Cod. Regio 2447 exscriptam prior edidit Cotelierius Tomo 3 Monument. Eccl. p. 121-157, illamque Chrysostomo asserere conatur in notis, p. 558, his verbis: « Orationem hanc genuinum, ut videtur, summi doctoris opus, prolem magno non plane inficiendam parenti, habitam fuisse Antiochiæ illud ostendit, quod ad finem, prout solet, de communi patre seu episcopo loquitur, nempe Flaviano. Exceptam potius crediderim ex ore perorantis, quam a manu componentis profectam; nisi qui interpolatam malit. » Quia vero non parum momenti conferre posse videtur ad explorandum et locum et tempus quo habita concio fuit, id quod numero 6 de duabus posterioribus Joannis Epistolis dicitur, hanc notam Cotelierii in locum illum adijcere visum est. « Τῶν δὲ ἐκκλησιαζομένων. Nota diligenter insignis testimonium; ut quaeratur an et quo modo in variis Joan. Chrysostomi operibus citentur Epistolæ posteriores Joannis, quas ab antiquis in canone Scripturarum positas non fuisse, nec Joanni apostolo tribuendas uestis est Iocuples Eusebius l. 3, cap. 25, ac post eum Hieronymus in Catalogo, et Oecumenius in Commentariis. Quinetiam viguisse eam controversiam circa tempora Joannis nostri significatur per Amphilochoium in Iambis ad Seleucum, perque Topographiam Christianam, quam citat Allatius Dissert. 1^a d. libris ecclesiasticis Græcorum. »

Tres Epistolæ tantum catholicæ commemorantur supra in Synopsi Chrysostomi, nempe Jacobi, Petri

administer illius facinoris esset, somno hostem illum devinxit : et mulier, paxillo arrepto et malleo, adegit per tempora ictu tam forti, ut etiam terram penetraret : et sic quidem ille intra pedes mulieris mortuus est.

7. Non desunt Deo occasiones, et cum ipse vult, nihil refert nos etiam sociorum auxiliis destitui : Dei arma, Dei miles, Dei virtus, solus nutus Dei omnia possunt. Hoc Christo dicamus : Dic verbum, et hostes tui dissipabuntur : dic verbum, et misericordia civitatem tuam afficies : dic verbum, et mundi tui misereberis. Dicamus illi, *Ecce hostes tui sonuerunt, et qui te oderunt, sustulerunt caput (Psal. 82. 3)*. Visne alterius ediscere mulieris stratagemam, quod et ipsum divina voluntate perpetratum est? Erat alius quispiam, nomine Abimelech, qui interfectis septuaginta fratribus, totoque populo per hoc fratricidium in suam potestatem redacto, oppidum, admotis copiis, oppugnare coepit (*Judic. 9*) : et omnibus ad belli faciem attonitis et stupefactis, Deus iterum mulieris manum roboravit, eamque e mœnibus conspici curavit, quæ ubi frustum de lapide molari arripuisset, in caput tyranni projecit, caputque contrivit. Sed observa ingentem superbi illius nequitiam eum ipso commorientem. Dicit satelliti adstanti, *Stringe gladium tuum, et me percutite, ne dicant, Mulier ipsum occidit (Ibid. v. 4)*. Corpus moriebatur, superbia manebat : vitam ille quidem cum morte commutabat, vanæ gloriæ studium non commutabat. Et quidem hac ætate non deest Deo Debora, non deest Deo Jael. Habemus et nos sanctam Virginem ac Dei genitricem Mariam, quæ pro nobis intercedit. Si enim quævis e vulgo mulier victoriam obtinuit, quanto magis Christi mater hostes veritatis confudit? Hostis ille omni armorum genere instructus, putavit mulierem esse risu dignam, et invenit ducem certantem. Non putavit se prope sepulcrum esse, et inventum est illi se-

pulcrum : mortuam illam existimabat, et ab ipsa interfectus est. Habemus Dominam nostram sanctam Mariam Deiparam : sed et apostolorum precibus opus est. Dicamus et nos Paulo, quemadmodum et prisci illi : *Cum in Macedonium pertransieris, nobis auxiliare (Act. 16. 9)*. Habemus apostolos, ne torpescamus. Habemus, inquam, dominam nostram sanctam Deiparam, et semper Virginem Mariam, ne pigremur. Habemus chorum martyrum, ne desides simus. Neque vero tantum precemur, sed, si videtur, etiam jejuneamus. Satius est jejunare jejunium desiderii, quam famis : satius, jejunium dilectionis, quam necessitatis. Servator de dæmonibus ait : *Genus hoc non ejicitur nisi in oratione et jejuniis (Matth. 17. 20)*. Oratio et jejunium dæmones profligat : et barbaros non profligabit? Quod ante dixi rursus dico : rogemus sanctam gloriosam Virginem et Deiparam Mariam : rogemus sanctos et præclaros apostolos : rogemus sanctos martyres. Si quis necessitate quadam adactus, subito ad aliquem potentiorum confugiat, is non libenter ipsum excipit. Ante necessitatem, inquit, nesciebas mihi honorem et cultum præstare, sed necessitate compulsus id agis. Extra necessitatem honor ille suspectus non est. Si ante necessitatem judicem colas, in necessitate adiutorem reperies. Novit enim te non necessitate, sed amore agi. Simus itaque martyrum amici, non ex necessitate, sed ex dilectione : ante tempestatem, ut tempestatibus afflicti doleamus, ut in tempestate ver inveniamus. Hæc dicimus, non imperantes, sed hortantes ; non legem ferentes, sed obsecrantes : precamur ut omnes sobrie vivant. Potest autem Deus, præter fidem, præter rationem hostes ignominia afflicere, orbis misereri, Imperatores honore afflicere, imperium firmare, suamque gloriam illustrare in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula. Amen.

IN HOMILIAM SEQUEMTEM.

prima, et Joannis item prima, quæ erat opinio Syrorum et Ecclesiæ Antiochenæ, id quod ibidem pluribus commonstravimus. Inde vero asseritur hanc homiliam, si non Chrysostomi, cujus nomen præfert, alicujus certe ex presbyteris, ipsius sodalibus, esse ; id etiam inde probatur, quod admirandum patrem, id est episcopum Flavianum, quasi præsentem concionator commemoret et contra Anoniceos pugnet, qui tum frequentes erant Antiochiæ. Chrysostomi certe non esse arguit omnimoda styli diversitas, tanta scilicet quantam vix alibi unquam deprehendas. Innuit Tillemontius, posse Severiani esse, qui coram Chrysostomo archiepiscopo Constantinopolitano, tunc episcopus, concionaretur ; sed non animadvertit Tillemontius hæc in Ecclesia quadam dicta fuisse, ubi Joannis secunda et tertia Epistola inter canonicos libros non admittebantur, id quod de Antiochena Ecclesia verum, certum exploratumque est, ut jam vidimus in Diatriba in Synopsin supra ; de Constantinopolitana vero Ecclesia nemo, quod sciam, dixit. Hinc porro certum videtur hanc homiliam Antiochiæ Flaviano episcopo præsentem pronuntiata fuisse. Sub finem homiliæ hic quisquis sit concionator sese purgat a quibusdam sibi objectis. Cum enim aliqua concionando dixisset ab auditoribus male excepta, hinc exorto rumore, in sequenti concione objecta sibi depulit, et se omnia accurate secundum Catholicam fidem dixisse comprobavit.

SANCTI PATRIS NOSTRI
JOANNIS CHRYSOSTOMI ^(a)
IN DICTUM ILLUD,

In qua potestate hæc facis (Matth. 21. 23) ?

1. Humanæ salutis principium est, timor Dei ¹, omniumque bonorum nostrorum radix est lex Dei : neque vero lex Dei sine timore, neque timor sine lege esse possit. Nam lex mandatorum ministrum habet timorem : timor autem præceptorum judicem habet legem. Qui ergo cum timore accedit ad legem, et ad Deum legis datorem, is inter sanctos versatur, et justis adscribitur; contra qui timorem Dei audacter aggreditur, et cum arrogantia ad divinam legem accedit, is gratia non dignatur, imo et a pietate expellitur. Ideo qui cum timore et desiderio ad divinam legem accedunt, hi recte omnino docentur et illuminantur, et ab ipsa veritate ad veram religionem instituuntur : incidunt enim in ipsum veritatis fontem dicentes, *Benedictus es, Domine; doce me justificationes tuas* (Psal. 118. 12). Verum sancti, qui ita pii, ita religiosi sunt, sic veritatem ab ipsa veritate ediscunt; at veritatis inimici, imo potius vitæ suæ hostes, arrogantiam et fastum simplicitati præferentes, tyrannico habitu veritatis doctorem adeunt. Quod sane fecerunt Judæi, ut ex evangelicis dictis modo audistis. Etenim Dominum nostrum Jesum, Regem sanctorum, in templo versantem, in ipso templo adeunt, non cum eo, quem decebat, timore, non ut famuli herum, non

¹ Juxta Cyrill. Alex. edit. adv. Anthropomorphitas cap. 11 : νόμος Κυρίου ἄγνος, τούτῳστιν, ἀγαθοποιός. Rectius Cod. Reg. 1026 : φόδος Κυρίου. Quo in codice liber iste titulo hoc donatur : ἐπιλύσεις δογματικῶν ζητημάτων Κυρίλλου τοῦ ἀγιοτάτου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας, ἐπιζητηθέντων παρὰ Τιβερίου διακόνου καὶ τῆς ἀδελφότητος· αὐτὸς τοῦ ἀγίου Κυρίλλου ἐπιλύσεις τῶν προσεγεγνησμένων πύσεων παρὰ Τιβερίου διακόνου καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτὸς Κυρίλλου πρὸς Τιβερίον. Cotelier.

(a) Orationem hæc, genuinum, ut videtur, summi doctoris opus, prolem magno non plane inficiendam parenti, habitam fuisse Antiochiæ illud ostendit, quod ad finem, prout solet, de communi patre seu episcopo loquitur, nempe Flaviano. Exceptam potius crediderim ex ore perforantis, quam a manu componentis profectam; nisi quis interpolitam malit. Cotelier.

ut homines Deum; sed neque ut discipuli magistrum. Inimici veritatis, et nequitiae indagatores, suam ostendentes malignitatem, humanis ratiociniis supernam sapientiam circumvenire conabantur. Nam ait : *Accesserunt in templo ad Jesum sacerdotes et seniores populi dicentes : In qua potestate hæc facis? et quis tibi dedit hanc potestatem* (Matth. 21. 23)? O cor timore destitutum! qualia audet, qualia loquitur! quantum arrogantia extollitur! O improborum insipientiam! o Servatoris clementiam! Hæc loquitur lutum, et id sigulus patitur : erigitur contra Opificem opificium, et id tolerat Beneficus nemini obnoxius : rationem et verbum repetunt a Dei Verbo, et potestatem ejus curiose perquirunt, quæ est auctoritatis culmen. Opportune dicamus hæc sapientis verba : O homo, *Quid superbit terra et cinis* (Eccl. 10. 9)? Deum interrogas, et requiris ab illo rationem eorum quæ operatur, audesque supernam illam potestatem sic affari : *In qua potestate hæc facis?* Cur illum interrogas, neque ipsam rerum virtutem exploras? Scrutare ipse diligenter in occulto animæ senatu, explorata rerum natura, num quæ sunt humani consilii sint, an divine auctoritatis, præclara nempe illa Domini gesta. Interroga naturæ leges, potestatis terminos, seriemque ratiociniorum : qua potestate suscitare mortuos potest : hominum, an Dei? Quis potest leprosos mundare, morbos pellere, omnemque animæ corporisque morbum solo verbo tollere? Deinde, quis potest ex luto oculos formare, Deus an homo? Cur non ipsam rerum naturam interrogas, sed audacter Opificem exploras dicens, *In qua potestate hæc facis?* Iterum enim verba repeto eorum, qui omnia facile audent, qui a Verbo Dei rationem repetunt, et ratiociniis circumscribere tentant eum, qui comprehendit sapientes in astutia eorum (1 Cor. 3. 19). O dementia! Deo Verbo experien-

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

ΕΙΣ ΤΟ ΡΗΤΟΝ ΤΟ ΛΕΓΟΝ,

Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς;

α'. Ἀρχὴ σωτηρίας ἀνθρώπων ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος, καὶ ρίζα πάντων τῶν ἐν ἡμῖν ἀγαθῶν ὁ τοῦ Θεοῦ νόμος, οὔτε δὲ Θεοῦ νόμος ἄνευ φόβου, οὔτε φόβος ἄνευ νόμου. Ὁ γὰρ νόμος τῶν ἐπιταγμάτων ὑπερέτην ἔχει τὸν φόβον· ὁ δὲ φόβος τῶν προστεταγμένων δικαστὴν ἔχει τὸν νόμον. Ὁ μὲν οὖν φόβῳ τῷ νόμῳ προσερχόμενοι, καὶ τῷ τὸν νόμον δόντι Θεῷ, ἀγίοις ἐμπολιτεύεται, καὶ ὅσοις ἀναγράφεται· ὁ δὲ κατατολμῶν τοῦ Θεοῦ φόβου, καὶ μετὰ ἀλαζονείας προσέρχεται τῷ Θεῷ νόμῳ, οὔτε τῆς χάριτος ἀξιοῦται, ἀλλὰ καὶ τῆς εὐσεβείας ἐκβάλλεται. Διὰ τοῦτο οἱ μὲν φόβῳ καὶ πόθῳ προσιόντες· τῷ Θεῷ νόμῳ, μετὰ πάσης εὐθύτητος διδάσκονται καὶ φωτίζονται, καὶ παρ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας αὐτὴν παιδεύονται τὴν εὐσέβειαν· ὑποπίπτουσι γὰρ αὐτῇ τῇ πηγῇ τῆς ἀληθείας, λέγοντες· *Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε· διδάξόν με τὰ δικαιοματὰ σου*. Ἄλλ' οἱ μὲν ἅγιοι οὕτως εὐλαβεῖς, οὕτω φιλόθεοι, οὕτω παρ' αὐτῆς αὐτὴν μανθάνουσι τὴν ἀλήθειαν· οἱ δὲ τῆς ἀληθείας ἐχθροὶ, μᾶλλον δὲ τῆς ἐαυτῶν ζωῆς πολέμιοι ἀλαζονείαν καὶ τύφον τῆς ἀπλότητος προτιμήσαντες, τυραννικῶ σχήματι προσέρχονται τῷ τῆς εὐσεβείας διδασκάλῳ. Ὁ δὲ πεποιήκασιν καὶ Ἰουδαίων παῖδες, ὡς ἀρτίως ἐκ τῶν εὐαγγελικῶν λόγων ἀκηκόατε. Τῷ γὰρ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ, τῷ βασιλεῖ τῶν ἁγίων, ἐνδιατρίβοντι ἐν τῷ ναῷ, προσέρχονται ἐν αὐτῷ τῷ ναῷ, οὐ μετὰ τοῦ πρέποντος φόβου, οὐχ [418] ὡς οἰκέται δεσπότη, οὐχ ὡς ἄνθρωποι Θεῷ, ἀλλ' οὐδὲ ὡς μαθηταὶ διδασκάλῳ. Ἐχθροὶ τῆς ἀληθείας, καὶ θηρῆται κακίας, τὴν ἐαυτῶν ἐνδεικνύμενοι πονηρίαν, λογισμοῖς ἀνθρωπίνους ἐπειρῶντο περιγράφειν τὴν σοφίαν τὴν ὑπερκόσμιον. *Προσηλῶν* γὰρ, φησὶν, *ἐν τῷ ἱερῷ τῷ Ἰησοῦ εἰ*

ἱερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ λέγοντες· Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; καὶ τίς σοι ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν ταύτην; Ὡς τῆς ἀφόβου καρδίας! ὅσα τολμᾷ! ὅσα φθέγγεται! ὅσα πρὸς ἀλαζονείαν αἵρεται! Ὡς τῆς τῶν πονηρῶν ἀνοίας! Ὡς τῆς τοῦ Σωτῆρος ἀνεξικακίας! Φθέγγεται τοιαῦτα πηλὸς, καὶ ἀνέχεται ὁ πλάστης· ἐπαίρεται κατὰ τοῦ δημιουργοῦ τὸ πλάσμα, καὶ ἀνεξικακεῖ ὁ εὐεργέτης ὁ ἀνεύθυνος· ἀπαιτοῦσι λόγον παρὰ τοῦ Θεοῦ Λόγου, καὶ τὴν ἐξουσίαν πολυπραγμονοῦσι, τὴν κορυφὴν τῆς αὐθεντίας. Εἰπωμεν εὐκαίρως καὶ ἡμεῖς τὰ τοῦ σοφοῦ· Ὡς ἄνθρωπε, *Τί ἀλαζονεύει γῇ καὶ σποδός;* Θεὸν ἐρωτᾷς, καὶ λόγον ἀπαιτεῖς παρ' αὐτοῦ τῶν ἰδίων ἔργων, καὶ τολμᾷς λέγειν πρὸς τὴν ὑπερκόσμιον ἐξουσίαν· *Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς;* Διὰ τὴν δὲ ὅλων αὐτὸν ἐρωτᾷς, καὶ οὐκ αὐτὴν τὴν πραγμάτων δύναμιν ἐρευνᾷς; Ἐξέτασον αὐτὸς ἀκριδῶς ἐν τῷ κρυπτῷ τῆς ψυχῆς βουλευτηρίῳ, τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν ἐπισκεψάμενος, εἰ ἀνθρωπίνης ἐστὶν ἐννοίας τὰ γινόμενα, ἢ θείας αὐθεντίας τὰ τῷ Κυρίῳ κατορθούμενα. Ἐρώτησον καὶ φύσεως νόμους, καὶ ἐξουσίας ὅρους, καὶ λογισμῶν ἀκολουθίαν, ποῖα ἐξουσία δύναται νεκροὺς ἐγείρειν, ἀνθρώπων ἡ Θεοῦ; Τίς δύναται λεπτοὺς καθαίρειν, καὶ νόσους ἀπελαύνειν, καὶ πᾶσαν ψυχῶν καὶ σωμάτων ἀβρωσίαν λόγῳ μόνῳ διώκειν; Εἰτα, τίς δύναται ἀπὸ πηλοῦ ὀφθαλμοὺς διαπλάσαι, Θεὸς ἢ ἄνθρωπος; Διὰ τὴν μὴ τὴν φύσιν αὐτὴν τῶν πραγμάτων ἐρωτᾷς, ἀλλὰ μετὰ θρασυτήτος τὸν ἐργάτην πολυπραγμονεῖς λέγων, *Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς;* Ἐπαναλαμβάνω γὰρ τὰ ῥήματα πάλιν τῶν τὰ πάντα ῥαδίως τολμῶντων, τῶν ἀπαιτούντων λόγον τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, καὶ περιγράφειν λογισμοῖς ἐπι-

χειρούντων τὸν δραστήριον τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν. Ὡς τῆς ἀνοίας ἡ Θεὸς Λόγῳ προσάγουσι πείραν λόγων, ὥς πᾶσα τέχνη λόγων εὐλόωτος, καὶ πᾶσα λογισμῶν μεμελετημένη πλοκή. Τί γὰρ ἀνθρώπινος ἰσχύει λόγος πρὸς Θεὸν Λόγον; τί δὲ σεσοφισμένη κακία πρὸς ὑπερκόσμιον σοφίαν;

Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; Ἐρώτησον τὸν παραλυτικὸν, διὰ ποίας ἐξουσίας εἰς ῥῶσιν ἀνακλίνεται· ἐρώτησον θαύματα, καὶ μὴ πολυπραγμονεῖ τοῦ θαυμαστοποιοῦ τὴν ἐξουσίαν. Οὐκ ἀποκρίνεται ἡμῖν ἡ θεία χάρις, ἀναξίους ἀποκρίσεως κρίνουσα τοὺς κακῶς ἐρωτῶντας. Τοιοῦτος γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος· ὅταν ἴδῃ ψυχὴν σχολικὴν καὶ διεστραμμένην, ἀποσιεῖται αὐτὴν ὡς ἀναξίαν τῆς χάριτος, καὶ πολλὰ πολλάκις σπουδάζων μανθάνειν, ἀλήθειαν οὐ τυγχάνει παρὰ τῆς ἀληθείας. Ἐρωτῶσιν Ἰουδαῖοι πολλάκις, καὶ οὐδὲ ἅπαξ μανθάνουσιν, ἐπειδὴ κακῶς ἐρωτῶσιν. Εἰς τοσοῦτον αὐτῶν τὰς ψυχὰς ἐθασάνειεν εἰς ὁδὸν ἡ τοῦ Σωτῆρος σιωπῇ, ὡς εἰπεῖν τότε τὸ πονηρὸν ἐκεῖνο συνέδριον· *Ἔως πότε τὴν ψυχὴν ἡμῶν [419] αἰρεῖς; Εἰ σὺ εἰ ὁ Χριστὸς, εἰπέ ἡμῖν πυρρῆσι.* Ἄλλ' οὐδὲ μετὰ ταύτην αὐτοῖς τὴν φωνὴν ἀποκρίνεται· ἀνάξιοι γὰρ ἦσαν ἀποκρίσεως οἱ κακῶς ἐρωτῶντες. Τί οὖν πρὸς αὐτοὺς ὁ Σωτὴρ; *Εἶπον ἡμῖν, καὶ οὐκ ἠκούσατε· τί πάλιν θέλετε ἀκοῦειν; Τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ, ταῦτα μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ.* Ὁρᾷς ὅτι βούλεται τὰ ἔργα ἐρωτᾶσθαι, καὶ μὴ τὴν ἐξουσίαν πολυπραγμονεῖσθαι; Ἐρωτῶσιν οἱ Ἰουδαῖοι, *Εἰ σὺ εἰ ὁ Χριστὸς, εἰπέ ἡμῖν πυρρῆσι.* ἔως πότε τὴν ψυχὴν ἡμῶν αἰρεῖς; καὶ οὐ δίδωσι τῇ ἀμφιβολίᾳ λύσιν· ἡρώτων γὰρ οὐχ ἵνα μάθωσιν, ἀλλ' ἵνα κατηγορήσωσιν. Ὁ δὲ ἀρχιερεὺς Καϊάφας, ὁ τῆς συναγωγῆς ἐκεῖνης ἄρχιερς, εἰς τοσοῦτον ἤλθε μανίας, ὡς εἰπεῖν· *Ὁρκίζω σε κατὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, εἰπέ ἡμῖν, εἰ σὺ εἰ ὁ Υἱὸς τοῦ Εὐλογητοῦ.* Ὁ δὲ Σωτὴρ διδάσκων ἡμᾶς τοὺς λόγους μετ' εὐλαθείας δέχεσθαι, πρὸς μὲν τὸν ὅρκον ἀποκρίνεται, πρὸς δὲ τὸ ἀμφιβαλλόμενον λύσιν οὐκ ἔδωκεν. *Εἰπέ, φησὶν ἡμῖν, εἰ σὺ εἰ ὁ Υἱὸς τοῦ Εὐλογητοῦ.* Λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος· *Σὺ εἶπας;* καὶ τὸν ὅρκον ἐτίμησεν ὁμολογήσας, καὶ τὴν κακίαν οὐκ ἐπληροφόρησε, βδελυξάμενος τὴν πανουργίαν. Ἐζήτησαν οἱ Ἰουδαῖοι κακῶς, καὶ ἀποκρίσεως οὐκ ἔτυχον· καὶ μάλα γε εἰκότως· σχολιοὶ γὰρ λογισμοὶ χωρίζουσιν ἀπὸ Θεοῦ. Οὐκ ἐπέτρεπεν αὐτοῦ τὴν σοφίαν τοῖς κακῶς τὴν σοφίαν αὐτοῦ πολυπραγμονεῖσιν. *Εἰς κακότεχνον γὰρ ψυχὴν οὐκ εἰσελεύσεται σοφία.*

β'. Καὶ οἱ μὲν πολλάκις ζητήσαντες, οὐχ εἶρον τὸ ζητούμενον· γυνὴ δὲ τις ἀδόλως καὶ γνησίᾳ πίστει προσελθοῦσα, οὐ πειράσασα τὴν ἀκατάληπτον δύναμιν, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀπλότῃ τῷ Κυρίῳ προσελθοῦσα, καὶ ψιλῇ μὲν τῇ λέξει, γνησίᾳ δὲ τῇ πίστει φήσασα πρὸς αὐτόν· *Οἶδαμεν ὅτι ἐστὶν Ἐλθὼν Μεσσίας ὁ λεγόμενος Χριστὸς, αὐτὸς ἡμῖν ἅπαντα ἀναγγελεῖ.* εὐθέως ἤκουσε παρὰ τοῦ ἀγαπῶντος ἀπλότῃ· *Ἐγὼ εἰμι ὁ λαλῶν σοι.* Οὐδέπω ἠρώτησε, καὶ εὐθέως ἔμαθεν· οὐδέπω τὴν τῆς πίστεως ἐσπείρε λόγον, καὶ εὐθέως τὴν καρπὸν τῆς εὐσεβείας ἐθέρισε. Ἄγιος γὰρ ὁ Θεός, ἀπλοὶς καὶ ἀγίοις ἐπαναπαύμενος, ὅταν ἀπλότῃ ἴδῃ τοῦ προσερχομένου, ἀπλοὶ καὶ αὐτὸς τῆς ἑαυτοῦ σοφίας τὴν εὐεργεσίαν· ὅταν ἴδῃ διεστραμ-

μένην κακίαν ψυχὴν, κωλύει τὴν εὐεργεσίαν, καὶ οὐ προσίεται τὴν διδασκαλίαν. Ἄκουε αὐτοῦ λέγοντος διὰ Μωϋσέως· *Ἐὰν ὑμεῖς πορευθῆτε πρὸς μὲν ὁδοὶ, καὶ πρὸς ὑμῖν ὁ ὁδός· ἐὰν δὲ ὑμεῖς πλάγιοι, καὶ γὰρ χρῆσμαι ὑμῖν θυμῷ πλάγι· οὐχ ὅτι τὴν ἑαυτῆς εὐθύτητα πлагιάζει ἡ θεία φύσις, ἀλλ' ὅτι τοῖς πονηροῖς κατ' εὐθείαν τὰ παρὰ τῆς ἀληθείας οὐκ ἐρχεται.* Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; ἡ τίς σοι ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν ταύτην; Ὁ δὲ Σωτὴρ αὐτοῖς· *Ἐνταῦθα πρόσεχε, πῶς ὁρον ἡμῖν καὶ κανὼνα ἐδασκαλίας ὑποτίθεται ὁ πάντων Κύριος. Τίς δὲ οὗτός ἐστι; Βούλεται ἡμᾶς ὥστε τοῖς πονηροῖς αἰρετικοῖς, Ἰουδαίοις ἢ Ἑλλήσιν, ἢ ἑτέροις τισὶν ἀπεσχισμένοις τῆς εὐσεβείας, μὴ ἀποκρίνεσθαι πάντα πρὸς τὰς ἐρωτήσεις. Ἔστι γὰρ, ἔστι πολλάκις ἐρωτῆσαι ἀποκρίσεως οὐκ ἄξια· καὶ δε[420] πάντως πρὸς τὰς φάουλους ταύτας τῶν ἐπερωτήσεων ἀντερωτήσῃ· δικαίᾳ λέγειν. Διὰ τοῦτο φησι πρὸς αὐτοὺς ὁ Κύριος· *Ἐρωτήσω ὑμᾶς κατὰ λόγον, ὃν ἂν εἰπητέ μοι, κατὰ ὑμῖν ἀποκρινοῦμαι. Τὸ Ἰωάννου βάπτισμα, φησὶ, πόθεν ἦν; ἐξ οὐρανοῦ, ἢ ἐξ ἀνθρώπων;* Ὅρα μοι τὴν πηγὴν τῆς σοφίας, τῇ ἐπερωτήσῃ τὸ ψεῦδος ἐλέγχουσιν· ὅρα μοι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον συλλογισμοῖς τὴν κακίαν ἀνατρέποντα· σκόπησον δὲ καὶ τὴν κακίαν, πῶς τοῖς ἰδιοῖς ἀναλίσχεται βέλεσι, καὶ ταῖς οικείαις συγκατασπᾶται κακοτεχνίαις. Τὸ βάπτισμα Ἰωάννου πόθεν ἦν; ἐξ οὐρανοῦ, ἢ ἐξ ἀνθρώπων; Ἐκεῖνοι παρ' ἑαυτοῖς ἐθασάνουν τὸ ῥήματος τὴν δύναμιν, καὶ φασιν· *Ἐὰν εἰπωμεν, Ἐξ οὐρανοῦ, ἐρεῖ ἡμῖν, Διὰ τί οὖν μὴ ἐπιστεύσατε;* Οἶδεν ἡ κακία τὸν ἑαυτῆς ὀλισθόν· οἶδεν ὅτι οἷς προτείνει, τοῖς ἀφανίζεται. Ἐπειδὴ μὴ ὑπήκουσαν Ἰωάννου, ἐφοβούντο εἰπεῖν, ὅτι ἐκ Θεοῦ, ἵνα μὴ παραπτόδας ἀκολουθήσῃ ὁ ἑλεγχος. *Ἐὰν δὲ εἰπωμεν, ἐξ ἀνθρώπων, φοβούμεθα τὸν ὄχλον, μὴ λιθασθῶμεν.* Καὶ γὰρ ἡ περὶ τὸν δικαίον πρόληψις ἀπαραίτητον καθ' ἡμῶν οἶσαι τὴν δίκην. Πᾶς γὰρ ὁ λαὸς εἶχε τὸν Ἰωάννην ὡς προφήτην. Οὐκ ἠθούλουντο οὖν τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, ὅτι ἐκ Θεοῦ· ἀπεσιέσαντο γὰρ τοῦ Θεοῦ τὴν ἀλήθειαν, καὶ τὸ ψεῦδος εἰπεῖν οὐκ ἐτόλμων· τῆς γὰρ ἀναισχυντίας δικαστὴν εἶχον τὸν φόβον, καὶ τοῦτον οὐ θεῖον, ἀλλὰ ἀνθρώπινον. Καὶ γὰρ οὕτως ἔχει· πολλοὶ πολλάκις Θεοῦ φόβον οὐκ ἔχοντες, ἀνθρωπίνῳ φόβῳ δουλεύουσιν. Ἐφοβούντο τὸν λαόν. Εἴθε τὸν Θεόν, καὶ μὴ τὸν λαόν· τὸ μὲν γὰρ εὐσεβεῖν, τὸ δὲ ἀσεβεῖν. Λέγουσιν αὐτῷ, *Οὐκ οἶδαμεν.* Ὅρα πῶς ἡ κακία τοῖς πονηροῖς ἐμφωλεῖται· ὅρα πῶς ἑαυτῆς τὴν ἀτοπίαν ἡ ἀσέβεια κηρύττει. Ὡς περὶ γὰρ ἔχῃς, ἡ τι τῶν πονηροτάτων θηρίων, τοῖς ὑπνόμων ἡ ἐμφωλεῖται, ἡρέμα προκύπτει τῆς καταδύσεως, καὶ τέλεον προσελθεῖν οὐκ ἐθέλει· οὕτω καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, τῷ φωλεῷ τῆς κακίας συζῶντες, εἰς φῶς τὴν ἑαυτῶν οὐ προσφύρουσι γνώμην. Διὰ καὶ ὁ Κύριος πρὸς αὐτούς· *Οὐδὲ ἐγὼ λέγω ὑμῖν.* Ὅρα πῶς ἡ σιωπὴ τὴν ἀτοπίαν ἐρώτησιν ἐκόλασεν· ὅρα πῶς τὴν κακίαν οὐκ ἐπληροφόρησεν, ἀλλ' ἀπέστρεψεν αὐτοὺς ἐν μέσῳ τῶν συλλογισμῶν. Καὶ ὅπερ ἐπαθέ ποτε ἡ ὄνος τοῦ Βαλαάμ, μὴ δυνήθεισα ἐκκλίνει δεξιὰ ἢ ἀριστερά, διὰ τὸν ἀγγελὸν τὸν ἀντιστήσαντα ταύτῃ· οὕτως ἐπαθεν ἡ Ἰουδαϊκὴ*

* Ὑπονόμων, vox, ut videtur, corrupta. Cotelierius legendum existimat ὑπνόμων.

tiam verborum offerunt, a quo et omne verborum artificium, et omnis praepratus ratiociniorum complexus facile percipitur. Quid enim potest humanum verbum contra Verbum Deum? quid sophismatibus instructa sapientia, contra caelestem sapientiam?

Opera ipsa potestatem Verbi Dei probant. — *In qua potestate hæc facis?* Interroga paralyticum, per quam potestatem sanus recumbat: interroga miracula, et mirabilium Patris potestatem curiose ne perquiras. Non respondet vobis divina gratia, responsione indignos iudicans eos qui perperam interrogant. Ita solet Dei Verbum: cum videt animam obliquam et perversam, expellit eam, ut gratia indignam, et cum multa sæpe discere conetur, veritatem non impetrat a veritate. Interrogant Judæi sæpe, ac ne semel quidem discunt, quia male interrogant. Usque adeo illorum animos cruciabat Servatoris silentium, ut tunc diceret malus ille consessus: *Quousque animam nostram tollis? Si tu es Christus, dic nobis palam* (Joan. 10. 24). Sed neque post hanc vocem illis respondet, quia responsione digni non erant, qui male interrogaverunt. Quid itaque eis Servator? *Dixi vobis, et non audistis; quid iterum vultis audire* (Ibid. 9. 27)? *Opera, quæ ego facio, ipsa testimonium perhibent de me* (Ibid. 10. 25). Vides velle eum ut opera interrogentur, non ut de potestate inquiratur? Interrogant Judæi: *Si tu es Christus, dic nobis palam; quousque animam nostram tollis* (Joan. 10. 24)? nec questioni dat solutionem: interrogabant enim non discendi, sed accusandi causa. Caiphas autem princeps sacerdotum, synagoga illa dignus, in tantam anientiam devenerat, ut diceret: *Adjuro te per Deum vivum, dic nobis, si tu es Filius Benedicti* (Matth. 26. 63). At Servator docens nos sermones cum pietate accipere, adiuranti quidem respondet, neque tamen dubium solvit. *Dic nobis, inquit, si tu es Filius Benedicti* (Matth. 26. 64). Ait illi Dominus: *Tu dixisti: ac juramentum per confessionem honoravit, neque malitiam certiore fecit, astutiam abominatus. Male quæsierant Judæi, nec responsum illis est: idque jure merito; nam obliquæ cogitationes a Deo separant. Non emisit sapientiam suam iis qui male illam scrutabantur. In malevolam enim animam non introibit sapientia* (Sap. 1. 4).

2. Atque illi post frequentes quæstiones id quod quærebant non invenerunt: mulier vero quædam, quæ sine dolo et cum sincera fide accesserat, non ut tentaret illam incomprehensibilem virtutem, sed cum simplicitate Dominum adiens, dictione tenui, sed pura fide dicens: *Scimus quod cum venerit Messias, qui dicitur Christus, ipse nobis annuntiabit omnia* (Joan. 4. 25): statim audivit ab amatore simplicitatis: *Ego sum qui loquor tecum* (Ibid. v. 26). Nondum interrogaverat, et statim didicit; nondum fidei verbum seminauerat, et statim fructum pietatis decerpserat. Sanctus quippe Deus in simplicibus et sanctis requiescit, cum accedentis simplicitatem viderit; explicat etiam ipse sapientiæ suæ beneficentiam: cum viderit autem animam nequitia perversam, beneficium cohibet, nec

doctrinam emittit. Audi quid ipse dicat per Moysen: *Si vos ambulaveritis erga me recti, et ego erga vos rectus (a)* (Levit. 26. 23. 24); si autem vos obliqui, et ego utar vobis furore obliquo; non quod divina natura a recto declinet; sed quod improbis, ea quæ ex veritate proficiscuntur, non recta procedant. *In qua potestate hæc facis? aut quis tibi dedit hanc potestatem?* Tum Servator eis. Illic attende, quam nobis doctrinæ normam et regulam proponat universorum Dominus. Quænam hæc est? Vult nos improbis hæreticis, Judæis, gentilibus, vel aliis qui a pia religione desciverint, non respondere semper interrogatos. Contingit enim, contingit sæpe, interrogationem non esse responsione dignam: atque par est omnino hujusmodi interrogationibus justas interrogationes opponere. Ideo ait illis Dominus: *Interrogabo vos et ego sermonem, quem si dixeritis mihi, et ego vobis respondebo. Joannis baptismus, inquit, unde erat? ex celo, an ex hominibus* (Matth. 21. 24. 25)? Vide mihi fontem sapientiæ, ut interrogatione mendacium arguat; vide mihi Verbum Dei, quod syllogismis nequitiam evertit: vide quoque malitiam, quomodo suis telis confodiatur, ac suis pravis artibus avellatur. *Baptisma Joannis unde erat? ex celo, an ex hominibus?* Illi quoque apud se sermonis vim explorabant, et aiunt: *Si dixerimus, Ex celo, dicit nobis, Cur ergo non credidistis* (Ibid. v. 26)? Novit improbitas exitium suum; novit se per quæ protendit, per ea destrui. Quia Joanni non obtemperaverant, verebantur dicere ipsum ex Deo esse, ne e vestigio sequeretur reprehensio. *Si autem dixerimus, Ex hominibus, timemus turbam, ne lapidemur* (Luc. 20. 6). Nam præoccupata de justo opinio inexorabilem adversum nos feret ultionem. *Omnis enim populus habebat Joannem sicut prophetam* (Matth. 21. 26). Noluere ergo vera dicere, nempe quod ex Deo esset: Dei namque veritatem abjecerunt, ac mendacium dicere non ausi sunt; imprudentiæ enim judicem habebant timorem, huncque non divinum, sed humanum. Nam ita se res habet; multi sæpe Dei timore non præditi, humano serviunt timori. Timebant plebem. Utinam Deum, non plebem! illud namque pietatis est, hoc impietatis. *Dicunt ei, Nescimus* (Marc. 11. 33). Vide quomodo nequitia in improbis latitet: vide quomodo absurditatem suam impietas prædicat. Nam sicut vipera, aut immanissima quæque fera, in latibulis degens, sensim e specu prodit, nec omnino vult prodire: sic et Judæi in antro pravitalis versantes, sententiam suam in lucem non proferunt. Quamobrem Dominus ait illis: *Nec ego dico vobis* (Matth. 21. 27). Vide quomodo silentium absurdam interrogationem castigaverit: vide quomodo nequitia non fecerit satis, sed averterit eos in medio ratiociniorum. Et quod olim contigit asinæ Balaami, ut nec ad dexteram, nec ad sinistram posset declinare, propter angelum, qui obvius stabat (Num. 22. 26): id accidit Judaicæ improbitati, quæ nec ad dexteram veritatis ausa est respicere, ob Servato-

(a) Hæc non ad verbum ex scriptura desumpta sunt.

rem abnegatum, neque ad sinistram mendacii, metu plebis.

Hæreticis quomodo respondendum. Contra Anomæos agitur. — Oportet igitur nos quoque, fratres, hac regula a Domino accepta, non omnia hæreticis interrogantibus dicere. Cum male interrogaverit hæreticus, altera justa interrogatione absurdam ejus quæstionem solve. Sæpe percontatur hæreticus : Nosti Deum, an non nosti ? Si dixeris, Novi, statim reponit : Ergo nosti quod colis ? Sane, inquit pius. Quis enim sustineat dicere, se id colere quod non novit ? Instat ille : Nosti ergo Dei substantiam ? Si te scire negaveris, statim objicit : Ergo non nosti id quod colis. Vide mihi detorta verba ; vide malignorum serpentium versutias. Vides : verum turbari non oportet. Illud enim, fratres, sciendum est, multos esse sciendi modos. Potest quis scire Deum esse, nec tamen scire quomodo sit. Quandoquidem etiam apud nos homines multæ sunt cognitionis viæ. Novi hunc hominem in ista urbe manere, nec tamen novi quam artem exerceat : novi alium talem exercentem artem, nec novi unde genus ducat. Partim nempe cognosco, partim ignoro. In summa, particularis cognitio non inducit perfectam scientiam, neque non omnia cognoscere, particularem tollit cognitionem. Quid ergo ? Novi esse Deum, illumque bonum, immortalem, incorruptibilem, quem cogitatione capere non possumus, incomprehensibilem, incorporeum, immutabilem. Hæc omnia novi, et cognoscens adoro. Quomodo autem sit non novi, neque edoctus sum exquirere quomodo sit, sed quod sit. Apostolo enim majorem neminem invenio doctorem, qui possit majorem mihi pietatem suppeditare : qui clara voce usus ad hunc modum docet : *Credere enim oportet accedentem ad Deum, quia est* (Hebr. 11. 6) : non quomodo est, sed *Quia est, et inquirentibus se remunerator est*. Itaque quod novi colo. Non didici Dei substantiam explorare. Credere didici, fratres ; credere, non scrutari. Lege confessionem tuam, hæretice, in arcano et tremendo mysterio prolata. Quando ad baptismum accessisti, quid dixisti ? an quærens, an curiose explorans, vel credens ? Alia conditione venisti, et cum alio pacto (a) dignatus es illa gratia. Ac si hæc sentiens gratia donatus es, fidem et pacta violasti, et in tremendis quidem horrendisque mysteriis fidem obtulisti, extra mysteria vero constitutus, fidem circumscribis, et quæstionem moves.

3. Anomæorum objectio. Opera Dei non capimus, quanto minus Deum. — At vide quid dicat inimicus veritatis. Num frustra Deus ratiocinia nobis indidit ? num frustra accepimus judicij facultatem ? Oportet rationibus investigare fidem, nec sine examine religionem esse. Recte. Verum examinis normam esse oportet divina eloquia, regulasque pietatis a Deo nobis traditas. Tu vero regulas transgressus, non

inhæres divinis Scripturis, sed divina scrutaris, et vim infers veritati ; et ubique affectas rationum magis sequi salebras, quam fidei servire, quasi aliorum peritiam habeas, aut aliorum, nempe quæ cernuntur, experientiam. Renuntia mihi ratioeiniolorum serie fultus, quomodo cælum stetit, in tanta altitudine, in tam immensa concavitate, et nullum in tanto ambitu fulcrum habens ? Quomodo stetit, a quo gestatur, quæ fundamenta sunt quibus nititur ? qua ratione per tantum tempus non solvitur pulchritudo, non perit concentus ejus ? Ostende columnas quæ fulciant, ostende basim tantæ moli subjectam. Ecquid de cælo loquor, non de terra quam calco ? Primum explica mihi terræ constitutionem. Quod enim super aquas fundata sit (Psal. 23. 2), hoc et ego accepi, et tu confiteris. At quomodo super aquas firmata sit, expone. Ne simpliciter sermonem excipias, sed quæsitorum rationem redde : quomodo tot tantique montes, colles, valles super aquas serantur. Dic quomodo mare separatum sit ; dic quo pacto tot fluctibus agitata, et in immensam surgens altitudinem, cum arenam attingit solvatur, et legislatoris terminum reveatur. Interpretare, frater, quomodo cum una sit terra, una mater, diversæ plantæ sint, unde radices amaræ, unde dulces, unde fructuum varietates. Una terra germinans est, unus imber alit : unde differentia ? Explica unde prodierunt fontes, et ex quibus abyssis : qua ratione hæc possint comprehendi. Verum quando de his dubitaverimus, unam habemus veram et piam quæstionum solutionem. Atque beatus David cecinit his verbis : *Quia rectum est verbum Domini, et omnia opera ejus in fide* (Psal. 32. 4). Opera sine fide comprehendi nequeunt, et Deus sine fide inveniri poterit ? Opera non sine fide, et Filius demonstratione ? *Quia rectum est verbum Domini, et omnia opera ejus in fide*. Verum nos, relicti veritatis hostibus, ad sanam tutamque fidem redeamus, piæque religionis regulam ostendamus, ipsa veritate effulgentem. Inter veteres Moyse nemo fide dignior : in recentioribus nemo Paulo sapientior. Quære veterem statum, et neminem Moyse majorem reperies : nam *Novi te, et invenisti gratiam præ omnibus*¹ (Exod. 33. 12). In novo Testamento nemo Paulo perfectior : *Vas enim electionis est* (Act. 9. 15), Christumque habet in seipso loquentem. Ne prætergrediaris terminos Moysis et Pauli. Quid invenit Moyses, comprehensionem substantiæ, an gloriam Dei ? Moyses, fratres, venit in concupiscentiam Dei, ut homo religiosus, et ignoravit se rei impossibilis desiderio teneri : attamen per ea, quæ petit a Deo, quid desideraret ostendit. Quid enim ait ? *Obsecro, Domine, si inveni gratiam in conspectu tuo, manifeste videam te, ostende te mihi* (Exod. 33. 13). Frater erat is Philippi dicentis : *Ostende nobis Patrem, et sufficit nobis* (Joan. 14. 8). Domine, tu dixisti, *Invenisti gratiam in conspectu meo : ostende mihi temetipsum, ut manifeste videam te*. Vidit quidem eum

(a) Emendandus per occasionem est Leidradus de Baptismo cap. 6, ut in eo sic legatur : *Has pactiones fideles in curiam profertur angelicam : nomina profitentium in libro excipiuntur vitæ, non a quolibet homine, sed a superiore cælitus potestate*. Veterum Analectorum Tom. 3. coter.

¹ Cæsarii Quæst. 176 : πρὸς πάντας (f. κατὰ πάντας) ἀνθρώπους ἔγνω σε, καὶ εὖρες χάριν ἐνώπιόν μου.

κακία, οὔτε πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς ἀληθείας τολμήσασα ἰδεῖν, διὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἄρνησιν, οὔτε πρὸς τὰ ἀριστερὰ τοῦ ψεύδους, διὰ τὸν τοῦ λαοῦ φόβον.

Δεῖ τοίνυν καὶ ἡμᾶς, ἀδελφοί, τοῦτον τὸν κανόνα παρὰ τοῦ Κυρίου λαμβάνοντας, μὴ πάντα ταῖς ἐρωτήσεσι τῶν αἰρετικῶν διδόναι. Ὅταν κακῶς ἐρωτήσῃ αἰρετικὸς, ἀντερωτήσῃ δικαίᾳ λύσον αὐτῷ τὴν ἀτοπον πεῦσιν. Πυνθάνεται πολλάκις αἰρετικὸς· Οἶδας τὸν Θεόν, ἢ οὐκ οἶδας; Ἐάν εἴπῃς, ὅτι Οἶδα, εὐθέως ἐπάγει· Οἶδας οὖν ὃ εὐσεβεῖς; Ναί, φησὶν ὁ εὐσεβής. Τίς γάρ ὅπως ὑπομένει λέγων, ὅτι Ὁ μὴ οἶδα σέβω; Πάλιν ἐπάγει· Οἶδας οὖν τοῦ Θεοῦ τὴν οὐσίαν; Ἐάν εἴπῃς, ὅτι Οὐκ οἶδα, εὐθέως ἀντιτίθῃσιν· Οὐκοῦν οὐκ οἶδας τί σέβεις. Ὅρα μοι [421] τὰ σκολιὰ ῥήματα· ὅρα μοι τῶν πονηρῶν ὄψεων τὰς ποικιλίας. Ὅρᾳς; ἀλλ' οὐ δεῖ ταράττεσθαι. Ἐκεῖνο γάρ, ἀδελφοί, εἰδέναι χρῆ, ὅτι τοῦ εἰδέναι πολλοὶ τρόποι. Δύναται τις εἰδέναι ὅτι ἐστὶ Θεός, οὐ τὸ πῶς ἐστὶ. Ἐπεὶ καὶ ἐφ' ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων πολλὰ τῆς γνώσεως ὁδοί. Οἶδα τόνδε τὸν ἀνθρώπον ἐν τῇδε τῇ πόλει διάγοντα, οὐ μὴν οἶδα καὶ πόλιν μετέρχεται ἐργασίαν· οἶδα ἕτερον τῇδε μετιόντα τὴν ἐργασίαν, οὐ μὴν οἶδα καὶ πόθεν φέρεται τὸ γένος. Καὶ μέρει γάρ γινώσκω, μέρει δὲ ἀγνοῶ. Καὶ πάντως, οὔτε ἡ μερικὴ γνῶσις ὀλόκληρον εἰσάγει γνῶσιν, οὔτε τὸ μὴ κατὰ πάντα γινώσκειν, τὴν μερικὴν ἀναιρεῖ γνῶσιν. Τί οὖν; Οἶδα τὸν Θεόν ὅτι ἐστίν, ὅτι ἀγαθός ἐστιν, ὅτι ἀθάνατός ἐστιν, ὅτι ἀφθαρτός ἐστιν, ὅτι ἀπερίνοτός ἐστιν, ὅτι ἀκατάληπτός ἐστιν, ἀσώματος ἐστίν, ἀναλλοιώτως ἐστὶ. Ταῦτα πάντα οἶδα, καὶ εἰδῶς προσκυνῶ. Τὸ δὲ πῶς ἐστίν οὐκ οἶδα, οὐδὲ ἐδιδάχην πολυπραγμονεῖν τὸ πῶς ἐστίν, ἀλλ' ὅτι ἐστίν. Τοῦ γάρ Ἀποστόλου οὐδένα εὐρίσκω μερίζοντα διδάσκαλον, δυνάμενον μοι κρείττονα τὴν εὐσέβειαν ὑποτίθεσθαι· ὃς λαμπρῶς χρησάμενος τῇ φωνῇ ὡδὲ πη διδάσκει λέγων· Πιστεῦσαι γὰρ δεῖ τὸν προσερχόμενον Θεῷ, ὅτι ἐστίν· οὐ τὸ πῶς ἐστίν, ἀλλ' ὅτι ἐστίν, καὶ τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτὸν μισθαποδότης γίνεται. Ὅστε δ' οἶδα σέβω. Οὐκ ἔμαθον οὐσίαν Θεοῦ πολυπραγμονεῖν· πιστεύειν ἔμαθον, ἀδελφοί· πιστεύειν, οὐ πολυπραγμονεῖν. Ἀνάγνωθι σου τὴν ὁμολογίαν, αἰρετικέ, τὴν ἐν τῷ κρυπτῷ καὶ φοδερῷ μυστηρίῳ συμφωνηθεῖσαν. Ὅτε προσήλθες βαπτισθῆναι, τί εἶπες; ζητῶν, πολυπραγμονεῖαν ἐρευνῶν*, ἢ πιστεύων; Ἄλλως ἦλθες, καὶ μετὰ ἄλλων συνθηκῶν κατηξιώθης τῆς χάριτος ἐκείνης. Εἰ γε κατηξίωσαι τοιαῦτα φρονῶν, καὶ παραπονόνης τὰς συνθήκας, καὶ ἐπὶ μὲν τῶν φοδερῶν καὶ φρικτῶν μυστηρίων τὴν πίστιν προσήγαγες, ἐξωστὲ τῶν μυστηρίων γενόμενος, περιγράφεις τὴν πίστιν, καὶ προσφέρεις ζήτησιν.

γ'. Ἄλλ' ὅρα τί φησιν ὁ ἐχθρὸς τῆς ἀληθείας. Μὴ γὰρ ἀργῶς ἡμῖν ὁ Θεὸς δέδωκε λογισμούς; μὴ γὰρ ἀπελῶς εἰλήφαμεν τοῦ νοῦ τὸ κριτήριον; Δεῖ καὶ λογισμοῖς ἐρευνᾶν τὴν πίστιν, καὶ μὴ ἀνεξέταστον εἶναι τὴν εὐσέβειαν. Καλῶς. Ἄλλὰ τῆς ἐξετάσεως ὅρον

εἶναι [δεῖ] τὰ θεῖα λόγια, καὶ τοὺς παρ' αὐτοῦ ἡμῖν δοθέντας τῆς εὐσεβείας κανόνας. Σὺ δὲ τοὺς κανόνας ὑπερβαίνων, οὐ στοιχεῖς ταῖς θεοπνεύστοις Γραφαῖς, ἀλλὰ πολυπραγμονεῖς τὰ θεῖα, καὶ βιάζεις τὴν ἀλήθειαν, καὶ πανταχοῦ σπεύδεις καὶ λογισμῶν ἀνωμαλίᾳ μάλλον ἀκολουθεῖσαι, ἢ πίστει δουλεύσαι, ὥσπερ τῶν ἄλλων κατειληφώς τὴν πείραν, ἢ τῶν ἄλλων ἐν πείρᾳ γενόμενος τῶν ὁρωμένων. Ἀπάγγειλόν μοι, λογισμῶν ἀκολουθίᾳ χρησάμενος, πῶς ἔστηκεν ὁ οὐρανός, εἰς τοσοῦτον ὕψος κοιλαινόμενος ἀπειρον, καὶ μηδὲν ἐν τοσαύτῃ περιγραφῇ τὸ ὑπερίδον ἔχων, πῶς ἔστηκεν, τίτιν βαστάζεται, τίνες αἱ κρηπίδες ἐφ' ὧν ἐστήρικται; πῶς ἐν τοσοῦτῳ χρόνῳ οὐ λύεται τὸ κάλλος, οὐκ ἀφανίζεται ἡ ἁρμονία; Δεῖξον τοὺς βαστάζοντας κίονας, [422] δεῖξον τὴν ὑποβάθραν τὴν τοσοῦτοις ὄγκοις ὑποκειμένην. Τί δὲ ἐρῶ περὶ οὐρανοῦ, καὶ οὐ περὶ γῆς ἣν πατῶ; Πρῶτον ἐρμήνευσόν μοι τῆς γῆς τὴν κατάστασιν. Ὅτι μὲν γὰρ ἐπὶ ὕδατων τεθεμελιώται, τοῦτο καὶ παρὰ λαβόν, καὶ αὐτὸς ὁμολογεῖς. Πῶς δὲ ἐπὶ τῶν ὑδάτων ἐστήρικται, ἐρμήνευσον. Μὴ ἀπλῶς ἀκολουθήσῃς τῷ λόγῳ, ἀλλὰ λογισμὸν ἀπόδος τῶν ζητούμενων· πῶς ὄρη τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα, καὶ βουνοὶ καὶ πεδιάδες ἐπὶ ὑδάτων φέρονται; Εἰπέ πῶς ἡ θάλασσα ἀφώρισται· εἰπέ πῶς ἡ τοσοῦτοις μαινομένη κύμασι καὶ εἰς ὕψος ἀπειρὸν κορυφουμένη, ἐπειδὴν πλησίτισθαι τῇ ψάμμῳ, λύεται, αἰδεῖται τὸν ὅρον τοῦ νομοθέτου. Ἐρμήνευσον, ἀδελφέ, πῶς μὲν γῆς οὐσῆς, μὲν μὴτρὸς, διάφορα τὰ βλαστήματα, πόθεν αἱ πικραὶ ῥίζαι, πόθεν αἱ γλυκαῖαι, πόθεν τῶν καρπῶν αἱ διαφοραί. Μία γῆ βλαστάνουσα, εἰς ὁμοῖος ὁ τρέφων, πόθεν ἡ διαφορά; Ἐρμήνευσον πόθεν προΐεσαν αἱ πηγαί, καὶ ἐκ πόλων ἀδύσσων, πῶς ταῦτα δυνατόν καταλαβεῖν. Ἄλλ' ὅταν περὶ ταῦτα ἀπορήσωμεν, ἔχομεν μίαν ἀληθῆ καὶ εὐσεβῆ τῶν ἀπορομένων τὴν λύσιν. Καὶ ὁ μακάριος Δαυὶδ ἐμελώδησεν ὡδὲ πη λέγων· Ὅτι εὐθὺς ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, καὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πίστει. Τὰ ἔργα ἄνευ πίστεως οὐκ ἐστὶ καταλαβεῖν, καὶ Θεὸν ἄνευ πίστεως εὐρεῖν δυνατόν; Τὰ ἔργα ἄνευ πίστεως, καὶ ὁ ὕψος ἐν ἀποδείξει; Ὅτι εὐθὺς ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, καὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πίστει. Ἀλλὰ γὰρ τοὺς ἐχθροὺς τῆς ἀληθείας ἀφέντες ἡμεῖς, ἐπὶ τὴν ὑγιὴ καὶ ἀσφαλῆ τῆς πίστεως (εἰς) ἐπανέλθωμεν, καὶ δεῖξωμεν τὸν κανόνα τῆς εὐσεβείας, δι' αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἐκλάμποντα. Οὐδεὶς Μωϋσέως ἐν τοῖς ἀρχαίοις ἔξιοπιστότερος, οὐδεὶς Παύλου ἐν τοῖς νέοις σοφώτερος. Ἐρευνήσον τὴν παλαιὰν κατάστασιν, καὶ Μωϋσέως οὐδένα μερίζοντα εὐρήσεις· Ἐγνων γὰρ σε, καὶ εὗρες χάριν παρὰ πάντας. Οὐδεὶς Παύλου ἐν τῇ Νέᾳ τελειώτερος· Σκεῦος γὰρ ἐστὶν ἐκλογῆς, καὶ λαλοῦντα ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν Χριστόν. Μὴ ὑπερβῇς τοὺς τοῦ Μωϋσέως ὅρους καὶ τοῦ Παύλου. Τί εὗρε Μωϋσῆς, κατὰ ληψιν οὐσίας, ἢ ὁδὸν Θεοῦ; Μωϋσῆς, ἀδελφοί, ἦλθεν εἰς ἐπιθυμίαν Θεοῦ, ὡς ἀνθρώπος φιλόθεος, καὶ ἠγνόησε μὲν, ὅτι ἀδύνατον ἐπεθύμει· ὁμως δὲ δι' ὧν ἤτησεν τὸν Θεόν, ἔδειξεν. Τί γὰρ φησι; Δέομαι, Κύριε, εἰ εὕρηκα χάριν ἐνώπιόν σου, γνωστῶς ἴδω σε, ἐμφανίσόν μοι σαυτόν.

* Forte πολυπραγμονῶν, ἐρευνῶν. COTELER.

Ἄδελφός ἦν οὗτος τοῦ Φιλίππου τοῦ λέγοντος· Δεῖξον ἡμῖν τὸν Πατέρα, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν. Κύριε, σὺ εἶπας, ὅτι *Εὗρες χάριν ἐνώπιόν μου, ἐμφάνισόν μοι σεαυτὸν, ὅπως γνωστῶς ἴδω σε*. Εἶδε μὲν γὰρ αὐτὸν καὶ ἐπὶ τῆς βάτου, εἶδεν αὐτὸν καὶ ἐκ τοῦ ὄρους Σινᾶ, εἶδεν αὐτὸν καὶ ἐκ διαφόρων ἐπιφανέντα τόπων, καὶ διαφόρως τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ ἐνδείξάμενον· ἀλλ' ὁ μακάριος ἐκεῖνος Μωϋσῆς αὐτὸν ἰδεῖν ἐπόθει τῆς φύσεως τὸν χαρακτήρα· ἄνθρωπος ὢν, ἀνθρώπινα περὶ τῆς ὑπερκοσμίου δυνάμεως ἐφαντάζετο. Ὁ δὲ Θεὸς τὸν μὲν [423] πόθον τοῦ πιστοῦ θεράποντος ἐδέξατο· πεῖθει τὴν ἀνθρωπίνην δρεξίν τῶν ἀδυνάτων ἐπιθυμοῦσαν. Τί γάρ φησι πρὸς αὐτόν; *Οὐδεὶς δύνῃται τὸ πρόσωπόν μου, καὶ ζήσεται*. Οὐ χωρεῖ ποθοῦμενον ἢ τῶν ποθούντων δυνάμεις, οὐ φέρεται ὀνητὴ ὄψις τὴν ἀθάνατον φύσιν. Τί οὖν, ὦ Δέσποτα, καταλιμπάνεις τὸν πόθον ἀπαράμυθτον, καὶ οὐδὲ σκιάν παρέχεις τῆς ἐπιθυμίας τῇ φανταζομένῃ τοσοῦτον πόθον; Ὅθεν φησί· *Τίθῃμι σε εἰς τὴν πέτραν, καὶ σκεπῶ τῇ χειρὶ μου· καὶ ἐν τῷ πυρέρχεισθαι τὴν δόξαν μου δύνῃ τὰ ὀπίσθια, τὰ δὲ ἐμπρόσθια οὐκ δύνῃ*. Ἐν τῷ παρέρχεσθαι, οὐκ εἶπεν, Ἐμὲ, ἀλλὰ, *τὴν δόξαν μου*· οὐ γὰρ ἐστίν, ὑπερβάντα τὴν δόξαν, οὐσίαν εὑρεῖν. Μωϋσῆς οὐδὲν εὑρε πλεόν δόξης, καὶ ταύτην οὐκ εἶδεν εἰς ὁλόκληρον, ἀλλὰ τὰ νῦτα· οὐκ ἐπειδὴ νῦτοις καὶ στήθεσι διαγέγραπται ἡ θεία φύσις· ἀπλὴ γὰρ ἐστὶ καὶ ἀσύνθετος· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Θεὸς αὐτὸν οὕτω γνωρίζει, οὐ κατὰ τὴν αὐτῷ πρέπουσαν ἀξίαν, ἀλλὰ κατὰ τὴν δυνάμιν τῶν μελλόντων ἀπολαύειν τῆς βύσεως. Μωϋσῆς δόξαν ἔφθασε, καὶ τὴν δόξαν οὐκ ὑπερέβη. Καὶ σὺ, αἰρετικέ, τὴν δόξαν ὑπερέβας, οὐσίαν Θεοῦ πολυπραγμονεῖς; Ἐλθωμεν καὶ ἐπὶ τὸν μακάριον Παῦλον. Παῦλος ἐν τῇ Νέᾳ Καταστάσει, ἐγκύψας μερικαῖς τισιν οἰκονομίαις τοῦ Θεοῦ, καὶ ὥσπερ ἰλιγγιάσας τὰ βῆθη τῆς ἐννοίας, τὴν μεγάλην ἐκείνην καὶ ἐκπλήξως γέμουσαν ἀνεβόησε φωνὴν, ὡδὲ πη λέγων· *Ὁ βάθος πλούτου σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ! ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ! Τίς γὰρ ἔγνω τοῦτ' Κυρίου; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; ἢ τίς προέδωκεν αὐτῷ, καὶ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ; Καὶ τὸ τέλος τοῦ λόγου· Ὅτι ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα· αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας*. Ὁρᾷς ὅτι εἰς τὴν δόξαν ἐλθὼν τοῦ Θεοῦ, τὸν ὄρον οὐκ ὑπερέβη; Καὶ τί περὶ ἀνθρώπων λέγω; Ἀνάβηθι πρὸς τὰ ὑπερκόσμια τῇ ἐννοίᾳ· ἐρώτησον τοὺς οὐρανούς καὶ εἰπέ· Τί μοι περὶ Θεοῦ ἀναγγέλλειν δύνασθε; οὐρανοί, διηγῆσασθέ μοι ποταπὸς ὁ Θεός· ἀπαγγεῖλατέ μοι τί ἐστὶν οὐσία ὁ Θεός. Ἄλλ' οὐκ ἀποκρίνονται οἱ οὐρανοί, περὶ τῶν ἀδυνάτων ἐρωτῶμενοι. Ἄλλὰ κἂν ταῦτα τολμηρῶς ἐπερωτήσης, ἀποκριθήσεται διὰ τοῦ θαυμαστοῦ Ἱερεμίου τὸ θεῖον ἐκεῖνο λόγον· *Ἐφριξεν οὐρανός ἐπὶ τοῦτο*. Φρίττει γὰρ

οὐρανὸς ἀληθῶς, ὅταν ἴδῃ τὴν θείαν πολυπραγμονομένην φύσιν. Ἀντικρούσει δὲ καὶ ὁ μακάριος Δαυὶδ, τὴν ἄμετρον πολυπραγμοσύνην κολάζων, καὶ ἔρει, Οὐκ ἤκουσας, ὅτι *Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται* φύσιν Θεοῦ, ἀλλὰ, *Δόξαν Θεοῦ*. Οὐκ αὐτὸς σοὶ διὰ τῆς ἀγίας κιθάρας ἀνεβόησεν, ὅτι *Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ*, οὐ φύσιν Θεοῦ; Οὐκ οὐσίαν ἐρμηνεύουσιν, ἀλλὰ δόξαν Θεοῦ ἀναγγέλλουσιν. Ἄλλὰ μὴ νομίζης τὰς ὑπερκοσμίους δυνάμεις εἶδέναι τι πλεόν. Ἐρώτησον ἀγγέλους, ἐρώτησον λέγω, οὐκ ἐπειδὴ ἐπιτετέραπται [424] σοὶ προσομιλεῖν ταῖς ἀνω δυνάμεσιν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκ τῆς Γραφῆς ἔχεις τὰ φάρμακα, καὶ τὰ ἐπιστομιζοντά σου τὴν θρασυτητα. Ἐρώτησον τοὺς ἀγγέλους· ἐρώτησον ὅταν ἴδῃς αὐτοὺς ἐπὶ γῆς χορεύοντας ἢ ἀνυμνοῦντας. Εἰπέ αὐτοῖς· Τί καινὸν διδάσκετε; τί ξένον ἀπαγγέλλετε; καὶ εὐθέως ὁ εἰσὶς χορὸς ἀποκριθήσεται σοὶ διὰ τῶν θείων Εὐαγγελίων· *Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνῃ, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία*. Ἦλθον ἐπὶ γῆς ἀγγελοί, καὶ τῆς δόξης τοὺς ὄρους οὐκ ὑπερέβησαν· καὶ αἰρετικοὶ τούτους ὑπερβαίνειν οὐκ ὤκνησαν. Ἄλλὰ μὴ τι αἱ ἀνωτάτω δυνάμεις, αἱ ὑπὲρ τοὺς ἀγγέλους; λέγω δὴ αἱ τῶν ἀρχαγγέλων. Εἰσὶ δὲ ἐκεῖναι φύσεις διακεκριμέναι. Ἐρώτησον τὰ Χερουδὶμ, τὸν βασιλικὸν θρόνον· Ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν Χερουδὶμ, ἐμφάνηθι. Ἐρώτησον τὰ Χερουδὶμ ὡς θρόνον σαπφείρινον, καὶ ἐν τῷ θρόνῳ καθήμενον ὡς ὁμοίωμα Ὑψίστου ἀνθρώπου. Καὶ φωνὴ ἐγένετο τῶν Χερουδὶμ, ὡς ὑδάτων πολλῶν βοῶσα· *Εὐλογημένη ἡ δόξα Κυρίου ἐκ τοῦ τόπου αὐτῆς*.

δ'. Ὁρᾷς καὶ τῶν Χερουδὶμ τὴν εὐλάβειαν; Ἐφθασεν εἰς δόξαν, καὶ οὐκ ὑπερέβη τὸν ὄρον. *Εὐλογημένη ἡ δόξα Κυρίου*. Καὶ πῶς; *Ἐκ τοῦ τόπου αὐτῆς*· ἵνα δεῖξῃ σοὶ, ὅτι καὶ ἐν τοῖς οὐρανίοις τόποις αὐλίζεται, καὶ πολὺ ὑψηλοτέραν τῶν οὐρανίων δυνάμεων καὶ ἀοράτων ὑπέρκειται τὴν ἀξίαν. Οὐ φθέγονται ὡς πλησιάζοντες, ἀλλ' ὡς πόρρω ἀφεστηκότες τῆς θείας ἀξίας· *Εὐλογημένη ἡ δόξα Κυρίου ἐκ τοῦ τόπου αὐτῆς*. Οὐχ ὅτι τόπον ἔχει· πάντα γὰρ περιγράφει τόπον· ἀλλὰ τόπον Θεοῦ καλεῖ τὴν περὶ αὐτὸ ἀξίαν. Εἶδες τῶν Χερουδὶμ καὶ φωνὴν; *Εὐλογημένη ἡ δόξα Κυρίου*. Καὶ οὐδὲν πλεόν ἀνήγγειλε. Δεῖ γὰρ σε κύκλῳ παρεστῶτα, εἶδέναι τὰ τοῦ Θεοῦ καταγγέλια. Τὰ γὰρ *Σεραφίμ εἰστήκει κύκλῳ αὐτοῦ*. Τί τοίνυν μαθεῖν ἐστὶ παρ' ὑμῶν; Μὴ κωλύσῃτε. Ἄλλ' ἐρεῖ κακεῖνα, ὅτι κἂν ὑπερέχωμεν τὴν ἀξίαν, ἀλλ' ἐπιγινώσκομεν ἡμῶν τῆς φύσεως τοὺς ὄρους, καὶ οὐκ ὑπερηβῶμεν τὰ μέτρα τῆς γνώσεως· οὐ πολυπραγμονοῦμεν ἡμῶν τὸν κτίσαντα, οὐ περιεργαζόμεθα τὸν τιμήσαντα. Ὡδωμεν τὴν ἀκατάληπτον φύσιν, ὅτι οὐκ ὑποβάλλεται ζητήσει*, οὐ δουλεύει λογισμῶν ἀκολουθίαις· ὑπερέχει πᾶσαν ὁμοῦ καὶ ἀγγελικὴν κατὰστασιν καὶ ὑπερκόσμιον ἐννοιαν καὶ πᾶσαν ὑπερουράνιον δυνάμιν ἡ δόξα τοῦ προσκυνομένου. Διὰ τοῦτο καὶ

* Cod. ζήτησιν. Cotel. conij. ζητήσεων.

in rubo, vidit eum ex monte Sina, vidit eum diversis in locis apparentem, et variis modis præsentiam suam indicantem, at beatus ille Moyses ipsam videre cupiebat naturæ formam. Nam homo cum esset, humana de superna illa virtute imaginabatur. Deus autem desiderium fidelis famuli approbavit, flexitque humanum affectum impossibilia cupientem. Quid enim ait illi? *Nemo videbit faciem meam et virescit* (Exod. 33. 20). Desideratum non capit virtus desiderantium: non fert mortalis oculus immortalē naturam. Quid ergo, Domine? relinquis sine solatio amorem, ac ne umbram quidem præbes desiderii, ei qui tantum amorem animo concepit? Quamobrem ait: *Pono in petra, et protego manu mea: et cum transibit gloria mea, videbis posteriora: anteriora vero non videbis* (Exod. 33. 22. 23). Non dixit, Cum pertransibo, sed, *Cum transibit gloria mea*. Non enim licet, prætergrediendo gloriam, essentiam reperire. Moyses nihil plus quam gloriam invenit, neque illam totam vidit, sed dorsum: non quod dorso et pectore delineata sit divina natura: simplex enim est et incomposita; sed quia Deus sic se cognoscendum præbet, non secundum sibi congruentem dignitatem, sed secundum facultatem eorum, qui ipsum visuri sunt. Moyses ad gloriam pertigit, et gloriam non supergressus est: at tu, hæretice, gloriam transgressus, substantiam Dei curiose scrutaris? Veniamus et ad beatum Paulum. Paulus in Novo Testamento, cum consideraret particulares quasdam Dei dispensationes, quasi vertigine captus in profundo cogitationis, stupore plenam vocem emisit his verbis: « O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia ejus, et investigabiles viæ ejus! Quis enim cognovit sensum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit? aut quis prior dedit illi, et retribuetur ei » (Rom. 11. 33-36)? Finisque sermonis: « Quoniam ex ipso per ipsum et in ipso sunt omnia; Ipsi gloria in sæcula. » Viden' eum cum ad gloriam Dei venisset, terminum non excessisse? Ecquid de hominibus dico? Cogitatione ascende ad cælestia; interroga cælos et dic: Quid mihi de Deo narrare potestis? cæli, narrete mihi qualis sit Deus, renuntiate mihi quæ sit essentia Dei. Verum non respondent cæli, de iis quæ eorum facultatem superant interrogati. Sed si hæc audacter quæsieris, respondebit per admirabilem Jeremiam, divinum illud proferens eloquium: *Inhorruit cælum super hoc* (Jer. 2. 12). Inhorrescit enim vera cælum, ubi viderit naturam divinam indagari. Ex opposito canet beatus David, temerariam curiositatem plectens, et dicit: Non audisti illud, *Cæli enarrant*, non naturam Dei, sed *gloriam Dei*. Nonne ipse tibi per sanctam citharam clamavit, *Cæli enarrant gloriam Dei* (Psal. 148. 4). Non naturam Dei, non substantiam declarant, sed gloriam Dei annuntiant. Cæterum ne putes cælestes virtutes quid ultra cognoscere. Interroga angelos, interroga, inquam, non quod tibi concessum sit cum supernis virtutibus congrredi, sed quia ex Scriptura remedia habes, quæque audaciam tuam repriment. Interroga angelos: interroga eos cum videris in

terra choreas agentes, aut hymnos canentes. Dic illis, Quid novi docetis? quid insoliti annuntiat? statimque divinus chorus per sancta evangelia respondit tibi: *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax, in hominibus beneplacitum* (Luc. 2. 14). Venerunt in terram angeli, et gloriæ terminos non prætergressi sunt; hæretici vero hos transgredi non dubitaverunt. Sed num forte supernæ virtutes, quæ super angelos sunt? Archangelos dico: sunt autem illæ naturæ distinctæ. Interroga Cherubim, regium solium: *Qui sedes super Cherubim, manifestare* (Psal. 79. 2). Interroga Cherubim, thronum sapphirinum, et in throno sedentem, velut similitudinem Filii hominis (Ezech. 10. 1. et 1. 26. 24). Et vox facta est Cherubinatorum, quasi aquarum multarum, clamans: *Benedicta gloria Domini de loco suo* (Ibid. 3. 12).

4. Vides Cherubinatorum reverentiam? Pervenerunt ad gloriam, et intra terminum manserunt: *Benedicta gloria Domini*. Quomodo? *De loco suo*: ut ostenderetur tibi, eam in cælestibus locis commorari, et longe altiore esse dignitate ipsis cælestibus et invisibilibus virtutibus. Non loquuntur quasi prope stantes, sed ut longe a divina dignitate distantes: *Benedicta gloria Domini de loco suo*. Non quod locum habeat; omnem enim circumscribit locum; sed locum Dei vocat eam quæ circa eum est dignitatem. Vidisti Cherubinatorum vocem? *Benedicta gloria Domini*. Et nihil amplius annuntiaverunt. Oportet enim te circum adstantem, nosse ea quæ a Deo nuntiantur. Nam *Seraphim stabant in circuitu ejus* (Isai. 6. 2). Quid ergo a vobis discemus? Nolite prohibere. Verum illa quoque dicent: Quamvis dignitate præcellamus, novimus tamen naturæ nostræ fines, nec cognitionis mensuram prætergredimur: non curiose scrutamur Creatorem nostrum, non exploramus eum qui nos honore affecit. Novimus incomprehensibilem naturam non subjici quæstionibus, nec obnoxiam esse ratiociniorum seriei; superat omnem angelicum statum omnemque vim cælestem gloria ejus qui adoratur. Ideo et nos non transcendimus terminos. Non præterierunt Cherubim (a), sed cum omni reverentia cælestem

(a) Totus ordo orationis postulat *Seraphim*, quamvis in loco Isaiæ, et Cherubinos pro Seraphinis posuerit Philastrius Hæresi ult., ac Paulinus Natali 9, p. 606, Ipseque Chrysostomus in illud, *Pater, si possibile est*, etc., et Cherubinos Seraphinis jungat Epiphanius Ancorati cap. 10, 26, cum Severiano Orat. 2 de mundi creatione, et Philastrio Hæresi extrema et penultima, pariterque hymnos Cherubicus appellari soleat, qui Seraphicus est. Sicut vice versa in locum Cherubinatorum Exodi et Paralipom. Seraphini substituantur Actione 5 synodi VII, seu in disputatione illic prolata Judæi et Christiani (ubi tamen Cod. Reg. 1020, f. 268, *Cherubim* habet, ut et alter interpretum) et ab Andrea Cretensi Oratione 3 in dormitionem Deiparæ: necnon thronus Seraphicus instar Cherubici in eodem Andrea legitur Orat. in ramos palmarum, atque in Theophane Cærneio Hom. 53, ac 60. Αὐτὸν δὲ Θεὸν τῶν Μουσῶν Ἰεροσολιμίταις καὶ Σεραφίμ, hoc est, *Dicit Deus Moysi: Fac Cherubim et Seraphim*. Epist. 1 Gregorii II ad Leonem Isaurum. Accedit huc, quod notavi ad Constit. apost., Cherubim et Seraphim confundi apud Cyrillum Hierosolymitanum Catecheci mystagogica 5, cui nunc addas velim tum cognominem Alexandrinum lib. 9 et 10 de adoratione in spiritu et veritate, ubi etiam nomini seraphim dat interpretationem nominis Cherubim, cum rectius interpretetur ad Isaiæ caput 6, et ad Joannis 12, 41, tum narrationes de inventionē s. crucis, apud Gretserum c. 1697, 1706, 1707, 1714, tum Anastasium Sinaitam 12 in

illum hymnum modulantur : *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Sabaoth, plena est omnis terra gloria ejus (Isai. 6. 3)*. Non pudore te afficit Paulus et Moyses, qui gloriam non prætergressi sunt? Pudore te afficiet cælum, gloriam enarrans. Sed nec persuadet tibi cælum? Pudorem inferent angeli. At angelos despicias? Reverere Cherubinos. Verùm illos etiam audacter prætergrederis? Te Seraphim eo reducant ut sapias. At nec cælestibus nec terrenis documentis morem geris? Extra sacrum chorum mane, sponte exsula a divinis atriis. Non potes enim Deum curiose scrutari, et inter fideles numerari. Ecquid de Deo dico? Nescis formidandum esse Dei naturam audacter scrutari? Imo ne ipsa quidem opera Dei si volueris accuratius rimari, dignum te putabit Deus familiaritate sua, sed longe repellet, ut qui impossibilia aggrediaris. Moyses talis tantusque vir, tot miraculorum patrator, qui mediator Dei et hominum fuit, cui mare divisum est, qui manna de cælis deduxit : hic ubi unum ex Dei jussis ausus est humana ratione metiri, nec divinæ concessit potentiae, inexorabilem pœnam incurrit. Ut enim pervenit ad petram, dixit ad populum : *Popule dure et incredule, num de petra hac potero vobis dare aquam (Num. 20. 10)*? Et quid illi Deus : *Pro eo quod non glorificasti me coram synagoga, non ingredieris in terram, quam juravi (Ibid. v. 12)*. Hic mihi mentem diligenter adhibe. *Pro eo quod non glorificasti me*. Quid erat glorificare? Dicere, Omnia potest Deus. Peccatum enim est contra Deum rationibus gesta ejus examinare, nec divinæ virtuti permittere, quæ super omnia operatur quæ sua sunt. Defensionem instituit David pro Moyse lapso, non mente, sed lingua (*Psal. 105. 33*). Nam justorum delicta in lingua sunt, impiorum crimina in mente. Ac sicut impius mente quidem a Deo sejungitur, videturque tamen ratione laborum aliquantum ad eum accedere; nam *Populus hic labiis me honorat, cor autem ejus longe est a me (Isai. 29. 13)*: sic et pius firmitate corde præditus, sæpe lingua labitur. Ideo David Moysis defensionem suscipit, propheta prophetam purgat : *Et irritaverunt eum ad aquam contradictionis, et vexatus est Moyses propter eos (Psal. 105. 32)*; non propter se. Quid autem sibi vult illud, *Propter eos*? Non ex proprio animo incredulitatem exhibuit, sed conturbatus ex contradictione populi, non amplius mentem habuit puram, utpote conturba-

Hexaemeron; tum denique Theodorum Prodromum, in eodem Gretsero c. 2309. Quod autem hoc in loco Chrysostomus Seraphinos ponat supra Cherubinos, Oratione vero tercia de Incomprehensibili contra faciat, quam rationem dabimus? scilicet in re arbitraria et incerta, variationi opinionis locum esse. Porro ex Oratione Nicetæ Paphlagonis in laudem Bartholomæi apostoli, Novissimi Auctarii Combesiani p. 397, 398, ubi ordines angelici gradatim enumerantur, excidisse videntur vitio antiquarii, virtutes; et Oratione in Thomam p. 370, *throni*; quemadmodum liquet per consilium enumerationem Nicetæ Orat. in Petrum et Paulum p. 334, et Orat. in Sudam Thaddæum p. 431. Consulere adhuc potes Notas ad Apostolicorum Opera c. 312, insuperque S. Irenæum lib. I, cap. 1, p. 21, et in Epiphano Hær. 51, n. 17, p. 184, C, D. Ac demum ad ista Philastrii cap. postremo, *Nam Cherubim plenitudo scientiæ dicitur, et virtus ignea peragrans appellatur*, me vide; audacter enim induco, et *Seraphim virtus ignea flagrans appellatur*. Cotelæ.

tam. Hæc loquutus sum ab officina iniquitatis prolata. Ubi audisti genitum et ingenitum? ubi audisti novas illas, insanas fastusque plenas dictiones? Circumspecta sunt illa, quæ Spiritus sunt, et inducta vicissim ea quæ sunt diaboli. Si hæc quæris, Paulum quare tibi vindicas doctorem? si hæc curiose exploras, Petrum te habere quid gloriaris? Fidem nega, et profer quæstionem. Sed a Scriptura, inquit, non recedo, absit. Inimicus et *** (a) discipulus et ratiocinatorum magister? Explica mihi qui ratiocinia sectaris, quomodo Christus januis clausis ingressus sit. Quid opus est alia tractare? Nam sæpe et dicentibus et audientibus detrimento sunt. Non dico tibi, invisibilem naturam expone : quomodo genuit Pater, quis divinæ generationis modus; dispensationis (b) modum requiro.

5. Dic quomodo januis clausis ingressus sit Servator, quomodo ingressum fuerit corpus (*Joan. 20. 26*). Negat natura corporis *** evangelia. Si fidem sequar, veritas est certissima. Quomodo januis clausis ingressus est? Non erat enim incorporea natura, quæ corpora omnia penetrat; sed erat cum incorporea corpus; idque erat incorporeæ naturæ organum. Hoc quippe corpus humanum Servator habuit. Certe discipuli ad novum miraculum respicientes, existimaverunt spiritum esse, quia illud naturam corporis superabat. *** dubitantibus ait : *Palpate me, et videte, quia spiritus carnem, et ossa non habet, sicut me videtis habere (Luc. 24. 39)*. Quomodo ingressus est? num asseres instar aeris soluti sunt? an forte corpus extenuatum est, sique permeavit ligni crassitudinem? At neque tu dicere potes, neque ego explanare valeo: nihil horum mihi Scriptura tradidit, rem non curiose perquiri: ea quæ prædicavit sequor, etiamsi nollem. Ingressum esse credo : quomodo autem non exploro. Ne putes *** clausis januis ingressus est. Non dixit. Rarefacta aut soluta janua ingressus est, sed *Janui clausis*. Quod factum est narravit; quis rei modum fuerit non declaravit. Exiit Petrus et carcere; se apertæ sunt ei januæ, idque Scriptura significavit his verbis : *Porta ferrea ultro aperta est eis (Act. 12. 10)*. Non dixit, Ultro suscepit Petrum transeuntem humanum quippe corpus erat, et ex humana massæ. Corpus vero Christi humanum quidem erat, ob cognitionem quam nobiscum habet; divinum autem ob unionem Verbo, et ob admirabilem Virginis partum (c). Quomodo januis clausis ingressus est? quomodo cælis clausis ascendit? O temeritatem talia

(a) Hic et tribus in locis sequentibus, qui asteriscis ratiocinatorum, testificatur Cotelæris desiderari quinque lineas singulos.

(b) Per dispensationem (Græc. *διασπορά*) intelligas incarnationem Christi, seu potius totam seriem natalium, parturitionis, et mortis Christi, quæ in redemptionem humani generis cedunt.

(c) Juxta hunc locum corrigi velim Rusticum, qui notat ad Synodum Chalcedonensem : *Melior interpretatio est eo quod Deus Verbum incarnatione et inhumanatus est et conceptione univit templum*; ita ut scribatur, *Melior interpretatio sit, eo quod Deus Verbum incarnatus et inhumanatus sit, et ex conceptione univit templum*. Tom. 1. rebus præclaræque Collectionis Baluzianæ col. 1080. Cotelæ.

ἡμεῖς οὐκ ὑπερβαίνομεν τοὺς ὅρους, οὐχ ὑπερέβη τὰ Χερουδίμ, ἀλλὰ μετὰ πίαςτῃς εὐλαθείας τὸν οὐράνιον ἐκείνον ὕμνον ἀναμέλπει· Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος, Κύριος [425] Σαβαώθ, πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. Οὐ δύστωπεί σε Παῦλος καὶ Μωϋσῆς, δόξαν μὴ ὑπερβαίνοντες; Δυσωπήσει σε ὁ οὐρανός, δόξαν ἀπαγγέλλων. Ἀλλ' οὐ πείθει σε ὁ οὐρανός; Δυσωπήσουσιν ἄγγελοι. Ἀλλ' ἀγγέλων καταφρονεῖς; Φοβήθητι τὰ Χερουδίμ. Ἀλλὰ καὶ ταῦτα ὑπερβαίνεις τῇ τόλμῃ; Σωφρονίζετε σε τὰ Σεραφίμ. Ἀλλ' οὐτε ὑπερκοσμίοις, οὐτε ὑποδείγμασιν ἐπιγείοις πείθῃ; Ἐκτός γενοῦ τῶν ἱερῶν χορῶν, ἐξόρισον σεαυτὸν τῶν θείων αὐλῶν. Οὐ δύνη γὰρ Θεὸν πολυπραγμανεῖν, καὶ ἐν ταῖς πητοῖς ἀριθμεῖσθαι. Καὶ τί λέγω περὶ Θεοῦ; Οὐκ οἶσας, ὅτι φοβερὸν τὸ κατατολμᾶν καὶ ἐρευνᾶν Θεοῦ φύσιν; Οὐδὲ αὐτὰ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἂν θέλῃς πολυπραγμανοῦσαι, ἀξίον σε ὁ Θεὸς ἡγεῖται τῆς ἑαυτοῦ οἰκειότητος, ἀλλ' ἐκβάλλει μακρὰν, ὡς τῶν ἀδυνάτων κατατολμῶντα. Μωϋσῆς ὁ τοιοῦτος καὶ τηλικούτος ἀνὴρ, ὁ τῶν τοσοῦτων θαυμάτων ἐργάτης, ὁ γενόμενος μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ὃ διηρέθη θάλασσα, ὃς τὸ μάννα ἐξ οὐρανῶν ἐπέγαγεν· οὗτος, ἐν ᾧ τῶν ὑπὸ Θεοῦ κελευσθέντων τολμήσας ἀνθρωπίνῃ λογισμῷ μετρηῆσαι, καὶ μὴ τῇ θείᾳ δυνάμει παραχωρηῆσαι, ἀπαραίτητον ἔσχεν τὴν δίχην. Ὡς γὰρ ἐφθασεν ἐπὶ τὴν πέτραν, λέγει πρὸς τὸν λαόν· Ὁ λαὸς σκληρὸς καὶ ἀπειθής, μὴ ἐκ τῆς πέτρας ταύτης δυνησόμεαι εὐμὴν δοῦναι ὑδωρ; Καὶ τί πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός; Ἀνθ' ὧν οὐκ ἐδόξυσάς με ἐνώπιον τῆς συναγωγῆς, οὐκ εἰσαλεύσῃ εἰς τὴν γῆν, ἣν ὡμοσα. Ἐνταῦθα μοι πρόσεχε τὸν νόον ἀκριβῶς· Ἀνθ' ὧν οὐκ ἐδόξυσάς με. Τί γὰρ ἦν τὸ δοξάζσαι; Τὸ εἰπεῖν· Πάντα δύναται ὁ Θεός. Ἀμαρτία γὰρ ἔστιν εἰς Θεὸν τὸ λογισμοῖς ἐξετάζειν τὰ παρ' αὐτοῦ γινόμενα, καὶ μὴ τῇ θείᾳ δυνάμει παραχωρεῖν, ὑπὲρ πάντα τὰ ἑαυτῆς ἐργαζομένη. Ἀπολογεῖται Δαυὶδ ὑπὲρ Μωϋσέως σφαλέγτος, οὐ διαγοῖζ, ἀλλὰ γλύττει. Τῶν γὰρ δικαίων ἁμαρτήματα περὶ τὰ χεῖλη· τῶν δὲ ἀσεβῶν τὰ ἀδικήματα περὶ τὴν διάνοιαν. Καὶ ὡς περὶ ὁ ἀσεβὴς ἀπεσχοίνισται μὲν τῇ διανοίᾳ, δοκεῖ δὲ πως πλησιάζειν τῷ Θεῷ περὶ τὰ χεῖλη· Ὁ λαὸς γὰρ οὗτος τοῖς χεῖλεσί με τιμᾷ, ἡ δὲ καρδία αὐτοῦ πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ· οὕτως ὁ εὐσεβὴς ἐρῶμένην ἔχων τὴν καρδίαν, ὀλισθαίνει· πολλάκις περὶ τὴν γλῶσσαν. Διὰ τοῦτο ὁ Δαυὶδ ἀπολογεῖται ὑπὲρ Μωϋσέως, προφῆτης ὑπὲρ προφῆτου· Καὶ παρώρτισαν αὐτὸν ἐν ὕδατος ἀντιλογίας, καὶ ἐκακώθη Μωϋσῆς δι' αὐτοῦ· φύ δι' ἑαυτόν. Τί δὲ ἐστι τὸ, Δε' αὐτοῦς; Οὐ παρὰ τὴν ἴδιαν γνώμην τὴν ἀπιστίαν ἔδειξεν, ἀλλὰ ὁλωθεὶς ὑπὸ τῆς ἀντιλογίας τοῦ λαοῦ, οὐκέτι εὔρε τὸν λογιστὸν καθαρὸν, ὡς ἐν συγγύσει. Ταῦτα ἐλάλησα τὰ ὡς τοῦ ἐργαστηρίου τῆς ἀδικίας προσφερόμενα. Πῶς ἤκουσας ἀγέννητον καὶ γεννητόν; πῶς ἤκουσας ἀκρί-

νας τῆς πολυμανοῦς καὶ πολυφραντάστους διαλέκτους; Περιεγράφῃ τὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ ἀντείσθηθι [426] τὰ τοῦ διαβόλου. Ἐἰ ταῦτα ζητεῖς, Παῦλον διὰ τί ἐπεγράφεις διδάσκalon; Εἰ ταῦτα πολυπραγμανεῖς, Πέτρον τί σεμνύνει ἔχειν; Ἀρνησάι τὴν πίστιν, καὶ προσένεγκε ζήτησιν. Ἀλλ' οὐκ ἀναχωρῶ, φησὶ, τῆς Γραφῆς. μὴ γένοιτο. Ἐχθρὸς καὶ ... μαθητῆς καὶ λογισμῶν εἰσηγητής; Ἐρμήνευσόν μοι λογισμῷ δουλεύσας, πῶς ὁ Σωτὴρ κεκλεισμένων τῶν θυρῶν εἰσῆλθε; Τίς χρεῖα περὶ τὰ πᾶσα ἀσχολεῖσθαι; πολλάκις γὰρ ζημίαν καὶ τοῖς λέγουσι καὶ τοῖς ἀκούουσιν φέρει. Οὐ λέγω· Περὶ τῆς ἀοράτου φύσεως ἐρμήνευσον· πῶς ἐγέννησεν ὁ Πατὴρ, τίς ὁ τῆς θείας γεννήσεως τρόπος· τὸ τῆς οἰκονομίας ἀπατώ,

α'. Εἰπέ, πῶς θυρῶν κεκλεισμένων εἰσῆλθεν ὁ Σωτὴρ, πῶς εἰσῆλθε τὸ σῶμα. Ἡ τοῦ σώματος φύσις ἀρνείται ... τὰ Εὐαγγέλια. Ἐάν τῇ πίστει ἀκολουθήσω, ἀψευδὴς ἡ ἀλήθεια. Πῶς εἰσῆλθε κεκλεισμένων τῶν θυρῶν; Οὐ γὰρ ἦν ἡ ἀσωμάτως φύσις, ἡ πάντων τὰ σώματα τέμνουσα· ἀλλ' ἦν μετὰ τῆς ἀσωμάτου τοῦ σώματος· καὶ τοῦτο ἦν τῆς ἀσωμάτου φύσεως ὄργανον. Τοῦτο γὰρ εἶχε τὸ σῶμα τὸ ἀνθρώπινον ὁ Σωτὴρ. Ἀμέλει γοῦν οἱ μὲν μαθηταὶ πρὸς τὸ ξένον τοῦ θαύματος ἀποβλέποντες, ἐνόμισαν [51] πνεῦμά ἐστιν· ἐπειδὴ τὴν τοῦ σώματος φύσιν ἐνόηκα τὴν προκειμένην. Ὁ ... μαι, λέγει πρὸς ἀμφιβάλλοντας· Ψηλαφήσατέ με, καὶ βλέπετε, ὅτι πνεῦμα σάρκα καὶ ὥστεα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα. Πῶς εἰσῆλθεν; Ἄρα αἱ σαρκοὶς δίχην ἀέρος διελθούσας; ἀλλ' ἄρα τὸ σῶμα ἐλεπτόνθη, καὶ οὕτως διήλθε τὴν τοῦ ξύλου παχύτητα; Ἀλλ' οὕτως σὺ δύνῃ εἰπεῖν, οὔτε ἐγὼ ἐρμήνευσαι ἰσχύω· οὐδὲν μοι τούτων παρόβωκεν ἡ Γραφή· οὐ πολυπραγμανῶ· οἷς ἐκέρυξεν ἀκολουθῶ, καὶ μὴ θέλω. Ὅτι· εἰσῆλθε πιστεύοντες, τὸ δὲ πῶς οὐ πολυπραγμανῶ. Μὴ νομίσῃς ... τῶν θυρῶν εἰσῆλθεν. Οὐκ εἶπεν, Ἀραιωθείσης τῆς διαλυθείσης τῆς οὐρας εἰσῆλθεν, ἀλλὰ, *Κεκλεισμένων*. Τὸ γεγονός ἐκέρυξε· τίς ὁ τρόπος τοῦ γεγονότος οὐκ ἔδειξεν. Ἐξῆλθε Πέτρος ἀπὸ φυλακῆς· ἀλλ' ἠνωχθήσαν αὐτῷ αἱ πόλαι, καὶ ἡ Γραφή ἐπισημάνατο λέγωνσα, ὅτι Ἡ σιδηρὰ πύλη αὐτομάτῃ ἠνοιγῇ αὐτοῖς· οὐκ εἶπεν, Ἀυτομάτῃ ἐδέξατο Πέτρον διερχόμενον· ἀνθρώπινον γὰρ ἦν τὸ σῶμα, καὶ ἐξ ἀνθρωπίνου φαρμάματος. Τὸ δὲ τοῦ Χριστοῦ ἀνθρώπινον μὲν, διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς συγγένειαν· θεῖον δὲ διὰ τὴν τὴν πρὸς τὸν Θεὸν Λόγον ἔωσιν, καὶ διὰ τὴν ξένην ὥδινα τῆς παρθένου. Πῶς εἰσῆλθε κεκλεισμένων τῶν θυρῶν; πῶς ἀνῆλθε κεκλεισμένων τῶν οὐρανῶν; Ὁ τῆς ἀτοπίας τῶν ταῦτα

* Sic Ms. perperam. Legendum forte, τὰς πολυμανεῖς καὶ πολυφραντάστους διαλέκτους. *COPIA.*

τολμούντων· ὡς τῆς εὐσεβείας τῶν πάντα πιστευόντων· Ἄλλὰ τί φησιν ὁ ἀντιλέγων; Οὐχ εὐρίσκωμεν τὴν πίστιν ἀσφαλῆ πανταχοῦ· εὗραμεν καὶ διολισθαίνουσιν· οὐ δεῖ πιστεῦειν ἀνεξετάστως, ἀλλὰ μετὰ ἀκριβοῦς ἐξετάσεως. Πολλὰ δὲ συντρέχουσιν αὐτοῖς τῶν ἔξω. Ἀδελφοί γὰρ τὰ φρονήματα καὶ τῶν αἰρετικῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων· κάκεινα τῶν δαιμόνων εὐρέσεις, καὶ ταῦτα τῶν δαιμόνων διδασκαλῆαι. [427] Λέγουσιν οὖν τινες τῶν ἀντιπιπτόντων τῇ πίστει, ὅτι τὸ ἀλόγιστον αὐτῆς βλαβερόν· καὶ μὴ ἐξητασμένος λογισμὸς· συνημμένος ἢ τῇ πίστει, οὐδαμοῦ κέρδος φέρει τῷ πιστεύοντι. Πόθεν γὰρ, φησὶν, ἐξετάσαι βούλη τῆς πίστεως τὴν φύσιν; Θέλεις ἀνοθεῖν ἐξ αὐτῆς, φησὶ, τῆς δημιουργίας; Ζήτησον ὅν λέγετε πρωτόπλαστον. Εὐρίσκω ἀπὸ πίστεως παρόντα. Βλέπε τοῦ πονηροῦ δαίμονος· τὰ ῥήματα, τοῦ πάντα τολμῶντος ῥαδίως ἐπιχειρεῖν, οἷα τολμᾷ, οἷα φθέγγεται, οἷα προτείνει. Ὑμεῖς λέγετε, φησὶν, ὅτι ὁ θεὸς εἶπεν αὐτῷ· Ἡ ἡμέρα φάγησθε, ἐσσεσθε ὡς θεοὶ γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρόν. Ἐπίστευσε τῷ ὕφει, πιστεύσας ἀπώλετο. Ἀρχὴ οὖν τῶν κακῶν πίσις. Ταῦτα πρὸς ἡμᾶς· ἐκεῖνοι οἱ τῆς ἀληθείας ἐχθροὶ, οἱ τῆς εὐσεβείας πολέμιοι. Ἀλλ' ἠγνόησαν οἱ ἀσεβεῖς τὸν ἀληθῆ τῆς πίστεως ὅρον, οὐκ οἶδασιν ὁ προτείνουσι. Μὴ γὰρ ἡμεῖς; λέγομεν, ὅτι πᾶς ὁ παντὶ πιστευῶν, ἐκείνος πίστιν ἔχει, καὶ πιστὸς ἀναγορεύεται; οὐχ ὅτι ὁ πιστευῶν τῷ τυχόντι, πιστὸς, ἀλλ' ὁ θεῷ πιστευῶν ἀληθινῶς. Μὴ γὰρ ἔδειξας, ὅτι θεῷ πιστεύσας ἀπώλετο; Διαδόλῳ πιστεύσας ἔπεσε, θεῷ ἀπιστήσας ὥλισθησε. Τί διαστρέφεις τὰ ῥήματα; Ἀκούε ἱερεμίου λέγοντος· Ἀκούσατέ μου. οἱ μισοῦντες κρίσιν, οἱ πάντα τὰ ὀρθὰ διαστρέφοντες. Καὶ μὴν ἐχρὴν εἰπεῖν· Ἀρχὴ τῶν κακῶν ἀπιστία. Εἰ γὰρ ἐπίστευσε θεῷ λέγοντι, Ἡ ἡμέρα φάγησθε, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε, οὐκ ἂν ὥλισθησεν, ἀλλ' εἶχεν ἂν τὴν πίστιν, πίστιν ἀσφαλῆ πρὸς σωτηρίαν. Ποτὲ μὴ διέβαλε τὸ ὄνομα τῆς πίστεως. Οὐ γὰρ ὁ παντὶ πιστευῶν πιστὸς, ἀλλ' ὁ θεῷ πιστευῶν, οὗτος μόνος καὶ ἔστι καὶ λέγεται. Κατάλειπε ζητήσεις, καὶ ἀσπασαι πίστιν. Πίστις πάντα φωτίζει, πίστις πάντα ἀγιάζει, πίστις Πνεύματος ἁγίου καταξιοῖ. Στέφανος γὰρ πλήρης πίστεως καὶ δυνάμεως. Εἰ μὴ προέλαμπεν ἡ πίστις, δύναμις οὐκ ἠκολούθει τῷ ἁγίῳ. Ὅπου πίστις, ἐκεῖ καὶ δύναμις· ὅπου ἀπιστία, ἐκεῖ καὶ ἀσθένεια. Ἀρχὴ τῶν αγαθῶν πίστις· πηγὴ τῶν αγαθῶν πίστις. Λάβωμεν τὸ ὅπλον τῆς σωτηρίας. Τί λέξεις δουλεύεις, καὶ τὴν ἀληθειαν φεύγεις; διατί προσφέρεις ἃ μὴ τολμᾷ μήτε τῶν ἀγγέλων φύσις ἐρευνῆσαι; Τί λέγω ἢ τῶν ἀγγέλων φύσις; ἃ μήτε δαίμονες τολμῶσιν. Οὐ θέλεις ἀκολουθεῖν Πέτρου; οὐ θέλεις ἀκολουθεῖν Παύλου; οὐ τοῖς ἀγγέλοις; οὐ τοῖς Χε-

ρουβρίμ; οὐ τοῖς Σεραφίμ; Γενοῦ καὶ μαθητῆς τῶν δαιμόνων. Εἶδον οἱ δαίμονες τὸν Σωτῆρα, καὶ λέγουσιν αὐτῷ· Ἐὰν τί ἡμῖν καὶ σοί, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ; Οἱ δαίμονες Υἱὸν ὁμολογοῦσι, καὶ σὺ, αἰρετικῆ, βλασφημῆς; δαίμονες ἴσον ποιῶσι, καὶ σὺ τὴν ἀνισότητα κατασκευάζεις; Καὶ τί ποιήσω, φησὶν ὁ αἰρετικὸς; τῷ Κυρίῳ λέγοντι· Ἴνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν; Μόνον εἶπε, μόνον ἐκήρυξε τὸν ἀληθινὸν Θεὸν τὸν Πατέρα. Στοιχῶ τῇ ἀληθείᾳ, τῇ παρὰ Θεοῦ κατηγγελημένῃ. Τῇ φωνῇ τοῦ μόνου [428] ἀκολουθεῖς, καὶ τῇ λέξει δουλεύεις; Τῆρει μοι τοὺς ὅρους ἐπὶ τῶν ἐξεταζομένων. Λέγει ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου· Ἐγὼ εἰμι πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα, καὶ ἕτερος πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστι. Δίκαιος καὶ σωτὴρ παρὲς ἐμοῦ οὐκ ἔστι. Καὶ ἐπιστρέψατε πρὸς με, καὶ σωθήσεσθε ἀπὸ ἐσχάτων τῆς γῆς. Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος. Κατ' ἐμαντοῦ ὁμνῶ. Ἐγὼ πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα. Καὶ ἐπιτάγει· Καὶ οὐκ ἔστιν ἕτερος πλὴν ἐμοῦ. Βλέπετε πῶς δεικνύει μεμονωμένην φύσιν, μηδὲν ἔχουσαν κοινὸν πρὸς ἑτέραν ἀπεσχοινισμένην φύσιν; Λέγει δὲ ταῦτα ὁ Θεός· Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος· ὁ δὲ διὰ τοῦ προφήτου λέγων· Ἐξέτεινα τὸν οὐρανὸν μόνος. Πρὸς-εχε σὺ εἰς τὸ, Μόνος, ἐπειδὴ προφέρεις Τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν. Ἐξέτεινα τὸν οὐρανὸν μόνος· καὶ ἐνταῦθα ὁμοίως τὸ, Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος· κατ' ἐμαντοῦ ὁμνῶ. Πρὸςεχε καὶ τῇ αὐθεντίᾳ, καὶ τῇ δυνάμει τοῦ λέγοντος· ὅτι εἶπεν, Οὐκ ἔστιν ἄλλος· καὶ τὸ, Μόνος εἰμι, καὶ τοῦτο, Καθ' ἐαυτοῦ ὁμοῖα· καὶ μνηστέρι μὴ εἶναι τινα μεζονα αὐτοῦ λαλοῦντος; Ὡστε καὶ ὁ Ἀπόστολος φησιν· Ἐπεὶ κατ' οὐδενὸς εἶχε μεζονος ὁμοῖα, καθ' ἐαυτοῦ ὁμοῖα. Οὐκ ἔχει οὖν μεζονα ὁ λέγων· Κατ' ἐμαντοῦ ὁμνῶ, εἰ μὴν ἐξελεύσεται ἐκ τοῦ στόματός μου δικαιοσύνη, οἱ λόγοι μου οὐκ ἀποστραφήσονται. Καὶ τί ὁμνῶντες; Ὅτι ἐμοὶ κάμψαι πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται τὸν Θεόν τὸν ἀληθινόν. Τίς ὁ ταῦτα λέγων, αἰρετικῆ; ὁ Πατὴρ ἢ ὁ Υἱός; Παρ' ἐμοὶ τῷ πιστῷ, καὶ παντὶ εὐσεβεῖ, τοῦ Πατρὸς ἢ ἀξία, καὶ Υἱοῦ ἢ αὐθεντία. Ἐκεῖνο γὰρ ἔχε παρατετηρημένον, ὅτι πολλὰ τῶν λεγομένων παρ' ἡμῖν ἀγωνιστικῶς κηρύττεται, οὐ δογματικῶς. Ἐμοὶ ἔστηκεν ἐρριωμένον τὸ δόγμα τῆς εὐσεβείας, καὶ παντὶ πιστῷ, ὅτι ὅπου μόνος διαλέγεται Πατὴρ, συμπαραληπται καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὅπου Υἱὸς διαλέγεται, Πατὴρ αὐθεντία· ὅπου Πατὴρ αὐθεντεῖ, Υἱοῦ ἐξουσία· ὅπου τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐνεργεῖ, τοῦ Πατρὸς ἢ ἐνέργεια. Οὐ τέμνεται τῆς ἁγίας Τριάδος ἡ δόξα, ἐπειδὴ οὐ τέμνεται τὸ δόγμα τῆς ἀληθείας. Μὴ ὁμολογεῖ μίαν βασιλείαν.

h In Operibus Athanasii sic legitur hic locus: Κατ' ἐμαντοῦ ὁμνῶ, ἢ (vel ἢ) μὴν ἐξελεύσεται ἐκ τοῦ στόματός μου δικαιοσύνη· οἱ λόγοι μου οὐκ ἀπογραφῆσονται, ὅτι ἐμοὶ κάμψαι πᾶν γόνυ. COELESTIA.

* Sic fere ubique pro τολμῶντων.

dentium! o pietatem cuncta credentium! Sed quid ait adversarius? Non invenimus fidem ubique tutam; reperimus eam collapsam: non oportet sine examine credere, sed cum diligenti perquisitione. Multa porro externa his concurrunt. Sunt enim affinia hæreticorum et gentilium sensa: illa dæmonum inventa, hæc dæmonum doctrina sunt. Dicunt ergo quidam adversariorum fidei, noxium in illa esse id quod rationis examen, nullum credenti lucrum afferre. Unde enim vis, inquit, naturam fidei examinare? visne, inquit, a principio, ab ipsa mundi creatione? Inquire de eo, quem vocatis protoplastum. Invenio illum a fide cecidisse. Considera maligni dæmonis verba, qui omnia facile audet aggredi, qualia audeat, quænam loquatur, quænam obtendat. Vos dicitis, inquit, serpentem illi dixisse: *Quocumque die comederitis, inquit, eritis sicut dii scientes bonum et malum* (Gen. 3. 5). Credidit serpenti, quod credidisset perit. Principium ergo malorum est fides. Hæc ad nos illi veritatis inimici, piæ religionis hostes. Sed ignorant impii veram fidei definitionem, nesciunt quid obijciant. Non enim dicimus, quemlibet qui omnibus credat, fidem habere, ac fidelem prædicari; neque eum qui obvio cuiusvis credit, esse fidelem; sed eum qui vere Deo credit. Num ostendisti Adamum quod Deo credidisset perisse? Quod diabolo crediderit, lapsus est; quod Deo non crediderit, cecidit. Cur dicta pervertis? Audi Jeremiam dicentem: *Audite me, qui odio habetis iudicium, qui omnia recta perperistis* (Iero Mich. 3. 9). Atqui dicere oportuit, Principium malorum incredulitas. Nam si credidisset Deo dicenti, *Quocumque die comederitis, morte moriemini* (Gen. 2. 17), non lapsus fuisset, sed habuisset fidem, fidem, inquam, tutam ad salutem. Noli umquam fidei nomen calumniari. Non enim ille qui cuilibet credit, fidelis est; sed qui Deo credit, is fidelis est et dicitur. Abstine a questionibus, et amplectere fidem. Fides omnia iustificat, fides omnia sanctificat, fides Spiritu sancto dignatur. Nam *Stephanus plenus gratia et fortitudine* (Act. 6. 8). Nisi præluxisset fides, fortitudo in sancto viro non sequuta fuisset. Ubi fides, illic et virtus seu fortitudo; ubi incredulitas, illic infirmitas. Principium bonorum, fides; fons bonorum, fides. Sumamus arma salutis. Cur dicionibus servis, et veritatem fugis? cur profers ea, quæ ne angelorum quidem natura investigare audeat? Quid dico angelorum natura? Quæ ne dæmones quidem audent. Non vis sequi Petrum? non vis sequi Paulum? non angelos? non Cherubim? non Seraphim? Esto saltem dæmonum discipulus. Viderunt dæmones Servatorem, et aiebant illi: *Sine, quid nobis et tibi, Fili Dei* (Matth. 8. 29)? Dæmones Filium confitentur, et tu, hæretice, blasphemias? dæ-

mones æqualem faciunt, et tu inæqualitatem adstruis. Ecquid faciam, ait hæreticus, cum Dominus dicat: *Ut cognoscant te solum verum Deum* (Joan. 17. 3)? Solum dixit, solum prædicavit verum Deum Patrem. Veritatem secor per Deum annuntiatam. Vocem soli sectaris, et literæ servis? Serva terminos in rerum disquisitione. Dicit Deus per prophetam; *Ego sum primus, et ego postea, et alius præter me non est. Justus et salvator præter me non est. Et convertimini ad me, et salvi eritis ab extremis terræ. Ego sum Deus et non est alius. Per memetipsum juro. Ego primus, et ego post hæc: atque intulit, Et non est alius præter me* (Isai. 44. 6. et 45. 21. 22. 23). Videte quomodo ostendat solitariam naturam, quæ nihil communis habent cum alia natura separata. Hæc porro Deus ait: *Ego sum, et non est alius*; qui per prophetam ait: *Extendi cælum solus* (Isai. 44. 24). Attende tu voci *Solus*, quandoquidem profers *Solum verum Deum. Extendi cælum solus*. Similiter quoque hic, *Ego sum et non est alius: per memetipsum juro*. Animus adhuc pariter auctoritati et potentiae loquentis, quod dixerit, *Non est alius*; et, *Solus sum*, et hoc, *Per memetipsum juro*; significatque neminem se loquente majorem esse. Unde ait etiam Apostolus: *Quoniam neminem habuit, per quem juraret, majorem, juravit per semetipsum* (Hebr. 6. 13). Non habet ergo majorem qui dicit: *Per memetipsum juro, si quidem egredietur de ore meo iustitia, sermones mei non auferentur* (Isai. 45. 23). Et quid iuras? *Quia mihi curabitur omne genus* (a), *et omnis lingua confitebitur Deum verum* (Isai. 45. 24). Quis hæc dicit, hæretice? Pater an Filius? Apud me fidelem, cunctosque pios, Patris est dignitas, et Filii auctoritas. Hoc enim observas velim, multa eorum quæ dicimus, pugnantium, non docentium more prædicari. Mihi firmum hæc dogma pietatis, et cuilibet fidei, nempe ubi solus loquitur Pater, ibi comprehendendi etiam Filium et Spiritum sanctum. Ubi Filius loquitur, ibi Patris adest auctoritas; ubi Pater auctoritatem exercet, ibi Filii est potestas; ubi Spiritus sanctus operatur, Patris operatio est. Non scinditur sanctæ Trinitatis gloria (b),

(a) Hunc textum hoc pacto citatum invenies in Operibus Athanasii, Dialogo 3 de Trinitate, T. 2, p. 216; seq. Maximi T. 2, p. 439: *Per memetipsum juro, amen egredietur de ore meo iustitia; non exili fraudabuntur sermones mei, quia mihi curabitur omne genus*. Coteler.

(b) Non ita pridem edita fuerunt cura et studio Stephanj Baluzii, hominis ad editionum labores nati, lib. 4 Miscellaneorum, duo Theodoretj fragmenta ad Trinitatem pertinentia. Ea gessit animus cursim hic meliora facere. Unde conjecturas solummodo proponam, conferendas vero et examinandas diligentibus reliquam. Lego igitur initio prioris fragmenti: *Salus autem est scientia existentis; existentis vero scientia, est Dei; Deus autem est Trinitas*. Sub initium autem posterioris: *Ut autem clare intelligatur, exemplo quodam tenui (vel tene) istius patefaciamus sermonem. Aut enim Trinitatem personarum subsistentium esse, nomen Petrus, in baptisnale verp andreas, et in milita thomas, Et p. 3, lin. 1, in marg. Deuter. 6. 4. Post per titulum, adversus Arium impium, atque a linea: Sed necessarium quidem est, ut tres subsistentias confitendo, malam sectam Arii fugiamus. Contrariam enim sabellico iudicantem pergens viam, et fugiens monarchiam, in malorum deorum paganici invari opinionem subsistentias sanctæ Trinitatis in unam deitatis substantiam non intendens, sed naturas et substantias separatas veljectas alterutric, Deum*

¹ Post hæc verba, illi dixisse, sequentia leguntur apud Lupum, De tribus questionibus, sub initium: *Adfecto eo, scire Deum* (nihil muto), quod si c. m. d. dissent unde prohibita essent, mox aperirentur oculi eorum, similesque tuis existerent. Scilicet ut numerositate deorum saltem eorum fidem corrumpere, si ad inobedientiam tentati, gale rito non cessent. Coteler.

ς'. Ἐπειδὴ τὸν ἐχθρὸν γυνάξω, ταῦτά μοι εἰσπύ-
ται, ἵνα μὴδέ τινες τῶν διαβάλλειν φιλοῦντων εἰπω-
σιν· Ὅρα πῶς εἶπεν, ὅτι πάντα τοῦ Υἱοῦ ἐστι, καὶ, Ὁ
Υἱὸς φέγγεται, καὶ ἀπέδειξεν μὲν ἀλλοτρίαν τὴν προ-
φητεῖαν τοῦ Πατρὸς. [429] ἰδὲν δὲ τοῦ Υἱοῦ. Ἐστὶν
μοι ἀτάλευτος ὁ ὁρὸς τῆς πίστεως. Ἀγὼν ἐστὶ τὸ
γυμναζόμενον. Δείκνυμι ἐνταῦθα τὸν Υἱὸν φθεγγόμε-
νον, καὶ ὅταν σε πείσω, τότε ἐμαυτὸν πείθω, Πατέρα
λαλοῦντα, Υἱὸν κηρύττοντα, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον θε-
σπίζον. Ἐγὼ πρῶτον, ἐγὼ καὶ μετὰ ταῦτα, καὶ
πλὴν ἐμοῦ Θεὸς οὐκ ἔστιν. Κατ' ἐμοῦ ὁμνῶ.
Τίς ἐστιν ὁ λέγων, ὅτι Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστιν
ἄλλος; καὶ ὅτι Ἐκ στόματός μου ἐξελεύσεται
δικαιοσύνη; καὶ, Οἱ λόγοι μου οὐκ ἀποστραφί-
σονται· ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα
γλῶσσα ἐξομολογήσεται Θεὸν τὸν ἀληθινόν; Πῶς
τίθης τὸ ῥῆμα; εἰς τίνα ἐκλαμβάνεις τὸ νομα; Ἀλλὰ
μήτε σὺ φράξῃς ἃ μὴ οἶδας, μήτε ἐγὼ ἐπαγγέλλομαι
ἃ μὴ ἐπίσταμαι. Ἀκολουθώμεν διδασκάλῳ πνευ-
ματικῷ, δυνάμει ἡμᾶς στοιχῆσαι· πρὸς εὐτέθειαν.
Μὴ τοίνυν ἄκουε παρ' ἐμοῦ, ἀλλ' ἄκουε μετ' ἐμοῦ.
Ἐγὼ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων τὸν Παῦλον
οἶδα διδάσκαλον. Ὅταν Παῦλον εἶπω, Χριστὸν κη-
ρύττω· αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ ἐν Παυλῷ φθεγγόμενος, κατὰ
τὸ εἰρημένον· Εἰ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ
λαλοῦντος Χριστοῦ; Ταῦτην τοίνυν τὴν προφητείαν
ἤσασιν τὴν πειρημένην, τὴν, Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ
ἔστιν ἄλλος· καὶ, Κατ' ἐμουτοῦ ὁμνῶ, ὅτι ἐμοὶ
κάμψει πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογή-
σεται τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινόν, Παῦλος εἰς Χριστὸν
ἀναλαμβάνει. Καὶ ποῦ ταύτην εὐρίσκεις τὴν ἀποδει-
ξιν; Ἐπιστέλλων Ῥωμαίοις φησί· Σὺ δὲ τί κρίνεις
τὸν ἀδελφόν σου; ἢ καὶ σὺ τί ἐξουθενεῖς τὸν
ἀδελφόν σου; τί ἀλλήλους κρίνετε; Πάντες γὰρ
παραστησόμεθα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ. Γέ-
γραπται γάρ· Ζῶ ἐγώ, λέγει Κύριος, ὅτι ἐμοὶ κάμ-
ψει πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται
τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινόν. Ἐκεῖνος ὁ λέγων· Ἐγὼ
εἰμι, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος· κατ' ἐμουτοῦ ὁμνῶ,
ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ. Εἰ τοίνυν ὁ Παῦλος εἰς
Χριστὸν ἀναφέρει τὴν προφητείαν· ὁ δὲ ἐν τῷ προ-
φήτῃ φθεγγόμενος Χριστὸς ἐστὶ, λέγει δὲ ὁ Χριστός·
Ἐγὼ εἰμι μόνος, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος· οὐκοῦν ἐκ-
βάλλει τὸν Πατέρα τῆς θεότητος; Ἀλλ' οὐκ ἐκβάλλει.
Ὡσπερ οὖν οὐκ ἐκβάλλει· ἀμέριστος γὰρ ἡ δόξα. Οὐκο-
οῦν ἀποδέδεικται σαφῶς, ὅτι ὥσπερ ὁ Υἱὸς ὅταν λέγει,
Ἐγὼ εἰμι μόνος, οὐκ ἐκβάλλει τὸν Πατέρα· οὕτως,
οὐδὲ ὅταν περὶ Πατρὸς λέγει, Ἴνα γινώσκωσί σε
τὸν μόνον ἀληθινόν Θεόν, ἑαυτὸν ἀφορίζει τῆς
ἀληθείας. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἴσται, ἀλλὰ γὰρ καὶ τὸ
εἶναι ἀληθινόν Θεόν τὸν Χριστὸν, ἐξ αὐτῆς τῆς μαρ-
τυρίας προφέρεται· ἐπάγει γάρ· Καὶ πᾶσα γλῶσσα
ἐξομολογήσεται τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινόν. Οὐκοῦν ὁ
λέγων, Ἐγὼ μόνος, καὶ ἐγὼ ἀληθινός, ὁ Υἱὸς ἐστὶ.
Τί τοίνυν διαφέρει περὶ τὰ ῥήματα, συμφωνούσης τῆς
ἀληθείας; Διατί οὖν εἶπε, Σὲ τὸν μόνον ἀληθινόν
Θεόν, παιδεύου, καὶ μὴ μάχου. Ὁ Σωτὴρ παιδευτής
ἐστὶ τοῦ κόσμου, διορθωτὴς τῆς οἰκουμένης, ὁ τὰ

πεπτωκότα ἐγείρων, ὁ τὰ πεπλανημένα ἐπιστρέ-
φον, καὶ τὰ πεπαιωμένα ἀνακαινίζων. Ἐπειδὴ
ἤδει τὸν ἑαυτοῦ λόγον προϊόντα καὶ ισχύσαντα εἰς
πάντα τὴν ὑπ' οὐρανόν, εἰς διόρθωσιν τῆς Ἑλληνικῆς
πλάνης, καὶ εἰς ἔλεγχον τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀπειθείας,
δίστομον προφέρει τὸν λόγον· ἵνα δι' ἐμὲ τὸν ἀλη-
θινόν· καὶ μόνον εἰπεῖν τὸν Θεόν, τοὺς πολλοὺς
καὶ ψευδωνύμους στηλιτεύσῃ· διὰ δὲ τὸ ἐπαγαγεῖν,
Καὶ ὁ ἀπέστελες Χριστόν, τοὺς ἡρνημένους τὴν οἰ-
κονομίαν ἐλέγξῃ. Κηρύττει μόνον ἀληθινόν [450] Θεόν·
οὐκ ἑαυτὸν ἀφορίζων, ἀλλὰ καὶ ὄργανα τῆς πλάνης
ἀφανίζων. Καὶ ἵνα μάθης, ἀδελφε, ὅτι αὐτός ἐστι καὶ
ἀληθινὸς Θεός, καὶ ἀληθινὸς Θεὸς Υἱὸς, Ἰωάννης ὁ
Εὐαγγελιστής, ἐν ᾧ ταῦτα γέγραπται (ἐν γὰρ τῷ
Εὐαγγελίῳ τῷ κατὰ Ἰωάννην κεῖται· Ἴνα γινώσκωσί
σε τὸν μόνον ἀληθινόν Θεόν), αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ κήρυξ.
ὁ ταῦτα κηρύξας, αὐτὸς ἐν τῇ Ἐπιστολῇ τῇ ἑαυτοῦ
γράφων· τῶν δὲ ἐκκλησιαζομένων, οὐ τῶν ἀποκρύφων
μὲν ἢ πρῶτη Ἐπιστολῇ· τὴν γὰρ δευτέραν καὶ τρίτην
οἱ Πατέρες ἀποκαλονίζουσι. Τὴν μέντοι πρώτην Ἐπι-
στολὴν ἅπαντες εἶναι Ἰωάννου συμφωνῶς ἀπεφώνησαν.
Τί οὖν ἐκεῖνος ὁ ἅγιος διὰ τῆς Ἐπιστολῆς κηρύττει
θεολογῶν, προσέχειν ἀναγκαῖον. Οἰζυμεν, φησὶν, ὅτι
ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἦκει, καὶ ἔδωκεν ἡμῖν διάνοιαν.
Ἴνα γινώσκωμεν τὸν ἀληθινόν· καὶ ἐσμέν ἐν τῷ
ἀληθινῷ, ἐν τῷ Ἰῳ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ. Οὗτός
ἐστὶν ὁ ἀληθινὸς Θεός, καὶ ζωὴ αἰώνιος. Οὗτος,
ἀδελφοί, κἀκεῖνα εἶπε, καὶ ταῦτα ἐκήρυξεν. Ἐπι-
πλεῖον εἰ δοκᾷ εἰς τὸ, μόνος, φιλοσοφώμεν, καὶ
ἀγωνισώμεθα. Πρὸς τὸν ἄπιστον πολλὰ τὰ βέλη πεμ-
πέσθω· βέλη, οὐκ ἵνα τρώσῃ τὰ σώματα, ἀλλ' ἵνα
διορθώσῃ τὰ φρονήματα. Πεμπέσθω ῥήματα μὲν
πρὸς τοὺς πιστοὺς, βέλη δὲ πρὸς τοὺς ἀπίστους.
Τὰ βέλη ὃ γὰρ τοῦ δυνατοῦ ἡκονημένα, λαοὶ
ὑποκάτω σου πεσοῦνται, ἐν καρδίᾳ τῶν ἐχθρῶν.
Λέγει τοίνυν ὁ μακάριος Ἱερεμίας, μᾶλλον δὲ
Βαρούχ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ, ὡς ὁ Ἐλισσαῖος τοῦ
Ἠλίου, Ὁ κατασκευάσας τὴν γῆν εἰς τὸν αἰῶνα
χρόνον, ἐπέπλησεν αὐτὴν κτηνῶν τε καὶ τετρα-
πόδων· ἀπέστειλε τὸ φῶς, καὶ πορεύεται· ἐκύ-
λεσεν αὐτὸ, καὶ ὑπῆκουσεν αὐτῷ τρόφιμ. Οἱ δὲ
ἀστέρες ἐλαμψάν ἐν ταῖς φυλακαῖς αὐτῶν, καὶ
ἐυφράνθησαν. Ἐκάλεισεν αὐτοὺς τοὺς ἀστέρας,
φησὶ, καὶ εἶπεν, Πάρεσμεν· καὶ ἐλαμψάν ἐν εὐ-
φροσύνῃ τῷ ποιῆσαι αὐτούς. Καὶ τοσαῦτα θεο-
λογήσας, φησὶν Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθί-
σεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. Πρότεχε ἀκριδῶς, πῶς
ἀποκλείει τῷ ἑτέρῳ. Οὐ λογισθίσεται ἕτερος πρὸς
αὐτόν. Ἐξῆρθε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδω-
κεν αὐτὴν Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ
τῷ ἡγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς

^a Cotelier. conj. διὰ μὲν τὸ τ. ἄλ.

^b Cyrill. Alex., in exquisitione huius textus: Βέλη αὐτοῦ οἱ μυσταγωγοί· τοὺς δὲ γε πεπλανημένους, καὶ τὸν φῶς τε καὶ ἀληθῶς Θεόν οὐκ εἰδότες, πλῆττουσιν· οὐκ εἰς θάνατον, ἀλλ' εἰς ἀγάπην αὐτοὺς ἀποφέροντες τὴν ἐν Χριστῷ, ἵνα καὶ ὑποκάτω τύποιεν αὐτόν. Ubi rescribendum esse πίπτοιεν, vel cæco p. ietel. COTELIER.

ῥωσθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράζη. Ὁὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, πρὸς ὃν Οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν, ἐπὶ τῆς γῆς ῥωσθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράζη μετὰ ταῦτα. Ὅρξες τὴν ἀλήθειαν ἡσαλισμένον; Ὅρα πῶς οὐ δίδωσι παρεισθῆσιν τῇ πλάνῃ, ἵνα μὴ Ἰουδαίος συκοφαντήσῃ τὴν ἀλήθειαν, καὶ εἴπῃ, ὅτι ὁ Θεὸς ῥωσθ τῷ Μωϋσῇ· ῥωσθ γὰρ Θεὸς ἐν ἡρεῖ. Παρ' αὐτὸν οὐκ ἔστιν ἄλλος· καὶ οὐκ ἐκβάλλει τὸν Πατέρα τῆς θεϊκῆς ἀξίας. Πατήρ ἐστιν κληθῆς μόνος, ἐξορίζει τὸν Υἱὸν τῆς ἐν τῷ ἀξιώματι κοινωνίας; Ὅταν λέγῃ ὁ Θεός, αὐτὸν εἶναι καὶ μόνον ἕνα, ὁ Πατήρ, ἢ ὁ Υἱός, οὐ τὴν ἰδίαν ἀρνεῖται τῆς φύσεως οὐκ κεινότητος. [431] Οὐχ ὁ Πατήρ τὸν Υἱὸν ἐκβάλλει, οὐχ ὁ Υἱὸς ἀθετεῖ τὸν Πατέρα· ἀλλ' ὅταν τὰ τοιαῦτα λέγῃται, πρὸς τὴν πλάνην τὴν τῶν εἰδώλων ὁ λόγος. Τί κατὰ τοῦ Μιθνογενούς βλασφημίαν πετασχευάζεις; Εἰδώλους οὐ δίδωσιν ὁ Θεός τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, ἢ οὐδὲ τῷ ἐξ αὐτοῦ γέννηθέντι δίδωσι; Καὶ δίδωσιν ὁ Θεός, οὐ κατὰ χάριν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν τῆς φύσεως κοινωνίαν. Καὶ πᾶσι ἡ ἀπίστευσις ὅτι λαμβάνει ὁδὸν Πατρὸς ὁ Χριστός; Εἶπε γὰρ· Ἐτέρω τὴν ὁδὸν μου οὐ δώσω. Ζ'. Ἄκουε πῶς αὐτὸς ὁ Πατήρ διαλεγόμενος τοῖς Ἀποστόλοις φησί· Ὅταν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, ἐκείνου προεἰρηκότας, ὅτι τὴν ὁδὸν μου ἐτέρω οὐ δώσω. Ἐρευνήσον τὸ ῥήμα, καὶ εὐρήσεις τὸ νόημα. Τὴν ὁδὸν μου, οὐκ εἶπε, τῷ Υἱῷ μου οὐ δώσω, ἀλλ', Ἐτέρω οὐ δώσω. Τὸ δὲ ἕτερον ἐστὶ τὸ τῆς οὐκείνῃτος ἀλλότριον, καὶ τῆς φύσεως ἀπεσχονισμένον· ὁ δὲ Υἱός, οὐκ ἔστιν ἕτερος· Ἐγὼ γὰρ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμέν. Ἀποδείκνυται τοίνυν σαφῶς, τὸ, *Ἰνα γινώσκωσίν σε τὸν μόνον ἀληθινόν Θεόν*, οὐκ ἀναιρεῖν τὸ εἶναι τὸν Υἱὸν Θεὸν ἀληθινόν. Νῆη συνεκδόλῃ; τὸν λόγον εἰς διαβολὴν, ὡς τοῦ νοήματος μετέωρον καταλειφθέντος· ὅπερ πεπνόνθασι τινες τῶν ἀδελφῶν περὶ τοῦ ποτηρίου. Ὡς γὰρ λύσιν μὴ λαβόντας τοῦ νοήματος, οὕτως ἐπήγαγον τὰ ἐγκλήματα. Ἐκχερμῇ γὰρ, φησί, καὶ μετέωρον κατέλιπε τὴν ἐξέτασιν. Τί δὲ ἦν, ἀδελφοί, πλέον εἶπεν; τί πρὸς ἀποδείξιν ἔδει τοῖς προεἰρημένοις; Πρῶτον μὲν γὰρ, *Εἰ δυνατόν, παρελθάτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον*· καὶ πρὸς τὸ ὑπὸ τῆς λέξεως ὑποβαλλόμενον (δοκεῖ γὰρ πῶς· ἡ λέξις ὑφ' ἑτέραν ἐξουσίαν τάττειν τὸν ἱκετεύοντα) παρεθέμεθα τὴν φωνὴν ἐκείνην τὴν τοῦ Κυρίου, πάσης ὡς ἀληθῶς θεϊκῆς αὐθεντίας γέμουσαν, καὶ τὴν τοῦ λέγοντος ἀξίαν παριστάσαν· *Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν*· καὶ ὅτι τὸ μὲν, *Ἐγώ*, τῆς θεότητος ἴδιον, τὸ δὲ, *Εἰ δυνατόν, παρελθάτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον* τοῦτο, ἐκ προσώπου τῆς σαρκὸς ἐλέγγο, καὶ οὐκ ἐκ προσώπου τῆς θεότητος· καὶ ἐπὶ τούτων αὐτὴν πάλιν τὴν ἀσποτικὴν ἐστῆσαμεν μαρτυρίαν ἐπισφραγίζουσιν· διὸ ἔλεγε, *Τὸ πνεῦμα ἀρρήτων, ἢ δὲ σὰρξ ἀσθενής*· καὶ ἐπισφραγισμένη, εἶτι δὴ τῶν ἀποκαλύπτων ἐστίν, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου τῆς σαρκὸς ἐπιγράφοντος, ἡμᾶς τῇ αὐθεντίᾳ τῆς θεότητος ἐπιρρίπτειν τοῦ ῥήματος τὴν εὐτέλειαν. Ἀλλ' ὥστε καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ Κυρίου παρστήσωμεν, τίνος

ἐνεκεν ἔλεγε, *Παρελθάτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον*· ὡς οὐ φεύγων τοῦ θανάτου τὴν οἰκονομίαν παρητεῖται τὸν θάνατον, ἀλλὰ διὰ τὸ τοῦ ἀπείρου τῇ οἰκονομίᾳ μέλλειν ἐπὶ τῷ σταυρῷ σκανδαλίζεσθαι. ταύτη κέρηται τῇ φωνῇ. Καὶ πάλιν ἠκολούθησε ταύτῃ τῇ ἐννοίᾳ ἡ μαρτυρία. *Προσεύχεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθῃτε εἰς πειρασμόν*. Ἐτεροὶ δὲ ἐσυκοφάντησαν, ὡς ἡμῶν εἰρηκότων· εἰ ἐνδέχεται ἐτέρω τρόπῳ θανάτου τὴν οἰκονομίαν ἐκπληρῶσαι. Τοῦτο δὲ οὕτως εἴρηται, οὕτως λεχθήσεται. Οὐκ εἶπον, ἐτέρω θανάτῳ· ἀλλ' εἶπον, ἐτέρω τρόπῳ τὴν οἰκονομίαν πληρωθῆναι· τοῦτο ἐστὶν ἐκτὸς θανάτου. Τὸ γὰρ ποτήριον ἡρμήνευσεν· τὸ δὲ ἐτέρως, ὡς τὸ ἐκτὸς θανάτου. Καὶ τοῦτο ἐγένετο, οὐχ ὡς ἀληθῶς παραιτούμενου τοῦ Κυρίου τὸν θάνατον ὑπὲρ τοῦ κόσμου, [432] ἀλλὰ τὴν τῆς σαρκὸς ἀσθένειαν πιστούμενου, ὅτι σὰρξ ἦν ἀληθῶς τὸ δειλιούν, τὸ παραττόμενον. *Τὸ γὰρ πνεῦμα πρόθυμον, ἢ δὲ σὰρξ ἀσθενής*. Τῇ σαρκὶ τὰ ῥήματα τῆς ἀσθενείας ἐπεγράψεν, οὐ τῆς θεότητος τὴν αὐθεντίαν ἔτρωσε. Τί διαβάλλεις ἂ μὴ λέγῃς; τί συκοφαντεῖς ἂ μὴ κηρύττω; ἕτερον τρόπον εἶπον· οὐ θανάτου, ἀλλ' οἰκονομίας. Οὐ γὰρ εἴρηται· Εἰ δυνατόν, ἀμειψθήτω τὸ ποτήριον τοῦτο. Τῆς σαρκὸς ἢ ἀσθένεια, τῆς ἐνανθρωπήσεως τὸ πάθος. Φθέγγεται τὰ τῆς ἀσθενείας ῥήματα, ἵνα δείξῃ ὅτι ταύτην ἐνδεδυται τὴν φύσιν, τὴν δειλιώσαν τὸν θάνατον. Ἰνα δὲ μὴ πάλιν τῇ λέξει δουλεύσῃς, ἐκ περιστοίας κάκῃον παρήγαγον, οἱ ποιοῦ, λόγος, τὸς μὲν ἀποστόλους γενναίως τὸν θάνατον καταπατεῖν, τὸν δὲ τῶν ἀποστόλων Κύριον διέναι καὶ τρέμειν τὴν τοῦ θανάτου πείραν; Ἐγὼ δὲ καὶ ταῦτα νῦν, ἀδελφοί. Παῦλος οὐ μόνον δεθῆναι, ἀλλὰ καὶ ἀποθανεῖν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ νεανιεύεται, καὶ ὁ Παύλου Κύριος παραιτεῖται τὸν θάνατον; Καὶ Παύλου μὲν οὐ συνθρύπτεται ἡ καρδία, ἢ δὲ τοῦ Χριστοῦ ψυχὴ παράττεται; Νῦν γὰρ, φησὶν, ἡ ψυχὴ μου τετάραται. Ταῦτα πάντα ὑπὸ μάρτυσιν ὑμῖν ἐφωγγέσθην. Ἀλλ' οὐ πείθει σε ταῦτα; ἀλλὰ τὸ, *Εἰ δυνατόν, εἰ σκανδαλίζει σε*; Ναί, φησὶ. Συνέλθωμεν, ἀδελφοί, τῷ φιλονείκῳ, φιλονεικῶμεν τῇ δυνάμει τῆς ἀληθείας ἐγείραι τοὺς πεισόντας τῇ ἀσθενείᾳ τῆς ἀπιστίας. Εἰ εἶχεν ἐξουσίαν ὁ Χριστός, ὡς ἂν εἶπε τὸ, *Εἰ δυνατόν, παρελθάτω*. Οὐκοῦν καὶ τὸν Θεὸν αἰτεῖσθαι, διὰ τοῦ νόμου κεχρημένον τινὶ λέξει, πολὺ τῆς αὐτοῦ ἐξουσίας κεχωρισμένη. Λέγει γὰρ πρὸς τὸν Μωϋσέα, ὅτε ἐλάλει ἐκ τοῦ θροῦ Σινᾶ, διὰ τῆς μεγάλης ἐκείνης καὶ φοβερᾶς ἐπιφανείας· ὅτι πᾶς ὁ λαὸς ἐτρεμεν, ἀκούων φωνὴν Θεοῦ ζῶντος· ὁ πάντων ἔχων τὴν ἐξουσίαν, καὶ πάντα διέπων τῷ πᾶσι, λέγει τῷ Μωϋσῇ, ὁ Θεός· ὁ τὰ πάντα δίδους· *Τίς δώσει οὕτως εἶναι τὴν καρδίαν αὐτῶν ἐν αὐτοῖς*, ὥστε φοβεῖσθαι με καὶ φυλάξασθαι πάσας τὰς ἡμέρας, ἵνα εὖ ᾗ αὐτοῖς καὶ τοῖς τέκνοις αὐτῶν; Λέγει ὁ Θεός· *Τίς δώσει τῷ λαῷ τούτῳ καρδίαν*; Καὶ τίς ὁ Δέσποτα, ὑπὲρ σὲ στερεὸς, ἵνα εὖ οὐ εἰ ὁ δίδους πάντα, καὶ μάλιστα τὰ εἰς ἐξουσίαν συντείνοντα; Εἰ μὴ σὺ ἦσθα ὁ δίδους καρδίαν ἀγαθὴν τοῖς ἀγαπῶσί σε, εἰ μὴ σὺ εἰ ὁ δίδους, πᾶσι Δαυὶδ προσεῖχεται, *Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ Θεός*; Καρδίαν καθαρὰν παρὰ σοῦ αἰτοῦ οἱ προφηταί, καὶ τὰ ἄλλα ὅρα τὰ ἀγαθὰ, καὶ

* Intolerandum mendum, συνανατρεφόμενος, in *Calena Marci*, ad cap. 2, vers. 10. Apud Cyrillum lib. 8 contra Julianum p. 236, συναστράφη pro συνανεστράφη, et *καρδιον* in *Exodum* lib. 2, p. 296. *COPIA*.

b Legendum videtur Ναί, δίδωσιν.

(Baruch 3. 32.-35). Et post tantam theologiam ait : « Hic est Deus noster, non æstimabitur alius ad eum » (Ibid. v. 36.-38). Animadvertite diligenter, quo pacto alterum excludat. « Non æstimabitur alius ad eum. Invenit omnem viam scientiæ, et dedit eam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo (a). Post hæc in terra visus est, et cum hominibus conversatus est. » Ille Deus noster ad quem non æstimabitur alius, in terra visus est et cum hominibus conversatus est postea. Vides veritatem confirmatam ? Vide ut errori aditum intercludat, ne Judæus veritatem calumniatur et dicat, Deus visus est a Moyse ; apparuit enim Deus ipse monte. Præter eum non est alius : nec eiecit Patrem a divina dignitate. Pater si solus nominatus fuerit, exterminabitur Filius a communi dignitate ? Quando dicit Deus, sive Pater, sive Filius, se solum unum esse, non negat naturæ suæ consortium. Pater Filium non eiecit, Filius non negat Patrem ; sed cum similia dicuntur, contra idolorum errorem sermo habetur. Cur contra Unigenitum blasphemiam apparas ? Idolis Deus non dat gloriam suam ; an neque ei dat quem genuit ? Dat certe non secundum gratiam, sed secundum naturæ consortium. Unde vero demonstratur Christum gloriam Patris accipere ? Ait enim : *Gloriam meam alteri non dabo* (Isai. 42. 8).

7. Audi quid ipse Servator cum apostolis disserens dicat : *Cum venerit Filius hominis in gloria Patris sui* (Marc. 8. 38) ; postquam ille prius dixisset, *Gloriam meam alteri non dabo*. Scrutare dictum, et invenies sensum. *Gloriam meam*, non dixit, Filio meo non dabo, sed, *Alteri non dabo*. Alterum autem est id quod est alienum a consortio, et a natura separatum ; Filius autem non est alter : Nam *Ego et Pater unum sumus*. Clare ergo demonstratum est, illud, *Ut cognoscant solum verum Deum* (Joan. 10. 30), non auferre a Filio, esse verum Deum. Ne repudies sermonem cum calumnia, quasi sensus suspectus relictus sit : id quod passi sunt quidam e fratribus circa calicem. Ac si enim sententia solutionem non accepisset, sic accusationem intulerunt. Nam dixerunt : Suspensam et sublimem reliquit disquisitionem. Quid autem, fratres, amplius dicendum suppetebat ? quid prius dictis deerat ad demonstrationem ? Primo quidem, *Si possibile est, transeat a me calix iste* (Matth. 26. 39) : et ad id quod per illam dictionem suggeritur (videtur enim dictio supplicantiem sub aliam potestatem redigere), attulimus vocem illam Domini, quæ omni certe divina auctoritate plena est, dicentisque dignitatem exhibet : *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo sumendi eam* (Joan. 10. 18), diximusque illud, *Habeo*, divinitatis proprium esse ; illud vero : *Si possibile est, transeat a me calix iste*, ratione carnis dictum esse, non ratione divinitatis, atque insuper Domini testimonium adduximus in confirmationem ; quomobrem dixit : *Spiritus prom-*

ptus est, caro autem infirma (Matth. 26. 41) : et annuavimus rem esse absurdissimam, cum ipse Dominus carni adscribat, nos in divinam majestatem dicti vilitatem conjicere. Sed ut Domini scopum declaremus, cur nempe dixerit, *Transeat a me calix* : non quod refugeret crucis dispensationem, mortem recusabat ; sed quia imperiti circa dispensationem illam, in cruce scandalum passuri erant, hac usns est voce. Iterumque hanc sententiam sequutum est hoc testimonium : *Orate, ut non intretis in tentationem* (Ibid.). Alii vero calumniati sunt, ac si dixissemus : Si fieri posset ut alio mortis genere œconomiam impleret. Hoc porro nec dictum fuit, nec dicetur umquam. Non dixi, alia morte, sed alio modo œconomiam impleri ; hoc est, citra mortem. Nam calicem interpretatus sum : illud autem aliter, tanquam, citra mortem. Atque hoc factum est, non quod vere Dominus recusaverit mori pro mundo ; sed quod fidem facere voluerit infirmitati carnis, atque ostendere carnem vere fuisse id quod timebat, et turbabatur : nam *Spiritus promptus est, caro autem infirma*. Carni verba infirmitatis adscribit, divinitatis majestatem non læsit. Cur criminari quæ non dico ? cur calumniari quæ non prædico ? Alium modum dixi ; non mortis, sed œconomix. Neque enim dictum est, Si possibile est, mutetur calix iste. Carnis est infirmitas, incarnationis est passio. Profert infirmitatis verba, ut ostendat se hæc indutum esse natura, quæ mortem formidat. Ut ne autem rursum dictioni servias, ex abundanti illud quoque adduxi : quæ est ratio, apostolos fortiter mortem conculcare, apostolorum vero Dominum timuisse et horruisse mortis accessum ? Hæc et nunc dicam, fratres. Paulus non solum alligari, sed etiam mori propter nomen Christi paratum se strenue pronuntiat, Pauli vero Dominus mori recusat (Act. 21. 13) ? Et Pauli quidem cor non mæret, anima vero Christi turbatur ? Nam ait : *Nunc anima mea turbata est* (Joan. 12. 27). Hæc omnia vobis testibus loquutus sum. Verum his non obtemperas ? sed illud, *Si possibile est, adhuc offendiculo est tibi* ? Sane quidem, ait. Congrediamur, fratres, cum contentioso, simulque nitamur vi veritatis illos erigere qui incredulitatis infirmitate lapsi sunt. Si potestatem habuisset Christus, non dixisset, *Si possibile est, transeat*. Accusa ergo etiam Deum, qui in lege iis verbis usus est, quæ ab ejus potestate longe distent. Ait enim Moysi Deus, cum loqueretur in monte Sina, per magnum illud terribileque ostentum : cum omnis tremere populus, audiens vocem Dei viventis : qui omnium potestatem habet, et omnia omnibus dispensat, ait Moysi Deus omnium largitor : *Quis dabit esse cor eorum in eis, ut timeant me, et custodiant omnibus diebus, ut bene sit eis, et filiis eorum* (Deut. 5. 29) ? Dicit Deus, *Quis dabit populo huic cor* ? Et quis, Domine, te validior, ut det ? nonne tu es qui cuncta das, præsertim quæ ad pietatem spectant ? Nisi tu es qui cor bonum das diligentibus te, nisi tu es qui largiris, quare David hoc a te petit, *Cor mundum crea in me, Deus* (Psalm. 50. 12) ? Cor mundum a te postulant prophetae, alia-

(a) In Græco, *ἡμετέριον*. Itaque *electo* apud Augustinum lib. 1 contra Faustum Manichæum, cap. 43, et in Vigilio Tapsensi lib. 1 contra Arrium, Sabellium et Photinum n. 13, et lib. 1 contra Varinadum, cap. 2, manifesta corruptio est. Cotelier.

que bona munera, atque cordis puritatem : et humana utens voce dicis, *Quis dabit populo huic cor ?* Et quis plus dat quam tu ? Verumtamen licet tu prae bonitate sic loquutus sis, at beatus Moyses non adhaesit stridioni tuo, sed publicavit maiestatem tuam, ostendit auctoritatem, patefecit potentiam. Dicit populo in Deuteronomio : *Dedit vobis Dominus Deus cor ad sciendum, et oculos ad videndum, et aures ad audiendum usque in diem hanc (Deut. 29. 4).*

8. Vides illum dare cor, oculos, aures et omnia ? Qui ergo is qui omnia dat dicebat, *Quis dabit populo huic cor tale ?* quid patbo rursus, nisi ipse cor daret, diceret per Ezechielem : *Et extraham ex eis cor lapideum, et dabo eis cor carneum, et scribam legem meam in cordibus eorum (Ezech. 11. 19; Jer. 31. 33) ?* Sicut ergo illic ipse Deus, qui dare potest cor bonum, dicit, *Quis dabit ?* ita et Unigenitus Patris, qui potestate sua replet orbem terrarum, dicitque cum auctoritate : *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo sumendi eam (Joan. 10. 18) ;* adhuc responde et ex humana forma et ratione carnalis infirmitatis, his verbis : *Si possibile est, transeat a me calix (Matth. 26. 39) .* Ne igitur calumniemini circa ea quae dicta non fuerunt, sed inhærete iis, quae praedicata sunt : ne criminemini doctrinam, qui sensum non percipitis. Scio unde in calumniam prorumpas : scio unde sic affectus sis. Humanus est affectus, invidiae morbus. Nam ut oculus si purus sit, cuncta recte videt ac discernit ; si fumus invaserit, et pulchritudinem visus labefecerit, aut si pulvis inciderit, obtundit visum ; neque recte videt ut ante : ita nunc quoque auditores singuli, donec purum habeat fidei oculum, puram caritatis palpebram, recte praeque vident ; at si fumus blasphemiae dicta invaserit, aut invidiae pulvis animum subierit, turbat intuitum, mentisque puritatem tollit ; ac quae non audit, audivisse putat, quaeque audit, non probe intellexit. Quapropter cum praevideret divina Scriptura offendicula eorum qui in sacris literis cogitatione oberraturi erant, quidam ex prophetis clamavit post impletam divinam praedicationem : *Quis sapiens, et intelliget hæc ? et vir prudens, et cognoscat hæc ? Quia rectae viae Domini, iusti ambulant in eis (Osee 14. 10).* Ne itaque. Irater, verba convertas in offendicula. Nudus sermo, nuda veritas. Non unus, non duo, non decem, non centum audierunt, multitudo est immensa et innumera. Pelagus pietatis est Ecclesia, non fluctibus agitata, sed fide plenum. Apud nos non patitur naufragium scapha doctrinae, non pellitur, non turbatur, non tempestatibus agitur ; sed ut ad trahi-

quillum portum in animas diligentium Deum appellit. Atque hæc hactenus. Cæterum illud considerare oportet, sanctos Dei in calumnias incidere. Quid mirum si nos viles, humiles, qui nihil sumus, ut ita dicam, calumniis impetimur ? Annon audisti Davidis verba, *Eripe me a calumniis hominum (a) (Psal. 118. 134) ?* Calumniam passi sunt etiam sancti Servatoris apostoli, ut ait et beatus Paulus : *Ei non sicut blasphemamur, et sicut aiunt quidam nos dicere, faciamus mala, ut veniant bona (Rom. 3. 8).* Non morreo ; cum sanctis calumnia affectus ; etsi indignus sim sanctorum consortio. Iudices vos omnes habeo, atque ante vos omnes communem Patrem nostrum, qui non ex praedjudicata opinione, sed re cognita iudicat. Novit cogitationes nostras, cognoscit et verba, quod ab ipso hæc edocti fuerimus. Postulamus a vobis num reprehenderit dicta, eaque correxerit : verum nihil suspicatus est. Certe si emendasset, non odio, sed caritate motus id fecisset. Quem enim diligit pater, arguit ; quem vero non corrigit, aversatur (*Prov. 3. 12*). Admirandus autem hic pater et recte dicta comprobatur, et errores emendat. Hoc enim patris proprium est, recte dicta ac cum fide praedicata laudibus celebrare. Sufficit ergo omnium instar ejus suffragium, atque in primis sanctissimi Dei. Cæterum pie adhaereamus religioni, servemus fidem intemeratam. Credite veritati, ne contradicite veritati. Ne fidem adulteres, divinam naturam ne curiose explores, ne mortalibus ratiociniis immortalem dignitatem subicias. Periculosa est ratiocinationum via ; tutâ et firmâ intelligentia confessionis fidei. Vera sapientia est fides. Audi quid dicat divinum oraculum : *Nam eis quis erit perfectus inter filios hominum, si ex illo abfuerit ea quae a te est sapientia, ad nihilum reputabitur (Sap. 9. 6).* Fuge quaestiones, neque verba fidei praeteras. Paulum habe magistrum, Petrum tibi adscribe praepceptorem : illorum fidem sectare. Audi Petrum dicentem : *Tu es Christus, Filius Dei vivi (Matth. 16. 6).* Sequere Paulum aperte Filium Dei celebrantem, ac modo quidem dicentem : *Loquutus est nobis Deus in Filio, per quem fecit et saecula : qui cum sit splendor gloriae, et figura substantiae, portansque omnia verbo virtutis suae (Hebr. 1. 2. 3) : modo iterum praedicantem, ubi de Judæis agit : Quorum patres nostri, ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in saecula saeculorum. Amen. (Rom. 9. 5).*

(a) Ita quoque Nilus. De diversis malignis cogitationibus, cap. ultimo. Ceter.

καρδίας καθάρωται· καὶ λέγεις ἀνθρωπίνῃ κεχηρ-
μένως φωνῇ, *Τίς δώσει τῷ λαῷ τούτῳ καρδίαν;*
Καὶ τίς ὁ πλεῖον σου διδούς; Πλὴν εἰ καὶ σὺ ὡς ἀγα-
θὸς οὕτως ἐφθέγγω, ὅλλ' ὁ μακάριος Μωϋσῆς οὐκ
ἠκολούθησέ σου τῇ λέξει, ἀλλ' ἐκήρυξέ σου τὴν ἀξίαν,
ἔδειξε τὴν αὐθεντίαν, ἠγνώρισέ σου τὴν δυναστείαν.
Λέγει τῷ λαῷ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ· *Ἔδωκεν ὑμῖν
Κύριος ὁ Θεὸς καρδίαν εἰδέναι, καὶ ὀφθαλμοὺς
βλέπειν, καὶ ὦτα ἀκούειν, ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης.*

ἦ· Ὁρᾷς ὅτι καρδίαν, καὶ ὀφθαλμοὺς, καὶ ὦτα,
καὶ τὰ πάντα ὁ αὐτὸς δίδωσι; Πῶς οὖν ὁ τὰ πάντα
διδούς ἔλεγε, *Τίς δώσει τῷ λαῷ τούτῳ καρδίαν
τοιαύτην;* [433] πῶς δὲ πάλιν, εἰ μὴ αὐτὸς ἦν ὁ δι-
δούς καρδίαν, ἔλεγε διὰ τοῦ Ἰεζεκιήλ· *Καὶ ἐκσπάσω
ἐξ αὐτῶν τὴν καρδίαν τὴν λιθίνην, καὶ δώσω
αὐτοῖς καρδίαν σαρκίνην, καὶ γράψω τὸν νόμον
μου ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν;* Ὡςπερ οὖν ἐκεῖ αὐ-
τὸς ὁ Θεός, ὁ δυνάμενος δοῦναι καρδίαν ἀγαθὴν, λέ-
γει· *Τίς δώσει;* οὕτως καὶ ὁ Μονογενὴς τοῦ Πατρὸς,
ἐν ἔξουσίᾳ πληρῶν τὴν οἰκουμένην, καὶ λέγων μετὰ
αὐθεντίας, *Ἐξουσίαν ἔχω θεῖαν τὴν ψυχὴν μου,
καὶ ἐξουσίαν ἔχω λαθεῖν αὐτήν,* ἀποκρίνεται πάλ-
ιν τῷ ἀνθρωπίνῳ σχήματι, ἐκ προσώπου τῆς κατὰ
σάρκα ἀσθενείας· λέγων· *Εἰ δυνατόν, παρελθόντω
ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον.* Μὴ τοίνυν συκοφαντεῖτε τὰ
μὴ λεγόμενα, ἀλλὰ στοιχεῖτε τοῖς κηρυττομένοις·
μὴ διαβάλλετε τὴν διδασκαλίαν, μὴ καταλαβάνοντες
τὴν ἔννοιαν. Οὐδα πότεν εἰς διαβολὴν ἐξολισθαίνεις·
οἶδα ταῦτα πότεν πάσχεις. Ἀνθρώπινον τὸ πάθος,
βασκανία ἡ νόσος. Ὡςπερ γὰρ ὁ ὀφθαλμὸς, ἐὰν ᾖ
καθαρὸς, πάντα ὀρθὰ βλέπει καὶ διακρίνει, ἐὰν δὲ
καπνὸς ἐπείσθῃ, καλυμνῇται τὰ κάλλη τῆς ὁψέως,
ἡ κονιορτὸς ἐμπέσῃ, ἀμβλύνει τὴν ὄψιν, καὶ οὐ βλέ-
πει καλῶς, ὡς πρὸ τούτου ἐβλεπεν ὀρθῶς· οὕτως καὶ
νῦν τῶν ἀκρατῶν ἕκαστος, ἕως καθαρὸν ἔχει πῖ-
στεως ὅμμα, καθαρὸν ἀγάπης βλέφαρον, ὀρθῶς καὶ
καθαρῶς ὀρᾷ· ἐὰν δὲ καπνὸς βλασφημίας ἐπείσθῃ
τοῖς λεγομένοις, ἡ κονιορτὸς βασκανίας τὴν ψυχὴν
ὑποδράμῃ, θολοὶ τὴν ὄψιν, καὶ ἀφανίσκει τὸ καθαρὸν
τῆς διανοίας, καὶ αἱ μὴ ἤκουσεν, ἤκουσεν, καὶ ἀ-
ἤκουσεν, οὐ καλῶς ἐνόησεν. Ὅθεν προσιδοῖα ἡ θεία
Ἐραφὴ τὰ προσκόμματα τῶν μελλόντων τῇ διανοίᾳ
προσκόπτειν τοῖς ἱεροῖς γράμμασι, καὶ πῶς τις τῶν
προφητῶν ἐβόα, μετὰ τὸ πληρῶσαι τὸ θεῖον κήρυγμα·
*Τίς σοφός, καὶ συνήσκει ταῦτα; Ὅτι ἀνὴρ σρόνι-
μος, καὶ γινώσκει ταῦτα;* Ὅτι εὐδοκίαι οἱ ὁδοὶ Κυ-
ρίου, *δίκαιοι πορεύονται ἐν αὐταῖς.* Μὴ τοίνυν,
ἀδελφε, μεθάρπαζε ῥήματα εἰς προσκόμματα· Γυ-
μνὸς ὁ λόγος, γυμνὴ ἡ ἀλήθεια. Οὐχ εἷς, οὐ δεῦτερος,
οὐ δέκατος, οὐχ ἑκατοστὸς ὁ ἀκούσας, πληθὺς ἐστὶν
ἀπειρον^α, πληθὺς ἀναριθμητον. Πέλαγός ἐστιν εὐσε-
βείας ἡ Ἐκκλησία, οὐ χυμάτων πεπληρωμένον, ἀλλὰ

πίστεως γέμον. Οὐ ναυαγεί παρ' ἡμῖν τὸ τῆς διδα-
σκαλίας σκάφος, οὐ τύπτεται, οὐ ταράττεται, οὐ χει-
μάζεται· ἀλλ' ὡς εὐδίων λιμένα εἰς τὰς ψυχὰς τῶν
τὸν Κύριον ἀγαπώντων ὀρμίζεται. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν
εἰς τοσοῦτον. Ἐκεῖνο δὲ δεῖ σκοπεῖν, ὅτι οἱ ἅγιοι τοῦ
Θεοῦ ὑποπίπτουσι συκοφανταίαις. Τί τὸ θαυμαστὸν, εἰ
ἡμεῖς οἱ εὐτελεῖς, καὶ ταπεινοί, καὶ τὸ μηδὲν, ὡς εἰ-
πεῖν, ἦντες, συκοφαντούμεθα; Ἡ οὐκ ἤκουσας πῶς
ὁ Δαυὶδ φησι· *Ῥῥυσαί με ἀπὸ συκοφαντίας ἀν-
θρώπων;* Ἐσυκοφαντήθησαν καὶ οἱ ἅγιοι τοῦ Σωτή-
ρος ἀπόστολοι, ὡς ἔλεγε καὶ ὁ μακάριος Παῦλος· *Καὶ
μή, καθὼς βλασφημοῦμεθα, καὶ καθὼς φασὶ τινες
ἡμᾶς λέγειν, ὅτι Ποιήσωμεν τὰ κακὰ, ἵνα ἔλθῃ τὰ
ἀγαθὰ.* Οὐ λυποῦμαι μετὰ τῶν ἁγίων συκοφαντούμε-
νος, εἰ καὶ ἀνὰ εἰδός εἰμι τῶν ἁγίων. Ἐχω πάντας
ὑμᾶς κριτάς, καὶ πρὸ πάντων ὑμῶν τὸν κοινὸν ἡμῶν
Πατέρα, [434] οὐ προλήψει κρίνοντα, ἀλλ' ἐννοίᾳ δι-
κάζοντα. Οἶδεν ἡμῶν τὰ νοήματα, γνωρίζει καὶ τὰ
ῥήματα, ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἐπαίδευσθημεν ταῦτα. Ἀντι-
βάλλομεν πρὸς ὑμᾶς, εἰ ἐπέλειπτο^β τῶν εἰρημένων,
διορθῶσαι τὰ εἰρημένα· ἀλλ' οὐχ ὑπελάβετο. Εἰ γὰρ
οὖν ἐωρθώσατο, οὐ μισῶν, ἀλλὰ ἀγαπῶν· ὃν γὰρ
ἀγαπᾷ Πατὴρ, ἐλέγχει· ὃν δὲ οὐ διορθοῦται, ἀπε-
στρέφεται. Ὁ δὲ θαυμασίος οὗτος Πατὴρ καὶ τὰ κα-
λῶς λεγόμενα ἀποδέχεται, καὶ τοῖς ἐσφαλμένοις ἐπ-
άγει τὴν διόρθωσιν. Τοῦτο γὰρ Πατὴρ ἰδίον, βραδύειν
τοῖς καλῶς λεγομένοις, καὶ μετὰ πίστεως κηρυττο-
μένοις. Ἀρκεῖ τοίνυν ἀντὶ πάντων ἡ ψήφος αὐτοῦ,
καὶ πρὸ αὐτοῦ πάλιν ἡ τοῦ παναγίου Θεοῦ. Ἐχώ-
μεθα δὲ τῇ εὐσεβείας, φυλάττομεν τὴν πίστιν ἀτά-
λευτον. Πιστεῦετε τῇ ἀληθείᾳ, καὶ μὴ ἀντιλέγετε τῇ
ἀληθείᾳ. Μὴ παραγράφου τὴν πίστιν, μὴ πολυπρα-
γμόναι τὴν θέλαν φύσιν, μὴ ὑποβάλλης λογισμοῖς θνη-
τοῖς τὴν ἀθάνατον ἀξίαν. Ἐπισφαλῆς ἡ τῶν λογισμῶν
ὁδός· ἀσφαλὴς καὶ βεβαία ἡ ἔννοια τῆς κατὰ τὴν
πίστιν ὁμολογίας. Ἡ ἀληθὴς σοφία ἡ πίστις ἐστίν.
Ἄκουε τί φησι τὸ θεῖον λόγιον· *Κἄν γίγῃ ἡ τις τέ-
λειος ἐν υἱοῖς ἀνθρώπων, τῆς παρὰ σοῦ σοφίας
ἀπούσης, εἰς οὐδὲν λογισθίσεται.* Φεῦγε τὰ ζητή-
ματα, καὶ μὴ προτίμα τῆς πίστεως τὰ ῥήματα. Παῦ-
λον ἔχε διδάσκαλον, Πέτρον ἐπιγράφου καθηγητήν·
τῇ πίστει ἐκείνων ἐξακολούθησον. Ἄκουε Πέτρου λέ-
γοντος· *Σὺ εἰ ὁ Χριστὸς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ
ζῶντος.* Ἀκολουθεῖ τῷ Παύλῳ, σαφῶς τὴν τοῦ Θεοῦ
Υἱὸν ἀνυμνοῦντι, καὶ πῇ μὲν λέγοντι, ὅτι· *Ἐλάλησεν
ἡμῖν ὁ Θεὸς ἐν Υἱῷ, δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐπέκτισε·
ὃς ὢν ἀπαύγισμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς
ὑποστάσεως, φέρων τε τὰ πάντα τῷ λόγῳ τῆς δυ-
νάμειώς αὐτοῦ· πῇ δὲ πάλιν κηρύττοντι, ἐν τῷ περὶ
Ἰουδαίων· Ὡς εἰ πατέρες ἡμῶν, ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς
κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς
τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.* Ἀμήν.

^α Hunc ad sacras conciones concursum auditorum ὠθη-
σθόν, ὠλῖπν, στενοχωρίαν, saepe memorant Patres. precipue
poster; eoque de more cum Christiano Lupo accipio verba
Nestorii: *Pureo enim, quoniam et ego valde sum satigatus
et vos omnino constrecti;* seu ex alia versione, *constipulatione
laboratis*, graece procul dubio σφιγγόμενοι. In Homilia Pauli

Emiseni: *Στενοχωρία τῶν ἡμετέρων ἀδελφῶν ἔκωσεν ἡμᾶς
τῶν σκαμμάτων· cui adsonat Gregorius Nyssenus Oratio-
nibus in 40 martyres Consuli quicque velim Sozomenum
lib. 8, cap. 5, et Vitam Chrysostomi per Anonymum, n. 86.
Cotelera.*

^β Cotelier. conj. ἐπιληπτο.

MONITUM

[435] In Vaticano Codice num. 1500, inque aliis Codicibus hæ conciones Joannis Chrysostomi nomine continentur; id curantibus librariis, ut quæstus causa quanto plura possent Chrysostomi nomine inscriberent. At esse Severiani episcopi Gabalorum constat: idque luculenter declarat Cosmas Ægyptius in Topographia sua Christiana a nobis edita anno 1706, ubi p. 320, postquam Theophili Alexandrini aliquot loca ex Epistolis festalibus attulerat, ad Severianum Gabalorum transit, quem Theophili συμμύστην vocat: καὶ τοῦτον δὲ παραδριμόντες, ἐπὶ τὸν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ συμμύστην τὸν τῆς Γαβάλων ἐπίσκοπον Σευρητιανόν, τέταρτον, μετέλωμεν. *Verum hoc dimisso (Theophilo) ad alium ipsi æqualem et symmystam, Gabalorum scilicet episcopum Severianum, quartum numero, transeamus.* Hinc multa longaque fragmenta hujus operis ad verbum refert, quæ nos suis locis contulimus cum textu nostro. Itaque orationes Severiani sine dubio sunt. De his audiendus Savilius in notis p. 874, ubi de quibusdam orationibus ab se cum Chrysostomi operibus editis agens sic ait: « Hasce novem orationes sequentes ideo adjeci, quia in bibliothecis passim reperiantur sub nomine Chrysostomi, cum tamen ipsius non sint; et in aliis correctionibus libris aliis auctoribus, idque vere, adscribantur. De his sex orationibus alia etiam ratio fuit, quod non abs re putarem exstare publice monumentum eloquentiæ ferreæ illius ætatis, quæ tamen cum nostro aureo flumine judicio aurium ejus sæculi comparanda videretur. Nota enim Joannis nostri et Severiani rivalitas ex historia ecclesiastica, nota Imperatricis Eudoxiæ pro Severiano contra Joannem studia. »

IN MUNDI CREATIONEM.

ORATIO PRIMA.

Εἰς τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς κοσμοποιίας *.

α'. [436] Πᾶσα εὐσεβείας ὑπόθεσις τῶν ψυχῶν ἐστὶ τῶν ἡμετέρων διόρθωσις. Πρὸς ταύτην γὰρ τὴν τῶν ψυχῶν ἡμῶν σωτηρίαν ὁρᾷ πάντα τὰ τῆς εὐσεβείας παιδεύματα. Ταύτην γοῦν καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ πραγματεύεται λόγος, ταύτην ὁ Μωϋσῆως ὑποτίθεται νόμος, ταύτην κηρύττουσιν αἱ νοεραὶ τῶν προφητῶν γλῶσσαι, ὑπὲρ ταύτης ἀσιγήτοις στόμασι βοῶσιν οἱ ἀπόστολοι. Πάντα γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν καὶ δι' ἡμᾶς, ἵνα πρὸς διόρθωσιν δραμόντα τὰ ἡμέτερα τῆς εὐσεβείας καταξιωθῇ. Πᾶσα μὲν οὖν βίβλος ἁγία ἀφορμὴν ἔχει τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, ὡς ἐφθην εἰπών. Αὕτη δὲ ἡ τῆς δημιουργίας βίβλος, ἀρχὴ καὶ πηγὴ καὶ δύναμις ἐστὶ πάντων τῶν ἐν νόμῳ καὶ προφήταις. Καὶ ὡς περ οἶκον οὐχ οἶόν τε στήναι, θεμελίου μὴ ὑποκειμένου, οὕτως οὐδὲ τὰ τῆς δημιουργίας κάλλη λάμψαι, μὴ τῆς δημιουργίας τὴν ἀρχὴν ἀπολαβούσης. Οἶδα μὲν οὖν, οἷτι πολλοὶ τῶν ἁγίων Πατέρων καθῆκαν εἰς τὸν

τῆς δημιουργίας λόγον, πολλὰ καὶ μεγάλα καὶ ἑνόχα εἰρηκότες, ὡς ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπεμέτρησης χάρις. Καὶ πολλῶν καὶ μεγάλων καὶ θαυμαστῶν προειρημένων, οὐδὲν κοιλύει καὶ τὰ παρ' ἡμῶν ῥηθῆναι, ὡς ἂν ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χορηγία χάρις. Ὡς περ γὰρ οἱ πρὸ ἡμῶν οὐκ ἐνεποδίσθησαν ὑπὸ τῶν πρὸ αὐτῶν, οὕτως οὐδὲ ἡμεῖς ὑπὸ τῶν πρὸ τῆς ἡμετέρας γενεᾶς. Καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖνοι καὶ ἡμῖν καὶ τοῖς πρὸ ἐκεῖνων μία ἐστὶν ἡ χάρις ἡ χορηγοῦσα τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν δύναμιν. Πάντα γὰρ, φησὶν, ἐνεργεῖ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκείνῳ καθὼς βούλεται. Οὐ τοίνυν τὰ παρὰ τῶν Πατέρων ἐκβάλλεται, ἀλλὰ τὰ παρ' ἡμῶν παρατίθεται. Κἂν ἡ μεγάλη τὰ παρ' αὐτῶν, μικρὰ δὲ τὰ ἡμέτερα, ἀλλὰ συνοικοδομεῖται ἐκεῖνοις. Ὡς περ γὰρ λίθον μέγαν κύβου τάξιν φέροντα, ἐν οἰκοδομῇ παγέντα, καὶ ἡρέμα σαλευόμενον, μικρὸς ὑποβληθεὶς λίθος στηρίξει· οὕτω καὶ τὰ ὑπὸ τῶν Πατέρων εἰρημένα, μικρὸς προσθήκας δεχόμενα, μεζύονα τὴν οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας ἀπεργάζεται. Παρακαλῶ δὲ τὴν ἡμετέραν ἀγάπην, ταῖς ἐννοίαις τῶν λεγομένων προσέχειν μὴ εἰ ξένα εἰσὶν ἀλλ' εἰ ἀληθεῖς ὑπάρχουσιν. Οὕτε γὰρ

* In cod. Vatic. num. 560: τοῦ αὐτοῦ (supple Χρυσόστομου) εἰς τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς κοσμοποιίας. Savilius totum titulum sic concinnavit: Σεβηριανοῦ ἐπισκόπου Γαβάλων εἰς τὴν κοσμοποιίαν λόγοι ἔξ, Χρυσόστομῳ δὲ ἐν τισιν ἀντιγράφοις ἐπιγραφόμενοι.

AD SEX HOMILIAS SEVERIANI DE MUNDI CREATIONE.

Quam vocat Savilius eloquentiam ferream, ego certe *φωφίαν* dixerim, et loquacitatem; nam ubi factum vult exhibere, ibi futilia loquitur: rerum naturalium perquisitionem plerumque aggreditur, et ad nauseam usque explorat, suoque more, nimirum inepte, edisserit: auditores autem ea de causa conquestos objurgat acriter: ita de mundo, quem rotundum esse negat, de igne, de aqua, plus quam satis esset agit. In rebus seriis aliquando nugatur, ut cum inde probat Adamum habuisse spiritum prophetiæ quod dixerit, *Hoc nunc os ex ossibus meis*, etc. Nam quomodo, inquit, scire poterat se ossa habere, qui ossa sua nunquam viderat, nisi spiritum prophetiæ habuisset? Hæc in oratione quinta. Tolerabilius fortasse est, etsi parvi pretii, id quod in eadem oratione ait: ideo *ΑΔΑΜ* nomen impositum esse primo homini, quia hoc nomine quatuor climata per primas literas designantur: α, ἀνατολή, δ, δύσις, α, ἀρχος, μ, μεσημβρία, oriens, occidens, septentrio, merides, non advertens hoc nomen Hebraice vel Chaldaice impositum Adamo fuisse, quibus linguis ista climatum significatio per primas literas non indicatur, atque adeo casu, non consilio, factum ut in Græco nomine quatuor climatum primæ literæ deprehenderentur.

Habita sunt hæ orationes in Quadragesima, ut non semel in prima innuit Severianus. Harum interpretationem Latinam novam paravimus.

SEVERIANI, GABALORUM EPISCOPI (a), IN MUNDI CREATIONEM, ORATIO PRIMA.

In primum diem creationis mundi.

1. *Scripturæ sacræ dignitas utilitasque. Exordium modestiam spirante animos audientium sibi conciliat orator noster.* — Quodvis pietatis argumentum, animarum nostrarum emendatio est. Ad hanc enim animarum salutem omnia pietatis instituta respiciunt. Hanc et Dei sermo operatur, hanc et Moysis lex insinuat, hanc prædicant spirituales illæ prophetarum linguæ: incessabili voce pro hac clamant apostoli. Omnia siquidem pro nobis, et propter nos: ut dum nostra ad emendationem properant, pietatem nos assequamur. Omnis itaque sanctus liber salutis nostræ causa scriptus est, ut modo dicebam. Hic porro creationis liber, origo, fons et virtus est eorum omnium, quæ

in lege et in prophetis scripta sunt. Ac quemadmodum non potest domus sine fundamento stare, sic nec varia creaturarum pulchritudo splendescere, nisi creatio ipsa initium habuerit. Scio multos ex sanctis patribus de creatione verba fecisse, multaque et egregia dixisse, ut Spiritus gratiæ mensura ipsis collata tulit. Licet autem multa, eximia et mirabilia dicta fuerint, nihil vetat quominus et nostra dicamus, prout Spiritus gratia subministraverit. Quemadmodum enim eos qui ante nos suere non cohibere veterum scripta, sic nec illi qui nos præcesserunt, nos arceant ab instituto. Si quidem et illis et nobis et antiquioribus una est: gratia quæ Spiritus sancti virtutem suppeditet. *Omnia enim, inquit, operatur unus et idem Spiritus, dividens singulis prout vult* (1. Cor. 12. 11). Non ergo ea quæ a patribus dicta sunt eliminantur, sed nostra illis apponuntur. Quamvis magna sunt eorum dicta, nostra autem exigua, hæc tamen in eandem structuram aptantur. Ut enim lapidem magnum in cubi formam aptatum, in structuram admodum, et paulum nutantem, subjectus firmat exiguus

(a) In Codice Vaticano num. 560: *eiusdem* (supple Chrysostomi: nam Chrysostomi sunt ea quæ præcedunt). Infra Savilius totum titulum, sic continnavit: *Severiani, Episcopi Gabalorum, in mundi creationem sermones sex, qui, in quibusdam exemplaribus, Chrysostomo adscribuntur*. Combefisius, qui uno Savilio est usus (repetens typis sermones *hæc sex in Bibliothecæ Græcorum patrum ductario notissimo*. Romæ. 1. p. 211, sqq., Paris. 1672, fol.), hæc postrema de Chrysostomo tacuit.

lapis : sic ea quæ a Patribus dicta sunt, exiguis accessionibus majus Ecclesiæ ædificium constituunt. Precor autem caritatem vestram, ut dictorum sententiis attendatis ; non an novæ sint, sed an veræ. Non enim quod usu tritum est, semper verum ; neque quod novum, ideo falsum : sed semper exploratur an ea quæ dicuntur vera sint, an falsa. Rogo autem ne quis, ut amicus ad gratiam sine examine sermonem excipiat, neve ut inimicus illa quasi peregrina respuat, sed videat ubique num veritas dictis palmam tribuat.

2. *Genesis auctor Moyses et Spiritu sancto revelante.*

Duplex Moysis scopus. Cur invisibilium creationem tacuit. — *In principio*, inquit, *fecit Deus cælum et terram* (Gen. 1. 1). Hæc historia Moysis legislatoris opus est, et Spiritus sancti revelatio. Continet autem creationem Dei virtute factam, per propheticam vero gratiam Moysi revelatam. Non enim hæc Moyses ut historiographus dixit, sed ut propheta. Illa quippe dixit quæ non viderat, et illa narravit quorum spectator non fuerat. Ut enim pridem tria esse prophetiæ genera esse diximus, primum verbo, secundum opere, tertium opere et sermone : sic et tres jam prophetiæ partes constituimus : prophetiam de præsentibus, prophetiam de futuris, et prophetiam de præteritis. Exempli causa non aderat Isaias propheta iis quæ sub Moyse gesta sunt : sed quia spiritus Moysis erat in illo, qui ea ipsi revelaret, id prophetia erat. Est item prophetia etiam de præsentibus ; ut si quis coram propheta aliquid in animo versans, occultum ei esse velit, et propheta ipsum arguat, ut Elisæus erga Giezi fecit, futura prænuntians et occulta revelans. Moyses quæ præterita erant aperuit : alii quæ futura. Ita igitur est huic historiæ attendendum, non ut narrationi, sed ut historiæ veræ, quæ per Spiritum sanctum prolata sit. Quis porro est prophetæ scopus ? Duo Moyses in proposito habet, et doctrinam edere, et leges sancire. Legislator enim cum sit, non tamen a legibus inceptit, sed a creatione. Cur autem primo voluit Deum ostendere Creatorem et Dominum universi ? Ut Deus esse demonstraretur, qui non alienis, sed suis legem poneret. Nisi enim prius ostendisset eum mundi Conditorum, non fide dignus habitus fuisset mundi Legislator. Nam alienis legem dare, violentum ; suos autem instituere, consentaneum est. Quemadmodum Joannes evangelista non prius leges a Christo latas posuit, quam ejus dominatum dixisset his verbis : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est. In ipso vita erat, et vita erat lux hominum. In propria venit, et sui eum non receperunt* (Joan. 1. 1. 3. 4. 14). Cum dixisset eum Opificem et Creatorem, tunc inducit illum doctorem et Legislatorem universi. Rursum alius Moysis scopus. Cur beatus Moyses cælum memoravit, terram, mare, aquas et ea quæ ex illis sunt, angelorum autem, archangelorum, Seraphim et Cherubim nullam mentionem fecit ? Quia nimirum legislationem ad temporis illius conditionem aptabat. Noverat enim quibuscum loqueretur, cum iis

nampe qui ex Ægypto egressi erant, qui Ægyptiacum errorem, solem, lunam, stellas, fluvios, fontes, aquas didicerant. Invisibilium ergo creatione relictæ, de visibilibus verba facit, ut persuaderet eis qui hæc adorabant, ut ne illa dros esse putarent, sed opera Dei. Non necesse namque erat, ut illis angelorum et archangelorum notitiam daret, ne rursum illorum ægritudinem aleret. Nam si, etiamsi non viderent, angelos tamen esse dixerunt, multo magis, si audissent angelos aut archangelos, putassent illos esse deos. Sed cælum memorat, terram, montes, aquas, et omnia quæ ex illis sunt ; ut visibilibus invisibilem interpretetur, et ex operibus Opificem prodât. Sic ergo etiam tres pueri Babylone fecerunt. Quia enim apud gentem illam versabantur Deo inimicæ : nec erat Dei cognitio, sed idola colebantur, in fornace cum essent, dicebant : *Benedicite, omnia opera Domini, Domino* (Dan. 3. 57). Cur non dicebant, Angeli, cæli, terra, ignis, aqua, frigus, æstus, et similia, sed creationem sigillatim enumerant ? Ut creaturam omnem abluerent, et totum opificium mundarent, nullamque relinquerent impietatis scintillam. Quemadmodum etiam hoc loco Moyses ut omnem Ægyptiacum errorem a Judæis eliminaret, cælum et terram ut creata memorat, ut hæc facta esse ostenderet, et Opificem declararet. *In principio creavit Deus cælum et terram.*

3. *Verba Moysis*, in principio erat, *cum verbis Joannis*, in principio fecit, *comparantur. Arianos et Anomæos redarguit. Duo Testamenta uno Patre orta.* — Hic mihi animum adhibe. Ego miror quomodo Joannes et Moyses idem principium habeant. Nam hic dicit : *In principio creavit* ; ille vero ait : *In principio erat*. Verum et ille utiliter, et hic proprie. Ubi namque creatio erat, dixit Moyses, *Fecit* ; ubi vero Creator, posuit evangelista, *Erat*. Multum autem est discriminis et intervalli inter illud, *Fecit* ; et illud, *Erat* : illud enim cum ante non esset, factum est : hic vero semper erat. *In principio fecit*, et, *In principio erat*. Dei est esse, creaturam vero fieri, ut et evangelista distinguit. Nam de Servatore ait : *In principiorum erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio. In ipso vita erat, et vita erat lux hominum*. Sexies dixit, *Erat*, ut explicaret ejus existentiam. De famulo autem, postquam prædicavit enim qui erat, et venit ad servum Joannem, dixit : *Factus est homo*. Deus erat, homo autem factus est. Quod si de Servatore dicere audeant : Servator etiam factus est, nihil differret a terra. Animum adhibe, quæso : si dicat hæreticus : Christus factus erat, non erat antequam fieret, quid ergo plus habebit, quam terra ? Nam de terra quoque ait Moyses : *Terra autem erat*. Si igitur illud : *In principio erat*, de creatione intelligunt, non de æterna natura ; nihil plus habet, quam terra. Et Deus Verbum erat, et terra erat : sed ille quidem in principio erat, non factus semper existens : terra vero facta erat. Non enim prius dixit legislator, *Terra erat*, donec diceret : *In principio fecit Deus cælum et terram* ; primum dixit, *Fecit*, postea vero, *Erat*. Scimus certe, fratres, has subtiles quæstiones

τὸ ἐν συνθειᾷ πάντως ἀληθές, οὔτε τὸ ξένον ψευδές· ἀλλὰ πανταχοῦ ζητεῖται εἰ ἀλήθεια ἢ ψεῦδος τὰ λεγόμενα. Ἀξίω δὲ μήτε ὡς φίλον τινὰ χαρίσασθαι ἀνεξετάστως δεχόμενον τοὺς λόγους· μήτε ὡς ἐχθρὸν ξενίζοντα ἐκβάλλειν τὸν λόγον· ἀλλ' ὁρᾶν πανταχοῦ [437] εἰ ἀλήθεια ἐστὶν ἢ τοῖς λεγομένοις βραβεύουσα.

β'. Ἐν ἀρχῇ, φησὶν, ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ἡ ἱστορία αὐτῇ ἐστὶ μὲν Μωυσέως τοῦ νομοθέτου σύγγραμμα, καὶ Πνεύματος ἁγίου ἀποκάλυψις· περιέχει δὲ δημιουργίαν δυνάμει μὲν Θεοῦ γεναμένην, προφητικῇ δὲ χάριτι Μωυσεὶ ἀποκαλυφθεῖσαν. Οὐ γὰρ εἶπεν ταῦτα Μωυσῆς ὡς ἱστοριογράφος, ἀλλ' ὡς προφήτης. Εἶπε γὰρ ὁ μὴ εἶδε, καὶ διηγήσατο ὧν θεατὴς οὐκ ἐγένετο. Ὡς περ γὰρ τρία εἶδη προφητείας εἰρήκαμεν πάλαι, ὅτι πρῶτον μὲν εἶδος προφητείας τὸ εἰπεῖν, δεύτερον δὲ τὸ δι' ἔργου, τρίτον τὸ δι' ἔργου καὶ λόγου· οὕτω καὶ ἐνταῦθα τρία μέρη προφητείας· προφητεία περὶ τῶν ἐνεστώτων, προφητεία περὶ τῶν μελλόντων, προφητεία περὶ τῶν παρελθόντων. Οἶον, οὐ παρὴν προφήτης, φέρε εἰπεῖν Ἡσαίας, τοῖς ἐπὶ Μωυσέως γενομένοις· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ πνεῦμα Μωυσέως ἦν ἐν αὐτῷ, ἀποκαλύπτειν αὐτῷ τὰ γενόμενα, προφητεία ἦν. Ἔστι δὲ αὖθις προφητεία καὶ ἐπὶ τῶν παρόντων· ὡς ἐάν τις καὶ ἐπὶ τοῦ προφήτου ἐστὼς θέλῃ κρύψαι τι ἐν τῇ διανοίᾳ, καὶ ὁ προφήτης ἐλέγχῃ αὐτὸν, ὡς ὁ Ἐλισαῖος τὸν Γιεζι, τὰ μέλλοντα προσμαίνων καὶ τὰ κεκρυμμένα δεικνύων. Μωυσῆς εἶπε τὰ προγεγονότα, ἔλκει τὰ μέλλοντα. Οὕτως οὖν δεῖ προσεῖναι τῇ ἱστορίᾳ ταύτῃ, οὐχ ὡς διηγήματι, ἀλλ' ὡς προφητείᾳ ἀληθινήν ἐκ Πνεύματος ἁγίου λαλημένην. Τίς δὲ ὁ σκοπὸς τῆς προφήτης; Δύο πρόκεινται Μωυσεὶ ποιῆσαι, καὶ διδασκαλίαν ἐκθέσθαι, καὶ νομοθεσίαν ὑποτυπῶσαι. Νομοθέτης γὰρ ὢν, οὐ πρῶτον ἤρξατο τῆς νομοθεσίας, ἀλλὰ τῆς δημιουργίας. Διὰ τὸ πρῶτον ἡτέλῃσε δεῖξαι τὴν Θεὸν δημιουργὸν τοῦ παντός καὶ δεσπότην; Ἰνα δειχθῇ Θεός; οὐκ ἄλλοις νομοθετῶν, ἀλλὰ τοῖς ἰδίοις. Εἰ μὴ γὰρ πρῶτον ἐδείξεν αὐτὸν δημιουργὸν τοῦ κόσμου, οὐκ ἂν ἀξιόπιστος· ἐδείχθη νομοθέτης τοῦ κόσμου. Τὸ γὰρ ἄλλοις νομοθετεῖν, βίας· τὸ δὲ τοῖς ἰδίοις παιδεύειν, ἀκολουθίας. Καὶ ὥς περ Ἰωάννης ὁ Εὐαγγελιστὴς οὐ πρῶτον ἔταξε τοῦ Χριστοῦ τὴν νομοθεσίαν, ἔως εἶπεν αὐτοῦ τὴν δεσποτείαν, εἰπὼν· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν, ὃ γένηται. Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. Εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον. Ὅτε εἶπεν αὐτὸν Ποιητὴν καὶ δημιουργόν, τότε εἰσάγει αὐτὸν διδάσκαλον καὶ νομοθέτην τοῦ παντός. Πάλιν ἄλλος σκοπὸς Μωυσέως· Διὰ τὸ μακάριος Μωυσῆς οὐρανοῦ μὲν ἐμνημόνευσε, καὶ γῆς καὶ θαλάσσης καὶ ὑδάτων, καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν, ἀγγέλων δὲ ἡ ἀρχαγγέλων, ἡ Σεραφεῖμ, ἡ Χερουβείμ οὐκ ἐμνημόνευσεν; Ἐπειδὴ καὶ τὴν νομοθεσίαν πρὸς τοὺς τότε καιροὺς ἤρμοεν. Ἥδαι γὰρ οἷς διελέγετο, τοῖς ἐξελθοῦσιν ἐκ τῆς Αἰγύπτου, τοῖς τὴν Αἰγυπτιακὴν πλάνην μαθεύουσιν, ἥλιον καὶ σελήνην καὶ ἄστρα, πτερυγούς καὶ πτηγὰς καὶ ὕδατα. Κατέλειπεν οὖν τὴν τῶν ἀοράτων δημιουργίαν, καὶ κενὸν τὸν λόγον ἐπὶ τῇ [438] δρώμενᾳ, ἵνα πείσῃ τοὺς τοῦτοις προσκυνοῦντας μὴ νομίζειν αὐτὰ θεούς, ἀλλ' ἔργα Θεοῦ. Καὶ γὰρ οὐκ ἦν ἀναγκαῖον τότε δεῖξαι ἐκείνους περὶ ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων, ἵνα μὴ πάλιν θρῆνῃ αὐτῶν τὴν νό-

σον. Εἰ γὰρ μὴ βλέποντες ἀγγέλους εἶπαν ἃ, πολλῷ μᾶλλον, εἰ ἤκουσαν ἀγγέλους ἢ ἀρχαγγέλους, ἐνόμισαν ἐκείνους θεούς εἶναι. Ἀλλὰ μνημονεύει οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρέων καὶ ὑδάτων, καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν πάντων, ἵνα ἀπὸ τῶν ὁρωμένων ἐρμηνεύσῃ τὸν ἀόρατον, καὶ ἀπὸ τῶν ἔργων δείξῃ τὴν τεχνίτην. Οὕτως οὖν καὶ οἱ τρεῖς παῖδες ἐν Βαβυλῶνι ἐποίησαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῷ ἔθνει ἦσαν ἐκείνῳ τῷ θεομάχῳ, καὶ οὐκ ἦν Θεοῦ γνῶσις, ἀλλ' εἰδῶλα προσεκυνεῖτο, ἐν τῇ καμίνῳ δυτες λέγουσιν· Εὐλογεῖτε, πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον. Διὰ τὸ οὐκ εἶπον, Ἄγγελοι, οὐρανοί, γῆ, πῦρ, ὕδωρ, ψῦχος, καῦμα, καὶ ὅσα τοιαῦτα, ἀλλὰ τὴν δημιουργίαν ἀριθμοῦσι κατὰ μέρος; Ἰνα ἔλκῃ πλύνωσι τὴν κτίσιν, καὶ ἄλῃ καθαρίσας τὴν δημιουργίαν, καὶ μηδὲνα καταλείψῃ σπινθήρα τῆς ἀσεβείας. Ὡς περ καὶ ἐνταῦθα Μωυσῆς θελήσας τῶν Ἰουδαίων τὴν Αἰγυπτιακὴν ἀπελάσαι πλάνην, μνημονεύει καὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς ὡς γενομένων, ἵνα δείξῃ τὰ πεποιημένα, καὶ μνημονεύσῃ τὸν πεποιηκότα· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.

γ'. Ὡδέ μοι τὸν νοῦν. Ἐγὼ θαυμάζω πῶς Ἰωάννης καὶ Μωυσῆς τὸ αὐτὸ προοίμιον ἔσχον. Καὶ γὰρ οὗτος λέγει· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησε· κακεῖνος λέγει· Ἐν ἀρχῇ ἦν. Ἀλλὰ κακεῖνος χρησίμως, καὶ οὗτος κυρίως. Ὅπου μὲν γὰρ δημιουργία, ἔταξε Μωυσῆς τὸ, Ἐποίησεν· ὅπου δὲ δημιουργός, ἔταξε τὸ, Ἦν, ὁ εὐαγγελιστὴς. Ποῦ δὲ τὸ μέσον τοῦ, Ἐποίησε, καὶ τοῦ, Ἦν· τὸ μὲν γὰρ ἐγένετο, μὴ ὄν, ὁ δὲ ἦν ἀείων. Ἐν ἀρχῇ ἐποίησε· καὶ, Ἐν ἀρχῇ ἦν. Θεοῦ τὸ εἶναι, κτισμάτων δὲ τὸ γίνεσθαι, ὥς περ καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς μερίζει. Περὶ μὲν γὰρ τοῦ Σωτῆρος λέγει· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Οὗτος γὰρ ἦν Ἐν ἀρχῇ. Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. Ἐξάκις^β λέγει τὸ, Ἦν, ἵνα ἐρμηνεύσῃ τὸ ὄν. Περὶ δὲ τοῦ οἰκέτου, ὅτε ἐκῆρυξε τὸν ὄντα, καὶ ἤλθεν εἰς τὸν δούλον τὸν Ἰωάννην, λέγει· Ἐγένετο ἄνθρωπος. Θεὸς ἦν, ἄνθρωπος δὲ ἐγένετο. Εἰ δὲ καὶ περὶ τοῦ Σωτῆρος τολμῶσι λέγειν, ὅτι καὶ ὁ Σωτὴρ γενόμενος ἦν, οὐδὲν διαφέρει τῆς γῆς. Πρόσχε, παρακαλῶ· Ἐάν εἴπῃ ὁ αἰρετικὸς, ὅτι Χριστὸς γενόμενος ἦν, πρὶν γενέσθαι οὐκ ἦν, τί πλέον ἔχει τῆς γῆς; Καὶ γὰρ περὶ τῆς γῆς εἶπε Μωυσῆς; Ἡ δὲ γῆ ἦν. Εἰ οὖν τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἦν, εἰς ποίησιν λαμβάνουσι, καὶ οὐ κατὰ τὴν αἰδίον φύσιν, οὐδὲν πλέον ἔχει τῆς γῆς. Καὶ ὁ Θεὸς Λόγος ἦν, καὶ ἡ γῆ ἦν· ἀλλ' ἐκεῖ^γ μὲν ἐν ἀρχῇ ἦν, μὴ γενόμενος, ἀείων· ἡ δὲ γῆ γενομένη ἦν. Οὐ γὰρ εἶπε πρῶτον ὁ νομοθέτης, Ἡ δὲ γῆ ἦν, εὖς ὅτε εἶπεν, [439] Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· πρῶτον τὸ, Ἐποίησε, καὶ τότε τὸ, Ἦν. Οἰδμεν οὖν, ἀδελφοί, ὅτι τὰ λεπτά ταῦτα ζητήματα δυσχερῇ φαίνεται ταῖς τῶν πολλῶν διανοαῖς. Ἀλλὰ δεῖ ἐν ἡμέρᾳ νηστείας νηφούσας μᾶλλον ταῖς ψυχαῖς περὶ τῶν βαθυτέρων νοημάτων διαλέγεσθαι. Ἐν ἀρχῇ ἦν· καὶ, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησε· διὰ τοῦτο τὸ προοίμιον Ἰσὺν εἶπον^δ, Ἐν ἀρχῇ, καὶ Ἐν ἀρχῇ, ἵνα δειχθῇ

^α Sic Vatikanus. In Savil. εἶπεν δεεσι, quod hic tamen necessarium, ut ipse subodoratus est. Infra pro ὁρέων Combeß. legit ἀράων. Et duabus ante γ' Inuies idem pro μνημονεύσῃ habet ἐρμηνεύσῃ.

^β Illud ἐξάκις deest in Savil. et in Combeß. Sed in Vaticano legitur recte; nam ἦν sexies in primis quatuor Joannis versibus legitur.

^γ Lombellus. ἐκεῖνος.

^δ Vatic. ἴσων εἶπεν. Savil. ἴσων εἶπον, melius, ut videtur.

μία ρίζα τῆς εὐσεβείας, ἡ κακίαν παιδεύσασα τὸν νομοθέτην, καὶ τοῦτον φωτίσασα τὸν θεολόγον. Ἀδελφαί γὰρ αἱ δύο Διαθῆκαι, ἐξ ἑνὸς Πατρὸς τεθείσαι· διὰ τοῦτο καὶ συμφώνως τὸν λόγον προφέρουσι· σχεδὸν γὰρ ἡ αὐτὴ εἰκὼν καὶ ὁμοιότης ὑπάρχει. Καὶ ὡς περ ἐν ἀδελφαῖς ἐξ ἑνὸς πατρὸς γεγεννημέναις, πρόσκειται τῆς ὁμοιότητος τὰ ἰδιώματα. οὕτως ἐπειδὴ αἱ δύο Διαθῆκαι ἐξ ἑνὸς Πατρὸς ἐγεννήθησαν, πολλὴν ἔχουσι τὴν ἐμφέρειαν. Ἀμέλει καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθῆκῃ προηγείται νόμος, καὶ ἀκολουθοῦσι προφῆται, καὶ ἐν τῇ νέῃ χάριτι προηγείται τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ἀκολουθοῦσι ἀπόστολοι. Ἐκεῖ δώδεκα προφῆται, ἕκαστος ἑκ τῶν δώδεκα· δώδεκα οἱ περὶ Ὡσηΐ· τέσσαρες, Ἡσαίας, Ἱερεμίας, Ἰεζεκιήλ, Δανιήλ. Ἐν τῇ Νέῃ δώδεκα ἀπόστολοι, καὶ τέσσαρες εὐαγγελισταί. Ἐκεῖ πάλιν πρώτη κλήσις Θεοῦ ἀπὸ ἀδελφῶν ἤρξατο· ἔλαθε γὰρ τὸν Μωϋσῆν καὶ τὸν Ἀαρὼν πρῶτους κήρυκας· καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ πρώτην κλήσιν ποιεῖται Πέτρου καὶ Ἀνδρέου. Κάκει μὲν ἀπλὴ χάρις, ὥδε δὲ διπλάσιον. Ἐκεῖ γὰρ δύο ἀδελφοὶ ἐκλήθησαν Μωϋσῆς καὶ Ἀαρὼν· ἐνταῦθα δὲ διπλὴ θυὰς ἀδελφῶν, Πέτρος καὶ Ἀνδρέας, Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης. Ἐπειδὴ ἠθέλησεν ὁ Σωτὴρ τὴν κατὰ τὸ ἄγιον Πνεῦμα ἀγάπην ἐντυπῶσαι ἡμῖν, καὶ ἀδελφοὺς ποιῆσαι τῇ διαθέσει καὶ τῷ πνεύματι, ἔλαθε θεμέλιον τὴν φύσιν, καὶ προσέπηξε τὰ τῆς φύσεως σπλάγχνα, καὶ ἐν ἐκείνῃ ἐποικοδομεῖ τὸν θεμέλιον τῆς Ἐκκλησίας. Πρῶτον σημεῖον ἐν τῇ Παλαιᾷ ὁ ποταμὸς εἰς αἷμα μεταβαλλόμενος· πρῶτον σημεῖον ἐν τῇ Καινῇ τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον. Ἄλλ' οὐκ ἔστι τοῦ παρόντος καιροῦ πᾶσαν εἰπεῖν ἐφεξῆς τὴν ὁμοιότητα· εἰς δὲ τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν. *Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.* Ἐν ἑξ ἡμέραις ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα. Ἄλλ' ἡ πρώτη ἡμέρα διαφέρει τῶν ἄλλων τῶν μετ' αὐτήν. Τῇ μὲν γὰρ πρώτῃ ἡμέρᾳ ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐκ μὴ ὄντων· ἀπὸ δὲ τῆς δευτέρας ἡμέρας οὐδὲν ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐκ μὴ ὄντων, ἀλλ' ὧν ἐποίησε τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ, μετέβαλεν ὡς ἠθέλησε, Σὺ δὲ ὁ σκεψάμενος καὶ ἐρευνήσας, εἰ μὲν εὐρίσκεις ἀλήθειαν, συμφώνησον· εἰ δὲ οὐχ εὐρίσκεις ἀλήθειαν, κατηγόρει, καὶ δέχομαι τὴν κατηγορίαν· φέρε γὰρ μοι πολλὴν ἀπολογίαν.

Θ'. Τῇ μὲν οὖν πρώτῃ ἡμέρᾳ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὰς ὕλας τῶν κτισμάτων· ταῖς δὲ ἄλλαις ἡμέραις τὴν μόρφωσιν καὶ τὴν διακόσμησιν τῶν κτισμάτων. Οἷόν τι λέγω· Ἐποίησε τὸν οὐρανὸν μὴ ὄντα, οὐ τοῦτον, ἀλλὰ τὸν ὑπεράνω· οὗτος γὰρ τῇ δευτέρᾳ ἐγένετο. [440] Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν τὸν ἄνω, περὶ οὗ καὶ ὁ Δαυὶδ λέγει· *Ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ ἐφ' ὧν Κυρίου.* Ὑπερῶν δὲ ἔστι τοῦτο. Καὶ ὡς περ ἐν οἴκῳ διωρόφῳ μεσολαβεῖ στέγη μέση^α, οὕτως ὡς ἕνα οἶκον κτίσας ὁ Κύριος· τὸν κόσμον, μέσῃ στέγῃ ἐπέθηκε τὸν οὐρανὸν τοῦτον, καὶ ὑπεράνω τὰ ὕδατα. Διὰ τοῦτο λέγει Δαυὶδ· *Ὁ στεγάζων ὕδασι τὰ ὑπερῶα αὐτοῦ.* Ἐποίησεν οὖν τὸν οὐρανὸν μὴ ὄντα, τὴν γῆν μὴ οὖσαν, τὰς ἀδύσους μὴ οὖσας, ἀνέμους, ἀέρας, πῦρ, ὕδωρ. Πάντων τῶν γενομένων τὴν ὕλην τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ ἐποίησεν. Ἀλλὰ πάντως εἰς τις, Γέγραπται μὲν ὅτι ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, περὶ δὲ ὕδατος καὶ

πυρὸς καὶ ἀέρος οὐ γέγραπται. Πρῶτον μὲν οὖν, ἀνφοί, ἀφ' οὗ εἶπε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν γεγενῆσθαι, ἐκ τῶν περιχόντων ἡρμήνευσε· τὰ περιεχόμενα ὡς γὰρ ὅτε εἶπεν, *Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἀνθρώπον, χοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς*, εἶπε μὲν τὸ πλάσμα, οὐκ ἠρίθμωσε δὲ τὰ μέλη, οὐδὲ εἶπεν· Ἐποίησε ὁ Θεὸς ὀφθαλμούς, καὶ ὠτα, καὶ ῥίνα· ἀλλὰ τῷ ἰπεῖν τὸν ἄνθρωπον ὅλα συμπεριέλαβε τὰ μέλη· οὕτως εἰπὼν, *τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐποίησεν ὁ Θεὸς* συμπεριέλαβε πάντα, καὶ συνεισέγαγε καὶ τὸ σῶμα καὶ τὰς ἀδύσους γεγεννημένας· Σκότος γὰρ ἦ φησὶν, *ἐπάνω τῆς ἀδύσου.* Ἀδύσος δὲ καλεῖται τὸ πλῆθος τῶν ὑδάτων. Ὅτι δὲ καὶ ἀδύσσοι ἐγένοντο μαρτυρεῖ ἡ Γραφὴ λέγουσα· *Πρὸ τοῦ τὰς ἀδύσους ποιῆσαι, πρὸ τοῦ τὴν γῆν γενέσθαι*, ὡς τε καὶ ἀδύσσοι ἐγένοντο. Εἶτα καὶ ὁ ἄηρ πότε ἐγένετο, *ἀκου καὶ πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τῶν ὑδάτων*· Πνεῦμα δὲ οὐ τὸ ἅγιον λέγει ἐνταῦθα· οὐ γὰρ τῇ καίσει συναριθμεῖται τὸ ἄκτιστον· ἀλλὰ πνεῦμα καλεῖται τὴν τοῦ ἀέρος κίνησιν. Καὶ ὡς περ ἐν τῷ ἥλιῳ γέγραπται τῷ προφῆτῃ· *Καὶ ὁ οὐρανὸς σπασσομένον ἐν νεφέλῃ καὶ πνεύματι*· οὕτως καὶ ἐνταῦθα πνεῦμα τὴν τοῦ ἀέρος λέγει φύσιν. Λοιπὸν λείπεται δεῖξαι, πῶς τὸ πῦρ ἐγένετο. Εἶπαν ὁ Θεός· *Γενήθητω φῶς*, καὶ ἐγένετο ἡ τοῦ πυρὸς φύσις· οὐ γὰρ μόνον τοῦτο τὸ πῦρ ἔστιν, ἀλλὰ καὶ αἱ ἄνω δυνάμεις πῦρ εἰσι, καὶ συγγενές ἐστι τὸ ἄνω πῦρ τοῦτου τοῦ παρ' ἡμῖν. Ζητεῖτε δὲ, ὅτι τὸ μὲν σβέννυται, τὸ δὲ οὐ σβέννυται. Ἐπεὶ καὶ τοὺς ἀγγέλους ἐποίησεν ὁ Θεὸς πνεύματα, καὶ τὰς ψυχὰς ἡμῶν πνεύματα, ἀλλὰ τὰς μὲν ψυχὰς ἡμῶν ἐν σώματι, τοὺς δὲ ἀγγέλους ἐκτὸς σωμάτων. Ὡς περ οὖν ἐπὶ τῶν ψυχῶν καὶ τῶν ἀγγέλων, οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ πυρὸς ἔστιν ἰδεῖν. Τὸ πῦρ τὸ ἄνω ἄνευ ὕλης, τὸ πῦρ τὸ κάτω μετὰ ὕλης· τὸ γὰρ ἄνω πῦρ συγγενές τούτων ἔστιν, ὡς περ καὶ ἡ φύξις ἡμῶν συγγενὴς ἀγγέλων· καθὼ κακίνοι πνεύματα, καὶ αὗται πνεύματα, ὡς καὶ οἱ τρεῖς παῖδες λέγουσι· *Ἐὐλογεῖτε, πνεύματα καὶ ψυχὰι δικαίων*· καὶ πάντες· *Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα.* Οὕτε οὖν ψυχὴ ἄνευ σώματος φαίνεται, οὕτε πῦρ ἄνευ στυππείου, ἡ κληματίου, ἡ ἐτέρως ὕλης ἔστιν ἰδεῖν. Ἵνα δὲ δεῖξω ὅτι τὸ πῦρ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἄλλοτριον, ἡ κτίσις διδάσκει. Πολλοὶ γὰρ πολλὰκις παρὰ τὸν ἥλιον δανειζονται πῦρ, καὶ ἄπουσιν· εἰ δὲ ἦν ἄλλοτριον, πῶς τὸ ἄλλοτριον ἐξ αὐτοῦ ἐλαμβάνετο; Ἄλλως [441] δὲ οὕτως ἐν τῷ οὐρανῷ πῦρ ἔστιν ἄβυσλος μέγας, ὡς καὶ ἐν τῷ ῥεῖ Σινᾷ πῦρ φανῆναι, ὅπερ οὐ ἐξ ὕλων ὑποκειμένων, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἄβυσλου πυρὸς ἦσαν ὁ Θεὸς εἰς θάαν· καὶ ὡς ἂν εἴποι τις εἶναι τοῦτο μὴ κρὸν τὸ πῦρ παρ' ἐκεῖνο τὸ μέγα, οὕτως οὖν λέγει καὶ Μωϋσῆς· *Ἐξ οὐρανοῦ ἐποίησεν ὁ Κύριος ἀκουστέην φωνὴν αὐτοῦ, καὶ ἐδείξεν ὁ Θεὸς τὸ πῦρ αὐτοῦ τὸ μέγα*· Ἵνα δείξῃ τοῦτο μικρόν. Πάντες οὖν πῦρ ἔστι, καὶ ἀστραπή, καὶ οἱ ἀστέρες, καὶ ὁ ἥλιος, καὶ ἡ σελήνη, καὶ τὸ παρ' ἡμῖν πῦρ συγγενές ἐστι. Καὶ βλέπε πῶς συγγένειαν ἔχει ἡ ἀστραπή πρὸς τοὺς ἀστέρας ἐκ τοῦ ὀνόματος· ἀστραπή καὶ ἀστέρας.

^α Ἐκαστος deest in Savil., claudicalque sententia.

^β Cosmas καὶ ὑπεράνω δὲ ἔστι τοῦτου, καὶ ὡς ἐν οἴκῳ διωρόφῳ μεσολαβεῖται τῆς γῆς μέσον.

^γ Vatic. et Cosmas ἡρμήνευσε, Sav. indeque Cosmas ἡρμήνευσε.

^δ Ὅπερ additum e Savil.

multorum animis molestas videri. Verum oportet in die jejunii, cum vigilantiores animæ sunt, de altioribus verba facere. *In principio erat*, et, *In principio fecit*; ideo exordium par esse dixi, *In principio*, et, *In principio*; ut demonstretur, unam esse pietatis radicem, quæ et illum, nempe legislatorem, instituit, et hunc, theologum scilicet, illuminavit. Germana quippe sunt duo Testamenta, uno Patre orta: ideo in sermone consentiunt: fere enim eadem imago, eadem similitudo est. Ac quemadmodum in germanis, uno patre ortis, similes sunt proprietates: sic quia duo Testamenta uno Patre orta sunt, multam habent similitudinem. Sane et in Veteri Testamento præcedit lex, et sequuntur prophætæ, et in nova gratia præcedit Evangelium, et sequuntur apostoli. Illic duodecim prophætæ, et singuli sunt ex numero duodeno: duodecim sunt Osæ et reliqui: quatuor, Isaias, Jeremias, Ezechiel, Daniel. In Novo Testamento duodecim apostoli, et quatuor evangelistæ. Illic rursus prima vocatio Dei a fratribus cœpit: accepit enim Moysen et Aaronem priores præcones: in Evangelio quoque primam vocationem facit Petri et Andreæ. Et illic quidem simplex gratia, hic autem duplo auctior. Illic enim duo fratres vocati sunt, Moyses et Aaron; hic autem his duo fratres, Petrus et Andreas, Jacobus et Joannes. Quia voluit Servator eam quæ secundum Spiritum sanctum est caritatem nobis insinuare, et fratres affectu simul et spiritu facere, fundamentum sumpsit naturam, inseruitque naturæ viscera, et in illa superædificavit fundamentum Ecclesiæ. Primum signum in Veteri fuit mutatus in sanguinem fluvius; primum signum in Novo fuit mutatio aquæ in vinum. Verum non est præsentis temporis totam similitudinem deinceps persequi: sed ad institutum revertamur. *In principio fecit Deus cælum et terram*. Sex dierum spatio fecit Deus omnia. Sed prima dies differt a sequentibus. Nam prima die fecit Deus ex non exstantibus: a secundo autem die nihil fecit Deus ex non exstantibus; sed ex iis quæ prima die fecerat mutavit ut voluit. Tu vero his consideratis et exploratis, si veritatem deprehendis, assensum præbe; sin non deprehendis, incusa, et accusationem admitto: id enim multam defensionis ansam mihi præbet.

4. *Cælorum formatio (a)*.—Primo itaque die creaturarum materiam fecit Deus; reliquis vero diebus formam et ornatum creaturarum. Exempli causa, fecit cælum, quod ante non erat; non hoc cælum, sed quod superius est: hoc quippe cælum secundo die factum est. Fecit Deus cælum superius, de quo David: *Cælum cæli Domino* (Psal. 113. 16). Illud vero quasi supremum tabulatum est. Ac quemadmodum in domo duarum contignationum intercedit tabulatum medium: sic et Dominus mundum creans cen domum, medium tabulatum posuit hoc cælum, et supra illum aquas. Ideo ait David: *Qui tegis aquis superiora ejus* (Psal. 103. 3). Fecit igitur cælum quod ante non erat, terram quæ ante non erat, abys-

sos quæ ante non erant, ventos, aerem, ignem, aquam. Omnium quæ facta sunt materiam prima die fecit. Sed haud dubie dicet aliquis: Scriptum est ipsum fecisse cælum et terram, de aqua, igne et aere non scriptum est. Primo itaque, fratres, ex quo dixit cælum et terram facta esse, ex iis quæ continent ea quæ continentur indicavit. Sicut enim cum dixit, *Fecit Deus hominem pulverem accipiens de terra* (Gen. 2. 7), opificium dixit, non membra enumeravit: neque dixit: Fecit Deus oculos, et aures, et nares, sed hominem dicens, omnia simul membra comprehendit: sic cum dicit, Deum fecisse cælum et terram, cuncta complexus est, et una tenebras et abyssos factas induxit: nam *Tenebræ*, inquit, *erant super faciem abyssi* (Gen. 1. 2). Abyssus vero vocatur aquarum gurgis. Quod autem etiam abyssi factæ sint, testificatur Scriptura dicens: *Antequam abyssos constitueret, antequam terram crearet* (Prov. 8. 24. 26). Itaque factæ erant abyssi. Deinde aer quoque quondam factus sit audi: *Et spiritus Dei ferebatur super aquas* (Gen. 1. 2). Hic non Spiritum sanctum dicit; non enim cum creaturis annumeratur id quod increatum est: sed spiritum vocat aeris motum. Ac quemadmodum in Elia propheta scriptum est: *Et cælum contenebravit in nube et spiritu* (5. Reg. 18. 45): sic et hoc loco spiritum vocat aeris naturam. Demum superest ut ostendamus, ubinam ignis factus sit. *Dixit Deus, Fiat lux* (Gen. 1. 2), et facta est ignis natura: non solum enim hic ignis exsistit, sed etiam supernæ potestates ignis sunt, affinisque est supernus ille, huic nostro igni. Queritur autem, cur hic exstinguatur, ille vero secus. Quia angelos fecit Deus spiritus, animasque nostras item spiritus, sed animas nostras in corpore, angelos autem extra corpora. Quemadmodum igitur in animabus et in angelis, sic et in igne rem se habere cernitur. Ignis supernus sine materia, ignis infernus cum materia: cælestis enim ignis his est affinis, sicut et anima nostra affinis est angelis: ut illi spiritus sunt, sic et hæ sunt spiritus, ut etiam tres pueri dicunt: *Benedicite, spiritus et animæ justorum* (Dan. 3. 86); ac rursum, *Qui facit angelos suos spiritus* (Psal. 103. 4). Neque igitur anima sine corpore apparet, neque ignem sine stippa, vel sarmento, vel alia materia videre est. Ut autem ostendatur hunc ignem non esse alienum, id docet ipsa natura. Multi namque sæpe ex sole ignem mutuatur, et accendunt: si autem alienus esset, quomodo alienum ex ipso acciperetur? Alioquin tam ingens in cælo ignis est sine materia, ut in monte Sina ignis appareret, quem absque lignis subjectis, sed ex ipso materiæ experte igne ad spectaculum eduxit Deus, ut quispiam dixerit parvum esse hunc ignem cum illo ingenti comparatum. Sic itaque ait Moyses: *De cælo auditam fecit Dominus vocem suam, et ostendit Deus ignem suum magnum* (Deut. 4. 36); ut demonstraret hunc esse parvum. Omnia itaque ignis sunt, et fulgur, et stellæ, et sol et luna, illisque noster ignis affinis est. Et videri quam affinitatem habeant ἀστράκη et ἀστρίδες, fulgur et stellæ, vel ex ipso nomine; ἀστράκη et ἀστρά, ful-

(a) Quæ sequuntur affert Cosmas Ægyptius in Collectione nostra T. 2, p. 320.

gur et stellæ. Servator autem, ut ostenderet ignem et fulgur similia esse, ait in Evangelio: *Lucerna corporis est oculus. Si oculus tuus fuerit lucidus, totum corpus tuum lucidum erit* (Math. 6. 22). Hæc Servator. Deinde subiungit: *Ut cum lucerna fulgure illuminat te* (Luc. 11. 36); lucernæ fulgur vocans lucernæ fulgorem.

5. Omnia igitur facta sunt; ignis factus est, abyssi factæ sunt, venti, quatuor elementa, terra, ignis, aqua, aer. Nam quæ omiserat quasi hic resumit Moyses dicens: *Sex diebus fecit Deus cælum et terram, et omnia quæ in eis sunt* (Exod. 20. 11). Quemadmodum autem corporis non omnia membra dixit, sic ea quæ ad creationem spectant non enumeravit, etiamsi omnia cum mundo sint condita. Si porro non esset ignis in terra, non hodie ignem ex petra educerent, non ex ligno; collisum quippe lignum ignem emittit. Animum ergo diligenter adhibe. *Tenebræ*, inquit, *erant super faciem abyssi* (Gen. 1. 2). Ergone, inquires, Deus tenebras fecit? Scimus altam esse sententiam: sed quia in cœtu sæpe sumus eorum, quorum pars amico audiunt animo, pars vero reprehendere satagunt; necesse est verbum non sine examine relinquere, ne post magna promissa, exigua præstemus. Undenam ergo tenebræ? Nam Deus, inquirunt, has non fecit: Deus enim, aiunt, neque tenebrarum neque caliginis opifex est. Quid igitur sunt tenebræ? Multi dixerunt esse cæli umbram. Nam, aiunt, cum cælum superius conditum est, cum superna lumina nondum essent, nudata erat terra, et factæ sunt tenebræ. At cælum supernum lucidum est, non tenebrosus; atque etiamsi non haberet solem, lunam et stellæ, ipsam naturam per se splendens haberet. Si ergo cælum luminebat, terraque expansa erat, illudque superne lucebat, et hæc lucem excipiebat, undenam tenebræ? Mihi certe videtur, quoniam aqua terræ superficiem tegebat, nebulaque et caligo circa aquas consistebat, quod etiam nunc evenire solet in fluminibus, obscuritatem illam caliginem excitasse; nubesque fecisse, ac nubes obumbrantes tenebras induxisse. Quod autem nubes tenebras excitet, id dicit Scriptura; *Et cælum obtenebratum est in nubibus* (3. Reg. 18. 45). Hæreticorum autem allegoriæ non ignorandæ sunt. Quidam hæretici dicere ausi sunt, tenebras esse diabolum (a), abyssum vero daemonas: quando autem dixit Deus: *Fiat lux*; id est Filius, aiunt: Non modo ergo¹ illi honore par est diabolus, sed etiam illo senior. Verum hanc impietatem ne commemorare quidem par est; sed ideo protulimus, ne ea quæ dicta sunt ignoraretis. Tenebræ ergo tunc illæ ex nubibus erant. Sic enim in Ægypto quoque tenebræ erant, non quod nox esset, sed quod caligo esset inducta (Exod. 10. 22 sqq.) Sic et in monte Sina factum est; tenebræ erant non ex nocte, sed

nocte obumbrante (Deut. 4. 11). Sic etiam in crucis Christi tenebræ factæ sunt, non adveniente nocte, sed umbra et obstructione facta. Ita non oportet divina eloquia temere aggredi. *Et spiritus Dei superferebatur super aquam* (Gen. 1. 2), Spiritum vocat ventum, ut alibi dicit: *In spiritu vehementi conteres naves Tharsis* (Psal. 47. 8): spiritum vocans aeris motum. Ne putes enim aliud esse aerem, et aliud ventum, ipse quippe aer concitatus ventum facit, ut experimento comprobatur. Sæpe igitur flabello aut sindone tranquillum aerem commovemus, et ex aeris motu ventum facimus. Ut ergo ex ipso spiritu demonstraretur ventum esse aeris motum, hac de causa dixit: *Superferebatur*. Proprium enim vento est ut superferratur creationi, *Dixit Deus, Fiat lux*. Cur non dixit Moyses, *Dixit Deus, Fiat cælum, fiat mare*, sed ibi quidem, *Fecit*, hic vero, *Dixit*, quandoquidem apud nos sermo præcedit opus: nam primo dicitur, deinde facimus? Ostendere volens Deum primo facere; ut omni sermone velociorem creationem esse demonstraret; quando materiam virtute sua creat, dicit illud, *Fecit*; quando autem omnia Deus ornaturus erat, ornatus autem huiusmodi principium lux erat, tunc inducit concinnum sermonem. Et quia rursum primum Dei opus lux, postremum vero homo fuit: primum Deus lucem operatur verbo, postremo hominem opere, a luce in lucem desinens.

6. *Homo quomodo lux*. — Quomodo autem homo lux sit, audi. Lux res ostendit: lux mundi homo est; ingressus ostendit tibi lucem artis, lucem scientiæ, Lux ostendit frumentum, intelligentia panem fecit; lux ostendit vineæ uvam; lux intelligentiæ exhibuit vinum, quod in uva continetur, lux monstravit lanam, lux hominis exhibuit vestem: lux ostendit montem, lux intelligentiæ exhibuit lapicidinam. Ideo Servator lucem vocat apostolos his verbis: *Vos estis lux mundi* (Math. 5. 14). Cur illos lucem vocat? Non ut illos afficiat honore tantum, sed etiam ut spiritus resurrectionis ostendat. Quemadmodum enim lux vespere occidens non perit, sed absconditur, et postquam occulta fuit, rursum apparet: sic et homo velut in occasum quemdam in sepulcrum demissus resurrectionis rursum ortui servatur. *Fiat lux*. Dixit factam esse; quo autem modo, non declaravit, neque etiam didicit. Nam quod lux facta sit, inquit, benovini: quomodo autem facta sit non capio. Ideo Servator apostolis dicebat: *Non vestrum est nosse tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate* (Act. 1. 7). Atqui non est nostrum nosse tempora vel momenta, et Dominum temporum Opificemque sæculorum poterunt humana ratiocinia comprehendere? *Dixit Deus, Fiat lux: et facta est lux* (Gen. 1. 5). O sanctam illam magnamque potentiam! o ingentia miracula! *Facta est lux: et vocat Deus lucem diem, et tenebras noctem* (Gen. 1. 5). Cur porro dicitur *lux* vocat? Quoniam quicquid lætam et hilarem *ἡμέραν* sive dulce dicitur. Ideo etiam benignitatem *ἡμερότητα* vocamus, et cures animantes *ἡμέρους* cinimus. *Et vocavit Deus lucem diem, et tenebras vocavit*

¹ Hæc in Savilio additamento aucta leguntur in hunc modum: *Quando autem dixit Deus: « Fiat lux », sic imperavit ut Filius fieret; et non erubescunt diabolum dicere seniores Filio. Si enim daemon sit abyssus, et diabolus tenebræ, et si cum iam abyssus et tenebræ existerent, Deus dixerit: « Fiat lux », et lux sit Filius; non modo ergo etc.*

(a) hoc contendeat Origenes.

Καὶ ὁ Σωτὴρ δέ, ἵνα δείξῃ, ὅτι τὸ πῦρ καὶ ἡ ἀστραπὴ συγγενές ἐστι, λέγει ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· *Ὁ λύχνος τοῦ σώματος ἐστὶν ὁ ὀφθαλμός· Ἐὰν οὖν ὁ ὀφθαλμός σου φωτεινὸς ᾖ, ἔσονται τὰ ὀφθαλμοὶ σου φωτεινοὶ ὡς ὁ ἥλιος*. Ταῦτα ὁ Σωτὴρ. Εἶτα ἐπάγει· *Ὡς δὲ τὸ πῦρ ἀστραπὴν φωτίζει, οὕτως καὶ ὁ λύχνος ἀστραπὴν φωτίζει*.

ε'. Πάντα οὖν ἐγένετο· πῦρ ἐγένετο, ἄβυσσος ἐγένετο, ἀνεμοί, τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, γῆ, πῦρ, ὕδωρ, ἀήρ. Καὶ γὰρ ἅπερ παρέλειπεν ὡς ἐν παραδόξῳ ἀνακεφαλαιούται Μωϋσῆς λέγων· *Ἐν ἡμέραις ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς*. Ὡς περὶ δὲ ἐπὶ τοῦ σώματος οὐκ εἶπε πάντα τὰ μέλη, οὕτως οὐδὲ ἐπὶ τῆς δημιουργίας ἐξηριθμήσατο, εἰ καὶ πάντα συγκατεσκευάσθη τῷ κόσμῳ. Εἰ δὲ μὴ ἦν ἐν τῇ γῇ πῦρ, οὐκ ἂν σήμερον ἀπὸ πέτρας πῦρ ἐξέβαλον, ἢ ἀπὸ ξύλου· πατριβόμενον γὰρ τὸ ξύλον πῦρ γεννᾷ. Πρόσεχε οὖν ἀκριβῶς. *Σκότος ἦν*, φησὶν, *ἐπὶ τῇ ἀβύσσῳ*. Ἄρα οὖν σκότος, φησὶν, ὁ Θεὸς ἐποίησεν; Οἴδαμεν οὖν ὅτι βαθὺ τὸ νόημα· ἀλλ' ἐπειδὴ μετὰ τὸ ἔσμεν πολλάκις καὶ τῶν ἀγαπητῶς ἀκούοντων, καὶ τῶν ἐπιλαμβάνεσθαι φιλοῦντων, ἀνάγκη μὴ παραλείπειν ἀνεξέταστον τὸν λόγον, ἵνα μὴ μεγάλη μὲν ἐπαγγελία ᾖ, μικρὸν δὲ τὸ ἀποτέλεσμα. Πόθεν οὖν τὸ σκότος; Ὁ γὰρ Θεὸς αὐτὸ, φησὶν, οὐκ ἐποίησε· Θεὸς γὰρ, φησὶν, οὔτε σκότους, οὔτε γνόφους ἐστὶν ἐργάτης. Τί ποτε οὖν ἐστὶ σκότος; Πολλοὶ ἠθέλησαν εἰπεῖν, ἀποσκίασμα εἶναι τοῦ οὐρανοῦ. Ὡς γὰρ ἐγένετο, φησὶν, ὁ οὐρανὸς ὁ ἄνω, καὶ ἐλείφθη τὰ ὥσα τὰ ἄνω, ἐγυμνώθη ἡ γῆ καὶ ἐγένετο σκότος. Ἀλλ' ὁ οὐρανὸς ἄνω φωτεινός ἐστιν, οὐ σκοτεινός, καὶ μὴ εἶχε τὸν ἥλιον, ἢ τὴν σελήνην, ἢ ἀστρα, αὐτὴν εἶχε τὴν φύσιν λάμπουσαν. Εἰ οὖν ὁ οὐρανὸς ἐπέκειτο, ἢ δὲ γῆ ἡπλώτο, ὁ λάμπων ἄνωθεν, τὸ φωτιζόμενον κάτωθεν, πόθεν τὸ σκότος; Ἐμοὶ οὖν δοκεῖ, ἐπειδὴ ἐπεπόλαζε τὸ ὕδωρ τῇ γῇ, ἀχλύς δὲ καὶ γνόφος περὶ τὰ ὕδατα συνειστήκει, ὃ καὶ γίνεται νῦν ἐπὶ τοῖς ποταμοῖς, ἢ ἀχλύς γνόφον ἐγείρουσα ἐποίησε νεφέλης, [442] αἱ νεφέλαι ἐπισκιάζουσαι σκότος ἐποίησαν. Ὅτι δὲ ἐγείρει νεφέλη σκότος, λέγει ἡ Γραφή· *Καὶ ὁ οὐρανὸς συνεσκότασεν ἐν νεφέλαις*. Δεῖ δὲ μὴ ἀγνοεῖν καὶ τῶν αἰρετικῶν τὰς ἀλληγορίας. Αἰρετικοὶ τινες ἐτόλμησαν εἰπεῖν, ὅτι σκότος ὁ διάβολός ἐστιν, ἢ δὲ ἄβυσσος οἱ δαίμονες· ὅτε δὲ εἶπεν ὁ Θεός· *Ἰερηθήτω ὡς*· τούτέστιν, ὁ Υἱός· οὐ μόνον αὐτοῦ ἐστὶν ἰσότης, ἀλλὰ καὶ πρεσβύτερος. Ἀλλὰ ταύτης μὲν τῆς ἀσεβείας οὐδὲ μνημονεύσαι δεῖ· ὑπὲρ δὲ τοῦ μὴ ἀγνοεῖν ὅμως τὰ λεγόμενα παρηγάγομεν. Σκότος τοίνυν ἦν τότε τὸ ἐκ τῶν νεφελῶν. Οὕτω γὰρ ἦν καὶ ἐν Αἰγύπτῳ σκότος, οὐ νυκτὸς οὕσης, ἀλλ' ἀχλύς γεναμένης. Οὕτως ἦν καὶ ἐν τῷ θρεῖ Σινᾶ· σκότος ἦν οὐ νυκτὸς γεναμένης, ἀλλὰ νεφέλης σκιάζουσας. Οὕτως ἐγένετο καὶ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ σκό-

τος, οὐ νυκτὸς ἐπαλθούσης, ἀλλὰ σκιάσματος καὶ ἀντιφράξεως γεναμένης. Οὕτως οὐδεὶς ἀπλῶς ἐπιχειρεῖ τοῖς θεοῖς· λογιέται. Καὶ πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφόρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος. Πνεῦμα καλεῖ τὸν ἀνεμον, ὡς λέγει ἀλλαχού· *Ἐν πνεύματι βιαίῳ συντρίψεις πλοῖα θαρσεῖς*· πνεῦμα καλῶν τὴν τοῦ ἀέρος κίνησιν. Μὴ γὰρ νομίσῃς ἄλλο εἶναι ἀέρα, καὶ ἄλλο ἀνεμον· αὐτὸς γὰρ ὁ ἀήρ κινούμενος ποιεῖ ἀνεμον, ὡς μαρτυρεῖ τοῖς τοῖς ἡ πείρα. Πολλάκις οὖν ἡ ῥηπιδίῳ ἢ σινδόνι ἡσυχάζοντα τὸν ἀέρα κινούμεν, καὶ ποιοῦμεν ἀπὸ τῆς κινήσεως τοῦ ἀέρος ἀνεμον. Ἴνα οὖν δειχθῇ ἐκ τοῦ πνεύματος, ὅτι ὁ ἀνεμος ἀέρος ἐστὶ κίνησις, διὰ τοῦτο εἶπεν, *Ἐπεφόρετο*· ἴδιον γὰρ ἀνέμου τὸ ἐπιφέρεσθαι τῇ δημιουργίᾳ. *Εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω ὡς*. Διὰ τὴν μὴ εἶπε Μωϋσῆς, ὅτι *Εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω οὐρανός, γενηθήτω θάλασσα*, ἀλλ' ἐκεῖ μὲν, *Ἐποίησεν*, ὧς δὲ, *Εἶπεν*, ἐπειδὴ παρ' ἡμῖν προηγεῖται λόγος τοῦ ἔργου· πρῶτον γὰρ λέγομεν, εἶτα ἐργαζόμεθα; Βουλόμενος δεῖξαι τὸν Θεὸν πρῶτον ἐργαζόμενον, ἵνα παντὸς λόγου δευτέραν παραστήσῃ τὴν δημιουργίαν· ὅτε μὲν τὰς ὕλας ἐργάζεται δυνάμει, λέγει τὸ, *Ἐποίησεν*· ὅτε δὲ ἐμελλε κοσμεῖν τὰ πάντα, ἀρχὴ δὲ τοῦ κόσμου τὸ φῶς ἦν, εἰσάγει λόγον ἀρμόζοντα. Καὶ ἐπειδὴ πάλιν πρῶτον ἔργον Θεοῦ φῶς, τελευταῖον δὲ ἔργον Θεοῦ ἀνθρώπος ἦν· πρῶτον ἐργάζεται Θεὸς λόγῳ τὸ φῶς, ὕστερον δὲ τὸν ἀνθρώπον ἔργῳ, ἀπὸ φωτὸς εἰς φῶς συμπληρῶν.

ς'. Καὶ πῶς φῶς καὶ ἀνθρώπος, ἀκούε. Τὸ φῶς δεικνύσι τὰ θντα· τὸ φῶς τοῦ κόσμου ὁ ἀνθρώπος· εἰσελθὼν ἐδείξε σοι φῶς τέχνης, φῶς ἐπιστήμης. Τὸ φῶς ἐδείξε οἶτον, ἢ συνέσεις ἐποίησεν ἄρτον· τὸ φῶς ἐδείξε τὸν βότρυ τῆς ἀμπέλου, τὸ φῶς τῆς συνέσεως ἐδείξε τὸν οἶνον τὸν ἐν τῷ βότρυ· τὸ φῶς ἐδείξε τὸ ἐριον, τὸ φῶς τοῦ ἀνθρώπου ἐδείξεν ἱμάτιον· τὸ φῶς ἐδείξεν ὄρος, τὸ φῶς τῆς συνέσεως ἐδείξε λατομίαν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Σωτὴρ φῶς καλεῖ τοὺς ἀποστόλους, λέγων· *Ἔμεῖς ἐστέ τὸ φῶς τοῦ κόσμου*. Διὰ καλεῖ αὐτοὺς φῶς; Οὐχ ἵνα αὐτοὺς τιμῇ μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὴν [443] ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως δείξῃ. Ὡς περὶ γὰρ τὸ φῶς ἐσπέρας δύνον, οὐκ ἀπόλλυται, ἀλλὰ κρύπτεται, καὶ κρυπόμενον πάλιν φαίνεται· οὕτως καὶ ὁ ἀνθρώπος ὡς εἰς δύσιν τινὰ τῷ τάφῳ παραπεμφθὲς, πάλιν τῇ ἀνατολῇ τῆς ἀναστάσεως τετήρηται. *Γενηθήτω ὡς*. Εἶπε τὸ γινόμενον, τὸν δὲ τρόπον οὐκ ἐμήνυσεν, ἀλλ' οὐδὲ ἔμαθεν. Ὅτι μὲν γὰρ ἐγένετο φῶς, οἶδα, φησὶν· τὸ δὲ πῶς ἐγένετο, οὐ καταλαμβάνω. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Σωτὴρ ἔλεγε τοῖς ἀποστόλοις· *Οὐχ ὁμῶν ἐστέ γινώσκοντες τὸν καιρὸν, οὐκ ὁ Πατὴρ ἐθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ*. Εἶτα χρόνους ἢ καιροὺς οὐκ ἐστὶν ἡμῶν γινώσκειν, καὶ τὸν δεσπότην τῶν χρόνων καὶ τὸν ποιητὴν τῶν αἰώνων ἐστὶ λογισμοῖς καταλαβεῖν ἀνθρωπίνους; *Εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω ὡς*· καὶ ἐγένετο φῶς. Ὡς τῆς ἀγίας ἐκείνης καὶ μεγάλης δυνάμεως! Ὡς μεγάλων θαυμάτων! *Ἐγένετο φῶς, καὶ καλεῖ ὁ Θεὸς τὸ φῶς ἡμέραν, καὶ τὸ σκότος νύκτα*. Διὰ τὴν μὴ εἶπε· *Ἐπειδὴ πᾶν φαιδρὸν καὶ ἡλιον, ἡμερον λέγεται*. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν φιλανθρωπίαν ἡμερότητα καλοῦμεν, καὶ τὰ θηρία τὰ χειροῦ θῆρα καλοῦμεν. Καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς ἡμέραν, καὶ τὸ σκότος ἐκάλεσε νύκτα. Νύκτα διὰ τὴν· Ὅτι νυκτὶ τὸν ἀνθρώπον καθεύ-

• Ὡς ἐν παραδόξῳ, sic Vaticanus: sic etiam Savilius, alio tamen exemplari usus. Sed conjicit ἐν παρόξῳ. Licet adtem ἐν παρόξῳ hic melius habere videatur, nolimus textum mutare, cum alioquin Severianus non raro insolitas verborum rationes seclatur.

• Addit Savil. τούτέστιν, ὁ Υἱός· ἵνα γέννηται εἶπεν· καὶ οὐκ αἰσχρονοῦνται τὸν διάβολον πρεσβύτερον λέγοντες τοῦ Υἱοῦ. Εἰ γὰρ δαίμων ἐστὶν ἄβυσσος, ὁ δὲ διάβολος σκότος, μετὰ ταῦτα δὲ εἶπεν ὁ Θεός, Γενηθήτω τὸ φῶς, τούτέστιν, ὁ Υἱός, etc. Paulo post idem οὐδὲ ὅλως μν. ἔδει.

δοντα εἰς ὑπόμνησιν θανάτου φέρει, μονονουχὶ λέγων· Μάθε, ἄνθρωπε, τίς εἰ. Θνητὸς εἰ, ὑπνωδουλεύεις· διατί τὰ ὑπὲρ σὲ φαντάζῃ; Ἡ γὰρ νύξ καταнуγῇ ἐστίν· ὅθεν καὶ Δαυὶδ φησιν· Ἀ λέγετε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐπὶ ταῖς κοιταῖς ὑμῶν καταнуγῇτε. Ἀμέλει κεῖται ἄνθρωπος ἐν νυκτί, οὔτε νεκρὸς, οὔτε ζῶν. Ἐρώτησον αἰρετικόν· Τί ἐστί; ζῶν ἢ νεκρὸς; Καὶ ἐὰν μὲν εἴπῃ, Ζῶν, εἰπέ· Διατί οὖν οὐκ αἰσθάνεται τῶν λαλούντων ἢ περιπατούντων; Ἐὰν δὲ εἴπῃ, ὅτι Νεκρὸς, εἰπέ· Πῶς οὖν ἀναπνεῖ; τὸ γὰρ ἐμπνέον οὐκ ἐστὶ νεκρόν· τὸ μὴ αἰσθανόμενον οὐκ ἐστὶ ζῶν· σαυτὸν οὐ βλέπεις, ἀλλὰ τὰ ὑπὲρ σὲ φαντάζῃ. Ἀλλὰ ταῦτα ἀρχούντως εἰς τὴν πρώτην ἡμέραν εἰρήσθω. Κατέλαβε γὰρ ἡ ἐσπέρα, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῆς πρώτης ἡμέρας, καὶ κατὰ δύναμιν, εἰ καὶ βαθέα ἦν τὰ νοήματα, ὅμως ἐξεθέμεθα. Τῶν δὲ πιστῶν ἐστὶν ἐρευνῆσαι τὰ λεχθέντα, καὶ ζητῆσαι τὴν ἱστορίαν.

ζ'. Ἡμεῖς δὲ νηστείας ὄντες ἁγίας θράμματα, καὶ ἐν ἀπορίᾳ σωμάτων τρυφήσαντες τὰ οὐράνια, σπουδάσωμεν τὴν νηστείαν ἁγίαν φυλάξαι· Ἀγιάσατε γὰρ, φησὶ, νηστείαν. Ἡμεῖς αὐτὴν ἀγιάζομεν, ἢ ὑπ' αὐτῆς ἀγιάζομεθα; Ἀλλὰ ἀντὶ τοῦ ἁγίαν αὐτὴν φυλάξαι, τοῦτο εἴρηκεν ὁ προφήτης· Ὡςπερ γὰρ ὅτε εὐχόμεθα, Ἀγιάσθητω τὸ ὄνομα σου, οὐχὶ ὅτι ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ εὐχόμεθα (τὸ γὰρ ὄνομα αὐτοῦ ἀγιάζει πάντα), ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπικεκλήται ἡμῖν (Χριστιανοὶ γὰρ ἀπὸ Χριστοῦ καλούμεθα), λέγει· Τὸ ὄνομα σου ἐφ' ἡμῖν ἀγιάσθητω. Παρὰ γὰρ τῷ ἁγίῳ πάντα ἅγια· καὶ γὰρ οὐδὲν πλησιάζει Θεῷ μὴ ὢν ἅγιον· ἅγιος γὰρ ὁ Θεὸς ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενος. Καὶ ὁ οὐρανὸς δὲ αὐτοῦ ἅγιος· Ἐπακουσεται γὰρ αὐτοῦ ἐξ οὐρανοῦ ἁγίου αὐτοῦ. Οἱ ἄγγελοι ἅγιοι· Ὅταν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ. Ἡ γῆ ἔχουσα τὴν λατρείαν [444] ἁγία· Καὶ θελήσει, φησὶ, διαστρέψαι διαθήκην ἐπὶ γῆν ἀγίαν αὐτοῦ. Καὶ ὁ Δαυὶδ, ἡ αὐτὴ ἁγία· Προσκυνήσατε τῷ Κυρίῳ ἐν αὐτῇ ἀγίᾳ αὐτοῦ. Ὁ Ἡσαίας, ὁ ναὸς ἅγιος· Ἅγιος γὰρ ὁ ναὸς σου, θαυμαστός ἐν δικαιοσύνῃ. Τὰ πρόβατα τὰ ἄλογα τὰ τότε θυόμενα ἅγια ἐλέγετο· Ὡς πρόβατα, φησὶν, ἅγια ἐν Ἱερουσαλὴμ. Ἡ διαθήκη ἁγία· Καὶ δυναμώσει μετὰ πολλῶν διαθήκην ἀγίαν αὐτοῦ. Αὐτὴ ἡ πόλις ἁγία ἐλέγετο· Καὶ ἐπὶ τὴν πόλιν τὴν ἀγίαν τὴν τῶν πατέρων ἡμῶν Ἱερουσαλὴμ. Οὐδὲν γὰρ προσέρχεται Θεῷ μὴ ὢν ἅγιον. Διὸ λέγει Παῦλος· Καὶ τὸν ἀγιασμόν, οὗ χωρὶς οὐδεὶς δύσκειται Θεόν. Ἐνηστεύσαμεν ἀπὸ ἄρτου νηστεύσωμεν καὶ ἀπὸ ἀδικίας. Οὐκ ἐσθίεις ἄρτον; μὴ φάγῃς σάρκα; πενήτων, ἵνα μὴ εἴπῃ καὶ περὶ σοῦ ὁ Θεός· Οἱ κατεσθίοντες τὸν λαόν μου ἐν βρώσει ἄρτου. Οὐ πίνεις οἶνον; μὴ μεθύσῃ σε θυμὸς, ἵνα μὴ ἀκούσῃς[ς] παρὰ τοῦ νομοθέτου· Θυμὸς αὐτοῖς κατὰ τὴν ὁμολοσίαν τοῦ βρεως· καὶ πάλιν, Θυμὸς δρακόντων ὁ δὲ ἴσθρς αὐτῶν. Ὅταν γὰρ θλίψῃς πένητα, καὶ στενάζῃ, ἐπὶ τοῦ Θεοῦ εὐρέθῃ^α ἐσθίων ἄρτον δακρύων. Διὰ τοῦτο λέγει καὶ ὁ Θεός· Ἐκαλύπτεις ἐν δάκρυσι τὸ θυσιαστήριόν μου. Ἐγκαλεῖ οὖν ὁ Θεὸς τοῖς κλαίουσιν ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου λέγων· Ἱερεῖς, εἰσέλθατε, κλαύσατε. Ἀλλ' ἐγκαλεῖ, οὐχ

ὅτι ἔκλειον αὐτοί, ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ ἀδικούμενοι ἐκαὶ ἐνετύγχανον ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου, ὁρῶντο τε καὶ χῆραι. Καὶ ἵνα δείξῃ, ὅτι περὶ ἐκείνων λέγει, ἐπήγαγε· Κλαυθμῷ, καὶ κοπετῷ, καὶ κόπῳ. Ἐτι ἄξιον ἐπιβλέψαι ἐπὶ τὰς θυσίας ἡμῶν. Πρόκειται οὖν τράπεζα ψυχῆς ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος. Σῶμα νηστεῦον ἀγιάζεται, ψυχὴ μὴ τρεφομένη φθείρεται. Γένοιτο δὲ τὸ μὲν σῶμα νηστεύειν ἀπὸ ἀμαρτημάτων, τὴν δὲ ψυχὴν ἐντροφᾶν τοῖς θεοῖς δόγμασιν. Οὐ δύνη δὲ ἐσθίειν ἄρτον Χριστοῦ καὶ ἄρτον δακρύων, ὥς λέγει Παῦλος· Οὐ δύνασθε τραπέζης Χριστοῦ μετέχειν καὶ τραπέζης δαιμονίων. Δεῖ τοίνυν τὸν νηστεύοντα ἀπέχεσθαι ἀπὸ βρωμάτων, καὶ πρῶτόν γε ἀπὸ ἀμαρτημάτων. Καὶ γὰρ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἄγγελοι σημειοῦνται, τίς προσέθετο ἀπέχεσθαι ἀπὸ πλεονεξίας, ἢ πορνείας, ἢ ἀδικίας^β. Ταύτας γὰρ τὰς νηστείας καὶ ἄγγελοι ἀναγράφονται, καὶ Θεὸς ταμιεύεται. Ὡςπερ γὰρ, ἀδελφοί, ἀπὸ τῶν ἀναφορῶν^γ οἱ ἄρχοντες τῷ βασιλεῖ πάντα μνησούντι, οὕτως καὶ οἱ ἄγγελοι τῷ Θεῷ πάντα τὰ γινόμενα, οὐκ ἀγνοοῦντα διδάσκοντες, ἀλλὰ τὴν λειτουργικὴν τάξιν τῆς δημιουργίας πληροῦντες. Ἐγὼ ἐμακάρισα ἂν μυριάκις τὸν ἐσθίοντα, ἢ τὸν νηστεύοντα καὶ ἀδικούντα. Ταῦτα λέγω, οὐ νηστεῖαν λύων, ἀλλ' εὐσέβειαν κηρύττων. Οὐ γὰρ τὸ φαγεῖν κακόν, ἀλλὰ τὸ ἀμαρτάνειν πονηρόν, καθὼς λέγει ὁ Θεὸς περὶ τινος δικαίου· Ὁ πατήρ σου οὐκ ἐφαγε, καὶ τὸ θέλημα ἡμῶν ἐποίησεν. Οὕτω δὴ καὶ ἀλλαχοῦ· Νηστεία ἡ τετράς, καὶ νηστεία ἡ πέμπτη, [445] καὶ νηστεία ἡ δεκάτη, ἐστὶν ὑμῖν εἰς χαρὰν καὶ εἰς εὐφροσύνην καὶ εἰς ἐσπέρας ἀγαθὰς, καὶ τὴν ἀλήθειαν ἀγαπήσατε. Ἀλλ' ἐπέλαμψε τὸ αἰσθητὸν φῶς, ἵνα κηρυχθῇ ὁ τοῦ φωτὸς ἐργάτης. Κατέλαβεν ἡ ἐσπέρα σφραγίζουσα τῆς ἡμέρας τὸν ὁρόμον. Καλὴ ἡ ἀρχή, προστεθῆτω τὸ τέλος. Μὴ ἀπώθει κακῶς, ἀλλ' ἄκουε τοῦ Δαυὶδ· Εἰς τὸ τέλος, μὴ διαφθείρῃς. Ὁ δὲ Θεὸς τοῦ φωτὸς τοῦτου πάντας ὑμᾶς φωτίσῃ λόγῳ, νόμῳ, πίστει, δικαιοσύνῃ, σωφροσύνῃ, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν δευτέραν ἡμέραν τῆς κοσμοποιίας, καὶ πρὸς τὸν εἰπόντα αὐτῷ· Οὐκ ἔδει ἡμᾶς τοὺς Χριστιανούς λέγειν ἐπὶ τοῦ ἀγιάσματος· Κύριος Σαβαώθ.

α'. Ψυχῆς πόθον ἐγείρει Θεοῦ λόγος, καὶ ὥσπερ τινὰ λαμπάδα περιέβησιν αὐτῇ τὴν χαρὰν, ἵνα καὶ τοὺς λογισμοὺς λαμπρύνῃται, καὶ τὴν διάνοιαν φαιδρύνῃται, καὶ τὰ ἀμαρτήματα καθαίρῃται, καὶ τὰ νοήματα φωτίζῃται. Τοιοῦτός ἐστιν ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος. Ὅπερ γὰρ ἐστὶν ἀκόνη σιδήρου, τοῦτο Θεοῦ λόγος τῇ ψυχῇ. Ἡ ἀκόνη οὐχ ἐν τῇ χαρίζεται τῷ σιδήρῳ, ἀλλὰ πρῶτον αὐτὸν παρασκευάζει ἀποπτύσαι τὸν ἴον· εἴτα παχὺν ὄντα λεπτύνει, ἀμβλὺν ὄντα ὀξύει, σκοτεινὸν ὄντα λαμπρύνει, σμήχει, φαιδρύνει, ὀξύει. Οὕτως οὖν ἐστὶν ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, ποιῶν τὴν ψυχὴν ἀποπτύσαι τὸν ἴον τῆς ἀμαρτίας, ἀμβλῆσαι οὖσαν ὀξύων, παχεῖαν οὖσαν λεπτύνων, σκοτεινὴν οὖσαν λαμ-

^β Addit Sav. ἢ καὶ ἐτέρας ἀμαρτίας.

^γ Ἀναφορὰ, relatio ad principem. Vide Congelmann in Glossario Graeco. Οἱ ἀπὸ τῶν ἀναφορῶν, qui libellos imperatori offerebant.

^α Sic Vatic. melius, ni fallor, quam Savil. ἐπὶ τὸν Θεόν, εὐρέθης.

noctem. Noctem quare? Quia noctu dormientem hominem in mortis memoriam revocat propemodum dicens: Disce, homo, quid sis. Mortalis es, somni virtuti addictus: cur ea quæ supra te sunt imaginariis? Nox enim compunctio est: quamobrem ait David: *Quæ dicitis in cordibus vestris, in cubilibus vestris compungimini* (Psal. 4. 5). Vere jacet homo noctu, neque mortuus, neque vivus. Interroga hæreticum: Quid est? vivusne an mortuus? Si dixerit, Vivus, repone illi: Cur ergo nec loquentes nec ambulantes sentit? Si dixerit, Mortuus, tu dicito: Quomodo ergo respirat? quod enim respirat, non est mortuum; quod non sentit, non est vivum: teipsum non vides, sed quæ supra te sunt imaginariis. Verum hæc satis circa primam diem dicta sint. Venit quippe vespera, ut etiam illie quæ ad primam diem spectant desinunt, et pro facultate, etsi profundos sensus, explicavimus tamen. Porro fidelium est dicta explorare, et historiam disquirere.

7. *Jejunium quomodo sanctificemus; jejunandum maxime a peccatis.* — Nos autem sacri jejunii alumni, et in abstinentia corpora deliciis fruente cælestibus, sanctum jejunium servare conemur: *Sanctificate*, inquit, *jejunium* (Joel. 1. 14). Nosne illud sanctificamus, an ab illo sanctificamur? Verum id dicit propheta, ut illud sanctum custodiamus. Quemadmodum enim cum precando dicimus, *Sanctificetur nomen tuum* (Matth. 6. 9. 14), non pro nomine ejus precamur (nomen quippe ejus omnia sanctificat), sed quia nomen ejus invocatum est super nos (Christiani enim a Christo dicimur), ait, *Nomen tuum in nobis sanctificetur.* Apud sanctum enim omnia sancta sunt: ad Deum quippe nihil non sanctum accedit: sanctus enim Deus est, in sanctis quiescens. Quin etiam cælum ejus sanctum est: nam *Exaudiet illum de cælo sancto suo* (Psal. 19. 7). Angeliquoque sancti: *Cum venerit Filius hominis in gloria sua cum sanctis angelis suis* (Marc. 8. 38). Terra in qua Dei cultus sancta: *Et volet*, inquit, *evertere testamentum super terram sanctam ejus.* Et Davidi aula sancta est: *Adorate Dominum in aula sancta ejus* (Psal. 93. 9). Idem quoque templum sanctum dicit: nam *Sanctum est templum tuum, mirabile in æquitate* (Ps. 64. 5. 6). Oves quoque rationis expertes, quæ tunc immolabantur, sanctæ erant: *Ut oves*, inquit, *sanctæ in Jerusalem* (Ezech. 36. 38). Testamentum quoque sanctum: *Et confirmabit cum multis testamentum sanctum suum* (Dan. 9. 27). Urbs ipsa quoque sancta dicebatur: *Et super civitatem sanctam patrum nostrorum Jerusalem* (Ibid. v. 24). Nihil quippe non sanctum accedit ad Deum. Ideo ait Paulus: *Et sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum* (Hebr. 12. 14). Jejunavimus a pane; jejunemus et ab iniquitate. Non comedis panem? Ne comedas carnes pauperum, ne de te quoque dicat Deus: *Qui devorant plebem meam in cibo panis* (Psal. 13. 4). Non bibis vinum? Ne furor inebriet te, ne audias a legislatore: *Furor illis secundum similitudinem serpentis* (Paul. 57. 5); ac rursum, *Furor draconum vinum eorum* (Deut. 32. 33). Cum enim pauperem affixeris

ita ut ingemiscat, is apud Deum inventus est comedens panem lacrymarum. Ideoque ait Deus: *Operiebatis lacrymis altare meum* (Malach. 2. 13). Reprehenditne ergo Deus eos qui plorarent ad altare, quod dicit, *Sacerdotes, intrate, et plorate* (Joel. 1. 13)? Verum reprehendit eos, non quod flerent, sed quod ii qui injuriam passi essent, pupilli et viduæ, illic ad altare supplicarent. Utque ostendat se de illis sermonem habere, subjunxit: *In fletu, et planctu, et dolore* (Joel. 2. 12). Insuper æquum est ut ad hostias nostras animum adhibeamus. Proponitur ergo mensa animæ, nempe Dei verbum. Corpus jejunio sanctificatur, anima cibo expers corrumpitur. Utinam corpus jejunet a peccatis, anima vero in divinis documentis convivetur! Non potes comedere panem Christi, et panem lacrymarum, ut ait Paulus: *Non potestis participes esse mensæ Christi, et mensæ dæmoniorum* (1. Cor. 10. 21). Debet ergo is qui jejunat abstinere a cibo, sed præcipue a peccatis. Etenim angeli quotidie notant, quis proposuerit abstinere ab avaritia, aut a fornicatione, aut ab iniquitate. Hæc quippe jejunia et angeli perscribunt, et Deus in thesauro recondit. Quemadmodum enim, fratres, illi viri primarii qui a libellis supplicibus sunt Imperatori cuncta declarant: sic et angeli ea quæ sunt omnia Deo significant, non ignorantem docentes, sed ministrandi ordinem creaturæ implentes. Ego sexcenties beatiorum prædicaverim comedentem, quam jejunantem et inique agentem. Hæc dico, non jejunium solvens, sed pietatem prædicans. Non enim comedere malum, sed peccare pravum est, quemadmodum dicit Deus de justo quodam: *Pater tuus nonne comedit, et voluntatem meam fecit* (Zach. 8. 19)? Sic et alibi: *Jejunium quartum, et jejunium quintum, et jejunium decimum, erit vobis in gaudium et in lætitiā et in solemnitates bonas, et veritatem diligite.* Sed illuxit lux sensibilis, ut lucis Opifex prædicaretur. Advenit vespera diei cursum obsignans. Bonum principium, finis addatur. Ne male repellas, sed audi Davidem: *In finem, ne corrumpas* (Psal. 74. titulus). Deus autem lucis hujus vos omnes illuminet, verbo, lege, fide, justitia, castitate, in Christo Jesu Domino nostro, per quem et quicum Patri gloria, simul cum Spiritu sancto, in sæcula sæculorum. Amen.

Ejusdem in secundum diem creationis, et adversus eum qui sibi dixerat, non oportere nos Christianos in sanctificatione dicere, Deus Sabaoth.

1. *Efficacia verbi divini. Abstinentia mater piæ mentis.* — Animi desiderium excitat divinus sermo, et quasi lucernam quamdam ipsi gaudium circumponit, ut et ratiocinia illustret, et mentem exilarret, et peccata abstergat, et sensa illuminet. Hujusmodi est Dei sermo. Nam quod eos ferro, id animæ Dei sermo. Cos non unam solum rem ferro confert: nam primo ipsum præparat, ut rubiginem respuat: deinde crassum extenuat, obtusum acuit, obscurum reddit lucidum, abstersum, nitidum, acutum. Sic se habet Dei sermo: efficit ut anima rubiginem peccati respuat, obtusam illam acuit, crassam subtilem reddit,

obscuram splendore afficit. Vult autem Dei sermo nos splendoris esse secundum Apostoli affectum¹ dicentis : *Ut sitis sicut luminaria in mundo, verbum vitæ continentes* (Philipp. 2. 15. 16). Ecce splendorem ! Vult nos esse non obtusos, sed acutos : nam : *Vivus, inquit, est sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti* (Hebr. 4. 12). Vult nos non crassos esse, sed cogitationibus mentem subtilem reddere. Ubi enim crassities, ibi aliena a Dei verbo mens est : ubi autem subtilis est, apta legi divinæ efficitur. Ideo de crassioribus dicit Scriptura : *Et comedit Jacob, et saturatus est, et impinguatus, incrassatus, dilatatus est : dereliquit Deum factorem suum* (Dent. 32. 15). Age ergo, nostram quoque Dei sermo illustret mentem, maxime proposito jejunio, quod extenuat corpora, et mentem exacuit. Est enim abstinentia jejunii omnis sanctificationis nutrix, et mater piæ mentis. Non queritur quomodo jejunemus tantum, sed quam pie jejunemus. Multi ob publica rerum negotia jejunant ; sed non reputatur eis in jejunium. Scopus enim judicatur, non necessitas coronatur. In hoc sancto statu beatus Moyses in monte et legem docebatur et creationem. Diximus ergo hesternæ die Deum, cum legem per Moysen daturus esset, primo se Creatorem ostendisse, ac deinde Legislatorem. Quomodo poterant Judæi credere, Deum fecisse cælum et terram et omnia quæ in eis sunt, nisi prius miracula edidisset in Ægypto, quæ ipsum esse orbis Creatorem comprobarent ? Docemus nos ut suadeamus : Deus suadet, ut doceat. Quia Moyses expositurus dicturusque erat, Deum fecisse cælum, et terram, et mare, et omnia quæ in eis sunt, nisi prius mirabilia patrasset in Ægypto, et demonstrasset ipsum esse omnium rerum creaturam Opificem, non crediturus erat populus Deum fecisse cælum et terram. Extendit prius Moyses manus suas in cælum, et demisit grandinem et ignem, didiciteque populus per fidelem servum, illam mortalem dexteram verbo Dei motam, cælum turbavisse, et creaturam commiscuisse : multoque potiori ratione Dei jubentis dexteram firmavisse cælum et fundasse terram. Nemo enim creaturam movet qui non auctor ejus sit. Ostendendum ergo erat Deum fecisse terram : extendit Moyses manum in terram, et exierunt sciniphes. Demonstrandum denuo erat Deum fecisse ignem : accepit Moyses favillam de fornace, et sparsit, et Ægyptiorum corpora replevit ulceribus flammæ instar ferventibus. Ostendendum erat Deum fecisse aquam : mutata est aqua in sanguinem. Monstrandum erat fecisse mare : mare ut petra stetit (a), et transivit populus. Primo itaque per opera ostendit eum esse Dominum, deindeque verbis edocuit esse Opificem.

2. *Christus ante prædicationem docuit se mundi Opificem esse. Miracula fides sequitur.* — Sic etiam Serva-

¹ Juxta Combesium, legendum est, *præceptum*, pro, *affectum*.

(a) In GRÆCO, *ἐκπεράθη ἡ θάλασσα*. Combesius vertit, *divisum est mare*, quasi ab *ἐκπεράσσει*, *perforo*. At puto *ἐκπεράθη* a *περάω* deducendum esse, *in petra naturam mutò*. Nani ait Scriptura, mare quasi murum fuisse ; certe si de divisione maris ageretur, aliud querendum verbum erat, quam *ἐκπεράσσει*.

tor in Evangelio non ante docuit quam miracula patrasset. Primum signum, mutavit aquam in vinum, nec ante illud apparet eum docuisse : oportebat enim præcedere opus, et verbum sequi. Ideoque et scriptor ille ait : *Primum quidem sermonem feci de omnibus, o Theophile, quæ cepit Jesus facere et docere* (Act. 1. 1). Quomodo docuisset Servator se Opificem esse mundi ? Nisi enim oculos cæci illuminasset, nulla fides ei habita esset dicenti : *Ego sum lux mundi* (Joan. 9. 5). Nisi Lazarum suscitasset, non credidissent auditores dicenti : *Ego sum vita et resurrectio* (Joan. 11. 25). Nisi spuens in terram lutum fecisset, ac cæcum linivisset, non creditum fuisset ipsum esse, qui accepto de terra pulvere Adamum formaverat. Nisi ambulasset super mare, non visus esset Dominus maris. Nisi increpasset ventum, non demonstratus esset Dominus ventorum. Quamobrem homo quidem videbatur, per miracula autem ut Deus notus et inclutus erat. Servator itaque discipulos obstupescit, et dicebant : *Qualis est hic, quia venti et mare obediunt ei* (Matth. 8. 27) ? Ostendit primo elementa sibi obsequi, et postea verbis docuit, omnia per ipsum facta esse. Ostendit primo illa sibi obsequi. Nisi prius creaturam ipsi obsequi ostensum fuisset, non fides habita esset Joanni evangelistæ dicenti : *Omnia per ipsum facta sunt* (Joan. 1. 3). Quomodo creditum fuisset apostolis, rudi lingua loquentibus, cum de Deo Verbo affirmarent, Creatore, Servatore, sapientissimo, doctore ? Verum apostolorum lingua erant miracula ; os apostolorum erat mortuus suscitatus, claudus ambulans. Quod autem miracula sequatur fides, testificatur Scriptura dicens : *Per manus enim apostolorum fiebant signa magna et prodigia in plebe. Stupebant autem omnes, magisque augebatur quotidie virorum et mulierum multitudo* (Act. 5. 12. 14 et 2. 7). Prælucebant miracula, et sequebantur dogmata. Sic et in lege, præibant miracula in Ægypto, quæ probarent Deum esse Creatorem. Deus autem, bonus cum esset, noluit ipse solus honorari, sed cum Moyse gloriam partitus est. Quia enim Deus ex operibus suis apparuit, Moyses quoque cum gloria ipsi collata visus est (Exod. 34. 29). Cum enim descenderet legem tenens, ne ipsum tamquam simplicem hominem respicerent, Deus ejus vultum gloria replet, ut quod ex infirmitate naturæ deficiebat, per gratiæ plenitudinem impleretur. Cogitabant enim vultum gloria affectum non esse a Deo alienum. Ita quoque Servator vultum Stephani primi martyris splendore curavit. Cur vultum Stephani splendere curavit ? Quia ut blasphemus lapidandus erat, cum diceret, *Video celos apertos, et Filium hominis stantem a dextris Dei* (Act. 7. 55) ; antevertens Deus angelica forma faciem ejus coronavit ; ut ingratis monstraret, non gloria afficiendum fore, si blasphemus esset. Hæc ergo diximus Deum primo die ex non exstantibus fecisse omnia. Quodque mirum est, opera non modo creationem Dei ostendunt, sed etiam hæreticorum impietatem coarguunt. Quæro namque, quomodo facta sunt ea quæ non erant, quia ipsi de

ποιῶν. Βούλεται δὲ ἡμᾶς ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος λαμπροῦς μὲν εἶναι κατὰ τὴν ἀποστολικὴν διὰθεσιν· τὴν λέγουσαν· *Ἰνα ᾗτε ὡς φωστῆρες ἐν κόσμῳ, λόγον ζωῆς ἐπέχοντες*. Ἰδοὺ ἡ λαμπρότης. Βούλεται ἡμᾶς εἶναι μὴ ἀμύλει, ἀλλ' ὀξεῖς· *Ζῶν γὰρ, φησιν, ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνεργῆς, καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν διστομον*. Βούλεται ἡμᾶς παχεῖς μὴ εἶναι, ἀλλὰ λεπτύνειν τὴν διάνοιαν τοῖς νοήμασι. Ὅπου γὰρ παχύτης, ἀλλοτρία Θεοῦ λόγου· ὅπου δὲ λεπτομερὴς διάνοια, οἰκεία Θεοῦ νόμου. Διὰ τοῦτο περὶ τῶν παχυτέρων λέγει ἡ Γραφή· *Καὶ ἔφαγεν Ἰακώβ, καὶ ἐπεπλήσθη, ἐλιπάνθη, ἐπαχύνθη, ἐπλάτυνθη· ἐγκατέλιπε Θεὸν τὸν ποιήσαντα αὐτόν*. Φέρε τοίνυν καὶ ἡμῶν ὁ θεῖος λόγος καταλαμπέτω τὴν διάνοιαν, καὶ μάλιστα τῆς ἀγίας ταύτης προκειμένης νηστείας, ἡ λεπτύνει τὰ σώματα καὶ ὀξύνει τὰ φρονήματα. Ἔστι γὰρ καὶ νηστεία παντὸς ἀγιασμοῦ τροφός, καὶ μήτηρ εὐσεβοῦς διανοίας. Οὐ ζητεῖται πῶς νηστεύσωμεν μόνον, ἀλλὰ πῶς εὐσεβῶς νηστεύσωμεν. Πολλοὶ καὶ διὰ δημοσίας χρείας πραγμάτων νηστεύουσιν, ἀλλ' οὐ λογίζεται αὐτοῖς εἰς νηστείαν. Ὁ γὰρ σκοπὸς κρίνεται, οὐχ ἡ ἀνάγκη στεφανοῦται. Μετὰ ταύτης τῆς ἀγιοπρεποῦς καταστάσεως ὁ μακάριος Μωϋσῆς τὸν νόμον ἐπαιδεύετο ἐν τῷ ὄρει, καὶ τὴν δημιουργίαν ἐδιδάσκετο. Εἰρηται τοίνυν ἡμῖν τῇ χθὲς ἡμέρᾳ, ὅτι ὁ Θεὸς μέλλων διδόναι τὸν νόμον διὰ Μωϋσέως, πρότερον ἔδειξεν ἑαυτὸν δημιουργόν, καὶ τότε νομοθέτην. [446] Πόθεν ἔδύναντο οἱ Ἰουδαῖοι πιστεῦσαι, ὅτι ὁ Θεὸς ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, εἰ μὴ πρῶτον ἐποίησε τὰ θαύματα ἐν Αἰγύπτῳ, δεικνύοντα αὐτὸν δημιουργὸν τῆς οἰκουμένης; Ἡμεῖς διδάσκωμεν ἰνα πείσωμεν ὁ Θεὸς πείθει ἵνα διδάξῃ. Ἐπειδὴ ἔμελλε Μωϋσῆς ἐκτίθεσθαι καὶ λέγειν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐποίησε τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, εἰ μὴ πρῶτον ἐποίησε τὰ θαύματα ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ἔδειξεν ὅτι πάντων ἐστὶ τῶν κτισμάτων δημιουργός, οὐκ ἂν ἐπίστευσεν ὁ λαός, ὅτι ὁ Θεὸς ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Εἰ μὴ ἔξέτεινε πρῶτον Μωϋσῆς τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ κατήνεγκε χάλαζαν καὶ πῦρ, καὶ ἔμαθον οἱ λαοὶ διὰ τοῦ πιστοῦ θεράποντος, ὅτι αὕτη ἡ θνητὴ δεξιὰ λόγῳ Θεοῦ κινήθη, τὸν οὐρανὸν ἐτάραξε καὶ τὴν δημιουργίαν ἐδόλωσε· πολλῶν μᾶλλον ἢ τοῦ Θεοῦ κελεύσαντος δεξιὰ ἤδρασε τὸν οὐρανὸν καὶ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν. Οὐδεὶς γὰρ κινεῖ δημιουργίαν. ἦν οὐκ ἐποίησεν. Ἐδεῖ τοίνυν δειχθῆναι, ὅτι ὁ Θεὸς ἐποίησε τὴν γῆν· ἔξέτεινε Μωϋσῆς τὴν χεῖρα εἰς τὴν γῆν, καὶ ἐξηλθον σκνίπες. Ἐδεῖ πάλιν δειχθῆναι, ὅτι ὁ Θεὸς ἐποίησε τὸ πῦρ· ἔλαβε Μωϋσῆς αἰθάλην καμινάλας, καὶ ἔπασε (sic), καὶ ἐπλήρωσε τὰ σώματα τῶν Αἰγυπτίων ἐλκῶν φλογὸς δίκην ζεόντων. Ἐδεῖ δειχθῆναι, ὅτι ὁ Θεὸς τὸ ὕδωρ ἐποίησε· μετεβλήθη τὸ ὕδωρ εἰς αἶμα. Ἐδεῖ δειχθῆναι, ὅτι ἐποίησε τὴν θάλασσαν· ἐπετρώθη ἡ θάλασσα, καὶ παρήλθεν ὁ λαός. Πρῶτον οὖν ἔδειξε διὰ τῶν ἔργων, ὅτι Δεσπότης, καὶ τότε ἡρμήνευσε διὰ τῶν λόγων, ὅτι Ποιητής.

β'. Οὕτω καὶ ὁ Σωτὴρ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ οὐ πρότερον εἰδόμενος, ἔως ἐθαυματουργήσῃ. Πρῶτον σημείον, μετ-

έβαλε τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον, καὶ οὐ φαίνεται πρὸ τοῦ σημείου τούτου διδάξας· ἔδει γὰρ προλαβεῖν τὸ ἔργον καὶ ἀκολουθῆσαι τὸν λόγον. Διὰ τοῦτο ὁ συγγραφεὺς λέγει· *Τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποιήσαμην περὶ πάντων, ὃ θεόφιλε, ὃν ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν*. Πῶς ἔμελλε διδάσκειν ὁ Σωτὴρ, ὅτι ποιητὴς ἐστὶ τοῦ κόσμου; Εἰ μὴ γὰρ· ἐφώτισε τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ, οὐκ ἂν ἐπιστεῦσθαι λέγων· *Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου*. Εἰ μὴ ἤγειρε Λάζαρον, οὐκ ἂν ἐπίστευσαν οἱ ἀκούοντες λέγοντι· *Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀνάστασις*. Εἰ μὴ πτύσας εἰς τὴν γῆν ἐποίησε πηλὸν, καὶ ἔκρισε τὸν τυφλόν, οὐκ ἂν ἐπιστεῦσθαι, ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ λαβὼν χροὺν ἀπὸ τῆς γῆς καὶ πλάσας τὸν Ἀδάμ. Εἰ μὴ περιεπάτησεν ἐπὶ τῆς θαλάσσης, οὐκ ἂν ἐφάνη Δεσπότης τῆς θαλάσσης. Εἰ μὴ ἐπετίμησε τῷ ἀνέμῳ, οὐκ ἂν ἐδείχθη Δεσπότης τῶν ἀνέμων. Διὰ τοῦτο ἄνθρωπος μὲν ἦν φαινόμενος, διὰ δὲ τῶν θαυμάτων ὡς Θεὸς γνωριζόμενος καὶ δοξαζόμενος. Ὁ Σωτὴρ γοῦν ἐξέπληττε τοὺς μαθητὰς, καὶ ἔλεγεν· *Ποταπὸς ἐστὶν οὗτος, ὅτι οἱ ἄνθρωποι καὶ ἡ θάλασσα ὑπακούουσιν αὐτῷ*; Ἐδείξε πρῶτον ὑπακούοντα τὰ στοιχεῖα, καὶ τότε ἡρμήνευσε διὰ τῶν ἔργων, ὅτι πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Ἐδείξε πρῶτον ὑπακούοντα. Εἰ μὴ πρῶτον ἐδείχθη ἡ κτίσις ὑπακούουσα, [447] οὐκ ἂν ἐπιστεῦσθαι ἰωάννης ὁ Εὐαγγελιστὴς λέγων· *Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο*. Πῶς ἠδύνατο οἱ ἀποστόλοι πιστεῦσθαι, ἰδιωτικῇ ἔχοντες γλῶσσαν, συνιστάμενοι περὶ Θεοῦ Λόγου, Δημιουργοῦ, Σωτῆρος, πανσόφου, διδασκάλου; Ἀλλὰ ἡ γλῶσσα τῶν ἀποστόλων τὰ θαύματα ἦν· τὸ στόμα τῶν ἀποστόλων ἦν νεκρός· ἐχειρόμενος, χωλὸς περιπατῶν. Ὅτι δὲ τοῖς θαύμασιν ἀκολουθεῖ ἡ πίστις, μαρτυρεῖ ἡ Γραφή λέγουσα· *Διὰ γὰρ τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων ἐγένετο σημεῖα μεγάλα καὶ τέρατα ἐν τῷ λαῷ. Καὶ ἐξίσταντο δὲ πάντες, καὶ μᾶλλον προσετίθεντο καθ' ἡμέραν ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν πλήθη*. Προέλαμπε τὰ θαύματα, καὶ ἠκολούθουν τὰ δόγματα. Οὕτω καὶ ἐν τῷ νόμῳ, προηγήσατο τὰ ἐν Αἰγύπτῳ θαύματα, δεικνύοντα τὸν Θεὸν δημιουργόν. Ὁ δὲ Θεός, ἀγαθὸς ὢν, οὐκ ἠθέλησεν ἑαυτὸν μόνον σεμνύναι, ἀλλὰ μερίζεται μετὰ Μωϋσέως τὴν δόξαν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ Θεὸς ἐφάνη ἐξ ὧν ἐποίησε, φαίνεται καὶ Μωϋσῆς ἐξ ὧν ἐδοξάσθη. Ὡς γὰρ κατήλθε κατέχων τὸν νόμον, ἵνα μὴ ὡς ψιλῷ ἀνθρώπῳ προσέχῃ, πληροὶ αὐτοῦ ὁ Θεὸς δόξης τὸ πρόσωπον, ἵνα τὸ λείπον τῷ ἀσθενεῖ τῆς φύσεως πληρώσῃ τὸ περιττὸν τῆς χάριτος. Ἐνεούουν γὰρ ὅτι ὅψις δεδοξασμένη οὐκ ἐστὶν ἀλλοτρία Θεοῦ. Οὕτω καὶ ὁ Σωτὴρ Στεφάνου τοῦ πρωτομάρτυρος ἐποίησε λάμψαι τὸ πρόσωπον. Διατί δὲ ἐποίησε λάμψαι τὸ πρόσωπον Στεφάνου; Ἐπειδὴ ἔμελλεν ὡς βλάσφημος λιθάζεσθαι, εἰπὼν, *Θεωρῶ τοὺς οὐρανὸν ἀνεωγμένους, καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐστῶτα ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ, προλαβὼν ὁ Θεὸς ἐστεφάνωσεν αὐτοῦ τὴν ὄψιν ἀγγελικῇ μορφῇ, ἵνα πείσῃ τοὺς ἀγνώμονας, ὅτι εἰ βλάσφημός ἐστι, διατί δοξάζεται; Χθὲς μὲν οὖν εἰρηται ἡμῖν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐκ μὴ ὄντων ἐποίησε τὰ ὄντα τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ. Καὶ τὸ θαυμαστὸν, ὅτι οὐ μόνον τὴν δημιουργίαν τοῦ Θεοῦ δείκνυσιν τὰ ἔργα, ἀλλὰ καὶ τῶν αἰρετικῶν τὴν ἀσέβειαν ἐλέγχουσιν. Ἐρωτῶ γάρ· Τὰ μὴ ὄντα πῶς ἐγένετο, ἐπειδὴ περὶ τοῦ ὄντος ἐρωτῶσι, πῶς ἐγενήθη; Εἰ μὴ ἦν, εἴπωσι, τὰ μὴ ὄντα*

^a Combef. legendum putat διάταξιν.

^b Ἐπετρώθη ἡ θάλασσα. Combef. vertit, *divisum est mare*, quasi ab ἐπιτρώσῳ, *perforo*. At pulo ἐπετρώθη a πετρώω deducendum esse, in *petrae naturum multo*. Nam ait Scriptura, mare quasi murum fuisse; certe si de divisione maris ageretur, aliud quarendum verbum erat, quam ἐπιτρώσκειν.

^c Additum γὰρ e Sav.

πῶς ἐγένετο, εἰ μὴ ἦν. Τὸ μὴ ὄν οὐ γίνεται^α, ὅσον κατὰ λογισμὸν ἀνθρώπινον, οὐ κατὰ θεϊαν δύναμιν. Ἐνίοτε λέγει ὁ αἰρετικός· Εἶπεν ὁ Θεός, καὶ ἐγένετο. Ἀλλὰ νῦν τὸ πρᾶγμα εἶπες, οὐ τὸν τρόπον. Εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω φῶς· ἐγένετο τὸ μὴ ὄν. Ὁ λόγος μετεβλήθη εἰς πρᾶγμα, ὅσον αὐτὴ ἡ φωνὴ ἐξελθοῦσα ἐγένετο φῶς. Οὐκοῦν οὐκ ἔστιν ἐκ μὴ ὄντων, ἀλλ' ἐξ ὄντος. Τίς γὰρ τολμᾷ εἰπεῖν τὸν Λόγον μὴ ὄντα; Οὐκοῦν οὐδὲν ἐποίησεν ἐκ μὴ ὄντων, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ· καὶ εὐρίσκεται τὰ κτίσματα ὁμοούσια αὐτῷ, καὶ ὁ φεύγουσιν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, ἀρμόζουσιν ἐπὶ τῶν κτισμάτων. Ἀλλὰ πάλιν στενούμενοι λέγουσιν· Ἡ βούλησις τοῦ Θεοῦ τὰ μὴ ὄντα ἀπετέλεσεν· εἶτα· Ἡ γὰρ βούλησις τὸ μὴ ὄν ποιεῖ· ἡ δὲ φύσις τὸ ὄν οὐ γεννᾷ. Καὶ ἔστι θαυμαστόν. Ὡς ἐν εἰκόνι λέγω· Ἰσθού μοι πηγὴν καὶ πέτραν· τί εὐκολώτερον, τὴν πηγὴν ὕδωρ γεννῆσαι, ἢ τὴν πέτραν; Ἡ πηγὴ ἐὰν γεννήσῃ, ἐξ ὧν ἔχει προφέρει· ἡ δὲ πέτρα ἐξ ὧν οὐκ ἔχει. Εἶτα τὸ μὴ ὄν ἐγέννησεν ἡ πέτρα ἐξ ὧν οὐκ εἶχε, καὶ ἡ πηγὴ οὐκ [448] ἐγέννησεν ἢν εἶχεν ἐν αὐτῇ πηγὴν; Καὶ πῶς ἐγένετο τὰ μὴ ὄντα; μὴ αὐτοματισμὸς ἦν; τὸ μὴ ὄν νομᾷ ἔστι, οὐκ ἔστι δὲ τι; Μὴ ἐπειδὴ λέγω ἐκ μὴ ὄντων, νομίσας εἶναι τι μὴ ὄν. Εἶτα τὸ ὄν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος οὐκ οἶδας εἰπεῖν πῶς ἐγένετο, καὶ τὸν ὄντα ἐκ τοῦ ὄντος τολμήσεις πολυπραγμονεῖν πῶς ἐγεννήθη; Πάντα τὰ κτίσματα οὐκ ἦν ἀπ' ἀρχῆς καὶ γέγονεν· ὁ μονογενὴς Λόγος καὶ Κτίστης τοῦ κόσμου οὐκ ἐγένετο ἀπ' ἀρχῆς, ἀλλ' ἦν. Ταῦτα οὐκ ἦν, καὶ ἐγένετο· ὁ δὲ ἦν ἐν ἀρχῇ μὴ γενόμενος, ταῦτα δὲ ἐγένετο ἐν ἀρχῇ μὴ ὄντα.

γ'. Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος, φησί. Τί ἔστιν, Ἀόρατος; Οἶδα πολλοὺς τῶν ἁγίων Πατέρων εἰρηκότας· Ἀόρατος ἦν ἡ γῆ, ἐπειδὴ τῇ ὕδατι ἐκαλύπτετο. Πολλὰ τῶν νοημάτων ἔστι μὲν εὐσεβῆ, οὐκ ἀληθῆ δέ. Οἷον οἱ τρεῖς φίλοι τοῦ Ἰωβ, θεασάμενοι αὐτὸν ἐν πειρασμῷ, κατέκρινον τὸν ἅγιον ὡς δικαίως πάσχοντα, καὶ ἔλεγον· Εἰ μὴ χήρας ἐλύπησας, εἰ μὴ ὀρφανούς ἐπλεονέκτησας, οὐκ ἂν σοι ὁ Θεὸς ἐπήγαγε ταῦτα. Καὶ ὁμῶς ἐπαίδῃ ἡγνόνουν τὸν σκοπὸν τοῦ Θεοῦ, εἴλαντο μᾶλλον κατακρίναι τοῦτον ὡς δικαίως πάσχοντα, ἢ καταψηφίσασθαι τοῦ Θεοῦ ὡς ἀδικῶς ἐπαγαγόντος. Ὑπερ Θεοῦ ἐποίησαν, καὶ ἐλέγχει αὐτοὺς ὁ Θεός· Διὰ τί οὐκ ἐλαλήσατε ὀρθὰ κατὰ τὸ θεράποντόν μου; Ἔστιν οὖν νόημα εὐσεβὲς μὲν, οὐκ ἀληθές δέ. Τί οὖν ἔστιν, Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκυτοσκεύαστος; Οἱ ἐρμηνεύουσι ἡρμηνεύσαν σαφῶς. Λέγει γὰρ ὁ Ἀκύλας· Ἡ δὲ γῆ ἦν κένωμα καὶ οὐδέν. Ἀόρατος δὲ λέγεται, οὐχ ὅτι οὐκ ἐφαίνεται, ἀλλ' ὡς ἂν εἴποι τις, ἀκόσμητος. Οὐδέπω ἦν φαιδρυνομένη τοῖς φυτοῖς, οὐδέπω καρποῖς ἐστεφανωμένη, οὐδέπω ποταμοῖς καὶ πηγαῖς διεζωσμένη, οὐδέπω τῇ ἄλλῃ εὐκοσμίζετο· πεποικιλμένη, καὶ ἦν ἀόρατος, μηδέπω κατασκευασθεῖσα πρὸς ἐπιτηδεύματα τοῦ γεννᾶν. Λέγει ἡ Γραφὴ περὶ τινος ἀνδρείου καὶ εὐμόρφου· Οὐχ οὗτος, φησὶν, ἐπάταξεν τὸν ἀνδρατὸν Αἰγύπτιον ὁρατόν^β; Ἔστιν οὖν ἀνήρ ἀόρατος; Ἀλλ' ἄξιος, φησί, τοῦ ὁράσθαι. Ὡςπερ οὖν τὸν Αἰγύπτιον εἶπεν ἄνδρα ὁρατόν, ὡς ἄξιον τοῦ ὁράσθαι, οὕτως τὴν γῆν τὴν ἀμορφον ἀόρατον ἐκάλεσεν. Τῇ^γ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος, καὶ ἔστω

διαχωρίζον ἀναμέσον ὕδατος καὶ ὕδατος. Ἐποίησεν οὖν τὸν οὐρανὸν τοῦτον, οὐ τὸν ἐπάνω, ἀλλὰ τὸν ὀρώμενον ἐξ ὕδατων πῆξας ὡς κρύσταλλον. Βούλομαι σοι παραστήσαι πρᾶγμα· πολλὰ γὰρ τῇ βίβλῳ μᾶλλον ἡμῶν ἢ τῷ λόγῳ παραδίδοται. Τοῦτο τὸ ὕδωρ ὑπερεῖχε, φέρε εἰπεῖν, τῆς γῆς πῆχεις τριάκοντα^δ. Εἶτα εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος· καὶ λοιπὸν ἐν μέσῳ τῶν ὕδατων ἐπάγη πῆγμα κρυσταλλώδες, καὶ ἐκούφισεν τὸ ἥμισυ τοῦ ὕδατος ἄνω, κατέλιπε τὸ ἥμισυ κάτω, καθὼς γέγραπται· Γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος, [449] καὶ ἔσται διαχωρίζον ἀναμέσον ὕδατος καὶ ὕδατος. Διὰ τί δὲ αὐτὸ καλεῖ στερέωμα; Ἐπειδὴ ἀπὸ ἀραιῶν ὕδατων καὶ διαλελυμένων αὐτὸ ἐστερέωσε. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸ φησὶν· Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν στερεώματι δυνάμεως αὐτοῦ. Καὶ ἵνα ἐτέρῳ χρήσμαι ὑποδείγματι· ὡςπερ καπνὸς, ἐπειδὴ ἀπὸ ξύλων καὶ πυρὸς ἀναδοθῇ, ἡραιωμένος ἔσται καὶ κεχαυνομένος· ἐπειδὴ δὲ δράμῃ εἰς ὕψος, εἰς νεφέλης παχύτητα μεταβῆθαι μίγεται· οὕτω τῶν ὕδατων τῶν ἡραιωμένων ὁ Θεὸς τὴν φύσιν ὑψώσας ἐπηξεν ἄνω. Καὶ ὅτι ἀληθὲς τὸ ὑπόδειγμα^ε, μαρτυρεῖ Ἡσαΐας λέγων, ὅτι· Ὁ οὐρανὸς ὡς καπνὸς ἐστερεώθη. Παγεῖς τοῖνυν ἐν μέσῳ τῶν ὕδατων ὁ οὐρανὸς, ἐκούφισεν τὰ ἡμίσε[ι]α τῶν ὕδατων ἄνω. Διὰ τί δὲ ἄνω ὕδατα; πρὸς ποῖαν χρῆσιν; ἵνα τις πίῃ; ἵνα τις πλεύσῃ; Ὅτι μὲν γὰρ ἔστιν ὕδατα ἄνω, μαρτυρεῖ Δαυὶδ λέγων· Καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. Πρόσχε λοιπὸν τὴν σοφίαν τοῦ Δημιουργοῦ Κρυσταλλώδης ἦν ὁ οὐρανὸς ἀπὸ ὕδατων παγεῖς· ἐπειδὴ γὰρ ἐμελλε δέχεσθαι ἡλίου φλόγα καὶ σελήνης, καὶ ἀστρῶν ἀπειρὰ πλήθῃ, καὶ εἶναι ὅλος πυρὸς πεπληρωμένος, ἵνα μὴ πῶς τῆς θερμότητος λυθῇ ἢ φλεγχθῇ, ἐπέστρωσε τοῖς νώτοις τοῦ οὐρανοῦ τὰ πελάγη ἐκεῖνα τῶν ὕδατων, ἵνα λιπαίῃ καὶ ἐπαλείψῃ αὐτοῦ τὰ νῶτα, καὶ οὕτως ἀντέχῃ πρὸς τὴν φλόγα, καὶ μὴ φρύνῃται. Ἐχεις δὲ καὶ ὑπόδειγμα· ὡςπερ σήμερον ἐὰν ἐπιθῇς λέβητα ἐπάνω πυρὸς, ἐὰν μὲν ὕδωρ ἐπένωθεν ἦ, ἀντέχει πρὸς τὸ πῦρ· ἐὰν δὲ μὴ ἔχῃ, διαλέγεται· οὕτως ὁ Θεὸς ἀντέθηκεν ἀντίπαλον τῷ πυρὶ τὸ ὕδωρ, ἵνα ἔχῃ ἀρκοῦσαν τὴν διαμονὴν ἐκ τῶν ἄνωθεν ἐπαλειφόντων αὐτὸν ὕδατων. Καὶ βλέπε τὸ θαυμαστόν· τοιοῦτον περισσεύει τῷ οὐρανῷ σώματι ὑγρὸν, ὑπὸ τοσούτου πυρὸς πολεμούμενον, ὅτι καὶ τῇ γῇ δανείζει. Ἐπεὶ πόθεν ἡ δρόσος; Νεφέλη οὐδαμοῦ, ὁ ἀῆρ ὕδωρ οὐκ ἔχει· δηλονότι ὁ οὐρανὸς ἐκ τῶν περισσευόντων αὐτῷ ἀποστᾷζει. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ πατριάρχης Ἰσαὰκ εὐλογῶν τὸν Ἰακώβ ἔλεγε· Ὁμή σοι ὁ Θεὸς ἀπὸ τῆς δρόσου τοῦ οἴμανος, καὶ ἀπὸ τῆς πύκτικος τῆς γῆς.

δ'. Λέγεται δὲ, ἀδελφοί, ὅτι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως ὑποχωρεῖ τὸ ὕδωρ τὸ ἄνω, καὶ ὁ οὐρανὸς λύεται μὴ ἔχων τῶν ὕδατων τὴν σύστασιν, καὶ ἀστρα πίπτει μὴ ἔχοντα ὄδον ἢ βάσιν. Ταῦτα οὖν οὐ λέγομεν ἀπλῶς, ἀλλ' ἡ Γραφὴ διδάσκει· Εἰλιγίσεται γὰρ ὁ οὐρανὸς ὡς βιβλίον (ἀντὶ τοῦ, φρυγόμενος· τὸ γὰρ φρυγόμενον εἰλεῖται), καὶ τὰ ἀστρα πεσεῖται ὡς

^α Combef. distinguit εἰ μὴ ἦν, τὸ μὴ ὄν οὐ γ., vertilique: nisi erat, non ens non fit.

^β Ὁρατόν hoc loco est dignum spectaculo, ut vertit Vulgatus interpres.

^γ Hoc apud Cosmam Egyptium habentur, p. 321 et sqq.

^δ Cosmas πῆχεις πέντε.

^ε Cosmas παραδείγματι.

^ς Cosmas καὶ ὅτι ἀληθὲς τὸ δαίγμα.

eo qui erat quærunt, quomodo genitus sit. Si non erant illa non exstantia, dicant, quomodo facta sint. Quod non est, non efficitur secundum humanum ratiocinium, non item secundum divinam virtutem. Aliquando dicit hæreticus; Dixit Deus, et facta sunt. Sed nunc rem dixisti, non modum. *Dixit Deus, Fiat lux*: factum est id quod non erat. Serino in rem mutatus est; puta, ipsa vox egressa facta est lux. Ergo non est ex non exstantibus, sed ex existente. Quis enim ansit dicere Verbum non exstare? Ergo nihil fecit ex non exstantibus, sed ex illo: sicque reperiuntur creaturæ ipsi consubstantiales, et quod de Filio dicere refugiant, id creaturis adscribunt. Verum rursus arctati dicunt: Voluntas Dei ea quæ non erant effecit; atqui voluntas id quod non erat producit; natura autem id quod erat non gignit. Ac mirabile utique est. Exempli causa loquor: suppone mihi fontem et petram: quid facilius aquam gignere potest, an fons, an petra? Fons si genuerit, ex iis quæ habet, profert, petra vero ex iis quæ non habet. Ergo id quod non erat petra genuit ex iis quæ non habebat: et fons quem in se fontem habebat non genuit. Et quomodo facta sunt quæ non erant? num id casu et per se accidit? id quod non erat, nomen est, nihilque aliud? Quia dico, Ex non exstantibus, ne ideo existimes id quod non exstat aliquid esse. Ergo cum non possis dicere quomodo id quod non erat, ex non exstante seu ex nihilo factum sit, audebisne curiosius inquirere quomodo is qui erat ex eo qui erat genitus sit? Omnes creaturæ non erant ab initio, et factæ sunt: unigenitum Verbum et Creator mundi non factus est ab initio, sed erat. Hæc non erant et facta sunt: hic erat in principio non factus, hæc vero factæ sunt in principio, cum non essent.

5. *Terra quomodo invisibilis erat in principio; Firmamenti et cæli ratio secundum Severiani mentem.* — *Terra autem, inquit, erat invisibilis.* Quid est, *Invisibilis*? Novi multos sanctorum Patrum dixisse: *Invisibilis erat terra*, quoniam aqua occultabatur (*Gen. 1. 2*). Multæ sunt sententiæ piæ quidam, sed non veræ. Exempli causa, tres amici Jobi, cum illum in ærumnis viderent, sanctum virum damnarunt, quasi iusta patientem, dicebantque: Nisi viduas afflixisses, nisi pupillos oppressisses, nunquam tibi Deus hæc inflaxisset. Et tamen quia Dei propositum ignorabant, maluerunt hunc damnare quasi iusta patientem, quam Deum, ut injuste mala inferentem. Dei causam agebant, et tamen Deus illos coarguit: *Quare non loquuti estis recta adversus servum meum (Job 42. 7)*. Est igitur sententia pia quidem, sed non vera. Quid est igitur, *Terra autem erat invisibilis et incompressa*? Interpretes clare exposuerunt. Ait enim Aquila: *Terra autem erat inanis et nihil.* Invisibilis autem dicitur, non quod non appareret, sed, ut quis dixerit, inornata. Nondum erat læta plantis, nondum fructibus coronata, nondum fluvii et fontibus cincta, nondum aliis variisque ornamentis decora, eratque invisibilis nondum instructa gignendi facultate. Ait Scriptura de quodam viro forti et formoso: *Nonne hic percussit virum Ægyptium visibilem (2 Reg. 23. 21)*? Num

est ergo vir invisibilis? Sed dignus est, inquit, qui suspiciatur. Quemadmodum igitur Ægyptium dixit virum visibilem, ceu dignum spectaculo: sic terram informem invisibilem dixit. Secundo die dixit Deus: *Fiat firmamentum in medio aquæ, et sit dividens inter aquam et aquam (Gen. 1. 6)*. Fecit igitur hoc cælum, non vero cælum superius, sed illud quod videtur, ex aquis nempe crystalli instar concretis. Velim rem tibi in conspectum dare: multa enim ex visu nostro melius quam verbo traduntur. Hæc aqua supra terram eminebat, verbi causa, cubitis triginta. Tunc dixit Deus: *Fiat firmamentum in medio aquarum*: demumque in medio aquarum concretio in crystalli morem fuit, levavitque mediam partem aqua sursum, mediam vero inferius reliquit, sicut scriptum est: *Fiat firmamentum in medio aquæ, et erit dividens inter aquam et aquam.* Cur autem illud firmamentum vocat? Quia nimirum ex rariore et dissoluta aquarum substantia illud firmavit. Ideo David quoque ait: *Laudate eum in firmamento virtutis ejus (Psal. 150. 1)*. Et ut alio utar exemplo: quemadmodum fumus, cum ex lignis et igne emerit, rarior est atque mollior; cum autem in sublime ascenderit, in nubis densitatem mutatur: sic aquarum illarum rariorem naturam in sublime ductam Deus fixit et consolidavit. Rem autem esse veram testificatur Isaïas dicens: *Cælum ut fumus firmatus est (Isai. 51. 6)*. Cælum itaque in medio aquarum concretum, in mediam aquarum partem in sublime levavit. Cur autem aquæ illæ supernæ, et cui usui? an ut quis bibat, an ut quis naviget? Nam aquas superne positas esse testificatur David dicens: *Et aqua quæ super cælos est (Psal. 148. 4)*. Animadvertite jam Creatoris sapientiam. Crystallinum erat cælum ex aquis concretum: quia enim solis flammam suscepturum erat atque lunæ, necnon infinitam stellarum multitudinem, futurumque erat ut totum igne repleretur, ne ex calore nimio solveretur aut ureretur, dorso cæli constravit illa aquarum maria, ut ejus dorsa emolliret atque liniret, et sic posset resistere flammæ, nec torreretur. Exemplum in manu habes: si hodie lebetem igni imposueris, si aquam habeat, igni resistit; sin non habeat, dissolvitur: sic Deus igni adversariam posuit aquam, ut perdurare posset, ex aquis sursum illud linientibus. Ac vide rem miram: tantum abundat humida substantia cælesti corpori imposita, tanto licet adversante igne, ut etiam terræ commodet. Nam unde ros? Nubes nusquam est, aer aquam non habet; nempe cælum ex superabundanti aqua distillat. Ideo Isaac patriarcha cum Jacobo benediceret, dicebat: *Det tibi Deus de rore cæli et de pinguedine terræ (Gen. 27. 28)*.

4. Aiunt vero, fratres, in die iudicii, recessuram aquam illam supernam, cælumque solum iri, cum non ultra habiturum sit illam aquarum molem, et fore ut stellæ cadant, cum nec viam nec stationem ultra habituræ sint. Hæc porro non temere dicimus; sed Scriptura docet: *Cælum enim convolvetur ut liber (Isai. 34. 4)*; nempe adustum: quod enim aduritur convolvitur: *et stellæ cadent sicut folia vitis.* Attende,

quæso, et alium usum. Aquæ illæ, quæ super cælos sunt, non modo cælum conservant, sed etiam flammam solis et lunæ emittunt. Si enim pellucidum esset cælum, omnis ejus splendor sursum curreret, ignis quippe cum sursum tendat, terram desertam relinqueret. Idcirco igitur totum cælum superius immensis aquis addensavit, ut splendor coactus infra descenderet. Vide Artificis sapientiam. Habes autem in teipso sapientiæ Artificis imaginem; fecit quippe Deus etiam in te quatuor elementorum effigiem. Animadvertite, quæso: cogita mihi caput hoc esse cælum superius; quæ supra linguam sunt, cælum alterum, id est firmamentum: indeque est quod *οὐρανός*, sive parvum cælum vocetur. Superius in locis abditis cerebrum, quod non videtur, inferius lingua, quæ sub aspectum cadit. Quemadmodum igitur cælum superius in invisibilibus est, mundus vero in locis de quibus loquimur: ac quemadmodum in elementis terram comperis esse gravem, aquam vero terra leviolem, igne graviorem; rursumque aerem aquis leviolem, igne graviorem: sic et in nobis sensus, gustus, odoratus, auditus, visus nec omnes similes sunt. Rem comproba: si velis aliquid gustare, nisi linguæ admoveas, nullo gustus sensu afficeris. Crassior quippe sensus est, nec potest procul percipere. Olfactus vero procul percipit; exempli causa, per domum transis, odoris fragrantiam percipis, quam non vides. Rursus visus olfactu celerior est: videt enim ex monte latam planitiem. Visu rursus mensacurior: cælum cogitat, terram, mare, et ubique invenitur.

Mens quomodo est imago Dei. Historia cujusdam, qui ex sanctificatione volebat detruncari illud, Dominus sabaoth... — Ideo imago Dei mens est. Mens cogitat, moxque in se fora creat, turbam sibi depingit, et populum. Erubescant hæretici. Mens talia operatur, et mentis Artifex, omni olfactu subtilior, non celeriorum habet operationem, non promptam creandi vim, non incomprehensibilem naturam? Volo autem, fratres, rem vobis dicere insolentem quidem quantum ad impietatem, sed fidei consonam, quantum ad examen; ut discatis quanta et quam nova moveat diabolus, quanta reperiatur, quanta suggerat hæreticis, vel hi potius diabolo. Hodie quispiam hæreticus, præsentibus sanctis viris et patribus, nos conveniens dicebat: hæc dico autem, ne res aliter audita, aliter feriat: Pater, aiebat, et Filius et Spiritus sanctus una divinitas, una virtus, unum regnum. Oportet autem, inquit, auferre ab animo¹, non enim ab altari dico, ne in sanctificatione dicatur, *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth*. Nisi illud, inquit, abstuleritis, Christiani non estis. Vidistin' tantam audaciam, tantamque diaboli insaniam? vidistin' radicem adversantis Deo impietatis? vidistin' magnitudinem blasphemie? Pietatis caput voluit amputare, enervare mysterium, fidem abolere, ejus fundamenta erueret. Et vide diaboli astutiam. Persuasit ei ut diceret: Pa-

ter et Filius et Spiritus sanctus, una fides (a), una virtus, unum regnum. Venenum melle temperavit. Semper enim mendacium, cum vult sibi fidem haberi, nisi fundamentum posuerit apparentis veritatis, ut falsum rejicitur: et qua ratione, audi: nihil quidem simile, dicam tamen. Rahab meretrix cum excepit exploratores, interrogata: *Ingressi sunt ad te viri (Jos. 2. 4. 5)?* respondet, *Etiam*; hoc primum verum est: *Sed exierunt*, inquit; hoc secundum falsum. Si dixisset, Non egressi sunt, domum perscrutati essent. Dixit verum, ut fidem conciliaret: falsum addidit, ut deciperet. Ita et iste: nobis interrogantibus, Cur sanctificationem detruncabimus? dicitis, inquit, *Dominus Sabaoth*: atqui non est nomen Dei, non est Christi, neque Patris. Vidistin' os vile et impurum? Ignoravit, nempe ob inscitiam, Sabaoth non esse nomen Dei, sed nomen exercituum; id est, Dominus virtutum. Causam autem dico: sed ante finem quid fausti eveniret annuntio: pœnituit, procidit, anathemata dixit, peccatus est, receptus est.

5. Attende igitur: quia sermo incidit, opere pretium est nos causam dicere, ob quam beatus Isaias hanc sanctificationem Deo emissam audivit. Isaias erat vir mirabilis, zelo plenus, vir audax, aulax non procacitate, sed zelo. Illis temporibus fuit rex, Ozias nomine: is cum regia majestate, sacerdotium etiam invadere tentavit. Sacerdotes quid inde sequeretur noverant; regi tamen plurimum reluctari noluerunt; dignitatem reveriti, solium honore prosequuti sunt, exercitus timerunt. Ipse quoque Isaias tacuit, non obstitit regi. Ut vidit Deus sacerdotes formidolosos, nutantem prophetam, regem audacter aggressum, immisit ei lepram in vultum, utpote qui sancta attingere ausus esset: atque expulsus demum ille est non modo a sacerdotio, sed etiam a regno, et leprosus mansit. Deus porro quod suum erat præstitit, indignatus autem est in sacerdotes, maximeque in prophetam, quod præsens cum esset, pietatem prodidisset. Deus itaque erga prophetam silentium servabat; nec verba cum eo fecit, donec iniquus ille moreretur. Cum autem obiisset impius ille, tum Deus posita indignatione, prophetæ conciliatur. Ait itaque Isaias: *Factum est in anno, in quo mortuus est rex Ozias, vidit Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum (Isai. 6. 1)*. Cur vero Deus apparuit super solium excelsum et elevatum? Quia invisibilis est Deus, re autem visus metum incenssit; prophetæ cælestem gloriam exhibuit; ut ostenderet ei, quo solio despecto quod solium honorassent: quod satellitium, nempe cæleste et angelicum, non honorantes, neque cogitantes, humanum satellitium metuissent. *Et erat, inquit, domus plena gloria ejus: et Seraphim stabant in circuitu ejus (Ibid. v. 2)*. Cherubim solium, Seraphim satellitium sunt: Cherubim namque nihil aliud significat quam sapientiam plenam. Quemadmodum autem solium sive aliud quodvis quietem præbet sed-

¹ Savil. legendum putat, *ab oratione*, pro, *ab animo*. Sed stare potest lectio Codicum omnium.

(a) Vaticanus, Savilius ejusque Codd., *μία πίστις*. Helisius vero, suo Marte, nulliusque Manuscripti ritate, substituit *μία θεότης*. Non video cur textus nulla auctoritate mutandus.

γυῖλλα ἀμπέλου. Πρόσχε δέ, παρακαλῶ, καὶ ἐτέραν χρεῖαν· τὰ ὕδατα ἐπάνω τῶν οὐρανῶν, οὐ μόνον συντηρεῖ τὸν οὐρανὸν, ἀλλὰ καὶ τὴν φλόγα τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης καταπέμπει·^α· Εἰ γὰρ ἦν διαφανὴς ὁ οὐρανός, ὅλη ἡ αὐγὴ ἄνω ἔτρεχε· τὸ γὰρ πῦρ ἀνωφερὲς ὄν, ἐρημον τὴν γῆν κατελίμπανε. Διὰ τοῦτο γοῦν ἐπύλησε τὸν οὐρανὸν ἀνωθεν ἀπείροις ὕδασιν, ἵνα ἡ αὐγὴ στενουμένη κάτω πέμπηται. "Ορα τοῦ τεχνίτου τὴν σοφίαν. Ἐχεις δὲ καὶ ἐν ἑαυτῷ τοῦ τεχνίτου τῆς σοφίας τὴν εἰκόνα· ἐποίησεν ὁ Θεὸς [450] καὶ ἐν σοὶ τῶν τεσσάρων στοιχείων τὴν εἰκόνα. Καὶ πρόσχε, παρακαλῶ· νόησόν μοι τὴν κεφαλὴν ταύτην τὸν οὐρανὸν τὸν ἄνω, τὰ ἐπάνω τῆς γλώσσης, τὸν ἄλλον οὐρανὸν, τούτεστι τὸ στερέωμα· ὅθεν καὶ οὐρανίσκος καλεῖται. Ἄνω ἐν τοῖς ἀοράτοις ἐγκέφαλος μὴ φαινόμενος, ἐν τῷ κάτω γλώσσα φαινόμενη. "Ὅσπερ οὖν ὁ οὐρανὸς ὁ ἄνω ἐν τοῖς ἀοράτοις, ὁ δὲ κόσμος ἐν τοῖς λαλουμένοις· καὶ ὥσπερ ἐν τοῖς στοιχείοις εὐρίσκει τὴν μὲν γῆν βαρεῖαν, τὸ δὲ ὕδωρ τῆς μὲν γῆς κουφότερον, τοῦ δὲ πυρὸς βαρύτερον· πάλιν τὸν ἀέρα τῶν ὑδάτων κουφότερον, τοῦ δὲ πυρὸς βαρύτερον· οὕτω καὶ ἐν ἡμῖν αἱ αἰσθήσεις, γεῦσις, ὁσφρησις, ἀκοή, ὅψις, καὶ οὐ πᾶσαι ἴσαι. Λάβε τὴν ἀπὸδείξιν· Ἐὰν θέλῃς τινὲς εἰσαασθαι, ἐὰν μὴ πλησιάζῃς τῇ γλώσσῃ, τοῦ γενομένου οὐ λαμβάνεις αἰσθῆσιν. Παρεῖτα γὰρ ἔστι, καὶ οὐ δύναται πόρρωθεν οὕσα ἀντιλαμβάνεσθαι. Ἢ ὁσφρησις δὲ μακρόθεν ἀντιλαμβάνεται· οἶον, πρὸς ἔρχῃ δι' οἰκίας, ὁσφραίνει θυμιάματος, ὃ μὴ ὀρᾷ. Πάλιν ἡ ὅψις τῆς ὁσφρήσεως ταχύτερα· βλέπει γὰρ ἀπὸ ὅρου πλάτη μεγάλα. Τῆς ὅψεως πάλιν ἐξύτερος ὁ νοῦς· ἐννοεῖ οὐρανὸν, γῆν, θάλασσαν, καὶ πάντῃ εὐρίσκειται.

Διὰ τοῦτο καὶ εἰκὼν Θεοῦ ὁ νοῦς. Ἐννοεῖ ὁ νοῦς, καὶ εὐθέως κτίζει παρ' ἑαυτοῦ ἀγοράς, ἀναζωγραφεῖ ὄχλον, δῆμον. Αἰδεσθῶσιν αἰρετικοί. Νοῦς τοιαῦτα ἐργάζεται, καὶ ὁ τοῦ νοῦ τεχνίτης, ὁ πάσης ὁσφρήσεως ἐξύτερος, οὐ ταχύτεραν ἔχει τὴν ἐνέργειαν, οὐ σύντομον τὴν δημιουργίαν, οὐκ ἀκατάληπτον τὴν φύσιν; Βούλομαι δὲ, ἀδελφοί, εἰπεῖν εἰς ὑμᾶς τὸ ξένον μὲν, ὅσον εἰς ἀσέβειαν, σύντροπον δὲ τῆς πίστεως, ὅσον εἰς ἐξέτασιν, ἵνα μάθῃτε πόσα καίνετο μὲν ὁ διάβολος, πόσα εὐρίσκει, πόσα ὑποβάλλει τοῖς αἰρετικοῖς, μάλλον δὲ ἐκείνῳ οἱ αἰρετικοί· Σήμερόν τις ἐπὶ ἁγίων ἀνδρῶν καὶ Πατέρων ἐλθὼν πρὸς ἡμᾶς αἰρετικὸς ἔλεγε (λέγω δὲ ἵνα μήποτε ὁ λόγος ἄλλως ἀκουσθῇς, ἄλλως πλήξῃ)· Πατὴρ γὰρ, φησί, καὶ Υἱὸς καὶ Ἅγιον Πνεῦμα μία θεότης, μία δύναμις, μία βασιλεία. Δεῖ δὲ, φησὶν, ἐξαίρεθῆναι ἀπὸ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ^β (οὐ γὰρ λέγω ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου), τὸ λέγειν ἐν ἁγιασμῷ· Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαώθ. Ἐὰν τοῦτο, φησὶ, μὴ περιέλητε, Χριστιανοὶ οὐκ ἐστέ. Εἰδες τοσαύτην τόλμην καὶ μανίαν τοῦ διαβόλου; εἶδες ζίζαν θεομαχίας; εἶδες ὑπερβολὴν βλασφημίας; Ἀποκεφαλίσαι ἠθέλησε τὴν εὐσέβειαν, ἐκνευρῶσαι τὸ μυστήριον, ἀφανίσαι τὴν πίστιν, ἐκριζῶσαι τὰ θεμελιωθέντα. Καὶ ὅρα τὸ δεινὸν τοῦ διαβόλου· Προσέπηξεν αὐτῷ εἰπεῖν· Πατὴρ καὶ Υἱὸς· καὶ ἅγιον Πνεῦ-

μα, μία πίστις, μία δύναμις, μία βασιλεία. Ἐκράσε τὸ δηλητήριον μέλιτι. Ἀεὶ γὰρ τὸ ψεῦδος, ὅταν θέλῃ πιστευσθῆναι, ἐὰν μὴ πῆξῃ θεμέλιον δοκούσης ἀληθείας, οὐ πιστεύεται· καὶ ὅπως, ἀκουε· οὐδὲν μὲν ὅμοιον, λέγω δέ· Ῥαβδὴ ἡ πόρνη ὅτε ἐδέξατο τοὺς κατασκόπους, ἠρωτήθη· [451] *Εἰσηλθὼν πρὸς σέ οἱ ἄνδρες*; Λέγει, *Ναί*· τὸ πρῶτον ἀληθές· Ἀλλ' *ἐξῆλθον*, φησί· τὸ δεύτερον ψεῦδος. Εἰ εἶπεν, Οὐκ ἐξῆλθον, ἡρευνᾶτο ἡ οἰκία. Εἶπε τὸ ἀληθές, ἵνα ἐντρέψῃ· ἐπηγάγε τὸ ψεῦδος, ἵνα ἀπατήσῃ. Οὕτω καὶ οὗτος· ἐρωτῶντων ἡμῶν, Διατί ἐξέλωμεν τὸν ἁγιασμόν; λέγετε· *Κύριος Σαβαώθ*· ἀλλ' οὐκ ἔστι Θεοῦ ὄνομα, οὐκ ἔστιν οὔτε τοῦ Χριστοῦ, οὔτε τοῦ Πατρὸς. Εἶδες τὸ ἐξουθενημένον καὶ μιᾶρὸν στόμα; Ἠγνόησε δὲ ἀπὸ ἰδιωτείας, ὅτι τὸ Σαβαώθ οὐκ ἔστιν ὄνομα Θεοῦ, ἀλλ' ὄνομα στρατιῶν· τούτεστι, Κύριος τῶν δυνάμεων. Λέγω δὲ καὶ τὴν αἰτίαν· ἀλλὰ πρὸ τοῦ τέλους εὐαγγελίζομαι ὑμᾶς· μετενόησε, προσέπεσεν, ἀνεθεμάτισεν, ἠβῆατο, ἐδέχθη.

ε'. Πρόσχε τοίνυν· ἐπειδὴ παρενέπεσεν ὁ λόγος, δεῖ ἡμᾶς καὶ τὴν αἰτίαν εἰπεῖν καθ' ἣν ὁ μακάριος Ἡσαίας τὴν ἁγιασμόν τοῦτον ἤκουσε τῷ Θεῷ ἀναπεμπόμενον· Ἡσαίας ἐγένετο ἀνὴρ θαυμαστός, ζήλου πεπληρωμένος, ἀνὴρ τολμηρὸς, τολμηρὸς δὲ οὐκ ἀπὸ θρασυτήτος, ἀλλ' ἀπὸ ζήλου. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐγένετο βασιλεὺς Ὀζίας ὀνόματι· ὃς μετὰ τῆς ἄλλης τῆς βασιλικῆς δόξης ἠθέλησε καὶ ἱερωσύνην ἐνδύσασθαι. Οἱ ἱερεῖς μὲν τὴν ἀκολουθίαν ᾗδεσαν· βασιλεὶ δὲ ἐπὶ πλείστον ἀντεπιεῖν οὐκ ἠθέλησαν· ᾗδεσθησαν τὸ ἀξίωμα, ἐτίμησαν τὸν θρόνον, ἐδυσωπῆθησαν τὰ στρατεύματα. Ἡσαίας καὶ αὐτὸς ἐσωπῆσεν, οὐκ ἀντέστη τῷ βασιλεῖ. Ὡς εἶδεν ὁ Θεὸς τοὺς ἱερεῖς φοβηθέντας, τὸν προφήτην ἀκλάσαντα, καὶ τὸν βασιλεῖα τολμήσαντα, ἐπέβαλεν αὐτῷ λέπραν ἐν τῷ προσώπῳ, ὡς τολμήσαντι ἄψασθαι τῶν ἁγίων· καὶ ἐξεβλήθη λοιπὸν οὐ μόνον τῆς ἱερωσύνης, ἀλλὰ καὶ τῆς βασιλείας, καὶ διέμενε λεπρός. Ὁ δὲ Θεὸς ἐποίησε μὲν τὸ ἴδιον, ἡγανάκτει δὲ τοῖς ἱερεῦσι, καὶ μάλιστα τῷ προφήτῃ, ὅτι παρὼν προέδωκε τὴν εὐσέβειαν. Ἦν οὖν ὁ Θεὸς ἐν παρασιωπῇ πρὸς τὸν προφήτην, καὶ οὐ μετέδωκε λόγους, ἕως τετελεύτησεν ὁ παράνομος. Ὅτε λοιπὸν ἀπέθανεν ὁ ἀσεβής, τότε ὁ Θεὸς ἀποθέμενος τὴν ἡγανάκτησιν, διαλλάσσεται τῷ προφήτῃ. Λέγει τοίνυν Ἡσαίας· *Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἐνιαυτῷ, ᾧ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου*. Καὶ διατί Θεὸς ἐπεφάνη ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου; Ἐπειδὴ ἀοράτος ἔστιν ὁ Θεός, ὁ δὲ βασιλεὺς ὁρώμενος φόβον ἔσχε, δείκνυσιν τῷ προφήτῃ τὴν οὐράνιον δόξαν, ἵνα πείσῃ αὐτὸν ποιοῦ θρόνον καταφρονήσαντες, ποῖον θρόνον ἐτίμησαν· ποῖαν δορυφορίαν, οὐράνιον καὶ ἀγγελικὴν, μὴ τιμήσαντες, μηδὲ ἐννοήσαντες, δορυφορίαν ἀνθρωπίνην ἐδυσωπῆθησαν. *Καὶ ἦν, φησὶν, πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ τὰ Σεραφεῖμ εἰστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ*. Τὰ Χερουβεῖμ θρόνος ἐστὶ, τὰ Σεραφεῖμ δορυφορία· τὰ Χερουβεῖμ γὰρ οὐδὲν ἄλλο ἐρμηνεύεται, ἢ σοφία πε-

^α Cosmos κάτω πέμπει. Infra idem διὰ τοῦτο οὖν συνεπίλησε.

^β Sav. conj. ἀπὸ τῆς εὐχῆς αὐτοῦ.

^ε Sic Vaticanus recte: Savil. et Combefis. ἔλεγον, ὅτι ἄλλου ἐστὶ Θεοῦ ὄνομα· οὐκ ἔστιν οὔτε, etc. Vox ἐλεγεν totam perturbat sententiam.

^δ His affinitia dicit Chrysostomus supra Commentario in Isaiam.

πληρωμένη. Ὡς περ δὲ οὗτος ὁ θρόνος ἢ ἕτερος ἀναπαύει τὸν καθήμενον, καὶ ἐστὶ τιμὴ καὶ ἀνάπαυσις, οὕτω καὶ Θεοῦ θρόνος σοφία, ἐφ' ἣ ἐπαναπαύεται Θεός. Διὰ [452] τοῦτο ὁ Δαυὶδ φησιν· Ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν Χερουβεὶμ, ἀντὶ τοῦ, ὅ ἐπὶ τῆς πεπληρωμένης σοφίας ἐπαναπαυόμενος. Διὰ τοῦτο τὰ Χερουβεὶμ πλήρη ὀφθαλμῶν, τὰ νῦτα, τὴν κεφαλὴν, τὰς πτέρυγας, τοὺς πόδας, τὰ στήθη, καὶ πάντα ὀφθαλμῶν ἐπεπλήρωτο, ἐπειδὴ ἡ σοφία πανταχόθεν βλέπει, πανταχόθεν ἠνεωγμένον ἔχει τὸ ὄμμα. Ἐξ, φησὶ, πτέρυγες τῷ ἐνὶ, καὶ ἐξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ. Καὶ ταῖς μὲν δυοῖ κατεκλίνοντο τὸ πρόσωπον, καὶ ταῖς δυοῖ τοὺς πόδας, ταῖς δὲ δυοῖν ἐπέτορτο. Καὶ ἐκέκρυον ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον· Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος Κύριος Σαβαώθ, τουτέστι, Κύριος στρατιῶν. Ἐξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ, καὶ ἐξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ. Ὅκτω ἡσυχάζουσι, καὶ τέσσαρες βοῶσι. Τί οὖν διδάσκει ἡμᾶς ἡ Γραφή; Μὴ πάντα κινεῖν λογισμὸν περὶ Θεοῦ· ἀλλὰ τὰ μὲν σιωπῇ κηρύττειν, τὰ δὲ πίστει δοξάζειν καὶ θεολογεῖν. Διατί δὲ σκεπάσουσι τοὺς πόδας καὶ τὴν κεφαλὴν; Ἐπειδὴ οὕτε ἀρχὴ εὐρίσκεται, οὕτε τέλος. Ταῖς δὲ δυοῖ καλύπτουσι τὴν κεφαλὴν, ταῖς δυοῖ τοὺς πόδας, δηλονότι ταῖς μέσαις πτέρυξι πέτονται, οὐ ταῖς ἄνω, οὐ ταῖς κάτω. Δεῖ γὰρ ἡμᾶς περὶ Θεοῦ λαλοῦντας τὰ μέσα λαλεῖν· ὅτι Θεός, ὅτι Δημιουργός, ὅτι Δεσπότης, ὅτι εὐεργέτης. Ταῦτα πάντα μέσα. Ἐὰν εἴπῃς, Πῶς ἐγέννησε; τὴν κεφαλὴν ἐγυμνῶσας, ἦν σκέπει τὰ Χερουβεὶμ. Ἐὰν δὲ εἴπῃς, Ποῦ τὸ τέλος τοῦ Θεοῦ; τοὺς πόδας γυμνοῖς, οὓς σκέπει τὰ Χερουβεὶμ. Σκέπει δὲ τὴν κεφαλὴν καὶ τοὺς πόδας, οὐχ ἵνα κρύψῃ, ἀλλ' ἵνα διδάξῃ, ὅτι ἀνεξερευνήτα, ὅτι ἀκατάληπτα. Λάβε καὶ τὸν τύπον. Ἦσαν ἐξ καὶ ἐξ, δώδεκα πτέρυγες· ὁκτώ ἡσυχάζουσι, καὶ τέσσαρες κινούνται. Τύπος τῶν ἀποστόλων. Δώδεκα ἀπόστολοι, ἀλλὰ τέσσαρες βοῶσιν εὐαγγελισταί. Καὶ τί βοῶσιν; Ἦν ἐσπούδασεν ὁ Σατανᾶς ἀνατρέφαι φωνήν. Πρόσεχε, παρακαλῶ. Οὐχ ἁπλῶς ἔλεγον, ὡς ἡμεῖς· Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος· ἀλλὰ εἰς τῷ ἐνὶ ἀντέβαλ[λ]ον, ὡς γέγραπται· Καὶ ἐκέκρυον ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον. Ἄγιος, φησὶν, ἅπας ὀφειλόμενος εἰπεῖν. Ὁ ἄλλος λέγει· Ἄγιος· εἴτα ὁ ἕτερος, πρόσθε τὸ τρίτον, Ἄγιος. Ἐπεὶ οὖν τρία ἡμιθῆταμεν, μὴ νομίσῃς εἶναι τρεῖς θεούς. Τί οὖν, Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος Κύριος; Εἰς γὰρ Κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα. Καὶ ὥς περ ἐν ταῖς ψαλμῶδibus ἀντιπέμπουσιν ἀλλήλοις τὰ μέλη, οὕτως αἱ ἄνω δυνάμεις ἀντιχορεύουσιν ἀλλήλαις, καὶ ὥς περ ἐξ ἀντιφώνων μελωδίας ἀναπέμπουσιν τὴν δοξολογίαν. Εἴτα, Πλήρης, φησὶν, ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ. Καὶ ἐπήρθη τὸ ὑπέρθυρον ἀπὸ τῆς κραυγῆς ἧς ἐκέκρυον, καὶ ὁ οἶκος ἐπληρώθη καπνοῦ.

ς'. Ξόνον πρᾶγμα! Ἀπὸ τῆς δοξολογίας, δέον προστεθῆναι δόξαν, καὶ ἡ οὕσα ἀπώλετο, καὶ καπνὸς εἰσῆλθε. Καπνὸς δὲ, ἐρημίας ἐστὶν εἰκὼν. Τί οὖν ἐστὶ τοῦτο; Προφθεὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτι τὸ, Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος, ἡρμῶσαι τῷ κόσμῳ, τῷ κηρύγματι τῶν ἀποστόλων, καὶ οὐ δέχεται αὐτὸ ὁ ναὸς τῶν Ἰουδαίων. Λέγει οὖν, ὅτι μετὰ τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου ἐρημίας καὶ καπνοῦ πληροῦται ἡ συναγωγὴ. Ἐπήρθη δὲ οὐχ ἡ θύρα, ἀλλὰ τὸ ὑπέρθυρον. Πρόσ-

εχε· Πᾶσα θύρα οὐδὲν ὑποκείμενον ἔχει, καὶ ὑπέρθυρον [453] ἐπικείμενον ταῖς παραστάσι· καὶ οὕτε στήναι δύνανται παραστάδες μὴ ἔχουσαι οὐδὲν, οὐδὲ στήριχθῆναι ἀσάλευτοι δύνανται μὴ λαβοῦσαι τὸ ὑπέρθυρον. Ἐπήρθη οὖν τῆς συναγωγῆς τὸ ἄνω σχῆμα· οὐχ ὅλη μὲν ἡ συναγωγὴ, θύρας μὲν ἔχουσα, ὑπέρθυρον δὲ οὐκ ἔχουσα. Τὸ ὑπέρθυρον ἐστὶν ἡ ἄνω κρατοῦσα δύναμις. Ἐπήρθη τὸ ὑπέρθυρον, ἐγυμνῶθη τῆς χάριτος. Ἀφ' οὗ δὲ τὸ ὑπέρθυρον ἐπήρθη, ἀνάγκη τὰς παραστάδας καὶ ὑπὸ τῆς τυχοῦστος χειρὸς σαλευέσθαι. Διὰ τοῦτο πᾶσα χεὶρ σαλεύει τὰ Ἰουδαϊκά. Καὶ διὰ τοῦτο προφθῆται τις ἔλεγε· Καὶ θήσω τὴν Ἱερουσαλὴμ ὡς πρῶθυρον σαλευόμενα. Καὶ ὁ οἶκος, φησὶν, ἐπληρώθη καπνοῦ. Καὶ ποῦ ἡ δόξα ἀπῆλθε; Πρόσεχε, παρακαλῶ· Λέγει Ἡσαΐας· Καὶ πλήρης τῆς δόξης ὁ οἶκος αὐτοῦ· εἴτα λέγει, ὅτι Ἐπλήσθη καπνοῦ. Εἰσελθόντος τοίνυν τοῦ καπνοῦ, ἀνάγκη ἡ δόξα μετετέθη. Καὶ ποῦ μετετέθη; Οὐκ ἐν ἐνὶ οἴκῳ, ἀλλ' ἐπλήρωσε τὰς Ἐκκλησίας ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Καὶ ἵνα δείξῃ τὰ Χερουβεὶμ ποῦ ἀπῆλθεν ἡ δόξα ἢ ἐν τῷ ναῷ, λέγει· Πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. Ἐγυμνῶθη ἐν ἔθνοισι, καὶ ἐφωτίσθη τὰ πέρατα τῆς γῆς. Ταύτην τὴν ἀρίαν φωνὴν Κυρίου, τὴν βασιλικὴν δοξολογίαν, ταύτην τὴν ἐνθεον μυσταγωγίαν, ἔλεγε διαβολικὸν στόμα, περιέλε ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου. Ὅτι δὲ κατ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ χωρεῖ ἡ βλασφημία, δὴλῃ ἡ μαρτυρία. Τίνα εἶδεν Ἡσαΐας ἐν τῷ θρόνῳ; Λέγει γάρ· Ἦκουσα φωνὴν Κυρίου λέγοντος· Τίνα ἀποστείλω; καὶ τίς πορεύσεται πρὸς τὸν λαόν τούτων; Κατηλλάγη μὲν τῷ δούλῳ, ἀκμὴν δὲ ἔφερεν ἀγανακτήσεως. Ὡς περ ἡμεῖς ἐὰν διαλλαγώμεν οἰκέτῃ, οὐκ εὐθέως αὐτῷ τὸ δλον ὄμμα χαρίζομεθα, ἀλλὰ ἡρέμα ὑποκλῖπτομεν τὴν ὄψιν· οὕτως ὁ Θεός μὴ θέλων δεῖξαι δλον τὸ πρόσωπον, ἐστῶτος αὐτοῦ, λέγει· Τίνα ἀποστείλω; Ὡς περ ἐὰν ὡς δούλοι ἐστῶτες ἐπὶ δεσπότου, καὶ θέλῃ αὐτῶν μέμψασθαι τὴν βραθυμίαν, λέγει· Τίνα ἀποστείλω; Εἰς τήνδε τὴν χρεῖαν οὐκ ἔχω ἀνθρώπων· οὐχ ὡς μὴ ἔχων, ἀλλ' ὡς σπουδαῖον μὴ ἔχων. Οὕτω καὶ ὁ Θεός· Τίνα ἀποστείλω ἀντὶ τούτου; τὸν σιωπήσαντα, τὸν πολεμοῦντα τὴν ἱερωσύνην; Τί οὖν Ἡσαΐας; Ὡς οἰκέτης ἐν προσκρούσει γενόμενος, καὶ δηχθεὶς, καὶ σπεύδων ὑπὲρ τῶν πρώτων ἀπολογησασθαι· Ἴδού ἐγὼ, ἀπόστειλόν με. Πόθεν οὖν δεῖξωμεν, ὅτι Χριστοῦ ἦν ἡ δόξα; Λέγει Ἰωάννης ὁ Εὐαγγελιστής· Τοιαῦτα δὲ σημεῖα πεποιηκότος τοῦ Ἰησοῦ, οὐκ ἐπίστευσαν αὐτῷ Ἰουδαῖοι, ἵνα πληρωθῇ τὸ ρηθὲν διὰ Ἡσαΐου· Ἀκοῇ ἀκούσατε, καὶ οὐ μὴ συνήτε. Ταῦτα δὲ εἶπεν, ὅτε εἶδεν τὴν δόξαν αὐτοῦ, καὶ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ. Εἶδες τὸ κεφάλαιον ἡμῶν τῆς σωτηρίας τὸν ἁγιασμόν; Ἀγιασμός ἐστι μὴ γέννηται, οὐδὲ τὸ μυστήριον τελεῖται. Ἐχεις τὴν εἰκόνα. Μόνον εἶπε τὰ Χερουβεὶμ· Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος Κύριος· ἡγιασθῇ ἡ θύρα. [454] Καὶ ἀπεστάλη, φησὶ, πρὸς με ἐν τῶν Χερουβεὶμ, καὶ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ εἶχεν ἀνθρώπου, ὃν ἐγὼ λαβὼν ἐλάβον ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου. Μὴ ἔλαβεν, ἔως οὐ ἡγιασθῇ. Ἠΰγατο, φησὶ,

^h Sic omnes mss. Sav. legendum putat, ἀντὶ τοῦ, τοῦτον τὸν σιωπ. et hanc actionem sine auctoritate, nihil monens, in textum inexit Combef. Sed puto seriem optime, ut est, stare posse, cum maxime Severianus non tanto scrupulo verba haec vel alia adhibuerit.

* Sav. καὶ ταῖς μὲν δυοῖ... ταῖς δὲ δυοῖ.

estque honori simul et quieti : ita et Dei solum sapientia in qua Deus requiescit. Ideo David ait : *Qui sedes super Cherubim* (Psal. 79. 3. et 98. 1) ; ac si diceret, qui in plena sapientia quiescis. Ideo Cherubim plena sunt oculis, in dorso, in capite, in pennis, in pedibus, in pectore, et tota oculis plena erant, quoniam sapientia undique conspicit, et undique apertis est oculis. « Sex alæ, » inquit, « uni, et sex alæ uni. Et duabus quidem tegebant vultum, et duabus pedes, et duabus volabant. Et clamabant alter ad alterum, Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth » (Isai. 6. 2. 3) : hoc est, Dominus exercituum. *Sex alæ uni, et sex alæ uni.* Octo silentium tenent, et quatuor clamant. Quid ergo docet nos Scriptura ? Ne omne ratiocinium moveamus circa Deum ; sed alia silentio prædicemus, alia fide glorificemus et divina dicamus. Cur autem pedes obtegunt et caput ? Quia nec principium nec finis reperitur. Duabus tegunt caput et duabus pedes, nempe duabus mediis pennis volant, non superioribus, nec inferioribus. Nos enim de Deo loquentes, media declarare oportet : quod nempe sit Deus, quod Creator, quod Dominus, quod beneficus. Hæc omnia media sunt. Si dicas, Quomodo genuit ? caput detexisti, quod Cherubim tegunt. Si porro dixeris, Ubi est Dei finis ? pedes nudasti, quos tegunt Cherubim. Tegunt autem caput et pedes, non ut abscondant, sed ut doceant hæc esse inscrutabilia, incomprehensibilia. Accipe figuram. Erant sex et sex, duodecim pennæ : octo quiescunt, et quatuor moventur. Hæc figura sunt apostolorum. Duodecim sunt apostoli, sed quatuor evangelistæ clamant. Et quid clamant ? Eam vocem quam evertere satanas conatus est. Animadvertite, quæso. Non simpliciter dicebant, ut nos, *Sanctus, sanctus, sanctus*, sed alter ad alterum vicissim emittebant, ut scriptum est : *Et clamabant alter ad alterum.* Sanctus, inquit, semel dicendum nobis est. Alius dicit Sanctus : deinde alius, adde tertio, Sanctus. Quia ergo tres numeravimus, ne putes tres esse deos. Cur ergo : *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus ?* Unus enim est Dominus, una fides, unum baptisma. Ac quemadmodum in psalmodiis alii alii versus transmittunt, sic supernæ potestates mutuos choros agunt, ac veluti ex melodia vicissim habita, glorificationem emittunt. Deinde, *Plena erat*, inquit, *domus gloria ejus. Et elevatum est superliminare a voce qua clamabant, et domus repleta est fumo* (Isai. 3. 4).

6. Rem stupendam ! Cum post glorificationem gloria addenda videretur, etiam ea quæ erat periit, et fumus intravit. Fumus autem desolationis est imago. Quid igitur hoc est ? Prævidebat Spiritus sanctus, illud, *Sanctus, sanctus, sanctus*, mundo esse constrictum, prædicationi apostolorum, et templum Judæorum non illud accipere. Dicit ergo post prædicationem Evangelii desolatione et fumo replendam esse synagogam. Elevatum est non ostium, sed superliminare. Animum adhibe. Omnis janua solum substratum habet, et superliminare impositum parastatis : neque possunt parastatæ stare, nisi solum habeant ; neque firmari immotæque esse possunt, nisi accipiant super-

liminare. Elevata est ergo synagogæ superior forma : non tota quidem synagoga, quæ portas quidem habet, superliminare autem nullum. Superliminare porro est virtus superne continens. Elevatum est superliminare, nudatum est gratia. Ex quo autem superliminare elevatum est, necessarium fuit parastatas vel a debili manu commoveri. Ideo quævis manus Judaica commovet : idcirco propheta quidam dicebat : *Et ponam Jerusalem ut vestibula quæ moventur. Et domus repleta est fumo* (Zach. 12. 2). Et quonam abiit gloria ? Attende, quæso. Dicit Isaias, *Et plena erat domus gloria ejus* ; deinde dicit : *Repleta est fumo.* Ingresso itaque fumo, necesse fuit ut gloria transferretur. Et quonam translata est ? Non in unam domum, sed implevit Ecclesias per totum orbem. Et ut ostendant Cherubim quonam abierit gloria quæ in templo erat, dicunt : *Plena est omnis terra gloria ejus.* Nudata est gens una, et illuminati sunt termini terræ. Hanc sanctam vocem Domini, regiam glorificationem, hanc divinam mysticam institutionem, dicebat os diabolicum, aufer ab altari. Quod autem hæc blasphemia Christum impetat, manifestum testimonium adest. Quemnam vidit in solio Isaias ? Ait enim, *Audivi vocem Domini dicentis : Quem mittam ? et quis ibit ad populum hunc* (Isai. 6. 8) ? Reconciliatus est servo, speciem tamen præferebat indignationis. Ut nos quando servo pepercimus, non statim illi totum vultum gratiosum exhibemus, sed aspectum tantisper subducimus : ita Deus cum non vellet totum ostendere vultum, stante illo dicebat : *Quem mittam ?* Quemadmodum si servi starent coram hero, et vellet ipse eorum ignaviam incusare, diceret : *Quem mittam ?* Ad hoc negotium hominem non habeo ; non quod non habeat, sed quod strenuum non habeat. Sic Deus : *Quem mittam hujus loco ?* an cum qui tacuit, videns cum qui sacerdotium impugnabat ? Quid ergo Isaias ? Quasi famulus in offensa deprehensus, ac compunctus, quique studeat priora abstergere : *Ecce ego, mitte me.* Unde ergo ostendemus eam fuisse Christi gloriam ? Ait Joannes evangelista : « Cum tanta signa fecisset Jesus, non crediderunt ei Judæi, ut impleretur quod dictum est per Isaiam : Auditu audietis, et non intellegitis. Hæc autem dixit quando vidit gloriam ejus, et loquutus est de eo » (Joan. 12. 37.-41). Vidisti caput salutis nostræ, sanctificationem ? Sanctificatio si non fuerit, neque mysterium consummatur. Habes imaginem. Solum dixere Cherubim : *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus* : sanctificata est hostia. *Et missus est*, inquit, *ad me unus de Cherubim, et in manu sua habebat carbonem, quem forcipe tulerat de altari* (Isai. 6. 6). Non tulit, donec sanctificatus est. *Tetigit*, inquit, *labia mea* (Ibid. v. 7). Cur labia ? Mysteriorum vestibula. Quid dicimus fideles ? Hoc mysterium peccata dimittit. Dicunt etiam Cherubim : *Ecce abstuli peccata tua.* Vidisti figuram ? vidisti splendentem veritatem ? Ipsum igitur, qui sedet super solum excelsum et elevatum, sanctificare ne cessemus ; gratias vero agamus pro anima quæ seducta fuerat, quam lupo rapuit, quam avulsit pastor, quam rapuit diabolus, sed abstulit ille

cleimens ac benignus; ut os omne hæreticum, et lingua blasphema furens, laudet Patrem et Filium et Spiritum sanctum in sæcula. Amen (a).

Ejusdem in diem tertium creationis, et de resurrectione.

1. Mundi Artifex sole, luna, stellis cælum ornavit, terramque floribus et plantis coronavit, atque omnem creaturam variis decoravit ornatibus: nos vero par est, resumpto de creatione sermone, opificia quidem mirari, Opificem autem adorare. Neque enim hæc scripta sunt solum, ut discamus illa facta esse, sed ut Opificem admiremur. Dictum est illum primo die creaturarum materiam produxisse: secundo die, quomodo ex rariore mollioreque aquarum materia firmamentum constituerit, ideoque firmamentum vocatum fuerit. Idcirco etiam Christus totum orbem terrarum extenuatum et emollitum, diversoque plurium deorum errore ceu materia dissipatum, collegit, et unam fidem fecit, quam firmamentum vocat Apostolus his verbis: *Secundum firmamentum fidei in Christum* (Col. 2. 5). Divisa est igitur abyssus; eratque aqua illa quæ infra manebat abyssus, atque etiam illa quæ sursum et sublimis erat abyssus. Unde hoc? Ait David: *Abyssus abyssum invocat in voce cataractarum tuarum* (Psalm. 41. 8). Divisa est itaque abyssus, et factum est firmamentum: deinceps terra operta erat aqua. Et dixit Deus, inquit, *Congregetur aqua quæ sub cælo est in congregationem unam, et appareat arida* (Gen. 1. 9).

Contra Anomæos. — Quandoquidem omnia intelligere volunt miseri illi hæretici, et incomprehensibilis naturæ modum scrutantur, dicant quomodo congregata sit aqua, aut congregata quoniam recesserit. Non enim, secundum vos, nullo examine vocibus hærendum est, sed res sunt quærendæ. Dixit Deus: *Congregetur aqua*. Quoniam congregata fuit? In mare. An mare tunc plenum non erat? Terra plena erat, utique sane et mare. Quoniam igitur congregata est? Qui illa quæ in pedibus habent, quæque videntur non possunt capere, inscrutabilem altitudinem curiose perquirunt, et incomprehensibilem divinitatis abyssum, neque mare, quod est incomprehensibile, deterret eos ab explorando Artifice. Ideo hæreticis dicat propheta: *Erubescant hæretici, dixit mare* (Isai. 23. 4). Quoniam igitur loco congregatæ sunt aquæ? Audi. Quando terram fecit Deus, nondum erant concava montium; sed simul atque dixit, *Congregetur aqua*, terra dirupta est, ac sinus fecit. Quæ res commonstratur, nempe quod terra dirupta fuerit, ex insulis et montibus hinc inde positis. Ideoque reliquit Deus insulas et montes, ut discas ea a principio conjuncta fuisse: Dei autem verbum hæc segregavit. *Congregetur aqua*, nudata est terra. Sciendum autem, terram, quæ sic hodie appellatur, a Deo nec terram esse factam, neque hoc nomine vocatam: sed a principio creationis nomen ejus fuisse, arida, ut ait David: *Quoniam ipsius*

¹ Hæc, quemadmodum dixit.... dixit mare, neque in savi. neque in Combetis. leguntur.

(a) Sic desinit Vaticanus.

est mare, et ipse fecit illud, et aridam formaverunt manus ejus (Psalm. 94. 5). Arida facta est, cognominata autem fuit terra: quemadmodum hoc firmamentum conditum est, et vocatum est cælum. Facto igitur aquarum divortio, prodiit arida, speciem habens inebriatæ terræ: aquæ enim nuperrime recesserant. Ubi ergo detecta fuit terra, jubet Creator: « Germinet terra herbam fœni, seminantem semen secundum genus et secundum similitudinem, et lignum fructiferum, cujus semen in ipso sit, secundum genus et secundum similitudinem » (Gen. 1. 11): Neque hoc pudore afficit hæreticos. Herba et ligna et fœnum generant secundum similitudinem, et Deus dissimilem sibi genuit? Et cum quadrupedes rursus, reptilia et aves facta sunt, dicit Deus: *Educant aquæ reptilia animarum viventium, et volatilia volantia super terram secundum genus* (Gen. 1. 20). Feræ, reptilia, volatilia, natatilia, herba, fœnum, ligna, secundum genus et secundum similitudinem generant: solusque Deus dissimilem genuit? Cumque nos creavit Deus, dixit: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* (Gen. 1. 26): opus est secundum similitudinem, et artifex dissimilis?

2. Sed rem miram vide: sepe namque hæretica nequitia latibulum reperit. Si, inquit, ita dixeris Filium secundum similitudinem, ut et nos, id admittimus. Enimvero aliud est naturæ similitudo, aliud gratiæ. Nos secundum similitudinem, ille similitudo est: nam *Qui vidit me, vidit Patrem* (Joan. 14. 9); nos secundum similitudinem. Servos autem Dei oportet dictionum discrimina quærere. Dixit Deus: *Germinet terra herbam fœni, et lignum fructiferum faciens fructum*. Deinde dicit: *Educet terra quadrupedes et bestias*. Cur ibi, *Germinet*, hic, *Educet*, dicit? Germina et ligna fructusque quotannis germinant. Quia igitur semina in terra mansura erant, et ex illa proditura, ideo ait, *Germinet*. Et circa animalia, *Educet*, quia cum semel ex terra orta essent, non ultra a terra, sed per successionem gignuntur. *Factum est ita*. Verbum in opus decurrit; ornata fuit terra; oportebat demum ornari cælum.

Cur solem et lunam non primo die fecerit Deus. — Cur prius terram exornat, quam cælum? Propter ærorem multiplicium deorum, qui exoriturus erat, solem, lunam, stellas coluerunt. *Dixit Deus, Fœ luminaria in firmamento cæli* (Genes. 1. 14). Cur lem et lunam non primo die fecit? Quia nondum factum fuerat firmamentum, in quo illa ponenda erant. Neque ob hanc tantum causam; sed quia nondum erant fructus, qui ab illis foverentur. Tertio namque fructus germinarunt. Ac ne putaretur illos ex natura germinasse, post absolutam creationem, Deus fecit solem, lunam et stellas. Undenam illa fecit? Dictum est enim ipsum primo die exstantibus cuncta fecisse, reliquis autem diebus exstantibus. Unde ergo sol? Ex luce quæ primo facta fuerat, quam mutavit ut voluit Artifex, riasque species convertit: illic lucis materiam, hinc stellas: quemadmodum si quis præmitteret aurum mas-

τῶν χειλέων μου. Διὰ τῶν χειλέων; Τὰ πρόθυρα τῶν μυστηρίων. Τί λέγομεν οἱ πιστοί; Τοῦτο τὸ μυστήριον ἀφίησιν ἀμαρτίας. Λέγει καὶ τὰ Χερουβεὶμ· Ἰδοὺ ἀφήρηκα τὰς ἀμαρτίας σου. Εἶδες τὸν τύπον; εἶδες τὴν ἀλήθειαν λάμπουσιν; Αὐτὸν τοίνυν τὸν ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου μὴ διαλείπωμεν ἀγιάζοντες· εὐχαριστήσωμεν δὲ καὶ ὑπὲρ τῆς ψυχῆς τῆς δελεασθείσης, ἣν ἥρπασεν ὁ λύκος, καὶ ἀπέσπασεν ὁ ποιμὴν, καὶ ἥρπασεν ὁ διάβολος, καὶ ἀφελίκατο ὁ φιλόθρωπος· ἵνα πᾶν στόμα αἰρετικὸν, καὶ πᾶσα γλῶσσα μαινομένη βλασφημίαν, ὑμνήσῃ Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν τρίτην ἡμέραν τῆς κοσμοποιίας, καὶ περὶ ἀναστάσεως.

α'. Ὁ μὲν τοῦ κόσμου τεχνίτης ἡλίψ καὶ σελήνη καὶ ἄστροις τὸν οὐρανὸν ἐκαλλώπισε, καὶ τὴν γῆν ἀνέσσει καὶ φυτοῖς ἐστεφάνωσε, καὶ πᾶσαν τὴν κτίσιν διαφόρως ἐποικίλλεν· ἡμεῖς δὲ δεῖ τὸν τῆς δημιουργίας λόγον ἀναλαβόντας θαυμάζειν μὲν τὰ γεγεννημένα, προσκυνεῖν δὲ τὸν τεχνίτην. Οὐ γὰρ ἐγράφη ταῦτα ἵνα μάθωμεν ὅτι γέγονε μόνον, ἀλλὰ καὶ θαυμάσωμεν τὸν ποιῆσαντα. Εἴρηται ὅτι τῇ πρώτῃ τὰς ὕλας τῶν κτισμάτων παρήγαγε· τῇ δευτέρᾳ πῶς τὸ στερέωμα ἐξ ἡραιωμένης φύσεως τῶν ὑδάτων συνεστήσατο, καὶ διὰ τοῦτο στερέωμα ἐκλήθη. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὁ Χριστὸς τὴν οἰκουμένην πᾶσαν ἐξηραιωμένην, καὶ κεχαυωμένην, διαφόροις πολυθέου πλάνης ὕλαις ἐσκορπισμένην, συνήγαγε, καὶ μίαν ἐποίησε πίστιν, καὶ καλεῖ αὐτὴν ὁ Ἀπόστολος στερέωμα, λέγων· Κατὰ τὸ στερέωμα τῆς εἰς τὸν Χριστὸν πίστεως. Ἐμερίσθη τοίνυν ἡ ἄβυσσος, καὶ ἦν τὸ μείναν κάτω ὕδωρ ἄβυσσος, καὶ τὸ ὑψωθὲν ἄνω ἄβυσσος. Πόθεν τοῦτο; Λέγει Δαυὶδ· Ἀβυσσος ἄβυσσον ἐπικαλεῖται εἰς φωνὴν τῶν καταρατικῶν σου. Ἐμερίσθη τοίνυν ἡ ἄβυσσος, καὶ ἐγένετο στερέωμα· λοιπὸν ἡ γῆ ἐκεκάλυπτο ὕδατι. Καὶ εἶπε, φησὶν, ὁ Θεός· Συναχθήτω τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς συναγωγὴν μίαν, καὶ ἐξηθήτω ἡ ξηρά.

Ἐπειδὴ πάντα^α βούλονται οἱ ἄθλιοι τῶν αἰρετικῶν παῖδες, καὶ τρόπον ἐρευνῶσιν ἀκατάληπτου φύσεως, εἴπωσι πῶς συνήχθη τὸ ὕδωρ, καὶ ποῦ συνήχθη, ἢ συναχθὲν ποῦ ἐχώρησεν. Οὐ γὰρ ἀκολουθεῖν δεῖ, καθ' ὅμας, ἀπλῶς ταῖς φωναῖς, ἀλλὰ ζητεῖν τὰ πράγματα. Εἶπεν ὁ Θεός· Συναχθήτω τὸ ὕδωρ. Ποῦ συνήχθη; Εἰς τὴν θάλασσαν. Οὐ γὰρ ἦν τότε πεπληρωμένη ἡ θάλασσα; Ἡ γῆ ἐπεπληρωτο, πάντως καὶ ἡ θάλασσα. Ποῦ οὖν συνήχθη; Οἱ τὰ ἐν ποσὶ καὶ ὀρώμενα μὴ δυνάμενοι καταλαβεῖν, πολυπραγμονοῦσι βυθὸν ἀνεξιχνίαστον, καὶ ἄβυσσον θεότητος ἀκατάληπτον, καὶ οὐκ ἐντρέπει^β αὐτοὺς ἡ θάλασσα ἀκατάληπτος οὕσα ἐρευνᾶν περὶ τοῦ τεχνίτου. Διὰ [455] τοῦτο καὶ πρὸς αἰρετικούς λεγέτω ὁ προφήτης· Αἰχμυνηθήσαν αἰρετικοί, εἶπεν ἡ θάλασσα· ὥσπερ εἶπεν· Αἰσχύνθητι Σιδὼν, εἶπεν ἡ θάλασσα^γ. Ποῦ οὖν συνήχθη τὰ ὕδατα; Ἀκούε· Ὅτε τὴν γῆν ἐποίησεν ὁ Θεός, οὐδέπω ἦν τὰ κοιλώματα τῶν ὀρέων· ἀλλ' ἅμα εἶπε, Συναχθήτω τὸ ὕδωρ, καὶ ἐρράγη ἡ γῆ, καὶ κόλπους

ἐποίησε. Μαρτυρεῖ τῷ πράγματι, ὅτι γῆ ἐστὶν ἡ σχισθεῖσα, αἱ νῆσοι, τὰ ὄρη μεταξύ. Καὶ διὰ τοῦτο κατέλιπεν ὁ Θεὸς τὰς νήσους καὶ τὰ ὄρη, ἵνα μάθῃς ὅτι ἀπ' ἀρχῆς συνήπτο· Θεοῦ δὲ λόγος αὐτὰ ἐβόησεν. Συναχθήτω τὸ ὕδωρ, ἐγυμνώθη ἡ γῆ. Δεῖ δὲ εἶδέναι, ὅτι ὁ Θεὸς τὴν γῆν, τὴν σήμερον οὕτω καλουμένην, οὕτε γῆν ἐποίησεν, οὕτε θνομα αὐτῇ τοιοῦτον ἔδωκεν· ἀλλ' ἦν τὸ θνομα τῆς κοσμοποιίας ἀπ' ἀρχῆς, ἡ ξηρά, ὡς λέγει Δαυὶδ· Ὅτι αὐτοῦ ἐστὶν ἡ θάλασσα, καὶ αὐτὸς ἐποίησεν αὐτήν, καὶ τὴν ξηρὰν αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐπλασαν. Ξηρὰ ἐγένετο, ἐπεκλήθη δὲ γῆ· ὥσπερ τοῦτο τὸ στερέωμα ἐγένετο, ἐπεκλήθη δὲ οὐρανός. Χωρισθέντων τοίνυν τῶν ὑδάτων, προῆλθεν ἡ ξηρά, ὅψιν ἔχουσα γῆς μεμεθυμένης· νεωστὶ γὰρ ὑπεχώρησαν τὰ ὕδατα. Ὡς οὖν ἐγυμνώθη ἡ γῆ, κελεῖται ὁ Δημιουργός· Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, σπεῖρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοίότητα, καὶ ξύλον κάρπιμον, οὗ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοίότητα. Οὐδὲ τοῦτο αἰσχύνει τοὺς αἰρετικούς. Βοτάνη καὶ ξύλα καὶ χόρτος γεννᾷ καθ' ὁμοίότητα, καὶ ὁ Θεὸς ἀνόμοιον ἐγέννησε; Καὶ ὅτε τὰ τετράποδα πάλιν καὶ τὰ ἐρπετὰ καὶ πετεινὰ ἐγένετο, λέγει ὁ Θεός· Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἐρπετὰ ἢ ψυχῶν ζωῶν, καὶ πετεινὰ πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ γένος. Τὰ θηρία, τὰ ἐρπετὰ, τὰ πετεινὰ, τὰ νηκτὰ, ἡ βοτάνη, ὁ χόρτος, τὰ ξύλα, κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοίότητα γεννᾷ· καὶ μόνος ὁ Θεὸς ἀνόμοιον ἐγέννησεν; Καὶ ἡμεῖς μὲν δημιουργῶν ὁ Θεὸς εἶπε· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέρων καὶ ὁμοιωσιν· τὸ ἔργον καθ' ὁμοίωσιν, καὶ ὁ τεχνίτης ἀνόμοιος;

β'. Ἄλλ' ὅρα τὸ θαυμαστόν· πολλάκις γὰρ ἡ αἰρετικὴ κακία εὐρίσκει φωλεόν· Ἐάν οὕτω, φησὶν, εἴπῃς τὴν Υἱὸν καθ' ὁμοίωσιν, ὡς καὶ ἡμεῖς, δεχόμεθα. Ἄλλο γὰρ φύσεως ὁμοιότης, ἄλλο χάριτος. Ἡμεῖς καθ' ὁμοίωσιν, ἐκεῖνος ὁμοιώσις; Ὁ γὰρ ἑωρακῶς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα· ἡμεῖς δὲ καθ' ὁμοίωσιν. Δεῖ δὲ τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ ἐρωτᾶν τὰς διαφορὰς τῶν λέξεων. Λέγει ὁ Θεός· Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, καὶ ξύλον κάρπιμον ποιῶν καρπόν. Εἴτα λέγει· Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ τετράποδα καὶ θηρία. Διὰ τί ἐκεῖ, Βλαστησάτω, καὶ ὧδε, Ἐξαγαγέτω; Τὰ βλαστήματα καὶ τὰ ξύλα καὶ οἱ καρποὶ κατ' ἐνιαυτὸν βλαστάνουσιν. Ἐπειδὴ οὖν ἐμελλε τὰ ὕδατα^δ παραμένειν τῇ γῇ, καὶ πάντως ἐξ αὐτῆς προέρχεσθαι, [456] διὰ τοῦτο, Βλαστησάτω· τὰ μέντοι ζῶα διὰ τοῦτο, Ἐξαγαγέτω, ἐπειδὴ ἅπαξ ἀπὸ γῆς γεννηθέντα, οὐκ ἐτι πάλιν ἀπὸ γῆς, ἀλλ' ἀπὸ τῶν διαδοχῶν τίκονται. Ἐγένετο οὕτως. Ἐδραμεν εἰς ἔργον ὁ λόγος, ἐκοσμήθη ἡ γῆ· ἔδει λοιπὸν κοσμηθῆναι καὶ τὸν οὐρανόν.

Διὰ τί δὲ προγενεστέρων ποιεῖ τὴν διακόσμησιν τῆς γῆς τοῦ οὐρανοῦ; Διὰ τὴν μέλλουσαν ἀνακύπτειν πολύθεον πλάνην, περὶ ἥλιον καὶ σελήνην καὶ ἄστροα. Εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτωσαν φωστῆρες ἐν τῷ στερέωmati τοῦ οὐρανοῦ. Τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ διὰ τί οὐκ ἐποίησεν ἥλιον καὶ σελήνην; Ἐπειδὴ οὐδέπω ἦν τὸ στερέωμα γενόμενον, ἐν ᾧ ἐμελλε πεπιχθῆναι. Καὶ οὐ διὰ τοῦτο μόνον, ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδέπω ἦσαν καρποὶ

^α Hic desiderari videtur vocū aut εἶδέναι.

^β Sav. ἐντρέπει.

^γ Hec verba, ὥσπερ... θάλασσα, desunt in Sav. et Combefis.

^δ Sic omnes mss. Estque lectio haud dubie vitiosa. Putat Combefisius legendum τὰ σπέρματα, vel τὰ φυτὰ. Melius fortasse ταῦτα, unde errore librarii τὰ ὕδατα factum sit.

οἱ ὀρεῖοντες θάλασσαι. * Τῇ γὰρ τρίτῃ ἐβλάστησαν οἱ καρποί. Καὶ ἵνα μὴ νομισθῇ πάλιν, ὅτι τῇ φύσει τοῦ ἡλίου ἐβλάστησαν, ὅτε ἀπηρτίσθη ἡ δημιουργία, τότε λοιπὸν ποιεῖ ὁ Θεὸς ἡλίου, σελήνης, ἀστρα. Πόθεν τὰ αὐτὰ ἐποίησεν; Ἐρρηται γὰρ, ὅτι τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ ἐκ μὴ ὄντων ἐποίησε τὰ πάντα, ταῖς δὲ ἄλλαις ἐξ ὄντων. Πόθεν οὖν ὁ ἥλιος; Ἐκ τοῦ γενομένου φωτὸς τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ, ὃ μετέβαλεν ὡς ἡθέλησεν ὁ τεχνίτης, καὶ εἰς διαφόρους μετεσκεύασεν ἡφεις, ἐκεῖ τὴν ὕλην τοῦ φωτὸς, ὥδε τοὺς ἀστέρας· ὡς εἰ τις προβάλοιτο μᾶζαν χρυσοῦ, καὶ μετὰ ταῦτα νομίσματα κατακόψας, οὕτως διαθείη τοῦ φωτὸς τὴν διακόσμησιν. Ὡς περὶ γὰρ τὴν ἄβυσσον τότε ἐν ὕδωρ ὑπάρχουσαν ἐμέρισεν εἰς τὰς θαλάσσας, εἰς ποταμούς, εἰς πηγὰς, εἰς λίμνας, εἰς κράτα· οὕτω καὶ τὸ φῶς, ἐν ὑπάρχον, μονοειδές, κατατεμὼν ὁ τεχνίτης, ἐμέρισεν εἰς ἥλιον καὶ σελήνην καὶ ἀστρα. Θέλω δὲ ζητῆσαι, πῶς ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοὺς φωστῆρας· φαίνεται γὰρ ποιήσας αὐτοὺς ἔξω τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τότε πῆξας ἄνω. Ὡς περὶ τεχνίτης, ἐπειδὴ ἀπαρτίση εἰκόνα, τότε πηγυσεν αὐτὴν ἐν τοίχῳ· οὕτως ὁ Θεὸς πρῶτον ἐποίησε τοὺς φωστῆρας ἔξω τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τότε ἐπηξεν ἄνω, ὡς περὶ τεχνίτης, ὡς μαρτυρεῖ ἡ Γραφή. Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοὺς δύο φωστῆρας, καὶ ἔθετο αὐτοὺς ἐν τῷ οὐρανῷ. Πῶς οὖν αὐτοὺς ἐπηξεν; Ἄρα μὴ ὁμοῦ ἦσαν οἱ δύο πεπηγμένοι; Οὐκ ἔχει λόγον. Ἀλλὰ τί; Κατὰ τὴν φωνὴν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ἡ πῆξις. Ἔθετο, φησὶν, ὁ Θεὸς τοὺς φωστῆρας, τὸν φωστῆρα τὸν μέγαν εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας, καὶ τὸν φωστῆρα τὸν ἐλάττω εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτός. Ὅτε ὁ ἥλιος ἐπάγη εἰς ἀνατολὴν, ἐπάγη ἡ σελήνη εἰς δύσιν· ἐπειδὴ ἐκείνη μὲν ἄρειν τῆς νυκτὸς ἐκελεύσθη, ὁ δὲ τῆς ἡμέρας. Ἐγένετο οὖν ἡ σελήνη, καὶ γεννᾶται τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ πανσέληνος. Οὐ γὰρ ἔδει ἡκρωτηριάσθαι τὸ ἔργον εὐθέως, ἀλλ' ἔδει δειχθῆναι τὸν φωστῆρα οἷος ἐγένετο. Μετὰ δὲ ταῦτα τῇ ἀλλοιώσει ἐδείξε χρόνους καὶ καιροὺς καὶ διαφορὰς ἡμερῶν. Ποιεῖ οὖν αὐτὴν ὁ Θεὸς ὡς πεντεκαίδεκατάλαν πεπληρωμένην. Ὁ ἥλιος ἀνέτελλεν ὀρθρῶν· ὅτε γὰρ ἐπάγη ἡ σελήνη ἐν τῷ ὀρθρῷ, ἐφαίνετο πρὸς δύσιν. Ὡς οὖν ἔτρεχεν ὁ ἥλιος τὴν ἰδίον δρόμον πρὸς δύσιν, ἡ σελήνη ἤρχετο εὐθέως τοῦ ἀνατέλλειν, ἵνα πληρωθῇ τὸ, Ἀρχέτωσαν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός.

Λοιπὸν ζήτημα β'. Διὰ τί [457] ὁ Θεὸς πεπληρωμένην ἐποίησε τὴν σελήνην; Πρόσχε· τὸ γὰρ νόημα βαθύ. Ἐρχῆν αὐτὴν τῇ τετάρτῃ ἡμέρᾳ γεναμένην, ὡς τεταρτάλαν φαίνεται. Ἀλλὰ πάλιν εἰ ἦν τεταρτάλη, τὸ ἄκρον τῆς δύσεως οὐκ ἀντεῖχεν. Εὐρέθη οὖν πλεονεκτοῦσα ἔνδεκα ἡμέρας· τεταρτάλη ἐγένετο, καὶ ἐφαίνετο ὡς πεντεκαίδεκατάλη· ἔνδεκα ἡμέρας ἐπλεονέκτει λοιπὸν ἡ σελήνη τὸν ἥλιον, οὐ τῇ ποιήσει, ἀλλὰ τῇ φάσει. Διὰ τοῦτο ἄς τότε ἐπλεονέκτεσεν ἡ σελήνη, ἀποδίδωσι τῷ ἡλίῳ. Ὁ γὰρ κατὰ σελήνην καὶ καθ' ἕκαστον μῆνα ἀπὸ εἰκοσι ἐννέα ἡμισυ ἡμερῶν ἀριθμὸς γινώμενος, ποιεῖ ἐν τοῖς δεκαδύο μῆσι τοῦ ἐνιαυτοῦ ἡμέρας τριακασίας πενήτηκοντα τέσσαρας. Ἐὰν γὰρ οὕτω ψηφίσῃ τὸν μῆνα ἀπὸ εἰκοσι ἐννέα ἡμισυ ἡμερῶν, γίνονται τοῦ ἐνιαυτοῦ ἡμέραι τριακασίας πενήτηκοντα τέσσαρες, ἵνα ἄς ἐπλεονέκτεσεν τότε ἡμέρας ἡ σελήνη κατ' ἐνιαυτὸν ἀποδίδωσι τῷ ἡλίῳ. Ὁ ψηφιστὴς ψηφίζεται.

γ'. Γενηθήτωσαν φωστῆρες ἐν τῷ στερεώματι

* Hæc apud Cosmam Ægyptium habentur p. 323, ubi ad secundum sermonem pertinere male dicuntur in titulo.
 β Hæc habes apud Cosmam p. 323.

τοῦ οὐρανοῦ, ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐπεὶ ἡ φύσις τοῦ πυρὸς ἀνώδρομος ἦν, χαλινὸν ἐπιτίθειν ὁ Θεὸς τῇ φύσει, ὥστε μὴ ἄνω πέμπειν τὴν αὐτὴν, ἀλλὰ κάτω. Πῦρ γὰρ οὐκ ἀνέχεται προσέχειν κάτω, ἀλλ' ἄνω. Ἐὰν ἔχῃς δάδα, στρέψον αὐτὴν κάτω, καὶ ὁρᾷς ὅτι καὶ τὸ ὄργανον στρέψῃς, τὸ πῦρ ἄνω τρέχει. Ἐπειδὴ οὖν ᾔδει αὐτοῦ τοιαύτην εἶναι τὴν φύσιν, ἐπέθηκεν αὐτὴν, ἵνα μὴ κατὰ τὴν φύσιν λάμπῃ, ἀλλὰ κατὰ τὸ πρόσταγμα. Εἰ τις ὅμων παρατηρησάτω (sic) ἔλαιον ἀπὸ λύχνου, πῶς συγκαταστᾶται τῷ ἔλαιῳ τὸ πῦρ, καὶ ἡ μὲν βία τοῦ ἐλαίου κάτω ἔλκει, ἡ δὲ φύσις τοῦ πυρὸς ἄνω τρέχει, καὶ ὡς περὶ βίαν ὑπιστάμενον καταβοᾷ· εἰ ποτε γὰρ ἀναγκάζεται πῦρ τρέχειν παρὰ τὴν ἀκολουθίαν, φωνὴν ἀφίησιν ὡς βίαν πάσχον, ὡς παρὰ φύσιν ὀδεῖον. Ὅταν γὰρ τι παρὰ φύσιν ἐν τῷ στοιχείῳ γένηται, βοᾷ. Διατί; Ὅταν ἐπιβληθῇ ἔλαιον τῷ πυρὶ, φωνὴν οὐκ ἀφίησιν· ἐὰν δὲ ὕδωρ ἐπιβληθῇ, τρίζει. Καὶ τοῦτο ὕγρον, κάκεινο ὕγρον. Ἀλλ' ἐπειδὴ κάκεινο ἀπὸ ξύλου ὄφον, καὶ ἡ ἔλαιο τρέφουσα, φλὸν δὲ ἀεὶ τῷ ξύλῳ τὸ πῦρ, δέχεται ἡδέως τὰ ἀπὸ τοῦ συγγενοῦς. Ἐὰν δὲ ὕδωρ πυρὶ ἐπιβληθῇ, τρίζει· τῷ γὰρ ἐναντίῳ μάχεται. Τὸ πῦρ ἰδίον ἐστὶ τοῦ ἀέρος· συγγενὲς γάρ. Φυσᾷς εἰς λύχνον, καὶ καπνίζει ὁ ἀήρ τὸ πῦρ, καὶ οὐδαμοῦ εὐρίσκεται· τὸ γὰρ συγγενὲς ἔδραμε. Βλέπε τοῦ Τεχνίτου τὴν σοφίαν, βλέπε τὴν δύναμιν. Ἔθηκε τοὺς φωστῆρας ἐν τῷ οὐρανῷ, ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἔστωσαν, φησὶν, εἰς σημεῖα καὶ εἰς ἡμέρας καὶ εἰς ἐνιαυτούς.

Τί ἐστὶν, Εἰς σημεῖα; Οἱ μὲν ματαιολόγοι περὶ ἀστρολογίας ἑαυτῶν ἐκένυσαν τὰς ἐλπίδας, σημειώμενοι πράγματα ἀνυπόστατα. Ὅτι γὰρ οὐκ ἐστὶ τι σημειώσασθαι περὶ ζωῆς ἀνθρώπων ἀπὸ ἀστρων, μαρτυρεῖ Ἡσαΐας λέγων· Ἀναστήτωσαν οἱ ἀστρολόγοι τοῦ οὐρανοῦ, καὶ οἱ βεβήκοντες τὰ σημεῖα, καὶ εἰπάτωσάν σοι τί μέλλει γίνεσθαι. Περὶ μὲν οὖν ζωῆς ἀνθρώπων εὐδὲν σημείον δίδωσιν οὐρανός. Θέλεις δὲ μαθεῖν αὐτοῦ τὰ σημεῖα; Σημαίνει δρυδρους, ἀνέμους, χειμῶνα, εὐδίαν. Τὰ ἀστρα ταῦτα σημαίνει, καὶ τοῦτο διὰ Θεοῦ φιλανθρωπίαν, ἵνα ὁ ναυτίλος ἴδῃ τὸ σημεῖον, καὶ φύγῃ τὸν κίνδυνον· ἵνα ὁ γεωργὸς ἴδῃ δσμήν^δ χειμῶνος, καὶ προλαβὼν ἀρσενίσῃ γῆν. [458] Γίνεται σημείον καὶ πολέμου καὶ εἰρήνης. Ταῦτα ὁ Σωτὴρ ἐβεβαίωσεν, ἀτινά εἰσιν ἀπλά καὶ ἀπερίεργα. Λέγει γὰρ τοῖς Ἰουδαίοις· Ὑποκριταί, ἐὰν ἴδῃτε νεφέλην ἀπὸ δυσμῶν ἀνατέλλουσαν, λέγετε· Χειμῶν γίνεται· καὶ γίνεται οὕτως. Κἂν ἴδῃτε ὄψ^ε πυρρᾶζοντα τὸν οὐρανόν, λέγετε, Εὐδία, καὶ γίνεται εὐδία. Κἂν ἴδῃτε ὄψ^ε στυγνᾶζοντα τὸν οὐρανόν, λέγετε· Χειμῶν γίνεται. Καὶ ἐπάγει εἰτα· Τὸ πρόσωπον τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς οἴδατε δοκιμάζειν, τὸν δὲ καιρὸν τούτων οὐκ οἴδατε; Ταῦτα ἐστὶ τὰ σημεῖα τὰ ἀκίνδυνα παρατηρήσασθαι, θέροι, χειμῶνα, ὑετὸν, εὐδίαν. Ταῦτα καὶ τῆς εὐσεβείας οὐκ ἀλλότρια, καὶ τοῦ Θεοῦ ἴδια. Ἦν δὲ περὶ ἀστρολογίας πολὺν ἀποτεῖναι λόγον· ἀλλὰ χρεῖαν ἔχει καὶ τετονωμένης φωνῆς, καὶ ὄργανον μὴ ἀκλόνητος· συμβαδίζει γὰρ τῷ λόγῳ ἡ διάνοια, καὶ συνασθενεῖ τῇ γλώττῃ ὁ λογισμός. Ἐπὶ οὖν τὰ ἀπλούστερα χωρήσω.

^δ Sav. conj. παρατήρησεν τό. Combefis. dedit παρατηρήσατο ἔλ. Fort. leg. παρατηρήσαιο τὸ ἔλ.

^δ Savil. conj. ὁρμήν.

sam, indeque postea aureos cuderet; sic disposuit lucis ornatum. Quemadmodum enim abyssum, quæ tunc una erat aqua, divisit in maria, flumina, fontes, lacus, puteos: sic et lucem, quæ una uniusque speciei erat, dissecans Artifex divisit in solem, lunam et stellas. Porro libet inquirere, quomodo fecerit Deus luminaria: videtur enim ea extra cælum condidisse, ac tum superius fixisse. Quemadmodum artifex, cum perfecit imaginem, tunc in pariete infigit illam: sic Deus primo fecit stellas extra cælum, tuncque fixit eas sursum, sicut artifex, ut testificatur Scriptura: *Et fecit Deus duo luminaria, et posuit illa in cælo* (Genes. 1. 16. 17). Quomodo autem illa infixit? num ambo simul ante compacta erant? Id rationi est absolum. Sed quid? Secundum Dei vocem ipsa infixio fuit. Posuit, inquit, *Deus luminaria, luminare majus in principatus diei, et luminare minus in principatus noctis*. Cum sol fixus est in oriente, luna fixa est in occidente: quoniam huic quidem jussum fuerat præesse nocti, illi vero diei. Facta igitur est luna, et primo die plena gignitur. Non enim par erat statim mutilum opus apparere; sed oportebat luminare ostendi quale factum est. Postea vero ex mutatione ostendit tempora et tempestates et dierum vicissitudines. Illam igitur condidit Deus quasi decimam quintam plenam. Sol ortus est mane: quando enim infixa fuit luna in matutinis horis, apparuit in occidente. Ubi igitur sol cursum suum ad occidentem conficiebat, luna statim ad ortum veniebat, ut impleretur illud: *Dominentur diei et nocti* (Ibidem. v. 18).

Deus cur lunam plenam primo fecerit.—Aliud demum quæritur: cur Deus lunam plenam fecit? Animum adhibe: alta enim est sententia. Oportebat illam quarta die factam, quartam lucere. At si quarta fuisset, summum occidentis non occupasset. Inventa igitur est excedens undecim dies: quarta facta est, et apparebat ut quintadecima: undecim ergo diebus luna solem præcedebat, non secundum creationem, sed secundum lucis splendorem. Quamobrem quibus tunc luna excedebat diebus, eos soli restituit. Lunæ enim ac mensis cujusque numerus, a viginti novem et dimidio diebus, in duodecim anni mensibus, dies habet trecentos quinquaginta quatuor. Nam si ita calculum posueris, ut mensis sit dierum viginti novem et dimidii, anni dies sunt trecenti quinquaginta quatuor, ut quos luna tunc rapuit plures dies, per annum soli reddat. Supputet qui ejus artis peritus est.

3. *Fiant luminaria in firmamento cæli, ut luceant super terram* (Gen. 1. 14. 15). Quoniam ignis natura sursum tendebat, frenum naturæ Deus imposuit, ut radios non sursum emitteret, sed deorsum. Ignis enim non solet deorsum tendere, sed sursum. Si faciem habes, verte deorsum, et vilebis etiamsi instrumentum illud deorsum veritas, ignem tamen sursum tendere. Cum sciret ergo eam esse illius naturam, cohibuit illam, ne secundum naturam luceret, sed secundum præceptum. Si quis vestrum observavit oleum in lucerna, qua scilicet ratione cum oleo avellatur,

et vis olei infra trahat, natura vero ignis sursum tendat, ac quasi vim patiat, clamat: si quando enim ignis cogatur currere, contra morem suum, vocem emittit, ac si vim pateretur, ac si contra naturam tenderet. Si quid enim elemento præter naturam accidat, ipsum clamat. Quare? Oleum cum injectum fuerit in ignem, vocem non emittit; aqua, si injecta fuerit, stridet. Atqui et hoc et illud est humidum. Sed quia oleum ex ligno opsonium nascitur, et olea nutrit ipsum, ignisque semper est ligno amicus, libenter accipit quod ex affini natura est. Sin autem aqua in ignem immittatur, stridet, quod cum contrario pugnet. Ignis aeri amicus est; affinis enim est ei. Insufflas in lucernam, et aer ignem in fumum vertit, ac nusquam comparet: nam quod affine erat abcessit. Vide Artificis sapientiam, vide potestatem. Posuit luminaria in cælo, ut lucerent super terram: *Et sint, inquit, in signa, et in dies, et in annos.*

Astrologia vana quæ. Discrimen inter χρόνος et καιρός. Filius non facius est.—Quid est, *In signa*? Qui astrologiam vane tractant, spem suam evacuarunt, res significantes quæ nusquam existunt. Quod enim stellæ nihil significant circa vitam hominum testificatur Isaias dicens: *Surgant astrologi cæli, et qui signa vident; et dicant tibi quid futurum sit* (Isai. 47. 13). De vita ergo hominum nullum signum dat cælum. Vis ejus signa discere? Significat pluvias, ventos, hiemes ac tempestates, tranquillum aerem. Hæc significant stellæ, idque per Dei benignitatem, ut nauticus signum videat, et periculum effugiat; ut agricola hiemis sensum habeat, et antevertens terram aratro sulcet. Est et belli et pacis signum. Hæc Servator affirmavit, quæ utique sunt simplicia, et exploratu facilia. Ait quippe Judæis: « Hypocritæ, si videritis nubem ab occasu orientem, dicitis, Venit tempestas » (Matth. 16. 2-4): « et ita fit. Et si videritis vespere rubicundum cælum, dicitis: Serenum; et venit serenum. Et si videritis sero triste cælum, dicitis, Tempestas venit » (Luc. 12. 54-56). Deindeque subjungit: « Faciem cæli et terræ probare scitis, illud autem tempus nescitis? » Hæc sunt signa quæ sine periculo observantur, æstas, hiems, pluvia, serenus aer. Hæc non sunt a pietate aliena, sed Dei propria. Multa potuissemus de astrologia dicere; sed opus fuisset et contentiore voce, et organo non fatisciente: nam cum sermone mens pari gressu procedit, et ratiocinium una cum lingua infirmatur. Ad ea ergo quæ sunt simpliciora procedamus. *Sint in signa et tempora.* Aliud enim est χρόνος tempus, et aliud καιρός opportunitas. Χρόνος diuturnitas est, et καιρός opportunitas. Nec est qui dicat, χρόνος est vindemiæ; nemo dicit, χρόνος est virginem locandi: sed, καιρός est virginem locandi, καιρός sementis et καιρός messis. Salomonque ait: καιρός parienti, et καιρός moriendi, et καιρός ædificandi, et καιρός destruendi (Eccle. 3. 2). Καιρός dicit opportunitatem. Hæc vero stellæ significant; puta, pleiadum ortum initium esse messis; pleiadum occasum, initium sementis. Hæc ab imple-

tate aliena, pietatique propria sunt. Καρποὶ sive tempora festa quoque vocantur. Ait Deus : *Tria anni tempora celebrabitis mihi, festum Azymorum, festum Pentecostes, et festum Scenopegiorum* (Deut. 16. 16). Tria tempora. Ecce signa, et tempora. Dies rursus in sabbato et menses facit luna. Sol annorum conversiones observat, vernam, æquinocbialem¹, æstivam, autumnalem. Stant leges immotæ. Dixit, et fixa sunt; mandavit, et fundata sunt. Hic demum animum advertite. Quis horum artifex? quis hæc fecit? Pater? Nemo inficiatur. Filius? Etiam hæretici fatentur, etsi non recte: dicunt enim, Pater Filium fecit, Filius autem omnia. Admittamne impietatem? Quia insolubilia vincula hæreticorum mentem constringunt, interrogemus prophetas: num is, qui omnia fecit, quempiam habeat majorem, an omnibus sit superior: sua enim ipsi propositione cadunt.

4. Dicunt, Omnia fecit Filius, ipsum vero Pater. Propitius nobis sit pro blasphemia: plane enim horror est impiorum verba iterare; attamen medicos imitemur, immittentes in vulnera manus, ut ulcera curemus: coactus etiam fuit Apostolus res turpissimas commemorare, non ut linguam fœdaret, sed ut peccata ablueret. Dicunt, Omnia fecit Filius, ipsum vero Pater. Interrogabo prophetas, quis et quantus sit is qui cælum fecit. Ait Isaias propheta: « Hæc dicit Dominus, qui fecit cælum, et fixit illud: qui fundavit terram, et quæ in illa sunt: qui dat spirationem populo qui in illa est, et spiritum calcantibus eam: Ego Dominus » (Isai. 42. 5. 6). « Ante me Deus non est, et post me Deus non est. Ego sum, et non est alius » (Isai. 43. 10. 11). Hæc dicit qui fecit cælum et terram Unigenitus, qui secundum hæreticos factus est, et postea creavit. Verum in sermonibus laborum suorum *Comprehensus est peccator* (Psalm. 9. 17). Ait beatus Jeremias: *Sic dicite. Quibusnam? Gentilibus; Dii qui cælum et terram non fecerunt, dispereant de terra* (Jer. 10. 11). Dominus, *Qui fecit cælos in intellectu* (Psalm. 135. 5), ipse Deus vivus et verus. Si verus est Deus ille qui fecit cælum, ipsi vero hæretici confitentur Filium esse eum qui fecit cælum et terram, quæ pugna cum dicit Christus, *Ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum* (Joan. 17. 3). Cum Servator aut per prophetas, aut per se hæc dicebat, non ad comparisonem cum Patre hæc dicebat, *Ut cognoscant te solum Deum*; sed ad differentiam eorum, qui falso dii appellantur, significandam. Quamobrem Paulus quoque dicit: *Conversi estis ab idolis, servire Deo vivo et vero* (1. Thess. 1. 9). Verum vocat, ut falsos confutet; vivum, ut mortua idola traducat. Ego vero puto, imo potius credo, mortuos adversum nos irasci, si audiant nos idola appellare mortua. Injuriæ, aiunt, irrogatis nostro ordini. Nos mortui vocamur, qui aliquando viximus: qui nunquam vivere, cur mortui appellantur? *Dii qui cælum et terram non fecerunt, dispereant* (Jer. 10. 11).

¹ Sic Vatic., Savil. et omnes Mss. Combefissius vero ex conjectura, æquinocbialem, in, hyberniam, mutavit: nec de ficta mutatione lectorem monuit.

Dominus, *Qui fecit cælos in intellectu* (Psalm. 135. 5) ipse vivus Deus et verus. Quis est vivus? Qui fecit cælum. Num stant hæreticorum definitiones? annu cadit eorum impietas? annon redarguitur eorum religio? annon dissolvitur pravitas? Conditoris ope comprehendere non potes, et Artificem curiose inquiris et exploras? Quid clamat David? *Quam magnificata sunt opera tua, Domine! Omnia in sapientia fecisti* (Psalm. 103. 24). Prophetæ opera magnifican hæretici Opificem minunt. Magnus ille consilio potens operibus, qui cælum formavit et fixit ex aquis non enim a miraculo abscedo. Ex aquis concretum est, et aquam gestat: ex aquis concretum est, abyssum gestat; omnino autem exemplo hæret, novum, inquam, hoc miraculum. Vidistin' tabulas: aqua gestatas, et desuper nivem gestare? Hiems fecit, et Deus non faciet? Fecit cælum, non ut sphaeram (a), ut philosophantur nugaces illi. Non enim sphaeram fecit quæ volvatur. Verum, ut ait prophetæ sol quomodo currit? *Qui statuit cælum sicut fornix et extendit illud velut tabernaculum* (Isai. 40. 22). Nemo nostrum ita impius est ut nugacibus illis fide habeat. Prophetæ dicunt cælum initium et finem habere. Ideo sol non ascendit, sed procedit. Dicit Scriptura: *Sol egressus est super terram, et Lot ingressus est in Segor* (Gen. 19. 23). Palam ergo est ex Scriptura solem egressum esse, non ascendisse: ac rursus, *A summo cælo egressio ejus* (Psalm. 18. 7), inquit non ascensus. Si sphaera est, summum non habet. Quod enim undique rotundum est, ubinam summum habet? Num ergo solus David dicit, an etiam Servator? Audi ipsum dicentem: « Cum venerit Filius hominis in majestate sua, mittet angelos suos cum tuba et voce magna, et congregabunt electos ejus a summo cælo usque ad summum cælum » (Matth. 24. 31).

5. *Futilis Severiani sphaericam orbis formam negantis opinio.* — Querimus autem ubi sol occidat, et ubi noctu currat. Secundum exteros sub terra; secundum nos autem, qui cælum tabernaculum esse dicimus, quidnam? Animum adhibe, quæso, num sit falsa sententia: sed si habeas signaculum veritatis testimonio firmatum, concurrit cum phrasi et locus. Cogita superpositam fornix (b). Oriens hic est, ut figura exprimitur: septentrio vero illic, ex opposito meridies, illic occidens. Sol oriens cum in occasum vergit, non sub terra occidit, sed egressus ad cæli fines, partes boreales percurrit, quasi muro quodam occultatus, aquis non sinentibus ut ejus cursus appareat, curritque per partes boreales, et orientem venit. Undenam hoc palam est? Ait Salomon in Ecclesiaste, quæ est scriptura certa dei, non adulterata: *Oritur, inquit, sol, et occidit. Oriens pergit ad austrum, et circuit ad boream circuit circumeundo, et in loco suo oritur* (Eccl. 1. 5).

(a) Vide Cosmam Ægyptium p. 335.

(b) De opinione quorundam veterum circa mundum in fornix morem structum vide quæ diximus in nostro ad Cosmam. Sed hæc pluribus agitantur a Cosma Ægyptio in Topographia sua, quam edidimus anno 1706.

μεν. Ἔστωσαν εἰς σημεῖα καὶ εἰς καιροὺς. Ἄλλο γὰρ χρόνος, καὶ ἄλλο καιρὸς. Χρόνος· μῆκος ἐστὶ, καιρὸς εὐκαιρία. Καὶ οὐδεὶς λέγει· Χρόνος ἐστὶ τοῦ τρυγῆσαι· οὐδεὶς λέγει· Χρόνος ἐστὶ τὴν παρθένον γῆμαι· ἀλλὰ, Καιρὸς τὴν παρθένον γῆμαι, καιρὸς σπόρου, καὶ καιρὸς θερισμοῦ. Καὶ Σολομὼν λέγει· *Καιρὸς τοῦ τεκεῖν, καὶ καιρὸς τοῦ ἀποθανεῖν, καὶ καιρὸς τοῦ οἰκοδομηῆσαι, καὶ καιρὸς τοῦ καταλῦσαι*. Καιρὸν τὴν εὐκαιρίαν λέγει. Σημαίνει δὲ τὰ ἄστρα τοῦτο· οὖον, ἀνατολὴ πλειάδων, ἀρχὴ θερισμοῦ· δύσις πλειάδων, ἀρχὴ σπόρου. Ταῦτα ἀλλότρια μὲν τῆς ἀσεβείας, ἴδια δὲ τῆς εὐσεβείας. Καιροὶ λέγονται καὶ ἑορταὶ τοῦ Θεοῦ. Λέγει· ὁ Θεός· *Τρεῖς καιροὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐορτάζετέ μοι· τὴν ἐορτὴν τῶν Ἀζύμων, τὴν ἐορτὴν τῆς Πεντηκοστῆς, τὴν ἐορτὴν τῶν Σκηνοπηγίων*. Τρεῖς καιροί. Ἰοῦ σημεῖα, καὶ καιροί. Ἡμέρας πάλιν ἐπὶ τοῦ σαββάτου καὶ μῆνας ἡ σελήνη ἐργάζεται. Ὁ ἥλιος ἐνιαυτῶν τὰς τροπὰς φυλάττει, ἐαρινὴν, ἱσημερινὰν, θερινήν, μετοπωρινήν. Ἐστήκασιν οἱ νόμοι ἀσάλευτοι. Εἶπε, καὶ ἐπάγησαν· ἐκέλευσε, καὶ ἐθέμελιώθησαν. Λοιπὸν ὧδε τὸν νοῦν· Τίς ὁ τούτων τεχνίτης; τίς ταῦτα ἐποίησεν; ὁ Πατήρ; Οὐδεὶς ἀντιλέγει. Ὁ Υἱός; Καὶ αἰρετικοὶ συντίθενται μὲν, οὐ καλῶς δέ· λέγουσι γάρ, ὅτι τὸν Υἱὸν ὁ Πατήρ ἐποίησεν, ὁ δὲ Υἱὸς τὰ πάντα. Δέχομαι τὴν ἀσέβειαν; Ἐπειδὴ δεσμοῖς ἀλύτοις σφίγγει τῶν αἰρετικῶν τὸν λογισμὸν, ἐρωτήσωμεν τοὺς προφῆτας· Ἡβ ὁ ποιήσας τὰ πάντα ἔχει τινὰ μείζων, ἢ πάντων ἐστὶν ἀνώτερος; τῇ γὰρ προτρέπει τῇ ἰδίᾳ πίπτουσιν.

δ'. Λέγουσιν, ὅτι πάντα ἐποίησεν ὁ Υἱὸς, αὐτὸν δὲ ὁ Πατήρ. Πλεως ἡμῖν γένηται ἐπὶ τῇ βλασφημίᾳ· ἐπ' ἀληθείας γὰρ φρίκη ἐστὶ δευτερώσαι τῶν ἀσεδῶν τὰ ῥήματα· ὅμως δὲ τοὺς λατροὺς μιμούμενοι, ἐμβάλλοντες· τὰς χεῖρας εἰς τὰ τραύματα, ἵνα καθάρωμεν τὰ ἔλκη· ἤναγκάσθη καὶ Ἀπόστολος μνημονεύεται αἰσχυρῶν πραγμάτων, οὐχ ἵνα τὴν γλῶτταν μολύνῃ, ἀλλ' ἵνα τὰ ἁμαρτήματα καθαίρῃ. Λέγουσιν, ὅτι [459] πάντα ἐποίησεν ὁ Υἱὸς, αὐτὸν δὲ ὁ Πατήρ. Ἐρωτήσω τοὺς προφῆτας, τίς ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ ποταμὸς ἐστὶ. Λέγει ὁ προφήτης Ἡσαΐας· *Τάδε λέγει Κύριος, ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν, καὶ πῆξας αὐτόν· ὁ στερεώσας τὴν γῆν, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ· ὁ διδοὺς πνοὴν τῷ λαῷ τῷ ἐπ' αὐτῆς, καὶ πνεῦμα τοῖς πατοῦσιν αὐτήν· Ἐγὼ Κύριος· Ἐμπροσθέν μου Θεὸς οὐκ ἐστὶ, καὶ μετ' ἐμέ Θεὸς οὐκ ἐστίν· Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἐστίν ἄλλος*. Ταῦτα λέγει ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ὁ Μονογενής, ὁ κατὰ τοὺς αἰρετικούς γενάμενος, καὶ τότε κτίσας. Ἀλλ' ἐν τοῖς λόγοις τῶν χειλέων αὐτοῦ *Συνελήθη ὁ ἁμαρτωλός*. Λέγει ὁ μακάριος Ἱερεμίας· *Οὕτως εἶπατε· Τίσι; Τοῖς Ἕλλησι· Θεοί, οἱ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν, ἀπολέσθωσαν ἐκ τῆς γῆς*. Κύριος, *Ὁς ἐποίησε τὸν οὐρανὸν ἐν συνέσει*, αὐτὸς Θεὸς ζῶν καὶ ἀληθινός. Εἰ ἀληθινός ἐστὶν ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν, ὁμολογοῦσι δὲ καὶ οἱ αἰρετικοί, ὅτι ὁ Υἱὸς ἐστὶν ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ποταμὸν ὅταν ἰδῇ ὁ Χριστός· *Ἴνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, καὶ ὃν ἐπεμψας Ἰησοῦν Χριστόν*; Ὅτε ὁ Σωτὴρ ἢ διὰ τῶν προφητῶν, ἢ δι' αὐτοῦ ταῦτα ἔλεγεν, οὐ πρὸς ἀν-

τιπαράθεσιν αὐτοῦ ταῦτα ἔλεγεν· *Ἴνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον Θεόν*· ἀλλὰ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν ψευδωνύμων. Ὅθεν καὶ ὁ Παῦλος φησιν· *Ἐπεστρέψατε ἀπὸ τῶν εἰδώλων, θοιλεύειν Θεῷ ζῶντι καὶ ἀληθινῷ*. Ἀληθινὸν καλεῖ, ἵνα τοὺς ψευδωνύμους ἐλέγξῃ· ζῶντα, ἵνα τὰ νεκρὰ εἰδῶλα στηλιτεύσῃ. Ἐγὼ μὲν νομίζω, μᾶλλον δὲ πιστεύω, ὅτι ἀγανακτοῦσι καθ' ἡμῶν οἱ νεκροί, ἐὰν ἀκούσωσιν ὅτι τὰ εἰδῶλα νεκρὰ καλοῦμεν. Ὑβρίζετε γὰρ ἡμῶν τὴν τάξιν, φησίν. Ἡμεῖς νεκροὶ καλούμεθα οἱ ποτὲ ζήσαντες· οἱ μηδέποτε ζήσαντες διατί νεκροὶ καλοῦνται; Θεοὶ οἱ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν, ἀπολέσθωσαν. Κύριος, *Ὁς ἐποίησεν τοὺς οὐρανούς ἐν συνέσει*, αὐτὸς ζῶν Θεὸς καὶ ἀληθινός. Τίς ὁ ζῶν; Ὁ ποιήσας τὸν οὐρανόν. Μὴ ἐστήκασιν τῶν αἰρετικῶν οἱ ὅροι; οὐ πίπτει αὐτῶν ἡ ἀσέβεια; οὐκ ἐλέγχεται ἡ θεοσέβεια; οὐ διαλύεται ἡ σκαιωρία; Τὰ ἔργα τοῦ ποιητοῦ καταλαβεῖν οὐκ ἰσχύεις, καὶ τὸν τεχνίτην περιεργάζῃ καὶ ἐξιχνεύεις; Τί βοᾷ Δαυὶδ; *Ὡς ἔμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε! Πάντα ἐν αἰσθήσει σου*. Προφῆται τὰ ἔργα μεγαλύνουσιν· αἰρετικοὶ τὸν τεχνίτην σμικρύνουσιν. Ὁ μέγας τῇ βουλῇ καὶ δυνατὸς τοῖς ἔργοις, ὁ τὸν οὐρανὸν πῆξας ἐξ ὑδάτων· οὐ γὰρ ἀφίσταται τοῦ θαύματος. Ἐξ ὑδάτων πέπηγται, καὶ ὕδωρ φέρει· ἀπὸ ὑδάτων ἐπάγη, καὶ ἄδυσσον βαστάζει· ὅπως δὲ ἔχεται ὑποδείγματος, τὸ κακὸν τοῦτο θαῦμα λέγω. Εἶδες πλάκας ἀπὸ ὑδάτος βασταζομένας, καὶ ἀνωθεν χιόνα φερούσας; Χειμῶν εἰργάσατο· Θεὸς οὐκ ἐργάζεται; Ἐποίησε τὸν οὐρανὸν οὐχ ὡς σφαῖραν, ὡς φιλοσοφοῦσιν οἱ ματαιολόγοι· οὐ γὰρ ἐποίησε σφαῖραν κυλιομένην, ἀλλ' ὡς φησιν ὁ προφήτης, ὁ ἥλιος πῶς τρέχει; *Ὁ στεγάζας τὸν οὐρανὸν ὡς καμάραν, καὶ διατείνας αὐτόν ὡς σκηνήν*. Οὐδεὶς ἡμῶν οὕτως ἀσεβῆς ὥστε πεισθῆναι τοῖς ματαιολόγοις. Οἱ προφῆται λέγουσιν, ὅτι ἀρχὴν ἔχει καὶ τέλος ὁ οὐρανός. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἥλιος οὐκ ἀναβαίνει, ἀλλ' ἔρχεται. Λέγει [460] ἡ Γραφή· *Ὁ ἥλιος ἐξῆλθεν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἰὼν εἰσῆλθεν εἰς Σητῶρ*. Ὡστε δῆλον ὅτι ἐξῆλθεν ὁ ἥλιος, κατὰ τὴν Γραφήν, καὶ οὐκ ἀνῆλθεν. Καὶ πάλιν, *Ἀπ' ἄκρου, φησὶ, τοῦ οὐρανοῦ ἡ ἐξοδος αὐτοῦ, οὐκ ἄνοδος*. Εἰ σφαῖρά ἐστιν, ἄκρον οὐκ ἔχει. Τὸ γὰρ πανταχόθεν· περιφερὲς, ποῦ ἔχει τὸ ἄκρον; Ἀρα οὖν ὁ Δαυὶδ μόνος λέγει, ἢ καὶ ὁ Σωτὴρ; Ἀκουε αὐτοῦ λέγοντος· *Ὅταν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, ἀποστελεῖ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ μετὰ σάλπιγγος καὶ φωνῆς μεγάλης, καὶ συνάξουσιν τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ ἀπ' ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ ἕως ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ*.

ε'. Ζητοῦμεν δὲ ποῦ δύνει ὁ ἥλιος, καὶ ποῦ τρέχει τὴν νύκτα. Κατὰ τοὺς ἔξω, ὑπὸ τὴν γῆν· καθ' ἡμᾶς δὲ τοὺς σκηνὴν αὐτὸν ἔλεγοντας, τί; Πρόσεχε, παρακαλῶ, εἰ μὴ διαψεύδεται τὸ ῥῆμα· ἀλλ' εἰ ἔχεις· σφραγίδα μαρτυρημένην ὑπὸ τῆς ἀληθείας, συντρέχει τῇ φράσει καὶ ὁ τόπος. Νόμισον εἶναι καμάραν ἐπικειμένην. Ἡ ἀνατολὴ ἐκεῖ ἐστὶ κατὰ τὸν τύπον· ἄρκτος ὧδε, μεσημβρία ἐκεῖ, δύσις ἐκεῖ. ἥλιος ἀνατέλλων καὶ μέλλων δύνειν, οὐχ ὑπὸ γῆν δύνει, ἀλλ' ἐξελθὼν τὰ πέρατα τοῦ οὐρανοῦ, τρέχει εἰς τὰ βορρινὰ· μέρη, ὥσπερ ὑπὸ τινα τοίχον κρυπτόμενος, μὴ συγχωρούντων τῶν ὑδάτων φανῆναι αὐτοῦ τὸν δρόμον. ἔ Savil. conj. αὐτοῦ. Combefis. dedit λέγοντας τὸν οὐρανόν, quod Monf. Interpretatus est. Edit.

^a Combefis. ἱσημερινῶν multavit.

^b Sav. si.

^c Sav. ἐμβάλλοντες, et in marg. conj. ἐμβάλλωμεν.

^d Sic Vatic. Sav. ἀλλ' ἔχεις.

^e Sic Cosmas verbe. Alii δὲ τρέπος.

^f Vatic. τὰ βορρινὰ hic et infra; Sav. θόρετα, ut Cosmas.

καὶ τρέχει κατὰ βορρὴνὰ μέρη, καὶ καταλαμβάνει τὴν ἀνατολὴν. Καὶ πόθεν τοῦτο δέλον; Λέγει ὁ μακάριος Σολομὸν ἐν τῷ Ἐκκλησιαστῇ· γραφὴ δὲ ἐστὶ μεμαρτυρημένη, οὐ παραγραφομένη· Ἀνατέλλει, φησὶν, ὁ ἥλιος, καὶ δύνει ὁ ἥλιος. Ἀνατέλλων πορεύεται εἰς δύσιν, καὶ κυκλοῖ πρὸς βορρᾶν· κυκλοῖ κυκλῶν, καὶ εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ ἀνατέλλει. Κατὰ μεσημβρίαν τρέχοντα, καὶ τὸν βορρᾶν κυκλοῦντα λοιπὸν μάθε ἐν τῇ τοῦ χειμῶνος καταστάσει· ἐπειδὴ οὐκ ἀπὸ μέσης τῆς ἀνατολῆς ἀνατέλλει, ἀλλὰ περὶ τὸ κλίμα τῆς μεσημβρίας πλαγιάζει, καὶ ὀλίγον τεμὼν διάστημα, ποιεῖ μικρὰν ἡμέραν· δύσας δὲ καὶ πάλιν κύκλον τρέχων, ποιεῖ μακρὰν νύκτα. Ἰσμεν, ἀδελφοί, ὅτι ὁ ἥλιος οὐ πάντως ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ κέντρου προέρχεται. Πῶς οὖν γίνονται μικραὶ αἱ ἡμέραι; Πλησιάζει αὐτοῦ ἡ ἀνατολὴ τῷ κλίματι τῆς μεσημβρίας· εἴτα οὐ τὴν ὑψηλὴν ἔλθων, ἀλλὰ τὴν πλαγίαν συντεμὼν, τὰς ἡμέρας ποιεῖ μικράς. Δύσας δὲ εἰς τὸ ἄκρον τῆς δύσεως, ἀνάγκην ἔχει κυκλεῖσθαι διὰ τῆς νυκτὸς δύσιν ὅλην καὶ ἄρκτον ὅλην, καὶ ἀνατολὴν ὅλην, καὶ φθάσαι ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς μεσημβρίας· καὶ ἀνάγκη μεγάλην γενέσθαι τὴν νύκτα. Ὅταν μέντοι ἐξισοῦται τῷ μήκει, καὶ ἴσον βῆμα ἔχῃ, ἰσημερίαν ποιεῖ. Πάλιν κλίνας κατὰ τὸν βορρᾶν [v], ὡς περ χειμῶνος εἰς μεσημβρίαν, καὶ εἰς τὰ ἄκρα τοῦ βορρᾶ ἀναβαίνων, ὑψοῦται καὶ μεγάλην ποιεῖ τὴν ἡμέραν· ὀλίγον δὲ μικρὸν ἔχων τὸν κύκλον, μικρὰν ποιεῖ τὴν νύκτα. Οὐ παῖδες Ἑλλήνων ἐδίδαξαν ἡμᾶς ταῦτα· οὐδὲ γὰρ τοῦτο βούλονται· ἀλλ' ὑπὸ τὴν γῆν φασὶ τρέχειν τὰ ἀστρα καὶ τὸν ἥλιον. Ἡ Γραφὴ δὲ ἡμῶν, ἡ θεὰ διδάσκαλος, ἡ Γραφὴ ἡμᾶς παιδεύει, φωτίζει. Εἴτα ἐποίησε τὸν ἥλιον, ἀδιάλειπτον φωστῆρα, τὴν σελήνην, καὶ ἀποδυσμένην τὸ [461] κάλλος, καὶ ἀμφιεννυμένην πάλιν. Δείκνυσσι δὲ τὸ ἔργον τὸν τεχνίτην. Ἀνεκλιπῆς ὁ τεχνίτης, αἰδίδον τὸ ἔργον. Οὐ γὰρ ἀναλίσχεται τὸ φῶς τῆς σελήνης, ἀλλὰ κρύπτεται. Γίνεται δὲ καὶ εἰκὼν ἡμῶν τῶν θνητῶν ἀνθρώπων. Ἐνόησον πόσους αἰῶνας ἔχει ἀνατέλλουσα. Καὶ ἐὰν ᾖ πρώτη, λέγομεν· Σήμερον γεννᾶται ἡ σελήνη. Διατί; Ἐπειδὴ εἰκὼν ἐστὶ τῶν ἡμετέρων σωμάτων. Γεννᾶται, αὖξει, πληροῦται, ἐλαττοῦται, μειοῦται, δύνει· ἐπειδὴ καὶ ἡμεῖς γεννώμεθα, αὖζανομεν, πληρούμεθα, παρακμάζομεν, λήγομεν, γηράσκω, ἀποθνήσκομεν, δύνομεν. Ἀλλὰ πάλιν γεννᾶται, ἐπειδὴ καὶ ἡμεῖς μέλλομεν ἀνίστασθαι, καὶ μένει ἡμᾶς γέννησις ἄλλη. Διὰ τοῦτο ὁ Σωτὴρ βουλόμενος δεῖξαι, ὅτι ὡς ἐγεννήθημεν ὧδε, πάλιν γεννώμεθα, λέγει· Ὅταν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καλιγγερεσίᾳ. Ἐγγυᾶται ἡ σελήνη τὴν ἀνάστασιν. Ἐμὲ, φησὶ, βλέπετε κρυπτομένην, καὶ πάλιν φαινομένην, καὶ ἀπαγορεύετε ὑμῶν τὰς ἐλπίδας; Ὁ ἥλιος οὐ δι' ἡμᾶς ἐγένετο; ἡ σελήνη οὐ δι' ἡμᾶς; τὰ γενόμενα πάντα; Τί γὰρ οὐκ ἐγγυᾶται ἡμῶν τὴν ἀνάστασιν; Ἡ νῦν οὐκ ἐστὶν εἰκὼν τοῦ θανάτου; Ἐρρίπνται τὰ σώματα ὑπὸ τῷ σκότει, μορφὰς οὐ διακρίνει. Πολλῆς τῇ χειρὶ ψηλαφᾷ τὰ πρόσωπα τῶν κοιμωμένων, καὶ οὐκ οἶδας ποῖον τοῦτου πρόσωπον, ποῖον ἐκείνου, ἀλλ' ἐρωτᾷς, ἵνα ἡ φωνὴ κήρυξ γέννηται τῶν ἐν σκότει κρυπτομένων. Ὡς οὖν ἡ ψὺς καλύπτει ἡμῶν τὰς μορφὰς, καὶ πάντες ὡμεν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ οὐδεὶς τὸν ἕτερον γνωρίζει· οὕτως ἔρχεται θάνατος καὶ λύει τὰς μορφὰς, ὡς οὐδεὶς οὐδένα γνωρίζει. Παρέρχῃ μνημεῖα. Ἐὰν ἴδῃς πολλὰ κρανία ἐν τάφῳ, οἶδας τοῦτο τίνας; Ἀλλ' ὁ σκευάσας οἶδεν· ὁ λύσας ἐπίσταται πόθεν προῆλθον αὗται αἱ μορφᾶι. Οὐ θαυμάζεις Θεοῦ δημιουργίαν; Τοσούτων

μορφῶν ἐν τοσαύταις μυριάσι οὐδεμία ὁμοιότης! καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης δράμης, οὐδένα ὁμοιον εὐρίσκει· ἀλλὰ καλεῖ εὐρῆς, παρὰ ῥίνα ἢ παρ' ὀφθαλμῶν, ἵνα φανῇ τὸ ξένον. Δίδυμοι ἐξέρχονται ἐκ μιᾶς κοιλίας, καὶ τέμνεται ἡ ὁμοιότης.

ς'. Εἴτα δὲ μὴ δύσας τοσαύτας μορφὰς παρήγαγε, λύσας ἀνανεῶσαι οὐ δύναται; Μὴ ὡς ταλαίπωρος ἄνθρωπος μέτρει τοῖς σοῖς λογισμοῖς Θεοῦ δύναμιν. Μὴ νόμιζε, ὅτι τοσαῦτα δύναται ὁ Θεός, ὅσα σὺ δύνασαι λογισασθαι. Εἰ δὲ τοσαῦτα δύναται, ὅσα ἐγὼ νοῶ, τολμῶ εἰπεῖν, πολλὰ μικρὸς ὁ Θεός· ἐμέτρησε γὰρ αὐτὸν ἡ ἐμὴ διάνοια. Εἰ δὲ ὑπερβαίνει διάνοιαν καὶ νικᾷ λογισμὸν, ἀνεξιχνίαστος ὁ ποιήσας, καὶ ἀκατάληπτα τὰ ἔργα. Ἐρωτάσθουσιν αἰρετικοὶ ἀπὸ τῶν φαινομένων, ἵνα μάθωσιν ἑαυτῶν τὴν ἀπορίαν. Ἐπειδὴ εἶπαν ὁ Θεός· Γενηθήτω στερέωμα· καὶ εὐθέως ὁ λόγος ἐιργάσατο, κατέλιπεν ἡμῖν ἐνέχυρον τοῦτο, ὅτι αὐτὸς ἐποίησεν. Σήμερον καταλιμπάνομεν τὸν οὐρανὸν γυμνὸν ἀπὸ ἐσπέρας, καὶ ἀθρόον ἐγερθέντες, εὐρίσκομεν ἄλλο στερέωμα ἀπὸ τῶν νεφελῶν παγόν. Μερικά [462] ἐνέχυρά ἐστὶ τῶν πρώτων, ὅταν ἴδῃς τὸν οὐρανὸν ἐσκοτασμένον, καὶ ἄλλο στερέωμα ἐκ τῶν νεφελῶν^a. Ὁ νῦν συντόμως ποῶν νεφέλας, δείκνυσσι πῶς τότε συντόμως τὸν οὐρανὸν ἐποίησε. Καὶ τί ποιεῖ; πῶς αἱ νεφέλαι βρέχουσιν; Ἐποίησε τὰς νεφέλας ὡς ἀσκούς, καὶ ἀντλεῖ δι' αὐτῶν τὰ τῆς θαλάσσης ὕδατα, ἀλμυρὰ ὕδατα, καὶ πληροῖ τὰς νεφέλας, καὶ μεταβάλλει τὸ ὕδωρ, καὶ ποτίζει τὴν γῆν. Εἰπάτωσαν πῶς ἀναφέρεται τὸ βάρος εἰς ὕψος, πῶς ἀντλεῖται, πῶς αἱ νεφέλαι ἀντλούνται. Οὐκ εὐθέως κενοῦσιν, ἀλλὰ τρέχουσιν ἐπιπολῇ, ὅπου ἂν κελεύσῃ ὁ Δεσπότης, καὶ ἐστὶ τὸ πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ ὡς περ δεσμὸς ἐπικείμενος ταῖς νεφέλαις, καὶ μὴ συγχωρῶν βρέχειν, ἕως ἂν νεύσῃ. Ὅτι δὲ ἀσκού εἰσι, μαρτυρεῖ Δαυὶδ· Ὁ συνάγων, φησὶν, ὥσει ἀσκὸν ὕδατα θαλάσσης. Καὶ ὅρα τὸ θαυμαστόν· Συνάγει τὰ ὕδατα, ἐπικείται ἡ χεὶρ ἡ ἀθάνατος, ἡ ἀράτος, μὴ συγχωροῦσα ὁμοῦ κενωθῆναι, ἀλλὰ κατὰ μέρος. Ὡς περ στήμονα λεπτὸν γυνὴ διανήσασα, τέμνει τὸ ξριονεὶς πολλὰς καὶ διαφόρους θύφεις· οὕτως τὸν ἄπειρον βυθὸν τῆς θαλάσσης εἰς σταγόνας ὡς περ στήματι^b κατατέμνων, οὕτως πέμπει τὴν γῆν. Ἀλλὰ τὸ θαυμαστόν, εἰ λέλυται, πῶς οὐ συντόμως κενοῦται; εἰ δέδοται, διατί ῥέει; Ἐχει ὑπόδειγμα ἀσθενεῖς μὲν, δυνάμενον δὲ σε πείσαι. Εἶδες ἀρπαγέα ὕδατων; εἶδες πῶς κατὰ τέτρηται κάτωθεν; Ἐπικείμενος ἔχει τὴν φορὰν, καὶ φράττεται κάτω διὰ τὸ ἀνωθεν ἐπικείμενον. Οὕτως ὁ ἀθάνατος δάκτυλος τοῦ Θεοῦ ἐπικείται ταῖς νεφέλαις, καὶ χαλᾷ ὅσον βούλεται, καὶ τηρεῖ ὅσον βούλεται, ἵνα κατὰ πάσης τῆς γῆς παραπέμπῃ τὴν ὥρεάν. Καὶ μάλιστα τοῦτο ποιεῖ ἐν τοῖς ὁψ^c μέρουσιν, ὅτε πᾶσαν μεθυσκει τὴν γῆν· ὅτε ποτίζει τὸν οὐρανόν, ποτὲ δὲ ἄλλο κλίμα ποτίζει. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ προφήτης· Καὶ βρέξει ἐπὶ πόλιν μίαν, ἐπὶ δὲ ἄλλαν μίαν οὐ βρέξει. Μερὶς μία βραχίσσεται, καὶ ἄλλος ἐφ' ἧν οὐ βρέξει, ξηρανθήσεται. Ἐπικείται δὲ ὁ δάκτυλος Θεοῦ, ἀλλὰ στολὴ^c. Ἐσχημάτισα^d εἰ λόγον εἰς τύπον ἡμέτερον. Ἐντέλλεται, καὶ οὐ^e φησὶ χουσι. Καὶ τοῦτο λέγει ἡ Γραφὴ· Ταῖς reg^e

^a Hæc, merita usque ad nebulæ, desunt in Sav.

^b Sic mss. Sav. in marg. conj. νημά π. Combel. τι possit. Si mutandum sit, malo Savil. sequi. In παγὰ, forte ἀρπαγὰ. Sav. in marg. γρ. ἀρπάγῃ.

^c Omnes mss. στολή, Sav. in marg. ἵσως ἐντολή = Combel. ἐντολή. Sed στολή stare potest. Infra post ἐπε-γαλήνη Sav. γάρ.

Currentem ad meridiem, ut boream circumeuntem jam disce in hiemis tempestate : quia non a medio oriente oritur, sed circa austri latus oblique pergit, exiguumque intervallum secans, brevem diem facit ; cum occidit autem et rursus circulum decurrit, longam noctem facit. Scimus, fratres, solem non omnino ab eodem puncto progredi. Quomodo ergo breves fiunt dies ? Accedit ejus ortus ad latus meridiei : deinde non altam tenens, sed obliquam brevi secans viam, breves efficit noctes. Occidens autem in summo occidentis, necessario circuit per noctem totum occidentem et totum boream, totumque orientem, atque ad meridiei summum venit ; ac necesse est magnam esse noctem. Quando autem æqualem longitudinem et æqualem cursum habet, tunc æquinocium facit. Rursus ad boream declinans velut hieme ad meridiem, et ad boreæ summa ascendens exaltatur, et longum efficit diem : brevem autem circulum decurrendum habens, brevem efficit noctem. Non hæc Græci nos docuerunt : neque enim hoc volunt ; sed sub terra dicunt astra currere atque solem. Scriptura vero nostra, divina magistra Scriptura, nos erudit, illuminatque. Deinde fecit solem, non deficiens luminare ; lunam, quæ decorem exiit et rursum induit. Prodit Artificem opus. Numquam deficit Artifex ; æternum est opus. Neque lunæ lux absumitur, sed occultatur : estque nostrum mortalium hominum imago. Cogita quæ sæculorum spatio orta sit. Et si prima sit, dicimus : Luna hodie nascitur. Quare ? Quia imago est nostrorum corporum. Nascitur, crescit, impletur, decrescit, minuitur, occidit : et nos perinde nascimur, crescimus, ad plenitudinem venimus, marcescimus, declinamus, consenescimus, morimur, occidimus. Verum illa rursus nascitur : et nos perinde resurrecturi sumus, nosque manet alia generatio. Iden Servator ut ostendat nos, quemadmodum hic nati sumus, rursum nascituros esse, ait : *Cum venerit Filius hominis in regeneratione (Matth. 19. 28)*. Pollicetur luna resurrectionem. Me, inquit, videtis occultari, et rursum apparere, et spem omnem abjicitis ? Nonne sol in nostri gratiam factus est ? nonne luna ? nonne creaturæ omnes ? Quid enim nobis non pollicetur resurrectionem ? Nonne mortis imago nox est ? Projecta sub tenebris corpora, formas non discernis ? Sæpe manu contrectas vultum dormientium, nec nosti quænam hæc facies sit, quæ illa ; sed interrogas, ut vox præco sit eorum, qui in tenebris occultantur. Quemadmodum igitur nox formas abscondit nostras, etiamsi omnes simul simus, nemoque alterum cognoscit : sic venit nox, et solvit formas, ut nemo alterum noverit. Monumenta pervadis ; si multas videas calvarias in sepulcro, nostine cujusnam hæc sit ? At novit ille qui struxit : qui solvit, novit unde formæ istæ processerunt. Annon miraris Dei opificium, quod in tot millibus formarum nulla intersit similitudo ? vel si ad fines orbis properes, neminem alteri similem reperies ; sed etiamsi repereris, aliquid erit vel in naso vel in oculo discriminis, ut res stupenda appareat. Gemelli

ex uno exeunt utero, et similitudine disgregantur.

6. Ergone qui tot formas, cum non essent, produxit, cum solverit renovare non poterit ? Ne ut ærumnosus homo Dei potentiam tuis ratiociniis metiaris. Ne putes Deum tanta (solum) posse, quanta tu cogitare vales. Quod si tanta solum possit, quanta ego cogito, ausim dicere, Longe minor est Deus ; metitur enim illum cogitatio mea. Quod si mentem superat, et ratiocinium vincit, inscrutabilis est Conditor, et incomprehensibilia opera. Interrogantur hæretici ex iis quæ conspicua sunt, ut discant ea de quibus quæstiones movent. Quia dixit Deus, *Fiit firmamentum*, et statim verbum illud effecit, reliquit nobis hoc pignus quod ipse fecerit. Hodie cælum relinquimus nudum a vespera, ac repente surgentes, invenimus aliud firmamentum in nubibus concretum. (a) [Hæc aliæ pignorum partes sunt post primas, cum videris cælum caliginosum, aliudque firmamentum ex nubibus.] Qui nunc brevi intervallo nubes creat, ostendit quomodo tunc uno momento cælum condiderit. Et quid facit ? quomodo nubes pluvias emittunt ? Fecit nubes sicut utres, perque illas haurit aquas maris, quæ salsæ sunt, impletque nubes : mutat aquam, et rigat terram. Dicant quomodo efficeratur in sublime id quod grave est ; quomodo hauriatur ; quomodo nubes hauriant. Non statim evacuantur, sed longe currunt, quo jusserit Dominus, estque mandatum Dei quasi vinculum impositum nubibus, quod non sinit eas pluere, donec ipse annuerit. Quod autem utres sint testificatur David : *Congregans, inquit, sicut utrem aquas maris (Psalm. 32. 7)*. Et vide rem miram. Congregat aquas, incumbit manus immortalis, invisibilis, non sinens statim evacuari, sed per partes. Ut mulier subtile stamen nens, lanam dispergit in multa diversaque fila : sic immensam maris altitudinem in stillas quasi fila dividens, ita in terram emittit. Verum quod est admirabile, si soluta est, quomodo non statim evacuat ; si ligata, cur fluit ? Habes exemplum, debile quidem, sed quod id tibi suadere valeat. Vidisti aquarum raptorem ? vidisti quomodo ab imo perforatus sit ? Incumbens continet aquarum copiam, obturatur autem inferius per illud quod superius urget. Sic immortalis Dei digitus imminet nubibus, laxatque quantum vult, et quantum vult servat, ut per universam terram donum emittat. Idque maxime facit in serotinis imbribus, quando totam inebriat terram : quando modo illud, modo aliud clima rigat. Iden ait propheta : *Et pluit super civitatem unam, et super civitatem unam non pluit. Pars una conpluetur, et pars, super quam non pluit, exarescet (Amos 4. 7)*. Incumbit autem non Dei digitus, sed missio (b). Sub figura autem sermonem usui nostro accommodavi. Jubet, et non pluunt. Atque hoc dicit Scriptura : *Nubibus, inquit, mandabo ne pluant imbrem (Isai. 5. 6)*. *Quam magni-*

(a) Phrasis inter uncinos posita deest in Savil.

(b) Omnes Mss., *missio*. Savil. in marg. posuit, « forte, *mandatum*. » Combeffisius nulla auctoritate, nulla apposita nota, *mandatum* posuit. Sed *missio* stare potest.

facta sunt opera tua, Domine! Omnia in sapientia fecisti (Psal. 103. 24). Vidistin' Dei creationem? vidistin' quomodo obstruat hæreticorum ora, qui creationem ignorant, et Creatorem curiose explorant? Omnia Dei legi obsequuntur. Stat cælum, non sua manu gestatum, sed divina lege firmatum. Cum enim dubitavero, quomodo ex aquis cælum concretum sit, dubitationem meam solvit beatus David dicens: *Verbo Domini cæli firmati sunt* (Psal. 32. 6). Cur enim firmati sunt? Quoniam ex aquis erant. Numquam de solido et firmo dicitur, Firmatum est. Neque potest quispiam dicere, petram firmatam esse. Aliud est firmatum esse, aliud esse firmum. Firmatum dicitur, quod cum rarum et molle esset, concretum fuit. Ideo Petrus, quando paralyticum sanavit, dixit: « Viri Israelitæ, quid miramini in hoc, aut nos quid intuemini, quasi nostra virtute aut pietate fecerimus hunc ambulare? Deus patrum nostrorum, Deus Abraham et Isaac et Jacob, glorificavit filium suum Jesum: et in fide nominis ejus hunc quem videtis et nostis, confirmavit nomen ejus (Act. 3. 12. 13. 16); neque paralyticum confirmavit. Ideo *Verbo Domini cæli firmati sunt* (Psal. 32. 6); ex raris et dissolutis aquis verbo Domini nubes in sublime tolluntur. Vide, quæso. Aqua quæ amara erat, mutatur. Ex mari hauriunt nubes, et eam quæ ex profundo hauritur amara, dulcem et potabilem efficiunt. De profundis nos abyssus excitavit Christus, et amaritudinem nostram non deponimus.

Christus in omnibus elementis miracula fecit, hinc probatur Deus. — Quis est is qui fecit cælum et terram? Ego dico Christum esse. Et unde hoc? Quia si non esset Dominus omnium, in evangelio non miracula patrasset in omnibus creaturis. Per omnia enim elementa mirabilia fecit; per terram, per mare, per aerem, per ignem; ut conspicuum sit ipsum esse omnium creaturarum Dominum. Diei luci supervenit vespere lux. Sol lucet, et lucerna faciem præfert: diei finis, ac noctis exordium. Sed tu, cum videris lucernam et solem, dicito: *Tuus est dies, et tua est nox; tu fabricatus es jubar et solem* (Psal. 73. 16). Verum fax illa, quæ præfertur, sermonem non interpellat. Oportet enim solem currere ad ejus jussu (nam *Sol cognovit occasum suum* [Psal. 103. 19]), ut ostendatur Christum omnium creaturarum Dominum esse. Id Joannes prædicat, *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est* (Joan. 1. 3). Verum oportebat ipsum non sermone tantum lucere, sed etiam opere. Dixit mari, *Tace, obmutesce* (Marc. 4. 39); et obmutuit, agnovitque opus Opificem. Dixit enim mari, et tacuit; dixit vento, et refrenatus est. Si non obtemperasset, ejus Conditor non fuisse proderetur; nisi Dominus esset aquæ, non illam mutasset in vinum; nisi esset cæli Dominus, non eum stella de cælo prædicasset; nisi esset solis Dominus, non tenebris se obclasset in cruce. Christus in cruce, et sol obtenebratus est. O miraculum! Creatura non tulit contumeliam Domini. Obtenebratus est sol, ut in ipsa cruce solis Dominum noveris. Commota est

terra, ut discas de ipso Davide dixisse: *Qui respicit terram et facit eam tremere* (Psal. 103. 32). Scissæ sunt petrae, ut discas de quonam dixerit propheta: *Furor ejus tabescere facit principatus, et petrae perforatæ sunt ab eo* (Nahum. 1. 6). Monumenta aperta sunt, ut appareret resurrectio, et qui suscitavit Deus per cuncta splenderet.

7. *Moralis conclusio; sacrificium vespertinum quid?* — Operæ pretium vero est ut moralem moveamus sermonem. Lucerna vocat nos, ut dicamus: *Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis* (Psal. 118. 105). Advenit vespera ut dicamus: *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo, elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum* (Ibid. 140. 2). Cur non matutinum? Illic animum adhibete: nam quæ psallimus, scire debemus. Dicit David: *Psallite sapienter. Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum* (Ibid. 46. 8). Duo sacrificia jussit fieri Moyses, imo Deus, unum matutinum, et unum vespertinum. Matutina gratiarum actio pro nocte erat. Nam qui in nocte servatus est, in die gratias agit. Vespertinum sacrificium pro die erat. Quia, inquit, in die me servasti, pro toto die gratias ago tibi. Matutinum sacrificium non eum recipit, qui in nocte peccavit. Ideo dicit: *Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum*. Ingredieris vesperam, expandis manus; si fiduciam habent, expandantur: si non scripserunt iniquitatem, si pauperes non spoliaverunt, si pupillos non oppresserunt, ut quæ personam habent extollantur. *Elevatio manuum, mearum*; ac si diceret, Vide, Domine, mundæ sunt manus. Quemadmodum enim is qui peccavit vultum extollere non potest, sed a conscientia incurvatur: sic manus polluta, ne audeat quidem coram Deo consistere. Vide: si manus sint mundæ ab iniquitate, expandantur. Ideo patriarcha Abraham turpe lucrum recusavit, cum diceret ei rex Sodomorum: *Accipe omnia, mulieres tantum dimitte* (Gen. 14. 21. 22). Ut itaque fiduciam haberet, nihil accepit; sed cum puris manibus esset, dicebat: *Extendam manus meas ad Deum, qui fecit cælum et terram*: et extendit, quia non erant pollutæ injusto lucro. *Elevatio manuum mearum*. Illud, *Elevatio manuum mearum*, interpretatur Paulus: *Volo igitur viros orare in omni loco levantes sanctas manus sine ira et discipationibus* (1. Tim. 2. 8). Vespera a nobis exigit vespere opera. Expandis manus, scrutatur Artifex. Advenit matutinum tempus, et si puram non habeas et manum et mentem, matutinum tempus ne respicere quidem rudes: experientia magistra est. Cogita cum quanta fiducia ingrediatur is qui purus maneat, quasi in propria domo ambulet. Fiduciam dat illi matutinis horis nox in continentia exacta. Ideo David dicit: *Si memor fui tui super stratum meum, in matutinis meditabar in te* (Psal. 62. 7). Gratias ago Deo: recorder fatiscentem vocem a Dei verbo reparatam esse, non pro nostris meritis, sed pro vestro desiderio. Precemur ergo in veritate cordis, ut pace fruamur, et in matutinis fiduciam habeamus, hæreticorum furorem devitemus, fidem orthodoxam sequamur,

φησίν, ἐντελοῦμαι τοῦ μὴ βρέξαι ὑστέρῳ. Ὡς ἐμεγαλύνθη γὰρ τὰ ἔργα σου, Κύριε! Πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας. Εἶδες Θεοῦ δημιουργίαν; εἶδες πῶς ἐμφορᾷται τῶν ἀρετικῶν τὰ στόματα, τῶν τὴν κτίσιν ἀγνοούντων, καὶ τὸν κτίστην πολυπραγμονούντων; Πάντα πεῖθεται Θεοῦ νόμῳ. Ὁ οὐρανὸς ἔστηκεν, οὐκ ἰδίᾳ δυνάμει βασταζόμενος, ἀλλὰ θεῖῳ νόμῳ στερεούμενος. Ὅταν γὰρ ἀπορήσω, πῶς ἐξ ὑδάτων ὁ οὐρανὸς πέπηκται, λυεῖ μου τὴν ἀπορίαν ὁ μακάριος Δαυὶδ λέγων· Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν. Διατί γὰρ ἐστερεώθησαν; Ἐπειδὴ ἀπὸ ὑδάτων. Οὐδέποτε γὰρ τὸ στερεὸν λέγεται, ὅτι ἐστερεώθη· οὐδὲ τις δύναται εἰπεῖν· Ἡ πέτρα ἐστερεώθη. Ἄλλο στερεωθῆναι, ἄλλο εἶναι στερεόν. Στερεωθὲν λέγεται [463], ὅταν τὸ ἡραιωμένον καὶ κεχαυνωμένον παγῇ. Διὰ τοῦτο ὁ Ἡέρος, ὅτε τὸν παραλελυμένον ἡγείρε, λέγει· Ἀνδρες Ἰσραηλίται, τί θαυμάζετε ἐπὶ τοῦτο, ἡ ἡμῖν εἰ ἀνελίζετε, ὡς ἡμῶν τῇ ἰδίᾳ δυνάμει καὶ εὐσεβείᾳ πεποινηκότων τοῦ περιπατεῖν αὐτόν; Ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν, ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ ἐδόξασε τὸν παῖδα αὐτοῦ Ἰησοῦν· καὶ ἐπὶ τῇ πλίστει τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ τοῦτον, ὃν θεωρεῖτε καὶ οἰδατε, ἐστερέωσε τὸ ἔροσμα αὐτοῦ· τὸν παραλελυμένον ἐστερέωσεν. Διὰ τοῦτο Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν. Ἐκ τῶν ἀραιῶν καὶ διαλελυμένων ὑδάτων τῷ λόγῳ Κυρίου αἱ νεφέλαι εἰς ὕψος ἀφρονται. Βλέπε, παρακαλῶ· Τὸ ὕδωρ τὸ πικρὸν μεταβάλλεται· ἀπὸ θαλάσσης ἀντλοῦσιν αἱ νεφέλαι, καὶ τὸ ἐκ βάθους ἀντληθὲν πικρὸν, γλυκὺ καὶ πότιμον ποιοῦσιν. Ἀπὸ βυθῶν ἡμᾶς ἡγείρε Χριστὸς, καὶ τὴν πικρίαν ἡμῶν οὐκ ἀποτιθέμεθα.

Τίς ἐστιν ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν; Ἐγὼ λέγω, ὅτι ὁ Χριστὸς. Καὶ πόθεν τοῦτο; Ὅτι εἰ μὴ ἦν Δεσπότης τῶν πάντων, οὐκ ἂν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἐποίει τὰ θαύματα δι' ἑλῶν τῶν κτισμάτων. Ἐποίησε γὰρ δι' ἑλῶν στοιχείων, διὰ γῆς, διὰ θαλάσσης, δι' ἀέρος, διὰ πυρὸς, ἵνα φανῇ πάντων τῶν κτισμάτων Δεσπότης. Ἐπεισθῆθε τῷ τῆς ἡμέρας φωτὶ τὸ τῆς ἐσπέρας. Ἥλιος λάμπει, καὶ λύχνος δαδουχεῖ· ἡμέρας τέλος, καὶ νυκτὸς προοίμιον. Ἀλλὰ σὺ, ὅταν ἰδῇς λύχνον καὶ ἥλιον, εἰπέ· Σὴ ἔστιν ἡ ἡμέρα, καὶ σὴ ἔστιν ἡ νύξ· σὺ κατηρεῖσω φαῖσιν καὶ ἥλιον. Ἀλλ' οὐ διακόπτει τὸν λόγον ἡ δαδουχία. Δεῖ γὰρ τὸν ἥλιον δραμεῖν ἐπὶ τὴν αὐτοῦ κέλευσιν (Ὁ ἥλιος γὰρ ἔργω τὴν δύσιν αὐτοῦ), ἵνα δειχθῇ, ὅτι Χριστὸς πάντων τῶν δημιουργημάτων Δεσπότης ἐστί. Ἡκρύττει μὲν Ἰωάννης τοῦτο, ὅτι Πάντα ἐγένετο δι' αὐτοῦ, καὶ χωρὶς αὐτοῦ οὐδὲ ἐν γέγονεν ὁ γέγονεν. Ἀλλ' ἔδει μὴ μόνον τῷ λόγῳ λάμψαι, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ. Λέγει τῇ θαλάττῃ· Σιώπα, πεφίμωσο· καὶ ἐφίμωθη, καὶ ἔγνω τὸ ἔργον τὸν τεχνίτην. Εἶπε γὰρ τῇ θαλάττῃ, καὶ ἐσιώπησεν· εἶπε τῷ ἀνέμῳ, καὶ ἐφίμωθη. Εἰ μὴ ὑπήκουσε, οὐκ ἂν ἐποίησεν αὐτόν· εἰ μὴ ἦν ὕδατος Δεσπότης, οὐκ ἂν μετέβαλε τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον· εἰ μὴ ἦν οὐρανοῦ Δεσπότης, οὐκ ἂν αὐτὸν ἀστήρ ἐξ οὐρανοῦ ἐκήρυττεν· εἰ μὴ ἦν ἡλίου Δεσπότης, οὐκ ἂν σκότος ἐνεδύσατο ἐν τῷ σταυρῷ. Χριστὸς ἐπὶ σταυροῦ, καὶ ὁ ἥλιος ἐσκοτίσθη. Ὡς τοῦ θαύματος! Οὐδὲ ἡ κτίσις ἠνεγκε τὴν ὕβριν τοῦ Δεσπότη. Ἐσκοτίσθη ὁ ἥλιος, ἵνα μάθῃς καὶ ἐν αὐτῷ τῷ σταυρῷ ἡλίου Δεσπότην. Ἐκτίσθη ἡ γῆ, ἵνα μάθῃς, ὅτι περὶ αὐτοῦ ὁ Δαυὶδ

εἶπεν· Ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέμειν. Ἐσχίσθησαν αἱ πέτραι, ἵνα μάθῃς περὶ τίνος εἶπεν ὁ προφήτης· Ὁ θυμὸς αὐτοῦ τῆκε ἀρχάς, καὶ αἱ πέτραι ἐθρόβησαν ἀπ' αὐτοῦ. Ἦνολιγὲ τὰ μνήματα, ἵνα φανῇ ἡ ἀνάστασις, καὶ ὁ ἐγεῖρων Θεὸς διὰ τῶν πάντων λάμψῃ.

Ζ'. Ἀλλὰ δεῖ ἡμᾶς καὶ ἡθικὸν κινησαί λόγον. Ὁ λύχνος ἡμᾶς καλεῖ ἐπὶ τὸ εἰπεῖν· Λύχνος τοῖς ποσὶ μου ὁ λόγος σου, καὶ φῶς ταῖς τρίβοις μου. Κατέλαθεν ἐσπέρα ἵνα λέγωμεν· Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου, ἑпарис τῶν χειρῶν μου θυσία ἐσπερινή. [464] Καὶ διατί μὴ ἐωθινή; Ὡς τὸν νοῦν· ἀ γὰρ ψάλλομεν, ὀφειλομεν εἰδέναι. Λέγει Δαυὶδ· Ψάλλετε συνετῶς. Ἐпарис τῶν χειρῶν μου θυσία ἐσπερινή. Δύο θυσίας ἐκέλευσε Μωυσῆς γίνεσθαι, μᾶλλον δὲ Θεός· μίαν ἐωθινήν, μίαν ἐσπερινήν. Ἡ ὀρθρινὴ εὐχαριστία ἦν ὑπὲρ τῆς νυκτός. Ὁ γὰρ διασωθεὶς τὴν νύκτα, εὐχαριστεῖ ἐν τῇ ἡμέρᾳ. Ἡ ἐσπερινὴ θυσία εὐχαριστία ἦν ὑπὲρ τῆς ἡμέρας. Ἐπειδὴ διετήρησάς με, φησὶν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ, εὐχαριστῶ σοι ὑπὲρ ὅλης τῆς ἡμέρας. Ἡ ἐωθινὴ θυσία οὐ δέχεται τὸν ἁμαρτήσαντα ἐν νυκτί. Διὰ τοῦτο λέγει· Ἐпарис τῶν χειρῶν μου θυσία ἐσπερινή. Εἰσέρχῃ ἐσπέραν, ἀπλοῖς τὰς χεῖρας· εἰ ἔχουσι παρβήσιαν ἀπλούσθωσαν· εἰ μὴ ἔγραψαν ἀδικίαν, εἰ μὴ ἤρπασαν πένητας, εἰ μὴ ἐπλεονέκτησαν ὀρφανοὺς, ὡς πρόσωπον ἔχουσαι ὑψούσθωσαν. Ἐпарис τῶν χειρῶν μου· ἀντὶ τοῦ, Βλέπε, Κύριε, καθαράι αἱ χεῖρες. Ὡς περὶ γὰρ ὁ ἁμαρτήσας, πρόσωπον ἐπάρα οὐ δύναται, ἀλλ' ὑπὸ συνειδήσεως κάμπτεται, οὕτω χεῖρ μεμολυσμένη οὐδὲ τολμᾷ ἀντιπρόσωπος γενέσθαι Θεῷ. Βλέπε· εἰ καθαράι αἱ χεῖρες ἀπὸ ἀδικίας, ἀπλούσθωσαν. Διὰ τοῦτο ὁ πατριάρχης Ἀβραὰμ παρητήσατο λαβεῖν ἀπὸ αἰσχροκερδεῖας κέρδη, ὅτε ἔλεγεν αὐτῷ ὁ βασιλεὺς Σοδόμων· Λάβε πάντα· μόρον τὰς γυναῖκας ἀπόλυσον. Ἴνα οὖν παρβήσιαν ἔχῃ, οὐδὲν ἔλαβεν· καθαρὰς δὲ ἔχων τὰς χεῖρας ἔλεγεν· Ἐκτενῶ τὰς χεῖράς μου πρὸς τὸν Θεόν, ὃς ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Καὶ ἐξέτεινεν, ἐπειδὴ οὐκ ἦσαν μεμολυσμένα κέρδη ἀδίκῃ. Ἐпарис τῶν χειρῶν μου. Ἑρμηνεύει τὸ, Ἐпарис τῶν χειρῶν μου, Παῦλος· Βούλομαι οὖν τοὺς ἀνδρας προσεύχεσθαι ἐν παντὶ τόπῳ, ἐκαίροντας ὀσίους χεῖρας χωρὶς ἔργης καὶ διαλογισμῶν. Ἡ ἐσπέρα ἀπαιτεῖ ἡμᾶς τὰ τῆς ἐσπέρας ἔργα. Ἀπλοῖς τὰς χεῖρας· ἐρευνᾷ ὁ τεχνίτης. Ἐρχεται ὁ ἐωθινὸς καιρὸς, καὶ ἂν μὴ ἔχῃς καθαρὰν τὴν χεῖρα ἢ τὴν διάνοιαν, ἐωθινὸν καιρὸν οὔτε ἰδεῖν τολμᾷ· ἡ πείρα διδάσκαλος. Ἐννόησον ὅταν τις καθαρὸς διαμείνῃ, πῶς εἰσέρχεται διὰ παρβήσιαν, ὡς ἰδὼν αὐλὴν πατῶν. Παρβήσιαν γὰρ αὐτῷ δίδωσιν ἐν τῷ ἐωθινῷ καιρῷ ἢ ἐν νυκτὶ σωφροσύνη. Διὰ τοῦτο Δαυὶδ λέγει· Εἰ ἐμνημόνευσόν σου ἐπὶ τῆς στρωμνῆς μου, ἐν τοῖς ὄρθροις ἐμελέτων εἰς σέ. Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ· μέμνημαι, ὅτι κάμνουσαν ἡμῖν τὴν φωνὴν ὁ τοῦ Θεοῦ ἀνῶρθως λόγος, οὐ πρὸς τὴν ἡμετέραν ἀξίαν ὀρῶν, ἀλλὰ πρὸς τὸν ὑμέτερον πόθον. Εὐξώμεθα τοῖνον ἐν ἀληθείᾳ καρδίας, καὶ εἰρήνην ἔχειν, καὶ ἐν ὄρθροις παρβήσιάζεσθαι, καὶ ἀρετικὴν μανίαν φεύγειν, καὶ ὀρθόδοξον πίστιν μεταδιώκειν, καὶ δόξαν ἀναπέμπειν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ αἰ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[465] *Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν τετάρτην ἡμέραν τῆς κοσμοποιίας.*

α'. Κάμνουσαν ἡμῖν τὴν φωνὴν τῇ προτεραιᾷ ἢ τοῦ Θεοῦ χάρις διὰ τὰς ὑμετέρας εὐχὰς καὶ τὸν ὑμέτερον πόθον ἑσπερέωσεν. Αὐτῇ τοίνυν χρησάμενος τῇ πείρᾳ διδασκάλῳ, ὅσον ἰσχύει πόθος καὶ ζῆλος φιλοθείας, ἐπὶ τὴν αὐτὴν παράκλησιν ἦκα, πάλιν ὑμῶν δεόμενος τὴν αὐτὴν ὑπὲρ ὑμῶν αἰτήσασθαι χάριν. Εἰ γὰρ τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς ὁ Παῦλος, ὁ λαλοῦντα ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν Χριστὸν, ὁ Πνεύματι ἁγίῳ κυβερνούμενος, τὴν παρὰ τῶν ἀκροατῶν φυλάξῃ, καὶ τῶν νοημάτων τὴν χορηγίαν ἀφθονήσῃ· οὐχ ἵνα ὁ λέγων τὰ θεῖα κερδάνῃ μόνος, ἀλλ' ἵνα μετ' ὑμῶν τὸν οὐράνιον πλοῦτον ἀντλήσῃ. Θέρε τοίνυν, τῆς ἀκολουθίας ἀφώμεθα. Πρέπει γάρ, οἶμαι, ὥσπερ αὐτὸς ὁ νομοθέτης Μωυσῆς ἀκολουθίᾳ καὶ τάξει τὴν τῆς δημιουργίας συνεπεράνε λόγον, οὕτω καὶ ἡμᾶς τοῖς πρώτοις τὰ δευτέρα, καὶ τοὺς δευτέροις τὰ τρίτα συνάπτοντας εὐκρίναι, καὶ ἀσύγχυτον ὑμῖν παραδοῦναι τοῦ λόγου τὴν εἰσηγήσιν· Πέπηκτο ὁ οὐρανὸς, ἤδραστο τὸ στερέωμα, ἀφώριστο ἡ θάλασσα, γεγύμνωτο ἡ γῆ, πεποικίλτο καρποῖς, φυτοῖς, δένδροις, πηγαῖς, καὶ πᾶσιν ἀπαε-
 απλὸς οἷς ἐχρῆν κεκαλλώπιστο. Οὕτε γὰρ ἀπλῆ τις ἦν ἡ ἐκ ταύτης ἀνάδοσις γεναμένη, ἀλλὰ διάφορος καὶ ποικίλη. Τὰ μὲν γὰρ αὐτὴν ἐκόσμη· τὴν γῆν, τὰ δὲ εἰς διατροφὴν τοῖς ἀνθρώποις ἢ τοῖς ἀλόγοις ἐγένετο, τὰ δὲ ἑτερα παρείχε· τὴν χρῆσιν τοῖς προλεχθεῖσιν ἀνθρώποις. Οὐ γὰρ τοῦ παρόντος ἐστὶ καιροῦ, τῶν διαφόρων· τὸν ἐκ τῆς γῆς ἀναδοθέντων ἐπεξεῖναι, ὑπὲρ τοῦ μὴ τῇ μῆκει τοῦ λόγου τὰς ὑμετέρας ἀκοὰς ἀποκνεῖν. Ἀπειλήφει καὶ ὁ οὐρανὸς τὸν ἴδιον κόσμον. Χωρεῖ λοιπὸν ὁ Θεὸς ἐπὶ τὰ ὕδατα, καὶ ποιεῖ ταῦτα προσενέγκαι ψυχὴν ζῶσαν, ὁ μέγας καὶ πάνσοφος Δημιουργὸς, ὁ νέυματι ἀδιάσπῳ καὶ Λόγῳ τῷ ἁγίῳ τὰ πάντα ἐργασάμενος, ὡς ἐξ αὐτῆς τοῦ Λόγου τῆς ἀληθείας τῶν πραγμάτων τὴν ἀλήθειαν ἐπέγνωτε, ὅτε ἡκούετε αὐτοῦ λέγοντος· *Συναχθήτω τὰ ὕδατα· καὶ εὐθέως ἡκολούθει τὸ ἔργον τῷ λόγῳ· καὶ πάλιν· Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ· καὶ, Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα· καὶ, Γενηθήτωσαν φωστῆρες.* Καὶ πολὺς ἂν εἴη νῦν ὁ τοῦ παρόντος καιρὸς^β, πᾶσι τοῖς Λόγῳ γεναμένοις ἐπεξεῖναι. Ἰνα γὰρ τὰ κατὰ τὴν παλαιὰν δημιουργίαν καταλείψωμεν, ἐλθωμεν ἐπὶ τὰ ἐν τῇ Νέᾳ Διαθήκῃ παρ' αὐτοῦ Λόγῳ μόνον γεναμένα. Οὗτος γάρ ἐστιν ὁ τὰ παλαιὰ δημιουργήσας, καὶ τὰ νέα ποιήσας, κατὰ Ἰωάννην τὸν λέγοντα· *Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν.* Ποῖος ἄρα ἐξηγήσασθαι ταῦτα κατ' ἀκριβείαν δυνησεται λόγος; Ἀλλὰ τῆς ἀκολουθίας ἐχώμεθα. Οὗτος τοίνυν ὁ πάνσοφος Δημιουργὸς, καθὼς [466] φθάσαντες εἰπαμεν, ὁ πρῶτον ἐποίησε, τοῦτο καὶ ἐκόσμησε· οὗτος καὶ τῷ δευτέρῳ γενομένῳ, δευτέρῳ καὶ τὸν κόσμον ἀπέδωκεν· ὁμοίως καὶ ἑνὶ τρίτῳ, καὶ τῷ

τετάρτῳ, καὶ τοῖς λοιποῖς ἐφεξῆς ἅπασι κατὰ τὴν τάξιν δημιουργίας καὶ τὴν εὐκοσμίαν παρέσχε·ν. Τί δὲ διὰ τοῦτου πραγματευόμενος; ἢ τάχα καὶ αὐτῶν τῶν στοιχείων ἡμᾶς διδάξαι βουλόμενος ὅρους τε τιμᾶν, καὶ τάξιν ἐπιγινώσκειν; Πρῶτον τοίνυν ἐποίησε τὸν οὐρανὸν τὸν ἐπάνω, δεύτερον τὴν γῆν, τρίτον τὸ στερέωμα, τέταρτον ἀφώρισεν τὰ ὕδατα. Ὁ πρῶτον ἐποίησε, τοῦτο πρῶτον ἐκόσμησε. Πῶς οὖν, πάντως; ἔρει τις τῶν ἀκριβεστέρων, δευτέραν οὖσαν τὴν γῆν πρῶτην ἐκόσμησε, καὶ ὡς μαχομένου ἑαυτῷ τοῦ λόγου μου βουλήσεται ἐπιλαμβάνεσθαι. Πρὸς δὲν λεκτέον, ὡς οὐδὲν ἐναντίον παρ' ἡμῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐλέχθη, ἀλλὰ καὶ πάνυ ἑαυτῷ ἀρμόζων ὁ λόγος τυγχάνει. Πρὸ γὰρ τοῦ στερεώματος· τοῦτου, τοῦ μετὰ τὸν οὐρανὸν τὸν ἄνω γενομένου, ἐκοσμήθη, τοῦ καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ τὴν σύστασιν ἐσχολότος. Ἐδεῖ γὰρ τὰ πρεσβεῖα^α φυλαχθῆναι τῇ ἀκολουθίᾳ. Ὅτε τὴν γῆν ἐκόσμησε φυτοῖς καὶ καρποῖς, ὅτε τὸν οὐρανὸν ἐκαλλώπισεν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ τῷ λοιπῷ τῶν ἀστρῶν χορῷ, ἦλθεν ἐπὶ τὰ ὕδατα. Καὶ τί ὁ ἱστοριογράφος; Καὶ εἶπε, φησὶν, ὁ Θεός· *Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἐρπετὰ ψυχῶν ζώων, καὶ πετεινὰ πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ.* Βλέπε Θεοῦ λόγον ἔργα τοῖς ῥήμασιν ἐπαγοντος^δ, καὶ τὰ ῥήματα ἀποτελοῦντα πράγματα. Ὅρα Θεοῦ συλλαβὰς καὶ ῥήματα μικρὰ θεῖα; πεπληρωμένα δυνάμει. *Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα· ὁ λόγος ὁ τοῦ Θεοῦ κόπος.* Ἐγὼ νομίζω, ὅτι προελάμβανε τὰ ἔργα τὸν λόγον· δευτέρα γὰρ ἦν τῶν λέξεων ἡ δύναμις. Οὐδέπω εἴρητο ὁ λόγος, καὶ τὸ ἔργον τὴν ἰδίαν εὐκοσμίαν ἐλάμβανε· καὶ τὸ θαυμαστὸν, ἐκάστῳ τῶν στοιχείων τούτων ὁ Θεὸς διπλὴν εὐκοσμίαν παρέσχε·ν. Ἐδῶκε τῷ στερεώματι φωστῆρας καὶ δρόσον. Ἀλλὰ καὶ τούτων πάλιν τῶν φωστῆρων ἡ χρῆσις διάφορος, ὡς καὶ ἐξ αὐτῶν ὅλον τῆς Γραφῆς τῶν βημάτων καθέστηκε, περὶ ὧν κατὰ δύναμιν, εἰ καὶ μὴ κατ' ἀξίαν διελάβομεν πρῶτον, ὅτε ὑμῖν τὸν περὶ τούτων ἐξετιθέμεθα λόγον, περὶ ὧν πάλιν λαλεῖν ἐπὶ τοῦ παρόντος οὐ χρῆσιμον.

β'. Τῇ γῇ σπαρτὰ καὶ φυτὰ, τοῖς ὕδασι^ε νηκτὰ καὶ πετεινὰ. *Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἐρπετὰ ψυχῶν ζώων, καὶ πετεινὰ πετόμενα.* Ἐρπετὰ καλεῖ τὸν ἰχθύα, ἐπειδὴ μᾶλλον ἔρπει, ἢ περιπατεῖ. Ὅθεν καὶ ὁ μακάριος Δαυὶδ ἀκολουθῶν τῷ νομοθέτῃ λέγει· *Ἄσπερ ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη καὶ εὐρύχωρος· ἐκεῖ ἐρπετὰ ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς.* Ξένον πρᾶγμα, ξένη διάταξις, ξένον τοῦ λόγου τὸ ἐπάγγελμα! Διατί; Ὅτι πάντων ποιητής· οὕτως ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ τε προλαβόντα, καὶ τὰ ἐνεστώτα, καὶ τὰ μέλλοντα, ὡς οὕτε ἡμεῖς τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν. Ἐπεὶ οὖν ἐμελλε τὴν ζωὴν πρῶτην διὰ τῶν ὑδάτων χορηγεῖν τῷ κόσμῳ, πρώτοις ἐπιτρέπει τοῖς ὕδασι ζωογόνον προενέγκαι φύσιν· ἵνα μάθῃς πόθεν ἡ ρίζα τῆς ζωῆς. Ἐγὼ δὲ οὕτω τοὺς φωτισζομένους ἐξερρομένους ἐκ τῶν ἁγίων ὑδάτων, εἰσελθόντας μὲν εἰς τὸ βάπτισμα μετὰ πολλῶν κακῶν ὡς ἐρπετὰ, ἐξερρομένους δὲ μετὰ ζωῆς αἰωνίου, ὁρῶ τὸν νομοθέτην λέγοντα· *Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα τὰ ποτὲ ἐρπετὰ, νῦν ψυχὴν ζῶσαν.* Πόθεν τοῦτο δῆλον ἡμῖν γίνεταί; Ὅτι οἱ προσερχόμενοι τῷ λουτρῷ διὰ τὰς προτέρας ἀμαρτίας, τὴν τῶν ἐρπετῶν λαμβάνουσι κλήσιν. Ἐξῆλθεν ἐπὶ τὸ βάπτισμα Ἰωάννου πολλοί· λέγει τοῖς ἐλθοῦσιν· *Ὁρᾶτε,*

^α Savil. conj. τὰς διαφορὰς, quod recepit Combells. Mux Savil. in textu et Combells. ἐπεξεῖναι, in marg. e var. lect. ὑπέ.

^β Sav. conj. καιροῦ λόγος. Combells. omisso νῦν post γενομένους addit ὁμοίως.

^γ Sav. τὰ παραπρέσβεια. Valde. τὰ πρεσβεῖα.

^δ Combells. ἐπάγοντα.

^ε Post ὕδασι Sav. e conj. supplet ἔδωκε.

gloriamque referamus Patri, Filio et Spiritui sancto nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

Ejusdem in quartam diem creationis mundi.

1. Labantem vocem nostram pridie per orationes vestras perque vestrum desiderium Dei gratia firmavit. Ipsa igitur magistra usus experientia, quantum amor divinæque pietatis studium potest, ad eandem obsecrationem accedo, rursus rogans ut eandem pro nobis gratiam petatis. Nam si vas electionis Paulus, qui Christum in seipso loquentem habebat, quia a Spiritu sancto regebatur, auditorum precectionem mutuabatur dicens: *Fratres, orate pro me, ut mihi detur verbum in apertione oris mei* (Ephes. 6. 19): quanto magis nos viles, et qui, ut ita dicam, nihil sumus, intercessionem vestram petemus, ut linguæ vinculum solvatur, aperiat veritatis sermo; ipsaque divina gratia expeditum organum custodiat, sententiarumque copiam suppeditet; non ut solus orator divina lucretur, sed ut vobiscum cælestem hauriat thesaurum. Age ergo, prius dictorum seriei hæreamus. Par est enim, arbitror, ut quemadmodum ipse legislator Moyses serie atque ordine creationis sermonem absolvit, sic et nos primis secunda, secundis tertia copulemus et distinguamus, vobisque non præposteram sermonis enarrationem tradamus. Compactum erat cælum, solide structum firmamentum, segregatum mare, detecta terra, fructibus, plantis, arboribus, fontibus varie ornata, et ut summatim dicam, omnibus sibi congruentibus decorata erat. Neque enim simplex quædam feracitas fuit, sed distincta et varia. Nam alia ipsam ornabant terram; alia in escam hominibus et brutis animantibus producta sunt, cætera hominibus usum præbebant. Neque enim præsentis est temporis, diversa illa quæ ex terra producta sunt recensere, ne sermonis longitudo auribus vestris molesta sit. Acceperat etiam cælum proprium sibi ornatum. Procedit jam Deus ad aquas, efficitque ut illæ animam viventem producant, magnus sapientissimusque Creator, qui libero suo nutu et Verbo sancto suo omnia fecit, ut ex ipsa Verbi veritate rerum veritatem nostis, cum audivistis eum dicentem: *Congregentur aquæ*; et statim opus sequutum est; ac rursus, *Educat terra*; et, *Educant aquæ*; et, *Fiant luminaria*. Multique fuerit temporis, omnia quæ Verbo facta sunt nunc sermone prosequi. Ut enim antiquam illam creationem mittamus, jam veniamus ad ea quæ in Novo Testamento solo Verbo ab eo sunt facta. Ille namque est qui vetera creavit, et nova fecit secundum Joannem dicentem: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* (Joan. 1. 3). Quæ igitur oratio hæc accurate prosequi possit? Sed seriei insistamus. Ille igitur sapientissimus Creator, ut jam diximus, quod primum fecerat, hoc et ornavit; hic etiam id, quod secundum factum fuerat, ordine secundum exornavit; itemque tertium, quartum et reliqua deinceps omnia secundum ordinem creationis ornatu suo decoravit. Quo autem animo id fecit? num fortasse volens docere nos, ut elementorum terminos colamus, ordinemque agnoscamus? Primo igitur fe-

cit cælum superius; secundo terram; tertio firmamentum; quarto segregavit aquas. Quod primum fecit, primum ornavit. Quomodo ergo, dicet quispiam ex studiosioribus, cum secunda esset terra, primam illam ornavit? ac quasi secum pugnante narratione, coarguere volet. Ipsi respondendum, nihil secum pugnans a nobis in præsentī dictum fuisse, sed orationem sibi omnino esse consentientem. Nam ante hoc firmamentum, quod post cælum superius fictum est, atque secunda die constitutum, ornata terra fuit. Oportebat enim ordinis seriem servari. Cum terram plantis et fructibus ornasset, cum cælum sole, luna, ac reliquo stellarum choro decorasset, ad aquas processit. Et quid historiæ scriptor? *Et dixit Deus*, inquit, *Educant aquæ reptilia animarum viventium, et aves volantes super terram, secundum firmamentum cæli* (Gen. 1. 20). Vide Dei sermonem, opera dictis addentem, et verba in opera vertentem. Vide Dei syllabas verhaque brevia, divina virtute plena. *Educant aquæ*: sermo labor et opus Dei est. Arbitror ego opera sermonem antevertisse: velocior enim dictis potentia. Nondum prolatus sermo fuerat, et opus proprium accipiebat ornatum: quodque mirum est, singulis hisce elementis Deus duplicem præbebat ornatum. Dedit firmamento luminaria et rorem. Imo etiam horum luminarium diversus erat usus; ut ex ipsis Scripturæ dictis constat, de quibus pro virili, etsi non pro dignitate, nuper verba fecimus, cum vobis horum rationem exponebamus: de quibus iterum in præsentī sermonem habere inutile foret.

2. *Deus præterita, præsentia et futura videt. Baptismus emundat a peccatis omnibus. Baptismi figura et vis.* — Terræ semina dedit et plantas; aquis, natatilia et volatilia. *Educant aquæ reptilia animarum viventium, et volatilia volantia.* Reptilia pisces vocat, quia potius repunt, quam ambulant. Quamobrem beatus David legislatorem sequens ait: *Hoc mare magnum et spatiosum: illic reptilia quorum non est numerus* (Psalm. 103. 25). Rem stupendam! stupendum ordinem! stupendi verbi promissionem! Quare? Quia omnium Opifex est; sic præ oculis habet præterita, præsentia et futura, ut neque nos ea ipsa quæ præ oculis sunt. Quia igitur per aquas primo vitam mundo daturus erat, primo aquis præcipit, ut viviparam naturam producant: ut discas unde radix vitæ sit. Ego cum video eos qui illuminati fuere ex sanctis aquis exire, qui in baptismum cum multis malis quasi reptilia ingressi sunt, et cum vita æterna sunt egressi, video Legislatorem dicentem: *Educant aquæ ea, quæ tunc reptilia erant, nunc anima vivens sunt.* Undenam hoc nobis palam erit? Quia ii qui accedunt ad lavacrum in priora peccata, reptilium nomen accipiunt. Exierunt multi ad baptismum Joannis: accedentibus dicit: *Serpentes, genimina viperarum, quis ostendit vobis fugere a ventura ira* (Math. 3. 7)? Cum anima, quæ multis annis in nequitia vixit, in baptismum intrat, et improbitate deposita egreditur, vide annon operibus resplendet illa vox dominica, quæ ait, *Educant aquæ reptilia animarum viventium, et volatilia vo-*

lantia? Duplicem namque gratiam accipit is qui salutem consequitur, nempe et vivificatur anima, et volatilis efficitur, et ad cælorum fornices attingit, cum angelis versatur, et cum cælesti ordine locum habet. *Et volatilia volantia super terram secundum firmamentum cæli. Super terram*, corpore, in cælis, vitæ instituto. Hæc non per allegoriam inducimus, sed in historia conspiciamus. Aliud est allegoriam in historiam vi inducere; aliud historia servata allegoriam exco-gitare. Atque ut ostendat se reptilia dicere volatilia pennata, quæ sunt in mari, subdit; « Et fecit Deus rete grandia, et omnem animam viventem reptilium, quæ eduxit aqua; et volatile pennatum » (*Gen. 1. 21*). Estne ergo volatile non pennatum? quid opus erat dicere, *Volatile pennatum*? Volare hic dicitur id quod est expandere manus. Potest etiam quis manibus *πετάσθαι*, ut ait propheta: *Tota die ἔξεντασα, expandi manus meas ad populum non credentem et contradicentem* (*Isai. 65. 2*): non quod manus pennas habeant, sed quia *πετάσθαι* expandere significat. Quod repit ergo volatile dici potest, quod repat, seque expandat: unde et David ait: *Serpentes et volatilia pennata. Fecit ergo Deus cete grandia* (*Ps. 148. 10*); id est, dracones magnos in mari. Reliqui enim interpretes dicunt: *Fecit Deus dracones magnos* (a). Non dixerunt, *Cete*, sed, *Dracones*. Nihil in mari factum est inter viventia prius quam draco. Ideo ait David: « Laudate Dominum de terra, dracones et omnes abyssi » (*Ps. 148. 7*); et alibi: « Hoc mare magnum et spatiosum, illic reptilia quorum non est numerus; animalia pusilla cum magnis: illic naves pertransibunt. Draco iste, quem formasti ad illudendum ei » (*Ps. 103. 25. 26*). Et alibi ut ostendat non unum, sed multos ibi dracones esse, ait: *Tu contrivisti capita draconum in aqua* (*Ps. 75. 13*). *Fecit igitur cete grandia. Et vidit Deus, quia omnia bona*. Quare dixit, *Bona*? numquid bona propter multitudinem? Atqui quando stellas fecit et solem et lunam, multa licet essent quæ facta fuerant dicit: *Vidit Deus quod esset bonum* (*Gen. 1. 10*). Multæ sunt stellæ, earumque millia innumera: neque tamen dixit: *Vidit Deus quod bona essent*; sed *Quod bonum esset*. Quare? Quia etsi multa luminaria, ex una tamen luce sunt, et ad eundem omnia usum: nam ad illuminandum posita sunt. Hic vero quia ingens est reptilium differentia, et volatiliū, natatiliūque (alia quippe ratio est natatiliū, alia volatiliū, alia reptiliū), et in singulis generibus multa diversaque sunt, dicit: *Vidit Deus quod essent bona*. Pro varietate operum laus sequitur. *Et benedixit ea Deus dicens: Crescite et multiplicamini, et replete aquas, et volatilia multiplicentur* (*Gen. 1. 22*).

3. *Stellis cur non benedixit Deus*. — Cur cum stellas fecit, non benedixit? cur cum herbas et ligna fecit, non benedixit? Alia benedixit, alia non benedixit. Quæ causa virtutis huius creaturæ fuit? Attende. Stellæ quot factæ sunt ab initio, tot manent, ac neque numero, neque magnitudine possunt augeri; nempe cum in identi-

(a) Hæc reliquorum interpretum lectio non notatur in hexaplis nostris.

tate naturæ permansuræ essent, benedictione quæ ipsas multiplicaret non egebant. Quæ vero ex successione augentur, nec alio possunt augeri modo, benedictionem necessario accipiebant. Idem rursum dico, ut dictum magis infigatur menti. Neque enim, fratres, planta, quæ temere et perfunctorie in terræ scissuras inducitur, firmam habet sedem; sed quæ in profundum ejus cum omni diligentia immittitur. Stellæ benedictione opus non habebant: neque enim hæc illis multiplicandi vim tribuebat. Volatilia autem et natatilia atque homo hanc benedictionem desiderabant, successionis causa. Atque ubi aliter multiplicatio fieri nequit, ibi locum habet benedictio: ubi nempe pauca multiplicantur, et parva augmentum admittunt. Quia igitur causam agnovimus cur hæc benedictione dignata fuerint, operæ pretium fuerit ad alias demum Scripturarum dictiones nos conferre. *Crescite*, quia parva; *Multiplicamini*, quia pauca; *Implete aquas*, quia in parte. Necesse autem est, ut alio tempore quæramus, cur pisces et volatilia et hominem dumtaxat benedictione dignatus sit; cæteris vero non eam impertierit. Interim autem, ut polliciti sumus, seriei hæreatus. *Et dixit Deus: Educat terra animam viventem* (*Gen. 1. 24*). Terram Deus duplici afficit honore. Primo enim illa semina gignit et plantas, et postea animalia; nec sine causa, sed quia hominis domicilium futura erat: neque id tantum; sed quia ex illa ipsa homo alimentum accipiturus erat, illam ut nutricem et matrem magni huius animalis, honore afficit. Hic vide qua ordinis serie sit usus. Primo alimenta parat; secundo inducit ea quæ alimentis fruantur, ut erga hominem fecit. Primo domum perfecit, et sic patremfamilias introduxit. *Educat terra animam viventem*. Inanima terra quomodo gignit animam viventem? unde prodiit leo rugiens, aut equus currens, aut bos laboriosus, aut sarcinis aptus asinus? unde animalium differentia? unde ex inanima tot animæ? Nec pudet hæreticos (a), quod inanima terra quam non habet animam proferat; Deum vero si genuisse audiant ex propria substantia, statim ratiociniorum tricas moveant, et inferant: Ergo divinus est, ergo dissectus, ergo passus est, et similia quæ dicere solent. Neque enim præsentis est temporis omnia quæ contra Unigenitum, imo contra suam salutem dicunt, confutare. Deus enim nec si laudetur, aliquid lucri percipit, nec si maledictis impetatur, aliquid damni: nisi fortasse dixeris, salutem nostram lucrum esse Dei. Ipse namque plenus est omni bono, nullaque re eget: qui omnes ditet, nulloque opus habeat. Enimvero quis dederit quidpiam ei, qui omnium est fons bonorum, ex cuius unius benignitate omnia pendeant? Quemadmodum ait David: *Omnia ad te expectant, Aperis tu manum tuam, et implebis omne animal benedictione* (*Ps. 103. 27. et 144. 16*). Sed quem aggressi sumus sermonem ad finem ducamus. Hoc enim et nobis gratum est, et ordo postulat. Id quod non habet terra profert, jubentis imperio obsequens; et id quod habet divina et intemerata natura non gignit? Verum ne quis rursum vocem habere humano

(a) Arianos intelligit.

γεννήματα ἐχιδνῶν, τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς; Ὅταν εἰς τὸ βάπτισμα εἰσέλθῃ ψυχὴ, ἐπὶ πολλὰ ἔτη κακία συζήσασα, καὶ ἐξέλθῃ ταύτην ἀποθεμένη, ὅρα εἰ μὴ δι' αὐτῶν λάμπει τῶν ἔργων ἡ Δεσποτικὴ φωνὴ ἢ λέγουσα· Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἔρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν, καὶ πετεινὰ πετόμενα. Διπλὴν γὰρ λαμβάνει τὴν χάριν ὁ σωζόμενος, καὶ ζωοποιεῖται τὴν ψυχὴν, καὶ πετεινὸν γίνεταί· λοιπὸν, ἀψίδας οὐρανῶν καταλαμβάνων, καὶ μετὰ ἀγγέλων πολιτευόμενος, καὶ μετὰ τῆς ἁγίας τάξεως ἔχων τὴν ἑαυτοῦ ἀκολουθίαν. Καὶ πετεινὰ πετόμενα ἐπὶ τῇ γῆς κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ. Ἐπὶ τῆς γῆς, διὰ τὸ σῶμα· ἐν οὐρανῷ, διὰ τὸ πολιτεύμα. Ταῦτα οὐκ ἀλληγοροῦντες εἰσηγάγομεν, ἀλλ' ἐθεωρήσαμεν τῇ ἱστορίᾳ. Ἄλλο τὸ ἐκιδάσασθαι εἰς ἀλληγορίαν τὴν ἱστορίαν, ἄλλο δὲ καὶ τὴν ἱστορίαν φυλάξαι καὶ θεωρίαν ἐπινοῆσαι. Καὶ ἵνα δείξῃ, ὅτι ἔρπετὰ τὰ πετεινὰ περωτὰ λέγει τὰ ἐν τῇ θαλάσῃ, ἐπὶ γὰρ· Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὰ κήτη τὰ μεγάλα, καὶ πᾶσαν ψυχὴν ζωσαν ἔρπετων, ἃ ἐξήγαγε αὐτὰ ὕδατα, καὶ πετεινὸν περωτῶν. Ἐνὶ γὰρ πετεινὸν μὴ θν περωτῶν; τίς χρεῖα ἦν εἰπεῖν, πᾶν Πτερινὸν περωτῶν; Τὸ πετᾶσθαι παρὰ τὸ ἀπλοῦσθαι τὰς χεῖρας λέγεται. Ἔστι δὲ πετᾶσθαι καὶ χεῖρας, καθὼς φησιν ὁ προφήτης· Ὁλην τὴν ἡμέραν ἐξέπασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντελέγοντα· οὐχ ὅτι πετὰ ἔχουσι χεῖρες, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ πετᾶσθαι ἐστὶ τὸ ἀπλοῦσθαι. Καὶ τὸ ἔρπον τοίνυν πετεινὸν ἐστὶν ἀπὸ τοῦ ἔρπεσθαι καὶ ἀπλοῦσθαι· ὅθεν καὶ Δαυὶδ φησιν· Ἐρπετὰ καὶ πετεινὰ περωτὰ. Ἐποίησε τοίνυν ὁ Θεὸς τὰ κήτη τὰ μεγάλα· τούτους, τοὺς δράκοντας· τοὺς μεγάλους, τοὺς ἐν τῇ θαλάττῃ. Οἱ γὰρ ἄλλοι ἐρμηνευταὶ λέγουσιν· Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοὺς δράκοντας τοὺς μεγάλους. Οὐκ εἶπον, ὅτι τὰ κήτη, ἀλλὰ, τοὺς δράκοντας. Πρῶτον οὐδὲν ἐν τῇ θαλάσῃ ἐν τοῖς ἐμφύχοις ἐγένετο, ἢ δράκων. Διὰ τοῦτο ὁ Δαυὶδ λέγει· Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῆς γῆς, δράκοντες καὶ πᾶσαι ἄδυσσοι· καὶ ἁλλασχοῦ. Αὕτη ἡ θάλασσα ἢ μεγάλη καὶ εὐρύχωρος, ἐκεῖ ἔρπετὰ ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς· ζῶα μικρὰ μετὰ μεγάλων, ἐκεῖ πλοῖα διαπορεύονται. Δράκων οὗτος, ὃν ἐπ. λυσας ἐμπαίζειν αὐτῷ. Καὶ ἁλλασχοῦ βουλόμενος δεῖξαι ὅτι οὐχ εἰς, ἀλλὰ πολλοὶ δράκοντες· εἰσι, λέγει· Σὺ συνένετρίψας τὰς χεφαλὰς τῶν δρυκόντων ἐπὶ τοῦ ὕδατος. Ἐποίησε τοίνυν τὰ κήτη τὰ μεγάλα. Καὶ εἶδεν ὁ Θεός, ὅτι πάντα καλά. Διὰ τί εἶπε, Καλά; οὐχὶ καλὸν διὰ τὸ πληθος; Ἀλλ' ὅτε ἐποίησε τοὺς ἀστέρας καὶ ἥλιον καὶ σελήνην, πολλῶν ὄντων τῶν γενομένων, λέγει· Εἶδεν ὁ Θεὸς ὅτι καλόν. Πολλοὶ ἀστέρες, καὶ ἀναριθμητοὶ τούτων αἱ μυριάδες· καὶ οὐκ εἶπεν, Εἶδεν ὁ Θεός ὅτι καλὰ, ἀλλ', Ὅτι καλόν. [468] Διὰ τί; Ὅτι εἰ καὶ πολλοὶ φωστῆρες, ἀλλ' ἐξ ἐνὸς φωτός, καὶ τῆς αὐτῆς ἁπαντες χρεῖας· φωτίζειν γὰρ ἐτάχθησαν. Ἐνταῦθα δὲ ἐπειδὴ πολλὴ τῶν ἔρπετων ἡ διαφορὰ, καὶ τῶν πετεινῶν καὶ τῶν νηκτῶν (ἄλλος γὰρ λόγος νηκτῶν, ἄλλος πετεινῶν, ἄλλος ἔρπετων), καὶ ἐν ἐκάστῳ γένει πολλὰ καὶ διάφορα, λέγει· Εἶδεν ὁ Θεός ὅτι καλὰ. Πρὸς τὴν ποικιλίαν τῶν ἔργων καὶ ὁ ἔπαινος. Καὶ ἡολόγησεν αὐτὰ ὁ Θεός· λέγων· Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὰ ὕδατα, καὶ τὰ πετεινὰ πληθυνέσθωσαν.

γ'. Διὰ τί οὗτοι ἀστέρες ἐποίησεν, οὐκ ἡλόγησεν;

* Οὐκ εἶπον rescriptum e Savil. Monif. Οὐκ εἶπε. Edit.

b Combeffs. καλὰ.

διὰ τὴν βοτάναν καὶ ξύλα ποιήσας, οὐκ ἡλόγησεν; Τὴ μὲν εὐλογεῖ, τὰ δὲ οὐκ εὐλογεῖ. Τί τὸ αἴτιον τῇ τούτου ἀρετῇ καθέστηκεν; Πρόσεχε· Οἱ ἀστέρες ὅσοι ἐγένοντο ἀπ' ἀρχῆς, τοσοῦτοι καὶ διαμένουσι, καὶ οὐτε τῷ ἀριθμῷ αὐτῶν, οὐτε τῷ μεγέθει δυνατόν προστεθῆναι· οἷον ἐν τῇ αὐτότητι τῆς φύσεως μέλλοντες παραμένειν, τῆς πληθυνούσης αὐτοὺς οὐκ ἔχρῃζον εὐλογίας. Τὰ δὲ πληθυνόμενα ταῖς διαδοχαῖς, καὶ οὐχ ἐτέρως λαμβάνοντα προσθήκην, ἀναγκαίως καὶ τὴν εὐλογίαν ἐδέχοντο. Πάλιν αὐτὸ λέγω, ὑπὲρ τοῦ μᾶλλον αὐτὸ τὸ λεχθὲν ἐμπαγῆναι τῇ διανοίᾳ. Οὕτε γὰρ τὸ φυτὸν τὸ ἀπλῶς καὶ ἐξ ἐπιβολῆς ταῖς τῆς γῆς λαγῶσι παρατιθέμενον, ἀδελφοί, βεβαίαν ἔχει τὴν στάσιν, ἀλλὰ τῷ βάθει ταύτης μετὰ πάσης παρατεθὲν τῆς ἀσφαλείας. Οἱ ἀστέρες εὐλογίας οὐκ ἔχρῃζον· οὕτε γὰρ αὐτοῖς αὕτη τὸν πληθυσμὸν ἐχαρίζετο. Πετεινὰ δὲ καὶ νηκτὰ καὶ ἄνθρωπος τῆς εὐλογίας ταύτης ἐφίετο διὰ τὰς διαδοχάς. Καὶ ὅπου ἐτέρως πληθυνθῆναι οὐ δύναται, ἐκεῖ χώραν ἔχει τὰ τῆς εὐλογίας· ὅπου τὰ ὀλίγα πληθύνεται, καὶ τὰ μικρὰ ἀύξησιν ἐπιδέχεται. Ἐπειδὴ τοίνυν ἐγνωμεν τὴν αἰτίαν δι' ἣν ταῦτα τῆς εὐλογίας ἤξιώται, ἀναγκαῖον λοιπὸν καὶ ταῖς ἐτέραις ἑαυτοὺς τῶν Γραφῶν λέξεσιν ἐπιδιδόναι. Αὐξάνεσθε, ἐπειδὴ μικρὰ· Πληθύνεσθε, ἐπειδὴ ὀλίγα· Πληρώσατε τὰ ὕδατα, ἐπειδὴ ἐν μέρει. Ἀναγκαῖον δὲ ἐν ἐτέρῳ καιρῷ πάλιν ζητῆσαι, διὰ τί τοὺς ἰχθύας καὶ τὰ πετεινὰ καὶ τὸν ἄνθρωπον μόνον τῆς εὐλογίας κατεξήλωσε, τοῖς δὲ λοιποῖς οὐ μετέδωκε ταύτης. Τέως δὲ καθὼς ἐπηγγειλάμεθα τῆς ἀκολουθίας ἐχώμεθα. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζωσαν. Τὴν γῆν ὁ Θεός διπλῇ περιβάλλει τιμῇ. Πρῶτον γὰρ αὕτη γεννᾷ τὰ σπέρματα καὶ φυτὰ, καὶ μετὰ ταῦτα τὰ ζῶα, οὐκ ἀλόγως, ἀλλ' ἐπειδὴ οἰκητήριον ἀνθρώπου ἐμελλε γίνεσθαι· οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἐξ αὐτῆς ταύτης ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος ἐμελλε τρέφεσθαι, ὡς τροφὸν αὐτὴν καὶ μητέρα τούτου τοῦ μεγάλου ζώου τιμᾷ. Ὅρα δὲ καὶ ἐνταῦθα, πῶς τῇ ἀκολουθίᾳ ἐχρήσατο. Πρῶτον γὰρ παρασκευάζει τὰς τροφάς· εἰθ' οὕτως εἰσάγει τὰ τῆς τροφῆς ἀπολαύσοντα, καθάπερ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐποίησεν. Πρῶτον τὸν οἶκον ἀπήρτισε, καὶ οὕτω τὸν οἰκοδεσπότην εἰσήγαγεν. Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζωσαν. Ἡ ἀψυχὸς γῆ πόθεν γεννᾷ ψυχὴν ζωσαν; πόθεν προῆλθε λέων βρυχώμενος, ἢ ἔππος τρέχων, ἢ βῆλος ἐργάτης, ἢ ἀχθοφόρος ὄνος; πόθεν αἱ διαφοραὶ τῶν ζώων; πόθεν ἐκ τῆς ἀψύχου τσαυταὶ ψυχαί; Καὶ οὐκ αἰσχύονται αἰρετικῶν παῖδες, ὅτι ἡ μὲν ἀψυχὸς γῆ ἦν οὐκ [469] ἔχει προφέρειν ψυχὴν· Θεὸν δὲ ἐὰν ἀκούσωσιν, ὅτι ἐγέννησεν ἐκ τῆς ἰδίας οὐσίας, εὐθέως τῶν λογισμῶν τὰς πλοκάς κινοῦσι, καὶ ἐπεισάγουσιν· Οὐκοῦν ἐτμήθη, οὐκοῦν διηρέθη, οὐκοῦν ἔπαυε, καὶ τοιαῦτα ὅσα ἔθος αὐτοῖς λέγειν. Ὑπὲρ τοῦ παρόντος ἐστὶ καιροῦ πᾶσι τοῖς παρ' αὐτῶν λεγομένοις κατὰ τοῦ Μονογενοῦς ἐπεξίειναι, μᾶλλον δὲ κατὰ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας. Οὕτε γὰρ εὐφημούμενος κερδαίνει Θεός, οὕτε βλασφημούμενος βλάπτεται πάντως· εἰ μὴ ἂν τις τάχα κέρδος λέγοι Θεῷ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν. Αὐτὸς γὰρ πλήρης ἐστὶ παντὸς ἀγαθοῦ, ἀνευδεῆς ὑπάρχων ἐν ἁπασιν· αὐτὸς μὲν πάντας πλουτεῖζων, μηδενὸς δὲ προσδεόμενος. Ὅμως τί γὰρ ἂν τις καὶ δοίη τῷ πάντων τῶν ἀγαθῶν πηγῇ καθεστῶτι, ὃ μόνον πάντα τῆς φιλανθρωπίας ἐξήρτηται; Καθὼς φησιν ὁ Δαυὶδ· Πάντα πρὸς σὲ προσδοκῶσιν. Ἀνολίγεις σὺ τὴν χεῖρά σου, καὶ ἐμπαλῆς πᾶν ζῶον εὐδοκίας. Ἀλλὰ τὸν λόγον τὸν ἐν γερσὶν εἰ-

πέρας ἀγάγωμεν. Τοῦτο γὰρ καὶ ἡμῖν φίλον καὶ τῇ τάξει καθέστηκεν. Ὁ οὐκ ἔχει ἡ γῆ προσφέρει, τῷ προστάγματι πειθομένη· ὁ ἔχει ἡ θεία καὶ ἀχραντος οὐκ ἀπογεννᾷ φύσις; Ἀλλὰ πάλιν μή τις τὸ ἔχειν ἀνθρωπικότερον λαμβανέτω λέγων· Ὁρᾷς πῶς καὶ αὐτὸς ὁ διδάσκαλος ἔδωκε προγενέστερον ὑπάρχειν τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα; ἀλλὰ μᾶλλον συγγνώμην ἀπένειμαι τῷ λόγῳ, ἀνθρώποις οὐσι καὶ πηλὴν κεκτημένοις γλῶσσαν, καὶ πρὸς ἀνθρώπους ποιουμένοις λόγον· περὶ θείας καὶ πάντα λόγον ὑπερβαίνουσης φύσεως. Ἀνθρώποι γὰρ ὄντες, ὡς ἀνθρώποι λαλεῖν ἐδιδάχθημεν. Μὴ γὰρ ἴσασιν οἱ ἄθλιοι, ὅτι περὶ Θεοῦ διαλέγονται, προσφέροντες λόγους τοὺς ἐπὶ Θεοῦ μὴ ἀρμυζοντας λέγεσθαι. Καὶ ὅρα καχοῦργίαν. Ὅτε τὰ ζητήματα προτείνουσιν, ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν λαλοῦσιν· οἷον· Πᾶν, φησί, τὸ γεννώμενον ἀρχὴν ἔχει τοῦ εἶναι. Καὶ πόθεν; Τοῦτο εὐθέως λέγουσι· Σὺ γεννηθεὶς οὐκ ἀρχὴν ἔσχες; ὁ πατήρ σου, ὁ πάππος σου; Ἐν παραστήσει αὐτῷ ἐξ αὐτῶν τῶν λογισμῶν λογιζομένη ἑτερον διαλύσαι αὐτοῦ τὴν μανίαν δυνάμενον, εὐθύς σοφίζεται· Περὶ Θεοῦ λόγος, καὶ ἀνθρωπίνους μοι λογισμοὺς παρεισάγεις; καὶ τὴν μὲν ῥίζαν τῶν κακῶν ἀπὸ κοινῶν προσφέρουσι λογισμῶν· τὴν δὲ διίλυσιν τῶν κακῶν οὐ βούλονται ἀπὸ τῶν αὐτῶν δέχεσθαι λογισμῶν.

δ'. Λέγει πολλάκις· Δύναται τις εἶναι καὶ γεννᾶσθαι; Ἐν οὖν, δειξὼ τὴν Γραφὴν ὅτι οὐκ ἐπὶ Θεοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἀνθρώπων εἰσῆγαγε τὸ τοιοῦτον, τί ποιεῖς; Τοὺς τοῦ μακαρίου Ἀβραάμ παῖδας οὐχ ὡς μὴ ὄντας ἡ Γραφή λέγει γεννᾶσθαι, ἀλλ' ὡς πρόντας. Ὁ γὰρ Ἀβραάμ ἐγέννησε τὸν Ἰσαάκ· ὁ Ἰσαάκ ἐγέννησε τὸν Ἰακώβ· Ἰακώβ τὸν Λεὺι, ἐξ οὗ ἡ ἰσρατιτικὴ φυλὴ. Ἐπειδὴ τοίνυν τῷ Μελχισεδέκ ἀπήντησεν οὗτος, λέγω δὴ Ἀβραάμ, Παῦλος ὁ ἀπόστολος ἐρμηνεύων τὴν ποτὲ ἱστορίαν εἰς θεολογίαν λέγει· *Συνήτησε δὲ ὁ Μελχισεδέκ τῷ Ἀβραάμ, καὶ ἠύλόγησεν αὐτόν. Καὶ ἐπάγει εὐθὺς· Καὶ ὡς ἔπος εἰπεῖν* [470], *εἰ Ἀβραάμ καὶ Λεὺι ὁ δεκάτης λαμβάνων δεδεκάτῳται*. Ἐτι γὰρ ἐν τῇ ὁσφύτι τοῦ πατρὸς ἦν Ἀβραάμ. Καὶ ὁ θνητὸς πρὶν γεννηθῆναι ἦν. Ἐπειδὴ ὅλως ἡ ῥίζα ἐξη, τὸν καρπὸν μετὰ τῆς ζωῆς ῥίζης εἰσῆγαγεν. Ἐνταῦθα δὲ, ὅπου οὐ πάθος, οὐ διαδοχὴς τῆς γένεως, οὐ κυοφορία, οὐκ ἀνθρωπίνων παθῶν ἀκολουθία, οὐ θέλει εἰπεῖν ὄντα ἐξ ὄντος γεννηθέντα, μένοντα δὲ αἰδιῶς. Ἀλλ' εἰ ἐγεννήθη, φησί, πῶς αἶε ἦν; Πᾶς γὰρ ὁ γεννώμενος ἀρχὴν λαμβάνει. Τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς παρ' ἡμῶν διὰ πολλῶν ἔρχεται περιόδων. Οἷον· ὑπόθου νεανίσκον ἐπιθυμοῦντα γάμου. Πρῶτον γίνεται μνηστήρ, εἴτα νυμφίος, εἴτα ἀνὴρ· κἂν τέχῃ, τότε λέγεται πατήρ· κἂν μὴ τὸ γεννώμενον αὐτῷ τὸ ὄνομα χαρίσται, μυρία ἔτη μετὰ τῆς γυναικὸς ἐὰν ποιῇ, οὐ καλεῖται πατήρ. Ὁμοίως ἡ μήτηρ, πρῶτον παρθένος, εἴτα μνηστῆ, εἴτα νύμφη, εἴτα γυνή· κυοφορεῖ, βαστάζει τὸν καρπὸν· κἂν μὴ οὕτω προέλθῃ, μήτηρ οὐ λέγεται. Κἂν βαστάσῃ ἡ ῥίζα τὸν καρπὸν, ἐὰν μὴ προσέλθῃ ὁ παῖς χαρίσται αὐτῇ ἀμοιβὴν τῶν πόνων τὴν προσηγορίαν, οὐ λέγεται μήτηρ. Καὶ τοῦτο ἐποίησεν ὡς σοφὸς ὁ Θεός, ἵνα μὴ οἱ πατέρες κατὰ τῶν παίδων καυχῶνται· ἵνα μὴ λέγῃ ὁ πατήρ τῷ παιδί, Ἐγὼ σοι τὸ ζῆν ἔχαρισάμην· δι' ἐμὲ ἐγεννήθης· δι' ἐμοῦ εἰς τὸ εἶναι παρήχθης· ἀλλ' ἵνα κἂν εἴπῃ ταῦτα, εὐθέως ἀκούσῃ· Ἐγὼ διὰ σέ ἐγεννήθην, δι' ἐμὲ καὶ σὺ πατήρ. Ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῆς μητρὸς· Ἐχαρίσω μοι τὸ εἶναι υἱός, ἔχα-

ρισάμην σοι τὸ εἶναι· μήτηρ. Ἐφ' ἡμῶν λαμβάνει τὰ χάριν τινὰ καὶ ἀντίδοσιν. Ὁμοίως καὶ ὁ οὐκ εὐθέως υἱός, ἀλλὰ πρῶτον σπέρμα, εἴτα ἐμβρυόν καὶ ὅτε γεννηθῇ, τότε υἱός. Ταῦτα χρόνων ἀντάδουλεύει· ταῦτα πάθειν ὑποπίπτει· ταῦτα στικτὴς ἐστὶ καταστάσεως. Ὅπου δὲ ἀσώματος φύσις ἡ γεννώσα, ὅπου ἀσώματος ὁ καρπὸς ὁ νύμενος, πόλον ἐπιδέχεται λόγον, ὅτι ἦν ποτε εἶναι ἦν, καὶ ὑστερον ἐγεννήθη; Καὶ φαμεν οὕτως· αἶε οὕτως ἔχει Θεός, εἰ μὴδὲν προσκτάται ποτε· ἐστὶ καὶ Πατήρ. Εἰ δὲ αἶε ἐστὶ Πατήρ, αἶε δὲ τὸν Υἱόν· συναδίδος ἄρα ὁ Υἱὸς τῷ Πατρί. Ὡς γομεν γεννηθέντα μὲν ἀπαθῶς, τὸν δὲ τῆς γεννῆ τρόπον ἐρμηνεύειν οὐκ ἐπιστάμεθα. Ἡ ἀληθὴς αἰς αὕτη ἐστίν, τὸ τὰ ὑπερβαίνοντα τὴν φύσιν ἡμολογεῖν μὴ εἰδέναι. Τὸ μὲν οὖν γέννημα προσκαμῶν, τὴν δὲ φύσιν οὐ πολυπραγμονοῦμεν. Εἰ μὲν ἦν ἀνθρώπος ὁ γεννήσας, ἀνθρωπίνην ἐποίησε καὶ γέννησιν. Εἰ σῶμα εἶχεν, ἐγέννησεν ὡς σῶμα. Ἰσώματος ἀπήλλακται, μὴ περιάπτε σώματος· πάθ' ἀσωμάτω. Ἀλλ' ἐγέννησε, φησὶν, ἐκ τῆς ἰδίας· πάθος ἐγέννησε, κατὰ τομήν, κατὰ ῥεύσιν. Πείσω τῶν γητῶν. Γεννᾷ ἡ ἀμπελος, γεννᾷ ἡ ἐλαία, γ καὶ τὸ ὕδωρ, οὐ κατὰ τὴν ἡμετέραν φύσιν, κατὰ τὴν ἰδίαν τάξιν. [471] Πᾶσα γυνή, ἐπειδὴ ὁ Θεοῦ λάβῃ τὸ γενέσθαι μήτηρ, κυοφοροῦσα μὲν ὦται· ἀποδεμένη δὲ τὸν καρπὸν συστέλλεται. Εἰ τῶν δένδρων τὰ ἐναντία ἐστὶν εὐρεῖν. Πρὶν γεννᾶσθαι οὐκ ὡγκῶται· ὅταν γεννήσῃ, τότε παχύνεται, ὁ πὸς αὖξεται, καὶ ἡ ῥίζα πληθύνεται, καὶ οὐτε μὴ τῆς γεννώσης ῥίζης, οὐτε ἐλάττωσις τῷ γεννᾷ προτρίνεται. Ἡ ἀμπελος γεννᾷ οὐ καθ' ἑμᾶς· ἡ ἐκ ἀκούσης ἐγέννησεν, ἀνθρώπινα πάθη ἀπτεῖς· τῷ πᾶσι ἀνθρωπίνην ὑπερβαίνοντι φύσιν

ε'. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυγῶν κατὰ γένος, τετράποδα, ἐρπετὰ, θηρία. τετράποδα κτήνη ἐστίν· ἐρπετὰ, θηρία, ὄφεις, ἰκνῶν· οὐ γὰρ μόνον τὰ θηρία τὰ ὑποκείμενα κτ λέγεται, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀχθοφόρα. Πᾶν χορτοφάγ εἶτε βοῦς, εἶτε πρόβατον, κτήνος καλεῖται, κτὴ παρὰ τὸ κτῆμα εἶναι τοῦ ἀνθρώπου. Ὅτι δὲ κτ καλεῖται καὶ πρόβατα καὶ βόες, μαρτυρεῖ ἡ Γραφὴ καὶ ἐγένοντο αὐτῷ κτήνη προβάτων καὶ κτὴ βοῶν. Ἐπληρώθη ἡ γῆ, ἐκόμα τοῖς καρποῖς, κρυνεκε τὰ ζῶα· ἔλειπε λοιπὸν ὁ οἰκοδεσπότης· ὁ ῥανὸς ἐκεκαλλώπιστο, ἡ γῆ ἐπεποικίλωτο, ἡ θάλασσα ἐπεπλήρωτο, ὁ ἀὴρ ὀρνίθων ἐκεκόσμητο πλήθ. Πάντα ἦν ἔτοιμα, καὶ ἔλειπεν ὁ ἀνθρώπος. Οὐκ ὀφείζεται δὲ τῷ εἶναι τελευταῖος, ἀλλὰ τιμᾶται· καὶ σκευάζεται γὰρ ὁ οἶκος, καὶ εἰσάγεται ὁ οἰκοδεσπότης· οὐδὲν γὰρ ὁ Θεός· οὐτε ἀκαίρως, οὐτε ἀμέτρως ποιεῖ· ἀλλὰ πάντα διὰ τὴν χρείαν. Καὶ βλέπε τὴν τάξιν· Πρῶτον ἐποίησεν ὁ Θεός βοτάνην καὶ χορτόν, καὶ τότε τὰ θηρία τρεφόμενα. Καὶ εἰ οὐκ ἦν τὰ τρέφοντα ἀχαιρος ἦν ἡ δημιουργία τῶν ζώων, δημιουργομένη τῷ καρπῶν τὴν ἐνδειαν. Ἐποίησε τὰ τρέφοντα, καὶ τότε τὰ τρεφόμενα προπαρσκαίνει· πρῶτον τὰς χρεῖας καὶ οὕτως εἰσάγει τὰ τῆς χρεῖας μετέζοντα. Οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν Γραφῶν ἐποίησε. Προέλαβον τὸν Ἀδὰμ αἱ Γραφαὶ πρῶτον κηρύττουσαι, καὶ τότε ἦλθεν μαρτυρούμενος. Προέλαβον αἱ μαρτυρίαι, ἵνα π

* Sic quaedam desunt in Vaticano. (Fort. verba καὶ γὰρ μὲν... τῷ Πατρί, quae Sav. uncinis inclinat.)

accipiat more dicens : Viden' quomodo ipse doctor concesserit Patrem Filio priorem esse ? sed potius sermoni veniam tribuas, cum homines simus, luteaque lingua utamur, atque hominibus verba faciamus de divina omnemque rationem superante natura. Homines enim cum simus, ut homines loqui didicimus. Non enim sciunt miseri, se de Deo disserere, verba proferentes, quæ de Deo dicere non consentaneum est. Et vide eorum vafriliem. Cum quæstiones proponunt, ex humanis loquuntur ratiociniis; exempli causa : Omne quod gignitur, inquit, existendi principium habet. Undenam vero ? Statim reponunt : Tu qui natus es, annon principium habuisti : num pater tuus ? num avus tuus ? Si proferas illi ex ipso eorum ratiocinio rationem aliam, quæ insanum illius commentum possit obruere, statim captiose dicit : De Deo agitur, et humana mihi ratiocinia inducis ? et illi quidem radicem malorum ex communibus ratiociniis proferunt : malorum vero solutionem nolunt ex iisdem ratiociniis admittere.

4. Ait sæpe hæreticus : An potest aliquis esse et nasci ? Si igitur monstravero, Scripturam non de Deo tantum, sed etiam de hominibus simile quidpiam inducere, quid ages ? Beati Abraham filios, non quasi non sint, sed quasi præexistant, Scriptura nasci dicit. Nam Abraham genuit Isaac, Isaac genuit Jacob, Jacob Levi, ex quo tribus sacerdotalis. Quia igitur hic, nempe Abraham, Melchisedeco obviam venit, Paulus apostolus id quod tunc gestum fuit theologico more interpretans ait : « Obviam venit autem Melchisedec Abraham, et benedixit ei ; » et statim subiungit : « Et ut ita dictum sit, per Abraham etiam Levi, qui decimas accipit, decimatus est : adhuc enim in lumbis erat Abraham » (Hebr. 7. 1. 9. 10). Atque adeo mortalis homo antequam nasceretur erat. Quandoquidem radix vivebat, fructum cum vivente radix induxit. Illic vero, ubi nulla passio, nullus successionis modus, nulla uteri gestatio, nulla humanarum passionum series, non vult dicere eum qui erat ab existente gigni, et in æternum manere. At si genitus fuit, inquit, quomodo semper erat ? Quisquis enim gignitur, principium accipit. Patris nomen apud nos per multos circuitus decurrit. Verbi gratia, suppose juvenem uxorem ducere cupientem. Primum fit proculus, deinde sponsus, postea maritus ; si gignat, dicitur pater ; sin proles hoc illi nomen non tribuerit, etiamsi sexcentos annos cum uxore vixerit, non pater vocabitur. Similiterque mater, primo virgo hinc postulata, postea desponsata, demum uxor ; uterum gestat, fructum portat ; sed si non prodeat, mater non vocatur. Etiamsi radix fructum ferat, nisi progressa proles laborum mercedem, hanc scilicet denominationem, retulerit, mater non appellatur. Idipsum Deus, utpote sapiens fecit, ne adversus filios gloriarentur patres, neve diceret pater filio, Ego tibi vitam largitus sum, propter me natus es, mea opera in rerum naturam productus es : sed etiamsi hæc diceret, statim audiret : Ego propter te natus sum, tu etiam propter me pater es. Idipsum et matri : Tribuisti mihi ut essem filius, et ego tui tibi

ut esses mater. Hæc apud nos gratiam quamdam vicenique retributionis præ se ferunt. Similiterque filius, non statim filius, sed primo semen, deinde fetus, et cum natus est, tunc est filius. Hæc temporum necessitatibus obnoxia sunt : hæc passionibus subjecta : hæc corporeæ sunt constitutionis. Ubi autem incorporea est natura quæ gignit, ubi incorporeus est fructus qui gignitur, quæ ratione dicatur illud : Erat quando non erat, et postea genitus est ? At nos dicimus : Si Deus ita semper se habet, si nihil unquam acquirat, semper etiam est Pater. Quod si semper est Pater, semper Filium recipit : ergo coæternus est Patri Filius. Filium dicimus sine passione natum, generationis vero modum explicare non possumus. Vera hæc est scientia, ut fateamur nos ea non nosse, quæ naturam nostram superant. Prolem itaque adoramus. naturam vero non curiose scrutamur. Si homo esset is qui genuit, humanam certe generationem habuisset. Si corpus habuisset, gignisset ut corpus. Sin vero immunis sit a corpore, ne corporis affectiones incorporeo adscribas. At genuit, inquit, ex propria natura, cum passione genuit, per sectionem, per effluxum. Ex terrenis contrarium probo. Gignit vitis ; gignit olea, gignit etiam aqua, non secundum naturam nostram, sed secundum proprium ordinem. Quævis mulier quando id a Deo consequuta est, ut sit mater, uterum gestat, intumescit : emissio autem fructu, tumorem ponit. In arboribus secus accidit. Priusquam genuerit arbor non intumescit : cum genuerit tum crassior efficitur, fructus augetur, et radix multiplicatur, neque imminutio est gignenti radici, neque nato fructui. Gignit vitis non more nostro : Deumque si audieris genuisse, humanas passiones adscribis naturam omnem humanam superanti ?

5. Et dixit Deus : *Educat terra animam viventem secundum genus, quadrupedes, reptilia, bestias* (Gen. 1. 24). Quadrupedes jumenta sunt ; reptiles, bestię, serpens et draco ; neque enim bestię solum subjugaes, sed etiam quæ oneribus ferendis, jumenta dicuntur. Quidquid fœno vescitur, sive bos, sive ovis, pecus vocatur : *κτῆνος* sive pecus dicitur, quia est *κτημα* sive possessio hominis. Quod autem oves et boves pecora vocentur testificatur Scriptura : *Et fuerunt illi peccra ovium et pecora boum* (Gen. 26. 14). Repleta est terra, vernabat fructibus, protulit animalia ; desiderabatur demum pater familias ; cælum ornatum fuerat, terra vario decore splendebat, repletum erat mare, aer avium multitudine ornatus erat. Omnia parata erant, et desiderabatur homo. Non illi contumeliæ est, quod sit postremus, sed hoc illi cedit honori : præparatur enim domus, et inducitur pater familias. Nihil quippe Deus intempestive et sine modo facit, sed cuncta ad certum usum. Ac vide ordinem. Primo fecit Deus herbam et fœnum, et postea animalia quæ his nutrentur. Nisi enim essent alimenta, intempestiva fuisset animalium creatio, quæ penuria fructuum laboraret. Fecit alimenta, et post ea quæ iis alerentur condidit ; primo ad usum necessaria, deinde inducit ea quæ illis uterentur.

Eodem modo se in Scripturis gessit. Antecesserunt Christum Scripturæ ipsum prædicantes, et tunc venit is quem prædicabant. Præcesserunt testimonia, ut crederetur ei, de quo testimonium ferebatur. Præcessit lex, ut prædicaret legislatorem. Præcesserunt prophetæ, ut illum declararent, de quo vaticinabantur.

Scripturæ cur Judæis relictæ. — Ac vide sapientiam Dei. Scripturas prophetarum non sivit in Ecclesia solum esse, sed et apud Judæos: ut illi coarguerentur, reliquit eas apud Judæos indignos, Dei hostes, Christi inimicos. Cur ergo id fecit, nec ab illis Scripturas abstulit? Evidens causa est, nec multa probatione opus habet. Ut prædicatio mea non suspecta esset. Si solus prophetas haberem, posset incredulus contradicere. Aususne essem ego dicere, Dixit Moyses, dixit Isaias, aut dixit reliquis prophetarum ordo, de Christo, et de iis quæ tempore adventus ejusventura erant? Poterat quisvis respondere: Undenam scimus Moysen fuisse prophetam, et hæc dixisse, aut prædicasse, quemadmodum vobis Christianis ad confirmationem doctrinæ vestræ blaterare visum est, prophetas nempe fingere, et nomina fabulose comminisci? nosne debemus hanc auctoritatem admittere? Nunc vero contradicenti, etiamsi magnis munitus sit ratiociniis, omnis sublata occasio est, eo quod illa testimonia apud ipsos deposita sint, quæ nos ad dogmatum nostrorum defensionem afferimus. Unde enim coargui non possit eorum levitas? Ne igitur hæc dicantur, permisit ut libri Scripturarum apud illos essent, ut si mihi fides negetur, quasi ad propriorum dogmatum gratiam illa confluerim, illis fides habeatur, qui ab illis dogmatibus abhorrent. Si Judæum interroges, non dico quemdam de plebe ac de turba, sed qui et verbo polleat et legem teneat, Estne Christus? et non dicat non esse, sed esse quidem, at non esse hunc, quem vos dicitis, sed alium: hactenus ille rem non evertit, sed personam in dubium vocavit. Aliud porro est rem negare, aliud vero personam. Ut si quis a me debitum reposcat, aliud est dicere, Non debeo, et aliud dicere, Non tibi, sed alii debeo. Interim debitum in confesso est. Quod igitur Christus sit, id illi conflitentur, dubitant autem an hic sit, qui a nobis prædicatur, et eum qui non existit admittunt, quia eum qui vere est negarunt. Et advertas velim, ipsum legislatorem Moysen ipsa hominis formatione Filium inducere, ejusque cognitionem. Dixit, *Fiat firmamentum*; dixit, *Germinet terra*; dixit, *Educant aquæ*. Cum autem venit ad hominem ait: *Et dixit Deus, Faciamus hominem*. Interrogo Judæum: Si solus est, nec est cum eo Filius, quem prædicamus, si non est Spiritus sanctus, quem adoramus, cuinam dixit, *Faciamus hominem*? Cælum jussu solo facit, terram et reliqua similiter: cum hominem creat, divinitatem Filii demum volens quasi per fenestras conspiciendam præbere, dicit, *Faciamus hominem*; ut ostendat illum in prioribus etiam creandis sibi socium fuisse. Aiunt itaque Judæi in angustum redacti, nec valentes ita apertam dictionem mutare, ipsum id angelis dixisse: quoniam

ditionis naturam aperte negare non possunt, al modo negationem illam insinuant. Cuinam igitur dixit, *Faciamus*? Angelis, inquirunt. Quæro, Utri majores sunt, angeli, an homines? Sane angeli. Na quando etiam admodum in virtute profecimus, tunc quidem illos superamus, sed pares eis sumus. Nunc vero iis natura longe inferiores sumus, inco porcisque angelis sumus minores.

6. Audi Davidem hac de re testificantem: *Quid est homo, quod memor es ejus, aut filius hominis, quonia visitas eum? Minuisti eum paulo minus ab angel* (*Psal.* 8. 5. 6). Certe minores angelis sumus: nos inferiores, angeli majores. Si cum hominem illum minorem faceret, opus habuit angelis consiliariis, adjutoribus, cum majores faceret, non unum nem angelum, sed illa millia millium innumerabilium quemadmodum enim luminaria simul omnia fecit, et angelos et archangelos simul; et tot sunt ut omnem superent numerum, clamatque Daniel: *Deci millies dena millia ministrabant ei, et millia millium stabant ei* (*Dan.* 7. 10). Dena millia denorum millium angelorum fecit, milliaque millium archangelorum nec opus habuit consiliario aut adjutore, et cum unum faceret luteum hominem, consilio utitur, se monem confert, consilium init? *Quis est homo?* non terra et de terra? nonne cinis et favilla? Clamatque Abraham suam prædicans vilitatem: *Ego autem sum terra et cinis* (*Gen.* 18. 27). Quid sunt angeli? non spiritus? nonne ignis? Audi Davidem clamantem *Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos igne urentem* (*Psal.* 103. 4). Cum ignis naturam condere intelligentes et incorporeos spiritus, non opus habu consiliario, non socio, non alio quopiam in oper adjutore: et cum eum qui de terra est condit, miserum illum, vilem, qui brevi postea tempore non futurus est, qui in sepulcro dissolvetur, qui tempor consumetur, consilium init, consultat? Etiam, in quiet, decet Dominum ob summam suam bonitatem dicere famulis præsentibus, Quid fieri oportet? qui faciemus? Hoc quoque concedo, ac post tantum certamen, admitto, illud, *Faciamus*, ad angelos dictum fuisse. Illud, *Faciamus*, audisti; illud vero, *Secundum imaginem et similitudinem* non vidisti? Hoc enim verb Judæorum et hæreticorum ora obstruam. Neque enim Judæus, neque rursus hæreticus, ipse quoque ver Judæus; imo pejor: illi namque corpus visibile crucifixerunt; hi vero divinitatem invisibilem impugnant; imo vero ipsorum salutem. Verum et illi impossibilia aggredi demonstrati sunt. Quapropter partu pœnas hujus facinoris in præsentem dederunt, genus suum videntes per totum orbem dispersum. Denum autem illis extrema ultio est infligenda, quando extremum omnium judicium reddendum erit. Atque ab ipsis suo tempore promeritæ repetentur pœnae. Quid causæ igitur est, cur hos omnes sermones vob proposuerim? Volo enim rursus seriem repetere. Non audet hæreticus, nec audet Judæus dicere, unum esse Dei et angelorum imaginem. Num angeli, qui facti sunt, adjutores Dei fuerint? Ministri solum erant

στευθῇ ὁ μαρτυρούμενος. Προέλαβεν ὁ Νόμος, ἵνα κηρύξῃ τὸν Νομοθέτην. Προέλαβον προφῆται, ἵνα ἐρμηνεύσωσι τὸν προφητευόμενον.

Καὶ ὅρα τοῦ Θεοῦ τὴν σοφίαν. Τὰς Γραφὰς τῶν προφητῶν οὐ συνεχώρησεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μόνον εἶναι, ἀλλὰ καὶ πρὸς Ἰουδαίους· ἵνα ἐλέγχωνται, εἴασεν αὐτὰς καὶ παρὰ Ἰουδαίους τοῖς ἀναξίοις, τοῖς θεομάχοις, τοῖς ἐχθροῖς τοῦ Χριστοῦ. Διατί οὖν τοῦτο παποίηκε, καὶ μὴ ἔλαβεν αὐτὰς παρ' αὐτῶν; Φανερὰ ἡ αἰτία, καὶ οὐ πολλῆς κατασκευῆς δεομένη. Ἴνα ἀνυπόστονον ἦ τὸ ἐμὸν κήρυγμα. Εἰ μόνος εἶχον τοὺς προφῆτας, ἐνῆν ἀντειπεῖν τῷ ἀπιστοῦντι. Ἐτόλμησα εἰπεῖν ἐγὼ, ὅτι εἶπε Μωϋσῆς, ἢ εἶπεν Ἡσαίας, ἢ εἶπε τὸ λοιπὸν τῶν προφητῶν τάγμα, περὶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῶν κατὰ τὸν καιρὸν τῆς παρουσίας αὐτοῦ γενησομένων; Ἐνῆν ἀντειπεῖν τῷ βουλομένῳ καὶ φάσκειν· Πόθεν τοῦτο, ὅτι Μωϋσῆς ἐγένετό τις προφήτης, καὶ εἶπε ταῦτα, ἢ ἐκήρυξεν, ὡς ἠθελήσατε ὑμεῖς οἱ Χριστιανοὶ πρὸς σύστασιν τῶν οικειῶν δογμάτων καὶ προφῆτας πλάσαι, [472] καὶ ὀνόματα μυθεῖσαι; ἡμεῖς ἐκ τούτου πρόκριμα ὀφειλομένον ὑπομένειν; Νῦν δὲ πᾶσα τῷ ἀντιλέγειν βουλομένῳ, κῖν μακρὰν ἔχοντι δικαιολογίαν, περιήρηται πρόφασιν, διὰ τὰ ταῦτας τὰς μαρτυρίας παρ' αὐτοῖς τυγχάνειν, ἃς ἡμεῖς πρὸς σύστασιν τῶν οικειῶν φέρομεν δογμάτων. Πόθεν γὰρ μὴ δυνατόν ἐλέγξαι τὴν τοῦτων ῥητοurgerίαν; Ἴνα τοίνυν μὴ ταῦτα λέγεται, συνεχώρησε παρ' ἐκείνους τὰ τῶν Γραφῶν τυγχάνειν βιβλία, ἵνα κἂν ἐγὼ ἀπιστηθῶ ὡς πρὸς χάριν τῶν οικειῶν δογμάτων πλαττόμενος διὰ τὴν οικειότητα, ἐκείνοι πιστευθῶσι διὰ τὴν ἀλλοτριότητα. Ἐὰν ἐρωτήσης Ἰουδαῖον, οὐ λέγω τὸν χυδαῖον καὶ δημῶδη ὄχλον, ἀλλὰ τὸν ἐντὸς λόγου καὶ νόμου, Ἔστι Χριστός; καὶ οὐ λέγει ὅτι Οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ὅτι Ἔστι μὲν, οὐχ οὗτος δὲ ὃν ὑμεῖς λέγετε, ἀλλ' ἄλλος· τέως τὸ πρᾶγμα οὐκ ἀνέτρεψε, περὶ δὲ τὸ πρόσωπον ἐδίστασεν. Ἄλλο δὲ ἔστιν ἀρνησασθαι πρᾶγμα, ἄλλο δὲ πρόσωπον. Οἷον ἐάν τις ἐνάγῃ μοι περὶ χρέους, ἄλλο ἔστιν εἰπεῖν, Οὐ χρεωστῶ, καὶ ἄλλο ἦν εἰπεῖν, Οὐ σοὶ χρεωστῶ, ἀλλ' ἄλλῳ. Τέως τὸ χρέος ὡμολόγηται. Ὅτι μὲν οὖν ἔστι Χριστός, ὁμολογοῦσιν, ἀμφιβάλλουσι δὲ εἰ οὗτός ἐστιν ὁ παρ' ἡμῶν κηρυττόμενος, καὶ τὸν μὴ ὄντα ἐκδέχονται, ἐπειδὴ τὸν ὄντα ἡρνήσαντο. Καὶ πρόσεχε αὐτὸν τὸν νομοθέτην Μωϋσέα αὐτῇ τῇ τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῇ εἰσαγαγόντα τὸν Υἱὸν καὶ τὴν γινῶσιν αὐτοῦ. Εἶπε, *Γενηθήτω στερέωμα*· εἶπε, *Βλαστησάτω ἡ γῆ*· εἶπε, *Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα*. Ὅτε ἦλθεν εἰς τὸν ἀνθρώπιν, λέγει· *Καὶ εἶπεν ὁ Θεός, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον*. Ἐρωτῶ Ἰουδαῖον· Εἰ μόνος ἐστὶ, καὶ οὐκ ἔστι μετ' αὐτοῦ Υἱὸς ὃν κηρύττομεν, εἰ οὐκ ἔστι Πνεῦμα ἅγιον ὃ προσκυνούμεν, τίς εἶπε, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον*; Τὸν οὐρανὸν ποιεῖ προστάγματι μόνῳ, τὴν γῆν ὁμοίως καὶ τὰ λοιπὰ· ὅτε τὸν ἀνθρώπον δημιουργεῖ, τὴν θεογονίαν λοιπὸν τοῦ Υἱοῦ ὡς διὰ θυρίδων παρακύψαι βουλόμενος, λέγει, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον*, ἵνα δέλξῃ καὶ τῶν πρώτων αὐτῷ ἁ συνεργόν. Λέγουσι τοίνυν οἱ Ἰουδαῖοι στενούμενοι, μὴ δυνάμενοι τὸ προφανές μετατιθέναι τῆς λέξεως, ὅτι τοῖς ἀγγέλοις εἶπεν· ἐπειδὴ φανερώς ἀρνεῖσθαι οὐ δύνανται τῆς λέξεως τὴν φύσιν, ἐτέρῳ τρόπῳ πως ταύτην τὴν ἀρνήσιν ἐπεισάγουσιν. Τίς τοίνυν εἶπε, *Ποιήσωμεν*; Ἀγγέλοις, φησὶν. Ἐρωτῶ, τίνας μεί-

ζους, οἱ ἄγγελοι, ἢ οἱ ἄνθρωποι; Πάντως οἱ ἄγγελοι. Ὅταν γὰρ πάννυ φθάσωμεν εἰς ἀρετῆς μέτρον, τότε ἐκείνους οὐχ ὑπερβαίνομεν, ἀλλ' ἐκείνους ἰσοῦμεθα. Νῦν δὲ πολὺ τὴν ἐκείνων ὑποδεβήκαμεν φύσιν, καὶ ἐλάττους τῆς ἀσωμάτου τῶν ἀγγέλων τυγχάνομεν καταστάσεως.

ζ'. Ἄκουε περὶ τούτου Δαυὶδ μαρτυροῦντος· *Τί ἔσται ἄνθρωπος, ὅτι μιμήσκη αὐτοῦ, ἢ υἱὸς ἀνθρώπου, ὅτι ἐπισκέπη αὐτόν; Ἠλάττωσας αὐτὸν βραχὺ τι παρ' ἀγγέλου*. Τέως ἡλαττωμένοι ἐσμεν παρ' ἀγγέλου· ἡμεῖς ἐλάττους, οἱ ἄγγελοι μείζους. Εἰ τὸν ἀνθρώπιν τὸν ἐλάττονα ποιῶν, χρεῖαν ἔσχε συμβούλων τῶν ἀγγέλων ἢ συνεργῶν, ὅτε τοὺς μείζους ἐποίησεν, οὐχ ἕνα ἄγγελον, ἀλλ' ὅμοι τὰς μυριάδας ἐκείνας τὰς ἀναριθμήτους· [473] ὥσπερ γὰρ τοὺς φωστῆρας ὅμοι πάντας ἐποίησεν, οὕτω ἀγγέλους καὶ ἀρχαγγέλους ὅμοι· καὶ τοσοῦτοί εἰσι ὅτι τὴν τῶν ἀριθμῶν ὑπερδεβήκασι φύσιν, καὶ βοᾷ Δανιὴλ· *Μύριαι μυριάδες ἐλειτουργοῦν αὐτῷ, καὶ χίλιαι χιλιάδες παρεστηκέουσιν αὐτῷ*. Μυρίας μυριάδας ἐποίησεν ἀγγέλων, καὶ χιλίας χιλιάδας ἀρχαγγέλων, καὶ οὐ χρεῖα συμβούλου ἢ συνεργοῦ, καὶ ἕνα ποιῶν πᾶν ἀνθρώπιν βουλήν ἐκέρχεται, λόγον εἰσάγει, συμβουλήν λαμβάνει; *Τί ἔστιν ἄνθρωπος*; οὐ γῆ καὶ ἀπὸ γῆς; οὐ κόνις μόνον καὶ τέφρα; Καὶ βοᾷ Ἀδραᾶμ τὴν ἑαυτοῦ κηρύττων εὐτέλειαν· *Ἐγὼ δὲ εἰμι γῆ καὶ σποδός*. Τί εἰσιν ἄγγελοι; οὐ πνεῦμα; οὐ πῦρ; Καὶ ἄκουε τοῦ Δαυὶδ βοῶντος· *Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεῦματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πῦρ φλέγον*. Τὴν τοῦ πυρὸς φύσιν ἐργαζόμενος, τὰ νοερά καὶ ἀσώματα πνεύματα, οὐ χρεῖαν ἔσχε συμβούλου, οὐ συνεργοῦ, οὐχ ἐτέρου τινὸς πρὸς συμμαχίαν τῶν γενομένων· καὶ τὸν ἀπὸ γῆς ποιῶν, τὸν οἰκτρὸν, τὸν εὐτέλῃ, τὸν μικρὸν ὑστερον οὐκ ἐσόμενον, τὸν τάφῳ διαλυόμενον, τὸν καιροῖς διαπνέομενον, βουλήν εἰσάγει, σχέψιν ποιεῖται; Ναί, φησὶν, ἐνδέχεται· Δεσπότην διὰ πολλὴν ἀγαθότητα εἰπεῖν δούλοις παρεστῶσι· Τί δεῖ γενέσθαι; τί ποιῶμεν; Συγχωρῶ καὶ τοῦτο, καὶ μετὰ τὸν τοσοῦτον ἀγῶνα, δίδωμι τὸ, *Ποιήσωμεν*, πρὸς ἀγγέλους εἰρησθαι. Τὸ, *Ποιήσωμεν*, ἤκουσας· τὸ, *Κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν*, οὐκ εἶδες; Τοῦτ' γὰρ ὀφείλω τῷ λόγῳ καὶ Ἰουδαίων καὶ αἰρετικῶν ἀπορρήψαι πτόματα. Οὔτε γὰρ Ἰουδαῖος, οὔτε πάλιν αἰρετικὸς ὁ αὐτός· κατ' ἀλήθειαν Ἰουδαῖος, μᾶλλον δὲ καὶ χεῖρων· οἱ μὲν γὰρ τὸ σῶμα ἐσταύρωσαν τὸ ὀρώμενον, οἱ δὲ τὴν θεότητα τὴν ἀόρατον πολεμοῦσι· μᾶλλον δὲ τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν. Ἀλλὰ κάκεῖνοι ἠλέγχθησαν ἀδυνάτοις ἐπιχειρήσαντες πράγμασιν. Διὸ καὶ δίκην μερικὴν ταύτης τῆς τόλμης ἐπὶ τοῦ παρόντος δεδωκάσιν, ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τὸ ἑαυτῶν διεσπαρμένον θεασάμενοι γένος. Ὑστερον γὰρ αὐτοῖς ἡ τελεία ἐπαχθήσεται δίκη, ὅτε τὸ πάνδημον μέλλει συγχροτεῖσθαι κριτήριον. Καὶ αὐτοὶ δὲ τῷ δέοντι καιρῷ τὰς ἀξίας παρὰ τοῦ αὐτοῦ ἀπαιτηθήσονται δίκας. Τοῦτο τί' οὖν ἐστὶ, διὸ πάντας ὑμῖν τούτους παρεθέμην λόγους; Βούλομαι γὰρ πάλιν τῆς ἀκολουθίας γενέσθαι. Οὐ τολμᾷ οὔτε αἰρετικὸς, οὔτε Ἰουδαῖος εἰπεῖν ὅτι μία εἰκὼν καὶ ὁμοίωσις Θεοῦ καὶ ἀγγέλων. Ἐ Μὴ γὰρ ἄγγελοι, οἱ γενομένοι, συνεργοὶ ἦσαν τοῦ Θεοῦ; Λειτουργοὶ μόνον, ὑμνούντες, εὐχαριστοῦντες, εἰδότες

ḅ Sav. in marg. supplendum conjicit πολλῶ μᾶλλον, vel πόσῳ μᾶλλον. Sed intercepta series orationis infra continetur.

ḥ Hæc apud Cosmam Ægyptium habentur p. 525.

* Sav. αὐτόν. Combefis. αὐτοῦ.

οὗτοι ἐγένοντο, ὅτι πρὸς τοῦτου οὐκ ἦσαν, καὶ πνεύματι ἀγαθότητος ἐγένοντο· καὶ ἐστήκασιν θεωροί, βλέποντες τὰ γινόμενα μετ' αὐτούς. Ἐβλεπον οὐρανὸν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γινόμενον, καὶ ἐξεπλήττοντο· θάλασσαν ἀφορίζομένην, καὶ θαυμάζον· ἐθεώρουν γῆν κοσμουμένην, καὶ ἐφριττον. Ὅτι δὲ οὐκ ἦσαν ἀγγελοὶ συνεργοί, ἀλλὰ θαυμασताί, λέγει ὁ Θεὸς πρὸς τὸν Ἰώβ· Ὅτε ἐποίησιν ἄστρα, ἤγεσάν με πάντες ἄγγελοι καὶ ὑμνησαν.

[474] *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον*. Τὸ ῥῆμα δηλοῖ τὸν λέγοντα καὶ τὸν ἀκούοντα. Ὅρα τῆς ὁρθοδόξου πίστεως τὴν ἀκτίνα λάμπουσιν αἱ· καὶ ἥλιος φαίνων τὴν ἑαυτοῦ ἀκτίνα συνῆψεν. *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ ὁμοίωσιν*. Ἐφύλαξε καὶ τῶν ὑποστάσεων τὴν τάξιν, καὶ τῆς οὐσίας τὸ μονοειδές. *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα*. Οὐ κατ' εἰκόνας· οὐκ ἄλλη γὰρ εἰκὼν Πατρὸς, καὶ ἄλλη Υἱοῦ. *Ποιήσωμεν*· ἵνα τὸ πληθυντικὸν τῶν ὑποστάσεων δείξῃ. *Κατ' εἰκόνα ἡμετέραν*· ἵνα τὸ ὁμοούσιον ἐρμηνεύσῃ. Τίς ἐστὶ τοῦτου τοῦ μεγάλου λόγου καὶ τῆς θαυμαστῆς δημιουργίας κοινωνός; Ἰουδαῖοι ἀντιλέγουσι, καὶ ἐπιστοιμιζόμενοι ἐπαισχυντοῦσιν· αἰρετικοὶ μαίνονται, ἡ ἀλήθεια πολεμεῖται, ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος ἀτήτητον ἔχει τὴν ὁμολογίαν.

ζ'. Πόθεν οὖν παραστήσομεν τίνι εἶπεν, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον*; ἢ τίς ἐστὶν αὐτοῦ σύμβουλος; Τὸ γὰρ, *Ποιήσωμεν*, ὅψιν ἀπαιτεῖ συμβούλου. Λέγει τοίνυν ὁ μακάριος Ἡσαΐας περὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ δι' ἡμᾶς σχήματι τῷ καθ' ἡμᾶς ἐπιδημήσαντος, ὅτι *Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ γενητός ἐδόθη*. Τὸ μὴ ὂν παιδίον ἐγεννήθη· ὁ δὲ ὢν Υἱὸς ἐδόθη. *Καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλη βουλῆς ἄγγελος*, τοῦ παιδίου, Υἱοῦ μὲν διὰ τὴν θεότητα, παιδίου δὲ διὰ τὴν ἀνθρωπότητα. *Μεγάλῃς βουλῆς ἄγγελος*, θαυμαστός σύμβουλος. Εἰ δὲ τὸν σύμβουλον, ὅς εἰπεν, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν*, μεγάλῃς βουλῆς ἄγγελον καλεῖς, οὐδέπω· προφῆτα, ἐμήνυσας τὸ ἀξίωμα τοῦ παρὰ σοῦ κηρυττομένου συμβούλου. Ἐγένετο γὰρ καὶ Μωϋσῆς σύμβουλος· ἐδόκει γὰρ συμβουλευεῖν λέγων· *Μὴ ἀποκτείνῃς αὐτούς, μήποτε εἰπωσιν τὰ ἔθνη· Διὰ τὸ μὴ δύνασθαι αὐτούς τεκνῶσαι, ἀπέκτεινεν αὐτούς*. Ἀλλὰ μὴ στήσης τὸ θαῦμα μέχρι τοῦ συμβούλου· μὴ κοινοποιήσης τὸ ὄνομα. Εἰ καὶ πολλοὶ σύμβουλοι, μὴ ὑβρίζεσθω ὁ μόνος. Ἀλλ' οὐδέπω ἐνόησας, φησί, τὸ ἀξίωμα τοῦ κηρυττομένου. Ἄκουε περὶ τοῦ θαυμαστοῦ συμβούλου· ἐρμηνεύει γὰρ ὁ Ἡσαΐας ἀπὸ τοῦ προεξεληθέντος τὸ ἐπόμενον. *Θαυμαστός, φησί, σύμβουλος, Θεὸς ἰσχυρός*. Καλῶς προσέθηκε τῷ Θεῷ τὸ ἰσχυρόν. Διατί; Ὡς περ γὰρ ἐγένοντο πολλοὶ σύμβουλοι, καὶ οὐ διὰ τοῦτο ἔδει τρωθῆναι τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐνὸς συμβούλου· οὕτως ἐπειδὴ πολλοὶ ἐγένοντο θεοὶ (Ἐγὼ γὰρ εἶπα, *Θεοὶ ἐσθε, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες*· καὶ πάλιν εἶπεν ὁ Θεός· τῷ Μωϋσεῖ, *Ἰδοὺ τέθεικά σε εἰς θεὸν τῷ Φαραώ*), οὗτος ὁ κηρυττόμενος οὐκ ὤφειλεν ὑβρισθῆναι. Καὶ ἵνα μὴ νομίσης, ὅτι θεός, ὡς ὁ Μωϋσῆς, ἢ ὡς οἱ ἀπόστολοι, ἐπήγαγε, Θεὸς ἰσχυρός. Μωϋσῆς θεός, οὐκ ἰσχυρός, ἀλλ' ἐνισχυόμενος. Ἄλλο ἐστὶν ἐνισχυόμενος, ἄλλο ἰσχυρός.

Ἄλλο δανειζὼν χάριν, ἄλλο λαμβάνων. Θεὸς ἰσχυρός. Μωϋσῆς θεός ἐνισχυόμενος, κἂν μεγάλη ἢ θαυμάτων ἐργάτης, ἀλλὰ λαμβάνει τὴν χάριν Ὑπερβούσιος οἱ ἀπόστολοι, ἐξουσιαστής ὁ Σωτὴρ, καὶ δίδωσι. Θεὸς ἰσχυρός. Οὐκ ἠρκέσθη δὲ οὐδὲ τοῦτο ἀλλ' ἐπάγει, Ὁ ἐξουσιαστής, ἵνα παιδεύσῃ καὶ ἡμεῖς καὶ αἰρετικούς, μὴ ὑπεβούσιον λέγειν τὸν τῆς ἐξουσίας ἄρχοντα. Ἄλλο ὑπεβούσιος, ἄλλο ἐξουσιαστής [475] θέλεις μαθεῖν αὐτεξουσίου καὶ ὑπεβουσίου διαφοράν; Οἱ ἀπόστολοι ὑπεβούσιος, ὁ Σωτὴρ ἐξουσιαστής. Παῦλος εἶδεν ἐν τῇ Μακεδονίᾳ παιδίον ἔχον πνεῦμα Πύθωνος, καὶ λέγουσαν ἐπὶ πάντων οὗτοι οἱ ἄνθρωποι δοῦλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου εἰσίν. Διαπονηθεὶς δὲ ὁ Παῦλος καὶ ἐπιστρέψας εἶπε τῷ πνεύματι, οὐ τῇ ἐνεργουμένῃ, ἀλλὰ τῷ ἐργουντί, *Παραγγέλλω σοι ἐν ἐνύματι Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐξελεῖν ἀπ' αὐτῆς*. Καλεῖ Κίριον, ἵνα δείξῃ αὐτὸν δοῦλον. Ἐπειδὴ τὸ θαῦμα ἦ ὑπὲρ ἄνθρωπον, τὸ δαίμονας ὑπακούειν ἀνθρώποι· ἵνα μὴ ἥψις ἀρπάσῃ τὴν φωνὴν, καὶ νομισθῶσι θεοὶ τοῦ Θεοῦ ὑπηρέται, *Παραγγέλλω σοι*, φησὶ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου. Δοῦλον τὸ παραγγέλλειν, Δεσπότην τὸ ἐξουσιάζειν. Εἶδες οἰκέτην παραγγέλλοντα, βλέπε Δεσπότην ἐπιτάσσοντα. Προσηνέχ τις τῷ Δεσπότην δαιμονίων, κωφὸς καὶ ἄλαλος. Οὐ εἶπεν ὁ Δεσπότης, *Παραγγέλλω σοι*, τὸ ἄλalon καὶ κωφὸν δαιμόνιον· ἀλλ', *Ἐγὼ σοι ἐπιτάσσω*. Ἦ παραγγέλλω Παῦλον, τοῦ ἐξουσιαστοῦ τὸ ἐπιτάσσειν; *Ἐγὼ σοι ἐπιτάσσω, ἐξελεθε ἀπ' αὐτοῦ, καὶ μὴ κέτι εἰσέλθῃς*. Ὑπήκουσεν ὁ δαίμων, ἐπέγνω γὰρ τὴν ἐξουσίαν. Λέγει ὁ μακάριος Ἰεζεκιήλ πρὸς τὴν αἰρετικὴν συναγωγὴν· *Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος, ἐδὲ καὶ αὐτὸς ὁ ἀδελφὸς σου Σόδομα ὑπὲρ σέ. Καὶ ἐστὶν ὁ λέγει· Ἐάν γὰρ μὴ μάθῃς ὁ λέγει, οὐ ὂν ἐφοδιασθῆναι πρὸς τὴν τῆς θεωρίας κατάληψιν. Ὁ Σοδομίται ἀπειρημένοι ἢ τυγχάνοντες, παρανομίαν γὰρ συνέζων· διὸ καὶ θεηλάτῃ κατηναλώθησαν πυρὶ. Καὶ ἦν Ἰερουσαλὴμ μετὰ τὴν ἐκείνων ἀναίρεσιν καὶ τῆς πόλεως αὐτῶν τὴν πυρπόλησιν, μετὰ πολλὰ γενεὰς, ἀνθοῦσα μὲν τῇ ἔβῃ, τῇ δὲ κακίᾳ μείζονα ποιοῦσα. Ὅτε τοίνυν τὴν τῶν Σοδόμων ὑπερέβησαν οὗτοι κακίαν, ὁμοῦσιν ὁ Θεός διὰ τοῦ Ἰεζεκιήλ λέγων οὕτως· *Ζῶ ἐγὼ Ἄδωναι, λέγει Κύριος, εἰπέ πρὸς τὴν ἀσύνθετον τὴν θυγατέρα Ἰερουσαλὴμ· Οὐκ ἤμαρτεν ἡ ἀδελφὴ σου Σόδομα κατὰ τὰ ἡμῶν τῶν ἁμαρτιῶν σου, καὶ ἐδικαιώθη Σόδομα ἐκ σοῦ*· ἀντὶ τοῦ, πρὸς σύγκρισιν τὴν Σόδομα δι' αἰτίας ἐστίν· οἷον εἰ τις ἐλεγεν αἰρετικοῖς· Ἐδικαιώθησαν καὶ Ἰουδαῖοι ἀπὸ τῆς ὑπερβολῆς τῆς κατὰ τοὺς αἰρετικούς μανίας· ἐδικαιώθησαν δαίμονες, ὅτι οἱ μὲν ὕβριον λέγουσιν, οἱ δὲ ποίημα. Ἐδικαιώθη Σόδομα ἐκ σοῦ. Ζητῶ δὲ ἐν παρόδῳ τὴν αἰτίαν δι' ἣν οἱ τὰ Σοδόμων πράξαντες, οὐκ ἀπώλοντο ὡς Σοδομίται· μᾶλλον δὲ, εἰ ἐδιπλασίασαν τὰ ἁμαρτήματα, διατί μὴ ἐρημώθησαν ὡς ἐκεῖνοι;*

η'. Ὁ Θεός οὖν οὐ μόνον ἐβλεπε τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀκμαζούσαν ἀσέβειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν μετὰ ταῦτα τῶν πιστῶν εὐσέβειαν· προφῆει δὲ ἐμελλε προῖναι τῆς Ἰουδαίας ἡ ἀγία θεοτόκος Παρθένος· προῖναι τὸν χορὸν τῶν ἀποστόλων, προέβλεπε τὰ τῶν τῶν ὁμολογητῶν, τὰς μυριάδας τῶν Ἰουδαίων

* Hæc, ὅτι πρὸς τὸν ἐγένοντο, desunt in Savil. Montf. νεύματι legisse videtur. Edit.

b Savil. addit καὶ ἀπηγορευμένοι, conjiclique ἐκ τῶν, quod Combefis. recepit.

laudantes, gratias agentes, gnari se factos esse, ¹ [et antea non fuisse, ac nutu voluntatis illius creatos fuisse]: stabantque contemplantes, videntesque ea quæ post ipsos facta fuerant. Videbant cælum ex nihilo factum, et stupebant; mare segregatum, et mirabantur; contemplabantur terram ornatam, et exhorrescebant. Quod autem angeli non adjuutores fuerint, sed admiratores, ait Deus Jobum alloquens: *Quando feci stellas, laudaverunt me omnes anceli et calebraverunt (Job. 38. 7).*

Illud, Faciamus, Trinitatem et unitatem subindical.
— *Faciamus hominem.* Dictum illud et loquentem significat et audientem. Vide orthodoxæ fidei radium semper splendens: et sol lucens radium suum adjunxit. *Faciamus hominem secundum imaginem et similitudinem nostram.* Personarum ordinem servavit, et substantiæ unitatem. *Faciamus hominem secundum imaginem.* Non secundum imagines: neque enim alia est imago Patris, alia Filii. *Faciamus*: ut personarum pluralitatem ostendat; *Secundum imaginem nostram*: ut consubstantialitatem declaret. Quisnam vero est magni hujus sermonis et admirandæ creationis socius? Judæi contradicunt, ac vel confutari impudenter se gerunt; hæretici insaniunt, veritas impugnatur, pietatis doctrina invictam præ se fert confessionem.

7. Unde igitur ostendemus cui dixerit, *Faciamus hominem*? aut quis est ejus consiliarius? Illud enim, *Faciamus*, præsentiam consilarii exigit. Ait itaque beatus Isaias de unigenito Filio Dei, qui propter nos humana venit forma: *Puer natus est nobis, filius et juvenis datus est (Isai. 9. 6).* Qui non erat puer natus est; qui erat Filius, datus est. *Et vocabitur nomen ejus, magni consilii angelus*, nempe pueri, qui Filius erat propter divinitatem, puer autem propter humanitatem. *Magni consilii angelus, admirabilis consiliarius.* Si porro consiliarium cui dixit, *Faciamus hominem secundum imaginem et similitudinem nostram*, magni consilii Angelum vocas, nondum, o propheta, dignitatem ejus qui a te consiliarius vocatur declarasti. Fuit enim et Moyses consiliarius: videbatur enim consilium dare cum diceret: *Ne occidas eos, ne forte dicant gentes: Eo quod non posset illos prole augere, occidit eos.* Verum ne miraculum ad consiliarium usque statueris: ne commune nomen feceris, etsi multi consilarii sint, ne contumelia afficiatur is qui solus est. At nondum, inquit, ejus qui prædicatur dignitatem nosti. Audi de admirabili consiliario; Isaias enim id quod sequitur ab eo, quod præcedit, interpretatur: *Admirabilis, inquit, consiliarius, Deus fortis.* Recte Deo fortitudinem adjunxit. Quare? Quemadmodum enim multi fuere consilarii, neque tamen ideo unus consilarii dignitas lædi debuit, sic quia multi fuere dii (nam ait: *Ego dixi, Dii estis, et filii Altissimi omnes [Paul. 81. 6]*): ac rursus ait Deus Moysi, *Ecce posui te in deum Pharaonis [Exod. 7. 1]*), hic qui prædicatur non debuit contumelia af-

fici. Ac ne putes eum ita deum esse, ut erat Moyses, ut erant apostoli, addidit, *Deus fortis.* Moyses Deus erat, non fortis, sed fortitudine donatus. Aliud est fortitudine donatus, et aliud fortis. Aliud gratiam commodans, aliud accipiens. *Deus fortis.* Moyses deus erat fortitudine donatus, etiamsi grandium miraculorum patrator; verum gratiam accipit. Sub potestate erant apostoli, potens est Servator, et tribuit. *Deus fortis.* Neque hoc tantum satis habuit, sed adjecit, *potens*, ut et nos et hæreticos doceret, ne sub potestate diceremus eum qui ipsi potestati imperat. Aliud est sub potestate constitutus, aliud potens. Vis nosse discrimen inter eum qui ex se potens sit, et eum qui sub potestate sit? Apostoli sub potestate, Servator vero potens erat. Paulus vidit in Macedonia puellam spiritum Pythonis habentem, omnibusque dicentem: *Hi homines servi Dei altissimi sunt. Egredere autem ferens Paulus, conversus dixit spiritui (Act. 16. 17. 18)*; non autem puellæ, sed puellam occupanti, *Denuntio tibi in nomine Domini Jesu Christi, ut ex eas ab illa.* Vocat Dominum, ut ostendat se servum. Quia supra hominem hoc miraculum erat, quod dæmones obedirent hominibus, ne visus vocem raperet, neve ii, qui Dei ministri erant, dii esse putarentur, *Denuntio, inquit, tibi in nomine Domini.* Servi est denuntiare, Dei cum potestate agere. Vidisti famulum denuntiantem, vide Dominum imperantem. Oblatus est Domino quidam dæmoniacus, surdus et mutus. Non dixit Dominus, *Denuntio tibi surdo et muto dæmonio*; sed, *Ego tibi præcipio.* Denuntiatio est Pauli, potentis autem est imperare. *Ego tibi præcipio, est ab eo, nec amplius intraveris (Marc. 9. 24).* Obedivit dæmon, novit enim potentiam. Dicat beatus Ezechiel ad synagogam hæreticam: *Vivo ego, dicit Dominus, justificata est soror tua Sodoma supra te (Ezech. 16. 52).* Quid est illud quod dicit? Nisi enim illud didiceris, non poteris deduci ad spiritalis sensus intelligentiam. Sodomitæ desperati erant; in scelere enim vitam transigebant: ideoque divinitus immisso consumpti sunt igne. Eratque Jerusalem post eorum exitum, urbisque eorum incendium, multis generationibus, specie quidem florens, majora tamen scelera perpetrans. Cum igitur hi Sodomitæ nequitiam superarent, jurat Deus per Ezechielem his verbis: « Vivo ego Adonai, dicit Dominus, dic in compositæ filia Jérusalem: Non peccavit soror tua Sodoma vel dimidium peccatorum tuorum, et justificata est Sodoma ex te » (*Ezech. 16. 48. 52*), ac si diceret, Sodoma comparatione tui justa est; ac si qui hæreticis diceret: Justificati sunt et Judæi ex ingenti hæreticorum furore; justificati sunt dæmones, quia hi Filium ipsum vocant, illi vero opificium. *Justificata est Sodoma ex te.* Hic autem obiter quæro causam cur ii qui Sodomitæ scelera perpetrarunt, non perierunt ut Sodomitæ, imo etiam, si duplo majora peccaverunt, cur non devastati sunt ut illi?

8. Deus itaque non modo videbat ingentem Judæorum impietatem, sed etiam eam, quæ post futura

¹ Phrasia articulus qui uncinis clauditur deest in Savil.

erat, fidelium pietatem; prævidebat prodiuram ex Judæa esse sanctam Deiparam virginem: prævidebat eorum apostolorum, necnon ordines confessorum, et multa millia Judæorum qui credituri erant. Quando enim ascendit Paulus in Jerusalem, dicunt ei coepostoli: *Vides, Paule frater, quot millia sunt Judæorum qui crediderunt* (Act. 21. 20). Prævidens igitur eos qui credituri erant, pepercit incredulis; non ipsorum gratia, sed propter fructum, qui ex illis nasciturus erat. Id testificatur Isaias: «Et nisi Dominus Sabaôth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuisset, et quasi Gomorrha similes facti essemus» (Isai. 1. 9). Verum forte nos dicto vim intulimus, et de alia re loquitur Isaias? At Paulum audi, prophetarum fratrem et interpretem dicentem: «Fratres, non reliquæ secundum electionem gratiæ factæ sunt; ut reliquæ salvæ essent. Et sicut dixit Isaias, Nisi Dominus Sabaôth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma facti essemus» (Rom. 11. 5. et 9. 29). Omnia siquidem prævidebat Deus, et non perinde atque nos, qui tempore docemur, sic Deus per experientiam discit. Rursus dico, ut sæpe dixi, sæculorum fines videbat: Adamum vidit peccantem, prævidebat etiam eos qui ex illo futuri essent justi, videbat eum eiciendum ex paradiso: verum prævidebat regnum ei esse paratum. Quodque admirabile est, ante paradisi regnum paratum fuit. Miraris quod Adam ejectus fuerit ex paradiso? Mirare, quod ante paradisum paratum ipsi fuerit regnum cælorum. Ait Servator: *Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi* (Matth. 25. 34).

Contra Arianos. Primogeniti et unigeniti differentia. — Erubescant hæretici, cum addiunt ea quæ sanctis parata sunt, ante constitutionem mundi, et dicunt, Erat aliquando cum Filius non esset. Specie tantum Unigenitum conflentur, quia Scripturam delere non possunt; vocem largiuntur, et rem subtrahunt. Si dixerimus unigenitum Filium, statim dicunt: Scriptum est etiam, *Primogenitus totius orbis terrarum* (Col. 1. 15). Ergo secundum hæreticos hæc duo inter se pugnant. Nam si primogenitus, non unigenitus est: primogenitus enim, cum fratres habuerit, primogenitus dicitur: unigenitus vero, si fratres habeat, jam unigenitus non dicitur: unigenitus quippe est is qui unus ex aliquo natus est; quemadmodum et Scriptura testificatur Abrahamum alloquens: *Tolle filium tuum unigenitum* (Gen. 22. 2). Primogenitus dicitur is, qui fratres habet; ideo enim primus est, quod prior natus sit. Unigenitus vero, ideo dicitur unigenitus, quod fratres non habeat. Alias quoque unigenitus est, qui solus ex aliquo natus est, non qui solus factus est, ut nugantur hæretici. Unigenitus, quia solus talis factus est. Ergo et Elias unigenitus, quia solus talis; quod sane cum ratione pugnat. At in more Scripturæ est, ut unigenitum dicat eum, qui solus ab aliquo genitus est, secundum prius demonstratam vocis significationem. Attende, quæso. Primogenitus, si fratres non habeat, unigenitus est. Ego non unum, non duos, non tres,

sed plurimos reperio primogenitos. Rem novam! Primogeniti quomodo plures? Unum enim esse oportet. Sermonem produxi, ob illas voces, primogenitus et unigenitus: difficultatem vero solvamus. Eum, qui primus credat in sua ætate, Deus primogenitum vocat, non quod sit primus inter alios fideles, sed quod in suis temporibus prius apparuerit; verbi gratia, in Ægypto erat populus, dicit Deus per Moysen: *Filius primogenitus meus Israel. Dixi: dimitte mihi populum meum* (Exod. 4. 22. 23). Ecce populum primogenitum: quia illo tempore prior erat populus, qui Deum noverat. Emergit postea David, post legem, post multas ætates, ac polliretur ei Deus, ex semine ejus Christum oriturum esse, et sic ait: *Inveni David servum meum, oleo sancto unxi eum. Ipse invocabit me, pater meus es. Et ego primogenitum ponam illum* (Psal. 88. 21. 27. 28). Quod si primogenitus sit David, primogenitus quoque populus est. Adam primogenitus in generatione sua, Noe, Sem primogeniti, Abraham primogenitus in generatione sua, Moyses, Isaias, quia suis temporibus pietati se dederunt. Ex his multis primogenitis congregata est Ecclesia magna, quæ est in cælo. Testificatur Paulus: «Accessistis ad Sion montem, et ad civitatem Dei viventis Jerusalem, et ad multorum millium angelorum frequentiam, et Ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in cælis» (Hebr. 12. 22). Primogenitorum illorum unus est secundum carnem Christus, secundum divinitatem Unigenitus. Quia enim eos qui per singulas ætates profecerant assumit, cum omnibus et ipse primogenitus dicitur. Ideo ait Paulus: *Primogenitus in multis fratribus* (Rom. 8. 29). Verum de homine multa dici poterant: servatur autem enarratio in diem sextam sequentem, in qua formatus est, ut, cooperante divina gratia, clarius, pro virili nostra, oratio evadat; non ex iis quæ cogitatio nostra suppediabit, sed ex iis quæ dicimus. Communis quippe fons est; communia omnia proposita dona, si modo nos velimus cum omni alacritate studium adhibere. Sermonem autem vertamus ad morum institutionem.

9. Heri ostendimus quomodo esse debeat elevatio manuum pietati fidentium. Qui dat pauperibus, dicat: *Elevatio manuum mearum* (Psal. 140. 2). Qui lapsam erigit, dicat, *Elevatio manuum mearum*. Quæramus Psalmi procemium, quandoquidem par est ea nos scire quæ psallimus. Cur dicimus, *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo*? Non enim incensum omne non dirigitur: Deus quippe unguentorum fragrantia non delectatur. Quid igitur sit illud, *Dirigatur oratio mea*? Articulus deest, ita ut sensus dicti sit talis: *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo*. Quale incensum? Duo erant¹ altaria in taberna-

¹ Illud membrum phrasidis, *articulus deest*..... sit talis, non legitur in Saviil. nec in Combefisio, qui habent: *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo: quale incensum? Duo erant*, etc. Sensus est, ut fallor, articulum ante *Dirigatur* deesse, ut indicetur incensum quoddam peculiare, quod ipse postea indicat. Verum etiam sic sensus claudicat, articulus enim potius peculiare quiddam indicaret. Rem non majori perquisitione dignam mihi visum.

μελλόντων πιστεῦειν. Οὐ γὰρ ἀνήλθεν ὁ Παῦλος εἰς Ἱερουσαλήμ, λέγουσιν οἱ συναπόστολοι· *Θεωρεῖς, ἀδελφε Παῦλε, πόσαι μυριάδες εἰσι τῶν πιστευσάντων Ἰουδαίων*. Προϊδὼν οὖν τοὺς πιστεύοντας, ἐφείσαστο τῶν ἀπιστησάντων· οὐ δι' ἐκείνους, ἀλλὰ διὰ [476] τὸν ἐξ αὐτῶν μέλλοντα τίκεσθαι καρπὸν. Καὶ μαρτυρεῖ Ἡσαΐας· *Καὶ εἰ μὴ Κύριος Σαβαώθ ἐγκατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενηθήμεν, καὶ ὡς Γόμορρα ἂν ὁμοιωθήμεν*. Ἀλλ' ἴρα μὴ ἡμεῖς ἐδυσσάμεθα τὸ ῥῆμα, καὶ περὶ ἄλλου εἶπεν Ἡσαΐας· Ἀλλ' ἀκούε ταῦτα Παύλου τοῦ τῶν προφητῶν ἀδελφοῦ καὶ ἐρμηνεύς λέγοντος· *Ἀδελφοί, νῦν λείμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γέγονεν, ἵνα σωθῇ τὸ κατάλειμμα*. Καὶ καθὼς εἶπεν Ἡσαΐας· *Εἰ μὴ Κύριος Σαβαώθ ἐγκατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενηθήμεν*. Ἀπαντα γὰρ προεῖζεν ὁ Θεός, καὶ οὐχ ὡς ἡμεῖς χρόνῳ διδασκόμεθα τὰ πράγματα, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς διὰ τῆς πείρας μανθάνει. Πάλιν, ὡς πολλάκις εἶπον, τὰ τέλη τῶν αἰώνων ἔδλεπεν· τὸν Ἀδὰμ εἶδεν ἀμαρτάνοντα, προεώρα καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ μέλλοντας δικαίους, ἔδλεπεν· αὐτὸν ἐκβαλλόμενον τοῦ παραδείσου· ἀλλὰ προεώρα, ὅτι ἡττάσεται αὐτῷ βασιλεῖον. Τὸ δὲ θαυμαστόν, πρὸ τοῦ παραδείσου ἡ βασιλεία ἐγένετο· θαυμάζεις ὅτι Ἀδὰμ ἐξεδήθη τὸν παράδεισον; Θαύμασον ὅτι πρὸ τοῦ παραδείσου ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν αὐτῷ ἡτοίμαστο. Λέγει ὁ Σωτὴρ· *Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου*.

Αἰσχυνθήτωσαν αἰρετικοί, τὰ ἡτοιμασμένα ὁ τοῖς ἁγίοις πρὸ καταβολῆς κόσμου, καὶ ὁ Υἱὸς ἦν ποτε διὰ οὐκ ἦν. Σχίσματα ὁμολογοῦσι Μονογενῆ, ἐπειδὴ ἀπαλεῖψαι τὸ γράμμα οὐ δύνανται· τὸ ῥῆμα χαρίζονται, καὶ τὸ πρᾶγμα κλέπτουσιν. Ἐὰν εἴπωμεν μονογενῆ Υἱόν, εὐθέως λέγουσι· *Γέγραπται καὶ, Πρωτότοκος πάσης τῆς οἰκουμένης*. Οὐκοῦν κατὰ τοὺς αἰρετικούς τὰ δύο μάχεται. Εἰ γὰρ πρωτότοκος, οὐ μονογενής· ὁ γὰρ πρωτότοκος, ὅταν ἀδελφούς ἔχη, πρωτότοκος λέγεται· ὁ δὲ μονογενής, ἐὰν ἀδελφούς ἔχη, μονογενής οὐ λέγεται· μονογενής γὰρ ἐστὶν ὁ μόνος ἐκ τίνος γεννηθείς· καθὼς καὶ ἡ Γραφὴ μαρτυρεῖ πρὸς τὸν Ἀβραάμ λέγουσα· *Δάδε τὸν υἱόν σου τὸν μονογενῆ*. Πρωτότοκος λέγεται ὁ ἀδελφούς ἔχων· πρωτεύει γὰρ τῷ γενέσθαι πρῶτος. Ὁ δὲ μονογενής τῷ μὴ ἔχειν ἀδελφούς λέγεται μονογενής. Καὶ ἐτέρως δὲ μονογενής ἐστίν, ὁ μονογενής ἐκ τίνος γεννηθείς, οὐχ ὁ μόνος γενόμενος, ὡς βραδουργοῦσιν αἰρετικοί. Μονογενής, ὅτι μόνος ἐγένετο τοιοῦτος. Οὐκοῦν καὶ ὁ Ἰλίας μονογενής, ὅτι μόνος τοιοῦτος· ὅπερ οὐκ ἔχει λόγον. Ἀλλὰ μονογενῆ ἔθος λέγειν τῇ Γραφῇ· τὸν μόνον ἐκ τίνος γεννηθέντα, κατὰ τὴν προπαρατεθεισάν ἀπόδειξιν τῷ ῥήματι. Πρόσεχε. Ὁ πρωτότοκος, ἐὰν ἀδελφούς μὴ ἔχη, μονογενής ἐστίν. Ἐγὼ οὐχ ἔνα, οὐ δύο, οὐ τρεῖς, ἀλλὰ πολλοὺς πρωτοτόκους εὐρίσκω. Ξένον πρᾶγμα. Πρωτότοκοι πῶς πολλοί; Εἰς γὰρ ὀφείλει εἶναι. Ἐξέτεινα τὸν λόγον διὰ τὸν πρωτότοκον καὶ τὸν μονογενῆ· λύωμεν δὲ τὸ ἀπορον. Τὸν

πρῶτον πιστεύοντα Θεὸς ἐν τῇ ἰδίᾳ γενεᾷ πρωτότοκον καλεῖ, οὐχ ὡς πρῶτον ἄλλων πιστῶν, ἀλλὰ ἐν τοῖς ἰδίῳ χρόνοις πρῶτον φανέντα· οἷον, ἐν [477] Αἰγύπτῳ ἦν ὁ λαὸς, λέγει ὁ Θεός διὰ Μωϋσέως· *Υἱὸς πρωτότοκος μου Ἰσραὴλ. Εἶπα· Ἐξαπείλειόν μοι τὸν λαόν μου*. Ἰδοὺ λαὸς πρωτότοκος· ἐπειδὴ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ πρῶτος ἦν λαὸς ἐπεγνωκὺς τὸν Θεόν. Ἀνέκυψε μετὰ ταῦτα Δαυὶδ, μετὰ τὸν νόμον, μετὰ πολλὰς γενεάς, καὶ ἐπαγγέλλεται λέγων ὁ Θεός, ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ τὸν Χριστὸν ἀναστήσειν, καὶ λέγει οὕτως· *Εὗρον Δαυὶδ τὸν δοῦλόν μου, ἐν ἐλαίῳ ἀγίῳ ἔγρισα αὐτόν*. Αὐτὸς ἐπικυλίσσεται με, Πατὴρ μου εἰ σύ. Κἀγὼ πρωτότοκος ὠνόμαται αὐτόν. Εἰ δὲ πρωτότοκος ὁ Δαυὶδ, πρωτότοκος καὶ ὁ λαός. Ὁ Ἀδὰμ πρωτότοκος ἐν τῇ ἰδίᾳ γενεᾷ. Νῦν, Σὴμ πρωτότοκος, Ἀβραάμ πρωτότοκος ἐν τῇ ἰδίᾳ γενεᾷ, Μωϋσῆς, Ἡσαΐας, ἐπειδὴ κατὰ τοὺς ἐκείνων χρόνους προέκυψαν εἰς εὐσέβειαν. Ἐκ τούτων πολλῶν πρωτοτόκων συνήχθη μεγάλη Ἐκκλησία, καὶ ἐστὶν ἐν οὐρανῷ. Μαρτυρεῖ Παῦλος· *Προσεληλύθατε Σιών ὅρει καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος Ἱερουσαλήμ, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων πανηγύρει, καὶ Ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς*. Ἐκείνων τῶν πρωτοτόκων εἰς ἐστὶ κατὰ σάρκα Χριστός, κατὰ τὴν θεότητα Μονογενής. Ἐπειδὴ γὰρ τοὺς ἐν ἐκάστῃ γενεᾷ προκόπτοντας προσλαμβάνεται, μετὰ πάντων καὶ αὐτὸς πρωτότοκος λέγεται. Διὰ τοῦτο λέγει Παῦλος· *Πρωτότοκος ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς*. Ἀλλ' ἐνὶ περὶ τοῦ ἀνθρώπου πολλὰ εἰπεῖν· τηρεῖται δὲ τὸ διήγημα τῇ ἐξῆς ἐν τῇ ἐκτῇ ἡμέρᾳ, ἐν ἣ καὶ ἐπλάσθη, ἵνα, τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος συνεργούσης, ἐντελέστερον σαφηνισθῇ κατὰ δύναμιν τὴν ἡμετέραν ὁ λόγος· οὐκ ἐξ ὧν λογιζόμεθα, ἀλλ' ἐξ ὧν παιδευόμεθα. Κοινὴ γὰρ ἡ πηγὴ, κοινὰ πάντα τὰ προκείμενα ὧρα, ἐὰν μόνον θέλωμεν ἡμεῖς μετὰ πάσης προθυμίας σπουδάειν. Τρέψομεν δὲ τὸν λόγον ἐπὶ τὴν τῶν ἡθῶν ἐπιμέλειαν.

θ'. Χθὲς ἐδείχθη πῶς δεῖ εἶναι ἑпарсиn χειρῶν παρῥησιασμένων ἐν εὐσεβείᾳ. Ὁ διδούς πένησι λεγέτω, *Ἐпарсиs τῶν χειρῶν μου*. Ὁ ἐγειρων τὸν πεσόντα λεγέτω, *Ἐпарсиs τῶν χειρῶν μου*. Ζητήσωμεν δὲ τὸ προοίμιον τοῦ ψαλμοῦ, ἐπειδὴ ἂ ψάλλομεν πάντως εἰδέναι χρῆ. Διὰ τί λέγομεν, *Κυτευθυνθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου*; Πᾶν γὰρ θυμίαμα κατευθύνεται· οὐ γὰρ Θεὸς εὐωδία τέρπεται μύρον. Τί οὖν ἐστὶ, *Κυτευθυνθήτω ἡ προσευχή μου*; Τὸ ἄρθρον λείπει, ἵνα ἡ τὸ λεγόμενον τοιοῦτον· *Κυτευθυνθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου*. Ποῖον θυμίαμα; Δύο ἦν θυσιαστήρια ἐν τῇ σκηνῇ· ἓν ἐν τῇ αἰγῇ ἔξω ἐν ὑπαίθρῳ· ἕτερον δὲ εἰς τὰ ἅγια ὑπὸ στέγῃ. Τὸ ἔσω θυσιαστήριον θυμιαμάτων ἦν μόνον, οὐχ αἱμάτων χύσεως· τὸ δὲ ἔξω θυσιαστήριον τῶν θυομένων ζώων καὶ ἄρτων προσφορᾶς καὶ τιμῶν ἄλλων. Καὶ τὸν μὲν ἔξω βωμὸν κελεύει ὁ Θεὸς τῷ Μωϋσεῖ ἐκ [478] λίθων ἀπελεκτήτων ποιῆσαι· τὸν δὲ ἔνδον ἐν

^a Τοὺς ἐξ αὐτοῦ δικαιοπραγούντας, ἔδλεπεν.

^b Hic locus non vacat suspitione mendt. Sav. post ἡτοιμασμένα, supplēt ἀκούοντες· ἀγαυά, s. βασιλεία, post καί, ὅμας λέγοντες.

^c Savil. pulat legendum πῶς γὰρ θυμίαμα. Forte melius legatur πᾶν γὰρ θυμίαμα οὐ κατευθύνεται. Illud porro, τὸ ἄρθρον λείπει... τοιοῦτον deest in Sav. et Combefis, qui habent κατ. ἡ πρ. μου, ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου; ποῖον θυμ.; δύο ἦν etc. — Cf. notum interpretationi Latinae subjedant.

τῇ σκηνῇ, ἐκ χρυσοῦ τετορνευμένου. Τί αἰνίττεται ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις διὰ τούτων, ἀναγκαῖον ζητῆσαι. Δύο λαοὺς ὑπηρετούμενους τῇ τοῦ Θεοῦ δόξῃ, καὶ τὸν μὲν ἀπαιδευτον λαόν, τὸν δὲ πεπαιδευμένον. Ὁ περὶ λέξιν σολοικίζων ἢ βαρβαρίζων, τοὺς λόγους ἔχει λίθους ἀπελεκήτους· ἀλλ' ὅμως εἰς θυσιαστήριον προχωροῦνται. Πάλιν τετορνευμένος χρυσὸς ὁ ἔντιμος λέγεται λίθος· καὶ οὕτως οὗτος ὑπεραίρεται, οὕτως ἐκβάλλεται. Καὶ γὰρ ἐκεῖ Θεοῦ θυσιαστήριον, καὶ ἐνταῦθα Θεοῦ θυσιαστήριον. Ἦν δὲ ἐκ τεσσάρων εἰδῶν συγκείμενον τὸ μύρον, στάκτης, θυνοχος, χαλδάνης, λιθάνου. Ἐπεὶ οὖν καὶ τὸ μύρον ἐκ διαφόρων συγκείται, καὶ ἡ ἀρετὴ δὲ ἐκ διαφόρων, φησι, *Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου*· ὡς ἐκεῖνο τὸ ἐκ πολλῶν συγκείμενον, καὶ εἰς μίαν εὐωδίαν ἀποτελούμενον. Ἐπειδὴ μετὰ τῆς εὐχῆς εἰσέρχεται τις νηστείαν ἔχων, ἐλεημοσύνην, πίστιν, ἀπεικασθήτω, φησὶν, ἡ τετραπλῆ ἀρετὴ ἐκείνῳ τῷ θυμιάματι τῷ ἐνώπιόν σου κατευθύνονται. Οὕτω καὶ ὁ μακάριος Δαυὶδ ἀλλαχοῦ, *Ἰδοὺ, φησι, εἰ καλὸν, ἢ εἰ τερπνόν, ἀλλ' ἢ τὸ κατοικεῖν ἀδελφοὺς ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ*. Ὡς μύρον ἐπὶ κεφαλῇς τὸ καταβαῖνον ἐπὶ πόγων, τὸν πόγων τοῦ Ἀαρὼν. Ἀπεικάζει τὴν ἀγάπην μύρῳ ἱερατικῷ, τὴν εὐχὴν θυμιάματι ἱερατικῷ.

Ἐχεις τὴν σωφροσύνην; Ἀδελφὸς εἰ τοῦ ἱερέως. Ἱερωσύνην (φέρει εἰπεῖν) οὐκ ἔχω, σωφροσύνην ἔχω. Ἀδελφὴ ἔστιν ἡ ἐμὴ σωφροσύνη τῆς σῆς ἱερωσύνης. Πόθεν τοῦτο; Καὶ γὰρ ἐκεῖνον ἀγνὸν δεῖ εἶναι τὸν ἱεουργοῦντα, καὶ ἐμὰ ἀγνὸν τὸν λατρεύοντα. Ἐὰν ἔχω σωφροσύνην, λαμβάνω ἱερωσύνην. Πόθεν τοῦτο; Δαυὶδ φεύγων τὸν Σαοὺλ ἦλθε πρὸς Ἀδίαθαρ τὸν ἀρχιερέα, καὶ λέγει αὐτῷ· *Δός μοι ἄρτους*· ἐπειδὴ ἐξαίφνης ἀπεστάλην παρὰ βασιλέως καὶ ἐφόδια οὐκ ἔχω. Λέγει ὁ ἀρχιερεὺς ὁ τῶν νόμων ἔμπειρος· *Οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἄρτος ἄλλος, ἀλλ' ἡ ἄγιος, ὃν οὐκ ἐξὸν ἄλλῳ φαγεῖν, ἀλλ' ἡ τῷ ἱερεῖ*. Ἐπεὶ οὖν ἐβλεπε τὴν ἀνάγκην, ἐφοβεῖτο δὲ τοὺς τῆς προθέσεως ἄρτους προσδοῦναι, ζητεῖ παρὰ τῶν μὴ οὐκ ὄντων ἱερέων καθαρότητα, καὶ λέγει· *Εἰ ἔστι τὰ παιδάρια τὰ μετὰ σοῦ καθαρά ἀπὸ γυναικῶν, λάβε*. Τὴν γὰρ σωφροσύνην, ἀδελφὴν τῆς ἱερωσύνης ἤγγετο. Καὶ ἵνα μὴ τις εἰς διαβολὴν τοῦ ἱερέως ἐκλάβῃ τὸ δοθῆναι τοὺς ἄρτους τοῖς μὴ οὖσιν ἱερεῦσιν, ἄκουε πῶς ὁ Σωτὴρ ὡς καλῶς αὐτοῦ γεγονότος μνημονεύει. Ἐνεκάλουν τοῖς ἀποστόλοις ποτὲ Ἰουδαῖοι, ὅτι στάχους τίλλουσι, καὶ ψάχνοντες ταῖς χερσὶν ἐσθίουσι· λέγει αὐτοῖς ὁ Σωτὴρ· *Οὐκ ἀνέγνωτε εἰ ἐποίησε Δαυὶδ ὅτε ἐπειρασσε, καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγεν, οὐδὲ οὐκ ἐξὸν ἦν φαγεῖν, οὕτε αὐτὸν, οὕτε τοὺς μετ' αὐτοῦ, εἰ μὴ τοὺς ἱερεῖς μόνον*; Ἐἶδες ἀδελφὴν ἱερωσύνην; σωφροσύνην; εἶδες πῶς ὁ Θεὸς οὐ πρόσωπα βλέπει, ἀλλ' ἀλήθειαν δοκιμάζει;

γ'. Παρασκευασώμεθα τοῖνον πρὸς εὐπορίαν, πρὸς δικαιοσύνην, ἵνα ἡ νηστεία λάβῃ πτερά. Ὡς περὶ γὰρ πετεινὸν, ἐὰν μὴ ἔχῃ τὴν τῶν πτερυγίων συνέργειαν, [479] ἵπτασθαι οὐ δύναται· οὕτως καὶ ἡ νηστεία δύο πτερά ἔχει, προσευχὴν καὶ ἐλεημοσύνην, ὧν ἄνευ ἂν τρέχειν οὐ δύναται. Βλέπε τὸν Κορνῆλιον μετὰ τῆς νηστείας καὶ ταῦτα τὰ πτερά κεκτημένον. Διὸ καὶ ψωνῇ; αὐτῷ γενομένης ἔκρουεν οὐρανὸν· *Κύρι-*

νήλιε, αἱ προσευχαὶ σου καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου ἀνέβησαν πρὸς τὸν Θεόν. Ὑπὸ θου ζῶν εἶναι τὴν νηστείαν, ἀγαπητὴ· πτερά δὲ πάλιν ταύτης ἐλεημοσύνην καὶ προσευχὴν καθεστάναι, ὧν ἄνευ ταύτην ἂν μὴ δύνασθαι τρέχειν. Ὁ τοιοῦτος, κἂν μὴ λαλῇ, γλώττῃ μεγάλῃ τὸ δικαίον βοᾷ. Μεγάλῃ γὰρ δικαιοσύνης συνήγορος ἀρετῇ. Διὸ λέγει· *Εἰσακουσόν, Κύριε, δικαιοσύνης μου*. Πρῶτον μὲν οὖν καὶ μέγιστον ἀγαθὸν προσευχὴ καὶ ἐλεημοσύνη καὶ δικαιοπραγία· τὸ δὲ ἀσφαλὲς καὶ ἀσάλευτον καὶ βίβη πάντων ἡ περὶ τὸν Θεὸν γνῶσις, ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁμολογία, μία πίστις, ἀδιάρητος, ἀσφαλὴς, ἄσχιτος, ἀμέριστος. Εἴρηται δὲ μέλλω λέγειν, ἀλλ' ὅμως πάλιν λέγω. Ὁ Θεὸς σοφὸς ὧν συνεχώρησεν ἀπὸ τῶν ἰδίων ἐξάρχων τὰς αἱρέσεις ἔχειν τὰς ἐπωνυμίας τῶν ἰδίων δογμάτων, ἵνα φανῇ ὅτι οὐ Θεοῦ δόγμα, ἀλλ' ἀνθρώπων ἐστὶν εὐρεμα τὰ παρ' αὐτῶν δοξαζόμενα· οἷον, Μακεδονιανοὶ ἀπὸ Μακεδονίου, Ἀρειανοὶ ἀπὸ Ἀρείου, Εὐνομιανοὶ ἀπὸ Εὐνομίου. Ὁμοίως καὶ αἱ λοιπαὶ αἱρέσεις. Τὴν μέντοι πίστιν τῶν ἀποστόλων ἄτρωτον ἔλκων φυλάξει, οὐ συνεχώρησεν αὐτοῖς ἀπὸ ἀνθρώπων ὀνομάζεσθαι. Κἂν γὰρ καλῶς ὀνομασαστάς, οὐκ ἀνθρώπων ἐρμηνεύουσιν, ἀλλὰ τὴν πίστιν κηρύττουσιν. Ὅτι γὰρ τὸ ἀπὸ ἀνθρώπων καλεῖσθαι οὐκ ἐστὶ πιστῶν, ἀλλ' αἱρετικῶν, λέγει Παῦλος Κορινθίους μεμφόμενος· *Ἀκούω ἐν ὑμῖν σχίσματα εἶναι· ὁ μὲν γὰρ λέγει, Ἐγὼ μὲν εἰμι Πιπύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ*. Ὁρᾷς ὅτι τὸ ἀπὸ ἀνθρώπων καλεῖσθαι σχισμάτων ἐστίν; Οὐκ ἦν ἀξιωματικότερος Μακεδονίου Πέτρος; Τὰ ὀνόματα τῶν ἀποστόλων φεγγεῖ παραχωροῦντα τῇ δόξῃ τοῦ Χριστοῦ, καὶ σὺ κατεμένεις τὴν πίστιν, τὴν ἀδιάρητον βασιλείαν, τὴν ἀμέριστον δόξαν; Ἀλλὰ μέχρι τούτου· ἔχομεν γὰρ τὸν λύχνον καὶ τὸ φῶς· *Λύχνος γὰρ τοῖς ποσὶ μου ὁ νόμος σου, καὶ ὥς ταῖς τρίβοις μου*. Διατί λύχνος; διατί φῶς; Λύχνος γὰρ τοῖς κατηχομένους, φῶς τοῖς τελειουμένοις.

Παρακαλῶ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, ἄχραντον ὑμῶν τὴν νηστείαν φυλάξει, ἀμόλυντον ἀπὸ ἀδικίας, καθαρὰν ἀπὸ πλεονεξίας. Βλέπε ματαιότητα τῶν περὶ τὴν ἀποχὴν τῶν βρωμάτων σχολαζόντων, καὶ τὴν ἀποχὴν τῶν ἀμαρτημάτων μὴ φροντίζόντων. Οὐ πίνω, φησὶν, οἶνον, οὐκ ἐσθίω ἔλαιον, οὐ τρώγω γρά. Καλῶς ἀληθῶς διὰ Θεοῦ· καλὰ καὶ ταῦτα· ἀλλὰ ζητῶμεν τὸ πρᾶγμα. Ἄρτος, ὕδωρ, οἶνος, κρέας, ἔλαιον· πάντα ταῦτα Θεοῦ δημιουργήματα· πλεονεξία δὲ καὶ ἀδικία καὶ ἀσέβεια τοῦ διαδόλου ἔργα. Τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ ἀφίστασαι διὰ νηστείαν· τῶν ἔργων τοῦ διαδόλου οὐκ ἀφίστασαι διὰ νηστείαν; Ἄρτος, οἶνος, καὶ ἔλαιον, καὶ ὅσα ἄλλα, Θεοῦ εἰσιν ἔργα, ὅλα καλὰ καὶ καλὰ λίαν. Λέγει Παῦλος· *Πᾶν κτίσμα Θεοῦ καλόν, καὶ οὐδὲν ἀποδόλητον*. [480] *μετὰ εὐχαριστίας λαμβάνωμεν*· ἀγιάζεται γὰρ λόγος Θεοῦ καὶ ἐντετεύξας. Εἰ οὖν εὐλογεῖται, εἰ οὖν ἀγιάζεται, διατί ἀπεχόμεθα; Ἀδικίαι δὲ πλεονεξίαι καὶ τὰ τοιαῦτα τοῦ διαδόλου ἔργα· τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ ἀφίστασαι διὰ νηστείαν, καὶ

α Sav. et Comheffs. distinguunt καλῶς ἀλ. δ. Θεὸν καλῶς καὶ ταῦτα.

β Sav. et Bibl. λαμβανόμενον.

culo; unum in atrio exteriori sub dio; aliud intra sancta sub tecto. Interius altare ad incensum solum erat, non ad effusionem sanguinis. Exterior autem altare ad animalia quæ immolabantur, ad panes propositionis, et ad cætera quedam. Exteriorem aram jussit Dominus Moysi ex impolitis lapidibus struere; interiorem vero in tabernaculo, ex auro polito. Quid divina gratia per hæc subindicet, opera pretium fuerit explorare. Duos nempe populos Dei gloriæ ministrantes, quorum unus inruditus, alter probe institutus sit. Qui in dictionibus solæcissat et barbarus est, sermones profert ut lapides impolitos; atamen ii ad altaris structuram conferunt. Rursus aurum expolitur pretiosus dicitur lapis; at neque hic extollitur, neque ille ejicitur. Nam et illic altare Dei, et hic altare Dei. Eratque ex quatuor speciebus unguentum compositum, ex stacte, ex onyce, ex galbano et thure. Quia igitur unguentum variis ex rebus componitur, virtusque item ex variis constat, ideo dicit, *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo*: quemadmodum illud ex multis compositum, et unam fragrantiam emittens. Quia cum oratione ingreditur quis jejuniis ornatus, eleemosyna, fide, Similis esto, inquit, quadrupla virtus incenso illi, quod in conspectu tuo dirigitur. Sic et beatus David alibi ait: *Ecce quam bonum et quam jucundum, habitare fratres in unum, sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam, barbam Aaron (Psal. 132. 1. 2)*! Similem dicit caritatem unguento sacerdotali, orationem incenso sacerdotali.

Continentia sacerdotii soror est. — Continentia præditus es? Frater es sacerdotis. Sacerdotium forte non habeo, continentiam habeo. Soror est continentia mea sacerdotii tui. Unde hoc? Etenim illum esse castum oportet, qui sacerdotio fungitur, et me, qui Deum colam. Si castitatem habeam, sacerdotium accipio. Undenam hoc? David fugiens a Saule venit ad Abiatharum (a) summum sacerdotem, aitque illi: *Da mihi panes* (1. Reg. 21. 3. 4), quia repente missus sum a rege, et viatica non habeo. Respondet summus sacerdos legum peritus: *Non est nobis panis alius, nisi panis sanctus, quem non licet alii, quam sacerdoti, comedere.* Quia igitur necessitatem videbat, timebat vero panes propositionis tradere, querit ab iis qui sacerdotes non erant, an puri essent, dicitque: *Si mundi sunt pueri qui tecum sunt ab uxoribus, sume.* Continentiam enim putabat esse sacerdotii sororem. Ac ne quis in calumniam sacerdotis trahat illud, quod panes dederit iis, qui sacerdotes non erant, audi quomodo Servator id quasi probe factum commemoret. Incusabant aliquando apostolos Judæi, quod spicas vellerent, et manibus confricantes comederent; quibus ait Servator: *Non legis quid fecerit David cum esuriret? panes propositionis comedit, quos non licebat ei comedere, nec iis qui cum illo erant, sed solis sacerdotibus (Luc. 6. 3. 4).* Vidistin' sororem esse sa-

cerdotii castitatem? vidistin' quomodo Deus personas non recipiat, sed veritatem exploret?

10. Præparemus nos ergo ad beneficentiam, et ad justitiam, ut jejunium alas accipiat. Quemadmodum enim avis non nisi alarum ope volare potest: sic et jejunium duas habet alas, orationem et eleemosynam, quibus destitutum sursum currere nequit. Vide Cornelium cum jejunio his quoque alis instructum; quapropter et vocem audivit de cælo: *Corneli, orationes tuæ et eleemosynæ tuæ ascenderunt ad Deum (Act. 10. 4)*. Finge animal esse jejunium, carissime, ejusque alas esse eleemosynam et orationem; sine quibus sursum ferri non possit. Qui talis est, etsi non loquitur, justitiam magna voce clamat. Magna quippe justitiæ patrona virtus est. Ideo dicit: *Exaudi, Domine, justitiam meam.* Primum itaque maximumque bonum est oratio, eleemosyna et justitia; quod autem tutum est et inconcussum omniumque radix, Dei cognitio, Unigeniti adoratio, Spiritus sancti confessio, una fides indivisa, securæ, tuta, nullis partibus scissa. Jam dictum est quod dicturus sum, attamen rursus dicam. Deus sapiens cum sit, permisit ut hæreses a suis auctoribus dogmatibusque nomen haberent, ut hinc liqueret non Dei doctrinam, sed hominum inventum esse illorum opiniones; exempli causa, Macedoniani a Macedonio, Ariani ab Ario, Eunomiani ab Eunomio. Similiter et reliquæ hæreses. Apostolorum vero fidem cum intemperatam servare vellet, non permisit ut ab homine nomen haberet: etiamsi enim nos vocent Homousiastas, non viri tamen nomen proferunt, sed fidem prædicant. Quod enim ab hominibus nomen habere, non sit fidelium, sed hæreticorum, ait Paulus Corinthios redarguens: *Audio in vobis schismata esse, nam alius quidem dicit: Ego sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cepha (1. Cor. 1. 11. 12)*. Viden' ab hominibus nuncupari schismatum esse proprium? Annon fide dignior Petrus Macedonio? Apostolorum nomina fugiunt quæ gloriæ Christi cedant; tu vero scindis fidem, indivisum regnum, inseparabilem gloriam? Verum hæcenus: habemus enim lucernam et lumen: nam *Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis (Psal. 118. 105)*. Cur lucerna? cur lux? Lucerna quippe catechumenis, lux iis qui initiati mysteriis sunt.

Jejunium cum bonis operibus conjunctum esse debet. — Rogo caritatem vestram, ut intemperatum jejunium vestrum servetis, impollutum ab injustitia, purum ab avaritia. Vide stultitiam eorum, qui abstinentiam a cibis sectantur, nec curant a peccatis abstinere. Non bibo, inquit, vinum, non comedo oleum, non edo carnes. Bene sane hæc propter Deum servantur: hæc bona sunt; sed rem quæramus. Panis, aqua, vinum, carnes, oleum, hæc omnia Dei opera sunt: avaritia vero, injustitia et impietas opus sunt diaboli. A Dei operibus abstines propter jejunium, et a diaboli operibus non abstines propter jejunium? Panis, vinum, oleum, et si qua alia, Dei sunt opera, cuncta bona et admodum bona. Ait Paulus: *Omnia*

(a) Memoria habetur Severianus. Hic enim non Abiathar, sed Achimelec ejus pater erat.

ίσταται. Μία βασιλεία Πατρός, Υιού και αγίου Πνεύματος. Μέμφεται δὲ ὁ Θεὸς καὶ τοῖς ἀνεν γνῶμης Θεοῦ πειρωμένοις τι ποιεῖν. Λέγει διὰ τοῦ προφήτου· *Οὐαὶ, τέκνα ἀποστάται, λέγει Κύριος. Ἐποιοῦσατε βουλὴν, οὐ δι' ἐμοῦ, καὶ συνθήκας. οὐ διὰ τοῦ Πνεύματός μου. Τρανῶς παριστῶν τὴν ἁγίαν Τριάδα* Εἶπε Ζαχαρίας ὁ προφήτης· *Ἰσχυτέωσαν αἱ χεῖρες Ζοροβάβελ, λέγει Κύριος, καὶ ἰσχυτέωσαν αἱ χεῖρες Ἰωσεφ καὶ τοῦ ἱερέως, καὶ αἱ χεῖρες τοῦ λαοῦ, διότι ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι, λέγει Κύριος, καὶ ὁ Λόγος μου ὁ ἀγαθός· καὶ τὸ Πνεῦμά μου ἐν μέσῳ ὑμῶν.* Ἄλλως δὲ, ἀδελφοί, ἡ ἀναγέννησις ἡμῶν μαρτυρεῖ τῇ δημιουργίᾳ. Εἰ μὴ ἐκοινώνησε Πατρί καὶ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα εἰς τὴν δημιουργίαν, οὐκ ἂν ἐκοινώνησεν εἰς τὴν ἀναγέννησιν. Πῶς βαπτίζομεθα; *Ἐν ὀνόματι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἀγίου Πνεύματος.* Ποία μεζών ἡ γέννησις; ἡ τῆς δημιουργίας, ἡ τῆς μυσταγωγίας; Ἐκεῖ ἀρχὴ ζωῆς εἰς ὀνόματιον, ὡς ἀρχὴ θανάτου εἰς ζωὴν. Πῶς τοίνυν ἐνδύεσθαι ἐπὶ μὲν τοῦ μεζῶνος κοινωνὸν εἶναι Πατρός καὶ Υἱοῦ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἐπὶ δὲ τῆς σωματικῆς δημιουργίας ἀποσχοινίζεσθαι τῆς κοινῆς ἀξίας; Οὐκ ἂν ἐκτίσθημεν, εἰ μὴ ὑπὸ τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐμορφώθημεν. Καὶ ἐπειδὴ ἐν τῇ πρώτῃ κτίσει κοινωνὸν ἐστὶ Πατρός καὶ Υἱοῦ, ὁμοίως καὶ ἐν τῷ βαπτίσματι κοινωνῶν καὶ συνεργόν. Πάλιν ἐν τῇ ἀναστάσει οὐκ ὁλόν τῆς ἡμετέρας ἀναστήσεται, εἰ μὴ Πατρός θέλοντος, καὶ Υἱοῦ συνεργοῦντος, καὶ ἀγίου Πνεύματος ἐνδυναμοῦντος. Ἄκουε τοῦ Κυρίου λέγοντος· καλῶς εἶπον τοῦ Κυρίου· εἰ γὰρ καὶ Παύλου ἐστὶ φωνή, ἀλλὰ τοῦ Κυρίου ἐστὶ φωνή· αὐτοῦ γὰρ ἐστὶν ἀκοῦσαι· *Εἰ δοκιμῇ; Ζητεῖτε λαβεῖν τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ*· λέγει τοίνυν ὁ ἐν Παύλῳ λαλῶν· *Ἦμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν πνεύματι· εἰπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Εἰ δὲ τις Πνεῦμα Θεοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρτίαν, τὸ δὲ πνεῦμα ζωὴ διὰ δικαιοσύνην. Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος τὸν Χριστὸν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὁ ἐγείρας τὸν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν, διὰ τὸ ἐνοικοῦν αὐτοῦ Πνεῦμα ἐν ὑμῖν.* Ἐκτός Πατρός καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἀγίου οὐκ ἡ πρώτη κτίσις, οὐκ ἡ δευτέρα γέννησις, οὐκ ἡ τελευταία ἀνάστασις. *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον.*

γ. Ἐνταῦθα λοιπὸν προσηφασάμεν τοὺς μεμφομένους. Ἡ τοῦ ἀνθρώπου προσηγορία τῇ Ἑβραϊκῇ φωνῇ πῦρ ἐρμηνεύεται. Πρόσεχε, παρακαλῶ· ὁ μὲν γνησίως ἀκούων, ὡς φίλος καὶ σύντροφος ὢν τῆς ἀληθείας, σώζεται· ὁ δὲ ἔχθρως ἔχων τὰς ἀκοάς, οὐ ζητεῖ τί ὠφελήσῃ, ἀλλὰ τίνας ἐπιλάβηται· οὐ ζητεῖ τί κερδάνῃ, [483] ἀλλὰ τί μέμψηται. Ὁ ἄνθρωπος τῇ Ἑβραϊκῇ διαλέκτῃ πῦρ λέγεται. Τοῦτο τὸ ὄνομα οὐκ ἐδόθη τῷ Ἀδάμ ἀργῶς· ἀλλὰ τέσσαρά ἐστι στοιχεῖα ἐν τῷ κόσμῳ (πάλιν φυσιολογῶ, κἂν μὴ θέλωσι)· γῆ, ὕδωρ, ἀήρ, πῦρ. Τῶν ἄλλων στοιχείων ἕκαστον ὡς ἐστὶ μένει· οἷον, ἐὰν λάβῃς βῶλον γῆς, προσθεῖναι αὐτῷ ἀπὸ τοῦ κατεχομένου οὐ δύνη· ἂν οὖν λάβῃς βῶλον γῆς, ὃ ἐστὶ μένει. Ὑδωρ πάλιν ἐὰν λάβῃς μετρημὴν τινί, μένει τὸ αὐτὸ ὕδωρ, προσθήκῃ οὐ λαμβάνει. Ἀέρος ἐὰν πληρώσῃς ἀσκὸν, ἄλλον ἀσκὸν πληρῶσαι οὐ δύνασαι ἀπ' ἐκείνου. Τὸ δὲ πῦρ οὐ μένει

οἷον ἐστὶ. Μικρὸς ἄπεται λύχνος, καὶ μυρίας ἐξ αὐτοῦ ἀνάπτεις λαμπάδας, κάμινον ὄλην, φλόγα πολλήν, καὶ οὐ μένει ἐν τῇ ἰδίᾳ ὕλει, ἀλλ' ὅσην ἂν λάβῃ τὴν ὕλην, πλεονάζει τὸ πῦρ. Ἐπεὶ οὖν προφητεῖ Θεός, ὅτι ἀπὸ ἐνὸς ἀνθρωπείου σώματος πληροῦται τῆς οἰκουμένης τὰ πέρατα (εἰς λύχνος τοσαύτας ἐξάπτει λαμπάδας, καὶ οὐσίς, καὶ ἀνατολή, καὶ ἄρκτος, καὶ μεσημβρία), ἔθηκεν ὄνομα ἀξίον τοῦ πράγματος. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸ τοῦ Ἀδάμ τὸ ὄνομα ἀράβων ἦν τῆς οἰκουμένης. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμελλε τὰ τέσσαρα κλίματα ἐξ αὐτοῦ πληροῦσθαι, τίθηται τὸ ὄνομα τοῦ Ἀδάμ· ἄλφα ἀνατολή, δέλτα οὐσίς, ἄλφα ἄρκτος, μὴ μεσημβρία. Καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὰ γράμματα μαρτυρεῖ τῷ ἀνθρώπῳ μέλλοντι πληροῦν τὴν οἰκουμένην. Καλεῖται τοίνυν τῇ Ἑβραϊκῇ φωνῇ πῦρ. Ἐπεὶ τοίνυν πῦρ ἔχει τὴν προσηγορίαν, οὐκ ὀκνεῖ ἡ Γραφή καὶ τοὺς ἀγγέλους ἀνθρώπους καλεῖν. Ὅτε γὰρ ἦλθον αἱ περὶ Μαρίαν εἰς τὸ μνημα, λέγει· *Ἰδοὺ παρέστησαν αὐταῖς δύο ἄνδρες.* Ἦσαν δὲ ἄγγελοι. Καὶ ἄγγελοι οὐ καλοῦνται πῦρ· Ὁ ποιὼν γὰρ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πῦρ λέγον. Καλεῖ αὐτοὺς ἄνδρας, ἐπειδὴ κοινὴν ἔχουσι τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ τί θαυμάζεις; Αὐτὸς ὁ Θεὸς καλεῖται πῦρ, καλεῖται ἄνθρωπος. Λέγει ὁ Σωτὴρ περὶ τοῦ ἰδίου Πατρός· *Ἀνθρωπὸς τις ἦν ὁκοδοσπότης, ὃς ἐφύτευσεν ἄμπελον. Καὶ ἀπέστειλε τοὺς δούλους αὐτοῦ, καὶ ἀπεκράνθησαν οἱ δούλοι. Καὶ ἴνα συντάμω· καὶ εἶπεν ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος· Ἐγὼ ἔνα υἱὸν ἔχω· ἀποστελῶ αὐτόν, μήποτε ἐντραπῶσι. Τί βούλεται ἄνθρωπος περὶ τὸ ὄνομα τὸ θεῖον; Οὐ γὰρ εἶπε παραβολὴν· οὐκ εἶπεν, Ὁμοία ἐστίν· ἀλλ', Ἀνθρωπὸς τις ἦν. Διὰ τοῦτο Μωυσῆς· Ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ κατακαλλίσκον. Καὶ ὁ Σωτὴρ ἔλθων λέγει· *Πῦρ ἦλθον βυλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν.* Λαμβάνει τοίνυν ὄνομα ἀξίον τοῦ πράγματος. Ἐπειδὴ τὸ πῦρ, ὡς ἐφ' ὅσον εἰπὼν, ἀπὸ μικροῦ μέγα γίνεται, καὶ ἄνθρωπος ἀπὸ ὀλίγου τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης ἐπλήρωσεν, ἐκλήθη ὁ ἄνθρωπος πῦρ· τοῦτο διὰ τὴν Ποιήσωμεν τὸν ἄνθρωπον· τῇ γὰρ Ἑβραϊκῇ· *Ποιήσωμεν πῦρ.**

Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν. Πολλοὶ ἐνόμισαν τῶν εὐθύνων καὶ τῶν τὰς ψυχὰς ἀπαιδεύτων, ὅτι κατ' εἰκόνα Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος, ὡς τοῦ Θεοῦ ῥίνας ἔχοντος, ἡ ὀφθαλμοὺς τοιοῦτους, ἡ ὡς τοιαῦτα, ἡ στόμα τοιοῦτον· ἐσφαλμένη δὲ καὶ ἀτοπία αὕτη ἡ διάνοια. [484] Καὶ ἐστὶν αἱρεσις ἕως σήμερον ἀνθρωπώμορφον λέγουσα τὸ θεῖον. Ἐπειδὴ γὰρ ἤκουσαν, *Οἱ ὀφθαλμοὶ Κυρίου, καὶ, τὰ ὡς Κυρίου, καὶ, Ὁσφράνθη Κύριος, καὶ, τὸ στόμα Κυρίου ἐλάλησεν, καὶ, Ἡ χεὶρ Κυρίου ἐποίησεν, καὶ, Οἱ πόδες τοῦ Θεοῦ ἔστησαν,* ἐμελογράφησαν τὸ ἀσώματον, ἀγνωστὸν τὴν ἀτοπὸν ἔνοιαν. Λέγει ὁ Θεός, ἴνα μάθῃς ὅτι οὐδεμίαν ἐμφέρειαν ἄνθρωπος ἔχει πρὸς τὸν Θεόν, ὅσον πρὸς τὴν σωματικὴν ὕλην. Οὐ γὰρ τὴν φωνὴν ἀναιρῶ τὴν λέγουσαν, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα.* Ἀλλὰ δείκνυται ὅτι κατ' εἰκόνα λέγει ὁ Θεός. Τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει Κύριος. Πάλιν ὁ αὐτός· *Οὐρανὸς μοι θρόνος ἡ δὲ γῆ ὑπόποδιον τῶν ποδῶν μου.* Ἀκολουθήσωμεν τῇ λέξει· δουλεύσωμεν τῷ ῥήματι· Ἀλλ' ἡ ἀκολουθία με ἐλέγχει. Πῶς νοήσω τὸν οὐρανὸν θρόνον; Ὁ θρόνος περιλαμβάνει τὸν καθήμενον· Θεὸς δὲ οὐ

* Hic omnes mss. ἡ ἀναγέννησις; habent, sed haud dubie legendum ἢ γέννησις.

b Sav. conj. δείκνυται. Combefis. δείκνυται dedil, verbaque οὐ γὰρ.. ὁ Θεός; parenthesis inclusit.

τῶν ἔργων τοῦ διαβόλου οὐ χωρίζῃ δι' εὐσέβειαν; Καὶ μὴν, ἀδελφοί, κατὰ τοῦ μὴ νηστεύοντος κρίσις οὐκ ὥρισταί· κατὰ δὲ τοῦ ἀδικούντος τιμωρίαν ἡπίελησεν. Τὰ ἀνεύθυνα φεύγομεν, καὶ τὰ ὑπόδικα οὐ φεύγομεν; Ἀγαθὸν ἡ ἐλεημοσύνη· τῇ μὲν γὰρ δῶκε σκορπιζομένη, τῇ δὲ ἀληθεῖα συνάγει. Ὅσπερ γὰρ γεωργὸς τῇ γῇ δανείζει, ἀφ' ἧς ἐκδέχεται τὰ σπέρματα· οὕτως ἡ ἐλεημοσύνη δοκεῖ μὲν ἄλλοις διδοσθαι, τῇ δὲ ἀληθεῖ τῷ δαδωκότι ταμιεύεται. Ἐσκόρπισε γὰρ, φησὶν ὁ Δαυὶδ, ἔδωκε τοῖς πένησιν, ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα. Οὕτω νηστεύσωμεν, οὕτω προσκυνήσωμεν, οὕτω πιστεύσωμεν, τὸν Πατέρα δοξάζοντες, τὸν Υἱὸν ὑμνοῦντες, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον προσκυνοῦντες, ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν πέμπτην ἡμέραν τῆς κοσμοποιίας.

α'. Πολλὰ μὲν καὶ μεγάλα τὰ παρὰ τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις δεδωρημένα· πρώτη δὲ αὐτοῦ καὶ μεγίστη πασῶν δωρεῶν ἡ τῶν Γραφῶν διδασκαλία. ἥλιος μὲν γὰρ καὶ σελήνη, καὶ πᾶς ὁ τῶν ἄστρον χορὸς, καὶ ποταμοὶ καὶ πηγαὶ καὶ λίμναι πρὸς τὴν τῶν σωμάτων θεραπείαν γεγέννηται· αἱ δὲ ἅγαι Γραφαὶ πρὸς τὴν τῶν ψυχῶν διόρθωσιν ἐδόθησαν· ὅσω δὲ σωμάτων ἀνωτέρα ψυχὴ, τοσούτω τῶν ἄλλων δωρεῶν ἀνωτέρα ἡ τῶν θείων Γραφῶν. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ Σωτὴρ· Ἐρευνάτε τὰς Γραφάς, ἐν αἷς δοκεῖτε ζωὴν αἰώνιον ἔχειν. Ἐρευνήσωμεν τοίνυν τοὺς θησαυροὺς τῶν Γραφῶν, καὶ τῆς ἐπαγγελίας ἀψώμεθα, καὶ τοῦ ἀνθρώπου τὴν δημιουργίαν κατὰ δύναμιν ἐξειπεῖν ἐπιχειρήσωμεν. Μηδεὶς δὲ πάλιν μεμφέσθω τοῖς μετὰ ἀκριβείας ζητουμένοις· ἴδιον γὰρ τῶν φιλαρεῖν ἐπιχειρούντων τὸ μέμφεσθαι ταῖς τοῦ Θεοῦ διατάξεις καὶ ἐγκαλεῖν τοῖς μετὰ ἀκριβείας λεγομένοις. Ἦκουσά τινων ἐγκαλούντων, ὅτι τις χρεῖα ἦν εἰπεῖν περὶ πυρὸς καὶ ὕδατος, ὅτι τρίξει τὸ πῦρ ὕδατος ἐπιδαλλομένου; Ἡμεῖς, φησὶ, φυσιολογίαν οὐ θέλομεν μανθάνειν, ἀλλὰ θεολογίαν. Δεῖ δὲ εἰδέναι, ὅτι ταῦτα τὰ ῥήματα ἀργῶν ἐστί καὶ ῥαθύμων. Μετὰ γὰρ τὴν θεολογίαν ἡ φυσιολογία κρηπίδα παρέχει τῇ εὐσεβείᾳ· εἰ δὲ ἐκβάλλουσι φυσιολογίαν, ἐγκαλείσθωσαν τοῖς προφῆταις, μεμφέσθωσαν τοῖς ἀποστόλοις. Ὁ Ἀπόστολος φυσιολογεῖ· Οὐ πᾶσα σὰρξ ἡ αὐτὴ σὰρξ· ἀλλ' ἄλλη μὲν σὰρξ ἀνθρώπων, ἄλλη δὲ σὰρξ κτηνῶν, ἄλλη δὲ ἰχθύων, ἄλλη δὲ πετεινῶν· καὶ σώματα ἐπουράνια, καὶ σώματα ἐπίγεια. Διὰ τὴν φυσιολογίαν Παῦλος, καὶ ἀπὸ μουσικῶν ὀργάνων ἐγκαλεῖ, καὶ λέγει· Τοσαῦτα εἰ τύχοι, γένη φωνῶν ἐστὶν ἐν κόσμῳ, καὶ οὐδὲν ἄφρονός ἐστι; Καὶ γὰρ ἐὰν ἄθλητον φωνὴν σάλπιγγος δῶ, τίς [481] παρακινεῖται εἰς πόλεμον; Εἴτε αὐλὸς, εἴτε κιθάρα, ἐὰν διαστολὴν τοῖς φθόγγοις μὴ δῶ, πῶς γνωσθήσεται τὸ αὐλούμενον ἢ τὸ κιθαριζόμενον; Τί κοινὸν εἶχεν ἡ Παύλου γλῶσσα πρὸς αὐλὸν καὶ κιθάραν; Ἀλλὰ φυσιολογεῖ ἀπὸ τῶν φαινομένων, ἵνα παραστήσῃ τὰ νοούμενα. Τίς ἦν χρεῖα ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Ἰωβ φυσιολογηθῆναι τοσαῦτα; Σθένος λέοντος, φωνὴ λεαινης, γυνήριον δρυκόντων ἐσθδύση.

Μυρμηκοῖων ὤλετο παρὰ τὸ μὴ ἔχειν βοήαν. Νεοσσοὶ δὲ γυπῶν τὰ ὑψηλὰ πέτονται. Διὰ τὸν ἄλλον προφήτην ἔλεγεν· Ὅν τρόπον ἐὰν λάβῃ λέων καὶ ἀράσῃ, καὶ βοήσῃ ἐπὶ τῇ θήρᾳ, καὶ πλησθῇ τὰ ὄρη τῆς φωνῆς αὐτοῦ; Καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ φυσιολογεῖ· Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν κόκκῳ σινηπέως, ὁ μικρότερον μὲν ἐστί τῶν ἄλλων σπερμάτων, ἀνέξηθ' ἐν δὲ, μείζον πάντων γίνεταί τῶν λαχάνων· καὶ πάλιν· Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ὡς ἐὰν ἀνθρώπος βάλῃ τὸν σπόρον αὐτοῦ, καὶ βλουστάνῃ καὶ μηκύνῃται, ὡς οὐκ οἶδεν αὐτός· αὐτομάτῃ γὰρ ἡ γῆ βλαστάνει, πρῶτον χόρτον, εἶτα στάχυν, εἶτα σίτον πληροῖ ἐν τῷ στάχυϊ. Φυσιολογεῖ καὶ τὸν οὐρανὸν ὁ Σωτὴρ· Ἐὰν γένηται, φησὶν, ὁ οὐρανὸς ὀψίας πυρρός, λέγετε, Εὐδίου, πυρρῶν γὰρ ὁ οὐρανός· καὶ ἔπο τὸν ὄρθρον, Σήμερον χειμῶν, πυρρῶν γὰρ στυγνάζων ὁ οὐρανός. Τίς οὖν χρεῖα τούτων; Ταῦτα λέγω διὰ τοὺς ἀπαιδευτῶς ἐγκαλεῖν ἐπιχειροῦντας. Περὶ Θεοῦ κινεῖται λόγος, καὶ φεύγεις τὴν ἀκριβῆ τῶν δογμάτων ἀκρόασιν; Ἐπεὶ τοίνυν πρόκειται Θεοῦ χάριτι εἰς τὴν τοῦ ἀνθρώπου δημιουργίαν εἰπεῖν, οὐ κατ' ἀξίαν τοῦ πράγματος, ἀλλὰ κατὰ δύναμιν τὴν ἡμετέραν, ἀναγκαίως· εἰς τὴν ὑπόθεσιν καθήξωμεν.

β'. Ἐκεκόςμητο ὁ οὐρανός, ἐστεφάνωτο τοῖς καρποῖς ἡ γῆ, διώριστο τὰ τῆς θαλάσσης ὕδατά, ἐβλάστησε βλαστήματα, προῆλθε τὰ ἄλογα ζῶα, ἐπεπλήρωτο ἡ οἰκουμένη, ἐκεκόσμητο ὁ οἶκος, ἔλειπεν ὁ οἰκοδεσπότης πάντων τῶν γενομένων. Εἶπεν ὁ Θεός, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ ὁμοιωσιν. Ἐδείχθη τῇ προτεραίᾳ τίς ἡ δύναμις τοῦ, Ποιήσωμεν, τίνος ὁ λόγος, καὶ πρὸς τίνα ὁ λόγος· τίς ὁ σύμβουλος, καὶ τίνος ἡ κοινὴ σκέψις. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπὸ τῶν Γραφῶν παρεστήσαμεν σύμβουλον τῆς ἀρχαίας βουλῆς τὸν Υἱὸν, ἐσιωπήσαμεν δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν δόξαν, ἵνα μὴ ἀφορμὰς δέχωνται παρ' ἡμῶν ὑγιαίνοντων οἱ νοσοῦντες, ἀναγκαῖον εἰδέναι, ὅτι μία δόξα, μία γνώμη, εἰς λόγος ἐνεργῶν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Εἴρηται ἐνταῦθα σύμβουλος ὁ Υἱός· ἀλλαχοῦ εἴρηται, ὅτι τὴν γνώσιν τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Λέγει Παῦλος, ὅτι Οὐδεὶς οἶδε τῶν ἀνθρώπων τί τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ· οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Εἰ τὸ ἐν σοὶ πνεῦμα ἀλλότριον τῆς σῆς οὐσίας, καὶ τὸ ἐν τῷ Θεῷ Πνεῦμα ἀλλότριον τῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας.

Βούλεται τι Πατὴρ; Ἡ αὐτὴ βουλὴ καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος. Βούλεται τι Υἱός; Ἡ αὐτὴ βουλὴ Πατρὸς καὶ Πνεύματος. Βούλεται τι [482] Πνεῦμα; Ἡ αὐτὴ βουλὴ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Ἐγείρει ὁ Πατὴρ τοὺς νεκρούς; Ἐγείρει καὶ ὁ Υἱός. Λέγει ὁ Σωτὴρ· Ὅσπερ γὰρ ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκρούς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτω καὶ ὁ Υἱός οὗς θέλει ζωοποιεῖ. Ἰδοὺ ἡ βουλὴ συνηγμένη. Ποῦ οὖν ἡ βουλὴ τοῦ Πνεύματος; Ἀκουε. Ταῦτα δὲ πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαφυροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βού-

nullam hominis cum Deo esse similitudinem, quantum scilicet ad corporalem speciem. Non enim hanc vocem tollo, *Faciamus hominem ad imaginem*. Verum demonstratum est, quomodo ad imaginem dicat Deus. *Cælum et terram ego impleo, dicit Dominus (Jer. 23. 24)*. Rursus idem : *Cælum mihi solium; terra autem scabellum pedum meorum (Isai. 66. 1)*. Vocesne sequemur? serviemusne literæ? Sed quæ hinc consequuntur me redarguent. Quomodo cogitabo cælum solium esse? Solium complectitur sedentem; Deus vero non circumscribitur. Nihil est circa Deum; sed ipse ambit omnia et circumcingit. Si ergo cælum habeat solium, quomodo cælum palmo metietur? quomodo sedet in cælo? *Cælum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum (Isai. 40. 12)*. Ubinam sedet? in cælo quod cernimus? Stellæ sunt sub firmamento; aquæ super illud positæ sunt. Si supra sedet, non super cælos, sed in superiore cælo. Si sedet omnino, etiam pedes usque ad terram pendent. Talemne figuram adscribis ei, qui sine figura est? Annon impium est illud ita cogitare? Demum, si ejus pedes terram calcant, quomodo serimus? quomodo metimus? quomodo pertransimus, nec in pedes ejus impingimus? Quomodo cælum palmo mensus est? quam magnos habuit digitos proportionem divinitatis? et quomodo talibus digitis exiguas tabulas scripsit, neque illis pluribus? Nos tribus digitis scribimus, reliquis operam conferentibus; Deus uno digito tabulas scripsit. Vidistin' aliquem uno digito scribentem? Sunt hæc magis sententiæ, quam verba.

4. *Imago Dei sumus, quomodo.* — *Faciamus hominem ad imaginem nostram*. Vult Deus ut quantum ad virtutem similes ipsi simus. Quid est, *Ad imaginem*? Deus sanctus est; si sancti fuerimus, ad imaginem Dei sumus. Nam, *Estote sancti, quia ego sanctus sum (Levit. 19. 2)*. Deus justus est; si justitiam sectemur, imago Dei sumus. Nam *Justus Dominus, et justitiam dilexit (Psal. 10. 8)*. Si misericordes simus, imago sumus Dei. Ait enim Servator : *Estote misericordes, sicut Pater vester misericors est (Luc. 6. 36)*. Vides qua in parte sit imago? Ostendit et Paulus imaginem; ait enim : *Exuite vos veterem hominem et induite novum, qui secundum Deum creatus est in agnitione veritatis, secundum imaginem ejus qui creavit eum (Col. 3. 9. 10)*. Vides virtutibus tribui, quod Scriptura dicit, *Ad imaginem nostram*? In quo est ratio imaginis? In potestate item : *Imperent piscibus maris, et volatilibus cæli, et bestiis, et reptilibus, et jumentis, et universæ terræ (Gen. 1. 26)*. O Dei consequentem ordinem! o verborum accuratam rationem! Cur dixit prius, *Præsent piscibus maris*? Secundum ordinem creationis est ordo dominationis. Quia primi ex mari facti sunt pisces et volatilia, postea vero ex terra quadrupedes et reliqua pecora, inducit prius ea quæ priora facta sunt. *Præsent piscibus, et volatilibus, et bestiis, et reptilibus, et jumentis*. Quamobrem tres pueri benedicentes in fornace ordinem servant : « Benedicite, maria et flumina, Domino. Benedicite, cete et omnia quæ moventur in

aquis, Domino. Benedicite, omnes volucres cæli, Domino. Benedicite, bestię et pecora. Benedicite, filii hominum » (*Dan. 2. 78. 82*). Alia supererant consideranda; sed ad propositum revertamur. *Et formavit Deus hominem (Gen. 2. 7)*. Non simpliciter dixit, *Fecit*; sed, *Formavit*. Formatio dicitur de decore et ornatu; ut quando aliquis videns formam vultum quia pulchre efformatum est, dicit, *Nihil fecit Deus in corpore præter decorum*, sed et decore et usu prospexit. Exempli causa, oculus duo habet, usum et decorem : nam et videt, et venustum reddit vultum faciemque ornat, omniaque conspicit. Auris usum habet, aspectuque jucunda est : quod enim circumpositum est cymbalum animal exornat. Similiter, et nasus olfactu necessario præditus est; sed, secum quam in cæteris animalibus, velut medium parietem efficit ad decorem complendum : id enim uni homini competit : cætera quippe animalia nasum non habent sed unam tantum narium positionem. Hoc vero earum rem formavit Deus. Ideo David, *Qui plantavit aurem, non audiet? aut qui finxit oculum, non consideret (Psal. 93. 9)*? Sic terram fecit ad ornatum et ad usum. Ac ne plura tibi decora recenseam, postquam unum dixero prætergrediar. Dedit Deus homini, vir scilicet, cum aliis etiam uberum concinnitatem. Vir cur ubera? Decoris causa. Nam esto mulieri concesserit ubera ob naturæ necessitatem, ad lactis subministrationem; viro cur ubera? Ad decorum, ad ornatum. Quemadmodum enim in ædificiis alia sunt ob necessitatem, alia ob decorum : sic Deus et hominem ornavit, et ipsi ad usum necessaria contulit. Formavi eum accepto pulvere de terra. Beatæ Christianorum spes, si intellexerimus ea quæ audimus. Cur non dixit, *Accepit glebam de terra*? Tantum corpus efformavit : ac ne gleba quidem opus habuit, sed pulverem accepit? Deus prævidit futura ac si præsentia essent. Quia prævidebat hoc animal esse moriturum et in pulverem transmutandum, jam olim in creatione spem resurrectionis ostendit. Accipit pulverem de terra, ut cum videris in sepulcro pulverem, non veris eum, qui illud efformavit, hoc quoque suscitatum esse. *Formavit hominem sumpto de terra pulvere, et insufflavit in faciem ejus spiraculum vitæ (Gen. 2. 7)*. Vide discrimen inter homines et bruta. Cæteris animalibus cum faceret Deus, simul omnia produxit, cum corpore animam. Animadvertite, quæso. Fecit natalia, simul animam et corpus. *Educat terra animalia* prodit simul cum corpore anima. Hominis primum corpus facit, deinde animam. Cujus spei causa? Quis talis formatio, talis solutio. Ideo animantes spem resurrectionis non habent, quia quo modo factæ sunt eodem modo moriuntur. Simul corpus et anima ablutuntur. Corpus hominis de terra accepit, animam ipse tribuit creando, non ex sua substantia producendo ut cum mortuum fuerit corpus, sive homo, ne desperemus de anima. Quid enim, quod in sepulchro depositum sit corpus? Ne putaveris ibi esse animam. Non enim de terra sumpta est, nec in terram revertetur. Spem ergo statuit. Ideo etiam in Ezechiel et

περιγράφεται. Οὐδέν ἐστι περὶ τὸν Θεόν· πάντα δὲ κυκλοῖ καὶ τειγίζει ὁ Θεός. Εἰ οὖν οὐρανὸν ἔχει θρόνον, πῶς μετρήσει τὴν οὐρανὸν σπιθαμῇ; Πῶς δὲ καὶ κάθηται εἰς τὸν οὐρανόν; Ὁ οὐρανὸς ἐμοὶ θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. Ποῦ κάθηται; ἐπὶ τὸν φαινόμενον; Ἀστέρες ὑποκάτω τοῦ στερεώματος, ὕδωρ ἐπάνω. Εἰ ἐπάνω κάθηται, οὐκ ἐπάνω τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' εἰς τὸν ἀνώτερον οὐρανόν. Εἰ κάθεται πάντως, καὶ οἱ πόδες κρέμονται ἕως τῆς γῆς. Τοιοῦτον σχῆμα περιτίθῃς τῷ ἀσχηματίστῳ; Οὐκ ἔστιν ἀσεβὴς καὶ τοῦτο οὕτω νοῆσαι; Εἴτα λοιπὸν, εἰ οἱ πόδες αὐτοῦ πατοῦσι τὴν γῆν, πῶς στείρομεν; πῶς θερίζομεν; πῶς διερχόμεθα μὴ συγκρούοντες αὐτοῦ τοῖς ποσίν; Πῶς δὲ ἐμέτρησε τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ; πῶς δακτύλους εἶχε μεγάλους ἀναλόγους τῇ θεότητι; καὶ πῶς ἐν ἐκείνοις τοῖς δακτύλοις ἔγραψεν πλάκας μικρὰς δακτύλοις τοιοῦτοις, καὶ οὐδὲ πολλοῖς; Ἥμεῖς τρισὶ δακτύλοις γράφομεν, τῶν ἄλλων συνεργούντων· Θεὸς ἐνὶ δακτύλῳ τὰς πλάκας ἔγραψεν. Εἶδες τινα ἐνὶ δακτύλῳ γράφοντα; Νοήματά ἐστι ταῦτα μάλλον ἢ ῥήματα.

δ. *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν.* Βούλεται ἡμᾶς ὁ Θεὸς μιμητάς αὐτοῦ εἶναι κατ' ἀρετὴν. Τί ἐστι, *κατ' εἰκόνα*; Θεὸς ἅγιος· ἐὰν γενώμεθα ἅγιοι, κατ' εἰκόνα ἐσμεν Θεοῦ. *Γίνεσθε γὰρ ἅγιοι*, ὅτι ἐγὼ ἅγιός εἰμι. Θεὸς δίκαιος· ἐὰν δικαιοσύνην μετέλωμεν, εἰκὼν ἐσμεν Θεοῦ. *Δίκαιος γὰρ Κύριος, καὶ δικαιοσύνην ἡγάπησεν.* Ἐὰν ὤμεν φιλόανθρωποι, ἐλεήμονες, εἰκὼν ἐσμεν τοῦ Θεοῦ. Λέγει γὰρ ὁ Σωτὴρ· *Γίνεσθε οἰκτιρμονες, ὡς ὁ Πατὴρ ὁμῶν οἰκτεῖρει.* Εἶδες ποῦ ἡ εἰκὼν; Δείκνυσιν καὶ Παῦλος τὴν εἰκόνα· λέγει γὰρ· *Ἀποδύσασθε τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐνδύσασθε τὸν νέον, τὸν κατὰ θεὸν κτισθέντα εἰς ἐπιγνώσιν ἀληθείας, κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν.* Εἶδες ὅτι ταῖς ἀρεταῖς ἐπιγράφεται τὸ, *κατ' εἰκόνα ἡμετέραν*; Ἐν τίνι ἡ εἰκὼν; Ἐν τῇ ἑξουσίᾳ πάλιν· *Ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῶν θηρίων, καὶ τῶν ἐρπετῶν, καὶ τῶν κτηνῶν, καὶ πάσης τῆς γῆς.* Ὡς τῆς τοῦ Θεοῦ ἀκολουθίας· ὡς τῆς τῶν ῥημάτων ἀκριβείας. Διὰ τὴν πρώτην ἐμνημόνευσεν, *Ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης*; Κατὰ τὴν τάξιν τῆς δημιουργίας [485] ἡ τάξις τῆς δεσποτείας. Ἐπειδὴ πρῶτοι ἐκ τῆς θαλάσσης ἐγένοντο ἰχθύες, καὶ πετεινά, μετὰ ταῦτα δὲ ἀπὸ γῆς τὰ τετράποδα καὶ τὰ λοιπὰ κτήνη, εἰσάγει οὖν τὰ πρῶτα γενόμενα. *Ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων, καὶ τῶν πετεινῶν, καὶ τῶν θηρίων, καὶ τῶν ἐρπετῶν, καὶ τῶν κτηνῶν.* Ὅθεν καὶ οἱ τρεῖς παῖδες εὐλογοῦντες ἐν τῇ καμίνῳ φυλάττουσι τὴν τάξιν· *Εὐλογεῖτε, Θάλασσαι καὶ ποταμοὶ, τὸν Κύριον. Εὐλογεῖτε, κτήνη καὶ πάντα τὰ κινούμενα ἐν ὕδασι, τὸν Κύριον. Εὐλογεῖτε, πάντα τὰ πετεινά τοῦ οὐρανοῦ, τὸν Κύριον. Εὐλογεῖτε, τὰ θηρία καὶ τὰ ρηκτά (ἰ. κτήνη). Εὐλογεῖτε, υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων.* Ἦν μὲν οὖν καὶ ἕτερα ἐπιθεωρησαί· ἀλλ' εἰς τὸ προκείμενον ἐπανέλωμεν. Καὶ ἐπλάσεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον. Οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, ἐποίησεν, ἀλλ' ἐπλάσεν. Πλάσι

λέγεται ἐπὶ τῆς εὐπρεπείας· ὡς ὅταν τις θεασάμενος πρόσωπον εὐμορφον, ἐπειδὴ καλὸν πλάσμα, λέγῃ. Οὐδὲν ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐν τῷ σώματι ἀπρεπές, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν εὐπρέπειαν καὶ πρὸς τὴν χρῆσιν. Οἶον, ὁ ὀφθαλμὸς δύο ἔχει, καὶ χρῆσιν καὶ εὐπρέπειαν· καὶ γὰρ βλέπει, καὶ φαιδρύνει τὸ πρόσωπον, καὶ κοσμεῖ τὴν ὄψιν, καὶ ὁρᾷ πάντα. Ἡ ἀκοὴ ἔχει τὴν χρῆσιν, ἔχει τὴν ὄψιν· τὸ γὰρ περικείμενον κύμβαλον κοσμεῖ τὸ ζῶον. Ὁμοίως ἡ βίς ἔχει τὴν διαφῆσιν ἀναγκαίαν· ἀλλ' ἔχει, παρὰ τὰ ἄλλα ζῶα, ὥσπερ μεσότοιχον, καὶ πληροῦν τὴν εὐπρέπειαν· τοῦτο τῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχει· τὰ γὰρ ἄλλα ζῶα μυκτῆρας οὐκ ἔχουσιν, ἀλλὰ μίαν καθόλου τὴν θέσιν. Τοῦτο δὲ διὰ τοῦτο ἐπλάσεν ὁ Θεός. Διὰ καὶ Δαυτὶδ· *Ὁ φρυεύσας τὸ εὖς, οὐχὶ ἀκούει; ἡ ὁ πλάσας τὸν ὀφθαλμόν, οὐχὶ κατανοεῖ;* Οὕτω καὶ τὴν γῆν ἐποίησε, πρὸς εὐπρέπειαν, πρὸς χρῆσιν. Καὶ ἵνα μὴ δεῖξω σοι πολλὰ εὐπρεπῆ, ἐν εἰπόν ὑπερβῆσομαι. Ἐδωκεν ὁ Θεὸς τῷ ἀνθρώπῳ, λέγω δὴ τῷ ἀνδρὶ, μετὰ τῶν ἄλλων καὶ μαστῶν ἀρμονίαν. Ἀνδρὶ μαστὸς διατί; Διὰ τὴν εὐπρέπειαν. Ἐστὼ γὰρ γυναικὶ διὰ τὸ ἀναγκαῖον τῆς φύσεως, διὰ τὴν χορηγίαν τοῦ γάλακτος· ἀνδρὶ μαστὸς διατί; Διὰ τὴν εὐπρέπειαν, διὰ τὴν εὐκοσμίαν. Ὅσπερ γὰρ ἐν τοῖς οἰκοδομημασι τινὰ μὲν γίνεται διὰ τὸ ἀναγκαῖον, τινὰ δὲ διὰ τὴν εὐπρέπειαν· οὕτως ὁ Θεὸς καὶ ἐκόσμησε τὸν ἄνθρωπον, καὶ πρὸς τὴν χρῆσιν ἀπήρτισεν. Ἐπλάσεν αὐτὸν χοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς. Μακάριαι αἱ Χριστιανῶν ἐλπίδες, ἐὰν ἐπιγνώμεν ἃ ἀκούομεν. Διὰ τὸ οὐκ εἶπε· Ἐλαβε βῶλον ἀπὸ τῆς γῆς; Τοσοῦτον σῶμα ἐπλάσεν· καὶ οὐ χρεῖαν ἔσχεν οὐδὲ βῶλου, ἀλλὰ χοῦν λαμβάνει; Ὁ Θεὸς προεῖδε τὰ μέλλοντα ὡς ὄντα. Ἐπειδὴ προφῆει, ὅτι μέλλει τελευτᾶν τὸ ζῶον, καὶ εἰς χοῦν μεταβάλλεσθαι, προλαβὼν ἐν τῇ δημιουργίᾳ ἔδειξε τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως. Λαμβάνει χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, ἵν' ὅταν ἴδῃς ἐν τάφῳ χοῦν, γνῷς ὅτι ὁ ἐκείνο πλάσας καὶ τοῦτο ἀνίστησιν. Ἐπλάσεν τὸν ἄνθρωπον, χοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς. Βλέπε διαφορὰν ἀνθρώπων καὶ ἀλόγων. Τὰ ἄλλα πάντα ποιῶν ὁ Θεός, ὁμοῦ πάντα ἐπήγαγε, μετὰ τοῦ σώματος καὶ τὴν ψυχὴν. Πρόσεχε, παρακαλῶ. Ἐποίησε τὰ νηκτά, ὁμοῦ σῶμα [486] καὶ ψυχὴν· Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ζῶα· προῆλθεν ὁμοῦ μετὰ τῶν σωμάτων καὶ ἡ ψυχὴ. Τὸν ἄνθρωπον ποιεῖ τῷ σώματι πρῶτον, εἶτα τῇ ψυχῇ. Διὰ ποῖαν ἐλπίδα; Οἷα ἡ πλάσις, τοιαύτη καὶ ἡ λύσις· τὰ ζῶα διὰ τοῦτο ἀνάστασιν οὐκ ἔχει, ἐπειδὴ ὡς ἐγένετο, οὕτω καὶ ἀποθνήσκει· ὁμοῦ τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ ἀφανίζεται. Τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἐλαβεν ἀπὸ τῆς γῆς, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦς δίδωσι κτίσας, δημιουργήσας, οὐκ ἐκ τῆς ἰδίας οὐσίας ἐκβαλὼν, ἵν' ὅταν ἀποθάνῃ τὸ σῶμα, ἡ δὲ ἀνθρωπος, μὴ ἀπογνώμεν τῆς ψυχῆς. Τί γὰρ, ὅτι ἐτάφη ἐν τάφῳ τὸ σῶμα; Μὴ προσδοκήσας ἐκεῖ εἶναι τὴν ψυχὴν. Οὐ γὰρ ἀπὸ γῆς ἐλήφθη, οὐδὲ εἰς γῆν ἀπέρχεται. Ἐστησεν οὖν τὴν ἐλπίδα. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῷ ἱερεϊκῇ προφητεῖᾳ τὴν ἀνάστασιν οὕτω λέγων·

* Combefis. legendum putat ἔχειν τὴν τέρψιν. Sed lectio ut est ferri potest.

nullam hominis cum Deo esse similitudinem, quantum scilicet ad corporalem speciem. Non enim hanc vocem tollo, *Faciamus hominem ad imaginem*. Verum demonstratum est, quomodo ad imaginem dicat Deus. *Cælum et terram ego impleo, dicit Dominus (Jer. 23. 24)*. Kursus idem : *Cælum mihi solium; terra autem scabellum pedum meorum (Isai. 66. 1)*. Vocesne sequemur? serviemusne literæ? Sed quæ hinc consequuntur me redarguent. Quomodo cogitabo cælum solium esse? Solium complectitur sedentem; Deus vero non circumscribitur. Nihil est circa Deum; sed ipse ambit omnia et circumcingit. Si ergo cælum habeat solium, quomodo cælum palmo metietur? quomodo sedet in cælo? *Cælum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum (Isai. 40. 12)*. Ubinam sedet? in cælo quod cernimus? Stellæ sunt sub firmamento; aque super illud positæ sunt. Si supra sedet, non super cælus, sed in superiore cælo. Si sedet omnino, etiam pedes usque ad terram pendent. Talemne figuram adscribis ei, qui sine figura est? Annon inipium est illud ita cogitare? Demum, si ejus pedes terram calcant, quomodo serimus? quomodo metimus? quomodo pertransimus, nec in pedes ejus impingimus? Quomodo cælum palmo mensus est? quam magnos habuit digitos proportionem divinitatis? et quomodo talibus digitis exiguas tabulas scripsit, nequo illis pluribus? Nos tribus digitis scribimus, reliquis operam conferentibus; Deus uno digito tabulas scripsit. Vidistin' aliquem uno digito scribentem? Sunt hæc magis sententiæ, quam verba.

4. *Imago Dei sumus, quomodo.* — *Faciamus hominem ad imaginem nostram*. Vult Deus ut quantum ad virtutem similes ipsi simus. Quid est, *Ad imaginem*? Deus sanctus est; si sancti fuerimus, ad imaginem Dei sumus. Nam, *Estote sancti, quia ego sanctus sum (Levit. 19. 2)*. Deus justus est; si iustitiam sectemur, imago Dei sumus. Nam *Iustus Dominus, et iustitiam dilexit (Psal. 10. 8)*. Si misericordes simus, imago sumus Dei. Ait enim Servator : *Estote misericordes, sicut Pater vester misericors est (Luc. 6. 36)*. Vides qua in parte sit imago? Ostendit et Paulus imaginem; ait enim : *Exuite vos veterem hominem et induite novum, qui secundum Deum creatus est in agnitione veritatis, secundum imaginem ejus qui creavit eum (Col. 3. 9. 10)*. Vides virtutibus tribui, quod Scriptura dicit, *Ad imaginem nostram*? In quo est ratio imaginis? In potestate item : *Imperent piscibus maris, et volatilibus cæli, et bestiis, et reptilibus, et jumentis, et universæ terræ (Gen. 1. 26)*. O Dei consequentem ordinem! o verborum accuratam rationem! Cur dixit prius, *Præsent piscibus maris*? Secundum ordinem creationis est ordo dominationis. Quia prius ex mari facti sunt pisces et volatilia, postea vero ex terra quadrupedes et reliqua pecora, inducit prius ea quæ priora facta sunt. *Præsent piscibus, et volatilibus, et bestiis, et reptilibus, et jumentis*. Quamobrem tres pueri benedicentes in fornace ordinem servant : « Benedicite, maria et flumina, Domino. Benedicite, cete et omnia quæ moventur in

aquis, Domino. Benedicite, omnes volucres cæli, Domino. Benedicite, bestię et pecora. Benedicite, filii hominum » (*Dan. 2. 78.-82*). Alia supererant consideranda; sed ad propositum revertamur. *Et formavit Deus hominem (Gen. 2. 7)*. Non simpliciter dixit, *Fecit*; sed, *Formavit*. Formatio dicitur de decore et ornatu; ut quando aliquis videns formam vultum, quia pulchre efformatum est, dicit, Nihil fecit Deus in corpore præter decorum, sed et decore et usui prospexit. Exempli causa, oculus duo habet, usum et decorem : nam et videt, et venustum reddit vultum, faciemque ornat, omniaque conspicit. Auris usum habet, aspectuque jucunda est : quod enim circumpositum est cymbalum animal exornat. Similiter et nasus olfactu necessario præditus est; sicut, secus quam in cæteris animalibus, velut medium parietem efficit ad decorem complendum : id enim uni homini competit : cætera quippe animalia nasum non habent, sed unam tantum narium positionem. Hoc vero eam ob rem formavit Deus. Ideo David, *Qui plantavit aurem, non audiet? aut qui finxit oculum, non considerat (Psal. 93. 9)*? Sic terram fecit ad ornatum et ad usum. Ac ne plura tibi decora recenseam, postquam unum dixero prætergrediar. Dedit Deus homini, viro scilicet, cum aliis etiam uberum concinnitatem. Viro cur ubera? Decoris causa. Nam esto mulieri concesserit ubera ob naturæ necessitatem, ad lactis submirationem; viro cur ubera? Ad decorum, ad ornatum. Quemadmodum enim in ædificiis alia sunt ob necessitatem, alia ob decorum : sic Deus et hominem ornavit, et ipsi ad usum necessaria contulit. Formavit eum accepto pulvere de terra. Beatæ Christianorum spes, si intellexerimus ea quæ audimus. Cur non dixit, *Accipit glebam de terra*? Tantum corpus efformavit : ac ne gleba quidem opus habuit, sed pulverem accepit? Deus prævidit futura ac si præsentia essent. Quia prævidebat hoc animal esse moriturum, et in pulverem transmutandum, jam olim in creatione spem resurrectionis ostendit. Accipit pulverem de terra, ut cum videris in sepulcro pulverem, noveris eum, qui illud efformavit, hoc quoque suscitaturum esse. *Formavit hominem sumpto de terra pulvere, et insufflavit in faciem ejus spiraculum vitæ (Gen. 2. 7)*. Vide discrimen inter homines et bruta. Cætera omnia cum faceret Deus, simul omnia produxit, cum corpore animam. Animadvertite, quæso. Fecit natalitia, simul animam et corpus. *Educat terra animalia*, prodit simul cum corpore anima. Hominis primo corpus facit, deinde animam. Cujus spei causa? Quævis formatio, talis solutio. Ideo animantes spem resurrectionis non habent, quia quo modo factæ sunt, eodem modo moriuntur. Simul corpus et anima abolentur. Corpus hominis de terra accepit, animam ipse tribuit creando, non ex sua substantia producendo : ut cum mortuum fuerit corpus, sive homo, ne desperemus de anima. Quid enim, quod in sepulcro depositum sit corpus? Ne putaveris ibi esse animam. Non enim de terra sumpta est, nec in terram revertetur. Spem ergo statuit. Ideo etiam in Ezechiel re-

περιγράφεται. Οὐδέν ἐστι περὶ τὸν Θεόν· πάντα δὲ κυκλοῖ καὶ τειχίζει ὁ Θεός. Εἰ οὖν οὐρανὸν ἔχει θρόνον, πῶς μετρήσει τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ; Πῶς δὲ καὶ κάθεται εἰς τὸν οὐρανόν; Ὁ οὐρανὸς ἐμοὶ θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. Ποῦ κάθεται; ἐπὶ τὸν φαινόμενον; Ἀστέρες ὑποκάτω τοῦ στερεώματος, ὕδωρ ἐπάνω. Εἰ ἐπάνω κάθεται, οὐκ ἐπάνω τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' εἰς τὸν ἀνώτερον οὐρανόν. Εἰ κάθεται πάντως, καὶ οἱ πόδες κρέμονται ἕως τῆς γῆς. Τοιοῦτον σχῆμα περιτίθῃ τῷ ἀσχηματίστῳ; Οὐκ ἔστιν ἀσεδὲς καὶ τοῦτο οὕτω νοῆσαι; Εἴτα λοιπὸν, εἰ οἱ πόδες αὐτοῦ πατοῦσι τὴν γῆν, πῶς σπείρομεν; πῶς θερίζομεν; πῶς διερχόμεθα μὴ συγκρούοντες αὐτοῦ τοῖς ποσίν; Πῶς δὲ ἐμέτρησε τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ; πῶς δακτύλους εἶχε μεγάλους ἀναλόγους τῇ θεότητι; καὶ πῶς ἐν ἐκείνοις τοῖς δακτύλοις ἔγραψε πλάκας μικρὰς δακτύλοις τοιοῦτοις, καὶ οὐδὲ πολλοῖς; Ἡμεῖς τρισὶ δακτύλοις γράφομεν, τῶν ἄλλων συνεργούντων· Θεὸς ἐνὶ δακτύλῳ τὰς πλάκας ἔγραψεν. Εἰδὲς τινα ἐνὶ δακτύλῳ γράφοντα; Νοήματα ἐστὶ ταῦτα μᾶλλον ἢ ῥήματα.

δ. *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν.* Βούλεται ἡμᾶς ὁ Θεὸς μιμητὰς αὐτοῦ εἶναι· κατ' ἀρετὴν. Τί ἐστὶ, *κατ' εἰκόνα*; Θεὸς ἄγιος· ἐὰν γενώμεθα ἄγιοι, κατ' εἰκόνα ἐσμεν Θεοῦ. *Γίνεσθε* γὰρ ἄγιοι, ὅτι ἐγὼ ἅγιός εἰμι. Θεὸς δίκαιος· ἐὰν δικαιοσύνην μετέλωμεν, εἰκὼν ἐσμεν Θεοῦ. *Δίκαιος* γὰρ Κύριος, καὶ *δικαιοσύνην* ἡγάπησεν. Ἐὰν ὡμεν φιλόανθρωποι, ἐλεήμονες, εἰκὼν ἐσμεν τοῦ Θεοῦ. Λέγει γὰρ ὁ Σωτὴρ· *Γίνεσθε οἰκτίρμονες*, ὡς ὁ Πατὴρ ὡμῶν οἰκτεῖρει. Εἶδες ποῦ ἡ εἰκὼν; Δείκνυσσι καὶ Παῦλος τὴν εἰκόνα· λέγει γὰρ· *Ἀποδύσασθε τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐνδύσασθε τὸν νέον, τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν.* Εἶδες ὅτι ταῖς ἀρεταῖς ἐπιγράφεται τὸ, *κατ' εἰκόνα ἡμετέραν*; Ἐν τίνι ἡ εἰκὼν; Ἐν τῇ ἐξουσίᾳ πάλιν· *Ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων* τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῶν θηρίων, καὶ τῶν ἐρπετῶν, καὶ τῶν κτηνῶν, καὶ πάσης τῆς γῆς. Ὡς τῆς τοῦ Θεοῦ ἀκολουθίας· ὡς τῆς τῶν ῥημάτων ἀκριθείας. Διατί πρῶτον ἐμνημόνευσεν, *Ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης*; Κατὰ τὴν τάξιν τῆς δημιουργίας [485] ἡ τάξις τῆς δεσποτείας. Ἐπειδὴ πρῶτοι ἐκ τῆς θαλάσσης ἐγένοντο ἰχθύες, καὶ πετεινὰ, μετὰ ταῦτα δὲ ἀπὸ γῆς τὰ τετράποδα καὶ τὰ λοιπὰ κτήνη, εἰσάγει οὖν τὰ πρῶτα γενόμενα. *Ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων, καὶ τῶν πετεινῶν, καὶ τῶν θηρίων, καὶ τῶν ἐρπετῶν, καὶ τῶν κτηνῶν.* Ὅθεν καὶ οἱ τρεῖς παῖδες εὐλογοῦντες ἐν τῇ καμίνῳ φυλάττουσι τὴν τάξιν· *Εὐλογεῖτε, θάλασσα καὶ ποταμοί, τὸν Κύριον. Εὐλογεῖτε, κῆτη καὶ πάντα τὰ κινούμενα ἐν ὕδασι, τὸν Κύριον. Εὐλογεῖτε, πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, τὸν Κύριον. Εὐλογεῖτε, τὰ θηρία καὶ τὰ ρηκτά (ἰ. κτήνη). Εὐλογεῖτε, υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων.* Ἦν μὲν οὖν καὶ ἕτερα ἐπιθεωρησαί· ἀλλ' εἰς τὸ προκειμένον ἐπανέλθωμεν. Καὶ *ἐπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον.* Οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, ἐποίησεν, ἀλλ' *ἐπλασεν*. Πλάσι;

λέγεται· ἐπὶ τῆς εὐπρεπείας· ὡς ὅταν τις θεασάμενος πρόσωπον εὐμορφον, ἐπειδὴ καλὸν πλάσμα, λέγῃ. Οὐδὲν ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐν τῷ σώματι ἀπρεπές, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν εὐπρέπειαν καὶ πρὸς τὴν χρῆσιν. Οἶον, ὁ ὀφθαλμὸς δύο ἔχει, καὶ χρῆσιν καὶ εὐπρέπειαν· καὶ γὰρ βλέπει, καὶ φαίδρυνει τὸ πρόσωπον, καὶ κοσμεῖ τὴν ὄψιν, καὶ ὀρᾷ πάντα. Ἡ ἀκοή ἔχει τὴν χρῆσιν, ἔχει τὴν ὄψιν· τὸ γὰρ περικείμενον κύμβαλον κοσμεῖ τὸ ζῶον. Ὁμοίως ἡ ῥίς ἔχει τὴν δεσφρησιν ἀναγκαίαν· ἀλλ' ἔχει, παρὰ τὰ ἄλλα ζῶα, ὥσπερ μεστόντονον, καὶ πληροῦν τὴν εὐπρέπειαν· τοῦτο τῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχει· τὰ γὰρ ἄλλα ζῶα μυκτῆρας οὐκ ἔχουσιν, ἀλλὰ μίαν καθόλου τὴν θέσιν. Τοῦτο δὲ διὰ τοῦτο ἐπλασεν ὁ Θεός. Διὰ καὶ Δαυὶδ· Ὁ *φυτεύσας τὸ εὖς, οὐχὶ ἀκούει*; ἡ δὲ *πλάσας τὸν ὀφθαλμόν, οὐχὶ κατανοεῖ*; Οὕτω καὶ τὴν γῆν ἐποίησε, πρὸς εὐπρέπειαν, πρὸς χρῆσιν. Καὶ ἵνα μὴ δεῖξω σοι πολλὰ εὐπρεπῆ, ἐν εἰπῶν ὑπερδύσσομαι. Ἐδῶκεν ὁ Θεὸς τῷ ἀνθρώπῳ, λέγω δὴ τῷ ἀνδρὶ, μετὰ τῶν ἄλλων καὶ μαστῶν ἀρμονίαν. Ἀνδρὶ μαστὸς διατί; Διὰ τὴν εὐπρέπειαν. Ἐστὼ γὰρ γυναικὶ διὰ τὸ ἀναγκαῖον τῆς φύσεως, διὰ τὴν χορηγίαν τοῦ γάλακτος· ἀνδρὶ μαστὸς διατί; Διὰ τὴν εὐπρέπειαν, διὰ τὴν εὐκοσμίαν. Ὅσπερ γὰρ ἐν τοῖς οἰκοδομήμασι τινὰ μὲν γίνεται διὰ τὸ ἀναγκαῖον, τινὰ δὲ διὰ τὴν εὐπρέπειαν· οὕτως ὁ Θεὸς καὶ ἐκόσμησε τὸν ἄνθρωπον, καὶ πρὸς τὴν χρῆσιν ἀπήρτισεν. Ἐπλασεν αὐτὸν χοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς. Μακάριαι αἱ Χριστιανῶν ἐλπίδες, ἐὰν ἐπιγνώμεν ἃ ἀκούομεν. Διατί οὐκ εἶπε· Ἐλαβε βῶλον ἀπὸ τῆς γῆς; Τοσοῦτον σῶμα ἐπλασε· καὶ οὐ χρεῖαν ἔσχεν οὐδὲ βῶλου, ἀλλὰ χοῦν λαμβάνει; Ὁ Θεὸς προεῖδε τὰ μέλλοντα ὡς ὄντα. Ἐπειδὴ προῖδει, ὅτι μέλλει τελευτᾶν τὸ ζῶον, καὶ εἰς χοῦν μεταβάλλεσθαι, προλαβὼν ἐν τῇ δημιουργίᾳ ἔδειξε τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως. Λαμβάνει χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, ἵν' ὅταν ἴδῃ ἐν τάφῳ χοῦν, γνῶς ὅτι ὁ ἐκεῖνο πλάσας καὶ τοῦτο ἀνίστησιν. Ἐπλασε τὸν ἄνθρωπον, χοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς. Βλέπε διαφορὰν ἀνθρώπων καὶ ἀλόγων. Τὰ ἄλλα πάντα ποιῶν ὁ Θεός, ὁμοῦ πάντα ἐπήγαγε, μετὰ τοῦ σώματος καὶ τὴν ψυχὴν. Πρόσσεχε, παρακαλῶ. Ἐποίησε τὰ ρηκτά, ὁμοῦ σῶμα [486] καὶ ψυχὴν· Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ζῶα· προῆλθεν ὁμοῦ μετὰ τῶν σωματίων καὶ ἡ ψυχὴ. Τὸν ἄνθρωπον ποιεῖ τῷ σώματι πρῶτον, εἶτα τῇ ψυχῇ. Διὰ ποῖαν ἐλπίδα; Οἷα ἡ πλάσις, τοιαύτη καὶ ἡ λύσις· τὰ ζῶα διὰ τοῦτο ἀνάστασιν οὐκ ἔχει, ἐπειδὴ ὡς ἐγένετο, οὕτω καὶ ἀποθνήσκει· ὁμοῦ τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ ἀφανίζεται. Τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἔλαβεν ἀπὸ τῆς γῆς, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦς δίδωσι κτίσας, δημιουργήσας, οὐκ ἐκ τῆς ἰδίας οὐσίας ἐκβαλὼν, ἵν' ὅταν ἀποθάνῃ τὸ σῶμα, ἡ δὲ ἀνθρωπὸς μὴ ἀπογνῶμεν τῆς ψυχῆς. Τί γὰρ, ὅτι ἐτάφη ἐν τάφῳ τὸ σῶμα; Μὴ προσδοκῆσης ἐκεῖ εἶναι τὴν ψυχὴν. Οὐ γὰρ ἀπὸ γῆς ἐλήφθη, οὐδὲ εἰς γῆν ἀπέρχεται. Ἐστησεν οὖν τὴν ἐλπίδα. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῷ Ἰεζεκιήλ προφητεύει τὴν ἀνάστασιν οὕτω λέγων·

* Combefis. legendum putat ἔχειν τὴν τέφρην. Sed lectiu ut est ferri potest.

Τοις νεκροῖς ὁστέοις ἐγένετο σῶμα. Εἰτά φησιν, *Ἐκ τσούδρου ἀνέμων ἐλάτω τὸ πνεῦμα, καὶ ἐσ-
ελάτω εἰς τοὺς νεκροὺς τούτους, καὶ ζησάτω-
σαν.* Οὕτω καὶ Δαυὶδ βοᾷ· *Ἀνταναλὲις τὸ πνεῦμα
αὐτῶν, καὶ ἐκλείψουσιν, καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν
ἐπιστρέψουσιν.* Ἐξαποστελεῖς τὸ Πνεῦμά σου,
καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινίσεις τὸ πρόσωπον
τῆς γῆς. Εἶδες δημιουργὸν τὸ Πνεῦμα; εἶδες συν-
εργὸν Θεοῦ;

ε'. Ἄλλ' εἰς τὸ προκείμενον ἐπανελθωμεν. *Ἐνεφύ-
σησεν.* Διὰ τοῦ, *Ἐνεφύσησεν*, τὸ ἀπλοῦν τῆς ψυ-
χῆς ἔδειξε· διὸ οὕτε πολυαρμόνιος. Πρόσεχε λοιπόν.
Ἐπειδὴ ἐπαλαιώθη ἡ δημιουργία, ἀνακαινίζει αὐτὴν
ὁ Χριστὸς ἐπὶ οἰκονομίᾳ. Ἐπλάσθη Ἀδὰμ ἀπὸ γῆς·
ἐπλάσεν ὁ Χριστὸς τοῦ τυφλοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀπὸ
πηλοῦ, ἵνα σὺ μάθῃς τὸν λαβόντα χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς
καὶ πλάσαντα. Ἐνεφύσησεν ὁ Θεὸς εἰς τὸ πρόσωπον
τοῦ Ἀδὰμ πνοὴν ζωῆς· ἐνεφύσησεν ὁ Χριστὸς εἰς τὸ
πρόσωπον τῶν ἀποστόλων, καὶ λέγει· *Λάβετε Πνεῦμα
ἅγιον.* Ὁ ἀπώλεσεν ἐμφύσημα Ἀδὰμ, ἐνταῦθα ὁ
Χριστὸς ἀπέδωκε, καὶ ἐγένετο πάλιν ὁ ἄνθρωπος εἰς
ψυχὴν ζῶσαν. Πρόσεχε· ἐνταῦθα ἡ ὁκολοῦθία α. Εἰ
γὰρ καὶ κάμνει τῆς φωνῆς τὸ ὄργανον, ἀλλὰ τῇ συν-
ῆθει ἐλπίδι προτρέπων καὶ τὰς τῶν ἀδελφῶν ἱκεσίας
ὑποτέμνων, πιστεύω δοθῆναι μοι λόγον, οὐ διὰ τὴν
ἀξίαν ἐμὴν, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν ἀκούοντων προθυμίαν.
Εἰ καὶ ἀνάξιοι τῶν ἁγίων ἐσμέν, ἀλλ' ἐπαθον κάκει-
νοι ταῦτα, καὶ ὑπὸ τῆς τοῦ σώματος ἀσθενείας· ἐνε-
ποδίζοντο. Μαρτυρεῖ Δαυὶδ λέγων· *Ἐκοπίασα κρά-
ζων, ἐβραγγλίσεν ὁ Δαυὶδ καὶ μούνη μου.* Βέλτιον δὲ βρα-
χυῶντα λέγειν τὰ ὀρθὰ, ἢ ὀρθὴν ἔχοντα τὴν φωνήν,
διεστραμμένην ἔχειν τὴν ψυχὴν. *Ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς
παράδεισον ἐν Ἐδέμ κατ' ἀνατολὰς.* Τί ἐστιν Ἐδέμ;
Ἐδέμ ἐρμηνεύεται τρυφή, ὡς ἂν εἴποι τις· *Ἐφύτευσε
παράδεισον ἐν τρυφῇ*· ἀντὶ τοῦ· ἐν τόπῳ τρυφερῷ, ἐν
τόπῳ καλῷ. Διὰ τοῦτο ἐπὶ τέλει λέγει· *Καὶ ἐξέβαλε
τὸν Ἀδὰμ, καὶ κατέφυγεν αὐτὸν ἀπέναντι τοῦ πα-
ραδείσου τῆς τρυφῆς.* Ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς παράδει-
σον ἐν Ἐδέμ κατ' ἀνατολὰς. Διὰ τὴν μὴ εἰς ἄλλο
κλίμα, ἀλλὰ κατ' ἀνατολὰς ὁ παράδεισος; Ὅθεν ἡ ἀρχὴ
τοῦ ὁρόμου τῶν φωστήρων, ἐκεῖθεν καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς δια-
γωγῆς τῶν ἀνθρώπων. Προσηνύει ὁ Θεὸς τὸ μέλλον
κατ' ἀνατολὰς ἐν τῷ παραδείσῳ τίθῃσι τὸν ἄνθρωπον,
ἵνα δείξῃ, ὅτι ὡς περ οὗτοι οἱ φωστῆρες ἀνατέλλοντες
[487] τρέχουσιν εἰς δύσιν, καὶ δύνουσιν· οὕτω καὶ
τοῦτον δεῖ ἀπὸ ζωῆς εἰς θάνατον δραμεῖν καὶ δῦσαι
κατὰ τὸν τύπον τῶν φωστήρων, καὶ ἄλλην ἀνατολὴν
πάλιν λαβεῖν ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν. Ἐδραμεν ὁ
Ἀδὰμ εἰς δύσιν, ἔδυσεν εἰς τάφον· ἠκολούθησεν αὐτῷ
τὰ πράγματα τῆς γῆς, καὶ συνετάφη τῷ δύναντι.
Ἦλθεν ὁ Χριστὸς, καὶ ἐποίησεν ἀνατεῖλαι τὸν δύν-
σαντα. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ προφήτης περὶ αὐτοῦ·
*Ἰδοὺ ἀνὴρ, Ἀνατολὴ ὁμοῦ αὐτῷ, καὶ ὑποκά-
τωθεν αὐτοῦ ἀνατέλλει.* τουτέστιν, ἐκ τῶν τάφων.
Ἐν τῷ Ἀδὰμ ἔδυσεν ὁ ἄνθρωπος, ἐν Χριστῷ ἀνέ-
τειλεν. Μαρτυρεῖ Παῦλος· *Ὅσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ
πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτω καὶ ἐν τῷ Χριστῷ
πάντες ζωοποιγησονται. Καὶ ἔλαθεν ὁ Θεὸς τὸν
ἄνθρωπον, ὃν ἐποίησε, καὶ ἔθετο αὐτὸν ἐν τῷ
παραδείσῳ.* Εἰσήνεγκεν αὐτὸν εἰς ἑτοιμον οἶκον.
Ὅσπερ ὁ καλὸν τινα εἰς· ἐστίασιν, πρῶτον περ-
σκευάζει τὸν οἶκον, καὶ τότε εἰσάγει τὸν κεκλημένον·
οὕτω καὶ ἐνταῦθα· παρεσκεύασεν αὐτῷ ἐνδοαίτημα

ἀξιοπρεπὲς τὸν παράδεισον, καὶ οὕτως εἰσήγαγε τὸν
κεκλημένον. Πού ἐπλάσθη; Ἐν τῇ γῇ, ἐξω τοῦ πα-
ραδείσου. Ὅσπερ γὰρ φωστῆρες ἀλλαχοῦ ἐγένοντι
καὶ ἐτέθησαν ἐν τῷ οὐρανῷ, οὕτως ὁ Ἀδὰμ ἐπλάσθ
ἐξω εἰς ἄλλην γῆν, καὶ τότε εἰσηγήθη εἰς τὸν παρὰ
δαισον. Πόθεν τοῦτο; Λέγει ἡ Γραφή ἐπὶ τέλει, ὅτι
ἐξεβάλλετο ὁ Ἀδὰμ· *Καὶ ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν
Ἀδὰμ ἐκ τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς, ἐργάζεσθαι
τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθη.* Ἔθετο αὐτὸν ἐν τῷ πα-
ραδείσῳ τῆς τρυφῆς, ἐργάζεσθαι καὶ φυλάττειν
τὸν παράδεισον. Ἐργάζεσθαι. Τί γὰρ εἰλεπεν ἐν
τῷ παραδείσῳ; εἰ δὲ καὶ χρεια ἦν ἐργάτου, πόθεν
ἄροτρον; πόθεν τὰ ἄλλα τῆς γεωργίας ὄργανα; Ἐ-
ργάζεσθαι· καὶ φυλάττειν τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, κα-
πιστεύειν τῇ ἐντολῇ, τοῦ Θεοῦ ἔργον ἦν. Λέγει ὁ Σω-
τὴρ· *Τοῦτο ἐστὶν ἔργον τοῦ Θεοῦ, ἵνα πιστεῖ-
σῃς εἰς ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος.* Ὅσπερ οὖν ἡ
πιστεύουσα τῷ Χριστῷ ἔργον ἐστίν, οὕτω τὸ πιστεῖ-
σαι τῇ ἐντολῇ, ὅτι ἐὰν ἀψῆται, ἀποθνήσκει· ἐὰν δὲ
μὴ ἀψῆται, ζῇ. Ἐργον ἦν τῶν πνευματικῶν λόγῳ
ἡ τήρησις. Παύλου ἔργον ποῖον; μὴ γεωργός ἦν
Παῦλος; μὴ ἐτέραν ἔσχεν ἐργασίαν; οὐ τὸ πᾶν αὐτὴν
ἔργον λόγος ἦν; οὐ κήρυγμα ἦν; Καὶ λέγει τοῖς μα-
θηταῖς· *Τὸ ἔργον μου ὑμεῖς ἐστέ ἐν Κυρίῳ.* Ἐ-
ργάζεσθαι, φησὶν, αὐτὸν καὶ φυλάττειν. Ἀπὸ τίνος
Ἀρσῆς οὐκ ἦν, ὁ παροδῆτης οὐκ ἦν, ὁ ἐπιβουλεύων
οὐκ ἦν· ἀπὸ τίνος φυλάττειν; Ἴνα φυλάξῃ αὐτὴν
ἑαυτῷ· ἵνα μὴ παραβᾷς ἀπολέσῃ αὐτόν· ἀλλ' ἵνα
τὴν ἐντολὴν φυλάττων φυλάξῃ ἑαυτῷ τὸν παράδεισον
συγκάμνει τῇ φωνῇ καὶ τῇ διάνοιᾳ· ἀλλὰ τὸν νοημῶν
γενώμεθα. Ἔθηκεν αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ
λοιπὸν σκιογραφεῖ ἡ Γραφή τὰ μέλλοντα διὰ τῶν
προλαβόντων. *Ποταμὸς δὲ ἐκπορεύεται ἐξ Ἐδέμ
ποτίζειν τὸν παράδεισον.* Ἀπὸ τούτου μάθε, ὅτι οὐ
κηπουρὶν (sic) ἦν ὁ παράδεισος, μικρὸν ἔχων μέ-
τρον. Ποταμὸς τοσοῦτος ἀρδεύει, ὥστε ἀπὸ τοῦ πε-
ριτεύματος αὐτοῦ τέσσαρας εἶναι ποταμούς. *Ποτα-
μὸς δὲ ἐκπορεύεται ἐξ Ἐδέμ, ποτίζειν τὸν παρὰ
δαισον.* Ἐκεῖθεν μετὰ τὸ ποτίσαι μερίζεται [488] εἰς
τέσσαρας ἀρχάς· εἰς τὸν Τίγριν, εἰς τὸν Νεῖλον, εἰς
τὸν Εὐφράτην, εἰς τὸν ἐν τῇ Γραφῇ λεγόμενον Φει-
σὼν, ὃν νῦν λέγουσι Δαυοῦδιν.

ς'. Βλέπε μέγεθος ποταμοῦ μεριζομένου εἰς τέσσα-
ρας· καὶ ὁ τοιοῦτος μόνος ἀρδεύει τὸν παράδεισον.
Διὰ τὸ τοιοῦτος; μόνος ἦν Ἀδὰμ· τίς χρεια ἦν τοσού-
του; Ἄλλ' οὐχ ἐνὶ μόνῳ ἐγένετο· ἀλλὰ τοῖς πέρασι
τῆς οἰκουμένης. Ἦτοιμάζετο πατριάρχαις, προφή-
ταις, ἀποστόλοις, εὐαγγελισταῖς, μάρτυσιν, ὁμολο-
γηταῖς, ἁγίοις, πιστοῖς, ὀρθοδόξοις, εὐσεβῶς πλι-
τευσμένοις, πᾶσι τοῖς δικαίοις. Εἰ γὰρ τῷ ληστῇ ἰν
μιὰ ὥρᾳ ὁμολογήσαντι τὸν παράδεισον ὁ Σωτὴρ ἐπι-
γείλατο λέγων· *Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσθ' ἐν τῷ πα-
ραδείσῳ*· ὁ κοπιᾶσας ἐκ νέας ἡλικίας Ἀβραὰμ
Ἰσαὰκ, Ἰακώβ, οἱ ἐκ τούτου πατριάρχαι·.....^b Ἐ-
πὸ τούτων πάντων κληρονομεῖ ὁ ληστής τὸν πα-
δεισον. Ποιεῖ οὖν ὁ Θεὸς τὰ ἔργα, οὐ πρὸς τὸ φ-
μενον, ἀλλὰ πρὸς τὸ προσδοκώμενον. Διὰ τὸ το-
πλάτος γῆς ἐποίησεν; διὰ τὸν Ἀδὰμ, ἢ διὰ τοῦ
κατοικοῦντας; Ἐκεῖθεν ἀφορίζεται εἰς τέσσα-
ρχάς· οὐκ εἶπεν, εἰς τέσσαρα ἀπλώματα, ἀρ-
χάς, τουτέστι, πηγὰς. Ὀνομα τῷ ἐνὶ Φεισῷ

^a Savil. et Combessis. κηπουρῖς. Savil. conj. κηπος.
leg. κηπουρίον. unde bodiernorum κηπουρί. infra

^b Hic textus deficere videtur.

^a Sav. et Combessis. πρόσεχε ἐντ. τῇ ἀκολουθίᾳ.

surrectionem vaticinatur his verbis : *Mortuis ossibus corpus factum est* (Ezech. 37. 9). Deinde ait : *Ex quatuor ventis veniat spiritus, et ingrediatur in mortuos hos, et rivant*. Sic et David clamat : *Auferes spiritum eorum, et deficient, et in pulverem suum revertentur. Emittes Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ* (Psal. 103. 29. 30). Vidisti Spiritum creatorem ? vidisti eum Deo operantem ?

5. Sed ad propositum reveriamur. *Insufflavit*. Per illud, *Insufflavit*, animæ simplicitatem ostendit : ideo nec multis concinnatur. Attende jam. Quia creatura inveteraverat, illam Christus in dispensatione (a) instaurat. Formatus est Adam de terra : formavit Christus cæci oculos ex luto, ut hinc noveris eum, qui accepit pulverem de terra, et formavit. *Insufflavit* Deus in faciem Adam spiracula vitæ ; insufflavit Christus in faciem apostolorum, et dixit : *Accipite Spiritum sanctum* (Joan. 20. 22). Eam quæ perierat Adami insufflationem, Christus restituit, et factus est rursus homo in animam viventem. Illic seriei animum adhibe. Etiam si enim vocis organum deficit, consueta tamen spe præcurrens, fratrumque vota accelerans, credo dandum mihi esse verbum, non meriti mei causa, sed alacritatis auditorum gratia. Etiam si sanctis non simus comparandi ; at illi quoque talia sunt passi, corporisque infirmitatibus impediabantur. Id testificatur David dicens : *Laboravi clamans, raucae factæ sunt funces meæ* (Psal. 68. 4). Melius porro est rauca voce recta dicere, quam, recta voce, animo perversum esse. *Plantavit Deus paradysum in Edem ad orientem* (Gen. 2. 8). Quid est Edem ? Edem significat delicias ; ac si quis diceret, Plantavit paradysum in deliciis, sive in delicioso loco, in pulchro loco. Ideoque in fine dicit : *Et eiecit Adam, et collocavit eum ex adverso paradisi voluptatis*. *Plantavit Deus paradysum in Edem ad orientem* (Gen. 3. 24). Cur non in alio climate, sed ad orientem paradysus ? Unde initium cursus luminarium, inde principium vitæ hominum. Præsignificat Deus futurum : ad orientem in paradiso ponit hominem, ut ostendat, quemadmodum luminaria illa orientia currunt ad occidentem, et occidunt : ita et hunc oportere a vita in mortem currere et occidere, quemadmodum luminaria, aliumque rursus orientem sumere ex resurrectione mortuorum. Cucurrit Adam ad occidentem, occidit in sepulcrum : sequutæ sunt illum res terræ, et cum illo occidente sepultæ sunt. Venit Christus, et eum qui occiderat oriri curavit. Ideo dicit de illo propheta : *Ecce vir, Oriens nomen ejus, et sub illo oriatur* (Zach. 6. 12) ; nempe ex sepulcris. In Adam occidit homo, in Christo ortus est : id testificatur Paulus : « Nam sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur » (1. Cor. 15. 22). « Et accepit Deus hominem, quem fecerat, et posuit illum in paradiso » (Gen. 2. 15). Intulit illum in paratam domum. Quemadmodum is, qui aliquem invitat ad convivium, primo apparat ædes, et tunc inducit eum

quem invitavit : sic et hic quoque : paravit illi ædes magnificas, paradysum, et sic invitatum induxit. Ubinam formatus est ? In terra, extra paradysum. Quemadmodum enim luminaria, alibi facta sunt, et posita sunt in cælo : sic et Adam extra formatus est in alia terræ parte, et tunc inductus est in paradysum. Undenam hoc ? Ait Scriptura in fine, quando ejectus est Adam : « Et emisit Deus Adam de paradiso voluptatis, ut operaretur terram, de qua sumptus est. Posuit illum in paradiso voluptatis, ut operaretur et custodiret illum » (Gen. 2. 23). Ut operaretur. Quid in paradiso desiderabatur ? sin operario opus erat, undenam aratrum ? unde alia agriculturæ instrumenta ? Operari et custodire præceptum Dei, illique credere, Dei opus erat. Ait Servator : *Hoc est opus Dei, ut credatis in eum, quem misit ille* (Joan. 6. 29). Quemadmodum igitur Christo credere opus est, sic etiam credere præcepto, moriturum esse, si tetigerit ; victurum, si non tetigerit. Opus erat spirituum verborum observatio. Pauli opus quodnam ? num agricola Paulus erat ? num aliam habuit vocationem ? nonne totum ejus opus erat, verbum ? nonne prædicatio ? Dicit tamen discipulis, *Opus meum vos estis in Domino* (1. Cor. 9. 4). *Ut operaretur, inquit, et custodiret illum*. A quonam ? Fur non erat, viator nullus, insidiator nullus : a quo custodiret ? Ut custodiret illum sibi ; ne prævaricatus amitteret ; sed ut mandatum custodiens servaret sibi paradysum. Una cum voce mens deficit : verum sententiis insistamus. *Posuit illum in paradiso*. Deinceps Scriptura ex iis quæ præcesserunt subindical futura. *Fluvius autem egrediebatur ex Edem, irrigans paradysum* (Gen. 2. 10). Hinc discere non hortulum fuisse paradysum, angustis terminis circumscriptum. Fluvius tantus irrigabat, ut ex ejus redundantia quatuor fluvii orirentur. *Fluvius autem egrediebatur ex Edem, ut irrigaret paradysum*. Deinde postquam irrigaverat, dividebatur in quatuor capita ; in Tigrim, in Nilum, in Euphratem, et in Phisonem, sic in Scriptura dictum, quem nunc vocant Danubium.

6. *Cur tam late pateret paradysus, cum Adam solus inhabitaret. Fluviorum ex paradiso manantium explicatio singularis*. — Vide magnitudinem fluvii divisi in quatuor flumina : hincque solus irrigat paradysum. Quorsum talis ? solus erat Adam ; quæ necessitas tanti fluvii ? Sed non uni tantum paradysus paratus erat, verum finibus terræ. Præparatus erat patriarchis, prophetis, apostolis, evangelistis, martyribus, confessoribus sanctis, fidelibus, pie viventibus, omnibus justis. Si enim latroni una hora contenti paradysum Servator promisit dicens : *Hodie mecum eris in paradiso* (Luc. 23. 43) ; qui a juventute laborarunt, Abraham, Isaac, Jacob, hujus filii patriarchæ, (a) [illum utique sunt consequuti.] At ante hos omnes latro paradysum consequitur. Opera ergo Deus edit, non ejus causa quod apparet, sed ejus quod expectatur. Cur tantam terræ latitudinem fecit ? an propter Adamum, an propter eos qui illam nunc inhabitabant ?

(a) quæ uncinis clauduntur, desunt in Græco.

(a) scilicet, in incarnatione sua. Nos est Ecclesiasticis scriptoribus per dispensationem, incarnationem intelligere.

Inde dividitur in quatuor principia. Non dixit, In quatuor expansa flumina, sed in quatuor principia, id est, fontes. Nomen uni Phison, quem modo dicebamus; deinde Gehon, hic est Nilus. Gehon vetus nomen ejus est: id testificatur Jeremias dicens: *Quid tibi et viæ Egypti, ut bibas aquam Gehon (Jer. 2. 18)?* Hic animum adhibe. Cogita hunc esse paradisum. Hæc enim melius aspectu quam verbo traduntur. Prodit ingens fluvius, copioso præditus alveo, et rigat paradisum. Inde in subterraneum quemdam hiatum fertur, immensamque sub terra penetrat viam, ut novit is qui viam stravit Dominus. fluxusque diu latet, atque in diversa loca dividitur, inveniturque alius in Æthiopia, alius in occidente, alius in oriente, Deo sic per subterraneum alveum trahente, primoque fluvio extraneos fontes curante. Cur ita? Ne fluviorum vestigia sequentes, paradisum invenirent, ne posset hominibus pervius esse. Nam si eo iter esse posset, nemo ante divites paradisum inveniret: verum Deus ocllusit tam pauperibus, quam divitibus, ut sola virtutis viam invenirent. Quantum laboris susceperat patriarchæ, prophetæ, sancti, quærentes paradisum, nec invenerunt. Latro, qui in illa via non inceserat, sed credidit, vere viam invenit, eum nempe qui dixit, *Ego sum via.* Invenit paradisum, quem inobsequentia primo homini ocllusit (Joan. 14. 6). Causam autem quæro cur historiographus, commemorato primo fluvio, dixerit: *Ibi est aurum bonum, carbunculus et lapis prasinus (Gen. 2. 12).* Si prorsus terrarum orbem describeret, oporteret sane in qualibet regione dicere quæ illic bona orientur, smaragdos, hyacinthos, ubi topazium, ubi diversæ illæ materiæ; sed aurum tantum ac duos lapides assumit, sacerdotii primitias, quia sacerdos auream laminam gestabat, in qua Dei nomen erat inscriptum. Erant duodecim lapides supra sacerdotis pectus, sardius, topazius, smaragdus, carbunculus, sapphirus, jaspis, ligurius, achates, amethystus, chrysolithus, beryllus, onyx (Exod. 28. 17-20). Ex his duodecim lapidibus prasinus segregatus est tribui sacerdotali, et carbunculus regię. Quid ita? Quia ignis proprium est urere et illuminare: regisque proprium benefacere et punire. Ponit Ruben primam tribum in sardio, Symeonem in topazio, Levi in lapide prasino, Judam, ex quo Christus, in carbunculo rubicundo. Certe Isaias post multa elapsa tempora dicit Jerosolymæ: *In manibus meis depinxi muros tuos, et in conspectu meo es semper. Ecce præparo carbunculum lapidem tuum (Isai. 49. 16. et 54. 11),* Servatorem significans. *Ecce enim, inquit, ponam in Sion lapidem angularem, electum, pretiosum: et qui credet in eum, non confundetur (Isai. 28. 16).* Carbunculus ergo segregatus est regię tribui; prasinus sacerdotali: nam sacerdotii est recte *πράττειν*, agere. A fluvio illo dirimuntur quatuor fontes fluviorum. Cur ergo aqua eorum non æqualis est? Quærunto enim studiosi, si ab uno fluvio, aut ab uno fonte, cur non una omnium qualitas? Quid ergo rei est? Afficiuntur secundum terram, et qualitates locorum, per quæ transcutunt. Quemadmodum ipsa aqua unam habet

naturam et qualitatem, sed si absinthium, si anethum, si ruta infundatur, aliam acquirit qualitatem; ac natura quidem una, sed materiæ transmutant. Sic etiam in fluviiis, quia per extranea loca manant; alius per terram, quæ diversam habet qualitatem, alius per aliam, a locis inficiuntur.

7. Ubi a positione locorum flumina qualitatibus affecerat, demum in paradiso facit *Omne lignum pulchrum visu, et ad escam suave (Gen. 2. 9).* Prius transgressoris excusationem abstulit. Quia enim de muliere dixit, *Vidit mulier lignum, quod pulchrum visu esset, et ad vescendum suave (Gen. 3. 6):* ne quis putaret, inter alia ligna hoc solum decorum fuisse, hæc præstantiam omnibus inesse testificatus est, et visa elegantia, et valde bona, ut discas eum non ex penuria transgressum esse, sed in affluentia cum esset prostratum fuisse. *Et lignum vitæ, inquit, in medio paradisi, et lignum scientiæ boni et mali (Gen. 2. 9).* Tria lignorum discrimina: alia illi data sunt, ut viveret; alia, ut bene viveret; alia, ut semper viveret. Erat unde bene viveret, ex quibus edere licebat; erat unde bene viveret, ex prohibitis. Poterat enim bene vivere, si tetigisset non prohibita, et non tetigisset prohibita. Illud erat bene vivere, Deo obsequi. Positum erat lignum vitæ in medio, quasi præmium; lignum scientiæ, ut palaestra, ut gymnasium. Si mandatum servas circa lignum hoc, accipis præmium. Ac vide miraculum. Paradisi ligna omnia, ubique in circuitu vernantia, ubique fructifera: duo tantum in medio erant, ad gymnasium et stadium. Quæ in circuitu alimentum præbebant. Verum transgressionis et ligni sermo aliud in tempus reservetur; propositum autem hoc jam est: adducit Deus animalia omnia ad Adamum. Audiant hæretici: nec mireris si ad singula dicta, ad singulas voces contra hæreticos agatur; per omnem enim occasionem reprehenduntur ii qui contra gloriosum regnum insurgunt. *Lapis ex muro clamat (Habac. 2. 11);* non dico, verbum et Scriptura, *Iota unum, aut unus apex (Matth. 5. 18),* hæreticos inculpatos non sinunt; ab omnibus accusantur qui negant omnium Dominum. Animadvertite igitur. Videre erat rem stupendam, Adamum stantem, et Deum quasi ministrum ad Adamum adducentem. *Adducit enim Deus animalia.* Hic attende, non dicta, sed sententiam. Cogita Deum stantem, et Adamum explorantem. Adduxit Deus omnia, Adamo dixit verbi gratia: Quo nomine hic tibi videtur vocandus esse? Isque ait: Vocetur leo. Hoc Deus sanxit. Ille vero quo nomine? Taurus vocetur. Recte statumisti. Similiterque singulorum nomina Deus obsignavit. Ait enim Scriptura: *Adduxit ea ad Adam, ut videret, quid caret ea. Et omne quod vocavit Adam, hoc est nomen ejus.* Vide. Quia ad imaginem ipsum creaverat, luit et honorem in conspectum proferre, et ostendere ipsum imaginem sapientiæ ferre. Ac rem mirum vide. Deus sibi nomina ante definierat, volebat per imaginem suam ostendere, Adami decreta Dei voluntate consentire. Certe cum vellet ostendere Scriptura, hæc quæ Adamus imposuit nomina, Deus

ἀρτίως εἰρήκαμεν· εἴτα ὁ Γῆν· οὗτός ἐστιν ὁ Νεῖ-
λος· Γῆν τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ ὄνομα. Μαρτυρεῖ Ἱερε-
μίας λέγων· *Τί σοι καὶ τῇ ὀδῷ Αἰγύπτου, τοῦ*
πιεῖν ὕδωρ Γῆν;· Ἐνταῦθα πρόσεχε. Νόμισον
τοῦτον εἶναι τὸν παράδεισον· *"Α"* γὰρ ὄφει μάλλον
ἢ λόγῳ παραδίδοται. Προέρχεται ποταμὸς πολλὸς,
πλούσιον νᾶμα ἔχων, καὶ ἀρδεύει τὸν παράδεισον.
Ἐκεῖθεν φέρεται εἰς ὑπόνομόν τι χάος, καὶ δύνει
ὑπὸ γῆν ἄπειρον, ὡς οἶδεν ὁ τὴν ὁδὸν στρώσας Δε-
σπότης· καὶ λανθάνει ἐπὶ πολὺ τὸ ρεῦμα, καὶ εἰς
διαφόρους τόπους ἀναδίδεται, καὶ εὐρίσκεται ὁ μὲν
εἰς τὴν Αἰθιοπίαν, ὁ δὲ εἰς δύσιν, ὁ δὲ εἰς ἀνατολήν,
τοῦ Θεοῦ οὕτω δι' ὑπόνομον ἔλκοντος τὸ ρεῦμα, καὶ
ποιούντος ξένας πηγὰς τῷ πρώτῳ ποταμῷ. Διὰ τὸ
τοῦτο· *"Ἰνα μὴ τοῖς ἴγνεσι τῶν ποταμῶν ἀκολουθοῦν-*
τες εὕρωσι τὸν παράδεισον, ἵνα μὴ ἢ τοῖς ἀνθρώποις
καταληπτός. Εἰ γὰρ ἦν ὁδεύσαι, οὐδεὶς ἂν εὔρε προ
τῶν πλουσίων τὸν παράδεισον· ἀλλ' ὁ Θεὸς ἀπέκλεισε
καὶ πένησι καὶ πλουσίοις, ἵνα ἀρετῇ μόνον εὕρωσι
τὴν ὁδόν. Πόσα ἔκαμον πατριάρχαι, προφῆται, ἅγιοι,
ζητοῦντες τὸν παράδεισον, καὶ οὐχ εὔρον· Ὁ ληστής
τὴν ὁδὸν οὐχ ὁδεύσας, ἀλλὰ πιστεύσας, ἀληθῶς εὔρε
τὴν ὁδόν, τὸν λέγοντα· *"Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός."* Εὔρε τὸν
παράδεισον, ὃν ἀπέκλειον ἡ παρακοὴ τῷ πρώτῳ
ἀνθρώπῳ. Ζητῶ δὲ τὴν αἰτίαν διὰ τί ὁ ἱστοριογράφος
μνημονεύσας τοῦ πρώτου ποταμοῦ εἶπεν, ὅτι *"Ἐκεῖ*
γίνεσθαι τὸ χρυσίον τὸ καλόν, καὶ ὁ ἀνθραξ, καὶ
ὁ λίθος ὁ πράσινος." Εἰ ὅλων ἔχωρογράφει τὴν οἰ-
κουμένην, ἔχρην εἰπεῖν τὰ ἐν ἐκάστῃ χώρῃ γινώ-
μενα καλὰ, τοὺς σμαράγδους, τοὺς ὑακίνθους, ποῦ
τοπάκιον, ποῦ αἱ διαφόροι τῶν ὕλων ὕλαι· ὅ-
ἀλλ' ἐπιλέγεται χρυσὸν καὶ δύο λίθους, τὰς ἀπαρχὰς
τῆς ἱερωσύνης, ἐπειδὴ ὁ ἱερεὺς ἐφόρει πέταλον χρυ-
σοῦν, [489] ᾧ ἐπεγέγραπτο τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα. Δώ-
δεκα λίθοι ἦσαν ἐπὶ τοῦ στήθους τοῦ ἱερέως· σάρδιον,
τοπάκιον, σμάραγδος, ἀνθραξ, σάππειρος, ἰάσπις,
λιγύριος, ἀγάτης, ἀμέθυστος, χρυσόλιθος, βήρυλ-
λος, ὄνυχιον. Ἐκ τῶν δώδεκα λίθων τούτων ὁ πρά-
σινος ἀφώρισται τῇ ἱερατικῇ φυλῇ, ὁ ἀνθραξ τῇ βα-
σιλικῇ. Διὰ τὸ· *"Ἐπειδὴ πυρὸς ἴδιον τὸ καίειν καὶ φω-*
τίζειν· καὶ βασιλέως ἴδιον εὐεργετεῖν καὶ κολάζειν."
Τίθισι τὸν Ρουθὴμ τὴν πρώτην φυλὴν ἐν τῷ σαρ-
δίῳ, τὸν Συμεὼν ἐν τῷ τοπάκιῳ, τὸν Λευὶ ἐν τῷ
πράσινῳ λίθῳ· τὸν Ἰούδαν, ἐξ οὗ ὁ Χριστὸς, ἐν τῷ
ἀνθρακι τῷ πυρρῷ· Ἀμέλει Ἡσαίας μετὰ πολλοὺς
χρόνους λέγει τῇ Ἱερουσαλὴμ· *"Ἐπὶ τῶν χειρῶν*
μου ἐξωγράφῃ καὶ σου τὰ τεῖχη, καὶ ἐνώπιόν μου
εἶ διὰ παντός." Ἰδοὺ ἐτοιμάζω ἀνθρώπου τὸν λίθον
σου, τὸν Σωτήρα λέγων. Ἰδοὺ γάρ, φησὶ, τίθημι
ἐν Σιών λίθον ἀκρογωνιαίον, ἐκλεκτόν, ἔντιμον,
καὶ ὁ πιστεύων ἐν αὐτῷ οὐ μὴ κατασχυρῇθῃ.
Ὁ τοῖνον ἀνθραξ ἀφώρισται τῇ βασιλικῇ φυλῇ· ὁ
πράσινος τῇ ἱερατικῇ· τὸ γὰρ πράττειν καλῶς τῆς
ἱερωσύνης. Ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ ἐκείνου ἀφορίζονται
τέσσαρες πηγαὶ ποταμῶν. Διὰ τὸ οὗν τὸ ὕδωρ αὐτῶν
οὐκ ἴσον· Ζητοῦσι γὰρ οἱ φιλομαθεῖς, εἰ ἀπὸ ἐνὸς
ποταμοῦ, ἢ μιᾶς πηγῆς, διὰ τὴν μὴ μίαν ποιότητος πάν-
των; Τί οὖν ἐστὶ; Μεταλαμβάνουσι τῆς γῆς, καὶ τῆς
ποιότητος τῶν τόπων, δι' ὧν παρέρχονται. Ὡς περ καὶ
αὐτὸ τὸ ὕδωρ μίαν μὲν ἔχει φύσιν καὶ ποιότητα, ἀλλ'

ἐκὼν συμβραχῇ ὁψίνθῳ, ἄλλην ποιότητα ποιεῖ· ἐκὼν
ἀνθρῶπιον, ἄλλην· ἐκὼν πηγάνῳ, ἄλλην· καὶ ἡ μὲν φύ-
σις μία, αἱ δὲ ὕλαι μεταποιούσιν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν
ποταμῶν. ἐπειδὴ διὰ ξένων ὁδεύουσι τόπων, ὁ μὲν
διὰ γῆς ἐτέραν ἐχούσης ποιότητα, ὁ δὲ δι' ἐτέρας,
ποιούνται τοῖς τόποις.

ζ'. Ἐπεὶ δὲ τῇ θέσει τῶν τόπων ἐποίησε τοὺς ποτα-
μοὺς, λοιπὸν ποιεῖ ἐν τῷ παραδείσῳ *Πᾶν δένδρον*
καλόν εἰς ὄρασιν, καὶ ὥραιον εἰς βρώσιν. Προ-
ανεῖλε τοῦ παραβάτου τὴν ἀπολογίαν. Ἐπειδὴ γὰρ
περὶ τῆς γυναικὸς εἶπεν, ὅτι *Εἶδεν ἡ γυνὴ τὸ ξύ-*
λον, ὅτι καλόν εἰς ὄρασιν, καὶ ὥραιον εἰς βρώ-
σιν· ἵνα μὴ τις νομίῃ, ὅτι παρὰ τὰ ἄλλα ξύλα
ἐκείνο μόνον ἦν εὐπρεπές, ταύτην τὴν ἀρετὴν ἔμαρ-
τύρησε πᾶσιν, ὅτι ὥραία τῇ ὄψει καὶ καλῇ σφόδρα,
ἵνα μάθῃς ὅτι οὐ δι' ἐνδοιαν παρέβη, ἀλλ' ἀφθονίαν
ἔχων ἐξετράπη. Καὶ τὸ ξύλον, φησὶ, τῆς ζωῆς ἐν
μέσῳ τοῦ παραδείσου, καὶ τὸ ξύλον τοῦ γινώ-
σκειν καλόν καὶ πορηρόν. Τρεῖς διαφοραὶ ξύλων.
τὰ μὲν ἐδόθη αὐτῷ, ἵνα ζῇ· τὰ δὲ, ἵνα εὖ ζῇ· τὰ
δὲ, ἵνα ἀεὶ ζῇ. Εἶχεν οὖν τὸ ζῆν, ἐξ ὧν ἐπέτρεψεν·
εἶχε τὸ εὖ ζῆν, ἐξ ὧν ἐκώλυσε. Ἦν γὰρ εὖ ζῆσαι,
ἀπτόμενον μὲν ὧν οὐκ ἐκώλυσε, μὴ ἀπτόμενον ἐκ
ὧν ἐκώλυσε. Τοῦτο ἦν εὖ ζῆσαι, τῷ Θεῷ πεισθῆναι.
Ἐκεῖτο τὸ ξύλον τῆς ζωῆς ἐν μέσῳ, ὥς περ βρα-
βεῖον· τὸ ξύλον τῆς γνώσεως, ὡς πάλαισμα, ὡς
γυμνάσιον. Φυλάσας τὴν ἐντολὴν ἐπὶ τούτῳ τῷ ξύλῳ,
λαμβάνεις τὸ βραβεῖον. Καὶ ὅρα τὸ θαυμαστόν. Ὅλα
τὰ ξύλα τοῦ παραδείσου κύκλῳ πανταχοῦ κομῶντα,
[490] πανταχοῦ βρύοντα· τὰ δύο μόνον ἐν μέσῳ γυ-
μνάσιον ἦν καὶ στάδιον. Τὰ κύκλῳ τροφὴ ἦν. Ἀλλ'
ὁ τῆς παραβάσεως καὶ τοῦ δένδρου καιρὸς ὁ ἐτέρῳ
ταμιευέσθω καιρῷ· τὸ δὲ προκείμενον· ἄγει ὁ Θεὸς
τὰ ζῶα ὅλα πρὸς τὸν Ἀδὰμ. Ἀκούεωσαν οἱ αἰρε-
τικοί· καὶ μὴ θαυμάσης, εἰ δι' ἐκάστης λέξεως καὶ
δι' ἐκάστης φωνῆς ὁ πρὸς τοὺς αἰρετικούς ἀποτίειν-
ται λόγος· διὰ πάσης γὰρ προφάσεως κατηγοροῦν-
ται οἱ κατὰ τῆς βασιλείας τῆς δεδοξασμένης ἐπαίρο-
μενοι. *Λίθος ἐκ τοίχου βοᾷ· οὐ λέγω, λόγος ἀπὸ*
Γραφῆς. Ὡς ταῦτα, ἡ μία *καίρα* οὐ παραλιμπάνει
τοὺς αἰρετικούς ἀμέμπτους· διὰ πάντων κατηγοροῦν-
ται οἱ τὸν πάντων Δεσπότην ἀρνούμενοι. Πρόσεχε
τοῖνον. Ἦν ἰδεῖν ξένον, τὸν Ἀδὰμ ἐστῶτα, καὶ τὸν
Θεὸν ὡς ὑπέρητον προσάγοντα τῷ Ἀδὰμ. *Ἦγαγε*
γὰρ ὁ Θεὸς τὰ ζῶα. Ὡς πρόσεχε, μὴ τῇ λέξει,
ἀλλὰ τῇ ἐννοίᾳ. Ἐνόησον τὸν ἐστῶτα Θεόν, καὶ τὸν
Ἀδὰμ δοκιμάζοντα. Παρήγαγεν ὁ Θεὸς ὅλα, λέγει τῷ
Ἀδὰμ· φέρε εἰπεῖν· Τί σοι δοκεῖ κληθῆναι τοῦτον;
Καλέσθω λέων. Ὁ Θεὸς, φησὶν, ἐτύπωσε. Εἴτα,
οὗτος τί; Ταῦρος καλέσθω. Καλῶς ἔταξας. Ὁμοίως
τῶν καλουμένων ἕκαστον ὁ Θεὸς ἐσφράγισεν. Λέγει
γὰρ ἡ Γραφή· *"Ἦγαγεν αὐτὰ πρὸς τὸν Ἀδὰμ,*
ἰδεῖν τί καλέσει αὐτά. Καὶ πῦρ ὁ ἐκάλεσεν Ἀδὰμ,
τοῦτο ὄνομα αὐτῷ. Βλέπε. Ἐπειδὴ ἐποίησεν
αὐτὸν κατ' εἰκόνα, ἠθέλησεν εἰς ὅψιν προσενέγκαι
καὶ τὴν τιμὴν, καὶ δεῖξαι ἀληθῶς ὅτι φέρει τὴν εἰκόνα
τῆς σοφίας. Καὶ βλέπε τὸ θαυμαστόν. Ὁ Θεὸς προ-
ετύπωσε ἐαυτῷ τὰ ὀνόματα· ἐβούλετο δὲ δεχθῆναι
διὰ τῆς εἰκόνης, ὅτι συμφωνεῖ τοῦ Ἀδὰμ τὰ δόγματα
τοῖς τοῦ Θεοῦ βουλήματιν. Ἀμέλει βουλομένη ἡ
Γραφή δεῖξαι, ὅτι ταῦτα, ἃ ἐθῆκε, ὁ Θεὸς προώρισε,

* Sav. in marg. γρ. τινά.

b Forlasse legendum αἱ διαφοραὶ τῶν ὕλων ὕλαι. Savil.
Corij. τῶν ὕλων ὕλαι.

* Vaticanus habet τῷ πυρὶ, scilicet πυρὶ rubicundo.
Savil. τῷ πυρὶ.

d Putat Cornbeffs. legendum λόγος, recte quidem : sed
καιρός forte ferri potest in tam inaccurato scriptore.

ζησί. Καὶ πᾶν ὃ ἐκάλεσεν αὐτὰ ὁ Ἀδάμ, τοῦτο ὄνομα αὐτῶ· ἀντὶ τοῦ, Προώριστο τοῦτο, ὁ Θεὸς ἐδόξασεν.

Ἀλλ' εἰς τὸ προκείμενον ἐπανελάβωμεν. Στήκει ὁ Ἀδάμ, καὶ ὁ Θεὸς πρόηγαγεν αὐτῷ τὰ ζῶα, καὶ οὐχ ὑβρίζεται προσάγων τῷ δούλῳ ὁ Δεσπότης. Καὶ ἔαν ἀκούσωσιν αἰρετικοί, ὅτι Χριστὸς ἡμᾶς προσάγει τῷ Πατρὶ, εὐθέως λέγουσιν· Ὁρᾷς ὅτι δούλος ἐστίν; Ἦγαγεν αὐτὰ πρὸς τὸν Ἀδάμ. Εἰστέκει ὁ δούλος κρίνων, καὶ ὁ Δεσπότης προσάγων. Καὶ ὁ Θεὸς μὲν τῷ Ἀδὰμ προσάγων οὐχ ὑβρίζετο· Χριστὸν δὲ ἔαν ἀκούσωσι προσάγοντα τῷ Πατρὶ, εἰς ὑπερήνον τάξιν ἔλκουσιν. Ἐάν εἰπῇ ὁ Σωτὴρ· Οὐδεὶς ἐρχεται πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ· εὐθέως οἱ αἰρετικοὶ ὀρθὰ τὰ ὡτα^β, μάλλον δὲ στρεβλά. Τῷ Ἀδὰμ προσάγων ὁ Θεὸς τὰ ζῶα, οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ ὑπηρέτης· ἀνθρώπων Θεὸς Θεῷ ἔαν προσεχάγη, ὑπηρέτου τάξιν ἔχει· Ἰνα δὲ μὴ θρέψῃ σου τὴν νόσον ἡ ἀγνοία τῶν λόγων· ἐγὼ οἶδα καὶ Ἰὺδν προσάγοντα τῷ Πατρὶ, καὶ τὸν Πατέρα τῷ Υἱῷ. Καὶ γὰρ εἰπὼν· Οὐδεὶς ἐρχεται πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ· ὁ αὐτὸς πάλιν· Οὐδεὶς ἐρχεται πρὸς με, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ μου ὁ οὐράνιος ἐκλύσῃ αὐτόν. Ἀλλ', ὅπερ ἔφθην εἰπών, οἶδα προειρηκώς, ἀλλὰ συγγενὲς τῇ ὑποθέσει τῇ ῥήμα· συμβαίνει δὲ τότε μὴ ἀκηκοέναι· καὶ νῦν λέγω. Ἐννόησον πόσα ἐστὶ τὰ [491] τετράποδα· ἀλλ' ἐννόησον τὰ ἡμερα, τὰ ἀγρια, τὰ ἐν ὄρεσι, τὰ ἐν πεδίοις, τὰ ἐν Γαλλίαις, τὰ ἐν Ἰνδίᾳ, τὰ ἐν ὄλοις τοῖς κλίμασι τῆς οἰκουμένης· πάλιν ἐρπετὰ, τὰ γένη, τὰ εἶδη, τὰ πετεινά ὅλα, τὰ νηκτά· ὅλα τὰ ἐν θαλάσῃ, τὰ ἐν λίμναις, τὰ ἐν ποταμοῖς· ὅλα ταῦτα παρηγάγετο, καὶ ἐκάστῳ ὄνομα ἐτίθει ὁ Ἀδάμ· καὶ ὁ Θεὸς οὐκ ἀντεῖπεν, ἀλλ' ἐνέμεινεν. Μυριάδες ὀνομάτων, καὶ στοιχεῖ^ε ὁ Θεός· ἐν ὄνομα λέγει ὁ Θεὸς μαρτυρῶν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου, καὶ παραγράφονται οἱ αἰρετικοὶ τὴν φωνὴν ἐνὶ ὀνόματι μαρτυροῦσαν· ἐκείνην τὴν ἀγίαν φωνὴν, τὴν μυρία ὀνόματα δεξαμένην καὶ μὴ παραχαράξασαν. Προσηνέχθη τὰ ζῶα καὶ ὀνομάσθη. Λοιπὸν εἰστέκει ὡς βασιλεὺς.

η'. Ὅσπερ ἔαν στρατευθῶσι, σφραγίδι βασιλικῇ σημειοῦνται· οὕτως· ἐπειδὴ ἐμελλεν αὐτῷ τὴν δεσποτεῖαν παραδιδόναι, ποιεῖ ὀνόματα θεῖνα ὡς δεσπότην, ὀνόματα γὰρ οὐ τίθησιν, ἡ δεσπότης μόνος καὶ Πατὴρ. Πρότεχε. Τῶν ὀνομάτων ἃ μὲν ἔθηκεν ὁ Θεός, ἃ δὲ ὁ Ἀδάμ. Καὶ ὁ μὲν Θεὸς ἐκάλεσεν οὐρανόν, γῆν, θάλασσαν, στερέωμα, ἡμέραν, φῶς, νύκτα, καρπὸν, βοτάνην, χόρτον, ζῶα· τὰ κτήνη δὲ καὶ τὰ πετεινά ὁ Ἀδάμ εἶπεν· τῶνα, ἄετον, μόσχον, πρόβατον· οὗτος τὰ εἶδη, ἐκεῖνος τὰ γένη, ἵνα μὴ ψεύσεται τὸ ῥῆμα τοῦ εἰπόντος· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν. Ὁ Θεὸς ὀνόματα τίθησι τοῖς φωστῆρσι· τὴν ἄρκτον, τὸν ὠρίωνα, τὴν πλειάδα, τὸν ἔσπερον, τὸν φωσφόρον. Ταῦτα πάντα ὁ Θεὸς ὀνόμασεν. Μαρτυρεῖ Δαυὶδ λέγων· Ὁ ἀριθμῶν πλήθη ἡσטרων, καὶ πᾶσιν αὐτοῖς ὀνόματα καλῶν. Θεὸς ὀνοματοποιεῖ τὰ ἄνω, Ἀδάμ τὰ ἐπὶ γῆς· καλεῖ ὁ Θεὸς οὐρανόν, γῆν, πάντα τὰ ἄλλα· καλεῖ τὴν Ἀδὰμ, πῦρ, ἄνθρωπον. Ὁ Ἀδὰμ τί καλεῖ; Ὄνομα τοῖς κτήνεσι, τοῖς πετεινοῖς, τοῖς ἐρπετοῖς, τοῖς θηρίοις. Καλεῖ ὄνομα ξένον ὁ Ἀδὰμ, ὅστων σάρκα, περὶ

τῆς γυναικὸς λέγων· Τοῦτο νῦν ὅστων ἐκ τοῦ ὅστων μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς μου. Ὁ γ. Θεὸς ὅτε αὐτὸν ἐπλασεν, οὐκ εἶπεν, ὅτι ἐξ ὅστων αὐτὸν ἐπλασε καὶ σαρκός. Πάλιν ὁ Θεὸς λέγει, ἄρβι οὗτος λέγει, ἀνὴρ· ὁ Θεὸς λέγει, θῆλυ· οὗτος λέγει γυνή. Καὶ τὸ θαυμαστόν, ἐπειδὴ Πνεύματος ἀγίου ἐπεπλήρωτο, καὶ οὐδέπω ἦν παραβάς ὁ ἀθλιός, ἀί ἔγεμε χάριτος, ἡ προφητεία, ἣν διεῖλον πρὸ ἡμερῆς ἐπὶ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης, ὅλη ἦν ἐν αὐτῷ. Ἦ γὰρ τὰ προλαβόντα, ἦδει τὰ ἐνεστώτα, καὶ τὰ μέλλοντα. Πῶς τὰ παρόντα ἦδει; Ἐν σώματι ἔξωθεν ὁστέον οὐ φαίνεται· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ Πνεῦμα εἶχε, λγεί· Τοῦτο νῦν ὅστων ἐκ τῶν ὅστων μου. Πῶς ἦδει, εἰ μὴ Πνεῦμα ἅγιον ἀπεκάλυψεν; Διὰ τί οἱ πρῶτον ὅστων, καὶ τότε σὰρξ; Ἐπειδὴ πρῶτον κλειρὰν ἔλαβεν ἐξ αὐτοῦ. Αὕτη, φησί, κληθήσεται γῆ, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρός αὐτῆς ἐλήφθη αὕτη. Πρφητεύει τὰ προλαβόντα, εἶπε τὰ παρόντα· λέγει τὰ μέλλοντα· Ἀντὶ [492] τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα. Οὐδέτις γάμος, καὶ πόθεν πατὴρ καὶ μήτηρ; πάλιν ἀκούωσαν αἰρετικοί. Ἠθέλησεν ὁ Θεὸς ποιῆσαι τῷ Ἀδὰμ τὴν γυναῖκα. Ἐπέβαλεν ἔκστασιν ἐπὶ τὸν Ἀδὰμ καὶ ὑπνωσεν. Πᾶν ῥῆμα Θεοῦ ἀρχαῖον καὶ ἐγένετο τῆς φύσεως. Ἐπαίδευσεν ἀπὸ τοῦ πρῶτου πῶς δεῖ ἀπομερίζεσθαι ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου τὸ κλέσμα. Ἐπέβαλεν ὁ Θεός τῷ Ἀδὰμ ὑπνον. Θεομαστόν πρᾶγμα. Τὸν καιρὸν λέγει, καθ' ὃν ὁ γάμος. Ὑπνος· ἔκστασις λέγεται, ἐπειδὴ ὡς περ ἐξ αὐτοῦ στήκει ὁ ἄνθρωπος. Ἐσω ἡ ψυχὴ, καὶ οὐ ἔσω ἐστίν. Οὐκ αἰσθάνεται, οὐ νοεῖ, ἀκούουσα οὐκ ἀκούει. Ὅσπερ σήμερον λέγομεν· Ἐκστάσει ἐχρήσατο ἔξω τῶν πραγμάτων γενόμενος· οὕτως ἡ ψυχὴ, ὅτε ἔξω γένηται τῶν αἰσθήσεων, ἐν ἐκστάσει ἐστὶ. Καὶ ὑπνωσε, φησί, καὶ ἔλαβεν ὁ Θεὸς μίαν τῶν πλευρῶν αὐτοῦ. Ἐρωτάσθωσαν αἰρετικοὶ ταῦτα· πῶς ἔλαβεν ὁ Θεός; πῶς οὐκ ἤλγησεν ὁ Ἀδάμ; πῶς οὐκ ὠδυνήθη; Μία θριξὶ ἀποσπᾶται ἀπὸ τοῦ σώματος, καὶ ὀδυνώμεθα· καὶ ὑπνῶν τις ἢ εἰς τὰ βάθη, ὑπὸ τῆς ὀδύνης· ἐξυπνίζεται ὁ καθεύδων· τοσοῦτον μέρος ἐπαίρεται, τοσαύτη πλευρὰ σπαράττεται, καὶ οὐκ ἐξυπνίζεται ὁ καθεύδων; Οὐκ ἀπέσπασεν αὐτὴν βίξ, ἵνα ἐξυπνισθῇ, οὐκ ἀπεσπάρθεν· ἀλλὰ θέλουσα ἡ Γραφὴ τὸ σύντομον δεῖξαι τοῦ τεχνίτου, λέγει, Ἐλάβεν. Ἐλύθησαν οἱ ἄρμοι, καὶ οὐκ ἤσθετο;

θ'. Ἐλάβε τὴν πλευρὰν, ὡς περ ἔλαβε τὸν χοῦν. Εἰ ἦν ἄλλος ὁ ἀρμόσας, καὶ ἄλλος ὁ λύσας, μάχη ἦν· εἰ δὲ ὁ δῆσας ἔλυσεν, ἡδύως πως ἔλυσεν. Ἐλάβε τὴν πλευρὰν, καὶ ἀνεπλήρωσε σάρκα ἀντ' αὐτῆς. Πῶς ἀνεπλήρωσεν; ἐκ τοῦ ἄλλου σώματος ἐλκυσεν; Ἀλλὰ πᾶν σῶμα ἐλκόμενον, λεπτότερον γίνεται. Πῶς ἀνεπλήρωσεν; Καὶ περὶ σώματος λαλοῦμεν, καὶ ὡ νοοῦμεν· περὶ Θεοῦ λαλοῦμεν, καὶ πολυπραγμονοῦμεν; Καὶ φκοδόμησεν ὁ Κύριος τὴν πλευρὰν, ἥν ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ, εἰς γυναῖκα. Πῶς ἐπλάσθη; ἀπὸ πλευρᾶς ἐπάγησεν; πόθεν καρδία λογισμένη; πόθεν γλῶττα φεγγομένη; πῶς διετέθη ἀπὸ πλευρᾶς ἐντερον; πῶς ἐγένετο ἀπὸ πλευρᾶς ἡ καρδιά; Ταῦτα πῶς ἐγένετο οὐκ ἰσχυροῖς καταλαβεῖν, καὶ τὴν τεχνίτην πολυπραγμονεῖς; Ἀλλὰ τὴν εἰκόνα Χριστοῦ βλέπε πανταχοῦ. Οὐ πρότερον ἔλαβεν ὁ Θεός ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ τὴν πλευρὰν, ἔως ὅτε ὑπνον αὐτῷ ἐπέβαλε. Διὰ τί; Ἀπὸ πλευρᾶς ἡ ἀμαρτία ἐμελλε γίνεσθαι, ἡ δὲ τῆς γυναικὸς εἰσελθούσα. Ἠλθεν ὁ Σωτὴρ ἀπὸ πλευρᾶς φέρων ὕδωρ καὶ αἶμα, ὕδωρ ἀποπλύνει τὴν

^a Sav. εἰστέκει.

^b Sav. το λείπει ἔχουσι.

^c sic Combefis. Savil. in textu στοιχεῖα, in margine στοιχεῖα.

præfuisse, ait : *Et omne quod vocavit Adam, hoc est nomen ejus*; ac si dicat, Præfinitum erat, hoc Deus decreverat.

Contra Arianos. — Verum ad propositum revertamur. Stat Adam, et Deus adducit illi animalia, nec dedecori est Domino, quod adducat ad servum. Et si audiant hæretici, Christum nos adducere ad Patrem, statim dicunt : Viden' illum esse servum? *Adduxit illa ad Adam.* Stabat servus judicans, et Dominus adducens. Ac Deus quidem Adamo adducens non injuria afficiebatur; Christum vero si audiant hæretici ad Patrem adducere, statim in ministri et famuli ordinem trahunt. Si dicat Servator, *Nemo venit ad Patrem, nisi per me* (Joan. 14. 6) : statim hæretici arrectis, imo perversis stant auribus. Adducens ad Adamum animalia Deus, non est ejus minister; hominem si Deus Deo offerat, ministri habet ordinem? Ne autem morbum tuum alat verborum ignorantia; ego scio et Filium offerre Patri, et Patrem Filio. Cum dixisset : *Nemo venit ad Patrem, nisi per me* (Joan. 6. 44); idem rursus ait : *Nemo venit ad me, nisi Pater meus cælestis traxerit eum.* Sed quod jam ante me dixisse scio; verum hoc ad rem jam quadrat : contingit autem sæpe ut non audiat, et nunc etiam dico. Cogita quot sunt quadrupedes; sed tecum reputa quæ sint mansueta, quæ fera, quæ in montibus, quæ in planitie, quæ in Galliis, quæ in India, quæ in omnibus orbis climatibus : rursus reptilia; eorum genera et species, volatilia omnia, natatilia; quæcumque sunt in mari, quæ in stagnis, quæ in fluviis : hæc omnia adducebantur, et singulis nomina imponebat Adam, Deusque non contradicebat, sed acquiescebat. Innumera nomina sunt, hisque acquiescit Deus : unum nomen dicit Deus ex cælo testificans : *Hic est Filius meus* (Matth. 3. 17) : et hanc vocem prave detorquent hæretici, quæ uni tantum nomini testimonium præbet : illam sanctam vocem, quæ innumera suscepit nomina nullumque delevit. Adducta sunt animalia, et nomina acceperunt. Jam ille stabat ut rex.

8. Quemadmodum cum milites conscribuntur, regio signaculo notantur : sic quia debebat illi dominium tradere, id efficit ut nomina imponat ut dominus : nomina quippe non nisi Dominus imponit et Pater. Attende. Nomina alia imposuit Deus, alia Adam. Deus vocavit cælum, terram, mare, firmamentum, diem, lucem, noctem, fructum, herbam, fœnum, ligna; pecora autem et volatilia Adam vocavit, pavonem, aquilam, vitulum, ovem : hic species, illic genera, ne falsum deprehenderetur hoc dictum : *Faciamus hominem ad imaginem nostram* (Gen. 1. 26). Deus nomina imponit luminaribus, Ursam, Orionem, Pleiadem, Vesperum, Luciferum. Hæc omnia Deus nominavit. Testis est David dicens : *Qui numerat multitudinem stellarum et omnibus eis nomina vocat* (Psal. 146. 4). Deus nomina indit supernis, Adam terrenis. Nominat Deus cælum, terram, cuncta alia, Adam, ignem, hominem. Adamus vero quid nominat? Imponit nomen jumentis, reptilibus, bestiis.

Adam prophetiæ donum acceperat. — Novum nomen

Adamus vocat, os, carnem, de muliere dicens; *Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea* (Gen. 2. 23). Deus enim cum ipsum formavit, non dixit, formasse illum ex ossibus et carne. Rursus dicit Deus, Masculus; hic dicit, Vir : Deus dicit, Femina; hic dicit, Mulier. Quodque mirum est, quia Spiritu sancto plenus erat, nondumque miser transgressus fuerat; sed gratia repletus erat, prophetia, quam paucis ante diebus apud vestram caritatem distinguebam, tota in ipso erat. Sciebat enim præterita, sciebat præsentia et futura. Quomodo præsentia sciebat? In corpore os extra non apparet; sed quia Spiritum habebat, dicit : *Hoc nunc os ex ossibus meis.* Quomodo sciebat, nisi Spiritus sanctus ipsi revelasset? Cur ergo primum os et tum carnem nominat? Quia primo costam ejus accepit. *Hæc, inquit, vocabitur mulier, quia de viro suo sumpta est hæc.* Vaticinatur præterita, dixit præsentia; dicit jam futura. *Quamobrem relinquet homo patrem et matrem* (Gen. 2. 24). Nondum erat matrimonium, et unde pater et mater? Rursus audiant hæretici. Voluit Deus Adamo uxorem efformare : *Immisit ecstasim in Adam, et obdormivit* (Ibid. 2. 21). Omne Dei verbum antiquum regula naturæ fuit. Docuit primi exemplo, quomodo suscepta proles ab homine dividi debeat. *Immisit Deus somnum in Adam.* Rem miram! Tempus dicit, quo matrimonium initur. Somnus ecstasis vocatur, quia homo quasi extra seipsum tunc est. Intus anima est, et non est intus. Non sentit, non intelligit, audiens non audit. Velut hodie dicimus, Ecstasi usus est, quod extra negotia fuerit : sic anima, cum extra sensus fuerit, in ecstasi est. *Et obdormivit, inquit, et tulit Deus unam de costis ejus.* De his interrogentur hæretici : Quomodo tulit Deus? quomodo Adam dolorem non sensit? quomodo non cruciatus est? Si vel pilus a corpore vellatur, dolemus; quamvis alto quis sopore dormiat, doloris vi expergiscitur qui dormit; tantum tollitur membrum, tanta evellitur costa, nec dormiens a somno excitatur? Non vi avulsit, ut expergisceret, non discerpit; verum Scriptura, ut Artificis celeritatem ostendat, *Tulit, inquit.* Solutæ sunt compages, et non sensit?

9. Tulit costam, ut tulerat pulverem. Si alius esset qui compegerat, alius qui solvit, pugna esset; sin autem qui ligaverat solvit, is certe placide solvit. *Tulit costam, et replevit pro ea carnem.* Unde replevit? num ex reliquo traxit corpore? Atqui omne corpus, quod trahitur et distenditur, subtilius efficitur. Quomodo replevit? De corpore loquimur, et non intelligimus; de Deo loquimur, et curiosius exploramus? *Et ædificavit Dominus costam, quam tulerat de Adam, in mulierem* (Gen. 2. 22). Quomodo oculi ex costa formati sunt? unde cor cogitans? unde lingua loquens? quomodo distensum est ex costa intestinum? quomodo ex costa jecur factum est? Hæc quomodo facta sint capere non potes, et Artificem curiose scrutaris! Verum vide imaginem Christi ubique. Non prius tulit Deus costam de Adamo, quam ipsi somnum immitteret. Quare? Ex costa peccatum oriturum erat; quod nempe per mulierem intravit. Venit Servator e costa

aquam ferens et sanguinem; aquam quæ peccata ablueret, sanguinem qui mysterium nobis traderet. Vide figuram. Dormiente Adamo, costa tollebatur: somno corpori Christi superveniente, costa aperiiebatur, ut veterem tragœdiam solveret per novam historiam: de somno loquor quo in cruce correptus est. *Ædificavit costam in mulierem, adduxit eam ad Adam.* O benignitatem Domini! Quanta facit, format, quot muneribus afficit? Adducit animalia, sponsam tradit. Quia enim Adam quasi pupillus erat, et Eva virgo, sine patre et matre, qui officium præstarent: Deus patris matrisque functionem obit. Ac vide legem: omnis quippe vox Dei primæva naturæ norma est. *Adduxit Deus mulierem ad Adam*: et lex illa mansit ad hunc usque diem, ut uxor virum adeat, non virum ad uxorem in sponsum adducat. *Erant nudi, et non erubescunt* (*Gen. 2. 25*). Manet regula, lex clamat. Omnes vir erubescit, præter propriam uxorem, omnes uxor erubescit præter proprium virum. Itaque hoc quidem dixi secundum legem: causa autem, cur nudi non erubescerent, erat quod immortalitate essent induti, gloria amicti. Non sinebat gloria, ut nuda viderentur: ipsa enim nuditatem obtegebat. Ubi poteris nudum videre virum non erubescentem? In Christo ipsum invenis. Venit Petrus et Joannes et Jacobus in monumentam, quærentes corpus, et non invenerunt, sed invenerunt vestimenta involuta, ut ostenderetur, post resurrectionem Christi, in ipso servari veterem Adami formam, esseque sine vestimentis, non nudum tamen, sed vestitum. Surrexit Christus, exiitque vestimenta quæ Adamus induerat, eratque nudus, nec nudus cernebatur. Post resurrectionem mulieres vestimenta projecta vident. Martha et Maria vident eum, agnoscunt, procumbunt, et nudum non vident. Unde vestes induit? Amiserat enim eos in monumento. Priora vestimenta diviserant milites. Undenam induitur? unde qui nudus, non nudus? Aliud quæro: cur vestimenta et sindonem in una parte viderunt, sudarium vero, quo caput Servatoris vinctum fuerat, in alia parte? Ut divina gratia ostenderetur, quodque sine tumultu resurrectio fuisset. Et quia rumorem Judæi sparsuri erant, discipulos ipsum furatos esse, relinquit vestimenta sua in monumento. Nam qui mortuum furatur, ipsum cum vestimentis furatur. Videreque erat Servatorem egredientem ex sepulcro, sicut Josephum ex domo Ægyptiæ. Et vide mihi differentiam: post resurrectionem visus est Christus nudus, et Petrus nudus: verum ille quidem immortalitate præditus erat, hic autem mortalis adhuc erat. Jesus stabat in litore, gloria indutus, dicens: *Filii, num quid opsonii habetis* (*Joan. 21. 5*)? Non, inquit, non habemus: non enim noverant eum. Deinde dicit: *Mittite in dexteram navigii partem* (*Ibid. v. 6*). Miserunt, ac ingentem piscium multitudinem ceperunt. Agnoscit Joannes, et dicit Petro, *Dominus est* (*Ibid. v. 7*). O miraculum! Non agnoverunt ex voce, sed ex operibus. *Et sumpsit*, inquit, *Petrus tunicam: erat enim nudus*. Mortale corpus erubescit, immortale non erubescit. Verum ei qui nos gloria induit, et qui orbem induit

immortalitate, huic procidamus, huic supplicemus ut nos induat fide, spe salutis, gloria in Christo: quam Patri gloria, cum unigenito Filio et sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen

In diem sextum creationis, et in primos parentes, in Adam et Evam, et in lignum scientiarum, de habitatione paradiso, deque Adami cum Deo colloquio. Oratio sexta (a).

1. Age rursus, quod polliciti sumus aggrediamur argumentum de paradiso ad finem usque deducam. Etsi enim intolerabile malum illud fuerit, quod Adamus ejectus sit de paradiso, longe majus erit malum si nos a paradisi memoria eliminemur. Rem autem attingamus, non communibus rationibus eam tractemus, sed ex ipsa sacra Scriptura dubiorum solutionem mutuati. Qui enim pro libito sentit et cogitat, seipsos decipit: qui vero ex Scriptura quaestionum solutionem mutuatur, ipsam habet veritatem magistram. Quod vero fidelium multi legentes dubitant, et infidelium plurimi ignorantes blasphemant, ut et sanctis animi certiores reddamus, et infideles confutemus, pro rili rem aggrediamur, Deum vobiscum obsecrans ut veritatis nobis copiam administret. Qua ratio homo conditus fuerit, qua corpore formatus, qua ita a Deo creata anima illius indita corpori fuerit, quomodo paradisum domicilium habuerit, etsi non pro rei dignitate, pro facultate certe nostra, satis super dictum est. Jam ad propositum orationem convertamur. Data quidem Adamo est universa terra, præcipuum vero illius habitaculum paradiso erat. Libere etiam ei extra paradisum ire; verum quæ extra paradisum erant hominis habitationi deputata non fuerant, sed brutis, pecoribus, quadrupedibus, feris, reptilibus. Regia vero et herilis habitatio ipsi erat paradisu. Ideo Deus adduxit animalia ad Adam, veluti ab eis separata. Non enim semper mancipia heri adstant sed cum illis opus habuerit. Indita animalibus sunt nomina, et statim ejecta sunt: mansit autem Adam in paradiso. Hic vero Scripturæ diligentiam animadvertite.

Animantium tria genera. — Jussa erant animalia Adamum adire, se illi inclinare, ipsique ablandiri: exempli causa, quemadmodum erant tria lignorum genera, nempe ligna quæ illum alerent, ut viveret, ligna quæ illum probarent, ut bene viveret, et lignum quod ipsum custodiret, ut semper viveret; sic et brutorum animantium tria ipsi concessa sunt genera: unum ad escam, alterum ad obsequium, tertium ad recreandum animum: nimirum ad escam ea quæ nunc mactantur; ad ministerium, equi, camelus, asinus, boves, aliaque similia ipsi ministrantia; ad recreandum animum animalia ad imitationem idonea, late roces aeriarum avium, quæ etiam aures oblectant. Quomodo enim corpus post labores, nisi defatigationem expulerit, non potest alios adire labores, sic et anima virtutis laboribus perfuncta, nisi jucundis aspectibus recreetur, ad perseverandum in virtute non sufficit.

(a) Hæc sexta homilia non habetur in Vaticano Codice, sed eam savilius edidit.

ἀμαρτήματα, αἷμα παρέχον ἡμῖν τὸ μυστήριον. Ὅρα τὸν τύπον. Ὑπνώσαντος τοῦ Ἀδάμ, πλευρὰ ἐλαμβάνετο· ὑπνου γενομένου τῷ σῶματι τοῦ Χριστοῦ, ἡ πλευρὰ ἠνοίγετο, ἵνα λύσῃ τὴν ἀρχαίαν τραγωδίαν, τῇ νέᾳ ἱστορίᾳ· ὑπνῷ δὲ λέγω τῷ ἐν σταυρῷ. *Φκοδόμησε τὴν πλευράν εἰς γυναῖκα, ἤγαγεν αὐτὴν πρὸς τὸν Ἀδὰμ.* Ὁ τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ. Πόσα ποιεῖ, πλάττει, εὐεργετῇ! Παράγει τὰ ζῶα, νυμφαγωγεῖ. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ ὁ Ἀδὰμ ὡς ὀρφανὸς ἦν, καὶ ἡ Εὐα παρθένος ὡσαύτως οὐκ ἔχουσα πατέρα ἢ μητέρα [493] πληροῦντας τὴν τάξιν· ὁ Θεὸς πληροὶ πατὴρ καὶ μητὴρ τὰς τὰς. Καὶ ὅρα τὸν νόμον· πᾶσα γὰρ φωνὴ Θεοῦ ἀρχαία καὶ νῦν ἐστὶ τῆς φύσεως. *Ἦγαγεν ὁ Θεὸς τὴν γυναῖκα πρὸς τὸν Ἀδὰμ·* καὶ ἔμεινε τοῦτο νόμος ἕως τῆς σήμερον, τὴν γυναῖκα γενέσθαι τῷ ἀνδρὶ· οὐ τὸν ἄνδρα πρὸς τὴν γυναῖκα νυμφοστολεῖ. *Ἦσαν γυμνοί, καὶ οὐκ ἠσχύνοντο.* Κανὼν μένει, ὁ νόμος βοᾷ. Πάντας αἰσχύνεται ἀνὴρ, ἐκτὸς τῆς ἰδίας γυναικὸς· πάντας αἰδεῖται ἡ γυνή, ἐκτὸς τοῦ ἰδίου ἀνδρός. Καὶ τοῦτο μὲν εἶπον κατὰ τὸν νόμον· τὸ δὲ αἶσιον τοῦ μὴ αἰσχύνεσθαι τῷ γυμνῷ, ἀθανασίαν ἦσαν ἐνδεδουλευμένοι, ὅθεν ἐστολισμένοι. Οὐ συνεχώρει ἡ δόξα βλέπεσθαι τὰ γυμνά, αὐτὴ γὰρ ἐσκεπε τὴν γυμνότητα. Ποῦ δύνῃ πάλιν ἰδεῖν ἀνθρώπον γυμνὸν καὶ μὴ αἰσχυνόμενον; Ἐν τῷ Χριστῷ αὐτὸν εὐρίσκει. Ἡλὸς Πέτρος καὶ Ἰωάννης καὶ Ἰάκωβος εἰς τὸ μνημεῖον, ζητοῦντες τὸ σῶμα, καὶ οὐκ εὕρον· ἀλλ' εὕρον ἱμάτια ἐντετυλιγμένα, ἵνα δεῖχθῇ, ὅτι, μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ, ἀποσώζεται ἐν αὐτῷ τὸ ἀρχαῖον σχῆμα τοῦ Ἀδάμ, καὶ γίνεται ἐκτὸς ἱματίων, οὐ γυμνός, ἀλλ' ἡμφιεσμένος. Ἠγέρθη Χριστὸς, καὶ ἀποδύεται τὰ ἱμάτια καὶ ἐνεδύσατο ὁ Ἀδὰμ, καὶ ἦν γυμνός, καὶ γυμνός οὐκ ἐδέχαστο. Μετὰ τὴν ἀνάστασιν γυναῖκες τὰ ἱμάτια βλέπουσιν ἐρρίμμένα. Μάρθα καὶ Μαρία ὁρῶσιν αὐτὸν, γνωρίζουσι, προσκίπτουσι, καὶ γυμνὸν οὐ βλέπουσι. Πόθεν ἐνδεδύεται τὰ ἱμάτια; Ἐρρίψε γὰρ ἐν τῷ τάφῳ. Τὰ πρῶτα ἱμάτια ἐμπερίσαντο στρατιώται. Πόθεν οὕτως ἐνδεδύεται; πόθεν ὁ γυμνὸς οὐ γυμνός; Καὶ τὸ ἄλλο ζητῶ. Διατί εἶδον τὰ ἱμάτια καὶ τὴν σινδόνα εἰς ἓν μέρος, καὶ τὸ σουδάριον παρὰ μέρος α, ὃ ἡ κεφαλὴ ἐδέδετο ἡ σωτήριος; Ἰνα δεῖχθῇ ἡ ἀγία χάρις, ὅτι οὐ μετὰ θορύβου ἡ ἀνάστασις. Καὶ ἐπειδὴ ἔμελλον φημίζειν οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι ἐκλάπη ὑπὸ τῶν μαθητῶν, καταλιμπάνει τὰ ἱμάτια αὐτοῦ ἐν τῷ τάφῳ. Ὁ γὰρ κλέπτων νεκρὸν, μετὰ τῶν ἱματίων κλέπτει. Ἦν δὲ ἰδεῖν τὸν Σωτῆρα ἐξεληθόντα ἐκ τοῦ τάφου, ὡς τὸν Ἰωσήφ ἐκ τοῦ οἴκου τῆς Αἰγυπτίας. Καὶ βλέπει τὴν διαφορὰν· μετὰ τὴν ἀνάστασιν ὤφθη Χριστὸς γυμνός, καὶ Πέτρος γυμνός· ἀλλ' ὁ μὲν εἶχε τὴν ἀθανασίαν, ὁ δὲ ἦν ἐτι θνητός. Ἰησοῦς εἰστέκει παρὰ τὸν αἰγιαλόν, καὶ ὄψαν ἡμφιεσμένους, λέγων· *Παιδιά, μὴ τι προσεγγίον ἔχετε;* Οὐ, λέγουσιν, οὐκ ἔχομεν· οὐ γὰρ ἐγνωρίσαν αὐτόν. Εἶτα λέγει· *Βάλετε εἰς τὰ δεξιὰ μέρη τοῦ πλοίου.* Ἐβαλον, καὶ ἐθήρασαν πολὺ πῆλθος. Γνωρίζει Ἰωάννης, καὶ λέγει τῷ Πέτρῳ· *Ὁ Κύριός ἐστιν.* Ὁ τοῦ θαύματος! Ἀπὸ τῆς φωνῆς οὐκ ἐγνώρισαν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἔργων. Καὶ ἔλαβε, φησὶν, ὁ Πέτρος τὸν ἐπερδύτην· *ἦν γὰρ γυμνός.* Τὸ θνητὸν σῶμα αἰσχύνεται, τὸ ἀθάνατον οὐκ αἰσχύνεται. Ἀλλὰ τῷ ἐνδύσαντι ἡμᾶς ὄψαν, τῷ ἐνδύσαντι τὴν οἰκουμένην ἀθανασίαν, τούτῳ προσπέσωμεν, τούτῳ καθευτεύσωμεν, ἵνα ἐνδύσῃ ἡμᾶς πίστις, ἐλπίς σωτη-

ρίας, δόξαν τὴν ἐν Χριστῷ· ὅτι τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, σὺν τῷ μονογενεῖ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[494] *Εἰς τὴν ἑκτην ἡμέραν τῆς κοσμοποιίας, καὶ εἰς τοὺς πρωτοπλάστους, καὶ εἰς τὸν ἑβλόν τῆς γνῶσεως, καὶ εἰς τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ διατριβὴν καὶ προσομιλίαν τοῦ Θεοῦ μετὰ τοῦ Ἀδάμ. Λόγος 5.*

α'. Φέρε πάλιν τῆς ἐπαγγελίας ἐψώμεθα, καὶ τὴν κατὰ τὸν παράδεισον ὑπόθεσιν εἰς τέλος ἐξανύσωμεν. Εἰ γὰρ καὶ ἀφόρητον ἐγένετο κακὸν τὸ τὸν Ἀδὰμ ἐκκληθῆναι τοῦ παραδείσου, πολλῷ μᾶλλον ἔσται κακὸν τὸ καὶ ἡμᾶς ἐκκληθῆσαι τῆς μνήμης τοῦ παραδείσου. Ἀψώμεθα δὲ τῆς ὑποθέσεως, μὴ κοινῶς λόγους τὴν ἐξέτασιν ἐπιτρέψαντες, ἀλλ' ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀγίας Γραφῆς τῶν ἀπορουμένων τὴν λύσιν λαμβάνοντες. Ὁ γὰρ νοῦν καὶ φρονῖν ὡς βούλεται, ἑαυτὸν ἀπατᾷ· ὁ δὲ παρὰ τῆς Γραφῆς μαθάνων τῶν ἀπορουμένων τὴν λύσιν, αὐτὴν ἔχει τὴν ἀληθειαν ἑαυτῆς διδάσκαλον. Ἐπεὶ τοῖνυν πολλοὶ καὶ τῶν πιστῶν ἀναγινώσκοντες ἀποροῦσι, καὶ τῶν ἀπίστων ἀγνοοῦντες βλασφημοῦσιν, ἵνα καὶ τοῖς ἀγίοις δῶμεν τὴν πληροφορίαν, καὶ τοῖς ἀπίστοις τὸν ἔλεγχον, ἀψώμεθα κατὰ δύναμιν τὴν ἡμετέραν, παρακαλέσαντες τὸν Θεὸν μεθ' ὧν χωρηγῆσαι τῆς ἀληθείας τὴν ἀφθονίαν. Ὅπως μὲν οὖν ὁ ἀνθρώπος κατεσκευάσθη, ὅπως σῶματι διεπλάσθη, ὅπως ψυχῇ ὑπὸ Θεοῦ δημιουργηθεῖσα, ἐνεβλήθη αὐτοῦ τῷ σώματι, ὅπως τὸν παράδεισον ἔσχε κατοικητήριον, εἰ καὶ μὴ κατ' ἀξίαν, ἀλλ' οὖν γε ὅσον κατὰ δύναμιν ἡμετέραν, ἱκανῶς προείρηται. Λοιπὸν δὲ ἐπὶ τὸ προκαίμενον τὸν λόγον τρέψωμεν β'. Ἐδόθη μὲν τῷ Ἀδὰμ πᾶσα ἡ γῆ· ἦν δὲ ἐξαιρετὸν αὐτοῦ οἰκητήριον ὁ παράδεισος. Ἐξῆν δὲ αὐτῷ καὶ ἔξω τοῦ παραδείσου βαδίζειν· ἀλλὰ τὰ ἔξω τοῦ παραδείσου οὐ τῇ οἰκίᾳ τοῦ ἀνθρώπου ἀφώριστο, ἀλλὰ τοῖς ἀλόγοις. τοῖς κτήνεσι, τοῖς τετραπόσι, τοῖς θηρίοις, τοῖς ἔρπετοις. Ἦν δὲ αὐτῷ βασιλικὸν καὶ δεσποτικὸν ἐνδιαίτημα ὁ παράδεισος. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς ἤγαγε πρὸς τὸν Ἀδὰμ τὰ ζῶα, ὡς κεχωρισμένα αὐτοῦ. Οὐ γὰρ πάντοτε παρίστανται τὰ δοῦλα τῷ δεσπότη, ἀλλ' ὅταν αὐτῶν ἡ χρῆσις. Ὁνομάσθη τὰ ζῶα, καὶ εὐθὺς ἐξεβλήθη· ἔμεινε δὲ ὁ Ἀδὰμ ἐν τῷ παραδείσῳ. Λοιπὸν ἐνταῦθα τὴν ἀκριθεῖ κατανόησιν μάθωμεν c.

Ἐπετρέπετο τοῖς ἀλόγοις καὶ προσεῖναι τῷ Ἀδὰμ, καὶ ὑποκλίνεσθαι, καὶ ὑποσαίνειν αὐτῷ· οἷόν τι λέγω· ὥσπερ ἦσαν τρεῖς ξύλων διαφοραί· ἦν γὰρ ξύλα τὰ τρέφοντα αὐτὸν εἰς τὸ ζῆν, ἦν ξύλα τὰ δοκιμάζοντα αὐτὸν εἰς τὸ εὖ ζῆν, καὶ ἦν ξύλον τὸ φυλάττον αὐτὸν εἰς τὸ ἀεὶ ζῆν· οὕτω καὶ τῶν ζώων τῶν ἀλόγων τρεῖς ἐδόθησαν αὐτῷ διαφοραί· μία εἰς βρώσιν· οὐκ αὐτῷ δὲ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ τῷ κοινῷ ἀφώριστο γένει· μία εἰς βρώσιν, ἄλλη εἰς ὑπηρεσίαν, ἄλλη εἰς φυλαγίαν· οἷον, εἰς βρώσιν τὰ νῦν νοόμενα· εἰς ὑπηρεσίαν ἔπτοι, κάμηλοι, ὄνοι, βόες, τὰ ἄλλα τὰ ὑπουργοῦντα· εἰς φυλαγίαν τὰ μιμητὰ ζῶα, αἱ φωναὶ τῶν ὀρνίθων τῶν ἀερίων αἱ παιδραὶ, αἱ καὶ τὰς ἀκοὰς θέλγουσιν. Ὅσπερ γὰρ σῶμα μετὰ [495] τὸν κάματον, ἐὰν μὴ ἀποδύσῃται τοὺς πόρους, οὐκ ἀντέχει πρὸς ἐτέρους πόρους· οὕτω

b Hic notat Savil. in marg. γρ. ὁ λόγος χωρεῖται.

c Hic notat Savil. in marg. γρ. τὴν ἀκριθεῖαν κατανόησιν. Ibid. γρ. ἐπετρέπατο. Mox γρ. ὑποκλίνεσθαι, εἰ ibidem γρ. αὐτόν.

a Sav. enni. παρ' ἄλλο μέρος.

καὶ ψυχὴ τοὺς τῆς ἀρετῆς πόνους ὑπομένουσα, ἐὰν μὴ ταῖς ἡδέαις βῆσει ψυχαγωγηθῇ, οὐκ ἀρκεῖ πρὸς τὸν τόνον τῆς ἀρετῆς. Ὅταν ἴδῃ ὁ Θεὸς κάμνουσαν ψυχὴν, ψυχαγωγεῖ αὐτὴν διὰ τῶν ἡδέων· οἷον γίνεται καὶ ἐφ' ἡμῶν. Πολλάκις γὰρ ἐξ ἀγορᾶς ἐπανελθὼν ὁ ἀνθρώπος, καὶ μυρίαὶ λύπαις περιαντληθεὶς τὴν διάνοιαν, καὶ συντυχὼν βῆσει πολλάκις βαρεῖαις, καὶ ἀφορήτοις περιπεσοὺς συμφοραῖς καὶ ζημίαις^α, ἐλθὼν εἰς τὴν οἰκίαν εὐρίσκει παιδίου ψυχαγωγίαν, καὶ τὸ σκληρὸν τῶν πόνων ἀλείφει τὸ ἀπαλὸν τῆς διανοίας. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτῷ ἀθυμοῦντι οὐ γυνὴ προσέρχεται παραμυθουμένη, ὡς ἀκαίρον ἔχουσα τὴν παραμυθίαν, οὐκ οἰκέτης τολμᾷ παραμυθίσασθαι, εἰσάγει ὁ Θεὸς τὴν ἀπλαστον εὐσιν τὴν συγγνώμης ἀξιουμένην ἐξ ὧν οὐκ οἶδε, καὶ δι' αὐτῆς ἀλείφει τὴν ἐκ τῶν πόνων κεκμηκυῖαν ψυχὴν. Οἰκέτης ἐὰν προσγελάσῃ, νομίζεται ἐπιγελαῖν τῇ ὕψει τοῦ δεσπότη· ἡ γυνὴ ἐὰν γελάσῃ, νομίζεται ὀναισθητεῖν περὶ τὴν συμφορὰν· τὸ παιδίον ἀνύποπτον ἔχει τὴν κολακείαν διὰ τὴν ἐκ τῆς φύσεως ἀκεραιότητα· καὶ πολλάκις ἂ μὴ ἴσχυσαν φίλοι συμβουλευόντες, σοφοὶ νοουθετοῦντες, ἴσχυσε παιδίον γελάσαν μόνον, λύσαι τὴν πᾶσαν συμφορὰν. Καὶ λοιπὸν ἡ ψυχὴ ἐν αὐτῇ τῇ ἀκμῇ τῆς λύπης, ὁρᾷ μὲν τὸ παιδίον, καὶ τὰς ἀρχὰς ἀνανεύει, καὶ ἀπωθεῖται τὴν ἀκαίρον ψυχαγωγίαν· ἔλκεται δὲ τῇ παραμονῇ, καὶ ὅταν πολλάκις ἐπικλίνῃ τὸ ὄμμα, ἀρπάζεται τὴν διάνοιαν· εἰτα ἀναλαβὼν τὸν παῖδα, ἀποσιθίζεται τὴν λύπην, καὶ φησι· Τοῦτόν μοι χαρίσεται ὁ Θεὸς μόνον, καὶ οὐδεὶς μοι λόγος τῶν ἄλλων.

Εἶδες πῶς καὶ ἀπὸ τῶν τυγχόντων ἐγείρει ὁ Θεὸς τῇ ψυχῇ τὴν παραμυθίαν; Ἐπεὶ οὖν μόνος ἦν ὁ Ἀδὰμ ἐν τῷ παραδείσῳ, οὐ φίλον ἔχων, οὐ γείτονα, οὐ συγγενή, εἰσῆγαγεν αὐτῷ ὁ Θεὸς τὰ ζῶα εἰς ψυχαγωγίαν αὐτοῦ· οἷον, ὥσπερ ἐστὶ σήμερον τὰ ζῶα τὰ μιμηλά, τὰ μὲν μιμούμενα σχήματα, τὰ δὲ φωνήν· οἷον, μιμεῖται τὰ σχήματα τῶν ἀνθρώπων πίθηκος, καὶ ὅσα τοιαῦτα· φωνὴν ψιττακὸς καὶ ἕτεροι στρουθοί. Εἶχεν οὖν ψυχαγωγίαν τὴν παρὰ τῶν ἀλόγων, τῶν μὲν κελαδούντων, τῶν δὲ ἄλλων ὑποσαίνοντων. Πολλῶν τοίνυν ζῴων τῶν πληρούντων αὐτῷ τὴν παραμυθίαν, ὁ ὅρις φρονιμώτατος ἦν ὑπὲρ πάντα τὰ θηρία τῆς γῆς, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή· *Ὁ δὲ ὅρις ἦν φρονιμώτατος πάντων τῶν θηρίων, ὧν ἐποίησε Κύριος ὁ Θεός.*

β'. Ἦν οὖν καὶ τῶν μιμητῶν μιμητότερος, καὶ τῶν ὑποσαίνοντων ἐγγύτερος. Μὴ πρόσχηξ τῇ νῦν βῆσει, ὅτι καὶ φεύγομεν, καὶ βδελυτόμεθα· οὐκ ἦν οὕτως ἀπ' ἀρχῆς. Φίλος ἦν ὁ ὅρις, καὶ τῶν ὑποσαίνοντων τὸν ἀνθρώπον ἐγγύτερος. Τίς οὖν αὐτὸν ἐχθρὸν ἐποίησεν; Ἡ τοῦ Θεοῦ ἀπόφασις· *Ἐπικατάρατος γὰρ σὺ ἀπὸ πάντων τῶν θηρίων.* Ἐχθραν θίῃσω ἀνὰ μέσον σου καὶ ἀνὰ μέσον τῆς γυναικός. Ἐκείνη ἡ ἐχθρα τὴν φιλίαν ἔλυσε. Φιλίαν λέγω, οὐ τὴν λογικὴν, ἀλλὰ τὴν ἀλογον γνῶσιν· ὥσπερ σήμερον ἐνδείκνυται κύων [496] φίλος σχῆμα, οὐ λόγῳ, ἀλλὰ φυσικῇ κινήσει· οὕτω καὶ ὁ ὅρις ὑπέσαινεν τὸν ἀνθρώπον. Ὡς οὖν ἔχων πολλὴν οἰκειότητα, ὡφθῇ τῷ διαβόλῳ ὡς ἐπιτήδεον ὄργανον. Ἰδὼν οὖν Ἀδὰμ χαίροντα ἐπὶ τῷ ὄρει, κάκεινον ὑποσαίνοντα, καὶ πολλὰ τῶν ἀνθρωπίνων μιμούμενον, ἐνενόησεν ὁ τῆς κακίας τεχνίτης ὅπερ οἱ δόλους πλέκοντες, διὰ τῶν ἰδίων νοθεύοντες ποιοῦσιν· οὐδεὶς γὰρ περιγίνεται διὰ τῶν ἀλλοτρίων, ἐὰν μὴ διὰ τῶν οἰκείων· καθὼς εἶπεν ὁ Σωτὴρ· *Ἐχθροὶ τῷ ἀνθρώπῳ οἱ οἰκτιροὶ αὐτοῦ.* Λαλεῖ τοί-

^α Hic notat Sav. γρ. καὶ ἀθυμίας.

^β Sav. ἰσ. χαρίσεται.

νυν διὰ τοῦ ὄρειος ἔμφρασιν παρασχὼν τῷ Ἀδὰμ Παρακαλῶ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, μὴ παρέργι προσέχειν^ε τοῖς λεγομένοις. Οὐκ ἐστὶ τὸ τυχόν ζῆμα· πολλοὶ γὰρ ζητοῦσι, πῶς ἐλάλησεν ὁ ὄρις ἄρα ἀνθρωπίνῃ φωνῇ, ἡ συρισμῷ ὄρειος, καὶ ἐνενόσεν ἡ Εὐα. Ὁ Ἀδὰμ πρὸ τῆς παραβάσεως ἐπεπλρωτο σοφίας καὶ συνέσεως καὶ προφητείας. Ἐνὸς σον ὅσῃν εἶχε σοφίαν, ὅτι ἐπήρκεσεν ἀνθρώπος εἰ διδάσκαλον μὴ λαβὼν, παρὰ μηδενὸς ἀνθρώπου διδῶν, θεῖναι ὀνόματα ὅλοις πετεινοῖς, καὶ τοῖς ζῴοι καὶ τοῖς ἐρπετοῖς θηρίοις, καὶ πᾶσιν ἀπλῶς. Ἀνζωγράφῃσεν ἐν τῇ διανοίᾳ σου τὰ εἶδη, τὰ γένη· ἱδὲ συντόμως εἶπω, τοσαῦτα ἔθηκεν ὀνόματα, δις σήμερον ἡμεῖς μετὰ τὴν πείραν δευτερώσαι οὐ δυνάμεθα. Ὅτε οὖν προσήνεγκεν ὁ Θεὸς τὰ ζῶα τῷ ἀνθρώπῳ, ὡς σοφὸς καὶ ἔχων Θεοῦ πνεῦμα, τὴν ἐκ σπουδῆς ἰδιότητα ἐδέλεπε. Προσείχεν οὖν τῷ ὄρει ὡς φρονιμώτερος, ὡς αἰσθησὶν ἔχοντι, ὡς νοοῦντι ἀπὸ νεμάτων τὰ κινήματα. Οὕτως ἔχοντος τοῦ Ἀδὰμ, ἐν νόησεν ὁ διάβολος καὶ τοῦ ὄρειος καὶ φρόνιμος, καὶ τοῦ Ἀδὰμ τὴν πρόληψιν· εἶχε γὰρ περὶ τοῦ ὄρειος ὡς συνετοῦ. Λαλεῖ οὖν δι' αὐτοῦ, ἵνα ὑπονόησῃ ὁ Ἀδὰμ ὅτι φρόνιμος ὢν ὁ ὄρις κατώρθωσε καὶ τὸ μιμησασθαι τὴν τοῦ ἀνθρώπου φωνήν. Προτέρηται τοίνυν ὁ ὄρις Οὐδαμοῦ δὲ ἡ Γραφή εἶπε τοῦτο, ὅτι ὁ διάβολος ἰ τῷ ὄρει ἐλάλησεν, ἀλλὰ καὶ Μωϋσῆς ἀπλῶς παρήλασε τὴν ἱστορίαν. Πρόσεχε, παρακαλῶ, μετὰ ἀκριθείας Παῦλος δευτέρως ὢν ἐν τῷ παραδείσῳ, οὐδ' αὐτὸς ἔλυσε τὴν λέξιν, ἀλλὰ λέγει· *Ἐμνηστευσάμην ὑμῖν ἐν ἀνδρὶ, παρθένον ἀγνήν παραστήσαι τῷ Χριστῷ. Φοβοῦμαι δὲ, μήπως ὡς ὁ ὄρις Εὐαν ἐξηπάτησεν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ· καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι ὁ διάβολος. Πιστὸς ἦν τῶν Γραφῶν φύλαξ, ὑπηρέτης Γραφῶν, παιδευτὴς Γραφῶν, ἐρμηνευτὴς Γραφῶν. Οὐκ ἐθέλησε λύσαι τὴν λέξιν, ἵνα μὴ λύσῃ τῶν Γραφῶν τὴν τάξιν, ἀλλὰ τῇ ἐννοίᾳ τὴν ἀπορίαν ἔλυσε. Φοβοῦμαι, φησὶ, μήπως ὡς ὁ ὄρις Εὐαν ἐξηπάτησεν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ, οὕτω φθάρῃ τὰ νόματα ὑμῶν.* Οὕτω· πῶς; μὴ γὰρ ἐφοβεῖτο Παῦλος, μὴ πάλιν ὁ ὄρις ἔλθῃ, καὶ ἀπατήσῃ τινάς; Ἀλλ' οὐα, φησὶν, ὅτι ὁ μὲν ὄρις οὐ φαίνεται ἐκεῖνος, ὁ δὲ ἐν ἐκείνῳ ἐνεργήσας φαίνεται. Ἀλλ' ὁ μὲν Παῦλος, ὡς πιστὸς ὑπηρέτης, καὶ τῶν ἁγίων Γραφῶν φύλαξ, ὡ [497] παρέρρεψε τὴν λέξιν, ἀλλ' ἐνέφηνεν τὴν ἐνοίαν· αὐτὸς δὲ ὁ τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νέων καὶ τῶν μελόντων Δεσπότης ἐσαφηνίσει τὴν ἀπορίαν, ἵνα μὴ τι· ἐπὶ τὸν ὄριν ἀνεγέγκῃ τὴν ἁμαρτίαν, ἀλλ' ἐπὶ τὸν ἐνεργήσαντα. Λέγει οὖν ὁ Χριστὸς τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτε εἶπον αὐτῷ, *Ἡμεῖς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐσμεν.* Εἰ ἦτε ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὰ ἔργα καὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἐποιεῖτε ἄν· νῦν δὲ ἐκ τοῦ πατρὸς ὑμῶν ἐστε τοῦ διαβόλου. Εἶπε τὸν διάβολον, καὶ εὐθέως εἰσάγει τὴν ἱστορίαν· *Ἐκεῖνος, φησὶν, ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς.* Καὶ ὁ μὲν οἰκέτης ὡς οἰκέτης ἡρμήνευσεν· ὁ δὲ Δεσπότης ὡς Δεσπότης ἐδίδαξεν· ἔδειξε τὸν φονεύσαντα τὸν Ἀδὰμ. Οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, *Φονεὺς ἦν, ἀλλ' ἀνθρωποκτόνος.* Οὐ γὰρ ἕνα ἀνέβλεπεν, ἀλλὰ ὅς ἐκείνου πάντα ἀνθρώπων. *Καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ, φησὶν, οὐχ ἔστηκεν, ὅτι ψεύστης ἐστὶ.*

γ'. Βλέπε πῶς ἡρμήνευσεν, καὶ ὅτι διάβολός ἐστι καὶ ψεύστης ἐστὶ. Καὶ πῶς ἐψεύσατο; *Εἶπεν ὁ ὄρις τῇ*

^ε Savil. in marg. γρ. ἀπλῶς προσέχειν. Paulo post idem γρ. συριμῶν.

^δ Sic Savil. in textu, in margine autem ἰσ. ἐπὶ τῷ θε, ex conjectura nempe. Hanc vero lectionem suo Martie in textu posuit Combefisius.

Cum viderit Deus fatiscientem animam, rebus iuendis recreat illam : id quod etiam apud nos fieri solet. Sæpe enim ex foro quis revertens, animo infinitis mœroribus oppresso rerum inuisarum aspectu, intolerandis calamitatibus et damnis cruciatus, domum ingressus, infantis solatium invenit, molestiamque laborum tener animus emollit. Quia enim mœrentem non adit uxor ad solatium, ejus enim consolatio tum importuna esset, famulus vero consolari non audet, inducit Deus simplicem indolem, inculcata ignorantia præditam, per ipsamque laboribus oppressum animum lenit et solatur. Famulus si arrideat, heri injuriis insultare videtur ; uxor si rideat, videtur nullo calamitatis sensu affici : infans ob innocentiam, non suspectis blandimentis emollit animum : ac sæpe quod nec amici consiliis, nec sapientes monitis efficere potuerunt, id ille ridendo potuit, nempe omnem calamitatis sensum sedare. Jamque animus in ipsa vi mœroris, videt infantem, initio respuit, depellitque importunam consolationem, ex assiduitate tamen cedit, et repetitis aspectibus animus attrahitur ; demum accepto infante, mœstitiam deponit, atque : Hunc mihi solum Deus largitur, nullaque mihi ratio reliquorum.

Animalia ad recreandum hominem apta. — Videntur quomodo ex levissimis Deus animo consolationem indat ? Quia igitur solus erat Adam in paradiso, non amicum habens, non vicinum, non cognatum, ad illum recreandum induxit illi Deus animalia ; puta, ut sunt hodieque animalia ad imitandum apta, quorum alia gestus, alia vocem imitantur ; verbi causa, imitatur simia gestus hominum ; et id genus alia : vocem psittacis aliæque aves. Habuit ergo solatium ex brutis animantibus, aliis cantillantibus, aliis blandientibus. Cum multa igitur animalia essent, quæ ipsum solari possent, serpens callidissimus erat inter omnes bestias terræ, ut ait Scriptura : *Serpens autem erat callidior cunctis bestiis, quas fecerat Dominus Deus (Gen. 3. 1).*

2. Serpens initio amicus hominis ; quomodo ille Evam alloquutus sit. — Erat igitur et imitandi et blandiendi arte cæteris superior. Ne attendas præsentis aspectui, quod nempe ipsum fugiamus et horreamus : ab initio sic non erat. Amicus erat serpens et blanditiis propinquus. Quis ergo illum inimicum fecit ? Dei sententia : *Maledictus enim tu præ omnibus bestiis. Inimicitiam ponam inter te et mulierem (Gen. 3. 14. 15).* Inimicitia illa amicitiam solvit. Amici iam dico, non quæ ratione ducatur, sed quæ brutæ animantis cognitione ; ut hodieque ostendit canis amicitia speciem, non ratione, sed naturali motu : sic et serpens blandiebatur homini. Ut ergo qui multam familiaritatem haberet, visus est diabolo esse idoneum instrumentum. Videns igitur Adamum serpente delectari, serpentem illi abbiandiri, multaque ex humanis imitari, excogitavit mali artifex, ut illi qui dolos neclunt, quique per propria cujusque adrepunt : nemo enim per extranea, sed per propria res tales conficit ; ut ait Servator : *Inimici hominis domestici ejus (Matth. 10. 36).* Loquitur ergo per serpentem fucum faciens Adamo. Rogo vestram caritatem, ne perfunctorie attendatis.

Non levis est quæstio, quomodo serpens loquutus sit, an humana voce, an serpentis sibilo, intellexitque Eva. Adam ante transgressionem plenus erat sapientia, intelligentia, ac prophetia. Cogita quanta præditus esset sapientia, qui posset unus nullo homine doctore, nomina imponere volatilibus, reptilibus, feris, uno verbo omnibus. In mente tua depinge species, genera ; utque compendio dicam, tot imposuit, quot hodie nos post experientiam non possumus recolere. Quando igitur Deus obtulit animalia homini, ille ut sapiens ac Dei spiritum habens, singulorum proprietatem videbat. Animadvertit vero serpentem solertiore esse, sensu pollere, ex nutibus motus animi percipere. Cum sic Adam se haberet, perpendit diabolus et serpentis astutiam, et Adam opinio nem : putabat enim serpentem solertem esse. Per illum ergo loquitur, ut suspicaretur Adam serpentem cum sagax esset, hoc præstitisse ut et humanam vocem imitaretur. Accedit ergo serpens. Nusquam vero hoc Scriptura dixit, diabolum nempe in serpente loquutum esse, sed et Moyses simpliciter rem gestam enarravit. Diligenter, quæso, animadvertite. Paulus qui secundus in paradiso fuit, nec ipsi dictum explicavit, sed ait : *Despondi vos uni viro virginem castam, exhibere Christo. Timeo autem, ne sicut serpens Evam seduxit in astutia sua (2. Cor. 11. 2. 3) :* nec dixit, id diabolum fecisse. Fidelis Scripturarum custos erat, Scripturarum minister, Scripturarum doctor, Scripturarum interpret. Noluit dictum solvere, ne Scripturarum ordinem solveret ; sed sententia solvit quæstionem : *Timeo, inquit, ne sicut serpens Evam seduxit in astutia sua, sic corrumpantur sensus vestri. Sic ; quomodo ? num metuebat Paulus, ne rursus serpens veniret, ac quosdam seduceret ? At, Novi, inquit, illum serpentem non apparere, sed apparet is qui in illo operatus est. Cæterum Paulus, ut fidelis minister, et sacrarum Scripturarum custos, dictum non invertit, sed sententiam indicavit : ipse vero veterum, novorum, futurorumque Dominus, quæstionem liquido solvit, ne quis peccatum in serpentem referat, sed in eum qui in ipso operatus est. Ait itaque Christus Judæis cum dicerent ei, *Nos ex Deo sumus : Si ex Deo essetis, Dei utique opera ac voluntatem ejus faceretis. Nunc vero ex patre vestro diabolo estis.* Dixit diabolum, et statim historiam inducit : *Ille, inquit, homicida erat ab initio.* Servus ut servus interpretatus est ; Dominus autem ut Dominus docuit : ostendit eum qui Adamum occiderat. Non dixit tantum interfectorem, sed homicidam. Non enim unum tantum occidit, sed per illum omnes homines. *Et in veritate, inquit, non stetit : quia mendax est (Joan. 8. 41. 42. 44).**

3. Serpens mulierem alloquens mentitus est. — Vido quomodo interpretatus est et quod sit diabolus, et quod sit mendax. Quomodo mentitus est ? *Dixit serpens mulieri : Cur præcepit vobis Deus, ut non comeditis de omni ligno (Gen. 3. 1) ?* Vidisti mendacem ? Dixerat Deus : De omni ligno comedite, de uno autem ne comedatis ; mendax ille ait : Cur dixit vobis Deus, ut de omni ligno ne comedatis ? Non mentitur

Christi vox : *Ille mendax est*. Mentitus est autem, et quidem graviter. Cum quis enim dolose aliquid molitur, aut necessitatem simulat, aut ignorantiam, ut non suspectam inducat pravitatem; ac si diceret, Non novi, nullæ sunt insidiæ: simplici animo veni, nihil scio. Nonne multorum talium fecistis periculum? an ignoramus dolo utentium opera? nonne talia consuunt, et ignorantiam prætexunt? Sic et diabolus. Cur, inquit, dixit vobis Deus? Male et perverse audiivi, ut non comederetis de omni ligno. Existimans mulier id ignorantiam esse, sermonem corrigit. Non ita, inquit, loquutus est: non dixit Deus, ut non comederemus de omni ligno; sed de omni permisit, ab uno interdixit; dixit enim nobis: Ne comedatis, ut non moriamini. Visus est dicere quod nesciebat: jam suspicio non erat, quod insidiaretur; atque illi: *Nequaquam morte moriemini* (Gen. 3. 4). En aliud mendacium. Deo namque dicente, *In quacumque die comederitis, morte moriemini*, ait diabolus: *Nequaquam moriemini*; iterum mentitus est. *Sciebat enim Deus, quia qua die comederitis, eritis sicut dii*. En tertium mendacium. Vide dolosam diaboli nequitiam. Jam præmeditatur errorem mundo disseminare. Et quia molitur, ut dixi, plures deos in orbe excitare, antevertens quadam narrationis specie, plurium deorum opinionem in auribus mulieris inseruit. Sic certe mali artifex plurium deorum cogitationem prius invexit: Deus vero præscientia sua id curavit, ut futurus error non humano ore proferretur, ne prima loquelæ humanæ vox deos commemoraret, sed vox prima serpentis, ut os omne de idolis loquens illi simile esset. Scio vos huic voci parcere, et sanctam Scripturarum mentem arripere. Nemo igitur vocis pompam attendat; sed sententiarum virtutem.

Deus non prohibuit scientiam boni; Adam ante peccatum scientiam boni habebat. — *Sciebat enim Deus, inquit, quod quacumque die comederitis, eritis sicut dii, scientes bonum et malum.* Aiunt multi, præcipueque ii, qui Deo inimicum Porphyrium sequuntur, qui adversus Christianos scripsit, multosque a divina fide abduxit; ziunt, inquam: Cur Deus scientiam boni et mali prohibuit? Esto, malum prohibuerit; cur etiam bonum? Cum ait enim: *De ligno scientiæ boni et mali ne comedatis*, prohibet, aiunt, ne sciat malum: cur etiam bonum? Semper malitia contra seipsam machinatur, inque seipsam occasiones præbet. Non prohibuit Deus scientiam boni: illam quippe habuit Adam, etiam antequam comederet. Nisi enim illam ante habuisset, quomodo cognovisset uxorem? quomodo de ejus natura dixisset, *Os ex ossibus meis, et caro de carne mea*? quomodo futura vaticinatus esset, *Hæc vocabitur mulier, quia de viro sumpta est. Propter hoc relinquet homo patrem et matrem* (Gen. 2. 23. 24), etc.? tanta sciebat, et bonum non noverat? Deum noverat, quæ sunt Dei servabat, scientiam habebat, tot nomina imposuit; quomodo scientiam boni non habuerit? Quid ergo illud est? Non prohibet Deus scientiam boni, sed vult cum boni scientia non esse scientiam mali. Impietatis sophisma solvo ex Scri-

pturis. Ait Paulus: *Non potestis calicem Domini biber et calicem dæmoniorum* (1. Cor. 10. 21). Non amb prohibuit, sed eum qui sanctus esset sanctificavit, impurum atque profanum abiecit. Ita quoque Servator: *Non potestis Deo servire et mammonæ* (Matth. 6. 24) nempe eodem tempore Deo et dæmoni servire impossibile est. Sic Deus mali cognitionem assumi vetuit ne cum boni scientia mali cognitio admisceretur.

4. *Cur lignum scientiæ boni et mali sic dictum est* — Hic jam animum adhibeamus. Cur tandem lignum scientiæ boni et mali appellatum est? Non talem naturam habuit, sed tale argumentum tulit, Scripturarum proprietatem dico. Exempli causa: fons quis piam in deserto vocatus est aqua contradictionis *Probavi te apud aquam contradictionis* (Psalm. 80. 8) Ergone huiusmodi natura aquæ erat, ut populum a contradictionem excitaret? cur ergo Moyses illa potatus, Deo non contradixit? Certe vocata est aqua contradictionis, non quod talem haberet naturam sed occasione rei quæ in illa accidit. Quia enim illi contradixit populus, ideo vocata est aqua contradictionis. Rursus vidit Jacob Deum, ut homo poterat videre, et vocavit nomen loci *Species Dei* (Gen. 32. 30). Locus speciem aut formam Dei non habebat; sed quia visio ibi contigit ipsi, ex re locum appellavit. Alius locus vocatus est *Pax Dei*. Quando Gedoni apparuit angelus Dei, ac metu percussus ille dixit: *Hen me, moriar: vidi enim angelum Dei*. Ait illi angelus: Pax tibi, ne timeas. Et ædificavit, inquit, *Gedeon altare, et vocavit ipsum Pax Dei* (Judic. 6. 22-24). Quemadmodum ergo ara, sive altare pacem non habuit, sed initæ et datæ pacis symbolum erat; ac quemadmodum aqua contradictionem non habuit, sed ex eo; quod ibi evenerat, sic appellata est: ita et lignum non scientiam habuit, sed quia quisquis peccat, in notitiam peccati venit. Id quod iterum exemplo confirmo: interdum per loca latrocinii infesta transinus; in moreque est dicere: Hæc loca tremenda sunt. An locus ipse formidinem habet? nonne potius hæc dicuntur latronum ibi versantium causa? Sic arbor illa non mortiferam scientiam habuit, sed ob habitam illie circa Adamum tragædiam, hoc consequuta nomen est. Rem autem solvo: neque enim divina Scriptura in dubio versatur. Hodie habemus altare, cujus participes sunt fideles. Num ergo domum ipsum naturalem fert salutem, an propter majestatem, quæ invocatur, pignus habes ex præsentibus, ne dubites de iis quæ præcesserunt? Illic esca letalis, hic cibus vivificans. Si hoc natura servat, non gratia, illud etiam natura occidit, non transgressionem. Ostendam tibi extra paradisum cibum alium mortiferum, idololatriam nempe. Cur recusarunt martyres carnes comedere? cur edere metuebant? an mortui essent, si comedissent? Nequaquam: sed quia idolorum mentio erat, non escam fugiebant, sed exsecrandorum invocationem. Sic nota erat arbor scientiæ boni et mali, non scientiam præbens, sed eam ex transgressionem docens. Semper enim experientia insipientem docet malam rem esse transgressionem. Rursum alia

γυναικί· τί, ὅτι εἶπεν ὑμῖν ὁ Θεὸς μὴ φαγεῖν ἀπὸ παντὸς ξύλου· Εἶδες τὸν ψεύστην; Ὁ Θεὸς εἶπεν· Ἀπὸ παντὸς ξύλου φάγεσθε, ἀπὸ δ' ἐνὸς μὴ φάγητε· ὁ ψεύστης λέγει· Διὰ τί εἶπεν ὁ Θεός, ἀπὸ παντὸς ξύλου μὴ φαγεῖν ὑμᾶς; Μὴ ψεύδεται ἡ τοῦ Χριστοῦ φωνή· Ἐκεῖνος ψεύστης ἔστιν. Ἐψεύσατο δέ, καὶ τοῦτο δεινῶς. Ὅταν γάρ τις θέλῃ κακοηθεύσασθαι πρᾶγμα, εἰς χρεῖαν· προσποιεῖται ἄγνοιαν, ἵνα ἀνυπόπτον εἰσαγάγῃ τὴν σκαιωρίαν, ἀντὶ τοῦ, Οὐκ οἶδα, φησὶν, οὐκ ἔστι κατασκευή· ἀπλοῦς ἦλθον, οὐδὲν οἶδα. Οὐκ ἐπειράθητε τοιοῦτων πολλῶν; οὐκ οἶδαμεν τῶν δολῶν τὰ ἔργα; τοιαῦτα οὐ ῥάπτουσι πράγματα, καὶ προσποιούνται ἄγνοιαν; Οὕτω καὶ ὁ διάβολος· τί ὅτι εἶπε, φησὶν, ὑμῖν ὁ Θεός; ἀντὶ τοῦ, Παρήκουσα, οὐ καλῶς ἤκουσα, μὴ φαγεῖν ὑμᾶς ἀπὸ παντὸς ξύλου.

Ἡ γυνὴ νομίσασα ἄγνοιαν εἶναι, διερθεύεται τὴν λέξιν. Οὐχ οὕτω, φησὶν, εἶπεν· οὐκ εἶπεν ὁ Θεός, μὴ φαγεῖν ἀπὸ παντὸς ξύλου, ἀλλ' ἀπὸ παντὸς μὲν ξύλου ἐπέτρυσεν, ἀπὸ δὲ ἐνὸς ἐκώλυσεν· εἶπε γὰρ ἡμῖν· Μὴ φάγητε, ἵνα μὴ ἀποθάνητε. Ἐδοξε μανθάνειν δ' οὐκ ἦδαι· λοιπὸν οὐχ ὑποπτεύετο ὡς ἐγκατάσκευος, καὶ λέγει αὐτῇ· Οὐ θανάτῳ ἀποθανείσθε. Ἴδε ἄλλο ψεύδους. Τοῦτο γὰρ Θεοῦ εἰπόντος, Ἡ ἡμετέρα φάγητε, θανάτῳ ἀποθανείσθε, λέγει ὁ διάβολος, Οὐκ ἀποθανείσθε· τοῦτο δεύτερον ἐψεύσατο. Ἥδει γάρ ὁ Θεός, φησὶν, ὅτι ἡ ἡμετέρα φάγητε, ἔσσεσθε ὡς θεοί. Ἴδε τρίτον ψεύδους. Ὅρα τὴν ἐγκατάσκευον κακίαν τοῦ διαβόλου. Ἦδη προμελετᾷ κατασπεῖραι τῷ κόσμῳ τὴν πλάνην. Καὶ ἐπειδὴ ἐμελέτησεν, ὡς προεῖπον, πολυθεῖαν γείρει τῷ κόσμῳ, προλαβὼν ὡς ἐν διηγήματι, κατέσπειρεν εἰς τὰς ἀκοὰς τῆς γυναικὸς ἔμφρασιν τοῦ εἶναι πολλοὺς Θεοὺς. Ἀλλ' ὁ μὲν τῆς κακίας τεχνίτης οὕτω προκατέσπειρε τὴν ἔννοιαν τῶν θεῶν· ὁ δὲ Θεός, προειδὼς ὡκονόμησε, τὴν πλάστην τὴν μέλλουσαν μὴ καληθῆναι ἀνθρωπίνῳ στόματι, [498] ἵνα μὴ πρώτῃ λογικῇ φωνῇ περὶ θεῶν θετέγγηται, ἀλλὰ πρώτον στόμα ὕφωσ, ἵνα πᾶν στόμα λαλοῦν περὶ εἰδώλων τῷ στόματι ἐκείνου ἀπεικάζηται. Οἶδα ὅτι καὶ τῇ φωνῇ συγγινώσκετε, καὶ τὰς ἔννοιαις τὰς ἁγίας τῶν Γραφῶν ἀρπάζετε. Μηδεὶς οὖν περὶ τὸν κόμπον τῆς φωνῆς ἀσχολεῖσθω, ἀλλὰ περὶ τὴν τῶν νοημάτων δύναμιν.

Ἥδει γάρ, φησὶν, ὁ Θεός, ὅτι ἡ ἡμετέρα φάγητε, ἔσσεσθε ὡς θεοί, γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρὸν. Λέγουσι πολλοί, καὶ μάλιστα οἱ τῷ θεοστυγεῖ Πορφυρίῳ ἀκολουθήσαντες τῷ κατὰ Χριστιανῶν συγγραψάντι καὶ τοῦ θεοῦ ὄνματος πολλοὺς ἀποστήσαντι· λέγουσι τοίνυν· Διὰ τί ὁ Θεός ἀπηγόρευσε τὴν γνῶσιν τοῦ καλοῦ καὶ πονηροῦ; Ἔστω, τὸ πονηρὸν ἀπηγόρευσε· διὰ τί καὶ τὸ καλόν; Εἰπὼν γάρ, Ἀπὸ τοῦ ξύλου τοῦ εἰδέναι καλὸν καὶ πονηρὸν μὴ φάγητε, κωλύει, φησὶν, αὐτὸν τοῦ εἰδέναι τὸ καλόν· διὰ τί καὶ τὸ ἀγαθόν; Ἀεὶ ἡ κακία καλὸν ἑαυτῆς τεχνάζεται, καὶ τὰς λαβὰς καλὸν ἑαυτῆς δίδωσιν. Οὐ τὴν γνῶσιν ἐκώλυσεν ὁ Θεός τοῦ καλοῦ· εἶχε γὰρ αὐτὴν ὁ Ἀδὰμ, καὶ πρὸ τοῦ φαγεῖν. Εἰ γὰρ μὴ εἶχε γνῶσιν, πῶς γνωρίζει τὴν γυναικα; πῶς φησὶ λογεί, Ὅστούρ ἐκ τῶν ὀστέων μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου; πῶς δὲ καὶ προφητεύει τὰ μέλλοντα, Αὕτη λεληθῆσεται γυνή, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἐλήφθη. Ἀντὶ τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πα-

τέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ τὰ λοιπά; τοσαῦτα οἶδε, καὶ οὐκ ἦδει τὸ καλόν; Τὸν Θεὸν ἦδει, τὰ τοῦ Θεοῦ ἐτήρει, γνῶσιν εἶχεν, δνόματα ἐπέθηκε τοσαῦτα· πῶς οὐκ εἶχε γνῶσιν καλοῦ; Τί οὖν ἐστίν; Οὐ τὴν γνῶσιν κωλύει ὁ Θεός τοῦ καλοῦ, ἀλλὰ θέλει μὴ εἶναι μετὰ τοῦ ἀγαθοῦ τὴν γνῶσιν τοῦ κακοῦ. Αὐτὸ δὲ τὸ σόφισμα τῆς ἀσθεσίας ἀπὸ τῶν Γραφῶν. Λέγει Παῦλος· Οὐ δύνασθε ποτήριον Κυρίου πιεῖν, καὶ ποτήριον δαιμονίων. Οὐ τὰ δύο ἐκώλυσεν, ἀλλ' ἠγάσσε μὲν τὸ ἅγιον, ἀπέρριψε δὲ τὸ ἐναγές καὶ βέθλον. Οὕτω καὶ ὁ Σωτὴρ· Οὐ δύνασθε Θεὸν δουλεύειν καὶ μαμωνᾶ· κατὰ τὸ αὐτὸ καὶ Θεὸν δουλεύειν καὶ δαίμονι ἀδύνατον. Οὕτως ὁ Θεός ἐκώλυσεν λαθεῖν γνῶσιν τοῦ πονηροῦ, ἵνα μὴ μιγῇται μετὰ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἡ γνῶσις τοῦ κακοῦ.

δ'. Λοιπὸν ἐνταῦθα προσέχωμεν. Διὰ τί δὲ ὅλως ἐκλήθη ξύλον γνῶσιν τοῦ καλοῦ καὶ πονηροῦ; Οὐ τοιαύτην εἶχε φύσιν, ἀλλὰ τοιαύτην ἤνεγκεν ὑπόθεσιν, τὸ ἰδίωμα τῶν Γραφῶν λέγω. Οἶόν τι λέγω· ἐκλήθη ἐν τῇ ἐρήμῳ μία πηγὴ ὕδατος ὕδωρ ἀντιλογίας· Ἐδοκίμασθε ἐπὶ ὕδατος ἀντιλογίας. Ἄρα τὸ ὕδωρ τοιαύτην εἶχε φύσιν, ὡς εἰς ἀντιλογίαν φέρειν τὸν λαόν; διὰ τί οὖν Μωϋσῆς πῶν οὐκ ἀντίειπε τῷ Θεῷ; Ὡςπερ οὖν ἐκλήθη τὸ ὕδωρ ἀντιλογίας ὕδωρ, οὐ φύσιν ἔχον τοιαύτην, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐπ' αὐτῷ γενομένην ὑπόθεσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖ ἀντίειπεν ὁ λαός, διὰ τοῦτο ἐκλήθη ὕδωρ ἀντιλογίας. Πάλιν εἶδεν Ἰακώβ τὸν Θεόν, ὡς ἰδεῖν ἀνθρώπῳ δυνατόν, καὶ καλεῖ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου Εἰδος Θεοῦ. Ὁ τόπος οὐκ εἶχεν εἶδος Θεοῦ, ἡ μορφήν Θεοῦ, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκεῖ αὐτῷ ἡ ὀπτασία ἐγένετο, ἐκάλυψε τὸν τόπον ἀπὸ τοῦ πράγματος. Ἄλλος τόπος ἐκλήθη Εἰρήνη Θεοῦ. Ὅτε τῷ Γεδεὼν ἐφάνη ἀγγελος, ἐφοβήθη, καὶ λέγει· Οἶμοι, οἶμοι, ἀποθανοῦμαι· [499] εἶδον γὰρ ἄγγελον Θεοῦ. Λέγει αὐτῷ ὁ ἄγγελος· Εἰρήνη σοι, μὴ φοβοῦ. Καὶ ὠκοδόμησε, φησὶ, Γεδεὼν θυσιαστήριον, καὶ ἐκέλευσεν αὐτὸν Εἰρήνη Θεοῦ. Ὡςπερ οὖν ὁ βωμὸς, ἡ τὸ θυσιαστήριον, οὐκ αὐτὸ εἰρήνην εἶχεν, ἀλλὰ τῆς γενομένης καὶ δοθείσης εἰρήνης ἦν σύμβολον· καὶ ὥςπερ τὸ ὕδωρ οὐκ εἶχεν ἀντιλογίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐπ' αὐτῷ γενομένην ὑπόθεσιν οὕτως ἐκλήθη· οὕτω καὶ τὸ ξύλον οὐ γνῶσιν εἶχεν, ἀλλ' ἐπειδὴ πᾶς ὁ ἁμαρτάνων εἰς γνῶσιν ἔρχεται ὧν ἁμαρτάνει. Οἶόν τι λέγω, πάλιν ἐν ὑποδείγματι· ἐνίοτε παρερχόμεθα οδούνοντας διὰ τόπων ληστουμένων, καὶ ἐθος τοῖς ἀνθρώποις ἔχειν, οἱ τότε οἱ δὲ οὗτοι φοβεροὶ εἰσιν. Ἄρα ὁ τόπος ἔχει φόβον; ἡ διὰ τοὺς ληστὰς λέγουσι, τοὺς σχολάζοντας ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ; Οὕτω καὶ τὸ δένδρον ἐκείνῳ οὐ φύσιν εἶχε θανατοποιοῦ γνῶσεως ἐργαστικὴν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς περὶ αὐτὸ γενομένης τῇ Ἀδὰμ τραγωδίας ἔλαβε τὸ ὄνομα. Αὐτὸ δὲ τὸ πρᾶγμα συντόμως· οὐ γὰρ ἀπορεῖ ἡ θεία Γραφή. Σήμερον ἐχομεν θυσιαστήριον, οὐ μετέχουσιν οἱ πιστοί. Ἄρα αὐτὸ τὸ δῶρον φυσικὴν ἔχει σωτηρίαν, ἡ διὰ τὴν ἐπικαλουμένην δόξαν ἔχει ἐνέχυρον ἀπὸ τῶν παρόντων, μὴ ἀμφιβάλλης περὶ τῶν προλαβόντων; Ἐκεῖ βρωμά θανατοποιοῖν, ὡς βρωμά ζωοποιόν. Εἰ τοῦτο τὸ βρωμά σώζει φύσει, καὶ οὐ χάρει· κἀκεῖνῳ τῇ φύσει ἀναίρει, καὶ οὐ παραβάσει. Δεῖξω σοι ἄλλο βρωμά ἐξω τοῦ παραδείσου θανατοποιόν, τὴν εἰδωλολατρειάν λέγω. Διὰ τί γὰρ παρητήσαντο οἱ μάρτυρες φαγεῖν κρέα; διὰ τί ἐφοβοῦντο φαγεῖν; Ἄρα, εἰ ἐφαγον, ἀπέθνησκον; Οὐδαμῶς· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπαυλώμαστο τῶν εἰδώλων ἡ μνήμη, ἐφυγον, οὐ τὴν βρωσιν, ἀλλὰ τὴν τῶν μιζῶν ἐπίκλησιν. Οὕτω γνῶσιν τὸν κακοῦ καὶ ἀγαθοῦ τὸ δένδρον, οὐ γνῶσιν παρ-

* Notat in marg. Savil. legendum esse, ἡ χρεῖαν προσποιεῖται, ἡ ἄγνοιαν, quam lectionem in textum inveniit Combeffs. Nos in Græcis nihil mutantes, illam tamen lectionem in versione Latina sequimur.

έχον, ἀλλ' ἀπὸ τῆς παραβάσεως διδάσκον αὐτόν b. 'Αεὶ γὰρ ἡ πείρα διδάσκει τὸν ἀνόητον, ὅτι κακὸν τὸ παραδῆναι. Πάλιν ἑτέρα ὁδὸς λυθῆσεται τὸ ζητούμενον, οὐχ ὡς τῶν πρώτων ἀτονούντων, ἀλλ' ὡς τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ πλουσίας οὐσης. Μὴ γάρ τις νομιζέτω τὴν ἐπαγωγὴν τῶν πολλῶν νοημάτων δι' ἀσθένειαν γίνεσθαι τῶν προλαβόντων· ἡ τοῦ Θεοῦ γὰρ χάρις πλουσία οὖσα, ἐκ τῶν ἐαυτῆς θησαυρῶν παρέχει ἡμῖν, ἐν ὧμεν ἄξιοι. Πρόσεχε τοῖνυν. Οἱ μάρτυρες παρητήσαντο βρώσιν εἰδωλοῦσιν, ὅντως φεύγοντες φαγεῖν, ὡς εἰ ἐφυγεν Ἀδὰμ τὸ δένδρον, ἐσώθη ἄν. "Οτι δὲ οὐ τὸ εἰδέναι ἀγαθὸν καὶ κακὸν, τοῦτο μισητόν, ἡ ἀλήθεια λάμπει. 'Ερωτῶν γὰρ ὁ Θεός, καὶ μὴ πράττων, οἶδεν αὐτὸ, ἡ οὐ; Τίς τολμᾷ εἰπεῖν ὅτι οὐκ οἶδεν; Οὐ γὰρ ἐστιν ἡ γνῶσις, πράξις. Ἄρα Παῦλος ὁ λέγων, *Φεύγετε τὴν πορνείαν*, οὐκ ᾔδει τί ἦν ἡ πορνεία; ὁ φεύγων μοιχείαν, οὐκ ᾔδει τί ἦν ἡ μοιχεία; Ἀλλ' οὐ κατέκρινεν αὐτὸν ἡ γνῶσις. Αὐτὸς δὲ ὁ Θεός οἶδεν ἡμῶν ὅλας τὰς πράξεις, ἀριθμῶν καὶ λέγων. *Ἐκ τῆς καρδίας ἐξέρχονται λογισμοὶ πονηροὶ, φόνοι, μοιχεῖαι, ἐπιπορεύσεις, ἀσελγείαι, φθόνοι, πλεονεξίαι. Ταῦτά ἐστι τὰ κοινούντι τὸν ἄνθρωπον*. Ταῦτα [500] ἀγνοῶν λέγει, ἡ εἰδὼς ὁ Θεός καὶ ὁ Ἀπόστολος; Οὐχ ὑβρίζει οὖν ἡ γνῶσις τὸν Ἀδὰμ. Ἐβλάψεν οὐχ ἡ γνῶσις, ἀλλ' ἡ παράβασις. Θέλω δὲ ἐρωτῆσαι αὐτόν, πόσον ἔμαθε παρὰ τοῦ ξύλου καλόν, ἡ κακόν; Μετὰ τὴν βρώσιν ἔγνω τί ἐστι φόνος; Οὐδεὶς οὐδέπω ἦν ὁ κολάζων· οὐ μοιχεία ἐγινώσκετο· οὐδέπω γὰρ ἦσαν γάμοι· οὐ πορνεία, οὐκ ἀρπαγὴ ἦν· οὐδέπω γὰρ ἦν πλούσιος καὶ πένης· οὐ συκοφαντεῖται καὶ ψευδομαρτυρεῖται. Ποῖον οὖν ἔγνω κακόν, ἡ τοῦτο μόνον, ὅτι καλὸν ἦν τὸ ὑπακούσαι Θεῷ, κακὸν δὲ τὸ παρακοῦσαι Θεῷ; Λέγω δὲ κοινὸν καὶ περιφερόμενον ῥῆμα, καὶ μὴ τις αὐτοῦ ὡς τολμηροῦ καταγνῶν. Εἰώθαμεν λέγειν τοῖς ἀμαρτάνουσιν, ἀπειλοῦντες αὐτοῖς ἐπιστροφῆν· Ποιῶ σε μαθεῖν ἐπιστροφῆν. Ἄρα γνῶσιν λέγει τὴν μάθησιν; Τὸ οὖν γνωστὸν ἀπὸ τῆς πείρας τῶν συμφορῶν. Ἐπαίξουσεν αὐτὸν γυνῶναι, πόσοις κακοῖς συνεξέυχθη παραβάς.

c. Πρόσεχε τοῖνυν μετὰ ἀκριθείας. Εἰ γὰρ καὶ εἴρηται πρῶτον, ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις ἔλκει τὸν λόγον. Ὁ δεδωκώς τὰ πάντα Θεὸς ἀόρατος ἦν· ὁ λαβὼν παρὰ τοῦ Θεοῦ τὰ πάντα ὁρώμενος ἦν. Ὁ λαβὼν ἐφαίνετο, ὁ δεδωκώς οὐκ ἐφαίνετο. Μόνος ἦν ὁ ἄνθρωπος· τὰ ἄλογα περὶ αὐτόν. Κατὰ κεφαλῆς οὐδένα εἶχεν. Ἐθῆκεν αὐτῷ ὁ Θεός νόμον, τὸ δένδρον εἰς ὑπόμνησιν ἐν μέσῳ, ἵνα μὴ λάθῃ λαβὼν τὴν δεσποτείαν. Οἶον, περιήει τρυγῶν τοὺς καρποὺς μετὰ τῆς γυναικός. Ἐπλησίαζε τῷ δένδρῳ· ἔλεγε, Μὴ ἀφώμεθα τοῦ δένδρου τούτου· περὶ γὰρ αὐτοῦ παρηγγεῖλεν ὁ Θεός. Καὶ ἦν τὸ ὁρώμενον ὑπόμνησις τοῦ ἀόρατου· οἶα γίνετα· καὶ νῦν. Ἐνόησον πόσοι εἰσὶν ἄρχοντες ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν. Καὶ ἐπειδὴ βασιλεὺς πᾶσιν οὐ πάρεστι, δεῖ παραστήναι τὸν χαρακτῆρα τοῦ βασιλέως ἐν δικαστηρίοις, ἐν ἀγοραῖς, ἐν συλλόγοις, ἐν θεάτροις. Ἐν παντὶ οὖν τόπῳ, ἐν ᾧ πράττει ἄρχων, δεῖ παρῆναι, ἵνα βεβαιῶται τὰ γινόμενα. Ὁ βασιλεὺς μὲν οὖν παρῆναι πανταχοῦ, ὡς ἄνθρωπος, οὐ δύναται· Θεὸν δὲ πάλιν φαίνεσθαι, ὡς Θεὸν, ἀνθρώποις, ἀδύνατον. Δέδωκε τὸ δένδρον χαρακτῆρα τῆς βασιλείας, ὑπόμνησιν φέρων

b Sav. conj. αὐτὴν, quod recepit Combefis.

τῷ Ἀδὰμ, ὅτι πάντων ἔλαβε τὴν δεσποτείαν. Γινώσκει τὸν δεδωκῆτα τὴν ἐξουσίαν. Καὶ ἵνα μάθῃς πῶς ὑπέμνησκεν αὐτοὺς τὸ δένδρον· ὅτε ὁ ὄψις ἠθέλησεν ἀπατῆσαι τὴν γυναῖκα, εἶπεν αὐτῇ· *Διὰ τί εἶπεν ὁ Θεός μὴ φαγεῖν ὑμᾶς ἀπὸ παντὸς ξύλου;* Ἡ γυνὴ οὐκ ἐπελανθάνετο τοῦ νόμου, ἀλλὰ καὶ διορθοῦται τὴν ἀγνοίαν, καὶ φησιν· Οὐκ εἶπεν ὁ Θεός οὕτως, ἀλλ' ἀπὸ παντὸς ξύλου φαγώμεθα· ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τούτου, εἶπεν ὁ Θεός, μὴ φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, μηδὲ ἄψασθε αὐτοῦ. Βλέπε τὴν ἀκριθείαν. Ὁ Θεός οὐκ εἶπε· Μὴ ἀΐρησθε. Οὐδὲ γὰρ ἔφερε κίνδυνον τὸ ἀψασθαι· ἀλλ' ἐκεῖνοι σύνεσιν ἔχοντες θεῖκην, τῶν λοιπῶν ἀπολαύοντες, ὥρισαν παρ' ἑαυτοῖς· [501] Εἶπεν ὁ Θεός, Μὴ γεύσησθε τοῦ δένδρου· ἡμεῖς δὲ μηδὲ ἀψόμεθα. Τοσοῦτον ἔμαλε τῇ γυναικὶ τηρῆσαι τοῦ Θεοῦ τὴν ἐντολήν. Ἦν οὖν τὸ δένδρον ἐν μέσῳ κείμενον, εἰς ὃ ἠπάτησεν αὐτούς. Ξένον ἄκουε πρᾶγμα. Ἐχρήσατο ὄργανῳ πρὸς τὴν ἀπάτην, πρᾶγματι ἐμπεφυτευμένῳ τῷ ἀνθρώπῳ. Ὁ γὰρ Θεός πλάττων τὸν ἄνθρωπον, μετὰ τῆς ἄλλης γνώσεως ἐνέθηκεν αὐτῷ καὶ πόθον Θεοῦ. Ἐπεὶ οὖν εἶδεν ἐν αὐτοῖς τὸν πυρὸς τοῦ πόθου, λέγει· *Γενήσεσθε ὡς θεοί*. Νῦν, ὡς ἄνθρωποι, οὐ δύνασθε εἶναι πάντοτε μετὰ Θεοῦ. Ἐάν γένησθε ὡς θεοί, πάντοτε μέλλετε εἶναι μετ' αὐτοῦ. Οὐ γὰρ εἶπεν αὐτοῖς· Ἐάν φάγητε, γίνεσθε πολέμιοι τοῦ Θεοῦ. Ἐπιθυμία οὖν τῆς ἰσοθείας ἀπατᾷ τὴν γυναῖκα, κάκεῖνη τὸν ἄνδρα οὐκ ἀπατᾷ, ἀλλὰ πείθει. Καὶ μαρτυρεῖ Παῦλος λέγων· *Ἀδὰμ οὐκ ἠπατήθη*. Καὶ διὰ τί κατεκρίθη; Ὅρα τὸ δεινόν. Ἡ γυνὴ ἀπατηθεῖσα ἔφαγε· πείθει μετὰ τὸ φαγεῖν καὶ τὸν ἄνδρα, ἵνα μὴ μόνῃ διατραπῇ· καὶ ἔπεισεν, οὐκ ἠπάτησεν· οἷον γίνετα· καὶ νῦν πολλὰ κίς. Οἶδεν ἄνθρωπος τὴν πίστιν, ἀγαπᾷ τὸν νόμον, ζητοῖ τὴν ὀρθοδοξίαν, καὶ πείθεται τῇ γυναικὶ, μὴ δεῖξαι τὸν ζῆλον, οὐκ ἀγνοῶν τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ πειθόμενος τῇ συμβίῳ. Πολλοὶ γὰρ ἐνόμισαν, ὅτι ἀγνοῶν ὁ Ἀδὰμ ἔλαβε παρὰ τῆς γυναικός, οὐκ εἰδὼς πόθεν ἤγαγε τὸν καρπόν. Ἀλλ' οὐκ ἔχει ἀπολογία· ὁ γὰρ Θεός ἐλέγχει, λέγων αὐτῷ· *Οτι ἤκουσας τῆς φωνῆς τῆς γυναικὸς σου*. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐπειδὴ ἔλαβες παρὰ τῆς γυναικὸς σου· καὶ μὴν ἠδύνατο εἰπεῖν, Ἦγνούουν, οὐκ ᾔδειν πόθεν ἤνεγκε τὸν καρπόν. Τὸ ἐγκλημα τοῦ ἀνδρός, οὐχ ὅτι ἠπατήθη, ἀλλ' ὅτι ἐδωλεσθη. Ἐλθόμεν λοιπὸν ἐπὶ τὸ δικαστήριον· ἴδωμεν τὰ ὑπομνήματα τὰ πρῶτα τὰ ἐπὶ τῆς ἁγίας ἐκείνης καὶ ἀδεκάστου δικῆς καὶ φιλανθρώπου γινόμενα, τὰ γραφέντα γράμμασιν ἀθανάτοις, ὧν τὴν μνήμην καὶ τὴν δψιν καὶ τὴν φαιδρότητα οὐδὲ πᾶς ὁ αἰὼν λύσαι δύναται. Πρόσεχε λοιπόν. *Ἦκουσε, φησὶν, ὁ Ἀδὰμ τῆς φωνῆς Κυρίου περιπατοῦντος τὸ δειλινόν ἐν τῷ παραδείσῳ*. Ἀπὸ τοῦ φόβου ᾔσθετο, καὶ ἀπὸ τῆς συνηθείας. Καὶ ἀπὸ τοῦ κτύπου εἶχε θεὸς φαίνεσθαι; Ἐφαίνετο οὐχ ὡς ἦν, ἀλλ' ὡς ἠθεύετο. Εὐλόγητος ὁ Θεός τῶν ἁγίων, ὅτι τὸ δειλινὸν τότε τὸν Ἀδὰμ ἐπεσκέψατο, καὶ νῦν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὸ δειλινόν. Καὶ γὰρ κατ' ἐκείνας τὰς ὥρας ὑπέμεινε ὁ Σωτὴρ τὸ πάθος, καθ' ἃς διετέλεσεν ὁ Ἀδὰμ ἀπὸ τοῦ φαγεῖν ἕως τῆς παραβάσεως· καὶ τῆς κρίσεως, ἀπὸ ἑκτῆς ὥρας ἕως ἐνάτης. Ἐκτῇ ὥρᾳ ἔφαγε· καὶ νῦν γὰρ φύσεως μετὰ τὴν ἑκτην ἀπεκρύβη. Τὸ δειλινόν

* Sic exemplaria: verum hæc lectio ferri nequit. Combefisius ex conjectura substituit ἕως τῆς παρακρίσεως. Sic sensus quadrabit. At vox παράκρσις insulens ommisio est, neque placet.

via quæstio solvetur, non quod prima non satis sint, sed quod Dei gratia dives sit. Ne quis enim putet rationum additamenta ob priorum imbecillitatem afferri: nam Dei gratia, dives cum sit, ex thesauris suis nobis dona profert, si tamen digni simus. Attende igitur. Martyres recusarunt idolis immolatorum cibum: eo modo cibum huiusmodi fugientes, quo si effugisset Adam lignum, salutem consequuturus erat. Quod autem scire bonum et malum, non odio dignum sit, vere liquidum est. Deus enim interrogans, et non faciens, an rem novit, necne? Quis ausit dicere eum non nosse? Non enim cognitio, ipsa actio est. Num Paulus, qui dicebat, *Fugite fornicationem* (1. Cor. 6. 18), ignorabat quid esset fornicatio? cavendo adulterium, nesciebat quid esset adulterium? Verum non ideo reus, quod nosset. Quin ipse Deus novit actus omnes nostros, ipsos enumerans ac dicens: *De corde exeunt cogitationes malæ, cædes, adulteria, perjuria, impudicitia, invidia, rapina. Hæc sunt quæ coinquant hominem* (Matth. 15. 19. 20). Hæcine ignorans aut sciens dicit Deus, dicit Apostolus? Non ergo scientia Adamo dedecori est. Nocuit illi, non cognitio, sed transgressio. Velim autem ab illo querere, quid ex ligno didicerit, bonumne an malum. An post esum novit quid esset homicidium? Nemo hactenus erat qui puniret; adulterium nesciebatur, cum nondum essent nuptiæ: non fornicatio, non rapina erat; nondum enim erant dives vel pauper: non sycophantiæ, non falsa testimonia. Quod igitur aliud malum sciebat, nisi hoc solum, bonum nempe esse Deo obsequi, malum ipsi non obedire? Rem dico quæ vulgi ore circumfertur, ne quis me audaciæ incuset. Solemus dicere peccantibus, comminantes ut convertantur: Faciam ut discas resipiscantiam. Ergone qui sic loquitur, hanc disciplinam dicit esse scientiam? Scientia igitur ex calamitatum experientia procedit. Docuit eum ut disceret, quot malis se per transgressionem implicuisset.

5. Animum igitur diligenter adhibe. Quamquam enim prius diximus, argumenti ratio eo orationem deducit. Omnium largitor Deus invisibilis erat; qui a Deo omnia acceperat, sub aspectum cadebat. Qui acceperat, oculis patebat; qui dederat, non apparebat. Solus erat homo: bruta animantia circa illum erant. Neminem habebat oppositum. Imposuit Deus legem, arborem in medio, quæ commonefaceret, ne sub dominatu se positum esse oblivisceretur. Verbi gratia, circuibat fructus decerpens cum uxore. Accedebat ad arborem: dicebat, Ne hanc arborem tangamus; de illa namque præceptum dedit Deus. Eratque id quod videbatur, ejus qui invisibilis erat monumentum; id quod etiam nunc accidit. Cogita quam multi per universum orbem præfecti sint. Quia autem Imperator non omnibus adest, necesse est Imperatoris effigiem in tribunalibus, in foris, in cætibz, in theatris exhiberi. In omni ergo loco, in quo negotia tractat præfectus effigiem esse oportet, ut quæ sunt auctoritatem habeant. Imperator quidem, utpote homo, ubique præsens esse non potest: Deus

vero rursus, ut Deus est, nullo modo potest ab hominibus videri. Dedit arborem imperii characterem, qui Adamum commonefaceret, accepisse se omnium dominatum. Agnosce eum qui tibi potestatem dedit. Et ut discas quomodo arbor ipsos commonefaceret, cum serpens mulierem decipere voluit, dixit illi: *Cur dixit vobis Deus ne comederetis ex omni ligno* (Gen. 3. 2)? Mulier non oblita erat legis, imo etiam ignorantiam corrigit, et ait: Non ita dixit Deus, sed ex omni ligno comedimus; de hoc autem ligno dixit Deus, ne comederetis ex illo, neque tangatis ipsum. Vide accurationem. Deus non dixit: Ne tangatis. Nullum quippe erat in tactu periculum: sed illi, qui divina præditi prudentia erant, reliquis fruentes, id apud se statuerunt: Dixit Deus ne de arbore gustemus; nos ne tangamus quidem. Tanta mulieri cura erat servandi Dei præceptum. Erat igitur arbor in medio posita, qua serpens seduxit eos. Rem audi stupendam. Usus instrumento est ad fraudem, nempe homini insita. Deus enim hominem formans, cum reliqua scientia, etiam desiderium Dei indiderat. Cum igitur in illis desiderii flammam videret, ait: *Eritis sicut dii*. Nunc, homines, non potestis semper cum Deo esse. Si fueritis sicut dii, semper cum illo futuri estis. Neque enim dixit illis: Si comederitis, Dei hostes eritis. Desiderium ergo æqualitatis cum Deo mulierem decipit: illaque virum non decipit, sed illi suadet. Id testificatur Paulus dicens: *Adam seductus non est* (1. Tim. 2. 14). Cur autem damnatus est? Vide mali gravitatem. Mulier seducta comedit; postquam comederat, viro suadet, ne sola perverteretur: suasit, non decepit; ut jam sæpe fieri solet. Novit vir fidem, amat legem, studio plenus est orthodoxæ religionis, moremque gerit uxori, ne studium ostendat, non ignorans veritatem, sed conjugii obtemperans. Multi namque putarunt, ignorantem Adamum accepisse ab uxore, cum nesciret unde fructum tulisset. At nulla ipsi excusatio superest: Deus enim coarguit, cum ait: *Quia audisti vocem uxoris tuæ* (Gen. 3. 17). Non dixit, Quia accepisti ab uxore tua: nam potuisset dicere, Ignorabam, nesciebam unde afferret. Viri crimen est, non quod deceptus, sed quod inescatus sit. Jam ad iudicium veniamus: videamus instrumenta prima, quæ in sancto illo, incorrupto et clementi foro allata sunt, descripta literis immortalibus, quarum memoriam, conspectum, conspicuitatem nullum ævum delere poterit. Jam anidmadverte. *Audit, inquit, Adam vocem Domini deambulantis ad vespem in paradiso* (Gen. 3. 8). A strepitu sensit, et a consuetudine. Ergone a strepitu potuit Deus apparere? Apparebat non ut erat, sed ut volebat. Benedictus sanctorum Deus, quod ad vespem tunc Adamum visitaverit, et nunc in cruce ad vespem. Illis quippe horis Christus passionem sustinuit, quas egit Adam, ex quo comederat, donec latebras quæreret, ac iudicium subiret, a sexta usque ad nonam horam. Sexta hora comedit: hæc enim naturæ regula est; post sextam abscondit se. Ad vespem Deus ad ipsum venit. Desideravit Adamus fieri deus; rem impossi-

ibilem desideravit: ejus Christus desiderium implevit. Desiderasti id esse, quod non potuisti: desidero ego fieri homo, et possum: ejus errori vicem contrarium Deus retulit. Desiderasti quæ supra te erant, assumo ego quæ infra me sunt. Æqualitatem cum Deo concupivisti: æqualis homini fio. Ideo ait Paulus: *Et habitu inventus ut homo* (Philipp. 2. 7). Desiderasti esse Deus, neque ideo indignatus sum: volo enim te æqualitatem cum Deo concupiscere; sed ideo indignatus sum, quod præter Domini sententiam eam dignitatem rapere volueris. Voluisti deus fieri, nec potuisti; homo fio, et quod impossibile erat, possibile reddo. Quod autem ex desiderio ad hoc accederet, ipse testificatur his verbis: cum ipse pascha ederet, ipse alens cum iis qui alebantur, cum mensa apposita illi esset, qui alit universum orbem, inquit apostolis: *Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum* (Luc. 22. 15). Num illam cum Deo æqualitatem invidi tibi? Tu mea usurpare voluisti, cum non posses; ego tua assumo, quod sane possum. Animum adhibe. Descendit ad vesperam, et dicit: *Adam, ubi es* (Gen. 3. 9)?

6. Hæc affinia sunt: unius enim Dei sunt et hæc et illa. Numquid enim alius ad passionem venit, alius descendit in paradysum? Abscondit se, sensit, postquam comederat. *Aperi sunt enim eorum oculi, et cognoverunt se nudos esse* (Gen. 3. 7). Quia diabolus dixerat, *Qua die comederitis, aperientur oculi vestri*: ecce, inquit, vera dixit satanas. Paulo convenit dicere: *Non enim ejus consilia ignoramus* (2. Cor. 2. 11). Norunt sancti diaboli machinas. Vide malitiam. Unde norat diabolus, fore ut, postquam comedissent, aperirentur eorum oculi? num cæci erant? Dicit Scriptura, antequam illi comederent de arbore: *Vidit mulier arborem. Non ergo cæca erat. Vidit, inquit, mulier arborem, quod aspectu pulchra esset* (Gen. 3. 6). Primo vidit, deinde comedit. Quomodo igitur aperti sunt eorum oculi? Attende, quæso; hic enim quæstio sita est. Diabolus de numero eorum erat, qui lapsi seu transgressi fuerant; noveratque quid passus esset post transgressionem, quidque alii transgressores paterentur. Communis autem omnibus est hæc passio. Nam hodieque cum peccamus, velut cæci peccamus: post peccatum tunc videmus quid fecerimus. Verbi causa, si quis accusetur, Cur hoc fecisti? is necessitatem prætextit: Vere non videbam quid facerem; non quod cæcus esset, sed quod inter peccandum ratio obtenebretur, dum totus actui incumberet, in ipso autem opere excæcatur. Postea vero in conscientia videt quid fecerit. Exempli causa: ingreditur quis domum ut furetur, ut cæcus intrat; non cogitat de illo, qui obviam futurus est, de eo qui apprehendet, non de judicium metu, de impendente periculo: a morbo namque animi excæcatus est. Cum ingressus fuerit, cum abripuerit, cum furatus egressus fuerit, nemine præsentem, metu repletur, sentit quid fecerit, anxiosque cogitat, si perquisito futura sit, deprehensuros esse quis facinus perpetrarit. Quæ inter agendum non secum reputabat, post rem gestam cogitat.

Verbi gratia, qui mœchatur, in alienumque torum se injicit, intrat, nec cogitat esse leges, tribunalia, accusatores, gladios acutos: at re peracta, timet, suspectos habet servum, ancillam, vicinum, cognatum, quæque inter agendum non cogitabat, advertit postea. Rursus admonet quis alium ut absteineat a malis, si morem non gesserit, solet ei dicere: Sæpius dixi ei, et non audivit; non quod non audierit, sed quod non obtemperarit. Tum infligendo plagas ait: Doceo te ut audias; non quod auditum illi tribuat, sed quod plaga emendet præoccupatum animum, et ad meliorem frugem reducat. Sic et propheta: *Disciplina Domini aperit mihi aures* (Isai. 50. 5). Quia ergo diabolus exciderat (non enim argumenti oblitus sum), noverat ubi erat, postquam excidit, tuncque in sensum facinoris sui venit. Didicerat ergo ex iis quorum periculum fecerat, atque, *Si comederitis, aperientur oculi vestri*; nempe, ut mei aperti sunt: ex quo peccavi, novi quid passus sim, novi quid amiserim. *Deinde comederunt, et aperti sunt oculi eorum, et viderunt quod nudi essent*. Ante enim nudi erant et non erubescabant. Exuerant immortalitatem, sublata erat stola gloriæ, nudatum corpus fuerat, et lutum deinceps erat. Statim scaturit inventum artium. Ars prima Adami sartoria fuit. Ante omnem artem sumpsit fluvieæ folia, et consuit. Quis docuit? quis monstravit? Semel a Deo solertiam acceperat, imago erat Dei, et de scientia dubitas? Cum tecum reputaveris, unde primum homo aratrum fecerit, quis lignum aptare, et in medio ferrum inserere et adstringere docuerit, jugum bobus imponere; unde mulier texendæ telæ artem invenerit, sumendi vellus, lavandi, pectendi, nendi, copulata tenuandi, rursusque nectendi: unde hoc? Quis phrygioniam phrygiones docuit? Stat textorium instrumentum, unum est quod mittitur: non manus efficit, sed ratio operatur, ratio formas absolvit. Artifex manus non injicit, artisque ratio vestimentum format, et in figuris, quæ oculis percipiuntur, excitatur artificis voluntas. Jam phrygio non movet manus, et formas excitat. Si autem audieris, Deum operari, putasne ipsum movere manum ut operetur? et si omnem artem omneque inventum exquisieris, dixerisque, Quomodo hoc et illud inveuerunt? recordatus primæ vocis qua dictum fuit, *Faciamus hominem ad imaginem nostram*, habes quæstionis solutionem. Dei imago est, et non intelligit? Dei imago est, et non imitatur Dominum? *Consuit folia ficus*.

7. *Contra eos qui dicebant paradysum in cælo esse.* — Erubescant qui allegorice interpretantes dicunt, paradysum in cælo et spiritualem esse. In cælo quid facit ficus? Verum sit in cælo paradysus: flumina unde exeunt? nonne ex terra? Si paradysus sursum est, haud dubie flumina de supernis fluunt. Num dicit Scriptura: Fluvius descendit ex Edem? At vile sophisma. Irrident nos illi allegoriarum auctores. *Induit eos, inquit, Deus tunicas pelliceas* (Gen. 3. 21). Num boves et oves mactavit, aperuitque coriarii officinam, ac coriarii artem egit? Respondemus nos. totum animal produxit nullo congressu, nulla copu-

ἦλθε πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός. Ἐπεθύμησεν Ἀδὰμ γενέσθαι ἑεός· ἀδυνάτων δὲ ἐπεθύμησεν· ἔλυσεν αὐτοῦ ὁ Χριστὸς τὴν ἐπιθυμίαν. [502] Ἐπεθύμησας οὐ γενέσθαι, δὲ οὐκ ἠδύνω· ἐπιθυμῶ ἐγὼ γενέσθαι ἄνθρωπος, δὲ δύναμαι· ἀντεσῆκωσεν γὰρ αὐτοῦ ὁ Θεὸς τῇ ἀπάτῃ. Ἐπεθύμησας τῶν ὑπὲρ σέ, λαμβάνω τὰ ὑπ' ἐμέ. Ἰσοθεΐας ἐπεθύμησας· ἰσάνθρωπος γίνομαι. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος λέγει· *Καὶ σχήματι εὐρεθείς ὡς ἄνθρωπος*. Ἐπεθύμησας γενέσθαι θεός, καὶ οὐκ ἠδυνήθη· γίνομαι ἄνθρωπος, καὶ τὸ ἀδύνατον δυνατόν ποιῶ. Ὅτι δὲ ἐπιθυμῶν ἦλθε πρὸς τοῦ, μαρτυρεῖ αὐτὸς λέγων· ὅτε τὸ πάσχα ἡσθιεν ὁ τρέφων μετὰ τῶν τρεφόμενων, καὶ τράπεζα προέκειτο τῷ τρέφοντι πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανόν, λέγει τοῖς ἀποστόλοις· *Ἐπιθυμία ἐπεθύμησι φαγεῖν τὸ πάσχα π' ὑπο μὲθ' ὑμῶν*. Μὴ γὰρ ἐδάσκηνά σου τῇ ἰσοθειᾷ; Σὺ τὰ ἐμὰ ἠθέλησας ἀρπάσαι, μὴ δυνάμενος· ἐγὼ τὰ σὰ λαμβάνω, δυνάμενος. Πρόσχε. Κατῆλθε τὸ δειλινόν, καὶ λέγει· *Ἀδὰμ, ποῦ εἶ,*

ζ'. Ἀδελφὰ ἐκεῖνα καὶ ταῦτα· ἐνὸς γὰρ Θεοῦ καί· καί· καὶ ταῦτα. Μὴ γὰρ ἄλλος ἦλθεν ἐπὶ τὸ πάθος, ἀλλ' ὁ κατελθὼν ἐν τῷ παραδείσῳ; Ἐκρύβη, ἥ· ὥστε μετὰ τὸ φαγεῖν. *Διηγοίχθησαν γὰρ αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί*, φησὶ, καὶ *ἔγνωσαν ὅτι γυμνοὶ ἦσαν*. Ἐπειδὴ ὁ διάβολος εἶπεν, *Ἡ ἂν ἡμέρα φάγητε, διαποίχθησονται ὑμῶν οἱ ὀφθαλμοί*. Ἰδε, φησὶν, ἠλθθευσεν ὁ Στανᾶς. Παῦλῳ πρέπει λέγειν· *Οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ ροήματα ἀγνοοῦμεν*. Οὐ· ὅτι οἱ ἄγιοι τὰς μηχανὰς τοῦ διαβόλου. Ὅρα καί· πῶθεν ἦδει ὁ διάβολος, ὅτι μετὰ τὸ φαγεῖν ἀνοίγονται αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί; μὴ γὰρ τυφλοὶ ἦσαν; Λέγει ἡ Γραφή, πρὶν φαγεῖν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ δένδρου, *Εἶδε*, φησὶν, ἡ *γυνὴ τὸ δένδρον*. Οὐκοῦν οὐκ ἦν τυφλή. *Εἶδε*, φησὶν, ἡ *γυνὴ τὸ δένδρον, ὅτι ὥραϊον εἰς ὄρασιν*. Πρῶτον εἶδε, καὶ τότε ἔφαγε. Πῶς οὖν ἠνοίχθησαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί; Πρόσχε, παρακλῶ· ἐν· αὐτῷ ἐστὶ τὸ ζητούμενον. Ὁ διάβολος ἀπὸ ἐκ· πτωσεως ἦν, τουτέστι, ἀπὸ παραδόσεως· καὶ ἦδει τί ἐπαθεν ὁ παραδίας, καὶ τί πάσχουσιν οἱ παραβαίνοντες. Κοινὸν δὲ ἐστὶ τὸ πάθος πάντων. Καὶ γὰρ σήμερον, ὅταν ἁμαρτάνωμεν, οὐ τυφλοὶ ἁμαρτάνομεν· καὶ ὅταν ἁμαρτήσωμεν, τότε ὁρῶμεν τί ἐποίησαμεν. Οἶον, ὥσπερ εἰ τις ἐγκαλεῖται, διὰ τί τότε ἐποίησας, προφασίζεται ἀνάγκην· Ἀληθῶς οὐκ ἔβλεπον τί ἐποιοῦν· οὐκ ὡς τυφλὸς ὢν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ὁ λογισμὸς πηροῦνται, ὅλος γινόμενος τοῦ πρᾶξαι, καὶ τυφλοῦται ἐν τῷ πράττειν. Βλέπει μετὰ ταῦτα τῇ συνειδήσει τί πεποίηκε. Λέγω δὲ ὡς ἐν ὑποθέσει· εἰσέρχεται τις ληστεῦσαι ἐπὶ οἰκίας, καὶ εἰσέρχεται ὡς τυφλός· οὐ λογίζεται τὸν ἀπαντῶντα, τὸν κρατοῦντα, τὸν φόβον τῶν δικαστῶν, τὸν ἐπηρητημένον κίνδυνον· τετύφλωται γὰρ ὑπὸ τῆς νόσου. Ὅταν εἰσέλθῃ, ὅταν λάβῃ, ὅταν κλέψας ἐξέλθῃ, μηδὲν παρόντος, φόβου πληροῦται, αἰσθάνεται τί ἐποίησε, καὶ λογίζεται ὅτι, ἐν ζητηθῇ, νοοῦσι τὸ πρᾶγμα τίνος ἐστὶν ἔργον. [503] Καὶ ἂ μὴ ἐλογίσαστο πράττων, λογίζεται μετὰ τὸ πρᾶξαι. Οἶον, ὁ μοιχεύων, καὶ ἐπιβρίπτων ἑαυτὸν ἀλλοτρίῳ πυρὶ, εἰσέρχεται, καὶ οὐ λογίζεται ὅτι νόμοι εἰσι, δικαστήρια, κατηγορίαι· ξίφη ἠκονημένα· ἀλλ' ὅταν πράξῃ, δειλὴ, ὑποπεῦσι παῖδα, παιδίσκην, γείτονα, συγγενή· καὶ ἂ μὴ ἔβλεπεν ἐν τῷ πράττειν,

βλέπει μετὰ τὸ πρᾶξαι. Πάλιν παραινέει τις τινὲ ἀπ· ἔχεσθαι κακῶν· κἂν ἀπειθῆς ἦ, ἡ συνθήκη τούτῳ λέγει· Πολλὰκις αὐτῷ εἶπον, καὶ οὐκ ἤκουσεν· οὐκ ὅτι οὐκ ἤκουσεν· Ἐπειτα ἐπαγαγὼν αὐτῷ πληγὰς, λέγει· Διδάσκω σε ἀκούειν· οὐκ ὅτι ἀκοῇ αὐτῷ δίδωσιν, ἀλλ' ὅτι ἡ πληγὴ διορθοῦται τὴν πρόληψιν, καὶ εἰς σύνεσιν αὐτὸν φέρει. Οὕτω καὶ ὁ προφήτης· *Ἡ παιδεία Κυρίου ἀνοίγει μου τὰ ὦτα*. Ἐπεὶ οὖν ἐξ· ἔπεσεν ὁ διάβολος (οὐ γὰρ ἐπιλέλησμαι τῆς ὑποθέσεως), ἦδει ποῦ ἦν μετὰ τὸ ἐκπεσεῖν, καὶ τότε εἰς αἰσθησιν ἦλθεν ὡς ἐποίησεν. Ἐμαθεν οὖν ἐξ ὧν ἐπαθε, καὶ λέγει, *Ἐὰν φάγητε, ἀνοήσονται ὑμῶν οἱ ὀφθαλμοί*· τουτέστιν, ὡς καὶ οἱ ἐμοί· οἶδα, ἀφ' οὗ παρίστην, τί ἐπαθον· ἔγνων τί ἐπαθον, ἔγνων τίνος ἀπέτυχον. *Εἶτα ἔφαγον, καὶ διηγοίχθησαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί, καὶ εἶδον ὅτι γυμνοὶ ἦσαν*. Πρὸ γὰρ τούτου ἦσαν γυμνοί, καὶ οὐκ ἠσχύνοντο. Ἀπεδύσαντο τὴν ἀθανασίαν, περιτρεῖθη ἡ στολὴ τῆς δόξης, ἐγυμνώθη τὸ σῶμα, καὶ ἦν πηλὸς λοιπός. Εὐθὺς βρῆε ἡ ἐπίνοια τῶν τεχνῶν. Πρώτῃ τέχνῃ τοῦ Ἀδὰμ ραπτική. Πρὸ πάσης τέχνης ἔλαβε τὰ φύλλα τῆς συκῆς, καὶ ἔρράψα. Τί; ὁ διδάσκει; τίς ὁ παιδεύσας; Ἐλαβεν ἅπασι παρὰ Θεοῦ σύνεσιν, εἰκὼν ἦν Θεοῦ, καὶ ἀμφι· δάλλει; περὶ τὴν γνώσιν; Ὅταν ἐννοήσῃς κατὰ σεαυ· τόν, πῶθεν ἄνθρωπος ἀροτρον πρῶτον ἐποίησε, τίς ὑπέδειξε ποιῆσαι ξύλον, καὶ μεσολαβῆσαι σιδήρον, καὶ σφίγξαι, καὶ ζεύγην ἐπιθεῖναι τοῖς βουσί· πῶθεν γυνὴ εὔρε τέχνην ἰατρον, λαβεῖν πόκον, πλύναι, ξᾶναι, νῆσαι, τὸ συνημμένον λεπτύναι, καὶ πάλιν σχισθὲν συνάψαι· πῶθεν τοῦτο; Τίς ἐδίδαξε τοὺς ποι· κιλτὰς τὴν ποικιλικτὴν; Ἔστρεκεν ἰσθὺς, ἐν τῷ παρα· πεμπόμενον, οὐ χεῖρ ἐργάζομένη, ἀλλ' ὁ λόγος ἐργά· ζεται, λόγος μορφὰς ἀποτελεῖ. Οὐκ ἐπιβάλλει χεῖρας ὁ τεχνίτης, καὶ ὁ λόγος τῆς τέχνης μορφοῖ τὸ ἱμάτιον, καὶ ἐν ὁρωμένοις σχήμασιν ἐγείρεται τὸ βούλημα τοῦ τεχνίτου. Εἶτα ὁ ποικιλτὴς οὐ κινεῖ χεῖρα, καὶ ἐγείρει μορφὰς. Καὶ ἐὰν ἀκούσῃς, ὅτι Θεὸς ἐργάζεται, νομι· ζεις ὅτι χεῖρα κινῶν ἐργάζεται; Καὶ ἐὰν ζητήσῃς πᾶσαν τέχνην, καὶ πᾶσαν ἐπίνοιαν, καὶ εἴπη, πῶς ἐνόησαν τότε ἡ τότε; μνημονεύσε τῆς πρώτης φωνῆς τῆς λεγούσης, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν*, ἴσχεις τῆς ἀπορίας τὴν λύσιν. Εἰκὼν Θεοῦ, καὶ οὐ νοεῖ; εἰκὼν Θεοῦ, καὶ οὐ μιμεῖται τὸν Δεσπό· την; *Ἐρράψας φύλλα συκῆς*.

ζ'. Αἰσχυνέσθωσαν οἱ ἀλληγοροῦντες, ὅτι ὁ παρά· δεισος ἐν οὐρανῷ ἐστὶ, καὶ πνευματικὸς ἐστιν. Ἐν οὐρανῷ συκὴ τί ποιεῖ; Ἀλλ' ἔστω ὁ παράδεισος ἐν οὐρανῷ· [504] οἱ ποταμοὶ πῶθεν ἐξέρχονται; οὐκ ἀπὸ γῆς; Εἰ ὁ παράδεισος ἄνω, δῆλον ὅτι καὶ οἱ ποταμοὶ ἀνωθεν ῥέουσι. Μὴ γὰρ εἶπεν ἡ Γραφή· Ποταμὸς κατ· ἐρχεται ἐξ Ἐδέμ; Ἀλλὰ τὸ σόφισμα· Γελῶσιν ἡμεῖς οἱ ἀλληγορηταί. Ἐνέδυσεν γὰρ αὐτοὺς ὁ Θεός, φησὶ, *χιτῶνας δερματίνους*. Ἄρα μὴ βόας ἢ πρόβατα ἔθυσεν, καὶ βυρσεῖον ἦνοιξε, καὶ τέχνην βυρσεῶς ἀπε· τέλεσε; Λέγομεν ἡμεῖς, ὅλον τὸ ζῶον παρήγαγεν ἄνευ συμπλοκῆς, ἄνευ συζυγίας. Τὸ μὴ ὄν ἐποίησε, καὶ μέρος τοῦ ὄντος ποιεῖν οὐκ ἠδύνατο; Λοιπὸν φιλοτι· μούνται· ἀλλ' οὐδέποτε Θεὸς ποιεῖ μέρος ζώου, οὐδὲν ἀτελὲς ποιεῖ ὁ Θεός. Ἀκούει δέρμα, καὶ ζητεῖ πῶθεν. Οὐκοῦν ἀκούω κατὰ αἶμα ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ζητῶ πῶθεν

• Hic, post οὐκ ὅτι οὐκ ἤκουσεν, desideratur haud dubie ἀλλ' ὅτι οὐκ ὑπήκουσεν, vel quid simile.
• Combellis. dedit ἀλλὰ ἰδε τὸ σόγισμα.

μετάβαλε τὸν Νεῖλον εἰς αἷμα, ποῖα ἔθυσσε ζῶα. Ὁ ποταμὸς γέγονεν αἷμα, καὶ οὐδὲν ἐτύθη ζῶον· δέρματα δύο γέγονε, καὶ ζητεῖ ἀπὸ ποίων ζῶων ἐγένετο. Ἀλλὰ κάκει ἐκτὸς ζῶου δέρμα. Πρότεχε τῇ ἀκολουθίᾳ, εἰ καὶ ἡ φωνὴ ἔκαμε, καὶ ἡμεῖς. Ἀλλ' ἵνα μὴ ἀκρωτηριασθῇ ὁ λόγος, ὀλίγα ἔρεμα εἰρηκῶς καταπαύσω τὸν λόγον. *Ἐρράψῃς φύλλα συκῆς*. Εἶθε ταύτην τὴν τέχνην ἔμαθον αἰρετικοί! Ἀδὰμ παραβάς ῥάπτειν ἔμαθεν· αἰρετικοὶ ἐκτραπέντες σχίζειν ἔμαθον. Ἀδὰμ παραβάς ἔρραψεν, ἵνα σκεπάσῃ τὸ ἀσχημον· αἰρετικοὶ πιστεύσαντες [ἰ. ἀπιστήσαντες] σχίζουσιν, ἵνα γυμνώσῃσι τὰ ἅγια. Πολλάκις ἀκούομεν τὰ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, καὶ θαυμάζομεν ὅτι στρατιῶται ἔλαβον τοῦ Χριστοῦ τὰ ἱμάτια, καὶ ἐμερίσαντο, καὶ εὐθέως ἡμῶν ἡ διάνοια λέγει· Πολλὴ ἡ τοῦ Θεοῦ μακροθυμία, μὴ κατελθεῖν κεραυνὸν, μὴ κατελθεῖν ῥομφαίαν. Ἀλλ' ὑβρίζετο ὁ Ἅγιος, καὶ αἱ βέβηλοι χεῖρες οὐκ ἐκόπησαν; Θαυμάζεις ὅτι ἐτόλμησαν ἐκεῖνοι οἱ στρατιῶται μερίσασθαι τὰ ἱμάτια; Θαύμασον ὅτι οὕτωι διέβρῃσαν τὸ ἱμάτιον τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ στρατιῶται εἶδον τὸν χιτῶνα τοῦ Χριστοῦ ἄρραφον, ἐκ τῶν ἄνω ὤσαντὸν δι' ὅλου, καὶ ἐφείσαντο τοῦ ἱματίου· αἰρετικοὶ δὲ τὴν ἐσθῆτα τοῦ Χριστοῦ, τὴν στολὴν τῆς Ἐκκλησίας ἐσχισαν, ἐμερίσαντο, κατέτεμον. Ἀλλ' ἐπὶ τὸ προκειμενὸν ἐπανέλθωμεν. *Ἐρράψῃς φύλλα συκῆς*. Ἦκουσαν τοῦ Θεοῦ περιπατοῦντος, ὡς ἐνι· ἀκούσαι· ἤκουσαν, καὶ ἐκρύβθησαν. Εὐγνώμων ἡ φύσις· κἀν μυριάκις ὤμεν ἀμαρτωλοὶ, συνειδήσεις ἡμῶν ἐλευθερά ἐστίν. Ἐνίοτε τὸ πρόσωπον ἀναισχυντεῖ· καὶ ἡ συνειδήσις ἐλέγχει. Ἐνίοτε ἡ γλῶττα· τί γὰρ ἥμαρτον; καὶ συνειδήσις ἐλέγχει ἔσωθεν. Ἀπλούστατοι ἦσαν καὶ ἀκέρατοι οἱ περὶ τὸν Ἀδὰμ, ὡμολογοῦν μετὰ ἐλευθερίας. Ὁ Θεός· *φησι*· *Ποῦ εἶ*; Πολλοὶ εὐσεβῶς ἐθεώρησαν· δεῖ δὲ προσέχειν τῇ ἀκριθείᾳ. Καὶ γὰρ καὶ τὰ ἐκείνων δέχομαι, ἐπειδὴ εὐσεβῇ· καὶ ταῦτα λέγω, ἐπειδὴ ἀληθῇ. *Ἀδὰμ, ποῦ εἶ*; Πόθεν; ποῦ κατῆλθες; ἀπὸ ποίας δόξης ἐξέπεσες; Ἀληθῶς δέχομαι τὴν ἔννοιαν ὡς εὐσεβῇ. Ἐχει γὰρ καὶ τὸ εὐπρόσωπον, καὶ τὸ συμπαθές. Ἀλλὰ ζητῶ τὴν ἀκολουθίαν. *Ἀδὰμ, ποῦ εἶ*; ἐρωτᾷ ὁ Θεός. Ἦδει, ὡς πλάστης, τοῦ πλάσματος τὴν φύσιν, ὅτι πᾶς ὁ ἀμαρτήσας, ἀπαρῥήσιαστος, καὶ ὅτι τοῖς ἀμαρτάνουσι ῥάπτεται τὰ στόματα. Προσέοχεν, ὅτι διὰ τὸ μὴ ἔχειν παρῥήσιαν ἔφυγε. Δούλος τότε μάλιστα ἀγωνιστῇ, ὅταν αἰσθῇται ὅτι ἔμαθεν ὁ δεσπότης αὐτοῦ τὸ γενόμενον· ἔως δὲ ἀγνοεῖ ὁ [505] δεσπότης, ἑαυτὸν παραμυθεῖται ὡς δυνάμενος λαθεῖν. Ὁ Ἀδὰμ ἔφυγεν ὡς γνωσθεῖς· ὁ Θεὸς προσεποιεῖτο ἀγνοίαν, ἵνα τὸν φόβον αὐτοῦ καταλύσῃ· ὡς λέγομεν ἡμεῖς περὶ φίλου· Ἐποίησα ἔμαυτὸν εἰς τὸν μὴ εἰδῶτα, ἵνα μὴ λυπήσω αὐτόν. Πολλάκις γὰρ γίνεται παρ' ἡμῖν ταῦτα. Εἰ δὲ παρ' ἡμῖν τοιαῦτα γίνεται, πολλῶ μᾶλλον παρὰ Θεῷ τῷ φιλανθρώπῳ. *Ἀδὰμ, ποῦ εἶ*; ἀντὶ τοῦ, οὐκ οἶδα. Εἶτα τοῦ Θεοῦ προσποιουμένου ἀγνοίαν, ἡ εὐγνώμων καὶ ἐλευθερά ψυχὴ οὐκ ἐκρυψε· *Τῆς φωτῆς σου ἤκουσα, καὶ ἐφοβήθην, ὅτι γυμνός εἰμι, καὶ ἐκρύβην*. Διὰ τί ἐφοβήθης; διὰ τί ἐκρύβης; Ἐφοβήθην διὰ τὴν παραβάσιν· ἐκρύβην διὰ τὴν γύμνωσιν. Ἀληθῶς ἐστι κλαῦσαι ἐπὶ τῇ φωνῇ τοῦ παραβάτος. *Τῆς φωτῆς σου ἤκουσα*, ἐκείνης τῆς ποθομένης, ἐκείνης τῆς πάντα μοι χαρισαμένης, ἐκείνης τῆς ἀγαθῆς μοι χαρισαμένης καὶ πραγματευσαμένης. *Ἰκονσα τῆς φωτῆς σου*. Ἐνενόησα ποῖας φωτῆς

κατέπτυσσα, ποῖας φωνῆς κατεφρόνησα· καὶ ἐφοβήθην τοιοῦτον Δεσπότην ἐντολὴν παραβάς· καὶ ἐκρύβην ὅτι γυμνός εἰμι. Εἶτα ὁ Θεὸς ἐπιμένει τῇ προτροπῇ· *Τίς σοι εἶπεν ὅτι γυμνός εἶ, εἰ μὴ ἀπὸ τοῦ λου, οὐ ἐνετειλάμην σοι τούτου μόνου μὴ γεῖν, ἀπ' αὐτοῦ ἔφαγες*; ἀντὶ τοῦ, Εἰ μὴ πᾶν ἐκείνο ἐποίησας, ὃ ἐκώλυσα. Ὅρα πῶς ἐρωτᾷ ἀγνοῶν· Εἰ μὴ ἐξ ἐκείνου τοῦ δένδρου, οὐ ἐνετει μὴν σοι μὴ φαγεῖν, ἔφαγες. Καὶ βλέπε τοῦ Θεοῦ φιλάνθρωπον. *Τίς σοι εἶπε*; Διὰ τοῦτο μακρύνει ὀμιλίαν, ἵνα λύσῃ τὸν φόβον, καὶ ἐγείρῃ παρῥησίαν· Ἐνενόει γὰρ ὁ Ἀδὰμ πῶς οὐδὲν σκληρόν, οἱ ἀπότομον, οὐχ ὕβρις, οὐ πληγαί. Ἐχεις διδάσκα τὴν συνήθειαν. Δούλος ἀμαρτήσας ἐάν προσέλθῃ δεσπότην, ἀπὸ τῆς πρώτης φωνῆς ἡ θάρσος, ἡ φόλαμβάνει. Ἐάν ἀρξῇται ἀγανακτεῖν, καὶ κλέπαι καὶ δόλιον ὀνομάζειν καὶ μυρίων θανάτων ἀξίον παραλύεται· ἐάν ἀκούσῃ αὐτοῦ ὀνειδίζοντος, Ἄθι τι ἐγένετό σοι τοῦτο; διὰ τί ἥμαρτες; εὐθέως ὀδιδάσκει, καὶ θαρρεῖ τέως· οὐ γὰρ ὡς δεσπότης· λέγει, ἀλλ' ὡς διδάσκαλος νοουθετεῖ. Οὕτω καὶ ὁ Θεός· *Τίς σοι εἶπεν ὅτι γυμνός εἶ, εἰ μὴ ἀπὸ τοῦ λου οὐ ἐνετειλάμην σοι μὴ φαγεῖν, ἀπ' αὐτοῦ ἔφαγες*; Μὴ γὰρ πολλὰ ἐκώλυσα; Ἐν μόνον ἐκώλυσα, καὶ τοῦτο οὐ μισῶν, ἀλλὰ προνοῶν. *Τίς εἶπεν ὅτι γυμνός εἶ*; Οὐδὲν ἀναισχυντον εἶπεν, ἡδύν· ἀλλὰ τί; Ἡ γυνή, ἥν ἔδωκάς μοι, αἱ μοι ἔδωκε, καὶ ἔφαγον· ἀντὶ τοῦ, Ἡ δοθείσα πρὸς βοήθειαν. Ἦκουσα γὰρ ὅτι ἐπλάσθην ἐξ ἐκείνης δὲ οὐδέποτε, λέγοντος· *Ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθόν κατ' αὐτόν*. Ἡν ἔδωκάς μοι, αὕτη μοι ἔδωκεν. Οὐκ εἶπεν, Ἠπάτησεν, οὐκ, Ἐψεύσατο· Αὐτὸς μοι ἔδωκε καὶ ἔφαγον.

ἡ. Εἶτα φησιν ὁ Θεός· Καὶ ἐχρῆν σε γυναικὶ πισπαι, καὶ μὴ ἐμοί; καὶ ἀξιοπιοτότερα ἡ γυνὴ ὅπ ἐμέ; Ἐγὼ τὰ ἀγαθὰ δέδωκα, πράγμασι σε ἐτίμη· ἐκείνη ῥήμασιν ἐδεδάσσε. Καὶ βλέπε· ὥσπερ δικστής ἐάν δέξηται ἀπολογίαν τοῦ δικαζομένου, καὶ μὴκέτι ἐξετάσῃ αὐτόν, ἀλλὰ μεταβῇ ἐπὶ τὸν ἄλλο εὐθέως θαρρεῖ, καὶ λέγει· Τέως ἐγὼ ἐξετάσθην· οὐ καὶ ὁ Θεὸς μεταβαίνει ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ, ἵνα λύσῃ αὐτὸν [506] φόβον, καὶ λέγει τῇ γυναικὶ· *Τι τοῦ ἐποίησας*; Λέγει ἐκείνη· Ὁ ὄφεις ἡπάτησέ με καὶ ἔφαγον. Ἐπειδὴ ὁλως ἀληθῆς εἶπεν, οὐκ ὑβρίζῃς ἀληθείας τὴν ἀπολογίαν, ἀλλὰ καταλιμπάνει αὐτὴν ἀνεξέταστον. Οὐκ εἶπε· Καὶ ἐπιστεύθη ἐκείνη ἡ γυνὴ ὁ ὄφεις, ὑπὲρ ἐμέ; Ἐπηγγελάτο ἰσοθείαν, καὶ προσξένησε θάνατον. Ἀλλ' οὐ κρίνει εὐθέως, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς ἀσθενεστέρου σκεύους ἐφείσατο, καὶ χωρὶ ἐπὶ τὸν ὄφιν, ἵνα πείσῃ κάκεινον κάκεινην, ὅτι ἐπὶ τὸν αἴτιον χωρεῖ, καὶ φησιν· Ὅτι τοῦτο ἐποίησας· Εἶδες θαυμαστὸν κριτὴν; Τοὺς ἀπατηθέντας ἐρωτᾷ τὸν ἀπατησαντα οὐκ ἐρωτᾷ. Οὐ λέγει αὐτῷ, τί ἐποίησας; ἀλλ', Ἐπειδὴ τοῦτο ἐποίησας. Κατὰ ταύτην τὴν εἰκόνα Δαυὶδ λέγει, οὐκ ἀναστήσονται ἀσεβεῖς ἐν κρίσει· οὐχ ὅτι οὐκ ἐγείρονται, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐξετάζονται. Ἐπειδὴ τοῦτο ἐποίησας, ἐπικατάματος σὺ ἀπὸ πάντων τῶν θηρίων τῆς γῆς. Ἐπὶ τῷ στήθει καὶ τῇ κοιλίᾳ πο-

la. Quod non erat fecit, non partem ejus facere poterit? Instant: at nunquam Deus partem animalis facit, nihil imperfectum facit Deus. Audit pellem, et querit unde. Audio et ego sanguinem in Ægypto, et quero, unde mutavit Nilum in sanguinem, quæ animalia mactavit. Fluvius in sanguinem mutatur, et nullum mactatum est animal; pelles duæ fuerunt, et querit ex quibus animalibus detractæ pelles fuerint. Verum illic sine animalis pellis. Attende seriem, quamquam vox laborat, et nos ipsi. At ne mutila sit oratio, paucis lenius prolatis, finem dicendi faciam. *Consuit folia ficus.* Utinam hæretici hanc artem didicissent! Adam prævaricatus consuere didicit: hæretici perversi scindere didicerunt. Adam transgressus consuit, ut verenda tegetet; hæretici fidem negantes scindunt, ut sancta nudent. Sæpe audimus quæ in cruce contigerunt, miramurque sumpsisse milites vestimenta Christi, et divisisse, statimque mente dicimus: Magna Dei patientia, quod non immiserit fulmen, quod non strinxerit gladium. Sed contumeliis afficiebatur Sanctus, et profanæ manus non absceindebantur? Miraris quod milites ausi sint vestimenta dividere? Mirare quod hi vestimentum Ecclesiæ disciderint. Certe milites visa Christi tunica inconsutiles, a summo contexta per totum (Joan. 19. 23), vesti pepercerunt; hæretici vero Christi vestem, Ecclesiæ indumentum sciderunt, diviserunt, dissecarunt. Sed ad propositum revertamur. *Consuit folia ficus.* Audierunt Deum ambulantes, nempe ut audire licet, et se absconderunt (Gen. 3. 7. 8). Proba est natura: etsi sexcentis peccatis simus obnoxii, conscientia nostra libera est. Interdum frons impudens est, et conscientia arguit. Interdum lingua ait: Quid enim peccavi? et conscientia intus reprehendit. Simplicissimus et sincerus erat Adam: libere confitebatur. Deus ait: *Ubi es?* Multi pie locum intellexerunt: oportet tamen accurate inspicere. Illorum sensa admitto utpote pia; et hæc dico quod vera sint. *Adam, ubi es?* Unde? quo descendisti? ex qua gloria excidisti? Admitto hanc expositionem ut piam. Habet enim et veri speciem, et miserantis effectum. At seriem quero. *Adam, ubi es?* Interrogat Deus. Noverrat, ut opifex, opificii naturam quod quisquis peccaverit, fiduciam amittat, quodque consuatur peccantium ora. Animadvertat ideo fugisse, quod fiducia careret. Servus tum maxime anxius est, cum senserit herum peractæ rei gnarum esse: quamdiu ignorat herus, seipsum consolatur, ut qui latere possit. Adam fugebat ut deprehensus: Deus ignorantiam simulabat, ut metum ejus solveret; ut nos dicimus de amico: Ignorare me simulavi, ne illi molestiam crearem. Hæc enim sæpe apud nos contingunt. Quod si apud nos hæc accidunt, multo magis apud Deum clementissimum. *Adam, ubi es?* ac si diceret, Nescio. Tum Deo se nescire simulante, probus liberque animus non celavit: *Vocem tuam audiui et timui, eo quod nudus essem, et me abscondi* (Gen. 3. 10). Cur timuisti? cur te abscondisti? Timui ob transgressionem: me abscondi ob nuditatem. Vere transgresso-

ris vox lacrymas movet. *Vocem tuam audiui*, illam desiderabilem, illam quæ mihi omnia largita est, illam quæ mihi bona contulit et operata est. *Audiui vocem tuam.* Cogitavi qualem vocem respui, quam vocem despexi: et timui, talis Domini mandatum transgressus, et me abscondi, eo quod nudus sim. Exinde Deus monere pergit: *Quis indicavit tibi quod nudus esses, nisi quod ex ligno de quo solo præceperam tibi ne comederes, comedisti* (Gen. 3. 11)? hoc est, Nisi plane hoc fecisses, quod prohibueram? Vide quomodo sciscitatur ac si nesciret: Nisi quod ex illa arbore, de qua præceperam tibi ne comederes, comedisti? At vide Dei benignitatem. *Quis indicavit tibi?* Ideo colloquium producit, ut metum solvat, et fiduciam excitet. Cogitabat enim Adam nihil ibi durum, nihil asperum esse, non contumeliam, non plagas. Habes magistræ consuetudinem. Servus qui peccavit, si herum adeat, a prima voce aut fiduciam aut metum assumit. Si ille indignari cœperit, furemque illum, fraudulentum, milleque mortibus dignum appellavit, animo deficit; sin illum exprobrantem audiat, Miser, cur hoc fecisti? cur peccasti? statim resumpto animo confidit: neque enim ut herus punit, sed ut magister monet. Sic Deus: *Quis dixit tibi quod nudus esses, nisi quod de ligno, de quo præceperam tibi ne comederes, comedisti?* Num multa prohibui? Unum prohibui, idque non tui odio, sed quod tibi prospicerem. *Quis tibi indicavit, quod nudus esses?* Nihil impudenter respondit: non dixit, Nesciebam. Quid ergo? *Mulier, quam dedisti mihi, hæc dedit mihi, et comedi* (Gen. 3. 12): ac si diceret, Quæ data mihi erat, ut adjuvaret. Audiui enim cum formatus essem, et illa nondum esset, dicentem: *Faciamus illi adiutorem similem ei* (Gen. 2. 13). *Hæc quam dedisti mihi, dedit mihi.* Non dixit, Decepit, non, Mentita est: *Hæc mihi dedit, et comedi.*

8. Tum Deus: Oportebat te uxori credere, non mihi? num fide dignior me mulier? Ego bona tribui, ego te rebus ipsis honoravi: illa verbis inescavit. Et vide: ut iudex accepta excusatione rei, si non ultra examinaverit illum, sed transierit ad alium, statim reus cum fiducia dicit, Interim ego examen subii: sic et Deus ab Adam transit, ut ejus metum solvat, et mulieri dicit, *Cur hoc fecisti? Quæ respondit: Serpens seduxit me, et comedi* (Gen. 3. 13). Quia vera dixit, veram Deus defensionem non vituperat, sed sine ulteriori examine relinquit eam. Non dixit: Ergone ille, scilicet serpens, me fide dignior habitus est? Promisit æqualitatem cum Deo, et mortem procuravit. Verum non statim judicat, sed ei ut infirmiori vasi magis pepercit; serpentemque adivit, ut et viro et mulieri persuaderet, se auctorem adiuturum esse; atque, *Quia hoc fecisti.* Viden' mirum iudicem? Deceptos interrogat, deceptorem secus. Non ei dicit, Quid fecisti? sed, *Quia hoc fecisti.* Eodem modo David dicit, *Non resurgent impii in iudicio* (Psal. 1. 5); non quia non resurgent, sed quia non examinabuntur. *Quia hoc fecisti.* Inflicta serpenti poena, eorum quos seduxerat poenas leviores effecit. Nisi, iu-

quit, Deus omnia illi adscripsisset, non sine examine sententiam tulisset. *Quia hoc fecisti, maledictus es super omnes bestias terræ. Super pectus tuum et ventrem gradieris* (Gen. 3. 14). *Quia hoc fecisti* : quia corde cepisti, ac ventri ut cibum gustaret suasisti, *Super pectus et ventrem gradieris*. Non quod ante pedibus sit usus, decernit Deus ut super ventrem gradiatur, sed quia erectus mulierem alloquutus erat. Non enim poterat alio modo cum Eva colloquium miscere. Alloquendi formam, qua Evam seduxerat, gradiendi super pectus poena castigat, et a constituto incedendi modo ejicit. Etsi enim sine pedibus a principio formatus erat, at agilibus quibusdam convolutionibus erectus, extenso pectore quasi equitabat. Unde etiam nunc serpens iratus sæpe seipsum erigit, et in circumulum convolutus currit : progressus autem quantum satis est, ut antiqui gressus refricet memoriam, rursum ex sententiæ lege prosternitur. *Et terram comedes cunctis diebus vitæ tuæ. Inimicitias ponam inter te et mulierem* (Gen. 3. 15). Quid sibi vult, *Terram comedes* ? Id quod Adamum fore procurasti, hoc ipsum comede. Auditorus enim ille est : *Terra es, et in terram reverteris. Inimicitias ponam inter te et mulierem* (Gen. 3. 19). Quia simulata amicitia seduxisti, tamquam inimicus ejiceris. Sermo isto in legem transiit. Attende igitur : *Terram comedes cunctis diebus vitæ tuæ*. Vide : non dicit serpenti, Terra tibi cibus erit : non enim serpentes terram semper comedunt, sed carnibus etiam aluntur et fructibus, semina mandunt, et herbas captant. Hoc autem dicit : Absumes terram, in illa reptans.

Si diabolus decepit, cur serpenti maledicatur. — Verum aiunt quidam : Si diabolus decepit, cur serpens maledictionem excipit ? Invisibilem dæmonem invisibili plaga afficit ; visibile instrumentum visibili supplicio subjicit. Quare ? Sicut Deus invisibilis cum sit, visibile monumentum dedit arborem : sic diabolus, invisibilis cum sit, homines per serpentem alloquitur. Subjicit ergo Deus serpentem maledictioni, ut si cui diabolus mali quidpiam fecerit, serpentem quem videt repentem, recordetur olim erectum fuisse, cogitetque, si nequitiae minister sic plectitur, ejus auctor quanta patiat ? Animadvertite igitur. Huic rei affinitia in Evangelio deprehendis. Quemadmodum enim in visibili serpente loquentem una cum eo qui videbatur condemnavit, sic et in Evangelio cum dæmones Christum rogarent, ne mitterentur in abyssum, dicerentque, *Permite nobis in porcos ingredi* (Luc. 8. 31. 32) : permisit ingredi, ut invisibiles illos cum visibilibus corporibus submergeret. *Terram comedes. Inimicitias ponam inter te et mulierem*. Amicitiam in odium mutavit, et sermo in legem versus est. Alias quippe bestias student homines cicures reddere : serpentem vero si quis viderit, statim concitatur. Manet quippe decretum : *Inimicitias ponam inter te. Etiam si domi viderit, necare cupit*. Si in via viderit, furore ad occidendum fertur. Stimulat eum vetus sententia. Si sexcentas plagas serpenti intulerit, videatque caput non vulneratum, statim monet : Caput ser-

pentis non percussisti, caput feri ; quoniam I dicit : *Ipse observabit caput tuum, et tu observabis calcaneum*. Quid hoc sibi vult ? Non dicit, Faciat homo a cæteris tuis membris ferendis abstinere solumque caput cædat. Utitur enim homo plagi omnia serpentis membra, ut ubicumque percussus totum ulciscatur. Id porro quod a Domino serpentis dictum est, *Tu observabis calcaneum ejus*, non significat, ipsi concessum esse ut calcaneum adorat invadit enim quandoque serpens dormientes, v trem non raro occupat, immitit venenum, manum ac reliquis membris morsus infligit, atque in quorum membrum incidat, illud damno afficit ; verum sententiæ mens talis est : Non ultra, inquit, serpente libere hominibus insidiabitur ; sed intus manens talis hominum terrore afficeris, ut in cavernis latitans vix ex foraminibus formidolosus respiciens, hominum transitus tantum observes, ut citra periculum ex illo homo autem, inquit, libere ambulabit, caput tuum foraminibus observans, tamquam inimici latitant non amici specie loquentis.

9. Sed quia tempus urget, orationem compleam. Interrogavit eam quæ decreta fuerat : transit ad deceptorem. Sententia a radice orsa est, nempe a ductore. Deinde ad deceptam venit et minas intent. Prima vox ad serpentem dicta fuit, *Maledictus. dixit Deus mulieri : Multiplicans multiplicabo dolores tuos et gemitus tuos* (Gen. 3. 16). Non maledicit, pariat, quia jam prius benedixerat : nam cum formavit eos, ait : *Et benedixit eos Deus dicens, Crescite multiplicamini, et replete terram* (Gen. 1. 28). Di vero Paulus, *Sine pœnitentia sunt dona Dei* (Rom. 1. 29). Non ergo maledicit quos benedixerat : sed qui stupendum remedium vulneri adhibet, dolores gemitum. Genus sententiæ est, quæ percutiat, et delicti solutionem promittat. *Multiplicans, inquit multiplicabo dolores tuos, et gemitum tuum*. Pœnitenti remedia. Animum adhibe. Quemadmodum medici eodem remedio mordent et leniunt ; itemque ferrum eadem sectione eodemque dolore salutem præstat sic Deus peccanti mulieri duo dat pœnitentiæ vaticinium : dolorem et gemitum. Quid juvat dolor et tristitia. Audi Paulum dicentem : *Quæ secundum Deum est tristitia pœnitentiam in salutem stabilem operatur* (2. Cor. 7. 10). Et quid operatur gemitus ? Audi Isaiam : *Cum aversus ingemueris, tunc salvus eris* (Isai. 30. 15). *Multiplicans multiplicabo tristitias tuas et gemitum tuum*. Tristitia exteriorem vultum deformat ac tristem reddit. *Corde latente floret vultus ; cum vero in tristitia versatur, mæstus est* (Prov. 15. 31). Quia oculus a borem viderat, æqualitatemque cum Deo mente cogitaverat, dat Deus cordi gemitum, vultuique tristitiam ut per ea quæ peccaverat puniatur, utque supplicium imo salus ipsa, mulieri suadeat, Deum non irrita fecisse priorem benedictionem. Nam cum dixisset *Replete terram, ait, In dolore paries filios*. Partum non tollo : semel enim benedixi ; sed paries in laboribus in perturbationibus. Gravissima hæc tristitia. Id est statum Servator : *Mulier, cum parit, tristitiam ha-*

ρεῖσιν. Ἐπειδὴ τοῦτο ἐποίησας· ἐπειδὴ καρδίαν ἠπάτησας, καὶ τὴν κοιλίαν ἐπεισας βρώματος βλάσθαι, Ἐπὶ τῷ στήθει καὶ τῇ κοιλίᾳ πορεύσῃ. Ἐπειδὴ τοῦτο ἐποίησας· ἐπειδὴ καρδίαν ἠπάτησας, καὶ τὴν κοιλίαν ἐπεισας βρώματος βλάσθαι, Ἐπὶ τῷ στήθει καὶ τῇ κοιλίᾳ πορεύσῃ. Οὐχ ὡς ποσὶ κεχρημένον τὸ πρότερον, νῦν ἀποφαίνεται Θεὸς τὸν ἐπὶ τῆς κοιλίας περίπατον, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁρῶς ἐστὶν ὡς τῇ γυναικὶ διελέγετο. (Ὁ γὰρ ἦν ἄλλω; αὐτὸν τὴν πρὸς τὴν Εὐαν ποιεῖσθαι διάλεξιν. Αὐτὸ τὸ τῆς διαλέξεως σχῆμα, μεθ' οὗ Εὐαν ἠπάτησε, τῷ κατὰ [1. ἐπὶ] τῷ στήθει περιπάτῳ κολάζει, καὶ τῆς ἀνατεταγμένης ἐκθάλλει βαδίσσεως. Εἰ γὰρ καὶ ἄποιος ἐξ ἀρχῆς διεπέπλαστο, ἀλλὰ κύκλοις γοργῶν τιῶν κατώθεν ἐλιγμῶν ἀνορθούμενος, τεταμένοις τοῖς στήθεσιν ἵππευε. Διὸ καὶ νῦν ὁ ὄφρις πολλάκις θυμούμενος ἀνίστησιν ἑαυτὸν, καὶ κυκλικῶς ἐλισσόμενος τρέχει· προσδὰς δὲ ὅσον δεῖξαι τοῦ παλαίου βαδίσματος τὴν μνήμην, πάλιν τῷ τῆς ἀποφάσεως καταβάλλεται νόμῳ. Καὶ γὰρ φωνῇ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου. Ἐχθραν θήσω ἀνὰ μέσον σου καὶ τῆς γυναικός. Τί ἐστὶ τὸ, Γῆν φωνῇ; Ὁ προξέντησας γενέσθαι τῷ Ἀδὰμ, τοῦτο ἐσθιε. Μέλλει γὰρ οὗτος ἀκοῦειν· Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. Ἐχθραν θήσω ἀνὰ μέσον σου καὶ τῆς γυναικός. Ἐπεὶ ὡς φίλον ἠπάτησας, ὡς ἐχθρὸς ἐκθάλλῃ. Ἐκεῖνος ὁ λόγος νόμος ἐγένετο. Πρόσεχε τοῖνυν· Γῆν φωνῇ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου. Ὅρα· οὐ τοῦτο περὶ τοῦ ὄψεως λέγει, ὅτι ἔσται σοι σίσιον ἡ γῆ· οὐδὲ γὰρ αἰ τοῖς ὄψεσι τὸ ἐσθιόμενον γῆ, ἀλλὰ καὶ κρέαςι τρέφονται, καὶ καρποῖς εὐχολοῦνται, καὶ σπερμάτων ἐπαπνοῦνται, καὶ βοτάνας θηρώσιν. Ἀλλὰ διὰ τοῦ εἰπεῖν, Γῆν φωνῇ, τοῦτο λέγει· Ἀπανήσει[ς], φησὶ, τὴν γῆν, ἐπ' αὐτὴν ἐντρίβόμενος.

Ἀλλὰ λέγουσιν οἱ τινες· Εἰ δὲ διάβολος ἠπάτησε, διὰ τί ὁ ὄφρις τὴν κατάραν ἐδέξατο; Τὸν ἀόρατον δαίμονα ἀόρατῳ μαστιγῇ πληγῇ· τὸ ὁρώμενον ὄργανον ὁρώμεν ὑποβάλλει τιμωρίᾳ. Διὰ τί; Ὅσπερ ἀόρατος ὢν ὁ Θεός, ἔδωκεν ὁρώμενον ὑπόμνημα τὸ δένδρον· οὕτως ἀόρατος ὢν ὁ διάβολος, ἀνθρώποις λέγει διὰ τοῦ ὄψεως. Ὑποβάλλει τοῖνυν ὁ Θεὸς τὸν ὄφιν κατάραν, ἵνα κἂν τὸν διάβολον αἰ τις τὴν ἐπαθε, τὸν [507] ὄφιν αἰεὶ βλέποντα σὺρόμενον τὸν ποτε διανεστηκότα, εἰς ὑπόμνησιν λάθῃ, ὅτι εἰ ὁ ὑπουργὸς τῆς κακίας οὕτω κολάζεται, ὁ αὐτουργὸς πόσον; Πρόσεχε τοῖνυν. Τούτου ἀδελφὰ εὐρίσκεις ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ. Ὅσπερ γὰρ ἐν τῷ ὁρωμένῳ ὄφει τὸν λαλοῦντα κατέκρινε μετὰ τοῦ ὁρωμένου, οὕτω καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, ὅτε οἱ δαίμονες ἤξουν τὸν Χριστὸν μὴ πεμφθῆναι εἰς τὴν ἄβυσσον, ἔλεγον· Ἐπὶ τρεῖς ἡμῖν εἰσελθεῖν εἰς τοὺς χοίρους· ἐπέτρεψεν εἰσελθεῖν, ἵνα τοὺς ἀοράτους σὺν τοῖς ὁρωμένοις σώμασι καταποντίσῃ. Γῆν φωνῇ. Ἐχθραν θήσω ἀνὰ μέσον σου καὶ τῆς γυναικός. Τὴν φιλίαν εἰς ἔχθραν μετέστησε, καὶ νόμος ἐγένετο ὁ λόγος. Καὶ τὰ μὲν ἄλλα θηρία σπεύδουσιν οἱ ἄνθρωποι ἡμερῶσαι· ὄφιν δὲ ἐάν τις ἴδῃ, σφαδάζει. Μένει γὰρ ὁ ὄφρις· Ἐχθραν θήσω ἀνὰ μέσον σου. Κἂν ἐν οἰκίᾳ ἴδῃ, φονεύσεται ὅστις· κἂν ἐν ὁδῷ ἴδῃ, μαίνεται φονεύσας. Νύσσει γὰρ αὐτὸν ὁ ἀρχαῖος λόγος. Μυρίας ἐάν ὄφιν πληγὰς τῷ ὄφει, ἐάν ἴδῃ τὴν κεφαλὴν μὴ τρωθείσαν, εὐθέως παρεγγυᾶται τῷ ἐφ' ἐστῶτι· Τὴν κεφαλὴν οὐκ ἐπληξας τοῦ ὄψεως, κατὰ

τῆς κεφαλῆς κρούσον· ἐπειδὴ ὁ Θεὸς εἶπεν, Αὐτὸς σου τηρήσει κεφαλὴν, καὶ σὺ τηρήσεις αὐτοῦ πτέρναν. Τί δὲ τοῦτό ἐστιν; Οὐ λέγει, ὅτι Ποιήσω τὸν ἄνθρωπον κατὰ τῶν ἄλλων τοῦ σώματος σου μελῶν μὴ καταχρησθαι πληγῇ, μόνον δὲ κολάζειν τὴν κεφαλὴν. Κέχρηται γὰρ ὁ ἄνθρωπος καὶ ταῖς κατὰ πάντων τῶν μελῶν ἐπὶ τὸν ὄφιν πληγαῖς, ὡς ὅθεν ἂν πλῆξῃ, τὸ πᾶν τιμωρούμενος. Καὶ τὸ πρὸς τὸν ὄφιν δὲ παρὰ τοῦ Δεσπότητος ῥηθὲν, ὅτι Σὺ αὐτοῦ τηρήσεις πτέρναν, οὐ τοῦτο κηρύττει τὸ κατὰ τῆς πτέρνης δεδόσθαι τοῖς ὄψεσιν ἐφοδόν· ἐπέρχεται γὰρ ἐσθ' ὅτε καὶ καθυδούσιν, ἐπιλαμβάνεται γαστρὸς πολλάκις, ἐνίσχιν ἰδὼν, καὶ χερσὶ προσάγει καὶ τοῖς λοιποῖς μέλεσι δῆγματα· καὶ ὁλως οὐδὲν αὐτῶν τῶν ἀνθρωπίνων μελῶν ἐμπεσὼν ἀχειρωτὸν μένει· ἀλλ' ἡ τῆς ἀποφάσεως διάνοια τοιαύτη· Οὐκ ἔτι, φησὶ, πρὸς ἐπιβουλὴν ἀνθρώπου ὁ ὄφρις παρρησιάζεται, ἀλλ' εἴσω μένων, τοσοῦτον ἕξεις τῶν ἀνθρώπων τὸν φόβον, ὥστε φωλεοῖς ἔγκυατα κρύπτειν σαυτὴν, καὶ μόλις ἐξ ὁπῶν μετὰ φόβου προκύπτειν, τὰς τῶν ἀνθρώπων παρόδους μόνον τηροῦντα πρὸς ἀκίνδυνον πρὸδον. Ὁ δὲ ἄνθρωπος, φησὶν, ἐν ἀδελφῇ περιπατήσει, τῆς σαυτοῦ κεφαλῆς ἐν φωλεοῖς τηρουμένης, ὡς ἐχθροῦ κρυπτομένου, οὐ φεγγαμένης πρὸς αὐτὴν, ὡς πρὸς φίλον.

Ὁ· Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ καιρὸς ἐπέγει, πληρώσωμεν καὶ ἡμεῖς τὸν λόγον. Ἠρώτησε τὴν ἀπατηθεῖσαν, μεταβαίνει ἐπὶ τὸν ἀπατήσαντα. Ἡ ἀπόφασις λοιπὸν ἀπὸ τῆς ρίζης ἤρξατο τοῦ ἀπατήσαντος. Εἶτα ἦλθεν ἐπὶ τὴν ἀπατηθεῖσαν, καὶ ἀπειλεῖ. Ἡ πρώτη φωνὴ πρὸς τὸν ὄφιν, Ἐπικατάρατος. Καὶ εἶπερ ὁ Θεὸς τῇ γυναικὶ· Πληθύνων πληθυντὸς τὰς λύπας σου καὶ τοὺς στεναγμούς σου. Οὐ καταρᾶται, ἰνα μὴ τίκτῃ, ἐπειδὴ προφθάσας εὐλόγησεν· ὅτε γὰρ ἐπλάσεν αὐτοὺς, λέγει· Καὶ εὐλόγησεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς λέγων· Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν. Λέγει δὲ Παῦλος, Ἀμεταμέλητα τὰ χαρίσματα τοῦ Θεοῦ. Οὐ καταρᾶται οὐν οὐς εὐλόγησεν· ἀλλὰ τί; Ξένον φάρμακον [508] προσάγει τῷ τραύματι, λύπας καὶ στεναγμόν. Σχημὰ ἐστὶν ἀποφάσεως πληττούσης, λύσιν δὲ τοῦ πταίσματος ἐπαγγελλόμενον. Πληθύνων, φησὶ, πληθυντὸς τὰς λύπας σου καὶ τὸν στεναγμόν σου. Φάρμακα μετανοίας. Πρόσεχε· ὥσπερ οἱ ἱατροὶ ἐν τῷ αὐτῷ φαρμάκῳ καὶ στυφουσι καὶ θεραπύουσι, ἡ αὐτὴ τομὴ καὶ τὸ αὐτὸ σιδήριον καὶ ἡ αὐτὴ δόσυν μετὰ τῆς τομῆς σωτηρίαν γεννᾷ· οὕτως ὁ Θεὸς δίδωσι δύο ἐφόδια μετανοίας τῇ ἁμαρτησάσῃ, λύπην καὶ στεναγμόν. Τί ὠφελεῖ λύπη; Ἀκούε Παύλου λέγοντος· Ἡ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη μετάνοια εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον κατεργάζεται. Καὶ τί ἐργάζεται στεναγμός; Ἀκούε Ἰσαΐου· Ὅταν ἀποστραφῇς στενάζῃς, τότε σωθῇς. Πληθύνων πληθυντὸς τὰς λύπας σου καὶ τὸν στεναγμόν σου. Ἡ λύπη ἁμορφοῖ τὸ ἐξω πρόσωπον καὶ συγγὼν ποιεῖ. Κυρδίας εὐξραινομένης ὁμῶς προσιπτον, ἐν δὲ λύπαις οὐσης σκυθρωπάει. Ἐπειδὴ ἰδεὼν ὁ ἐφθαλμὸς τὸ δένδρον, καὶ ἐλογίστατο τῇ διανοίᾳ ἰσθεῖαν, δίδωσιν ὁ Θεὸς στεναγμόν τῇ καρδίᾳ, καὶ λύπην τῷ προσώπῳ, ἵνα δι' ὧν ἔμαρτε κολασθῇ, καὶ ἵνα πείσῃ αὐτὴ τὴν τιμωρίαν, μᾶλλον δὲ σωτηρίαν, τὴν γυναικᾶ, ὅτι οὐκ ἐψεύσατο τὴν ἀρχαίαν εὐλογίαν. Εἰπὼν γὰρ αὐτοῖς, Πληρώσατε τὴν γῆν, λέγει, Ἐν λύπαις τέξῃ τέκνα. Τὸ μὲν τίκτειν οὐκ ἀναιρῶ· ἀπαξ γὰρ εὐλόγησα· ἀλλὰ ὀδυνήσεις ἐν πόνοις, ἐν ταραχαῖς. Ἐκείνη ἡ

* Fort. διὰ τὸν δ.

quit, Deus omnia illi adscripsisset, non sine examine sententiam tulisset. *Quia hoc fecisti, maledictus es super omnes bestias terræ. Super pectus tuum et ventrem gradieris* (Gen. 3. 14). *Quia hoc fecisti*: quia corde cepisti, ac ventri ut cibum gustaret suasisti, *Super pectus et ventrem gradieris*. Non quod ante pedibus sit usus, decernit Deus ut super ventrem gradiatur, sed quia erectus mulierem alloquutus erat. Non enim poterat alio modo cum Eva colloquium miscere. Alloquendi formam, qua Evam seduxerat, gradiendi super pectus poena castigat, et a constituto incedendi modo ejicit. Etsi enim sine pedibus a principio formatus erat, at agilibus quibusdam convolutionibus erectus, extenso pectore quasi equitabat. Unde etiam nunc serpens iratus sæpe seipsum erigit, et in circumconvolutus currit: progressus autem quantum satis est, ut antiqui gressus refricet memoriam, rursum ex sententiæ lege prosternitur. *Et terram comedes cunctis diebus vitæ tuæ. Inimicitias ponam inter te et mulierem* (Gen. 3. 15). Quid sibi vult, *Terram comedes*? Id quod Adamum fore procurasti, hoc ipsum comede. Auditor enim ille est: *Terra es, et in terram reverteris. Inimicitias ponam inter te et mulierem* (Gen. 3. 19). Quia simulata amicitia seduxisti, tamquam inimicus ejiceris. Sermo isto in legem transiit. Attende igitur: *Terram comedes cunctis diebus vitæ tuæ*. Vide: non dicit serpenti, Terra tibi cibus erit: non enim serpentes terram semper comedunt, sed carnibus etiam aluntur et fructibus, semina mandunt, et herbas captant. Hoc autem dicit: Absumes terram, in illa reptans.

Si diabolus decepit, cur serpenti maledicatur. — Verum aiunt quidam: Si diabolus decepit, cur serpens maledictionem excipit? Invisibilem dæmonem invisibili plaga afficit; visibile instrumentum visibili supplicio subjicit. Quare? Sicut Deus invisibilis cum sit, visibile monumentum dedit arborem: sic diabolus, invisibilis cum sit, homines per serpentem alloquitur. Subjicit ergo Deus serpentem maledictioni, ut si cui diabolus mali quidpiam fecerit, serpentem quem videt repentem, recordetur olim erectum fuisse, cogitetque, si nequitiae minister sic plectitur, ejus auctor quanta patiatur? Animadvertite igitur. Illic rei affinitia in Evangelio deprehendis. Quemadmodum enim in visibili serpente loquentem una cum eo qui videbatur condemnavit, sic et in Evangelio cum dæmones Christum rogarent, ne mitterentur in abyssum, dicerentque, *Permite nobis in porcos ingredi* (Luc. 8. 31. 32): permisit ingredi, ut invisibiles illos cum visibilibus corporibus submergeret. *Terram comedes. Inimicitias ponam inter te et mulierem*. Amicitiam in odium mutavit, et sermo in legem versus est. Alias quippe bestias student homines cicures reddere: serpentem vero si quis viderit, statim concitatur. Manet quippe decretum: *Inimicitias ponam inter te*. Etiam si domi viderit, necare cupit. Si in via viderit, furore ad occidendum fertur. Stimulat eum vetus sententia. Si sexcentas plagas serpenti intulerit, videatque caput non vulneratum, statim monet: Caput ser-

pentis non percussisti, caput feri; quoniam Dominus dicit: *Ipse observabit caput tuum, et tu observabis calcaneum*. Quid hoc sibi vult? Non dicit, Faciam homo a cæteris tuis membris ferendis abstinere solumque caput cædat. Utitur enim homo plagi omnia serpentis membra, ut ubicumque percussit totum ulciscatur. Id porro quod a Domino serpentem dictum est, *Tu observabis calcaneum ejus*, non significat, ipsi concessum esse ut calcaneum adoriatur invadit enim quandoque serpens dormientis, venter non raro occupat, immitit venenum, mani ac reliquis membris morsus infligit, atque in quod membrum incidat, illud damno afficit; verum sententiæ mens talis est: Non ultra, inquit, serpente libere homini insidiabitur; sed intus manens in hominum terrore afficeris, ut in cavernis latita vix ex foraminibus formidolosus respiciens, hominis transitus tantum observes, ut citra periculum ex homo autem, inquit, libere ambulet, caput tuum foraminibus observans, tamquam inimici latitant non amici specie loquentis.

9. Sed quia tempus urget, orationem compleam. Interrogavit eam quæ decrepta fuerat: transit ad deceptorem. Sententia a radice orsa est, nempe a ductore. Deinde ad deceptam venit et minas intent. Prima vox ad serpentem dicta fuit, *Maledictus. dixit Deus mulieri: Multiplicans multiplicabo dolores tuos et gemitus tuos* (Gen. 3. 16). Non maledicit, pariat, quia jam prius benedixerat: nam cum formavit eos, ait: *Et benedixit eos Deus dicens, Crescite multiplicamini, et replete terram* (Gen. 1. 28). De vero Paulus, *Sine poenitentia sunt dona Dei* (Rom. 1. 29). Non ergo maledicit quos benedixerat: sed qui stupendum remedium vulnere adhibet, dolores gemitum. Genus sententiæ est, quæ percutiat, et delicti solutionem promittat. *Multiplicans, inquit multiplicabo dolores tuos, et gemitum tuum*. Poenitentia remedia. Animum adhibere. Quemadmodum medici eodem remedio mordent et leniunt; itemque ferrum eadem sectione eodemque dolore salutem præstat sic Deus peccanti mulieri duo dat poenitentiae vaticina: dolorem et gemitum. Quid juvat dolor et tristitia. Audi Paulum dicentem: *Quæ secundum Deum est tristitia poenitentiam in salutem stabilem operatur* (2. Cor. 7. 10). Et quid operatur gemitus? Audi Isaiam: *Cum avertis ingenueris, tunc salvus eris* (Isai. 30. 15). *Multiplicans multiplicabo tristitias tuas et gemitum tuum*. Tristitia exteriorem vultum deformat ac tristem reddit. *Corde latente floret vultus; cum vero in tristitia versatur, mæstus est* (Prov. 15. 31). Quia oculos arborem viderat, æqualitatemque cum Deo mente cogitaverat, dat Deus cordi gemitum, vultuique tristitiam, ut per ea quæ peccaverat puniatur, utque supplicium, imo salus ipsa, mulieri suadeat, Deum non irritam fecisse priorem benedictionem. Nam cum dixisset, *Replete terram, ait, In dolore paries filios*. Partum non tollo: semel enim benedixi; sed paries in laboribus, in perturbationibus. Gravissima hæc tristitia. Id testatur Servator: *Mulier, cum parit, tristitiam habet*

(Joan. 16. 21). Tristatur cum parit, anxia est dum nutrit; ubi puer grandior est, veretur ne socors sit; si peregrinetur, metuit ne moriatur, ne in morbo vel in ærumna versetur. His vir non est obnoxius; etsi enim pater sit sollicitus, non perinde tamen atque mater; sed seipsum consolatur dicens: Homo est, scit sibi prospicere; neque anxius est. Quare? Quia non audivit ille: *In doloribus paries filios*. Insolitum pœnæ genus: experientia testis est. Cum dolores partus mulierem invadunt, ne in ipsis quidem laboribus virum despiciunt. Non dicit, Utinam nuptiæ non essent, utinam non esset liberorum procreatio. Non sinit Deus illam post talem experientiam odisse virum: at licet novit quid passa, quid experta sit, virum tamen diligit. Ideo, *In doloribus paries filios, et ad virum tuum conversio tua, et ipse dominabitur tui* (Gen. 3. 16). Quia jam male imperasti, et voluntatis tuæ servus affectus est, ordinem solvo: ipse dominus sit, qui non est deceptus. Ideo Paulus ait: *Mulieri autem docere non permitto, neque dominari in virum* (1. Tim. 2. 12). Nam male primum docuit in paradiso. *Neque dominari in virum*: male enim dominata est. Hoc ergo sensu jubet Paulus mulierem non docere, ob ea quæ in paradiso evenerant: nec nos sophismate utimur. Audi eum: *Mulieri autem docere non permitto, neque dominari in virum*. Et ut ostendat se, ideo id statuere, subdit: *Adam enim non est seductus, mulier vero seducta est in prævaricatione* (Ibid. v. 14).

10. *Maria virgo pro virgine Eva intercedit. Maria quotidie beata dicitur.* — Quid igitur? damnationi obnoxius est mulieris sexus, manetque in doloribus, nec vinculum solvitur? Venit Christus qui vinculum solvit: occurrit ea quæ Dominum peperit, sexui patrocinans, sancta Virgo pro virgine; nam virgo erat Eva cum peccavit; damnatæ dolorem solvit, atque genuitum. Sicut enim si quis in regiam vocetur, suos honoribus angere studet, ac, si in angustia fuerint, liberare: sic sancta Virgo in regiam vocata, ut divinæ generationi ministraret, insolito donata partu, hanc primam gratiam petit, imo accipit. Quia non decebat culpæ obnoxiam feminam innoxium gignere, venit is qui primo Evæ tristitiam per gaudium solvit. Venit angelus Virgini dicens: *Ave, gratia plena* (Luc. 1. 28). Tum per *Ave*, seu *Gaude* illud, tristitiæ vinculum solvit. *Ave*; venit is qui solvit tristitiam. *Ave, gratia plena*, quia hactenus maledicto obnoxia. Hic Dei gratiam animadvertit. *Ave, gratia plena, Dominus tecum*. Quia cum illa serpens in tristitia, gaude, quia tecum est Deus. Ac vide angeli vocem, quomodo totam Christi dispensationem explicat. *Ave, gratia plena*. Quia illa duplicem maledictionem accepit, tristitiam et gemitum partus, inducit partum, qui solvat priorem illum partum. *Ecce concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum* (Ibid. v. 31). Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum (Matth. 1. 21). Patrum tuorum peccata solvit qui ex te fructus oritur. Jam mutata res est. Hactenus qui Evam audiebant, miseram prædicabant: Væ miseræ: quantam gloriam amisit! væ miseræ: quanta passa est!

Maria quotidie omnium voce audit, Beata: sane plena Spiritu sancto. Ac demum vaticinans Virgo audi quid dicat: *Benedictus Dominus Deus Israel, quia respexit humilitatem ancillæ suæ: ex hoc enim beatam me dicent omnes generationes* (Luc. 1. 68. et 48). Ut ostendat se personam Evæ gestare, Me ad hoc usque tempus, inquit, contumeliæ habitam, ex tum beatam dicent omnes generationes. Et quid, inquires, illi prodest, cum non audiat? At revera audit, quod sit in splendido loco, in regione vivorum, mater salutis, fons lucis, quæ et sensu et mente percipitur; sensu propter carnem, mente propter divinitatem. Sic itaque prorsus beata prædicatur. Imo etiam dum viveret in carne, beata prædicabatur: audivit enim beatitudinem illam cum adhuc in carne esset. Illa primo vidit, ac deinde ex arbore gustavit; hæc primo dixit, et tunc beatitudinem audivit. Cum enim Salvator doceret, *Extollens vocem quædam mulier de turba* (Luc. 11. 27), cunctis audientibus, dicit illi: *Beatus venter qui te portavit, et ubera quæ suxisti*. Cæterum in Adam implevit Deus sententiam, imo vero pœnitentiæ medelam, aitque: *Quia audisti vocem uxoris tuæ, et comedisti de ligno, ex quo præceperam tibi ne comederes, maledicta terra in operibus tuis* (Gen. 3. 17). Rursus qui benedictus fuerat, maledictionem non suscipit, sed terra. Alius peccavit, alia cæditur. Ut Evæ maledictio: imo potius emendatio; non enim maledictio erat, sed emendatio: quemadmodum Evæ correctio, *In doloribus paries* (etenim omnis mulier in doloribus parit), hactenus mansit: sic et Adami: *Maledicta terra in operibus tuis*. Nostrum opera iniqua, et terra plectitur. Nos peccamus, et terra maledictionem accipit. Parcit Deus opificio, ut ingenuo filio, terram ut prædagogum plectit. *Maledicta terra in operibus tuis*. Ne consideres naturam, sed Dei gratiam. Non absolute dixit, *Maledicta terra*: nam maledicta mansisset, et fructus non tulisset; quemadmodum dixit ficui: *Non ultra ex te exeat fructus, et exaruit* (Matth. 21. 19): sic et in terra futurum erat; sed ait, *In operibus tuis*. Quando pecco, percutitur terra; quando recte incedo, illam benedicit. At vide rem miram. Quando creavit Deus terram, mare, volatilia, reptilia, bestias, hominem, omnia benedixit: fructus vero non benedixit, quod nempe sciret hanc terræ servatam esse pœnam, ut peccantibus hominibus sterilitate plecteretur, et probe agentibus, fertilitatem acciperet. Non benedixit fructibus: donum enim erat sine pœnitentia. *Spinas et tribulos producet tibi*. Magna, inquit, despexisti; minoribus plectaris. Vide quam moderatæ sint castigationes. Spina occidere nequit; cruentare potest. Et comedet terram in doloribus. Illa parit in doloribus; tu comede in doloribus. Nam vetus illa sententia hactenus manet. Et vide mihi divitem, pauperem, principem, magnum, num vita ejus possit sine dolore et cura inveniri. Quare? Quoniam *In sudore vultus tui vesceris pane tuo* (Gen. 3. 19). Noluisti tranquille; in sudore comede. Non punit illum fame, sed miseræ atque labori subjicit. Jam tu, fidelis, illud cogita. Si Adam sine sudore panem non com-

edit, nos quomodo sine laboribus sudoribusque regnum cælorum consequamur? *Donec*, inquit, *revertaris in terram, de qua sumptus es*. O sententiam! o clementiam metu plenam! o sententiam consolatione plenam! Nondum expulerat, et revocavit! nondum eiecerat, et resumpsit! *Donec revertaris in terram, de qua sumptus es*. Non dixit, *Donec delearis*, donec dissolvaris; sed, *Donec revertaris in terram, de qua sumptus es*: ut tibi spem resurrectionis substituas. Illo te mitto, unde te accepi; ut te tunc accepi, te rursus possum accipere, *Quia terra es, et in terram*

ibis. Non, Deleberis, sed, *Ibis*. Illud, *Ibis*, quidam interpretati sunt, *Reverteris*. Quantum igitur per facultatem licuit, per gratiam sancti Spiritus, vobiscum paradysum percurramus, regia monimenta legimus; vidimus reos libertate donatos, Judicis clementiam; qua utinam a Christo salutem consequamur, ut celestibus illis et sempiternis fruamur bonis, in Christo Jesu Domino nostro: quoniam ipsi gloria et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM

Jacobus Sirmondus ad Ennodium T. 1 postremæ Editionis, p. 1842, de hac homilia sic loquitur: « Severianus Gabalorum episcopus a serpente illo, quia symbolum erat crucis Christi, salutem, καὶ ἀπὸ τοῦ ἐπιχαράτου εὐλόγησαν fluxisse ait in Orat. II e decem quas Chrysostomi nomine in lucem dedit Card. Sirletus. Sed Severiano hanc asserunt, quam dixi, Damascenus et Hadrianus papa, cum Synodo Parisiensi. » Nihil itaque dubii relinquitur hanc homiliam esse Severiani, hominis certe non elinguis, sed

ORATIO DE SERPENTE, QUEM MOYSES IN CRUCE SPENDIT IN DESERTO, DEQUE DIVINA TRINITATE (a).

1. Hic sermonem instituimus contra hæreticos, et pro gloria Unigeniti concertavimus, non ut arcana quædam in lucem proferremus, sed ut gratiam ex animo profiteremur. Non enim ex verbis nostris Christi gloria augetur, sed præclaris ab eo ornati muneribus, grato animo beneficium prædicamus. Absurdissimum enim esset, nos beneficiis ornatos, silentio munerum vicem persolvere: maxime vero cum David, ut modo audistis, ita jubeat: *Omnis terra adoret te, et psallat tibi* (Psalm. 65. 4). Deum laudamus, non quod ipsi honorem afferamus, sed nobis ipsis honorem conciliemus. Gloriam Deo referimus, non quam ipsi largiamur, sed quam nobis immortalem conferamus: nam *Eos, qui me glorificent, glorificabo; et qui contemnunt me, contemnentur* (1. Reg. 2. 30). Pro virili nostra docuimus, non licere terminos gloriæ Dei transilire, non hominibus, qui in terra degunt, non angelis qui in cælis, non archangelis, non principatibus, non Cherubinis, non Seraphinis. At meministis, ut bene novi, quotquot estis discendi cupidi auditores, qua ratione his de rebus instituta oratio ad exitum deducta sit. Sed quia hodie, fratres, ipse Rex gloriæ crucem suam prænuntiavit, et Apostolus, regiam sequens Servatoris vocem, de cruce philosophatus est (nam Dominus discipulis dicebat: *Ecce ascendimus Jerosolymam, et Filius hominis tradetur in manus inimi-*

corum [Matth. 20. 18]; Paulus vero Galatas objurgans scripsit: *Quis vos fuscinavit, quibus ante oculos Christus præscriptus est in vobis crucifixus?* [Gal. 3. 1]), quoniam igitur et regia Domini vox, et fidelis servi doctrina, regiis insistent vestigiis, operæ pretium existimo, nos etiam pro virili de dominica cruce consentanea loqui, non ut dignitatem illam attingamus, sed ut pro virili nostra debitum persolvamus. Quid igitur ait Servator? *Ecce ascendimus Jerosolymam, et Filius hominis tradetur*. Prædicat passionem victor mortis; crucem prænuntiat, qui cruce mortem dissolvit: certamen prænuntiat, ut victoriam prædicet. Hic rursus ad intelligendam Domini vocem animum converte. Vide quanta cum auctoritate dicat: *Ecce ascendimus Jerosolymam, et Filius hominis tradetur, ut crucifigatur*. Qui hæc prædicat, in ipso certamine jam constitutus dignitatem auctoritatis mutat, negatque dignitatem divinitatis suæ dicens: *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste* (Matth. 26. 39). Annon repugnantiam animadvertis? Incarnationem cogita. Sed ad propositum redeamus. Discipulis ait: *Ecce ascendimus Jerosolymam, et Filius hominis tradetur*. Vide quam caute loquatur. Cum passionem prædicat, humanam ostendit naturam, *Filius hominis tradetur*. Etenim corpus visibile patitur; divinitatis vero dignitas, quæ intelligendo percipitur, vitam affert. Et figura quidem corporis, fratres, morte solvitur; virtus autem inhabitantis id quod solutum erat excitat. Ipse

(a) Collata cum Codice Reg. 1638.

ἀνευ ἰδρωτός ἄρτον οὐκ ἐσθίει, ἡμεῖς ἀνευ καμάτων καὶ ἰδρωτῶν πῶς βασιλεύειν οὐρανῶν λάβοιμεν; Ἔως, φησί, τοῦ ἀποστρέψαι σε εἰς γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθης. Ὡ ἀπόφασος! ὦ φόβος γέμοντος φιλανθρωπίας! ὦ ἀπόφασις γέμουσά ἀνακλήσεως! Οὐδέπω ἐξώρισε, καὶ ἀνεκαλέσατο· οὐδέπω ἐξέβαλε, καὶ προσελάβετο. Ἔως τοῦ ἀποστρέψαι σε εἰς τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθης. Οὐκ εἶπεν, Ἔως ἂν ἀφανισθῇς, ἔως ἂν λυθῇς, ἀλλ', Ἔως τοῦ ἀποστρέψαι σε εἰς τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθης· ἵνα ὑποθῇς σεαυτῷ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως. Πέμπω σε ἐκεῖ, ὅθεν σε ἐλαβόν· ὡς ἐλαβόν σε τότε, δύναμαι καὶ πάλιν σε λαβεῖν. Ὅτι γῆ εἰ,

καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. Οὐκ ἀφανισθῆσθαι, ἀλλ' ἀπελεύσῃ. Τὸ Ἀπελεύσῃ, Ἐπαπελεύσῃ τινὲς ἡρμηνεύσαν. Ὅσον οὖν ἦκεν εἰς δύναμιν ἡμετέραν, τῇ χυρηγίᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διήλθομεν τὸν παρὰδεδόνον μεθ' ὑμῶν, ἀνέγνωμεν τὰ ὑπομνήματα τὰ βασιλικὰ, εἶδομεν τῶν ὑπευθύνων τὴν ἐλευθερίαν, τοῦ δικαστοῦ τὴν φιλανθρωπίαν, δι' ἧς δεξιώμεθα καὶ τὴν παρὰ τοῦ Χριστοῦ [511] σωτηρίαν, ἵνα καὶ τῶν ἐπουρανίων ἐκείνων καὶ αἰωνίων ἀπολαύσωμεν ἀγαθῶν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

AD HOMILIAM DE SERPENTE.

ejus eloquentia, ut loquitur Savilius, ferrea dici possit. Inventione certe non caret ille : sed persæpe accidit, ut futilia inveniat et expromat. Dictio autem elegans non est; ut uno verbo dicam, stylus hujusce longissimæ homiliæ sex homiliarum præcedentium stylo ita affinis est, ut non sit ovum ovo similis.

Interpretationem Latinam novam adornavimus.

Λόγος περὶ τοῦ κατὰ Μωϋσέως ὄφρατος, ὃν ἐσταύρωσεν ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ περὶ τῆς θείας Τριᾶδος.

α'. Χθὲς ἡμῖν ὁ λόγος πρὸς τε τὴν αἰρετικὴν πάλιν, καὶ πρὸς τοὺς ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ Μονογενοῦς ἀγωνίας ἐαυτὸν ἐπιέδωκεν, οὐχ ἵνα τὰ κεκρυμμένα γνωρίσῃ, ἀλλ' ἵνα τὴν χάριν εὐγνωμόνως ὁμολογήσῃ. Οὐ γὰρ ἐξ ὧν φθεγγόμεθα Χριστὸς μεγαλύνεται, ἀλλ' ἐξ ὧν ἐμεγαλύνθημεν, εὐγνωμόνως τὴν εὐεργεσίαν κηρύττομεν. Καὶ γὰρ ἂν εἴη τῶν ἀτοπωτάτων, ἔργοις εὐπαθοῦντας, ἀφωνίᾳ τὴν εὐεργεσίαν ἀμείψασθαι· καὶ μάλιστα τοῦ προφήτου Δαυὶδ παρακελευομένου, καὶ λέγοντος, ὡς ἀρτίως ἀκηκόατε· Πᾶσα ἡ γῆ προσκυνησάτωσάν σοι, καὶ ψαλλάτωσάν σοι. Ὑμνοῦμεν τὸν Θεόν, οὐ τιμὴν αὐτῷ περιτιθέντες, ἀλλὰ τιμὴν ἑαυτοῖς περιποιούμενοι. Δοξάζομεν τὸν Θεόν, οὐκ ἐκείνῳ δόξαν χαρίζόμενοι, ἀλλ' ἑαυτοὺς τὴν θάνατον δόξαν ἐνδύοντες· τοὺς γὰρ δοξάζοντάς με, φησί, δοξάσω καὶ οἱ ἐξουθενούντές με ἐξουθενωθήσονται. Ἐδίδαξεν ὁ λόγος δι' ὧν ἠγωνίσαστο κατὰ δύναμιν, ὅτι τοὺς ὄρους τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ υπερβαίνειν οὐκ ἐξεστίν, οὐκ ἀνθρώποις τοῖς ἐπὶ γῆς, οὐκ ἀγγέλοις τοῖς ἐν οὐρανοῖς, οὐκ ἀρχαγγέλοις, οὐκ ἀρχαῖς, οὐ τοῖς Χερουθίμ, οὐ τοῖς Σεραφίμ. Καὶ μέμνησθε, εὐοῖδ' ὅτι, οἱ φιλομαεῖς τῶν ἀκροατῶν, ὅπως ἡμῖν ὁ περὶ τούτων διητύσθη λόγος. Ἀλλ' ἐπειδὴ σήμερον, ἀδελφοί, αὐτός τε ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης τὸν ἑαυτοῦ σταυρὸν προανεφώνησε, [512] καὶ ὁ Ἀπόστολος τῇ βασιλικῇ φωνῇ τοῦ Σωτῆρος ἀκολουθήσας, τὸν περὶ τοῦ σταυροῦ λόγον ἐπιλοσόφησεν· (ὁ μὲν γὰρ Κύριος· ἔλεγε τοῖς μαθηταῖς· Ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδεται εἰς χεῖρας

ἐχθρῶν· ὁ δὲ Παῦλος Γαλάταις ἐπιτιμῶν ἔγραφε· Τίς ὑμῶς ἐδάσκαλεν, οἷς κατ' ὄφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστὸς ποιεῖν ἐν ὑμῖν ἐσταυρωμένος;) ἐπεὶ οὖν καὶ ἡ βασιλικὴ τοῦ Κυρίου φωνή, καὶ ἡ τοῦ πιστοῦ θεράπωντος διδασκαλίᾳ τοῖς βασιλικαῖς ἔχουσιν ἐκχολούθησεν· ἀναγκαῖον οἶμαι τὴν σωτήριον ἃ καὶ ἡμᾶς κατὰ δύναμιν περὶ τοῦ Κυριακοῦ σταυροῦ τὰ εἰκότα φθέγγασθαι, οὐχ ἵνα τῆς ἀξίας ἐπικλύμεθα, ἀλλ' ἵνα τὴν κατὰ δύναμιν ὀφειλὴν ἀποτίσωμεν. Τί οὖν φησὶ ὁ Σωτὴρ; Ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδεται. Προαγορεύει τὸ πάθος· ὁ νικητὴς τοῦ θανάτου· προαναφωνεῖ τὸν σταυρὸν ὁ σταυρῷ τὸν θάνατον διαλύων· προαναφωνεῖ τὴν πάλιν, ἵνα κηρύξῃ τὴν νίκην. Ἐνταῦθα πάλιν σαυτὸν ἐνθες εἰς κατανόησιν τῆς Δεσποτικῆς φωνῆς. Ὅρα μεθ' ὅσης αὐθεντίας φησὶν· Ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδεται εἰς τὸ σταυρωθῆναι. Ὅ ταῦτα προαναφωνῶν, ἐν αὐτῷ γενόμενος τῷ ἀγῶνι μεταβάλλει τὴν ἀξίαν τῆς αὐθεντίας, καὶ ἀρνεῖται τὸ ἀξίωμα τῆς θεότητος αὐτοῦ, λέγων· Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον. Οὐχ ὁρᾷς τὴν διαφωνίαν; Ἐννόει τὴν νοίκονομίαν. Ἀλλ' εἰς τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν. Λέγει τοῖς μαθηταῖς· Ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδεται. Ὅρα πῶς ἡσφαλισμένη κέχρηται τῇ φωνῇ. Ὅπου πάθος κηρύττει, τὴν ἀνθρωπίνην ἐνδείκνυσται

* Locus imperfectus etiam in mss. Forte ἀλλοτρίον ἀκούσιντας φωνήν, vel quid simile.

edit, nos quomodo sine laboribus sudoribusque regnum cælorum consequamur? *Donec*, inquit, *revertaris in terram, de qua sumptus es*. O clementiam metu plenam! o sententiam consolatione plenam! Nondum expulerat, et revocavit! nondum eiecerat, et resumpsit! *Donec revertaris in terram, de qua sumptus es*. Non dixit, *Donec delearis, donec dissolvaris*; sed, *Donec revertaris in terram, de qua sumptus es*: ut tibi spem resurrectionis substituas. Illo te mitto, unde te accepi; ut te tunc accepi, te rursus possum accipere, *Quia terra es, et in terram*

ibis. Non, Deleberis, sed, *Ibis*. Illud, *Ibis*, quidam interpretati sunt, *Reverteris*. Quantum igitur per salutem licuit, per gratiam sancti Spiritus, vobis paradisum percurramus, regia monumenta legimus vidimus reos libertate donatos, Judicis clementia qua utinam a Christo salutem consequamur, ut lestibus illis et sempiternis fruamur bonis, in Christi Domino nostro: quoniam ipsi gloria et imperium. nunc et semper, et in sæcula sæculi Amen.

MONITUM

Jacobus Sirmondus ad Ennodium T. 1 postremæ Editionis, p. 1842, de hac homilia sic loquitur: « Severianus Gabalorum episcopus a serpente illo, quia symbolum erat crucis Christi, salutem, καὶ τοῦ ἐπιχαταράτου εὐλογίαν fluxisse ait in Orat. II e decem quas Chrysostomi nomine in lucem dedit Cai Sirletus. Sed Severiano hanc asserunt, quam dixi, Damascenus et Hadrianus papa, cum Synodo Parisiensi. » Nihil itaque dubii relinquitur hanc homiliam esse Severiani, hominis certe non elinguis, s

ORATIO DE SERPENTE, QUEM MOYSES IN CRUCE SUSPENDIT IN DESERTO, DEQUE DIVINA TRINITATE (a).

1. Hæc sermonem instituimus contra hæreticos, et pro gloria Unigeniti concertavimus, non ut arcana quædam in lucem proferremus, sed ut gratiam ex animo profiteamur. Non enim ex verbis nostris Christi gloria augetur, sed præclaris ab eo ornati muneribus, grato animo beneficium prædicamus. Absurdissimum enim esset, nos beneficiis ornatos, silentio munerum vicem persolvere: maxime vero cum David, ut modo audistis, ita jubeat: *Omnis terra adoret te, et psallat tibi* (Psalm. 65. 4). Deum laudamus, non quod ipsi honorem afferamus, sed nobis ipsis honorem conciliemus. Gloriam Deo referimus, non quam ipsi largiamur, sed quam nobis immortalem conferamus: nam *Eos, qui me glorificant, glorificabo; et qui contemnunt me, contemnentur* (1. Reg. 2. 30). Pro virili nostra docuimus, non licere terminos gloriæ Dei transilire, non hominibus, qui in terra degunt, non angelis qui in cælis, non archangelis, non principatibus, non Cherubinibus, non Seraphinis. At meministis, ut bene novi, quotquot estis discendi cupidi auditores, qua ratione his de rebus instituta oratio ad exitum deducta sit. Sed quia hodie, fratres, ipse Rex gloriæ crucem suam prænuntiavit, et Apostolus, regiam sequens Servatoris vocem, de cruce philosophatus est (nam Dominus discipulis dicebat: *Ecce ascendimus Jerosolymam, et Filius hominis tradetur in manus inimi-*

corum [Matth. 20. 18]; Paulus vero Galatas objurga scripsit: *Quis vos fuscinavit, quibus ante oculos Christus præscriptus est in vobis crucifixus?* [Gal. 3. 1] quoniam igitur et regia Domini vox, et fidelis doctrina, regis insistent vestigiis, operæ pretii existimo, nos etiam pro virili de dominica cruce sententia loqui, non ut dignitatem illam attingamus sed ut pro virili nostra debitum persolvamus. Quod igitur ait Servator? *Ecce ascendimus Jerosolymam, Filius hominis tradetur*. Prædicat passionem victoris mortis; crucem prænuntiat, qui cruce mortem discevit: certamen prænuntiat, ut victoriam prædicet. Rursus ad intelligendam Domini vocem animus converte. Vide quanta cum auctoritate dicat: *Ecce ascendimus Jerosolymam, et Filius hominis tradetur, ut crucifigatur*. Qui hæc prædicat, in ipso certamine jam constitutus dignitatem auctoritatis mutat, negatque dignitatem divinitatis suæ dicens: *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste* (Matth. 26. 39). Annot repugnantiam animadvertis? Incarnationem cogita. Sed ad propositum redeamus. Discipulis ait: *Ecce ascendimus Jerosolymam, et Filius hominis tradetur*. Vide quam caute loquatur. Cum passionem prædicat humanam ostendit naturam, *Filius hominis tradetur*. Etenim corpus visibile patitur; divinitatis vero dignitas, quæ intelligendo percipitur, vitam avertit. Et figura quidem corporis, fratres, morte solvitur; virtus autem inhabitantis id quod solutum erat excitat. Ipse

(a) Collata cum Codice Reg. 1638.

erat qui corpore solvebatur, et qui secundum Spiritum quod solutum erat excitabat. Nam ait, *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud* (Joan. 2. 19). *Ecce ascendimus Jerosolymam*. Christum sequentium non est umquam descendere, sed ascendere perpetuo. Alioquin vero via Jerichunte Jerosolymam acclivis erat, modo sensibili loquendo, et intelligendi modo passio ad ascensum resurrectionis ducebat. Adamum enim in infernum delapsum in cælum revocabat, et humi jacentem imaginem in sublime efferebat. *Ascendimus Jerosolymam*. Ubi Deus, ibi et virtutis ascensus; ubi malitia, ibi iniquitatis descensus. Ideo David de iis qui secundum virtutem vivunt ait: « Beati omnes, qui habitant in domo tua: in sæcula sæculorum laudabunt te. Beatus vir cujus est auxilium abs te: ascensiones tuæ in corde ejus » (Psal. 83. 5. 6). *Ascensiones tuæ*, hoc est, piæ illæ et in altum evectæ ratiocinationes, quæ in sublime agunt eos, qui recte de Deo cogitant. Est ergo temperantiæ via in sublime erigens, via justitiæ in altum ducens: omnisque, ut ita dicam, pietatis via Dei amantem in altum adducit, de quo dicebant gentiles: *Venite, proficiamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob* (Mich. 4. 2). Ubi pietatis doctrina, ibi ascensus est¹: ubi vero malitia, ibi plane descensus. Id testificatur David propheta dicens: *Libera me a descendantibus in lacum* (Psal. 29. 4); et rursus, *Qui exaltas me de portis mortis* (Psal. 9. 15). Itaque illud, *Ascendimus*, non frustra dictum est. *Ecce ascendimus*. Atqui solus ad passionem venit. Cur ergo in communi ait, *Ascendimus*? Quia passio quidem mea, salus vero omnium hominum communis est. Ideo divinus apostolus in generosam illam et miraculi plenam erupit vocem, ut modo audistis: *Cum Christo crucifixus sum. Vivo autem, jam non ego, vivit vero in me Christus* (Gal. 2. 19. 20). Alioquin, cum vellet fructum crucis ostendere, subjecit statim in sequentibus: *Christus nos redemit a maledicto legis, factus pro nobis maledictum* (Gal. 3. 13): *scriptum est enim, Maledictus omnis qui pendet in ligno* (Deut. 21. 23).

2. Illic mihi diligenter animadvertite, ne abs te veritatis perceptio elabatur. Contradicent enim statim Judæi, de quibus ait Paulus, *Inimici crucis Christi, quorum finis interitus* (Philipp. 3. 18. 19), et statim simplicibus objiciunt: Si maledictus qui pendet, quomodo a maledicto tibi benedictionem impertiri expectas? quomodo ab eo, qui in mortem cecidit, vitam speras? Id quod apparet, ut ipse doctor noster Paulus confitetur, maledictum est: *Scriptum est enim, Maledictus omnis qui pendet in ligno* (Gal. 3. 13. Deut. 21. 23). Si itaque scriptum est et testimonio firmatum, quomodo benedictio a maledicto datur crucis cultoribus? Hæc semper dicit et objicit Judæus, inimicus crucis Christi. Si itaque Judæus tibi dixerit, Quomodo maledictus dat benedictionem? dic illi, Quomodo in deserto serpentes mordebant progenitores tuos; Moyses autem imagine serpentis facta, et in cruce suspensa, dicit, *Quicumque a serpente morsus fuerit, serpentem*

respiciat, et salvus erit (Num. 21. 8)? Sed ait, quid hoc ad rem? Sane multum ad rem pertinet. Annon audisti Deum dicentem, *Maledictus tu præ omnibus bestiis terræ* (Gen. 3. 14)? Quomodo igitur maledicti imago vitam attulit progenitoribus vestris? Dictum repetito, ut sententiam firmitus statuam. Si quidem difficile tibi videatur ex maledicto benedictionem emanare (*Maledictus enim omnis qui pendet in ligno*), quomodo imago serpentis maledicti, qui audivit, *Maledictus tu præ omnibus bestiis*, populo in calamitate constituto benedictionem attulit? Annon fide dignius fuisset dicere, Si quis ex vobis morsus fuerit, respiciat in cælum ad Deum, et sanabitur? vel dimisso cæli aspectu, annon poterat dicere, Si quis morsus fuerit, respiciat in candelabrum luminis, et salvus erit? aut respiciat in mensam propositionis sanctorum panum, et salvus erit? aut in altare, aut in velum, aut in arcem, sive in imaginem Cherubinarum, vel in propitiatorium? At nihil eorum adduxit legislator magnus; verum unam crucis imaginem crexit, et hanc per maledictum serpentem. Cur ergo, Judæe, Moyses hæc facit? cur serpentem conflat, qui per legem dixerat, *Non facies sculptile, neque fusile* (Levit. 26. 1)? Sed cur hæc ingrato loquor? Ipsam legislatorem interrogo: Dic mihi, fidelissime Dei famule, an id facis quod prohibes? an quod reprobas, id operaris? qui dicis, *Non facies sculptile, neque fusile*, fundis et sculpis serpentem? Verum dicet: Illas tuli leges, ut omnem impietatis materiam excinderem, et hunc populum a quovis idolorum cultu averterem; nunc autem serpentem conflo, ut imaginem dispensationis crucis præfigurarem, viam per quam apostoli decurrant complanans, signum illius crucis magnum inauditumque longe antea adhibeo. Quod autem hæc explicatio non detorta sit, audi Dominum, qui veterem illam imaginem confirmat ac de seipso interpretatur. Nicodemum enim alloquens ut populi doctorem, virum apud Judæos præcipuum, qui posset œconomiam intelligere, ait: « Et sicut exaltavit Moyses serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis, ut omnis qui credit in ipsum non pereat, sed habeat vitam æternam » (Joan. 3. 14. 15). Dic igitur, o stupide Judæe, an non æs erat illud? Mortua materies mortem vincere possit, figuram crucis habens, et ipsa crucis veritas non creditur? et hæc post conversionem orbis terræ, post constitutionem in toto orbe pietatem, postquam gentiles crediderunt, post excitatas Ecclesias, post tanta certamina, post tantam virtutum exercitationem, post tantam angelici instituti accessionem? Sane luculenter demonstratum est, omnem adversarii crucis aditum præclusum esse, ad exprobandam nobis figuram maledicti. Et adversus illos quidem hæc satis sint: nos autem fideles nobiscum expendamus, et exploremus verborum accurationem. Cur Dominus imaginem illius œconomix non per alium, sed per serpentem præsignificat? Ad certamina cum adversariis suscipienda exemplar illius maledicti serpentis satis est: verum jam persuadendum iis, qui filii pietatis sunt, quo pacto figura illius maledicti serpentis imago fue-

¹ Reg., *Uti veritatis doctrina, ibi etiam pietatis est progressus.*

rit Christi, qui adoratur. Quocirca id nos accurate explicare, et vos studiose audire par est.

3. Figura serpentis, fratres, imago erat œconomix crucis. Quod autem ad modum attinet, sicut illa serpentis figura imaginem quidem et speciem serpentis præ se ferebat, venenum autem nequitiamque serpentis non habebat: sic et Servator, secundum divinum apostolum, in similitudine carnis peccati apparens, extra omne peccatum fuit; sicut et beatus Isaias, cum beato Paulo (a) consonans, ait: *Qui peccatum non fecit; nec inventus est dolus in ore ejus* (Isai. 53. 9; 1. Pet. 2. 22). Secundum Isaiam imaginem unam habes: ad alteram accede. Contuere veritatem per figuras splendentem. Serpentes mordebant filios Israel, quando populus in perniciem ruit. Petit Moyses a Deo ut medicinam salutarem præberet. Deus famulo medicinam beneficam commonstrat, et ait: *Fac serpentem æneum, illumque erige ante tabernaculum testimonii* (Num. 21. 8). Quid sibi vult hoc signum? Alii sunt mordentes serpentes, et alius pro illis crucifigitur. Quid significat ænigma? quid præ se fert umbra illa mysterii? Quemadmodum illic in figura aliis mordentibus serpentibus, alius qui non momorderat cruci affixus est: sic aliis peccantibus hominibus pro omnibus passurus est innocens Jesus. Pro serpentibus, qui mordebant, serpens innoxius crucifigitur; pro nobis, qui morti subijcitur, is, qui morti non subjectus fuit, crucifigitur. Quod præclare cum aliis Isaias prædixit in hunc modum: *Pro peccatis populi venit in mortem; et, Dominus tradidit seipsum pro peccatis nostris* (Isai. 53. 12. 6). Testimonio confirmanda iterum est mysterii ratio. Quemadmodum illic alii serpentes erant, qui mordebant, alius qui suffligebatur: ita et hic omnes peccaverant, et unus pro omnibus crucifigitur. Habes secundam; sed et tertiam imaginem considera. *In ore duorum vel trium testium, stabit omne verbum* (Deut. 19. 15). Quare crucifigitur serpens æneus? Ut aboleantur morsus draconum; crucifixus est Christus, ut dæmonum operationes cessarent. Alius est serpens ille qui erigitur, alii qui comprimuntur dracones; alius qui cruci affixus est Christus, et alii qui abolentur dæmones. Et quemadmodum illic imago serpentis, qui apparebat, morsus serpentium abolevit, ita et hic mors Christi mortem sustulit, et dæmonas profligavit. Merito itaque Servator imaginem sibi adaptans dixit: *Et sicut Moyses exultavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis, ut omnis, qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam* (Joan. 3. 14. 15). Habes, ppi frater, beatum Moysen alia figura crucem subindicantem; quo autem pacto, audi. Eos enim, qui de cruce loquuntur, multas mysterii contemplationes in medium afferre oportet. Israelitis in deserto

(a) Juxta Savil. legendum est, *Petro*, et reipsa, apud Petrum verba laudata leguntur.

bellum intulere alienigenæ quidam, Amalecitarum dicti. Moyses autem Jesum Nave, populi ducem, et successorem suum, armatum proficisci jubet, ipso interea in monte manibus expansis manente. Nam ait Scriptura: *Moyses ascendit in montem, et expandit manus suas. Et factum est, cum extenderet manus, vincebat Israel; et cum dimitteret a corporea gravitate victus, vincebat Amalec* (Exod. 17. 11). Quid sibi vult hæc figura? Judæus statim metuens, ne per imaginem gloria crucis Christi effulgeat, ait, Nihil hæc figura pertinet ad ea, quæ tu fabularis. Precationis figura erat illa forma, non imaginis, prout tu opinaris. Quod si ita est, si vere victoria illa fructus precationis fuit, cur Scriptura non precationi victoriam adscripsit (non enim ait Scriptura: Cum precaretur Moyses: illud enim vere significat, victoriam non fuisse precationis fructum), sed adscribit imagini figuræque manuum? Cum enim manus demitteret Moyses, superabatur Israel; cum expanderet, profligabatur Amalec. Nam si id precationi adscribendum erat, dicere oportuisset: Et cum precabatur Moyses, vincebat. Sed, ut dixi, precatione omissa, non quidem ut inutili, sed ut quæ imagini crucis cedere deberet, figuræ et signo victoriam adscribit. Quando enim Moyses expandebat manus, vincebat Israel. Quid sibi vult expansa manus? Depinge tibi manus expansas, ut splendentem adorandæ Crucis imaginem videas. Verrum defatigatus est, inquit Scriptura, Moyses; neque enim manus corporea gravitate victæ illam imaginem sustinere poterant. Quid ergo? Ne, soluta imagine, victoria quoque amitteretur, sustinent Aaron et Or, allevantque manus ejus, ne, evanescente imagine, victoria quoque elaberetur. Cur omnino Aaron et Or manus suffulciunt? Aaron, fratres, sacerdotali munere fungebatur; Or vero regis tribus cognationem habebat. Itaque imaginem crucis sacerdotium et regnum instarsatellitum stipant. Ac quemadmodum cum transfiguraretur Dominus in monte, visi sunt Moyses et Elias a dextris et a sinistris, ut regiam Christi imaginem quasi satellites stiparent: sic etiam hic Aaron sacerdotii ordinem obtinens cruci adstat, et similiter Or primum regis dignitatis florem habens crucem stipat. Hæc a me dicta sunt, ut ostendam, quomodo priscis illis patribus pietatis imago fuerit proposita, necnon quam honorata ab illis fuerit œconomix figura. Si autem illi qui prænuntiabant, tanta cum laude illam prædicarunt, et cum tanto honore præsignificarunt: quo ore nos Domini crucem divinamque illam œconomiam convenit celebrare? Non ignoro vos magno desiderio teneri talium orationum, quibus sacre theologiæ dogmata explicantur: at quæ nunc dicta sunt illis sunt affinia. Eiusdem enim animi est et crucem prædicare, et unigenitum Deum Verbum laudibus extollere. Quamobrem sive divinitatem Unigeniti celebres, sive ejus œconomiam honores, una eademque est pietatis demonstratio.

4. Cæterum quando crucem, quando corporis œconomiam audis, mentem erige ad sublimitatem potestatis Unigeniti. Ne illa figura, quæ hic tui causa fa-

erat qui corpore solvebatur, et qui secundum Spiritum quod solutum erat excitabat. Nam ait, *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud* (Joan. 2. 19). *Ecce ascendimus Jerosolymam*. Christum sequentium non est umquam descendere, sed ascendere perpetuo. Alioquin vero via Jerichunte Jerosolymam acclivis erat, modo sensibili loquendo, et intelligendi modo passio ad ascensum resurrectionis ducebat. Adamum enim in infernum delapsum in cælum revocabat, et humi jacentem imaginem in sublime efferebat. *Ascendimus Jerosolymam*. Ubi Deus, ibi et virtutis ascensus; ubi malitia, ibi iniquitatis descensus. Ideo David de iis qui secundum virtutem vivunt ait: « Beati omnes, qui habitant in domo tua: in sæcula sæculorum laudabunt te. Beatus vir cujus est auxilium abs te: ascensiones tuæ in corde ejus » (Psal. 83. 5. 6). *Ascensiones tuæ*, hoc est, piæ illæ et in altum evehctæ ratiocinationes, quæ in sublime agunt eos, qui recte de Deo cogitant. Est ergo temperantiæ via in sublime erigens, via justitiæ in altum ducens: omnisque, ut ita dicam, pietatis via Dei amantem in altum adducit, de quo dicebant gentiles: *Venite, proficiamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob* (Mich. 4. 2). Ubi pietatis doctrina, ibi ascensus est¹: ubi vero malitia, ibi plane descensus. Id testificatur David propheta dicens: *Libera me a descendantibus in lacum* (Psal. 29. 4); et rursus, *Qui exaltas me de portis mortis* (Psal. 9. 15). Itaque illud, *Ascendimus*, non frustra dictum est. *Ecce ascendimus*. Atqui solus ad passionem venit. Cur ergo in communis ait, *Ascendimus*? Quia passio quidem mea, salus vero omnium hominum communis est. Ideo divinus apostolus in generosam illam et miraculi plenam erupit vocem, ut modo audistis: *Cum Christo crucifixus sum. Vivo autem, jam non ego, vivit vero in me Christus* (Gal. 2. 19. 20). Alioquin, cum vellet fructum crucis ostendere, subiecit statim in sequentibus: *Christus nos redemit a maledicto legis, factus pro nobis maledictum* (Gal. 3. 13): *scriptum est enim, Maledictus omnis qui pendet in ligno* (Deut. 21. 23).

2. Illic mihi diligenter animadvertite, ne abs te veritatis perceptio elabatur. Contradicent enim statim Judæi, de quibus ait Paulus, *Inimici crucis Christi, quorum finis interitus* (Philipp. 3. 18. 19), et statim simplicibus objicient: Si maledictus qui pendet, quomodo a maledicto tibi benedictionem impertiri expectas? quomodo ab eo, qui in mortem cecidit, vitam speras? Id quod apparet, ut ipse doctor noster Paulus confitetur, maledictum est: *Scriptum est enim, Maledictus omnis qui pendet in ligno* (Gal. 3. 13. Deut. 21. 23). Si itaque scriptum est et testimonio firmatum, quomodo benedictio a maledicto datur crucis cultoribus? Hæc semper dicit et objicit Judæus, inimicus crucis Christi. Si itaque Judæus tibi dixerit, Quomodo maledictus dat benedictionem? dic illi, Quomodo in deserto serpentes mordebant progenitores tuos; Moyses autem imagine serpentis facta, et in cruce suspensa, dicit, *Quicumque a serpente morsus fuerit, serpentem*

respiciat, et salvus erit (Num. 21. 8)? Sed ait, quid hoc ad rem? Sane multum ad rem pertinet. Annon audisti Deum dicentem, *Maledictus tu præ omnibus bestiis terræ* (Gen. 3. 14)? Quomodo igitur maledicti imago vitam attulit progenitoribus vestris? Dictum repetito, ut sententiam firmitus statuam. Si quidem difficile tibi videatur ex maledicto benedictionem emanare (*Maledictus enim omnis qui pendet in ligno*), quomodo imago serpentis maledicti, qui audivit, *Maledictus tu præ omnibus bestiis*, populo in calamitate constituto benedictionem attulit? Annon fide dignius fuisset dicere, Si quis ex vobis morsus fuerit, respiciat in cælum ad Deum, et sanabitur? vel dimisso cæli aspectu, annon poterat dicere, Si quis morsus fuerit, respiciat in candelabrum luminis, et salvus erit? aut respiciat in mensam propositionis sanctorum panum, et salvus erit? aut in altare, aut in velum, aut in arcam, sive in imaginem Cherubimorum, vel in propitiatorium? At nihil eorum adduxit legislator magnus; verum unam crucis imaginem erexit, et hanc per maledictum serpentem. Cur ergo, Judæe, Moyses hæc facit? cur serpentem conflat, qui per legem dixerat, *Non facies sculptile, neque fusile* (Levit. 26. 1)? Sed cur hæc ingrato loquor? Ipsum legislatorem interrogo: Dic mihi, fidelissime Dei famule, an id facis quod prohibes? an quod reprobas, id operaris? qui dicis, *Non facies sculptile, neque fusile*, fundis et sculpis serpentem? Verum dicit: Illas tuli leges, ut omnem impietatis materiam excinderem, et hunc populum a quovis idolorum cultu averterem; nunc autem serpentem conflat, ut imaginem dispensationis crucis præfigurarem, viam per quam apostoli decurrant complanans, signum illius crucis magnum inauditumque longe antea adhibeo. Quod autem hæc explicatio non detorta sit, audi Dominum, qui veterem illam imaginem confirmat ac de seipso interpretatur. Nicodemum enim alloquens ut populi doctorem, virum apud Judæos præcipuum, qui posset œconomiam intelligere, ait: « Et sicut exaltavit Moyses serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis, ut omnis qui credit in ipsum non pereat, sed habeat vitam æternam » (Joan. 3. 14. 15). Dic igitur, o stupide Judæe, an non æs erat illud? Mortua materies mortem vincere possit, figuram crucis habens, et ipsa crucis veritas non creditur? et hæc post conversionem orbis terræ, post constitutam in toto orbe pietatem, postquam gentiles crediderunt, post excitas Ecclesias, post tanta certamina, post tantam virtutum exercitationem, post tantam angelici instituti accessionem? Sane luculenter demonstratum est, omnem adversariis crucis aditum præclusum esse, ad exprobrandam nobis figuram maledicti. Et adversus illos quidem hæc satis sint: nos autem fideles nobiscum expendamus, et exploremus verborum accurationem. Cur Dominus imaginem illius œconomix non per alium, sed per serpentem præsignificat? Ad certamina cum adversariis suscipienda exemplar illius maledicti serpentis satis est: verum jam persuadendum iis, qui filii pietatis sunt, quo pacto figura illius maledicti serpentis imago fue-

¹ Reg., *Uti veritatis doctrina, ibi etiam pietatis est progressus.*

τος οικονομίαν, ἀνάγαγέ σου τὴν διάνοιαν πρὸς τὸ ὕψος τῆς τοῦ Μονογενοῦς ἐξουσίας. Μὴ τὸ σχῆμα τὸ διὰ σὲ γινόμενον ταπεινούτω σου τὸ φρόνημα, ἀλλ' ἡ φιλανθρωπία τοῦ σώσαντος ἀναγαγέτω σου τὴν διάνοιαν. Σταυρὸς μὲν γὰρ διὰ σὲ, ἀξία δὲ Θεοῦ δι' ἐαυτὸν. Ἀξία δὲ Θεοῦ οὐκ ὑφούται λόγοις, οὐ καθαιρεῖται λόγοις· ἀλλ' οἱ καθαιρούντες, ἐαυτῶν ἐργάζονται τὴν καθάρσιν· οἱ δὲ ὑφούντες, ἐαυτῶν τὴν εὐτέλειαν εἰς ὕψος ἀνάγουσιν. Ὅσπερ οὖν ἐφθήμεν εἰπόντες, ὅτι καὶ ὁ τὴν οικονομίαν, καὶ ὁ τὴν θεολογίαν ἀνυμνήσας, τῆς αὐτῆς ἔχεται διανοία· ἀλλ' ἐπειδὴ τοῖς χυλοῖς ἤμιν γεγυμνασμένοις ἔλειπέ τι πρὸς τὸ, *Ἰνα γινώσκωσι σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν καὶ Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν*· καὶ πρὸς μὲν τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν ἀπεδείχθησαν αἱ προφητεῖαι καὶ αἱ μαρτυρίαι τῷ Ἰϋ, ὅτι καὶ μόνος ἀληθινός· ἀναγκαῖον δὲ οἶμαι κάκεινην ἐξετάσαι τῆς λέξεως τὴν θεωρίαν. Καί- τοι φησὶν ὁ αἰρετικὸς· Τί δὴ πάλιν ἔχεις καὶ πρὸς τὸ ἀπεσταλμένον εἰπεῖν; Ῥητὴς γὰρ ἀναγέγραπται· *Καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν*. Μὴ ὁ ἀποστείλας τῷ ἀποσταλέντι ὁμοτίμον ἔχει τὴν ἀξίαν; Ταῦτα ἔαν μὲν τῇ λέξει δουλεύων ἀναγινώσκῃς, πολλάκις, ὡς προεῖρηκαμεν, πολλὴν εὐρήσεις ὡς ἀληθῶς πρὸς ἡμᾶς ἐναντιότητα, καὶ οὐ συμφωνούντα τοῖς αὐτοῖς λογισμοῖς τὰ καλῶς μὲν γεγραμμένα, κακῶς δὲ νενοημένα· ἔαν δὲ πρὸς αὐτὴν τὴν ἀληθεῖαν ἀναλάβῃς τὴν ἔννοιαν, οὐδαμῶς σοι πρὸς ἐναντιότητα περιτραπήσεται τὸ τῆς διανοίας ὅμμα, ὅπ' αὐτοῦ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁδηγούμενον πρὸς ἀκριθεῖ κατανόησιν. Τὸ γὰρ, *Ἀπεστείλας*, καὶ *Ἀπέστειλεν*, ἀνθρώπινα μὲν φέρει ῥήματα, θεῖα δὲ κηρύττει νοήματα. Οὕτε γὰρ ὁ ἀποστείλας ἀπὸ τόπων εἰς τόπους ἀπέστειλεν, οὔτε ὁ ἀποσταλὲς ἀπὸ τόπων εἰς τόπους ἦλθεν. Ἀλλ' ἀπέστειλε, φησὶν, ὁ Πατὴρ τὸν Ἰῶν εἰς τὸν κόσμον, ὡς μὴ παρόντα τῷ κόσμῳ, πρὸς ὃν ἐπέμπετο. Πῶς ἡ Γραφὴ φησὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, *Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο*; Πῶς οὖν ἦλθεν ὁ παρὼν, ἐφάνη ὁ λανθάνων; εἰ δὲ ἀληθῶς, ὡς ἀκούεις, νοεῖς τὸ, *Ἀπέστειλε*, πᾶσα ἀνάγκη καὶ τὸν ἀποσταλέντα τούτοις ἐπιστῆναι τοῖς τόποις, οἷς μηδέπω παρῆν, καὶ τὸν ἀποστείλαντα ἐκεῖ πέμπειν, ὅπου μὴ πάρεστι. Πῶς οὖν ὁ εὐαγγελιστὴς ἔλεγε, *Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν*; *Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο*; Εἰ τοίνυν ἦν ἐν τῷ κόσμῳ, πῶς ἀποστέλλεται ἐν τῷ κόσμῳ; Οὐκ ἤκουσας αὐτοῦ λέγοντος, *Τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει Κύριος*; Τί οὖν βούλεται τὸ, *Ἀπεστάλη*; Ἀντὶ τοῦ, Ὡφθη, ἀντὶ τοῦ, Διὰ σαρκὸς ἔλαμψεν. Ἡ γὰρ ἀποστολὴ οὐ τὴν ἀπὸ τόπων εἰς τόπους μετάδασιν σημαίνει, ἀλλὰ τὴν ἐκ τῆς ἀοράτου θεότητος εἰς ἐμφανῆ παρουσίαν. Οὕτε γὰρ ἐπιδημήσας τῇ γῇ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην οικονομίαν, τοὺς οὐρανοὺς [518] ἐκέκυνσε τῆς ἑαυτοῦ ἀξίας, οὔτε νῦν ἀναληφθεὶς κατὰ τὴν τῆς σαρκὸς ἀνάληψιν, τὴν γῆν ἔρημον κατέλιπε τῆς ἰδίας ἐπιστασίας. Πάλιν ἐτέρως τὸν λόγον γυμνάσωμεν. Εἰ κατὰ τὴν λέξιν, ἀδελφοί, ὁ Πατὴρ ἀπέστειλε τὸν Ἰῶν εἰς τὸν κόσμον, ὅλον δὲ ὁ ἀποστείλας τοῦ ἀπεσταλμένου χωρίζεται κατὰ τὴν ἰδίαν στάσιν. Εἰ μὲν γὰρ σὺν αὐτῷ ἔστι, περιττὸν τὸ, *Ἀπέστειλεν*· εἰ δὲ ἀπέστειλεν, ἀνάγκη κεχωρίσθαι, κατὰ τὴν τῆς λέξεως ἐμφάνειν. Ἀλλ' οὐ δαί τῇ λέξει δουλεύειν, ἀλλὰ τῇ πίστει στοιχεῖν. Καὶ τίς ἡμῖν μαρτυρήσει λόγος, ὅτι ἐπὶ γῆς φανεῖς ἐν οὐρανοῖς ἦν; τίς δὲ μαρτυρήσει λόγος, ὅτι παρὰ Πατρός ἀπεσταλμένος

οὐκ ἐχωρίσθη τοῦ Πατρὸς; Εἰ ἀπεστάλη εἰς τὸν κόσμον, κατὰ τὴν λέξιν, εἰ ὁ πέμψας τοῦ ἀπεσταλμένου χωρίζεται, πῶς ἔλεγε, *Ἐγὼ ἐν Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί*; πῶς δὲ πάλιν ἔλεγε, *Καὶ ὁ πέμψας με Πατὴρ μετ' ἐμοῦ ἔστιν*; Ὅρᾳς ὅτι ἡ φύσις οὐ χωρίζεται· ἡ δὲ οικονομία τὸ σχῆμα τῆς ἀποστολῆς ἐνδείκνυται. Τί οὖν βούλεται τὸ, *Ἀναβαίνω πρὸς τὸν Πατέρα μου*; Εἰ γὰρ σὺν αὐτῷ ὁ Πατὴρ, διὰ τί ἀναβαίνει; Ἡ ἀνάστασις τὴν οικονομίαν ἐρμηνεύει, τοῦ σώματος τὴν ἀνάληψιν, οὐ τῆς θεότητος τὴν διάστασιν. Θέλεις δὲ μαθεῖν, ὅτι ὡς περ ἐπιδημήσας τῇ γῇ, τοὺς οὐρανοὺς οὐ κατέλιπεν, οὔτε τοῦ Πατρὸς ἐχωρίσθη, οὔτω καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀναληφθεὶς, τὴν γῆν οὐ κατέλιπεν ἔρημον; Ὅ εἰπὼν πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητάς, *Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι, ἀλλὰ ἀνέρχομαι*, ὅθεν κατέλθων, *πρὸς τὸν Πατέρα μου*· ὁ αὐτὸς πάλιν πρὸς ἐκείνους λέγει· *Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος*. Τὸ οὖν, *Ἰνα γινώσκωσι σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν, καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν*, διπλὴν ἔννοιαν ἔχει, καὶ μάχαιραν διπλῇ· τὴν μὲν κατὰ τῆς εἰδωλολατρίας ὀπλιζομένην, τὴν δὲ κατὰ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀπειθείας παραταττομένην. Μόνον μὲν γὰρ ἀληθινὸν Θεὸν λέγει, ἵνα τὰ νεκρά εἰδωλα στήληται· ἀπεσταλμένον δὲ Ἰησοῦν Χριστόν, ἵνα τοὺς τὴν οικονομίαν ἀρνουμένους ἐπιστομίσῃ· ἐκλάμβανε τοίνυν τὰ ῥήματα πρὸς τὴν ἔννοιαν, καὶ μὴ ὑβρίζει τὴν ἀξίαν διὰ τὴν λέξιν.

ε'. Ἰνα δὲ μάθῃς ἀκριδῶς, ὅτι τὸ ἀπεστάλθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ οὐ τὴν ἀπὸ τόπων εἰς τόπους μετέστασιν σημαίνει, ἀλλὰ τῆς οικονομίας τὴν φανέρωσιν· περὶ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ λέγει τὸ Εὐαγγέλιον, τοῦ ἀπὸ γῆς ὄντος, καὶ ἐπὶ γῆς φανερωθέντος· *Ἐγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ*. Ἀρα ἀπ' οὐρανῶν ἀπεστάλη Ἰωάννης; ἄρα ἀνυθεν ἐλήλυθε; Πῶς οὖν ἐλήλυθεν; Εἴτα ἄνθρωπος μὲν ἀποστελλόμενος οὐκ ἀπὸ τόπων εἰς τόπους μετέστη, ἀλλὰ τὴν οικονομίαν ἐνεχειρίσθη· ὁ δὲ Θεὸς ὁ Λόγος, ὁ πάντα πληρῶν, ἔν ἐπῇ ἑαυτὸν ἀπεσταλμένον, τὴν φύσιν ὑβρίζει, καὶ οὐ τὴν οικονομίαν ἐμήνυσεν; Ὅρα αὐτὸν, ἀδελφε, καὶ πληροῦντα τῆς σαρκὸς τὴν οικονομίαν, καὶ μὴ καθαιρούντα τῆς θεϊκῆς δυνάμεως τὴν ἀξίαν. Καὶ τὸ Ἰσρατικὸν σχῆμα· *Ἀναβαίνω πρὸς τὸν Πατέρα μου, καὶ παρακαλέσω αὐτόν, καὶ Παράκλητον πέμψει ὑμῖν* [519] *τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας*. Εἰ ἀναβαίνεις ὦν, καὶ παρακαλεῖς, καὶ παρακαλῶν δυνάμεις, καὶ μετὰ τὴν παράκλησιν ἀποστέλλεις· τὸ Πνεῦμα (παρακαλῶ γὰρ, ἔφη, καὶ πέμπω), τίνας ἐνεκεν πρὸ τῆς ἀναδόσεως λύεις τὴν τοῦ Πατρὸς αὐθεντίαν; Εἰ μὴ αὐθεντεῖς κατὰ τὴν θεῖαν ἀξίαν, ἀλλ' ἀναμένεις ἀνελθεῖν πρὸς τὸν Πατέρα εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ παράκλησιν καὶ ἱκεσίαν προσάγειν, καὶ οὕτω λαβεῖν τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν, καὶ εἰς πᾶσαν ἐκτέμψαι τὴν οἰκουμένην, τίνας ἐνεκεν πρὶν ἀναβῆς, πρὶν παρακαλέσθαι, οἰκείαν ἐνδείκνυσαι τὴν αὐθεντίαν; διὰ τί πρὸ τῆς ἀναλήψεως, ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν, ἐνεφύσησας εἰς τὰ πρόσωπα τῶν ἀποστόλων, καὶ λέγεις, *Δάδετε Πνεῦμα ἅγιον*; Ὅ αἰτεῖς παρὰ Πατρός, πρὶν ἱκετεύσῃς Πατέρα, δίδω. Οὐκ οὖν εἰρωνεύῃ τὴν αἰτίαν; Οὐκ εἰρωνεύομαι, φησὶν· οὐκ ἔστι γὰρ εἰρωνεία παρὰ τῇ ἀληθείᾳ· ἀλλὰ τὸ μὲν ἡρμოსται τῇ ἀξίᾳ, τὸ δὲ πρέπει τῇ οικονομίᾳ. Διὰ τί οὖν ἐνεφύσησας εἰς τὰ πρόσωπα τῶν ἀποστόλων; Ἔδει με, φησὶν ὁ Σωτὴρ, ἀναστάντα ἐκ τῶν νεκρῶν, τὴν ἀπορχὴν τῆς ζωῆς τῷ κόσμῳ χαρίζεσθαι. Ἐπειδὴ

cta est, sensus tuos deprimat, sed benignitas illa Christi, qui te servavit, mentem tuam extollat. Crux quidem propter te, majestas vero Dei propter ipsum. Majestas divina nulla oratione amplificari, nulla etiam deijci potest: sed qui deicere student, seipsos deiciunt; qui vero Deum laudibus evehunt, se licet indignos in altum extollunt. Quamobrem, ut prius dicebamus, qui incarnationem, qui theologiam laudat, in hac sententia versatur: quoniam vero aliquid de erat iis, quæ heri tractavimus, circa illud quidem, *Ut cognoscant te solum verum Deum et Dominum Jesum Christum* (Joan. 17. 3); ac circa illud quidem, *Solum verum Deum*, prolatae sunt prophetiæ et testimonia quod Filius solus verus Deus sit; necessarium existimo illius dicti vim explorare. Atqui, ait hæreticus, quid potes de missione illa dicere? Diserte enim scriptum est, *Et quem misisti Jesum Christum*. An qui misit parem cum misso sortitur honorem? Hæc si ita legas, ut literæ servias, ut supra diximus, sæpe dissidebis a nobis, neque rationi congruentia deprehendes ea, quæ bene quidem scripta, sed male intellecta sunt; si vero sententiam secundum rei veritatem accipias, nusquam tibi in contrarium vertetur mentis oculus ad accuratam intelligentiam a Spiritu sancto directus. Verba enim hæc, *Missus est*, et, *Misit*, humana quidem sunt, at divinos quosdam sensus declarant. Neque enim et qui misit, ex locis in loca misit, neque is qui missus est, ex locis in loca venit. Atqui, ait hæreticus, Pater Filium misit in mundum, quasi qui in mundo præsens non esset, ad quem mittebatur. Quomodo Scriptura de ipso Domino ait, *In mundo erat, et mundus per ipsum factus est* (Joan. 1. 10)? Quomodo ergo venit qui aderat, apparuit qui latebat? Quod si vere illud, *Misit*, ita intelligis ut audis, necesse omnino est, eum qui missus fuit, in iis constitui locis, in quibus nondum præsens erat, et mittentem eo mittere, ubi non aderat. Quomodo igitur evangelista dicebat, *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil? In mundo erat, et mundus per ipsum factus est* (Joan. 1. 3). Si itaque in mundo erat, quomodo mittitur in mundum? Non audisti eum dicentem, *Cælum et terram ego impleo, dicit Dominus* (Jer. 23. 24)? Quid ergo sibi vult illud, *Missus est*? Id est, visus est; per carnem illuxit. Missio enim nullam de loco in locum profectiorem indicat; sed ex invisibili divinitate in conspicuam præsentiam. Neque enim cum in terram secundum humanam naturam et per œconomiam venit, cælos sua majestate vacuos reliquit, neque nunc post carnis assumptionem, terram reliquit sua administratione vacuam. Iterum rem alio modo excutiamus. Si secundum literam, fratres, Pater misit Filium in mundum, palam est mittentem a misso secundum propriam stationem separatum esse. Nam si cum ipso est, supervacaneum est illud, *Misit*: sin vero misit, necesse est separatum esse, si quidem verbi vim respicias. At nequaquam serviliter oportet verbis hærrere, sed cum fide procedere. Et quis nobis testificabitur, eum, qui in terra apparuit, etiam in cælis fuisse? quis sermo testificabitur, cum a Patre missum a

Patre separatum non fuisse? Si missus est in mundum, ut scriptum est, si qui misit a misso separatur, quomodo dicebat, *Ego in Patre, et Pater in me*? ac rursus quomodo dicebat, *Et qui misit me Pater, mecum est* (Joan. 14. 11. et 8. 16)? Vides naturam non separari: œconomia autem sive incarnatio missionis speciem ostendit. Quid ergo sibi vult illud, *Ascendo ad Patrem meum* (Joan. 20. 17)? Si cum ipso Pater est, cur ascendit? Ascensio illa humanam Christi œconomiam interpretatur, corporis assumptionem, non separationem a divinitate. Visne discere, eum sicut cum in terram venit, cælos non reliquit, neque a Patre separatus est, sic etiam, cum in cælos assumptus est, terram non reliquisse? Qui dixit discipulis suis, *Et ecce ego vobiscum sum*, sed, *ascendo*, unde descendidi, *ad Patrem meum*: idem ipse ait illis, *Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi* (Matth. 28. 20). Illud igitur, *Ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum*, sensum habet duplicem, duplicemque gladium: aliud contra idololatriam armatum, aliud contra Judaicam incredulitatem comparatum. Solum enim verum Deum dicit, ut mortua idola traducat; missum autem Jesum Christum, ut iis qui incarnationem negant, os obstruat. Verba igitur secundum sensum accipe, ac ne propter literam majestati contumeliam inferas.

5. Ut autem accurate discas, missionem a Deo non mutationem a loco in locum significare, sed incarnationem declarare: de Joanne Baptista, qui de terra erat et in terra apparuerat, ait Evangelium: *Fuit homo missus a Deo* (Joan. 1. 6). Num Joannes de cælo missus est? num de supernis venit? Quomodo ergo venit? Atqui homo missus, non a loco in locum translatus est, sed illi aliquid administrandum commissum fuit; et Deus Verbum, qui omnia implet, si dicat se missum esse, naturam suam contumelia afficiet, neque ita incarnationem suam sive œconomiam indicabit? Vide illum, frater, et carnis œconomiam imponentem, et divinæ potestatis dignitatem non tollentem de medio. Et sacerdotale munus sic declaratur, *Ascendo ad Patrem meum, et rogabo eum, et Paracletum mittet vobis Spiritum veritatis* (Joan. 20. 17. et 14. 16. 17). Si ascendis sursum, et rogas, et rogans impetras, ac post rogationem mittis Spiritum (nam rogo, ais, et mitto), cur ante ascensionem Patris auctoritatem tollis? Si non cum auctoritate secundum divinam dignitatem agis, sed expectas donec ascenderis ad Patrem in cælum, ut preces supplicationesque offeras, et sic acceptam Spiritus gratiam in totum orbem mittas, cur antequam ascenderes, antequam rogares, propriam ostendisti auctoritatem? cur ante ascensionem, cum resurrexisses ex mortuis, insufflasti in facies apostolorum, et dixisti, *Accipite Spiritum sanctum* (Joan. 10. 22)? Quod petis a Patre, id das, antequam ab eo petas. Ergo simulas, dum petis: Non simulo, inquit; nulla enim apud veritatem simulatio; sed aliud dignitati convenit, aliud incarnatum decet. Cur ergo insufflasti in facies apostolorum? Me oportebat, inquit Servator, postquam ex mortuis resurrexeram, primi-

τος οικονομίαν, ἀνάγαγέ σου τὴν διάνοιαν πρὸς τὸ ὕψος τῆς τοῦ Μονογενοῦς ἐξουσίας. Μὴ τὸ σχῆμα τὸ διὰ σὲ γενόμενον ταπεινούτω σου τὸ φρόνημα, ἀλλ' ἡ φιλανθρωπία τοῦ σώσαντος ἀναγαγέτω σου τὴν διάνοιαν. Σταυρὸς μὲν γὰρ διὰ σὲ, ἀξία δὲ Θεοῦ δι' ἐαυτόν. Ἀξία δὲ Θεοῦ οὐχ ὑφούται λόγοις, οὐ καθαιρεῖται λόγοις· ἀλλ' οἱ καθαιρούντες, ἐαυτῶν ἐργάζονται τὴν καθάρσιν· οἱ δὲ ὑφούντες, ἐαυτῶν τὴν εὐτέλειαν εἰς ὕψος ἀνάγουσιν. Ὅσπερ οὖν ἐφθήμεν εἰπόντες, ὅτι καὶ ὁ τὴν οικονομίαν, καὶ ὁ τὴν θεολογίαν ἀνυμνήσας, τῆς αὐτῆς ἔχει διανοίας· ἀλλ' ἐπειδὴ τοῖς χυθεῖ ἡμῖν γεγυμνασμένοις εἰσιπέ τι πρὸς τὸ, *Ἰνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν καὶ Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν*· καὶ πρὸς μὲν τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν ἀπεδείχθησαν αἱ προφητεῖαι καὶ αἱ μαρτυρίαι τῷ Ὑψί, ὅτι καὶ μόνος ἀληθινός· ἀναγκαῖον δὲ οἷμαι κακείνῃν ἐξετάσαι τῆς λέξεως τὴν θεωρίαν. Καίτοι φησὶν ὁ αἰρετικὸς· Τί δὴ πάλιν ἔχεις καὶ πρὸς τὸ ἀπεσταλμένον εἰπεῖν; Ῥητὴς γὰρ ἀναγέγραπται· *Καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν*. Μὴ ὁ ἀποστείλας τῷ ἀποσταλέντι ὁμῶς ἔχει τὴν ἀξίαν; Ταῦτα ἐὰν μὲν τῇ λέξει δουλεύων ἀναγινώσκῃς, πολλάκις, ὥς προειρήκαμεν, πολλὴν ἐνρήσεις ὡς ἀληθῶς πρὸς ἡμᾶς ἐναντιώθηται, καὶ οὐ συμφωνοῦντα τοῖς αὐτοῖς λογισμοῖς τὰ καλῶς μὲν γεγραμμένα, κακῶς δὲ νενοημένα· ἐὰν δὲ πρὸς αὐτὴν τὴν ἀληθεῖαν ἀναλάβῃς τὴν ἔννοιαν, οὐδαμῶς σοι πρὸς ἐναντιότητα περιτραπήσεται τὸ τῆς διανοίας ἔμμημα, ὅπ' αὐτοῦ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὀδηγούμενον πρὸς ἀκριθεῖ κατανόησιν. Τὸ γὰρ, *Ἀποστείλας*, καὶ *Ἀπέστειλεν*, ἀνθρώπινα μὲν φέρει ῥήματα, θεῖα δὲ κηρύττει νοήματα. Οὔτε γὰρ ὁ ἀποστείλας ἀπὸ τόπων εἰς τόπους ἀπέστειλεν, οὔτε ὁ ἀποσταλὴς ἀπὸ τόπων εἰς τόπους ἦλθεν. Ἄλλ' ἀπέστειλε, φησὶν, ὁ Πατὴρ τὸν Υἱὸν εἰς τὸν κόσμον, ὡς μὴ παρόντα τῷ κόσμῳ, πρὸς ὃν ἐπέμπετο. Πῶς ἡ Γραφὴ φησὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, *Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο*; Πῶς οὖν ἦλθεν ὁ παρὼν, ἐφάνη ὁ λανθάνων; εἰ δὲ ἀληθῶς, ὡς ἀκούεις, νοεῖς τὸ, *Ἀπέστειλε*, πᾶσα ἀνάγκη καὶ τὸν ἀποσταλέντα τούτοις ἐπιστῆναι τοῖς τόποις, οἷς μηδέπω παρῆν, καὶ τὸν ἀποστείλαντα ἐκεῖ πέμπειν, ὅπου μὴ πάρεστι. Πῶς οὖν ὁ εὐαγγελιστὴς ἔλεγε, *Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν*; *Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο*; Εἰ τοίνυν ἦν ἐν τῷ κόσμῳ, πῶς ἀποστέλλεται ἐν τῷ κόσμῳ; Οὐκ ἤκουσας αὐτοῦ λέγοντος, *Τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει Κύριος*; Τί οὖν βούλεται τὸ, *Ἀπεστάλη*; Ἀντὶ τοῦ, Ὁφθῇ, ἀντὶ τοῦ, διὰ σαρκὸς ἑλαμφέν. Ἡ γὰρ ἀποστολὴ οὐ τὴν ἀπὸ τόπων εἰς τόπους μετάδασιν σημαίνει, ἀλλὰ τὴν ἐκ τῆς ἀοράτου θεότητος εἰς ἐμφανῆ παρουσίαν. Οὔτε γὰρ ἐπιδημήσας τῇ γῇ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην οικονομίαν, τοὺς οὐρανοὺς [518] ἐκένωσε τῆς ἑαυτοῦ ἀξίας, οὔτε νῦν ἀναληφθεὶς κατὰ τὴν τῆς σαρκὸς ἀνάληψιν, τὴν γῆν ἐρημον κατέλιπε τῆς ἰδίας ἐπιστασίας. Πάλιν ἐτέρως τὸν λόγον γυμνάσωμεν. Εἰ κατὰ τὴν λέξιν, ἀδελφοί, ὁ Πατὴρ ἀπέστειλε τὸν Υἱὸν εἰς τὸν κόσμον, ὅλον ὅτι ὁ ἀποστείλας τοῦ ἀπεσταλμένου χωρίζεται κατὰ τὴν ἰδίαν στάσιν. Εἰ μὲν γὰρ σὺν αὐτῷ ἐστί, περιττὸν τὸ, *Ἀπέστειλεν*· εἰ δὲ ἀπέστειλεν, ἀνάγκη κεχωρίσθαι, κατὰ τὴν τῆς λέξεως ἐμφάνειν. Ἄλλ' οὐ δεῖ τῇ λέξει δουλεύειν, ἀλλὰ τῇ πίστει στοιχεῖν. Καὶ τίς ἡμῖν μαρτυρήσει λόγος, ὅτι ἐπὶ γῆς φανεῖς ἐν οὐρανοῖς ἦν; τίς δὲ μαρτυρήσει λόγος, ὅτι παρὰ Πατρός ἀπεσταλμένος

οὐκ ἐχωρίσθη τοῦ Πατρὸς; Εἰ ἀπεστάλη εἰς τὸν κόσμον, κατὰ τὴν λέξιν, εἰ ὁ πέμψας τοῦ ἀπεσταλμένου χωρίζεται, πῶς ἔλεγεν, *Ἐγὼ ἐν Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί*; πῶς δὲ πάλιν ἔλεγε, *Καὶ ὁ πέμψας με Πατὴρ μετ' ἐμοῦ ἐστί*; Ὁρᾷς ὅτι ἡ φύσις οὐ χωρίζεται· ἡ δὲ οικονομία τὸ σχῆμα τῆς ἀποστολῆς ἐνδείκνυται. Τί οὖν βούλεται τὸ, *Ἀναβαῖνω πρὸς τὸν Πατέρα μου*; Εἰ γὰρ σὺν αὐτῷ ὁ Πατὴρ, διὰ τί ἀναβαίνει; Ἡ ἀνάβασις τὴν οικονομίαν ἐρμηνεύει, τοῦ σώματος τὴν ἀνάληψιν, οὐ τῆς θεότητος τὴν διάστασιν. Θέλει δὲ μαθεῖν, ὅτι ὥσπερ ἐπιδημήσας τῇ γῇ, τοὺς οὐρανοὺς οὐ κατέλιπεν, οὔτε τὸν Πατρός ἐχωρίσθη, οὔτω καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀναληφθεὶς, τὴν γῆν οὐ κατέλιπεν ἐρημον; Ὁ εἰπὼν πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητάς, *Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μετ' ὑμῶν εἰμι, ἀλλὰ ἀνέρχομαι*, ὅθεν κατήλθον, *πρὸς τὸν Πατέρα μου*· ὁ αὐτὸς πάλιν πρὸς ἐκείνους λέγει· *Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μετ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ὥς τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος*. Τὸ οὖν, *Ἰνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν, καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν*, διπλὴν ἔννοιαν ἔχει, καὶ μάχαιραν διπλῇ· τὴν μὲν κατὰ τῆς εἰδωλολατρίας ὀπλιζομένην, τὴν δὲ κατὰ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀπειθείας παραταττομένην. Μόνον μὲν γὰρ ἀληθινὸν Θεὸν λέγει, ἵνα τὰ νεκρὰ εἰδωλά στυλίσουσιν· ἀπεσταλμένον δὲ Ἰησοῦν Χριστόν, ἵνα τοὺς τὴν οικονομίαν ἀρνουμένους ἐπιστομίσῃ· ἐκλάμβανε τοίνυν τὰ ῥήματα πρὸς τὴν ἔννοιαν, καὶ μὴ ὑδρίζε τὴν ἀξίαν διὰ τὴν λέξιν.

ε'. Ἰνα δὲ μάθῃς ἀκριδῶς, ὅτι τὸ ἀπεστάλθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ οὐ τὴν ἀπὸ τόπων εἰς τόπους μετάστασιν σημαίνει, ἀλλὰ τῆς οικονομίας τὴν φανέρωσιν· περὶ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ λέγει τὸ Εὐαγγέλιον, τοῦ ἀπὸ γῆς βυθός, καὶ ἐπὶ γῆς φανερωθέντος· *Ἐγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ*. Ἀρα ἀπ' οὐρανῶν ἀπεστάλη Ἰωάννης; ἄρα ἀνωθεν ἐλήλυθε; Πῶς οὖν ἐλήλυθεν; Εἴτα ἄνθρωπος μὲν ἀποστελλόμενος οὐκ ἀπὸ τόπων εἰς τόπους μετέστη, ἀλλὰ τὴν οικονομίαν ἐνεχειρίσθη· ὁ δὲ Θεὸς Λόγος, ὁ πάντα πληρῶν, ἐὰν ἐπὶ ἑαυτὸν ἀπεσταλμένον, τὴν φύσιν ὕβρισε, καὶ οὐ τὴν οικονομίαν ἐμήνυσεν; Ὅρα αὐτὸν, ἀδελφε, καὶ πληροῦντα τῆς σαρκὸς τὴν οικονομίαν, καὶ μὴ καθαιρούντα τῆς θεϊκῆς δυνάμεως τὴν ἀξίαν. Καὶ τὸ Ἰεραικὸν σχῆμα· *Ἀναβαῖνω πρὸς τὸν Πατέρα μου, καὶ παρακλήσω αὐτόν, καὶ Παράκλητον πέμψει ὑμῖν* [519] *τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας*. Εἰ ἀναβαίνεις ὦν, καὶ παρακαλεῖς, καὶ παρακαλῶν δυνωπεῖς, καὶ μετὰ τὴν παράκλησιν ἀποστέλλεις· τὸ Πνεῦμα (παρακαλῶ γὰρ, ἔφη, καὶ πέμπω), τίνος ἔνεκεν πρὸ τῆς ἀναδόσεως λύεις τὴν τοῦ Πατρὸς αὐθεντίαν; Εἰ μὴ αὐθεντεῖς κατὰ τὴν θεῖαν ἀξίαν, ἀλλ' ἀναμένεις ἀνελεῖν πρὸς τὸν Πατέρα εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ παράκλησιν καὶ ἱκεσίαν προσάγειν, καὶ οὕτω λαβεῖν τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν, καὶ εἰς πᾶσαν ἐκπέμψαι τὴν οἰκουμένην, τίνος ἔνεκεν πρὶν ἀναβῆς, πρὶν παρακαλέσθαι, οἰκείαν ἐνδείκνυσαι τὴν αὐθεντίαν; διὰ τί πρὸ τῆς ἀναλήψεως, ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν, ἐνεφύσησας εἰς τὰ πρόσωπα τῶν ἀποστόλων, καὶ λέγεις, *Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον*; Ὁ αἰτεῖς παρὰ Πατρός, πρὶν ἱκετεύσης Πατέρα, δίδω. Οὐκ οὖν εἰρωνεύῃ τὴν ἀττίαν; Οὐκ εἰρωνεύομαι, φησὶν· οὐκ ἐστὶ γὰρ εἰρωνεία παρὰ τῇ ἀληθείᾳ· ἀλλὰ τὸ μὲν ἡρμύεται τῇ ἀξίᾳ, τὸ δὲ πρέπει τῇ οικονομίᾳ. Διὰ τί οὖν ἐνεφύσησας εἰς τὰ πρόσωπα τῶν ἀποστόλων; Ἔδει με, φησὶν ὁ Σωτὴρ, ἀναστάντα ἐκ τῶν νεκρῶν, τὴν ἀπορχὴν τῆς ζωῆς τῷ κόσμῳ χαρίζεσθαι. Ἐπειδὴ

γάρ Ἀδὰμ πλασθεὶς ἐλαβεν ἐμφύσημα ζωῆς (Ἐρεφύ-
σησε γὰρ ὁ Θεὸς εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀδὰμ, καὶ
ἐγένετο εἰς ψυχὴν ζωσαν), ὁ λαβὼν ἐκείνος ἀπώλεσε,
τοῦτο παρὼν ἀνακαλοῦμαι. Ἐγείρω τὸν πεσόντα,
ἀνακαίνιζω τὸν φθαρέντα, ζωοποιῶ τὸν νεκρωθέντα.
Μαρτυρεῖ μου τῇ οἰκονομίᾳ καὶ ὁ προφήτης βοήσας·
μου τὴν ἐμφύσησιν. Καὶ τίς ὁ ἀναβοῶν προφήτης
προαναφωνεῖ τὴν ἁγίαν ταύτην ἐμφύσησιν; Ἀκουε,
φῆτι, τοῦ προφήτου λέγοντος ἐν τοῖς δυοκαίδεκα·
Ναοὺμ δὲ τούτῳ νομᾷ· Ἐόρταζε, Ἰούδα, τὰς ἐορτάς
σου, ἀπόδος τῷ Θεῷ τὰς εὐχὰς σου. Οὐκέτι μὴ
προσθῶσιν ἔλθεῖν πρὸς παλαιῶσιν· συντετέλε-
σται τὰ πρῶτα, φησὶν· οὐκέτι οὐ μὴ προσθῶσιν
ἔλθεῖν πρὸς παλαιῶσιν. Τὴν καινὴν χάριν εὐαγγε-
λίζεται, ὅτι τὰ παλαιὰ πέπυται, τὰ νέα ἀνοῦσιν.
Ἐόρταζε τὰς ἐορτάς σου. Διὰ τί, Ἐόρτασον, ὀνο-
μάζει; Ἐπειδὴ ἐν τῇ ἐορτῇ τοῦ Πάσχα ἀνάστασις
ἤμειλλεν ἀνθῆσαι. Ἐόρταζε, φησὶν, Ἰούδα, τὰς
ἐορτάς σου, ἀπόδος τῷ Θεῷ τὰς εὐχὰς σου. Οὐκέτι
μὴ προσθῶσιν ἔλθεῖν εἰς παλαιῶσιν·
συντετέλεσται, ἐξήρται· τούτεστι, τὰ πρῶτα τέλος
ἔχει. Καὶ διὰ τί τέλος ἔχει τὰ πρῶτα; Ἀνέβη γὰρ
ἐκ τῆς γῆς ὁ ἔμφυσῶν εἰς τὸ πρόσωπόν σου, καὶ
ἐξαιρούμενός σε ἐκ θλίψεως. Ἀλλὰ πάλιν ἐπανα-
λάβωμεν. Ἐόρταζε, Ἰούδα, τὰς ἐορτάς σου, ἀπό-
δος τῷ Θεῷ τὰς εὐχὰς σου. Οὐκέτι μὴ προσθῶσιν
ἔλθεῖν εἰς παλαιῶσιν. Τίνες αἱ ἐορταί; Ἦσαν γὰρ
ἐκεῖναι αἱ παλαιαὶ τῶν νέων φέρουσαι τὴν εἰκόνα.
Πρώτῃ τῶν Ἀζύμων ἡμέρα, εἰκὼν οὕσα τοῦ πάθους
τοῖς ἀκριβῶς ἐξετάζουσιν. Μετὰ ταύτην ἡμέρα τῆς
Πεντηκοστῆς, εἰκὼν οὕσα καὶ αὕτῃ τῆς τοῦ ἁγίου καὶ
προσκυνητοῦ Πνεύματος ἐπιφοιτήσεως. Ἡ δὲ τῶν
Σκηνοπηγίων εἰκὼν καὶ αὕτῃ ἦν τῶν σκηνῶν τῶν οὐ-
ρανίων. Τούτοις α καὶ ὁ Κύριος ἐνδεικνύμενος, ἐπει-
δὴ περ ἐκεῖναι ἦσαν πρόσκαιροι, βουλόμενος δεῖξαι,
ὅτι αἱ σκηναὶ ἐκεῖναι τύποι; εἰδὶ τῶν μελλουσῶν σκη-
νῶν, [520] ἔλεγε πρὸς τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ πλουτοῦντας·
Ποιήσατε ὑμῖν φίλους ἐκ τοῦ μαμμωνᾶ τῆς ἀδι-
κίας· ἵν' ὅταν ἐκλ[ε]ίπηται, δέξωνται ὑμᾶς εἰς τὰς
αἰωνίους σκηνάς. Αἱ οὖν πρόσκαιροι σκηναὶ τύποι
ἦσαν τῶν αἰωνίων σκηνῶν. Ἐπεὶ οὖν ἡ τοῦ Χριστοῦ
οἰκονομία τοὺς μὲν παλαιοὺς τύπους ἐπλήρωσεν, τὴν
δὲ νέαν χάριν ἐξήνθει, καλῶς ὁ προφήτης προανα-
φωνεῖ λέγων· Ἐόρταζε, Ἰούδα, τὰς ἐορτάς σου,
ἀπόδος τῷ Θεῷ τὰς εὐχὰς σου· σημαίνει ὅτι τὸ,
Οὐκέτι γὰρ μὴ προσθῶσιν ἔλθεῖν εἰς παλαιῶσιν.
Ἀνακεκαίνισται γὰρ τὰ παλαιὰ διὰ τῆς χάριτος;
Συντετέλεσται, ἐξήρται. Ἀνέβη γὰρ ἐκ τῆς γῆς
ὁ ἔμφυσῶν εἰς τὸ πρόσωπόν σου, καὶ ἐξαιρού-
μενός σε ἐκ θλίψεως. Ἀλλ' ὁ μὲν προφήτης Ναοὺμ
γυμνῶς σοι παρέστησε τὸν τὴν ἁγίαν χάριν ἐμπνεύ-
σαντα Κύριον· Ἠσαΐας δὲ καὶ αὐτὸς ἐτέρῳ τρόπῳ
τὸν ἐκ νεκρῶν ἀναστάντα καὶ Πνεῦμα ἅγιον τοῖς
ἐκτουτοῦ χαρίζόμενον προαναφωνεῖ λέγων· Ἐμνήσθη
ἡμερῶν αἰωνίων ὁ ἀναδιβάσας ἐκ γῆς τὸν ποιμένα
τῶν προβάτων. Καὶ ἀντὶ τοῦ, Ἐρεφύσησεν εἰς
τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, εὐθέως ἐπήγαγεν· Ὁ Θεὸς ἐν
αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἡ θεϊκὴ ἀξία, ἡ θεϊκὴ
προσηγορία, τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα, ἡ ἀχραντὸς δόξα,
καὶ ἡ ἀκατάληπτος δύναμις τὸ τῷ Πατρὶ συνδοξάζο-
μενον, καὶ Ἰϋῷ συμβασιλεύον, καὶ ἐνεργοῦν τὰ πάντα,
καὶ διαιροῦν τὰ θεῖα χαρίσματα ἐκάστῳ, καθὼς βού-

λεται. Ταῦτα εὖ οἶδα ὅτι στήριζει μὲν τοὺς ἰδίους τῆς
Ἐκκλησίας, δάκνει δὲ τοὺς ἐχθροὺς καὶ διαβρῆγγυσσι,
μάλιστα τοὺς ἐχθροὺς τῆς εὐσεβείας, τοὺς παραιτου-
μένους Πατρὶ καὶ Υἱῷ συνδοξάζειν τὸ Πνεῦμα τὸ
ἅγιον. Ὡς τῆς ἀθλιότητος! Οὐδὲ ὧν ἔτυχον, καταξιοῦν
ἐθέλουσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὁ δὲ Ἀπόστολος περὶ
ἐαυτοῦ καὶ τῶν κατ' αὐτὸν ἔλεγεν, Εἰ συμπάσχομεν,
καὶ συνδοξασθῶμεθα. Παῦλος συνδοξάζεται· Θεῷ,
καὶ τὸ Πνεῦμα οὐ συνδοξάζεται· Ἡ θνητὴ φύσις το-
σοῦτον ἀνάγεται, ὥς Χριστῷ συνδοξάσθαι, καὶ τὸ
προσκυνητὸν Πνεῦμα οὐδὲ τῶν αὐτῶν ἡμῖν κοινωνήσει
πλεονεκτημάτων; Καὶ περὶ μὲν ἀνθρώπων φησὶν ὁ
αὐτὸς ἀπόστολος· Εἰ ὑπομένομεν, καὶ συμβασιλεύ-
σομεν· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ συμβασιλεύει· Χρι-
στῷ· Ὡς τῆς πολλῆς ἀγνωμοσύνης! Ὡς τῆς πολλῆς καὶ
ἀφορήτου μανίας! Ὡς γνῶμης ἀθέου, καὶ βλασφημίας
ἀμέτρου, καὶ πληγῆς ἀνιάτου! Ἡμεῖς προσδοκῶμεν
συμβασιλεύσαι, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν δούλῳ
τάξει κατατάττομεν;

ζ'. Ταῦτα δὲ φάμεν, ἀδελφοί, οὐχ ὡς παραπλησίως
ἡμῖν ὀφείλοντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος τῷ Χριστῷ συν-
δοξάσθαι, ἀλλὰ τὴν ἀσέβειαν ἐλέγχοντες τῶν μηδὲ
τοσοῦτον ἀπονέμειν ἀνεχομένων. Ἰλαeus δὲ ἡμῖν, Κύ-
ριε, ἐπὶ τοῖς λαλοῦμένοις εἰς. Ὅτι καὶ μέχρι ψιλῆς
καὶ ἐπιπολαίου λέξεως δευτεροῦμεν τὰ τῶν ἀσεβῶν
ρήματα, ἀλλ' ὅμως μηδεὶς, ἀδελφοί, νομισάτω ὕβριν
εἶναι τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὸ δευτεροῦσθαι τὰς παρ'
ἐκείνων ὕβρεις. Ἀγομεν γὰρ αὐτὰς εἰς μέσον, καὶ λέ-
γομεν, οὐ συνδιαιτήμενοι τῇ ἀσεβείᾳ, ἀλλὰ τὴν πλά-
νην [521] στηλιτεύοντες, καὶ τοὺς συντρόφους τῆς εὐ-
σεβείας τῶν πονηρῶν δογματῶν ἀποτειχίζοντες. Καὶ
γὰρ οἱ ἀπόστολοι ἀγαπῶντες τὸν Κύριον, καὶ ἰδόντες
αὐτοῦ τὴν ἀξίαν, οὐκ ὤκνησαν ἐντάξει τοῖς ἁγίοις
Εὐαγγελίοις τὰς παρὰ τῶν Ἰουδαίων ὕβρεις. Γέγρα-
πται γοῦν ὅσα εἰπεῖν ἐτόλμησαν περὶ Χριστοῦ, καὶ
ὅτι ἁμαρτωλὸς ἔσται, καὶ ὅτι τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔστι. Καὶ
εἰς πρόσωπον αὐτοῦ λέγειν οὐκ ὤκνησαν· Σαμαρεί-
της εἰ σὺ, καὶ δαιμόνιον ἔχεις. Ἀλλὰ τὸ γράμμα
οὐ τῶν γραφάντων κατηγορεῖ, ἀλλὰ τῶν βλασφημη-
σάντων. Ἀκουε τοῦ Πνεύματος τῆς ἐνέργειας, ἀκουε
τῶν ἀποστόλων τὴν δοξολογίαν· στοίχει ταῖς ἐκείνων
διδασκαλίαις, ἔπου τοῖς βήμασι τῶν ἁγίων· μὴ πλάνα-
σαυτὸν τοῖς ἴχνεσι τῶν βεβήλων· Τριάδα προσκύνει,
Τριάδα δόξαζε, Τριάδα κήρυττε. Οὕτω φρονοῦσι προ-
φῆται, οὕτω κηρύττουσιν ἀπόστολοι, οὕτω πιστεύουσιν
μάρτυρες. Ἀκουε Παύλου τὴν Τριάδα κηρύττοντος·
Διαιρέσεις χωρισμάτων, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα· διαι-
ρέσεις δικαιοσύνης, ὁ δὲ αὐτὸς Θεὸς ἐνεργῶν τὰ πάντα
ἐν πᾶσι. Τίνος ἕνεκεν οὐκ ἀπὸ Πατρὸς ἀρχεται; οὐ
πρῶτον ἐκεῖνον κηρύττει, καὶ τότε τὸν Υἱόν, καὶ μετ'
αὐτὸν τὸ ἅγιον Πνεῦμα; Μεταβάλλεις τὴν τάξιν, ὦ
Παῦλε; μεταβρῦθμιζεις τὴν ἀκολουθίαν; Τοῦ Σωτῆ-
ρος παραδεδικότος, Ἐν ὀνόματι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ
καὶ ἁγίου Πνεύματος, σὺ λύεις τὸν θεσμὸν τῆς θεο-
λογίας; Ἀλλὰ γὰρ μὴ γένοιτο ἡμᾶς ποτε ταῦτα περὶ
Παύλου νοῆσαι. Ὁ γὰρ ἅγιος ἐκεῖνος καὶ θαυμαστός
κήρυξ εἶδεν ἀκριβῶς, ὅτι καὶ Πνεῦματος· πρῶτον
μνησθῆ, ἄτρωτον φυλάττει τὴν θεολογίαν, καὶ οὐχ
ὕβριζει τὴν ἀσύγγυτον φύσιν, οὐκ ἐμμερίζει τὴν ἀμέ-
ριστον ἀξίαν. Πνεῦματος· μέμνηται πρῶτον, ἵνα δείξῃ,
ὅτι τὸ τελευταῖον γράφεσθαι τὸ Πνεῦμα, οὐ τελευ-
ταῖον αὐτὸ ποιεῖ καὶ ἔσχατον. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖνοι
παρερμηνεύουσι κακῶς, οὐ συναριθμοῦντες, ἀλλ' ὑπε-
αριθμοῦντες τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, καὶ τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα

* Hec vitia videntur.

b Nav. conj. σημαίνει.

c Ita Reg. optime. Edit. vero ἐν ἐτέρῳ τόπῳ.

tias vitæ mundo largiri. Quia enim Adam formatus acceperat spiraculum vitæ (*Inspiravit enim Deus in faciem Adami, et factus est in animam viventem* [Gen. 2. 7]), id quod ille acceptum perdidit, hoc ego præsens revoco. Lapsus erigo, corruptum renovo, mortuum vivifico. Testis est incarnationis propheta ille qui meam insufflationem prædicavit. Et quis propheta exclamando hanc sanctam insufflationem prænuntiat? Audi, inquit, prophetam ex illis duodecim cui nomen Nahum, dicentem: *Celebra, Juda, festa tua, redde Deo vota tua. Non amplius adjicient venire ad vetustatem* (Nahum. 1. 15). Prima illa *Consummata sunt*, inquit; *Non amplius adjicient venire ad vetustatem*. Novam ille gratiam annuntiat, quia vetera desierunt: nova florent. *Celebra festa tua*. Cur dicit, *Celebra*? Quia in festo Paschæ resurrectio futura erat. *Celebra*, inquit, *Juda, festa tua, redde Deo vota tua. Non amplius adjicient venire ad vetustatem; consummata sunt, sublata sunt*, id est, prima finem habent. Cur prima finem habent? *Ascendit enim de terra qui insufflavit in faciem tuam, et ex omni afflictione liberavit* (Nah. 2. 1). Sed ad rem iterum redeamus, *Celebra, Juda, festa tua, redde Deo vota tua. Non amplius adjicient venire ad vetustatem*. Quænam festa? Illa enim vetera novorum imaginem ferebant. Prima dies Azymorum, quæ accurate explorantibus imago passionis est. Post hanc dies Pentecostes, quæ imago et ipsa fuit adventus sancti et adorandi Spiritus. Festum Tabernaculorum, quod imago tabernaculorum cælestium erat. Hinc Dominus demonstrare volens, quandoquidem illa tabernacula temporanea sunt, esse illa figuram futurorum tabernaculorum, dicebat divitibus hujus mundi: *Facite vobis amicos ex mammona iniquitatis, ut cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula* (Luc. 16. 9). Temporanea igitur tabernacula æternorum figura tabernaculorum erant. Quoniam ergo Christi œconomia seu incarnatio veteres figuras implebat, novamque illam gratiam florentem reddebat, probe propheta prænuntiat dicens: *Celebra, Juda, festa tua, redde Deo vota tua*; id significat illud, *Non amplius adjicient ut veniant ad vetustatem*. Renovata sunt enim vetera per gratiam, *Consummata sunt, sublata sunt*. *Ascendit enim ex terra qui insufflat in faciem tuam, et qui te ex ærumnis eripit*. At Nahum propheta Dominum gratiam inspirantem tibi nude exhibuit; Isaias autem alio modo eum qui ex mortuis surrexit et Spiritum sanctum suis elargitur, prænuntiat his verbis: *Recordatus est dierum æternorum qui eduxit de terra pastorem ovium*. Et loco illius, *Insufflavit in faciem eorum*, statim subjunxit: *Qui posuit in eis Spiritum sanctum* (Isai. 63. 11). Divina dignitas, divina nuncupatio, regia majestas, intemerata gloria, incomprehensibilis virtus, qui cum Patre conglorificatur, cum Filio regnat, qui operatur omnia, et divina munera singulis dividit, prout vult. Hæc bene novi Ecclesiæ domesticos roburare, mordereque ac disrumpere inimicos ejus, maximeque piæ religionis hostes, qui cum Patre et Filio conglorificare Spiritum sanctum recusant. O miseriam! Ne eo quidem quæ sortiti sunt ipsi, volunt tri-

bucere Spiritui sancto. Apostolus autem de se, deque sui similibus dicebat, *Si compatimur, etiam conglorificabimur* (Rom. 8. 17). Paulus conglorificatur cum Deo, et Spiritus non conglorificatur? Mortalis naturæ in tantam sublimitatem evehitur, ut cum Christo glorificetur, et adorandus Spiritus, nec iisdem nobiscum muneribus fruatur? De iisdem hominibus ait idem apostolus, *Si compatimur, et conregnabimus* (2. Tim. 2. 12); et Spiritus sanctus non regnabit cum Christo. O ingratum animum! o insaniam intolerandam! o sententiam impiam, et ingentem blasphemiam, plagamque incurabilem! Nos exspectamus conregnatos non esse; et Spiritum sanctum in servi ordinem redigimus.

6. Hæc porro dicimus, fratres, non quod Spiritus sanctus ita debeat cum Christo conglorificari, ut non conglorificamur, sed ut impietatem eorum confutemus, qui nec tantum quidem ipsi tribuere dignantur Propitius sis nobis, Domine, circa ea quæ diximus. Licet enim impiorum dicta simpliciter et verborum tenus tantum repetamus, attamen nemo, fratres, putet hinc contumeliam Spiritui sancto inferri, quod eorum contumeliæ repetantur. Illas enim in medium proferimus, non ut impietati assentiamur, sed ut errorem traducamus, et pietatis alumnos a prava illa doctrina avertamus. Etenim apostoli, qui Dominum amabant, et ejus majestatem viderant, Judæorum contumelias in sacris Evangeliiis referre non dubitarunt. Itaque scripta ibi sunt quæcumque ausi sunt illi de Christo dicere, quod peccator esset, quod ex Deo non esset, quodque eorum eo ausi sint dicere, *Samaritanus es tu, et demonium habes* (Joan. 8. 48). Verus Scriptura non scriptores accusat, sed blasphemos. Audi Spiritus vim et efficaciam, audi apostolorum laudes, eorum sequere doctrinam, sectare patrum vestigia; ne ex profanorum vestigiis in errorem deducaris: Trinitatem adora, Trinitatem glorifica, Trinitatem prædica. Ita sentiunt prophetae, ita prædicant apostoli, ita credunt martyres. Audi Paulum Trinitatem prædicantem: *Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus; divisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus; divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus* (1. Cor. 12. 4-6). Cur non incipit a Patre? cur non primo illum prædicat, deinde Filium, demum Spiritum sanctum. Invertisne ordinem, Paule? mutasne seriem? Dux Servator ita tradiderit, *In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti* (Matth. 28. 19), tunc solvis theologicam legem? Verum absit ne quid tale unquam de Paul cogitemus. Sanctus enim ille et admirabilis præ hoc probe noverat, se etiamsi Spiritus primo meminisset, nihilominus theologiam illæsam servare, neque inconfusam naturam contumelia afficere neque dividere indivisibilem dignitatem. Spiritum primò memorat, ut ostendat, Spiritum, etsi postremo scribatur, non hinc ultimum et postremum efficere. Quia enim illi prave interpretantur non connumerantes, sed posteriori ordine numerantes post Patrem Filium, post Filium Spiritum sanctum (primus enim, aiunt, Pater, secundus Filius, tertius Spi-

ritus sanctus, accuratam illam adorandæ Trinitatis seriem ignorantes, sed mente perversa theologiæ puritatem contumelia afficere conantes), jure Paulus nominum ordinem invertit, ut veritatis vim ostendat, et improborum opinionem confutet. At scio, ait hæreticus, eum Filii quidem et Spiritus sancti obiter mentionem fecisse, sed cum ad Patrem venisset, sublimiorem theologiam adhibuisse. De Spiritu enim dixit, *Idem vero Spiritus*; de Filio, *Idem vero Dominus*: sed cum ad Patrem venisset, adjecit: *Qui operatur omnia in omnibus*. Quid ergo? illudne verbum, operari omnia in omnibus, auctoritatem indicat? Etiam, inquit. Et supereminentem excellentiam prædicat? Sane, inquit. Et ego quoque tuam confessionem recipio, si in conditionibus permaneas. Videamus ergo quid vas illud electionis, ille inquam a Spiritu sancto ductus, circa hanc quæstionem suggerat. *Unicuique datur manifestatio Spiritus ad utilitatem. Alii quidem datur sermo sapientiæ secundum eundem Spiritum; alii sermo scientiæ in eodem Spiritu: alii gratia sanctorum in eodem Spiritu; alii prophetia; alii interpretatio linguarum; alii fides; alii dona* (1. Cor. 12. 7-10). *Hæc porro omnia*: attende diligenter, vide dictionis et potestatis consonantiam. Qui prius dixerat, *Idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus*, ubi ad Spiritum venit, eandem ipsi vim inesse testificatur: *Hæc autem omnia*, inquit, *operatur unus et idem Spiritus, dividens singulis, prout vult* (Ibid. v. 11). Sic non labefactatur glorificationis ordo seriesque, quando aliquod nomen ex sancta Trinitate, aut primum, aut secundum, aut tertium ponitur. Illud enim, primus, secundus, tertius, non indicat naturæ differentiam, sed theologiæ viam nulli confusioni obnoxiam. Rursus idem apostolus, ut ostendat se nominum ordine ubique indiscriminatim uti, utpote qui recto ordine et caute divinam prædicationem adiret, Thessalonicensibus scribens ait: *Ipse vero Dominus noster Jesus Christus, et Deus Pater noster* (2. Thess. 2. 15). An primum, Paule, Filium, posteaque Patrem prædicas? Tu primum, inquit, quasi ordine et dignitate expromis: ego cum primum et secundum dico, naturam indivisibilem opinor; imo vero non opinor, sed constanter prædico. Ne igitur divinis eloquiis contumeliam inferas, nec cælestia dogmata calumnieris. Par exemplum in Veteri Testamento reperis. Quemadmodum enim hic Paulus a Spiritu orsus, venit ad Filium, et a Filio rursus ad Patrem, et quod nominum ordine tertium erat, primum effecit, non mutans prædicationis ordinem, sed indifferentem theologiæ cognitionem ostendens: sic in Veteri Testamento eandem figuram invenies, quasi in imagine, prælucentem. Quis nostrum ignorat, fratres, Scripturam primo Abraham ponere, secundo Isaac, tertio Jacob? Nam, *Ego Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob* (Exod. 3. 6). Et jure Scriptura primo parentem, secundo filium, postea nepotem collocat. Verum quia natura indivisibilis erat, licet tempore et serie distingueretur, non dubitavit Deus ordinem mutare ut confessionem ostenderet. Ait enim in Levitico (locum enim indico, ne dicta

calumnieris): *Si vero peccarint filii Israel, tradam eos in gentem alienam, et illuc proficiantur, et servient diis alienis*. Prænuntians captivitatem Babylonicam ait, *Et illuc proficiantur, et servient diis alienis*. Tunc confundetur cor eorum incircumcisum. Et paulo post, *Et recordabor testamenti Jacob, et testamenti Isaac, et testamenti Abraham* (Levit. 26. 40-42).

7. Dictum repetam: plausus enim argumentum obscuravit. *Illic*, inquit, *pudore suffundetur cor eorum incircumcisum, et revertentur ad me, et sanabo eos*. Nondum comminatus, reconciliationem promittit: *Et reducam eos in terram patrum suorum, et recordabor testamenti Jacob, et testamenti Isaac, et testamenti Abraham*. Vides quomodo mutet ordinem; ut æqualitatem honoris ostendat? Neque enim Jacobum tempore primum fecit, sed indiscriminatim loquutus est, ut paritatem honoris ostenderet. Verum apud patriarchas tempus distinguit fructum a radice; mortalis quippe natura est et parentum et natorum: sanctæ vero immortalis et adorandæ Trinitatis naturam sermo non dividit, non distinguit tempus, non sæcula separant: nihil enim intercedit inter Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum. Conditor sæculorum est Unigenitus. Audi divinum illum generosumque præconem de Patre sic loquentem: *Multifariam multisque modis olim Deus loquutus patribus in prophetis, novissime diebus istis loquutus est nobis in Filio, quem constituit heredem universorum, per quem fecit et sæcula* (Hebr. 1. 1. 2). Nihil ergo inter Patrem et Filium et Spiritum sanctum; nullum tempus aut intervallum temporis. Ante sæcula Pater, ante sæcula Filius; ipse enim sæcula fecit; ante sæcula Spiritus sanctus, Nusquam scinditur natura, nusquam separatur potestas. Animadvertite diligenter. Regnat Pater, regnat Filius, regnat Spiritus sanctus. Scio me jam hac usum esse demonstratione; verum eadem ipsa dicere *Mihi quidem onerosum non est, vobis autem tutum* (Philip. 3. 1). Regnat Pater, secundum illud, *Deus rex noster in sæculum* (Psal. 73. 12). Regnat Filius: nam, *Dabit illi Dominus solium David patris ejus, et regnabit super domum Jacob in æternum* (Luc. 1. 32). Regnat Spiritus sanctus: *Isaïas enim dixit, Et regem Dominum Sabaoth vidi oculis meis sedentem in solio excelso et elevato. Et dixit ad me: Vade et dic populo huic, Auditum audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non perspicietis*, etc. (Isai. 6. 1. 9); Apostolus vero de Spiritu sancto prophetæ theologiam explicat. Illo dicente, *Vidi regem Dominum Sabaoth, et dixit mihi, Vade, et dic populo huic, Paulus per regem Dominum Sabaoth Spiritum sanctum accipiens, cum Romæ contra Judæos disputaret, ait, Bene Spiritus sanctus dixit ad patres nostros per Isaïam prophetam: Vade, dic populo huic, Auditum audietis, et non intelligetis* (Act. 28. 25), etc. *Isaïas dixit, Regem Sabaoth vidi et dixit mihi, Dic populo huic*; Paulusque disserens Spiritui sancto hanc auctoritatem adscripsit. Ergo Spiritus sanctus rex est et Dominus Sabaoth, qui dixit Isaïæ: *Vade, et dic populo huic, Auditum audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non perspicietis*, etc. Et,

τὸ ἅγιον (Πρῶτος γὰρ, φησὶν, ὁ Πατήρ, δεύτερος ὁ Υἱός, τρίτον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὗ τὴν εὐτακτον τῆς γνώσεως ἀκολουθίαν νοοῦντες τῆς προσκυνητῆς Τριάδος, ἀλλὰ ψυχῇ διαστρέφω ὑβρίζειν ἐπιχειροῦντες τὴν τῆς θεολογίας καθαρότητα), εἰκότως ὁ Παῦλος ἀντιστρέφει τῶν ὀνομάτων τὴν τάξιν, ἵνα δείξῃ τῆς ἀληθείας τὴν δύναμιν, καὶ λύσῃ τῶν πονηρῶν τὴν ὑπόληψιν. Ἄλλ' οἶδα, φησὶν, ὅτι τοῦ μὲν Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος ἐπιπολαίως ἐμνημόνευσεν, ἐπὶ δὲ τὸν Πατέρα ἐλθὼν, εἰς ὑψος τὴν θεολογίαν ἤγαγεν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ Πνεύματος εἶπε, *Τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα*· ἐπὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ, *Ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος*· εἰς δὲ τὸν Πατέρα ἐλθὼν, εἶπεν· *Ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι*. Τί οὖν; αὐτῷ τὸ ῥῆμα, τὸ ἐνεργεῖν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν, αὐθεντίαν μὴνύει; Ναί, φησί. Καὶ ὑπεροχὴν ὑπεβάλλουσιν κηρύττει; Ναί, φησί. Δέχομαι σου τὰς ὁμολογίας, ἐὰν ἐμμένῃς ταῖς συνθήκαις. Ἰδμεν τοίνυν τί σαφέστερον τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς, ὁ Πνεύματι κυβερνῶμενος ἁγίῳ, περὶ αὐτῆς ὑποτίθεται τῆς ζητήσεως. *Ἐκάστῳ δίδεται ἡ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος πρὸς [522] τὸ συμφέρον. Τῷ μὲν γὰρ δίδεται λόγος σοφίας κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα· ἐτέρῳ δὲ λόγος γνώσεως ἐν αὐτῷ τῷ Πνεύματι· ἐτέρῳ δὲ χαρίσματα λαμῶν κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα· ἐτέρῳ προφητεία· ἄλλῳ δὲ ἑρμηνεία ῥηλωσῶν· ἄλλῳ πίστις· ἄλλῳ χαρίσματα. Ταῦτα δὲ πάντα·* πρόσχε ἀκριδῶς, βλέπε λέξεως συμφωνίαν καὶ δυνάμειον. Ὁ διὰ τῶν πρώτων εἰρηκώς, Ὁ δὲ αὐτὸς Θεὸς ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν, ἐλθὼν εἰς τὸ Πνεῦμα, ταύτην ἐπιμαρτυρεῖ τῷ Πνεύματι τὴν δύναμιν· *Ταῦτα δὲ πάντα, φησὶν, ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαίρουρ ἰδίᾳ ἐκάστῳ, καθὼς βούλεται*. Οὕτως οὐ λύεται ἡ ἁρμονία τῆς δοξολογίας, ὅταν τι τῶν ὀνομάτων τῆς ἁγίας Τριάδος, ἢ πρῶτον, ἢ δεύτερον, ἢ τρίτον τίθηται. Τὸ γὰρ πρῶτον, καὶ δεύτερον καὶ τρίτον, οὐ φύσεως ἐμφανίει διαφορὰν, ἀλλὰ θεολογίας ὁδὸν ἀσύγχυτον. Πάλιν ὁ αὐτὸς ἀπόστολος, ἵνα δείξῃ πανταχοῦ ἀδιαφόρως ἑαυτὸν κεχρημένον ταῖς τῶν ὀνομάτων τάξεσιν, εὐτάκτως δὲ καὶ ἀσφαλῶς προσιόντα τῷ θείῳ κηρύγματι, λέγει Θεσσαλονικεῦσι γράφων· *Αὐτεῖς δὲ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, καὶ Θεὸς ὁ Πατήρ ἡμῶν*. Πρῶτον, Παῦλε, τὸν Υἱὸν, καὶ τότε τὸν Πατέρα κηρύττει; Τὸ γὰρ πρῶτον, φησὶν, εἰς τάξιν ἐξέβαλες· ἐγὼ πρῶτον καὶ δεύτερον ἐκ ἐξέτασι, τὴν φύσιν ἀμέριστον ὑπολαμβάνω· μᾶλλον δὲ οὐχ ὑπολαμβάνω, ἀλλ' ἀσφαλῶς κηρύττω. Μὴ τοίνυν ὑβρίζει τὰ θεῖα λόγια, μηδὲ συκοφάνει τὰ οὐράνια δόγματα. Εὐρίσκει εἰκόνα τοιαύτην καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ. Ὡσπερ γὰρ ἐνταῦθα Παῦλος ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ Πνεύματος, ἦλθεν εἰς τὸν Υἱὸν, καὶ ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ πάλιν εἰς τὸν Πατέρα, καὶ τὸ τρίτον τῇ τάξει τῶν ὀνομάτων ἐποίησε πρῶτον, οὗ τὴν τοῦ κηρύγματος τάξιν μεταβαλὼν, ἀλλὰ τὴν ἀδιάφορον τῆς θεολογίας γνώσιν ἐμφανίον· οὕτω καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ τὸν αὐτὸν τύπον εὐρήσεις, ὥσπερ ἐν εἰκότι, προλαμβάνοντα. Τίς οὐκ οἶδεν ἡμῶν, ἀδελφοί, ὅτι τὸν Ἀβραάμ πρῶτον τάττει ἡ Γραφή, δεύτερον δὲ τὸν Ἰσαάκ, καὶ τρίτον τὸν Ἰακώβ; Ἐγὼ γὰρ ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαάκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ. Καὶ εἰκότως ἡ Γραφὴ κηρύττει πρῶτον τὸν γεννήσαντα, εἶτα τὸν γεννηθέντα, ἔπειτα τὸν ἐξ ἐκείνου. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ φύσις ἦν ἀμέριστος, εἰ καὶ τοῖς χρόνοις διετέμενετο διὰ τὴν ἀκολουθίαν, οὐκ ὠκνησεν ὁ Θεὸς μεταβαλεῖν τὴν τάξιν, ἵνα τὴν ὁμολογίαν ἀναδείξῃ. Λέγει γὰρ ἐν τῷ Λευϊτικῷ (λέγω γὰρ καὶ τὸν

τόπον, ἵνα μὴ συκοφαντήσῃς τὰ λεγόμενα)· *Ἐὰν δὲ ἁμάρτωσιν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, παραδώσω αὐτοὺς εἰς ἔθνος ἄλλότριον, καὶ πορεύσονται ἐκεῖ, καὶ λατρεύσουσι θεοῖς ἑτέροις. Προμηνύων τὴν εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίαν φησί· Καὶ πορεύσονται ἐκεῖ, καὶ λατρεύσουσι θεοῖς ἑτέροις. Τότε αἰσχυρθήσεται ἡ καρδία αὐτῶν ἡ ἀπερίτμητος· καὶ μετὰ βραχία, καὶ μνησθήσονται τῆς διαθήκης Ἰακώβ, καὶ τῆς διαθήκης Ἰσαάκ, καὶ τῆς διαθήκης Ἀβραάμ.*

Ζ'. Ἐπαναλήψομαι τὸ ῥῆμα· ὁ γὰρ χρότος ἐκάλυψε τὴν ὑπόθεσιν. Ἐκεῖ, φησὶν, αἰσχυρθήσεται ἡ καρδία αὐτῶν ἡ ἀπερίτμητος, καὶ ἐπιστρέψουσι πρὸς με, καὶ λάσσομαι αὐτούς. Οὐδέπω ἀπειλή, καὶ τὴν καταλλαγὴν ἐπαγγέλλεται· [523] *Καὶ ἀνῶξ αὐτοὺς εἰς τὴν γῆν τῶν πατέρων αὐτῶν, καὶ μνησθήσονται τῆς διαθήκης Ἰακώβ, καὶ τῆς διαθήκης Ἰσαάκ, καὶ τῆς διαθήκης Ἀβραάμ*. Ὅρξ πῶς μεταβάλλει τὴν τάξιν, ἵνα δείξῃ τὴν ὁμοτιμίαν; Οὐ γὰρ πρῶτον ἐποίησε τὸν Ἰακώβ τοῖς χρόνοις, ἀλλὰ τῇ ἀδιαφορίᾳ κατεχρήσατο, ἵνα δείξῃ τὴν ὁμοτιμίαν. Ἄλλ' ἐπὶ μὲν τῶν πατριαρχῶν χρόνος μερίζει τοὺς καρπούς ἀπὸ τῆς ρίζης· θνητὴ γὰρ ἡ φύσις καὶ τῶν φύντων καὶ τῶν γεγεννηκότων· τῆς δὲ ἁγίας καὶ ἀθανάτου προσκυνητῆς Τριάδος τὴν φύσιν οὐ τέμνει λόγος, οὐ μερίζει χρόνος, οὐ διιστῶσιν αἰῶνες· οὐδὲν γὰρ μεταξὺ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ποιητὴς τῶν αἰώνων ὁ Μονογενής. Ἄκουε τοῦ θείου καὶ γενναίου κήρυκος ὧδέ τι περὶ τοῦ Πατρὸς εἰρηκτός· *Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλιν ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατέρασιν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτῳ τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ, ὃν ἐθῆκε κληῖον ὀνόματι πάντων, δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν*. Οὐδὲν τοίνυν μεταξὺ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος· οὐδεὶς χρόνος ἢ διάστημα χρόνου. Πρὸ τῶν αἰώνων Πατήρ, πρὸ τῶν αἰώνων Υἱός· αὐτὸς γὰρ ἐποίησε τοὺς αἰῶνας· πρὸ τῶν αἰώνων τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Οὐδαμῶς σχίζεται ἡ φύσις, οὐδαμῶς μερίζεται ἡ δύναμις. Πρόσχε ἀκριδῶς· βασιλεύει ὁ Πατήρ, βασιλεύει ὁ Υἱός, βασιλεύει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οἶδα ταύτη χρησάμενος τῇ ἀποδείξει· ἀλλὰ τὰ αὐτὰ λέγειν, *Ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρὸν, ὑμῖν δὲ ἀσφαλές*. Βασιλεύει Πατήρ, κατὰ τὸ, *Ὁ Θεὸς ἡμῶν βασιλεὺς εἰς τὸν αἰῶνα*. Βασιλεύει Υἱός· *Δώσει γὰρ αὐτῷ Κύριος τὸν θρόνον Δαυὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ εἰς τοὺς αἰῶνας*. Βασιλεύει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ὁ μὲν γὰρ Ἠσαίας εἶπε· *Καὶ τὸν βασιλέα Κύριον Σαβαώθ εἶδον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου καθήμενον ἐπὶ θρόνον ὑψηλοῦ καὶ ἐπικυμένον*. Καὶ εἶπε πρὸς με· *Πορευθεὶς εἰπὲν τῷ λαῷ τούτῳ· Ἀκοῇ ἀκούσθε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέψθε, καὶ οὐ μὴ ἴδῃτε, καὶ τὰ ἐξῆς· ὁ δὲ Ἀπόστολος εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκλαμβάνει τὴν τοῦ προφήτου θεολογίαν*. Ἐκείνου εἰρηκτός, *Εἶδον τὸν βασιλέα Κύριον Σαβαώθ, καὶ εἶπέ μοι, Πορεύθητι, καὶ εἰπὲ τῷ λαῷ τούτῳ, ὁ Παῦλος βασιλέα Κύριον Σαβαώθ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκλαμβάνων, ἐν τῇ ῥώμῃ τοῖς Ἰουδαίοις διαλεγόμενός φησι· Καλῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶπε πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν διὰ τοῦ προφήτου Ἠσαίου λέγον· Πορευθεὶς, εἰπὲν τῷ λαῷ τούτῳ· Ἀκοῇ ἀκούσθε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ τὰ ἐξῆς*. Ἠσαίας εἶπε, *Τὸν βασιλέα Σαβαώθ εἶδον, καὶ εἶπε πρὸς με· Εἰπὲν τῷ λαῷ τούτῳ*· καὶ ὁ Παῦλος λέγων τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἀνέθηκε τὴν αὐθεντίαν. Οὐκ οὖν βασιλεὺς καὶ Κύριος Σαβαώθ τὸ Πνεῦμα

τὸ ἅγιον τὸ εἰρηκὲς τῷ Ἰησοῦ· Πορευθεὶς εἰπὲν τῷ λαῷ τούτῳ, Ἀκοῇ ἀκούσατε, καὶ οὐ μὴ συνήτε, καὶ βλέποντες βλέψατε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε, καὶ τὰ ἐξῆς. Καί, Ἦκουσα γὰρ φωνῆς Κυρίου λέγοντος· Πορευθεὶς εἰπὲν τῷ λαῷ τούτῳ. Κύριος ὁ Πατήρ, Κύριος ὁ Υἱός· Εἶπε γὰρ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου. Κύριον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Ὁ γὰρ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν· ὅπου δὲ τὸ Πνεῦμα [524] Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία. Μὴ τις νομίζῃ, ὅτι μεῖζόν ἐστιν ὄνομα τὸ πρῶτον α, Θεός, δεύτερον δὲ ὄνομα τὸ, Κύριος. Ἐπὶ γὰρ τῆς ἀθανάτου φύσεως καὶ Κύριος καὶ Θεός, καὶ μὴ τὴν αὐτὴν δύναμιν ἔχῃ ἡ λέξις, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ἀξίαν κηρύττει. Τί γάρ; ὁ Θεός ὄνομα πρῶτον; εἰ δεύτερον δὲ τὸ, Κύριος, οὐκ ἂν τῷ δευτέρῳ ὡς πρῶτῳ ὁ Μωϋσῆς ἐχρήσατο, λέγων· Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἷς ἐστιν· ἐχρῆν γάρ, εἰ ἄρα, τὸ πρῶτον πρῶτον ἐπιμνησθέντα εἰπεῖν· Ὁ Θεός σου Κύριος εἷς ἐστι· ἀλλ' ἵνα δείξῃ τὸ ἀδιάφορον τῶν ὀνομάτων, Κύριος εἶπε πρῶτον, εἶτα Θεός. Ἀλλ' εἰς τὸ προκείμενον ἐπανεῴωμεν. Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι. Κύριος τοῖνον ὁ Πατήρ, ὁ Υἱός Κύριος, Κύριος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἀλλ' ὁ Παῦλος λέγει, Εἷς Κύριος. [Εἰ] εἷς Κύριος, πῶς Κύριος καὶ Κύριος; Ἀπλυνόμεναι μὴ ἡ κυριότης. Οὕτω καὶ εἰς Θεός, φησὶν ὁ Παῦλος· Ἡμεῖς δὲ εἰς Θεός ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα. Ἄρα οὖν, φησὶ, τὸν μὲν Πατέρα Θεὸν εἶπε, τὸν δὲ Υἱὸν Κύριον. Ἰδωμεν οὖν, ἰδωμεν, ἀδελφοί, ἰδωμεν, παρακαλῶ, εἰ τὸ, Κύριος, δεύτερον ὄνομά ἐστι τῆς θεϊκῆς ἀξίας, καὶ οὐκ ἀληθῶς καὶ πρῶτον καὶ ἀρμόζον ἐστὶ, καὶ ὑπὸ τῆς ἀγίας Γραφῆς μεμαρτυρημένον. Ἀναγκαῖον γὰρ ὄντως καὶ ἡμᾶς εἰπεῖν μετὰ σπουδῆς, καὶ ὑμᾶς ἀκοῦσαι μετὰ προθυμίας, καὶ ἐκείνους παιδευσθῆναι μετὰ ἀληθείας. Τίς οὖν ἡμῖν μαρτυρήσει λόγος, ὅτι τὸ, Κύριος, ὄνομα καὶ πρῶτον ἐστὶ, καὶ τῆς μεγαλοπρεποῦς δόξης ἴδιον; Ἄκουε τοῦ προφήτου Δαυὶδ· Ἀσχυρήτωσαν, καὶ τυραγχήτωσαν εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· καὶ ἐντραπήτωσαν^β, καὶ ἀπολέσθωσαν. Καὶ γνώτωσαν, δεῖ δομᾶ σοι Κύριος. Ἐνδέχεται τὸν ἰχθὺν εἰπεῖν περὶ τοῦ Σωτῆρος Λόγου· ὄνομα γὰρ τοῦ Χριστοῦ Κύριος, ὄνομα τοῦ Πατρὸς Θεός. Πάλιν ὅρον ἀπαιτῶ τῶν προκειμένων. Τὸν αἰρετικὸν στοιχεῖ; τῷ λόγῳ; ἐμμένεις ταῖς συνθήκαις; Φοβοῦμαι γάρ σου τὸ παλιμ-βοῦλον. Ὅταν ἐλεγχθῇς, καὶ ἐκ ταύτης τῆς ἀληθείας προσφύγῃς ἐτέρᾳ θεωρίᾳ, καὶ ἐκεῖ συλληφθῇς, φεύγεις εἰς ἕτερον ἀγνωμοσύνης στοιχεῖον, δέον μὴ φεύγειν ἀληθεῖαν λάμπουσαν, φωτίζουσαν· οὐκ ἐλαύνει γὰρ φωτίζουσα· ἀλλὰ γὰρ Φεύγει ὁ ἀσεβὴς μηδεὶνός διώκοτος.

η'. Ἡμεῖς δὲ εἰς τὸ προκείμενον ἐπανεῴωμεν. Γνώτωσαν, δεῖ δομᾶ σοι Κύριος. Εἰ τοῦ Πατρὸς μέμνηται, οὐκοῦν μάθε δεῖ ὄνομα τοῦ Πατρὸς Κύριος. Καὶ εἰ τοῦ Πατρὸς ὄνομα Κυρίου ἐστὶ, φησὶν ὁ Παῦλος, Εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός. Ἀλλὰ Κύριος ὁ Πατήρ, Κύριος ὁ Υἱός. Οὐκοῦν ὡς κοινωνὸς τοῦ ὀνόματος, κοινωνὸς καὶ τῆς ἀξίας. Ἀλλ' ὁ Ἰουδαῖος παραιτεῖται εἰπεῖν, ὅτι οὐ περὶ τοῦ Πατρὸς εἶπαν, ἵνα τὸ, Κύριος, τῷ Υἱῷ ἀρμόσας, τηρήσῃ τῷ Πατρὶ τὸ, Θεός. Δέχομαι τὸν ὅρον καὶ τὴν συνθήκην. Οὐ μερίζω τὴν ἀξίαν τῶν ὀνομάτων, ὡς πολλάκις ἐφθην εἰπών,

^α Sav. ἰσ. πρῶτον.

^β Verba καὶ ἐντραπήτωσαν ο Bibl. et Sav. accesserunt. Ipse Sav. in marg. scribit ἀπολέσθωσαν pro var. lect. vocis γνώτωσαν. Edit.

τῆς προσκυντήτης Τριάδος, ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἀμέριστον ἔχει τὴν δόξαν· [525] τῇ δὲ σὴ ταλαιπωρία συγκαταβαλὼν, καὶ λέγω· Δεδόσθω, Γνώτωσαν, δεῖ δομᾶ σοι Κύριος· τί οὖν ποιεῖς τῷ ἐπαγομένῳ ῥήματι, Σὺ μόνος Ὑψιστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Ἄρα κατὰ τὴν σὴν ἀσέβειαν, καὶ κατὰ τὴν διδασκαλίαν, οὐκ ἐστὶ Πατήρ ὁ Ὑψιστος, διότι μόνος; Ὑψιστος ὁ Υἱός. Ἐνταῦθα, ἀδελφοί, οὐ κύματα θαλάσσης ἐστὶν, ἵνα συμπνίξῃ, ἀλλ' ἀγάπης κύματα, ἵνα ἀγιάσῃ. Πλὴν Χριστοῦ φεγγαγόμενον καὶ κηρυττομένου, ἡσυχία τὸ σκάφος τοῦτο τὸ θεοφιλὲς ἀγέτω. Ἀποπον γὰρ τὴν μὲν θάλασσαν θεασαμένην τὰ ἰχνη τοῦ Δεσπότη, καὶ ἀκούσασαν, Σιώπα, περὶ μωσο, αἰδεσθῆναι τὴν αὐθεντίαν, τὴν δὲ Ἐκκλησίαν μὴ πεισθῆναι τῷ ἐκτεῖς νυμφίῳ τὰ ῥήματα τῆς ζωῆς φεγγαγόμενον, καὶ θείαν ὡς ἀληθῶς χάριν ἐπὶ τῶν χειλέων ἔχοντι· Ἐξεχύθη γὰρ χάρις ἐν χεῖλεσί σου. Ἀλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανεῴωμεν. Γνώτωσαν, δεῖ δομᾶ σοι Κύριος. Ὁ ὅλεις, ἐπὶ λέγει, οὐκ ὡς ἐν τῇ σὴ ἐξουσίᾳ τῆς ἐκλογῆς καιμένης· οὐδὲ γὰρ ὅτε Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ εἶπε πρὸς τὸν λαόν, Ἐκλέξασθε ὑμῖν πρὸς τὴν σήμερον τίνι λατρεύσητε, ἢ τοῖς θεοῖς. οἱς ἐλάτρευσαν οἱ πατέρες ὑμῶν, ἡ Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἡμῶν, οὐ πάντως ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τῶν ἀνθρώπων ἔδωκε τὴν ἐκλογὴν, ἀλλ' ἵνα δείξῃ, ὅτι τῇ προαιρέσει τῶν ἀγαπώντων τὸν Θεὸν ἀκολουθεῖ ἡ εὐσέβεια. Καὶ ἀλλαχού ὁ αὐτός· Μάρτυρες ὑμεῖς καθ' ἑαυτῶν, ὅτι ὑμεῖς ἐξελέξασθε τὸν Κύριον, λατρεύειν αὐτῷ. Ὅσπερ ἐκεῖ ἡ ἐκλογὴ τοῦ Θεοῦ τὴν ἀξίαν οὐχ ὕβρισεν, ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν τῶν εὐσεβοῦντων ἔδειξε· οὕτω καὶ νῦν, ἐὰν δῶ τῇ προαιρέσει τὴν ἐκλογὴν, οὐ τὴν ἀξίαν ὕβριζω, ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν δοκιμάζω. Τὸ, Γνώτωσαν, δεῖ δομᾶ σοι Κύριος, ἄρα περὶ Πατρὸς εἰρηται, ἢ περὶ Υἱοῦ; Εἰ μὲν γὰρ περὶ Πατρὸς, καὶ ὄνομα τοῦ Πατρὸς Κύριος, ὄνομα καὶ τοῦ Υἱοῦ Κύριος· Εἷς γὰρ Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα· ἄρα τὸ ἀξίωμα ὡσπερ κοινόν, καὶ τὸ ὄνομα ε. Ἀλλὰ τοῦ Υἱοῦ ὄνομα τὸ, Κύριος· αὐτὸς οὖν μόνος Κύριος ὁ Υἱός· Σὺ γὰρ εἰ μόνος Ὑψιστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Ἄρα οὖν δεῖ εἰς καὶ μόνος Κύριος ὁ Υἱός, ἀλλότριος τῆς κυριότητος ὁ Πατήρ; Μὴ γένοιτο. Οὐδὲ γὰρ ὁ Πατήρ δεῖ κηρύττεται μόνος εἰς ὁ Θεός, ἐκβάλλεται ὁ Υἱός τῆς θεότητος· Ἐν ἀρχῇ γὰρ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεός ἦν ὁ Λόγος. Οὕτε οὖν τὸ, Θεός ὁ Πατήρ, ἀφορίζει τὸν Υἱὸν τῆς θεότητος· καὶ γὰρ Θεός ὁ Λόγος· οὔτε μὴν ὁ Υἱός, ὅταν λέγεται, Εἷς Κύριος, ἀλλότριον δείκνυσιν τὸν Πατέρα τῆς κυριότητος· Εἶπε γὰρ ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου. Κύριος οὖν ὁ Πατήρ, Κύριος ὁ Υἱός, Κύριος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Ὁ γὰρ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν. Ἀλλὰ πάλιν ὁ αἰρετικὸς παροξύνεται ἀνακύψας, καὶ Κύριον ἀκούσας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, διαβόληται. Καὶ πῶς, φησὶ, τὸ Πνεῦμα, Κύριος, ὁπότε διὰ τοῦ προφήτου Δαυὶδ φεγγαγόμενον ἀνυμνεῖ τὸν Υἱόν, λέγον, Εἶπε ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Ὁρᾷ, φησὶ, τὸ Πνεῦμα τὸ λαλοῦν διὰ τοῦ προφήτου ὁμολογεῖν Κύριον ἑαυτοῦ καὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν; Τί οὖν, ἀδελφοί; Ἰνα μὴ [526] πλείον ἡ λέξις προσενηχεῖται ἀμφίβολος γένηται τοῖς ἀκροαταῖς, ἐπ' αὐτὴν ἤξω τὴν ἐξέτασιν τοῦ λόγου, πᾶσαν ὑμῖν ἀναπτύξω τῆς λέξεως τὴν θεωρίαν.

θ'. Ὁ Σωτήρ ποτε τῇ Ἰουδαίῳ συναγωγῇ προσδι-αλεγόμενος, καὶ δοκιμάζων ἢ ἔχουσι περὶ αὐτοῦ ὁδῶν

^ε Sav. in marg. conj. ἀξίωμα κοινόν, ὡσπερ κ. ε. δ.

καὶ ὑπόληψιν οἱ πολλοί, λέγει πρὸς αὐτούς· *Τίνα λέγεσθαι εἶναι τὸν Χριστόν; τίς ἐστὶν ὁ υἱός;* Λέγουσιν οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι· *Τοῦ Δαυὶδ.* Εἶτα Κύριος ἀντιτιθεὶς αὐτῶν τῇ ὑπονοίᾳ, πάλιν ἐπήγαγε· *Καὶ πῶς Δαυὶδ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ καλεῖ αὐτὸν Κύριον;* *Εἶπε γὰρ ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου.* Τὸ δὲ, *Ἐν Πνεύματι ἀγίῳ*, προσέθηκεν, οὐχ ἵνα τὸ Πνεῦμα δοῦλον ἀποδείξῃ τοῦ κηρυττομένου Χριστοῦ, ἀλλ' ἵνα σαφῶς παραστήσῃ, ὅτι ὁ προφήτης ἐν Πνεύματι ἀγίῳ τὰ μέλλοντα προορῶν, ὁ ἤμελλεν, υἷον κατὰ σάρκα, Κύριον ὁμολογεῖ κατὰ ἀλήθειαν. Οὐ γὰρ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος προέκειτο τῷ Κυρίῳ ἐξεταζομένῳ, ἀλλὰ περὶ αὐτοῦ· *Δαυὶδ υἷον ἔχει τὸν Κύριον, ἢ δεσπότην;* Ἀμέλει γοῦν αὐτὸς ὁ Κύριος προαναίρων τὴν τῶν αἱρετικῶν συκοφαντίαν, καὶ φυλάττων ἀκέραιον τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὸ ἀξίωμα, τῇ ἐπαγωγῇ λύει τὴν ἀμφισβήτησιν. *Τί οὖν φησιν; Εἰ οὖν Δαυὶδ καλεῖ αὐτὸν Κύριον, πῶς υἱὸς αὐτοῦ ἐστιν;* Οὐκ εἶπεν, *Εἰ οὖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καλεῖ αὐτὸν Κύριον, ἀλλ', Εἰ ὁ Δαυὶδ καλεῖ αὐτὸν Κύριον.* Διὰ τί οὖν προσέθηκε τὸ, *Ἐν Πνεύματι ἀγίῳ καλεῖ αὐτὸν Κύριον;* Ἐπειδὴ τὸ εἰπεῖν περὶ Χριστοῦ πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας οὐκ ἦν σῶματος βλέποντος, ἀλλὰ Πνεύματος· ἁγίου προδεδεικνύοντος. Οὐδὲ γὰρ ὡς εἶπε Δαυὶδ, ἐκήρυττεν· ἀλλ' ὡς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπέβαλλε, ταῦτα διὰ τῆς πνευματικῆς ἐκρούετο λύρας. Διὰ τοῦτο τὸ, *Κύριος*, προσέθηκε· *Πῶς οὖν Δαυὶδ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ καλεῖ αὐτὸν Κύριον;* Ἰνα δὲ μὴ τὴν βλασφημίαν ὁ αἱρετικὸς εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἑλκύσῃ, ἐπήγαγε πάλιν, ὡς ἐβόημεν εἰπόντες· *Εἰ οὖν Δαυὶδ αὐτὸν καλεῖ Κύριον, πῶς υἱὸς αὐτοῦ ἐστιν;* Οὐκοῦν ὁ Δαυὶδ αὐτὸν ἐν Πνεύματι ἀγίῳ καλεῖ τὸν Χριστὸν Κύριον. Ἐκεῖνο δὲ προηγουμένως σκοπήσωμεν, ὅτι πᾶς προφήτης ἐκ Πνεύματος· ἁγίου λαλεῖ τὰ εἰκότα. Πάντες γὰρ ὁμολογοῦμεν, ὡς ἐν Πνεύματι ἀγίῳ ἐλάλησαν οἱ προφῆται, ὡς καὶ ὁ Ἀπόστολος μαρτυρεῖ λέγων· *Καλῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησε πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν διὰ τοῦ προφήτου.* Καὶ πάλιν καθολικῶς ὁ Θεός· *Ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσι.* Καὶ Μωϋσῆς· *Τίς δώσει πάντα τὸν λαόν σου προφητείας εἶναι, ἐν τῷ δοῦναι Κύριον τὸ ἅγιον Πνεῦμα αὐτοῦ ἐπ' αὐτούς;* Ἐνταῦθα προσέχωμεν ἀκριδῶς, πῶς ἡ θεότης δεικνύται τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐχ ὅψ' ἡμῶν ὑψομένη, ἀλλ' ὑπὸ τῆς οἰκείας ἀξίας κηρυττομένη. Καὶ μοι μικρὸν ἐπιτρέψατε διὰ πεύσεως καὶ ἀποκρίσεως σχηματίζειν τὸ προκείμενον· ταῖς γὰρ τοιαύταις ἀντιθέσεσιν εὐμαρεστέρα καθίσταται τῶν ἀπορουμένων ἡ λύσις. Ἐρωτήσωμεν τοίνυν· Ὁμολογοῦσιν, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησε [527] διὰ τῶν προφητῶν, ἢ ἀπειθοῦσιν ἐτι καὶ ἀμφιβόλλουσιν; Εἰ μὲν ἀμφιβόλλουσι, τὸ προειρημένον ὑπομνήτωμεν, πῶς αὐτὸς μαρτυρεῖ λέγων ὁ Θεός· *Ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσι.* Τὸ Πνεῦμα γὰρ ἐστὶ τὸ ἐνεργῶν τὴν προφητικὴν δύναμιν. Ὡς καὶ ὁ Μωϋσῆς πάλιν, ὁ θαυμάσιος, βουλόμενος δεῖξαι, ὅτι ἐκ Πνεύματος ἁγίου προφητεία συνίσταται, τὴν μεγάλην ἐκείνην καὶ θαυμασίαν ἑρῆξες φωνήν· *Καὶ τίς δώσει πάντα τὸν λαόν σου Κυρίου προφήτας εἶναι, ἐν τῷ δοῦναι Κύριον τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ τὸ ἅγιον ἐπ' αὐτούς;* Εἰ δὲ ὁμολογοῦσιν ἀληθῶς, ὥσπερ καὶ

ἔστιν ἀληθῶς, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησεν ἐν τοῖς προφήταις, ἀκουε ὡς ὁ μακάριος καὶ θαυμάσιος Ζαχαρίας, ὁ τοῦ προδρόμου πατὴρ, Θεὸν λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ διὰ τῶν προφητῶν λαλήσαν· *Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ*, ἐτι ἐκ-εσκέψατο, καὶ ἐποίησε λύτρωνσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ· καὶ ἤγειρε κέρας σωτηρίας ἡμῖν ἐν οἴκῳ Δαυὶδ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ· *καθὼς ἐλάλησε διὰ στόματος τῶν ἁγίων, τῶν ἀπ' αἰῶνος προφητῶν αὐτοῦ.* Εἰ τοίνυν ὁ λαλήσας διὰ στόματος τῶν προφητῶν Θεός, ἐλάλησε δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν τοῖς προφήταις, ὡς φησιν ὁ Δαυὶδ ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Βασιλειῶν· *Πνεῦμα γὰρ Κυρίου ἐλάλησεν ἐν ἑμοί*· Θεὸς ἄρα καὶ Κύριος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ διὰ τῶν προφητῶν φεγγάμενον. Λάβε δέ μοι σαφῆ τῶν λεγομένων ἀπόδειξιν. Ὁ θεὸς Ἀπόστολος βουλόμενος τῇ προφητικῇ φωνῇ δεῖξαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, φησὶν ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῇ· *Ἐὰν πάντες προφητεύητε, ἐκείλην δὲ τις ἰδιώτης, ἡ ἀπιστος, ἐλέγχεται ἐκ πάντων, ἀνακρίνεται ὑπὸ πάντων, τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερά γίνεται· καὶ οὕτω περὶ ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ προσκυνήσει, ἀπαγγέλλων, ὅτι ὁτως ὁ Θεὸς ἐν ὑμῖν ἐστιν.* Ὅραξ ὅτι τὸ ἐν τοῖς προφητεύουσιν Πνεῦμα Θεὸν διαβρόχην ἀντήρευσεν ὁ τῆς εὐσεβείας διδάσκαλος;

ν'. Τί τοίνυν σκανδαλίζῃ περὶ τὴν εὐσέβειαν, αἱρετικῆς; τί συκοφαντεῖς τοῦ Πνεύματος τὴν ἀξίαν; τί παραβαίνεις τῆς πίστεως τὴν ὁμολογίαν; Ἀνὰ γνώμην σου τὰς συνθήκας ἐπὶ τῶν μυστηρίων, πῶς εἶπας· *Πιστεύω εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα.* Ὁ ἐπίστευσας, ἀνεσκευάσας; ὁ ὠμολόγησας, ἀνέρεψας; ὁ καθαρῶς διεσάφησας, τοῦτο πάλιν ἀεθῶς ἐθόλωσας; πολεμεῖς τῇ εἰρήνῃ; μάχη σου ταῖς συνθήκαις; ἀπηνήσω τὴν πίστιν; καὶ εἰσάγεις ζητήσεις; Πιστεύοντι, ὁμολογοῦντί σοι παρεδόθη τὸ δῶρον, καὶ μετὰ τὸ δῶρον ἐξορίζεται πίστις, καὶ εἰσάγεται διάλεξις; Μὴ ὑβρίσῃς τὴν ἀξίαν τῆς χάριτος; μὴ παραχάραττε τὰς συνθήκας τῆς φοβεράς ἐκείνης καὶ φρικτῶδους μυσταγωγίας. Ἐν ὀνόματι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος ὠμολόγησας πιστεύειν, ἔβαπτίσθης ὁμοίως εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα· ἡ εὐλογία ὁμοίως ἐν ὀνόματι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος· Ἡμῖν τὰ δῶρα παρὰ τῆς χάριτος· καὶ παρ' ὑμῶν ἡ βλασφημία τῇ χάριτι; Παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἡμῖν ἐλευθερία· καὶ παρ' ὑμῶν δουλεία τῷ Πνεύματι; Ὡς τῆς ἀπονομίας! ὦ τῆς ἀγνωμοσύνης! Ἡ τὴν νέαν ἀπαρνέσκει [528] χάριν, ἡ τὴν Παλαιὰν αἰδέσθεται Διαθήκην, ἡ πανταχοῦ παρίστα τῆς ἁγίας Τριάδος τὴν ὁμομιάν, ὡς πολλάκις διὰ πολλῶν ὑμῖν ἐγγράφων μαρτυρῶν ἀπεδείξαμεν· αἷς καὶ ἑτέραν βούλομαι προσθεῖναι πάλιν ἀπόδειξιν. Προαναπεφύνηται γὰρ, ὡς πολλάκις ἐφθην εἰπὼν, ἐν τῇ Παλαιᾷ τὰ νέα. Τί οὖν; Προστάττει ὁ Θεὸς τῷ Μωϋσεῖ, λέγων· *Ἀδήλουν τῷ Ἀαρὼν καὶ τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ· Οὕτως εὐλογήσατε τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ.* Πρόσθετε ἀκριδῶς. Ἰνα μὴ τι ἀπλῶς ὑπολαβὼν νομίζῃ καλῶς ἔχειν, προστάττει τὸ, *Οὕτως*, ἵνα μηδεὶς κατὰ τὴν ἰδίαν ἐξουσίαν τῆς εὐλογίας φέρῃ, ἀλλὰ κατὰ τὸν κανόνα τῆς Γραφῆς τὰ πάντα ποιῇ. Λέγει, *Οὕτω*, φησὶν, *εὐλογήσατε.* Οὕτω, πῶς; Εὐλογήσει σε Κύριος, καὶ φυλάξει σε. Καὶ πρόσθε, πῶς πανταχοῦ τὴν Τριάδα μυστικῶς εἰσάγει, δι' ἧς καὶ εὐλογία τριπλασιάζεται. *Εὐλογήσει σε Κύριος, καὶ φυλάξει σε. Ἐπιστανεὶ Κύριος το πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ σέ, καὶ εὐλο-*

^a E Bibl. supple λέγων.

^b Sav. in notis pro ἐξεταζόμενῳ conj. ἐξέτασις.

nionem pars major haberet, ait illis: *Quem dicitis esse Christum? cuius filius est* (Matth. 22. 42)? Respondent scribæ et Pharisei, *David*. Hinc Dominus eorum contradicens opinioni, rursus infert: « Quomodo David in Spiritu sancto vocat eum Dominum dicens, Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis » (Ibid. v. 43. 44)? Illud porro, *In Spiritu sancto*, adjecit, non ut Spiritum servum declararet Christi, qui prædicabatur, sed ut palam ostenderet, prophetam in Spiritu sancto futura prævidentem, filium suum secundum carnem Dominum confiteri secundum rei veritatem. Neque enim de Spiritu sancto, qui etiam Dominus est, quæstio erat, sed de ipso: an scilicet David filium haberet Dominum, an herum? Sane Dominus hæreticorum sycphantiam diu ante confutans, Spiritusque sancti dignitatem illæsam conservans, objectione controversiam solvit. Quid ergo ait: *Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo filius ejus est?* Non dixit, *Si ergo Spiritus sanctus vocat eum Dominum, sed, Si David vocat eum Dominum*. Cur ergo addidit illud, *In Spiritu sancto vocat eum Dominum?* Quoniam de Christo ante adventum Christi dicere non erat corporis intuitus, sed Spiritus sancti præsignificantis. Neque enim quæ videbat David, prædicabat; sed quæ Spiritus sanctus suggerbat, hæc per spiritualem lyram pulsabat. Ideo illud adjecit, Dominus, *Quomodo David in Spiritu sancto vocat eum Dominum?* Ne vero hæreticus blasphemiam adversus Spiritum sanctum trahat, adjecit rursus, ut diximus, *Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo filius ejus est?* Igitur David Christum in Spiritu sancto vocat Dominum. Illud vero potissimum consideremus omnem prophetam ex Spiritu sancto, quæ convenient loqui. Omnes enim constitemur, prophetas in Spiritu sancto loquutos esse, idque Apostolus testificatur dicens, « Bene Spiritus sanctus loquutus est ad patres vestros per prophetam » (Act. 28. 25.) Et iterum generatim Deus ait: « Effundam de Spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt » (Joel. 2. 28). Et Moyses, « Quis dabit omnem populum Domini prophetas esse, cum dederit Dominus Spiritum suum super ipsos » (Num. 11. 29)? Hic attendamus diligenter, quomodo Spiritus sancti divinitas demonstretur, non a nobis exaltata, sed a propria dignitate celebrata. Mihi que concedite ut interrogatione et responsione rem propositam tractem: hujusmodi enim quæstionibus facilius evadit dubiorum solutio. Interrogemus ergo: Fatenturne Spiritum sanctum loquutum esse per prophetas, an negant, vel dubitant? Si dubitant, quæ ante dicta sunt in memoriam revocemus, quomodo ipse Deus testificatur dicens, *Effundam de Spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt?* Spiritus enim propheticam virtutem excitat. Sic et ille admirabilis Moyses, ut ostendat prophetiam ex Spiritu sancto proficisci et constitui, in hanc magnam mirabilemque erupit vocem: « Et quis dabit omnem populum Domini prophetas esse, cum dederit Dominus Spiritum sanctum suum super eos? » Si autem vere confiteantur id quod verissimum est, nuper Spiritum sanctum

loquutum esse in prophetis, audi ut beatus ille admirandusque Zacharias, Præcursoris pater, Deum dicat Spiritum sanctum, qui per prophetas loquutus est: « Benedictus Dominus Deus Israel, quia visitavit, et fecit redemptionem plebis suæ; et erexit cornu salutis nobis in domo David pueri sui: sicut loquutus est per os sanctorum, qui a sæculo sunt prophetarum ejus » (Luc. 1. 68-70). Si ergo Deus est, ille, qui per os prophetarum loquutus est, et Spiritus sanctus in prophetis loquutus est, ut ait David in libro Regnorum: *Spiritus enim Dominus loquutus est in me* (2. Reg. 23. 2); ergo et Deus et Dominus est Spiritus sanctus qui per prophetas loquutus est. Verum claræ hujus rei demonstrationem accipe. Divinus apostolus per propheticam vocem volens Spiritum sanctum ostendere, in epistola ad Corinthios ait: « Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis, vel idiota, convincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus; occulta cordis ejus manifesta fiunt: et ita cadens in faciem adorabit, pronuntians, quod vere Deus in vobis sit » (1. Cor. 14. 24. 25). Vides pietatis doctorem clare indicare, Spiritum in prophetantibus loquentem Deum esse?

10. Cur ergo, hæretice, scandalizaris circa piæ fidei? cur calumniaris Spiritus sancti dignitatem? cur fidei confessionem transgredieris? Lege pacta tua in mysteriis emissa, quomodo dixeris, *Credo in Patrem et Filium et Spiritum sanctum*. An quod credidisti, eliminasti? quod confessus es, avertisti? quod palam declarasti, hoc impie labefactasti? bellumne eum pace geris? abnegastine fidem? et quæstiones moves? Credenti, confitenti tibi traditum est donum, et post donum fides eliminatur, et inducitur disputatio? Ne contumelia afflicti dignitatem gratiæ: ne violes pacta tremendæ illius et horrendæ initiationis, cum confessus es te credere, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, baptizatus es similiter in Patrem et Filium et Spiritum sanctum; benedictio similiter in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Nobis dona gratiæ, a vobis blasphemiam in gratiam? Nobis libertas a Spiritu sancto; a vobis servitas Spiritui sancto adscribitur? Ostultitiam! o ingratorum animum! Aut novam nega gratiam, aut Vetus Testamentum reverere, vel ubique statue Trinitatis æqualitatem honoris, quam sæpe vobis ex multis Scripturæ testimoniis probavimus: quibus æquæ demonstrationem adjungere placet. Nova, ut sæpe dixi, sæpe in Veteri Testamento prænuntiata sunt. Quid igitur? Imperat Deus Moysi dicens: *Loquere Aaron et filiis ejus, Sic benedicite filios Israel* (Num. 6. 23). Adverte diligenter. Ne quis simplicius accipiens putaret rem quomodolibet bene se habere, adjecit illud, *Sic*, ne quis propria auctoritate benedictiones institueret, sed secundum Scripturæ regulam omnia facere jubet. *Sic*, inquit, *benedicite*. *Sic*, quomodo? *Benedicet tibi Dominus, et custodiet te* (Ibid. v. 24). Attende, quomodo Trinitatem ubique mystice proponat, per quam benedictiones triplicantur. « Benedicet te Dominus, et custodiet te. Ostendet Dominus vultum super te, et

benedicet te. Attollet Dominus vultum suum super te, et det tibi pacem » (Num. 6. 25. 26). Vide sanctam Trinitatem diserte celebratam. Et quænam gratia a Spiritu sancto non proficiscitur? et quod donum non ab illo datur? quod bonum sine ipso? quod cæleste bonum sine Spiritus sancti opera hominibus contingere possit? Scrutamini Scripturas, et videte. Itaque Scriptura sacra cum voluerit quidpiam, quod supra naturam factum sit, indicare aut ostendere, Spiritus auctoritati omnia adscribit. Verbi gratia, Samsonem, egregium illum bellatorem, cum egregia illa ac stupenda fortiter gesta Scriptura describit, Spiritus sancti ductu id fecisse præmittit. Venerunt, inquit, Alienigenæ multi et innumeri in Samsonem; solusque ille erat, neque id tantum, sed etiam ligatus. Quæ igitur spes libertatis vincto? quæ salutis captivo? quomodo unus multis superior erit? Spiritus Domini descendit in Samsonem, et irruit in Alienigenas, repertaque asini maxilla, mille viros interfecit. Ac vide divinæ Scripturæ sapientiam. Cum inexpertis incredibile videretur, vinctum solutos vicisse, et solum multos superasse, ideo apposite præmisit: *Et Spiritus Domini advenit in Samsonem et accepta maxilla asini, mille viros occidit* (Judic. 15. 14. 15): ut cum secundum humanam naturam id incredibile videretur, per Spiritus potentiam crederetur. Itaque probe Moyses dixit: *Quomodo persequetur unus mille, et duo fugabunt decem millia, nisi quia Dominus tradidit eos, et Deus vendidit illos* (Deut. 32. 30)? Lege Scripturas et in singulis facinoribus Spiritus sancti virtutem antepositam animadvertes. Venerunt Alienigenæ, et Spiritus Domini advenit in Samsonem (Judic. 14. 6). Insiliit leo et discersit leonem ut hædum. Vinctus est ferreis catenis, et uxor ejus ad eum, *Alienigenæ in Samsonem*. Sed iterum Scriptura: *Et Spiritus Domini venit in Samsonem, et soluta sunt vincula, ut si stuppa sentiat ignem* (Jud. 16. 9). Nullum ejus præclarum facinus inducit, non præmissa Spiritus efficacia. Deinde cum omni virtute nudatus esset, attende animo, quid dicat Scriptura, quæ ubique dixerat, cum aliquod facinus aggrediretur, et vinceret, *Spiritus sanctus venit in Samsonem*. Postquam caput ejus detonsum est, prodito gratiæ pignore, statim scripsit, *Et Dominus discessit a Samsonem* (Jud. 16. 20). Cum Alienigenæ venerunt, *Spiritus Domini descendit in*

ipsum: cum autem recessit, ait, *Et Dominus discessit ab illo*. Et jure quidem: nam *Dominus Spiritus est* (2. Cor. 3. 17). Nec solum in Veteri Testamento id animadvertes, sed etiam in apostolis. Quando magnam quamdam et præcellentem virtutem divinæ Litteræ prædicant, ubique Spiritus auctoritatem præmittit. Inducit rursus Paulum in Cipro exsecrandum illum Elymam magum verbo punientem, quod contra veritatem pugnaret; et quia rem stupendam narraturus erat, oculos nempe verbo extinctos, ait: *Ecce manus Domini in te, et eris cæcus, non videns solem* (Act. 13. 41). Illud autem et Pauli et omnium mortalium naturam superabat, nempe oculos hominibus verbo extinguere. Verbum enim hominis non mutat naturam, nec oculos excæcat. Ne quis ergo humana verba respiciens, de re obstupesceret, et commentitium quiddam dici putaret, præmittit iterum Scriptura Spiritus sancti auctoritatem. *Tunc, inquit, Paulus Spiritu sancto repletus ait illi* (Ibid. v. 9). Habes et aliam circa Spiritum sanctum demonstrationem: si quis homo rudis melius, quam facultas ferat, loquatur: verum hanc rursus operationem Scriptura Spiritui adscribit. Exempli gratia, Petrus et Joannes in Judæorum frequentia concionantur: *Et tunc, ait, Petrus plenus Spiritu sancto dixit ad populum: An justum est in conspectu Dei, vos potius audire, quam Deum, vos judicare* (Act. 4. 8. et 19). Cur ergo dicitur, *Plenus Spiritu sancto*? Quia indoctum excedebat hæc loquendi fiducia, ne quis piscatorem respiciens, orationi illi sanctæ cum libertate habitæ fidem non haberet, præmisit Spiritus sancti sapientiam, ne mireris abundantiam. Quod si videtur, alium consideremus, ut magis ac magis dicta confirmantur. Sanctis cælum aperitur, sed sine Spiritu sancto non aperitur; neque enim oculis corporis cælum apertum videtur, sed Spiritus sancti operatione. Vidit Stephanus cælos apertos; verum, ut ait Scriptura, cum esset plenus Spiritu sancto (Act. 6. 5), vidit. Nusquam igitur, fratres, cælum licet apertum videre, sine Spiritu, neque docendi auctoritatem sumere, nec miraculorum virtutem exhibere sine sancto et adorando Spiritu. *Omnia enim operatur unus et idem Spiritus, dividens singulis, prout vult* (1. Cor. 12. 11): cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

nionem pars major haberet, ait illis: *Quem dicitis esse Christum? cuius filius est* (Matth. 22. 42)? Respondent scribæ et Pharisei, *David*. Hinc Dominus eorum contradicens opinioni, rursus infert: « Quomodo David in Spiritu sancto vocat eum Dominum dicens, Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis » (Ibid. v. 43. 44)? Illud porro, *In Spiritu sancto*, adjecit, non ut Spiritum servum declararet Christi, qui prædicabatur, sed ut palam ostenderet, prophetam in Spiritu sancto futura prævidentem, filium suum secundum carnem Dominum confiteri secundum rei veritatem. Neque enim de Spiritu sancto, qui etiam Dominus est, quæstio erat, sed de ipso: an scilicet David filium haberet Dominum, an herum? Sane Dominus hæreticorum sycophantiam diu ante confutans, Spiritusque sancti dignitatem illæsam conservans, objectione controversiam solvit. Quid ergo ait: *Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo filius ejus est*? Non dixit, Si ergo Spiritus sanctus vocat eum Dominum, sed, *Si David vocat eum Dominum*. Cur ergo addidit illud, *In Spiritu sancto vocat eum Dominum*? Quoniam de Christo ante adventum Christi dicere non erat corporis intuitus, sed Spiritus sancti præsignificantis. Neque enim quæ videbat David, prædicabat; sed quæ Spiritus sanctus suggerbat, hæc per spiritualem lyram pulsabat. Ideo illud adjecit, Dominus, *Quomodo David in Spiritu sancto vocat eum Dominum*? Ne vero hæreticus blasphemiam adversus Spiritum sanctum trahat, adjecit rursum, ut diximus, *Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo filius ejus est*? Igitur David Christum in Spiritu sancto vocat Dominum. Illud vero potissimum consideremus omnem prophetam ex Spiritu sancto, quæ convenient loqui. Omnes enim confitemur, prophetas in Spiritu sancto loquutos esse, idque Apostolus testificatur dicens, « Bene Spiritus sanctus loquutus est ad patres vestros per prophetam » (Act. 28. 25.) Et iterum generaliter Deus ait: « Effundam de Spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt » (Joel. 2. 28). Et Moyses, « Quis dabit omnem populum Domini prophetas esse, cum dederit Dominus Spiritum suum super ipsos » (Num. 11. 29)? Hic attendamus diligenter, quomodo Spiritus sancti divinitas demonstratur, non a nobis exaltata, sed a propria dignitate celebrata. Mihi que concedite ut interrogatione et responsione rem propositam tractem: hujusmodi enim quæstionibus facilius evadit dubiorum solutio. Interrogemus ergo: Fatenturne Spiritum sanctum loquutum esse per prophetas, an negant, vel dubitant? Si dubitant, quæ ante dicta sunt in memoriam revocemus, quomodo ipse Deus testificatur dicens, *Effundam de Spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt*? Spiritus enim propheticam virtutem excitat. Sic et ille admirabilis Moyses, ut ostendat prophetiam ex Spiritu sancto proficisci et constitui, in hanc magnam mirabilemque erupit vocem: « Et quis dabit omnem populum Domini prophetas esse, cum dederit Dominus Spiritum sanctum suum super eos? » Si autem vere confiteantur id quod verissimum est, nempe Spiritum sanctum

loquutum esse in prophetis, audi ut beatus ille admirandusque Zacharias, Præcursoris pater, Deum dicat Spiritum sanctum, qui per prophetas loquutus est: « Benedictus Dominus Deus Israel, quia visitavit, et fecit redemptionem plebis suæ; et erexit cornu salutis nobis in domo David pueri sui: sicut loquutus est per os sanctorum, qui a sæculo sunt prophetarum ejus » (Luc. 1. 68-70). Si ergo Deus est, ille, qui per os prophetarum loquutus est, et Spiritus sanctus in prophetis loquutus est, ut ait David in libro Regum: *Spiritus enim Dominus loquutus est in me* (2. Reg. 23. 2); ergo et Deus et Dominus est Spiritus sanctus qui per prophetas loquutus est. Verum claræ hujus rei demonstrationem accipe. Divinus apostolus per propheticam vocem volens Spiritum sanctum ostendere, in epistola ad Corinthios ait: « Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis, vel idiota, convincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus; occulta cordis ejus manifesta sunt: et ita cadens in faciem adorabit, pronuntians, quod vere Deus in vobis sit » (1. Cor. 14. 24. 25). Vides pietatis doctorem clare indicare, Spiritum in prophetantibus loquentem Deum esse?

10. Cur ergo, hæretice, scandalizaris circa piam fidem? cur calumniaris Spiritus sancti dignitatem? cur fidei confessionem transgredieris? Lege pacta tua in mysteriis emissa, quomodo dixeris, *Credo in Patrem et Filium et Spiritum sanctum*. An quod credidisti, eliminasti? quod confessus es, avertisti? quod palam declarasti, hoc impie labefactasti? bellumne cum pace geris? abnegastine fidem? et quæstiones moves? Credenti, confitenti tibi traditum est donum, et post donum fides eliminatur, et inducitur disputatio? Ne contumelia afficias dignitatem gratiæ: ne violes pacta tremendæ illius et horrendæ initiationis, cum confessus es te credere, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, baptizatus es similiter in Patrem et Filium et Spiritum sanctum; benedictio similiter in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Nobis dona gratiæ, a vobis blasphemia in gratiam? Nobis libertas a Spiritu sancto; a vobis servitas Spiritui sancto adscribitur? O stultitiam! o ingratum animum! Aut novam nega gratiam, aut Vetus Testamentum reverere, vel ubique statue Trinitatis æqualitatem honoris, quam sæpe vobis ex multis Scripturæ testimoniis probavimus: quibus aliam demonstrationem adjungere placet. Nova, ut sæpe dixi, sæpe in Veteri Testamento prænuntiata sunt. Quid igitur? Imperat Deus Moysi dicens: *Loquere Aaron et filiis ejus, Sic benedicite filios Israel* (Num. 6. 23). Adverte diligenter. Ne quis simplicius accipiens putaret rem quomodolibet bene se habere, adjecit illud, *Sic, ne quis propria auctoritate benedictiones institueret, sed secundum Scripturæ regulam omnia facere jubet. Sic, inquit, benedicite. Sic, quomodo? Benedicet tibi Dominus, et custodiet te* (Ibid. v. 24). Attende, quomodo Trinitatem ubique mystice proponat, per quam benedictiones triplicantur. « Benedicet te Dominus, et custodiet te. Ostendet Dominus vultum super te, et

benedicit te. Attollet Dominus vultum suum super te, et det tibi pacem » (Num. 6. 25. 26). Vide sanctam Trinitatem diserte celebratam. Et quænam gratia a Spiritu sancto non proficiscitur? et quod donum non ab illo datur? quod bonum sine ipso? quod cæleste bonum sine Spiritus sancti opera hominibus contingere possit? Scrutamini Scripturas, et videte. Itaque Scriptura sacra cum voluerit quidpiam, quod supra naturam factum sit, indicare aut ostendere, Spiritus auctoritati omnia adscribit, Verbi gratia, Samsonem, egregium illum bellatorem, cum egregia illa ac stupenda fortiter gesta Scriptura describit, Spiritus sancti ductu id fecisse præmittit. Venerunt, inquit, Alienigenæ multi et innumeri in Samsonem; solusque ille erat, neque id tantum, sed etiam ligatus. Quæ igitur spes libertatis vincto? quæ salutis captivo? quomodo unus multis superior erit? Spiritus Domini descendit in Samsonem, et irruit in Alienigenas, repertaque asini maxilla, mille viros interfecit. Ac vide divinæ Scripturæ sapientiam, cum in expertis incredibile videretur, vinctum solutos vicisse, et solum multos superasse, ideo apposite præmisit: *Et Spiritus Domini advenit in Samsonem et accepta maxilla asini, mille viros occidit* (Judic. 15. 14. 15): ut cum secundum humanam naturam id incredibile videretur, per Spiritus potentiam crederetur. Itaque probe Moyses dixit: *Quomodo persequetur unus mille, et duo fugabunt decem millia, nisi quia Dominus tradidit eos, et Deus vendidit illos* (Deut. 32. 30)? Lege Scripturas et in singulis facinoribus Spiritus sancti virtutem antepositam animadvertes. Venerunt Alienigenæ, et Spiritus Domini advenit in Samsonem (Judic. 14. 6). Insiliit leo et discerpsit leonem ut hædum. Vincit est ferreis catenis, et uxor ejus ad eum, *Alienigenæ in Samsonem*. Sed iterum Scriptura: *Et Spiritus Domini venit in Samsonem, et soluta sunt vincula, ut si stuppa sentiat ignem* (Jud. 16. 9). Nullum ejus præclarum facinus inducit, non præmissa Spiritus efficacia. Deinde cum omni virtute nudatus esset, attende animo, quid dicat Scriptura, quæ ubique dixerat, cum aliquod facinus aggredere, et vinceret, *Spiritus sanctus venit in Samsonem*. Postquam caput ejus detonsum est, prodito gratiæ pignore, statim scripsit, *Et Dominus discessit a Samsonem* (Jud. 16. 20). Cum Alienigenæ venerunt, *Spiritus Domini descendit in*

ipsum: cum autem recessit, ait, *Et Dominus disce ab illo*. Et jure quidem: nam *Dominus Spiritus* (2. Cor. 3. 17). Nec solum in Veteri Testamento animadvertes, sed etiam in apostolis. Quando magnam quamdam et præcellentem virtutem divinæ Litteræ prædicant, ubique Spiritus auctoritatem præmittit. Inducit rursus Paulum in Cipro exsecrandum illum Elymam magum verbo punientem, quod contra veritatem pugnaret; et quia rem stupendam narratur erat, oculos nempe verbo extinctos, ait: *Ecce manus Domini in te, et eris cæcus, non videns solem* (Act. 13. 11). Illud autem et Pauli et omnium mortalium naturam superabat, nempe oculos hominibus verbo extinguere. Verbum enim hominis non mutat naturam nec oculos excæcat. Ne quis ergo humana verba respiciens, de re obstupesceret, et commentitium quiddam dici putaret, præmittit iterum Scriptura Spiritus sancti auctoritatem. Tunc, inquit, *Paulus Spiritu sancto repletus ait illi* (Ibid. v. 9). Habes et aliam causa Spiritum sanctum demonstrationem: si quis horridis melius, quam facultas ferat, loquatur: verum hanc rursus operationem Scriptura Spiritui adscribit. Exempli gratia, Petrus et Joannes in Judæorum frequentia concionantur: *Et tunc, ait, Petrus plenus Spiritu sancto dixit ad populum: An justum est in conspectu Dei, vos potius audire, quam Deum, vos judicare* (Act. 4. 8. et 19). Cur ergo dicitur, *Plenus Spiritu sancto*? Quia indoctum excedebat hæc loquendi fiducia, ne quis piscatorem respiciens, orationi illi assensum cum libertate habitæ fidem non haberet, præmi Spiritus sancti sapientiam, ne mireris abundantia. Quod si videtur, alium consideremus, ut magis magis dicta confirmetur. Sanctis cælum aperitur sed sine Spiritu sancto non aperitur; neque enim oculis corporis cælum apertum videtur, sed Spiritus sancti operatione. Vidit Stephanus cælum apertum; verum, ut ait Scriptura, cum esset plenus Spiritu sancto (Act. 6. 5), vidit. Nusquam igitur, fratre cælum licet apertum videre, sine Spiritu, neque cendi auctoritatem sumere, nec miraculorum virtutem exhibere sine sancto et adorando Spiritu. *Omnia enim operatur unus et idem Spiritus, dividens singulis, prout vult* (1. Cor. 12. 11): cui gloria in sæcula sæculorum Amen.

SPURIA.

MONITUM

IN DUAS HOMILIAS SEQUENTES.

[532] Hasce homilias ejusdem auctoris esse non est quod dubitemus, ita stylo et dictione similes sunt : et alioquin in secunda argumentum primæ ab initio prosequitur. Non esse autem Chrysostomi, quivis emunctæ naris statim percipiat. Sed libentius credam esse cujuspian ex presbyteris Antiochenis, qui Chrysostomi tempore alternis vicibus coram Flaviano episcopo Antiochiæ concionabantur. Hinc est quod in finem primæ homiliæ, τοῦ κοινῶ πατρός, *communis patris*, mentio habetur, tanquam præsentis. Quod forte judicium ferendum est de aliis plurimis orationibus, in quibus ille communis pater præsens commemoratur. Hanc autem, ut et innumeras alias Chrysostomo adscriptas reperimus, sive librariis quæstus causa illas tam celebri nomine insignientibus, id quod sæpissime accidit, sive aliis scriptoribus temerario ausu factus suos tanto doctori adscribentibus, ut melioribus auspiciis in publicum prodirent. Interpretatio utriusque sermonis est Frontonis Ducæi.

MONITUM IN EPISTOLAM SEQUEMTEM AD THEODORUM MOPSUESTENUM,

Cujus antiqua versio Latina hic profertur.

[530] Hujus epistolæ, quam Græce et Latine dedimus Tomo tertio, p. 655, interpretatio vetus Latina habetur in Manuscripto quodam Bibliothecæ nostræ Sangermanensis; et in catalogo Manuscriptorum enuntiatur; sed Manuscripti numerus perperam positus non parum negotii laborisque attulit; notatur enim Codex 727, in quo hujus epistolæ ne vestigium quidem occurrit; demum autem illa post multam perquisitionem in Codice 326 reperta fuit.

Illam autem hic edere visum est, quia circa illam epistolam duæ difficultates exortæ fuerant, ut monimus in notis ad eandem, quibus solvendis difficultatibus magnum affert momentum hæc vetus interpretatio Latina. Prior autem difficultas hinc oritur quod hujus epistolæ, quæ CXII numeratur, titulus in omnibus Mss. atque Editis sic habeat : Θεοδώρῳ ἐπισκόπῳ, *Theodoro episcopo*; cujus autem civitatis episcopus esset non enuntiatur. Pene tamen concursus eruditorum opinio erat, hunc Theodorum esse Mopsuestenum. At in Concilio V, Tomo V Labbæi, p. 490, negatur, eum cui hæc mittitur epistola esse Theodorum Mopsuestenum. In Manuscripto autem nostro titulus est : *Joannis Constantinopolitani ad Theodorum Mopsuestenum episcopum*. Hinc videas jam priscis illis temporibus Theodorum illum episcopum pro Mopsuesteno habitum fuisse, id quod etiam confirmatur ex annotatione sequente.

Secunda difficultas ex epistolæ fine exsurgit, ubi sic legitur in Editio nostro : οὐ γὰρ τὴν τυχοῦσαν, καὶ ἐν ἐρημίᾳ καθήμενοι, καρπούμεθα τὴν παράκλησιν, ὅταν τοσοῦτον ἐν καρδίᾳ θησαυρὸν καὶ πλοῦτον ἀποκαίμενον ἔχωμεν τῆς ἐγρηγορίας καὶ γενναίας σου ψυχῆς τὴν ἀγάπην : i. e. *Neque enim, in hac licet solitudine positi, vulgarem consolationem capimus, cum tantum in corde thesaurum tantasque opes reconditas habemus, hoc est, vigilantis ac generosi animi tui caritatem.*

Hunc porro locum ad Frontonis Ducæi et Savillii Editionum fidem edidimus. Ex quatuor autem Manuscriptis, quæ usi sumus, duobus nempe Vaticanis, uno Regio et uno Coisliniano, Regius et Vaticanus unus habent, ἐν καρδίᾳ θησαυρὸν, ut supra; alii autem duo, ἐν Κιλικίᾳ θησαυρὸν. Quam lectionem confirmat Codex noster Sangermanensis in quo legitur, *talem in Cilicia thesaurum*. Huic lectioni favet etiam Facundus Hermianensis lib. 7, cap. 7, p. 633, Edit. Sirmondi, fol.; qui Facundus quoque ἐν Κιλικίᾳ legerat. Itaque hanc lectionem ἐν Κιλικίᾳ, quam ibidem in nota germanam esse suspicabamur, jam veram esse pronuntiamus, sicque prorsus legendum esse censemus. Si porro Theodorus hic in Cilicia episcopus fuerit, haud dubie Mopsuestenus erit, quod etiam in titulo fertur in Manuscripto Sangermanensi, *ad Theodorum Mopsuestenum episcopum*, cum alioquin nullum alium in Cilicia episcopum Chrysostomi amicum fuisse sciamus, præterquam Theodorum Mopsuestenum.

Hæc itaque lectio pro asserta jam et indubitata haberi debet. Neque tamen omittendum est, id quod observat Tillemontius, etiamsi ἐν καρδίᾳ legeretur, hunc tamen Theodorum esse Mopsuestenum omnino oportere : nam duos solum Theodoros novimus, ad quos hæc epistola missa fuisse potuerit, Mopsuestenum nempe in Cilicia, et Tyaneum in Cappadocia. Tyaneo autem nulla fuisse consuetudine junctus videtur Chrysostomus; Theodori autem Mopsuesteni a puero amicus fuerat.

Ex codice MS. num. 326 Bibliothecæ sancti Germani a Pratis, qui nono sæculo descriptus fuit.

Incipit Johannis Constantinopolitani ad Theodorum Mopsuestenum Episcopum.

Si esset quidem venire possibile, tuamque reverentiam caritatemque complecti, in ipsa jucundari, cum multa hoc velocitate et studio faceremus : quoniam autem hoc nobis non adjacet, nunc literis hoc implemus. Si enim ad ipsos fines mundi ducamur, tuæ dilectionis integritatem et fervorem, et sine dolo sinceritatem oblivisci non possumus, quæ est antiqua et a principio, quamque nunc monstrasti. Neque enim nos latuit quanta pro nobis et dicere et facere festinasti, meus (sic) honoratissime atque sanctissime. Sed

etsi nihil amplius factum est, Deum tamen habes pro tuo studio et alacritate debitorem, integramque mercedem. Nos autem non quiescimus, scientes tuæ gratiam sanctitatis, et tuam reverentiam omnibus prædicantes, atque poscentes eandem dilectionem florentem per omnia conservari. Non enim in deserto sedentes fortuitæ intercessionis fructus habemus, quando talem in Cilicia thesaurum et reconditas divitias possidemus : hæc est enim fortis et vigilans animæ tuæ dilectio. Explicit.

Λόγος εἰς τὸ, «Εἶδεν ὁ Θεὸς πάντα ὅσα ἐποίησε· καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν·» καὶ ὅτι τὰ θεῖα λόγια τιμώμεθα πάντων ἡδὼν*.

α'. Καλοὶ τῆς εὐσεβείας οἱ λειμῶνες, οὐ προσκαίροις χοροῖς κομῶντες, ἀλλ' οὐρανίους ἀνθεσι βρῦοντες. Ἄνθη δὲ εἰσι τῆς εὐσεβείας, οἱ καρποὶ τῆς ἐνθέου πολιτείας. Αἱ γὰρ ἀρεταὶ ἀνάγουσιν ἡμᾶς εἰς τὸ θαυμαστὸν καὶ πρωτότυπον ἐκεῖνο κάλλος τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγεννημένον καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Αὕτη τοίνυν ἡ κατ' ἀρετὴν ὁμοίωσις ἵππον ἀντὶ ἀνθρώπου οὐκ ἐξ λέγεσθαι. Ταύτην οὖν ὅταν μεταδιώκωμεν, οὐκ εἰς λύκος καὶ δράκων καὶ ὄφις καὶ σκορπίος ὀνομαζόμεθα, πρὸς τὴν τῶν ἀλόγων ὕδριν καταφερόμενοι· ἀλλ' εἰκὼν Θεοῦ θαυμαστὴ καὶ τιμία, τὸ πρωτότυπον κάλλος· τοῦ χαρακτῆρος σώζουσα, καὶ ἐσμέν, καὶ λεγόμεθα, καὶ πιστευόμεθα. Δεσπότης ἐγένον τῶν ἀλόγων· μὴ μιμοῦ τῶν οἰκετῶν τὰ ἦθη· οὐκ ἐπειδὴ φαῦλα τὰ λόγια· οὐδὲν γὰρ παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ κακὸν ἐκτίσθη. Μὴ γὰρ τις νομίζεται ἐν χωρὶ κακίας τὰ λόγια τάττεσθαι, διὰ τὸ εἰκόνα κακίας παρῆχθαι τὴν μὴ κατ' ἀρετὴν βιούντων. Εἰ γὰρ τοῦτο, πῶς εἶπεν ἡ Γραφή, *Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς πάντα ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλὰ, καὶ οὐχ ἀπλῶς καλὰ, ἀλλὰ καὶ καλὰ λίαν*; Ὅποτε οὖν τὰ γεγονότα εἰς εἰκόνα κακίας παρῆχθησαν (ὁ γὰρ λέων εἰκὼν τοῦ τυράννου, καὶ ὁ ὄφις τοῦ σχολικοῦ καὶ τοῦ πονηροτάτου τὸν τρόπον, καὶ ὁ σκορπίος τοῦ πλήκτου, καὶ ὁ λύκος τοῦ ἀρπακτικοῦ), ποῦ ἂν εἴη καλὰ τὰ γενόμενα, φησὶν, οὕτω προφανῶς εἰς εἰκόνα κακίας παραλαμβάνεμεν; Δεῖ δὲ εἰδέναι τοὺς φιλομαθεῖς, ὅτι ταῦτα τῇ οἰκείᾳ φύσει κακὰ οὐτ' ἐστίν, οὔτε λέγεται, ἀλλὰ τοῖς ἀλόγοις πρόπουσα καταστάσεις· [550-553] ἐπειδὴ δὲ ἐλθὼν εἰς τὴν λογικὴν φύσιν, ὀδρίζει τὴν θέαν, καὶ ἀμβλύνει τὴν λογικὴν ἐλευθερίαν. Ἐλαβες, ἄνθρωπε, τὴν δεσποτικὴν ἀξίαν· μὴ τὴν ἀτιμον καὶ δουλοπρεπὴ τῶν ἀλόγων μεταδίδως τάξιν· ὀδρίζει γὰρ παυτὸν, μιμούμενος τῶν ἀλόγων τὴν θηριωδίαν· οὐχ ὡς τῶν ἀλόγων κακῶν δυνται, ἢ λεγομένους, ἀλλ' ὡς τῆς ἀτίμου καὶ δουλοπρεποῦς εἰκόνας οὐ πρεπούσης τοῖς ἐλευθερίοις. Ὅσπερ γὰρ τις ἀνὴρ ἐπίσημος καὶ ἐπίδοξος, ἐὰν ἐνδύσῃται ἡ περιβάλλεται δούλου στολὴν, ὀδρίζεται, καὶ καταισχύνεται, οὐχ ὡς τῆς ἐσθῆτος οὐσης φαυλὴν καὶ ρυπαρὰν, ἀλλ' ὡς δούλῳ μὲν πρεπούσης, ἐλευθέρῳ δὲ μὴ ἀρμοστούσης· οὕτως ἐὰν ἦθος σκορπίου καὶ λύκου ἀναλάβῃς, οὐχ ἡ φύσις τῶν ἀλόγων διαβάλλεται, ἀλλ' ἡ σὴ κατάστασις ὀδρίζεται ἡ δεσποτεῖαν λαχούσα^α, καὶ τὰ δούλου μεταδίδωκουσα. Ταῦτα δὲ μοι ἀναγκαιῶς πρῆχται, ἵνα μὴ δεις εἰς ὕδριν τῆς δημιουργίας ἐκλάβῃ τὰ εἰρημένα, ὡς τοῦ Θεοῦ φαυλὸν τὴν πεποιγηκότος· πάντα γὰρ ἀληθῶς καλὰ, καὶ καλὰ λίαν, ἐὰν τὴν οἰκείαν φυλάττῃ τάξιν, καὶ πᾶν οἰκεῖον μεταδίδωκῃ νόμον. Ἴνα δὲ μάθῃς, ἀγαπητέ, ὅτι οὐδὲν φαυλὸν γέγνηται παρὰ τοῦ Θεοῦ κατὰ φύσιν, ἐδίδαξεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς καὶ τῶν ἀλόγων τούτων εἰκόνα λαμβάνειν. Ὑπέβηκε γὰρ τινα μιμῆσθαι τῶν ἀλόγων πλεονεκτήματα, ἵνα μὴ διαβάλλωμεν εἰς κακίαν τὰ γεγονότα, οὐ καθόλου τὴν φύσιν, ἀλλ' ὅσα ἀρμόζει λογικῇ καταστάσει. Ἡ οὐκ ἤκουσας σήμερον τοῦ Παροιμιαστοῦ λέγοντος, *Πορεύθητι πρὸς τὸν μύρμηκα, ὀκνηρὲ, καὶ ζήλωσον τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ*; Οὐ συνήκας πῶς τὴν τοῦ μύρμηκος φιλοπονίαν ὑποθέμενος, εἰς ἄκονον ἡμῶν περιθυμίαν ἐπαυδαγώγησεν; Οὐκ ἐδίδαξαμέν σε ῥητῶς ἀπὸ μὲν τοῦ μύρμηκος τὸ ἄκονον, ἀπὸ δὲ τῆς μελίσης τὸ φιλότενον; Ἔστι γὰρ. Ἔστιν, ὡς ἐφθην εἰπών, ἀπανθῆσασθαι τινα καὶ τῶν ἀλόγων πλεονεκτήματα ἀρμόζοντα λογικῇ καταστάσει· πλην γε ταῦτα πρὸς ἡμετέραν λέγονται· αἰσχύνῃ καὶ δεινός. Ἐπειδὴ γὰρ Θεὸν οὐκ ἐμιμήσω, μίμησαι, φησί, τὸν μύρμηκα. Οὐκ εἶδες ποτε πατέρα γῆσιον ἐπιτιμῶντα τὰ τέκνα, καὶ μετὰ πολλὴν παιδείαν εἰς μίμησιν αὐτὰ οἰκετῶν ἀνάγοντα, καὶ ταῦτα προφανῶς λέγοντα· Μίμησαι καὶ τὸν οἰκέτην, ὑποδεέστερον μὲν τῇ ἀξίᾳ, ὑπερέχοντα δὲ τῇ ἐπιστήμῃ; Ὅθεν ὁ

φιλόανθρωπος Θεὸς εἰς ἐνδειξιν τῆς ἡμετέρας ἀγνωμοσύνης προσφέρει τὸν μύρμηκα ἐλέγχοντα ἡμῶν τὸν ἄκονον, καὶ τὴν μελίτταν ἐλέγχουσαν ἡμῶν τὴν ῥαθυμίαν. Καὶ ὅλον ἐκ τούτων, ὅτι οὐδὲν κακὸν ἐγένετο παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἔδωκε σοι αἰσθησιν καὶ νοῦν διακριτικόν, φεύγειν μὲν τῶν ἀλόγων τὰ ἦθη, ἀρπάζειν δὲ αὐτῶν τὰ πλεονεκτήματα, δύναται γὰρ καὶ ὁ λέων εἰκὼν εἶναι ἀρετῆς, ὅταν μὴ εἰς τυραννίδα τὴν εἰκόνα, ἀλλ' εἰς ἀνδρείαν ἐκλάβῃς· ἄλλο γὰρ ἐστὶ τυραννίς, καὶ ἕτερον ἀνδρεία. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ Γραφή τὸν ἐκ τοῦ Ἰούδα μέλλοντα ἀνατέλλειν εὐαγγελισμένην Σωτῆρα, φησί· *Σκύμνος λέοντος Ἰούδα· ἐκ βλαστῶν, νιέ μου, ἀνέσθης· ἀναπεσὼν ἐκοιμήθης ὡς λέων, καὶ ὡς σκύμνος*. Ὅρα πηλίκην ὁ θεὸς λόγος ὁμοιώτητα κατασκευάζει ἐκ τῶν τοῖς ἀλόγοις προσόντων πλεονεκτημάτων. Ἔστι τοίνυν μιμῆσθαι λέοντα μετὰ συνέσεως· ἐστὶ δὲ μιμῆσθαι καὶ ὄβριον, οὐκ ἐν τῷ ἰοδόλειν, ἀλλ' ἐν τῷ συνέσειν ἀναλαμβάνειν· καθὼς καὶ ὁ Σωτὴρ τοῖς ἀποστόλοις φησί· *Γίνεσθε φρόνιμοι, ὡς ὁ ὄβρις*. Ὅθεν, εἰ φαυλὸν ἦν τὸ κτίσμα, οὐκ ἂν εἰς μίμησιν τοῦ φαυλοῦ προσεκαλεῖτο τὴν ἑαυτοῦ εἰκόνα, *Γίνεσθε, λέγων, φρόνιμοι ὡς ὄβρις*· μίμησαι τοῦ ὄβριος μὴ τὸν ἰδόν, μὴ τὸν θυμὸν, ἀλλὰ τὴν σύνεσιν. Ἐὰν γὰρ τὸν ἰδὼν μίμησιν, καταδοῇ σου δαυτὶ κατηγορῶν καὶ λέγων· *Θυμὸς αὐτοῖς κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τοῦ ὄβριος*· ἐὰν δὲ τὴν σύνεσιν αὐτοῦ μίμησιν, μαθητὴς γίνῃ Χριστοῦ τοῦ εἰπόντος· *Γίνεσθε φρόνιμοι ὡς ὁ ὄβρις*. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ ὄβρις φρονιμώτερός ἐστι πάντων τῶν θηρίων, ὡς ἀρτίως ὑπανενγνώσθη, ἀντέθηκε τῇ φρονήσει φρόνησιν, οὐχ ἵνα μάθῃς δόλον ποιεῖν, ἀλλ' ἵνα μάθῃς δόλον ἐκκλίνειν.

β'. Βούλεται γὰρ ἡμᾶς ὁ φιλόανθρωπος Θεὸς οὐχὶ κακούργους [554] εἶναι, ἀλλὰ πανούργους· ἕτερον δὲ ἐστὶ τὸ πανούργον, καὶ ἕτερον τὸ κακούργον. Πανούργος τοίνυν ἐστὶν οὐκ εἰς τὸ μελετᾶν κακίαν, ἀλλ' εἰς τὸ φεύγειν κακίαν· καὶ κέχρηται τῇ πανουργίᾳ οὐκ εἰς τὸ μηχανορραφεῖν καθ' ἐτέρων, ἀλλ' εἰς τὸ τὰ ὑφ' ἐτέρων πλεονεκτήματα διαφεύγειν· κακούργος δὲ ἐστὶν ὁ φονεὺς, ὁ δόλιος, ὁ ἐτέροις κακὰ τεκταινόμενος. Τοιοῦτος φρόνιμος ὁ Ἰακώβ, φρόνιμος ὡς ὁ ὄβρις, οὐκ ἰοδόλος ὡς ὁ ὄβρις. Ὅτε γὰρ ἐμελλε συμβάλλειν τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ Ἰσαὺ κακίαν γέμοντι καὶ φονοκτονίας, παρεκάλε τὸν Θεὸν λέγων, *Κύριε, ῥύσαι με ἀπὸ τοῦ ἀδελφοῦ μου Ἰσαὺ, ὅτι φοδοῦμαι αὐτὸν παντὶ· καὶ ἐκτένεις τὸν Θεόν, ὡς κατὰ πονηροῦ τὴν εὐχὴν τιθέμενος*. Ὅτε δὲ συνήντησε τῇ ἀδελφῷ, ἡθικότητι καὶ κολακείᾳ τὸν θυμὸν ἡμέρωσε, καὶ τὴν πονηρίαν ἐσβεσε. Τί γὰρ φησι πρὸς τὸν Ἰσαὺ; *Εἰδὼν σου τὸ πρόσωπον, ὡς εἰ τις ἰδοὶ πρόσωπον Θεοῦ*. Καὶ εἰ μὲν ἔλεγεν ὁ Ἰακώβ ταῦτα, ἵνα διὰ τῆς ἀπάτης νικήσῃ τὸν ἀδελφόν, κακῶς ἐλάλει· εἰ δὲ εἶπεν, ἵνα τὸν φόβον ἐκφύγῃ, καλῶς ἐχρήσατο τῇ πανουργίᾳ. *Γίνεσθε οὖν φρόνιμοι ὡς ὁ ὄβρις*· μὴ θυμώδεις, μὴ ἰοδόλοι, ἀλλὰ φρόνιμοι, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστρεφαί. Ἔστι δὲ τὴν περιστρεφάν καὶ εἰς κακίαν καὶ εἰς ἀρετὴν ἐκλαθεῖν· καὶ ὅπως, ἀκουε· Ἐὰν ἡς ἀλόγιστος καὶ ἀδίκριτος, καὶ κακίας ἔμπειρος μόνον, διαβάλλει σε ἡ Γραφή ὡς ἄσυνετον. *Ἐγραψαί γάρ, φησὶν, ὡς περιστρεφά ἄνους, οὐκ ἔχουσα καρδίαν*. Ἐὰν οὖν τὸ ἄνουν φυγῶν, τὸ ἀκέραιον κατορθώσῃς, ἔχεις τὴν σύνεσιν τελείαν, οὐ συμμιγνύς αὐτῇ [i. αὐτῇ] τῇ κακίᾳ· καὶ ἀκούεις παρὰ τοῦ κυρίου, *Γίνεσθε φρόνιμοι ὡς ὁ ὄβρις, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστρεφαί*. Μὴ τοίνυν ἀπλῶς, ἀδελφέ, τὰς Γραφὰς ἀναγίνωσκε, καὶ τὰς εἰκόνας εἰς κακίας ἐκλαμβάνε παρ' αὐτῆς, μερίζουσα [f. μερίζουσας] τοῦτ' ἡμῖν τούτο, τοῦτ' ἡμῖν ἕτερον. Θέλεις οὖν μαθεῖν; πρόσεχε ἀκριβῶς τοῖς

* Collatus cum cod. Reg. 2342.

† Reg. ἡ δεσποτικὴ λαχούσα.

ε Reg. ἰοδόλειν, οὐδ' ἐν τῇ πικρότητι, οὐτε μὲν ἐν τῷ πικρίας γέμειν· ἀλλ' ἐν.

SERMO IN ILLUD, VIDIT DEUS CUNCTA QUÆ FECERAT, ET ECCE VALDE BONA (*Gen. 1. 31*); ET DE EO, QUOD DIVINA ELOQUIA JUCUNDIS QUIBUSQUE REBUS ANTECELLUNT.

1. Pulchra sane sunt pietatis prata, quæ non temporariis coloribus nitent, sed cælestibus floribus redundant. Flores autem pietatis sunt, divinitus inspiratæ conversationis fructus. Virtutes enim ad admirabilem illam et primigeniam pulchritudinem nos reducunt, quæ ad imaginem et similitudinem Dei creata erat. Hæc itaque secundum virtutem similitudo, equum pro homine dici non sinit. Hanc utique si sectemur, non jam lupus, draco vel serpens appellamur, ad brutorum naturam dejecti, sed imago Dei stupenda atque veneranda, quæ primigeniam illam pulchritudinem formæ retinet, et sumus, et dicimur, atque adeo credimur. Factus es dominus bestiarum; noli æervorum mores imitari: non quod mala sint bruta animalia: nihil enim mali a bono creatum est. Neque enim existimet quisquam in vitii loco reponendas esse bestias, quod tamquam imagines quædam vitiorum in medium proferantur, quæ in iis regnant, qui non ex præscripto virtutis vitam degunt. Nam si ita esset, cur dixisset Scriptura, *Viditque Deus cuncta quæ fecerat, et ecce bona* (*Gen. 1. 31*), neque simpliciter Bona, sed *Valde bona*? Quando igitur res creatæ in similitudinem malitiæ adducuntur (nam et leo tyranni imago est, et serpens versuti hominis, quique moribus sit nequissimis, et scorpius percussoris, et lupus rapacis), quomodo res creatæ bonæ dicentur, inquit, quæ tam aperte tamquam similitudines vitiorum proferuntur? Verum operæ pretium est intelligant discendi cupidi hæc, si spectetur propria eorum natura, mala neque esse, neque dici, sed eam potius conditionem et statum, qui rationis expertibus convenit animalibus: postquam autem ratione præditam naturam invaserint, speciem ejus contumelia afflicere, et rationalem ingenuitatem obtusorem reddere. Accepisti, o homo, dignitatem heri; noli ignominiosam et servis congruam bestiarum conditionem sectari: teipsum enim probro afficis, dum bestiarum immanitatem imitaris: non quasi malæ sint, aut dicantur bestię, sed quod ignominiosa et servilis imago liberis non conveniat. Quemadmodum enim si vir quispiam illustris et nobilis servili toga sit indutus aut amictus, probro afficitur et ignominia notatur, non quod vestis illa sit vilis aut sordida, sed quod servum quidem deceat, libero vero non conveniat: ita si scorpii lupique mores induas, non brutorum accusatur natura, sed conditio tua probro afficitur, quæ domini sortem cum nacta sit, ea quæ sunt servilia sectatur. Hæc a me necessario fuerunt in medium allata, ne quis ea forte quæ dicta sunt, ad ignominiam Creatoris traducat, quasi malum aliquod fecerit Deus: vere enim bona sunt omnia, et valde bona, si propriam conditionem conservent, et suam legem sectentur. Atque ut intelligas, carissime, nihil a Deo mali creatum esse, si naturam spectes, docuit nos Deus et belluarum similitudinem usurpare. Admonuit enim ut quasdam dotes prærogativasque brutarum animalium imitemur, ne tamquam mala damnemus et calumnitemur quæ creata sunt, non generatim eorum naturam, sed quæcumque rationalium conditioni potuerint convenire. Annon hodie Proverbiorum auctorem audisti dicentem, *Vade ad formicam, piger, et æmulare vias ejus* (*Prov. 6. 6*)? Non animadvertis quo pacto opposita formicæ diligentia nos ad impigrum quoddam studium erudieri? Nonne te disertè docuimus a formica diligentiam, ab ape vero artificii amorem? Licet enim nobis, licet, ut ante dixi, et bestiarum prærogativas et commoda quæ conditioni nostræ conveniunt, ad imitandum decerpere: veruntamen ista ad pudorem nobis incutiendum probumque dicuntur. Quando enim Deum imitari noluisti, imitare formicam. Numquamne patrem

vidisti qui dilectum filium objurgaret, et post multam instructionem ad imitationem famulorum eum traduceret, atque hæc palam diceret: Imitare saltem famulum, dignitate quidem inferiore, at scientia tamen præstantiorem? Quamobrem benignissimus Deus ad coarguendum stuporem nostrum, formicam profert in medium a qua negligentia nostra convincitur, et apem quæ pigritiam nostram condemnat. Atque hinc satis constat, nihil a Deo malum conditum esse, qui tibi sensum ac mentem indidit, cujus vi possis ista discernere, ut belluarum quidem mores devites, potiores autem earum dotes et commoda consecreris. Potest enim et leo virtutis imago esse, cum non tamquam tyrannidis, sed quasi fortitudinis indicem similitudinem illam accipis: aliud quippe est tyrannis, et aliud fortitudo. Idcirco Scriptura ipsa Salvatorem annuntians exoriturum ex Juda, *Catulus leonis*, inquit, *Juda: ex-gemine, fili mi, ascendisti: recombens dormivisti ut leo, et quasi catulus leonis* (*Gen. 49. 9*). Vide ejusmodi similitudinem ex iis quæ belluis insunt potiora, duxerit sermo divinus. Licet igitur leonem sapienter imitari: licet et serpentem quoque, non quidem in veneno fundendo, sed in solertia comparanda: sicut et apostolis Servator ait, *Estote prudentes sicut serpens*. Quamobrem, si mala esset creatura, imaginem suam ad ejus imitationem non cohortaretur, dicens, *Estote prudentes sicut serpens* (*Matth. 10. 16*): imitare serpentem non venenum, non iram, sed prudentiam. Nam si venenum imiteris, clamat in te David, accusans et dicens: *Furor illis secundum similitudinem serpentis* (*Psal. 57. 5*); sin autem prudentiam ejus imiteris, factus es Christi discipulus, qui dixit, *Estote prudentes sicut serpens*. Quia enim serpens omnibus animalibus est prudentior, ut paulo ante lectum est, prudentiam opponit prudentiæ, non ut dolum nectere discas, sed ut dolum discas declinare.

2. *Quomodo differant calliditas et malignitas: prudentia quomodo adhibenda.*—Vult enim benignus Deus nos esse non malignos, sed callidos: aliud autem est calliditas, aliud malignitas. Callidus itaque est non ad excogitandam malitiam, sed ad malitiam evitandam: et uti solet calliditate non ut in alios consuat dolos, sed ut ea quæ a cæteris in ipsius perniciem contexta sunt effugiat: malignus autem est sicarius, deceptor, qui aliis mala machinatur. Talis prudens Jacob, prudens ut serpens, non venenum spargens ut serpens. Nam cum in occursum congressumque cum fratre Esau venturus esset, homine sceleribus et parricidiis cooperto, Deum orabat dicens, *Domine, erue me de manu fratris mei Esau, quia valde eum timeo* (*Gen. 32. 11*): Deumque sic precabatur, ut adversus malum orationem opponeret. Quando vero fratri occurrit, humanitate, cultu et observantia furorem ejus mansuefecit, et malitiam restinxit. Quid enim ait ad Esau? *Sic vidi faciem tuam, ut si quis videret vultum Dei* (*Gen. 33. 10*). Ac si hæc quidem dixit Jacob, ut ea fraude vinceret fratrem, male loquebatur: sin autem dixit, ut terrorem effligeret, calliditate recte usus est. *Estote ergo prudentes ut serpens* (*Matth. 10. 16*); non iracundi, non venenum ejaculantes, sed prudentes, et simplices sicut columbæ. Potest autem columba et ad vitium et ad virtutem significandam accipi: qua vero ratione, audi. Si sis inconsideratus minimeque discretus, et solius malitiæ peritus, accusat te Scriptura ut imprudentem. *Ephraim enim, inquit, quasi columba insipiens, quæ cor non habet* (*Osee 7. 11*). Si ergo insipientiam

¹ Reg. sic habet, non quidem in veneno fundendo, neque in malitia, neque in plenitudine acerbitatis, sed in solertia, etc.

fugiens, simplicitatem cum laude præ te tuleris, habes prudentiam perfectam, si eam cum malitia non commisceas; et audis a Domino, *Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ*. Ne igitur nullo delectu utcumque Scripturam lege, mi frater, aut similitudines ad vitia malamque in partem accipias ab ea prolatas, dum distribuit huic quidem illud, illi vero aliud. Visne hoc intelligere planius? Attende diligenter iis quæ dicuntur. Vocat leonem Scriptura: *Catulus enim leonis*, inquit, *Juda: ex germine, fili mi, ascendisti: recumbens dormivisti ut leo* (Gen. 49. 9). Hic, *Ut leo*, fortitudinem significat; nam et de justo eandem proponit similitudinem: *Justus enim, inquit, quasi leo confidit* (Prov. 28. 1). Fortis itaque est justus, non in male agendo, sed in iis refellendis, quæ a sceleratis inferuntur. Appellat et Salvatorem leonem, eo quod esset ex tribu regia. Ut enim quadrupedum rex est leo, sic inter Judæos tribus Juda regnabat, ex qua Salvator progenitus est. Neque vero exstimes, carissime, Christo indignum leonis imagini comparari: nam et eandem ipsi tribuit Divinitati Scriptura. Audi ergo quid dicat propheta: *Leo rugiet, quis non timebit? Dominus Deus loquutus est, quis non prophetabit* (Amos 3. 8)? Ergo ratione potentia, et quatenus terribilis est, ac regia majestate pollens, comparatur leoni Christus. Appellatur et leo diabolus, non ut potens, vel ut tremendus, sed ut percussor, ut tyrannus, ut exterminator. De hac re dicit et beatus Petrus apostolus: *Ecce inimicus vester diabolus circumit tanquam leo, quærens ut animam devoret* (1. Petr. 5. 8). Divide itaque eorum quæ leguntur notiones et intelligentias, ne forte quæ in verbis apparent contraria tuam mentem perturbent. Commemoravit Scriptura leonem et leonem; sed hunc quidem secundum regiam dignitatem ac potentiam, illum autem ob vim perdendi atque delendi. Itaque justum simul et impium una similitudine Scriptura exprimit: *Justus, inquit, ut palma florebit; sicut cedrus quæ in Libano est, multiplicabitur* (Psal. 91. 13). Priori loco proposuit imaginem justi, deinde pariter impii. Vidi enim, inquit, *impium superexaltatum et elevatum, sicut cedros Libani* (Psal. 36. 35). Vide ergo quo pacto eandem similitudinem in medium attulerit, sed dictionibus notiones dividerit. Nam de impio dicit, *Vidi impium superexaltatum et elevatum, sicut cedros*; de justo autem non dicit, *Ut cedrus, quæ in Libano est, efflorescat*, sed, *Multiplicabitur*. Sic igitur apem imitare, mi homo, quam et Scriptura, ut imiteris in diligentia, te docet. *Vade ad apem, et discere quam sit operatrix* (Prov. 6. 6). Noli discere quo pacto stimulum habeat, sed quo pacto mel conficiat: nam si apes stimulum fueris imitatus, reprehendet te David, dicens: *Omnes gentes circumdederunt me, sicut apes favum et in nomine Domini ultus sum eos* (Psal. 117. 45). Vides ut percutientes se comparet api pungenti, justos autem assimilet ei, quæ mel stillat? *Labra enim, inquit, justorum stillant sapientiam*. Et, *Favus mellis sermones honesti: dulcedo vero eorum sanitas animæ* (Prov. 10. 32. et 16. 24). Hanc itaque dulcedinem, dilectissimi, animarum, inquam, desideremus ex tota anima, favumque spiritalem in occulta animæ officina conficiamus, et eloquia divina pluris quam mel et favum faciamus. Sæpe numero fit ut si multum mellis comedatur, dulcedinem nutiet in amaritudinem, et stomachi vitiet appetitum, omnemque hominis statum evertat: sermo vero divinus etsi nullus accipitur, animam non perturbat, sed potius sanat: *Dulcedo enim ejus sanitas animæ*. Quapropter Sapiens cum vellet mellis et sermonis inter se discrimen opponere, *Mel multum, ait, comedere non est bonum, honorare autem oportet sermones gloriosos* (Prov. 25. 27). Semper itaque, dilectissimi, tamquam favum quendam varium, sacra eloquia retineamus: et quemadmodum favus ille diversis quidem conficitur ex generibus, unum autem bonum habet: sic et nobis esto favus Scriptura divina, ex multis quidem ac diversis constans prophetis, unum vero doctrinæ mel stillans. Talis et nobis patrum favus ex

multis quidem ætatibus coarervatus, unam vero gratiam unanque spiritalem doctrinam distillans. Verum hæc quidem hactenus: nobis vero precibus et patrociniis communis patris contingat, ut diligentia nostra sermonem augentes, divinam legem adimpleamus in mente nostra quovis tempore, idque faciamus, quod a Davide dictum est, ut Dei legem in medio ventris nostri semper habeamus (Psal. 59. 9), sive divinas sententias ut naturæ terminos statuamus agnoscere, ac veritatem colere, mundum contemnere, Deoque gloriam offerre, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

Ejusdem demonstratio, primum hominem per inobedientiam abjecisse imaginem ad similitudinem Dei factam, et per novum Adamum eam rursus recuperasse.

1. Hominem ad imaginem et similitudinem Dei editum in lucem et procreatum esse cum ipsa Scriptura divina tradidit (Gen. 1. 27), tum doctrinæ sermo sensim quodammodo descendit cupidus subindicavit. Ac meministis omnino qui inter auditores utique diligentiores estis, quo pacto de hoc argumento verba fecerimus, et qua ratione in primis illud, *Ad imaginem*, ad hominis dominatum et in omnes res creatas imperium referendum sit: similitudo vero imaginis hujus de perfectione virtutum intelligatur. Necessarium vero nunc est, fratres, ut doceamus, ac dilucide exponamus, quo tandem modo is qui cæteris omnibus Dei creaturis honore fuerat antelatus homo a propria primigeniaque divinæ formæ pulchritudine in brutarum animalium naturam et similitudinem fuerit devolutus. Nam cum benigni Dei imago esset, vitiis semetipsum deformavit, et sceleribus labefecit, verique *Jumentis insipientibus comparatus est, et similis factus est illis* (Psal. 48. 19). Quo vero pacto jumentis etiam insipientibus assimilatus fuerit homo, ex ipsa operibus intelligamus oportet, non ut quæ processerunt vituperemus, sed ut præsentia corrigamus. Nam et quæ ad Adamum pertinent, omnisque eorum qui præcesserunt historia, non ut eos qui præcesserunt laudemus, aut vituperemus, lecta sunt, sed ut virtutem imitemur, et vitium declinemus. *Hæc autem*, inquit admirabilis Paulus, *scripta sunt ad correptionem nostram, in quos fines sæculorum devenerunt* (1. Cor. 10. 11). Imaginem itaque ad similitudinem Dei factam primus homo per Inobedientiam abiecit, eamque demonibus proterdam permisit, et brutarum animalium similitudine varia deturpavit: atquo hunc quidem ob crudelitatem ac tyrannidem morum, leonem potius quam hominem reddidit; illum autem lupum ob rapacitatem effecit. Testatur hoc Scriptura, quæ sic ait: *Principes vestri quasi leones rugientes, et judices vestri quasi lupi Arabiæ* (Sophon. 3. 3): leones appellans crudeles et tyrannidem exercentes, lupos autem rapaces ad avaritiam et prædæ imminentes. Vides ut ad imaginem Dei factus homo in belluarum ordinem sit redactus? Quando ergo tyranni more se gerit homo, leo appellatur: quando rapax est, lupi cognomen invenit: cum impuris libidimbus se coinquinat, et bestiarum in morem ad improba facinora præceps ruit, rursus equus invenitur homo: *Equi enim, inquit, amatores et emissarii facti sunt: unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat* (Jer. 5. 8). Alios porro vitium ex hominibus canes fecit. Canes, eurnam? Propter allatrandi consuetudinem, quodque tumultibus ac rixis valde delectentur, de quibus et beatus David ex persona Salvatoris clamat per prophetiam: *Circumdederunt me canes*. Quinam vero canes? *Concilium malignantium obsedit me* (Psal. 21. 17). Alios rursus porcos appellat Scriptura, qui in fovea pravaram actionum inquinantur, de quibus per evangelistam ait Dominus: *Ne mittatis sancta canibus, neque margaritas ante porcos* (Matth. 7. 6). Vides quomodo varius sit homo, et quo pacto imago illa, quæ ad similitudinem Dei facta erat, ad belluarum similitudinem devoluta sit, non altero quopiam vim afferente, sed homine seipsam præcipitem agente?

λεγομένοις· Καλεῖ λέοντα ἡ Γραφή· Σκύμνος γάρ, ψῆσι, λέοντος· Ἰούδα· ἐκ βλαστου, ὑλέ μου, ἀνέβη· ἀναπεσὼν ἐκοιμήθη ὡς λέων· Ὡς τὸ, Ὡς λέων, τὸ ἀνθρώπου σημαίνει· καὶ γὰρ καὶ περὶ τοῦ δικαίου τὴν αὐτὴν τίθησιν εἰκόνα· Δίκαιος γάρ, ψῆσιν, ὡς λέων πέποιθεν· Ἀνδρείος τοίνυν ὁ δίκαιος, οὐκ ἐν τῷ δρᾶν κακῶς, ἀλλ' ἐν τῷ διαπύτειν τὰ παρὰ τὴν πονηρῶν ἐπαγόμενα· Καλεῖ καὶ τὸν Σωτῆρα λέοντα, διὰ τὸ ἐκ βασιλικῆς εἶναι φυλῆς· Ὅσπερ γὰρ τὴν τετραπόδων ὑπάρχει βασιλεὺς ὁ λέων, οὕτως καὶ τὴν Ἰουδαίων ἐβασίλευσεν ἡ Ἰούδα φυλὴ, ἐξ ἧς ὁ Σωτὴρ ἀνέτειλε· Καὶ μὴ νομίσει, ἀγαπητέ, ἀνάγνωσιν εἶναι τοῦ Χριστοῦ τὸ εἰκόνι λέοντος ἀπεικάζεσθαι· σχηματίζει γὰρ ἡ Γραφή τὴν εἰκόνα ταύτην καὶ ἐκ αὐτῆς τῆς Θεότητος· Ἄκουε γοῦν οἷα ὁ προφήτης ψῆσι· Λέων ἐρείξεσθαι, καὶ τίς οὐ φοβηθήσεται; Κύριος ὁ Θεὸς ἐλάλησε, καὶ τίς οὐ προφητεύσει; Κατὰ τὸ δυνατὸν τοίνυν, καὶ τὸ φοβερόν, καὶ τὸ βασιλικόν, λέοντι ἀπεικάζεται ὁ Χριστός· Καλεῖται δὲ καὶ ὁ διάβολος λέων, οὐχ ὡς δυνατός, οὐδ' ὡς φοβερός, ἀλλ' ὡς πλῆκτης, ὡς τύραννος, ὡς ἀφανιστικός· Λέγει δὲ περὶ τούτου ὁ μακάριος Πέτρος ὁ ἀπόστολος· Ἰδοὺ ὁ σκῆθρος ὕμῶν διάβολος περιέργεται, ὡς λέων, ζιτῶν καταπιεῖν ψυχὴν· Μίριξ τούτων τῶν ἀναγνωσμάτων τὰς θεωρίας, μήποτε ἐναντία δοκοῦντα τῇ λέξει συγχέῃ σου τὴν διάνοιαν· Εἶπεν ἡ Γραφή λέοντα καὶ λέοντα· ἀλλὰ τὸν μὲν κατὰ τὸ βασιλικόν καὶ δυνατὸν, τὸν δὲ κατὰ τὸ ἀφανιστικόν καὶ δηλητήριον· Οὕτω καὶ τὸν δίκαιον καὶ τὸν ἀσεβῆ διὰ μιᾶς εἰκόνης σχηματίζει ἡ Γραφή· Δίκαιος, ψῆσιν, ὡς φωνίξ ἀνθήσει, ὡς ἡ κέδρος ἡ ἐν τῷ Λιβάνῳ πληθυνθήσεται· Ἐποίησε πρότερον τὴν εἰκόνα τοῦ δικαίου, εἶθ' οὕτως καὶ τοῦ ἀσεβοῦς· Εἶδον γάρ, ψῆσι, τὸν ἀσεβῆ ὑπερυψούμενον καὶ ἐπαυρόμενον, ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου· Ὅρα τοίνυν πῶς τὴν μὲν αὐτὴν εἰκόνα παρήγαγε, ταῖς δὲ λέξεσι τὰς ἐννοίας ἐμέρισε· Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ ἀσεβοῦς λέγει· Εἶδον τὸν ἀσεβῆ ὑπερυψούμενον καὶ ἐπαυρόμενον, ὡς τὰς κέδρους· ἐπὶ δὲ τοῦ δικαίου οὐκ εἶπεν, Ὡς κέδρος ἡ ἐν τῷ Λιβάνῳ ἐπανθήσεται, ἀλλὰ, Πληθυνθήσεται· Οὕτως οὖν καὶ τὴν μέλιτταν μίμησαι, ὡς ἄνθρωπε, ἦν καὶ ἡ Γραφή διδάσκει μιμεῖσθαι πρὸς φιλοπονίαν· Προσέσθῃ πρὸς τὴν μέλιτταν, καὶ [555] μάθῃς ὡς ἐργάτης ἐστί· Μὴ μάθῃς ὅτι κέντρον ἔχει, ἀλλ' ὅτι μέλι ἐργάζεται· Ἐὰν γὰρ μίμησθαι τὴν μέλιττα τὸ κέντρον, κατηγορεῖ σου Δαυὶδ, λέγων· Πάντα τὰ ἔθνη ἐκύκλωσάν με, ὥστε μέλισσαι κηρίον, καὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου ἠμυνάμην αὐτοὺς· Ὅρξ πῶς τοὺς πληττοντας ἀπεικάζει μέλιτι πληττούσης, τοὺς δὲ δικαίους ἀπεικάζει τῇ τὸ μέλι ἀποσταζούσῃ· Χεῖλη γάρ, ψῆσιν, ἀνδρῶν δικαίων ἀποσταζοῦσι σοφίαν· καὶ, Κηρίον μέλιτος· λόγος καλὸς· γλυκάσμα δὲ αὐτῶν ἱστίς ψυχῆς· Τοῦτο τοίνυν, ἀγαπητοί, τὸ γλυκάσμα τῶν ψυχῶν λέγω, ποθήσωμεν ἐξ ὅλης ψυχῆς, καὶ τὸ κηρίον ἐργασίωμεθα τὸ νοερόν ἐν τῷ κρυπτῷ τῆς ψυχῆς ἐργαστηρίῳ, καὶ τὰ θεῖα λόγια λάβωμεν ὑπὲρ μετὰ καὶ κηρίον· Μέλι γὰρ πολὺ ἐσθιόμενον πολλάκις μεταβάλλει τὸ γλυκάσμα εἰς πικρίαν, καὶ διαστρέφει τοῦ στομάχου τὴν ὁρξιν, καὶ πᾶσαν ἀνασχευάζει τοῦ ἀνθρώπου τὴν κατάστασιν· λόγος δὲ Θεοῦ λαμβανόμενος πολὺς οὐ θολοὶ τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ θεραπεύει· Γλυκάσμα γὰρ αὐτοῦ ἱστίς ψυχῆς· Διὰ τοῦτο βουλούμενος ὁ σοφὸς ἐκείνος ἀντιθείνειν διαφωρὰν μέλιτος· καὶ λόγου, ψῆσιν· Ἐσθίειν μέλι πολὺ οὐ καλόν, τιμῶν δὲ χρὴ λόγου ἐνδόξου· Ἐχωμεν οὖν, ἀγαπητοί, τὸ κηρίον τὸ ποικίλον, τὰ θεῖα καὶ ἱερὰ λόγια, διὰ παντός· καὶ ὥσπερ τὸ κηρίον ἐκεῖνο ἐκ πολλῶν μὲν καὶ διαφόρων σημάτων ἀπαρτίζεται, ἐν δὲ ἔχει καλόν· οὕτω καὶ ἡμῖν ἔστω κηρίον ἡ θεῖα Γραφή, ἐκ πολλῶν μὲν καὶ διαφόρων συγκεimenήν προφητῶν, ἐν δὲ μέλι διδασκαλίας ἀποσταζούσα· Τοιοῦτον ἡμῖν καὶ τὸ τῶν Πατέρων κηρίον, ἐκ διαφόρων μὲν ἡλικίων συνηρμοσμένον, μίαν δὲ χάριν καὶ μίαν πνευματικὴν διδασκαλίαν ἀποσταζόν· Ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον· Γένοιτο δὲ ἡμῶς εὐχαῖς καὶ προσευχαῖς τοῦ κοινοῦ Πατρὸς, τῇ φιλοπονίᾳ τὸν λόγον αὐξοντας, τὸν θεῖον ἀπεργάζεσθαι νόμον ἐν τῇ διανοίᾳ πάντοτε, καὶ ποιεῖν ἐκεῖνο τὸ ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ ἐρημνένον, τὸ ἔχειν τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ πάντοτε ἐν μέσῳ τῆς κοιλίας ἡμῶν, ἥγουν τὰ θεῖα νοήματα, ὥστε νομίζεσθαι φύσεως ὅρους ἐπιγινώσκειν, τιμᾶν τε τὴν

ἀλήθειαν, καταφρονεῖν κόσμου, καὶ Θεῷ ὀφείναι ἀναπέμψιν, νῦν καὶ αἰ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· Ἀμήν.

Ἀποδείξαι, ὅτι τὴν εἰκόνα τὴν καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ γενομένην ἐβρίβηεν ὁ ἄνθρωπος ὁ πρῶτος διὰ τῆς παρακοῆς, διὰ δὲ τοῦ ρέου Ἀδάμ πάλιν αὐτὴν ἀπέλαβεν.

α'. Κατ' εἰκόνα Θεοῦ καὶ ὁμοίωσιν γεγενῆσθαι τὸν ἄνθρωπον καὶ ἡ θεῖα Γραφή παραδεδωκε, καὶ ὁ τῆς διδασκαλίας λόγος ἡρέμα πως τοῖς φιλομαθέσιν ὑπέδειξε· Καὶ μέμνησθε πάντως, οἱ φιλοπονοῦντες τῶν ἀκρατῶν, ὅπως ἡμῖν ὁ περὶ τούτων διηνύσθη λόγος, ὅτι τὸ, Κατ' εἰκόνα, προηγουμένως εἰς τὴν τοῦ ἀνθρώπου δεσποτείαν καὶ εἰς τὴν πάντων ἀρχὴν ὑπαγορεύεται· ἡ δὲ ὁμοίωσις ταύτης τῆς εἰκόνης εἰς τὴν τῶν ἀρετῶν τελειώσιν ἐκίχθη· Ἀναγκαῖον δὲ δεῖξαι, ἀδελφοί, καὶ σαφῶς παραστήσαι, πῶς ὁ παρὰ πάντας τὰ ποιήματα τοῦ Θεοῦ μειζόνως τιμηθεὶς ὁ ἄνθρωπος ἐκ τοῦ τιμίου καὶ πρωτοτύπου κάλλους τοῦ θεοῦ χαρακτήρος εἰς τὴν τῶν ἀλόγων φύσιν καὶ ὁμοιότητα κατηνέχθη· Εἰκὼν γὰρ ὁ Θεοῦ τοῦ φιλανθρώπου, αὐτὸν ἡμαυρώσε ταῖς κακίαις, καὶ ταῖς παρανομίαις ἡμῶν, καὶ ἀληθῶς Παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὁμοιωθῆναι αὐτοῖς· Ὅπως ἀνοήτως κτήνησι παρωμοιωθὲν ἐν ἡρώεσσι ἀναγκαῖον ἐξ αὐτῶν τοῖς ἔργοις, οὐχ ἵνα τὰ προλαβόντα μεμψόμεθα, ἀλλὰ ἵνα τὰ παρόντα διορθώμεθα· Καὶ γὰρ τὰ κατὰ τὸν Ἀδὰμ ἀναγινώσκεται, καὶ πᾶσα ἡ τῶν προλαβόντων ἱστορία, οὐχ ἵνα τοὺς [556] προλαβόντας ἐπαινεώμεν, ἢ μεμψόμεθα, ἀλλ' ἵνα τὴν ἀρετὴν μιμησώμεθα, καὶ τὴν κακίαν ἐκκλίωμεν· Ταῦτα δὲ, ψῆσιν ὁ θαυμαστός Παῦλος, ἐγράφη πρὸς ρουθεσίαν ἡμῶν, εἰς ὅς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατηνέχθη· Τὴν εἰκόνα τοίνυν τὴν καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ γενομένην ἐβρίβηεν ὁ ἄνθρωπος ὁ πρῶτος διὰ τῆς παρακοῆς, καὶ πάτμα ἐποίησε δαιμόνιον, καὶ ταῖς τῶν ἀλόγων ὁμοιώσειν ὕβρισε· καὶ τὸν μὲν διὰ τὸ ὡμὸν καὶ τυραννικὴν τῶν τρόπων λέοντα μάλλον ἢ ἄνθρωπον ἐποίησε, τὸν δὲ λύκον διὰ τὸ ἀρπακτικὸν εἰργάσατο· Καὶ μαρτυρεῖ ἡ Γραφή λέγουσα οὕτως· Οἱ ἄρχοντες ὕμῶν ὡς λέοντες ὑψώμενοι, καὶ οἱ κριταὶ ὕμῶν ὡς λύκοι τῆς Ἀραβίας· λέγοντας κατέσασα τοὺς ὡμούς καὶ τυραννικοῦς, λύκους δὲ τοὺς ἀρπακτικούς καὶ πρὸς πλεονεξίαν βλέποντας· Ὅρξ πῶς ὁ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενομένος ἄνθρωπος εἰς τὴν τῶν ἀλόγων τάξιν κατηνέχθη; Ὅταν οὖν τυραννὴ ὁ ἄνθρωπος, προσαγορεύεται λέων· ὅταν ἀρπάξῃ, δέχεται τοῦ λύκου τὴν προσγορίαν· ὅταν ταῖς ἀκολάστοις ἐπιθυμίαις ἐμψύρηται, καὶ δίκην ἀλόγων ἐπὶ τὰς παρανομίας πράξει· ἐκφέρεται, εὐρίσκεται πάλιν ἵππος ὁ ἄνθρωπος· Ἰπποὶ γάρ, ψῆσι, θηλυμαγεῖς ἐγερθήσαν· Ἐκείνος ἐπὶ τὴν γυναικα τοῦ πλησίον αὐτοῦ ἐχρεμέτισεν· Ἄλλους πάλιν ἡ κακία ἀπὸ ἀνθρώπων κύνας ἐποίησε· Κύνας, διὰ τί; διὰ τὸ ὕλακτικόν, διὰ τὸ πάντοτε δορυβοῖς καὶ ταραχαῖς χαίρειν· περὶ ὧν καὶ ὁ μακάριος Δαυὶδ ἐκ προσώπου τοῦ Σωτῆρος βοᾷ διὰ τῆς προσευχῆς· Περιεκύκλωσάν με κύνες· Καὶ τίνες οἱ κύνες; Συναγῶγῃ πορνευομένων περιέσχον με· Ἄλλους πάλιν ἡ Γραφή καλεῖ χοίρους, τοὺς ἐν βόθρῳ τῶν ἀπίων πράξεων ἐμψυρμένους· περὶ ὧν ψῆσιν ὁ Κύριος διὰ τοῦ εὐαγγελιστοῦ· Μὴ βλέπετε τὰ ἄγια τοῖς κυσίν, καὶ τοὺς μαργαρίτας ἐμπροσθεν τῶν χοίρων· Ὅρξ πῶς κυνὶς ὁ ἄνθρωπος, καὶ πῶς ἡ εἰκὼν ἐκείνη ἡ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ γενομένη κατηνέχθη πρὸς τὴν τῶν αἰώνων ὁμοιότητα, οὐκ ἄλλου τινὸς βιασάμενος, ἀλλὰ τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦν ῥίψαντος· Ἡ γὰρ Γραφή οὐ τῇ ἀναγνῆ τὴν παραβάσιν ἐπέγραψεν, ἀλλὰ τῇ πραγματείᾳ τῇ τιμηθέντος, καὶ τὴν τιμὴν ἀγνοήσαντος· Ἀνθρώπος γάρ, ψῆσιν, ἐν τιμῇ ὢν, οὐ συνήκε· Φέρει πάλιν, εἰ δοκεῖ, σκοτήσωμεν ὡς αὐτοῖς ἐτέροις τινῶς ἡ Γραφή διὰ τὸ ποικίλον καὶ πανουργικὸν καὶ ὑποκρίσας γέμον τῆς γνώμης· ἐπάγγελμα ἀλώπεκος ὀνομάζει· διὰ τοῦτο γοῦν τὸν Ἡρώδην ποικίλον ὄντα ταῖς γνώμας καὶ πανούργων ταῖς ἐνθυμήσεσι, καὶ ἀσεβείᾳ συνήκε, εὐσεβεῖα συστηματικόμενον, ὁ Σωτὴρ ἀλώπεκα προσηγορεύει· Ἐλθόντων γὰρ τινῶν, καὶ ἀπαγγέλλουσιν αὐτῇ, ὅτι Βούλεται σε ἰοεῖν Ἡρώδης, ἡ ἁγία καὶ με-

fugiens, simplicitatem cum laude præ te tuleris, habes prudentiam perfectam, si eam cum malitia non commisceas; et audis a Domino, *Estote prudentes sicut serpens, et simplices sicut columbæ*. Ne igitur nullo delectu utcumque Scripturam lege, mi frater, aut similitudines ad vitia malacque in partem accipias ab ea prolatas, dum distribuit huic quidem illud, illi vero aliud. Visne hoc intelligere planius? Attende diligenter iis quæ dicuntur. Vocat leonem Scriptura: *Catulus enim leonis*, inquit, *Juda: ex germine, fili mi, ascendisti: recumbens dormivisti ut leo* (Gen. 49. 9). Hic, *Ut leo*, fortitudinem significat; nam et de justo eandem proponit similitudinem: *Justus enim, inquit, quasi leo confidit* (Prov. 28. 4). Fortis itaque est justus, non in male agendo, sed in iis refellendis, quæ a sceleratis inferuntur. Appellat et Salvatorem leonem, eo quod esset ex tribu regia. Ut enim quadrupedum rex est leo, sic inter Judæos tribus Juda regnabat, ex qua Salvator progenitus est. Neque vero existimes, carissime, Christo indignum leonis imaginem comparari: nam et eandem ipsi tribuit Divinitati Scriptura. Audi ergo quid dicat propheta: *Leo rugiet, quis non timebit? Dominus Deus loquutus est, quis non prophetabit* (Amos 3. 8)? Ergo ratione potentia, et qualenus terribilis est, ac regia majestate pollens, comparatur leoni Christus. Appellatur et leo diabolus, non ut potens, vel ut tremendus, sed ut percussor, ut tyrannus, ut exterminator. De hac re dicit et beatus Petrus apostolus: *Ecce inimicus vester diabolus circuit tanquam leo, quærens ut animam devoret* (1. Petr. 5. 8). Divide itaque eorum quæ leguntur notiones et intelligentias, ne forte quæ in verbis apparent contraria tuam mentem perturbent. Commemoravit Scriptura leonem et leonem; sed hunc quidem secundum regiam dignitatem ac potentiam, illum autem ob vim perendi atque delendi. Itaque justum simul et impium una similitudine Scriptura exprimit: *Justus, inquit, ut palma florebit; sicut cedrus quæ in Libano est, multiplicabitur* (Psal. 91. 13). Priori leoni proposuit imaginem justi, deinde pariter impii. Vidi enim, inquit, *impium superexaltatum et elevatum, sicut cedros Libani* (Psal. 36. 35). Vide ergo quo pacto eandem similitudinem in medium attulerit, sed dictionibus notiones diverſerit. Nam de impio dicit, *Vidi impium superexaltatum et elevatum, sicut cedros*; de justo autem non dixit, *Ut cedrus*, quæ in Libano est, efflorescet, sed, *Multiplicabitur*. Sic igitur apem imitare, mi homo, quam et Scriptura, ut imiteris in diligentia, te docet. *Vade ad apem, et discas quam sit operatrix* (Prov. 6. 6). Noli discere quo pacto stimulum habeat, sed quo pacto mel conficiat: nam si apis stimulum fueris imitatus, reprehendet te David, dicens: *Omnes gentes circumdederunt me, sicut apes favum et in nomine Domini ultus sum eos* (Psal. 117. 45). Vides ut percutientes se comparet api pungenti, justos autem assimilet ei, quæ mel stillat? *Labra enim, inquit, justorum stillant sapientiam*. Et, *Favus mellis sermones honesti: dulcedo vero eorum sanitas animæ* (Prov. 10. 32. et 16. 24). Hanc itaque dulcedinem, dilectissimi, animarum, inquam, desideremus ex tota anima, favumque spiritalem in occulta animæ officina conficiamus, et eloquia divina plurius quam mel et favum faciamus. Sæpe numero fit ut si multum mellis comedatur, dulcedinem mutet in amaritudinem, et stomachi vitiet appetitum, omnemque hominis statum evertat: sermo vero divinus etsi multus accipiat, animam non perturbat, sed potius sanat: *Dulcedo enim ejus sanitas animæ*. Quapropter Sapiens cum vellet mellis et sermonis inter se discrimen opponere, *Mel multum, ait, comedere non est bonum, honorare autem oportet sermones gloriosos* (Prov. 25. 27). Semper itaque, dilectissimi, tanquam favum quendam varium, sacra eloquia retineamus: et quemadmodum favus ille diversis quidem conficitur ex generibus, unum autem bonum habet: sic et nobis esto favus Scriptura divina, ex multis quidem ac diversis constans prophetis, unum vero doctrinæ mel stillans. Talis et nobis patrum favus ex

multis quidem ætatibus concervatus, unam vero gratiam unanque spiritalem doctrinam distillans. Verum hæc quidem hactenus: nobis vero precibus et paternis communis patris contingat, ut diligentia nostra sermonem augentes, divinam legem adimpleamus in mente nostra quovis tempore, idque faciamus, quod a Davide dictum est, ut Dei legem in medio ventris nostri semper habeamus (Psal. 39. 9), sive divinas sententias ut naturæ terminos statuamus agnoscere, ac veritatem colere, mundum contemnere, Deoque gloriam offerre, nunc et semper, et in sæcula seculorum. Amen.

Ejusdem demonstratio, primum hominem per inobedientiam abjecisse imaginem ad similitudinem Dei factam, et per novum Adamum eam rursus recuperasse.

1. Hominem ad imaginem et similitudinem Dei editum in lucem et procreatum esse cum ipsa Scriptura divina tradidit (Gen. 1. 27), tum doctrinæ sermo sensim quodammodo discendi cupidus subindicavit. Ac neministis omnino qui inter auditores utique diligentiores estis, quo pacto de hoc argumento verba fecerimus, et qua ratione in primis illud, *Ad imaginem, ad hominis dominatum et in omnes res creatas imperium referendum sit: similitudo vero imaginis hujus de perfectione virtutum intelligatur*. Necessarium vero nunc est, fratres, ut doceamus, ac dilucide exponamus, quo tandem modo is qui cæteris omnibus Dei creaturis honore fuerat antelatus homo a propria primigeniaque divinæ formæ pulchritudine in brutarum animantium naturam et similitudinem fuerit devolutus. Nam cum benigni Dei imago caset, vitii semetipsum deformavit, et sceleribus labefecit, verique *Jumentis insipientibus comparatus est, et similis factus est illis* (Psal. 48. 19). Quo vero pacto jumentis etiam insipientibus assimilatus fuerit homo, ex ipsa operibus intelligamus oportet, non ut quæ præcesserunt vituperemus, sed ut presentia corrigamus. Nam et quæ ad Adamum pertinent, omnisque eorum qui præcesserunt historia, non ut eos qui præcesserunt laudemus, aut vituperemus, lecta sunt, sed ut virtutem imitemur, et vitium declinemus. *Hæc autem*, inquit admirabilis Paulus, *scripta sunt ad corruptionem nostram, in quos fines sæculorum devenerunt* (1. Cor. 10. 11). Imaginem itaque ad similitudinem Dei factam primus homo per inobedientiam abiecit, eamque de monibus proterendam permisit, et brutarum animantium similitudine varia deturpavit: atque hunc quidem ob crudelitatem ac tyrannidem morum, leonem potius quam hominem reddidit; illum autem lupum ob rapacitatem effecit. Testatur hoc Scriptura, quæ sic ait: *Principes vestri quasi leones rugientes, et judices vestri quasi lupi Arabiæ* (Sophon. 3. 5): leones appellans crudeles et tyrannidem exercentes, lupos autem rapaces ad avaritiam et prædam imminentes. Vides ut ad imaginem Dei factus homo in belluarum ordinem sit redactus? Quando ergo tyranni more se gerit homo, leo appellatur: quando rapax est, lupi cognomen invenit: cum impuris libidimbus se coinquinat, et bestiarum in morem ad improba facinora præceps fuit, rursus equus invenitur homo: *Equi enim, inquit, amatores et emissarii facti sunt: unusquisque ad uxorem proximi sui hincibat* (Jer. 5. 8). Alios porro vitium ex hominibus canes fecit. *Canes, curam?* Propter allatrandi consuetudinem, quodque tumultibus ac rixis valde delectentur, de quibus et beatus David ex persona Salvatoris clamat per prophetiam: *Circumdederunt me canes*. Quinam vero canes? *Concilium malignantium obsedit me* (Psal. 21. 17). Alios rursus porcos appellat Scriptura, qui in fovea pravarum actionum inquinantur, de quibus per evangelistam ait Dominus: *Ne mittatis sancta canibus, neque margaritas ante porcos* (Matth. 7. 6). Vides quomodo varius sit homo, et quo pacto imago illa, quæ ad similitudinem Dei facta erat, ad belluarum similitudinem devoluta sit, non altero quâpiam vitiis afficiente, sed homine seipsam præcipitem agente?

Scriptura enim non necessitati transgressionem adscripsit, sed libero arbitrio ejus, qui honore affectus fuerat, et honorem non agnovit: *Homo quippe, inquit, cum in honore esset, non intellexit (Psalm. 48. 13)*. Age vero, rursus, si ita videtur, consideremus quomodo alios etiam quosdam propter varietatem et caliditatem, multaque simulationis plenam animi professionem, vulpes Scriptura nominet. Ea propter Herodem utique varium in consiliis, et in cogitationibus astutum, in impietate viventem, ac pietatis velo personatum, Salvator vulpem appellat. Cum enim advenissent nonnulli, atque ipsi renuntiassent Herodem ipsum videre velle, tum sancta illa et magna vox respondens ait: *Dicite vulpi isti, Hodie et cras signa facio, et tertia die consumor (Luc. 13. 32)*. *Dicite vulpi isti*, quasi dicat, anima: ad omnem caliditatem facta: plena dolo, et omni malitia et fallacia. Animadvertis, frater, quo pacto callidos Scriptura vulpes appellat? Quotiescumque igitur cum psalmista dixeris, *Introibunt in inferiora terræ, partes vulpium erunt (Psalm. 62. 10. 11)*, intellige ænigma, neque existimes ænigma, hand aliter quam per intelligentiam accipi. Et rursus alibi dicit, *Partes hypocritarum erunt*. Qui enim veritatem ignorant, non cum fidelibus, sed cum hypocritis partem accipiunt. Unde et Salvator hanc sententiam obsignans ait de eo qui male dispensatoris munere functus erat: *Intrabit dominus servi illius, et dividet eum, partemque ejus ponet cum hypocritis (Matth. 24. 51)*. Itaque hypocritas appellavit Scriptura vulpes. In tam multas ergo, fratres, dejecta est indecoras figuras et similitudines imago Dei, sic ut non aliis nominibus omnium terrarum orbem appellet Scriptura, priusquam ista cognitio pietatis illucesceret, quam brutorum, jumentorum, et reptilium atque immanium bestiarum. Enimvero ipsum coryphaeum apostolorum Petrum, cum benignissimus Deus admonere vellet, ut ex alienigenis omnes admitteret, qui se offerrent, admirabilem illam et insitam sintonem commonstravit illi, quæ de cælo quatuor initis submittebatur, in qua erant omnia quadrupedia terræ, et volatilia cæli, et bestiae et reptilia: et ait ad eum, *Surge, Petre, occide et manduca*. Ait autem apostolus: *Absit, Domine: numquam enim manducavi omne commune et immundum (Act. 10. 13. 14)*. Ignorans enim ænigma similitudinis Petrus, putansque sensilia esse quæ videbat, manducaturum se negat, consuetudinem servans Judaicam, et ait, *Absit, Domine: numquam enim manducavi omne commune et immundum*. Dominus autem ad eum dixit, *Quæ Deus purificavit, tu communia ne dixeris (Ibid. v. 15)*. Hæc itaque Salvator cum apostolo disserebat de quadrupedibus apparentibus et bestiis ac volatilibus; Christi vero apostolus Petrus intellexit postea, Salvatorem non volatilia et belluas significasse per linteum, sed gentes omnes, atque Cornelio, cum illo colloquens: *Vos scitis quomodo abominatum sit viro Judæo coniungi alicui alienigenæ: sed mihi ostendit Deus neminem communem aut immundum dicere hominem (Act. 10. 28)*.

In ecclesia nulla distinctio divitis et pauperis. — Didicisti, mi frater, quomodo varie belluarum appellationibus fuerimus ignominiose notati? Rursus cum legeris in propheta Isaia, *Tunc lupus simul cum agno pascetur, et pardalis cum hædo accubabit, et leo et bos simul pascentur, et simul comedent paleas (Isai. 11. 6. 7. et 65. 25)*: intellige ænigma, et clare percipe ejus intelligentiam, quod non brutorum animalium conventum significat, sed hominum potius congregationem, planeque pietatis communionem interpretatur, et salutem per gratiam omnibus mortalibus affluentem. Cum enim in ecclesia pauperem videris cum divite adstantem, cum magistratu privatum, tenuem cum illustri, eumque qui exterius potestatem veretur, considera quid sibi velit illud: *Lupus cum agno pascetur*. Lupum nimirum appellat divitem, agnum vero pauperem. Unde autem id constat? Quoniam communicabit lupus cum agno, quo modo dives cum pau-

pere. Atque attende diligenter. Adstitit plerumque dives et pauper in ecclesia: comprehendit te hora mysteriorum: expellitur dives, ut minime initus mysteriis, permanet autem intra cælestia tabernacula adstatque pauper: neque tamen indignatur dives, quippe qui noverit se a divinis mysteriis alienum. Quinetiam, o divinum beneficium, non modo æqualitas honoris est in ecclesia, quæ a Deo est gratia, sed et cum uterque substituit, plerumque pauper pietate divitem antecellit: neque quidquam diviti contulerunt ad pietatem opes, neque paupertas fideli fraudi fuit, sed eum cum fiducia coram sancto statuit alari.

2. Hæc autem, dilectissimi, de catechumenis a me dicuntur, non de quibusvis opulentis. Adverte, quæso, animus, mi frater, ac vide quo pacto sæpe dominus excedat ex ecclesia, et servus fidelis sacris assistat mysteriis: egredietur domina, et maneat ancilla: *Non enim accipit hominis faciem Deus (Gal. 2. 6)*. Non est ergo in Ecclesia servus et liber, sed illum novit Scriptura servum, qui servituti peccati addictus est. Qui enim, inquit, *facit peccatum, servus est peccati (Joan. 8. 34)*. Illum etiam liberum agnoscit, qui a divina gratia in libertatem assertus est. Nam *Lex*, inquit, *spiritus vitæ in Jesu Christo liberavit me a lege peccati (Rom. 8. 2)*. Cum igitur hæc imago variis modis, ut ante diximus, labefacta et dissoluta esset, venit Salvator, et propriam imaginem restauravit; et quam diabolus dissiparat, eam ipsam tulit Opifex homo factus amator hominum, non ut dignitatem suam dedecore afficeret, sed suam erga nos benignitatem demonstraret. Unde hoc divinum et admirabile indumentum beatus David prænuntians dixit: *Dominus regnavit, decorem indutus est (Psalm. 92. 4)*. Neque vero Divinitati principio carenti et incorporeæ datur indumentum (nihil enim est ornatius Deo magisque decorum, quam ut ipse decorem induat), quin hoc humanæ naturæ convenit. Etenim nos homines membrorum deformitatem vestimentorum decore contegimus: verum cum Deus simplex sit, et sine figura, solus habens immortalitatem, lucem habitans inaccessibilem (1. Tim. 6. 16), quo decore eget, aut quo indumento ornatur? Unde perspicuum est prophetam appellavisse decorem, corporis assumptionem. Quinetiam vocat decentiam, propriam carnem, non ob corporis naturam, sed ob virtutum perfectionem. Idcirco decorum corpus Domini, non quod corpus fuerit solum, sed *quod peccatum non fecerit, neque dolus inventus sit in ore ejus. Dominus regnavit, decorem indutus est (Isai. 55. 9)*. Sic etiam ait Isaia, quod omnes homines induet, et circumdabit quasi ornamento sponsæ (Isai. 49. 18). *Indutus est Dominus fortitudinem, et præcinxit se; et, Accingere gladio tuo super femur tuum, potens (Isai. 92. 1. et 44. 4)*, et quæ sequuntur. Atque hæc tamquam armatum quæpiam regem Christum demonstrant, arma quædam terreni corporis indutum: et merito terreni. Non enim similiter atque homines armatur, et audi, quomodo. Nos homines cum plerumque armamur, quod infirmum est tutamur eo quod forte est: sed Deus qui fortis est, et validus, et potens, terrenum et invalidum corpus induit, non dedecorans dignitatem suam, verum potestatis suæ præstantiam per infirmum ostendens: sicut dixit Paulo, qui supplicabat ipsi: *Sufficit tibi gratia mea: nam virtus mea in infirmitate perficitur (2. Cor. 12. 9)*. Unde cum nobilis hic apostolus præclare percepisset ea quæ sibi dicta erant, ad Corinthios scribens ait, *Quod infirmum est Dei, fortius est hominibus. Indutus est Dominus fortitudinem (1. Cor. 1. 25)*: hoc est, dispensationem eluculentem per carnem. Quid enim illa pretiosa et sancta carne potestius? quid porro fortius? Etenim per corpus corporis expertes et malignos demones debellavit; et per eum de adversarii potestatibus triumphavit. Attende diligenter. Indutum et circummanicum esse significat circumscriptum esse. Cum igitur sancta et incircumscrip- ta natura videretur in corpore circumscribi, non circumscripta quidem secundum propriam naturam,

sed ejusmodi existimata ex visione apparente; merito dixit: *Indutus est Dominus fortitudinem, et præcinxit se. Et quid est quod mox inducitur? Etenim firmavit orbem terræ, qui non commovebitur (Psal. 92. 4). Quoniam ergo peccatum concusserat primum orbem terrarum, cum venisset Servator fixit crucem, et orbem terræ firmavit. Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalent adversus eam (Matth. 16. 18). Et Paulus: Sed firmum fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc (2 Tim. 2. 19). Duo itaque verba pronuntiavit Dominus: Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalent adversus eam. Non usus est magno verborum ambitu; non dixit: Firmabo Ecclesiam, et nec reges, nec principes, neque tyranni, neque carnifices, neque sapientes, neque rustici, neque oratores superabunt Ecclesiam: nam in-*

victum et inexpugnabile est regnum Christi; verum uno verbo vim et potentiam declaravit, ac simplici dictione promissionem muniuit: *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalent adversus eam.* Duo verba, non nuda et tenuia verba, sed Dei verba. Nam qui verbo cælum firmavit, et terram fundavit verbo, etiam Ecclesiam ædificavit, et muro cinxit, et firmavit orbem terræ, qui non commovebitur. Procidamus itaque, dilectissimi, illi qui orbem terræ stabilivit, et ploremus, et ad misericordiam inducamus, ut per ipsius benignitatem et ineffabilem potentiam stabiles et incommutabiles in inconcusso et infracto fundamento permanentes, ipsi jugiter gloriam offeramus, et gratiarum actionem, simul cum Patre et Spiritu sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

IN SEQUEMTEM HOMILIAM.

nescio. Porro hujus orationis tres sunt partes: prima, encomium jejunii; secunda, interpretatio brevis in tria priora capita Geneseos; tertia, invectiva satis frigida, convicii e trivio petitis, contra improbas mulieres. Duorum Manuscriptorum ope orationem utcumque sarcire conati sumus. Quorum unus multa hinc inde additamenta præferebat; nimirum librarius, his conspectis nugis, alias subinde nugas adjecit. Quamvis insulsum opus Latine convertimus.

IN PRINCIPIUM JEJUNII, IN EXILIUM ADAMI, ET DE IMPROBIS MULIERIBUS CONCIO (a).

1. Apponitur nobis, dilecti, mensa spiritualis, divinis Scripturis referta; plena bonis, non cibis fluxis; sed delicæ sunt quæ veritatis dogmata effundunt: mensa quæ non temporaneum panem offert, sed quæ tanto insensilium cogitationum apparatu animas nutrit: vinum quod offert non ebrietatem procurat, sed Spiritus æstu cor incendit: non carnes corruptioni obnoxias offert, sed gaudium voluptatemque carlestem instillat; non citharæ et tibie sonum emittit; sed psalmos et hymnos Deum oblectantes concinit: non meretriciis tripudiis oculorum sensilium visum hebetat, sed oculos cordis ad desiderium regni cælorum inclinat: non minorum et pravorum hominum tumultum exhibet, sed propheticiis tubis aures mentis nostræ ad doctrinam utilem deducit; non exteriorem hominem in jactantiam, in risum et in adulationis barathra conjicit, sed interiorem ad divinæ cognitionis amorem accendit, ac secularium omnium molem commixtionemque abnegat, atque ad solam perennis regni viam ducit. Porro in sensili mensa, si quis copiosiore cibo sese repleat, ventre dolet, convolutisque visceribus damnum sibi non leve parit; contra vero in spirituali mensa; si te affatim ingurgites, poteris et vitam dirigere, et opus Deo placitum perficere: et quanto magis deliciaris, ad tanto majorem te amorem incitas. Rursum in priore mensa si vinum usque ad crapulam hauseris, et pedibus incedendi facultatem tollis, et oculis non congruentia vides, et ea quæ nolis lingua profers: crebros ructus ex imo pectore emittis, amicis risum paras, servis despicihilis evadis, utpote qui vino mentem labefactaveris. At in hac

secundo dicta mensa, si inexplibili haustu ejus sensa traxeris, recta via perges ad mandata, quæ a Domino accepisti; mentis oculis ea, quæ materiæ sunt expertia, contempleris; ex intimo cordis tui bona verba eructabis, secundum propheta dictum: *Eructavit cor meum verbum bonum (Psal. 44. 2)*; amicis ornatu decenti aderis, domesticisque utilis, mitis et mansuetus evades. Videamus ergo quæ spiritualis mensæ lucra; ejus decora sensa explicemus; mustum ex illa manans ad satietatem usque hauriamus. Audiamus ejus hymnos et cantica: hujus hymnus daemonas profligat, hujus cantica principem tenebrarum in fugam vertunt. *Buccinemus in neomenia tuba, in insigni die solemnitatis nostræ (Psal. 80. 4)*. Jejunium prodiit apostolis amabile, jejunium prodiit martyrum decor, jejunium prodiit monachorum socium¹, jejunium prodiit, cujus Dominus in carne obambulans leges servavit. Si vis, dilecte, ejus præclara gesta audi. Quod jejunium cum non servasset Adam, ex paradiso pulsus, terram spinis obsitam colere jussus est. Quod jejunium cum non servasset ii, qui Noe tempore vixerunt, divinam indignationem experti sunt, diluviique universalis vindictam subierunt. Quod jejunium cum tantillo tempore neglexisset Noe, quasi in triumpho ductus filiis suis nudus expositus est. Quod jejunium cum violasset Esau, primogenituræ honorem amisit, atque a paterna oratione benedictioneque alienus fuit. Jejunio neglecto Israelitæ, a caelestibus deliciis et a gratia divina exciderunt. Jam didicisti quid passi sint ii, qui jejunium non coluerunt; jam discere quantum honoris, quantum gratiæ consequuti sint ii, qui jejunium servarunt. Jejunii custodito fructu Moyses legem ac-

(a) Collata cum Codd. Regiis 1828, et 2424, qui mirum quantum variant. Insulsi operis eas solum lectiones notavimus quæ majoris pretii videbantur esse. Savilii textus est admodum vitiosus.

¹ Apud Savilium post verba, *solemnitatis nostræ*, hic locus sic habetur: *Jejunium prodiit angelorum socium; jejunium prodiit prophetarum mater; jejunium prodiit martyrum decor; jejunium prodiit iustorum gloriatio; jejunium prodiit monachorum socium; et cætera ut in textu.*

Ἐκκλησίας· ἀμαχος γάρ καὶ ἀκαταγώνιστος ἡ βασιλεία Χριστοῦ ἀλλὰ τῷ ῥήματι τὴν δύναμιν ἐστήριξε, καὶ ἡλικίᾳ λέγει τὴν ἐπαγγελίαν ὠχύρωσεν. Ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ᾧδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. Δύο ῥήματα, οὐ φιλά ῥήματα, ἀλλὰ Θεοῦ ῥήματα. Ὁ γὰρ ῥήματι τὸν οὐρανὸν στερεώσας, καὶ τὴν γῆν θεμελιώσας ῥήματι, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ὠκοδόμησεν· καὶ ἐτείχισε, καὶ ἐστερέωσε οἰκουμένην, ἥτις οὐ σαλευθήσεται. Προσπέσωμεν τοίνυν,

ἀγαπητοί, τῇ τὴν οἰκουμένην στερεώσαντι, καὶ σωμένῃ, καὶ ἐκδυσωπήσωμεν, ἵνα διὰ τῆς αὐτῆς ἀνθρωπίας καὶ ἀφάτου δυνάμεως ἐδραῖται καὶ κίνηται ἐπὶ τὸν ἀσειστον καὶ ἀρραγῆ θεμέλιον, αὐτῷ τὴν δόξαν ἀναπέμπωμεν καὶ χάριστιαν πάντοτε, ἀμα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ ματὶ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν Ἀμῆν.

MONITUM

Æternis dignum tenebris opus in lucem edere ne cogitassetmus quidem, nisi jam Savilius publ fecisset. Miror autem eum, qui alia multa opuscula infimæ notæ, in situ et pulvere, optimo consilio, querat, hanc insulsam orationem non parvis fecisse conditionis. Cujus hanc ille censuram in notis edidit : « Oratio plena ineptiarum, plena solæcisminis et vulneribus, quæ omnia sanasse non est meum operæ quidem pretium fortasse : conati sumus tamen in non paucis aliquid ; quam dextro succo

Λόγος εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἁγίας Τεσσαρακοστῆς, καὶ εἰς ἐξορίαν τοῦ Ἀδὰμ, καὶ περὶ πορνῶν γυναικῶν.

α'. Πρόκειται ἡμῖν ἀγαπητοί, πνευματικὴ τράπεζα, ἐκ τῶν θεῶν Γραφῶν πληρουμένη· πλήρης ἀγαθῶν, οὐκ ἐδεσμάτων ἀπολλυμένων· ἀλλὰ τρυφὴ προχέουσα τῆς ἀληθείας διδάγματα· οὐκ ἄρτον φέρουσα πρόσκαιρον, ἀλλὰ νοημάτων ἀβύλων πανδαίσι τὰς ψυχὰς ἐκτρέφουσα· οὐκ οἶνον μέθην ἐργαζόμενον, ἀλλὰ ζέσει Πνεύματος τὴν καρδίαν ἀναφλέγουσα· οὐ κρεῖων ἀπολλυμένων, ἀλλὰ χαρὰς στάζουσα· ἡδονὴν ἐπουράνιον· οὐ κιθάρας ἢ αὐλοῦς ἀναπέμπουσα, ἀλλὰ ψαλμοὺς καὶ ὕμνους θεοτερπεῖς μελωδοῦσα· οὐ πορνικοὺς ὀρχήμασι τοῖς αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς τὴν θεωρίαν ἐκλύουσα, ἀλλὰ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας πρὸς πόθον τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν διεγείρουσα· οὐ μίμνῃ καὶ κακοηθῶν ἀνδρῶν ἀγέῃ θόρυβον, ἀλλὰ προφητικὰς σάλπιγγας, τὰ ὅσα τῆς διανοίας ἡμῶν πρὸς διδασκαλίαν ψυχωφελῇ χειραγωγοῦσα· οὐ τὸν ἐξ ἄνθρωπων εἰς μετεωρισμούς καὶ γέλασας καὶ εἰς βάραθρα ἀκολασίας ἐμβάλλουσα, ἀλλὰ τὸν ἔνδον πρὸς θεογνωσίαν ἀνάπτουσα ἔρωτα, καὶ τῶν βιωτικῶν ἀπάντων ἀπαρνούμενη τὴν σύνθεσιν τε καὶ σύγκρασιν, πρὸς μόνην τὴν τῆς βασιλείας ἀεζῶν ἀναβιβάζει ὁδόν. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς αἰσθητῆς τραπέζης καὶ βρωμάτων περισσότερον μεταλάβῃ τις, τὴν κοιλίαν ἀλγεῖ, καὶ τῶν ἐντοσθίων εἰλισσομένων βλάβῃ οὐ τὴν τυχούσαν ἐργάζεται· ἐπὶ δὲ τῆς πνευματικῆς τραπέζης τούναντι· ἐὰν αὐτὴν ἀπλήστως ἐντροφίσῃ, δυνάμει καὶ βίον κατορθώσασθαι καὶ πρᾶξιν θεάρεστον ἐπιτεύξασθαι· καὶ ὅσον πλεονα τρυφᾷ, τοσούτον πρὸς πλεονα πόθον διεγείρει σαυτὸν. Πάλιν οὖν ἐπὶ τῆς πρώτης τραπέζης ἐὰν οἶνου εἰς κόρον μεταλάβῃ, καὶ τῶν ποθῶν τὸ βᾶσιμα κωλύει, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς τὰ μὴ προσήκοντα θεωρεῖ, καὶ τῇ γλῶσση τὰ μὴ βουλόμενα λαλεῖ, καὶ συχοὺς ἐρευγμῶς ἐκ κατωτάτου στήθους ἀναφέρει, καὶ τοῖς φίλοις καταγέλαστος δεῖκνυσαι, καὶ τοῖς δοῦλοις εὐκαταφρόνητος, ὡς ἐν οἶνῳ τὰς φρένας ἀπολέσας. Ἐπὶ δὲ τῆς δευτέρας τραπέζης,

ἐὰν ἀπλήστως ἀντήσῃ αὐτῆς τὰ νοήματα, ὁρὸς τριβῶν πορεύσῃ πρὸς τὰς ἐντολάς, ὥς ἐλαβες πα Κυρίου· καὶ τοῖς [559-540] ὀφθαλμοῖς τῆς διανοίας κατοπτεῦσεις, καὶ ἐκ τοῦ βάθους τῆς καρδίας σου ἀγαθοὺς ἐρεύξῃ, κατὰ τὸν πρωφήτην τὸν λέγοντα ηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν, καὶ τοῖς κατακεκοσμημένοις ὀφθήσῃ, καὶ τοῖς οἰκέταις εὐχὴ καὶ προσήνης καὶ πραῖς ἀναδειχθήσῃ. Ἴδωμεν οὖν πνευματικῆς τραπέζης τὰ κέρδη· ἀναπτύσσωμεν τῶν νοημάτων τὴν εὐπρέπειαν· καρυκεύσωμεν εἰς κόρον τὸ γλεύκος τὸ ἀβόλωτον, τὸ ἀποστάζον τῆς. Ἀκούσωμεν αὐτῆς τῶν ὕμνων καὶ τῶν ᾠδῶν ὕμνος δαίμονας τρέπει καὶ αἱ ᾠδαὶ τὸν ἄρχοντα τοὺς ἀποστρέφουσι. Σαλπίζωμεν ἐν νεομηρίᾳ πύργῳ, ἐν εὐσήμενῳ ἡμέρᾳ ἑορτῆς ἡμῶν^β. Νηστεία ἤχη ἡ τῶν ἀποστάλων φίλη, νηστεία παρήχη μαρτύρων καλλονή· νηστεία παρήχη ἡ τῶν μοναχῶν σύντροφος· νηστεία παρήχη, ἣν καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος περιών (sic) ἐφύλαξεν αὐτῆς τοὺς ὅρους. Θέλεις, ἀγαπητέ, ἀκουε αὐτῆς τὰς ἀριστείας. Νὺν Ἀδὰμ μὴ φυλάξας, ἐξόριστος γέγονε τοῦ παρακαλεῖν καὶ γῆν ἀκινήτορον ἐργάζεσθαι ἐκελεύσθη. Νὺν μὴ φυλάξαντες οἱ ἐπὶ τοῦ Νῦν ἀνθρώποι, τῆς ἀγανακτήσεως ἐν πείρᾳ γεγόνασι, καὶ κατακαυχομένου δικῆν ὑπέστησαν. Νηστείαν Νῦν πρὸς καταλειπὴν, ὁρᾶμβος καὶ γυμνὸς τοῖς υἱοῖς προέκειτο. Νηστείαν μὴ φυλάξας Ἰσαὺ τῶν τοκίων τὴν τιμὴν ἀπώλεσε, καὶ τῆς πατρικῆς ἀλλοτρίως ἐγένετο. Νηστείαν μὴ φυλάξαντες Ἰσραὴλ, τῆς ἐπουρανίου τρυφῆς καὶ τῆς χάριτος θεοῦ ἐξέπεσαν. Ἐμαθες τοὺς μὴ τιμῆσαντας αὐτὸν ἔπαθον· γινώρισον καὶ τοὺς φυλάξαντας αὐτὴν, οἱ

^β Savil. hic post verba, ἑορτῆς ἡμῶν, addit : νηστεία ἡχὴ ἡ σύντροφος τῶν ἀγγέλων, νηστεία παρήχη ἡ τῶν τῶν μιστρ. Μοι, post καλλονή, addit νηστεία παρήχη ὡς καυχῆσι. Paulo post idem ἦν καὶ αὐ. ὁ Κ. ὁ μαργ. ἀσπασάμενος· ἐν σ. περιών ἐφύλαξεν. Αὐτῆς, ἐκ

* Sic Sav. et unus Reg. Alius χορτάζουσα.

sed ejusmodi existimata ex visione apparente; merito dixit: *Indutus est Dominus fortitudinem, et præcinxit se. Et quid est quod mox inducitur? Etenim firmavit orbem terræ, qui non commovebitur (Psalm. 92. 4). Quoniam ergo peccatum concusserat primum orbem terrarum, cum venisset Servator fixit crucem, et orbem terræ firmavit. Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalent adversus eam (Matth. 16. 18). Et Paulus: Sed firmum fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc (2 Tim. 2. 19). Duo itaque verba pronuntiavit Dominus: Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalent adversus eam. Non usus est magno verborum ambitu; non dixit: Firmabo Ecclesiam, et nec reges, nec principes, neque tyranni, neque carnifices, neque sapientes, neque rustici, neque oratores superabunt Ecclesiam: nam in-*

victum et inexpugnabile est regnum Christi; verum uno verbo vim et potentiam declaravit, ac simplici dictione promissionem munivit: *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalent adversus eam.* Duo verba, non nulla et tenuia verba, sed Dei verba. Nam qui verbo cælum firmavit, et terram fundavit verbo, etiam Ecclesiam ædificavit, et muro cinxit, et firmavit orbem terræ, qui non commovebitur. Procidamus itaque, dilectissimi, illi qui orbem terræ stabilivit, et ploremus, et ad misericordiam inducamus, ut per ipsius benignitatem et ineffabilem potentiam stabiles et incommutabiles in inconcusso et infracto fundamento permanentes, ipsi jugiter gloriam offeramus, et gratiarum actionem, simul cum Patre et Spiritu sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

IN SEQUEMTEM HOMILIAM.

nescio. Porro hujus orationis tres sunt partes: prima, encomium jejunii; secunda, interpretatio brevis in tria priora capita Geneseos; tertia, invectiva satis frigida, conviciis e trivio petitis, contra improbas mulieres. Duorum Manuscriptorum ope orationem utcumque sarcire conati sumus. Quorum unus multa hinc inde additamenta præferebat; nimirum librarius, his conspectis nugis, alias subinde nugæ adjecit. Quamvis insulsum opus Latine convertimus.

IN PRINCIPIUM JEJUNII, IN EXILIUM ADAMI, ET DE IMPROBIS MULIERIBUS CONCIO (a).

1. Apponitur nobis, dilecti, mensa spiritualis, divinis Scripturis referta; plena bonis, non cibis fluxis; sed delicis sunt quæ veritatis dogmata effundunt: mensa quæ non temporaneum panem offert, sed quæ lauto insensibilium cogitationum apparatu animas nutrit: vinum quod offert non ebrietatem procurat, sed Spiritus æstu cor incendit: non carnes corruptioni obnoxias affert, sed gaudium voluptatemque carlestem instillat; non cibare et tibiæ sonum emittit; sed psalmos et hymnos Deum oblectantes concinit: non meretricis tripudiis oculorum sensillum visum hebetat, sed oculos cordis ad desiderium regni cælorum incitat: non minorum et pravorum hominum tumultum exhibet, sed prophetis tubis aures mentis nostræ ad doctrinam utilem deducit; non exteriorum hominum in jactantiam, in risum et in adulationis barathra conjicit, sed interiorem ad divinæ cognitionis amorem accendit, ac secularium omnium molem commixtionemque abnegat, atque ad solam perennis regni viam ducit. Porro in sensili mensa, si quis copiosiore cibo sese repleat, ventre dolet, convolutisque visceribus damnum sibi non leve parit; contra vero in spirituali mensa; si te affatim ingurgites, poteris et vitam dirigere, et opus Deo placitum perficere: et quanto magis deliciaris, ad tanto majorem te amorem incitas. Rursum in priore mensa si vinum usque ad crapulam hauseris, et pedibus incedendi facultatem tollis, et oculis non congruentia vides, et ea quæ nobis lingua profers: crebros rictus ex imo pectore emittis, amicis risum paras, servus despirabilis evadis, utpote qui vino mentem labefactaveris. At in hac

secundo dicta mensa, si inexplibili hanstu ejus sensa traxeris, recta via perges ad mandata, quæ a Domino accepisti; mentis oculis ea, quæ materiæ sunt expertia, contempleris; ex intimo cordis tui bona verba eructabis, secundum prophetæ dictum: *Eructavit cor meum verbum bonum (Psalm. 44. 2)*; amicis ornatu decenti aderis, domesticisque utilis, mitis et mansuetus evades. Videamus ergo quæ spiritualis mensæ lucta; ejus decora sensa explicemus; mustum ex illa manans ad satietatem usque hauriamus. Audiamus ejus hymnos et cantica: hujus hymnus daemonas profligat, hujus cantica principem tenebrarum in fugam vertunt. *Buccinemus in neomenia tuba, in insigni die solemnitatibus nostræ (Psalm. 80. 4)*. Jejunium prodiit apostolis amabile, jejunium prodiit martyrum decor, jejunium prodiit monachorum socium¹, jejunium prodiit, cujus Dominus in carne obambulans leges servavit. Si vis, dilecte, ejus præclara gesta audi. Quod jejunium cum non servasset Adam, ex paradiso pulsus, terram spinis obsitam colere jussus est. Quod jejunium cum non servassent ii, qui Noe tempore vixerunt, divinam indignationem experti sunt, diluvii que universalis vindictam subierunt. Quod jejunium cum tantillo tempore neglexisset Noe, quasi in triumpho ductus filiis suis nudus expositus est. Quod jejunium cum violasset Esau, primogenitura honorem amisit, atque a paterna oratione benedictioneque alienus fuit. Jejunio neglecto Israelitæ, a celestibus deliciis et a gratia divina exciderunt. Jam didicisti quid passi sint ii, qui jejunium non coluerunt; jam discere quantum honoris, quantum gratiæ consequuti sint ii, qui jejunium servarunt. Jejunii custodito fructu Moyses legem ac-

(a) Collata cum Codd. Regiis 1828, et 2424, qui mirum quantum variant. Insulsi operis eas solum lectiones notavimus quæ majoris pretii videbantur esse. Savilii textus est admodum vitiosus.

¹ Apud Savilium post verba, *solemnitatis nostræ*, hic locus sic habetur: *Jejunium prodiit angelorum socium; jejunium prodiit prophetarum mater; jejunium prodiit martyrum decor; jejunium prodiit iustorum gloriatio; jejunium prodiit monachorum socium*; et cætera ut in textu.

rept, dignusque Israelis dñx declaratus est. Jejunio custodito Helias curru igneo in cælum est translatus, per quem ovina pellis regia purpura pretiosior evasit. Cum jejunium in lacu Daniel coleret, immanium ferarum ora obturavit, et ab iis illæsus exiit. Jejunium amplexati tres pueri, septuplo magis accensam fornacem exstinxerunt, et ignem effecerunt quasi spiritum roris sibilantem. Jejunium amplexus Joannes, major in prophetis declaratus est, et Dominum gloriæ in Jordane baptizare meruit. Eequid prophetas et justos in medium profero? Jejunium Christus ipse amplexus, hostem dejecit, et nos ejus contemptores esse dignatus est. Quapropter jejunium suscipiamus, donum pretiosum, sanctum cimelium, veritatis simulacrum, pietatis caput, spiritualis doctrinæ advocatum, animi ægritudinum exitium, peccati destructionem, nequitie adversarium, virginitati gloria æquale, dæmonum excidium, diaboli increpationem, idolorum destructionem, Ecclesiarum decorem, Imperatorum robur, sacerdotum ornamentum, virorum prudentiam, mulierum temperantiam, infantium institutionem, servorum liberationem, pauperum consolationem. Quis jejunium amplexus non gloriam adeptus est? quis ipso servato non magnus evasit? quis ejus legibus addictus non beatus dictus fuit? quis illud amplexus tentationes non superavit? quis ejus auditis promissionibus non modo apud homines honoratus, sed etiam a Dei ira indignationeque ereptus est? Nonne Achab illo armatus a divinitus immissa ira ereptus est? Ille, inquam, qui avibus et feris in escam datus est, et *In cujus sanguine meretrices lavabuntur* (3. Reg. 22. 38), per jejunium tunc a mortis periculo ereptus est, quod sane jejunium tum ipso propheta validius apparuit. Nonne hoc servato Ninivite, tam homines quam jumenta, a tridui comminatione erepti sunt, ac Jonæ prophetæ verbum opere vacuum evasit? Nonne hoc servato prophete Dei omnipotentis contemplationibus et visionibus digni habiti fuere, atque futura, velut presentia, præviderunt atque vaticinati sunt? Nonne apostolis illo armatis, *In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum* (Psalm. 18. 4)? Nonne et martyres illo muniti, templa, aras, nidore idolorum dejecerunt, et tyrannorum furorem nihili fecerunt? Nonne sancti ejus amore ducti, mundum et mundana omnia reliquerunt, et in desertis, montibus, speluncis et cavernis terræ secundum apostolum Paulum habitantes, diabolum et ejus exercitus coram positis profligarunt (Hebr. 11. 38)? Hanc et nos servemus animarum tranquillitatem, corporum medicinam, cogitationum pacem, concupiscentiarum extinctionem, quæ ab alienis divitiis rapiendis avertit, quæ orphanos lædi non patitur, quæ viduis luctum ob damna non affert, quæ nos secularibus curis distineri non sinit, quæ mortalibus angelorum convictum procurat, quæ legem Domini die ac nocte meditari jubet. De illo quippe ait Zacharias propheta, et ejus gloriam clarius revelans alta voce clamat: *Hæc dicit Dominus omnipotens: Jejunium quartum, jejunium quintum et jejunium septimum erunt domui Juda in gaudium et in lætitiā et in festa bona* (Zach. 8. 19). Vidistis omnes quomodo festorum argumentum jejunium aperiat? Didicistis quomodo clarius ejus virtutem et gloriam annuntiet? Cognoscite quo pacto se suscipientes ad amorem spirituales erigat. Vultisne ejus hypothesin manifestius ediscere? Aperite aures mentis vestræ, et cogitationibus vestris suscipite spiritualia cantica, perennia fluenta, ex immortalitatis fonte manantia. Quid dicis, propheta? Quem Israellem inducis? carnalemne, an mentem Deum videntem? pollutumne per illicita sacrificia, an eum qui per apostolorum doctrinam inductus est? eumne qui per sanguinem hircorum et taurorum sacrificat, an eum qui incruente sacrificat, illum, qui tollit peccatum mundi? eumne qui sculptilibus ut Deo sacrificavit, an eum qui ex aris et simulacris ereptus, et in adoptionem spirituales vocatus est? Palam certe est

novum et per baptismum pecuniarem factum populum dici, qui in aqua et igne purgatur. Etenim per Isaiam prophetam manifeste clamat: *Neomenias vestras et sabbata et diem magnum non sustineo, jejunium et otium et festa vestra odit anima mea* (Isai. 1. 13. 14). Considerate, quod novum populum per prophetam evocet ad jejunii munus exsequendum: non quod Deus eorum jejunium, obsecrationem, neomenias et sabbata respuat, sed quod illis sit plenus. Illi vero per profana opera Deum dereliquerunt¹, et electum populum, qui adventum unigeniti Filii ejus prænuuntiabat, inique occiderunt, alium serra lignea, alium in luti lacum deductum. Et cur de prophetis loquor? Ipsi namque Dominum suum quasi reum crucifixerunt et occiderunt dicentes: *Hic est heres: renite, occidamus eum* (Matth. 21. 38). Vides quo pacto se per indigna opera alienos fecerint? Non Dominus itaque illos repulit; sed illi se a majorum suorum fiducia extraneos fecerunt. Hæc filii Israel meditati sunt: sic electus Domini populus fremuit, secundum verba Davidis Christi patris: *Quare fremuerunt gentes et populi meditati sunt inania*, etc. (Psalm. 2. 1)? Videtis, fideles, jejunii gratiam? respicitisne præmia quæ ipsum firma mente servantibus procurat? an consideratis quam dura et aspera pariat iis, qui ipsum despiciunt? Framea destructa est, stans in limine regni Dei, ac perterrefaciens eos qui illud eum æquitate et mansuetudine non recipiunt; rursumque placide terga vertit iis qui cum pura conscientia ipsum admittunt, atque ad vitam perennem, lætitiā puram, voluptatem dolore carentem deducit, et infinita bona suppeditat. Ac si vis ut ex multis pauca colligamus, quis jejunium observans sæcularibus unquam curis addictus fuit? quis ipsum complexus non recte vias Domini peregit? quis ipsum custodiens non recte navigationem terrenam emensus est? quis illud colens pupillum aut viduam læsit? quis ipsum docens voluptatem aeris non tranquille subiit? quis ipsum amplexus non visionibus et contemplationibus Domini dignatus est? quis ejus dulci fructu gaudens die ac nocte legem Domini meditari cessavit? Videtisne ejus fiduciam? videtis honorem quo circumdatur? quomodo a mundi exordio piis dominetur? quomodo mensuram ejus a constitutione mundi servaverint? quomodo sui cultores gloria, contemptores vero ignominia afficiat? Quemadmodum supra dictum est, primum hominem, quod jejunium non servasset, in aruminis et in extrema mendicitate, et procul a paradiso constitutum ob ejus contemptum fuisse novimus.

2. Audiamus igitur a principio historiam illam quam Dei inspector Moyses futuris generationibus enarravit, imo potius Moyses Dominus, ut benignus pater, nobis revelavit. At animum, quæso, dictis adhibete: nam paucis volo rem persolvere. *In principio fecit Deus cælum et terram: terra autem erat invisibilis et in-composita, et tenebræ supra abyssum: et spiritus Dei ferebatur super aquam. Et dixit Deus: Fiat lux; et facta est lux: et vidit Deus lucem, quod esset bona* (Gen. 1. 1-4). Vidisti, dilecte, quam elarum nobis explanationem Scriptura præbeat? *Et vidit Deus, quod esset bona*. Antequam enim lux veniret in mundum, naturam ejus bonam esse noverat; sed hoc dicit ut mentem nostram concitet ad potentiam Conditoris contemplandam. Nisi enim bona esset, non illam condidisset, neque tenebras ab illa separasset: nisi amabilis esset, non illam lucem vocasset, nec tenebras noctem, ut in lumine ejus semper ambulemus, et studia operaque ejus meditemur. Poterat enim Deus uno verbo, simplici nutu, et in ictu oculi, quod sex diebus fecit producere. At locum non dedit post futuris hominibus, Græcis nempe et iis sapientibus, qui in sapientia sua stulti facti sunt: legem namque ejus non observaverunt; quomobrem et

¹ In Savi. sic legitur, *Sed quod illi expleti operibus suis malis Deum dereliquerunt.*

pientia eorum insipientia deprehensa est. Quæ enim sex diebus creata fuerant, non dubitarunt ii qui fabulas de conditu mundi commenti sunt, ea dicere ex se et sponte sua facta esse, cælum nempe, terram, solem, lunam et omnia quæ sub aspectu cadunt. Si una hora sapientia Dei hæc fecisset, quæ non impudentiæ obtentum opponere potuissent? Verum ipse, utpote qui hæc præsciret, iniquas venenatasque eorum linguas prohibuit, quæ contra Opificem erigebantur, et creaturam pro Creatore colebant. Verum ad propositum revertamur, seriemque narrationis ulterius producamus. « Dixit Deus, Fiat lux, et facta est lux : et vocavit Deus lucem diem, et tenebras noctem : et facta est vespera, et factum est mane, dies una. Et dixit Deus : Fiat firmamentum in medio aquæ, et sit dividens inter aquam et aquam. Et vocavit Deus firmamentum cælum » (Gen. 1. 3-7). Vidiſtin' opus quod mortalium mentes percellit, quod absque columnis, absque vectibus hoc opificium constituit usque ad consummationem sæculi? Quam mirabilia sunt opera Domini, et quis possit investigare illa? « Et vidit Deus, quod esset bonum. Et factum est vespera, et factum est mane, dies secundus. Et dixit Deus : Congregetur aqua quæ sub cælo est in congregationem unam, et appareat arida : et congregata est aqua quæ sub cælis est in congregationes suas, et apparuit arida : et vocavit Deus aridam, terram, et congregationes aquarum vocavit maria. Et dixit Deus : Germinet terra herbam fœni, seminantem semen secundum genus et secundum similitudinem, et lignum fructiferum faciens fructum » (Gen. 1. 8-14). Hæc verbo jubentis statim exhibitæ sunt, sine obice, sine impedimento. *Et facta est vespera, et factum est mane, dies tertius* (Gen. 1. 13). Viden' Scripturam nostram aperire mentem ad perfectiora? Ubina sunt ii qui dicunt, Ille fructus amarus, hæc herba exitium parit, hæc avis carnivora quid nobis boni affert? Alia clamans mortem comminatur; alia vociferans hyemem significat; alia volans calamitatem inducit. Multos enim audiivi talia causantes et effutientes. Annon illud est apud Christianos pravus Scripturæ usus? Etenim quæ Deus cum vidit, bona esse dixit, tu ne contumelia afficias. « Et dixit Deus : Fiant luminaria in firmamento cæli in illuminationem diei, et in faciem noctis. Et fecit Deus luminare magnum », nempe solem, « ad dominatum diei, et luminare minus ad dominatum noctis, et stellas. Et sint in signa et in tempora, et in dies et in annos » (Gen. 1. 14-16). Quid prius mirabimur nos homines? solisne altitudinem immensam, an magnitudinem, an vehementiam? lucemne ejus sine termino extensam, an æstum insuperabilem? Quomodo ex una lucerna et ex una substantia hæc omnia splendida fiunt; dum ipse cursum conficit, tantum, ut mentem omnem obstupesciat; ut uno die ab ortu ad occasum perveniens, nullum relinquat locum, qui se abscondat a calore ipsius? Ubina sunt Persæ qui colunt illum ut deum, et Opifice relicto, officio ejus honorem deferunt? Nonne sol ipse perennem quotidianumque cursum suum conficit cum timore et concinno ordine, et modo nubibus obvelatur, modo spirante noto radii ejus minuuntur? Hic est sol ille vester, cui vos fidentes cultum exhibetis. Omnia Dei opera admodum bona, terribilia et stupenda; sed ad ministerium nostrum sunt constituta, non ad dominatum. Quomodo etiam luna in faciem noctis jussu Opificis producta est, et modo incrementum, modo imminutionem patitur, et aliquando splendens radios lucis emittit, modo senescens mensuram sine ulla mutatione servat, cum stellarum innumerarum choris? Verum sermonis seriem repetamus. « Et facta est vespera, et factum est mane, dies quartus. Et dixit Deus : Producant aquæ reptilia animarum viventium secundum genus, et volatilia volantia in firmamento cæli. Et fecit Deus cete grandia » (Gen. 1. 19-21). Animadvertite diligenter dictum Omnipotentis. Quot genera piscium in mari exhibuit, et quantum volatilium, tum exiguorum, tum magnorum, populum

in aere paravit; ac mirare sapientiæ ejus magnitudinem, quomodo omnia uno verbo producta sint. « Et facta est vespera, et factum est mane, dies quintus. Et dixit Deus : Educat terra animam viventem secundum genus, quadrupedes, reptilia et feras, et omne jumentum secundum genus, et secundum similitudinem » (Gen. 1. 23-25). O magnam sapientiam! « inenarrabilem bonitatem! Omnia jumenta et feras in ictu oculi fecit, leonem, ursum, draconem, bovem, equum, et quotquot ad ministerium hominum desiderabilia utiliaque sunt. Viden' Creatoris prudentiam? Omnia fecit sex diebus, lucem, cælum, terram, mare, solem, lunam, stellas, montes, colles, planities, feras, jumenta, pisces, cete; quæ in mari, quæ in arida. Quare insignis consilium iniens, cum vellet opus maximum perficere Pater ille luminum, qui est et qui erat, mens sine principio, qui ingentis est ad Unigenitum : qui genuit ad Filium qui ex ipso sine fluxu genitus est, Verbum nempe, sapientiam incomprehensibilem, Deo dignum et mysticum consilium inducit his verbis : « Faciamus hominem secundum imaginem nostram, et secundum similitudinem : et imperent piscibus maris, et volatilibus cæli, et jumentis, et universæ terræ, et omnibus reptilibus repentibus super terram. Et fecit Deus hominem, pulverem accipiens de terra » (Gen. 1. 26. 27). Et ut ostenderet Spiritum sanctum non alienum a creatione, *Inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ, et factus est homo in animam viventem* (Gen. 2. 7). Vidiſtin' exitium opificium creationis Dei? vidiſtin' eum constituentem Adamum in creaturarum regem? vidiſtin' honorem exsuperantem eum qui ejus manū creatus fuerat? Disce etiam dona quæ ipsi Deus post creationem largitus est. « Et plantavit Deus paradysum in Edem ad orientem, et posuit ibi hominem, quem formavit : et produxit ex terra omne lignum pulchrum aspectu, et bonum ad comedendum, et lignum vitæ in medio paradisi, et lignum scientiæ boni et mali » (Gen. 2. 8. 9). Papæ, quantum Deus nobis honorem tribuit! papæ, quantum clementiam generi hominum exhibuit! papæ, quam ineffabilem honorum consors fuit Adami! Non enim satis fuit ineffabili ejus providentiæ, quod illum ex nihilo produxerit : ex pulvere regem naturæ constituit; ex terra illum angelis honorabiliorem exhibuit; ex inanimato animatum simulacrum induxit. Quam virtutem exhibuerat Adam, ut tanto præmio ab eo donaretur? quæ certamina, quos sudores subierat, ut hujusmodi coronas sit consequutus? quam gloriam Opifici retulit, ut illi in medio paradisi habitaculum constitueret? quod gloriosum opus perfecit, ut vitam sine labore sibi procuraret? Quam Deo placitam servitutem exhibuerat, quod tale sit donum consequutus? Attamen ille hominum amans opificium suum tot donis exornavit, unde ad majus gaudium exultationemque aliud quoque opus exhibuit. *Iniecit, inquit, in Adamum Deus mentis excessum, et dormivit, et accepit unam de costis ejus, et formavit mulierem* (Gen. 2. 21). Vere mirabilia opera Domini; vere impervestigabiles viæ ejus; vere inenarrabilis bonitas ejus. Non enim satis fuit ipsi Adamum de pulvere factum, et paradiso voluptatis frui jussum esse, ipsi quoque adjutorium fecit. Quantum gaudium fuit Adamo, cum post somnum vidit sibi assidentem mulierem! quanta lætitia ejus animus plenus fuit, cum sibi consortem mulierem vidit, et moribus et sententia sibi consonantem! quanta consolatione, quanto prophetiæ munere dignatus est Adam, cum oculis corporis videret Evam sua forma et figura præditam sibi adstantem! Eapropter animo exsultans palam veroque prophetavit his verbis : « Ille nunc os ex ossibus meis, et caro ex carne mea. Hæc vocabitur mulier, quia ex proprio viro sumpta est » (Gen. 2. 23). Vidiſtin' prophetam clarissime prædicentem ea quæ post futura erant? vidiſtin' Adami Spiritus sancti participem, qua gratia dignatum? vidiſtin' exitium dictum, post multas generationes et usque in finem confirmatum?

ἦν καλὸν, οὐκ ἂν αὐτὴ ἐποίησε, καὶ τὸ σκότος ἀπ' αὐτοῦ διεχώρισεν· εἰ μὴ ποθεινὸν ἦν, οὐκ ἂν ἐκάλειεν αὐτὸ φῶς, καὶ τὸ σκότος νύκτα, ἵνα ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ πορευώμεθα διαπαντός, καὶ ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτοῦ ἀδολοσχόμεν. Ἡδύνατο γὰρ ὁ Θεὸς ἐνὶ λόγῳ καὶ μὴ ῥητῇ πάντα ἃ ἐποίησεν ἐν ταῖς ἐξ ἡμέραις ὡς ἐν ῥητῇ ὀφθαλμοῖς παραστέσθαι. Ἄλλ' οὐκ ἔδωκε χώραν τοῖς μετέπειτα γινόμενοις· Ἐλλῆσι λέγω καὶ τοῖς σοφοῖς, οἱ ἐμωράνθησαν ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτῶν· τὸν γὰρ νόμον αὐτοῦ οὐκ ἐφύλαξαν, διὸ καὶ ἡ σοφία αὐτῶν εἰς ἀσυνεσίαν κατεργώσθη. Τὰ γὰρ ἐν ἐξ ἡμέραις δημιουργηθέντα οὐκ ὕκνησαν οἱ τὴν κτίσιν μυθολογούντες εἰπεῖν αὐτομάτως γενέσθαι, καὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ἥλιον καὶ σελήνην καὶ πάντα τὰ ὀρώμενα. Εἰ ἐν μιᾷ ὥρᾳ ταῦτα ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ ἐποίησε, τίνα οὐκ ἂν πρόφρασιν ἀναισχυντίας προβάλλεσθαι εἶχον; Ἄλλ' αὐτὸς ὡς προνοητῆς ἐκώλυσε αὐτῶν τὰς ἀδόλους γλῶσσας καὶ λοβόλους, τὰς κατὰ τοῦ ποιητοῦ ἑπαίρομενας, καὶ παρὰ τὸν κτίσαντα τῇ κτίσει λατρευσάσας. Ἄλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανέλωμεν, τὸν εἰρὸν τῆς διηγήσεως ἐπὶ τὰ πρόσω φέροντες. Εἶπεν ὁ Θεός, *Γενήθητω φῶς*, καὶ ἐκάλειεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς *ἡμέραν*, καὶ τὸ σκότος ἐκάλειεν *νύκτα*, καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωΐ, *ἡμέρα μία*. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· *Γενήθητω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος, καὶ ἔστω διαχωρίζον ἀνά μέσον ὕδατος, καὶ ὕδατος*. Καὶ ἐκάλειεν ὁ Θεὸς τὸ στερέωμα οὐρανόν. Εἶδες ἔργον ἐκπληττον διανοίας βρωτῶν, ὅτι ἄνευ στύλων καὶ ἄνευ μοχλῶν τὸ δημιουργήμα τοῦτο συνέστηκε μέχρι συντελείας τοῦ αἰῶνος; Ὡς θαυμαστὰ τὰ ἔργα Κυρίου, καὶ τίς ἱκανὸς ἐξηγῆσθαι αὐτά; Καὶ εἶδεν ὁ Θεός, ὅτι καλόν. Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωΐ, *ἡμέρα δευτέρα*. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· *Συναχθήτω τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς συναγωγὴν ἑνὴν, καὶ ὁρθήτω ἡ ξηρὰ*, καὶ *συνήχθη* τὸ ὕδωρ [543] τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὴν συναγωγὴν αὐτῶν, καὶ ὤρη ἡ ξηρὰ. Καὶ ἐκάλειεν ὁ Θεὸς τὴν ξηρὰν, *γῆν*, καὶ τὰ συστήματα τῶν ὑδάτων ἐκάλειεν *θαλάσσας*. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· *Βλαστήστω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, σπεῖρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοίωτα, καὶ ἔστω κάρπιμον ποιοῦν καρπόν*. Ταῦτα τῷ ῥήματι τοῦ προστάσσοντος ἄρδην πρίσταντο· οὐδὲν ὑπῆρχε τὸ κωλύον, οὐδὲν τὸ παρεμποδίζον. Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωΐ, *ἡμέρα τρίτη*. Ὅρξ· τὴν Γραφὴν διανοήγουσαν ἡμῶν τὰς διανοίας πρὸς τὰ τελειότατα; Ποῦ εἰσιν οἱ λέγοντες, Οὗτος ὁ καρπὸς πικρὸς, αὕτη ἡ βοτάνη δηλητήριον ἐπάγεται, τοῦτο τὸ ὄρεον σαρκობόρον τίς ἡμῶν καλὸν προφέρει; Ἄλλο κράξαν θάνατον ἀπειλεῖ· ἕτερον φωνῆσαν χειμῶνα σημαίνει· ἄλλο πετᾶσαν συμφορὰν ἡμῖν παρεσιγάει. Πολλὴν γὰρ ἤκουσα ταῦτα φιλονεικούντων καὶ ληρωδούντων. Οὐκ ἔστι τοῦτο παραγραφή Χριστιανῶν; Ἄ γὰρ ἰδὼν ὁ Θεός· εἶπε καλὰ λίαν, σὺ αὐτὰ μὴ ἐνόησες. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· *Γενήθητωσαν φωστῆρες ἐν τῷ στερέωματι τοῦ οὐρανοῦ εἰς φωστῆρας τῆς ἡμέρας καὶ εἰς ὁδοῦχίαν τῆς νυκτός*. Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν φωστῆρα τὸν μέγαν, ἦγον τὸν ἥλιον, εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας, καὶ τὸν φωστῆρα τὸν ἐλάσσον εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτός, καὶ τοὺς ἀστέρας. Καὶ ἔστωσαν εἰς σημεῖα καὶ εἰς καιροὺς, καὶ εἰς ἡμέρας καὶ εἰς ἡμέρας καὶ εἰς ἡμέρας. Τί πρῶτον θυμμάσομεν οἱ ἄνθρωποι; τοῦ ἡλίου τὸ ὕψος τὸ ἀνείκαστον, τὸ μέγεθος, τὴν σφοδρότητα, τοῦ φωτὸς τὸ ἀμέτρητον, ἡ τῆς θερμότητος τὸ ἀκατάσχετον; Πῶς ἐκ μιᾶς θρυαλλίδος, καὶ ἐκ μιᾶς οὐσίας ταῦτα πάντα καταγυλάσται, δρόμον ἀνύοντος αὐτοῦ, νοῦν καὶ ἐνοσίαν καταπλήττοντα, ὡς ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἀπὸ ἀνατολῆς φαινόμενος καὶ πρὸς δύσιν ἐρχόμενος, τόπος οὐδεὶς ἀποκρυβήσεται τῆς θερμότητος αὐτοῦ; Ποῦ τὸν Περσῶν τὰ τέκνα, οἱ θρησκέοντες αὐτὸν ὡς θεόν, καὶ τὸν κτίστην καταλιπόντες, τῷ κτίσματι αὐτοῦ τὴν τιμὴν προσάγουσιν; Οὐχὶ αὐτὸς ὁ ἥλιος ἀενάως καθ' ἡμέραν τὸν αὐτοῦ δρόμον διατελεῖ μετὰ φόβου μεγίστου καὶ εὐταξίας, καὶ ποτὲ μὲν νέφρεσι καλυπτόμενος, ποτὲ δὲ νότου πνεύσαντος; τὰς ἀκτίνας σμικρύνοντος; Οὗτος ὡμὸν ὁ ἥλιος, εἰς δὲ ὑμεῖς πεποιεῖσθε τὴν λατρείαν προσάγετε. Πάντα καλὰ λίαν τοῦ Κυρίου τὰ ἔργα, καὶ φοβερά καὶ ἐξαισία· ἀλλὰ πρὸς ὑπηρεσίαν ἡμῶν καθεστῆκασιν, οὐχὶ δεσποτεῖαν. Πῶς δὲ καὶ ἡ σελήνη εἰς ὁδοῦχίαν τῆς νυκτός; τῷ προστάγματι τοῦ ποιητοῦ παρήχθη, καὶ ποτὲ μὲν αὖξησην δέχεται, ποτὲ δὲ μείωσιν ὑπομένει, καὶ ποτὲ μὲν λάμπουσα μαρμα-

ρυγὰς φωτὸς ἐπαφίησι, ποτὲ δὲ λήγουσα αὐτῆς τὰ μέτρα ἀπαρασάλευτα διαφυλάττει μετὰ τῶν ἀστέρων τῶν πολυαριθμητῶν χορῶν; Ἄλλὰ πρὸς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ λόγου ἤλωμεν. Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωΐ, *ἡμέρα τετάρτη*. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· *Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἑρπετὰ ψυχῶν ζώων κατὰ γένος, καὶ πετεινὰ πετομένα κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ*. Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὰ κτήνη τὰ μεγάλα. Κατάμαθε ἀκριβῶς τὸ ῥῆμα τοῦ Παντοκράτορος· Πόσα γένη ἰχθύων τῶν ἐν τῇ θαλάσῃ παρέστησε, καὶ πόσον ἤμιον πετεινῶν ἐν τῷ ἀέρι παρεσκεύασε, τὰ μικρὰ, τὰ μέγιστα· καὶ θαύμασον τῆς σοφίας αὐτοῦ τὴν ὑπερβολὴν, πῶς ἐν λόγῳ τὰ πάντα παρήχθη. Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωΐ, *ἡμέρα πέμπτη*. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· *Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζώων κατὰ γένος, τετράποδα, ἑρπετὰ καὶ θηρία, καὶ πᾶν κτήνος κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοίωτα*. Ὡς τῆς μεγίστης σοφίας! Ὡς τῆς ἀνεκδιηγήτου αγαθότητος. Πάντα τὰ κτήνη καὶ τὰ θηρία ἐν ῥητῇ ὀφθαλμοῦ ἐποίησε, λέοντα, ἄρκον, δράκοντα, βουν, καὶ ἵππον, καὶ ὅσα τοῖς ἀνθρώποις πρὸς ὑπηρεσίαν περισπούδατα καὶ ἀνώγυμα. Ὅρξ· τοῦ δημιουργοῦ τὴν σύνεσιν; Πάντα ἐποίησεν ἐν ἐξ ἡμέραις, φῶς, οὐρανόν, γῆν, θάλασσαν, ἥλιον, σελήνην, ἀστρα, ὄρη, βουνούς καὶ πεδιάδας, θηρία, κτήνη, ἰχθύας, κτήνη, τὰ ἐν τῇ θαλάσῃ, τὰ ἐν τῇ χέρσῃ. Ὅθεν τιμιωτέραν βουλήν καὶ ἔργον μεγίστον θελόν κατεργάσασθαι ὁ Πατὴρ τῶν φωτῶν, ὁ ὢν καὶ ὁ (sic) ἦν, ὁ νοῦς ὁ ἀναρχος, ὁ ἀγέννητος πρὸς τὸν Μονογενῆ· ὁ γεννήσας πρὸς τὸν γεννηθέντα ἐξ αὐτοῦ ἀρρέουσιν τὸν Υἱόν, τὸν Λόγον, τὴν σοφίαν, τὴν ἀκατάληπτον, θεοπρεπὴ καὶ μυστικὴν [544] βουλήν ἐπεισάγει λέγων· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατὰ εἰκόνα ἡμετέρων, καὶ καθ' ὁμοίωσιν*, καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῶν κτηνῶν, καὶ ἀόσης τῆς γῆς, καὶ πάντων τῶν ἑρπετῶν τῶν ἐρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, χοῖν *λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς*. Καὶ ἵνα μὴ δεῖξη τὸ Πνεῦμα ἐν τῷ ἁγίῳ ἀλλοτριῶν τῆς δημιουργίας, *Ἐνεψύχησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζώσαν*. Εἶδες ἐξαιρέτου πλάσματος τῆς τοῦ Θεοῦ δημιουργίας; εἶδες βασιλέα τῆς κτίσεως καθεστῶτα τὸν Ἀδάμ; εἶδες τιμὴν ὑπερβάλλουσαν τὸν ἐν τῇ χειρὶ δημιουργηθέντα; Μάθε αὐτοῦ καὶ τὰ χαρίσματα, ἃ παρέσεν αὐτῷ ὁ Θεὸς μετὰ τῆς πλάσεως. Καὶ ἐφύτευσε ὁ Θεὸς παράδεισον ἐν Ἐδέμ κατὰ ἀνατολὰς, καὶ ἔθετο ἐκεῖ τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἔπλασε· καὶ ἐξανατείλει ἐκ τῆς γῆς ἔσλον ὥραιον εἰς ὄρασιν, καὶ καλὸν εἰς βρώτην, καὶ τὸ ἔσλον τῆς ζωῆς ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου, καὶ τὸ ἔσλον τοῦ εἰδέναι καλὸν καὶ ποτηρόν. Βαβαί τῆς τιμῆς τοῦ Θεοῦ τῆς εἰς ἡμᾶς γενομένης! βαβαί τῆς φιλανθρωπίας, ἡς ἐπεδείξατο τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων! βαβαί τῶν ἀβρήτων αγαθῶν, ὧν μετέσχηκεν ὁ Ἀδάμ! Οὐ γὰρ ἠρκεσθῆ ἡ ἀφαιρία αὐτοῦ κηδεμονία, ἐκ τοῦ μὴ δντος αὐτὸν ἐποίησεν, ἐκ χόδς βασιλεῖα τῆς κτίσεως· ἐχειροτόνησεν· ἀπὸ τῆς ὑπερίτιμον ἀγγέλους ἀνέδειξεν· ἐκ τῆς ἀψύχου ἐμφυχον ἰνδαλμα ἐπιστήγαγε. Ποῖαν ἀρετὴν ἐπέδειξατο ὁ Ἀδάμ, ὅτι τοιαύτην ἀμοιβὴν αὐτῷ ἐχαρίσατο; ποῖος ἀγῶνας καὶ ἰδρώτας ὑπέμεινε, ὅτι τοιούτων στεφάνων ἐπέτυχε; ποῖαν δοξολογίαν ἤνεγκε τῷ ποιήσαντι, ὅτι μέσον τοῦ παραδείσου οἰκίστην αὐτὸν ἀνέδειξε; ποῖον ἔργον ἐνδοξόν ἀπετέλεσεν, ὅτι ἀμφοτέρω βίον ἐπεσπάσατο; ποῖαν δουλείαν θεάρεστον κατεργάσατο, ὅτι τοιαύτην ἀπῆλause δωρεὰς; Ἄλλ' ὅμως ὁ φιλόανθρωπος· τοιούτους ἐκόσμησε χαρίσμασι τοῦ πλάσματος, ὅθεν καὶ πρὸς περισσοτέρην χαρὰν, καὶ ἀγαλλίαν, καὶ ἄλλην ἐργασίαν ἐπέδειξατο. *Ἐπέβαλε γὰρ, ὡς ἔστι τὸν Ἀδάμ ὁ Θεὸς ἔκστασιν, καὶ ὕπνωσεν, καὶ ἔλαβεν ἑνὸς τῶν πλευρῶν αὐτοῦ, καὶ ἀνέπλασε γυναῖκα*. Ὅντως θαυμαστὰ τὰ ἔργα Κυρίου! Ὅντως ἀνεξήγητα αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ! Ὅντως ἀνεκδιηγήτους ἡ αγαθότης αὐτοῦ! Οὐ γὰρ ἠρκεσθῆ τῷ Ἀδάμ ἀπὸ χόδς γενέσθαι ἄνθρωπον καὶ ἐν παραδείσῳ τῆς τρυφῆς ἀπολαύειν κελύεσθαι, ἀλλὰ καὶ βοηθὸν αὐτῷ ἐποίησε. Πόσῃν χαρὰν τότε ἦν εἰληπὸς ὁ Ἀδάμ, ὅτε ἐθέασατο ἀπὸ τοῦ ὕπνου παρακαλεσμένην αὐτῷ τὴν γυναῖκα; πόσῃς εὐφροσύνῃς αὐτοῦ ἡ ψυχὴ ἐνεπύματο κοινῶν θεωρῶν τὴν γυναῖκα, καὶ ὁμότροπον καὶ ὁμόδοξον αὐτῇν καθεστῶσαν; πόσῃς θυμωρῶν καὶ προφητείας ἡμῶν, ἐν τῷ θεάσασθαι Ἀδάμ ἔσαν, τοῖς αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ μορφήν ἰδίαν καὶ χαρακτῆρα ἀντικρὺς παριστάμενην; Ὅθεν ἐν ἀγαλλίᾳ

φυγῆς προεφῆτευσεν ἀναφανδὸν τὴν ἀλήθειαν· φησὶ γάρ, *Τούτο νῦν ὁσούνη ἐκ τῶν ὁσούν μου καὶ σὺρξ ἐκ τῆς σαρκὸς μου. Αὕτη κληθήσεται γυνή, ὅτι ἐκ τοῦ ἰδίου ἀνδρὸς ἐλήφθη*. Εἶδες προφῆτην τηλαυγέστατα προλέγοντα τὰ μετέπειτα γενησόμενα; εἶδες Πνεύματος ἁγίου κοινωνίας μετέχοντα τὸν Ἀδὰμ, καὶ χάριτος, ἥς ἤξιώται; εἶδες ἐξαίρετον λόγον τὸν μετὰ πολλὰς γενεὰς ἕως ἐσχάτων βεβαιούμενον;

δ'. Ἀλλ' οὐκ ἤνεγκε τὴν μεγίστην παρῆρσιν καὶ τοῦ Πνεύματος τὴν χορηγίαν ὁ σκολιωτάτος δράκων. Οὐκ ἔφερε τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ θεωρεῖν τὴν τιμὴν καὶ τὴν χάριν τοῦ πλάσματος, ἣν εἰληφε παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ· ἀλλ' ἄπερ ἐμελέτησε, ταῦτα καὶ κατειργάσατο. Εὐρὺν γὰρ ὄργανον τῆς ἑαυτοῦ σκαιωρίας καὶ κακοβουλίας τὸν ὄριν, συνεργὸν ποιεῖται τῆς κακίας αὐτοῦ· καὶ οὐκ ἐτόλμησε πρὸς τὸν Ἀδὰμ εἰσελθεῖν, ἀλλὰ πρὸς τὸ σαθρότερον καὶ ἀκαλώτερον, καὶ τῷ φρονήματι καὶ τῇ πράξει. Καὶ μηδεὶς τοῦ Θεοῦ τὴν δημιουργίαν μέμφοιτο. Ὡσπερ γὰρ τὸν Ἀδὰμ ἐποίησεν ὁ Θεός, οὕτως καὶ τὴν Εὐαν· ἀποδόμῃσε, τοῦ αὐτοῦ κράματος, τοῦ αὐτοῦ φυράματος, τῆς αὐτῆς τάξεως. Ἀλλ' ἡ βουλὴ τοῦ ἀντικειμένου ἐποίησε σαθρὸν καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν φρένα τῆς Εὐας. Ὁ γὰρ ἐκ γῆς χοῖκός γενόμενος ἀθάνατος, καὶ τὴν ἀξίαν τῆς διαπλάσεως εἰληφώς χειρὶ τοῦ Παντοκράτορος, καὶ ὁ τῆς ἀνθρωπίνης [545] ἐπωνυμίας διὰ δεσποτικῆς ἀξίας προσάδων τὸ ὄνομα, καὶ ἥς οὐκ ἦν ἄξιος προσηγορίας ἀκούσας, ταύτης καὶ τὴν πράξιν εἰληφώς, εἰς θεόττος ἀξίαν τὸν νοῦν ἑαυτοῦ ἀνεπέριωπε, καὶ κατὰ τοῦ πλάστου αὐτοῦ πτέρναν ὁ ἄθλιος ἐπῆρε· καὶ ὅπως ἄκουε. Ὁ γὰρ κακόδουλος ὄρις προσελθὼν, τί φησι τῇ γυναικί; *Τί δὲ ἐνετείλατο ὁμῖν ὁ Θεός ἐκ τοῦ καρποῦ τοῦ γινώσκουσιν καλὸν καὶ πονηρὸν μὴ φαγεῖν; Ἡ δ' ἂν ἡμέρα φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, διανοιχθήσονται ὁμῶν οἱ ὀφθαλμοί, καὶ ἐσσεσθε ὡς θεοί, γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρὸν*. Βλέπεις, ἀκρατὰ, τοῦ ἐχθροῦ τὴν ἐπίνοιαν; βλέπεις τοῦ πλάνου τὰ σκάνδαλα; ὁρᾷ οἷος πολυπόλοός ὢν, διὰ ποίων ῥημάτων ἐδελέασε τὴν Εὐαν; *Ἡ δ' ἂν ἡμέρα φάγητε ἀπὸ τοῦ ἀκηγορευμένου ξύλου, διανοιχθήσονται ὁμῶν οἱ ὀφθαλμοί, καὶ ἐσσεσθε ὡς θεοί, γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρὸν*. Ὁ τῆς κακοβουλίας τοῦ πλάνου ὁ τῆς ἀτιμίας ἥς προσήγαγε διὰ δολίων ῥημάτων τῇ γυναικί! ὁ τῆς ἐνέδρας, δι' ἥς καταβάλλει εἰς ἄδου πυθμένα τὸν εἰς ὕψος ἀναχθέντα τῇ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίᾳ! Καὶ οὐ γυμνὸς προσέρχεται τῇ Εὐᾷ ὁ δόλιος, ὡς ἦν αὐτοῦ ἡ ἀξία, ἀλλ' ἐν ἐνδομῇ τοῦ βρεφὸς προσομιλεῖ τῇ γυναικί πρὸς τὸ δειλεῖσθαι αὐτὴν, καὶ ἀκουτισθῆναι τούτου τοῖς ῥήμασιν εὐπειθῶς. Εἰ γὰρ ἤλθεν ὡς ἦν μεμορφωμένος, εὐθέως ἡ Εὐα ἀπεπῆδε, καὶ πρὸς τὸν ἴδιον ἄνδρα ἀπέστρεψεν. Ἀλλὰ τὴν τοῦ βρεφὸς μορφὴν ἐνδυσάμενος ὁ πανούργος, τοιοῦτοις λόγοις πρὸς αὐτὴν ἐχρήσατο. Προσελθούσα ἄφαι τοῦ ξύλου, οὐ ὁμῖν ἐνετείλατο ὁ Θεός μὴ φαγεῖν· πρόσχες εἰς αὐτὸ, ὡρατον εἰς δρασιν τοῖς ὀφθαλμοῖς σου προκρίεται, καὶ καλὸν εἰς βρῶσιν τῷ στόματι σου γενήσεται. Ἴδου νῦν φοβερὰ τοῖς θηρίοις καὶ τοῖς πετεινοῖς καθέστηκες, φοβερωτέρα μετὰ τὴν γεῦσιν αὐτοῖς ὀφθήσῃ· ἀρτίως μορφὴν ἀνθρωπίνην περιχειμένην σε θεωροῦσι, νυνὶ δὲ γευσάμεν τῷ ξύλῳ, θεόττος μορφῶν περιβάλλῃ, καὶ γινώσκουσα γενήσῃ καλὸν καὶ πονηρὸν. Οὐδὲν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν ὁμῶν ἀποκρυφίσεται, οὐδὲ ἐκ τῆς ἀκοῆς ὁμῶν τι λήθῃ παραδράμῃ, ἀλλὰ πάντα τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα ἐν ὁμῖν γενήσεται εὐδῆλα καὶ φανερά. Δελεάζεται τοῖνον τοῦ πλάνου τοῖς λόγοις ἡ γυνή· ἄρχεται τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ βρεφὸς ἐν τοῖς στέρνοις ἐγγράφειν, καὶ κατὰ τοῦ πλάστου ἐπαίρει πτέρναν. Εἰτα πρόσσεισι τῷ ἀνδρὶ τοιαῦτα ἀπαγγέλλουσα τὰ πικρότερα χολῆς ῥήματα, καὶ φησι· *Τί δὲ ἡμῖν ἐνετείλατο ὁ Θεός τοῦ μὴ φαγεῖν τοῦ ξύλου τούτου; Ἡ δ' ἂν ἡμέρα φαγώμεθα, διανοιχθήσονται ἡμῶν οἱ ὀφθαλμοί, καὶ ἐσσεσθα γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρὸν*. Ὁ συμβουλίας κακίστης! ὁ λόγων πικροτέρων χολῆς! Οὐχ ἔωρακε τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτῆς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας· οὐχ ὑπέκρουσε τοῖς ὠσίν αὐτῆς τῆς ζωῆς τὴν ἀκράσιν· οὐχ ἐγέσαστο τῷ στόματι τὴν γλυκύτητα τοῦ φιλανθρώπου· οὐκ ἐψηλάφησε ταῖς χειρσίν αὐτῆς τοῦ φωτὸς τὴν πύλιν. Πρὸ τῆς συναφείας ξένον τὸν ἄνδρα τοῦ Θεοῦ ἐποίησε· πρὸ τῆς ἐνοικήσεως πένητα τὸν βασιλέα καθίστησι· πρὸ τῆς τεκνογονίας τοῖς τέκνοις τὴν γατάραν ἐτεκνήνατο· πρὸ τοῦ τεκεῖν υἱούς καὶ θυγατέρας ἐξορίαν τοῖς ἐγγόνις ἐπεισήγαγε· πρὸ τῆς συμβιώσεως

τοῦ ἀνδρὸς, ξένον αὐτὸν τοῦ παραδείσου ἐποίησεν. Ὁ τῆς κακίας! ὁ τῆς ἀρροσύνης! ὁ τῆς ἀπάτης! Πείθει τὸν ἄνδρα τοῖς λόγοις αὐτῆς, καὶ λαβούσα ἀπὸ τοῦ καρποῦ, φέρει πρὸς τὸν ἀπατηθέντα, καὶ κατὰγει εἰς ἄδου πυθμένα τὸν ὑψηλὸν τοῖς θηρίοις καὶ πετεινοῖς φανόμενον· καταβάλλει τὴν φρένα τὴν παντὸς τοῦ ὡπὸ τὸν οὐρανὸν ἀκρασιώτεραν σθενύνει· τὸ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν τῶν καθ' ἐκάστην Θεὸν καθορώντων· ἐμβάλλει δειλίαν ταῖς φρεσὶ τοῦ συνεχῶς Θεῷ ἐντυγχάνοντος· παραλύει τὰς χεῖρας τὰς εὐλογησάσας τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τὰ θηρία τῆς γῆς, καὶ τούτοις τὰς ἐπωνυμίας ἐπιθεσάσας. Γίνεται ὁ βασιλεὺς πέννης, ὁ πλούσιος προσδέης, ὁ φιλικῇ συντυχίᾳ τῷ Θεῷ διαλεγόμενος ὡς κλέπτης ὑπὸ δένδρον κρυπτόμενος· ὁ ἄρχων οἰκέτης, ὁ καθαρὸς τῇ καρδίᾳ θερμαινόμενος ὄλιος, ὁ τῇ ψυχῇ ὑπερλαμπρός, σκωτεινὸς καθέστηκες. Καὶ ἦν ἰδεῖν τὸν ὡς ἥλιον λάμποντα ἐξοφωμένον ἀφρῶς· τὸν φοβερὸν τοῖς δαίμοσιν, ὡς παῖγιον προκείμενον· τὸν ἐλεύθερον πλασθέντα, ὡς δούλον κρυπτόμενον· τὸν ἐνδοξον καὶ ἐντιμον, ὡς [546] ἄδοξον καὶ ῥυπιοεῖδῃ κατακείμενον. Διὸ, φιλακροάμενος, ἀνακεφαλαίωσαντες τὴν ἱστορίαν ταύτην, ὥσμεν τῆς Γραφῆς τὴν ἀδύσασον, τὸν εἰρμὸν τῆς διηγήσεως ἐμφαίνοντες. *Καὶ εἶδεν ἡ γυνὴ ὅτι καλὸν τὸ ξύλον εἰς βρῶσιν, καὶ ὅτι ἀρεστὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν, καὶ ὡραῖόν ἐστι τοῦ κατανοῆσαι. Καὶ λαβούσα ἡ γυνὴ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ, ἔφαγε, καὶ ἔδωκε καὶ τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς*. Ὅρας τρυφὴν θάνατον προξενούσαν; ὁρᾷς τρυφὴν εἰς ἄδην ἐκπέμπουσαν; ὁρᾷς γεῦσιν παραδείσου ποιοῦσαν ξένον τὸν μεταλαβόντα; Καὶ μηδεὶς τῶν ἐχόντων ἀκρασιώτερον νοῦν τῷ ξύλῳ τὴν μέμψιν προσάγαγοιτο, ἀλλὰ τῷ μεταλαβόντι. Ὡσπερ γὰρ τις βασιλεὺς στρατιωτῇ αὐτοῦ παραγγέλλας μὴ εἰσελθεῖν τινα τῶν ἀρχόντων ἐνδοθεν τοῦ βασιλικοῦ κοιτώνος, εἰ μὴ αὐτὸς προστάξει τούτῳ, ἢ μυστήριον αὐτοῦ ἀναγγέλλας μηδένα τῶν ἐξωθεν καταμαθεῖν πλὴν αὐτοῦ μόνον, ἐκεῖνος δὲ ἐξελθὼν κατὰδολον ποιῆσθαι τὴν λόγον οἷς ἂν θέλῃ καὶ βούληται, εἰπέ μοι, οὐκ ὑποστήσεται δίκην ὁ τοιοῦτος, ὅτι βασιλικὸν κατεφρόνησε κράτους; Τοιοῦτον καὶ ἐπὶ τὸν Ἀδὰμ ἐκαινουργήθη. Πάντα δέδωκεν αὐτῷ ὁ Θεός εἰς βρῶσιν καὶ ἀπόλαυσιν, τὰ φυτὰ, τοὺς καρπούς, τὰ ὕδατα, τοῦ παραδείσου τὴν τερπνότητα, τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας· ἐνδὸς δὲ μόνον ξύλου δέδωκεν αὐτῷ φυλάσσειν, ὑπόδειγμα δεσποτικῶν εἰκονίζων καὶ ἐντολὴν πρὸς ὑπακοὴν τοῦ πλάστου. Αὐτὸς δὲ μήτε τούτων τῶν χαρισμάτων ἐντὸς γενόμενος, μήτε τῆς ἀξίας τὴν ὑπερβολὴν τιμήσας, μήτε τοῦ κράτους αὐτοῦ τὴν ἐλευθερίαν φυλάξας, τῷ παρανόμῳ καὶ ἐχθρῷ τῆς ἀληθείας ἐπικροάσατο, καὶ ἤφατο τῆς παρακοῆς, καὶ γέγονεν ὁ ἀθάνατος θνητός, ὁ ἄρχων τοῦ παραδείσου γυμνὸς τῆς τοῦτο οἰκήσεως, ὁ τριβὸς τῆς ἀληθείας ὀδῶν, τῶν δαιμόνων ἐπίχρμα γενόμενος, ὁ Πνεύματος ἁγίου ἐμπλησμένος, πνευμάτων πονηρῶν πεπληρωμένος, ὁ προφητεία ἡγλασμένος, μὴδὲ ἑαυτὸν γνωρίζων ὁποῖος ἦν. Ἀπαρτισθείσης τῆς παρακοῆς λοιπὸν τῆς θανατηφόρου, θεασάμενος Ἀδὰμ καὶ Εὐα, ὅτι γυμνοὶ ὑπῆρχον διὰ τῆς παραβάσεως αὐτῶν· ὅτε γὰρ θεοκόσμητον στολήν τῆς ἀθανασίας ἥσαν περιβεβλημένοι, τὴν ἑαυτῶν γυμνωσιν οὐχ ἔωρων· ὅτε δὲ ἤλθεν ἡ παράβασις, καὶ ἀπῆρτίσθη τὸ ἔργον τῆς παρακοῆς, τότε ἐθεάζαντο τὴν ἀσχημοσύνην αὐτῶν. Εἴτα *ἤκουσαν, φησὶ, τῆς φωνῆς τοῦ Κυρίου περιπατοῦντος ἐν τῷ παραδείσῳ τὸ δειλινόν, καὶ ἐκρύβησαν ὅτε Ἀδὰμ καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ ἀπὸ προσώπου Κυρίου τοῦ Θεοῦ*. Περιεκόπη τῆς πῆρ-
[547] ρησίας ἡ πρόφασις· ἤλθεν ἡ παράβασις, καὶ κρύπτονται ἀπὸ τοῦ Παντοκράτορος. Τοιοῦτοί εἰσιν οἱ ἐν ἁμαρτίαις περιβεβλημένοι. Ὅταν γὰρ τις πορνεύσῃ ἢ μοιχεύσῃ, καὶ ἐξέλθῃ ἐκ τῆς ὕρας τῆς πόρνης, καὶ ἀπαντήσῃ κἄν ἄνδρα κἄν γυναῖκα, συντυχίας ἰδίας ἑαυτῶν διηγουμένης, ὁ ποιήσας τὴν ἁμαρτίαν νομίζει ὅτι ἡ συντυχία δι' αὐτὸν καθίσταται, καὶ ἐρυθριᾷ καὶ ἐντρέπεται, τῆς ἁμαρτίας αὐτὸν ἐνδοθεν διελεγχούσης. Τούτου πέπονθεν ὁ Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὐα. Πολλὰκις γὰρ τοῦ Θεοῦ περιπατοῦντος ἐν τῷ παραδείσῳ, οὐδέποτε αὐτὸν ᾔδεσθαι ἢ ἐντεράπασιν· ἀλλ' ὅτε ἀπετελέσθη τὸ ἔργον τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς παρακοῆς, τότε κρύπτονται ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ τοῦ πάντα ἐφορῶντος, κερδάνει τὰ προσδοκώ-
[548] ντες· ἀλλὰ μάτην αὐτοὺς καθέστηκε ἡ φρόνησις αὐτή. Διὸ ὡς μὴ ἔχοντες ἀπολογίαν ἢ παρῆρσιν πρὸς τὸν κρινόντων ἡμᾶς, αὐτοὺς ὁ ἐτάζων καρδίας καὶ νεφροῦς φησι πρὸς τὸν Ἀδὰμ· *Ἀδὰμ, ποῦ εἶ; πρόσχαι ἀπ-*

3. Verum non tulit tortuosissimus ille draco magnam huiusmodi fiduciam et Spiritus donum. Non potuit oculis perspicere honorem gratiamque opificii, quam ab Opifice acceperat : sed quæ meditatus fuerat, hæc perfecit. Nam reperto vafritiei nequitiaque suæ instrumento serpente, ipsum malitiæ suæ adiutorem effecit : nec ausus est Adamum aggredi, sed infirmioreni debilioremque tum sensu tum opere adortus est. At nemo Dei creationem arguat. Quemadmodum enim Adamum fecit Deus, ita et Evam ex eadem commixtione, ex eadem massa, eodemque ordine. Sed adversarii consilium et corpus et mentem Evæ prava effecit. Nam qui ex terra terrenus factus immortalis, cum gratiam accepisset ut manu Omnipotentis formaretur, et divina dignatione humanum nomen sortitus esset, ubi audivit appellationem, qua dignus non erat, ejus opere assumpto, ad divinitatis dignitatem mente advolavit, et contra Opificem calcaneum miser sustulit : quomodo autem audi. Accedens calidus serpens quid ait mulieri? *Cur præcepit vobis Deus ne comederetis de fructu scientiæ boni et mali? Quacumque die comederitis ex eo, aperientur oculi vestri, et eritis sicut dii, scientes bonum et malum* (Gen. 3. 1. 5). Vides, auditor, inimici mentem? vides seductoris offendicula? Vides quam versipellis sit, quibus verbis Evam inescarit? *Quacumque die comederitis de ligno vetito, aperientur oculi vestri, et eritis sicut dii, scientes bonum et malum.* O malum seductoris consilium! o infamiam, quam dolosis verbis mulieri conciliavit! o insidias, quibus in profundum inferni dejecit eum, qui per Dei clementiam in sublime deductus fuerat! Non nudus adit Evam dolosus ille, sed serpentis habitu mulierem alloquitur, ut inescat eam, et dictis suis obsequentem pareat; nam si sua accessisset forma, Eva statim resiliisset, et ad virum suum aufugisset. Verum indutus serpentis forma versipellis ille, huiusmodi verbis illam affatus est: Accedens ad contingendum lignum, quod vobis comedere vetuit Deus, illud inspicite; speciosum oculis tuis offertur, et ad comedendum ori tuo gratum erit. Jam formidabilis es feris et volatilibus, formidabilior ipsis post degustatum fructum videberis: hactenus te forma humana circumdatam conspiciunt, jam vero post degustatum fructum divina forma indueris, et cognosces bonum et malum. Nihil erit oculis occultum vestris, nihil auditui vestro absconditum; sed omnia visibilia et invisibilia vobis erunt manifesta et conspicua. Illaqueatur ergo seductoris verbis mulier: primoque serpentis promissa in pectore describit, et contra Conditorum suum calcaneum extollit. Deinde virum adit, eumque his verbis felle amarioribus alloquitur: Cur nobis præcepit Deus ne comederemus de hoc ligno? Quacumque die comederemus, aperientur oculi nostri, et cognoscemus bonum et malum. O pessimum consilium! o verba felle amariora! Non vidit oculis suis lumen veritatis, non excepit auribus ipsis vitæ sermonem, non gustavit ore dulcedinem clementis Domini, non contigit manibus suis lucis januam. Ante copulam virum suum Deo alienum fecit; ante cohabitationem regem effecit pauperem; ante susceptam prolem filiis maledictionem procuravit; antequam filios filiasque pareret, exsilium nepotibus adduxit; antequam cum viro habitaret, ex paradiso illum deturbavit. O nequitiam! o insipientiam! o fallaciam! Verbis suis id vero suadet, illi decerptum fructum offert, eumque in profundum inferni dejicit, qui feris et volatilibus sublimis videbatur: dejecit mentem omnium quæ sub cælo sunt sincerissimam; exstinguit lumen oculorum Deum quotidie contemplantium: pavorem injicit in eum qui frequenter Deum alloquebatur: dissolvit manus illas, quæ benedixerant avibus cæli et bestiis terræ, atque illis nomina indiderant. Rex efficitur pauper, dives, egenus; qui amica consuetudine Deum alloquebatur, quasi far sub arbore occultatur; princeps, famulus, purus corde, totus sordidus, animo splendidus, tenebrosus constituitur. Videre erat cum, qui ut sol splen-

debat, in caligine repente positum; qui dæmone tremendus erat, in ludibrium positum; qui liber matus erat, ut servum absconditum; qui glori et honorabilis erat, ut inglorium sordidumque centem. Quapropter, auditores benevoli, hanc hanc repetentes, videamus Scripturæ abyssum, rationis seriem exhibentes. « Et vidit mulier, bonum esset lignum ad comedendum, et quod o placidum, et speciosum ad intelligendum. Et accipit mulier de fructu, comedit, et dedit viro suo » (3. 6). Viden' voluptatem, quæ mortem procurat den' voluptatem quæ in infernum dejecit? vident stationem, quæ gustantem a paradiso alienum? Nemo cordatus lignum in culpam vocet, sed edentem. Quemadmodum enim si quis rex militum cipiatur, ne quem principum intra regium cubici ingredi sinat, aut arcanum ipsi revelans, veti quis alius ediscat: ille vero egressus id renuntiet pro lubito; dic mihi, an non penas dabit ille, regium spreverit imperium? Idipsum in Adam actum. Omnia ipsi Deus dederat in cibum et voluptate arbores, fructus, aquas, paradisi jucunditatem, sol lunam et stellas: unus vero ligni fructum servan tradidit, domini argumentum et imaginem præceptumque dans ad obsequentiam opificii sui. vero nondum intra hæc gratiæ dona consistens, dignitatis magnitudinem in pretio habens, neque perii sui libertatem custodiens, iniquum illum et micum veritatis audivit, et inobsequentia se ded factusque est ex immortalis mortalis; princeps et disi ejus habitatione privatus; qui veritatis se terebat, dæmonum ludibrium effectus; qui plenus ritu sancto erat, spiritibus malignis repletus; qui phetia dono fulgebat, ne sui quidem ipsius gratia Completa denique illa mortifera inobsequentia, advertissent Adam et Eva se nudos esse ob præcationem: quando enim divino immortalitatis ve ornatuque amicti erant, nuditatem suam non habant, cum autem accessit prævaricatio, et ino quantæ opus perfectum est, tunc turpitudinem viderunt. Deinde *Audierunt, inquit, vocem Domini bulantis in paradiso circa meridiem, et se occulte Adam et uxor ejus a facie Domini Dei* (Gen. 3. 8). duciæ causa præcisa est: venit prævaricatio, et occultant ab Omnipotente. Tales sunt ii, qui peccati sunt onusti et obruti. Cum enim quis scortatus chatusve fuerit, egressusque ex meretricis janua venerit virum mulieremve, qui occursum huius narrent, is qui peccatum admisit existimat colloqui circa ipsum versari, tunc pudore ruboreque afflic argente peccati conscientia. Idipsum passi sui Adam et Eva. Nam sæpe Deo in paradiso ambul nunquam pudefacti ad ejus occursum fuerant: post peccatum et inobsequentiam sese abscond facie Dei cuncta perspicientis, hinc se lucri quid reportaturos sperantes: sed frustra cessit ipso prudentia. Quapropter quasi nullam haberent de sionis ansam aut fiduciam erga occultorum cog rem, ipse cordis et renum scrutator dicit *Adam, ubi es* (Gen. 3. 9)? defensionis ansam i præbens: *Ubi es?* Jam de ligno comedisti, nec otum es assequutus: jam in prævaricationem lap es, et a Divinitate excidisti. *Adam, ubi es?* Ille re *Vocem tuam audivi ambulantis in paradiso, et timui, et nudus sum, et me occultavi* (Ibid. v. 10). Viden' dorem peccati? viden' peccati turpitudinem? vid tribunal intra Adamum positum, ipsum incusant quod a Deo se abalienaverit? Dixitque Deus: *Quis indicavit, quod nudus esses, nisi quia ex ligno, es et solo præceperam tibi ne comederes, ex illo comedi* (Ibid. v. 11)? Dimisisti me Conditorum, et ad inim cum defecisti: reliquisti me Creatorem, et cum ductore consensisti. Ego tibi præceperam ut ne ex solo comederes, et tu cum diabolo consilium iniisti. Respondit Adam: *Mulier, quam dedisti mihi, ip mibi dedit de ligno, et comedi* (Gen. 3. 12). O obtem ratione vacuum! o defensionem loquenti ad nihil ut

tem! o dictum amarum dicenti non salutare! Uxorem dedi tibi adjutricem, non heram; consortem, non dominam; ut consentiret, non ut doceret; conjugem, non imperantem; subditam, non subliorem; tibi obsequentem, non te subicientem. Quamobrem utpote qui inimicum audieris, mibique non obtemperaveris, accipe correptionem, quam diuturna sæcula non mutabunt, cujus terminos nemo transgrediatur, quod pelagus non trajiciet quisquis assumpto corpore veniet in mundum. Vide, Adam, « Quia audisti vocem uxoris tuæ, et comedisti de ligno de quo solo præceperam tibi ne comederes, maledicta terra in operibus tuis: in doloribus comedes illam omnibus diebus vitæ tuæ. Spinas et tribulos germinabit tibi, et comedes fœnum agri. In sudore vultus tui vesceris pane tuo, donec revertaris in terram, de qua sumptus es: quia terra es, et in terram abibis » (Gen. 3. 17-19). O maledictionem, quæ visibilibus et invisibilibus tremorem incutit! o dictum, quod infinita sæcula non mutabunt! o corruptionem, quam mundi diuturnitas non antiquavit! o dictum, quod reges et principes, divites et pauperes horrescunt et timent! « Et ejecit Dominus Adam et uxorem ejus ex paradiso voluptatis, et operaretur terram, de qua sumptus est; et præcepit Dominus Cherubim et flammæum gladium, ut custodirent paradisum Edem » (Gen. 3. 24), et ejus aditum inaccessum servarent, ne quis carne indutus, et corporis mole circumdatus, per ejus ostium transiret. Dominicum vero dictum æternum habuit effectum, hæcque sententia mortem in mundum induxit: regesque ipsi hanc vocem formidant, ac principes tremunt; divites in hac inclusi sunt sententia, pauperes hoc ceu debitum expectant: expectant utique obitum mortales omnes, utpote naturæ consortes. Quid enim fecit Adam extra paradisum constitutus? Terram fodiebat, cum fletu operabatur, cum gemitu, sudore perfusus, onera bajulans, æstu solis intolerabili, noctisque gelu frigoreque cruciatus, fletu finem non faciebat; mente revolvens cujusmodi voluptate privatus esset, imo pectore gemitus emittebat, oreque verba dolore plena: apertis versus Edem oculis, caput hinc et inde movebat, miserabiliter ejulabat, luctuque non consolabili, hæc voce magna clamabat: Heu quantis bonis tuis excidi, felicissime paradisi? heu quanto gaudio meus replebatur animus, cum pulchritudinem tuam respicerem! o quanta fruebar exultatione intra te constitutus! Quam lætabar ex odore florum tuorum! quo pacto mihi mensa sine labore parabatur! quo pacto mihi crater perenni liquore manabat! quomodo animum recreabat angelorum consortium! quomodo oculos illuminabat lux splendidissima! Opificia omnia tamquam regem me in honore habebant. Omnibus feris tremendus eram: cunctis volucribus pro lubito imperabam: creatura omnis me tamquam dominum respiciebat. His bonis excidi per prævaricationem; e voluptate dejectus sum quasi mancipium; a gaudio tuo deturbatus quasi improbus; e domicilio tuo detrusus quasi fugitivus. Quid primum lugeam, quid secundum? num pulchritudinis tuæ privationem? an gaudium perenne, vitam curis vacuam, gloriam non fluxam? angelorumne consortium amissum? an archangelorum sublatum colloquium? regni decorem, arborum amœnitatem, luminis tui splendorem, fulgorem perennem? nuditatem meam, turpitudinis reliquias, exprobrationem angelorum? ferarum rebellionem, jumentorum inobsequentiam? Dei amicitiam perditam, Spiritus recessum? beatitudinem perpetuam? Quo luctu, quo fletu hæc prosequar? quam humiliationem amplexabor? quam tragœdiam incipiam? quem ejulatum emittam? quem dolorem sequar, an præsentem, an sequentem, an eum qui in inferis? an sudorem vultus, spinarum germina, terræ increpationem? Non fero doloris reliquias, non fero gemitum, non fero voluptatis tuæ conspectum, co-

ram te constitutus. Extraneus tibi domicilioque tuo factus sum, alienusque a perenni usu tui, propria voluntate me alienum a Deo constitui. Alienus dehinc ero a tuo conspectu et contemplatione. Non ultra fruar voluptate tua; non ultra beatitudine tua potiar; non ultra fruar aspectu tuo; non ultra radiis tuis illustrabor; non ultra in te habitabo. Omnia mihi frustra cessere; omnia ut umbra transierunt, omnia velut somnium præterierunt, omnia ab oculis meis abscesserunt, quasi numquam exsistissent. Num potes etiam tu Opificem rogare, ut ne ab habitaculo tuo detrudas? Flecte arbores tuas, et procumbe ante miseratorem illum, sonitu foliorum tuorum fortiter clama. Felicissimus factus es jussu Domini, ac fiduciam habes, utpote domus Dei nostri. Attolle quasi oculos fructuum tuorum speciem et quasi os eloquens plantarum tuarum odorem, ut apertus maneat amanti te. Ecce jam os meum clamando defatigatum est; ecce lingua mea loquendi finem fecit; ecce fauces meæ silentio colligantur. Ut pravi consilii damnatus, ut miser nudatus, ut impius ejectus som, ut terrenus terræ sum traditus, ex qua exivi; in eam ex qua formatus sum redeo, nec ultra contempler decoris tui speciem. Deinde conversus ad mulierem, probris est usus, et in amaritudine animæ dixit: Cur mihi immortalitatem decerpisti, mulier? cur omnium dominum effecisti mendicum? cur regem mundi servum exhibuisti? cur oculos meos lumine fruente excæcasti? cur me vestitu exuisti, quem non texueras? cur honori meo invidisti? cur archetypum decorem meum obscurasti? cur vitæ nomine donata, mors mihi fuisti? cur me angelis alienum faciens cum dæmonibus habitare coegisti? cur me regno privatum in summam pauperiam redregisti? cur aures meas frequenter Dei vocem audientes obturasti, sicut aspis surda, quæ non exaudiet voces incantantis (Psal. 57. 5)? Non fero increpationem, ante copulam solutionem requiro; antequam habitaculum statuam, secessum medior; ante copulam separationem molior; ante conjunctionem abs te discedere me pudet. Abscede a me, mulier. Quandonam terram operabor? quando tribulos evellam? quandonam frumentum mature demetam? quandonam illo in farinam reducto, panem coquam? quandonam sine curis sedens illum comedam? quandonam sine dolore somnum capiam? quandonam ex foliis ficus vestiar? quandonam turpitudinem carnis meæ velabo? quandonam calceis pedes obtegam, ut ne pungat spina divinitus pullulante? quandonam velum consuam, ut abstergam sudorem, quem mihi, mulier, ex insipientia procurasti? Tu sine labore degens calamitatem non perspicis: ubi vero infantem paries, tunc sententiæ damnatio tibi exorietur. Cum proles ex utroque tuo egredietur, tunc verborum meorum recordaberis; cum dolore cruciaberis, tunc sententiæ lætæ tempus orietur; cum te dolores partus apprehendent, tunc Dei maledictionis recordaberis. His et similibus uxorem in amaritudine animæ Adam alloquebatur: his verbis Evam quotidie increpans nulla mixtam consolatione cantilenam tragice emittebat; in hujusmodi ærumnarum pelago primus homo divinitus immissam iram cum multo labore excipiebat. Audistis, o filii, Adami formationem; nostis dignitatem ipsi collatam; didicistis dona a Deo ipsi collata; vidistis ejus transgressionis exitum; ejus non consolabilem tragœdiam delevistis; vidistis eum e regione paradisi moestum ac demissum. Finemne orandi faciemus, an narrabimus odiosissimam illam hereditatem, quam Eva futuris reliquit generationibus? Necesse est sermone ultra progredi, ut omnibus enarremus illam maledictionis plagam divinitus immissam: quomodo nobis damnatio conspicua evaserit, terminosque suos usque in sæculum conservet, et quam veraci ore Deus protulerit illud: *Multiplicabo multiplicabo dolores tuos et gemitum tuum* (Gen. 3. 16): cujus dicti firmitatem his generationibus declarat. Quomodo enim matris formam filia refert, sive per oculos, sive per faciem, sive per staturam: ita et nunc usque in sæculum universalis

¹ Cœl. unas, quomodo oblectabatur animans angelorum mœlodia!

λογίας αὐτοῖς χαρίζομενος· Πιῦ εἰ; Ἰδού καὶ τὸν ξύλον
 ἔφαγες, καὶ τῆς ἐπιθυμίας οὐκ ἐπέτυχες· Ἰδού καὶ τὴν
 παράβασιν ἐποίησας, καὶ τῆς θωσσεως ἐξέπεσες. Ἀδὴμ,
 ποῦ εἰ; Ὁ δὲ, Τῆς φωτῆς σου ἤκουσα περιπατοῦν-
 τος ἐν τῷ παραδείσῳ, καὶ ἐφωσθῆν, ὅτι γυμνός εἰμι,
 καὶ ἐκρύβην. Ὅρξ τῆς ἁμαρτίας τὴν ἐντροπὴν; ὁρξ
 τῆς παραβάσεως τὴν ἀσχημοσύνην; ὁρξ τὸ δικαστήριον.
 τὸ ἐνδοθεν γεγεννημένον τῷ Ἀδὰμ, καὶ κατηγοροῦν τὴν
 αὐτοῦ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἁλλοτριώσιν; Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Τίς
 ἀνήγγειλέ σοι, ὅτι γυμνός εἰ, εἰ μὴ ἀπὸ τοῦ ξύλου,
 οὐ ἐνετείλαμην σοι, τοῦτεν μόνου [547] μὴ φαγεῖν,
 ἀπ' αὐτοῦ ἔφαγες; Ἀφῆκας ἐμέ τὸν πλάσαντα, καὶ τῷ
 ἐχθρῷ προστήθεις; εἰσας ἐμέ τὸν δημιουργήσαντα, καὶ
 τῷ πλάνῳ συγκατέθου; Ἐγὼ σοι ἐνετείλαμην τοῦτου
 μόνου μὴ φαγεῖν, καὶ σὺ τῷ διαβόλῳ σύμβουλος γέγονας;
 Εἶπεν ὁ Ἀδὰμ· Ἦ γυνή, ἣν ἔδωκας μετ' ἐμοῦ, αὕτη
 μοι ἔδωκεν ἀπὸ τοῦ ξύλου, καὶ ἔφαγον. Ὁ πρόφασις
 εὐλογον μὴ ἔγουςα! ὦ ἀπολογία μὴ ὠφελοῦσα τὸν λα-
 λούντα! ὦ λέξεις πικραῖ, μὴ διαψεύδουσα τὸν λέγοντα!
 Ἰὴν γυναῖκά σοι δέδοκα βοηθόν, οὐκ αὐθεντούσαν·
 συνήγορον, οὐ δέσποιναν· ὁμογνώμονα, οὐ διδάκτριαν·
 σύζυγον, οὐκ ἀρχουσαν· ὑπογερίον, οὐκ ὑψηλοτέραν·
 συγκυπούσαν σοι, οὐ κατακρατούσαν σου. Ὅθεν ὡς τῷ
 ἐχθρῷ ἀκροατῆς, κάμου παρακούτας, δέχου τελείαν
 τὴν ἐπιτίμησιν, ἣν οὐ παρασλεύσουσι μακροὶ αἰῶνες, ἣν
 οὐδεὶς ὑπερβήσεται εἰς τὸν τοῖς ὅροις; ἣν ὁ σῶμα * φο-
 ρῶν καὶ ἐλθὼν τοῦτον κόσμον, οὐ περάσει τοῦτο τὸ
 πέλαγος. Ὅρα, Ἀδὰμ, Ὅτι ἤκουσας τῆς φωτῆς τῆς
 γυναικὸς σου, καὶ ἔφαγες ἀπὸ τοῦ ξύλου, οὐ ἐνε-
 τείλαμην σοι, τοῦτου μόνου μὴ φαγεῖν ἀπ' αὐτοῦ,
 ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου· ἐν λύταις
 εἰρήνῃ αὐτὴν πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου. Ἀκάν-
 θας καὶ τριβόλους ἀνατελεῖ σοι, καὶ εἰρήνη τὸν
 χοῦτον τοῦ ἀγροῦ. Ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου σου
 εἰρήνη τὸν ἄρτον σου, ὥς τοῦ ἀποστρέφαι σε εἰς τὴν
 γῆν· ἐξ ἧς ἐλήφθης· ὅτι γῆ εἰ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ.
 Ὁ τῆς; κατὰρας ταύτης, ἥτις τὰ ὁράτα καὶ τὰ ἀόρατα
 τρέμειν ἐποίησεν! ὦ τῆς λέξεως, ἣν οἱ ἀπειροὶ αἰῶνες
 οὐ παρεσάλευσαν! ὦ τῆς ἐπιτίμης, δι' ἧς ὁ πολυ-
 χρόνος κόσμος αὐτὴν οὐκ ἐπαλαίωσεν! ὦ τοῦ ῥήματος,
 ὃ βασιλεῖς καὶ ἀρχόντες, πλοῦσιοι καὶ πένητες ῥήττουσι·
 καὶ δέδοικασι! Καὶ ἐξέβαλε Κύριος τὸν Ἀδὰμ καὶ τὴν
 γυναῖκα αὐτοῦ ἐκ τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς, ἐρ-
 γάζεσθαι τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθη· καὶ προσέταξε
 Κύριος τὰ Χερουθὶμ καὶ τὴν φλορίνην ρουφαίαν
 φυλάσσειν τὸν Ἐδὲμ παραδείσον, καὶ ἀδιάβατον τη-
 ρεῖν τὴν εἰσοδόν, ἵνα μὴ τίς τὸν σάρκα φορούντων καὶ
 τὴν παχύτητα τοῦ σώματος περικειμένων διέλθῃ ταύτης
 τὴν πύλιν. Τὸ δὲ δεσποτικὸν ῥῆμα ἔργον γέγονε αἰῶ-
 νιον, καὶ ἡ ἀπόφασις αὐτὴ θάνατον εἰς τὸν κόσμον εἰσ-
 γαγε· καὶ βασιλεῖς ταύτην τὴν φωνὴν δεδοίκασι, καὶ ἀρ-
 χόντες τρέμουν τὸ ῥῆμα τοῦτο, πλοῦσιοι εἰς τὴν ἀπό-
 φασιν ταύτην ἔγκεινται, καὶ πτωχοὶ ὡς χρέος τοῦτο ἐκ-
 δέχονται, καὶ πάντες βροτοὶ ὡς τῆς φύσεως μέτροι τὸν
 θάνατον ἀναμένουσι. Τί γὰρ ἔπραττεν ὁ Ἀδὰμ ἐξω τοῦ
 παραδείσου καθήμενος; Ἦν σκάπτων, μετὰ κλαυθμοῦ
 ἐργαζόμενος, μετὰ στεναγμῶν, ἰδρωτὶ περιβρεόμενος,
 ἀχθοφορῶν, τοῦ ἡλίου τὸν καύσωνα μὴ φέρων, πηγνύ-
 μενος τῷ τῆς νυκτὸς παγετῷ, καὶ κλαίων οὐκ ἐπαύετο
 ἐννοῶν οἰας τρυφῆς ἐστερήθη, στεναγμοῖς ἐκέχρητο ἐκ
 κατωτάτου στήθους, λόγους ὀδυνηροὺς ἐξηρᾶτο τὸ
 στόμα αὐτοῦ· καὶ πρὸς τὴν Ἐδὲμ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνα-
 πτεάζων, τὴν κάραν τε κινῶν ἐνθεν κἀκεῖθεν, γοερώς
 ἀπαυῶτο, καὶ ἐν κλαυθμῷ ἀπαρμυθῆτο ἐκραυγὰς
 φωνῇ μεγάλῃ! ὦ πόσον ἀγαθὸν τῶν σὸν ἡλιοτριώμαι,
 πανόλβιε πειράδεις! ὦ πόση εὐφροσύνη ἐνεπιμπλάτο
 μοι ἡ ψυχὴ θεωρούντος τὸ σὸν κάλλος! ὦ πόση ἀγαλ-
 λιάσει; ἀπῆλθον ἐνδοθέν σου καθήμενος. Πῶς εὐφραι-
 νόμην ἐκ τῆς ὁσμῆς τῶν ἀνθέων σου! πῶς προέκειτό μοι
 ἡ ἀμοχθὸς τράπεζα! πῶς ἀνέβλυξέ μοι ὁ κρατὴρ ὁ αἰ-
 ζωος! πῶς ἐνῆδυνέ μοι τὸ πνεῦμα ἡ τῶν ἀγγέλων πο-
 λιτεία! πῶς περιελαμπέ μου τοὺς ὀφθαλμοὺς τὸ φῶς
 τοῦ ὑπέρλαμπρον. Πάντα τὰ ποιήματα ὡς βασιλεὶ τὴν
 τιμὴν μοι προσέφρονον! Πᾶσι τοῖς θηρίοις φοβερός καθ-
 ιστάμην· πᾶσι τοῖς πετεινοῖς οἷς ἤθελον προσέτατον·
 πᾶσα ἡ κτίσις; δеспότη μοι προσέδωκεν. Ἀπῆλλο-

τρίομαι· τούτων ὡς παραβάτης· ἐξορίσθην τῆς τρυ-
 φῆς; ἀνδραποδὸν· ἐδωθήν τῆς χαρὰς σου ὡς π-
 λυμος· ἀπηλῆθην τῆς κατοικίας σου ὡς δραπέτης;
 κλαύσω πρῶτον, τί δεύτερον; τὴν στέρησιν τοῦ κά-
 σου; τὴν χαρὰν τὴν ἄληκτον; τὴν ἀμέριμον ζωὴν
 ἀχάρατον ὄδον; τῶν ἀγγέλων τὴν ἁλλοτριώσιν;
 τῶν ἀρχαγγέλων στέρησιν; τῆς βασιλείας τοῦ κλέος;
 ἐνδύων τὴν τερπνότητα; τοῦ φωτός σου τὴν λα-
 δουγίαν; τὴν μαρμαρυγὴν τὴν ἀήρατον; τὴν γύμ-
 νην περιέκτισιν; τῆς ἀσχημοσύνης τὰ λείψανα; τὸν
 δισμὸν τῶν ἀγγέλων; τῶν θηρίων τὸ ἀνυπότακτον;
 κτηνῶν τὸ ἀκαμπτὸν; τοῦ Θεοῦ τὴν φιλίαν; τοῦ Ἰ-
 ματος τὴν ἁλλοτριώσιν; τὸν μακαρισμὸν τὸν ἐξ
 Ποῖον κοπετὸν [548] χόζομαι; ποῖον κλαυθμὸν θρη-
 ποῖαν ταπεινώσιν ἀσπάσομαι; ποῖαν τραγωδίαν ἀρξ-
 ποῖον στεναγμὸν ἀναπέμψω; ποῖαν ὀδύνην καταπα-
 τὴν ἀρτίως παρεστῶσαν; τὴν μετὰ ταῦτα; τὴν ἐν
 καταγονίοις, τὴν ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου; τῶν ἀκα-
 τὴν βλάστησιν; τῆς γῆς τὴν ἐπιτίμησιν; Οὐ φέρε
 λύπη τὰ λείψανα, οὐ φέρω τὸν στεναγμὸν, οὐ φέρε
 ἐναντι τῆς τρυφῆς σου καθήμενος βλέπειν σε. Ἐννο-
 γέγονα τῆς σῆς διατριβῆς, ξένος τῆς σῆς κατοικίας,
 τριος τῆς ὁδοῦ ἀπολαύσεως, ξένον ἑμαυτὸν κατέε-
 τοῦ Θεοῦ οἰκεία μου βουλή. Ἐνός ἀπάρτι γενήσομαι
 σῆς θεωρίας καὶ ὁράσεως. Οὐκέτι σοι τῆς τρυφῆς
 λαύσω, οὐκέτι τῆς μακαριότητος σου ἡδυνῶ, οὐκέτι
 τῆς θεᾶς ἀπολαύσω. οὐκέτι σοι τῆς μαρμαρυγῆς
 λαμβῶ, οὐκέτι ἐν σοὶ κατοικήσω. Πάντα κενά μοι
 γονε· πάντα παρήλθον ὡς οἰκία· πάντα διέβη ὡς ἡ
 πάντα ἡφανίσθησαν ὡς ἀνύπαρκτα ἀπὸ τῶν ὀφθα-
 λμῶν μου. Εἰ δύνασαι, πλὴν σὺ παρακάλεσαι τὸν πλά-
 σταις μὴ χωρισθῇ τῆς συναυλίας σου. Κατάκαμψε
 δένδρα σου, καὶ πρόσπεσον τῷ εὐσπλαγγύνῳ, καὶ τῷ
 τῶν φύλλων σου ἀνάκραξον ἐν ἰσχύϊ. Πανόλβιος γέ-
 κλεύσματι τοῦ Δεσπότη, καὶ παρῆρσιαν ἔχεις ὡς
 τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Ἄρον ὥστερ ὀφθαλμοὺς τὴν κα-
 σου τὴν εἶδον, καὶ ὥστερ στόμα εὐλόγων τὴν τῶν ε-
 λωδῶν, ἵνα μείνης ἀνεψυγμένος τῷ σὲ ἀγαπῆς
 Ἰδού νῦν τὸ στόμα μου κράζειν ἐκοπίασε· ἰδού·
 γλώσσά μου λαλεῖν ἀπεπαύσατο· ἰδού καὶ ὁ λαβρυγ-
 σιγῇ καταδέδετα. Ὡς παράβουλος κατακέκριμαι
 ἄθλιος γεγύμνωμαι, ὡς ἄνομος ἐκδεδιλημαι, ὡς γ-
 τῇ γῇ παρεδόθην, ὅθεν ἐξήλθον· ὅθεν ἐπλάσθην, ἀνα-
 καὶ οὐκέτι σοι θεωρῶ τὸ κάλλος τὴν ωραιότητα.
 στραφεὶς πρὸς τὴν γυναῖκα, ὀνειδισμοῖς ἐκέχρητο,
 ἐν πικρίᾳ ψυχῆς ἔλεγε· Τί μου τὴν θάνασιν ἐνέει-
 γύναι; τί τὸν ὤφληδον ἐποίησας ταπεινόν; τί τὸν ἄρ-
 χην κατέστησας προσαίτην; τί τὸν βασιλέα τῆς
 σεως δούλον ἀνέδειξας; τί μου τοὺς φωτεινοὺς ἐν-
 σὰς ὀφθαλμοὺς; τί με τὴν στολὴν ἐξέδυσας, ἣν οὐ
 ὕφανας; τί τὴν τιμὴν μου ἐφθόνησας; τί τὸ ἀρχεῖ
 μου κάλλος ἡμαύρωσας; τί ζωὴν προσαγορευθεῖσα, ἡ
 τὸς μοι γέγονας; τί με τῶν ἀγγέλων ἁλλοτριώσασα,
 δαίμους συγκατεσκήνωσας; τί με τῆς βασιλείας σι-
 σασα εἰς ἄκραν πτωγίαν κατήγαγες; τί τὰ ὠτά μου
 φωνῆς τοῦ Θεοῦ διηνεχὺς ἀκούοντα ἀπέφραξας, ὡς ἂν
 βύσους ἤτις οὐκ ἀνακούσεται φωνῆς ἐπάκουτος; Οὐς
 τὴν ἐπιτίμησιν, πρὸ τῆς συναφείας τὴν λύσιν ἐπέει-
 πρὸ τῆς κατασκηνώσεως τὴν ἀναχώρησιν μελετῶ·
 τῆς συμπλοχῆς τὸν χωρισμὸν μεριμνῶ· πρὸ τοῦ συ-
 χῆναι ἀποστῆναι ἀπὸ σοῦ δυσωπῶ. Ἀπειθὴ ἀπ' ἐ-
 γύναι. Πότε τὴν γῆν ἐργάσομαι; πότε τριβόλους ἐ-
 σπιάσω; πότε σῖτον ὠριμον θερίσω; πότε ποιῶ
 ἀλευρον, ἄρτον κατασκευάσω; πότε καθίας ἀμέρι-
 μόν σου ἐστιάσομαι; πότε ἀνωδύνως ὑπνώσω; πότε
 φύλλα ἐκδύσομαι τῆς συκῆς; πότε τὴν ἀσχημοσύ-
 νην σαρκὸς μου σκεπάσω; πότε ὑποδύσομαι πᾶσι π-
 πρὸς τὸ μὴ κατακεντᾶσθαι ὑπὸ τῆς θεότητος ἀνι-
 λασθῆναι μου ἀκάνθης; πότε σκέπασμα ποιήσω π-
 τὸ σπογγίσαι τὸν τὸν προσωποῦ μου ἰδρωτῶτα, ἐν μὴ π-
 ἐξένησας, γύναι, ἐξ ἀφροσύνης; Σὺ ἀέργως μένουσι
 ὁρξ τὴν συμφορὰν· ὅτε δὲ τέξεις τέκνον, τότε τίς αἰ-
 φάσεως ἡ δίχη ἐπὶ σοὶ ἀνατελεῖ. Ὅτε τὸ ἐχθρὸν ἐ-
 τῆς κοιλίας σου μέλλει ἐξέρχεται, τότε μνησθήσῃ
 ῥημάτων μου· ὅτε ἐν ὀδύνῃ τοὺς πόνοους ὑπομενῇς,
 τῆς ἀποφάσεως ὁ καιρὸς σοὶ ἐξανθήσει· ὅτε σε κατα-
 βούσιν αἱ ὠδίνες, τότε τοῦ Θεοῦ τῆς κατὰρας μνησ-
 σεῖς. Ταῦτα καὶ τὰ τούτοις ὅμοια ὁ Ἀδὰμ πρὸς
 ὁμολογῶν ἐν πικρίᾳ ψυχῆς προσεφώνει· τούτοις πᾶσι
 γοῖς καταπλήττων τὴν Εὐάν καθ' ἐκάστην ἡμέρ

* Sav. 10. ἡς οὐδεὶς ὑπερβ. τούτους τοὺς ὅρους· ἡς ὁ σῶμα

b Cod. unius πῶς ἐνῆδυνέ μου τὸ πνεῦμα ἐκ τῆς τῶν ἀγγέλων
 μαλφίας.

ἀπαρχιμύθητον τὴν ὥδην ἐτραγῶδει· τούτων τῶν θηρίων ὁ πρωτόπλαστος τὸ πέλαγος κεκτημένος, τὴν θεήλατον πολυμήχους ἐξεπλήρου ὁρήν. Ἰκοῦσατε, ὦ τέκνα, τοῦ Ἰάδμ τὴν διέπλασιν· ἐγγύκατε αὐτοῦ τῆς τιμῆς τὴν ἀξίαν· ἐμάθετε τὰ ἐκ Θεοῦ δοθέντα αὐτῷ· ἐδεάσαθε αὐτοῦ [519] καὶ τῆς παραβάσεως τὴν ἐξέωσιν· ἐκλαύσατε αὐτοῦ τὴν ἀπαρχιμύθητον τραγῶδιον· ἐβλέψατε αὐτὸν ἀπέναντι τοῦ παραδείσου στυγρὸν καὶ καταψῆ γεγονότα. Στήσομεν μέχρι τούτου τὸν λόγον, ἡ διηγησόμεθα ἅπερ ἡμῖν ἡ Εὐα κληρονομίαν ἐχθίστην κατέλιπε ταῖς μετέπειτα γενεαῖς· Ἀναγκαῖον μηχαναί· τὸν λόγον πρὸς τὸ ὑποδείξαι πᾶσι τὴν ἐκ τῆς κατάρτας θεοδὲν γενομένην πληγὴν· πῶς εὐθόλος ἡμῖν ἡ δίκη γέγονε, καὶ τοὺς δρους αὐτῆς μέχρις αἰῶνος συντηρεῖ, καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ ἀνευθέτως στόμα τὸ ἀπορηνόμενον αὐτῇ· Πληθύνων πλῆθυνώ τὰς λύπας σου καὶ τὸν στεναγμόν σου· καὶ βεδοιωτέραν τὴν λέξιν φανεροῖ ταῖς γενεαῖς ταύταις.

Ἄσπερ γὰρ μορφήν μητρὸς εἰκονίει θυγάτηρ, εἰτε δι' ὀφθαλμοῦ, εἰτε διὰ προσώπου, εἰτε διὰ ἡλικίας· οὕτω καὶ νῦν μέχρις αἰῶνος εἰστέλλε κοσμικὴ ἡ δίκη, καὶ ἕως τῆς συντελείας τὰ μέτρα αὐτῆς οὐ παρασκαλευθήσονται.

ε'. Ἀλλὰ τὸν νοῦν ὁμῶν ἀναπετάσσας πρὸς τὴν τῆς διηγήσεως ἐξέτασιν ἐμφυλοχωρήσατε, καὶ τὰ τῆς ἀληθείας διηγήματα ἐν ταῖς ὁμῶν διανοαῖς περιέντες, ἀομένως ταῦτα ἀκοῦσατε. Οὐ γὰρ περὶ σωρρόνων καὶ δεκαίων γυναικῶν τὸ θέατρον τοῦ λόγου ἀνεκαθήραμεν, ἀλλὰ περὶ πονηρῶν καὶ ἀκολάστων καὶ βεβήλων ὁ λόγος τῆς διηγήσεως ἀνιστορήσει. Ποίαν τάξιν αὐτῶν ὁ λόγος παραστήσει; τὸν παρθένων, τῶν ἀνδρῶν κοίτην μὴ ἀγνοούντων; τῶν ἐν γάμῳ περιελθόντων· καὶ τεκνογονίας μπετέρων γενομένων; ἡ τὴν ἐγκαταλειμμένων ἐν χειρείαις, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ φρόνιμον καὶ κεκτημένων; Ἀλλὰ πάντως τὴν πρώτην ἡλικίαν δίκαιον καὶ δοκίμους ἐστὶν πρῶτον ἐξετάσαι, καὶ οὕτως εἰς τὰς μετέπειτα ἀξίας ἐπισεισθῆναι. Φέρε οὖν τῶν νεανιῶν τὸ τέγμα εἰς μέσον παρεισάξωμεν, τὸν δοκούντων εἶναι παρύτων, καὶ ἐγκαυχιμένων τῇ ἀγνείᾳ αὐτῶν, καὶ περὶ τούτων τὸν λόγον παραστήσωμεν. Τὴν αὐτὴν εἶπω· Τὰ σχήματα, τὸ ἦθος, τὴν συνείδησιν, πῶς ἀγρεύουσι τοὺς νέους τοῖς δικτύοις αὐτῶν καὶ τοῖς δελεάσμασι. Πολλὰκι· ἐν τοῖς κούδουκλοις αὐτῶν διεργάμεναι, καὶ τόπον ἐκ τόπου διατρέχουσαι, διὰ τοῦ βαδίσματος τῶν ποδῶν κτύπον ἀποτελοῦσαι, καὶ μειδιᾶσιν ἀσχημοσύνης θορύβων καὶ κρότων· τὰς ἀκοὰς τῶν νέων διηγοῦσι, καὶ ἐκ θυρίδος εἰς θυρίδα ἀναπετώσας· τὰς χεῖρας, μέχρη· στέρνων ἀναισχύντως αὐτὰς ἐπιδοῦσαι· νεύματα σατανικῶς τοξεύουσαι τὸν ἀκολάστον τὰς ὄψεις, χρυσὸν ἐπὶ τὸ στήθος φέρουσαι, καὶ δακτυλούς ἐν ταῖς ἑαυτῶν χερσὶ περιβεβλημένας, καὶ ἐν ταῖς ἀκοαῖς αὐτῶν ἐκ μαργαρίτων καὶ ὑακινθῶν τὴν τῆς εἰκόνος μορφήν ἀλλοιοῦσαι, καὶ τοῦ προσώπου τὸ φυσικὸν κάλλος ψευδοῦμεναι, διὰ ψιμυμίου καὶ ἐτέρου ἐρυθροῦ τὰς παρειὰς ἐπιχρῶσασαι, καὶ τῷ τριχίῳ στίλβουσαι, καθάπερ ἄψυχος στήλη, ὥραν καὶ ὥραν καὶ ἡμέρας ἐξ ἡμέρας τὰς τρίχας περιπλέκουσαι, καὶ μέχρι τοῦ μετώπου διαστρίβουσαι, καὶ τὰς ὀφρύδας ἐν μέλανι χροῦσαι, ἰδία κακοήθους πράξεις. Οὐχὶ αὐτῶν πονηροὶ καθοστήκασιν οἱ τρόποι; οὐχὶ αὐτῶν τὰ ἔργα ἀτοπα, καὶ πράξεις αἱ ἀνωφελεῖς; οὐκ αὐτῶν αἱ ἀνότοι ἐλπιδες; Καὶ δοῦς ἐν παρήρησι οὐ δύναται δελεῖσθαι, κρυφίως ἐν ἑαυταῖς τὰ τόξα καὶ τὰ βέλη ἐπιτείνουσαι· καθάπερ ἡ Εὐα τὸν Ἰάδμ ἐν ἀποκρύφους ἐδελέασε. Πολλὰς γὰρ αὐτῶν ἀνήκοα διὰ τρομαλίδος σάνιδος περιβλεπούσας, καὶ θεωρούσας τοὺς ἐπὶ τὰς πλατείας· περιπατοῦντας, μικροῦς τε καὶ μεγάλους, καὶ τοῦ μὲν τὴν ὁδὸν καταγελασάσας, τοῦ δὲ τὴν ἡλικίαν συμκρινούσας, τοῦ δὲ τὰς τρίχας καὶ τὴν στολὴν ἐμπαιζούσας, καὶ μίμους καθεστῶσας κακοήθων ἄλλων γυναικῶν· ἐν ἀργίᾳ διαγούσας ἐν ἑορταῖς καὶ κυριακαῖς, καὶ οὐδέποτε αὐτὰς ἀνισταμένας, οὐτε ἐπὶ βρώσιν, οὐτε ἐπὶ πόσιν, οὐτε ἐπὶ ὕπνῳ· ἀλλὰ τὸν καθημερινὸν κάματον καὶ τὴν μέριμναν ἐν ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ ἀναλίσκοντι· καὶ οὕτε πατέρας αἰδοῦνται, οὕτε μητέρας ἐντρέπονται, οὕτε ἀδελφούς αἰσχύνονται, οὕτε δοῦλους εὐλαδοῦνται ἡ δουλίδας, ἀλλὰ πᾶσιν ὁμοῦ γεγένηνται παῖγνιον, καὶ πρὸς πάντα ἐν ὧν ὥπερ νῦν κυμαίνομεν. Ἐγκύψατε ἐν τοῖς τέφροις, θυγάτρεις Σιών, καὶ τῆς ἀγίας κολυμβήρας [550] τέκνα, καὶ θεάσαθε τὴν εἰκόνα, εἴν καλλωπίζετε,

^a Sav. conij. ἀγνοοῦσιν εἰ περιελθούσιν.

^b Sav. conij. θορύβους καὶ κρότους.

^c Savil. πλατείας.

καὶ τὰς ἀνωφελεῖς καὶ ἀκαίρους φαντασίας ὁμῶν καὶ τὰ σχήματα, πῶς πάντα κινεῖς, πῶς πάντα ὁ πικρότατος ὕψατος· μαρταίνει, πῶς πάντα τέφρα, πῶς δυσουλίας πεπλησμένα. Καὶ μὴ μου τοῦ τῶν γυναικῶν σύστημα καταδοῦναι ὡς αὐτὰς κατηγοροῦντος. Ἐγὼ γὰρ ἐμπροσθεν τοῦ λόγου εἶπον, ὅτι οὐ περὶ συνετῶν γυναικῶν ὁ λόγος οὗτος γέγονεν, ἀλλὰ περὶ πονηρῶν καὶ ἀσυνέτων καὶ ἀφρόνων. Πολλὰς γὰρ ἐγὼ οἶδα γυναῖκας σώφρονας καὶ ἀγαθὰς καὶ ἐν σωφροσύνῃ περιπατούσας, ἃς καὶ ὁ ἀπόστολος ἐμνημόνευσεν ἐν βίβλῳ ζωῆς. Ἀλλὰ φέρε καὶ τῶν ἄλλων ταγμάτων τὸν δῆμον ἀνιστορήσωμεν. Τριῶν γὰρ ταγμάτων εἰκόνας τῇ ὁμῶν μεγαλειότητι ἀπηγγελάμην φράσαι, παρθένων, καὶ τῶν ἐν συζυγίαις, καὶ τῶν ἐν χηρείαις καταγομένων. Ἐπειδὴ περὶ τῶν παρθένων ὀλίγα ἐκ τῶν πολλῶν τῇ ἀγάτῃ ὁμῶν ἐξηγησάμην, ἀρξώμεθα καὶ περὶ τῶν ἐν γάμοις ἐγκαυχιμένων γυναικῶν, αἵτινες δίκην ἀπίστους τοῖς ἑαυτῶν ἀνδράσι καθοστήκασιν. Πόσας γὰρ γυναῖκας εἶδον τοῖς ἑαυτῶν συζυγίοις θάνατον αἰφνιδίον προσεγεγκούσας; πόσας ἐπίσταμαι τοῖς ἑαυτῶν συνούσις μὴ δυναμένας ἐπαγαγεῖν θάνατον, στένοντας καὶ τρέμοντας διὰ κακοθεσίας πεπονηκίας αὐτοῦς, καὶ οὐδὲ ὡς τὰ ζῶα τὴν τιμὴν αὐτοῖς προσαγοῦσας; Ἀλλὰ καὶ πλουσία ὑπάρχει, ἐγκαυχιμένη ἐν τῷ πλούτῳ αὐτῆς ἡμέρας καὶ νυκτὸς, ζῇ ἐν εἰρήνῃ τὸν ὁμῶν ὡς καὶ ἐξ. Κἂν πένθη ἡ διερχομένη ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, καὶ εἰς οἰκίαν ἐξ οἰκίας, μάχας ἀνεγείρει, θυμούς ἀναρρίπτει, παραγὰς καθεκάστην προσφέρει, οὐκ εἴωσα τὸν ἄνδρα αὐτῆς οὐτε μετὰ γέλτονος, οὐτε μετὰ γνωρίμου εἰρήνην ἔχειν, ἀλλὰ πάντα ὑβρίζει, μετὰ πάντων διμάσσεται, πάντας ἐπιτρέχει, πάντας θορυβεῖ, ἐν ἀρχαῖς αὐτομολοῦσα ἀναισχύντως, καὶ ἐν δικαστηρίοις εὐρισκομένη ὡς ἀδικηθεῖσα, καὶ ἐν βαλανεῖοις πολυλογούσα, καὶ ἐν ἐκκλησίαις συντυχίας ἀκαίρους προσφέρουσα, καὶ ταῦτα φιλοφρονέουσα. Ἐγὼ τοῦ βίου μου τὴν ἀβέστην, ἐγὼ τῶν δούλων τὴν παιδαγωγίαν, ἐγὼ τῶν τροφῶν τὴν μεριμνήτρια· μάτην ὁ συζυγὸς μου τὰ πρεσβεῖα φέρει, οὐδενὸς πράγματος φροντίζ· αὐτῇ ὑπάρχει· οὐ γινώσκει τί ἐν τῷ οἴκῳ μου ἐκτελεῖ, εἰ μὴ τὸν ἄρτον δν ἐσθίει ἀπὸ τῆς τραπέζης, καὶ τὸ πόμα ὅπερ πίνει ἐν γινώσκων. Ὡ ἀναισχύντιας προδήλου! Δικαίως ἡ σοφία βοᾷ· Μὴ πρόσσεχε σαύλῃ γυναικὶ· μέλι γὰρ ἀποστᾶζει ἐκ χειλέων, ὁ τῆς ἀποκαίρου λιλαινεῖ σου σάρνῃ, ὅσπερ μέντοι πικρότερον γολῆς εὐρήσεις, καὶ ἡκορημένον μάλλον μαχαίρας διστόμου. Ἄν δὲ καὶ γράμματα ἡ μεμαθηκυῖα, διπλοῦν τὸ εἶδος τῆς νόσου καὶ τῆς κακίας. Πόσας γὰρ γυναῖκας διὰ γραμμάτων ἀπέκτειναν τοὺς ἑαυτῶν ἄνδρας, καὶ τὰ μυστήρια, ἅπερ μόνῃ ἐγίνωσκε καὶ αὐτὸς, εἰς ἐμφάνισιν καὶ πράγματων ἐκδασιν δι' ἐπιστολῶν ἐγνωρίσθησαν; Πόσας γὰρ ἐγνωνκα ἀποστειλᾶσας βεβουλλωμένους χάρτας πρὸς κακοθεστάτους ἄνδρας καὶ μοιχοὺς αὐτῶν, καὶ διὰ μακρῶν χειρῶν τοὺς συζυγούς αὐτῶν ἀπέκτειναν; Τούς μὲν διὰ δηλητηρίων, τοὺς δὲ ἐν νυκτὶ ἀθρόον περιπατοῦντας, πολλοὺς δὲ καὶ ἐν ἀγρῷ ἀπίοντας, ἡ μετὰ ξίφους, ἡ μετὰ λίθου, ἡ μετὰ ξύλου κρούσας τις κατὰ τοῦ μήνιγος, ἡ κατὰ κεφαλῆς, ἡ κατὰ τοῦ νώτου, αἰφνιδίον τέλος ἐπήγαγε. Προσέρχονται γὰρ ἀναιδῶς ταῖς ἐκκλησίαις, προσφάσει προσευχῆς, καὶ ὁμνῶσιν κατὰ τοῦ σώματος τοῦ ἀγράφου καὶ τοῦ αἵματος τοῦ ἰοῦ τοῦ Θεοῦ, ἡ κατὰ τῆς αὐτοῦ μητρὸς, εἰτε κατὰ τινος ἀγίου· πολλοὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τὸν ζῶοποιον ξύλον, τοῦ μὴ ἀθετήσαι τὰς μεσαρὰς αὐτῶν πράξεις, ἀλλὰ τὰς συναλλαγὰς αὐτῶν βεβαίως ἔχεν καὶ ἀδιαλύτους. Ὡ παναθλία! τὸ φοβερόν βνομα τοῦ Κυρίου συνεργὸν ποιεῖ; τῆς σῆς μοιχείας; Ἄφρον καὶ ἀνόητος, τὴν παρθένον καὶ θεοτόκον Μαρίαν τὴν ἀμάντων συνεργάτην κλειστής τοῦ πονηροῦ σου βουλεύματος; Θηρίον ἀνήμερον, καὶ κόραξ τρώγων σάρκα, ἀθροῦς τῶν ἁγίων τοὺς οἰκους ληστῆριον καὶ αἱμάτων ἐνδοχὰς ἀποτελεῖς; Ἄλλ' ὁ ναὶς Κυρίου ὁ ἡγιασμένος καὶ καθαρός οὐ μολύνεται, σὺ δὲ τῆς ἀφροσύνης σου τοὺς καρπούς τρυγᾷς ἐν καιρῷ ἐπιτρίβει, κατὰ τὸν ἀπόστολον Παῦλον βωπνᾷ· Ἐἰ τις τὸν ναὶν τοῦ Θεοῦ ὀφείλει, φέρει τοῦτον ὁ Θεός· ὁ γὰρ ναὶς τοῦ Θεοῦ ἁγνός ἐστι. Βούλεσθε καὶ ἕτερα λέξωμεν πρὸς τὴν αὐτῶν γνώμην; Αὕτη γὰρ καὶ γέλτονος [551] ἔχη σωρρόνων, ἡμέραν ἐξ ἡμέρας αὐτὰς σκοπεύει, ταῦτα ἐπιτρέχει, καὶ τινος τῶν γνωρίμων καὶ τῶν συγγενῶν θεάσεται εἰσερχομένους εἰς τὰς οἰκίας σούτων, αὐταῖς τὰ ἐαυτῆς κακὰ προαναφώνησα, μοιχαλίδας καὶ μαινάδας ἀποκαλεῖ, τὰς ἐλευθέρους καὶ τῶν σώματι καὶ τῇ ψυχῇ. Κἂν

illa damnatio procedit, et mensura ejus usque in sæculum non commovebitur.

4. Verum aperta mente ad narrationis examen accedite, et animo perceptis veritatis eloquiis, his placide aures adhibete. Non enim de temperantibus et frugi mulieribus verbi theatrum purum exhibemus, sed de improbis, lascivis et profanis agemus. Quem earum ordinem oratio prosequitur? Virginitatem, quæ viros non sunt expertæ? an earum quæ in nuptiali toro liberis operam dantes matres sunt effectæ? an earum, quæ in viduitate relictæ, Dei timore non sunt ornate? Verum operæ pretium est prius de prima ætate disserere, et ad ceteros deinde gradus pertransire. Agedum, juvenicularum ordinem in medium producamus, quæ virgines esse videntur, et de castitate sua gloriantur, deque iis verba faciamus. Quid earum commemorem? Habitum, mores, solertiam, quomodo juvenes illecebris suis capiant (a), in eorum sæpe cubicula se ingerentes, et ex alio in alium locum discurrentes, inessu strepitum, risu tumultum edentes, sicque in illorum aures sese insinuant, atque ex fenestra in fenestram procedentes manusque expandentes, usque ad pectus illas impudenter protendunt; satanicis nutibus ceu telis lascivorum oculos impetunt: auro pectus exornant, annulus manus, aures inauribus gemmarum et hyacinthorum; naturali vultus pulchritudini fucum addunt, cerusa et vermiculo genas liniunt, et collo fulgentes velut statua inanimata, singulis horis, singulis diebus circinnos plectunt et crispant, usque ad frontem nitent, supercilia nigro colore perungunt; malæ certe consuetudinis opus. An non improbi istiusmodi mores sunt? an non hæc absurda opera sunt, resque inutiles? nonne spes earum insana? Quosque palam non possunt inescare, in hos clam arcus et tela intendunt: quemadmodum Eva Adamum clam inescavit. Audivi quippe earum multas per tabulæ foramen dispicere, et eos qui per plateas ambulant explorare, parvos et magnos; et hujus quidem viam irridere, illius staturam parvi facere, illius capillitio vel vestitui illudere, ac sese mimos præstare non frugi mulieribus; dies festos dominicasque in otio transigere, neque a torpedine umquam surgere, vel ad cibum, vel ad potum, vel ad somnum sibi conciliandum; sed quotidianum laborem et curam unius diei limitibus circumscribere: nulla apud patrem et matrem reverentia, nullo apud fratres pudore, nulla apud servos et ancillas verecundia uti; sed omnibus ludos facere, et ad omnia navi fluctibus agitatae similes esse. Respicite sepulcra, filiæ Sion, et sacrae piscine proles, et contemplamini imaginem illam, quam exornatis, necnon inanem intempestivumque vestrum cultum et habitum, quomodo omnia pulvis sint, quomodo omnia per mortem amarissimam marcescant, quomodo omnia cinis, quomodo omnia fœtore plena. At ne mihi mulierum cœtus dicam impingat, ac si ipsas vituperem. Jam enim ante monui, me non de prudentibus et frugi mulieribus verba facere, sed de pravis, imprudentibus et vesanis. Nam multas novi mulieres temperantes et probas, quarum meminit Apostolus in libro vitæ. Sed age aliorum ordinum turbam exploremus. Tres quippe ordines me vestrae magnificentiae exhibiturum pollicitus sum, virginum nempe, connubio junctarum, et viduarum. Quia vero jam de multis pauca circa virgines vestrae caritati recensui, jam de mulieribus quæ de conjugio gloriantur agamus; quæ sane viris suis instar aspidis sunt. Quot enim mulieres vidi quæ suis conjugibus repentinam mortem procurarunt? quot novi, quæ cum viris inferre mortem non possent, eos per nequitiam suam in genuit et tremore degere cogunt, neque tantum ipsis honoris exhibent, quantum bruta animalia? Sane si sit dives, suas nocte uique jactans divitias, conjugem in pace vivere non

sinit. Si sit inops, ex loco in locum, ex domo in domum pervadens, lites excitat et jurgia, turbasque quotidie movet; non patitur virum suum vel cum vicino vel cum noto pacem habere; sed omnes contumelia afficit, cum omnibus litigat, in omnes insulit, omnes conturbat; ad magistratus se sponte confert impudenter, ad tribunalia ut læsa comparet, in balneis verba profundit, in ecclesiis colloquia miscet importuna, et hæc stultitia satur: Ego vitæ fortunisque meis accessionem facio, ego famulis paedagogi læsum, quæ ad victum spectant curo: frustra conjux meus primas tenet, nullum ille negotium curat; neci quid domi agam; unum novit panem, quem et mensa comedit; ne vinum quidem novit, quod ebibit. Manifestam impudentiam! Jure clamat sapientia: *Ne attendas improbæ mulieri: mel enim profuit ex labiis ejus, quod ad tempus dulce erit gutturi tuo, postea vero felle amarior reperies, et acutius gladio accipiti* (Prov. 5. 2. 4). Quod si literis imbuta fuerit, jam duplex morbi et improbitatis genus est. Nam quot mulieres per literas viros suos occiderunt, dum arcana, quæ ambo soli noverant, per epistolas ejus in notitiam venerunt, et inde rei eventus accidit. Quot novi mulieres, quæ sigillatas chartas ad nequissimos viros et mœchos suos miserunt, ac prælongis manibus conjuges suos interfecerunt? Hos per pharmaca, alios noctu ambulantes, multos in agrum concedentes, sive gladio, sive lapide, sive fuste, cum quis vel tempora, vel caput, vel dorsum cædens, repentinum exitum attulit. Impudenter illæ ecclesias adeunt quasi orandi causa, et jurant per corpus intemeratum et sanguinem Filii Dei, vel per Matrem ejus, vel per aliquem sanctorum; multæ etiam per vivificum lignum, se nefaria sua acta non violaturas, sed pacta sua firma servaturas esse. O miserrima! tunc tremendum Domini nomen in adulterii tui adiutorium usurpas? Stulta et insana, Virginem et Deiparam Mariam intemeratam, adiutricem pravi consilii tui statuis? O fera immanis, et corve carnes comedens, innoxias sanctorum domos, furis latibulum sanguine cruentatum efficis? At templum Domini sanctum et purem non fœdatur, tu vero in tempore opportuno insanias ne fructum reportabis, secundum apostolum Paulum clamantem: *Si quis violaverit templum Dei, disperdat illum Deus; templum enim Domini sanctum est* (1. Cor. 3. 17). Vultis et alia dicamus adversus illarum consilia? Hæc si vicinas habeat probas, quotidie illas observat, in eas invehitur, et si quos ex notis et consanguineis viderit in earum domos introire, ipsis sua vitia exprobat, scorta et mænadas appellans, etsi illæ sint liberali et corpore et animo. Si liberos habeat, quasi feras illos respicit; si famulos vel ancillas, nulla utitur mansuetudine, sed servitutis nomine illas interdum verberat, per noctem vero operandi molestiam infert. *Non est timor Dei ante oculos ejus* (Psalm. 35. 4). Cum autem juxta virum in lecto recumbit, non ipsi facultatem dormiendi relinquit, sed incitat adversus domesticos, incendit ad lites vicinis movendas. Illic servus me despicit, hæc ancilla mihi illudit, hic vicinus mihi perpetuo conviciatur in ecclesiis, apud amicos, in foro: me ulciscere; alioquin non sededo ultra tecum ad mensam, non comedam ceram te panem, non dormiam tecum: quia nullam me rationem habent hic et illa, sed ut lutum despiciant. Quod si putas id me conjectando dicere, respice mihi Ægyptiam, quæ in Josephum laqueos tetendit, et virum suum furore iraque incendit: justumque deum occidere meditabatur, nisi insomnis ille oculos eam praveritisset, ipsumque servasset. Respice Herodidem, quæ Joannem interfecit. Dicebat enim Prothomus Herodi: *Non licet tibi habere uxorem fratris tui Philippi* (Marc. 6. 18); illa vero vinctum eum, inter natos mulierum majorem, in convivio recubentium amicorum, caput ejus absceidit (a): et quod non potuit Herodias vivente viro facere, ea inique post ejus obi-

(a) Multa hic adduntur apud Savil. quæ in MS. nostro non exstant, quæque consulo mittimus, ne tot nugas multiplicemus.

(a) Hæc Evangelio adversantur.

tum perpetravit. Quid autem Dalidas? nonne speciosissimum et fortissimum Samsonem per scortationem detondens ac vinciens, alienigenis tradidit et occidit? Ecce jam tres fide dignos testes in medium adduxi. An non illos ex Scriptura tantum protuli? Sed *In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum* (Matth. 18. 16); ne longior sim. Quapropter nos Dominus Deus, ex errore, turpitudine et opprobrio hujusmodi reductos, temperanter degere curabit: vosque pura conscientia erga conjuges, liberos, servos et proximos, mites hilaresque effecit, ut digni sitis qui regni celorum consortes efficiamini. Verum quia tertium quoque ordinem, nempe viduarum, me representaturum pollicitus sum, illum quoque paucis pro more verbis expediam. Viduam mulierem talem oportet esse secundum apostolum Paulum (1. Tim. 5. 10): filiorum altricem, sanctorum usibus communem operam dantem, hospitum ministerio vacantem, nec studiis cogitationum suarum sese ingerentem. Ait enim: *Induta post mortem viri vestimento viduitatis, compuncta, seque apud omnes talibus exhibens moribus. Incomposita autem vidua immanis est fera, perque domos discurrrens, indecora præfert verba: liops sum, et domo carens; divitiæ olim multæ mihi erant in agris, domibus, quadrupedibus et vestimentis, conjuxque meus artis secularis imperitus, hæc absumpsit; ampla mihi dos erat; dictis ille meis non obsequebatur; ejus vero consilia vel invita sequebar; nihil mihi reliquit. Sic quem viventem ulnis suis complectebatur, mortuum triumphat apud amicos et cognatos. Talis vidua circumspectit ut concubinæ sibi clam asciscat, atque obtentu orandi curandæque familiæ, multorum fabula evadit: nefariaque perpetrans, conceptum utero fœtum*

clam retinet; nullas non movet machinas, ut abortum faciat, seu veneficio seu improbarum mulierum ministerio. Timorem omnia speculantis Dei in corde non habet: non erubescit peccatum, sed erubescit fructum ex se prodeuntem. Quot vidi heros nequissimarum hujusmodi mulierum servos? quot liberos filios cum timore et metu ipsis adstantes, eosque manus ad pectus ligatas habentes velint nolint, etiamsi illi cum aureo ciungulo et serica veste ambularent? Audistis, o Christi amantes, narrationem? nostis rei quam tractavimus hypothesin? Lascivarum insipientiumque mulierum tropæa enarravi. Hos Eva mores docuit: hinc ejus increpatio, et cibi veliti degustatio. Postquam vero de frugi et honorabilibus mulieribus paucis egerimus, finem orandi faciemus. Vide mihi frugi mulierem Sarephthanam, quæ prophetam Eliam tempore famis aluit. Vide mihi Sunamitidem, quæ Eliseum hospitio recepit, ubi ille puerum ejus in vitam revocavit. Vide mihi Annam, quæ sterilitatis vinculum dissolvit, et Samuelem peperit, perque orationem et obsecrationem mater est effecta. Vide mihi Saram et Rebecam, puramque illam et intemeratam cohabitationem cum patriarchis. Vide mihi Susannam quæ per castitatem iniquos seniores morte damnavit. Has mulieres imitamini, illius scilicet puritatem, hujus orationem; hujus hospitalitatem, illius castitatem, illiusque Deo placendi studium, ut regnum celorum consequamini: quod nos omnes consequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, qui cum Patri honor et gloria, cum sancto et vivifico Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM

AD SERMONEM SEQUEM.

Hoc otiosi hominis opusculum ut spurium edidit Savilius, inter alia multa quæ Chrysostomi nomine

variis temporibus emissa sunt. Nos Latine interpretati, argumenti ratione habita, suo ordine ponimus.

IN ABRAHAM ET ISAAC.

Iustum Abrahamum Deus transfert a cognatis suis, et ab omnibus qui ad ipsum pertinebant, erantque in aliena terra in ærumnis perseverans, spem promissionis expectans. Multæ probationes patriarchæ admoventur, quæ ejus secundum Deum firmitas ostenderetur. Multum transactum est tempus: juvenis quasi flos demum marcescebat: senectus in janua. Natura, ut ipsi proprium est, declinabat ad senium vergens. Ob senectutem in illo et in uxore exstincta erat vis et facultas procreandi liberos: amborum corpus nature cedebat, juventute in illis jam ante consumpta. At spes in Deum in illis vigebat, nec modo non senescebat, sed etiam invicta erat. Unde etiam præter spem Isaacum genuit, qui in omnibus typum gerebat Domini. Non nature opus erat, quod vulva emortua conciperet, et mamma aride lac præberent Isaaco: non nature opus erat sine viro concipere virginem Mariam, et sine corruptione parere Servatorem universorum. Saram matrem fecit in senectute, et Mariam ostendit post partum Virginem. Angelus in tabernaculo dixit patriarchæ: *Hoc tempore erit Saræ filius* (Gen. 18. 10); angelus in Bethlehem Mariæ dixit: *Ecce pariet filium gratia plena. Risit Sara sterilitatem respiciens, emortuam vulvam cernens, verbo non credens: Quomodo, inquit, hoc erit, me et Abrahamo inutilibus effectis ad prolem emitendam? Dubitabat et Maria virginitatem respiciens, cujus signacula infracta servabat: Quo-*

modo enim mihi hoc erit, quæ virum non cognovi (Luc. 1. 34)? Promissio quippe contra naturam est; sed qui præter spem Saræ dedit Isaacum, ipse ex Virgine secundum carnem natus est. Læti erant Sara et Abraham, nato Isaaco, quemadmodum dixerat Deus: læti erant Maria et Joseph, nato Jesu, quemadmodum dixerat Gabriel. Largiter manabant læti fontes ex vetula in os Isaaci; largiter fluebant ubera Virginis lac emittentia in eum qui terminos omnes alit. Quis dixisset Abrahamo lactaturam Saram Alim in senectute? clamabat sterilis: Quis hominibus dixerit, me virginem enixam lac præbere? dicebat Maria. Non propter Isaacum risit Sara, sed propter eum qui ex Maria natus est: ac sicut Joannes exsiliendo, sic Sara ridendo gaudium indicavit. Crevit puer, ac secundum adolescentium ætatem floruit. Lætus erat et speciosus, animi virtutes simulque corporis formam quotidie adaugens, suavis erat parentibus. Quotquot filios habetis, hunc imitamini. Quantum lætatur pater filium videns ludentem? quantum gaudet pater videns filium juveniliter agentem? et quantum gaudet videns proficientem, aut circa disciplinas studiosum? Sed quando hæc videns Abraham lætatus est, tentatio et ærumna ipsi gravis offertur, ut manifestum fieret a quo magis defineretur, an a nature affectu, an ab amore Dei. Hujus tentationis immanitatem dum recenseo, fratres, horreo et tremo. Deus enim rursus oraculum immittit Abrahamo, atque

τέκνα ἔχῃ, ὡς θηρία ταῦτα βλέπει· κἄν οἰκέτας κέκτηται, κἄν δούλας, πραζέτης ἐν αὐτῇ οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἡμέραν προφάσει δουλείας αὐτῆς μαστιγοῖ, καὶ ἐν νυκτὶ ἐπὶ τῇ ἐργασίᾳ αὐτῆς θορυβεῖ. Οὐκ ἔστι ρόθος Θεοῦ ἀπέσπῳντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῆς. Εἰτα ὅταν ἐπὶ κλήνης τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς προσέλθῃ, οὐκ ἐξ αὐτὸν ὑπνῶσται, ἀλλὰ θυμῷ αὐτὸν κατὰ τῶν οἰκετῶν, ἐγείρει· αὐτὸν πρὸς μάχας κατὰ τῶν πλησίων. Οὗτος ὁ δούλος καταφρονεῖ μου, αὐτὴ ἡ οἰκέτις ἐμπαίζει μοι, οὗτος ὁ πλησίον οὐ παύεται λοιδορῶν με καὶ ἐν ἐκκλησίαις, καὶ ἐπὶ φίλων, καὶ ἐν ταῖς ἀγοραῖς· ποίησον τὴν ἐκδίκησίν μου· οὐ καθίσω ἐπὶ μετὰ σοῦ ἐπὶ τραπέζης, οὐκ ἐσθίω ἄρτον ἐπὶ σοῦ· οὐ καθευδήσω τοῦ λοιποῦ μετὰ σοῦ· ὅτι ἔμολ τῇ γυναικὶ σου οὐκ ἐρυθρίῃ ὃ δεῖνα καὶ ἡ δεῖνα, ἀλλ' ὡς πηλὸν με λογίζονται. Καὶ εἰ στοχαζόμενος ταῦτα ὕμιν λέγω, βλέπε μοι τὴν Αἰγυπτίαν, τὴν καταπλέεσαν τὸν Ἰωσήφ, καὶ τὸν ἀνδρὰ αὐτῆς εἰς θυμὸν καὶ μάχην ἐγείρασσαν· τελευταῖον δὲ καὶ θανατώσαι ἠπείλει τὸν δίκαιον, εἰ μὴ ὁ ἀκοιμητὸς ὀφθαλμῶς προέφθασε, καὶ ἐξείλετο αὐτὸν ἐκ τοῦ πικροῦ θανάτου. Ἰδε μοι καὶ τὴν Ἡρωδιάδα τὴν τὸν Βαπτιστὴν ἀποκτείνανσαν. Φησὶ γὰρ ὁ Ἡρόδοτος, Οὐκ ἐξεστὶ σοὶ εἶχειν τὴν γυναῖκα Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ σου, πρὸς τὸν Ἡρώδην· καὶ αὕτη δεσμεύσασα τὸν ἐν γεννητοῖς γυναικῶν μέζονα, ἐν τῷ συμποσίῳ μέσον τῶν ἀνακειμένων φίλων, τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἀπέτεμε· καὶ ὁ μὴ ἴσχυεν ἡ Ἡρωδιάς ποιῆσαι ζῶντος τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, ταύτην τὴν παρανομίαν ἐτέλεσε μετὰ θάνατον. Τί δὲ καὶ ἡ Δαλιδάς; οὐχὶ τὸν ὠραιότατον καὶ δυνατώτατον Σαμῶν διὰ μοιχείας ξυρίσασα καὶ δῆσασα, τοῖς ἀλλοφύλοις παρέδωκε καὶ ἐθανάτωσεν; Ἰδοὺ τρεῖς μάρτυρες ἀξιοπίστους παρήγαγον· οὐχὶ τούτους μόνον ἐν τῇ Γραφῇ ἐγκειμένους. Ἀλλ' Ἐπὶ δύο καὶ τριῶν μαρτύρων πᾶρ ῥῆμα σταθίσεται, ἵνα μὴ μακρὸν τὸν λόγον τῆς διηγῆσεως ἐφαπλώσωμεν. Διὸ ἡμεῖς Κύριος ὁ Θεὸς ἐκπαῖδας ἐκ τῆς πλάνης ταύτης καὶ τῆς αἰσχύνῃς καὶ τοῦ ὀνειδισμοῦ, καὶ ἐν σωφροσύνῃ διαγίγει· οἰκονομήσει· καὶ ὑμεῖς ἐν καθαρῷ συνειδότε πρὸς τοὺς συζύγους εἶναι, καὶ τὰ τέκνα καὶ τοὺς δούλους, καὶ τοὺς πλησίον προσηνεῖς καὶ ἰλαροὺς ἀπεργάσατο, ὅπως καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἀξιοθήσῃθε συμμέτοχοι γενέσθαι. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τρίτον τάγμα ἐπηγγειλάμεν τὸ τῆς χηρείας εἰπεῖν, τοῦτο καὶ ποιήσεται, μικροῖς καὶ περὶ αὐτῶν χρησόμενος ῥήμασι. Χήραν γυναῖκα κατὰ τὸν ἀπόστολον Παῦλον τοιαύτην εἶναι χρὴ· τεκνοτρόφον, τῶν ἀγίων ταῖς μνείαις· κοινωνοῦσαν, ξένοις τὴν διακονίαν ἐκτελεῖν, καὶ μὴ ἐπιτρέχειν ἐν ἐπιτηδεύμασι τῶν ἐαυτῆς λογισμῶν. Φησὶ γάρ, περιβεβλημένη, μετὰ θάνατον τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, χεῖνα χηροσύνης, καὶ κατανευγμένη, πᾶσι δεικνυομένη τοῖς ἡθεσιν. Ἀτακτος δὲ χήρα ἄτριον θηρίον ὑπάρχει, καὶ κατ' οἴκους διερχομένη, ῥήματα ἀπερητῇ προβάλλεται· Ἠτωχὴ ὑπάρχω, χήρα ἀπερι-

^a Sav. legendum putat ταῖς χρείαις.

στατος· πλοῦτος πολὺς ὑπῆρχέ μοι ἐν ταῖς αἰσίοις, καὶ τετραπόδος καὶ ἱματισμοῖς, καὶ ὁ μου ἀμύητος ὢν τέχνης κοσμητικῆς, αὐτὰ κατὰ προλήν ὑπῆρχέ μοι πολυτελής· ὅσα αὐτῷ ἐλάουν ἤκουεν· ἀλλὰ τῷ ἰδίῳ φρονήματι αὐτοῦ καὶ μὴ ὀλοῦ ἡγορος ὑπῆρχον· οὐδὲν μοι κατέλειπεν. Ὅν δὲ ζῶν ζετο καὶ ἡγαλλίζετο, τοῦτον μετὰ θάνατον θρίαμβοις καὶ τοῖς συγγενέσιν ἐποίησεν. Ἡ τοιαυτὸν θάνατον τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, περιδύλεται ἐνθεν καὶ τοῦ παρόκτου εὐρὴ κρύφιον, καὶ προφάσει πρὸς τὴν ἐπιμελείας τοῦ οἴκου αὐτῆς θρίαμβος τοῖς καθίσταται· καὶ πράξεις ἀθεμίτους ἐκτελοῦσα, γαστρός συλλαμβάνουσα, κρύφιον αὐτὸ κατέχε τεχνάσματα πρὸς ἐαυτὴν περιποιούσα, πρὸς τὰς τὸ βρέφος ἐκ τῆς κοιλίας αὐτῆς, εἴτε διὰ τοῦ, εἴτε δι' ἑτέρον παρανόμων γυναικῶν. Καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἐφορῶντος τὰ πάντα οὐ κατέχε αὐτῆς καρδίαν· ἀλλὰ τὴν ἀμαρτίαν πράττωσα ἐρυθρίῃ, καὶ τὸν καρπὸν τὸν γινόμενον ἐξ αὐτῆς νεταὶ καὶ ἐντρέπεται· πόσους γὰρ ἐώρακα δούλους τὰς διὰ φιληδονίας κακοήθων τοιούτων γυναικῶν ἐλευθέρους παῖδας μετὰ φόβου, καὶ τρώμου παρ' αὐτοῖς, τὰς χεῖρας ἐν τοῖς στέρνοις αὐτῶν ἔχοντας, καὶ μὴ θέλωσι, καὶ τοὺς χρυσοῦς σηρικροφόρους περιπατοῦντας; Ἠκούσατε, φίλοι τοῦ λόγου τὴν ἐξήγησιν; ἐγνωρίσατε τὴν ὑπόθεσιν; Ἐδηγησάμεν τῶν γυναικῶν τῶν ἀκαθάρτων τὰ τρώπαια. Ταύτους τοὺς τρώπαιους ἐδίδαξε, καὶ ἡ ταύτης ἐπιτίμησις, καὶ τῆς παρ' ἐαυτῆς. Ἀλλὰ τὸν σωφρόνων καὶ ἐνδόξων μνημονεύσαντες ὀλίγον, καταπαύσομεν τὸν λόγον· μοι σὺ φρονεῖν γυναῖκα τὴν Σαραφθίαν, τὴν τὸν πᾶν ἡλὶαν θρέψαν ἐν καιρῷ λιμοῦ. Ἰδε μοι τὴν τιν, ἥτις ἐφιλοξένεισε τὸν Ἐλισσαῖον ἐν τῷ οἴκῳ ἐφ' ᾧ καὶ τὸν παῖδα αὐτῆς ἀνέστησεν. Ἰδε μοι τὴν ναν, τὴν τῆς στειρώσεως δεσμὰ διαλύσαντα, καὶ τὸν Σαμουὴλ, καὶ διὰ προσευχῆς καὶ δεῖκα τέρα ἀναδείχθεισαν. Ἰδε μοι τὴν Σάρραν καὶ δέκκην, τὴν καθαρὰν καὶ ἀμίαντον αὐτῶν συνήν ἐπεδείξαντο τοῖς πατριάρχαις. Ἰδε μοι τὴν Σωφροσύνην, τὴν διὰ σωφροσύνης κατακρίνασαν θανάτῳ πρὸς ἀδίκους. Ταύτας τὰς γυναῖκας ζηλώσατε, τῆς ἀμίαντον, τῆς δὲ τὴν προσευχὴν· ἄλλης τὸ φιλέτας τὴν σωφροσύνην, ἄλλης τὸ θεάρεστον, βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιτύχητε· ἥς γένοιντο ἡμεῖς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπείᾳ τοῦ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ τιμῇ καὶ τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^b Hic multa habet codex unus, quæ nec in altero nec apud Savil. leguntur. De cætero insanam perorari volumus, vertimus.

Εἰς τὸν Ἀβραάμ καὶ Ἰσαάκ.

Ἀποικίζει ὁ Θεὸς τὸν δίκαιον Ἀβραάμ ἐκ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ, καὶ πάντων τῶν ἰδίων, καὶ ἦν ἐπ' ἀλλοδαπίας ἐγκαρτερῶν τοῖς δεινοῖς, τὴν τῆς ὑποσχέσεως περιμένων ἐλπίδα. Βάσανος προσάγεται πολλὴ τῇ πατριάρχει, δι' ἧς ἡ βεβαιότης ἡ πρὸς Θεὸν ἐδείχθη. Χρόνος διέδθη πολὺς· ἡ νεότης ὡς ἄνθος λοιπὸν ἐμαραινέτο· τὸ γῆρας ἐπὶ θύραις. Ἡ φύσις τὸ ἴδιον πάσχουσα ἐνήρατο, πρὸς γῆρας καμπουμένη. Ἀπεσθέθη τὸ γῆρας· ἅμα τῇ ὁμοζῳγῇ ἡ πρὸς παιδοποιίαν ἰσχύς τε καὶ δύναμις· τὸ σῶμα τῶν πατέρων ὑπέκυπτε τῇ φύσει, τῆς νεότητος αὐτοῖς προσυπαναλωθείτης. Ἀλλ' ἡ πρὸς Θεὸν ἐλπίς ἐν αὐτοῖς ἀκμάζουσα οὐ μόνον ἀγήρω ἦν, ἀλλὰ καὶ ἀήττητος. Ὅθεν καὶ παρ' ἐλπίδα ἔτεκε τὸν Ἰσαάκ, ὃς τύ-

^a Hic suspicatur legendum Savil. τῷ γῆρα. Paulo ante pro ἡγήρατο Boisius proponit ἐξενυρῶντο, νῶ ἐξενυρίζετο.

πον ἐν ἅπασιν ἔφερε τοῦ δεσπότητος. Οὐ φύσεως ἢ συλλαβῶν μήτραν νεκρὰν, καὶ μαστοῦς ἡρώδους παρασχέιν τὸν Ἰσαάκ· οὐ φύσεως ἢν ἔργον ἀνεν συλλαβῶν τὴν παρθένον Μαρίαν, καὶ ἀνευ φθογῶν [553] τὸν Σωτῆρα τῶν ὅλων. Τὴν Σάρραν μητέρα ἐν τῷ γῆρα, καὶ Μαρίαν ἀνέστις μετὰ παρθένον. Ἀγγέλους ἐν τῇ σκηνῇ εἶπε τῷ πατρὶ. Κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἔσται τῇ Σάρρᾳ υἱός· ὁ δὲ ἐν Βηθλέεμ ἔφη πρὸς τὴν Μαρίαν· Ἰδοὺ τὸ καὶ ἡ κεχαριτωμένη. Ἐγέλασεν ἡ Σάρρα τὴν σὺ βλέπουσα, τὴν νεκρῶσιν ὁρώσα, τῷ λόγῳ ἀπ' ἡμῶν, φησὶν, ἔσται τοῦτο, ἐμοὶ καὶ τοῦ Ἀβραάμ ἐνεργῆτον ὄντων πρὸς τὴν καρποποιίαν; Ἡ Μαρία παρθενίαν ὁρώσα, καὶ ταύτης τὰς φωνὰς ἀλύτου κατέχουσα. Πῶς γὰρ μοι δοταὶ τοῦτο,

tum perpetravit. Quid autem Dalidas? nonne speciosissimum et fortissimum Samsonem per scortationem detondens ac vinciens, alienigenis tradidit et occidit? Ecce jam tres fide dignos testes in medium adduxi. An non illos ex Scriptura tantum protuli? Sed *In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum* (Matth. 18. 16); ne longior sim. Quapropter nos Dominus Deus, ex errore, turpitudine et opprobrio hujusmodi reductos, temperanter degere curabit: vosque pura conscientia erga conjuges, liberos, servos et proximos, mites hilaresque effecit, ut digni sitis qui regni caelorum consortes efficiamini. Verum quia tertium quoque ordinem, nempe viduarum, me representaturum pollicitus sum, illum quoque paucis pro more verbis expediam. Viduam mulierem talem oportet esse secundum apostolum Paulum (1. Tim. 5. 10): filiorum altricem, sanctorum usibus communem operam dantem, hospitum ministerio vacantem, nec studiis cogitationum suarum sese ingerentem. Ait enim: Induta post mortem viri vestimento viduitatis, compuncta, seque apud omnes talibus exhibens moribus. Incomposita autem vidua immanis est fera, perquo domos discurrens, indecora praefert verba: hiops sum, et domo carens; divitiarum olim multae mihi erant in agris, domibus, quadrupedibus et vestimentis, conjuxque meus artis saecularis imperitus, haec absumpsit; ampla mihi dos erat; dictis ille meis non obsequabatur; ejus vero consilia vel invita sequebar; nihil mihi reliquit. Sic quem viventem ulnis suis complectebatur, mortuum triumphat apud amicos et cognatos. Talis vidua circumspicit ut concubinam sibi clam asciscat, atque obtentu orandi curandaeque familiae, multorum fabula evadit: nefariaque perpetrans, conceptum utero foetum

clam retinet; nullas non movet machinas, ut abortum faciat, seu veneficio seu improbarum mulierum ministerio. Timorem omnia speculantis Dei in corde non habet: non erubescit peccatum, sed erubescit fructum ex se prodeuntem. Quot vidi heros nequissimarum hujusmodi mulierum servos? quot liberos filios cum timore et metu ipsis adstantes, eosque manus ad pectus ligatas habentes velint nolint, etiamsi illi cum aureo cingulo et serica veste ambularent? Audistis, o Christi amantes, narrationem? nostis rei quam tractavimus hypothesin? Lascivarum insipientiumque mulierum tropaea enarravi. Hos Eva mores docuit: hinc ejus increpatio, et cibi vetiti degustatio. Postquam vero de frugi et honorabilibus mulieribus paucis egerimus, finem orandi faciemus. Vide mihi frugi mulierem Sarephthanam, quae prophetam Eliam tempore famis aluit. Vide mihi Sunamitidem, quae Elisæum hospitio recepit, ubi ille puerum ejus in vitam revocavit. Vide mihi Annam, quae sterilitatis vinculum dissolvit, et Samuellem peperit, perque orationem et obsecrationem mater est effecta. Vide mihi Saram et Rebeccam, puramque illam et intemeratam cohabitationem cum patriarchis. Vide mihi Susannam quae per castitatem iniquos seniores morte damnavit. Has mulieres imitamini, illius scilicet puritatem, hujus orationem; hujus hospitalitatem, illius castitatem, illiusque Deo placendi studium, ut regnum caelorum consequamini: quod nos omnes consequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, qui cum Patri honor et gloria, cum sancto et vivifico Spiritu, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

MONITUM

AD SERMONEM SEQUEMTEM.

Hoc otiosi hominis opusculum ut spurium edidit Savilius, inter alia multa quae Chrysostomi nomine

variis temporibus emissa sunt. Nos Latine interpretati, argumenti ratione habita, suo ordine ponimus.

IN ABRAHAM ET ISAAC.

Iustum Abrahamum Deus transfert a cognatis suis, et ab omnibus qui ad ipsum pertinebant, eratque in aliena terra in aerumnis perseverans, spem promissionis expectans. Multae probationes patriarchae admoventur, quae ejus secundum Deum firmitas ostenderetur. Multum transactum est tempus: juvenus quasi flos demum marcescebat: senectus in janua. Natura, ut ipsi proprium est, declinabat ad senium vergens. Ob senectutem in illo et in uxore extincta erat vis et facultas procreandi liberos: athenorum corpus naturae cedebat, juventute in illis jam ante consumpta. At spes in Deum in illis vigebat, nec modo non senescebat, sed etiam invicta erat. Unde etiam praeter spem Isaacum genuit, qui in omnibus typum gerebat Domini. Non naturae opus erat, quod vulva emortua conciperet, et mammae aridae lac praebarent Isaaco: non naturae opus erat sine viro concipere virginem Saram, et sine corruptione parere Servatorem universorum. Saram matrem fecit in senectute, et Mariam ostendit post partum Virginem. Angelus in tabernaculo dixit patriarchae: *Hoc tempore erit Sarae filius* (Gen. 18. 10); angelus in Bethlehem Mariae dixit: Ecce pariet filium gratia plena. Risit Sara sterilitatem respiciens, emortuam vulvam cernens, verbo non credens: Quomodo, inquit, hoc erit, me et Abrahamo inutilibus effectis ad prolem emittendam? Dubitabat et Maria virginitatem respiciens, cujus signacula infracta servabat: Quo-

modo enim mihi hoc erit, quae virgini non cognovi (Luc. 1. 34)? Promissio quippe contra naturam est; sed qui praeter spem Sarae dedit Isaacum, ipse ex Virgine secundum carnem natus est. Laeti erant Sara et Abraham, nato Isaaco, quemadmodum dixerat Deus: laeti erant Maria et Joseph, nato Jesu, quemadmodum dixerat Gabriel. Largiter manabant laetis fontes ex vetula in os Isaaci; largiter fluebant ubera Virginis lac emittentia in eum qui terminos omnes alit. Quis dixisset Abrahamo laetaturam Saram filium in senectute? clamabat sterilis: Quis hominibus dixerit, me virginem enixam lac praebere? dicebat Maria. Non propter Isaacum risit Sara, sed propter eum qui ex Maria natus est: ac sicut Joannes exsiliendo, sic Sara ridendo gaudium indicavit. Crevit puer, ac secundum adolescentium aetatem floruit. Laetus erat et speciosus, animi virtutes simulque corporis formam quotidie adaugens, suavis erat parentibus. Quotquot filios habetis, hunc imitamini. Quantum laetatur pater filium videns ludentem? quantum gaudet pater videns filium juveniliter gentem? et quantum gaudet videns proficientem, aut circa disciplinas studiosum? Sed quando haec videns Abraham laetatus est, tentatio et aerumna ipsi gravis offertur, ut manifestum fieret a quo magis detineretur, an a naturae affectu, an ab amore Dei. Hujus tentationis immunitatem dum recenseo, fratres, horreo et tremo. Deus enim rursus oraculum immittit Abrahamo, atque

ipsam ex nomine vocat dicens : *Accipe unigenitum tuum Isaac, quem diligis, et offer illum in sacrificium per te ipsum, in uno montium, quem ego tibi dicam (Gen. 22. 2).* Cum autem dixit ei, Abraham, Abraham (*Ibid. v. 1*), alacriter audivit, praestantiorem expectans gratiae accessionem. Omnino sperans aut nuptias facturum, aut thalamum se paraturum esse, ut benedictio circa futurum semen multamque prolem impleretur, quemadmodum promiserat. Sed additamentum sermonis ediscamus : *Accipe primogenitum dilectum tuum.* Viden' sermonis stimulos? quomodo patrem pungit, et flammam naturae succendit? quomodo excitat amorem patris erga filium, unigenitum simul vocans et dilectum, ut per huiusmodi vocabula amor erga illum fervens probaretur animus? *Et offer illum in holocaustum mihi super unum montium, quem monstravero tibi.* Quid ergo patimini haec audientes? quomodo non caligine repleremini dum haec narratur, quotquot patres estis et naturae erga filios amorem clare educti estis? Nostis enim, nostis quomodo patris aures excipiant eadem unigeniti filii. Quis non obstupuisse ad talem vocem? quis non statim faciem avertisset? quis non ad tale praeceptum mori maluisset, quam sermonem excipere? aut quis non disceptavisset adversus eum, naturam sibi causae patronam sic evocans : Cur haec praecipisti, Domine? cur stupendam illam emisisti vocem? Ideone me patrem facere voluisti, ut filii interfectorem statim efficerer? idoneo tam dulces donum degustare me voluisti, ut me toti mundo fabulam ostenderes? propriisne manibus filium jugulabo? foedatane proprio sanguine dextera filii interfectorem efficiar? Haecine praecipis, et talibus gaudes sacrificiis? jubes interficere dilectissimum filium, a quo me sperabam cum Sara sepulturae mandandum esse? talemne ipsi, dic mihi, thalamum parabo? tale nuptiis gaudium procurabo? accendam ipsi non faciem nuptialem, non lucem gaudii, sed ignem funebrem? num coronabo? an lectum nuptialem ponam? an choreas ad eam rem evocabo? an pater ero, ut dixisti, gentium, qui ne uno quidem filio sum dignatus? At nihil eorum obstando dixit vir justus : sed obtemperans, igne ferventior accendit caritatem, acutior gladio exhibuit amorem : illo enim succidit vincula naturae, naturalis affectus sarcinam relinquens et abiciens; se ipsum alacriter obtulit, et filii occidendi mandatum suscepit. Neque uxori quidpiam ea de re dixit, neque rem ipsi communicavit; idque admodum prudenter, putans mulierem ad id negotii nec sat firmam, nec sat utilem ad consilium dandum fore. Neque eum utile fuit, imo nocuit Adae consilium Evae. Ne igitur quidpiam muliebri pateretur Sara, neve, utpote mater, ferventem suum sincerumque erga Deum amorem frangeret, rem ipsi latere curavit. Quibus enim lamentis non usa esset Sara tum erga filium, tum erga patrem? quid non factura erat videns filium suum ad necem violenter abduci? quomodo non ipsum ulnis complexa ad se illum attraxisset? quibus alloquuta esset verbis Abrahamum, et lamentabili voce clamasset? Parce, parce naturae, parce filio, Abraham, parce. Ne sis hominum generi fabula. Unigenitus est partus, ipse primus est, primus et ultimus quem parturiam Isaac : ne reseces uvam illam unam, quam tulimus, quando demum nulla in monte vitis amplius est : ne falce decerpas spicam unam, quam tulimus, quae ex nobis prodiit, cum senio pene emortui essemus : ne conteras baculum, quo fulcimur : ne frangas virgam nostram in qua requiescimus : ne exerceas oculum quem ambo possidemus, ne tollas memoriale nostrum ex orbe : ne agnum quem habemus mactes ut ovem : ne tollas gaudium nostrum, nec nos luctu repleas. Quem in mensa post hunc videbimus? quis nominabit matrem? quis senectuti serviet? quis circumornabit mortuos? quis in sepulcro corpus deponet? quis orborum monumentum postea servabit? Vides speciem et formam adolescentis, florem juvenutis, quem si in inimico videres, misericordia pro-

pus movereris, hincine mihi diuturnae precationis fructus datur? Hincine successionis ramus relinquitur? haec reliquiae generis? hincine senectutis baculum haecine sola spes quibus non alia spes superest? gladium in dilectissimi jugulum impulsurus es, priorem confodias : maxiam mihi tribues gratiam communis sit tumulus, commune sepulcrum, communis pulvis amborum corpora operiat : communis mors sit sterilis, et prolis illius : communis cippi amborum calamitatem enarret. Ne videat Sara oculi Abrahamum filii interfectorem, neque Isaacum matris mactatum. Ille et similia fecisset Sara, dilectissimum mactatum iri scivisset. Idco nihil illi Abraham ipsi nuntiavit, ne peragendi operis ol foret. Imposuit filio fasciculos lignorum, quia Sertor crucem portavit. Perrecturum Isaacum ad eade sequebantur asinus et pueri; et perrecturus Christus ad passionem, pullum asinae conscendit, significans gentium vocationem : sequebantur autem eum discipuli, praemia certaminis tenentes, et Hosanna clamantes. Gestans Isaac ligna ascendeat in monte ut ceu agnus innocens ibi immolaretur; gestans quae Servator crucem exhibat, ut in Calvaria quae agnus pro nobis immolaretur. Gladium cernens, cog lanceam; aram considerans, cogit Calvariam; caligna videns, cogit crucem; ignem videns, amorem tecum reputa. Respice arietem harentem duobus cunctis arbusto, quod vocabatur Sabec; vide mihi Christum, agnum Dei, duobus in cruce manibus contentum. Lignum illud Sabec, remissionem interpretatur; senis enim filium remisit et redemit a mactatione, crucem praesignificans, quae mundo peccata remisit, vitamque praebuit. Aries in ligno Sabec : peccata Isaacum solum mystice liberavit; Agnus vero Dei suspensus in cruce, servavit mundum ex morte et inferno. Avulsus est Isaac a filiis suis, ventum in montem ad mortem subeundam; avulsus est Christus a discipulis suis, venturus ad necem pro nos tolerandam. Reliquit pueros suos justos Abraham, ne quis ex ipsis impedimentum sacrificio afferret, secum assumpto Isaac, solus solum adducit, igne gladium et ligna simul ferens. Sed quid Isaac? Dissimulans voce compellat et ait : Dic, pater, *Ecce ignis et ligna, ubi est oris ad holocaustum (Gen. 22. 7)* Rursus vox pueri patris viscera exagitat; iterum a tentatio terribilis invasit eum; iterum alius cruciat justum occupavit, non minor nec levior priore. quomodo non in lacrymas prorupit Abraham, quin ultra sperabat se patrem vocatum iri? Nihil luctu sum, nihil miserabile dixit; sed imperterrito animum et inflexibili mente suavissimam filii vocem excepit ipse respondit, ac sic eum affatur : *Deus providet, fili, oves ad sacrificium (Ibid. v. 8).* Id ait Abraham sive filio addens fiduciam, sive id quod futurum erat praedicans. Ubi autem ad locum sibi mandatum pervenit, aram construit, et altare parat, gladium adornat, paterque filio ignem et ligna admovent. Aggreditur postea filium pater, nihilque obicis naturae affert. Sese Isaac patri obtulit, ut pro lubito suo cum ageret. Quem primum mirabor, aut de quo stupore percellar? quomodo laudum coronam nectam an eum qui ex amore et affectu erga Deum manum immittit in dilectissimum, an eum qui usque ad mortem patri obsequitur, et caelestem mactationem alio accipit? Ille enim sese supra naturam extulit, Deum praeceptum naturae antefers; hic vero usque ad mortem patri obedit, morte deterius esse existimans si dolorem inferret patri. Hinc Abraham filium vinetum arripiens, non obtorpuisset manu, non vocem excessit. Quoties vidi huiusce pueri imagines, nunquam potui temperare a lacrymis, arte mihi oboculis ponente huius historiae claram representationem. Prope altare jacebat Isaac, ante patrem in genua prostratus, manibus a tergo reductis, Abrahamo pectus

¹ Pro, *filiis suis*, quod absurdum est, fortasse legendum, *servis suis*.

flexum filium stante. Deinde altera manu coma pueri ad se reducta respicit eum, videtque faciem Isaaci se miserabiliter intuentis, et ictum expectantis : armatam gladio dexteram habens, ad necem se comparat, corpus contingit ; jam gladii acies jugulum petit, contra propria viscera ensem impulsurus erat, tunc a Deo vox emittitur, animum cohibens, opus impediens : *Abraham, Abraham, inquit, ne injicias manum tuam in Isaacum, neque mali quidpiam facias filio tuo. Nunc enim vere cognovi quod timeas Deum, et non pepercisti propter me dilecto tuo (Gen. 22.12).* Ecce aries alligatus est virgulto Sabec : accipe et offer illum pro Isaaco, ut certior fias me acceptum habuisse sacrificium tuum, servensque propositum. Mirati sunt angeli, principatus, potestates, throni, dominationes et omnes exercitus ; obstupere caeli, sol, luna, stellarum choreæ in tam mirabili spectaculo : Deo autem satis fuit voluntas vere fidelissimi et sancti Abrahamæ, atque illi : *Benedicens benedicam, et multiplicans multiplicabo semen tuum super terram sicut stellas caeli, quia obedisti alacriter voci meæ (Ibid. v. 17. 18), et festinasti implere præceptum meum. Deditque Deus arietem de petra pro puero ad perficiendum sacrificium. Non enim delectatur Deus in mortua victima per nidorem et fumum ipsi oblata ; sed hostiam viventem, sanctam, beneplacentemque, rationabilem cultum expetit a nobis, quemadmodum Apostolus præcipit omnibus, probe sciens hoc Deo placere (Rom. 12. 1).* Non enim quod vellet Deus Abrahamum filii interfectorem reddere, præcipit ei ut filium offer-

ret ; sed ut omnibus per orbem ostenderet, quam ferventer Deum amaret Abraham, cum propter eum non pepercerit Isaaco, etiamsi unigenitus puer ejus asset. Quamobrem Deus Abrahamo ut amico mysterium exhibuit magnum et mirabile. Per sacrificium enim sacerdos factus est, in figura autem prophetiam illum effecit ; docuitque illum Deus altissimus datum se quoque esse unigenitum Filium suum pro mundo, ut Deus incarnatus ab errore genus hominum servaret. Illud enim significavit, cum pro Isaaco dedit ovem ex Sabec ad sacrificium. Quia enim futurum erat ut increduli homines sanctæ Virginis partui non crederent, quomodo videlicet potuisset sine concubitu viri filium parere, quasi res fieri non potuisset, ideo de petra produxit arietem, ut per hoc rei incredibili fidem faceret, nempe voluntate ejus divinitatis omne mandatum statim impleri. Quemadmodum ergo ibi Verbum arietem protulit, sic in Virgine Verbum caro factum est. Ac quemadmodum aries in virgulto alligatus erat, sic Unigenitus in cruce affixus fuit. Ideo clamat Isaias dicens : *Sicut oris ductus est ad occisionem sine voce (Isai. 53. 7).* Rursumque Dominus Judæis dicebat, *Abraham desiderabat videre diem meum, et vidit, et gavisus est (Joan. 8. 56),* nempe diem passionis in figura Isaaci, in monte sancto. Benedictus Deus, qui præfiguravit nobis omnia ad salutem in Scripturæ sanctis, et cum venisset implevit prophetarum sermones, et ascendit in gloria ad Patrem suum, ut in omni loco adoremus Patrem et Filium et Spiritum, in sæcula. Amen.

MONITUM

IN SEQUEM HOMILIAM.

Circa hanc sive homiliam, sive orationem, hæc notat Savilius : « Orationis hujus præfationem Chrysostomi esse res ipsa dicit. Est enim sumpta tota ad verbum ex Oratione tertia in Davidem et Saül, quam vide p. 89 (Tomo 4 hujus Editionis, col. 695). Ipsa vero oratio Chrysostomi non est, quamvis per omnes pene bibliothecas sub ejus nomine descripta reperiat. Nec enim stylus tumidum quiddam et inflatum sonans, nec inventionis ratio, frigida satis et inepta, Chrysostomum omnino refert. Longissimus in periodis, audacissimus in metaphoris (quæ debent esse ve-

recundæ) est, quisquis eum habuit : et humano capiti cervicem pene equinam junxit, quicumque proœmium hoc operi suo præposuit. Itaque poterat rectius inter dubia rejici, aut etiam ad spuria detrudi. Hic per errorem locum inter genuina occupavit, » etc.

Nugacis sane Græculi commentum hoc in tenebris reliquissem, nisi prior edidisset Savilius. Illic enim scriptor, etiamsi aliquam eloquentiæ et inventionis speciem utcumque saltem præ se ferat, puerilia multa admiscet : ne quid tamen prætermisisse videar, eam Latine translata inter Spuria ablegavi.

QUOD NON SIT ACCEDENDUM AD THEATRA, QUODQUE ID PLANE ADULTEROS REDDERE SOLEAT SPECTATORES, SITQUE DISSENSIONUM AC LITII CAUSA ; ET DE ABRAHAMO.

1. Multos puto eorum, qui nos nuper deseruerunt et ad illa iniquitatis plena theatra accesserunt, hodie adesse. Optaremque illos clare nosse, ut a sacris liminibus expellerem, non ut semper extra manerent, sed ut emendati rursus intrarent. Quandoquidem patres lapsos filios sæpe e domo exigunt, et a mensa arcent, non ut sic perpetuo his priventur, sed ut hac castigatione ad meliorem frugem redacti, cum pari decore honoreque ad paternam hereditatem revertantur. Hoc et pastores faciunt : scabie plenas oves a sanis sequestrant, ut deposito morbo, rursus ad illas reducantur, ne morbo laborantes totum gregem inficiant. Idcirco nos vellemus illos nosse : sed etiamsi illos corporeis oculis discernere non valeamus, sermo illos utique dignoscet, et eorum tacta conscientia suadebit illis ut egrediantur, docens illum solum intus esse, qui dignum hoc loco gerit animum ; illum vero qui corruptis moribus in hoc cœtu versatur, etiamsi corpus introduxerit, tamen expellitur et magis eliminatur, quam ii qui exclusi

sunt, ac nondum potuerunt sacræ mensæ consortes esse. Illi enim qui secundum divinas leges expulsi sunt et extra manent, interim tamen bona spe sunt : si enim velint peccata corrigere, per Ecclesiam, a qua exciderunt, potuerunt cum pura conscientia rursus redire. Qui autem semetipsos deturparunt, jusque sunt non prius accedere, quam sordes ex peccatis contractas deposuerint : deinde impudenter agentes, gravius vulnus, majusque ulcus efficiunt. Non enim ita peccare grave est, ut post peccatum impudenter agere, nec obtemperare sacerdotibus hujusmodi præcepta dantibus. Et quod tantum peccatum admiserunt, inquires, ut a sacris hisce septis ejiciantur ? Ecquod quæras aliud peccatum gravius, quam cum se plane adulteros fecerint, impudenter tamquam rabidos canes ad sacram mensam insilire ? Ac si vis discere adulterii modum, non meum proferam sermonem, sed ejus qui nos de tota vita judicaturus est. *Qui respexerit, inquit, mulierem ad concupiscendum eam, jam mactatus est eam in corde suo*

Εἰπά, φησίν, ὦ πάτερ, Ἰδοὺ τὸ πῦρ καὶ τὰ ξύλα, πού
ἐστὶ τὸ πρῶτον τὸ εἰς ἀλοκάρπωσιν; Πάλιν φωνῇ
τοῦ παιδὸς ὁρμύσσει σπλάγγνα πατρός· πάλιν ἄλλος
πειρασμός· ἔσγεν αὐτὸν φοβερός· πάλιν ἄλλη βάσανος
συνέσχε τὴν δίκαιον οὐκ ἐλάττων τῆς πρώτης, οὐδὲ
φιλανθρώπουτέρα. Καὶ πῶς ἂν οὐ κατεπλάγη δάκρυσιν ὁ
Ἀβραάμ, μηκέτι προσδοκῆσας λοιπὸν πατὴρ ἀκούσαι;
Οὐ λέγει τι γοερὸν, οὐ θρηνηδὸς φθέγγεται· ἀλλ' ἀτρεμεῖ
τῇ ψυχῇ καὶ ἀκλινεῖ λογισμῷ ἐδέξατο τὴν φωνὴν τοῦ
παιδὸς τὴν ἡδίστην, καὶ ἀνταποκρίνεται, καὶ λόγους
μεταδίδει· Ὁ Θεὸς δύεται, τέκνον, πρῶτον εἰς
θυσίαν. Εἴτε παραθαρρόνων τὸν παῖδα τοῦτο ἔρη, εἴτε
καὶ προφητεύων τὸ μέλλον ὁ Ἀβραάμ. Ἐν δὲ τῷ φθά-
σαι σπουδῇ τὸν προσταθέντα τόπον, οἰκοδομεῖ τὴν βω-
μὴν, τὸ θυσιαστήριον ἐτοιμάζει, μάχαιραν εὐτρεπίζει,
καὶ τὸ πῦρ καὶ τὰ ξύλα ὁ πατήρ παρατιθεῖ τῷ παιδί.
Ἀπτεται μετὰ τούτου τοῦ υἱοῦ ὁ πατήρ, καὶ οὐδὲν ἀντι-
πράττει ἢ φύσις πρὸς κώλυμα. Ἐξέδωκεν ἑαυτὸν ὁ
Ἰσαὰκ τῷ πατρί, ἵνα χρῆσται αὐτῷ καθ' ὃν τρόπον
βούληται. Τίνα πρῶτον θαυμάσω, ἢ τίνα καταπλαγῶ;
ποῖω τρόπῳ στέφανον πλέξω τῶν ἐγκωμίων; τὸν ἐπὶ τὸν
φίλτατον χεῖρας ἐπιβάλλοντα διὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγά-
πην καὶ εὐνοίαν, ἢ τὸν μέχρι θανάτου πατρὶ ὑπακού-
σαντα, καὶ οὐράνιον σφαγὴν παρ' αὐτοῦ δεχόμενον; Ὁ
μὲν γὰρ τῆς φύσεως ὑπερῆρεν ἑαυτὸν, τοῦ Θεοῦ τὴν
ἐντολὴν τῆς φύσεως προτιμῶν· ὁ δὲ μέχρι θανάτου
ὑπήκουσε τῷ πατρί, χεῖρον θανάτου εἰδώς τὸ λυπήσαι
πατέρα. Ἐντεῦθεν ὁ Ἀβραάμ λαβὼν δέσμιον παῖδα, οὐ
ναρκεῖ τὴν χεῖρα, οὐκ ἐξίσταται τὸν νοῦν. Ὁσάκις ἰδὼ
τούτου τοῦ παιδὸς τὰς εἰκόνας, οὐδέποτε ἴσχυσα ἀδα-
κρυτὶ παρελθεῖν, ἐνεργοῦς μοι τῆς τέχνης ὑπ' ὅσιν ἀγα-
ρούσης τῇ ἱστορίᾳ ταύτῃ σαφῇ κατέκρινον^α. Πλησίον
προσέκειτο τοῦ θυσιαστηρίου ὁ Ἰσαὰκ, τῷ πατρί ἐπὶ
γόνυ ὀκλάσας, περιηγμένως τε ἔχων εἰς τοῦπίσω τὰς
χεῖρας, κατόπιν τοῦ Ἀβραάμ τὴν ἀγκύλην πατούντας.
Εἶτα τῇ μιᾷ χειρὶ τὴν κόμην πρὸς ἑαυτὸν τοῦ παιδὸς
ἀνακλάσας, ἐπικύπτει πρὸς αὐτὸν, καὶ βλέπει τὸ πρόσω-
πον τοῦ Ἰσαὰκ πρὸς αὐτὸν ἐλεεινῶς βλέποντα, καὶ τὴν
πληγὴν μένοντα^β. καθυπλισμένην ἔχων τῷ ξίφει τὴν
δεξιάν κατευθύνει τὴν σφαγὴν. Ἀπτεται τοῦ σώματος·
ἤδη πρὸς φάρυγγι ἡ ἀκμὴ τοῦ ξίφους· ἦν ὠθησάι τὴν
μάχαιραν κατὰ τῶν σπλάγγνων αὐτοῦ, καὶ τότε δὴ
θεοῦθεν ἡ φωνὴ ἐγίνετο, τὴν ὀργὴν ἐπέουσα, καὶ τὸ
ἔργον κωλύουσα· Ἀβραάμ γάρ, Ἀβραάμ, μὴ ἐπιβάλης,
ψησὶ, τὴν χεῖρα τῷ Ἰσαὰκ, μηδὲ τι κακὸν πράξης εἰς
τὸν σὸν υἱόν. Νῦν γὰρ ἔγνωρ ἀληθῶς, ὅτι φοβῇ τὸν

^α Boissins proponit ἐναργῶς μοι τ. τ. ὡς δ. ἄζ. τῆς ἱστορίας
ταύτης σ. x.

^β Congruenter diceretur βλέποντας... μένοντος.

Θεόν, καὶ οὐκ ἐφείσω δι' ἐμὲ τοῦ σοῦ υἱ-
Ἰδοὺ κρῖος· δίδεται ἐν τῷ φυχῷ τοῦ Σαδέκ·
ἀνένεγκε αὐτὸν ἀντὶ τοῦ Ἰσαὰκ, φησίν, ὅπως
ρηθῇ· ὅτι προσεδεξάμην ἐγὼ τὴν θυσίαν, τὴ
προαίρεσιν. Ἐθαύμασαν ἄγγελοι, ἀρχαὶ καὶ
θρόνοι, κυριότητες, καὶ πᾶσαι αἱ στρατιαί· ἱ
οὐρανοὶ, ἥλιος καὶ σελήνη, καὶ ἀστέρων χο-
[ῶς] τῷ παραδόξῳ θαύματι· ὁ δὲ Θεὸς ἡρκέσθη
προαίρεσει τοῦ πιστοτάτου δυντῶς καὶ ὁσίου
καὶ ἔφθσε πρὸς αὐτόν· Εὐλογῶν εὐλογήσω,
θύνων πληθυννὼ τὸ σπέρμα σου ἐπὶ τῆς γῆ
δοστρα τοῦ οὐρανοῦ, ἐπειδὴ ὑπήκουσας τῇ
μου προθύμῳ, καὶ ἔσπευσας πληρῶσαι τὸ π
τὸ ἐμὸν. Καὶ ἔδωκεν ὁ Θεὸς πρῶτον ἐκ τῆ
ἀντὶ τοῦ παιδαρίου τελέσαι τὴν θυσίαν. Οὐ γ
Θεὸς ἐπὶ νεκρᾷ θυσίᾳ διὰ κνίσσης καὶ καπνοῦ
μένη αὐτῷ, ἀλλὰ θυσίαν ζώσαν, ἁγίαν, εὐάρε
λογικὴν λατρείαν ἐπιζητεῖ παρ' ἡμῶν, καθὼς ὁ
λος παραινέει πᾶσι, σαφῶς ἐπιστάμενος τοῦτο ε
Θεῷ. Οὐ γὰρ θέλων ὁ Θεὸς παιδοκτόνον πο-
Ἀβραάμ, ἔλεγεν ἀνενεγκεῖν τὸν υἱόν, ἀλλ' ἵνα δ
τοῖς τὸν κόπον οἰκοῦσιν, ὅτι σφόδρα ἡγάπα τ
Ἀβραάμ, ὅτι οὐκ ἐφείστω δι' αὐτόν τοῦ Ἰσαὰ
μονογενὲς ἔχων τὸ παιδάριον. Διὰ καὶ μυστήρ
δείξεν ὁ Θεός· ὡς φίλῳ τῷ Ἀβραάμ μέγα κ
δοξον. Διὰ γὰρ τῆς θυσίας ἱερεὺς ἐγένετο, ἐν δὲ
αὐτὸν προφήτην ἐποίησε· καὶ ἐγνωρίσεν αὐτῷ
ὑψίστος, ὅτι μέλλει καὶ αὐτὸς τὸν μονογενῆ ἱ
ὑπὲρ τοῦ κόσμου, ἵνα ὥσπῃ ἐκ τῆς πλάνης τὸ
ἀνθρώπων Θεὸς ἐνανθρωπήσας. Τούτου γὰρ ἐ
ἀντὶ Ἰσαὰκ δεδωκώς πρῶτον ἐκ τοῦ Σαδέκ
εἰς θυσίαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλον οἱ δύσπιστοι
ἀπιστεῖν τῷ τοκετῷ τῆς ἁγίας Παρθένου, τ
ἡδύνατο διχα κοίτης ἀνδρικής κνοφορῆσαι υἱόν,
χανον ὃν, διὰ τοῦτο ἐκ πέτρας παρήγαγε τὸν κ
τὸ παράδοξον ἐκ τούτου πιστώσεται, ὅτι περ β
τῆς αὐτοῦ θεότητος πᾶν τὸ προσταττόμενον εὐ
σταται. Ὡς οὖν ἐκεῖ ὁ λόγος πρῶτον ὑπέστ
τως ἐν τῇ παραδόξῳ ὁ λόγος ἀρξὲς ἐγένετο· κ
τὸ πρῶτον ἐν τῷ φυχῷ ἐδέθη, οὕτως ὁ Μω
σταυρῷ καθηλώθη. Διὰ τοῦτο ἐδόξα ὁ Ἡσαίας λ
πρῶτον ἡχῇ ἐπὶ σφαγῇ δρωνος. Πάλιν
ριος Ἰουδαίους ἔλεγεν· Ἀβραάμ ἐπεθύμει τῇ
μου ἰδεῖν, καὶ εἶδε καὶ ἐχάρη, τὴν τοῦ παῖδου
ἐν τῷ τύπῳ Ἰσαὰκ, ἐν ὅρῳ τῷ ἁγίῳ. Εὐλ
Θεὸς ὁ προτυπώσας ἡμῖν πάντα πρὸς σωτηρί
ἀγίαις Γραφαῖς, καὶ ἑλθὼν ἐπλήρωσε τοὺς λό
προφητῶν, καὶ ἀνήλθεν ἐν δόξῃ πρὸς τὸν αὐτοῦ
ἵνα ἐν παντὶ τόπῳ προσκυνῶμεν τῷ Πατρὶ σὺν
τῷ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

[357] Εἰς τὸ μὴ πλησιάζειν θεάτροις, καὶ ὅτι μοιχοῦς ἀπηρτισμένους ποιεῖ, καὶ ὅτι ἀθυμίας αἰε
πολέμου τούτου, καὶ εἰς τὸν Ἀβραάμ.

α'. Πολλοὺς οἶμαι τῶν πρῶτον καταλιπόντων ἡμᾶς καὶ
πρὸς τὰ θεάτρα τῆς παρανομίας αὐτομολησάντων παρῆ-
ναι τήμερον. Καὶ ἐβουλόμην εἰδέναι τούτους σαφῶς,
ὥστε αὐτοὺς τῶν ἱερῶν ἐκβαλεῖν προθύρων, οὐχ ἵνα
μένωσιν ἔξω διηνεκῶς, ἀλλ' ἵνα διορθωθέντες ἐπανέλθωσι
πάλιν. Ἐπεὶ καὶ πατέρες παῖδας σφαλλομένους τῆς
οἰκίας ἐκβάλλουσι πολλάκις, καὶ τῆς τραπέζης ἀπείρ-
γουσι, οὐχ ἵνα διὰ παντὸς τούτων ἐκπέσωσιν, ἀλλ' ἵνα
βελτίους τῇ νοουσίᾳ ταύτῃ γενόμενοι, μετὰ τῆς προση-
κούσης δόξης καὶ τιμῆς ἐπὶ τὸν πατρῶον ἐπανέλθωσι
κλήρῳ. Τούτο καὶ ποιμένες ποιοῦσι· τὰ φώρας ἐμπε-
πισμένα πρόβατα τῶν ὑγαινόνητων ἀπείργουσιν, ἵνα
ἀποθέμενα τὴν ἀρρώστιαν, μετ' ἀσφαλείας πρὸς τὰ
ὑγαινόνητα ἐπανέλθῃ πάλιν, καὶ μὴ νοσούντα τὴν ἀγέλην

ἄσπασιν ἐμπλήσῃ τῆς ἀρρώστιας ἐκείνης. Διὰ τ
καὶ ἡμεῖς ἐβουλόμεθα τούτους εἰδέναι· ἀλλ' εἰ
τοῖς αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοὺς διακρίναι δυνά
λόγους αὐτοὺς ἐπιγνώσκειται πάντως, καὶ τοῦ συ
αὐτῶν ἐπιλαβόμενος, πείσεις βῆδῳς ἐκόντας
ὑπεξελθεῖν, διδάσκων ὅτι ἐκείνος ἐνδον ἐστὶ μόν
ἐνταῦθα διατριβῆς ἄξιαν παρέχων τὴν γνωμῇ
μετὰ πολιτείας διεφθαρμένης τοῦ ἱεροῦ τούτου
συλλόγου, καὶ τὸ σῶμα ἐνταῦθα εἰσάγῃ, ἐκδ
καὶ τῶν ἀποκεκλεισμένων ἔξω καὶ μηδέπω θυν
τῆς ἱερᾶς μετασχεῖν τραπέζης μάλλον ἀπὸ
ἔκείνοι μὲν γὰρ οἱ κατὰ τοὺς τοῦ Θεοῦ νόμους
θίντες, καὶ μένοντες ἔξω, τέως χρηστὰς ἔχον
ἐλπιδας· καὶ γὰρ θέλωσι διορθώσασθαι τὰ παραπ

flexum filium stante. Deinde altera manu coma pueri ad se reducta respicit eum, videtque faciem Isaaci se miserabiliter intuentis, et ictum expectantis : armatam gladio dexteram habens, ad necem se comparat, corpus contingit ; jam gladii acies jugulum petit, contra propria viscera enseni impulsurus erat, tunc a Deo vox emittitur, animum cohibens, opus impediens : *Abraham, Abraham, inquit, ne inicias manum tuam in Isaacum, neque mali quidpiam facias filio tuo. Nunc enim vere cognovi quod timeas Deum, et non pepercasti propter me dilecto tuo (Gen. 22.12).* Ecce aries alligatus est virgulto Sabec : accipe et offer illum pro Isaaco, ut certior fias me acceptum habuisse sacrificium tuum, fervensque propositum. Mirati sunt angeli, principatus, potestates, throni, dominationes et omnes exercitus ; obstupere celi, sol, luna, stellarum choreæ in tam mirabili spectaculo : Deo autem satis fuit voluntas vere fidelissimi et sancti Abrahamæ, atque illi : *Benedicens benedicam, et multiplicans multiplicabo semen tuum super terram sicut stellas celi, quia obedisti alacriter voci meæ (Ibid. v. 47. 48), et festinasti implere præceptum meum. Deditque Deus arietem de petra pro puero ad perficiendum sacrificium. Non enim delectatur Deus in mortua victima per nidorem et fumum ipsi oblata ; sed hostiam viventem, sanctam, beneplacentemque, rationabilem cultum expetit a nobis, quemadmodum Apostolus præcipit omnibus, probe sciens hoc Deo placere (Rom. 12. 1). Non enim quod vellet Deus Abrahamum filii interfectorem reddere, præcipit ei ut filium offer-*

ret ; sed ut omnibus per orbem ostenderet, quam ferventer Deum amaret Abraham, cum propter eum non pepercerit Isaaco, etiamsi unigenitus puer ejus esset. Quamobrem Deus Abrahamo ut amico mysterium exhibuit magnum et mirabile. Per sacrificium enim sacerdos factus est, in figura autem prophetiam illum effecit ; docuitque illum Deus altissimus datum se quoque esse unigenitum Filium suum pro mundo, ut Deus incarnatus ab errore genus hominum servaret. Illud enim significavit, cum pro Isaaco dedit ovem ex Sabec ad sacrificium. Quia enim futurum erat ut increduli homines sanctæ Virginis partui non crederent, quomodo videlicet potuisset sine concubitu viri filium parere, quasi res fieri non potuisset, ideo de petra produxit arietem, ut per hoc rei incredibili fidem faceret, nempe voluntate ejus divinitatis omne mandatum statim impleri. Quemadmodum ergo ibi Verbum arietem protulit, sic in Virgine Verbum caro factum est. Ac quemadmodum aries in virgulto alligatus erat, sic Unigenitus in cruce affixus fuit. Ideo clamat Isaias dicens : *Sicut oris ductus est ad occisionem sine voce (Isai. 53. 7).* Rursumque Dominus Judæis dicebat, *Abraham desiderabat videre diem meum, et vidit, et gavisus est (Joan. 8. 56), nempe diem passionis in figura Isaaci, in monte sancto. Benedictus Deus, qui præfiguravit nobis omnia ad salutem in Scripturis sanctis, et cum venisset implevit prophetarum sermones, et ascendit in gloria ad Patrem suum, ut in omni loco adoremus Patrem et Filium et Spiritum, in sæcula. Amen.*

MONITUM

IN SEQUEM HOMILIAM.

Circa hanc sive homiliam, sive orationem, hæc notat Savilius : « Orationis hujus præfationem Chrysostomi esse res ipsa dicit. Est enim sumpta tota ad verbum ex Oratione tertia in Davidem et Saül, quam vide p. 89 (Tomo 4 hujus Editionis, col. 695). Ipsa vero oratio Chrysostomi non est, quamvis per omnes pene bibliothecas sub ejus nomine descripta reperiat. Nec enim stylus tumidum quiddam et inflatum sonans, nec inventionis ratio, frigida satis et inepta, Chrysostomum omnino refert. Longissimus in periodis, audacissimus in metaphoris (quæ debent esse ve-

recundæ) est, quisquis eum habuit : et humano capiti cervicem pene equinam junxit, quicumque proœmium hoc operi suo præposuit. Itaque poterat rectius inter dubia rejici, aut etiam ad spuria detrudi. Hic per errorem locum inter genuina occupavit, » etc.

Nugacis sane Græculi commentum hoc in tenebris reliquissim, nisi prior edidisset Savilius. Illic enim scriptor, etiamsi aliquam eloquentiæ et inventionis speciem utcumque saltem præ se ferat, puerilia multa admiscet : ne quid tamen præternisisse videar, eam Latine translata inter Spuria ablegavi.

QUOD NON SIT ACCEDENDUM AD THEATRA, QUODQUE ID PLANE ADULTEROS REDDERE SOLEAT
SPECTATORES, SITQUE DISSENSIUM AC LITII CAUSA ; ET DE ABRAHAMO.

1. Multos puto eorum, qui nos nuper deseruerunt et ad illa iniquitatis plena theatra accesserunt, hodie adesse. Optaremque illos clare nosse, ut a sacris liminibus expellerem, non ut semper extra manerent, sed ut emendati rursus intrarent. Quandoquidem patres lapsos filios sæpe et domo exigunt, et a mensa arcent, non ut sic perpetuo his priventur, sed ut hac castigatione ad meliorem frugem redacti, cum pari decore honoreque ad paternam hereditatem revertantur. Hoc et pastores faciunt : scabie plenas oves a sanis sequestrant, ut deposito morbo, rursus ad illas reducantur, ne morbo laborantes totum gregem inficiant. Idcirco nos vellemus illos nosse : sed etiamsi illos corporeis oculis discernere non valeamus, sermo illos utique dignoscet, et eorum tacta conscientia suadebit illis ut egrediantur, docens illum solum intus esse, qui dignum hoc loco gerit animum ; illum vero qui corruptis moribus in hoc cœtu versatur, etiamsi corpus introduxerit, tamen expellitur et magis eliminatur, quam ii qui exclusi

sunt, ac nondum potuerunt sacræ mensæ consortes esse. Illi enim qui secundum divinas leges expulsi sunt et extra manent, interim tamen bona spe sunt : si enim velint peccata corrigere, per Ecclesiam, a qua exciderunt, potuerunt cum pura conscientia rursus redire. Qui autem semetipsos deturparunt, jusque sunt non prius accedere, quam sordes ex peccatis contractas deposuerint : deinde impudenter agentes, gravius vulnus, majusque ulcus efficiunt. Non enim ita peccare grave est, ut post peccatum impudenter agere, nec obtemperare sacerdotibus hujusmodi præcepta dantibus. Et quod tantum peccatum admiserunt, inquit, ut a sacris hisce septis ejiciantur ? Ecquid quæras aliud peccatum gravius, quam, cum se plane adulteros fecerint, impudenter tanquam rabidos canes ad sacram mensam insilire ? Ac si vis discere adulterii modum, non meum proferam sermonem, sed ejus qui nos de tota vita judicaturus est. *Qui respexerit, inquit, mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo*

(*Math. 3. 28*). Quod si mulier quæ forte in foro occurrit, quoquoque modo sit vestita, se curiosius intuentem sæpe solo conspectu cepit: qui non simpliciter, nec fortuito casu, sed tanto studio, ut ipsam Ecclesiam despiciat, ideo illuc ascendunt, ibidemque diu manent, et infamibus illis mulieribus delixi sunt oculis, quomodo poterunt dicere se non ad concupiscentiam vidisse, ubi verba lasciva et cantica meretricia, et vox multa plena voluptatis, et oculorum pigmenta, et iniunctæ genæ, vestis accurate composita, habitusque lenocinio plenus, aliaque multe illecebræ ad fallendum demulcendumque spectatores compositæ: ignaviaque animi intuentibus, multa-que effusio, atque vel ipsius loci, nec non eorum quæ prius, quæ postea recitantur ad lasciviam suasio, cantus demulcens lissularum, tibiarum et similibus, qui animi robur frangit, sedentiumque corda meretricum insidiis invadenda apparat, captique facilia reddit, earumque opera a Christo separat? Si enim hic, ubi psalmi, et orationes, divinorumque eloquiorum conciones, Dei timor et pietas multa, sæpe quasi quispam fur callidus, concupiscentia clam ingreditur: quomodo il, qui in theatro sedent, qui nihil nisi vident vel audiunt, sed multa turpitudine, multa lascivia pleni, ac per omnia obsessi, per aures, per oculos, possint malam illam concupiscentiam superare? cum non possint autem, quomodo poterunt ab adulterii crimine innoxii esse? qui vero ab adulterii crimine liberi non sunt, quomodo poterunt sine pœnitentia hæc sancta limina ingredi, et hujus præclari cœtus consortes esse? Ideoque admoneo et precor, ut postquam confessione et pœnitentia aliisque omnibus peccatum hujusmodi spectaculo contractum abluerint, sic divina eloquia audiant. Non enim leve peccatum admissis: id quod exemplis clare ostenditur. Si quis enim servus in arcam, ubi heri vestimenta pretiosa et aurea jacebant, servilem vestem sordide pediculisque plenam deponeret, an, quæso, contumeliam hanc æquo animo terret? Quid vero, si quis in vas aureum, quod unguenta perpetuo habere solet, stercus et lutum infunderet, nonne eum qui id perpetrasset plagis oncraret? Ergone arcularum, vasorum, vestium, unguentorum tantam curam habebimus, animam vero nostram illis omnibus viliorē esse censebimus? et ubi spirituale unguentum infusum est, diabolicas pompas immitteremus, satanica colloquia, et cantica fornicatione referat? Et quomodo Deus hæc ferat, dic mihi? Quamquam non tantum sit intervallum unguentum inter et lutum, vestimenta que herilia et servilia, quantum inter spirituale gratiam et hanc malam operationem. Non times, o homo, dum iisdem oculis lectum in orchestra vides, ubi execranda adulterii spectacula representantur, et hanc sacram mensam, ubi horrenda mysteria consummantur? dum iisdem auribus meretricem audis turpia loquentem, et prophetam Apostolumque te mysteria docentem: dum eodem corde letifera pharimacea et tremendum sacrificium excipis? Annon hinc familiarum eversiones, concubiorum corruptiones, bella, lites in domibus? Cum enim ex illo spectaculo emollitus fueris, atque remissior factus, lascivior omnique continentia inimicus, reversusque videris uxorem tuam, ingratus plane illam videbis, quæcumque tandem fuerit. Inpensus enim concupiscentia ejus, quam in theatris vidisti, et externi illius spectaculi illecebris captus, pudicam, ornatam, totiusque vitæ consortem despicias, contumelia afficis, mille probris oneras, cum nihil prorsus coarguendum habens, sed pudeat te et morbum fateri, et vulnus ostendere, quod inde reversus attulisti, alias nectis causas, occasiones odii quærens absurdas, et omnia quæ domi sunt contemnens: ad illam hanc unam impuram concupiscentiam, qua vulneratus es, animum adjicis, menteque circumfers sonitum vocis, habitum, aspectum, motus, omniaque meretricia simulacra, nihil domi cum voluptate vides. Et cur dicam uxorem et ædes? Ipsam quoque eccle-

siam injucundius respicies, invitoque animo audi verba de castitate. Neque enim hæc tibi doctrina, et accusatio erunt, atque in desperationem paulatim detractus, te demum totum ab hac doctrina abscedes. Idecirco rogo vos omnes, ut fugiatis prava ille theatrorum spectacula, et eos qui his vacant abstulatis. Neque enim recreatio sunt illa, sed exitium supplicium, perniciēs. Quid prodest illa temporaria voluptas, quando perpetuus hinc dolor paritur: die nocteque stimulatus, a concupiscentia omnibus molestus et duras evadis? Tempus ergo examinis qualis nempē sis, cum ab ecclesia recedis, quam cum a theatris: atque utriusque dies mutuo confundi nihilque opus habebis sermone nostro. Satis enim erit utriusque comparatio, ut ostendantur quid magis quid utilitatis hinc accedat, et quantum inde deturmenti. Hæc jam vestra caritati dixi, et nunquam sine me dicendi faciam. Sic enim agrotantium morbedebimus, eos autem qui sanitate gaudent confirmamus. Utrisque enim hujusmodi sermo utilis est illis, ut abscedant, his, ne labantur. Verum quia oportet eos qui increpant, id moderate facere: hic ad monitionem finiemus, et quæ supererant ex præcedenti argumento reddemus, atque ad patriarcham nostrum Abraham redibimus. Etenim pictoribus mos, cum a curatam volunt depingere imaginem; uno, duobus tribusve diebus, eos quos depingere volunt coram sedentes constituere, ut ex frequenti aspectu accurtius formam expriment. Quia igitur nobis jam propositum est, non corporeæ formæ modum depingere sed animæ pulchritudinem, intelligibilem formam florentem justitiam, ejus mansuetudinem, animi magnitudinem, ejusque ceteras omnes virtutes; hinc diutius par est immorari, ut per frequentem sermonis conspectum ab archetypis similitudinibus non aberremus. Si enim corporeæ imagines aliquid solatii videntibus afferunt, multo magis animæ imagines. Illas por non ubique conspiciere possumus; necesse quippe est ut uno in loco constituentur; hanc vero quocumque volueris circumferre potes. Nam si illam in mentis penuario recondas, ubicumque fueris, frequent respicere poteris, et magnam hinc referre utilitatem. Ac quemadmodum ii, qui oculis laborant, si spongiæ et cerulei coloris pannos teneant, et frequent in illis respiciant, aliquid solatii ex hujusmodi colore percipiunt: ita et tu si patriarchæ Abraham imaginem oculis habueris, ac frequent in eam respexeris etiam si sexcentis ira, sive alius quivis pravus affectus mentis oculum agitarit aut turbaverit, illud tu tuens virtutis exemplar, perfectam accipies sanitatem, puramque philosophiam. Demum, si placet, et propositum sermonem reducamus.

2. Beatus Moyses, dilecte, qui per pia opera De familiaris fuit, qui præ omnibus prophetis, qui per illum fuerunt, peculiaribus dignatus est Creatori colloquiis, utpote cum Deus ipsum os ad os alloquutus sit in specie, non per ænigmata, qui divinis igne illuminandi solum, non urandi vim habente, a Dei contemplatione institutus est, qui divino consilio deus Pharaonis appellatus est, et veneranda appellationis consortio, præ iis omnibus qui tunc erant, ornatus est, qui divinitus immissarum Egyptiis plagarum minister terribilissimus constitutus est, et operatricis Dei virtutis velocissimus famulus virtutis est, qui Spiritus sancti lucerna illustratus est, secundum spirituales mentis oculos, et antiquorum omnipotentis artificis operum enarrator sero licet fuit, hic vir beatus post enarratam pulchram illam et bene ordinatam mundi creationem, ad priscorum illorum hominum historiam venit, partim proborum, partim improborum, et bonorum quidem felicissimum exitum, malorum vero execrandum finem descripsit, ut ex mundi creatione circa Dei cultum erudiamur, ex priscorum vero vita, æquitatem assequari, virtutemque colere doceamur, sicque facile religiosam et beatam vitam ducamus. Multa certe

nile priscorum gesta, virtute probitateque plena scripto tradidit: ipsaque ut exemplar conspicuum posteris ad imitandum proposuit. Docet nos utique Abel, copiosorum Dei munerum, antequam eis utamur, primitias esse Deo offerendas, neque brutam ventris voracitatem esse Dei honori antefereendam. Nam ei, qui antiquissimus omnium erat, beatus hic Abel ovium primogenita immolabat, nihil postremo- rum ad cultum primi proferens, sed fructuum primitiis primum genitorem glorificans. Post illum ad justitiam instituit admirandus Noe, qui toto inique agente mundo, solus justitiæ lancem in bonis justitiæ operibus non declinantem servavit. Magnum castitatis exemplar juvenibus proponitur beatus Joseph, qui in juvenili corpore castitatis canitie floruit, et in servili habitu strenuus carnis voluptatum dominus apparuit. Verum hi beati viri peculiaries forte quædam sunt honorum imagines; sed unius viri mentionem facit Abrahæ progenitoris, in una persona toti orbi cippum erigens, omnis virtutis specimen, ad imitationem. Sane justi omnes, sancti omnes, fidelem Abrahamum patrem se habere gloriantur, et hanc cognationem honori sibi ducunt. Per hunc enim fidelibus zelus fidei inest; hospitalibus ipse hospitalitatis doctor est, idque operibus, non verbis; religionis athletæ coronantur, ejus fortitudinem imitantes; hujus archetypi imagines sunt omnes magnanimi; ejus imitandi studium tantam justorum multitudinem peperit; ex hac Dei amante radice, omnes pullularunt Dei amantes. Et cur singula persequor? Omnes enim, ut ita dicam, quorum lux fulget coram hominibus, ex fideli progenitoris lucerna accensi fuerunt, tantisque ei probos filios pii mores pepererunt. Mentiri enim non potest is qui dicit, *Patrem multarum gentium posui te (Gen. 17. 5)*. O beata anima, quæ tantam præclarorum operum copiam in unum collegit! Tu feracissimus vere ager, tu planities fructuosissima piorum operum, tu pratum floridum omnigenis justitiæ floribus vernans; tu corona speciosa, medium continens eamque fulgentem fidei margaritam. Præcepit Deus: *Egredere de terra tua (Gen. 12. 1)*: tu vero non neglexisti, sed iter capessivisti, antequam mandatum compleretur. Addidit dicto, *Egredere de terra tua, illud, Et de cognatione tua*: tu vero non emollitus es ex amore generis tui, generi ejus auctorem antefereus. Dixit Deus, *Egredere de terra tua et de cognatione tua*, quodque his gravius est, *Et de domo patris tui*: sed ex iis, quæ Deus præcepit, nihil durum existimasti. Non cohibuit animi tui alacritatem honor patris, non amor matris, non affectus erga cognatos. Non cogitasti quot lacrymas vetula mater ob te fundet, non quot te fletibus senex pater prosequaturus sit. Non enim putasti te humaniorem illo esse debere, qui te vocavit. Erat tibi pater venerandus, sed non quantum omnium Pater: amabas matrem, sed magis Dei cultum. Paternam domum, et divitias progenitoris sprevisi. Sciebas enim solas fidei divitias animæ competere, immortalis possessionem, thesaurum nunquam expilandum. O qualis stella, Lucifero splendidior, ex oriente in Palestinam effulxisti! In tenebroso multorum deorum seculo, letos emisisti piæ religionis radios. Te Deus bonum pietatis ferculum in acerbam Chananeorum gentem immisit. Tu tamquam sal benignitatis, improbe vitæ condimentum fuisti. Tu tranquillius apparuisti hospitalitatis portus in medio tempestatis, in media alienigenarum inhumanitate.

3. Quomodo, o vir beate, benignum tuum describam tabernaculum? quomodo non mirabor quercum Mambræ (*Gen. 18. 1*) quam tu bonis moribus tuis mitem effecisti? Hoc tabernaculum commune erat viatoribus domicilium, unum hospitibus omnibus lautum convivium: totius orbis pandoeum sine mercede: non in remoto loco situm, ut requiei lucrum peteret, sed in deserto quidem, sed media in via, et prope communi totius Palæstinæ diversorio. Tu sub

quercu totam diem transigebas bonus viatoribus requiei capiendæ nuntius. Visus est tibi Christus, o vir admirande, a duobus angelis stipatus, et propter hospitalitatem factus es et Dei et angelorum contubernalis. O beatum tabernaculum, quod Deum cum angelis per communionem excepit! Visus est tibi Christus hominis formæ divini sui et salutaris adventus mysteria enuntians: attamen præsentis gloriam nequaquam te ob servilem formam latuit. Illebeas enim alios oculos quibus Dominus cognoscitur. Noveras igitur mediatorem Dei Filium, qui in medio duorum animalium appariturus erat. Miror certe tuam, o vir beate, erga eos qui tibi adstiterunt diligentiam: poteras enim jubere famulo, et jussu officium præstare; curristi tu senex ad boves, ardenti desiderio senile corpus fulciens. Operum consors alacris erat uxor, et panum azymorum copia mensam coronabat: neque enim fermentationem expectavit hospitalitatis studium. Omnia porro agebantur cum timore et veneratione, non quasi viros excepisset hospitio, sed quasi Deo sacrificium obtulisset. Ideo præclarus est, o vir beate, tuæ hospitalitatis fructus, præclara amoris erga Deum merces. Solvuntur enim præter omnem spem steriles vulvæ vincula, emortuæque senis membra ad germani filii semen florent, et ab unigenito Deo unigeniti filii nuntium accipis. *Circa hoc tempus inquit, veniam, et erit Saræ filius (Gen. 18. 10)*. Quomodo tuam pro merito laudabo fidem, o beatissime? Neque enim circa promissionem disseruisti, neque circa pollicitationem claudicasti, neque cogitasti corpus tuum emortuum, cum centenarius prope esses: neque respexisti in sterilitatem vulvæ Saræ; sed corroboratus es fide, sciens Deum quæ promisit implere posse. Neque enim naturæ affectionibus servit naturæ Creator, quia naturæ necessitati non subiacet Deus in operibus suis, cum omnis naturæ sit Opifex: sequitur autem natura ad omnem mutationis speciem liberam Opificis voluntatem. Itaque non a spe lapsus es, o vir beate, sed pater in constituto tempore, et in emortua senectute vocaris. Ac primus vides ex Sara fructum, ac miraris quomodo vetulæ præter spem lactis fontes emanent: pauloque postea cum prole balbutis, filiumque doces te vocare patrem, hanc postulans a filio appellationem, quam prius gratia per promissionem firmaverat. Quomodo ea quæ subsequuta sunt gesta narrabo, vir admirande? quomodo excelsam tuam et celebratam fidem annuntiabo? Supra fidem est fides tua, supra auditum omnem sancta illa tua erga Deum obsequentia. Quis enim crederet unquam, quod pater filium suum in hostiam sincere Deo obtulerit? Forte nos soli credimus, qui patres non fuimus, qui prolis amorem a natura non didicimus. Accedat hujus dicti testis divina Scriptura, quasi præco excelsus, religiosum beati animum exclamans. *Post hæc, inquit, tentavit Deus Abraham (Gen. 22. 1)*. Tentavit autem non ut per tentationem edisceret id quod ignoraret, teste usus obsequentia ad animum viri explorandum: nihil enim umquam ignoravit Deus, sed ipse sibi sufficit ut per sui contemplationem omnia cognoscat: sed ut eum quem clare prænoscebat per tentationem ediscerent homines, præclarumque haberent ad imitationem pietatis exemplar. Quænam porro sint tentationis verba, age consideremus. *Abraham, inquit, Abraham. Ille inquit, Ecce ego. Ait illi: Accipe filium tuum dilectum, quem diligis, Isaac, et vade in terram excelsam, et offer mihi illum in holocaustum (Ibid. v. 2)*. O quantum Deus per hæc verba fidei progenitoris fecit experimentum! Satis erat dixisse, Accipe Isaac, et offer mihi illum in holocaustum, non memorato filio, nec per dilecti memoriam commotis paternis visceribus. Verum quia iis, qui bonis affluunt, repentinus malorum incursus graviolem parit dolorem, ideo ait, *Accipe filium tuum, et addit, Dilectum, ac rursus, Quem diligis, ut hisce bonis appellationibus, in bonarum promissionum spem senem prolis amantem erigeret, inductoque*

ζυμίας, ὡς καὶ στόμα κατὰ στόμα λαλήσαντος αὐτῷ τοῦ Θεοῦ ἐν εἰδει, καὶ οὐ δι' αἰνιγμάτων, ὁ θεὸς πυρὶ, φωτίζειν μόνον, οὐ καίεν διδοῦναι, πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ μυσταγωγῆθαι θεωρίαν, ὁ θεὸς βουλῇ θεός εἶναι· Φαραὶ χρηματίας, καὶ μετοχῇ σεβασμίου προσηγορίας παρὰ πάντας ἐξαιρέτως τοὺς τότε κοσμούμενος, ὁ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ γεγεννημένων θεπλάτων πληγῶν διάκονος προχειρισθείς φοβερώτατος, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δραστηρίου δυνάμεως φανεῖς ὑπηρετίης ἐξυτάτος, ὁ δαδουχία Πνεύματος ἁγίου τὸν νοητὸν τῆς ψυχῆς φωτισθεὶς ὀφθαλμὸν, καὶ τῶν ἀρχαίων τοῦ Παντοκράτορος ἔργων ἐξηγητῆς γενόμενος δῆμος, οὗτος ὁ μακάριος μετὰ τὴν εὐτακτον καὶ καλὴν τῆς κοσμοποίας διήγησιν, ἐπὶ τὴν τῶν παλαιῶν ἀνδρῶν ἱστορίαν ἐχώρησεν, ἰδίᾳ μὲν τῶν ἀγαθῶν, ἰδίᾳ δὲ τῶν πονηρῶν, καὶ τῶν μὲν ἀγαθῶν τρισμακάριον ὄντως τὸ τέλος, τῶν δὲ ἐναντίων τούτοις ἐπάρατον ἀνεγράφαστο, ἵνα ἔχοντες ἐκ μὲν τῆς κοσμοποίας τὰ περὶ τῆς θεοσεβείας παιδεύσθαι δόγματα, ἐκ δὲ τῶν προλαβόντων τοῦ βίου καὶ μισεῖν πονηρίαν, καὶ τιμᾶν ἀρετὴν, ῥάδιως τὸν θεοφιλῆ καὶ μακάριον διανύωμεν βίον. Πολλὰ μὲν οὖν ἀρετῆς καὶ καλοκάγαθίας παλαιῶν ἀνδρῶν ἀνεγράφαστο κατορθώματα, προθεῖς ὥσπερ ὑπογραμμὸν τηλαυγῇ ταῦτα τοῖς ὀφειλόνσι πρὸς μίμησιν. Παιδεύει τοιγαροῦν ἡμᾶς Ἄβελ τῶν ἀφθόνων [560] παρὰ Θεοῦ ἡμεῶν πρὸς τῆς χρήσεως ἀπαρχεσθαι τῷ Θεῷ, καὶ μὴ προκρίνειν Θεοῦ τιμῆς ἀλογον πάθος γαστροῦ. Τῷ γὰρ πρεσβυτάτῳ τῶν ὄντων ὁ μακάριος οὗτος Ἄβελ τῶν προβάτων ἔθηκε τὰ πρωτότοκα, οὐδὲν μὲν τῶν ὁσάτων εἰς τὴν τοῦ πρώτου προσφέρων λατρείαν, ταῖς δὲ τῶν γενομένων ἀπαρχαῖς τὸν πρῶτον δοξάζων γεννήτορα. Μετ' ἐκείνων παιδεύει πρὸς δικαιοσύνην ὁ θαυμασιός Νῶε. παντὶ παρανομούντι κόσμῳ μόνος αὐτὸς ἀκλινῇ φυλάξας ἐν πράξεισιν ἀγαθαῖς τῆς δικαιοσύνης τὴν πλάστηγγα. Μέγα σωφροσύνης τοῖς νέοις πρόκειται παιδεῦμα Ἰωσήφ ὁ μακάριος, ἐν νέῳ σώματι λευκὴν ἀνείλας ἀνθήσας πολίαν, καὶ σὺ γὰρ δουλίῳ σαρκὸς ἡδονῶν δεσπότης γενναίως φανείς. Ἄλλ' οὗτοι μὲν οἱ μακάριοι μερικαὶ τινες ἰσως ἀγαθῶν ἔργων εἰκόνας εἰσὶν· ἐνδὲ δὲ πεποιῆται μνήμη ἀνδρῶν, Ἄβραάμ τοῦ προπάτορος, ἐν ἐνὶ μόνῳ προσώπῳ παντὶ τῷ κόσμῳ στήλην ὑψώσας πανάρετον πρὸς μίμησιν. Τοιγαροῦν πάντες δίκαιοι, πάντες ὅσοι τὸν πιστὸν Ἄβραάμ αὐχοῦσι πατέρα, καὶ κλέος περισσεύον τιθένται τὴν πρὸς αὐτὸν οικειότητα. Πιστοῖς μὲν γὰρ διὰ τοῦτον ὁ ζῆλος ὑπάρχει τῆς πίστεως· φιλοξένοις οὗτος φιλοξενίας καθηγητῆς, ἔργοις, οὐ λόγοις τὸ πρακτικὸν δείκνυσι· οἱ θεοσεβεῖς ἀλλήτοι στεφανηφοροῦσι, τὴν ἀνδρείαν τὴν τοῦτου ζηλωτῆς· τοῦ ἀργεῦσιν τοῦτου ἐμπερεῖς εἰκόνας πάντες οἱ μεγαλόψυχοι· ἡ πρὸς τοῦτον ἀμίλλα τῶν τοσοῦτων δικαίων πληθὺς ἤνεγκεν· ἐκ ταύτης τῆς φιλοθεοῦ εἰς πάντας ἐδιδάστησαν οἱ φιλόκριστοι. Καὶ τί τὸ κατὰ εἶδος ἐπαριθμοῦμαι; Πάντες γὰρ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ὡν λάμπει τὸ φῶς ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἐκ τῆς πιστῆς τοῦ προπάτορος λαμπάδος ἀνήφθησαν· τοσοῦτος αὐτῷ παῖδας ἀγαθοῦς ὁ κατ' εὐσέβειαν τρόπος ἐφόρηνεν. Ἀφευδῆς γὰρ ὁ εἰπὼν, ὅτι *Πατέρα πολλῶν ἄνθρωπων τέθεικά σε*. Ὁ μακάριος ψυχῇ, τοσοῦτον πληθὺς κατορθωμάτων ὑφ' ἐν χωρήσασα! Σὺ πάμφορος ἀληθῶς χώρα, σὺ πεδὶον πάγκαρπον τῶν κατ' εὐσέβειαν ἔργων, οὐ λείπων εὐανθῆς παντοῖαι δικαιοσύνης· ἀνθεσι βρωῶν, σὺ καὶ στέφανος εὐπρεπῆς, μέσον ἔχων τῆς πίστεως μαργαρίτην προλάμποντα. Προσέταττεν ὁ Θεός· *Ἐξέλθε ἐκ τῆς γῆς σου*· σὺ δὲ οὐκ ἠμέλησας, ἀλλ' εἶχον τῆς ὁδοῦ, πρὶν τελεσθῆναι τὸ πρόσταγμα. Προστίθει τῷ, *Ἐξέλθε ἐκ τῆς γῆς σου*, τὸ, *καὶ ἐκ συγγενείας σου*· σὺ δὲ οὐκ ἐθελούων τῇ πρὸς τὸ γένος στοργῇ, τοῦ γένους γενεοσυργὸν προτιμῶν. Εἶπεν ὁ Θεός, *Ἐξέλθε ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου*, καὶ τὸ τούτων βαρύνετον, *καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου*· ἀλλ' οὐδὲν ἡγήσω βαρὺ, ὡν προστάσει Θεός. Οὐκ ἐπέσχε σου τῆς ψυχῆς τὴν προθυμίαν οὐ τιμὴ πατρὸς, οὐ πόθος μητρὸς, οὐ στοργὴ συγγένων. Οὐκ ἐνενόησας οἷα ἐπὶ σοὶ ὕρνησιν μῆτηρ γηραιά, οἷα ἐπὶ σοὶ κλαύσεια πρεσβύτης πατῆρ. Οὐ γὰρ ψήθης δεῖν εἶναι φιланθρωπότερος τοῦ τὴν κλῆσιν ἐπάγοντος. Ἦν σοι πατὴρ αἰδέσιμος, ἀλλ' οὐχ ὡς πάντων Πατὴρ· ἐπόθεις μητέρα, ἀλλὰ θεοσέβειαν μάλ·λον. Οἶκον κατεφρόνησας πατρικοῦ, καὶ πλοῦτον προγονικοῦ. Μόνον γὰρ ἦβεις τῇ ψυχῇ πρέποντα τὸν διὰ πίστεως πλοῦτον, τὸ ἀθάνατον κτήμα, τὸν ἀσύναντον θησαυρόν. Ὁ οἶος ἀσπῆρ, εὐσφόρος παιδρότερος, ἐξ ἀνατολῶν εἰς Παλαιστίνην ἐξελαμφάς, ἐν ἀφ' ἧς πολυθεῖας βίῃ

φαιδρὰς ἐκλάμψας θεοσεβεῖας ἀκτίνας! Σὺ Θεὸς ἀγαθὸς θεοσεβεῖας γλύκασμα τῇ πικρᾷ καὶ Χαναναίων ἐνέβαλε πολιτείᾳ. Σὺ, καθάπερ ἄλας φιλανθρωπίαι, γέγονας πονηροῦ βίου παράρτυμα. Σὺ γαλήνης πέφνης φιλοξενίας λιμὴν ἐν μέσῳ κλυδωνίου τῇ τῶν ἀλλοφύλων μισανθρωπίᾳ.

γ'. Πῶς σου, μακάριε, τὴν φιλανθρωπὸν διαγράφω σκηνήν; πῶς οὐ θαυμάσω τὴν δρῶν τὴν καλούμενην Μαμβρῇ, ἣν σὺ τοῖς ἀγαθοῖς τρόποις ἡμέρωςας; Κοινὴν ἦν ἡ σκηνὴ τοῖς ὀδεύουσιν οἰκητήριον, μία πάντων ξένη ἀφθονος ἐστία, πάσης τῆς οἰκουμένης πανδοχεῖον ἡμισθον, οὐκ ἐν παραβύσῳ κειμένη, ἵνα λάθῃ τὸ κέρδος τῆς ἀναπαύσεως, ἀλλ' ἐν ἐρήμῳ μὲν, ἐν ὁδῷ δὲ μέση, καὶ κοινῷ σχεδὸν πάσης τῆς Παλαιστίνης ἀφετηρίῃ. Ἡύλίζου δὲ σὺ πανημέριος ὑπὸ τῇ [561] ὀρῇ, ἀγαθὸς τοῖς ὀδεύουσιν προφαινόμενος ἀναπαύσεως ἄγγελος. Ὁφθῇ σοι Χριστὸς, ὁ θαυμάσιος, ὅτ' ἀγγέλου δορυφορούμενος διῶ, καὶ γέγονας διὰ φιλοξενίας καὶ Θεῷ καὶ ἀγγέλοις ὁμόσκηνος. Ὁ μακάριος σκηνή, ἡ Θεὸν μετ' ἀγγέλων δι' οἰκονομίαν χωρήσασα! Ὁφθῇ σοι Κουστὸς ἐν ἀνθρώπῳ σχηματῇ, τῆς θεῆς αὐτοῦ καὶ σωτηρίου ἐπιδημίας παραφαίνων σου τὰ μυστήρια· ὁμῶς οὐκ ἔλαβ' σε τοῦ παρόντος ἡ δόξα διὰ τὸ δουλικὸν σχῆμα. Ἐγὼ γὰρ ὀφθαλμοῦς ἄλλους, οἷς δεσπότης γνωρίζεται. Ἐκείνων τοιγαροῦν μεστὴν Θεοῦ, τὸν ἐν μέσῳ διῶ γνωρίζεσθαι μέλλοντα Υἱόν. Θαυμάζω μὲν σου, μακάριε, τὴν περὶ τῶν φανέντων σπουδὴν· ἐξὲν γὰρ ἐπιτίθει θεράποντι καὶ πληρώσει τὴν χρείαν προστάγματι, ἔραμες σὺ εἰς τὰς βόας πρεσβύτης, ἀκμάζοντι πόθῳ πλαιῖν σῶμα στηρίζων. Ἐκοινωνεῖ δὲ σοι προθύμως τῶν ἔργων ἡ σύζυγος, καὶ πληθεῖ ἀζύμων ἄρτων ἐσπεράων τὴν τράπεζαν· οὐ γὰρ ἀνέμεινε τὴν ζύμωσιν ἡ τῆς φιλοξενίας σπουδὴ. Πάντα δὲ ἦν φόβου καὶ σεβάσματος τὰ πραττόμενα, οὐχ ὡς ἀνδρὰς ἐξελίζοντος, ἀλλ' ὡς Θεὸν θυτῆρα προσφέροντος. Καλὸς σου, μακάριε, διὰ ταῦτα τῆς φιλοξενίας ὁ καρπὸς, καλὴ καὶ τῆς φιλοθεῖας ἡ ἀμοιβή. Αὐταὶ γὰρ παρὰ πάσας ἐλπίδας μῆτρας ἐσπαρωμένης δεσμὰ, καὶ νεκρὰ πρεσβύτου μέλη πρὸς τέκνον γυναικὶ σπέρων ἀνθεῖ, καὶ δεχθὲ παρὰ μονογενοῦς Θεοῦ περὶ μονογενοῦς υἱοῦ εὐαγγέλια. Κατὰ τὴν καιρὸν γὰρ, φησί, τοῦτον ἐλεύσομαι, καὶ ἔσται τῇ Σάρρι υἱός. Πῶς σου κατ' ἐξῆλαν ἐπαινέσω τὴν πίστιν, πανόλβιε; Οὐ γὰρ διεκρίθης πρὸς τὴν ὑπόσχεσιν, οὐδὲ περὶ ἐπαγγελίαν ἐχέλωνας, οὐδὲ κατενόησας τὸ ἐαυτοῦ σῶμα νενεκρωμένον, ἔκατονταετής που ὑπάρχων, οὐδὲ ἀπέβλεψας εἰς τὴν στείρωσιν τῆς μήτρας Σάρρας, ἀλλ' ἐνεδυναμώθης τῇ πίστει, εἰδὼς ὅτι ἐπ' ἡγγελται ὁ Θεός, δυνατὸς ἔσται καὶ πληρώσει. Οὐ γὰρ δουλεύει φύσεως πάθειν ὁ φύσεως δημιουργός, ὅτι οὐχ ὑπόκειται φύσεως ἀνάγκῃ Θεός ἐν οἷς ἐργάζεται, πάσης φύσεως ὑπάρχων δημιουργός· ἀκολουθεῖ δὲ πρὸς πᾶν εἶδος μεταβολῆς ἡ φύσις τῷ ἐλευθέρῳ τοῦ πεποιτηκότος θελήματι. Τοιγαροῦν οὐκ ἐφευθῆς τῶν ἐλπίδων, μακάριε, ἀλλ' ὀνομάζῃ πατὴρ ἐν προθεσμίᾳ ῥητῇ, ἐν ἡλικίᾳ νεκρᾷ. Καὶ πρῶτον βλέπεις ἐκ Σάρρας καρπὸν, καὶ θαυμάζεις πῶς ἐπὶ ῥέουσιν παρ' ἐλπίδας τῇ γεγηρακυῖα τοῦ γάλακτος αἱ πηγαι, καὶ μετ' ὀλίγον προσφελλίζεις τῷ τόκῳ, καλεῖν πατέρα θεόσκων τὸ γέννημα, ταύτην αἰτῶν παρὰ τοῦ τέκνου τὴν κλήσιν, ἣν προλαβοῦσα δι' ἐπαγγελίας ἡ χάρις ἐκύρυσεν. Πῶς τὰ μετὰ ταῦτα σου διηγῆσμαι κατορθώματα, θαυμάσιε; πῶς ὑψηλὴν σου καὶ περιδόητον ἀπαγγελῶ πίστιν; Ὑπὲρ πίστιν ἡ πίστις σου, ὑπὲρ ἀκοήν πᾶσαν ἡ πρὸς Θεὸν σου καθοσίωσις. Τίς γὰρ πιστεύσει, πᾶσι, ὅτι πατὴρ οἰκεῖον τέκνον θυσιαν προσήνεγκε γυναικὶ τῷ Θεῷ; Τάχα μόνον πιστεύομεν οἱ μὴ γεγονότες; πατέραι, οἱ τέκνιον στοργῇ μὴ δεδιδαγμένοι παρὰ τῆς φύσεως. Ἰκέτω δὲ τῶν εἰρημένων μάρτυς καὶ θεῖα Γραφή, καθάπερ κήρυξ ὑψηλός, ἐκδοῦσα τοῦ μακαρίου τὴν φιλοθεῖαν γνώμην. Μετὰ ταῦτα, φησὶν, *ἐπέκραξεν ὁ Θεὸς τὴν Ἀβραάμ*. Ἐπέκραξε δὲ, οὐχ ἵνα μάθῃ διὰ πείρας τὸ ἀγνοοῦμενον, μάρτυσι τῆς γνώμης τοῦ ἀνδρὸς τοῖς ἐπὶ τελέσμασι χρωόμενος· ἡ γνώμη γὰρ οὐδὲν οὐδέποτε ὁ Θεός, αὐτὸς τῇ ἐαυτοῦ θεωρίᾳ πάντοτε πρὸς τὴν πάντων γνώσιν ἀρκούμενος· ἀλλ' ὅπως ἐν σαφὺς προεγίνωκε, τῶν διὰ πείρας μαθόντες οἱ ἀνθρώποι, καλὸν ἔχουσιν πρὸς μὴ μιν θεοσεβείας ὑπογραμμῶς. Τίνα δὲ καὶ τὰ τοῦ πειρασμοῦ ῥήματα, φέρε σκοπῆσθαι. Ἀβραάμ, φησὶν, *Ἀβραάμ*. Ὁ δὲ εἶπεν, *Ἰδοὺ ἐγώ*. Ἐγὼ αὐτῷ ἰδοὺ τὸν υἱόν σου τὸν ἀγαπητόν, ὃν ἠγάπησας, τὸν Ἰσάκ, καὶ προσέθῃτι εἰς τὴν γῆν τὴν ὑψηλὴν, καὶ ἀντίτι

μοι αὐτὸν εἰς ὀλοκάρπωσιν. Ὡς πόσῃ ὁ Θεὸς διὰ τῶν οὐτῶς εἰρημένων ῥημάτων τῆς πίστεως τοῦ προπάτορος εἰργάσατο βάσανον! Ἦρχε μὲν γὰρ μόνον εἰπεῖν, Ἄδεις τὴν Ἰσαάκ, καὶ ἀνέγχε αὐτὸν εἰς ὀλοκάρπωσιν, μήτε υἱὸν εἶναι, μήτε τῇ τοῦ ἀγαπητοῦ μνήμῃ τὰ πατρῶα σπλάγχνα κινήσαντα. Ἀλλ' ἐπειδὴ τοῖς ἔνδον τῶν ἀγαθῶν διακεχυμένοις ἦ τῶν κακῶν αἰφνίδιος φορὰ βαρύτεραν ἐπάγει τὴν ἀλγυδῶνα, [502] διὰ τοῦτο φησὶ, Ἄδεις τὸν υἱόν σου, καὶ προστίθῃσι, Τὸν ἀγαπητόν, καὶ πάλιν, Ὁν ἠγάπησας, ἵνα ταῖς ἀγαθαῖς ταῦταις ἐπωνυμίαις εἰς χρηστῶν ὑποσχέσεων ἐλπίδας μετεωρίσας τὸν φιλοπαιδα γέροντα, ἀθρόαν αὐθις ἐπαγωγὴν τοῦ ἀγαπημένου τὴν ἀναίρεσιν, τοῖς παρ' ἐλπίδα προστάγμασι πλῆξῃ τὰ σπλάγχνα τοῦ γεγεννηκότος βαρύτερον, οὐ μᾶλλον τὸν δίκαιον, φανήναι δὲ λαμπρότερον τῷ κόσμῳ τὴν τούτου πίστιν βουλόμενος. Τοιγαρὸν πρὶν εἰπεῖν, Ἀνέγχε αὐτόν εἰς ὀλοκάρπωσιν, ἐκ τῶν πρώτων ῥημάτων τῶν εὐφημῶν πολλὰ ποιεῖ χρηστὰ τῷ δικαίῳ φαντάζεσθαι. Ἀκούσας γὰρ καλοῦντος τοῦ Θεοῦ καὶ λέγοντος, Ἀβραάμ, Ἀβραάμ, εὐθὺς ἐγῆθησεν ὁ φιλόθεος πρὸς τὴν κλήσιν, διεχύθη πρὸς τὴν φωνὴν, ἐνθυμούμενος, ὡς εἰκός. Ἀρὰ με ὁ Θεὸς ἄξιον πάλιν ἡγεῖται τῆς θαυμαστῆς πρὸς αὐτὸν ὀμιλίας; ἀρὰ με τοῖς θεοῖς αὐτοῦ καθαρὰς θέλει ῥήμασιν; ἡ μεταστῆσαι πάλιν εἰς χώραν βούλεται κρείσσειν; ἡ τοὺς πονηροὺς ἀπολέσαι θέλει Χαναναίους, ὡς Σοδομίτας, καὶ τὸν οἰκεῖον δοῦλον, ὡς ἐπὶ Σοδόμων, ἀγνοεῖν οὐ θέλει τὸ τῆς κρίσεως βούλημα; ἀρὰ μοι δευτέρου τέκνου μετὰ τὸν Ἰσαάκ χρηστὰ φιλοτιμεῖται παρασχεῖν ἐπαγγελία, ὀφθαλμοῖς δύο τέκνων τὸ ἐμὸν ὅλῳν ὀματώσαι γῆρας; Ὡς δὲ ἤκουσε, Ἄδεις, πρὶν ἀκοῦσθαι, Τὸν υἱόν, ψῆθον περὶ θυσιῶν αὐτῶν τὸν Θεὸν διαλέξεσθαι, αἰτοῦντα παρ' αὐτοῦ τιμὴν εὐλογιῶν ἀντὶ τῆς δόσεως τοῦ παιδός. Ἀκούσας δὲ, Τὸν υἱόν σου, τέως τὸν Ἰσμαὴλ ἐνενόει, οἰόμενος λελεύσθαι τὴν ζηλοτυπίαν τῆς Σάρρας, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τοῦ φιλανθρώπου ἀποκαθίστασθαι πάλιν εἰς τὴν πατρῶαν ἐστίαν. Ἐπειδὴ δὲ σαφῶς ἤκουσε, Τὸν ἀγαπητόν ὃν ἠγάπησας τὸν Ἰσαάκ, ἔξεσεν εὐθὺς τῇ καρδίᾳ, ἡγαλλιάσατο τῇ ψυχῇ, νόμισας ὅτι περὶ μνηστείας αὐτῷ διατάσσεται, ἀρμόζων ὡς Θεὸς εἰς ἐπίδοσιν τοῦ γένους γυναικα τῇ νέῃ εὐφρονεῖ εἰς τέκνον φωνήν. Εἰς δὲ τὴν γῆν αὐτὸν ὁ Θεὸς καλεῖ τὴν ὀψλην. Διὰ τί; Ἡ πάντως ἵνα ἐξ ἀπόπτου καὶ μετεωροῦ τόπου πᾶσαν ὡς κληρονόμῳ τῆς ἐπαγγελίας ἀποδείξῃ τὴν γῆν, ἡ πάντως αὐτὸν εἰς πατριάρχην θέλει χρῆσαι, ζῶντος ἐμοῦ, ἡ ἐνώπιος ἐνωπίῳ διαλεγθῆναι, καὶ ἱσχυρῇ ζωῇ παραδόντα νόμους θεοφιλοῦς βίου, οἷς ὀδεύων εὐαρεστήσει τῷ κτίσαντι.

δ. Ταῦτα μὲν οὖν καὶ τοιαῦτα ἀκούσεσθαι παρὰ Θεοῦ προσδόκησεν ὁ μακάριος· ὁ δὲ Θεός· τί; Ἀνέγχε, φησὶν, αὐτόν εἰς ὀλοκάρπωσιν. Φορτικὸν τὸ ἐπίταγμα καὶ τῷ ευχόντι ἀνδρὶ, μήτεγε πατρὶ, καὶ ταῦτα φιλοπαιδοῖ. Ἀλλ', ὡς τῆς ἀνυπερβλήτου πίστεως! ὡς τῆς φιλοθέου ψυχῆς! Οὐδέπω Θεὸς ἐπαύσατο καλῶν, καὶ πρὸς τὴν ὑπακοὴν Ἀβραάμ ὑπῆρχεν εὐτρεπῆς, τὸ τέλος τοῦ προστάγματος ἀρχὴν ἦδεν τῆς ὀδοπορίας ποιοῦμενος. Τίς οὖν τῶν ἄλλων πατέρων ἤνεγκεν ἂν τὴν τοιαύτην φωνήν, καὶ οὐ παραχρῆμα κατέπεσεν εἰς γῆν, ἀθυμία τὰ μέλη λυθεῖς; ἡ τάχα παρ' αὐτῷ διεφθάρη τῷ προστάγματι, οὐδὲ πατρικῆς διαθέσεως πυρπολούμενος; Τὸ γὰρ τοῦ προστάγματος ἀπαραμύθητον ἄκουε. Οὐκ εἰς σφαγὴν ἀπλῶς ἦτησε τὸν νέον ὁ Θεός, ἵνα ἔχοι τὸ λείψανον ὁ γέρον παρὰ μὴν τὸν πάθον τῷ τάφῳ παρακαθήμενος· ἀλλ' εἰς ὀλοκάρπωσιν, εἰς ἐμπρησμόν, εἰς ἀφανισμόν παντελῆ, ὅπως μὴδὲ προχέειν ἔχη τῆς καρδίας τὴν ἀλγυδῶνα ἐπιδοκρῶσιν τῷ σώματι. Ἀλλ' ὅμως εἰ καὶ ἀφῆρτον ἦν τὸ πρόσταγμα, καὶ μόνον τῷ ῥηθῆναι πλῆξαι δυνατόμενον, ἀλλ' οὐκ ἐξέστησε τὸν ἄνδρα τοῦ θείου φρονήματος· πᾶν γὰρ ἠπιστάτο συμφέρον εἶναι καὶ ἀγαθόν, ὃ προστάσσει Θεός. Τοιγαροῦν προθύμως ὑπομένει τὸ πρόσταγμα, καὶ μεθ' ἡδονῆς ἀφράστου τὴν θυσίαν ἐργάζεται, ταῦτα λογιζάμενος, ὡς εἰκός· Ἄτεκνος ἀπὸ τοῦ νῦν, ἀλλ' ἐγὼ τέκνον Θεοῦ δι' ὑπακοῆς γίνομαι· ἀπολλύω τὸν κληρονόμον, ἀλλὰ κληρονόμῳ τὰ μέλλοντα· οὐκ ἐφομαι τὸν υἱόν, ἀλλ' ἐφομαι τὸν Θεόν· οὐ γηροδοσκήσει με καὶς, ἀλλὰ γηροτροφήσει Θεός· μεμψήσομαι παρὰ τὴν ἀνοήτως, ἀλλ' ἀποδεχθήσομαι παρὰ τοῦ Πανσόφου· λυψώσω τὴν Σάρραν, ἀλλ' εὐαρεστήσω τῷ κτίσαντι· ἔχω πολλὴν παραμύθιν· λυπεῖ με θάνατος, ἀλλ' ἱερέα τοῦ Ἰγφιστοῦ ποιεῖ· ἀπαιδα καθίστησιν, ἀλλὰ πατέρα πρωτομάρτυρος. Μη γὰρ ἀπόλλυται Ἰσαάκ· Καθαίρεται τῷ πυρὶ τὸ σῶμα, [503] λυεῖται τῶν τῆς σαρκὸς ἡδονῶν, ἐκδημήσει τοῦ

βίου, ἀλλ' ἐνδημήσει πρὸς Κύριον. Τοιούτοις λογισμοῖς τὰ τῆς φύσεως νευρώσας συμπτώματα, ἐπὶ τὴν θυσίαν ἐπιεγεται, ἐπιστάσας τὴν ὄψιν, ὀφθαλμοὺς τὴν μάκαιραν, τὰ ὕλη, τὸ πῦρ εὐτρεπίας, τὸν υἱὸν ὡς ἄμυνον ἐπαγγέμενος, καὶ οὐδὲν τὴν θείαν ἐξεῖπε φωνήν, οὐκ ἀνεκοινώσατο φίλους, οἷδ' αὐτῇ κοινωνῶν τῆς γοντῆς, οὐ μισῶν τὴν σύζυγον, ἀλλὰ τὸν ὄψιν φοβούμενος, μὴ προφάσει φιλοτεκνίας ἀμβλύνην θεοσεβείας σπουδῇ. Ὡς πρὸς τὴν ἀκράσιν ὡς σοφίας ἀνυπερβλήτου! Ἐνενόησεν ὁ πατριάρχης πόσα συμβῆσται κακὰ, ἐκπύστου γινομένου τοῦ βείου προστάγματος, πόσος ἔσται θρήνος, πόσος κλαυθμὸς, πόσα δάκρυα. Διὰ τοῦτ' ἐχεμυθεῖ, σιωπῇ σθενυνῶν μεγάλην ὀδυρμῶν φλόγα. Τί γὰρ οἶει δρᾶσαι τὴν Σάρραν ἀκούσαντα περὶ τῆς ἀναίρεσεως τοῦ τέκνου; οὐ περιεπλάκη ἂν εὐθὺς τῷ Ἰσαάκ, ἔνδον αὐτὸν πάλιν, εἰ οἶόν τε ἦν, τῇ γαστρὶ κατακρύψαι μηχανωμένη, τέκνον φιλοτὸν ἀπολλύουσαι, λέγουσα, ἐν θυσίαις πολιορκούμεθα; ὅσσον ἂν ἀφῆκεν, οἶμαι, τὴν ἰδίαν ψυχὴν, ἡ τὸν παῖδα προέδωκε· καὶ ἦν ἀνάγκη δυοῖν θάτερον, ἢ μὴ γενέσθαι τὴν θυσίαν, ἢ τὴν μητέρα συγκαρπωθῆναι τῷ τέκνῳ. Εἶπε δ' ἂν καὶ πρὸς τὸν Ἀβραάμ τοιούτους τινὰς λόγους· Σωφρόνησον, ὦ ἄνερ, σωφρόνησον, ὑποφῆτα φιλανθρώπου Θεοῦ. Οὐδὲν κατὰ ἀνθρώπου προστάσσει θεῖα φωνή· βασκαίνει σοι τῆς εὐπαιδίας πονηρὸς δαίμων, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν ἀνατρέψαι βούλεται, ἐν εὐσεβείας προσήματι παιδοκτονίας προσάγων ἄραν. Οὐκ οἶσθα τὸν θαυμάσιον Μελχισηδὲκ τὸν ἱερέα τοῦ Θεοῦ τὸν ὕψιστον; Μάθε παρ' αὐτοῦ θυσιῶν νόμους, μάθε ποίας Θεὸς ἐπαγγέλλεται θυσίαις, καίτοι πάλαι σε πρὸς ἱερουσύνῃν ἐμυσταγωγῆσεν ἀπὸ τῆς κοπῆς τῶν πέντε βασιλέων ἐπανιδόντα. Οὐκ ἔρπον οὖν ἦσαν αὐτῷ καὶ οἶνος, εὐαγγελὶ προσφορὰ, ἀναιμακτοὶ καὶ καθαροὶ θυσίαι; μὴ μόσχος; μὴ πρόβατον; μὴ τέκνον; Αἵματι γὰρ Θεὸν ὄλωσ' οὐκ ὤφειτο τέρεσθαι. Μη γάρηται Θεὸς κρᾶ ταύρων, ἡ αἷμα τράγων πλεῖστα; Θῦσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἱρέσεως, καὶ ἀπόδος τῷ Ὑψίστῳ τὰς εὐχὰς σου. Εἰ δὲ ὁ Θεός ἐστιν ἀληθῶς ὁ φανείς, σύνες, ἄνερ, τοῦ φανέντος τὸ βούλημα. Ἀποπειράται σου ὁ Θεὸς τῆς περὶ τὸν παῖδα διαθέσεως, γνωσθῆναι σε θέλει, πῶς ἔχεις περὶ γέννημα· εἰ φιλεῖς τὸν υἱόν, εἰ δακρύεις πατρικῶς, εἰ τοὺς σπλάγχωνας τῆς φύσεως ἤτησαι, εἰ θανεῖν ἀντὶ τοῦ τέκνου προήρησαι. Θέλει σε καὶ φιλοτεκνίας καλὸν γενέσθαι τοῖς Χαναναίοις παράδειγμα, τοιγαροῦν οὐχ ὑπακούσαι, ἀντειπεῖν σε μάλλον περὶ τῆς σφαγῆς τοῦ τέκνου, ἰδεῖν πολιὰς τιλομένης, πικρὰ ῥέοντα δάκρυα, φανήναι διὰ τούτων φιλόπαιδα. Δέδοικα μὴ τεκνοκτονίας μέμψαις ὑποσχῆς παρὰ τῷ φιλανθρώπῳ διὰ μόνην τὴν συγκατάθεσιν. Ἄνερ, πείσθητί μοι, Μη γίνῃς δίκαιος πολὺ. Ταῦτ' ἐστὶν σου τὴν παρακοὴν Θεὸς ἐπαινεῖσθαι. Εἰ δὲ καὶ Θεὸς ἀληθῶς θέλει καρπωθῆναι τὸν Ἰσαάκ, στέναζον πικρῶς, ἱκέτευσον, πρόσπεσον, ἐπιδοκρῶσον τῆς ἱκετηρίας τοῖς ῥήμασιν. Ἀγαθὸς ἐστὶν ὁ τὴν θυσίαν αἰτών, πολὺ Πατὴρ φιλανθρωπότερος· ἀλλάξει τὴν ψῆφον, ἀλλάξει τὴν κρίσιν. Οὐκ ἂν ἀπώλετο κατακλυσμῷ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ποτὲ, εἰ δάκρυσιν ἱκετηρίας οἱ παρανομούντες ἐλούσαντο. Ἦν ἂν ἔτι τὰ Σδόμα, εἰ στεναγμῷ καρδίας τὸν κριτὴν ἐξήλασαντο. Εἰ οὖν ἔλεει παρανόμους, πολλῷ πλέον τὸν δίκαιον σέ. Ἐσώσας ποτε τὸν ἄωτ τοῦ θελήτου πυρὸς, εὐξάμενος τῷ κριτῇ· σῶσον καὶ νῦν τὸν παῖδα τοῦ ἱλαστηρίου πυρὸς, δεσθεις τοῦ Θεοῦ. Ὑπερ Σοδομιτῶν ἱκέτευσας, ἀνδρῶν ἀδίκων, καὶ πολλὰς ἀπολλυμένας μελλόντων δικαίας, καὶ ὑπερ παιδὸς οὐχ ἱκετεύσεις ἀμώμου; Χρήσαι πάλιν τῇ παρρησίᾳ· εἰπέ, Μηδωμῶς· ὁ κριτὴν πᾶσαν τὴν γῆν, οὐ ποιήσεις κρίσιν; Οὐκ ἀπολέσεις δίκαιον μετὰ ἀσεβοῦς. Ὑπομνήσθητι τῆς παλαιᾶς φιλοτεκνίας, ἥς εἶχες, ὅτε οὐκ εἶχες τέκνον. Πρὶν γὰρ λάβῃς τὸν Ἰσαάκ, ὑποσχέσεις αὐταῖς σου τοῦ Δεσπότου λαμπραῖ· γῆς κατάσχεσις γλυκίας, χρημάτων καὶ κτημάτων περιουσία πολλή, αὐξήσις τοῦ γένους τσαούτη, [504] ὡς καὶ ταῖς ἀναριθμήτοις αὐτὸ συναριθμεῖσθαι φύσεσιν, ἄμμου παραλλήλ, καὶ ἀστροὺς οὐρανοῦ· ἀλλ' ὅμως τοσούτων δυνάμεων τῶν ἐπαγγελίας χρηστῶν, χλευήν ἡγοῦ τὰ λεγόμενα, καὶ μετὰ παρρησίας ἐβόας, τὴν ἀπαιδίαν ὀλοφυρόμενος καὶ λέγων· Τί μοι δώσεις, Κύριε; ὅτι δὲ ἀπόλλυμαι ἀτεκνός. Ταῦτ' ἂν φεῖς τὴν φωνήν, ἔλαβες τέκνον. Γενοῦ πατὴρ, ταῦτ' ἂν φῶς νῦν, ἵνα σώσῃς τὸ τέκνον. Εἶπε πάλιν, Τί μοι δώσεις, Δέσποτα, ἀναίρων μου τὸν κληρονόμον; Οἱμοι, τάχα τότε φιλοτεκνός ἦς, ὅτε οὐκ ἦς πατὴρ.

Ταῦτα λεγούσης τῆς Σάρρας, τί ποιεῖν ἔδει τὴν

Ἀβραάμ; Δηλονότι ἀφείμενον τοῦ θεοῦ προστάγματος, τοὺς περὶ θεοσεβείας ποιεῖσθαι λόγους, καὶ παῖθιν τὴν Σάρραν, ὅτι, τοῦτον ἂν λάβῃ Θεός, δίδωσί σοι κρείσσαν. Καὶ πῶς ἂν ἔπεισε γυναῖκα τῷ πάθει μεθούσαν; Ἀλλὰ δὴ πέπεικε. Θεοσεβῆς γὰρ ἡ γυνή, καὶ ἀνδρὸς πιστοτάτου συνοικίος· πάντως γούν ἀκόλουθον πεισθεῖσαν αὐτὴν προπέμψαι τὸν υἱὸν ἐπὶ τὴν θυσίαν ὀδεύοντα, στέγειν μὲν ἰσως τὸν πόνον βιαζομένην διὰ τὸ δοκοῦν τῷ Θεῷ, ὑπὸ δὲ τῆς φύσεως αὐτῆς πρὸς θρήνους ἀβουλήτως ἐξαγομένην. Πόσοι θεράποντες ἐκεῖ τῷ πόθῳ τοῦ νέου δακνόμενοι; πόσοι θεράπαιναι τῇ δεσποίνῃ συμπάσχουσαι; Χαναναῖοι πόσοι, συνήθεις καὶ γείτονες, οἱ ἐπὶ τοῖς τοῦτῃ συμβεβηκόσι θαυμάζοντες; Θόρυβος ἐκ τούτων πολὺς, καὶ οἰμωγὴ, καὶ θρήνος, καὶ δάκρυα, ὡς ἐπὶ προπεμπόμενῳ νεκρῷ. Εἶπε δ' ἂν ἡ μήτηρ ἀνακαυχάσασα μέγα· Δός μοι, τέκνον, τελευταίας περιπλοκάς. Ἐγὼ μὲν ἠλπίζον ὑπὸ σοῦ προπεμψθῆναι, τέκνον, καὶ τὸν ἐμὸν θάνατον τοῖς σοῖς κομηθῆναι δακρυόεις· ἐπεὶ δὲ ψήφος τοῦ κτείναντος τὰς ἐμὰς ἐλπίδας νενίκηκε, καὶ θρήνῳ τοῦτον, ὅφ' οὐ θρηνηθῆναι προσεδόκητα, τοῦτό σε μόνον αἰτῶ, ἐπιβαίνων τῷ τῆς θυσίας πυρὶ, πρέσβευσον πρὸς τὸν θεὸν ὑπὲρ ἐμοῦ, ἀπελθεῖν με τοῦ βίου πρὶν ἐπανελθεῖν τῆς θυσίας τὸν ἱερέα. Δεξιὰν γὰρ πατρὸς αἵματι παιδὸς ἰδεῖν ἡμαγμένην οὐ δύναμαι. Ἡ μὲν οὖν μήτηρ τοσαῦτα. Τίς δ' ἂν ἤνεγκε τὰ παρὰ τῶν Χαναναίων; τῶν δὲ θεράποντων ὁ μὲν ἀνομιώζας εἶπεν· Ὁ παῖδ' ἄθλιον, καὶ γενόμενον ὄψιμον, καὶ ἀπολλύμενον ἄωρον! Σοὺ καὶ παράδοξος ἡ γέννησις, καὶ παράδοξος ἡ τελευτή. Μόνος ἐκ πάντων ἐξ ἀγνόου μητρός, μόνος ἐκ πάντων ἀκούων τὸν ἐπὶ τῇ ταφῇ σου θρήνον. Ὡς οἶαν ὁ δεσπότης αὐτοῦ εἰκόνα ἐξαλείφει τοῦ βίου! Ταῦτα μὲν οὖν οἱ καθ' ἑκάστον· ὁμοῦ δὲ πάντες ὑποστρέψαντες ὁκλαδὲ, ὡς ἀφ' ἑνὸς στόματος εἶπον ἂν· Ὅδευε λοιπὸν, ὦ πρεσβύτα, τοῦτο μόνον ἐνθυμούμενος, ὅτι τοῦτον ἂν θύσῃς, ἄλλων υἱὸν ἀπὸ Σάρρας οὐχ ἔξεις. Ταῦτα λογισμῷ συμφωνοῖ προειδόμενος Ἀβραάμ, ταῦτα σκοπήσας ὁ μακάριος, ἐμδύδιον ἐκρυψε τὸ πρόσταγμα, οὕτω διατεθείς, ὡς ἀκούσας ἀρήματα ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι. Ὁ θησαυρὸς κρυφίως δεσποτικῶν ἐντολῶν! ὦ ταμίειον ἀπορρήτων, ταμίειον ἱερῶν Θεοῦ λόγων! Ταῦτα σὲ τὰ μυστήρια καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἀνεκτῆρυν. Ὅδευε διὰ ταῦτα σιγῇ μετὰ τοῦ Ἰσαάκ ὁ πατήρ, δύο μόνους θεράποντας ἐπαγόμενος, καὶ τούτους οὐκ εἰδότες τῆς θυσίας τὸν τρόπον· ὀδεύει δὲ τριῶν ἡμερῶν ὁδόν. Σὺ δὲ μάνθανε τὴν δοκιμασίαν τῆς γνώμης τοῦ προπάτορος, καὶ τοῦτ' ἐκ τῆς διασθήματός τῆς ὁδοῦ. Οὐ γὰρ ἐγγὺς αὐτῷ Θεὸς δεικνύσι τὸ θυσιαστήριον, ἵνα μὴ τῇ θερμότητι τῆς πίστεως κλαπῇ φύσεως τὴν σπορήν· ἀλλ' ὅπως μακρὰν βαδίζων ὁδόν, καὶ τὸν υἱὸν ἐπὶ πλείστον θεούμενος χρόνον συνήθως προσπαίζοντα, ταῖς ἀγκάλαις προστρέχοντα, τῇ ἐννοίᾳ τοῦ πρακτέου, καθάπερ χρυσὸς ἐν πυρὶ, τῷ πόθῳ πολλῶν χρόνων δοκιμασθεὶς, λαμπροτέραν τῆς ὑπακοῆς ἐπιδείξῃται τὴν προαίρεσιν. Ὡς, ποσάκις ἐν τῷ τριημέρῳ τοῦτῃ διαστήματι καθ' ἑαυτὸν ὁ πατήρ ἀνευσιπώσαστο τοῦ υἱοῦ τὴν σφαγὴν! [565] ποσάκις ἐπέθηκε τῇ πυρὶ τοῦ τέκνου τὸ λείψανον, τοσαυτάκις τὴν καρδίαν πληγείς, ὁσάκις ἂν τὴν θυσίαν ἀνελογίζετο! Τὸ μὲν γὰρ πεπραγμένον κακὸν εὐθὺς πρὸς λήθην ὀρᾷ, τὸ δὲ ἐν ἐλπίδι λυπεῖ τοσαυτάκις, ὁσάκις ἂν ἐλπίσθῃ. Ὅρᾳ λοιπὸν ὁ μακάριος πόρρωθεν τῆς λειτουργίας τὸν τόπον, ἀρρήτου φωνῆς προσδεξιάσης αὐτῷ, καὶ μόνον παραλαμβάνει τὸν υἱὸν ὁ πατήρ, ἀπολιπὼν μετὰ τῆς θου τοὺς δούλους· μόνος ὀδεύει λοιπὸν μετὰ μόνου τοῦ Ἰσαάκ, οὐχ ὡς πατήρ μετὰ τέκνου, ἀλλ' ὡς ἱερεὺς μετὰ θύματος. Ἐπιτίθηται δὲ καὶ τῷ Ἰσαάκ τῆς θυσίας τὰ ξύλα, αὐτὸς φέρων τὴν μάχαιραν καὶ τὸ πῦρ. Βαρύνει τῷ φορτίῳ τὸν νέον, ἵνα ἐφιδρώσας ὁ παῖς τῷ καμῶντι, καὶ ταῖς τῆς φύσεως λουτροῖς καθαρᾶμενος, εὐαγεστέρα γέννηται τῷ Θεῷ προσφορά. Ἐνταῦθα δὲ γενομένου τοῦ λόγου, τὸν τύπον ἰδὼν, ἀνυμνήσθη τῆς ἀληθείας. Ἰδὼν γὰρ πῶς Ἰσαάκ αὐτῷ βαστάζει τῆς θυσίας τὰ ξύλα, δοξάζων τὸν Χριστὸν τὸν διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν αὐτοῦ τὸν σταυρὸν βαστάσαντα δι-

λήξαντα. Ὅλης γὰρ τῆς κατὰ Χριστὸν οἰκονομίας τὴν σκῆαν ἐνταῦθα προλαβοῦσαν ὀρώ. Ὡς πρέσβειρος ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη ὁ Χριστός· τοῦτο τύπος Ἰσαάκ εἰς θυσίαν ἀγόμενος. Ἐν ὀφθαλμοῖς ἡ σφαγὴ, καὶ οὐκ ἀπέθει τῷ γεννήσαντι Ἰσαάκ· τύπος γὰρ ἦν Χριστός. Ὡς ἀπὸ κούρας Πατρὶ μέγρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. Ἰσαάκ καὶ τέκνον ἦν ἐν ταῦτῳ καὶ θύμα. Ὁμοίως καὶ ὁ Χριστὸς Υἱὸς Θεοῦ, καὶ ἀμνὸς ὁ αἵρων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου. Οὐ φαίνεται τοῦ Ἰσαάκ ὁ πατήρ, ἀλλ' οὐδὲ Θεὸς τοῦ Χριστοῦ. Ὡς (sic) γὰρ τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσαστο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν. Τριήμερον μετὰ τὴν θυσίαν ἡ μήτηρ ὀρᾷ τὸν υἱόν Ἰσαάκ· τριήμερον καὶ ἡ Ἐκκλησία ἀφθαρτον ὀρᾷ τὸν Σωτῆρα. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τύπων. ὡς ἐν παρῇ. Ἀβραάμ δὲ ἐφέστηκεν ἥδη τῷ τόπῳ τῆς λειτουργίας, εἰσὼ λοιπὸν τὸν ἀγῶνα γενομένου, ἐν ᾧ φύσις μὲν καὶ προαίρεσις μάχεται, στεφανοῦται δὲ γυνώμη κατὰ τῆς φύσεως, καὶ φέρει φιλοθεῖα δικαίως κατὰ φιλοτεχνίας τὴν νικητήρια. Ἦλθεν ὁ πατήρ μετὰ τοῦ τέκνου, μόνος ἱερεὺς μετὰ μόνου τοῦ θύματος. Πάντα δὲ ἦν ὁ παῖς τῷ πατρὶ, καὶ λειτουργὸς πρὸς ὑπερησίαν, καὶ θύμα πρὸς ἱερουργίαν.

5. Ἐγὼ δὲ καὶ τοῦ νέου θαυμάζω τὴν σύνεσιν, ὅπως αἰδεσίμως προσέρχεται τῷ πατρὶ, καὶ φησὶ· Πάτερ, ἰδοὺ τὸ πῦρ, καὶ τὰ ξύλα· τὸ πρόβατον σοῦ; Οὐ καταγελᾷ τῆς λήθης τοῦ πατρός· εἶδε γὰρ Χαναναῖος δουλεύοντα διὰ γέλωτα Χάμ· ἀλλ' ἐρωτᾷ, Πῶς; ἡματι πεύσεως λήθης διορθούμενος σφάλμα. Πάτερ, εἰσὼν, ἰδοὺ τὰ ξύλα καὶ τὸ πῦρ· τὸ πρόβατον σοῦ; Πᾶς ἀρκέσει λόγος πρὸς παράστασιν τῆς τοῦ ἀνδρὸς μετελοφυχίας; Οὐκ ἐχάλασεν αὐτὸν πρὸς δάκρυα τοῦ πατρὸς ἡ γυνή, οὐκ ὠλοφύρατο τὴν ἡλικίαν τοῦ νέου ἀναισθητοῦσαν τῆς οικείας σφαγῆς, ἀλλ' ἔμεινε διαπαντὸς ἱερὸς καὶ ἀδομάντινος, τῆς πατρικῆς διαθέσεως ἐκλυθόμενος. Φησὶν οὖν πρὸς αὐτὸν εὐσταθῶς· Ὁ Θεὸς ὤρεται αὐτῷ πρόβατον, τέκνον. Οὐ προσαγγέλλει τῷ πατρί, τὸ ἐπ' αὐτῷ τοῦ Θεοῦ βούλημα, ἵνα μὴ ἀπαλῇ διανοήσας ἐπιβήντας ὁ νέος, δάκρυσι σπιλώσῃ τὸ θῆμα. Πῶς ὁμῶν, ἀδελφοί, ἀδακρυτὶ τὰ μετὰ ταῦτα διηγήσεται; Ἡτέρονότι τὸ πρὸς τὴν τῶν ἔργων διήγησιν, ὡς πατήρ. Μόνος γὰρ ἦν τῆς τοῦ Ἀβραάμ γλώττης, ὡς οἶμαι, ἀδακρυτὶ τὰ γινόμενα διηγήσασθαι, καὶ τοιαυτὴν δεῖξει ἐπὶ τῶν λόγων μεγαλοφυχίαν, ὅταν ἐκείνος ἐκ τῶν ἔργων ἐδειξέ τὴν στερότητα. Τὸ γὰρ δὴ θαυμάσιον καὶ τίμιον τοῦ ἀνδρὸς, ὅτι ὁ ἐκεῖνος εὐσταθῶς ἐφείσαστο, τοῦτο ἡμεῖς οὐδὲ τοῖς λόγοις εἰπεῖν ἐπαιεῖ· ὑπομένομεν. Ἀλλ' ὁμοῦς πειρατέον, καὶ μὴ λίαν ἐπὶ κατὰ τὸν προπάτορος ἀρετῆς ἐφικώμεθα, φιλοθεῖας κῆρ καὶ πᾶθιν νικητῆρας κοινωνήσας αὐτῷ τῆς θυσίας, καὶ μέρει τῆς διηγήσεως. Ἀνακαύσας τοίνυν λαμπρῶς τῷ βωμῷ τὸ πῦρ, σχηματίζει πρὸς τὴν θυσίαν, ἱερὸν νόμον, τὸν υἱὸν ὁ πατήρ, τὸν ἡγαπητὸν, τὸν μονογῶν, καὶ θεὸς ὡς εἰς προσκύνειν ἐπὶ τὰ γόνατα, ὅπως ἐκ τῶν νῦτων περιεῖλει, τὸ ἐναντίον σχῆμα περιτιθεῖς τῷ πατρί· εἰτα τοῖς οικείοις ἀνιστηρίξας γόνασιν ἐπείκει, καὶ τὴν κόμην πρὸς αὐτὸν ἀντανακλάσας, ἀνατίει· τὴν δεξιάν, τολμᾷ φέρειν ἀφ' ὤψηλός κατὰ τοῦ λαοῦ τὴν σφαγὴν. Ὁ τόνος φιλοθεῖας! ὦ ψυχῆς ἀνέκτος ἐνδρεία! Ἐδῆσε πρὸς σφαγὴν τὸν υἱὸν, καὶ οὐκ ἐλύθησαν τῆς φύσεως οἱ ἄρμοι. Τὸ ἔξωθεν ἐν χερσὶ, καὶ οὐκ ἐν ἀρκῇ ἡ δεξιὰ. [566] Τίς ἂν ἤνεγκε παρυστῶς τοῖς γενομένοις; τίς οὐκ ἀνεστράφη; τίς οὐκ ἔφυγε τοῦ πατρὸς γενομένου συμπαθέστερος; Διὰ τοῦτο τοὺς δούλους ἐσφῶς γέρων οὐ παραλαμβάνει μετ' ἑαυτοῦ, ἀλλὰ μακρὰν περιμένειν κελεύει, ἵνα μὴ συμπαθήσαντες τῇ σφαγῇ τοῦ δεσπότου, φιλοθεῖον γνῶμης πρᾶξιν κωλύσωσι. Τίνα γὰρ οἶται παρόντας τοὺς πατέρας λαβεῖν ἐννοίαν περὶ τοῦ δεσπότου, βλέποντας αὐτὸν ἀπλῶς οὕτως ὁρῶντα πρὸς τὴν τοῦ ἡγαπημένου παιδὸς σφαγὴν; τίνας ἀν πρὸς αὐτοῦ λόγους εἰπεῖν; Ὡς τῆς δεινῆς ταύτης καὶ ἀπεικίας συμφορᾶς! Ὁ δεσπότης ἡμῶν τάχα μαίνεται, καὶ οὐ γνωρίζει τὸν περὶποίητον υἱόν, ἀλλ' ἐν τῇ τῶν εἰς θυσίαν κατέγειν φαντάζεται, μόσχον ἢ πρόβατον. Προεέλθωμεν τοίνυν τὸ τάχος αὐτῷ· οὐ γὰρ ἀνεμῶναι τὸ πρᾶγμα βραδυτέτα· κρατήσωμεν τέως τὸ ξίφος, ἐπισχωῦμεν τὴν δεξιάν, μὴ φθάσῃ τὴν παραίνεσιν ἡ πληγὴ. Μὴ γὰρ ἀκύνοντον τὸ προσελθεῖν; πῶς φαίνεται δοῦλον, ὁ υἱὸς μὴ κρείδόμενος φιλάτου; Παρακινδυνεύσωμεν ἐκ δυνάμει. Εὐκλεῆς ἡμῶν ὁ θάνατος, ἂν τύγῃ· ὑπὲρ γὰρ νέου ἔσται δεσπότου. Φοβηζόμεθα τι παρὰ τὸ προσέκον,

quomodo suasisset mulieri affectu inebriatæ? Sed esto, suasisset. Religiosa enim mulier erat, et fidelissimi viri conjux: consequens omnino erat ut illa morem gerens filium præmitteret ad sacrificium procedentem, amoremque vi obrueret, quod ita Deo placeret, sed vi naturalis affectus vel invita in fletus prorumperet. Quot famuli istic juvenis amore cruciati fuissent? quot ancillæ in partem mœroris cum hera venissent? quot Chananæi, familiares et vicini, circa hæc mirati fuissent? Illic tumultus ingens, gemitus, fletus, lacrymæ, ac si mortuus efferretur. Dixisset mater alto clamore lugens: Da mihi, fili, extremum amplexum. Ego sperabam, fili, me a te effe-
rendam esse, et mortem meam tuis orandam esse lacrymis: quia vero Creatoris decretum spem meam vicit, eumque lugeo, a quo me lugendam sperabam esse, hoc solum abs te postulo, ut cum in ignem sacrificii ascendes, Deum pro me preceris, ut ex hac vita discedam antequam sacerdos revertatur a sacrificio. Dexteram enim patris, filii sanguine cruentam, videre nequeo. Hæc quidem mater. Quis vero tulisset Chananæorum ad hoc spectaculum accurrentium opprobria? Alius enim forte dixisset: O, in quem thalamum filium bonus pater ducit? Alius, Ex quo ovili hanc victimam profert? Alius, Pulchre Deus vult multiplicare genus ejus sicut stellas cæli. Alius, O quot senes hunc miserum ut filium plorant, hic vero senex amens ne suum quidem filium plorat! Hæc Chananæi; ex servis autem alius ingemiscendo dixisset: O puerum miserum, qui tarde venit, et immature discessit! Tuus vero inexpectatus natalis dies est, inexpectata etiam mors. Unus inter omnes ex sterili vulva, solus inter omnes luctum ad sepulturam tuam audisti. O qualem dominus ejus delet imaginem vitæ! Hæc itaque singuli: simul autem omnes domum revertentes, quasi uno ore dixissent: Vade de reliquo, o senex, hoc solum tecum reputans; si hunc immolaveris, alium filium a Sara non suscipies. Hæc sapienti ratiocinio prævidens Abraham, his consideratis beatus ille, intra se præceptum occultavit, sic affectus, ac si audivisset arcana verba quæ non liceret homini loqui. O thesauri abscondite divinorum præceptorum! o receptaculum arcanorum! receptaculum sacrorum Dei verborum! Hæc tibi mysteria per totum orbem prædicavi. Ideo tacitus incedit pater cum Isaaco, duos solum secum ducens famulos, qui sacrificii hujusce modum ignorabant, progreditur autem trium dierum itinere. Tu vero disce probatum progenitoris animum, idque in tanto itineris intervallo. Neque enim Deus ipsi altare prope ostendit, ne fidei ardore naturalis affectus averteretur; sed ut in longo itinere, filium diu conspiciens ibi pro more ludicra agentem, in ulnas suas accurrentem, rei perficiendæ cogitatione, velut aurum in igne, in amore sæpe exercitatus atque probatus, splendidius obedientiæ propositum ostenderet. O quoties in triduo illo vix intervallo pater in seipso cædem filii mente versavit? quoties intra se filii cadaver rogo imposuit, toties in corde vulneratus, quoties sacrificium in mentem revocabat? Malum enim quod jam contigit statim fere in oblivionem venit, quoties autem expectatur, toties mœrore afficit, quoties succurrit in mentem. Videt demum procul beatus ille sacrificii locum, ineffabili quadam voce indicante, solumque filium pater secum assumit, relictis cum asino servis: solus demum cum solo Isaac progreditur, non ut pater cum filio, sed ut sacerdos cum hostia. Isaacum sacrificii lignis onerat, gladium et ignem ipse gestat. Sarcina onerat juvenem, ut ex labore puer sudorem emittat: ut illo naturali balneo ablutus, sanctior fiat Deo hostia. Postquam huc sermo pervenit, ut vidi figuram, veritatem in mentem revocavi. Videns enim quo pacto Isaac sibi sacrificii ligna gestat, Christum glorifico, qui propter hominum salutem crucem suam gestare voluit. Totius enim Christi œconomiz umbram hic præoccupantem video. Sicut ovis ad occisionem ductus est (Isai. 53. 7). Christus: hujus typus Isaac ad

mactationem ductus est. Præ oculis est cædes, neque obsequium negat Isaac parenti: typus enim erat Christi, *Qui obedivit Patri usque ad mortem, mortem autem crucis* (Philipp. 2. 8). Isaac simul filius erat et victima. Similiter etiam Christus Filius Dei et agnus qui tollit peccatum mundi. Non parciit Isaaco pater, sed neque Deus Christo; nam *Filio suo non peperciit, sed pro nobis omnibus tradidit illum* (Rom. 8. 32). Triduo post sacrificium mater videt viventem Isaacum; post triduum Ecclesia incorruptum videt Servatorem. Hæc de figuris carptim dicta sunt. Abraham vero jam pervenit ad locum sacrificii, in certamine demum constitutus, in quo natura et voluntas pugnant, coronatur autem animus naturæ victor, atque jure Dei amor de amore filii triumphat. Venit pater cum filio, solus sacerdos cum sola hostia. Omnia autem erant filius patri, sacrificus ministerio, hostia sacerdotio.

6. Ego vero adolescentis miror prudentiam, quam reverenter patri dicat: *Pater, ecce ignis et ligna, ubi nam ovis* (Gen. 22. 7)? Non irridet inamorem patrem: sciebat enim Chananæos ob risum Chami servituti esse addictos; sed interrogat, *Ubinam?* interrogantis specie lapsus memoria corrigens. *Pater, inquit, ecce ligna et ignis; ovis ubi?* Quis sermo sufficiat ad viri magnanimitatem declarandam? Non lacrymas illi excussit filii vox: non deflevit adolescentem proximam sibi cædem non sentientem, sed mansit semper invulneratus et adamantinus, paterni affectus oblitus. Illi ergo firmiter respondet: *Deus providebit sibi ovem, fili* (Ibid. v. 8). Non prænuntiat juveni Dei circa illum voluntatem, ne tenero animo seipsum deplorans juvenis, lacrymis hostiam macularet. Quomodo vobis, fratres, ea quæ sequuntur sine lacrymis enarrabo? Ac si pater essem, aliquid patior in rei gestæ recensione. Ad solius enim, ut puto, Abraham linguam pertinebat, sine lacrymis hæc enarrare, tantamque in verbis præferre magnanimitatem, quantam ille in opere ostendit firmitatem. Quod enim in hoc viro mirabile et existimatione dignum est, id quod ille fortiter fecit, nos enarrare sine miserationis sensu non possumus. Attamen id tentandum est, etiamsi ad illius progenitoris virtutem non prope accedamus, ut ex divini amoris lege affectum ita vincamus, ut possimus sacrificii ejus esse participes, illud scilicet enarrando. Accenso igitur splendido in ara igne, victimæ more ad sacrificium adaptat filium pater, dilectum unigenitum; deinde genibus nixum quasi ad adorationem retro et a tergo alligat, aversum constituens puerum; deinde propriis impositum genibus a tergo, coma versum se reducta, dexteram extendit, audetque superne gladium ad jugulum admovere. O vim divini amoris! o immolam animi fortitudinem! Filium alligavit ad mactationem, nec solutæ sunt naturæ compages. Gladius in manibus est, nec obtorpuit dextera. Quis rem præsens tulisset? quis non aversus fuisset? quis non fugisset miseratus magis quam ipse pater? Ideo sapiens senex servos non secum assumpsit, sed procul exspectare jussit, ne commiseratione affecti erga heri filium jugulandum, divini amoris opus impedirent. Quo erga herum animo futuros putas servos, videntes ipsum ita simpliciter ad cædem dilecti filii properantem? quos putas sermones habituros fuisse? O gravem proculque abigendam calamitatem! Herus noster forte insanit, nec agnoscit dilectum filium, sed aliquam se victimam tenere putat, vitulum aut ovem. Accedamus ergo diligenter ad eum; res enim moram non patitur; arripiamus interim gladium, retineamus dexteram, ne hunc horratum plaga præoccupet. An sine periculo accedamus? quomodo servis parcat, qui dilectissimo filio non parciit? Attamen periclitemur. Gloriosa mors nobis erit, si accidat; nam pro hero juvene moriemur. Aliquid etiam præter decorum proferamus, increpemus furentem, num forte in sensum veniat. Honore dignus est herus, sed cum sapit; reverentia item, sed non si necem molitur. Si furens contumeliam

Ἀβραάμ; ἀληθόντι ἀφένμενον τοῦ θεοῦ προστάγματος· τοῦ περὶ θεοσεβείας ποιῆσθαι λόγους, καὶ πείθειν τὴν Σάρραν, ὅτι, τούτων ἀν' ἀβρὰ θεός, διδωσί σοι κρείστων. Καὶ πῶς ἂν ἔπεισε γυναῖκα τῷ πάθει μεθύουσιν; Ἀλλὰ δὴ πέπεικε. Θεοσεβείας γὰρ ἡ γυνή, καὶ ἀνδρὸς πιστοτάτου συνοικος· πάντως γούν ἀκόλουθον πεισθεῖσαν αὐτὴν προπέμψαι τὸν υἱὸν ἐπὶ τὴν θυσίαν δδεδόντα, στέγειν μὲν ἰσως τὸν πόνον βιαζομένην διὰ τὸ δοκοῦν τῷ θεῷ, ὑπὸ δὲ τῆς φύσεως αὐτῆς πρὸς θρήνους ἀβουλήτως ἐξαγομένην. Πόσοι θεράποντες ἐκεῖ τῷ πόθῳ τοῦ νέου δακνόμενοι; πόσοι θεράπαιναι τῇ δεσποίνῃ συμπάσχουσαι; Χαναναῖοι πόσοι, συνήθεις καὶ γείτονες, οἱ ἐπὶ τοῖς τοῦτῳ συμβεβηκόσι θαυμάζοντες; Θόρυβος ἐκ τούτων πολὺς, καὶ οἰμωγὴ, καὶ θρήνος, καὶ δάκρυα, ὡς ἐπὶ προπεμπομένῳ νεκρῷ. Εἶπε δ' ἂν ἡ μήτηρ ἀνακινῶσασα μέγα· Δός μοι, τέκνον, τελευτάας περιπλοκάς. Ἐγὼ μὲν ἠλπίζον ὑπὸ σοῦ προπεμφθῆναι, τέκνον, καὶ τὸν ἐμὸν θάνατον τοῖς σοῖς κοσμηθῆναι δακρυοῖς· ἐπεὶ δὲ ψῆφος τοῦ κτείναντος τὰς ἐμὰς ἐλπίδας νενίκηκε, καὶ θρηνοῦ τούτων, ὅφ' οὐ θρηνηθῆναι προσεδόκητα, τούτῳ σε μόνον αἰτῶ, ἐπιβαίνων τῷ τῆς θυσίας πυρὶ, πρέσβευσον πρὸς τὸν θεοὺν ὑπὲρ ἐμοῦ, ἀπελθεῖν με τοῦ βίου πρὶν ἐπανελθεῖν τῆς θυσίας τὸν ἱερέα. Δεξιὰν γὰρ πατρὸς αἵματι παιδὸς ἰδεῖν ἡμαγμένην οὐ δύναμαι. Ἡ μὲν οὖν μήτηρ τοσαύτη. Τίς δ' ἂν ἤνεγκε τὰ παρὰ τῶν Χαναναίων ὄνειδ', τῶν ἐπὶ τῇ θεᾷ τότε συνδεδραμηκότων; Ὁ μὲν γὰρ εἶπεν ἂν· Ὁ, ἐφ' ὅσον θάλαμον τὸν υἱὸν ὁ καλὸς ἔχει πατήρ! Ὁ δὲ, Ἐκ πολλὰς ἄρα ποίμνης αὐτῷ τὸ γέρον; Ὁ δὲ, Καλὸς αὐτῷ ὁ θεὸς πληθύναι θέλει τὸ ἱερεῖον, ὡς τὰ ἄσπρα τοῦ οὐρανοῦ. Ἄλλος, Ὁ πόσοι γέροντες ὡς υἱὸν θρηνοῦσι τὸν ἄθλιον, οὗτος δὲ ἡλίθιος γέρον οὐδὲ δακρυεῖ τὸν ἴδιον τέκνον! Ταῦτα μὲν οἱ Χαναναῖοι· τὸν δὲ θεραπόντων ὁ μὲν ἀνομιώζας εἶπεν· Ὁ παιδίον ἄθλιον, καὶ γενόμενον ὄψιμον, καὶ ἀπολλύμενον ἄωρον! Σοὺ καὶ παραδόξος ἡ γέννησις, καὶ παραδόξος ἡ τελευτή. Μόνος ἐκ πάντων ἐξ ἀνόγου μητράς, μόνος ἐκ πάντων ἀκούων τὸν ἐπὶ τῇ ταφῇ σου θρήνον. Ὁ, οἶαν ὁ δεσπότης αὐτοῦ εἰκόνα ἐξαλείφει τοῦ βίου! Ταῦτα μὲν οὖν οἱ καθ' ἑαστον· ὁμοῦ δὲ πάντες ὑποστρέψαντες οὐκ αἰδῶ, ὡς ἀφ' ἐνὸς στόματος εἶπον ἂν· Ὅδευσαι λοιπόν, ὦ πρεσβύτα, τούτῳ μόνον ἐνθυμούμενος, ὅτι τούτων ἂν θυσιῆς, ἄλλων υἱὸν ἀπὸ Σάρρας οὐχ ἔξεις. Ταῦτα λογισμῷ συμφρονι προειδόμενος Ἀβραάμ, ταῦτα σκοπήσας ὁ μακάριος, ἐμδύθιον ἐκρυψε τὸ πρόσταγμα, οὕτως διατεθείς, ὡς ἀκούσας ἀρήρητα ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι. Ὁ θησαυρὸς κρυφίως δεσποτικῶν ἐντολῶν! ὦ ταμῖον ἀπορρήτων, ταμῖον ἱερῶν θεοῦ λόγων! Ταῦτά σε τὰ μυστήρια καὶ ὅλης τῆς οἰκουμένης ἀνεκχύρουν. Ὅδευσαι διὰ ταῦτα σιγῇ μετὰ τοῦ Ἰσαὰκ ὁ πατήρ, δύο μόνους θεραπόντας ἐπαγόμενος, καὶ τούτους οὐκ εἰδόντας τῆς θυσίας τὸν τρόπον· ὁδεύει δὲ τριῶν ἡμερῶν ὁδόν. Σὺ δὲ μάνθανε τὴν δοκιμασίαν τῆς γνώμης τοῦ προπτόρος, καὶ τοῦτ' ἐκ τοῦ διαστήματος τῆς ὁδοῦ. Οὐ γὰρ ἐγγὺς αὐτῷ θεὸς δείκνυσιν τὸ θυσιαστήριον, ἵνα μὴ τῇ θερμότητι τῆς πίστεως κλαπῇ φύσεως τὴν στοργὴν· ἀλλ' ὅπως μακρὰν βαδίζων ὁδόν, καὶ τὸν υἱὸν ἐπὶ πλείστον θεόμενος χρόνον συνήθως προσπαίζοντα, ταῖς ἀγκάλαις προστρέχοντα, τῇ ἐννοίᾳ τοῦ πρακτέου, καθάπερ χρυσὸς ἐν πυρὶ, τῷ πόθῳ πολλῶν χρόνων δοκιμασθεὶς, λαμπροτέραν τῆς ὑπακοῆς ἐπιδείξεται τὴν προαίρεσιν. Ὁ, τοσαύτως ἐν τῷ τριημέρῳ τοῦτῳ διαστήματι καθ' ἑαυτὸν ὁ πατήρ ἀνετυπώσαστο τοῦ υἱοῦ τὴν σφαγὴν! [565] τοσαύτως ἐπέθηκε τῇ πυρὶ τοῦ τέκνου τὸ λείψανον, τοσαυτάκις τὴν καρδίαν πληγείς, ὁσαύκις ἀντὶ τὴν θυσίαν ἀνελογίζετο! Τὸ μὲν γὰρ πεπραγμένον κακὸν εὐθὺς πρὸς λήθην ὀρᾷ, τὸ δὲ ἐν ἐλπίσει λυπεῖ τοσαυτάκις, ὁσαύκις ἐν ἐλπίσιν. Ὁρᾷ λοιπὸν ὁ μακάριος πόρρωθεν τῆς λειτουργίας τὸν τόπον, ἀρήρητον φωνῆς προσδεξιάσης αὐτῷ, καὶ μόνον παραλαμβάνει τὸν υἱὸν ὁ πατήρ, ἀπολιπὼν μετὰ τῆς νου τοῦς δούλους· μόνος ὁδεύει λοιπὸν μετὰ μόνου τοῦ Ἰσαὰκ, οὐχ ὡς πατήρ μετὰ τέκνου, ἀλλ' ὡς ἱερεὺς μετὰ θύματος. Ἐπιτιθῆναι δὲ καὶ τῷ Ἰσαὰκ τῆς θυσίας τὰ ξύλα, αὐτὸς φέρων τὴν μάγαιραν καὶ τὸ πῦρ. Βαρύνει τῷ φορτίῳ τὸν νέον, ἵνα ἐφιδρώσας ὁ παῖς τῷ καμᾶτι, καὶ ταῖς τῆς φύσεως λουτροῖς καθαρᾶμενος, εὐαγεστέρα γένηται τῷ θεῷ προσφορά. Ἐνταῦθα δὲ γενομένου τοῦ λόγου, τὸν τύπον ἰδὼν, ἀνεμνήσθη τῆς ἀληθείας. Ἰδὼν γὰρ πῶς Ἰσαὰκ ἑαυτῷ βαστάζει τῆς θυσίας τὰ ξύλα, δοξάζων τὸν Χριστὸν τὸν διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν ἑαυτοῦ τὸν σταυρὸν βαστάσας θ-

λήξαντα. Ὅλως γὰρ τῆς κατὰ Χριστὸν οἰκονομίας· σκιά ἐνταῦθα προλαβοῦσαν ὄρου. Ὡς πρέδανον ἐσφαγὴν ἡχῇ ὁ Χριστός· τοῦτου τύπος Ἰσαὰκ εἰς τὴν σίαν ἀγόμενος. Ἐν ὀφθαλμοῖς ἡ σφαγὴ, καὶ οὐκ ἀπειλὴ γέννησάντι Ἰσαὰκ· τύπος γὰρ ἦν Χριστοῦ, ὃ ὑπήκουσεν Πατρὶ μέγρι θανάτῳ, θανάτῳ δὲ σταυροῦ. Ἰσαὰκ καὶ τέκνον ἦν ἐν ταῦτῳ καὶ θῦμα. Ὁμοίᾳ καὶ ὁ Χριστὸς Υἱὸς Θεοῦ, καὶ ἀμνὸς ὁ αἵρων τὴν ἀμάρταν τοῦ κόσμου. Οὐ φαίνεται τοῦ Ἰσαὰκ ὁ πατήρ, αὐτὸς δὲ θεὸς τοῦ Χριστοῦ. Ὡς (sic) γὰρ τοῦ Ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσαστο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκε αὐτόν. Τριήμερον μετὰ τὴν θυσίαν ἡ μήτηρ ὀρᾷ ζῶν τὸν Ἰσαὰκ· τριήμερον καὶ ἡ Ἐκκλησία ἀφάρτων ἐστὶν Σωτήρα. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τύπων, ὡς ἐν παρῇ Ἀβραάμ δὲ ἐφέστηγον ἡδὴ τῷ πόθῳ τῆς λειτουργίας, εἰς αὐτοὺς τὸν αἰῶνα γενομένους, ἐν ᾧ φύσις μὲν εὐπροαίρεσις μάχεται, στεφανοῦται δὲ γνῶμη κατὰ τὴν φύσεως, καὶ φέρει φιλοθεῖα δικαίως κατὰ φιλοεκκυσίας νικητήρια. Ἠλθεν ὁ πατήρ μετὰ τοῦ τέκνου, μόνος ἱερεὺς μετὰ μόνου τοῦ θύματος. Πάντα δὲ ἦν ὁ παῖς· πατήρ, καὶ λειτουργὸς πρὸς ὑπερησίαν, καὶ θῦμα πρὶν ἐργάζαν.

5. Ἐγὼ δὲ καὶ τοῦ νέου θαυμάζω τὴν σύνεσιν, ὅτι αἰδεσίμως προσέρχεται τῷ πατρὶ, καὶ φησι· Πάτερ, ἰδοὺ τὸ πῦρ, καὶ τὰ ξύλα· τὸ πρέδανον σοῦ; Οὐ κατελῆξ τῆς λήθης τοῦ πατρός· εἶδε γὰρ Χαναναῖοι δουλεύοντας διὰ γέλωτα Χάμ· ἀλλ' ἐρωτᾷ, Ποῦ; σῆματι πύσεως λήθης διορθούμενος σφάλμα. Πάτερ, εἰ σὺ ἰδοὺ τὰ ξύλα καὶ τὸ πῦρ· τὸ πρέδανον σοῦ; Πᾶ ἀρκέσει λόγος πρὸς παράστασιν τῆς τοῦ ἀνδρός μεγαλοψυχίας; Οὐκ ἐχάλασεν αὐτόν πρὸς δάκρυα τοῦ παιδὸς τῆς γυνῆς, οὐκ ὠλοφύρατο τὴν ἡλικίαν τοῦ νέου ἀναισθητοῦσαν τῆς οὐκείας σφαγῆς, ἀλλ' ἔμεινε διαπαντὸς ὅς τοι καὶ ἀδοκίμως, τῆς πατρικῆς διαθέσεως ἐκλεβόμενος. Φησὶν οὖν πρὸς αὐτὸν εὐσταθῶς· Ὁ θεὸς εἶπεν ἑαυτῷ πρέδανον, τέκνον. Οὐ προπαγγέλλει τὸν ἐπ' αὐτῷ τοῦ θεοῦ βούλημα, ἵνα μὴ ἀπαλῇ διὰ τὸν ἑαυτῷ ἐπισηνήσας ὁ νέος, δάκρυσι σπυλίσῃ τὸ θυμὸν· Πῶς ὤμην, ἀδελφοί, ἀδακρυτὶ τὰ μετὰ ταῦτα δηγήμαι; Ἡτέρον δὲ τὸ πρὸς τὴν τῶν ἔργων διηγήσιν, ὡς ἐστὶν. Μόνος γὰρ ἦν τῆς τοῦ Ἀβραάμ γλώττης, οἶμαι, ἀδακρυτὶ τὰ γινόμενα διηγήσασθαι, καὶ τοιαῦτα δεῖξαι ἐπὶ τῶν λόγων μεγαλοψυχίαν, οἷον ἐκείνος ἐκ τῶν ἔργων ἐδειξε τὴν στεννότητα. Τὸ γὰρ δὲ θαυμάσιον καὶ τίμιον τοῦ ἀνδρός, ὅτι ὁ ἐκεῖνος εὐσταθῶς ἐξήσαστο, τούτῳ ἡμεῖς οὐδὲ τοῖς λόγοις εἰπεῖν ἀπὸ ὑπομνήματος. Ἀλλ' ὁμῶς πετρατέον, κἀν μὴ λιανέειν τῆς τοῦ προπάτορος ἀρετῆς ἐφικώμεθα, φιλοθεῖας γὰρ τὰ πάθη νικητὰς κοινωήσας αὐτῷ τῆς θυσίας· ἡ μέρει τῆς διηγήσεως. Ἀνακαύσας τοῖνον λαμπρὸν ἐν τῷ βωμῷ τὸ πῦρ, σχηματίζει πρὸς τὴν θυσίαν, ἱερὸν νόμιον, τὸν υἱὸν ὁ πατήρ, τὸν ἡγαπῶν, τὸν μονογενῆ καὶ θεὸς ὡς εἰς προσκύνειν ἐπὶ τὰ γόνατα, ὅπως καὶ τὸν νῦτον περιεῖλει, τὸ ἐναντίον σχῆμα περιτιθεῖς τῷ παιδί· εἰτα τοῖς οὐκείῳ ἀντιστηρίξας γόναν ἐπιστῇ καὶ τὸν κόμην πρὸς ἑαυτὸν ἀντανακλάσας, ἀνατίνα τὴν δεξιάν, τολμᾷ φέρειν ἀφ' ὕψους κατὰ τοῦ λαμοῦ τὴν σφαγὴν. Ὁ τόνος φιλοθεῖας! Ὁ ψυχῆς ἀνέκτος ἀδρεῖα! Ἐδῆσε πρὸς σφαγὴν τὸν υἱὸν, καὶ οὐκ ἐλύθη τῆς φύσεως οἱ ἄρμα. Τὸ ξίφος ἐν χερσὶ, καὶ οὐκ ἐνέγκησεν ἡ δεξιὰ. [566] Τίς ἂν ἤνεγκε παρεστῶς τοῖς γινόμενοις; τίς οὐκ ἀνεστρέφει; τίς οὐκ ἐφυγε τὸ παῖς; γενόμενος συμπαθέστερος; Διὰ τοῦτο τοῦς δούλους ὁ σφὸς γέροντος οὐ παραλαμβάνει μετ' ἑαυτοῦ, ἀλλὰ μακρὴν περιμένειν κελεύει, ἵνα μὴ συμπταθῆσάντες τῇ σφαγῇ τοῦ δεσπότητος, φιλοθεῖα γνῶμης πρᾶξιν καλῶσιν. Τίς γὰρ οἱ παρόντας τοὺς παῖδας λαβεῖν ἐννοῶν παρὶ τοῦ δεσπότητος, βλέποντας αὐτὸν ἀπλῶς οὕτως ὁρῶντας πρὸς τὴν τοῦ ἡγαπῶμένου παιδὸς σφαγὴν; τίνας ἂν πρὸς ἐαυτοῦς λόγους εἰπέιν; Ὁ τῆς δεινῆς ταύτης καὶ ἀπαυτίστως συμφορᾶς! Ὁ δεσπότης ἡμῶν τάχα μαίνεται, καὶ ὡς γυμνωρὶς τὸν περιτιθῆναι υἱὸν, ἀλλ' ἐν τῇ τῶν ἐκείνων κατέγειν φροντάζεται, μόνον ἢ πρέδανον. Προεῖλθωμεν τοῖνον τὸ τάχος αὐτῷ· οὐ γὰρ ἀναμείνεται πρᾶγμα βραδυτέρη· κρατήσωμεν τάως τὸ ξίφος, ἐκείνην τὴν δεξιάν, μὴ φθάσῃ τὴν παρακλινῆναι τῆς λήθης. Μὴ γὰρ ἀκινδύνον τὸ προσελθεῖν; πῶς φαίνεται δούλων, ὁ υἱὸς μὴ φειδόμενος φιλάτου; Παρακινδυνώσωμεν δὲ ὁμῶς. Εὐκλεῖς ἡμῶν ὁ θάνατος, ἂν τύχῃ ὑπὲρ τῆς νέου ἔσται δεσπότου. Φοβησώμεθα τι παρὰ τὸ πρῶτον.

quomodo suasisset mulieri affectu inebriatæ? Sed esto, suasisset. Religiosa enim mulier erat, et fidelissimi viri conjux: consequens omnino erat ut illa morem gerens filium præmitteret ad sacrificium procedentem, amoremque vi obrueret, quod ita Deo placeret, sed vi naturalis affectus vel invita in fletus prorumperet. Quot famuli istic juvenis amore cruciati fuissent? quot ancillæ in partem mœroris cum hera venissent? quot Chananæi, familiares et vicini, circa hæc mirati fuissent? Illic tumultus ingens, gemitus, fletus, lacrymæ, ac si mortuus efferretur. Dixisset mater alto clamore lugens: Da mihi, fili, extremum amplexum. Ego sperabam, fili, me a te effereandam esse, et mortem meam tuis ornandam esse lacrymis: quia vero Creatoris decretum spem meam vicit, cumque lugeo, a quo me lugendam sperabam esse, hoc solum abs te postulo, ut cum in ignem sacrificii ascendes, Deum pro me preceris, ut ex hac vita discedam antequam sacerdos revertatur a sacrificio. Dexteram enim patris, filii sanguine cruentam, videre nequeo. Hæc quidem mater. Quis vero tulisset Chananæorum ad hoc spectaculum accurrentium opprobria? Alius enim forte dixisset: O, in quem thalamum filium bonus pater ducit? Alius, Ex quo ovili hanc victimam profert? Alius, Pulchre Deus vult multiplicare genus ejus sicut stellas cæli. Alius, O quot senes hunc miserum ut filium plorant, hic vero senex amens ne suum quidem filium plorat! Hæc Chananæi; ex servis autem alius ingemiscendo dixisset: O puerum miserum, qui tarde venit, et immatura discessit! Tuus vero inexpectatus natalis dies est, inexpectata etiam mors. Unus inter omnes ex sterili vulva, solus inter omnes luctum ad sepulturam tuam audisti. O qualem dominus ejus delet imaginem vitæ! Illic itaque singuli: simul autem omnes domum revertentes, quasi uno ore dixissent: Vade de reliquo, o senex, hoc solum tecum reputans; si hunc immolaveris, alium filium a Sara non suscipies. Hæc sapienti ratiocinio prævidens Abraham, his consideratis beatus ille, intra se præceptum occultavit, sic affectus, ac si audivisset arcana verba quæ non liceret homini loqui. O thesauri abscondite divinorum præceptorum! o receptaculum arcanorum! receptaculum sacrorum Dei verborum! Illic tibi mysteria per totum orbem prædicavit. Ideo tacitus incedit pater cum Isaac, duos solum secum ducens famulos, qui sacrificii hujusce modum ignorabant, progreditur autem trium dierum itinere. Tu vero disce probatum progenitoris animum, idque in tanto itineris intervallo. Neque enim Deus ipsi altare prope ostendit, ne fidei ardore naturalis affectus averteretur; sed ut in longo itinere, filium diu conspiciens ibi pro more ludicra agentem, in ulnas suas accurrentem, rei perficiendæ cogitatione, velut aurum in igne, in amore sæpe exercitatus atque probatus, splendidius obedientiæ propositum ostenderet. O quoties in triduo illo viæ intervallo pater in seipso cædem filii mente versavit? quoties intra se filii cadaver rogo imposuit, toties in corde vulneratus, quoties sacrificium in mentem revocabat? Malum enim quod jam contigit statim fere in oblivione venit, quod autem exspectatur, toties mœrore afficit, quoties succurrit in mentem. Videt demum procul beatus ille sacrificii locum, ineffabili quadam voce indicante, solumque filium pater secum assumit, relictis cum asino servis: solus demum cum solo Isaac progreditur, non ut pater cum filio, sed ut sacerdos cum hostia. Isaacum sacrificii lignis onerat, gladium et ignem ipse gestat. Sarcina onerat juvenem, ut ex labore puer sudorem emittat: ut illo naturali balneo ablutus, sanctior fiat Deo hostia. Postquam huc sermo pervenit, ut vidi figuram, veritatem in mentem revocaui. Videns enim quo pacto Isaac sibi sacrificii ligna gestat, Christum glorifico, qui propter hominum salutem crucem suam gestare voluit. Totius enim Christi œconomiaë umbram hic præoccupantem video. Sicut ovis ad occisionem ductus est (Isai. 53. 7). Christus: hujus typus Isaac ad

mactationem ductus est. Præ oculis est cædes, neque obsequium negat Isaac parenti: typus enim erat Christi, *Qui obdedit Patri usque ad mortem, mortem autem crucis* (Philipp. 2. 8). Isaac simul filius erat et victima. Similiter etiam Christus Filius Dei et agnus qui tollit peccatum mundi. Non parci Isaac pater, sed neque Deus Christo; nam *Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum* (Rom. 8. 32). Triduo post sacrificium mater videt viventem Isaacum; post triduum Ecclesia incorruptum videt Servatorem. Illic de figuris carptim dicta sunt. Abraham vero jam pervenit ad locum sacrificii, in certamine demum constitutus, in quo natura et voluntas pugnant, coronatur autem animus naturæ victor, atque jure Dei amor de amore filii triumphat. Venit pater cum filio, solus sacerdos cum sola hostia. Omnia autem erant filius patri, sacrificus ministerio, hostia sacerdotio.

6. Ego vero adolescentis miror prudentiam, quam reverenter patri dicat: *Pater, ecce ignis et ligna, ubinam ovis* (Gen. 22. 7)? Non irridet inamorem patrem: sciebat enim Chananæos ob risum Chami servituti esse addictos; sed interrogat, *Ubinam?* interrogantis specie lapsus memoriae corrigens. *Pater, inquit, ecce ligna et ignis; ovis ubi?* Quis sermo sufficiat ad viri magnanimitatem declarandam? Non lacrymas illi exussit filii vox: non deflevit adolescentem proximam sibi cædem non sentientem, sed mansit semper invulneratus et adamantinus, paterni affectus oblitus. Illi ergo firmiter respondet: *Deus providet tibi ovem, fili* (Ibid. v. 8). Non prænuntiat juveni Dei circa illum voluntatem, ne tenero animo seipsum deplorans juvenis, lacrymis hostiam macularet. Quomodo vobis, fratres, ea quæ sequuntur sine lacrymis enarrabo? Ac si pater essem, aliquid patior in rei gestæ recensione. Ad solius enim, ut puto, Abraham linguam pertinebat, sine lacrymis hæc enarrare, tantamque in verbis præferre magnanimitatem, quantam ille in opere ostendit firmitatem. Quod enim in hoc viro mirabile et existimatione dignum est, id quod ille fortiter fecit, nos enarrare sine miserationis sensu non possumus. Attamen id tentandum est, etiamsi ad illius progenitoris virtutem non prope accedamus, ut ex divini amoris lege affectum ita vincamus, ut possimus sacrificii ejus esse participes, illud scilicet enarrando. Accenso igitur splendido in ara igne, victimæ more ad sacrificium adaptat filium pater, dilectum unigenitum; deinde genibus nixum quasi ad adorationem retro et a tergo alligat, aversum constituens puerum; deinde propriis inpositum genibus a tergo, coma versum se reducta, dexteram extendit, audetque superne gladium ad jugulum admove. O vim divini amoris! o immolam animi fortitudinem! Filium alligavit ad mactationem, nec solutæ sunt naturæ compages. Gladius in manibus est, nec obtorpuisset dextera. Quis rem præsens tulisset? quis non aversus fuisset? quis non fugisset miseratus magis quam ipse pater? Ideo sapiens senex servos non secum assumpsit, sed procul exspectare jussit, ne commiseratione affecti erga heri filium jugulandum, divini amoris opus impedirent. Quo erga herum animo futuros putas servos, videntes ipsum ita simpliciter ad cædem dilecti filii properantem? quos putas sermones habituros fuisse? O gravem proculque abigendam calamitatem! Herus noster forte insanit, nec agnoscit dilectum filium, sed aliquam se victimam tenere putat, vitulum aut ovem. Accedamus ergo diligenter ad eum; res enim moram non patitur; arripimus interim gladium, retineamus dexteram, ne hunc horratum plaga præoccupet. An sine periculo accedamus? quomodo servis parcat, qui dilectissimo filio non parci? Attamen periclitemur. Gloriosa mors nobis erit, si accidat; nam pro hero juvene moriemur. Aliquid etiam præter decorum proferamus, increpamus furentem, num forte in sensum veniat. Honore dignus est herus, sed cum sapit; reverentia item, sed non si necem molitur. Si furens contumeliam

patiat, gratiam habebit cum sapiet, et nos ut beneficos remunerabit, ut servatores pueri. Ille dicentes statim accurrissent, atque primo gladium a dextera, Isaacum a morte abripiissent; deinde sermonibus uti fuissent, tum qui ipsum ad resipiscentiam reducerent, tum qui heri impetum in seipsos potius transferrent, dicentes: Te ad mentem revoca, here; filium tenes manibus, dilectum, sterilis partum, tardum Dei donum, hospitalitatis fructum, vitulum pro vitulo datum, propter quem solum natale festum celebrasti, et salutare Altissimo hostias obtulisti, quem in spe aluisti ut baculum senectutis, propter quem suaviter vivebas, cuius obnix precabar non videre mortem, sed illum relinquere optabas heredem et herum nostrum: hunc manu tenes. Vide pueri formam, here, tuam agnosce imaginem. Talis enim tu quoque eras, cum juvenis esses. Isaac, tu quoque alloquere patrem, ut per vocem prolem suam agnoscat. Ille est, here, non hostia, sed pro quo plurimae hostiae, plurimae preces ad Deum, ut ad viri aetatem perveniat, et talem ducat vitam consortem, qualis secundum virtutem est hujus mater, praeter sterilitatem tamen. Optabas enim ejus maturos videre fructus, et de iis lactari rursum, ut de lactente Isaaco delectaberis. Sed o ingentes calamitates, in quos ipsum dies deduxisti! pro coronis vincula, pro uxore gladius. Apparet ignis, non quo quis uxorem ducat, sed quo sepeliatur. Adest juvenis, non nuptialibus coronatus, sed ad aram victus, gestansque non vestem nuptialem, sed habitum funebrem. Non adest pronubus, qui conjungat eos qui genere disjuncti sunt, sed adest pater, qui per necem illa separat, quae natura conjunxerat. Ille circa filios ne Chananæi quidem patres cogitaverint. Talesne hactenus Altissimo offerebas hostias? talesne gratiarum actiones pro ejus incolumitate? Annon arietes et hircos mactabas, bruta animalia, cum rationalium et irrationalium Doninum placares? nunc vero victima qualis? O intoleranda mala! Similis est sacerdoti victima, cognatum est ei, qui Deum placat, id quod ad placandum adhibetur; non ex ovili, sed ex ipsa sacerdotis natura hostia proficiscitur. Tales non accipit Deus hostias: clementis enim cum sit erga homines, in hostiam non suscipit hominem. Quo te nomine nunc appellabimus, here? an sacerdotem ob hostiam, an filii interfectorem ob filium? Stupendus vere est sacrificii modus, qui nec verbo explicari possit. Omnia quippe sacrificia, pro salute persolvuntur, filius vero tuus per sacrificium perit. Quid vero dicemus id quod jam agitur? caedem, an sacrificium? execrationem, an oblationem? Incendium, an holocaustum? Ita enim contra jus fasque, ita contra legem est id quod agitur, ut ne nomen quidem oblationis habeant. O qualia nos visuros sperabamus, et qualia nunc videmus! Sperabamus certe nos ipsum visuros tibi subministrantem ad sacrificia, operam tantam ad sacerdotii munia: nunc autem, o intoleranda mala! non adest sacerdoti victimam tenens, sed ipse jacet victus ad victimam; neque vocem emittit ut agnus, sed sine voce et mutus jacet, ovesque simplicior solam videt dexteram, quam saepe ut amantissimi patris osculatus est, forteque nunc etiam, cum videt eam gladio munitam vult osculari. Multi tibi sunt greges ovium, here, multa bovm armenta; iis sacrificium imple, quae sunt in victimas deputata, non iis, quae nec immolari, nec comedi possunt. Omnes, si libet, greges immola, non contradicimus: legitima quippe esset hujusmodi in sacrificiis offerendis liberalitas; quod autem nunc agitur, bellum magis est, quam sacrificium; obsidio, non oblatio. Illa enim precantes patimur, quae in bello ne videamus, precamur; et haec in sacrificiis sustinemus, quae ne sustineamus, preces offerre solemus. Quod nunc agitur, bello perniciosius est. Fortassis enim hostis, juvenis formam aetatemque miseratus, pepercisset ei. Quomodo jam in terra Chananæorum habitaturus es, quando ferarum crudelitatem superasti? Forte omnes Chananæo-

rum filii in te irruent: Occidamus, inquit, interfectorem, ne in cadis hujusmodi exemplum patribus nostris. Exscinde tu quoque hospitalem lam quercum, benignum illud tabernaculum, inces illud ut filium incendisti. Nullus enim viator te ad audebit, utpote suspectum, qui ne filio quidem peperceris. Quomodo ergo misera Sara, hera nosti conjux tua, hujus mater, te respiciet, quae filium sacrificio sanctiorem venturum exspectabat? Quid putas passuram illam esse, cum orbem filio patri conspiciet? Annon in terram decidet moerore soluiannon statim delapsa periclitabitur? annon per cum filio uxorem? Quomodo aliam Isaacum servare here noster, cum superveniente obitu terra in petra versa erit? Utinam Sarae sterilitas nunquam sol esset, ut tu neque pater, neque filii interfectores voereris. Quod aevum ita longum erit, ut possit tale cinus oblivione delere? Non potuit praeterit tempus fraticidii odium delere; sed etiam nunc tuperatur Cain, ut qui naturam non agnovit, ejusque genus per diluvium funditus perit, fratri vero memoria ne tantarum quidem aquarum co deleta fuit. Longe autem deterius fraticida est interfectores, et tantum quantum pater fratre conjicior. Cur ergo, here, religiosae et mirabiles infamiae affers immortalem, quae nec tempore, aquarum exundantia deleri possit? Age denique, a nos, et filii vincula solve, abjice gladium, exstingmus ignem, ipsam aram subvertamus; ne vestigi quidem in terra relinquantur incredibilis facinoris. Quod si post tantam monitionem non obtemperas, et n ligno daemone ministrare contendis, hoc solum precamur, nos primum interfice, libenter necem per mur. Melius quippe nobis est hic cadere, quam interfectoris proprii filii servos vocari. Quomodo igitervis talia insano more loquentibus et agentibus progenitorum Donini praecceptum exsequutus fuisset? quomodo in toto mundo praeclarum divini amoris opus effluisset? quomodo sublimis fidei colum erecta fuisset? quomodo ipsis operibus didicis mundus, timorem Dei vel filii amore pretiosum esse? Ideo solus ad sacrificium accedit, unus unitum per Unigenitum uni Deo offerens. Didicisti carissimi, per ea quae dicta sunt progenitoris amor erga Deum; discite per ea quae sequuntur Dei infabilem clementiam; discite quomodo ii qui praetia despiciunt et in virtute proficiunt, a temporum non excident. Jacobat itaque Isaac compeditus, dum praebens patri jugulum ad necem, manus aut sacerdotis erecta properabat ad plagam inferendam statimque de caelo deferatur vox misericordiae, quae admodum manus, quae manum cohiberet, et vecissimum jussu sacerdotis alacritatem retineret. *Nedicias, inquit, manum tuam in puerum (Gen. 22. 1)* Sufficit mihi prompta voluntas, etsi opus absit. Nebam jugulari filium tuum, sed volebam fidem tu in toto mundo declarari. Quia enim *Non peperc filio tuo dilecto propter me*, sed quantum in te si perit Isaac, Sara filio orbata est, tuque pater ultra vocaris: ex hoc tempore ob tuum erga amorem, salvum accipe filium tuum, qui grandævus erit, et multo tempore vivet. Opus enim erga iam peractum est, qui affectum animi respicio. Mcedem tibi horum tribuam, o famule, congrue scilicet munere fructuosaque appellatione te ornare quivis sanctus te patrem vocabit. Hoc opus mult tibi justos filios gignet, tu omnium in me credentis pater vocaberis; ego tibi per praerogativam ex laudibus filios excitabo. Unum filium desperasti, imeros ex hoc tempore habebis filios: patrem enim multarum gentium te posui. Et haec quidem Deus nos autem omnes, carissimi, exemplari divini amoris progenitore Abrahamo uti, nullum ex temporis bonis fide in Deum pretiosius esse existimamus, non genus, non patriam, non divitias, non gloriam, non dilectum filium, etsi sit unigenitus:

similitudine fidei filii progenitoris Abraham effecti, in splendido ejus sinu cum Isaaco requiescamus, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi,

quicum Patri gloria, cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in secula sæculorum. Amen.

AD HOMILIAM SEQUEMTEM.

mus Antiochenum presbyterum, alium a Chrysostomo, contra Anomæos in homilia sua concertantem. Alioquin vero Severianus, qui fusiore stylo res prosequitur, futilia admiscere solet, id quod hic non observo. Ut ut res est, antiquum est opus, et Chrysostomi tempora sapit.

Interpretationem Joannis Jacobi Beureri, utpote non satis accuratam et salebrosam, rejecimus, novamque paravimus.

IN ILLUD ABRAHÆ DICTUM, PONE MANUM TUAM SUB FEMUR MEUM (*Gen. 24. 2*); ET IN DIVERSOS MARTYRES (a).

1. Miratus sum vobiscum, o viri Christi amantes, nova evangelicæ gratiæ mysteria per Vetus Testamentum prædicari: mente vobiscum illustratus sum, in propheticiis vocibus apostolicas notas contemplatus effulgentes. Lucrum fateor, ut mercedem accipiam. Vidi stupenda Veteris Testamenti mysteria prædicari: Abraham jurantem per femur, femur, inquam, proponentem, ac cæli terræque Conditorem dictum illud testimonio suo comprobantem. Nam ait: *Pone manum tuam sub femur meum, et jura mihi per Deum, qui fecit cælum et terram (Gen. 24. 2)*. Ilinc exurgit quæstio. Si enim dicitur, per semen exorturum ex femoribus Jacobi, secundum illud, *Non deficiet princeps ex Juda, neque dux ex femoribus ejus (Gen. 49. 10)*, quomodo de Servatore hoc jusjurandum intelligitur? Nam Isaac jam natus erat, et semen exierat, et cum juramentum factum est, nulla spes seminis erat in femore Abraham. Abraham enim in seipso semen salutare habebat, de quo Paulus, *Dictum est Abraham, et semini ejus: et hunc locum expendens interpretansque ait in epistola ad Galatas: Non dictum est: Seminibus tuis, quasi in multis; sed quasi in uno, Et semini tuo, qui est Christus (Gal. 3. 16)*. Demonstratum est ergo Christum secundum carnem semen Abraham esse: ac merito juramentum factum est per semen. Sed quæritur quomodo juravit per femur, ac si jam flos salutaris prodiisset. Verum quia membrum illud instrumentum erat, ibique aliquando habitavit divinum semen, quasi per templum jurat. Qui vero per templum jurat, per inhabitantem in templo jurat. Quis hoc testificatur? Ipse Servator noster Phariseis dicit: *Væ vobis, Pharisei stulti et cæci, quia dicitis, Si quis juraverit per templum, nihil est; si quis vero juraverit per aurum templi, debitor est. Et quid statim? Stulti ac cæci; quid enim majus est, aurum, an templum quod sanctificat aurum? Propterea dico vobis, quicumque juraverit per templum, jurat per eum qui habitat in eo (Matth. 23. 16. 17. 21)*. Quemadmodum enim domus regia postquam regem excepit semel, secundo et tertio, si rex discedat ab ædibus, locus tamen sanctificatur eo quod regem excepit: sic et patriarchæ membra, quod semel instrumenta fuissent futuræ incarnationis, templum erant promissi beneficii. Neque iniquum fuit juramentum, sed testimonium verum erat. Jurat igitur per semen, et interpretatur quid sit semen: *Pone*

*manum tuam sub femur meum, et jura per Dominum Deum cæli et terræ. Ergo Servator noster est Deus cæli et terræ. Ideo et in Zacharia propheta, cum diversæ sancto viro inmissæ sunt visiones, fuit etiam hæc pars quædam visionis: Et respexi, inquit, oculis meis, et vidi: et ecce candelabrum, aureum totum, et septem lucernæ supra candelabrum, et septem infusoria lucernarum, et septem lampades, et a dextris candelabri et sinistris duo rami olivarum. Et dixi angelo qui loquebatur mihi: Domine, quid hæc sunt (Zach. 4. 2-4)? Quia visio erat, quæ alia exhiberet, alia ad interpretandum proponeret, nec ea quæ apparebant, seipsa significabant, sed alia subindicabant, interrogat propheta: Domine, quid hæc sunt? Si de eo quod apparet interrogat, male interrogat. An ignoras quid sit candelabrum, quid oliva? Sed quærit propheta non ea quæ apparent, sed ea quæ speculatione attinguntur. Quid hæc sunt? Cui angelus, Non nosti quæ sint hæc? Non, domine (Ibid. v. 4. 5). Probe fatetur ignorantiam, et a veritate eruditur. Frater hic est eunuchi, qui a Philippo audit: Num intelligis quæ legis? Ille grato animo, Quomodo, nisi quis me ducat (Act. 8. 30. 31)? Non nosti quid hæc sint? Nequaquam, domine. Quinam sunt duo rami olivarum, qui sunt a dextris et a sinistris lucernæ? Hi sunt, inquit, olivas interpretans: simulque cum olivis lucernam quoque interpretatur. Attende diligenter. Lucerna stabat, rami lucernæ adstabant: angelus vero interpretans non ostendit lucernæ adstantes olivas, sed Deo, ita ut lucerna figura Dei esset; imo potius Servatoris, et ejus in carne dispensationis. Non nosti quid hæc sint? Non, domine. Ait: Hi duo rami sunt duo filii pinguedinis, qui adstant Domino universæ terræ (Zach. 4. 13. 14): non autem candelabro, ut apparebat; sed Domino universæ terræ. Septem luminum candelabrum inducit propter carnalem Domini dispensationem. Candelabrum enim vere erat caro dominica, quæ Spiritus sancti illuminationes septemplex gratia ostendebat. Nam ait Isaia: *Egre dietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet, et requiescet super eum Spiritus Dei (Isai. 11. 4. 2)*. Quisnam? Ille multiplex operationibus, et natura magnus. *Requiescet Spiritus Dei*. Hic substantiam intelligit, ipsum Spiritum sanctum; quod autem subiungitur, operationes Spiritus declarat: *Spiritus Dei, Spiritus sapientiæ et intellectus, Spiritus consilii et fortitudinis, Spiritus scientiæ et pietatis, Spiritus timoris Dei (Ibid. v. 3)*: septem gratias Spiritus san-*

(a) Collata cum Codicibus Regg. 1074, 2545.

ἀναπαυσόμεθα, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, ἅμα τῷ

ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας
αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM

Circa hanc homiliam hoc iudicium affert Savilius : « Stylus concisus, spinosa disputatio liberum il
Chrysostomianæ eloquutionis flumen non sapiunt. Utcumque certe eruditum est opus, et antiquita
sapit. » Dupinius opinatur esse Severiani Gabalorum episcopi : si quid vero id suadere posset, frequen
sunt illæ contra Anomæos et Arianos velitationes. Sed cum sive Antiochiæ, sive Constantinopoli, dis
putationes illæ tum ferverent, tam potuit alius, quam Severianus, hasce disputationes aggredi. Supra r

Εἰς τὸ ρητόν τοῦ Ἀβραάμ τὸ λέγον, « Θὲς τὴν χεῖρά σου ὑπὸ τὸν μηρόν μου » καὶ εἰς διαφ
μάρτυρας.

α'. Ἐθαύμασα μεθ' ὑμῶν, ὡ φιλόχριστοι, τὰ νέα εὐαγ
γελικῆς χάριτος διὰ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης κηρυττόμενα·
ἐφωτίσθη μεθ' ὑμῶν τὴν διάνοιαν, θεασάμενος τὸν ἀπο
στολικὸν χαρακτήρα ἐν ταῖς προφητικαῖς φωναῖς ἐκλάμ
ποντα. Ὁμολογῶ τὸ κέρδος, ἵνα δέξωμαι τὸν μισθόν.
Βίδον ξένα μυστήρια τῆς Παλαιᾶς κηρυττόμενα· τὸν
Ἀβραάμ ὀρκούντα κατὰ τοῦ μηροῦ, καὶ μηρὸν μὲν προ
βαλλόμενον, τὸν δὲ ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς ἐπιμαρτυ
ρούμενον τῷ λόγῳ. Θὲς γάρ, φησί, τὴν χεῖρά σου ὑπὸ
τὸν μηρόν μου, καὶ ὁμοσόν μοι τὸν Θεὸν τὸν ποιή
σαντα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ἀνακύπτει γὰρ ζή
τημα. Εἰ γὰρ διὰ τὸ σπέρμα εἴρηται τὸ μέλλον ἐκ τῶν
μηρῶν ἰαχῶδ' ἀνθεῖν, κατὰ τὸ, Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων
ἐξ Ἰουδα, οὐδὲ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, πῶς
οὖν κατὰ τοῦ Σωτῆρος εὐρεθῆσεται ὁ ὄρκος; Ἐπειδὴ ὁ
Ἰσαὰκ τεχθεὶς ἦν ἥδη, καὶ τὸ σπέρμα προελθούσης, καὶ
ὅτε ὁ ὄρκος ἐγένετο, οὐκ ἦν ἐλπίς τοῦ σπέρματος ἐν τῷ
μηρῷ Ἀβραάμ. Ἀβραάμ γὰρ εἶχεν ἐν ἑαυτῷ τὸ σπέρμα
τὸ σωτήριον, περὶ οὗ φησιν ὁ Παῦλος· Εἴρηται τῷ
Ἀβραάμ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ· καὶ ἀναλογιζόμενος
τὸ γράμμα καὶ ἐρμηνεύων φησὶν ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας·
Οὐκ εἴρηται, τοῖς σπέρμασι σου, ὡς ἐπὶ πολλῶν,
ἀλλὰ ὡς ἐφ' ἑνός, καὶ τῷ σπέρματι σου, ὅς ἐστι
Χριστός. Ἀποδείκνυται τοίνυν ὅτι σπέρμα Ἀβραάμ ὁ
Χριστὸς κατὰ σάρκα· καὶ εἰκότως ὄρκος ἐγένετο κατὰ
τοῦ σπέρματος. Ἀλλὰ τὸ ζητούμενον, πῶς ὤμνυε κατὰ
τοῦ μηροῦ, ὡς ἥδη τοῦ σωτηρίου ἄνθους προελθόντος.
Ἄλλ' ἐπειδὴ ἀπαξ αὐτὸ τὸ μέλος ὄργανον ἐγένετο, καὶ
ῥησάει ποτε ἐκεῖ τὸ θεῖον σπέρμα, ὡς ἐν ναφ' ὀμνύει. Ὁ
δὲ κατὰ τοῦ ναοῦ ὀμνύνων, κατὰ τοῦ ἐνοικησαντος ὀμνύει.
Τίς ὁ τοῦτ' ὡς μαρτυρῶν τῷ λόγῳ; Αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν
λέγει τοῖς Φαρισαίοις· Οὐαὶ ὑμῖν, Φαρισαῖοι μωροὶ
καὶ τυφλοὶ, ὅτι λέγετε, Ἐάν τις ὁμώσει ἐν τῷ ναφ',
οὐδὲν ἔσται· ἐάν δὲ τις ὁμώσει εἰς τὸν χρυσὸν τοῦ
ναοῦ, ὀφείλει. Καὶ τί εὐθέως; Μωροὶ καὶ τυφλοὶ· τίς
γὰρ μέλιν, ὁ χρυσός, ἡ ὁ ναὸς ὁ ἀγιάζων τὸν χρυ
σόν; Διὸ λέγω ὑμῖν· ὁ ὁμώσας ἐν τῷ ναφ', ὀμνύει ἐν
τῷ οικήσαντι ἐν αὐτῷ. Ὡστερ γὰρ οἶκος βασιλικός,
ἐπειδὴν ἀπαξ δέξεται βασιλεία, κἂν δεῦτερον, κἂν τρίτον,
κἂν ἀποστή ὁ βασιλεὺς τῶν οἰκουμένων, ὁ τόπος ἀπαξ
ἀφιέρωται τῷ δέξασθαι ποτε βασιλεία· οὕτω καὶ τὰ μέλη
τοῦ πατριάρχου, τῷ ἀπαξ ὄργανα γενέσθαι τῆς μελλού
σης οἰκονομίας, ναὸς ἦν τῆς ἐπηγγελμένης εὐεργεσίας.
Καὶ οὐκ ἄδικος ὁ ὄρκος, ἀλλὰ ἀληθινὴ ἡ μαρτυρία.
Ὅμνυσι τοίνυν κατὰ τοῦ σπέρματος, καὶ ἐρμηνεύει· τι

τὸ σπέρμα· Θὲς γὰρ τὴν χεῖρά σου ὑπὸ τὸν
μου, καὶ ὀρκῶσαι Κύριον τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ
τῆς γῆς. Οὐκοῦν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν Θεὸς οὐρανοῦ καὶ
διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῷ Ζαχαρίᾳ τῷ προφήτῃ, ὅτε διὰ
ἀπεστάλησαν ὀπτασίαι καὶ ὠφθησαν ἐφ' ἁγίῳ, ἐν
ἐν τὸ τοῦτο εἰς ὀπτασίας μέρος· Καὶ ἀνέβλεψα,
τοῖς ὀφθαλμοῖς μου, καὶ εἶδον· καὶ ἰδοὺ λυχνία
σὴ δόλη, καὶ ἐπὶ λύχνῳ ἐπάνω τῆς λυχνίας
ἐπὶ ἐκφυρστρίδας τῶν λύχνων, καὶ ἐπὶ λαμπ
καὶ ἐκ δεξιῶν τῆς λυχνίας, καὶ ἐξ εὐωνύμων
κλάδοι ἐλαιῶν. Καὶ εἶπον τῷ ἀγγέλῳ τῷ λαλ
μοι· Κύριε, τί ἐστὶ ταῦτα; Ἐπειδὴ ἔβρις ἦν, ἀλλ
κνύουσα, καὶ ἄλλα εἰς ἐρμηνείαν παράγουσα, κα
αὐτὰ ἦν τὰ φαινόμενα ἐαυτῶν σημαντικά, ἀλλ' ἐ
ὑποδεικτικά, ἐρωτᾷ ὁ Προφήτης, Κύριε, τί ἐστὶ τα
Εἰ τὸ φαινόμενον ἥρωτα, κακῶς ἥρωτα. Οὐκ οἶδ
λυχνία, καὶ τί ἐλαία; Ἀλλὰ ζητεῖ ὁ Προφήτης οὐ τὰ
νόμω, ἀλλὰ τὰ θεωρούμενα. Τί ἐστὶ ταῦτα; Ἄ
ἄγγελος, Οὐκ ἐπιγινώσκεις τί ἐστὶ ταῦτα; Οὐχ
ρις. Εὐγνωμόνως ὁμολογεῖ τὴν ἀμάθειαν, καὶ παῖς·
[570] παρὰ τῆς ἀληθείας. Ἀδελφός καὶ οὗτος τοῦ εἰ
χου τοῦ ἀκούοντος παρὰ Φιλίππου· Ἀρα γινώσκεις
ἀναγινώσκεις; Ὁ δὲ εὐγνωμόνως, Πῶς γάρ, ἐὰ
τις ὁδηγήσῃ με; Οὐ γινώσκεις τί ἐστὶ ταῦτα;
φησιν, Οὐχί, κύριε. Τίνες εἰσὶν οἱ δύο κλάδοι
ἐλαιῶν, οἱ ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ εὐωνύμων τοῦ λαμπ
Οὗτοι εἰσι, λέγει, τὰς ἐλαίας ἐρμηνεύων· ἐρμηνεύει
τὰς ἐλαίας καὶ τὴν λυχνίαν τί ἐστὶ. Πρόσχε ἄρα
Ἡ λυχνία ἐστήκει, οἱ κλάδοι παρεστήκεισαν τῇ λυ
ὁ δὲ ἄγγελος ἐρμηνεύων οὐ δεικνύσει τὰς ἐλαίας λυ
παρεστώσας, ἀλλὰ Θεῷ, ὡς εἶναι τὴν λυχνίαν τῷ
Θεοῦ, μᾶλλον δὲ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, καὶ τῆς ἐκ
αὐτοῦ οἰκονομίας. Οὐ γινώσκεις τί ἐστὶ ταῦτα; Ὁ
κύριε. Λέγει· Οὗτοι οἱ κλάδοι οἱ δύο εἰσὶν οἱ
υἱοὶ τῆς πίστεως, οἱ παρεστήκεισαν τῷ Κυρίῳ π
τῆς γῆς· οὐ τῇ λυχνίᾳ, κατὰ τὸ φαινόμενον, ἀλλ'
Κυρίῳ πάσης τῆς γῆς. Ἐπτάφωτον εἰσάγει λυχνίαν
τὴν τοῦ Κυρίου ἐνσαρκον οἰκονομίαν. Λυχνία γὰρ
ἀληθὴς ἡ σὰρξ ἡ δεσποτικὴ, ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος
ἐλλάμψεις ἐπαπλάσιον χάριτι δειξάσα. Ἐξελθόν
γὰρ ῥάβδος, φησὶν Ἠσαῖας, ἐκ τῆς ρίζης Ἰσραὴλ,
ἄνθος ἐξ αὐτῆς ἀναθήσεται, καὶ ἐκαρακαύσεται
αὐτὸν Πνεῦμα Θεοῦ. Ποῖον; Τὸ πολυμερές τῆς
γείας, καὶ πολὺ τῇ φύσει. Ἐκαρακαύσεται Πνεῦ
Θεοῦ. Ἐνταῦθα τὴν οὐσίαν ἐρμηνεύει, αὐτὸ τὸ Πνεῦ

similitudine fidei filii progenitoris Abraham effecti, in splendido ejus sinu cum Isaaco requiescamus, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi,

quicum Patri gloria, cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

AD HOMILIAM SEQUEMTEM.

mus Antiochenum presbyterum, alium a Chrysostomo, contra Anomæos in homilia sua concertantem. Alioquin vero Severianus, qui fusiore stylo res prosequitur, futilia admiscere solet, id quod hic non observo. Ut ut res est, antiquum est opus, et Chrysostomi tempora sapit.

Interpretationem Joannis Jacobi Beureri, utpote non satis accuratam et salebrosam, rejecimus, novamque paravimus.

IN ILLUD ABRAHÆ DICTUM, PONE MANUM TUAM SUB FEMUR MEUM (*Gen. 24. 2*); ET IN DIVERSOS MARTYRES (a).

—[III]—

1. Miratus sum vobiscum, o viri Christi amantes, nova evangelicæ gratiæ mysteria per Vetus Testamentum prædicari: mente vobiscum illustratus sum, in propheticiis vocibus apostolicas notas contemplatus effulgentes. Lucrum fateor, ut mercedem accipiam. Vidi stupenda Veteris Testamenti mysteria prædicari: Abraham jurantem per femur, inquam, proponentem, ac cæli terræque Conditorum dictum illud testimonio suo comprobantem. Nam ait: *Pone manum tuam sub femur meum, et jura mihi per Deum, qui fecit cælum et terram* (*Gen. 24. 2*). Hinc exurgit quaestio. Si enim dicitur, per semen exoriturum ex femoribus Jacobi, secundum illud, *Non deficiet princeps ex Juda, neque dux ex femoribus ejus* (*Gen. 49. 10*), quomodo de Servatore hoc jusjurandum intelligitur? Nam Isaac jam natus erat, et semen exierat, et cum juramentum factum est, nulla spes seminis erat in femore Abraham. Abraham enim in seipso semen salutare habebat, de quo Paulus, *Dictum est Abraham, et semini ejus*: et hunc locum expendens interpretansque ait in epistola ad Galatas: *Non dictum est: Seminibus tuis, quasi in multis; sed quasi in uno, Et semini tuo, qui est Christus* (*Gal. 3. 16*). Demonstratum est ergo Christum secundum carnem semen Abraham esse: ac merito juramentum factum est per semen. Sed quaeritur quomodo juravit per femur, ac si jam flos salutaris prodisset. Verum quia membrum illud instrumentum erat, ibique aliquando habitavit divinum semen, quasi per templum jurat. Qui vero per templum jurat, per inhabitantem in templo jurat. Quis hoc testificatur? Ipse Servator noster Phariseis dicit: *Væ vobis, Pharisei stulti et cæci, quia dicitis, Si quis juraverit per templum, nihil est; si quis vero juraverit per aurum templi, debitor est. Et quid statim? Stulti ac cæci; quid enim majus est, aurum, an templum quod sanctificat aurum? Propterea dico vobis, quicumque juraverit per templum, jurat per eum qui habitat in eo* (*Matth. 23. 16. 17. 21*). Quemadmodum enim domus regia postquam regem excepit semel, secundo et tertio, si rex discedat ab ædibus, locus tamen sanctificatur eo quod regem excepit: sic et patriarchæ membra, quod semel instrumenta fuissent futuræ incarnationis, templum erant promissi beneficii. Neque iniquum fuit juramentum, sed testimonium verum erat. Jurat igitur per semen, et interpretatur quid sit semen: *Pone*

manum tuam sub femur meum, et jura per Dominum Deum cæli et terræ. Ergo Servator noster est Deus cæli et terræ. Ideo et in Zacharia propheta, cum diversæ sancto viro immissæ sunt visiones, fuit etiam hæc pars quædam visionis: *Et repperi, inquit, oculis meis, et vidi: et ecce candelabrum, aureum totum, et septem lucernæ supra candelabrum, et septem insusoria lucernarum, et septem lampades, et a dextris candelabri et sinistris duo rami olivarum. Et dixi angelo qui loquebatur mihi: Domine, quid hæc sunt* (*Zach. 4. 2-4*)? Quia visio erat, quæ alia exhiberet, alia ad interpretandum proponeret, nec ea quæ apparebant, seipsa significabant, sed alia subindicabant, interrogat propheta: *Domine, quid hæc sunt?* Si de eo quod apparet interrogat, male interrogat. An ignoras quid sit candelabrum, quid oliva? Sed quaerit propheta non ea quæ apparent, sed ea quæ speculatione attinguntur. *Quid hæc sunt?* Cui angelus, *Non nosti quæ sint hæc? Non, domine* (*Ibid. v. 4. 5*). Probe fatetur ignorantiam, et a veritate eruditur. Frater hic est eunuchi, qui a Philippo audivit: *Num intelligis quæ legis?* Ille grato animo, *Quomodo, nisi quis me ducat* (*Act. 8. 30. 31*)? *Non nosti quid hæc sint?* *Nequaquam, domine.* Quinam sunt duo rami olivarum, qui sunt a dextris et a sinistris lucernæ? Hi sunt, inquit, olivas interpretans: simulque cum olivis lucernam quoque interpretatur. Attende diligenter. Lucerna stabat, rami lucernæ adstabant: angelus vero interpretans non ostendit lucernæ adstantes olivas, sed Deo, ita ut lucerna figura Dei esset; imo potius Servatoris, et ejus in carne dispensationis. Non nosti quid hæc sint? *Non, domine.* Ait: *Hi duo rami sunt duo filii pinguedinis, qui adstant Domino universæ terræ* (*Zach. 4. 13. 14*): non autem candelabro, ut apparebat; sed *Domino universæ terræ.* Septem luminum candelabrum inducit propter carnalem Domini dispensationem. Candelabrum enim vero erat caro dominica, quæ Spiritus sancti illuminationes septemplex gratia ostendebat. Nam ait Isaïas: *Egre dietur virga deradice Jesse, et flos deradice ejus ascendet, et requiescet super eum Spiritus Dei* (*Isai. 11. 1. 2*). Quisnam? Ille multiplex operationibus, et natura magnus. *Requiescet Spiritus Dei.* Hic substantiam intelligit, ipsum Spiritum sanctum; quod autem subiungitur, operationes Spiritus declarat: *Spiritus Dei, Spiritus sapientiæ et intellectus, Spiritus consilii et fortitudinis, Spiritus scientiæ et pietatis, Spiritus timoris Dei* (*Ibid. v. 3*): septem gratias Spiritus san-

(a) Collata cum Codicibus Regg. 1074, 2345.

ζυμίας, ὡς καὶ στόμα κατὰ στόμα λαλήσαντος αὐτῷ τοῦ Θεοῦ ἐν εἰδῇ, καὶ οὐ δι' αἰνιγμάτων, ὁ θεὸς πυρὶ φωτίζει μόνον, οὐ καλεῖν εἰδότες, πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ μυσταγωγίαν, καὶ μετοχὴ σεβάσμιου προσηγορίας παρὰ πάντας ἐξαιρέτως τοὺς τότε κοσμοῦμενος, ὁ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ γεγεννημένων θεπλάντων πληγῶν διάκονος προχειρισθεὶς φοβερώτατος, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δραστηρίου δυνάμεως φανεὶς ὑπηρετὴς ὀξύτατος, ὁ δαδουγία Πνεύματος ἁγίου τὸν νοητὸν τῆς ψυχῆς φωτισθεὶς ὀφθαλμὸν, καὶ τῶν ἀρχαίων τοῦ Παντοκράτορος ἔργων ἐξηγητὴς γενόμενος ὁμοιος, οὗτος ὁ μακάριος μετὰ τὴν εὐτακτον καὶ καλὴν τῆς κοσμοποιίας διήγησιν, ἐπὶ τὴν τῶν παλαιῶν ἀνδρῶν ἱστορίαν ἐχώρησεν, ἰδίᾳ μὲν τῶν ἀγαθῶν, ἰδίᾳ δὲ τῶν πονηρῶν, καὶ τῶν μὲν ἀγαθῶν τρισμακάριον ὄντως τὸ τέλος, τῶν δὲ ἐναντίων τούτοις ἐπάρατον ἀνεγράψατο, ἵνα ἔχοντες ἐκ μὲν τῆς κοσμοποιίας τὰ περὶ τῆς θεοσεβείας παιδεύσθαι δόγματα, καὶ ἐκ τῶν προλαβόντων τοῦ βίου καὶ μισεῖν πονηρίαν, καὶ τιμᾶν ἀρετὴν, βραδίως τὸν θεοφιλὴ καὶ μακάριον διανύωμεν βίον. Πολλὰ μὲν οὖν ἀρετῆς καὶ καλοκάγαθίας παλαιῶν ἀνδρῶν ἀνεγράψατο κατορθώματα, προβεῖς ὥσπερ ὑπογραμμὸν τηλαυγῇ ταῦτα τοῖς ὀφειλόνσι πρὸς μίμησιν. Παιδεύει τοιγαρὸν ἡμᾶς "Ἄβελ τῶν ἀφθόνων [560] παρὰ Θεοῦ δωρεῶν πρὸς τῆς χρήσεως ἀπαρχεσθαι τῷ Θεῷ, καὶ μὴ προκρίνειν Θεοῦ τιμῆς ἄλογον πάθος γαστρός. Τῷ γὰρ πρεσβυτάτῳ τῶν ὄντων ὁ μακάριος οὗτος "Ἄβελ τῶν προδότην ἔβουε τὰ πρωτότοκα, οὐδὲν μὲν τῶν ὑστάτων εἰς τὴν τοῦ πρώτου προσφέρων λατρείαν, ταῖς δὲ τῶν γενομένων ἀπαρχαῖς τὸν πρῶτον δοξάζων γεννήτορα. Μετ' ἐκείνων παιδεύει πρὸς δικαιοσύνην ὁ θαυμάσιος Νῶε, παντὶ παρανομοῦντι κόσμῳ μόνος αὐτὸς ἀκκλινὴ φυλάξας ἐν πράξεσιν ἀγαθαῖς τῆς δικαιοσύνης τὴν πλάστιγγα. Μέγα σωφροσύνης τοῖς νέοις πρόκειται παιδεύμα "Ἰωσήφ ὁ μακάριος, ἐν νέῳ σώματι λευκὴν ἀγνείας ἀνθήσας πολὺν, καὶ σχήματι δουλιῇ σαρκὸς ἡδονῶν δεσπότης γενναίως φανείς. "Ἄλλ' οὗτοι μὲν οἱ μακάριοι μερικαὶ τινες ἰσως ἀγαθῶν ἔργων εἰκόνες εἰσὶν· ἐνὸς δὲ πεποιτῆται μνήμην ἀνδρῶν, "Ἀβραάμ τοῦ προπάτορος, ἐν ἐνὶ μόνῳ προσώπῳ παντὶ τῷ κόσμῳ στήλην ὕψισας πανάρετον πρὸς μίμησιν. Τοιγαρὸν πάντες δίκαιοι, πάντες ὅσοι τὸν πιστὸν "Ἀβραάμ αὐτοῦσι πατέρα, καὶ κλέος περίσμενον τίθενται τὴν πρὸς αὐτὸν οἰκειότητα. Πιστοῖς μὲν γὰρ διὰ τούτων ὁ ζήλος ὑπάρχει τῆς πίστεως· φιλοξένοις οὗτος φιλοξενίας καθήγητής, ἔργοις, οὐ λόγοις τὸ πρακτέον δεικνύς· οἱ θεοσεβεῖας ἀλλήται στεφανηφοροῦσι, τὴν ἀνδρείαν τὴν τούτου ζηλωτῶντες· τοῦ ἀρετῆς τοῦτου ἐμμερεῖς εἰκόνες πάντες οἱ μεγαλόδουχοι· ἡ πρὸς τούτον ἀμιλλα τῶν τοσούτων δικαίων πληθὸς ἤνεγκεν· ἐκ ταύτης τῆς φιλοθεοῦ ρίζης πάντες ἐβλάστησαν οἱ φιλόχριστοι. Καὶ τί τὸ κατὰ εἶδος ἐπαριθμοῦμαι; Πάντες γὰρ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ὡς λάμπει τὸ φῶς ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἐκ τῆς πιστῆς τοῦ προπάτορος λαμπάδος ἀνήφθησαν· τοσούτους αὐτῷ παῖδας ἀγαθοῦς ὁ κατ' εὐσέβειαν τρόπον ἐφόρσεν. "Ἀνευθῆς γὰρ ὁ εἰπὼν, ὅτι *Πατέρα πολλῶν ἄνθρωπων ἐθέλει καλεῖσέ σε*. "Ὁ μακαρία ψυχὴ, τοσούτον πληθὸς κατορθωμάτων ὑφ' ἐν χωρήσασα! Σὺ πάμφορος ἀληθῶς χώρα, σὺ πεδῖον πάγκαρον τῶν κατ' εὐσέβειαν ἔργων, σὺ λιμὴν εὐνῆθης παντοίους δικαιοσύνης· ἀνθεῖς βρύων, σὺ καὶ στέφανος εὐπρεπῆς, μέσον ἔχων τῆς πίστεως μαργαρίτην προλάμποντα. Προσέταττεν ὁ Θεός· "Ἐξέλθε ἐκ τῆς γῆς σου· σὺ δὲ οὐκ ἡμέλεισας, ἀλλ' εἶχον τῆς ὁδοῦ, πρὶν τελεσθῆναι τὸ πρόσταγμα. Προστίθει τῷ, "Ἐξέλθε ἐκ τῆς γῆς σου, τὸ καὶ ἐκ συγγενείας σου· σὺ δὲ οὐκ ἐθελούων τῇ πρὸς τὸ γένος στοργῇ, τοῦ γένους γενεσιουργὸν προτιμῶν. Εἶπεν ὁ Θεός, "Ἐξέλθε ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου, καὶ τὸ τούτων βαρύνετον, καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου· ἀλλ' οὐδὲν ἡγήσω βαρύν, ὡν προστάσσει Θεός. Οὐκ ἐπέτρεχε σου τῆς ψυχῆς τὴν προθυμίαν οὐ τιμὴ πατρὸς, οὐ πόθος μητρὸς, οὐ στοργὴ συγγενῶν. Οὐκ ἐνένοησας οἶα ἐπὶ σοὶ ὀρηγήσῃ μῆτηρ γηραλέα, οἶα ἐπὶ σοὶ κλαύσεται πρεσβύτης πατήρ. Οὐ γὰρ ψῆθις δεῖν εἶναι φιланθρωπότερος τοῦ τὴν κλῆσιν ἐπάγοντος. "Ἦν σοι πατὴρ αἰδέσιμος, ἀλλ' οὐχ ὡς πάντων Πατὴρ· ἐπόθεις μητέρα, ἀλλὰ θεοσέβειαν μάλλον. Οἶκον κατεφρόνησας πατρικοῦ, καὶ πλοῦτον προγονικοῦ. Μόνον γὰρ ἥδεις τῇ ψυχῇ πρέποντα τὸν διὰ πίστεως πλοῦτον, τὸ ἀθάνατον κτήμα, τὸν ἀσυλὸν θησαυρόν. "Ὁ λόος ἀσπῆρ, ἐσσφόρον φαυρότερος, ἐξ ἀνατολῶν εἰς Πόλαιστινὴν ἐξέλαμψας, ἐν ἀφ' ἧς πολυθείας βίῳ

φαιδρὰς ἐκλάμψας θεοσεβεῖας ἀκτίνας! Σὺ Θεὸς ἀνθεοσεβεῖας γλύκασμα τῇ πικρᾷ καὶ Χαναναίων ἐνέπολιτεῖς. Σὺ, καθάπερ ἄλας φιλανθρωπίας, γῆ πονηροῦ βίου παραρτῶμα. Σὺ γαλήνης πέφνης ἐν νίαις λιμὴν ἐν μέσῳ κλυδωνίου τῇ τῶν ἀλλοφύλων μρωπία.

γ'. Πῶς σου, μακάριε, τὴν φιλανθρωπον διαγράψω νῆν; πῶς οὐ θαυμάσω τὴν ὄρῳ τὴν καλούμεν τὴν ὁρῇ, ἣν σὺ τοῖς ἀγαθοῖς τρόποις ἡμέρωσας; Κοινὴ ἡ σκηνὴ τοῖς δαδούουσιν οἰκητήριον, μία πάντων· ἀφθονος ἐστία, πάσης τῆς οἰκουμένης πανδοχεῖον σθον, οὐκ ἐν παραβύστῳ κειμένη, ἵνα λάθῃ τὸ κατὰ τῆς ἀναπαύσεως, ἀλλ' ἐν ἐρήμῳ μὲν, ἐν ὁδοῦ δὲ, καὶ κοινῷ σχεδὸν πάσης τῆς Παλαιστίνης ἀφ' ἧς ἡλύκῃ δὲ σὺ πανημέριος ὑπὸ τῇ [561] ὁρῷ, ἀπὸ τοῖς δαδούουσι προφαινόμενος ἀναπαύσεως ἄγῃ "Ἄφθη σοι Χριστὸς, ὁ θαυμάσιος, ὁπ' ἀγγέλιον ἐξορούμενος δύο, καὶ γέγονας διὰ φιλοξενίας καὶ θεῖας ἀγγέλους ὁμόσκητος. "Ὁ μακαρία σκηνή, ἡ θεὸν ἀγγέλιον δι' οἰκονομίαν χωρήσασα! "Ἄφθη σοι Χρὸς ἐν ἀνθρώπῳ σχήματι, τῆς θείας αὐτοῦ καὶ σωτ' ἐπιδημίας παραφαίνων σοὶ τὰ μυστήρια· ὁμοῦς οὐκ ἐστὶν τοῦ παρόντος ἡ δόξα διὰ τὸ δουλικὸν σχῆμα. γὰρ ὀφθαλμοῖς ἄλλους, οἷς Δεσπότης γνωρίζεται. γνωστὸς τοιγαρὸν μεσότην Θεοῦ, τὸν ἐν μέσῳ δύο γνωρίζεσθαι μέλλοντα Υἱόν. Θαυμάζω μὲν σου, μακαρία τὴν περὶ τῶν φανέντων σπουδὴν· ἔξιν γὰρ ἐπιθεράττονται καὶ πληρώσται τὴν χρείαν προσταγμάτων, μετὰ σὺ εἰς τὰς βόας πρεσβύτης, ἀκμάζοντι πόθῳ παρὰ σῶμα στηρίζων. Ἐκονῶνι δὲ σοὶ προθύμως τῶν ἡ σὺ ζυγοῦ, καὶ πληθεῖ ἀζύμων ἄρτων ἐστεφάνων τράπεζαν· οὐ γὰρ ἀνέμενον τὴν ζύμωσιν ἡ τῆς φιλίας σπουδῇ. Πάντα δὲ ἦν φόβου καὶ σεβάσμιου πραττόμενα, οὐχ ὡς ἄνδρες ἐξελίζοντες, ἀλλ' ὡς θυσίαν προσφέροντες. Καλὸς σου, μακάριε, διὰ τῆς φιλοξενίας ὁ καρπὸς, καλὴ καὶ τῆς φιλοθεῖας ἀμοιβή. Λύεται γὰρ παρὰ πάσας ἐλπίδας μήτρας· ῥωμέννης δεσμῇ, καὶ νεκρὰ πρεσβύτου μέλη πρὸς τὴν γνησίῳ σπέρῳ ἀνθεῖ, καὶ δεχθῇ παρὰ μονογενοῦς περὶ μονογενοῦς υἱοῦ εὐαγγελία. Κατὰ τὴν καιρὸν φησὶ, τοῦτον ἐλεύσομαι, καὶ ἐσται τῇ Σάρρει. Πῶς σου κατ' ἐξῆς ἐπαινεῖται τὴν πίστιν, πανόλβου γὰρ διεκρίθης πρὸς τὴν ὑπόσχεσιν, οὐδὲ περὶ ἐπαγγέλιον, οὐδὲ κατενόησας τὸ ἑαυτοῦ σῶμα νεκρὸν, ἐκατονταετής σου ὑπάρχων, οὐδὲ ἀπέδωκε τὴν στείρωσιν τῆς μήτρας Σάρρας, ἀλλ' ἐνεδυναμῇ τῇ πίστει, εἰδὼς ὅτι ὁ ἐπηγγελάται ὁ Θεός, δυνατὸς καὶ πληρώσας. Οὐ γὰρ δουλεύει φύσεως πάθος ὁ σεως δημιουργὸς, ὅτι οὐχ ὑπόκειται φύσεως ἀνθεός· ἐν οἷς ἐργάζεται, πάσης φύσεως ὑπάρχων ὁμοῦς· ἀκολοθεῖ δὲ πρὸς πᾶν εἶδος μεταβολῆς ἡ φύσις ἐλευθερῶ τοῦ πεποιητοῦς θελήματι. Τοιγαρὸν ἐψεύσθης τῶν ἐλπίδων, μακάριε, ἀλλ' ὀνομάζῃ πατὴρ προσεσμίξῃ ῥητῇ, ἐν ἡλικίᾳ νεκρᾷ. Καὶ πρῶτον βλὲ ἐκ Σάρρας καρπὸν, καὶ θαυμάσεις πῶς ἐπιβρέουσι ἐλπίδας τῇ γεγηρακίᾳ τοῦ γάλακτος αἱ πηγαί, μετ' ὀλίγον προσελλείξεις τῷ τόκῳ, καλεῖν πατέρα σκῶν τὸ γένημα, ταύτην αἰτῶν παρὰ τοῦ τέκνου κλῆσιν, ἣν προλαβούσα δι' ἐπαγγελίας ἡ χάρις ἐκέρ. Πῶς τὰ μετὰ ταῦτά σου διηγῆσμαι κατορθώματα θαυμάσιε; πῶς ὕψλην σου καὶ περιδότηον ἀπὸ πίστεως; Ὑπὲρ πίστιν ἡ πίστις σου, ὑπὲρ ἀκοήν καὶ ἡ πρὸς Θεόν σου καθοσίωσις. Τίς γὰρ πιστεύσει ὅτι πατὴρ οἰκεῖον τέκνον θυσίαν προστήνεγκε γνησίῳ Θεῷ; Τάχα μόνον πιστεύομεν οἱ μὴ γεγονότες; πατὴρ οἱ τέκνιον στοργῇ μὴ δεδιδαγμένοι παρὰ τῆς φύσεως. Ἰκέτω δὲ τῶν εἰρημένων μάρτυς καὶ θεῖα ἱστορία· ἀπερ κήρυξ ὑψηλός, ἐκδοῦσα τοῦ μακαρίου τὴν φύσιν γνῶμην. Μετὰ ταῦτα, φησὶν, ἐπεὶ ἔρασαν ὁ Θεός· "Ἀβραάμ. Ἐπεὶ ἔρασε δὲ, οὐχ ἵνα μάθῃ διὰ πείρας ἀγνοοῦμενον, μάρτυς τῆς γνῶμης τοῦ ἀνδρὸς τοῖς ἐτελέσμαι χρωμένοις· ἡγγόνει γὰρ οὐδὲν οὐδέπω ὁ αὐτὸς τῇ ἑαυτοῦ θεωρίᾳ πάντοτε πρὸς τὴν πάντων ἰσιν ἀρχοῦμενος· ἀλλ' ὥπως δὲ σαφῶς προεγίνωσκαι, καὶ διὰ πείρας μαθόντες ὑπογράμμιον. Τίνα δὲ καὶ τὰ πρὸς ῥασμοῦ ῥήματα, φέρε σκοπήσμεν. "Ἀβραάμ, φησὶ· "Ἀβραάμ. Ὅν εἶπεν, Ἰδοὺ ἐγώ. "Ἐστὶν αὐτῷ ἰδοὺν σου τὸν ἀγαπῶν, ὃν ἡγάπησας, τὸν Ἰσὴν καὶ πρεσβύτην εἰς τὴν γῆν τὴν ὑψηλὴν, καὶ ἀπὸ τῆς

quomodo suasisset mulieri affectu inebriatæ? Sed esto, suasisset. Religiosa enim mulier erat, et fidelissimæ viri conjux: consequens omnino erat ut illa morem gerens filium præmitteret ad sacrificium procedentem, amoremque vi obrueret, quod ita Deo placeret, sed vi naturalis affectus vel invita in fletus prorumperet. Quot famuli istic juvenis amore cruciati fuissent? quot ancillæ in partem mœroris cum hera venissent? quot Chananæi, familiares et vicini, circa hæc mirati fuissent? Ilinc tumultus ingens, gemitus, fletus, lacrymæ, ac si mortuus efferretur. Dixisset mater alto clamore lugens: Da mihi, fili, extremum amplexum. Ego sperabam, fili, me a te effe- rendam esse, et mortem meam tuis ornandam esse lacrymis: quia vero Creatoris decretum spem meam vici, eumque lugeo, a quo me lugendam sperabam esse, hoc solum abs te postulo, ut cum in ignem sacrificii ascendes, Deum pro me preceris, ut ex hac vita discedam antequam sacerdos revertatur a sacrificio. Dextera enim patris, filii sanguine cruenta, videre nequeo. Hæc quidem mater. Quis vero tulisset Chananæorum ad hoc spectaculum accurrentium opprobria? Alius enim forte dixisset: O, in quem thalamum filium bonus pater ducit? Alius, Ex quo ovili hanc victimam profert? Alius, Pulchre Deus vult multiplicare genus ejus sicut stellas cæli. Alius, O quot senes hunc miserum ut filium plorant, hic vero senex amens ne suum quidem filium plorat! Hæc Chananæi; ex servis autem alius ingemiscendo dixisset: O puerum miserum, qui tarde venit, et immature discessit! Tuus vero inexpectatus natalis dies est, inexpectata etiam mors. Unus inter omnes ex sterili vulva, solus inter omnes luctum ad sepulturam tuam audisti. O qualem dominus ejus delet imaginem vitæ! Hæc itaque singuli: simul autem omnes domum revertentes, quasi uno ore dixissent: Vade de reliquo, o senex, hoc solum tecum reputans; si hunc immolaveris, alium filium a Sara non suscipies. Hæc sapienti ratiocinio prævidens Abraham, his consideratis beatus ille, intra se præceptum occultavit, sic affectus, ac si audivisset arcana verba quæ non liceret homini loqui. O thesauri abscondite divinorum præceptorum! o receptaculum arcanorum! receptaculum sacrorum Dei verborum! Hæc tibi mysteria per totum orbem prædicavi. Ideo tacitus incedit pater cum Isaaco, duos solum secum ducens famulos, qui sacrificii hujusce modum ignorabant, progreditur autem trium dierum itinere. Tu vero disce probatum progenitoris animum, idque in tanto itineris intervallo. Neque enim Deus ipsi altare prope ostendit, ne fidei ardore naturalis affectus averteretur; sed ut in longo itinere, filium diu conspiciens ibi pro more ludicra agentem, in ulnas suas accurrentem, rei perficiendæ cogitatione, velut aurum in igne, in amore sæpe exercitatus atque probatus, splendidius obedientiæ propositum ostenderet. O quoties in triduo illo viæ intervallo pater in seipso cædem filii mente versavit? quoties intra se filii cadaver rogo imposuit, toties in corde vulneratus, quoties sacrificium in mentem revocabat? Malum enim quod jam contigit statim fere in oblivionem venit, quod autem expectatur, toties mœrore afficit, quoties succurrit in mentem. Videt demum procul beatus ille sacrificii locum, ineffabili quadam voce indicante, solumque filium pater secum assumit, relictis cum asino servis: solus demum cum solo Isaac progreditur, non ut pater cum filio, sed ut sacerdos cum hostia. Isaacum sacrificii lignis onerat, gladium et ignem ipse gestat. Sarcina onerat juvenem, ut ex labore puer sudorem emittat: ut illo naturali balneo ablutus, sanctior fiat Deo hostia. Postquam huc sermo pervenit, ut vidi figuram, veritatem in mentem revocavi. Videns enim quo pacto Isaac sibi sacrificii ligna gestat, Christum glorifico, qui propter hominum salutem crucem suam gestare voluit. Totius enim Christi œconomizæ umbram hic præoccupantem video. *Sicut ovis ad occisionem ductus est* (Isai. 53. 7). Christus: hujus typus Isaac ad

mactationem ductus est. Præ oculis est cædes, neque obsequium negat Isaac parenti: typus enim erat Christi, *Qui obedit Patri usque ad mortem, mortem autem crucis* (Philipp. 2. 8). Isaac simul filius erat et victima. Similiter etiam Christus Filius Dei et agnus qui tollit peccatum mundi. Non parciit Isaaco pater, sed neque Deus Christo; nam *Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum* (Rom. 8. 32). Triduo post sacrificium mater videt viventem Isaacum; post triduum Ecclesia incorruptum videt Servatorem. Hæc de figuris carptim dicta sunt. Abraham vero jam pervenit ad locum sacrificii, in certamine demum constitutus, in quo natura et voluntas pugnant, coronatur autem animus naturæ victor, atque jure Dei amor de amore filii triumphat. Venit pater cum filio, solus sacerdos cum sola hostia. Omnia autem erant filius patri, sacrificus ministerio, hostia sacerdotio.

6. Ego vero adolescentis miror prudentiam, quam reverenter patri dicat: *Pater, ecce ignis et ligna, ubi nam ovis* (Gen. 22. 7)? Non irridet inamorem patrem: sciebat enim Chananæos ob risum Chami servituti esse addictos; sed interrogat, *Ubi nam?* interrogantis specie lapsum memoriae corrigens. *Pater*, inquit, *ecce ligna et ignis; ovis ubi?* Quis sermo sufficiat ad viri magnanimitatem declarandam? Non lacrymas illi excussit filii vox: non deflevit adolescentem proximam sibi cædem non sentientem, sed mansit semper invulneratus et adamantinus, paterni affectus oblitus. Illi ergo firmiter respondet: *Deus providebit sibi ovem, fili* (Ibid. v. 8). Non prænuntiat juveni Dei circa illum voluntatem, ne tenero animo seipsum deplorans juvenis, lacrymis hostiam macularet. Quomodo vobis, fratres, ea quæ sequuntur sine lacrymis enarrabo? Ac si pater essem, aliquid patior in rei gestæ recensione. Ad solius enim, ut puto, Abrahæ linguam pertinebat, sine lacrymis hæc enarrare, tantamque in verbis præferre magnanimitatem, quantam ille in opere ostendit firmitatem. Quod enim in hoc viro mirabile et existimatione dignum est, id quod ille fortiter fecit, nos enarrare sine miserationis sensu non possumus. Attamen id tentandum est, etiamsi ad illius progenitoris virtutem non prope accedamus, ut ex divini amoris lege affectum ita vincamus, ut possimus sacrificii ejus esse participes, illud scilicet enarrando. Accenso igitur splendido in ara igne, victimæ more ad sacrificium adaptat filium pater, dilectum unigenitum; deinde genibus nixum quasi ad adorationem retro et a tergo alligat, aversum constituens puerum; deinde propriis impositum genibus a tergo, coma versum se reducta, dexteram extendit, audetque superne gladium ad jugulum admovere. O vim divini amoris! o immotam animi fortitudinem! Filium alligavit ad mactationem, nec solutæ sunt naturæ compages. Gladius in manibus est, nec obtorpuit dextera. Quis rem præsens tulisset? quis non aversus fuisset? quis non fuisset miseratus magis quam ipse pater? Ideo sapiens senex servos non secum assumpsit, sed procul expectare jussit, ne commiseratione affecti erga heri filium jugulandum, divini amoris opus impedirent. Quo erga herum animo futuros putas servos, videntes ipsum ita simpliciter ad cædem dilecti filii properantem? quos putas sermones habituros fuisse? O gravem proculque abigendam calamitatem! Herus noster forte insanit, nec agnoscit dilectum filium, sed aliquam se victimam tenere putat, vitulum aut ovem. Accedamus ergo diligenter ad eum; res enim moram non patitur; arripiamus interim gladium, retineamus dexteram, ne hunc horratum plaga præoccupet. An sine periculo accedamus? quomodo servis parcat, qui dilectissimo filio non parciit? Attamen periclitemur. Gloriosa mors nobis erit, si accidat; nam pro hero juvene moriemur. Aliquid etiam præter decorum proferamus, increpemus furentem, num forte in sensum veniat. Honoris dignus est herus, sed cum sapit; reverentia item, sed non si necem molitur. Si furens contumeliam

patiat, gratiam habebit cum sapiet, et nos ut beneficos remunerabit, ut servatores pueri. Hæc dicentes statim accurrissent, atque primo gladium a dextera, Isaacum a morte abripiissent; deinde sermonibus usi fuissent, tum qui ipsum ad respicientiam reducerent, tum qui heri impetum in seipsos potius transferrent, dicentes: Te ad mentem revoca, here; filium tenes manibus, dilectum, sterilis partum, tardum Dei donum, hospitalitatis fructum, vitulum pro vitulo datum, propter quem solum natale festum celebrasti, et salutare Altissimo hostias obtulisti, quem in spe aluisti ut baculum senectutis, propter quem suaviter vivebas, cujus obnixæ precabaris non videre mortem, sed illum relinquere optabas heredem et herum nostrum: hunc manu tenes. Vide pueri formam, here, tuam agnosce imaginem. Talis enim tu quoque eras, cum juvenis esses. Isaac, tu quoque alloquere patrem, ut per vocem prolem suam agnoscat. Ille est, here, non hostia, sed pro quo plurimæ hostiæ, plurimæ preces ad Deum, ut ad viri ætatem perveniat, et talem ducat vitæ consortem, qualis secundum virtutem est hujus mater, præter sterilitatem tamen. Optabas enim ejus maturos videre fructus, et de iis lætari rursus, ut de lactente Isaac delectaberis. Sed o ingentes calamitates, in quos ipsum dies deduxisti! pro coronis vincula, pro uxore gladius. Apparet ignis, non quo quis uxorem ducat, sed quo sepeliatur. Adest juvenis, non nuptialibus coronatus, sed ad aram vinctus, gestansque non vestem nuptialem, sed habitum funebrem. Non adest pronubus, qui conjungat eos qui genere disjuncti sunt, sed adest pater, qui per necem illa separat, quæ natura conjunxerat. Ille circa filios ne Chananæi quidem patres cogitaverint. Talesne hactenus Altissimo offerebas hostias? talesne gratiarum actiones pro ejus incolumitate? Annon arietes et hircos maciabas, bruta animantia, cum rationalium et irrationalium Dominum placares? nunc vero victima qualis? O intoleranda mala! Similis est sacerdoti victima, cognatum est ei, qui Deum placat, id quod ad placandum adhibetur; non ex ovili, sed ex ipsa sacerdotis natura hostia proficiscitur. Tales non accipit Deus hostias: clemens enim cum sit erga homines, in hostiam non suscipit hominem. Quo te nomine nunc appellabimus, here? an sacerdotem ob hostiam, an filii interfectorem ob filium? Stupendus vere est sacrificii modus, qui nec verbo explicari possit. Omnia quippe sacrificia, pro salute persolvuntur, filius vero tuus per sacrificium perit. Quid vero dicemus id quod jam agitur? eadem, an sacrificium? execrationem, an oblationem? incendium, an holocaustum? Ita enim contra jus fasque, ita contra legem est id quod agitur, ut ne nomen quidem oblationis habeat. O qualia nos visuros sperabamus, et qualia nunc videmus! Sperabamus certe nos ipsum visuros tibi subministrantem ad sacrificia, operam dantem ad sacerdotii munia: nunc autem, o intoleranda mala! non adest sacerdoti victimam tenens, sed ipse jacet vinctus ad victimam; neque vocem emittit ut agnus, sed sine voce et mutus jacet, oveque simplicior solam videt dexteram, quam sæpe ut amantissimi patris osculatus est, forteque nunc etiam, cum videt eam gladio munitam vult osculari. Multi tibi sunt greges ovium, here, multa boum armenta; iis sacrificium imple, quæ sunt in victimas deputata, non iis, quæ nec immolari, nec comedi possunt. Omnes, si libet, greges immola, non contradicimus: legitima quippe esset hujusmodi in sacrificiis offerendis liberalitas; quod autem nunc agitur, bellum magis est, quam sacrificium; obsidio, non oblatio. Illa enim precantes patimur, quæ in bello ne videamus, precamur; et hæc in sacrificiis sustinemus, quæ ne sustineamus, preces offerre solemus. Quod nunc agitur, bello perniciosius est. Fortassis enim hostis, juvenis formam ætatemque miseratus, pepercisset ei. Quomodo jam in terra Chananæorum habitaturus es, quando ferarum crudelitatem superasti? Forte omnes Chananæo-

rum filii in te irruent: Occidamus, inquit, filii interfectorem, ne in cardis hujusmodi exemplum sit patribus nostris. Exscinde tu quoque hospitalem illum quercum, benignum illum tabernaculum, incende illum ut filium incendisti. Nullus enim viator te adire audebit, utpote suspectum, qui ne filio quidem tuo peperceris. Quomodo ergo misera Sara, hera nostra, conjux tua, hujus mater, te respiciet, quæ filium ex sacrificio sanctiorem venturum expectabat? Quid putas passuram illam esse, cum orbum filio patrem conspiciet? Annon in terram decideret mœrore soluta? annon statim delapsa periclitabitur? annon perles cum filio uxorem? Quomodo aliam Isaacum seres, here noster, cum superveniente obitu terra in petram versa erit? Utinam Sara sterilitas numquam soluta esset, ut tu neque pater, neque filii interfector voceris. Quod ævum ita longum erit, ut possit tale facinus oblivione delere? Non potuit præteritum tempus fratricidii odium delere; sed etiam nunc vituperatur Cain, ut qui naturam non agnovit, ejusque genus per diluvium funditus periit, fratricidii vero memoria ne tantarum quidem aquarum copia deleta fuit. Longe autem deterior fratricida est filii interfector, et tantum quantum pater fratrem conjunctior. Cur ergo, here, religiosæ et mirabilis vitæ infamiam affers immortalem, quæ nec tempore, nec aquarum exundantia deleri possit? Age denique, audi nos, et filii vincula solve, abjice gladium, extinguiamus ignem, ipsam aram subvertamus; ne vestigium quidem in terra relinquantur incredibilis facinoris. Quod si post tantam monitionem non obtemperas, et maligno dæmoni ministrare contendis, hoc solum precamur, nos primum interficere, libenter necem patimur. Melius quippe nobis est hic cadere, quam interfectoris proprii filii servos vocari. Quomodo igitur servis talia insano more loquentibus et agentibus, progenitor Domini præceptum exsequutus fuisset? quomodo in toto mundo præclarum divini amoris opus effluisset? quomodo sublimis fidei columna erecta fuisset? quomodo ipsis operibus didicisset mundus, timorem Dei vel filii amore pretiosorem esse? Ideo solus ad sacrificium accedit, unus unigenitum per Unigenitum uni Deo offerens. Didicisti, carissimi, per ea quæ dicta sunt progenitoris amoreni erga Deum; discite per ea quæ sequuntur Dei ineffabilem clementiam: discite quomodo ii qui præsentia despiciunt et in virtute proficiunt, a temporaneis non excident. Jacebat itaque Isaac compeditus, nudum præbens patri jugulum ad necem, manus autem sacerdotis erecta properabat ad plagam inferendam, statimque de cælo deferitur vox misericordiæ, quemadmodum manus, quæ manum cohiberet, et velocissimo jussu sacerdotis alacritatem retineret. *Ne injicias*, inquit, *manum tuam in puerum (Gen. 22. 12)*. Sufficit mihi prompta voluntas, etsi opus absit. Nolebam jugulari filium tuum, sed volebam fidem tuam in toto mundo declarari. Quia enim *Non peperisti filio tuo dilecto propter me*, sed quantum in te fuit, periit Isaac, Sara filio orbatæ est, tuque pater non ultra vocaris: ex hoc tempore ob tuum erga me amorem, salvum accipe filium tuum, qui grandævus erit, et multo tempore vivet. Opus enim erga me jam peractum est, qui affectum animi respicio. Mercedem tibi horum tribuam, o famule, congruenti scilicet munere fructuosaque appellatione te ornabo, quivis sanctus te patrem vocabat. Hoc opus multos tibi justos filios gignet, tu omnium in me credentium pater vocaberis; ego tibi per prærogativam ex lapidibus filios excitabo. Unum filium despexisti, innumeros ex hoc tempore habebis filios: patrem enim multarum gentium te posui. Et hæc quidem Deus: nos autem omnes, carissimi, exemplari divini amoris progenitore Abrahamo usi, nullum ex temporaneis bonis fide in Deum pretiosius esse existimamus, non genus, non patriam, non divitias, non gloriam, non dilectum filium, etsi sit unigenitus: ut

ἐπιτιμῆσθαι ὡς ματινομένην, εἰ δὲ καὶ αἰσθούτο. Τιμῆς ἄξιός ἐστι δὲ σποδότης, ἀλλ' ἐν σωφροσύνῃ αἰδοῦς, ἀλλ' οὐκ εἰς θάνατον. Ἰδούσθεις ἐν ματινῇ, χάριν εἰσέται σωφροσύνης, καὶ ὡς εὐεργέτας ἀμείβεσθαι, ὡς σωτήρας τοῦ τέκνου. Ταῦτα λέγοντες προσέδοξαμεν ἂν εὐθύς, καὶ πρῶτον μὲν τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἐξεβόλοντο τὸ ξίφος, καὶ τοῦ θανάτου τὸν Ἰσαάκ· ἔπειτα καὶ λόγοις ἂν ἐχρήσαντο, τοῖς μὲν πρὸς νήψιν ἀγοῦσι, τοῖς δὲ πρὸς ἐαυτοὺς μᾶλλον τὴν ὁρμὴν τοῦ δεσπότητος μετάγουσι, λέγοντες· Ἐπίστησον, δέσποτα, τῇ διανοίᾳ· τὸν υἱὸν ἐν χερσίν ἔχεις, τὸν ἀγαπητὸν, τὸν τῆς στείρας τόκον, τὴν παρὰ Θεοῦ ὄψιμον δῶρον, τὸν τῆς φιλοξενίας καρπὸν, τὸν ἀντὶ μόσχου μόσχον, δι' ὃν μόνον γενεθλίου ἐτέλεσας ἐσθλὰς, καὶ σωτηρίας τῷ Ὑψίστῳ θυσίας προσήνεγκας, ὃν ἐλπίσιν ἀνέθρεψας ὡς βακτηρίαν τοῦ γήραος, δι' ὃν ἐξῆς ἡδέως, οὐ ὑπερπύχου μὴ ἰδεῖν θάνατον, ἀλλὰ κληρονόμον ἀπολαβεῖν καὶ δεσπότην ἡμέτερον· τοῦτον ἐν χερσίν ἔχεις. Ἰδὲ τὸν παῖδός τὴν μορφήν, δέσποτα, τὴν σὴν γνώρισον εἰκόνα. Τοιοῦτος γὰρ ἦς καὶ σὺ ποτε, ὅτε ἦς νέος. Ἰσαάκ, φθέγγει τι καὶ σὺ πρὸς τὸν πατέρα, δέσποτα διὰ τῆς φωνῆς γνωρίσει τὸ γέννημα. Οὗτός ἐστι, δέσποτα, οὐχ ἡ θυσία, ἀλλ' ὑπὲρ οὐ πολλὰ θυσίαι, ὑπὲρ οὐ πολλὰ δέησεις πρὸς τὸν Θεόν, εἰς ἀνδρῶν ἡλικίαν ἰθὺειν, καὶ τοιαύτην ἀγαγέσθαι κοινωνὸν τοῦ βίου, οἷα κατὰ ἀρετὴν ἡ τοῦτον τυγχάνει μητέρα, δίχα μὲν τοῖς στεριώσεως. Ἐσθλὴς γὰρ αὐτοῦ καὶ προῦμους ἰδέσθαι καρποὺς, καὶ τοῦτοισι τέρπεσθαι πάλιν, ὡς ἐπὶ θηλάζοντι τῷ Ἰσαάκ. Ἀλλ' ὡς τῶν ἀπευκαταίων συμφορῶν, εἰς οἷας αὐτὸν ἡγάγεας ἡμέτερος! Ἀντὶ στεφάνων δεσμῶν, ἀντὶ γυναικὸς μάχαυρα. Φαίνεις δὲ καὶ πῦρ, οὐχ ὧς γῆμῃ τις, ἀλλ' ὧς θάπτεται. Παρίσταται δὲ καὶ ὁ νέος, οὐ παστοῖς ἐστεφανωμένος, ἀλλὰ βωμῷ δεδεμένος, καὶ φορῶν οὐκ ἐσθλὰ γαμήλιον, ἀλλὰ σχῆμα θανάσιμον. Οὐ παρέστη δὲ κηδεστὴς γάμου, συνάπτων τὰ διωρισμένα τῷ γένει, ἀλλὰ παρῆσθαι πατὴρ, σφαγῇ χωρίζων τὰ ἡνωμένα τῇ φύσει. Οὕτω περὶ τέκνων μὴδὲ Χαναναίων πατέρες βουλεύσαντο. Τοιαῦτα μέχρι νῦν τῷ Ὑψίστῳ προσέφερες θύματα· τοιαῦτα προσήγεας ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ τέκνου χαριστήρια· οὐχὶ κρίου καὶ τράγου ἐδοχόταί. Ἄλογα ζῶα, τὸν τῶν λογικῶν καὶ ἀλόγων δεσπότην πλάσκόμενος· τὸ δὲ νῦν σφάγιον ὁποιον· Ὡς τῶν ἀνυποτίτων κακῶν! Ὁμοιον τῷ ἱερῇ τὸ ἱερεῖον, συγγενὲς τῷ πλάσκοντι τὸ πλάσμα· οὐκ ἐκ ποίμνης, ἀλλ' ἐκ φύσεως αὐτῆς τὸν ἱερέως τὸ θῆμα. Τοιαῦτα ὁ Θεὸς οὐ λαμβάνει. Θυσίαι· φιλόανθρωπος γὰρ ὢν, ἀνθρώπων εἰς θυσίαν οὐ δέχεται. Τί σε καλέσομεν ἀπὸ τοῦ νῦν, ὁ δέσποτα; ἱερεῖα δὲ τὴν θυσίαν, ἡ τεκνοκτόνον διὰ τὸ τέκνον; Ξένος τις οὗτος ἀληθῶς ὁ τῆς θυσίας τρόπος, καὶ οὐδὲ λόγῳ ῥητόν. Πάσαι γὰρ αἱ θυσίαι ὑπὲρ σωτηρίας τελούσιν, ὁ δὲ σὸς υἱὸς διὰ θυσίας ἀπόλλυται. Τί δὲ καὶ καλέσομεν τὸ πραττόμενον; φόνον, ἡ θυσίαν; ἀρὰν, ἡ προσφοράν; ἐμπρησμόν, ἡ ὀλοκάρπωσιν; [567] Οὕτω γὰρ ἐθεσίων, οὕτως ἐκνομόν ἐστιν, ὅτι οὐδὲ προσηγορίαν ἔχει προσφοράς τὸ γινόμενον. Ὡς οἷα ἰδεῖν ἡλπίσαμεν, καὶ οἷα νῦν θεώμεθα! Ἠλπίσαμεν αὐτὸν ὑπουργοῦντά σοι πρὸς τὰς θυσίας, λειτουργοῦντά πρὸς τὰς ἱερουργίας· νῦν δὲ, ὡς τῶν ἀνυποτίτων κακῶν! οὐ παρέστηκε τῷ ἱερῇ θῆμα κρατῶν, ἀλλ' αὐτὸς κεῖται δεδεμένος ἀντὶ θύματος· οὐδὲ φωνὴν ἀφίψιν, ὡς ἀμύνει, ἀλλ' ἀφωνος κεῖται καὶ ἀλαλος, καὶ ἀφελέστερος καὶ προβάτου πρὸς μόνην βλέπει τὴν δεξιάν, ἣν παλάκας οὗ φιλοστόργου πατρὸς κατεφίλησε, τάχα δὲ καὶ νῦν, μετὰ τοῦ ξίφους ἐχομένην αὐτὴν ὀρώμεν, καταφιλήσας ἔλπει. Πολλὰ σοι ποιμαὶ προβάτων, δέσποτα, βοῶν ἀγέλαι πολλὰ· ἐκ τούτων πληρωτοὺς τὴν θυσίαν τῶν θυσίμων, τῶν νενομισμένων, οὐ τῶν ἀθύτων καὶ ἀδρότων. Πάσας εἰς ἐν ὀλοκάρπωσον, εἰ βούλει, τὰς ἀγέλας· οὐκ ἀντιλέγομεν· ἐννομοί γὰρ τῆς θυσίας ταύτης ἡ φιλοτιμία· τὸ δὲ νῦν πραττόμενον πόλεμος μᾶλλον ἢ θυσία, πολιορκία τις, οὐ προσφορά. Ταῦτα γὰρ εὐχόμενοι ὑπομένομεν, ἅπερ εὐχόμεθα μὴ ἰδεῖν πολέμου· καὶ τοιαῦτα πάσχομεν ἐν θυσίαις, οἷα ἵνα μὴ πάθωμεν εὐχόμεθα. Τὸ νῦν ἔργον ὀλεθριώτερον καὶ πολέμου. Τάχα γὰρ ἂν ἐφείσαστο καὶ πολέμιος, τοῦ νέου τὴν μορφήν, τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ κατατελέσας. Πῶς οἰκήσεις ἐτι τῶν Χαναναίων τὴν χώραν, νικῆσας οὕτω καὶ θηρίων ὠμότητα; Τάχα πάντες ἐπιστήσονται σοι τῶν Χαναναίων οἱ παῖδες, ἀνελθόμεν λέγοντες, τὸν τεκνοκτό-

νον, μὴ πονηρὸν γένεταί ποιοκτονία; παράδειγμα τοῖς ἡμετέροις πατράσιν. Ἐκκοῦσον δὲ καὶ σὺ τὴν φιλόξενον δόξιν, τὴν φιλόανθρωπον σκηπὴν, ἐμπρησον αὐτήν, ὡς τὸν παῖδα. Οὐδεὶς γὰρ ἐτι πλησιάζει σοι τῶν ἐδουόντων τολμήσει, ὑποπτος αὐτοῖς ὑπάρχων, ὁ υἱὸς μὴ φειδόμενος. Πῶς οὖν ἡ ἀθλία σε Σάρρα, ἡ ἡμετέρα δέσποινα, ἡ σὴ μὲν σύνοικος, ἡ τούτου δὲ μητέρα, ὄψεται, ἀγώμενον ἐκ τῆς θυσίας τὸν παῖδα προσδεχομένη; Τί γὰρ νομίζεις παθεῖν αὐτὴν ἔρημον τοῦ τέκνου τὸν πατέρα θασαμένην; Οὐχὶ πεσέεται εἰς γῆν ἀθυμία λυθεῖσα; οὐ παραχρημα κινδυνεύσει πεσοῦσα; οὐκ ἀπολέσει μετὰ τοῦ υἱοῦ καὶ τὴν σύνοικον; Πῶς οὖν ἄλλον Ἰσαάκ γεωργήσεις, δέσποτα, πετρωθείσης τῷ θανάτῳ τῆς χώρας; Ὡς εἴθε μὴδὲ τὴν ἀρχὴν ἐλύθη τῆς Σαρράς τὴν στείρωσιν, ἵνα σὺ μήτε πατὴρ, μήτε παιδοκτόνος ἐκλήθῃς. Ποῖος αὖτε οὕτω μακρὸς λήθη καλύψει δυνήσεται τὸ πραττόμενον; Οὐκ ἴσχυεν ὁ παρελθὼν χρόνος τὸ τῆς ἀδελφοκτονίας ἀπαλεῖψαι μίσος, ἀλλ' ἐτι καὶ νῦν ὕφεται. Καὶν ὡς μὴ γνωρίσας τὴν φύσιν, καὶ προῖρξιν μὲν ἅπαν αὐτοῦ διὰ κατακλύσεως τὸ γένος ἀπόλλωεν, ἡ δὲ μνήμη τῆς ἀδελφοκτονίας οὐδὲ παθῆει τοσοῦτων ὕδατων ἐκπέπλυται. Παρὰ πολὺ δὲ τεκνοκτόνος ἀδελφοκτόνου βαρύτερον, καὶ τοσοῦτον ὅσον ἀδελφοῦ πατὴρ οἰκειότερος. Τί τοίνυν, δέσποτα, θεοσεβεῖ καὶ θαυμαστῶς βίῳ αἰσχύνῃ ἐπάγει ἀθάνατον, οὐ χρόνῳ δυναμένην ἐξαλειφθῆναι, οὐχ ὕδασι. Δεῦρο δὴ, λοιπὸν ἀκούσον ἡμῶν, καὶ τῶν δεσμιῶν τὸν υἱὸν ἄφες ἐλεύθερον, ῥίξον τὸ ξίφος, σβέσωμεν τὸ πῦρ, αὐτὸν τὸν βωμὸν κατασκάψωμεν· μηδὲν ὀλως ἔχως ἐάσης ἀπίστου τολμήματος ἐπὶ γῆς. Εἰ δὲ ἀπειθεὶς μετὰ τοσαύτην παραίνεσιν, καὶ πονηρῶ φιλονεικίᾳ διακονήσασθαι δαίμονι, τοῦτο μόνον δεόμεθα, πρῶτους ἀποκτείνον ἡμᾶς, καὶ ἡδέως δεχόμεθα τὴν σφαγὴν. Ἀμεινον γὰρ ἡμῖν ἐνταῦθα πεσεῖν, ἢ δούλους κληθῆναι παιδοκτόνου δεσπότης. Πῶς οὖν, τοιαῦτα καὶ λεγόντων καὶ πραττόντων ἐξ ἀνοίας τῶν δούλων, ὁ προπάτωρ καθωσώθη τῷ τοῦ δεσπότητος προτάγματι; πῶς ἂν οὕτως ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ ἀγαθὴ φιλοθείας ἐκείνη πρᾶξις; πῶς ἂν ὑψηλὴ πίστεις ἀνωρθώθῃ στήλη; πῶς ἂν ἔργους ἐμαθε κόσμος, ὅτι φόβος Θεοῦ πόθος παιδὸς τιμωτέρος; Διὰ τοῦτο μόνος ἐπὶ τὴν θυσίαν παραγίνεται, μόνος τὸν μονογενὴ διὰ Μονογενοῦς τῷ μόνῳ προσφέρων Θεῷ. Ἐμάθετε, ἀγαπητοί, διὰ τὴν εἰρημένην τὸν προπάτορος τὴν φιλοθεσίαν· μάθετε διὰ τῶν ἐξῆς καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν ἀπαρὸν φιλοανθρωπίαν· μάθετε πῶς οἱ διὰ τὸν Θεὸν τῶν παρόντων καταφρονήσαντες καὶ προκόπτουσιν εἰς ἀρετὴν, καὶ τῶν προκαίρων οὐχ ἀμαρτάνουσιν. Ἐκείτο τοίνυν [568] συμπεποδισμένος ὁ Ἰσαάκ, καὶ γυμνὸν τῷ πατρὶ παρέχων τὸν λαμὸν εἰς σφαγὴν, ἡ δὲ χεὶρ τοῦ ἱερέως ὑψηλὴ τὴν πληγὴν ἐπισπεύδουσα, καὶ παραχρημα φέρεται οὐρανῶθεν ἐλέου φωνή, καθάπερ χεὶρ τὴν χεῖρα κωλύουσα, καὶ ταχυτάτῃ προτάγματι τὴν προθυμίαν τοῦ ἱερέως ἐπέχουσα. Μὴ γὰρ, φωνή, ἐπιτάλας τὴν χεῖρά σου ἐπὶ τὸ παιδάριον. Ἀκούομαι τῇ προθυμίᾳ, καὶ ἡ πρᾶξις ἀπειλή. Οὐκ ἤθελον σφαγῆναι τὸν παῖδά σου, ἀλλ' ἤθελον φανῆναι τὴν πίστιν σου ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἐφείσω τοῦ υἱοῦ σου τοῦ ἀγαπητοῦ δι' ἐμέ, ἀλλὰ, τὸ σὸν μέρος, ἀπόλλωεν Ἰσαάκ, ὅσον ἐπὶ σοι, ἡτέκνωται Σάρρα, καὶ οὕτε σὺ ἐνομάζει πατὴρ, ἀπὸ τοῦ νῦν διὰ τὴν ἀγάπην τὴν εἰς ἐμέ ὅσον ἀπολάμβανέ σου τὸν υἱόν, μακροβιόν τε καὶ πολυχρόνιον. Τὸ γὰρ ἔργον ἐμοὶ πέπρακται τῷ τὰς διαθέσεις τῶν ἐνομένων βλέποντι. Ἀμείβομαι δὲ σε πρὸς τοῦτους, θέραπον, πάντῃ καταλλήλῳ δωρεᾷ, καὶ προσφόρῳ προσηγορίᾳ τιμῆσω σε, πᾶς ὁσὺς σε καλέσει πατέρα. Ἡ πρᾶξις αὕτη πολλοὺς σοι δικαίους ἀπογεννήσει παῖδας, σὺ πάντων τῶν εἰς ἐμέ πιστευόντων κληθήσῃ πατὴρ· ἐγὼ σοι κατ' ἐξαιρετον ἐκ λίθων ἐγερεῖ τέκνα. Ἐνὸς υἱοῦ κατ' ἐφύρνησας, ἔξεις ἀπείρους ἀπὸ τοῦ νῦν· πατέρα γὰρ πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε. Καὶ τὰ μὲν παρὰ Θεοῦ τοιαῦτα· ἡμεῖς δὲ ἅπαντες, ἀγαπητοί, ὑπογραμμῶ φιλοθείας τῷ προπάτορι Ἀβραάμ χρώμενοι, μηδὲν τι τῶν προσκαίρων ἀγαθῶν τῆς εἰς Θεὸν πίστεως ἡγώμεθα τιμιώτερον, μὴ πατρίδα, μὴ γένος, μὴ πλοῦτον, μὴ ὄψιν, μὴ τέκνον ἀγαπητὸν, καὶ μόνον τυγχάνῃ γενόμενον· ὥπως ὁμοιωτῇ πίστεις τέκνα γενόμενοι τοῦ προπάτορος Ἀβραάμ, εἰς τοὺς φωτεινοὺς αὐτοῦ κόλπους μετὰ Ἰσαάκ

quomodo suasisset mulieri affectu inebriatæ? Sed esto, suasisset. Religiosa enim mulier erat, et fidelissimi viri conjux: consequens omnino erat ut illa morem gerens filium præmitteret ad sacrificium procedentem, amoremque vi obrueret, quod ita Deo placeret, sed vi naturalis affectus vel invita in fletus prorumperet. Quot famuli istic juvenis amore cruciati fuissent? quot ancillæ in partem mœroris cum hera venissent? quot Chananæi, familiares et vicini, circa hæc mirati fuissent? Ilinc tumultus ingens, gemitus, fletus, lacrymæ, ac si mortuus efferretur. Dixisset mater alto clamore lugens: Da mihi, fili, extremum amplexum. Ego sperabam, fili, me a te effe- rendam esse, et mortem meam tuis ornandam esse lacrymis: quia vero Creatoris decretum spem meam vicit, eumque lugeo, a quo me lugendam sperabam esse, hoc solum abs te postulo, ut cum in ignem sacrificii ascendes, Deum pro me preceris, ut ex hac vita discedam antequam sacerdos revertatur a sacrificio. Dexteram enim patris, filii sanguine cruentam, videre nequeo. Hæc quidem mater. Quis vero tulisset Chananæorum ad hoc spectaculum accurren- tium opprobria? Alius enim forte dixisset: O, in quem thalamum filium bonus pater ducit? Alius, Ex quo ovili hanc victimam profert? Alius, Pulchre Deus vult multiplicare genus ejus sicut stellas cæli. Alius, O quot senes hunc miserum ut filium plorant, hic vero senex amens ne suum quidem filium plorat! Hæc Chananæi; ex servis autem alius ingemiscendo dixisset: O puerum miserum, qui tarde venit, et imma- ture discessit! Tuus vero inexpectatus natalis dies est, inexpectata etiam mors. Unus inter omnes ex sterili vulva, solus inter omnes luctum ad sepulturam tuam audisti. O qualem dominus ejus delet imaginem vitæ! Hæc itaque singuli: simul autem omnes do- mum revertentes, quasi uno ore dixissent: Vade de reliquo, o senex, hoc solum tecum reputans; si hunc immolaveris, alium filium a Sara non suscipies. Hæc sapienti ratiocinio prævidens Abraham, his con- sideratis beatus ille, intra se præceptum occultavit, sic affectus, ac si audivisset arcana verba quæ non liceret homini loqui. O thesauri abscondite divino- rum præceptorum! o receptaculum arcanorum! re- ceptaculum sacrarum Dei verborum! Hæc tibi myste- ria per totum orbem prædicavit. Ideo tacitus incedit pater cum Isaaco, duos solum secum ducens famulos, qui sacrificii hujusce modum ignorabant, progreditur autem trium dierum itinere. Tu vero disce probatum progenitoris animum, idque in tanto itineris inter- vallo. Neque enim Deus ipsi altare prope ostendit, ne fidei ardore naturalis affectus averteretur; sed ut in longo itinere, filium diu conspiciens ibi pro more ludicra agentem, in ulnas suas accurrentem, rei perficiendæ cogitatione, velut aurum in igne, in amore ærepe exercitatus atque probatus, splendidius obedi- entia propositum ostenderet. O quoties in triduo illo viæ intervallo pater in seipso cædem filii mente versavit? quoties intra se filii cadaver rogo imposuit, toties in corde vulneratus, quoties sacrificium in men- tem revocabat? Malum enim quod jam contigit statim fere in oblivione venit, quod autem expectatur, toties mœrore afficit, quoties succurrit in mentem. Videt demum procul beatus ille sacrificii locum, inef- fabili quadam voce indicante, solumque filium pater secum assumit, relictis cum asino servis: solus de- mum cum solo Isaac progreditur, non ut pater cum filio, sed ut sacerdos cum hostia. Isaacum sacrificii lignis onerat, gladium et ignem ipso gestat. Sarcina onerat juvenem, ut ex labore puer sudorem emittat: ut illo naturali balneo ablutus, sanctior fiat Deo hos- tia. Postquam huc sermo pervenit, ut vidi figuram, veritatem in mentem revocaui. Videns enim quo pacto Isaac sibi sacrificii ligna gestat, Christum glorifico, qui propter hominum salutem crucem suam gestare voluit. Totius enim Christi œconomia umbram hic præoccupantem video. Sicut ovis ad occisionem ductus est (Isai. 53. 7). Christus: hujus typus Isaac ad

mactationem ductus est. Præ oculis est cædes, neque obsequium negat Isaac parenti: typus enim erat Christi, *Qui obdedit Patri usque ad mortem, mortem autem crucis* (Philipp. 2. 8). Isaac simul filius erat et victima. Similiter etiam Christus Filius Dei et agnus qui tollit peccatum mundi. Non parciit Isaaco pater, sed neque Deus Christo; nam *Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum* (Rom. 8. 32). Triduo post sacrificium mater videt viventem Isaacum; post triduum Ecclesia incorruptum videt Servato- rem. Hæc de figuris carptim dicta sunt. Abraham vero jam pervenit ad locum sacrificii, in certamine demum constitutus, in quo natura et voluntas pugnant, coronatur autem animus naturæ victor, atque jure Dei amor de amore filii triumphat. Venit pater cum filio, solus sacerdos cum sola hostia. Omnia au- tem erant filius patri, sacrificus ministerio, hostia sacerdotio.

6. Ego vero adolescentis miror prudentiam, quam reverenter patri dicat: *Pater, ecce ignis et ligna, ubi- nam ovis* (Gen. 22. 7)? Non irridet inamorem patrem: sciebat enim Chananæos ob risum Chani ser- vituti esse addictos; sed interrogat, *Ubinam?* inter- rogantis specie lapsus memoria corrigens. *Pater, inquit, ecce ligna et ignis; ovis ubi?* Quis sermo suffi- ciat ad viri magnanimitatem declarandam? Non la- crymas illi excussit filii vox: non deflevit adolescen- tem proximam sibi cædem non sentientem, sed mansit semper invulneratus et adamantinus, paterni affectus oblitus. Illi ergo firmiter respondet: *Deus providebit sibi ovem, fili* (Ibid. v. 8). Non prænuntiat juveni Dei circa illum voluntatem, ne tenero animo seipsum de- plorans juvenis, lacrymis hostiam macularet. Quomodo vobis, fratres, ea quæ sequuntur sine lacrymis enar- rabo? Ac si pater essem, aliquid patior in rei gestæ recensione. Ad solius enim, ut puto, Abraham linguam pertinebat, sine lacrymis hæc enarrare, tantamque in verbis præferre magnanimitatem, quantam ille in opere ostendit firmitatem. Quod enim in hoc viro mi- rabile et existimatione dignum est, id quod ille forti- ter fecit, nos enarrare sine miserationis sensu non possumus. Attamen id tentandum est, etiamsi ad il- lius progenitoris virtutem non prope accedamus, ut ex divini amoris lege affectum ita vincamus, ut pos- simus sacrificii ejus esse participes, illud scilicet enarrando. Accenso igitur splendido in ara igne, vic- timæ more ad sacrificium adaptat filium pater, di- lectum unigenitum; deinde genibus nixum quasi ad adorationem retro et a tergo alligat, aversum consti- tuens puerum; deinde propriis impositum genibus a tergo, coma versum se reducta, dexteram extendit, audetque superne gladium ad jugulum admove- re. O vim divini amoris! o innotam animi fortitudinem! Filium alligavit ad mactationem, nec solutæ sunt na- turæ compages. Gladius in manibus est, nec obtor- puit dextera. Quis rem præsens tulisset? quis non aversus fuisset? quis non fuisset miseratus magis quam ipse pater? Ideo sapiens senex servos non se- cum assumpsit, sed procul expectare jussit, ne com- miseratione affecti erga heri filium jugulandam, di- vini amoris opus impedirent. Quo erga herum animo futuros putas servos, videntes ipsum ita simpliciter ad cædem dilecti filii properantem? quos putas sermo- nes habituros fuisse? O gravem proculque abigendam calamitatem! Herus noster forte insanit, nec agno- scit dilectum filium, sed aliquam se victimam tenere putat, vitulum aut ovem. Accedamus ergo diligenter ad eum; res enim moram non patitur; arripiamus interim gladium, retineamus dexteram, ne hunc hor- tatam plaga præoccupet. An sine periculo acceda- mus? quomodo servis parcat, qui dilectissimo filio non parciit? Attamen periclitemur. Gloriosa mors no- bis erit, si accidat; nam pro hero juvene moriemur. Aliquid etiam præter decorum proferamus, increpe- mus furentem, num forte in sensum veniat. Honore dignus est herus, sed cum sapit; reverentia item, sed non si necem moliat. Si furens contumeliam

patiat, gratiam habebit cum sapiet, et nos ut beneficos remunerabit, ut servatores pueri. Hæc dicentes statim accurrissent, atque primo gladium a dextera, Isaacum a morte abripiissent; deinde sermonibus usi fuissent, tum qui ipsum ad respicientiam reducerent, tum qui heri impetum in seipsos potius transferrent, dicentes: Te ad mentem revoca, here; filium tenes manibus, dilectum, sterilis partum, tardum Dei donum, hospitalitatis fructum, vitulum pro vitulo datum, propter quem solum natale festum celebrasti, et salutare Altissimo hostias obtulisti, quem in spe aluisti ut haculum senectutis, propter quem suaviter vivebas, cujus obuixe precabaris non videre mortem, sed illum relinquere optabas heredem et herum nostrum: hunc manu tenes. Vide pueri formam, here, tuam agnosce imaginem. Talis enim tu quoque eras, cum juvenis esses. Isaac, tu quoque alloquere patrem, ut per vocem prolem suam agnoscat. Ille est, here, non hostia, sed pro quo plurimæ hostiæ, plurimæ preces ad Deum, ut ad viri ætatem perveniat, et talem ducat vitæ consortem, qualis secundum virtutem est huius mater, præter sterilitatem tamen. Optabas enim ejus maturos videre fructus, et de iis lactari rursum, ut de lactente Isaaco delectaberis. Sed o ingentes calamitates, in quos ipsum dies deduxisti! pro coronis vincula, pro uxore gladius. Apparet ignis, non quo quis uxorem ducat, sed quo sepeliatur. Adest juvenis, non nuptialibus coronatus, sed ad aram victus, gestansque non vestem nuptialem, sed habitum funebrem. Non adest pronubus, qui conjungat eos qui genere disjuncti sunt, sed adest pater, qui per necem illa separat, quæ natura conjunxerat. Ille circa filios ne Chananzæ quidem patres cogitaverint. Talesne hactenus Altissimo offerebas hostias? talesne gratiarum actiones pro ejus incolunitate? Annon arietes et hircos mactabas, bruta animalia, cum rationalium et irrationalium Dominum placares? nunc vero victima qualis? O intoleranda mala! Similis est sacerdoti victima, cognatum est ei, qui Deum placat, id quod ad placandum adhibetur; non ex ovili, sed ex ipsa sacerdotis natura hostia proficiscitur. Tales non accipit Deus hostias: clemens enim cum sit erga homines, in hostiam non suscipit hominem. Quo te nomine nunc appellabimus, here? an sacerdotem ob hostiam, an filii interfectorem ob filium? Stupendus vere est sacrificii modus, qui nec verbo explicari possit. Omnia quippe sacrificia, pro salute persolvuntur, filius vero tuus per sacrificium perit. Quid vero dicemus id quod jam agitur? eadem, an sacrificium? execrationem, an oblationem? incendium, an holocaustum? Ita enim contra jus fasque, ita contra legem est id quod agitur, ut ne nomen quidem oblationis habeat. O qualia nos visuros sperabamus, et qualia nunc videmus! Sperabamus certe nos ipsum visuros tibi subministrantem ad sacrificia, operam dantem ad sacerdotii munia: nunc autem, o intoleranda mala! non adest sacerdoti victimam tenens, sed ipse jacet victus ad victimam; neque vocem emittit ut agnus, sed sine voce et mutus jacet, oveque simplicior solam videt dexteram, quam sæpe ut amantissimi patris osculatus est, forteque nunc etiam, cum videt eam gladio munitam vult osculari. Multi tibi sunt greges ovium, here, multa boum armenta; iis sacrificium imple, quæ sunt in victimas deputata, non iis, quæ nec immolari, nec comedi possunt. Omnes, si libet, greges immola, non contradicimus: legitima quippe esset huiusmodi in sacrificiis offerendis liberalitas; quod autem nunc agitur, bellum magis est, quam sacrificium; obsidio, non oblatio. Illa enim precantes patimur, quæ in bello ne videamus, precamur; et hæc in sacrificiis sustinemus, quæ ne sustineamus, preces offerre solemus. Quod nunc agitur, bello perniciosius est. Fortassis enim hostis, juvenis formam ætatemque miseratus, pepercisset ei. Quomodo jam in terra Chananzæ habiturus es, quando ferarum crudelitatem superasti? Forte omnes Chananzæ-

rum filii in te irruent: Occidamus, inquit, et interfectorem, ne in cadis huiusmodi exemplum patribus nostris. Exscinde tu quoque hospitalem iam quercum, benignum illud tabernaculum, incen illud ut filium incendisti. Nullus enim viator te ad audebit, utpote suspectum, qui ne filio quidem t pepercis. Quomodo ergo misera Sara, hera nosti conjux tua, hujus mater, te respiciet, quæ filium sacrificio sanctiorem venturum exspectabat? Quas passuram illam esse, cum orbem filio patre conspiciet? Annon in terram decidet mærore solut annon statim delapsa periclitabitur? annon per cum filio uxorem? Quomodo alium Isaacum sere here noster, cum superveniente obitu terra in petra versa erit? Utinam Saræ sterilitas nunquam sol esset, ut tu neque pater, neque filii interfectores voceris. Quod ævum ita longum erit, ut possit tale cinus oblivione delere? Non potuit præteritum tempus fratricidii odium delere; sed etiam nunc tuperatur Cain, ut qui naturam non agnovit, ejusque genus per diluvium funditus perit, fratri vero memoria ne tantarum quidem aquarum co deleta fuit. Longe autem deterior fratricida est et interfectores, et tantum quantum pater fratre conjunctior. Cur ergo, here, religiose et mirabili vinfamiam affers immortalem, quæ nec tempore, neque aquarum exundantia deleri possit? Age denuo, a nos, et filii vincula solve, abjice gladium, exstingnus ignem, ipsam aram subvertamus; ne vestigium quidem in terra relinquantur incredibile facinoris. Quasi post tantam monitionem non obtemperas, et m ligno dæmoni ministrare contendis, hoc solum precamur, nos primum interfice, libenter necem per mur. Melius quippe nobis est hic cadere, quam in sectoris proprii filii servos vocari. Quomodo igit servis talia insano more loquentibus et agentibus progenitor Domini præceptum exsequutus fuisset quomodo in toto mundo præclarum divini amoris opus effluisset? quomodo sublimis fidei colum erecta fuisset? quomodo ipsis operibus didicisset mundus, timorem Dei vel filii amore pretiosiore esse? Ideo solus ad sacrificium accedit, unus unigenitum per Unigenitum uni Deo offerens. Didicisset carissimæ, per ea quæ dicta sunt progenitoris amore erga Deum; discite per ea quæ sequuntur Dei in fabilem clementiam: discite quomodo ii qui prætia despiciunt et in virtute proficiunt, a temporum non excidunt. Jacobat itaque Isaac compeditus, nondum præbens patri jugulum ad necem, manus ante sacerdotis erecta properabat ad plagam inferendam statimque de cælo deferitur vox misericordiæ, quæ admodum manus, quæ manum cohiberet, et vel cissimum jussu sacerdotis alacritatem retineret. *Ne i jicias, inquit, manum tuam in puerum (Gen. 22. 12)* Sufficit mihi prompta voluntas, etsi opus absit. Non tam jugulari filium tuum, sed volebam fidem tuam in toto mundo declarari. Quia enim *Non peperci filio tuo dilecto propter me*, sed quantum in te fui perit Isaac, Sara filio orbata est, tuque pater ne ultra vocaris: ex hoc tempore ob tuum erga me amorem, salvum accipe filium tuum, qui grandævus erit, et multo tempore vivet. Opus enim erga me jam peractum est, qui affectum animi respicio. Me eadem tibi horum tribuam, o famule, congruam scilicet munere fructuosaque appellatione te ornabit quivis sanctus te patrem vocabit. Hoc opus nunc tibi justos filios gignet, tu omnium in me credentium pater vocaberis; ego tibi per prærogativam ex lapidibus filios excitabo. Unum filium despexisti, immo meros ex hoc tempore habebis filios: patrem enim multarum gentium te posui. Et hæc quidem Deus nos autem omnes, carissimi, exemplari divini amoris progenitore Abrahamo usi, nullum ex temporis bonis fide in Deum pretiosius esse existimus, non genus, non patriam, non divitias, non gloriam, non dilectum filium, etsi sit unigenitus: et

τὸ ἄγιον· τὸ δὲ ἐπαγγέλλον τὰς ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος λέγει· *Πνεῦμα Θεοῦ, Πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, Πνεῦμα βουλῆς καὶ ἰσχύος, Πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας, Πνεῦμα φρόνου Θεοῦ*^α· καὶ ἐπὶ τὰς χάριτας τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὰς ἐπὶ ἀναπαυσαμένας τῷ σφραγισμῷ τῷ θεσποτικῷ, ἐκείνα σχηματίζει ἐν τυπῷ ἐπὶ τὰ λύχων.

β'. Διὰ τί δὲ ἐπὶ τὰ λύχων; Διὰ τὸ φωτεινὸν τῆς ἐνεργείας τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐντεῦθεν ἡ ποδὶς φησιν· *Οὗτοι εἰσιν οἱ ἐπὶ τῷ ὀφθαλμῷ Κυρίου, οἱ ἐκβλέποντες*^α· ἐπὶ πάντων τὴν γῆν. Ὅρξας αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν σαφηνίζουσιν τὴν ἀλήθειαν, καὶ οὐ δευτέραν λογισμῶν ἀνθρωπίνων; Ἀλλ' αὐτοὶ *Παρεστήκασιν τῷ Κυρίῳ πάσης τῆς γῆς*. Ὁ Ζαχαρίας Κύριον καλεῖ τὸν Σωτῆρα πάσης τῆς γῆς κατὰ τὴν ἑσάρκον οἰκονομίαν. Πέτρος διαλεγόμενος Κορινθίῳ, ἡ κορυφὴ τῶν ἀποστόλων, λέγει· *Ἡμεῖς ὀδαμεν τὸ ῥῆμα τὸ γενόμενον ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας*, Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ, ὃν ἔχρισεν ὁ Θεὸς Πνεύματι ἁγίῳ. Καὶ πάλιν ὁ αὐτός· *Τὸ ῥῆμα τὸ γενόμενον ἐν ὅλῃ τῇ Ἰουδαίᾳ, καὶ τὸν Λόγον, ὃν ἀπέστειλεν ὁ Θεός, εὐαγγελιζόμενος εἰρηγὴν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ*· οὗτός ἐστι πάντων Κύριος. Ὁ προφήτης Κύριον τῆς γῆς, ὁ εὐαγγελιστὴς Πάτρος Κύριον λέγει τῶν πάντων· *Οὗτός ἐστι πάντων Κύριος*, πάντων, καὶ τῶν ἐν οὐρανῷ, καὶ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τῶν ὑπὸ τὴν γῆν, καὶ τῶν ὁραμένων, καὶ τῶν ἀοράτων· *Οὗτός ἐστι πάντων Κύριος*. Ὅθεν καὶ συνωδὰ φθέγγεται Ἰωάννης^β λέγων· *Ὁ ἄνθρωπος ἐρχόμενος, ἐπάνω πάντων ἐστίν*. Ἀναγκαῖον δὲ ζητῆσαι ἀκριβῶς καὶ λύσαι τὴν αἰρετικὴν ζυγομαχίαν· ἐπειδὴ τῇ λέξει τῇ ἀποστολικῇ κακῶς ἀκολουθήσαντες, οὐ νοήσαντες εὐσεβῶς, ἀλλὰ παραγραφόμενοι δυσσεβῶς αἰρετικῶν παίδες οἰοῦνται, ὅτι μισθὸν τοῦ σταυροῦ ἔλαβον τὸ γενέσθαι ὑπὲρ πάντων, καὶ διὰ τὸ παθεῖν, καὶ διὰ τὸ ὑπομείναι σταυρὸν, ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσεν. Ἀκολουθοῦσι τῇ φωνῇ τοῦ Ἀποστόλου, μὴ νοήσαντες τὴν δύναμιν, καὶ ἡκολούθησαν μὲν τῇ λέξει, τὴν θεωρίαν μὴ βασανίσαντες. Ἐγείνεται οὕτως· *Ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ· διὰ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσεν*· διὰ τὸ πάθος, ὡς μισθὸν τοῦ πάθους δεδωκὼς αὐτῷ τὴν ὑψωσιν. Πάντως λέγεις, αἰρετικῇ· *Καὶ ἔδωκεν αὐτῷ ὄνομα ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κλῖνῃ, ἐπορευομένων, καὶ ἐπιτελῶν, καὶ κατασχομένων*. Ὅρξας, φησὶ, μετὰ τὸν σταυρὸν ὑψώθη; ὅρξας, φησὶ, μετὰ τὸ πάθος μισθὸν ἔλαβε τὴν ὑψωσιν; Εἰ τοίνυν μετὰ τὸν σταυρὸν ὑψώθη, ὡς ὑμεῖς φατε, διὰ τί ὁ βαπτιστὴς Ἰωάννης πρὸ τοῦ πάθους, πρὸ τοῦ σταυροῦ ἔλεγεν· *Ὁ ἄνθρωπος ἐρχόμενος ἐπάνω πάντων ἐστίν*, οὐχὶ γίνεταί; Διὰ καὶ ἡ Ἰουδαία διαλεγόμενος ὁ Ἰησοῦς ἔλεγεν· [571] *Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμι*. Ἔστι γὰρ αἰεὶ, καὶ ἦν, καὶ ἔσται, καὶ πέρας οὐχ ἔξει. Δεῖ δὲ ἡμᾶς, ἀδελφοί, τὴν ὀφειλὴν ἀποδοῦναι, καὶ μὴ προφάσεις τῶν παρεχθασίων ἀρνέσθαι τὰς ὑποσχέσεις. Κηρυττέσθω Χριστοῦ δόξα, καὶ Πατρὸς ὕψος· κηρυττέσθω Πνεῦμα ἅγιον· ὑψοῦσθω Μονογενὴς, δοξαζέσθω ὁ Πατήρ. Μηδεὶς ἀνατεράσθωαι τὴν ἀξίαν νομιζέτω, εἰ Πνεύματος πρῶτον μνημονεύομεν, εἰτα Ἰησοῦ, εἰτα Πατρὸς· ἢ Ἰησοῦ πρῶτον, εἰτα Πατρός. Οὐ γὰρ ἔχει τάξιν, οὐχ ὡς ἀτακτος, ἀλλ' ὡς τάξιν ὑπερβαίνουσα. Ὅσπερ γὰρ οὐκ ἔστι σχῆμα ὁ Θεός, οὐχ ὡς ἀσχημῶν, ἀλλ' ὡς ἀσχημάτιστος· καὶ ὥσπερ οὐκ ἔχει μορφὴν Θεός, οὐχ ὡς ἄμορφος, ἀλλ' ὡς ἀσώματος· οὕτως οὐκ ἔχει τάξιν ἢ θεία φύσις, οὐχ ὡς ἀτακτος, ἀλλ' ὡς τάξιν ὑπερβαίνουσα. Λέγω Πατέρα πρῶτον, οὐ τῇ τάξει πρῶτον, ἀλλὰ τῇ ἐννοίᾳ, ἐπειδὴ γεννήτωρ τοῦ Μονογενοῦς, ἐπειδὴ ἡ ρίζα τοῦ ἁγίου καρποῦ, ἐπειδὴ φῶς αἰδίου φωτὸς γέννημα. Ἄρα, ἀδελφε μου, εἰ τις τῶν καθ' ἡμᾶς ἐπεχείρησε στήμερον ἐν Ἐκκλησίᾳ, ἐν λαῷ ὀρθοδόξῳ, ἐν λαῷ πεπληρωμένῳ πάσης ὀρθῆς γνώσεως· προτάξει τὸν Ἰῆσον τοῦ Πατρὸς, οὐκ ἐβλασφημῆτο παρ' αὐτῶν τῶν ὀρθοδόξων; Ἄρα εἰ τις ἐτόλμησεν εἰπεῖν ἐν Ἐκκλησίᾳ, ὁ Χριστὸς ὁμᾶς· εὐλόγηται καὶ ὁ Πατὴρ αὐτοῦ, οὐχ ὡς ἀτακτος ἐνομίζετο, ὅτι μὴ προέταξε τὴν ρίζαν, καὶ τότε ἐπήγαγε τὴν καρπὸν; Ἄρα εἰ τις εἶπεν, ὁ Ἰῆς ἡμᾶς σώσει καὶ ὁ Πατὴρ, οὐ σύγχυσιν ἐνομίζετο ἐργάζεσθαι καὶ παραβαίνειν τὴν τάξιν; Ἀλλὰ ταῦτα οὕτως ἐνομίσθη παρὰ ἁγνῶμοσι χρισταῖς· παρὰ δὲ ἀληθεῖα δικαζούσῃ, καὶ

ἀποστολικῇ ψήφῳ τὴν νίκην φερούσῃ, ἀδιάφορον καὶ υἱὸν πρῶτον μνησθῆναι καὶ Πατρός καὶ Πνεύματος. Ἄκουε Παύλου τοῦ μεγάλου κήρυκος Θεσσαλονικεῦσι γράφοντος, ὃς λέγει· *Ἄυτός δὲ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστός, καὶ ὁ Θεὸς ὁ Πατὴρ ἡμῶν ἀδιάσχιτος*. Πρῶτον Ἰῆς, καὶ λαμπρὰς ἀγίας πεπληρωμένη ψυχῇ. Ὅτι οὐκ ἐνὶ τάξει ἐν τῇ ἀγίᾳ φύσει· ἀλλ' ὅσπερ ἂν πρῶτον θῆς ε, ὁμοίτημον νοσῆται· καὶ τὸ δευτέρον οὐκ ἐλαττοῦται· καὶ τὸ τρίτον οὐχ ὑβρίζεται ἀδιαφορῶς προφέρει τὰ ὀνόματα, ἐπειδὴ οἶδε τὴν φύσιν ἀμέριστον, καὶ τὴν βασιλείαν ἄμτητον. Ἐρωτήσωμεν δὲ τὸν ἅγιον Παῦλον, πόθεν εἰληφεν τὰς ἀφορμὰς τοῦ οὕτω θεολογεῖν, ἢ οὕτω δοξολογεῖν, ἢ προτάσσειν τὸν Ἰῆσον τοῦ Πατρὸς, οὐ τάξει, οὐ δυνάμει, ἀλλὰ τῇ λέξει. Διὰ τί πρῶτον Ἰῆς ἐμνήσθη, καὶ οὕτω Πατρός; Λεγέτω Παῦλος· ἑαυτῷ συνηγορῶν, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν παιδεύων, οὐδὲν ἐξ ἑαυτοῦ φθέγγομαι, Χριστὸς δι' ἐμοῦ τὰ δόγματα υπαγορεύει, λέγων· *Εἰ δοκιμῇ ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ*; Ὁ Χριστὸς λαλεῖ δι' ἐμοῦ, μὴ κατηγορεῖ τῆς φωνῆς τῆς δεσποτικῆς, μὴ ἐπιλαμπάνου. Ἀλλ' οὐ δύνῃ νοῆσαι Χριστὸν δι' ἐμοῦ λαλοῦντα; Ἄκουε αὐτοῦ γυνῶνς δι' ἑαυτοῦ φθεγγόμενον. Εἰ γὰρ τάξει ὑπέκειτο τὰ ὀνόματα τῆς ἀγίας Τριάδος, καὶ τὸ μὲν πρῶτον λεγόμενον πρῶτον ἦν τῇ δυνάμει, τὸ δὲ δεύτερον δευτέρον τῇ τάξει, καὶ τὸ τρίτον τρίτον τῇ ἐλαττώσει, οὐκ ἂν ὁ Σωτὴρ αὐτὸς ἀλήθεια ὧν συνέχευε τὸν τῆς ἀληθείας λόγον. Καὶ τοῦ ὁ Σωτὴρ ἑαυτὸν πρῶτον ἐμνημόνευσε, καὶ εἰτα Πατρός (sic); *Ἐάν τις, φησὶ, τὰς ἐντολάς μου τηρῇ, ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἔλευσόμεθα, καὶ moriην παρ' αὐτῷ ποιήσωμεν*. Ἐπειδὴ τάξει ὑπερέβη, λέγουσιν αἰρετικῶν παῖδες, καὶ ὥσπερ ἑπαρχὸν τινα βασιλέως βούλονται εἶναι τὸν Ἰῆσον τῷ Πατρὶ, ἐρωτάσθωσαν, εἰ ἐτόλμησεν εἰπεῖν ἑπαρχὸς περὶ βασιλέως, ὅτι ἐγὼ καὶ ὁ βασιλεὺς διατάσσομαι.

γ'. Ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς νόει τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς. Ἄρα κτιστὴ φύσις ἑαυτὴν προέτασσε τῆς ἀκτίστου; Κτιστὴ φύσις, ὡς ὑμεῖς λέγετε, ἐτόλμησεν εἰπεῖν, συναριθμοῦσα ἑαυτὴν τῇ ἀσυγκρίτῳ ὑπεροχῇ, Ἐλευσόμεθα, καὶ moriην παρ' αὐτῷ ποιησόμεθα; Διὰ μὲν γὰρ τοῦ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ, τὸ διάφορον τῶν ὀνομάτων εἰδείξε· διὰ δὲ τοῦ, Ἐλευσόμεθα, καὶ moriην ποιησόμεθα, τὸ ὁμοίτημον τῆς ἐνεργείας εἰδείξεν. Οὕτω καὶ ἐν ἑτέρῳ χωρίῳ Φιλίππου τοῦ ἀποστόλου λέγοντας, Κύρις, δεῖξον ἡμῖν [572] τὸν Πατέρα, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν, ἀποκρίνεται ὁ Σωτὴρ· *Τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὧμων εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με, Φίλιππε*; Ἐναντία ἡ ἀπόκρισις τῇ ἐρωτῇ. Μὴ γὰρ πρὸ τοῦ ἡρώτησας; Εἶπον, δεῖξον ἡμῖν τὸν Πατέρα· ὁ δὲ λέγει, *Τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὧμων εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με*; Εἰ ἀνόμοιος, δι' ἀνόμοιον πῶς εἰδύνεται; πῶς διὰ τοῦ μικροῦ ὁ μέγας ὁράται; πῶς διὰ τοῦ ἡλαττομένου ὁ τῇ ἀξίᾳ ὑπερέχων; πῶς διὰ τοῦ ὑπουργοῦ ὁ δημιουργός; *Τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὧμων εἰμι*. Καὶ οὐκ εἶπε, μεθ' ὧμων ἐστίν ὁ Πατὴρ· ἀλλ', εἰμι. Ἐμοῦ γὰρ ὄντος, ὁ Πατὴρ ἐστίν. *Τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὧμων εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με*; Καλὸν τὸ, *οὐκ ἔγνωκάς με*; Ἐκεῖνος λέγει, δεῖξον· ὁ δὲ Σωτὴρ, *οὐκ ἔγνωκάς με*; βουλόμενος δεῖξαι, ὅτι Θεὸν οὐκ ὤψης, ἀλλὰ γνώσις παρίστησιν. Οὐ πιστεύεις ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ; Πάλιν τὸ, Ἐγὼ, καὶ τότε ὁ Πατὴρ· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. Πῶς ὡς ἕτερον ἰδεῖν προσεδόχσας; Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. Καὶ γνωρίζεται Ἰῆς διὰ Πατρὸς, καὶ Πατὴρ διὰ Ἰησοῦ. Πῶς οὐ λέγει, δεῖξον ἡμῖν, ὡς ἄλλον παρ' ἐμὲ ζητῶν ἰδεῖν τὸν Πατέρα; Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· οὐχ ὡς τῆς φύσεως συγκαχυμένης, οὐδὲ ὡς φιάλης ἐν φιάλῃ ἀποκειμένης. Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. Οὐ σωματίων λέγει συνθήκη, ἀλλὰ νοημάτων θεωρίαν. Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ· Πατὴρ γὰρ ἀνευ Ἰησοῦ οὐ γνωρίζεται. Καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· Ἰῆς γὰρ ἀνευ Πατρὸς οὐ φαίνεται· ὥσπερ ὁ νοῦς ἐν τῇ λόγῳ, καὶ ὁ λόγος ἐν τῷ νῷ θεωρεῖται. Πόθεν δύναμαι τὴν ἐννοίαν σου εἰδέναι, ἢ δι' ὧν φθέγγῃ; Παριστὰ σου ὁ λόγος τὸν νοῦν· ὁ νοῦς ὁ δὲ πάλιν ἐρμηνεύει σου τὸν λόγον. Ἔστιν ἰδεῖν λόγον, μὴ τὴν ἐννοίαν, καταμαθόντα, οὕτω τὴν ἐννοίαν καταλαβόντα, μὴ τοῦ λόγου ἐρμηνευθέντος. Διὰ τοῦτο ὁ Εὐαγ-

^α Unus ms. et Bibl. οἱ ἐπιβλέποντες.

^β Duo mss. γράφοντες, πῶς λέγει.

c Omnes mss. πρῶτον θῆ, sed θῆς Editionum quadrat ad seriem.

d Tres mss. εἰ ἀνόμοιος, τὸ ἀνόμοιον πῶς.

ἀναπαυσώμεθα, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, ἅμα τῷ

ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶ
αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM

Circa hanc homiliam hoc iudicium affert Savilius : « Stylus concisus, spinosa disputatio liberum illud Chrysostomianæ eloquutionis flumen non sapiunt. Utcumque certe eruditum est opus, et antiquitatem sapit. » Dupinius opinatur esse Severiani Gabalorum episcopi : si quid vero id suadere posset, frequentes sunt illæ contra Anomæos et Arianos velitationes. Sed cum sive Antiochiæ, sive Constantinopoli, disputationes illæ tum ferverent, tam potuit alius, quam Severianus, hasce disputationes aggredi. Supra vidi-

Εἰς τὸ ρητόν τοῦ Ἀβραάμ τὸ λέγον, « Θέες τὴν χεῖρά σου ὑπὸ τὸν μηρόν μου » καὶ εἰς διαφόρων
μάρτυρας.

α. Ἐθαύμασα μεθ' ὑμῶν, ὡ φιλόχριστοι, τὰ νέα εὐαγγελικῆς χάριτος διὰ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης κηρυττόμενα· ἐφωτισθὴν μεθ' ὑμῶν τὴν διάνοιαν, θεασάμενος τὸν ἀποστολικὸν χαρακτῆρα ἐν ταῖς προφητικαῖς φωναῖς ἐκλάμποντα. Ὁμολογῶ τὸ κέρδος, ἵνα δέξωμαι τὸν μισθόν. Βίδον ξένα μυστήρια τῆς Παλαιᾶς κηρυττόμενα· τὸν Ἀβραάμ ὀρκουῦντα κατὰ τοῦ μηροῦ, καὶ μηρόν μὲν προβαλλόμενον, τὸν δὲ ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς ἐπιμαρτυρούμενον τῷ λόγῳ. Θεός γάρ, φησὶ, τὴν χεῖρά σου ὑπὸ τὸν μηρόν μου, καὶ ὁμοσόν μοι τὸν Θεόν τὸν ποιήσαντα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ἀνακύπτει γὰρ ζήτημα. Εἰ γὰρ διὰ τὸ σπέρμα εἴρηται τὸ μέλλον ἐκ τῶν μηρῶν Ἰακώβ ἀνθεῖν, κατὰ τὸ, Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα, οὐδὲ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, πῶς οὖν κατὰ τοῦ Σωτῆρος εὐρεθήσεται ὁ ὄρκος; Ἐπειδὴ ὁ Ἰσαὰκ τεχθεὶς ἦν ἥδη, καὶ τὸ σπέρμα προελλύθει, καὶ ὅτε ὁ ὄρκος ἐγένετο, οὐκ ἦν ἐλπίς τοῦ σπέρματος ἐν τῷ μηρῷ Ἀβραάμ. Ἀβραάμ γὰρ εἶχεν ἐν ἑαυτῷ τὸ σπέρμα τὸ σωτήριον, περὶ οὗ φησὶν ὁ Παῦλος· Εἰρηται τῷ Ἀβραάμ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ· καὶ ἀναλογιζόμενος τὸ γράμμα καὶ ἐρμηνεύων φησὶν ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας· Οὐκ εἰρηται, τοῖς σπέρμασι σου, ὡς ἐπὶ πολλῶν, ἀλλὰ ὡς ἐφ' ἑνός, καὶ τῷ σπέρματι σου, ὅς ἐστι Χριστός. Ἀποδείκνυται τοίνυν ὅτι σπέρμα Ἀβραάμ ὁ Χριστός κατὰ σάρκα· καὶ εἰκότως ὄρκος ἐγένετο κατὰ τοῦ σπέρματος. Ἀλλὰ τὸ ζητούμενον, πῶς ὡμυσε κατὰ τοῦ μηροῦ, ὡς ἥδη τοῦ σωτηρίου ἀνθους προελθόντος. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπαξ αὐτὸ τὸ μέλος ὄργανον ἐγένετο, καὶ ὡκησέ ποτε ἐκεῖ τὸ θεῖον σπέρμα, ὡς ἐν ναφ' ὀμνύει. Ὁ δὲ κατὰ τοῦ ναοῦ ὀμνύων, κατὰ τοῦ ἐνοικήσαντος ὀμνύει. Τίς ὁ τοῦτω μαρτυρῶν τῷ λόγῳ; Αὐτός ὁ Σωτὴρ ἡμῶν λέγει τοῖς Φαρισαίοις· Οὐαὶ ὑμῖν, Φαρισαῖοι μωροὶ καὶ τυφλοὶ, οἱ λέγετε, Ἐάν τις ὁμώσει ἐν τῷ ναφ, οὐδὲν ἐστὶν· ἐάν δὲ τις ὁμώσει εἰς τὸν χρυσὸν τοῦ ναοῦ, ὀφείλει. Καὶ τί εὐθέως; Μωροὶ καὶ τυφλοὶ· τίς γὰρ μέλῳ, ὁ χρυσός, ἢ ὁ ναὸς ὁ ἀγιάζων τὸν χρυσόν; Διὸ λέγω ὑμῖν· ὁ ὁμώσας ἐν τῷ ναφ, ὀμνύει ἐν τῷ οἰκίσαντι ἐν αὐτῷ. Ὡς περ γὰρ οἶκος βασιλικὸς, ἐπειδὴν ἀπαξ δέξεται βασιλέα, καὶ δεύτερον, καὶ τρίτον, καὶ ἀποστῇ ὁ βασιλεὺς τῶν οἰκουμένων, ὁ τόπος ἀπαξ ἀφιέρωται τῷ δέξασθαι ποτε βασιλέα· οὕτω καὶ τὰ μέλη τοῦ πατριάρχου, τῷ ἀπαξ ὄργανον γενέσθαι τῆς μελλούσης οἰκονομίας, ναὸς ἦν τῆς ἐπηγγελμένης εὐεργεσίας. Καὶ οὐκ ἄδικος ὁ ὄρκος, ἀλλὰ ἀληθινὴ ἡ μαρτυρία. Ὀμνύει τοίνυν κατὰ τοῦ σπέρματος, καὶ ἐρμηνεύει τὸ

τὸ σπέρμα· Θεός γὰρ τὴν χεῖρά σου ὑπὸ τὸν μηρόν μου, καὶ ὀρκουσαὶ Κύριον τὸν Θεόν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. Οὐκοῦν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν Θεὸς οὐρανοῦ καὶ γῆς διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῷ Ζαχαρία τῷ προφήτῃ, ὅτε διάφορα ἀπεστάλησαν ὀπτασίαι καὶ ὠφθησαν ἐφ' ἁγίῳ, ἐγένετο ἐν τῷ τοῦτο εἰς ὀπτασίας μέρος· Καὶ ἀνέβλεψα, φησὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς μου, καὶ εἶδον· καὶ ἰδὼν λυχνίαν χρυσῇ δόλῃ, καὶ ἐπὶ τῇ λυχνίᾳ ἐπάνω τῆς λυχνίας, καὶ ἐπὶ τῇ ἐπαρυστριδῇ τῶν λυχνῶν, καὶ ἐπὶ τῇ λαμπάδι καὶ ἐκ δεξιῶν τῆς λυχνίας, καὶ δὲ εὐωνύμων δὴ κλάδοι ἐλαίων. Καὶ εἶπον τῷ ἀγγέλῳ τῷ λαλοῦντι μοι· Κύριε, τί ἐστὶ ταῦτα; Ἐπειδὴ βίβλις ἦν, ἀλλὰ ἐκινύουσα, καὶ ἀλλὰ εἰς ἐρμηνείαν παραγούσα, καὶ οὐ αὐτὰ ἦν τὰ φαινόμενα ἑαυτῶν σημαντικά, ἀλλ' ἐπὶ ἐπιδοκίμικα, ἑρωτᾷ ὁ Προφήτης, Κύριε, τί ἐστὶ ταῦτα; Εἰ τὰ φαινόμενα ἥρωτα, κακῶς ἥρωτα. Οὐκ οἶδας τὴν λυχνίαν, καὶ τί ἐλαία; Ἀλλὰ ζητεῖ ὁ Προφήτης οὐ τὰ φαινόμενα, ἀλλὰ τὰ θεωρούμενα. Τί ἐστὶ ταῦτα; Κἀὶ ὁ ἄγγελος, Οὐκ ἐπιγινώσκεις τί ἐστὶ ταῦτα; Οὐχὶ, κύριε. Εὐγνωμόνως ὁμολογεῖ τὴν ἀμάθειαν, καὶ παύεται [570] παρὰ τῆς ἀληθείας. Ἀδελφός καὶ οὗτος τοῦ εὐνόχου τοῦ ἀκούοντος παρὰ Φιλίππου· Ἄρα γινώσκεις ὁ ἀναγινώσκεις; Ὁ δὲ εὐγνωμόνως, Πῶς γάρ, ἐάν μή τις ὁδηγήσῃ με; Οὐ γινώσκεις τί ἐστὶ ταῦτα; Οὐκ ὠφείλεις, κύριε. Τίνες εἰσὶν οἱ δύο κλάδοι τῶν ἐλαίων, οἱ ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ εὐωνύμων τοῦ λαμπάδιου; Οὗτοί εἰσι, λέγει, τὰς ἐλαίας ἐρμηνεύων· ἐρμηνεύει εἰς τὰς ἐλαίας καὶ τὴν λυχνίαν τί ἐστὶ. Πρόσχευ ἀκριβῶς· Ἡ λυχνία ἐστήκει, οἱ κλάδοι παρεστήκεισαν τῇ λυχνίᾳ· ὁ δὲ ἄγγελος ἐρμηνεύων οὐ δείκνυσιν τὰς ἐλαίας λυχνίαν παρεστῶσας, ἀλλὰ Θεῷ, ὡς εἶναι τὴν λυχνίαν τῷ Θεῷ, μᾶλλον δὲ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, καὶ τῆς ἐκείνου αὐτοῦ οἰκονομίας. Οὐ γινώσκεις τί ἐστὶ ταῦτα; Οὐχὶ, κύριε. Λέγει· Οὗτοι οἱ κλάδοι οἱ δύο εἰσὶν οἱ δύο υἱοὶ τῆς πίστεως, οἱ παρεστήκεισαν τῷ Κυρίῳ πάτρι τῆς γῆς· οὐ τῇ λυχνίᾳ, κατὰ τὸ φαινόμενον, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ πάτρι τῆς γῆς. Ἐπάρρωτον εἰσάγει λυχνίαν καὶ τὴν τοῦ Κυρίου ἐνσαρκον οἰκονομίαν. Λυχνία γὰρ ἦν ἀληθὴς ἡ σὰρξ ἡ δεσποτικὴ, ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ἐλάμψεν ἐπαπαλασίονι χάριτι δειξάσα. Ἐξελώνται γὰρ ῥάβδος, φησὶν Ἡσαΐας, ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσσαί, καὶ ἄνθος ἐξ αὐτῆς ἀναθήσεται, καὶ ἐκπαυσαῖται ἐν αὐτῷ τὸ Πνεῦμα Θεοῦ. Ποῖον; Τὸ πολυμερές τὰς ἐνεργείαις, καὶ πολὺ τῇ φύσει. Ἐκπαυσαῖται Πνεῦμα Θεοῦ. Ἐνταῦθα τὴν οὐσίαν ἐρμηνεύει, αὐτὸ τὸ Πνεῦμα

lum erga Patrem : quodque mirum est (quædam enim jam præmissa repetam), nuper dicebamus, ex iis quæ ad nos spectant, ea quæ supra nos sunt ediscere et loqui possumus. Sermo noster intus est cum mente, quæ ipsum generavit. Num visibilis est cum visibili? Invisibilis est cum invisibili, intelligibilis cum intelligibili, incorporeus cum incorporeo. Cum proditurus est sermo, in os venit, ibique voce induitur; non alia natura vocem ipsi suppeditante, sed ipse sermo sibi dictionem textit. Et invisibilis natura cum patre, cum mente dico, indutus voce exit, et omnibus sit notus qui ante ignotus erat. Deinde cum prodiit, et omnia implet, et a mente quæ ipsum genuit non separatur. Quis enim hominum, cum loquutus fuerit verbum, aliosque docuerit, seipsum sermone vacuum reddit? An si quid loquar quod in aliorum aures perveniat, mentem meam desertam reliqui? annon sermo exiit et intus mansit? annon sexcentas aures implevit, et a generante mente non abscessit? Jam vero humanus sermo a generante mente emissus, et foras prodiit, et generantem non relinquit? Deus autem Verbum, quia propter nos in mundo apparuit, paternos sinus vacuos reliquerit? nequaquam : sed quod admirabile est, innumeri unum ipsum Deum Verbum audiunt, et cum ipsum ad tot tantosque pervadat, non tamen dividitur, sed est totum in singulis nostrum audientium, totum cum omnibus, et si Pater fluxu quodam et sectione genuit, ac divisus sectusque est, ut aiunt, dicat illis Servator : *Scrutamini Scripturas* (Joan. 5. 39). *Scrutamini*, ne corrumpatis. *Scrutamini*, non simpliciter legentes, sed profundum sententiarum investigantes. Deus Scripturas dedit, sed altam earum mentem non patefecit, verum meditationis tuæ cursui relinquit, ut probitatem tuam exploraret, et diligentiam persciceret, videretque an Scripturis inservias, an vim ipsis inferas. Quemadmodum etiam naturas rerum proposuit Deus, artes vero occultavit : et omnia a Deo in medio posita sunt, ars vero ab humana mente originem duxit : sic et in Scripturis evenit. Rem planius declaro. Dedit Deus lapides, dedit Deus lapidum naturam, non ædificia parata : dedit frumentum, non panem ; dedit uvam, non vinum ; dedit lanæ naturam, non vestimentum ; dedit terram auro secundam, non aurum. Quare? Quia ad imaginem Dei fecit hominem, creationis opus partitur : ipse creat, et illius arte creaturam concinnat et ornat. Quoniam ad imaginem suam fecit hominem, officiorum nobilitatem cum ipso communicat. Ipse operatur ut Creator et Deus, ex non exstantibus omnia producat ; ille naturam educit, quæ non exsistebat : imagini vero suæ id concedit, ut officia exornet. Cogita quis primus homo aratrum compegit, quomodo excogitaverit ligum secare, ferrum medium immittere, concinne constringere, jugum adinvenire, tensionem dirigere, boves jungere. Lignum jam erat, ferrum erat, sed ars non aderat. Quis tibi dixit, o homo, aratrum hoc modo confici? quis suggestit tibi indomitam ferri naturam igne emolliri? quis monstravit tibi ex tanta crassitudine exigui acum fabricari? quis excogitavit ex lapidibus januarum apparatus construere? dic mihi, homo, tectorum inventum unde edidicisti? Multum stupes, inquit, utpote imperitus. Imaginem Dei vides, et sciscitaris? Ideo, frater, natura humana Dominum imitatur suum, et arte naturam exornat. Verum quamdiu modum servat, pulchra est, ubi autem modum excedit, immoderati usus causa contumeliæ est obnoxia. Exempli causa, excogitavit quomodo subjiceret bovem, equum, camelum, et quæcumque alia animalia ad ministerium data sunt : ex avaritia autem excogitavit illa miscere quæ natura diversa erant. Miscuit asinum equo præter Dei voluntatem, qui ab initio dixerat : *Educat terra quadrupedes et reptilia secundum genus* (Gen. 1. 24). Avaritia miscuit ea quæ natura diversa erant. Deus autem immoderatam illam concupiscentiam castigans, commentum infecundum reddidit. Ideo mula non parit, quia non est ex numero eorum quæ tunc facta sunt, et audie-

runt, *Crescite et replete terram* (Gen. 1. 28). Attamen prius quam faciat, imagini concedit ut ea faciat quæ velit, ut ejus potentiam ostendat, et immoderatum usum castiget.

4. Rursus immoderata cupiditas suggestit homini ut formam effingeret hominis, Deum, ut ait, operantem imitans imaginem corporis efficit, et arte suam vim naturæ infert. Et quia audivit Deum e terra fecisse formasseque hominem, cum non possit ars illa secundum rei veritatem Dominum suum imitari, solertia sua rem, quæ fieri nequeat, quodammodo exprimit : radices colligit, colores miscet, imitalurque oculum videntem, et non videntem, licet apertum, aures apertas, et non audientes : nares rectas, sed quæ respirare non possint, os efformatum, sed voce privatum, pedes recte concinnatos, sed ad cursum inhabiles : ut demonstret quid ille imagini concesserit, et hinc divina vis ostendatur. Non permisit autem, ut omnia aggredieretur, ne in arrogantiam elata de se suaque salute postea desperaret. Attamen permisit ut pictores de terra id exprimerent, ut pudore afficeret eos qui negarent Deum de terra hominem efformasse. Attamen ars imitata est Creatorem. Vidit corpus ferro sectum ; exempli causa, amputata ferro fuit carnis aliqua pars : oportet impleri excavatum illud, oportet ædificari consumptam carnem : Creator non adest, qui carnes efformet. Quid igitur? Imaginis ars Domini naturam imitata, ad terram cucurrit, ex qua corpus, medicamenta parat, emplastra conficit : et illa quidem expurgat, hæc autem ædificat. Et vide rem mirabilem. Deus sedet quasi pater et magister, imaginis suæ opera videns. Ac quemadmodum pater interrogat filium, Quid tibi vult hæc cogitatio? non ut discat, sed ut exploret : ita quoque semper fons ille bonorum, imaginem suam instituens, quæstiones ipsi proponit. Adduxit ad Adamum bruta animalia et volatilia, ut videret quid vocaret ea (Gen. 2. 19), non ut ediceret is qui omnia prospicit, sed ut probaret imaginem num apta esset ad excogitandum. Ingressa est ars ædificandi domos, ingressa est architectonica, nautica, æraria¹, scientia astrorum, non illa curiosa, sed quæ eorum positionem explorat, quæ navigantibus utilis est, quæ observat stellarum ortus, et tempus navigationis indicat, non quæ genesim fingit : et fatum fabulatur, sed quæ sequitur vocem Domini, *Faciamus luminaria in celo, et sint in signa et in dies et in tempora* (Gen. 1. 14). Prodiit imago illa, et naturam investigat : quærit herbas, invenit : quærit radices, deprehendit, omnium artifex atque inventor deprehenditur. Verum ne putet se ex seipsa invenisse, non autem virtute ejus qui naturæ virtutem indiderat, uno verbo demonstrat naturæ nostræ unum doctorem fuisse Deum. Prodiit beatus Salomon dicens : *Ipse enim dedit mihi rerum cognitionem certam, ad sciendam constitutionem mundi, et elementorum efficaciam, fines, principia et media temporum, anni circulos, et stellarum positiones, naturas animalium, et furores ferarum, differentias plantarum et virtutes radicum, quæ sunt aperta et occulta, novi ego homo* (Sap. 7. 17-21). Imago quomodo cognovit? Omnium enim *Opifex docuit me sapientiam*. Docuit te quæ secundum mensuram erant, non quæ secus. Attendere enim in quanta modum excedentia effudit se ars humana, quæ erat imago Dei. Excogitavit quomodo vocis organum datum sit, et intellecta natura arte naturam imitatur. Excogitat organi naturam, organi, inquam, multis tibis, multis fistulis instructi. Et vide mihi quid faciat, quomodo ars ad naturam exprimentem sese comparet. Invenit utres, qui non ex seipsis spiritum et sonum ederent, sed qui explicati externum accipiant flatum. Deinde ex duobus utribus in flatus canalem, in quo omnes calamos flatum emittens, excogitavit ut flatu etiam prodeunte nulla vox esset, donec digitus sonum efformaret. Et unde hoc, mi homo? unde concinnasti organum et receptaculum spiritus? cur effluens flatus

¹ Post, æraria, duo akunt, ars suendi.

eti, septem illas quæ in dominico corpore requieverunt: illa per figuram septem lucernarum exprimit.

2. Cur septem lucernæ? Propter splendorem operationis sancti Spiritus. Unde sub hæc dicit: *Hi sunt septem oculi Domini, qui universam terram respiciunt* (Zach. 4. 10). Videsne ipsam veritatem seipsam declarare, nec egere humanis ratiociniis? Sed ipsi *Adstant Domino universæ terræ*. Zacharias Dominum vocat Servatorem universæ terræ secundum carnalem dispensationem. Petrus apostolorum caput cum Cornelio disserens ait: *Nos scimus verbum quod factum est in Judæa, Jesum de Nazaret, quem unxit Deus Spiritu sancto* (Act. 10. 38). Et rursus idem: *Verbum, quod in tota Judæa factum est*; et, *Verbum, quod misit Deus, annuntians pacem filiis Israel: hic est omnium Dominus* (Ibid. v. 37. 36). Propheta Dominum terræ, evangelista, Petrus Dominum omnium dicit: *Hic est omnium Dominus*, omnium quæ in cælo, et in terra, et sub terra, visibilibus et invisibilibus; *Hic est omnium Dominus*. Unde his consona loquitur Joannes dicens: *Qui de cælo venit, super omnes est* (Joan. 3. 31). Operæ pretium autem est diligenter expendere, solveque hæreticorum objectionem: quoniam apostolicum dictum perperam sequentes, neque pie intelligentes et perperam explicantes, hæretici, inquam, illi, putant eum crucis præmium accepisse, quod supra omnes fuerit, et quod passus sit, et quod crucem sustinuerit, idcirco a Deo superexaltatum fuisse. Verbum apostoli consecantur, dictum sequuti sunt, mentem non explorantes. Res autem ita habet: *Humiliavit semetipsum usque ad mortem, mortem autem crucis: propterea Deus exaltavit illum* (Philip. 2. 8); ob cruciatum nempe, mercedem ipsi supplicii tribuens exaltationem. Ita plane dicis, hæretice: « Et dedit illi nomen super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, celestium, terrestrium et infernorum » (Ibid. v. 9. 10). Viden', inquit, post crucem exaltatus est? viden', inquit, post passionem mercedem accepit, nempe exaltationem? Si ergo post crucem exaltatus est, ut vos dicitis, cur Joannes Baptista ante passionem, ante crucem dixit: *Qui de cælo venit, super omnes est* (Joan. 1. 31), non fit? Idcirco Judæos alloquens Jesus dicebat: *Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum* (Joan. 8. 58). Est enim ille semper, et erat, et erit; et finem non habebit. Oportet autem, fratres, debitum reddere, nec occasione digressionum promissa negare. Prædicetur Christi gloria, Patrisque celsitudo: prædicetur Spiritus sanctus, exaltetur Unigenitus, glorificetur Pater. Nemo putet dignitatem everti, si primo Spiritum commemoremus, deinde Filium, postea Patrem: vel primo Filium, deinde Patrem. Hæc quippe dignitas ordinem non habet, non ut inordinata, sed ut ordinem superans. Ut enim Deus figuram non habet, non quod sit informis, sed quod per figuram exprimi non possit; et sicut Deus formam non habet, non ut informis, sed ut incorporeus: sic divina natura ordinem non habet, non quod sit inordinata, sed quod ordinem superet. Patrem dico primum, non ordine primum, sed intelligendi modo, quia genitor est Unigeniti, quia radix sancti fructus, quia æternum lumen æterni luminis soboles est. Ergo, mi frater, si quis ætate nostra auderet hodie in Ecclesia, in populo orthodoxo, in populo vera scientia imbuto, Filium ante Patrem ponere, non male audiret apud orthodoxos? Ergo si quis auderet in Ecclesia dicere, Christus vobis benedixit et Pater ejus, non ordinem pervertere putaretur, quod radicem non prius quam fructum poneret? Ergo si quis diceret, Filius nos servavit et Pater, non confusionem inducere existimaretur, neque ordinem prætergredi? Verum hæc apud iniquos rerum æstimatores ita videntur: sed veritate judice, et apostolica sententia superante, nihil interest, si Filius ante Patrem et Spiritum commemoretur, Audi Paulum magnum præconem Thessalonicensibus scribentem his verbis: *Ipse vero Dominus noster Jesus Christus, et Deus Pater noster sanctificabit*

vos (1 Thess. 5. 23). Primo Filius, et sancta luce impleta anima. Neque enim in divina illa natura est ordo: sed quod primum posueris, æqualis esse honoris intelligitur; quod secundum, non inde minus; quod tertium, non contumelia afficitur: Paulus indiscriminatim nomina profert, quia novit naturam indivisibilem, et regnum inseparabile. Interrogemus vero Paulum, undenam occasiones acceperit sic de Deo loquendi, aut sic glorificandi, aut ponendi Filium ante Patrem, non ordine vel potestate, sed verbo tantum. Cur Filium primo commemoravit, deinde Patrem? Ipse Paulus loquatur in sui defensionem, et in Ecclesiæ institutionem: Nihil ex meipso loquor, Christus per me hæc dogmata dicat: *An experimentum queritis ejus qui in me loquitur Christi* (2 Cor. 13. 5)? Christus per me loquitur, ne accuses dominicæ vocem, ne reprehendas. At non potes forte intelligere Christum per me loquentem? Audi illum simpliciter de seipso loquentem. Si enim nomina sanctæ Trinitatis ordini subjecta essent, et si quod primum profertur, primum esset virtute, secundum vero secundum ordine, tertium inferiori loco, Servator qui ipsa veritas est, veritatis ordinem non miscuisset. Et ubinam Servator seipsum primum commemoravit, deindeque Patrem? Si quis, inquit, *mandata mea servaverit, ego et Pater veniemus, et mansionem apud eum faciemus* (Joan. 14. 23). Quandoquidem Pater ordine antecellit, ut aiunt hæretici, Filiumque quasi præfectum quemdam regium apud Patrem esse volunt, hoc queramus ab ipsis, num præfectus aliquis de rege dicere audeat: Ego et rex decerno.

3. Ex iis quæ apud nos geruntur ea, quæ supra nos sunt, intellige. An creata natura increata seipsam prætulit? Creata natura, ut vos dicitis, ausa est dicere, incomparabili excellentiæ sese annumerans: *Veniemus, et mansionem apud eum faciemus*? Per illud enim, *Ego et Pater*, nominum differentiam ostendit; per illud autem, *Veniemus, et mansionem faciemus*, æqualitatem operationis demonstravit. Sic et alio in loco, cum Philippus apostolus diceret, *Domine, ostende nobis Patrem, et sufficit nobis* (Joan. 14. 8), respondet Servator: *Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovisti me, Philippe* (Ibid. v. 9. 10)? Contraria est responsio interrogationi. An de te interrogavi? Dixi, *Ostende nobis Patrem*; ille vero ait, *Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovisti me*? Si dissimilis est, quomodo per dissimilem dignoscitur? quomodo per parvum major conspicitur? quomodo per minorem is qui dignitate supereminet? quomodo per ministrum Creator? *Tanto tempore vobiscum sum*. Non dixit, *Vobiscum est Pater, sed, Sum*. Me enim existente, Pater est. *Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovisti me*? Pulchre illud, *Non cognovisti me*? Ille dicit, *Ostende*; Servator autem, *Non cognovisti me*? ut doceret Deum non visu, sed cognitione apprehendi. *Non credis quia ego in Patre?* Rursus, *Ego, et postea Pater: Ego in Patre, et Pater in me*. Quomodo ergo tu dicis, *Ostende nobis Patrem*? ac si diceret, *Cur quasi alium te visurum sperasti? Ego in Patre, et Pater in me*. Cognosciturque Filius per Patrem, et Pater per Filium. Quomodo tu dicis, *Ostende nobis*, quasi alium a me Patrem videre quæras? *Ego in Patre, et Pater in me*; non quasi natura sit confusa, neque quasi phiala in phiala reposita. *Ego in Patre, et Pater in me*. Non corporum conjunctionem dicit, sed sensorum animi contemplationem. *Ego in Patre*; Pater enim sine Filio non cognoscitur. *Et Pater in me*; Filius enim sine Patre non apparet: quemadmodum mens in sermone, et sermo in mente consideratur. Undenam mentem tuam scire possunt, nisi per sermonem tuum? Sermo tuus mentem tuam declarat: mensque tu vicissim sermonis tui interpret est. Fieri potest ut quis sermonem percipiat, neque sententiam intelligat, neque sensum percipiat, nisi sermo explicet. Hæc evangelista ait, *In principio erat Verbum* (Joan. 1. 1), ut generationis impassibilitatem ostenderet. Quod est verbum erga mentem, illud est unigenitus Deus Ver-

πῶν αὐτῶν ἠνεωγμένον; Πολύ, φησὶ, ξενίζῃ, ὡς ἀπειροσ-. Εἶπον προλέγων· εἰκὼν εἰμι, τὴν ἑαυτοῦ φύσιν εἶδον, καὶ ἐμυήσῃν ἑμαυτὸν. Πῶς ἐμυήσω ἑαυτὸν; Εἶδον καὶ ἐν ἑαυτῷ τὸ πνεῦμα τοῦτο δεδανεισμένον· συνεχῶς γὰρ ὁ θῶραξ ἀναπτυσσόμενος καὶ συμπυκνόμενος δέχεται τὴν εἰσορὴν τοῦ πνεύματος. Βλέπω δύο ἀρετήριας πεμπούσας τὸ πνεῦμα παραχωρεῖν ὡς ἐνὶ σωλῆνι· αὗτῳ στόματι. Ὅρῳ ὅτι τὸ πνεῦμα προχωρεῖ, καὶ ὁ λόγος οὐ γίνεται, ἐὰν μὴ ἡ γλῶσσα τὸν φθόγγον σχηματίσῃ. Εἶδον ἑμαυτὸν, καὶ ἐξήλωσα ἑμαυτὸν, ἐξ ἐμοῦ κατέλαβον τὴν τέχνην τοῦ Δεσπότου, ὡς λέγει Δαυὶδ· *Ἔθαυμαστώθῃ ἡ γνώσις σου ἐξ ἐμοῦ*. Ἐμαυτὸν εἶδον, καὶ τὸν τεχνίτην ἐπήνεσα· ἐμυήσῃν τὸν ἑαυτοῦ Δεσπότην· τῇ τέχνῃ τὴν φύσιν παρέστησα. Οὐδὲ γὰρ φαῦλον τὸ ὄργανον, ἀλλ' ἐπειδὴν αἰσχυρῶν ἀσμάτων γέννηται ὄργανον· ὡσεὶ θεοὶ ἐλέγετο ἀπ' ἀρχῆς· οὐκ ἦν βέβηλα, εἰ καὶ τῇ ἀμετρίᾳ ἐπενοήθη εἰς τρυφήν· ἀλλ' ὅμως εἰ καθιέρωτο, ὡσπερ ἀπ' ἀρχῆς, οὐκ ἦν βέβηλα. Δὴ καὶ ὁ Δαυὶδ, *Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν ψαλτηρίῳ, καὶ κιθάρᾳ, ἐν χορδαῖς καὶ ὄργανῳ, ἐν κυμβάλοις ἐκκλησίᾳ, ἐν κυμβάλοις ἀλαλαγμοῦ, ἐν τυμπάνῳ καὶ χορῷ*. Εἶθε οὖν ἡ ἐπίνοια μὴ πρὸς τρυφήν ἀκολασίας ἐτράπη, μὴ εἰς προσκύνησιν εἰδώλων. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἐπενόησας, τοῦτον τοὺς καρποὺς εἰ ἀπεδίδου τῷ Θεῷ, οὐκ ἂν ἐμέμφθῃ ἡ ἐπίνοια τῆς τέχνης, εἰ τὸν Δεσπότην ἐγνώρισεν. Οὐκ ἂν ἐμέμφθῃ ἡ κιθάρα, εἰ θεὸς διὰ τῆς κιθάρας ἐκηρύττετο, διὰ τοῦτο ὁ μακάριος Δαυὶδ, [575] ἐπειδὴ κιθάραν ἐπῆξατο, διὰ δὲ τῆς κιθάρας οὐκ αἰσχυροὺς ὕμνους ἤπεν, ἀλλ' ἱεροὺς ἔμελε λόγους, ἐγένετο ἡ κιθάρα καὶ Θεῷ καθωσιωμένη, καὶ δαιμόνων φυγαδεύτηριον. Ὅτε γὰρ τὸν Σαουλ τὸν βασιλεῖα δαίμων κατέκρουε, καὶ ἐρράπιζε καὶ κατεστρώννυνεν, ἤνικα, φησὶν, ὁ μακάριος Δαυὶδ ἀνέκρουε τὴν κιθάραν, καλῶς γίνετο τῷ Σαουλ, καὶ ἐκούφιζοτο. Ὅρᾳς ὅτι πᾶσα τέχνη, εἰ πρὸς ἀρέσκειαν ἤρμωσται Θεοῦ, οὐδὲν ἂν ᾖ φαῦλον, ἀλλὰ πάντα κατὰ γνώμην ἂν ἡμῖν ἀπήντησεν;

ε'. Ἀλλὰ τί βουλόμενος ἦλθον ἀπὸ θεολογίας εἰς τέχνην καὶ μίμησιν εἰκόνων; Ἰνα τὴν Δεσποτικὴν φωνὴν κατὰ τῶν αἰρετικῶν ἀποδώσωμεν. Ποίαν; *Ἰακοβίται, τὸ πρόσσωπον τοῦ ὀφθαλμοῦ, καὶ τῆς γῆς οἰδατε δοκιμάζειν*· τέχνας εὖρατε, ἐπινοίας πολλὰς ἐπενόησατε, καὶ τὸν πάντων Δεσπότην καὶ τεχνίτην ὑβρίζετε; Σὺ τῇ τέχνῃ ἐμυήσω τὸν Δεσπότην, καὶ ὅμοιος ἀπηγγέλλῃς κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν, καμὲ τὸν δημιουργὸν ἀνδρῶν τῷ γεννησάντι κηρύττει; Ἐγὼ ὑμᾶς ὑποταγμένους τῇ ἀμαρτίᾳ ἡλευθέρωσα, καμὲ τὸν ἀπάντων Δεσπότην εἰς ὑποταγὴν καλεῖτε; Ναί, φησὶ, γέγραπται, *ὅτι Καὶ ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται*. Ἐξήρτα μὲν, κατὰ δύναμιν Θεοῦ. Οὐδὲ γὰρ ἡμέτερα τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ Θεοῦ τὰ κηρυττόμενα. Εἰτα ἵνα τῇ λέξει ἀκολουθήσῃ, συγγνωρὲς τοὺς ἀκούσαντας εἰδέναι τὰ λεγόμενα. Ἰν' οὖν τῇ λέξει ἀκολουθήσῃ, ἐν τῇ μελλούσῃ δημιουργίᾳ, ἐν τῇ ἀναστάσει ὑποταγήσεται τότε; Σὺ δὲ γίνῃ τότε ἰσαγγελός. Ἐν γὰρ τῇ ἀναστάσει τῶν νεκρῶν, λέγει ὁ Σωτήρ, *οὕτως γαυῶσιν, οὕτως γαυῶσιν, ἀλλ' εἰσὶν ὡς ἄγγελοι Θεοῦ*. Σὺ ἀπὸ τῆς σεαυτοῦ τάξεως ἀνάγῃ, καὶ ὁ Υἱὸς ἀπὸ δεσποτείας εἰς ὑποταγὴν ἔρχεται; Οὐκ ἤκουσας Παῦλον λέγοντος, *Τῇ γὰρ ματαιώθῃ ἡ κτίσις ὑπετάγη, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις συντετάθει καὶ συνωδίνῃ ἀκρι τοῦ νῦν*; *Ἡ κτίσις, οὐρανὸς, γῆ, καὶ τὰ ἄλλα πάντα. Τῇ γὰρ ματαιώθῃ ἡ κτίσις ὑπετάγη, οὐκ ἔκοῦσα. Ποία ματαιώθῃ; Τῇ ἀνθρωπίνῃ. Ματαιώθηκα αὐτὸν διὰ τί καλεῖ; Ἐκτραπέντα τῆς εἰκόνος εἰς δμοιώτητα ἀλόγων. Ματαιώθῃς γὰρ ματαιώθῃς, τὰ πάντα ματαιώθῃς. Καὶ ὁ Δαυὶδ· *Πλὴν τὰ σύμπαντα ματαιώθῃς, πᾶς ἄνθρωπος ζῶν*. Τῇ οὖν ματαιώθῃ ταύτῃ, τῷ ἀνθρώπῳ τῷ παραφθαρένῃ ὑπετάγη ἡ κτίσις. Πῶς ὑπετάγη; Ἀνατέλλει ὁ ἥλιος τοὺς ἀναβίους, βρύουσιν αἱ πηγαὶ τοὺς ἀγαριστοὺς, φέροι ἡ γῆ τοὺς καρποὺς τοὺς ἀγνώμοσιν. Ὑπετάγη οὖν ἡ κτίσις τῇ Ματαιώθῃ, οὐκ ἔκοῦσα. Εἰ γὰρ κατὰ γνώμην, οὐκ ἂν ὑπετάγη τοῖς ἀναβίοις ἔκοῦσα· ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα καὶ ὑποτάσσεται. Ποῶ σκοποῦ; Ἐλπίδι. Ποία ἐλπίδι; Ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις (ταῦτ' αὖτις Παῦλος) ἔλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἔλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. Ἡ κτίσις τότε ἐλευθεροῦται, καὶ ὁ Υἱὸς καταδουλοῦται; Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς, μὴ συκοφαντεῖτε· ἔρευνᾶτε, μὴ πολυπραγμο-*

νεῖτε· ἐρευνᾶτε πιστεύοντες, μὴ ἀντιλέγοντες. Πόθεν ἑμαθες λέγειν, ὅτι ἐγεννήθη, ἡ οὐκ ὦν; πόθεν ἑμαθες λέγειν, ὅτι ἐγεννήσας καὶ τὸ κτίσαι παρὰ Θεοῦ ταῦτον ἐστι; Πέτρος σε ταῦτα ἐδίδαξε; Παῦλος ὑπέθετο; Ἄλλ' ὁ Σωτήρ ταῦτα ἡμῖν παρέδωκεν. Ἀνάγνωθι τὴν Γραφήν, καὶ δυνάσῃ τὸν νόμον. Πλὴν οὐδὲ οἷς λέγει ἐμμένει. Ὅταν γὰρ ἐρωτήσῃ, ὅτι ἐγεννήθη, ἡ οὐκ ὦν; φέυδεται. Ὅ γὰρ μὴ ὁμολογεῖ, ἐξετάζει. Πρῶτον ὁμολογήσας, ὅτι ἐγεννήθη, καὶ τότε ἐρώτα, ὦν, ἡ μὴ ὦν. Τὸ πρᾶγμα ἀρνή, τὸ ῥῆμα βασανίζει; Ὅν μὴ δίδως γεγεννησθαι, τοῦτον τὴν ἔρευναν τί ζητεῖς; Ὅν ἐγεννήθη ἡ μὴ ὦν; Ἀδὲς ὅτι ἐγεννήθη· πρῶτον στήσας ὅτι ἐγεννήθη, καὶ τότε ζητεῖ. Ἀρνή τὴν φύσιν, καὶ τὴν λέξιν ἐξετάζει; Τὸ κτίσαι καὶ τὸ γεννησθαι ταῦτον; Πόθεν ὁ Υἱός; λεγέτω τις αὐτῶν. Ἐὰν μὴ ἡ πρῶτον φανερά ἡ τάξις τῶν δύο, καὶ τότε ἡ διάνοια συμφωνῇ, οὐ δύναμαι εἰπεῖν τὸ ἰδεῖν καὶ τὸ βλέπειν ταῦτον· ἐν γὰρ εἶπον. Ἐὰν δὲ εἶπω, Τὸ ἀκούσαι καὶ ἰδεῖν ταῦτον ἐστὶ, τότε δοκῶ τὰ διαφέροντα, οὐ μὴν καὶ τῇ ὕψει, συμφωνοῦντα δὲ τῇ ἀκοῇ λέγειν, ὅτι ταῦτον ἐστὶ παρὰ Θεοῦ. Πόθεν οὖν οὐδὲς ὅτι τὸ κτίσαι [576] καὶ τὸ γεννησθαι ταῦτον; Εἰ μὲν γὰρ ἐγέννησε καὶ ἔκτισε, καλῶς λέγεις ταῦτον. Εἰ δὲ μηδέποτε ἐγέννησε, κατὰ σέ, ἀλλ' ἔκτισε, ποῦ τὸ γεννησθαι καὶ κτίσαι ταῦτον; Πρᾶγμα κενοδοξία, ῥήματα κενά, πραγμάτων ἀλήθεια. Διὰ τί δὲ τὸ γεννησθαι καὶ τὸ κτίσαι σοφίζονται; Ὁ Θεός, φησὶν, ἀπλοῦς ἐστὶ, καὶ οὐκ ὡσπερ ἡμεῖς· μέρει μὲν γεννῶν, μέρει δὲ κτίζομεν· οἶον, τοῖς μὲν γεννητικοῖς γεννώμεν, τῇ δὲ χειρὶ κτίζομεν. Οὐχ οὕτω δὲ ὁ Θεός, φησὶν· ἀπλοῦς γὰρ καὶ ἀσηματιστός· ἀλλ' ὅ τῳ τρόπῳ γεννᾷ, τοῦτ' αὖ καὶ κτίζει. Ἐπειδὴ παρὶ ἀοράτων ἐπαγγέλλῃ, πεφυσισμένος ὑπὸ τῆς ἀκαίρου ταύτης καὶ ματαίας φιλοσοφίας, ἐν τῶν ὁρμώμενων σε πεισάτω, ὅτι τῷ αὐτῷ τρόπῳ τὰ γενόμενα μὴ καλὸν τὴν αὐτὴν ἔχειν δύναμιν. Λάβε χεῖρα τὴν ἐμὴν τὴν φαινομένην, ἵνα ἀπὸ τῶν φαινομένων ὁ ἐλεγχος δρᾶμῃ τῶν ἀοράτων. Ἡ χεὶρ αὕτη μία οὐσα καθ' ἑαυτὴν, καὶ ἐργαζομένη διάφορα, οὐ δύναται τὰ ἀποτελούμενα εἶναι μίαν θεωρίαν δεῖξαι. Οὖν, τῇ αὐτῇ χερὶ κτίζω καὶ καταστρέφω· οὐκοῦν, ἐπειδὴ τῇ αὐτῇ ἐστὶ τὸ κτίσαι καὶ τὸ καταστρέφαι, ταῦτον ἀρα; Ἄλλ' οὐ ταῦτον. Ἐπειδὴ λέγουσιν, ὅτι ἡμεῖς ἄλλως γεννώμεν, καὶ ἄλλως κτίζομεν· λέγω καὶ γὰρ, τῷ αὐτῷ τρόπῳ κτίζω, τῇ αὐτῇ χειρὶ, καὶ καθάρῃ τῇ αὐτῇ χειρὶ, καὶ τύπτω καὶ θεραπεύω. Ἔσται οὖν τὸ τυφάει καὶ τὸ θεραπεύειν ταῦτον; Τῇ αὐτῇ χειρὶ καὶ ὡδὴ τὸν στήκοντα, καὶ ἐγείρω τὸν πεσόντα· τῇ αὐτῇ χειρὶ καὶ ψηφίζω, καὶ λύω τὴν ψηφον. Ἔσται οὖν καὶ τὸ ψηφίσει καὶ τὸ λύσει τὴν ψηφον ταῦτον; Ταῦτα οὖν οὐκ ἐστὶ μυρολογίας ἐπέκεινα; ταῦτα οὐ μῦθοι, καὶ ἀκαιρίαι; Ἀρα οὐ στένει ἡ ψυχὴ Παύλου; οὐκ ἀγανακτεῖ Πέτρος, τοιοῦτων ῥημάτων κωμωδῶντων κατὰ τῆς θείας διδασκαλίας; Ἀπέναντος τὸν Χριστὸν ^b, καὶ ἑμαθες τὰ ἐτέρων. Οὐκ ἤκουσας τοῦ Κυρίου λέγοντος; *Ὅς ἂν αἰσχυνθῇ με, καὶ τοὺς ἐμοὺς λόγους*. Πολλοὶ παλάκις Χριστὸν ὁμολογοῦσι, τοὺς δὲ λόγους αὐτοῦ αἰσχύνονται. Ὁμολογεῖ Χριστὸν αἰρετικὸς, ἔρχεται δὲ εἰς τὸν λόγον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ αἰσχύνεται τὸ ῥῆμα, καὶ λέγει· Ἐγέννησεν γὰρ ὁ ἀπαθής; Οὐκ οὖν κατὰ θεοῖς, οὐκοῦν κατὰ ποιήσαν.

ς'. Ὅρᾳς ὅτι αἰσχύνῃ τὸ ῥῆμα; Ὁ τῆς ἀνοίας! Ἐγένοντο λέξεων θηραταί, καὶ οὐ τῆς δυνάμεως ἀκριβεῖς ἐξετάσται· πάντα γὰρ ἐφθεῖρεν ἡ ματαιότης. Ὅ δὲ πολλὰκις εἶπον, τῶν αἰρετικῶν αἱ ἀρχαὶ αὗται καὶ αἱ πηγαὶ δηλοῖ. Ἡ Ἐκκλησία αἰρετικὴν ἔχει διδασκαλίαν. Εἰπέ τὸν ἡγησάμενον γεγεννησθαι τοῦ προερχομένου. Τίς ἐστὶν ὁ ταύτην καθ' ἡμᾶς, ἦν σὺ καλεῖς αἰρεσιν, γεννήσας; Ἀπ' ἀρχῆς οἱ ἀπόστολοι ἐκτρεφέν· μετὰ τοὺς ἀποστόλους ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος ἐδεδαίωσε. Καὶ ἵνα δειχθῇ, ὅτι οἰκουμένης ἦν ἡ πίστις, τοσοῦτων συναχθέντων, ἐπὶ τὰ μόνον διεφώνησαν, οἱ καὶ ἀπεκρήχθησαν. Πᾶσα ἡ οἰκουμένη συνεφώνησεν, ἐπειδὴ τοῦ φωράματος ἦν τοῦ ἀποστολικοῦ. Καὶ ὅρα τὸ θαυμαστόν· καὶ ἐμυήσαστο ἡ Νέα δι' οἰκονομίας τὴν Παλαιάν· Ὅτε οἱ βασιλεῖς Ἀσσυρίων ἐπὶ τὴν γῆν τῆς Παλαιστίνης, ἐξῆλθον Ἀβραάμ κατὰ τῶν ἀλλοφύλων, κατὰ πάντες βασιλεῖς ἐξῆλθε μόνος· ὁ πιστός. Καὶ πόσους στρατεύει κατ' αὐτῶν; Δούλους τριακοσίους οἰκογενεῖς καὶ δεκαοκτώ.

^b Duo mss. ἀπέναντος τὰ τοῦ Χριστοῦ.

^c Haec omnino corrupta esse videntur : et tamen omnes mss. sic habent.

^a Unus ὡς ἐν σωλῆνι.

γαλιση, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, ἵνα τὸ ἀπαθὲς τῆς γεννήσεως δείξῃ. Ὅπερ ἐστὶν ὁ λόγος πρὸς νοῦν, τοῦτο δ' μονογενὲς Θεὸς Λόγος πρὸς τὸν Πατέρα· καὶ τὸ θαυμαστόν (ἐπαυαλῆσθαι γὰρ τινα τῶν προεργιζόμενων), πρῶτον ἡμῖν ἦν ὁ λόγος, ὅτι ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς μαθήσεις εἰπεῖν. Ὁ λόγος ὁ ἡμέτερος ἔσω μετὰ τοῦ γεννήσαντος αὐτὸν ἐστὶ νοῦ. Μὴ ὁρατός ἐστὶ μετὰ ὁρατοῦ; Ἀόρατος ἐστὶ μετὰ ὁρατοῦ, νοητὸς μετὰ νοητοῦ, ἀσώματος μετὰ σώματος. Ὅταν δὲ μέλλῃ προεργεσθαι ὁ λόγος, χωρεῖ ἐπὶ τὸ στόμα, κάκειθεν αὐτῷ ἐνδύεται φωνήν, οὐχ ἑτέρας αὐτῷ φύσεως τὴν φωνὴν παρεχούσης, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ λόγου ἑαυτῷ τὴν λέξιν ὑφαίνοντος. Καὶ ἀόρατος τὴν φύσιν μετὰ τοῦ πατρὸς ὢν, τοῦ νοῦ λέγω, τὴν φωνὴν ἐνδυσάμενος προεργεῖται, καὶ γίνεται πᾶσι ὁπλὸς ὁ πρὸς τοῦτο ἀδελός. Ἐῖτα προελθὼν καὶ πάντα πληροῖ, καὶ τοῦ γεννήσαντος αὐτὸν νοῦ οὐκ ἀφίσταται. Τίς γὰρ ἀνθρώπων, ἐπειδὴν λαλήσῃ λόγον καὶ ἀλλους διδάξῃ, ἑαυτὸν κενοῖ τοῦ λόγου; Ἀρα ἐάν τι φθέγγωμαι, καὶ προέλθῃ εἰς ἄλλων ἀκοάς, τὸν ἐμὸν νοῦν ἐρήμον κατέλιπον^α; ἄρα οὐ προήλθεν ἔξω ὁ λόγος, καὶ ἔμεινεν ἔσω; οὐκ μυρίας ἀκοάς ἐπλήρωσε, καὶ τοῦ γεννήσαντος νοῦ οὐκ ἀνεχώρησεν; Ἐῖτα ὁ μὲν ἀνθρώπινος λόγος παρὰ τοῦ γεννήσαντος νοῦ ἀποστελλόμενος, καὶ ἔξω προεργεῖται, καὶ τὸν γεννήσαντα οὐ καταλιμπάνει· ὁ δὲ Θεὸς Λόγος, ἐπειδὴ δι' ἡμᾶς ἐφάνη εἰς τὸν κόσμον, τοὺς πατέρας κόλπους ἐρήμους κατέλιπεν; Οὐδαμῶς· ἀλλὰ καὶ τὸ θαυμαστόν, μυριάδες ἀκούουσιν ἐνδὲς αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ εἰς τοσοῦτους χωρῶν οὐ μερίζεται, ἀλλ' ὅλος ἐστὶ μεθ' ἑκάστου ἡμῶν τῶν ἀκούοντων, ὅλος μετὰ πάντων. Καὶ εἰ ὁ Πατὴρ ἐγέννησε κατὰ βρῦσιν καὶ τμήσιν, καὶ μεριστῶν καὶ διηρηθῆ, ὡς λέγουσι, λεγέτω πρὸς αὐτοὺς ὁ Σωτὴρ· Ἐρευνάτε τὰς Γραφάς.

Ἐρευνάτε, μὴ παραφθείρετε. Ἐρευνάτε, μὴ ἀπλῶς ἀναγινωσκοντες, ἀλλὰ τὰ βάθος^β τῶν νοημάτων ἐξεχνιάζοντες. Ὁ Θεὸς τὰς Γραφάς ἔδωκε, τὰς δὲ θεωρίας οὐκ ἐγγίνωσκον, ἀλλὰ κατέλιπε τῷ δρόμῳ τῶν σφ, ἵνα σοὺ τὴν εὐγνωμοσύνην πειράσῃ, καὶ τὴν σπουδὴν ἴδῃ, ἵνα ἴδῃ σε, εἰ δούλεύεις Γραφάς, ἢ βιάζῃ Γραφάς. Ὅσπερ γὰρ τὴν φύσιν τῶν [573] πραγμάτων προέβηκεν ὁ Θεός, τὰς δὲ τέχνας ἐκρυψε· καὶ πάντα μὲν προεβλήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, τέχνην δὲ ἐξ ἀνθρωπίνης ἐννοίας ἀπετέχθη· οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν Γραφῶν. Ἄλλ' ἵνα σαφηνίσω, ἔδωκεν ὁ Θεὸς λίθους, ἔδωκεν ὁ Θεὸς λίθων φύσιν, οὐκ οἰκοδομὴν ἔποιον· ἔδωκε σῖτον, οὐκ ἄρτον· ἔδωκε βότρυ, οὐκ οἶνον· ἔδωκε τὴν τὸν ἐρίων φύσιν, οὐχ ἱμάτιον· ἔδωκε γῆν γεωργούσαν χρυσόν, ἀλλ' οὐ χρυσόν. Διὰ τί; Ἐπειδὴ ἐν εἰκόνι Θεοῦ ποιεῖ τὸν ἄνθρωπον, μερίζεται τὴν δημιουργίαν· αὐτὸς κτίζει, κάκεινον τῇ τέχνῃ ρυθμίζει τὴν δημιουργίαν. Ἐπειδὴ κατ' εἰκόνα ἑαυτοῦ ποιεῖ τὸν ἄνθρωπον, μερίζεται πρὸς αὐτὸν τῶν γενομένων τὴν εὐγένειαν^γ. Αὐτὸς ἐργάζεται ὡς δημιουργὸς καὶ ὡς Θεός, ἐκ μὴ ὄντων εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα παραγαγών· αὐτὸς ἐπάγει τὴν φύσιν τὴν μὴ οὖσαν· παραχωρεῖ δὲ τῇ εἰκόνι κοσμεῖν τὰ γεγενημένα. Ἐννόησον τίς ἦν ὁ ἄνθρωπος ὁ πρῶτον ἄρτρον πηξάμενος, πῶς ἐνένοησε τεμεῖν ξύλον, παρεμβαλεῖν μέσον σιδήρον, τῇ ἁρμονίᾳ σφιγξάει, ζυγὸν ἐπινοῆσαι, ῥυμδὸν εὐθύναι, βόας συναγαγεῖν. Ξύλον ἦν, σιδήρον ἦν, ἀλλ' ἡ τέχνη οὐ παρῆν. Τίς σοι εἶπεν, ἄνθρωπε, ὅτι ἄρτρον οὕτω πήγνυται; τίς ὑπ' ἐθαλέ σοι τὴν ἀδάμαστον φύσιν τοῦ σιδήρου πυρὶ μαλάττειν; τίς ὑπέδειξε σοι ἐκ τοσαύτης παχύτητος ραβίδα μικρὰν ἐργάσασθαι; τίς ἐπένοησεν ἐν τῇ διανοίᾳ ἐκ λίθων κατασκευάσαι θυρῶν κατασκευὴν; ὁρόφων ἐπίνοιαν πόθεν ἔμαθες, εἰπέ μοι, ἄνθρωπε; Πολύ, φησὶν, ὡς ἀπειρος, ξενίζῃ. Εἰκόνα Θεοῦ ὄρεξ, καὶ ἐρωτᾷς μαθηάινει; Διὰ τοῦτο, ἀδελφε, πανταχοῦ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις τὸν ἑαυτῆς Δεσπότην μιμουμένη, τῇ τέχνῃ τὴν φύσιν κοσμεῖ. Ἄλλ' ἔως μὲν τῷ μέτρῳ μετρεῖται, καλὴ^δ ἐκβαίνουσα δὲ τὰ μέτρα, ἐκ τῆς ἀμετρίας ὑβρίζεται. Οἶον, ἐπενόησε πῶς ὑποτάξει βοὴν καὶ ἵππον καὶ κάμηλον, καὶ ὅσα τῶν ἀλόγων εἰς ὑπηρεσίαν ἐδόθη· ἀπὸ δὲ πλεονεξίας ἐπενόησε μίξαι τὰ παρὰ φύσιν. Ἐμῖξεν βῆλον ἵππου, τοῦ Θεοῦ τοῦτο μὴ θελήσαντος, ἀλλ' ἀπ' ἀρχῆς εἰρηκότος· Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ τεφράποδα καὶ ἁρπετὰ κατὰ γένος. Ἡ πλεονεξία ἔμειξε τὰ παρὰ φύσιν. Ὁ Θεός, κολάζων τὴν ἀμετρίαν, ἀγονον ἐποίησε τὴν ἐπί-

νοιαν. Ὅθεν ἡμίονος οὐ τίχτει, διότι οὐκ ἔστιν ἐξ ἐκείνων τῶν τότε γενομένων, τῶν ἀκουσάντων, ἀξέσθησι, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν. Ὅμως καὶ πρὶν ποίησιν, συχωρεῖ τῇ εἰκόνι ἀβούλει, ἵνα τὴν δύναμιν αὐτῆς δείξῃ, καὶ τὴν ἀμετρίαν αὐτῆς κολάσῃ.

δ. Πάλιν ἡ ἀμετρία τῆς ἐπιθυμίας ἐπεβάλετο ποιεῖν ἀνθρώπου μορφὴν, μιμουμένη, φησὶ, Θεὸν ἐργαζόμενον· καὶ ποιεῖ σώματος εἰκόνα, καὶ βιάζεται τῇ τέχνῃ τὴν φύσιν, καὶ ἐπειδὴ ἤκουσεν, ὅτι ὁ Θεὸς ἀπὸ γῆς ἐποίησεν τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐπλασεν, ἀπορούσα ἡ τέχνη μιμεῖσθαι τὸν ἑαυτῆς Δεσπότην κατὰ τὴν ἀλήθειαν, τὰς ἐπινοίας πορίζεται τὸ ἀμύχανον, καὶ συνάγει ῥίζας, καὶ κίρνα^ε τὰ χρώματα, καὶ μιμεῖται ὀφθαλμὸν βλέποντα, καὶ μὴ βλέποντα, ἀνεωγμένον, ἀκοὴν ἀναπεπταμένην, ἀλλ' οὐκ ἀκούουσαν, ῥίνας ἐπ' εὐθείας ἐπιτεταμένας, ἀλλὰ πνοὴν ἔλκειν μὴ δυνάμενας, στόμα διατετατωμένον, ἀλλὰ τῆς φωνῆς ἐσπτερημένον, πῶδας καλῶς ἐρρυθμισμένους, ἀλλὰ πρὸς δρόμον οὐκ ἔχοντας ἐπιτιτθειότα· ἵνα δείξῃ, ὅτι συνεχώρησε τῇ εἰκόνι, ἵνα δειγθῇ ἡ τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια. Πάντων δὲ ἀψαθῆαι οὐ συνεχώρησεν, ἵνα μὴ εἰσελθοῦσα εἰς ἀλαζονείαν, ἐαυτῆς ἀπογνῶ καὶ τῆς ἐαυτῆς σωτηρίας. Ὅμως συνεχώρησεν ἀπὸ τῆς γῆς ζωγράφους ποιεῖν, ἵνα ἐντρέψῃ τοὺς ἀρνούμενους, ὅτι ἀπ' γῆς ἐπλασεν ὁ Θεός ἄνθρωπον. Ἄλλ' ἡ τέχνη ἐμμετρεῖται τὸν δημιουργόν. Εἶδε σῶμα κατατμηθὲν σιδήρῳ· οἶον, ἀπεκόπη τῷ σιδήρῳ μέρος τι τῆς σαρκός· διὰ ἀναπληρωθῆναι τὸ κοιλανθὲν, δεῖ οἰκοδομηθῆναι τὴν βρωθείην σάρκα· δημιουργὸς οὐκ ἔστιν, ἵνα σάρκα πλάσῃ. Τί οἶον; Ἡ τέχνη τῆς εἰκόνος τὴν φύσιν τοῦ Δεσπότη μιμουμένη, ἔδραμεν ἐπὶ τὴν γῆν, ἐξ ἧς τὸ σῶμα κατασκευάζεται φάρμακα, ποιεῖ τὰς ἐμπλάστρους, καὶ ἡ μὴ καθαίρει, ἢ δὲ οἰκοδομεῖ. Καὶ ὅρα τὸ θαυμαστόν. Ὁ Θεὸς κἀκὸνται ὥσπερ πατὴρ καὶ παιδεύτης, ὁρῶν τῆς ἐαυτοῦ εἰκόνος [574] τὰ ἔργα. Καὶ ὥσπερ πατὴρ ἐρωτᾷ τὸν υἱόν, τότε τὸ νόημα τί βούλεται; οὐχ ἵνα μάθῃ, ἀλλ' ἵνα δοκιμάσῃ· οὕτως αἰεὶ ἡ πηγὴ τῶν ἀγαθῶν τὴν ἐαυτῆς εἰκόνα παιδεύουσα, προσάγει αὐτῇ ζητήματα. Πρὸς ἡγαγε τῷ Ἀδὰμ τὰ ζῶα τὰ ἄλογα, τὰ τετεινά, ἵδεν^ς ἡ καλεῖ αὐτὰ, οὐχ ἵνα μάθῃ ὁ πάντα προτῶν, ἀλλ' ἵνα δοκιμάσῃ τὴν εἰκόνα, εἰ ἐπιτηδεῖα πρὸς κατανόησιν. Εἰσηλθεν οἰκοδομικὴ, ἤλθε τεκτονικὴ, ναυτικὴ, χαλκευτικὴ^ε, κατανοήσις ἄστρον, οὐχ ἡ περιέργος, ἀλλ' ἡ τὴν θέσιν ὁρῶσα, ἡ τοῖς πλάουσιν ἐπιτηδεῖα, ἡ παρατροπυμένη ἄστρον ἀνατολὰς, καὶ τὴν καιρὸν τῆς εὐπείας γνωρίζουσα, οὐχ ἡ γένεσιν πλάττουσα, καὶ εἰσαρπῆν μυθολογούσα, ἀλλ' ἡ ἀκολουθοῦσα τῇ φωνῇ τοῦ Δεσπότη· *Ποιήσωμεν φωστῆρας ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἔστωσαν εἰς σημεῖα καὶ εἰς ἡμέρας καὶ εἰς καιροὺς*. Προήλθεν ἡ εἰκὼν, καὶ ἐξεγινάξει τὴν φύσιν· ζητεῖ βότνας, εὐρίσκει· ζητεῖ ῥίζας, καταλαμβάνει· πάντων εὐρίσκειται τεχνίτης, καὶ πάντων ἐπινοητής. Ἄλλ' ἵνα μὴ νομίσῃ, ὅτι αὐτὴ εὗρεν ἐξ ἐαυτῆς, καὶ οὐ παρὰ τὴν δύναμιν τοῦ ἐνθέντος τῇ φύσει τὴν δύναμιν, δι' ἐνδὲς λόγου δεικνύται, ὅτι πάντων τούτων διδάσκαλος τῆς ἡμετέρας φύσεως ὁ Θεός. Προήλθεν ὁ μακάριος Σολομὼν λέγων· *Αὐτοὺς γὰρ μοι δόδωκε τῶν ὄντων τὴν γνῶσιν ἀψευδῆ, εἰδέναι σύστασιν κόσμου, καὶ ἐνέργειαν στοιχείων, ἀρχὰς καὶ τέλη καὶ μέσσητα χρόνων, ἐκτατοῦν κύκλων, καὶ ἀστέρων θέσεις, φύσεις ζώων καὶ θυμὸς θηρίων, διαφορὰς φυτῶν καὶ δυνάμεις ῥιζῶν, ὅσα τέ ἐστιν ἀσυνῆτη καὶ ἐμυστη, ἔγνω ἔγω ὁ ἄνθρωπος*. Ἡ εἰκὼν πῶς ἔγνω; Ὁ γὰρ πάντων τεχνίτης ἐδίδαξέ με σφίον. Ἐδίδαξέ σε τὰ μέτρα, οὐ τὰ ἀμετρα. Ὅρα γὰρ πῶς εἰς πολλὰς ἀμετρίας ἐξεχύθη ἡ τέχνη ἡ ἀνθρωπίνη, καὶ ἦν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ. Ἐνενόησε πῶς τὸ τῆς φωνῆς ὄργανον ἀποδοῦναι, καὶ κατανοοῦσα τὴν φύσιν, μιμεῖται τῇ τέχνῃ τὴν φύσιν. Ἐπινοεῖ τὴν τοῦ ὄργανου φύσιν, τοῦτο τοῦ πολυδόνακος ὄργανου, τοῦ ἐκ πάλιν καλάμων ὑφασμένου, καὶ ὅρα τί ποιεῖ, πῶς ἡ τέχνη πρὸς τὴν φύσιν ἑαυτὴν ἠκριβώσεν. Ἐπενόησεν ἀκούει οὐκ ἐξ ἐαυτῶν προφέροντας τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ ἀναπνεύσμενους καὶ δανεζομένους πνεῦμα ἀλλότρου. Ἐπὶ αὐτῶν τῶν δύο ἀσπίων εἰς σωληνοδογῶν τὸ πνεῦμα, καὶ πάντας τοὺς καλάμους παραπέμπων τὸ πνεῦμα, καὶ ἐκ ἐνόησε καὶ τὸ πνεῦμα ρεῖν, καὶ φωνὴν μὴ εἶναι· ἐκ δὲ ὁ δάκτυλος σχηματίζει τὸν φθόγγον. Καὶ πᾶν πᾶν, ἄνθρωπε; πόθεν κατασκευάσας ὄργανον, καὶ ὅστις πνεύματος; διὰ τί ρέον τὸ πνεῦμα ἤχον οὐκ ἀπαιεῖ

^α Savi. conj. αὐτῷ.

^β Duo κατέλιπεν.

^γ Sic duo recte. In editis τῷ βάθει.

^δ Sic unus recte. Editi εὐμένειαν.

^ε Post χαλκευτικὴ duo addunt βαπτικὴ.

lum erga Patrem : quodque mirum est (quædam enim jam præmissa repetam), nuper dicebamus, ex iis quæ ad nos spectant, ea quæ supra nos sunt ediscere et loqui possumus. Sermo noster intus est cum mente, quæ ipsum generavit. Num visibilis est cum visibili? Invisibilis est cum invisibili, intelligibilis cum intelligibili, incorporeus cum incorporeo. Cum proditurus est sermo, in os venit, ibique voce induitur; non alia natura vocem ipsi suppeditante, sed ipse sermo sibi dictionem textit. Et invisibilis natura cum patre, cum mente dico, indutus voce exit, et omnibus sit notus qui ante ignotus erat. Deinde cum prodiit, et omnia implet, et a mente quæ ipsum genuit non separatur. Quis enim hominum, cum loquutus fuerit verbum, aliosque docuerit, seipsum sermone vacuum reddit? An si quid loquar quod in aliorum aures perveniat, mentem meam desertam reliqui? an non sermo exiit et intus mansit? annon sexcentas aures implevit, et a generante mente non abscessit? Jam vero humanus sermo a generante mente emissus, et foras prodiit, et generantem non relinquit? Deus autem Verbum, quia propter nos in mundo apparuit, paternos sinus vacuos reliquerit? nequaquam: sed quod admirabile est, innueneri unum ipsum Deum Verbum audiunt, et cum ipsum ad tot tantosque pervadat, non tamen dividitur, sed est totum in singulis nostrum audientium, totum cum omnibus, et si Pater fluxu quodam et sectione genuit, ac divisus sectusque est, ut aiunt, dicat illis Servator: *Scrutamini Scripturas* (Joan. 5. 39). *Scrutamini*, ne corrumptis. *Scrutamini*, non simpliciter legentes, sed profundum sententiarum investigantes. Deus Scripturas dedit, sed altam earum mentem non patefecit, verum meditationis tuæ cursui reliquit, ut probitatem tuam exploraret, et diligentiam persciceret, videretque an Scripturis inservias, an vim ipsis inferas. Quemadmodum etiam naturas rerum proposuit Deus, artes vero occultavit: et omnia a Deo in medio posita sunt, ars vero ab humana mente originem duxit: sic et in Scripturis evenit. Rem planius declaro. Dedit Deus lapides, dedit Deus lapidum naturam, non ædificia parata: dedit frumentum, non panem; dedit uvam, non vinum; dedit lanæ naturam, non vestimentum; dedit terram auro fecundam, non aurum. Quare? Quia ad imaginem Dei fecit hominem, creationis opus partitur: ipse creat, et illius arte creaturam concinnat et ornat. Quoniam ad imaginem suam fecit hominem, opificiorum nobilitatem cum ipso communicat. Ipse operatur ut Creator et Deus, ex non exstantibus omnia producat; ille naturam educit, quæ non exstebat: imagini vero suæ id concedit, ut opificia exornet. Cogita quis primus homo aratrum compegit, quomodo excogitaverit lignum secare, ferrum medium immittere, concinne constringere, jugum adinvenire, temonem dirigere, boves jungere. Lignum jam erat, ferrum erat, sed ars non aderat. Quis tibi dixit, o homo, aratrum hoc modo confici? quis suggestit tibi indomitam ferri naturam igne emolliri? quis monstravit tibi ex tanta crassitudine exiguam acum fabricari? quis excogitavit ex lapidibus januarum apparatus construere? dic mihi, homo, tectorum inventum unde edidicisti? Multum stupe, inquiet, utpote imperitus. Imaginem Dei vides, et sciscitaris? Ideo, frater, natura humana Dominum imitatur suum, et arte naturam exornat. Verum quamdiu modum servat, pulchra est, ubi autem modum excedit, immoderati usus causa contumeliæ est obnoxia. Exempli causa, excogitavit quomodo subjiceret bovem, equum, camelum, et quæcumque alia animalia ad ministerium data sunt: ex avaritia autem excogitavit illa miscere quæ natura diversa erant. Miscuit asinum equo præter Dei voluntatem, qui ab initio dixerat: *Educat terra quadrupedes et reptilia secundum genus* (Gen. 1. 24). Avaritia miscuit ea quæ natura diversa erant. Deus autem immoderatam illam concupiscentiam castigans, commentum infecundum reddidit. Ideo mula non parit, quia non est ex numero eorum quæ tunc facta sunt, et audie-

runt, *Crescite et replete terram* (Gen. 1. 28). Attamen prius quam faciat, imagini concedit ut ea faciat quæ velit, ut ejus potentiam ostendat, et immoderatum usum castiget.

4. Rursus immoderata cupiditas-suggestit homini ut formam effingeret hominis, Deum, ut ait, operantem imitans imaginem corporis efficit, et arte suam vim naturæ infert. Et quia audivit Deum e terra fecisse formasseque hominem, cum non possit ars illa secundum rei veritatem Dominum suum imitari, solertia sua rem, quæ fieri nequeat, quodammodo exprimit: radices colligit, colores miscet, imitaturque oculum videntem, et non videntem, licet apertum, aures apertas, et non audientes: nares rectas, sed quæ respirare non possint, os efformatum, sed voce privatum, pedes recte concinnatos, sed ad cursum inhabiles: ut demonstret quid ille imagini concesserit, et hinc divina vis ostendatur. Non permisit autem, ut omnia aggrediretur, ne in arrogantiam elata de se suaque salute postea desperaret. Attamen permisit ut pictores de terra id exprimerent, ut pudore afficeret eos qui negarent Deum de terra hominem efformasse. Attamen ars imitata est Creatorem. Vidit corpus ferro sectum; exempli causa, amputata ferro fuit carnis aliqua pars: oportet impleri excavatum illud, oportet ædificari consumptam carnem: Creator non adest, qui carnes efformet. Quid igitur? Imaginis ars Domini naturam imitata, ad terram cucurrit, ex qua corpus, medicamenta parat, emplastris conficit: et illa quidem expurgat, hæc autem ædificat. Et vide rem mirabilem. Deus sedet quasi pater et magister, imaginis suæ opera videns. Ac quemadmodum pater interrogat filium, Quid tibi vult hæc cogitatio? non ut discat, sed ut exploret: ita quoque semper fons ille bonorum, imaginem suam instituens, questiones ipsi proponit. Adduxit ad Adamum bruta animalia et volatilia, ut videret quid vocaret ea (Gen. 2. 19), non ut edisceret is qui omnia prospicit, sed ut probaret imaginem nuni apta esset ad excogitandum. Ingressa est ars ædificandi domos, ingressa est architectonica, nautica, æraria¹, scientia astrorum, non illa curiosa, sed quæ eorum positionem explorat, quæ navigantibus utilis est, quæ observat stellarum ortus, et tempus navigationis indicat, non quæ genesim fingit: et fatum fabulatur, sed quæ sequitur vocem Domini, *Faciamus luminaria in cælo, et sint in signa et in dies et in tempora* (Gen. 1. 14). Prodiit imago illa, et naturam investigat: quærit herbas, invenit: quærit radices, deprehendit, omnium artifex atque inventor deprehenditur. Verum ne putet se ex seipsa invenisse, non autem virtute ejus qui naturæ virtutem indiderat, uno verbo demonstrat naturæ nostræ unum doctorem fuisse Deum. Prodiit beatus Salomon dicens: *Ipse enim dedit mihi rerum cognitionem certam, ad sciendam constitutionem mundi, et elementorum efficaciam, fines, principia et media temporum, anni circulos, et stellarum positiones, naturas animalium, et furores ferarum, differentias plantarum et virtutes radicum, quæ sunt aperta et occulta, novi ego homo* (Sap. 7. 17-21). Imago quomodo cognovit? Omnium enim Opifex docuit me sapientiam. Docuit te quæ secundum mensuram erant, non quæ secus. Attende enim in quanta modum excedentia effudit se ars humana, quæ erat imago Dei. Excogitavit quomodo vocis organum datum sit, et intellecta natura arte naturam imitatur. Excogitavit organi naturam, organi, inquam, multis tibiis, multis fistulis instructi. Et vide mihi quid faciat, quomodo ars ad naturam exprimendam sese comparat. Invenit utres, qui non ex seipsis spiritum et sonum ederent, sed qui explicati externum accipiant flatum. Deinde ex duobus utribus in flatum canalem, in quo omnes calamos flatum emittens, excogitavit ut flatu etiam prodeunte nulla vox esset, donec digitus sonum efformaret. Et unde hoc, mi homo? unde concinnasti organum et receptaculum spiritus? cur effluens flatus

¹ Post, æraria, duo addunt, ars suendi.

sonum non emittit apertis tibiis? Multum inquit, obstupescis, quia imperitus es. Paulo ante dicebam: Imago sum, naturam meam perspexi, et imitatus sum meipsum. Quomodo teipsum imitatus es? Vidi etiam in meipso statum illum, quem mutuo accepi: sæpe namque thorax expansus et compressus aeris statum accipit. Video arterias duas statum emittentes, per os quasi per canale. Video statum prodire, neque verbum proferri, nisi lingua sonum conformaverit. Meipsum, inquam, vidi, et æmulatus sum, ex meipso artem Domini deprehendi, ut ait David: *Mirabilis facta est scientia tua ex me* (Psal. 138. 6). Meipsum vidi, et Artificem laudavi: imitatus sum Dominum meum: arte naturam expressi. Neque enim organum turpe est, nisi cum turpium cantilenarum instrumentum efficitur: quemadmodum divina olim emittentur; non erant profana, nisi cum postea talia ad inventa sunt ad voluptatem; attamen si sacra fuissent, ut ab initio, profana non essent. Quamobrem David, *Laudate eum in psalterio et cithara, in chordis et organo, in cymbalis bene sonantibus, in cymbalis jubilationis, in tympano et choro* (Psal. 150. 3. 4). Utinam ergo inventum illud non in voluptatem et lasciviam versum esset, neque in idolorum cultum! Sed si eorum, quæ excogitaverat homo, fructum Deo obtulisset, non reprehensa fuisset artis solertia, si ad Domini notitiam usurpata fuisset. Non reprehensa fuisset cithara, si Deus per citharam prædicatus fuisset. Ideo beatus David, cum citharam compegisset, nec per citharam turpes hymnos caneret, sed sacros cantus modularetur, id consequutus est ut ejus cithara Deo consecrata, demones fugaret. Cum enim Saûlem regem demon exagitaret, cæderet, prosterneret, quando, inquit, beatus David citharam pulsabat, bene se habebat Saûl, et allevabatur (1. Reg. 16. 23). Viden' artem omnem, si ad Dei placitum concinnetur, nihil habere mali, imo sic omnia nobis secundum libitum processura fuisse?

5. Sed quo consilio ex theologia in artem et imaginis imitationem progressus sum? Ut dominicam vocem contra hæreticos (contra Anomæos) usurpemus. Quamnam? *Hypocritæ, faciem cæli et terræ nobis judicare* (Luc. 12. 56): artes invenistis, inventa multa protulistis, et omnium Dominum Opificemque contumelia afficitis? Tu per artem tuam imitatus es Dominum, et similis ipsi renuntiatus es secundum imaginem et similitudinem, et me Creatorem dissimilem Genitori prædicas? Ego vos peccato subjectos liberavi, et me omnium Dominum in subjectionem vocatis? Etiam, inquit, scriptum est, quod *Filius subjicietur* (1. Cor. 15. 28). Dictum quidem est, sed secundum Dei potestatem. Neque nostra illa dicta, sed a Deo prædicata sunt. Jam vero, ut dictum illud sequar, concedo iis qui audierunt, ut illud ipsum intelligant. Ut itaque dictum illud sequar, num in futura illa creatione, in resurrectione subjicietur? At tunc tu angelis eris æqualis. Nam ait Servator, *In resurrectione neque nubunt, neque nubuntur, sed sunt ut angeli Dei* (Matth. 12. 25). Tu ex ordine tuo in altiore es erigendus, et Filius ex dominatu in subjectionem veniet? Non audisti Paulum dicentem: *Vanitati enim creatura subiecta est, quia et ipsa creatura simul ingemiscit et parturit usque nunc* (Rom. 8. 20. 22). Creatura, cælum, terra et cætera omnia. Vanitati enim creatura subiecta est, non volens. Cui vanitati? Humanæ. Cur ipsum vocat vanitatem? Quia ex illa imagine in similitudinem brutorum degeneravit. Nam *Vanitas vanitatum, omnia vanitas* (Eccle. 1. 2). Et David: *Verumtamen universa vanitas, omnis homo vivens* (Psal. 58. 6). Illic ergo vanitati, homini corrupto creatura subiecta est. Quomodo subiecta? Oritur sol indignis, scaturiunt fontes ingratis, terra fructus suos proferit improbis. Subiecta ergo est creatura vanitati non volens. Si enim ex ejus arbitrio, non inbens subjeceretur indignis; sed propter eum qui se subjecit subjicitur. Quo scopo? Spe. Qua spe? Quia, teste Paulo, *liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei* (Rom.

8. 21). Creaturæ tunc liberatur, et Filius in servitute redigitur? *Scrutamini Scripturas* (Joan. 5. 5 ne calumniemini; scrutamini ne curiosius perquisitis; scrutamini credentes, non contradicentes. Ut hæc dicere didicisti, Qui erat genitus est, an qui erat? unde dicere didicisti, Gignere et creare apud Deum idipsum est? num Petrus hæc te docuit? num Paulus suggestit? At Servator, inquires, hæc non tradidit. Lege Scripturam, et legem reverere. Cærum neque in dictis suis sibi constat. Cum enim terrogat, Cum esset, genitus est, an cum non esset? Nihil id quod non constituitur examinat, Prius constiterit, quod genitus sit, et tunc interroga, (erat, an qui non erat? Rem negas, et verba exploras? Quem non confiteris genitum esse, cur de quaestione moves? Qui erat, genitus est, an qui erat? Primum pone genitum esse, et tunc quæ Naturam negas, et verba exploras? Creare et gignere idipsum est? Undenam Filius? dicat aliquis eorum Nisi prius duorum ordo constitutus palam sit, melius que consonet, non possum dicere, quod cernere videre unum sit: unum namque dixi. Si autem xero, audire et videre unum esse, tunc videor disrata dicere, quantum ad visum, consentanea vero quantum ad auditum: quoniam apud Deum idipsum est. Unde nosti creare et gignere idipsum esse? enim genuit et creavit, probe dicis idipsum esse. vero secundum te numquam genuit, sed creavit, quomodo gignere et creare idipsum sit? Verba fuit verba vana, rerum veritas constat. Cur circa il gignere et creare arguantur? Deus, inquit, simplex est, et non sicut nos, qui per partem aliam gignimus, per aliam condimus; verbi gratia, genitali membris gignimus, manu condimus. Sed non Deus: simplex enim est et figuræ expers: at modo gignit, eodem condit. Cum de invisibili edisseras, importuna illa et vana philosophia intus, vel una ex rebus quæ sub aspectum cadunt, tibi persuadeat: nempe eodem plane modo, non per chrum fore, si quæ facta sunt eandem habere virtutem. Accipe manum meam quæ sub aspectu cadit, ut ex visibilibus ad invisibilia argumentum catur. Manus hæc cum per seipsam una sit, et dive operatur, non potest ea quæ perficiuntur sub uno gitandi genere exhibere. Exempli causa, eadem munus efficio et destruo; ergone quia ejusdem manus efflicere et destruere, utrumque idipsum est? At non idipsum est. Quandoquidem dicunt illi, nos: modo gignere, alio operari: dicam et ego, eodem modo, eadem manu condo, eadem destruo, et videro, et curo. Eritne igitur verberare et curare ipsum? Eadem manu stantem impello, et lapsum eriam eadem manu calculum pono, eadem resolvo. Eri ergo calculum ponere et resolvere idem? Annon tot omnem insaniam superant? annon hæc fabulæ et eptiæ? Annon Pauli animus ingemiscit? annon Petrus indignatur, cum tot verbis contra divinam doctrinam debacchantur? Christum repudiasti, et aliorum doctrinam amplexus es. Annon audisti Christum dicentem, *Qui me erubuerit et sermones meos* (Marc. 8. 3 Multi sæpe Christum confitentur, quos tamen per doctrinam ejus. Confitentur Christum hæreticus, et monem autem movet de Patre et Filio, et pudet illi dicti, atque: Num genuit, qui passionis est expertus? Ergo per effluxum, ergo per operationem.

6. Viden' quam ipsum verbi pudeat? O stultitia Verba aucupantur, et virtutem non accurate examinant: omnia quippe labefactavit vanitas. Quod vix sæpe dixi, hæreticorum hæc principia, hi fontes manifesti sunt. Hanc hæreticam doctrinam Ecclesia habet, inquit. Dic, quis existimaverit genitum esse? Quis hujusce, quam tu putas hæresin esse, auctorem? A principio apostoli prædicarunt; post apostolorum Nicæna synodus confirmavit. Ut autem palam es hanc totius orbis esse fidem, ex tot congregatis preceptum tantum disseverunt, qui etiam abdicati sunt. Totus orbis consensit, quia ex massa apostolica et

οὗτος τί ἦλθε; *Τί ἦλθε πρὸς σέ ὁ ἐπιληπτος οὗτος*; Οὕτω ἀπ' ἀρχῆς ὑβρίζοντο οἱ προφῆται, οὕτως οἱ ἀποστολοὶ. *Τί ἦλθεν ὁ ἐπιληπτος ἐκεῖνος πρὸς σέ*; Φοβούμενος μὴ ἐξάκουστον ποιήσῃ τὸ ὄνομα τῆς βασιλείας, καὶ κινδυνεύσῃ (βασιλεὺς γὰρ βασιλεύοντος ἐπικινδυνονοῦ τὸ εἰς ἕτερον μετενεχθῆναι [579] τὴν ἀρχὴν), λέγει· *Ἰμῶς οἶδατε τὴν ἀδολασχίαν αὐτοῦ καὶ τὴν φλυαρίαν αὐτοῦ*. Συνέθετο οὐ τῇ γνώμῃ, ἀλλὰ τῇ φωνῇ. Οἶδατε αὐτοῦ τὴν ἀδολασχίαν. Εἶπα ἐκεῖνοι συνιέντες, ὅτι οὐδέποτε ἡ ἀλήθεια γελᾶται, αὐτοὶ οἱ καταγελάσαντες σπουδάζουσι μαθεῖν τὴν ἀλήθειαν· *Ἄδικόν ἐστιν, Ἰηοῦ, εἶναι μὴ ἀπαγγέλλης ἡμῖν*. Ἄδικαίς τὰ τῶν φίλων· κακῶς ποιεῖς κρύπτων τὸ μυστήριον. Εἰ ἐπιληπτός ἐστι, τί ζητεῖς τὰ τοῦ ἐπιληπτοῦ; Ἄδικαίς, Ἰηοῦ, εἶναι μὴ ἀπαγγέλλης ἡμῖν. Ἡ κακία καταφρονεῖ τῆς ἀρετῆς, καὶ ἀγωνιᾷ αὐτήν. Καὶ ὡς δαιμονιώντος κατεψήφισαντο, καὶ

ὡς ἀληθεύοντος τὰς λέξεις ἐδασάνισαν. *Τί ἀπήγγειλές σοι, λέγε*. Ἐλαβέ με ἰδίᾳ. Βλέπε ἰσχύον τῆς ἀληθείας, πῶς ἡ γελασθεῖσα προσεκυνήθη δόξα, πῶς ὁ προφήτης ὁ ἐπιληπτος, καὶ νόμων ἰσχυρότερος ἐγένετο. Λέγει· *Ἐλαβέ με ἰδίᾳ, καὶ ἐπέχεέ μοι τὸ κέρας τοῦ ἐλαίου*· καὶ ἐπήραν φωνὴν οἱ ἄρχοντες, λέγοντες· Ζήτω ὁ βασιλεὺς. Ὅρας πῶς κατὰ τὸ αὐτὸ ἐγέλασαν τὴν προφητείαν καὶ ἐθαύμασαν, καὶ κατεψήφισαντο καὶ ἐπίστευσαν; Δαιμονιώντα ἔλεγες, καὶ τὸν ὑπὸ τοῦ δαιμονιώντος χειροτονηθέντα βασιλέα καλεῖς; Οὕτως οὐ δεῖ ἐνίστασθαι οὐδὲ ἡμᾶς, οὐδὲ τοὺς ἡμῶν πατέρας, οὐδὲ τοὺς μεθ' ἡμᾶς, εἰναι παρ' αἰρετικῆς γλώσσης ἀκούσμεν τι τῶν εἰς ὕβριν συντεινόντων. Γένοιτο δὲ ἡμᾶς ὑπὲρ Χριστοῦ δοξάζεσθαι, ἵνα ἐν Χριστῷ δοξασθώμεν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

AD QUATUOR HOMILIAS IN JOBUM.

stremus esse illas spurias, et Joanne nostro indignas. Interpretationem tamen Latinam Laëlii Tifernatis, quod ea intricata esset, rejecimus, novamque paravimus.

Εἰς τὸν δίκαιον καὶ μακάριον Ἰώβ. Ἀρχὸς α'.

α'. Ἦκεν ἡμῖν ἐνιαύσιος σήμερον ὁ τῆς οἰκουμένης ἀθλητής· ἦκεν ἡμῖν ὁ ξένος καὶ τῶν ἀγγέλων ὁμότιμος ἀγωνιστής, ὁ πολλὰ παρὰ τοῦ διαδόλου τυπτόμενος, καὶ πολλὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ μαρτυρούμενος· ὁ πολλὰ παρὰ τοῦ διαδόλου πλεττόμενος, καὶ πλελλὰ βραβεῖα παρὰ τῶν θεατῶν ἀγγέλων ὑποδεχόμενος· ὁ πολλὰ ὑπὸ τοῦ Ἐχθροῦ μαστιζόμενος, καὶ μέγας στεφανίτης ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν οἰκουμένην ἀναδειχθείς. Οὕτω γὰρ αὐτὸς αὐτῷ διαλεγόμενος ἔλεγεν· *Οἶμαι δὲ με ἄλλως σοι κεχηρηματικῶς, ἀλλ' ἢ ἵνα ἀναφανῇς δίκαιος*. Τίς οὖν τὸν τοιοῦτον ἀριστεία κατ' ἐξίαν εὐφημῆσαι δύναται; τίς ἀντάξια τῶν ἀνδραγαθημάτων αὐτοῦ βραβεῖα πλέξει κατατολμήσει; τίς ἐπιχειρήσει πρὸς ἀπειρον πέλαγος ἐγκωμίων ἀναβῆναι; Ὡς γὰρ οὐκ ἂν τις τῶν νοῦν ἐχόντων κατατολμήσει ποτε τῆς θαλάσσης τὸ πέλαγος βήμασιν ἀνθρωπίνους διαπεράσαι, οὕτως οὐδὲ τις τῶν σοφῶν καὶ λίαν διδασκάλων ἐπιχειρήσει ποτε τοὺς κατ' ἐξίαν ἐπαίνους τῆς γενναίας ἐκείνης καὶ τρισπλίδιου ψυχῆς τοῦ [580] ἀκροαταῖς διηγῆσθαι. Πᾶσαν γὰρ ἀνθρωπίνην ὑπερβάλλει σοφίαν τὰ τοῦτου κατορθώματα· πᾶσαν ὑπερβάλλει στεφανηφορίαν τὰ τοῦτου παλαίσματα. Οὐκ οὖν ἀγγελικῆς ἐπιδοθεῖμεθα γλώσσης, ἵνα ἄκροις, ὡς εἰπεῖν, τοῖς δακτύλοις ἐφαψάμενοι τῆς μυροθίχης ἐκείνης, πᾶσαν ὁμοῦ τὴν ἐκκλησίαν πληρώσωμεν. Μόνον γὰρ εἴαν ἐπιχειρήσωμεν ἄψασθαι· τοῦ ἀγγέλου τοῦ Ἰώβ, καὶ μικρὸν αὐτὸ διασαλεύσωμεν, εὐθύς τῆς εὐωδίας τοῦ μύρου ἡ ἐκκλησία πληροῦται. Ἀκούσωμεν τοίνυν τῆς ἱστορίας περὶ αὐτοῦ λεγούσης· *Ἐν πᾶσι τούτοις τοῖς συμβεβηκόσιν αὐτῷ οὐδὲν ἤμαρτεν Ἰώβ τοῖς χεῖλεσιν ἐναντίον Κυρίου*. Εἶδες μαρτυρίαν τὴν εὐφημίαν τῶν ἀγγέλων διεγείρουσαν; εἶδες μαρτυρίαν τὸν διάδολον μετὰ τῶν ἐπιχειρημάτων αὐτοῦ καταισχύνουσαν; *Ἐν πᾶσι τούτοις τοῖς συμβεβηκόσιν αὐτῷ οὐδὲν ἤμαρτεν*. Αὐτὴ ἡ τοῦ Θεοῦ μαρτυρία κατὰ πᾶσαν ἐκκλησίαν, ὡς μύρον πολυτίμητον, τοὺς ἀκούοντας εὐφραίνει. Ὁ ἀγγέλου πολυτίμου εἰς ἕνα τόπον κατὰ τὴν Ἀραβίαν ἀποκειμένου, καὶ κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τὴν εὐωδίαν τοῦ μύρου διαπεμπομένου Ἰὼ ἀγγέλου μυρίας λίθους καὶ πληγάς καὶ βέλεις παρὰ τοῦ διαδόλου τυφλόντος, καὶ τὸ μύρον μὴ ἐκχέαντος! Πολλὺς ἐγένετο τῷ δια-

δόλῳ κάματος, ἵνα τὸ ἀγγεῖον συντρίβῃ, καὶ τὸ μύρον τῆς εὐσεβείας ἀφανίσῃ· καὶ ἐσπούδαζε διὰ τῆς δυσωδίας τῶν τραυμάτων ἀμαυρῶσαι τοῦ μύρου τὴν εὐωδίαν. Καὶ γὰρ καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἀπώζεσεν ἀπὸ τῆς ἐλκώσεως τῶν τραυμάτων· ἀλλ' ἔμεινε καὶ τὸ ἀγγεῖον τραυματιζόμενον, καὶ τὸ μύρον μὴ ἀπολλύμενον, ἵνα καὶ ἡμεῖς προσφόρως εἰπωμεν αὐτῷ· *Μύρον ἐκκενωθὲν ὄνομά σοι*. Δέον οὖν αὐτὸν γυμνὸν, ὡς ἐπάλαμιν, ἀναστήσαι τὸν ἀθλητήν, ἵνα εἰς ἐκείνην τὴν εἰκόνα τὴν θαυμασίαν ὀρώμετες, πληροφορηθῶμεν διὰ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, ὅτι ὁ Θεὸς δεῖξαι βουλόμενος τῷ διαδόλῳ, ὅτι ἐπὶ τῆς γῆς ἀνθρώπους δικαίους ἔχει, οὐκ ἐτι διὰ κολακείας κατὰ τὸν Ἀδὰμ ἀπατωμένους, ἀλλὰ διὰ μυρίων βασάνων καὶ μαστιγῶν στεφανουμένους, ταύτην συνεχώρησε γενέσθαι τὴν δραματουρίαν. Ἀποστάτα, φησὶ, μεγαλοφρονεῖς, ὅτι τὸν Ἀδὰμ ἀπατήσας, καὶ τὴν γυναῖκα κολακεύσας, ἐξέβαλες τοῦ παραδείσου· Ἰδοὺ ἀνθρώπος δίγα προσταγμάτων γραφῆς βιώσας, καὶ τὸν ἄγραφον τῆς φύσεως νόμον διανοίξας κατορθώσας. Προσάγαγε μυρίας θωπείας, μυρίας κολακείας, μυρίας βασάνους, εἰ δύνασαι τὴν ἀρίστην ταύτην παρασαλεύσαι ψυχὴν. Ἰδοὺ, τὸν πρῶτον ἀνθρώπον ἐξέβαλες τοῦ παραδείσου. Βλέπε νῦν, ἐπιχειρήσον, εἰ δύνασαι, κἂν ἀπὸ κοπρίας τὸν ἀθλητὴν ὑποσκελίσαι. Ἀλλ', εἰ δοκεῖ, ἀνωθεν ὀλέγον εἰς αὐτὴν τὴν ἱστορίαν ἀναδράμωμεν· *Ἀνθρώπος τις ἦν ἐν χώρᾳ τῇ Αὐστίτιδι, ᾧ ὄνομα Ἰώβ. Καὶ ἦν ὁ ἄνθρωπος ἐκείνος, ἀμεμπτος, δίκαιος, θεοσεβής, ἀληθινός, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος*. Τοιοῦτος ἦν καὶ ὁ Ἀδὰμ πρὸ τοῦ πεισθῆναι τῇ γυναικί· διὰ τοῦτο οὗτος οὐ πείθεται τῇ γυναικί, ἵνα μὴ γέννηται κατ' ἐκεῖνον. Ἐκείνος ἐνδεύμενος ἦν ἀφθαρσίαν, ὡς οἶδεν ὁ πλάσας αὐτὸν, καὶ ἵνα πεισθῇ τῇ γυναικί, γυμνὸς ἐγένετο, καὶ κατεκρίθη. Οὗτος γυμνὸς ἦν, καὶ οὐκ ἐπίσθη τῇ γυναικί, καὶ ἵνα μὴ πεισθῇ τῇ γυναικί, τὴν τῶν ἀγγέλων στεφανηφορίαν ἐνεδύσατο. Ἐκείνος ἵνα πεισθῇ τῇ γυναικί, καὶ τῆς τοῦ παραδείσου τρυφῆς ἐξέπεσε, καὶ τὴν γῆν μητέρα ἀκανθῶν ἐποίησε, καὶ θάνατον ἐκληρονόμησεν· οὗτος ἵνα μὴ πεισθῇ τῇ γυναικί, καὶ τῆς κοπρίας κατὰ τῶν πληγῶν τὴν ἐλευθερίαν ἔλαβε, καὶ τὴν τῶν οὐρανῶν ἐκληρονόμησε βασιλείαν. Ἐκείνος ἀπολογούμενος

In hereditatem consequutus est. Ille apud Deum sese purgans dicebat, *Mulier quam dedisti mihi, hæc mihi dedit, et comedi* (Gen. 3. 12). O defensionem veniam non habentem! Illa dixit: Comede; ego dixi, Ne comedas. Cur mulierem audisti, Deumque despexisti? Sed non talis fuit beatus Job. Qualis ergo? Cum increpatione dixit: *Quasi una ex insipientibus mulieribus loquuta es. Vir erat in terra Ausitide, nomine Job* (Job 2. 10). Cur etiam regionem nominavit? Propter te, ut discas, ne peccatorum quidem contubernium justum posse ad peccatum deducere, sed piorum propositum firmum stabilemque animum postulare. Est enim hæc Arabia: regio plena incolis improbis et corruptis. Omnes iniqui erant, omnes Dei hostes, omnes profani, omnes superbi, ab Esaü orti, peccatis scatentes; sed tantum impietatis pelagus pietatis faciem non potuit extinguere: regio improborum non potuit perseverantia decorem suffocare. Ideo ad hunc accedere diabolus tentavit. Quare? Quia videbat eum eleemosynis magis quam divitiis abundare. Audi enim eum sine mendacio dicentem: *Oculus sui cæcorum, et pes claudorum* (Job 29. 15); et iterum: *Ego super impotente fieri, ingenui autem virum videns in necessitatibus* (Job 30. 25). Nec modo verbis, sed etiam operibus ditekcebat, thesaurus beneficentiae deprehensus erga egenos. Quid enim alibi ait? *Non exivit de domo mea egenus sinu vacuo: os viduæ benedixit mihi: de vellere autem ovium meorum calefacti sunt humeri pauperum* (Ibid. 31. 34. et 29. 15. et 31. 20). Manifestum itaque est ipsum omnino divitem fuisse, thesaurum totum, verbis, operibus, eleemosyna, patrocinio pauperum, auxilio egenorum. Sed vide quid faciat diabolus. Primo omnes illius facultates abripit, ac demum liberos aufert. Camelorum greges primo sustulit, secundo greges ovium, asinos magno numero, bovm maximum armentum; omnia abstulit, demumque liberos. Quare? Diligenter attende. Primo abstulit ei omnes facultates, postmodum liberos; hereditaria bona, et postea heredes ipsos sustulit, ut omni ratione ipsum etiamque per filios affligeret. Primo facultates abstulit, primo hereditaria bona hereditibus viventibus abripuit; ut filiis filiabusque superstitibus, per possessionum jacturam, letale acciperet justus mœstitiæ vulnus. Cogitabat enim malignus dæmon, ne, si liberi periissent antea, de jactura facultatum nullum sensum haberet. Sed ille vere adamus et generosus athleta, qui multum cæsus, in omnibus coronatus est, qui multa accepit in se tela, et per eandem ipsa tela diabolum confodit, qui armis justitiæ a dextris et a sinistris instructus, non doluit, non lacrymas fudit, non commotus est; sed neque de honorum perniciæ fractus est, neque in liberorum morte pietatis jacturam fecit, sed mansit quasi turris firma, altis nixa fundamentis, atque ad ipsos firmiter attingens cælestes fornices. Venit prior nuntius et dixit Jobo: *Juga bovum arabant, et venerunt prædones, et tulerunt ea, et pueros interfecerunt gladio. Adhuc eo loquente venit alius nuntius, et dicit ei: Ignis cecidit de cælo, et oves tuas pastoresque consumpsit* (Job 1. 14-16).

2. Vido quid faciat diabolus. Ut enim vidit eum ad primam et secundam plagam fortiter stantem, neque omnino cruciatibus dimotum; oppugnatum, nec vulneratum: tale quid machinatur. Ignem ex aere jactat, ut opinetur is ignem de cælo mitti, et putans Deum se de cælo impugnare, in ipsum blasphemaret, qui se sine ullo peccato suo sic iniuste oppugnaret. *Ignis, inquit, de cælo cecidit, et oves tuas pastoresque consumpsit. Adhuc eo loquente venit alius nuntius, et dixit Jobo: Equites fecerunt tres turmas, et circumdederunt camelos, ceperuntque illos, et pueros occiderunt gladio* (Job 1. 17). Sed in his etiam omnibus perstitit beatus Job quasi columna immobilis, quasi turris firma, quasi athleta invictus, immotus, firmus, magis perculiens, quam percussus. Cum quibus enim inutiliter laborat, sæpe pugnans nullo fructu, sæpe dimicans, nunquam superans, ipse est qui flagella magis contra terribiles conatus suos exipit. *Adhuc eo loquente venit*

alius nuntius. Assiduum bellum, sed vanum inferenti; frequentiora tela, sed splendidiora præmia. Non sinit eum vel usque ad horam respirare, ne quid pro insita pietate luctator sapienter exregitet. Immisit omnia tela, neque athletam vicit: evacuavit pharetram suam, nec ipse dolore evacuatus est. Confundantur iniqua agentes supervacue (Psal. 24. 4). Quandoquidem ille aversus est, humiliatus, pudefactus, qui multum dimicavit, et in omnibus victus est. Misit enim adversus pastores, adversus bucolia, adversus oves, adversus camelos, adversus filios, adversus filias, adversus domum, adversus corpus; per amicos, per famulos, per vermes, per ulcera, per saniem. Omnia evacuavit, nec tamen pietatem læsit. Murum perfodit, nec thesaurum abstulit. Quotquot habuit mundi tyrannus jacula emisit, per ignem, per gladios, per ruinam, per captivitatem, per sanguinem. Omnia tetendit, et pugilem fortioem reddidit. Quamobrem propheta exclamat dicens: *Inimici defecerunt frumex in finem* (Psal. 9. 6). Fortassis et ad ipsum dicitur: *Durum tibi contra stimulum calcitrare* (Act. 9. 5). Diripuit omnes pecunias et facultates, substantiamque. Et quid ultimus nuntius? *Filiis et filiabus tuis comedentibus et bibentibus in domo fratris sui senioris, repente ventus venit ex deserto, et concussit quatuor angulos domus, quæ corruens oppressit liberos tuos, et mortui sunt* (Job 1. 18. 19). Et ut discas, dilecte, hominem non fuisse eum, qui hæc Jobo narrabat, sed ipsum diabolum in hominis speciem transformatum, diligenter adverte quod dicitur. *Filiis tuis et filiabus tuis comedentibus et bibentibus apud fratrem suum seniore, repente venit ventus ex deserto, et concussit quatuor angulos domus, quæ corruens oppressit liberos tuos, et mortui sunt*. Unde nosti, dic mihi, ventum venisse ex deserto, et concussisse quatuor angulos domus? Homo es, et quomodo vidisti ventum? quibus oculis percepisti? quomodo quatuor angulos concussit ventus? Si homo es, et intra domum eras, omnino te domus cum aliis oppressisset: quod si foris eras, quomodo ea quæ intus sunt, gesta vidisti? Si autem spiritus es, quisnam sis indica, neque hominis formam præ te leras. *Filiis, inquit, et filiabus tuis comedentibus et bibentibus apud fratrem suum seniore*. Vide quomodo omni sapientia intelligentiaque repletus erat beatus Job, et quo pacto filiorum amicitiam stabiliebat. Cogitabat enim Cainum et Abelem duos fuisse fratres, solos in orbe existentes, nullas habentes belli causas: omnis enim terra communiter in utriusque potestate erat: et tamen honori Abelis Cain invidens, interfecit fratrem. Idcirco beatus Job pro oculis filiorum Deo sacrificium quotidie offerebat, mane surgens ac dicens: *Ne forte cogitaverint mala filii mei adversus Deum in cordibus suis* (Job 1. 5); pro iis vero, quæ vel contentione verborum vel rixa contingerent, quotidie simul epulari curabat, existimans, si quid similitatis enatum esset, fore ut mensæ ciborumque consortium inter illos amicitiam conciliaret, dissidiaque eliminaret, gnarus frequenti mensæ consortio simulates deponi. Verum boni osor diabolus in huiusmodi tempore pueros nulli peccato obnoxios perdere moliebatur: tempore scilicet meridiano, cum omnes simul congregati erant, quando pace mutua fruebantur, tunc implacabile contra eos bellum excitat. Illi amicitiam, hic gladium acuebat: illi caritatem ædificabant, hic domum subvertebat. Factaque est eadem hora domus sepulcrum, mensa calamitatis cymba, et pastoralis caula naufragium, ovesque cunctæ a feris captæ sunt. Quid ergo strenuus ille? Non confusus est, non concidit. Quod ejus farinus laudabo? qualis sermo sufficiet, qualis sufficiet ad hæc recensenda conatus? O generosam et beatam animam! o patientiam ingentem! Vere, dilecti, confundor spiritu, conscientia turbor, coronatum videns Jobum. Sed magis confundor eum videns coronatum, quam tunc ille cum filiorum casum respiceret: confundor anima; puto autem et vos tandem affectos esse. Quomodo ergo talem tantumque

beat, quemadmodum prisci illi prophetæ dæmoniacy sunt appellati. Misit aliquando Elisæus propheta discipulum suum prophetam, his verbis: *Vade, et invenies Jehu principem: abduc eum seorsum, et dic illi: Hæc dicit Dominus Deus Israel: Ecce unxi te in regem; et effunde super illum cornu olei, et unge eum in regem* (4. Reg. 9. 2. 3). Mittit propheta discipulum prophetam; principem adit. Tunc enim rex non erat Jehu, sed sub rege princeps. Ait illi: Veni seorsum, et abductum his alloquutus est, et ex cornu unxit: postquam unxerat, aufugit, secessit. Dicunt ad Jehu ceteri principes: *Qua de causa lymphatus ille te adiit* (Ibid. v. 41)? ac si dixissent, Cur venit hic dæmoniacus? Cur te lymphatus ille adiit? Sic ab initio prophetæ contumeliis afficiebantur, sic et apostoli. Cur ad te venit ille lymphatus? Ille metuens ne de regno verba facienti sibi periculum esset (rege enim solium occupante, non sine periculo regnum in alium transferretur), respondit: *Vos scitis ejus garrulitatem et nugacitatem* (Ibid.). Assentiebatur ille non sententiæ, sed voci. Nostis ejus garrulitatem. Deinde illi intelligentes, veritatem nunquam irrideri, qui irriserant,

veritatem ediscere satagunt: *Non æquum est, bant, id nobiscum non communicari*. Injuria amicos, arcanum illud perperam celas. Si lymphatus est, cur quæris lymphati dicta? Inique agis, nisi nobis id renunties. Malitia virtutem despicit et anxie persequitur illam. Ut dæmoniacum dicerent, ita dicta ejus ut vera explorabant. Quid indicavit, dicit. Abduxit me seorsum, et effundit cornu olei. Veritatis vim adverte, quomodo, quæ prius irridebatur, ad sui adorationem xerit: quomodo propheta ille lymphatus ipsis bus fortior fuerit. Dicit, Abduxit me seorsum, et effudit super me cornu olei: atque voce principis dixerunt, Vivat rex. Viden quomodo illi simulphetiam irriserint, et admirati sint: damnaverint crediderint? Dæmoniacum vocabas, et a dæmonio unctum regem appellas? Sic neque nos, neque vestros, neque posteros obstupescere par est, si contumeliosum ab hæreticis audire contingat. nam nos pro Christo glorificemur, ut cum Claudi glorificemur, cui gloria et imperium in sæcula. A

MONITUM

« Hisce quatuor in Jobum orationibus perineptis, inquit Savilius, quæ tamen per omnes fere bibliothecas reperiuntur, Lælius Tifernas interpres quintam addit, quæ nihil aliud est quam ἀνάστυγμα ὁμοιωγῆς, suo demum loco repræsentandum. » Ineptas jure dicit Savilius, nec est quod plurimus dei

IN JUSTUM ET BEATUM JOB, SERMO PRIMUS (a).

1. Annuus nobis hodie venit orbis athleta, venit nobis stupendus ille angelisque par certator, qui multas a diabolo plagas, multa a Deo testimonia accepit, multisque præmiis a spectatoribus angelis donatus est, qui multis vulnibus affectus ab inimico, magnifice coronatus a Deo in orbe ostensus est. Ita enim ipsum alloquitur: *Putas me aliter tibi responsum dedisse, quam ut justus apparerem* (Job 40. 8)? Quis ergo bellatorem hujusmodi pro merito laudare possit? quis paria gestis ejus bravia neclere audeat? quis tentabit immensum laudum pelagus ingredi? Quemadmodum enim nemo sanæ mentis tentaverit pelagus gressibus humanis trajicere, sic nemo sapiens etiam inter doctores ausit unquam tentare promeritas generosæ beatissimæque illius animæ laudes auditoribus efferre. Illius enim gesta humanam omnem exsuperant sapientiam: illius certamina omnes coronas superant. Angelica ergo egemus lingua, quo summis, ut ita dicam, digitis vas unguentarium illud tangentes, totam simul ecclesiam repleamus. Nani si vas illud Jobi vel tangere aggrediamur, vel paulisper moveamus, statim ex unguento odoris fragrantia impletur ecclesia. Audiamus igitur historiam de illo dicentem: *In omnibus his quæ ipsi acciderunt nihil peccavit Job labiis contra Dominum* (Job. 1. 22). Vidistin' testimonium angelorum laudes excitans? vidistin' testimonium diabolum cum comatibus ejus confundens? *In omnibus his quæ ipsi contigerunt nihil peccavit*. Hoc Dei testimonium per omnem ecclesiam, quasi unguentum pretiosum, auditores letificat. O vas pretiosum in uno Arabiæ loco reconditum, ac per totum orbem bonum unguenti odorem emittens! o vas sexcentis lapidibus, et plagis et telis a diabolo impetum, non effuso unguento!

Plurimus fuit diabolo labor, ut vas illud contereretur unguentumque pietatis perderet: curavit namque tetrum ulcerum odorem unguenti fragrantiam emittere. Nam et illius corpus ex sanie vulnerum tetrum emittebat odorem; sed mansit vas vulneratum amisit unguentum, ut et nos opportune illi dicamus: *Unguentum effusum nomen tuum* (Cant. 1. 2). Pretium ergo est nudum athletam, ut certavit, et dete, ut in admirabilem illam imaginem respiciat ex ipsa rerum natura intelligamus, Deum, ut ostendat se in terra homines justos habere, qui non per adulationem sicut Adam seducerentur, se mille cruciatibus et verbera coronarentur, hoc scilicet culum permisisse. Apostata, inquit, altum sapientiam, Adamum deceptum, et mulierem blanditiis seductum ex paradiso eiecisti: ecce hominem, qui sine peccato mandatis vixit, et non scriptam naturam ex animi vi servavit. Adhibe mille blandimenta, lationes mille, tormenta totidem, non poteris optine hanc animam dimovere. Ecce primum hominem cisti ex paradiso. Vide nunc, tenta si poteris, sterquilinio athletam supplantare. Sed paulo altius si placet, repetamus historiam. *Vir quidam erat in regione Ausitide, nomine Job. Et erat vir ille irreprehensibilis, justus, pius, verax, abstinens ab omni re* (Job 1. 1). Talis erat Adam antequam mulierem temperaret. Ideo hic uxor non morem gerit, ne parem incidat casum. Ille indutus erat incorruptio ut noverat is qui formavit illum, et quia uxor non gessit, nudus, et damnatus fuit. Hic nudus erat. Non credidit uxori, et quia uxori non credidit, angelicis coronis vestibusque indutus est. Ille quia uxorem gessit, ex paradisi deliciis excidit, terram nas parientem effecit, mortemque in hereditatem accepit; hic quia uxori non obtemperavit, et a sterquilinio et a plagis liberatus est, regnumque color

(a) Hic sermo et tres sequentes collati sunt cum Codicibus Regiis 1819, 1963, 1964, Colbertino 974.

οὗτος τί ἦλθε; *Τί ἦλθε πρὸς σέ ὁ ἐπιλήπτος οὗτος;* Οὕτω ἀπ' ἀρχῆς ὕβριζοντο οἱ προφῆται, οὕτως οἱ ἀπόστολοι. *Τί ἦλθεν ὁ ἐπιλήπτος ἐκεῖνος πρὸς σέ;* Φοβούμενος μὴ ἐξάκουσον ποιῇ τὸ νόημα τῆς βασιλείας, καὶ κινδυνεύσῃ (βασιλείῳ γὰρ βασιλεύοντος ἐπικίνδυνον τὸ εἰς ἕτερον μετενεχθῆναι [579] τὴν ἀρχήν), λέγει· *Ἵμεις οἴδατε τὴν ἀδολεσχίαν αὐτοῦ καὶ τὴν φιλαρίαν αὐτοῦ.* Συνέθετο οὐ τῇ γνώμῃ, ἀλλὰ τῇ φωνῇ. Οἶδατε αὐτοῦ τὴν ἀδολεσχίαν. Εἶτα ἐκεῖνοι συνιέντες, ὅτι οὐδέποτε ἡ ἀλήθεια γελᾶται, αὐτοὶ οἱ καταγελάσαντες σπουδάζουσι μαθεῖν τὴν ἀλήθειαν· *Ἄδικόν ἐστιν, Ἰηοῦ, εἶναι μὴ ἀπαγγέλλης ἡμῖν.* Ἄδικαίς τὰ τῶν φίλων· κακῶς ποιεῖς κρύπτων τὸ μυστήριον. Εἰ ἐπιλήπτος ἐστί, τί ζητεῖς τὰ τοῦ ἐπιλήπτου; Ἄδικαίς, Ἰηοῦ, εἶναι μὴ ἀπαγγέλλης ἡμῖν. Ἡ κακία καταφρονεῖ τῆς ἀρετῆς, καὶ ἀγωνιά αὐτήν. Καὶ ὡς δαιμονιώντος κατεψήφισαντο, καὶ

ὡς ἀληθεύοντος τὰς λέξεις ἐδασάνισαν. *Τί ἀπήγγειλέ σοι, λέγε.* Ἐλαβέ με ἰδίᾳ. Βλέπε ἰσχύι τῆς ἀληθείας, πῶς ἡ γελασθεῖσα προσεκυνήθη δόξῃ, πῶς ὁ προφήτης ὁ ἐπιλήπτος, καὶ νόμον ἰσχυρότερος ἐγένετο. Λέγει· *Ἐλαβέ με ἰδίᾳ, καὶ ἐπέχεέ μοι τὸ κέρας τοῦ ἐλαίου· καὶ ἐπῆραν φωνὴν οἱ ἀρχόντες, λέγοντες· Ζήτω ὁ βασιλεὺς.* Ὅπως πῶς κατὰ τὸ αὐτὸ ἐγέλασαν τὴν προφητείαν καὶ ἐθαύμασαν, καὶ κατεψήφισαντο καὶ ἐπίστευσαν; Δαιμονιώντα ἐλεγες, καὶ τὸν ὑπὸ τοῦ δαιμονιώντος χειροτονηθέντα βασιλέα καλεῖς; Οὕτως οὐ δεῖ ξενίζεσθαι οὐδὲ ἡμᾶς, οὐδὲ τοὺς ἡμῶν πατέρας, οὐδὲ τοὺς μεθ' ἡμᾶς, ἐὰν παρ' αἰρετικῆς γλώσσης ἀκούσωμέναι τῶν εἰς ὕβριν συντεινόντων. Γένοιτο δὲ ἡμᾶς ὑπὲρ Χριστοῦ δοξάζεσθαι, ἵνα ἐν Χριστῷ δοξασθώμεν, ὃ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

AD QUATUOR HOMILIAS IN JOBUM.

stremus esse illas spurias, et Joanne nostro indignas. Interpretationem tamen Latinam Lælii Tifernatis, quod ea intricata esset, rejecimus, novamque paravimus.

Εἰς τὸν δίκαιον καὶ μακάριον Ἰὼβ. Λόγος α'.

α'. Ἦκεν ἡμῖν ἐνιαυσίος σήμερον ὁ τῆς οἰκουμένης ἀθλητής· ἦκεν ἡμῖν ὁ ξένος καὶ τῶν ἀγγέλων ὁμῆτιμος ἀγωνιστής, ὁ πολλὰ παρὰ τοῦ διαβόλου τυπτόμενος, καὶ πολλὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ μαρτυρούμενος· ὁ πολλὰ παρὰ τοῦ διαβόλου πληττόμενος, καὶ πολλὰ βραβεῖα παρὰ τῶν θεατῶν ἀγγέλων ὑπεδεχόμενος· ὁ πολλὰ ὑπὸ τοῦ Ἐχθροῦ μαστιγόμενος, καὶ μέγας στεφανίτης ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν οἰκουμένην ἀναδειχθείς. Οὕτω γὰρ αὐτὸς αὐτῷ διαλεγόμενος ἔλεγεν· *Οἶσε δὲ με ἄλλως σοι κεχρηματικέναι, ἀλλ' ἢ ἵνα ἀναφανῇς δίκαιος;* Τίς οὖν τὸν τοιοῦτον ἀριστεία κατ' ἀξίαν εὐφημήσει δύναται; τίς ἀντάξια τῶν ἀνδραγαθημάτων αὐτοῦ βραβεῖα πλέξει κατατολήσει; τίς ἐπιχειρήσει πρὸς ἀπειρον πέλαιος ἐγκωμίων ἀναθῆναι; Ὡς γὰρ οὐκ ἂν τις τῶν νοῦν ἔχόντων κατατολήσει ποτε τῆς θαλάσσης τὸ πέλαιος; βήμασιν ἀνθρώποις διαπεράσαι, οὕτως οὐδὲ τις τῶν σοφῶν καὶ λίαν διδασκάλων ἐπιχειρήσει ποτε τοὺς κατ' ἀξίαν ἐπαίνους· τῆς γενναίας ἐκείνης καὶ τρισολίου ψυχῆς τοῖς [580] ἀκροαταῖς διηγέσασθαι. Πᾶσαν γὰρ ἀνθρωπίνην ὑπερβάλλει σοφίαν τὰ τούτου κατορθώματα· πᾶσαν ὑπερβάλλει στεφανηφορίαν τὰ τούτου παλαίσματα. Οὐκ οὖν ἀγγελικῆς ἐπιδεύμεθα γλώσσης, ἵνα διχοίς, ὡς εἰπεῖν, τοῖς δακτύλοις ἐραψάμενοι τῆς μυροθήκης ἐκείνης, πᾶσαν ὁμοῦ τὴν ἐκκλησίαν πληρώσωμεν. Μόνον γὰρ ἐὰν ἐπιχειρήσωμεν ἄψασθαι τοῦ ἀγγέλου τοῦ Ἰὼβ, καὶ μικρὸν αὐτὸ διασαλεύσωμεν, εὐθὺς τῆς εὐωδίας τοῦ μύρου ἡ ἐκκλησία πληροῦται. Ἀκούσωμεν τοίνυν τῆς ἱστορίας περὶ αὐτοῦ λαοῦς. Ἐν πᾶσι τούτοις τοῖς συμβεβηκόσιν αὐτῷ οὐδὲν ἡμιμικρον Ἰὼβ τοῖς χεῖλεσιν ἐναντίον Κυρίου. Εἶδς μαρτυρίαν τὴν εὐφημίαν τῶν ἀγγέλων διεγείρουσαν; εἶδς μαρτυρίαν τὸν διάβολον μετὰ τῶν ἐπιχειρημάτων αὐτοῦ κατασχύνουσαν; Ἐν πᾶσι τούτοις τοῖς συμβεβηκόσιν αὐτῷ οὐδὲν ἡμικρον. Αὕτη ἡ τοῦ Θεοῦ μαρτυρία κατὰ πᾶσαν ἐκκλησίαν, εἰς μύρον πολυτίμητον, τοὺς ἀκούοντας εὐφραίνει. Ὁ Φαργίλιος πολυτίμου εἰς ἕνα τόπον κατὰ τὴν Ἀραβίαν ἀποκαίμενον, καὶ κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τὴν εὐωδίαν τοῦ μύρου διαπεμπομένου· ὡς ἀγγεῖον μυρίας λίθους καὶ πληγαῖς καὶ βέλεσι παρὰ τοῦ διαβόλου τυφθέντος, καὶ τὸ μύρον μὴ ἐκχάνοντος! Ποῶς ἐγένετο τῷ δια-

βόλῳ κάματος, ἵνα τὸ ἀγγεῖον συντρίβῃ, καὶ τὸ μύρον τῆς εὐσεβείας ἀφανίσῃ· καὶ ἐσπούδαζε διὰ τῆς δυσωδίας τῶν τραυμάτων ἀμαυρῶσαι τοῦ μύρου τὴν εὐωδίαν. Καὶ γὰρ καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἀπώρρεσεν ἀπὸ τῆς ἐλκώσεως τῶν τραυμάτων· ἀλλ' ἔμεινε καὶ τὸ ἀγγεῖον τραυματιζόμενον, καὶ τὸ μύρον μὴ ἀπολλύμενον, ἵνα καὶ ἡμεῖς προσφύρωις εἰπωμεν αὐτῷ· *Μύρον ἐκκενωθὲν ὄνομα σοι.* Δέον οὖν αὐτὸν γυμνῶν, ὡς ἐπάλαινεν, ἀναστήσαι τὸν ἀθλητήν, ἵνα εἰς ἐκείνην τὴν εἰκόνα τὴν θαυμασίαν ὀρώμεντες, πληροφορηθώμεν διὰ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, ὅτι ὁ Θεὸς δεῖξαι βουλόμενος τῷ διαβόλῳ, ὅτι ἐπὶ τῆς γῆς ἀνθρώπους δικαίους ἔχει, οὐκέτι διὰ κολακείας κατὰ τὸν Ἀδὰμ ἀπατωμένους, ἀλλὰ διὰ μυρίων βασάνων καὶ μαστιγῶν στεφανουμένους, ταύτην συνεχώρησε γενέσθαι τὴν δραματουργίαν. Ἀποστάτα, φησὶ, μεγαλοφρονεῖς, ὅτι τὸν Ἀδὰμ ἀπατήσας, καὶ τὴν γυναῖκα κολακεύσας, ἐξέβαλες τοῦ παραδείσου· ἰδοὺ ἄνθρωπος διὰ προσταγμάτων Γραφῆς βιώσας, καὶ τὸν ἀγαθόν τῆς φύσεως νόμον διανοίξας κατορθώσας. Προσάγαγε μυρίας θωπείας, μυρίας κολακείας, μυρίας βασάνους, εἰ δύνασαι τὴν ἀρίστην ταύτην παρασαλεύσαι ψυχὴν. Ἰδοὺ, τὸν πρῶτον ἄνθρωπον ἐξέβαλες τοῦ παραδείσου. Βλέπεις νῦν, ἐπιχειρήσον, εἰ δύνασαι, κἂν ἀπὸ κοπρίας τὸν ἀθλητὴν ὑποτκεῖσαι. Ἀλλ', εἰ δοκεῖ, ἀνῶθεν ὀλίγον εἰς αὐτὴν τὴν ἱστορίαν ἀναδράμωμεν· *Ἀνθρώπος τις ἦν ἐν χώρῃ τῇ Αἰσίτιδι, ὃ ὄνομα Ἰὼβ. Καὶ ἦν ὁ ἄνθρωπος ἐκείνος ἀμειψτος, δίκαιος, θεοσεβής, ἀθλητής, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς κομποῦ πράγματος.* Τοιοῦτος ἦν καὶ ὁ Ἀδὰμ πρὸ τοῦ πεισθῆναι τῇ γυναικὶ· Διὰ τοῦτο οὗτος οὐ πείθεται τῇ γυναικὶ, ἵνα μὴ γένηται κατ' ἐκείνον. Ἐκείνος ἐνδεύμενος ἦν ἀρθρασίαν, ὡς οἶδεν ὁ πλάσας αὐτόν, καὶ ἵνα πεισθῇ τῇ γυναικὶ, γυμνὸς ἐγένετο, καὶ κατεκρίθη. Οὗτος γυμνὸς ἦν, καὶ οὐκ ἐπίσθη τῇ γυναικὶ, καὶ ἵνα μὴ πεισθῇ τῇ γυναικὶ, τὴν τῶν ἀγγέλων στεφανηφορίαν ἐνεδύσατο. Ἐκείνος· ἵνα πεισθῇ τῇ γυναικὶ, καὶ τῆς τοῦ παραδείσου τρυφῆς ἐξέπεσε, καὶ τὴν γῆν μητέραν ἀκάνθων ἐποίησε, καὶ θάνατον ἐκληρονόμησεν· οὗτος ἵνα μὴ πεισθῇ τῇ γυναικὶ, καὶ τῆς κοπρίας καὶ τῶν πληγῶν τὴν ἐλευθερίαν ἔλαβε, καὶ τὴν τῶν οὐρανῶν ἐκληρονόμησε βασιλείαν. Ἐκείνος· ἀπολογούμενος·

τῷ Θεῷ ἔλεγεν· Ἡ γυνὴ, ἥν ἔδωκάς μοι, ἀδελφὴ μοι ἔδωκε, καὶ ἐσθην· Ὁ ἀπολογίας συγγνώμην οὐκ ἐχούσης! Ἐκεῖνη εἶπε, Φάγε· ἐγὼ εἶπον, Μὴ φάγε· Διὰ τί οὖν τῆς γυναικὸς ἤκουσας, καὶ τοῦ Θεοῦ παρήκουσας; Ἄλλ' οὐχ οὕτως ἦν ὁ μακάριος Ἰωβ. Ἀλλὰ πῶς; Μετ' ἐπιπλήξεως ἔλεγεν· Ὅσπερ μία τῶν ἀφρόνων γυναικῶν ἐλάλησας. Ἀνθρώπος ἦν ἐν χώρᾳ τῇ Αὐσιτίδι. Ὁ δνομα Ἰωβ. Διὰ τί δὲ τὴν χώραν ὠνόμασε; Διὰ σὲ, ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐχ ἡ συνουσία τῶν ἀμαρτωλῶν τὸν δίκαιον δύναται ποιῆσαι ἀμαρτῆσαι, ἀλλ' ἡ προαίρεσις τῶν εὐσεβοῦντων ὀφείλει στάσιμον καὶ βεβαίαν ἔχειν τὴν γνώμην. Αὕτη γάρ ἡ χώρα τῆς [581] Ἀραβίας ἐστὶ μοχθηρὴν καὶ διεφθαρμένον ἀνθρώπων οἰκητήριον. Πάντες ἦσαν παράνομοι, πάντες θεοστυγεῖς, πάντες βέβηλοι, πάντες ὑπερήφανοι, καὶ τοῦ Ἰσοῦ ἀπόγονοι, καὶ ταῖς ἀμαρτίαις κομῶντες· ἀλλὰ τοσοῦτον πέλαιος τῆς ἀσεβείας οὐκ ἔδυνήθη κατασβεῖσαι τὸν λαμπτήρα τῆς εὐσεβείας· ἡ τοσαύτη χώρα τῶν κακῶν οὐκ ἔδυνήθη τὸ ὥρατον ἀποπνίξαι· ἡ τῆς καρτερίας. Ὅθεν τοῦτον προσπελάσκει ὁ διάβολος· ἐπεχείρησε. Διὰ τί; Ἐπειδὴ περ ἔβλεπεν αὐτὸν τῆς ἐλεημοσύνης μᾶλλον ἢ τοῖς χρήμασι πλουτοῦντα. Ἀκούσων γὰρ αὐτοῦ λέγοντος ἀφενδῶς· Ὁρθαλμοὶ ἡμῶν τῶν τυφλῶν, ποῦς δὲ χωλῶν· καὶ αὖτις, Ἐγὼ ἐπὶ ἀδυνατίᾳ ἐκλαυσάμην, ἐστὲναξα δὲ ἰδὼν ἄνδρα ἐν ἀνωγαίᾳ. Καὶ οὐ μόνον διὰ τὸν λόγον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν ἔργων ὑπερεπλούτει, ὁ θαυρῶν ὅλος εὐποιᾶς τοῖς δοκίμοις εὐρισκόμενος. Τί γάρ φησιν ἀλλαχοῦ; Οὐκ ἐπὶ ἡλθεν ἐκ τοῦ οἴκου μου ἐπιδεδεμένος κόλπῳ κενῷ ἱστὶν ἡμίαντα ἐκλύοντάς με· ἀπὸ δὲ κορυφῆς τῶν προβάτων μου ἐθερμάνθησαν ὅμοιοι πενήτων. Ὅστε δὴλον, ὅτι διὰ πάντων ἐπλούτει ὁ θαυρῶν ὅλος, καὶ διὰ τῶν λόγων, καὶ διὰ τῶν ἔργων, καὶ διὰ τῆς ἐλεημοσύνης, καὶ διὰ τῆς προσεσχίας τῶν πενήτων, καὶ διὰ τῆς ἐπιχορίας τῶν δοκίμων. Ἄλλ' ὅρα τί ποιεῖ ὁ διάβολος· Ἀφαρπάξει πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ ἀπ' αὐτοῦ πρότερον, καὶ τελευταῖον τὰ τέκνα λαμβάνει. Ἐλαβε πρῶτον τὰς ἀγέλας τῶν καμήλων, ἔλαβε τὰ ποιμνία τῶν προβάτων, τὸν πολὺν ἀριθμὸν τῶν ὄνων, τὴν μεγίστην ἀγέλην τῶν βοῶν· πάντα ἀφείλετο, καὶ τὸ τελευταῖον τὰ τέκνα. Διὰ τί; Πρόσεχε λοιπὸν μετὰ πάσης ἀκριβείας· Πρῶτον ἔλαβεν αὐτοῦ πάντα τὰ ὑπάρχοντα, ἔπειτα τὰ τέκνα· ἔλαβε τὰ κληρονομία πράγματα, ἔπειτα τοὺς κληρονόμους ἠφάνισεν, ἵνα παντοίως αὐτὸν καὶ διὰ τῶν τέκνων πλήξῃ. Πρῶτον ῥῆσά τοι ὑπερξῖν ἀφανίζειν, πρῶτον ῥῆσά τοι κληρονομία πράγματα καὶ ζώντων τῶν κληρονόμων ἀρπάξειν, ἵνα τῶν υἱῶν καὶ τῶν θυγατέρων ἐστηκότων, διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν κτημάτων καιρίαν λάβῃ ὁ δίκαιος τῆς ἀθυρίας πληγὴν· Ἐκνεῖεν γὰρ ὁ κονηρὸς δαίμων, μήποτε, τῶν τέκνων προαποκλίνων, μηδὲ εἰς αἰσθησὶν ἔλθῃ τῆς ἀπωλείας τῶν κτημάτων. Ἄλλ' ὁ ὄντως ἀδάμας καὶ γυναικὸς ἀήλτης, ὁ πολλὰ τυπόμενος, καὶ διὰ πάντων στεφανούμενος, ὁ πολλὰ βέλη δεχόμενος, καὶ δι' αὐτῶν τῶν βελῶν τὸν διάβολον κατακοντίζων, ὁ διὰ τῶν ὀπίλων τῆς δικαιοσύνης τῶν δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν καθοπλιζόμενος, οὐκ ἐπὸνθησεν, οὐκ ἐδάκρυεν, οὐκ ἐκατέλυθη, ἀλλ' οὕτε πρὸς τὴν ἀπώλειαν τῶν κτημάτων ἐκάμπτετο, οὐδὲ πρὸς τὸν θάνατον τῶν τέκνων τὴν εὐσθεῖαν ἐσπλάτο, ἀλλ' ἔμενεν ὥστερ πύργος ἀτίνακτος, κάτωθεν ἐπὶ τῆς γῆς ἐρρίζυμένον καὶ τεθεμελιωμένον, καὶ μέχρι αὐτῶν τῶν οὐρανίων ἀψίδων ἡσφαλισμένον. Ἦλθε πρῶτος ἄγγελος, καὶ λέγει τῷ Ἰωβ· Τὸ ζεύγῳ τῶν βοῶν ἡροτήσῃ, καὶ ἐλθόντες οἱ αἰγμῶντες αὐτοῦ, ἡχμυλῶντες αὐτὰ, καὶ τοὺς παῖδας· ἀπέκτειναν ἐν μαχαίραις. Ἐπὶ τούτου λαλοῦντος, ἡλθεν ἕτερος ἄγγελος, καὶ λέγει τῷ Ἰωβ· Ἦρ' ἐπεσερ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ κατέκτανε τὰ πρῶτά σου, καὶ τοὺς ποιμένας κατέφωρεν ὁμοίως.

β'. Ἦλπε τί ποιεῖ ὁ διάβολος. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδε αὐτὸν εἰς τὴν πρότην καὶ δευτέραν πληγὴν γενναίως ἐστηκότα, καὶ μὴ πρὸς ὅλως ἐκ τῶν βασάνων αὐτοῦ διαταλευθέντα, πλεομενόμενον, καὶ μὴ τιτρωσκόμενον, μηχανᾶται τι τοιοῦτον ποιῆσαι. Ἐπιβάλλει πῦρ ἐξ ἀέρος, ἵνα δόξῃ τὸ πῦρ ἐξ οὐρανοῦ καταπέμπεσθαι, καὶ ἵνα νομίσας, ὅτι ὁ Θεὸς ἐξ οὐρανῶν αὐτὸν πολεμεῖ, βλαστημήσῃ τὸν Θεόν, τὴν οὕτω οἴα τινας ἀμαρτημάτων, ἀδικῶν· αὐτὸν πολεμοῦντα· Ἦρ', φησὶν, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἔπεσε, καὶ κατέφαγε τὰ πρῶτά σου καὶ τοὺς ποιμένας. Ἐπὶ τούτου ἡλθὼντος, ἡλθεν ἕτερος ἄγγελος, καὶ εἶπε τῷ Ἰωβ·

* Οὕτως τὸ ὥρατον ἀπὸ ἀποκ.

Οἱ ἱερεῖς ἐποίησαν ἡμῶν κεφαλὰς τρεῖς, καὶ ἐκὼκλωσαν τὰς καμήλους, καὶ ἡχμυλῶντες αὐτάς, καὶ τοὺς παῖδας ἀπέκτειναν μαχαίραις. Ἀλλὰ καὶ ἐν πᾶσι τοῖσις ἔμενεν ὁ μακάριος· Ἰωβ, ὥστερ στύλος ἀτάλευτος, ὥστερ πύργος ἀκείστος, ὥστερ ἀγωνιστὴς ἀήττητος, ἀκαμπτής, ἀνένδοτος, βάλλων μᾶλλον, ἢ βαλλόμενος. Ὅταν γὰρ [582] τῆς ἀνόνητα κάμνη, πολλὰ πολεμῶν, καὶ μηδὲν ὠφελῶν, πολλάκις μαχόμενος, καὶ μηδ' ὧλως περιγινόμενος, αὐτὸς μᾶλλον ἐστὶν ὁ τὰς μάστιγας κατὰ τῶν ματαίων αὐτοῦ πόνων ὑποδεχόμενος. Ἐπὶ τούτου λαλοῦντος, ἡλθεν ἕτερος ἄγγελος. Συνεχῆς ὁ πόλεμος, ἀλλὰ μάταιος τῷ κάμνοντι· πυκνότερα τὰ βέλη, ἀλλὰ φαιδρότερα τὰ βραδεία. Οὐκ ἀφίησιν αὐτὸν οὐδὲ πρὸς ὧραν ἀναπνεύσαι, ἵνα μὴ τι κατὰ τὴν ἐμφύτον εὐσθεῖαν τοῦ παλαίστου σφοδρὸν τι λογισθῇ. Ἐπεμψεν ὁλα τὰ βέλη, καὶ οὐκ ἐνίκησε τὸν ἀθλητὴν· ἐκένωσεν αὐτοῦ τὴν φαρέτραν, καὶ οὐκ ἐκενώθη τῆς ἀληγείας. Αἰσχυρὴν ἔγνωσαν οἱ ἀνομοῦντες διὰ κερτῆς. Ἐπεὶ οὖν κακείνους^β ἀπεστράφη τεταπεινωμένους, κατησχυμένους, ὁ πολλὰ παλαίσας, καὶ διὰ πάντων ἡττηθείς. Ἐπεμψέ γὰρ κατὰ ποιμένων, κατὰ βουκολίων, κατὰ τῶν προβάτων, κατὰ τῶν καμήλων, κατὰ τῶν υἱῶν, κατὰ τῶν θυγατέρων, κατὰ τῆς οἰκίας, κατὰ τοῦ σώματος, διὰ τῶν φίλων, διὰ τῶν οἰκτῶν, διὰ τῶν σχολῶν, διὰ τῶν τραυμάτων, διὰ τῶν ἰγῶρων. Πάντα ἐξέκνωσε, καὶ τὴν εὐσθεῖαν οὐκ ἔλυσε. Τὸν τοῖχον διωρούς, καὶ τὸν θαυρῶν οὐκ ἐξέκνωσεν. Ὅσας εἶχεν ὁ τῆς οἰκουμένης τύραννος ρομφαίας ἐκίνησε, διὰ πυρὸς, διὰ ξιφῶν, διὰ χυμάτων, δι' αἰχμημάτων, δι' αἰμάτων. Πάντα δεινέως, καὶ τὸν ἀθλητὴν μᾶλλον ἀνδρείοτερον ἐποίησε. Δι' ὃ δὴ καὶ ὁ προφήτης ἀνεβόα λέγων· Τοῦ Ἐχθροῦ ἐξέλειπον αἱ ρομφαῖαι εἰς τέλος. Τὰχα δὲ καὶ πρὸς αὐτὸν λέγει· Σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτιζειν. Ἐλαβε πάντα τὰ χρήματα, τὰ κτήματα, τὴν ὑπαρξίν. Καὶ τί ὁ τελευταῖος ἄγγελος; Τῶν υἱῶν σου καὶ τῶν θυγατέρων σου ἐσθιόντων καὶ πινόντων εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῶν τοῦ πρεσβυτέρου, ἐξαιφρῆς ἦλθε πνεῦμα ἐκ τῆς ἐρήμου, καὶ ἦψατο τὸν τεσσάρων γυναιῶν τῆς οἰκίας, καὶ κατέπεσεν ἡ οἰκία ἐπὶ τὰ παιδία σου, καὶ ἀπέθανον. Καὶ ἵνα μάθῃς, ἀγαπητέ, ὅτι οὐκ ἦν ἀνθρώπος ὁ ταῦτα διαγορεύων τῷ Ἰωβ, ἀλλ' αὐτὸς ἦν ὁ διάβολος ἐσχηματισμένος ἐν ἀνθρώπῳ μορφῇ, μᾶτε μετὰ πάσης ἀκριβείας· Τῶν υἱῶν σου καὶ τῶν θυγατέρων σου ἐσθιόντων καὶ πινόντων παρὰ τῷ ἀδελφῷ αὐτῶν τῷ πρεσβυτέρῳ, ἐξαιφρῆς ἦλθε πνεῦμα ἐκ τῆς ἐρήμου, καὶ ἦψατο τὸν τεσσάρων γυναιῶν τῆς οἰκίας, καὶ ἐπεσερ ἡ οἰκία ἐπὶ τὰ παιδία σου, καὶ ἀπέθανον. Πόθεν οἶδας, εἰπέ μοι, ὅτι ἦλθεν ἐκ τῆς ἐρήμου, καὶ ἦψατο τῶν τεσσάρων γυναιῶν τῆς οἰκίας; Ἀνθρώπος εἶ, καὶ πῶς εἶδες τὸ πνεῦμα; Ποῖος; ὀφθαλμοῖς ἔδεάσω αὐτό; πῶς δὲ καὶ ἦψατο τῶν τεσσάρων γυναιῶν τὸ πνεῦμα; Εἰ ἀνθρώπος εἶ, καὶ ἐνόησεν ἦς ἐν τῇ οἰκίᾳ, πάντως ὅτι καὶ σὲ περιελάμβανεν ἡ οἰκία· εἰ δὲ ἐξω ἦς, πῶς ἔλατεις τὰ ἔσω γινόμενα; Εἰ δὲ πνεῦμα εἶ, δείξον ὅστις εἶ, μὴ σχηματίζου εἰς ἀνθρώπου μορφήν. Τῶν υἱῶν σου, φησὶ, καὶ τῶν θυγατέρων σου ἐσθιόντων καὶ πινόντων παρὰ τῷ ἀδελφῷ αὐτῶν τῷ πρεσβυτέρῳ. Βλέπε πῶς πάσης συνέσεως· καὶ σοφίας πεπληρωμένος ἦν ὁ μακάριος Ἰωβ, καὶ πῶς ἡσφαλίσθη τὸν φιλιαν τῶν τέκνων. Ἐλογίστα γὰρ, ὅτι Καὶν καὶ Ἀβὲλ δύο ἦσαν ἀδελφοί, μόνον κατὰ τὴν οἰκουμένην τυγχάνοντες, οὐδεμίαν ἔχοντες ἀγορὴν πολέμου· πᾶσα γὰρ ἡ γῆ κοινὴς ἀμφοτέρω· εἰ ἔξωσία· προέκτειναι αὐτὰ οὕτω διὰ τὴν τιμὴν τοῦ Ἀβὲλ φθόνῃ· ὁ Καὶν, ἀναστὰς ἐφόνευσεν τὸν ἀδελφόν. Διὰ τοῦτο ὁ μακάριος Ἰωβ περὶ μὲν τὸν ἀδελφὸν θυσιαν καθ' ἑαυτὴν ἡμέραν προσέφερε τῷ Θεῷ, ἀνιστάμενος τὸ πρῶτον καὶ λέγων· Μὴ ποτε κακὰ ἐνεγέρῃσιν οἱ υἱοί μου ἐν τῇ κορυφῇ αὐτῶν πρὸς τὸν Θεόν· περὶ δὲ τῶν συμβαινόντων αὐτοῖς, ἦ εἰς λόγον, ἦ εἰς φιλονεικίαν, ἐποιεῖ αὐτοῖς· καθ' ἑκάστην ἡμέραν μετ' ἀλλήλων ἐσθίειν, ἐνθυρμένον, ὅτι καὶ τίνα πρὸς ἀλλήλους ἔχωσι μικροβουλίας, ἢ τράπεζα καὶ ἡ διὰθεσις τῶν ἄρτων ποιεῖ αὐτοῖς; εἰ γὰρ ἴλαν μεταποιήσῃαι, καὶ τὴν κακίαν τὴν προσποσύναν ἐξορίσαι, εἰδὼς ὅτι διὰ τῆς τραπέζης τῆς συνεχοῦς πάσης λυταί αὐτοῖς τὰ προσπεσόντα μοχθηρὰ. Ἀλλ' ὁ μισθὸς καλὸς· διὰ τοῦτο ἐν τοιοῦτῳ καθίρω παρετήρησι ἀπολείπει τὴν μηδὲν ἡμαρτηκότα παιδείαν ἐν κατὰ τῆς μετρημένης.

† Sic tres mss. recte. Morel. ἐπὶ γὰρ κακείνους. Savi. ἐκ καὶ γὰρ οὖν.

in hereditatem consequutus est. Ille apud Deum sese purgans dicebat, *Mulier quam dedisti mihi, hæc mihi dedit, et comedi* (Gen. 3. 12). O defensionem veniam non habentem! Illa dixit: Comede; ego dixi, Ne comedas. Cur mulierem audisti, Deumque despexisti? Sed non talis fuit beatus Job. Qualis ergo? Cum in crepatione dixit: *Quasi una ex insipientibus mulieribus loquuta es. Vir erat in terra Ausitide, nomine Job* (Job 2. 10). Cur etiam regionem nominavit? Propter te, ut discas, ne peccatorum quidem contubernium justum posse ad peccatum deducere, sed piorum propositum firmum stabilemque animum postulare. Est enim hæc Arabia: regio plena incolis improbis et corruptis. Omnes iniqui erant, omnes Dei hostes, omnes profani, omnes superbi, ab Esaü orti, peccatis scatentes; sed tantum impietatis pelagus pietatis faciem non potuit extinguere: regio improborum non potuit perseverantiae decorem suffocare. Ideo ad hunc accedere diabolus tentavit. Quare? Quia videbat eum eleemosynis magis quam divitiis abundare. Audi enim eum sine mendacio dicentem: *Oculus sui cæcorum, et pes claudorum* (Job 29. 15); et iterum: *Ego super impotente fieri, ingemui autem virum videns in necessitatibus* (Job 30. 25). Nec modo verbis, sed etiam operibus dicescebat, thesaurus beneficentiae deprehensus erga egenos. Quid enim alibi ait? *Non exivit de domo mea egenus sine vacuo: os viduæ benedixit mihi: de vellere autem ovium meorum confecti sunt humeri pauperum* (Ibid. 31. 34. et 29. 15. et 31. 20). Manifestum itaque est ipsum omnino divitem fuisse, thesaurum totum, verbis, operibus, eleemosyna, patrocinio pauperum, auxilio egenorum. Sed vide quid faciat diabolus. Primo omnes illius facultates abripit, ac demum liberos aufert. Camelorum greges primo sustulit, secundo greges ovium, asinos magno numero, boum maximum armentum; omnia abstulit, demumque liberos. Quare? Diligenter attende. Primo abstulit ei omnes facultates, postmodum liberos; hereditaria bona, et postea heredes ipsos sustulit, ut omni ratione ipsum etiamque per filios affligeret. Primo facultates abstulit, primo hereditaria bona heredibus viventibus abripuit; ut filiis filiabusque superstitibus, per possessionum jacturam, letale acciperet justus moestitiæ vulnus. Cogitabat enim malignus daemon, ne, si liberi periissent antea, de jactura facultatum nullum sensum haberet. Sed ille vere adamans et generosus athleta, qui multum cæsus, in omnibus coronatus est, qui multa accepit in se tela, et per eadem ipsa tela diabolum confodit, qui armis justitiæ a dextris et a sinistris instructus, non doluit, non lacrymas fudit, non commotus est; sed neque de honorum perniciæ fractus est, neque in liberorum morte pietatis jacturam fecit, sed mansit quasi turris firma, altis nixa fundamentis, atque ad ipsos firmiter attingens cælestes fornices. Venit prior nuntius et dixit Jobo: *Juga boum arabant, et venerunt prædones, et tulerunt ea, et pueros interfecerunt gladio. Adhuc eo loquente venit alius nuntius, et dicit ei: Ignis cecidit de caelo, et oves tuas pastoresque consumpsit* (Job 1. 14-16).

2. Vido quid faciat diabolus. Ut enim vidit eum ad primam et secundam plagam fortiter stantem, neque omnino cruciatibus dimotum; oppugnatum, nec vulneratum: tale quid machinatur. Ignem ex aere jecit, ut opinetur is ignem de caelo mitti, et pulans Deum se de caelo impugnare, in ipsum blasphemaret, qui se sine ullo peccato suo sic injuste oppugnaret. *Ignis, inquit, de caelo cecidit, et oves tuas pastoresque consumpsit. Adhuc eo loquente venit alius nuntius, et dixit Jobo: Equites fecerunt tres turmas, et circumdederunt camelos, ceperuntque illos, et pueros occiderunt gladiis* (Job 1. 17). Sed in his etiam omnibus perstitit beatus Job quasi columna immobilis, quasi turris firma, quasi athleta invictus, immotus, firmus, magis percellens, quam percussus. Cum quis enim inutiliter laborat, sæpe pugnans nullo fructu, sæpe dimicans, nunquam superans, ipse est qui sagella magis contra irritos conatus suos exipit. *Adhuc eo loquente venit*

alius nuntius. Assiduum bellum, sed vanum inferenti; frequentiora tela, sed splendiora præmia. Non sinit eum vel usque ad horam respirare, ne quid pro insita pietate luctator sapienter exengitet. Immisit omnia tela, neque athletam vicit: evacuavit pharetram suam, nec ipso dolore evacuatus est. Confundantur iniqua agentes supervacue (Psal. 24. 4). Quandoquidem ille aversus est, humiliatus, pudelfactus, qui multum dimicavit, et in omnibus victus est. Misit enim adversus pastores, adversus bucolia, adversus oves, adversus camelos, adversus filios, adversus filias, adversus domum, adversus corpus; per amicos, per famulos, per vermes, per ulcera, per sanie. Omnia evacuavit, nec tamen pietatem læsit. Murum perfodit, nec thesaurum abstulit. Quotquot habuit mundi tyrannus jacula emisit, per ignem, per gladios, per ruinam, per captivitatem, per sanguinem. Omnia tendit, et pugilem fortiores reddidit. Quamobrem propheta exclamat dicens: *Inimici defecerunt frumæ in finem* (Psal. 9. 6). Fortassis et ad ipsum dicitur: *Durum tibi contra stimulum calcitrare* (Act. 9. 5). Diripuit omnes pecunias et facultates, substantiamque. Et quid ultimus nuntius? *Filiis et filiabus tuis comedentibus et bibentibus in domo fratris sui senioris, repente venit venit ex deserto, et concussit quatuor angulos domus, quæ corruens oppressit liberos tuos, et mortui sunt* (Job 1. 18. 19). Et ut discas, dilecte, hominem non fuisse eum, qui hæc Jobo narrabat, sed ipsum diabolum in hominis speciem transformatum, diligenter adverte quod dicitur. *Filiis tuis et filiabus tuis comedentibus et bibentibus apud fratrem suum seniore, repente venit venit ex deserto, et concussit quatuor angulos domus, quæ corruens oppressit liberos tuos, et mortui sunt. Unde nosti, dic mihi, ventum venisse ex deserto, et concussisse quatuor angulos domus? Homo es, et quomodo vidisti ventum? quibus oculis percepisti? quomodo quatuor angulos concussit ventus? Si homo es, et intra domum eras, omnino te domus cum aliis oppressisset: quod si foris eras, quomodo ea quæ intus sunt, gesta vidisti? Si autem spiritus es, quisnam sis indica, neque hominis formam præ te feras. Filiis, inquit, et filiabus tuis comedentibus et bibentibus apud fratrem suum seniore. Vide quomodo omni sapientia intelligentiaque repletus erat beatus Job, et quo pacto filiorum amicitiam stabiliebat. Cogitabat enim Cainum et Abelm duos fuisse fratres, solos in orbe existentes, nullas habentes belli causas: omnis enim terra communiter in utriusque potestate erat: et tamen honori Abelis Cain invidens, interfecit fratrem. Idcirco beatus Job pro occultis filiorum Deo sacrificium quotidie offerebat, nec surgens ac dicens: *Ne forte cogitaverint mala filii mei adversus Deum in cordibus suis* (Job 1. 5); pro iis vero, quæ vel contentione verborum vel rixa contingerent, quotidie simul epulari curabat, existimans, si quid simultatis enatum esset, fore ut mensæ ciborumque consortium inter illos amicitiam conciliaret, dissidiaque eliminaret, gnarus frequenti mensæ consortio simulatas deponi. Verum boni osor diabolus in hujusmodi tempore pueros nulli peccato obnoxios perdere moliebatur: tempore scilicet meridiano, cum omnes simul congregati erant, quando pace mutua fruebantur, tunc implacabile contra eos bellum excitat. Illi amicitiam, hic gladium acuebat: illi caritate ædificabant, hic domum subvertebat. Factaque est eadem hora domus sepulcrum, mensa calamitatis cymba, et pastoralis caula naufragium, ovesque cunctæ a feris captæ sunt. Quid ergo strenuus ille? Non confusus est, non concidit. Quod ejus farinus laudabo? qualis sermo sufficiet, qualis sufficiet ad hæc recensenda conatus? O generosam et beatam animam! o patientiam ingentem! Vere, dilecti, confundor spiritu, conscientia turbor, coronatum videns Jobum. Sed magis confundor eum videns coronatum, quam tunc ille cum filiorum casum respiceret: confundor anima; puto autem et vos tandem affectos esse. Quomodo ergo talem tantamque*

tragcediam explicem non novi, etiamsi laudum culmen in ore feram. Parentes secundum carnem, cum filium habent extremum halitum emittentem, ipsi assident, ultima verba excipiunt, manus complectuntur, constitutiones de rebus inexpectatis concinnant, os deosculantur ultimo parentum osculo. Exinde cum filius animam efflaverit, jussu ejus qui dederat, parentes illum componunt, manus extendunt, oculos elaudunt, caput concinnant, pedes extendunt, lavant, dignis funeralibus amiciunt, atque propriam calamitatem solantur. Sed quid simile generoso huic athleta? Abiit ad domum quæ ipsis una eademque hora domus et sepulchrum, convivium et tumulus, festum et fletus facta est. Circumfodit et quæsiuit liberorum membra, et invenit vinum et sanguinem, panem et manum, oculum et pulverem. Et excepit, modo manum, modo pedem, mox caput cum ruderibus, lapidibus et lignis: modo ventris, mox intestinorum partem, viscera cum macerie confusa. Sedebat autem athleta, virtute ad caelum usque assurgens, dispersa liberorum membra videns. Sedebat coaptans membra membris, manum brachio, caput pectori, genu femori. Neque enim vulgaris erat calamitas, sed diabolica operatione et tyrannide omnem sermonem excedens vicissitudo. Sedebat ergo beatus Job, vere fortis adamus, discernens liberorum suorum membra, cavens ne masculinis membris feminea conjungeret, ne formam virilem feminis membris coaptaret. O generosam animam angelorum laudes superantem! Quare? Quia in omnibus sibi accidentibus nihil peccavit Job in conspectu Domini. Sed pro his omnibus perfectam gratiarum actionem sacrificii loco obtulit Deo dicens: *Sit nomen Domini benedictum (Job 1. 21)*, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

In justum et beatum Job, sermo secundus.

1. Res magnæ magnis opus habent narrationibus, splendideque justorum historiae splendidi linguam mentemque postulant; mentem divinas Scripturas sincere contemplantem, linguam divina interpretantem, idque potissimum in presenti sermone de beati Jobi laboribus, quorum fama universum orbem peragravit, et exemplum patientiæ splendidum effert. Cæterum tametsi argumentum nostram vincit infirmitatem, bene novi Dei gratiam verbis nobis præbaturam esse, non ob dicentis dignitatem, sed ob patrum intercessionem. Verum ad rei narrationem veniamus. *Vir erat in regione Ausitide (Job 1. 1)*. Operæ pretium est primo explorare quæ sit vis hujus exordii, et cur historiæ scriptor ab hoc dicto sit orsus, *Vir quidam erat*. Quia vitam virtute insignitam narraturus erat, quæ nostrum vitæ institutum longe antecelleret, ne quis ad certaminum sublimitatem respiciens, putaret insolitum quandam esse naturam, non humanam, primo naturam declarat, ut admireris propositum, quod nempe homo cum esset, institutum homines excedens suscepit, ac communis omnium natura instructus, universo mundo superiorem animam effecerit. *Vir erat in regione Ausitide*. Prædicat enim a natura, prædicat et a regione, ut, quemadmodum hominem ipsum audiens, miraris quod supra hominem vixerit, sic et si discas regionem unde talis fructus exortus est, reipsa admireris qualis rosa in medio spinarum pullulaverit. Animum diligenter adhibe. Ausitis regio Esau erat: nam ab Esau Ausitis. Nominat autem profani et improbi Esau regionem, ut ait Apostolus, *Ne quis fornicator aut profanus ut Esau (Hebr. 12. 16)*, ut mireris ex quibus nequitiae ludis qualis veritatis fructus effluerit. Sed non modo ipsum tulit Esau regio, verum etiam ejus radix erat Esau: abnepos enim erat illius infamati hominis. Narrat enim Scriptura Jobum esse quintum ab Abrahamo. Quo autem pacto, audi. Abraham genuit Isaacum, Isaac Esau, Esau Raguel, Raguel Zaram, Zaram Jobum (*Gen. 36. 33*). Successionem ergo ab Abrahamo habuit per Esau, ex quo originem duxit. Ostendit itaque radicem, ut fructum mireris. Quis autem erat Esau? Fornicator et profanus.

Quis erat Job? Ex fornicatore, hic ipse tamen vir temperans et admirandus, cujus gesta suscepimus enarranda; qui ait: *Si sequutus est oculus meus alienam mulierem, placebit alieno viro uxor mea (Job 31. 9, 10)*. Esau cum multis commixtus est mulieribus, insatiabili æstans luxuria: Job mores pro lege vite habuit, tantumque absuit ut alienam formam curiosus inquireret; atque a fornicatione et adulterio tantum abhorruit, ut neque feminas nondum desponsatas inspiceret, nempe innuptas virgines, ut clariore ultionis ditione. Tantum absuit ut alienis toris insidias pararet, ut ne innuptam quidem virginem, in qua nihil erat periculi, oculis ad libidinem intueretur. Equis hæc testificatur? Ipse Job, *Pepigi, inquit, fœdus cum oculis meis, ut ne cogitarem quidem de virgine (Job 31. 1)*. Vide ad quam usque disciplinæ severitatem pietatis studium duxerit. Oculum ad pietatem intinituit, membra ad justitiam componit, et cum a fornicatore ducat originem, maxima pudicitia claruit. Esau fraticida, quantum ad propositum fuit: etiamsi enim actus non prodierit, al propositum accusatur. Nam ait: *Dixit Esau in corde suo: Appropinquant dies luctus patris mei, et occidam Jacob fratrem meum (Gen. 27. 41)*. Radix itaque fraticida fuit: qui vero ex radice floruit, justitiæ victor pugil. Ille bellum gessit adversus naturam, et fratrem suum alienum ducebat: hic alenos etiam fratres suos existimat, qui dixit: *Eram orphanis quasi pater, et loco viri matri eorum. Judicium, quod non noveram, exquisivi et iniquos compescui (Job 29. 12, 16)*. Omniaque aliena ut sibi propria reputat hic qui originem ducit ab Esau, qui aliena sua faciebat. Esau Jacobum occidere animo cogitabat; Job autem sacrificia offerebat pro filiis, cogitans num quid mente peccasset. Quia enim ille necem animo machinabatur, metuens hic magnus strenuusque athleta, ne hi quoque peccati virus animo perciperent, sacrificium offerebat et vitulum unum pro peccatis. Dicebat enim Job: *Ne forte filii mei mala cogitaverint adversus Deum (Job 1. 5)*. Cogita in quantum ille studium venerit instituendorum morum. Ecquid agit? Quia majores sui mutuo rixati sunt, nempe Esau et Jacob, non quod Jacob nequitiae causa fuerit, sed quod Esau malitiam primus adierit, majorem discordiam mensæ consortio solvi, curatque ut filii sui quotidie una conviverent, ut assueta mensa resolveret malitiæ virus. Sese mutuo adhibant filii Jobi, ad concordiam a primæva ætate instituti, pacem curantes, ad consensum mutuam comparati, unaque omnes edebant et bibebant. *Accersebant autem, ait, tres sorores suas in partem convivi et computationis (Job 1. 4)*. Ecquid hinc utilitatis auditori? et cur adjecit sororum convivium? Ut ostenderetur cum quanta pudicitia convivarentur: neque ibi locum habuisse risum effusum vel cachinnos, vel immodestiam quæ mensæ dedecori esset. Ideo virgines inducit convivantes, ut mensæ modum ostendat, non ebrietate dehonestate, sed concordia coronate. *Vir quidam erat in regione Ausitide (Job 1. 1)*; columba in medio accipitrum, ovis in medio luporum, stella in medio nubium, lilium in medio spinarum, germen justitiæ in vico iniquitatis. *Et erat vir ille irreprehensibilis*.

2. Attende diligenter. Externi sic hominem definire consueverunt: Quid est homo? Homo est, inquit, animal rationale, mortale. Sic placet philosophis definire: Scriptura autem non tales dat definitiones; sed quid? *Homo irreprehensibilis, justus, verax*. Si quis te interroget, definitionemque postulet: quid est homo? dic illi, *Irreprehensibilis, justus, verax, abstinens ab omni re mala*: ita ut qui de hujusmodi officiis testimonium non habeat, vere homo non sit. Esi enim naturæ formam præferat, si illam propositi nequitia dehonestet, a propheta audit: *Homo cum in honore esset, non intellexit, comparatus est jumento insipientibus, et similis factus est illis (Psalm. 48. 13)*. *Et erat vir ille irreprehensibilis*. Non parva laus hujusmodi. Dictum explora, et propositum miraberis. Aliud est accusatio, aliud reprehensio: accusatio enim de

ιτες ἦσαν συγκεκροτημένοι, ὅτε πρὸς εἰρήνην συνήπτοντο. τότε τὸν ἀσπονδὸν πόλεμον κατ' αὐ-
 αι. [583] Ἐκεῖνοι φίλων, οὗτος μάχαιραν ἤχηναι·
 ἀγάπην ὠκοδόμησεν, καὶ οὗτος τὸν οἶκον κατ-
 . Καὶ ἐγένετο κατ' αὐτὴν τὴν ὥραν ὁ οἶκος τάφος,
 ράπτεισα συμφορὰς σκάφος, καὶ ναυαγίων μάνδρα
 κή, καὶ πάντα θηριάλωτον. Τί οὖν ὁ γενναῖος ἐκεί-
 συνεγύθη, οὐ κατέπεσε. Τί αὐτοῦ ἐπαινέσαι; ποῖος
 σι λόγος; ποῖος ἐξαρκέσει πόνος ἂ πρὸς τὴν
 ν διήγησιν; Ὁ γενναῖος καὶ μακαρίας ψυχῆς! ὦ
 ὁ ὑπομονῆς ὑπερβολὴν οὐκ ἐχούσης! Ὄντως, ἀγα-
 συγκεχῆμαι τὴν ψυχὴν, διαταράττομαι τὸ συνει-
 λγε στεφανοῦμενον βλέπων τὸν Ἰώβ. Ἀλλὰ συγ-
 ε τῇ ψυχῇ νῦν μάλλον ἐγώ, τὸν στεφανίτην ὁρῶν,
 κείνως τότε τὴν συμφορὰν τῶν τέκνων ἐπ' ὕψει
 ὁ συγκεχῆμαι τῇ ψυχῇ νομίζω δὲ καὶ ὁμᾶς οὕτω
 θαι. Πῶς οὖν ἐξεῖπαι τὴν τοσαύτην τραγωδίαν, οὐκ
 και, καί γε τὴν κορωνίδα τῶν ἐγκωμίων ἐπὶ γλῶσ-
 σω. Οἱ κατὰ σάρκα γονεῖς, ὅταν ἐγῶσι νύκιν ταῖς
 ις ἀναπνοαῖς συνεχόμενον, περικαθεζονται, λόγων
 ἰδὼν ἀκούονται, χεῖρας αὐτοῦ περιπύσσονται,
 ἄς περὶ τῶν ἀδοκίμων συνάπτουσι, στόμα φιλοῦσι,
 υταῖα τῶν πατέρων φιλήματα. Εἰτα ἀποδέδωκε
 ῆτην ὁ παῖς, ὡς ὁ δειδωκὼς ἐκέλευεν, οἱ γονεῖς
 ἴδουσι, χεῖρας ἀποτείνουσιν; ὀφθαλμοὺς ἀπο-
 ι, τὴν κεφαλὴν διορθοῦσι, τοὺς πόδας ἀποτείνουσιν,
 ουσι, τότε ἀέθλιος ἀμφιέχουσι ἐνταφίως, καὶ τὴν
 υμορὰν παραμυθίζονται. Ἀλλὰ τί πρὸς τὸν γεν-
 οῦτον ἀθλήτην; Ἀπῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τὸν κατὰ
 καὶ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ὥραν οἶκον καὶ τάφον,
 πον καὶ χώμα, ἔορτην καὶ πένθος γενόμενον.
 καπτε καὶ ἐξήτει τῶν τέκνων τὰ μέλη, καὶ τῇρι-
 νον καὶ αἶμα, ἄρτον καὶ χεῖρα, ὀφθαλμοὺς καὶ
 Καὶ ἐλάμβανε ποτὲ μὲν χεῖρα, ποτὲ δὲ πόδα, ἀλ-
 φαλὴν ἀνέσπα μετὰ τοῦ χώματος, καὶ τῶν λίθων,
 ν ξύλων· καὶ ποτὲ μὲν μέρος κοιλίας, ἄλλοτε τῶν
 ν τὰ σπλάγχνα μετὰ τῶν χωμάτων ἀναφυρόμενα.
 ζετο δὲ ὁ οὐρανομήτης ἐκείνος ἀγωνιστής, δι-
 γμμένα βλέπων τὰ μέλη τῶν τέκνων. Ἐκαθέζετο
 ἰς μέλη πρὸς μέλη, χεῖρα πρὸς βραχίονα· ἀνα-
 ν κεφαλήν πρὸς στήθος, γόνατα πρὸς τοὺς μη-
 ῶ γὰρ ἦν μία τῶν συμβάντων ἡ συμφορὰ, ἀλλ'
 ὁλικῆς ἐνεργείας καὶ τυραννίδος ἡ πάντα λόγον
 ἰνούσα καταστροφή. Ἐκαθέζετο Ἰώβ τοῖνον, ὁ
 ἰ κατερικὸς ἀδάμας, ὁ μακάριος, διακρίνων τῶν
 αὐτοῦ τὰ μέλη, μήπου τῶν θηλειῶν τὰ μέλη κατὰ
 ρσενικῶν διαπλάσῃ μελῶν, μήπου τὸ ἄρσενικὸν
 εἰς τὰ τῆς θηλείας μέλη συναρμωσθῇ. Ὁ γενναῖος
 τὴν τῶν ἀγγέλων εὐφημίαν ὑπερβαίνουσης! Διὰ
 ἡ ἐν πᾶσι τοῖτοῖς κυρίως συμβεβηκόσιν αὐτῷ οὐδὲν
 ἰ Ἰώβ ἐναντίον Κυρίου, ἀλλ' ἀντὶ τούτων ἀπάν-
 δακρυον εὐχαριστίαν ἀντὶ θυσίας ἤνεγκε τῷ Θεῷ,
 Εἴη τὸ δρομα Κυρίου εὐλόγηται, νῦν καὶ
 ἰ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.
 ὁ τὸν δικαίον καὶ μακάριον Ἰώβ, λόγος β'.
 ὁ μεγάλα τῶν πραγμάτων μεγάλων δεῖται διήγη-
 , καὶ αἱ λαμπραὶ τῶν δικαίων ἱστορίαι λαμπραὶ
 ἰ καὶ γλώττης καὶ διανοίας· διανοίας μὲν εἰλικρι-
 ις θείας Γραφᾶς θεωρούσης, γλώττης δὲ τρανῶς
 ἰ ἐρμηνευούσης, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῆς προκειμέ-
 νου, λέγω δὲ τὸν τῷ μακαρίῳ Ἰώβ πεπο-
 ν, ἂ διὰ πάσης φοιτῶντα τῆς ὑπ' οὐρανὸν, τὸν
 ομονῆς ἀπαστράπτει λόγον. Πλὴν εἰ καὶ νικᾷ
 ἐτέραν ἀσθένειαν ὁ τῆς ὑποθέσεως λόγος, ἀλλ'
 ἰ, οὗ περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ χάρις λόγον, οὐ διὰ
 ἡ λέγοντος ἄξιον, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν Πατέρων
 ἰαν. Ἀλλ' ἐπ' αὐτὴν ἔλθωμεν τὴν διήγησιν· Ἀν-
 ε τις ἦν ἐν χώρῃ τῇ Αὐσιτίδῃ. Ἀναγκάζον ἐστι
 ἰ σκοπήσαι τὸ προοίμιον ποῖαν ἔχει [584] δύναμιν,
 νος ἔνεκεν ἀπὸ ταύτης τῆς λέξεως τὸ προοίμιον
 ἰται ὁ ἱστοριογράφος, Ἀνθρωπὸς τις ἦν· Ἐπειδὴ
 ἰβλὸν ἐνέδρεον διηγῆσασθαι, καὶ πολὺ τὴν ἡμετέραν
 ἰασιν νικῶντα, ἵνα μὴ τις εἰς τὴν ὑπερβολὴν τῶν
 ἰ ἀποδέλψας, νομίσῃ ξένην εἶναι φύσιν, καὶ οὐκ
 ἰνήν, προλαβὼν ἐδείξει τὴν φύσιν. Ἴνα θαυμάσης
 ὁδεσιν, ὅτι ἄνθρωπος ὢν ὑπὲρ ἀνθρωπίνου ἐπολιτεύ-
 ἰ καὶ μὴ κοιτῆς φύσεως ἀπασι κοινυνήσας, ἀνωτέ-
 ἰ τὸν κόσμον τὴν ψυχὴν ἀναγαγών. Ἀνθρωπὸς τις
 ἰ χώρῃ τῇ Αὐσιτίδῃ. Κηρύττει αὐτὸν καὶ ἀπὸ τῆς
 ἰ unus codex. Alius ποῖος; ἔξ. λόγος. Editi male πόδες.

φύσεως· κηρύττει αὐτὸν καὶ ἀπὸ τῆς χώρας· Ἰν, ὡς περ
 ἀκούσας αὐτὸν ἀνθρώπον, θαυμάζεις ὅτι ὑπὲρ ἀνθρω-
 πον ἐπολιτεύσατο, οὕτως ἐὰν μάθης καὶ τὴν χώραν, ἐξ
 ἡς ὁ τοσοῦτος καρπὸς ἤνθησεν, θαυμάσης ἀληθῶς ὅποιον
 ῥόδον ἐν μέσῳ τῶν ἀκανθῶν ἐδάστησεν. Πρόσεχε ἀκρι-
 βῶς. Ἡ χώρα τοῖνον ἡ τῆς Αὐσιτίδος, χώρα ἦν τοῦ Ἡσαῦ·
 ἀπὸ γὰρ τοῦ Ἡσαῦ ἡ Αὐσιτίς. Ὀνομάζει δὲ τοῦ βεβή-
 λου καὶ πονηροῦ Ἡσαῦ τὴν χώραν, ὡς φησὶν ὁ Ἀπό-
 στολος· Μὴ τις πόρος ἢ βέβηλος, ὡς Ἡσαῦ· ἵνα
 θαυμάσης ἐκ πολλῶν παιδευτηρίων κακίας οὗτος· καρπὸς
 ἀληθείας ἤνθησεν. Ἀλλὰ οὐ μόνον αὐτὸν ἡ χώρα τοῦ
 Ἡσαῦ ἤνεγκεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ρίζα τοῦ Ἡσαῦ· ἀπό-
 γονος γὰρ ἦν τοῦ διαβολομένου. Λέγει γὰρ τὸν Ἰώβ ἡ
 Γραφή πέμπτον εἶναι ἀπὸ τοῦ Ἀβραάμ. Καὶ ὅπως πέμ-
 πτος, ἀκούε· Ἀβραάμ ἐγέννησε τὸν Ἰσαάκ, Ἰσαάκ τὸν
 Ἡσαῦ, Ἡσαῦ τὸν Ραγουήλ, Ραγουήλ τὸν Ζαρά, Ζαρά
 δὲ τὸν Ἰώβ. Ἔχεν οὖν τὴν διαδοχὴν ἀπὸ τοῦ Ἀβραάμ
 διὰ τοῦ Ἡσαῦ εἰς αὐτὸν κατερχομένην. Δείκνυσιν οὖν
 τὴν ρίζαν, ἵνα τὸν καρπὸν θαυμάσῃς. Τίς δὲ ἦν Ἡσαῦ;
 Πόρνος καὶ βέβηλος. Τίς δὲ ἦν καὶ Ἰώβ; Ὁ ἀπὸ τοῦ
 πόρου, οὗτος αὐτὸς ὁ σεμνὸς καὶ θαυμαστός ἀνὴρ, ὁ νῦν
 προκαίμενος ἡμῖν εἰς διήγησιν· ὁ λέγων· Εἰ ἐπηκο-
 λούθησεν ὁ ὀφθαλμὸς μου γυναικὶ ἀλλοτρίᾳ, ἀρέσθαι
 καὶ ἡ γυνὴ μου ἀλλοτρίῳ ἀνδρὶ. Ἡσαῦ περὶ πολλὰς
 ἔσχε μίξιν ὁ γυναικας, ἀπληστος ὢν εἰς ἀσέλγειαν· ὁ δὲ
 Ἰώβ τὸν τρόπον νόμον εἶπε τοῦ βίου, καὶ τοσοῦτον ἀπ-
 ἔσχε, ὥστε ἀλλότρια κάλλη μὴ περιεργάζεσθαι· καὶ
 πορνείας καὶ μοιχείας τοσοῦτον ἀπέχεν, ὡς μηδὲ ταῖς
 μηδέπω κατεγγυωμέναις γυναιξὶ προσέχειν, τουτέστι.
 ταῖς ἀμνηστεύτοις παρθένους· δεῖ γὰρ τῇ τρανοτέρᾳ λῆξει
 χρῆσασθαι· Τοσοῦτον ἀπέχεν ἀλλοτρίους γάμους ἐπιδο-
 λεύειν, ὅτι οὐδὲ τῇ ἀμνηστεύτῳ παρθένῳ, ἐφ' ἣ οὐδὲς
 ἦν κίνδυνος, ἀπέτεινε τὸ ἄμα πρὸς ἀκολασίαν. Καὶ τίς
 ὁ ταῦτα μαρτυρῶν; Αὐτοῦ ὁ Ἰώβ· Διαθήκη, φησὶ,
 διεθέμην τοῖς ὀφθαλμοῖς μου, καὶ οὐ συνήκα ἐπὶ
 παρθένῳ. Βλέπε μέχρι τίνος παιδαγωγίας ἔκμασεν αὐτὸν
 τὰ τῆς εὐσεβείας. Παιδαγωγεῖ τὸν ὀφθαλμὸν εἰς εὐσε-
 βείαν, παιδαγωγεῖ καὶ τὰ μέλη εἰς δικαιοσύνην, καὶ ἀπὸ
 τοῦ πόρου τὴν διαδοχὴν φέρων, μεγίστη σωφροσύνη
 διέλαμψεν. Ἡσαῦ καὶ ἀδελφοκτόνος ὑπῆρχεν, ὅσον εἰς
 πρόθεσιν· εἰ γὰρ καὶ μὴ ἐξέβη τὴν πράξιν, ἀλλὰ κατ-
 ηγορεῖται ἡ πρόθεσις. Εἶπε γὰρ, φησὶν, Ἡσαῦ ἐν τῇ
 καρδίᾳ αὐτοῦ· Ἐγγισάτωσαν αἱ ἡμέραι τοῦ πένθους
 τοῦ πατρὸς μου, καὶ ἀνελθὼ Ἰακώβ τὸν ἀδελφόν μου.
 Ἡ τοῖνον ρίζα, ἀδελφοκτόνος· ὁ δὲ ἐκ τῆς ρίζης ἀνθή-
 σας, δικαιοσύνης βραβευτής. Ἐκεῖνος τῇ φύσει ἐπολέ-
 ησε, καὶ τὸν ἀδελφὸν ἀλλότριον ἡγήτο· οὗτος καὶ τοὺς
 ἀλλοτρίους ἀδελφοὺς ἐνόμιεν, ὁ λέγων· Ἐγενόμην
 ὄρφανός ὡς πατήρ, καὶ ἀντὶ ἀνδρός τῇ μητρὶ αὐτῶν.
 Δίκην ἦν οὐκ ἦδριν, ἐξ ἡγνίστα, καὶ κατέπανσα
 ἀδίκους. Καὶ πάντα τὰ ἀλλότρια ἰδιοποιεῖται ὁ ἀπὸ τοῦ
 Ἡσαῦ φέρων τὴν διαδοχὴν, τοῦ τὰ ἀλλότρια ἴδια τιθε-
 μένου. Ἡσαῦ ἐν τῇ διανοίᾳ ἐλογίζετο ἀνελθεῖν τὸν Ἰακώβ·
 Ἰώβ δὲ προσέφερε θυσίας ὑπὲρ τῶν υἱῶν, ἐννοῶν, Μὴ τι
 κατὰ διάνοιαν ἤμαρτον. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκείνος κατὰ διὰ-
 νοίαν ἐμελέτησε τὸν νόμον, φρονηθεὶς οὗτος ὁ μέγας καὶ
 γενναῖος ἀθλήτης, μὴ καὶ οὗτοι ἐν τῇ διανοίᾳ παραδεί-
 κονται τὸν ἰὸν τῆς ἀμαρτίας, προσέφερε θυσίας καὶ
 μόσχον ἕνα περὶ ἀμαρτιῶν. Ἐλεγε γὰρ ὁ Ἰώβ· Μὴ ποτε
 οἱ υἱοὶ μου κακὰ ἐνεθόνησαν πρὸς τὸν Θεόν; Ἐννόησον
 εἰς δὴν ἀκριβείαν αὐτῷ ἔφθασεν ἡ παιδαγωγία τοῦ τρό-
 που. Καὶ τί ποιεῖ; Ἐπειδὴ Ἡσαῦ καὶ Ἰακώβ οἱ πρόγονοι
 ἐξ ἐπολεμώθησαν [585] πρὸς ἀλλήλους, οὗ τοῦ Ἰακώβ εἰς
 κακίαν συμφωνήσαντος, ἀλλὰ τοῦ Ἡσαῦ εἰς κακίαν
 ἀρξάντος, τὴν διαφωνίαν τῶν προγόνων διαλύει τῇ
 ἐστιάσει, καὶ ποιεῖ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ καθ' ἡμέραν μετ'
 ἀλλήλων ἐστιᾶσθαι, ἵνα ἡ συνήθεια τράπεζα διαλύσῃ τῆς
 κακίας τὸν ἰόν. Παρ' ἀλλήλους ἐσθίουσι οἱ υἱοὶ τοῦ Ἰωβ,
 ὁμόνοιαν παιδευόμενοι ἐκ νέας ἡλικίας, εἰρήνην ἀσχοῦ-
 μενοι, συμφωνίαν παιδευόμενοι, καὶ μετ' ἀλλήλων ἡσθίου-
 ναι ἔπουν. Παρελάμβανον δὲ, φησὶ, καὶ τὰς τρεῖς
 ἀδελφὰς ἐσθίουσιν καὶ πίνευσιν μετ' αὐτῶν. Καὶ τί τοῦτο
 εἰς ὠφέλειαν τῷ ἀκροατῇ; καὶ διὰ τί προσέθηκε τῶν
 ἀδελφῶν τὴν συνεσίαν; Ἰνα δειχθῇ, εἰς ὅσον σωφρο-
 σύνης ἠνέχθη αὐτῶν τὸ συμπόσιον, καὶ ὅτι οὐκ ἦν γέλιος
 ἀτακτος καὶ ἐκκεχυμένος, καὶ ἀκολασία τὴν τράπεζαν
 ὑβρίζουσα, διὰ τοῦτο παραισάγει καὶ τὰς παρθένους εὐ-
 λογοῦμένας, ἵνα δείξῃ τὸ πρόσημα τοῦ συμπόσιου οὐ
 μὲθῃ ὑβρίζομενον, ἀλλὰ συμφωνίᾳ στεφανοῦμενον. Ἀν-

b Mifin deest in uno cod

θρῆσκός τις ἦν ἐν χώρῃ τῇ Αὐσίτιδι· περισσεῖα ἐν μέσῳ ἱερῶν, πρόβατον ἐν μέσῳ λύκων, ἀστὴρ ἐν μέσῳ τῶν νεφελῶν, κρίνον ἐν μέσῳ τῶν ἀκανθῶν, τὸ βλάστημα τῆς δικαιοσύνης ἐν τῇ κώμῃ τῆς ἀδικίας. Καὶ ἦν ὁ βῆθρῳπος ἐκείνος ἀμεμπτος.

β. Πρόσεγε ἀκριβῶς· Οἱ ἔξωθεν ὄρον ἔθεντο ἀνθρώπου· Τί ἐστιν ἄνθρωπος; Ἀνθρώπος ἐστὶ, φησὶ, ζῶν λογικόν, θνητόν. Ταῦτα βούλονται τῶν φιλοσόφων οἱ ὅροι· ἡ δὲ Γραφή οὐ τοιούτους ὅρους δίδωσιν· ἀλλὰ τί; Ἀνθρώπος ἀμεμπτος, δίκαιος, ἀληθινός. Ἐάν τις σε ἐρωτήσῃ, καὶ ὄρον ἀπαιτήσῃ, Τί ἄνθρωπος; εἰπὲ πρὸς αὐτόν, Ἀμεμπτος, δίκαιος, ἀληθινός, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς ποτηροῦ πρᾶγματος· ὡς δ' γε τοῖς τοιούτοις κατορθώμασι μὴ μεμαρτυρημένος, οὐδὲ ἄνθρωπος ὑπάρχει. Ἐάν γὰρ ἔχη μὲν τὸν χαρακτήρα τῆς φύσεως, ὑβρίζῃ δὲ αὐτὸν τῇ κακίᾳ τῆς προαιρέσεως, ἀκούει παρὰ τοῦ προφήτου· Ἀνθρώπος ἐν τιμῇ ὧν οὐ συνῆκε· παρὰ συνειδήσει τοῖς κτήρεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὠμώσθη αὐτοῖς. Καὶ ἦν ὁ ἄνθρωπος ἐκείνος ἀμεμπτος. Οὐ μικρὸν τὸ ἐγκλῆμα. Βασάνισον τὴν λέξιν, ἵνα θαυμάσῃς τὴν πρόθεσιν. Ἄλλο ἐστὶν ἐγκλήμα, καὶ ἄλλο μέμψις· ἐγκλήμα μὲν γὰρ ταῖς βαρυτάταις ἐπάγειται τῶν ἁμαρτιῶν· ἡ δὲ μέμψις ἐπὶ τῶν κουφοτάτων γίνεται παισμάτων. Ἡθέλησεν οὖν δεῖξαι ὁ συγγραφεὺς, ὅτι οὐ μόνον ἐγκλημάτων μακρὰν ἦν ὁ δίκαιος, ἀλλὰ καὶ μέμψων. Οὐδεὶς αὐτῷ ἐνεκάλεσεν ὡς μεγάλη δόξαντι, ὅπουγε οὐδὲ ἐμέμψατο ὡς μικρὰ πράξαντι. Τοῦτο δὲ μέγα τεκμήριον, οὐ μέσος ὁ βίος, ἀνέγκλητος. Ὡς γὰρ μὴ ἔχῃς περὶ μοιχείας ἐγκαλεῖν, ἢ περὶ φόνων, ὁ τοιούτος ἀνέγκλητος· ὥς δὲ μέμψεις προσάγεις ὑβρεως, διαβολῆς, ἢ λαιδωρίας, ἢ μέθης, ὁ τοιούτος ἐγκλημάτων μὲν ἐκτός, ὑπὸ μέμψιν δὲ τρέχει. Ἡθέλησεν οὖν δεῖξαι, ὅτι καὶ τῶν μικρῶν καὶ ἐλαχίστων παισμάτων μακρὰν ἦν, καὶ φησιν· Ἦν ἀμεμπτος, δίκαιος, ἀληθινός, θεοσεβής, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς ποτηροῦ πρᾶγματος. Ὅθεν καὶ ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ βουλόμενος δεῖξαι, ὅτι τὸ πρῶτον κατ' ἀρετὴν τὸ ἀμεμπτόν ἐστι, λέγει αὐτῷ· Σὺ δὲ εὐαρεστοίει ἐνώπιόν μου, καὶ γίνου ἀμεμπτος. Τὸ, Ἀμεμπτος, εἰς ἀκρότητα τρόπων ἐκλαμβάνεται. Ὁ δὲ ἀπόστολος Παῦλος, ἐπειδὴ πρὸς τὰ ἔθνη εἶχε τοὺς ἀπὸ πολυθείας ἀπεσπασμένους, τοὺς ἀπὸ κακίας συνειλεγμένους, τοὺς ἀπὸ πορνείας καὶ μοιχείας συνηθροισμένους, οὐ προσέθηκε τὸ ἄκρον τῆς ἀρετῆς, ἀλλ' ὡς ἦλθεν εἰς τὴν οἰκουμένην πεπληρωμένην πορνείας καὶ μοιχείας, ἠθέλησε καὶ ποιμένας καταστήσαι τῆς οἰκουμένης, ἐπειδὴ τότε ἐσπάνιζε τὰ καλὰ τῆς ἀρετῆς, καθίστων ἐπισκόπους, τίτω λέγει· Κατάστησον ἐπισκόπους, ὡς ἐγὼ σοὶ διεταξάμην, εἰ τις ἐστὶν ἀνέγκλητος. Τὸ, Ἀμεμπτος, οὐκ εἶχε τότε χώραν, ἐπειδὴ, ὡς προείπον, ἐσπάνιζεν ἀκμὴν τὰ τῆς εὐσεβείας. Μέγα τὸ ἀμεμπτον, μέσον δὲ τὸ ἀνέγκλητον· μέγα δὲ ἐν κακοῖς καὶ τὸ μικρὸν ἀγαθόν.

Διὰ τοῦτο εἶπε· Μὴς γυναικὸς ἄνδρα. Οὐκ ἐπειδὴ τοῦτο νῦν φυλάττεται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ· δεῖ γὰρ παντελεῖ [580] ἀγνεία καὶ ἀγνυσὴν ἐστειρωθῆναι τὸν ἱερέα· ἀλλ' ἐπειδὴ τότε πρὸς τοὺς ἐν πορνείᾳ μέγα ἦν, λέγει· Κατάστησον ἐπισκόπους, ὡς ἐγὼ σοὶ διεταξάμην, εἰ τις ἐστὶν ἀνέγκλητος, μὴς γυναικὸς ἄνθρωπος· οὐκ ἐπειδὴ νόμον ἔθηκε τοῦτο, ἀλλ' ἐπειδὴ τῇ πλάνῃ συνέγνω. Ἡδεῖ γὰρ ὅτι ἀνθρώπου τοῦ λόγου τῆς εὐσεβείας, εὐθαίρετον αὐτῇ ἡ φύσις ἔχει τὸ ἀγαθόν, καὶ ἡ ἐκλογὴ γενήσεται τῶν κρείττωνων. Ἀμεμπτος, δίκαιος. Οὐ πρότερον οὖν ἐστὶ γενέσθαι δίκαιον, ἀμεμπτον μὴ γενόμενον. Ἀληθινός. Ὁ ἀληθινός τι βούλεται; Ὁ μὴ ἐσχηματισμένος τὴν ὕψιν, καὶ ἀλλῇ ἔχων τὴν κατάστασιν· ὁ μὴ σωφροσύνην σχηματίζόμενος, ἀκολασίαν δὲ ἐνδεδυμένος· ὁ μὴ τὴν δικαιοσύνην ἐν τῷ σχήματι δεικνύων, τὴν δὲ ἀδικίαν ἐν τῇ καρδίᾳ φέρων. Οὗτος ἀληθινός, καὶ εὐθέως θεοσεβής. Ὅταν γὰρ ἡ τὸ ἀμεμπτον, ὅταν τὸ δίκαιον, ὅταν τὸ ἀληθινόν, τότε ἡ ἀλήθης ἀπαρτίζεται θεοσέβεια. Ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς ποτηροῦ πρᾶγματος. Ἐπειδὴ πολλοὶ ἀπέχονται ἀπὸ πολλῶν ἁμαρτημάτων, πάντων δὲ οὐκ ἀπέχονται, τὸ ἄκρον πάλιν τῆς ἀρετῆς βουλόμενος ὑποθέσθαι, φησὶν· Ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς ποτηροῦ πρᾶγματος. Ὅθεν καὶ ὁ Δαυὶδ φησιν· Οἱ ἀγαπῶντες Κύριον, μυστεῖτε πορνείαν. Οἱ γὰρ ὁἷον τε καὶ θοασθεῖν καὶ πορνεῦσθαι. Ἐκτίθεται οὖν αὐτοῦ καὶ τὴν ὑπαρέχιν, ὅτι εἶχε πρόβατα ἐπακισχίλια, καμήλους τρισχίλιας, ζεύγη βοῶν πεντακσίδια, ὄνους νομίδας πεντακσίδιας. Διὰ τὰ ταῦτα ἐκτίθεται· Οὐ τὸν πλοῦτον θαυμάζων τοῦ Ἰωβ,

ἀλλὰ σὺ τῷ ἀκροατῇ καταλιμπάνων το πλῆθος τῆς οἰσίας, ἵν' ὅταν αὐτὸν ἴδῃ· μετὰ ταῦτα γεγυμνωμένοι τῶν ὑπαρχόντων, καὶ μὴ στένωνται, θαυμάσῃς, ὅτι τόσους στερούμενος ἀγαθῶν, οὐκ ἀθετεῖ τὸν εὐεργέτην, οὐχ ὕβριζει τὸν δημιουργόν. Ταῦτα τοῖνυν ἐγράφη, οὐχ ἵνα τὸ πλοῦτον θαυμάσῃς, ἀλλὰ ἵνα τὴν καρτερίαν καὶ τὴν ὑπομονὴν ἐπαίνεσθαι τοῦ δικαίου, καὶ πρὸ ὀρθαλμῶν ἔχῃς πάντοτε τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ. Ἡ δὲ ἀκολουθία τὴν θεωρίαν εἰς ἕτερον καιρὸν ταμιεύσεται. Ὁ γὰρ διάβολος, ἀδελφοί, ἐπειδὴ εἶδεν αὐτὸν πλουτοῦντα τοῦτω τῷ πλοῦτι τῷ προσκαίρῳ, καὶ ἐκ τούτου τοῦ πλοῦτου τοῦ προσκαίρου τὸν αἰώνιον πλοῦτον ταμιεύόμενον. ἐνενόησεν, δὲ ὡς περ πλουτοῦντι αὐτῷ συνεπλοῦτησεν ἡ δικαιοσύνη, οὕτω καὶ πτωχεύοντι συμπτωχεύσει καὶ ἀρετῇ. Περὶ τῶν αὐτῶν γυμνῶσαι τῶν χρημάτων, ἢ α γυμνῶσιν αὐτὸν πλεονεκτημάτων. Ἐνταῦθα δὲ προσεγγέτωσαν ἀκριβῶς οἱ λέγοντες· Μὴ ὁ Ἰωβ οὐκ ἦν πλούσιος; μὴ ὁ Ἀβραάμ οὐκ ἦν πλούσιος; διὰ τί οὖν ὑποτίθεις ἡμῖν ἀκτημοσύνην; Ἐρῶ καὶ πρὸς σέ· Γενοῦ κατὰ τὸν Ἰωβ πλούσιος, καὶ ἐπεύχομαι σοὶ πλεῖστον κτήσασθαι· γενοῦ κατὰ τὸν Ἀβραάμ, καὶ πᾶσα ἡ γῆ συνεῖζεται σοὶ τοῦ πλοῦτου. Εἰπέ καὶ σὺ, ὡς Ἰωβ, Ἡ θύρα μου ἀνέφικται παντὶ θλιβομένῳ· εἰπέ, Ὁμοῦς πενήτην ἐθέριμα· εἰπέ, Ἐκ τῆς κορυφῆς τῶν προβάτων μου ἐθερμάνθησαν ὅμοι πενήτων· εἰπέ, Καὶ στόμα χήρας ἐν λόγῳ σέ με· καὶ πλούτει πλούτον δὲ βέλεις. Εὐρήθη γὰρ οὐ σαυτῷ πλούτιον, ἀλλὰ τοῖς πέντεσιν οἰκονομῶν. Ἡ θύρα μου γὰρ, φησὶν, ἀνέφικται παντὶ θλιβομένῳ. Μίμηται τὴν ἀκρότητα ταύτης τῆς φιλοπτοχίας· ἐνώσει τὸν ζῆλον τῆς ὑπομονῆς· ἀνδρίσας κατὰ τὸν ἐναντίον τὰ ἴσα φρόνησον. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον. Γένοιτο δὲ ἡμᾶς τὸν ζῆλον καὶ τὴν ὑπομονὴν ἔχοντας ἐναντίον, ἔσμεν καὶ τὴν ἀκολουθίαν τῶν λοιπομένων, καὶ ἡμᾶς παρ' ἡμῶν ἀπαίτειν τὰ λειπόμενα, καὶ ἡμᾶς ὑμῖν τινύειν τῶν θεωρημάτων τὴν ἀκολουθίαν. Καὶ γένοιτο ἡμῖς γνησίως καὶ τὴν ἐορτὴν ἐπιτελέσαι, καὶ τοῖς παθήμασι τῶν ἁγίων κοινωνήσαντας, κοινωνήσαι καὶ τῷ πάλιν Χριστοῦ. Ἀληθῶς γὰρ, ἀδελφοί, δικαίως προέλαμψε τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ τὰ πάθη τῶν ἁγίων. Προέλαμψε γὰρ, ὡς περ ἀσπραπαλ, τὰ πάθη τῶν δικαίων, ἵνα μετὰ ταῦτα φανῇ ὁ Χριστὸς, ὡς φησὶν ὁ Παῦλος, ὁ πᾶσι συμπασών, καὶ πᾶσι συνδοξαζόμενος. Εὐχαίς οὖν καὶ προσεβίαις τῶν ἁγίων Πατέρων, καὶ τοῖς εἰρημῶσι στοιχήσαντες, καὶ τὰ λειπόμενα προσδοκῆσαντες, ὡς ἐν ἀναπέμψωμεν τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς ἐν δίκαιον καὶ μακάριον Ἰωβ, λόγος γ'.

α' [587] Φέρε, καὶ ἡμεῖς ἀψώμεθα τῆς ὑποθέσεως, καὶ ἡμεῖς τῆς ἀκροάσεως· καὶ πάντες γινώμεθα τῆς ἐσπερινῆς ἀκολουθίας τοῦ Ἰωβ, καὶ μετὰ πίστεως ἡ λόγῳ τῆς ὑπομονῆς ἑαυτοὺς παραστήσωμεν. Ἀποπνέγει γὰρ τὸν μὲν Ἰωβ ἐπὶ κοπρίᾳ καθήμενον μὴ ναρῆσαι πρὸς τὴν εὐσέβειαν, ἡμᾶς δὲ ἐν ἐκκλησίᾳ χορεύοντας, ὀκνεῖν πρὸς τὴν ἀλήθειαν· καὶ τὸν μὲν μυρίοις ἰδρυμαῖς περιηγουμένον τῆς ἑαυτοῦ συμφροδῆς, μὴ καταλασθῆναι τὴν ψυχὴν· ἡμᾶς δὲ ὕμνοις καὶ ὕδασι πνευματικαῖς καὶ θείαις ἱσχυαῖς περιδομένους προδιδόναι βαθυμῆς τὴν προθυμίαν. Ἰωβ ὑπὸ σχολῆκων διεσθιόμενος τὸ σῶμα, ἄτρωτον ἐπιφύλαττε τὴν ψυχὴν πρὸς εὐσέβειαν· ἐκείνον σκυλῆρες οὐκ ἐνίκησαν, καὶ ἡμᾶς ἰδιώτες καταπαλαίσομεν; Γενώμεθα καὶ ἡμεῖς ἄνθρωποι, ἄνθρωποι κατὰ τὸν ὄρον τὸν προαποδοδεδομένον. Τὸν γὰρ ἄνθρωπον χαρακτηρίζει τὸ ἀμεμπτον, τὸ δίκαιον, τὸ ἀληθινόν, ἢ θεοσεβές. Καὶ ὡς περ ἐπὶ τῆς κοινῆς συνηθείας ἐπιδόξαις τὸν ἑαυτοῦ οἰκέτην ἢ τὸν υἱὸν ἐπὶ πράξιν τινα ἀπεστέλλῃ, παρακαλεῖται, λέγων· Ὡς ἄνθρωπος ἔχει τῆς δε τῆς πράξεως, καὶ τὸ κοινὸν ὄνομα ἴδιον ποιῆται θάυμα, οὕτω καὶ πάντας λέγονται ἄνθρωποι, μόνος ἐκείνος ἀληθὴς ἄνθρωπος, ὁ τὴν εἰκόνα σῶντος, καὶ ὁ πρωτότυπον κάλλος μὴ ἀφανίζων. Εἶπεν αὐτὸν ἄνθρωπον, ἵνα ἀπὸ τῆς κοινῆς φύσεως τὴν πρόθεσιν ἐπαίνοις. Εἶπεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς χώρας τῆς ἀσέβειας, ἵνα ἀπὸ τῆς χώρας τῆς κομῆσεως τὴν ἀσέβειαν. τὸν καρπὸν ἀνυμνήσῃς. Εἶπεν αὐτοῦ τὰ κτήματα, ἵνα θαυμάσῃς τὰ πλεονεκτήματα. Εἶπεν αὐτοῦ τὸν πλοῦτον, οὐχ ἵνα τὴν περιουσίαν ἐπαίνωσῃς, ἀλλ' ἵνα γεγυμνωμένοι αὐτοῦ θαυμάσῃς. Πάντων γὰρ ἀπεδύθη, καὶ τὴν εὐσέβειαν οὐκ ἀπεδύετο, ἀλλ' ἦν ὡς περ τις πόλις πολιορκουμένη, τῶν μὲν τῶν ἐξωθεν γεγυμνωμένη, μόνῳ δὲ τῷ τῷ τῷ

gravissimis peccatis intentatur : reprehensio autem de levissimis delictis. Voluit ergo scriptor ostendere, non modo procul ab accusationibus justum fuisse, sed etiam a reprehensionibus. Nemo illum accusavit quod magna flagitia admisisset, quandoquidem ne de minimis quidem delictis reprehendebat. Hoc autem magnum est probitatis ejus argumentum, cujus vita sine crimine est. Quem enim nec de adulterio, nec de credibus accusare potes, hic sine crimine est; is vero quem reprehendis de contumelia, de calumnia, de convicio vel de ebrietate, si crimine quidem vacuus est, sed in reprehensionem incurrit. Voluit ergo ostendere ipsum a minimis etiam delictis procul fuisse, aitque : *Erat irreprehensibilis, justus, verax, Deum colens, abstinens ab omni re mala* (Gen. 17. 1). Unde etiam Deus Abrahamo volens ostendere, id in virtute primum esse, si quis sit irreprehensibilis, ait illi : *Tu vero acceptus sis in conspectu meo, et esto irreprehensibilis*. Illud *Irreprehensibilis*, pro summa morum perfectione accipitur. Apostolus vero Paulus, quia cum gentilibus versabatur, quorum alii a multiplicium decurru errore abstracti fuerant, alii ex malitia collecti, alii ex fornicatione et adulterio coacti erant, non adjecit virtutis culmen, sed ut venit in mundum plenum fornicatione et adulterio, cum vellet pastores orbis terræ constituere, quia tunc egregia illa virtus rara erat, circa episcoporum ordinationem hæc Tito dicit : *Constituë episcopos, sicut ego tibi disposui, si quis est sine crimine* (Tit. 1. 5. 6). Illud, *Irreprehensibilis*, tunc locum non habebat, quia, ut ante dixi, pietas illa admodum rara erat. Magnum est, irreprehensibilem esse; medium autem sine crimine esse : magnum quidpiam in malis est parvum bonum.

Sacerdos celebs esse debet. — Ideo ait, *Unius uxoris virum*. Non quod hoc jam in Ecclesia observetur; oportet enim sacerdotem omni castitate et sanctimonia coronari; sed quia tunc id magnum erat iis qui in fornicatione vixerant, ait : *Constituë episcopos, ut ego tibi disposui, si quis est sine crimine, unus uxoris vir* : non quod eam legem poneret, sed quod errori parceret. Sciebat enim fore ut florente pietatis lege, natura sua sponte sinque arbitrio bonum aditura esset, et meliorem electionem faceret. *Irreprehensibilis, justus*. Non potest ergo fieri ut sit injustus, qui non ante sit irreprehensibilis. *Verax*. Quid sibi vult illud, *Verax*? Qui non specie tantum, sed re talis sit; qui non castitatem simulet, dum incontinentiæ dat operam; qui non justitiam præ se ferat, et iniquitatem in corde foveat. Hic verax atque adeo Deum colens. Cui enim irreprehensibilis quispiam est, cum justus, cum verax, tunc verus Dei cultus perficitur. *Abstinens ab omni re mala*. Quia multi a plurimis peccatis abstinere, sed non ab omnibus abstinere; virtutis culmen volens ostendere ait : *Abstinens ab omni re mala*. Quamohrem et David ait : *Qui diligitis Dominum, odite natum* (Ps. 96. 10). Non enim possumus Deum diligere et malum operari. Ejus porro substantiam recenset, septem millia ovium, tres mille camelos, juga boum quingenta, asinas pascuales quingentas. Cur hæc recenset? Non ut Jobi divitias mirabiles prædicet, sed ut tibi auditeri facultatum copiam ostendat, ut, cum ipsum postea facultatibus nudatum videris, nec ingementem, admireris, quod tantis privatus bonis beneficium non coarguat, Creatorem non contumelia afficiat. Hæc itaque scripta sunt, non ut divitias mireris, sed ut justis patientiam perseverantiamque laudes, timoremque Dei præ oculis semper habeas. Ordinis porro series ræm alio tempore considerandam amandat. Et enim diabolus, fratres, quia illum temporalibus divitiis opulentum vidit, ex hisce temporalibus divitiis æternas divitias recondere putavit, quemadmodum discendenti illi, justitiæ simul divitiæ inerant, sic et eo ad paupertatem redacto, inopiam pariter virtutis ipsum comitaturam esse. Tentavit ergo ipsum divitiis nudare, ut nudaret meritis. Illic attendant diligenter il qui dicunt : Annon Job dives erat? annon Abraham dives erat? cur ergo paupertatem nobis proponis? Respondum

et ego tibi : Esto dives ut Job fuit, et ego plures etiam divitias apprecabor; esto dives ut Abraham, et totus orbis tibi divitias apprecabitur. Dic tu quemadmodum Job, *Janua mea aperta fuit omni oppresso* (Job 31. 32. 20); dic : *Humeros pauperum calefeci*; dic : *Ex vellere ovium mearum calefacti sunt humeri pauperum*; dic : *Et os viduæ benedixit mihi* (Job 29. 13); et divitias posside quantum volueris; deprehenderis enim non tibi ipsi dives, sed pauperibus erogans. *Janua mea, inquit, aperta fuit omni oppresso* (Job 31. 32). Imitare hunc summum pauperum amorem : indue te patientiæ studio, viriliter age contra adversarios : pari animo esto. Verum de his hæcenus. Contingat autem nobis ut zelo patientiæque instructi, ea quæ restant persequamur, et ut vos quæ supersunt explananda postuletis, nosque vobis explicationum seriem persolvamus. Contingat etiam nos festum digne celebrare, ut postquam passionibus sanctorum communicavimus, passiones etiam Christi participemus. Vere enim, fratres, ante Christi passionem jure merito fulserunt sanctorum passiones. Præfulserunt enim quasi fulgura passiones justorum, ut post hæc appareret Christus, ut ait Paulus, qui omnibus compatitur, et omnibus conglorificatur (Rom. 8. 17). Orationibus igitur et intercessionibus sanctorum Patrum, et jam dicta sequentes, et dicenda expectantes, gloriam referamus Patri, et Filio, et Spiritui sancto, in sæcula sæculorum. Amen.

De justo et beato Job, sermo tertius.

1. Age, et nos argumento hæreamus, et vos audire pergite : nosque omnes vespertinæ serici gestorum Jobi hæreamus, fideque instructi sermoni de patientia nos sistamus. Absurdum enim esset Jobum in sterquilino sedentem non segnem esse ad pietatis exercitium, nosque in ecclesia choros apertos, segnes esse ad veritatem audiendam : illumque mille calamitatis suæ lamentis circumseptum non frangi animo; nos vero, hymnis, canticis spiritualibus, divinisque Scripturis circumsonantibus, ignaviæ alacritatem prodere. Job dum corpus a vermis corroditur, illasam circa pietatem servat animam. Illam vermes non vicerunt, nosque sudores prosternunt? Simus et nos homines; homines nempe secundum datam paulo ante definitionem. Hominem quippe designat, quod sit irreprehensibilis, quod justus, quod verax, quod Deum colens. At quemadmodum nra frequenti si quis aut famulum aut filium ad quodpiam opus miserit, jubet his verbis : Ut hominem decet, hoc opus aggredere, communeque nomen ut mirabile quodpiam profert : sic etiamsi omnes homines dicantur, solus ille vere homo, qui imaginem servat, et primigeniam pulchritudinem non delet. Eum dixit hominem, ut a communi natura propositum laudes. Dixit eum ex regione Asitiæ esse, ut ex regione impietate referta, talem fructum celebraret. Ejus possessiones enarravit, ut mireris virtutis excellentiam. Divitias exposuit, non ut opulentiam laudares, sed ut eum denudatum obstupesceres. Omnibus enim nudatus est, et pietatem non abiecit, sed erat quasi urbs obsessa, externis omnibus rebus privata, soloque muro cineta. Nudatus liberis, pietatis fructus non amisit. Pro filiis enim habuit pios mores : filias habuit virtutes. Tres ipsi filiæ erant secundum carnem, tresque virtutes secundum spiritum, ut ait Paulus : *Manent autem tria hæc, fides, spes, caritas : major autem horum est caritas* (1. Cor. 13. 13). Nudatus est omnibus, et naturæ Creatorem non negavit : sciebat enim liberos solatium esse successione, Deum vero radicis esse agricolam. Non agere crederet fructus videns dejectos : sciebat enim radicis Agricolam in æternum manere. Nudatus est ovibus, et ipse ovis erat sub Dei tutela; nudatus est bouibus, et juga bouum auferbantur, jugum autem animæ et corporis non discindebatur, sed caro cum anima consentiens aratrum trahebat ad pietatem. Patientiæ autem moros accipiebat ut fructum virtutis, ut fructus patientiæ

longe majores proferret. Erant igitur illi camelorum tria millia, asinae pascuales quingentae. Ego autem existimo eum, quaecumque possederit, pauca tamen possedisse. Si enim singulis pauperibus dabat, quemadmodum ipse ait, *Oculus eram cæcorum, pes claudorum* (Job 29. 15), modicae facultates erant ad tantum propositum: maior erat hospitalitatis sumptus, quam proventuum ubertas. Pauper erat Job, neque tantae alacritati sufficere poterat: divesque erat possessione, pauper autem quantum ad vim propositi. *Erant autem ei, inquit, et opera magna super terram* (Job 1. 3). Quanam haec? Amor pauperum, hospitalitas, summa humilitas, incomparabilis elemosyna, et quaecumque ad virtutem conducunt. Sed ille quidem sic florebat, non divitiis temporaneis tantum, quantum pietate. Verum aliquis forte sapiens, communi more dictum amplexus, opera magna existimat esse, vineas, oliveta, sata jugera, et similia. Vere opera magna ipsi erant super terram, dum floreret caelestibus divitiis. Diabolus autem, ut hesternae die dixi, scelestus ille, suspicatus ipsum, sicut cum opibus floreret, dives erat virtute, ita cum ad pauperitatem redactus foret, virtute pauperem futurum esse, ipsum nudat facultatibus, ut nudaret virtutum praestantia, petitque a Deo, ut ipsum tentare liceret, ut hinc tu fiduciam hahens, sciasque diabolum nullam habere potestatem contra Christianum, neque contra hominem Deum timentem, nisi id ipsi de caelo permittatur, vel ad castigationem, vel propter concessionem veniat. Deus enim cum correctionem infert, aut peccatorum poenas exigit, aut virtutem exercet ad divina exsequenda opera. Non potuit ergo diabolus impugnare Jobum, donec id ipsi a Deo permissum est. Nec mireris, dilecte, si contra Jobum non habuerit potestatem donec licentiam accepisset. Neque enim contra porcos potestatem habet. Audi quomodo Legio rogabat eum, dicens: *Si ejicis nos, permitte nos abire in porcos* (Matth. 8. 31. Marc. 5. 12). Si contra porcos nihil potuit sine permissu, quomodo non jussus potestatem habeat contra eos qui ad imaginem Dei facti sunt? *Factum est, inquit, ut eodem die angeli Dei venirent, ut adstarent Domino: et diabolus stetit in medio eorum* (Job 1. 6). Ergone cum angelico ministerio adstaret etiam diabolus, et in medio sanctorum spirituum immundus spiritus adest? Verum neque sancti angeli Deo corporaliter adstiterunt, neque item satanas corporaliter: sed omne ministerium pro statione dicitur. Quemadmodum enim Elias in terra versans Deo adstare dicebatur, ut ille ait: *Vivit Dominus, in cujus conspectu hodie adsto* (3. Reg. 17. 1), non quod in caelum ascendens adstiterit: sed quod Dei praecepto ministraret: sic diabolus stetit, non in caelesti loco, neque cum supernis virtutibus, sed ut creatura Dei jubetur congruentia sibi facere: quo autem pacto, audi. Neque enim meum dictum excipiens dicas: An Deus ministro usus est diabolo? Sicut in militaribus copiosi sunt manifesti milites qui ad honores ministrant, suntque etiam vere milites, qui ad supplicia segregati sunt: sic etiam ad ministeria bona, et ad hominum dispensationem, angeli sancti mittuntur; ad supplicia vero de iniquis hominibus sumenda daemones mittuntur: quomodo autem, audi. Cum sanctos angelos memorat Paulus, ait: *Nonne omnes sunt administratorii spiritus, ad ministerium missi propter eos qui hereditatem capiunt salutis* (Hebr. 1. 14)? Quamobrem palam est sanctos angelos ad hominum salutem ministrare; acerbos autem daemones ad supplicia de peccatoribus sumenda. *Misit enim, inquit David, in Aegyptum indignationem et iram et tribulationem, inmissionem per angelos malos* (Psal. 77. 49).

2. Maligni ergo et impuri daemones, etsi proposito defecerunt, jugo tamen servitutis subjacent, jubenturque ut carnifices jussa complere. Neque mireris, si Deus daemonibus praecipiat. Apostoli diabolo utuntur ut carnifices. Ait Paulus: *Quoniam quidam circa fidem exciderunt, hos tradidi satanae, ut discant non*

blasphemare (1. Tim. 1. 19. 20). Ac rursum de eadem qui fornicatus, poenaeque obnoxius erat, quid a ipse Paulus? *Congregatis vobis et spiritu meo, cum virtute Domini Jesu judicavi eum, qui hoc sic operatus est tradere satanae in interitum carnis, ut spiritus salus sit in die Domini* (1. Cor. 5. 4. 5). Ne putent enim daemones, se contra divinam auctoritatem tyrannide exercere, jubentur vel invitati mandata sibi exsequi non res quidem faustas et letas, sed res quae ad supplicia spectant. Nonne principes apud nos vidist quando quosdam cum honore accersi jubent, qui modo militantes cursores, ita Latine vocant; cum autem alios cum infamia accersunt, alios emittunt accersit hos duosque milites? Sic quoque Deus sanctis in nistros angelos mittit ad salutem; cum autem ad supplicium sumere, daemonibus imperat. Ideo Dei cum sententiam proferret adversus Achaab, dicebat *Quis ibit, et decipiet Achaab, et cadet* (3. Reg. 22. 20). Et respondit spiritus malus: *Ecce ego*. Sciebat enim diabolus, se ad id deputatum esse. Daemones ergo (ignoscite mihi, quaeso; nam de rebus invisibilibus non sensibilibus loquor: sed ne ab initio quidem e hujusmodi rebus dicere aggressus essem, nisi ex sacra Scriptura occasionem accepissem: neque enim humanae mentis est invisibilia a sensibilibus separare sed quia iis quae Deus dixit refragari non licet, ea quae scripta sunt sectemur, velimus, nolumus); pessimi itaque daemones mittuntur proprie ad exigendas a improbis poenas: mittuntur etiam ad justos, non puniant, sed ut tentent. Quia enim sanctus angelus tentationi ministrare non jubetur (neque enim Deus angelo mandat quid illo indignum), idcirco daemones hanc tentationem permittitur. Nec mireris si ad justos mittantur daemones: nam ductus est aliquando universorum Dominus a Jordane in desertum, ut tentaretur a diabolo. Si igitur Dominum et Servatorem omnium diabolus tentavit, quid miraris, si contra justum ad patientiae exercitium demon mittitur? Mittitur porro, non jubente, sed permittente Deo. Concinat autem Scriptura sermonem quasi in prosopoeia. Neque enim vox a Deo ad malum demonem procedit, neque ea dignatur praevaticatrix illa praesumptio. Natura quippe bona est, propositum verum malum: nec est diabolus impolluta illa voce dignus. Quod si reponas illud, *Dixit Dominus diabolo* (Job 1. 7): dicam tibi illud Davidis, *Peccatori autem dixi Deus, Quare tu enarras justitias meas* (Psal. 49. 16). Num in vocem erupit peccatori emissam? Nequaquam sed dominus loquitur, per res ipsas indignis loquitur. *Præcepit Dominus celo* (Jon. 2. 4). An vocem emisit an præceptum quoddam extulit? *Mandavit Deus verno matutino* (Jon. 4. 7). Ita si per figuram quamdam dicatur, Deum alloquutum esse diabolum, ne hoc in honoratum propositum diaboli quasi honore pariter aducas in conspectum Domini. Sed stant angeli secundum deputatum sibi ordinem; venit autem diabolus et stetit in medio angelorum, ut discas eum angel naturam accepisse, proditoris autem propositum ostendisse. Diabolus enim, fratres, non naturae nomen est, sed propositi. Quare diabolus? Neque enim diabolus factus est ab initio, sed angelus creatus est diabolus porro sive calumniator vocatus est, quia calumniatur Deum apud homines, et hominem apud Deum; et utpote qui committat Dominum adversum servum, et servum adversum Dominum. Cum enim suggerit nobis diabolus et ait: Quot mala in mundo ubinam Deus? cur non res moderatur? calumniatur apud nos Creatorem: nam hoc negotium ejus fuit ab initio. Calumniatur Deum a;ud Adamum, dicens *Sciebat Deus, quod quacumque die comeditis ex ligno eritis sicut dii* (Gen. 3. 5). Invidens, inquit, veluti Deus ne manducaretis. Ibi Deum calumniatur apud Adamum; hic Jobum apud Deum: *Num gratis col Job Deum* (Job 1. 9)? Id est, Spe mercedis hoc facit non ex virtute; mercedem tibi beneficii rependit aufer ei pecuniam, ejusque propositum denudatur

πῆρ τῆς εὐσεβείας· Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο· ὡς τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν, οὕτω καὶ ἐγένετο· εἴη τὸ δοῖμα Κυρίου ἐκτελεσθῆναι εἰς τοὺς αἰῶνας. Ὡς γενναίως ψυχῆς! Αὕτη ἡ φωνὴ βέλος· ἐγένετο κατὰ τὸν διαβόλου, αὕτη ἡ φωνὴ βέλος κατὰ τὸν δαιμόνιον ἀπέστειλεν, ἐρήρξε τὴν φάλαγγα τῶν ἐναντιῶν. Γυμνὸς ἐξῆλθον ἐκ κοιτίας μητρὸς μου, γυμνὸς καὶ ἀπελεύσομαι. Ἀποτολικὴ ἡ φωνὴ πρὸς τὸν ἀποτολικὸν χρόνον ἀνδρίζουμένη· Γυμνὸς ἐξῆλθον ἐκ κοιτίας μητρὸς, γυμνὸς καὶ ἀπελεύσομαι· ὡς ὁ Ἀπόστολος· Οὐδὲν ἐπηνέγκαμεν εἰς τὸν κόσμον· δηλῶν, ὅτι οὐδὲ ἐκπνεύειν τι δύναμεθα. Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο.

δ'. Πάντων περιτρίβη, ἵνα συντέμω, καὶ ἡ γυνὴ μόνῃ ὑπελείπειτο, τὸ ἀρχαῖον ὄργανον τοῦ διαβόλου. Ἡ γυνὴ ὑπελείπειτο, οὐ φεισασμένου τοῦ διαβόλου, ἀλλ' ἑαυτῇ τὸ ὄπλον τερήσαντος. Ἐπειδὴ γὰρ ἦδει, ὅτι διὰ γυναικὸς τὸν πρῶτον ἄνθρωπον κατηγωνίσθητο, φυλάττει τὴν γυναῖκα, ἵνα τῷ ὁμοίῳ ὄπλῳ χρῆσται πρὸς τὴν ἐπιβουλήν. Ἀλλ' ἐκεῖ μὲν εὖρε τὸν Ἀδὰμ, ὡς δὲ τὸν Ἀδὰμ οὐχ εὕρισκεν. Ἐκεῖ τὸν Ἀδὰμ εὖρε καὶ τὴν Εὐάν· ὡς δὲ τὴν μὲν Εὐάν εὖρε, τὸν δὲ Ἀδὰμ οὐχ εὖρε. Λέγει αὐτῇ ἡ γυνή· Ἔως τίνας καρτερήσεις; Τὰ ῥήματα ἀληθῶς τοῦ διαβόλου. Τὸ γὰρ, Ἔως τίνας, βασιανισμένον ἦν ἡ γυνή. Ἐγὼ βασιανίζομαι, καὶ σὺ λέγεις, Ἔως τίνας; Ἐγὼ τύπτομαι, καὶ σὺ ναρκᾷς πρὸς τὰς πληγὰς τοῦ βασανισμένου; Ἔως τίνας [592] κάθησαι περιμένον ἡμέραν ἐξ ἡμέρας τὴν σωτηρίαν; Ἀκῶν ὁ διάβολος τὴν ἀρετὴν τοῦ δικαίου ἀνυμνεῖ, κρυπτεῖ αὐτοῦ τὴν ὑπομονήν, ὅτι ἐλπιδὶ ἠγωνίζετο. Ἔως τίνας; Εἶτα βλέπει τὸ σφῶν τοῦ συγγραφέως. Καὶ ἐμβλέψας αὐτῇ, φησὶν, Ἰὼβ εἶπεν. Οὐκ εἶπες, προσῶν αὐτῇ, ἀλλ', ἐμβλέψας. Ἐμβλέψας, διὰ τί; ἠγνόει γὰρ τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα; οὐκ αὐτῇ συνέλεξεν; οὐκ ἐξ αὐτῆς ἐτακνώσατο; διὰ τί οὐκ ἐνέβλεψε; Τὸ Ἐμβλέψας δεικνύσιν, ὅτι οὐκ αὐτῇ βλέπει, ἀλλὰ τὸν ἐν αὐτῇ. Ἐνέβλεψε τῷ διαβόλῳ ὁ Ἰὼβ· εἶδε τὸν ἐν τῷ ὄρει λαλῶσαντα, καὶ νῦν ἐν τῇ γυναικὶ λαλοῦντα. Καὶ λέγει· Ὡς μία τῶν ἀφρόνων ἐλάλησας. Διὰ τί οὐκ εἶπεν, Ὡς μία τὴν ἀσέβητον; ὡς μία τῶν ἀθέων; Ἦδει αὐτὴν οὐκ ᾔθεον οὔσαν, ἀλλ' ὑπ' ἀφροσύνης συναρπασθεῖσαν. Ἀλλως δὲ, ἀδελφοί, κυρίως τῷ τὸν θεὸν ἀρνουμένῳ ἡ τοῦ ἀφρονος διδομένη φωνή. Εἶπε γὰρ, φησὶν, ἀφρων ἐν τῇ καρδίᾳ· Οὐκ ἔστι Θεός. Ὡς μία τῶν ἀφρόνων· ὡς εἶπες ἔλεγεν· Ὡς ἡ Εὐα ἐλάλησας. Εἰ τὰ ἀγαθὰ ἐδεξάμεθα ἐκ χειρὸς Κυρίου, τὰ κακὰ οὐχ ὀποιοῦμεν· Ὡς γενναίως ψυχῆς! Ἐνταῦθα μοι δοκίμασον αὐτοῦ τὴν ψυχὴν. Οὐκ ἦδει Ἰὼβ, ὅτι ὑπὲρ ἀρετῆς ἠγωνίζετο· οὐκ ἦδει ὅτι ὑπὲρ ὑπομονῆς στέφεται· ἀλλ' ἐνόμειζεν ἄλλως συμφορὰν εἶναι θελήσαν· κακὰ εἶναι ἐνόμισας, καὶ κακὰ νομίσας, οὐχ ὡς ὑπὲρ κακῶν ἐβλασφημήσεν. Εἰ δὲ κακὰ νομίσας οὕτως ἠγωνίσαστο, εἰ ἦδει τὸν στέφανον, οὐ πολλὰ μᾶλλον ἠγωνίζετο; Ἀλλὰ διὰ τί οὐ προλαβὼν εἶπεν αὐτῷ ὁ Θεός, Ὅρα τί ποιεῖς; Ὁ διάβολος μέλλει παρατάττεσθαι σοι, μέλλει κατὰ σοῦ ὀπλιζεσθαι· ἀγωνίσου, ἰσχυε, ἵνα μὴ σου παρατρήσῃ τὴν διάνοιαν, ἵνα μὴ σου συλῇς τοὺς λογισμοὺς, ἵνα μὴ σου πολιορκήσῃ τὴν ψυχὴν· ἰσχυε, καὶ μὴ νομίσης, ὅτι ἀνοίκεται Θεῷ τὸ παραγγέλλαι τῷ ἀλλήτῃ τὴν πάλιν. Τῷ γὰρ Πέτρος λέγει ὁ Κύριος· Πέτρος, Ἰδοὺ ὁ Σατανᾶς ἐξητήσατο ὑμᾶς, τοῦ συνιώσαι ὡς τὸν σίτον. Τοῖς ἀποστόλοις προλέγει τοὺς πειρασμούς· τῷ δὲ Ἰὼβ οὐ προλέγει τοὺς πειρασμούς, οὐδὲ τὴν ἀθλήσιν. Μὴ ἀδικία παρὰ τῷ Θεῷ; Μὴ γένοιτο. Τοὺς μὲν παραθαρσύνει, τοὺς δὲ καταλιμπάνει. Διὰ τί μὴ λέγει αὐτῷ, ὡς τοῖς ἀποστόλοις; Ἦδει ὁ Θεός τοῦ διαβόλου τὴν κακουργίαν, ἦδει τὸν φθόνον, ἦδει τὴν ὑπόνοιαν δυνάμεν ἁμβλύναι τὴν ἀρετὴν. Εἰ εἶπεν αὐτῷ ὁ Θεός, Πρόσεχε σεαυτῷ, καὶ ἀγωνίσαι· ἐὰν ὑπομῇνης εἰς τέλος, τὰ ὑπάρχοντά σοι εἰς τὸ διπλάσιον ἀποδοίμω, βασιλείαν ὀργανῶν κληρονομήσεις, στεφάνους ἀθανασίας δέξῃ, μεσση τῶν ἐγκωμίων τῶν σὺν καί τῶν ἐπαίνων ἡ οἰκουμένη πᾶσα γενήσεται· εἰ ταῦτα εἶπεν, ἠγωνίζετο μὲν ἂν ὁ δικαίος· ὁ δὲ διάβολος· πάλιν ἀφορμὴν ἐλάμβανε· καὶ εἰ μὲν ἀγωνιστάμενος οὕτως ἐνίκησεν, ἔλεγε τῷ Θεῷ· Μὴ γὰρ ὠρεῖν ἠγωνίσαστο; Ἐπηγγέλλω αὐτῷ ἀθανασίαν, ἐπηγγέλλω βασιλείαν, ἐπηγγέλλω στεφάνους. Εἰ τοίνυν τῶν προσκαίρων λαβὼν τὴν ἀπόλαυσιν, ὑπενοήθη οὐχ ὡς δικαίος, ἀλλ' ὡς ὑπομῆσις; εἰ ἔλαβε τῶν αἰωνίων τὴν ὑπέσχεσιν, οὐ πολλὰ μᾶλλον ὁ διάβολος ἀφορμὴν ἐλάμβανε; Ἀλλὰ κρύπτει τοὺς στερήτους, ἵνα γυμνώσῃ τοὺς

ἀλλους· κρύπτει τὸ βραβεῖον, ἵνα δειξῇ τὸν ἀθλήτην. Διὰ τί οὖν, φησὶ, καὶ τοῖς ἀποστόλοις οὐκ ἐκρυψεν; εἰ γὰρ διὰ τοῦτο οὐκ εἶπε τῷ Ἰὼβ, διὰ τί μὴ τῷ αὐτῷ τρόπῳ καὶ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων ἐκώπησε τὸν ἄλλον; Ἰὼβ μόνος ἠγωνίζετο, ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἔκαμνεν, ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἠγωνίζετο· οἱ δὲ ἀπόστολοι, κήρυκες ἦσαν τῆς γῆς καὶ διδασκαλοὶ τῆς οἰκουμένης. Αὐτοῖς μὲν οὖν κρύφει ἡδυνάτο, ἀλλὰ τῷ κόσμῳ ζημία τὸ πρᾶγμα ἔγινετο. Ἠδυνάτο Παῦλος ἄνευ στεφάνου ἐπαγγελίας ἀγωνίσασθαι· ἡδυνάτο Πέτρος ἄνευ ἐπαγγελίας ἀνδρῶσθαι, ἡδυνάτο οἱ ἀπόστολοι μὴ δεξάμενοι ἐπαγγελίαν ἀγαθὴν ὑπὲρ ἀρετῆς ἀγωνίσασθαι· ἀλλ' οὐ πανταχοῦ Παῦλος, οὐ πανταχοῦ Πέτρος· πολλῶν ἀσθενοῦσιν αἱ ψυχαί, πολλῶν δικάζουσιν αἱ διάνοιαι. Εἰ γὰρ σήμερον βασιλείας κτηροτομήνης, μελλόντων ἀγαθῶν ἀπολούσεως, συνδιότησεως ἀγγελικῆς, τῆς ἐν παραδείσῳ τρυφῆς, καταφρονοῦσι τῶν ἐπηγγελμένων πολλοί, προστετηκότες πρὸς τὰ παρόντα· εἰ πάντως ἐσιωπήθῃ, τίς ἐστιν προσέδραμε τῇ εὐσεβείᾳ; Εἰκότως οὖν, ἀδελφοί, τῷ μὲν Ἰὼβ [593] οὐ δεικνύσι τὰ μέλλοντα, ἵνα στερωτέραν δειξῇ τὴν πρόθεσιν τοῖς δὲ ἀποστόλοις ἐπαγγέλλεται τὰ μέλλοντα, ἵνα τῶν ἀκροῶν διεγείρῃ τὰς ψυχὰς, ἵνα τῆς οἰκουμένης νευρώσῃ τὴν διάνοιαν. Πολλοὶ νῦν ἀκούουσι περὶ βασιλείας, καὶ καταφρονοῦσι· πολλοὶ Χριστὸν ἐκδέχονται, καὶ πονηρίαν ἐνδύονται· πολλοὶ κακίας οὐκ ἀναχωροῦσι· τιμῶσι πολλοὶ σήμερον τὰς νηστείας, καὶ λέγουσι· Σήμερον οὐδὲν λέγω τῷ ἀντίδικῳ μου· παρέλθοι ἡ ἡμέρα τοῦ πάθους τοῦ Χριστοῦ, καὶ γυμνάξω τὴν δίκτην, ἐκδοίκα τὴν ὕβριν, ποιῶ πολλά. Οὐκ οὖν ἀδελφός ἐστι τοῦ Ἡσαῦ, ταῦτα ἐνθυμούμενος· ταῦτα λέγει, δὲ εἶπεν Ἡσαῦ. Καὶ γὰρ Ἡσαῦ θῆλῃσε φονεῦσαι τὸν ἀδελφόν, ἀλλὰ τὸν πατέρα ᾔδειτο. Καὶ τί εἶπεν; Ἐγινώσκουσιν αἱ ἡμέραι τοῦ πᾶθους τοῦ πατρὸς μου, καὶ τότε φονεύσω τὸν ἀδελφόν μου· παρέλθῃ ὁ θάνατος τοῦ πατρὸς μου, καὶ τότε ἀναίρω. Καὶ σὺ τί λέγεις; Παρέλθῃ τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ, καὶ τότε στρατεύσομαι κατὰ τοῦ ἐχθροῦ μου. Βλέπε μὴ ἀδελφός ἐστι τοῦ Ἡσαῦ. Ἀκούσον τί λέγει ὁ Παῦλος· Μὴ τις πόρος, μὴ βέβηλος, ὡς Ἡσαῦ· Ἰνα μὴ δι' αὐτοῦ μιανθῶσιν οἱ πολλοί. Ταῦτα εἰρητᾷ μοι, οὐκ εἰς παροξυσμὸν, ἀλλ' εἰς ἀντιλήψιν τῶν ἀδελφῶν καὶ σωτηρίαν. Γένοιτο δὲ ἡμᾶς καὶ λόγῳ παιδευομένους, καὶ ἱστορίας παιδαγωγουμένους, ταῖς τῶν αἰώνων Πατέρων καὶ προφητῶν ἀθλήσεσι κατορθοῦντας, δόξαν πάντοτε τῷ Θεῷ ἀναπέμψιν, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸν δίκαιον καὶ μακάριον Ἰὼβ, Ἀόρος δ'.

α'. Πανταχοῦ μὲν καὶ ἐπὶ πάντων, ὡς εἶπεν, τῶν θεῶν διηγημάτων κατώτεροι τῶν πραγμάτων οἱ λόγοι, καὶ ἀνθενέστεραι αἱ λέξεις τῶν ὑποθέσεων· ἐξαιρέτως δὲ ἐπὶ τῶν τῷ μακαρίῳ Ἰὼβ κατωρθωμένων. Οὐδεὶς οὐδεπώποτε δύναται τῷ λόγῳ τῆς ὑποθέσεως παρῴσται τὸν λόγον τῆς ἑαυτοῦ εὐτελείας. Κἂν γὰρ μυρία περὶ αὐτοῦ λέγεται, τῆς κατ' ἀξίαν δυνάμεως ὁ λόγος ἀπολιμπάνεται. Ἐπεὶ οὖν εἰρητᾷ ἡμῖν τὰ κατὰ δύναντα μετρίως, οὐδὲν κωλύει καὶ σήμερον τὸν αὐτὸν διψᾶσθαι διηγημάτων. Καὶ μηδεὶς νομίστω ὑβρίζεσθαι τὴν ὑπόθεσιν, εἰ κατατεμένωμεν τὸ διήγημα. Οὐ γὰρ ἀλγεῖ Ἰὼβ τεμνόμενος· εἰ γὰρ τὸ σῶμα τεμνόμενος οὐκ ἤλγει, τῷ διηγηματι τεμνόμενος ἀλγῆσι; Ἐγινωμεν ἀπὸ τῶν προειρημένων διηγημάτων, ὡς ἀπώλετον ἅπαντα, μᾶλλον δὲ εὗρεν ἅπαντα. Πάντα γὰρ τὰ φαιδρὰ ἀπολέσας, τὴν βίαν τῆς φαιδρότητος οὐκ ἀπώλεσεν. Ἀπώλεσε τὴν λύβραν, ἀλλ' ἔμενεν ὁ τεχνίτης· ἀπώλεσε τοὺς καρποὺς τῆς εἰθηνίας, ἀλλ' ἔμενεν ὁ γεωργὸς τῆς εὐπραγίας· ἐγυμνώθη πάντων τῶν κτημάτων, καὶ οὐκ ἐγυμνώθη τῆς ἀρετῆς. Προσέβριξε τῷ διαβόλῳ τὰ κτήματα, ἀπορρίψας ἑαυτὸν τὸν βίον, ὥσπερ ὁ Ἰωσὴφ τὸ ἱμάτιον τῇ ἁγίῳ. Ἐν τῷ πάσχῃ οὐκ ἔπασχε. Δεῖ γὰρ καὶ τῆς φύσεως δμολογεῖν τὸ πάθος, καὶ τῆς ψυχῆς ἀνυμνεῖν τὴν ἀνδρείαν. Ἐδείχθη τῆς φύσεως τὰ γνωρίσματα, εἰδείχθη καὶ τῆς ἀρετῆς τὰ πλεονεκτήματα. Ἦκουσε τῶν παίδων τὴν συμφορὰν, καὶ διέβριξε τὰ ἱμάτια, ἵνα τῆς φύσεως δειξῇ τὴν συμπάθειαν. Εἰ μὴ γὰρ ἔπαθεν, οὐκ ἂν ἐθαυμάζετο ὡς φιλάρετος, ἀλλὰ κατεγινώσκετο ὡς ἀναίσθητος. Ἀλλ' ἔπαθε μὲν ὡς ἄνθρωπος, ὑπέμεινε δὲ ὡς φιλόθεος· καὶ τῆς φύσεως τὴν ἀσθένειαν ἤλεγξε, καὶ τῆς εὐσεβείας τὸν τρόπον οὐ προέδοκε. Διέβριξε τὰ ἱμάτια, ἀλλὰ προσεκύνησεν. Οὐ τοσοῦτον οὖν ἐπλήξεν ὁ διάβολος, ὅσον ἐπλάγη· οὐ τοσοῦτον ἔτριψε, ὅσον ἐτρώθη. Ἀλλὰ τὸν πρῶτον ἄγωνα καλῶς διαβλήσαντα τὸν Ἰὼβ πάλιν εἰς ἔττερον ἄγωνα δίδωσι ὁ Θεός, ἵνα λαμπρότερον αὐτῷ

ἀλλὰ προαιρέσεις. Διὰ τί διάβολος; (Ὁ γὰρ διάβολος ἐγένετο ἀπ' ἀρχῆς, ἀλλὰ ἄγγελος ἐκτίσθη· διάβολος δὲ ὀνομάσθη, ὡς διαβάλλων καὶ θεὸν ἀνθρώπους, καὶ ἀνθρώπων θεῶν· καὶ ὡς συγκροῦν Δεσπότην πρὸς οἰκέτην, καὶ οἰκέτην πρὸς Δεσπότην. Ὅταν γὰρ ὑποβάλλῃ ἡμῖν ὁ διάβολος, καὶ εἰπῇ· Ἦσθα κακὰ ἐν τῷ κόσμῳ; τοῦ ὁ θεός; διὰ τί μὴ προτίσται; διαβάλλει τὸν δημιουργὸν πρὸς ἡμᾶς· ἔργον γὰρ τοῦτο ἐξ ἀρχῆς τῷ διαβόλῳ. Διαβάλλει θεὸν πρὸς τὸν Ἀδάμ, λέγων· Ἦδεὶ ὁ θεός, ὅτι ἦ ἂν ἡμέρᾳ φάγησθε ἀπὸ τοῦ ξύλου, ὅσους ὡς θεοί. Βασκαίνων, φησὶν, ἐκώλυσεν ὑμᾶς ὁ θεός τῆς βρώσεως. Ἐκεῖ τὸν θεὸν διαβάλλει πρὸς τὸν Ἀδάμ· ὥδε τὸν Ἰώβ πρὸς τὸν θεόν· Μὴ γὰρ ὠρεῖν σέβεται Ἰώβ τὸν θεόν; Τουτέστιν, ὑπομίσθιός ἐστιν, οὐκ ἐνάρετος· μισθὸς σοι τελεῖ τῆς εὐπραγίας· περιελετὰ χρήματα, καὶ γυμνοῦται αὐτοῦ ἡ πρόθεσις. Ἐπεὶ οὐν εἶδεν ὁ θεός τὸν δίκαιον τῇ ὑπονοίᾳ ἐκείνου ὑβρίζομενον, περιαιρεῖ τὰ κτήματα, ἵνα περιέλῃ τὴν ὑπόψιν, καὶ γυμνῇ δέξῃ τὴν εὐσέβειαν. Καὶ βλέπει τοῦ πονηροῦ δαίμονος τὴν πρόθεσιν. Εἶπε, φησὶ, ὁ Κύριος τῷ διαβόλῳ· Πόθεν παραγέγονας; Εἶτα ὁ υπερήφανος καὶ ἀλαζών, καὶ μετὰ τὴν καυτοῦ τάξιν εἰδώς, μήτε τοῦ ἐρωτῶντος τὴν ἀξίαν, λέγει· Περιελθὼν τὴν γῆν, καὶ ἐμπεριπατήσας τὴν ὑπ' οὐρανὸν, πάρεμι· μονοουχὶ βοῶν καὶ βουλόμενος διέξαι, ὅτε κραταί τῆς ὑπ' οὐρανὸν, ὅτι πάντα αὐτῷ πεπληγμένα γήϊνα, ὅτι πάντα ὑπὸ πόδας ἔχει τοὺς ἀνθρώπους. Περιελθὼν, ἔφη, τὴν γῆν, καὶ ἐμπεριπατήσας τὴν ὑπ' οὐρανὸν, πάρεμι. Ἐκκρίπεται τοῦ διαβόλου ἡ ἀλαζονεία. Ἐπειδὴ γὰρ ἐνόμισεν κρατεῖν τῆς τοῦ θεοῦ εἰκόνος, ἐκβάλλεται τῆς γῆς, ὥστε μηκέτι ἐμπεριπατεῖν· καὶ ἐξορρίζει αὐτὸν ὁ πάντων Δεσπότης. Αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ ἐπαγγελισάμενος, ὅτι· Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω, καὶ ἑσονται αὐτῶν θεοί.

Υ'. [590] Τὰ πρῶτα ἐμπεριπατεῖ ὁ διάβολος. Ὅτε μὲν γὰρ ἡ εἰδωλολατρεία ἐκέχυτο, ὅτε ἡ ἀσέβεια ἐκρατεῖ, ὅτε πάντα τὰ τῆς κακίας ἡμαρτίας, ὁ διάβολος ἐμπεριπατεῖ· ὅτε δὲ ἀγωνιστῇ καὶ δικαιοσύνη καὶ ἀλήθεια παρὰ τοῖς φυλάττουσι τὴν ἀλήθειαν, ὁ θεός· ἐνοικεῖ καὶ ἐμπεριπατεῖ. Προσέσχες οὖν τῇ διαβολῇ σου, φησὶ, κατὰ τοῦ θεράποντός μου Ἰώβ, ὅτι οὐκ ἔστι κατ' αὐτὸν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, ἄμεμπτος, εἰκαιος, ἀληθινός, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντός πονηροῦ; Ἐπειδὴ εἶπε, Πᾶσαν περιήλθον τὴν ὑπ' οὐρανὸν, καὶ ἡλαζονεύετο ὡς πάντων κρατὺν, παραλύων αὐτοῦ τὴν ἀλαζονείαν ὁ λόγος τῆς ἀληθείας, φησὶ πρὸς αὐτόν· Εἶδες τὸν ἀνθρώπον τὸν ὑπὸ τοῦ μὴ πεπληγμένου, ἐπειδὴ πάντων, ὡς ἔφη, κρατεῖ; εἶδες τὸν πάσης σου τῆς κακίας κρατήσαντα; εἶδες τὸν πατήσαντά σε τὸν πατοῦντα πάντας; εἶδες τὸν ἐκλύσαντά σου τὴν τυραννίδα, καὶ τὴν ἀδικίαν ἐκλύσαντα τῇ δικαιοσύνῃ, καὶ τὴν ἀσέβειαν τῇ εὐσεβείᾳ; Ὁ δὲ ἀνίσταται τῷ θεῷ, καὶ λέγει· Οὐ ὠρεῖν σέβεται. Προσέθηκε τὰ κτήματα, ἵνα ὑβρίσῃ αὐτοῦ τὸν τρόπον, ἵνα ὑβρίσῃ αὐτοῦ καὶ τὸ ἦθος, ἵνα ταῖς ὑπονοίαις νόθον δέξῃ τὴν ἀρετὴν. Σὺ δέδωκας αὐτῷ, φησὶ, τὴν ἀφθονίαν· περιελετὰ τὴν ἀφθονίαν, καὶ γυμνοῦται ἡ ὑποκρισις. Λέγει αὐτῷ ὁ θεός· Ἀψαί πάντων ὧν ἔχει. Ἦδε γὰρ ὁ θεός, ὅτι ἀνόρθωτον ἔχει τὴν πρόθεσιν εἰς πλεονεξίαν· καὶ λέγει· Ἰδοὺ, πάντων διδωμί σοι τὴν ἐξουσίαν, αὐτοῦ δὲ μόνον μὴ ἄψῃ. Ὅροις περιορίζει τὴν κακίαν τοῦ διαβόλου. Βλέπει λοιπὸν οἶον ἀποτείνει τόφον κατὰ τοῦ δικαίου, οἷα πέμπτει βέλῃ. Ἐξῆλθε, καὶ πρῶτον σχηματίζεται αὐτὸς ὁ τῶν κακῶν ἐργάτης, αὐτὸς ἐαυτὸν ἔργων τῶν κακῶν παραστήσας, αὐτὸς ἐπληξῆς τὰ κτήνη, καὶ αὐτὸς ἀπαγγέλλει τὴν πληγὴν. Εἶπε γὰρ, φησὶν, ὁ διάβολος τῷ Ἰώβ· Τὰ ζεύγη τῶν βοῶν σου ἡγοτρία, καὶ αἱ θήλειαι δοῖο ἐνέμορτο, καὶ ἦλθον οἱ αἰχμαλωτεύοντες, καὶ κατέσφαιον τοὺς καὶ δάδας σου, καὶ ὑπεκλείφθη ἐγὼ μόνος, καὶ ἦλθον τοῦ ἀπαγγέλλαι σοι. Πρῶτη πείρα τοῦ διαβόλου, πρῶτον βέλος κατὰ τοῦ γενναίου ἀγωνιστοῦ. Ἄλλ' ἀντέστησεν Ἰώβ τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως, τὸν δυνάμενον πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ εἰς πεπρωμένα σβῆσαι. Τὰ ζεύγη τῶν βοῶν ἀπώλετο, καὶ ἡ ψυχὴ οὐκ ἐμερίζετο. Αἱ δοῖο ἀπώλοντο, καὶ ὁ εὐγενής· πῶλος τὸν χαλινὸν τῆς εὐσεβείας οὐκ ἠνθύνετο. Εἶδεν ἀγγελίαν πικρὰν τῆς ἀπωλείας τῶν κτημάτων, καὶ μέμινεν ὡς ἀσφαλῆς πύργος καὶ ἀκαταγώνιστος. Ὁ διάβολος πικρὸς ὧν τῇ κακίᾳ, καὶ πικρὸς ὧν τὴν προαιρέσιν, μεταμελήθη οὕτως ἀπαγγέλλας. Καὶ πρόσεχε ἀκριβῶς, παρακαλῶ, μὴ σε διαρῇγῃ ἡ τοῦ Πονηροῦ ἐννοία, ἣν καὶ Ἀπόστολος ἀκριβῶς καταπεύσας, φησὶν· Ὁ γὰρ αὐ-

τοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν. Ὡς οὖν ἀπήγγειλε· ὅτι Τὰ ζεύγη τῶν βοῶν ἡγοτρία, καὶ αἱ θήλειαι ἐνέμορτο, καὶ ἦλθον οἱ αἰχμαλωτεύοντες, εἰδὼς Ἰώβ ψυχὴ γενναία φέροντα τὴν ἀγγελίαν, μετὰ ὅτι κακῶς ἀπήγγειλε, καὶ μονοουχὶ εἶπε πρὸς ὁ διάβολος· Κακῶς ἀπήγγειλα, εἰπὼν αὐτῷ ὅτι ἂν αὐτῷ ἐπολέμησαν· δύναται λογισθῆναι, ὅτι εἰ ἂν ἐπολέμησαν καὶ μετὰ δίκησαν, τί πρὸς τὸν θεόν; φησὶν, ἐτόξευσά, οὐ κατὰ σκοποῦ ἐβᾶλον, ἀπέτε τοξείας, ἀπεπλανήθη τὰ βέλη. Εἶπον ὅτι ἀνθρώποι ἀλώτευσαν· δύναται οὕτως εἰπεῖν· Τί οὖν τῶν τῶν πῶν ἀδικίαν θεῷ ἐπιγράφω; Ἄλλοι οἱ ἡδίκηκός ἄλλος ἔσται ὁ βλασφημούμενος; Ἰνα οὖν μεταγ τοῦ τὴν διάνοιαν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων εἰς θεόν, καὶ αὐτῷ οὐκ ἀνθρώπου καταβλάπτοντας, ἀλλὰ θεοῖ μόνον, λέγει αὐτῷ· Πῦρ ἔπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ δύνη εἰπεῖν, ὅτι ἐχθροὶ ἐβόησαν ἀνωθεν; Ὑβρί ἀδικήσαντα, βλασφήμησον τὸν πολεμήσαντα. Π σεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Διὰ τί λατρεύεις τῷ ἀδικῇ διὰ τί προσκυνεῖς τὸν ἀναλίσκοντά σου τὰ κτήμα; ἔπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Ἦκουσαν ὁ Ἰώβ, κα ἤνεγκε γενναίως. Ἦ γὰρ ὑπομονὴ ἐκείνου ἀληθι μων ἦν, μέχρι τέλους παρατεταμένη, περὶ τῆς σωτῆρος. Ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὕτως σωθ Πῦρ ἔπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Καθ' ἡμέραν ἔκαμ φέρων θυσίας ὑπὲρ τῶν τέκνων· ἂ καθ' ἡμέραν προσέφερεν, ἀδρόως ὁ θεός εἰς θυσίαν ἔλαβε. Π σεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Εἰ ἐγὼ μόνος ἐνεδεδυμέν, ἦλθον· εἰ δὲ πέντητες ἐνεδεδυμένοι, [391] μὴ δύνα; σπότης ἀμελήσαι τῶν πτωχῶν; Οἶδα ὅτι ἂ ἐκα θυσίαν, ἀποδίδωσιν εἰς τὸ πενταπλάσιον. Μὴ ἀδικίας συνήχη τὰ κτήματα; μὴ γὰρ ἀπὸ πλῆ εκτησάμεν τὰ πρόβατα; Ἐκ τῆς κορυφῆς τῶν τῶν μου ἐθερμάνθησαν ὥμοι περιήτων, καὶ χίρως ἐυλόγησέ με. Οἶδα τί ποιεῖ ὁ θεός. Νῦ μου τὴν ὑπαρξιν, ὡς θυσίαν· πολλαπλασιάζει τὴν οὐσίαν εἰς πλεονασμὸν ἀρετῆς. Οὐ σκελεῖς ἐξωθεν βέλῃ τοῖς ἐσωθεν ὀχυρούμενον· στηρίζε μᾶλλον ἐνδοθεν τὰ τοῦ θεοῦ βέλη. Τὰ γὰρ μέ δυνατοῦ ἡκοιμήμενα· περὶ ὧν ἔλεγε Δαυὶδ, ὅτι 1 σου ἐνεπάγησάν μοι· Τὰ βέλη, ποῖα; Βέλος εὐ βέλος δικαιοσύνης, βέλος πόθου πρὸς θεόν, βέλο ἀρετῆς· τοῖς τοῖς θεοῖς βέλεσιν ἡ ψυχὴ τιτρεῖ. Ὡς οὖν πᾶσαν πείραν προσαγαγὼν ὁ διάβολος, κτημάτων γυμνώσας, τῆς ἀρετῆς οὐκ ἐγύμνωσ ρεῖ λοιπὸν ἐπὶ τὴν φύσιν, καὶ τὴν γεωργί φύσεως βιάζεται, καὶ ἀποστρεφὶ τοὺς κλάδους ὁ ρίζης, καὶ συντρίβει τοὺς παῖδας τοῦ καλοῦ ἀγῶ περιαιρεῖ τὸν καρπὸν, ἵνα λυπηθῇ τὸν γένν. Καὶ τί ποιεῖ; Βλέπει καὶ τὴν ἀγγελίαν τοῦ Π πῶς μεστὴ μὲν ἐστὶν εἰρωνείας, καὶ εἰς γοῖτε πῶσα, καὶ κατακλᾶσαι τὴν ψυχὴν τοῦ γενναῖο μένη. Λέγει οὖν αὐτῷ· Τῶν υἱῶν σου καὶ τ γατέρων σου ἐσθιόντων καὶ κινόντων ἐν τῇ τοῦ πρεσβυτέρου σου υἱοῦ, ἦλθε πνεῦμα μ τῆς ἐρήμου, καὶ συνέσειε τὸν οἶκον, καὶ ἰ ἐπὶ τὰ παιδία σου, καὶ ἐτελεύτησαν. Καὶ ἰ ὑποκοριστικὸν, δυνάμενον ἐγείραι· πένθος. Οὐκ Ἐπὶ τὰ τέκνα σου, ἀλλὰ, Ἐπὶ τὰ παιδία, ἵνα τῶ διον ἀκούσας, εἰς οἶκον ἔλθῃ, ἵνα καμφθῇ πρὸ πάθειαν. Ἦλθε πνεῦμα μέγα ἐκ τῆς ἐρήμου. τὸν κριτὴν διαβάλλει· πνεῦμα γὰρ οὐκ ἀνθρώπῃ ακοῦσι, ἀλλὰ τῷ θεῷ. Ἐπεσεν ἐπὶ τὰ παιδία καὶ ἐτελεύτησαν. Τότε Ἰώβ ἀνέστη· οὕτω γ γράπτει. Καλὴν τὸ, Ἀνέστη· οὐ γὰρ κατέπεσε τῇ γῇ, ἀλλ' ἀνέστη τῇ δυνάμει τῆς εὐσεβείας· Ἄπ καὶ προσεκλήθη. Μισθὸς συμφορῶν ἡ προσπ Τυπτόμενος· εὐλόγει· συμφοραῖς θαλλόμενος· εὐχερ Καὶ περιεκέρατο τὴν κόμην. Νῦν ἐφ' ἡμῶν τῶν θούντων πολλοὶ τρέφουσι κόμην, ἐκείνος δὲ περ διὰ τί; Τῷ πενθόντι τὸ σπουδαζόμενον, εἰς τὸ ἐπ σγῆμα περιστῆσαι τὴν κατὰστασιν. Ὅπου οὖν πῇ κόμῃ, σημείων πένθους τὸ μὴ κερσεσθαι. Πανταρ τὸ ἐναντίον ζητεῖται σχῆμα ἀπὸ τῶν πενθόντων. διέβη τὰ ἱμάτια· τῷ μὲν σχηματὶ πρὸς τὸ ἀποσυρόμενος, τῷ δὲ πράγματι πρὸς τὴν ἀρετὴν δουόμενος. Ἀποδύεται τὸ ἱμάτιον, ἵνα ὡς γυμνὸς τῆς περιπλακῇ τῷ ἀντιπάλῳ, καὶ ἐξ ἀναντρήσε λης βραβεύσῃ τὴν δικαιοσύνην. Ἀπεδύσατο τὸ ἱ ἐνεδουμένους τὴν δικαιοσύνην· καὶ φησὶν ὁ μέγ

Quia igitur vidit Deus justum hac illius suspitione injuria affectum, auferit facultates, ut suspicionem illam tolleret, nudamque pietatem ostenderet. Et vide maligni demonis propositum. *Dixit, inquit, Dominus diabolo, Unde venis (Job 1. 7)?* Deinde superbus ille et arrogans, qui ne ordinem quidem suum noverat, nequo interrogantis dignitatem, dicit: *Postquam circumvi terram, et perambulavi orbem, adsum (Ibidem)*; quasi clamaret ac vellet ostendere, se omnibus quæ sub celo sunt imperare, omnia terrena ab se calcari, sequæ omnes homines sub pedibus habere. *Postquam circumvi, inquit, terram, et perambulavi orbem, adsum.* Rescinditur diaboli superbia. Quia enim putavit se imagini Dei imperare, ejicitur ex terra, ut non jam illum perambulet; eliminatque illum omnium Dominus. Ipse enim est qui promisit: *Inhabitabo in illis et inambulabo, et ero illorum Deus (Levit. 26. 12).*

3. Antea perambulabat diabolus. Quando enim idolatria diffusa erat, cum impietas obtinebat, quando omnia ad nequitiam spectantia florebant, diabolus perambulabat; cum autem sanctimonia est et justitia et veritas apud eos qui custodiunt veritatem, tunc Deus inhabitat et inambulabat. *Attendistine, inquit, mente tua, servum meum Job, quod non ei similis sit super terram, irreprehensibilis, justus, verax, abstinentes ab omni re mala (Job 1. 8)?* Quia dicebat, *Totum circumvi orbem*, et arroganter agebat, quasi omnibus imperaret, arrogantiam ejus solvens veritatis verbum, ait ad illum: *Vidistin' hominem a te minime calcatum, quia omnibus, ut ait, imperas? vidistin' hominem qui totam malitiam tuam vicerit? vidistin' qui te calcavit, qui calcas omnes? vidistin' qui tuam solvat tyrannidem, et injustitiam justitiam, impietatem pietate eliminat?* Hic autem Deo contradicit, et ait: *Non gratis colit te.* Proponit possessiones, ut et ejus mores et virtutem vituperet, ut suspicionibus spuriam ostendat virtutem. Tu dedisti, inquit, illi abundantiam; aufer abundantiam, et nudatur hypocrisis. Dicit et Deus: *Tange universa quæ habet (Job 4. 11).* Sciebat enim Deus ipsum insatiabile propositum circa avaritiam habere, aitque: *Eccce omnium do tibi potestatem, tantum eum ne tangas.* Terminis circumscribit malitiam diaboli. Vide deinceps qualem tendat arcum adversus justum, quæ vibret tela. Exiit, et primo ipse malorum artifex in varias se figuras transformat, ipse sese malorum nuntium præbet, ipse percussit jumentum, ipse plagam nuntiat. Dixit, inquit, diabolus Jobo: *Juga boum tuorum arabant, et asinæ pascebantur, et venerunt qui ea abducerent, et occiderunt pueros tuos, et relictus sum ego solus, et vni tibi nuntiaturus (Ibid. v. 14. 15).* Prima diaboli tentatio, primum telum contra strenuum athletam. Sed opposuit Job ex adverso fidei clypeum, qui posset ignita omnia maligni tela restinguere. *Juga boum periere, et anima dissecta non est. Asinæ perierunt, pullusque ille nobilis frenum pietatis non negavit.* Vidit nuntium acerbum perditarum possessionum, mansitque ut turris firma et inexpugnabilis. Diabolum nequitia acerbum aniarumque animo pœnituit sic nuntiasse. Animadvertit, quæso, diligenter, ne te fugiat maligni consilium, quod cum recte prospiceret Apostolus ait: *Non enim ejus consilia ignoramus (2. Cor. 2. 11).* Ubi ergo nuntiavit illi: *Juga boum arabant, et asinæ pascebantur, et venerunt qui abducerent*, viditque Jobina strenuo animo nuntium ferentem, pœnituit eum quod male nuntiasset, et in seipso hac propemodum dixit diabolus: *Male nuntiavi, quando dixi homines ipsum impugnare: potest ille cogitare: Si homines impugnarent et injuste laerunt, quid hoc ad Deum? Male, inquit, jaculatus sum, non scopum attigi, sagittas frustra emisi, aberrarunt tela. Dixi homines abduxisse: potest hic dicere: Cur hominum iniquitatem Deo ascribam? Alii sunt qui læserunt, et alius erit qui blasphemabitur? Ut itaque ejus animum et iram ab hominibus ad Deum transferret, et ostenderet illi non homines sed Deum ipsi damna intulisse, ait illi: *Ignis decedit de celo (Job 1. 16).* Num poteris dicere mi-*

micos illum superne inmisisse? Contumeliam infer ei qui te læsit, blasphema in eum qui te oppugnat. *Ignis decedit de celo.* Cur te lædentem colis? cur adoras eum qui tibi facultates abstulit? *Ignis decedit de celo.* Audivit Job, et rursus fortiter tuit. Patientia enim illius vere patientia erat, ad finem usque perdurans, de qua Servator ait: *Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit (Matth. 10. 22).* *Ignis decedit de celo.* Quotidie laborabat offerens sacrificia pro filiis: quæ quotidie laborans offerebat, ea Deus confertim in sacrificium accepit. *Ignis decedit de celo.* Si ego solus indutus essem, jure dolerem; si autem pauperes induebantur, an poterit Dominus pauperes negligere? Novi enim, illorum quæ in sacrificium accepit, centuplum redditurum. Num ex iniquitate partæ sunt opes? Num per avaritiam oves acquisivi? *Ex velleribus ovium mearum calefacti sunt humeri pauperum, et os viduæ benedixit mihi (Job 31. 20. et 29. 13).* Scit quid faciat Deus. Nunc accepit meam substantiam, ut sacrificium: eandem mihi multiplicabit per virtutis augmentum. Non me moveant exteriora tela, intertus munimur; imo vero me magis interius confirmant Dei sagittæ: nam *Sagittæ potentia acutæ (Psalm. 119. 4)*; de quibus ait David: *Sagittæ tuæ infixæ sunt mihi (Psalm. 37. 5).* Sagittæ quæ? Sagitta pietatis, sagitta justitiæ, sagitta amoris Dei, sagitta studii erga virtutem: his divinis sagittis anima vulneratur. Cum ergo diabolus experimentum omne sumpsisset, et facultatibus nudatum, virtute non nudasset, naturam demum aggreditur, in naturæ culturam violentiam infert, ramos avellit a radice, optimi athleteæ filios opprimit: aufer fructum, ut genitorem dolore afficeret. Et quid facit? Vide maligni nuntiationem, quam sit plena ironia et præstigiis proxima, quæ possit strenui viri animum frangere. Ait igitur illi: *Filiis tuis et filialis tuis comedentibus et bibentibus in domo primogeniti tui, venit ventus vehemens ex deserto, et concussit domum, quæ corruens oppressit pueros tuos et mortui sunt (Job 4. 13. 19).* Verbum diminutivum, quod possit luctum excitare. Non dixit, super filios tuos, sed, *Super pueros*, ut pueros audiens, misericordia commotus esset. *Veniit ventus vehemens ex deserto.* Iterum judicem calumniatur; ventus enim non hominibus, sed Deo obsequitur. *Cecidit super pueros tuos, et mortui sunt. Tunc Job surrexit (Job 4. 20):* sic enim scriptum est, Bonum verbum, *Surrexit*, non enim ex præca conceidit; sed surrexit vi pietatis: *Surrexit, et adoravit.* Merces calamitatum, adoratio. Percussus benedixit, calamitatibus impetibus gratias egit. *Et comam totondit.* Nunc inter nos ingentes multi comam matriunt, ille autem abstulit. Quare? Id nimium curat is, quem luctus opprimit, ut in contrariam formam cultum mutet. Nam ubi coma colitur, signum luctus tonsio est. Semper enim ingentes contrariam quærent habitum. *Et scidit vestimenta:* figura quidem ad dolorem tractus, re autem ad virtutem expeditus. Exiit vestimentum, ut undus luctator adversarium circumplectatur, et ex conspicua lucta justitiam in præmium accipiat. Exiit vestimentum qui induerat justitiam; atque magna illa pietatis lacerna: *Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit, ita factum est; sit nomen Domini benedictum in sæcula (Ibid. v. 21).* O strenuam animam! Hæc vox telum fuit contra diabolum: hæc vox tela emisit in demones, fregit hostium phalangas. *Nudus egressus sum ex utero matris meæ, et nudus revertar (Ibid.).* Apostolica vox ante apostolica tempora, eaque virilis: *Nudus egressus sum ex utero matris, et nudus revertar:* quemadmodum Apostolus: *Nihil inultum in hunc mundum, manifestum quod nihil possumus offerre. Dominus dedit, Dominus abstulit (1. Tim. 6. 7).*

4. Omnibus, ut paucis dicam, privatus est, soloque uxor relictæ est, antiquum illud diaboli instrumentum. Uxor relictæ est, non parente diabolo, sed telum sibi reservante. Quia enim sciebat, se per mulierem primum hominem expugnasse, mulierem reservat, ut hisdem utatur armis ad insidias. Sed hic invenit Ada-

mum; hic Adamum non reperit. Illic Adamum et Evam invenit; hic Evam invenit, sed non Adamum. At illi uxor: *Quousque sustinebis* (Job 2. 9)? Verba vere diabolica. Illud enim, *Quousque*, vox erat ejus qui torqueretur. Ego torqueor, et tu dicis, *Quousque*? Ego verberor, et tu ad plagas verberati obtorpescis. Quousque sedes expectans de die in diem salutem? Invitus diabolus virtutem justi celebrat: praeedicat ejus patientiam, quoniam cum spe decertabat. *Quousque*? Illic vide scriptoris sapientiam. *Et prospiciens in eam*, inquit, *Job dixit* (Ibid. v. 10). Non dixit, Attendens ipsam, sed, *Prospiciens*. *Prospiciens*, quare? ignorabatne uxorem? nonne cum ea vixerat? nonne ex ea liberos suscepit? quare ergo prospexit? Illud, *Prospexit*, declarat eum non illam vidisse, sed eum qui in illa erat. Respiciebat diabolus Job; noverat eum qui in serpente loquutus fuerat, et qui nunc in muliere loquebatur, et ait: *Ut una ex insipientibus loquuta es*. Cur non dixit, *Ut una ex impiis*, ut una ex atheis? Sciebat illam non impiam esse, sed insipientia abreptam. Alioquin vero, fratres, ei, qui Deum abnegaverit, insipientis nomen datur. Nam, *Dixit insipiens in corde, Non est Deus* (Psal. 13. 1). *Quasi una ex insipientibus*: ac si quis diceret, Sicut Eva loquuta es. *Si bona suscepimus de manu Domini, mala non sustinebimus?* O strenuam animam! Illic mihi ejus animum explora. Nesciebat Job se pro virtute certare: nesciebat se pro patientia coronari: sed solum existimabat calamitatem esse a Deo immisissam: mala esse putabat, neque ideo quasi de immisissis malis blasphemabat. Si autem cum mala existimaret esse ita certavit, si novisset coronam, annon multo magis certasset? Sed cur Deus non ante monuit illum dicens, Vide quid facturus sis. Futurum est ut diabolus aciem contra te instruat, adversumque te arma sumat: decerta, strenue age, ne mentem tuam evertat, ne tuos diripiat cogitatus, ne animam tuam obsideat: confortare, neque alienum Deo putes certamen athletae nuntiare. Petro namque dicit Dominus: *Petre, ecce satanas expetivit vos, ut cribraret tanquam triticum* (Luc. 22. 31). Apostolis tentationes praeannuntiat; Jobo autem non praedicat tentationes et certamina. *Num injustitia apud Deum est? Absit* (Rom. 9. 14). Nam his animum addit, hos vero relinquit. Cur non ei praedicat, ut apostolis? Sciebat Deus diaboli vafritem, sciebat invidiam, sciebat calliditatem qua posset virtutem obtundere. Si dixisset ei Deus, Attende tibi, et decerta; si usque in finem sustinueris, duplicatas tibi facultates restituiam, regnum caelorum hereditate consequeris, coronas immortalitatis accipies, orbis totus plenus erit laudibus tuis: si haec dixisset, concertasset utique justus; sed diabolus hinc occasionem arripisset: ac, si ita decertans vicisset, dixisset Deo, Num gratis decertavit? Promisisti ei immortalitatem, promissisti regnum, promissisti coronas. Si itaque cum temporalium fructum accepisset, in suspicionem vocatus est non quasi justus, sed quasi mercenarius: si aeternorum bonorum promissionem accepisset, annon multo magis hinc diabolus occasionem arripisset? Sed occultat coronas, ut certamina patefaciat: occultat bravium, ut athletam ostendat. Cur ego, dicis, etiam apostolis non occultavi? si enim ea de causa Jobo non praedixit, cur non eodem modo apostolis praemium tacuit? Job solus decertabat, pro semetipso laborabat, pro semetipso pugnabat: apostoli vero praedones terra: erant et doctores orbis. Ipsi certe occultare poterat, sed mundo res detrimento fuisset. Poterat Paulus sine coronarum promissione certare; poterat Petrus sine promissione viriliter agere; poterant apostoli non accepta bonorum promissione pro virtute pugnare: sed non ubique Paulus, non ubique Petrus; multorum animae imbecillae sunt, multorum mentes vacillant. Si enim hodie, postquam regnum promissum est, futurorumque bonorum possessio, atque angelorum consortium, et paradisi voluptas, multi promissa contemnunt, praesentibus inhiantes: si omnino silentium de iis fuisset, quis ad pietatem accurreret? Jure ergo, fratres, Jobo non

ostendit futura, ut firmius illius propositum exhibeat; apostolis vero futura promittit, ut auditorum animos excitet, ut orbis terrarum mentem confirmet. Multi nunc regnum audiunt, et contemnunt; multi Christum expectant, et malitiam induunt; multi a nequitia non recedunt; multi hodie jejunia honorant, et dicunt: Hodie adversario meo nihil dico: transeat passionis Christi dies, et litem agam, ulciscar injurias, multa faciam. Ergo frater es illius Esaü qui talia cogites: haec profers quae dixit Esaü. Etenim Esaü fratrem occidere voluit, sed patrem reverebatur. Et quid dixit? *Appropinquant dies luctus patris mei, et tunc occidam fratrem meum* (Gen. 27. 41): praeterea mors patris mei, et tunc occidam. Et tu quid dicis? Transeat Christi passio, et tunc contra hostem meum litigabo. Vide ne frater Esaü sis. Audi quid dicat Paulus: *Ne quis fornicator, nec profanus, ut Esaü: ne per eum multi contaminentur* (Hebr. 12. 16. 15). Haec a me dicta sunt, non ad iram concitandam, sed ad opem et salutem fratribus ferendam. Contingat autem nobis et verbo instructis, et historicum exemplo institutis, sanctorum Patrum et prophetarum certamine roboratis, gloriam semper Deo referre, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

In justum et beatum Job, sermo quartus.

1. Ubique et in omnibus fere divinis narrationibus inferiora rebus sunt verba, et materia inferiores dictiones; praecipue vero in praclaris beati Jobi gestis. Nemo unquam potest huic argumento tenuitatis suae sermonem aequare. Etiam si enim sexcenta de illo quis dicat, a dignitate rei longe retro relinquitur. Quoniam igitur pro virili, etsi mediocriter, diximus, nihil velat quominus hodie eidem argumento haereamus. Nemoque arbitretur rem tractatam injuria affici, si narrationem praescindamus. Neque enim Job incisus dolet: nam si inciso corpore non dolebat, an incisa narratione dolebit? Novimus ex praemis narrationibus, ipsum omnia amisisse, imo potius omnia invenisse. Cum enim laeta omnia amisisset, laetitiae radicem non amisit. Perdidit lyram, sed mansit artifex; perdidit ubertatis fructus, sed mansit agricola abundantiae auctor: nudatus est omnibus facultatibus, sed non nudatus est virtute. Abiecit diabolo opes, abiecit vitam commodis, quemadmodum Joseph pallium impudicae mulieri. Patiendi non patiebatur. Oportet enim et naturae passionem fateri, et animi virtutem celebrare. Exhibita sunt naturae indicia, et virtutis magnitudo apparuit. Audivit filiorum calamitatem, et scudit vestimenta, ut naturae ostenderet commiserationem. Nai enim passus esset, non ut virtutis cultor admirationi habitus fuisset, sed velut insensilis damnatus fuisset. Sed passus est ut homo, et ut Dei amans sustinuit, naturaeque infirmitatem vicit, piosque mores non prodidit. Discidit vestimenta, sed adoravit. Igitur diabolus non tam percussit, quam percussus est; non tam vulneravit, quam vulneratus est. Sed postquam in primo agone bene certavit Job, rursus illi alium agoneum offert Deus, ut splendidiorem ipsi neciat patientiae coronam. Rursum enim adstant angeli, et diabolus in medio interrogatur ab eo qui omnia noverat, *Unde venis* (Job 2. 2)? Vide sapientiam Dei, vide vafritem diaboli. Deus quidem sciebat unde veniret, quodque superatus a justo veniret: vult autem Deus videre, num ingenue se victum fateatur. *Unde venis*? Diabolus vero se victum esse non confitens, pudore enim arcebat, eadem usus est, qua prius, voce: *Postquam circumivi terram et perambulavi orbem, adsum*. Num ea de causa exivisti? an hoc postulasti? nonne tu dixisti: Da mihi ea quae Job possidet? cur certamen taces, ut victoris coronam auferas? Dic certamen, maledicte, narra luctum, ut praedices victoriam. Sed quod per invidiam diabolus occultavit, id in honorem eximiae philosophiae celebrat omnium Dominus. *Animo intentus fuisti contra servulum meum* (Ibid. v. 3)? Quod tu celas, ego palam facio. Saepe namque Deus interrogat, non ut discat, sed ut eorum qui interrogantur propositum exploret, num in-

θην, καὶ ἡ γὰρ ἐκεῖνη εἶη ἑκδοῦς. [596] Ταῦτα λέγει· καὶ ὁ Ἰερεμίας· Οἱμοι, ὦ μήτηρ, ὡς τίνα με ἔτεκες ἀνδρα κρινόμενον καὶ δικαζόμενον; Ἐπικατάρτατος ἡ ἡμέρα ἐν ᾗ ἐγεννήθην. Ταῦτα δὲ πάντα ἐκτραγυηδοῦσιν οἱ ἄγιοι, ἵνα σὺ μετὰ ταῦτα μάθῃς, ὅτι οὐ τραυφύντες διήλθον τὸν βίον, ἀλλὰ μυρία κακὰ ὑπομείναντες, τοὺς ἀγῶνας διεξήλθον. Ἀπεκλίσαστο οὖν καὶ Ἰερεμίας λέγων· Οἱμοι, ὦ μήτηρ, ὡς τίνα με ἔτεκες; καὶ ἔπαθε μὲν ὡς ἄνθρωπος, ὑπέμεινε δὲ ὡς φιλόθεος. Μωυσῆς ὁμοίως, ὁ μέγας καὶ θεῖος τοῦ Θεοῦ νομοθέτης, ὁ τὰς πλάκας τὰς ἱερὰς ἐξέλαβεν, ὁ πρῶτος εισηγητὴς τῶν συμφερόντων τῷ βίῳ, καὶ αὐτὸς φησὶ τῷ Θεῷ βαρύνμενος τῷ πληθεὶ τῶν συμφορῶν· Κύριε, σὺ εἶπας, ὅτι Εὐρῆκα χάριν παρ' ἐμοῦ, καὶ οὐδὲ σε παρὰ πάντας· καὶ εἰ εὐρῆκα χάριν ἐνοικίον σου, ἄφελε τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἐμοῦ· οὐ δύναμαι γὰρ φέρειν τὸ βῆρος τοῦ λαοῦ τούτου. Μικρὸν, καὶ λιθοβολήσουσί με. Μὴ ἐγὼ αὐτοὺς ὠδίνῃσα; μὴ ἐγὼ αὐτοὺς ἔτεκα; ὅτι λέγεις μοι· Βάστασον αὐτοὺς ἐν τρόπῳ βαστάζει ἡ τιθιγνύσα τὸν παῖδα; Οὐ δύναμαι φέρειν τοῦ λαοῦ τὰ ἐλαττώματα. Ὅμως καὶ ἀποδυρόμενος καὶ πενθὼν ὡς ἄνθρωπος, οὐκ ἐδασσάμην ὡς ἄθεος, ἀλλ' ἐδείκνυε τὰ πάθη τῆς φύσεως, ὑπ' αὐτῶν τῶν παθῶν ἐλεγχόμενος. Οὕτως δὲ ὁμοίως τῶν προφητῶν ἕκαστος ἀποδύρεται, καὶ ὁ Ἀμβακούμ φησιν· Ἰνα τί μοι ἔδειξας κόπους καὶ πόνους, ἐπιβλέπειν ἐπὶ ταιλαπωρίαις ἀνθρώπων; Ἐδλεπε γὰρ τὴν ἀδικίαν ὁ προφητικὸς χορὸς, καὶ οὐκ ἔπερεν, ἀλλ' ἔδδα Ἀμβακούμ λέγων· Ἰνα τί μοι ἔδειξας κόπους καὶ πόνους; Ἐνώπιόν μου γέγονε κρίσις, καὶ ὁ κριτὴς λαμβάνει, καὶ διὰ τοῦτο ἐξέρχεται τὸ κρίμα διστραμμένον. Ὁ ἄρχων αἰτεῖ, καὶ ὁ κριτὴς λαμβάνει, καὶ ἐξουδενεῖται ὁ νόμος.

γ'. Οὕτω πάντες ἔπασχον οἱ δίκαιοι, καὶ ἀπεδυσπέτουσαν πρὸς τὴν δυσκολίαν τοῦ κόσμου. Ἀλλὰ μὴ ταῦτα λαβὼν ἐκλάδης εἰς συμφωνίαν τῆς σῆς προαιρέσεως· μὴ εἴπῃς· Μὴ βελτίων ἐγὼ εἰμι τοῦ Ἰερεμίου τοῦ καταδοήσαντος τοῦ κόσμου; μὴ τὰ ῥήματα τῆς λάσεως γέννηται σοι τραύματα. Ταῦτα δὲ γέγραπται, ἵνα μάθῃς ὅσον ἀγῶνα διήθλησαν, ὅσων κινδύνων μεστὸν τὸν βίον διεξήλθον. Θέλεις μαθεῖν οἷος ὀφείλεις εἶναι; Μάθε τὰ μετὰ τὴν χάριν· Ἐπαθον προφῆται, ἔπαθον δὲ καὶ οἱ ἀπόστολοι· ἀλλ' οἱ μὲν πάσχοντες ἤλγον, οἱ δὲ πάσχοντες ἐκαυχύντο. Ἥλθε Παῦλος εἰς μέσον, πάσχων μὲν, οὐ κλαίων δέ· τυπτόμενος, ἀλλ' οὐκ ἀποδυρόμενος· βασανιζόμενος, ἀλλὰ καυχόμενος. Καὶ τί φησιν; Οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν ταῖς ὀλίψεσιν, εἰδότες ὅτι ἡ ὀλὴσις ὑπομονὴν κατεργάζεται, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα, ἡ δὲ ἐλπίς οὐ καταισχύνεται. Καὶ πάλιν, τυπτηθέντες οἱ ἀπόστολοι, Ἐπορεύοντο χαίροντες ἀπὸ προσώπου τοῦ συνεδρίου, ὅτι κατεξηλώθησαν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ ἀτιμασίαν. Μὴ τοῖνυν τὰ πρὸ τῆς χάριτος ἐκλάδης εἰς ἀκολούθιαν τῆς χάριτος. Εἴρηται γὰρ ἡμῖν ταῦτα, ἵνα μάθῃς ἐκ τῶν πόνων τὴν ἐλπίδα. Οὕτω καὶ ὁ Ἰὼβ καταρτάται τὴν ἡμέραν, καὶ πάσχει τὴν ψυχὴν, καὶ οὐ βασανίζει τὴν ψυχὴν τῇ ἀσεβείᾳ, ἀλλ' ἀνέχεται τῶν τραυμάτων, καὶ οὐ τραυματίζει τὴν ψυχὴν τῇ βλασφημίᾳ. Εἶτα, ἐπειδὴ δεῖ συντεμεῖν, συντόμως ὑμῖν ἀνακεφαλαιώσωμεν τὴν ὑπόθεσιν· Ἐν τῷ ἀγῶνι τῷ κατὰ τὸν Ἰὼβ, πλὴν τοῦ Θεοῦ, πάντες ἠγνόουν τὸν σκοπὸν τοῦ ἀγῶνος. Ἰὼβ οὐκ ᾔδει ἐπὶ τίνι ἠγωνίζετο, οὐκ ᾔδει ἐπὶ εἰς γυμνασίαν αὐτῷ προσβέβληται τὰ παλαισμάτα. Οἱ φίλοι ἠγνόουν τὸν σκοπὸν τοῦ Θεοῦ, ὁ διάβολος ἠγνόει τὸ μέλλον. Εἰ γὰρ ᾔδει ὅτι ἐνικατῶ, οὐκ ἂν ἐπεχείρησεν. Ὁ Ἰὼβ οὐκ ᾔδει τὸ ἀποδοσόμενον ἐκ τοῦ ἀγῶνος· Ὅτι μὲν ὁ Θεὸς κατὰ συγχώρησιν ἐκδεδωκεν, ᾔδει ὁ Ἰὼβ, οὐ προγινώσκων, ἀλλὰ μαθὼν παρὰ Θεοῦ. Ὁ δὲ διάβολος οὐκ ᾔδει εἰς ποῖον τέλος ἀπαντήσει τὰ παλαισμάτα. Εἰ γὰρ ᾔδει, οὐκ ἂν ἐπεχείρησεν, ἵνα μὴ χεῖρωνα τὴν αἰσχύνῃ ἐφελευσθήται· ἀλλ' ὁ ἔπαθεν ἐπὶ τῶν μαρτύρων, τοῦτο ἔπαθε καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰὼβ. Ἀνέτελε μάρτυρας, ἵνα σέβῃς τὴν Ἐκκλησίαν, οὐκ εἰδὼς, ὅτι μετὰ τοὺς μάρτυρας ἀνθίστη ἡ Ἐκκλησία. Πάντες οὖν ἠγνόουν, πλὴν τοῦ Θεοῦ. Οἱ φίλοι ἠγνοοῦντες τὸν σκοπὸν τοῦ Θεοῦ, ἠγνοοῦντες καὶ τοῦ Ἰὼβ τὴν δοκιμασίαν, εἶοντο ὡς ἐν συγχρήσει ἀγνοίας μάλλον καταδικάζον τὸν Ἰὼβ ὡς ἀξία πάσχοντα, ἢ καταγινώσκον τοῦ Θεοῦ ὡς ἀνάξιος δικάσαντος. Πρὸς ἑκ ἀκριβῶς· [597] Εἶλοντο κατακρίναι ἀνθρώπων ὡς ἀξία πάσχοντα τῆς ἑαυτοῦ ἀμαρτίας, ἢ εἰπεῖν

κατὰ τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἀνάξιος ἐδίκασε. Καὶ ἐν μὲν μέρει κατὰ σκοποῦ ἐφέροντο, τὸν Θεὸν ἀδικίας ἐκτὸς λέγοντας· ἐν δὲ μέρει διημάττανον, κατακρίνοντας τὸν ἀθῶον. Ἡ δὲ ἀγνοία ἀπολογεῖται ὑπὲρ τῶν ἀγνοούντων, καὶ ἀπόδεκτο, ὅτι ἐν ἀγνοίᾳ φιλοσοφοῦσι, καὶ οὐ καταψηφίζονται, βλέποντες τὴν Θεοῦ δικαιοσύνην. Τὴν μὲν τοῦ Ἰὼβ δικαιοσύνην παραγράφονται, τὴν δὲ τοῦ Θεοῦ ἀνυμνοῦσιν. Εἶτα Ἰὼβ ἄρχεται παρὰ τῶν φίλων ἐλέγχεσθαι· καὶ φασὶ πρὸς αὐτὸν ἐκεῖνοι· Πότε ἀληθινοὶ πρόβρυξοι ἀπώλιντο; πότε εἶδες δικαίους δολοφύλους ἀπολλυμένους; Εἰ μὴ ἡμαρτες, φησὶ, καὶ ἀξία ἀμαρτίας ἐποίησας, οὐκ ἂν ἀδίκως ἤδικησέ σε ὁ δίκαιος. Πολλοὶ σοὺ εἰσιν ἀμαρτίαι. Εἰ δὲ σὺ οὐκ ἡμαρτες, πόθεν τοῦτο, εἰ μὴ οἱ υἱοὶ σου ἡμαρτον; Πολλὰκις δὲ χήραν ἤδικησας, ὄρφανους ἐβλήψας. Εἰ δὲ ταῦτα γέγονε, καὶ ὁ Θεὸς δικαίως ταύτην τὴν ψῆφον ἐπήγαγεν. Ὁ Ἰὼβ συνήδει μὲν ἑαυτῷ μηδὲν τοιοῦτον πεποιηκῶς, συνήδει δὲ καὶ τῷ Θεῷ μὴ ἀδίκως κρῖνόντι. Ἐπεὶ οὖν εἶδεν ὁ Ἰὼβ, ὅτι παρὰ τοῖς ἀνθρώποις μὲν κατακρίνεται, ἢ δὲ συνειδηταίς αὐτὸν οὐ κατακρίνει, καὶ ὁ Θεὸς αὐτοῦ οὐ καταγινώσκει, ἐπειδὴ οὐκ εἶχε πείθειν ἀνθρώπους, μεταφέρει τὸν λόγον ἐπὶ τὸν κριτὴν, καὶ στρέφει τὸ ὄμμα τῆς ψυχῆς πρὸς τὰ ἄνω οὐ βλασφημῶν, ἀλλὰ δυσωπῶν, καὶ φησὶ πρὸς αὐτόν· Ὁ ἐπιστάμενος τὸν τὸν τῶν ἀνθρώπων, Ἰνα τί με ἔθου κατεντυγχάνειν σου; Σὺ ἐποίησάς με κατεντυγχάνειν τῆς σῆς δικαιοσύνης· οὐδὲς μοι τὴν καρδίαν. Εἶτα μέγα τι φθέγγεται· Ἰὼβ, οὐκ ἀπὸ κακίας, ἀλλ' ἀπ' ἀκακίας· καὶ, ἵνα τὰ πολλὰ εἰς ὀλίγα συντέμω (πολλὴ γὰρ ἡ ὕλη τῆς δικαιολογίας), λέγει· Τίς δώσει κριτὴν ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ, ἵνα γνῶ τὸ πόσος εἰσὶν αἱ ἀμαρτίαι μου, ὅτι οὕτω με ἔκρινας; Φοβερὸν τὸ ῥῆμα, ἀλλ' ἀπ' ἀκακίας. Προλαβὼν γὰρ εἶπεν ὁ Θεός, ὅτι Οὐκ ἔστι κατ' αὐτὸν ἀδικος· τῷ δὲ ἀκάκῳ οὐδεὶς τὸ ῥῆμα εἰς πονηρίαν λογίζεται. Ἀεὶ γὰρ, ἀδελφοί, πάντες ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι, μὴ τι θεός, οὐ τοὺς πράγμασι δικάζομεν, ἀλλὰ τῇ προθέσει τῶν ποιούντων. Ὑβρίζει υἱὸς πατέρα· καὶ τὸ πρᾶγμα ἀφόρητον, καὶ τῷ πάσχοντι, καὶ τῷ ἀκούοντι, καὶ πατραλοῖας ὁ τοιοῦτος καλεῖται, καὶ μητραλοίας, καὶ ἀνόςιος· καὶ παρὰ νόμον, ὅτι φωνὴν ἐναντίαν ἐβόρῃ πατρί, ὅτι ἐτόλμανος δυσφημῆσαι τὴν ἑαυτοῦ ῥίζαν. Ταῦτα δὲ πάσχει καὶ κατακρίνεται ὁ ἐπὶ τῶν τελείων ὢν λογισμῶν· παῖδον δὲ ἀκακον, ἀνὰ τύπῃ τὸν πατέρα, ἢ τὴν μητέρα, ἢ καὶ ὑβρίση, πάσης εὐφροσύνης ποθεινότερον. Πολλὰκις μητέρες ἐρεθίζουσι τὰ τέκνα εἰς ὑβρίν φέρουσαι, οὐ τῇ ὑβρεὶ, ἀλλὰ τῇ ἀκακίᾳ καὶ τῷ ἀκεραίῳ καὶ ἀφελεῖ τοῦ ἡθους ἐπαγαλλόμεναι. Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς εἰδὼς, ὅτι οὐκ εἰ κακίας, ἀλλ' ἐξ ἀκακίας φθέγγεται (μαρτυρεῖ γὰρ αὐτῷ λέγων, Ἐτι δὲ ἔχεται ἀκακίας), δέχεται τὰ παρὰ τοῦ Ἰὼβ, εἰς κρίσιν καλούμενος παρ' αὐτοῦ. Φοβερὸν τὸ ῥῆμα, οἰκτιρὴν δεσπότην καλεῖν εἰς κρίσιν· ἀνθρώπων, Θεόν· τὸ πλάσμα, τὸν πλάσαντα· τὸν πηλὸν, τὸν κατασκευάσαντα· ἀλλ' ὁμῶς, ὡς ἐβθην εἰπὼν, ἀκακίας τὸ ῥῆμα, οὐ πονηρίας. Πλὴν ὁμῶς, ἀδελφοί, ἡ ἀκακία οὐκ ἦν ἐκτὸς συνέσεως, ἀλλ' ἐντὸς πάσης σοφίας. Θέλεις γὰρ τὸ ἀκριβέστερον μαθεῖν; Οὐδὲν ἤτησεν ὁ Ἰὼβ ὢν μὴ ἐποίησεν. Ἦδει ἑαυτὸν οἰκτιρῆναι τοῦ Θεοῦ, ἦδει τὸν Θεὸν ἑαυτοῦ δεσπότην. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς πολλάκις κρινόμενος πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ δούλους, ἔδωκεν αὐτοῖς ἰσχυρίας ἀξίαν, καὶ εἰ ποτε ἔδοκιμάζετο πρὸς αὐτῶν δούλους, οὐκ ἔως δούλων ἐπεστόμινεν, ἀλλὰ τὴν δικαιολογίαν ἐλάμβανεν· ὁ ἐποίησεν, ἤτησε, παιδόμενος τῷ λόγῳ, ὅτι Ἡ μέτρον μετρεῖτε, ἀντιμετρηθήσεσται ὑμῖν. Καὶ φησὶ· Τίς δώσει κριτὴν; Καὶ πότε δούλῳ ἐφύλαξας ἰσχυρίαν; Ἀκουε αὐτοῦ ὅτε τὰς ἀρετὰς ἀπαριθμεῖται, καὶ τοῦτο οὐκ ἀπὸ φιλοτιμίας, ἀλλ' ἀπ' ἀκακίας, λέγοντος· Οὐκ ἀπεποιησάμην κρίμα θεραποντός μου, καὶ θεραποντὶδος μου, κρινόμενον αὐτῶν πρὸς με. Δώσω ἀποκρισὶν τῷ Θεῷ. Μὴ οὐχὶ ὡς ἐγὼ ἐπλάσθην; Ταῦτα ἐννοῶν, τῷ κοινῷ τῆς φύσεως παρείχετο τὸ κοινὸν τῆς ἰσχυρίας.

δ'. Ἡμεῖς δὲ, ἀδελφοί, οὐ τοιοῦτοι. Θαυμάζεις τὸν [598] δίκαιον; Σαυτοῦ καταγινώσκεις. Ὅτι πολλάκις ἐάν τις ἐγκαλῇ, οὐ λέγω δούλῳ, ἀλλ' ὀλίγον ὑποβεβηκῶς, ἐάν ἀποκρίνηται τὰ δίκαια, ὡς ἀνακινυτὸντα καὶ τολμῶντα ἐξ ἰστοιμίας φθέγγεσθαι· ἐπιστομίζει. Ὅμως, φησὶ, καὶ τολμᾷ ἐξ ἰστοιμίας φθέγγεσθαι; ἀπαιτεῖς τὸ δίκαιον; Δέχου τὴν δίκαιαν ἰσχυρίαν. Ἐγκαλεῖ ὁ ὑπερ-

πλέξη τῆς ὑπομονῆς τὴν στέφανον. Πάλιν γὰρ ἐκ δευτέρου περισταται οἱ ἄγγελοι, καὶ ὁ διάβολος εἰς τὸ μέσον ἐκινεῖται παρὰ τοῦ πάντα εἰδότες. *Πόθεν σὺ ἄρχη;* Ἡκέτι τοῦ Θεοῦ τὴν σοφίαν· βλέπει τοῦ διαδόλου τὴν πανουργίαν. Ὁ μὲν Θεὸς ᾔδει πόθεν ἦλθεν, ὅτι ἤττηθείς παρὰ τοῦ δικαίου ἦλθε· βούλεται δὲ ὁ Θεὸς ἰδεῖν, εἰ εὐγνωμόνως ἐμολογεί τὴν ἥτταν. *Πόθεν σὺ παραγέγονας;* Ὁ διάβολος κρύβας τὴν ἥτταν, ἡσγύνητο γὰρ, τῇ αὐτῇ κέχρηται φωνῇ τῇ πρώτῃ· *Περὶ ἧδὼν τὴν γῆν, καὶ ἐμπεριπατήσας* [594] *τὴν ὑπ' οὐρανὸν. Πάρεμι.* Εἰς τοῦτο γὰρ ἐξήλθες; τοῦτο ἤττησας; οὐ σὺ εἶπας, "Εχθρος μοι τὰ ὑπάρχοντα τοῦ Ἰωβ; διὰ τί κρύπτεις τὸν ἄγωνα, ἵνα ἀφανίσῃς τὸν στέφανον τῆς νίκης; Εἰπέ τὸν ἄγωνα, κατ'εραμένην, ἐπὶ καὶ τὴν πάλιν, ἵνα κηρύξῃς τὴν νίκην. Ἄλλ' ὁ ἔκρυψε φθόνον ὁ διάβολος, ἀνυμνεῖ τῇ ἐναρέτῃ φιλοσοφία ὁ πάντων Δεσπότης. *Προσέσχεες τῇ διανοίᾳ σου κατὰ τοῦ θεράποντός μου;* Ὁ κρύπτεις, ἐγὼ γνωρίζω. Ἐρωτᾷ γὰρ ὁ Θεὸς πολλοὺς, οὐχ ἵνα μάθῃ, ἀλλ' ἵνα τῶν ἐρωτωμένων γυμνάσῃ τὴν πρόθεσιν, εἰ εὐγνωμόνως ἐμολογοῦσιν. Οὕτως ἡρώτησε τὸν Κάιν· *Ποῦ Ἄδελφ' ὁ ἀδελφός σου;* Ἡβουλήθη αὐτὸν τὴν τὴν κακὴν δρᾶσαντα κἂν κατήγορον εὐατοῦ στήναι, ἵνα ἡ αὐτοῦ κατηγορία ἀμβλύνη τὸ μέγεθος τοῦ ἐγκλήματος. Πλὴν γὰρ ἑαυτοῦ κατηγορῶν παρῶν τοῦ δικαστοῦ τῇ ἀγανάκτῃ. "Ὅσπερ οὖν τότε ἤρωτα τὸν Κάιν· *Ποῦ Ἄδελφ' ὁ ἀδελφός σου;* ὁ δὲ νομίσας τὴν ἐρώτησιν ἀπὸ ἀγνοίας εἶναι, λέγει, *Οὐκ οἶδα· μή γούλας τοῦ ἀδελφοῦ μου εἶμι;* καὶ οὕτως ἐδοκίμασε τὴν πρόθεσιν, τότε ἡλεῖται τὴν ἀνοσιουργίαν λέγων· *Φωνὴ αἵματος τοῦ ἀδελφοῦ σου βοᾷ πρὸς με ἐκ τῆς γῆς·* οὕτως· ἐὰν ἐρωτήσῃς ἰδὼ ἀγνωμονοῦντα, ἐλέγχει κακουργοῦντα. Καὶ νῦν ἐπ' ἰδὴ ἐρωτῶν τὸν διάβολον οὐ μανθάνει παρ' αὐτοῦ τὴν ἥτταν, ἣν ὁπίστη, αὐτὸς στηλιτεύει αὐτοῦ τὴν ἥτταν, καὶ ἀνυμνεῖ τοῦ δικαίου τὴν νίκην. *Προσέσχεες τῇ διανοίᾳ σου κατὰ τοῦ θεράποντός μου Ἰωβ, ὅτι οὐκ ἔστιν κατ' αὐτὸν ἄκακος ἐπὶ τῆς γῆς;* Ἐνταῦθα πρόσσεχε ἀκριβῶς, παρακαλῶν, καὶ μὴ παρότρυνε τὰ ῥήματα τῶν βέλων ἱεραίων. Ἐν τῇ πρώτῃ μαρτυρία οὐδαμῶς ἐλέγχθη τὸ, "Ἀκακος, ἀλλ' ἐν τῇ δευτέρᾳ. Ἐν τῇ πρώτῃ ὁ Θεός· *Προσέσχεες τῇ διανοίᾳ σου κατὰ τοῦ θεράποντός μου Ἰωβ, ὅτι οὐκ ἔστι κατ' αὐτὸν ἐπὶ τῆς γῆς, ἀνθρώπος ὁμιλητὸς, δικαίος, ἀληθινός, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντός ποτηρίου πρᾶγματός;* Τὸ, "Ἀκακος, ἐκεῖ οὐ προσέειπε· μετὰ δὲ τὴν νίκην καὶ τὸν ἄγωνα προσέειπε· αὐτὸν ὡσπερ στέφανον τὴν εὐφροσύνην συνάδουσαν αὐτοῦ τοῖς ἀγωνίσμασιν. Ἐπειδὴ γὰρ μυρία πάσχων, ἀκάκως ἤνεγκε τὴν συμφορὰν, μὴ βλασφημήσας κατὰ τὸν Δεσπότην, ἀλλ' ἀγαθῶς τὴν κρίναι τὰ πάντα, καὶ ἐρηκώς· *Εἰ τὰ ἀγαθὰ ἐδεξάμεθα ἐκ χειρὸς Κυρίου, τὰ κακὰ οὐχ ὑποκόμει;* ἐπειδὴ ἀκακίᾳ ἦν τὸ ῥῆμα, ἀκακίᾳ αὐτοῦ πλέκει τὸν στέφανον, ὅτι *Οὐκ ἔστι τῶν κατ' αὐτὸν ἀνθρώπων ἄκακος.* Σὺ δὲ διὰ τί εἶπας ἀπολύσαι τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ διὰ κενῆς; ἀντὶ τοῦ, Μάτην αὐτοῦ τῇ περιουσίᾳ ἐφρόνησας; Εἶπες προφάτις τῶν χρημάτων εὐσεβεῖν τὸν ἄνδρα· ἐγυμνώθη τῶν κτημάτων, καὶ οὐκ ἐγυμνώθη τῆς ἀληθείας. Σὺ οὖν, διὰ βολῆ, εἶπες ἀπολύσαι τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ διὰ κενῆς. Οὐκ ἀπορεῖ ἡ κακία τῆς ἐαυτῆς πονηρίας. Εὐρίσκει πάλιν ὑπόνοιαν ἄλλην δυναμένην σέεσαι τοῦ ἐναρέτου τὴν ἀνδρείαν. Λέγει οὖν τῷ Θεῷ· *Δέρμα ὑπὲρ δερμάτος, καὶ πάντα, ὅσα ἔχει ἄνθρωπος, δώσει ὑπὲρ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ.* Οὐδὲν, φησὶ, μέγα, εἰ ἀπώλεσε κτήματα· ἡδέως πάντων κατεφρόνησεν, ἵνα ἑαυτὸν σώσῃ. Ἄλλ' εἰ βούλει δοκιμάσαι αὐτὸν, *Τῶν σαρκῶν αὐτοῦ ἄψυχοι· μήν εἰς πρόσωπόν σε εὐλογήσει.* Τὸ, Εὐλογήσει, ἀντὶ τοῦ, Καταράσσεται. Ἡ γὰρ ἱερατὴ τῇ εὐφροσύνῃ τὴν δυσφροσύναν ἐκάλυψε.

β'. Καὶ διὰ τί ταῦτα γέγραπται; Ἴνα σὺ ὁ πιστὸς μάθῃς, ὅτε τῶν ἀλλοτρίων κακῶν διττῇ τὰ αἰσχρὰ, καλύπτειν αὐτὰ τῇ σεμνότητι τῶν λέξεων. Μὴ σεμνύνου αἰσχρὰ πράττων, ἀλλὰ σεμνύνου ὅταν τῶν αἰσχυρῶν διαφύγῃς τὴν ὁμίαν. Διὰ τοῦτο φησὶ ὁ Ἀπόστολος· *Πᾶν ῥῆμα αἰσχυρὸν μὴ ἐκπερευθέτω ἐκ τοῦ στόματος ὁμῶν.* Εἴτα ὁ Θεὸς παραδίδωσιν εἰς δευτέραν πειρὰν τὸν ἀγωνιστήν, οὐκ αὐτὸς· ἐκ τῆς πείρας μανθάνων εἰς τὸν ἀγώνιστήν, ἀλλὰ τὸν διόβολον καταισχυρῶν ἐκ τῆς πείρας. Θεὸς γὰρ πρὸ τῶν ἀπάντων οἶδε τὰ πάντα. *Ἐξ ἡλίου δὲ ὁ διάβολος ἀπὸ προσώπου Κυρίου, καὶ ἐπαισιν τὸν Ἰωβ ἔλκει ποτηρὶ ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς.* Ὅλον αὐτοῦ τὸ σῶμα ἐν τραύμα ἐποίησεν, ἵνα

μώλωπα. Ἔδει γὰρ ὅσον δι' ὅλου στεφανωθῆναι αὐτὸν ἀγωνιστήν. Ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς τὸ τραῦμα τὸ σῶμα, τὸ ἔλκος τὸ ἐπινίκιον. ἔλκος κατὰ μὲν τὸ νόμον ἐκ τῆς ἰσχυρίας βέον, κατὰ δὲ τὸ νοσημένον εὐφροσύνης γέμον. Οἱ ἰσχυροὶ τοῦ ἔλκους ἐν ὀλίγοις χρόνοις ἔτινοντο, αἱ δὲ εὐφρομαί. [595] ἂς ἀπέτεκεν ἡ θλίψις, εἰς πάντα τὸν αἰῶνα οὐκ ἀναλίσκονται. *Ἐπαισιν αὐτὸν ἔλκει ποτηρὶ ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς, ἵνα ἕως δι' ὅλου τῶν μελῶν στεφανίτης ἀναδειχθῇ.* Εἴτα ἐπὶ τῇ τῶν οὐτῶν δυσπραγίᾳ τῷ σώματι τόπος ἐντελής; οὐκ ἔδεχτο, ἀλλὰ πᾶσα ἡ οἰκία ἐξωθεῖτο τοῦτον. ὡς μωλοποιημένον (οὐ γὰρ ἦν τι ἔτερον τὸ τραῦμα τοῦ Ἰωβ, εἰ μὴ λώθρις), ἐξήλθεν ἔξω τῆς πόλεως ὁ τοῦ κόσμου ἀλλότριος· ἐξήλθεν ἔξω τῆς πόλεως καὶ ἐκάθητο ἐπὶ κοπρίᾳ· ἐξήλθεν ἔξω τῆς πόλεως, οὐ κοσμητικὴν ἔχει τὸν ἄγωνα, ἀλλ' ὑπερβαίνοντα τὴν παρούσαν κατάστασιν. Τὸ γὰρ ἔξω τῆς πόλεως εἶναι καὶ τοῦ τείχεος, εἰκὼν ἦν τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ. Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος λέγει· *Ὡς δὲ εἰσφέρεται ζῶων τὸ αἷμα εἰς τὰ ἅγια, τούτων τὰ σώματα κατακαίεται* ἔξω τῆς παρεμβολῆς. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἰησοῦς, ἵνα ἀνάσῃ τὸν λαόν, ἔξω τῆς πόλεως ἔπαθε. Χριστὸς ἔξω τῆς πόλεως. Ἰωβ. ἔξω τῆς πόλεως ἐκάθισεν ἐπὶ κοπρίᾳ· ὁ τῆς εὐσεβείας σπόρος, ὁ σπόρος τῆς ὑπομονῆς, ἐπὶ τῶν θλίψεων κοπριζόμενος, ἐκάθισεν ἐπὶ κοπρίᾳ, ἀναμένων τὸν ἐγγεγονότα ἀπὸ γῆς πτωχόν, καὶ ἀπὸ κοπρίας ἀνιστάντα τὸν πέννητα. Ἐδοκίμασεν, ἀδελφολ, τὸ σῶμα διαρρῆον, τὴν δὲ ψυχὴν ἐστηρῆμένην· ἔβλεπε τὸ σῶμα σκώληκας φέρον, τὴν δὲ ψυχὴν εὐσεβείαν ἀποτίκτουςαν· ἔβλεπε τὸ γῆινον σκῆμα σθεῖρῶμενον, καὶ ἐμμένοντο πρὸ τοῦ Παύλου τῶν τῶ Παύλου ῥημάτων· ἔπρεπε γὰρ αὐτῷ λέγειν· *Ὅσον ὁ ἐξωθεν ἡμῶν ἀνθρώπος διαφθείρεται, τοσοῦτον ὁ ἐσωθεν ἀνακαινίζεται ἡμέραν καθ' ἡμέραν.* Ἐδοκίμασεν διστραχόν, ἵνα τὸν ἰσχυρὸν ξέσῃ, τῷ διστραχῶ τὸν ἰσχυρὸ ἀποξένων. τῇ ὑπομονῇ τὸν ἀνταγωνιστὴν ἐκάλυν. Ἐπείτα καὶ αὐτῷ λέγειν κατέχοντι τὸ διστραχόν· *Ἐχόμεν δι' ἐν ὁθοναυρὸν τοῦτον ἐν διστραχῶ σκευεῖ.* Ἐκδοκίμασεν ἐπὶ κοπρίᾳ ὁ πολλὸς ἀπὸ κοπρίας ἐγγελας· ἔαθεν διστραχόν, ἵνα τὸν ἰσχυρὸν ξέσῃ· τῷ νεκρῷ ἐπὶ τὸν ζῶντα πηλὸν ἔβλεπ. Ἡλθον οἱ τρεῖς φίλοι· καλοῦσα γὰρ αἱ συμφοραὶ τοὺς φίλους εἰς παραμυθίαν· ἦλθεν Ἐλιφάθ, Σοφάρ, καὶ Βαλδὰδ, τρεῖς βασιλεῖς πρὸς τὴν βασιλείαν. Βασιλεὺς γὰρ ἦν πρὸ τούτου ὁ λέγων· *Ἐπείτα δὲ ἐν αὐτοῖς ὡς βασιλεὺς ἐν μονοζωνίᾳ. Καὶ ἐκδοκίμασεν, φησὶ, ἐναντίον τοῦ Ἰωβ ἐπὶ τὰς ἡμέρας καὶ ἐπὶ τὰς νύκτας, καὶ οὐδεὶς ἐλάλησεν.* Αἱ μὲν γὰρ μέρη συμφορὰν δέχονται παραμυθίαν· τὰ δὲ μετέωρα τῶν συμφορῶν τῇ σιωπῇ τιμᾶται. Ἔστι γὰρ, ἀδελφολ, ὅτε νικᾷ παραμυθίαν τὸ πάθος· καὶ ὡσπερ τὰ κατὰ ματα ἐν ἀκμῇ πᾶσαν θεραπείαν ἀποπέμπεται, οὕτω καὶ τὰ πάθος ἐν τῇ ἀκμῇ τῶν συμφορῶν πᾶσαν νοουθεσίαν ἐκβάλλει. Ἐσώπησαν, τῇ σιωπῇ κοινωνοῦντες τὸ πάθος. Καὶ τί ποιεῖ; Ἐπειδὴ ἐκείνους ἐνίκησεν ἡ συμφορὰ, καὶ οὐδεὶς ἐτόλμησε ῥῆσαι φωνῇν παραμυθίας, πρῶτος ἀρχεται τὸν λόγον Ἰωβ· ἀνοίγει θύραν τῷ μὴ πάσχοντι ὁ πάσχων. Ἰσμεν γὰρ, ἀδελφολ, ὅτι ἐν ταῖς συμφοραῖς, ἡ ἐν τοῖς πένθεσιν, ἡ ἐν ἄλλῳ τοῖς κατηφείας πράγματι, ἐκαστος αἰδεῖται πρῶτος ῥῆσαι φωνῇν, ἵνα μὴ δόξῃ ἀκαίριος τις εἶναι ἀρετῆς ἡ γυναιξ; εἰσηγητής· ἐὰν δὲ ἰδῇ ἄλλον ἀρξάμενον, ἀκολουθεῖ ἀκινδύνως. Τοῦτο, ἀδελφολ, καὶ ἡ πείρα διδάσκει, καὶ τὰ πράγματα ὑποτίθεται. Ὡς οὖν εἶδεν ἀποκαλεῖσθαι τὸ πάθος τὴν παραμυθίαν τῶν φίλων, ἀνοίγει θύραν ὁ ἀσχυρῶν, καὶ ἀρχεται εὐθέως ἐκτραγωδεῖν τὴν συμφορὰν πανταχοῦ βλασφημίας φεύγων τὴν ὑπόνοιαν· πρῶτη φωνὴ τοῦ Ἰωβ· *Ἐπικατάρατος ὁ ἡμέρας, ἐν ᾧ ἐστην ἡθὴν, καὶ ἡ νύξ ἐκείνη εἰς σκότος.* Οὐκ ἀσθενεῖ ταῦτα λέγει, ἀλλὰ πάσχων. Καὶ βλέπει τί ποιεῖ! Ὅσπερ ἐπειδὴν τις δεινῷ ἀποστήματι περιεχόμενος τέμνηται σιδήρει παρὰ τοῦ ἱατροῦ, οὐκ ἔχων πῶς ἀντιστῇ τῷ τέμνοντι, τῶν περιστάσεων ἅπτεται, καὶ δάκνει τῶν παρεστῶτα, ἐκείνους μὲν ἐγκαλεῖν οὐδὲν ἔχων, πρὸς δὲ ἱατροὺς ἐκτείνει τὴν χεῖρα οὐκ ἰσχυρῶν· οὕτω καὶ ὁ Ἰωβ φοβούμενος τῆς βλασφημίας τὸ μέγεθος, ὁρᾷ τὰ ἐψύχα, καὶ πληροῖ τὸ πάθος τὴν πληροφροσύνην, εἰ τοῦ Θεοῦ κατατολμῶν, ἀλλ' αὐτοῦ καὶ τῆς ἡμέρας κατηφῶν· καταρᾶται γὰρ, οὐ τὴν κτίσιν, ἀλλὰ τὴν ἐκείνην ἡμέραν. Ἐξουσίαν γὰρ ἔχω, φησὶ, τῆς ἐμῆς ἡμέρας· οὐ καταρᾶμαι τὴν δημιουργίαν, τὴν ἑαυτοῦ ἡμέραν καταρᾶμαι. *Ἐπικατάρατος ὁ ἡμέρας, ἐν ᾧ ἐστην*

hæc dicere, cum scias Jesum pro te descendisse? Contra hujusmodi animum, talemque superbiam, decet cum Isaia semper clamare: *Quid superbit terra et cinis* (Eccli. 10. 9)? Verum ad propositum revertamur. Quis dabit iudicem inter me et te? Apparet in fine justus Iudex, apparetque illi de turbine et nubibus. Apparet Jobo de nubibus, inbrein benedictionis infusus. Apparet ipsi ex nubibus, qui semen flumini opertum irrigaturus est, excitatque Jobum, nutuque solo cruciatus dissipat, nutu solo lapsum excitat, aitque illi: *Surge, accinge quasi vir lumbos tuos. Interrogabo autem te: tu vero mihi responde* (Job 40. 2). Quandoquidem me ad iudicium vocasti, et dixisti, Quis dabit iudicem inter me et te? surge, strenue athleta, qui ex calamitatis plaga non lapsus es, surge. Si quis enim castigatus strenue feral calamitatem et castigationem, a Deo audit illud. *Surge*, ut quando ad Jerusalem dicit: *Exsurge, Jerusalem, quæ bibisti calicem iræ meæ. Accinge sicut vir lumbos tuos. Interrogabo autem te, tu vero responde mihi* (Isai. 51. 17). Non dixit, *Judicabo te*, tu vero responde mihi. Non enim vocasti me, inquit, ad iudicium, sed vocasti me, ut tecum judicarer (a). Iudicem petisti inter me et te: tu esto iudex. *Putas me aliter tibi responsum dedisse, quam ut appareris justus* (Job 40. 3)? Existimas me hanc tibi inmisisse calamitatem, nisi ut justum te ostendam? Et satage ut horum verborum accurationi diligenter attendas. Non dixit, *Putasne me aliter tibi responsum dedisse, quam ut justus fieres?* Neque enim calamitas ipsum justum effecit, sed justum demonstravit. *Putasne me aliter tibi responsum dixisse, quam ut justus apparereres?* Mihi enim, inquit, etiam ante certamina notus eras: mundo autem per calamitatem notus evadis, in mundo ob luctam prædicaberis. Propterea te visitavi, non ut nocerem, sed ut coronarem; non ut delirparem, sed ut illustrarem. Verum quia ex innocentia naturæ mensuram egressus es, tuæ sinceritati peperi. Nam etsi quis ex simplicitate peccaverit, Deus corrigit ea quæ per sinceritatem admissa sunt. Quia vero Deum in iudicium vocasti, dic mihi qualem apud me habens honoris paritatem vocasti me? *Ubi eras cum ponebam fundamenta terræ* (Job 38. 4)? an coætaneus eras Opifici, ut illum vocares ad iudicium? Ille ante sæcula, tu post multa sæcula. Cum formare terram, non aderas; cum mare, non aderas; cum alia hujusmodi, non aderas. Omnis creatura facta est, et tu nusquam eras. Antiquiorem ergo sæculis, Creatorem universi ad iudicium vocasti? Cum extendere funiculum super terram, cum columnas ejus fundare, cum eduxi de ventre matris ejus, cum parietatur mare, ubi eras? cum ipsum nube operirem, et caligine circumdare, ubi eras? Reprehendit quasi indigne loquutus sit, ex simplicitate quidem, verum ex ignorantia. Et quid facit? Non coram omnibus illum increpat, sed ut amicam privatum corrigit. Postquam igitur hæc et his similia dixit (non enim vacat omnia dicta minutatim interpretari), et Job in sui cognitionem veniens (nam justus post primam redargutionem lapsus corrigit), ait: « Domine, auditu auris audivi te prius, nunc autem oculus meus vidit te, et exinanivi meipsum; puto me terram et

cinerem » (Job 42. 5. 6). « Semel loquutus sum, et secundo non addam » (Job 40. 5). Vide quomodo peccatum revocat, qui reprehensionem recte suscepit. *Semel loquutus sum*, idque ex simplicitate, non ex malitia; *secundo non addam*. Quis enim sum ego in iudicium veniens in conspectu Domini? Quæ prius non noverat Job ob simplicitatem, post correptionem discit. Hinc quid Deus? Non concedit ei recusare iudicium, sed ait: *Non; sed accinge sicut vir lumbos tuos*. Sta, inquit, ut vir. Ne putes me ideo te perterruisse potentia mea, ut justitiam fugerem, sed simplicitatem tuam correxisti. Iudicium non recuso: iudica me juste, rationemque gestorum expostula. Judicatus es ut coroneris, iudicatus es ut sis admirationi per totum orbem. Ante calamitatem unus te angulus noverat, post calamitatem te totus orbis cognosceat. Sterquilinium tuum omni regio diademate illustrius erit. Qui diademata gestant, cupiunt videre agnomen tuum, et laborem certaminum. Sterquilinium tuum paradisum effeci, ad pietatem excolui, plantam cælestem exhibui. Accepisti cælestia, accipe terrena, accipe omnia duplicata. His discas, quisquis Christianus es, spem tuam, excellentiam promissionis tuæ. Job dupla promittit, et dupla tribuit (Job 42. 10); Servator autem discipulis suis ait: *Qui reliquerit patrem, aut matrem, aut fratres, aut sorores propter me, centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit* (Matth. 19. 29). Sed illud diligenter attende, quomodo amicam privatum corrigit, amicos vero Jobi publice arguit. Dixitque illis Deus: *Ut quid non estis recta loquuti adversus servum meum Job* (Job 42. 8)? Sed, o juste iudex, pro te sermonem fecimus, justitiam tuam prædicavimus, hominem condemnavimus, tuam vero justitiam innoxiam ostendimus. Hic ergo justum Dei iudicium attende. Nam si pro se contra justum loquentem non recipit, num eos qui contra justum præter justitiam loquuntur, recipiet? Redarguit igitur ejus amicos, et ait: *Et nunc nisi propter servum meum Job, vos forte perdidissem* (Ibid.). Simul ergo redarguit et servat. Servat quidem, quod nihil mali contra Deum dixissent; redarguit vero justum, simplicitatem ejus corrigens: honoratque propter illum amicos ejus, justum quoque honorat propter certamen, duplunque dat ei, atque ex tenebris ei lux resplenduit et tunc et nunc. Uno autem superaddito, rei excellentiam ostendimus. Accepit oves in duplum, boves, camelos et asinos in duplum; sed cum filios decem amisisset, non accepit vicenos (Ibid. v. 12. 13). Hic querendum, cur jumenta in duplum, filios non item. Quia jumenta et facultates quidem funditus perierunt, homo autem etiam mortuus in vitam servatur, et ad resurrectionem suscitatur. Non dat illi filios in duplum, ne eorum qui decesserant spem tolleret, sed ut ostenderet ei, etiam illos, etsi prærepti fuissent, vivere tamen. Et illi quidem omnes ipsi dantur: non dat autem illi plus quam decem, ut inveniretur Job non a vita ad mortem, sed a domo in domum transiens. Decem namque cum vitam finivit, ad usque sepulcrum illum extulerunt: decem iterum in die resurrectionis, a sepulcro in regnum excipient, atque simul omnes ineffabilibus illis et æternis bonis fruuntur: quibus nos omnes dignos fieri contingat, gratia et humanitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium, nunc et semper et in sæcula. Amen.

(a) Sic Mss. recte. Editio Morel., *non enim vocasti me, ut tecum judicarer*, intermediis omissis.

MONITUM

IN SEQUEM HOMILIAM.

Severiani esse hanc homiliam putat Dupinius. Verum etsi nugacem quandoque Severianum deprehenderimus, nescio an technas illas, quæ usum Deum erga Eliam pluribus demonstrare conatur hic quis-

quis sit orator, Severiano adscribere liceat. Ineptum esse quæpiam Græculum libentius credam.

Interpretationem Latinam novam adornavi.

Num ego illos parturivi? num ego illos peperi, quia dicis mihi, Ge tu eos, quemadmodum nutrix gestat puerum? Non possum ferre populi defectus (Num. 11. 12. 14). Tamen ingemiscens et fleus ut homo, non blasphemavit ut impius, sed naturæ affectus ostendebat, ab ipsis affectibus permotus. Similiter ex prophetis quisque ingemiscit, atque Habacuc: *Ut quid mihi labores ostendisti et dolores, ut inspicerem miseria hominum* (Hab. 1. 3)? Videbat enim propheticus chorus iniquitatem, nec ferebat, sed clamabat Habacuc dicens: *Ut quid ostendisti mihi labores et dolores? In conspectu meo factum est iudicium, et iudex accipit, et ideo, egreditur iudicium perversum* (Ibid. v. 4). *Princeps posulat* (Mich. 7. 3), et iudex accipit, et contemnitur lex.

3. Sic patiebantur omnes iusti, et indigne ferebant mundi difficultates. Verum hæc ne ad arbitrii tui commodum trahas; neque dicas, Num ego melior sum Jeremia contra mundum clamante? ne medelæ verba vulnera tibi fiant. Hæc autem scripta sunt, ut ediscas quantum certamen certaverint, quantis periculis plenam vitam duxerint. Vis discere qualis esse debeas? Disce ea quæ post gratiam fuere. Passi sunt prophetae, passi sunt apostoli: sed illi dum paterentur dolebant, hi contra gloriabantur. Venit Paulus in medium; patiens, sed non ingemiscens; verberatus, sed non dolens; tortus, sed glorians. Quid vero dicit? *Non solum autem, sed gloriamur in tribulationibus, scientes quoniam tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit* (Rom. 5. 3-5). Ac rursus verberati apostoli *libant gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Christi contumeliam pati* (Act. 5. 41). Ne itaque illa quæ ante gratiam fuere, in serie gratiæ accipias. Hæc quippe nobis dicta sunt ut ex laboribus spem ediscas. Ita et Job maledicit diei, et animo patitur, neque animam torquet impietate, sed vulnera tolerat, nec animam blasphemia vulnerat. Deinde, quia compendio dicendum est, breviter argumentum repetemus. Incertamine Jobi omnes, præter Deum, certaminis scopum ignorabant. Job ignorabat quæ de causa certaret: ignorabat certamina sibi ad exercitationem esse proposita. Amici scopum Dei nesciebant, diabolus futurum ignorabat. Si enim scivisset fore ut vinceretur, non rem tentasset. Job nesciebat quid ex certamine eventurum esset. Quod enim id ex Dei permissione accideret, sciebat Job, non præsciens, sed a Deo eductus. Diabolus autem ignorabat qui futurus esset certaminis finis. Si enim scivisset, utique non tentavisset, ne majorem inde sibi turpitudinem pertraheret: sed id quod in martyribus, id ipsum in Jobo passus est. Occidit martyres, ut extingueret Ecclesiam, nesciens futurum, ut post martyres floreret Ecclesia. Omnes itaque rem ignorabant præter Deum. Amici scopum Dei ignorantes, ignorantes et Jobi probationem, malebant comparatione per ignorantiam facta damnare Jobum, ut digna patientem, quam damnare Deum, ut injuste iudicantem. Diligenter attende. Malebant damnare hominem, ut qui peccato promerita pateretur, quam dicere Deum injuste iudicasse. Et secundum unam partem recte agebant Deum injustitia vacuum dicentes; secundum alteram autem aberrabant, innocentem damnantes. Ignorantia porro ignorantes excusat, quia ignoranter philosophantur, neque contra Dei justitiam calculum ferunt. Jobi justitiam reprobant, Dei justitiam deprædicant. Hinc Job ab amicis reprehenditur, qui dicunt ei: *Quandonam veraces radicitus perierunt* (Job 4. 7)? quandonam vidisti justos funditus pereuntes? Nisi peccasses, inquit, et digna supplicio fecisses, non te injuste læsisset qui justus est. Multa sunt peccata tua. Si vero non peccasti, unde hoc, nisi filii tui peccaverint? Sæpe viduam læsisti, pupillos oppressisti. Si autem hæc facta sint, iuste Deus hanc in te sententiam tulit. Job sibi conscius erat se nihil huiusmodi unquam fecisse, sciebat Deum non injuste iudicare. Quia igitur vidit Job se ab hominibus da-

mnari, a sua vero conscientia se minime damnumque etiam se non damnare, quia non potest id persuadere hominibus, sermonem transfreta dicem, animaque oculum ad superna dirigit, blasphemans, sed deprecans, atque illi: *Qui mentem hominum, cur me posuisti ut loquerer a sum te* (Job 7. 19)? Tu me fecisti contra justitiam loqui; nosti cor meum. Hic magnum quid laboratur, non ex malitia, sed ex innocentia, et ut pœnia complectar (multa enim materia est servi de justitia), ait: Quis dabit mihi iudicem inter te et te (a) (Job 10. 2), ut cognoscat quanta sunt eam mea, quia sic me iudicasti? Horrendum dicitur sed ex innocentia. Prius enim dixerat Deus: *N est sicut ille sine malitia* (Job 2. 3): ei autem sine malitia est, nemo verbum in malitiam reputat. Semper enim nos homines, fratres, quanto magis non de rebus, sed de operantium proposito iudicamus. Injuria afficit filium patrem? Res intolerandæ et patienti, et audienti: ipseque parricida vocatur et matricida, sceleratus et iniquus, quod patri coram in vocem eruperit, quod ausus sit radicem suam vituperare. Hoc autem patitur et damnatur, qui per aetatem sapere potest. Infans vero sine malitia licet patrem vel matrem percusserit, vel in eos contumelia dixerit, omni latitia desiderabilior est. Matres filios provocant ad injuriam, non de injuria sed de innocentia et simplicitate eorum delectatur et Deus sciens eum non ex malitia, sed ex innocentia loqui (id enim testificatur de illo dicens, *Adhuc ret innocentia* (Job 2. 3)), ea quæ a Jobo dicta accipit, ad iudicium ab illo vocatus. Horrendum huiusmodi, Dominum a servo in iudicium vocari, Deum ab homine, Opificem ab opificio, signulum a luto: tamen, ut dixi, innocentia dictum illud est, non malitia. Ceterum, fratres, innocentia illa non sine diligentia erat, sed cum omni sapientia. Visne i accurate scire? Nihil petiit Job quod non fecisset. Sciebat se Dei famulum esse, sciebat Deum esse minimum suum. Sed quia ipse sæpe cum servis litigans, parem illis sui juris defendendi licentia dederat, atque si quando cum ipso servus discreperet, non illi ut servo os obstruebat, sed defensionem ejus admittebat: id quod ipse fecerat postulabat, dicto obtemperans: *Qua mensura mensi fueritis, metietur vobis* (Matth. 7. 2). Et ait: Quis dabit iudicem? Et quandonam servo pari jure tecum disputandi potestatem fecisti? Audi cum quando verum dinumerat, idque non gloriandi causa, sed ex innocentia: *Non respui iudicium cum servo meo et ancilla mea, cum disciperent adversum me. De responsonem Deo. Annon sicut ego formatus est* (Job 31. 13-15). Hæc cogitas, communi naturæ pan tributum litigandi potestatem.

4. Nos autem, fratres, non tales sumus. Mira justum? Te ipsum damna. Quoniam sæpe cum quæ accusat, non dico servum, sed se paulo inferiore si respondeat justa, quasi impudentem et audacem quod pari jure loqui audeat, silere jubet. Itane, inquit, pari jure loqui audes? justum repetis? Accip par jure litigandi. Accusat superbus, neque justitiam stans admittit, neque silentium reveretur. Si taceas is qui accusat, damnatus est, inquit, labra nesci aperire: si loquatur, Ausus est, inquit, contra dominum vocem emittere. Deinde alius superbia plenus, si pro justo, pro nobili viro suadetur rogatus rationem reddere ad alium, pacem conciliare, malitiamque per caritatem sedare, statim superbia elatus dicit: Egone ad hunc descendam? O superbiam! Quo loco stas, ut descendas? Egone ad hunc descendam? Ita loquitur ac si calum et nubes calcaret. Eandem terram calcas, ex eadem ipsa nutris, in eandem reverteris, in ipsa tumularis; et quo descendis? non revereris, non erubescis passionem Domini? non te pudet equi tuo dicere, Egone in hoc descendam? non te pudet

(a) Hæc. Quis dabit iudicem inter me et te, in libro Jobi non reperiuntur.

ἡ νύξ ἐκεῖνη εἶη σκότος. [596] Ταῦτα λέγει ἐμὴς· *Οἱμοι, ὦ μήτηρ, ὡς τίνα με ἔτεκες ἰνόμενον καὶ δικαζόμενον; Ἐπικατάρατος ἦν ἡ ἐγεννηθῆν.* Ταῦτα δὲ πάντα ἐκτραγῆγιοι, ἵνα σὺ μετὰ ταῦτα μάθῃς, ὅτι οὐ τρου-ῖλλον τὸν βίον, ἀλλὰ μυρία κακὰ ὑπομείναντες, ας διεξῆλθον. Ἀπεκλαύσατο οὖν καὶ ἱερεμίας μοι, ὦ μήτηρ, ὡς τίνα με ἔτεκες; καὶ ἔπαθε ἰνθρώπος, ὑπέμεινε δὲ ὡς φιλόθεος. Μωῦς, ὁ μέγας καὶ θεὸς τοῦ Θεοῦ νομοθέτης, ὁ ὃς τὰς ἐσχάρας ἐδεξάμενος, ὁ πρῶτος εἰσηγητὴς ἐρῶντων τῷ βίῳ, καὶ αὐτὸς φησι τῷ Θεῷ βα-ψὴν πλήθει τῶν συμφορῶν· Κύριε, σὺ εἶπας, καὶ χάριν παρ' ἐμοί, καὶ οἶδ' αὖτε σου παρὰ καὶ ἐν ἑσθρα καὶ ἄλλοις ἐνώπιόν σου, ἀφελὲν μου ἀπ' ἐμοῦ· οὐ δύναμαι γὰρ εἶρεν τοῦ λαοῦ τούτου. Μικρὸν, καὶ λιθοβολή-· Μὴ ἐγὼ αὐτοὺς ὠδύνησα; μὴ ἐγὼ αὐτοὺς τι λέγεις μοι· Βάστασον αὐτοὺς διὰ τὸν τρόπον ἡ τιθηνοῦσα τὸν παῖδα; Οὐ δύναμαι φέ-λασθαι τὰ ἐλαττώματα. Ὅμως καὶ ἀποδύρ-· πενθῶν τὸν ἀνθρώπον, οὐκ ἐβλασφημῆσε ὡς ὁ ἐδείκνυε τὰ πάθη τῆς φύσεως, ὑπ' αὐτῶν ν' ἐλεγχόμενος. Οὕτω δὲ ὁμοίως τῶν προφητῶν ποδύρεται, καὶ ὁ Ἀμβακούμ φησιν· *Ἰνα τί ἴσας κόπους καὶ πόρους, ἐπιβλέπειν ἐπὶ τὰς ἀνθρώπων;* Ἐβλεπε γὰρ τὴν δίκαιαν ὁ ὃς χορδῆ, καὶ οὐκ ἔφερεν, ἀλλ' ἐβδα Ἀμβα-· *Ἰνα τί μοι ἐδείξαας κόπους καὶ πόρους;* μου γέγονε κρίσις, καὶ ὁ κριτὴς λαμβάνει, τοῦτο ἐξέρχεται τὸ κρίμα διεστραμμένον. αἰτεῖ, καὶ ὁ κριτὴς λαμβάνει, καὶ ἐξουδε-· ὅμος.

αὐ πάντες ἔπαθον οἱ δίκαιοι, καὶ ἀπεδυσπένον δυσκολίαν τοῦ κόσμου. Ἀλλὰ καὶ ταῦτα λαβόν-· τες συμφωνίαν τῆς σῆς προαιρέσεως· μὴ ἐ-· βλατίων ἐγὼ εἰμι τοῦ ἱερεμίου τοῦ καταβοή-· ῶν κόσμου; μὴ τὰ ῥήματα τῆς ἰάσεως γένηται· ατα. Ταῦτα δὲ γέγραπται, ἵνα μάθῃς ὅσον ἠθλησαν, ὅσον κινδύνον μεστὸν τὸν βίον δι-· θέλεις μαθεῖν οἷος ὀφείλεις εἶναι; Μᾶτε τὰ· χάριν· Ἐπαθον προφηταί, ἐπαθον δὲ καὶ οἱ· ἀλλ' οἱ μὲν πάσχοντες ἦλθον, οἱ δὲ πάσχον-· ῶντο. Ἦλθε Παῦλος εἰς μέσον, πάσχειν μὲν, ἰδέ· τυπτόμενος, ἀλλ' οὐκ ἀποδύρῳμένος· βα-· ρος, ἀλλὰ καυχώμενος. Καὶ τί φησιν; Οὐ μό-· ἰλλα καὶ καυχώμεθα ἐν ταῖς ὀλίγησιν, εἰ-· ἰ ὀλίγῃς ὑπομονῇν κτερεργάζεσθαι, ἡ δὲ· δοκιμῇ, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα, ἡ δὲ ἐλπίς· σχύεται. Καὶ πάλιν, τυπτηθέντες οἱ ἀπόστο-· ρεῦντο χαίροντες ἀπὸ πρὸς ὅπου τοῦ συν-· ται κατηγόρησαν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ· αἰμασθησῆναι. Μὴ τοῖνον τὰ πρὸ τῆς χάριτος· εἰς ἀκολουθίαν τῆς χάριτος. Εἴρηται γὰρ ἡμῖν· α μάθῃς ἐκ τῶν πόνων τὴν ἐλπίδα. Οὕτω καὶ· αταρᾶται τὴν ἡμέραν, καὶ πάσχει τὴν ψυχὴν,· σανίζει τὴν ψυχὴν τῇ ἀσθεῖα, ἀλλ' ἀνέχεται· μάτων, καὶ οὐ τραυματίζει τὴν ψυχὴν τῇ βλασ-· ῖστα, ἐπειδὴ δεῖ συντεμεῖν, συντόμως ὅμιν· αἰώσομεν τὴν ὑπόθεσιν· Ἐν τῷ ἀγῶνι τῷ κατὰ· πλὴν τοῦ Θεοῦ, πάντες ἡγνόνον τὸν σκοπόν· ρος. Ἰὼβ οὐκ ἤδει ἐπὶ τίνι ἡγωνίζετο, οὐκ ἤδει· ὑμνασίαν αὐτῷ προσδίδεσθαι τὰ παλαίσματα· ἡγνόνον τὸν σκοπὸν τοῦ Θεοῦ, ὁ διάβολος ἡγνόν· ἰ. Εἰ γὰρ ἤδει ὅτι ἐνικάτο, οὐκ ἂν ἐπεχείρησεν· ὡς ἤδει τὸ ἀποθησόμενον ἐκ τοῦ ἀγῶνος. Ὅτι· ρος κατὰ συγχώρησιν ἐκδέδωκεν, ἤδει ὁ Ἰὼβ, οὐ· κων, ἀλλὰ μαθὼν παρὰ Θεοῦ. Ὁ δὲ διάβολος· εἰς τοῖον τέλος ἀπαντήσῃ τὰ παλαίσματα. Εἰ· ρος, οὐκ ἂν ἐπεχείρησεν, ἵνα μὴ χεῖρονα τὴν αἰ-· ρελκύσθαι· ἀλλ' ὁ ἐπαθεν ἐπὶ τῶν μαρτυρῶν,· ρος καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰὼβ. Ἀνελε μάρτυρας, ἵνα· ν' Ἐκκλησίαν, οὐκ εἰδὼς, ὅτι μετὰ τοὺς μάρτυ-· ρας ἡ Ἐκκλησία. Πάντες οὖν ἡγνόνον, πλὴν· ρος. Οἱ φίλοι ἀγνοοῦντες τὸν σκοπὸν τοῦ Θεοῦ,· ρος καὶ τοῦ Ἰὼβ τὴν δοκιμασίαν, εἶλοντο ὡς ἐν· ἰ ἀγνοίας μάλλον καταβιάζονται τὸν Ἰὼβ ὡς ἀξία· ρος, ἡ καταγινώσκων τοῦ Θεοῦ ὡς ἀναξίως δικάσαν-· ρος ἀκριδῶς. [597] Εἶλοντο κατακρίναι ἀνθρώ-· ρος· α πάσχοντα τῆς ἐαυτοῦ ἀμαρτίας, ἡ εἰπεῖν

κατὰ τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἀναξίως ἐδικάσας. Καὶ ἐν μὲν μέρε· κατὰ σκοποῦ ἐφέροντο, τὸν Θεὸν ἀδικίας ἐκτὸς λέγοντες· ἐν δὲ μέρει διημάρτανον, κατακρίνοντες τὸν ἄθων.

Ἡ δὲ ἀγνοία ἀπολογεῖται ὑπὲρ τῶν ἀγνοούντων, καὶ ἀποδέκτοι, ὅτι ἐν ἀγνοίᾳ φιλοσοφούσι, καὶ οὐ καταψη-· ρίζονται, βλέποντες τὴν Θεοῦ δικαιοσύνην. Τὴν μὲν τοῦ· Ἰὼβ δικαιοσύνην παραγράφονται, τὴν δὲ τοῦ Θεοῦ ἀ-· νουνοῦσιν. Εἶτα Ἰὼβ ἀρχεται παρὰ τῶν φίλων ἐλέγε-· σθαι· καὶ φασὶ πρὸς αὐτὸν ἐκείνοι· *Πότε ἀληθινοὶ· πρόβροι ἀπώλιντο;* πότε εἶδες δικαίους ὀλοφύρους ἀπολλυμένους; Εἰ μὴ ἡμαρτες, φησὶ, καὶ ἀξία ἀμαρ-· τίας ἐποίησας, οὐκ ἂν ἀδικῶς ἠδίκησέ σε ὁ δίκαιος. Πολλὰ σου εἰσιν ἀμαρτίαι. Εἰ δὲ σὺ οὐκ ἡμαρτες, πό-· θεν τοῦτο, εἰ μὴ οἱ υἱοὶ σου ἡμαρτον; Πολλὰς δὲ χή-· ραν ἠδίκησας, ὀρφανούς ἐθλίψας. Εἰ δὲ ταῦτα γέγονες, καὶ ὁ Θεὸς δικαίως ταύτην τὴν ψῆφον ἐπήγαγεν. Ὁ Ἰὼβ· συνῆδει μὲν ἐαυτῷ μηδὲν τοιοῦτον πεποιηκέναι, συνῆδει δὲ καὶ τῷ Θεῷ μὴ ἀδικῶς κρίνοντι. Ἐπεὶ οὖν εἶδεν ὁ· Ἰὼβ, ὅτι παρὰ τοῖς ἀνθρώποις μὲν κατακρίνεται, ἡ δὲ· συνείδησις αὐτὸν οὐ κατακρίνει, καὶ ὁ Θεὸς αὐτοῦ οὐ· καταγινώσκει, ἐπειδὴ οὐκ εἶχε πείθειν ἀνθρώπους, με-· ταφέρει τὸν λόγον ἐπὶ τὸν κριτὴν, καὶ στρέφει τὸ ἔμμη· τῆς ψυχῆς πρὸς τὰ ἄνω οὐ βλασφημῶν, ἀλλὰ δυσωπῶν, καὶ φησὶ πρὸς αὐτόν· *Ὁ ἐπιστάμενος τὸν νοῦν τῶν· ἀνθρώπων, ἵνα τί με ἔδωκ κατατενεκτῆν σου;* Σὺ· ἐποίησάς με κατεντυγάνειν τῆς σῆς δικαιοσύνης· οἷός· μου τὴν καρδίαν. Εἶτα μέγα τι φεγγεγεται Ἰὼβ, οὐκ ἀπὸ· κακίας, ἀλλ' ἀπ' ἀκακίας· καὶ, ἵνα τὰ πολλὰ εἰς ὀλίγα· συντέμω (πολλὴ γὰρ ἡ ὕλη τῆς δικαιολογίας), λέγει·· Τίς δώσει κριτὴν ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σου, ἵνα γνῶ τὸ· πῶς εἰσιν αἱ ἀμαρτίαι μου, ὅτι οὕτω με ἔκρινας; Φοβερὸν τὸ ῥῆμα, ἀλλ' ἀπ' ἀσυχίας. Προλαβὼν γὰρ· εἶπεν ὁ Θεός, ὅτι *Οὐκ ἔστι κατ' αὐτὸν ἀδικος*· τῷ δὲ· ἀκάκῳ οὐδεὶς τὸ ῥῆμα εἰς πονηρίαν λογίζεται. Αἶε γὰρ,· ἀδελφοί, πάντες ἡμεῖς οἱ ἀνθρώποι, μὴ τι γε Θεός, οὐ· τοῖς πράγμασι δικάζομεν, ἀλλὰ τῇ προθέσει τῶν ποιούν-· των. Ἐθρίζει υἱὸς πατέρα· καὶ τὸ πρῶτον ἀφώρητον, καὶ τῷ πάσχοντι, καὶ τῷ ἀκούοντι· καὶ πατράλοας ὁ· τοιοῦτος καλεῖται, καὶ μητραλοας· καὶ ἀνόσιος καὶ πα-· ράνομος, ὅτι φωνὴν ἐναντίαν ἐρῶντι πατρί, ὅτι ἐτόλ-· μησε δυσφημῆσαι τὴν ἐαυτοῦ ρίζαν. Ταῦτα δὲ πάσχει· καὶ κατακρίνεται ὁ ἐπὶ τῶν τελείων ὧν λογισμῶν· παι-· διον δὲ ἀκακον, κὰν τύπῃ τὸν πατέρα, ἢ τὴν μητέρα, ἢ καὶ ὕβριση, πάσης εὐφροσύνης ποθεινότερον. Πολλὰ· κας μητέρας ἐρεθίζουσι τὰ τέκνα εἰς ὕβριν φέρουσαι, οὐ· τῇ ὕβρει, ἀλλὰ τῇ ἀκακίᾳ καὶ τῷ ἀκραίῳ καὶ ἀφελεί· τοῦ ἡθους ἐπαγαλλόμεναι. Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς εἰδὼς, ὅτι· οὐκ ἐκ κακίας, ἀλλ' ἐξ ἀκακίας φεγγεγεται (μαρτυρεῖ· γὰρ αὐτῷ λέγων, *Ἐτι δὲ ἔχεται ἀκακίας*), δέχεται τὰ· παρὰ τοῦ Ἰὼβ, εἰς κρίσιν καλούμενος παρ' αὐτοῦ. Φο-· βερὸν τὸ ῥῆμα, οἰκέτην δεσπότην καλεῖν εἰς κρίσιν· ἀνθρώπων, Θεὸν τὸ πλάσμα, τὸν πλάσαντα· τὸν πλὴν, τὸν κατασκευάσαντα· ἀλλ' ὅμως, ὡς ἐφθην εἰπὼν, ἀκα-· κίας τὸ ῥῆμα, οὐ πονηρίας. Πλὴν ὅμως, ἀδελφοί, ἡ· ἀκακία οὐκ ἦν ἐκτὸς συνέσεως, ἀλλ' ἐντὸς πάσης σοφίας. Θέλεις γὰρ τὸ ἀκριδέστερον μαθεῖν; Οὐδὲν ἤτησεν ὁ· Ἰὼβ ὧν μὴ ἐποίησεν. Ἦδει ἐαυτὸν οἰκέτην τοῦ Θεοῦ, ἤδει τὸν Θεὸν ἐαυτοῦ δεσπότην. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς· πολλὰς κρινόμενος πρὸς τοὺς ἐαυτοῦ δούλους, ἔδωκεν· αὐτοῖς ἰσθητορίας ἀξίαν, καὶ εἰ ποτε ἐδοκιμάζετο πρὸς· αὐτῷ δούλος, οὐκ ὡς δούλον ἐπεστούμιζεν, ἀλλὰ τὴν· δικαιολογίαν ἐλάμβανεν· ὁ ἐποίησεν, ἤτησε, πειθόμενος· τῷ λόγῳ, ὅτι *Ὁ μέτρω μετρεῖτε, ἀντιμετρηθήσεται· ὑμῖν.* Καὶ φησὶ· Τίς δώσει κριτὴν; Καὶ πότε δούλω· ἐφύλαξας ἰσθητορίας; Ἀκουε αὐτοῦ ὅτε τὰς ἀρετὰς ἀ-· αριθμεῖται, καὶ τοῦτο οὐκ ἀπὸ φιλοτιμίας, ἀλλ' ἀπ' ἀκα-· κίας, λέγοντος· *Ὅταν ἀπεποιησάμην κρίμα θεράπον-· τός μου, καὶ θεραπεύω ἰδίους μου, κρινόμενους αὐτῶν· πρὸς με.* Δώσω ἀπόκρισιν τῷ Θεῷ. Μὴ οὐχὶ ὡς ἐγὼ· ἐπλάσθην; Ταῦτα ἐννοῶν, τῷ κοινῷ τῆς φύσεως παρῆχε· τὸ κοινὸν τῆς ἰσθητορίας.

δ'. Ἡμεῖς δὲ, ἀδελφοί, οὐ τοιοῦτοι. Θαυμάζεις τὸν [598]· δίκαιον; Σαυτοῦ καταγινώσκει. Ὅτι πολλάκις ἐάν τις· ἐγκαλῇ, οὐ λέγω δούλῳ, ἀλλ' ὀλίγον ὑποβελήκῳ, ἐάν· ἀποκρίνηται τὰ δίκαια, ὡς ἀναισχυντοῦντα καὶ τολ-· μῶντα ἐξ ἰστοιμίας φθέγγασθαι· ἐπιστομίζει. Ὅλως,· φησὶ, καὶ τολμᾷ ἐξ ἰστοιμίας φθέγγασθαι; ἀπατεῖς τὸ· δίκαιον; Δέγου τὴν δίκαιαν ἰσθητορίαν. Ἐγκαλεῖ ὁ ὑπερ-·

α Sententia hæc, τίς δώσει κριτὴν ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ· σου, in Jobi libro non legitur.

ἦφανος, καὶ οὐτε δικαιολογίαν ἔχειται, οὐτε σωπὴν δυσωπείσεται. Ἐάν σωπῇσθῇ ὁ ἐγκαλούμενος, κατεγνώσθη, φησὶν, οὐκ οὐδὲ διδράμι τὰ χεῖλη· εἰς καλήσθη, ἐτόλμησε, φησὶ, πρὸς τὸν δεσπότην βῆξαι φωνήν. Εἴτα ἄλλος ὑπερφηφάνιος μεσότης, ἔάν ὑπὲρ τοῦ δικαίου, ὑπὲρ εὐγενοῦς ἀνδρὸς πειθίται, παρακαλούμενος θεῖναι λόγον πρὸς τὸν ἔσπερον, καὶ συμβῆναι εἰς εἰρήνην, καὶ τὴν πακίαν καταπαύσαι τῇ ἀγάπῃ, εὐθέως τῇ ὑπερφηφάνιᾳ φερόμενος· λέγει· Ἐγὼ εἰς τούτον κατέρχομαι; Ὡς τῆς ὑπερφηφάνιας! Πού γάρ ἐστῆσας, ἵνα κατέλθῃς; Ἐγὼ εἰς τούτον κατέρχομαι; Ὡς τὸν οὐρανὸν πατῶν καὶ τὰς νεφέλας, οὕτω φθέγγεται. Τὴν αὐτὴν γῆν πατεῖς, ἀπὸ τῆς αὐτῆς τρέφῃ, εἰς αὐτὴν ὑποστρέφεις, ἐν αὐτῇ θάπτῃ· καὶ ποῦ κατέρχῃ; οὐκ αἰδεῖται, οὐ δυσωπείσεται τὸ πάθος τοῦ Κυρίου; οὐκ αἰδεῖται λέγων πρὸς τὸν δόμτιμον· Ἐγὼ εἰς τούτο κατέρχομαι; οὐκ αἰδεῖται ταῦτα λέγειν, ἐννοῶν ὅτι Ἰησοῦς διὰ σε κατέλθῃς; Πρὸς τὰς τοιαύτας γνώμας καὶ τὰς τοιαύτας ὑπερφηφάνιας πρέπει σὺν τῷ Ἰσαΐα πάντοτε βοᾶν· *Τί ἀλαζονεύεται γῆ καὶ σποδός;* Ὅμως δὲ εἰς τὴν προκειμένην ἐπανέλθωμεν. Τίς δώσει κρίτην ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ; Ἐπιφαίνεται ἐπὶ τέλει ὁ δίκαιος κριτής, καὶ φαίνεται αὐτῷ ἀπὸ λαίλαπτος καὶ νεφῶν. Φαίνεται Ἰωβ ἀπὸ νεφῶν, ὁ τὸν θυμὸν τῆς εὐλογίας μέλλων χεῖν. Φαίνεται αὐτῷ ἐκ νεφῶν, ὁ μέλλων τὸν σπέρων τὴν κοπριζόμενον ἀρδεύειν, καὶ διεγείρει τὸν Ἰωβ, καὶ νεύει μόνον, καὶ διασκορπίζει τὰ πάθη· νεύει μόνον, καὶ ἐγείρει τὸν πεπτωκότα· καὶ λέγει αὐτῷ· *Ἀνίστηθι, καὶ ζῶσι ὡς περὶ ἀνὴρ τὴν δσφύρ σου.* Ἐρωτήσω δὲ σε, σὺ δέ μοι ἀποκρίθητι. Ἐπειδὴ εἰς κρίσιν με ἐκάλεσας, καὶ εἶπας, Τίς δώσει κρίτην ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ; ἀνάστηθι, ὁ γενναῖος ἀγωνιστής, ὁ μὴ παῖδων τῇ πληγῇ τῆς συμφορᾶς, ἀνάστηθι. Ἐάν γάρ τις παιδευθεῖς, γενναίως ἐνέγκῃ τὴν συμφορὰν καὶ τὴν παιδείαν, ἀκούει παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸ, *Ἀνάστηθι*· ὡς ὅταν λέγῃ τῇ Ἱερουσαλὴμ· *Ἀνάστηθι, Ἱερουσαλὴμ, ἡ κίουσα τὸ ποτήριον τοῦ θυμοῦ μου.* Περιζώσαι ὡς ἀνὴρ τὴν δσφύρ σου. Ἐρωτήσω δὲ σε, σὺ δέ μοι ἀποκρίθητι. Οὐκ εἶπε· Χρὶν σε, σὺ δέ μοι ἀποκρίθητι. Οὐ γὰρ ἐκάλεσάς με, φησὶν, εἰς κρίσιν, ἀλλ' ἐκάλεσάς με εἰς τὸ συγκριθῆναι σοι. Δικαστὴν ἤτησας μεταξὺ ἐμοῦ καὶ σοῦ· σὺ γενοῦ δικαστής. Οἶμι ἄλλως σοι κεχρηματικέναι με, ἢ ἵνα ἀναφανῇς δίκαιος; Νομίζεις, φησὶ, δι' ἄλλο τι τὴν συμφορὰν ἐπήγαγον ταύτην, ἢ ἵνα δικάϊόν σε ἀναφανῶ; Καὶ βλέπε τῇ ἀκριβείᾳ τῶν τοιούτων ῥημάτων προσέχων. Οὐκ εἶπεν· Οἶμι με ἄλλως σοι κεχρηματικέναι, ἢ ἵνα γένῃ δίκαιος; Οὐ γὰρ ἡ συμφορὰ αὐτὸν δίκαιον ἐποίησεν, ἀλλὰ δίκαιον ἐγνώρισεν. Οἶμι με ἄλλως σοι κεχρηματικέναι, ἢ ἵνα ἀναφανῇς δίκαιος; Ἐμοὶ μὲν γάρ, φησὶ, καὶ πρὸ τῶν ἀγώνων ἦσθα γνωρίμος· τῷ δὲ κόσμῳ διὰ τῆς συμφορᾶς γνωρίζῃ, τῷ κόσμῳ διὰ τῆς πάλης κηρύττει. Διὰ τοῦτο σοι ἐχρημάτισα, οὐχ ἵνα βλάψω, ἀλλ' ἵνα στέψω· οὐχ ἵνα καταισχύνω, ἀλλ' ἵνα λαμπρύνω. Πλὴν ἐπειδὴ διὰ τὴν ἀκακίαν ἐξῆλθες τῶν μέτρων τῆς φύσεως, συνένων σου τῇ ἀκραιότητι. Κἂν γάρ τις ἀπὸ ἀκακίας ἀμάρτη, ὁ Θεὸς διορθοῦται τὰ ἀπὸ ἀκακίας γινόμενα. Ἐπειδὴ ὅμως ἐκάλεσας Θεὸν εἰς κρίσιν, εἰπέ μοι, ποῖαν ἔχων πρὸς ἐμὲ δημοσίαν ἐκάλεσάς με; Πού ἦς ἐν τῷ θεμελιῶν μου τὴν γῆν; σύγχρονος ἐγένετο τοῦ ποιητοῦ, ἵνα καλῶς αὐτὸν εἰς κρίσιν; Ὁ μὲν πρὸ τῶν αἰώνων, σὺ δὲ μετὰ πολλοὺς αἰώνας. Ὅτε ἐπλαττον τὴν γῆν, οὐ παρῆς· ὅτε τὴν θάλατταν, οὐ παρῆς· ἢ ὅσα τοιαῦτα, οὐ παρῆς. Πᾶσα ἡ κτίσις ἐγένετο, καὶ σὺ οὐδαμῶς ἦσθα. Τὸν οὖν ἀρχαιότερον τῶν αἰώνων, τὸν κτίστην τῆς δημιουργίας εἰς κρίσιν ἐκάλεσας; Ὅτε ἔπειτα σπαρτὸν ἐπὶ τῆς γῆς, ὅτε τοῖς στείλους αὐτῆς ἤρσατο, δὲ μετήγαγον ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτῆς, ὅτε ἐτίκτετο ἡ θάλασσα, πού ἦς; ὅτε αὐτὴν ἐσκέπασα νεφέλῃ, ὁμίχλῃ δὲ αὐτὴν περιέβαλον, πού ἦς; [599] Καθάπτεται αὐτοῦ ὡς ἀναξίως φθεγξαμένου,

* Sic mss. recte. Editio Morel. οὐ γὰρ ἐκάλεσάς με, φησὶν, εἰς τὸ συγκριθῆναι σοι, intermedios omissis δι' ὁμοιοτέλειον. Savil. in textu οὐ γὰρ ἐκάλεσάς σε εἰς κρίσιν, ἀλλ' ἐκάλεσάς σε εἰς τὸ σ. ο. lu marg. postquam lectionem e cod. affert.

† Sav. addendum conj. ὅτι.

ἀπὸ ἀκακίας μὲν, πλὴν ἀπ' ἀγνοίας. Καὶ τί ποιεῖ; Οὐκ ἐπὶ πάντων αὐτὸν ἐλέγχει, ἀλλ' ὡς φίλον ἰδίᾳ διορθοῦται. Ὡς οὖν εἶπε ταῦτα, καὶ τὰ τοῦτοιας παρατήρησα (οὐ γὰρ καιρὸς ἐστὶ κατὰ μέρος πᾶσαν λέξιν ἐρμηνεύσαι), καὶ ὁ Ἰωβ ἐπιγνώμων ἑαυτοῦ γινόμενος (ὁ γὰρ εἰκαίος ἐκ πρώτου ἐλέγχου διορθοῦται· τὸ σφάλμα), λέγει· Κύριε, ἀκοῇ μὲν ὡς ἤκουόν σου τὸ πρότερον, νυνὶ δὲ ὁ ὀφθαλμὸς μου εἶδέν σε, καὶ ἐξουδένησα ἑμαυτὸν· ἤτημαι δὲ ἑμαυτὸν γῆν καὶ σποδόν. Καὶ, Ἀπαξ ἐλάλησα, ἐπὶ δὲ τῷ δευτέρῳ οὐ προσθήσω. Βλέπε πῶς ἀνακαλεῖται τὸ σφάλμα ὁ καλῶς τὴν μέμψιν δεξιόμενος. Ἀπαξ ἐλάλησα, καὶ τοῦτο ἀπὸ ἀκακίας, οὐκ ἀπὸ πονηρίας· ἐπὶ δὲ τῷ δευτέρῳ οὐ προσθήσω. Τίς γάρ εἰμι ἐγὼ κρινόμενος ἐναντὶν Κυρίου; Ἀ μὴ προέγνων ὁ Ἰωβ δι' ἀκακίαν, μαθηθεὶς μετὰ τὸν ἔλεγχον. Εἴτα τί ὁ Θεός; Οὐ συγχωρεῖ αὐτῷ παραιτησθαι τὴν κρίσιν, ἀλλὰ φησὶν· Οὐχί, ἀλλὰ ὥς περὶ ἀνὴρ τὴν δσφύρ σου. Στήθι, φησὶν, ὡς ἀνὴρ. Μὴ νομίσῃς, ὅτι διὰ τοῦτο σε κατέπληξα τῇ θυσαστείᾳ, φεγγων τὸ δίκαιον, ἀλλὰ διωρθωσάμην σου τὴν ἀκακίαν. Τὴν μέντοι κρίσιν οὐ παραιτοῦμαι· κρίνόν με δίκαιως, καὶ ἀπαίτει λόγον τῶν γινόμενων. Ἐκρίθης ἵνα στεφθῇς, ἐκρίθης ἵνα ἀγασθῇς ἐν πάσῃ τῇ ὑπ' οὐρανόν. Πρὸ τοῦ πάθους μία σε γυνία ἐγνώριζε· μετὰ τὸ πάθος πᾶσα γνωρίσει ἡ ὑπ' οὐρανόν. Ἡ κοπρία σου παντὸς βασιλείου διαδότητος λαμπρότερα γίνεται. Οἱ τὸ διδόμενα φέροντες ἐπιθυμοῦσιν ἰδεῖν σου καὶ τὸν ἀγῶνα καὶ τὴν πόνον τῶν ἀθλημάτων. Παράδεισόν σου ἐποίησα τὴν κοπρίαν, ἐγειώρησα πρὸς εὐσέβειαν, φυτὸν ἐπουράνιον ἀνέδειξα. Ἐλαβες τὰ ἐπουράνια, δέχου καὶ τὰ ἐπίγεια, λάμβανε τὰ πάντα εἰς τὸ διπλάσιον. Ἐνταῦθα μάθε, πᾶς Χριστιανὸς, τὴν σὴν ἐλπίδα, τὴν ὑπεροχὴν τῆς σῆς ἐπαγγελίας. Τῷ Ἰωβ μὲν γὰρ διπλάσιον ἐπαγγέλλεται, καὶ διπλάσια δίδωσιν· ὁ δὲ Σωτὴρ τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς φησὶν· Ὅς ἀφῆκε πατέρα, ἡ μητέρα, ἡ ἀδελφὸς ἐστὶν ἐμῷ, ἐκατοσιπλάσιον λήψεται, καὶ ζῶν ἀκόριτον κληρονομήσει. Ἀλλ' ἐκεῖνον πρόσεχε ἀκριβῶς, ὅπως τὸν μὲν φίλον ἰδίᾳ διορθοῦται, τοὺς δὲ φίλους τοῦ Ἰωβ ἐλέγχει παρήγοι. Καὶ λέγει αὐτοῖς ὁ Θεός· Ἰνα τί οὐκ ἐλαλήσατε ὁρὰ κατὰ τὸν θεράποντόν μου Ἰωβ; Ἀλλ', ὦ δικαιοκρίτα, ὑπὲρ σοῦ τὸν λόγον ἐθέμεθα, τὴν σὴν δικαιοσύνην ἐκηρύξαμεν, κατεφωτισάμεθα ἀνθρώπου, τὴν δὲ σὴν δικαιοσύνην ἀθῶαν ἐδείξαμεν. Ἐνταῦθα οὖν πρόσεχε τῇ δικαιοκρίσι τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ λέγοντα κατὰ τοῦ δικαίου οὐ δέχεται, τοὺς κατὰ τοῦ δικαίου λέγοντας παρὰ τὸ δίκαιον δέχεται; Ἐλέγχει οὖν τοὺς φίλους αὐτοῦ, καὶ λέγει· Καὶ νῦν, εἰ μὴ διὰ τὸν δούλόν μου Ἰωβ, ἀπώλεσα ἂν ὑμᾶς. Ὅμοι οὖν καὶ ἐλέγχει, καὶ διασώζει. Σώζει μὲν διὰ τὸ μὴδὲν πονηρὸν κατὰ τοῦ Θεοῦ λέγειν· ἐλέγχει δὲ τὸν δίκαιον, τὴν ἀκραιότητα ἐπανορθούμενος· καὶ τιμᾷ μὲν τοὺς φίλους δι' ἐκείνον· τιμᾷ δὲ τὸν δίκαιον διὰ τὴν ἀθλῆσιν, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ διπλάσιον, καὶ ἀπὸ σκότους αὐτοῦ τὸ φῶς ἐλαμψε καὶ τότε καὶ νῦν. Ἐν δ' ἐτι εἰρηκότες, δείκνυνται τὴν ὑπεροχὴν. Ἐλαβε τὰ πρόβατα εἰς τὸ διπλάσιον, βόας, καμήλους, δούους εἰς τὸ διπλάσιον· τὰ δὲ τέκνα ἐπὶ ὅλεσας δέκα, εἴκοσιν οὐκ ἔλαβεν. Ἐνταῦθα ζητητέον, πῶς τὰ κτήνη μὲν εἰς τὸ διπλάσιον, τὰ δὲ τέκνα εἰς τὸ ἀπλοῦν. Ἐπειδὴ τὰ κτήνη μὲν καὶ τὰ κτήματα ἀπώλυντα τέλειον ἀπώλοντο, ἀνθρώπος δὲ ἀποθανὼν εἰς ζωὴν διαφυλάττεται, καὶ εἰς ἀνάστασιν ἐγείρεται. Οὐ δίδωκεν αὐτῷ εἰς τὸ διπλάσιον τὰ τέκνα, ἵνα μὴ ἐκκόψῃ τὴν ὑπὲρ τῶν ἀπελθόντων, ἀλλὰ ἵνα δείξῃ αὐτῷ, ὅτι κἀκεῖνοι, εἰ καὶ προηρπάγησαν, ἀλλὰ ζῶσι. Κἀκεῖνοι μὲν πάντες χορηγοῦνται αὐτῷ· οὐ δίδωσι δὲ αὐτῷ πλὴν δέκα, ἵνα εὐρεθῇ Ἰωβ οὐκ ἀπὸ ζωῆς εἰς θάνατον, ἀλλ' ἀπ' αἰῶνος εἰς οἶκον μεταβαίνων. Δέκα γὰρ αὐτὸν τέλειαντα τὸν βίον μέχρι τάφου προέπεμψαν· δέκα πάλιν αὐτὸν ἐκ τῆς ἀναστάσεως ἡμέρᾳ ἀπὸ τοῦ τάφου εἰς βασιλείαν παραδέχονται, καὶ τὸν ἀπορρήτων ἐκείνων καὶ ἀθανάτων ἀγαθῶν ἀπολαύσουσιν ὁμοθυμαδόν· ὧν γένετο πάντες ἡμεῖς καταξιωθῆναι, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰώνας. Ἀμήν.

hæc dicere, cum scias Jesum pro te descendisse? Contra hujusmodi animum, talemque superbiam, decet cum Isaia semper clamare: *Quid superbit terra et cinis* (Eccli. 10. 9)? Verum ad propositum revertamur. Quis dabit iudicem inter me et te? Apparet in fine justus Iudex, apparetque illi de turbine et nubibus. Apparet Jobo de nubibus, imbrem benedictionis infusus. Apparet ipsi ex nubibus, qui semen flumini opertum irrigaturus est, excitatque Jobum, nutuque solo cruciatus dissipat, nutu solo lapsum excitat, aitque illi: *Surge, accinge quasi vir lumbos tuos. Interrogabo autem te: tu vero mihi responde* (Job 40. 2). Quandoquidem me ad iudicium vocasti, et dixisti, Quis dabit iudicem inter me et te? surge, strenue athleta, qui ex calamitatis plaga non lapsus es, surge. Si quis enim castigatus strenue ferat calamitatem et castigationem, a Deo audit illud. *Surge*, ut quando ad Jerusalem dicit: *Exsurge, Jerusalem, quæ bibisti calicem iræ meæ. Accinge sicut vir lumbos tuos. Interrogabo autem te, tu vero responde mihi* (Isai. 51. 17). Non dixit, Iudicabo te, tu vero responde mihi. Non enim vocasti me, inquit, ad iudicium, sed vocasti me, ut tecum judicaretur (a). Iudicem petisti inter me et te: tu esto iudex. *Putas me aliter tibi responsum dedisse, quam ut appareas justus* (Job 40. 3)? Existimas me hanc tibi immisisse calamitatem, nisi ut justum te ostendam? Et satage ut horum verborum accuratiōi diligenter attendas. Non dixit, Putasne me aliter tibi responsum dedisse, quam ut justus fieres? Neque enim calamitas ipsum justum effecit, sed justum demonstravit. *Putasne me aliter tibi responsum dixisse, quam ut justus appareres?* Mihi enim, inquit, etiam ante certamina notus eras: mundo autem per calamitatem notus evadis, in mundo ob luctum prædicaberis. Propterea te visitavi, non ut nocerem, sed ut coronarem; non ut deturparem, sed ut illustrarem. Verum quia ex innocentia naturæ mensuram egressus es, tuæ sinceritati perperci. Nam etsi quis ex simplicitate peccaverit, Deus corrigit ea quæ per sinceritatem admissa sunt. Quia vero Deum in iudicium vocasti, dic mihi qualem apud me habens honoris paritatem vocasti me? *Ubi eras cum ponebam fundamenta terræ* (Job 38. 4)? an coætaneus eras Opifici, ut illum vocares ad iudicium? Ille ante sæcula, tu post multa sæcula. Cum formarem terram, non aderas; cum mare, non aderas; cum alia hujusmodi, non aderas. Omnis creatura facta est, et tu nusquam eras. Antiquiorem ergo sæculis, Creatorem universi ad iudicium vocasti? Cum extendere funiculum super terram, cum columnas ejus fundarem, cum eduxi de ventre matris ejus, cum pariebatur mare, ubi eras? cum ipsum nube operirem, et caligine circumdarem, ubi eras? Reprehendit quasi indigne loquutus sit, ex simplicitate quidem, verum ex ignorantia. Et quid facit? Non coram omnibus illum increpat, sed ut amicum privatum corrigit. Postquam igitur hæc et his similia dixit (non enim vacat omnia dicta minutatim interpretari), et Job in sui cognitionem veniens (nam justus post primam redargutionem lapsum corrigit), ait: « Domine, auditu auris audiavi te prius, nunc autem oculus meus vidit te, et exinanivi meipsum; puto me terram et

cinerem » (Job 42. 5. 6). « Semel loquutus sum, et secundo non addam » (Job 40. 5). Vide quomodo peccatum revocat, qui reprehensionem recte suscepit. *Semel loquutus sum*, idque ex simplicitate, non ex malitia; *secundo non addam*. Quis enim sum ego in iudicium veniens in conspectu Domini? Quæ prius non noverat Job ob simplicitatem, post correptionem discit. Hinc quid Deus? Non concedit ei recusare iudicium, sed ait: *Non; sed accinge sicut vir lumbos tuos*. Sta, inquit, ut vir. Ne putes me ideo te perterruisse potentia mea, ut justitiam fugerem, sed simplicitatem tuam correxerim. Iudicium non recuso: iudica me juste, rationemque gestorum expostula. Judicatus es ut coroneris, iudicatus es ut sis admirationi per totum orbem. Ante calamitatem unus te angulus noverat, post calamitatem te totus orbis cognosceret. Sterquilinium tuum omni regio diademate illustrius erit. Qui diademata gestant, cupiunt videre agnomen tuum, et laborem certaminum. Sterquilinium tuum paradisum effeci, ad pietatem excolui, plantam cælestem exhibui. Accepisti cælestia, accipe terrena, accipe omnia duplicata. His disce, quisquis Christianus es, spem tuam, excellentiam promissionis tuæ. Job dupla promittit, et dupla tribuit (Job 42. 10); Servator autem discipulis suis ait: *Qui reliquerit patrem, aut matrem, aut fratres, aut sorores propter me, centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit* (Matth. 19. 29). Sed illud diligenter attende, quomodo amicum privatum corrigit, amicos vero Jobi publice arguit. Dixitque illis Deus: *Ut quid non estis recta loquuti adversus servum meum Job* (Job 42. 8)? Sed, o juste iudex, pro te sermonem fecimus, justitiam tuam prædicavimus, hominem condemnavimus, tuam vero justitiam innoxiam ostendimus. Hic ergo justum Dei iudicium attende. Nam si pro se contra justum loquentem non recipit, num eos qui contra justum præter justitiam loquuntur, recipiet? Redarguit igitur ejus amicos, et ait: *Et nunc nisi propter servum meum Job, vos forte perdidissetis* (Ibid.). Simul ergo redarguit et servat. Servat quidem, quod nihil mali contra Deum dixissent; redarguit vero justum, simplicitatem ejus corrigens: honoratque propter illum amicos ejus, justum quoque honorat propter certamen, duplicumque dat ei, atque ex tenebris ei lux resplenduit et tunc et nunc. Uno autem superaddito, rei excellentiam ostendimus. Accepit oves in duplum, boves, camelos et asinos in duplum; sed cum filios decem amisisset, non accepit vicenos (Ibid. v. 12. 13). Hic querendum, cur jumenta in duplum, filios non item. Quia jumenta et facultates quidem funditus perierunt, homo autem etiam mortuus in vitam servatur, et ad resurrectionem suscitatur. Non dat illi filios in duplum, ne eorum qui decesserant spem tollerent, sed ut ostenderet ei, etiam illos, etsi prærepti fuissent, vivere tamen. Et illi quidem omnes ipsi dantur: non dat autem illi plus quam decem, ut inveniretur Job non a vita ad mortem, sed a domo in domum transiens. Decem namque cum vitam finivit, ad usque sepulcrum illum extulerunt: decem iterum in die resurrectionis, a sepulcro in regnum excipient, atque simul omnes ineffabilibus illis et æternis bonis fruentur: quibus nos omnes dignos fieri contingat, gratia et humanitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium, nunc et semper et in sæcula. Amen.

(a) Sic Mss. recte. Editio Morel., non enim vocasti me, ut tecum judicaretur, intermediiis omissis.

MONITUM

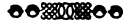
IN SEQUEM HOMILIAM.

Severiani esse hanc homiliam putat Dupinius. Verum etsi nugacem quandoque Severianum deprehenderimus, nescio an technas illas, quæ usum Deum erga Eliam pluribus demonstrare conatur hic quis-

quis sit orator, Severiano adscribere liceat. Ineptum esse quæpiam Græculum libentius credam.

Interpretationem Latinam novam adornavi.

IN ELIAM PROPHETAM SERMO.

1. Judæorum olim populus prophetarum possessione ornabatur, eratque ille prophetica agricultura; nunc autem per Ecclesiam hac ipsa gloria privatus est. Ecce namque apud nos prophetarum corpora sunt. Infructuoso enim populo non competeant prophetici agricolæ, eis nempe non competebat prophetas possidere, qui eum, qui per eos prophetaverat, crucifixurum, in gratiam scilicet mortuorum, quos apud illos suscitavit, cæcorum quos apud illos visu donavit, famelicorum quos apud illos aluit; in gratiam item violentiæ, qua propter eos universorum Dominus Deus usus est in beatum Eliam prophetam, ut solveret sententiam contra illos latam. Ad beatum Eliam me ducit is qui prius vos instituit. Beatus Elias videns Judæicum populum contra clementem Deum sese effertentem, Deumque illorum contra se pervicaciam perpetuo tolerantem, dum illi ejus patientia ad ignaviam semper uteretur, hujusmodi quidpiam excogitat adversus Dei erga illos benignitatem; sententiam fert in eos. Deinde, cum sciret Deum justorum zelum revereri, cum vellet Judæos castigare, metuensque Dei benignitatem, quæ modicis lacrymis statim medellam admovet, supplicium contra illos decernit, quod et juramento confirmat, ut juramentum reveritus Deus illam contra ipsos sententiam non solveret. Benignus, aiebat, erga illos est Deus; et modicis lacrymis placatur ab ipsis, id quod illos ad idololatriam deducit. *Vivit Dominus, inquit, non erunt per annos istos ros et pluvia* (3. Reg. 17. 1). Deinde, quasi Deus ipsi contra responderet: Quid ergo, si illi mihi per penitentiam adblandiantur, o Elia, si illos videam lacrymantes, si de peccatis poenitentes, annon statim pluviam dabo? *Non, vivit Dominus, nisi per os meum. Non, vivit Dominus.* Illi, inquit, idolis se addixerunt; ego vero per tuam juro deitatem. Ostende mihi juramentum per te factum prævalidum esse, ut etiam per hoc discant idolorum vanitatem. *Non, vivit Dominus, non erit, inquit, per istos annos ros et pluvia, nisi per verbum oris mei.* Neque etiam cum id tibi visum fuerit, tollitur supplementum (tibi enim semper placet clementer agere): sed quando pro ipsis supplicabo cum me judicante, cum sufficientem ostenderit animi poenitentiam. Prophetica sententiam reveritus est Deus, juramentum per se factum in honore habuit. Detinebatur ergo Deus et prophetæ reverentia, et populi fame afflictæ miseratione. Quid ergo facit? Una punit et populum et prophetam, ut ipse quoque famis supplicio affectus quid humanius circa juramento firmatam sententiam cogitaret; et una punit quidem prophetam cum populo, sed prophetæ poenam lenit, illam clementiæ viam non sine sapientia emensus. Prophetam enim alit per aves, quibus invisæ proles: corvus enim prolem odit, et quæ parit non nutrit. Illud ergo subindicans propheta David dicebat: *Et pullis corvorum invocantibus eum* (Psal. 146. 9). Quia enim pulli corvorum, imo quilibet pulli, infirmiores sunt, quam ut cibum sibi parent, sed alii a parentibus enutrientur, hoc autem subsidio privantur pulli corvorum, qui a parentibus non aluntur, et licet parentes non nutrant, manet tamen genus corvorum: Dei benignitatem ostendens David, eorum alimenta Deo adscribit. Hiantes enim in aere pulli corvorum, parentibus nihil alimenti præbentibus, habent quædam animalcula, quæ mittenti providentiæ divinæ ministrant, et sic ab aere accipientes, aluntur et crescunt. Ideo dicit, *Pullis corvorum invocantibus eum.* Quia igitur prolis odium Elias susceperat contra Judæos, ut filios inutiles, per patres proles osos Deus rem cum illo tractat, tantum non clamans ad Eliam, etsi silenter: Ne tanto prolis odio erga Judæos tenere, quanto corvi erga pullos suos. Sed vide nunc muta-

tos corvos: vide, o Elia, eorum benignitatem: qui nulla utuntur erga proprios pullos, tibi sunt hospites officiosi. Absurdum est, o Elia, corvos conciliatores esse inter te et meam benignitatem, te vero non conciliatorem Judæis esse, ut non poena a me ipsis irrogetur. Corvorum mutationis rationem habet, et esto erga Judæos clementior: ego enim et sententiæ tuæ rationem habeo, et miseror afflictos. Ut autem vidit Deus Eliam non cedentem, rursus revocat alimentum per corvos allatum, ut illum ad reconciliationem vi deduceret, utque fame coactus, sententiam contra ipsos latam solveret vel in sui gratiam. Verum ille corvorum ministerio destitutus, id toleravit, et ait: Famem patiar, dummodo impios castigatos videam: pereat corpus meum cum his fame castigatum. Deficiente igitur corvorum comæatu, multoque elapso tempore, iterum correptus Elias in alium transferitur locum, et fame pressus gentilem et famelicam pauperemque viduam supplex adit. Dens autem volens illum esse indulgentiorem, cum tunc Judæis interdictum esset omne cum gentilibus commercium, id quod futurum erat prædicit ei: *Surge, inquit, et vade in Sarephtha Sidoniæ, et præcipiam ibi mulieri viduæ gentili, ut te alat* (3. Reg. 17. 8); ut illo audito, Gentili, alimentum exosum haberet, et a Deo pluviam peteret. Ille autem neque ad hanc vocem mitior factus est, sed cucurrit ad gentilis mulieris alimoniam: et quod majus est, excitat Deus viduam, ut esurienti verba dura loquatur, undique illum ad benignitatem compellens. Quid ergo gentilis ad ipsum: *Vivit Dominus Deus tuus* (Ibid. v. 12). Unde nam mulierem subiit dicere, *Vivit Dominus Deus tuus*? Præoccupaverat Deus per visionem viduæ prophetam ostendere: hoc enim est quod Deus propheta dicebat: *Præcipiam illi mulieri viduæ, ut te alat.* Ostenderat Deus mulieri habitum, formam et staturam prophetæ, futuramque petitionem. Unde postquam adstitit propheta, visionis recordata est mulier: vidit ipsam talem, qualis ipsi visus fuerat. Hinc igitur cognoscens divinam esse revelationem, statim adstante et cibum petente propheta, clamabat: *Vivit Dominus Deus tuus non est mihi subcineritius panis, sed pugillus farinæ in hydria et parum olei in lecytho: et ingressa faciam hanc mihi et filiis meis, et comedemus, et moriemur* (Ibid.). Statim desperationis potius quam largitionis verba. *Non est mihi subcineritius panis, sed pugillus farinæ: hanc ingressa faciam mihi et filiis meis, et comedemus, et moriemur.* Nihil, inquit, nobis relictum est aliud, pugillo farina absumpto, quam ut moriamur. Ilac voce afflicti cepit Elias. Majore, inquit, quam ego, hac fame premitur: ego solus esurio, illa cum filiis. Ne sim hospite mortis auctor. Quid igitur? Ad hanc vocem, ut dixi, lenitur, cepit tandem indulgentiam cogitare: *Non deficiet, inquit, lecythus olei, neque hydria farinæ, donec det Dominus pluviam super terram* (Ibid. v. 14). Jam tandem pauculam pluviam dandam subindicat. Antequam fame domaretur, non permittit Deum in pluvia concedenda clementiam suam ostendere; sed dicebat: *Non erit hæc annis pluvia aut ros super terram, nisi per verbum oris mei.* Nunc autem permittit, et jam liberationis initium subindicat; sed subindicabat tantum, petitionemque tamen nondum adhibebat. Quid ergo fons ille clementiæ? Tertiam misericordiæ machinam rursus adhibet: jubet enim animam illi viduæ e corpore migrare. Cum enim prophetam in honore haberet, benedictionem non abrogavit, neque lecythum delibere jussit; ita ut propheta in misericordiæ necessitatem reduceretur. Illud enim dedecori fuisset prophete, si benedictio, quam ipse dederat, secus cecidisset: illudque gentis viduæ fidem laxasset, utpote quæ parum ex eis

[60i] Εἰς τὸν Ἰωσήφ καὶ περὶ σωφροσύνης.

οἱ ἐκ παλάγους μεγάλα σαλεύοντες κυβερνῆται, οἷς οὐκ ἡπειρος, οὐκ ὄρος, οὐ βουνός, οὐ σκόπελοι τινες τὴν χέρσον σημαίνουνσι, πρὸς τινὰς ἀστέρας ἀποβλέποντες, καὶ πρὸς ἐκεῖνους τὸ σκάφος ῥυθμίζοντες ἀναυαγγοὶ διαμένουσιν· οἱ δὲ γε τῆς Ἐκκλησίας μαθηταὶ οἱ ἐν τῷ πελάγει τοῦ βίου τούτου τυγχάνοντες, οὐ πρὸς ἀστέρας τινὰς ἀποβλέποντες, ἀλλὰ πρὸς τοὺς πατέρας τὸ νομα τῆς διανοίας τεύοντες, καὶ τοῖς ἐκείνων ἔχουσιν πόθῳ ψυχῆς ἀκολουθοῦντες, εἰς τὸν αὐτὸν λιμένα τῆς βασιλείας ἐλαύνουσιν. Διὰ τοῦτο γὰρ τοι καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν ἐν ταῖς ἱεραῖς Βίβλοις τὸν βίον αὐτῶν ἀνεκίρρυσεν, ἵνα μὴ μόνον ἀκούοντες ἐπαινῶμεν, ἀλλ' ἵνα καὶ ποθήσαντες τὴν αὐτῶν πολιτείαν ζηλώσωμεν. Φύσει γὰρ φιλόκαλον οὖσαν τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων εἶδος ὁ Κύριος, καὶ ἀπὸ τῶν κρειττόνων διὰ φιλοτιμίαν ἐφιμενῆν, ὥσπερ κόσμιά τινα προτέθεικε τοὺς τῶν πατέρων ἀθλοὺς, ἵνα ἕκαστος ἡμῶν πρὸς ἡν ἂν βούληται ἀθλήσιν αὐτὸν μεταῤῥυθμίῃ. Ὑπομονὴς οὖν διδάσκαλος ἀριστος ὁ τοῦ μακαρίου Ἰοῦ βίος, ἀνεξικακίης ὁ τοῦ Μωυσέως, πραότητος ὁ τοῦ Δαυὶδ, νηστείας καὶ προσευχῆς ὁ τοῦ Δανιὴλ, σωφροσύνης ὁ τοῦ Ἰωσήφ καὶ τῆς μακαρίας Σουσάννης. Πρέπων δὲ καὶ ἐπέραστοι τοῖς νέοις ὁ τοῦ Ἰωσήφ βίος, καὶ ταῖς νέαις, μάλιστα ταῖς ἐν γάμῳ βούσαις, ἡ τῆς μακαρίας Σουσάννης ἐνάρητος ἀθλήσις· ἰσοστάσις γὰρ ἀμφοτέροις ὁ ἀγών. Ὁ μὲν γὰρ δεσποίνης φθόβον διὰ σωφροσύνην ἐπάτησεν, ἡ δὲ ἀρχόντων ἀπειλὰς θανατηφόρους διὰ σωφροσύνην παρελογίσαστο. Ἀλλὰ πρότερον ἡμῖν ὁ τοῦ μακαρίου Ἰωσήφ βίος διαγεγράφθω· ἐπειδὴ καὶ ἀρχαιότερος ὁ πατήρ· εἰδ' οὕτως ὁ τῆς μακαρίας Σουσάννης. Ὁ μακάριος τοῖνυν Ἰωσήφ ἔξ ἐγγενῶν γονέων ὁρμώμενος, νέος ἔτι ὑπάρχων, ἄρτι τῶν ἰούλων τῶν τριχῶν ἐν ταῖς παρειαῖς ἀναβαλλόντων, ῥόδον δίκην ἀνθρώπου ἀνὰ μέσον τῆς ξανθῆς γενοιάδος τὸ τῆς μορφῆς ἄνθος, πυκνάζων, τὸν ἐλαρινὸν πορφυρίζοντος ἐν ταῖς κόραις τῶν ὀφθαλμῶν ἀποσώζων τὴν δύν, λευκοὺς ἔχων ὀδόντας ὡς γάλα, περιζῶν τοῖς χεῖλεσιν, ὀφρύας ἔχων ἡλωμένας ὑπὸ κυριόχρῳ μετ' ὧν δαούτετι τῶν τριχῶν ἀλλήλους συνευεγμένως. Καὶ τί πειρώμαι τὸν νέον τῷ κάλλει διαγράφειν, ὃν ἡ Γραφὴ ὑπεράγειν ἐπῆνεσεν εἰρηκῶς, Καλὸς τῷ εἶδει, καὶ ὥραϊος τῇ ὀψει σφόδρα; Οὗτος πιπράσκειται διὰ βασκανίαν ἀδελφῶν, ὡς μὲν αὐτοῖς ἐδόκει, πρὸς δουλείαν, ὡς δὲ τῷ Θεῷ προῦριστο, πρὸς βασιλείαν· καὶ ἤγετο εἰς Αἴγυπτον τὸ παιδάριον ὡς μετρίκιον εὐτελές· οὕτω γὰρ ἔωρων αὐτοῦ οἱ πριάμενοι τὸν πλοῦτον τῶν ἀρετῶν, καὶ ἡγνόνουν αὐτὸν μέλειν διὰ σωφροσύνης κοσμιότητα ὅλης Αἰγυπτίου δεσπόζειν, καὶ ὅλην αὐτὴν ὀλλυμένην λιμῷ διασώζειν. Ἀγεται οὖν εἰς Αἴγυπτον, καὶ πιπράσκειται δευτέρον, καὶ οὐδ' ἅπαξ δουλοῦται. Ὁ γὰρ τῇ νῶμῳ ἐλεύθερος, κἂν μυριάκις πρᾶβῃ, οὐδ' ἅπαξ δουλοῦται· ὥσπερ πάλιν δούλος τοῖς τρόποις, κἂν μυριάκις ἐλευθερωθῇ, οὐδ' ἅπαξ ἐλευθεροῦται· ὃν γὰρ ὁ ἴδιος τρόπος [605] οὐκ ἐλευθεροῖ, τοῦτον μυριοὶ χαρταὶ καὶ μέλανα γράμματα ἐλευθερώσαι οὐ δύνανται. Ἀγεται οὖν εἰς Αἴγυπτον, πιπράσκειται εἰς οἶκον Αἰγυπτίου, φιλεῖται ὑπὸ δεσπότου, φιλεῖται ὑπὸ δεσποίνης· ἀλλ' ὁ μὲν τοῦ δεσπότου πόθος αγαθός, ὁ δὲ τῆς δεσποίνης ἔρω· πονηρός. Ὁ μὲν γὰρ αὐτὸν ἐφίλει δι' εὐλαβείαν, ἡ δὲ δι' οἰστρον ἀκολασίας· καὶ ὅσον ἐμνηκύνετο ὁ χρόνος, καὶ τὸ τῆς μορφῆς κάλλος ἐπῆνθει, τοσοῦτον ἐκείνης ὁ περὶ αὐτὸν δεινὸς ἔρως ἀπύρρυνε, καὶ ἔμψυτον τὸ πῦρ τοῦ φλόγρου τὴν καρδίαν αὐτῆς διενέμετο. Καὶ δὴ ἀπατήσας τὸν νέον σχεπτομένην διὰ πάντων τῶν ἀπαπάντων τὰς βίβης τῶν νέων ἔχωρει, τὴν μὲν βῆν ὥσπερ λευκῶνα διανθίζουσα, φύκει τὰς παρειὰς ἐρυθροβένουσα, ψιμμουθῶν δὲ τὸ μέτωπον λευκαίνουσα, καὶ μέλανι τοῖς ὀφθαλμοῖς ὑπογράφουσα, χρυσεῖς δὲ κόσμοις τὸν τράχηλον αὐτῆς ἔρωι· χείρας καλλωπίζουσα, καὶ τὴν μαλακὴν αὐτῆς ἐσθῆτα μυρίσμασι διαφόροις καπνίζουσα· καὶ ἦν ἀπλὸς παλὺς θανατηφόρος, διὰ πασιῶν τῶν αἰσθήσεων, ὡς ἐνόμειν, ἀπατήσας τὸν νέον, τὴν μὲν βῆν ἐκ τοῦ φαινομένου καλλωπισμοῦ, τὴν δὲ ἀκοὴν αἰς κολακείας μαγεύουσα, τὴν δὲ σφρησίν τῆς μυρίσμασι γυγτεύουσα. Ἀλλ' ὅρα μοι γενναῖον ἀθλήτου

τὴν ἀνδρείαν· οἶμαι γὰρ ὅτι ὁ Θεὸς συνεχώρει κατὰ τοῦ παιδὸς φέρεσθαι τὸν πειρασμὸν, ἵνα ὁμοῦ τε κρυπτομένην ἀρετὴν ἐν νέῳ φανερώσῃ, καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ παιδευτήριον μέγιστον τὸν ἐκεῖνον βίον καταλείψῃ. Οὐδὲν γὰρ ἔστιν ὑπὸ τῶν πατέρων γεγονὸς αγαθόν, ὃ μὴ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὥσπερ στήλην ὑπόμνημα φέρουσαν τοῦ βίου καθίδρυσεν Θεός. Ὅρα οὖν μοι γενναῖον ἀθλήτου τὴν ἀνδρείαν, ὅσα ἦν αὐτῷ τὰ μαχόμενα· Ἡ ἰδία νεότης αὐτῷ ἐπολέμει, ἡ ἥδονα ἔσωθεν ἐγαργάλισε, καὶ ἡ γυνὴ ἔξωθεν προσεπλάκειν τῇ ἐπαγγελίᾳ ὠπτεύουσα, καὶ τῇ ὠπείᾳ κολακεύουσα· τὰ ἐπιπεμπόμενα γύναια ἐμόχλευε, καὶ ἡ κολακεία τὴν ἀκοὴν αὐτῷ καὶ τὴν αἴσθησιν ἐκνίεν· ἀλλ' οὐδὲν τούτων κατιγχεῖται αὐτοῦ ἡδυνήθη. Οὕτε γὰρ ταῖς κολακείαις χανούμενος τῆς ἡνίας ἐνεδίδου, οὔτε ταῖς ἐπαγγελίαις φουώμενος κατεφρόνει τῆς σωφροσύνης, οὔτε ταῖς ἀπειλαῖς ταπεινόμενος· προσδίδου τὸν πλοῦτον τῶν ἀρετῶν· ἀλλὰ πάντα τὰ τοῦ σώματος αὐτοῦ μόρια τῶν σῶφρονι λογισμῷ ἐχαλίνου. Καὶ ἐπεὶ οὐκ ἡδυνήθη τὸν νέον διὰ τοσοῦτων ὀργάνων ἀπατήσαι τῶν ἐν αὐτῇ, δι' ἐαυτῆς ἐν οἰκίσκῳ τινὶ λαθραῖως καὶ βιαίως κατέχεν αὐτὸν πρὸς ἀτακτον εὐνήν. Ἦν οὖν ἰδεῖν θέατρον μέγιστον, οὐκ ἐπίγειον, ἀλλ' οὐράνιον. Ἦν γὰρ ὁ Ἰωσήφ ἐν τῷ σκάμματι τοῦ πειρασμοῦ μαχόμενος· τὸ στάδιον ἡπλωτο, οἱ ἀγῶνες ἐπετελοῦντο, ἡ σάλπιγξ ἐβόα, ὁ ἀγωνοθέτης ἀνωθεν ἐπέβη τῇ πάλῃ, καὶ ὁ δῆμος τῶν ἀγγέλων ἐπικεκυψὼς ἐθεώρει· οἱ δαίμονες κάτω τὰ βραδεία προσετίθον τῇ Αἰγυπτίᾳ, καὶ οἱ ἀγγελοὶ ἄνω ἐπλεκον τῷ Ἰωσήφ τοὺς στεφάνους· τῇ γὰρ Αἰγυπτίᾳ συνέτρεχον δαίμονες, καὶ τῷ Ἰωσήφ συνέπνεον ἀγγελοὶ. Πολὺς ἦν ὁ ἀγών, τίς τίνα νίκησεν; φροντίς ἦν τοῖς ἀγγέλοις πολλὴ περὶ τοῦ Ἰωσήφ, μὴ ποτε ἄρα τὰ μυρίσματα τοῦ γυναιίου χανώσῃ τὸν νέον, μὴ τὰ μαλακὰ ἱμάτια, μὴ τὸ βλέμμα, μὴ τὸ στήμα, μὴ τὸ βῆμα, μὴ ἡ ἀκοή, μὴ ἡ ὠπεία, μὴ ἡ κολακεία ἐκνευρώσῃ τὸν νέον· πολλὴ ἦν φροντίς τοῖς ἀγγέλοις, πολλὴ ἡ ἐλπίς τῶν δαιμόνων. Ὁ Ἰωσήφ περὶ στεφανῶν ἡγωνίζετο, ἡ Αἰγυπτία περὶ αἰσχύνῃς ἐμάχετο· ὁ μὲν περὶ ζωῆς, ἡ δὲ περὶ θανάτου. Καὶ οἷα ἦν τὰ ὑπὸ Αἰγυπτίας λεγόμενα; Τὰ μὲν ἐν ἀπειλαῖς, τὰ δὲ ἐν κολακείαις· ταῖς μὲν ἀπειλαῖς πτοοῦσα τὸν νέον, ταῖς δὲ κολακείαις μαγεύουσα· καὶ ταῖς μὲν ἀπειλαῖς λέγουσα· Δέσποινά σου εἰμι, ἀργυρῶνός μου γέγονας· ταύτης ἔνεκα τῆς χρεῖας μοι πέπρασται· κἂν ἀντίστη, δεσμὰ καὶ φυλακαὶ σε μενοῦσι, καὶ μετὰ ταῦτα ἀπαραίτητος θάνατος· ἐὰν δὲ πεισθῇς, τιμὰ καὶ δορυφορία, καὶ παντὸς τοῦ οἴκου μου ἡ ἐξουσία ἐν τῇ χειρὶ σου δοθήσεται. Ἀλλὰ φοβῇ τὸν ἐλεγχον; Δυνατὸν λαθεῖν τὸν ταῦτα δὲ τὸν ἐμὸν καὶ τοὺς ἐν τῷ οἴκῳ· μόνον πείσθῃ, μόνον σύνθου τῇ πράξει, καὶ πάντων ἔση δεσπότης. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Ἰωσήφ τῇ Αἰγυπτίᾳ εἶπεν· Ὁ γύναι, δούλος μὲν γέγονα οὐδέποτε. [606] εὐγενῶν γὰρ γονέων εἰμι ἀπόγονος· Ἀβραάμ γὰρ καὶ Ἰσαὰκ οἱ τῷ Θεῷ ὁμιλήσαντες· ἐμοὶ πάπποι γεγόνασιν, Ἰακώβ δὲ ὁ μετ' ἀγγέλου παλαισας ἐμὸς πατήρ· δι' ὃ καὶ θαρρῶν σοι παλαῶ· πέπραμαι δὲ σοι διὰ βασκανίαν ἀδελφῶν· ἀλλ' οὐδὲν βλάβει τὴν τῆς ψυχῆς μου εὐγένειαν τὸ νομα τῆς δουλείας. Καὶ γὰρ ἀγῶνι; πολλὰκις βασκανὸς ἐπελθούσα τὰς τοῦ ἡλίου φαιδράς ἀκτίνας πρὸς ὀλίγον ἡμαυροῖ, ἀλλ' οὐκ εἰς τέλος σκοτίζει· τῇ γὰρ ῥύμη τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς ἐκείνης ἐξελαύνεται· ὡσαύτως καὶ τὸ νομα τῆς δουλείας οὐ σβέσει τὴν τῆς εὐγενείας μου αἵγλῃν· μετ' οὐ πολὺ γὰρ ὑπὸ τῆς ἀκτίνος τῶν τρόπων μου διαχυθήσεται, καὶ ἀνὰ πᾶσαν τὴν Αἴγυπτον ἐκλάμψει τὸ τῆς εὐγενείας μου κάλλος. Πέπραμαί σοι, σύμφημι καγὼ, οὐκ ἀρνούμαι· δουλείας τὴν πρέπουσάν σοι ὑπηρεσίαν ἐξεπλήρωσα· ἀψευδῆς σοι γέγονα, ἀδελθεῖς, ἀμειπτος, ἄδολος, ἀπρόσκοπος, ἀκατήγορος· οὐδέμία σοι κατ' ἐμοὶ ἀταξίς κατηγορία γηγένηται· καὶ νῦν συμβουλευεῖς μοι ποιῆσαι πρᾶγμα ἀνόσιον, καὶ λαθραῖως μοι, ὡς ὄφει, ὑπαψιθυρίζεις, οἰομένη με δολάζειν, καὶ ἀπειλαῖς θανατηφόροις κατακάμπτειν πρὸς τὸ ποδομένον σοι τῆς ἀκολασίας δρᾶμα; Μὴ ἀπατῶ, γύναι, μὴ πρᾶσσε μοι τῇ νεότητι δύναται καὶ νέος ἀτῆς οἶνον φέρειν παλαῶν, καὶ βλάδαν

ἐπιτυχούσης μικρόν. Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς τὴν μὲν εὐλογίαν οὐκ ἀνατρέπει, τρίτην δὲ προσάγει μηχανὴν τῇ προφήτῃ· ποιεῖ γὰρ τὸ τῆς χήρας ἀποθανεῖν παιδίον, τὸν προφήτην εἰς ἀνάγκην ὠθῶν τῆς πρὸς αὐτὸν ἀξιώσεως. Ἡ γὰρ χήρα, τεθνηκότος τοῦ τέκνου, περιέστη τὸν προφήτην σὺν δάκρυσιν. Εἶθε, φησί, λιμῷ προαπολώλειν, καὶ πρὸ τῆς σῆς εὐλογίας ἀποτεθνήκειν, ἢ τοῦ υἱοῦ ἐγεγόνειν θεατὴς τεθνεώτος. Ἠσχύνετο τὸ συμβᾶν ὁ προφήτης· Οὗτοι, φησί τῇ χήρᾳ, τῆς εἰς ἐμὲ ξενοδοχίας οἱ μισθοί; Πρὸ τῆς ἐμῆς δεξιώσεως, εὐτεχνος· μετὰ τὴν δεξιῶσιν τὴν ἐμὴν περὶ τέκνον τὸ φιλούμενον παρ' αὐτῇ ὀρηκυδία. Αἰσχυρόμενος τὸ συμβᾶν ὁ Ἥλιος, καὶ καθ' ἑαυτὸν περιστρέφων τὸ πρᾶγμα, ᾔσθετο τέχνην οὖσαν τοῦ πάντων Δεσπότη τοῦ γεγεννημένου, ᾔσθετο τὴν τέχνην τὴν θείαν. Καὶ τί φησιν; Οἱμοι, Κύριε, ὁ μάρτυς τῆς χήρας, μεθ' ἧς ἐγὼ κατοικῶ μετ' αὐτῆς! Τί δὲ ἔστιν ὁ βούλεται λέγειν; Παρὰ σοῦ, φησὶν, ἢ περὶ τῆς γυναικὸς πρὸς με μαρτυρία· σὺ, φησὶν, εἶπας· Ἐντελοῦμαι γυναικὶ χήρα τοῦ διαθροῦναι σε, πάντως τῇ τῆς γυναικὸς μαρτυρίᾳ ὡς εὐσεβεῖ προαιρέσει. Πρὸς ταύτην ἐξ ἐκείνων με τῶν τότε μετέστησας, καὶ ἦν τετίμηκας τῇ παρὰ σοῦ μαρτυρίᾳ, ταύτην νῦν τῷ τοῦ τέκνου τιμωρῇ θανάτῳ; Οἱμοι, Κύριε, ὁ μάρτυς τῆς χήρας, μεθ' ἧς ἐγὼ κατοικῶ μετ' αὐτῆς, σὺ ἐθανάτωσας τὸν υἱὸν αὐτῆς! Οὐκ ἔστι, φησί, τὸ συμβᾶν τῆς φύσεως θάνατος· τῆς τέχνης τῆς σῆς τὸ γεγεννημένον, μηχανάσαι κατ' ἐμοῦ φιλανθρωπίας ἀνάγκην, ἵν' ὅταν εἴπω πρὸς σε, Κύριε, τὸν υἱὸν τῆς χήρας τὸν νενεκρωμένον ἐλέησον, ἀντιφθέξῃ καὶ σὺ πρὸς με· Τὸν υἱὸν μου τὸν Ἰσραὴλ ἐλέησον. Πρὸς φιλανθρωπίαν ὠθεῖς με· αἰσθάνομαι σου τῶν τεχνασμάτων, ὦ Δέσποτα, ἵνα ὅταν εἴπω σοι, Τὸν υἱὸν τῆς χήρας τὸν τεθνεῶτα διάσωσον, ἀντιφθέξῃ καὶ αὐτὸς πρὸς με· Τὸν Ἰσραὴλ σὺ τῷ λιμῷ νενεκρωμένον κατοικτείρον. Αἰεὶς με χάριν, ἀνταίτηθι χάριν· λύσον τοῦ λιμοῦ τὴν ἀπόφασιν, καὶ λύω τοῦ θανάτου τὴν ψῆφον. Ὡς οὖν εἶδεν ὁ Θεὸς Ἥλιον, πολλοὺς ἐκδαμασθέντας, καὶ γεγεννημένον φιλανθρωπότερον, τότε λοιπὸν προσάγει φανερώτερον πρὸς αὐτὸν τῆς φιλανθρωπίας τοὺς λόγους, ὡς οὐκέτι λοιπὸν τὴν τῆς τιμωρίας λύσιν λογιζόμενον ὕδριν. Πορεύθητι, φησί. Πρεσβείας τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν δούλον ρήματα· αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ ὁ Θεὸς περὶ φιλανθρωπίας πρὸς τὸν δούλον πρεσβεύει. Πορεύθητι, φησὶν. Ἐπειδὴ ἐγένου, φησί, φιλανθρωπότερος,

δέξαι μου καὶ τῆς φιλανθρωπίας τοὺς λόγους· ἐμεταίς τῆς φιλανθρωπίας ὥδιαι συνεχόμενον ἐκούέ μου λοιπὸν φανερώτερον. Ὡδίνω τῆς τιμῆς λύσιν, ἐπίγομαι πρὸς χορηγίαν καταλλαγῶν σχύνομαι τῶν κολαζομένων τὰ δάκρυα. Πάντες ἰσχυροί, ὦ προφῆτα, κρατούσι μου φιλανθρωπίας· γραφον· μὴ με ποιήσης παρ' αὐτοῖς ψευδολόγον κανῆναι. Ἄκουε δὲ καὶ τῶν τοῦ γραμματείου φῆσιν οἶδας καὶ αὐτός· Οὐ βούλομαι τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆναι· Ὑπέταξεν ὁ Ἥλιος τὰ ὦτα, ὑπέθηκε τὴν ψυχὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ λαλουμένους. Πορεύθητι, φησί, δρθῇτι τῷ Ἀχαάβ. Οὐ καταλασσόμενος χωρὶ καταλλάσσομαι· σὺ παράσχου τοῖς κολαζομένοις χάριν. Ἐγὼ λάθρα πρὸς σε ὑπὲρ ἐκείνων πρεσβεύω δὲ γενοῦ τῶν καταλλαγῶν χορηγὸς φανερός. Πόθητι, καὶ δρθῇτι τῷ Ἀχαάβ, καὶ δώσω ὑπὲρ τῆς γῆς. Σὺ τὰς καταλλαγὰς καταμήνυσον, σὺ τὴν δρθωρὴν χορηγίαν ἀπόφηναι· ἐγὼ δὲ ταῖς σαῖς ἀσείν ὑπογράφω. Ἐπρεγεν οὖν καὶ ἔκρινεν καὶ ὁ Ἥλιος, καὶ τοὺς δμῶν εὐηγγελίζετο· ἀλλὰ τὴν αὐτῶν ἀσέβειαν θεασάμενος, ἐμελέτα τινὰ ρίαν κατ' αὐτῶν ἀπόφασιν λυπηράν. Τί οὖν ὁ Ὑρὼν αὐτὸν μὴ χωροῦντα πρὸς φιλανθρωπίαν τῇ πταιόντων, χωρίζει τὸν Ἥλιον τῆς μετὰ τῶν ἁμῶν κατοικήσεως. Ἐγὼ, φησὶν, ὦ Ἥλιε, οἶδά σε ζῆλον, δυσωπουμαί σου τὴν πολιτείαν· ἐλεῶ δὲ καὶ ἁμαρτωλοὺς, λήνκα ἂν ὑπὲρ τὸ μέτρον κολάζωντα δὲ δεινὸς εἰ ἐκδικος τῆς εὐσεβείας, τὸ δὲ τῶν ἀνθρώπων συνεχὺς πλημμελοῦν. Χωρίζω τοῖνυν ὑμᾶς μετ' ἀλλήλων κατοικήσεως. Ἀνάβηθι ὡς εἰς οὐρανὸν φέρειν ἁμαρτωλοὺς μὴ δυνάμενος· ἐγὼ δὲ ἐπιδί, τῇ γῇ. Ἄν ἐπὶ πολὺ, φησί, συμμένης ἁμαρτωλείας, τριβήσεται ἐκεῖνο τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος, παρὰ συνεχὺς κολαζόμενον. Τί οὖν; Μετάστηθι ὡς εἰς οὐρανὸν, ὦ Ἥλιε· οὐ δύναται γὰρ πῦρ συνοικεῖν λάμψι. Δίδωμι σοι συνοικούντας ἀναμαρτήτους· τοῖς ἀγγέλοις σε συγκατοικίζω χοροῖς. Μετάστηθι σὺ τὸν οὐρανόν· ἐγὼ δὲ ἁμαρτωλοῖς ἐνδομήτω, ὁ φ ἐπὶ τῶν ὤμων τὸ πεπλανημένον δυνάμενος· πρὸς λέγων πρὸς πάντας τοὺς ἁμαρτωλοὺς· Δεῦτε πρὸς πάντας ὁ κοπιῶντες, ἐγὼ οὐ κολάσω ὑμᾶς, ἀλλ'· παύσω ὑμᾶς. Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων Ἀμήν.

MONITUM

In hunc sermonem hæc loquitur Fronto Duceus in Notis : « Chrysostomo tribuit hunc sermonem non Codex solum Mediceus, sed et catalogus quidam manuscriptus ejus concionum, Mediolano ad nos missus, et ita inscriptus, πίναξ ὁμιλιῶν τῆς βίβλου τῶν μαργαριτῶν, inter quas quinquagesimæ titulum addit, εἰς τὸν Ἰωσήφ. Nacti sumus et veterem interpretationem Latinam in membranis collectis ex rudimentis Abbatiae ejusdem in Tarbellis dirutæ. Huc accedit similitudo et quasi germanitas initii, multarumque partium ejus et Orationis septimæ Basilii et Seleuciensis nuper editæ, Eἰς τὸν Ἰωσήφ, p. 70, τοῖς μὲν τὰ μαργαριτῶν διαπερῶσιν. Cum merito scripserit Photius in Bibliotheca, idcirco hunc potius Seleuciensem videri Chrysostomi fuisse contubernalem, quam illum Cæsariensem episcopum : πολλὰ γὰρ ἴχνη τῶν ἐκείνου λόγων καὶ νοημάτων, καὶ μάλιστα τοῦ κατὰ τὴν θείαν Γραφὴν, ἐν τοῖς τοῦ Βασιλείου λόγους ἐκφαίνεται : Multa enim in Basilii orationibus vestigia illius orationum, et sententiarum illius apparent : eorum præsertim quæ sunt ex sacra Scriptura deprompta. Sed aliter tamen censet de contubernali Chrysostomi illustrissimus Annalium Ecclesiasticorum auctor, Tom. 4, diversum nimirum a Seleuciensi fuisse.

contubernio benedictionis accepisset. Ideo Deus benedictionem non abrogat, sed tertiam machinam prophetae admovet : curat enim ut viduæ filius moriatur, atque in sui precandi necessitatem prophetam deducit. Nam vidua, filio mortuo, prophetæ circum adstabat cum lacrymis. Utinam, inquit, fame pridem mortua essem, et ante tuam benedictionem mortua essem, ne mortui filii spectatrix essem! Pudefactus propheta dicebat : Hæcine viduæ merces pro hospitalitate, quam erga me exhibuit? Antequam me exciperet, prole gaudebat; me excepto, luctus adest de amisso dilecto filio. Pudore affectus Elias, et rem secum reputans, sensit id arte universorum Domini factum esse, sensit divinam artem. Et quid ait? *Heu mihi, Domine, testis viduæ, apud quam ego habito* (3. Reg. 17. 20)? Quid sibi vult illud? A te, inquit, testimonium ad me prodit circa hanc viduam; Tu, inquit, dixisti, *Præcipiam mulieri viduæ ut te nutriet*, testificans mulieris piam voluntatem. Ad hanc ex illis me iocis transtulisti, et quam testimonio tuo coronasti, hanc nunc filii morte punis? *Heu mihi, Domine, testis mulieris, apud quam ego habito, tu occidisti filium ejus*. Non est, inquit, id quod accidit mors naturalis; id ex techna tua proficiscitur, me in clementiæ necessitatem arte deducis; ut cum dixerò tibi, Domine, filii viduæ mortui misere, tu contra mihi reponas, Israellem filium meum misere. Ad clementiam me impellis : artes tuas sentio, Domine, ut cum dixerò tibi, Filium viduæ mortuum suscita, tu vicissim respondeas, Israellem tu fame enecatam misere. Gratiam postulas, gratiam vicissim abs te peto : solve sanis sententiam, et solvo mortis decretum. Ut vidit ergo Deus Eliam tandem domitum, et benigniorem effectum, tunc demum ipse cum eo benigniores confert sermones, utpote qui demum supplicii solutionem non esse contumeliam existimet. *Vade* (3. Reg. 18. 1), inquit : verba sunt legationis Dei ad servum facta : ipse Deus per se de clementia apud servum intercedit. *Vade*, inquit. Quia factus es benignior, a me verba misericordiæ excipe : quia me novisti miseri-

cordiam parturire, audi me demum clarins. Parturio vindictæ solutionem, urgeor ad reconciliationem perficiendam, revereor lacrymas eorum qui puniuntur. Omnes peccatores, o propheta, misericordiæ meæ chirographum habent : ne me facias apud illos mendacem videri. Audi ipsas rescripti voces, quas et ipse nosti : *Nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur, et vivat* (Ezech. 33. 11). Subjecit aures Elias, dictis Dei animum subdidit. *Vade*, inquit, *et siste te in conspectum Achab* (3. Reg. 18. 1). Reconciliari eis volo, sed non sine te; tu gratiam confer iis qui castigantur. Ego clam apud te pro illis intercedo : tu estis reconciliationis auctor manifestus. *Vade, et siste te in conspectum Achab, et dabo pluviam super terram*. Tu reconciliationem significa, tu pluviæ subministrationem declara : ego sententiis tuis subscribam. Currat ergo volens volens Elias, et pluviæ annuntiavit; sed rursus eorum impietate conspecta, tristem quandam vindictæ meditabatur sententiam. Quid ergo Deus? Videns eum non cedere ad misericordiam eorum qui lapsi fuerant, ipsum segregat a contubernio peccatorum. Ego, inquit, o Elia, novi zelum tuum, revereor institutum tuum : sed peccatores miseror, cum supra modum puniuntur; tu vero severus es pietatis ultor, hominum vero genus frequenter delinquit. Vos ergo a mutuo contubernio sejungo. Ascende quasi in cælum, quando peccatores ferre non vales : ego vero peregrinabor in terra. Si diu cum hominibus maneat, hominum illud genus, quod a te sæpe punitur, penitus atteretur. Quid ergo? Transmigre quasi in cælos, o Elia : non potest enim ignis cum calamo habitare. Do tibi contubernales impeccabiles, cum angelorum choris te constituo habitatorem. Transmigre tu in cælum : ego vero apud peccatores peregrinabor, qui possim ovem errantem humeris ferre, qui peccatoribus omnibus dico : *Venite ad me omnes qui laboratis* (Matth. 11. 28), ego non puniam vos, sed *Requiescere vos curabo*. Ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

IN SERMONEM DE BEATO JOSEPH.

Quod ex Socrate lib. 6, c. 3, constet Maximum Seleuciæ Isauriæ fuisse episcopum, et Joannis Chrysostomi in vitæ monasticæ exereitatione collegam. Cæterum quam libenter in laudes sancti hujus Patriarchæ digredi soleat auctor noster, cum ex multis ejus sermonibus, tum ex Homil. 4 de Lazaro, Homil. 70 in Joannem, Homil. 4 in Epistolam ad Titum, et Epistola 7 ad Olympiadem lector intelliget.

Ejusdem porro scriptoris est sequens in Susannam, cujus hæc de patriarcha Josepho : ut ex sine prioris et ex initio posterioris homiliæ arguitur. Quæ vero hic *Σουάννα* scribitur, in Biblicis libris et alibi solet *Σωάννα* vocari. Utamque orationem Severiano adscribendam censet Dupinius : at nullam hic video styli affinitatem. Stylus quippe Severiani totus ferreus est, ut cum Savilio loquar : hic autem scriptor non ita strigosus est. Ad hæc solet Severianus argumenta sua fusius persequi, ut ex illis quæ supra dedimus Severiani operibus deprehendere est. Insuperque sine ulla vel scriptoris vel Manuscripti ejuspiam auctoritate non licet hæc Severiano adscribere, multoque minus Chrysostomo.

Utriusque orationis interpretatio Latina est Frontonis Ducæi.

DE JOSEPH ET DE CASTITATE ORATIO.

Qui mari in magno fluctuant gubernatores, quibus non continens, non mons, non collis, non ulli scopuli terram indicant, conversis ad stellas quasdam oculis, ad eas cymbam dirigentes a naufragio sese vindicant; qui vero in hujus vitæ pelago versantur Ecclesie discipuli, non ad stellas aliquas oculos convertentes, sed ad patres mentis oculos intendentes, eorumque vestigiis animæ studio insistentes, in ejusdem regni portum feruntur. Propterea namque Dominus etiam noster in sacris literis vitam illorum promulgavit, ut non modo audientes laudemus, sed etiam eorum conversationem adamantes imitemur. Cum enim sua sponte naturam hominum studiosam honestatis esse sciret Dominus, semperque propter honoris cupiditatem optima quæque appetere, tamquam ornamenta quædam proposuit patrum certamina, ut unusquisque nostrum ad quam voluerit certationem seipsum conformet. Itaque patientiæ magister est optimus beati Jobi vita; tolerantiae, Mosis; mansuetudinis, Davidis; jejunii et orationis, Danielis; pudicitiae, Joseph ac beatae Susannæ vita. Conveniens autem et expetenda juvenibus vita Joseph, et juvenulis, præcipue quæ in matrimonio vivunt, beatae Susannæ susceptum pro virtute certamen: par enim utrisque certaminis laus est. Nam hic quidem dominæ timorem pudicitiae causa calcavit; illa vero letiferas magistratum minas pudicitiae causa contempsit. Verumtamen prius beati Josephi vitam describamus; quandoquidem hic etiam antiquior est pater; ac deinde beatae Susannæ vitam explicabimus. Beatus igitur Joseph ex nobilibus ortus parentibus, cum juvenis adhuc esset, tum primum pilorum lanugine in genis ejus efflorescente floridæ rosæ in morem, flavæ barbæ in medio pulchritudinis densum florem effundens, in oculorum pupillis purpurascens violæ vernæ speciem præ se ferens, candidis instar lactis dentibus, labiis igneo colore rubentibus, tum expansis lactea sub fronte superciliis pilorum inter se densitate connexis. Sed quid ego juvenis pulchritudinem conor describere, quem supra modum Scriptura laudavit, cum dixit, *Pulcher facie, et decorus aspectu valde* (Gen. 39. 6)? Hic ob fratrum invidiam venditur, ut ipsis quidem videbatur, ad servitutem; ut autem Deus prædestinaret, ad regnum, et abducebatur puerulus in Ægyptum, ut vilis pusio: nondum enim virtutum ejus opes viderant emptores, cumque propter castitatis decus Ægypto universæ dominaturum nesciebant, et eam totam fame pereuntem servaturum. Ducitur ergo in Ægyptum, rursusque venditur, neque semel tamen sit servus. Qui enim animo liber est, licet milles venditus fuerit, nec semel sit servus: ut rursus qui moribus servus est, etsi milles libertate donetur, ne semel quidem sit liber; quem enim proprii mores liberum non efficiunt, hunc sexcentæ chartæ nigræque literæ nequeunt liberum reddere. Ducitur ergo in Ægyptum, in Ægyptia domo venditur, amatur a domino, amatur a domina: sed domini quidem bonus amor, dominæ autem pravus amor erat. Nam ille quidem eum propter modestiam amabat; hæc autem, quod cæstro libidinis esset percita: tum vero quantum progressu temporis formæ quoque pulchritudo efflorescebat, tantum illius in eum impotens amor augebatur, et intus ignis cupidinis cor ejus depascebat. Enimvero juvenem perdere cum studeret, omnia quibus oculi juvenum falli possunt, tentabat, dum vultum quasi pratum quoddam multiplici varietate decorabat, fucis ruborem genis, cerussa fronti candorem oblinebat, oculos stibio pingebat, monilibus aureis collum et in mus exornabat, molles vestes suas variis suffumigabat unguentis: letifer denique liqueus erat, ad juvenem per omnes sensus, ut existimabat, fallen-

dum, cum oculis quidem apparentis ornatus, autem adulationum præstigiis irretiret, olfactum guentis fascinaret. Sed vide, quæso, generosi athletæ fortitudinem: sic enim arbitror permisisse Deum ut tentatio puero inferretur, ut simul et latentes juvenis virtutem patefaceret, et ejus vitam Eccliam tamquam maximam quamdam scholam relinqueret. Nihil enim boni est a patribus gestum quod non Ecclesia Deus velut columnam quamdam vitæ mentium ferentem erexerit. Considera ergo generosi athletæ fortitudinem, quam multa essent quæ oppugnarent. Juvenilis ætas ei sua bellum inferre interius libido titillabat, et mulier exterius oppugabat promissis blandiens, et blanditiis assentans: missæ mulierculæ commovebant, et adulatio a ejus sensusque sollicitabat: sed nihil horum potuit superare. Nam neque adulationibus emolli balneas remittebat, neque promissis inflatus certatem negligebat, neque minis perterrefactus virtutem prodebat: sed omnes corporis partes per cogitationem frenabat. Cum vero juvenem tot machinis apud se habebat, minime fallere potuisset domicilio quopiam furtim atque ad violenter nefar concubitu pertrahens, eum tenuit. Itaque videre eximium spectaculum, non terrenum, sed cælestem quidem erat Joseph in scammate temptationis decora patefactum fuerat stadium, certamina consiciebant clangebat tuba, agonotheta de cælo lucem intuebatur, et angelorum turba cernua prospiciabat; inferi demones Ægyptiæ præmia proponebant, angeli autem coronas Josepho necabant: nam Ægyptiæ fiant demones, et cum Joseph angeli conspirabant. Uter victoriam obtineret, multa contentione certatur: multum de Joseph solliciti erant angeli, ne si mulierculæ unguenta juvenem emollirent, ne venientia mollia, ne adspectus, ne habitus, ne incessus auditus, ne blanditiæ, ne adulatio juvenem enervare multum solliciti erant angeli, multum demones sperabant. Joseph pro corona certabat, Ægyptia pro gloria pugnabat: ille quidem pro vita, hæc autem pro nomine. Quenam porro erant quæ ab Ægyptia dicebantur? Partim ut minaretur, partim ut blandiretur, dum juvenem terreret, et blanditiis deliniret. Ac intans quidem aiebat: Domina tua sum, pecunia te coemptus es: in hos mihi usus venumdatus es: quasi si contraxeris, vincula et carceres te manebunt, post hæc mors inevitabilis: sin autem morem geris, honores et stipatorum obsequia, totiusque domus meæ dominatus in manu tua tradetur. At enim neprehendaris, times? Atqui potes et virum meum domesticos omnes latere: tantum obsequere, tantum in actum assentire: tum tu dominus omnium ei his auditis Ægyptiæ dixit Joseph: Servus quidem mulier, numquam fui; nobilibus enim sum parentibus procreatus; Abraham nimirum et Isaac, quos De colloquio dignatus est, avi mei fuerunt: Jacob autem qui cum angelo luctatus est, meus pater: quapropter et tecum luctor audacter: cæterum tibi ob fratrum invidiam venditus fui; verumtamen nihil animæ meæ nobilitatem servitutis nomen lædet. Nam et in da sæpe nebula splendidos solis radios tantisper obscurat, sed in perpetuum non obtenebrat; siquidem impetu solaris luminis confestim discutitur: partem tione servitutis quoque nomen nobilitatis meæ splendorem non exstinguet; paulo post enim radiis meorum dissipabitur, et per Ægyptum universam meæ pulchritudo nobilitatis effulgebit. Venditus sum tibi, fateor equidem, neque nego; conveniens tibi servitutis obsequium explevi; mendax non fui, nocivus non fui; inculpatus, expers doli, sine offendiculis sine crimine fui; nulla adversum me insolentia acci-

φωλαττομένη σωφροσύνη ὑποφθαρεῖσα τοῖς ἀπαλοῖς δολασμασι πρὸς ἡδονὰς σκελισθεῖη. Τὰ γὰρ πλείστα τῶν ἁμαρτημάτων ἐκ τῶν αἰσθήσεων τῆς ψυχῆς ἡμῶν περιγίνεται. Ἔστι γὰρ ἡ ψυχὴ, καθάπερ παρθένος ἐν θαλάμῳ τινί, ἐν μέσῃ τῇ καρδίᾳ ἡσυχάζουσα, καὶ ὑπὸ τῶν πέντε αἰσθήσεων, ὥστερ ὑπὸ τῶνων θεραπευνίδων, δορυφορομένη. Ποίων αἰσθήσεων; Ὁράσεως, γεύσεως, ὁσφρσεως, ἀκοῆς, καὶ ἀφῆς. Ἐὰν οὖν μηδεμία αἰσθήσις ὑποφθαρεῖσα πλανηθεῖη, φυλάττεται ἀκεραία καὶ ἀβλαβὴς ἡ ψυχὴ· ἐὰν δὲ συμβῇ τὴν ὄρασιν ἀκυβέρνητον μείνασαν πρὸς νεωτερικοῦ κάλλους θεᾶν ρεμφθῆναι, καὶ λάβρον τὸ κύμα τῆς ἐπιθυμίας διὰ τῶν ὀφθαλμῶν εἰς τὸ βάθος τῆς καρδίας· εἰσδύξασθαι, εὐθύς, καὶ λαπατῇ ἡδονῶν ῥίπισθεῖσα, πρὸς τὴν ἁμαρτίαν ὑποδρόχους φέρεται περὶ τὴν σωφροσύνην ναυαγῆσασα· καὶ πάσχει λοιπὸν ἐκεῖνο, ὅπερ καὶ ὁ Δαυὶδ παθὼν ἔλεγεν· *Ἡλθον εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης, καὶ κυταίρις κατεπόντισέ με*. Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ ἀκοή ἐὰν ἀναπετασθεῖσα δέξηται τὰ τῆς καλλιφωνίας θέλγητρα, πρὸς ἐκείνην διάνοιαν τεύνασα, ὅλην ἑαυτὴν τοῖς πορνεϊκοῖς ἅσμασι συνεκλύσασα καταστρέψει. Ἡ δὲ γεῦσις ἀσφαγία καὶ οἶνω πολλῷ ἐμφορηθεῖσα πρὸς μέθην καὶ κοίτας τὴν ψυχὴν καταφθείρει. Ἡ δὲ ὁσφρησις τοῖς περιέργοις μυρίσμασι τῶν νέων ἀποδεθεῖσα, καὶ τὴν ψυχὴν μεθ' ἑαυτῆς συναπέδουσα. Οὕτως οὖν ὡς παρθένος τις ἡ ψυχὴ ὑπὸ ἀφρόνων θεραπευνίδων, τῶν αἰσθήσεων, ἀλίσκεται πρὸς τὴν τῆς ἀκολασίας ἁμαρτίαν προδομένη. Ἡ γὰρ ἁμαρτία πάσας τὰς αἰσθήσεις καρώσασα, δίκην κλέπτου λαθραῖος εἰς τὸ ταμιεῖον τῆς καρδίας ἐπεισέρχεται· εἴτα εἰσελθούσα ὅλην αὐτὴν γυμνοῖ τὴν ἐνθόκητὴν τῆς σωφροσύνης ἀποσυλῆσασα. Ἡσφαλίζεται γοῦν ἡ μακαρία ἐκείνη τὸ βλέμμα, τὸ σῆμα, τὸ βῆμα, τὴν ἀκοήν, τὴν ὄρασιν, τὴν ὁσφρσιν, τὴν γεῦσιν, τὴν ἀφῆν· καὶ ἦν ἀληθῶς, κατὰ τὴν σοφίαν τὴν λέγουσαν, *Κήπος κεκλεισμένος, πηγὴ ἐσφραγισμένη*. Ὡς περ γὰρ κῆπος, μηδενὸς αὐτὸν συλαγωγῆσαι δυναμένη, ἐτύχχανεν ἡ μακαρία, πηγάζουσα τὰ τῆς σωφροσύνης ἀρώματα, καὶ ὥστερ πηγὴ ἦν τῇ πίστει ἐσφραγισμένη, ἐξ ἧς οὐδεὶς τῶν ἀτάκτων τὸ τῆς σωφροσύνης κάλλος ἀντλήσαι ἠδύνατο. Ταύτης ἐν ἐπιθυμίᾳ γεγενῆσιν δύο πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ, οἱ δοκοῦντες κυθερῶν τὸ ποίμνιον, καὶ ἕκαστος αὐτῶν φιλογί τῆς ἐπιθυμίας καίμενος, θάτερος θατέρῳ τὸ ἔγχρονον τῆς καρδίας πῦρ φανερώσαι ἡσχυέτο. Καὶ ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἑκάτερος αὐτῶν λάθρα τοῦ ἑταίρου αὐτοῦ ἀπῆει κατασκοπεύσας τὴν Σουσάνναν· καὶ εὐρηκότες ἀλλήλους, καὶ ἀνεστάντες ὡμολόγησαν ἀλλήλοις [609] δι' ἣν παρησαν αἰτίαν τότε κοινωνίαν θέμενοι ἐν τῇ τῆς ἁμαρτίας πράξει, τῆς κακίας ἐποιοῦντο ἔρευναν ἐκμελῇ, καὶ παρετήρουν καιρὸν, ὅπως αὐτῆς κατακυλώσι μόνῃ. Συνέβη οὖν ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν κατὰ τὸ εἰωθὸς τὴν Σουσάνναν εἰσελθεῖν εἰς τὸν παράδεισον τοῦ ἀνδρός, λούσασθαι κατὰ τὸ καῦμα· καὶ ἐξαποστείλασθαι αὐτῆς τὰς παιδίσκας ἐπὶ τὸ κομίσαι σμήγμα, ἐπιδραμόντες αὐτῇ ἄφνω οἱ πρεσβύτεροι ὥστερ λύκοι ἀμνάδα κατεῖχον, τῷ ὁστροφί τῆς ἀκολασίας σπαράξαι βουλόμενοι· καὶ ἦν μόνῃ Σουσάννᾳ ἀνὰ μέσον τῶν δύο λεόντων, καὶ οὐδεὶς βοήθῃον, οὐ παιδίσκη, οὐ δούλος, οὐ συγγενὴς, οὐ φίλος, οὐ γείτον, εἰ μὴ μόνος οὐρανόθεν προσεῖχε θεὸς ὁ κωλύει μὲν δυνάμενος, συγγυρῶν δὲ γίνεσθαι τὴν πάλιν ἵνα κρυπτομένης γνώμας ἐλέγξῃ, καὶ τῆς μὲν Σουσάννης τὴν σωφροσύνην, τῶν δὲ πρεσβυτέρων τὴν ἀκολασίαν δημόσια· ὁμοῦ δὲ ταῖς γυναῖξιν παιδευτήριον μέγιστον τὴν Σουσάννης ἐνάρετον ἀύλησιν ἐπιδείξῃ. Μεγάλῃ ἦν μάχη, σφοδρὸς ἀγὼν τῇ Σουσάννῃ ἀπέκειτο, μείζων τοῦ Ἰωθῆ. Ἐκείνος μὲν γὰρ ἀνὴρ ὡς μετὰ μιάς ἐμάχετο γυναῖκα· αὐτὴ δὲ γυνὴ οὕσα μετὰ δύο ἀνδρῶν ἐπάλειον. Θεάτρον ἦν μέγιστον καὶ τερπνόν, γυνὴ μετὰ δύο ἀνδρῶν ἐπύκτευσεν· καὶ τὸ θαυμαστόν, ἐὰν ἀκούσῃτε ποῦ τὸ σκάμμα ἡνέμωτο· ἐν παραδείσῳ, ὅπου ὁ θφίς τὴν ἔβαν ἡπάτησεν. Ὡς οὖν ἔτοιμος γέγονεν ἡ πάλῃ, ἡνοίχθησαν οἱ οὐρανοί, ἡ σάλπιγξ ἔβδα, ὁ ἀγὼν ἔτοιμος, ὁ ἀγωνοθέτης οὐρανόθεν προσεῖχε τῇ πάλῃ, καὶ ὁ δήμος τῶν ἀγγέλων ἐπικεκυφὸς ἐθεώρει· ὁ θφίς ἐν τοῖς παρανόμοις, ἡ δὲ πίστις ἐν τῇ σώφρονι. Πολλὴ ἦν φροντίς ἀμφοτέρους περὶ τῆς νίκης· τοῖς μὲν πρεσβυτέροις τὴ μὴ τοῖς γυναικὸς ἡττηθῆναι, τῇ δὲ Σουσάννῃ τὴ μὴ ἀπολέσει τὴν σωφροσύνην· ἐκεῖνοις τὰ ὠφύγια τῆς νίκης οἱ δαίμονες ἡτοίμαζον, τῇ δὲ Σουσάννῃ τὰ ἑπαθλα τῆς σωφροσύνης ἡτοίμαζον ἄγγελοι. Κατέχρυσεν τὴν Σουσάν-

ναν οἱ παράνομοι· καὶ πρῶτον μὲν διὰ λόγων ἐπάλειον αὐτῇ· τί λέγοντες; Πρεσβύτεροί ἐσμεν τοῦ λαοῦ, ἡμῖν νόμος πεπίστευται, τοῦ λύειν καὶ δεσμεῖν ἐξουσίαν εἰληφμεν. Οὐδεὶς ἐστὶν ἐνθάδε κατὰσκοπος· *Γενοῦ μεθ' ἡμῶν· ἐν ἐπιθυμίᾳ σου γὰρ ἐσμεν*. Ἐὰν δὲ μὴ βουληθῇς, καταμαρτυρήσομέν σου, εἴ ην μετὰ οὗ τοῦ *ρεαλίσκος*, καὶ διὰ τοῦτο ἀπέστειλες τὰ κοράσια ἀπὸ σοῦ. Καὶ ὅρα πόσα ἦν τὰ συνέχοντα τὴν Σουσάνναν· συκοφαντία ἀκολασίας, φόβος θανάτου, κατὰγνωσις ἐπὶ τοσούτου λαοῦ, μῖσος ἀνδρός, μῖσος συγγενῶν, πένθος οἰκετῶν, καὶ ἀπαξ απλῶς παντὸς τοῦ οἴκου κατὰκλυσις. Ἄλλ' οὐδὲν τούτων τὸν λογισμὸν νικήσαι ἴσχυσε τῆ σώφρονος· ἡ γὰρ ἐλπίς τῆς καρδίας αὐτῆς ἦν εἰς θεόν. Στενάζουσα γοῦν ἔλεγε· *Στενά μοι πάντοθεν· ἐὰν τὸ γὰρ πράξω, θάνατός μοι ἔστι· ἐάν τὸ μὴ πράξω, οὐκ ἐκφυέσομαι τὰς χεῖρας ὑμῶν*. Αἰρετόν μοι ἔστι *ἡ πράξις*· ἀμπεσεῖν εἰς τὰς χεῖρας ὑμῶν, ἡ ἁμαρτεῖν ἐνώπιον Κυρίου. Οἱμοι, οὐς, ἐδόκουν εἶναι ποιμένας, λύκοις ὁρώ· οὐς ἐδόκουν εἶναι τῶν χειμαζομένων λιμένας, οὗτοι ναυάγιον γεγόνασιν. Οὐ μιναιτέ μου τὴν σωφροσύνην· οὐ καταισχύνην μου τοὺς γονεῖς· οὐκ ἀτιμάζω μου τὴν συγγένειαν· οὐ λυπῶ μου τὸν ἀνδρα· οὐ λυμῶ μου τὴν πρὸς αὐτὸν συζυγίαν ἐκ τῆς πρὸς ὑμᾶς ἀτάκτου ὁμιλίας· αἰρούμαι θάνατον ἀνομον ἥπερ θάλαμον ἀτακτον. Ἐμοὶ δὲ καὶ πάρεστιν ὁ ἀνὴρ, οὐ τῇ τοῦ σώματος παρουσίᾳ, ἀλλὰ τῇ τῆς ψυχῆς διαθείσει, καὶ τοὺς τῶν γονέων μου χαρακτήρας μεθ' ἑαυτῆς περιφέρει. Φοβήθητε τὸν ὀρῶντα θεόν· αἰσχύνθητε τοὺς παρόντας ἀγγέλους· νοήσατε ὅ ἐστε· γινώτε δὲ ἀναιδυνώσχετε νόμον τὸν λέγοντα· *Οὐκ ἐπιθυμήσῃ τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον σου*. Ταῦτα εἰρηκυῖα ἀνεβόησε, μάρτυρας τῆς ἀταξίας αὐτῶν συγκαλούσα· ἀνεβόησαν δὲ καὶ οἱ δύο πρεσβύτεροι· εἰσίδραμον οἱ τῆς Σουσάννης δούλοι, καὶ παιδίσκαι· ὁρώσι μετ' αὐτῆς τοὺς δύο πρεσβυτέρους. *Ἦνίκα δὲ εἶπον οἱ πρεσβύτεροι τοὺς λόγους κατὰ Σουσάννης, κατησχύνθησαν οἱ δούλοι σφοδρὰ, οἱ οὐκ ἐβρόθη λόγος τοιοῦτος* [610] *περὶ Σουσάννης* ποτέ. Ἐγένετο δὲ τῇ ἐπαύριον συνέδριον μέγιστον· ἐπὶ γὰρ ἡ κρίσιμος πάλῃ, ἡ περὶ στεφανώου νίκη. Συνήχθη πᾶς ὁ λαὸς ἀνδρῶν, γυναικῶν, νηπίων· πάλιν συνηθροίσθη τὸ θεάτρον· οἱ κάτω ἀνθρώποι οὐκ ἤδισαν τί ἐθεώρουν· οἱ δὲ ἐν οὐρανῷ ἄγγελοι ἐπενίωσαν τὸ πρᾶγμα. Ἦλθον οἱ πρεσβύτεροι γέμοντες τῆς ἀνομίας· καλοῦσι τὴν Σουσάνναν, ὡς μὲν ἐκεῖνοι ἐνόμιον, πρὸς αἰσχύνῃν καὶ θάνατον· ὡς δὲ τῷ δικαίῳ κριτῇ προώριστο, πρὸς ζωὴν καὶ δόξαν αἰώνιον. Καί φασι πρὸς τὸν λαόν· *Ἀποστείλατε πρὸς Σουσάνναν θυγατέρα Χαλκίου· οἱ δὲ ἀπέστειλαν*. Ἦλθεν αὐτὴ, καὶ οἱ γονεῖς αὐτῆς, καὶ ὁ ὄνῃρ αὐτῆς, καὶ τὰ τέκνα αὐτῆς. Καὶ ἦλθεν ἡ Σουσάννα ὡς θανεῖν ὀφείλουσα διὰ σωφροσύνην, μετὰ πολλῆς εὐλαθείας στενάζουσα, θλιβομένη, οὐχ ὅτι ἤμελλεν ἀποθνήσκειν, ἀλλ' ὅτι δνομα κακὸν κατελείπανε τοῖς γονεῦσιν, ὅτι ἤμελλεν ὀνειδισμὸν τῷ γένει καταλιπεῖν· οὐδένα γὰρ εἶχε μάρτυρα τοῦ γεγονότος πράγματος ἐν τῷ παραδείσῳ. Πολλοὶ ἦσαν οἱ δακρυόστες ὑπὲρ αὐτῆς, οἱ φίλοι, οἱ συγγενεῖς, οἱ γονεῖς, οἱ γείτονες· ὁ ἀνὴρ ἐπένθει, ὁ οἶκος αὐτῆς ἐθόρνε· κακείνη αὐτὴ κατωδύσων, σκυθρωπῇ, δακρυούσα, θλιβομένη, ἐν πολλῇ ταπεινότητι καρδίας ἵσταται ἐν τῷ μέσῳ. Πάνδημος ἦν ἡ θέα, θεοῦ, ἀγγέλων, ἀνθρώπων. Ἀνίστανται οἱ δύο πρεσβύτεροι, οἱ ἐν σχήματι ποιμένων λύκοι· ἐπιτιθέσθαι αὐτῇ τὰς χεῖρας, καὶ ἐν αὐτοῖς ὁ συκοφάντης θφίς ἐλάλει. Τί ἐλάλει; *Περιπτουόντων ἡμῶν χόρς ἐν τῷ παραδείσῳ μόνων, εἰσῆλθεν αὐτὴ, καὶ ἀπέλυσε τὰς παιδίσκας αὐτῆς, καὶ ἦλθε πρὸς αὐτὴν ὁ *ρεαλίσκος*, δς ἦν κεκρυμμένος, καὶ ἀνέπεσε μετ' αὐτῆς*. Ἡμεῖς δὲ ὅντες ἐν τῇ γυνίᾳ τοῦ παραδείσου, καὶ ἰδόντες τὴν ἀνομίαν γινομένην, ἐδράμομεν ἐπ' αὐτοῦ· κακείνου μὲν ἐγκρατεῖς οὐκ ἠδυνήθημεν γυνέσθαι, διὰ τὸ ἰσχύειν αὐτὸν ὑπὲρ ἡμᾶς, καὶ ἀνολίζοντα τὰς θύρας ἐκπεπηδηκέναι· ταύτης δὲ ἐπιλαβόμενοι ἠρωτώμεν, τίς ἦν ὁ *ρεαλίσκος*, καὶ οὐκ ἠθέλησεν ἀπαγγεῖλαι ἡμῖν. Ταῦτα μαρτυροῦμεν. Καὶ ἐπίστευσεν αὐτοῖς ἡ συνωργή, ὡς πρεσβυτέροις τοῦ λαοῦ καὶ κριταῖς· καὶ κατέκριναν αὐτὴν ἀποθανεῖν. Καὶ ἀπήγαγε τὴν Σουσάνναν πρὸς θάνατον, καὶ οὐδεὶς ἦν ὁ ἐκδικητὴς τῆς ἀληθείας, καὶ μάρτυς, εἰ μὴ μόνος ὁ θεός· καὶ συνεχώρει γενέσθαι τὸ γινόμενον, ἵνα ἀμφοτέρων τελεῖα δεῖχθῇ ἡ πράξις, τῶν μὲν παρανομῶν

τιον καινὸν μαργαρίτας ἀρχαίους βαστάζειν. Νεαρὰν ὄρξ μου τὴν γλῶσσην, ἀλλὰ πολλὸν περιδύλου τὸ ἦθος· νεωτέραν μου τὴν ὄψιν ἢ φύσιν παρέσχετο· πολλὰν δέ μου τὴν καρδίαν ὁ νόμος ἐργάσατο. Μὴ ἀπατῶ, γύναι, οὐ νικήσεις μου τὴν ἀρετὴν· οὐ νικήσεις Ἰωσήφ τὸν τοῦ Ἰακώβ υἱόν, Ἰακώβ ἐκείνου τοῦ ἐν κοιλίᾳ ὄντος· καὶ περὶνισαντος, καὶ μετὰ ταῦτα μετὰ ἀγγέλου ἰσχυρὰντος παλαῖσαι· μὴ ἀπατῶ, τὰ αὐτὰ τῷ πατρὶ μου παλαίω. Ἀλλὰ καὶ ἐπαγγελίας θωπεύειν με νομίζεις. Τί τοιοῦτον, εἰπέ μοι, δύνασαι μοι ἐπαγγεῖλαι, ὅσον ἐστὶν ἡ σωφροσύνη; Ποία βασιλεία ἰσχυρότερη αὐτῇ ἐστίν, ποῖος θησαυρὸς ἰσοστάσιος αὐτῇ ἐστίν; ἀγνοεῖς, ὅτι ἡ σωφροσύνη οὐράνιον ἐστὶ κτῆμα, ἀγγελοῖς προδύναμις, Θεοῦ χάρισμα; Ἐγὼ σου τὰς ἐπαγγέλαι· αἱ σὰν τιμαὶ ἀτιμίας εἰσὶ πρόξενοι· αἱ σὰν τιμαὶ, ἃς ἐπαγγέλλῃ, αἰσχύνης εἰσὶν ἀπαρχαί· ὁ σὸς χρυσὸς γῆς ἐστὶ γέννημα, καὶ τοῦ θαλάσσης· ὁ ἐμὸς δὲ χρυσὸς Θεοῦ ἐστὶ γέννημα, ἀδίδου βλάστημα. Ἀλλὰ λανθάνειν οἶσι τὸ πρᾶγμα. Ἀγνοεῖς τὸν τοῦ Θεοῦ ἀκοίμητον ὀφθαλμόν, τὸν πάντα τὰ ἐν τῷ σκότειν γινώμενα ἐφορῶντα πράγματα; πόσους δὲ οἶσι νῦν ἐνθάδε ἐστάναι ἀγγέλους; ὑπὸ πότους δὲ μάρτυρι γίνεσθαι τὰ πραττόμενα; Ἐννόησον, γύναι, τὸν ἄνδρα σου, τοὺς ἀδελφούς σου, τοὺς φίλους, τοὺς γείτονες, τοὺς συγγενεῖς, τοὺς ἐπὶ τῇ σεμνότητι σου καυχουμένους· ἐννόησον τοὺς παρόντας ἀγγέλους, καὶ ἡ αὐτοὺς αἰσχύνησθαι, ἡ τοὺς ἀπόντας ἀνθρώπους αἰδέσθαι. Ποίους δὲ ὁρᾷς ἐπὶ τὸν ἄνδρα σου ἔχει, ὃ ἐπιβουλεύσαι προεῖλω; ποίους δὲ ἀγκάλῃς ἀπλώσεις αὐτῷ, ὃν θανατῶσαι ἐθέλεις; ποίους ῥήμασιν αὐτὸν κολακεύσεις, οὐ τὴν εὐνην, τὸ ὅσον ἐπὶ σοί, ἐμίανας; Μνήσθητι, ὅσα αὐτῷ ὕψους· πῶς τῆς σωφροσύνης τὴν πίστιν φυλάττειν αὐτῷ, πῶς πλεῖον ἑαυτοῦ ἐκείνου μεθ' ὅρκων ἀγαπᾷν διεδοχάσθαι. Μίμησαι, γύναι, τὴν τρυγόναν· ἐκείνη γὰρ ἐνὶ ἀνδρὶ μιγεῖσα, ἐτέρῳ οὐκ ἐπιμύνηται· καὶ συμβῇ τὸν ταύτης ἄρρενα ὑπὸ ἰεζουτοῦ ὑπαραθῆναι, ἢ ὑπὸ ἀετοῦ ἀναλωθῆναι, ἐτέρῳ ἄρρενι οὐκ ἐπιμύνηται, ἀλλὰ μένει ἐκδεχόμενη αἰ τὸν ποθοῦμενον, καὶ τῇ ἐκείνου μνήμῃ ἐκποδύσκει. Παιδευσάτω σε, γύναι, ἡ ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος, ἡ ὁ τῶν Ἑβραίων νόμος, ἡ ἡ τῶν ἀρχαίων σεμνὴ πολιτεία. Ταῦτα εἰρήκως ὁ Ἰωσήφ, καὶ ἰδὼν αὐτὴν ἐπὶ ἀναίδως κατέγουσαν αὐτοῦ τῶν ἱματίων, καὶ καιομένην πλεῖον πρὸς τὸν ὀιστρον (οἱ γὰρ ἔρωτες τότε πλεῖον πρὸς τὸ ποθοῦμενον ἐξάπτονται, ὅταν αὐτοῦ ἐφικέσθαι μὴ δυναθῶσιν), ὥσπερ γενναῖος ἀθλητής, ἀποδυσάμενος τὰ ἱμάτια, καὶ ὄλην αὐτὴν σὺν τοῖς ἱματίοις εἰς τὸ χαμαὶ κενώσας, γυμνὸς τοῦ μύστου ἐκ τοῦ σκάμματος ἐξήλα-

το, τῆς σωφροσύνης τὴν νίκην βαστάζων. Καὶ ἡ μὲν γυνὴ κατεῖχε τὰ φύλλα (607) τῆς ἀταξίας, ὃ δὲ Ἰωσήφ τὸν καρπὸν τῆς δικαιοσύνης ἐβάσταξε. Χαρὰ ἦν ἐν οὐρανῷ ἐπὶ τῇ νίκῃ τοῦ Ἰωσήφ· ἔχαιρον ἄγγελοι, ἔκλ δαίμονες, ἐστεφανοῦτο Ἰωσήφ, ἡσχύνετο ἡ Αἴγυπτος· αὐτῆς ἡ νίκη· τρέπεται πρὸς συνοφραντίαν, διαβάλλει τὸν Ἰωσήφ πρὸς τὸν ἄνδρα τὸν ἴδιον, αἱ αὐτῷ ἐπιφωμίσασα, τί, λέγουσα, εἰσθήγαγες ὧδε πρὸς Ἑβραῖον ἐμπαίζεις ἡμῖν; Ἀγανακτεῖ ὁ ἄνθρωπος, καὶ δάλλει αὐτὸν εἰς φυλακὴν. Ἀναγκαῖος γὰρ ἦν ὁ ἰὺ τοῖς ἐν σκότει, ὁ αὐτοδότης πρὸς τοὺς πεινῶντας, ὁ λ πρὸς τοὺς γευμαζομένους, ὁ ἱατρὸς πρὸς τοὺς ἀσθεῖτας. Ἐμβάλλονται καὶ δύο εὐνοῦχοι τοῦ Φαραῶ εἰς λακτῆν· ὁρῶσιν ἐνύπνιαν· οὐδεὶς ἦν ὁ συγχρίνων· ἀνρουσι τῷ Ἰωσήφ· σαφηνίζει τὸ ἐγκεκκαλυμμένον. Βάλλονται οἱ εὐνοῦχοι τῆς φυλακῆς· ἀποβαίνει α καθ' ἃ συνέκρινεν ὁ Ἰωσήφ. Ὁρᾷ ὁ βασιλεὺς Φαραῖ ὑπνιον· οὐδεὶς ἦν ὁ σαφηνίζων· ἀναγγέλλει ὁ εὐνοῦχος περὶ τοῦ Ἰωσήφ· ἐκβάλλεται ἐκ τῆς φυλακῆς διὰ τὸ ὑπνιον. Καὶ ὅρα μοι μυστήριον· Δι' ἐνύπνιον ἐπερδὶ ἐνύπνιον ἠλευθερώθη. Τί γὰρ; Συγκρίνει τοῦ Φαραῖ τὸ ἐνύπνιον, ὁρᾷ αὐτοῦ ἀγγίλναι ὁ βασιλεὺς, καὶ ἡ θέρωσεν αὐτὸν βασιλεύειν, πᾶσαν ἐξουσίαν αὐτῷ Αἰγύπτου ἐμπιστεύσας. Λαβὼν τὴν ἐξουσίαν ὁ Ἰωσήφ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ λιμοῦ πάντας εὐεργέτει, ἀποδίδει ἐνδύμους, φίλους, ἐχθρούς, ξένους· ἐργεταὶ ὁ πατήρ τοῦ εἰς Αἴγυπτον· προσκυνεῖ αὐτῷ καὶ ἡ μήτηρ σὺ πατρί. Εἰ γὰρ καὶ κατὰ τὴν ὁδὸν ἐτελεῦτῃσεν ἔρχοι ἀλλ' οὐν γε ἐν τῷ ἀνδρὶ προσεκύνουσιν· ἄνθρωπος γὰρ γυνὴ σὰρξ μία εἰσίν. Ἐρχονται καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ ἐνδεκα, προσκυνοῦσιν αὐτῷ· καὶ ἐπληρώθη τὸ ὄρα εἶδεν Ἰωσήφ· Ὁμῶν γὰρ, φησὶν, δεῖ ὁ ἥλιος, καὶ ἡ λήνη, καὶ ἐνδεκα ἀστέρες προσεκύνουν μοι. Ἐνδεκα; Ἐπεὶ ὁ Ἰούδας ἀπηγγέλατο· σύμβολον γὰρ πραθείας Ἰωσήφ τοῦ πραθέντος ὑπὸ Ἰούδα Χριστοῦ· Ὁρᾷ πῶς διὰ σωφροσύνης ἐδικαιώθη, διὰ σωφροσύνης οὐρανοῦς βασιλεύει; Ταῦτα δὲ ἡμῖν εἰρηται, ἵνα ὑμεῖς τὴν αὐτὴν πολιτείαν ζηλώσαντες, τὴν αὐτὴν ἰπαρὰ Θεοῦ κομισήσθε. Ἀλλ' ἔδει ἡμᾶς καὶ περὶ τῆς καρίας Σουσάννης εἰπεῖν, μάλιστα ἐπαγγελαμένῃ ἀλλ' ἐπειδὴ βέλτιον ἐστὶ μάλλον διζώντας ἀναχωρῶ καὶ μὴ τοὺς κορεσθέντας καὶ ἃ ἐδέξαντο ἐκπύσαι ἄλλῃ τηρήσαντες ἡμέρας τὴν διήγησιν, Θεοῦ βουλὴν ἐπὶ τὸν κρατῆρα τῆς μυσταγωγίας ἐκδράμωμε Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ὃ ἡ δόξα καὶ τὸ κτ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὴν Σουσάνναν.

Ἦχομεν ὑμῖν εὐγνώμονες ὀφείλεται τοῦ λόγου, οὐχ ὅσον ὀφείλομεν πληροῦντες, ἀλλ' ὅσον ἔχομεν ἀποδιδόντες. Ἡ μὲν γὰρ προθυμία θαφιλῆς καὶ πλείω τοῦ ὀφειλομένου ἡπλῶται δίδοναι· ἡ δὲ τοῦ λόγου πένια ἐστάνωται· δι' ὃ ὀλίγα ὑμῖν ἀντὶ πολλῶν παρακαλοῦντες διδόμεν. Εἰ δὲ τις ὑμῶν βουληθεῖ τὰ ὀλιγοστά τῶν λόγων ἡμῶν τῇ προθυμίᾳ τῆς καρδίας συμπαρεκτείνειν, οὐδὲν ἐλλείψομεν πρὸς τὸ ὀφειλόμενον, τῆς προθυμίας ἡμῶν τὸ ἐλλείπον μέρος τῶν λόγων ἀναπληρούσης. Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς ἔταν πένητος ἰδὼν βραχείας προσφοράς καὶ πλουσίους θαφιλῆς, ὁδὸν ἐξ ἰσοῦ δέχεσθαι τὰς τιμὰς· πολλάκις δὲ μειζῶνως τὰς τοῦ πένητος ὑποδέχεται· οὐ γὰρ τῷ ὀλίγῳ τῶν χρημάτων, ἀλλὰ τῇ προθυμίᾳ τῆς καρδίας ἐμβλέπει. [608] Ἀποδείξτε δὲ τὸν λεγομένον ἡ περὶ τὴν πενιχρὰν χήραν τὴν τὰ δύο λεπτὰ εἰς τὸ γαζοφυλάκιον βαλοῦσαν· ὑπερεταλάνευσεν γὰρ παρὰ Κυρίῳ ἡ ταύτης βραχεῖα προσφορά τὸν τὴν χρυσὸν μεληκότων πλουσίον· οὐδεὶς οὐ χρημάτων χρῆζει ὁ Θεός, ἀλλ' εἰλικρινούς καὶ εὐπροαιρέτου καρδίας. Φέρε τοίνυν καὶ ἡμεῖς ἀπλώσαντες ἡμῶν ἐν εἰλικρινείᾳ τὰς καρδίας, ὅσον παρὰ Θεοῦ κεκτήμεθα λόγον, ὥσπερ ἐν τισὶ γαζοφυλακίοις Θεοῦ ἐμψύ-

χοις καταβαλλόμενοι, τὸ χρέος τοῦ λόγου ὑμῖν ἀποδίδωμεν. Μέμνημαι γὰρ τῇ προτεραίᾳ ἐπαγγελάμενος ὑμῖν τῆς μακαρίας Σουσάννης σωφροσύνης ἀθλήσιν, πολλῶν ὠφελείαν κηρύττειν· ὅτε καὶ ὁ Ἰωσήφ κατὰ Αἰγυπτίας ἡγωνίζετο, καὶ πᾶσιν ἡμῖν παλαισμάτων σωφροσύνης ὑπεδείκνυνεν. Ἀγωνιζέσθω οὖν καὶ Σουσάννη τῷδε τῷ πανδήμῳ θεάτρῳ, ὅπου καὶ Θεὸς καὶ ἄνθρωποι καὶ γυναῖκες ὁρῶσιν· ἀγωνιζέσθω, καὶ αἱ σκέτω, πῶς δεῖ νεωτέρας ἕως θανάτου ὑπὲρ σωφροσύνης ἀγωνιζέσθαι. Αὕτη τοίνυν ἡ μακαρία Σουσάννη γενεὴς τῷ γένει τυχεράνοσα, ἐξ ἀπαλῶν ἐνύπνιων ἐκ σκῆς θαλαμνομένη, εὐπρεπὴς τῷ κάλλει ὑπάρχουσα καὶ σεμνὸν βίον τρόπον ἀσκηθεῖσα, ὅτε τὸ τῆς νεότητος αὐτῆς κάλλος ἐπήνθει, πρὸς νομίμου γάμου συνήγηται ἡρμόσθη. Καὶ δὴ τὸ τοῦ γάμου μυστήριον ἀδελφαί, ἡ ἴδιος ἀνδρὶ φυλάττουσα, οὐκ ὁμᾶς ὅταντος πρὸς νεοτερικῶν καὶ ξένων κάλλους θέαν περιέφερον· οὐκ ἐπὶ ἀνοίγουσα, τὴν τῶν πορνικῶν ἡμαρτιῶν καλλιφωνεῖαν ἐκδέχετο· οὐ τὴν ὁσφρησιν ἐπιφύει ἀνέρεπιν τὰ τῶν νεοτερικῶν ἱματίων καπνίσματα· οὐδ' ἄλλην τινα αἰσθητὴ ἀπλῶς φέρεσθαι συνεχίρει, ἵνα μὴ ἡ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῇ

satio delata est : et nunc consulis ut nefarium facinus admittam, ac furtim mihi quasi serpens insusurras, inescare me posse existimans, ac letalibus minis ad expetitum tibi intemperantiæ actum insilire? Ne fallaris, mulier, ne adolescentiam meam attendas : potest et novus uter vinum votus ferre, novaque crumena uniones antiquos gestare. Juvenilem meam vides ætatis viriditatem, at canos circumspecte mores meos : juniore vulum natura præbuit, at canum cor meum lex reddidit. Ne fallaris, mulier, virtutem meam non vinces : Joseph filium Jacob non vinces, filius Jacob, qui adhuc in ventre cum esset supplantavit, ac deinde cum angelo potuit colluctari : ne fallaris, non minus valide quam pater luctor. At enim promissis etiam demulceri posse me putas : quid, quæso, tantum potes polliceri, quanta res est pudicitia? Quod regnum æqualis est illi dignitatis? quis thesaurus paris est pretii? an nescis cælestem esse possessionem pudicitiam, rem angelicam, Dei donum? Tibi habe tuos honores : tibi habe tua promissa ; honores tui pariunt ignominiam : honores tui, quos promittis, opprobrii sunt primitiæ : tuum aurum terre fetus est, et rubiginis esca : meum vero aurum Dei fetus est, germen æternum. Sed arbitraris facinus latere posse. An insomnem Dei oculum ignoras, qui cuncta quæ in tenebris palrantur facta contueatur? quam multos autem hic adstare nunc angelos censes? quam multis testibus consciis fieri, quæ geruntur? Olversetur animo tuo maritus tuus, fratres tui, amici, vicini, cognati, qui pudicitia tua gloriantur : obversentur præsentibus angeli, et vel ipsos erubescere, vel absentes homines reverere. Quibus autem oculis virum tuum intuebere, cui parare insidias astuisti? quas illi ulnas expandes, quem interficere voluisti? quibus ei verbis blandieris, cujus torum, quantum in te fuit, polluisti? Recordare quam multa sis illi pollicita, quomodo te castitatis fidem illi servaturam, quomodo te illum plus quam te ipsam dilecturam interposito iurjurando confirmaris. Imitare turtorem, mulier : illa enim uni viro commixta, non amplius alteri commiscetur : quod si acciderit hujus marem a venatore intercipi, vel ab aquila devorari, nequaquam alteri mari commiscetur, sed perseverat dilectum suum expectans, ac recordationi ejus immoritur. Erudiat te, o mulier, vel Dei timor, vel lex Hebræorum, vel easta veterum conversatio. Hæc cum dixisset Joseph, et illam videret adhuc ipsius vestes impudenter tenentem, majorisque libidinis facibus inflammata (tum enim acris cupiditates exardescunt, et in rem cupitam feruntur, cum eam non potuerint obtinere),

tamquam athleta generosus, vestes exuens, illamque cum vestibus totam abiciens in terram, a scelere nudus a scammate castitatis victoriam reportans exsiliit. Atque Ægyptia quidem petulantiae folia tenebat, Joseph autem justitiæ fructum gestabat. In cælo gaudium erat ob victoriam Joseph : gaudebant angeli, lugebant demones, coronabatur Joseph, pudebat Ægyptia : urebat illam victoria : ad calumniandum se convertit, et apud maritum suum Joseph accusat, turpitudinem illi improprians. Quid tandem, inquiens, introduxisti hunc puerum Hebræum, ut illuderet nobis? Excandescit maritus, et in carcerem eum conjicit. Quippe necessaria fuit iis, qui in tenebris versabantur, lucerna, ad esurientes frumenti largitor, portus ad eos qui tempestate jactabantur, medicus ad ægros venit. Conjiciuntur et eunuchi duo Pharaonis in carcerem : vident somnia : nullus erat qui conjecaret : referunt Josepho : declarat quod occultum erat : eunuchi et carcere educuntur : quemadmodum Joseph conjectarat, illis evenit. Somnium videt rex Pharaon : nullus erat quid declararet : renuntiat eunuchus de Joseph : educitur de carcere propter somnium. Ac vide, quæso, mysterium. Propter somnium venditus est, propter somnium est libertate donatus. Itaque interpretatur somnium Pharaonis : sagacitate illius rex videt, et libertate donato potestatem illi in totam Ægyptum dominandi committit. Hæc accepta potestate Joseph famis in tempore bene de omnibus merebatur, de inquilinis, de indigenis, de amicis, de inimicis, de peregrinis : venit ejus pater in Ægyptum, adorat eum et cum patre mater. Licet enim in itinere mortem obierit, cum veniret, at in viro tamen adoravit : vir enim et uxor una sunt caro. Veniunt et undecim ejus fratres, ipsum adorant : et visio est impleta, quam Joseph viderat : *Putabam enim, inquit, solem et lunam et undecim stellas adorare me (Gen. 37. 9)*. Cur tandem undecim? Quoniam Judas suspensus fuit : siquidem figura venditus Joseph venditi a Juda Christi fuit. Vides ut propter castitatem justificatus sit, propter castitatem in calis regnet? Hæc autem a nobis dicta sunt, ut vos eamdem conversationem imitantes, eamdem a Deo gloriam reportetis. At enim oportebat, ut de beata etiam Susanna verba faceremus, præsertim cum id essemus polliciti : verum quoniam satius est ut sitientes discedant auditores, quam ut exsatiati quæ acceperunt etiam despuant, narrationem in alium diem reservantes, Deo bene volente, nunc ad sacrorum mysteriorum craterem accurramus, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et potestas in sæcula sæculorum. Amen.

DE SUSANNA SERMO.

Advenimus vobis spontanei debitores sermonis, non ut quantum debemus impleamus, sed ut quantum in nostra situm est potestate, reddamus. Nam munifica quidem est animi promptitudo, ac plura quam debeantur parata est dare, sed penuria sermonis in angustias est redacta : quocirca pauca pro multis cohortantes largimur. Sin autem voluerit quis vestrum exiguum sermonem nostrum ex animi nostri promptitudine ac studio metiri, nihil penitus eorum quæ debentur omittemus : quandoquidem animi studium defectum omnem nostræ orationis supplebit. Nam et Deus cum exiguas pauperis oblationes, et divitis viderit copiosas, honores ex æquo solet suscipere, ac sæpenumero etiam dona pauperis propensius admittit : quippe qui non pecuniarum vim, sed promptitudinem cordis ac studium respicit. Fidem autem iis quæ diximus adstruit, quod de paupere vidua memoratur, quæ minuta duo in gazophylacium misit : nam hujus oblatio perexigua, illi divitum, qui aurum miserant, præponderavit : quoniam pecuniis non indiget Deus, sed sincero et spontaneo cordis af-

fectu. Age ergo, nos quoque in sinceritate corda nostra reserantes, qualis a Deo nobis obtigit, sermonem tamquam in animata quædam gazophylacia mittentes, debitum vobis sermonis exsolvamus. Memini enim pridie me vobis beatæ Susannæ castitatis certamen ad multorum utilitatem prædicaturum esse pollicitum : quo tempore Joseph quoque cum Ægyptia decertabat, et vobis omnibus castitatis luctas exhibebat. In hoc igitur publico ac celebri theatro etiam Susanna decertet, ubi et Deus, et angeli, et viri, et mulieres spectant : decertet et doceat, quo pacto juvenculas ad mortem usque pro castitate oporteat decertare. Hæc itaque beata Susanna cum genere nobilis esset, et a teneris unguiculis in conclavi domi recondita, cumque eleganti forma esset, et castis moribus prædita, juvenili flore ætate, legitimis matrimonii vinculis copulata est. Et vero cum illæsum nuptiarum sacramentum marito suo conservaret, non oculos in compositos ad novam peregrinamque formam spectandam circumferebat : non patentibus auribus concinnos meretriciorum cantuum sonos exci-

plebat : non ad odoratum sinebat novorum vestimentorum suffitus obrepere : nec ullum alium sensum temere ferri permittebat, ne pudicitia, quæ in ejus corde conservabatur, fallacibus illecebris labefacta in voluptates devolveretur. Siquidem pleraque peccata sensuum opera nostram animam vincunt. Est enim anima, tamquam virgo in thalamo quodam, in medio corde conquiescens, et a sensibus quinque velut ab ancillis quibusdam stipata. Quibus tandem sensibus ? Visu nimirum, gustu, odoratu, auditu et tactu. Si nullus igitur sensus labefactus seducatur, anima integra et illarsa conservatur : sin autem contigerit adspectum absque regimine derelictum ad juvenilem formam spectandam vagari, ac vehementer libidinis fluctus per oculos in intimis partibus cordis exceperit, confestim turbine voluptatum raptata in peccati vortices delata submergitur, et pudicitia facto naufragio patitur id, quod et David passus dicebat : *Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me (Psal. 68. 3)*. Pari ratione si auditus adaperitus illecebras elegantis vocis admisserit, ubi ad eas mentem intenderit, totam seipsam meretricis cantibus delinquitam pervertit. Gustus autem voracitate vinoque multo saturatus ad computationes et stupra corruptam animam trahit. Olfactus demum exquisitis juvenum unguentis illectus et devinctus animam etiam secum solet irretire. Sic igitur anima tamquam virgo quædam ab insipientibus ancillis, a sensibus interceptur, atque intemperantiæ peccato proditur. Peccatum enim sensibus omnibus consopitis furis in noxiorem clam conclave cordis ingreditur ; tum ingressum totam pudicitia arcam depradatur, et exhaurit. Itaque beata illa custodiebat oculos, habitum, incessum, auditum, visum, olfactum, gustum et tactum, eratque vere secundum sapientiæ dictum, *Hortus conclusus, fons signatus (Cantic. 4. 12)*. Quasi hortus enim erat beata, quem nemo poterat depradari, pudicitia suaves effundens odores ; quasi fons erat fide signatus, ex quo nemo petulans pudicitia pulchritudinem poterat haurire. Hujus in concupiscentiam exarscerant duo populi seniores, qui populum regere videbantur, et eorum quique libidinis ardens flamma alter alteri occultum cordis ignem erubescere aperire. Ac die quodam eorum uterque clam socio suo Susannam observatum abibat : cunisque se invicem offendissent, ac sciscitati essent, confessi sunt mutuo causam, ob quam aderant : tum inita societate ad peccatum patrandum, commoditatem sceleris indagabant, ac tempus observabant, quo solam possent offendere. Accidit autem die quodam, ut Susanna domo in pomarium ingrederetur marito, ut lavaretur, cum æstus esset : et cum ancillas emisisset illa, ut onegma deferrent, ad eam repente seniores accurrentes tamquam lupi agnam tenuerunt, cestro libidinis dilaniare cupientes : eratque sola Susanna duorum leonum in medio, nec ullus aderat qui succurreret, non ancilla, non servus, non propinquus, non amicus, non vicinus, nisi solus qui de cælis attendebat Deus, qui prohibere quidem poterat, sed fieri luctum sinebat, ut occultos animorum sensus patefaceret, et tum Susannæ castitatem, tum seniorum impudicitiam divulgaret, simulque ut mulieribus maximam scholam Susannæ susceptum pro virtute certamen exhiberet. Magna erat pugna, certamen vehemens Susannæ ingruerat, ac majus illo Josephi. Nam ille quidem, vir cum esset, cum muliere una pugnabat : hæc vero mulier cum esset, cum duobus viris luctabatur. Maximum erat spectaculum ac jucundum, mulier cum viris duobus decertabat : atque hoc mirum videbatur, cum audieritis, ubi esset scamina reseratum : in pomario, ubi Evan serpens seduxerat. Ut igitur parata fuit lucta, aperti sunt cæli, sonabat tuba, paratum erat certamen, agonotheta de cælo luctam attendebat, et angelorum turba prona spectabat : in iniquis serpens, in pudica fides vigeat. Multum utrique de victoria solliciti erant ; seniores quidem ne a muliere vincerentur, Susanna ne pudicitiam perderet : illis victoriæ

stipendium demones præparabant, Susannæ angeli castitatis præmia præparabant. Corripiunt Susannam nefarii : ac primum quidem cum ea verbis luctabantur : quibus tandem verbis usi ? Seniores populi sumus, creditæ sunt nobis leges, solvendi ac ligandi accepimus potestatem. Nullus hic adest spectator : *Commiscere nobiscum ; tui enim ardemus cupiditate. Quod si nolueris, dicemus contra te testimonium, quod fuerit tecum juvenis, et ob hanc causam emisero puellas a te (Dan. 13. 20. 21)*. Ac vide quam multa essent quæ Susannam obsidebant : intemperantiæ calumnia, metus mortis, coram tanto populo condemnatio, mariti et cognatorum odium, luctus famulorum, et in universum totius domus eversio. At nihil horum pudicæ feminæ propositum potuit superare : quippe cujus spes cordis in Deo erat collocata. Ingemiscens igitur dicebat : *Angustia mihi sunt undique : sive enim hoc egero, mors mihi est : si autem non egero, nequaquam effugiam manus vestras. Melius mihi est absque opere incidere in manus vestras, quam peccare in conspectu Domini (Ibid. v. 22. 23)*. Hei mihi ! quos pastores arbitrabar, lupos video : quos arbitrabar eorum qui tempestate jactantur esse portus, hi naufragium excitant. Non inquinabitis pudicitiam meam : parentes meos probro non afficiam : generi meo labem infamiae non aspergam : marito meo dolorem non inuram : copulam cum illo meam inhonesto congressu non dirimam : mortem potius injustam quam thalamum eligam inhonestum. Mihi vero maritus etiam adest, non præsentia corporis, sed animi affectu, parentumque imaginem ipsa merum circumfero. Timete Deum qui hæc videt : præsentem angelos reveremini : cogitate quid sitis : cognoscite legem quam legistis, cujus hæc verba sunt, *Non concupiscas uxorem proximi tui (Deut. 5. 21)*. Ilæc cum dixisset, exclamavit, ut illorum petulantia testes advocaret : exclamaverunt autem et duo seniores ; accurrerunt Susannæ servi et ancillæ : duos cum ea seniores cernunt. Cum autem verba illa seniores in Susannam protulissent, erubuerunt servi vehementer, quia numquam dictus fuerat sermo hujusmodi de Susanna (Dan. 13. 27). Convocatum est autem postero die concilium maximum : adhuc enim erat sub iudice lucta, et ad coronam obtinendam victoria. Convenit populus omnis virorum, mulierum, infantium ; rusus congregatum est theatrum ; qui inferius erant homines, quid cernerent nesciebant : angeli vero in cælis rem noverant. Venerunt sceleribus cooperti seniores : vocant Susannam, ut illi quidem arbitrabantur, ad ignominiam et mortem : ut autem justus Jux prædestinaret, ad vitam et gloriam immortalē. Tum populo inquit : *Mittite ad Susannam filiam Chelciae ; illi vero miserunt. Venit ipsa, et parentes ejus, et maritus ejus, et filii ejus (Ibid. v. 29. 30)*. Et venit Susanna, ut mortem castitatis causa obitura, multa cum verecundia gemens, et afflicta, non quod obitura mortem esset, verum quod parentibus famam sinistram relinqueret, quod infamiae notam generi suo esset inustura : nullum enim rei in pomario gestæ testem habebat. Multi erant qui ejus causa lacrymabantur, amici, cognati, parentes, vicini : maritus lugebat, domus ejus lamentabatur : tum illa ipsa mœrens, tristis, collacrymans, et afflicta in multa cordis humilitate in medio sistitur. Publicum erat spectaculum, Dei, angelorum, hominum. Exsurgunt duo seniores, in habitu pastorum lupi : manus illi suas imponunt, et in illis calumniator serpens loquebatur. Quid loquebatur ? Cum deambularemus in pomario soli, ingressa est hæc, et dimisit filias suas, venitque ad eam adolescens, qui erat absconditus, et concubuit cum ea. Porro nos cum essemus in angulo pomarii, et videremus iniquitatem quæ fiebat, cucurrimus ad eos : et illum quidem non quivimus comprehendere, quia viribus nos vincebat, et apertis ostiis exsilivit ; hanc autem cum apprehendissemus, interrogavimus quisnam esset adolescens, et noluit indicare nobis. Ilæc testificantur. Et credidit eis multitudo quasi senioribus populi, et iudicibus : et condemnaverunt eam ad mortem (Ibid. v. 36-41). Et ab-

καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ μακροθυμία, φέρουσα μὲν ἀνεξικακῶς τοὺς ἀπειθοῦντας, συγχωροῦσα δὲ πάντα γενέσθαι πρὸς γνημίαν τὴν εὐσεβούντων. Ἐποίησε δὲ ὁ πειράνομος εἰκόνα χροστῆν, τοῦτέστιν ἀνδριάντα χροστῶν, καὶ τοὺς κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενομένους προσκυνεῖν ἡνάγκαζεν ἢ ἐποίησεν εἰκόνα. Πολλὴ δὲ τῇ φιλοτιμίᾳ χρησάμενος, ὕψος μὲν αὐτῇ δίδωσι πηγῶν ἐξήκοντα, εὖρος δὲ πηγῶν ἑξ· εὐάρμοστον δὲ καὶ εὐρυθμὸν ἃ τὸ ἄγαλμα κατασκευάζει, ἵνα ἡ τῷ μεγέθει, ἡ τῷ κάλλει τῆς συνθέσεως ἐκνικῆται τὸ ψεῦδος, βιασάμενον τὴν ἀληθειαν. Ἐστίλβε μὲν οὖν ἡ τέχνη, ἔλαμπεν ὁ χρυσός, ὁ κήρυξ ἔβδα, ὁ τύραννος ἡπεῖλει, ἡ κάμιος ἐφλέγετο, καὶ πρὸς τοῦτοις πᾶσι τὰ λεγόμενα τῆς μουσικῆς ὄργανα τοὺς ἀφρονὰς δεινῶς εἰς ἀθέταν ἐξεδάκρυε, καὶ ὁλως πάντων ἐκλεπτε τῶν ὁρώντων τὴν ἐννοίαν ἢ φαντασία τῶν ὁρωμένων. Ἄλλ' οὐκ ἔμελλε καὶ τῶν ἁγίων ἐπικρατέστερον εἶναι τὸ τῆς ἀσθεῖας πρόσταγμα· πάντων δὲ, ὡς εἰπεῖν, ὥσπερ ὑπὸ τινος χειμάρρου τοῦ σφοδροῦ τῆς ἀπάτης βέματος εἰς τὸν τῆς εἰδωλολατρίας κρημνὸν κατασυρομένων, οἱ τρεῖς οὗτοι καὶ καλοὶ β' ναεῖαι· ὥσπερ ἐπὶ τινα πέτραν τὴν εὐσέβειαν πιστοὺς ἑαυτοὺς ἐπερείταντες, οὐχ ὑπεσφύρσαν [Ισ. ὑπεσφύσαντο] τῷ βέματι τῆς ἀδικίας. Ἐπρεπε γὰρ λέγειν αὐτοῖς· *Εἰ μὴ οἶτι Κύριος ἦν ἐν ἡμῖν, ἄρα ὧντας ἂν κατέπιον ἡμῖς. Ἐν τῷ ἐρησθῆναι τὸν θυμὸν αὐτῶν ἐπ' ἡμῶς, ἄρα τὸ ὕδωρ ἂν κατεπόντισεν ἡμῶς. Χειμάρρον διήλθεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν· ἄρα διήλθεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν τὸ ὕδωρ τὸ ἀνυπόστατον.* Ἄλλ' οὗτε τῷ βέματι κατεποντίσθησαν, οὔτε τοῖς βρόχοις ἐάλωσαν, ἀλλὰ καλῶς ὁραμόντες εἰς εὐσέβειαν, καὶ ὑψηλῷ τῷ περὶ τῆς πίστεως κεχυμένῳ διεσπύοντο, κατὰ τὸν παροικιστῆν, *Ὅσπερ δορκὰς ἐκ βρόχων, καὶ ὥσπερ ἔρποντες ἐκ παγίδος.* Καὶ μονονοῦχι τὰ τοῦ διαβόλου δίκτυα κατὰ πάσης ἡπλωμένα τῆς ἀνθρωπότητος ὁρῶντες, τὴν εὐσεβῆ φωνὴν ἐδευτέρουν κατὰ τὸν ὕμνογράφον λέγοντες· *Προσπίπτει ἐν ἀμυγδαλίστερῳ αὐτῶν οἱ ἀμυγδαλοὶ.* Καὶ οὐκ ἀπέβλεψαν εἰς τὴν ἑαυτῶν βραχύτητα οἱ τρεῖς αἰχμάλωτοι, καὶ ὑπὸ τοσοῦτον ἐλαυνόμενοι, ἀλλ' ᾗδεσαν ἀκριβῶς, ὅτι καὶ ὁ βραχύτατος τῆς εὐσεβείας σπινθὴρ ἱκανὸς ἐστὶν ἅπασαν τὴν ἀσέβειαν κατακλέξει καὶ ἀφανίσει. Διὰ τοῦτο καίτοι τρεῖς ὄντες, ἀλλήλους ἐστερεοῦντο καὶ συνεσφίγγοντο. Ἰδεῖσαν γάρ, ὅτι *Στενὴ καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν, καὶ ὀλίγοι εἰσὶν οἱ εὐρίσκοντες αὐτήν.* Ἐμμένοντο τοῦ πατριάρχου Ἀδραμ, ὅτι μόνον, ὡν ἐν πάσῃ τῇ γῇ προσκυνήτης τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἠκολούθησε τῷ πλήθει τῶν ἀσεβούντων, ἀλλὰ νόμος ἦν αὐτῷ εὐσεβείας καὶ δικαιοσύνης ἑπαθλόν· ὅθεν εἰκότως ἐξ αὐτοῦ τε ὅλον ἐκ τινος ῥίζης ἀγαθῆς ἐβλάστησαν οὗτοι οἱ τῆς εὐσεβείας καρποὶ. Ἐξ αὐτοῦ γὰρ καὶ τὸν πατριάρχαι, καὶ ὁ νομοθέτης Μωϋσῆς^δ, καὶ οἱ προφῆται, καὶ πάντες οἱ θεολόγοι· ἐξ αὐτοῦ δὲ προηγούμενος καὶ τὸ σωτήριον ἐκεῖνος καὶ ἀθάνατος τῆς δικαιοσύνης ἄνθος, ἡ τοῦ Σωτῆρος ἀνανθρώπησις· ἐξ ἐκείνης καὶ οἱ τρεῖς παῖδες οὗτοι οὐκ ἠρῆσαν τὴν εὐγένειαν· ἐμμένοντο καὶ τοῦ Λῶε παροικιστοῦ μὲν ἐν Σοδόμοις, μακρὰν δὲ τοῖς τρόποις ἀπωρισμένου· ἐλάμβανον ἐν νῦν καὶ τὴν Ἰωσήφ μόνον ἐν Αἰγύπτῳ σωφροσύνης ἀντιποιοῦμενον, καὶ εὐσεβείας ὄντα φροντιστήριον^ε. Ὅθεν καὶ οὗτοι ἐν τοσαύταις μυσταῖς ἀπειλημένοι τοὺς πολλοὺς μὲν ὁρῶντες ἐλογίζοντο, ὅτι *Πλατεῖα καὶ εὐρύχωρος ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ἀπώλειαν, καὶ πολλοὶ εἰσὶν οἱ εὐρίσκοιτες αὐτήν*· πρὸς ἑαυτοὺς δὲ πάλιν βλέποντες καὶ τὴν κάμινον, ἐμμένοντο^ς καὶ τῆς σοφίας ὥδε που λεγούσης, ὅτι *Ὅσπερ δοκιμαῖται ἐν καμίνῳ χρυσός, οὕτως ἐκλέγεται καρδία· ὁ Θεός.* [614] Διὰ τοῦτο οὕτε σάλπγις αὐτοὺς τὸ πολέμιον ἤχουσα μέλος ἐφόδισεν, οὕτε λύρα τὰς ἀκοὰς θάλλουσα τὸν τόνον τῆς εὐσεβείας διέλυσε, οὕτε μὴν ἡ λοιπὴ πᾶσα συμφωνία τῆς μουσικῆς τὴν καλὴν καὶ ἐναρμόνιον τῆς εὐσεβείας συμφωνίαν διέλυσε, ἀλλ' ἀντέστησαν τῇ καλῇ συμφωνίᾳ^ς ἡ τὴν καλὴν ὁμολογίαν. Ὁ δὲ κακὸς φωνὴν ἐκεῖνος καὶ δυσσεβῆς τύραννος, ὡς προηγγέλθησαν οἱ περὶ τὸν Ἀνανίαν ἀπειθοῦντες τῷ

προστάγματι τῆς ἀνομίας, διαβολικῶς τῷ τῶν ψυχῶν πεπιστμένῳ, καὶ αὐτὴν, ὡς εἰπεῖν, τοῦ ἀρχόντος τῆς κακίας τὴν δὲ ἀναλαβὴν, προσκαλεσάμενος αὐτοὺς φησιν· *Εἰ ἀληθῶς, Σιδρίχ, Μισάχ, καὶ Ἀδδενάγ, τοῖς θεοῖς μου οὐ λατρεύετε, καὶ τῇ εἰκόνι τῇ χρυσῇ ἢ ἔστησα οὐ προσκυνεῖτε;* Ἐνόμισε σχῆμα εἶναι τὴν εὐσέβειαν, καὶ ἐρωτᾷ εἰ ἀληθῶς βασιλικούς προστάγμασι ἀντιπίπτειν τολμῶσιν οἱ τὴν εὐσέβειαν ἐπαγγελλόμενοι· ἔμελλε δὲ παρ' αὐτῆς τῆς πείρας διδάσκεισθαι, ὅτι οἱ τοῦ Θεοῦ ἀνθρωποὶ οὐ μόνον τοῦ τυράννου τὰς ἀπειλὰς διαπτύουσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ πυρὸς τὴν ἀκμὴν τῇ δυνάμει τῆς εὐσεβείας καταπατήσουσι. *Νῦν οὖν ὡς ἂν ἀκούσητε τῆς φωνῆς τῆς σάλπιγγος, σύριγγος τε καὶ κithάρας, σαμβύκης τε καὶ ψαλτηρίου, καὶ συμφωνίας, καὶ παντὸς γένους μουσικῶν^δ, πίπτοντες προσκυνεῖτε τῇ εἰκόνι χρυσῇ ἢ ἔστησα.*

β'. Καλῶς ἡρμήνευσε τὴν τὸν δαίμονον προσκύνειν, *Προσόντες προσκυνεῖτε.* Ἀμήχανον τοὺς δαίμονας προσκυνούντας μὴ πεσεῖν μὲν εἰς κλεθρον, ἐκπεσεῖν δὲ τῆς ἀληθείας. *Ἐὰν δὲ μὴ, φησί, προσκυνήσητε, αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἐμβληθῆσθε εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρὸς τὴν καίοντήν.* Πάντως εἰ κάμινος ἐστὶ, ὅλον ὅτι πῦρ ἐστὶν· εἰ δὲ πῦρ ἐστὶν, ὅλον καὶ καίοντήν· ἀλλὰ μεταγαλύνει καὶ πλατύνει τὴν ἀπειλήν, ἵνα κάμινος τὴν γνῶμην τῆς εὐσεβείας· αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἐμβληθῆσθε εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρὸς τὴν καίοντήν. Καὶ φορητὰ μὲν μέχρι τοῦτο τὰ τῆς ἀλζουσίας· ὅρα δὲ τί μετὰ ταῦτα προστίθῃσιν· *Καὶ τίς ἐστὶ θεός, ὃς ἐξελεῖται ὑμᾶς ἐκ τῶν χειρῶν μου;* Ἄλλος οὗτος Φαραὼ· καὶ γὰρ ἐκεῖνος πρὸς τὸν Μωϋσῆν φησιν· *Τίς ἐστὶ θεός, ὃς ἐπακούσεται μου; Οὐκ οἶδω, φησὶν ὁ δυσσεβὴς, τὸν Κύριον, καὶ τὸν λαόν σου ἐξαποστελῶ.* Ὡς τῆς πολλῆς τῶν ἀνθρώπων ἀλαζονείας! Ὡς τῆς μεγάλης τοῦ Θεοῦ μακροθυμίας! Φθέγγεται ἀνθρώπος, καὶ ἀνέχεται Θεός· καλεῖ ὁ πηλὸς, καὶ μακροθυμεῖ ὁ πλαστογράφος· ὁ φθέγγεται γλωσσα σαρκίνη, καὶ σπλαγχνίζεται ὁ τῶν ἀσωμάτων ἀγγέλων δεσπότης, ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πύρρος φλόγην. Εὐχαίρον ἐπὶ τοῦτο μνησθῆναι τοῦ Ἰαζάου λέγοντος, *Τί ἀλαζονεύεται γῆ καὶ σποδός;* θέλει θαυμάσαι Θεοῦ μακροθυμίαν· Ἐκνόησεν τὴν εἰς σὲ γενομένην ὕβριν· πῶς ἀφόρητός σου εἶναι· νενόμισται. Ἰδρίσεται τις πολλάκις ὑπὸ οἰκέτου, καὶ εὐθὺς τῆς ἐλευθερίας τὴν ὕβριν προβαλλόμενος, δεικνύει ἀπαιτεί τοῦ τοκμήματός, ἀπαραιτήτως θανάτου κολάων τὸν ὑβρίζοντα ὑβρίζειται· πάλιν τις ὑπὸ εὐτελοῦς καὶ ἰδιώτου, αὐτὸς ἐν ταῖς τοῦ κόσμου πολιτείαις ἐξεταζόμενος· καὶ εὐθέως ὑπὸ τῆς ὕβρεως δακνόμενος ἐπὶ τιμωρίαν σπεύδει, εἰς μὲν τὴν κοινὴν φύσιν καὶ τὸ πάντων ἰσότημον οὐκ ἀφορίον, εἰς δὲ τὴν περικειμένην ἀξίαν ἀποδίδειπον, ἥς περιαιρεῖται μίαν ἐστὶν ἰδεῖν τὴν τοῦ γένους ἰσότητα, ὅτι πάντες ἐκ γῆς ἐκλάσθημεν, καὶ εἰς γῆν διαλυθήμα· μία δὲ ἡ ὁδὸς ἡ εἰς τὸν βίον, ἐξόδός τε ἴση. Ἐκ πηλοῦ, φησὶ, διήρτησαι σὺ, ὡς κἀγώ. Ἄλλ' ὁ μὲν πηλὸς τοιαύτην ἀπαιτεῖ παρὰ τῶν ὁμοτίμων τὴν ὑπεροχήν· ὁ δὲ Θεός· πάντων ὑπερέχων, καὶ φύσει, καὶ νόμῳ, καὶ τοσοῦτον ἀνώτερος ὢν, ὅσον ὕψιλότερον δεῖ νοεῖν τὸν ποιητὴν τῶν ποιημάτων, [615] βλασφημούμενος καὶ ἐξουθενούμενος παρὰ τῶν ἀγωνώμων, οὐ παροξύνεται μὲν ἀπαλήθ; γάρ· τιμωρεῖται δὲ μικρὸν ὕστερον τοὺς ἐπιμένοντας τῇ ἀφροσύνῃ, διότι δικαστὴς ἐστὶν ἀληθείας καὶ κριτὴς ἀδυσώπητος. Ἰνα μὴ! ἀθρόως ἅπαντες ὁ ἀμαρτάνοντες ἐξολοθρεύονται, ὑπερείπεται τὴν τιμωρίαν, καὶ προσφέρει τὴν ἀνεξικακίαν, ἵνα ἐφελκυστήται πρὸς μετάνοιαν. Ἄλλ' ἐπὶ τὸ προκεῖμενον ἐπανεβλῶμεν. Ἐτόλμην εἰπεῖν ἀνθρώπος σάρκα περιεχόμενος. *Τίς ἐστὶ θεός, ὃς ἐξελεῖται ὑμᾶς ἐκ τῶν χειρῶν μου;* Οἱ δὲ τρισμακάριοι παῖδες τοῦτον ἀκούσαντες οὐκ ἐξάνεστησαν ἐν τῇ βλασφημίᾳ· σύντροφοι γὰρ ἦσαν καὶ αὐτοὶ τῆς Θεοῦ μακροθυμίας· ἀλλὰ πρὸς τὰ τῆς ἀπιστίας ῥήματα πίστεως φωνὴν ἀναλαβόντες ἀντεφθέγγοντο τὸν τύραννον, νόμῳ τὴν ἀνομίαν ἐκλύοντες, καὶ ἐλευθερία δικαιοσύνης τὴν ἀπειλήν τῆς ἀδικίας ἐκνικῶντες, *Ἰνα ὡς τὸν σοῦ ἔστω, βασιλεῦ, λέγοντες, ὅτι τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύομεν, καὶ τῇ εἰκόνι τῇ χρυσῇ ἢ ἔστησα;* οὐ

^δ Cod. εὐάρμοτον.

^ε Cod. οἱ τρεῖς οὗτοι μόνον.

^δ Cod. ὡς τρεῖς.

^ε Μωϋσῆς deest in cod. illo Scorial.

^ς Εὐσεβείας φροντίζοντι. Sic Scorial. et Savil.

^ς Ἐμμένοντο Scorial.

^ς Scorial. κατὰ σοφίαν. Forte κατὰ συμφωνίαν, quod Savil. habet in textu.

^δ Scorial. μουσικῶν.

^δ Φέρε... τὰς ἀλαζονείας Scorial.

^δ Scorial. πλάστης pro πλαστογράφος.

^δ Scorial. πῦρ φέγον.

^δ Scorial. καὶ ἐν γῇ.

τῆς ἀκολασίας κακία καὶ συκοφαντία, τῆς δὲ μακαρίας Σουσάννης ἡ εἰς θανάτου ἐνστάσις τῆς σωφροσύνης. Ὁρᾷς εἰς πότε ὁ Θεὸς ἐγκαταλιμπάνει; Ἐγκαταλιμπάνει δὲ ὡς χρυσὸν ἐν χωνευτηρίῳ δοκιμάζων ἐν τοῖς πειρασμοῖς τοὺς δικαίους· ὥσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀβραάμ πεποίηκεν. Ἀπήγετο δ' Ἰσαὰκ εἰς ὀλοκάρπωσιν, τὸ θυσιαστήριον ψυχοδόμητο, τὰ ξύλα ἐπετέθη, καὶ οὐδαμοῦ τὸ πρόβατον. Λαμβάνει τὴν μάγαιραν πατὴρ, καὶ οὐδαμοῦ πρόβατον· ὥρμησε τοῦ σφάζει, καὶ τότε ὁ Θεὸς τῇ φωνῇ τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐγαλίνωσε. Ταῦτα δὲ εἰπόν, ἵνα ἕκαστος ὑμῶν ὅταν πεiràζεται, κἂν ἐγγὺς τοῦ θανάτου γένηται, μὴ ἀπελπίσῃ τὴν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀντίληψιν, ἀλλ' εἰς τέλους ἀπεκδέξεται. Ἀπήγετο γοῦν ἡ Σουσάννα θανεῖν· οὐδεὶς ἦν ὁ βοηθῶν. Ὅτε λοιπὸν εἶδε τὴν ἀνθρώπων ἀντίληψιν μὴ ὑπάρχουσαν, ἀνατρέγει τῇ διανοίᾳ πρὸς τὸν ἐν οὐρανῷ πιστὸν μάρτυρα, πρὸς τὸν ἀκοίμητον ὀφθαλμὸν, καὶ λέγει μετὰ φωνῆς· Ὁ Θεὸς ὁ αἰώνιος, ὁ τῶν κρυπτῶν γνωστὴς, ὁ εἰδὼς τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν, σὺ ἐπίστασαι, ὅτι ψευδῇ μου καταμαρτυροῦσιν· καὶ ἰδοὺ ἐγὼ ἀποθνήσκω μηδὲν πράξασα, ὡς οὗτοι κατ' ἐμοῦ ἐπονηρεύσαντο. Καὶ εἰσέχουσεν αὐτῆς ὁ εἰρηκώς· Ἐγὼ σου λαλοῦντος ἐγὼ πάρεμι. Καὶ ἀπαγομένης αὐτῆς ἀπολέσθαι, ἐξήγειρον ὁ Θεὸς τὸ πνεῦμα παιδαρίου νεωτέρου, ᾧ ὄνομα Δανιήλ. Καὶ ἐδόθησε φωνὴ μεγάλη· Καθαρὸς ἐγὼ ἀπὸ τοῦ αἵματος ταύτης. Ἐπέστρεψε δὲ πᾶς ὁ λαός, καὶ εἶπε· Τίς ὁ λόγος οὗτος, ὃν λελάληκας; Ὁ δὲ στάς ἐν μέσῳ αὐτῶν ἔφη· Οὕτως μωροὶ υἱοὶ Ἰσραὴλ, οὐκ ἀναγινώσκοντες, οὐδὲ τὸ σαφὲς ἐπιγινώσκοντες κατεκρίνατε θυγατέρα Ἰσραὴλ; Ἀνυστρέψατε εἰς τὸ κριτήριον· [611] ψευδῇ γὰρ οὗτοι καταμαρτύρησαν αὐτῆς. Καὶ ἀνέστρεψε πᾶς ὁ λαὸς μετὰ σπουδῆς. Καὶ εἶπε Δανιήλ· Διαχωρίσατε αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων. Καὶ ἐπαρώγησε τὸν ἑα, λέγων· Πεπαιλωμένε ἡμερῶν κακῶν, νῦν ἤκασιν αἱ ἀμαρτίαι σου, ὅς ἐπολεῖς. Εἰπέ οὖν μοι, ὑπὸ ποίῳ δένδρῳ εἶδες αὐτοὺς ὁμι-

^a E Bihl. adde μεγάλης.

λοῦντας ἀλλήλους; Ὁ δὲ εἶπεν· Ὑπὸ σχοῖνον εἶπε Δανιήλ· Ὁρθῶς ἐψεύσω εἰς τὴν ἐνυτοῦ· λήν· μέλλει γάρ ὁ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ τὴν μάχην ἔχων στίσαι σε μέσον. Καὶ μεταστήσας τοῦτο λέει τὸν ἑτερον, καὶ λέγει· Σπέρμα Χαναάν, καὶ Ἰούδα, τὸ κάλλος ἐξηπάτησέ σε, καὶ ἐπιθυμίᾳ ὀφθαλμῶν διέστρεψε τὴν καρδίαν σου. Εἰπέ το ὑπὸ ποίῳ δένδρῳ εἶδες αὐτοὺς ὁμιλοῦντας; εἶπεν· Ὑπὸ πρίνον. Ὁ δὲ Δανιήλ πρὸς αὐτόν· Ἦ καὶ σὺ ἐψεύσω εἰς τὴν σεαυτοῦ κεφαλὴν· μέλλει ὁ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ ἔχων τὴν ρομφαίαν πρὸς μέσον. Καὶ ἀνεβόησεν πᾶς ὁ λαὸς φωνῇ μεγάλῃ· Ἐὐλογητὸς Κύριος ὁ σώζων πάντας τοὺς ζῶντας ἐπ' αὐτόν. Καὶ ἐσώθη ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἡ αἷμα δίκαιον. Καὶ ἐπληρώθη τὸ ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ εἰνὸν ἐκ προσώπου Σουσάννης· Ἐμοῦ δὲ ἀντελάβεσθαι σου· αὐτοὶ δὲ εἰς μάτην ἐξήγησαν τὴν ψῆφον, οἱ παράνομοι πρὸςδύτεροι· εἰσελεύσονται κατώταται τῆς γῆς· παραδοθήσονται εἰς χεῖρα φαλας· μέλλει γάρ ὁ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ ἔχων τὴν φαίαν σπαράττειν αὐτούς· Μερίδες ἀλωιέωνται. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐθροανθήσεται ἐπὶ τῷ θ' ἀνὴρ τῆς Σουσάννης. Ἐπαινεθήσεται πᾶς ὁ ὢν ἐν αὐτῷ, τούτεστιν, ὁ πιστεύων αὐτῷ· ὅτι ἐνέε; στόμα λαλοῦντων ἀδίκων· τὰ τῶν παρανόμων πειρώων ἀδίκων στόματα. Τότε μετεστρέφετο τὸ πένθος αὐτῆς εἰς χαρὰν· ὁ ἀνὴρ ἡγαλιῶτο δοξάζων Θεόν· οἱ συγγενεῖς ἔχαιρον· οἱ γείτονες εὐθύνοιο· ὁ οἶκος αὐτῆς εὐφρανέτο, καὶ ἀπαχαλῶς πάντῃ ἐορτὴ Θεοῦ, ἀγγέλων, ἀνθρώπων. Εἶδες ἐν τῷ σώματι ἀνδρείαν ψυχὴν; εἶδες γυναικὶς σωφροῦς ἡ μνήμη μένει ἀθάνατος μετὰ νίκης; Αὕτη παθρῶν ἐδοξάσθη, παρὰ ἀγγέλων ἐμεγαλύνθη, Θεῷ ἐστεφανώθη· ταύτην ζηλώσατε, γυναῖκες, ἵνα αὕτης καὶ ὑμεῖς τιμῆς ἀξιωθῆτε παρὰ Θεοῦ ἐν τῇ ἡσού τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM

[612] Jure hanc homiliam Savilius in ἀμφιβαλλομένοις, sive dubiis, posuit: inter spuria vero Fro Ducæus, cujus hæc sunt verba: « Quam frequenter B. Joannes Chrysostomus et quam libenter in laudatium puerorum Babylone in ignem missorum digrediat, ex Homil. 18 in Epistolam 1 ad Corinthios, et Epist. ad Ephesios, 4 ad populum Antiochenum, et in dictum illud, Quod nemo læditur nisi a seipso aliisque pluribus cognosci potest. Quo minus lectori mirum videri debet hunc etiam tractatum antiquariis præfixo ejus nomine inter ipsius opera descriptum reperiri, qui uberem Cantici trium puerum continet explicationem ab aliis ejus homiliis nonnihil discedentem, sed veteris tamen alicujus ant-

Εἰς τοὺς τρεῖς παῖδας, καὶ εἰς τὴν Βαβυλωνίαν κάμινον λόγος ^a.

α'. Καὶ νὺν, ὡς ἀληθῶς, καὶ μέγιστον εὐσεβείας θέατρον ἡ τῶν τριῶν παίδων συνεστήσατο χορεία, ἐν Βαβυλῶνι μὲν τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἡγωνισμένη, κατὰ πᾶσαν δὲ τὴν ὀκκουμένην συγκροτοῦσα τὸ θαῦμα τοῦ μαρτυρίου. Οὐ γὰρ περιγράφεται τόπω ἡ τῶν ἀγίων δόξα, οὐδὲ περιόριζεται χρόνιος ἡ τῶν δικαίων μνήμη· Εἰς μνημόσυνον γὰρ αἰώνιον ἔσται δικαίος. Ὅθεν εἰ καὶ ἐν τοῖς παλαιότεροις χρόνοις ἐτελειώθη τὸ μαρτύριον, ἀλλ' εἰς πάντα τὴν αἰῶνα τῆς ὑπομονῆς ἄδεται ἡ τὸ στρατήγημα. Οἶδαμεν διὰ τῶν ἀναγνωσμάτων τὰ πράγματα, οἶδαμεν διὰ τῆς μνήμης τὴν ἱστορίαν, οἶδαμεν ὡς ἐν εἰκόνι τῷ λόγῳ καὶ τοῦ τυράννου τὴν παρανομίαν, καὶ τῶν ἀγίων

^a Cotelierius in Notis ad Homilias Chrysostomi anno 1661 eussas, hanc orationem cum codice quopiam Scorialensi constituit. Varias hic lectiones damus.

^b Codex noster deditur mendose.

τὴν ὁμολογίαν, καὶ φλεγόμενην μὲν τῷ πυρὶ τὴν· νον, ἀντιλαμβάνουσιν δὲ τῷ θυμῷ τοῦ τυράννου, καὶ ἀπειλῇ τοῦ πυρὸς ἀσέστον· ἐπὶ τῶν μαρτυρῶν ὁ γίαν ἐπιδεικνυμένην· μάλλον δὲ τί τὸ καλὸν ἐν ἀναλαβόντας τῶν θεοφιλῶν ὡς ἀληθῶς καὶ τρισμακάροισιν αὐτοὺς ἀγῶνας εἰπεῖν; Ναβουχοδονόσορ ὁ βασιλεὺς, μὲν δὲ ὁ τυράννος (τοῦτο γὰρ οἰκεῖον ὄνομα τῷ παρανομῶντι) ἐκράτει μὲν τῆς Βαβυλωνίας· ἦν δὲ καὶ τῇ ψυχῇ βάρβαρος, καὶ τὸν τρόπον ἀνήμερος. Οὗτος ἀδικία πολλῇ καὶ πλοῦτῳ καὶ ἀσεβείᾳ μεθύων ἡγνώσκει μὲν ἑαυτοῦ φύσιν, καὶ οὐδὲ ἀνθρώπων ἑαυτὸν ὑπονοήσας Θεὸς προσκυνεῖσθαι προσεδέχθησεν. Ἐθρεψαν δὲ αὐτὸν τὴν ὑπέρρογκον ἀλαζονείαν ἡ τε σύντροφος αὐτοῦ

^c Cod. τοῦ ἀσέστον. Mox in eodem ἐπιδεικνυμένη ἐκ Paulo post ante ἀναλαβόντας codex præponit τὴν λόγον.

^d Cod. τὴν ψυχὴν. Infra cod. θρεψαν (sic) δὲ αὐτὸν τῷ

ducebatur Susanna ad mortem, nec ullus erit veritatis defensor ac testis, nisi solus Deus, qui fieri sinebat quod fiebat, ut utrorumque perfecta innotesceret actio, tum improborum intemperantiæ scelus et calumnia, tum beatæ Susannæ in tuenda ad mortem usque castitate constantia. Vides quousque Deus derelinquat? Derelinquit autem, dum ut aurum in fornace justos in tentationibus probat, sicut erga Abrahamum se gessit. Abducebatur in holocaustum Isaac, jam constructum erat altare, imposita ligna erant, nec uspiam pecus apparebat: arripit gladium pater, nec uspiam pecus apparet: jam eadem aggrediebatur, tum Deus manum ejus voce refrenavit. Hæc autem eo dixi, ut unusquisque vestrum, cum tentatus fuerit, licet ad mortem appropinquet, de divino auxilio non desperet, sed ad finem usque præstoletur. Abducebatur igitur ad mortem Susanna, nec ullus erat qui opem ferret. Cum nusquam humanum occurrere vidit auxilium, tum mente ad fidelem in celo testem recurrit, ad insomnem illum oculum, et elata voce dixit: *Deus æterne, qui absconditorum es cognitor, qui nosti omnia antequam fiant, tu scis quoniam falsum contra me tulerunt testimonium: et ecce ego morior, cum nihil horum fecerim, quæ isti malitiose composuerunt adversum me* (Dan. 13. 42. 43). Et exaudivit eam, qui dixit, *Et adhuc loquente te, ecce adsum* (Isai. 58. 9). Cumque duceretur ad mortem, suscitavit Deus spiritum pueri junioris, cui nomen Daniel. Et exclamavit voce magna: *Mundus ego sum a sanguine hujus. Conversus est autem omnis populus, et dixit: Quis est iste sermo quem loquutus es? Qui cum staret in medio eorum, ait: Sic fatui filii Israel, non judicantes, neque quod manifestum est cognoscentes, condemnastis filiam Israel? Revertimini ad iudicium, quia falsum testimonium loquuti sunt isti adversus eam. Et reversus est omnis populus cum festinatione. Et dixit Daniel: Separate illos ab invicem. Et interro-*

*gavit unum dicens: Inveterate dierum malorum, nunc venerunt peccata tua quæ operaberis. Dic igitur mihi, sub qua arbore videris eos congregantes inter se. Qui ait, Sub schino. Dixitque Daniel: Recte mentitus es in caput tuum: angelus enim Dei gladium habens sciensurus est te medium. Et amoto eo vocat alterum, et ait: Semen Chanaan, et non Juda, species decepit te, et concupiscentia oculorum pervertit cor tuum. Dic ergo sub qua arbore videris eos coeuntes. Qui ait, Sub prino. Dixitque ad eum Daniel: Recte mentitus es et tu in caput tuum: angelus enim Domini gladium habens jam secabit te medium. Et exclamavit omnis populus voce magna dicens: Benedictus Dominus qui salvat omnes sperantes in se. Et salvatus est sanguis innoxius in die illa (Dan. 45-62). Et adimpletum est quod a Davide dictum erat ex persona Susannæ: *Me suscepit dextera tua; ipsi vero in vanum quæsierunt animam meam, nefarii seniores: introibunt in inferiora terræ: tradentur in manum gladii: angelus enim Dei gladium habens dissecturus est eos: partes vulpium erunt. Rex vero lætabitur in Deo: Susannæ maritus. Laudabitur omnis qui jurat in eo, hoc est, qui credit ipsi: quia obstructum est os loquentium iniqua (Psal. 62. 9-12); nefariorum seniorum iniqua scilicet ora. Tum conversus est parentum ejus luctus in gaudium: maritus Deum collaudans exultabat, consanguinei gaudebant, vicini lætabantur, domus ejus omnis hilaris erat, communis denique festivitas Dei, angelorum et hominum. Vidisti in corpore muliebri virilem animum? vidisti mulieris castitatem, cujus memoria cum victoria vivet immortalis? Hæc ab hominibus collaudata est, ab angelis celebrata est, a Deo coronata est: hanc imitamini, mulieres, ut eodem vos etiam Deus honore dignetur in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.**

AD HOMILIAM DE TRIBUS PUERIS.

ris et Chrysostomo cœvi titulo dignam. Exscriptus fuit ex Codicibus mss. Monasterii Græcorum Cryptæ Ferratæ in agro Romano, atque ad nos ab illustrissimo Card. Baronio missus; ex cujus in Martyrologium Romanum XVII Decembris doctissimis annotationibus discimus, ab Athanasio tres pueros illos martyres Babylonios appellari; ne mirentur hic eos dici martyrium esse passos.

Hanc etiam Dupinius Severiano adscripsit: at licet cujusdam sit veteris scriptoris Chrysostomo vel æqualis vel supparis ætate, stylum hic Severiani non deprehendo.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducei.

DE TRIBUS PUERIS, ET DE FORNACE BABYLONICA, ORATIO.

1. Novum plane ac permagnum pietatis spectaculum trium puerorum nobis chorus exhibuit, qui Babylone quidem præclaro certamine decertavit, sed in universo terrarum orbe martyrii miraculum excitavit. Non enim loco circumscribitur sanctorum gloria, nec temporibus justorum memoria terminatur: *In memoria quidem æterna erit justus* (Psal. 111. 7). Quamobrem licet antiquissimis temporibus martyrium fuerit consummatum, præclarum tamen illud patientiæ facinus sæculorum omnium laude celebratur. Cognovimus ex lectione rem gestam, cognovimus ex commemoratione historiam, cognovimus tamquam in imagine, in oratione tyranni iniquitatem, sanctorum-

que confessionem, et accensam quidem igne fornacem, oppositam autem iracundiæ tyranni minisque flammarum inextinctam martyrum confessionem æmulo fulgore rutilantem: imo vero quid obstat, quominus altius repetito sermone Dei amantium vere, beatissimorumque agones enarremus? Nabuchodonosor rex, vel potius tyrannus (hoc enim iniquo illi nomen est proprium), Babylonice quidem imperabat; porro et animo barbarus erat, et moribus inhumanus. Hic nimia improbitate, divitiis, et impietate temulentus, cum naturam suam ignoraret, neque se hominem esse arbitraretur, tamquam Deus voluit adorari. Hanc autem ejus tumidam arrogantiam cum

innata illi fovit insaniam, tum Dei longanimitas, quæ patienter impios tolerat, et ad exercentes pios fieri cuncta permittit. Auream porro imaginem iniquus ille conflavit, hoc est statum auream, et eos qui ad imaginem Dei formati erant, effictam a se imaginem adorare coegit. Multam vero magnificentiam ut ostentaret, altitudinem ei tribuit sexaginta cubitorum, latitudinem sex cubitorum : et concinnam elegantemque imaginem conficit, ut vel figuræ magnitudine, vel compositionis pulchritudine mendacium superaret, ac veritati vim afferret. Splendebat igitur artificium, fulgebat aurum, clamabat præco, tyrannus minabatur, incendebatur fornax, tum præter hæc omnia, musica quæ vocantur instrumenta, vi magna insipientibus impietatis furorcm immittebant, omnium denique spectatorum mentes, eorum quæ oculis observabantur, pompa rapiebat. At impietatis mandato nequaquam erant sancti quoque cessuri : sed cum omnes propemodum velut a torrente quodam vehementique imposturæ fluctu, in idololatriæ præcipitum devolverentur, tres isti præclari juvenes, cum, tamquam petra quadam, pietate fideliter inmitterentur, ab iniquitatis fluctu minime sunt abrepti. Conveniebat enim illis ut dicerent : *Nisi quia Dominus erat in nobis, forte viros degluissent nos. Cum transceretur furor eorum in nos, forsitan aqua absorbuisset nos. Torrentem pertransiit anima nostra : forsitan pertransiit anima nostra aquam intolerabilem* (Psalm. 123. 2-5). At neque fluctu sunt absorpti, neque laqueis capti, sed cum ad pietatem optime cucurrissent, altisque fidei pennis subvecti essent, incolumes evaserunt : secundum illud Proverbiorum auctoris, *Quasi caprea de cassibus, et quasi avis de laqueo* (Prov. 6. 5). Cumque diaboli retia adversus humanum genus universum expansa propemodum cernerent, piam illam vocem cum auctore Psalmorum iterabant, *Cadent in reticulo suo peccatores* (Psalm. 140. 10). Neque suam paucitatem tres respexere captivi, quamquam a tam multis vexati, sed probe noverant vel minimam pietatis scintillam ad omnem impietatem exurendam ac delendam sufficere. Quapropter licet tres tantum essent, sese mutuo corroborabant ac firmabant. Sciebant enim angustiam et arcum viam quæ ducit ad vitam, et paucos esse qui inveniunt eam (*Matth. 7. 14*). Recordabantur Abraham patriarchæ, qui cum solus in toto terrarum orbe Dei cultor esset, impiorum turbam sequutus non est, sed sibi ipsi lex pietatis ac iustitiæ primum fuit : unde merito ex ipso tamquam ex optima radice hi pietatis fructus pulverunt. Ex ipso namque patriarchæ, legislator Moyses, et prophete, omnesque theologi prognati sunt, præcipue vero ex ipso salutaris ille immortalisque flos iustitiæ, Salvatoris nostri humanitas : ex ipso etiam orti tres isti pueri nobilitatem non abnegarunt : recordabantur et Lot, qui apud Sodomitam habitabat, sed moribus ab eis longe dissidebat : observabatur eorum amnis Joseph, qui solus in Ægypto continentiam amplectebatur, ac pietatis exemplar erat. Quapropter hi quoque tot millibus circumsessi cum multis cernerent, cogitabant latam esse atque spatiosam viam quæ ducit ad perditionem, et multos esse qui inveniunt eam (*Matth. 7. 13*) : cum autem rursus in seipsos converterent oculos, et in fornacem, sapientie recordabantur sic uspiam dicentis : *Sicut probatur aurum in fornace, sic corda seligit Deus* (Prov. 17. 3). Idcirco neque bellicum sonans carmen eos tuba terruit, neque demulcens aures lyra pietatis robur infregit, neque adeo reliqua omnis musicæ symphonia præclarum et concinnum pietatis concentum dissolvit, sed præclaræ symphonie præclaram confessionem opposuerunt. At malignus et impius ille tyrannus, ut Ananixe socios reuincuntum est iniquitatis mandato non parere, urgente diaboli fastu mentem ejus, ipsumque prope dixerim vultum nequitie principisinduens, accersitis illis ait, *Verene, Sidrach, Misach, et Abdenago, deos meos non colitis, et imaginem auream quam erexit, non adoratis* (Dan. 3.

14) ? Arbitrabatur simulationem quamdam et h
esse pietatem, ac sciscitatur, verene regis ma
resistere audeant, qui pietatem profuturum : poi
ipsa experientia docendus erat, Dei homines n
ranni tantum minas contemnere, sed ipsum
vaporem ignis pietatis virtute superare. Nunc
cum audieritis sonitum tubæ, fistulæque et cili
sambucæque et psalterii, ac symphoniarum, et omni
neris musicorum, cadentes adorare statuum auream
erexi (Dan. 3. 15).

2. Præclare dæmonum adorationem descripsit
dentes adorare. Fieri nequit, ut qui dæmones ad
in interitum non cadant, et excidant a veritate.
si non adoraveritis, inquit, eadem hora mittemini
in ignem ardentem. Plane si fornax est, ignem
esse liquet : quod si ignis sit, liquet etiam ar
desse : verum amplificat et exaggerat minas, ut
positum pietatis inflectat : Eadem hora mittem
fornacem ignis ardentem. Ac tolerabilis quidem
usque foret arrogantia ; sed vide quid post hæc
jiciat : Et quis est deus, qui eripiet vos de manibus
meis ? Alter Pharao est iste, num et ille ad Mo
ysen ait, Quis est deus, quem audiam ? Non novi, inquit
pius. Dominum, et populum non dimittam (Ex
2). O ingentem hominum arrogantiam ! o ma
gis dei longanimitatem ! Vociferatur homo ! et su
dens. loquitur lutum, et patienter fert Figulus :
facit lingua carnea, et miseretur incorporeorum
minis angelorum. Qui facit angelos suos ps
et ministros suos flammam ignis (Psal. 103).
Opportunum jam fuerit hoc loco recordari Isai
centis, Quid superbit terra et cinis (Eccli. 10).
Vis longanimitatem Dei mirari ? Illatam tibi con
tummeliam cogita, quomodo intolerabilis tibi soleat
v. Sæpenumero quis a famulo contumelia afflicti
continuo se hominem liberum affectum esse co
melia obiciens, poenas facinoris repetit perpe
ratque inevitabili mortis supplicio contumeliæ
viri punit : affectus est rursus contumelia quisp
rem ac privatæ conditionis homine, cum ipse
ex eorum sit numero, qui in reipublicæ admini
stratione versantur : tum repente contumelia irritat
vindictam præcepit fertur, neque communem nat
ant parem omnium conditionem spectat, sed
qua præditus est, respicit dignitatem, qua su
unam et eandem esse generis conditionem v
possumus : quoniam omnes ex terra formati su
et in terram dissolvemur : una vero est ad vitam
et egressus æqualis. Ex luto, inquit, compactu
ut et ego. Verumtamen lutum quidem tantum
qui æquali conditione sunt, exigit prærogativam
noris : Deus autem qui omnibus antecellit, et na
et lege, quique tanto superior est, quanto crea
Creatorem sublimiorem censi par est, blasphem
offensus ac despectus ab ingratis, non excand
ille quidem : quippe in quem perturbatio non ca
sed paulo post tamen eos qui in insipientia pers
rant, castigat, propterea quod disceptator veri
est et inexorabilis iudex. Ne confestim omnes
peccant, delantur, supplicium differt, et patien
offert, ut alliciat ad poenitentiam. Sed ad proposi
redeamus. Ausus est dicere carne circumdatus ho
Quis est deus, qui eripiet vos de manibus meis
beatissimi pueri his auditis ob blasphemiam non ei
serunt : familiares quippe erant et ipsi longanimi
dei divina : sed adversus verba perfidiae usurpati
dei voce tyranno responderunt, iniquitatem lege
solverunt, et iustitia libertate injustitiæ minas su
rarunt : Notum sit tibi, rex, inquit, quia deo
non colimus, et statum auream, quam existiis, no
ramus (Dan. 3. 18). Desine ab hac insipientia
homo : pudeat te ignominiosæ adorationis im
istius. Si enim tu imaginem exexisti, quomodo e
quæ fecisti, adoras ? quoniam aliorum opifices
debent, hominesque Dei, an hominum Deus ? Si
vere dii sunt, illis opificis ac creationis dignitas
venit : sed, ut sæpenumero diximus antea, nisi æ

λοι Κυρίου. Ἐἴτα ἵνα μὴ δόξωσιν οἱ προελθόντες ταύτης τῆς χορείας ἀλλότριοι εἶναι, μετὰ τῶν ζώντων αὐτοὺς ἀριθμοῦσι παρὰ τῷ Θεῷ, λέγοντες· *Εὐλογεῖτε, πνεύματα καὶ ψυχὰι τῶν δικαίων, τὸν Κύριον*· εἴτα, *Ὅσοι καὶ ταπεινοὶ τῇ καρδίᾳ, τὸν Κύριον*. Διὰ τί ὁσίων καὶ ταπεινῶν μέμνηται; Ἵνα δείξῃ, ὅτι Ὁ Θεὸς ὑπερῷανους ἀντιτάσσεται, τοῖς δὲ ταπεινοῖς χάριν δίδωσι, τοὺς ἀλαζόνας ἔξω· τῆς καμίνου κατέφλεγε, τοὺς ὁσίους καὶ ταπεινοὺς ἐν μέσῳ τοῦ πυρὸς διεφύλαξεν. Διὸ καὶ συνεχόρευσε τοῖς ἁγίοις τὸ πῦρ· μετὰ γὰρ πάντων καὶ ^β αὐτὸ ὑμνεῖν προσετάχθη τὸν Δημιουργόν· *Εὐλογεῖτε, πῦρ καὶ καῦμα, τὸν Κύριον*· ἵνα παιδεύωνται οἱ Βαβυλώνιοι μάγοι, παρ' οἷς τιμᾶται τὸ πῦρ, ὅτι τοῦτο οὐκ ἔστι τῶν προσκυνουμένων, ἀλλὰ τῶν προσκυνούντων. Ἀλλ' ὅμως ἐπὶ τὸ τελευταῖον ἐλθόντες καταπαύσωμεν τὸν λόγον. *Εὐλογεῖτε*, φησὶν, *Ἀναρία, Ἀζαρία, Μισαήλ, τὸν Κύριον*. Τίς ἦν χρεῖα τοσούτων ταγμάτων ἡριθμημένων τῷ τελευταίῳ αὐτοὺς ὀνόματι προστεθῆναι; αὐτοὶ γὰρ οὐκ ἦσαν ἐν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ εὐλογήσαντες; αὐτοὶ οὐκ ἦσαν τοῖς δούλοις τοῦ Κυρίου συνηριθμημένοι, ὅτε ἔλεγον, *Εὐλογεῖτε, δούλοι Κυρίου, τὸν Κύριον*; ἢ ὅτε, *Ὅσοι καὶ ταπεινοὶ τῇ καρδίᾳ, οὐκ ἦσαν ἐν τοῖς ὁσίοις ἡριθμημένοι*; τί οὖν βούλεται τὸ ἐκ προσ-

θήκης, *Εὐλογεῖτε, Ἀναρία, Ἀζαρία, Μισαήλ, τὸν Κύριον*; Ἀλλ' ἐπειδὴ ὑπερφυῆς ἦν θαῦμα, ἐπειδὴ παρὰ φύσιν ἀνθρωπίνην (ἐν σώματι γὰρ τὴν κάμινον εἰσελθόντες κατεπάτησαν), ἵνα μὴ τις τῶν πεπλανημένων διὰ τὸ ξένον τοῦ θαύματος θεοῦ αὐτοὺς προσειπεῖν τολμήσειε, καὶ προσκυνεῖν οὕτω μάλλον δικαίως, ἢ τὸ πῦρ, τοὺς τοῦ πυρὸς περιγεγονότας, ἵνα μὴδὲν τοιοῦτο πάθωσιν οἱ βλέποντες, διὰ τοῦτο μηνύουσι τὴν ἑαυτῶν δουλείαν, καὶ ὁμολογοῦσι τὴν προσκύνησιν, λέγοντες, *Εὐλογεῖτε, Ἀναρία, Ἀζαρία, Μισαήλ, τὸν Κύριον*. Λέγεται δὲ, ὅτι τὸν Δανιὴλ ὁ Θεὸς διὰ τοῦτο οὐ συνεχώρησεν εἰς τὸ μαρτύριον τοῦτο παραληφθῆναι. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ θναρ τοῦ βασιλέως ἡρμήνευσε, καὶ ὡς θεὸς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ βασιλέως προσεκυνήθη, καὶ ἐκλήθη Βαλτασάρ τῷ ὀνόματι τοῦ [618] θεοῦ τοῦ παρὰ Πέρσαις, ἵνα μὴ νομισθῇ διὰ τὸ ἐνεργάμενον· αὐτῷ ὄνομα τοῦ Βαλτασάρ πεπαῦσθαι τοῦ πυρὸς τὴν ἐνέργειαν, οἰκονομεῖ Θεὸς μὴ προαχθῆναι τὸν Δανιὴλ εἰς μέσον, ἵνα ἀκέραιον ἦ τῆς εὐσεβείας τὸ θαῦμα. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον· εἴη δ' ἡμᾶς, εὐχαῖς καὶ πρεσβείαις τῶν μαρτυρησάντων, τὸν αὐτὸν ζῆλον ἀναλαβόντας, τῶν αὐτῶν ἐπαίνων ἀξιοθῆναι, καὶ τῆς αὐτῆς βασιλείας τυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^α Scorial. τοὺς ἀλαζόνας τὸ πῦρ ἔξω.

^β Scorial. μετὰ γὰρ ταῦτα καί. *Infra idem* οἱ Βαβυλώνιοι καὶ οἱ μάγοι.

^γ Scorial. et Sav. ἐπιχειμένον.

προσκυνεῖμεν. Παῦσαι τῆς ἀνοίας, ἄνθρωπε· αἰδῶσθαι τὴν ἐφύδριστον τῆς εἰκόνης προσκύνῃσιν. Εἰ γὰρ σὺ τὴν εἰκόνα ἔστησας, πῶς προσκυνεῖς οὗς ἐποίησας; τίνων τίνων ὀφείλουσιν εἶναι δημιουργοί; ἄνθρωποι Θεοῦ, ἢ Θεοὶ ἀνθρώπων; Εἰ γὰρ ἀληθῶς θεοί, αὐτοῖς ἀρμόττει τὸ τῆς δημιουργίας ἀξίωμα· ἀλλ' ὅπερ πολλάκις ἐφθάρμεν εἰπόντες, εἰ τέχνη μὴ προστῇ τοῖς ἀνθρώποις, Ἐλ- ληνες θεοὺς οὐκ ἂν εἶχον· μάλλον δὲ κἀκεῖναι προσκύν- μεν, οἳ εἰ τις αἰσθησὶς ἦν τοῖς εἰδωλοῖς, αὐτοῖς ἔπρεπε προσκυνεῖν τοὺς ἀνθρώπους τοὺς ἐργαζομένους αὐτά. Νόμοι· γὰρ φύσεως, τὸ ποῖμα προσκυνεῖν τὸν πεποιτη- κότα, οὐ τὸν δημιουργὸν ὑποκύνειν τῇ αὐτοῦ δημιουρ- γίᾳ. Διὰ τοῦτο ἡμεῖς οἱ συντροφοὶ τῆς εὐσεβείας θεῷ νόμῳ ἐφείλομεν, *Τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύομεν, καὶ τῇ εἰκόνι τῇ χρυσῇ ἢ ἔστησας, οὐ προσκυνοῦμεν*· ἀλλ' ἔστιν ὁ Θεὸς ἐν οὐρανῷ, δὲ ἐξελείπει ἡμᾶς ἐκ τῶν χει- ρῶν σου. Εἰτα ἵνα μὴ δέξωσιν ἢ τὸν Θεὸν πειράζειν, ἢ ἐλπίδι τοῦ ρυθθῆσθαι καταθάρρειν τοῦ πυρὸς, εὐθέως ἐπάγουσι· *Καὶ ἐὰν μὴ, τουτέστι, κἂν μὴ ρύσῃται, ἀλλὰ συγχωρήσῃ κατακαῦσαι τὰ σώματα ἡμῶν τῷ πυρὶ, οὐδὲ οὕτως ἀφιστάμεθα τῆς εὐσεβείας*· οὐ γὰρ ἐπὶ μισθῷ θεοσεβόμεν, ἀλλ' εὐγνωμόνως τὴν ἀλήθειαν ὁμολο- γούμεν. Ὡς δὲ ταύτης ἤκουσε τῆς πίστεως τὴν ἐπαγ- γελίαν, πυροῦται μάλλον ὁ τύραννος, καὶ κλεῖυει τὴν κάμινον ἐπταπλασίως ἐξαφθῆναι· ἔδει γὰρ τὸ ἀργύριον τὸ δοκιμώτατον ἐπταπλασίως καθαρθῆναι· *Τὰ γὰρ λό- για Κυρίου λόγια ἀγνὰ, ἀργύριον πεπυρωμένον δο- κίμιον τῇ γῇ, καὶ κεκαθαρισμένον ἐπταπλασίως*· διὸ ἐπταπλασίως ἡ κάμινος ἐξεκαύθη, ἵνα ἐπταπλασίως οἱ ἅγιοι καθαρωῖσιν. Ὅτι δὲ ἀργύριον κέκληται οἱ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωποι, μνημόνευε τῆς Σοφίας λεγοῦσης· *Ἀργυρος πεπυρωμένος γλώσσῃ δικαίου*· καὶ τοῦ προφήτου· *Ἱερεῖμοι ἀκούσαν, λέγοντος περὶ τῶν ἀποδο- κιμαζομένων ἀπὸ τῆς εὐσεβείας· Ἀργύριον ἀποδοκίμα- σμένον καλέσατε αὐτοὺς, οἳ ἀποδοκίμασαν αὐ- τοὺς ὁ Θεός*. Εἰ δὲ οἱ ἀταλεῖς ἀργύριον ἀδοκίμων, οἱ δὲ τετελειωμένοι δηλονότι ἀργύριον εἶσι δοκιμώτατον· ὅσον γὰρ ἡ κάμινος ἐξήττετο, τοσοῦτον ὁ τοῦ μαρτυρίου πό-θος ἐλαμπρύνετο. Εἰσελθόντες γὰρ οἱ ἅγιοι τρεῖς οὗτοι παῖδες μετὰ πίστεως κατεπάτουν τὴν φλόγα, λεπτὴν ἀέρα καὶ ἔνδρσον ἐν αὐταῖς μέσαις ταῖς ἀκμαῖς τοῦ πυρὸς ἀναπνέοντες. Ὁ γὰρ πάντα ποίων καὶ μετασκευά- ζων ἤμυλνε τοῦ πυρὸς τὴν θερμότητα, καὶ τὴν καυστι- κήν αὐτοῦ ἐνέργειαν περιέκοψεν, ἐπαληθεύουσης τῇ θαύ-ματι τῆς ὑμνωδίας ἐκείνης· *Φωνὴ Κυρίου διακόπτου-τος φλόγα πυρὸς*. Κεκοιμιστο μὲν τὸ πῦρ ἔνδον ἡρε- μούν, οἱ δὲ ἅγιοι παῖδες ἐχόρευον, μονονοῦχί τῆς ἐπαγ- γελίας ἐκείνης ἀπολαύοντες, ἦν διὰ τοῦ προφήτου ὁ Θεός· *Ἡσαίου ἐπαγγέλλεται πάση ψυχῇ εὐσεβείας γεμούση καὶ πίστεως, ὅτι Κῆρ διαβύλης, φησί, διὰ πυρὸς, μετὰ σοῦ εἰμι, καὶ φλόξ οὐ κατακαύσει σε*. Καὶ ἦν ἰδεῖν τὴν ἐπαγγελίαν δι' ἔργων προχωροῦσαν. Οὐ γὰρ ἦφατο τῶν μελῶν τῶν ἁγίων τὸ πῦρ· οὐκ ἐφλέξεν ὀφθαλ-μοὺς, τοὺς ὀρθῶς βλέποντας πρὸς εὐσέβειαν, καὶ διὰ τῆς εὐκοσμίας τῶν ὁρμυμένων τὸν κοσμοποῖν ἐπιγνόντας· οὐκ [616] ἠδίκησεν ἀκοῆς τὰς βελου νόμου πεπληρωμένας· οὐ προστῆλθε τῷ στόματι, οὐδὲ τῶν χειλέων ἦφατο, τὰς ὑμνωδοὺς ἢ αὐτῶν καὶ ὑμνογράφους γλώσσας δυσωπού-μενον. Ἐκαστον τῶν ἁγίων μέλος εἶχε τὸ αὐτοῦ φυλα-κτῆριον· αἱ χεῖρες τὴν τῶν ἐσχῶν ἔκασασιν, καὶ τὴν τῆς ἐλεημοσύνης μεταδόσιν· τὰ στήθη τὴν ἐνοικοῦσαν αὐτοῖς δύναμιν τῆς εὐσεβείας· κοιλία καὶ τὰ ὑπογάστρια μέλη τὴν τῆς σωφροσύνης ἀσκήσιν· οἱ πόδες τὸν τῆς ἀρετῆς δρόμον. Καὶ τί δεῖ τὰ καθ' ἕκαστον λέγοντα διατρίβειν; Οὐδὲ γὰρ τριχύνει κατεδότης τὸ πῦρ, διὰ τὸ μάλλον αὐτὰς εὐσεβεῖα κεκαλύφθαι τιάρας· ἐφείσατο δὲ ἀρα καὶ τῆς ἐσθήτος· διὰ τὴν τῶν ἁγίων εὐσημοσύνην. Τί οὖν; Ἐπὶ τοῦτοις παρακλεῖσθαι ὁ Θεὸς τῶν Χαλδαίων ἐπιλα-θέσθαι τὸ πῦρ, καὶ ἵνα μὴ μαγείαν νομίσαντες ἀμαυ-ροῦσθαι τοῦ πυρὸς τὴν ἐνέργειαν, ἀμβλύνωσι τὴν δόξαν τῆς μαρτυρίας, καὶ συκοφαντήσῃσι τὸ θαῦμα τῆς ἀλη-θείας, διὰ τοῦτο οἱ μὲν ἔνδον ἡρέμουν, τὸ δὲ πῦρ ἔξω τοὺς Χαλδαίους προτενέμετο, ἵνα ἀσφαλῶς πείσῃ τοὺς ὁρμύ-τας, ὅτι ἐπὶ τῶν ἁγίων οὐ τὴν αὐτοῦ φύσιν ἠγνόησαν, ἀλλὰ τὴν εὐσέβειαν ἐτίμησαν· ὥσπερ οἱ λόντες ἐπὶ τοῦ λάκκου τὸν Δανιὴλ. Οὕτως ἐντεῦθεν ἀγγελικὴν χορείαν ἀληθείας συνεστήσαντο, καὶ τὸν Θεὸν ὕμνουν οἱ τρισμακά-ριοι παῖδες, καὶ πᾶσαν τὴν κτίσιν, τὴν τε ὑπερχόσμιον,

• Scorial. νόμος.
• Scorial. ὑμνωδίας.

καὶ τὴν ἐν ὀφθαλμοῖς θεωρουμένην, εἰς ἓνα χορὸν νωδίας συνήγαγον.

γ'. Ἀναγκαῖον δὲ μὴ^c ἐκεῖνο παραλειπεῖν ἀνεξέτα-στον· ἔνεκεν μὴ πᾶσαν ὁμοίως ἐμήνυσαν τὴν καὶ ἀλλὰ κατὰ μέρος ἐξέθεντο τὴν δημιουργίαν. Ἡ γοῦν εἰπεῖν ὅσον εἰς ἀλήθειαν· *Εὐλογεῖτε, πάντα ἔργα Κυρίου, τὸν Θεόν*· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν χώρᾳ τῶν ὁ-δῶν τὸ μέγα τοῦτο θέατρον τῆς εὐσεβείας συνεκροτε-ῖται παιδευθῆναι τοὺς Βαβυλωνίους, τίνα μὲν εἰσι ποῖματά. τίς δὲ ὁ ποιητὴς τῶν ἀπάντων. Καὶ ἄργε μὲν ἀπὸ ἀγγέλων, καταλήγουσι δὲ εἰς ἀνθρώπους. Ἡ μίσθησαν ἀγγελοὶ θεοί· καὶ παρ' Ἑλλήσι μυθεύεται. Τούτους, φησὶν, οὓς προσκυνούμεν θεοὺς, ἀγγελοὶ τοῦ μεγάλου Θεοῦ. Ἰνα γὰρ^c παιδευθῶσιν οἱ ἄγρο-οῖ οὐ τῶν προσκυνουμένων, ἀλλὰ τῶν προσκυνούν-εἰσιν οἱ ἀγγελοὶ, διὰ τοῦτο βῶσιν· *Εὐλογεῖτε, ἄγγε-λοι Κυρίου, τὸν Κύριον*. Προσκυνήθη ἥλιος καὶ σελή-νη καὶ πᾶς ὁ τῶν ἀστέρων χορὸς. Διὰ τοῦτο καὶ τοῦ παραλαμβάνουσιν εἰς τὴν τῶν ὕμνων προσκύνῃσιν. *λογεῖτε, φησὶν, ἥλιος, καὶ σελήνη· εὐλογεῖτε, ὅ-σοι τοῦ οὐρανοῦ, τὸν Κύριον*. Εἰτα μετὰ ταῦτα, *Πᾶς θρὸς καὶ δρόσος^d τὸν Κύριον*. Τί οὖν βούλεται τὸ, *δμῆρος καὶ δρόσος, καὶ πάντα τὰ πνεύματα, κ* ἂν εἴη σκοπτός. Γίνονται πολλάκις ἀνομβρίαι καὶ π-ῆλτων βίαι ἀκαίριοι· φιλοῦσι δὲ αἱ οἱ τοῦ ψεύδους βέται, καὶ τῇ ματαιότητι χαίροντες, ὅλην τινὴ καὶ ἀταξίας πάντα ἐπιγράφουσιν, οὐκ εἰδότες ὅτι οὐδὲν σποτον, οὐδὲ ματαιῶς γεγεννημένον, ἀλλ' ἐπὶ ταῦτα π-οικονομεῖ ὁ Θεός, καὶ πρὸς παιδείαν ἀνθρώπων καὶ ἀποφυγὴν ἀσεβείας. Ἡ μὲν γὰρ εὐταξία τῶν ποτημ-τῶν δημιουργῶν εἰώθε κηρύττειν, ἡ δὲ ἀταξία τὴν π-κύνῃσιν τῶν κτισμάτων ἀπαιτεῖ. Εἰ γὰρ ἦν θεῖόν τι σεβάσιμον ὁ δμῆρος, ἢ τὰ πνεύματα, οὐκ ἂν ἤταξ-τὸ γὰρ θεὸν ἀτάξιν οὐκ ἐπιδέχεται. Διὰ τοῦτο λέγει *Πᾶς δμῆρος, καὶ δρόσος, καὶ πάντα τὰ πνεύματα Κυρίου*. Προσεκυνήθησαν καὶ δμῆροι, καὶ ἀνεμοὶ, οἱ ὡς τροφεῖς, οἱ δὲ ὡς γεωργοὶ τῆς γῆς τῶν καρ-προσεκυνήθη δὲ ἡ γῇ, καὶ οἱ ταύτης καρποὶ διαφ-δαίμοσι προσεκληρωθήσαν· τὴν μὲν ὁμιλον εἰπὸ δῶρον Διωνύσου, τὴν δὲ ἐλαίαν τῆς Ἀθηνᾶς· καὶ ἄλλοι καρποὶ^f. Καὶ τοῦτο ὁ αὐτὸς λόγος τῆς ἀλη-ἀσφαλιζόμενός φησιν, *Εὐλογεῖτε, πάντα τὰ ἐν ὧν* [617] *ἐν τῇ γῇ, τὸν Κύριον*. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶ πᾶ-τῶν φυέντων καὶ τῶν φερομένων δημιουργῶν καὶ δε-της. Εἰτα μετὰ τοῦτο, *ὅρη καὶ βουνοί*. Ἀρ' οὖν ἔκτος τὰ ὅρη καὶ οἱ βουνοί; Οὐδαμῶς· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν τοῖς-νέας τὰ τῶν δαιμόνων μωρὰ κατεσκευάστο, καὶ ἀγάλματα προσεκύνοτο, διὰ τοῦτο φησιν· *Εὐλο-ὅρη καὶ βουνοί, τὸν Κύριον*. Ἀλλ' ὅμως μνημονε-τῶν βουνῶν, μέμνηται καὶ τῶν πηγῶν καὶ ποταμῶν θαλάσσης· καὶ γὰρ καὶ αὐταὶ θεοποιήθησαν· καὶ Νῦμ ἐκάλεσαν τὰς πηγὰς, Ποσειδῶνα τὴν θάλασσαν, Σεπ-τινας καὶ Νηρηίδας· ὅτι καὶ ποταμοὶ προσεκυνή-σαν, μαρτυρεῖ τὰ ἐν Αἰγύπτῳ μέχρι τῆς δευρο· ἔθου ἀναβάσει τοῦ Νεῖλου, οὗ Θεὸν αὐτὸν ἐπὶ τῇ φύσει θα-ζοντες, ἀλλ' αὐτὸ τὸ ὕδωρ ὡς θεὸν θεραπεύοντες. τοῦτο καὶ ποταμοὺς καὶ πηγὰς καὶ θάλασσαν εἰς-ὑμνωδῶν καλοῦσιν. Εἰτα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ κτήνη· οὐδὲ γὰρ ταῦτα θεοποιίας ἔκτος· καὶ γὰρ α-προσεκυνεῖτο, καὶ ἰερεῖς· καὶ τὰ θηρία καὶ τὰ π-καὶ τῇ τῶν θεῶν προσηγορίᾳ τετιμῆχασιν Αἰγύπτῳ καὶ τοσοῦτον ἱσχυον ἢ πλάνη, ὅτι καὶ ἀπὸ τῶν π-κυνουμένων ζώων καὶ τὰς πόλεις ὠνόμασαν· καὶ λέγει παρ' αὐτοῖς Κυνὴν καὶ Προβάτων καὶ Λύκων καὶ Λα-των. Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα πάντα παραγγέλλει λοιπὸν ἀνθρώπων γένος. *Εὐλογεῖτε, φησὶν, υἱοὶ τῶν ἀνθρώ-πων, τὸν Κύριον*. Τελευταίον τάσσεται τὸ ἀνθρώπι-ν γένος, οὐ κατὰ τὴν ἄξιν, ἀλλὰ διὰ τὴν δημιουργίαν· *Εὐλογεῖτε, Ἰσραὴλ, τὸν Κύριον*. Ὅπερ ἦν τῶν ἐ-τῆς γῆς ἀνθρώπων ἐξείριστον γένος, τοῦτο τὸν παρ-ἀγει^g, καὶ τὸ τρηναῖα ἐν τῷ ἔθνει πολλὰς ἐκτετα-διαφορὰς, καὶ παράγει τοὺς ἰερεῖς, τοῦ Κυρίου ἐκ-ἐ-χον τῶν ἱερέων τῶν ψευδωνύμων θεῶν. Εἰτα φησὶ^h

^c Conj. Sav. ἵνα γοῦν.

^d Scorial. addit καὶ πάντα τὰ πνεύματα. Cotelier.

^e Scorial. πνεύματα βίαια ἀκαίρια.

^f Scorial. καὶ ἄλλοι ἄλλοι καρποὶ. Legendum potest Co- teler. καὶ ἄλλοι ἄλλοι καρποὶ. Infra Scorial. δημηγῶν καὶ δοτήρ. Εἰτα.

^g Scorial. τοῦτο πρῶτον παρ.

homines adinvenissent, deos gentiles non habuissent : imo vero illud etiam attendamus : si quis idolis sensus inesset, ipsa homines, qui ea fabricati sunt, adorare conveniret. Hoc enim leges naturæ jubent, ut opificem suum opus adoret, non ut artifex rem a se confectam veneretur. Idcirco nos alumni pietatis, divinæ legi obsequentes, *Deos tuos non colimus, et statuas aureas, quas crexisti, non odoramus* : sed est Deus in cælo, qui eripiet nos de manibus tuis. Deinde ne Deum tentare viderentur, aut quod se liberatum iri sperarent, audacter ignem subire, continuo adiungunt : *Et si non, hoc est, Etsi non liberaverit, sed corpora nostra permiserit igne comburi, ne hoc quidem pacto a pietate discedemus* : non enim mercede conducti Deum colimus, sed æquitatis studio veritatem confitemur. Ut autem hanc fidei professionem audivit, inflammatur acrius tyrannus, et fornacem septuplo succendi jubet : oportebat enim probatissimum argentum purgari septuplum : *Eloquia nempe Domini eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terra, et purgatum septuplum* (Psal. 41. 7) : idcirco septuplo succensa est fornax, ut septuplo sancti purgarentur. Cæterum argentum appellatos esse Dei homines ut intelligas, sapientiæ recordare dicentis, *Argentum igne examinatum lingua justis* (Prov. 10. 20) : et Jeremiam dicentem audi, de iis qui a pietate reprobati sunt, *Argentum reprobum vocare eos, quia reprobavit eos Deus* (Jer. 6. 30). Quod si imperfecti argentum sunt reprobum, haud dubium quin perfecti argentum sint probatissimum : quantum enim fornax succendebatur, tantum martyrii desiderium exardescibat. Ingressi enim tres hi pueri cum fide flammam calcabant, ac tenuem roscidumque aerem in mediis ipsis vaporibus ignis respirabant. Etenim is, qui cuncta condit et immutat, calorem ignis retinebat, ejusque vim urendi frangebatur, ut veram illam esse psalmi vocem miraculum declararet : *Vox Domini intercurrentis flammam ignis* (Psal. 28. 7). Atque ignis quidem intus sopitus erat et quietus, sancti vero pueri choreas agebant, illam propemodum promissionem adepti, quam per Isaiam omni animæ pietate fideque plenæ promittit : *Etsi transieris per ignem, tecum sum, et flamma non exuret te* (Isai. 43. 2). Ac videre erat ad effectum perductam promissionem. Non enim sanctorum membra tangebatur ignis ; non oculos, qui pietatem recta videbant, incendebat, quique ex eorum quæ cerebant ornatum mundi Opificem agnoscebant : non aures divina lege completas violavit ; non ad os accessit, neque labra contigit, quod eorum linguas hymnos concinentes hymnosque componentes revereretur. Singula membra sanctorum suo præsidio munita erant : manus inter orandum, extensione et eleemosynarum distributione ; pectora, insidente illis pietatis virtute ; venter, et ea quæ sub ventre sunt membra, exercitatione continentiae ; pedes, cursu virtutis. Et quid singulis commemorandis opus est immorari ? Ne capillos quidem ausus est ignis contingere, quod illi pietate magis quam tiara tecti essent : vestibus demum ob sanctorum honestatem pepercit. Itaque post hæc igni jubet Deus ut Chaldæos invadat : et ne magicas præstigas arbitantes efficacitatem ignis debilitasse, martyrum gloriam obscurarent et veritatis miraculum calumniando traducerent, idcirco illi quidem intus quiescebant, ignis autem foris Chaldæos absumebat, ut cernentibus certo persuaderet se in sanctis non suam ignorasse naturam, sed religionem esse veneratum : quemadmodum in lacu Daniele leones. Sic angelicam inde choream instituerunt, Deumque beatissimi pueri collaudarunt, et omnem creaturam, tum eam quæ supra mundum sita est, tum eam quæ oculis cernitur, ad unius hymni chorique consortium invitarunt.

3. Sed ne illud quidem indiscussum prætermitti par est, qua de causa non universam simul creaturam expresserint, sed per partes res creatas indicaverint. Sufficiebat sane, quantum ad rei veritatem atti-

net, dixisse, *Benedicite, omnia opera Domini, Domino* (Dan. 3. 57) ; sed quoniam in regione impiorum magnum hoc pietatis theatrum erat congregatum, edoceri Babylonios oportebat quænam creaturæ sint, et quis universorum Creator. Atque ab angelis quidem incipiunt, in homines autem desinunt. *Æstimati sunt dii angeli : et fabulis proditum est apud Græcos, hos quos adoramus, inquit, deos, angelos esse magni Dei. Ut enim docerentur insipientes, non inter eos qui adorantur, sed inter eos qui adorant, angelos esse numerandos, propterea clamant, Benedicite, angeli Domini, Domino* (Ibid. v. 58). Adoratus est sol et luna, et omnis turba stellarum, propterea illas quoque ad hymnorum adorationem assunt. *Benedicite, inquit, sol et luna, benedicite, stellæ cæli, Domino* (Ibid. v. 62. 63). Deinde post hæc, *Omnis imber et ros, Domino*. Quid ergo sibi velit illud, *Omnis imber et ros, et omnis spiritus*, operæ pretium fuerit expendisse. Scæpnumero accidunt siccitates, ac ventorum impetus intempestivi : solent autem auctores mendacii, et qui vanitate delectantur, materiæ cuiuspiam, et confusionis vitio cuncta adscribere, nescientes nihil absque certa causa vel temere fieri, sed hæc omnia Deum moderari, tum ut homines erudiantur, tum ut impietatem evitent. Nam creaturarum quidem aptus ordo Creatorem solet prædicare, confusio vero adorationem creaturarum secum trahit. Si enim imber aut spiritus divinum quid aut veneratione dignum essent, inordinata non essent : numen quippe ordinis perturbationem non admittit. Propterea dicunt, *Omnis imber et ros, et omnes spiritus, Domino*. Adorati sunt etiam imbres et venti, illi quidem ut alumni, hi vero ut terræ fructuum cultores : adorata est terra, ipsiusque fructus diversis dæmonibus sunt attributi : ac vitæ quidem Bacchi donum, oleam autem Minervæ, et alios fructus alterius esse dicebant. Et hoc ipsum idem sermo veritatis confirmans ait, *Benedicite, omnia germinantia in terra, Domino* (Ibid. v. 76). Ipse enim omnium quæ producta sunt, quæque germinant, Creator est et Dominus. Deinde post istud, montes et colles. Num igitur extra terram sunt montes et colles ? Minime vero ; sed quoniam in montibus collibusque dæmonum abominabiles perpetrabantur, ibique simulacra colebantur, propterea dicit, *Benedicite, montes et colles, Domino* (Ibid. v. 75). Verumtamen facta collum mentione, fontium quoque ac fluviorum et maris meminit : nam et ipsi deorum in numerum sunt relati, et nymphas appellarunt fontes, Neptunum mare, Sirenas quasdam et Nereidas ; fluvios autem adoratos esse, res Egyptiorum in hunc usque diem testantur : ascensui Nili sacrificabant, non quod Deum ipsum propter rem creatam laudarent, sed quod aquam ipsam tamquam Deum venerarentur. Idcirco et fluvios, et fontes, et mare ad canendum invitant. Deinde volucres cæli et feras, et jumenta ; nam ne hæc quidem extra numerum fuerunt eorum quæ in deos relata sunt : siquidem aquila colebatur et accipiter ; et feras ac jumenta Egyptii deorum etiam appellatione decorarunt : tantumque invaluit error ac superstitio, ut ab animalibus etiam, quæ colebantur, civitatibus nomen imponerent : et nominatur apud ipsos Cynon, Probaton, Lycon et Leonton. Verum post hæc omnia profertur in medium deinceps genus humanum. *Benedicite, inquit, filii hominum, Domino* (Ibid. v. 82). Postremo loco ponitur humanum genus, non dignitatis ordine, sed creationis. *Benedicite, Israel, Domino* (Ibid. v. 83). Quod erat hominum genus peculiare, qui in terris versabantur, hoc igitur profert in medium, tumque multas in hac natione subjicit hominum varietates ; et Domini sacerdotes profert, ad eorum qui falso dii appellantur, arguendos sacerdotes. Deinde ait, *Servi Domini* (Ibid. v. 85). Tum ne illi qui ante discescerant, ab hoc alieni esse choro viderentur, cum vivis eos enumerant apud Deum, dum inquit, *Benedicite, spiritus et animæ iustorum, Domino* : deinde, *Sancti et humiles corde, Domino* (Ibid. v. 86. 87). Quid ita san-

• explanationum, in Decretis summorum Pontificum,
• et in Summis theologicis magni nominis theologi-
• rum : in quibus multæ ex his sentiendi, diligen-
• tissimæ expensæ, ab omni erroris suspitione vindic-
• antur.

• Neque his quicquam obest recens edictum Pauli
• Papæ quarti, quippe quod non simpliciter et omni-
• no rejecit universum hoc opus, tot jam sæculis
• communi Ecclesiæ assensu comprobatum; sed ea
• dumtaxat hujus operis exemplaria interdicit, quæ
• præter auctoris mentem ab hæreticis vitiata inve-
• niuntur, et his, quibus nunc scætant, facibus in-
• quinata. Has autem facies et sordes non auctoris
• culpa, sed hæreticorum fraude in hos commenta-
• rios irrepsisse, triplici indicio persuadent, primo,
• quod exemplaria quædam vetustissima nihil conti-
• neant hujusmodi errorum, sed alia manu omnia
• habent adscripta in marginibus. Secundo, quod
• quidquid hæreticum est, ita per illationem sit ger-
• manæ lectioni assutum, ut, si resecetur, ne latum
• quidem unguem mutetur sententia : quod sane fieri
• non posset, si ab ipso auctore ingente fuisset intex-
• tum : quemadmodum nec humano corpori mem-
• brum aliquod auferri potest absque deformi totius
• structuræ mutilatione. Tertio, quod credibile non
• sit, auctorem, qui nec amens, nec obliviosus fue-
• rit, iisdem de rebus, et iisdem pene locis scriben-
• tem sibiipsi contraria sensisse et dixisse, præsertim
• vero in his, de quibus ut Arianus accusatur. Quo-
• modo enim verisimile fuerit eum cum Arianis de
• inæqualitate et diversa Patris et Filii substantia con-
• venisse, qui adversus Arianos unitatem et æquali-
• tatem utriusque multis locis defendit? præcipue ve-
• ro Hom. 44, super illis verbis, VÆ VOBIS, SCRIBÆ ET
• PHARISÆI, QUI CLAUDITIS REGNUM CÆLORUM. Ubi hæc
• scribit : Sic et modo hæretici sacerdotes claudunt ja-
• nuam veritatis. Ideo, quando legunt in populo suo
• aliquid tale, QUI ME MISIT MAJOR ME EST, perversa
• interpretatione claudunt januam veritatis, dicentes
• Filium minorem Patre : cum tamen secundum dispen-
• sationem carnis dicatur minor. Et Hom. 28, in expo-
• sitione illius sententiæ, OMNIA MIHI TRADITA SUNT A
• PATRE MEIO, proponens ac dissolvens argumentum
• eorum, qui ex his verbis adstruebant Filium Patre
• minorem, sic inquit : A quo illi tradita sunt omnia,
• si unus est Pater et Filius : aut quare habere non po-
• terat, nisi tradita illi fuissent, si per omnia Patri suo
• erat æqualis? Nam significatio traditionis tam unita-
• tis rationem, quam æqualitatis excludit. Respondeo,
• Tradita sunt ei secundum quod minoratus est paulomi-
• nus ab angelis : nam secundum illud, quod non rapi-
• num arbitratus est esse se æqualem Deo, Deus unus et
• æqualis est ei, qui tradidit omnia. Et Homilia 45,
• exponens illud Matthæi 23, ET VOS IMPLETE MENSU-
• RAM PATRUM VESTRORUM, ait : Quando vides hæreticos,
• tres per omnia æquales dicentes, non ejusdem esse
• substantiæ, non ejusdem esse auctoritatis, sine prin-
• cipio omnes hos, aliqua parte distantes a se, ne mire-
• ris : implent enim mensuram patrum suorum genti-
• lium, quoniam illi similiter multos deos colebant.
• Quibus quidem verbis quid apertius dici potuit
• adversus Arianam sententiam, quæ huic auctori
• adscribitur? Illic igitur est super his commentariis
• controversia : de qua judicent me doctiores : ego,
• quid addam, nihil habeo, nisi hoc ipsum Opus diser-
• tum et doctum esse, ac dignum quod assidue lega-
• tur, si tamen prius diligentissime expurgatum fue-
• rit ab iis erroribus, quos in sexto libro in censuris
• super Matthæi expositoribus annotavimus. Floruit
• auctor hic, ut ex 55 et 39 ejus Homiliis colligitur,
• post Theodosii Augusti : scripsitque etiam
• in alios evangelistas consimilis industriæ commen-
• tarios.

Hic aliqua habes ex iis quæ Joannes Mahusius supra
dixerat; sed stylo paulum elegantiore. Mahusii porro
sententiam nihili fecisse videntur Baronius et alii

non pauci, qui hunc scriptorem pro Ariano ex hære-
tico habuerunt.

§. IV. — *Baronii sententia de Opere imperfecto in
Matthæum, Hist. Eccl. T. V, ad annum 407. Tille-
montii eadem de re opinio.*

• Haud æquo animo pati possumus adscriptas fuis-
• se sanctissimo viro ejus titulo hactenus consignatas
• quinquaginta quatuor Homilias, quas Opus imper-
• fectum nominant, ut distinguant a consummato in
• eundem evangelistam Commentario, nonaginta et
• unam homilias complectente. Quis enim non jure
• commoveatur, cum videat adscribi sanctissimo viro
• ab incerto auctore, sed certo hæretico, hæretico-
• rumque deterrimo, compositas homilias illas puri-
• lentas, hæresum scætentes verminibus, quæ ne pi-
• lum quidem Chrysostomi vel in dictione, vel in
• sentiendi, vel in dogmatibus, habent : sed sparsas
• hæreses Manicheorum, Montanistarum, Arianorum,
• ac Donatistarum continent : atque plane in omnibus
• se prodat auctor longe longius ab Ecclesia Catho-
• lica alienum : qui Catholicæ Ecclesiæ toto orbe
• diffusæ sæpe detrahat, et vix in paucis veritatem
• reperiri contendat? Hactenus Baronius.

Tillemontius porro de Opere imperfecto hæc habet,
quæ nos Latine convertimus : « Non diu disserendum
• puto de Opere illo imperfecto. Putatur certe potius
• Latine scriptum fuisse, quam ex Græco Latine trans-
• latum. At certum omnino est, quantumvis contra
• disceptetur, fuisse Arianum, Arianicæ hæresi addi-
• ctissimum. Diuturna ac forte non ita utili perquisi-
• tione opus esset ad explorandum quo tempore ille
• vixerit. Certum utique est scripsisse post Theodo-
• sium Magnum, qui Arianismum everterat, ut hic
• scriptor conqueritur. Quod autem ille de decimis
• fructuum habet ad postrema Arianismi tempora, ad
• septimum circiter sæculum, ablegandum ipsum esse
• suadet, quandoquidem hæc hæresis ad usque finem
• sexti sæculi in Hispania substitit regnavitque : hic
• vero scriptor sæpe conqueritur Ecclesiam suam op-
•rimi atque vexari. Et sane ex cogitandi modo, ex
• imaginandi vi, et insolita disserendi ratione, Hispanus
• esse facile crederetur. Ex aliis tamen locis an-
• tiquior fuisse credatur. Videtur porro episcopus
• fuisse; sed ex Ecclesia sua pulsus, commentarios-
• que etiam in Marcum et Lucam fecisse deprehendi-
• tur.

• Putavere quidam hæreses illas omnes, quæ passim
• in hoc opere occurrunt, ab hæreticis insertas fuisse,
• demptisque illis additamentis, perfectam adhuc et
• planam manere sententiam, manuscriptosque adhuc
• haberi Codices, ubi illa additamenta in margine
• et altera manu descripta sunt. Si res ita se habeat,
• miror nullam ad istorum Codicum fidem factam
• fuisse editionem. In ecclesiasticæ rei commodum
• auctor hujusmodi ad Catholicas partes accederet;
• auctor, inquam, qui in aliqua existimatione habetur,
• et forte majore, quam mereatur. Nisi enim hujus-
• modi editio a viris fide dignis emissa prodeat, vix
• lectoribus suadeatur posse hujusmodi scriptorem
• ad Catholicas partes reduci. Facilius certe credatur
• paucâ illa loca, ubi videtur Arianismum impetere,
• de industria vel inserta vel mutata fuisse : quæ etiam
• rudi incautoque modo addita sunt. Narratur Editio-
• nem esse Antuerpiæ anno 1545 emissam, quæ de-
• nuo Lutetiæ causa fuerit, ex qua Franciscanus quis-
• piam loca Arianismo faventia sustulerit; sed dicunt
• ipsum multa etiam Catholica abstulisse. Verum hæc
• Editio eruditus non placuerit oportet, quando omnes
• quæ postea emissæ sunt Editiones, cum erroribus
• solitis prodierunt. Explorandum esset num diversa
• simul opera juncta fuerint, ut ex locis aliquot sub-
• indicari fortasse videatur.

Putat autem P. Vastellus hoc opus esse Joannis
episcopi Jerosolymitani in fine quarti sæculi scriptum;
sed præter alias bene multas difficultates quæ contra
hanc opinionem sese statim offerunt, vel hoc uno ar-

gumento repudiatur, quod credi nequeat, episcopum Jerosolymitanum Jerosolynam posuisse ad occidentem Galilææ.

§. V. — *Hoc Opus non potest Chrysostomi esse : cuius sit scriptoris, et quo tempore scriptum, disquiritur.*

Imperfectum illud Opus nec esse, nec esse posse Chrysostomi, certum est; omnia hic spiritus signa adsunt, stylus perplexus, rudis atque strigosus, mirum quantum a Chrysostomi stylo differat, dictionis forma, tropi, ordiendi et claudendi ratio: ita ut ne cogitaverit quidem hoc sancto doctore adscribere quisquis ejus scripta vel mediocriter frequentaverit; ut taceam hæresim Arianam passim in his Homiliis occurrentem, aliosque errores, de quibus omnibus mox dicetur. Ad hæc autem hic scriptor haud dubie Latine scripsit, ut patet tum ex styli ratione ipsa, tum ex Scripturæ sacræ locis, quorum pars maxima ex Bibliis Latinis excerpta fuit; sed quod nullam dubitandi ansam relinquit, hic quisquis sit auctor, Græci Bibliici textum, ut a suo diversum, aliquando adhibet.

Jure quærat an ille ipse scriptor, ut hæresi suæ auctoritatem conciliaret, nomen Chrysostomi operi suo præposuerit, an vero anonymum opus ediderit, cui postea nomen Chrysostomi a quopiam præmissum fuerit. Certum quidem est jam a prisca temporibus Chrysostomi nomine insignitum opus fuisse, ut arguitur ex loco Nicolai I Papæ in responsis ad consulta Bulgarorum, Tom. 8 Concil. Labbæi p. 518, num. 31, ubi dicitur: « Qui consensus si solus in nuptiis forte defuerit, cætera omnia etiam cum ipso coitu celebrata fruantur; Joanne Chrysostomo magno doctore testante, qui ait: Matrimonium non facit coitus, sed voluntas. » Quem locum habes in homilia 32 circa medium. Quamobrem forte credatur ipsum auctorem operi suo nomen Joannis Constantinopolitani præmississe, ut errores suos tanti doctoris auctoritate firmaret. Verum illud non sua vacat difficultate.

Si porro Chrysostomi nomen eminentius sit hic scriptor, non ideo inferendum erit ipsum episcopum fuisse, quod dicat Homil. 8 paulo post initium: *Nos autem qui sumus uniuscujusque regionis pastores*; sed si eminentius sit Chrysostomum, eminentius etiam fuerit episcopum. Cum autem dixit initio Homiliæ 32 se corpore absentem esse, sese fingere potuit Chrysostomum exulem, quod fecit et ille qui Epistolam ad Cæsarium Monachum Chrysostomo adscripsit, ut Eutychianam hæresim tanti doctoris testimonio confirmaret. Hinc liquet non posse ex allatis verbis argui hunc auctorem episcopum fuisse; si tamen ille nomen Joannis operi suo præfixerit, id quod certe verisimile non est.

Atenim quomodo potuit se Chrysostomum esse fingere ille, qui ait Homil. 52 circa medium: « Nam si consideremus ex quo Christus in cælum ascendit, et quantum vivebant homines ante diluvium, et prope tantum spatium est, quanto tempore erat vita uniuscujusque eorum. » Id est, tot fere anni erant a Christi ascensione, quot annis vivere solebant viri antediluviani; atqui ante diluvium vita hominum erat non gentorum, imo plurium annorum; unde sequi videtur eum, qui hanc temporis notam posuit, non potuisse se Chrysostomum esse fingere, vel nomen suum huic operi præmittere. Neque tamen potest hæc nota ut verba sonant, accipi; nam præterquam quod id significat vox *prope* hic adhibita, certum est hunc librum nono sæculo, quasi Chrysostomi esset, jam diu in usu fuisse. Ad hæc autem illa quæ de Theodosio Magno et de tempore subsequenti, de gentilium religione quasi adhuc vigente, deque Arianismo Ecclesiæ, episcopos, atque presbyteros passim habente; hæc, inquam, omnia, non ad nonum vel octavum, imo vix ad septimum sæculum referri posse videntur: quare illa annorum computatio oscitanter haud dubie facta fuerit.

Nota vero in qua de Theodosio agitur hæc habet Homil. 49 paulo post initium: « Et nos quidem ex-

posuimus hic auditiones præliorum, et fames, et terræ motus, et pestilentias, auditiones hæresum, et inopias verbi, et concussionem Christianorum, et corruptiones morum, quæ ante præcesserunt a tempore Constantini usque ad tempus Theodosii. Abominationem autem desolationis diximus esse hanc ipsam hæresim, quæ occupavit sanctæ Ecclesiæ loca, et multos desolavit a fide, et ipsum exercitum Antichristi, et cæteras hæreses, quæ cœperunt publice habere Ecclesias, locum obtinentes Ecclesiæ sanctum. Si quis autem auditiones quidem præliorum, fames et tumultus, et pestilentias intelligat esse omnia hæc mala spiritualia, quæ facta sunt tempore Constantini simul et Theodosii usque nunc: abominationem autem desolationis intelligat esse ipsum Antichristum, qui postmodum venire speratur, et obtinere loca Ecclesiarum sancta sub specie Christi, ea multos fidelium desolare, non irrationabiliter dicit. »

Sic ille afflictas res Arianorum deplorat, quæ sub Constantino per Nicenam fidem depulsæ, sub Theodosio autem Magno prostratæ sunt, ita ut ab illo tempore usque nunc, sive usque ad auctoris tempus illa pessum semper ierint. Hoc autem decantat ille fere per totum librum: nam vere Arianus erat, ut mox probabitur. Idipsum etiam ait in Homil. 49 paulo ante medium, nempe tempore Theodosii expugnatam fuisse Ecclesiam, scilicet Arianismum, quem ipse unam veram Ecclesiam esse pugnat; quod in eadem Homilia indicat infra: *Hæresis Homoousianorum*, inquit, non solum Christi Ecclesiæ adversatur, sed et omnibus hæresim non similiter sapientibus. Hoc plurimis in locis repetit. His perpenis opinor vel circa finem sexti, vel septimo sæculo scriptum hoc opus fuisse. Tillemontius autem, qui illam priorem temporis notam non animadverterat, hæc circa tempus scripsit: « Certum utique est illum scripsisse post Theodosium Magnum, qui Arianismum everterat, ut hic scriptor conqueritur. Quod autem ille de decimis fructuum habet, ad postrema Arianismi tempora, ad septimum circiter sæculum alegandum ipsum esse suadet; quandoquidem hæc hæresis ad usque finem sexti sæculi in Hispania substitit regnavitque: hic vero scriptor sæpe conqueritur Ecclesiam suam opprimi atque vexari. Et sane ex cogitandi modo, ex imaginandi vi et insolita disserendi ratione, Hispanus esse facile putaretur. Ex aliis tamen locis antiquior esse credatur. »

Jam non quæram quo tempore decimæ in Ecclesia solvi cœperint, neque enim id puto ad institutum pertinere nostrum. Nam hic scriptor cum decimas commemorat, non de decimis fructuum agit, quales in Ecclesia institutæ fuerunt; sed de *portionibus* ecclesiasticorum, quæ a prisca Christianis dabantur, quas decimas appellat, quia de decimis Veteris Testamenti hic agitur, ubi illud evangelicum explicatur: *Væ vobis qui decimas mentum et nethum et cyminum*. Hujus occasione dicti ait scriptor iste: « Sacerdotes ergo avaritia pleni, si quis de populo decimas non obtulisset, ita eum corripiebant, quasi magnum crimen fecisset, quia decimam alicujus rei vel saltem minimæ non obtulisset. Si quis autem de populo in Deum peccabat nemo curabat corripere eum Sic et modo fit. Ecce enim episcopos, si debitum honoris non acceperit a presbytero, aut presbyter, si non acceperit a diacono, aut diaconus a lectore, irascitur ac turbatur. Si autem viderit aut episcopus presbyterum Et portiones quisque suas secundum dignitatem suam vigilantem aspiciunt et defendunt, et secundum dignitatem suam curam impendere, circa obsequium Ecclesiæ non attendunt. Si populus decimas non obtulerit, murmurant omnes: et si peccantem populum viderint, non murmurant contra eum. Quam compendiose in tribus his (nempe judicio et misericordia et fide) complexus est et conditiones hominum, et quæ necessaria sunt hominibus ad salutem. » Hæc postrema verba, si *populus decimas non obtulerit*, etc., perspicue referuntur ad locum Evangelii ubi de deci-

mis agitur, quæ sub Veteri Testamento solvebantur; neque hinc puto colligi posse decimas tunc temporis a Christianis solutas fuisse. Quod autem adjicit Tillemontius, hæc ab Hispano dici posse, quia hæresis Ariana in Hispania ad usque finem sexti sæculi viguit, illud, inquam, potest hoc argumento refelli. Si Hispanus erat ille, et si septimo sæculo scripsit, non debuit Arianae hæreseos extinctionem ad Theodosium referre. Ariana quippe hæresis ibi sub regibus Arianis viguerat, et a Reccaredo subsequentibusque regibus oppressa fuit. Contra vero hic scriptor se sub Romano imperio degere non semel putat, ut in locis supra memoratis, necnon in alia Homilia 38 circa medium, ubi ait: « Quia sicut nummus habet charagma Cæsaris, sic homo habet charagma Dei: et quemadmodum solidus, qui non habet charagma Cæsaris, reprobus est, ita et homo, qui non ostendit in se imaginem Dei, reprobus æstimatur.

Quod autem ea quæ supra dicta sunt confirmare videtur, cum hæc scriberentur, adhuc gentilium religio vivebat, ut arguitur ex iis quæ leguntur Homilia 40 circa medium: « Ut puta, si bene doceant sacerdotes, et melius vivant, videntes gentiles dicunt: Benedictus Deus, qui tales habet servos. Vere enim eorum Deus verus Deus est... Nam disciplina Domini ex moribus familiæ demonstratur. Non sicut nostri philosophi qui magna loquuntur, et nec modica faciunt. » Et Homilia 43 circa medium: « Quos orant gentiles videamus, ut sciamus quare sic orant. Orant demones, qui etsi audiunt, exaudire non possunt: orant reges mortuos, Jovem, Mercurium cæterosque. » Et Homilia 20 ante finem: « Si autem de fundamento fidei aliquid fuerit passus: id est, si prævaricatus fuerit et ad gentiles aut hæreticos transierit, tunc est ruina ejus magna. » Ilujusmodi non pauca deprehenduntur, maximeque in fine Homiliæ 26, ubi hortatur ut a gentilium consortio caveatur.

§. VI. *Hunc scriptorem vere Arianum et Anomæum fuisse probatur.*

Hic scriptor quisquis sit sese manifeste prodit Arianum et Anomæum. Cumque jam a multis retro sæculis, atque, ut credere est, ab ipso auctoris tempore ipsiusque manu, Chrysostomi, sive Joannis Constantinopolitani nomen præfixum habuerit, multi in tot loca Arianismum præ se ferentia incidentes, ea vel quibusdam mutatis in Catholicam sententiam reducere conati sunt, vel penitus sustulerunt; alii postea qui in hæc truncata ac mutata exemplaria inciderunt, ea quæ sublata fuerant in margine scripserunt. Hujusmodi exemplaria quædam se vidisse testatur supra Erasmus. Quidam autem hujusmodi errores et alios quoque diversi generis conpicati, nomen Joannis Chrysostomi sustulerunt. Mahusius vero Franciscanus, qui hunc Commentarium Joanni Chrysostomo asserere in animo habebat, secundum aliquod exemplar castigatum, ut ille putabat, hunc Commentarium edidit. Sed frustra cessit conatus ejus: nam in exemplari adhuc ipsius Arianismus deprehenditur, ut infra dicemus. Etenim illi, qui opus emaculare conati sunt, id non ita feliciter sunt exsecuti, ut paulo post comonstrabitur.

Scriptit autem hic auctor, cum post Theodosii tempora Arianorum Anomæorumque reliquæ paulatim exstinguerentur, id curantibus scilicet episcopis aliisque Catholicis, quos ille ut hæreticos et hæreticorum deterrimos passim insectatur, dum sectæ suæ jam ad exiguum numerum redactæ sortem deplorat. Porro virus hæresis suæ passim depromit. Sic Homilia 19 post medium: « Fructus eorum nulli procedunt ad usum: umbra refrigerii non est in eis. Et verum est quidem, quia spinas et tribulos omnes iniquos hæreticos appellavit: tamen forsitan sciens Dominus hanc hæresim esse prævalituram præ omnibus, tribulos eos appellavit, quasi Trinitatis professores, et triangulam impietatem in sua perfidia bajulantes. » Hic autem loquitur de Trinitate personarum æqualium,

quam damnabant Ariani, et quam hic scriptor sæpe repudiat. Hoc impium dictum reliquit in editione sua Mahusius, etsi manifeste Ecclesiam Catholicam impetat, quam hic et alibi prævaluisse, et supra cæteras hæreses principatum obtinuisse dicit, et quidem a tempore Theodosii, quando certissime fides Catholica supra omnes sectas prævaluit. Et Homil. 22 paulo ante finem: « Sed forte dicit hæreticus, volens ostendere Patrem et Filium unum vel æqualem: Non est ita intelligendus hic locus, sed sic: Si ego sub potestate constitutus, possum jubere eis, qui sub mea sunt potestate: quanto magis tu, » etc. Hic porro omnia quæ hæresim Arianam sapiebant sustulit Mahusius. Et Homilia 28 paulo ante medium, in hæc verba, *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo*, sic habet: *A quo illi tradita sunt, si unus est Pater et Filius? Aut quare habere non poterat, nisi tradita illi fuissent, si per omnia Patri suo erat æqualis?* Hunc porro locum intactum reliquit Mahusius, quia paulo infra quædam adjiciuntur, quæ videntur ad Catholicam doctrinam accedere.

Sed clare Homilia 34 paulo post medium, in hæc verba, *Dixit Dominus vineæ procuratori suo*: « Cui procuratori? Sine dubio Filius dicit Spiritui sancto. Et si volueris, concedo tibi ut Pater Filio dicat, Non quæro utrum Filius sit Patris procurator, aut Spiritus sanctus Filii: sed hoc dico, quia procurator domus et paterfamilias, nec ejusdem substantiæ possunt esse, nec una persona esse, nec æqualis dignitas. Si ergo alter paterfamilias, alter procurator patris familias, quomodo locum habebit ternitas tua? Si autem ejusdem substantiæ iste est, et est minor, injuriam facit substantiæ. Si vero non æqualis dignitas, quomodo una substantia? » Hæc porro omnia sustulit Mahusius, licet primi auctoris et stylum, et seriem, et doctrinam exhibeant.

Homilia vero trigesima quinta circa medium in hæc verba, *Non est meum dare vobis*, ita loquitur: « Quid ergo? mentitus est Christus dicens, *Non est meum?* Non. Omnis enim qui habet potestatem, si acceptam habet ab alio, illius est vere qui dedit. Nam quid habebat Filius proprium, cum ipse non esset suus, sed Patris? Ergo inter eum cujus non est, et inter eum cujus est, nec una persona est, nec æqualis potestas. Si enim unus Deus et Pater et Filius, aut certe potest, aut certe non potest. Quis vidit talem unum Deum cælestem colere, qui in dimidio potens est, et in dimidio impotens? Aut quis illos putet æquales, quorum non est æqualis potestas? » Hæc postrema ab his verbis, *Ergo inter eum*, etc., abstulit Mahusius.

Homilia vero quadragesima quinta ante finem in hæc verba, *Implete mensuram patrum vestrorum*, hæc ait: « Consequenter et hæreticis dicitur hoc. Quando enim vides hæreticos, tres per omnia æquales dicentes ejusdem esse substantiæ, ejusdem auctoritatis, sine principio omnes, hos aliqua parte distantes a se, non mireris: implent enim mensuram patrum suorum gentilium, quoniam et illi similiter multos deos colebant. Quando vides eos, tres unam personam dicentes, et ipsam esse Deum Patrem, Deum Filium, Deum Spiritum sanctum, non mireris: Judæorum enim patrum suorum implent mensuram. Sic enim et illi semper unum Deum Patrem colebant, Filium non confitentes Deum post Patrem. Quando vides eos confitentes ac dicentes, quia Filius de ipsa Patris substantia processit, sicut et omnis filius corporalis de corpore patris, et actum carnalem applicant spiritui impassibili et invisibili: cognosce quia mensuram implent patrum suorum gentilium. Et illi enim tales deos colebant, qui secundum carnem et generabantur et generabant. Quando vides eos dicentes, patrum hominem crucifixum et anima et corpore, non Deum in corpore solum, in quo nulla esset divinitas: scito quoniam implent mensuram Judæorum patrum suorum: nam et illi patrum hominem se crucifixisse credentes, dicebant ad apostolos: *Ece*

« pio omnes hos, aliqua parte distantes a se, ne mire-
 « ria; implent enim mensuram patrum suorum, etc.
 « Quidam conatus fuerat hunc locum emendare, ad-
 « jecta bis syllaba non, non ejusdem esse substantiæ,
 « non ejusdem esse auctoritatis. Atqui hæc lectio se-
 « cum ipsa pugnat. Qui possunt enim per omnia esse
 « æquales, si non sint ejusdem auctoritatis? Codex,
 « ad quem contuli, non habebat negationem. Homi-
 « lia 22 videtur Filium facere minorem Patre, cum
 « Christo loquitur centurio: Sic et tu quamvis sub
 « potestate Patris sis, habes tamen potestatem jubendi
 « angelis tuis. Et hunc locum aliquis tentavit emen-
 « dare in hunc modum: Quamvis sub potestate Patris
 « sis, secundum quod homo es; verum hæc adjectio
 « non habebatur in vetustissima Editione. Homilia
 « 11 negare videtur in Eucharistia esse verum corpus
 « Christi, sed tantum mysterium corporis. Eadem de
 « re suspecte loquitur Homilia 19, Eucharistiam ap-
 « pellans sacrificium panis et vini. Homilia 12 da-
 « mnare videtur omne jurandum, mimitans etiam
 « diacono qui Codicem Evangelicum porrigit jura-
 « turo. Homilia 18 suggillare videtur matrimonium, lo-
 « quens de via lata quæ ducit ad mortem, in qua am-
 « bulant viri cum uxoribus, atque etiam adulteri, et
 « tamen Homilia 19 matrimonium appellat secundum
 « castitatis gradum. Unde latam viam sensisse vide-
 « tur viam indulgentiæ. Item Homilia 42 ambigue lo-
 « quitur de coitu conjugum. Homilia 19 ambigue lo-
 « quitur de baptismo hæreticorum, quasi ab illis docti
 « perverse, nihilo plus accipiant per baptismum illo-
 « rum, quam ex doctrina: hoc tamen excusabile est.
 « Eadem manifeste damnat digamiam, cum Tertulliano
 « sentiens. Homilia 21 damnat negotiationem, et
 « mercatores ejiciens censet ex Ecclesia. At hi
 « nunc extrudunt canonicos. Locus qui putabatur esse
 « depravatus a Lutheranis, est Homilia 19. In Codice
 « vetusto, quo sum usus in collatione, aberant hæc
 « verba, *Licet impossibile sit alterum absque altero re-
 « periri. Nam sicut ignem absque calore ardere inaudi-
 « tum est, sic et fidem absque bonis operibus esse.* An in
 « alia quapiam Editione reperta sint nescio. Jam fieri
 « potest, ut sint alia quoque nonnulla: nos quod forte
 « occurrit indicavimus. Dixerit aliquis, cur quod scie-
 « bas non esse Chrysostomi, illius operibus miscuisti?
 « Utinam hoc tantum esset *verborum spurium*! sed quem-
 « admodum in Hieronymo et Augustino nihil præter-
 « misimus, non ignari quanta sit judiciorum varietas,
 « ita hic visum est facere. Sententias improbatas aut
 « suspectas annotavimus, non ut rejiciatur liber, sed
 « ut tutius legatur, si legatur cum judicio; quemad-
 « modum legimus Tertullianum et Origenem. Quod si
 « rejicimus omnes in quibus est aliquid quod dissi-
 « deat ab horum temporum dogmatibus, nec Cypria-
 « nus legetur, nec Ambrosius, nec Chrysostomus,
 « nec Augustinus, nec Hieronymus. Bene vale. »

Hæc liberius dicta sunt, qualia non pauca apud
 Erasmus: qui expertus docet non paucos huic Operi
 medicam manum admovere voluisse, ut loca fidei
 contraria, qualia multa hic esse deprehenduntur, ad
 sanam mentem reducerent. Verum frustra cessit co-
 natus et illis et aliis, qui post Erasinum fuerunt, ex
 quorum numero existit frater Joannes Mahusius Alder-
 nardensis ex ordine Fratrum Minorum regularis
 observantiæ, sacrarum literarum Antuerpiæ præle-
 ctor, qui ad Editionem in urbe ista publicandam præ-
 fationem emisit anno 1537, ubi de emendato ab se
 Joannis Chrysostomi, sic ille putabat, Opere, sibi
 plaudere videtur: ex qua præfatione quæ ad nostrum
 pertinent institutum hic proferimus.

§. II. — *Ex præfatione Joannis Mahusii Franciscani
 in Opus imperfectum in Mathæum.*

« Aureum illud Divi Chrysostomi inscriptum hacten-
 « us Opus imperfectum, quinquam nuper sub incerti
 « auctoris titulo (quod etiam sequens superscriptio
 « testatur) in lucem exit. Haud aliam ob rem, opinor,
 « nisi quod in ignoti Ariani hærescos viri manus

« olim inciderit, qui suis facibus tantum opus tam
 « misere ac turpiter inquinavit, ut plerosque Chri-
 « stianæ pietatis amatores, qui hoc opus legerint,
 « non Chrysostomi, sed summi esse, id est Ariani,
 « censere coegerit. Quod equidem duplici colligo ar-
 « gumento. Priori nactus duo exemplaria vetustissima,
 « id quod videbatur antiquius, ne iota quidem erro-
 « rum ipsum continebat, sed alia manu omnia adscri-
 « pta in marginibus. Alterum, quod nobis Anglia præ-
 « stitit, errorum quædam habebat, quædam vero mi-
 « nime; posteriori, quidquid Ariani est, si atten-
 « das, per illationis notam assuiur; ita ut si reseces,
 « ne pili quidem mutetur sententia, quod meo quidem
 « judicio neutiquam fieri possit, si ab ipso genuino
 « auctore ingenue fuisset intextum. Quemadmodum
 « nec ex humano corpore aliquid auferri absque cor-
 « poris mutilatione, quod superfluum non fuerit atque
 « inconstructum (sic). Hoc igitur Opus, candidissime
 « lector, nunc ab illius pestilentissimi viri vomitibus
 « mundum ac torsum diligentiorique cura purgatum
 « habes, ut vel infans possit per illa florentissima
 « optimarum sententiarum præta spatari, omni peri-
 « culo et angue procul semoto. Nam si adeo dubii
 « aliquid alicui fortassis reliquum videbitur, id nos ex
 « margine velut indice cavendum monstramus, ubique
 « affigentes aut verbum illud, *cave*, aut aliud quidpiam
 « æquivalens. Ad hæc ratio fuit, cur minori formula
 « sit excusum quale dubio procul hoc cum primis
 « Opus est Chrysostomi imperfectum, » etc.

Sic Joannes Mahusius Opus illud imperfectum emen-
 dare conatus est, sed perinde cessit illi conatus, at-
 que aliis de quibus supra Erasmus. Nam virus Ari-
 ani hærescos etiam in sua sic emendata Editione,
 cum aliis non paucis erroribus, superest, ut infra
 videtur. Jam ad Sixtum Senensem veniamus, cujus
 locus in prius Editis Parisinis affertur.

§. III. — *Ex libro quarto Bibliothecæ sanctæ Sixti
 Senensis.*

« In Mathæum exstat incerti auctoris imperfectum
 « Opus, in homilias quinquaginta quatuor divisum:
 « tametsi nullas habeat homilias, sed perpetuus sit
 « commentarius, continens continuatam expositionem
 « Evangelistæ ab initio videlicet usque ad dimidium
 « decimi tertii capitis: et rursus a principio capitis
 « 19 usque ad finem capitis vigesimi quinti. Cujus
 « exordium est, *Sicut referunt Mathæum*, etc. De
 « quo quidem opere diversa feruntur judicia: sunt
 « qui ipsum negent esse Chrysostomi, cum ob Vulga-
 « tam Latinæ Ecclesiæ translationem, quæ in eo dis-
 « seritur, tum ob frequentes allegorias et allegaciones
 « apocryphorum scriptorum, quibus auctor utitur, ci-
 « tans Scripturam Seth, Apocryphum Ezechiae, Ilne-
 « rarium Clementis, et alia his similia, a Chrysostomi
 « usu remotissima. Ad hæc addunt commentariorum
 « phrasin, expositiones et dogmata, Chrysostomianæ
 « linguæ et menti magis contraria, quam ignem et
 « aquam. Nam et dictionis character, et schemata
 « quædam, ad Græcam orationem minime responden-
 « tia, indicant scriptorem fuisse Latinum; hæretica
 « vero dogmata, toto passim Operi inspersa, palam
 « arguunt eundem fuisse hæreticum, non uni tantum
 « sectæ addictum, sed variis Montani, Manichæi,
 « Arii, Donati, ac Pelagii hæresibus implicitum, et
 « propter eas hæreses merito ab Ecclesia damnatum,
 « et a Paulo Papa IV in catalogo scriptorum suspe-
 « ctæ fidei annumeratum.

« Sunt ex opposito qui hoc ipsum opus contendunt
 « esse Chrysostomi, adducti non solum auctoritate
 « Apostolicæ Ecclesiæ, quæ publice inter divinas lau-
 « des legit Homilias ex his commentariis sub nomine
 « Joannis Chrysostomi: sed etiam permoti pondere
 « et gravitate sententiarum et propositionum hujus
 « Operis: quæ ad confirmationem Christianorum
 « dogmatum sub titulo, testimonio et auctoritate
 « Chrysostomi inducuntur in Glossis authenticis,
 « quas vocant Ordinarias, in Catenis evangelicarum

« explanationum, in Decretis summorum Pontificum, et in Summis theologicis magni nominis theologorum : in quibus multe ex his sententiis, diligentissime expensæ, ab omni erroris suspitione vindicantur.

« Neque his quicquam obest recens edictum Pauli Papæ quarti, quippe quod non simpliciter et omnino rejecit universum hoc opus, tot jam sæculis communi Ecclesiæ assensu comprobatum; sed ea dumtaxat hujus operis exemplaria interdicit, quæ præter auctoris mentem ab hæreticis vitiata inveniuntur, et his, quibus nunc scatent, facibus inquinata. Has autem fæces et sordes non auctoris culpa, sed hæreticorum fraude in hos commentarios irrepsisse, triplici indicio persuadent, primo, quod exemplaria quedam vetustissima nihil continent hujusmodi errorum, sed alia manu omnia habent adscripta in marginibus. Secundo, quod quidquid hæreticum est, ita per illationem sit germanæ lectioni assutum, ut, si rescetur, ne latum quidem unguem mutetur sententia : quod sane fieri non posset, si ab ipso auctore ingente fuisset interitum : quemadmodum nec humano corpori membrum aliquod auferri potest absque deformi totius structuræ mutilatione. Tertio, quod credibile non sit, auctorem, qui nec amens, nec obliviosus fuerit, iisdem de rebus, et iisdem pene locis scribentem sibiipsi contraria sensisse et dixisse, præsertim vero in his, de quibus ut Arianus accusatur. Quomodo enim verisimile fuerit eum cum Arianis de inæqualitate et diversa Patris et Filii substantia convenisse, qui adversus Arianos unitatem et æqualitatem utriusque multis locis defendit? præcipue vero Hom. 44, super illis verbis, *VÆ VOBIS, SCRIBÆ ET PHARISÆI, QUI CLAUDITIS REGNUM CÆLORUM*. Ubi hæc scribit : *Sic et modo hæretici sacerdotes claudunt januam veritatis. Ideo, quando legunt in populo suo aliquid tale, QUI ME MISIT MAJOR ME EST, perversa interpretatione claudunt januam veritatis, dicentes Filium minorem Patre : cum tamen secundum dispensationem carnis dicatur minor. Et Hom. 28, in expositione illius sententiæ, OMNIA MIHI TRADITA SUNT A PATRE MEO, proponens ac dissolvens argumentum eorum, qui ex his verbis adstruebant Filium Patre minorem, sic inquit : *A quo illi tradita sunt omnia, si unus est Pater et Filius : aut quare habere non poterat, nisi tradita illi fuissent, si per omnia Patri suo erat æqualis? Nam significatio traditionis tam unitatis rationem, quam æqualitatis excludit. Respondeo, Tradita sunt eis secundum quod minoratus est paulominus ab angelis : nam secundum illud, quod non rapinum arbitratum est esse se æqualem Deo, Deus unus et æqualis est ei, qui tradidit omnia. Et Homilia 45, exponens illud Matthæi 23, ET VOS IMplete MENSURAM PATRUM VESTRORUM, ait : *Quando vides hæreticos, tres per omnia æquales dicentes, non ejusdem esse substantiæ, non ejusdem esse auctoritatis, sine principio omnes hos, aliqua parte distantes a se, ne mirearis : implent enim mensuram patrum suorum gentilium, quoniam illi similiter multos deos colebant. Quibus quidem verbis quid apertius dici potuit adversus Arianam sententiam, quæ huic auctori adscribitur? Hæc igitur est super his commentariis controversia : de qua judicent me doctiores : ego, quid addam, nihil habeo, nisi hoc ipsum Opus disertum et doctum esse, ac dignum quod assidue legatur, si tamen prius diligentissime expurgatum fuerit ab iis erroribus, quos in sexto libro in censuris super Matthæi expositoribus annotavimus. Floruit auctor hic, ut ex 33 et 39 ejus Homiliis colligitur, post tempora Theodosii Augusti : scripsitque etiam in alios evangelistas consimilis industriæ commentarios.***

Hic aliqua habes ex iis quæ Joannes Mahusius supra dixerat; sed stylo paulum elegantiore. Mahusii porro sententiam nihili fecisse videntur Baronius et alii

non pauci, qui hunc scriptorem pro Ariano ex hæretico habuerunt.

§. IV. — *Baronii sententia de Opere imperfecto in Matthæum, Hist. Eccl. T. V, ad annum 407. Tillemontii eadem de re opinio.*

« Haud æquo animo pati possumus adscriptas fuisse sanctissimo viro ejus titulo hactenus consignatas quinquaginta quatuor Homilias, quas Opus imperfectum nominant, ut distinguant a consummato in eundem evangelistam Commentario, nonaginta et unam homilias complectente. Quis enim non jure commoveatur, cum videat adscribi sanctissimo viro ab incerto auctore, sed certo hæretico, hæreticorumque deterrimo, compositas homilias illas purulentas, hæresum scatentes verminibus, quæ ne pilum quidem Chrysostomi vel in dictione, vel in sententiis, vel in dogmatibus, habent : sed sparsas hæreses Manicheorum, Montanistarum, Arianorum, ac Donatistarum continent : atque plane in omnibus se prodat auctor longe longius ab Ecclesia Catholica alienum : qui Catholicæ Ecclesiæ toto orbe diffusæ sæpe detrahat, et vix in paucis veritatem reperiri contendat? Hactenus Baronius.

Tillemontius porro de Opere imperfecto hæc habet, quæ nos Latine convertimus : « Non diu disserendum puto de Opere illo imperfecto. Putatur certe potius Latine scriptum fuisse, quam ex Græco Latine translatum. At certum omnino est, quantumvis contra disceptetur, fuisse Arianum, Arianicæ hæresi addictissimum. Diuturna ac forte non ita utili perquisitione opus esset ad explorandum quo tempore ille vixerit. Certum utique est scripsisse post Theodosium Magnum, qui Arianismum everterat, ut hic scriptor conqueritur. Quod autem ille de decimis fructuum habet ad postrema Arianismi tempora, ad septimum circiter sæculum, ablegandum ipsum esse suadet, quandoquidem hæc hæresis ad usque finem sexti sæculi in Hispania substitit regnavitque : hic vero scriptor sæpe conqueritur Ecclesiam suam oppressam atque vexari. Et sane ex cogitandi modo, ex imaginandi vi, et insolita disserendi ratione, Hispanus esse facile crederetur. Ex aliis tamen locis antiquior fuisse credatur. Videtur porro episcopus fuisse; sed ex Ecclesia sua pulsus, commentariosque etiam in Marcum et Lucam fecisse deprehenditur.

« Putavere quidam hæreses illas omnes, quæ passim in hoc opere occurrunt, ab hæreticis insertas fuisse, demptisque illis additamentis, perfectam adhuc et planam manere sententiam, manuscriptosque adhuc haberi Codices, ubi illa additamenta in margine et altera manu descripta sunt. Si res ita se habeat, miror nullam ad istorum Codicum fidem factam fuisse editionem. In ecclesiasticæ rei commodum auctor hujusmodi ad Catholicas partes accederet; auctor, inquam, qui in aliqua existimatione habetur, et forte majore, quam mereatur. Nisi enim hujusmodi editio a viris fide dignis emissa prodeat, vix lectoribus suadeatur posse hujusmodi scriptorem ad Catholicas partes reduci. Facilius certe credatur paucis illa loca, ubi videtur Arianismum impetere, de industria vel inserta vel mutata fuisse : quæ etiam rudi incautoque modo addita sunt. Narratur Editionem esse Antuerpiæ anno 1545 emissam, quæ de novo Lutetiæ cusa fuerit, ex qua Franciscanus quipiam loca Arianismo faventia sustulerit; sed dicunt ipsum multa etiam Catholica abstulisse. Verum hæc Editio eruditis non placuerit oportet, quando omnes quæ postea emissæ sunt Editiones, cum erroribus solitis prodierunt. Explorandum esset num diversa simul opera juncta fuerint, ut ex locis aliquot subindicari fortasse videatur.

Putat autem P. Vastelius hoc opus esse Joannis episcopi Jerosolymitani in fine quarti sæculi scriptum; sed præter alias bene multas difficultates quæ contra hanc opinionem sese statim offerunt, vel hoc uno ar-

tem, et non frustrabitur eum : de fructu ventris tui ponam super sedem tuam (Psal. 131. 11). Ideo ergo utriusque filium dicit, ut utriusque promissiones in Christo impletas ostenderet. Deinde quia Christus tres dignitates fuerat habiturus, rex, propheta, sacerdos; Abraham autem habuit duos filios, et duas dignitates: propheta enim fuit, et sacerdos, sicut Deus ad illum dicit in Genesi: *Accipe vaccam triennem* (Gen. 15. 9), etc., propheta autem, sicut ait Dominus ad Abimelech de illo: *Quoniam propheta est et orabit pro te, et salvus eris tu, et domus tua* (Ibid. 20. 7); ideo ergo dictus est filius Abraham et David, ut propheta quidem intelligatur et sacerdos ex Abraham, rex autem ex David. Item ideo non dictus est tantummodo David filius, quia David rex fuit et propheta, sacerdos autem non fuit. Ideo ergo amborum filius nominatus est, ut utriusque patris triplex dignitas originali jure cognosceretur in Christo. Sed quare prius David nominavit, cum Abraham præcedat in tempore? Prima ratio et simplex hæc est: cum propositum esset evangeliste ex Abraham generationes Domini numerare, si prius dixisset eum filium Abraham, postea autem David: necesse habebat iterum reverti ad Abraham, et in ipso loco bis eum numerare¹. Altera autem ratio est, quia regni dignitas major est quam naturæ. Nam etsi Abraham præcedebat in tempore, David tamen præcedebat in dignitate. Et quomodo major fuit David, quam Abraham, cum quandoque David reprehensus est in peccato? Sed audi, quoniam David de ninia iustitia sua confidens dicebat: *Domine Deus meus, si feci istud, si est iniquitas in manibus meis* (Psal. 7. 4). Item, *Iniquitatem si conieci in corde meo, non exaudivit Deus* (Psal. 65. 18). Ergo dimissus est, ut circumveniretur a carne: non ut iniustitia ostenderetur ejus, sed ut ejus jactantia compesceretur. Abraham pater fidelium, quem Deus voluit exemplum esse sanctorum, dicens ad eum: *Exi de terra tua, et de cognatione tua: et veni in terram, quam tibi demonstrabo* (Gen. 12. 1); ut sciant omnes homines, quicumque voluerint esse filii Abraham, et terram illam vivam promissionis accipere, de qua scriptum est: *Credo videre bona Domini in terra viventium* (Psal. 26. 13): quoniam bona sua debent contemnere, sicut Abraham terram suam contempsit, et parentes suos carnales dimittere, sicut ille cognationem suam dimisit. Qui autem Abraham imitari noluerint, non possunt esse filii Abraham. *Abraham autem genuit Isaac*, qui interpretatur risus. Risus autem sanctorum est, non stulta cachinnatio laborum, sed rationale gaudium cordis, qui fuit per omnia mysterium Christi. Sicut enim ille Isaac, desperantibus jam parentibus, in ultima senectute donatus est lætitia suis, ut cognoscatur, quia non erat filius naturæ, sed gratiæ: sic et noster Isaac in novissimo fine productus est a matre Judæa gaudium cunctis, sicut dicit angelus ad pastores: *Ecce evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni plebi* (Luc. 2. 10). Unde ait Apostolus: *Postquam venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum natum ex muliere, natum sub lege*² (Gal. 4. 4). Sed iste per virginem, ille de anu, ambo extra spem naturæ. Ille postquam mater ejus parere posse cessaverat, iste priusquam mater ejus parere posse inciperet. Sed ille de ancilla ideo jam deficiente, iste autem de virgine incorrupta: quia ille Isaac filios fuerat generaturus in lege corruptenda, iste autem in gratia permansura. Sicut illum mater nescivit, quando ducebatur ad immolandum, sed postquam reversus est cognovit quia erat oblatus: sic istum synagoga non cognovit esse Filium Dei, cum duceretur ad mortem; sed postquam resurrexit a mortuis, tunc cognoverunt eum Judæi. Sicut ille ligna portavit, ubi fuerat incendendus: sic et iste lignum portavit, ubi fuerat crucifigendus.

Sicut ille non restitit Abraham, cum vellet eum occidere, sed dixit, Pater mi, liga mihi manus et pedes, nequando insurgam in impugnationem: sic et ille non contradixit Patri, sed paratus respondit, *Si possibile est, transeat a me calix iste: sed non sicut ego volo, sed sicut tu, Pater* (Matth. 26. 39). *Isaac autem genuit Esau et Jacob*, in figura duorum sæculorum³. Esau a capite usque ad pedes totus pilosus, sæculum primum hoc significat, quod ab initio usque ad finem totum quasi asperimis pilis iniquitatum repletum est. Jacob autem totus speciosus et nitidus, futurum sæculum significat, quod totum pietatis decore fulgebis, et non inveniatur in illo aliqua asperitas aut nigredo peccati. Et quemadmodum cum de utero matris suæ exiret Esau, tenuit plantam ejus Jacob: unde Hebraice Jacob appellatus est, id est, supplantator: mox enim ut illius pedes egressi sunt, istius caput apparuit: sic et in fine sæculi istius statim illius sæculi principium apparebit. Et quemadmodum Esau persequatur Jacob, sic filii sæculi hujus persequuntur filios sæculi illius: et sicut ipse, ita et filii ejus, non resistendo sed fugiendo superant malos. Nam quemadmodum tunc mater adivit Jacob, dicens ei: *Fili, audi me et fuge in Mesopotamiam, donec quiescat ira fratris tui* (Gen. 27. 43. 44): sic et Ecclesia filios suos quotidie docet, cum persecutionem patiuntur, dicens: *Si vos persequuti fuerint in civitate ista, fugite in alteram* (Matth. 10. 23); et, *Date locum iræ* (Rom. 12. 19). *Jacob autem genuit Judam et fratres ejus*. Et noster Jacob genuit duodecim apostolos in spiritu, non in carne: verbo, non sanguine. Nam sicut ille cum suis duodecim descendit in Ægyptum, ut multiplicaretur: sic et Christus cum suis duodecim apostolis descendit in mundum, et multiplicatus est per totum mundum, sicut res ipsa testatur. Item sicut ille descendit, ut medullam Ægypti manducaret: sic et Christus cum suis apostolis intravit in istum mundum, ut medullam hujus mundi manducaret, id est, acquireret sibi. Medulla enim hujus mundi sunt homines sancti. Sicut enim medulla quamdiu in arbore fuerit sana, semper floret; cum autem percomesta fuerit, tota paulatim marcescendo siccatur: et sic quamdiu sunt fideles, stat iste mundus. Nam sicut egredientibus Israelitis de Ægypto, exterminata est Ægyptus: sic et sancti cum de isto mundo defecerint, casurus est iste mundus. Judas autem interpretatur confessor, quoniam Christi erat imago, qui confessor Patris erat futurus, dicens: *Confiteor tibi, Pater, Domine celi et terræ* (Luc. 10. 21). Quia sicut Judas meretrici conjunctus est, et dedit illi virgam et annulum: sic et Christus ecclesie meretrici ex gentibus se conjunxit, et dedit illi pro mercede conjunctionis virgam crucis, et annulum Spiritus sancti per baptismum, quasi signaculum fidei præcedentis, quem etiam alibi lascivo filio revertenti dari præcepit pater benignus. Et ideo forsitan Thamar, uxor ejus, interpretatur immutata, vel exacerbatio: quia et in ipsa habet intellectum convenientem et in Ecclesia. In ipsa quidem, quia cum esset casta, in meretricem se immutavit, et facta est exacerbatio Judæ in ira, sicut Genesis liber testatur. In Ecclesia autem, quia fuerat ecclesia meretrix, et exacerbatio Dei, postmodum autem immutata per fidem Christi facta est casta. *Judas autem genuit Phares et Zaram de Thamar*. In mysterio Judaici populi et gentilis. Zara enim primus ex utero egressus apparuit, obstetrix autem ligavit illi coccum ad manum, signans populum Judaicum rubricatum sanguine circumcisionis. Retracto autem Zara processit Phares: interclusa est enim caro in qua Zara erat inclusus; hæc autem in qua Phares erat inclusus, ad aperta est, ideo et processit primum (Gen. 38. 27-30). Sic Judaicus populus primus apparuit in luce fidei, quasi de vulva tenebrosa mundi procedens, et ideo signatus est cocco circumcisionis, putantibus omnibus, quia ipse

¹ Sic V. D., quam lectionem etiam in margine habent Editi.

² Codex V. D. habet, *factum ex muliere, factum sub lege*, et sic notatur in margine prius Editorum.

³ Ita V. D. et prius Editi in margine, atque hæc videtur esse vera lectio. Editi in textu, *populorum*.

mis agit, quæ sub Veteri Testamento solvebantur; neque hinc puto colligi posse decimas tunc temporis a Christianis solutas fuisse. Quod autem adjicit Tillemontius, hæc ab Hispano dici posse, quia hæresis Ariana in Hispania ad usque finem sexti sæculi viguit, illud, inquam, potest hoc argumento refelli. Si Hispanus erat ille, et si septimo sæculo scripsit, non debuit Arianae hæreseos extinctionem ad Theodosium referre. Ariana quippe hæresis ibi sub regibus Arianis viguerat, et a Reccaredo subsequentibusque regibus oppressa fuit. Contra vero hic scriptor se sub Romano imperio degere non semel subindicat, ut in locis supra memoratis, necnon in alia Homilia 38 circa medium, ubi ait: « Quia sicut nummus habet charagma Cæsaris, sic homo habet charagma Dei: et quemadmodum solidus, qui non habet charagma Cæsaris, reprobus est, ita et homo, qui non ostendit in se imaginem Dei, reprobus æstimatur.

Quod autem ea quæ supra dicta sunt confirmare videtur, cum hæc scriberentur, adhuc gentilium religio vigeat, ut arguitur ex iis quæ leguntur Homilia 10 circa medium: « Ut puta, si bene doceant sacerdotes, et melius vivant, videntes gentiles dicunt: Benedictus Deus, qui tales habet servos. Vere enim eorum Deus verus Deus est... Nam disciplina Domini ex moribus familie demonstratur. Non sicut nostri philosophi qui magna loquuntur, et nec modica faciunt. » Et Homilia 13 circa medium: « Quos orant gentiles videamus, ut sciamus quare sic orant. Orant daemones, qui etsi audiunt, exaudire non possunt: orant reges mortuos, Jovem, Mercurium cæterosque. » Et Homilia 20 ante finem: « Si autem de fundamento fidei aliquid fuerit passus: id est, si prævaricatus fuerit et ad gentiles aut hæreticos transierit, tunc est ruina ejus magna. » Hujusmodi non pauca deprehenduntur, maximeque in fine Homiliæ 26, ubi hortatur ut a gentilium consortio caveatur.

§. VI. Hunc scriptorem vere Arianum et Anomæum fuisse probatur.

Hic scriptor quisquis sit sese manifeste prodit Arianum et Anomæum. Cumque jam a multis retro sæculis, atque, ut credere est, ab ipso auctoris tempore ipsiusque manu, Chrysostomi, sive Joannis Constantinopolitani nomen præfixum habuerit, multi in tot loca Arianismum præ se ferentia incidentes, ea vel quibusdam mutatis in Catholicam sententiam reducere conati sunt, vel penitus sustulerunt; alii postea qui in hæc truncata ac mutata exemplaria inciderunt, ea quæ sublata fuerant in margine scripserunt. Hujusmodi exemplaria quædam se vidisse testatur supra Erasmus. Quidam autem hujusmodi errores et alios quoque diversi generis conspicati, nomen Joannis Chrysostomi sustulerunt. Mahusius vero Franciscanus, qui hunc Commentarium Joanni Chrysostomo asserere in animo habebat, secundum aliquod exemplar castigatum, ut ille putabat, hunc Commentarium edidit. Sed frustra cessit conatus ejus: nam in exemplari adhuc ipsius Arianismus deprehenditur, ut infra dicemus. Etenim illi, qui opus emaculare conati sunt, id non ita feliciter sunt exsequuti, ut paulo post monstrabitur.

Scriptis autem hic auctor, cum post Theodosii tempora Arianorum Anomæorumque reliquæ paulatim exstinguerentur, id curantibus scilicet episcopis aliisque Catholicis, quos ille ut hæreticos et hæreticorum deterrimos passim insectatur, dum secta suæ jam ad exiguum numerum redactæ sortem deplorat. Porro virus hæresis suæ passim depromit. Sic Homilia 19 post medium: « Fructus eorum nulli procedunt ad usum: umbra refrigerii non est in eis. Et verum est quidem, quia spinas et tribulos omnes iniquos hæreticos appellavit: tamen forsitan sciens Dominus hanc hæresim esse prævalituram præ omnibus, tribulos eos appellavit, quasi Trinitatis professores, et triangulam impietatem in sua perfidia bajulantes. » Hic autem loquitur de Trinitate personarum æqualium,

quam damnabant Ariani, et quam hic scriptor se repudiat. Hoc impium dictum reliquit in editio sua Mahusius, etsi manifeste Ecclesiam Catholicam impetat, quam hic et alibi prævaluisse, et supra ceteras hæreses principatum obtinuisse dicit, et quidem tempore Theodosii, quando certissime fides Catholici supra omnes sectas prævaluit. Et Homil. 22 pat ante finem: « Sed forte dicit hæreticus, volens ostendere Patrem et Filium unum vel æqualem: Non ita intelligendus hic locus, sed sic: Si ego sub potestate constitutus, possum jubere eis, qui sub mea potestate: quanto magis tu, » etc. Hic porro omni quæ hæresim Arianam sapiebant sustulit Mahusius. Et Homilia 28 paulo ante medium, in hæc verba: *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo*, sic habet: *A illi tradita sunt, si unus est Pater et Filius? Aut quid habere non poterat, nisi tradita illi fuissent, si omnia Patri suo erat æqualis?* Hunc porro locum tactum reliquit Mahusius, quia paulo infra quædam adjiciuntur, quæ videntur ad Catholicam doctrinam accedere.

Sed clare Homilia 34 paulo post medium, in hæc verba, *Dixit Dominus vineæ procuratori suo*: « Procuratori? Sine dubio Filius dicit Spiritui sancto. Et si volueris, concedo tibi ut Pater Filio dicat, quæ utrum Filius sit Patris procurator, aut Spiritus sanctus Filii: sed hoc dico, quia procurator domus et paterfamilias, nec ejusdem substantiæ possunt esse nec una persona esse, nec æqualis dignitas. Si enim alter paterfamilias, alter procurator patris familie quomodo locum habebit ternitas tua? Si autem ejusdem substantiæ iste est, et est minor, injuriam est substantiæ. Si vero non æqualis dignitas, quomodo una substantia? » Hæc porro omnia sustulit Mahusius licet primi auctoris et stylum, et seriem, et doctrinam exhibeant.

Homilia vero trigesima quinta circa medium hæc verba, *Non est meum dare vobis*, ita loquitur: « Quid ergo? mentitus est Christus dicens, *Non meum*? Non. Omnis enim qui habet potestatem acceptam habet ab alio, illius est vere qui dedit. Nihil habebat Filius proprium, cum ipse non esset suus, sed Patris? Ergo inter eum cujus non est inter eum cujus est, nec una persona est, nec æqualis potestas. Si enim unus Deus et Pater et Filius, certe potest, aut certe non potest. Quis vidit unum Deum cælestem colere, qui in dimidio potest, et in dimidio impotens? Aut quis illos per æquales, quorum non est æqualis potestas? » Et postrema ab his verbis, *Ergo inter eum, etc.*, abstulit Mahusius.

Homilia vero quadragesima quinta ante finem hæc verba, *Imple mensuram patrum vestrorum* hæc ait: « Consequenter et hæreticis dicitur: Quando enim vides hæreticos, tres per omnia æquales dicentes ejusdem esse substantiæ, ejusdem auctoritatis, sine principio omnes, hos aliqua parte distantes a se, non mireris: implent enim mensuram patrum suorum gentilium, quoniam et illi similes multos deos colebant. Quando vides eos, tres unam personam dicentes, et ipsam esse Deum Patrem Deum Filium, Deum Spiritum sanctum, non mireris Judæorum enim patrum suorum implent mensuram. Sic enim et illi semper unum Deum Patrem colebant Filium non confitentes Deum post Patrem. Quando vides eos confitentes ac dicentes, quia Filius de ipso Patris substantia processit, sicut et omnis filius corporalis de corpore patris, et actum carnalem applicant spiritui impassibili et invisibili: cognosce quod mensuram implent patrum suorum gentilium. Et illi enim tales deos colebant, qui secundum carnem generabantur et generabant. Quando vides eos dicentes, purum hominem crucifixum et anima et corpore non Deum in corpore solum, in quo nulla esset divinitas: scito quoniam implent mensuram Judæorum patrum suorum: nam et illi purum hominem se crucifixisse credentes, dicebant ad apostolos: *Ego*

post immundas culturas Ægyptiorum ad notitiam perducti sunt Dei viventis. Sed et columbinus, et serpentinus interpretatur Naason; forsitan quia prudens erat in bono, sicut serpens; simplex autem in malo, sicut columba. Hic autem Naason, ut diximus, exivit de terra Ægypti, qui fuit princeps tribus Judæ: sicut res ipsa ostendit. Nec enim poterat iste fieri princeps, si pater ejus vixisset, nisi forte aliquis dicat sic Aminadab semen exstitisse, ut non posset gerere principatum: quod non æstimio verum. Quod ergo dicitur in Exodo, quoniam quinta generatione filii Israel de Ægypto exierunt, secundum generationes invenitur tribus Levi. Jacob autem genuit Levi, Levi autem genuit Gad¹, Gad autem genuit Amram, Amram autem genuit Moysen et Aaron. Quatuor itaque generationibus defunctis in Ægypto, usque Amram, exivit generatio quinta, id est Moyses et Aaron. Secundum generationes autem tribus Juda septima generatio de Ægypto videtur exisse, sex generationibus defunctis in Ægypto (1. Paral. 6): id est, Jacob, Juda, Phares, Esrom, Aram, et Aminadab: septimus autem egressus est Naason. Puto autem hoc, quod tribus Juda magis multiplicabatur præ omnibus tribubus. Tribus autem Levi non sic multiplicabatur, quia Levitæ circa templi obsequium, ubi pauci suffecerunt, necessarii tantum erant, sicut et Numerorum liber testatur. Tamen si rationis est, quod Enoch, qui translatus est, in septima generatione sit natus: si rationis est quod Noe in generatione decima ab Adam, qui mysterium fuit Christi: si rationis est, quod scilicet in decima generatione natus est Abraham a Noe: si rationis est, quod de Abraham usque ad legem, id est usque ad Moysen, septem generationes habentur: sine dubio et hoc rationis est, quoniam secundum quidem tribum Levi in quinta generatione egressi sunt de Ægypto, secundum autem tribum Juda in septima. In tribu ergo Levi, quia generatio quinta exivit, defunctis in Ægypto quatuor, hoc puto mysterium, quoniam omnis homo ex quatuor elementis creatur secundum corpus, id est, ex terra, ex aere, ex igne, ex aqua: post hæc autem per baptismum regeneratus fit filius Dei. In quo ergo quatuor elementorum generationes moriuntur in mundo: ille vero per baptismum in quinta generatione spiritus exit de mundo: hoc est, qui mortificavit membra sua super terram (Col. 3. 5), sicut ait Apostolus, quæ ex quatuor elementorum generationibus consistunt, ut non jam in carne sit, sed in spiritu, ille exivit ad perfectum de mundo. Et nemo egrediatur vere de mundo, nisi qui, mortificatis illis quatuor generationibus, coperit esse in quinta: ut etiam ad eum dicat Apostolus, *Tu autem in carne non es, sed in spiritu* (Rom. 8. 9). Et hic ergo in tribu Juda. Alia quidem videtur esse species rationis, tamen pene eadem ratio est. Sextus enim numerus mysterium habet operis et laboris, propter quod et Deus omnia visibilia in sex diebus operatus est, et requievit in septima: septimus autem numerus mysterium indulgentiæ, et otii, et requiei: sicut in multis diximus locis. Qui ergo transit omnia visibilia, et relinquit post se quæcumque intra sex dies creata sunt, hoc est, universum mundum hunc corruptibilem, et implet quod mandat Joannes in Epistola sua canonica, dicens: *Filii mei, nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt* (1. Joan. 2. 15): ille in septima die est, hoc est, in Christo, et requie est; Christus enim est requies nostra, sicut dicit de Judæis minime intraturis in eam propheta David: *Juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam* (Psalm. 94. 41). Ille otiiatur ab universo opere mundi, qui et sabbatizat a malis sabbatum sanctum, ille et meretur indulgentiam: ei aliquod gessit humanum, ille exivit de mundo. Qui autem in mundo est, numquam in septima requie est, nec otiiatur a malis umquam, nec sabbatizat. Et qui in septima requie est, ille non est de mundo: qui autem in mundo est, indulgentia dignus non est. Vide quam

prudenter secundum rationes, quas diximus, Levitæ quidem in quinta generatione exeunt de Ægypto: regales autem in septima, quoniam regales modicum aut multum plerumque delinquant, ipsa potestate cogente, et difficile est eos esse sine delicto perfectos: propterea si moderate deliquerint, indulgentia digni efficiuntur. Levitæ autem, et viri religiosi sacerdotes, perfecti et spirituales, et sine macula esse debent. Ideo quæritur in illis, ut quatuor generationibus illis omnino mortificatis in corpore, in quinta generatione mundi consistent: nihil, si possibile est, carnis habentes in se, nisi quod vitam sustentet, sicut dicit Apostolus: *Habentes autem alimenta, et quibus tegamur, his contenti simus* (1. Tim. 6. 8). Naason autem genuit Salmon. Salmon autem interpretatur, accipe vas. Iste Salmon accepit uxorem nomine Raab. Hæc autem Raab ipsa dicitur fuisse meretrix de Jericho, quæ suscepit exploratores, et legatos filiorum Israel: et cum quærerentur a rege Jericho, ut occiderentur, abscondit eos in superiori parte domus suæ, et servavit incolumes; audiens autem facta filiorum Israel, dilexit Israel amplius quam propriam gentem. Et dupliciter mihi res ista credibilis esse videtur. Primum, cum esset Salmon nobilis inter filios Israel, et quia de tribu Juda erat, et quia filius principis, vidit Raab illam fidelem sic conversam ad bonum, et a Deo dilectam, et deductam de Jericho secundum Dei præceptum, et computatam inter filias Israel, quasi magnam illam aliquam constitutam, meruit accipere Salmon in uxorem. Deinde credo, et propter rationem spiritualis mysterii: quoniam Raab illa meretrix figura fuit Ecclesiæ, quæ cum fuisset ex gentibus meretrix et cultus idolorum commaculata suscipiens speculatores Jesu Christi, id est apostolos, in domum pectoris sui per verba ipsorum, abscondit eos sursum in memoria capitis sui, ut non inveniret eos princeps mundi diabolus, nec perderet eos, qui signo rubri sparti¹, et per fenestram demissi, quasi per indicium dominicæ passionis salvata, et educta de mundo, et castificata, facta est sponsa Christi. Salmon iste decimus est ab Abraham. Semper autem decimus numerus, quia numerus est perfectionis, mysterium habet Christi perfecti: propter quod et prima littera nominis Jesu Iota habet, decem denotans: ergo et quia Salmon in numero fuit mystico Christi, et illa in mysterio fuit Ecclesiæ, non sine ratione credimus ipsam fuisse Raab, et accepisse eam Salmonem. Forsitan autem ideo et interpretatur Salmon, accipe vas, quasi per ipsum nomen invitabatur a providentia Dei, ut acciperet vas electionis Raab. Nam sicut Paulus, cum fuisset persecutor, dignus probatus in apostolatu, vas electionis factus est Deo (Act. 9. 15): sic et Raab cum fuisset meretrix, et gentilis, digna æstimabatur a populo Israel, ut esset conjuncta Salmoni. Vel spiritualiter, conjugio Christi, quia vas electionis facta est Christo: huic mysterio utrumque meretricis illius convenit nomen. Prius enim dicebatur Raab, quod interpretatur latitudo, vel dilatata: aut quia ex omnibus finibus terræ vocata Ecclesia, gentium latitudo appellabatur: aut dilatata, quia credens ex toto orbe terrarum in toto fundata est mundo. Hæc autem Raab, postquam nupsit Salmon, nominata est Rachab, quod interpretatur ascensio. Vere enim sicut corporali Rachab illa ascendit, facta una ex filiabus Israel, et dignificata conjugio talis viri, sic et spiritualiter ista ascendit: quia cum fuisset Ecclesia cultrix antea idolorum, facta est socia angelorum, et sponsa Christi, et filia Dei. Salmon ille, qui interpretatur accipe vas, qualem filium genuit ex Rachab? Booz qui interpretatur in virtute, vel virtus in ipso, sive prævalens, qui secundum imperium Dei accepit uxorem Ruth a Deo provisam: in virtute generat filios, et in seipsis virtutem habentes, et prævalentes. Qui autem recipiunt uxores ex provisione diaboli, id est, non reli-

¹ In Bibliis, *Caath*.

¹ Montef. habet, *rubri sparsi*. Nos vero, juxta textum libri Jos. 2. 18, scripsimus, *rubri sparti*.

stylo utitur admodum rudi et strigoso, verbis dictionibusque inusitatis sæpe reduplante. Quoniam vero apocryphos multos libros nobis ignotos legerat, multa futilia sæpe admiscet. Nam ut taceam ridiculas interpretationes nominum Hebraicorum, quas persæpe refert Homilia prima, cum genealogiam Christi explicat, nescio unde expiscatus sit illa quæ de filiabus Adami eadem homilia dicit: « Vis autem scire quomodo aliquando licuit et sorores habere uxores, quomodo habuerunt Cain et Abel? Hæc nomina filiarum Adam, quas in initio habuit post Cain et Abel, Rifam et Edoclam; et non peccaverunt, quia peccatum illud raritas hominum et necessitas excusabat. »

Commemorat autem Anonymus librum nomine Seth, unde mutuatus illa esse videtur apocrypha insulsa, quæ de magis deque monte Victoriali narrat. Homilia vero decima quarta circa finem orationis Dominicali hæc verba adjicit: *Quoniam tuum est ignum et virtus et gloria*. Quæ alibi etiam commemorari puto. Nihil mirum ergo, si talis homo, a cryphis gaudens, librum etiam Pastoris et Clementinas adhibeat. Quæ etiam apocrypha opuscula nulli sanctorum Patrum adhibuerunt.

Anonymus hic in *secretioribus libris* scriptum dicit Homil. 4 paulo ante medium, Joannem Baptista Christo baptizatum fuisse.

ERUDITI COMMENTARII IN EVANGELIUM MATTHÆI, INCERTO AUCTORE, *Prologus*¹.

Sicut referunt, Matthæum conscribere Evangelium causa compulit talis. Cum facta fuisset in Palestina persecutio gravis, ut periclitarentur dispergi omnes², ut carentes forte doctoribus fidei, non carerent doctrina, petierunt Matthæum, ut omnium verborum et operum Christi conscriberet eis historiam, ut ubicumque essent futuri, totius secum haberent fidei statum. Quod autem ab humana ejus coepit nativitate, et humanam ejus generationem exposuit, compulit impia impudentia Judæorum, denegantium Jesum Christum de David semine ducere genus. Corpus autem narrationis suæ ordinavit hoc modo: primum nativitatem, deinde baptismum, tertio tentationem, in quarto doctrinam, in quinto miracula, in sexto passionem, in septimo resurrectionem, et ascensionem ejus; non solum historiam de Christo exponere volens per hæc, verum etiam evangelicæ vitæ statum docere: quoniam nihil est quod ex parentibus nascimur, nisi iterum per aquam et Spiritum sanctum renati fuerimus ex Deo, quoniam quod ex carne nascitur, caro est; quod autem de spiritu, spiritus est (Joan. 3. 5. 6). Post baptismum autem necesse est contra diabolum stare, quoniam ad hoc quisque ungitur. Et reedificatur in baptismo, ut contra tyrannum suscipiat bellum. Post hæc, quasi omni superata tentatione, factus idoneus ad docendum, si quidem sacerdos est, doceat: et quia miraculorum faciendorum non est semper necessitas, doctrinam suam bonæ vitæ, quasi miraculis, factis commendet. Si autem laicus est, operibus doceat fidem: operibus se et hominibus commendet, et Deo. Deinde quia non possumus aliter exire de mundo, nisi solutum fuerit corpus, per quod ingressi sumus in mundum, necesse est exire nos de hoc stadio mundi. Et quoniam omnis vita nostra tentatio fuit, restat ut tentationis victoriam resurrectionis merces sequatur et gloria. Matthæus sanctorum quidem, præcipue tamen peccatorum evangelista, qui non solum sermone, sed etiam ipsa vitæ suæ correctione peccatoribus evangelium prædicavit. Numquam enim telonearius constitutus, qui consueverat pecunias colligere perituras, factus fuisset evangelista, ut sermones conscriberet in æternum mansuros, nisi ut

suo exemplo peccatores ad misericordiam penitentem invitaret: qui aliquando fuit cautus logotheta rerum terrenarum, nunc autem diligentissimus est pensator spiritualium præceptorum. Tunc mu pauperes fecit fraudando pecuniam, nunc autem in merabiles divites facit prædicando justitiam, ut significemus Dominum propter eum voce prophetæ dicentes: *Hæc commutatio dexteræ Excelsi* (Psalm. 11).

Homilia prima ex capite primo.

Liber generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham. Liber est quasi apotheca gratiarum. Sicut enim in apotheca divitis alicujus omnis homo quod desiderat invenit: sic et in isto libro omnis anima quod necessarium habet invenit. Quid est quod ait, *Liber generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham?* quomodo dicit Isaias propheta, *Et generationem ejus quis enarrabit* (Isai. 53. 8)? Sed ille divinam generationem ejus inenarrabilem esse pronuntiat, iste aut carnalem exponit. Propterea non dixit, *Jesu Christi filii Dei*: sed *Filii David, filii Abraham*. Et quia Joannes statim in principio Evangelii sui divinitatem ejus monstravit naturam dicens: *In principio et Verbum, et Verbum erat apud Deum* (Joan. 1. 1). Quoniam Joannes, inter gentes in exilio constitutus Græco sermone Evangelium causa gentium scripsi quæ non cognoscebant si Deus Filium habet, aut quomodo genitum habet: idcirco superfluum erat primæ incarnationis ejus mysterium gentibus demonstrare cum illum ipsi quis esset nescirent: ideo necessarium fuit primum illis ostendere, quia est Filius Dei Deus deinde in sequentibus, quia carnem suscepit, dicens *Quia Verbum caro factum est, et habitavit in nobis* (Ibid. 14). Matthæus autem Evangelium Judæis Hebræice sermone conscripsit, sicut jam diximus supra, ut Judæi gentes edificarentur in fide. Judæi enim semper cognoscebant, quia est Filius Dei, et quomodo est Filius Dei Superfluum ergo erat exponere eis divinitatis ejus naturam, quam ipsi optime cognoscebant; necessarium autem fuit mysterium incarnationis ejus ipsis ostendere. Quare autem non illi suffecit dicere illum filium Abraham solius, aut David solius? Quia ad ambos de Christo nascituro ex eis, promissio fuerat facta. Ad Abraham quidem sic: *Et in semine tuo benedicant omnes tribus terræ* (Gen. 22. 18): quod intelligi non potest nisi in Christo, quoniam inter ceteros Judæos et gentes nunquam amicitia stabilis fuit. Ad David autem ita dicit: *Juravit autem Dominus David scilicet*

¹ Titulus in Codice Vallis Dei Carthusianorum: *Incipit originale S. Joannis Chrysostomi super Matthæum*. Alter titulus ibidem: *Incipit commentarius sancti Joannis episcopi in S. Matthæo Evangelista*.

² Cod. V. D., *dispergi omnes*, quæ lectio non spernenda. Alii, *dispergi omnes*.

David, filia facta est Dei omnipotentis, quæ prius filia diaboli videbatur fuisse. Adhuc interpretatur Bersabee, e litera duplicata in fine, puteus septimus, quod corporaliter et spiritualiter habet interpretationem convenientem. Quoniam sicut dat nobis intelligere scriptura Paralipomenon, uxores septem habuit David, ex quibus filios generavit : sex quidem quas accepit in Ebron, septimam autem in Jerosolymis Bersabee (2. Reg. 3. et 1. Par. 3). Putei autem in Proverbiis Salomonis, quamvis et alterum interiorum habeant intellectum, tamen in prima facie uxores significantur : ubi docet cum uxoribus propriis virum debere permanere, dicens : *Bibe aquam de tuis vasis, et de puteorum tuorum fontibus* (Prov. 5. 15). Si ergo putei uxores intelliguntur, convenienter Bersabee septimus puteus interpretatur, quia et septima exstitit uxor. Sed et Christus septem Ecclesiarum sponsus habetur. Nam quamvis innumerabiles sint Ecclesiae, secundum diversitatem locorum, tamen omnes septem dicuntur propter Spiritus septem, quibus sustentatur omnis Ecclesia. Unde et Joannes et Paulus apostolus ad septem Ecclesias scribunt, quasi ad omnes. De regibus autem residuis dicere aliquid visum est mihi superfluum, cum desiderantibus dicere vel audire de eis sufficiat scriptura Regnorum. Sed tamen secundum quod Hebraicorum sermonum interpretes tradiderunt, nomina eorum actibus coaptare tentavimus, ut Dei providentiam et in ipsis hominum nominibus ostendamus, et spiritalem delectationem audienti populo acquiramus. *David autem genuit Salomonem*. Salomon autem interpretatur pacificus. Pacificus est autem appellatus, quoniam, omnibus in circuitu gentibus et pacificatis, et tributa reddentibus, pacificum habuit regnum, ita ut et templum Deo edificaret, utens etiam ministerio gentium : quoniam in figura fuit nostri pacifici Christi, qui confugientibus ad se per fidem gentibus universis, et bonorum operum spiritualia tributa solventibus, pacificum habuit regnum : ita ut ex vivis lapidibus non solum Judæis, sed etiam gentibus vivum templum Deo edificaret viventem. *Salomon autem genuit Roboam*. Roboam autem interpretatur in multitudine populi. Æstimo quod pater quidem ejus, sicut omnium regum patres, ex bono proposito ei nomen imposuit Roboam : Dei autem providentia, sicut et omnium regum nomina secundum actus eorum proprio dispensavit nomine, sive in bono, sive in malo : Salomon ergo cum haberet regnum valde multiplicatum, meritis patris sui David, et suis, quia dilexerat eum Deus in primis, natum sibi in tempore illo filium, appellavit Roboam, id est, in multitudine populi, quasi factum in multitudine populi, ut secundum statum regni sui multiplicati nominaretur filius ejus : providentia autem Dei, quia fuerat peccator futurus, et dissidium regni sui passurus, dispensavit, ut diceretur, in multitudine populi : quoniam quod fit in multitudine populi, statim facile seditionem multitudinis patitur. Multitudo enim mater est seditionis et contumaciæ : quia quidquid a multis peccatur, plerumque manet invindicabile : paucitas autem magistra est disciplinae. Æstimo quod Salomon et Roboam in mysterio Christi fuerunt ; quod si in mysterio Christi fuerunt, consequenter et in mysterio populi Christiani. Namque cum sint omnes Christiani corpus Christi, recte universus populus Christianus accipiendus est Christus : sic et Salomon in mysterio populi fuit Christiani bene incipientis : Roboam autem in mysterio populi male finientis. Nam sicut circa senectutem Salomone peccante, excitavit Dominus satan super eum, detruncavit ex parte modica regnum ejus : in tempore autem Roboam, abiciens consilium seniorum, et sequentis consilia juvenum coetaneorum suorum, ad plenum scissum est regnum, ita ut decem tribubus secedentibus, et proprium sibi facientibus regem, duæ tribus tantummodo manebant sub Roboam (3. Reg. 12. et 2. Par. 10). Sic populus Christianus in primis quasi bene agens prosperatus est, sicut Salomon : procedente

autem tempore, cum cœpisset delinquere populus Christianus, et amare quæ carnis sunt et mundi, quasi filiam Pharonis, quam diabolus subministrat princeps carnis et mundi, ad tentationem Christianorum, excitavit Deus super populum Christianorum spiritum schismatis. In primis quidem debilitatus est Christianus populus in quibusdam schematibus. In novissimo autem populi Christiani quasi in tempore Roboam abundante iniquitate, et caritate refrigescente, plenius concessis est populus Christianus, ita ut maxima pars Christianorum divideretur in hæreses, et faceret sibi proprios episcopos, quasi proprios reges, et vix paucissimi Christiani remaneret in Ecclesia Christi sub Christo. Et sicut tunc Roboam abiciens consilium seniorum, et coetaneorum suorum sequens, occasionem præbuit dissidio illi : sic et circa finem episcopi relinquentes consilia seniorum apostolorum, et prophetarum, secundum quod consiliati fuerant episcopos conversari debere, vel episcopatum suum tractare, et sequuti sunt consilia coetaneorum suorum, et juvenum consilantium episcopum oportere divitem fieri et inhospitem, et timorem Dei non habere, et talia quedam alloqui quæ moveant plausum : et dederunt occasionem diabolo præcisionum faciendarum, non attendentes quæ Dominus dicit : *Si autem cœperit dispensator dicere, Quia Deus meus moram facit ; et cœperit castigare pueros et ancillas, et manducare et bibere cum ebriosis, veniet dominus ejus in die qua nescit, et hora qua ignorat, et dividet eum* (Luc. 12. 45. 46). Iterum quod præcepit Petrus : *Non ut dominantes, sed quasi episcopatum tenentes* (1. Petr. 5. 5) Item Paulus : *Novitates vocum devita ; generant enim lites, et sermo eorum sicut cancer serpit* (2. Tim. 2. 23). Item : *Formam habere sanctorum verborum, quæ a me audisti* (1b. c. 1. 13). De qua prosperatione prima populi Christiani, et de adversitate novissima prophetatur in Psalmo. De prosperatione prima sic : *Tunc loquutus es in aspectu filiis tuis, et dixisti* (Psal. 88. 20), et cætera quæ sequuntur. De adversitate autem novissima sic : *Tu vero repulisti, et pro nihilo deduxisti et distulisti Christum tuum* (Ibid. v. 39), et cætera quæ sequuntur. Vide quia quomodo tunc in regno Judæ quidam reges exstiterunt peccatores, quidam autem mediocriter peccatores, in regno autem Israel nemo regum inventus est justus : sic et in Ecclesia Christi inveniuntur quidam episcopi boni et peccatores, in hæresibus autem nemo invenitur omnino rectus, sed omnes perversi : quia in auro quidem invenitur scoria et sordes, in sordibus autem non invenitur aurum. *Roboam autem genuit Abiam*. Abias autem interpretatur pater veniens, vel patris mei hic. Forsitan hic Abias similis natus fuerat patri suo in corpore, ideo appellaverunt eum pater veniens, quasi alter pater nascentis : vel patris mei hic, quasi patris sui hic esset imago. Providentia autem Dei sic ordinavit eum vocari, quia sicut Roboam cœpit recte, postea autem exstitit peccator in Deum, sic et Abias. *Abias autem genuit Asa*. Asa autem interpretatur unguentum. Iste enim Asa valde perfectus fuit corde, et placens Deo, sicut Regnorum liber ostendit. Propter hoc forte a Deo est ordinatum, ut appellaretur unguentum : quia sicut unguentum et in hyeme floridum est et boni odoris, et homines suo odore delectat, atque impingat, cum ex eo uncti fuerint : sic et justus et in hyeme formationis immarcescibilis est, et fidelis manet. Sicut fuit in Asa, qui et bonæ opinionis est, et historia scripta de eo delectat legentem, et ædificat, et impingat, et ad desiderium suæ sanctitatis excitat viros prudentes. *Asa autem genuit Josaphat*. Josaphat autem interpretatur Dominus iudex : puto quod Asa pater ejus, cum propter justitiam ejus eum Dominus prosperasset in omnibus, et inimicos ejus confregisset ante faciem ejus, sicut scriptura testatur Regnorum, quasi in ipso nomine filii sui confessionem offerens Deo iudici justo, vocavit eum Dominus iudex (3. Reg. 15). Nam vere justus iudicis est, bene agentem remunerare, et

populus Dei erat futurus primus. Sed quid? Posita est ante faciem ejus lex, quasi sepes, ut impediret justitiam ejus. Nam lex impedit fidem, non adjuvat, sicut scriptum est: *Priusquam veniret mandatum, peccatum quidem mortuum erat, ego autem vivebam: postquam venit mandatum, peccatum revixit, ego autem mortuus sum* (Rom. 7. 9. 10). Sic ergo impeditus est populus Judaicus per legem, ut non ad justitiæ lucem veniret: sed subito temporibus Christi rupta est sepes legis, quæ erat inter Judæos et gentiles, sicut ait Apostolus, *Medium parietem macerie solvens* (Ephes. 2. 14): sic factum est, ut ethnicus populus, qui primum, Judaico populo apparente, quasi in vulva tenebrosi mundi tenebatur inclusus: postquam rupta est lex per Christi mandata, excluso Judaico populo, iste primus processit ad fidem, et postea sequitur Judaicus populus, sicut ait Apostolus: *Ecce mysterium vobis dico. Ex parte cæcitas in Israel contigit, donec plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel salvus fieret* (1. Cor. 15. 51. Rom. 11. 25. 26). Sive autem Zaram quis dicat in figuram populi fuisse gentilis, qui primum per prophetas demonstratus apparuit, et ab eisdem prophetis dominici sanguinis cocco signatus est. Dum enim per Christi sanguinem regenerandus prophetizabatur, cocco dominici sanguinis signabatur: Phares autem in figura Judaici populi, qui sepe legis excluso populo gentili, primus processit, illo postea sequenturo: maceria legis sublata, non incongrue dicitur: propter quod et nominatus est ille Zaram, quod est oriens, vel nobilis. Iste autem Phares, quod est præcisio, quoniam populus Christianus semper oriens erat futurus, semper illis: Judaicus autem interjectu legis præcisus ab eo. Et videtur quidem Judas ex incesto nurus suæ Thamar conjugio filios suscepisse, revera autem neque ex meretrice. Meretrix enim non fuit, quia propter amorem seminis Israel finxit se meretricem, cum non esset. Nurus autem non fuit, quia nullus filiorum Judæ habuit eam: nam primus filius Judæ, cum Judas, suo ipsius experimento exterritus, noluisse ei accipere conjugem ex filiabus Chananæorum, sed dedisset ei Thamar ex filiabus Aram, mater autem ejus, cum esset Chananæa, hortaretur eam accipere ex genere suo: ille consilio matris usus, non contigit eam, propter quod et percussit eum Dominus malignantem. Alter autem filius, audito quod fratri suo semen fuerat suscitatura, non sibi, semen suum effudit in terram, propter quod et ipse percussus est. Et sic factum est, ut Thamar virgo maneret. Hæc autem ita de filiis suis gesta cum nesciens Judas diu lamentaretur, et plangeret, poenitens quia nefandum opprobrium cum nuru sua, ut putavit, fecisset in Israel, et diu precaretur Deum, nec luctus sui terminum faceret, adstitit ei angelus Domini, et hæc omnia exposuit ei, sicut fuerant gesta, et consolatus est eum. Judas autem tantæ fuit religionis, ut et postquam cognovit non eam fuisse uxorem filiorum suorum, non acquieverit ei appropinquare: quoniam etsi quantum ad Deum ipsa non erat nurus, tamen quantum ad scientiam hominum nurus videbatur. Providebat enim bonum, non tantum coram Deo, sed etiam coram hominibus. *Phares autem genuit Esrom*. Quoniam quidem causa et ratione providentialique Dei posita sunt hæc nomina, credimus, maxime cum essent hi principes generis electorum: qua autem causa et ratione posita sunt, vere ipsi scierunt, qui posuerunt, et Deus, cujus providentia ponebatur. Nos vero quod intelligere possumus in nominibus ipsis, hoc loquimur, maxime cum nullam scripturam canonicam de istis personis habeamus. Esrom enim, sicut Hebræorum sermonum nomenclum interpretes dicunt, interpretatur, jaculum videns. Jacula autem sunt inimici, omnes passiones carnales, quas intrinsecus diabolus jaculatur in animam, et omnes tentationes adversitatum, quæ provenerint fidelibus extrinsecus jaculante diabolo. Omnes deinde homines iniqui, quos vel contra veritatem, id est Dei voluntatem, vel contra servos ejus excitat

inimicus, jacula ejus sunt, de quibus omnibus dicit Apostolus: *Ante omnia accipientes scutum fidei, in quo possitis omnia jacula maligni ignea exstinguere* (Ephes. 6. 16). Qui ergo videns est jaculum, vigilans est contra versutias inimici, et de longe prospicit jacula ejus, et cavet, aut scuto fidei suscepto retorquet ad Dominum. Vult ergo Dominus omnes servos suos videntes esse jacula super se venientia. Qui autem non videt ea super se venientia, quomodo ea declinet? Potest et aliter homo justus jaculum videns intelligi, ut sit ipse jaculum videns Christi, cum et ipse Christus dicatur jaculum Patris, Isaia dicente: *Qui posuit me sicut sagittam electam in pharetra sua* (Isai. 49. 2). Sic ergo vir fidelis, et jaculum Christi, et missus a Christo: et jaculum est, non irrationabile, sed rationale: et videns, ut sciat ipse quæ debet confingere, et quæ pertransire. *Esrom autem genuit Aram*. Aram interpretatur visio eorum, vel irritatio eorum, vel elatus, aut lux eorum. Sicut nomen istorum significatio de intelligere: æstimus quod in tempore istius Aram, filii Israel in Ægypto valde erant multiplicati et elati, et refulgentes. Et multiplicatio eorum zelabilis facta erat in oculis Ægyptiorum, et irritatio erat facta ipsorum, secundum quod in Exodo scriptum est: *Ecce gens filiorum Israel multiplicata est super nos: venite ergo, circumveniamus eos* (Exod. 1. 9. 10). Et in tempore ejus forsitan gementes eos sub depressione Ægyptiorum Dominus vidit, sicut scriptum est: *Videns vidi afflictionem populi mei, qui est in Ægypto, et gemitum ejus audivi* (Exod. 3. 7). Idcirco secundum providentiam Dei tale nomen ei impositum est, vel quia irritaverunt Ægyptios valde crescentes, atque elati; vel quia vidit eos Dominus ingemiscentes et laborantes. Et ex consideratione temporis ipsius credibilis res est. Nam tribus modis circumvenerunt filios Israel: primum in opere luti, deinde per obstetrices, tertia vice ut expositos facerent infantes suos, in quo tempore natus est Moses. Denique ipse Aram Aminadab filiam accepit uxorem, sororem Naason. Inter circumventionem ergo unam, et inter circumventionem alteram non nisi¹ ut aliquot transacti sint anni. Et ita fit, ut recte multiplicatio filiorum Israel in tempore Aram zelabilis facta fuisse intelligatur, et afflictio ei supervenisse, et Dei visitatio eum perspexisse. Convenienter autem Aram, qui erat irritatio Ægyptiorum, vel visitatio ipsorum, vel lux eorum, genuit filium Aminadab, qui interpretatur, vel gens desiderata, vel populi mei voluntarii. Nec enim facta fuisset super eos visitatio Dei, nisi gens desiderata fuisset, et populus voluntarius. Neque fuisset irritatio Ægyptiorum, nisi desiderabiles et voluntarii Deo fuissent: et unque nunc qui desiderabiles sunt, et voluntarii Deo, illi sunt zelabiles, et irritant ad invidiam sui tenebrarum viros. Idipsum autem est voluntarium esse populum, et gentem esse desiderabilem. Qui enim voluntarius est Deo, et dicit, *Voluntarie sacrificabo tibi* (Psal. 55. 8), ipse est et desiderabilis apud Deum: et qui desiderabilis est Deo, sine dubio voluntarius est: quia non omnino subjectionem hominum diligit Deus, aut famulatum, sed voluntariam subjectionem, et voluntarium famulatum. Natura enim omnes sub Deo sunt, quoniam et a Deo creati sunt. Voluntate autem non omnes sunt Dei, quia secundum opera diabolo se substernunt. *Aminadab autem*, qui erat voluntarius populus, vel gens desiderata, *genuit Naason*, qui interpretatur relectio, id est requies. Vere enim quicumque est voluntarius Deo, et præbet se desiderabilem apud Deum, generat sibi refectionem et requiem. Congrue autem Naason, in cujus tempore filii Israel de Ægypto exierunt, qui et princeps factus est super tribum Judæ, relectio et requies est nominatus, quoniam in tempore illius de servitute Ægyptiorum violentorum et de laboriosis operibus luteis liberati requieverunt, et refectionem consequuti sunt in deserto et corporis et animæ: corporis quidem, quia ad libertatem venerunt corporalem; animæ autem, quia

¹ Idem in marg., non vis.

ea malignatus est sicut Joas : secundum hoc fuit melior quam Joas pater suus, quia Joas corripientem se prophetam lapidibus interfecit, et hoc ob filium Joiada: sacerdotis regificatoris sui. Amazias autem, cum misisset ad eum Deus Balaam prophetam dicentem : *Quare quæstisti deos, qui non liberaverunt populum suum de manu tua* (2. Paral. 25. 15. 16)? non interfecit, sed comminatus respondit ei : *Nunquid consiliarium regis dedi te? Cave tibi ne flagelleris*. Item Ozias filius Amazie melior fuit omnibus illis præcedentibus ante se : et si non fuit irreprehensibilis, quia opus sacerdotii affectavit. Vide nunc secundum hoc et Dei iudicium justum. Sicut enim Ozias, prolongato numero generationum, minus malus exstitit cæteris ex generatione maledicta progenitis, non tamen perfectus fuit ; quia adhuc aliquid habuit generationis illius : sic et Deus non eum præscidit de numero regum, quia fecit quod placitum est Deo. Percussit autem eum lepra propter jactantiam ejus, ut domi sederet : ut videretur non de numero generationis Christi præcisus, sed fructuionis regni ex parte fraudatus. *Ozias autem genuit Joathan*. Joathan interpretatur perfectus, vel dominus immaculatus. Et vere perfectus fuit hic Joathan, et quantum ad reges se præcedentes dominus immaculatus, quia fecit quod placitum erat Deo, et nulla reprehensio ejus legitur in scriptura Regnorum. *Joathan autem genuit Achaz*. Achaz autem interpretatur firmamentum Domini, aut virtus. Joathan autem cum esset rectus et fidelis Deo, firmamentum suum et virtutem credens Dominum esse, a quo et fuerat prosperatus in regno, quasi confidens, firmamentum suum et virtutem credens Dominum esse, vocavit filium suum Achaz, et firmamentum Domini, vel virtutem. Ille autem non fuit firmamentum Domini, neque virtus. Neque enim firmavit eum Deus in bono, sed diabolus in malo, qui fuit dominus ejus. Nam valde impie gessit in Deum, sicut testatur scriptura Regnorum et Paralipomenon. Quod autem appellatus est Achaz firmamentum Domini, vel virtus, religionem quidem patris ejus ostendit, ipsius autem duritiam¹, quia sicut a conversatione patris factus est longe, sic et a proprietate nominis sui seipsum præcidit, nisi forte quod apud Isaiam prophetam positum est hoc modo : *Et factum est in diebus Achaz filii Joathan regis Juda, ascendit Rasim rex Syriæ et Phacee filius Romeliæ rex Israel ad Jerusalem, expugnare eam, et non potuerunt eam debellare. Et amuntiatum est in domo David a dicentibus : Consensit Syria cum Ephraim, et expavit anima ejus, et anima plebis ejus, sicut in sylva arbor (arundo), cum a vento commoveatur. Et dixit Dominus ad Isaiam : Ezi in obrivium Achaz, tu, et qui relictus est Jasub filius tuus, ad piscinam superioris viæ villæ sillonis ; et dices ei : Vide ut quiescas, et noli timere, neque anima tua languescat a duobus lilionibus fumigantibus istis. Cum enim ira furoris mei facta fuerit, iterum sanabo : quoniam filius Aram et filius Romeliæ, qui cogitaverunt cogitationem pessimum, dicentes : Ascendamus in Judæam, et colloquentes eis, convertamus eos ad nos, et regem statuemus eis filium Thabeel. Hæc dicit Adonai Dominus Sabaoth : Non manebit cogitatio ista, neque sic fiet* (Isai. 7. 1-7). Forsitan sic confortatus Achaz cum genuisset filium, vocavit nomen ejus Ezechias. Ezechias autem interpretatur, confortavit Dominus. Vere completa est in Ezechia confortatio Domini, cui animus exstitit sanctus super omnes reges, qui fuerunt ante eum. Nam inter cætera bona, quæ merito præstitit ei Deus, cum misisset ad eum Sennacherib, rex Assyriorum, Rapsacein principem militiæ suæ, et libellum plenum improprietis et blasphemis contra Deum, sicut exponit Isaias propheta (Isai. 37. per totum) : Ezechias accepit libellum illum, et ingressus in templum apparuit ante Dominum, et oravit, et confestim missus est ad eum Isaias propheta, annuntiatus ei protectionem Dei, et confortans eum, et exiit

ad preces Ezechie angelus a facie Domini, et percussit in castris Assyriorum centum octoginta quinque millia virorum. Qualia autem fuerint verba Rapsacis, vel qualis oratio Ezechie, vel qualis confortatio Isaiæ, lege in Isaiâ, et profer causam excitationis in populo. *Ezechias autem genuit Manassæ*. Manassæ autem interpretatur ab insurgente, vel ex oblivione : quam interpretationem commendat et liber Genesens, ubi cum natus fuisset in Ægypto filius Joseph, vocavit nomen ejus Manassæ, dicens : *Oblivisci me fecit Dominus laborum meorum, et laborum omnium domus patris mei* (Gen. 41. 51). Si ab insurgente intelligatur, sic possumus dicere : quia forte ab insurgente Sennacherib contra eum liberavit eum Dominus : ideo quasi gratias agens Deo postea in nomine filii sui, vocavit eum Manassæ. Si autem intelligatur ex oblivione, rationem alio modo possibile est existimare : quoniam non faciebat filium propter quod cum genuisset filium, vocavit nomen ejus ex oblivione, quasi ex desperato filium sibi natum. Hæc secundum propositum bonum æstimabimus patris : aliqui secundum actum pessimum Manassæ aliter est æstimandum : quoniam quidem pater ejus in illo prædicto proposito vocavit eum Manassæ. Providentia autem Dei sic eum dispensavit vocari, quia oblitus fuerat omnem conversationem patris sui sanctam, et omnia beneficia Dei pro merito ejus collata in ipsum et stimulatus ab insurgente diabolo, qui solet insurgere super genus humanum ad evertendum, gesturus omnia quæ Deum ad iracundiam provocarent. Denique cum agrotasset Ezechias in tempore quodam, et venisset ad eum Isaias propheta visitandum, vocavit Ezechias filium suum Manassæ, et cepit ei mandare, quod debeat Deum timere, quomodo regere regnum, et alia multa. Et dixit ad eum Isaias : Vere quia non descendunt verba tua in cor ejus, sed et meipsum oportet per manum ejus interficere. Quod audiens Ezechias, volebat filium suum interficere, dicens : Quia melius est me sine filio mori, quam talem filium relinquere, qui et Deum exasperet et sanctos ejus persequatur. Tenuit autem eum vix Isaias propheta, dicens : Irritum faciat Deus consilium tuum hoc : videns Ezechie religionem, quia plus amabat Deum, quam filium suum. Tamen cum multa gessisset impie hic Manassæ, adduxit super eum Deus principes virtutis regis Assur, et comprehenderunt Manassæ in vinculis, et ligaverunt eum in compedibus, et perduxerunt eum in Babyloniam, et erat ligatus et catenatus in domo carceris, et dabatur ei panis hordeaceus ad mensuram modicus, et aqua cum aceto modica ad mensuram, ut viveret tantum, et erat constrictus in doloribus valde (4. Reg. 21. et 2. Par. 32. et seq.). Et ideo cum vehementer affligeretur, quæsiuit faciem Domini Dei sui, et oravit Deum qui omnibus adstat, et exaudivit Dominus vocem ejus, et misertus est ei. Et facta est circa eum flamma ignis, et liquefacta sunt omnia vincula ejus. Liberavitque Dominus Manassæ ex omni tribulatione ejus, et reversus est in Jerusalem in regnum suum, et cognovit Dominum Manassæ, dicens : Ipse est solus Deus. Et servivit soli Domino Deo in toto corde suo, et in tota anima sua omnibus diebus vite suæ, et reputatus est justus : et ideo forte vocatus est ab insurgente, vel ex oblivione, quia liberavit eum Dominus ab insurgente, et ex oblivione Dei factus est memor Dei. *Manassæ autem genuit Amos*¹, qui interpretatur fortitudo. Et si quidem ante penitentiam genuit Amos, cum malignaretur in idolis, non possumus æstimare quasi religionis causa vocaverit eum fortitudinem, sed causa audaciæ corporalis : sicut solent et barbaræ gentes nomina filiis imponere ad devastationem respicientia bestiarum, ferarum, vel rapacium volucrum, gloriosum putantes filios tales habere, ad bellum idoneos, et insanientes in sanguinem. Si autem post penitentiam genuit

¹ Montef. conjicit in margine, *differentiam*.

¹ V. D., *Amos*, et sic deinceps in Codice et in margine prius Editorum.

gloris intuitu, nec fideles in infirmitate generant filios, nec praevalentes umquam nec fortes nisi in malo, et ad poenam irreligionis suae, non ad gaudium, nec ad consolationem videntur filios genuisse. Hic itaque Booz accepit uxorem Moabitidem nomine Ruth (*Ruth.* 4). Quomodo accepit eam, exponere existimavi superfluum, cum de his Scripturas omnibus manifesta. Hoc autem dicimus solum, quoniam et Ruth pro merito fidei suae nupsit Booz, quia propriam gentem contempsit, et terram, et genus, et elegit Israel, et non desepit socrum viduam simul et peregrinam, desiderio ducta generis ejus magis quam sui. Deos patrum suorum repulit, et Deum viventem elegit, talibus verbis dicens ad socrum suam: « Noli obviare mihi, ut relinquam te, quoniam ubicumque ieris, ibo: et ubicumque manseris, manebo. Populus tuus, populus meus est: et Deus tuus, Deus meus est: ut ubicumque mortua fueris, moriar, et ibi sepeliar. Hoc faciat mihi Deus, et hoc augeat, si non sola mors separaverit inter te et me » (*Ruth.* 1. 16. 17). Ergo Booz pro merito suae fidei illam accepit uxorem, ut ex conjugio tali sanctificato genus nasceretur regale. Nam Booz senior constitutus, non sibi uxorem accepit, sed Deo: non propter passionem corporis sui, sed propter justitiam legis, ut suscitarret semen proximo suo: non magis amore quam religione ferventior: aetate senex, juvenis autem fide, et ideo forsitan nominatus est in virtute, vel virtus in ipso praevalens. Quoniam qui secundum aetatem ad ineundum conjugium est in virtute, non est nominabilis et laudandus, quia est in virtute: sed qui extra aetatem conjugalem jam factus, accepit ex religione virtutem ad conjugium ineundum, sicut iste Booz, ille laudabilis et nominabilis est, quia existit in virtute, et illius talis viri virtus in ipso est. Juvenis enim virtus non est in ipso, sed in juventute corporis ejus, ideo et postmodum exhausta marcescit. Qui autem in anima sua fidei habet virtutem, sicut et habebat Booz, illius virtus in ipso est, et ideo inscensibilis est. Consequenter et Ruth inspiratio est appellata. Nam nisi inspiratio Dei fuisset in ea, non dixisset quae dixit, nec fecisset quae fecit. Quid primum laudatur in ea? dilectio generis Israel, aut simplicitas, aut obedientia, aut fides? Dilectio quidem generis Israel, quia sic desiderabat filios suscipere ex semine Israel, et una fieri ex populo Dei. Si enim communicationem viri desiderasset quasi puella lasciva, aliquem juvenem potius appetisset. Quoniam autem non lasciviae suae, sed religioni satisfacere cupiens fuit, familiam potius sanctam elegit, quam juvenilem aetatem. Simplicitas autem, quia ultronea sub pallium ejus ingressa est, nec cogitavit ne forte sperneret eam quasi vir justus lascivam puellam, aut ne deluderet eam: et quod gravius erat, contemneret delusam, sicut faciunt multi: sed obaudiens facta socris suae consiliis, confidenter credidit quia prosperaturus fuerat Deus actum ipsius, sciens conscientiam suam, quia non libido ad hoc eam compulerat, sed religio erat hortata. Quid autem et in Booz praedicatur? Humilitas, castitas, et religio. Humilitas quidem et castitas, quia non contigit eam quasi lascivus puellam, nec abhorruit eam quasi castus lascivam: sed mox ut verbum ejus de lege proximitatis audivit, nihil horum omnium lasciviae imputavit, sed universa religioni adscripsit. Nec desepit quasi dives pauperem, nec veritus est quasi maturus adolescentulam, sed paratior fide quam corpore, mane processit ad portam, et provocavit quemdam ex genere, quem jure proximitatis aestimabat propinquorem: obtinuit, praevaluit non tantum jure proximitatis, quantum Dei eligentis favore, idcirco forte praevalens dictus est. Talis ergo Booz ex tali conjugio Ruth qualem filium genuit? Obeth, qui interpretatur subditus. Nunc autem qui divitias eligunt, et non mores, pulchritudinem, et non fidem, et quod in meretricibus solet quaeri, hoc in conjugibus optant, propterea non generant filios subditos vel sibi, vel Deo, sed contumaces et contra se, et contra Deum,

ut filii eorum non sint fructus justae conjunctionis eorum, sed poena condigna irreligiositatis ipsorum. Iste autem Obeth, qui subditus dicebatur, quid genuit? Jesse, id est refrigerium. Jesse enim Latina sermone refrigerium appellatur. Nam vere quicumque subditus est Deo, et parentibus suis, tales filios generat, Deo praestante, a quibus refrigeretur: quoniam qui honorat patrem, honorabitur a filiis suis (*Eccli.* 3. 6): qui autem contumaces existunt, aut in Deum, aut in parentes, generantes non refrigeria sibi generant, sed dolores, ut a filiis suis recipiant quod fecerunt in parentibus. Adhuc aestimo propter Obeth, qui subditus est nominatus, et propter Jesse, qui refrigerium est dictus, ne forte in diebus Obeth filii Israel propter delicta sua traditi erant sub potestate gentis ejusdam, sicut in libro Judicum frequenter legitur factum. Et quoniam subditi facti fuerant cuidam genti, convenienter in tempore illo natus Obeth subditus est appellatus. Jesse autem, sicut ex parte colligere de scriptura Regnorum potuimus, quot annorum David appropinquare cepit Saüli, jam tot annis regnante, pene secundum tempus exstitit Samuel, sub quo iudice et propheta placentes per omnia Deo filii Israel et corporaliter refrigerati sunt, et ab Allophylis liberati, et spiritualiter bene agentes, et ideo forte Jesse refrigerium est appellatus. Jesse autem genuit David regem. Quia Deus in generatione justorum est, et generatio rectorum benedicetur. De David autem numquid tantum dicere possumus, quantum scriptura Regnorum? Idcirco praeferentes omnia, hoc dicimus solum, quia et Jesu Christi imago fuit David. David autem interpretatur sufficiens manu, vel dilectus, sicut et Christus fuit, et in bello fortis, et potens, et patri dilectus, et in acibus suis, et in misericordia, et in mansuetudine sua prophetatio fuit Christi. Et quid dicam in actibus suis justis, aut in persecutionibus suis iniustus? In ipso etiam peccato suo pessimo, Christi et Ecclesiae mysterium fuit. Sicut enim David cum esset in solarium suo excelso latus, vidit speciosam Bersabee, cum lavaretur, et concupivit eam, et habuit, cum adhuc esset in conjugio viri alterius Ethei¹: sic et Christus cum esset in caelo suo altissimo, adhuc letus in sua divinitate, vidit Ecclesiam gentium speciosam secundum cor, displicentem sibi in sordibus errorum suorum, et bonis operibus se diluentem, cum adhuc diaboli esset conjunx, vidit eam, et concupivit, et habuit prius. Post hac autem descendens in mundum, sicut David postea, interfecto Uria, uxorem ejus sibi in conjugem sumpsit: sic et Christus destructo diabolo, subditas ei gentes traxit in conjugium suum. Nam sicut David primum Bersabee habuit cum adhuc esset sub proprio viro, postea eam legitimam uxorem accepit (2. *Reg.* 11): sic et Christus et tunc fecit Ecclesiae, et modo facit omni animae rectae. Nisi enim Deus prius haberet aut Judaeum, aut gentilem, impossibile est, ut adducat eum ad fidem suam, ut puta Cornelium adduxit ad fidem suam per ministerium Petri (*Act.* 10): sed antea habuit animam ejus, operans in ea orationes assiduas et eleemosynas multas, sicut Actus apostolorum testantur. Centurionem vocavit ad fidem suam (*Matth.* 8), sed prius cum adhuc esset sub diabolo, habuit animam ejus, operans in ea dilectionem gentis Dei, et aedificans synagogas: sic quod diabolum facere videmus. Impossibile est, ut aliquem Christianorum ad perfidiam trahat, nisi prius cum adhuc sub Christo esset, habuerit animam ejus, et operatus fuerit in ea proprium opus, et probaverit consentium ipsius. Ecce Judam, priusquam disjungeret eum a Christo, et sibi conjungeret, prius habuit eum, operans in eo cupiditatem pecuniarum, et furta. Postquam vero delectatus est in conscientia sua sibi convenienti, tunc compulit eum tradere Christum, et transire ad sua. Bersabee autem interpretatur filia potentis, quod nomen secundum mysterium Ecclesiae habet idoneam rationem. Ecclesia enim nupta nostro

¹ V. D., conjugio alicujus Ethei.

David, filia facta est Dei omnipotentis, quæ prius filia diaboli videbatur fuisse. Adhuc interpretatur Bersabee, e litera duplicata in fine, puteus septimus, quod corporaliter et spiritualiter habet interpretationem convenientem. Quoniam sicut dat nobis intelligere scriptura Paralipomenon, uxores septem habuit David, ex quibus filios generavit : sex quidem quas accepit in Ebron, septimam autem in Jerosolymis Bersabee (2. Reg. 3. et 1. Par. 3). Putei autem in Proverbiis Salomonis, quamvis et alterum interiorum habeant intellectum, tamen in prima facie uxores significantur : ubi docet cum uxoribus propriis virum debere permanere, dicens : *Bibe aquam de tuis vasis, et de puteorum tuorum fontibus* (Prov. 5. 15). Si ergo putei uxores intelliguntur, convenienter Bersabee septimus puteus interpretatur, quia et septima exstitit uxor. Sed et Christus septem Ecclesiarum sponsus habetur. Nam quamvis innumerabiles sint Ecclesiae, secundum diversitatem locorum, tamen omnes septem dicuntur propter Spiritus septem, quibus sustentatur omnis Ecclesia. Unde et Joannes et Paulus apostolus ad septem Ecclesias scribunt, quasi ad omnes. De regibus autem residuis dicere aliquid visum est mihi superfluum, cum desiderantibus dicere vel audire de eis sufficiat scriptura Regnorum. Sed tamen secundum quod Hebraicorum sermonum interpretes tradiderunt, nomina eorum actibus coaptare tentavimus, ut Dei providentiam et in ipsis hominum nominibus ostendamus, et spiritalem delectationem audienti populo acquiramus. *David autem genuit Salomonem*. Salomon autem interpretatur pacificus. Pacificus est autem appellatus, quoniam, omnibus in circuitu gentibus et pacificatis, et tributa reddentibus, pacificum habuit regnum, ita ut et templum Deo edificaret, utens etiam ministerio gentium : quoniam in figura fuit nostri pacifici Christi, qui confugientibus ad se per fidem gentibus universis, et bonorum operum spiritualia tributa solventibus, pacificum habuit regnum : ita ut ex vivis lapidibus non solum Judæis, sed etiam gentibus vivum templum Deo edificaret viventi. *Salomon autem genuit Roboam*. Roboam autem interpretatur in multitudine populi. Æstimo quod pater quidem ejus, sicut omnium regum patres, ex bono proposito ei nomen imposuit Roboam : Dei autem providentia, sicut et omnium regum nomina secundum actus eorum proprio dispensavit nomine, sive in bono, sive in malo : Salomon ergo cum haberet regnum valde multiplicatum, meritis patris sui David, et suis, quia dilexerat eum Deus in primis, natum sibi in tempore illo filium, appellavit Roboam, id est, in multitudine populi, quasi factum in multitudine populi, ut secundum statum regni sui multiplicati nominaretur filius ejus : providentia autem Dei, quia fuerat peccator futurus, et dissidium regni sui passurus, dispensavit, ut diceretur, in multitudine populi : quoniam quod fit in multitudine populi, statim facile seditionem multitudinis patitur. Multitudo enim mater est seditionis et contumaciæ : quia quidquid a multis peccatur, plerumque manet invindicabile : paucitas autem magistra est disciplinae. Æstimo quod Salomon et Roboam in mysterio Christi fuerunt ; quod si in mysterio Christi fuerunt, consequenter et in mysterio populi Christiani. Namque cum sint omnes Christiani corpus Christi, recte universus populus Christianus accipiendus est Christus : sic et Salomon in mysterio populi fuit Christiani bene incipientis : Roboam autem in mysterio populi male finientis. Nam sicut circa senectutem Salomone peccante, excitavit Dominus satan super eum, destruxit ex parte modica regnum ejus : in tempore autem Roboam, abjiciens consilium seniorum, et sequentis consilia juvenum coetaneorum suorum, ad plenum scissum est regnum, ita ut decem tribubus secedentibus, et proprium sibi facientibus regem, duæ tribus tantummodo manebant sub Roboam (3. Reg. 12. et 2. Par. 10). Sic populus Christianus in primis quasi bene agens prosperatus est, sicut Salomon : procedente

autem tempore, cum cœpisset delinquere populus Christianus, et amare quæ carnis sunt et mundi, quasi filiam Pharaonis, quam diabolus subministrat princeps carnis et mundi, ad tentationem Christianorum, excitavit Deus super populum Christianorum spiritum schismatis. In primis quidem debilitatus est Christianus populus in quibusdam schismatibus. In novissimo autem populi Christiani quasi in tempore Roboam abundante iniquitate, et caritate refrigescente, plenius conscissus est populus Christianus, ita ut maxima pars Christianorum divideretur in hæreses, et faceret sibi proprios episcopos, quasi proprios reges, et vix paucissimi Christiani remanerent in Ecclesia Christi sub Christo. Et sicut tunc Roboam abjiciens consilium seniorum, et coetaneorum suorum sequens, occasionem præbuit dissidio illi : sic et circa finem episcopi relinquentes consilia seniorum apostolorum, et prophetarum, secundum quod consiliati fuerant episcopos conversari debere, vel episcopatum suum tractare, et sequi sunt consilia coetaneorum suorum, et juvenum consilantium episcopum oportere divitem fieri et inhospitalem, et timorem Dei non habere, et talia quedam alioqui quæ moveant plausum : et dederunt occasionem diabolo præcisionum faciendarum, non attendentes quæ Dominus dicit : *Si autem cœperit dispensator dicere, Quia Deus meus moram facit ; et cœperit castigare pueros et ancillas, et manducare et bibere cum ebriosis, veniet dominus ejus in die qua nescit, et hora qua ignorat, et dividet eum* (Luc. 12. 45. 46). Iterum quod præcepit Petrus : *Non ut dominantes, sed quasi episcopatum tenentes* (1. Petr. 5. 5) Item Paulus : *Novitates vocum devita ; generant enim lites, et sermo eorum sicut cancer serpit* (2. Tim. 2. 23). Item : *Formam habent sanctorum verborum, quæ a me audisti* (1b. c. 1. 13). De qua prosperatione prima populi Christiani, et de adversitate novissima prophetatur in Psalmo. De prosperatione prima sic : *Tunc loquutus es in aspectu filiis tuis, et dixisti* (Psal. 88. 20), et cætera quæ sequuntur. De adversitate autem novissima sic : *Tu vero repulisti, et pro nihilo deduxisti et distulisti Christum tuum* (Ibid. v. 39), et cætera quæ sequuntur. Vide quia quomodo tunc in regno Judæ quidam reges exstiterunt peccatores, quidam autem mediocriter peccatores, in regno autem Israel nemo regum inventus est justus : sic et in Ecclesia Christi inveniuntur quidam episcopi boni et peccatores, in hæresibus autem nemo invenitur omnino rectus, sed omnes perversi : quia in auro quidem invenitur scoria et sordes, in sordibus autem non invenitur aurum. *Roboam autem genuit Abiam*. Abias autem interpretatur pater veniens, vel patris mei hic. Forsitan hic Abias similis natus fuerat patri suo in corpore, ideo appellaverunt eum pater veniens, quasi aliter pater nascens : vel patris mei hic, quasi patris sui hic esset imago. Providentia autem Dei sic ordinavit eum vocari, quia sicut Roboam cœpit recte, postea autem exstitit peccator in Deum, sic et Abias. *Abias autem genuit Asa*. Asa autem interpretatur unguentum. Iste enim Asa valde perfectus fuit corde, et placens Deo, sicut Regnorum liber ostendit. Propter hoc forte a Deo est ordinatum, ut appellaretur unguentum : quia sicut unguentum et in hyeme floridum est et boni odoris, et homines suo odore delectat, atque impingat, cum ex eo uncti fuerint : sic et justus et in hyeme temptationis immarcescibilis est, et fidelis manet. Sicut fuit in Asa, qui et bonæ opinionis est, et historia scripta de eo delectat legentem, et ædificat, et impinguit, et ad desiderium suæ sanctitatis excitat viros prudentes. *Asa autem genuit Josaphat*. Josaphat autem interpretatur Dominus iudex : puto quod Asa pater ejus, cum propter justitiam ejus eum Dominus prosperasset in omnibus, et inimicos ejus confregisset ante faciem ejus, sicut scriptura testatur Regnorum, quasi in ipso nomine filii sui confessionem offerens Deo iudici justo, vocavit eum Dominus iudex (3. Reg. 15). Nam vere justus iudicis est, bene agentem remunerare, et

negligentem corripere, sicut fecit Deus Asa. Nam postquam Æthiopum et Libyum virtutem innumera-
bilem Deus deposuisset ante faciem ejus, postea ad-
versante sibi rege Israel Basa, Syrorum auxilium
petiit adversus eum : propter quod et misit ad eum
Ananiam prophetam dicentem hæc : « In quo confidis
te regem, et non confidis in Dominum Deum tuum,
propterea labefactata est virtus Syria de manu tua.
Nonne Æthiopes et Libyes erant in virtute magna, et
in currus, et equites, et multitudinem copiosam? Et
cum consideres in Dominum, tradidit illos in manus
tuas : quoniam oculi Domini respiciunt in omnem
terram, ad conservandum illum, qui est perfectio
corde ad eum. Et evanuidisti de isto » (2. Paral. 16.
7-9). Propter quam diffidentiam puto quod et in se-
nectute doluit pedes, quia Dominus justus iudex per
omnia fuit in eo. Nam nec modicam justitiam servo-
rum suorum sine remuneratione relinquit, nec mo-
dicam culpam sine correctione dissimulat. Sed et in
filium ejus Josaphat, qui hoc nomine vocabatur, justus
exstitit iudex, quoniam et ipse consummatus fuit,
sicut pater ejus Asa, et adhuc amplius. Propter hoc
et Dominus justus iudex amplius adhuc exaltavit et
glorificavit Josaphat, quam patrem ejus Asa, ita ut
omnes reges in circuitu munera ei offerrent, quemad-
modum Salomoni. Sed tamen cum fecisset amicitias
cum Achab, et dedisset ei auxilium ascendenti ad
bellum, circumdederunt eum currus : et cum jam
periclitaretur occidi, exclamavit ad Dominum, et eri-
puit eum. Cum autem interfecto Achab reverteretur
in Jerusalem, misit Deus ad eum Jehu prophetam
filium Ananie, dicentem : *Si peccatorem illum adju-
visti, et illis qui oderunt Deum amicus es, et in hoc
super te ira a facie Domini descendisset, nisi sermones
boni inventi fuissent tecum, quoniam abstulisti lucos de
terra Juda, et parasti cor tuum ad requirendum Domi-
num* (2. Par. 19. 2. 3). Vides quia nec dare oportuit
auxilium inimicis Dei, nec ab eis accipere? Quoniam
autem nec accipere oportet ab inimicis Dei, docet nos
supradicta historia de Asa. Quoniam vero nec dare,
instruit nos hæc scriptura de Josaphat. Qui enim
petiit auxilium ab inimicis Dei, de auxilio Dei desper-
at, utiliores sibi existimans inimicos Dei, quam
Deum. Qui autem dat auxilium inimicis Dei, adver-
satur Deo. Deo enim volente contere inimicum
suum, ipse eum defendere tentat. *Josaphat autem ge-
nuit Joram*. Joram autem interpretatur Dominus alti-
tudo. Illic Joram similiter sicut pater suus Josaphat,
prosperatus est nimis, et exaltatus in regno : quasi
confidens in Domino vocavit filium suum natum, Do-
minus altitudo : tamquam si dicat, Dominus est alti-
tudo mea qui me non merito meo, sed misericordia
sua fecit in altitudine. Forsan et providentia Dei,
quia impius erat futurus et superbus, sic eum nomi-
nari disposuit. Nam iste Joram in magnitudine divi-
tiarum elatus est, et valde impie gessit in Deum, sicut
liber Regnorum et Paralipomenon testantur. Habens
uxorem nomine Godoliam filiam Jezabelis, et Achab
ejus consilio utens, valde exstitit iniquus in Deum et
elatus, ipsam altitudinem sibi quasi Deum vel Domi-
num fecit, confidens in altitudine. Omnis enim homo
malum ipsum, cui servit, dominum sibi facit. Nam ita
elatus est, ut et fratres suos omnes occideret, quos ei
quasi adjutores et consiliarios reliquerat pater. Pro-
pter quæ omnia percussit eum Dominus passione
gravissima et diutina, ita ut ante biduum mortis suæ
intestinalia sua putrefacta jaceret. *Joram autem genuit
Ochoziam. Ochoziam autem genuit Joam. Joas autem
genuit Amaziam. Amaziam autem genuit Oziam*. Sed
juste usque ad tres generationes ex eo sanctus Spi-
ritus per Matthæum præcepit de numero regum tollere
de immundo et maledicto semine natos, in generatio-
nibus Christi spernens connumerare. Joram autem
ex semine Achab et Jezabel, accipiens sibi uxorem

Godoliam nomine, genuit ex ea Ochoziam. Quia
autem genuit Joam. Joas autem Amaziam, i
completur generatio quarta seminis iniqui et n
cti. Achab enim rex Israel, accipiens uxorem J
filiam Sidonii regis, contra Dei præceptum i
nimis, multas impietates commisit in Dominu
se instigante. Propter quod Spiritus sanctus p
phetam contestatus est dicens : *Ut disperderet e
masculum de domo Achab. Quam prophetiam
vit Jehu filius Nanzî, unctus a puero qui missu
ab Helisaro, et accepit promissionem, ut usq
quartam generationem sedeant filii ejus in sedi
super Israel. Quanta ergo benedictio facta est
Jehu, qui vindictam fecerat super domum A
tanta fuit maledictio super domum Joram p
filiam iniqui Achab et Jezabel, ut usque ad q
generationem præcendantur filii ejus de numero r
et sic peccatum ejus descendit in filios ejus,
fuerat scriptum : *Peccata patrum reddam in
usque in tertiam et quartam generationem* (Exe
5). Videte ergo per istam scripturam, quam p
losum eskunire conjugia ex genere impiorum
Joram : et quam gloriosum est vindictam in i
facere, sicut fecit Jehu. Quantum ergo ad hist
Regnorum pertinet, Amazias genuit Oziam : qu
ad Matthæum, Joram genuit Oziam. Unde Ozi
terpretatur filius nobilis. Qua autem causa voc
eum pater filium nobilem, non potuit estimar
frie si quis æstimet eum speciosum fuisse n
aut forte primitivum fuisse : quoniam tunc pri
apud illos clari et honorabiles habebantur : u
secundum Deum, quantum ad alios qui ex mal
semine descenderant reges. Etiam secundum
nobilis fuit, quia fecit Ozias quod placitum era
et in omnibus a Deo adjutus est, propter quod
fuisse a Deo prosperatus, elatum est cor ej
dignum se æstimavit etiam sacerdotali officio
(2. Paral. 26). Nam cum usurpasset sibi thuril
inferre in templum, et resisterent ei filii Aar
Levitæ, quasi illicita appetenti, comminatus e-
quasi rex potestate subnixus. Confestim autem
percussit eum lepra, et visa est lepra bis in
ejus, et exsilivit foras, et sedit domi usque ad m
suam leprosus. Videte quam illicitum est us
opus quod a Deo non est commissum. Quale
peccatum laicus usurpans sibi opus clericale,
facit peccatum et lector, si usurpaverit opus dia
et diaconus, si usurpaverit sibi presbyteri opu
presbyter, si episcopalem appetierit potestatem.
quomodo secundum quod prolongabatur gen
orta de illa maledicta familia, sic paulatim per
rationes muniebatur in eis iniquitas. Ecce enim t
zias pejor fuit omnibus post Joram patrem s
Interpretatur autem Ochozias possessio invis
Patrem autem ejus, cum fuisset impius, non p
mus suspicari secundum Deum posuisse filio su
cabulum, possessio invisibilis : nisi forte secu
diabolum, a quo seductus variis fluctuabatur ei
bus. Hujus autem filius Joas jam melior fuit eo
non ad plenum. Nam quamdiu vixit Joiada sace
quæmunerat eum in regem, valde puerum dilex
eripuit eum de manu Athaliæ aviæ suæ, quæ oc
rat omnes nepotes suos, et ipse fecit quod plac
erat Deo. Postquam autem mortuus est Joiada, c
forte erubescere quasi sanctum sacerdotem, et c
auctorem vitæ suæ et regni, mutatus est, et fecit
lum ante Deum. Denique cum induisset Spiritus
ctus Zachariam filium ipsius Joiadæ, et dixisset
*Hæc dicit Dominus : Quare præteristi mandatum
mini? Non erit vobis in prosperum : quoniam de
quisti Dominum, et ille derelinquit vos* (2. Paral.
20) : insurrexerunt in eum, et lapidaverunt eum
præcepto regis : propter quod et convenienter not
ejus interpretatur temporis prolongatio, quia prol
gatio temporis mutavit eum in pejor. Item Ama
paulo melior exstitit, quam Joas : nam Ama
filius ejus in primis placuit Deo, sicut Joas, sed p*

¹ Editi in marg. et V. D., *validiores*. Quæ lectio posset quadrare.

ea malignatus est sicut Joas : secundum hoc fuit melior quam Joas pater suus, quia Joas corripientem se prophetam lapidibus interfecit, et hoc ob filium Joiadā sacerdotis regificatoris sui. Amazias autem, cum misisset ad eum Deus Balaam prophetam dicentem : *Quare quæsisisti deos, qui non liberaverunt populum suum de manu tua* (2. Paral. 25. 15. 16)? non interfecit, sed comminatus respondit ei : *Nunquid consiliarium regis dedi te? Cave tibi ne flagelleris*. Item Ozias filius Amazie melior fuit omnibus illis præcedentibus ante se : et si non fuit irreprehensibilis, quia opus sacerdotii affectavit. Vide nunc secundum hoc et Dei iudicium justum. Sicut enim Ozias, prolongato numero generationum, minus malus exstitit cæteris ex generatione maledicta progenitis, non tamen perfectus fuit ; quia adhuc aliquid habuit generationis illius : sic et Deus non eum præscidit de numero regum, quia fecit quod placitum est Deo. Percussit autem eum lepra propter jactantiam ejus, ut domi sederet : ut videretur non de numero generationis Christi præcisus, sed fructuionis regni ex parte fraudatus. *Ozias autem genuit Joathan*. Joathan interpretatur perfectus, vel dominus immaculatus. Et vere perfectus fuit hic Joathan, et quantum ad reges se præcedentes dominus immaculatus, quia fecit quod placitum erat Deo, et nulla reprehensio ejus legitur in scriptura Regnorum. *Joathan autem genuit Achaz*. Achaz autem interpretatur firmamentum Domini, aut virtus. Joathan autem cum esset rectus et fidelis Deo, firmamentum suum et virtutem credens Dominum esse, a quo et fuerat prosperatus in regno, quasi confidens, firmamentum suum et virtutem credens Dominum esse, vocavit filium suum Achaz, et firmamentum Domini, vel virtutem. Ille autem non fuit firmamentum Domini, neque virtus. Neque enim firmavit eum Deus in bono, sed diabolus in malo, qui fuit dominus ejus. Nam valde impie gessit in Deum, sicut testatur scriptura Regnorum et Paralipomenon. Quod autem appellatus est Achaz firmamentum Domini, vel virtus, religionem quidem patris ejus ostendit, ipsius autem duritiam¹, quia sicut a conversatione patris factus est longe, sic et a proprietate nominis sui seipsum præcidit, nisi forte quod apud Isaïam prophetam positum est hoc modo : *Et factum est in diebus Achaz filii Joathan regis Juda, ascendit Rasim rex Syriæ et Phacee filius Romeliæ rex Israel ad Jerusalem, expugnare eam, et non potuerunt eam debellare. Et annuntiavit est in domo David a dicentibus : Consensit Syria cum Ephraim, et expavit anima ejus, et anima plebis ejus, sicut in sylva arbor (arundo), cum a vento commoveatur. Et dixit Dominus ad Isaïam : Exi in obviam Achaz, tu, et qui relictus est Jasub filius tuus, ad piscinam superioris viæ villæ fullonis ; et dices ei : Vide ut quiescas, et noli timere, neque anima tua languescat a duobus titionibus fumigantibus istis. Cum enim ira furoris mei facta fuerit, iterum sanabo : quoniam filius Aram et filius Romeliæ, qui cogitaverunt cogitationem pessimum, dicentes : Ascendamus in Judæam, et colloquentes eis, convertamus eos ad nos, et regem statuemus eis filium Thabeel. Hæc dicit Adonai Dominus Sabaoth : Non manebit cogitatio ista, neque sic fiet (Isai. 7. 1-7)*. Forsitan sic confortatus Achaz cum genuisset filium, vocavit nomen ejus Ezechias. Ezechias autem interpretatur, confortavit Dominus. Vere completa est in Ezechia confortatio Domini, cui animus exstitit sanctus super omnes reges, qui fuerunt ante eum. Nam inter cætera bona, quæ merito præstitit ei Deus, cum misisset ad eum Sennacherib, rex Assyriorum, Rapsacem principem militiæ suæ, et libellum plenum improprietis et blasphemis contra Deum, sicut exponit Isaïas propheta (Isai. 37. per totum) : Ezechias accepit libellum illum, et ingressus in templum apparuit ante Dominum, et oravit, et confestim missus est ad eum Isaïas propheta, annuntiatus ei protectionem Dei, et confortans eum, et exiit

ad preces Ezechie angelus a facie Domini, et percussit in castris Assyriorum centum octoginta quinque millia virorum. Qualia autem fuerint verba lapsacis, vel qualis oratio Ezechie, vel qualis confortatio Isaie, lege in Isaia, et profer causam excitationis in populo. *Ezechias autem genuit Manassen*. Manasses autem interpretatur ab insurgente, vel ex oblivione : quam interpretationem commendat et liber Genesens, ubi cum natus fuisset in Ægypto filius Joseph, vocavit nomen ejus Manasses, dicens : *Oblivisci me fecit Dominus laborum meorum, et laborum omnium domus patris mei* (Gen. 41. 51). Si ab insurgente intelligatur, sic possumus dicere : quia forte ab insurgente Sennacherib contra eum liberavit eum Dominus : ideo quasi gratias agens Deo postea in nomine filii sui, vocavit eum Manassen. Si autem intelligatur ex oblivione, rationem alio modo possibile est existimare : quoniam non faciebat filium propter quod cum genuisset filium, vocavit nomen ejus ex oblivione, quasi ex desperato filium sibi natum. Hæc secundum propositum bonum æstimabimus patris : alioqui secundum actum pessimum Manasses aliter est æstimandum : quoniam quidem pater ejus in illo prædicto proposito vocavit eum Manassen. Providentia autem Dei sic eum dispensavit vocari, quia oblitterus fuerat omnem conversationem patris sui sanctam, et omnia beneficia Dei pro merito ejus collata in ipsum et stimulatus ab insurgente diabolo, qui solet insurgere super genus humanum ad evertendum, gesturus omnia quæ Deum ad iracundiam provocarent. Denique cum ægrolasset Ezechias in tempore quodam, et venisset ad eum Isaïas propheta visitandum, vocavit Ezechias filium suum Manassen, et cepit ei mandare, quod debeat Deum timere, quomodo regere regnum, et alia multa. Et dixit ad eum Isaïas : Vere quia non descendunt verba tua in cor ejus, sed et meipsum oportet per manum ejus interficere. Quod audiens Ezechias, volebat filium suum interficere, dicens : Quia melius est me sine filio mori, quam talem filium relinquere, qui et Deum exasperet et sanctos ejus persequatur. Tenuit autem eum vix Isaïas propheta, dicens : Irritum faciat Deus consilium tuum hoc ; videns Ezechie religionem, quia plus amabat Deum, quam filium suum. Tamen cum multa gessisset impie hic Manasses, adduxit super eum Deus principes virtutis regis Assur, et comprehenderunt Manassen in vinculis, et ligaverunt eum in compedibus, et perduxerunt eum in Babyloniam, et erat ligatus et catenatus in domo carceris, et dabatur ei panis hordeaceus ad mensuram modicus, et aqua cum aceto modica ad mensuram, ut viveret tantum, et erat constrictus in doloribus valde (4. Reg. 21. et 2. Par. 32. et seq.). Et ideo cum vehementer affligeretur, quæsit faciem Domini Dei sui, et oravit Deum qui omnibus adstat, et exaudivit Dominus vocem ejus, et misertus est ei. Et facta est circa eum flamma ignis, et liquefacta sunt omnia vincula ejus. Liberavitque Dominus Manassen ex omni tribulatione ejus, et reversus est in Jerusalem in regnum suum, et cognovit Dominum Manasses, dicens : Ipse est solus Deus. Et servivit soli Domino Deo in toto corde suo, et in tota anima sua omnibus diebus vitæ suæ, et reputatus est justus : et ideo forte vocatus est ab insurgente, vel ex oblivione, quia liberavit eum Dominus ab insurgente, et ex oblivione Dei factus est memor Dei. *Manasses autem genuit Amos*¹, qui interpretatur fortitudo. Et si quidem ante penitentiam genuit Amos, cum malignaretur in idolis, non possumus æstimare quasi religionis causa vocaverit eum fortitudinem, sed causa audaciæ corporalis : sicut solent et barbaræ gentes nomina filiis imponere ad devastationem respicientia bestiarum, ferarum, vel rapacium volucrum, gloriosum putantes filios tales habere, ad bellum idoneos, et insipientes in sanguinem. Si autem post penitentiam genuit

¹ Montef. conjicit in margine, *differentiam*.

¹ v. D., *Amos*, et sic deinceps in Codice et in marginibus prius Editorum.

retur (Jon. 3. 4) : subintelligimus, nisi poeniteat. Item quæ est ex præsentia, illa impletur Dei solummodo operatione, ut quod virgo pareret. Alia impletur hominum administratione, ut de aliquo, ut sit justus. Admiratus itaque tanti mysterii dignitatem propheta, quasi omnes de somno suscitans, ait : *Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus (Isai. 7. 14)*. Multis prætermisissis uno utitur homine, quod præsentii utile est negotio. Quamvis enim nobis sit præsens semper gubernando, tamen præsentior essentialiter ex unitate personæ factus est. *Verbum enim caro factum est, et habitavit in nobis (Joan. 1. 14)*. 24. *Exsurgens autem Joseph a somno, accepit Mariam conjugem suam*. Non in domo accepit eam; nec enim adhuc dimiserat eam de domo, sed de animo suo deposuerat eam, et iterum in animum suum eam recepit. 25. *Et non cognovit eam, donec peperit*. Vere enim non cognovit eam ante, cuius fuerat dignitatis, quæ unigeniti Dei facta fuerat mater : sed postquam peperit, tunc cognovit eam : quia speciosior et dignior facta fuerat, quam totus mundus. Nam quem totus mundus non capere poterat, nec mercedat accipere, quasi in angustum cubiculum uteri sui sola suscepit. Vidit Joseph enim virginem permanere post partum. Vidit mysterium ¹ stellæ quo modo stans super caput pueri, venientibus magis puerum demonstrabat. Stans testimonium dabat, quia loqui non poterat. Ipsos denique magos vidit adorantes, et divina dona eorum præsentantes. Audivit sermones ipsorum, quo modo ab oriente usque Jerusalem stellam præcedente venerant, quæ non dedignata est hominibus ministrare, ut Dei gloriam revelaret. Ergo incomparabilis nativitas, totius humanæ nativitatis mensuram excedens, et divinitatem nascentis pueri ostendebat, et dignitatem Mariæ parientis Joseph demonstrabat. Ideo dicit, *Et non cognovit eam, donec peperit filium suum primogenitum*. Cognovit autem eam quæ esset, post partum ipsius.

Eunomii hæresis. — Quidam ex hoc verbo, secundum Eunomium, putant, quod Joseph donec peperit quidem non illam habuit in conscientia ², postea autem cognovit eam, et filios peperit. Unde et Christum primogenitum dicit : quia ille dicitur primogenitus, quem alii fratres sequuntur. Insanum neminem intelligit esse sanum : quia illi ausi sunt hoc dicere de illa, putant quia et Joseph hoc ausus fuit facere. Hoc enim quod fieri potuit, dicit evangelista quia factum non est : illud autem quod nec fieri potuit, quid necessarium habuit dicere. Factum non est? Nam sunt quædam, quæ naturaliter possunt fieri : sunt autem quæ impossibilia sunt per ipsam naturam. Volo tibi referre. Ille, nescio quis, cum illo liem commisit : et donec vixit, non est ei loquutus. Numquid ex hoc quod dixi, Donec vixit, non est ei loquutus, ex eo signavi, quia post mortem illi loquutus est, quod fieri non potest? Illud enim quod fieri potest, dixi, quia factum non est : quid autem opus habui exponere, quia nec post mortem illi loquutus est, quod fieri non poterat? Sic et Joseph ante partum credibile fuit ut cognosceret eam, quia nondum cognoscebat mysterii dignitatem : postquam vero cognovit, quia facta est unigeniti Dei templum, quo modo poterat hoc usurpare? Quod antea facere noluit vlr religiosus, expectans nuptias suas postea facturus fuerat, ut habitationem Dei carnalibus concupiscentiis sordidaret? Hæc secundum rationem. Veniamus autem ad auctoritatem Scripturæ. Dicit enim Apostolus secundum exemplum prophetæ de Christo : *Uperit eum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus ejus (1. Cor. 15. 25)*. Ergo Paulus hoc significavit, ut tamdiu regnet

Christus, quamdiu fiant omnia sub pedibus ejus, postea autem cesset regnare? Stulte! Qui regnat, antequam omnia illi subiecta sint, multo magis regnat et postquam fuerint ei omnia subiecta. Item alibi dicit : *Donec venio, attende lectioni (1. Tim. 4. 13)*. Numquid significavit, Donec venio quidem, attende; cum venero autem, neglige? De primogenito autem quod dico, usus est Scripturis, non solum illum primogenitum dicere, qui primus nascitur, sed etiam illum qui solus est natus. Quando dicebat Dominus ad Pharaonem : *Primogenitus meus Israel (Exod. 4. 22)* : numquid jam alium populum habebat? Si autem dices, quia secundum præsentiam dicebat primogenitum populum Judaicum, sciens quia ex gentibus aliam populum erat facturum : dico tibi, quantum ad præsentiam suam, semper duos populos habuit : sed tam de Judæis, quam de gentibus unum populum fuerat habiturus, sicut et habet.

Homilia secunda ex Cap. secundo (a).

1. *Cum natus esset Jesus in Bethlehem Judæ, in diebus Herodis regis*. Cum fugeret Jacob ante fratrem suum Esaü, et venisset ad vesperum, vidit somnium tale. Scala posita erat, cuius caput pertingebat usque ad cælum, et angeli ascendebant et descendebant per eam, Dominus autem recubebat super eam (Gen. 28. 12. sqq.). Surgens autem Jacob, suggerente Spiritu, prophetavit, dicens : *Quam formidolosus locus est hic! Non est aliud hic nisi domus Dei, et porta cæli (Ibid. v. 17)*. Et ideo vocatum est nomen loci illius Bethel, quod est interpretatum, domus Dei. Nato itaque in Bethlehem Domino, visionis illius prophetia completa est. Domus enim Dei est corpus Christi, ipso dicente : *Solvite templum hoc (Joan. 2. 19)*. Item, *Sapientia edificavit sibi domum (Prov. 9. 1)*. Porta autem cæli ipse est Christus, per quem introitur in regna cælorum, dicente propheta : *Hæc porta Domini, iusti intrabunt per eam (Psal. 117. 20)*. Adhuc autem videamus quod ad utilitatem respicit, et quod evangelista tempus designat, quando nascitur Christus, id est, *In diebus Herodis regis*, ut prophetiam Danielis completam demonstraret, quæ post septuaginta septimanarum annos Christum esse nasciturum demonstrat. Nam ex illo tempore usque ad regnum Herodis septuaginta septimanarum anni sunt consummati. Sciens autem Deus perfidiam Judæorum, quia cruciâ vero Christo, alium expectaturi fuerant Christum, id est Antichristum, ideo occasionem incredulitatis eorum tollens, tempus ostendit, quando nasciturus erat Christus, ut in illum Christum credamus, qui ex tempore Danielis post septuaginta septimanarum annos nascitur, non in illum qui in fine sæculi sub nomine Christi venturus est. *In diebus Herodis regis*. Quamdiu gens Judaica, quamvis sub peccatoribus, tamen Judaicis regibus tenebatur, propheta mittebantur ad remedium ejus. Qualis necessitas, tale et auxilium. Nunc autem, quando lex Dei sub potestate regis iniqui tenebatur, id est, iustitia Dei sub dominatione Romana premebatur, nascitur Christus, quia magica et desperabilis infirmitas medicum artificiose quærebat. *Ecce magi venerunt ab oriente Jerusalem, dicentes : Ubi est qui natus est rex Judæorum? Ecce, hoc est, confestim ut natus est, magnum Deum ostenderunt in homine parvulo, et verbis, et acibus, et muneribus ipsis. Verbis quidem, quia dixerunt, Ubi est qui natus est rex Judæorum? Vidimus enim stellam ejus in oriente, et venimus adorare eum; acibus autem, quia cum vidissent eum, adoraverunt eum. Inventum est in eis fides acutior quam aspectus, videntibus humilia, et intelligentibus alta. Muneribus autem, quia obtulerunt ei aurum, thus, et myrrham, sicut inferius ostendemus. Venerunt autem ad iudicium gentium, et ad præiudicium Judæorum, illorum fidem prophetantes futuram, et istorum incredulitatem con-*

¹ Fditi in marg. et Codex V. D., *ministerium*. Utraque lectio quadrat.

² Fditi in margine, in *concupiscentia*. Codex V. D., in *conscientia*, sed altera manu ibidem scribitur, *vel concupiscentia*; et hinc videtur esse vera lectio.

(a) Homilia tertia in aliis.

autem Zorobabel, fluitio postposita, vel ex commixtione, vel hic doctor Babylonice. Legi; si verum est, nescio, quia sacerdotale et regale genus mixtum est in Zorobabel, sicut inferius exponemus. Et forte ergo propter hoc dictus est ex commixtione. Per istum autem Zorobabel dimissi sunt omnes filii Israel, et reversi sunt in propriam terram cum gaudio magno, sicut Esdras propheta exponit. Cum enim esset Zorobabel in ministerio Darii regis, controversia facta est inter eum et duos alios regis ministros, quid esset fortius in mundo (3. Esdr. 4. et Josephus Antiq. lib. 11, cap. 3) : et uno dicente, quia nihil est fortius quam vinum, altero autem, quia nihil fortius est quam rex : Zorobabel dixit, Nihil fortius est quam mulier et veritas. Quibus de hoc sine fine certantibus, ventum est usque ad sententiam Darii regis, quo reidente cum principibus suis ad iudicandum, contenderunt tres, singuli pro sua sententia. Verba contentionis eorum, qui vult scire, legat Esdram prophetam. Tamen vicit Zorobabel, et iudicio Darii et omnium principum pronuntiatum est, Omnibus fortior veritas est. Cum autem diceret ad eum Darius rex cum iuramento, Pete a me quod vis, usque ad dimidium regni mei, respondit Zorobabel : Ego non peto regnum tuum, sed ipse utere eo in æternum : sed hoc peto, quod cepit pater vester Cyrus rex ante vos, ut dimittatis captivitatem filiorum Israel redire in sua. Darius concessit. Exiens autem Zorobabel gratias egit Deo, dicens : *Benedictus es, Deus et pater veritatis, quod sapientiam hanc in os meum misisti* (3. Esdr. 4. 60). Et ideo inventus est recte secundum providentiam Dei nominatus Zorobabel, id est, hic doctor Babylonice. Quæ autem maior doctrina est, quam ostendere veritatem dominatricem esse omnium rerum? Et impletum est in eo quod fuerat scriptum : *Super inimicos meos prudentem me fecisti mandato tuo, quia in æternum mihi est. Super omnes docentes me intellexi, quia testimonia tua meditatio mea est. Super seniores intellexi, quia mandata tua exquisivi* (Psalm. 118. 98-100). Vel, fluitio postposita : id est, quia defluitionem regni ad se decurrentem postposuit, et elegit redemptionem populi sui. De residuis autem generationibus, nec scripturam aliquam me recordor legisse, nec fabulam aliquam aliquando audisse. Hoc autem in fine notandum est, quod quicumque regum placuerunt Deo, diutius regnaverunt, et inimicos eorum humiliavit Deus sub manibus eorum : quotquot autem maligne gesserunt, velociter et a regno et a vita cum amara morte præcisi sunt, et humiliavit eos Deus sub inimicis eorum. *Omnes ergo generationes ab Abraham usque ad David generationes quatuordecim.* Cum potuisset evangelista breviter numerum generationum explicare, dicens : Ab Abraham usque ad Christum generationes sunt quadraginta duæ : qua ratione ter generationes præcidit, et in tres partes divisit per generationes quatuordecim? Quia ter completis quatuordecim generationibus mutatus est in Judæis hominum status. Ab Abraham enim usque ad David fuerunt sub iudiciis : a David usque ad transmigrationem, sub regibus : a transmigratione usque ad Christum, sub pontificibus. Hoc ergo vult demonstrare, quoniam sicut semper ter completis quatuordecim generationibus, mutatus est hominum status : sic completis quatuordecim generationibus a transmigratione usque ad Christum, necesse est a Christo mutari similiter hominum statum : quod et factum est. Post Christum enim jam non sub iudiciis multis, nec sub regibus multis, nec sub pontificibus multis fuerunt : sed omnes generationes sub uno Christo, et iudice, et rege, et pontifice factæ sunt : quia trium illorum statum solus habuit dignitatem. Unde quoniam et iudices, et reges, et pontifices, tres Christi dignitates præfigurabant, semper principia eorum in figura fuerunt Christi. Primus iudicum Josue¹ : pri-

mus regum, David : primus pontificum, Jesus filius Josedeceh. Hos in figura Christi fuisse dubitat nemo. Forte ideo quatuordecim generationes ponuntur, id est, quater decem, hoc est quater Christus. Iota enim litera Christi mysterium habet. Ideo ergo quatuordecim, quoniam ter quidem figuratus Christus ostensus est, quarto autem verus Christus apparuit. Qua ratione apud Lucam septuaginta septem generationes ponuntur Christi renascentis ex baptismo, in proprio exponemus loco. Hic autem dicamus, qua ratione quadraginta duæ generationes ponuntur Christi secundum carnem nascentis in mundum. Quadraginta duo enim, sex septimanarum numerus est. Sex autem numerus, operis et laboris numerus est, quoniam in sex diebus factus est mundus, qui positus est in opere, et labore, et dolore. Convenienter ergo Christi nascentis in mundum ad laborem et dolorem quadraginta duæ generationes ponuntur, mysterium continentes operis et laboris. *Generatio autem Christi sic erat* (Matth. 1. 18). Quoniam superius dixerat, Jacob autem genuit Joseph, cui desponsata Maria genuit Jesum : ne aliquis audientium æstimaret, sic esse Christi nativitatem, quomodo præcedentium patrum, ipse ordinem suæ narrationis præcedens addidit, et dicit : *Generatio autem Christi sic erat* : ac si dicat, Generatio quidem eorum, quos exposuimus, patrum, sic fuit quemadmodum retuli : Christi autem generatio non ita, sed sic. Quomodo? *Maria cum esset desponsata Joseph, priusquam convenirent, inventa est in utero habens* (Ibidem) : id est, ex virgine sine patre, ut ejus generationem enumerans, de semine David eum descendisse ostendat secundum Dei promissam, et extra naturam humanam nativitatem ejus exponens factam, mysterium deitatis ejus aperiat. Nec enim dignum erat, ut Unigenitus Dei, non propter se, sed propter homines nascent, more nasceretur humano. Homo enim in carne nascitur, ut corruptioni subjaceat : Christus autem natus est, ut sanet corruptionem. Sicut ergo non est consequens, ut corruptibilis homo nascent ex incorruptibilitate virginitatis nascatur : sic non erat consequens, ut Unigenitus Dei, qui ideo nascebatur, ut corruptionem sanaret, nasceretur ex corruptione conjugii. Homo ex necessitate nascitur, ut sit : Christus autem non ex necessitate naturæ, ut esset, sed ex voluntate misericordiæ ut salvaret. Quomodo ergo justum est, ut unum eundemque habeant nativitalis honorem necessitas et voluntas? Merito ergo contra naturæ humanæ regulam natus est, quia erat super naturam.

Mirandus Christi ortus, scilicet per peccatores. — Vide autem novam et admirandam Christi nativitatem, id est, per homines peccatores, per mulieres meretrices, et adulteras, et gentiles. Sed talis generatio non sordidat dignitatem Christi, sed commendat misericordiam ipsius. Sic erat mirabilis, ut qui patres per adoptionem fecit et genuit, a filiis nasceretur. Facti sunt patres ejus, quorum non erat filius. Iste illis beneficium præstitit, ut esset filius eorum. Illi autem nihil isti præstiterunt, ut essent patres ipsius. In hominibus¹ patres filios sibi adoptant, quos ipsi desiderant : hic autem filius sibi adoptavit patres, quos ipse elegit. Illic filii a patribus suscipiunt generositatis dignitatem, hic autem patres a filio susceperunt. (a) *Cum esset desponsata mater ejus Maria Joseph, priusquam convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto.* Quoniam futurum erat, ut omnes sancti de virgine nascerentur Ecclesie, desponsata Christo, ideo Christus nascitur de virgine desponsata, ne dignus nasceretur servi quam Dominus. Sed ut per omnia filii paternæ nativitalis perfectum imitarentur exemplum, ideo et Maria desponsata erat fabro lignario : quoniam et Christus sponsus Ecclesiæ omnem salutem hominum et omne opus suum per lignum

¹ Editi in marg. et V. D., *primus iudicum Jesus Nave.*

¹ Montef. conjicit in margine, *omnibus.*

(a) In Codice Vallis Dei hic incipit homilia secunda.

crucis fuerat operaturus. Ideo autem et desponsata et domi habita, ut desponsatio ipsa fidelis esset, et fornicationis opprobrium a matre repelleret, et virginitalis gloriam¹ nascituro Domino reservaret. Si enim, quia in domo sponsi peperit, infideles Judæi dixerunt, *Nonne hic est Jesus filius Joseph?* quanto magis si extra domum sponsi peperisset, dicturi fuerant: *Nonne hic est Jesus filius meretricis?* Nam quemadmodum in ea, quæ in domo viri concipit, intelligitur conceptio maritalis: sic in ea, quæ extra domum concipit, est suspecta conceptio. Magis ergo voluit Dominus, ut haberet mater ejus maritalem suspicionem, quam fornicationis opprobrium pateretur. *Antequam convenirent, inventa est in utero habens.* Non dixit, Priusquam acciperet: sed, Priusquam convenirent, inventa est in utero habens: quia jam accepta erat in domo. Virginitas enim est incorruptibilitas: incorruptibilitas autem virginitas ipsa sincera². Ideo ergo, antequam convenirent, conceptus est Christus, ut nec de corruptione incorruptibilitas nasceretur, nec ex passione corporis utriusque templum sibi Dominus fabricaret. Dico autem non ad desperationem et confusionem nuptiorum, sed ad consolationem et gloriam continentium, quoniam hæc ipsa conjunctio maritalis malum est ante Deum: non dico peccatum, sed malum. Nam quantum ad naturam rei ipsius, peccatum est; concessione autem Dei factum est, ut non sit peccatum. Quomodo? Oportebat enim, ut homo corruptibilis nasceretur in mundo, ut posset tentari, ut tentatus coronetur. Si autem incorruptibilis factus fuisset, tentari non poterat. Si vero non tentabatur, nec coronabatur: quia incorruptibilitas tentationem non sentit. Ideo ergo factum est, ut ex passione carnis et sanguinis, et igne fervido in visceribus, succedente humore, homo corruptibilis nasceretur, ut ne de bono malum nasceretur, aut ex impassibilitate corruptio: sed ut de malo malum procedat, et ex passione corruptio generetur. Ideo ergo ista conjunctio maritalis cum esset peccatum, quantum ad naturam rei ipsius, concessione Dei facta est licentia. Licentia, dico, facta est, non justitia. Nam etsi propter necessitatem rei peccatum esse desiit, tamen justitia esse non meruit (*incipit*). Ideo utentibus se, etsi pœnam non infert, mercedem tamen non præstat: et si non occidit, tamen non salvat. Unde et propheta non ad indulgentiam Dei respiciens, sed ad spurciciam ipsius operis, dicebat: *Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea (Psal. 50. 7):* id est, Quid mirum si peccavi, qui de peccato natus? Sequuta est enim generationem suam natura peccati. Nam si matrimonium ipsum placitum esset Deo, nunquam abstinens se ab illo gloriosa promitteretur corona, nec sic amarentur a Deo, qui odiunt illud. Non enim ille remuneratur qui bonum fugit, sed qui malum. Vis autem scire quomodo licitum est matrimonium? quomodo aliquando licuit et sorores habere uxores? quomodo habuerunt Cain et Abel? Hæc nomina filiarum Adam, quas in initio habuit post Cain et Abel, Rifa et Edoclam, et non peccaverunt: quia peccatum illud raritas hominum et necessitas excusabat. Postea crescente numero hominum, ipsum malum reversum est in naturam suam, et cœpit esse peccatum. Remansit autem in usu, ut uni viro liceat habere plures uxores. Amplificato postea mundo, etiam hoc malum recepit naturam suam, et cœpit esse peccatum. Remansit autem in usu, ut unus unam haberet uxorem. Nunc autem postquam venit plenitudo temporis, et tenuit mundus, scimus quale est consilium Dei, et quid vult, et quid est placitum coram illo. Sed ausi non sumus dicere propter homines incontinentes, in quorum corpore anima nihil agit, sed in toto illos possidet sanguis et sordidissimus ille vapor, de illo insano

igne procedens. Denique commendavit³ angelum in nuptiis ejus, ut cum veniret ad illam continentiam humanam, surgeret prius et oraret, et sic ret: *Domine, tu scis, quia non propter libidinem uxorem, sed propter liberos procreandos (Job. 8. 9)* si aliter orasset, oratio ejus Deo non fuerat placita. Vides ergo quia turpissimum opus illud carnis causa excusat. Nunc autem multiplicato se creandorum hominum occasio est extincta. Deum non multitudo hominum, sed caritas sine delectat. Ecce una est libido, quæ fornicatione nerat, et quæ maritalem usum ministrat. Sed posuit mari terminos littora, dicens: *Usque hinc, et hic te constringes (Job 33. 11)*: sic libidinis terminum posuit conjugium, ut usque veniens, illic se constringat. Sicut ergo mare, tora sua supergressum fuerit, peccat: ita et libidinis transgressus fuerit licentiam maritalem. Si ergo est libido in maritis, et in adulteris: quomodo test fieri, ut una eademque res pro dimidia quæ parte sit justitia, pro dimidia autem sit peccatum enim tota est peccatum, aut tota justitia: quis est res. Verum est autem, quia libido justitia non ergo tota peccatum est. Sed peccati illius pœnam imputatur, donec iste odibilis et corruptibilis: eat mundus. Ideo ergo Dominus conceptus est, ut non ex passione carnis sanguinis nasceretur: qui ideo venit, ut carnis sanguinis solveret passionem, et mutaret in spiritum. Cui inventa est in utero habens de Spiritu sancto. Sine dubio a sponso suo Joseph, qui zeloso semper se admonente, vitam circumspiciebat. Nam sicut Historia quedam non incredibilis: irrationalis docet, quando gesta sunt quæ Lucas, Joseph absens erat. Nec enim conveniebat præsentem Joseph introisse angelum ad Mariam et dixisse quæ dixit, et Mariam respondisse quæque respondit. Si concedamus, angelum potius trare ad eam, et loqui, plane confestim Mariam esse in montana cum festinatione, et introisse de Zachariæ, et salutasse Elizabeth, et mansisse cum mensibus tribus, possibile non fuit præsentem Joseph, quia necesse erat, ut absentationis ejus et mandati diutius requireret causas. Postquam autem peregre post tot menses, et invenit eam gravidam nifeste, forsitan ei comminatus est, quasi sponsus de judicio Dei terruit eam, quasi vir timoratus autem cum videret se innocentem in suspicionem minis decidisse, nec posse se jam excusare, testes ventris convicem, cum lacrymis et suspiriis mans juravit dicens: Vivit Dominus, nescio in hoc. Quo audit, timuit valde Joseph et ex parte dedit in ea aliquid esse divinum. Nec enim timuisset ex parte aliquatenus credidisset. Ad hæc fidem verborum ejus commendabat conversatio sancta. Forsitan autem, cum esset justus, cœpi cogitare de illa: Comessatrix aut violenta: quæ fuit: quoniam omnis mulier quæ violenta et comessatrix, etiam meretrix est. Nam sive in libidinibus delectatio carnis est quæ præstat hominem. Mulier quoque, quæ suavitatibus suis non contradicit, multo magis neque libidini resistere acquiescit, sicut etiam Apostolus dicit: *nam vidua, quæ in deliciis est, vivens mortua est (1. 5. 6)*. Non levis, non jocosa, non cantatrix, non plenum verborum amatrix, sicut solent plerumque puellæ, quæ libenter talia aut loquuntur, aut audiunt. Si quidem impudentiores sunt, libenter loquuntur si autem verecundiores, etsi loqui talia erubescunt, tamen delectantur audire. Non super virum oculos extulit, nec infixit aspectum. Hæc enim sunt documenta mulieris meretricis, sicut ait Salomon: *Formio mulieris in extollentia oculorum ejus (Eccli. 26. 1)*. Hæc et alia similia tractans, nihil horum invenit in ea: sed ex diverso omnia laudabilia, omnia ad

¹ Editi in marg. et Codex V. D., ut virginitalis gratiam.

² Editi in marg. et V. D., incorruptibilitas autem veritas ipsa: et mox idem, antequam convenirent natus est Christus.

³ Moutof. conjicit in margine, cum mandaret.

randia, quæ sine Spiritu sancto possibile non erat esse in natura humana. Omnibus igitur documentis, quibus fornicatio mulieris intelligi et argui solet, deficientibus, sola apud eam remanebat suspicio gratiæ Dei. Propter hæc omnia æstimavit eam habere in utero de Spiritu sancto. Nam nulla res sic castitatem mulieris viro commendat, sicut vita ejus disciplinata. Ubi enim timor Dei est, ibi et castitas est: ubi autem non est timor Dei, ibi neque castitas est. Caro enim urget, securitas mulieris adjuvat carnem: si timor Dei non fuerit qui resistat, quis eam tenent indagatam? O inestimabilis laus Mariæ! Magis credebatur castitati ejus, quam utero ejus: et plus gratiæ, quam naturæ. Conceptionem manifeste videbat, et fornicationem suspicari non poterat. Possibilis esse credebatur mulierem sine viro posse concipere, quam Mariam posse peccare. Et quod majus est videre, ut sponsus de sponsa sui haberet, sic habuit Joseph apud se. Frequenter enim viri, etiam si leviter viderint mulieres suas aspicientes in alterum, mox excitantur in remum: et quod non est illud suspicantur, quia ex magno amore nascitur zelus. Ille autem et maritalem vel et uteri clamantis accusationem, sola præteritæ conversationis documenta vincebant. 19. *Joseph autem vir ejus, cum esset justus, et nollet eam tradere, voluit occulte dimittere eam.* Cogitabat enim forsitan apud se: Si peccatum ejus celavero, facio contra legem Dei: et si propalavero filius Israel, lapidabunt eam. Timeo enim, ne hoc, quod est in utero ejus, divinitus sit. Numquid non Sara nonaginta annorum concepit, et peperit? Si illam quasi lignum jam siccum fecit florere: quid si Divinitas partum isti voluit sine viro donare? Numquid ad virum pertinet ipsa conceptio mulieris? Nam si conceptio mulieris pertinet semper ad virum, sine dubio quando vult vir, tunc conciperet et mulier: nunc autem non quando vult vir, tunc concipit mulier, sed quando vult Deus. Si ergo conceptio mulieris non in viro posita est, sine in Deo: quid magnum, si voluit isti fructum sine viro præstare? Quid ergo faciam? Dimittam eam occulte: quia in re incerta melius est, ut meretrix constituta evadat, quam ut innocens moriatur. Justus enim est, injustum juste evadere, quam justum injuste perire: quia etsi reus semel evaserit, iterum potest perire: innocens autem si semel perierit, jam non potest revocari. Expediit ergo ut dimissa opprobrium patiatur, quam tradita morti moriatur. Hæc autem talia cogitare et agere velle, non est hominis valde justus. 20. *Hæc eo cogitante, apparuit ei angelus in somnis, dicens.* Quoniam ergo auditio verborum Mariæ, et consideratio vitæ ejus, mala suspicari de ea non sinebat Joseph: consideratio autem conceptionis ejus non permittebat eum ad plenum bona æstimare de ea, et sic animus ejus inter utrasque partes fluctuabat, et tenere eam timebat, et tradere eam non audebat: propter hoc necessaria fuit ei revelatio illa divina. Si enim ipsa Maria, quæ angelum viderat, et audierat sibi loquentem tam de sua conceptione, quam de Elizabeth, ascendit in montana, ut videret Elizabeth, et ipso confirmaretur aspectu: quanto magis Joseph post verba conceptionis Mariæ, post considerationem vitæ ejus, adhuc mirabilibus necessariam habuit revelationem divinam? Propter tres ergo causas apparuit ei. Primum ne justus homo ignorans faceret rem injustam ex proposito justo: deinde propter honorem matris ipsius. Nam si dimissa fuisset, etsi non apud fideles, tamen apud infideles turpi suspitione carere non poterat. Tertio, ut intelligens Joseph sanctam conceptionem diligentius se in futurum custodiret ab illa, quam prius. Prius enim servavit se propter disciplinam justitiæ, postea autem et propter timorem partus hujusmodi. Quare non ante conceptionem virginis venit ad Joseph? Ut ne cogitaret quæ cogitavit, ne pateretur quæ passus est Zacharias, qui culpam infidelitatis incurrit de conceptione conjugis jam longævæ (Luc. 1). Incredibilior enim erat res virgi-

nem posse concipere, quam anum. Si ille sacerdos constitutus rem faciliorem fore non credidit, quanto magis iste popularis rem difficiliorem fieri non credidisset? Si ipsa Maria, angelo sibi d.cente de conceptione sua, pene non credebatur propter virginitatem suam, dicens: *Quomodo fiet hoc, quoniam virum non cognosco* (Luc. 1. 34)? quomodo Joseph fuerat crediturus referenti de altera quod sine viro conciperet? *Joseph fili David, ne timeas accipere Mariam conjugem tuam: quoniam quod nascetur ex ea, de Spiritu sancto est.* Filium David eum nominans, voluit eum adducere in memoriam promissionis Dei ad David, ut de semine ejus Christus nasceretur. Dicens autem, *Ne timeas*, cognitorem se cordis ejus ostendere voluit, ut per hæc futurorum bonorum, quæ de Christo erat dicturus, faceret fidem: quia *Quod nascetur de ea, de Spiritu sancto est.* Spiritum sanctum, ipsum dicit unigenitum Deum, sicut ipse de se testatur in Evangelio: *Quia Spiritus est, inquit, qui vivificat: caro autem nihil prodest* (Joan. 6. 64). Et Joannes ait: *Dominus Spiritus est* (Ibid. 4. 24). Non enim Spiritus advocatus ingressus est in Mariam, ut suscipiens corpus nasceretur in mundum, sed ut sanctificaret virginis vas. Dicens autem, *Quod nascetur ex ea, de Spiritu sancto est*, hoc dicere vult, quia de semine viri alicujus non fuerat nasciturus, sicut æstimans metuebat Joseph, sed de Spiritu sancto. Sicut enim secundum præceptum Raphaelis angeli ad Tobiam (Tob. 6. 18), viro et uxore more solito venturis ad coitum, oratio præcedere debet, ut quod concipitur, in sanctificatione concipiatur: sic unigenito Deo virginem ingressuro, Spiritus sanctus præcessit, ut præcedente Spiritu sancto, in sanctificatione nasceretur Christus secundum corpus, Divinitate ingrediente pro semine. 21. *Et pariet filium, vocabisque nomen ejus Jesum.* Non dixit, *Pariet tibi filium*, sicut ad Zachariam: *Ecce Elizabeth uxor tua concipiet et pariet tibi filium* (Luc. 1. 13): quia mulier, quæ ex viro concipit, marito suo filium parit: quia magis ex illo est, quam de ipsa. Hæc autem, quæ non de viro conceperat, non filium illi peperit, sed sibi tantummodo. Vide quo modo similitudinem ipsius rei per omnia sequitur, quæ facta est in Adam. Sicut enim tunc mulier gustans de ligno, sola seducta est, et peperit mortem; Adam autem non fuit particeps in seductione illius; non enim a diabolo seductus peccavit, sed quia consensit mulieri: sic et modo accipiens Maria de Spiritu sancto, sola credidit, dicens: *Ecce jam nunc beatam me dicent omnes generationes* (Luc. 1. 48). Joseph autem tunc in fide conceptionis illius nihil habuit commune, sed postea tacendo et consentiendo tantum salvatus est. Ideo et in somniis adstitit ei, non palam: ut quemadmodum dormiente Adam creavit mulierem, sic et isti dormienti divinitus consignaret uxorem. Ipse autem evangelista interpretatur quid intelligitur Jesus Hebraica voce, dicens: *Ipse salvabit populum suum a peccatis eorum.* Si ergo medicus, qui nullam potestatem habet salutis humanæ, propter solam confectionem herbarum non erubescit medici sibi nomen imponere: quanto dignius iste vocatus est Salvator, per quem totus salvatus est mundus? 22. *Hoc autem totum factum est.* Quid totum? Ut virgo propinquo suo desponsaretur, ut casta servaretur, ut angelus per somnium Joseph loqueretur, ut sponsam eam accipere juberetur, ut pariri nomen Jesus vocaretur, ut virgo mundi Salvatorem generaret. *Ut impleretur quod dictum est a Domino per prophetam* (Isa. 7. 14), *dicentem: 23. Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium.* Gratia a prophetis testimonium habet, vel ideo ut Vetus et Novum consonet Testamentum, vel ut infirmitati eruditorum satisfaciatur, vel ut non mox tenere videretur erumpere, quod tanto ante tempore prædictum est.

Prophetia duplex. — Prophetia autem alia est ex præscientia, et hæc immutabilis: ut hæc, *Ecce virgo concipiet.* Alia ex judicio operum, et hæc solet mutari secundum quod verba sonant, non secundum intellectum: ut, *Adhuc quadraginta dies, et Ninive subver-*

etur (Jon. 3. 4) : subintelligimus, nisi poeniteat. Item quæ est ex præscientia, illa impletur Dei solummodo operatione, ut quod virgo pareret. Alia impletur hominum administratione, ut de aliquo, ut sit justus. Admiratus itaque tantum mysterii dignitatem propheta, quasi omnes de somno suscitans, ait : *Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus (Isai. 7. 14)*. Multis prætermisissis uno utitur homine, quod præsentī utile est negotio. Quamvis enim nobis sit præsens semper gubernando, tamen præsentior essentialiter ex unitate personæ factus est. Verbum enim caro factum est, et habitavit in nobis (Joan. 1. 14). 24. *Exurgens autem Joseph a somno, accepit Mariam conjugem suam*. Non in domo accepit eam; nec enim adhuc dimiserat eam de domo, sed de animo suo deposnerat eam, et iterum in animum suum eam recepit. 25. *Et non cognovit eam, donec peperit*. Vere enim non cognovit eam ante, cujus fuerat dignitatis, quæ unigeniti Dei facta fuerat mater: sed postquam peperit, tunc cognovit eam: quia speciosior et dignior facta fuerat, quam totus mundus. Nam quem totus mundus non capere poterat, nec merebatur accipere, quasi in angustum cubiculum uteri sui sola suscepit. Vidit Joseph enim virginem permanere post partum. Vidit mysterium¹ stellæ quo modo stans super caput pueri, venientibus magis puerum demonstrabat. Stans testimonium dabat, quia loqui non poterat. Ipsos denique magos vidit adorantes, et divina dona eorum præsentantes. Audivit sermones ipsorum, quo modo ab oriente usque Jerosolymam stella præcedente venerant, quæ non designata est hominibus ministrare, ut Dei gloriam revelaret. Ergo incomparabilis nativitas, totius humanæ nativitatis mensuram excedens, et divinitatem nascentis pueri ostendebat, et dignitatem Mariæ parentis Joseph demonstrabat. Ideo dicit, *Et non cognovit eam, donec peperit filium suum primogenitum*. Cognovit autem eam quæ esset, post partum ipsius.

Eunonii hæresis. — Quidam ex hoc verbo, secundum Eunonium, putant, quod Joseph donec peperit quidem non illam habuit in conscientia², postea autem cognovit eam, et filius peperit. Unde et Christum primogenitum dicit: quia ille dicitur primogenitus, quem alii fratres sequuntur. Insanus neminem intelligit esse sanum: quia illi ausi sunt hoc dicere de illa, putant quia et Joseph hoc ausus fuit facere. Hoc enim quod fieri potuit, dicit evangelista quia factum non est: illud autem quod nec fieri potuit, quid necessarium habuit dicere, Factum non est? Nam sunt quædam, quæ naturaliter possunt fieri: sunt autem quæ impossibilia sunt per ipsam naturam. Volo tibi referre. Ille, nescio quis, cum illo litem commisit: et donec vixit, non est ei loquutus. Numquid ex hoc quod dixi, Donec vixit, non est ei loquutus, ex eo signavi, quia post mortem illi loquutus est, quod fieri non potest? Illud enim quod fieri potest, dixi, quia factum non est: quid autem opus habui exponere, quia nec post mortem illi loquutus est, quod fieri non poterat? Sic et Joseph ante partum credibile fuit ut cognosceret eam, quia nondum cognoscebat mysterii dignitatem: postquam vero cognovit, quia facta est unigeniti Dei templum, quo modo poterat hoc usurpare? Quod antea facere noluit vir religiosus, expectans nuptias suas postea facturus fuerat, ut habitationem Dei carnalibus concupiscentiis sordidaret? Hæc secundum rationem. Veniamus autem ad auctoritatem Scripturæ. Dicit enim Apostolus secundum exemplum prophetæ de Christo: *Oportet eum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus ejus (1. Cor. 15. 25)*. Ergo Paulus hoc significavit, ut tamdiu regnet

Christus, quamdiu fiant omnia sub pedibus ejus, postea autem cesset regnare? Stulte! Qui regnat, antequam omnia illi subiecta sint, multo magis regnat et postquam fuerint ei omnia subiecta. Item alibi dicit: *Donec venio, attende lectioni (1. Tim. 4. 13)*. Numquid significavit, Donec venio quidem, attende; cum venero autem, neglige? De primogenito autem quod dico, usus est Scripturis, non solum illum primogenitum dicere, qui primus nascitur, sed etiam illum qui solus est natus. Quando dicebat Dominus ad Pharaonem: *Primogenitus meus Israel (Exod. 4. 22)*: numquid jam alium populum habebat? Si autem dicis, quia secundum præscientiam dicebat primogenitum populum Judaicum, sciens quia ex gentibus alium populum erat facturum: dico tibi, quantum ad præscientiam suam, semper duos populos habuit: sed tam de Judæis, quam de gentibus unum populum fuerat habiturus, sicut et habet.

Homilia secunda ex Cap. secundo (a).

1. *Cum natus esset Jesus in Bethlehem Judæ, in diebus Herodis regis*. Cum fugeret Jacob ante fratrem suum Esaū, et venisset ad vesperum, vidit somnium tale. Scala posita erat, cujus caput pertingebat usque ad cælum, et angeli ascendebant et descendebant per eam, Dominus autem recumbebat super eam (Gen. 28. 12. sqq.). Surgens autem Jacob, surgente Spiritu, prophetavit, dicens: *Quam formidolosus locus est hic. Non est aliud hic nisi domus Dei, et porta cæli (Ibid. v. 17)*. Et ideo vocatum est nomen loci illius Bethel, quod est interpretatum, domus Dei. Nato itaque in Bethlehem Domino, visionis illius prophetia completa est. Domus enim Dei est corpus Christi, ipso dicente: *Solve templum hoc (Joan. 2. 19)*. Item, *Sapientia edificavit sibi domum (Prov. 9. 1)*. Porta autem cæli ipse est Christus, per quem introitur in regna cælorum, dicente propheta: *Hæc porta Domini, justi intrabunt per eam (Psal. 117. 20)*. Adhuc autem videamus quod ad utilitatem respicit, et quod evangelista tempus designat, quando nascitur Christus, id est, *In diebus Herodis regis*, ut prophetam Danielis completam demonstraret, quæ post septuaginta septimanarum annos Christum esse nasciturum demonstrat. Nam ex illo tempore usque ad regnum Herodis septuaginta septimanarum anni sunt consummati. Sciens autem Deus perfidiam Judæorum, quia crucifixo vero Christo, alium expectaturi fuerant Christum, id est Antichristum, ideo occasionem incredulitatis eorum tollens, tempus ostendit, quando nasciturus erat Christus, ut in illum Christum credamus, qui ex tempore Danielis post septuaginta septimanarum annos nascitur, non in illum qui in fine sæculi sub nomine Christi venturus est. *In diebus Herodis regis*. Quamdiu gens Judaica, quamvis sub peccatoribus, tamen Judaicis regibus tenebatur, prophetæ mittebantur ad remedium ejus. Qualis necessitas, tale et auxilium. Nunc autem, quando lex Dei sub potestate regis iniqui tenebatur, id est, justitia Dei sub dominatione Romana premebatur, nascitur Christus, quia magna et desperabilis infirmitas medicum artificiose quærebat. *Ecce magi venerunt ab oriente Jerosolymam, 2. dicentes: Ubi est qui natus est rex Judæorum? Ecce, hoc est, confestim ut natus est, magnum Deum ostenderunt in homine parvulo, et verbis, et actibus, et muneribus ipsis. Verbis quidem, quia dixerunt, Ubi est qui natus est rex Judæorum? Vidimus enim stellam ejus in oriente, et venimus adorare eum; actibus autem, quia cum vidissent eum, adoraverunt eum. Inventi est in eis fides acutior quam aspectus, videntibus humilia, et intelligentibus alta. Muneribus autem, quia obtulerunt ei aurum, thus, et myrrham, sicut inferius ostendimus. Venerunt autem ad judicium gentium, et ad præjudicium Judæorum, illorum fidem prophetantes futuram, et istorum incredulitatem con-*

¹ Editi in marg. et Codex V. D., *ministerium*. Utraque lectio quadrat.

² Editi in margine, in *concupiscentia*. Codex V. D., in *conscientia*, sed altera manu ibidem scribitur, *vel concupiscentia*; et hinc videtur esse vera lectio.

(a) Homilia tertia in aliis.

dennantes præsentem. O beati magi, qui ex omnibus gentibus primitiæ fidelium fieri meruerunt! Illi enim magi futuræ Ecclesiæ formam portabant. Sicut enim illi regem, quem non viderant, credentes quærebant, et confitebantur: sic et nos qui sumus ex gentibus, Dominum, quem numquam vidimus, credentes quotidie quærimus, et confitemur potestatem ipsius. Quam bene de istis prophetauit Isaïas, dicens: *Priusquam cognoscat puer patrem et matrem, accipiet virtutem Damasci, in conspectu regis Assyriorum* (Isai. 8. 4). Qui sunt magi? Viri orientales, qui venerunt a Perside. Magi enim apud illos non malefici, sed sapientes intelliguntur. Ideo autem dicti sunt virtus Damasci, quia virtus uniuscujusque provinciæ sunt sapientes ipsius. Rex autem Assyriorum est diabolus, princeps dæmonum. Ergo Christus, priusquam secundum corpus iniceret cognoscere patrem aut matrem, virtutem diaboli subjugavit. Qualis futurus erat in posterum, cum ad perfectum venisset, demonstrabat in puero, qui adhuc in cubiculo constitutus diabolum expoliavit a suis, scilicet ab istis magis. Quomodo cum venisset ad bellum, evacuatus fuerat omnem potestatem ipsius, considera. Quoniam ab oriente venerunt, unde dies nascitur, inde initium fidei processit: quia fides lumen est animarum. Quando enim ab occidente nascitur aliquid contra orientem, divinatio mali¹ ostenditur contra bonos: quando ab oriente nascitur aliquid contra occidentem, divinatio boni ostenditur contra malos. Quoniam ergo in temporibus Christi iustitia subjugatura fuerat iniustitiam, et fides infidelitatem, ideo ab oriente venerunt primitiæ fidei. *Vidimus enim stellam ejus in oriente, et venimus adorare eum*. Numquid nesciebant quia in Jerusalem regnabat Herodes? numquid non intelligebant iustitiam legis, quia quicumque rege vivente alterum regem pronuntiaret, et adoraret, quasi minister tyranni puniretur in sanguine? Sed dum considerabant regem futurum, non timebant regem præsentem. Numquid non habebant præ oculis suis periculum mortis, qui talem rem illicitam usurpabant? Sed non curabant de morte. Si autem curassent de morte, numquam ad hoc ausi fuissent. Adhuc non viderant Christum, et jam parati erant mori pro eo. O beati magi, qui ante conspectum crudelissimi regis, antequam Christum cognoscerent, Christi facti sunt confessores! Legi apud aliquem, magos istos ex libris Balaam divinatoris apparituræ hujus stellæ scientiam accepisse, cujus divinatio posita est et in Veteri Testamento: *Orietur stella ex Jacob, et exsurgit homo ex Israel, et dominabitur omnium gentium* (Num. 24. 17).

Liber apocryphus nomine Seth. Mons Victorialis.—

Audiavi aliquos referentes de quadam scriptura, etsi non certa, tamen non destruente fidem, sed potius delectante, quoniam erat quædam gens sita in ipso principio orientis juxta Oceanum, apud quos ferebatur quædam scriptura, inscripta nomine Seth, de apparitura hac stella, et muneribus ei hujusmodi offerendis, quæ per generationes studiosorum hominum, patribus referentibus filiis suis, habebatur deducta. Itaque elegerunt seipsos duodecim quidam ex ipsis studiosiores, et amatores mysteriorum celestium, et posuerunt seipsos ad expectationem stellæ illius. Et si quis moriebatur ex eis, filius ejus, aut aliquis propinquorum, qui ejusdem voluntatis inveniebatur, in loco constituebatur defuncti. Dicebantur autem magi lingua eorum, quia in silentio et voce tacita Deum glorificabant. Illi ergo per singulos annos, post mensem triturationis, ascendebant in montem aliquem positum ibi, qui vocabatur lingua eorum Mons Victorialis, habens in se quandam speluncam in saxo, fontibus, et electis arboribus amœnissimis: in quem ascendentes, et lavantes se, orabant² et laudabant in

silentio Deum tribus diebus, et sic faciebant per singulas generationes, expectantes semper, ne forte in generatione sua stella illa beatitudinis oriretur, donec apparuit eis descendens super Montem illum Victorialem, habens in se formam quasi pueri parvuli, et super se similitudinem crucis: et loquuta est eis, et docuit eos, et præcepit eis, ut proficiscerentur in Judæam. Proficiscentibus autem eis per biennium præcedebat stella, et neque esca, neque potus defecit in peris eorum. Cætera autem quæ gesta referuntur ab eis in Evangelio compendiose posita sunt. Tamen cum reversi fuissent, manserunt colentes et glorificantes Deum studiosius magis, quam primum, et prædicarunt omnibus in genere suo, et multos erudierunt. Denique cum post resurrectionem Domini Thomas apostolus isset in provinciam illam, adjuuncti sunt ei, et baptizati ab eo, facti sunt adjut rei prædicationis illius. Ex eo autem quod dicit Scriptura, *Vidimus stellam ejus in oriente*, videtur occasionem dare infidelibus de astrologia, ut unumquemque putent suæ stellæ motu et nasci et vivere: ideo bonum est breviter de his inferre sermonem. Si enim stellæ est, quod aut boni sumus, aut mali: ergo nec bonum nostrum laudandum est, nec malum vituperandum, quia nec est in nobis voluntarius actus. Ut quid enim boni mei laudem merear, quod non meo arbitrio, sed motu stellæ facio: aut mali mei poenam suscipiam, quod non voluntate, sed necessitate commisi? Nam nec possum fugere malum, etiam si volo, si me natiuitatis meæ stella compellit ad malum. Si adulter et homicida fiunt per stellam, et in crimine stella facit eos interfici, magna est illarum iniquitas stellarum, magis autem illius qui stellas ad hoc creavit. Interrogamus ergo, Ex se facta est creatura, an ab alio? Si quidem dixerint, Ex se, audiant a nobis: quoniam impossibile est, quod a se existit, et eventum agitur, ut aliquem ordinem habeat certum. Si autem dicunt, Ab alio, ergo iniquus est qui fecit. Nam cum sit præscius futurorum Deus, quod tanta iniquitas futura erat per stellas, si noluit emendare, non est bonus: si autem voluit et non potuit, impotens est. Sed etiam injustus est, quia ex necessitate stellarum peccantes ita punit, quasi ex voluntate peccantes. Ipsa denique mandata Dei, ne peccent, aut hortamenta, ut faciant bonum, per hanc insipientiam nonne destruant? Quis enim hortetur aliquem, ne faciat malum, quod non potest declinare: aut ut faciat bonum, ad quod non potest pervenire? Deinde interrogamus: Si idem semper est cursus stellarum, quare non semper idem est et hominum status? Si dicunt, Per certos annos fit stellarum restauratio: necesse est ergo qui sciunt astrologicam disciplinam, quia per certos annos restituantur stellæ, sciant et per quot annos hæc restauratio peragatur. Quibus post responsum dicimus, quæ fuit illa, quæ fecit omnes homines in diluvio mori? numquid in ea existit, ut iterum diluvium faceret, aut illi homines secundum unam stellam fuerant nati? Nam oportebat per unumquemque gyratum eandem ipsam indolentem rem consummari. Nam si ejusmodi motio et gyratus stellarum ejusdem malitiæ et ejusdem bonitatis causam præstat, oportebat non semel fieri Abraham, aut patriarchas, aut prophetas, aut apostolos, sed quotienscumque fit ipse gyratus stellarum. Denique ipsa conversio³ hominum testis est veritatis. Ante adventum Christi quæ stella omnes homines idola colere compellebat, cæterasque iniquitates facere? aut post Christum qualis gyratus ab idolis recedere homines fecit, et per totum orbem mores mutavit antiquos? Ecce Persæ matribus et filiabus junguntur, Judæi autem octavo die circumciduntur, et unaquæque gens aliam atque aliam habet consuetudinem. Si idem est cursus stellarum, quomodo Persæ ab illa consuetudine numquam recedunt, neque Judæi a sua? Si autem

¹ In marg. Editi habent, *dominatio mali*, et infra, *dominatio boni*, et sic Cod. V. D. bis in textu.

² Sic Editi in marg. et V. D. in textu, et hæc videtur esse vera lectio. Editi, *offerebat*, in textu.

³ Sic Editi in textu, in margine vero, *conversio*, quam lectionem habet et Codex V. D.

dicatur, Secundum diversas regiones diversa est stellarum operatio : quomodo ergo qui in Perside crediderunt, ab illa turpitudine recedere potuerunt, in eadem regione manentes? aut qui non crediderunt, etiam peregrinantes in aliena provincia mores patrios tenuerunt? Et Judæi transmigrati in Babyloniam, et illic filios procreantes, quomodo numquam per stellas regionis illius compulsi sunt a circumcissione sua recedere, et illorum insaniam sequi? Ne quis ergo stellarum culpet discursus, sed suum propositum.

3. *Audiens autem Herodes rex turbatus est, et omnis Jerosolyma cum eo.* Existimans illum regem fore terrenum, quasi de successore regni turbatus est. Semper enim grandis potestas majori timori subjecta est. Sicut ramum¹ arborum in excelso positum, etiam si lenis aura flaverit, movet : sic et sublimes homines in culmine dignitatum existentes etiam levis nuntii fama conturbat. Humiles autem, sicut in convalle, plerumque in tranquillitate consistunt. Aut ideo turbabatur, audiens regem natum Judæis ex genere Judæorum, cum esset ipse genere Idumæus, ne, regno revolutio iterum ad Judæos, et ipse a Judæis expelleretur, et semen ejus post ipsum præcideretur a regno. Puto quod non tantum Herodes a semetipso turbabatur, quantum diabolus in Herode. Herodes enim timebat, quod suspicabatur : diabolus autem timebat, quod vere sciebat. Herodes hominem æstimabat, diabolus Deum cognoscebat. Audierat enim jam angelos in aere clamantes, *Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis* (Luc. 2. 14). Ideo quanto magis testes addebantur pro Christo, tanto magis destructionem potestatis suæ diabolus timebat. Unusquisque ergo eorum zelo proprio turbabatur, et secundum suam naturam sui regni successorem timebat : Herodes terrenum, diabolus autem caelestem. Nam nec Herodes terreretur, si caelestem regem nasci suspicatus fuisset, nec diabolus, si terrenum. Vis scire, quia non tantum ipse turbabatur, quantum diabolus in eo? Ecce et Judaicus populus turbabatur, qui magis de auditu isto gaudere debuerat, quia rex Judæus surgere dicebatur, designatus a Deo. Sed turbabantur, quia de adventu justī non poterant iniqui gaudere. Aut certe turbabantur timentes ne forte iratus Herodes Judaico regi, genus ejus vexaret. Nam quemadmodum, certantibus ventis, mare concutitur, sic regibus adversantibus sibi, populus regni vexatur.

4. *Convocavit autem principes sacerdotum, et scribas, et interrogavit ab eis, ubi Christus nasceretur.* Ex hoc apparet maxime, quia diabolus turbabatur in Herode, quoniam traditores legis interrogat. Ut quid enim interrogaret Herodes, qui non credebatur Scripturis? Sed investigabat² diabolus, qui credebatur quod Scripturæ non mentiantur. Nam diabolus alios in errorem inducit, ipse autem veritatem bene cognoscit. Quid enim vis? credebatur Herodes Scripturis, aut non credebatur? Si non credebatur, ut quid interrogabat Scripturas, quas putabat esse vaniloquas? aut si credebatur, quia inde vere nasciturus est rex, unde Scripturæ dicebant : quomodo sperabat posse se interficere illum regem, quem futurum Scripturæ esse dicebant? numquid poterat homo corrigere, ut ne fiat quod Deus ordinavit ut fieret? Sed quidem credebatur Herodes in malo, in bono autem non credebatur : quoniam quidem quod inde nasciturus fuerat rex, unde Scripturæ dicebant, credebatur : quoniam autem adversus illum agere non poterat, quem Deus mittebat, non credebatur, quia non suo consilio gubernabatur, sed vinculo diaboli trahebatur ligatus. Sic sunt omnes homines peccatores, in quibus diabolus operatur : credunt Scripturis, et non credunt : quia hoc ipsum, quod credunt, perfecte credere non permittuntur³.

¹ Montef. in margine conjicit, *cacumen*, pro, *ramum*; et infra, *movetur*, pro, *movel*.

² Sic editi in textu, in marg. autem, *instigabat*, quam lectionem habet V. D.

³ Editi in marg. et V. D., *quod credunt perficere non permittuntur*.

Quod enim credunt, veritatis est virtus : quia nui potest esse occulta ; quod autem non credunt, exactio est inimici : quia subjecti sunt operibus ejus, mens eorum libera non est : ut, puta, omnes qui Christiani sumus, et legimus, scimus quia mundi consummandus est, et quia morituri sumus, et hoc ipsum tamen perfecte non credimus. Si enim perfecti crederemus, sic viveremus, quasi post modicum transitori de hoc mundo, non quasi in æternum mansuri.

5. *At illi dixerunt : In Bethlehem Judæ.* Sic enim dictum est per prophetam. Dant responsum regi interroganti ex corde non bono, cum deberent celare mysterium regis a Deo prædefiniti ad salutem gentis Judææ maxime in conspectu regis alienigenæ, qui non solum zelo regni, sed etiam generis alieni odio adversatur regi postmodum futuro non ignorabatur, si ipsi sapienter voluissent considerare. Et non solum manifestant mysterium, sed etiam ad fidem sermonum suorum propheticum protulerunt exemplum, tamquam qui thesauros Domini sui absconditos hostibus ejus prodant : et facti sunt non prædicatores operum Dei, sed proditores mysteriorum ejus : et non doctores Herodis, sed irritatores malitiæ ejus. Ex quibus docemur, Scripturarum occulta non manifestari iniquis, sed fidelibus, sicut præcepit Paulus : *Quæ a me audisti per multos testes, hæc commenda fidelibus, qui possunt etiam alios docere* (2. Tim. 2. 2). Et non solum prophetiæ mysterium prodiderunt regi iniquo sed adhuc ipsam prophetiam præcidentes ex un consensu suo omnes, et non exponentes omnem Scripturam divinitus inspiratam, interficiendorum parvulorum facti sunt causa. Quomodo enim scriptum erat *Et tu, Bethlehem terra Juda, non es minima inter principes Juda : ex te enim exiit dux, qui regat populum meum Israel, diesque ejus a diebus sæculi* (Mich. 5. 2). Si ergo integram prophetiam protulissent, sicut fuerat dicta, considerans Herodes quia dies nasciturus regis illius a diebus sæculi erant, et intelligens antiquitatem honoris ejus, quia non erat ille talis rex terrenus, cujus dies a diebus sæculi erant, in tantum furorem non exarsisset adversus eum : nunc autem præcisâ hac parte prophetiæ quæ compescere poterat zelum ipsius, primam partem solum protulerunt quæ eum poterat irritare. Unde ita exponentibus illis putans Herodes similem cæteris regibus ex ea nasci regem, parvulos interfecit, cum illis æstimans occidere etiam Christum. O infelices Judæi ! Herodes docuerunt quia de Bethlehem nascitur ipse qui est gubernaturus populum Israel : et se non docuerunt, postquam natus est, ut crederent ei. Herodes illi credidit quasi vera dicentibus, ut persequeretur Christum, et ipsi sibi non crediderunt, ut susciperent eum.

7. *Tunc vocavit occulte magos, et diligenter exquisivit tempus quando apparuit eis stella :* 8. *et ait illis : Ite et videte de puero, et cum inveneritis, renuntiate mihi, ut et ego veniens ad rem eum.* Postquam audivit Herodes responsum, duplici modo credibile, primum, quia a sacerdotibus fuerat dictum, deinde, quia exemplo prophetico fuerat comprobatum, non ad devotionem flectitur nasciturus regis, sed ad malitiam interfectionis ejus per dolum : quia malus homo quæ Dei sunt quidem intelligere potest, quæ Dei sunt autem agere non potest : quoniam intellectus hominis ex Deo creatus est, actus autem ex proposito voluntatis ipsius. Vidit enim Herodes magnam devotionem magorum circa Christum, et quia non poterat eos nec blandimentis flectere, nec minis terrere, nec auro corrumpere, ut consentirent ei in interfectione regis futuri, ideo et illos ipsos decipere cogitavit. Nec enim poterat fieri, ut blandimentis seducti proderent illum, propter quem tanti itineris susceperunt laborem. Nec expavescere poterant aliquem, ut traderent eum, qui non aspexerant Herodem, nec Cæsarem, sed in medio regno illorum ingressi sunt, alium regem annuntiantes : nec aliquid amplius desiderare poterant, quam Christum, qui illi de tam longa provincia munera pretiosa portabant. Cum vidit quod

entis, corporali continentia se constringebant, non spirituali, ab opere malo se continentes propter legem, non a voluntate mala propter Deum: ut puta non quidem occidebant, tamen irascebantur sine causa. Non quidem adulterabantur, tamen concupiscebant in corde. Forsitan non perjurabant, jurabant tamen. Hæc continentia corporalis est, quia legi et hominibus satisfacit, et non Deo. Continentia autem malæ voluntatis placat Deum, quia homo videt in facie, Deus autem in corde. Reddebant malum pro malo, et bonum pro bono: amicos amabant, et inimicos odiebant. Hæc iustitia corporalis est, non spiritualis: hominibus placens, non Deo. Vides quia omnis continentia eorum corporalis erat, peccata tantum actuum deprimens, non voluntatum? item locustæ sunt volatilia quidem munda, tamen parva, et non satis in altum volantia, quæ manducabat Joannes constitutus in deserto. Quos docebat Joannes¹, idem manducabat. Volatilia quidem erant, non autem magna volatilia, nec satis in altum volantia: quia secundum iustitiam legis metu pœnæ corporalis vivebant, non secundum spiritualia et altissima Christi præcepta. Denique quomodo magnæ volucres erant Judæi, aut ad alta volantes, quibus a Joanne pœnitentia sola iungebatur? Qui enim abstinere se ab opere malo, et non insuper facit opera bona, volat quidem, non autem in altum volat. Parva ergo volatilia, et non in altum volantia manducabat Joannes: majora autem volatilia, et in altum volantia, quæ altissima cæli poterant penetrare, Christo post venientem, quasi regi magno servabat. Ille enim postea veniens magna volatilia, et in altum volantia manducavit: id est, docuit beatos apostolos duodecim, et sub apostolis septuaginta discipulos, et ceteros Christianos, quibus et altissima mandavit præcepta. *Antiquis dictum est, Non occides: ego autem dico vobis, Si quis iratus fuerit fratri suo sine causa, reus erit iudicii. Antiquis dictum est, Non adulterabis: ego autem dico, Nec usque ad oculum concupiscas. Antiquis dictum est, non perjurare: ego autem dico, omnino non jurare. Antiquis dictum est, Oculum pro oculo, dentem pro dente: ego autem dico, Non malum reddere pro malo. Antiquis dictum est, Diliges amicum, et odies inimicum: ego autem dico, Diligite inimicos vestros (Matth. 5. 21. sqq.).* Vides quia quibus Joannes prædicabat pœnitentiam peccatorum, parva volatilia erant, et non in altum volantia: quibus autem spiritualia Christus mandavit, magna volatilia erant, et ipsos penetrantia cælos: ut dicere possint, *Nostra autem conversatio in cælis est (Philip. 3. 20).* Ideo forsitan eis dicebat: *Nolite timere, multis enim passeribus meliores estis vos (Luc. 12. 7; Par. 18. 11).* Item, *Mellea sunt eloquia Dei.* Ideo ergo Joannes mel agreste edebat: quoniam adhuc ante Christum, ante Spiritum sanctum constitutus sub lege, legis utebatur eloquiis insipidis, et insuavis, et agrestibus. Nam si Filius Dei sub lege est factus, quanto magis Joannes, qui vere erat Judæus? Sed Filius Dei sub lege factus est, ut eos qui sub lege erant redimeret, et educeret² (Gal. 4. 4): Joannes autem sub lege natus est, non ut eos qui sub lege erant educeret, sed ut essent sub lege, ut secundum legem et viverent, et docerent. Propterea nihil extra legem aut fecit, aut docuit, sed tantum pœnitentiam prædicavit: Christus autem multa extra legem et fecit, et docuit. In sabbato operatus est, leprosum tetigit, et alia multa: quia non insipidis et agrestibus legis utebatur præceptis, sed suavis et domesticis, quæ a Patre susceperat. Propterea Joannes agreste mel manducavit, Christus autem domesticum. Ac si Joannes legis et prophetarum omnem formam adimplens, speciem gentium divina virtute circa seipsum consummans, capillatam et peregrinam tunicam induerat, quasi Ecclesiæ suæ lex et prophetæ suis propheta-

tionibus imputrescibilem et incarpibilem texuerunt. Zona autem erat præcinctus, præparationem ostendens accedentibus et credentibus prædicationibus suis. Edebat autem locustas, et mel sylvestre: ostendens eos, qui longe volabant, prope futuros, sicut et Apostolus ait gentes: *Et vos qui aliquando eratis a longe, prope facit estis in sanguine Christi (Ephes. 2. 13).* Et qui agrestium gentium dulcedinem futuræ fidei docens, quæ ad sublationem curationis processerat, mel sylvestre edebat. *Tunc exibat ad eum Jerosolyma, et omnis Judæa*, id est, quando vox facta est in deserto, *Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus.* Et amplius resonabat conversatio vitæ ejus in eremo, quam vox clamoris ipsius. Et magis expavescere faciebat homines operibus suis, quam verbis. Et forsitan nisi sermones suos conversatione hujusmodi commendasset, numquam omnis Judæa ad vocem ejus exisset ad eum. Ex quibus verbis apparet, quia Dominus constitutus in mundo, non tantum visibiliter sermonibus suis docuerat populum suum, sed invisibiliter in cordibus hominum operans, adducebat ad fidem. Nec enim hoc admovebat Joannes, ut viam Domini super terram, sed in sensibus et cordibus hominum pararent. Ergo in prima quidem facie videbatur in corpore ambulans, revera autem per corda hominum et per sensus incedens, singulorum conscientias scrutabatur. *Egredebatur ad eum omnis Judæa.* Ad comparisonem enim illius sanctitatis quis poterat arbitrari se justum? Inimitabilis erat conversatio ejus, omnium vitam apparere faciebat culpabilem, ut jam nemo in operibus suis confideret, sed omnes in misericordiam Dei spem suam collocarent. Quemadmodum enim si videris albam vestem, dicis, Satis candida vestis est: si vero posueris eam juxta nivem, incipit tibi sordida apparere: etsi vere sordida non est, tamen quantum ad similitudinem nivis sordida invenitur: sic quantum ad comparisonem Joannis, omnis homo videbatur immundus. Et vere talis debet esse princeps in populo, ut totus populus semper aliquid novi¹ inveniat, quod imitetur in eo. Nam ad cujus similitudinem extendat se populus, et emendet, si videat ipsos principes esse sordidiores quam se? *Et baptizabantur ab eo confitentes peccata sua.* Confessio peccatorum est testimonium conscientie timentis Deum. Qui enim timet iudicium Dei, peccata sua non erubescit confiteri: qui autem erubescit, non timet. Perfectus enim timor solvit omnem pudorem. Illic enim turpitudine confessionis aspicitur, ubi futuri iudicii pœna non creditur. Numquid nescimus, quia confessio peccatorum habet pudorem, et quia hoc ipsum erubescere pœna est gravis? Sed ideo magis nos jubet Deus confiteri peccata nostra, ut verecundiam patiamur pro pœna. Nam et hoc ipsum pars est iudicii. O misericordia Dei, quem totiens ad iracundiam excitavimus! Sufficit ei solus pudor pro pœna. « Vides autem multos Phariseorum, et Saduceorum venientes ad baptismum, dixit eis: Genimina viperarum, quis vos docuit fugere a ventura ira? Facite fructus dignos pœnitentiæ. » Sicut artifex medicus, si viderit ægrotantis colorem, intelligit speciem passionis ipsius: sic et Joannes mox ut vidit Phariseos venientes ad se, intellexit cogitationes eorum pravas. Forsitan enim cogitaverunt apud se, Inus, et confitemur peccata nostra. Quantum est in una hora erubescere? Justitias a nobis non querit, nullum laborem nobis imponit. Baptizamur, et consequimur indulgentiam peccatorum. Sic cogitabant, quomodo et modo omnes qui faciendæ justitiæ propositum non habent, et ad baptismum veniunt, putantes quia possit eos justificare sola aqua baptismatis, etiamsi non præcesserit bona voluntas. Insuper, pone Joannem medicum esse, verbum autem ipsius quasi ferrum medicinale, quo repletæ peccatis conscientie præciduntur: confessionem puta esse digestionem impuritatis

¹ V. D. Editi in margine, *quod docebat Joannes, id est manducabat.*

² V. D. Editi in margine bis, *educeret.*

¹ V. D., *aliquid novum*, Editi, *aliquid novi*, et in margine, *aliquid boni.*

tute: non est munita. 12. *Et admoniti in somnis ne redirent ad Herodem, per aliam viam reversi sunt in regionem suam.* O fides magorum! Non contradixerunt angelo admonenti, dicentes: Tantam viam venimus venientes ante multitudinem civitatum non timuimus, regem terribilem apud illas omnino non expavimus: sed stetimus, et fiducialiter qui natus fuerat regem prædicavimus, et quasi Deo munera digna obtulimus; et quasi servus latenter jubet nunc fugere, ut alia via venientes, alia redeamus? Sed fideles constituti, nec tunc timuerunt cognosci, nec modo erubuerunt occulte recedere: quia nec erat possibile, ut qui ab Herode ad Christum venissent, ad Herodem redirent. Qui enim relicto Christo vadunt ad Herodem, frequenter revertuntur ad Christum: qui autem relicto Herode ad Christum veniunt toto corde, numquam revertuntur ad Herodem. Id est: qui de Christo ad diabolum transeunt per peccatum, frequenter per poenitentiam revertuntur ad Christum: qui autem relicto diabolo venit ad Christum, difficile revertitur ad diabolum: quia qui numquam fuit in malis, sed in innocentia, dum nescit quid sit malum, facile decipitur, et transit ad diabolum: sed cum expertus fuerit malum quod invenit, et recordatus fuerit bonum quod perdidit, compunctus redit ad Deum unde recessit; qui autem in malis fuerit, et conversus est ad bonum, dum gaudet de bonis quæ invenit, et recordatur mala quæ evasit, difficile redit ad malum. Sed quid? quia multi cum Christo relicto peccaverunt, non agunt poenitentiam. Illi tales numquam fuerunt Christi; ideo superius dixi, qui toto corde de diabolo venit ad Christum. Qui enim post peccatum non poenitet, non quasi homo carne deceptus peccavit, sed arbitrio suo cum esset malus, malum egit. Nam malus, quod malum est non putat malum; ideo nec poenitet cum fecerit malum. Aut ita: qui enim a diabolo venit ad Deum, numquam debet per illam viam ambulare, per quam venit ad diabolum. Venisti per viam fornicationis, ambula de cætero per viam eleemosynarum. Si autem per ipsam viam redieris, iterum sub regnum Herodis vadis, et sis proditor Christi. 13. *Qui cum recessissent, ecce angelus Domini apparuit in somnis Joseph dicens: Tolle puerum, et matrem ejus, et fuge in Ægyptum.* O angelo Dei, nonne tu mihi retulisti, quia quod nascetur ex ea, de Spiritu sancto est? et quomodo jubes nos fugere? quomodo Filius Dei ante hominem fugit? aut quis liberet de inimicis, si et ipse inimicos suos timet? Jam primum quidem fugit, ut regulam humanæ naturæ, quam suscepit, conservet in omnibus, et in hac parte, quia et humanæ naturæ et puerili ætati convenit fugere potestatem minantem. Alioqui si illud agat in corpore constitutus, quod est proprium Dei, non dispensat in se humanam naturam, sed mutat. Deinde ut et cæteri Christiani, id est sancti, cum necessitas persecutionis advenerit, fugere non erubescant. Et quare vadit in Ægyptum? numquid alia terra defecit? Semper enim adversus populum ejus Ægyptus exstitit inimica. Sed etiam recordatus Dominus, qui non in finem trascitur, neque in æternum indignatur (Psal. 102. 9), quanta mala fecerit super Ægyptum, ideo mittit Filium suum in eam, et dat illi magnæ reconciliationis signum, et perpetuæ amicitiae pignus, ut decem plagas Ægypti una medicina sanaret. *O commutatio dexteræ Excelsi (Psal. 76. 11)!* Ut populus qui ante fuerat persecutor populi primogeniti, postea fieret custos unigeniti Filii. Ut qui illi populo violentem dominati sunt, isti cum devotione servirent. Ut jam non irent ad mare Rubrum deimmergendi, sed vocarentur ad aquas baptismatis vivificandi. Ut impleatur quod dictum est: *Ecce Dominus descendit in Ægyptum, sedens super nubem levem (Isai. 19. 4).* Nubes est corpus ipsius: leve autem, sine pondere peccatorum. 16. *Tunc Herodes videns quoniam delusus esset a magis, iratus est*

vehementer. Postquam parvulus Jesus magos subvit sub imperio suo, non potestate corporis, sed Spiritus, non exercitum Christus misit post se, sed stellam modicam ante illos. Religione illos sed, non timore. Non enim persecutus est illos ipse requisitus est ab eis. Ideo merito irascebatur Herodes, quia quibus ille sedens in throno regni constitutus purpura suadere non poterat, his Jesus pilus, et jacens in præsepio, et pannis involutus plures Herodes autem, qui dum vellet deludere, sus est, devotionem promittebat puero dicens: *quirite de puero, ut et ego veniam, et adorem eum sensatus, qui unigenitum Dei sapientiam huius fraude circumvenire tentabat.* Jam enim quassessorem regni sui timens fremebat. Nam requidem ex aliis causis irascuntur, cito placantur autem ira eorum inextinguibilis est, quam regibus accendit. Deinde contemnentes eum magi: derunt causas doloris. Quemadmodum si quis in dat oleum super ignem ardentem, magis crescit incendium: sic ardentem zelum Herodis delusionis probrium amplius excitavit. Quid fecit? *Misit et dicit omnes pueros in Bethlehem, et in omnibus finibus, a bimatu et infra, secundum tempus quod esserat a magis.* Ut quid? Quia delusus erat a magis. Sicut fera bestia habens naturalem asperitatem ab aliquo fuerit vulnerata, naturalem crudelitatem ejus duplicat ira doloris, et quasi cæca furor, non aspicit vulnerantem, sed quicumque ante oculis ei occurrerit, sive homo, sive alterum animal, auctorem vulneris sui dilaniat: sic et ille delusus a magis, iram suam super parvulos effundebat. Dicebat cogitans in furore: Certe magi invenerunt puerum illum, quem regnatum dicebant, et aut aurum ceperunt a parentibus ejus, aut largis promissiorum sunt placati; ideo ad me reversi non sunt. Nam quidquid adversus regnum suum putaverit, totum æstimat. Animus ejus semper suspectus est regi zelo repletus; dum omnia timet, omnia suscipit. Facile credit quidquid fuerit suspicatus. Vir si zelet uxorem, aut uxorem virum, omnem audientem turpem credit de illo: etsi non sit auditio digna, et idonea ut credatur, tamen fidem auditus zelus commendat. Ideo ergo forsitan talia dicebat apud se: Quis est puer ille, qui antequam nasci in terra, jam apparet in cælo? Necdum seipsum ostendit, et jam omnes illum quaerunt. Et nec terrenum populum habet, et jam militiæ cælestium illi ministrant. Quis est ille, qui antequam mecum pugnet, jam me vincit: antequam vinum regnat: antequam regnet, jam dominatur? Quid tas facturus est ille homo in regno meo, si creverit? Ego et dona hominibus spargo, et gladium por ut qui non timet, vel diligit; qui non diligit, vel meat. Ille nec populum habet, nec divitiis congruit: et quomodo sine auro diligitur, et sine ferro metur? Sic misit et interfecit omnes parvulos: unum inveniret in omnibus. Sed nec unum invenit in omnibus, et omnibus vitam æternam præstitit propter unum. Ipse se fallere voluit, qui inter homines Deum quaerebat tenere. Quid agit insensata ira tunc Herodes? Si non credis verbis quæ nunc agi dixerunt regi futuro, quare sine causa insanis in pueros antequam credis verum esse quod dictum est de puero et de stella, iterum dico, quare sine causa insanis pueros? numquid potes tu mutare sententiam? aut perdere illum, quem Deus defendit? Sed quid rursus, si Herodes homo iniquus putabat se posse tunc consilium Dei? Ipse denique sapientissimus hominum, cum propter peccatum suum audisset a prophetis Hieroboam regem futurum, posuit persequi eum, putans posse illum perdere, quem Deus protegit: quia zelus sapere nescit, et ira non potest habere consilium. 18. *Vox in Rhama audita est.* Rhama vitas erat Saul, Saul autem erat de tribu Benjamin vero filius erat Rachel, cujus monumtum erat juxta Bethlehem, ubi hæc agebantur ma-

1 V. D., eleemosynarum largitate, et sic Editi in marg.

esse iudex. Ille enim tentandi habet licentiam, qui habet remunerandi potestatem. Ergo Christi baptismus non solvit Joannis baptismum, sed in se includit. Qui enim baptizatur in nomine Christi, utrumque baptismum habet, et aquæ et spiritus: quia Christus spiritus erat, et corpus suscepit, ut et spirituale et corporale baptismum daret. Joannis autem baptismus non includit in se baptismum Christi: quia quod majus est, minus in se includit; quod autem minus est, majus in se includere non potest. Ideo Apostolus cum invenisset quosdam Ephesios Joannis baptismo baptizatos, iterum baptizavit eos in nomine Christi, quia in spiritu non erant baptizati (Act. 19. 3-5). (a) [Si ergo super Joannis baptismum, quod plenum quidem non erat, tamen rectum erat, iterum baptismum Christi dare licuit Apostolo, quomodo tu dicis, quia super baptismum meum melius non debes baptizare, quod nihil habet in se præter baptismi nomen? Deinde baptizantes, secundum mortem illius baptizamus, qui crucifixus est. Si ergo non Deus est crucifixus in carne secundum te, sed homo purus, jam secundum mortem puri hominis baptizæ.] Homo autem purus spirituale baptismum non potest dare, sicut supra diximus: et ideo baptismum tuum etsi non esset rectum¹, tamen baptismum erat, id est, simile baptismi Joannis erat, id est, in aqua, non in spiritu. Ergo Paulus, Christi sequutus exemplum, baptizabat eos qui baptismum Joannis fuerant baptizati: quoniam et Christus iterum baptizavit eos qui a Joanne erant baptizati: sicut sermo demonstrat dicens: *Ego quidem vos baptizo in aqua, ille autem vos baptizabit in spiritu*. Nec videbatur iterum baptizare, sed semel: in quo enim amplius erat Christi baptismum quam Joannis, in hoc novum baptismum videbatur; et non iterum. [Si ergo post baptismum Joannis, quod etsi perfectum non erat, tamen legitimum erat, baptizabat Christus, ut aliquid amplius daret hominibus, quomodo post impium baptismum non licet dare sanctum?] Videamus nunc et uniuscujusque baptismatis qualis sit utilitas. Et quamvis verbi baptismum non sit positum in hoc loco: tamen quia est, et Dominus² dixit de eo, *Et vos mundi estis propter sermonem quem loquutus sum vobis* (Joan. 13. 3), et Apostolus ait, *Mundans eam lavacro aquæ in verbo* (Ephes. 5. 26): dicimus et de illo, quoniam verbum a sordibus ignorantie mundat, scientiæ lumen infundens: sed peccata non diluit, animam non adjuvat, nec concupiscentias malas præcidit ab ea, nec carnem a mala voluptate compescit. Hoc facit verbum fidei mundum quod faciebat antea lex: justitiam quidem o tendebat, animam autem non adjuvabat: quoniam omne verbum lucerna est, et non virtus. Item aqua proficit, quia peccata quidem, quæ jam processerunt in opus, abluit, et hoc, si poenituit: animam autem non sanctificat, nec concupiscentias cordis aut cogitationes malas præcidit, nec repellit eas, sed nec carnales concupiscentias reprimat. Qui ergo non fuerit sic baptizatus, ut mereatur accipere Spiritum sanctum, in corpore quidem baptizatus est, et peccata ejus indulta sunt, sed in animo catechumenus est. Sic enim scriptum est: *Quia qui Spiritum Christi non habet, hic non est ejus* (Rom. 8. 9): propter quod caro ejus postea pejora ei germinabit peccata, quia non habet in se Spiritum sanctum conservantem se, sed vacua est domus corporis ejus. Propterea spiritus ille inveniens vacuum domum, et mundatam doctrinis fidei, quasi scopis, intrans septemplexiter habitat in ea, quoniam verba fidei, quæ appellantur scopæ, ab ignorantia mundant, non a peccatis, vel concupiscentiis. Baptismum autem spiritus proficit, quia ingrediens spiritus circumplectitur animam et quasi muro quodam

inexpugnabili circumit eam: et non permittit ut carnales concupiscentiæ et cogitationes prævaleant contra eam. Non quidem facit, ut caro non concupiscat: sed tenet animam, ut non ei consentiat, neque vincatur ab ea. Ergo qui Spiritum sanctum habet, concupiscit quidem secundum carnem, sed secundum animam adjuvatur a spiritu, ut concupiscentiæ ejus non veniant ad perfectum. Tentationis autem et tribulationis baptismum igni hic comparatur: comburit enim carnem et coquit, ut nec concupiscat cito, sed ut nec germinet concupiscentias. Nam anima spiritus est, et spirituales pœnas timet, carnales autem non timet. Unde et sancti pœnas hujus sæculi contemnunt et futurum judicium timent, ubi spiritus cruciatur. Caro autem spirituales quidem pœnas non timet, carnales autem timet. Ideo mali non cessant peccare, nisi eos judicia carnalia et terrena compescant. Ideo ergo sciens Dominus, quia caro carnales tantummodo pœnas timet, spirituales autem non timet, super servos suos concupiscentias carnales mittit, tentationes et tribulationes, ut combusta caro timeat³ disciplinam, et timens angustias suas non concupiscat malum. Quia caro importuna, et concupiscens, si secunda fuerit, et si non vincit servos Dei, tamen sordidat sanctitatem eorum, et inquietat, et requiescere non permittit.

Justitia in tentationibus floret; variae tentationum species. — Unde justitia in tentationibus floret, in prosperitate autem marcescit. Quemadmodum si locum posueris super terram, comburit ipas radices herbarum, et ut in loco illo jam non facile nascatur herba: sic et tentationis ignis positus super carnem, comburit radices concupiscentiarum in ea, ut non facile concupiscat. Vides ergo, quia aqua præterita lavat peccata: spiritus autem repellit concupiscentias, et prævalere non sinit: ignis autem ipas concupiscentiarum radices comburit? Et aqua præterita tollit, spiritus præsentia impedit, ignis adversus futura præmunit. Quid est autem baptizare in igne, etiam sequens sermo demonstrat dicens: *12. Habens ventilabrum in manu sua*. Ventilabrum est judicium, per quod Dominus singulos homines tentat, et cunctorum corda dijudicat. Ergo non mox ut quis in aqua vel spiritu fuerit baptizatus, statim ad perfectum est baptizatus, nisi Dominus cum invisibiliter baptizaverit in igne tentationis: quoniam si non fuerit quis tentatus, non potest esse probatus. Species autem tentationum sunt multe. Tentantur etenim homines aut in infirmitatibus, aut in damnis rerum suarum, aut in moribus carorum suorum, sicut Job et Tobias. Alii in cogitationibus perversis, aut in diffidentis, sicut dicit propheta: « Proba me, Domine, et tenta me: ure renes meos, et cor meum: quoniam misericordia tua ante oculos meos est, et complacui in veritate tua » (Psal. 23. 2. 3). Item Salomon dicit de Christo: « Quoniam cum tentatione ambulat cum eo, et in primis eligit eum: timorem et metum adducit super eum, et cruciabit eum in tribulatione doctrinæ suæ, donec tentet eum in tribulationibus ejus, et credat animæ ejus » (Eccli. 4. 18. 19). Alii in persecutionibus, dicente propheta ex persona martyrum: *Quoniam probasti nos, Deus, igne nos examinasti, sicut igne examinatur argentum, etc.* (Psal. 65. 10). Unde sciens Salomon, quoniam servos Dei oportet tentari, admonet dicens: *Fili, accedens ad servitutem Dei, sta in justitia et timore, et præpara animam tuam ad tentationem* (Eccli. 2. 1). Et ut breviter dicamus, omnis adversitas, quæ nos sine nostra occasione tribulat in hoc mundo, baptismum ignis est: quam si magnanimitè sustinueris, nihil murmurans contra Deum, imputatur tibi illa carnalis afflictio pro peccato quod commisisti. Si autem non peccasti, quod est difficile, et ignis ille tentationis circa animam tuam non invenit sordes peccatorum quas comedit, ipsam animam tuam facit splendidior: et quanto gravior fuerit tentatio, tanto magis

¹ V. D. et Editi in marg., *etsi esset rectum*.

² Alii, *quia et Dominus*, verbo, est, omisso.

(a) Quæ uncinis clauduntur, in quibusdam exemplaribus desunt. Item desunt quæ infra inter uncinos etiam posuimus.

³ V. D. et Editi in marg., *caro teneat*.

facit clarescere animam. Et in aqua quidem semel baptizamur, in igne autem pene dum vivimus¹. Sicut enim vita nostra in mundo hoc numquam munda est a peccato (aut enim videndo, aut audiendo, aut loquendo, aut cogitando, quæ non expediunt, semper animus sordidatur), sic numquam a nobis ignis tribulationis recedere potest. Et vere optabilis res est sapientibus, quoniam scriptum est: *Beatus homo, quem Dominus arguerit super terram* (Psal. 93. 12). Quamvis autem, secundum exitum rei, ignis et ventilabrum unus est sensus: tamen sequens proprietates sermonum, puto differentiam ignis esse et ventilabrum: ut omnis tribulatio, quæ contingit Christianis secundum carnem, sit baptismus ignis: persequitio autem gentilium vel hæreticorum sit ventilatio ventilabrum cælestis. *Et permundabit aream suam*, etc. Area est Ecclesia, horreum autem regnum cælestis, ager vero hic mundus. Sicut ergo paterfamilias, mittens messores, metit festucas de agro, et comportat eas in aream, ut illic trituret et ventilet, et discernat triticum a paleis: sic et Dominus mittens apostolos, cæterosque doctores, quasi messores, præcidit omnes gentes de mundo, et in aream Ecclesiæ congregat. Hic ergo triturandi sumus, hic ventilandi. Sicut enim granum tritici, inclusum in palea, foras non egreditur, nisi fuerit trituratum: sic et homo de impedimentis mundialibus et de rebus carnalibus, quasi in palea involutus, difficile egreditur, nisi fuerit aliqua tribulatione vexatus. Nam sicut quidem plenum granum mox ut leviter percussus fuerit, de palea sua exsilit foras: si autem subtile fuerit, tardius egreditur: quod si vacuum fuerit, numquam egreditur, sed illic conteritur in palea sua, et ita cum paleis foras jactatur: sic omnes quidem homines in rebus carnalibus delectantur, sicut grana in palea. Sed qui fidelis est, et boni cordis habet medullam, mox ut leviter tribulatus fuerit, negligens quæ sunt carnalia, currit ad Deum. Si autem modice infidelior fuerit, cum grandi tribulatione vix recedit et vadit ad Deum. Qui autem infidelis est et vacuum, quantumvis contritus fuerit, sicut granum vacuum de palea non egreditur: sic nec ille de carnalibus rebus, et de impedimentis mundialibus numquam egreditur, nec transit ad Deum, sed illic in malis constitutus conteritur, ut cum infidelibus quasi cum paleis foras projiciatur. Et sicut triticum primum quidem trituratur, et cum trituratum fuerit, in uno loco jacet cum paleis confusum; postea autem ventilatur, ut quæ fuerant jam disjuncta corporibus, separentur et locis: sic et populus in Ecclesia aut motibus conteritur carnalium passionum animam semper urgentium; aut castigationibus corporalibus, quasi virgis quibusdam; aut conculcationibus iniquorum et superbiorum², quasi calcibus irrationabilium jumentorum: ut disjungantur fideles ab infidelibus per diversas contritionum species. Cum autem disjuncti fuerint ab invicem actibus, adhuc in una Ecclesia habentur commixti. Ideo orietur persequitio quasi ventus, ut ventilabro Christi jactati, qui jam disjuncti fuerant actibus, separentur et locis: ut sicut triticum mundum in granariis, sic sancti probati in regnis cælestibus reponantur. Vides ergo quia tentatio non perdit, sed manifestat eos, qui in pace non apparebant? Sed forte dicis, Nonne melius erat ut ab initio Deus omnes electos homines ad Christianitatem vocasset, ut non semper ventilaretur Ecclesia, sed magis in pace consisteret? Audi. Numquid tu potes, cum sit messis tua in agro, triticum a paleis separare? Etsi tentaveris, nec paleas a tritico separas, et triticum similiter cum paleis perdis. Sic non poterat fieri, ut Deus de Judeis aut gentibus jam electos sine tentatione discerneret et vocaret: quoniam qui non cognoscit Chri-

stum nec veritatem ejus, si erret aut peccet, non apparet utrum propter malum propositum suum peccet, aut propter ignorantiam. Qui autem cognoverit Christum et justitiam ejus, et erraverit aut peccaverit, tunc manifestum est, quia non ideo errat aut peccat, quia nescit quis sit Deus, aut quæ voluntas ipsius: sed quia non diligit voluntatem Dei. Hæc sine tentatione quomodo fieri possunt? Ecce enim si palma proposita non sit in stadio, athletam nolentem luctari culpæ non potes quasi infirmum. Incertum est enim utrum ideo luctari non velit, quia infirmus est, aut quia non videt propositam palmam. Quod si palmam viderit, et luctari noluerit; tunc est manifestum quia propter desidiam suam non vult luctari. Sic et gentilis, qui resurrectionis præmia nescit, nec futurum esse judicium credit, non potest cognosci utrum ideo non faciat justitiam, quia non amat justitiam, aut quia nullam mercedem speret de ea. Si vero factus fuerit Christianus, et cognoverit futurum esse judicium; tunc peccans, manifestum est ideo peccare, quia non amat quod est bonum. Ad hæc forte dicis: Hæc secundum hominem dicis; Deus autem, qui cordium et futurorum cognitor est, poterat scire quis et qualis erat futurus. Sed audi. In judicio Christi justo non solum queritur, ut Christus cognoscat se juste hominem judicare, sed etiam ut homo ipse cognoscat se juste judicari a Christo, testimonio cogitationum suarum et operum comprobatus: sicut scriptum est: « Cogitationibus invicem accusantibus, aut etiam defendentibus, in die cum judicaverit Deus occulta hominum » (Rom. 2. 15. 16). Item: « Ecce homo et opera ejus. » Item: « Arguam te, et statuam contra faciem tuam peccata tua » (Psal. 49. 21). Si ergo homo non cognoscens Christum neque justitiam ejus, secundum scientiam Dei condemnatur a Deo, quomodo cognoscet se juste condemnatum? Nam Deus quidem cognitor cordis scit, quia iuste eum condemnat: ipse autem peccator iuste se condemnatum non intelligit, et dicere potest: Quoniam et ego, si cognovissem Christum, et mandata ipsius, servassem fidem ejus, et non declinasset a mandatis illius. Ideo ergo omnes ad agnitionem veritatis adduxit, ut manifesti sint peccatores quia non ignorantia justitiæ, sed malo proposito peccaverunt: et non ignorantes Christum recesserunt a Christo, sed magis partes diaboli diligentes. Si ergo quando ex Judeis et gentibus vocabantur, electi vocari non poterant: quanto magis modo non possunt fieri electi Christiani, cum omnes de Christianis parentibus generentur? Et non tantum ideo fiunt Christiani, quia credunt in Christum aut diligunt eum: sed quia de Christianis parentibus procreantur: et vocatio eorum fit non secundum fidem, sed secundum genus. Necessarium ergo est, ut omnes boni et mali fiant Christiani, et omnes agnitionem veritatis accipiant, ut et postea immissis tentationibus pauci eligantur de multis, ut impleatur quod dictum est: *Multi sunt vocati, pauci vero electi* (Matth. 20. 16). Numquid tu reprehenderis, quare a tritico paleas separas et ita recondis? Nec enim ratio est, ut cum tritico reponas et paleas, quia nec sunt necessariae tibi ad usum. Et quomodo Deum culpenus, qui a fidelibus separat infideles, qui non proficiunt ad gloriam ejus? Et illæ quidem paleæ per naturam habent, ut sint paleæ, et triticum esse non possunt: infideles autem non per naturam habent, ut sint infideles, sed fiunt paleæ propria voluntate, expellentes a se medullam justitiæ. Si ergo illæ paleæ, quæ non possunt esse triticum, comburantur in igne: quanto magis infideles digni comburantur, qui potuerunt esse triticum, nisi a se medullam justitiæ projecissent? Et vide quoniam nō dixit, Mundabit aream suam, sed, *Permundabit*. Propterea enim³ usque ad consummationem semper ne-

¹ Editi in marg., *in igne autem sæpe dum vivimus*. In textu vero in igne autem pæne.

² Codex V. D. et Editi in marg. *conculcationibus inimicorum*. Idem infra *ideo movetur persequitio*.

³ Cod. V. D. et Editi in marg. *reprehenderis quando tritico*.

⁴ Vallis Dei Cod. et Editi in marg. *Permundabit. Per: terra enim, quæ etiam lectio quadrat*.

entis, corporali continentia se constringebant, non spirituali, ab opere malo se continentes propter legem, non a voluntate mala propter Deum : ut puta non quidem occidebant, tamen irascebantur sine causa. Non quidem adulterabantur, tamen concupiscebant in corde. Forsitan non perjurabant, jurabant tamen. Hæc continentia corporalis est, quia legi et hominibus satisfacit, et non Deo. Continentia autem malæ voluntatis placat Deum, quia homo videt in facie, Deus autem in corde. Reddebant malum pro malo, et bonum pro bono : amicos amabant, et inimicos odiebant. Hæc iustitia corporalis est, non spiritualis : hominibus placens, non Deo. Vides quia omnis continentia eorum corporalis erat, peccata tantum actuum deprimens, non voluntatum ? item locustæ sunt volatilia quidem munda, tamen parva, et non satis in altum volantia, quæ manducabat Joannes constitutus in deserto. Quos docebat Joannes ¹, idem manducabat. Volatilia quidem erant, non autem magna volatilia, nec satis in altum volantia : quia secundum iustitiam legis metu pœnæ corporalis vivebant, non secundum spiritualia et altissima Christi præcepta. Denique quomodo magnæ volucres erant Judæi, aut ad alta volantes, quibus a Joanne pœnitentia sola injungebatur ? Qui enim abstinere se ab opere malo, et non insuper facit opera bona, volat quidem, non autem in altum volat. Parva ergo volatilia, et non in altum volantia manducabat Joannes : majora autem volatilia, et in altum volantia, quæ altissima carli poterant penetrare, Christo post venientem, quasi regi magno servabat. Ille enim postea veniens magna volatilia, et in altum volantia manducavit : id est, docuit beatos apostolos duodecim, et sub apostolis septuaginta discipulos, et ceteros Christianos, quibus et altissima mandavit præcepta. *Antiquis dictum est, Non occides : ego autem dico vobis, Si quis iratus fuerit fratri suo sine causa, reus erit judicii. Antiquis dictum est, Non adulterabis : ego autem dico, Nec usque ad oculum concupiscas. Antiquis dictum est, non perjurare : ego autem dico, omnino non jurare. Antiquis dictum est, Oculum pro oculo, dentem pro dente : ego autem dico, Non malum reddere pro malo. Antiquis dictum est, Diliges amicum, et odies inimicum : ego autem dico, Diligite inimicos vestros (Matth. 5. 21. sqq.).* Vides quia quibus Joannes prædicabat pœnitentiam peccatorum, parva volatilia erant, et non in altum volantia : quibus autem spiritualia Christus mandavit, magna volatilia erant, et ipsos penetrantia cælos : ut dicere possint, *Nostra autem conversatio in cælis est (Philip. 3. 20).* Ideo forsitan eis dicebat : *Nolite timere, multis enim passeribus meliores estis vos (Luc. 12. 7; Psal. 18. 11).* Item, Mellea sunt eloquia Dei. Ideo ergo Joannes mel agreste edebat : quoniam adhuc ante Christum, ante Spiritum sanctum constitutus sub lege, legis utebatur eloquiis insipidis, et insuavibus, et agrestibus. Nam si Filius Dei sub lege est factus, quanto magis Joannes, qui vere erat Judæus ? Sed Filius Dei sub lege factus est, ut eos qui sub lege erant redimeret, et educeret ² (Gal. 4. 4) : Joannes autem sub lege natus est, non ut eos qui sub lege erant eluceret, sed ut essent sub lege, ut secundum legem et viverent, et docerent. Propterea nihil extra legem aut fecit, aut docuit, sed tantum pœnitentiam prædicavit : Christus autem multa extra legem et fecit, et docuit. In sabbato operatus est, leprosum tetigit, et alia multa : quia non insipidis et agrestibus legis utebatur præceptis, sed suavis et domesticis, quæ a Patre susceperat. Propterea Joannes agreste mel manducavit, Christus autem domesticum. Ac si Joannes legis et prophetarum omnem formam adimplens, speciem gentium divina virtute circa seipsum consummans, capillatam et peregrinam tunicam induerat, quasi Ecclesiæ suam lex et prophetæ suis propheta-

tionibus imputrescibilem et incarpibilem texuerunt. Zona autem erat præcinctus, præparationem ostendens accedentibus et credentibus prædicationibus suis. Edebat autem locustas, et mel sylvestre : ostendens eos, qui longe volabant, prope futuros, sicut et Apostolus ait gentes : *Et vos qui aliquando eratis a longe, prope facti estis in sanguine Christi (Ephes. 2. 13).* Et qui agrestium gentium dulcedinem futuræ fidei docens, quæ ad sublationem curationis processerat, mel sylvestre edebat. *Tunc exhibit ad eum Jerosolyma, et omnis Judæa*, id est, quando vox facta est in deserto, *Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus.* Et amplius resonabat conversatio vitæ ejus in eremo, quam vox clamoris ipsius. Et magis expavescere faciebat homines operibus suis, quam verbis. Et forsitan nisi sermones suos conversatione hujusmodi commendasset, numquam omnis Judæa ad vocem ejus exisset ad eum. Ex quibus verbis apparet, quia Dominus constitutus in mundo, non tantum visibiliter sermonibus suis docuerat populum suum, sed invisibiliter in cordibus hominum operans, adducebat ad fidem. Nec enim hoc admonebat Joannes, ut viam Domini super terram, sed in sensibus et cordibus hominum pararent. Ergo in prima quidem facie videbatur in corpore ambulans, revera autem per corda hominum et per sensus incedens, singulorum conscientias scrutabatur. *Egredebatur ad eum omnis Judæa.* Ad comparisonem enim illius sanctitatis quis poterat arbitrari se justum ? Inimitabilis erat conversatio ejus, omnium vitam apparere faciebat culpabilem, ut jam nemo in operibus suis confideret, sed omnes in misericordiam Dei spem suam collocarent. Quemadmodum enim si videris albam vestem, dicis, Satis candida vestis est : si vero posueris eam juxta nivem, incipit tibi sordida apparere : etsi vere sordida non est, tamen quantum ad similitudinem nivis sordida invenitur : sic quantum ad comparisonem Joannis, omnis homo videbatur immundus. Et vere talis debet esse princeps in populo, ut totus populus semper aliquid novi inveniat, quod imitetur in eo. Nam ad cujus similitudinem extendat se populus, et emendet, si videat ipsos principes esse sordidiores quam se ? *Et baptizabantur ab eo confitentes peccata sua.* Confessio peccatorum est testimonium conscientie timentis Deum. Qui enim timet judicium Dei, peccata sua non erubescit confiteri : qui autem erubescit, non timet. Perfectus enim timor solvit omnem pudorem. Illic enim turpitudine confessionis aspicitur, ubi futuri judicii pœna non creditur. Numquid nescimus, quia confessio peccatorum habet pudorem, et quia hoc ipsum erubescere pœna est gravis ? Sed ideo magis nos jubet Deus confiteri peccata nostra, ut verecundiam patiamur pro pœna. Nam et hoc ipsum pars est judicii. O misericordia Dei, quem totiens ad iracundiam excitavimus ! Sufficit ei solus pudor pro pœna. « Vides autem multos Phariseorum, et Saduceorum venientes ad baptismum, dixit eis : Genimina viperarum, quis vos docuit fugere a ventura ira ? Facite fructus dignos pœnitentiæ. » Sicut artifex medicus, si viderit ægrotantis colorem, intelligit speciem passionis ipsius : sic et Joannes mox ut vidit Phariseos venientes ad se, intellexit cogitationes eorum pravas. Forsitan enim cogitaverunt apud se, Imus, et confitemur peccata nostra. Quantum est in una hora erubescere ? Justitias a nobis non querit, nullum laborem nobis imponit. Baptizamur, et consequimur indulgentiam peccatorum. Sic cogitabant, quomodo et modo omnes qui faciendæ justitiæ propositum non habent, et ad baptismum veniunt, putantes quia possit eos justificare sola aqua baptismatis, etiamsi non præcesserit bona voluntas. Insuper, pone Joannem medicum esse, verbum autem ipsius quasi ferrum medicinale, quo repletæ peccatis conscientie præciduntur : confessionem puta esse digestionem impuritatis

¹ V. D. Editi in margine, quod docebat Joannes, id est manducabat.

² V. D. Editi in margine bis, educeret.

¹ V. D., aliquid novum, Editi, aliquid novi, et in margine, aliquid boni.

et spurcitiae quæ intus erat inclusa, baptismum esse lotionem sordium egressarum : numquid facta digestionem impuritatis, jam statim sanus factus es? numquid jam non habes vulnus? numquid non est tibi necessaria superpositio medicinæ? Sic multa diligentia necessaria est homini post confessionem et baptismum, ut vulnus peccatorum ejus et confessionis apertura sanetur. *Genimina viperarum*. Natura enim viperarum talis est, cum momorderit hominem, statim currit ad aquam; si autem aquam non invenerit, moritur. Ideo et istos vocabat genimina viperarum, qui peccata mortifera committentes, currebant ad baptismum, ut quemadmodum viperæ, per aquam periculum mortis evaderent. Item viperarum natura est, rumpere viscera matrum suarum, et sic nasci. Quoniam ergo Judæi assidue persequentes prophetas, corruperunt matrem suam synagogam, sicut ipsa lugens dicit in Canticis : *Filii mei dimicant in me* (Cant. 4. 5) : ideo viperarum genimina nuncupantur. Item viperæ a foris speciosæ sunt, et quasi pictæ : ab intus autem veneno plenæ sunt. Ideo et hypocritas et Pharisæos viperarum genimina appellat, quia hypocritæ pulchritudinem sanctitatis ostendebant in vultu, et venenum malitiæ portabant in corde. Quis vobis ostendit? Nonne Isaias propheta ostendit vobis, dicens : *Lavamini et mundi estote* (Isai. 4. 16)? Absit. Ille enim sicut dicit, *Lavamini et mundi estote* (Ibidem) : ita etiam, *Auferte nequitiam ab animabus vestris, discite benefacere*. Si vos Isaias docuisset, numquam spem vestram in aqua tantummodo poneretis, sed etiam in operibus bonis. Numquid David propheta vobis ostendit dicens, *Asperges me, Domine, hyssopo et mundabor, lavabis me, et super nivem dealbabor* (Psal. 50. 9)? Absit. Ille enim sic dicit postea : *Sacrificium Deo spiritus contribulatus; cor contritum et humiliatum Deus non spernit* (Ibid. v. 19). Si ergo discipuli essetis David, cum spiritu tribulato et cum genuit cordis ad baptismum veniretis. 9. *Nolite dicere, quia patrem habemus Abraham*. Quid enim prodest ei, quem sordidant mores, generatio clara? aut quid nocet illi generatio vilis, quem mores adornant? Ipse se vacuum ab omnibus bonis actibus ostendit, qui gloriatur in patribus. Quid profuit Cham, quod filius fuit Noe? nonne separatus de medio filiorum? Qui secundum carnem frater natus fuerat, secundum animum factus est servus. Nec familia ejus sancta potuit defendere impios mores. Aut quid nocuit Abraham, quod patrem habuit Thare luteorum deorum cultorem? nonne separatus a genere suo positus est in caput fidelium, ut jam non diceretur filius peccatorum, sed pater sanctorum? Nec protulerunt gloriam ejus sordidare paterni errores. Nam et aurum de terra nascitur, sed non est terra, et aurum quidem eligitur, terra autem contemnitur. Et stannum de argento egreditur, sed non est argentum. Itaque argentum collatum servatur, stannum autem foras expellitur. Melius est de contemptibili genere clarum fieri, quam de claro genere contemptibilem nasci. Qui enim de claro genere clarus nascitur, gloria claritudinis ejus non est ejus solius, sed communis videtur cum genere. Qui autem de contemptibili genere clarus egreditur, tota gloria claritudinis ejus, ejus solius est. Item, qui de contemptibili genere contemptibilis nascitur, turpitudine contemptibilitatis illius non ejus solius, sed etiam generis ejus. Qui autem de claro genere contemptibilis nascitur, omnis turpitudine illius, ejus solius est. Ideo melius est, ut in te glorientur parentes, qui talem filium habent, quam tu glorieris in parentibus. Sic et vos nolite gloriari dicentes, quia patrem habemus Abraham : sed magis erubescite, quia filii ejus estis, et sanctitatis ejus non estis heredes. Ipse enim suo testimonio se convincit, quia de adulterio natus est, qui non similatur patri. Sermonem dictum ad Judæos convertamus ad Christianos : quia sicut Judæi putabant se propter hoc solum ease salvandos, quia erant filii Abraham : sic et multi insipientes Christiani per hoc solum putant se

esse salvandos, quia sunt Christiani ; ad quos con-nienter dicit Joannes : Nolite dicere, quia su-Christiani, sed facite dignos poenitentiae fructus. *tens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abra* Lapis quidem durus est ad opus : sed cum fac fuerit opus ex eo, deficere nescit. Sic et gentes i difficultate quidem crediderunt, tamen credentes manent in æternum in fide. 10. *Jam securis ad r-cem arboris posita est*. Securis autem est acutissima consummationis, quæ totum præcisura est mund Et si posita est, quare non præcidit? aut si inte præcisura non fuerat, quare posita est? Quia r-nabiles sunt arbores, et in potestate habent fac bonum, aut non facere : ut videntes ad radices i positam esse securim, timeant præcisionem suam faciant fructum. Nam quamvis malus nec timore i rigitur, tamen bonus nisi timuerit peribit. Ergo nuntiatio iræ etsi in malis nihil agat, tamen a m segregat bonos. Vide autem quod non ad ramos sita dicitur esse securis, ut cum præcisæ fuerint, rum reparantur : sed ad radices, ut irreparabil exstirpentur. Quare? Quoniam quamdiu mundus iniquus, et totus positus in maligno, non erat ci fluem (1. Joan. 5. 19), castigabantur peccator non exterminabantur, propter duas causas. Prim quidem, quoniam oportebat homines esse in mun quamvis essent iniqui, quoniam et ipse mundus quus est. Deinde, quia mundo manente expecte erat, si forte aliqui nascerentur justi ex generati bus inistorum. Nunc autem hoc quidem modo i finiente, illo autem sancto jam appropinquante, i castigantur jam peccatores, sed evertuntur, prop duas causas. Primum quidem, quia jam nec ex ctatio potest esse, si forte ex generationibus injus rum aliqui aliquando justi nascantur. Deinde, quia i convenit ut in illo sancto mundo homines sint i sancti, sicut scriptum est : Quoniam sancti inhab bunt terram, iniqui vero expellentur ex ea (Psal. 41). Et iterum orat Isaias : *Tollatur impius, ut non i-a honorem Domini Dei* (Isai. 26. 10). 11. *Ego qui baptizo vos in aqua ad poenitentiam : qui autem post venit, fortior me est, cujus non sum dignus calceame solvere*. Ipse baptizavit vos in spiritu et igne (1. Jo 26). Quoniam missus erat Joannes ad baptizandu non tamen propter necessitatem dandi baptismat sed ut per occasionem ad baptismum venientibus p sentiam Filii Dei in corpore prædicaret, sicut i testificatur alibi dicens : *Sed ut manifestetur in Iar ideo ego veni in aqua baptizare* (Joan. 1. 31) : i nunc ad baptismum venientibus et ipsum prædica apparitum confestim, et eminentiam potestatis e annuntiat. Pedes autem Christi intelligere possum Christianos, in quibus ambulat, præcipue apostolæ cæterosque prædicatores, per quos discorrit : in quos fuerat et Joannes Baptista. Calceamenta aute quibus operit pedes, possumus intelligere firmita quibus omnes operit prædicatores. Vis scire quam f tia sint calceamenta ipsius? Audi ipsum dicentem Jeremiam : *Ecce posui te in hodierna die sicut civitat firmam, et sicut murum æreum* (Jer. 1. 18). Hæc en calceamenta Christi omnes prædicatores portant, Joannes ipse præportabat : sed dignum se non es pronuntiabat portare, ut majorem ostenderet gratiam Christi meritis suis. Joannes corporalis est, et aqu corpus est : ideo corpus cum corpore corpus baptizat Christus autem spiritus est, et Spiritus sanctus spirtus est, anima quoque spiritus est : ideo spiritus cum spiritu spiritum baptizat. Et quoniam Judex est qu baptizat in igne, id est in tentationibus, Joannes cum sit corporalis, spirituale baptismum non potest dare, quia omnis beneficium major est quam beneficium ejus. Nemo potest dignum beneficium dare, quam ipse est : nec facit aliud quam ipse non est *. In igne non potest baptizare homo, quia homo hominis non potest

* Montef. conjicit in margine, gloriam.

* V. D., Nec facit alterum, quod ipse non est. Editi in marg., nec facit alias alterum quod ipse non est.

esse iudex. Ille enim tentandi habet licentiam, qui habet remunerandi potestatem. Ergo Christi baptismus non solvit Joannis baptismum, sed in se inclusit. Qui enim baptizatur in nomine Christi, utrumque baptismum habet, et aquæ et spiritus: quia Christus spiritus erat, et corpus suscepit, ut et spirituale et corporale baptisma daret. Joannis autem baptismus non inclusit in se baptismum Christi: quia quod majus est, minus in se includit; quod autem minus est, majus in se includere non potest. Ideo Apostolus cum invenisset quosdam Ephesios Joannis baptismate baptizatos, iterum baptizavit eos in nomine Christi, quia in spiritu non erant baptizati (Act. 19. 3-5). (a) Si ergo super Joannis baptismum, quod plenum quidem non erat, tamen rectum erat, iterum baptismum Christi dare licuit Apostolo, quomodo tu dicis, quia super baptismum meum melius non debes baptizare, quod nihil habet in se præter baptismi nomen? Deinde baptizantes, secundum mortem illius baptizamus, qui crucifixus est. Si ergo non Deus est crucifixus in carne secundum te, sed homo purus, jam secundum mortem puri hominis baptizas. Homo autem purus spirituale baptismum non potest dare, sicut supra diximus: et ideo baptismum tuum etsi non esset rectum¹, tamen baptismum erat, id est, simile baptismum Joannis erat, id est, in aqua, non in spiritu. Ergo Paulus, Christi sequutus exemplum, baptizabat eos qui baptismate Joannis fuerant baptizati: quoniam et Christus iterum baptizavit eos qui a Joanne erant baptizati: sicut sermo demonstrat dicens: *Ego quidem vos baptizo in aqua, ille autem vos baptizabit in spiritu*. Nec videbatur iterum baptizare, sed semel: in quo enim amplius erat Christi baptismum quam Joannis, in hoc novum baptismum videbatur; et non iteratum. [Si ergo post baptismum Joannis, quod etsi perfectum non erat, tamen legitimum erat, baptizabat Christus, ut aliquid amplius daret hominibus, quomodo post impium baptismum non licet dare sanctum?] Videamus nunc et uniuscujusque baptismatis qualis sit utilitas. Et quamvis verbi baptismum non sit positum in hoc loco: tamen quia est, et Dominus² dixit de eo, *Et vos mundi esis propter sermonem quem loquutus sum vobis* (Joan. 15. 3), et Apostolus ait, *Mundans enim lavacro aquæ in verbo* (Ephes. 5. 26): dicitur et de illo, quoniam verbum a sordibus ignorantie mundat, scientiæ lumen infundens: sed peccata non diluit, animam non adjuvat, nec concupiscentias malas præcidit ab ea, nec carnem a mala voluptate compescit. Hoc facit verbum fidei mundum quod faciebat antea lex: iustitiam quidem ostendebat, animam autem non adjuvabat: quoniam omne verbum lucerna est, et non virtus. Item aqua proficit, quia peccata quidem, quæ jam processerunt in opus, abluit, et hoc, si pœnituit: animam autem non sanctificat, nec concupiscentias cordis aut cogitationes malas præcidit, nec repellit eas, sed nec carnales concupiscentias reprimat. Qui ergo non fuerit sic baptizatus, ut mereatur accipere Spiritum sanctum, in corpore quidem baptizatus est, et peccata ejus indulta sunt, sed in animo catechumenus est. Sic enim scriptum est: *Quia qui Spiritum Christi non habet, hic non est ejus* (Rom. 8. 9): propter quod caro ejus postea pejora ei germinat peccata, quod non habet in se Spiritum sanctum conservantem se, sed vacua est domus corporis ejus. Propterea spiritus ille inveniens vacuum domum, et mundatam doctrinis fidei, quasi scopis, intrans septemplexiter habitat in ea, quoniam verba fidei, quæ appellantur scopæ, ab ignorantia mundant, non a peccatis, vel concupiscentiis. Baptismum autem spiritus proficit, quia ingrediens spiritus circumplectitur animam et quasi muro quodam

inexpugnabili circum eam: et non permittit ut carnales concupiscentiæ et cogitationes prævaleant contra eam. Non quidem facit, ut caro non concupiscat: sed tenet animam, ut non ei consentiat, neque vincatur ab ea. Ergo qui Spiritum sanctum habet, concupiscit quidem secundum carnem, sed secundum animam adjuvatur a spiritu, ut concupiscentiæ ejus non veniant ad perfectum. Tentationis autem et tribulationis baptismum igni hic comparatur: comburit enim carnem et coquit, ut nec concupiscat cito, sed ut nec germinet concupiscentias. Nam anima spiritus est, et spirituales pœnas timet, carnales autem non timet. Unde et sancti pœnas hujus sæculi contemnunt et futurum iudicium timent, ubi spiritus cruciantur. Caro autem spirituales quidem pœnas non timet, carnales autem timet. Ideo mali non cessant peccare, nisi eos iudicia carnalia et terrena compescant. Ideo ergo sciens Dominus, quia caro carnales tantummodo pœnas timet, spirituales autem non timet, super servos suos concupiscentias carnales mittit, tentationes et tribulationes, ut combusta caro timeat³ disciplinam, et timens angustias suas non concupiscat malum. Quia caro importuna, et concupiscens, si secuta fuerit, et si non vincit servos Dei, tamen sordidat sanctitatem eorum, et inquietat, et requiescere non permittit.

Justitia in tentationibus floret; variae tentationum species. — Unde justitia in tentationibus floret, in prosperitate autem marcescit. Quemadmodum si locum posueris super terram, comburit ipas radices herarum, et ut in loco illo jam non facile nascatur herba: sic et tentationis ignis positus super carnem, comburit radices concupiscentiarum in ea, ut non facile concupiscat. Vides ergo, quia aqua præterita lavat peccata: spiritus autem repellit concupiscentias, et prævalere non sinit: ignis autem ipsas concupiscentiarum radices comburit? Et aqua præterita tollit, spiritus præsentia impedit, ignis adversus futura præmunit. Quid est autem baptizare in igne, etiam sequens sermo demonstrat dicens: 12. *Habens ventilem in manu sua. Ventilabrum est iudicium, per quod Dominus singulos homines tentat, et cunctorum corda dijudicat.* Ergo non mox ut quis in aqua vel spiritu fuerit baptizatus, statim ad perfectum est baptizatus, nisi Dominus eum invisibiliter baptizaverit in igne tentationis: quoniam si non fuerit quis tentatus, non potest esse probatus. Species autem tentationum sunt multæ. Tentantur etenim homines aut in infirmitatibus, aut in damnis rerum suarum, aut in mortibus carorum suorum, sicut Job et Tobias. Alii in cogitationibus perversis, aut in diffidentibus, sicut dicit propheta: « Proba me, Domine, et tenta me: ure renes meos, et cor meum: quoniam misericordia tua ante oculos meos est, et complacui in veritate tua » (Psal. 25. 2. 3). Item Salomon dicit de Christo: « Quoniam cum tentatione ambulat cum eo, et in primis eligit eum: timorem et metum adducet super eum, et cruciabit eum in tribulatione doctrinæ suæ, donec tentet eum in tribulationibus ejus, et credat animæ ejus (Eccli. 4. 18. 19). Alii in persecutionibus, dicente propheta ex persona martyrum: *Quoniam probasti nos, Deus, igne nos examinasti, sicut igne examinatur argentum, etc.* (Psal. 65. 10). Unde sciens Salomon, quoniam servos Dei oportet tentari, admonet dicens: *Fili, accedens ad servitum Dei, sta in iustitia et timore, et præpara animam tuam ad tentationem* (Eccli. 2. 1). Et ut breviter dicamus, omnis adversitas, quæ nos sine nostra occasione tribulat in hoc mundo, baptismum ignis est: quam si magnanimitè sustinueris, nihil murmurans contra Deum, imputatur tibi illa carnalis afflictio pro peccato quod commisisti. Si autem non peccasti, quod est difficile, et ignis ille tentationis circa animam tuam non invenit sordes peccatorum quas comedit, ipsam animam tuam facit splendidiorē: et quanto gravior fuerit tentatio, tanto magis

¹ V. D. et Editi in marg., *etsi esset rectum*.

² Alii, *quia et Dominus*, verbo, est, omisso.

(a) quæ uncis clauduntur, in quibusdam exemplaribus ferunt. Item desunt quæ infra inter uncinos etiam posuimus.

³ V. D. et Editi in marg., *caro tenet*.

facit clarescere animam. Et in aqua quidem semel baptizamur, in igne autem pene dum vivimus¹. Sicut enim vita nostra in mundo hoc numquam munda est a peccato (sed enim videndo, aut audiendo, aut loquendo, aut cogitando, quæ non expediunt, semper animus sordidatur), sic numquam a nobis ignis tribulationis recedere potest. Et vere optabilis res est sapientibus, quoniam scriptum est: *Beatus homo, quem Dominus arguerit super terram* (Psal. 93. 12). Quamvis autem, secundum exitum rei, ignis et ventilabri unus est sensus: tamen sequens proprietates sermonum, puto differentiam ignis esse et ventilabri: ut omnis tribulatio, quæ contingit Christianis secundum carnem, sit baptismus ignis: persequutio autem gentilium vel hæreticorum sit ventilatio ventilabri celestis. *Et permundabit aream suam*, etc. Area est Ecclesia, horreum autem regnum cæleste, ager vero hic mundus. Sicut ergo paterfamilias, mittens messores, metit festucas de agro, et comportat eas in aream, ut illic trituret et ventilet, et discernat triticum a paleis: sic et Dominus mittens apostolos, cæterosque doctores, quasi messores, præcidit omnes gentes de mundo, et in aream Ecclesiæ congregat. Hic ergo triturandi sumus, hic ventilandi. Sicut enim granum tritici, inclusum in palea, foras non egreditur, nisi fuerit trituratum: sic et homo de impedimentis mundialibus et de rebus carnalibus, quasi in palea involutus, difficile egreditur, nisi fuerit aliqua tribulatione vexatus. Nam sicut quidem plenum granum mox ut leviter percussus fuerit, de palea sua exsilit foras: si autem subtile fuerit, tardius egreditur: quod si vacuum fuerit, numquam egreditur, sed illic conteritur in palea sua, et ita cum paleis foras jactatur: sic omnes quidem homines in rebus carnalibus delectantur, sicut grana in palea. Sed qui fidelis est, et boni cordis habet medullam, mox ut leviter tribulatus fuerit, negligens quæ sunt carnalia, currit ad Deum. Si autem modice infidelior fuerit, cum grandi tribulatione vix recedit et vadit ad Deum. Qui autem infidelis est et vacuum, quantumvis contritus fuerit, sicut granum vacuum de palea non egreditur: sic nec ille de carnalibus rebus, et de impedimentis mundialibus numquam egreditur, nec transit ad Deum, sed illic in malis constitutus conteritur, ut cum infidelibus quasi cum paleis foras projiciatur. Et sicut triticum primum quidem trituratur, et cum trituratum fuerit, in uno loco jacet cum paleis confusum; postea autem ventilatur, ut quæ fuerant jam disjuncta corporibus, separantur et locis: sic et populus in Ecclesia aut motibus conteritur carnalium passionum animam semper urgentium; aut castigationibus corporalibus, quasi virgis quibusdam; aut conculcationibus iniquorum et superbiorum², quasi calcibus irrationabilium jumentorum: ut disjungantur fideles ab infidelibus per diversas contritionum species. Cum autem disjuncti fuerint ab invicem actibus, adhuc in una Ecclesia habentur commixti. Ideo orietur persequutio quasi ventus, ut ventilabro Christi facti, qui jam disjuncti fuerant actibus, separantur et locis: ut sicut triticum mundum in granariis, sic sancti probati in regnis cælestibus reponantur. Vides ergo quia tentatio non perdit, sed manifestat eos, qui in pace non apparebant? Sed forte dicis, Nonne melius erat ut ab initio Deus omnes electos homines ad Christianitatem vocasset, ut non semper ventilaretur Ecclesia, sed magis in pace consisteret? Audi. Numquid tu potes, cum sit messis tua in agro, triticum a paleis separare? Etsi tentaveris, nec paleas a tritico separas, et triticum similiter cum paleis perdis. Sic non poterat fieri, ut Deus de Judæis aut gentibus jam electos sine tentatione discerneret et vocaret: quoniam qui non cognoscit Chri-

stum nec veritatem ejus, si erret aut peccet, non apparet utrum propter malum propositum suum peccet, aut propter ignorantiam. Qui autem cognoverit Christum et justitiam ejus, et erraverit aut peccaverit, tunc manifestum est, quia non ideo errat aut peccat, quia nescit quis sit Deus, aut quæ voluntas ipsius: sed quia non diligit voluntatem Dei. Hæc sine tentatione quomodo fieri possunt? Ecce enim si palma proposita non sit in stadio, athletam nolentem luctari culpæ non potes quasi infirmum. Incertum est enim utrum ideo luctari non velit, quia infirmus est, aut quia non videt propositam palmam. Quod si palmam viderit, et luctari noluerit; tunc est manifestum quia propter desidiam suam non vult luctari. Sic et gentilis, qui resurrectionis præmia nescit, nec futurum esse judicium credit, non potest cognosci utrum ideo non faciat justitiam, quia non amat justitiam, aut quia nullam mercedem speret de ea. Si vero factus fuerit Christianus, et cognoverit futurum esse judicium; tunc peccans, manifestum est ideo peccare, quia non amat quod est bonum. Ad hæc forte dicis: Hæc secundum hominem dicis; Deus autem, qui cordium et futurorum cognitor est, poterat scire quis et qualis erat futurus. Sed audi. In judicio Christi justo non solum queritur, ut Christus cognoscat se juste hominem judicare, sed etiam ut homo ipse cognoscat se juste judicari a Christo, testimonio cogitationum suarum et operum comprobatus: sicut scriptum est; « Cogitationibus invicem accusantibus, aut etiam defendentibus, in die cum judicaverit Deus occulta hominum » (Rom. 2. 15. 16). Item: « Ecce homo et opera ejus. » Item: « Arguam te, et statim contra faciem tuam peccata tua » (Psal. 49. 21). Si ergo homo non cognoscens Christum neque justitiam ejus, secundum scientiam Dei condemnatur a Deo, quomodo cognoscet se juste condemnatum? Nam Deus quidem cognitor cordis scit, quia justie eum condemnat: ipse autem peccator justie se condemnatum non intelligit, et dicere potest: Quoniam et ego, si cognovissem Christum, et mandata ipsius, servassem fidem ejus, et non declinarem a mandatis ipsius. Ideo ergo omnes ad agnitionem veritatis adduxit, ut manifesti sint peccatores quia non ignorantia justitiæ, sed malo proposito peccaverunt: et non ignorantes Christum recesserunt a Christo, sed magis partes diaboli diligentes. Si ergo quando ex Judæis et gentibus vocabantur, electi vocari non poterant: quanto magis modo non possunt fieri electi Christiani, cum omnes de Christianis parentibus generentur? Et non tantum ideo fiunt Christiani, quia credunt in Christum aut diligunt eum: sed quia de Christianis parentibus procreantur: et vocatio eorum fit non secundum fidem, sed secundum genus. Necessarium ergo est, ut omnes boni et mali fiant Christiani, et omnes agnitionem veritatis accipiant, ut et postea immissis tentationibus pauci eligantur de multis, ut impleatur quod dictum est: *Multi sunt vocati, pauci vero electi* (Math. 20. 16). Numquid tu reprehenderis, quare a tritico paleas separas et ita recondis? Nec enim ratio est, ut cum tritico reponas et paleas, quia nec sunt necessariae tibi ad usum. Et quomodo Deum culpenus, qui a fidelibus separat infideles, qui non proficiunt ad gloriam ejus? Et ille quidem paleæ per naturam habent, ut sint paleæ, et triticum esse non possunt: infideles autem non per naturam habent, ut sint infideles, sed fiunt paleæ propria voluntate, expellentes a se medullam justitiæ. Si ergo illæ paleæ, quæ non possunt esse triticum, comburantur in igne: quanto magis infideles digni comburantur, qui poterunt esse triticum, nisi a se medullam justitiæ projecissent? Et vide quoniam non dixit, Mundabit aream suam, sed, *Permundabit*. Propterea enim³ usque ad consummationem semper ne-

¹ Editi in marg., in igne autem sæpe dum vivimus. In textu vero in igne autem pœne.

² Codex V. D. et Editi in marg. conculcationibus inimicorum. Iidem infra ideo movetur persequutio.

³ Cod. V. D. et Editi in marg. reprehenderis quando tritico.

⁴ Vallis Dei Cod. et Editi in marg. Permundabit. Per: tempora enim, quæ etiam lectio quadrat.

resse est ut diversis modis tentetur Ecclesia, donec permundetur. Et ideo Ecclesia Christi numquam sine tentatione dimissa est. Et primum quidem ventilaverunt Iudæi eam, deinde gentiles, modo hæretici: postmodum autem perventilabit Antichristus. Sicut enim quando permodka aura est, non permundatur tota tritici massa, sed leviores quidem paleæ modica aura jactantur, graviores autem remanent: similiter remanent et vacua grana. Necesse est ergo, ut major expectetur ventus, ut et graviores paleæ, et vacua grana jactentur: sic et quando modica est tentatio, illi projiciuntur de Ecclesia, qui multum sunt infideles. Ideo necessaria est tentatio major, ut omnes infideles plenius expellantur, ut perpurgetur Ecclesia. Et modo quidem modico statu tentationis sufflante pessimi homines recedunt: si autem surrexerit major, sicut erit sub Antichristo, tempestas, etiam illi qui videntur stabiles sunt exituri.

Homilia quarta ex Cap. tertio (a).

13. Tunc venit Jesus a Galilæa in Jordanem ad Joannem. Quando? Quando Joannes prædicabat dicens: *Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum celorum* (Matth. 3. 2). tunc venit Jesus, ut testimonium acciperet a Joanne, *Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi* (Joan. 1. 29), et ut confirmaret prædicationem ipsius, ut videntes homines Christum, cum esset sine peccato, quasi peccatorem baptizari, dicant apud se: Si ille de cuius innocentia ipse Baptista testimonium dedit, baptismum se necessarium habere putavit: quomodo nos contemnimus pœnitentiam, qui sumus cooperati peccatis? Item testificatus erat Joannes, quoniam *Ego baptizo vos in aqua, post me autem veniet fortior me, ipse vos baptizabit in spiritu et igne*. Ideo tunc venit, ut etiam hoc testimonium ejus ostenderet verum, ut in baptismo ejus aperiantur cæli, descendat Spiritus, Pater clamet de cælo, et per hoc manifestum efficiatur, quia vere dignior erat Joanne qui baptizatus est a Joanne. Sicut enim cum processerit lucifer, lux non expectat occasum luciferi, ut ita procedat, sed adhuc eo ascendente egreditur et suo lumine obscurat illius candorem: sic et Joanne prædicante ante Christum, Christus non expectavit ut cursum suum Joannes impleveret, et sic ipse veniret ad medium: sed eo adhuc docente apparuit, ut per comparationem doctrinæ suæ vel operis, prædicationem Joannis faceret non videri justitiam. Unde postquam cœpit Jesus prædicare, ad se currentibus universis, voluit doctrina Joannis. Unde discipuli ejus videntes¹ dicebant ad eum: *Rabbi, ecce cui tu testimonium perhibebas, ecce hic baptizat, et omnes veniunt ad eum* (Joan. 3. 26). Deinde venit ad baptismum, non ut ipse remissionem peccatorum acciperet per baptismum, sed ut sanctificatas aquas relinqueret postmodum baptizandis. Adhuc autem, ut qui humanam suscepit naturam, totum humanæ naturæ inveniat implesse mysterium. Nam quamvis ipse non erat peccator, tamen naturam suscepit peccatricem: propterea etsi ipse baptismo non egebat, tamen carnalis natura opus habebat. 14. Joannes autem prohibebat eum, dicens: *Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me?* Quo ego desidero ascendere, tu inde descendis. Ergo ut tu me baptizes, est idonea ratio, ut justus efficiar, et dignus cælo. Ut autem ego te baptizem, quæ est ratio? Ut justus efficiaris? Sed ipse es justitiæ radix. Ut in cælum ascendas? Sed ipse natura in cælo es, etsi voluntate de cælo descenderis. Tu es spiritus, ego caro. Numquid caro spiritum sanctificare potest? Magis autem spiritus sanctificat carnem. Cujus enim creandi est virtus, ipsius est et sanctificandi potestas. Quis dives a paupere divitias querit? Magis autem pauper a divite divitias querit. Omne bonum de cælo descendit in terram, non de terra ascendit in cælum (Jacob. 1. 17).

¹ Idem, *invidentes*; forte melius.

(a) Homilia quinta in aliis exemplaribus, et in Cod. V. D.

Ille antiquus Lucifer, qui mane oriebatur, cogitavit apud se dicens: *Super cælum ascendam, etc.* (Isai. 14. 13). Si ergo ille angelus constitutus, pro sola cogitatione superbix depositus est de angelica gloria ad ignominiam tenebrarum: ego quid merear pati, si homo carnalis et corruptibilis constitutus, tantæ superbix opus implevero, et dignum me existimavero totius creaturæ dominum baptizare? 15. *Et ait ei Jesus, Sine modo: sic enim nos oportet implere omnem justitiam*. Non denegat eminentiam potestatis suæ, sed mysterium dispensationis ostendit, dicens: *Sine modo*. Id est, Scio quia hoc est justum, ut tu a me baptizeris: sed *Sine modo*, ut justitiam baptismatis non verbis, sed factis adimpleam. Prius suscipiam, et postea prædicabo. Quod ergo dicit, *Sic oportet nos implere omnem justitiam*, non hoc signal, ut si fuerit baptizatus: sed *Sic*, id est, quemadmodum baptismatis justitiam prius factis implevit, postea prædicavit: sic omnem justitiam non prius verbis quam factis implevit. Unde etiam Lucas testatur de illo, dicens: *Primum quidem sermonem feci de omnibus, o Theophile, quæ cepit Jesus facere et docere* (Act. 1. 1). Aut ita: *Sic oportet nos omnem justitiam implere*: id est, Quomodo et baptismi implevimus justitiam. Quomodo implevit baptismi justitiam Christus? Sine dubio secundum dispensationem humanæ naturæ: hominum enim est opus habere baptismatis, qui secundum naturam carnalem omnes sunt peccatores. Sicut ergo implevit justitiam baptismi, sic implevit et justitiam nascendi et crescendi, manducandi et bibendi, dormiendi et lassandi: sic et suscipiendæ tentationis, sic et timoris, et fugæ, et tristitiæ: sic et passionis, et mortis, et resurrectionis implevit justitiam: id est, secundum dispensationem quam suscepit humanæ naturæ, omnes justitias istas implevit. Ergo sic et natus est, non ut homo purus, sed ut Deus et homo. Quasi homo, sic crevit, sic esurivit, sic tentatus est, sic lassatus est: non homo purus, sed Deus in homine; quasi homo, sic alligatus est, sic flagellatus, sic crucifixus et mortuus est: non ut homo, sed per dispensationem, Deus quasi homo. Si autem hæc omnia purus homo implevit, jam non secundum dispensationem humanam implevit omnia, sed secundum naturam. Quid autem dispensationis est, aut contra naturam, si ea, quæ passionis sunt, sicut homo passibilis patitur? Dum autem dicenti Joanni, *Ego a te debeo baptizari*, respondit, *Modo interim sine: ostendit, quia postea Christus baptizavit Joannem, quamvis in secretioribus libris manifeste hoc scriptum sit*. Et Joannes quidem baptizavit illum in aqua, ille autem Joannem in spiritu. 16. *Jesus autem baptizatus confestim ascendit de aqua*. Non invenio, quia causa positum est, quia *Confestim ascendit de aqua*. Quid enim interesset, si tardius ascendisset? Ergo potuit sic dicere: *Jesus autem baptizatus ascendit de aqua*. Puto autem factum Christi ad mysterium pertinere omnium qui post modum fuerant baptizandi: ideo dixit, *Confestim*, et non dixit, *Egressus est*, sed *Ascendit*: quia omnes, qui digne secundum omnia membra justitiæ formati et consummati baptizantur in Christo, confestim de aqua ascendunt: id est, proficiunt ad virtutes, et ad dignitatem sublevantur caelestem. Qui enim ingressi fuerant in aquam carnales et filii Adam peccatoris, confestim de aqua ascendunt spirituales filii Dei facti. Et ne mihi dicas, quia multi quales fuerant ante baptismum, tales permanent post baptismum, etiam qui non in pœnitentia baptizantur, nec toto corde pœnitent se illos fuisse quod fuerunt, sed retento peccandi proposito baptizantur, ideo non proficiunt confestim de aqua. Si ergo quidam ex sua culpa non proficiunt baptizati, quid ad baptismum? Scriptura enim de potestate baptismatis loquitur. Quid potest eis præstare baptismum, qui indigni fuerint baptizati? Aut certe confestim ascendit de aqua, festinans ad tentationem contra diabolum, ad

¹ Idem, *carnalem omnino sunt*.

liberandum genus humanum. Misericordia ejus urgebat eum. Sicut enim dux contra tyrannum deputatus ad bellum, mox ut signum expeditionis et protectionis acceperit, festinat exire, sciens quia tarditas ejus perditio est provinciae (nam tyrannus sciens adversus se principem deputatum, etsi lenius acturus fuerat, crudelius agit), sic et Christus, ex quo baptismatis signum accepit, festinabat accipere Spiritum sanctum, quasi arma caelestia, et exire, sciens quia tarditas ejus interitus erat mundi. Nam diabolus, audito quod Filius Dei descenderat in hunc mundum, adversus ipsum vehementius festinabat omnium hominum corda in peccatis et infidelitate concludere, putans se tantum posse perdere, quantum non posset Christus salvare. *Et aperti sunt ei caeli.* Non rupta est ei ipsa creatura caelorum, sed per baptismum oculi sensus ejus aperti sunt, ut viderent quae sunt super caelos. Si enim ipsa creatura rupta fuisset, non dixisset, *Ei aperti sunt*, non tantum ei aperti fuissent: quia quod corporaliter aperitur, omnibus est apertum: quod autem spiritualiter, illis solis qui illuminantur in Spiritu sancto: sicut Stephanus repletus Spiritu sancto dicebat: *Video caelos apertos et Filium hominis stantem a dextris virtutis Dei* (Act. 7. 55). Sed dicit aliquis, Quid enim? ante oculos Filii Dei clausi fuerant caeli, qui etiam in terra constitutus, erat in caelo? Si ea quae superius dixit, *Sic oportet, nos implere omnem justitiam*, bene intellexisti, non dubitas quod secundum mysterium aperti sunt ei caeli. Nam sicut secundum dispensationem humanam baptizatus est, secundum naturam autem divinam baptismo non egebat: sic secundum humanam dispensationem aperti sunt ei caeli, secundum naturam autem suam erat in caelis. Ergo non Deo aperti sunt posito extra carnem, nec puto homini extra Deum: sed Deo quasi homini, ut exemplo ejus intelligamus quia omnes homines recti, qui baptizati Spiritum meruerunt accipere sanctum, similiter aperiuntur eis caeli, et vident ea quae sunt in caelo: non carnalibus oculis videndo, sed spiritualibus fidei credendo. Qui enim non credit ea quae gloriosa et terribilia a Deo reposita promittuntur in caelis, ante oculos cordis ejus obturati sunt caeli: qui autem firmiter credit, et quasi ad illud quod videt tendit, illi aperti sunt caeli: et cum corpore sit in terra, animo est in caelo. Si autem oportet credere, quia vere aperti sunt ei caeli, quia forte erant invisibilia quaedam obstacula prius, quibus obsistentibus animae defunctorum introire non poterant caelos: quae homines nec clausa possunt aspicere, nec aperta: tamen sive hoc modo, sive alio intelligantur caeli aperti, omnino sic est intelligendum, *Aperti sunt ei caeli*, id est, propter eum, gratia ejus. Aperti sunt autem caeli, non solum ei, sed omnibus propter eum. Etsi in singulis quibusque generationibus erant justii, quibus aperirentur, tamen iterum ceteris peccatoribus claudebantur: et nullus poterat esse tam justus, ut dignus esset aperire portas caelorum ad introitum omnium hominum. Postquam vero natus Christus, baptizatus est, sanctificatus est, gratia illius solius aperti sunt caeli. Utpote, si ab Imperatore quaerat homo aliquod beneficium dignitatis et ipse non habet tantummodo fiduciam petendi, neque amicitiam impetrandi, vadit ad fratrem Imperatoris, aut ad amicum carissimum, ut intercedat ad illum: sic dicit illi Imperator, Ecce ego hoc beneficium non illi do, sed tibi, id est, propter te illi do (nam non illi donatur, cui datur, sed illi propter quem datur): sic et hic dicit: *Ei aperti sunt caeli*, id est, propter eum nobis aperti sunt. Vis autem manifeste scire, quoniam ante Christum caeli si aperiiebantur, iterum claudebantur. Nam justii quidem forsitan ascendebant in caelum, peccatores autem nequaquam. Ideo autem dixi, forsitan, ne quibusdam placeat etiam ante Christi adventum justorum animas ascendere potuisse in caelum. Alioqui nullam animam ante Christum arbitror ascendisse in caelum, ex quo peccavit Adam, et clausi sunt ei caeli: sed omnes in inferno detentas propter quas etiam descendit ad in-

feros, sicut ipse testatur in Sapiencia dicens: *ascendam ad inferiores partes terrae, et visitabo dormientes, et illuminabo sperantes in Deum* (24. 45). Aperti sunt ei caeli. Sic aperti sunt, in quam claudantur. Ecce baptizato quidem Claudi aperti sunt ei tantum; postquam vero tyrannus per crucem, et resurgens ab angelis portabatur lum, videntes angeli portitores, quia caeli jam non erant claudendi, sed omnes justii et peccatores ascenduri erant in caelum, et statui ante in Christi, quia non erant necessariae portae caeli postea numquam claudendo: ideo non dicunt, *Aperti sunt ei caeli*, sed, *Aperti sunt ei caeli*, jam enim erant aperti, *Tollite portas, principes, vestras* (Psal. 23. 7). ita. Caeli sunt Scripturae divinae prophetarum et: lorum, in quibus habitat Deus, de quibus scriptum est: *Quoniam videbo caelos tuos, opera digitorum, lunam et stellas, quae tu fundasti* (Psal. 104. 2). Ergo quando baptizatur, et meretur accipere Spiritum sanctum, adaperiuntur ei omnes Scripturae, ut intelligat quae ibi posita sunt mysteria veritatis. Propter tem omnibus non aperiuntur, quoniam quidam baptismum habentes, non possunt accipere Spiritum sanctum. Quosdam autem non baptismum impediunt accipere Spiritum veritatis, et aperiuntur eis Scripturae, sed propositum malum, quamvis bene fuerint baptizati. Sicut enim in caelo celatur Deus, sic in Scriptura absconditur. Et sicut hoc caelum corporale claudit homines vident, non autem aspirant inhabitantem in eo: sic et Scripturas divinas claudit homines legunt, non tamen omnes intellegunt Deum veritatis positum in Scripturis, nisi qui sic baptizatus, ut accipiat Spiritum sanctum. Ut apostoli priusquam baptizarentur in Spiritu sancto, eis erant Scripturae prophetarum expositae de Christo, sicut scriptum est: *O tardi corde credentes in prophetis dixerunt* (Lu. 24. 25). Postquam vero aperuit eis sensum, in Spiritu sancto, tunc reseratae sunt omnes Scripturae ante oculos cordis eorum, ut intelligerent quae scriptae erant de Christo. Et ideo forte hic dicitur, *Aperti sunt ei caeli* (Marc. 16. 7). Apud Marcum autem videtur: caelos: quoniam secundum hunc evangelistam plura manifestae sunt, non concessae: nam quod ad confirmationem fidei ex eis accipiuntur ex Secundo Marcum autem etiam scissae sunt, et tales factae, quia post Christum jam lege et prophetis non utimur, sed Evangelio Christi, quasi caelo maiore et nobiliori. *Et vidit Spiritum descendentem columbam, et venientem super se.* In quo mysterio est Christus, in hoc mysterio et Spiritum sanctum accepit. Etenim Filio Dei baptismum recipi et Spiritum descendente, unus in forma stabat huius alter in specie descendebat columbae, tertius autem nec in forma stabat humana, nec in specie descendebat columbae, sed in voce tantum audiebatur deus descendente. *Sicut columbam.* Ideo Spiritus sanctus speciem columbae suscepit, quoniam praeter animalibus haec cultrix est caritatis. Omnes species iustitiae, quas habent servi Dei in veri possunt habere et servi diaboli in simulatione. F enim diabolus et manus et humiles, haec et ceteri elemosynarios et jejunos: et omnem speciem quam creavit Deus ad salutem hominum, ipsam et diabolus introduxit ad seductionem, ut in bonum verum et bonum simulatum confusio fiat simplices homines, qui boni veri et boni simulati ferentiam intelligere caute non possunt, dum quae bonos Dei viros, incurrant in seductores diaboli. Solam autem caritatem sancti Spiritus non potest mundus spiritus imitari. Omnis ergo species iustitiae in impostoribus invenitur, sola autem gratia veritatis non invenitur nisi in solis servis Dei. Ideo hanc privatam speciem caritatis sibi soli servavit Spiritus sanctus, ut per nullum iustitiam et testimonium sic cognoscatur ubi est Spiritus sanctus, quemadmodum per gratiam caritatis. 17. *Hic est Filius meus*

lus tentatus est Dominus : nunc breviter ¹ perscringamus quid ad nostram adificationem significant Christi tentationes.

Aliud corporis, aliud animæ jejunium. — Frequenter diximus, corporis quidem jejunium esse, abstinere a cibis; animæ autem jejunium, abstinere ab omni re mala : quia sicut caro delectatur cibo, sic spiritus abstinere a carnis peccato. Secundum hoc jejunium Christi in nobis intelligimus esse ab continentiam peccatorum. Si enim manducatio Adæ de ligno scientiæ boni et mali, prudenter ab omnibus est recepta, appetitio est peccati prohibiti : consequenter et jejunium Christi intelligendum est in nobis ab continentia a peccato. Quod si jejunium est ab continentia rei malæ, sine dubio et desiderium ejus esuritio est ipsius, et usus rei ipsius intelligitur panis. Proponens ergo jejunium sibi Christus, et non superatus desiderio panis a diabolo sibi propositi, hoc nos docet, ut si aliquis, utpote filius Dei, opus eligens magnum, exierit in desertum, sicut diximus supra, et proposuerit se abstinere ab aliquo usu corporali et delectabili, quod est jejungere, propter vivificatorum Dei mandatum, ne interrumpat. Si autem loquente in cogitationibus suis diabolo, et ad usum rei illius provocante interruperit, utens peccavit potius quam usus est, et peccatum sibi convertit in usum, hoc est, lapidem in panem. Et quamvis ab illa re se abstinere decreverit, qua uti potuit sine peccato, si non decrevisset, tamen quia decrevit abstinere ab illa, usum rei illius judicavit esse peccatum, id est, lapidem. Propterea si usus fuerit eo, peccatum sibi sumpsit in usum, id est, lapidem sibi mutavit in panem, dirumpentem magis quam nutrientem. Sicut et Apostolus de mulieribus viduitatem promittentibus dicit : *Quæ cum deluserint Christum, nubere volunt, habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt* (1. Tim. 3. 11. 12). Sed deprimens desiderium suum quasi esuritionem, respondeat in cogitationibus suis diabolo sibi persuadenti, quia non in usu rei illius solo vivit homo perfecte : et si vivit, secundum corpus vivit, et non secundum animam. Plenissime autem vivit in observantia mandatorum Dei : et ideo forte non simpliciter dicit, Dic lapidi ut fiat panis, ne de qualicumque lapide dixisse intelligatur : sed ita, Dic huic lapidi, id est, quem ego tibi ostendo. Item ascensio super templum moraliter intelligitur exaltatio cordis sanctorum ad sanctitatem. Statio autem super pinnam templi, exaltationis ipsius mora. Quando enim quis, inflatus mente carnis suæ, exaltatus fuerit quasi sanctus, et gloriatus fuerit quasi consummatus, ductus est a diabolo quasi super templum : et quando existimaverit se consistere in sanctimoniarum summitate, et in ipsa aestimatione jactantiæ fuerit demoratus, positus est super pinnam templi, et stat ibi. Convenienter ergo et ordinate exposuerunt evangelistæ. Postquam enim exposuerunt, Christum in tentatione jejunii superasse diabolum, in sequenti loco exposuerunt ductum esse a diabolo super templum : quoniam victoria tentationis, et expletio alicujus operis magni, gloriationem operatur, et fit causa jactantiæ. Sed vide quoniam Christus jejunium quidem ultro suscepit, super templum autem diabolus eum duxit : ut et tu, qui filius Dei es, ad jejunium quidem morale, id est, ad ab continentiam laudabilem rei cujusdam sponte procedas, et alacriter : extolli autem ad fastigium sanctitatis non acquiescas, quia nemo extollit se ad sanctitatis altitudinem, nisi ducente diabolo. Nec enim ideo acquievit Christus duci et constitui super templum, ut tu moraliter imitator ejus existens, ascendas per jactantiam cordis tui ad altitudinem sanctitatis. Nec enim volens ascendit, quantum ad corpus, sed ideo acquievit duci et constitui super pinnam templi, et audire præcipitii verba : *Si Filius Dei es, mitte te deorsum* : ut tibi ostendat exaltationis exitum metuendum : id est, ut demonstret tibi ruinæ periculum, quod omnes glo-

riantes subsequi solet, sicut testatur Sapientia, dicens : *Ante ruinam exaltatur cor hominis, et ante gloriam humiliatur* (Prov. 18. 12). Consequenter et Dominus dicit : *Omnis qui se exaltat humiliabitur, et qui se humiliat exaltabitur* (Luc. 14. 11). Si ergo times ruinam de fastigio sanctitatis, fuge exaltationem cordis ad sanctitatem, et non patieris ruinam de fastigio sanctitatis. Cur autem omnem jactantiam subsequatur ruina, causa est manifesta. Quoniam omnis qui confidens est in operibus suis, et gloriatur, securus est : qui autem securus est, non timet : et qui non timet, nec cavet ; qui autem non cavet, quando non sperat, supplantatur a diabolo, et dejicitur. Qui autem nihil se existimat esse, in inferiori parte templi consistens, quantum ad se, causa humilitatis, sollicitus est de se ; qui autem sollicitus est, et timet ; qui autem timet, circumspicit semetipsum, et non sinit duci se a diabolo super templum. Talis fuit et ille qui dicit : *Non quod jam perfectus sim, aut jam justificatus sim, etc.* (Philip. 3. 12 ; 1. Cor. 4. 4). Si ergo Paulus timuit se dicere esse perfectum, quis audeat se existimare perfectum ? Si ergo perfectus filius Dei es, et aliquam laudabilem ab continentiam suscepisti, quasi exiens in desertum, his duabus tentationibus Dominus tentatus est propter te, ut non interrumpas opus tuum, sed ad perfectum deducas : cum autem perduxeris ad perfectum, non glorieris. Si autem mediocris es filius, et nullum ausus es affectare pro virtute certamen, tentatione tertia tentatus es : propter te ductus est super montem excelsum, et audivit verba perniciose, *Hæc omnia tibi dabo, si procidens adoraveris me* : ut tu non desideres magnus et altus fieri in hoc mundo. Ascensio enim montis illius est processio ad magnitudinem vel altitudinem divitiarum et gloriæ hujus mundi : quoniam ipsa processio eorum de superbia cordis descendit. Et vide quomodo per ordinem dicit, prius ductus est super montem ; deinde gloriosa mundi ei ostensa sunt ; in tertio loco posita est ei conditio, ut si adorasset diabolum, omnia fierent ejus. Sic et tibi contigit, qui altus et magnus fieri lestinās in mundo, et ascendis in montem, quem diabolus sibi elegit ad seducendum. Cum enim volueris fieri altus et magnus, quod est ascendere in montem, diabolo te ducente, incipis die ac nocte cogitare de divitiis acquirendis, de suscipiendis honoribus, et ante oculos mentis tuæ semper illa universa proponere : scito quia princeps mundi gloriosa regni sui tibi ostendit. Cum autem senserit te diutinis hujusmodi cogitationibus in concupiscentias eorumdem honorum accensum, in tertio loco tales tibi providet causas, ut necesse sit tibi, si volueris illa consequi, diabolum adores, relinquens fidem Dei, et servas ei, negligens justitiam Dei : si autem elegeris adorare Deum in fide ejus, et servire ei secundum mandatum ipsius ¹, illa omnia non consequaris. Ideo ducet Paulus apostolus : « Obsecro autem vos, fratres, studium habere quietis, et negotii proprii, et operandi manibus vestris, et nullius desiderium sit vobis ad ea quæ foris sunt » (1. Thess. 4. 11). Et iterum : « Habes es alimenta, et quibus tegamur, his contenti sis. Nam qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et laqueum diaboli, et desideria multa inutilia et nociva, quæ mergunt homines in interitum et perditionem. Radix enim omnium malorum est cupiditas divitiarum : quam quidam appetentes, circa fidem naufragaverunt » (1. Tim. 6. 8-10). Ergo omnia Christo promissa sunt, et omnia Christus contempsit, ut ne gloriam Dei diabolo daret : ut et tibi etiam si totus mundus fuerit datus, tantum ut dimittas Deum, non facias amplius divitias, quam gloriam Dei : nec enim justum est, propter creaturam contemnere Creatorem, sed propter Creatorem creaturam : quoniam divitias tibi Deus dare potest, divitiarum autem tibi Deum dare

¹ Editi sic habent : *et servire ei secundum mandatum ipsius observare* : at illud, *observare*, quasi expungendum notatur in margine Editorum, et a Codice V. O. abest.

¹ Udem, eadem aliter.

quare natura carnis domus diaboli est? Quia omne malum intus in carne est, quia secundum voluntatem carnis est: et intus in mundo est, quia secundum voluntatem mundi est. Omne autem bonum foris est extra carnem, quia non est secundum voluntatem carnis: et est foris extra mundum, quia non est secundum voluntatem mundi. Vides ergo quia omnis res spiritualis extra fines carnis est foris, et quasi in deserto est, et extra fines mundi est foris? Unde qui vivunt secundum Dei mandatum, exisse de mundo dicuntur: non corpore, sed conversatione exisse dicuntur de carne, et in spiritu esse. Domus autem Dei spiritus est, quia omne bonum intus in spiritu est, quia secundum voluntatem spiritus est. Omne autem malum foris extra spiritum est, quia non est secundum voluntatem spiritus. Vides ergo quia omnis res carnalis foris, extra fines spiritus est, et in deserto est? Ergo quantum ad Deum, desertum est natura carnalis, ubi non est via iustitiæ, in qua non invenitur aqua Spiritus sancti, et est vituperabile desertum, de quo et propheta dicebat: *Sitibit in te anima mea in terra deserta, et in via et in aquosa* (Psal. 62. 2. 3). Quantum autem ad diabolum, desertum est omnis res spiritualis, et est laudabile desertum. De tali deserto dicebat Deus ad Pharaonem: *Dimitte populum meum, ut serviat mihi in deserto* (Exod. 5. 1). In tali enim deserto vult Deus omnes suos sibi servire. Ad tale desertum omnes filii Dei, qui habent Spiritum sanctum, exeunt ut tententur. Utpote proposuisti non ducere uxorem, duxit te Spiritus sanctus in desertum: id est, ejecit te extra fines carnis et mundi, ut teneris a concupiscentia carnis: quia non habet castitas in se ut delecteris in ea secundum carnem. Si autem intus eras in carne et in mundo, id est, secundum naturam carnis et mundi habebas uxorem, non tentaberis. Quomodo enim tentetur libidine, qui quotidie est cum uxore? Proposuisti jejunare, extra fines carnis existi, et mundi, ut teneris in fame a spiritu gulæ. Si autem in finibus carnis et mundi positus manducabas et bibebas, non tentaberis a spiritu gulæ in fame. Quomodo enim tentetur in fame a spiritu gulæ, qui numquam esuriit? Sic et Dominus numquam tentatus fuisset in fame, nisi quadraginta diebus jejunasset et tunc esurisset. Item eleemosynas facere proponis, foras existi: quia natura carnis et mundi non delectatur dare, sed semper accipere. Si autem non dabas, non tentaberis a spiritu avaritiæ. Item proponis humilitatem servare, existi in desertum, ut teneris a spiritu superbiæ: quia caro et mundus in humilitate non delectatur. Exsurget aliquis diaboli angelus, qui te conculcet, et irriter humilitatem servasse, dum vides quod in hoc sæculo humilitas contemnitur, et superbia honoratur. Et cum hos omnes spiritus viceris, novissime teneris a spiritu vanæ gloriæ. Incipis enim gloriari, quia viciisti: quia spiritus vanæ gloriæ præcipue a sanctitate nutritur. Scire autem debemus, quod filii Dei non possunt tentari a diabolo, nisi in desertum exierint, secundum ea quæ diximus: hoc est, nisi proposuerint circa aliquas studere virtutes. Filii autem diaboli, et intus in carne, et in mundo constituti, confringuntur et pereunt. Quomodo? Utpote bonus homo, si uxorem habuerit, hoc est enim, esse intus in carne, non tentatur in libidine: id est, non fornicatur, sed sufficit ei uxor sua. Malus autem et intus in carne constitutus, id est, habens uxorem, fornicatur, et non est contentus una. Item filius Dei, id est, bonus homo, si intus in carne fuerit manducans et bibens, non tentatur in esca: id est, non inebriatur, non deliciatur, sed mensurate manducat et bibit. Filius autem diaboli, et intus manducans et bibens, non est contentus mediocribus cibis et potibus: sed inebriatur, et ad lasciviores cibos extenditur. Item servus Dei, etsi intus sit in carne, nemini aliquid dans, non tentatur, quia alteri non tollit: malus autem intus nemini dat, et tamen alienum tollit: et sic in omnibus rebus tractans invenies. Vides ergo quia est et ista differentia inter filios Dei, et inter filios diaboli? Quia filii diaboli

non exeunt ad diabolum ut tententur, sed diabolus venit ad eos ut tentet: id est, non exeunt extra carnem ad illum, sed intus in carne dominantur ab illo. Quid enim opus habet foras ad certamen exire, si non desiderat vincere? Sed diabolus venit ad illos quasi ad familiam suam. Filii autem Dei foras exeunt ut tententur ab illo, id est, extra fines carnis: quia intus fuerint in finibus carnis, non potest ad illos venire diabolus, quia filii Dei sunt: nec potest illi tentare, sicut supra diximus. Ergo quia diabolus non potest intrare ad illos, ideo qui sunt gloriosiores filii Dei, extra fines carnis exeunt contra illum, quia maiorem gloriam concupiscunt: propterea in hoc loco non diabolus venit ad Christum ut tentaret eum, sed Christus exiit ad diabolum, ut tentaretur ab eo, de dilectis suis exemplum. Hæc omnia diximus propter illud quod ait: *Tunc Jesus ductus est a Spiritu in desertum, ut tentaretur a diabolo*. 2. *Et cum jejunasset quadraginta diebus et quadraginta noctibus, post esurivit*. Non solum ideo tentabatur, quia jejunabat sed ideo jejunabat, ut tentaretur¹. Jejunium autem non est tantum irritatio passionis, sed repugnatio. Ergo jejunaveris, ut non intres in tentationem, perierit autem Deo inducere te: non dicas, quia perierit fructum jejunii mei. Nam etsi non tibi proficit jejunium tuum, ut non teneris: tamen ad illud sine dubio tibi proficiet, ut a tentationibus non vincari sicut Christo profuit. Multis modis diabolus audierit: quia Christus natus est in hoc mundo, aut angelis prædicantibus ad pastores, vel pastoribus referentibus ad Mariam, vel magis querentibus in Jerusalem eum adorare, cujus viderant stellam, vel Joannem ostendente: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollis peccata mundi* (Joan. 1. 29). Sed faciebat eum incertum naturæ ejus carnalis. Dicebat enim apud se: Ille non potest esse filius Dei, qui de muliere et de viro natus est. Nam et ideo de desponsata et in domo habitata natus est, ut partus virginis diabolo celaretur. Si autem simpliciter virgine natus fuisset, facile poterat cognoscere diabolus, quia filius est Dei. Cogitaret enim apud se: Maria fornicata non est: si autem fornicata fuisset ego sine dubio scirem, quia omnis fornicatio me ministrante committitur. Sine dubio iste Filius Dei est. Nec enim potest fieri, ut de muliere homo sine vi nascatur. Ideo desponsata intravit domum Joseph ut dum maritalis conceptio æstimatur, unigeniti Dei nativitas non cognoscatur? Hic est rex gloriæ, qui panis involutus, nec locum in diversorio potuit invenire, sed in præsepio positus est? Hic est creator rerum, qui crevit, et per singulos² ætatis gradus ascendit? Hic est ille sanctus, qui cum peccatoribus ut peccator, est baptizatus? Quid ergo? Ipse enim tentabo, et si quidem invenero eum hominem, sicut puto, dominabor illius, sicut omnium hominum: si autem invenero eum, sicut audio, Filium Dei, post modum recedam ab eo, nec congregiar contra eum quoniam qui vadit contra fortiolem, occasionem illi victoriae providet: si autem subduxerit se, evacuat virtutem ipsius. Sciens ergo Dominus cogitationes diaboli, quia volebat eum tentare, processit contra eum: non quasi Deus, sed magis quasi homo, nec in toto quasi Deus, nec in toto quasi homo. Nam quemadmodum quadraginta diebus non esurire non erat hominis: sic aliquando esurire non erat Dei. Jejunavit ergo quadraginta diebus propter duas causas: primum, ut nobis adversus tentationes jejunandi daret exemplum: deinde, ut quadragiesimi jejunii nostri poneret mensuram. Esurivit autem, ut ne nimis supra mensuram jejunans manifeste intelligeretur Deus, et sic diabolo quidem spem tentandi exstingeret, suamque victoriam impediret. Itaque diabolus, quia videns per quadraginta dies jejunantem desperaverat, postquam

¹ V. D. et Editi in margine, *jejunabat quia tentabatur*.

² Qui crevit, et per singulos. Sic V. D. et Editi in margine. Editi in textu qui crevit omnia et; sed est repetitum.

sensit esurientem, iterum cepit sperare, et sic accessit ad extra esurientem, et invenit iatus numquam esurientem. Et dum tentat esurientem, vincitur a non esuriente. 5. *Et accedens tentator dixit ei: Si Filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant.* O cæcitas diaboli manifesta! Quomodo suspicatus est eum non esse Filium Dei, quem post quadraginta dies esurientem sensit, et per quadraginta dies non esurientem non intellexit? Nam sicut esurire hominis est, ita per quadraginta dies non esurire hominis non est. Non cogitavit, quoniam qui vere non esurit, voluntarie esurire potest; qui autem vere esurit, per tot dies non esurire non potest. Fortis ad ea quæ infirma sunt descendere non potest, infirmus autem ad ea quæ fortiora sunt ascendere non potest. Sic ergo magis ex eo, quod per tot dies non esurierat, intelligere debuerat, quia Deus est, quam ex eo quod post tot dies esurit, quia homo est. Nam Deus quæ hominis sunt agere potest: homo autem quæ sunt Dei agere non potest. Sed forsitan tu dicis: Moses et Helias quadraginta dies jejunaverunt, et homines erant. Sed illi jejunantes esuriebant, et sustinebant: iste autem quadraginta diebus non esuriit. Ille est enim quod dicit: *Et cum jejunasset quadraginta diebus, postea esuriit.* Esurire enim et non manducare patientiæ est humanæ: non esurire autem divinæ naturæ. Qui ergo quadraginta diebus non esuriit, postea esuriens, demonstravit quia esuritio ejus voluntaria fuit, non necessaria. Quid ergo est? Sicut semper diabolus omnes homines excæcabat, ut non intelligerent quod est bonum: sic modo invisibiliter ipse a Christo est excæcatus, ut non cognosceret verum. Cogitavit enim apud se: Si poterit de lapidibus facere panes, vere Filius Dei est: si autem non poterit, homo est. Sed quæ fuit cogitatio ista? Per hoc enim nunquam poterat cognoscere, si Filius Dei erat, an non. Primum si Filius Dei erat, nec esuriebat. Quomodo enim non vincat necessitatem naturæ carnalis, qui ipsam necessitatem in natura creavit? Et ut quid faceret de lapidibus panes, qui panem cum omnibus aliis ex nihilo, cum voluit, fecit? Deinde etsi esuriebat propter corpus, et volebat facere, faciebat quando ipse volebat, non quando diabolus provocabat. Si ergo non faceret, quod et fecit: unde sciebat, utrum ideo non fecit, quia non potuit quasi homo, aut quia noluit quasi Deus, quod et fecit? Nam nec fecit, nec dixit, Possum, et nolo, ut ne se ostenderet Filium Dei. Nec dixit, Non possum, ut non se ostenderet mendacem, confitens se hominem, cum esset Deus. Sed quid? 4. *Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo Dei (Deut. 8. 3).* Non dixit, Non in pane solo vivo, sed in omni verbo Dei, ut non videatur de se dixisse: sed medie, *Non in solo pane vivit homo.* Quid aliud poterat respondere et Filius Dei abscondens se, ne ostendatur quod potest, et homo astutus excusans se, ut non ostendatur quod non potest. Sic ergo cum ex hoc responso nihil certum addicere potuisset, utrum Deus esset, an homo, assumpsit eum ad aliam tentationem, dicens apud se: Iste qui in fame non vincitur, etsi non est Filius Dei, tamen sanctus est. Valent enim homines sancti et spirituales fame non vinci. Sed postquam omnem necessitatem carnis vicerint, per vanam gloriam cadunt. Ideo cepit eum tentare in vana gloria. 5. *Et assumpsit Jesum in sanctam civitatem.* Quando audis dicentem, Ductus a diabolo, nihil cogites de potentia diaboli, quia potuit ducere Christum: sed de patientia Christi mirare, quia sustinuit ut a diabolo duceretur. Ergo in sequente Domino non infirmitas, sed patientia est; in ducente autem diabolo non virtus, sed superbia est: quia volentem Christum non intelligens, quasi invitum ducebat. Ille ductus est, ut nos voluntatem diaboli non sequamur. *Et statuit eum supra pinnaculum templi.* Sed forte cogitamus, quo modo in corpore constitutum, omnibus videntibus statuit illum super templum? Si potentiam Christi consideramus, intelligibilia inveniuntur omnia. Forsitan enim diabolus, quantum ad se, sic eum assumebat, ut ab omnibus videretur: ipse autem

nesciente diabolo invisibiliter sic agebat, ut a nemine videretur: sicut scriptum est de eo: *Ipse autem transiit per medium eorum, et abiit sic (Luc. 4, 30).* Si enim Habacuc homo constitutus, a nullo est visus, quando ab angelo per comam capitis portabatur de Judæa in Babyloniam: quanto magis est credibilis de Christo non fuisse visum, cum volens a diabolo assumeretur? *Et statuit eum supra pinnaculum templi.* Cogitavit enim apud se: si miserit se per aerem, scio quoniam est Filius Dei: sine dubio enim iussit se, ut cognoscatur quod est; si autem non potuerit se mittere, scio quoniam homo est. Sicut ergo concupiscentia vanæ gloriæ ipse ruit de cælo: nam cum esset angelus, volens se ostendere Deum, perdidit et illud quod erat, dum voluit apparere quod non erat: sic putavit et Christum concupiscentia vanæ gloriæ ferri. Nam sicut difficile aliquem suspicatur malum, qui ipse est bonus: sic difficile aliquem suspicatur bonum, qui ipse est malus. Et dicit ei: 6. *Si Filius Dei es, mitte te deorsum.* Per hanc propositionem, quomodo poterat cognoscere si Filius Dei est, an non? Primum volare per aerem non est proprium opus Dei, quia nec hoc est utile alicui, vel ad animam, vel ad corpus. Si ergo nulli necessarium est, neque proficit ad salutem: volaverit autem aliquis provocatus, propter ostentationem solam hoc facit: et est hoc ex diabolo magis quam ex Deo. Si ergo homini dignitose et sapienti sufficit esse quod est, et non est necessarium ei apparere quod non est, quia hoc non homini prodest, quod videtur ab aliis, sed quod est apud se: quanto magis Filius Dei ostendere se necessarium non habet sine causa alicujus utilitatis, cui nihil necessarium est, sed totum possidet in natura, de quo nemo potest tantum cognoscere, quantum est apud se? Si ergo non volaverit, quomodo poterat per hoc cognoscere, utrum non potuit propter infirmitatem quasi homo, aut noluit propter vanitatem quasi Deus? Quia non creditus fuerat, sed tentatus. *Si Filius Dei es, mitte te deorsum.* Vide superbiam inimici, quomodo ipsa invitatio ejus injuriosa est. Numquid non poterat dicere, Descende per aerem ambulans? Sed quid? *Mitte te deorsum.* Nec timuit cogitans, Ne forte si inventus fuerit Filius Dei, inveniar illi fecisse injuriam. Sed nihil dubitat dicere, nec facere, qui nihil sibi reliquit quod speret. Et vide, non impulit, non tetigit, non appropinquavit: sed tantum dixit: *Mitte te deorsum, si es Filius Dei:* ut sciamus, quia omnis, qui obaudit diabolo, ipse se deponit deorsum. Nam diabolus ad malum hortari potest, cogere autem non potest. *Scriptum est enim: Quoniam angelis suis mandavit de te, ut in manibus tollant te (Psal. 90. 11).* O diabole, quomodo Filius Dei angelorum manibus portatur legisti, et quia super aspidem et basiliscum calcas non legisti (*Ibid. v. 13*)? sed exemplum illud quidem profert, quasi superbus: hoc autem tacet, quasi astutus. Nam et vere Filius Dei angelorum manibus non portatur, sed ipse magis angelos portat. Nec enim creatura portat Creatorem, sed Creator creaturam. Si autem creatura bajulat Creatorem: ergo Creator antequam faceret creaturam, a quo portabatur? Nam vere, etsi portatur manibus angelorum, non ideo portatur ut non offendant ad lapidem pedem suum quasi infirmus, sed propter honorem potestatis, quasi Dominus. Scriptum est: *Qui sedes super Cherubim, appare (Psal. 79. 2).* Et illud quidem, quod diabolus refert, quia in persona Christi dicitur, verum est. Sicut enim dicitur: *Quoniam tu es, Domine, spes mea, Altissimum posuisti refugium tuum, etc. (Psal. 90. 9).* Sed non de Christo dictum est tantum, sed de omni homine justo, quorum personam Christus suscepit. 7. *Respondit ad eum, Scriptum est: Non tentabis Dominum Deum tuum.* Non dixit, Non tentabis me Dominum Deum tuum, ne se manifestaret Deum: sed ita, *Non tentabis Dominum Deum tuum:* quod poterat dicere et omnis homo Dei, tentatus a diabolo: quoniam et qui hominem Dei tentat, membrum diaboli est.

Tria retia diaboli, quibus illaqueat animas. — Sic ergo ex hoc responsu incertus transit ad tertiam. Dixit enim apud se : Tria hæc retia habeo extensa super omnem mundum, ut quisquis evaserit de retibus gulæ, incurrat in retia vanæ gloriæ : qui evaserit de retibus vanæ gloriæ, incidat in retia avaritiæ. De his autem tribus retibus nullus hominum ad perfectum evasit : et si evasit, non integer, sed contritus evasit. Ille autem jam retia ventris dirupit, retia vanæ gloriæ transivit. Ponam ei nunc retia avaritiæ, et ostendam illi omnia regna mundi. Si concupierit ea, scio quia homo est. Nam omnes homines propter gulam, et propter pecuniarum avaritiam, et propter vanos honores serviunt mihi : si autem contempserit ea, scio quia Filius Dei est. Nec enim potest desiderare quæ ipse creavit, nec delectatur terrenis, qui fruitur celestibus. Nam etsi aliis mentiebatur diabolus, sua esse omnia, apud se tamen sciebat quia non erant ejus, sed Dei. 8. *Et sic assumpsit eum super montem excelsum valde*, quem ipse diabolus, circumiens omnem terram, excelsiorem ceteris cognoscebat, et ostendit illi omnia regna mundi, et honores eorum. Forte tractas apud te, qualis potuit esse ille mons, de quo omnis terra videbatur : aut si erat super omnem terram, quomodo tamen poterat inde, quantum ad carnem, totam terram illi ostendere ? Nam etsi, quantum ad divinitatem suam, videbat : tamen, quantum ad diabolum, ostendere illi non poterat, quem hominem astinabat. Sed ita intelligendum est, *Assumpsit eum super montem excelsum valde* : quia quanto magis excelsior fuerit mons, tanto magis aspicienti ex eo spatiosior terra videtur. Ostendit autem ita, non ut ipsa regna, vel civitates eorum, vel populos, vel argentum, vel aurum videret : sed partes terræ, in quibus unumquodque regnum, vel uniuscujusque regni civitas posita erat : ut puta si ascendas super excelsum locum, digito extenso dicam tibi, Ecce ibi est Roma, aut ibi est Alexandria, non sic ostendo tibi, ut ipsas videas civitates, sed partes terræ in quibus posite sunt. Si enim navæ unam stellam aspicientes, non dicam ad unamquamque provinciam, vel insulam, sed ad unamquamque civitatem, et ad singula loca, quæ petunt, sine aliquo errore aut devagatione dirigunt cursum : quanto magis diabolus, qui princeps aeris constitutus, totam terram non solum sciebat, sed etiam et videbat, poterat Christo ergo et singula loca certissime digito demonstrare, et uniuscujusque regni honores et statum verbis exponere ? Nam non solum ostensum dicitur, quod ostenditur ad videndum, sed etiam quod exponitur ad intelligendum, sicut scriptum est : *Ascendamus in domum Dei Jacob, et ostendit nobis viam suam; et ambulabimus in ea* (Isai. 2. 3). 9. *Itæc omnia tibi dabo, si procidens adoraveris me.* Considera quomodo omnis promissio ejus irrationabilis est, et mendax. Certe uni dare non poterat omnia, nisi ab omnibus omnia tolleret ; si autem ab omnibus omnia tolleret, a nemine adoraretur, cum diabolus neque ex amore, neque ex timore adoretur ab aliquo, sed quia promittit divitias, aut dat. Quomodo autem expellat diabolus ab omnibus omnia tollere, et uni dare, ut ab omnibus contemnatur, et ab uno colatur ? Sed neque illud dicere possumus, ut unusquisque quidem sua teneret, iste autem super omnia esset. Unus enim super omnem mundum neque est, neque fuit aliquando, neque fieri potest, ut non sit illi aliquis non subditus. Primum, propter Deum, quia non concedit diabolo et hoc facere posse. Secundo, propter ipsum diabolum. Gaudium enim, et gloria, et potestas diaboli, in quo est, nisi in superbia, et in invidia, in ira, in vana gloria, et his similibus ? Ubi hæc exercentur, unum regnum stare non potest, sed necesse est, ut dividatur in plura. Ubi autem hæc non exercentur, diabolus non colitur, neque regnat. Quomodo ergo regnum sibi tolleret, et illi daret ? Deinde, quid si sancti erant in mundo aliquod regnum tenentes ? Nam si peccatori dare et tollere potest divitias, sanctis nequo dare, neque tollere

potest. Putasne, semper voluit tollere divitias Job ? Sed non potuit, nisi quando permissus est. Numquid non voluit, si potuisset tollere regnum de manu David ? Nam vere non est mundus diaboli, neque regna illius. Scriptum est enim : *Per me reges regnant, et per me tyranni scribunt justitiam* (Prov. 8. 15). Sed ea, quæ per iniquitatem aguntur in mundo, ut puta per furtum, aut per vim acquisisti divitias, aut aliqua perditione animæ tuæ suscepisti honores : illas tibi divitias diabolus dedit, sed non ipsæ divitiæ diaboli sunt, sed provisio earum¹. Res autem ipsæ illius sunt, qui creavit eas ad probationes sanctorum et peccatorum. Et inter duas conditiones posuit illas in medio, ut et diabolus possit illas dare, et Deus. Nam datus potestatem diabolo, non a se dimisit, ut si quidem cum peccato acquirantur, per diabolum dentur : sin autem sine peccato, per Deum. Ecce enim oculos nostros, et aures, et os, et cætera membra, inter duas conditiones sic creavit in medio, ut et diabolus aperiat oculos hominis, et Deus. Si enim ad turpem rem aperuit homo oculos, diabolus aperuit oculos ejus : si autem ad justitiam, Deus. Numquid ex hoc, quia membra nostra interdum a diabolo aguntur, volentibus nobis, jam membra nostra diaboli sunt ? Sic et divitiæ quamvis interdum a diabolo dentur, tamen diaboli non sunt. Si enim vere consideres, magis divitiæ ipsæ in potestate sunt hominis, quam in potestate diaboli. Nam diabolus non quibus ipse vult, divitias dare potest, sed qui volunt ab illo accipere. Homo autem in potestate habet, a quo vult eas accipere, sive a diabolo, sive a Deo. 10. *Tunc dicit ei Jesus : Vade retro, satana; scriptum est enim : Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies* (Deut. 6. 13). Finem tenendi diabolo imponit dicens, *Vade retro, satana*, ut ne progrediatur ulterius tentans. Diabolus autem, sicut rationis est intelligere, id est, sicut rationabiliter intelligi potest, non quasi obaudiens ad præceptum, recessit : sed aut ipsius Christi divinitas, aut Spiritus sanctus, qui erat in eo excussit inde diabolum : quod ad nostram consolationem proficit maxime, quia non tamdiu homines Dei diabolus tentat, quam diu vult, sed quamdiu Christus eum permittit, vel Spiritus sanctus, qui est in eis. Diabolus enim, quantum ad se, nunquam cessaret tentans : nec enim habet alium actum. Non manducat, non bibit, non dormit, non opus aliquod aliud operatur, nisi ut tentet, ut fallat, ut subvertat. Ille est cibus illius, hic honor, hoc et gaudium. Propterea infatigabilis est in malo : sed potentia Dei² repellit eum, etsi permittit eum paulisper tentare, propter fidem probandam, tamen repellit eum propter infirmam naturam. Adhuc vide, cum Christus in prima tentatione passus fuisset tentationis injuriam, dicente sibi diabolo : *Si Filius Dei es, dic lapidi huic ut fiat panis* : non est exasperatus, nec in increpationem vel abjectionem ejus est excitatus : sed sustinuit, et mitis permansit ; tamen contra verba tentationis congrua dedit exempla. Similiter et in secunda, quamvis esset injuriatus, dicente sibi diabolo : *Si Filius Dei es, mitte te deorsum* : turbatus non est, nec increpans ei dixit : *Vade retro, satana*. Nunc autem quando diabolus Dei sibi præsumpsit honorem, dicens : *Itæc omnia tibi dabo, si procidens adoraveris me*, et hoc quæ sivit fieri sibi a Christo, quod soli Deo fieri debebat : exasperatus est, et iratus est, et increpavit eum, et repulit dicens : *Vade retro, satana; scriptum est, Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies* : ut nos illius discamus exemplo, nostras quidem injurias illatas ab impiis, sive in dicto, sive in facto, magnanimitè sustinere, Dei autem injurias et contemptum nec usque ad auditum sufferre : quoniam in propriis injuriis esse quempiam patientem, laudabile est : injurias autem Dei dissimulare, nimis est impium. Hactenus simpliciter diximus de tentationibus, qui-

¹ Editi in marg. et V. D. *sed promissio earum*. Forte melius.

² *Idem, sed misericordia Dei*.

minus contra diabolum pugnaturus, prius congregavit apostolos, et sic cœpit per totam Galilæam Evangelium prædicare. Expugnatio enim diaboli prædicatio est veritatis: sagitta mortifera est in visceribus ejus sermo justitiæ. Objectione ejus est opus signorum, spoliatio potestatis ejus est conversio fidelium. Et rex quidem terrenus congregat exercitum, ut illorum laboribus ipse gloriam consequatur: iste autem congregavit apostolos, non ut illorum laboribus ipse gloriam consequatur, sed ut suo labore illis victoriam præstet. Circumbat totam Galilæam, sicut studiosus medicus circumbat graviter ægrotantes, singulis quibusque passionibus adhibens congruas medicinas: quia debiles illi ad medicum venire non poterant. Et Dominus quidem circumbat singulas regiones. Nos autem qui sumus uniuscujusque regionis pastores, etsi regiones circumire necessarium non habemus, tamen singulas species passionum populi circumire et considerare debemus: id est, diligenter attendere, qui sunt in populo qui avaritiæ malo faciamus ad medicamentum sanitatis illius qui avaritiæ stimulis agitur, secundum Pauli sententiam dicentis: *Habentes alimenta, et quibus tegamur, his contenti simus. Nam qui volunt divites fieri, incidunt in tentationes, etc.* (1. Tim. 6. 8. 9). Item debemus illis providere, qui in populo ardentibus libidinis febribus valde laborant: et ut ad remedium passionis eorum aliquod medicamentum in Ecclesia proferamus de apotheca medicinali Apostoli, dicentis: *Omne peccatum, quodcumque fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat, etc.* (1. Cor. 6. 18). Et quemadmodum paterfamilias studiosus scit in domo sua quid unusquisque necessarium habet: ita et sacerdos singulorum mores et actus et conversationem debet indiscere, ut quale quibusque medicamentum necessarium fuerit subministret: cui consolationem, consolationem: cui increpationem, increpationem. Cui autem asperior increpationis medicina fuerit posita secundum qualitatem passionis illius, non debet indignari: quia nec infirmus irascitur contra medicum, si posuerit aliquam medicinam mordentem. Non enim considerat asperitatem medicinæ, et irascitur, sed considerat benevolentiam medici, et sustinet: quia prodesse illi desiderat, non nocere. Sicut autem infirmus, qui ipse venit ad medicum, ex parte jam sanus est: sic et ipse peccator, qui venit ad sacerdotem, et doctrinæ aut poenitentiae medicinam querit, ex parte jam justus est. Illum autem gravis tenet infirmitas, quem sacerdos sequitur verbis, et ille spiritualium verborum medicamentum non sentit, nec melioratur, sed quasi qui stomachum patitur, quidquid manducaverit et biberit, iterum vomit. Sic et illa anima patiens quicquid audierit, statim de sensibus suis projicit foras: sic illi infideles Judæi quibus dictum est: *Omnem escam abominata est anima eorum* (Psalm. 106. 18): id est, omnem escam doctrinæ animam nutriendam. *Docens et prædicans Evangelium regni.* Aliud est docere, aliud est Evangelium prædicare. Docebat enim eos, dicens eis justitias naturales, quas etsi ille non diceret, ipsa ratio naturalis illos doceret: ut puta castitatem, humilitatem, patientiam, et cætera his similia: quæ homines etsi non audiunt, tamen a semetipsis bona esse intelligunt, sicut ait Apostolus ad Romanos: *Cum enim gentes, quæ legem non habent, naturaliter quæ legis sunt faciunt, etc.* (Rom. 2. 14). Sed forte dicis: Si ea eos docebat, quæ omnes intelligunt, quid opus habebat eos docere? Audi. Doctrina non tantum propter manifestationem rerum obscurarum inventa est, quantum propter excitationem cordis et spiritus. Talis est enim humana natura: ut puta prevalentibus delectationibus carnalibus in homine, scientia quæ est in eo justitiæ naturalis excluditur, et quasi in oblivionem deducta, de memoria foris expellitur et obdormit. Cum ergo cœperit

doctor in illis reprehendere et reperiutere mala carnalia, et terrere de futuro judicio: quasi præcis delectationibus carnalibus, iterum scientiam in memoriam eorum reducit, et in sensibus reparat. Unde et gladius dicitur sermo divinus: quia sicut gladius carnes præcidit, sic et sermo divinus concupiscentias carnales. Et quemadmodum si tollis herbas de agro, triticum convalescit in illo: sic et concupiscentia si præcidatur ab homine, justitia convalescit: quia sicut herba suffocant triticum, sic et concupiscentia carnales offocant disciplinam. Vides ergo quia doctrina non novas scientias introducit, sed obliatas cominonefacit? Si ergo sermo humanus tantam habet virtutem, auribus sonum præstans, putas quid agebat sermo dominicus, cum esset spiritus vivus, non tantum in auribus sonans, sed et in cordibus operans? Evangelium autem prædicans, mysterium justitiæ promittebat. Evangelium enim est nuntium bonum. Bona autem hominibus nuntiantur, quando promittitur eis beatus cælestis, peccatorum remissio, adoptio filiorum, mortuorum resurrectio, et immortalitas vite, hereditas regni cælestis, et possessio gloriæ sempiternæ, societas angelorum, et communicatio Spiritus, et fraternitas Christi, et paternitas Dei. Hæc omnia antiqui homines manifeste nec audierant, nec sperabant. Et ideo præmium boni operis non sperantes, justitiæ contentiperunt lanorem, et transtulerunt se ad delectationes carnales. Quia omnis justitia molesta est omnibus in carne viventibus, propterea labor justitiæ non sustinetur, nisi merces eorum expectetur. Ideo ergo illis beatitudinem evangelizabat cælestem, ut corda eorum ad patientiam boni operis excitaret et desiderium cælestium præmiorum, aut docens, aut interpretans eis prophetias de suo ipsius adventu: ut ipsa interpretationis doctrina esset propter increpationem, et evangelizatio propter denuntiationem futurorum bonorum in ipso. *Et sanans omnem languorem, et omnem infirmitatem in plebe.* Quod dixit, *Languorem*, ad passionem pertinere voluit corporales: quod autem dicit, *Et omnem infirmitatem*, ad passionem animæ spirituales. Non enim pauciores morbi animam vexant quam corpus. Etsi quidem dixisset, *Sanans languores et infirmitates*, poteramus utrumque ad passionem intelligere corporales, ut languores quidem intelligerentur graviore passionem, infirmitates autem lædia leviora. Nunc autem cum dicens, *Omnem languorem*, omne genus sive gravium, sive levium passionum concludit, alterius clausulæ videtur adjectio esse superflua, nisi unam quidem ad passionem corporales intelligamus, alteram autem ad spirituales. Possumus tamen et utramque clausulam, ad utrasque intelligere passionem ita: id est, *Omnem languorem*, sive corporalem, sive spirituales: et, *Omnem infirmitatem*, sive corporalem, sive spirituales: ut languorem quidem intelligamus animæ morbum passionis alicujus, infirmitatem autem infidelitatem: ut puta qui avaritiæ morbo subditus est, aut libidinis, aut vanæ gloriæ, languorem animæ patitur: qui autem mysterium vocationis Dei ignorat, ille infirmus habetur in fide. Multi enim sunt qui possunt bona opera facere, et Deo placere, sed non faciunt: quia mysterium vocationis Dei ignorant, et ipsi sunt infirmi. Quidam autem sic passionibus carnalibus sunt mancipati, ut etiam si sciant mysterium vocationis Dei, tamen bene agere non permittuntur, et ipsi sunt languorem habentes. Sed passionem corporales divinitatis virtute sanavit, spirituales autem verbo pietatis. Sicut enim medicina languenti corpori, sic verbum prodest animæ ægrotanti. Deinde vide, quod non prius posuit, *Sanans omnem languorem, et omnem infirmitatem*, sed primum, *Prædicans et docens Evangelium regni*, et postea, *Sanans*, propter duas causas. Primum, quia miracula virtutum adificant animas secundum verba pietatis. Ideo autem præmittitur, quod magis necessarium æstimatur. Deinde quia non

non possunt. Non enim propter se tentatus est, sed propter nos, et non sibi vindicat, sed nobis. 11. *Tunc reliquit eum diabolus, et accedentes angeli Dei ministrabant ei.* Non dixit: Et descendentes angeli Dei ministrabant ei, ut ostendat, quia semper ad ministerium ejus angeli erant in terris: sed tunc, precipiente Domino, recesserunt ab eo, ut locus diabolo adversus Christum daretur, ne forte angelos videns circa eum, non appropinquaret ad eum. Sic enim invisibiliter fit omni homini Christiano. Duo enim sunt angeli permanentes cum hominibus, scilicet bonus et malus. Quamdiu circa nos est angelus bonus, nunquam nos in tentationem potest impellere angelus malus. Secundum dispensationem autem Dei recedit aliquantulum angelus bonus; magis autem non recedit, sed abscondit se, invisibilem se reddens ante diabolum: quoniam nisi voluerit angelus bonus, a diabolo non videtur. Subtrahit ergo se, ut det diabolo licentiam tentandi, et stans expectat tentationis eventum. Quando ergo aliqua concupiscentia malæ rei ascenderit super cor tuum, et pulsat aliquod genus peccati, non est circa te angelus bonus, sed diabolus loquens in corde tuo tentat te pariter et compellit. Si tu ergo permanseris confringens cor tuum, magis autem diabolum in corde tuo confringens, cum non te potuerit superare, discedet a te. Quando recedente concupiscentia incipit cor tuum exsultare, quia evasisti impetum illum malum, et quasi quidam spiritus in te tacente lætatur, et gratias agit Deo: cognosce quia recessit a te diabolus, et post tentationis victoriam accedens angelus ministrat tibi, et ille loquitur in te, et gaudium operatur. Quoniam autem ministrabant ei angeli, scimus: in quibus autem rebus illi ministrabant, scire non possumus. Utrum ad sanitates infirmitatum, quemadmodum et per angelum Raphaellem sanavit Tobiam (Tob. 3): an ad correctionem animarum, an ad effugationem demonum, quoniam quidem multa opera sua per angelos facit, verum est. Angelis autem facientibus, ipse facere videtur, qui dat illis faciendi præceptum et potestatem. Tamen manifestissimum est, quia etsi ad opus ipsius ministrant ei, sed propter honorem potestatis ipsius. Nam ministrant ei et non adjuvant eum.

Homilia sexta ex cap. quarto (a).

12. *Cum autem audisset Jesus, quod Joannes traditus esset, secessit in Galilæam.*—A quo? Sine dubio a Deo: quia in virum sanctum nemo potest aliquid, nisi tradiderit eum Deus. Nam peccator in peccatorem aliquid forsitan potest, quia nec est valde sub cura Dei peccator: in hominem autem Dei sine dubio nihil potest, quia *Protector est Deus omnium sperantium in eum* (Psal. 17. 31). Sic enim dicit et alibi: *Nonne duo passeret veneunt dupondio¹, et unus ex eis non cadit super terram sine præcepto Patris vestri? Quanto magis vos modica fidei? Vestri autem capilli capitis numerati sunt omnes* (Math. 10. 29. 30). Omnis homo, quantumvis fuerit malus, priusquam aliquam faciat iniquitatem, quasi tardior est ad opus iniquitatis: quod si semel coeperit facere iniquitatem, jam paratior fit ad omne opus iniquum. Sicut enim bestia, quamvis sit naturaliter sæva, tamen si excitata non fuerit, non se facile super hominem jactat: si autem homine occiso, vel aliqua bestia, sanguinis acceperit gustum, jam si viderit hominem, sine aliqua mora irrumpit super eum: sic et Herodes, etsi proposito erat iniquus, tamen postquam propter correptionem adulterii sui est exasperatus, opus pessimum ausus est facere, et Joannem recludere in carcerem, seipso iniquior: et audacior quidem fuerat sibi metipso factus cum omnibus consentientibus sibi Judæis in mortem

Joannis. Quod sciens Dominus, secessit inde, non ipse timens mortem, sed propter duas causas. Primum, ut passionem suam opportuno tempore reservaret: deinde, ut nobis fugiendi periculum tentationis daret exemplum: non quia ille timebat periculum tentationis, sed quia nos aliter non omnem toleraremus tentationem. Si enim ideo per omnem viam justitiæ præcessit quasi magister, ut nos eum sequimur quasi discipuli, manifestum est quia non consideravit quid ipse posset, sed quid nos poteramus implere. Si autem ea fecisset Christus quæ ipse poterat facere, et non nos: discipuli ejus esse non poteramus, sequi eum non prævalentes. 13. *Et relicta civitate Nazareth, veniens habitavit in Capernaum in finibus Zabulon et Nephtalim, 14. ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam: Terra Zabulon et terra Nephtalim, via maris trans Jordanem, Galilæa gentium* (Isai. 9. 1). Sicut docet historia, hæc tribus ante omnes transmigratione sunt in Babyloniā. Convenienter ergo quos ante omnes ira Dei percussit, ipsos primum Dei misericordia visitavit: et qui primi ducti sunt in captivitatem corporalem, ipsi prius de spirituali captivitate reducti sunt. 16. *Populus qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam: et qui sedebant in regione et umbra mortis, lux orta est eis* (Ibidem, v. 2). Sedebant in tenebris Judæi, qui fuerunt sub lege, in qua Dei justitia non fuerat manifesta: etsi erat ibi justitia, tamen in figuris quibusdam et mysteriis rerum carnalium fuerat cooperta. Quale enim est lumen justitiæ in circumcisione præputii? Tenebræ enim erant maxime secundum legem, quæ non ad manifestandam Dei justitiam data fuerat, sed ad puniendam duritiam cordis eorum: sicut ait Dominus, *Propter duritiam cordis vestri Moses ista mandavit* (Marc. 10. 5): et non ad salvandos eos, sed ad excæcandos, ut inebriati per legem non cognoscerent lumen, quod non merebantur videre in tenebris, id est, in peccatis. Lumen magnum, id est, Christus. Nam multa lumina fuerant inter Judæos. Lumina fuerunt Moses, et Aaron, et Josue, et cæteri iudices et prophætæ. Omnis doctor lumen illorum est, quos illuminat docens: sicut scriptum est, *Vos estis lux mundi* (Math. 5. 14). Magnum autem lumen est Christus. In regione autem et umbra mortis sedebant gentiles, aut quia iniquitates mortiferas faciebant, aut quia colebant idola et demones, quorum cultura ducebat eos ad mortem æternam. Judæi autem, qui secundum legem opera faciebant, ideo in tenebris erant, et non in regione et umbra mortis, quia etsi non erat quidem justitia quam faciebant, tamen facientibus eam etsi gloria non dabatur, tamen mors æterna non contigebat, quia Dei tenebant mandata. Umbram autem mortis æstimo esse peccatum idololatriæ. Sicut enim qui vivunt in agnitione Dei et Christi, quamvis agnicio ipsa sit vita, tamen donec sunt in sæculo isto, non sunt in vera vita, sed in umbra vitæ, quoniam per fidem ambulant, et non per speciem, et per speculum in ænigmate vident, non facie ad faciem (2. Cor. 3. 7): sic qui in erroribus idolorum vivunt, licet ipse error sit mors, tamen nondum sunt in vera morte, sed in umbra mortis, donec in isto sæculo sunt (1. Cor. 13. 12). Quoniam autem ignorantia Dei umbra est mortis, testatur propheta dicens: *Et declinasti veritas nostras a via tua, et cooperuit nos umbra mortis* (Psal. 43. 19. 20). Sine dubio enim operiet eum ignorantia Dei, cujus vita de via Dei fuerit declinata. Regio autem mortis mundus est iste. Sicut enim illa terra vivorum est, de qua dicitur: *Credo videre bona Domini in terra viventium* (Psal. 26. 13): sic terra hæc regio mortis est. Propterea ad plenum Deo placere non possumus, degentes in ea, quia ipsi etsi vivi sumus propter opera viva et fidem Christi, tamen quia in mundo vivimus, cui diabolus principatur, coinquiescimus. Ideo et Paulus dicebat: *Quis me liberabit a corpore mortis hujus* (Rom. 7. 24)? Corpus enim hoc, corpus est mortis, quia non vitalibus, sed mortiferis voluptatibus est subjectum. Et vide quam proprie quæ-

¹ In Evangelio legitur, *nonne duo passeret asse veneunt.* (a) Est homilia septima in Codice V. D.

regnum cælorum. Quid enim? aliorum virtutes alias studentium non est regnum cælorum? Etiam. Nam sicut cætera vitia deponunt ad inferos, maxime tamen superbia, quia radix omnium malorum superbia est: sic et omnes virtutes inducunt in regnum cælorum, maxime tamen humilitas, quia radix omnium malorum superbia est: sine dubio et radix omnium bonorum humilitas est (*Luc. 14. 11*); et quia proprium est, ut qui se exaltat, humilietur: sic et qui se humiliat, exaltetur. 5. *Beati qui lugent.* Et qui sua quidem peccata lugent, beati sunt, id est, mediocres beati: beatiore autem sunt, qui aliena lugent peccata, quoniam qui aliena lugent peccata, certum est quia non habent sua quæ lugeant. Tales convenit esse doctores omnes, et qui sunt super montem. Nam cum sint omnes doctores populi Christiani patres, quomodo possunt esse sine luctu, cum videant quotidie Christianorum animas usque ad infernum cadentes? Nam de angelis, qui exituri sunt in fine sæculi, ut signent servos Dei, qui lugent de alienis peccatis, sic scriptum est per Ezechielem: *Ite per Jerusalem, et signate omnes qui lugent super iniquitates quæ sunt in medio Jerusalem (Ezech. 9. 4).* Jerusalem enimvero est Ecclesia Christi, cujus fundamenta sunt in montibus sanctis. *Quoniam ipsi consolabuntur.* Si consolatio lugentium est cessatio luctus pœnæ, quoniam qui sua lugent peccata, consequenti indulgentiam consolabuntur in sæculo illo: qui aliena lugent peccata, quomodo in sæculo illo consolabuntur? numquid desinent de peccatoribus lugere? Etiam. Quoniam quamdiu sunt in mundo, nescientes providentiam Dei, nec intelligentes ad plenum qui diabolo compellente delinquant, et qui non ex proposito malo diligunt mala, omnes peccantes lugent, omnes a diabolo circumveniri et cogi putantes. Cum vero in sæculo illo providentiam Dei cognoverint, et intellexerint manifeste, quoniam qui Dei fuerunt, perire non potuerunt, qui autem perierunt, non fuerunt Dei, quia de manu Dei nemo rapere potest: deposito de eis luctu, consolabuntur, et sine mixtura alicujus doloris, in sua sola beatitudine lætabuntur. Nam quamdiu caritas est sanctorum ad peccatores, et luctus est. Ibi autem nec caritas est sanctorum ad peccatores, nec luctus, citiam si propinqui fuerint, sicut docet parabola, in qua dives dicit ad Abraham: *Pater Abraham, misere mei, et mitte Lazarum ut intingat extremum digiti sui in aquam, et refrigeret linguam meam, quia graviter crucior in hac flamma (Luc. 16. 24).* Numquid misertus est ibi Abraham super filium suum ardentem? Nam qui fuerat epulor, in qua parte corporis sui plus peccaverat, id est, in gula, in ea amplius torquebatur.

Mansuetus quis. — 4. *Beati mansueti.* Mansuetus enim neque irritat malum, neque irritatur a malo, neque adversus eum prævalet causa peccati, neque adversus alterum aliquando ex illo nascitur causa peccandi: sed magis contentus est injuriam pati, quam facere. Nam nisi contentus fuerit homo ut noceatur, numquam potest esse sine peccato: quia sicut et zizanizæ numquam sunt minus in agro, sic non sunt minus irritatores in mundo. Ille est ergo vere mansuetus, qui cum nocitus fuerit, nec cogitat malum facere, nec facit. *Quoniam ipsi hæreditabunt terram.* Sine dubio terram vivorum, de qua scriptum est, *Credo videre bona Domini in terra viventium (Psal. 26. 13).* Terra autem hæc, sicut quidam dicunt, quamdiu est in hoc statu, terra est mortuorum, quia vanitati subjecta est; cum autem liberata fuerit de corruptionis servitute in libertatem gloriæ filiorum Dei, terra fit vivorum, ut immortales hereditent immortalitatem. Alterum exponentem legi, quasi cælum, in quo habitaturi sunt sancti, dicatur terra vivorum, quæ, quantum ad nostram regionem inferiorem, cælum est, quantum autem ad illud superius cælum, terra dicitur. Alii dicunt, quia corpus nostrum in terra est, et quamdiu quidem subiaceat morti, terra

* Alii, de peccatis lugere.

est mortuorum; cum autem fuerit transformatum, et conforme factum corpori gloriæ Christi, erit terra vivorum, et hereditabunt eam æternam æterni, et spiritualem et sanctam spirituales et sancti. 6. *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam.* Esurire et sitire justitiam est desiderare justitiam Dei. Ut sive faciant homines justitiam Dei, sive audiant, non qua-i inviti audiant vel faciant justitiam Dei, sed ex desiderio cordis: quoniam omne bonum, quod non ex amore ipsius boni faciunt homines, ingratum est ante Deum. Unde Dominus per Joannem, non omnes simpliciter vocabat ad potum, sed tantummodo sitientes, dicens: *Qui sitit, veniat ad me, et bibat (Joan. 7. 37).* Æstimo quod non sine ratione esurire dixit justitiam et sitire. Nunc ergo esurit justitiam, qui secundum justitiam Dei desiderat conversari, quod est recti cordis: sitit autem justitiam, qui scientiam Dei acquirere cupit, quam potest consequi ex studio Scripturarum, quod est docilis viri. *Quoniam ipsi saturabuntur.* Videlicet largitate remunerationis Dei. Quoniam majora erunt præmia Dei, quam desideria avara sanctorum. 7. *Beati misericordes, quoniam ipsis miseretur Deus.* Non tantum ille misericors est, qui miseretur aut pauperi aut pupillo, aut viduæ: hæc enim misericordia et apud illos invenitur frequenter, qui non cognoscunt Deum; ille autem verus misericors est, qui inimico proprio miseretur et beneficit ei, secundum quod scriptum est: *Diligite inimicos vestros, et benefacite eis qui vos oderunt (Luc. 6. 27).* Nam et Deus non solum super gratos pluviam dat, aut solem suum jubet oriri, sed etiam super ingratos. Unde et ita dicit: *Estote misericordes, sicut et Pater vester misericors est,* etc. (*Luc. 6. 36*). Et vere beatus est ille talis, quoniam misericordia ejus, si quidem non habet peccatum, quod difficile est in hominibus, proficit illi ad additamentum justitiæ: si autem habet, ad remissionem peccati, quoniam potest fiducialiter dicere, Dimitte mihi debita mea, sicut et ego dimitto debitoribus meis (*Matth. 6. 12*). 8. *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Dupliciter est videre Deum, et in hoc sæculo, et in illo. In hoc quidem sæculo, secundum quod scriptum est: *Qui videt me, videt et Patrem meum (Joan. 14. 9).* Mundo enim corde sunt, qui non solum non faciunt malum, nec cogitant, sed adhuc etiam qui omne bonum et faciunt semper, et cogitant. Quia est interdum facere bonum, et non cogitare, qui non propter Deum faciunt bonum, et tale bonum non remunerat Deus: quia non remuneratur a Deo bonum quod fit, sed id quod bene fit. Qui autem propter Deum facit bonum, sine dubio et cogitat bonum. Qui ergo omnem justitiam facit, et cogitat mente sua, Deum videt, quoniam justitia figura Dei est. Deus enim justitia est. Secundum ergo quod eripuerit sequis a malis, et fecerit bona, secundum illud et Deum videt, aut turbulente, aut munde, aut modice, aut amplius, aut ex parte, aut perfecte, aut interdum, aut semper, aut secundum possibilitatem humanam. Hoc ipso modo et qui male agit et cogitat, diabolum videt, quia omne malum diaboli est figura. In sæculo autem illo hoc modo mundi corde Deum videbunt facie ad faciem, jam non per speculum in ænigmate sicut hic (*1. Cor. 13. 12*). 9. *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur.* Pax est unigenitus Deus, de quo dicit Apostolus: *Ipse enim est pax nostra (Ephes. 2. 14).* Qui ergo pacem diligunt, filii sunt pacis.

Pacifici qui. — Pacifici autem non solum dicuntur, qui inimicos in pace reconciliant: sed etiam illi, qui immemores sunt malorum, ipsi diligunt pacem. Multi enim sunt, qui aliorum quidem inimicos libenter in pace reconciliant, et ipsi inimicis suis numquam ex corde reconciliantur. Isti tales illusores sunt pacis, non amatores. Pax enim illa beata (*bona*) est, quæ in corde posita est, non in verbis. Vis cognoscere qui est vere pacificus? Audi prophetam dicentem: *Cohibe linguam tuam a malo, et labia tua ne loquantur dolum (Psal. 35. 14).* Id est, lingua tua malum sermonem non dicat. Sicut enim ignis de modica scintilla ma-

lit in mala opera, ut homines alterutrum se comedant, sicut pisces fortiores semper devorantes infirmiores: ne translati vivant in terra fructifera corporis Christi, facti membra corporis ejus, in terra fructifera, in terra dulci et semper tranquilla: ubi non est tempestas ad eversionem, nisi forte ad tentationem fidei, et patientiæ fructificationem. Ut homines ambulent, non ferantur: ut se alterutrum non comedant habitantes, sed foveant. Ecce do vobis Evangelium in manibus novum, et alterum rete diversarum sententiarum, et obligatarum parabolarum, virtutum admirandarum, et multiforum doctrinarum narrationibus crebris quasi fluctibus huc et illuc discurrentibus textum, nimis judiciorum, et promissionibus beatitudinum, quasi quibusdam nodis indissolubilibus colligatum, præscientiis et occultarum cogitationum cognitionibus, dæmonum confessionibus, et resurrectionibus mortuorum nimis confirmatum: ita ut in sinu suo tutissimo diligenter possit rationabilium hominum continere captivam, ut non det eis ex aliqua potestate exeundi occasionem, quasi per aperturam aliquam neglectam a Spiritu sancto, qui texuit eam. Et hoc dicit aliquis intra se: Non sine causa sequuti sunt Jesum talia promittentem. Quid enim? Tibi minora reponimur? Num non si bene conversatus fueris, regnum cælestium tibi promittit? num non vitam æternam? num non angelicam naturam? num non hereditatem secum? Et quare non sequeris eum? Sed illi sequuti sunt eum, quia cælestium bonorum amatores erant, non terrenorum. Tu autem cum non sequeris, quia non cælestium, sed terrenorum amator es. Homo enim carnalis nullum bonum credit esse bonum, nisi carnale: et nusquam credit esse jucunditatem, nisi quæ est super terram. Non ergo illi doctorum cupierunt honorem, sed doctorum operis lucrum, sicut exitus contestatus est. Si enim apostoli facti, honoribus apostolatus sui fructi sunt, sine dubio apostolicum cupierunt honorem. Si autem non solum apostolatus sui honoribus fructi non sunt humilitatis causa, sed etiam propter hominum salutem et gloriam Christi passi sunt diversa supplicia, manifestum est quod tunc non apostolicum cupierunt honorem, sed quæstum apostolici operis et laboris. Sciebant enim quam pretiosa est anima hominis, quam grata est apud Deum salus ipsius, quanta merces est hominem edificare secundum Deum. Concupierunt et sequuti sunt: tu autem non concupiscis talia hæc. Quomodo enim desideres alium posse salvari, qui teipsum salvare non curas? 20. *Et relictis retibus sequuti sunt eum.* Ne aliquis Christianus dicat, Numquid non possum divitias diligere, et Christo placere? ideo relinquentes retia sua apostoli nos docuerunt, quia nemo potest terrena possidere, et perfecte ad cælestia pervenire. Considera quomodo inter cælum et terram aer medius constitutus separat creaturam utramque, ut ostendat quia inter cælestia et terrena nulla potest esse commixtio. Cælestia enim spiritualia sunt et levia, et naturaliter semper sursum petentia. Terrena autem ponderosa sunt, et semper deorsum deponentia. Si igitur spiritualia tenueris, sursum te ducunt: si terrena, deorsum te deponunt. Igitur reliquerunt retia, ne magis facerent eis impedimentum laboris, quam additamentum utilitatis. 21. *Et procedens inde, vidit alios duos fratres, Jacobum Zebedæi, et Joannem fratrem ejus, componentes retia, et similiter vocavit eos.* Erant enim habitatione cives, dilectione concordēs, arte officii pares, fraternitatis pietate conjuncti: ideo sic vocavit et istos, ne tot bonis rebus conjunctos dissimilis vocatio separaret. Gratiose aliquis de hac duplici fratrum utilitate loquutus est, quoniam omnis Ecclesia præcipue in caritate fuerat construenda, sicut ipse dicit: *Hoc est autem mandatum, ut diligatis invicem, sicut ego dilexi vos (Joan. 13. 34. et 15. 35).* Et iterum: *In hoc cognoscent homines, quod mei estis discipuli, si caritatem habueritis inter vos.* Sicut enim in corporali edificio lapis ad lapidem cemento mediante constringitur,

sic in edificio Ecclesiæ Christianus ad Christianum caritate mediante connectitur. Ideo super fraternitatem caritatis Ecclesiæ composuit fundamenta, ut radicibus caritatis exuberans quasi humorescens ramos. Et hoc super naturalem caritatem, ut non solum per gratiam, sed etiam per naturam ipsa caritas firmior habeatur. Sic enim fecit Deus in Veteri Testamento: edificaturus enim populum illum per legem, supra Moysen et Aaron fratres posuit edificationis initium. Quoniam autem abundantior gratia futura erat Novi Testamenti quam Veteris, ideo populum illum quidem edificavit secundum unam fraternitatem, hunc autem secundum duas. *Component retia.* Quod est maximæ paupertatis indicium. Vetera componebant, quia nova inde emergent non habebant. Et quod ad majorem pietatem eorum pertinebat in tanta paupertate sic patri suo occurrebant, ut cum eum bajularent in navi, non ut ille istos adjuvaret in opere, sed ut isti illum consolarentur in præsentia. Quoniam autem illi quidem referunt mittentes retia sua, per omnes evangelistas, isti autem componentes: sine ratione esse non credi maxime cum poterant dicere sine damno aliquo intellectus: Et illi vidit illum et illum, et non diceret *Componentes retia sua.* Item æstimare illos quidem quasi velociores ad prædicandum, quia jam mittentes erant retia sua, istos autem quasi pigriores, qui adhuc componentes erant retia, non sumus ausi quia differentiam illorum talium cognoscere est solus Dei. Ne forte ergo propter Petrum illi dicti mittentes retia sua, isti autem propter Joannem componentes: quia Petrus prædicavit tantum Evangelium, et non composuit, sed Marcus ab eo prædicata composuit; Joannes autem et prædicavit Evangelium, et ipse composuit. Et non solum composuit sed etiam omnium evangelistarum retia ipse composuit. Nam cum omnes humana Christi pene sola composuissent, iste commisit eis etiam divina ipsius ut nullam relinqueret Spiritus sanctus scandalum aperturam in eis, unde pisces egrederentur. Et ut non dicamus, quod supra in textura retis omisimus: quod circumposuit ei quasi plumbea gravia, id est, inextinguibiles flammarum et immortalium vermium supplicia ponderosa, ut possit facile humanorum cordium penetrare profundum.

22. *Veniens ad Christum, tria relinquere tenetur. — illi, relicto patre, et navi, sequuti sunt eum.* Vide quia Petrus quidem et Andreas dicuntur reliquisse retia Jacobus autem et Joannes, patrem et navim. Tristis enim generaliter omnia, quæ relinquere debet omnis, qui venit ad Christum: actus carnales, substantiam mundialem, parentes carnales. Per retia enim piscationis actus carnales relinquendi significantur: per navim autem substantia: per patrem vero omnes parentes. Et vide, quia prius retia relict significantur, postea navis, in tertio loco pater: qui prius convenit actus mundiales relinquere: ipsi sunt enim, qui præcipue nocent ad spiritualia. Secundo substantiam, quia non tantum nocet aliquid habere in mundo, quantum agere aliquem actum; tamen et hoc ipsum habere nocet. In novissimo, parentes, qui et ipsi quidem nocent, tamen minus nocent quam divitiæ et actus hujus sæculi. Reliquerunt ergo navem, ut fierent ecclesiasticæ navis gubernatores; reliquerunt retia, ut jam non pisces apportarent ad civitatem terrenam, sed homines ad civitatem cælestem; reliquerunt unum patrem, ut fierent omnium spiritualium genitores.

Homilia octava ex capite quarto (a).

23. *Et circumibat Jesus totam Galilæam.* — Omnis rex pugnatarius contra adversarium regem, prius congregat exercitum, et sic vadit ad pugnam: sic et Deus

(a) Hæc homilia septima deberet inscribi: nulla quippe in hoc exemplari homilia septima habetur.

ra bona, vel lectionem fiducialiter verbo Dei aut increpationis flagello¹ valeat excitare, magis exemplo suo, quam voce. Debet esse mansuetus, ut magis indulgendo quam vindicando regat Ecclesiam: ut magis ametur quam timeatur. Debet esse misericors aliis, sibi autem austerus, ut sibi quidem grave pondus iustitiæ ponat, aliis autem leve. Debet esse mundo corde, ut non solum non se immisceat circa negotia sæcularia, sed nec cogitet de mundo. Sicut enim oculus quanto mundior fuerit, tanto longius videt: sic et anima quanto longius fuerit a sollicitudine mundiali, tanto amplius Deo proximior est. Cujus autem cordis oculus mundum aspicit, illius mens non potest Deum videre. Sit autem pacificus, ut tota Ecclesia ejus quasi una sit anima. Ubi autem concordia non est, nec oratio illic exauditur, nec oblatio suscipitur: quia nec ibi est Deus, ubi discordia dominatur. Debet autem et paratus ad passionem esse, non vana desideria martyrii habens, sed constantiam fidei martyribus dignam. Nam quantum ad sapientes, et niles non ille paratus dicitur ad bellum, qui concupiscit exire, sed qui potens est exire. Si ergo omnibus his virtutibus fuerit ornatus, tunc est quasi optimum sal, et totus populus de illo conditur magis videndo eum, quam audiendo. Nam prima doctrina est videre bonum, secunda autem audire. 14. *Vos estis lux mundi.* Dum consideramus quod opus est salis, quod lucis: admonet nos, ut queramus ob quam causam apostoli sali sunt comparati, ob quam autem causam luci. Salis opus est rem in eo statu tenere, in quo inveniit eam, ut ad deterius eam mutari non sinat, ad melius autem perducere non potest. Utpote tenet carnem, ne putrescat; putridam autem non potest tenere incorruptam. Lucis autem opus est ipsas solvere tenebras, et ea, quæ fuerunt in tenebris, illustrare. Sic et apostoli cæterique doctores sal quidem sunt populi Christiani jam cognoscentis Deum, servantes eum in ipsa agnitione Dei, et sanctitate, id est, terræ cultæ, quæ jam verbo crucis quasi vomeri aratroque subjecta est. Lux autem sunt gentium, producentes eas ad scientiæ lumen, vel cæterorum qui forte in Ecclesia ceciderunt in tenebris peccatorum. Item bona conversatio sacerdotis, sine verbo, tenet quidem sanctos in sanctitate per suum exemplum, adducere autem ignorantem ad scientiam veritatis non potest. Item verbum quidem ignorantem adducere ad scientiam veritatis et sine conversatione bona potest: tenere autem in fide, vel sanctitate, absque bona conversatione non potest, magis autem et scandalizat: sicut in sequentibus ostendemus. Ergo propter bonam conversationem suam sacerdotes sunt sal, quoniam bona conversatio sacerdotum conditura populi est. Propter verbum autem doctrinæ lux, quoniam verbum ignorantiae lumen est. Prius autem vocavit eos sal, postea autem lux (sic), aut quia prioris loci est servare quos habes, secundi autem vocare quos non habes. Aut quia prius est bene vivere, secundum autem bene docere. Nam per bonam conversationem ascenditur sine dubio ad scientiam: a scientia autem nescio si ad bonam conversationem omnimodo veniatur. Propterea scientes quidem sine timore Dei multos videmus: timentes autem Deum sine scientia nullum videmus. Aut quia propter Judæos priores dicti sunt sal, non adducen- tes eos ad scientiam Dei, sed condientes ipsos in ipsa scientia. Lux autem, propter gentes in secundo loco vocatas. Idem et per comparisonem congruam introducens addidit, dicens: *Non potest civitas abscondi supra montem posita.* Quamvis enim ipsa voluerit² esse velata, mons ipse, qui portat eam, facit eam omnibus manifestam: sic et apostoli, et sacerdotes, qui fundati sunt in Christo, monte excelso, non possunt esse absconditi: et si voluerint se abscondere, Chri-

stus ipse manifestat eos, qui bajulat eos. Quæ est hæc civitas? Ecclesia est sanctorum, de qua dicit propheta: *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei* (Psal. 86. 3). Cives autem ejus sunt omnes fideles, de quibus dicit Apostolus: *Vos estis cives sanctorum, et domestici Dei* (Ephes. 2. 19). Turres illius sunt prophetæ, de quibus dictum est: *Fiat pax in virtute tua, et abundantia in turribus tuis* (Psal. 121. 7). Sicut enim de turribus jacula contra omnes hostes jactantur, sic de prophetis libris contra vanas gentilium fabulas et contra insanas hæreticorum disputationes salutaria veritatis proponuntur exempla. Portæ autem ejus sunt apostoli, de quibus dictum est: *Diligit Dominus portas Sion, super omnia tabernacula Jacob* (Psal. 86. 2): quia per illas totus populus intrat ad fidem. Muri autem illius sunt sacerdotes, cæterique doctores, de quibus dicit propheta ad hanc Jerusalem spiritualem: *Et alienigenæ edificabunt muros tuos* (Isai. 60. 10): quoniam ex gentibus vocati, facti sunt sacerdotes, et gubernatores Ecclesiæ. Sicut enim muri omnem gentilium et hæreticorum impetum ipsi suscipiunt, qui tamquam arietibus quibusdam, sic assiduis persecutionibus feriunt clerum, id est murum Ecclesiæ. Et sicut mortiferas sagittas, sic insana verba perversæ cogitationis eorum¹, de impia cordis pharetra procedentia, doctores quasi lapides vivi suscipiunt, et fidei virtute constringunt. Hæc ergo civitas posita est super montem: id est, apostoli, prophetæ cæterique doctores, ædificati in Christo. Mons enim Christus est, de quo ait Daniel: *Ecce lapis excisus est sine manibus, et factus est mons magnus, et occupavit totam terram* (Dan. 2. 34. 35). Nunc per alteram comparisonem vult ostendere, quare sanctos suos ipse Christus manifestat, et non sinit eos esse absconditos. Id est quia 15. *Nec qui accendunt lucernam, ideo eam accendunt, ut ponant sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt.* Qui sunt accensores lucernæ? Pater et Filius. Quæ est illa lucerna? Verbum divinum, de quo dictum: *Lucerna pedibus meis verbum tuum* (Psal. 118. 105). *Ut liceat*: id est, appareat, et illuminet qui sunt vel in domo Ecclesiæ, vel in domo omnium mundorum. Quod est candelabrum? Ecclesia, quæ bajulat verbum vitæ. Consequenter dicit et Paulus: *Inter quos lucetis sicut luminaria in sæculo, verbum vitæ continentes* (Philipp. 2. 15. 16). Consequenter et omnis ecclesiasticus vir, habens verbum Dei, dicitur candelabrum. Modii autem sunt homines mundiales, vacui a Deo, et ab omnibus quæ sunt Dei. Dicuntur autem modii, quoniam sicut modii desuper quidem vacui sunt, desubtus autem pleni: sic omnes mundi amatores et carnis, in spiritualibus quidem et divinis, quæ superiora recte esse dicuntur, vacui sunt et insensati: in inferioribus autem, id est in mundialibus et terrenis, aliquatenus pleni videntur et sapientes. Propterea sicut in modio si volueris aliquid reponere, necesse est ut cadat deorsum ad inferiora ejus et tenebrosa: sic homini carnali, et mundiali, et vacuo, si dixeris aliquid quod est Dei, non illud tenet in superiore parte mentis suæ aut cordis, nec portat illud in ore; sed confestim cadit de mente ejus et corde deorsum in terrena et tenebrosa, ut nec illi prosit, nec aliis. Si autem et aliqua tentatio facta fuerit propter verbum veritatis, statim reversatur in terram, et aspiciens terram, quasi modius, verbum Dei sub se tenet absconditum. Reversatus est enim et aspiciens terram, et abscondens verbum sub se, quando propter aliquam causam terrenam non est ausus palam proloqui fidei veritatem, aut injurias carnales² timens, aut mortem, aut damna, aut cætera, quæ obstruunt carnales homines, ut verbum, quod crediderunt, libere non audeant profiteri. Nunc autem sciens, quoniam ille est laudabilis doctor, qui facit quod docet, addidit et dicit:

¹ Vel lectione fidei, vel increpationis flagello. Sic habent V. D. et Editi in margine.

² V. D. et Editi in marg., esse celus.

¹ Idem, perversæ confessionis eorum, vel, professionis eorum, nam dubie legitur. Mox idem, confringant. Itac.

² V. D. et Editi in marg., aut invidias carnales.

verba pietatis virtutes miraculorum commendant, sed virtutes miraculorum veritatis sermones. Nec ideo credebatur Christus posse facere virtutes, quia veritatem prædicabat : sed ideo¹ credebatur veritatem prædicare, quia poterat facere virtutes. 24. *Et obulerunt ei omnes male habentes, et curavit eos (Marc. 1. 34).* In quibusdam locis ponit, *Et multos curavit (Luc. 7. 21)*, sicut et ibi : *Et quotquot tetigerunt eum, sanati sunt (Matth. 14. 36).* Ille autem simpliciter dicit, *Et curavit eos* : significans quia omnes curavit. Sicut novitius medicus intrans in civitatem, et volens ostentationes dare artificii sui, omnes venientes ad se curat, et non tantum cogitat de mercede accipienda, quantum de opinione sua commendanda; cum autem manifesta fuerit fama ejus bona, tunc secundum laborem suum incipit exigere et mercedem : sic et Dominus incipiens prædicare, non secundum judicium quosdam, sed omnes indifferenter sanabat; postquam vero illum omnis Judæa cognovit, beneficia sanitalium digno pretio fidei venundabat, dicens unicuique, *Fiat tibi secundum fidem tuam (Matth. 9. 29)*. Non tamen omnes, sed illos, quos secundum præscientiam suam ante præparaverat, quam venirent.

Homilia nona ex capite quinto.

Cur Christus ut doceret, in montem ascenderit. —

1. *Videns autem Jesus turbas multas, ascendit in montem.* Omnis artifex secundum professionem suam, opportunitatem operis videns, gaudet. Carpentarius si viderit arborem bonam, concupiscit eam præscindere ad opus artificii sui; agricola si viderit terram pinguem, desiderat eam arare. Et quid dico de rationalibus hominibus? ipse irrationalis equus de stabulo exsilens, si viderit campos patentes, rapit frenum, et excitatur ad cursum : sic et Dominus videns magnam congregationem populi, excitatus est ad docendum. Sic et omnis sacerdos cum viderit ecclesiam plenam, gaudet animus ejus, et delectatur ut doceat : si autem viderit ecclesiam vacuum, confunditur, et nihil dicere potest. *Ascendit in montem.* Numquid non poterat ibi docere, ubi jam populus erat? Sed propter duas rationes ascendit in montem. Primum, ut impleret prophetiam Isaïæ dicentis : *Super montem excelsum ascende tu, qui bene annuntias Sion (Isai. 40. 9).* Deinde, ut mysterium pietatis ostenderet. Ascensio enim ejus est altitudo virtutum. Ascendit ergo in montem, ut ostendat nobis quoniam in altitudine spiritualium virtutum consistere debet qui docet justitiam Dei, pariter et qui audit. Qui docet, verborum suorum sit ipse exemplum, ut magis opere doceat quam sermone, sicut ait Apostolus ad Timotheum : *Exemplum esto omnium fidelium (1. Tim. 4. 12).* Qui autem ambulat per convallia vitæ terrenæ, obscuras semitas calcat, et loquitur altos sermones : non alterum instruit, sed seipsum castigat. Nemo enim potest in valle stare, et de monte loqui : sed aut ubi stas, inde loquere : aut unde loqueris, ibi sta. Si in terra est animus tuus, ut quid de cælo loqueris? Si ergo in terra tu stas, de terra loquere : si autem de cælo loqueris, in cælo consiste, ut dicas cum Apostolo : *Nostra autem conversatio in cælis est (Phil. 3. 20).* Ille autem populus, qui audit justitiam Dei, ideo debet in altitudine bonorum operum consistere, quia discipulus imitator debet esse magistri. Si autem in peccatis vivas, et audias justitiæ verba docentem, judicium tibi, non salutem acquiris. Audis enim, ut ne ignorantia vel excusationem habeas ante Deum. Ecce, homo si quancumque artem ex toto corde voluerit discere, puta pingere aut edificare, cum frequenter magistrum suum audierit aut viderit, tollit se in secreto, et accipit ferramentum, et ipse se tentat, si potest jam facere quod frequenter audivit vel vidit. Sic et tu, si facere justitiam non vis, ut quid prædicatorem

justitiæ audis? ut quid doctorem illum appellas? Jus non vis esse discipulus? Intellige ergo : dico tibi rem naturalem, secundum loci istius scripturam. Si tu es super montem, et prædicator in vultu sursum constitutus audis vocem illius, qui melius sursum ascendit : si autem tu steteris in valle, et doctor tuus super montem loquatur, multum tibi proficit loquela ipsius. Ergo in hoc loco populus se debet considerare qualis sit, in cuncto loco qualem habeat sacerdotem : quia dum malus bono populo non multum nocet, bonus a doctor malo populo non multum prodest. Numquid populus seipsum non videt, quem primum dedit debet : sed semper sedens judicat de modo sacerdotum. Ideo ergo præsens scriptura nos docet tam doctor quam populus super montem satius ascendat, qui vult audire pietatis doctri-
Aut certe ita : Mons Ecclesia appellatur, de quo propheta : *Mons Dei, mons uber (Psal. 67. 16).* Adit ergo Christus in montem, ut illic discipulis mysteria traderet veritatis, ostendens quoniam nunc qui vult discere mysteria veritatis, in non Ecclesiæ debet ascendere : sed non in omnem montem, sed in montem uberem. Sunt enim et harum montes, non autem uberes, sed coagulat quibus non veritatis mysteria traduntur, sed nuncia expugnantia veritate. Ideo et eos qui in montes ascendunt, reprehendit Spiritus sanctus prophetam dicens : *Ut quid suspiciis montes coagulos (Ibidem. v. 17)?* Coagulati enim dicuntur huiusmodi ecclesiæ, quia *Coagulatum est sicut las eorum (Psal. 118. 70).* 3. *Beati pauperes spiritu.* Quamvis ipsas beatitudines exponat ex hoc et evangelista Lucas, tamen istæ beatitudines sectiores illis intelligendæ sunt : quoniam illæ in campestri dictæ sunt, istæ autem perfectis in montem. Illæ mediocribus, istæ autem perfectis rectoribus populorum, sicut fuerunt apostoli, addictæ sunt hæc : cujus differentia rationem latius exposuimus ibi. Ideo illic simpliciter pauperes dicit hic autem pauperes spiritu. Pauper spiritu est huiusmodi corde (Luc. 6. 20) : id est, pauperem spiritum habens, qui non magna sapit de se. Sicut ex dives spiritu intelligitur magna de se sapiens, et perbus, qui non implet mandatum Christi dicens *Nisi conversi facti fueritis sicut puer iste, non intratis in regnum celorum (Matth. 18. 3).* Qui enim jam conversus factus est sicut puer, ille est et pauper spiritu. Et qui pauper est spiritu, ille conversus factus sicut puer. Et secundum testimonium quidem Christi et Apostoli, *Plenitudo legis dilectio est (Rom. 13. 10).* tamen nutritrix dilectionis humilitas est, et totius odii mater superbia. Ergo totius boni initium humilitas est, et totius mali superbia. Denique et perditio initium a superbia cepit per diabolum, initiumque salutis ab humilitate per Christum : propter convenienter et omnium beatitudinum humilitas fecit initium. Et quare non manifeste dixit, *Beati humiles spiritu?* Ego hunc potui tantummodo rationem invenire colorem, ut non solum humiles ostendat sed etiam indigentes humiles, qui sic sunt humiles ut semper adiutorium Dei sint mendicantes. Unde Græco non dicit, *Beati pauperes* : sed, *Beati egeni* vel, *Beati mendici.* Nam pauper est, qui angustia quidem habet, non autem tantam, ut mendicare cogatur. Secundum quam differentiam et propheta dicit : *Beatus qui intelligit super mendicem et pauperem (Psal. 40. 2).* Ergo ideo dicit, *Beati mendici spiritu* in ultima necessitate humiles ostendat. Si ergo dixisset, *Beati humiles spiritu*, nihil amplius significasset, quam humiles : nunc autem et humiles, et secundum fidem humiles, et intelligentes unde sit adiutorium hominis. Sunt enim multi naturaliter humiles spiritu, et non ex fide. Hi tales non pulsant adiutorium Dei. Qui autem secundum fidem humiles sunt, et intelligentes, dum nimis timent de se, adiutorium Dei pulsare non cessant. *Quoniam ipsorum est*

¹ V. D. et Editi in marg., *quia non miracula virtutum edificavit unum, sed verba pietatis. ideo autem.*

a pœna quidem securus est, non tamen est in gloria : quia etsi nihil tale committit, tamen quia sequutus est iram suam, et non illam repressit in corde suo, peccavit. Unde jubet nos propheta, si irati fuerimus, ut concuncti in cordibus nostris iracundiam reprimamus, sciens quoniam si per iracundiam vel leviter peccaverimus, peccatores sumus. Item qui concupiscit, etsi non fecerit, peccavit. Quare? Quia vel omnino voluit. Qui ergo doctor est, si ab omnibus abstinerit, magnus est : si autem vel levia hæc peccaverit, nihil illi prodest sacerdotalis dignitas ejus : sed projectus a primo ecclesiastico choro, sit inter eos qui nec in pœna sunt, quia non fecerunt grave peccatum : non tamen sunt in gloria, quia peccati rugam aut maculam susceperunt.

Homilia undecima ex cap. quinto.

20. *Nisi abundaverit justitia vestra plus quam scribarum et Phariseorum, non intrabitis in regnum cælorum.* Scribarum et Phariseorum justitiæ sunt mandata Moysi : impletiones autem mandatorum illorum sunt mandata Christi. Hoc est ergo quod dicit : Nisi quis supra legis mandata, et hæc mea præcepta, quæ apud illos minima existimabantur, impleverit, non intrabit in regnum cælorum : quoniam illa, sicut diximus, de pœna quidem liberant, quæ scilicet transgressoribus legis debetur, non autem introducunt in regnum : hæc autem et de pœna liberant, et in regnum introducunt. Cum autem sit idipsum, solvere minima hæc mandata, et non custodire, quare supra quidem de solvente dicit : *Qui solverit unum de minimis istis, minimus vocabitur in regno Dei*, ostendens eum etsi minimum, esse tamen in regno : hic autem de non conservante dicit, Nisi abundaverit justitia hominis Christiani plus quam scribarum et Phariseorum, non intrabit in regnum cælorum? Qui enim non intrabit in regnum cælorum, extra regnum erit. Sed vide quia minimum esse in regno idipsum est et non intrare in regnum. Esse enim aliquem in regno non est et regnare cum Christo, sed esse tantum in populo Christi. Tamquam si dicat : Qui solverit et docuerit sic, inter Christianos quidem erit, tamen minimus Christianus, vel cum minimis Christianis. Qui autem intrat in regnum, sit particeps regni cum Christo, sicut et alibi dicitur bono servo : *Intra in gaudium Domini tui* (Matth. 25. 21) : hoc est, ut simul gaudeas cum Domino tuo. Consequenter et iste qui non intrat in regnum cælorum, gloriam quidem regni cælorum non habebit cum Christo, erit tamen in regno cælorum : id est, in numero eorum super quos Christus cælorum Rex regnat. Nunc jam incipit ostendere et docere quæ sunt minima ista, quorum solutionem prædixerat esse periculosam.

Lex per gratiam non aufertur. — 21. *Scitis, inquit, quia dictum est antiquis, Non occides : 22. ego autem dico, Si quis iratus fuerit fratri suo sine causa, reus erit judicio.* Hæc impletio legis secundum modum vivendi secunda facta est. Faciens enim hæc Christus et docens, implevit legem, non solvit. Non enim est Christi mandatum contrarium legi, sed latius quam lex. Mandatum Christi legem in se tenet inclusam, lex autem non tenet Christi mandatum. Qui ergo implet Christi mandata, tacite in eis implet et legis. Nam qui non irascitur, multo magis nec occidit : qui autem implet legis mandatum, non omnino implet et Christi. Frequenter enim et homo non quidem occidit propter timorem vindictæ, tamen irascitur. Vides ergo, quia lex impleta est per gratiam, non sublata? Deinde sine mandatis his Christi nec possunt stare legis mandata. Nam si concedatur licentia irascendi, datur et causa homicidii faciendi. Ex ira enim homicidium generatur. Tolle autem iram, et homicidium non fit. Omnis enim, qui irascitur sine causa, quantum ad voluntatem suam homicidium facit, etiamsi non facit propter metum. Ideo dolor quidem non est talis, quemadmodum si factum fuisset, peccatum au-

tem tale est irascentis. Ideo Joannes in canonica sua Epistola dicit : *Qui odit fratrem suum sine causa, homicida est* (Joan. 3. 15). Vide sapientiam Christi. Volens ostendere, quia ipse est Deus, qui aliquando loquutus est in lege, et qui nunc mandat in gratia, illud mandatum quod ante omnia mandata posuit in lege, illud ipsum mandatum posuit et nunc in principio mandatorum suorum. In primis scriptum est in lege, *Non occides* (Exod. 20. 13). Ideo hic statim ab homicidio cœpit, ut per concordiam mandatorum ipse inveniat dictator fuisse legis et gratiæ. *Qui irascitur fratri suo sine causa, reus erit judicio.* Ergo qui cum causa irascitur, non erit reus. Nam si ira non fuerit, nec doctrina proficit, nec judicia stant, nec crimina compescuntur. Iusta ergo ira mater est disciplinæ. Itaque non solum non peccant, qui cum causa irascuntur : sed e contra, nisi irati fuerint, peccant : quia patientia irrationabilis vitia seminat, negligentiam nutrit, et non solum malos, sed etiam bonos invitat ad malum : quia malus quidem, quamvis incorruptus fuerit¹, non emendatur : bonus autem nisi correptus fuerit, perit qui in corpore² magis prævalet malum quam bonum. Iracundia quæ cum causa est, non iracundia est, sed judicium. Iracundia enim proprie intelligitur commotio passionis. Qui autem cum causa irascitur, ira illius jam non ex passione est, sed ex causa : ideo judicare dicitur, non irasci. Puto autem quod non de iracundia carnis loquitur Christus, sed de spiritu. Nec ad carnem loquitur, sed ad animam, sicut et in sequentibus ostendemus. Scit enim Dominus, quia etsi mandaverit carni, caro ei non obaudit. Nec enim est possibile, ut caro non conturbetur : *Quia sapientia carnis inimica est in Deum* : *legi enim Dei non est subjecta* (Rom. 8. 7). Nec enim potest, dicente Job, *Homo natus de muliere* (Job. 14. 4), plenus iracundia, non irasci. Quando ergo homo irascitur, et non vult facere quod ira compellit, caro ejus irata est, animus autem ejus non est iratus. Ergo multi sunt, quorum caro irascitur, anima autem non irascitur. Item multi sunt, quorum caro non irascitur, anima autem eorum irascitur, id est, qui videntur patientes et taciti, et occulte cogitant malum, et semper quarunt opportunitatem nocendi. *Si quis dixerit fratri suo, Racha, sine causa, reus erit concilio.* Id est, ut sit unus ex concilio eorum, qui adversus Christum fuerunt, sicut apostoli in canonicis suis interpretantur. *Si quis autem dixerit, Fatue, reus erit gehennæ.* Racha quidem dicitur Hebraice vacuus, quamvis quantum ad sensum verbi, unum est dicere, Fatue, et, Racha. Nam qui vacuus est, ille fatuus est : et qui fatuus est, sine dubio vacuus est, et utriusque verbi una videtur esse injuria. Nam sicut indigna res est illi dicere, Fatue, qui habet in se sapientiam spiritualem in agnitione Dei Patris et Christi : sic indigna res est, dicere hominem vacuum, qui habet in se Spiritum sanctum. Nam nemo dicitur vacuus, qui habet in se Spiritum sanctum, et nemo fatuus, qui Christum cognoscit. Et quare illud quidem verbum, id est Racha, habet pœnam concilii : hoc autem verbum, Fatue, gehennæ? Nam si unum peccatum est, una debet esse et pœna amborum. Sed quantum ad dicentis propositum, differentiam jam habent hæc verba, etsi quantum ad sensum similia sunt. Racha enim vulgare verbum erat apud Judæos, quod non ex ira, neque ex odio, sed ex aliquo motu vano dicebant, magis fiducia causa, quam iracundiæ. Nam unaquæque provincia habet in consuetudine aliquod exprobratorium verbum, quod non rixæ causa, sed familiaritatis gratia dicere solent ad eos, quorum fiduciam habent. Utpote, patronus susceptio liberti suo, aut dives pauperi, aut urbanus rustico, contemnens personam ejus, magis quam inimicans. Sed forte dicis, si Racha iracundiæ causa non dicitur, quare peccatum est? Quia contemptio causa dicitur

¹ Idem in marg., *quamvis correptus fuerit.*

² Forte melius legeretur, *in corde.*

gnum conflatur incendium : ita et sermo malus de levi occasione magnam succendit inimicitiam. Illius laeta dolum loquuntur, qui pacem portat in labiis, et malitiam servat in corde. Si Christianus es, aut quod loqueris, hoc cogita : aut quod cogitas, hoc loquere. *Diverte a malo, et fac bonum (Psal. 33. 15)*. Non dixit Noli accedere ad malum, sed, Recede a malo. Ille autem jubetur recedere, qui accessit. Sciens ergo misericors Deus incontinentiam nostram, quoniam si dixisset, Noli accedere ad malum, aut pauci, aut nullus hoc poterat adimplere : nam pene omnes homines parati sunt ad malum : ideo sic dicit : Bonum quidem fuerat, si nec accederes ad malum ; si autem quasi homo naturae carnalibus motibus excitatus accessisti ad malum, saltem vel propter considerationem divini timoris recede a malo. Quoniam accedere ad malum forsitan secundum carnem humane infirmitatis est : permanere autem in malo, et exsequi malum, malignitatis est, et non infirmitatis. *Inquire pacem, et sequere eam (Ibid.)*. Non dixit, Si te pax sequatur, suscipe eam : sed, Et si te fugerit, sequere eam. Utpote si (quod humanum est) cum aliquo feceris litem, si quidem ille te prius invitat ad pacem, pax te sequitur, cum gaudio suscipe eam. Quod si ille quasi malus permanet in malo, pax absconditur ab oculis tuis : tu quasi filius pacis pulsa janua pacis, et hoc est inquirere pacem. Nec dicas, Ille mihi prior injuriam fecit, et prius me debet rogare. Gloriosior es tu, si nocitus pacem petieris, quam si vindictam desiderares. Quare ergo pacem, ut invenias primum pacis. *Beati enim pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur. 10. Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam*. Non dixit, Beati qui a gentibus persecutionem patiuntur, ne putes illum solum beatum, qui persecutionem patitur propter idola non colenda. Ideo et qui ab hæreticis persecutionem patitur, propter veritatem non relinquendam, beatus est : quia propter justitiam patitur. Gentiles enim Christum denegant, hæretici autem veritatem Christi. Qui autem veritatem Christi denegat, ipsum denegat Christum. Christus enim veritas est. Et ideo hæretici, qui non propter Christum persecutionem faciunt, sed propter veritatem Christi, in prima facie Christiani videntur, revera autem gentiles sunt. Non solum hæreticus, sed etsi aliquis ex potentibus, qui videntur esse Christiani, forsitan propter peccata sua correptus, factus fuerit tibi inimicus, et persequutus te fuerit, beatus es cum Joanne. Nam et Joannes Baptista neque propter gentilitatem, neque propter hæresim interfectus est, sed quia corripiebat Herodem propter adulterium ejus. Sed et omnes prophetae neque a gentilibus regibus, sed a suis occisi sunt : non propter gentilitatem, sed quia corripiebant eorum peccata. Si autem qui a suis ipsis propter causam Dei aliquid patitur, non habet mercedem, nec prophetae habuerunt. Si autem verum est, quod prophetae martyres sunt, sine dubio et qui propter causam Dei aliquid patitur, etsi a suis patitur, mercedem habet. Ideo non posuit Scriptura personas persequentium, sed solam causam persecutionis, ut tu non aspicias quis te persequitur, sed ut quid te persequatur. Quid ergo, si quis te persequutus fuerit, non propter causam Dei, sed propter privatam rem ? Utpote, ut auferat aliquam rem tuam : ille quidem qui te sine causa est persequutus, reus est : tu autem beatus non es, quia non propter justitiam persecutionem passus es, sed propter privatam causam. Plane si volueris illud implere, quod dictum est : *Qui te percuterit ad maxillam unam, præbe illi et alteram ; et qui vult auferre quæ tua sunt, noli vetare (Infra v. 59. 40)* : tunc vere beatus es, quoniam etsi ab initio non propter causam Dei persecutionem patiebaris, postea tamen aut damnum aut injuriam passus es propter Deum. Si autem restiteris etiam cum peccato, et non potueris pati, beatitudinis perdidisti mercedem. 11. *Beati eritis, cum vos expronaverint homines*. Postquam loquutus est de persecutionibus sustinendis,

tamquam si respondeat quis ad Deum : Domine, quid si persecutionem quidem passi non fuimus propter te, vel propter justitiam tuam, in opprobrium autem venerimus, et in blasphemiam hominum iniquorum ? *Beati, inquit, eritis, non solum cum persecutionem passi fueritis, sed etiam cum vos expronaverint homines*. Ecce multi homines propter causam quidem Dei fiunt nobis inimici, sed non aperte nos persequuntur, forsitan quia nec possunt : tamen circumcumbentes omnia, blasphemant nos et dicunt de nobis quæ sunt probrosa. *Beati eritis cum vos expronaverint homines, et dixerint omne verbum malum adversum vos, mentientes propter me (Matth. 10. 42)*. Sicut enim verum est, quoniam qui calicem aquæ nobis porrexit, merces ejus non perit : sic qui vel unius levissimi verbi nobis injuriam fecerit, anima nostra vacua non erit a mercede. Ut ergo blasphematus sit beatus, duo hæc convenire debent : ut mendaciter blasphemetur, et propter Deum blasphemetur : alioqui si unum defuerit, jam non est beatitudinis merces. Utpote si quis dixerit de te quod est turpe mendacium, sed non propter causam Dei, sed propter privatam aliquam inimicitiam dolens, ille quidem peccavit, tu autem mercedem justitiæ non habes : nisi forte cum possis reblasphemare, non reblasphemasti propter justitiam Dei : aut cum possis te revindicare, non revindicasti : et tunc beatus es, et causa privata facta est tibi causa Dei. Quod si propter causam quidem Dei blasphematus es, tamen quod dictum est de te malum, verum est : iterum non es beatus, quia verum dictum est de te : et illa blasphemia pertinet tibi non ad mercedem justitiæ, sed ad vindictam peccati. Ideo utrumque posuit, et *mentientes, et propter me. 12. Gaudete et exultate*. Quare ? *Quia merces vestra multa est in celo*. Ponderate confusionem terrenam cum gloria celesti, et videte si non multo levius est, quod patimini super terram, quam quod expectatis in celo. Sed forte dicis, Quis potest blasphematus mendaciter, non dicam gaudere, sed vel magnanimitè ferre ? Quisquis vana gloria non delectatur. Qui enim concupiscit quæ in celo sunt, opprobria non timet in terris : nec cogitat quid loquantur homines propter ipsum, sed quid judicet Deus de ipso. Qui enim letatur de laude hominum, et quantum letatur, tantum contristatur : ille et de vituperatione hominum contristatur, et tantum contristatur, quantum letatur. Qui autem de laude hominum non extollitur, nec de vituperatione humiliatur. Unusquisque ubi gloriam querit, illic timet confusionem. Qui gloriam querit in terris, confusionem timet in terris. Qui autem gloriam non querit nisi tantummodo apud Deum, ille non timet confusionem, nisi tantummodo Dei. Si miles periculum belli sustinet, dum sperat victoriæ prædam¹ : quanto magis vos opprobria mundi non debetis timere, qui regni celestis præmium expectatis ?

Homilia decima ex capite quinto.

Doctor omnibus debet esse virtutibus ornatus. — 13. Vos estis sal terræ. Quod si sal evanuerit, in quo salietur ? etc. Quasi interrogantibus apostolis, ad quos sit omnia ista loquutus, utrum generaliter ad populum, aut ad ipsos : volens ostendere quoniam ad ipsos præcipue hæc loquebatur, addit, *Vos estis sal terræ*. Hoc quod dicit, *Vos estis sal terræ*, ad illud respicit, quod superius dixit : Quia doctor omnibus virtutibus debet esse ornatus. Debet esse pauper, ut avaritiam libera voce castiget. Debet esse semper suspirans et lugens, sive sua, sive aliena delicta, ut confundat eos, qui nec peccare dubitant, priusquam peccent, nec postquam peccaverint, tristantur, quia peccaverint. Ideo suspiret et plangat, ut per hoc ostendat, quia gravis et periculosus est mundus iste fidelibus. Debet esuriens et sitiens esse justitiam, ut pigros circa ope-

¹ V. D., sperat inde capere prædam, non male. Edii in marg., sperat in corpore prædam, perperam.

ra bona, vel lectionem fiducialiter verbo Dei aut increpationis flagello¹ valeat excitare, magis exemplo suo, quam voce. Debet esse mansuetus, ut magis indulgendo quam vindicando regat Ecclesiam: ut magis ametur quam timeatur. Debet esse misericors aliis, sibi autem austerus, ut sibi quidem grave pondus iustitiæ ponat, aliis autem leve. Debet esse mundo corde, ut non solum non se immisceat circa negotia sæcularia, sed nec cogitet de mundo. Sicut enim oculus quanto mundior fuerit, tanto longius videt: sic et anima quanto longius fuerit a sollicitudine mundiali, tanto amplius Deo proximior est. Cujus autem cordis oculus mundum aspiciat, illius mens non potest Deum videre. Sit autem pacificus, ut tota Ecclesia ejus quasi una sit anima. Ubi autem concordia non est, nec oratio illic exauditur, nec oblatio suscipitur: quia nec ibi est Deus, ubi discordia dominatur. Debet autem et paratus ad passionem esse, non vana desideria martyrii habens, sed constantiam fidei martyribus dignam. Nam quantum ad sapientes, et niles non ille paratus dicitur ad bellum, qui concupiscit exire, sed qui potens est exire. Si ergo omnibus his virtutibus fuerit ornatus, tunc est quasi optimum sal, et totus populus de illo conditur magis videndo eum, quam audiendo. Nam prima doctrina est videre bonum, secunda autem audire. 14. *Vos estis lux mundi.* Dum consideramus quod opus est salis, quod lucis: admonet nos, ut queramus ob quam causam apostoli salii sunt comparati, ob quam autem causam luci. Salis opus est rem in eo statu tenere, in quo invenerit eam, ut ad deterius eam mutari non sinat, ad melius autem perducere non potest. Utpote tenet carnem, ne putrescat; putridam autem non potest tenere incorruptam. Lucis autem opus est ipsas solvere tenebras, et ea, quæ fuerunt in tenebris, illustrare. Sic et apostoli cæterique doctores sal quidem sunt populi Christiani jam cognoscentis Deum, servantes eum in ipsa agnitione Dei, et sanctitate, id est, terræ cultæ, quæ jam verbo crucis quasi vomeri aratroque subjecta est. Lux autem sunt gentium, producentes eas ad scientiam lumen, vel cæterorum qui forte in Ecclesia ceciderunt in tenebris peccatorum. Item bona conversatio sacerdotis, sine verbo, tenet quidem sanctos in sanctitate per suum exemplum, adducere autem ignorantem ad scientiam veritatis non potest. Item verbum quidem ignorantem adducere ad scientiam veritatis et sine conversatione bona potest: tenere autem in fide, vel sanctitate, absque bona conversatione non potest, magis autem et scandalizat: sicut in sequentibus ostendemus. Ergo propter bonam conversationem suam sacerdotes sunt sal, quoniam bona conversatio sacerdotum conditura populi est. Propter verbum autem doctrinæ lux, quoniam verbum ignorantie lumen est. Prius autem vocavit eos sal, postea autem lux (sic), aut quia prioris loci est servare quos habes, secundi autem vocare quos non habes. Aut quia prius est bene vivere, secundum autem bene docere. Nam per bonam conversationem ascenditur sine dubio ad scientiam: a scientia autem nescio si ad bonam conversationem omnimodo veniatur. Propterea scientes quidem sine timore Dei multos videmus: timentes autem Deum sine scientia nullum videmus. Aut quia propter Judæos priores dicti sunt sal, non adducen- tes eos ad scientiam Dei, sed condientes ipsos in ipsa scientia. Lux autem, propter gentes in secundo loco vocatas. Ideo et per comparisonem congruam introducens addidit, dicens: *Non potest civitas abscondi supra montem posita.* Quamvis enim ipsa voluerit² esse velata, mons ipse, qui portat eam, facit eam omnibus manifestam: sic et apostoli, et sacerdotes, qui fundati sunt in Christo, monte excelso, non possunt esse absconditi: et si voluerint se abscondere, Chri-

stus ipse manifestat eos, qui bajulat eos. Quæ est hæc civitas? Ecclesia est sanctorum, de qua dicit propheta: *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei* (Psal. 86. 3). Cives autem ejus sunt omnes fideles, de quibus dicit Apostolus: *Vos estis cives sanctorum, et domestici Dei* (Ephes. 2. 19). Turres illius sunt prophetæ, de quibus dictum est: *Fiat pax in virtute tua, et abundantia in turribus tuis* (Psal. 121. 7). Sicut enim de turribus jacula contra omnes hostes jactantur, sic de prophetis libris contra vanas gentilium fabulas et contra insanas hæreticorum disputationes salutaria veritatis proponuntur exempla. Portæ autem ejus sunt apostoli, de quibus dictum est: *Diligit Dominus portas Sion, super omnia tabernacula Jacob* (Psal. 86. 2): quia per illas lotus populus intrat ad fidem. Muri autem illius sunt sacerdotes, cæterique doctores, de quibus dicit propheta ad hanc Jerusalem spiritualem: *Et alienigenæ ædificabunt muros tuos* (Isai. 60. 10): quoniam ex gentibus vocati, facti sunt sacerdotes, et gubernatores Ecclesiæ. Sicut enim muri omnem gentilium et hæreticorum impetum ipsi suscipiunt, qui tamquam arietibus quibusdam, sic assidue persecutionibus feriunt clerum, id est murum Ecclesiæ. Et sicut mortiferas sagittas, sic insana verba perversæ cogitationis eorum³, de impia cordis pharetra procedentia, doctores quasi lapides vivi suscipiunt, et fidei virtute constringunt. Hæc ergo civitas posita est super montem: id est, apostoli, prophetæ cæterique doctores, ædificati in Christo. Mons enim Christus est, de quo ait Daniel: *Ecce lapis excisus est sine manibus, et factus est mons magnus, et occupavit totam terram* (Dan. 2. 34. 35). Nunc per alteram comparisonem vult ostendere, quare sanctos suos ipse Christus manifestat, et non sinit eos esse abscon- sos. Id est quia 15. *Nec qui accendunt lucernam, ideo eam accendunt, ut ponant sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt.* Qui sunt accensores lucernæ? Pater et Filius. Quæ est illa lucerna? Verbum divinum, de quo dictum: *Lucerna pedibus meis verbum tuum* (Psal. 118. 105). *Ut liceat*: id est, appareat, et illuminet qui sunt vel in domo Ecclesiæ, vel in domo omnium mundorum. Quod est candelabrum? Ecclesia, quæ bajulat verbum vitæ. Consequenter dicit et Paulus: *Inter quos lucetis sicut luminaria in sæculo, verbum vitæ continentes* (Philipp. 2. 15. 16). Consequenter et omnis ecclesiasticus vir, habens verbum Dei, dicitur candelabrum. Modii autem sunt homines mundiales, vacui a Deo, et ab omnibus quæ sunt Dei. Dicuntur autem modii, quoniam sicut modii desuper quidem vacui sunt, desubtus autem pleni: sic omnes mundi amatores et carnis, in spiritualibus quidem et divinis, quæ superiora recte esse dicuntur, vacui sunt et insensati: in inferioribus autem, id est in mundialibus et terrenis, aliquatenus pleni videntur et sapientes. Propterea sicut in modio si volueris aliquid reponere, necesse est ut cadat deorsum ad inferiora ejus et tenebrosa: sic homini carnali, et mundiali, et vacuo, si dixeris aliquid quod est Dei, non illud tenet in superiore parte mentis suæ aut cordis, nec portat illud in ore; sed confestim cadit de mente ejus et corde deorsum in terrena et tenebrosa, ut nec illi prosit, nec aliis. Si autem et aliqua tentatio facta fuerit propter verbum veritatis, statim reversatur in terram, et aspiciens terram, quasi modius, verbum Dei sub se tenet absconditum. Reversatus est enim et aspiciens terram, et abscondens verbum sub se, quando propter aliquam causam terrenam non est ausus palam proloqui fidei veritatem, aut injurias carnales⁴ timens, aut mortem, aut damna, aut cætera, quæ obstruunt carnales homines, ut verbum, quod crediderunt, libere non audeant profiteri. Nunc autem sciens, quoniam ille est laudabilis doctor, qui facit quod docet, addidit et dicit:

¹ Vel lectione fidei, vel increpationis flagello. Sic habent V. D. et Editi in margine.

² V. D. et Editi in marg., *esse celata*.

³ Idem, *perversæ confessionis eorum*, vel, *professionis eorum*, nam dubie legitur. Mox idem, *confringunt. Illic.*

⁴ V. D. et Editi in marg., *aut injurias carnales*.

16. *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et magnificent Patrem vestrum qui in caelis est.* Id est, Sic illuminate, docete, non ut verba vestra tantummodo audiant homines, sed ut opera vestra bona videant, ut quos illuminaveritis per verbum quasi lux, conditiis per exempla operum vestrorum quasi sales: quoniam qui docet, et facit quod docet, vere ille docet: qui autem non facit quod docet, non alium docet, sed seipsum condemnat. Et melius est facere, et non docere, quam docere, et non facere. Quoniam qui facit, etsi tacuerit, aliquos corrigit suo exemplo: qui autem docet, et non facit, non solum neminem corrigit, sed adhuc multos scandalizat. Quis enim non moveatur ad peccandum, cum viderit ipsos doctores pietatis peccantes? Ergo per illos quidem doctores qui docent et faciunt, magnificatur Deus: per eos autem qui docent, et non faciunt, blasphematur. Utopia, si bene doceant sacerdotes, et melius vivant, videntes gentiles dicunt: Benedictus Deus, qui tales habet servos. Vere enim eorum Deus verus est Deus. Nisi enim ipse esset justus, nunquam populum suum circa justitiam sic teneret. Nam disciplina domini ex moribus familiae demonstratur. Non sicut nostri philosophi, qui magna loquuntur, et nec modica faciunt. Si autem bene doceant, et male conversentur, videntes dicunt: Qualis est Deus eorum, qui talia agunt? numquid sustineret eos talia facientes, nisi consentiret operibus eorum? Patres nostri, sicut illi existimant, idola colentes, omnem justitiam servaverunt: isti autem gloriosos loquuntur sermones, et ignominiosa opera faciunt. Vides quomodo Deus per malos Christianos blasphematur? Nec potest dominus bonam opinionem habere, qui malam familiam habet. Unde dictum est ad populum Dei: *Nomen enim Dei per vos blasphematur inter gentes* (Isai. 52. 5). 17. *Nolite putare quia veni solvere legem, aut prophetas.* Propter duas causas dicit non se venisse ut solveret legem, sed ut adimpleret. Primum, ut discipulos suos, quos omnibus bonis operibus adornatos esse debere supra docuerat, his verbis ad suum provocaret exemplum: ut quemadmodum ipse omnem legem implebat, sic et illi omnia etiam minima legis festinarent implere. Deinde, quia futurum erat, ut Judaei calumniarentur eum in sabbatis operantem, et lepram tangentem, quasi solventem legem, ideo priusquam incurrat in calumniam, calumniatoribus satisfacit, dicens: *Nolite putare quia veni solvere legem, aut prophetas: non veni solvere, sed adimplere.* Lex et prophetæ duo hæc agunt. Et de Christo prophetizant¹ et legem vivendi constituunt: quæ utraque Christus implevit. De se quidem sic, quando natus est, et vocatus est Emmanuel; quando circumciscus est; quando præsentatus est in templum, et oblatum est pro illo sacrificium, scilicet duo turtures, aut duo pulli columbini; quando in Ægyptum fugit, legem adimplevit; quando in Nazareth conversatus est; quando cum asino in templum ingressus est; quando a pueris laudatus est; quando crucifixus est inter iniquos; quando felle et aceto potatus est; quando in manibus Patris sui spiritum commendavit; quando vestimenta sua dividenda reliquit; quando descendit ad inferos, et visitavit omnes dormientes; quando ascendit in strepitu; quando sedit ad dexteram Patris; quando adhuc venturus est, vocans terram a solis ortu usque ad occasum; quando sederit in valle Josaphat, et judicaverit omnes gentes, adimplet prophetias: quia nisi hæc facta fuissent, mendaces erant prophete: nunc autem omnes impleti sunt, et adhuc implebuntur, cum stellæ ceciderint, cum sol tenebratus fuerit, cum luna sanguineo colore mutata fuerit, cum cælum plicatum fuerit sicut liber. Secundum autem modum vivendi, legem implevit duobus modis. Primum exteriores quidem legis figuras solvens, interiores autem veritates ejus adimplens. Utopia, in lege præcepit omne opus servile in

sabbato quemquam facere non debere. præterquam quod sit omni animæ, scilicet quod est necessarium vitæ humanæ: hoc figurale est, quia sic Deus in sabbato¹ cessat ab opere. Spiritualiter secundum Evangelii veritatem, opus servile peccatum est: *Quoniam omnis qui facit peccatum, servus est peccati* (Joan. 8. 34). Omne autem opus bonum non est servile, sed liberale, et pro animæ sit libertate, licet videatur ipsum opus in prima facie corporale. Vides ergo quia Christus sabbatis operans adimplevit legem, non solvit: manifestavit, non occultavit? Item in lege fuerat scriptum, lepram tangere non oportere. Hoc figuratum est. Lepra enim intelligitur peccatum. Christus ergo tangens lepram, non solvit legem, sed adimplevit. Mundans enim leprosum, justitiam operatus est, non peccatum. Et per hoc justitiam tetigit, non peccatum, quod est vere lepra. Nam ille qui peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore ejus, certum est quia nunquam tetigit lepram: id est, peccatum (Isai. 53. 9). Merito ergo dicit, *Donec omnia fiant.* 18. *Amen dico vobis, donec transeat cælum et terra, iota unum aut unus apex non præteribit a lege, donec omnia fiant.* Quoniam quæ ab initio mundi usque ad finem erant futura, eorum mysteria sunt prophetata in lege, ut ne videatur aliquid eorum quæ sunt Deus antea non cognovisse, propterea dicit, Non potest fieri ut transeat cælum vel terra, donec omnia, quæ in lege prophetata sunt, rebus ipsis fuerint adimpleta. Ingenuus homo, si vel in vili mendacio inventus fuerit, erubescit: et quomodo Deus quod promissit in lege, non faciat, aut aliter faciat? Vir sapiens quod dixerit, verbum suum non relinquit vacuum: et quomodo verba divina sine exitu vacua poterunt remanere? Deus hominem punit, si quod docet alium, ipse non fecerit: quomodo Christus, quod loquutus est in prophetis, non adimplevit in opere? Deinde implevit legem in minimis istis. 19. *Si quis solverit unum de mandatis istis minimis, et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cælorum.* Sed primum videamus, quæ sunt ista minima mandata. Et alii quidem aliter interpretati sunt, alii autem aliter. Puto autem, ipse Dominus manifeste ostendit quæ sunt, dicens demonstratorie: *Si quis solverit unum de mandatis istis minimis*: id est, quæ modo dicturus sum. Nam talis est mos loquendi in Scripturis: quæ post modicum dicturi sunt, quasi jam dicta demonstrantur, sicut est ibi, *Audite hæc, omnes gentes* (Psalm. 48. 2). Quæ *Hæc*, nisi quæ in sequentibus versiculis erat dicturus? Mandata igitur Moysi in actu facilia sunt, *Non occides, non adulterabis*: et ideo in remuneratione modica, in peccato autem magna. Mandata autem Christi, id est, Neque irascaris, neque concupiscas, ipso actu difficilia sunt, et ideo in remuneratione magna sunt, in peccato autem minima. Quomodo autem abstinere ab homicidio aut adulterio facile est, patet. Ipsa enim criminis magnitudo voluntatem faciendi repercutit, et ideo non habet laudem qui abstinet se ab illis, quia non est labor abstinere se ab illis. Nam omne malum, quanto gravius crimen est, tanto levius videtur ad non faciendum, et gravius facit peccatum, si fuerit factum. Non irasci autem difficile est in actu, quia dum levis culpa putatur, non facile servatur a multis. Et multum laboriosum est posse non irasci, quia naturaliter in hominibus iracundia est plantata, et ideo in remuneratione magna sunt, quia difficile est et laboriosum abstinere ab eis. Propterea et si iratus fuerit homo, aut concupierit, est quidem peccatum, quia malum est: non tamen est grave peccatum, quia difficile est abstinere ab eis. Ergo minima mandata ista dicit Christi mandata, Non irascaris, non concupiscas. Quæ in observando quidem magna sunt, in peccando autem minima videntur, quantum ad homines negligentes. Ergo illi, qui levia peccata committunt, minimi sunt in regno Dei: id est, qui iratus fuerit, et iratus grande peccatum non fecerit in actu,

¹ Al. b. p. l. x. m.

¹ Idem in marg., quia nec Deus in Sabbato.

a pœna quidem securus est, non tamen est in gloria : quia etsi nihil tale committit, tamen quia sequutus est iram suam, et non illam repressit in corde suo, peccavit. Unde jubet nos propheta, si irati fuerimus, ut concipiamus in cordibus nostris iracundiam reprimamus, sciens quoniam si per iracundiam vel leviter peccaverimus, peccatores sumus. Item qui concupiscit, etsi non fecerit, peccavit. Quare? Quia vel omnino voluit. Qui ergo doctor est, si ab omnibus abstinerit, magnus est : si autem vel levia hæc peccaverit, nihil illi prodest sacerdotalis dignitas ejus : sed projectus a primo ecclesiastico choro, sit inter eos qui nec in pœna sunt, quia non fecerunt grave peccatum : non tamen sunt in gloria, quia peccati rugam aut maculam susceperunt.

Homilia undecima ex cap. quinto.

20. *Nisi abundaverit justitia vestra plus quam scribarum et Phariseorum, non intrabitis in regnum cælorum.* Scribarum et Phariseorum justitiæ sunt mandata Moysi : impletiones autem mandatorum illorum sunt mandata Christi. Hoc est ergo quod dicit : Nisi quis supra legis mandata, et hæc mea præcepta, quæ apud illos minima existimabantur, impleverit, non intrabit in regnum cælorum : quoniam illa, sicut diximus, de pœna quidem liberant, quæ scilicet transgressoribus legis debetur, non autem introducunt in regnum : hæc autem et de pœna liberant, et in regnum introducunt. Cum autem sit idipsum, solvere minima hæc mandata, et non custodire, quare supra quidem de solvente dicit : *Qui solverit unum de minimis istis, minimus vocabitur in regno Dei*, ostendens enim etsi minimum, esse tamen in regno : hic autem de non conservante dicit, Nisi abundaverit justitia hominis Christiani plus quam scribarum et Phariseorum, non intrabit in regnum cælorum? Qui enim non intrabit in regnum cælorum, extra regnum erit. Sed vide quia minimum esse in regno idipsum est et non intrare in regnum. Esse enim aliquem in regno non est et regnare cum Christo, sed esse tantum in populo Christi. Tamquam si dicat : Qui solverit et docuerit sic, inter Christianos quidem erit, tamen minimus Christianus, vel cum minimis Christianis. Qui autem intrat in regnum, sit particeps regni cum Christo, sicut et alibi dicitur bono servo : *Intra in gaudium Domini tui* (Matth. 25. 21) : hoc est, ut simul gaudeas cum Domino tuo. Consequenter et iste qui non intrat in regnum cælorum, gloriam quidem regni cælorum non habebit cum Christo, erit tamen in regno cælorum : id est, in numero eorum super quos Christus cælorum Rex regnat. Nunc jam incipit ostendere et docere quæ sunt minima ista, quorum solutionem prædixerat esse periculosam.

Lex per gratiam non auferitur. — 21. *Scitis, inquit, quia dictum est antiquis, Non occides : 22. ego autem dico, Si quis iratus fuerit fratri suo sine causa, reus erit judicio.* Hæc impletio legis secundum modum vivendi secunda facta est. Faciens enim hæc Christus et docens, implevit legem, non solvit. Non enim est Christi mandatum contrarium legi, sed latius quam lex. Mandatum Christi legem in se tenet inclusam, lex autem non tenet Christi mandatum. Qui ergo implet Christi mandata, tacite in eis implet et legis. Nam qui non irascitur, multo magis nec occidit : qui autem implet legis mandatum, non omnino implet et Christi. Frequenter enim et homo non quidem occidit propter timorem vindictæ, tamen irascitur. Vides ergo, quia lex impleta est per gratiam, non sublata? Deinde sine mandatis his Christi nec possunt stare legis mandata. Nam si concedatur licentia irascendi, datur et causa homicidii faciendi. Ex ira enim homicidium generatur. Tolle autem iram, et homicidium non fit. Omnis enim, qui irascitur sine causa, quantum ad voluntatem suam homicidium facit, etiamsi non facit propter metum. Ideo dolor quidem non est talis, quemadmodum si factum fuisset, peccatum au-

tem tale est irascentis. Ideo Joannes in canonica sua Epistola dicit : *Qui odit fratrem suum sine causa, homicida est* (Joan. 3. 15). Vide sapientiam Christi. Volens ostendere, quia ipse est Deus, qui aliquando loquutus est in lege, et qui nunc mandat in gratia, illud mandatum quod ante omnia mandata posuit in lege, illud ipsum mandatum posuit et nunc in principio mandatorum suorum. In primis scriptum est in lege, *Non occides* (Exod. 20. 13). Ideo hic statim ab homicidio cœpit, ut per concordiam mandatorum ipse inveniat dictator fuisse legis et gratiæ. *Qui irascitur fratri suo sine causa, reus erit judicio.* Ergo qui cum causa irascitur, non erit reus. Nam si ira non fuerit, nec doctrina proficit, nec judicia stant, nec crimina compeſcuntur. Justa ergo ira mater est disciplinæ. Itaque non solum non peccant, qui cum causa irascuntur : sed e contra, nisi irati fuerint, peccant : quia patientia irrationabilis vitia seminat, negligentiam nutrit, et non solum malos, sed etiam bonos invitat ad malum : quia malus quidem, quamvis incorruptus fuerit¹, non emendatur : bonus autem nisi correptus fuerit, perit qui in corpore² magis prævalet malum quam bonum. Iracundia quæ cum causa est, non iracundia est, sed judicium. Iracundia enim proprie intelligitur commotio passionis. Qui autem cum causa irascitur, ira illius jam non ex passione est, sed ex causa : ideo judicare dicitur, non irasci. Puto autem quod non de iracundia carnis loquitur Christus, sed de spiritu. Nec ad carnem loquitur, sed ad animam, sicut et in sequentibus ostendemus. Scit enim Dominus, quia etsi mandaverit carni, caro ei non obaudit. Nec enim est possibile, ut caro non conturbetur : *Quia sapientia carnis inimica est in Deum* : legi enim Dei non est subjecta (Rom. 8. 7). Nec enim potest, dicente Job, *Homo natus de muliere* (Job. 14. 1), plenus iracundia, non irasci. Quando ergo homo irascitur, et non vult facere quod ira compellit, caro ejus irata est, animus autem ejus non est iratus. Ergo multi sunt, quorum caro irascitur, anima autem non irascitur. Item multi sunt, quorum caro non irascitur, anima autem eorum irascitur, id est, qui videntur patientes et taciti, et occulte cogitant malum, et semper quarunt opportunitatem nocendi. *Si quis dixerit fratri suo, Racha, sine causa, reus erit concilio.* Id est, ut sit unus ex concilio eorum, qui adversus Christum fuerint, sicut apostoli in canonicis suis interpretantur. Si quis autem dixerit, *Fatue, reus erit gehennæ.* Racha quidem dicitur Hebraice vacuus, quamvis quantum ad sensum verbi, unum est dicere, *Fatue, et, Racha.* Nam qui vacuus est, ille fatuus est : et qui fatuus est, sine dubio vacuus est, et utriusque verbi una videtur esse injuria. Nam sicut indigna res est illi dicere, *Fatue*, qui habet in se sapientiam spirituales in agnitione Dei Patris et Christi : sic indigna res est, dicere hominem vacuum, qui habet in se Spiritum sanctum. Nam nemo dicitur vacuus, qui habet in se Spiritum sanctum, et nemo fatuus, qui Christum cognoscit. Et quare illud quidem verbum, id est *Racha*, habet pœnam concilii : hoc autem verbum, *Fatue, gehennæ*? Nam si unum peccatum est, una debet esse et pœna amborum. Sed quantum ad dicentis propositum, differentiam jam habent hæc verba, etsi quantum ad sensum similia sunt. *Racha* enim vulgare verbum erat apud Judæos, quod non ex ira, neque ex odio, sed ex aliquo motu vano dicebant, magis fiducia causa, quam iracundiæ. Nam unaquæque provincia habet in consuetudine aliquod exprobratorium verbum, quod non rixæ causa, sed familiaritatis gratia dicere solent ad eos, quorum fiduciam habent. Ulpia, patronus suscepto liberto suo, aut dives pauperi, aut urbanus rustico, contemnens personam ejus, magis quam inimicans. Sed forte dicis, si *Racha* iracundiæ causa non dicitur, quare peccatum est? Quia contemptionis causa dici-

¹ Idem in marg., *quantis correptus fuerit.*

² Forte melius legeretur, *in corde.*

quis, Oculum pro oculo, dentem pro dente : ego autem dico vobis, non resistere malo. Quintum mandatum minimum, quantum ad homines crudeles, qui peccare se non arbitrantur, si reddiderint mala pro malis, non considerantes, quæ dicuntur in Psalmo : *Si reddidi retribuentibus mihi mala, decidam merito ab inimicis meis inanis*, etc. (Psal. 7. 5). Quæcumque enim ille dinumerat merito se pati debere, si reddiderit retribuentibus sibi mala, sciant Christiani omnia illa merito se esse passuros, si reddiderint retribuentibus sibi mala. Nam et casuri sunt ab inimicis suis inanes, et persecuturus est inimicus animas eorum, et comprehensurus et conculcaturus in terra vitam eorum, et gloriam eorum in pulverem deducturus. Tamen sine hoc nimino mandato legis mandatum non potest stare. Quomodo? Lex præcipiens oculum pro oculo, dentem pro dente, tale habet propositum, ut unusquisque, dum timet de suo membro, parcat alterius, et nemo malus inveniatur. Sed quia vix mundo a scandalis : quamdiu enim vivimus in hoc mundo, cui diabolus principatur, necesse est abundare maledicentes, percutientes, et persequentes. Si ergo incipimus secundum legis mandatum omnibus reddere mala pro malis, omnes efficiamur mali, et solum est propositum legis, et dum voluit malos facere bonos, etiam bonos fecit malos. Si autem secundum Christi mandatum non resistatur malo, etsi mali non læduntur, tamen boni permancunt boni : et sic per mandatum Christi impletur et legis mandatum. Nam qui mandatum legis implet, non simul implet et Christi : qui autem Christi implet, simul implet et legis. Utpote, qui percutit, contra legem agit : qui autem repercutit, secundum legem facit, non autem et secundum Christi mandatum. Qui autem secundum Christi mandatum, neque percussus repercutit, taceat et legis voluntatem implevit. Nam qui percussus non repercutit, multo magis nec ab initio percussisset : quia non venit Christus solvere legem, sed adimplere. Sed dicis, quia dignus est ille repercuti, qui contra legem percussit. Etiam. Sed tu non es dignus repercutere, quia illius discipulus es, qui maledictus non remaledixit, percussus non repercutit, crucifixus pro crucifigentibus se oravit. Si repercusseris, ergo primum denegasti, te Christi esse discipulum, non verbis, sed factis. Deinde cum ejeceris oculum pro oculo tuo, et fregeris dentem pro dente tuo, numquid per hoc restituitur membrum tuum in loco proprio? Si ergo non reddideris malum pro malo, et si membrum corporis perdidisti, vel lucrum patientiæ acquisisti. Si autem reddideris : et corporis damnum passus es, et salutis. 39. *Sed si quis te percusserit in maxillam, præbe ei alteram.* Non enim diabolus tantum de vulnere humani corporis gaudet, sed et magis in vulnere animæ delectatur : ideo enim excitat aliquem qui te percutiat, ut dum tu excitatus repercutis eum, pecces, et uno ictu vulneret ambos. Scit enim, quia vulnus corporis cito sanatur : vulnus autem animæ in quibusdam vix cum labore, in quibusdam autem numquam sanatur. Ideoque si repercusseris eum, in prima quidem facie illum videris, re vera autem a diabolo victus es. Et putas quia te satiasti de illo, vere autem diabolus satiasti de te. Si autem non repercusseris eum, ab homine quidem victus videris, diabolum autem viciisti. Hæc secundum iustitiam Dei. Videamus autem secundum utilitatem carnalem. Numquid si repercusseris eum, compeisciisti eum, ut jam non te percutiat? Sed magis excitasti eum, ut adhuc te percutiat. Nam iracundia per iracundiam non compeiscitur, sed amplius irritatur. Quemadmodum si ignem cum igne conjungas, major flamma succenditur : si autem non repercusseris eum, ille jam stabit : si quidem sapit, confusus : si autem non sapit, satius : et non solum iterum te non percutit, sed forsitan compunctus corde pœnitet, quia te vel semel percussit. Attamen etsi sic insanus est, ut nec patientiam tuam intelligat, ne confundatur in facto suo : numquid potes tu

te amplius vindicare, quam Deus erat te vindicaturus? Ideoque si repercusseris eum, perdidisti vindictam, quia te ipsum vindicasti : et liberasti eum de manibus Dei, quia reddidisti illi quod fecit. Si ergo fortiter irasceris, patientius age, ut melius vindicetur, scilicet per Deum. 40. *Et ei qui vult tecum in iudicio contendere, et tunicam tuam tollere, dimitte ei et pallium.* Primum indigna res est, ut homo fidelis stet in iudicio ante conspectum iudicis infidelis. Nam etsi infidelis non est, certe secularis est. Et qui te venerari debuerat propter dignitatem fidei, iudicat te propter necessitatem causæ, et perdes dignitatem Christi propter negotium mundi. Nonne melius est, ut perdas res mundiales, quam gloriam sempiternam? Si enim rem perdidideris propter Christum, Christus tibi rem restituere potest : si autem propter rem perdidideris Christum, res tibi non potest restituere Christus. Deinde necesse est, ut humilies te coram iudice, et subditus illas illi propter necessitatem causæ. Et forsitan qui propter Deum non fueras te humiliaturus, humilias te propter lucrum, et facis rem pretiosiorum quam Deum. Tertio, quia omne iudicium irritatio cordis est, et cogitationum malarum. Si semel in iudicium ingressus fueris, jam non desideras ut veritas causæ appareat, sed ut quocumque modo victor existas. Si autem videris quod causa tua, sicut frequenter solet fieri in iudiciis, aut verbis, aut fraudibus, aut pecuniis expugnetur : necesse est similiter ut et tu aut verbis, aut fraudibus, aut pecuniis, causæ tue adesce festines. Et si ab initio consilium non habuisti, ut sic ageres, postea sic agere ipsius controversiæ necessitas te compellit. Nam primum pro lucro tantummodo festinabas, postea jam et pro pudore contendis. Et magis contentus es etiam peccare tantum, ut vincas, quam vinci tantum, ut ne pecces. Hæc Deus illis mandat, qui magis diligunt Deum, quam mundum. Nam qui lucrum animæ magnum esse existimat, damnum rei modicum putat : nam qui damnum rei magnum existimat, lucrum animæ minimum putat. Qui ergo difficilior putat rem dimittere, quam in iudicio introire, hoc cogit, quia difficilior est de iudicio sine peccato exire. Facilius est enim ante iudicium rem dimittere, quam iudicio evitare peccatum. Nam ante iudicium, sicut diximus, una causa avaritiæ te compellit, post ingressum etiam causa pudoris. Et qui unam causam vincere non potuisti propter timorem Dei, duas quomodo vincas? Ergo sicut Joseph dimisit pallium in manu meretricis, et fugit cum meliore pallio castitatis : sic et tu projice pallium in manus calumniatoris, et fuge cum meliore velamento iustitiæ, ne forte dum vis vindicare vestem corporis, pretiosissimum animæ vestimentum perdas. Deinde si viderint infideles te Christianum pro iniuriis injurias rependere graviores, pro terrenis facultatibus, et usque ad perniciem animæ secularia pulsare iudicia contra direptorem injustum : quomodo credant spiritum regni celestis esse verum, quam prædicant Christiani? Facile enim spernunt terrena qui celestia sperant. Qui autem terrena magnopere complectuntur, nescio si firmiter celestia credant promissa. Non solum ergo propter læsionem animarum nostrarum percutientem sustinere debemus, auferenti quæ nostra sunt non repugnare, sed etiam propter demonstrationem indubitabilem Christi promissionum : ut ille qui viderit te injurias proprias negligentem, terrenas etiam res quasi nihil spernentem, intelligat, quia vere est certissima spes Christianorum in cælis, pretiosior omnibus rebus terrenis, et vita jucundior omni frui-tione vitæ istius carnalis. 41. *Si quis te angariaverit mille passus, vade cum illo et alia duo.* Ut patientia tua vincat illius crudelitatem, et ostendas quia major est benignitas Dei in sanctis, quam malitia diaboli in iniquis hominibus. Si autem tantum vadis quantum ille te cogit, quomodo cognosceris servus Dei? Nam in necessitate bonitas non apparet. Quod ergo cogit te, vade propter necessitatem hominis violenti : quod non te cogit, vade propter gloriam Dei benigni. Si

eum, dicens: *Rogo, Domine, ne inferas in nos peccatum hoc, quia ignoravimus quod peccavimus in te (Num. 12. 11)*. Si autem operibus aliquem offendisti, puta, alicujus pecuniam fraude abstulisti, aut rem aliquam per violentiam abstulisti, redde ei quæ abstulisti, et pœnituiti. Quoniam autem abstractæ rei peccatum rerum recompensatione dissolvitur, testis est Zachæus, dicens: *Domine, quæcumque fraude abstuli, reddo in quadruplum (Luc. 19. 8)*. Si autem rem quidem alicujus non tuleris, sed forte castigaveris hominem impotentem injuste, dona ei aliquid pro injuria dignum: sicut scriptum est in lege: *Si percusseris servum tuum, et freris illi dentem, dimitte eum liberum (Exod. 21. 27)*. Secundum hoc intelligendum est, et si castigaveris aliquem, injuriæ peccatum beneficio est dissolvendum. Alioquin nisi quem factis læsisti, factis placaveris, sine causa oras ad Dominum, sine causa elemosynas facis de rebus, quibus alios exspoliasti. Quid prodest tibi, si alter pro te oret ad Deum, et aliter adversus te interpellat Deum? Etsi ad istius orationem vult tibi Deus misericordiam facere, illius interpellatio non permittit. Melius est, ut etsi nemini prodes, nemini noceas, quam ut alios spoliēs, et alios vestias. 25. *Esto consentiens adversario tuo cito, dum es cum illo in via, ne forte tradat te adversarius judici, et judex tradat te ministro, et in carcerem mittaris. Festinat Dominus, ut ad amicitiam festinemus inimicorum nostrorum, quandiu vivimus in hac vita (vita enim omnium hominum communis est ista vita carnalis, per quam omnes homines transeunt, boni et mali), sciens quam periculosum est, si unus ex inimicis, pace non facta, fuerit mortuus: nam postea etsi voluerint pacem facere, non possunt, cum fuerint separati. Si autem quandiu in via hujus vitæ es, non feceris pacem cum adversario, quem læsisti, sed sic inimicantes per mortem ieritis ante judicem Christum, tradet te Christo, convincens te reum in iudicio ejus, et judex tradet te ministro, id est, angelo poenarum crudeli, et ille mittet te in carcerem gehennæ. Et qui in hoc sæculo si pacem fecisses, etiam gravissimi operis poteras accipere indulgentiam, sicut scriptum est: Caritas operit multitudinem peccatorum (1. Petr. 4. 8): si semel condemnatus fueris missus in carcerem, jam non solum de gravibus peccatis, sed etiam pro verbo otioso, quod loquutus es, id est, si Rachel alicui dixisti, pro eo sunt exigenda a te supplicia. Tradet autem te judici adversarius tuus, etsi te prius rogaverit ille. Dicit enim Salomon: Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput ipsius (Prov. 25. 21. 22. et Rom. 12. 20). Congerere autem carbones ignis quid est aliud, nisi magis reum facere ante Deum? Si ergo qui benefacit inimico, magis illum reum facit ante Deum: consequenter et qui prius rogat inimicum suum, reum illum facit ante Deum. Frequenter homines in hoc sæculo mittuntur in carcerem pro peccato: id est, in angustias et tribulationes diversas. Nam plerumque peccantes in hominibus mittuntur in tribulationes diversas: sed non intelligimus. Angustiæ autem hujus mundi, carceres appellantur.*

Homilia duodecima ex cap. quinto (a).

27. *Audistis quia dictum est antiquis, Non mœchaberis (Exod. 20. 14): 28. ego autem dico vobis, quonium omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo. Ecce alterum mandatum, minimum quidem apud Judæos tunc, et nunc apud omnes qui non multum curant de anima sua, nec judicant cor suum, qui irasci proximis suis sine causa aliquod non putant esse peccatum: nec concupiscere tantum mulierem alienam putant esse peccatum, opere concupiscentiæ non subsequuto. Magnum autem est apud timentes Deum et cor suum dijudicantes. Magnum est etiam apud Deum, qui non tantum*

opus hominis aspicit, quantum cor. Quo mandato lex non solvitur, sed impletur: quia sine hoc mandato stare non potest legis mandatum. Omne enim adulterium ex concupiscentia nascitur. Quomodo ergo tolleretur adulterium secundum legis mandatum, nisi præcisa fuerit concupiscentia secundum Christi mandatum? Quoniam ergo sicut ira mater est homicidii, sic concupiscentia mater est adulterii: consequenter sicut qui irascitur fratri suo sine causa, occidit eum in corde suo, etsi non occiderit eum propter victum vindictæ¹, aut propter impotentiam suam, etiam homicida est apud Deum, qui non magis opus considerat, quam affectum: sic qui concupiscit mulierem alienam; jam mœchatus est eam in corde suo: etsi non habuerit eam, causa aliqua obsistente, etiam adulter est apud Deum, qui magis aspicit voluntatem quam opus, quoniam opus ei adulterii committendi deficit, non voluntas. Sed ne forte homines humanæ naturæ mysterium ignorantes, dum considerant, quia generaliter omnis natura carnalis subdita est passionibus istis, et nemo est hominum, etiam sanctorum, qui se omnino ab ira vel concupiscentia valeat separare, æstiment Christum, quasi impossibilia ista mandantem, occasionem sibi quærere, per quam homines faciat reos, quoniam omnis, qui impossibilia mandat, occasiones offensionis seminat, et causas puniendi requirit: ideo pauca de divisione voluntatum animæ corporisque tractemus. Sicut duas in nobis habemus naturas, animæ scilicet et carnis: sic duas habemus voluntates, unam animæ, alteram carnis: duas iras, unam animæ, et alteram carnis: duas concupiscentias, unam animæ, et alteram carnis. Et natura quidem carnis ab his omnibus non potest se separare. Nam necesse habet et irasci, et concupiscere, etsi non vult, quoniam non est in arbitrio suo creata: id est, non est nunc in arbitrio suo, sicut creata fuit, sed sub lege peccati. Venumdata enim est sub peccato: propterea de illa dicit Apostolus: *Sapientia carnis inimica est in Deum: legi enim Dei subjecta non est, nec enim potest (Rom. 8. 7)*. Anima autem in arbitrio suo creata est secundum legem justitiæ Dei: propterea potest et non irasci, si vult: et non concupiscere, si vult. Quando ergo irascimur et concupiscimus, si displicemus nobis, et festinemus reprimere vel iram vel concupiscentiam nostram, manifestum est, quia caro nostra irascitur aut concupiscit sola, non anima nostra. Quando autem complacemus nobis in his, et decernimus si poterimus nostram implere iracundiam, vel concupiscentiam nostram: tunc et anima irascitur et concupiscit simul cum carne. Propterea sciens Deus, quia carnis natura subdita ei non est, nec potest non irasci, non mandat carni quæ mandat. Quis enim sapiens illi ponit præceptum, qui etsi vult, non potest obaudire? Sed ad animam loquitur, et animæ mandat, quæ potest Deo in omnibus obaudire: quæ potest, etiam carne irascente et concupiscente, ipsa nec irasci, nec concupiscere. Si ergo ad animam loquitur, et de concupiscentia animæ loquitur, dicens: *Si quis viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo*: id est, non Si quis concupiverit secundum desiderium inevitabile carnis, sed, Si quis concupierit secundum voluntatem animæ, et consensum, decernens et statuens implere quod cupit: ille talis etsi nihil gesserit, jam tamen corde adulter est ante Deum, quia forsitan impeditus est ab opere, non compunctus in voluntate. 29. *Si dexter oculus tuus scandalizaverit te, erue eum. Puto quod omnis merces justitiæ nostræ in hoc posita sit, quia omni tempore contra carnem nostram luctamur: quia Caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem (Gal. 5. 17)*. Sic enim ait propheta: *Tota die contristatus ingrediebar, quoniam reus mei impleti sunt illusionibus, et non est sanitas in carne mea (Psalm. 37. 7. 8)*. Si ergo secundum prophetiam non est sanitas in carne nostra, quot oculos quis ha-

¹ Commelin. et Morel. vox, non, omittitur.

(a) In Codice V. D. hæc Homilia præcedenti jungitur.

¹ V. D. et Editi in margine, propter metum videntium.

quia caro quidem nostra odit inimicum suum, quæ nocita diligere non potest, anima autem diligit inimicum. Alioqui si unusquisque motus suæ carnis consideret, nullum bonum facere invenitur: quia omne bonum, adversante carnis natura, contradicentibus nobis ipsis explemus. Deinde qui te innocentem injuriatur, si incipias considerare quomodo a diabolo possidetur et agitur, quomodo voluntatem suam adimplet per ministerium ejus, non solum non irascere ei, sed adhuc misereberis ejus: misratio autem excitat affectum¹. Vis ergo diligere inimicum tuum? Si injuriam pateris, noli injuriam præsentem aspicere, sed considera gloriam, quam pro mercede in judicio consequenturus es. Si æquanimitè supportare volueris, si damnum passus fueris, noli hoc damnum aspicere, sed illud patientiæ lucrum. Illis enim totum videtur difficile, qui retributionem non sperant futuri judicii. *Et benefacite illis, qui oderunt vos.* Sciens Dominus, quia carnis dilectio ex beneficiis carnalibus nascitur, ubi non fuit prius, et nutritur etiam, ubi fuit prius: ideo jubet nos benefacere inimicis, ut eorum odia nostris beneficiis compescantur. Si enim dando et accipiendo amicitia nascitur, quæ non erat prius: consequenter et odium, et omnis inimicitia beneficiorum assiduitate compescitur. Ergo benefacite odientibus, ut ex vestra benevolentia ipsi se judicent, quia injuste vos odiant. *Orate pro calumniantibus vos.* Orantes pro inimicis, non tantum illos, quantum nos commendamus Deo: et magis exaudimur pro inimicis orantes, quam pro nobis. Qui enim pro se orat, non gratiæ opus exsequitur, sed naturæ. Quis enim pro se non orat? Qui autem pro inimico suo orat, digne exauditur, quia gratiæ opus exsequitur. 45. *Ut sitis filii Patris vestri.* In quo enim alio cognoscitur quia filii sumus Dei, nisi fuerimus similes Deo? Filii enim carnales frequenter simulantur carnalibus patribus, in facie, aut in loquela, aut in risu, aut in aliquo corporis signo: filii autem spirituales in sanctitate. Et illi quidem etsi similes fuerint, laudem nullam merentur, et si dissimiles, nullam vituperationem: quia non est in potestate hominis qualem accipiat corporis qualitatem. Filii autem Dei, si quidem similes fuerint, laudandi sunt: si autem dissimiles, nimis vituperandi, quia in potestate uniuscujusque est mensura faciendæ justitiæ. 46. *Si diligitis eos, qui vos diligunt, quam mercedem habebitis?* Qui amicos diligit, propter se diligit, non propter Deum, et ideo nullam habet mercedem: delectat enim eum ipsa dilectio. Qui autem inimicum suum diligit, non propter se diligit, sed propter Deum: ideo magnam habet mercedem, quia contradicit motibus suis. Ubi enim labor seminatur, illic meretur fructus. 48. *Estote ergo perfecti, sicut et Pater vester perfectus est.* Qui diligit amicum, peccatum quidem non facit, justitiam autem non operatur. Dimidium enim bonum est, hominem discedere a malo, et non sequi bonum: perfectum est autem, ut non solum fugiat malum, sed etiam faciat bonum. Ideo dicit, Perfecti estote, ut et amicos diligatis propter peccatum vitandum, et inimicos propter justitiam habendam: quoniam illud de poena liberat, hoc autem ducit in gloriam: nec enim est perfecta Dei imago, quæ non per opera similat Deum. *Ut sitis filii Patris vestri, qui solem suum jubet oriri super bonos et malos, et pluit super justos et injustos.* Caute posuit dicens, *Super justos et injustos*, non, *Super injustos*, ut justos, quia omnia bona Deus non propter omnes homines dat super terram, sed propter paucos sanctos. Contentus est enim magis, ut peccatores contra meritum suum bonis Dei fruantur, quam ut justis contra meritum suum a bonis ejus fraudentur. Similiter et quando Dominus a peccatoribus irritatur, castigationem suam non propter homines bonos mittit, sed propter solos peccatores: tamen æqualiter et justos tangit, quemadmodum et peccatores. Nam quemadmodum in bonis non separat peccatores a

justis: sic nec in malis separat justos a peccatoribus. In bonis peccatores a justis non separat, ne separati cognoscant se abjectos esse et desperent: in malis justos a peccatoribus non separat, ne separati cognoscant se electos, et glorientur: maxime cum nec malis bona prosint, sed noceant magis, nec bonis mala noceant, sed prosint magis. Nam male viventes dum bona percipiunt, ad præjudicium suum percipiunt: et boni dum mala patiuntur, ad lucrum justitiæ eis procedit. 1. (a) *Attendite autem ne elemosynam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis.* (Cap. vi.) In superioribus Christus mandavit diligere inimicos, benefacere eis. Videns autem quia in ipso beneficio laqueus diaboli latebat inclusus, qui bonorum operum solet perdere fructum: nam vana carnis natura, quemadmodum primum difficilis est ad benefaciendum, ita etsi benefecerit, facilis est ad jactantiam boni operis: propterea et in hoc parte nos instruit, dicens: *Attendite vobis ne elemosynam vestram coram hominibus faciatis*: ut bonum vestrum non ad ministerium vanitatis proficiat, sed ad usum salutis. Quod autem præ omnibus vitiis carnalibus periculosius esse in hominibus intellexit, hoc cautius cavendum mandat, dicens: *Attendite ne elemosynam vestram coram hominibus faciatis*: quoniam omnia pene mala servos diaboli vexant. Concupiscentia autem vanae gloriæ non solum servos diaboli, sed etiam servos Dei, et viros fideles impugnât: magis autem servos Dei, quam servos diaboli. Ubi enim res agitur gloriosa, ibi facilius locum invenit gloriatiæ occasio. *Attendite.* Quid autem attendamus? Hoc secretum ubi homines non sunt? Sed quid prodest, si in loco quidem homines non fuerint, in corde autem fuerit cogitatio vana? Melius est ergo, ut in corde non sit cogitatio vana, quam ut homines non sint in loco. Si ergo cor nostrum attendere debemus, non oculis carnalibus aspicere, sed sensu vigilare necesse est circa cor: invisibilis enim est serpens et lubricus, quem observare jubemur, et latenter in sensus ingreditur, et seducit. Ideo enim non potest eum caro sordida aspicere, sed anima munda. Sicut enim in loco mundo et specioso, si modica sordes fuerint, de longe apparet: si autem ipse locus sordidus fuerit, quantumvis stercoris jaceat ibi, non apparet: nec enim potest requiri, si est ibi aliquid stercoris¹, ubi totum est stercus: sic et in corde mundo si surreptio inimici successerit, mox cor suum homo rectus discernit, quia a spiritu alieno pulsatur: si autem cor fuerit iniquitatis plenum, suggestionem diaboli in se facile non intelligit. Quomodo enim introitum ejus intelligat, qui semper in eo est? Ideo et ante præmisit, dicens: Ne irascaris, ne concupiscas, ne jures, ne malum pro malo reddas, ne odium proximi tui: quoniam qui malis omnibus istis subiectus, cor suum non potest attendere, nec intelligere diaboli seductionem in eo, quia in veste candida macula cito apparet, nigra autem vestis etsi tota sordidata fuerit, non cito apparet. Et quomodo non potest fieri, ut coram hominibus elemosynam faciamus, aut facientes non sentiamus? si præsentem aliquo occurrerit pauper, quomodo detur ei absconso? Nam etsi non videtur quod datur, tamen videtur quia datur, ducendo eum secreto.

Non prohibetur coram hominibus dari elemosyna, sed vana gloriæ venatio inhibetur. — Sed considera, quia non dixit tantummodo, *Ne coram hominibus faciatis*: sed addidit, *Ut videamini ab eis.* Qui ergo non ideo facit, ut ab hominibus videatur, etsi coram hominibus fecerit, tamen non videtur coram hominibus fecisse. Ergo si sic facere elemosynam non est possibile, ut nullus videat, aut sentiat: tamen eo proposito facere, ut non ab hominibus videamur, possibile est. Dicit enim Dominus: *Sic luceat lumen vestrum*

¹ Editi in marg. et Codex V. D. *aliquid mundum.*

(a) Ille incipit Homil. XII in Codice lat. PP. Carthusianorum Vallis Dei.

¹ Idem in marg. *creat affectum.*

est, non correcta. Sic qui odit uxorem suam, excepta fornicationis causa, et sic eam odit, ut dimittat eam, ut et nisi haberet licentiam dimittendi eam, occideret eam : in corde suo occidit eam, quantum ad Deum, quia opus homicidii defuit ei, non occidendi voluntas. Vides ergo quia lex præcipiens dari repudium, opus homicidii compescuit, non peccatum? Et non solum homicidii crimen non sustulit, quantum ad Deum, sed etiam alterum dimissionis introduxit peccatum. Quoniam libellus repudii testimonium est soluti conjugii, numquid iustitia solvendi conjugii? Propterea, dato repudio, solum quidem conjugium publicatur, peccatum autem solutionis magis exaggeratur. Tamen cum de irascente sine causa, et de concupiscente faceret verbum, competenter intulit mandatum de uxoris non dimittendis. Si enim qui irascitur fratri suo sine causa, reus erit iudicio : quomodo non erit reus, qui sine culpa fornicationis sic odit uxorem, ut etiam dimittat eam? Sed dicis, Multas habet culpas uxor mea. Quid enim? tu autem sine culpa es? Si enim extraneorum vitia supportare debemus, dicente Apostolo : *Invicem, onera vestra portate, et sic adimplebitis legem Christi* (Gal. 6. 2) : quanto magis debemus uxorem? Si quis viderit mulierem ad concupiscendum eam, adulteratur eam in corde suo : quomodo non pro adulteriis condemnatur, qui dimittens uxorem, occasionem dedit adulteriorum committendorum, ut et illa adulteretur in alterum, et alter in illam? Nam vir Christianus non solum se coinquinare non debet, sed nec aliis coinquinandi se occasionem præbere. Alioquin illorum crimen ad istius redundat peccatum, qui aliis committendi criminis factus est causa. Vide etiam, quia qui secundum legem repudium dat, quatuor committit iniquitates. Primam, quia quantum ad Deum existit homicida : secundam, quia dimisit non fornicantem ; tertiam, quia fecit eam adulterari ; quartam, quia et accipiens eam, fecit adulterium. Nihil autem horum committitur, ubi servatum fuerit Christi mandatum. 33. *Item dictum est, Non perjurabis: reddes autem Domino iuramenta tua.* 34. *Ego autem dico, non jurare omnino, etc.* Ecce quantum mandatum, quod minimum putant avari, qui bene jurare non putant esse peccatum, sine quo non potest stare legis mandatum. Nam nisi iuramentum interdicatur, non possunt amputari perjuria. Ex iuramento enim perjurium generatur. Nemo est enim, qui frequenter jurat, et non aliquando perjuretur. Propter hoc admonet Salomon : *Non assuescas iuramento os tuum; multus enim casus in illo* (Eccli. 23. 9). Sicut enim qui facit consuetudinem multa loqui, necesse est ut aliquando et importuna loquatur, et qui facit consuetudinem frequenter manu sua percutere, necesse est ut aliquando et injuste percutiat : sic qui facit consuetudinem jurare in rebus idoneis, frequenter et in rebus superfluis etiam nolens consuetudine trahente perjurat. Nam omnium rerum consuetudinem, quando voluerimus quidem, tunc facimus, sed non quando volumus, tunc repellimus eam. Et qualis est contra jurantes Dei sententia, docet Salomon : *Vir, inquit, multum iurans, non exiet plaga de domo ejus* (Ibidem v. 12). Si ergo a jurantibus plaga non recedit, quomodo a perjurantibus aliquando recedit? Dic mihi, amice, jurando quid proficis? Nam si adversarius tuus crederet bene te juraturum, numquam te jurare compelleret : sed quia perjuraturum te aestimat, ideo te jurare compellit. Et cum juraveris, non quasi in veritate iuramenti tui placatus tacet, sed quasi in damnatione perjurii tui vindicatus recedit. Iuramentum enim numquam bonum exitum habet. Quidam enim aestimabant te avaritiæ causa jurasse, quidam autem et perjurasse. Qui autem de te bene vulerint suspicari, etsi pejerasse non credunt, tamen in veritate te jurasse affirmare non possunt. Nemo autem potest defendere te et religiose egisse. Ideoque iurans, inimicis tuis in opprobrium venis, amicis autem tuis in suspicionem. Sed tunc dicis, Quid faciam? Non mihi credit, nec vult

credere nisi juravero. Acquiesce magis pecuniam perdere, quam salutem. Pretiosior tibi videatur anima tua, quam res tua. Si rem aliquam perdideris, vivere potes : si Deum perdidideris, quomodo vives? An nescis quia quod invitus amittis propter Dei timorem, majorem mercedem habes pro illo, quam si eieusynam dedisses? Quia quod cum majore colluctatione facimus, pro illo dignius coronamur. Ecce, amice, admoneo te, ne aliquando hominem jurare compellas. Sive existimas eum bene juraturum, recede ab eo : sive existimas eum male juraturum, magis recede ab eo : quia etsi ille bene juraverit, tu quantum ad conscientiam tuam perjurii illius factus es causa, quia hoc proposito eum jurare compellis, non ut juret, sed ut perjuret. Si autem bene eum juraturum putares, nec jurare compelleres. O insipiens, qui alterum jurare compellis, nescis quid agis. Ille etsi perjuraverit, vel cum lucro perjurat, tu autem sine lucro perjurii illius particeps inveneris. Qui mentiri non dubitat, nec perjurare timet : qui enim mentitur, veritatem in corde suo transgreditur ; qui autem perjurat, in verbis suis transit Deum. Quid ergo interest inter Deum transire, et veritatem transgredi, cum et ipsa veritas sit Deus? Hæc sola est differentia, quia veritatem mentientes in corde transimus, perjurantes autem Deum in verbis : nam verbo hominibus satisfacimus, conscientia autem Deo. Ipse Deus, qui perjurare vetuit, ipse et postea non jurare mandavit. Qui ergo in jurando non timet Dei præceptum negligere, nec in perjurando timebit. Quid autem vis? Timet Deum, aut non timet Deum? Si timet, etiam sine iuramento non mentitur : si autem non timet, neque cum iuramento potest dicere veritatem.

Contra clericos qui Evangelia porrigunt iuraturis. — Audite vos, clerici, qui jurantibus Evangelia sancta porrigitis¹ : quomodo potestis ab illo iuramento esse securi, qui senem perjurii datis? Numquid qui ignem portat, unde confletur incendium, alienus est ab illo incendio? Aut qui gladium porrigit unde homicidium committatur, nonne est socius homicidii illius? Sic et qui occasionem perjurii præstat, collega sit perjurii ejus. [Si erat bene jurare justum, juste dicebatis², quia dedimus illis Evangelium ut jurent, non ut perjurent : nunc autem cum sciatis, quia et bene jurare peccatum est, quomodo potestis esse libri, qui occasionem datis unde peccetur in Deum?] Cesset ignis, et incendium non fit ; subtrahere gladium, et homicidium non committitur : sic tolle iuramentum, et perjurium non fit. Hæc de illis dicta sunt, qui jurant per Deum : eorum autem, qui jurant per elementa, execrabilior iniquitas est. Cælum enim, et terram, et cætera Deus ad ministerium sibi creavit, non hominibus ad iuramentum. Ecce enim in lege præcipitur, ut per nullum juretur, nisi per Deum : qui ergo jurat per cælum aut per terram, aut quidquid illud est, per quod jurat, deificat illud. Propterea idololatram se facit omnis, qui per aliquid aliud a Deo jurat, etiamsi jurare liceret : quia non reddit Domino Deo suo iuramenta sua, sed elementis, et sic dupliciter peccat. Primum, quia jurat ; deinde, quia deificat per quem jurat. Et vide quia per singula hanc rationem dat, cur quis non debeat jurare per elementa. *Neque per cælum, inquit, quia thronus est Dei* : id est, non Deus. 35. *Neque per terram, quia scabellum est pedum ejus*, non dea. *Neque per Jerosolymam, quia civitas est magni regis*, non magnus rex. 36. *Neque per caput tuum, quia non potes unum capillum album facere, aut nigrum.* Ac si dicat : Cujus momenti es, ut per te jures? numquid potestatem habes vel unum capillum album facere, aut nigrum? Sive ergo per illos suos juret quis, sive per se, sive per aliquem, meliorem facit illud, quantum ad se, quam Deum. 38. *Audistis quia dictum est anti-*

¹ v. D. et Editi in marg., *sancta portatis... qui sanctum perjuris datis.*

² v. D., *Si erat bene jurare, juste dicebatis*, etc. Moneatur in margine Editorum hæc abesse a quibusdam exegetis pluribus.

quis, Oculum pro oculo, dentem pro dente : ego autem dico vobis, non resistere malo. Quantum mandatum minimum, quantum ad homines crudeles, qui peccare se non arbitrantur, si reddiderint mala pro malis, non considerantes, quæ dicuntur in Psalmo : *Si reddidi retribuendis mihi mala, decidam merito ab inimicis meis inanis*, etc. (Psal. 7. 5). Quæcumque enim ille dinumerat merito se pati debere, si reddiderit retribuentibus sibi mala, sciant Christiani omnia illa merito se esse passuros, si reddiderint retribuendis sibi mala. Nam et casuri sunt ab inimicis suis inanes, et persecuturus est inimicus animas eorum, et comprehensurus et conculcaturus in terra vitam eorum, et gloriam eorum in pulverem deducturus. Tamen sine hoc minimo mandato legis mandatum non potest stare. Quomodo? Lex præcipiens oculum pro oculo, dentem pro dente, tale habet propositum, ut unusquisque, dum timet de suo membro, parcat alterius, et nemo malus inveniatur. Sed quia vix mundo a scandalis : quamdiu enim vivimus in hoc mundo, cui diabolus principatur, necesse est abundare maledicentes, percutientes, et persequentes. Si ergo incipimus secundum legis mandatum omnibus reddere mala pro malis, omnes efficimur mali, et solum est propositum legis, et dum voluit malos facere bonos, etiam bonos fecit malos. Si autem secundum Christi mandatum non resistatur malo, etsi mali non læduntur, tamen boni permaneant boni : et sic per mandatum Christi impletur et legis mandatum. Nam qui mandatum legis implet, non simul implet et Christi : qui autem Christi implet, simul implet et legis. Ut puta, qui percutit, contra legem agit : qui autem repercutit, secundum legem facit, non autem et secundum Christi mandatum. Qui autem secundum Christi mandatum, neque percussus repercutit, tacite et legis voluntatem implevit. Nam qui percussus non repercutit, multo magis nec ab initio percussisset : quia non venit Christus solvere legem, sed adimplere. Sed dicis, quia dignus est ille repercuti, qui contra legem percussit. Etiam. Sed tu non es dignus repercutere, quia illius discipulus es, qui maledictus non remaledixit, percussus non repercutit, crucifixus pro crucifigentibus se oravit. Si repercusseris, ergo primum denegasti, te Christi esse discipulum, non verbis, sed factis. Deinde cum ejoceris oculum pro oculo tuo, et fregeris dentem pro dente tuo, numquid per hoc restituitur membrum tuum in loco proprio? Si ergo non reddideris malum pro malo, et si membrum corporis perdidisti, vel lucrum patientiæ acquisisti. Si autem reddideris : et corporis damnum passus es, et salutis. 39. *Sed si quis te percusserit in maxillam, præbe ei alteram.* Non enim diabolus tantum de vulnere humani corporis gaudet, sed et magis in vulnere animæ delectatur : ideo enim excitat aliquem qui te percutiat, ut dum tu excitatus repercutis eum, pecces, et uno ictu vulneret ambos. Scit enim, quia vulnus corporis cito sanatur : vulnus autem animæ in quibusdam vix cum labore, in quibusdam autem nunquam sanatur. Ideoque si repercusseris eum, in prima quidem facie illum viciisse videris, re vera autem a diabolo victus es. Et putas quia te satiasti de illo, vere autem diabolus satiasti de te. Si autem non repercusseris eum, ab homine quidem victus videris, diabolum autem viciisti. Hæc secundum iustitiam Dei. Videamus autem secundum utilitatem carnalem. Numquid si repercusseris eum, compescuisti eum, ut jam non te percutiat? Sed magis excitasti eum, ut adhuc te percutiat. Nam iracundia per iracundiam non compescitur, sed amplius irritatur. Queinadmodum si ignem cum igne conjungas, major flamma succenditur : si autem non repercusseris eum, ille jam stabit : si quidem sapit, confusus : si autem non sapit, satiatus : et non solum iterum te non percutit, sed forsitan compunctus corde pœnitet, quia te vel semel percussit. Attamen etsi sic insanus est, ut nec patientiam tuam intelligat, ne confundatur in facto suo : numquid potes tu

te amplius vindicare, quam Deus erat te vindicaturus? Ideoque si repercusseris eum, perdidisti vitam, quia te ipsum vindicasti : et liberasti eum manibus Dei, quia reddidisti illi quod fecit. Si fortiter irasceris, patientius age, ut melius vindice scilicet per Deum. 40. *Et ei qui vult tecum in ius contendere, et tunicam tuam tollere, dimitte ei et lium.* Primum indigna res est, ut homo fidelis sit iudicio ante conspectum iudicis infidelis. Nam infidelis non est, certe secularis est. Et qui te vix debuerat propter dignitatem fidei, iudicat te propter necessitatem causæ, et perdes dignitatem Christi propter negotium mundi. Nonne melius est, ut per res mundiales, quam gloriam sempiternam? Si e rem perdidideris propter Christum, Christus tibi restituere potest : si autem propter rem perdidisti Christum, res tibi non potest restituere Christus. Deinde necesse est, ut humilies te coram iudice, subditus fias illi propter necessitatem causæ. Et sitan qui propter Deum non fueras te humiliatum humilias te propter lucrum, et facis rem pretiosior quam Deum. Tertio, quia omne iudicium irritatio est, et cogitationum malarum. Si semel in iudicium ingressus fueris, jam non desideras ut ver causæ appareat, sed ut quocumque modo victor exstas. Si autem videris quod causa tua, sicut frequenter solet fieri in iudiciis, aut verbis, aut fraudibus aut pecuniis expugnetur : necesse est similiter ut et aut verbis, aut fraudibus, aut pecuniis, causæ adesce festines. Et si ab initio consilium non habui ut sic ageres, postea sic agere ipsius controversæ necessitas te compellit. Nam primum pro lucro tantummodo festinabas, postea jam et pro pudore tendis. Et magis contentus es etiam peccare tantum ut vincas, quam vinci tantum, ut ne pecces. Il Deus illis mandat, qui magis diligunt Deum, quam mundum. Nam qui lucrum animæ magnum esse existimat, damnum rei modicum putat : nam qui damnum rei magnum existimat, lucrum animæ minimum putat. Qui ergo difficilior putat rem dimittere, quam iudicio introire, hoc cogitet, quia difficilior est iudicio sine peccato exire. Facilius est enim antedictum rem dimittere, quam iudicio evitare peccatum. Nam ante iudicium, sicut diximus, una causa avari te compellit, post ingressum etiam causa pudoris, qui unam causam vincere non potuisti propter timorem Dei, duas quomodo vincas? Ergo sicut Ioseph dimisit pallium in manu meretricis, et fugit cum a liore pallio castitatis : sic et tu projice pallium in manus calumniatoris, et fuge cum meliore velamento, scilicet, ne forte dum vis vindicare vestem corporis, pretiosissimum animæ vestimentum perdas. Deinde viderint infideles te Christianum pro injuriis injuri rependere graves, pro terrenis facultatibus, usque ad perniciem animæ secularia pulsare iudicio contra direptorem injustum : quomodo credant spernari regni cælestis esse veram, quam prædicant Christiani? Facile enim spernunt terrena qui cælesti sperant. Qui autem terrena magnopere complectuntur, nescio si firmiter cælestia credunt promissa. Non solum ergo propter læsionem animarum nostrarum percipientem sustinere debemus, auferenti quæ nostræ sunt non repugnare, sed etiam propter demonstrationem indubitabilem Christi promissionum : ut illi qui viderit te injurias proprias negligentem, terrenas etiam res quasi nihil spernentem, intelligat, quia vera est certissima spes Christianorum in cælis, pretiosior omnibus rebus terrenis, et vita jucundior omni fructione vitæ istius carnalis. 41. *Si quis te angustaverit mille passus, vade cum illo et alia duo.* Ut patientia tua vincat illius crudelitatem, et ostendas quia major est benignitas Dei in sanctis, quam malitia diaboli in iniquis hominibus. Si autem tantum vadis quantum ille te cogit, quomodo cognosceris servus Dei? Nam in necessitate bonitas non apparet. Quod ergo cogit te, vade propter necessitatem hominis violenti : quod non te cogit, vade propter gloriam Dei benigni. Si

num vadis, putat te hominem qualemcumque fecisse, et non pœnitet, quia te angariavit: si autem amplius vadis, intelligit, quia servus es Dei, et ideo incipit illum pœnitere, quia vel unum te angariavit; et hoc tuum additamentum non fit illi majus auxilium, sed pœna prioris audaciæ. Deinde si illum quidem diabolus excitavit ad te angariandum, et tu videns tibi injuriam fieri, et aut verbis illicitis contradicis, aut factis non bonis resistas: et lucrum sanctitatis, quod multis forsitan bonis operibus acquisisti, propter dolorem medicum perdis. Quid ergo? Unum vade, ut satisfacias homini; alterum vade, ut te ostendas, et illum castiges; tertium, ut diabolum superabundanter confundas. Deinde hæc omnia mandata in pauperis persona conveniunt: dentem autem hominis divitis et potentis quis excutit? Utinam ille alterius non excuteret. Tunicam divitis et potentis per calumniam quis tentat auferre? Utinam ille per calumniam alterius non auferret! Divitem et potentem quis angariat? Utinam ille alterum non angariaret! Ergo dives infructuosus est. Et quomodo adimpleat justitiam legis, et gratiæ, ut fiat servus Dei perfectus? Quomodo? Si quis mutuum pecuniam petierit ab eo, det illi. Lex enim est, ut alterius non tollas, etsi tuum non des. Gratia autem, ut alterius non tollas, et tuum des. Qui ergo mutuum pecuniam dat, et legem implet et gratiam. Nam qui de suis libenter dat, et multo magis alterius bona non tollit. Dives ergo per patientiam non potest tentari, neque probari, quia nemo illi cito violentiam facit: in largitate autem tentatur, atque probatur. Item pauper per largitatem non potest tentari et probari, quia non habet unde largiatur, et ideo per patientiam tentatur, atque probatur, si benignitas ejus pro injuriis non mutatur. Denique si veritatem considerare volumus, et intelligere rationem: quia divitiæ nostræ non sunt nostræ, sed Dei. Deus enim dispensatores nos divitiarum voluit esse suarum, non dominos: et ideo cui voluerit, dat eas; et a quo voluerit, tollit: illud proprie nostrum est, quod in nostra est potestate habere, si volumus. Quomodo autem nostrum dicitur, quod etsi volumus, habere non possumus, nisi nobis fuerit datum? Deinde considera, ut quid tibi magis divitias credidit, quam illi? numquid ex alia massa luti te fecit, ex alia illum? et pro te Christum tradidit, pro illo autem aliquem angelorum? Si per omnia sic illum diligit, quomodo te, non ideo dedit tibi divitias, ut habeas eas, sed ut teneris in eis. Ideo admonet Apostolus: *Divitibus hujus mundi præcipe non superbe sapere, nec sperare in incerto divitiarum, sed largos esse communicatores bonorum* (1. Tim. 6. 17). Nam pauper in sanctitate melior est, quam tu in rebus secularibus. Tunc res proficiant ad illius sustentationem in hoc sæculo, ut et illius sanctitas proficiat ad tuam sustentationem in illo: sicut ulmus infructuosa dat humorem viti, et vitis pro se et pro ulmo profert fructum. Ergo jubet nos Christus mutuum dare pecuniam, non tamen sub usuris: quia qui sub usuris mutuum dat, in prima quidem facie sua videtur dare, revera autem non sua dat, sed alterius tollit. Nam videtur quidem necessitati succurrere, revera autem in majorem mittit necessitatem. De uno vinculo solvit, et multis vinculis alligat: et non propter justitiam Dei dat, sed propter proprium lucrum. Similis enim est pecunia usuraria aspidi morsui. Sicut enim qui ab aspidem percutitur, quasi delectatus vadit in somnum, et sic per suavitatem soporis moritur: sic et qui accipit sub usuris, pro tempore delectatur, quasi qui beneficium accipit: et sic per suavitatem beneficii non sentit quomodo captivus efficitur. Nam sicut venenum aspidis latenter per omnia membra discurrit, et corrumpit: sic usura per totas facultates ejus discurrit, et convertit eas in debitum. Sicut enim fermentum modicum, quod mittitur in multam farinam, totam conspersionem corrumpit, et trahit illam, et facit illam totam fermentum: sic quum usura in domum alicujus intraverit, totam substantiam ejus ad se trahit, et convertit in debitum.

Homilia decima tertia ex cap. quinto.

43. Audistis quia dictum est antiquis, *Dilige proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum* (Levit. 19. 18). 44. Ego autem dico vobis, *Diligite inimicos vestros*. Ecce sextum mandatum legem adimplens, minimum apud homines odibiles et invicem odientes, qui inimicum odire debere improba voce pronuntiare non erubescunt. Quod si justum fuisset inimicos odire, Deus te inimicum ex gentibus numquam in suam suscepisset dilectionem. Ille pro te et Filium suum per omnia humanæ compassionis opprobria tradidit usque ad mortem, ille te inimicum suum adoptavit, coheredem Unigenito suo fecit, et tu vel nudam dilectionem inimico tuo reddere non vis? Quid tamen mirum, si grave illis videatur inimicos amare, qui nec amicis suis sinceram conscientiam servant? Nam cum sit mundus iste scandalis plenus, si amicos voluerint diligere tantum, non poterunt invenire quos diligant. Hodie enim iste illum offendit in re tali, cras ille istum offendet in altera re, et ita fit, ut si decreverit homo inimicos suos odire, necesse est ut odiat omnes, et odia- tur ab omnibus. Vides quia sicut ex ira homicidium nascitur, et ex concupiscentia adulterium: sic ex odio inimicorum præcidiunt etiam dilectio amicorum. Si autem ad tempus sustines eum quasi inimicum, postmodum victum benevolentia tua amabis eum quasi amicum. Puto quod non tantum pro inimicis nostris Christus illa mandavit, quantum pro nobis: non quia illi digni sunt, ut diligantur ab aliquo, sed quia nos non sumus digni, ut aliquem odiamus. Odium enim spiritus est tenebrarum, et ubicumque insederit, sordidat pulchritudinem sanitatis. Ergo non tantum ideo jubet diligere inimicos, ut illos diligamus, quantum ut a nobisipsis quod malum est repellamus. Et ideo non dicam, si laeseris inimicum, sed si oderis eum tantum, amplius tibi nocuisti secundum animam, quam illi secundum corpus. Et illi forsitan nihil nocet odiens eum, te autem ipsum sine dubio lædis. Si ergo pepercideris inimico, tibi amplius pepercisti, quam illi. Et si benefeceris ei, tibi amplius præstitisti, quam illi. Iterum commemoro quod superius dixi. Quoniam ignorantibus mysterium naturæ humanæ impossibile videtur diligere inimicum. Et vere impossibile est, quantum ad carnis naturam, quia passionibus subjacet: quantum autem ad animam, possibile est, quia proprii judicii est ideo: et regere et retinere potest carnem a passionibus. Numquam enim anima passibilem regeret carnem, si ipsa passionibus esset subjecta. Puto autem, sicut illud quod dictum est: Ego autem dico, Non concupisces: non loquitur Deus ad carnis naturam, quæ non potest fieri ut non concupiscat quod suum est: sed ad animam, quæ non concupiscere potest. Nam quando quis corporalibus quidem motibus excitatur, voluntas autem illius non inclinatur, ut faciat opus quod facere instigatur, sed stabili proposito, continentia et operatione justitiæ, irrationabiles motus corporis frangit, et si corpore concupiscit, animus ejus non concupiscit; si autem consenserit exple-re quod cogitat, tunc vere dicitur animo concupiscere: sic et in hoc loco: caro quidem inimicum suum diligere non potest, quemadmodum nec est possibile, ut injuriam non sentiat sibi illatam; anima autem inimicum diligere potest, quia dilectio vel odium carnis in sensu est, animæ autem in intellectu. Propterea anima quidem secundum rationem vertitur, caro autem invertibilis in passione tenetur: quoniam anima libera est, et sub principatu Dei est; caro autem captiva est, et sub principatu diaboli est, sicut et mundus qui in maligno positus est, quoniam et ipsa caro de mundo est. Quando ergo nocemur ab aliquo, etsi odimus eum, non tamen exsequimur odium nostrum, considerantes Dei justitiam, sed magis confringentes motus doloris nostri, et benedicimus ei, et benefacimus. Cognosce

¹ V. D. et Editi in marg. *opprobria tradidit*.

² Idem in marg. *pulchritudinem sanitatis*, quæ lectio quadrat.

p-tatis enim. Si ergo praeagnoscit quid volumus, non ideo oramus ut exponamus Deo quod volumus, sed ut placeat ei prestare quod desideramus. Et si Deus placandus est, non docendus: non est ei necessaria longa narratio, sed bona voluntas. 9. *Sic ergo orabis eos.*

Homilia xiv. ex capite vj.

9. *Pater noster, qui es in caelis, sanctificetur nomen tuum,* etc. Patrem se magis, quam Dominum voluit dici, ut nobis magnam fiduciam daret ad petendum, et spem largam ad impetrandum: quia servi non semper impetrant quod petunt; nec enim semper ex bona conscientia quae justa sunt petunt. Nam frequenter servi non considerant quid ad utilitatem domini pertinet, sed ad suam; ideo non merentur semper audiri. Filii autem semper impetrant, quia ex bona conscientia quae justa sunt petunt: nec considerant magis quid ad utilitatem suam pertinet, quam ad patris; ideo semper merentur audiri. Et tu si filium Dei te credis, illa pete quae et tibi expediunt accipere, et illum decet prestare: si autem semper ab eo petas carnalia et terrena, aut difficile impetras, aut forte nec impetras. Quomodo tibi illa praestat libenter non habenti, quae etsi habeas, ubique admonet te ut contemnas? *Pater noster.* *Noster,* dixit, non, *Meus:* libenter audit Deus, quando Christianus non solum pro se, sed pro altero orat. Pro se enim orare naturae est, pro altero autem gratiae: pro se orare necessitas rei cogit, pro altero autem caritas fraternitatis hortatur. Dulcior est autem ante Deum oratio, non quam necessitas rei transmittit, sed quam caritas fraternitatis commendat. *Qui es in caelis.* Vult ut sciamus nos Patrem habere caelestem, ut erubescamus nos terrenis rebus subternere, scientes nos Patrem caelestem habere. Sicut enim degener filius ad opprobrium pertinet generosi patris, sic et Christianus injustus ad blasphemiam pertinet Dei iusti. Nam sicut per bonos Christianos Deus glorificatur, sic per malos blasphematur. *Sanctificetur nomen tuum.* Quomodo sanctificatur ab homine, qui sanctificat homines? aut quod sanctum est, ut quid sanctificatur? Sed in se quidem sanctum est; hoc autem queritur, ut sanctificetur in nobis: id est, ut nos illum sanctificemus in nobis, ut cum nos illum sanctificaverimus in nobis, tunc ille nos sanctificet in se. Nam qui non sanctificat Deum, non sanctificatur a Deo. Sanctificamus autem Deum in nobis, quando scientes eum sanctum, timemus, et solliciti vigilamus, ne forte violemus sanctitatem¹ nominis ejus in nobis per opera nostra mala. Sicut qui praeclara veste vestitus est, fugit omnem rem sordidam, ne forte conquinet eam, et perdat gratiam candoris ejus: sic qui suscipit Deum in corde suo et spiritu suo, sollicitus esse debet, ne forte contaminet eum, sciens quia si contaminatus fuerit in nobis, ipse quidem in sua natura incontaminabilis manet: tamen contaminationis suae injuriam graviter nostro vindicabit interitu.

Regnum Dei quid. — *Adveniat regnum tuum.* Regnum Dei dicitur retributio vel tribulatio, quam accipiunt aut iusti pro mercede justitiae, aut peccatores pro culpa peccati. Regnum Dei dicuntur et sancti, sicut scriptum est: *Et colligent zizania de regno ejus* (Matth. 13. 41), hoc est, de populo Christiano. Regnum Dei dicitur et justitia, sicut dicitur: *Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus* (Matth. 21. 43). De omnibus unus est intellectus. Aliud est regem esse, et aliud regnare. Ecce enim Deus naturaliter rex est, sed non in omnibus regnat: nec omnes homines sunt regnum ejus, quia nec faciunt omnes voluntatem ipsius. Nam in iustis hominibus non Deus, sed diabolus regnat, cujus faciunt voluntatem. Unde sapienter ait Apostolus, dicens: *Adversus rectores hujus mundi tenebrarum harum* (Ephes. 6. 12). Non dixit, *Adversus rectores hujus mundi,* tantummodo: sed addidit, *Mundi tenebrarum,* quia non

totius mundi sunt domini daemones, sed tantummodo tenebrarum, quae sunt in mundo. Tenebrae autem mundi dicuntur homines iniqui: sicut et sancti, mundi lux appellantur. Sicut ait Apostolus: *Fuisti aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino* (Ephes. 5. 8). Quia sicut per sanctos Deus ostenditur in hoc mundo, sic per iniquos homines obscuratur. Et potestatem quidem habet Deus in hominibus¹ et perdere omnes si vult, sicut et ipsum principem peccatorum diabolum. Nam sicut diabolus, cum sit in potestate Dei, tamen quoniam quantum ad propositum suum non vult esse Dei, non est de regno Dei: sic et omnes peccatores quamvis sint in potestate Dei, tamen quia nolunt esse sub Deo, non sunt regnum Dei. Nam vere justum regnum est, quando et rex vult homines habere sub se, et cupiunt homines esse sub eo. Quando autem rex per violentiam cogit esse sub se, illud quantum ad veritatem non est regnum, sed tyrannis. Ideo et Deus, quamvis habeat homines in potestate, tamen volentes recipit tantum, ut non sit tyrannus, sed rex. Diabolus plane tyrannus est, quia et nolentes compellit facere voluntatem suam. Quid est ergo quod dicit? Quia interim duo sunt regna in mundo, Dei et diaboli, id est, iusti et iniqui: et hoc queritur, ut tollatur de medio regnum diaboli, id est, iniqui: et veniat tantummodo regnum Dei, id est, iusti: et ideo dicit, Tuum unum regnum adveniat, quia interim non omnes sunt Dei². Quod tunc fiet, quando omnes iniqui cum principe suo diabolo mittentur in stagnum flammearum inferorum. Omnes autem sancti resurgent, et euntes in obviam Domino venient in aere, et semper in hoc mundo erunt cum ipso, ut omne quod est in hoc mundo, totum sit Dei. Sic intelligendum est et de justitia, quoniam modo et iustitia et iniquitas regnant: cum autem extincta fuerit iniquitas, sublato diabolo, tunc iustitia sola regnabit. *Fuit voluntas tua sicut in caelo, et in terra.* Numquid non fecit Deus quod vult ubique? Dictum est enim, quia, inquit, *Omnia quaecumque voluit Dominus fecit in caelo et in terra, in mari, et in omnibus abyssis* (Psal. 131. 6). Sed hoc queritur, ut in nobis fiat voluntas Dei, id est, ut eam nos faciamus. Quamdiu ergo regnum mixtum est in terra, sit quidem voluntas Dei in hominibus, sed non sicut in caelo. In caelo enim omnes angeli nullius faciunt voluntatem, nisi Dei tantummodo: in terris autem non omnes faciunt Dei voluntatem: iniqui enim diaboli faciunt voluntatem. Cum ergo regnum diaboli, hoc est, iniqui sublati fuerint de hoc mundo, tunc omnes, qui sunt super terram, solius Dei faciunt voluntatem, sicut angeli omnes in caelo. Communiter autem accipi debet quod ait, *Sicut in caelo, et in terra:* id est, *Sanctificetur nomen tuum, sicut in caelo, et in terra. Adveniat regnum tuum, sicut in caelo, et in terra. Fiat voluntas tua, sicut in caelo, et in terra.* Et vide quam caute loquutus est. Non dixit, *Pater, sanctifica nomen tuum in nobis, adde regnum tuum super nos, fac voluntatem tuam in nobis:* ne seipsum videatur Deus in hominibus sanctificare, aut regnum suum super quos vult adducere, aut voluntatem suam in quibus vult facere, et per hoc inveniat Deus personarum acceptor. Nec iterum dixit, *Sanctificemus nomen tuum, suscipiamus regnum tuum, faciamus voluntatem tuam, sicut in caelo, et in terra:* ne hominum tantummodo videtur esse quod sanctificet Deum, aut quod suscipiant regnum ejus, aut quod faciunt voluntatem ipsius: sed modice dixit, et impersonaliter: id est, *Sanctificetur, adveniat, fiat:* ut utriusque personae opus necessarium demonstraret, quia et homo Deum necessarium habet, et Deus hominem ad justitiam faciendam. Nam sicut homo non potest facere bonum, nisi habuerit adiutorium Dei: sic nec Deus bonum operatur in homine, nisi homo voluerit. Sicut et

¹ Apud Commelin. et Morel. legitur, *in hominibus.*

² Idem in marg., *non sunt omnes iusti.*

¹ V. D. et Editi in marg., *jugulemus sanctitatem.*

coram hominibus, ut videant homines opera vestra bona, etc. (Matth. 5. 16). Sicut ergo accensa lampas abscondi non potest: sic nec opus justitiæ potest celari. Ergo non eleemosyna ingrata est ante Deum, quæ hominibus visa fuerit, sed quæ ideo facta fuerit, ut ab hominibus videatur. Utpote, omnis homo qui aliquod opus facit, ejus causa facit id quod facit, in corde suo illius aspexit et personam. Ecce facis epistolam, ut aliquem salutes amicum; quamdiu scribis, semper in corde tuo amicum illius vides personam, propter quem scribis epistolam. Item artifex tenens opus in manu, semper eum præ oculis suis habet, qui ei opus commisit faciendum, dum cogitat quomodo illud facere mandavit: sic et qui propter Deum eleemosynam facit, neminem videt in corde suo, nisi personam Dei tantummodo, propter quem facit. Ideo etsi evenierit ut quibusdam præsentibus faciat, tamen animus ejus homines illos non videt, etsi ipse videatur ab eis. Numquam transisti per viam aliquid cogitans, et a multis quidem hominibus visus es, ipse autem nullum vidisti, intendens in id quod cogitabas? Quia animus sine corpore apud seipsum potest videre quod cogitat, corpus autem sine animo nihil potest videre. Ergo similiter et e contrario fieri potest, ut quis, nullis præsentibus, eleemosynam faciat, et tamen, præsentibus hominibus, videatur fecisse; ut puta qui propter homines eleemosynam facit: id est, qui desiderat ut ab hominibus videatur, semper in corde suo personas hominum videt: ideo etsi evenierit ut faciente eo nullus sit præsens, tamen coram hominibus fecisse videtur, quia cor ejus semper hominum personas videbat. *Alioquin non habebitis mercedem apud Patrem vestrum.* Et mandatum dat, et parum proponit, ut vanitatem humanam etsi non amor justitiæ tenet, vel timor damni refrenet. Scit enim Dominus vanitatibus subditam esse carnis naturam: quia omnis homo quantum ad carnem delectatur hominibus apparere. Non enim fieri potest, ut caro nata de vanitate non sit vanitatis amatrix: nec Dominus admoneret nos, ut ne coram hominibus faciamus, nisi sciret omnes homines velle coram hominibus facere. Quis mandat alicui, Ne forniceris, nisi quem intelligit esse lascivum? quis mandat alicui, Nolite inebriari, nisi quem ebriosum esse cognoscit? Sic et admonitio Christi de fugienda vanitate demonstratio est vanitatis humanæ. Attamen mandat, quia etsi caro vana vanitatem desiderat, et terrena conditio gloriam suam querit in terra, quia non potest terrestris natura gloriam desiderare celestem: tamen anima quæ de veritate nata est, potest fugere vanitatem terrenam. Caro animæ subjecta est, non anima carni. Caro enim adversus animam certare potest, vincere non potest, nisi ipsa anima consenserit ut vincatur. Anima autem adversus carnem et certat, et vincit. Ergo et qui plena quidem voluntate propter homines facit, ille propter homines fecisse videtur: super ejus autem cor cogitatio quidem vana ascendit, desiderans hominibus apparere, anima autem in eligendis vanis cogitationibus contradixit, et repulit consilium carnis, ille propter homines non videtur fecisse: quia secundum carnem quidem voluit, secundum animam autem noluit. Et quod cogitavit, passio carnis est: quod elegit, judicium animæ. Nam si propter vanam carnis concupiscentiam dicimus eleemosynam factam esse ingratam, nullum bonum hominis acceptabile potest esse ante Deum, cum nullum bonum libere homo facere potest, sed semper contra malas concupiscentias carnis certando faciendum bonum. Quis autem est homo castus? numquid qui non concupiscit? Absit: sed qui concupiscentiam suam vincit. Quis est mansuetus? numquid qui non irascitur? Absit: sed qui refrenat iracundiam suam. Si non ille propter Deum videtur facere eleemosynam, qui humanam gloriam non concupiscit, sed qui humanam gloriam animæ contradictione confringit. Alioquin in omni opere bono nec habemus mercedem, nisi malis contrariis urgeamur per carnem. In

omni enim opere bono scandalum diaboli positum est, sicut scriptum est de daemonibus: *Juxta semilam scandala posuerunt nihi* (Psal. 139. 6): ut ipsum bonum non sit securum, si solum: sed juxta malum positum, semper tentatum sit, et probatum. Sicut enim ubicunque fuerit triticum, necesse est ut inveniantur illic et zizania: sic ubicunque fuerit bonum Dei, illic erit et scandalum inimici. Quid ergo? Ecce proposuisti facere eleemosynam, sed ascendit super cor tuum velle hominibus apparere, numquid debes subtrahere manum tuam, ut ne des locum vanæ cogitationi, dicens apud te: Melius est nec facere bonum, ne tantum inveniar propter homines facere? Absit: sed perlice opus tuum, ne dum vis cogitationi vane resistere, perdas opus bonum. Veniat tibi in mentem, quod Dominus ait de tritico et zizaniis: *Sinite utraque crescere usque ad messem, ne eradicantes zizania, simul eradicetis et triticum* (Matth. 13. 30). Triticum est enim voluntas bona, quam seminat Deus in homine: zizanium autem est cogitatio mala, quam diabolus seminavit per carnem. Cum ergo omni voluntati bonæ adhæreat et desiderium malum, si volueris malam cogitationem tuam ad plenum tollere, simul tollis et opus bonum. Nam et ipse diabolus eo consilio seminavit zizanium suum in tritico Dei, ut attrita zizania ejus suffocent triticum Dei: aut si quis voluerit diaboli zizanium tollere, simul eradicet et triticum Dei. Numquid et continens, aut virgo, mox ut concupierit, jam cecidit? Tantum plena voluntate non concupiscat, ut velit implere concupiscentiam suam: si autem ex necessitate carnis concupivit, et contradixit concupiscentiæ suæ, non peccavit, sed magis gloriosior est effectus, quia vicit tamquam si non fuisset pulsatus. Quid ergo dicit Scriptura? Sine ut maturescant utraque: id est, Adimple opus tuum, et duc ad perfectum: et sic illa quidem vana cogitatio quasi zizanium exsiccat, id est, solvitur, evacuatur, et perit: bonum autem opus quasi triticum manet. Nam sic intelliges, si ex voluntate tua fuerit illa vana concupiscentia, aut ex necessitate carnis. Si ex voluntate tua fuit, doles si te facientem eleemosynam tuam nullus aspexit: si autem gaudes postea, quia eleemosyna tua in silentio facta est, scio quia concupiscentia tua non fuit ex animo tuo, sed ex necessitate carnis: et ideo quasi zizanium aruit. Sic et continens concupiscentiam suam probare potest. Si ex animo ejus est quod concupiscit, si etiam postquam transierit concupiscentia, voluntatem habet peccandi: tunc ex voluntate ejus est concupiscentia. Si autem gaudet, quia non prævaluit adversus eum, concupiscentia, sed confusa recessit, intelligat, quia zizanium fuit ex necessitate carnis natum, et non fuit animæ ejus voluntas. *Non habebitis mercedem apud Patrem vestrum.* Quid enim a Deo accipies, qui Deo nihil dedisti? Nam quod propter Deum fit, Deo datur, et ab eo recipitur: quod autem propter homines fit, in ventos effunditur, et a nullo speratur. Quid est enim aliud hominum laus, quam ventorum transeuntium sonus? Cessaverunt homines loqui, et perdidit fructum suum, quia propter homines fecit, ut ab eis laudaretur. Quæ est autem sapientia, res dare, et verba vacua comparare: aut certe mercedem Dei continere in perpetuum manentem in caelis, et fugientes hominum sermones eligere? Melius est enim non facere quam propter homines facere. Qui enim non facit, etsi in celo non invenit, vel super terram nihil perdit: qui autem propter homines facit, et in terra perdit, et in celo non invenit. Vel illum aspice, a quo laudem expectas; quid sentit de te? Ideo te laudat, quia propter Deum te facere putat. Si autem intelligeret quia propter eum facis, non te laudaret, sed vituperaret magis. Quid ergo illi placere festinas, qui si te aliquando intellexerit, deridebit? Sic est homo, qui propter homines facit bonum: sicut mer-

¹ V. D. et Editi in marg. *fugitivos hominum.* Utraque lectio quadrat.

cenarius malus, qui intra tempus locationis suae comedit omnes mercedes suas: cum autem tempore completo recesserit, nudus egreditur. Sic ergo vacuus vadit ad Deum, qui mercedem omnium bonorum suorum accipere desideravit in saeculo¹. 2. *Tu ergo cum facis eleemosynam, noli tuba canere ante te, sicut hypocritae.* Vere enim subresponsor est, qui propter homines facit. Aliud enim habet in corde, et aliud monstrat in opere. In facie quidem propter necessitatem hominum facit, et videtur misericors: in corde autem propter vanam gloriam suam agit, et est vanae gloriae mercator. Tuba enim est omnis actus vel sermo, per quem operis jactantia demonstratur. Puta, qui quando videt aliquem praesentem, facit eleemosynam, extra autem non facit: hoc tuba est, quia per hoc ejus jactantia praedicatur. Item qui intercedente aliquo facit eleemosynam, ubi autem non est intercessor, non facit: haec consuetudo mala tuba est. Item qui si viderit honestiorem personam, quae potest referre, dat ei: obscuro autem, et alligato pauperi passionibus nihil dat: et hoc tuba est, etiam si in loco secreto fecerit, eo tamen proposito, ut laudabilis videatur: primum, quia fecit, secundo, quia absconso: ipsa absconso tuba est eleemosynae ejus, et quicquid illud fecerit homo, per quod apparet, aut vult apparere, quia fecit, tuba est: quia per illud ipsa eleemosyna dum fit, clamat de se. Ideo non tantum locus, nec actus secretus servandus est, sed magis voluntas secreta. Nam in omni actu carnali diabolus fraudem facere potest, in sola conscientia non potest fieri dolus: quia hominibus suademus, Deo autem manifesti sumus. Numquid non intelligit homo hoc esse vanum, quod ab hominibus vult videri? Sed cogitur amare quod intelligit vanum. Quid miserius quam natura humana? Omne animal potest amare quod sibi intelligit bonum, et odire quod intelligit malum: solus homo, quod intelligit malum, amare cogitur, et odire quod intelligit bonum: quia duas habet in se adversantes naturas. Quod carni placet, animae displicet; et quod animae placet, carni displicet: ut, sicut ait Job, omnis vita nostra tentatio sit. Quod si omnis vita nostra tentatio est, omnis vita nostra et lucrum est. 3. *Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua.* Jamdudum significavimus haec omnia ad animam dici, non ad carnem, quod hic sermo manifeste declarat. Alioqui quantum ad corpus, quomodo potest fieri ut nesciat sinistra quid dextera faciat, cum ambae manus in adiutorium sibi invicem sint creatae, ut altera alteri administret, nec cito inveniantur opus quod una manus sine altera possit implere? Sed secundum quod diximus supra, dextera manus est voluntas animae, semper ad bonum contendens; sinistra autem voluntas carnis, semper Deo contraria. Nesciat ergo carnis voluntas, quod facit voluntas animae. Quando ergo voluntas est nobis faciendi eleemosynas propter Deum, voluntas est animae, et dextera manus nostra. Si subeuntem nobis voluntatem vanam, ut ab hominibus videamur, id est voluntatem carnis, et manum sinistram represserimus, nescit sinistra voluntas quid facit dextera. Si autem subeunti huiusmodi¹ vanae voluntati consenserimus, conjunximus sinistram voluntatem dextrae, et dextram sinistreae: et notum fecimus sinistreae quod dextera operabatur. Aliiter certe, sicut apostoli interpretantur in libro Canonum, qui est de episcopis. Dextera est populus Christianus, qui est ad dexteram Christi: sinistra autem omnis populus, qui est ad sinistram. Hoc ergo dicit, ne Christianum facientem eleemosynam, qui est dextera, infidelis aspiat, qui est sinistra. Christianus autem si Christianum viderit eleemosynas facientem, non est contra Christi praeceptum, quoniam ambo dextra sunt. 4. *Sed sit eleemosyna tua in absconso.* Non tantum in abscondito loco, quantum in abscondito conscientiae. Nam si anima citra claustra bonae voluntatis inclusa sit, corpo-

rales actus nostros abscondere possumus: si autem anima per vanas cogitationes fuerit evagata, prodest actus corporales abscondere: quia sic condimus, ut amplius publicemus. *Et Pater tuus videt in abscondito, reddet tibi in manifesto.* Vide absconsum cordis, non loci significat. Deus enim absconso cordis est, non in absconso loco. Censi quia non ideo voluit Deus nos in absconso facere non appareat opus nostrum. Alioqui quomodo dicitur *Sic luceat lumen vestrum, ut videant homines opera vestra bona, et magnificent Patrem vestrum, qui in caelo est* (Matth. 5. 16)? Sed ut ipse id ostendat. Nam lucet est omne bonum, quod a nobis absconditur Deo autem ostenditur. Nam si tu te ipsum ostendit pauci sunt qui te laudent: id est, qui non intelligit quod tu latere poteris: qui autem intellexerit, viderat magis, non laudat. Si autem te Deus ostendit nemo vituperat, nisi forte malus, cui displicet bonum. Impossibile est enim, ut bonum opus hominis in abscondito dimittat Deus: sed in hoc saeculo maius stat eum, et in illo glorificat, quia gloria Dei. Sicut autem opus malum hominis ad gloriam dicitur: in eo enim malitiae ejus virtus ostenditur: si opus bonum gloria Dei est; in eo enim gloria ostenditur¹. Sicut ergo diabolus, qui suggerit malum fieri, ipse manifestat malum: ut puta ipse suggerit adulterium facere, et ipse manifestat adulterium: ipse gerit homicidium, et ipse publicat homicidium: Deus, qui dat bonum fieri, ipse publicat omne bonum manifestum, id est, in saeculo illo futuro, quia hic meritis iustitiae manifesta non potest esse: puta pro bono opere tuo, si te fecerit divitem: quoniam hic non lum boni, sed etiam mali divites sunt, magis autem mali quam boni, ideo merces iustitiae in divitibus apparet. Si tibi dederit habere filios, et filios filiorum qui etiam in bonis et malis indifferenter et boni mali inveniuntur: et ideo iustitiae merces manifesta non potest esse, cum omne bonum, quod est in saeculo desiderabile, inter bonos et malos communis est: ideo si bonis datum fuerit, non apparet. Illius tamen saeculi bona non sunt communia inter bonos et malos, sed tantum bonorum. Ideo cuiuscumque illic nefecerit Deus, manifestum est quia pro mercede iustitiae suae meruit illud bonum: nisi forte sic in mundo reddidit in manifesto, faciens eum omni manifestum, et glorificans eum, ut omnes, cognoscere enim Dei hominem esse, venerationem eum. Aut secundum opera aestimetur, et status bonorum iustis: ut puta, multi incurrit mala, et boni et mali in saeculo isto: unde intelligimus quis tentatur in quasi bonus, et quis punitur quasi malus, secundum opera. Si ejus enim opera videamus bona, scimus quia tentatur quasi justus: ejus autem mala, dicimus quia punitur in eis, quasi peccator. Sic et boni mundi videmus et peccatores habere, et interdum iustos: propterea secundum opera est manifestum. Quoniam malus quidem, si bona in hoc mundo fuerit consequutus, dicimus quia nutritur hic inde iniquitas ejus, ut illic intereat gravius. Si autem boni dicimus quia reddidit ei Deus mercedem iustitiae suae. 5. *Et cum oratis, non eritis sicut hypocritae, qui amant stare in synagoga.* De oratione sermo est nobis, quia solam quasi spirituale talentum anima offert Deo in visceribus suis. Omnem enim iustitiam, quam facit homo, secundum potentiam suam facit, et de potentia sua profert: solam autem orationem secundum fidem suam facit, et ex fide sua profert. Vis autem scire quam pretiosa sit oratio? Nulla iustitia thymiamati assimilatur, nisi oratio sola: sicut in revelatione Joannis ostenditur, quomodo magnus angelus ante conspectum altaris processit, habens in manu thuribulum incensi odoramentorum, et dictum est ei *Istae sunt orationes sanctorum* (Apoc. 8. 3. et 5. 8). Sicut enim thymiamata bene confectum delectat hominem odorantem: sic oratio iusti suavis est ante Deum. Ve-

¹ in margine conjectum est, *hujus mundi*.

¹ idem in marg. *gratia ejus ostenditur*.

Aliud enim est esse tristem, et aliud tristem fieri. Qui enim naturaliter propter assiduum jejunium tristis est, ille est tristis, non autem fit: qui autem per imposturas aliquas pallentes apparent, illi non sunt tristes, sed fiunt. Si ergo qui jejunat et tristem se facit, hypocrita est: quanto magis iniquior est, qui non jejunat, sed argumentis quibusdam in facie sua pingit venalem pallorem, quasi jejunii signum? Displicet ei natura sua, quia non potest mentiri quod non facit, et misera facies carnis argumentis quibusdam innocens castigatur, quia fraudibus non consentit. Puto quod omnis sensatus intelligit, quia hæc verba carnaliter non intelliguntur. Nec enim potest fieri, quod qui jejunat non appareat tristis, nec mandatum Domini quod adimplere non possumus. Si enim ideo jubet nos non fieri tristes, ut ne per ipsam tristitiam appareamus hominibus jejunare: quare mandatum caput ungere, et faciem lavare? Sic enim ipsa unctio capitis, et lavatio faciei, si a jejunantibus semper servantur, nihilominus sunt signa jejunii. Sed hæc spiritualiter ad animam referuntur, ut ne tristitia spiritualis faciem spiritualem exterminet. Facies autem spiritualis animæ est conscientia ejus, vel cor, sicut ostendit propheta, dicens: *Tibi dixit cor meum, Dominum requiram, et exquisivit te faciem meam* (Psal. 26. 8). Non enim facies carnis Deum querit, sed conscientia. Item quoniam facies conscientia appellatur ostendit Jacob, cum fuisset luctatus cum homine: *Vidi Dominum facie ad faciem, et salva facta est anima mea* (Gen. 32. 30). Vere enim tunc facie ad faciem Deum non vidit, quia in schemate hominis luctatus est contra enim Deus. Nam schema corporale velamentum est Dei, non proprietas Dei. Sed mente vidit Deum. Unde et Israel vocatus est, id est, mens videns Deum. Si autem facies ejus Deum vidisset, utique sic vocandus fuerat, facies Deum videns. Quid ergo? Facies animæ conscientia appellatur. Sicut enim in conspectu hominum gratiosa facta est facies pulchra: sic in oculis Dei speciosa est conscientia munda. Item aliud est gaudium corporale, aliud spirituale. Gaudium corporale est risus, jocus, et ceteræ delectationes carnales. Gaudium spirituale est spes, sicut ait Apostolus: *Spe gaudentes, in tribulatione patientes* (Rom. 12. 12). Vides quia potest fieri ut tristantes carnaliter, spiritualiter gaudeamus in spe? Hoc enim dicit de Spiritu sancto propheta: *Fluminis impetus latificat civitatem Dei* (Psal. 45. 5). Item est tristitia corporalis, et est tristitia spiritualis. Tristitia corporalis est afflictio carnis: tristitia autem spiritualis, desperatio et infidelitas animæ. Ergo dicens: *Nolite fieri tristes*, hoc dicit, Nolite propter homines jejunare. Qui enim propter homines jejunat, tristem facit conscientiam suam, id est, desperantem. Quomodo enim conscientia ejus hilaris sit, et sperans in Deum jejunio suo, qui non propter Deum, sed propter homines jejunat? Sic et omnes hypocritæ, qui propter homines jejunant, exterminant facies suas, id est, conscientias suas. Quomodo enim exterminatas conscientias non habeant ante Deum, qui fingentes se propter Deum jejunare, non propter Deum jejunant, sed propter homines, volentes fallere et Deum, et homines? Aut ita: *Nolite fieri tristes, sicut hypocritæ*: id est, Nolite sine spe et sine fide jejunare. Sine spe autem jejunat, qui non se abstinere a peccato, nec facit justitiam. Nam sicut bona opera spem generant, id est, gaudium spirituale: sic mala opera desperationem, id est, tristitiam spiritualem. Qui enim peccans jejunat, sine spe jejunat: id est, non habet, unde speret, et gaudeat, sed est animus ejus desperans, et tristis. Jam autem quomodo peccatum et desperatio exterminet faciem conscientiam, nullus ignorat. Nam semper vulnerata est conscientia ejus qui peccat. Sic ergo omnes hypocritæ jejunant, non bonis actibus exhilarantes conscientiam suam in spe, sed malis operibus contristantes in desperationem. Hypocrita est ergo omnis, qui peccans jejunat. Quid est ergo, cum gaudij jejunare, nisi prius

spiritualiter jejunare, deinde carnaliter? Nam sicut omne bonum est spirituale, sic est et carnale: et omne malum est spirituale et carnale. Utpote, fornicatio carnis est meretricatio, fornicatio autem spiritualis est prævaricatio. Castitas carnis est nescire mulierem: castitas spiritualis, fidelem esse Deo. Humilitas corporalis assurgere homini, verbum dicere molle: humilitas spiritualis, qui in corde suo alterum existimat meliorem quam se. Superbia corporalis, asper sermo: superbia spiritualis, qui se meliorem putat esse, quam alterum. Sic et jejunium corporale est, et spirituale. Corporale jejunium est abstinere a cibis, spirituale jejunium est abstinere a peccatis. Nam sicut caro delectatur manducando, sic spiritus carnis delectatur peccando. Unde sapientes omne peccatum libidinem vocant, quia omne peccatum cum delectatione committimus. Ideo et circumcidebatur libidinis membrum, ut i mysterio generaliter omnium malorum delectatio tolleretur, quæ mala faciunt animum tristem, id est, desperantem. Qui enim a cibis jejunat, non ab operibus malis, ille apparet jejunare, non autem jejunat: quia quantum ad homines jejunat, quantum ad Deum autem pessime epulatur malis. Amen dico vobis, *receperunt mercedem suam*. Delectatio illa laudis tantidum sentiunt, quamdiu auditur: mox autem ut aures transierit, transit et delectatio laudis. 17. *Tu autem cum jejunas, unge caput tuum, et faciem tuam lava*. Tu qui misericors es, qui magis jejunas corde quam corpore, qui magis abstinens a peccato quam a cibo: et ideo non hominibus, sed Deo jejunas. Qui enim peccantes jejunant, hominibus jejunant, non Deo, et ideo hypocritæ sunt: qui autem vere Deo jejunant, non tantum a cibis se abstinere, quantum ab omni actu iniquo: quoniam sicut cibus carnem delectat, sic omne malum delectat spiritum carnis. Quid ergo? Quando jejunamus, si infundamus oleum capiti nostro, vere vanum est: etsi lavemus facies nostras aqua. Et quis facie non lavata procedit? Magis enim, si hoc facimus, quasi per signa hæc lavationis et unctionis publicamus nos jejunare. Quid ergo? Simplex interpretatio hujus loci hæc est, quoniam per aggregationem intelligenda sunt ista, sicut et cetera ante dicta, tamquam si dicat: Sic longe te facere debes ab ostentatione jejunii tui, ut si potest fieri, quod non decet, etiam ea facias, quæ ex diverso luxuriæ et epulætionis videntur esse indicia. Spiritualiter autem sic, sicut ex superioribus patet, quia facies animæ conscientia intelligitur: Projice ergo abs te avaritiæ sordes, perjurii stercora, malitiæque putredinem; et lavasti faciem, id est, conscientiam tuam aqua prophetica, de qua dicit Isaias: *Lavamini, et mundi estote, auferite nequitiam ab animabus vestris* (Isai. 4. 16). Si enim abstuleris nequitiam ab anima tua, lavasti conscientiam tuam, et bene jejunas. Item caput tuum Christus est. Sitientem pota, esurientem ciba, algentem vesti, et sic pretiosissima myrrha, id est, oleo misericordiæ unxisti caput tuum, id est, Christum, qui clamat in Evangelio, dicens, quia *Quod uni ex minimis istis fecistis, mihi fecistis*. Quoniam autem omnis justitia in his duobus consistit: primum ut ne facias malum; secundum, ut facias bonum: ad id, quod p. rtinet ad fugienda peccata, dixit, *Lava faciem tuam*: ad illud autem, quod pertinet ad facienda bona opera, *Unge caput tuum*, et es amabilis sicut Maria, quæ postquam conscientiam suam lacrymis pœnitentiæ lavit, postea infudit oleum super caput Christi, et impleta est domus odore: ita et tuorum operum fama, si fueris talis, totam implebit Ecclesiam. Et quam proprie dixit, faciem quidem lavare: caput autem non lavare, sed ungere. Quamdiu enim sumus in corpore, conscientia nostra semper sordida est in peccatis. Caput autem nostrum Christus lavationem necessariam non habet, sed solam unctionem: quia *Peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore ejus* (Isai. 53. 9). 19. *Nolite thesaurizare vobis thesauros super terram*. Præsens capitulum ad præcedens non habet consequentiam ratio-

p-tatis eum. Si ergo præcognoscit quid volumus, non ideo oramus ut exponamus Deo quod volumus, sed ut placeat ei præstare quod desideramus. Et si Deus placendus est, non docendus: non est ei necessaria longa narratio, sed bona voluntas. 9. *Sic ergo orabitis vos.*

Homilia xiv. ex capite vj.

9. *Pater noster, qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum,* etc. Patrem se magis, quam Dominum voluit dici, ut nobis magnam fiduciam daret ad petendum, et spem largam ad impetrandum: quia servi non semper impetrant quod petunt; nec enim semper ex bona conscientia quæ justa sunt petunt. Nam frequenter servi non considerant quid ad utilitatem domini pertinet, sed ad suam; ideo non merentur semper audiri. Filii autem semper impetrant, quia ex bona conscientia quæ justa sunt petunt: nec considerant magis quid ad utilitatem suam pertinet, quam ad patris; ideo semper merentur audiri. Et tu si filium Dei te credis, illa pete quæ et tibi expediunt accipere, et illum decet præstare: si autem semper ab eo petas carnalia et terrena, aut difficile impetras, aut forte nec impetras. Quomodo tibi illa præstat libenter non habenti, quæ etsi habeas, ubique admonet te ut contemnas? *Pater noster.* *Noster,* dixit, non, *Meus:* libenter audit Deus, quando Christianus non solum pro se, sed pro altero orat. Pro se enim orare naturæ est, pro altero autem gratiæ: pro se orare necessitas rei cogit, pro altero autem caritas fraternitatis hortatur. Dulcior est autem ante Deum oratio, non quam necessitas rei transmittit, sed quam caritas fraternitatis commendat. *Qui es in cælis.* Vult ut sciamus nos Patrem habere cælestem, ut erubescamus nos terrenis rebus subsistere, scientes nos Patrem cælestem habere. Sicut enim degener filius ad opprobrium pertinet generosi patris, sic et Christianus injustus ad blasphemiam pertinet Dei justii. Nam sicut per bonos Christianos Deus glorificatur, sic per malos blasphematur. *Sanctificetur nomen tuum.* Quomodo sanctificatur ab homine, qui sanctificat homines? aut quod sanctum est, ut quid sanctificatur? Sed in se quidem sanctum est; hoc autem queritur, ut sanctificetur in nobis: id est, ut nos illum sanctificemus in nobis, ut cum nos illum sanctificaverimus in nobis, tunc ille nos sanctificet in se. Nam qui non sanctificat Deum, non sanctificatur a Deo. Sanctificamus autem Deum in nobis, quando scientes eum sanctum, timemus, et solliciti vigilamus, ne forte violemus sanctitatem nominis ejus in nobis per opera nostra mala. Sicut qui præclara veste vestitus est, fugit omnem rem sordidam, ne forte coinquinet eam, et perdat gratiam candoris ejus: sic qui suscipit Deum in corde suo et spiritu suo, sollicitus esse debet, ne forte contaminet eum, sciens quia si contaminatus fuerit in nobis, ipse quidem in sua natura incontaminabilis manet: tamen contaminationis suæ injuriam graviter nostro vindicabit interitu.

Regnum Dei quid. — *Adveniat regnum tuum.* Regnum Dei dicitur retributio vel tribulatio, quam accipiunt aut justii pro mercede justitiæ, aut peccatores pro culpa peccati. Regnum Dei dicuntur et sancti, sicut scriptum est: *Et colligent zizania de regno ejus* (Matth. 13. 41), hoc est, de populo Christiano. Regnum Dei dicitur et justitia, sicut dicitur: *Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus* (Matth. 21. 43). De omnibus unus est intellectus. Aliud est regem esse, et aliud regnare. Ecce enim Deus naturaliter rex est, sed non in omnibus regnat: nec omnes homines sunt regnum ejus, quia nec faciunt omnes voluntatem ipsius. Nam in iniquis hominibus non Deus, sed diabolus regnat, ejus faciunt voluntatem. Unde sapienter ait Apostolus, dicens: *Adversus rectores hujus mundi tenebrarum huius mundi* (Ephes. 6. 12). Non dixit, *Adversus rectores hujus mundi*, tantummodo: sed addidit, *Mundi tenebrarum*, quia non

totius mundi sunt domini dæmones, sed tantum tenebrarum, quæ sunt in mundo. Tenebræ autem mundi dicuntur homines iniqui: sicut et sancti mundi lux appellantur. Sicut ait Apostolus: *Fi aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino* (Ep 5. 8). Quia sicut per sanctos Deus ostenditur in mundo, sic per iniquos homines obscuratur. Et testatem quidem habet Deus in hominibus et per omnes si vult, sicut et ipsum principem peccato diabolus. Nam sicut diabolus, cum sit in potes Dei, tamen quoniam quantum ad propositum si non vult esse Dei, non est de regno Dei: sic et iniqui peccatores quamvis sint in potestate Dei, tamen quia nolunt esse sub Deo, non sunt regnum Dei. Nam vere justum regnum est, quando et rex homines habere sub se, et cupiunt homines sub eo. Quando autem rex per violentiam esse sub se, illud quantum ad veritatem non regnum, sed tyrannis. Ideo et Deus, quamvis beat homines in potestate, tamen volentes rec tantum, ut non sit tyrannus, sed rex. Diabolus ne tyrannus est, quia et nolentes compellit fac voluntatem suam. Quid est ergo quod dicit? Quod interim duo sunt regna in mundo, Dei et diaboli est, justii et iniqui: et hoc queritur, ut tollatur medio regnum diaboli, id est, iniqui: et veniat in regnum Dei, id est, justii: et ideo di Tuum unum regnum adveniat, quia interim non omnes sunt Dei. Quod tunc fiet, quando omnes in cum principe suo diabolo mittentur in stagnum flumini inferorum. Omnes autem sancti resurgent, euntes in obviam Domino venient in aere, et sem in hoc mundo erunt cum ipso, ut omne quod est hoc mundo, totum sit Dei. Sic intelligendum est de justitia, quoniam modo et justitia et iniqui regnant: cum autem extincta fuerit iniquitas, solo diabolo, tunc justitia sola regnabit. *Fiat voluntas tua sicut in cælo, et in terra.* Numquid non Deus quod vult ubique? Dictum est enim, quia, *Omnia quæcumque voluit Dominus fecit in cælo et in terra, in mari, et in omnibus abyssis* (Psalm. 136). Sed hoc queritur, ut in nobis fiat voluntas Dei, id est, ut eam nos faciamus. Quamdiu ergo regnum mixtum est in terra, sit quidem voluntas Dei in minimis, sed non sicut in cælo. In cælo enim omni angeli nullius faciunt voluntatem, nisi Dei tantummodo: in terris autem non omnes faciunt Dei voluntatem: iniqui enim diaboli faciunt voluntatem. Cui ergo regnum diaboli, hoc est, iniqui sublatis fuer de hoc mundo, tunc omnes, qui sunt super terram soli Dei faciunt voluntatem, sicut angeli omnes cælo. Communiter autem accipi debet quod ait, *Sicut in cælo, et in terra:* id est, *Sanctificetur nomen tuum sicut in cælo, et in terra. Adveniat regnum tuum, sicut in cælo, et in terra. Fiat voluntas tua, sicut in cælo, et in terra.* Et vide quam caute loquutus est. Non dixit, *Pater, sanctifica nomen tuum in nobis, ad hoc regnum tuum super nos, fac voluntatem tuam in nobis:* ne se ipsum videatur Deus in hominibus sanctificare, aut regnum suum super quos vult addere, aut voluntatem suam in quibus vult facere, per hoc inveniat Deus personarum acceptor. Non iterum dixit, *Sanctificemus nomen tuum, suscipimus regnum tuum, faciamus voluntatem tuam, sicut in cælo, et in terra:* ne hominum tantummodo videatur esse quod sanctificant Deum, aut quod suscipiunt regnum ejus, aut quod faciunt voluntatem ipsius: sed medie dixit, et impersonaliter: id est, *Sanctificetur, adveniat, fiat:* ut utriusque personæ opus necessarium demonstraret, quia et homo Deum necessarium habet, et Deus hominem ad justitiam faciendam. Nam sicut homo non potest facere bonum, nisi habuerit adjutorium Dei: sic nec Deus bonum operatur in homine, nisi homo voluerit. Sicut nec

¹ Apud Commelin. et Morel. legitur, *in honoribus.*

² Idem in marg., *non sunt omnes justii.*

³ V. D. et Editi in marg., *jugulemus sanctitatem.*

illius desideriis corrupta terrenis iustitiæ bonum non sentit. Non sentit, dico, non nescit : scit autem, sed non sentit bonum iustitiæ, quia nec delectatur in eo : præoccupatum enim habet cor circa delectationem terrenam. 25. *Si autem oculus tuus nequam fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit.* Quæ sunt in nobis tenebræ? Sensus carnales, malevoli et iniqui, qui semper desiderant quæ sunt tenebrarum, et non lucis. In quo enim alio delectatur carnis natura, nisi in avaritia, in libidine, in superbia, in deliciis, cæterisque malis, quæ ad tenebrosam mortem deducunt? Et qui intelligit quid est, quod *Caro concupiscit adversus spiritum* (Gal. 5. 17), ille intelligit quia tenebræ sunt carnis natura. Qui ergo oculum habet mundum, id est, mentem spirituales, cælestia semper aspicientem, corpus suum servat lucidum, id est, sine peccato. Si enim caro desiderat ea quæ diximus mala, secundum suam naturam homo habens mentem lucidam, et spem ad Deum, iustitiæ consideratione judicat eam, et divini timoris virtute repercutit eam : et sic quamvis nolentem, tamen servat eam lucidam, id est, sine peccato. Intellexisti ergo, quomodo qui oculum habet simplicem, corpus suum lucidum habet : qui autem oculum, id est mentem habet aut malignitate aliqua tenebrosam, aut divitiarum concupiscentia turbulentam, tenebrosus possidet corpus? Nam quæ res faciunt mentem hominis spirituales esse mundam, ipsæ res ex diverso faciunt carnalem et sordidam. Quomodo sit munda mens illius, qui facit eleemosynas, et spem habet in cælo, spes autem in Deum facit mentem spirituales et mundam : sic qui divitias congregat cum peccato, spem suam ponit in terra : qui autem spem habet in terra, illius mens carnalis est et immunda. Illius ergo tota caro in tenebris est, id est, in peccatis. Quomodo? Quando enim caro secundum suam naturam, sicut diximus, concupiscit perversa, homo spem habens in terra, et mentem concupiscentiis turbulentam, non ei contradicit, nec iustitiæ consideratione judicat, nec iudicii futuri virtute repercutit : quia nec videt cum sit cæcus, nec intelligit esse malum quod malum est, et si vult, non potest, quia spem non habet nisi in sæculo. Scimus autem quia spes nobis præstat virtutem, ut carnalibus concupiscentiis resistamus : qui autem spem non habet in cælo, virtutem non habet resistere concupiscentiis suis, et ideo fit caro illius tota tenebrosa. Et ut brevis et manifestus exponamus : anima priusquam peccet, divino auxilio confortata, regina et domina est corporis sui, et quasi libera et regina sedet in throno cordis sui, et gubernat corpus suum quasi palatium suum, nec potest illam vincere caro. Si autem gravibus se peccatis obligaverit, tunc divino auxilio desituta, et in potestate spirituum immundorum redacta, fit debilis et infirma, ut non jam sit domina corporis sui, sed ancilla magis : et jam non caro animæ subjecta est, sed anima carni, nec quod vult anima, caro facit, sed quod caro coegerit, hoc anima facit. Intellexisti ergo, quomodo qui oculum mentis sordidum habet, totum corpus illius tenebrosus est? *Si autem lumen, quod in te est, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ sunt?* Sicut supra diximus, tenebrosa est semper carnalis natura, quia semper peccatrix est : etsi non peccet, contradicente sibi anima, tamen recte peccatrix et tenebrosa vocatur, quia semper habet caro peccandi propositum, ut frequenter etiam iustæ animæ surrepat, ut quod suum est agat. Quis enim est ita fidelis, qui nunquam vel ex parte est a carne victus? Et si est, rarus est. Lumen autem est in corde, sicut jam frequenter audistis, anima Deum videns, id est, spiritualis. Si ergo ipsa anima, divina cum sit, et data est ad illuminandum illam carnem, fiat quasi carnalis, et terrenis concupiscentiis contenebrescat, terrena semper aspiciens, illius talis hominis caro jam vide quomodo involuta sit in tenebris peccatorum. Si enim, sicut diximus, in viro justo contradicente sibi rationali anima, semper caro surrepat animæ, et

quod suum est agit : quantis putas in homine malo iniquitatibus se involvet caro, quando anima quæ contradicere illi debuerat, consentit ei, consimilia concupiscens? Per alteram quidem speciem, tamen eundem sensum exponit Lucas, primum mandans : *Nolite timere, pusillus grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum. Vendite quod possidetis, et date eleemosynam : facite vobis sacculos, qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cælo* (Luc. 12. 32. 33), et cætera. Deinde ait, *Sint lumbi vestri præcincti, et lucernæ ardentes, et vos similes hominibus expectantibus dominum suum, quando revertatur a nuptiis* (Luc. 12. 35. 36) : ostendens quia nemo potest habere lumbos præcinctos ad exeundum de hoc mundo, nec lucernas ardentes, nec expectare dominum suum, nisi qui vendunt quod habent, et dant eleemosynas, et faciunt sibi sacculos qui non veterascunt, et thesaurum non deficientem in cælo.

Homilia xvj. ex capite vj.

24. *Nemo potest duobus dominis servire : aut enim unum odio habebit, et alterum diligit : aut unum sustinebit, et alterum contemnet* (Luc. 16. 13). Videamus in primis, quomodo dicta præcedentia subsequantur verba præsentia. Superius præcepit eleemosynas facere, dicens : *Thesaurizate vobis thesauros in cælo*, quoniam qui thesaurizaverit thesauros sibi in cælo, ille cor habet in cælo, et spem ad Deum : ille habet oculum animæ simplicem, id est, mentem mundam et spirituales, et semper non terrena, sed cælestia meditantem. Qui autem habet mentem mundam et spirituales, ille potest corpus suum servare lucidum, id est, sine peccato. Qui autem non facit eleemosynas, nec cor habet in cælo, nec spem in Deum : nec mentem mundam et spirituales, nec potest corpus suum servare lucidum, id est, sine peccato : quia nemo potest duobus dominis servire. *Deo et mammonæ*, id est, divitiis. Mammonæ enim Syriacæ lingua divitiarum appellantur. Sicut ergo qui duos dominos habet, necesse est, ut unum amet, et alterum odiat, unum contemnat, et alteri obediat : sic et qui vult Deum amare, necesse est, ut odiat divitias : qui autem voluerit amare divitias, necesse est, ut odiat Deum : et qui vult mandata Dei facere, necesse est, ut odiat divitias : et qui vult mandatis Dei obedire, necesse est, ut contemnat avaritiæ mandata facere : et qui voluerit avaritiæ mandata facere, necesse est, ut contemnat Dei mandata. Considera autem, non dixit, *Nemo potest habere Deum et divitias* : sed, *Nemo potest Dei esse servus et divitiarum.* Aliud est enim habere divitias, aliud autem servire divitiis. Si habes divitias, et divitiæ illæ non te faciunt superbum aut violentum, sed secundum quod potes, das impotentibus, dominus es divitiarum tuarum, non servus : quia non te divitiæ tuæ tenent, sed tu divitias tuas. Si autem divitiæ tuæ superbum te faciunt, aut violentum, et constricte avaritiæ nemini aliquid præstas, tunc servus es divitiarum tuarum, non dominus : quia divitiæ tuæ te tenent, non tu divitias tuas. Nunc jam docet, ut ne timor inopiarum impediatur ab eleemosynis voluntatem, dicens : 25. *Ideo dico vobis, ne solliciti sitis in cordibus vestris, quid manducetis.* Nam sollicitudo desperationis est filia, quia desperatio sollicitudinem generat. Quid est quod dicit, *Ideo dico vobis?* et quid? Ut eleemosynas faciatis, ut thesaurizantes in cælo, cor mundum habeatis, sperantes in Deum. Qui autem sperat in Deum, ille non est sollicitus quid manducet, aut quo vestiatur : quoniam nulla res est quæ facit homines desperare in aliqua necessitate, nisi ista res, quia non habet spem in Deum. Ne ergo mihi dicas, Numquid volo esse sollicitus? Sed ipsa res me cogit. Numquid nolo sperare in Deum? Sed non possum. Cor enim meum non me audit. Nescis quid pateris : langues, et tamen causam tui languoris ignoras. Vis ostendam tibi causam, ut in omni necessitate numquam desperes? Fac bene, et operare iustitiam, ut spem habeas apud Deum, et non desperabis in terra.

est : si autem non dimittentibus eis dimittat, non est gloria Dei, quia nec est justum iudicium ejus. Si non inducat in tentationem, aut inductos si propter justam aliquam causam liberet, gloria Dei est. Et generaliter quicquid supra orare præcepit, cum fuerit a Deo præstitum, Dei gloria est. 15. *Si enim non dimiseritis hominibus peccata eorum, nec Pater vester dimittet vobis.* Nam et superius cum dixisset, *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris* : non dixit, Sicut et nos dimittimus, ut prius nobis Deus dimittat, postea nos debitoribus nostris. Scit enim Dominus omnes homines esse mendaces : quoniam etsi acceperint remissionem peccati sui, ipsi debitoribus suis non dimittunt. Ideo sic dicit, *Dimitte nobis, sicut nos dimittimus* : ut prius dimittamus, postea petamus remissionem, et a Deo remissionem peccatorum accipiamus.

Homilia xv. ex capite vj.

Tria prima mala, gula, avaritia, vana gloria. Tria prima bona, eleemosyna, oratio, jejunium. — 16. *Cum autem jejunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes ; ex-terminant enim facies suas, ut appareant hominibus jejunantes.* Omnium malorum prima et fortiora sunt tria mala : id est, gula, avaritia, et vana gloria. Adversus quæ Dominus tentationis suscipiens bellum, pugnavit pro nobis. Contra gulam in eremo, contra avaritiam super montem, contra vanam gloriam super templum. Item omnium bonorum prima et fortiora sunt tria bona, eleemosyna, oratio, et jejunium. Et vide quomodo adversus tria mala inventa sunt tria bona, id est, eleemosyna contra avaritiam, jejunium contra gulam, oratio contra vanam gloriam. Dic nobis, Ecce jejunium contra gulam venit, quia contrarium est jejunium gulæ : et eleemosyna contra avaritiam convenit, quia avaritia congregat, eleemosyna autem dispergit : oratio quomodo convenit contra gloriam vanam ? Audi. Omnia mala, quæ sunt in mundo, habent contraria bona, per quæ superentur : ut puta, fornicatio castritatem, superbia humilitatem, iracundia mansuetudinem. Et nullum est malum, quod non habeat contrarium bonum, per quod superetur, dempta vana gloria. Ideo quantavis bona feceris, volens compescere vanam gloriam, tanto magis excitas eam : et causa est ista, quia omne malum ex malo nascitur, sola autem vana gloria de bono procedit : ideo non exstinguitur per bonum, sed magis nutritur. Denique inter homines peccatores tentatio vana gloria non habet locum. Fornicarius enim, aut raptor, quomodo tentetur in vana gloria, qui non habet unde glorietur ? Illi autem tentationem vanæ gloriæ patiuntur, qui tale aliquid faciunt, unde gloriantur. Ergo nullum remedium potest esse contra vanam gloriam, nisi oratio sola : et hæc ipsa vanitatem generat, nisi caute prospexeris, si forte bene oraveris. Altera de eleemosyna, et jejunio, et oratione divisio in lege scripta est : *Non intres ante conspectum Dei tui vacuus* (Exod. 23. 15). Vacuus autem intrat ante Deum, qui veniens ad orationem, nullam eleemosynam facit. Non solum in Veteri Testamento, sed etiam in Novo præcipitur, ut per singulas septimanas unusquisque Christianus aliquid in gazophylacium mittat, ad orationem venturus, sicut ait Apostolus : *Unusquisque vestrum per singula sabbata quod illi placuerit apud se reponat, ut non, cum venero, tunc collectæ fiant* (1. Cor. 16. 2). Item dicit Salomon : *Ante orationem præpara animam tuam* (Eccli. 18. 23). Ille præparat animam suam ante orationem, qui faciens et elemosynam venit ad orationem. Sicut enim oleum accendit lumen lucernæ, ita et bona opera excitant fidem cordis, et dant confidentiam animæ apud Deum orandi. Ergo eleemosyna præparatio est orationis. Item jejunium est adiutorium orationis, quia oratio sine jejunio fragilis est, et infirma. Nam oratio illa est fortis, quæ sit in spiritu humili et corde tribulato, sicut et Propheta dicit : *Sacrificium Deo spi-*

ritus contribulatus, cor contritum et humilitatum Deus non despicit (Psal. 50. 19). Spiritum autem humilem et cor contribulatum habere non potest, qui manducat et bibit, et deliciis fruitur : quia panis eor confirmat, vinum autem lætificat (Psal. 103. 15). Spiritum autem carnis humilem esse non permittit virtus, quæ sit ex pane, et cor contribulatum esse non permittit jucunditas, quæ venit ex vino. Ideo quandocumque sancti pro aliqua necessitate voluerunt exorare Deum, jejunium cum oratione junxerunt : sicut Daniel, et ceteri. Unde quia virtus orationis jejunium est, nunquam separantur ab invicem, sed ubique simul ponuntur. Oratio et jejunium de morte liberant. Item : *Hoc genus non ejicitur, nisi in jejunio et oratione* (Matth. 17. 20). Sicut nec miles sine armis est aliquid, nec arma sine milite : sic nec oratio sine jejunio, nec jejunium sine oratione. Sed ex his tribus bonis prima est oratio, quia eleemosyna quidem de rebus exit, jejunium autem de corpore : oratio vero nec de rebus nec de corpore, sed de anima procedit et de corde : ideo quasi prima dignitior e duobus, media ponitur inter duas. Prima eleemosyna, secunda oratio, tertia jejunium. Et quare eleemosyna ante orationem præcedit ? Quia mediatrix est, et præparatrix viæ ante faciem orationis, ut post eleemosynam sequens oratio præparatum locum misericordie inveniat apud Deum. Ideo autem jejunium sequitur orationem, quia non oratio jejunii est adiutorium, sed jejunium orationis. Et non oratio sit propter jejunium, sed jejunium propter orationem : ideo jejunium non ante orationem præcedit, sed oratio ante jejunium. Tertia divisio. Item eleemosynam facere, aut orationem, aut jejunare, non est omnium hominum, sed tantum justorum. Qui autem peccat, et eleemosynam facit, perdit quod facit. Pro cessante enim peccato peccatoris datur eleemosyna, non pro occurrente : id est, quando penitet nos quod fecerimus, non ut per pecuniam peccandi licentiam comparemus. Item ille orat, qui jam non peccat : qui autem orat et peccat, non rogat Deum, sed deludit Deum. Item ille jejunat, qui non peccat : qui autem peccat et jejunat, non ad gloriam Dei jejunat, nec se humiliat, sed substantiæ suæ parci. Denique considera in superioribus, ex quo coepit Christus apostolis suis salutaria dare præcepta, non statim in primis mandavit de eleemosyna, aut jejunio, aut oratione : sed prius expellit mala, postea introducit bona. *Scriptum est, Non occides : ego autem dico, Nec irascaris.* *Scriptum est, Non perjurabis : ego autem dico, Nec jurabis.* *Scriptum est, Non adulterabis : ego autem dico, Non concupisces.* *Scriptum est, Oculum pro oculo : ego autem dico, Non omnino resistere malo.* *Scriptum est, Diliges amicum tuum, et odles inimicum : ego autem dico, Diligite inimicos* (Matth. 5. 21. sqq.). Postquam ergo ab his omnibus malis hominem spoliavit, tunc dicit, *Videte ne eleemosynam vestram faciatis coram hominibus* (Matth. 6. 1), etc., ostendens quoniam nisi homo ab illis omnibus recesserit prius, sine causa facit hæc bona. Prius oportet mala dimittere, et sic bona suscipere, quia non potest fieri homo novus, nisi desierit esse vetus. Qui autem mala non dimittit, et bona suscipit, bonorum suorum gratiam perdit : quemadmodum si quis homo in os suum aliquid dale mittat cum amaro permixtum, dulcedo illa non dat suum sorem. *Nolite fieri tristes, sicut hypocritæ.* Sive de eleemosynis dicens, sic dicit, *Ne coram hominibus fiant* : sive de oratione sic, *Nolite esse sicut hypocritæ in angulis platearum orantes* : sive de jejunio, hoc ipse dicit. Vides quia sciebat Dominus vanam gloriam ex omni bono procedere. Ideo illam spinam, quæ assidue nascitur in terra bona, jubet præcidere, ne spina vanæ gloriæ effocet jejunii fructum. Numquid potest fieri, ut non sentiat qui jejunat ? Sed melius est ut jejunium tuum te ostendat, quam tu jejunium tuum. Sciens autem Dominus, quia non potest fieri, ut sit hilaris qui jejunat : ideo non dixit, *Nolite esse tristes* : sed, *Nolite fieri tristes.*

Aliud enim est esse tristem, et aliud tristem fieri. Qui enim naturaliter propter assiduum jejunium tristis est, ille est tristis, non autem fit: qui autem per imposturas aliquas pallentes apparent, illi non sunt tristes, sed flunt. Si ergo qui jejunat et tristem se facit, hypocrita est: quanto magis iniquior est, qui non jejunat, sed argumentis quibusdam in facie sua pingit venalem pallorem, quasi jejunii signum? Displicet ei natura sua, quia non potest mentiri quod non facit, et misera facies carnis argumentis quibusdam innocens castigatur, quia fraudibus non consentit. Puto quod omnis sensatus intelligit, quia hæc verba carnaliter non intelliguntur. Nec enim potest fieri, quod qui jejunat non appareat tristis, nec mandat Dominus quod adimplere non possumus. Si enim ideo jubet nos non fieri tristes, ut ne per ipsam tristitiam appareamus hominibus jejunare: quare mandat caput ungere, et faciem lavare? Sic enim ipsa unctio capitis, et lavatio faciei, si a jejunantibus semper servantur, nihilominus sunt signa jejunii. Sed hæc spiritualiter ad animam referuntur, ut ne tristitia spiritualis faciem spirituales exterminet. Facies autem spiritualis animæ est conscientia ejus, vel cor, sicut ostendit propheta, dicens: *Tibi dixit cor meum, Dominum requiram, et exquisivit te facies mea* (Psalm. 26. 8). Non enim facies carnis Deum querit, sed conscientia. Item quoniam facies conscientia appellatur ostendit Jacob, cum fuisset luctatus cum homine: *Vidi Dominum facie ad faciem, et salva facta est anima mea* (Gen. 32. 30). Vere enim tunc facie ad faciem Deum non vidit, quia in schemate hominis luctatus est contra eum Deus. Nam schema corporale velamentum est Dei, non proprietas Dei. Sed mente vidit Deum. Unde et Israel vocatus est, id est, mens videns Deum. Si autem facies ejus Deum vidisset, utique sic vocandus fuerat, facies Deum videns. Quid ergo? Facies animæ conscientia appellatur. Sicut enim in conspectu hominum gratiosa facta est facies pulchra: sic in oculis Dei speciosa est conscientia munda. Item aliud est gaudium corporale, aliud spirituale. Gaudium corporale est risus, jocus, et cæteræ delectationes carnales. Gaudium spirituale est spes, sicut ait Apostolus: *Spe gaudentes, in tribulatione patientes* (Rom. 12. 12). Vides quia potest fieri ut tristantes carnaliter, spiritualiter gaudeamus in spe? Hoc enim dicit de Spiritu sancto propheta: *Fluminis impetus lætificat civitatem Dei* (Psalm. 45. 5). Item est tristitia corporalis, et est tristitia spiritualis. Tristitia corporalis est afflictio carnis: tristitia autem spiritualis, desperatio et infidelitas animæ. Ergo dicens: *Nolite fieri tristes*, hoc dicit, Nolite propter homines jejunare. Qui enim propter homines jejunat, tristem facit conscientiam suam, id est, desperantem. Quomodo enim conscientia ejus hilaris sit, et sperans in Deum jejunio suo, qui non propter Deum, sed propter homines jejunat? Sic et omnes hypocritæ, qui propter homines jejunant, exterminant facies suas, id est, conscientias suas. Quomodo enim exterminatas conscientias non habeant ante Deum, qui fingentes se propter Deum jejunare, non propter Deum jejunant, sed propter homines, volentes fallere et Deum, et homines? Aut ita: *Nolite fieri tristes, sicut hypocritæ*: id est, Nolite sine spe et sine fide jejunare. Sine spe autem jejunat, qui non se abstinere a peccato, nec facit justitiam. Nam sicut bona opera spem generant, id est, gaudium spirituale: sic mala opera desperationem, id est, tristitiam spirituales. Qui enim peccans jejunat, sine spe jejunat: id est, non habet, unde speret, et gaudeat, sed est animus ejus desperans, et tristis. Jam autem quomodo peccatum et desperatio exterminant faciem conscientiam, nullus ignorat. Nam semper vulnerata est conscientia ejus qui peccat. Sic ergo omnes hypocritæ jejunant, non bonis actibus exhilarantes conscientiam suam in spe, sed malis operibus contristantes in desperationem. Hypocrita est ergo omnis, qui peccans jejunat. Quid est ergo, cum gaudio jejunare, nisi prius

spiritualiter jejunare, deinde carnaliter? Nam sicut omne bonum est spirituale, sic est et carnale: et omne malum est spirituale et carnale. Utpote, fornicatio carnis est meretricatio, fornicatio autem spiritualis est prævaricatio. Castitas carnis est nescire mulierem: castitas spiritualis, fidelem esse Deo. Humilitas corporalis assurgere homini, verbum dicere molle: humilitas spiritualis, qui in corde suo alterum existimat meliorem quam se. Superbia corporalis, asper sermo: superbia spiritualis, qui se meliorem putat esse, quam alterum. Sic et jejunium corporale est, et spirituale. Corporale jejunium est abstinere a cibis, spirituale jejunium est abstinere a peccatis. Nam sicut caro delectatur manducando, sic spiritus carnis delectatur peccando. Unde sapientes omne peccatum libidinem vocant, quia omne peccatum cum delectatione committimus. Ideo et circumcidebatur libidinis membrum, ut in mysterio generaliter omnium malorum delectatio tolleretur, quæ mala faciunt animum tristem, id est, desperantem. Qui enim a cibis jejunat, non ab operibus malis, ille apparet jejunare, non autem jejunat: quia quantum ad homines jejunat, quantum ad Deum autem pessime epulatur malis. *Amen dico vobis, receperunt mercedem suam*. Delectatio illa laudis tamdiu sentitur, quamdiu auditur: mox autem ut aures transierit, transit et delectatio laudis. 17. *Tu autem cum jejunas, unge caput tuum, et faciem tuam lava.* Tu qui misericors es, qui magis jejunas corde quam corpore, qui magis abstinens a peccato quam a cibo: et ideo non hominibus, sed Deo jejunas. Qui enim peccantes jejunant, hominibus jejunant, non Deo, et ideo hypocritæ sunt: qui autem vere Deo jejunant, non tantum a cibis se abstinere, quantum ab omni actu iniquo: quoniam sicut cibus carnem delectat, sic omne malum delectat spiritum carnis. Quid ergo? Quando jejunamus, si infundamus oleum capiti nostro, vere vanum est: etsi lavemus facies nostras aqua. Et quis facie non lavata procedit? Magis enim, si hoc facimus, quasi per signa hæc lavationis et unctionis publicamus nos jejunare. Quid ergo? Simplex interpretatio hujus loci hæc est, quoniam per aggerationem intelligenda sunt ista, sicut et cætera ante dicta, tamquam si dicat: Sic longe te facere debes ab ostentatione jejunii tui, ut si potest fieri, quod non decet, etiam ea facias, quæ ex diverso luxuria et epulationis videntur esse indicia. Spiritualiter autem sic, sicut ex superioribus patet, quia facies animæ conscientia intelligitur: Projice ergo abs te avaritiæ sordes, perjurii sterora, malitiæque putredinem; et lavasti faciem, id est, conscientiam tuam aqua prophetica, de qua dicit Isaias: *Lavavini, et mundi estote, auferite nequitiam ab animabus vestris* (Isai. 4. 16). Si enim abstuleris nequitiam ab anima tua, lavasti conscientiam tuam, et bene jejunas. Item caput tuum Christus est. Sitientem pota, esurientem ciba, algentem vesti, et sic pretiosissima myrrha, id est, oleo misericordiam unxisti caput tuum, id est, Christum, qui clamat in Evangelio, dicens, quia *Quod uni ex minimis istis fecistis, mihi fecistis*. Quoniam autem omnis justitia in his duobus consistit: primum ut ne facias malum; secundum, ut facias bonum: ad id, quod p. rtinet ad fugiendam peccata, dixit, *Lava faciem tuam*: ad illud autem, quod pertinet ad faciendam bona opera, *Unge caput tuum*, et es amabilis sicut Maria, quæ postquam conscientiam suam lacrymis poenitentiae lavit, postea infudit oleum super caput Christi, et impleta est domus odore: ita et tuorum operum fama, si fueris talis, tota implebit Ecclesiam. Et quam proprie dixit, faciem quidem lavare: caput autem non lavare, sed ungere. Quamdiu enim sumus in corpore, conscientia nostra semper sordida est in peccatis. Caput autem nostrum Christus lavationem necessariam non habet, sed solam unctionem: quia *Peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore ejus* (Isai. 53. 9). 19. *Nolite thesaurizare vobis thesauros super terram*. Præsens capitulum ad præcedens non habet consequentiæ ratio-

nem, quia illud de jejunio dictum est, hoc autem de eleemosynis. Quid ergo est? Si memores sumus, nihil de eleemosyna, vel de oratione, vel de jejunio Dominus docuit supra: sed simulationem eorum comperit tantum, ut nec coram hominibus faciant ea, ut videantur ab eis: non quia possibile est sic ea agere, ut non ea videant homines, sicut diximus supra; sed sollicitum fecit hominem, ut quantum ad se sic festinet agere ea, ut non videatur: ut ipsum bonum opus homini Christiano¹ magis in affectu sit, quam in actu. Et convenienter, quoniam et supra legis quidem mandata magis ad opus respiciebant, quam ad affectum: id est, *Non occides, non adulterabis*, etc.: Christus ad supplementum eorum spiritualiora introduxit mandata, ad affectum magis respicientia, quam ad actum: *Ego autem dico, Ne irascaris, ne concupiscas*, etc. Sic et hic, ut boni simulatione² præcisa, opera eorum bona ad cor magis respiciant, quam ad aspectum. Quoniam ergo, sicut exposuimus, nihil docuerat Christus de illis, nunc secundum tres supradictas justitias, eleemosynæ, orationis et jejunii, tres consequentias introduxit doctrinæ: unam ad eleemosynam, alteram ad orationem, tertiam ad jejunium. De quibus singulis demonstrabimus in proprio loco. Et ad eleemosynam doctrina subsequens hæc est: *Nolite thesaurizare vobis thesauros super terram*, ut talis ordo sit narrationis: *Cum facis eleemosynam, noli tuba canere ante te, sicut hypocritæ faciunt in synagogis, et in vicis, ut glorificentur ab hominibus. Amen dico vobis, perceperunt mercedem suam. Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua: ut sit eleemosyna tua in abscondito, et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi in manifesto. Nolite thesaurizare vobis thesauros super terram. Et hic dat consilium, ut eleemosyna fiat: in secundo loco ostendit, quæ utilitas est in eleemosyna faciendâ: in tertio loco, ut neque timor inopie accidentis impediat voluntatem eleemosynæ faciendæ. *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra*, quia non estis de terra, nec de terra venistis, sed pro tempore de terra suscepistis terram, ut per terram vincaissetis terram; sed de cælo estis, et de cælo venistis, et iterum redituri estis in cælum, nisi ultro remanere volueritis in terra. Illic ergo substantiam tuam collocas, ubi patriam habes. Vis autem scire, quia peregrinus es in hoc mundo? Audi prophetam dicentem: *Incola ego sum in terra, non abscondas a me mandata tua (Psalm. 118. 19)*. Quæ est ergo insipientia, ut contentus sis super terram? id est, in alienis vis servire diabolo, cum possis in cælis, id est, in propriis, regnare cum Christo? *Ubi tinea et comestura exterminant, et ubi fures effodiunt et furantur*. Omnia bona mundi triplex interitus tollit. Aut enim a semetipsis veterascunt, et tineant, sicut vestimenta: aut ipsis dominis luxuriose viventibus comeduntur, sicut cæteræ facultates: aut ab extraneis vel dolo, vel vi, vel calumniis, vel quolibet alio iniquo modo diripiuntur. Quia omnes fures dicuntur, qui per iniquitatem fesiinant aliena facere sua. Sed dices, Numquid omnes qui hæc habent, perdunt ea? Ventilò vestimentum meum, et non tineat: parcius ago, et facultates meæ non comeduntur: sollicite ago res meas, et non diripiuntur a furibus. Interim quidem sic dicam, quia si non omnes perdunt, tamen multi perdunt. Quid ergo? melius est super terram reponere, ubi incertus est conservacionis eventus, an in cælo, ubi est certa custodia? Illic si non custodieris, perdes: si custodieris, timore et sollicitudine cruciaris. Illic autem, etsi dormis, a Deo servantur: et cum recordatus fueris, spe gratularis. Quæ est autem stultitia illic relinquere, unde exiturus es, et illuc non præmittere, quo iturus es? Vere autem male servatas divitias, etsi corporaliter non perdidisti, spiritualiter perdidisti, quia nec proficiunt tibi ad*

usum salutis. Quicquid enim pro anima tua legeris, hoc est tuum: quod autem reliqueris, perdidisti. Nam quod corporaliter male congregatur, spiritualiter dispersum videtur, et perditum: quod autem corporaliter bene dispergitur, spiritualiter illud congregatum et repositum videtur in cælo. Nunc autem ponit quæ sit utilitas in eleemosyna faciendâ, dicens: 21. *Ubi enim fuerit thesaurus tuus, ibi erit et cor tuum*. Qui collocat thesauros in terra, non habet quod speret in cælo. Ut quid enim aspiciat in cælum, ubi nihil repositum habet? Propterea sive latatur, in carnalibus et terrenis latatur: sive tristatur, de carnalibus et terrenis tristatur. Qui autem divitias suas reponit in cælo, non habet spem in terra. Ut quid enim delectetur in terra, qui nihil habet in terra? Ideo sive latatur, in spiritualibus latatur: sive tristatur, de spiritualibus tristatur. Ergo peccatorum et luctitia mala, et tristitia pejor, quia aut de lucro terreno latantur, aut de damno tristantur: iustorum autem et luctitia bona, et tristitia melior, quoniam aut de iustitia latantur, aut de peccato tristantur. Si enim aliqua causa mortis advenerit, si quidem spes illius in terra sit, tristatur, quasi de domo sua ad peregre vadens, ut non dicam ad tormenta³: si autem spes ejus in cælo sit, gaudet quasi de peregre ad domum propriam reversurus, ut non dicam⁴ ad regnum cælestē. Secundo, qui thesaurizat in terris, dupliciter facit peccatum. Primum, quia male congregat: secundo, quia cor habens in terra, numquam quæ Dei sunt recordatur, sed semper quæ terræ. Et qui thesaurizat in cælo, dupliciter justitiam facit. Primum, quia bene fœnerat: secundo, quia spem habens in Deo, semper quæ Dei sunt cogitat et meditat, et non quæ terræ. Et quemadmodum qui semel congregare cœperit in terra, ipsa concupiscentia terrena facit eum magis sollicitum esse, nec solum ne minuat inde, sed ut magis augeat: sic et qui thesaurizat in cælo, ipsa concupiscentia spiritualis facit eum sollicitum, non solum ut non periat quod habet, sed adhuc ut augeat super id quod habet. 22. *Lucerna corporis tui est oculus tuus*. Prius commemorare debemus, quia non de corporali oculo loquitur sermo, nec de hoc corpore, quod videtur a foris. Alio qui dixisset, Si oculus tuus sanus fuerit, aut infirmus: nunc autem dixit, *Simplex et Nequam*. Non enim omnis qui benignum habet oculum, omnino et corpus ejus lucidum est: nec enim omnis qui malignum oculum habet, corpus ejus in tenebris est. Quid enim, si benignum oculum habet, et infirmum, numquid corpus ejus in lumine est? Aut si malignum et sanum, numquid corpus ejus in tenebris est? Ergo *Corporis*, non a foris, sed ab intus, id est, corporalis naturæ. Lucerna autem ejus est mens, per quam anima videt Deum. Unde Jacob est appellatus Israel. Israel autem Hebraice interpretatur mens videns Deum. Postquam ergo dixit, *Thesaurizate vobis in cælo, quoniam ubi thesaurus tuus fuerit, ibi erit et cor tuum*: convenienter subiunxit, (a) *Lucerna corporis tui oculus tuus est*. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit: ut ostendat, quia qui eleemosynas faciunt, cor ad Deum habere debent: qui autem cor habet ad Deum, illius oculus lucidus est: id est, illius mens spiritualis et munda est, nec terrenis concupiscentiis sordidata, sicut scriptum est: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt (Matth. 5. 8)*. Sicut enim qui graves oculos habet, si ponas eum in aliquo obscuro tenebrosoque loco, melius videt: si autem ponas eum in sole, nihil videt, quia oculus ejus non suffert solis candorem: sic homo mundialis, qui oculum, id est, mentem terrenis desideriis sordidam habet, et turbulentum, si ponas eum in rebus mundialibus, sapit et astutus est: si autem trahas eum ad res spirituales, tenebrescit, ac nihil sapit, quia mens

¹ V. D. et Editi in marg., *opus omni Christiano*.

² Idem in marg., *ut omni simulatione*.

³ Idem in marg., *ut dicam ad tormenta*.

⁴ Melius legeretur, *ut dicam*.

(a) Ille incipit Homil. XV. in Cod. v. D.

quia sicut margaritæ inclusa cochleis positæ sunt in profundum maris : sic et divina mysteria, in verbis inclusa¹, posita sunt intus in altitudinem sensus Scripturarum sanctarum. Et sicut non omnis homo potest se mergere, et de profundo tollere margaritas, nisi artifex, qui habet usum rei illius : sic non omnis homo potest descendere in altitudinem sensuum, et illic invenire mysteriorum absconditas margaritas, nisi vir spiritualis, qui habet exercitationem spiritualium narrationum Dei. Propterea margaritæ non sunt dandæ, nisi desiderantibus veritatem, et cum ratione humana viventibus. Si ergo talibus porcis secretorum mysteriorum miseris margaritas, cœnosæ vitæ delectatione mente gravati, non intelligunt pretiositatem earum : sed æstimantes eas similes esse cæteris fabulis mundialibus, similiter eas carnalibus actibus conculcant : et post modicum conversi per inobedientiam, rumpunt præbitores earum : frequenter autem et scandalizati in eis, calumniantur expo-aitores earum, quasi dogmatum novorum seminatores. Et si talibus canibus, qualibus diximus, dederis sancta, suscipiunt, quasi canes, sine discretione, et sordidis actibus suis conculcant ea, et pro nihilo æstimantes quæ acceperunt, conversi disputationibus suis, quasi latratibus irrationabilibus, rumpunt veritatis prædicatorem. Et puto, non sine rationabili differentia sanctum quidem canibus dare vetuit Dominus, margaritas autem non dare porcis. Et de margaritis quidem possumus dicere, quia si porcis mitti velantur minus immundis, quanto magis canibus plus immundis ? De sancto autem dando idem æstimare non possumus. Quid est enim, si plus immundis dare non venit, minus autem immundis oportet ? Idcirco neque vetitum intelligimus, neque mandatum : forte quia frequenter et manum imponimus, et benedictionem damus etiam porcorum more viventibus Christianis, non quia illi merentur accipere, sed nos ex nobis contra iustitiam, dare usurpamus, ne forte plenius scandalizati depereant. Ideo iussum non est, quia injustum est : vetitum autem non est, quia infirmum fuerat ignoscendum. Sed quia de sanctis cepimus dicere, non est tacendum, quoniam aliud est sanctificatio, aliud sanctificatum. Sanctificatio enim est, quod alterum sanctificat : sanctificatum autem alterum sanctificare non potest, quamvis ipsum sit sanctum. Uirpata, signas panem tuum, quem manducas, sicut ait Paulus : *Sanctificatur enim per verbum Dei et orationem* (1. Tim. 4. 5) : sanctificasti eum, non fecisti sanctificationem. Quod autem sacerdos de manu sua dat, non solum sanctificatum est, sed etiam sanctificatio est : quoniam hoc non solum datur, quod videtur, sed etiam illud, quod intelligitur. De sanctificato ergo pane licet et animalibus jactare, et infidelibus dare : quia non sanctificat accipientem. Si autem tale esset, quod de manu sacerdotis accipitur, quale est, quod in mensa manducatur : omnes de mensa manducarent, et nemo de manu sacerdotis acciperet. Unde et Dominus in via non solum benedixit panem, sed de manu sua dedit Cleopæ, et socio ejus (Luc. 24). Et Paulus navigans non solum benedixit panem, sed de manu sua porrexit Lucæ, et cæteris discipulis suis (Act. 27). Quod autem de manu porrigitur, nec animalibus dandum est, nec infidelibus porrigendum : quia non solum sanctificatum, sed etiam sanctificatio est, et sanctificat accipientem.

Homilia xvij. ex capite vij.

7. *Petite, et dabitur vobis : quærite, et invenietis : pulsate, et aperiatur vobis.* Transitum consequentem de capitulo ad capitulum invenire difficile est. Ideo diversa proponimus secundum diversas æstimationes interpretum. Sciens Dominus, quoniam quæcumque mandaverat supra, hominibus impossibilia erant : et quantum ad naturam humanam, supra naturam. Nam qui se non abstinere a cædibus, quomodo potest abs-

tinere se ab ira ? Qui non se abstinere a fornicatione, quomodo se abstinere a concupiscentia ? Qui non se abstinere a perjurio, quomodo se abstinere a jramento ? Qui alios ferire non cessat, quomodo se præbeat ferendum ? Qui nec amicum suum sincere diligit, quomodo diligit inimicum ? Quid autem sic impossibile est, quomodo elemosynas facere, vel orare, vel jejunare, et nolle hominibus apparere ? Quid autem difficilius est, quam non judicare peccantem in se, aut nihil sanctum vel secretum dicere aut dare indignis ? Necesse est enim ut et multos sibi faciat inimicos. Quoniam ergo majora erant mandata, quam virtus humana est, transmittit eos ad Deum, cujus gratiæ impossibile nihil est, dicens : *Petite, et dabitur vobis* : ut quod ex vobis hominibus consummari non potest, per gratiam Dei adimpleatur. Quoniam creaturam sensibilem Deus armatam et munitam creavit. Alios enim munit veloxi pedum cursu, alios armavit unguibus, alios velocibus pennis, alios dentibus, alios cornibus : hominem autem solum sic disposuit, ut virtus illius sit ipse. Et in eo quod infirmiorum eum fecit omnibus, in ipso fortiorum eum voluit esse in se. Nam sciens Deus, quia cognoscere et colere Deum vita æterna est, ignorare autem, et contemnere, perditio sempiterna, nec ita infirmum eum creavit, ut omnino nihil boni facere posset, ne quem super omnia, et propter quem omnia fecerat, omnibus inveniretur esse deterior : nec ita potentem eum creavit, ut etiam sine Dei auxilio ex se ipso facere posset quod vult, ut infirmitatis suæ necessitate coactus, semper necessarium habeat Dominum suum. Et vere justissima res est, ut factura necessarium habeat suum factorem. Si enim omnis virtus hominis in Deo est, et tamen contemnit omnium bonorum suorum auctorem : quanto magis negligeret Deum, si potentia ejus esset in ipso ? Aut ita : quoniam ad sanctificandam orationem quandam dederat eis observandæ bonitatis mandata, dicens : *Nolite judicare, ut non judicemini* : competenter addidit, *Petite, et dabitur vobis* : tamquam si dicat : Si hanc clementiam servaveritis ad inimicos, quam mandavi vobis : quicquid vultis, petite, et dabitur vobis : et quicquid desideratis invenire, quærite, et invenietis : et quicquid clausum vobis videtur, pulsate, et aperiatur vobis. Gratia vos prosequente, petite precibus die ac nocte orantes. Quod si misericordiam suam protraxerit Deus ad tempus, volens tentare constantiam fidei tuæ, tu a petitionibus tuis non recedas. Sicut enim qui vere esurit, tandem petit cibum, donec impleat necessitatem corporis sui, nec potest cessare, necessitas enim urget, quia sine cibo vivere non potest : ita et qui vere desiderat gratiam Dei, cessare non potest a petendo, sciens quia salvus fieri non potest sine gratia Dei. Adhuc quærite, interrogantes sacerdotes cæterosque habentes scientiam spiritualium Scripturarum, sicut præcepit lex : *Interroga patrem tuum, et dicet tibi : seniores tuos, et annuntiabunt tibi* (Deut. 32. 7). Quærite studio et labore, legentes Scripturas legis et prophetarum. Nam Deus ita nos disposuit esse, ut nec studentes et laborantes circa Scripturas acquiramus salutem scientiæ sine gratia Dei, ut ne nobis imputemus quod scimus : nec tamen gratiam acquiramus, nisi studuerimus et laboraverimus circa Scripturas, ne donum Dei detur negligentibus. Gratia enim adiutorium est infirmitatis humanæ : adiutorium autem non dormientibus datur, sed festinantibus, et prævalentibus². Sicut enim in bello non omnis, qui pugnat, vincit, nemo tamen vincere potest, nisi pugnaverit : sic non omnes, qui student et legunt, acquirunt scientiam spiritualem, nemo tamen acquirere potest, nisi qui aut studiosus fuerit ad legendum, aut assiduus ad audiendum. Et infideles quidem, et non timentes Deum inveniunt scientiam legendo et studendo, sed non illam quæ ex Deo est, quæ per Spiritum sanctum datur, sed

¹ Idem in marg. : in libris inclusu.

² Alias, non prævalentibus.

Bona enim opera sunt quae sperare faciunt, et mala opera desperare compellunt. Propterea non dixit propheta: Spera in Deo, et inhabitabit terram, et pascetis in divitiis ejus: sed, *Spera in Deo, et fac bonitatem, et inhabitabit terram* (Psalm. 36. 3). *Ne solliciti sitis quid manducetis*. Non dixit, Nolite laborare: sed, Nolite solliciti esse. Ergo solliciti esse vetamur, laborare autem jubemur. Sic enim et Dominus loquens ad Adam, non dixit, Cum sollicitudine facies tibi panem: sed, Cum labore et sudore faciei tuae. Ergo non sollicitudinibus spiritualibus, sed laboribus corporalibus acquiendus est panis. Sicut laborantibus enim pro praemio diligentiae, Deo praestante, panis abundat: sic dormientibus et negligentibus pro poena negligentiae, Deo faciente, subducitur. *Nonne anima plus est quam esca, et corpus plus quam vestimentum?* Confirmat spem nostram, primum de majore ad minus descendens, deinde a minore ad majus ascendens. Quomodo si animam dedit, escam non dabit? Si corpus plasnavit, vestimentum non providebit? Nisi voluisset esse quod est, non crearet. Quod autem sic creavit, ut per escam servetur, necesse est, ut det ei escam, quamdiu vult esse quod fecit. Quid est a minore ad majus? 26. *Videte volatilia caeli, neque seminant neque metunt*, etc. Si avibus praestat alimentum, hominibus non praestabit alituram? si illi non laborantes, inveniunt escas, homo non inveniet, cui Deus dedit et operandi sapientiam, et fructificandi spem? Omnia enim animalia Deus propter hominem fecit, hominem autem propter se. Si ergo animalibus ministrat propter hominem, hominibus non ministrabit propter seipsum? Omnia Deus in sapientia fecit, hominem autem non solum in sapientia, sed etiam secundum sapientiam suam. Quanto ergo pretiosior hominis creatio, quam animalium, tanto major sollicitudo Dei de hominibus, quam de animalibus. Omnia Deus animalia fecit, ut tamdiu sint, quamdiu sunt, cum vero mortua fuerint, fiant tanquam quae non fuerint: hominem autem, ut non solum ante mortem, sed etiam post mortem vivat: magis autem post mortem, quam ante mortem: quoniam ante mortem in tentatione vivit, post mortem autem in gloria. Si ergo illis occurrit, quos sic creavit, ut tantummodo vivant¹: hominibus non occurreret, quos fecit, ut in perpetuo vivant? 27. *Quis vestrum cogitando potest adjicere ad staturam suam cubitum unum?* 28. *Et de vestimento quid solliciti estis?* Si ergo cogitando modicam partem corpori vestro addere non potestis², quomodo cogitando salvandi estis in toto? Deus, qui te ex nihilo formavit in utero, et de periculo cum periculo nascentem de utero matris eripuit, te non solum non cogitante, sed neque sciente. Deus, qui per singulos dies incrementa corporis tui dat, et sapientia facit, te non intelligente. Si ergo in te ipso quotidie providentiam operatur, quomodo in necessariis tuis cessabit? *Considerate lilia agri, quomodo in tempore opportuno crescunt, tempore statuto formantur*. In frondibus vestiuntur candore, implentur odoribus: et quod terra radici non dederat, neque radix illi, invisibili operatione Deus largitur: neque plus istis, et minus aliis: sed in omnibus eadem providentiae plenitudo servatur, ut non a seipsis nata, neque eventu acta putentur, sed Dei providentia intelligantur esse disposita. *Non laborant, neque nent*. Dicendo, *Non laborant*, intelligi vult homines³: dicendo autem, *Neque nent*, mulieres: quoniam virorum vita seminationibus, mulierum autem lavificio sustentatur. 29. *Neque Salomon in omni gloria sua sic vestiebatur*. Quia Salomon etsi non laborabat, neque sollicitus erat quid vestiret, tamen vel jubebat, vel disponebat, vel sciebat. Ubi autem jussio et dispositio, illic et ministran-

tium offensa frequenter invenitur, et jubentis iracundia excitatur: haec autem nesciunt quomodo sic coronantur⁴. Illi homines ministrabant, istis Deus. 30. *Si enim saenum agri, quod hodie est, et cras in cibarium mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos modicae fidei?* Si ergo floribus sic occurrit, qui sic nati sunt, ut tantummodo videantur et pereant: homines negliget, quos sic creavit, ut non pro tempore videantur, sed ut in perpetuo sint? Qui intelligit quid est homo, non desperat de Deo: qui autem desperat de Deo, nescit quid est: quoniam homo in Deo, et Deus in homine est. 31. *Nolite ergo solliciti esse, dicentes, Quid manducabimus, aut quid bibemus?* Deus enim haec in natura creavit, quasi regulam terrae mandans: *Producat terra herbam pabuli* (Gen. 1. 11): ideo vult aut non vult, bonis et malis germinat: quia terra ministrare jussa est, non judicare. Bonum autem et malum non in natura creavit, sed in arbitrio nostro posuit, ut quod volumus, simus. Ideo bonis palma proponitur, malis autem poena. Quae est ergo sapientia, de eo esse sollicitum, quod, etsi sollicitus non fueris, habebis: et de illo non esse sollicitum, de quo si sollicitus non fueris, perdes? Nam escam, etsi sollicitus non fueris de ea, invenies: justitiam autem, nisi sollicitus fueris, non apprehendes. 32. *Haec enim omnia gentes quaerunt*. Quia in rebus humanis fortunam esse credunt, non providentiam, neque judicio Dei vitas suas gubernari aestimant, sed incerto duci eventu: ideo merito timent, merito solliciti sunt, et desperant, quasi qui neminem habeant gubernantem. Qui autem credit, se judicio Dei gubernari, non incerto duci eventum, escam quidem suam in manu Dei committit, sciens quia neminem suae voluntate et judicio Dei fame aut nuditas occidit. Cogitat autem de bono et malo, sciens quia nisi sollicitus fuerit, nec malum fugiet, nec bonum apprehendet: ideo dicit, 33. *Quaerite primum regnum Dei, et justitiam ejus*. Regnum Dei est retributio honorum operum et malorum: justitia autem est via pietatis, per quam itur ad regnum. Si ergo die ac nocte cogitas, qualis erit gloria sanctorum, vel qualis erit interitus impiorum et peccatorum, necesse est ut aut propter timorem poenae territus recedas a malo, aut propter desiderium gloriae excitatus festines ad bonum. Et si quotidie cogitaveris, quae sit justitia Dei, et quid odit, quidve amat, ipsa justitia ostendet tibi vias suas. Nam justitia sicut odientes se fugit, sic amantes se sequitur. Nec enim datur sumus rationem utrum pauperes fuerimus, aut divites, quia nec fuit hoc in nostra potestate: sed si bene egimus aut male, quod in nostro jacet arbitrio. Dictum est ad hominem: *Maledicta terra in operibus tuis* (Gen. 3. 17). Vides quia propter peccata hominum maledicitur terra, ut non germinet; benedicitur autem, cum bona opera fecerimus? Tu ergo quaere justitiam, et non tibi dederit panis: quoniam sicut propter mala opera fructus terrae subducitur, sic propter bona abundat. Propterea dicit, *Quaerite regnum Dei et justitiam ejus, et haec omnia apponentur vobis*. 34. *Nolite ergo solliciti esse in crastinum*. Jam diximus, quoniam quod dicit, hodie, hoc solum significat, quo tempus habemus in vita nostra praesenti. Quod autem dicit, cras, quod superfluum est supra necessitatem ostendit. Nihil ergo curetis superfluum habere, quam necessarium est vobis in vita praesenti ad vitam quotidianam. Quod autem superfluum fuerit, quod est cras, curabit se: ac si dicat, Superflua quaecumque congregaveris, illa seipsa curabunt. Te quidem non eis fruente, ipsa autem inveniunt dominos multos, qui ea procurant, sicut placuerit ipsis. Quid ergo curas de illis, quorum potestatem aliis es dimissurus? *Sufficit enim dici multum sua*: ac si dicat: Sufficit tibi labor et miseria quam pateris in vita propter usus quotidianos, quos necessarios habes. Noli superflue pro superfluis laborare, ne labor quidem fiat tuus, fructus autem alterius. Maestiam autem dici ipsam afflictionem appellat soli-

¹ Sic recte V. D. et Editi in marg. In textu vero, *videantur*, minus commode.

² *Addere non potestis*, iidem in marg. In textu legebatur, *adhibere non potestis*.

³ Sic locum restitutum ex codice V. D. Ante legebatur, *Disposita*. Numquid laborant? numquid nent? Dicendo, non seminant (in marg. laborant) viri confortat.

⁴ Forte legendum, *ornantur*; quae vox melius quadret.

citudinum præsentium et laborum : non sicut Manichei dicunt, malum esse ipsam creaturam Dei.

Homilia xvij. ex capite vij.

1. *Nolite judicare, ut ne judicemini : nolite condemnare, et non condemnabimini.* Quidam hunc locum secundum hujusmodi sensum exponunt, dicentes, quia Dominus hoc mandato non prohibet Christianos ex benevolentia corripere alios Christianos dignos correptione : sed ne aut per jactantiam justitiæ suæ Christianos despiciant peccatores, derogantes frequenter de multis, et ex solis plerumque suspicionibus odientes cæteros et condemnantes, et sub specie pietatis proprium odium exsequentes. Et ut ne sic quidem Christiani corripiant Christianos, convenit sermo, qui dicit : *Nolite judicare.* Si autem non¹ corripuerint, utrum conveniat illud quod dicit : *Ut non judicemini,* nescio. Numquid propter illud solum, si sic non corripuerint peccatores, consequentur indulgentiam peccatorum suorum, secundum quod dictum est, *Et non judicabimini* (Luc. 6. 37) ? Si enim judicantes, sicut judicare non decet, male faciunt : sine dubio non judicantes, veniam peccatorum priorum ex hoc non consequentur, quia non judicaverunt male. Quis enim consequitur indulgentiam mali sui prioris, quia non addidit et alterum malum ? Certe si in se peccantes non judicaverint, nec ipsi judicabuntur a Deo pro suo peccato. Itac diximus, volentes ostendere, quia hic sermo non est positus de proximis non judicandis, qui peccant in Deum, sed qui in nos peccant. Quid ergo est ? Usque nunc exposuit consequentiam ad justitiam eleemosynæ pertinentem, nunc autem incipit exponere consequentiam ad justitiam orationis respicientem. Et est doctrina hæc quodammodo pars ipsius orationis, ut sit talis ordo narrationis : *Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo. Nolite judicare, ut non judicemini.* Qui enim non judicat proximum suum propter peccatum, quod fecit in ipsum, illum nec Deus judicat propter peccatum, quod fecit in ipsum : sed dimittit Deus debitum ejus, sicut et ipse dimittit debitoribus suis. Sicut autem cætera universa mandata generaliter cunctis mandavit, tam sacerdotibus, quam laicis, præcipue tamen doctoribus, qui quanto majores sunt in ordine, tanto perfectiores esse debent in disciplina : sic et hoc mandatum de proximis non judicandis ad omnes quidem pertinet, præcipue tamen ad doctores. Unde quædam sunt mandatorum istorum, quæ si diligenter aspicias, pene nec conveniunt laicis, nisi forte parum ; doctoribus autem omnino conveniunt : quale est hoc ipsum quod sequitur : 3. *Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, trabem autem in oculo tuo non vides ?* 5. *Hypocrita, ejice primum trabem de oculo tuo, et tunc videbis ejicere festucam de oculo fratris tui.* Videre enim festucam in oculo fratris omnium est : ejicere illam posse non est omnium, sed tantum doctorum, qui per doctrinam, vel increpationem secundum Deum possunt ejicere de mente fratris sui peccatum, vel magnum, vel modicum. Sicut et illud quod dicit : 6. *Nolite sanctum dare canibus, neque margaritas vestras miseritis autem porcos.* Habere enim vel sancta, vel margaritas, et posse dispensare vel bona vel mala, et discernere qui hominum sunt canes, qui porci, non est omnium hominum, sed sanctorum. Vult ergo Dominus doctores Christianorum sicut in omni justitia, sic et hoc primum facere, deinde docere : ut doctrinam suam bonam meliori cum vita commendent, ut bene docendo scientiam inserant, melius autem vivendo timorem : quia tales sales sunt terræ, condientes omnes suæ vitæ exemplo, et luceant doctrinis illuminantes. Quis autem audiat illum docentem, qui seipsum non audit ? Ideo dicit ad omnes, præcipue ad doctores : *Nolite judicare, ut non judicemini.* Quoniam si doctor memor sit injuriæ et doloris, et memoriam malitiæ servet in anima sua, solvitur totus Ecclesiæ status, sive ad tempus respicias apostolorum, sive ad

¹ In aliis legitur : *Si autem corripuerint.*

nostrum. Tunc enim, sicut legimus, difficile aliquos convertebant ad fidem Christi, nisi multa prius patirentur ab ipsis. Nam quasi lassato diabolo, et devicto per sufferentiam eorum nimiam usque ad mortem, et relinquirentem corda infidelium et jam non habente virtutem amplius eos armare, accedente gratia Dei convertebantur ad Christum. Si ergo memores fuissent injuriarum, quas fuerant passi ab eis, numquam postmodum eos in caritate docuissent, numquam eos libenter ad fidem Christi postmodum recepissent. Sed et nunc cum frequenter doctores offendantur a laicis, sive juste, sive injuste, diabolo seminante occasiones, si memores sint injuriæ et doloris, totam solvunt Ecclesiam. Nam ubi recordatio injuriæ aut doloris in medio est, nec doctor benevolenter docet laicum, nec libenter eum laicus auscultat : et doctor forsitan vel invitatus aperit os suum ad docendum : laicus autem cum sit omnino sine timore Dei, nec usque ad faciem contentus est eum audire, sed converso egreditur dorso, et se et illum spernens, et amplius se quam illum, et non sentit animæ suæ dispendium efferatus, sicut nec bestia irritata vulnus in se fixum. Hoc caput Lucas evangelista late prosequitur, dicens : *Nolite judicare, et non judicabimini : nolite condemnare, et non condemnabimini : dimittite, et dimittentini : date, et dabitur vobis. Mensuram bonam, et confertam, et commotam, et superfluentem dabant in sinum vestrum. Eadem mensura, qua mensi fueritis, remetietur vobis* (Luc. 6. 37. 38). Et quis sit ille, qui nec judicat : quis autem, qui judicat quidem, et non condemnat : et quis est, qui condemnat quidem, et tamen dimittit : et quis est, qui dat, exposuimus tibi : et quoniam superflua quidem mensura datur ei, qui nec judicat : commota autem ei, qui judicat quidem, non autem condemnat : bona autem ei, qui condemnat, sed dimittit. Quoniam sicut major est superflua mensura, quam commota, et commota major est, quam bona et justa : sic perfectior est ille, qui nec judicat, quam ille, qui judicat, et non condemnat, et ille, qui judicat, et non condemnat, melior est illo, qui condemnat, et dimittit. Hic autem Matthæus omnia illa brevi sermone conclusit, dicens : *Nolite judicare, ut non judicemini.* 2. *In quocumque enim judicio judicaveritis, judicabitur de vobis :* intelligens quoniam judicii sermo ad omnia pertinet illa. Nam qui judicat tantum peccantem in se, et non condemnat, judicat : et qui non solum judicat, sed etiam condemnat, judicat : hoc ipsum enim condemnare judicare est. Ergo pro illo, quod Lucas dixit, *Nolite judicare, aut judicantes, nolite condemnare,* iste dixit : *In quocumque judicio judicaveritis, judicabitur de vobis :* id est, Si judicaveritis et non condemnaveritis, simili judicio et vos quidem judicabimini a Deo, sed non condemnabimini : si autem et judicantes condemnaveritis, simili judicio et vos judicabimini, et condemnabimini. Et quod ille dixit : *Dimittite, et dimittentini : date, et dabitur vobis :* iste dixit, *In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis :* hoc est, Si non rogati dimiseritis peccatum proximis vestris, sed solo respectu Dei, et Deus ex se, prius quam rogetur a vobis dimittet vobis ; si autem rogati veniam dederitis, et Deus tunc dabit vobis veniam, cum dignis precibus et congrua lamentatione eum rogaveritis. Quoniam ergo dixerat præcipue, sicut diximus, doctoribus, *Nolite judicare, ut non judicemini :* convenienter addit, et dicit, 3. *Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, trabem vero in oculo tuo non vides ?* Id est : Qui trabem in oculo tuo non vides, ut quid vides festucam in oculo fratris tui ? Ac si dicat : Melius est nec docere, nec reprehendere laicum, quam docere et reprehendere, et teipsum in reprehensione consistere : quoniam talis doctrina doctoris non est audibilis, sed derisibilis. Propter quod omnis sacerdos si vult docere populum, prius seipsum doceat : si autem seipsum non vult docere de omni quod docet, nec seipsum arguere de omni quod arguit, nec alios doceat, nec arguat quemquam, ut si judicium Dei non evadit, vel hominum opprobrium

non patiat. 4. *Aut quomodo dicis fratri tuo, Frater, sine ejciam festucam de oculo tuo, et ecce trabs est in oculo tuo?* Id est: Cum quia facie arguis peccatum laici fratris tui, ipse in eodem, aut in majore peccato existens? Non times, ne audias ex diverso, *Medice, cura teipsum (Luc. 4. 23)?* Si medico opprobrium est, qui nec alterius sanitatem habet in potestate, nec suam, si alios velit curare, et ipse debilis sit, quasi testimonium imperitiæ suæ portat in corpore suo propriam passionem: quomodo doctore non sit opprobrium alios velle eruiere a peccato, et ipsnm in majoribus esse peccatis, dum possit amplius seipsum eruiere a peccato, quam alios? Aut ita: *Quomodo fratri tuo dicis?* id est, Quo proposito putas? ex caritate cordis dicis, ut salves proximum tuum? Non; sed ut te similes justum. Si autem vere ex caritate cordis argueres proximum tuum, ut salvares, teipsum ante salvares. Numquid possibile est ut benevolentior sis alteri, quam tibi? ut quid cum teipsum nolis salvare, alterum velis? Omnis ergo doctor, qui alterum in qualicumque reprehendit delicto, et ipse in eodem constitutus, non se prius expurgat, certum est quia alloquens in ecclesia non alios vult salvare, sed per bonam doctrinam malos actus suos celare, et scientiæ laudem ab hominibus querit, non reedificationis mercedem a Deo, et est hypocrita. Ideo competenter addit et dicit: 5. *Hypocrita, ejice primum trabem de oculo tuo, et tunc videbis ejicere festucam de oculo fratris tui.* Hypocrita est enim omnis doctor, qui non prius facit bona, et postea docet. Dum enim bona docet, proficitur se justum coram hominibus: dum autem male agit, peccatorem se constituit intra se. Hoc ergo dicit: Vis libere et fiducialiter reprehendere laicum, et ejicere de oculo mentis ejus peccatum? Prius tuam ipsius mentem purga ab omni malo, ut cum tu argueris laicum pro peccatis ejus, ex diverso laicus non habeat, unde redarguat te pro peccato tuo. Nam incipiet te timere in se, cum non invenerit quod contemnat in te. Omne autem peccatum non secundum actum suum dijudicatur, an modicum sit, aut magnum, sed secundum peccantis personam. Laicus enim etsi magnum fecerit peccatum, modicum est, et festuca est, quantum ad sacerdotis dico peccatum, quia laicus est: doctor autem, etsi modicum fecerit peccatum, magnum est, et trabs est, quantum ad laici dico peccatum, quia doctor est. (a) 6. *Nolite sanctum dare canibus, neque miseritis margaritas vestras ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus suis, et conversi dirumpant vos.* Cum supra dedisset Dominus mandatum omnibus, præcipue autem doctoribus, ut diligenter inimicos suos, et beneficerent eis: iterum paulo ante, ut ne judicarent eos, qui peccant in ipsis: considerans, quoniam qui persequuntur sacerdotes Dei, aut injuriunt eos, aut lædunt, plerumque aut infideles sunt, quales sunt gentiles vel hæretici: aut si sunt Christiani, sordidi sunt et insensati, quia nec considerant, nec intelligunt, sacerdotes Christi vicarios esse Christi, et Christum: et quoniam qui honorat sacerdotem Christi, honorat Christum: et qui injuriat sacerdotem Christi, injuriat Christum, ne forte consequenter cogitantes intra se sacerdotes dicant, Si jubemur diligere inimicos nostros, et benefacere eis: si jubemur nec judicare eos peccatores, qui peccant in nos: sine dubio sicut debemus diligere eos, et benefacere eis, sic non debemus eos judicare peccatores, qui peccant in nos: ut non solum nostra, sed etiam quæ propria Dei sunt, eis communicemus, ut sit plena misericordia nostra, sicut et Dei: ideo talem æstimationem eorum provido sermone compescuit, dicens: *Nolite sanctum dare canibus, et margaritas vestras nolite mittere ante porcos.* Ac si dicat, Mandavi vobis diligere inimicos vestros, et non judicare eos, ut vos exhibeam misericordes ad illos, ut beneficiatis eis de corporalibus vestris, non de meis spiritualibus

bonis, quoniam¹ in natura vobis communes sunt, et non in fide. Mandavi autem vobis, ut non judicetis eos, qui in vobis peccaverint. Id vero non ideo præcepi, ut mysteriorum meorum secreta non pandatis eis, qui nolentes me scire, blasphemant, et spernunt. Videte Patrem vestrum Deum, ad cujus exemplum volui vos esse misericordes: carnalia beneficia dignis, et non dignis similiter præstat, numquid gratias spirituales? Nec enim dixi vobis de illo, qui Spiritum sanctum jubet descendere super gratos et ingratos, et dat benedictiones suas super justos et injustos: propter quod in vestris quidem estote simplices et benigni, in meis autem prudentes et cauti. Si tu vestiarius tuum studiosum, et clavicularium cellarii tui fidelem tibi requiris: quanto magis Deus talem requirit dispensatorem gratiarum suarum, qui bene tractando gratias ejus, faciat gratiores, non, male dispensando, reddat ingratas? Sicut enim si canibus dederis sanctum, aut porcis margaritas, nec sanctum canes sanctificat, nec margaritæ nutriunt porcos, sed e contra canes coinquant sanctum, et porci margaritas sordidant, vel confringunt: ita si hominibus caninos vel porcinos mores habentibus sanctum dederis, aut mysteria secreta credideris, nec sanctum illis sanctificat, nec mysteria veritatis eos illuminant, sed e contra ipsi sanctum coinquant, et mysteria veritatis blasphemant. Canis et porcus ambo quidem immunda animalia sunt: sed canis ex omni parte immundus est: nam nec ruminat, nec ungulam habet fissam. Porcus autem ex parte immundus est: nam quoniam ungulam habet fissam, mundus est: quoniam autem non ruminat, immundus habetur. Propter quod canes puto intelligendos gentiles, vel hæreticos omnino immundos: nam etsi propter actus suos malos immundi sunt, et propter perfidiam suam vel idololatriam amplius sunt immundi; porcos autem, Christianos carnalibus et immundis voluptatibus deditos, quoniam propter fidem quidem suam mundi sunt, propter actus autem suos sordidos habentur immundi. Aut canes quidem gentiles: porcos autem hæreticos, propter aliquid eorum modicum mundum: quia vel nomen Domini invocare videntur, sed ex moribus intelligis, qui sunt canes, vel porci. Canis naturale est improbum esse, nunquam vocem mittere propter aliquam alteram causam, sicut cætera animalia, nisi ad abigendos supervenientes: interdum autem et de superfluo in aerem latrat. Tales sunt omnes gentiles, vel hæretici inapprobables, latrantes plurimum adversus servos Dei, latrantes aliquando et adversus Deum blasphemis: ululantes aperte, et nunquam os suum aperientes ad bonum, sed semper ad malum. Item porci proprium est in cæno se volutare, et nunquam in cælum aspicere, nec querere dominum suum, nisi cum esurierit. Tales sunt etiam Christiani, qui in carnalibus immunditiis delectantur, nec aspiciunt aliquando cælos, nec querunt Deum, nisi cum necessitas eis advenerit: et illi, qui quidem evomunt malum, quando bene judicantur de malo: revertuntur autem ad vomitum suum, sicut canes, quando nihilominus agunt malum: et isti projiciunt stercora peccatorum suorum, quando poenitent: revertuntur autem ad stercora sua, sicut porci, quando omissam repetunt vitam. Nunc videamus, quæ sunt sancta, et quæ sunt margaritæ. Non enim distinxit, quid sit, sanctum dare, quid non dare, cum sit inter sanctum et sanctum differentia sanctitatis: sed generaliter omne quod sanctum est, vetuit dare. Ergo sanctum est baptismum; propterea non est dandum, nisi jam fidem habentibus. Sancta est gratia corporis Christi; propterea illis solis danda est, qui jam per baptismum facti sunt filii Dei, et per impositionem manuum. Benedictus panis sancta sunt; propterea illis porrigenda sunt, qui capaces facti sunt benedictionum per fidem. Item mysteria veritatis margaritæ sunt,

(a) hic incipit Homil. in Cod. V. D.

¹ V. D. et Editi in marg., *spiritualibus passim, quoniam*.

quia sicut margaritæ inclusa cochleis positæ sunt in profundum maris : sic et divina mysteria, in verbis inclusa¹, posita sunt intus in altitudinem sensus Scripturarum sanctarum. Et sicut non omnis homo potest se mergere, et de profundo tollere margaritas, nisi artifex, qui habet usum rei illius : sic non omnis homo potest descendere in altitudinem sensuum, et illic invenire mysteriorum absconditas margaritas, nisi vir spiritualis, qui habet exercitationem spiritualium narrationum Dei. Propterea margaritæ non sunt dandæ, nisi desiderantibus veritatem, et cum ratione humana viventibus. Si ergo talibus porcis secretorum mysteriorum miseris margaritas, cœnosæ vitæ delectatione mente gravati, non intelligunt pretiositatem earum : sed æstimantes eas similes esse cæteris fabulis mundialibus, similiter eas carnalibus actibus conculcant : et post modicum conversi per inobedientiam, rumpunt præbiteres earum : frequenter autem et scandalizati in eis, calumniantur expo-aitores earum, quasi dogmatum novorum seminatores. Et si talibus canibus, qualibus diximus, dederis sancta, suscipiunt, quasi canes, sine discretione, et sordidis actibus suis conculcant ea, et pro nihilo æstimantes quæ acceperunt, conversi disputationibus suis, quasi latratibus irrationabilibus, rumpunt veritatis prædicatorem. Et puto, non sine rationabili differentia sanctum quidem canibus dare vetuit Dominus, margaritas autem non dare porcis. Et de margaritis quidem possumus dicere, quia si porcis mitti velantur minus immundis, quanto magis canibus plus immundis ? De sancto autem dando idem æstimare non possumus. Quid est enim, si plus immundis dare non convenit, minus autem immundis oportet ? Idcirco neque vetitum intelligimus, neque mandatum : forte quia frequenter et manum imponimus, et benedictionem damus etiam porcorum more viventibus Christianis, non quia illi merentur accipere, sed nos ex nobis contra insitiam, dare usurpamus, ne forte plenius scandalizati depereant. Ideo iussum non est, quia iniustum est : vetitum autem non est, quia infirmitati fuerat ignoscendum. Sed quia de sanctis cepimus dicere, non est tacendum, quoniam aliud est sanctificatio, aliud sanctificatum. Sanctificatio enim est, quod alterum sanctificat : sanctificatum autem alterum sanctificare non potest, quamvis ipsum sit sanctum. Uputa, signas panem tuum, quem manducas, sicut ait Paulus : *Sanctificatur enim per verbum Dei et orationem* (1. Tim. 4. 5) : sanctificasti eum, non fecisti sanctificationem. Quod autem sacerdos de manu sua dat, non solum sanctificatum est, sed etiam sanctificatio est : quoniam hoc non solum datur, quod videtur, sed etiam illud, quod intelligitur. De sanctificato ergo pane licet et animalibus jactare, et infidelibus dare : quia non sanctificat accipientem. Si autem tale esset, quod de manu sacerdotis accipitur, quale est, quod in mensa manducatur : omnes de mensa manducarent, et nemo de manu sacerdotis acciperet. Unde et Dominus in via non solum benedixit panem, sed de manu sua dedit Cleophae, et socio ejus (Luc. 24). Et Paulus navigans non solum benedixit panem, sed de manu sua porrexit Lucæ, et cæteris discipulis suis (Act. 27). Quod autem de manu porrigitur, nec animalibus dandum est, nec infidelibus porrigendum : quia non solum sanctificatum, sed etiam sanctificatio est, et sanctificat accipientem.

Homilia xviii. ex capite vij.

7. *Petite, et dabitur vobis : quærite, et invenietis : pulsate, et aperiatur vobis.* Transitum consequentem de capitulo ad capitulum invenire difficile est. Ideo diversa proponimus secundum diversas æstimationes interpretum. Sciens Dominus, quoniam quæcumque mandaverat supra, hominibus impossibilia erant : et quantum ad naturam humanam, supra naturam. Nam qui se non abstinot a cædibus, quomodo potest abs-

tinere se ab ira ? Qui non se abstinot a fornicatione, quomodo se abstinot a concupiscentia ? Qui non se abstinot a perjurio, quomodo se abstinot a jramento ? Qui alios ferire non cessat, quomodo se præbeat ferendum ? Qui nec amicum suum sincere diligit, quomodo diligit inimicum ? Quid autem sic impossibile est, quomodo elemosynas facere, vel orare, vel jejunare, et nolle hominibus apparere ? Quid autem difficilius est, quam non judicare peccantem in se, aut nihil sanctum vel secretum dicere aut dare indignis ? Necesse est enim ut et multos sibi faciat inimicos. Quoniam ergo majora erant mandata, quam virtus humana est, transmittit eos ad Deum, cujus gratiæ impossibile nihil est, dicens : *Petite, et dabitur vobis* : ut quod ex vobis hominibus consummari non potest, per gratiam Dei adimpleatur. Quoniam creaturam sensibilem Deus armatam et munitam creavit. Alios enim munivit veloci pedum cursu, alios armavit unguibus, alios velocibus pennis, alios dentibus, alios cornibus : hominem autem solum sic disposuit, ut virtus illius sit ipse. Et in eo quod infirmiorum eum fecit omnibus, in ipso fortiorum eum voluit esse in se. Nam sciens Deus, quia cognoscere et colere Deum vita æterna est, ignorare autem, et contemnere, perditio sempiterna, nec ita infirmum eum creavit, ut omnino nihil boni facere posset, ne quem super omnia, et propter quem omnia fecerat, omnibus inveniretur esse deterior : nec ita potentem eum creavit, ut etiam sine Dei auxilio ex se ipso facere posset quod vult, ut infirmitatis suæ necessitate coactus, semper necessarium habeat Dominum suum. Et vere justissima res est, ut factura necessarium habeat suum factorem. Si enim omnis virtus hominis in Deo est, et tamen contemnit omnium bonorum suorum auctorem : quanto magis negligeret Deum, si potentia ejus esset in ipso ? Aut ita : quoniam ad sanctificandam orationem quædam dederat eis observandæ bonitatis mandata, dicens : *Nolite judicare, ut non judicemini* : competenter addidit, *Petite, et dabitur vobis* : tamquam si dicat : Si hanc clementiam servaveritis ad inimicos, quam mandavi vobis : quicquid vultis, petite, et dabitur vobis : et quicquid desideratis invenire, quærite, et invenietis : et quicquid clausum vobis videtur, pulsate, et aperiatur vobis. Gratia vos prosequente, petite precibus die ac nocte orantes. Quod si misericordiam suam protraxerit Deus ad tempus, volens tentare constantiam fidei tuæ, tu a petitionibus tuis non recedas. Sicut enim qui vere esurit, tamdiu petit cibum, donec impleat necessitatem corporis sui, nec potest cessare, necessitas enim urget, quia sine cibo vivere non potest : ita et qui vere desiderat gratiam Dei, cessare non potest a petendo, sciens quia salvus fieri non potest sine gratia Dei. Adhuc quærite, interrogantes sacerdotes cæterosque habentes scientiam spiritualium Scripturarum, sicut præcepit lex : *Interroga patrem tuum, et dicet tibi : seniores tuos, et annuntiabunt tibi* (Deut. 32. 7). Quærite studio et labore, legentes Scripturas legis et prophetarum. Nam Deus ita nos disposuit esse, ut nec studentes et laborantes circa Scripturas acquiramus salutem scientiæ sine gratia Dei, ut ne nobis imputemus quod scimus : nec tamen gratiam acquiramus, nisi studuerimus et laboraverimus circa Scripturas, ne donum Dei detur negligentibus. Gratia enim adiutorium est infirmitatis humanæ : adiutorium autem non dormientibus datur, sed festinantibus, et prævalentibus¹. Sicut enim in bello non omnis, qui pugnat, vincit, nemo tamen vincere potest, nisi pugnaverit : sic non omnes, qui student et legunt, acquirunt scientiam spirituales, nemo tamen acquirere potest, nisi qui aut studiosus fuerit ad legendum, aut assiduus ad audiendum. Et infideles quidem, et non timentes Deum inveniunt scientiam legendo et audiendo, sed non illam quæ ex Deo est, quæ per Spiritum sanctum datur, sed

¹ Idem (a marg. : in libris inclusu.

¹ Alias, non prævalentibus.

hanc quæ est ex natura carnali, quæ per exercitationem carnis acquiritur, quam habuerunt etiam et gentium studiosi. Multa enim differentia est inter scientias istas. Qui enim orationibus non instat, nec operibus bonis, sed per solum studium lectionum factus est sciens, quando aliis prædicat, ipse sibi non sentit quod prædicat. Si de ira Dei loquitur, alios forsitan terret, ipse autem non timet: si de misericordia, alios quidem forsitan consolatur, ipse autem non gaudet: alios admonet credere, et ipse non credit eis quæ dicit. Sed quando alios docet, ab intus conscientia ejus ridet sibi de verbis suis: quia scientia, quæ ex solis lectionibus est, ex ore procedit: quæ autem de Spiritu sancto est, de corde profertur, et ideo spiritualis scientia non solum dicitur, sed et sentitur: non tantum in Scripturis legitur, sed ex corde suggeritur: et ideo si alios terret, ipse amplius timet: si consolatur, ipse melius gaudet: et omne quod loquitur, non tantum legit, sed experimento probavit. Ideo ergo petamus Deum, et operemur bona, ut non carnalem, sed spiritualem scientiam mereamur. Et hoc est quod dicit, *Pulsate, et aperiatur vobis*. Pulsat enim Deum, qui facit bona opera ante Deum oratione, jejuniis, et elemosynis. Sicut enim qui pulsat ostium, non tantum voce clamat, sed et manu: sic qui bona opera facit, quasi manu pulsat Deum operibus bonis. Scriptum est enim, *Concupisce sapientiam, serva justitiam, et Deus præbebit eam tibi* (Eccli. 1. 55). Sed quid dicis? Hoc ipsum peto, ut sciam et faciam: et quomodo possum facere priusquam accipiam? Etiam quod potes fac, ut amplius possis: et quod scis serva, ut amplius scias. Justitia enim ipsa se operatur, et ipsa se manifestat. Quomodo? Dum tu justitiam operaris in te, justitia te operatur in se. Nam omne artificium scipsium operatur: ut puta, operaris vineam, colligis fructus ejus, et delectatus in eis, melius operaris. Vides quia ipsa se colit fructificando tibi, dum colitur? Sic ex diverso, qui opus peccati exsequitur, ipsum cum peccatum sit spiritus immundus, operatur in eo delectationem peccandi: ut dum delectatur circa peccatum, amplius peccet. Sic et qui justitiam operatur, cum sit et ipsa justitia Spiritus sanctus, operatur in eo delectationem justitiæ faciendæ, ut delectatus circa justitiam, amplius faciat. Tale est quod dicit Sapientia: *Cogitatum habe in præceptis Dei, et in mandatis ejus meditare semper, et ipse confirmabit cor tuum: et concupiscentiam sapientiæ tibi dabit* (Eccli. 6. 37). Vides quia ipsa justitia se operatur, te tantummodo inchoante et laborante? Sed et ipsa se adaperit, dum colitur. Sicut enim qui peccat, dum peccat, magis atque magis tenebre-scit mens ejus, et a luce veritatis recedit, ita ut nulla scientia salutaris remaneat in eo, nisi sola malignitas, de qua dicit Salomon: *Sapientia impiorum nequitia scientiæ est* (Eccli. 19. 19): sic et qui justitiam operatur, dum operatur, magis atque magis clarescit mens ipsius, et ad notitiam sapientiæ majoris ascendit, et ipsa se justitia quasi speculum offert ante oculos cordis ipsius. Deinde si opera justitiæ non facis, id est, si non pulsas, nec orare ex fide potes. Nam virtus orationis est opus justitiæ. Oratio autem quasi odor suavitatis est operis boni. Sicut ergo res aliqua sine odore potest esse, odor autem sine re aliqua esse non potest: sic opus sine oratione aliquid est, oratio autem sine opere bono nihil est: ut si oras, non ex fide oras. Nam sicut lucerna non quidem ex oleo accenditur, sed per oleum nutritur: sic fides non quidem ex opere nascitur, sed per opera enutritur. Aut ita: cum supra mandasset omnibus, præcipue autem doctoribus, ut diligenter inimicos suos, et non judicarent quasi peccatores offendentes se: consequens erat, sicut jam diximus, ne forte sub obtentu dilectionis et bonitatis etiam sancta Dei et secreta communicarent eis. Ideo constituit ne faciant hoc, dicens: *Nolite sanctum dare canibus*. Nunc autem dat eis consilium bonum, ut si diligant inimicos suos, quasi Dei benigni imitatores, et velint eos etiam secundum

Deum salvare, petant Deum pro illis, et dabitur eis: quant eos, qui perierunt in peccatis, et invenient eos, Dei gratia demonstrante: pulsant eos, qui sunt in erroribus conclusi, et aperiet eos Deus, ut habeat sermo eorum ad animas eorum ingressum: ac si dicat de Christianis, qui porcorum more viventes perdidērunt per se imaginem Dei, et cadentes ab homine porci facti sunt, et perierunt: *Querite eos admonendo benevole, promittendo eis misericordiam Dei, et in spem eos adducendo*. Sic enim et Paulus eum, qui quasi porcus et non homo indifferenter conjugium maculaverat patris, quæsit, et per gratiam Dei invenit (1. Cor. 5). Gentiles autem vel hæreticos, qui verisimilibus persuasionibus mendaciorum circumsepi sunt, et conclusi intra claustra perfidiæ, pulsate eos doctrinis assiduis, et aperiet eos Deus, solvens claustra perfidiæ, et habebitis in eos ingressum: sicut Christus dicit in Revelatione Joannis: *Ecce ego sto ad ostium, et pulso: et qui aperuerit mihi, introibo ad illum, et cænabo cum illo, et ille mecum* (Apoc. 3. 20). Ergo non temerando sancta Dei vel peccatores, vel gentiles, vel hæreticos debemus velle salvare sub obtentu misericordiæ: hoc enim temeritatis est, non bonitatis: sed Deum quidem petendo pro eis, ipsos autem vel querendo, si perierunt, vel pulsando, si clausi sunt. Et tunc, si et nos digne petimus, et illis salubiles facti sunt, et ex canibus et porcis immundis reformati efficiuntur homines sancti, et sic juste et digne sancta participabunt, et audient secreta mysteria. 8. *Omnis enim qui petit, accipit, et qui querit, invenit, et pulsanti aperiatur*. Quoniam dixerat, *Petite, querite, pulsate*: ne forte aliqui peccatorum audientes dicant, Etiam, ista facere dignos hortatur; nos autem indigni, et si petierimus, non accipiemus: etsi quæsierimus, non inveniemus: etsi pulsaverimus, non nobis aperiatur: vide quomodo eandem clausulam repetendo, tam justis, quam peccatoribus misericordiam Dei commendat, dicens: *Omnis qui petit, sive justus sit, sive peccator, tantum petere non dubitet, querere non negligat, pulsare non cesset: cum constet neminem sperni, nisi qui petere dubitaverit a Deo, querere neglexerit, pulsare cessaverit. Ut autem cognoscamus bonitatem Dei, dicamus de Deo, sicut Christus dixit de nobis. Dixit enim supra: Diligite inimicos vestros* (Matth. 5. 44), et cætera hujusmodi: et addidit, *Si autem diligitis diligentes vos, quam mercedem habebitis? nonne gentiles hoc faciunt* (Ibid. v. 46. 47)? Nos ergo dicamus de Deo: Si Deus tantummodo justos suos et amicos exaudit et adjuvat, quam laudem bonitatis meretur? nonne et homines, cum sint mali, amicos suos rogantes se audiunt, et beneficia eis præstant? Vides ergo, quoniam Dominus dicens, « Estote misericordes, sicut et Pater vester misericors est, qui solem suum oriri jubet super justos et injustos, et dat pluviam super gratos et ingratos » (Luc. 6. 36. Matth. 5. 45), bonitatem Dei voluit demonstrare, quia tam justis quam peccatoribus parata est bonitas ejus. Nec enim credibile est, ut opus bonitatis hominibus quidem injungat in malis constitutis, ipse autem non faciat cum sit bonus. Ergo omnis qui non habet justitiam, aut ut credat de regno cælesti, ut facere valeat justitiam, aut certe non petivit fideliter, aut non quæsit studio et labore, aut non pulsavit operibus bonis: ideo non est duritia Dei: non præstantis, sed culpa hominis negligentis. 9. *Quis vestrum habens filium, et si petat ab eo panem, numquid lapidem porriget ei? 10. Aut si piscem petierit, numquid serpentem porriget ei?* Vide quomodo nos ad spem divinæ bonitatis inclinât, ne forte aliquis considerans, quanta est differentia inter Deum et hominem, et ponderans peccata sua, dum non sperat impetrare, nec incipiat petere: ideo patrum et filiorum similitudinem introduxit, ut etsi propter peccata nostra desperemus, propter paternam veritatem,

¹ V. D. et Editi in marg., non est justitia Dei.

bonitatem Dei speremus. Panis est verbum de notitia Dei Patris. Lapis est omne mendacium, et quicquid illud habet in se scandalum offensionis ad animum. Unde dicit propheta ad justum : *In manibus portabunt te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum* (Psal. 90. 12). Omnis enim justus custoditur ab angelis, ne forte in occasionem offensionis incurrat pes conversationis ipsius. Piscem autem intelligere possumus verbum de Christo : serpentem autem ipsum diabolum. Ut ergo impetremus quod desideramus, duo hæc convenire debent. Unum quidem, ut petas oratione, et quæras studio, et pulses operibus : alterum autem, ut panis aut piscis sit, quod petis. Si autem quæ non expediunt petis, hoc est, carnalia, quæ nocent animæ tuæ, quasi lapis aut serpens, non tibi præstat, etiamsi petas, quia pater benignus est. Alioqui si præstat nociva petenti, non est pater, sed inimicus. 11. Si vos, cum sitis mali, scitis bona data dare filiis vestris : quanto magis Pater vester, qui in cælis est, dabit spiritum bonum petentibus se? Non quia apostoli erant mali, sed quantum ad comparisonem Dei, qui solus singulariter est bonus, omnes mali videntur. Sicut ad comparisonem nivis aut solis omne mundum sordidum videtur, et omne lucidum obscurum. Et vere, cum omnes patres mali sint præter Deum, ecce si hodie pater injuriam patitur a filio, statim affectus illius mutatur in odium, et irascitur illi forsitan et castigat. Non quia ille faciens injuriam patri peccavit ante Deum, ideo pater suus illi irascitur, sed quia illi fecit injuriam. Alioqui si pater, injuriam passus, non propter injuriam suam irascetur filio, sed propter illius peccatum, in omni peccato filiorum similiter irascetur. Nunc autem, quando ipsi injuriam patiuntur, dolent et fremunt : quando autem aliter filii eorum peccaverint in Deum, nec curant. Deus autem offensus ab homine, non ideo irascitur, quia ipse cum esset Deus constitutus, ab homine est contemptus, sed quia homo offendens Deum perdit animam suam. Vere ergo non irascitur de injuria sua, sed dolet de perditione humana. Et si castigat, non ut suam injuriam vindicet, sed ut illum corrigat ad salutem. Audi eum per prophetam dicentem : « Si dereliquerint filii ejus legem meam, visitabo in virga injustitias eorum, misericordiam autem meam non dispergam ab eis » (Psal. 88. 31. 33. 34), etc. Quoniam vero non omnia petentibus præstat, sed bona tantummodo, ideo non dixit, Quanto magis Pater vester dabit petentibus se : sed addidit, *Bona petentibus se*. 12. Omnia ergo, quæcumque vultis ut faciant vobis homines, et vos facite eis. Supra propter sanctificandam orationem mandavit, ut non judicet qui peccant in ipsos : ita ex necessitate ab ordine suæ narrationis excedens, introduxit alia quædam quale est, *Quid tu vides festucam in oculo fratris tui? et illud, Nolite sanctum dare canibus*, etc., quæ sequuntur. Nunc ad mandatum quod cœperat rediens ait : *Omnia, quæcumque vultis ut faciant vobis homines, facite et vos eis* : id est, Non solum mando, *Nolite judicare, ut non judicemini*, quod omnes homines sibi fieri volunt, ut cum nocuerint aliquibus, non judicentur ab eis : sed etiam *Omnia, quæcumque vultis ut faciant vobis homines, vos facite eis*, et tunc impetrabiliter potestis orare. Nam quæcumque lex et prophetæ sparsim in omnibus præceperunt Scripturis, in hoc compendioso comprehenduntur mandato, quasi innumerabiles arboris rami in una radice. 13. *Intrate per angustam portam*. Tertia hæc consequentia ad tertiam justitiam jejunii pertinet, et est pars doctrinæ de jejuniio factæ : ut sit talis ordo narrationis : « Tu autem cum jejunas, unge caput tuum, et faciem tuam lava, ne appareas hominibus jejunans, sed Patri tuo qui est in abscondito, reddet tibi. Intrate per angustam portam : » quoniam omnis quidem justitiæ introitus ad vitam æternam angustus est homini viventi in carne, propter adversitatem naturæ carnalis : nullus autem sic est angustus et laboriosus, quomodo jejunii sinceriter consummati : et ut scias attende. Omnes qui-

dem passiones carnales dicuntur, et sunt, quia spiritu carnis moventur, sive ira, sive superbia, sive invidia, sive avaritia, sive vana gloria : præcipue tamen tres sunt quasi naturales, et intimæ, et propriæ carnis passiones : esca et potus, deinde amor viri ad mulierem, et mulieris amor ad virum. In tertio loco somnus, quoniam sine illis quidem passionibus ipsa natura carnis consistere non potest. Ergo quasi partes quodammodo et supplementa sunt naturæ carnalis : nam ad omnes illas passiones non necessitas naturæ carnalis urget, sed præsumptio spiritus carnis : ad istas autem ipsa necessitas naturæ carnalis. Ideo et gravius est easa natura carnali præcideret, quam cæteras passiones. Nam omnes illas passiones præcideret labor est per colluctationem cordis : istas autem passiones præcideret non solum labor est per colluctationem cordis, sed consumere et conterere ac interficere ipsam naturam carnalem, et quasi truncare substantiam ipsam : quemadmodum si quis præcideret a corpore aliquid membrorum ipsius. Si ergo hæc tres passiones naturales sunt, et intimæ, et propriæ naturæ carnalis : nullius passionis abstinentioniam sic sanctificat corpus, quomodo abstinentionia harum, ut sit homo castus, ut sit jejunus, ut sit in vigiliis perseverans. Et nulla illarum passionum sic coinquinat corpus, quomodo passiones istæ, ut sit homo aut fornicarius, aut epulador, aut deditus somno : ideo et Apostolus dicit : *Omne peccatum, quodcumque fecerit homo, extra corpus est : qui autem fornicatur, in corpus suum peccat* (2. Cor. 6. 18), quia propriæ de ipsa natura carnis passio fornicationis egreditur. Et Dominus in Evangelio epulatorem proponit divitem, cui pauper Lazarus adjacebat : et Abraham non dicit ei, Fili, recordare, quia tu hoc et hoc fecisti in vita tua, et nunc cruciaris : sed, *Quia bona receperis in vita tua* (Luc. 16. 25). Et ubique Dominus in Evangelio præcipit assidue vigilare. Ergo propter omnes quidem justitias, præcipue autem propter laboriosissimum jejunium dicit : *Intrate per angustam portam*, etc. Porta perditionis est diabolus, per quam introitur in gehennam : porta autem vitæ est Christus, per quam introitur in caelestia regna : de qua dictum est : *Hæc porta Domini, justi intrabunt per eam* (Psal. 117. 20). Lata autem porta dicitur esse diabolus, non magnitudine potestatis extensus, sed effrenatæ superbix licentia dilatatus. Tale aliquid Dominus dicit, *Beati pauperes spiritu* (Matth. 5. 3). Pauper spiritu est, qui cum sit magnus, modicum se ostendit. Dives autem spiritu est, qui cum sit modicus, ostendit se magnum : sicut diabolus superbia animi elatus, qui cum esset minister Dei in celo, quasi Deus super cælos extendere se usurpavit contra Deum. Porta autem angusta dicitur Christus, non parvitate potestatis exiguus, sed humilitatis ratione collectus, sicut ipse de se testimonium dat : *Videte quia mitis sum, et humilis corde* (Matth. 11. 29). An non tibi videtur potestate latissimus, humilitate autem angustus, qui cum esset Dominus majestatis, quasi homo in hoc sæculo voluit apparere, et quem totus non capit mundus, seipsum intra angustias uteri virginis inclusit? Et alias intelligitur diabolus porta lata, et Christus angusta, quoniam diabolus omnibus peccatis involutus et universam mundi sarcinam bajulantes recipit, et ducit in mortem : Christus autem non recipit in se, nisi qui se omnibus peccatis exuerint, et deposuerint omnem sarcinam mundi, et facti fuerint subiles et spirituales, ut quales intrant in mundum, tales exeant de mundo. Adhuc latus dicitur diabolus, quoniam apud illum sine lege sunt omnia : Christus autem angustus, quoniam sub ratione legis apud eum universa consistunt. Quicquid enim sine lege solutum est, latum est : quod autem sub lege est, semper angustum est. Via autem perditionis est omnis iniquitas. Dicitur autem spatiosa, quia non est intra regulam veritatis et disciplinæ in-

¹ Editi in marg. habent, *De ipsa natura corporalis passio*. V. D. autem, *corpori passio*.

elusa, sed per diversa carnalium voluptionum diffusa. Ambulantes in ea non quod debent agere, hoc agunt, sed quicquid eos delectaverit, hoc sequuntur. Voluntas eorum lex est ipsorum : et non ipsi sub lege sunt, sed lex est sub illis. Via autem vitæ est omnis justitia. Dicitur autem esse arcta, quia intra regulam veritatis et disciplinæ est inclusa, et ambulantes in ea non quod delectat eos, hoc faciunt, sed quod debent : quia lex non voluntas eorum est, nec lex est sub illis, sed ipsi sub lege. Considerandum est autem, quia via ducit ad portam, et nisi quis ambulaverit per viam, non potest pervenire ad portam : sic et qui justitiam faciunt, ipsi soli possunt cognoscere Christum, et intrant per ipsum. Qui autem non ambulant per viam justitiæ, impossibile est, ut vere cognoscant Christum, quamvis multi etiam non ambulantes per justitiam videantur cognoscere Christum. Si autem nec fuisti nec es in via justitiæ, et putas te cognoscere Christum, mentiris. Sicut enim qui audit quia mel dulce est, nec gustat de illo, nomen quidem mellis cognoscit, gratiam autem ejus naturæ ignorat : sic et qui audit quia Christus Filius Dei est, justitia autem ejus non fuerit usus, tantummodo nomen Christi cognoscit, gratiam autem naturæ ejus ignorat. Ideo non dixit propheta, Audite et videte quoniam suavis est Dominus : sed, *Gustate et videte* (Psal. 33. 9). Quando ergo aliquid audimus de Christo, nomen Christi cognoscimus tantummodo, ut diximus : quando autem justitiam facinus ejus, ipsum Christum gustamus. Similiter nec incurrit in manus diaboli, nisi qui in via ambulat peccatorum. Vis non incurere in diabolus? Declina a via, quæ ducit ad illum, et nullam habet in te diaboli potestatem : si autem ambulaveris in via, quæ ducit ad illum, jam non diabolo imputes perditionem tuam, quasi ille te traxerit ad se, sed tibi, quia tu ivisti ad illum. Numquid porta ducit ad viam? Sed via ducit ad portam : sic non prius diabolus homines ducit ad peccata, sed peccata ad diabolus ducunt. Vides ergo, hæc via perditionis quam nociva est, quam spatiosa est? Et ideo non solum volentes, sed et nolentes incurrunt in eam : et difficile est, ut natus in hoc mundo aliquantulum non incidat in eam. Quasi lata enim de longe videtur, et ideo etiam infantes, antequam viam vitæ videant, vel intelligant, istam vident : et cum intraverit quis in eam, prout vult, se agit, nec coangustatur in aliqua parte ita ut delectet eum ambulare per eam. Ambulant enim in ea gaudentes, ridentes, non solum manducantes et bibentes, sed etiam devorantes et inebriantes. Ambulant in ea divites, mentientes, perjurantes, aliena tollentes, et se divites facientes. Ambulant in ea cum uxoribus; non solum cum uxoribus, sed etiam fornicantes et adulterantes. Quid sit tribulatio, nesciunt. Et quis non delectetur quantum ad carnem ambulare per eam? Hæc autem justitiæ via angusta primum nec facile videtur : et ideo qui vult intrare in eam, necesse est ut aliquantulum evagetur in via illa spatiosa, donec ante considerans aliquando inveniat istam : et cum intraverit in eam, non prout vult, agit. Ex omni enim parte coangustatur, ita ut poeniteat eum intrasse in eam. Ambulant enim tristes, lugentes, jejunantes, etsi manducantes et bibentes, tamen non sine lege timoris manducantes et bibentes. Ambulant pauperes, etsi divites, non sibi, sed aliis : aliena non tangentes, sua dispergentes. Ambulant casti, etsi cum uxoribus, tamen non sine legis timore amorem suum dispergentes, blasphemati, injuriæ passi, et spoliati. Et quem non poeniteat, quantum ad carnem, intrasse in eam? Et ne mireris quia dixi, quem non poeniteat intrasse per eam, audi prophetam dicentem : *Mei autem pene moti sunt pedes, pene effusi sunt gressus mei, quia zelari in peccatoribus, pacem peccatorum videns* (Psal. 72. 2. 3). Ideo videntes homines hanc tribulatam et angustam viam, multi recedunt ab ea, et quidam ab initio, nec accedunt ad eam, nec volunt eam videre. Quidam autem concupiscentes volunt eam videre, et accedunt ad eam; sed dum considerant angustias et

labores ejus, recedunt ab ea. Alii autem audaces et intrant in eam; sed postea, dum non sustinent bores et angustias ejus, iterum reversi egrediuntur ea. Adhuc autem spatiosa dicitur illa via etiam de causa, quia omnia quæ sunt, uxores, filii, pare amici, aurum, argentum, vestimenta, domus, possessiones, omnes species honorum ciborum et potum omnia artificia, omnes negotiationes, militiæ, heres, et quicquid in hoc sæculo est, quod aut v delectat, aut auditum, aut odoratum, aut gustum tactum, viæ perditionis sunt : non quia omnes ambulantes in illis rebus, peccant, sed quia omnes res ad peccatum compellunt. Via autem vitæ angusta est, quia una est species : id est, abstinencia omnium rerum. Qui enim separat se ab omnibus rebus salvatur. Non dicimus quia omnes, qui sunt in pereunt : sed quoniam qui se separant ab illis o salvantur. Separant autem se non corpore, sed an non loco, sed actu. Nam quamvis sit in mundo, videtur esse in mundo, qui non utitur mundo.

Homilia xix. ex capite vij.

Christus ostentationem prohibet. Nihil sic bonum ut simulatum bonum.—15. *Attendite a falsis prophetis qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus sunt lupi rapaces*: 16. *a fructibus eorum cognitis eos*, etc. Supra mandavit apostolis suis Domine eleemosynas faciant coram hominibus, ut videtur ab eis, sicut hypocritæ : et ut ne orent, ut alimibus videantur, sicut hypocritæ : et ut ne jeju coram hominibus se ostendentes, sicut faciunt hypocritæ : et docuit illos, ut ne faciant sic, et instans eos, quia possibile est in hypocrisi et eleemosynas facere, et orare, et jejunare : propter quod quasi ad cognoscendas¹, quia hæc omnia in hypocrisi possunt, loquitur, dicens : *Attendite a falsis prophetis qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, ab intus sunt lupi rapaces*. Quæ sunt vestimenta ovium? ovies videlicet simulate religionis. Eleemosyna si lata vestimentum ovile est, non opus ovile. O simulata vestimentum ovile est, non opus ovile. junium simulatum vestimentum ovile est, non ovile : et ceteræ species pietatis, quibus se vest lupi rapaces. Nulla autem res sic exterminat bonum quemadmodum simulatum bonum. Nam manifestum quasi malum fugitur et cavetur : malum tem sub specie boni celatum, dum non cognoscitur nec cavetur, sed quasi bonum suscipitur, et conjunctum bono exterminat bonum. Sic servi di tunc pessime Christianitatem corrumpunt, quando simulant Christianos : de quibus admonet discipulos suos Christus, magis autem nos omnes per illos cens : *Attendite a falsis prophetis* : quia magna vis est hominum cognoscere malum², et firma tutela luti est scire quem fugias. Hæresis quidem per lora res est, sed utilis valde. Periculosa quidem, multis seducuntur per eam, et pereunt : utilis autem est, quia tentantur fideles per eam, et ab infidel segregantur. Qui murmurat de periculo tentationis murmure necesse est de præmio probationis. nullo enim negotio potest requies inveniri, nisi p cesserit labor : quanto magis in spiritualibus rebus nisi præcesserit tentatio, non potest esse proba *Attendite a falsis prophetis*. Primum scire oportet quia sunt omnino falsi Christiani. Nam nulla res dicit viros Christianos magis quam hæc : quia quæque viderint dici Christianos, quasi Christianos æstimant. Si enim constat quia sunt falsi Christi aut ille est falsus Christianus, aut tu : si non tu, i si tu, non ille : si ille, ut quid illum Christianus æstimas, de quo tibi Christus mandavit? Quia Christianus non est, quem Deus suum non confitetur

¹ Montef. in margine conjicit, *cognoscendum*.

² V. D. et Editi in marg., *virtus est boni cognoscere lumen*.

lium : tu quomodo tibi existimas fratrem? Sed forte dicis, Quomodo dicere illum possum non esse Christianum, quem video Christum confitentem, altare habentem, sacrificium panis et vini offerentem¹, baptizantem, Scripturas sanctorum legentem, omnem ordinem sacerdotii habentem? Vir sapiens, si non confitetur Christum, et manifesta esset gentilitas illius, et si seducebaris per eam, insania erat, qua seducebaris : nunc autem qui confitetur Christum, sed non sic, quemadmodum mandavit Christus, negligentia tua est, si ab eo seduceris. Qui enim in occultam foveam cadit, negligens esse dicitur, quia non caute prospexit : qui autem in manifestam foveam cadit, non negligens dicitur, sed insanus. Quæ autem de similitudine ecclesiasticorum mysteriorum dixisti, hoc audi responsum. Quoniam et simia hominis habet membra, et per omnia hominem imitatur, numquid propterea dicenda est homo? Sic et hæresis omnia Ecclesiæ habet et imitatur mysteria, sed non sunt Ecclesiæ. Deinde sciens Dominus, quia non erant manifesti gentiles, sed absconditi sub nomine Christiano : ideo non dixit, *Aspicite* : sed, *Attendite*. Aspicere enim est simpliciter videre : attendere autem, est caute considerare. Ubi enim certa res est et indubitabilis, aspicitur : ubi autem incerta et dubitabilis, attenditur. Sciens ergo Christus, quia est in illis aliquid, quod aliis pro alio videbatur, aliud desuper positum, aliud intus inclusum : ideo dixit, *Attendite*, ut scias, quia non corporali aspectu attendendum est, sed vigilantia spirituali. Si enim corporaliter illos aspicias, cognoscere non potes, quia schemata Christianitatis habent. Nam, homines passibiles, quomodo potestis videre mendacia veritatis velamine cooperta? Primum ergo attendendum est per opera bona. Si enim opera justitiæ facimus, et a nullo errore decipimur, et ipsi omnem sentimus errorem. Nam ipsa res facit errare, quæ facit alterius errorem non cognoscere. Nam qui non cognoscit mendacium alterius, suam non intelligit veritatem. Ergo quamdiu bona opera facimus, ipsum lumen justitiæ ante oculos nostros adaperit veritatem. Sic et peccata peccantium sensus tenebrescere faciunt, ut non videntes mendacium, cadant in illud. Vide enim ab initio, ex quo inter homines seminatus est error fidei, non error diabolicus fecit homines malos, sed homines mali diabolicum sibi fecerunt errorem. Si error fecisset homines malos, culpa erat Dei, qui tales homines fecit, ut ab erroribus seducantur : nunc autem culpa est hominis, qui voluntarie elegit errorem : quia non possunt errores prævalere in homines, nisi peccata præcesserint. Prius enim peccatis plurimis excæcatur homo, et sic diaboli seductione seducitur, et cadit in mortem. Quemadmodum enim sole manente non prævalet nox, cum autem accesserit ad occasum, tunc occupat mundum : sic quamdiu lumen justitiæ in homine fuerit, tenebra erroris eum non apprehendit. Ergo bonis operibus vigilandum est, quia non error generat peccata, sed peccata errorem. Sicut dicit Sapientia, Impietas trahit hominem ad errorem (*Prov. 13. 6*). Attendite, sicut admonet, attendite, quasi Deo invito diabolus hæreses introducat : non Deo invito, sed permittente. Si enim gentes non credidissent in Christum, intelligebamus virtutem fuisse diaboli, qui gentes credere non permisit. Nam si diabolus aliquid potuisset, ab initio credere non permisisset : nunc autem ex eo quod omnes gentes crediderunt, sed postea ex credentibus factæ sunt hæreses, manifestum est quia non fuit virtus diaboli, sed permissio Dei. Et quare sic admonet, quasi qui noluerit fieri? Quia non sine iudicio vult servos suos habere, ideo misit tentationem. Quoniam autem non vult per ignorantiam eos perire, ideo admonet. Ideo tentationem mittit ne mali cum bonis coronentur : ideo autem admonet, ne boni cum malis pereant. *Attendite vobis a falsis prophetis*. Scriptum

est, *Omnis lex et prophetæ usque ad Joannem (Matth. 11. 13)* : non quia futuri non erant post Joannem : fuerunt enim et Agabus et Silas et multi ; sed quia prophetia de Christo non erat ventura post eum. Ergo post Joannem prophetia quidem de Christo futuro cessavit, prophetæ autem et fuerunt et sunt : sed non qui prophetarent de Christo, sed qui interpretarentur ea, quæ de Christo ab antiquis fuerant prophetata : id est, doctores Ecclesiarum. Sed et omnes Christiani prophete dicuntur, qui in regnum et in sacerdotium et in prophetiam unguntur. Nec enim potest quis propheticus interpretari sensus, nisi habeat spiritum prophetiæ. Hæc autem diximus, ut ostendamus, quia prophetæ, de quibus loquitur Christus, doctores dicuntur. Sciens ergo Dominus futuros esse falsos doctores hæresum diversarum, contra veros doctores, qui Scripturas propheticas et apostolicas perversa interpretatione confunderent, ideo per apostolos suos omnium Ecclesiarum doctores admonet dicens : *Attendite vobis a falsis prophetis*. Et ne forte dicat aliquis hæreticus doctor, quia non dixit nos falsos prophetas, sed gentilium et Judæorum doctores : ideo addidit dicens : *Qui veniunt ad vos in vestimentis ovium*. Quamvis et de Judaicis quidem falsis apostolis et prophetis ista prædicit, tamen de illis Judaicis, qui in Christum quidem fuerant credituri ex eis, perversa autem loquentes secundum suggestionem maligni spiritus, ad corruptionem Christianorum fuerant loquenturi, de quibus cavendis in omni epistola sua sollicitè monet Apostolus : quorum filii sunt et hæretici modo. Oves enim proprie Christiani dicuntur : vestimentum autem ovile est species Christianitatis. Vides quia de hæreticis Christianis loquatur Christus fugiendis, qui a foris in schemate Christiani videntur, ab intus autem confessionis efficacia gentiles. Et isti multo periculosiores sunt quam illi Judaici : quia illi quidem rejecti ab apostolis, et notati¹, extra conventum Christianorum erratici vagabantur, hæretici et furtim quosdam corrumpebant incautos ; isti autem quasi fundati Christiani, et Ecclesias suas habentes. Et quid dico? Ecclesias etiam regentes, palam cum libertate subvertunt, et sic multiplicati sunt ex diverso, ut Christiani vagi potius videantur quam illi. Et quomodo non sint periculosi, aut quomodo suadeant multis? Et ne adhuc dicat hæreticus, quia de veris Christianis doctoribus loquitur, qui Christiani quidem sunt, tamen peccatores sunt. Omnis enim Christianus, qui facit peccatum, falsus dicitur Christianus : et vere quidem est : quia Christianus qui facit peccatum, nec poenitet de peccato, falsus est Christianus. Tamen ut scias, quia non de Christianis peccatoribus, sed de hæreticis doctoribus loquitur : non tantum dixit, *Qui veniunt ad vos in vestimentis ovium* : sed addidit, *Ab intus autem sunt lupi rapaces*. Christiani enim doctores, etsi fuerint peccatores, servi quidem carnis dicuntur, quia vincuntur a carne, tamen propositum non habent perdere Christianos, et ideo non dicuntur lupi rapaces. Vides ergo, quia manifeste de hæreticis doctoribus dicat, qui eo proposito schemata Christianorum susceperunt, providente diabolo, ut Christianos iniquo seductionis morsu dilanient. De quolibet lupis ad Ephesios dicebat Apostolus : *Scio quia post discessum meum introibunt lupi graves in vos, non parcentes gregi, et ex vobis ipsis exient perversa loquentes, ut abducant discipulos post se (Act. 20. 29. 30)*. Audi ergo, qui doctus ab hæreticis, putas te eruditum : et baptizatus ab eis, putas te Christianum factum. Vide, doctores hæretici quid dicuntur a Christo? Devoratores. Si ergo eruditus es ab hæreticis, raptus es, non eruditus, non pastus. Si baptizatus ab eis es, devoratus es, non salvatus. Nam luporum devorare est, non salvare². Quid ergo est? 16. *Ex fructibus eorum cognoscetis eos*. Fructus enim hominis est confessio fidei ejus, et opera

¹ Alias, sacrificium corporis et sanguinis Christi offerentem.

¹ Alias, vocati.

² Alias, pascere.

ret ut discederet ab eo ille stimulus carnis, angelus satanae, qui datus ei fuerat, ut non extolleretur, propter quod et dictum est ei : *Sufficit tibi gratia mea ; nam virtus in infirmitate perficitur* (1 Cor. 12. 9) : ac si dicat : Credo quia omne quod bonum est, vis : ignoro autem si bonum est mihi, quod desidero. Hoc autem plane non dubito, sed potius credo : quoniam si bonum est mihi, et tu vis. Hic ergo sermo non dubitantem eum ostendit de misericordia ejus, sed ignorantem judicia misericordiae ejus. 3. *Et extendens manum suam, tetigit eum.* Quia in lege dictum erat, ut qui tangeret lepram, immundus esset usque ad vesperam : tetigit lepram, non quasi servus legis, sed quasi dominus. Nam lex legislatori subjecta est, non legislator legi. Quid ergo, solvit legem? Non : literam quidem legis solvit, propositum autem ejus non solvit, sed magis illi addidit dignitatem. Si enim lex facere potuisset, ut lepra non sordidaret tangentem, nunquam jussisset homines, ut non tangerent lepram. Ideo ergo jussit non tangere lepram, quia non potuit facere, ut lepra non sordidaret tangentem. Iste ergo, qui tangens lepram, sordidatus non est a lepra, non egit contra legem, sed amplius fecit quam lex jubebat : quia non solum sordidatus non est a lepra, sed adhuc ipse lepram mundavit. Nec est credibile, ut dicatur sordidatus esse a lepra, qui ipsam lepram mundavit. Lex enim non ideo vetuit tangere lepram, ut ne leprosi sanarentur : sed ut ne tangentes lepram, coinquinarentur. Iste ergo, qui tangens coinquinatus non est, sed adhuc mundavit, amplius fecit quam voluit lex. Tetigit ergo lepram, et legis literam solvit, ut jam non lepra corporis, sed lepra animae fugiatur. Nam infirmitas corporis miseranda est, non odienda : infirmitas autem animae non est miseranda, sed odienda : quia infirmitas corporis non est in nostra potestate, ut aut non veniat super nos, aut recedat a nobis ; infirmitas autem animae in nostra est potestate, ut aut non veniat super nos, aut recedat a nobis. Infirmitas enim corporis tenet nos, nec tenetur a nobis ; infirmitas autem animae non tenet nos, sed tenetur a nobis. Ideo illa infirmitas miseranda est, hæc odienda. Ergo rescindit legem, non justitiam legis : non illam, quam in corde hominibus creando conscripsit, sed quam dictavit in libro, cum populus vitulum adorasset : non illam de qua dictum est, *Lex Domini irreprehensibilis est, convertens animus* (Psal. 18. 8) ; sed illam de qua dictum est, *Lex iram operatur : ubi autem non est lex, non est praevaricatio* (Rom. 4. 15). Quomodo enim digna erat servari, quam meruerant peccata? merito ergo placatus rescidit, quod iratus dictavit. Nam si lex sublata non fuisset, nunquam spiritualis leprosus sanaretur : quia omnis qui sub lege vivit, leprosus est. *Volo, mundare : et confestim mundata est lepra ejus.* Non ex quo tacta est lepra recessit, sed ex quo jussa est : ut ostendatur, quia non propter effugationem leprae tetigit eum, sed ut solveret legem. Alioquin quantum ad lepram sufficiebat sermo tantummodo : sed neque sermo necessarius erat, sed sola voluntas : ergo voluntas facta est propter leprosum, verbum autem propter spectantes. Nam si tacite eum curasset tot adstantibus circa Christum : quis scire poterat, cujus virtute sanatus est? Ideo ergo dixit, *Volo, mundare* : ut omnes sciant, quia illius virtute sanatus est, qui praeceptum sanitatis emisit. Hoc, quod dicit, *Volo, voluntatis ejus est indicium, respiciens ad illud quod ille dixit, Si vis* : quod autem dixit, *Mundare* : potestatis est praeceptum, pertinens ad hoc quod dixerat ille, *Potes*. 4. *Et ait ei Jesus : Vide, nemini dixeris, sed vade, ostende te sacerdoti, et offer munus, quod praecepit Moyses, in testimonium illis* (Levit. 14). Non sic intellige, quia hoc Moses praecepit in testimonium illis, sed vade et offer in testimonium illis. Non dixit, Vade, ostende te sacerdotibus, et nemini dixeris : sed, Primo nemini dixeris, et vade, ostende te. Non enim semper jubet illum tacere, sed quamdiu ostendat se sacerdotibus, ne forte si ante alicui nuntiaret, de verbo in verbum audirent sacer-

doles, et occasionem habentes leprae, propter odium et inimicitias Christi expellerent eum de populo quasi leprosum, non recipientes mundatum. Ideo eum jubet offerre munera, ut si postmodum vellent eum expellere, diceret eis : Munera quasi a mundato suscepistis, et quomodo me quasi leprosum expellitis? Si leprosus adhuc fui, munera accipere non debuistis, quasi a mundato : si autem mundus factus sum, repellere non debetis quasi leprosum. Eadem aliter. Omnia opera curationum Christi habent in se mysteria dispositionum Dei absconditarum. Ideo corporalia quidem curationum ejus commoda, et illorum fuerunt tunc, et modo sunt nostra : spiritualia autem, forsitan nostra tantummodo. Igitur hic leprosus, qui post verba doctrinae confestim, quasi jam praeparatus, accessit ad curam, in figura fuit populi Judaici, deorsum quidem consistentis, quia populus erat : audientis autem verbum tunc quod dictum fuerat sursum, et credentis, et adorantis, et complectentis. Omnis enim qui verbum Dei adoratur, aestimans et ipsum esse divinum, et complectitur illud cordis affectu, sine dubio et verbum Dei attingit animam ejus. Nec enim possibile est, ut anima, quae complectitur verbum, non tangatur a verbo : cum autem tetigerit eam verbum, a lepra infidelitatis eam mundat, secundum quod scriptum est : *Et vos mundi estis propter verbum, quod loquutus sum vobis* (Joan. 15. 3). Et Petrus in Actibus apostolorum, *Mundans, inquit, corda eorum per fidem* (Act. 15. 9). Propter quod et populus, qui in lege degerat austera, et gratiam nondum erat expertus, de potentia quidem ejus firmiter credidit secundum traditionem patrum suorum, de misericordia autem dubitavit dicens : *Si vis, potes me mundare.* Nam lex potentiam quidem Dei sufficienter tradebat, misericordiam autem ejus non satis aperte. Propter quod et Dominus cognoscenti potentiam Christi, secundum legem, quam dederat, adimplevit¹, ut et misericordiam gratiae ejus cognosceret, dicens : *Volo, mundare* : et praecepit ei, ut offerret munera, secundum quod praeceperat Moyses. Quæ illa? Par turturum, aut duos pullos columbarum (Levit. 14. 22). Omnis enim iustitia in his est duobus : in abstinentia rerum malarum, et in opere rerum bonarum. Per turturum ergo jubet populum, ab infidelitate mundatum, sanctitatem offerre Deo in abstinentia rerum malarum : quoniam castitas spiritualis animae abstinentia est malorum, ut non coeat cum spiritu alieno, nec inspirationis ejus suscipiat semen, ne generet opera similia spiritui malo. Per columbanum autem omne opus significat bonum, nascens ex caritate : quoniam caritas omne opus generat bonum. Qui ergo proximum suum diligit sicut se, nullum bonum subducit proximo suo, sicut nec sibi. Cum ergo has duas iustitias impleverit quis, ab omni malo se abstinens, quod est castitatis, et omne bonum faciens, quod est caritatis, manifestus efficitur ille talis, quia ab infidelitatis lepra mundatus est. Sic enim populus emundatus, et talia sacrificia offerens Deo, factus est in testimonium contra incredulos sacerdotes, qui gloriantes in litera legis, repulerunt auctorem legis, purificantem populum a peccatis, quem lex purificare non potuit. Et si tu complexus fueris verbum Dei cordis affectu, et tuam nihilominus animam attingit verbum, quoniam diligentes se diligit, sicut dicit in Proverbiis (Cap. 8. v. 17) Salomon, et ab omni te infidelitatis lepra mundat. Cum autem te emundaverit, praecepit tibi, ut sacerdotibus te ostendas mundatum, castigans teipsum ab omni coinquinatione operis mali, et expandens caritatem tuam ad omnes per opera bona, ut per hæc sacrificia a sacerdotibus cognoscaris, quia mundatus es, cum viderint te non facientem alteri quod pati non vis, sed adhuc et facientem omnibus quæ tibi vis fieri. Si autem harum iustitiarum sacrificia non obtuleris Deo, manifestus es omnibus, quia non es mundatus, sed adhuc in priore infidelitate manes leprosus.

¹ Alii, legem quod deerat adimpleri.

vera. Si autem aut confessio conversationi non convenerit, aut conversatio confessioni, falsus est. 23. *Tunc iurabo illis, quia nescio qui estis. Tunc; usque tunc autem sustinebo; quia grandem iram grandis dilatio præcedere debet, et grandis dilatio justius facit esse iudicium Dei, et digniorem interitum peccatorum.* Sciendum quia peccatores nescit Deus, quia nec digni sunt, ut cognoscantur a Deo. Sicut enim et Apostolus ait: *Cognovit Dominus, qui sunt ipsius (2 Tim. 2. 19).* Non quia non cognoscit ipsos, sed suos illos esse non cognoscit: ideo qui pereunt, non fuerunt illius. Aut quomodo te Deus cognoscat, cum tu Deum cognoscere nolis? Sicut enim omnes homines naturaliter cognoscunt Deum, non autem videntur vere cognoscere, quia non digne colunt, sicut servi dominum, sicut factura factorem, et hoc est secundum naturam quidem cognoscere, non autem secundum voluntatem: sic et Deus naturaliter omnes cognoscit, sed non eos videtur vere cognoscere, quia non eos diligit quasi factor facturam, quasi dominus proprios servos. Et hoc est secundum naturam cognoscere, non autem ex voluntate: quia omne malum extraneum est a Deo. Jurat autem Christus, non ut suam veritatem commendet, sed ut illum incredulitatem condemnet. Non enim, si non iuraverit Christus, mentitur, sed ut illi amplius confundantur firmiori responso: quoniam qui mendax est, neminem putat dicere veritatem, neque ipsum Deum. Qui enim non seductioni diaboli deceptus mentitur, sed proposito mendax est, numquam desinit esse mendax, neque post mortem. Nam mors quidem animam a carne separat, animæ autem propositum non immutat. Vis scire? Considera eos etiam post mortem mentientes: *Domine, in nomine tuo hoc et hoc fecimus.* Numquid nesciebant ipsi apud se, quia nunquam nec dilexerant Christum, nec fecerant voluntatem ejus? Sed putant se, sicut in hoc sæculo homines deceperunt, sic et ibi etiam Deum fallere posse. Ideo etiam non dicit illis, *Discedite a me qui operati estis iniquitatem*: sed, *Qui operamini*: quia iniqui nec post mortem desinunt esse iniqui: quia etsi peccare non possunt, tamen peccandi propositum tenent.

Homilia xx. ex capite vij (a).

Vero Christiano quid faciendum sit. Fortitudo fidei petra dicitur. Hæretici nunquam concordēs. — 24. Omnis qui audit verba mea hæc, et facit ea, assimilabitur viro sapienti, qui edificavit domum suam supra petram. Frequenter miramur, quod homines aut promissionibus flexi, aut terroribus fracti, aut persuasionibus falsorum doctorum circumventi, relinquunt fidei veritatem, et ad mendacium infidelitatis transmigrant. Quod si vel hanc unam sententiam Christi caute intelligeremus, et recordaremur, numquam de perditione talium hominum stupereamus. Quomodo enim permaneat apud Christum, qui nunquam stetit in Christo? aut quomodo teneat eum veritas, qui nunquam tenuit veritatem? aut quomodo servet eum iustitia, qui iustitiam non servavit? *Omnis qui audit verba mea hæc, et facit ea.* Quæ verba? Quæ superius dixit: ut qui vult esse Christianus verus, non solum non occidat, sed nec irascatur sine causa: non solum non perjuret, sed nec juret: non solum non fornicetur, sed nec usque ad oculum concupiscat: non solum non percutiat, sed nec percussus repercutiat: non solum aliena non tollat, sed etiam cogenti dimittat: non solum amicos sincere diligat, sed etiam inimicos. Eleemosynas faciat non coram hominibus: orationibus instet intrans in cubiculum suum: jejunia celebret non cum tristitia: non judicet fratrem suum peccantem, sed suæ infirmitatis consideratione ignoret: non det sanctum canibus, neque margaritas suas mittat ante porcos. Petat, quærat, pulset, et accipiet. Attendat autem a falsis prophetis. Qui ergo

se talibus edificaverit mandatis, quomodo potest si ut aliquando fractus tentationibus cadat? Aut e contra quomodo percussus tentationibus stabit, qui nullius iustitiæ fundamento ligavit? Quis ista cus divit, et cecidit? Culpamus Deum, quia non stodivit. Si autem illis prævalet fortitudo diaboli in quibus iustitia Christi non invenitur, magis illorum perditione laudandus est Deus, quam e pandus: quia ii soli pereunt, qui mandata Christi contemnunt. *Similabo eum viro sapienti.* Non dixi *Æstimabo eum virum sapientem*: sed, *Similabo eum viro sapienti.* Ergo alter est, qui similatur alter est vir, cui similatur. Ergo qui similatur, homo: cui autem assimilatur, Christus. Christus enim sapiens est vir, qui edificavit domum suam, id est Ecclesiam, supra petram: id est, supra fortitudinem fidei. Nam et fortitudo fidei petra dicitur, propter quam Simon Petrus dictus est, ad quem dicit Deus *Tu es Petrus, et super hanc petram edificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalerunt adversus eam (Matth. 16. 18).* Quis est vir stultus? Diabolus, quo dicit Jeremias: *Clamarit perdix: congregavit filios quos non genuit: fecit divitias suas non cum iudicio; medio dierum derelinquet eas: et in finem erit sicut (Jer. 17. 11).* Iste ergo diabolus inipiens vir edificavit domum suam super arenam. Bonus enim ejus ante Christum fuerunt omnes gentes. Sicut enim sancti domus facti sunt Christi, ita et impii domus sunt inimici. Edificati autem fuerunt super arenam, est, super inconstantiam infidelitatis. Si enim constantia fidei dicitur petra, recte et inconstantia infidelitatis arena vocatur: id est, idololatria, quæ per varias idolorum culturas semper dispersa est. A certe super arenam: id est, super carnales homines ac infideles. Ideo tales homines arena dicuntur, non terra: quoniam terra quod fructum facit, arena autem sterilis manet. Deinde quia terra quidem uni est, et in seipsam constricta, arenæ autem grana non conveniunt sibi, nec adherent ad invicem: sic sunt et omnes infideles, qui sub diabolo sunt: non sunt uniti, nec unum sapiunt, sed sunt per diversas opinioniones dispersi: et alius quidem sic dicit, alius autem sic. Sic et dogmata philosophorum nos docent, qui sunt contraria sibi semper. Eo modo peritiam hæreticorum, qui nunquam sapiunt unum, sed quot sunt tot sententias habent. Propter quod arenæ assimilatur omnis diaboli populus. Populus autem Dei non solum unitus est, quasi terra, quæ quævis compa sit, tamen solubilis est: sed est sicut lapis constructus et indissolubilis. Tertio, quia diaboli populus non mirabilis est, sicut arena: Dei autem, ex multis rebus catis pauci electi. Pluvia autem est doctrina: quæ sicut pluvia irrigat terram, ut proferat fructum, doctrina hominem irrigat, ut iustitiam operetur. Sicut ut dicit Deus per Isaiam de tollenda a Judæis doctrina: *Et mundabo, inquit, nubibus, ne pluant super eam pluviam (Isai. 5. 6).* Nubes enim dicuntur prophete et apostoli: quia sicut nubes bajulant pluviam et effundunt eam super terram, sic et prophete et apostoli accipiunt verba a Deo, et effundunt super rationabilem terram. Sunt autem nubes quæ a Spiritu sancto excitantur, et sunt nubes, quæ a spiritu potestatis aeris, sicut dicit propheta: *Tenebrosa aqua in nubibus aeris (Psalm. 17. 12).* Nubes enim, quæ a Spiritu sancto excitantur, candidam bajulant aquam, id est, veram et sanctam doctrinam. Quæ autem a spiritu potestatis aeris, tenebrosam bajulant aquam, id est, falsam et impiam doctrinam, quæ non illuminat sed tenebrescere facit mentes eorum, qui suscipiunt eam. Venti autem, ex parte quidem mali, sunt in mundi spiritus, qui intra præcordia hominum flant ex parte autem bona, spiritus diversarum virtutum vel angeli, qui invisibiliter in sensibus hominum operantur, et adducunt ad bona. Et vide proprietates rerum. Pluvia proprium est molliore et solvere: ventorum autem cum virtute urgere. Sic ergo impiorum nubes falsa sua doctrina et promissionibus mollior

(a) Itæc homilia in Cod. V. D. præcedenti jungitur.

Intem? *Dic verbo, et sanabitur puer meus.* Sciebat quoniam adstant illi angeli invisibiliter ministrantes, qui omne verbum ejus faciunt. Quod etsi angeli cessent, tamen ipsæ infirmitates et spiritus passionum præceptis ejus vivacibus expelluntur: quoniam omnis sermo ejus virtus est viva. 9. *Nam et ego homo sum sub potestate constitutus.* Vide quomodo mysterium Patris et Filii in seipso, Spiritu suggerente, depinxit. Numquid non sufficiebat ad confessionem potestatis Christi hoc solum dicere, *Et ego homo sum, habens sub me milites, et dico huic, Vade, et vadit: et alteri, Veni, et venit?* Quoniam et Christus habet sub se angelos, quibus eundi et redeundi ponit præceptum. Quid ergo necessarium fuit addere, *Et ego homo sum sub potestate: nisi ut plenissime Christi dignitatem ostenderet in seipso?* Id est, Ego sum homo sub potestate alterius, tamen habeo potestatem jubendi eis, qui sub me sunt. Nec enim impediri jubere minores, propter quod ipse sum sub majoribus; sed ab illis quidem jubeor, sub quibus sum: illis autem jubeo, qui sub me sunt: sic et tu quamvis sub potestate Patris sis, secundum quod homo es, habes tamen potestatem jubendi angelis tuis, nec impediris jubere inferioribus, propter quod ipse habes superiorem. Nam ut homo et juberis a Patre quasi minor, tamen angelis jubes quasi major. (a) [Sed forte dicit hæreticus, volens ostendere Patrem et Filium unum vel æqualem: Non est ita intelligendus hic locus, sed sic:] Si ego, sub potestate constitutus, possum jubere eis, qui sub mea sunt potestate: quanto magis tu, qui in nullius es potestate, potes jubere eis, quos habes in potestate? Sed hanc interpretationem perversam non recipit¹ textus. [Non enim dixit, Si ego homo in potestate: sed ita, Nam et ego homo sum sub potestate. Non comparationis inter se et Christum differentiam fecit, sed rationem similitudinis introduxit.] Vide ergo quomodo gentilis et rusticus miles mysterium veritatis cognovit, et homines Christiani², qui Scripturas portant in ore, denegant veritatem. Non quia obscura sunt aut profunda mysteria veritatis, non omnes ea cognoscunt: sed quia perversa sunt corda eorum, et non requiescit in eis spiritus veritatis: propterea veritas fugit ab eis. Qui autem rectus est corde, ita ut requiescat in eo spiritus veritatis, non potest longe esse a veritate. Scriptum est enim: *In malevolam animam non introibit sapientia* (Sap. 1. 4), etc. Sed dicit aliquis: Vos ergo omnes justi estis et recti, qui putatis vos esse in veritate? Non omnes, quod pejus est, sed multi sunt perversi in veritate fidei; tamen in erroribus nullus est rectus. Aliud est enim, multos esse malos, aliud est, neminem esse bonum. Ubi enim quidam sunt mali, quidam boni, hominum est differentia: ubi autem omnes mali, rei perversitas est. Nam et in medio tritici voluntaria nascuntur spinæ. Inter spinas autem voluntarium triticum non generatur. 10. *Audientem autem Jesus, miratus est, et sequentibus se dixit: In nullo tantam fidem inveni in Israel.* Credidit Andreas, sed præsignante sibi Joanne ac dicente: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi* (Joan. 1. 29). Credidit autem et Petrus, sed evangelizante sibi de illo Andrea et dicente: *Invenimus Messiam* (Ibid. v. 41). Credidit et Philippus, sed legendo Scripturas, sicut ipse ad Nathanael dixit, *Quem scripsit Moses in lege, et prophetæ, invenimus Jesum a Nazareth* (Ibid. v. 45). Ipse quoque Nathanael, nisi audisset a Christo, *Cum esses sub arbore fici, vidi te* (Ibid. v. 48): numquam respondisset, *Rabbi, tu es Filius Dei, tu es rex Israel* (Ibid. v. 49). Prius signum divinitatis accepit, et sic confessionem fidei obtulit. Aut si non sumus ausi fideiorem illum putare quam apostolos, ita testimonium Christi intelligendum est, quod unumquodque bonum hominis secundum qualitatem personæ illius laudatur. Fata, si rusticus aliquod verbum sapienter loquatur,

philosophus multo amplius sapienter: in modico sermone sapientiæ rusticus plus laudatur, quam in magno philosophus: quoniam rusticum dicere aliquid sapienter, magnum est: philosophum autem dicere sapienter, non est mirum. Aut si puer aliquid astute loquatur, dicimus, Satis sapiens puer: si autem vir perfectus sapienter loquatur, non laudatur quasi sapiens: non quia puer plus sapuit quam perfectus, sed quantum ad comparisonem ætatis suæ sapientior videtur esse, quam ille perfectus. Sic et in centurione dictum est, *In nullo tantam fidem inveni in Israel*, non quia nec apostoli tantam fidem habuerunt.

(a) *Homilia xxij, ex capite viij.*

23. *In illo tempore, ascendente Jesu in naviculam, sequenti sunt eum discipuli ejus, et reliqua.* Navigante Domino cum discipulis, orta magna tempestas est, ita ut navem conciti maris insurgentes fluctus obruerent. 24. *Ipsæ vero, inquit, dormiebat.* Mira ratio. Ascendit parvam naviculam, ut navigaret, ille qui totum mundum divina virtute gubernat. Dormit in somnum, qui populum suum vigilia æterna custodit. Dormit autem Dominus, non necessitate infirmitatis humanæ, sed spontanea voluntate. Nam cum in Dei illa æterna natura somnus non cadat, secundum quod de eo legimus dictum, *Ecce non dormitabit, neque dormiet, qui custodit Israel* (Psal. 120. 4): tamen Dominus ac Salvator noster ad probandam in se suscepti corporis veritatem, etiam usque ad somnum humanæ naturæ omnia implere dignatur, ut evidenter veritatem in se assumpti corporis demonstraret. Sed cum, dormiente Domino, sæviante procella, usque ad periculum navis violenti fluctus insurgere, discipuli timore percussi, Dominum suscitant, dicentes: 25. *Domine, libera nos, perimus.* Quod idipsum olim David ex persona apostolorum suscitantium Dominum significasse videtur, cum dicit: *Exsurge, quare obdormis, Domine? Exsurge, adjuva nos, et libera nos propter nomen tuum* (Psal. 43. 25. 26). 26. *Surgens ergo Dominus ait illis: Quid timidi estis, modice fidei? Ad imperavit vento et mari, et facta est tranquillitas magna.* In quo manifeste divinitatis suæ potentiam Dominus declaravit, dum violentos maris fluctus divinæ potestatis verbo compescuit. Neque venti vel mare obedire poterant, nisi Domino et Creatori suo. Quod futurum ante prænuñtiaverat David, dicendo: *Viderunt te aquæ, Deus, viderunt te aquæ, et timuerunt, et turbatæ sunt abyssi. Multitudo sonitus aquarum, vocem dederunt nubes* (Psal. 76. 17. 18). Et quæ istæ nubes sunt, quæ timentibus aquis vocem dederunt, nisi discipuli, qui viso signo divinæ virtutis exclamaverunt, dicentes: *Vere hic Filius Dei erat* (Marc. 15. 39)? Nubes autem idcirco apostoli intelliguntur, quia modo nubium de terra surgentes, ad cælos, sine aliquo pondere peccati, spiritualis naturæ levitate feruntur, et ad riganda corda credentium pluviam divinæ prædicationis infundunt. Alio quoque loco idem David, quod Domino imperante verbo, maris violentia mitiganda esset, ita testatus est dicens: *Tu dominaris potestati maris; motum autem fluctuum ejus tu mitigas* (Psal. 88. 10). Et iterum: *Dixit, et stetit spiritus procellæ, et siluerunt fluctus ejus* (Psal. 106. 25). Et iterum: *Qui conturbas fundum maris: sonum autem fluctuum ejus tu mitigas* (Psal. 64. 8). Et iterum: *Ecce dabit vocem virtutis* (Psal. 67. 34): hanc utique vocem, qua divinæ potestatis virtute ventis imperante maris tranquillitas restituta est. Beatus quoque Job hoc ipsum futurum per Spiritum sanctum non ignorans, cum de Domino loqueretur, ita ait: *Virtute sedavit mare.* Cum igitur sedata tempestate maris, jussione verbi esset tranquillitas instituta: 27. *Hi, inquit, qui erant in navi, mirati sunt dicentes: Qua-*

¹ Al., interpretationem elegantissime recipit, etc.

² Al., hæretici.

(a) quæ hic et infra uncinis clauduntur, alias desunt.

(a) Quæ sequuntur desunt in v. D. usque ad hæc verba, quantumcumque gratum et utile, quæ in principio Homiliæ XXXII jaceant.

Non erant illic Pharisei, aut principes populi, aut sacerdotes, qui solent non discendi studio audire, sed contradicendi, non ut aliquid salutis acquirant, sed ut aliquid calumnie inveniant. Et ideo simpliciter audiebat populus simplex. Si autem aliqui eorum affuissent, sine dubio silentium et gravitatem populi, sicut consuevi fuerant, contradictionibus suis conturbassent: quia ubi major scientia, illic malitia fortior. Qui enim festinaverat esse prior, difficile contentus erat esse secundus. 29. *Erant enim docens eos sicut potestatem habens.* Omnis doctor servus est legis, quia neque supra legem addere potest aliquid de suo sensu, neque subtrahere aliquid secundum proprium intellectum, sed hoc tantummodo prædicat, quod habetur in lege. Nec enim potest mens humana directare, id est, extra rectum facere, scilicet perversum vel malum ostendere, quod sapientia divina dictavit. Sic enim ait Moses ac Salomon: *Non addas verbis Dei, neque detrahas inde (Deut. 4. 2. et 12. 32. et Prov. 30. 6).* Qui autem hoc ausus fuerit facere, se sapienterem putat esse quam Deum, et incipit esse falsus testis, quia illud dicit quod nec auris audivit, nec oculus vidit. Christus autem dominus legis est, et subtrahere potest de lege, quod propter necessitatem temporis jussit. Utpote, propter duritiam cordis jussum fuerat dare libellum repudiij. Dominus illud quasi potestatem habens subdixit, dicens: *Quod Deus conjunxit, homo non separet (Matth. 19. 6).* Item etiam addidit, quod propter infirmitatem hominum minus fuerat jussum: ut puta, *Antiqua dictum, Non occides: ego autem dico, Non irascaris (Matth. 5. 21. 22).* Ideo ergo mirabantur, quia non quasi servus legis sub potestate constitutus illud docebat quod fuerat jussum, sed quasi dominus legis, et habens potestatem, sua auctoritate addebat super quam fuerat dictum, dicens: Antiqua dictum est hoc: ego autem dico hoc.

Homilia xxj. ex capite viij.

1. *Et descendente eo de monte, sequuntur eum turbæ multæ,* etc. Vide quia super montem discipuli tantum dicuntur ascendisse ad Jesum: descendente autem eo de monte, sequuntur eum turbæ, et merito multe turbæ: quia mons est virtutis fastigium, cacumen Ecclesiæ, in quo appropinquare Christo non possunt turbæ, vel peccatis gravatæ, vel curis mundialis oneratæ. Nec possunt imitari Christum, nec sublimes audire sermones, qui dicuntur in monte: sed soli discipuli, qui a passionibus vitiorum liberi sunt, qui curis mundialis onerati non sunt. Propterea, quasi leves et expediti, ad Christum accedere possunt, facti imitatores ejus in omnibus, ut sublimiores sermones ipsius possint audire. Et tamen cum descenderet ad humilia de altitudine pietatis propter infirmitatem hominum sequi eum non potentium super montem, tunc sequuntur eum turbæ multæ. 2. *Ecce leprosus.* Sciendum est, quod Lucas quidem et Marcus statim in primis ponunt dæmoniacum curatum, in secundo autem loco mulierem carnali infirmitate febrium liberatam, ea videlicet ratione, quia major cura Dei est de salute animæ, quam de salute carnis (*Luc. 4. Marc. 4*). Primum quidem, quia dignior est anima quam caro. Anima enim sine carne vivere potest, caro autem sine anima vivere non potest. Secundo autem, quia in omni peccato prius anima peccat, postea caro. Nam nisi anima prius fuerit victa, nunquam caro potest peccare. Caro quidem prius concupiscere malum potest, peccare autem non potest, nisi anima illi consenserit, quia caro in potestate animæ est, non anima in potestate carnis. Ideo ergo necessarium fuit, ut anima quæ prius ceciderat, ante resurgeret. Deinde anima liberata a potestate diaboli carnem suam liberare potest a peccato¹: caro autem sanata ab infirmitate animam liberare non po-

test a peccato, sed magis eam everit, quia inetas carnis semper impugnatur justitiæ disciplinam autem Matthæus statim leprosum ponit mundatum mysterio carnis. Quid ergo? præterit rationem, alii evangelistæ tetigerunt? Non, sed abundante exposuit. Pro eo enim, quod illi posuerunt dæmonem curatum in mysterio animæ, iste propter salutem animæ posuit Christum docentem in monte: que non dixerunt. Nam sicut effugatio immundi spiritus liberat animam de potestate peccati, quod sit per gestionem diaboli: ita et verbum doctrinæ solvit rationem diaboli, et animam liberat ab errore, rat a peccato, cæterisque malis, quæ diabolo serpente nascuntur: quia non solum ille diabolus, cuius corpus vexatur ab eo, sed etiam or qui facit diaboli voluntatem, pejus vexabitur a Leproso: autem ponit in mysterio carnis salutem Lepra enim passio est carnalis. Sed ne forte discipulus apud se, Verba quidem magna, et terræ sunt, sed opera nulla; dicere granditer non est tum: facere multum est: ideo excitavit leprosum mundationis illius miraculo præcedentibus verborum auctoritatem præstare: ut in verbis mirabilis, melior esset in opere. Ecce leprosus, quasi jam paratus, descendenti illi occurrit. Et forte et ideo descendit, ut leprosum mundaret. Lepra enim est catum animarum nostrarum. Ideo ergo Dominus altitudine cæli, quasi de excelso monte, descende ut lepram peccatorum nostrorum inundaret. Quod putas, iste inter cæteros non ascendit in montem audire sermones divinos? Quia lepra erat gravet peccatorum bajulans pondus, sursum ascendere non valebat. Aut non audisti prophetam dicentem quomodo leves esse debeant, qui ad ecclesiasticum montem ascendunt? *Quis, inquit, ascendit in montem Domini, aut quis stabit in loco sancto ejus? In manibus, et mundo corde (Psal. 23. 3. 4),* etc. quicumque in malis ambulat, non potest in ecclesia ascendere, quæ mons Domini appellatur, nec a spiritualium doctrinam. Et si venit, corpore quod venit, animo autem non ascendit. Qui autem curro corde non venit, nihil illi prodest, quia eo venit. Et si audit spirituale doctrinam, non ligat, quia sensus ejus carnalium vitiorum lepra ruptus est. Nemo enim bonarum rerum potest scire sapor, quando delectatur in malis. Quando delectatur in malo, non potest eum delectari. Tunc autem incipit ei placere bonum, cum perit ei displicere malum. *Veniens adorabat eum.* Perfecta est fides et confessio, sicut ait Apostolus *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio salutem (Rom. 10. 10).* Sic et leprosus fidei operam implevit, confessionis autem, in verbis: *Domine, si vis, potes me mundare.* Non illum petebat hominem artificem, sed adorabat quasi Deum. Sicut tuali medico spiritalem afferebat mercedem. omnes medici pecuniis, iste autem sola oratione catur. Vere enim nihil est dignius quod offeramus quam oratio fidelis: quicquid enim obtulerimus nostris est, oratio autem de nobis. *Domine, si vis, potes me mundare.* Non de voluntate Christi ad bonum parata dubitabat dicens, *Si vis: hoc enim biestatis* esset de judicio voluntatis ejus. Christus enim cum sit bonus, nociva non vult præstare, si rogetur. Nec enim expedit omnibus corporali integritas. Quoniam ergo nesciebat, utrum expediret illi illa, ideo² ambigebat de voluntate ipsius quævis sciebat eam ad omne bonum paratam. credere quidem bonum misericordiæ Dei, hominem fidelis, scire autem judicium misericordiæ ejus non hominis, neque fidelis, cum constet nec ipsum stolum potuisse cognoscere, cum Dominum ter-

¹ V. D. et Editi in marg., *spiritualium offerebat.*

² Forte, *dubitantis.*

³ Sic V. D. et Editi in marg., recte. Editi in textu *ideo.*

⁴ Sic V. D. et Editi in marg., recte. Editi in textu, *carnem suam salutare non potest a peccato.*

dixisset : quoniam et illi, etsi crudelitate quasi lupi erant, tamen natura similiter homines erant. Puto ergo ista ratione istos quidem quasi oves dictos, illos autem non quasi lupos, sed ad plenum lupos : quoniam homo Dei, quamvis fuerit bonus, tamen semper habet in se aliquid mali secundum carnem, quasi homo : et ovis quidem dicitur, propter quod bonus : quasi ovis autem, qui non ad plenum bonus. Qui autem Deum non cognoscit, nihil in se boni potest habere, propterea lupus dicitur, non quasi lupus, quia nihil boni habet in se, quia in se non cognoscit Deum. Causa est ista, quia omnes homines secundum carnis naturam mali sumus : et sicut dicit Apostolus, *Natura sumus filii iræ : sed per timorem Dei efficiuntur boni* (Ephes. 2. 3). Quamvis autem per timorem Dei efficiuntur boni, tamen semper aliquid naturalis mali remanet in natura hominum. Ergo si natura carnalis compellit fieri malum, timor Dei ex parte retinet eum a malo. Hominem non cognoscentem Deum, aut cognoscentem quidem, sed non timentem, natura compellit facere malum, et timor Dei non retinet a malo, et ideo non potest esse in illis aliquid boni, nisi forte propter homines, quando ipsum non est bonum, sed malum, quod est propter Deum. *Quicquid autem non est ex fide, peccatum est* (Rom. 14. 23). Ideo sancti quidem quasi oves, mali autem non quasi lupi, sed ad plenum vocantur lupi. Nec moveat te, quod etiam Christus quasi ovis est dictus, non ovis, cum sit totus bonus. Ibi enim non persona Christi comparata est ad personam ovis, sed occisio Christi sicut occisio ovis. Denique ita subiungit : *Sic non aperuit os in humilitate* (Isai. 53. 7). Nam nec ovis, cum ducitur ad occisionem, aliquam vocem emittit. Hic autem persona apostolorum comparata est ad ovium mores : non missio eorum ad missionem ovium, id est, apostoli ipsi dicti sunt sicut oves, non missio eorum sicut missio ovium. Non enim mittuntur aliquando oves ad lupos, nec comparat aliquis possibilem etiam impossibilitatem. Unde alibi dictus agnus est, non quasi agnus. *Estote ergo prudentes sicut serpentes*, ad intelligendas fraudes. *Estote simplices sicut columbæ*, ad ignoscendas injurias. Nolo vos esse semper quasi columbæ, ne propter simplicitatem nimiam per seductionem laqueum incurratis. Nolo vos esse semper sicut serpentes, ne ex corde contra aliquem venena fundatis, sed secundum tempus et personas mutetis et mores. Estote serpentes, ne comprehendamini. Si enim comprehensi fueritis, estote columbæ, ut ne mordentis. Quamdiu enim homo gentilis est, serpens in illo est : quoniam indignatio illius secundum similitudinem est illius serpentis, qui in paradiso hominem a Deo separavit : cum vero convertitur ad fidem, recedente serpente, ingreditur in illum Spiritus, qui in specie columbæ descendit de cælo et fit columba. Ergo contra infideles estote serpentes, quia serpens serpenti non nocet : cum fidelibus autem estote columbæ, ut quasi columbæ columbis caritatis oscula porrigatis. Et ut breviter dicam, estote prudentes sicut serpentes, ut malum intelligatis et caveatis. Et estote simplices sicut columbæ, ut non faciatis ullum malum. Quia intelligere malum, laudabile est : facere autem, vituperabile. Nec qui intelligit malum, ipse facit malum, sed qui facit malum. *17. Attendite vobis ab hominibus, tradent enim vos in conciliis*. Quoniam superius dixit, *Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ* : nunc ad utrumque causam ostendit, et quare vult esse prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ. Prudentes quidem sicut serpentes, ut attendant sibi ab hominibus, qui tradent eos in conciliis. Proprium enim est serpentis, ab hominibus sibi caute prospicere. Unde Apostolus admonet, dicens : *In sapientia ambulate, quoniam tempus malignum est* (Col. 4. 5. Ephes. 5. 16). Quare autem vult eos esse simplices ? Ut non adversus proditores suos malitiæ memores sint, sed diligant inimicos suos, et beneficiant persequentibus se, secundum Dei Christi præceptum

(Matth. 5. 44) ; quia non tantum lædimur ab iniquis inimicis, quando nocemur ab ipsis, sed etiam proficimus, cum per malitiam eorum constantia bonitatis nostræ a suo proposito victa non recesserit : quoniam proprium est columbæ usque ad mortem in simplicitate manere. Unde et de tolerantia Job dictum est, *Et adhuc perseverat in simplicitate* (Job 2. 3). *Attendite vobis ab hominibus : tradent enim vos in conciliis, et in synagogis suis flagellabunt vos*, 18. *et ante reges et præsides stabitis in testimonium illis, et gentibus*. Ita dixit, Attendite vobis ab hominibus, quasi a quibusdam pessimis malis, et super omnia mala malis. Nam si non quasi homines accusans dixisset, sufficeret illi dicere, Attendite vobis, tradent enim vos. Nunc autem addidit, *Attendite vobis ab hominibus* : ostendere volens, quia præ omnibus malis homo est pessimum malum. Nam si bestiis comparare volueris eum, pejorem invenies eum. Bestia enim, quamvis sit crudelis, tamen quia est irrationalis, declinabitur ab homine crudelitatis ejus. Homo autem crudelis cum sit, et rationalis, non facile evadetur crudelitas ejus. Si comparaveris hominem serpenti, pejorem invenies hominem : quoniam serpens, etsi malitiam habet, tamen hominis timorem habet. Ideo, si quem abseconse potuerit, mordet : si autem non potuerit, fugit. Homo autem et malitiam habet serpentis, et timorem non habet sicut serpens. Ideo quamdiu non habet tempus, latet sicut serpens : si autem invenerit, irruit sicut bestia. Adhuc autem anguis, siquidem irritata fuerit, sævit, si autem irritata non fuerit, in silentio transit. Homo autem et non irritatus insanit, et magis super illos insanit a quibus non fuerit irritatus. Et ut breviter dicam, unaquæque bestia unum habet et proprium malum : homo autem omnia habet in se. Denique homo malus pejor est quam ipse diabolus. Diabolus enim si videat justum, non est ausus ad eum accedere : homo autem malus, quamvis hominem sanctum viderit, non solum illum non timet, sed adhuc magis contemnit. Non enim diabolus homini præstat virtutem, sed homo diabolo. Arma enim diaboli est malus homo. Sicut enim homo sine armis non potest aliquid facere contra hostem, sic diabolus etiam sine homine non valet aliquid contra sanctos. *Tradent enim vos in conciliis, et in synagogis suis flagellabunt vos*. Quasi ad majorem laudem Dei in synagogis suis flagellabunt : ubi orationes et laudes, ubi lectiones vel sacrificia, apostolos ibi penis affliciebant, quasi sacrificium Deo offerentes ; re autem vera sacrificium erat Dei cruciatio apostolorum, non ad Judæorum mercedem, sed ad suam coronam : Judæorum autem erat interitus. Quoniam autem dicit, ante reges et præsides stare, et non cogitare quid respondere debeant, hoc est quod in Joanne dicit : *Cum autem veneris ille Paracletus, ille testificabitur de me. Et vos testimonium reddetis, quia ab initio mecum fuistis. Ante reges et præsides stabitis in testimonium illis et gentibus* (Joan. 15. 26. 27) : ut dum apostoli accusantur, dum respondent, in singulis quibusque prætorii Christi veritas prædicetur, et Judæorum perfidia demonstretur, et gentibus, vel ad salutem credentibus, pietatis mysterium reveletur. Audientes autem apostoli, quia coram regibus et iudicibus stare jubebantur, ne forte dicant ad Christum : Tu ipse scis, quia in illorum iudiciis scholastici præsumunt, quomodo ergo possumus nos homines piscatores, et sine literis, coram illis testimonium dare ? Tu enim ab initio non nos docuisti loqui, sed credere : denique cum nos discipulos congregares, non invenisti nos in Capitolio philosophicos libros legentes : sed retia in mare mittentes ; neque dixisti, Venite, faciam vos advocatos meos : sed, *Venite, faciam vos piscatores hominum* (Matth. 4. 19) ; conscientias, non eloquentias nostras elegisti : ideo ipse inquit : *19. Cum autem tradent vos, nolite solliciti esse, quomodo, aut quid loquamini*. Mea est enim causa. Deus humano auxilio non indiget. Ideo vos tantummodo mihi personam

quasi contemtores regis sunt accusati pro crimine (Dan. 5); ad quorum interitum iussum est, ut caminus accenderetur septies amplius quam solebat: non quia ad comburendam carnis naturam tantum incendium necessarium erat, sed quia tantum insanientis regis iracundia suggererat. Et quid ignis in suo camino, furoris spiritus percussus, corrigit? Et perduto suæ virtutis calore, specie sola ardebat, ut incorruptibilem integritatem eorum corruptus ignis ostenderet, et ardentioris fidei eorum ardens flamma ostentaret, ipsa natura sua clamans, non in voce, quia *Nihil occultum, quod non sciatur*. Sed vos sustinete introitum injuriosum, ut habeatis exitum gloriosum. Et tamquam promissionum consolationem habentes, 27. *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine: et quæ in aure auditis, prædicate super tecta*. Quid est, *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine*? Item tenebras Iudaicum populum dicit, sicut scriptum est: *Lux in tenebris lucet, et tenebræ eam non comprehenderunt* (Joan. 1. 5). Et ideo tenebræ intelliguntur, quia lumen verum cognoscere non potuerunt. Quæcumque igitur Dominus in Iudæis loquutus est, in Ecclesia manifestanda esse annuntiabat. Lux enim populus Christianus intelligitur, sicut et Apostolus ait: *Erat enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino: ut filii lucis ambulate* (Ephes. 5. 8). Aut ita: *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine*, id est, Quod nunc dico vobis in mysterio parabolarum, vos postea dicite manifeste. Quod enim in mysterio est absconditum, sic est quasi in tenebris positum. Unde et Moses quando legem accepturus ascendit in montem, sicut dicit Scriptura, *Ingressus est Moses in nubem* (Exod. 24. 18), ostendens quia lex, quæ dabatur in mysterio posita, obscura erat futura, quasi sub nube nigerrima. Quod autem manifeste dicitur, in lumine dicitur. Quid est, *Quod aure auditis, prædicate super tecta*? Id est, Quod auditis in secreto soli, prædicate coram omnibus, nulli abscondentes verbum, quasi qui stet supra tecta et clamet. Quid est quod apostoli audierunt in mysterio? quid? « Exiit seminator seminare semen suum. Et quædam ceciderunt secus viam, quædam super petram, quædam inter spinas, quædam super terram bonam » (Luc. 8. 5-10). « Et loquebatur eis in parabolis, et sine parabolis loquebatur eis nihil » (Matth. 13. 34). « Et accesserunt discipuli ejus ad eum secreto, dicentes: Enarra nobis parabolam. Quibus respondit: Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, cæteris autem in parabolis, ut audientes non audiant, et videntes cæci fiant » (Ibid. v. 3-13). Quid ergo? Quod tunc in mysterio solis apostolis credebatur, nunc evangelistis referentibus, et apostolis prædicantibus, quotidie in medio Ecclesiæ omnibus populis enarratur. Ergo hoc est: *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine*: id est, Quod dico vobis in secreto, prædicate coram omnibus; sicut est, ubi vocavit Dominus discipulos suos seorsum, dicens eis: *Vos autem quem me esse dicitis? Responderunt: Tu es Christus, Filius Dei vivi, qui in hunc mundum venisti* (Matth. 16. 15. 16). *Et mandavit eis, Nemini dixeritis: quia oportet Filium hominis crucifigi, et tertia die resurgere* (Luc. 9. 21. 22): quia si manifeste cognitus fuisset Filius Dei, nemo ausus fuisset manus injicere in eum. Et ideo crucifixus non esset, neque resurrexisset a mortuis. Propterea adhuc infernorum regnum esset in terra, et dominatio diaboli mundum totum teneret. Quid ergo? Postquam Dominus surrexit a mortuis, quod audierat Petrus in secreto, cepit eam omnibus prædicare dicens: *Deus patrum nostrorum suscitavit Filium suum Jesum, quem vos crucifixistis, et denegastis ante faciem Pilati, judicante illo dimittit. Vos vero justum negastis, et virum homicidam petistis donari vobis, principem autem vitæ interemistis* (Act. 3. 13-15). Ergo hoc est, *Quod in aure audistis, prædicate super tecta*. 28. *Et nolite timere eos, qui occidunt corpus*. Ne forte propter timorem mortis non libere dicatis quod audistis: nec fiducialiter prædicetis in omnibus, quod in aure soli audistis. Sic ergo

ex his verbis ostenditur, quod non solum ille proditor est veritatis, qui transgrediens veritatem, palam mendacium pro veritate loquitur, sed etiam ille, qui non libere pronuntiat veritatem, quam libere pronuntiare oportet, aut non libere veritatem defendit, quam libere defendere oportet, proditor est veritatis. Nam sicut sacerdos debitor est, ut veritatem quam audivit a Deo libere prædicet: sic laicus debitor est, ut veritatem, quam audivit quidem a sacerdotibus probatam in Scripturis, defendat fiducialiter. Quod si non fecerit, proditor est veritatis. *Corde enim creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem* (Rom. 10. 10). Hæc autem diximus, quoniam multi Christianorum palam quidem transgredi veritatem putant peccatum, tacere autem veritatem coram infidelibus non putant esse peccatum: et propterea multi inveniuntur in isto reatu. Ideo nos convenit apertius dicere, quoniam nihil de veritate neganda præsens loquitur sermo, sed de veritate non libere prædicanda, dicens: *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine: et nolite timere eos, qui occidunt corpus*, quo minus dicatis in lumine, quod audistis in tenebris. Vide quoniam non solum ille transgressor est veritatis, qui palam denegat veritatem, sed etiam ille, qui propter timorem eorum, qui possunt occidere corpus, tacet veritatem. Et quid dicam? Quia propter timorem mortis tacent homines veritatem, et propter miserum ventrem, et propter spem vani honoris, in conspectu infidelium tacent homines veritatem. Utopia, eunt homines ad convivium impiorum sacerdotum, et confugiunt ad patrocinium malorum hæreticorum: fit sermo de fide: ille sacerdos impius, vel patronus, blasphemat veritatem tuam, quasi mendacium: fidem tuam, quasi perfidiam, ut aut seducat, aut vulneret conscientiam tuam, et faciat eam infirmam, etsi ad plenum capere non potuerit; tu autem etsi non denegaveris palam veritatem, tamen non contendis cum persona ejus, cujus panem inanem manducas, ut non perdas spem patrocinii, aut capacitatis: veritatem, quam oportebat te libere defendere, tacens, confundis eam in conspectu inimicorum ejus, ut videatur a te tacente falsa quæ vera est. Et quomodo non es tu proditor veritatis? Sed forte dicis: Si taceo veritatem ante adversarios, numquid consensio mendacio eorum? Dic mihi, si princeps aliquis imperatoris, videns civitatem Romanam ab hostibus expugnari, cum possit liberare eam, et neglexit defendere: num ipse videbitur tradidisse, quam potuit liberare, si voluisset? Sic et tu videns veritatem ab impiis expugnari, cum eam potuisses defendere, si loqui voluisses, tacens expugnasti, per hoc ipsum quod compassus es expugnari. Et si propter timorem eorum, qui occidunt corpus, tacere veritatem, sicut præsens scriptura testatur, impietas est: quomodo non sit impietas major, tacere veritatem propter miserum ventrem, et spem vani honoris, et meliorem facere gratiam panis et honoris quam gloriam veritatis Dei? *Et nolite timere eos, qui occidunt corpus*: quoniam corpus, etsi ab impiis occisum non fuerit propter Deum, a semetipso post modicum morietur propter naturam. Ergo occisi secundum corpus ab impiis, nihil perditis, nisi mortis dilationem, ut corpus, quod post modicum fuerat moriturum, ante modicum moriatur, magis autem nec ante ipsam mortis dilationem. Si ergo verum est, quia nec solum cadit de arbore sine præcepto Dei: et quia numerati dati nobis sunt dies ad vitam, credere debemus, quia nec morimur ante diem, nec transire possumus diem: tamen ponamus, quod ante diem moritur, qui moritur propter Deum. Si ergo ei gratis, id est, sine molestia percussoris, post modicum morituri sumus, nulla Dei causa proposita: quare non ante modicum in causa Dei cum gloria morimur, ut fiat voluntarium, quod futurum est necessarium, ut offeramus Deo pro munere, quod redditur a te pro debito? Ideo *Nolite timere eos, qui occidunt corpus*. Substantia enim hominis non est corpus, sed anima. Hanc enim solam Deus ad imaginem suam fecit, et

lis est hic, quod venti et mare obediunt ei? Hanc autem dominici verbi virtutem, et eorum qui in navi erant admirationem, olim sanctus David prænuntiaverat in Psalmo, dicendo: *Qui descendunt mare in navibus, facientes operationem in aquis multis. Ipsi viderunt opera Domini, et mirabilia ejus in profundo. Dixit, et stetit spiritus procellæ (Psal. 106. 23-25). Et iterum: Statuit procellam ejus in auram, et siluerunt fluctus ejus, et letati sunt quia siluerunt (Ibid. v. 29. 30).* Hæc itaque primum, secundum simplicitatem historię per Domini virtutem ista gesta cognoscimus: secundum allegoricam vero rationem, quæ in his omnibus figura monstrata sit, sollicite debemus intelligere. Quærendum enim est, quid hæc navis juxta spiritualem rationem intelligi debeat, vel quod hoc mare, vel qui insurgentes fluctus, qui venti, qui hos fluctus concitant; qui etiam somnus Domini, vel quæ hæc increpatio Domini in ventos, et quæ ista restituta tranquillitas, vel quæ digna admiratio navigantium. Et non dubium est navem istam Ecclesiā figurasse, secundum quod per Salomonem de ea Spiritus sanctus loquitur, dicens, *Facta est tamquam navis mercatura longinqua (Prov. 31. 14): id est Ecclesia, quæ navigantibus apostolis, gubernante Domino, flante Spiritu sancto, prædicationis verbo ubique discurrit, portans secum magnum et inestimabile pretium, quo omne genus hominum, vel potius totum mundum sanguine Christi mercata est. De quo alio quoque loco idem Salomon retulit, dicendo inter cætera, vestigium navis pelagizantibus inveniri non posse (Sap. 5. 10): ostendens conversationem Ecclesiæ non terrenam esse, vel sæculi, sed cælestem, secundum quod sanctus apostolus refert, dicens: *Nostra autem conversatio in cælis est (Philipp. 3. 20).* Mare sæculum intelligitur, quod a diversis peccatis, et variis tentationibus, velut quibusdam fluctibus æstuat. De quo scriptum legimus: *Hoc mare magnum et spatiosum, illic reptilia, quorum non est numerus. Animalia pusilla cum magnis, et draco iste, quem formasti ad illudendum ei (Psal. 105. 25. 26).* Et iterum: *Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me (Psal. 68. 3).* Venti autem nequitie spirituales et immundi spiritus intelliguntur, qui ad naufragium Ecclesiæ per diversas sæculi tentationes velut per fluctus maris, deserviunt. Dormire vero Dominus in hac navi tunc intelligitur, cum ad probationem fidei Ecclesiam suam pressuris et persecutionibus mundi istius tentari permittit. Oratio vero discipulorum, et excitantium Dominum, et auxilium implorantium, ut liberarentur, preces sanctorum omnium ostenduntur, qui orta tempestate persecutionis, sævientio diabolo et angelis ejus, devota fide, ac jugi oratione, patientiam Domini velut de somno excitant, ut misericordię suæ auxilio per timorem humanæ infirmitatis periclitantibus subvenire dignetur: quo increpatis ventis, immundis scilicet spiritibus, qui auctores sunt persecutionis, et mitigata omni sæculi tempestate, Ecclesiam suam in pace et tranquillitate restituat. In admiratione vero eorum qui in navi erant, qui post factam tranquillitatem Dei filium confitentur, omnium credentium persona et fides ostensa est, qui in Ecclesia constituti, prius orationibus Dominum excitantes, reddita sibi pace, vere Dominum ac defensorem Ecclesiæ suæ Dei Filium confitentur. Quod factum statim in Actis apostolorum, post Herodis persecutionem et Judæorum, a sanctis pro Ecclesia recognoscimus. Unde et quamvis infestatione inimici Ecclesiæ, vel sæculi tempestate laboret, quibusvis tentationum fluctibus pulseatur, naufragium facere non potest, quia Filium Dei habet gubernatorem. Inter ipsos enim turbines mundi, inter ipsas sæculi persecutiones plus gloriæ ac virtutis acquirit, dum in fide firma et indissolubili permanet. Navigat enim instructi fidei gubernaculo, felici cursu, per hujus sæculi mare, habens Deum gubernatorem, angelos remiges, portans choros omnium sanctorum, erecta in medio ipsa salutaris arbore crucis, in qua evangelicæ fidei vela suspendens, flante Spiritu sancto, ad portum pa-*

radisi et securitatem quietis æternæ deducit hæc quidem navis, quamvis per hoc tempus vit has tentationes sæculi naviget: non est tamen navis, sed Dei. Est enim et alia sæculi navis Dei: id est, collectio hæreticorum, quæ sibi nomen Ecclesiæ vindicat. Adversum quam divitiis futurum Isaias manifeste declarat dicens: inquit, *Domini Sabaoth adversus omnem contumaciam et superbum (Isai. 2. 12).* Et post aliquantulum ait: *Et adversus omnem navem maris (Ibid. v. 15).* Est, omnem Ecclesiam hæreticorum. De qua idem Isaias retulit: *Dirupti sunt, inquit, funes quæ non valuit arbor tua, inclinaverunt vela tua, laxabunt vela tua (Isai. 33. 23).* Navem vero hanc esse dixit, quia hujusmodi Ecclesia non Deus sed sæculi, quæ licet habere in se prædicationem dominicæ crucis videatur, invalidam tamen haborem ejus ostendit: quia ubi non est veritas infirma crucis assertio est. Unde inclinata et vela ejus sunt ostensa, quæ nullo flatu sancti tus diriguntur. Et ideo hujusmodi navis, hoc est collectio hæreticorum, amisso veræ fidei gubernaculo navantibus adversis spiritibus, in naufragium æternæ demergitur, quæ gubernari a Christo non meretur, qui est benedictus in sæcula sæculi Amen.

Homilia xxiv, ex capite x (a).

16. *In illo tempore dixit Jesus discipulis Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum, liqua. Omne malum, quod accidit eis insperato, est grave: quod autem expectatur antequam dat, postquam acciderit, levius invenitur. Ideo sciens Dominus futurarum persecutionum, præ apostolos, dicens: Ecce ego mitto vos sicut in medio luporum: ut cum periculum illud eveniret quasi novum perhorrescant, sed tamquam confortiores excipiant. Ecce ego, qui mensurata constitui diei et nocti, et nunquam altera in tempus contempta definitione transgreditor, ego, qui turbidum mare, quasi feram cavea, sua littora clausi, et quasi indissolubili catenâ cepto ligavi. Ideo dixit, Ecce ego mitto vos: ut mittentis potestas consideratur, periculi magis non timeatur. Sicut oves. Non humanæ naturæ flicium tollo, sed ovilis patientiæ opus injungo indignetur servi vocabulum ovis accipere sciant Dominum suum nomen agni portasse agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi (Joan. 1. 29). Et quomodo, inquit, proficiemus, oves contra Ovium mansuetudo non potest resistere lucruiditati. Luporum crudelitas mitescere nisi gratia Christi faceret quod ipsa natura fieri Non vestra virtus, aut solertia æstimatur, adatur in vobis: sed nominis mei potestas intinetur, ut glorificetur per vos, quia fortior est gloria rerum natura. Sicut oves. Cum corperi lupi vellicare, nolite resistere, aut vociferare, tes, quia nisi vos spoliati fueritis, alii non vestri id est, nisi vos mortui fueritis, alii non viventis hanc vellicationem præsentem. Cum autem resurrectionis advenerit, alia super vos la mortalitatis nascetur. Quamdiu autem propter gationem diaboli gentes permanserint lupi, d illis præstate ad vellicandum: cum autem peritiam vestram lupi illi facti fuerint agni, præbet tamquam oves, hæc doctrinæ. Manifestum quide quia oves appellat propter mansuetudinem timescentes autem Deum, lupos propter crudelitatem. Sed hoc videamus, quare istos quidem dixit oves: illos autem non quasi lupos, sed lupos enim istos propter solam causam mansuetudinem dixisset, quoniam natura quidem homines mansuetudine autem oves, utique et illos quasi*

(a) Necesse caput 9, et initium decimi.

dixisset : quoniam et illi, etsi crudelitate quasi lupi erant, tamen natura similiter homines erant. Puto ergo ista ratione istos quidem quasi oves dictos, illos autem non quasi lupos, sed ad plenum lupos : quoniam homo Dei, quamvis fuerit bonus, tamen semper habet in se aliquid mali secundum carnem, quasi homo : et ovis quidem dicitur, propter quod bonus : quasi ovis autem, quia non ad plenum bonus. Qui autem Deum non cognoscit, nihil in se boni potest habere, propterea lupus dicitur, non quasi lupus, quia nihil boni habet in se, quia in se non cognoscit Deum. Causa est ista, quia omnes homines secundum carnis naturam mali sumus : et sicut dicit Apostolus, *Natura sumus filii iræ : sed per timorem Dei efficitur boni* (Ephes. 2. 3). Quamvis autem per timorem Dei efficitur boni, tamen semper aliquid naturalis mali remanet in natura hominum. Ergo si natura carnalis compellit fieri malum, timor Dei ex parte retinet eum a malo. Hominem non cognoscit Deum, aut cognoscentem quidem, sed non timentem, natura compellit facere malum, et timor Dei non retinet a malo, et ideo non potest esse in illis aliquid boni, nisi forte propter homines, quando ipsum non est bonum, sed malum, quod est propter Deum. *Quicquid autem non est ex fide, peccatum est* (Rom. 14. 23). Ideo sancti quidem quasi oves, mali autem non quasi lupi, sed ad plenum vocantur lupi. Nec moveat te, quod etiam Christus quasi ovis est dictus, non ovis, cum sit totus bonus. Ibi enim non persona Christi comparata est ad personam ovis, sed occisio Christi sicut occisio ovis. Denique ita subiungit : *Sic non aperuit os in humilitate* (Isai. 53. 7). Nam nec ovis, cum ducitur ad occisionem, aliquam vocem emittit. Hic autem persona apostolorum comparata est ad ovium mores : non missio eorum ad missionem ovium, id est, apostoli ipsi dicti sunt sicut oves, non missio eorum sicut missio ovium. Non enim mittuntur aliquando oves ad lupos, nec comparat aliquis possibilem etiam impossibilitatem. Unde alibi dictus agnus est, non quasi agnus. *Estote ergo prudentes sicut serpentes*, ad intelligendas fraudes. *Estote simplices sicut columbæ*, ad ignoscendas injurias. Nolo vos esse semper quasi columbas, ne propter simplicitatem nimiam per seductionem laqueum incurratis. Nolo vos esse semper sicut serpentes, ne ex corde contra aliquem venena fundatis, sed secundum tempus et personas mutetis et mores. Estote serpentes, ne comprehendamini. Si enim comprehensi fueritis, estote columbæ, ut ne mordeatis. Quamdiu enim homo gentilis est, serpens in illo est : quoniam indignatio illius secundum similitudinem est illius serpentis, qui in paradiso hominem a Deo separavit : cum vero convertitur ad fidem, recedente serpente, ingreditur in illum Spiritus, qui in specie columbæ descendit de cælo et fit columba. Ergo contra infideles estote serpentes, quia serpens serpenti non nocet : cum fidelibus autem estote columbæ, ut quasi columbæ columbis caritatis oscula porrigatis. Et ut breviter dicam, estote prudentes sicut serpentes, ut malum intelligatis et caveatis. Et estote simplices sicut columbæ, ut non faciatis ullum malum. Quia intelligere malum, laudabile est : facere autem, vituperabile. Nec qui intelligit malum, ipse facit malum, sed qui facit malum. *Attendite vobis ab hominibus, tradent enim vos in conciliis*. Quoniam superius dixit, *Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ* : nunc ad utrumque causam ostendit, et quare vult esse prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ. Prudentes quidem sicut serpentes, ut attendant sibi ab hominibus, qui tradent eos in conciliis. Proprium enim est serpentis, ab hominibus sibi caute prospicere. Unde Apostolus admonet, dicens : *In sapientia ambulate, quoniam tempus malignum est* (Col. 4. 5. Ephes. 5. 16). Quare autem vult eos esse simplices ? Ut non adversus proditores suos malitiæ memores sint, sed diligant inimicos suos, et beneficiant persequentibus se, secundum Dei Christi præceptum

(Matth. 5. 44) : quia non tantum lædimur ab iniquis inimicis, quando nocemur ab ipsis, sed etiam prodicimus, cum per malitiam eorum constantia bonitatis nostræ a suo proposito victa non recesserit : quoniam proprium est columbæ usque ad mortem in simplicitate manere. Unde et de tolerantia Job dictum est, *Et adhuc perseverat in simplicitate* (Job 2. 3). *Attendite vobis ab hominibus : tradent enim vos in conciliis, et in synagogis suis flagellabunt vos, 18. et ante reges et præsides stabitis in testimonium illis, et gentibus*. Ita dixit, *Attendite vobis ab hominibus*, quasi a quibusdam pessimis malis, et super omnia mala malis. Nam si non quasi homines accusans dixisset, sufficeret illi dicere, *Attendite vobis, tradent enim vos*. Nunc autem addidit, *Attendite vobis ab hominibus* : ostendere volens, quia præ omnibus malis homo est pessimum malum. Nam si bestiis comparare volueris eum, pejorem invenies eum. Bestia enim, quamvis sit crudelis, tamen quia est irrationalis, declinabitur ab homine crudelitas ejus. Homo autem crudelis cum sit, et rationalis, non facile evadetur crudelitas ejus. Si comparaveris hominem serpenti, pejorem invenies hominem : quoniam serpens, etsi malitiam habet, tamen hominis timorem habet. Ideo, si quem absconse potuerit, mordet : si autem non potuerit, fugit. Homo autem et malitiam habet serpentis, et timorem non habet sicut serpens. Ideo quamdiu non habet tempus, latet sicut serpens ; si autem invenerit, irruit sicut bestia. Adhuc autem anguis, siquidem irritata fuerit, sævit, si autem irritata non fuerit, in silentio transit. Homo autem et non irritatus insanit, et magis super illos insanit a quibus non fuerit irritatus. Et ut breviter dicam, unaquæque bestia unum habet et proprium malum ; homo autem omnia habet in se. Denique homo malus pejor est quam ipse diabolus. Diabolus enim si videat justum, non est ausus ad eum accedere : homo autem malus, quamvis hominem sanctum viderit, non solum illum non timet, sed adhuc magis contemnit. Non enim diabolus homini præstat virtutem, sed homo diabolo. Arma enim diaboli est malus homo. Sicut enim homo sine armis non potest aliquid facere contra hostem, sic diabolus etiam sine homine non valet aliquid contra sanctos. *Tradent enim vos in conciliis, et in synagogis suis flagellabunt vos*. Quasi ad majorem laudem Dei in synagogis suis flagellabunt : ubi orationes et laudes, ubi lectiones vel sacrificia, apostolos ibi poenis affliciebant, quasi sacrificium Deo offerentes ; re autem vera sacrificium erat Dei cruciatio apostolorum, non ad Judæorum mercedem, sed ad suam coronam : Judæorum autem erat interitus. Quoniam autem dicit, ante reges et præsides stare, et non cogitare quid respondere debeant, hoc est quod in Joanne dicit : *Cum autem venerit ille Paracletus, ille testificabitur de me. Et vos testimonium reddetis, quia ab initio mecum fuistis. Ante reges et præsides stabitis in testimonium illis et gentibus* (Joan. 15. 26. 27) : ut dum apostoli accusantur, dum respondent, in singulis quibusque prætorii Christi veritas prædicetur, et Judæorum perfidia demonstretur, et gentibus, vel ad salutem credentibus, pietatis mysterium reveletur. Audientes autem apostoli, quia coram regibus et iudicibus stare jubebantur, ne forte dicant ad Christum : Tu ipse scis, quia in illorum iudiciis scholastici præsumunt, quomodo ergo possumus nos homines piscatores, et sine literis, coram illis testimonium dare ? tu enim ab initio non nos docuisti loqui, sed credere : denique cum nos discipulos congregares, non invenisti nos in Capitolio philosophicos libros legentes : sed retia in mare mittentes ; neque dixisti, Venite, faciam vos advocatos meos : sed, *Venite, faciam vos piscatores hominum* (Matth. 4. 19) ; conscientias, non eloquentias nostras elegisti : ideo ipse inquit : 19. *Cum autem tradent vos, nolite solliciti esse, quomodo, aut quid loquamini*. Mea est enim causa. Deus humano auxilio non indiget. Ideo vos tantummodo mihi personam

præstate, et ego vobis sensum. Nam sollicitum esse ante iudicium non est præparatio rei, sed desperatio de Deo, in illis enim rebus potest esse desperatio de Deo, in quibus potest esse consideratio. Puta, si propter aliquem actum iter facturus es, consideras qualitatem actuum, et quantitatem itineris: et secundum eas præparas tibi expensas. Aut si domum ædificare proponas, consideras qualia ædificia, et talia præparas instrumenta. In iudicio autem quomodo potest præparari responsum? Numquid scis, qualis sit interrogatio futura? Minime, cum in iudicio tali non iudices a semetipsis loquuntur, sed diabolus in iudiciis. Si ergo homo hominis cogitationem non solum futuram, sed nec præsentem cognoscit: quomodo potest cognoscere consilium inimici? quia nemo hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus qui est in eo (1 Cor. 2. 11). Si ergo ex vobis loquamini, secundum verbum respondebitis; si autem Dei Spiritus, secundum cogitationem eorum. Sinite ergo, ut in causa sua loquatur Deus in vobis, qui conscientiam interrogantis agnoscit. Non enim possibile est, ut rex, qui milites suos mittit ad bellum, non illis præstet arma adversus hostem. Qui ergo sollicitus est quid loquatur, in sua sapientia sperat: quæ est prima causa ruinæ. Nam in persecutionibus virtus Dei non requiritur, nisi præcesserit fides. Ad maiorem consolationem apostolorum non dixit, Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis: sed, 20. *Qui loquitur*: ut ostendat quia non solum tunc, sed nec modo aliquid sine Spiritu Dei faciunt, aut loquuntur; iamquam si ita dicat ad illos: Maxime quia creditis in me, aut confitemini me esse verum. Esurientem me videtis, et creditis quia sum panis cælestis. Sitientem me videtis, et creditis quia ego sum fons aquæ salientis in vitam æternam (Joan. 4. 14). Quomodo est iste sensus humanus, qui aliud videt, et aliud credit, et confitetur? Si ergo modo, quando periculum non est, gratia mea operatur in vobis: quanto magis erit vobiscum, cum persecutio venerit? Nam qui vos in pace sustentat, multo amplius adjuvat in bello. 21. *Frater fratrem tradet in mortem*. Audientes apostoli, ne forte cogitent astimantes, cum traditi fuerint in conciliis, et in synagogis ad flagellandum: Illo tempore, putas, nemo erit patronus, qui adjuvet: nemo amicus, qui indulgeat: nemo amicus, qui misereatur? ideo dicit Dominus: Nemo speret in patronis, nemo in amicis, aut parentibus: cum etiam frater fratrem tradet in mortem, pater filium, et filius patrem. Vide quale tunc incendium persecutionis ardebit, ut nec sibi ipsi parcat natura. Quomodo autem tunc patronorum aut amicorum fidem integram quæres, cum videris ipsius fraternitatis et paternitatis vim esse extractam? Si enim amicitia in ipsa natura deficiet, quomodo invenietur extra naturam? Ergo quia non est satis stupendum, si frater fratrem tradat in mortem? Cain enim propter invidiam sacrificii interfecit Abel fratrem suum (Gen. 4): et propter benedictionem surreptam Esau persequabatur Jacob (Ibid. 27): hoc autem quis audiuit, ut nulla injuria existente, propter solam Christi fidem pater filium tradat in mortem? Quia fortior est conflictio inimici, quam virtus naturæ. Corruptibilis enim est dilectio carnis. Mendax est omnis sæcularis amicitia, quæ divini timoris vinculo non est ligata. Non est fides in servis diaboli. Diabolus nec generat, nec generatur: si non generatur, nescit servare jura propinquitatis, qui nullum habet propinquum. Non quia odibile est genus Christianorum, sed quia divinum est, carnales odiunt. Alii adjunguntur multo plures et cariores proximitate conjuncti, beatorum commutatio bonum odium est. 22. *Et eritis odio omnibus hominibus, propter nomen meum*. Id est, omnibus infidelibus: non solum inimicis, sed etiam amicis: non solum extraneis, sed etiam parentibus: non solum parentibus aut fratribus, sed etiam ipsis patribus vestris. O inestimabile diaboli furoris incendium, quod nec ipsa paternitatis caritas extinguere po-

¹ in margine conjicit Montf., fraternitatis.

test! Supra naturam et contra naturam perardens, sapientibus evidenter ostendit, quod odia non facit more humano accidentium ira, ca sed invidia diaboli propter Christum. *Qui perse-*
usque in finem, hic salvus erit. Quia incipere non est, finire vero paucorum. Semper in principio est, in fine probatio. Nemo enim circusque ad finem potest perseverare, nisi qui Deum tantummodo factus est Dei. Omne enim propter carnem fit, corporale est, quemadmodum ipsa temporalis est: quod autem proprie fit, æternum est, sicut et Deus æternus est. C fidei est exitus bonus: quia non incipere aliquod gloriosum est, sed finire. Nam quod corporis voluptas est frequenter: quod autem virtus est animæ. Nam frequenter concupiscenalis incipit bonum, sed non finit, nisi gratia. Cum ergo conversus fueris ad Deum et cæpe servire, et opera justitiæ facere, ne aliquan tua recorderis, sed finem tuum cogita: quia itorum bonorum consideratio jactantiam et consideratio autem finis timorem: quoniam *Q severaverit usque in finem, hic salvus erit*.

Homilia xxv, ex cap. x.

26. *In illo tempore dixit Jesus discipulis Nihil opertum, quod non reveletur: et occultum non sciatur, et reliqua*. Nunc profectum prædicationum futurum eis annuntiat, quoniam præ eorum habitura fuerat exitum gloriosum. Ec ipse, qui sum lumen absconditum in tenebris celatus in homine, sublimitas in humilitate. Tu hoc mysterium absconditum fuit a sæculi autem per vos manifestabitur cunctis, ut im sermo propheticus, qui dictus est de me: *A cælo egressio ejus, et occursus ejus usque ad si ejus: et non est qui se abscondat a calore ejus* (Is. 48. 7). Sicut enim nullus est locus, ubi non sol, aut non sentiantur calor ejus: sic nullus, ubi non cognoscat Christus, aut non in tur divinitas ejus, ut omnis conditio hominum dividatur partes, ita ut credentes merito coram ac non credentes sine excusatione puniantur. cum interim quasi inimicos suos odiant hostes vos cognitos complectentur quasi suæ auctores. Interim quasi maleficos homines v ominabuntur, postea quasi sanctos venerabunt. Interim vos quasi persecutores persequentur, vos omnes homines in Ecclesiis suis quasi de orabunt. Memento præterita, et consolamini d ris, quando justitiæ Domini dominata est ini quando veritatem longo tempore celaverunt te sa mendacia, quando innocentia sub existit criminis diu velata est. Moses fuit celatus in Æ dictus est filius Ægyptiæ (Exod. 2. et seq.). Qu micida fugatus est, quasi mercenarius contemp ovium factus est pastor. Numquam est mani sanctitas ejus, numquam est coronata innocentia: Ecce qui pastor ovium fuerat irrationabilium, est dux populi gloriosi. Qui quasi homicida ex pto egressus, postea ingressus est judex sancti jam non filius Ægyptiæ, sed quasi filius Dei. P beneficium suum Ægyptus, non potuit bene n do facere suum, qui melius nascendo fuerat al Qui Pharaonem regem quasi captivus ante tir postea illum decem plagis, quasi servum obn castigavit, quia *Nihil est opertum, quod non res* Joseph celatus est in Ægypto, quasi adulter acc est, castitatis custos fidelis (Gen. 39. et seq.). Nu non est manifestata innocentia ejus? numqui multipliciter coronata est castitas ejus? Qui maleficus in carcere fuerat, quasi propheta e est. In unius quæri vindicta totus mundus fame latus est. Et quem sacerdos Putiaphar primum adulterum uxoris suæ condemnaverat, postea sum generum in cubiculum suum locat (*Ibi Absconditi fuerant et tres pueri in Babilonia*

quasi contemtores regis sunt accusati pro crimine (Dan. 3); ad quorum interitum jussum est, ut caminus accenderetur septies amplius quam solebat: non quia ad comburendam carnis naturam tantum incendium necessarium erat, sed quia tantum insanientis regis iracundia suggererat. Et quid ignis in suo camine, furoris spiritu percussus, corrigit? Et perditio suæ virtutis calore, specie sola ardebat, ut incorruptibilem integritatem eorum corruptus ignis ostenderet, et ardentiorē fidem eorum ardens flamma ostentaret, ipsa natura sua clamans, non in voce, quia *Nihil occultum, quod non sciatur*. Sed vos sustinete introitum injuriosum, ut habeatis exitum gloriosum. Et tamquam promissionum consolationem habentes, 27. *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine: et quæ in aure auditis, prædicate super tecta*. Quid est, *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine*? Item tenebras Judæicum populum dicit, sicut scriptum est: *Lux in tenebris lucet, et tenebræ eam non comprehenderunt* (Joan. 1. 5). Et ideo tenebræ intelliguntur, quia lumen verum cognoscere non potuerunt. Quæcumque igitur Dominus in Judæis loquutus est, in Ecclesia manifestanda esse annuntiabat. Lux enim populus Christianus intelligitur, sicut et Apostolus ait: *Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino: ut filii lucis ambulate* (Ephes. 5. 8). Aut ita: *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine*, id est, Quod nunc dico vobis in mysterio parabolarum, vos postea dicite manifeste. Quod enim in mysterio est absconditum, sic est quasi in tenebris positum. Unde et Moses quando legem accepturus ascendit in montem, sicut dicit Scriptura, *Ingressus est Moses in nubem* (Exod. 24. 18), ostendens quia lex, quæ dabatur in mysterio posita, obscura erat futura, quasi sub nube nigerrima. Quod autem manifeste dicitur, in lumine dicitur. Quid est, *Quod aure auditis, prædicate super tecta*? Id est, Quod auditis in secreto soli, prædicate coram omnibus, nulli abscondentes verbum, quasi qui stet supra tecta et clamet. Quid est quod apostoli audierunt in mysterio? quid? « Exiit seminator seminare semen suum. Et quædam ceciderunt secus viam, quædam super petram, quædam inter spinas, quædam super terram bonam » (Luc. 8. 5-10). « Et loquebatur eis in parabolis, et sine parabolis loquebatur eis nihil » (Matth. 13. 34). « Et accesserunt discipuli ejus ad eum secreto, dicentes: Enarra nobis parabolam. Quibus respondit: Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, cæteris autem in parabolis, ut audientes non audiant, et videntes cæci fiant » (Ibid. v. 3-13). Quid ergo? Quod tunc in mysterio solis apostolis credebatur, nunc evangelistis referentibus, et apostolis prædicantibus, quotidie in medio Ecclesiæ omnibus populis enarratur. Ergo hoc est: *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine*: id est, Quod dico vobis in secreto, prædicate coram omnibus; sicut est, ubi vocavit Dominus discipulos suos seorsum, dicens eis: *Vos autem quem me esse dicitis? Responderunt: Tu es Christus, Filius Dei vivi, qui in hunc mundum venisti* (Matth. 16. 15. 16). Et mundavit eis, *Nemini dixeritis: quia oportet Filium hominis crucifigi, et tertia die resurgere* (Luc. 9. 21. 22): quia si manifeste cognitus fuisset Filius Dei, nemo ausus fuisset manus injicere in eum. Et ideo crucifixus non esset, neque resurrexisset a mortuis. Propterea adhuc infernorum regnum esset in terra, et dominatio diaboli mundum totum teneret. Quid ergo? Postquam Dominus surrexit a mortuis, quod audierat Petrus in secreto, cepit coram omnibus prædicare dicens: *Deus patrum nostrorum suscitavit Filium suum Jesum, quem vos crucifixistis, et negastis ante faciem Pilati, judicante illo dimitti. Vos vero justum negastis, et virum homicidam petistis donari vobis, principem autem vitæ interemistis* (Act. 3. 13-15). Ergo hoc est, *Quod in aure audistis, prædicate super tecta*. 28. *Et nolite timere eos, qui occidunt corpus*. Ne forte propter timorem mortis non libere dicatis quod audistis: nec fiducialiter prædicetis in omnibus, quod in aure soli audistis. Sic ergo

ex his verbis ostenditur, quod non solum ille peritor est veritatis, qui transgrediens veritatem, palam mendacium pro veritate loquitur, sed etiam ille, qui non libere pronuntiat veritatem, quam libere pronuntiare oportet, aut non libere veritatem defendit, quam libere defendere oportet, proditor est veritatis. Nam sicut sacerdos debitor est, ut veritatem quam audivit a Deo libere prædicet: sic laicus debitor est, ut veritatem, quam audivit quidem a sacerdotibus probatam in Scripturis, defendat fiducialiter. Quod si non fecerit, proditor est veritatis. *Corde enim creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem* (Rom. 10. 10). Hæc autem diximus, quoniam multi Christianorum palam quidem transgredi veritatem putant peccatum, tacere autem veritatem coram infidelibus non putant esse peccatum: et propterea multi inveniuntur in isto reatu. Ideo nos convenit apertius dicere, quoniam nihil de veritate neganda præsens loquitur sermo, sed de veritate non libere prædicanda, dicens: *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine: et nolite timere eos, qui occidunt corpus*, quo minus dicatis in lumine, quod audistis in tenebris. Vide quoniam non solum ille transgressor est veritatis, qui palam denegat veritatem, sed etiam ille, qui propter timorem eorum, qui possunt occidere corpus, tacet veritatem. Et quid dicam? Quia propter timorem mortis tacet homines veritatem, et propter miserum ventrem, et propter spem vani honoris, in conspectu infidelium tacet homines veritatem. Uputa, cum homines ad convivium impiorum sacerdotum, et confugium ad patrocinium malorum hæreticorum; sit sermo de fide: ille sacerdos impius, vel patronus, blasphemat veritatem tuam, quasi mendacium: fidem tuam, quasi perfidiam, ut aut seducat, aut vulneret conscientiam tuam, et faciat eam infirmam, etsi ad plenum capere non potuerit; tu autem etsi non denegaveris palam veritatem, tamen non contendis cum persona ejus, cujus panem inanem manducas, ut non perdas spem patrocinii, aut rapacitatis: veritatem, quam oportebat te libere defendere, tacens, confundis eam in conspectu inimicorum ejus, ut videatur a te tacente falsa quæ vera est. Et quomodo non es tu proditor veritatis? Sed forte dicis: Si taceo veritatem ante adversarios, numquid consentio mendacio eorum? Dic mihi, si princeps aliquis imperatoris, videns civitatem Romanam ab hostibus expugnari, cum possit liberare eam, et neglectis defendere: num ipse videbitur tradidisse, quam potuit liberare, si voluisset? Sic et tu videns veritatem ab impiis expugnari, cum eam potuisses defendere, si loqui voluisses, tacens expugnasti, per hoc ipsum quod compassus es expugnari. Et si propter timorem eorum, qui occidunt corpus, tacere veritatem, sicut præsens scriptura testatur, impietas est: quomodo non sit impietas major, tacere veritatem propter miserum ventrem, et spem vani honoris, et meliorem facere gratiam panis et honoris quam gloriam veritatis Dei? *Et nolite timere eos, qui occidunt corpus*: quoniam corpus, etsi ab impiis occisum non fuerit propter Deum, a semetipso post modicum morietur propter naturam. Ergo occisi secundum corpus ab impiis, nihil perditis, nisi mortis dilationem, ut corpus, quod post modicum fuerat moriturum, ante modicum moriatur, magis autem nec ante ipsam mortis dilationem. Si ergo verum est, quia nec folium cadit de arbore sine præcepto Dei: et quia numerati dati nobis sunt dies ad vitam, credere debemus, quia nec morimur ante diem, nec transire possumus diem: tamen ponamus, quod ante diem moritur, qui moritur propter Deum. Si ergo et gratis, id est, sine molestia percussoris, post modicum morituri sumus, nulla Dei causa proposita: quare non ante modicum in causa Dei cum gloria morimur, ut fiat voluntarium, quod futurum est necessarium, ut offeramus Deo pro munere, quod redditur a te pro debito? Ideo *Nolite timere eos, qui occidunt corpus*. Substantia enim hominis non est corpus, sed anima. Hanc enim solam Deus ad imaginem suam fecit, et

hanc diligit : propter hanc fecit et mundum. Hanc zelat, et persequitur inimicus : propter hanc et ipse Filius Dei venit in mundum. Corpus autem vestimentum est animæ, sicut ait Apostolus : *De corpore nostro, in quo ingemiscimus onerati, in quo volumus spoliari, sed supervestiri, ut mortale hoc absorbeatur a vita* (2 Cor. 5. 4). Sicut ergo vestimentum super homines positum si quis furibundus scindat, illatorem quidem injuriæ sentit homo, damnum autem non patitur in natura : sic corpus super animam positum si occidatur ab impiis, anima quidem occisionis ejus sentit dolorem, damnum autem suæ naturæ non patitur. Habemus autem hujus rei unde loquimur argumentum in membris. Sicut enim ungues cum summitatem vestiunt digitorum, quamdiu præcisi fuerint, nullus sensus corporis invenitur in eis, sed ex ipsa natura alteri novi procedunt, ut nullum videatur natura sustinuisse dispendium : sic corpus donec eriditur, sentit anima : cum autem occisum fuerit, nullus sensus aut dolor animæ invenitur in corpore illo, sed iterum super animam in tempore opportuno gloriosius illud retexit corpus, ut nullum detrimentum anima videatur perpressa, sed argumentata (sic). Dicam autem quod sentio verius : non solum ad vestimentum animæ caro creata est, sed magis ad tentationem ejus, quasi domestica et naturalis inimica copulata est : et dum expugnatur a carne, nec vincit, nec coronatur a Deo. Illiusmodi mysterii Paulus testis est, dicens : *Caro enim concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem* (Gal. 5. 17). Si ergo caro, animæ inimica, tentatio est : quis sapiens non intelligit, quia occisio corporis optanda est magis, quam timenda ? Ideo tibi corruptibilis natura creata est, inde deponendi corporis tempus est numeratum, ut homo morituro corpori tuo non parcas, sed commérito perituro compares tibi vitam mæsuram. Ecce si mutuo accipis, utputa bovem, vel equum : nonne assidue operaris opus tuum in eum ? Dicis enim apud te, Hodie aut cras tollendus est a me, quia non est meus. Etiam tu, in corpore corruptibili natus, quare non ad utilitatem animæ tuæ uteris temporali corpore tuo, sciens quia post modicum tollendum est a te, quia non est tuum ? Quæ ergo est ista insipientia vestra, odire quod nostrum est, et amare quod nostrum non est ? studere servare, quod servare non possumus, et negligere, quod in æternum habebimus ? *Nolite timere eos, qui occidunt corpus.* Quid est timor mortis ? Non dolor exundi a corpore, sed desperatio vitæ post mortem. Ille timet mortem, qui non putat se vivere post mortem. Vis scire ? Ecce frequenter homines gravem dolorem patiuntur in infirmitate, et non moriuntur ; frequenter modicum tædium habent, et moriuntur : et tamen magis contenti sunt gravem dolorem pati, et non mori. Vides ergo quia non dolor mortis, sed ipsa mors timetur ? Sicut autem omnia mala operatur timor mortis, sic omnia bona operatur contemptio mortis.

Qui mortem timet, parum boni operatur. — Qui timet mori, id est, qui non sperat vivere post mortem, neque eleemosynas dat, neque orationibus instat, neque jejunium celebrat, neque paupertatem sustinet, neque opprobrium suffert, neque damnum substantiæ suæ contentus est pati, neque corporalem injuriam sustinet propter Deum : sed hoc suæ lucrum vitæ existimat, si bonis istius mundi feliciter fructus fuerit : et hoc damnum vitæ suæ putat, si fuerit alienatus ab istis bonis. Quare ? Quia laborum suorum præmium in resurrectione non sperat. Qui autem non timet mori, id est, qui vitam sperat post mortem, omnia quæ diximus libenter sustinet propter Deum : quia laborum suorum mercedem multiplicem indubitanter expectat. Ille est ergo perfectus discipulus Christi, qui hæc omnia patitur, aut pati paratus est. Non ergo ideo Dominus mandat, *Nolite timere eos, qui occidunt corpus*, quia necesse est, omnem Christi discipulum occidi : sed ne omnes illas res, quas supra diximus,

per singulas mandet, quasi per compendia *Nolite timere eos, qui occidunt corpus* : quo occidi non timet, multo magis contemnit ea versa carnalia, quæ sunt ante mortem : quæ carnalia, quæ sunt ante mortem, leviora sunt. Qui ergo quod gravius est non timet, multo contemnit quod levius est. Qui autem cælestias, quæ sunt ante mortem, non est contemnit propter Deum, quomodo sustinet mortem ? Cui autem, ut quid nobis in natura creavit timor carnalia, aut diligere bona : non ut mala carereamus, quæ timemus, sed ut per timorem carnalium intelligamus magis timenda esse et mala. Utpote, scis quia malum est pati dolorem per hoc intellige, quia pejus est dolorem animæ. Scis quia malum est confundi coram hominibus hoc intellige, quia pejus est confundi coram angelis. Quantum enim angeli meliores sunt hominibus tum confusio illa pejor quam ista. Nam dolor corporalis cum corpore finitur, aut solvitur et pudor animæ semper cum anima irruit ad ita non ut diligas bona carnalia, quæ diligis per bona carnalia intelligas magis diligenda et ritualia bona. Utpote, scis quia bonum est carnaliter : per hoc intellige, quia melius est animæ. Gaudium quippe carnis cum carne gaudium autem animæ cum anima persevere quod bonum est gloriari in terris : per hoc quia melius est gloriari in cælo. Quanto enim est cælum quam terra, tanto gloriosior est illa quam ista. De magnis autem thesauris bonorum malorum quasi modicum gustum dedit in mente ex modico gustu malorum, vel bonorum, plenam cognoscamus. *Nolite timere eos, qui occidunt, sed eum time, qui potest corpus et animam dare in gehennam.* Quid dicis, anima perit immortalis creata est ? Morte enim non solutio corporalis signatur, sed etiam pœna mortis. Unde et Paulus ait : *Quotidie morior pro vestram quam habeo in Christo Jesu* (1. Cor. 15. 31). Iohannes in Apocalypsi sua sic dicit : *Beatus, qui habet in prima resurrectione ; et secunda mors non nubitur* (Apoc. 20. 6). Secunda enim mors est et sulphur. Vides ergo, quia per damnationem non dicit ipsam solutionem animæ, sed cruci gehennæ, quæ est mors secunda. Et tamquam quis dicat : Ut quid tanta licentia data est etiam contra voluntatem Dei habeant in sanctatatem nocendi ? Absit, nihil possunt Deo. *Nonne duo passeret asse veniunt, et unus e cadet sine voluntate Patris vestri ?* Si ergo voluntate Dei positi sunt, non in potestate bene quos Deus ad usum hominum fecit, quanto magis non cum esis in potestate hominum, sed in voluntate Dei, quos Deus ad suam gloriam fecit ? Si eventum non moritur, nec cadit, propter hoc quia opus Dei est : quanto magis justus homo in eventu positus, quia imago Dei est ? Sed a traditus moritur, aut a Deo liberatus evadit passeribus nihil sine ratione agitur, quorum pretium unus est assis : quanto magis in voluntate Dei nihil agitur, quorum pretium est sanguis. Si scis habentur passeret, quomodo habendi sunt ? Ideo ergo non debetis timere homines, quod est in vobis illorum potestas, sed Dei. Ne quando volunt impii, tunc possunt nocere sanctis quando Deus illis nocendi tempus concesserit videat sanctis suis coronam. Dicit Pilatus ad Nescis quia potestatem habeo dimittere te, et quid gerere te ? Respondit ad eum : *Non haberes ullam potestatem in me, nisi tibi datum fuisset deservire* (19. 10. 11). Quæ ergo est sapientia, illum non qui dat potestatem, sed illum timere qui accipit potestatem, quando vult dat : quod accipit, non quando vult accipit. Ergo si non datus, sine causa times, et si traditus es, si times. Deo enim liberante, homo tibi nocere

test, et si vult. Nescis quomodo Pilatus volebat dimittere Christum, sed non poterat, quia Deus eum trahebat? 30. *Vestri autem et capilli capitis omnes numerati sunt.* Quid nobis prodest capillos numeratos habere, si morimur? Ideo numerati sunt, ut in æternum vivamus. Numquid ideo numerat aliquid Deus, ut numerum ejus cognoscat, qui ab initio, ut dixit Sapientia, omnia in pondere, numero, et mensura creavit (Sap. 11. 21)? Sed ideo numeravit, ne aliquid perdat ex ipsis; sicut dicit propheta: *Mihi autem nimis honorati sunt amici tui, Deus. Dinumerabo eos, et super arenam multiplicabuntur* (Psal. 138. 17. 18). Non minuuntur, qui numerati sunt, sed etiam multiplicabuntur. Vis scire dignitatem numeratorum? Considera ovem illam quomodo pastor non requievit per desertum discurrere, donec inveniret eam, et ad pristinum numerum revocaret (Matth. 18. 12. 13). Nullam ex omnibus se habere putabat, si de numero suo una periret. Qui autem perituri sunt, non numerantur. Ideo Dominus dicit: *Vestri etiam capilli capitis numerati sunt.* Peccatores autem ut quid numerantur, qui esse non restimantur? illud enim numerat Deus, quod vult possidere: quod autem non vult habere, ut quid numerat? Ideo non numerantur peccatores, ut quicumque ex ipsis periret non sentiat, neque curet Deus, quasi de non numeratis: sicut scriptum est, *Pro nihilo habentur omnes gentes* (Isai. 40. 17). Ergo passeres sunt meliores, quam peccatores? Non, sed similes. Sicut enim Deus non dixit, quia non cadunt: sed, sine voluntate Dei non cadunt; Dei enim voluntas est, ut comprehendantur, et ad usum procedant hominum, quia ad hoc creati sunt: sic voluntas Dei est, ut homo, qui sine lege Dei vixit, sine lege et pereat: et qui Deum non aspexit, non aspiciat illum Deus. Vere in hoc pejor est homo peccator quam animal, quoniam animal etsi non glorificat, non exacerbat: homo autem malus non solum non glorificat, sed adhuc exacerbat. Quanta autem sit dignitas numeratorum, etiam in libro Numeri (Cap. 3. et 26) ostenditur, quoniam electi et colati numerantur a Moese, per præceptionem Dei. Non numeratur inter eos femina. Femina autem intelligitur mollietas, quæ est corruptio corporalis. Omnis autem vir molli animo, remissibilis in fide, et corruptus in actibus, corpore vir est, et femina intelligitur: ideo non numeratur cum sanctis. Femina autem si virilitatem sanctam habuerit, etsi corpore femina est, animo est vir, et numeratur cum sanctis. Illic quia figura erat caro, femina repellatur: hic autem quia veritas est, semineus animus non numeratur. Illic servilis conditio excludatur, hic autem conversatio servilis expellitur apud Deum. Non ille servus est qui servus est hominum, sed qui peccati sui. Ergo liber, si opera mala fecerit, diaboli servus est: servus, si bona opera fecerit, filius Dei est: ideo servilis anima non numeratur. Item neque Ægyptius mundialis. Qui ergo diligit mundum, in sæcularibus negotiis gaudet. Propter negotia mundi transitoria tristatur, propter Deum vero non gaudet. Ille non numeratur, qui anima Ægyptius est. Ægyptius autem si cælestia amaverit, Hebræus est. Item nec puer numeratur. Ille qui puer est sensibus, malitia autem perfectus est: qui autem malitia puer est, sensibus perfectus est. Qui autem mensurat plenitudinem ætatis Christi, ille etsi puer fuerit, sicut Daniel numeratur. Et qui procedit ad bellum contra alienigenas: id est, qui potest pugnare contra immundos spiritus, et desideriorum carnalium destruere castra, ille tantummodo numeratur. Sed nec omnes qui habent virtutem spiritualem, habent Israeliticam virtutem. Nam et gentiles habent virtutem animæ, grammaticam, rhetoricam et philosophicam: sed non Israelitica virtus est, quæ non fit propter Deum, sed propter bonam gloriam; Israeliticum autem bonum est, cujus mens Deum videt, sicut apostolorum, quibus dixit: *Vestri autem et capilli capitis numerati sunt omnes.* Spiritualiter autem capilli sunt subtilis animæ, et innumerabiles sensus

sanctorum, qui de spiritu Christi quasi de capite ipsorum prodeunt. Si autem justus tradidit se in potestate dilectionis, dilectio illa præcidit capillos ipsius, et tollit virtutem quam habet in capite, sicut Dalila Samsonis (Judic. 16). Nam omnis virtus eorum non in corpore, nec in divitiis, sed in virtutibus spiritualibus est posita. Et nulla res sic præcidit virtutem capillorum suorum, sicut corporalis voluptas. Si ergo perdidit virtutem capillorum suorum, apprehendunt eum alienigenæ, id est, immundi spiritus, et alligabunt eum vinculis diversorum desideriorum, et excæcabunt oculos cordis ejus, ut non videat lumen, id est, viam veritatis, ut egressus suos extendat, ut impleatur in illo quod scriptum est: *Deleantur de libro viventium, et cum justis non scribantur* (Psal. 68. 29. 32). 32. *Omnis ergo qui me confessus fuerit coram hominibus, et ego confitebor eum coram Patre meo.* 33. *Qui autem negaverit me coram hominibus, et ego negabo eum coram Patre meo.* Et quoniam rem impossibilem, quantum ad naturam carnalem, mandaverat: nunc et pœnam proponit et præmium, ut modo timore pœnæ, modo desiderio præmii virtus animæ adjuvetur. Ecce præmium: *Qui me confessus fuerit coram hominibus, et ego confitebor eum coram Patre meo.* Sed prius dicit præmium, postea pœnam, quia misericors Deus paratior est ad remunerandum bonos, quam ad puniendum indignos. Vide ergo quantum majus est præmium Dei, quam justitia nostra: et quanto gravior est vindicta, quam nostrum peccatum. Si tu confessus fueris Christum coram hominibus, confiteris quia nihil potes præstare Deo: si autem ille te confessus fuerit coram Deo, confitetur quia potest facere te immortalē. Si tu negaveris Christum coram hominibus, denegans Christum illi nocere non potes: si autem te negaverit Christus coram Deo, denegat qui perdere potest in igne æterno. Quis est tam lapideus, qui non desideret justitiæ suæ testem habere Christum? Si ergo magnum est testem esse Christi, quantum magis est testem habere Christum?

Nihil prodest credere corde, nisi adfuerit confessio oris. — Considera etiam denique, ne forte dicant etiam fideles Christiani: Si necessitas persecutionis advenerit, interim coram hominibus de negatione patiar pœnas, in corde autem meo veritatem teneo Christi: ideo non dicit, Qui me confessus fuerit in corde suo, sed, *Coram hominibus*: quoniam qui coram hominibus non confitetur, non prodest ei aliquid, quod in corde credit in Christum: quia qui ore denegat, non potest fieri ut in corde credat. Radix enim confessionis fides est cordis: confessio autem fructus est fidei. Sicut ergo quamdiu radix est viva, necesse est ut aut ramos producat, aut folia; si autem non produxerit, sine dubio intelligis, quod radix ejus in terra siccata est: sic quamdiu fides cordis integra est, semper germinat confessionem in ore; si autem confessio non fuerit oris, intellige sine dubio, quia fides cordis ejus jam ante siccata est. Sic enim dicit Apostolus: *Corde enim creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem* (Rom. 10. 10). Ergo nec valet confessio oris sine fide cordis, nec fides cordis sine confessione oris. Si autem tibi prodeat corde credere, et non coram hominibus confiteri: ergo et infideli in hypocrisi confiteri Christum prodest, etiam si corde non credat? Si autem ille nihil proficit confitens sine fide, nec tu proficis credendo sine confessione. Si sufficit Christo, qui cognoscit, etsi confessus eum non fueris coram hominibus: ergo et tibi sufficiat, quia cognoscit te Christus, etsi non fuerit te confessus coram hominibus. Si autem tibi non sufficit cognitio ejus, nec illi sufficit fides tua. Si enim sufficeret tibi fides cordis, cor tantummodo tibi Deus creasset: nunc autem et os tibi creavit Deus, ut corde credas, et ore confitearis. Nec tantum ore, sed quinque sensibus carnalibus. Si enim sufficeret cor aut os, sic diceret et propheta: *Confitemini Domino in cithara* (Psal. 32. 2), unius aut duarum chor-

darum, psalmum dicite ei : nunc autem dicit, *In psalterio decem chordarum* : quia homo, qui est psalterium, decem sonos habet, quinque carnales, et quinque spirituales. Cum his omnibus oportet confiteri Christum. Si autem vel unus sensus minus fuerit, non est perfecta confessio. Ergo si quis tibi dicat, Non manduces idola: hytūm, sed aspice tantum ad idola, quomodo speciosa sunt : si aspexeris provocatus, oculis tuis negasti Christum : non qui aspicere idola aliquid sit, sed quia invitatus a-picis, peccas. Si autem non aspexeris oculis tuis, confessus es Christum. Ideo scriptum est, *Averte oculos meos ne videant vanitatem* (Psal. 118. 37). Si vero dixerit tibi, Nolo ut aspicias idola, sed tantum ausculta quomodo ille gentilis blasphemavit Christum, ut glorificet deos : si auscultaveris, auribus tuis Christum negasti. Si dixerit tibi, Nolo ut audias blasphemiam Christi, sed ecce quomodo incensum diis offertur, tantum sta, et accipe odorem incensi illius : si odoratus fueris, odoratu tuo Christum offensus es. Item si dixerit tibi, Non manduca carnem dentibus tuis, tantum finge te de immolato manducare : si simulaveris, sic gustu tuo Christum negasti. Si autem nolueris fingere, Christum confessus es, sicut Eleazarus in libro Machabaeorum (2. Mach. 6), qui carnes vervecinas sub specie porcinae noluit manducare. Si dixerit, Nolo fingas te de immolato manducare, sed tantum tange idolum manu tua, aut tene thuribulum : si tetigeris, aut tenueris, tactu tuo Christum negasti. Si autem nolueris, tactu tuo Christum confessus es, sicut scriptum est : *Si est iniquitas in manibus meis* (Psal. 7. 4). Omnia enim membra animae vel corporis tui non solum tibi ad usum Deus creavit, sed sibi ad gloriam.

Homilia xxvj, ex capite x.

34. *In illo tempore, dixit Jesus discipulis suis : Nolite arbitrari, quod venerim pacem mittere in terram. Non veni mittere pacem, sed gladium, et reliqua.* Cum dixisset Dominus, *Qui me confessus fuerit coram hominibus*, etc., quasi cogitantibus apostolis, et dicentibus apud se, Usque nunc sub tyrannis et Gentium dominatione degimus, et nunc speravimus pacem nobis esse venturam : et quomodo hic nobis persecutiones et judicia futura promittit? respondit ita : *Nolite arbitrari, quod venerim pacem mittere in terram.* Et est pax bona, et est pax mala. Pax bona est inter bonos fideles et justos, ut in quibus est unus fidei munus, una sit vitae concordia. Nam fides per verbum quidem Dei nascitur, per pacem autem servatur, et per caritatem nutritur, dicente Apostolo : *Fides est, quae per caritatem operatur* (Gal. 5. 6). Fides autem, quae non habet caritatem, nullum potest boni operis fructum pericere. Si ergo aliqua dissensione fideles fuerint separati, hoc est mala discordia, sicut ait Dominus : *Omnia domus in se divisa non stabit* (Matth. 12. 25). Si et separata fraternitas, a semetipsa consumitur, sicut ait Apostolus : *Si autem invicem mordetis et criminamini, videte ne ab invicem consumamini* (Gal. 5. 15). Pax autem mala est inter infideles et iniquos, ut quibus est una malitia, sit unus ad malefaciendum consensus. Nam infidelitas et iniquitas ex suggestione quadam diaboli nascitur, per pacem autem servatur. Si ergo aliqua occasione infideles et iniqui ab invicem fuerint separati, hoc est bona discordia : quia sicut in pace bonorum fides et justitia stant, infidelitas autem et injustitia jacent ; cum vero discordia venerit, fides et justitia cadunt, infidelitas autem et injustitia resurgunt : sic in pace iniquorum et injustitia et infidelitas stant, fides autem et justitia jacent. Cum vero concordia venerit, infidelitas et injustitia cadunt, fides autem et justitia surgunt. Ideo ergo Dominus bonam misit separationem in terram, ut rumperet malam conjunctionem. Omnes enim tam boni quam mali, id est, qui diligentes malum, erant in malo, et qui per ignorantiam boni stabant in malo : omnes insimul, quasi sub una domo infidelitatis tenebantur

inclusi, ideo misit Dominus separationis gladium inter illos, id est verbum veritatis, de quo ait Apostolus : « Vivum est verbum Dei, et efficax, et acumen habens super omnem gladium acutissimum. penetrans usque ad interiora animae et spiritus, artumque et medullarum, scrutans corda, et cogitationes » (Hebr. 4. 12). Iste est ergo gladius hic acutus, ex una quidem parte bonos ab errore praecidens, ex altera autem parte malos ab excusatione, ut nec bonos ignorantia perdat, nec malos excuset : ut et boni, cognita veritate, cum sequuti fuerint veritatem, cum judicio et justitia salventur, et mali, cum veritate cognita, secesserint a veritate, cum judicio et justitia puniantur. Hoc ergo gladio Dominus separavit bonum a malo, ut et bonum separatum a malo surgat, et malum separatum a bono cadat. Nam bonum quamdiu fuerit mixtum, cum malo jacet, et mortuum est, quia non potest bonum esse conjunctum cum malo : cum autem a malo fuerit separatum, tunc surgit et vivit, quia incipit esse bonum separatum a malo. Sic et malum quamdiu fuerit mixtum cum bono, stat et vivit, quia sub se opprimit bonum : cum vero fuerit separatum a bono, tunc cadit et moritur, quia manifestatum jam non potest sub se opprimere bonum. Sic et fideles, quamdiu cum infidelibus fuerint juncti, jacent, et mortui sunt, quia non possunt esse fideles cum infidelibus mixti. Cum autem fuerint ab infidelibus separati, tunc resurgunt et vivunt, quia tunc incipiunt esse fideles cum fidelibus mixti. Item infideles, quamdiu fuerint cum fidelibus mixti, stant, et vivunt, quia sub sua infidelitate tenent fideles. Si vero a fidelibus fuerint separati, cadunt, et mortui sunt, quia manifesti infideles jam non possunt perdere fideles. Omnis enim res mala tamdiu stare videtur et vivere, quamdiu bone rei potest nocere : cum vero manifestata fuerit, jam non potest nocere, jacet, et mortua est. Omnis autem res mortua, etsi est mala, tamen similis est rei, quae non est. Quid ergo infideles a fidelibus separati alios quidem timore frangunt, alios autem promissione corrumpunt? Haec res non dicit perdere bonos, sed magis glorificare permanentes in bono, cum ille, qui aut timore frangitur, aut promissione corrumpitur, numquam fuerit vere bonus. Tunc enim vere infideles dicuntur perdere fideles, quando fideles per ignorantiam veritatis cum infidelibus sunt. Seductionibus aut persecutionibus fides non corrumpitur, sed purgatur. O mira virtus gladii separantis, cui non solum conjunctio extraneorum resistere non potest, quos amicitia voluntaria jungit, sed nec ipsa dilectio violenta naturae carnalis! Et ideo non solum illis separati, qui dilectione conjuncti sunt, et natura distincti, sed etiam illos, quos carnalis necessitas dulcibus vinculis alligavit. Ideo non dicit, 35. *Veni enim separare filium adversus patrem*, etc. Notanda res est, quoniam quos separat Christus, fideles sunt : a quibus separat, infideles. Unde ostendit? Ex eo quod dicit : 37. *Qui diligit patrem plus quam me, non est me dignus.* Qui enim plus diligit patrem quam Deum, permanet juxta patrem. Qui autem diligit Deum plus quam patrem, recedit a patre fide, non corpore. Ideo autem diximus, quia quos separat Christus, fideles sunt : ut sciamus quia semper fideles ab infidelibus recedunt, non infideles a fidelibus : quia semper diabolus desiderat infideles suos cum fidelibus esse, ut infideles, cum fidelibus mixti, corrumpant fideles : et Christus semper fideles festinat ab infidelibus separare, ut ne fideles, convenientes cum infidelibus, corrumpantur ab eis. Et ubicumque separatio inter bonos et malos facta legitur in Scripturis, semper boni secesserunt a malis, et non mali a bonis. Cum essent Judei in captivitate, Deus per prophetam non ad Assyrios dicit : *Exite, exite de medio populi mei* : sed ad populum suum, *Exite, exite de medio eorum, et immundum ne tetigeritis* (Isai. 52.

¹ Alias vox, non, deest.

sunt amplius æstimare de Christo, nisi quod vident in eo, et nihil amplius credere possunt, nisi quod audiunt in libris de ipso. Talis est enim natura infantium : cum viderint rem aliquam, animus eorum simplex nihil potest amplius considerare de ea, quam quod oculi eorum vident : et quod audierint ab aliquo nihil amplius in sermonibus exponentis intelligunt, neque possunt discutere rem auditam, sed quidquid audierint, credunt. Si bonum, toto corde lætantur : si malum, sine consolatione tristantur. (a) [Sic et infideles, si audierint Christum dicentem, Non sum solus, sed qui misit me Pater, mecum est : non possunt intelligere, putantes quia non unus est Deus, Pater et Filius. Si enim esset unus, numquam diceret, Non sum solus. Qui enim unus est, et solus est : qui autem solus non est, nec unus est.] Si videmus Christum in cruce pendentem, non possumus intelligere ex nobis, quia homo purus est ille qui pendet. Nam recessisse maiestatem Dei de corpore nec vidimus, nec audivimus. Sed forte dicis, Quomodo ergo clamabat in cruce, *Deus meus, Deus meus, quare me dereliquisti* (Matth. 27. 46. Psal. 21. 2), si non esset corpus derelictum? Et non audisti quomodo ad latronem dicebat, *Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso* (Luc. 23. 43). Homo purus, qui se derelictum dolebat, sicut tu dicis, quomodo ad paradysum ducatum prestabat? Clamabat ergo Filius ad Patrem, ut se ex infirmitate corporis pati probaret hominibus ; non ut corpus a divinitate derelictum ostenderet. Item qui sunt sapientes, a quibus mysterium Christi absconditum est? Sacerdotes, scribæ et Pharisei, qui congregati in templo dicebant : *Quousque animam nostram tollis? Dic nobis palam, si tu es Christus*. Quibus respondit : *Et dixi vobis, et non creditis. Opera quæ ego facio in nomine Patris mei, ipsa testificantur de me* (Joan. 10. 25. 26). *Et tulerunt lapides, ut lapidarent eum, dicentes : Propter bonum opus non lapidamus te, sed propter blasphemiam : quia tu cum sis homo, facis teipsum Deum* (Ibid. v. 31. 33). Qui sunt parvuli quibus est revelatus? Quos Dominus interrogat dicens, *Vos autem quem me esse dicitis* (Matth. 16. 15. 16)? Respondentes dixerunt : *Tu es Christus, Filius Dei vivi*. Si ergo quod Judæi quotidie meditantes legem Dei invenire non poterant, piscatores et rustici invenerunt, quotidie tractantes retia in manibus suis : (26. Ita, Pater, quoniam sic fuit placitum ante te. Non dicit, quia ratione sic ei placuit, sed tantum gratias agit Patri, quia sic ei placuit.) Ita et tu nunquam discutias consilia Dei, in operibus ejus quid fecit, aut qua ratione sic fecit : sed quomodocumque sic voluit rem suam ordinare, gratias agens sufficiat tibi ad testimonium ipsa Dei natura : quia Deus sine ratione et sine justitia nihil facit. Non enim ad discussionem suam, sed ad honorem suum creavit te. Nec judicem te esse voluit actuum suorum, sed servum præceptorum suorum. Boni enim domini est omnia providere, quæ ad utilitatem pertinent servi. Boni autem servi est, fideliter operari, et non discutere domini sui actus. 27. *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo*. A quo illi tradita sunt, si unus est Pater et Filius? aut quare habere non poterat, nisi tradita illi fuissent, si per omnia Patri suo erat æqualis? Nam significatio traditionis tam unitatis rationem, quam æqualitatis excludit. Nam nec qui accipit, unus est cum dante : nec qui traditum acceperit, æqualis est ei qui tradidit. Tradita sunt ei secundum quod *Minoratus est paulo minus ab angelis* (Hebr. 2. 9). Nam secundum illud, quod *Non rapinam arbitratus est, esse se æqualem Deo* (Philip. 2. 6), cum eo Deus unus et æqualis est, qui tradidit omnia. *Omnia mihi tradita sunt, cælestia, terrestria, et infernal*. Cælestia quidem, ut jam nunquam sint rebellantia : nec dicat aliquis eorum, *Ponam sedem meam in nube, et ero similis Altissimo* (Isai. 64. 14). Terrestria, ut relinquentes idola et peccata credant in me, et obaudiant meis mandatis. Infernal

(a) Quæ incinis clauduntur desunt in quodam exemplari.

genu flectatur, cælestium, terrestrium, et infernorum (Philip. 2. 10). Cælestia, ut sint in adiutorio terrestribus ; terrestria autem, ut fiant imitatores cælestium ; infernal, ut jam non expugnatione hominum proficiant, sed ad probationem sanctorum. Et vide, non dixit, Omnes homines mihi traditi sunt : ut tantummodo de hominibus credituris, sed etiani et de rebus omnibus, quæ ad gloriam ejus fuerant convertendæ, cum essent adversæ, diabolo subvertente : ut puta, omnia ei tradita sunt, cælum et terra, sol, luna, stellæ, aer et ignis, aquæ, flumina, infernus et mors, ut jam nemo hæc omnia deos esse, aut ingenta esse, suggerente diabolo, arbitretur, sed omnes Christi esse opera, sancto Spiritu docente, cognoscant et fateantur. Non ergo tradita sunt, ut modo Christi secundum naturam fiant quæ semper ejus fuerant, sed ut modo ejus esse credantur, et modo ad ejus gloriam convertantur : sicut et homini semper exstitit Deus, sed usque tunc cognitus non erat. Nunc autem traditi sunt ei absolute, ut cognoscant cum suum Factorem Deum, sicut scriptum est : *Sicut dedisti mihi potestatem omnis carnis, ut omne, quod dedisti mihi, dem eis vitam æternam. Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te unum et verum Deum, et quem misisti Jesum Christum* (Joan. 17. 2. 3). Mihi tradita est vita et mors, ut nec vita ad peccatum sit hominum, nec mors ad pœnam : sed ut, qui vivunt, lucrum justitiæ bene viventes faciant, et qui mortui fuerint, melius vivant, mecum regnantes in cælo. Mihi traditæ sunt divitiæ et paupertas. Usque nunc enim paupertas blasphemare cogebat, furtum committere suadebat : divitiæ autem inflabant, nocendi virtutem præstabant. Nunc autem mihi traditæ sunt, ut paupertas dum magnanimitèr sustinetur, ad gloriam Dei proficiat : et divitiæ dum misericorditer dispensantur, ad gloriam Dei proficiant. Mihi traditi sunt servi reges, ut nec servi in suo servitio erubescant, sed in me Domino glorientur : et reges non in sua potentia extollantur, sed mihi genua curvent. *Et nemo novit Filium, nisi Pater : neque Patrem quis novit, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare*. Ita intelligendum est : Nemo ex se potest cognoscere quemquam illorum, nisi Patrem Filius revelaverit et Filium Pater. Nam de Patris quidem persona Christus ipse dixit, quia nemo scit Patrem, nisi Filius revelaverit : de Filii autem persona ideo non dixit, Nisi Pater revelaverit, quia jam superius dixerat : *Confiteor tibi, Pater, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis*, scilicet hæc eadem quæ dispensata sunt in adventu meo de me. Nam et ad Petrum confitentem se dixit : *Non caro et sanguis revelavit tibi, sed Pater meus* (Matth. 16. 17). Et Isaias dixit : *Ego Dominus sanctus vester, qui ostendi Israel regem vestrum* (Isai. 45. 15). Aut certe ita, secundum plenitudinem Patris : Patrem nemo cognoscit, nisi Filius. Et secundum plenitudinem Filii : Filium nemo cognoscit, nisi Pater : quia incomprehensibili enim naturam comprehendere non potest comprehensibilis creatura. Quoniam etsi de Patre Filius revelat, aut de Filio Pater, tamen revelat non quantum sunt, sed quantum ille, cui revelatur, potest capere. Aut certe sic datur intelligi ex his quæ præcedunt, quoniam dicit : *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo*. Et ex his quæ sequuntur, quoniam dicit : 28. *Venite ad me omnes, qui laboratis, et onerati estis*. Puto quod secundum hoc nemo cognoscit Filium, secundum quod ei omnia tradita sunt, *Ut omne genu in nomine ejus flectatur, cælestium, terrestrium, et infernorum : et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus est in gloria Dei Patris* (Philip. 2. 10. 11). Quæ omnia futura erant, tunc adhuc nemo sciebat. Et secundum hoc nemo cognoscit Patrem, eo quod statim in Filio suo omnibus dare salutem. Unde Apostolus dicebat : *Mysterii temporibus æternis taciti, manifestati autem nunc* (Rom. 16. 25. 26), etc. *Venite ad me omnes, qui laboratis, et onerati estis*. Qui sunt qui laborant? Qui legis justitiam operantur. Et qui sunt

pit mercedem operis sui, non in anima sua. Item si Christianus dederit ei, qui non est Christi, non magnam habet mercedem, quia nec Christiano dedit, nec quasi Christiano, dicente Tobia: *Effunde vinum tuum super sepulchra iustorum, et non dederis peccatori* (Tob. 4. 18). Item Sapientia, *Recipe, inquit, iustum, et ne dederis impio* (Eccli. 12. 6). Tamen quia scriptum est, *Operemini bonum ad omnes, magis autem ad domesticos fidei* (Gal. 6. 10): qui dat infideli, modicam quidem, tamen habet mercedem: qui autem fidei dat, duplicem habet mercedem. Primum quidem quia creatura Dei est: secundum, quia servus Dei est. Qui autem infideli dat, unam habet mercedem, quia creatura quidem est Dei, voluntate autem adversus Deum. Quod si Christianus non Christianum, sed infidelem in nomine Christi suscipit, nihilominus habet statutam mercedem: quia quantum ad se non Christianum suscipit, sed quasi Christianum. 42. *Et quicumque uni ex minimis istis calicem aquæ frigidae dederit tantum in nomine discipuli, amen dico vobis, non perdet mercedem suam.* Non peribit merces ejus. Quoniam supra dixerat, *Qui recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet: et qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet*: hic exaggerans mercedem suscipientium, supra modum amplius dicit. Hoc est quod dico, quia qui etiam uni ex minimis istis, qui neque prophetæ sunt, neque iusti, sed tantum credentes in me, aquam frigidam porrexerit: hoc est, Non dicam qui eos magnifice susceperit, sed qui vel aquam frigidam porrexerit eis, merces ejus non peribit. Minimi autem sunt in Ecclesia, qui modicæ justitiæ sunt, aut modicæ fidei. Et vide quam proprie de minimis dicat. Non dicit, Qui unum ex minimis receperit, sicut cum loqueretur de prophetis et iustis: quia minimi in populo Christiano non opus habent susceptione. Nec enim peregrinantur causa persecutionis, nec contenti sunt persecutionis aliquam subire molestiam, sed statim scandalizantur. Unde et alibi dicit propter eos: *Vae præquantibus et nutrientibus in illis diebus* (Matth. 24. 19). Proprium autem prophetarum et iustorum virorum est causa persecutionis peregrinari de civitate in civitatem. Illos ideo suscipi mandat, his autem aliquid dari, ne forte propter ipsam levem indigentiam scandalizentur. Unde non dicit, Qui unum ex magnis istis scandalizaverit: sed, *Unum de pusillis istis*: quia magnus non scandalizatur, sed pusillus. Vere justus Judex. Qui enim et pro verbo otioso constituit poenam, iustum erat ut pro aqua frigida daret mercedem (Matth. 12. 36). *Tantum in nomine discipuli*, supra caute addidit, dicens: Sciens quoniam si quis non propter nomen Christi dederit, non habet mercedem. Frigidam aquam dicit, ut ne calefaciendi impendat laborem. Non quia aliquid est, quod dat, ideo habet mercedem: sed ob id, quia magnus est, propter quem dat. Quid enim, si aliquis voluit dare, et non potuit? numquid iustum est, ut secundum modicum angustetur larga voluntas? Melius est ergo, ut opus ostendatur secundum voluntatem, quam larga voluntas angustetur secundum opus. Quomodo ergo omnes pauperes volentes benefacere confortat, nolentes autem benefacere inexcusabiles reddit? Qui enim aquæ frigidae mercedem constituit, puto quod et sine opere nudæ voluntati reddet mercedem.

Homilia xxvij, ex capite xj.

2. *In illo tempore, cum audisset Joannes in vinculis opera Christi, mittens duos de discipulis suis, 3. ait illi: Tu es, qui venturus es, an alium expectamus?* et reliqua. Joannes, specie homo, gratia angelus: quia nihil carnis erat in eo, nisi visio sola: corpore tenebatur in carcere, anima autem in celo. Et quod Herodes illi faciebat pro pœna, ille suscipiebat pro beneficio. Et ita illius quasi Dei misericordia fruebatur, quia verum gaudium est sanctorum, exire de mundo. Quemadmodum festinantem hominem ad rem aliquam quam desiderat, si quis nesciens consilium ejus, pro

malo compellat eum ire volentem: sic puto esse, impius hominem justum vult occidere, mori cupit. Sicut servus, postquam commissi operis in veritatem pensum, gaudet ante faciem domini sui arere: sic et Joannes, commissæ prædicationis merito consummato, lætabatur ad eum transire. Et solum de morte sua non contristabatur, sed in quoque dilationem vite suæ poenam putabat. scire quod est super humanam naturam? Missi carcerem non de suo periculo sollicitus erat, se aliorum salute cogitabat, id est, discipulorum. Ideo mittens ad Christum, interrogabat: *Tu qui venturus es, an alium expectamus?* In prima dem facie extraneum aliquid videtur facere Joannem. Cui enim ad baptismum suum venienti dixerat: *a te debeo baptizari, et tu venis ad me* (Matth. 3. 1) quem inter innumerabiles populos venientem, diluens monstraverat: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi* (Joan. 1. 29): et quod amplius e quem in utero constitutus, priusquam nasceretur non solum cognovit, sed etiam exultatione spiritus matrem suam fecit ipse prophetam: ipse nunc quæ nesciens interrogat, *Tu es qui venturus es, an alium expectamus?* Sed Joannes in carcere, sciens se in exitu constitutum, volebat discipulos suos Christi adjungere, tamquam si providus pater moriens filios suos consignet fidei tutori. Desiderabat enim vivam plenam fidem videre discipulorum, et sine dubitatione aliqua credentes in Christo. Sicut pater riens, si viderit filios suos bonis moribus ornatos, omni sapientia perfectos, quasi securus moritur, hil de cætero timens de illis: sic et Joannes volebat discipulos suos perfectos videre in Christo, ut jocundus moreretur. Magis autem non sicut pater filios suos commendabat Christo quasi tutori, sed quod pædagogus alienos filios, quos ad tempus accepit erudiret, eruditos volebat Christo reddere, quasi proprio patri ipsorum. Ideo interrogabat per discipulos suos, non ut ipse reaccepiens responsum, a Christi audiret, et disceret, sed ut missi discipuli oculis viderent opera ejus, et crederent: *Tu es, qui venturus es, an alium expectamus?* Dum dicit, *Tu es, venturus es, an alium expectamus?* ostendit quia erant qui essent venturi, Christus et Antichristus, quo et Dominus alibi significat, dicens: *Ego veni nomine Patris mei, et non recepistis me; alius veniet nomine suo, et illum recipietis* (Joan. 5. 43): significans, quod quicumque non receperit Christum expectat Antichristum venire. Intellexit cogitationem Joannis Christus, animadvertit consilium principis sui rex, sentit sermonem servi sui Dominus. Quia enim Spiritus in Joanne dictaverat, Deus intellexit dicente Apostolo: *qui scrutatur corda scit quid dederat Spiritus* (Rom. 8. 27). Propterea spiritualis hominem spiritualis facile intelligit. Carnalis autem non intelligit spirituales, ipse tamen intelligitur eo: quia *Spiritualis judicatur omnia, ipse autem a carne judicatur* (1. Cor. 2. 15): quia carnalis hoc secundum carnem loquitur, et semper secundum carnem intelligit: spiritualis autem secundum cor loquitur, et cogitationes intelligit. Considera denique quomodo se simulant sensus eorum et verba. Si enim Joannes in prima quidem facie per discipulos suos interrogabat Christum, *Tu es, qui venturus es, an alium expectamus?* revera ad discipulos suos ait, *Ite, videte, et credite*: quia non est alius, qui venturus fuerat, nisi ipse: sic et Christus in prima quidem facie Joanni renuntiabat, dicens: *4. Ite, di Joanni: 5. Cæci vident, surdi audiunt, 6. et beatus non fuerit scandalizatus in me*: revera autem ad discipulos ejus dicebat: *Ecce videte, et cognoscite, quia cæci vident, surdi audiunt, et beati eritis, si fueritis scandalizati in me. Quid est, Quod videtis auditis?* Sciens Dominus quia venturi erant discipuli ab Joanne, sicut Lucas dicit, in illa hora multis bonis hospitibus digna convivia præparabat, ut et Christo tacente, ipsa opera ejus loquerentur de

Homilia xxix. ex capite xij (a).

22. Tunc oblatus est Jesu dæmonium habens, cæcus et mutus, etc. Tunc, quid est? Quando egressus est de synagoga (in mysterio contempsit synagogam Judæorum), tunc oblatus est ei in uno homine totus mundus, cæcus et mutus, qui neque videbat, neque loquebatur: id est, qui neque cognoscebat Factorem suum, neque gratias illi agebat; ut quod visibiliter in uno homine agebatur, hoc invisibiliter fieri intelligeretur in omnibus. Nam vere, nisi Judæam Dominus reliquisset, adhuc omnes gentes in potestate diaboli cæci et muti manerent. Legimus in Scripturis et derelictam Judæam, et non derelictam. Derelictam quidem, sicut Isaias dicit: *Et derelinquetur filia Sion, sicut umbraculum in vinea (Isai. 1. 8)*. Non derelictam autem, sicut David dicit: *Quia non repellet Dominus plebem suam, et hereditatem suam non derelinquet (Psal. 95. 14)*. Hanc questionem solvit nobis Apostolus, dicens: *Non excidit verbum Dei. Non omnes qui sunt ex Israel, hi sunt Israelitæ: neque qui sunt semen Abraham, omnes filii: sed in Isaac vocabitur tibi semen (Rom. 9. 6. 7)*. Ergo non qui filii carnis, hi filii Dei: sed qui filii promissionis, æstimantur semen. Vides ergo quia illa Judæa derelicta est, quæ secundum carnem erat Judæa: quæ autem secundum spiritum fuit Judæa, non solum derelicta non est, sed magis electa est. Nam sicut in homine duplex est homo: est enim homo exterior carnalis et corruptendus, et est homo spiritualis incorruptibilis; et sicut in lege duplex est circumcisio, a foris quidem carnalis, et rescindenda, ab intus autem et spiritualis, et adimplenda: ut puta, hoc recisum est in lege, quod erat a foris membrum, illud autem, quod fuit ab intus, ut circumcideretur cor, non est recisum: sic et in Judæa duplex est Judæa. Et a foris quidem Judæa videtur, qui ex carne Abraham nati sunt. Ergo populus in populo erat clausus. Ideo et Dominus ingressus synagogam, id est, quasi in populum, salvavit virum spiritualis populi Judaici figuram habentem. Et ingressus in populum, ut de medio populi populum liberaret, id est, de synagoga. Populus enim ille spiritualis manum habebat aridam, id est, boni homines, qui erant inter Judæos, aridas manus habebant sub lege contractas, quia opera justitiæ facere non poterant: *Quia ex operibus legis nemo justificatur (Rom. 3. 20)*. Utpote, amicam diligere secundum legem, et ei benefacere, non est hoc benefacere, sed male non facere. Non enim omnino male non facere, justitiam facere est. Itaque sanavit manus justorum Christus per gratiam, ut non solum amicos, sed etiam inimicos ament, bene omnibus facientes. Vides quia laxata est manus eorum, quasi accipiens gratiæ nervos? Ideo autem prius arida manus sanata est, postea illuminatus cæcus, quia per opera justitiæ venit ad perfectam cognitionem Dei. Nisi enim quis secundum Deum coeperit ambulare, vel conversari, numquam potest Deum perfecte cognoscere: bona enim conversatio ad cognoscendum Deum aperit oculos mentis. Per verbum enim quasi modicus gustus Dei datur hominibus; per conversationem autem bonam venit ad perfectam fidem. Unde scriptum est: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt (Matth. 5. 8)*. Et ne aliquis putet, quia sufficiat homini fideli cognoscere Deum, sed necessarium est et confiteri Deum; ideo cæcum et mutum sanavit: oculis ad cognoscendum Deum, os ad confitendum Deum. Qui ergo cognoscit, et non confitetur, ille etsi oculos mentis habeat curatos, tamen adhuc mutus est. Qui ergo videns non videt Deum, id est, cognoscens non cognoscit Deum, cæcus est, quia non facit præcepta Dei. Et qui loquens non loquitur Deum, mutus est, quia loquens non loquitur Dei laudem, aut gratiam: sed si quidem ea, quæ diabolus jussit, ille etsi loquatur et videat, quantum tamen ad Deum mutus et cæcus est. Non enim ille videt Deum qui scit Deum, sed qui timet et dili-

(a) Decet initium duodecimi capitis.

PATROL. GR. LVI.

git Deum. Qui autem timet et non diligit, nomen Dei cognoscit, non potestatem. Et qui orat et psallit, et non facit quæ laudat, ille corpore loquitur, animo autem tacet. 23. *Stupebant autem turbæ, dicentes: Numquid hic est filius David?* Quam proprie dixit, *Stupebant*: quia ipsum nondum sciebant. Nemo enim potest vere judicare de opere aliquo, nisi personam operantis cognoverit quis est. Utpote, si magnum opus facit discipulus alicujus artificis, miramur, quia discipulus alicujus constitutus tale opus potuit consummare. Si autem fecerit illud ipse magister, non satis miramur. Quod enim magnum est, ut exercitissimus magister faciat opus magnum? Ita et Deus qualemque opus fecerit, minus est quam potestas ipsius. Ideo faciens Filius Dei miraculum, non stuporem debuit excitare, sed fidem. Vis scire quia eum non cognoverunt, ideo stupebant? Audi quid dicunt: *Numquid hic est filius David?* Si enim cognovissent eum, numquam dicerent, *Hic est filius David*: sed dicerent *Hic est Filius Dei*. 24. *Pharisæi autem audientes, dixerunt: Ille non ejicit dæmonia, nisi in Beelzebub principe dæmoniorum.* Videamus. Dixerunt hoc Pharisæi, aut cogitaverunt? Causa autem questionis ex eo est, quoniam hic quidem dicit: *Pharisæi autem audientes, dixerunt.* In sequenti autem dicitur ita, *Sciens Jesus cogitationes eorum*: et non dixit, *Audiens dicta eorum*. Quid ergo est? Forsitan quidam dixerunt, sed ex mala cogitatione dixerunt. Frequenter enim dicunt homines de aliquo, quod non est verum, non autem dicunt ex mala cogitatione, ut derogent ei, sed dicunt nescientes rei veritatem. Hi autem Pharisæi ex mala cogitatione dixerunt falsum de Christo, non ignorantes rei veritatem, sed ut derogatoriis sermonibus istis populum a fide Christi averterent. Videbant enim turbam stupentem, ac dicentem: *Nonne hic est filius David?* Quæ verba appropinquantium erant ad fidem. Ideo Pharisæi excitati in zelo, ne viso miraculo ejus crederent in eum, dixerunt: Quid stupore nimio moveamini, o viri, quid superflua dicitis in reba, putantes ne filius sit David? Nos manifeste cognoscimus, quoniam hic non ejicit dæmonia, nisi in Beelzebub principe dæmoniorum. Quoniam ergo ita dixerunt, non ignorantes rei veritatem: sciebant enim quod spiritus satanæ non hujusmodi miraculum operatur: sed ex mala cogitatione, et ex invido proposito, ut averterent populum a fide Christi: ideo dicitur. 25. *Sciens autem Jesus cogitationes eorum, dixit eis.* Aut certe, sicut simpliciter sermo demonstrat, hæc Pharisæi non dixerunt, sed cogitaverunt. Mala autem eorum cum essent abscondita, quid nocere poterant gloriæ Christi? Nihil. Qui enim malum cogitat, se perdit, alterum non gravat. Sed vide misericordiam Christi. Si illi hoc aperte dixissent, et iste e contra respondisset: diceremus forsitan quia ideo contra verba illorum respondit, ut confunderet malitiam eorum. Nunc autem manifestum est quia ideo respondit, non ut confunderet malitiam eorum, sed ut sanaret vulneratam conscientiam, ipsorum ut videntes cogitationes suas in verbis ejus, vel sic intelligant quia non est homo, qui corda cognoscit. Tamquam si ita dicat ad eos: Puta quia dæmonia eum potuit sanare Beelzebub, numquid potest Beelzebub occulta cordis aspicere? *Omne regnum adversum se divisum, desolabitur.* Aliud est impossibile, aliud falsum. Impossibile est, quod fieri non potest; falsum autem, quod fieri quidem potest, factum autem non est. Quod ergo Judæi adversus Christum dicebant, possibile quidem erat, verum autem non erat. Quomodo non erat verum? Quia Christus quidem in Beelzebub non ejecerat dæmonia: fieri autem poterat, ut in spiritu diaboli dæmones expellerentur. Numquid Pharisæi, homines docti in malo, hoc adversus Dominum blasphemassent, nisi cognovissent fieri posse? Nam falsum quidem dicere hominum est malignorum: quia falsa res, si bene continuata fuerit, vera et credibilis æstimatur. Rem autem impossibilem dicere insensatorum hominum est, non malorum: quia quod impossibile est,

rum Luciferi nomen habere meruit, nisi una quæ cum ipsa luce procedit: sic omnes prophete ante faciem Christi præcedunt, nuntiantes adventum ejus, solus autem Joannes Præcursor est appellatus, quia non solum adventum ejus annuntiat, sed ipsum illum digito suo ostendit, *Ecce agnus Dei*. Omnes prophete venturum testati sunt, ille solus jam venisse nonstravit. Deinde alii prophete missi sunt, ut adventum ejus annuntiarent: iste autem ut præpararet viam ipsius. Aliud autem est adventum ejus annuntiare, aliud est viam præparare. Nuntiantibus adventum ejus, prædicationis sermo commissus est: præparanti autem vias, humanæ correctionis opus junctum est: sicut angelus de eo: *Et multos filiorum Israel convertet ad Dominum suum (Malach. 4. 6. et Luc. 1. 17)*. Ille ergo correxit, ut iste susciperet: ille mundavit, ut iste sanctificaret: ille præparavit, ut iste inhabitaret. Altera causa propter quam melior est prophetis: *11. Amen dico vobis. non surrexit inter natos mulierum major Joanne Baptista*. De quo propheta aliquando prophetatum est? Omnes prophete prophetaverunt de Christo, de illis autem non prophetatum est. Ipse autem non solum prophetavit de Christo, sed etiam alii prophete prophetaverunt de ipso. Quis aliquando dictus est *Vox clamantis in deserto (Luc. 3. 4)*? Nam omnes portitores verbi fuerunt: iste autem ipsa vox, quæ desertum facere poterat quasi agrum cultum. Quanto vox proximior verbo, non tamen verbum: tanto Joannes propinquior Christo, non tamen Christus. Quis prophetarum cum esset propheta, prophetam facere potuit? Helias quidem unxit Eliseum in prophetam, non tamen prophetandi gratiam illi donavit (3. Reg. 19). Iste autem in utero matris existens, divini introitus scientiam matri donavit, et os illius in verbo confessionis aperuit, ut ejus non videret personam, cognosceret dignitatem, dicens: *Unde hoc mihi, ut mater Domini mei veniret ad me (Luc. 1. 43)*? Nam quoniam Christus in utero constitutus Joannem in utero constitutum ordinare non poterat præcursorem: etsi poterat, tamen non sic poterat, ut omnes audirent: ideo fecit Mariam salutare Elizabeth, ut sermo procedens ex utero matris, ubi habitabat Dominus, et per aures Elizabeth ingressus, descenderet ad Joannem, et illic eum ungeret in prophetam. Nam sicut mater ipsa testatur, statim ut vox salutationis convenit ad aures Elizabeth, statim exultans puer prophetavit, non voce, sed motu. Considera, non dixit, Inter natos de mulieribus: sed, *Inter natos mulierum*. Aliud est, esse natum mulieris, et aliud est, esse natum de muliere. Qui mulieris natus est, in muliere quidem natus est, et initium de muliere habet, et ante mulierem non fuit. Qui autem de muliere natus est, neque in muliere natus est. Ecce enim Christus de muliere quidem natus est: quantum autem ad sermonem, mulieris natus hic: et in muliere natus, qui ante mulierem erat. Ergo qui mulieris natus est, de muliere nascitur: non tamen omnis, qui de muliere nascitur, mulieris natus est. Ideo ergo non dixit, Inter natos de mulieribus, ne et se cum illis misceret. Scriptura quidem non dicit Joannem majorem esse cæteris sanctis, sed cæteros sanctos non esse majores Joanne. Cœquavit eum cæteris, non præposuit. Sed cum tanta sit justitiæ altitudo, ut in illa nemo possit esse perfectus, nisi solus Deus: puto quod omnes sancti, quantum ad subtilitatem divini judicii, invicem sibi aut inferiores sunt, aut priores. Ex quo intelligimus, quoniam qui majorem non se habet, omnibus major est. Hoc denique sequens sermo demonstrat, dicens: *Qui autem minor est in regno calorum, major est eo*. Quis autem est minor et major? Christus videlicet, minor in corpore, major in spiritu. Vide ergo quia omnibus sanctis est major, cui solus Christus est prior, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen.

Homilia xxviii, ex capite xi.

25. In illo tempore respondens Jesus dixit: *Confiteor*

tibi, Domine, Pater cæli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis, et reliqua. Postquam impropèravit civitatibus, magis autem civibus, quod totiens seminati sunt in doctrina, et nunquam germinaverunt in fide, qui virtutes et miracula Christi non quasi ædificamenta spiritualia, sed quasi delectamenta carnalia susceperunt: respondens ait, quasi ad sensum discipulorum secundum Lucam exponentium: *Confiteor tibi, Domine, Pater cæli et terræ*. Considerandum est, quoniam Lucas sic introducit hunc sensum: *In illa hora exsultavit in spiritu Jesus, et dixit: Confiteor tibi, Pater (Luc. 10. 21)*: iste autem sic dicit: *Respondens Jesus ait*. Sicut ex diversis itineribus venientes ad unam mansionem contendunt: sic et evangelistæ ex diversis occasionibus loquentes in unum sensum ingrediuntur. Ille ergo sic introducit: Postquam reversi sunt discipuli, gratias agentes, et dicentes: *Domine, in nomine tuo etiam demonia nobis obediunt (Luc. 10. 17)*: videns gratias discipulorum Christus, quomodo in consummatione commissi mysterii fuerint fideles, quomodo in gratiarum actionibus erant devoti, quasi congaudent discipulis suis, *Exsultavit, et dixit: Confiteor tibi, Pater*. Iste autem, postquam implacabiles animos Judæorum et duras mentes ostendit, quos tot miracula ad fidem flectere non potuerunt: respondit excitatus discipulorum suorum suasi, illorum bonas imprecationes suscipiens, ad quorum nuntium bonum respondit. Alterum, duritia compulsus Judæorum. Ergo ille gratias agit, quia illuminati sunt rustici et simplices homines, qui totum quicquid fecerint boni imputant auctori. Iste autem gratias agit, non solum quia illuminati sunt parvuli, sed quia excreati sunt literati et sapientes Judæorum, et qui omnem gratiam Dei imputant sibi. *Confiteor tibi, Domine, Pater cæli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis*. Quantum ad positum quidem Christi in hoc loco loquentis, talis est intellectus verborum istorum. Postquam impropèravit incredulis civitatibus, occasionem accipiens ab incredulitate earum, justam dispositionem Dei introducit in medium, gratias agens dicit. Quia placuit enim Deo Judæos quidem repellere, qui prius sapientibus dabantur in eloquiis Dei, cum essent insipientes (sapientia quidem est, non eloquia Dei scire, sed secundum eloquia Dei vivere), et recipere gentes, quia parvuli erant in scientia Dei, et parvuli per ignorantiam, non per contumaciam. Tu autem ad quascumque volueris personas, potes dilatare tractatum, quoniam et ab omnibus sapientibus, qui secundum sensum carnis sunt sapientes, et non secundum spiritum cordis, abscondit Deus semper mysterium veritatis, et parvulus illud revelat, qui parvuli malitia sunt. Qui sunt sapientes? Antiqui philosophi, et oratores, qui naturali sapientia literarum exercitatione examinati, de Dei natura quærere contendebant, non Deum invenire desiderantes, sed altissima disserere cupientes, victi sunt ingenio, defecerunt sermone: in ultimo nihil se amplius invenire potuisse confessi sunt, nisi quia Deus incognoscibilis est. Et ut quid ergo tantum laborasti, si ignorans es, postquam requisisti, quemadmodum fueras, antequam quæreres? Sicut enim qui innavigabilem oceanum navigare se usurpat, dum non potest eum transire, necesse est, ut per eandem viam revertatur, unde ingressus est: sic et illi ab ignorantia cœperunt, et in ignorantia finierunt. O homo sapiens, magis autem insipiens! Deus invisibilis est, et quis eum potest videre, nisi ipse se videat? Serva ergo mandata Dei, sanctifica cor tuum, ita ut inhabitet Deus in te, et videas Deum. Magis autem non tu vides, sed Deus, qui est in te, ipse videt te. Deus incomprehensibilis est. Quis enim potest comprehendere eum, nisi ipse se comprehendat? Serva ergo mandata Dei, sanctifica cor tuum, ita ut Deus habitet in te, et quotidie magis ac magis invenies Deum. Non ergo tu Deum, sed Deus invenit te. Qui sunt parvuli? Christiani, qui nihil pos-

Deinde, Si ego in Beelzebub ejicio dæmonia, filii vestri in quo ejiciunt? Id est, Numquid non in me, aut in meo nomine? Si enim filii vestri in nomine meo expellunt, multo magis possum ego in nomine meo expellere. Et quod habet opus in spiritu Beelzebub, nunc dat rationem quare dæmones expellantur, ut expulsis eis, omnes credant in Christum, id est, quia alligatus est a me malitiæ princeps. Nec enim potest quis fortis vasa diripere, nisi prius alligaverit sortem. Quomodo enim poterant homines ad libertatem intellectus sui venire, et ad Deum converteri, nisi prius alligatus fuisset, qui mentes hominum erroribus occupatas tenebat? Et hoc ergo intelligimus, quia quos ejiciebat dæmones visibiliter, invisibiliter alligabat. Quomodo, aut ubi, nec hominis est posse exponere, nec intelligere. Sed non tantos visibiliter ejiciebat, quantos invisibiliter alligabat. Ejiciebat enim paucos, alligabat autem omnes, ut per paucos ejectos visibiliter ostenderet, quia sic omnes spiritus invisibiliter de sensibus hominum credentium expellebat, et quasi de magna multitudine ejectorum dæmonum modicam probationem ostendebat in paucis. Et cum multos ejiciebat dæmones, quomodo unum alligare se promittit? Sed dicit principem omnium, de cuius virtute omnes dæmones valent, id est, potestatem habent. Nam sicut Satana dominante, omnes dæmones erant fortes: sic eo alligato, omnes sunt impediti. Nam omnes de illius veneno malitiæ virtutem accipiunt, et sunt unum in eo. Fortem autem dicit adversarium nostrum, quantum ad nostram infirmitatem, non quantum ad suam virtutem. Deinde furtem dicit, non ut nos terreat, sed ut magis nos faciat esse sollicitos (nec enim hostem debent timere fortem, qui habent principem fortiores), sed ut vigilemus et laboremus, ut ne in fiducia principis fortioris contemnamus adversarium fortem. Nam si contendimus contra eum, manifestum est, quia fortiores illo sumus: si autem negligimus, ille fortior invenitur. Nam quamvis sit infirmus, tamen fortior est homine negligenti. Fortem enim diabolum nostra negligentia facit, non illius potentia. Vide deinde quomodo sapienter, postquam dixit fortem, postea ostendit ligatum, ut si te audita fortitudo terruerit, ligatio ejus nuntiata confortet. Jam quali opprobrio dignus est, magis autem tormento, qui adversarium suum ligatum non vincit? Vis scire quia ligatus est adversarius tuus? Considera naturam carnis et spiritus, et intelliges. Quomodo poteras, homo carnalis, spiritum vincere, nisi eum Dominus alligasset? Alligavit eum, ut nos eum conculecimus: illum humiliavit propter malitiam ejus, nos autem exaltavit super eum propter misericordiam suam: ut et ille victus amplius confundatur, quia spiritus constitutus, a carnalibus conculecatus est: et nos vincentes eum amplius glorificemur, quam victores: quia carnales constituti, spiritum vincimus. Ergo labor ejus et fortitudo ligatus (sic) est, nostra autem tantummodo sine labore victoria. Qui enim solum ligare potuit, numquid non poterat, soluto eo, vasa ejus diripere? Poterat quidem, sed non per justitiam, sed per potestatem. Si enim per vocationem solum vellet vasa ejus diripere, solutus diabolus iterum reduceret ad se. Item si per potentiam diriperet, diceret adversus Christum diabolus: Si quidem ad virtutem, tu fortior es quam ego: si autem ad amorem, ego amabilius quam tu. Si ergo vis illos tollere, potes: si autem dimittis eos in suo arbitrio, potius me sequantur quam te. Nam diabolus quidem facere justitiam non acquiescit, obijcere autem scit. Quales sunt omnes, in quibus diabolus est. In servis enim Dei etiam leves arguunt culpas, in se autem nec crimina recognoscunt. Propterea ipsum quidem ligavit, vasa autem ejus et diripuit, et dimisit ea in domo ejus. Diripuit quidem, ex eo quod traxit ea ad notitiam veritatis: dimisit autem ea in mundo, quia sub seductione mundi istius esse nos voluit. Tamquam si ita dicat ad diabolum: Ecce alligo te, ut appareant homines, qui sequuti fuerint te sua voluntate, et qui coacte. Qui enim te diligunt, etiam ligatum te non dimittent: qui autem te dereli-

querint ligatum, manifestum est quia non sua voluntate fuerant apud te, sed coacte. Ergo non interficio te, neque expello de mundo, ne forte in voluntate non habeant quem sequantur, sed alligo te, ne nolentibus violentiam facias. Ergo manifestum est, quod qui modo diabolum sequitur, non cogitur a diabolo: ligatus est enim; sed ipse diligit diabolum. Si enim solutus esset diabolus, nullus homo ei resistere poterat, aut pauci; sicut nec antea restiterunt, nisi pauci electi. Nunc autem cum videas quosdam quidem homines sequentes eum, quosdam autem recedentes ab eo, intelligere debes, quia non est virtus cogentis diaboli, sed voluntas sequentium hominum. Si autem dicis, quia Fortis est diabolus, et non prævaleo contra eum: stat adversum te scriptura hæc, dicit quia mentiris, quoniam ligatus est adversarius tuus. Ligatus est enim. Malum quidem consilium suadere potest, cogere autem non potest. Quæ est domus illius? Mundus iste. Et vasa illius? Peccatores et infideles, habitantes in eo. Audiens ergo, mundum domum esse diaboli, fuge mundum, ne diutius habitans in domo diaboli, iterum fias servus ipsius. Sicut enim in domo Dei malum non est, ita in domo diaboli non invenitur bonum. Nam sicut Deus in domo sua non vult videre malum, sustinere autem videtur pro tempore malum, non quia delectatur in malo, sed ut convertat eum ad bonum: sic et diabolus in domo sua non vult videre bonum, sustinere vero videtur bonum, non quia delectatur in bono, sed ut suadeat eum in malum. Et Deus quidem per suam benevolentiam vocat malum ad bonum, ut non necessitate, sed voluntate corrigatur ad bonum. Diabolus autem per suam violentiam persequitur bonum, ut etsi non voluntate, vel ex necessitate cogatur ad malum. Fuge autem mundum, conversatione, non corpore. Nam et ipse mundus non natura diaboli est, sed corruptione. Nec ab initio fecit hunc mundum diabolus, sed Deus: postea corruptione factus est diabolus.

Mundus Dei, et mundus diaboli. — Ergo mundus quidem ipse Dei est: corruptio autem mundi diaboli est. Si ergo de mala conversatione recessisse, etsi corpore sis in mundo, recessisse videris de mundo diaboli, et esse in mundo. Nunc quod vivimus, in Dei mundo vivimus: quod autem peccamus, in diaboli mundo peccamus. Fuge ergo de mundo, id est, de voluptatibus mundi, ne forte diutius vivens in possessione operum ejus, fias proprius servus ipsius. Sicut ingenuus homo si diutius in possessione vel domo potentis alienius et violenti fuerit commoratus, per possessionem longi temporis usu capit eum in servitute: sic et homo si diutius fuerit in possessione diaboli, usu longi temporis vindicat sibi dominium super eum, ita ut nemo se possit a dominatione diaboli liberare, nisi sola potentia Dei. 30. *Qui non est mecum, adversum me est.* Diaboli voluntas quæ est? Rerum malarum. Mea autem quæ est? Rerum bonarum. Vide ergo, quia cum non sim cum diabolo, adversus diabolum sum. Sicut enim bonum non est cum malo, sed semper adversus malum: sic non sunt secum, sed adversus se, quibus et voluntas contraria est, et opus. Ille prædicat fornicationem, ego castitatem. Et ideo repellit ille castos, et congregat lascivos: ego autem repellit lascivos, et congrego castos; ille docet discordiam, ego pacem; ille seditonarios congregat et turbatos, ego autem unanimes et mansuetos. Vide ergo quia non congrego cum illo, sed dispergo. Minus dicit, ut amplius significet. Si enim qui mecum non est, adversum me est: quanto magis qui adversum me est, mecum non est? Mecum non est, quia non facit ea quæ ego. Adversum me est, quia contraria facit. Utopia, ædifico; si quis non adjuvat, etiamsi non destruat, mecum non est, sed adversus me: quia cum possit adjuvare, non adjuvat. Si hæc specialiter destruit, quanto magis adversum me est? Sic et diabolo mala volente, vel faciente, etsi bona non prædicarem, non eram cum illo, quia non prædico mala, quæ vult illi. Cum autem e contrario bona prædicem, quanto magis non sum cum illo, sed adversus illum? Audiant regulæ Chris-

qui onerati sunt? Ipsi Judæi, quibus post idololatriam vituli talia legis mandata imposuit Moses, in quibus numquam se explicarent. De quibus et Petrus ait : *Quid tentatis Deum, et vultis imponere jugum super cervices discipulorum, quod neque nos, neque patres nostri potuimus portare? Sed per gratiam Domini nostri Jesu Christi credimus nos salvos fieri* (Act. 15. 10. 11). Ideo sic dicit : *Qui laboratis*, id est, Qui contenditis justi esse, et non potestis : quia præceptum legis dum expleri non potest, semper conscientiam facit obnoxiam. Et apud Judæos quidem erat lex levis et justa, id est, decalogus, quem ante idololatriam acceperunt; sed sine gratia inveniebatur gravis. Sine gratiæ enim auxilio omnis justitia hominibus gravis est : quia lex præceptum est nudum, gratia autem virtus est Dei. Lex in libro conscribitur, gratia autem in corde plantatur. Ideo lex insufferibile pondus est, gratia autem delectatio cordis est, dicente Domino per Salomonem : *Transite ad me omnes, qui concupiscitis me; spiritus meus super mel dulcis* (Eccli. 24. 26. 27). Ergo lex non solum ideo gravis est, quia gravia præcipit observationis mandata : sed et quia præcipit fieri, et faciendi non præstat auxilium. Nec ideo solum gratia levis est, quia levia ponit mandata : sed quod fieri præcipit, et ipsa in nobis faciendi operatur virtutem. Ecce enim lex præcipit, *Diligens amicum tuum, et odio habebis inimicum tuum* (Levit. 19. 18) ; gratia autem jubet, *Diligite inimicos vestros* (Matth. 5. 44). Nonne gravius est gratiæ mandatum, quam legis? Et tamen facilius est nobis per gratiam hæc impossibilia adimplere, quam Judæis per legem illa possibilia : quia in gratia Dei totum possumus, sine gratia autem nihil, dicente Apostolo : *Omnia possum in eo, qui me confortat* (Philip. 4. 13). Adhuc autem dico : et si impleverit quis omnem justitiam legis, vivit quidem in ea, non tamen justificatus est. Unde adolescenti Dominus sic respondit, dicens : *Ille fuc, et vives* (Luc. 10. 28). Non dixit, Et justus eris, quoniam lex abinentiam mandat malorum, ut puta, *Non occides*, et cætera. Non justitiæ opus injungit, sicut gratia, ut non irascaris sine causa, nec concupiscas. Qui autem abstinere a malis, innocens quidem est : justus autem non est, nisi et justitiæ opus impleverit. Non quidem morietur, tamen nec gloriam habebit. Propterea dicebat Apostolus, qui erat filius Abrahæ, qui conversatus fuerat in lege sine reprehensione (Phil. 3. 6) : *Nos, inquit, Judæi, et non de gentibus peccatores, scientes quia in lege nemo justificatur, credimus Jesum Christum, ut ex fide Christi justificemur* (Gal. 2. 15. 16). Omnis autem, qui contendit justitiam facere, et non justificatur, laborat in opere, quia fructu laboris sui non fruitur : qui autem et contendit et justificatur, non laborat, sed delectatur in opere suo, quia operis sui fruitur fructu. Deinde quis nescit, quia minor est justitia legis, quam gratiæ? Utpote, non occides, non adulterabis : hoc facilius est, quam non irasci, aut non concupiscere. Ab hoc enim multi se abstinere, etiam qui non timent Deum. Ab ira autem vel concupiscentia vix etiam spirituales viri : tamen difficilius et onerosius invenitur lex, quia opera quærit, non voluntatem. Justitia autem gratiæ licet major sit, tamen facilius invenitur, quia voluntatem, non opera quærit. Utpote, si quis non iratus, sed propter disciplinam palmam alicui dedit, et eventu occiderit, sicut fieri solet, quantum ad gratiam innocens est, quia voluntatem, non opus requirit : quantum autem ad legem reus est, quia opera quærit. Item si in persecutione prostituta fuerit virgo, in lege quasi non virgo jam repellitur, quia opus aspicit, non voluntatem : in gratia autem quasi virgo suscipitur, quia non opera quærit, sed voluntatem. Vides quia injusta est lex et onerosa? Ideo homines desub pondere Judaicæ legis hortatur Christus exire, et ad delectabilem gratiam pervenire, dicens : *Venite ad me omnes, qui laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos*, id est, repausabo. Et vide quomodo dicit, Qui laboratis. Quis est qui laborat? Qui sciti-

nat adimplere justitiam, et non prævalet. Qui non vult facere justitiam, ille non laborat subdere legis. Utpote, si ante te videris aliquem ris fascem : siquidem contendisti eum tollere te, et non potes, laboras : si autem nec tentatum sentis laborem de pondere. Ergo non ille laborat Christus ad se, qui omnino non concupis facere justitiam, sed qui festinabant, et qui laborant, et prævalere non poterant. Adhuc etiam monibus istis etiam Christianos peccatorum prægravatos ad requiem poenitentiae vocat. Puta peccatores istius mundi non laborant? Vere enim jores labores et sollicitudines habent, quam Dei, dicente propheta : *Contritio et infelicitas eorum, et viam pacis non cognoverunt* (Psal. 1). Item ex persona peccatorum poenitentiam age dicit Salomon : *Ergo erravimus a via veritatis, men justitiæ non luxi nobis, et sol non ortus est lassati sumus in iniquitatis via et perditionis, amamus solitudines desertis, difficiles autem vias Ignoravimus. Quid nobis profuit superbia nostra quid divitiarum jactatio contulit nobis? Trans omnia illa tamquam umbra* (Sap. 5. 6-9). Et laborant multum, et conteruntur in sæculo, sed rem non sentiunt : spiritus enim qui seducit eos delectat in malo. Sicut enim qui suscipiunt Christi, Christus eos delectat in spiritu, ne fatig in bonis operibus : sic et qui jugum suscipiunt boli, diabolus eos delectat et decipit, ne disceat malo impii usque ad mortem suam. Ideo dicit stus. 30. *Jugum enim meum suave est et onus leve*. Nam etsi corpore non gravantur peccatores laborant, animæ tamen eorum gravate sunt et rant, dicente propheta de onere peccatorum : *nam iniquitates meæ superposuerunt caput meum ut onus grave gravate sunt super me* (Psal. 37). Et iterum Zacharias iniquitatem super tale plumbi sedere conscribit (Zach. 5. 7). 29. *Tolligum meum super eos : et discite a me, quia mitis et humilis corde*. O gratissimum pondus, quod confortat portantes! Nam pondus terrestrium eorum atterit paulatim ministrantium vires : peccatum Christi magis adjuvat bajulantem, quia non portamus gratiam, sed gratia nos. Nec nos ad lium gratiæ dati sumus, sed gratia magis ad nos 30. *Jugum enim meum suave est, et onus meum*. Suscipite jugum meum : et a me discite ; id est ipso jugo meo, quia suave est, et ex ipso onere : quia leve est, experimentum accipite, quia sum, et humilis corde. Consequenter et prophetat de Christo : *Gustate et videte quoniam suavi Dominus* (Psal. 33. 9). Inexpertis enim gravi justitia Christi, expertis autem suavis est. Ergo immitis fui, quia quicquid mandavit, in ira suavitavit post idolum fabricatum, non ut salvet, sed puniat eos secundum duritiam cordis eorum. (stus autem mitis est, quoniam quicquid mandat, pter misericordiam suam mandat, non ut puniat, ut salvet. Item lex superba est. Vetat enim omni hominem accedere ad sancta, præter pontificis. Item mulieres menstruatas, vel virum in fluxu sanguinis, vetat intrare in templum. Luscum, vel leprosum vel aliquo membro debilem, vetat sacerdoti gi (Lev. 16. et 12. et sqq. capp.). Vides quod superba est lex? Christus autem humilis, qui aliud quærit, nisi fidem integram, et conscientiam mundam. Et inveniatis, inquit, requiem animis vestris. Non dixit, *Inveniatis requiem*, et tacuit addidit, *Animabus vestris* : quoniam mandata Dei in hoc sæculo animarum requies sunt, non corporum : quoniam, etsi laborant et tristantur in corporum animæ eorum requiescunt, et gaudent in spiritu spe. Ideo alibi dicit : *Hæc autem loquutus sum et ut in me pacem habeatis, in hoc autem mundo tribulationes* (Joan. 16. 33).

iste illos prophetas demonstrasset, Christum credere non poterant. Quomodo enim potest de alio testimonium dare, priusquam ipse idoneus demonstraretur?

41. *Viri Ninivitæ surgent in iudicio.* Quia illi prophetam receperunt, isti Christum Dominum illorum prophetarum repulerunt. Illi neque lege instructi, neque a prophetis, neque ab apostolis admoniti, ad Dominum conversi sunt, cognoscentes peccatum suum: isti tot præceptis eruditi legis et prophetarum, a Domino recesserunt. Illi, qui semper fuerunt populus diaboli, intra dies tres facti sunt populus Dei: isti, qui semper videbantur populus Dei, intra dies tres, crucifixo Christo, facti sunt populus satanæ. Et illi quidem personam ignorantes, et rem incredibilem audientes, et conversionis suæ signa et virtutes querere debuerunt ab eo, quibus et persona idonea prædicantis et prædicationis indubitabilis veritas monstraretur: sed nihil horum audientes, nihil videntes, sola fide salvati sunt: isti autem tot signa facientem testificantia celestem naturam viderunt, et non solum a prædicatione ejus recesserunt, sed in mortem illius conversi sunt. Illi cum luctu et lamentatione nimia poenitentiam agentes, peccatorum suorum indulgentiam acceperunt: isti autem nec sine poenitentia oblatam sibi remissionem peccatorum accipere voluerunt quia sine poenitentia sunt donationes, et vocatio Christi. 42. *Regina Austri surgit in iudicio, et condemnabit generationem hanc.* Quæ cum esset gentilis et mulier, tantam longitudinem itineris conficere propter infirmitatem sexus non est impedita. Concupiscentia enim sapientiæ, infirmitati dabat virtutem. Isti autem viri et sacerdotes, quorum proprium esse debuerat amare sapientiam, ante oculos suos et in medio gremio sapientiam positam contempserunt. Illa ad hominem cucurrit, isti a Deo recesserunt. Illa ut semper nuda verba audiret, isti quotidie divinitatis opera ipsa videntes, blasphemabant. Illa famam tantummodo de Salomone audiens concupivit, isti autem veritatem de Christo videntes, abierunt. Illa munera multa obtulit, ut audiret eum: isti autem nec præmia regni celorum accipere volunt, ut credant. Quid esset illa factura, si audisset mortuos resurgere, cæcos videre? quomodo cucurrisset, si etiam claudos currere vidisset? Non dixit illa, Cui commendo gubernationem regaliū necessitatum, ne forte, dum vado, et redeo tanto spatio, aliqua contra imperium meum adversa nascantur? Nam paupertas semper secunda est, summa autem potestas sine timore periculi nunquam est. Isti nec hoc cogitaverunt, quia dixerunt: Nescimus quidem unde sit ille Jesus (Joan. 9. 29); tamen facta illius bona sunt, et verba illius justa. Etsi natura ejus ex hominibus, tamen prædicatione ejus ex Deo est. Etsi non illum timemus quasi Filium Dei, saltem diligamus illum ut hominem bonum. Etsi non est dignus ut adoretur, tamen non est meritis ut interficiatur. Sive Ninivite, sive regina Austri, exsurgentes in iudicio, quomodo condemnabunt generationem Judæorum incredulorum? Non ipsi judicantes eos, sed ex comprobatione sua vincunt eos: et talia dicentes adversus eos, qualia diximus supra: Quis fidelior est quam Jonas, sapientior quam Salomon? Non solum tunc inter homines docebat, sed etiam nunc in ecclesia quotidie docet per sanctos evangelistas et apostolos suos. Hæc verba non solum tunc ad Judæos dixit, sed etiam nunc ad omnes Christianos inobedientes similiter dicit. Quomodo viri Ninivite exsurgent in iudicio cum inobedientibus Christianis, et condemnabunt eos? Quoniam illi poenitentiam egerunt, prædicante Jona, isti a peccatis propriis non recedunt, Domino illis quotidie prædicante: *Agite poenitentiam, appropinquabit regnum celorum (Matth. 4.17).* *Regina Austri surgit in iudicio,* cum Christianis istis, et condemnabit eos, quia ab ultimis partibus terræ venit audire sapientiam Salomonis: et isti de domibus suis vel plateis, in quibus sedent nihil agentes, nolunt venire, et audire sapientiam Christi in Scripturis. Et quid dico, de domibus suis nolunt venire? Multi enim et

de ecclesia ipsa, in qua loquitur Christus, exeunt, et solum relinquunt docentem. 43. *Cum autem immundus spiritus exierit ab homine, perambulat loca arida, querens requiem, et non invenit.* Exit autem spiritus immundus ab homine, cum per fidem baptizatus in nomine Christi, desierit esse diaboli, et factus fuerit Dei. Eiectus autem spiritus ille perambulabat homines aridos, qui nondum pluviam evangelicæ doctrinæ susceperunt in se, aut aquam baptismatis accipere meruerunt, et propterea aut sunt gentiles, aut catechumeni, secundum rationem, quam diximus, aridi. Per eos enim immundi spiritus vagantur, et plurimam dominationem habent in eis. Quamvis enim gentilis suscepto fidei verbo, liberari tamen ab immundo spiritu non potest, nisi fuerit baptizatus in nomine Christi. Unde exorcizamus catechumenos, qui sunt baptizandi. Non autem invenit requiem sibi, quoniam necesse est, ut gentili veniente ad fidem, et catechumeno ad baptismum, cum aridi esse desierint, jam ab ipsis immundus ipse spiritus expellatur. Nec mihi dicas, quia nec omnis catechumenus ad baptismum, alioquin nec ad omnem baptismatum et liberatum a spiritu immundo revertitur spiritus immundus, nisi qui vacuus fuerit a Spiritu sancto. Nec apud gentilem catechumenum invenit requiem sibi, quia ad fidem vel baptismum venit. Cogitans ergo spiritus ille, et dicens: 44. *Revertar in domum meam priorem.* Et si invenerit gentilem catechumenum vacuum a Spiritu sancto, sine dubio prævalebit reverti in eum. Revertens autem, quoniam invenit scopis, id est, verbis fidei et veritatis, ab infidelitate et ignorantia mundatum: cum videt eum præceptis evangelicis adornatum, quasi animosior factus, 45. *Assumit secum alios septem spiritus nequiores se.* Dicens, *Septem,* aut plures dicit, aut omnes spiritus vitiorum. Sicut enim ex parte Dei, quamvis plures sint spiritus virtutum, tamen septem dicuntur, quia ex illis septem omnes spiritus virtutum procedunt: quos spiritus enumerat Isaias (Cap. 11. v. 2. 3), et Salomon signat, dicens: *Sapientia ædificavit sibi domum, et subdidit columnas septem (Prov. 9. 1).* Sic ex parte diaboli, quamvis multi sint spiritus vitiorum, tamen septem dicuntur, quoniam ex illis principalibus vitii vitia universa nascuntur. *Et erunt novissima hominis illius pejora prioribus.* De hoc enim ipso vel ipsarum rerum experimenta nos docent: quomodo Christianus, si malus evaserit, pejor sit, quam si fuisset gentilis. Hæc parabola melius intelligitur de Judæis et gentilibus: ex eo enim quod, finita parabola, vel exemplo, sequitur dicens. *Sic erit generationi huic pessimæ: compellitur ad populum Judæorum referre parabolam, ut intellectus loci non vagus, aut instabilis, in diverso flexu, atque contradictionibus aliorum turbetur, sed firmus et stabilis, vel ad priora, vel ad posteriora respondeat.* Vere enim immundus spiritus a Judæis exiit, quoniam facta est *Portio Domini populus ipsius Jacob, funiculus hereditatis ejus Israel (Deut. 32. 9):* vel quoniam acceperunt legem. Expulsus autem a Judæis, ambulavit per aridas gentes, sed requiem sibi non potuit invenire in eis: quoniam secundum propositum vocationis Dei erat, ut omnes gentes venirent ad fidem. Non inveniens autem requiem in gentibus, dixit: *Revertar in domum meam unde exivi.* Habeo Judæos, quos ante dimiseram. *Et veniens invenit vacuum,* quoniam jam Dominus non erat in eis, sed nec spiritus, secundum quod dictum fuerat de eis: *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta (Luc. 13. 35).* Videns autem eos diabolus mundatos verbis scientiæ Dei ab ignorantia, quasi quibusdam spiritualibus scopis, ornatos autem observationibus legis: propterea assumens secum septem spiritus nequiores se, secundum quod supra tradidimus, habitavit in eis. Et facta sunt posteriora populi illius pejora prioribus. Nam si prius, est cultores Dei non erant, tamen nec interfectores erant: et prius quamvis peccabant in eum, tamen populus dicebatur Dei: postea autem, sicut testatur Isaias,

defensione non indiget, quia impossibilitas rei se ipsam defendit. Quod daemones diximus a Beelzebub posse expelli, quantum ad primam faciem diximus posse, secundum quod multi seductores videntur expellere : re vera autem impossibile est, ut in Beelzebub daemones expellantur : quia expellens daemonem, non propter odium ipsius daemonis, neque propter salutem hominis ipsius ejicit eum, sed ut videntes perdat deceptos, quicumque crediderint ei vel ministris ejus, quod possit ejicere daemones. Nam ejiciens eum, non ejicit eum, sed concludit eum eo, ut inter praecipientem daemonem et alterum obedientem seducantur videntes. Ideo et Dominus sciens quia in schemate ejiciuntur, non in veritate : non ad schema, sed ad ipsam veritatem respondit, dicens : *Omne regnum in seipsum divisum desolabitur*. Id est, Sicut non potest fieri, ut quis se persequatur : sic non est possibile, ut diabolus diabolum ejiciat. Regnum diaboli est omne malum, regnum autem Dei omne bonum. Ergo diabolus rex mali : si bonum faciat, ipse destruet regnum suum, quia adversus se agit. Sicut enim malum adversus bonum contrarium est et nocivum, sic bonum adversus malum contrarium est et nocivum. Ejiciens itaque diabolus diabolum, delusorie non bonum facit, sed malum ; id est, non adversus se agit, sed pro se : quia non ejiciendum daemonem gratia ejicit daemones, sed seducendorum hominum causa. Nam expedit et ipsis daemonibus obaudire sibi invicem in schemate, et exire de corpore. Melius est enim ei exire de corpore, et animam occupare : unum dimittere, et plurimos possidere. Quia si non exierit de corpore, corpus hominis tantummodo possidet, anima autem vexati hominis innocens vadit ad Deum. Si autem de corpore exierit, quantos homines seducere potuerit, tantorum animas perdit. Deinde dic mihi, si soli servi Dei possunt daemonia ejicere, an etiam ministri diaboli ? Et si dixeris, Soli servi Dei, quantum ad rem quidem verum dicis ; quantum autem ad speciem et illi ejiciunt, sicut testatur Dominus in Evangelio. Nam cum dixisset, *Attendite vobis a falsis prophetis* (Matth. 7. 15) : postmodum addidit, *Multi dicent mihi in illa die, Domine, nos in nomine tuo daemonia ejecimus, et virtutes multas fecimus. Tunc juro tibi, quia nescio qui estis* (Ibid. v. 22. 23). Si ergo servi Dei tantummodo ejecerunt daemonia, juste seducebaris, ut quemcumque videris daemonia expellentem, existimes eum sanctum : nunc autem cum legas et ministros diaboli eadem facientes, qua ratione seduceris, ut quemcumque videris daemonia expellentem, existimes eum sanctum ? Nam ejicere daemones commune est opus inter ministros Dei, et ministros diaboli : veritatem autem confiteri, et justitiam facere, privatum opus est tantummodo sanctorum. Ideo quem videris daemonia ejicientem, si non est confessio veritatis in ore ejus, nec justitia in manibus ejus, non est homo Dei. Si autem videris veritatem confitentem, et justitiam facientem, etsi daemonia non ejicit, homo Dei est. Ecce si tu et vicinus tuus habeatis simile signum unusquisque in equo suo, et perierunt ambo, et inventus fuerit unus ex eis, nunquid curris, et dicis : Meus est equus, quia hoc signum habet ? Dicit enim tibi vicinus : Et meus equus hoc signum habuit. Quid ergo ? Necesse habes aliud signum privatum ostendere, quod vicinus tuus non habet in suo. Si ergo in cognoscendis animalibus sic sapis, quomodo in cognoscendis servis Dei sic non intelligis ? sed per illud signum vis cognoscere servos Dei, quod habent et servi diaboli : cum magis deberes aspicere, quod habent soli servi Dei. Sed dicis : Ut quid talem potestatem Deus diabolo dedit ad seductionem humanam ? Si enim ille seductionis potestatem non accepisset, tu probationis mercedem habere non poteras. Nisi enim infideles relicti fuerint, non eliguntur fideles. Nisi aliquorum facta fuerit refutatio, aliorum non potest fieri electio. Omnia enim seductio non potest esse seductio, nisi habuerit boni colorem, per quod videatur bonum esse quod malum est : et tunc non tantum speciem primam re-

rum bonarum aspicias, sed causam rerum consideres. Omne enim malum voluit Deus posse latere sub colore boni, et omne bonum voluit esse sub caligine obscuritatis, ut tu nec bonum sine labore invenias, nec malum sine labore evites : negligens autem nec bonum inveniat, nec malum evadat. Omnia Deus posuit in labore, ut in omni re mercedem praepararet, sicut ait Salomon : *Quoniam Deus distensionem magnam dedit hominibus, ut distendantur in ea* (Eccle. 3. 10). Et Job : *Omnis vita nostra tentatio est* (Job 7. 1). Aliud testimonium dat, quia non in Beelzebub ejicit daemonia. 27. Si ergo, inquit, ego in Beelzebub ejicio daemonia, filii vestri in quo ejiciunt ? Filios eorum apostolos dicit, qui erant ex illis, quos superiores misit ad praedicandum, dans illis potestatem spirituum immundorum, ut ejicerent eos (Matth. 10. 8) : qui credentes, dixerunt : *Domine, in nomine tuo etiam daemonia nobis subjecta sunt* (Luc. 10. 17). Id est, interrogate filios vestros, in quo ejiciunt daemonia. Si illi in nomine meo ejiciunt daemonia, dicentes, In nomine Jesu Christi praecipio tibi exire ab illo : verum est, quia non ego in Beelzebub ejicio daemonia. Nam quia qui talis est homo, ut in Beelzebub ejiciat daemonia, nomen ejus non potest sic honorificatum esse, sic terribile, ut in nomine ejus etiam ab aliis daemonia expellantur. Ideo ipsi judices vestri erant. Quando ? Cum sederint super duodecim thronos, judicantes duodecim tribus Israel (Matth. 19. 28). Tunc sine dubio dicetis in judicio meo : Ideo tibi non credidimus daemonia expellenti, quia putavimus te in Beelzebub ejicere daemonia. Respondebunt contra vos filii vestri, et dicent : Si considerassetis nos, quia in illius nomine daemonia expellebamus ; et intelligere poteratis, quia ille non habuit spiritum Beelzebub, in cujus nomine tanta erat virtutis potestas. 28. Si autem in spiritu Dei ejicio daemonia, appropinquabit in vos regnum Dei. Regnum Dei, seipsum dicit. Sed ideo quasi de altera re dicebat, quia infidelibus loquebatur, ne forte et alteram occasionem jactantiae inventientes in Christo, quem non cognoscebant, additamentum facerent blasphemiae. Hoc ergo videtur dicere : Si ego in spiritu Dei ejicio daemonia, regnum Dei appropinquat in vobis : si autem in spiritu Beelzebub ejicio daemonia, regnum Beelzebub appropinquat in vobis. Corrige sermonem, et manifestius declarabitur mysterium verbi Dei. Id est, si regnum Dei appropinquat, in Spiritu sancto ejiciuntur daemonia, et virtutes multae fiunt : quando autem appropinquat regnum Antichristi, in spiritu diaboli ejiciuntur daemonia, et virtutes multae fiunt. Illud ergo quod dixit Christus : *Si ego in spiritu Dei ejicio daemonia, appropinquat in vos regnum Dei*, ad consolationem illorum hominum pertinet, qui tunc fuerunt. Hoc autem quid significat, quod jactando regnum Antichristi appropinquat ? In spiritu Antichristi ejiciuntur daemonia. Ad nostram admonitionem pertinet, ut sciamus quia sicut in adventu Christi ante illum prophetae, et cum illo apostoli in Spiritu sancto faciebant virtutes : sic et in adventu Antichristi pseudochristiani, et ante illum, et cum illo in spiritu maligno facient virtutes. Qualis enim res mota fuerit, talis odor procedit. Accenso enim thymiamate, suavis fragrantia exit : commoto autem stercore, putredo gravis prodit. Ante lucem aurora exit, ante noctem obscuritas. Quidam autem hoc sub alio intellectu interpretantur. Id est, Si ego, inquit, in spiritu Dei ejicio daemonia, sicut et est verum, vos autem dicitis me in spiritu Beelzebub ejicere daemonia, rei estis iudici. Propter quod appropinquat in vos regnum Dei justum, ut secundum blasphemias vestras judicemini. 29. Quomodo potest quis intrare in domum ejus, qui fortis est, et vasa ejus diripere, nisi prius alligaverit fortem ? Hucusque ostendit quomodo intelligeretur, si vellent : quia non in spiritu Beelzebub, sed in spiritu Dei daemonia expellebat. Primum, quia satanas satanam non expellit, ne ipse sibi adversarius sit, destruens proprium regnum : sed Dei spiritus est, qui daemones expellit.

carneum : sic et homini mundiali, si de bono celesti loquaris, non excitatur in concupiscentia boni. Sed quemadmodum si pluvia super lapidem cadat, desuper quidem sudat, ab intus autem siccus est, quia non descendit humor in eum : sic et tali homini quando loqueris verbum Dei, tantummodo sonus verbi desuper percutit aures ejus carnales, in cor autem ejus nihil descendit. Et merito : jacentia super lapidem semina verbi rapiunt volatiles dæmones. Dic mihi, cujus culpa est, rapientium dæmonum semina, aut hominum durorum non abscondentium ea in sulcis pectoris sui? Puto non esse culpam rapientium dæmonum. Ille enim latro, qui parietem perforat, in secreta domus parte ingreditur : qui autem invenit foris impositum et projectum, quomodo quasi latro culpetur? Sic et diabolus, si poterat intrare in secreta pectoris tui, ut a te nolente raperet verbum, bene culparetur : nunc autem quod a te neglectum est, et contemptum, hoc ille diripit. Denique sciens propheta hominum abscondentium esse culpam, dicebat : *In corde meo abscondi eloquia tua ut non peccem tibi (Psal. 118. 11)*. Si ergo absconderis verbum in sulco pectoris tui, germinat tibi timorem ; timor liberat te a peccato. Si autem foris eum in superficie carnalium aurium dimiseris, quomodo timor tibi germinatur? Si autem timor in te natus non fuerit, quomodo salvus fies, cum sit scriptum : *Timor Domini expellit peccatum (Eccli. 1. 27)*? Qui autem sine timore est, non potest justificari. 5. *Quædam autem ceciderunt super petrosam*. Petra autem in se duas habet proprietates naturæ, fortitudinis et duritiæ. Ideo homines aut propter constantiam fidei petra dicuntur, aut propter duritiam cordis. Ideo propheta dicit : *Et auferam ab illis cor lapideum (Ezech. 36. 26)*. Quid ergo terra? Intellectus carnalis, et non rationalis super animam duram et fidelem. Nam intellectum bonum multi habent secundum naturam, animam autem fidelem non multi : quia intellectus hominis est ex Deo, anima autem fidelis ex voluntate. Sunt ergo homines, quibus si loquutus fueris de gloria sanctorum, et de beatitudine gloriæ regni celestis, statim gaudent, et audientes delectantur, quoniam sapientes secundum naturam etiam facile suscipiunt verbum ; sed ne credas gaudium eorum : carnaliter enim gaudent, et carnaliter delectantur. Sciunt enim naturaliter, quia bonum est regnum, vel lumen. Ideo cum audierint lumen sanctorum, quasi de lumine gaudent. Sciunt etiam naturaliter, quia bonum est regnum celeste, quasi de auditu regno lætantur : et non ideo credunt, quia sic est quomodo lætantur, anima autem eorum non credit. Sed dicis, Quomodo gaudere poterant, nisi crederent? Ille ipso enim quod gaudent, credunt : ideo credunt. Non est ita : omnis enim, qui credit, verum est, quod gaudet ; non tamen omnis, qui gaudet, credit. Nam quod gaudet in nobis, sensus est rationalis : quod autem credit, spiritus animæ, qui non in gaudio, sed in sollicitudine et compunctione cordis cognoscitur. Quoniam non omnis, qui gaudet, et credit, tuo te docebo exemplo. Ecce cum tibi exposuero de gloria sanctorum, de jucunditate paradisi, gaudes et exultas, si tamen non habes etiam carnalem intellectum jam captum et induratum in malis, et quasi terra secus viam. Sed si dixero tibi : Vide qualis est jucunditas sanctorum : ergo vende omnia tua quæ habes, et da pauperibus, et hæc omnia possidebis (*Marc. 10. 21. et Luc. 18. 22*). Ecce non facis, sed tristis recedis, sicut adolescens ille a Christo : non ergo credidisti firmiter de quibus gaudebas. Ecce cuncti homines quanta pondera auri dant, ut comparent dignitatem, et cum gaudio magno dant, et sine dubitatione dant, ut comparent, et multum sibi quæstum putant, si invenerint cui dant, et putant se jam invenisse cui dederunt. Et amplius dico, si suam pecuniam non habuerint, aliunde mutuum tollunt, et cum gaudio dant. Quare? Quia credunt omnino dupliciter se inventuros esse quod dederunt. Et si vere credis fu-

tura quæ audis, quare non dabas simplum in terra, ut centuplum invenires in celo? quomodo non dabas temporalia, ut invenires æterna? Si dixero tibi, Abstine te a deliciis, et jejuna : non facis, quia non credis. Si lædiant, id est, ægrotanti tibi medicus dixerit, Abstine te ab hoc, subaudis : quia credis te sanandum, si servaveris : et frequenter illud amplius amas, quod amarum, manducansque uteris, et vincis desiderium ventris ob desiderium sanitatis ; multo magis jejunare poteris, si credideris jucunditatem illam futuram. Tu ergo, qui propter Deum quomodocumque vivere contentus non es, si evenierit res, de qua jucunde vivere non poteris : quomodo propter Deum poteris corporales sustinere dolores? qui nec eleemosynas de rebus tuis dare contentus es, quomodo amissionem substantiæ tuæ propter fidem poteris sustinere? Ideo facta tribulatione aut persecutione propter verbum Dei, scandalizaris. Nam non solum in persecutionis tribulatione prorsus tu scandalizatus es in Christo, sed etiam in tribulatione omnium adversitatum. Utpote, si tibi amissio carorum, aut damnum rerum, aut corporalis infirmitas contingit, statim scandalizaris, et dicis, quod propheta ad tuam consolationem dixit, ut et nec tu scandalizatus sic dicas : *Ecce ipsi peccatores et abundantes in sæculo obtinuerunt sibi divitias : et dixi : Ergo sine causa justificavi cor meum, et lavi inter innocentes manus meas (Psal. 72. 12. 13)*, quoniam cum meliora suscipere debui, tunc contigerunt pejora. Ille et ille in omnibus iniquitatibus volvitur, et floret in filiis, et abundat in rebus, et lætatur in sanitate. Et qualis est justitia Dei? Et non consideras, quod qui ad bellum transmittitur, ad gloriam paratur : et cui tentatio imponitur, correctio ostenditur ei. Si videris aut mortalitatem frequenter fieri super terram, aut famem, aut gladium, statim scandalizaris, et dicis : Patres nostri idola coluerunt, et semper in bonis fuerunt, et nos ex quo Christum colere cœpimus, nunquam nos bona sequuntur. Et non consideras, quia illorum prosperitas non fuit remuneratio Dei, sed contemptio. At nostra adversitas non est ira Dei, sed admonitio. De illis enim dictum est : *Vir insipiens non cognoscit, et stultus non intelligit, cum exurentur peccatores sicut fœnum. Et quid addidit? Ut intereat in sæculum sæculi (Psal. 91. 7. 8)*. De suis autem quid dicit? *Visitabo in virga iniquitates eorum, misericordiam vero meam non dispergam ab eis (Psal. 88. 33. 34)*. Si videris aliquem tumultum Ecclesiæ tuæ, statim scandalizatus dicis : Ne forte non sit hæc vera Ecclesia apud hæreticos, sed illic sit veritas, ubi floret potestas. Et non intelligis, quod a Deo diligitur, hoc a diabolo expugnatur : quod autem a Deo continetur, hoc a diabolo quasi proprium in pace custoditur. Judea quamdiu fuit Dei hereditas, nec diabolus cessabat eam expugnare suadendo ad idola, nec Deus cessabat eam castigando et revocando ab idolis custodire : postquam contempta est, quasi pars diaboli facta manet in requie. Quoniam ergo multi non solum propter persecutiones, sed etiam extra persecutiones, scandalizantur de verbo : ideo supra (a) non solum dixit, *Facta autem persecutione* : sed etiam, *In tribulatione. 7. Alia ceciderunt in spinas*. Primum dicam, quomodo colitur, ut bene intelligatur, quomodo a vicinis suffocatur seminatum in te verbum. Colis, assidue audiendi Scripturas, et traditiones doctorum. Per hoc enim confirmatur in te verbum Dei, et crescit, et satisfacit tibi, quia ita est per omnia, quemadmodum credis.

Verbi Dei duplex fructus. — Fructus autem verbi Dei est duplex, in operibus bonis, et in confessione fidei. Sed fructus boni operis gratiosior est apud Deum in pace, quam in persecutione : fructus autem confessionis in persecutione gratiosior est, quam in pace : quia in persecutione nemo te discutit, quo-

(a) *Idem infra, v. 24.*

stiani, qui putant haereticos Christianos esse, quia sic credunt, quomodo nos: tamen quia non sunt nobiscum, adversus nos sunt. Et quia non congregant nobiscum, spargunt. Si ergo quia non sunt nobiscum, adversum nos sunt, et quia non congregant nobiscum, spargere videntur: quanto magis qui et voluntate, et verbis, et actibus contra nos sunt, non sunt nobiscum? Et qui manifeste spargunt, non videntur congregare nobiscum.

Homilia xxx. ex capite xij.

38. In illo tempore, accesserunt ad Jesum scribae et Pharisei, dicentes: Magister, volumus a te signum videre, et reliqua. Curato daemone eo, quidam adstantium Judaeorum blasphemaverunt eum, dicentes: *Hic non eiecit daemonia, nisi in Beelzebub principe demoniorum.* Alii autem tentantes eum, dixerunt: *Magister, volumus a te signum videre de caelo.* Diversae quidem species, perversitas autem omnium una. Nam sicut opera Filii Dei diabolo applicare blasphemare est Filium Dei, vel Spiritum sanctum: sic signum divinitatis ejus petere a Filio Dei, injuriam est facere Filio Dei. quoniam nihil est aliud signum divinitatis ejus petere ab eo, nisi non credere verbis ejus, quasi falsa dicentis de se, nisi signorum ostenderit probamenta. Quoniam autem curato daemoniaco, Judaei Dei virtutem ad diaboli potentiam non porrexerunt, et non edificati miraculo, sed destructi invidia, pro gloria blasphemiam obtulerunt Domino, dicentes: *Hic non eiecit daemonia, nisi in Beelzebub: dixit eis Dominus: 31. Omne peccatum remittitur, spiritus autem blasphemiae non remittitur.* Quod audientes quidam Judaei, non quidem timentes, sed timere se fingentes, neque veritatem de Christo quaerentes, sed malitiam suam sub colore ignorantiae abscondere cupientes, interrogaverunt eum: *Magister, volumus a te signum videre, id est, Quia blasphemiam irremediabile peccatum est: sed etsi blasphemamus, ideo blasphemamus, quia te Filium Dei ignoramus. Ideo opera tua diabolo applicamus, quia Spiritum sanctum in te esse nescimus. Si ergo tu es Filius Dei, ostende nobis signum, et adorabimus te, et jam non blasphemabimus. Ut scias, quod volumus a te discere veritatem, ecce etiam magistrum te appellamus. O malitia! quomodo sapere nescit? Dum volunt malitiam suam abscondere, magis eam manifestant. Nam cum multa signa vidissent, tanquam si nullum viderissent, ita signum petebant. Vere enim nullum viderunt, quia corporali aspectu viderunt, non spirituali affectu. Nam mens sine oculis videt aliquando, oculi autem sine mente nunquam videntur. Similis est natura infidelitatis terrae arenosae, quae quamvis pluviam susceperit, tamen quia nullos in se tenet humores, semper adhuc aret. Talis est conditio februm. Quantumvis biberint febricitantes, calore totum consummante quod biberint, semper adhuc sitiunt. Sic et maligni homines, quicquid boni viderint, aut audierint, infidelitate totum consummante quod vident, aut audiunt, semper vacui sunt, tanquam qui nihil viderint, aut audierint. Ecce si quis exponat tibi res, quas non libenter audis, si tota die audieris, nihil eorum retines, quae audisti. Aut ambulans in via, si mens tua aliquo cogitatu fuerit occupata, quamvis omnes videas transcurrentes, tamen neminem vides. Sic et Judaei frequenter signa videntes, adhuc signum petebant, quia hoc videbant, quod videre volebant. Nam sicut semper discere, signum est nihil posse proficere: sic signum semper petere, testimonium est nunquam velle credere.*

39. *Jesus autem respondens ait illis: Generatio mala et adultera signum quaerit.* Isaias dicit: *O quomodo facta est meretrix civitas fidelis Sion (Isai. 1. 21)!* Anima autem hominis fidelis, sponsa est Christi: quae autem infidelis est, meretrix est. In Osee dicit: *Sponsabo te in fide, et cognosces Deum (Osee 2. 20).* Item, *Filii, in quibus non est fides in illis, ipsi in zelum compulerunt me in non Deum, et ego in zelum erPELLAM eos in non*

gentem. Sicut meretrix uxor virum suum se amare, vere autem amat adulterum, et in fide quidem est, in corde autem alterius: sic et videbantur esse Dei cultores, erant autem amatores. Ideo malam et adulteram generationem appellat. Mala quidem erat, propter opera eorum: adultera autem, quia relicto viro, qui est Deus, idolis subdebantur. Signum vultis videre erat, quando daemones castigati a me, non fides verbo, clamabant: *Quid nobis et tibi, Jesu. rene? Venisti ante tempus torquere nos? Scimus tu es Filius Dei (Matth. 8. 29).* Daemones virtutem senserunt, et vos quomodo signum operum me non aspexisis? Ubi eratis quando carci secus sedentes clamabant, *Jesu, fili David, miserere (Infra. 20. 50).* ut videamus? Tu es virga flore radice Jesse, et flos de radice ejus ascendens, et per te requiescent septem spiritus Dei (Isai. 11. 1). Septem spiritus Beelzebub adorant, et fugiunt. Carci me non videntes, viderunt, et vos videntes non vidistis? Percurre, si vis, et cetera mirabilia. *Et signum non dabitur ei, nisi signum Jonae pro populo.* Quod est signum Jonae? Scandalum crucis. Ubi discussores rationis salventur, sed creditores daemones. Quia crux Christi discutientibus quidem ratio scandalum est, credentibus autem salus: ejus citationis testis est Paulus: *Nos autem praedicamus crucifixum, Judaeis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam, ipsis vero vocatis Judaeis, atque Graecis, Christum Dei virtutem, et Dei sapientiam (1. Cor. 1. 23. 24).* Quare Judaei signa petunt, Graeci sapientiam quaerunt? Placuit enim Deo signum scandalum tam Judaeis, quam Graecis gentibus praedicari, non per fidem, sed per sapientiam Christum involvunt, incidentes in scandalum stultitiae perant qui per demonstrationem signorum Filium Dei cognoscere volunt, non per fidem, incidentes in scandalum mortis ejus, in sua incredulitate permanent. Infidelium, si Judaei considerantes mortem Christi, hunc non illum putaverunt, quando et Christiani, ut videntur, et non sunt, propter ejus mortem, unigenitum majestatem crucifixum timent confitei. Interrogamus, ubi est scandalum crucis in Christo, quis nos scandalizat, si purus homo mortuus praecetur? Sic ergo infideles intelligendo praecunt, si fuit, non potuit mori: si autem potuit mori, non Deus. Fideles autem sic intelligendo salvantur, Christus non incidit in mortem propter infirmitatem naturae, quia homo, sed ipse traxit in se mortem propter potentiam, quasi Deus: ut non absorbeat morte, sed ut ipse absorberet mortem. Ergo Christus mortuum in cruce credimus, sed non mortuum in Christo, sicut scriptum est, *quia Deus ait quidem mortem, illuminavit autem vitam (2. Cor. 4. 10).* Nam sicut propter mortem homo visus sic propter destructionem mortis Deus apparuit. Infideles mortem Christi considerantes, scandalizantur, immortalitatis beneficium perdunt: fideles autem resurrectionem ejus intelligentes damnationem effugiunt.

40. *Sicut fuit Jonas triduo in ventre ceti, erit Filius hominis in corde terrae (Jon. 2).* Ut per similitudinem hujus, et per Christum J. propheta fuisse consideraretur, et per Jonam Christi Filius esse demonstraretur. Quid est, quod dicitur? Nisi Christus venisset in mundum, et ea, quae dii prophetis fuerant, adimpleret, non erat certus illis, quia vere prophetae sunt. Nam et illi qui fidei asstantur, non statim divinatores putantur sed tunc quando ea, quae dicta sunt, fuerint consummata. Itaque Christus post prophetas quidem fuit, sed ante illos prophetis beneficium praestitit: postea ille ab illis accepit. Ideo autem Christus factis prophetis ostendit, quoniam illi istum in se Filium Dei ostendunt. Nam in Sirachi libro adve Christi sic deprecatur: *Domine, in nomine tuo praetaxa prophetaverunt. Da mercedem servis tuis, ut praetaxa fideles inventiantur (Eccli. 36. 17. 18).* Nisi

bus hominibus, sed dignioribus et excellentioribus et electioribus donat. Sicut paterfamilias multa mancipia habens, omnibus quidem mediocrem vestem dat, mediocrem annonam dat pro debito domini sui: quia nec potest esse servus ejus, nisi ab illo vestitus fuerit, et nutritus; quibusdam autem fidelioribus circa se dat meliorem vestem, et delicatorem annonam, non propter debitum domini sui, sed propter bonos mores eorum: sic et Dominus generalem gratiam, id est, intellectum boni et mali omnibus dat pro necessitate naturæ: quia nec videntur esse homines ad imaginem Dei creati, nisi habuerimus divinum intellectum; dignioribus autem dat specialem gratiam, ut puta cognoscendi mysteria, non pro necessitate naturæ, sed pro remuneratione bonæ voluntatis, aut honorum operum. Vide ergo quomodo dicit: *Vobis datum est nosse mysterium regni cælorum*. Non dixit: Vobis datum est, alicui qui habeat scientiam boni et mali. Si ergo est aliquis, qui non habet gratiam scientiæ boni et mali, non culpa hominis est non habentis, sed Dei non dantis. Si autem omnes homines intelligunt bonum et malum, non tamen omnes habent gratiam cognoscendi mysterium regni, non est culpa Dei non dantis, sed hominis non quærentis, nec festinantis, nec laborantis ut mereatur accipere. Si enim illam generalem scientiam boni et mali transegisses, id est, si bene usus fuisses, juste merebaris hanc specialem cognoscendi mysterii scientiam. Si autem illam generalem abscondisti in terram, quæ datur pro necessitate naturæ: quomodo mereberis hanc specialem, quæ pro remuneratione bonæ voluntatis aut operum datur? Et hoc est quod alius evangelista dicit de servo malo, qui talentum suum abscondit in terram, et nullum fecit fructum de illo: Dominus ejus non solum talentum tulit de eo, sed adhuc jussit eum puniri: id est, quasi non fructificantem jussit puniri reum. Vide quia paratus fuit et alteram gratiam ei donare, si fructum fecisset de prima. 12. *Qui enim habet, dabitur ei, et abundabit*. Ut habenti quidem addatur, possibile est: impossibile autem, ut auferatur ab eo qui non habet. Quomodo procedit? Si enim tollitur ab eo quod non habuit: si autem non habuit, quid tollitur ab eo? Sed ita procedit: qui habet aliquem intellectum, et non facit cum illo justitiam pertinentem ad gloriam Dei, sed e contra circa res terrenas occupat eum, habens non videtur habere: quia quantum ad eum, videns, cæcus dicitur esse. Non habet, qui Deo nihil fert. Sicut homo, cujus oculi iniquitatem vident, non æquitatem, quantum ad Deum videns, cæcus dicitur esse, sicut scriptum est: *Sinite eos; cæci sunt, et duces cæcorum* (Matth. 10. 14): quia diabolo vident, non Deo. Sicut qui peccatis vivens mortuus dicitur, sicut scriptum est: *Et vos cum essetis mortui in peccatis vestris* (Ephes. 2. 1. et Coloss. 2. 13): quia ille talis non Deo, sed diabolo vivit; sicut qui habet intellectum, et bonum non operatur cum eo, quantum ad Deum, nec habet: et ideo tollitur ab eo et ipsum quod habet, ut nec intelligat quod est bonum, et jam ut cæcus ducatur a demonibus per omnia mala opera. Quando ergo videris hominem, qui etsi non facit opera bona, tamen vel delectatur in audiendo bono: infructuosus est quidem, tamen adhuc non tulit Deus ab illo hoc ipsum quod habebat, sed expectat illum, ut convertatur ad penitentiam, et faciat bonum. Cum autem videris hominem, qui non solum bonum non facit, sed nec delectatur in ipso audito bono: intellige quia jam tulit ab illo Deus hoc ipsum quod habebat, ut intelligeret bonum, et quantum ad Deum mortuus est. Nam non potest reviviscere, nisi forte quantum ad Deum, qui potest etiam mortuos suscitare. Ille ergo, qui habendo non vult, sicut diximus, quod habet quidem naturæ est: quod autem non habet, voluntatis: qui habet quidem, sed non vult habere.

¹ Montef. in margine sic legendum esse innuit: *Si enim tollitur ab eo, quomodo non habuit?*

Judæi vero, qui habuerunt legem, et vixerunt secundum legem, addita est eis notitia Christi. Qui enim legem habentes quasi non habuerunt, quia non vixerunt secundum legem, ablata est ab eis etiam ipsa lex, quam habebant; et nihil apud eos de lege remansit, nisi sola Scriptura librorum, omni legis observantia percuente. Sic enim et Christianis eveniet. Qui enim vere habent Christum, viventes secundum Christi præcepta, dabitur illis regnum, ut jam non credant absentem Christum, sed videant præsentem. Qui autem habentes Christum quasi non habent, quia non vivunt secundum Christi præcepta, tollitur ab illis etiam hoc ipsum, quod videntur agnoscere Christum, ut credant Antichristo: aut certe ut condemnati in die judicii, separati de parte Christianorum, etiam hoc ipsum perdant, quod videntur esse Christiani, cum infidelibus deputati. Sic et heresibus factum est, quod habentes fidei veritatem, illam non habuerunt, non viventes secundum eam, ablata est ab eis, ut crederent pro veritate mendaciis. Tales sunt et qui quotidie transcutunt ad perfidiam, quoniam habentes fidem, male ea utuntur. Tollit eam Deus ab eis, et ad perfidiam transibunt, et projiciet eos, et impletur in eis quod Apostolus dicit: *Eo quod caritatem veritatis non receperunt, dabit eis Deus opera erroris, ut credant mendacio, et judicentur* (2. Thess. 2. 10. 11). 13. *Ideo in parabolis loquor illis, quia videntes non vident*. Si dixisset, *Ideo in parabolis loquor illis*, ut videntes non videant: forsitan non esset culpa non intelligentium Judæorum, sed Christi, qui sic loquebatur, ut non intelligeretur ab eis. Nunc autem dicit: *Ideo in parabolis loquor illis, quia videntes non vident*. Intelligitis ergo, quia non est culpa Christi nolentis dicere manifeste, sed eorum qui audientes nolebant audire. Non enim quia Christus in parabolis loquebatur, ideo illi videntes non videbant: sed quia videntes non videbant, ideo illis Christus in parabolis loquebatur. Ecce viderunt mirabilia Mosi: numquid vere viderunt? Si enim vere vidissent, utique et tenuissent Deum miraculorum factorem. Ecce audierunt doctorem legis: numquid vere audierunt? Si enim vere audissent eum, utique et vixissent secundum legem, et credidissent in eum, quem prophetabat lex. Viderunt et ea mirabilia, sed videntes non viderunt. Si autem vidissent ea, et profecissent in eis. Cum sit ergo facilius videntes cognoscere quod vident, quam intelligentes intelligere quod audierunt: quomodo poterant illi audientes mysteria intelligere, qui videntes mirabilia non cognoverunt? Quia consuevi erant Judæi videntes non videre, et audientes non audire: ideo non dedit eis Deus oculos fidei, ut videant divina miracula Christi, nec audiant viva verba ejus, nec similiter contemnant Christum, cognoscentes eum, quemadmodum contempserunt et legem, habentes eam: ideo et propheta illis dicebat: *Auditu auditis, et non intelligitis* (Isai. 6. 9). Videmus ejus rei intellectum denegat illis propheta. Non illum generalem qui datus est ad usum naturæ, sine quo vivere nemo potest, sed hunc spirituales ad cognoscendum mysterium Christi, quod datur ad remunerationem justitiæ.

Homilia xxxij. ex capite xix (a).

1. *Et factum est cum consummasset Jesus sermones istos, migravit a Galilæa, et venit in fines Judææ trans Jordanem, 2 et sequuntur eum turbae multæ, et curantur eos ibi*. Et reliqua. (b) Quantumcumque gratuitum et utile sit bonum ecclesiasticæ pacis, quam flagranti et sollicito animo quærendum sit exponam, ut quilibet inventor exponere possit. Legite, inquam, fidelissimi, hortor, fratres, legite vobiscum, creëcite in

(a) Desunt capita 14, 15, 16, 17 et 18.

(b) Illic resumpti Codex Carthusianorum vallis Dei: et paulo post idem Codex et Editi ad marg., *sollicito animo*. In textu autem, *sollicito amore*.

synagoga facti sunt antea (Apoc. 2. 9). Accedentes autem posuimus edificationis gratia etiam ad hereticos transferre sermonem. Immundus enim spiritus, qui in eis ante habitaverat, quando gentiles erant, ejectus est, quando facti sunt Christiani: qui perambulantes gentiles carteros, et non inveniens apud eos requiem, credentibus videlicet secundum tempora etiam ex ipsis in Christo, reversus est in eos, quos possederat ante. Inveniens autem eas vacuos a Spiritu sancto, vacuos a timore Dei, et operibus bonis (quoniam spiritus quidem immundus exierat ab eis propter nomen Christi, Spiritus autem sanctus non supervenerat eis, propter malum propositum cordis eorum, et opera mala), inveniens eos mundatos scopolis, quibus distinxit supra, et ornatos institutionibus apostolicis: assumpsit secum alios septem spiritus nequiores, et inhabitavit in eis, et facta sunt novissima hereticorum pejora prioribus. Illetricos gentibus esse peiores dubitat nemo. Primum, quia gentiles per ignorantiam Christum blasphemant, heretici autem scientes Christi laudant veritatem. Deinde quia in illis vel spes fidei est, in istis autem incessabilis pugna et discordia. 46. *Adhuc eo loquente, ecce mater et frater ejus, etc.* Videns diabolus, quia persuadebat populus Christus, esse se Filium Dei, dicens: *Et ecce plus quam Jonas hic, et plus quam Salomon hic* (Luc. 11. 32. 31): timuit enim, ne si Dei Filius cognoscatur ille, qui putabatur homo, ipse derelinquatur ab omnibus. Ad convincendos sermones ejus subintroducitur parentes ejus carnales, ut per illorum contemplationem, divinitatis ejus obscuraret naturam. Ideoque venit aliquis quasi diaboli advocatus, qui humano ore verba diabolica loqueretur, dicens? 47. *Ecce mater tua, et fratres tui foris stant, volentes loqui tecum.* Ac si dicat: Quid gloriaris, Jesu, de celo dicens descendisse, qui radices habes in terra? *Ecce mater tua, et fratres tui.* Non potest esse Filius Dei, quem homines genuerunt. Non potes illum abscondere, quem natura convincit. Tunc Jesus quasi hominem quidem aspicebat, tamen vere diabolus loquebatur. 48. *Et quis est mater mea, et fratres mei?* Nescio parentes in mundo, qui ante mundi constitutionem mundum creavi. Nescio principium ex carne (sicut Photinus existimabat), qui jam in principio eram apud Deum. Nam quod hominem me videtis, vestimentum meum est, non natura. 49. *Et extendens caute manus suas super apostolos, dicit: Ecce mater mea, et fratres mei.* Non sperniens generationem carnalem, neque erubescens humanam susceptionem, tale dedit responsum: sed volens ostendere, quia preponenda est cognatio spirituali carnali. Nam carnalis cognatio, non volentibus nobis, neque scientibus, contingit. Non enim unusquisque vestrum consuetus est cogitare quorum erit filius, aut quorum cognatus: spirituale autem cognationem ex proposito unusquisque per fidem sibi acquirit. Voluntaria enim est obauditiō, per quam quicumque voluerit voluntatem Patris facere, efficitur filius Dei, et frater Christi. Unde sapienter superinduxit: 50. *Quicumque fuerit voluntatem Patris mei, ille mater mea et frater est.* In qua cognatione spirituali nihilominus est hæc Maria, quæ non per coitum carnis, sed per gratiam fidei credendo facta est mater Christi. Deinde matrem et fratres Christi, facientes voluntatem Dei intelligimus non synagogam, quæ secundum corpus peperit Christum, ceterosque Judæos: sed illam synagogam intelligimus matrem, quæ salvata est credens in Christum, non crucifigens eum. Similiter est intelligendum et de fratribus, qui secundum spiritum orant, Judæi, non secundum corpus, qui Christi erant, facientes voluntatem.

Homilia xxxj. ex capite xij (a).

3. *Ecce exiit qui seminat, seminare: et dum seminat, quædam ceciderunt secus viam, et venerunt tota),* Deest initium decimi tertii capitis.

lucres, et comederunt ea, etc. Sicut gaudet medicus, quando ad eum ægrotantium multitudo prosequitur; sicut lætatur rex, quando eum magni exercitus manus armata circumdat: sic exultat sacerdos, quando cum audientium populus magnus auscultat. Et ideo ascendit in navem, ut audiret eum populus, et videret, et visus delectaret auditum, et auditus visum. Et docebat in parabolis, dicens, *Exiit seminator seminare*, non de loco ad locum transmutans, sed voluntate. Nec enim venit, ubi non erat, nec relinquit, unde egressus est: quia Deus ubique est, præter ubi esse noluerit. Aut certe ideo exiit, quia ibi est Deus, ubi iustitia ejus colitur: ubi autem iustitia ejus non est, nec ipse est ibi. Et qui intra iustitiam suam sunt, intus sunt: qui autem extra iustitiam ejus sunt, foris habentur. Propterea quamdiu fuit in celis, ubi omnes sunt iusti, intus erat: veniens autem in mundum, qui totus extra iustitiam erat Dei, foras exiit, ut ipsum faceret intus. Quoniam ergo omnes gentes, Dei iustitiam contemnentes, debebant sub potestate diaboli: ideo exiit, ut plantaret iustitiam in mundo, ubi non erat prius propter peccata ipsorum. *Exiit qui seminat, seminare.* Non sufficit ei dicere, Seminare exiit: sed addidit, *Exiit qui seminat, seminare*: ut ostenderet, quia non erat novus seminator, nec modo ad hoc opus primum accesserat: sed hoc semper habuit in natura, ut semper seminaret. Ipse enim a principio generis humani totius scientiæ semina ipsa seminavit in natura. Ipse est, qui per Moysen semina præceptorum legis seminavit in populo. Ipse est, qui loquens in prophetis, non solum præsentium seminavit correctiones, sed etiam notitiam futurorum. Ipse exiit, ut in corpore constitutus, et per seipsum diviniore seminaret præcepta. 4. *Et quædam ceciderunt secus viam. Quæ est via?* Mundus iste, per quem omnes transeunt, qui nascuntur: via enim, et peregrinatio, et transitus est omnibus, qui et a Deo exierunt, et ad Deum festinant. Unde et propheta dicebat: *Quoniam incolam sum apud te in terra, et peregrinus, sicut patres mei* (Psal. 38. 13). Sicut ergo viator in via nihil sollicitus est, nisi quod necessarium habet ad usum: ita et homo in hoc transitu mundi nihil debet esse sollicitus, nisi quod opus habet ad usum. Qui autem suam spem ponit in mundo, et delectatur in eo, est similis homini desperato, qui non habet neque patriam, neque domum, neque familiam, ad quam festinet: sed in quocumque loco inventus fuerit, ipse locus domus ejus est. Quæ est ergo terra secus viam? Homo secundum istum mundum vivens, qui omnia ea sapit quæ mundi sunt, et nihil quod Dei est: sed hoc solum diebus ac noctibus cogitat, hoc concupiscit, quod pertinet ad bene manducandum et bibendum, et spurcitiam corporis exercendam. Ex his enim omnia mala nascuntur. Propter cibum enim et potum avaritiæ nascuntur, furti, violentiæ, perjurii: ex avaritia autem invidia et contentiones: ex invidia autem maliloquia et detractiones, inimiciæ et imposturæ: ex inimiciis manifesta ira, rixæ, caedes, homicidia, judicia: ex libidine autem fornicationes, adulteria, masculorum concubitus, seminarum invasiones. Talibus si loqui volueris de spiritualibus rebus, non intelligunt verbum, nec sentiunt verbi dulcedinem. Nec enim est possibile, ut inter tantas amaritudines vitiorum sentiantur dulcedo sermonum. Sicut qui in magno vase aceti modicam guttam mellis immisceat, etiam mel perdit, et acerbitas aceti non mutatur: sic homini in hac malorum multitudine constituto si colloquatur de iustitiæ verbo, et verbum perdit, et ille non temperatur in concupiscentia mundalium rerum. Nec enim habet bonum in se. Nam homo illud concupiscit, quod jam habet exceptum in se, et scit esse bonum. Ecce si ostendis leoni viridem herbam, aut campum bene florentem, non excitat eum in concupiscentia, quia non habet hoc in natura, ut herbas manducet: et e contra si ostendas bovi carnes, non concupiscit, quia non est bovis natura, ut manducet

sursum transmittitur in semen : sic et caritas de parentibus ascendit in filios ; de filiis autem non revertitur ad parentes. Ideo parentes quidem filios diligunt, sed non sic diliguntur a filiis : quia sicut herba non deorsum, sed sursum ad semen transmittit humorem : sic et homo non ad parentes, sed ad procreandos filios transmittit affectum. *Et erant duo in carne una.* Sicut qui spiritualiter se diligunt, multorum animæ quasi una anima esse dicuntur, dicente Scriptura : *Omnium credentium erat cor unum et anima una (Act. 4. 32)* : sic et vir et uxor qui carnaliter se diligunt, una caro dicuntur. 7. *Dicunt illi : Quid ergo Moses mandavit dare libellum repudii, et dimitti ?* Displicet peccatoribus doctrina justitiæ, gravis est fornicantibus interpretatio castitatis. Si contra rationem quidem respondere non possunt, veritati tamen credere non acquiescunt. Quid ergo ? Conserunt se ad patricinium viri sanctissimi Mosi, cujus personam verebantur omnes et timebant, ut doctrinam Christi, quam ratione vincere non poterant, per auctoritatem validioris personæ destruerent : ut dum Moses irreprehensibilis reprehendi timetur, veritatis interpretatio taceatur : sicut soleant homines facere, malam causam habentes ; confugiunt ad potentes viros, ut si per justitiam non possunt, vincant per personam. Tamquam si ita invidiose respondeant : Quid ergo ? Moses præcepit in lege, qui fuit quasi visibilis lingua invisibilis Dei, qui incorruptibilem gloriam corruptibilibus oculis vidit, et testimonium divinitatis in vultum suscipiens portavit ad populum (*Exod. 34*) : tu autem, homo vilissimus, fabri lignarii filius, quomodo destruis quod ille constituit ? Si Filius Dei es, sicut dicis, quare confundis tuum ministrum ? si homo es similis nostri, quomodo reprehendis tuum auctorem ? Si malum est, quare præcepit ? si bonum est, quare destruis ? 8. *Tunc ait Jesus : Moses, inquit, propter duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras.* Frequenter vobis Moses propter duritiam vestram injustitiam quasi justitiam præcepit, ut in eremo hostias offerre Deo. Et quomodo dicit propheta ? *Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos (Psal. 49. 9).* Sed quia patres vestri egressi erant de Ægypto, corpore, tamen non animo : nam totam Ægyptum secum in moribus bajulabant : videns itaque Moses propter dilectionem carnalem circa studia sacrificiorum eos esse inclinos, si mandasset eos recedere a sacrificiis, non fuerat audiendus : quia annosa passio medicamento momentaneo non curatur. Jussit eos sacrificare quidem, sed jam non dæmonibus, sicut in Ægypto, sed Deo vivo. Dimidium mali permisit, ne totum perderet bonum. Hac ratione permisit, vos dare libellum repudii, quia melius judicavi permittente lege matrimonia solvi, quam odio compellente homicidium fieri. Permisit vobis mala facere, ne faceretis pejora. Ergo hæc vobis permittendo, non vobis justitiam Dei demonstravit, sed a peccato abstulit culpam peccandi, ut quasi secundum legem agentibus vobis peccatum, vestrum non videatursse peccatum. Utpote, si quis habeat servum, qui furatur et inebriat se, considerans dominus, quia si utrumque sibi insimul mandaverit observare, nihil proficit : mandat illi quidem, ut bibat quantum vult, sed publice bibat, ut hoc quidem, quod bibit, sit secum novum bonum, ut paulatim discat obedire præceptis. Sic permissum est dari repudium, malum quidem, tamen licitum a creatione. Et apostoli præceperunt secundas adire nuptias, propter incontinentiam hominum. Nam secundam quidem accipere secundum præceptum Apostoli est : secundum autem veritatis rationem vere fornicatio est (*1. Tim. 5. 9*) ; sed dum permittente Deo publice et licenter committitur, fit honesta fornicatio. Propterea bene dixit, quia Moses hoc permisit, non præcepit. Aliud est præcipere, aliud est permittere. Quod enim præcipimus, semper placet : quod autem permittimus, nolente præcipi-

mus : quia malam voluntatem hominum ad plenum prohibere non possumus.

Matrimonium non facit coitus, sed voluntas. — 9. Amen dico vobis, quicumque dimiserit uxorem suam, nisi fornicationis causa, mæchatur. Omnis res, per quas causas nascitur, per ipsas absolvitur. Matrimonium enim non facit coitus, sed voluntas : et ideo illud non solvit separatio corporis, sed separatio voluntatis. Ideo qui dimittit conjugem suam, et aliam non accipit, adhuc maritus est. Nam etsi corpore jam separatus est, tamen adhuc voluntate conjunctus est. Cum ergo aliam acceperit, tunc plene dimittit. Non ergo qui dimittit mæchatur, sed qui alteram ducit. Sicut autem crudelis est et iniquus, qui castam dimittit : sic fatuus est et injustus, qui retinet meretricem. Nam patronus turpitudinis ejus est, qui crimen celat uxoris. Initatores ergo debemus esse Dei, ut sicut ille agit cum Ecclesia, sic nos agamus cum conjugē. Ille enim nunquam derelinquit populum, nisi ad gentilitatem vel ad hæresim voluntarie transierit : alias autem peccantem castigat quidem, tamen misereri non cessat, dicente propheta : *Si dereliquerint filii ejus legem meam, visitabo in virga injustitias eorum : misericordiam autem meam non dispergam ab eis (Psal. 88. 31. 33. 34).* Sic et vir meretricem quidem dimittat, alias autem male morigeratam castiget et teneat. Quomodo ? Tribus modis. Primum docendo secundum Deum. Si autem contempserit timorem Dei, impropere, ut vel homines erubescat. Si nec pudorem sentit frequenter confusa, faciat illi quod præcepit Salomon : *Cor durum baculo percutit (Prov. 4. 13).* Ergo primum aduone, quia multum proficit doctrina justitiæ. Deinde confunde, quia frequenter et pudor frequenter est vitiorum. Tertio justum est, ut castigetur quasi ancilla, quæ erubescere nescit ut libera. Aliter. De Galilæa turbæ in mysterium gentium sequuntur Dominum in fines Judææ, ibique curatæ sunt. Juste in fines transierunt Judææ ; nec enim potuissent curari, nisi relictis finibus suis, in fines transissent Judææ, sicut scriptum est in Isaia : *Et venient omnes gentes, et dicent : Venite, ascendamus in montem Domini, et in domum Dei Jacob, et annuntiabit nobis viam suam, et ambulabimus in ea (Isai. 2. 3).* Et curatæ sunt gentes in finibus Judææ, ad confusionem ipsorum, quia gentes quidem et in aliena sequuntur Christum, Judæi autem in finibus suis constitutum tentaverunt et repulerunt, et in fornicationibus suis corporalibus fornicationem suam confessi sunt spiritualem, dicentes : *Si licet viro dimittere uxorem suam quacumque ex causa ?* Quia non potest animo esse castus, qui corpore est lascivus : hoc est, non potest Deo esse fidelis, qui uxori suæ perfidus est : sicut nec ex diverso conscientiam servat, qui Deo fidem non servat, sed altera alterius fornicationis est accusatrix. Nam etsi interim non prævaricatur lascivus, tamen jam in eo statutus est ut prævaricaretur, si corruptio persuasionis accesserit. Et illi quidem secundum carnem interrogabant, quæ pati merebantur secundum spiritum : *Si licet dimittere uxorem quacumque ex causa ?* Christus autem respondit eis, quod facere eos non decebat, dicens : *Quicumque dimiserit uxorem, nisi ob causam fornicationis, et aliam duxerit, mæchatur.* Sicut enim uxorem quocumque modo contra voluntatem viri agentem dignum est repellere, non est autem justum quantum ad gravitatem viri, nisi ob causam fornicationis : sic et Ecclesia, quocumque modo contra voluntatem egerit Christi, digna est abjici : non autem abjicitur propter longanimitatem Christi, nisi sola causa transgressionis. Sicut enim si Christus prius dimisisset Ecclesiam, Judæorum, non eis subministrans per Scripturas novitiam suæ divinitatis, ipse faciebat eam adukerant

¹ v. n. et Editi in marg., *Si autem Dei timorem non scilicet*

modo vivis, sed quomodo credis. Item in pace non est labor bene credere, sed bene vivere : quia pax ipsa corruptrix est pietatis. Vide jam, quod sollicitudo divitiarum frequentare te ecclesiam non permittit, ut audias Scripturas et traditiones doctorum, ut nutriatur verbum quod accepisti. Etsi venis in corpore, non venis in mente. Etsi audis auribus, non audis in corde. Totus autem animus tuus in illis est, de quibus sollicitus es. Opera bona cupiditas divitiarum te facere non sinit. Quomodo autem sinat te tua scelerare, quæ compellit te aliena colligere? Item si verbum Dei venerit in periculum, tu propter voluptatem divitiarum, aut quia times perdere quæ habes, aut quæ non habes concupiscis acquirere, veritatem fidei tuæ palam non confiteris. Vides quomodo sollicitudo et voluptas divitiarum suffocant verbum, et fructificare non sinit? 8. *Quædam super terram bonam.* Terra autem bona sunt qui abstinere se a divitiis malis, et secundum vires suas faciunt bona, et est fructus eorum trigessimus. Si autem omnia bona sua continent, et accedant ad serviendum Deo, habent sexagesimum. Si autem et infirmitas corporis eis contigerit, et fideliter sustinuerint, habent centesimum, et terra bona est. Nam et Job ante tentationem trigessimus habuit in facultatibus suis iuste vivendo : post damna substantiæ et filiorum, sexagesimus : post plagam autem corporis, centesimus fecit. Qui centesimum habet, in se sexagesimum : et trigessimus habet. Et qui trigessimus habet, sexagesimus non habet. Et qui sexagesimus habet, non etiam centesimus habet. Semper enim majus quod minus est in se habet inclusum, illud autem, quod minus est, majus in se non habet : ut puta, præfectoria potestas habet in se vicariam et consulariam potestatem : consularia autem potestas, neque vicariam, neque præfectoriam habet in se potestatem. Utpote, qui talem fidem habet, ut possit mori pro Christo, ille sine dubio et omnia bona mundi continere potest. Nam quomodo sua non contemnat, qui seipsum contemnit? Nam et ille centesimus habet. Nam qui se et sua contemnit, multo magis aliena non tollit, multoque facilius de facultatibus suis partem dat, qui totas facultates suas nihil existimat. Item qui sexagesimus habet, id est, qui divitias potest contemnere, in jejuniis permanere, caste vivere, corporales injurias sustinere, sine dubio et trigessimus habet. Et qui sciunt sollicitudines sæculi, et voluptates divitiarum, clarius eas contemnere possunt. Qui autem trigessimus habet, id est, qui malum non facit, sed quantum potest benefacit, hoc est enim trigessimus : ille non omnimodo et sexagesimus habet, id est, non omnino potest omnia bona sua contemnere, et omnibus diebus vitæ suæ jejunare, aut in castitate vivere, aut corporales injurias pati. Hoc enim est sexagesimus. Ideo Dominus apostolis quidem, qui sexagesimus poterant, sic dicit : *Vendite quæ habetis, et date eleemosynam* (Luc. 12. 33). Istis autem, qui non poterant sexagesimus, injungit eis trigessimus, dicens : *Omni petenti te, da : et qui mutuum petit, non averas ab eo* (Luc. 6. 30). Item qui sexagesimus potest, non omnino et centesimus potest. Quanti sunt, qui et bona sua dimittere possunt, et amissionem rerum suarum patiuntur, et caste vivere possunt, et corporales injurias sufferre : et illud, quod est centesimus, timent sustinere? Quot enim confessores post multas injurias mori timentes lapsi sunt? Sic et homo, qui secus viam est, omnia mala in se habet, et lapidosus est, et spinosus. Ille autem, qui spinosus est, non omnino lapidosus est. Et ille, qui lapidosus est, non omnino secus viam est. Utpote, qui fornicarius est, qui avarus est, qui perjurus est, qui fur est, omnino si illi persecutio aut tribulatio venerit propter verbum, sine dubio quantum ad hominem scandalizatur, et prævaricatur. Qui enim ante tentationem fidem Deo non servat, quomodo in ipsa tentatione erit fidelis? Item qui la-

pidosus est et spinosus, id est, qui ex corde non credit, et est infidelis et vacuus, ita ut nec persecutione aut tribulatione scandalum patiat : multo magis nec sollicitudines sæculares poterit evitare, aut voluptates carnales. Qui enim illic scandalizatur et prævaricatur, ubi intelligit se perire, si fuerit scandalizatus : quanto magis sollicitudines divitiarum et voluptates non est contentus repellere, in quibus se gravari intelligit, non perire? Nam sollicitudines divitiarum et voluptates profectum impediunt, non faciunt peccatorem. Qui autem scandalizatur in Christo, cadit a Christo. Qui ergo et cadere potest, multo magis impedimentum pati contentus est. Qui autem spinosus est, non omnino et lapidosus est. Sunt enim, qui tantam quidem fidem non habent, ut divitias suas et voluptates pro nihilo putent, et sollicitudinem earum contemnunt, et magis diligant cælestia quam terrena : tamen si tentatio venerit, non recedunt a Christo propter timorem perditionis. Nam etsi mundum contemnere non fuerint contenti, vel quia non qui (sic) ante desiderabant magnificari apud Deum, tamen a Christo recedere non sunt ausi, quia timent perire. Ideo, si necessitas venerit, frequenter et bona sua dimitunt, quorum sollicitudine ante fuerant obligati. Nam multo magis laboriosum est in securitate concupiscentias vincere, quam in periculo divitias posse contemnere. Ipse enim timor periculi adjuvat animam, et facile vincitur delectatio corporalis. Quot sunt enim, qui in securitate non fuerunt contenti pauperes esse, et cum viderunt persecutionem, magis contenti fuerunt bona sua dimittere, quam perire propter illa? Præsciens Deus frequenter præcidit divitias eorum, ut a sollicitudinibus relevati, securius et melius permaneant cum Deo. Item qui lapidosus est, non omnino et secus viam est. Multo enim fideiores sunt, qui in persecutionibus forsitan possunt scandalizari, tamen in iniquitatibus non se omnino obligant : quia cum gaudio accipiunt verbum, et diligunt bonum, sed vincuntur in tribulatione. Et eos forsitan propter misericordiam suam Deus frequenter salvans, non adducit super eos tentationem, unde vincantur : quoniam nemo nostrum idoneus est, si nos jubet Deus orare : *Et ne nos inducas in tentationem* (Matth. 6. 13). Qui autem secus viam est, in omnibus malis obrutus est. 10. *Et accedentes ad eum discipuli eius, dixerunt : Quare in parabolis loqueris illis?* Vide benevolentiam virorum, vide misericordes discipulos benigni magistri. Dolebant, quia populus non intellexit, et quia talium verborum ædificatione fraudati sunt, quia perdiderunt audiendi laborem et tempus. Nam qui non intelligit quod audit, perdit quod audit. Et considera quod est benevolentius, quod non primum interrogaverunt de intellectu parabolæ, sed mox dixerunt : *Quare in parabolis loqueris illis?* quia magis de aliorum salute solliciti erant quam de sua, sicut ait Apostolus : *Non quæ sua sunt singuli cogitantes, sed quæ aliorum* (Philip. 2. 4). Hæc est enim perfecta caritatis gratia, qui amplius festinat aliis utilis et lucrosus esse quam sibi. 11. *At ille respondens ait illis : Quia vobis datum est nosse mysterium regni cælorum.* Quoniam multi ex his verbis culpam negligentiae suæ imputant Deo, dicentes : Quia non est mea culpa, si nescio quod mihi Deus scire non præstitit. Et ista dicunt, non vere dolentes, quia non intelligunt aliquid circa Deum, sed peccatorum suorum excusationem querentes. De talibus dicit propheta : *Non declines cor meum in verba malitiæ, ad excusandas excusationes in peccatis, cum hominibus operantibus iniquitatem* (Psal. 140. 4). Ideo de isto loco modico manifestius loquamur. Omnia quidem intellectus de Spiritu sancto est, et gratia Dei est : tamen alia est gratia, quam Deus omnibus hominibus creando donavit : alia est, quam non omni-

ominibus, sed dignioribus et excellentioribus
rioribus donat. Sicut paterfamilias multa man-
habens, omnibus quidem mediocre vestem
edicerem annonam dat pro debito domini sui :
ec potest esse servus ejus, nisi ab illo vestitus
et nutritus; quibusdam autem fidelioribus
e dat meliorem vestem, et delicatescens anno-
non propter debitum domini sui, sed propter
mores eorum : sic et Dominus generalem gra-
id est, intellectum boni et mali omnibus dat
ecessitate naturæ : quia nec videntur esse ho-
ad imaginem Dei creati, nisi habuerimus divi-
ntellectum; dignioribus autem dat specialem
n, ut puta cognoscendi mysteria, non pro ne-
de naturæ, sed pro remuneratione bonæ vo-
is, aut bonorum operum. Vide ergo quomodo

Vobis datum est nosse mysterium regni celorum.
ixit : Vobis datum est, alicui qui habeat scien-
tiam boni et mali. Si ergo est aliquis, qui non habet
scientiam boni et mali, non culpa hominis est
absentis, sed Dei non dantis. Si autem omnes
es intelligent bonum et malum, non tamen om-
abent gratiam cognoscendi mysterium regni,
st culpa Dei non dantis, sed hominis non quæ-
re, nec festinantis, nec laborantis ut mereatur
re. Si enim illam generalem scientiam boni et
ransegisses, id est, si bene usus fuisses, juste
aris hanc specialem cognoscendi mysterii scien-
Si autem illam generalem abscondisti in terram,
atur pro necessitate naturæ : quomodo mere-
banc specialem, quæ pro remuneratione bonæ
atis aut operum datur? Et hoc est quod alius
elista dicit de servo malo, qui talentum suum
idit in terram, et nullum fecit fructum de illo ;
us ejus non solum talentum tulit de eo, sed
jussit eum puniri : id est, quasi non fructifi-
n jussit puniri reum. Vide quia paratus fuit et
n gratiam ei donare, si fructum fecisset de pri-
2. *Qui enim habet, dabitur ei, et abundabit.* Ut
ti quidem addatur, possibile est : impossibile
, ut auferatur ab eo qui non habet. Quomodo
lit? Si enim tollitur ab eo quod non habuit :
em non habuit, quid tollitur ab eo? Sed ita
lit : Qui habet aliquem intellectum, et non
cum illo iustitiam pertinentem ad gloriam Dei,
contra circa res terrenas occupat eum, habens
idetur habere : quia quantum ad eum, videns,
dicitur esse. Non habet, qui Deo nihil fert.
homo, cujus oculi iniquitatem vident, non æqui-
quantum ad Deum videns, cæcus dicitur esse,
scriptum est : *Simile eos; cæci sunt, et duces*
um (Matth. 10. 14) : quia diabolo vident, non
Sicut qui peccatis vivens mortuus dicitur, sicut
um est : *Et vos cum essetis mortui in peccatis*
(Ephes. 2. 1. et Coloss. 2. 13) : quia ille talis
eo, sed diabolo vivit; sicut qui habet intelle-
et bonum non operatur cum eo, quantum ad
, nec habet : et ideo tollitur ab eo et ipsum
habet, ut nec intelligat quod est bonum, et jam
cus ducatur a demonibus per omnia mala opera.
to ergo videris hominem, qui etsi non facit
bona, tamen vel delectatur in audiendo bono :
tuosus est quidem, tamen adhuc non tulit Deus
hoc ipsum quod habebat, sed exspectat illum,
vertatur ad poenitentiam, et faciat bonum. Cum
videris hominem, qui non solum bonum non
sed nec delectatur in ipso audito bono : intellige
jam tulit ab illo Deus hoc ipsum quod habebat,
elligeret bonum, et quantum ad Deum mortuus
jam non potest reviviscere, nisi forte quantum
um, qui potest etiam mortuos suscitare. Ille
qui habendo non vult, sicut diximus, quod ha-
idem naturæ est : quod autem non habet, vo-
is : qui habet quidem, sed non vult habere.

ontef. in margine sic legendum esse innuit : *Si enim
rab eo, quomodo non habuit?*

Judæi vero, qui habuerunt legem, et vixerunt secun-
dum legem, addita est eis notitia Christi. Qui enim
legem habentes quasi non habuerunt, quia non vi-
xerunt secundum legem, ablata est ab eis etiam ipsa
lex, quam habebant; et nihil apud eos de lege re-
mansit, nisi sola Scriptura librorum, omni legis ob-
servantia pereunte. Sic enim et Christianis eveniet.
Qui enim vere habent Christum, viventes secundum
Christi præcepta, dabitur illis regnum, ut jam non
credant absentem Christum, sed videant præsentem.
Qui autem habentes Christum quasi non habent,
quia non vivunt secundum Christi præcepta, tollitur
ab illis etiam hoc ipsum, quod videntur agnoscere
Christum, ut credant Antichristo : aut certe ut con-
demnati in die iudicii, separati de parte Christiano-
rum, etiam hoc ipsum perdant, quod videntur esse
Christiani, cum infidelibus deputati. Sic et hæresibus
factum est, quod habentes fidei veritatem, illam non
habuerunt, non viventes secundum eam, ablata est
ab eis, ut crederent pro veritate mendaciis. Tales
sunt et qui quotidie transeunt ad perfidiam, quoniam
habentes fidem, male ea utuntur. Tolle eam Deus
ab eis, et ad perfidiam transibunt, et projiciet eos, et
impletur in eis quod Apostolus dicit : *Eo quod carita-
tem veritatis non receperunt, dabit eis Deus opera erro-
ris, ut credant mendacio, et judicentur* (2. Thess. 2.
10. 11). 13. *Ideo in parabolis loquor illis, quia viden-
tes non vident.* Si dixisset, Ideo in parabolis loquor
illis, ut videntes non videant : forsitan non esset
culpa non intelligentium Judæorum, sed Christi, qui
sic loquebatur, ut non intelligeretur ab eis. Nunc au-
tem dicit : *Ideo in parabolis loquor illis, quia viden-
tes non vident.* Intelligitis ergo, quia non est culpa Chri-
sti nolentis dicere manifeste, sed eorum qui audien-
tes nolebant audire. Non enim quia Christus in para-
bolis loquebatur, ideo illi videntes non videbant :
sed quia videntes non videbant, ideo illis Christus in
parabolis loquebatur. Ecce viderunt mirabilia Moisi :
numquid vere viderunt? Si enim vere vidissent, uti-
que et timuissent Deum miraculorum factorem.
Ecce audierunt doctorem legis : numquid vere au-
dierunt? Si enim vere audissent eum, utique et vi-
xissent secundum legem, et credidissent in eum, quem
prophetabat lex. Viderunt et ea mirabilia, sed viden-
tes non viderunt. Si autem vidissent ea, et profecis-
sent in eis. Cum sit ergo facilius videntes cognoscere
quod vident, quam intelligentes intelligere quod au-
dierunt : quomodo poterant illi audientes mysteria
intelligere, qui videntes mirabilia non cognoverunt?
Quia consueti erant Judæi videntes non videre, et
audientes non audire : ideo non dedit eis Deus oculos
fidei, ut videant divina miracula Christi, nec audiant
viva verba ejus, nec similiter contemnant Christum,
cognoscentes eum, quemadmodum contempserunt et
legem, habentes eam : ideo et propheta illis dicebat :
Auditus auditis, et non intelligitis (Isai. 6. 9). Viden-
mus enim rei intellectum denegat illis propheta.
Non illum generalem qui datus est ad usum naturæ,
sine quo vivere nemo potest, sed hunc spirituales
ad cognoscendum mysterium Christi, quod datur ad
remunerationem iustitiæ.

Homilia xxxij. ex capite xix (a).

1. *Et factum est cum consummasset Jesus sermones istos, migravit a Galilæa, et venit in fines Judææ trans Jordanem, 2 et sequute sunt eum turbae multæ, et curavit eos ibi.* Et reliqua. (b) Quantumcumque gratuitum et utile sit bonum ecclesiasticæ pacis, quam flagranti et sollicito animo querendum sit exponam, ut quilibet inventor exponere possit. Legite, inquam, fidelissimi, hortor, fratres, legite vobiscum, et crescite in

(a) Desunt capita 14, 15, 16, 17 et 18.

(b) Illic resumit Codex Carolinianorum vallis Dei : et paulo post idem Codex et Elii ad marg., sollicito animo. In textu autem, sollicito amore.

fide, ut vobiscum corpore absens, efficiat in Christo vobiscum præsens in fide. Incipimus ergo exponere bona de bono. Prosequar quod dicit evangelista : *Et factum est cum consummasset Jesus sermones istos.* Quos istos? Quos superius est proloquutus. Quomodo de camino ignis mortiferi carnalium passionum super ¹ pectus apostolorum zeli scintilla ceciderat, et modica quidem jam tantum conflagratur : sed Dominus, qui de longe sentit malorum vaporem, cito per humilitatis doctrinam, quasi cum aliquo fonte aquæ largissimo tionem, priusquam accenderetur, restinxit, dicens : *Amen dico vobis, nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut pueri, non intrabitis in regnum cælorum (Matth. 18. 3),* etc., et illos tunc sollicitos reddidit, et totum mundum de periculo huius incendii liberavit. Et illi quidem leviter tacti sunt, nos autem fortiter sumus muniti. Et momentaneæ invidiæ eorum occasio æternum mundo humilitatis refrigerium introduxit. Hos ergo sermones cum consummasset Jesus, transtulit se de Galilea in Judæam, quasi justus Dominus omnium, qui sic diligit alios servos, ut alios non contemnat. Nam sicut omnes illi debent gloriam, quasi Domino : sic ille debet omnibus misericordiam, quasi servis. Nam si semper eum unus teneat locus, jam non est possessor omnium hominum, sed aliquorum. *Reliquit Galilæam, et venit in fines Judææ.* Galilæam patriam suam, de qua natus fuerat, quasi sol altius ascendens, reliquit orientem, et venit in Judæam, quasi ad occasum, ubi fuerat obiturus, in pace passionis occumbens, ut iterum nobis aliunde novum ortum sua resurrectione ostenderet, ut dicamus cum Apostolo : *Vetera transierunt; ecce facta sunt omnia nova. Et sequuntur sunt eum turbæ multæ (2 Cor. 6. 17).* Quasi testimonia salutariæ doctrinæ ejus, quasi oves pastorem, in manu ipsius genitæ et nutritæ, sequebantur eum, quasi parvuli filii patrem peregre longe proficiscentem : et quasi pater proficiscens, bona pignora caritatis illis relinquens, peregit debilibus remedia sanitatum. *Et sanavit eos.* Ibi apparet, quia parati erant populi sequi eum etiam in fines Judææ : sed ne quis existimet Judæorum, sicut erant detractores, quod ad commendationem opinionis suæ, et ad testimonium virtutum suarum, jactantiæ causa, trahat secum multitudinem infirmorum, ideo sanavit eos ibi, et dimisit eos : maxime cum sufficerent et ipsi ad gloriam, ethominibus ad salutem, testimonia in suo loco nascentia. 3. *Et accesserunt ad eum Pharisei, tentantes eum, et dicentes ei : Si licet homini quacumque ex causa uxorem suam dimittere?* Viro casto qualiscumque uxor bona videtur, quia perfecta caritas vitia non sentit. Qui diligit uxorem, de solvendo matrimonio legem necessariam non habet. Ubi autem de solvendo matrimonio lex requiritur, illic jam odium demonstratur : ubi odium invenitur, illic fornicatio esse cognoscitur. Quemadmodum si videas hominem assidue amicitias medicorum colentem, ex ipsa re statim intelligis, quia infirmus est : sic et cum videas sive virum, sive mulierem de dimittendis uxoribus aut viris legem interrogantes, cognosce quia vir ille lascivus est, et mulier illa meretrix est. Sic et Judæi erant homines fornicarii et contaminati, qui habentes uxores, habere non videbantur : quia uxor illis non erat quasi jucunda possessio castitatis, sed quasi devertum atrox libidinis illic religatæ. Nam in matrimonio mox castitas delectatur, libido autem quasi vinculo conjugii colligata torquetur. Et non sit novum, quod dicimus, quia castitas in matrimonio delectatur. Nam primus est gradus castitatis sincera virginitas : secundus autem, fidele conjugium. Ergo species secunda virginitatis est matrimonii casta dilectio. Adierunt ergo Jesum tentantes, ut viderent si voluntatis eorum amicus esset, an castitatis patronus : ut si quidem diceret, quia licet di-

mittere, laudarent eum : si autem non, contradicerent ei : et hoc est proprie tentare. Qui autem vere interrogat, quicquid audierit, conquiescit. *Si licet homini uxorem suam dimittere quacumque ex causa? O effrenata lascivia! Sciebant quia nullam causam idoneam habebant circa dimittendas uxores, præter solam turpitudinem, alias atque alias sibi jungebant : ideo timuerunt interrogare. Ex quibus causis? Ne seipsos intra angustias certarum causarum constringerent. Sed interrogaverunt, si ex omnibus causis licet, scientes quia modum nescit libido : sed quanto exereetur, tanto magis accenditur, non leviter, nec intra terminos unius conjugii capit libido. 4. Ille respondens ait eis : Non legistis, quia qui fecit homines ab initio, masculum et feminam fecit eos? Id est, Legisistis quidem, sed nolistis facere quod legistis. Conscientiam illorum ad testimonium provocat, ut ostendat eis, quia ideo interrogant, non ut firmiter discant quod dubitant, sed ut excusabiliter faciant quod inexcusabiliter peccent. *Masculum et feminam.* Non masculum et multas feminas, ut uni masculo liceat plures feminas possidere : neque masculos et feminam, ut uni feminæ liceat plures viros accipere : sed masculum et feminam, ut una femina nullum masculum putet factum esse in sæculo, præter unum : ut unus masculus nullam putet feminam esse factam in sæculo, nisi unam. Non enim duas aut tres costas detulit de latere viri, et duas aut tres fecit mulieres (Gen. 2. 21). Cum ergo secunda aut tertia uxor steterit ante faciem tuam, sicut tunc Eva ante Adam, quomodo illis dicas, *Hoc nunc os de ossibus meis (Gen. 2. 23)?* Nam etsi vere costa est illa mulier, non tamen tua. Si ergo non illi dixeris, non illam confirmes esse conjugem tuam : si autem dixeris, mentiris. Si ergo Deus ad hoc masculum et feminam ex uno creavit, ut sint unum : quare ergo et de cætero vir et mulier non ex uno utero nascantur, sicut volatilia quædam? Quia Deus, quamvis masculum et feminam quidem creavit propter necessitatem filiorum generandorum, tamen semper castitatis fuit amator, et continentie auctor. Ideo illum typum non servavit in hominibus, ut si quidem vult homo nubere secundum primam dispositionem creationis humanæ, intelligat quid est vir et uxor. Si autem noluerit nubere, non habet necessitatem nubendi propter conjunctionem nativitatis, ne forte videatur per suam continentiam alterum perdere, quem nolebat esse in continentia : quomodo dicemus post conjunctum matrimonium, ne alter altero nolente se separaret. 5. *Propter quod relinquet homo patrem suum et matrem suam, et adhærebit uxori suæ.* Propter quid? Quia ex viro est uxor, et ex una carne sunt ambo. Ergo nunc major caritas debet esse inter fratres et sorores, quia isti quidem conjuges (a) ex eisdem parentibus exeunt, illi autem ex diversis. Sed hoc magnum est nimis, quia fortior est Dei constitutio, quam virtus naturæ. Non enim præcepta Dei naturæ subjecta sunt, sed natura præceptis obtemperat. Deinde fratres licet ex uno nascentur, tamen ideo nascentur, ut diversas vias petant. Vir autem et uxor licet ex diversis nascentur, tamen ideo nascentur, ut in unum conveniant. Ergo hi, quamvis sunt ex uno, tamen non ita sunt quasi ex uno : quia ad hoc creati sunt, ut non sint unum. Illi autem quamvis non sunt ex uno, tamen ita sunt quasi ex uno : quia ad hoc creati sunt, ut sint unum. Vides ergo, quia non seipsam loquitur ordo naturæ? Sed ordinationem Dei ex tripso considera. Quod enim est in herbis aut in arboribus humor, hoc est in hominibus amor. Sicut herbe ex humore nascuntur et crescunt, sic homines per amorem incipiunt et augentur. Humor quidem de radicibus ascendit in herbam, de herba autem non revertitur ad radices, sed*

¹ V. D. et Editi in margine, *quomodo dicam in huiusmodi mortiferis carnalium passionum super.*

¹ Sic Editi, qui in margine habent : *al., volebat. v. d., qui nolebat.* Quovis modo legas, vix divinare possis quid hæc sibi velint.

(a) Vox, conjuges, hic intelligitur de fratribus.

et terrenarum occupati, nec permanserunt in Christo, nec consideraverunt opera ejus, nec audierunt sapientiam ejus: propterea non cognoverunt eum Filium Dei, nec venerunt ad eum; hic autem illum populum Judæorum demonstrat, qui vel ex prophetis, vel ex operibus, vel doctrinis ejus cognoverunt Filium Dei: et concupiscentia lucrorum carnalium, vel honorum quæ consequantur ex lege carnali, propter avaritiam recesserunt a Christo, non ignorantes divinitatem ejus, sed non sustinentes veram justitiam ejus. Quæ sunt ergo bona Judæici populi, quæ vendere, et pauperibus dare mandantur? Primum quidem agnitio Dei unius, lex, templum, sacerdotium, levitica et diversa genera sacrificiorum, quibus omnibus carnaliter utens populus ille, quasi possessiones fructiferas possidebat. Quæ quantum ad æstimationem quidem Judæorum magna videbantur, et multa: quantum autem ad Christi promissa, pauca, et nimis exigua. Quæ omnia mandantur dari gentibus, specialiter pauperibus, et nihil horum habentibus, in quibus populus ille Judæorum fuerat dives. De hoc enim populo Judæorum divite et contemnendo, et de populo gentium paupere et ditando dicit Maria in Evangelio: *Pauperes implevit bonis, et divites dimisit inanes* (Luc. 1. 55). Hoc ergo dicit Dominus ad populum Judæorum, suadens eis, quod melius est unius Dei agnitionem vendere: Vade, et trade eam gentibus pauperibus, et non habentibus Dei unius et veri agnitionem; tu autem ascende ad majus, veni et sequere etiam me, ut cognoscas quoniam hæc est vita æterna, cognoscere non solum verum Deum, sed etiam Christum Jesum, quem misit ipse. Possides templum: trade id gentibus pauperibus, et non habentibus templum Dei, et in primis venientibus ad agnitionem Dei, et veni, sequere me, ut et ipse efficiaris templum Dei. Nam imperfectorum et incipientium est, habere templum Dei: perfectorum est, templum Dei esse. Possides legem: trade eam pauperibus gentibus, et non habentibus legem: tu autem veni, sequere me, et eris in gratia, sciens quia lex non est posita justis, sed impiis peccatoribus; gratia autem perfectionis est præmium. Possides legis diversa mandata: ut puta, habes hoc mandatum: *Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est* (Deut. 6. 4): trade ea pauperibus gentibus, non habentibus unum Deum. Habes, *Non facies idolum* (Levit. 26. 1): trade hoc pauperibus gentibus, et per ignorantiam idola multa colentibus; tu autem sequere me, ut habeas vitam æternam. Hæc est autem vita æterna, ut cognoscas unum Deum verum, et Jesum Christum, quem misit (Joan. 17. 3). Habes, *Non occides* (Exod. 20. 13): trade hoc gentibus homicidia multa facientibus: tu autem sequere me, ut non irascaris. Habes, *Ne adultereris* (Exod. 20. 14. et Deut. 5. 17): trade hoc gentibus lascivis, ut discant non adulterari: tu autem sequere me, ut ne concupiscas. Habes, *Non perjurabis* (Levit. 19. 12): trade hoc gentibus, ut discant non perjurare: tu autem sequere me, ut non jures. Habes, *Oculum pro oculo, dentem pro dente* (Exod. 21. 24): trade hoc gentibus, ut nihil mali patientes inferant mala: tu autem sequere me, ut qui te percusserit in maxillam unam, præbeas illi et alteram. Habes, *Ut odias inimicos, et ut diligas amicos* (Levit. 19. 17. 18): da hoc pauperibus gentibus absque omni justitia, qui nec amicis suis bonam conscientiam servabant: tu autem sequere me, ut etiam inimicos diligas, quoniam hæc omnia pauperes debent habere, ut consoletur vita eorum in ipsis. Incipientium sunt omnia illa, non perfectorum. Si ergo hæc omnia tradideris pauperibus gentibus, et seipsum me fueris, per hæc majora, quæ dixi, manifestum est, quia omnia illa a juventute servasti, et proficiens in senectute tua quæ juvenum erant evacuasti. Si autem per hæc majora me sequi nolueris, manifestum est, quoniam omnia illa non solum a juventute tua non custodisti, sed nec modo etiam in senectute tua conservas. Quomodo autem potest fieri, ut sterilis ejus sit senectus, cujus fecunda

fuit juvenus? Nec est possibile, ut non crescat in illo bono, qui cepit ab ipso bono. Nam non stat eum in suo statu pejorem fieri¹, sed necesse est, ut exercitatus semper crescat ad melius. 22. *Ille autem, his auditis, tristis abiit: erat enim habens multas possessiones.* Nam vere propter duas causas Judæicus populus recessit a Christo. Aut propter peccata sua, quia nunquam servaverat Dei mandata, sicut Dominus ad Nicodemum loquens testatur, dicens: *Qui autem non credit in Filium Dei, jam judicatus est. Hoc autem judicium est, quoniam lux venit in hunc mundum, et homines magis amaverunt tenebras, quam lumen: erant enim opera eorum mala. Omnis enim qui malum agit, non venit ad lumen, ne manifestentur opera ejus* (Joan. 3. 18-20). Aut propter lucra carnalia quæ conferebant ei consuetudines legis: sicut ostendit parabola, in qua se invitati excusaverunt propter villani, propter boves, id est propter lucra carnalia. Nam sacerdotes quidem non venerunt ad Christum, ne sacrificiorum lucra amitterent: populus autem, quia per sacrificia (ut putabat) delebantur peccata eorum. Qualis autem emundatio sit in eo, qui in sanguine animalium veniam consequitur peccatorum? Quantum enim dolet de occasione animalium, tantum et emundatur populus. Propterea dicit propheta: *Si voluisses, sacrificium dedissem utique, holocaustis non delectaberis. Sacrificium Deo spiritus contribulatus* (Psalm. 50. 18. 19), etc. Quomodo autem populus Judæicus tristis secundum animam abiit a Christo, intelligit qui considerat quæ est lætitia spiritualis. Lætitia enim cordis est bonam conscientiam habere ad Deum, et spiritualiter esse gaudentem, ac propter hoc non desperantem. Quomodo autem poterat populus ille habere bonam conscientiam ad Deum, et spiritualiter esse gaudens, qui intelligens Christum per opera ejus esse Filium Dei, propter peccata sua, aut propter lucra carnalia legis contemnens Christum, maluit esso in corporalibus possessionibus legis, quam in gratia Christi? Ideo autem et abeunte illo Dominus dicit: 23. *Quam difficile dives intrabit in regnum cælorum.* 24. *Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum cælorum.* Quoniam facilius gentes, quæ fuerant tortuoso animo, intraturæ fuerant per angustum ostium regni cælestis, quam Judæi qui divites videbantur. Divites autem erant Judæi in lege, in prophetis, cæterisque patriarchis, in Scripturis divites, in templo, in sacerdotibus, in Levitis, in sacrificiis, cæterisque dispositionibus ad religionem pertinentibus: quæ omnia non illos edificaverunt in sanctitate, sed inflaverunt superbia. Apud se quidem delectabantur servire diabolo, coram aliis autem volebant apparere Dei cultores. Gentium autem anime assimilate sunt tortuosis camelis, in quibus gibbus idolatriæ ipsorum erat: quoniam cognitio Dei erectio est animarum. Unde et homines, quia acceperant a Deo scientiam Dei, erecti creati sunt: animalia autem, quoniam non habent scientiam Dei, in natura prona sunt facta, id est, incurvata. Sic et idololatria, quæ videtur esse erectio eorum, id est, religio, potius depressio est animarum. Nam sicut præ omni justitia operum major est justitia, cognoscere Deum: sic præ omni peccato majus peccatum est, idola adorare. Sicut ergo gibbus cameli, qui videtur esse erectio sublimitatis corporis ejus, ipse est magis depressio ejus, et deformitas: ideo nec collum ejus sursum erigere potest gibbo depressus: sic idololatria gentium, quæ videtur illis esse maxima res, spiritualis justitiæ religiositas, et erectio animarum illorum, ipsa est magis iniquitas, et incurvatio, et depressio animarum ipsorum. Ideo enim nec caput animarum ipsorum sursum erigere possunt ad Deum, nec ad Dei notitiam pervenire, depressi idololatriæ suæ. Et quemadmodum supra dorsum omnium jumentorum non stat sarcina, nisi fortiter fuerit colligata ad ipsum: supra camelum autem etiam sine recolligatione repausat: nam ipse gibbus sarcinam tenet in se, aptus est enim ad pon-

¹ V. D. et Editi in marg., *nam non stat sibi in suo statu priori.*

dera bajulanda : ita in cæteris quidem peccatoribus tamen Deum-cognoscentibus ¹. Omnes enim peccatores jumenta dicuntur , sicut dictum est : *Homines et jumenta salvabis , Domine (Psal. 35. 7)*. Non stat sarcina peccatorum in corde ipsorum , nisi cum magna violentia et virtute diabolus tenuerit in corde ipsorum , alligans eam delectationibus. Ipsa enim cognitio Dei excutit a se pondera peccatorum , nisi hoc modo , quo diximus , fuerint colligata. In gentibus autem sine labore diabolus tenet peccata : quia non est illis cognitio Dei , quæ excutiat pondera peccatorum , sed idololatria ipsa , quasi gibbus , retinet in se universa peccata : apta est enim ad bajulanda pondera peccatorum. Dum enim sciunt gentes idola sua neque videre , neque audire , neque intelligere : quæ aguntur , neque irasci , neque vindicare posse : non solum non se abinent ab idololatria , et non se convertunt ad verum Deum , sed quotidie magis addunt peccata , sicut ait Salomon : *Peccator adjiciat ad peccandum (Eccli. 3. 29)*. Deinde omnia animalia quamvis libenter terram aspiciant , semper tamen , quando volunt , possunt tollere collum suum ad cælum : solus camelus autem nunquam potest sursum tollere collum suum , gibbo depressus : sic omnes peccatores libenter quidem semper terrena aspiciunt ² , tamen quodcumque volunt , possunt convertere se ad cælestem justitiam : gentes autem nullo modo possunt explicare se , et ad divina convertere , idololatria sua curvati , et exarcati. Ideo sicut camelus neque deorsum recto collo aspicere potest , sicut cætera animalia , neque sursum recto collo aspicere potest , sicut homo , sed inter sursum et deorsum caput ejus pendet in medio : ita et gentiles neque animalibus assimilantur ad plenum , neque hominibus similes sunt. Propter humanum et rationalem intellectum suum hominibus non sunt similes , quia nunquam cælestia , sed terrena semper attendunt. Deinde sicut omnia animalia æqualia habent crura corporis sui (quantum enim habet altitudinis corpus uniuscujusque animalis , tantum pene altitudinis habent et pedes eorum , aut modice amplius : præ omnibus autem animalibus multo amplius camelus altiores habet pedes quam corpus , homo autem æquales habet corpori suo pedes) : sic omnes viri justii , secundum quod sunt , talia proposita habent , cogitationes et actus. Pedes autem sunt proposita , quibus de re transeunt ad rem : unde et propheta dicebat : *Domine , non est exaltatum cor meum , neque elati sunt oculi mei , neque ambulavi in magnis , neque in mirabilibus super me (Psal. 130. 1)*. Item Apostolus : *Parco autem , ne quis me existimet supra id quod videt in me , aut audit aliquid ex me (2. Cor. 12. 6)*. Peccatores autem majora proponunt , quam sunt : proposita sua , et cogitationes , et actus majores faciunt , quam habent virtutes , ut semper majores videantur esse , quam sunt : maxime autem gentiles qui super istam jactantiam , quam habent omnes homines peccatores et mundiales , etiam ad secreta cælestia extenderunt proposita sua , et cogitationes , et actus , volentes se ostendere supra quam erat natura ipsorum humana. Adhuc et alia ratione gentes assimilantur camelo , quoniam nec camelus ad plenum immundus est , nec ad plenum mundus. Mundus quidem est , quia revocat et ruminat : immundus autem , quia non habet duas ungulas fissas : sic et gentes , quoniam vacuæ sunt , nec munda : ad plenum. Munda quidem fuerunt , quia et tractabant quæ Dei erant : id est , ruminabant , et conversabantur rationaliter pene secundum Deum : sed conversationem , quæ pes est , non habent divisam in duo , id est , et in fidem , et in opera , sed habent opera tantum. Et sicut cameli pes ambulantis non dissipat terram , sed cum sit mollis , concordat ei , et complectitur eam : sic et conversatio Gentium , quamvis non esset bona , non erat dissipans terram , hoc est , carnalem naturam , sed conveniens erat na-

turæ carnali , et secundum voluntatem ipsam. Ut autem manifestum fiat quod dicimus , a exemplum quod dicitur apud Job de intelligit et bellatore , hoc modo : *Qui in iracundia , in molitur terram (Job 39. 21)*. Qui ergo intel bellator equus Christi est , ipsum in se porta re , omne opus bonum et spirituale , quæ iracundia agit , naturæ suæ irascens carnis : quod displicet ei malevolentia carnis : et ei in destructionem carnis suæ agit quod ag sipat carnem suam. Nam si quis spirituale exsequitur , propria mortificat membra : quæ et dissipat , id est , demolitur terram ? Genti etsi bona opera faciebant , tamen quia non Deum faciebant , sed aut propter aestimationem nam , aut propter futuram nominis memoriam propter hoc solum , quia bonum facere , bon ipsa conversatio ipsorum non dissipabat carnalem , quia hoc ipsum bonum , quod vanum aliquid sit , et non propter Deum , s carnem est , et secundum voluntatem naturæ lis , et non est contrarium naturæ carnali quod nec dissipat eam. Acus autem est verus quod est Filius Dei ipse : cujus prima pars est , atque acuta. Subtilis secundum causam : tis ipsius , acuta autem secundum causam in nis ejus. Tota recta , et nullam habens defl aut scrupulum , per cuius vulnus passionis Ge ingresse sunt vitam æternam , qui vulnera solus potest , a quo consuta est immortalitas : quæ olim concissa erat super Adam. Ipsa e quæ spiritui consuit carnem , ulterius separat potentem. Hæc acus Judaicum populum junx et Gentium , de quo dicit Apostolus : *Ipsæ enim nostræ , qui fecit utraque unum (Ephes. 2. 14)*. acus , quæ disruptam amicitiam angelorum et h copulavit. Hæc est acus , quæ configit et pe et vulnus non facit. Et ut quid difficile pop daicus intrat in regnum cælorum ? Primum diximus , propter carnales usus : quoniam le ralia habet lucra , et presentia : Christus spitualia promittit et futura. Apud carnale homines semper presentia præponuntur fu spiritalibus corporalibus. Et non solum sacri usus erat carnalis , sed et omnis promissio le poralis erat et terrena. Si enim Christianis non possumus , divitias contemnere oportere enim nobis , Si noluisse Deus homines habetias , non creasset eas in mundo : quanto magis facile erat populo Judaico divitiis secundum i perstruere , ut dereliqueret divitias legis e Judaici divitias , quas a Deo suscepit ? D enim : Si Deus voluisset legem contemni et te illa omnia cum tanta ratione et diligentia non disset. Populum autem gentium , id est , car facile erat per foramen acus transire , id est , gustum ostium , de quo scriptum est : *Contem trare per angustum ostium (Luc. 13. 24)*. Quare omnis cultura gentium vana et irrationalis : cultura autem irrationali homines rationabi erat magni laboris ad cultum Dei vivi converti si gentes cum tanto labore ab irrationalibus d suorum divelluntur culturis : quanto magis difficilius evelluntur a rationalibus Dei cu Ideo dixit : *Facilius est camelum per foramen acu ire , quam divitem intrare in regnum cælorum. 26. Quibus respondit : Apud Deum autem omnia po sunt*. Et vere , quantum ad homines , et incredi impossibile fuit populum Judæorum posse salva post tot peccata actuum iniquorum , post tantas latris , post tot prophetarum occisiones , nov etiam ipsum Dominum cæli et terræ quantum occiderunt : sed apud Deum possibile factum Quoniam autem possibile fuit Deo salvare Jud populum , multas in lege divitias possidentem dentium Judæorum multitudo testatur , si

¹ Sic V. D. et Editi in marg. recte. Editi in textu , *peccatoribus non cognoscentibus Deum*.

² Alii , *adeunt* , pro , *aspiciunt*.

ipsum Christum, sive per apostolos ejus : ut bonitatis illius investigabile pelagus humana astimatio non apprehendat, sed victa niretur. Tamen quia dixit Dominus, *Apud homines hoc impossibile est*, quantum ad humanam naturam, apud Deum autem possibile : ecce subito excitatur Petrus, unus de populo divite ; et ex persona difficile credentium Judæorum, et clamat quasi testis potentie Dei factus, et confirmat Christi promissionem, et dicit : 27. (a) *Ecce nos reliquimus omnia, et sequuti sumus te : quid ergo erit nobis ?* Quoniam autem et ipse Petrus et omnes apostoli et ceteri credentium Judæorum contra possibilitatem humanam per Dei potentiam crediderunt in Christum, ipse testatur dicens ad Petrum : *Beatus es, Simon Bar Jona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in celis est (Matth. 16. 17).* Sermo iste convenit ad omnes, ut singulis quibuscumque dicatur : Quoniam beatus es tu, quia non revelavit caro et sanguis tibi, sed Pater meus qui in celis est. 28. *Jesus autem dixit eis : Amen dico vobis, quod vos, qui sequuti estis me, in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis et vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel.* Futurum autem erat, ut in die judicii responderent Judæi : Domine, non te cognovimus Filium Dei in corpore constitutum. Quis enim hominum videre poterat thesaurum in terra absconditum ? solem in nube celatum ? quis suspicabatur stellam matutinam nasci super terram ? quis putabat mulierem, quæ clausit paradisum, ut nemo intraret in eum, ut ipsa fieret prima porta paradisi, ut per illam lux prodiret per quam tenebræ intraverunt ? Ergo in injuriam tuam non nos impulit contumacia cordis, sed decepit consideratio carnis. Vos respondebitis eis : Et nos homines fuimus sicut et vos, similem habentes animam, eandemque carnis naturam, et in uno vivimus mundo, eisdem factionibus mundalium spirituum periclitantes, ipsis protectionibus Dei adjuti : in hoc etiam vos meliores fuistis nobis, quoniam nos fuimus homines peccatores et rustici, et obscuri in plebe, vos autem sacerdotes et scribæ, et principes populi. Nos illum cognoscere potuimus homines peccatores et rustici : et vos eum cognoscere non potuistis sacerdotes et scribæ, qui habebatis Scripturas præ oculis vestris quasi lampades et semitas ? Nos antequam mirabilia ejus videremus, intelleximus eum : vos autem vel post testimonia cunctarum virtutum intelligere non poteratis ? Quomodo poterat fieri, ut pene tota gens ignoraret, quem duodecim cognoverunt ? Esto, quia non ei credidistis, nescientes eum. Filium Dei : qua causa interfecistis eum, nullam culpam inventientes in eum ? Sed in nobis bona voluntas facta est quasi lucerna rusticis nostræ : in vobis autem malitia facta est quasi caligo scientiæ vestræ. Adhuc autem audeo et subtiliorem introducere sensum, et sententiam alterius sapientis cujusdam viri referre. Exponit enim sic : Quoniam sicut Judæorum populus in duodecim tribus fuit divisus, sic et universus populus Christianus divisus est in duodecim tribus secundum quasdam proprietates animorum et diversitates cordium, quas solus Deus discernere et cognoscere potest : ut quædam animæ sint quasi de tribu Ruben, quædam autem de tribu Simeon, vel Levi, vel Juda. Puto enim, quia omnes sancti quinque virgines prudentes esse dicuntur, quamvis sint innumerabiles, propter quinque sensus spirituales : et omnes peccatores, quinque virgines fatuæ, quamvis innumerabiles sint, propter quinque sensus carnales. Et sicut omnes Ecclesiæ Christi septem Ecclesiæ dicuntur propter septem spiritus, quamvis sint multæ. Omnes enim, in quibus præ cæteris virtutibus abundantior est sapientiæ virtus, una habetur Ecclesia ; item in quibus præ cæteris virtutibus abundantior est intellectus, altera dicitur Ecclesia : et sic per singulos spiritus tractans invenies septem Ecclesias. Similiter et propter gratias duodecim, quas in persona

(a) Hic incipit Homilia in Cod. v. D.

duodecim virginum exponit angelus in Pastore, si tamen placet illa scriptura omnibus Christianis, inveniantur duodecim esse tribus : ut puta, omnes animæ, in quibus præ cæteris virtutibus præcellit virtus veritatis, una est tribus. Nec enim omnes gratiæ æqualiter in omnibus sunt, sed unus quidem amplius præcellit in ista, alter vero in illa. Omnes autem Christiani in quibus habitat Christus, sedes sunt Christi. Quod ergo ait : *In regeneratione cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, et vos sedebitis super duodecim thronos* : promittit eis tempus Christianitatis futurum post ascensionem suam, quando omnes suscipient verbum apostolorum in se, sicut verbum Christi. Illud est enim tempus regenerationis, quando homines regenerati per baptismum, facti sunt ex filiis hominum filii Dei. Illud est tempus, quando Christus sedet in sede majestatis suæ, sicut testatur propheta de gentium fide futura : *Regnabit Dominus super omnes gentes, Deus sedet super sedem sanctam suam (Psal. 46. 9).* Nos putabamus, quia de die judicii hoc dicit. Quicumque enim Christum credendo in se suscipiunt, sedes sunt majestatis ejus. Et vide quia non de tempore futuri judicii dicit, sed de vocatione gentium universarum. Non enim dixit, Cum venerit Filius hominis, sedens super sedem majestatis suæ : sed ita, *Cum sederit in sede majestatis suæ.* In sede autem majestatis suæ ex eo cepit sedere, ex quo gentes credere cœperunt in eum. Ex quo ergo Christus sedit super sedem majestatis suæ, ex eo et apostoli sederunt super duodecim thronos, id est, in omnibus Christianis secundum diversitates animorum, quas supra tetigimus. Omnis enim Christianus, qui suscipit verbum Petri, thronus sit Petri, et Petrus sedet in eo : sic et omnium apostolorum throni sunt, qui omnium apostolorum doctrinam susceperunt et tenent in se. Hanc interpretationem de diversis tribubus populi Christiani, et de sessuris apostolis in sedibus commendat propheta, dicens : *Jerusalem, quæ ædificatur ut civitas, cujus participatio ejus in idipsum. Illuc enim ascenderunt tribus, tribus Domini, testimonium Israel, quia illic sederunt sedes in judicio (Psal. 121. 3 - 5).* Si ergo Jerusalem, quæ ædificatur, Ecclesia est : sine dubio et qui ascenderunt illic tribus, Christianorum sunt tribus : et sedes, quæ sederunt illic, apostoli sunt, apostoli enim sedes Dei sunt. Nec modica gloria est apostolorum, ut sermones eorum sedcant in hominibus fidelibus, sicut Christi sermones : et in sermonibus eorum vita omnium constat, sicut in sermonibus Christi. Sic ergo sedentes apostoli in thronis Christianis, in duodecim partes distincti secundum differentias animarum, judicant duodecim tribus Israel, id est, omnes Judæos. Quando enim per verbum apostolorum, quod est in nos, judicare videtur Judæos : quando autem verba apostolorum judicant Judæos, et ipsi apostoli judicare eos videntur. Sed videndum est, si omnes Christiani et apostolorum sunt sedes et Christi, quare omnes Christiani in persona quidem Christi quasi una sedes dicuntur. Nec enim dixit, Cum sederit Filius hominis super sedes suas : sed, *Super sedem suam.* In persona autem apostolorum, duodecim throni esse dicuntur omnis populus Christianus. Vide si habet rationem ista solutio, quoniam omnes apostoli omnia quidem bona habuerunt, non autem omnia ad perfectum, sed unusquisque eorum in aliquo bono privato magis perfectior fuit quam alter : ut puta Petrus in fide perfectior quam ceteri, Joannes autem in innocentia simplicior quam ceteri, et sic solus potest discernere Christus, qui animarum differentias novit. Ideo Petrus requiescit in fide, Joannes requiescit in innocentia : et unusquisque apostoli virtus illa est thronus, in qua perfectior cæteris fuit. Christi autem omnes virtutes quasi una est sedes, quia in omni virtute ille æqualiter solus perfectus est. Nam quoniam de retributione in hoc mundo apostolis danda loquitur Christus, illud est testimonium quod sequitur, hoc modo di-

Quod non fecisset, si ille, quasi Deum bonum, bonum eum dixisset. Et vere quantum ad Judaeos, qui nomen Deum colebant, et Christum Dei Filium non cognoscebant, nemo erat bonus, nisi unus Deus: apud fideles vero, sicut unus Deus pater est bonus, sic et unigenitus Deus nihilominus bonus est. Puto autem, si dixisset ei, Magister sancte, aut etiam, Juste, similiter respondisset: Quid me dicis sanctum, aut justum? Nemo sanctus, nisi unus Deus: nemo justus, nisi unus Deus. Ex quibus omnibus discimus, quoniam sicut tunc Christus laudem ejus repulit, quia non cognoscebat eum, sic semper repellit laudes omnium ignorantium: consequenter nec Pater suscipit laudes eorum, qui non cognoscunt eum secundum quod est. Numquid gentes non colebant Deum et ignorabant¹, secundum quod Atheniensibus dicebat Apostolus: *Perambulans enim simulacra vestra, inveni aram ignoti Dei: quem ergo vos ignorantes colitis, hunc ego annuntio vobis (Act. 17. 23)*? Sed non suscipiebat culturam eorum, quia non cognoscebat eum secundum quod ipse cognosci volebat. Si autem nec Christus suscipiebat laudes Judaeorum, nec Deus Pater, gentium, quia non cognoscebat eum secundum quod decebat cognoscere eos: sine dubio nec haereticorum suscipiunt laudem, vel Pater, vel Filius, quoniam nec ipsi cognoscunt quis Pater, quis Filius, errantes de ambobus², et confundentes utrumque: quoniam qui Filium cognoscit, ille et Patrem cognoscit. Quod si laudes eorum non suscipiunt, consequenter nec opera, quamvis videantur justa. Propterea cum dixerint, *Nos in nomine tuo prophetavimus, et in nomine tuo demonia ejecimus, et virtutes multas fecimus*: dixit eis Jesus, *Discedite a me, nescio qui estis (Matth. 7. 22)*. Si vis venire in vitam, serva mandata. Quam sapienter ait, *Serva*. Ille enim interrogaverat, *Quid boni faciam?* iste contra illi respondit, *Serva*. Non dixit, *Disce mandata*, quia Deus docuerat eum, Factor naturae rationalis: sed, *Serva*, quia non servabat. Nam in hoc, quod admonetur servare, ostenditur non servasse. Nam non est ille bonus, qui interrogat de bono, sed qui facit quod bonum est. 18. *Non occides*. In persona quidem loquens unius illius, quicumque fuerit, convenienter loquitur personae populi Judaeorum. Quicumque enim sciebat, quasi Deus, populum Judaicum esse facturum, vel in se, vel in discipulos, vel jam facere, anticipans eadem ipsa, praemonet eos, et dicit: *Si vis intrare in vitam, non occidas*. Sed occiderunt et ipsum, et discipulos ejus, *Ne adultereris*. Sed adulterati sunt recedentes a Deo suo, et viro animarum suarum, cum diabolo corruptore. *Ne furtum facias*. Sed fecerunt, furantes quidem fidem divinitatis ejus ex opere, et dicentes: *Hic non ejicit demonia, nisi in Beelzebub principe demoniorum (Matth. 12. 24)*: ne per opus illud crederent Christo. Item furati sunt veritatem resurrectionis ejus de toto mundo, quantum ad se, dantes pecuniam multam militibus, ut dicerent, *Quia nobis dormientibus, nocte venerunt discipuli ejus, et furati sunt corpus ejus (Matth. 28. 13)*. *Non falsum testimonium dices*. Sed dixerunt contra Scripturas, *Hunc scimus, unde est (Joan. 7. 27)*. Deinde falsum testimonium protulerunt, dicentes: *Nos audivimus eum dicentem, quoniam ego dissolvam templum hoc manu factum, et in triduo reedificabo illud (Matth. 26. 61)*. Similia et in Stephanum dixerunt. 19. *Honora patrem tuum et matrem tuam*. Sed non honoraverunt neque patrem suum Deum, qui seminaverat eos, neque matrem suam Ecclesiam patriarcharum et prophetarum caelestem: sed tamquam genimina viperarum, rupe-runt eos, et exierunt ab eis. *Et diliges proximum tuum sicut teipsum*. Sed non dilexerunt Christum factum sibi proximum, secundum carnis cognationem. Quo-

niam ergo et olim per Moysen haec eis servare praecepit, et postea per seipsum, illi autem non servaverunt: ideo non intraverunt in vitam, id est, in actionem Dei Patris et Christi. 20. *Et respondit: Haec omnia servavi a juventute mea*. Nativitas Judaici populi fuit ex tempore Abraham, usque ad exitum ejus de Aegypto. Time enim quasi infans fuit populus ille, sicut Deus apud Ezechielem prophetam testatur, dicens ad Jerusalem: *In qua die nata es, non est praecursus tuus umbilicus, et non alligaverunt mamillas tuas: et etiam in aqua non es lota in salutem, neque oleo uncta es, neque sale salita, neque pannis involuta es: neque pepercit oculus meus in te, ut facerem tibi unum ex istis omnibus, ut pararetur aliquid super te; et projecta es in faciem campi, et in pravitate animae tuae, in qua die nata es. Et transivi ad te, et vidi te conspersam in sanguine tuo, et dixi tibi: De sanguine tuo bibes. Et multiplicavi te: sicut hortum agri dedi te, et multiplicata es, et magnificata es, et intrasti in civitates civitatum (Ezech. 16. 4-8)*. Juventus autem ejus fuit ex tempore Mosi usque ad reges. Virilitas autem ejus ex tempore regum ejus usque ad transmigrationem Babylonis. Senectus autem ejus a transmigratione Babylonis usque ad Christum, quando est mortuus populus ille, propriam interficiens vitam. De istis autem aetatibus suis etiam per prophetam testatur populus ille, et dicit: *Domine, memorabor justitiae tuae solius, Domine, quam docuisti me ex juventute mea, id est, ex tempore Mosi, quando legem ad eruditionem suam accepit. Et usque nunc pronuntiabo mirabilia tua: quod est in tempore regum. Et usque ad senectutem et senium, Deus, ne derelinquas me, donec annuntiem brachium tuum generationi omni quae ventura est (Psalm. 70. 16-18)*: quod factum est in tempore Christi, quando qui digni fuerunt ex eis credere in Christum, brachium Domini annuntiaverunt omni generationi gentium, postmodum credenti in Christo. Quam congruum autem populus ille Judaicus dedit responsum, qui tamen corde nunquam credebatur, semper ore commendabat se dicens: *Haec omnia servavi a juventute mea*. Quod non erat verum. Nam et prophetas occidit, cumque idolis semper adulteratus est, et furtim veritatis Scripturarum semper commisit, sicut etiam Dominus dicit de illis: *Quia irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram (Matth. 15. 3)*. Et falsa testimonia dixit in interfectoribus prophetarum, maxime in Isaiam, apud regem Manasse, dicens: *Quia principes vestros Sodomitas appellat, et populum Israeliticum Gomorrhaeos (Isai. 1. 10)*; Dominum Sabaoth se vidisse blasphemabat¹ cum dicit Deus: *Nemo videbit faciem meam, et vivebit (Exod. 33. 20)*. Propter quod et serratus est ligna serra. Sed omnia illa specialiter convincere Christus omittens, quasi ex aliis argumentis vult populum Judaicum ostendere nihil horum unquam servasse, dicens: 21. *Respondit Jesus: Adhuc tibi restat unum. Vade et vende omnia tua, et da pauperibus, et habebis thesaurum in caelo, et veni, sequere me*. Ac si dicat: Scio quidem quia meritum es, et interim accipio haec quasi vera. Si ergo omnia ista servasti a juventute tua, ut lias perfectus, *Vade et vende omnia quae habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in caelo, et veni, sequere me*. Quae sunt quae possidebat Judaicus populus? Puto quod illa quae dicit Lucas hoc modo: *Ad horam autem caene missi invitatos vocare: illi autem recusaverunt, et unus dixit: Villum enim, et vado videre illam; et alius: Jugu bovum enim quinque, et vado probare ea; alius autem: Uxorem duxi, et ideo non possum venire (Luc. 14. 17-20)*. Quorum omnium interpretatio spiritualis facta est in proprio loco. Hic autem hoc dicimus tantum, quia ex quibus causis illic ponuntur Judaei non venisse ad Christum, ex ipsis causis carnalibus et terrenis intelligitur populus recessisse a Christo. Tantum² differentia in hoc est, quod illic Judaei ponuntur non venisse ad Christum: quia amore carnalium rerum

¹ Sic V. D. et Editi in marg. Editi autem in textu, *Nemo- quid gentes non cognoscebat eum, et ignorabant*: ut. us recte.

² Idem in marg., *errantes de substantia amborum*. Utraque lectio quadrat.

¹ Idem in marg., *se ridisse confutata*.

² Al., *tanquam*.

ut et tibi. 15. Aut non licet mihi, quod volo facere? An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum? 16. Sic erunt novissimi primi, et primi novissimi. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi. Homo paterfamilias Christus est, cui cæli et terra quasi una est domus: familia autem quasi cælestium et terrestrium multitudo creaturarum, qui quasi trigemam domum ædificavit, id est, inferos, cælum et terram, ut super terram habitarent certantes, in inferno autem victi, in cælo victores: ut et nos, in medio constituti, non contendamus ad eos descendere, qui sunt in inferno, sed ad eos ascendere, qui sunt in cælo. Et ne forte necessas quid debeat fugere, aut quid debeas sequi, utriusque dedit tibi quasi modicum gustum inter lumen et tenebras habitanti: noctem de inferno, lumen de cælo. Nox tibi referat de tenebris inferorum, et lux tibi referat de splendore cælesti. *Conducere operarios in vineam suam.* Quæ est vinea Dei hic? Non homines, sicut alibi: homines enim vineæ cultores dicuntur. Vineam enim iustitia est, in qua diversæ species iustitiarum positæ sunt, quasi vitæ: ut puta, mansuetudo, castitas, patientia, longanimitas, ceteraque innumerabilia bona, quæ omnia generaliter iustitiæ appellantur. Attendamus ergo, cum quali studio cælestem vineam colamus. Adam enim positus est in paradiso, colere et operari eam: sed quia neglexit eam, projectus est de ea. Et nos positi sumus super colendam iustitiam; si neglexerimus, projiciemur de ea, sicut et Judæi projecti sunt: de quibus scriptum est: *Appone iniquitatem super iniquitatem eorum, ut non intrent in tuam justitiam (Psal. 68. 28)*. Ruina præcedentium admonitio debet esse sequentium. Si autem et nos sequentes ceciderimus in ipsam, magis veniam merentur illi, qui primi ceciderunt, quam nos qui secundi. Sicut autem mercenarius positus in vinea, si neglexerit eam, non solum mercedem suam perdet, sed etiam desertæ vineæ exigetur ab eo damnum: sic et nos, si neglexerimus iustitiam nobis commissam, non solum nullam mercedem habebimus, sed etiam dissipatæ iustitiæ dabimus rationem. Vineam enim Dei non extra nos, sed in nobis ipsius plantata est. Ideo qui peccatum facit, dissipat in se iustitiam Dei: qui autem bona opera facit, colit eam in se. Bene autem culta iustitia Dei in sensibus tuis generat botryonem, id est, Christum. Nam qui operantur iustitiam, Christum formant in se, sicut scriptum est: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis (Gal. 4. 19)*. Et qui vineam consignat alicui operandam, non tantum propter illius utilitatem consignat, quantum propter suam: Deus autem iustitiam suam dans in sensibus nostris, non propter suam utilitatem dedit eam, sed propter nostram. Nec enim Deus opera hominum necesse habet, sed ut nos operantes iustitiam, vivamus propter eam. Si ergo ille, qui propter suam utilitatem vineam commisit alicui, talem illam quærit recipere, qualem illam commisit, quomodo non a nobis sic immaculata iustitia requirenda est, quomodo eam creavit in nobis, quibus non propter se dedit eam, sed propter nostram salutem? Scitote quia mercenarii sumus conducti. Si ergo mercenarii sumus, cognoscere debemus quæ sunt opera nostra. Mercenarius enim sine opere non potest esse. Opera autem nostra sunt opera iustitiæ: non ut agros nostros colamus, et vineas: non ut divitias acquiramus, et congregemus honores: sed ut proximis proximis. Et quamvis hæc sine peccato facere possumus, tamen non sunt opera nostra, sed diaria nostra. Sicut ergo nemo ideo sic conducit mercenarium, ut hoc solum faciat, quod manducet: sic et nos non ideo vocati sumus a Christo, ut hæc sola operemur, quæ ad nostrum pertinent usum, sed ad gloriam Dei. Et sicut mercenarius, qui hoc solum facit quod manducat, sine causa ambulat in domo: sic et nos, si sola hæc facimus, quæ ad nostram pertinent utilitatem, sine causa vivimus super terram. Et sicut mercenarius prius aspiciat opus suum, deinde diaria sua: sic et nos si mercenarii Christi sumus, primum

debemus aspicere quæ ad gloriam Dei pertinent proximique profectum (quia caritas et veris amor erga Deum non querunt quæ sua, sed ad libitum amati cuncta desiderant perficere), deinde quæ ad nostram utilitatem. Et sicut mercenarius totum diem circa domini opus impendit, unam autem horam circa suum cibum: sic et nos omne tempus vitæ nostræ debemus impendere circa opus gloriæ Dei, modicam autem partem circa usus nostros terrenos. Et sicut si mercenarius quæ die opus non fecerit, erubescit intrare domum, et petere sibi panem: quomodo tu non confunderis intrare in ecclesiam, et stare ante conspectum Dei, quando nil boni in conspectu Dei gessisti? Exiit primo mane, et vocavit Adam, et qui cum eo fuerunt. Hora tertia Noe, et qui cum eo fuerunt. Hora sexta Abraham, et qui cum eo fuerunt. Hora nona Moyses, et qui cum eo fuerunt: aut David, et qui cum eo fuerunt. Nam ad istos posuit testamenta. Hora undecima Gentes intellige, quia jam nos in novissima mundi margine stamus, sicut et Joannes in Epistola sua testatur, dicens: *Filioli, jam novissima hora est (1. Joan. 2. 18)*: Apostolus autem dicit jam aliquam partem duodecimæ horæ transisse, sic: *Nunc enim propior est nostra salus, quam cum credidimus (Rom. 15. 11)*. Puta erat undecima hora. Nostro tempore, jam si non est duodecima hora integra, sed sine dubio modicum restat. In duodecima hora sumus. Unde putas, quia candor iustitiæ jam recessit de mundo, et sol radios gratiarum suarum in se colligens revocavit, et totam terram nigredo iniquitatum vel mendaciorum quasi nox fusca cooperuit, nisi quia jam et ipsa duodecima hora finiatur? Ubique tenebras vides, et dubitas diem transisse? Prius etenim in vallibus sit obscuritas, die declinante ad occasum. Quando ergo colles videris obscurari, quis dubitat quin jam nox est? Sic primum in secularibus et laicis christianis incipit prævalere obscuritas peccatorum. Nunc autem quando jam vides, quod sacerdotes positos in summo vertice spiritualium dignitatum, qui montes et colles dicuntur, apprehenderit iniquitas tenebrosa: quomodo dubitetur quia finis est mundi? *Item exiit circa tertiam, et vidit alios stantes in foro otiosos.* Videamus qui sunt otiosi. Non peccatores: illi enim mortui dicuntur, non otiosi. Sicut enim surdus apud Deum dicitur, qui non audit quæ Dei sunt, sed quæ diaboli: sicut cæcus dicitur, qui non corporaliter cæcus est, sed per cuius oculos diabolus videt, et non Deus: sic qui diaboio vivit, mortuus est apud Deum.

Otiosus quis. — Quis est ergo otiosus? Qui opus Dei non operatur. Puta, si alienas res tollis, non es otiosus, sed mortuus. Si autem aliena quidem non tollis, tamen nec de tuis rebus impotentibus das, tunc otiosus es. Nam quia aliena non tollis, non quidem peccas, tamen nec iustitiam nec misericordiam operaris. Vis non esse otiosus? Nec aliena tollas, et de tuis des, et operatus es in vinea Domini, et coluisti misericordiam vitem. Inebriaris, in deliciis es, non es otiosus: sed, sicut ait Apostolus, vivens mortuus es (1. Tim. 5. 6). Si autem mensurate manducas et bibis, non quidem peccas, quia non male manducas; tamen otiosus es, quia nullam jejunii operaris vitem. Vis ergo non esse otiosus? Jejuna, et quod manducaturus fueras diurno, da impotenti, et coluisti jejunii vitem. Item fornicaris, mortuus es, non otiosus. Si autem tuam habes uxorem, non quidem peccas, nec tamen castitatis operaris vitem. Visque esse non otiosus? Sine uxore es, ne quæsieris uxorem. Si vidua es, noli transire ad secundas et tertias nuptias, et operata es castitatis vitem. Sed forte dicis, Sine uxore esse non possum. Ostendo tibi, ut uxorem habeas, et castitatis vitem colas. Abstine te a menstruata, abstine te a prægnante, erubescere facere quod animalia non faciunt. Omne animal conceptionis suæ servat honorem et tempus: homo autem solus contemnit. Quando dies festus est, aut dies jejunii, serva ut impleas apostolicum præceptum: *Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu, ut vacetis jejuniis et orationi (1. Cor. 7. 5)*.

dera bajulanda : ita in ceteris quidem peccatoribus tamen Deum-cognoscentibus¹. Omnes enim peccatores jumenta dicuntur, sicut dictum est : *Homines et jumenta salvabis, Domine* (Psalm. 35. 7). Non stat sarcina peccatorum in corde ipsorum, nisi cum magna violentia et virtute diabolus tenuerit in corde ipsorum, alligans eam delectationibus. Ipsa enim cognitio Dei excutit a se pondera peccatorum, nisi hoc modo, quo diximus, fuerint colligata. In gentibus autem sine labore diabolus tenet peccata : quia non est illis cognitio Dei, quæ excutiat pondera peccatorum, sed idololatria ipsa, quasi gibbus, retinet in se universa peccata : apta est enim ad bajulanda pondera peccatorum. Dum enim sciunt gentes idola sua neque videre, neque audire, neque intelligere quæ aguntur, neque irasci, neque vindicare posse : non solum non se abstinent ab idololatria, et non se convertunt ad verum Deum, sed quotidie magis addunt peccata, sicut ait Salomon : *Peccator adjiciat ad peccandum* (Ecclesi. 3. 29). Deinde omnia animalia quamvis libenter terram aspiciant, semper tamen, quando volunt, possunt tollere collum suum ad caelum : solus camelus autem nunquam potest sursum tollere collum suum, gibbo depressus : sic omnes peccatores libenter quidem semper terrena aspiciunt², tamen quandocumque volunt, possunt convertere se ad caelestem justitiam : gentes autem nullo modo possunt explicare se, et ad divinam convertere, idololatria sua curvati, et exarcati. Ideo sicut camelus neque deorsum recto collo aspicere potest, sicut cetera animalia, neque sursum recto collo aspicere potest, sicut homo, sed inter sursum et deorsum caput ejus pendet in medio : ita et gentiles neque animalibus assimilantur ad plenum, neque hominibus similes sunt. Propter humanum et rationalem intellectum suum hominibus non sunt similes, quia nunquam caelestia, sed terrena semper attendunt. Deinde sicut omnia animalia aequalia habent crura corporis sui (quantum enim habet altitudinis corpus uniuscujusque animalis, tantum pene altitudinis habent et pedes eorum, aut modice amplius : præ omnibus autem animalibus multo amplius camelus altiores habet pedes quam corpus, homo autem aequales habet corpori suo pedes) : sic omnes viri justi, secundum quod sunt, ita proposita habent, cogitationes et actus. Pedes autem sunt proposita, quibus de re transeunt ad rem : unde et propheta dicebat : *Domine, non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei, neque ambulavi in magnis, neque in mirabilibus super me* (Psalm. 130. 1). Item Apostolus : *Parco autem, ne quis me existimet supra id quod videt in me, aut audit aliquid ex me* (2. Cor. 12. 6). Peccatores autem majora proponunt, quam sunt : proposita sua, et cogitationes, et actus majores faciunt, quam habent virtutes, ut semper majores videantur esse, quam sunt : maxime autem gentiles qui super istam jactantiam, quam habent omnes homines peccatores et mundiales, etiam ad secreta caelestia extenderunt proposita sua, et cogitationes, et actus, volentes se ostendere supra quam erat natura ipsorum humana. Adhuc et alia ratione gentes assimilantur camelo, quoniam nec camelus ad plenum immundus est, nec ad plenum mundus. Mundus quidem est, quia revocat et ruminat : immundus autem, quia non habet duas ungulas fissas : sic et gentes, quoniam vacuæ sunt, nec mundæ ad plenum. Mundæ quidem fuerunt, quia et tractabant quæ Dei erant : id est, ruminabant, et conversabantur rationabiliter pene secundum Deum : sed conversatione, quæ pes est, non habent divisam in duo, id est, et in fidem, et in opera, sed habent opera tantum. Et sicut cameli pes ambulantis non dissipat terram, sed cum sit mollis, concordat ei, et complectitur eam : sic et conversatio Gentium, quamvis non esset bona, non erat dissipans terram, hoc est, carnalem naturam, sed conveniens erat na-

turæ carnali, et secundum voluntatem ipsius erat. Ut autem manifestum fiat quod dicimus, accipiamus exemplum quod dicitur apud Job de intelligibili equo et bellatore, hoc modo : *Qui in iracundia, inquit, demolitur terram* (Job 39. 21). Qui ergo intelligibilis et bellator equus Christi est, ipsum in se portans sessorum, omne opus bonum et spirituale, quod agit, in iracundia agit, naturæ suæ irascens carnali, in eo quod displicet ei malevolentia carnis : et adversus ei in destructionem carnis suæ agit quod agit, et dissipat carnem suam. Nam si quis spirituales virtutes exsequitur, propria mortificat membra : quanto magis et dissipat, id est, demolitur terram? Gentiles autem etsi bona opera faciebant, tamen quia non propter Deum faciebant, sed aut propter astimationem humanam, aut propter futuram nominis memoriam, aut propter hoc solum, quia bonum facere, bonum est. Ipsa conversatio ipsorum non dissipabat naturam carnalem, quia hoc ipsum bonum, quod propter vanum aliquid fit, et non propter Deum, secundum carnem est, et secundum voluntatem naturæ carnalis, et non est contrarium naturæ carnali, propter quod nec dissipat eam. Acus autem est verbum Dei, quod est Filius Dei ipse : cujus prima pars subtilis est, atque acuta. Subtilis secundum causam divinitatis ipsius, acuta autem secundum causam incarnationis ejus. Tota recta, et nullam habens deflexionem, aut scrupulum, per cujus vulnus passionis Gentes jam ingressæ sunt vitam æternam, qui vulnera consuevit solus potest, a quo consuta est immortalitatis tunica, quæ olim concissa erat super Adam. Ipsa est acus, quæ spiritali consuit carnem, ulterius separare se non potentem. Hæc acus Judaicum populum junxit simul et Gentium, de quo dicit Apostolus : *Ipsæ enim est pax nostra, qui fecit utraque unum* (Ephes. 2. 14). Hæc est acus, quæ diruptam amicitiam angelorum et hominum copulavit. Hæc est acus, quæ configit et pertransit, et vulnus non facit. Et ut quid difficile populus Judaicus intrat in regnum caelorum? Primum, sicut diximus, propter carnales usus : quoniam lex corporalia habet lucra, et præsentia : Christus autem spiritualia promittit et futura. Apud carnales autem homines semper præsentia præponuntur futuris, et spiritualibus corporalia. Et non solum sacrificiorum usus erat carnalis, sed et omnis promissio legis corporalis erat et terrena. Si enim Christianis suadere non possumus, divitias contemnere oportere : dicunt enim nobis, Si nolisset Deus homines habere divitias, non creasset eas in mundo : quanto magis difficile erat populo Judaico diviti secundum homines persuaderi, ut dereliqueret divitias legis et totius Judaici cultus, quas a Deo susceperat? Dicebant enim : Si Deus voluisset legem contemni et templum, illa omnia cum tanta ratione et diligentia non tradidisset. Populum autem gentium, id est, camelum, facile erat per foramen acus transire, id est, per angustum ostium, de quo scriptum est : *Contendite intrare per angustum ostium* (Luc. 13. 24). Quare? Quia omnis cultura gentium vana et irrationalis erat. A cultura autem irrationali homines rationabiles non erat magni laboris ad cultum Dei vivi convertere. Et si gentes cum tanto labore ab irrationalibus deorum suorum divelluntur cultus : quanto magis Judæi difficiliter evelluntur a rationalibus Dei cultus? Ideo dixit : *Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum caelorum*. 25. *Turbati autem sunt discipuli ejus, dicentes : Et quis potest salvus fieri?* 26. *Quibus respondit : Apud homines hoc impossibile est : apud Deum autem omnia possibilia sunt.* Et vere, quantum ad homines, et incredibile et impossibile fuit populum Judæorum posse salvari, qui post tot peccata actuum iniquorum, post tantas idololatrias, post tot prophetarum occisiones, novissime etiam ipsum Dominum cruci et terræ quantum ad se occiderunt : sed apud Deum possibile factum est. Quoniam autem possibile fuit Deo salvare Judaicum populum, multas in lege divitias possidentem, credentium Judæorum multitudo testatur, sive per

¹ Sic V. D. et Editi in marg. recte. Editi in textu, *peccatoribus non cognoscentibus Deum*.

² Al., *adveniunt*, pro, *aspiciunt*.

ipsum Christum, sive per apostolos ejus : ut bonitatis illius investigabile pelagus humana æstimatio non apprehendat, sed victa miretur. Tamen quia dixit Dominus, *Apud homines hoc impossibile est*, quantum ad humanam naturam, apud Deum autem possibile : ecce subito excitatur Petrus, unus de populo divite ; et ex persona difficile credentium Judæorum, et clamat quasi testis potentie Dei factus, et confirmat Christi promissionem, et dicit : 27. (a) *Ecce nos reliquimus omnia, et sequuti sumus te : quid ergo erit nobis ?* Quoniam autem et ipse Petrus et omnes apostoli et ceteri credentium Judæorum contra possibilitatem humanam per Dei potentiam crediderunt in Christum, ipse testatur dicens ad Petrum : *Beatus es, Simon Bar Jona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in celis est* (Matth. 16. 17). Sermo iste convenit ad omnes, ut singulis quibuscumque dicatur : Quoniam beatus es tu, quia non revelavit caro et sanguis tibi, sed Pater meus qui in celis est. 28. *Jesus autem dixit eis : Amen dico vobis, quod vos, qui sequuti estis me, in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis et vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel.* Futurum autem erat, ut in die judicii responderent Judæi : Domine, non te cognovimus Filium Dei in corpore constitutum. Quis enim hominum videre poterat thesaurum in terra absconditum ? solem in nube celatum ? quis suspicabat stellam matutinam nasci super terram ? quis putabat mulierem, quæ clausit paradisum, ut nemo intraret in eum, ut ipsa fieret prima porta paradisi, ut per illam lux prodiret per quam tenebræ intraverunt ? Ergo in injuriam tuam non nos impulit contumacia cordis, sed deceptit consideratio carnis. Vos respondebitis eis : Et nos homines fuimus sicut et vos, similem habentes animam, eandemque carnis naturam, et in uno vivimus mundo, eisdem factionibus mundalium spirituum periclitantes, ipsis protectionibus Dei adjuti : in hoc etiam vos meliores fuistis nobis, quoniam nos fuimus homines peccatores et rustici, et obscuri in plebe, vos autem sacerdotes et scribæ, et principes populi. Nos illum cognoscere potuimus homines peccatores et rustici : et vos eum cognoscere non potuistis sacerdotes et scribæ, qui habebatis Scripturas præ oculis vestris quasi lampades et semitas ? Nos antequam mirabilia ejus videremus, intelleximus eum : vos autem vel post testimonia cunctarum virtutum intelligere non poteratis ? Quomodo poterat fieri, ut pene tota gens ignoraret, quem duodecim cognoverunt ? Esto, quia non ei credidistis, nescientes eum Filium Dei : qua causa interfecistis eum, nullam culpam invenientes in eum ? Sed in nobis bona voluntas facta est quasi lucerna rusticis nostræ : in vobis autem malitia facta est quasi caligo scientiæ vestræ. Adhuc autem audeo et subtiliorem introducere sensum, et sententiam alterius sapientis cujusdam viri referre. Exponit enim sic : Quoniam sicut Judæorum populus in duodecim tribus fuit divisus, sic et universus populus Christianus divisus est in duodecim tribus secundum quasdam proprietates animorum et diversitates cordium, quas solus Deus discernere et cognoscere potest : ut quædam animæ sint quasi de tribu Ruben, quædam autem de tribu Simeon, vel Levi, vel Juda. Puto enim, quia omnes sancti quinque virgines prudentes esse dicuntur, quamvis sint innumerabiles, propter quinque sensus spirituales : et omnes peccatores, quinque virgines fatuæ, quamvis innumerabiles sint, propter quinque sensus carnales. Et sicut omnes Ecclesiæ Christi septem Ecclesiæ dicuntur propter septem spiritus, quamvis sint multæ. Omnes enim, in quibus præ cæteris virtutibus abundantior est sapientiæ virtus, una habetur Ecclesia ; item in quibus præ cæteris virtutibus abundantior est intellectus, altera dicitur Ecclesia : et sic per singulos spiritus tractans invenies septem Ecclesias. Similiter et propter gratias duodecim, quas in persona

(a) Hic incipit Homilia in Cod. v. D.

duodecim virginum exponit angelus in Pastore, si tamen placet illa scriptura omnibus Christianis, inveniantur duodecim esse tribus : ut puta, omnes animæ, in quibus præ cæteris virtutibus præcellit virtus veritatis, una est tribus. Nec enim omnes gratiæ aequaliter in omnibus sunt, sed unus quidem amplius præcellit in ista, alter vero in illa. Omnes autem Christiani in quibus habitat Christus, sedes sunt Christi. Quod ergo ait : *In regeneratione cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, et vos sedebitis super duodecim thronos* : promittit eis tempus Christianitatis futurum post ascensionem suam, quando omnes suscipient verbum apostolorum in se, sicut verbum Christi. Illud est enim tempus regenerationis, quando homines regenerati per baptismum, facti sunt ex filiis hominum filii Dei. Illud est tempus, quando Christus sedet in sede majestatis suæ, sicut testatur propheta de gentium fide futura : *Regnabit Dominus super omnes gentes, Deus sedet super sedem sanctam suam* (Psal. 46. 9). Nos putabamus, quia de die judicii hoc dicit. Quicumque enim Christum credendo in se suscipiunt, sedes sunt majestatis ejus. Et vide quia non de tempore futuri judicii dicit, sed de vocatione gentium universarum. Non enim dixit, Cum venerit Filius hominis, sedens super sedem majestatis suæ : sed ita, *Cum sederit in sede majestatis suæ*. In sede autem majestatis suæ ex eo cæpit sedere, ex quo gentes credere cœperunt in eum. Ex quo ergo Christus sedit super sedem majestatis suæ, ex eo et apostoli sederunt super duodecim thronos, id est, in omnibus Christianis secundum diversitates animorum, quas supra tetigimus. Omnis enim Christianus, qui suscipit verbum Petri, thronus sit Petri, et Petrus sedet in eo : sic et omnium apostolorum throni sunt, qui omnium apostolorum doctrinam susceperunt et tenent in se. Hanc interpretationem de diversis tribubus populi Christiani, et de sessuris apostolis in sedibus commendat propheta, dicens : *Jerusalem, quæ ædificatur ut civitas, cujus participatio ejus in idipsum. Illuc enim ascenderunt tribus, tribus Domini, testimonium Israel, quia illic sederunt sedes in judicio* (Psal. 121. 3 - 5). Si ergo Jerusalem, quæ ædificatur, Ecclesia est : sine dubio et qui ascenderunt illic tribus, Christianorum sunt tribus : et sedes, quæ sederunt illic, apostoli sunt, apostoli enim sedes Dei sunt. Nec modica gloria est apostolorum, ut sermones eorum sedcant in hominibus fidelibus, sicut Christi sermones : et in sermonibus eorum vita omnium constat, sicut in sermonibus Christi. Sic ergo sedentes apostoli in thronis Christianis, in duodecim partes distincti secundum differentias animarum, judicant duodecim tribus Israel, id est, omnes Judæos. Quando enim per verbum apostolorum, quod est in nos, judicare videtur Judæos : quando autem verba apostolorum judicant Judæos, et ipsi apostoli judicare eos videntur. Sed videndum est, si omnes Christiani et apostolorum sunt sedes et Christi, quare omnes Christiani in persona quidem Christi quasi una sedes dicuntur. Nec enim dixit, Cum sederit Filius hominis super sedes suas : sed, *Super sedem suam*. In persona autem apostolorum, duodecim throni esse dicuntur omnis populus Christianus. Vide si habet rationem ista solutio, quoniam omnes apostoli omnia quidem bona habuerunt, non autem omnia ad perfectum, sed unusquisque eorum in aliquo bono privato magis perfectior fuit quam alter : ut puta Petrus in fide perfectior quam ceteri, Joannes autem in innocentia simplicior quam ceteri, et sic solus potest discernere Christus, qui animarum differentias novit. Ideo Petrus requiescit in fide, Joannes requiescit in innocentia : et unusquisque apostoli virtus illa est thronus, in quo perfectior cæteris fuit. Christi autem omnes virtutes quasi una est sedes, quia in omni virtute ille æqualiter solus perfectus est. Nam quoniam de retributione in hoc mundo apostolis danda loquitur Christus, illud est testimonium quod sequitur, hoc modo di-

cens : 29. *Et omnis qui reliquerit hoc et hoc, centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit.* Id est, Non solum vos, sed et omnes, qui sequuti fuerint me, sicut vos. Si ergo omnes in hoc sæculo centuplum accipient, recipiunt sine dubio et apostoli etiam in hoc sæculo, quibus merces futura promittebatur. *Et omnis qui reliquerit domum vel fratres, etc.* Quoniam Petro interrogante ex persona apostolorum cætorumque fidelium Judæorum, quasi priori omnium Christus ita promisit, non soli Petro, sed apostolis omnibus, ne forte postmodum legentes homines hæc Christi promissa, æstiment tantum apostolis vel Judæis promissa, utiliter superaddit dicens : *Et omnis qui reliquerit, id est, sive Judæus, sive gentilis.* Et in aliis quidem evangelistis secundum alium exposuimus intellectum. Hic autem secundum quod adolescentem illum proposuimus in mysterio Judaici populi esse, et ipsum Petrum interrogantem in mysterio credentium populorum, interpretatio hujus loci convenit talis, ut de gentibus relinquentibus omnia, quæ gentilium sunt, et ad fidem Christi confugientibus omnia ista tradamus : id est, et omnis non solum Judæus, sed etiam gentilis, qui reliquerit patrem suum diabolum, et matrem suam ignorantiam, per quam assidue diabolus ex semine interdicti erroris generat filios, aut fratres, aut sorores, videlicet ejusdem erroris socios sociasque. Aut si reliquerit ille, qui fuit sacerdos, idololatriam ipsam conjugem suam, per quam quotidie generabat filios et filias, et ipsos pariter cum matre eorum relinquens. Aut si alienius professionis magister, relinquens ipsam professionem, quasi agrum fructiferum, credat in Christum : aut dignitatem sæcularem, quasi domum optine se adumbrantem despiciat propter fidem. Sed et secundum traditionem simplicem convenit intellectus : ut cum quis intellexerit quocumque modo Filium Dei esse Christum, non propter affectus parentum suorum, aut fratrum, aut filiorum, aut possessionum relinquat Christum, manens in perfidia sua priori, sed propter fidem Christi displiceant omnia illa, et sequatur Christum, centuplum accipiet. Sed hoc videamus, qui reliquerit omnia, centuplum in hoc sæculo quomodo recipere potest? Hæc autem difficultas contingit, quia in hoc sæculo recepturus dicit alter evangelista; alioquin in illo sæculo non est difficile. Ergo secundum sanam doctrinam ita nos convenit intelligere quod dicit, *Centuplum accipiet* (Marc. 10. 30) : non ut ipsam rem, quam dimittit, centuplum accipiat. Nec enim possibile est, quod patri aut matrem relinquens, centum patres aut matres recipiat, sed ita, tantam gloriam, tantam gratiam, tantam mirificam beatitudinem consequetur, ut centuplum valeat illi, quam res fuit, quam dimisit. Ecce qui reliquerit patrem, et elegerit sibi patrem Deum, imo ei plus quam centuplum constat recepisse quam pater carnalis, ut illi obsequatur diebus ac noctibus? illius faciat voluntatem, illius expectet hereditatem, qui postquam substantiam suam tradiderit suis, numquam moritur; sed nec relinquet filios suos orphanos : sed et illi quasi perfecti viri possident divitias ejus, et pater semper illos sic tutatur, sic protegit, quasi semper infantes. Qui matrem relinquit, ut diligat magis matrem Ecclesiam, nonne ei plus est centuplum quam mater carnalis? Illa enim carnem ejus peperit corporalem, hæc autem animam ejus regeneravit æternam. Qualis caro, talis et mater carnalis. Cum enim mortua fuerit caro, perit generatio carnis ejus, et solvitur generationis affectus. Ex illo enim nec ille illi filius, nec illa illi mater : quia anima nec generat, nec generatur, et nullum cognoscit patrem, nisi eum, cujus voluntate creata est : nullam cognoscit matrem, nisi Ecclesiam, quæ illam regeneravit in fide, quæ dedit ei mandata divina ex duobus Testamentis, quasi escam salutarem dulcissimi lactis, ex duabus mamillis, quæ illi de aqua et spiritu texuit tunicam immortalis, quæ illum ad perfectum sanctitatis adduxit, ut dignus fieret Patris sui substantiam possidere. Qui

reliquerit fratrem, ut habeat Christum fratrem, nonne melior est ei, quam centum fratres, qui fratribus suis non invidet, qui super hereditate non certat, qui propter lucrum non rumpit fraternitatis affectus, qui non solum omnia sua, sed etiam seipsum dare paratus est : qui cum omnia dederit, nihil ei minuitur? Nam humana substantia semper pauper est, et quantumvis homo habuerit, nihil se putat habere. Illa autem substantia sola vera est, quæ omne desiderium satiat, et adhuc superabundat. Qui relinquit sorores, statim eum suscipiunt gratiæ Dei, quasi rarissimæ sorores. Non enim ulla soror sic duleiter complectitur fratrem suum, quomodo gratiæ Dei complectuntur animam sanctam : nam quotiens gratiæ Dei in sensibus nostris hærent, et delectant nos, quotiens animas nostras complectuntur, quasi osculati videntur. Si filios dimiserit, providet illi Deus filios spirituales, quos doceat, quos erudiat, et quibus dicit apostolica voce : *Nam in Christo Jesu per evangelium ego vos genui* (1. Cor. 4. 15) : qui patris mortem non expectant. Nam filii carnales, si modicum pater eorum fuerit senex, lædantur de vita ipsius; desiderant eum mori : et si cito mortuus non fuerit, contemnunt eum quasi delirum. Filii autem spirituales quanto perfectione fuerint in fide, tanto amplius diligunt doctorem suum. Si dimittit substantiam, ab omnibus diligitur, ab omnibus honoratur, a quibusdam autem et timetur. Nam ipse Deus, cui se tradidit, datur ei gratiam coram omnibus. Nonne melius est ei hoc, quam universa terra? aut quæ substantia præstat homini tantam gloriam super terram, quanta est optio sanctitatis? Adhuc pro substantia terrena datur ei substantia spiritualis, quam junior filius et læcius accepit a patre suo, et consumpsit vivendo luxuriose, id est, sapientiam, scientiam, cæterasque virtutes innumerabiles, quas consequuntur qui relictis facultatibus mundialibus se tradiderunt Deo. 30. *Multi enim erunt novissimi primi, et primi novissimi.* Prima enim synagoga vocata fuerat ad salutem, sed illa infidelitatis vitio ægrotante, in domo patris sui, id est legis, Ecclesia surgens de infirmitate peccatorum suorum cucurrit ad Christum, vincens fide languorem, et sic transmissam gratiam synagogæ præripuit. Synagoga autem videns Ecclesiam non solum ab infirmitate sua sanatam, sed etiam accepto Spiritu sancto filiam Dei factam, accessit et ipsa ad Christum, magis zelo urgente quam fide : sicut dicit Apostolus, *Sed eorum delicta salus gentibus, ut illos emularent* (Rom. 11. 14). Sic synagoga, quæ primo loco vocata est, secundo credidit : Ecclesia, quæ secundo vocabatur, salutis primitias obtinuit apud Deum.

Homilia xxiv. ex capite xx.

1. *Simile est regnum cælorum homini patrifamilias, qui exiit primo mane conducere operarios in vineam suam.* 2. *Conventionem autem factam cum operario ex denario diurno, misit eos in vineam suam.* 3. *Et egressus circa horam tertiam, vidit alios stantes in foro otiosos, 4. et dixit illis : Ite et vos in vineam meam, et quod justum fuerit, dabo vobis.* 5. *Illi autem abierunt. Iterum autem exiit circa horam sextam et nonam, et fecit similiter.* 6. *Circa undecimam vero exiit, et invenit alios stantes, et dicit illis : Quid hic statis tota die otiosi?* 7. *Respondit ei, Quia nemo nos conduxit. Dicit illis : Ite et vos in vineam meam.* 8. *Cum vero autem factum esset, dicit dominus vineæ procuratori suo : Voca operarios, et redde illis mercedem, incipiens a novissimis usque ad primos.* 9. *Cum venissent ergo qui circa undecimam horam venerant, acceperunt singulos denarios.* 10. *Venientes autem et primi, arbitrati sunt quod plus essent accepturi : acceperunt autem et ipsi singulos denarios.* 11. *Et accipientes mormurabant adversus patremfamilias, 12. dicens : Illi novissimi una hora fecerunt, et pares illos nobis fecisti, qui portavimus pondus diei et æstus?* 13. *At ille respondens uni eorum, dixit : Amice, non facio tibi injuriam : nonne ex denario convenisti mecum?* 14. *Tolle quod tuum est, et vade. Volo autem et huic novissimo dare et*

ut et tibi. 15. Aut non licet mihi, quod volo facere? An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum? 16. Sic erunt novissimi primi, et primi novissimi. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi. Homo paterfamilias Christus est, cui cæli et terra quasi una est domus: familia autem quasi cælestium et terrestrium multitudo creaturarum, qui quasi trigemam domum ædificavit, id est, inferos, cælum et terram, ut super terram habitarent certantes, in inferno autem victi, in cælo victores: ut et nos, in medio constituti, non contendamus ad eos descendere, qui sunt in inferno, sed ad eos ascendere, qui sunt in cælo. Et ne forte ne scias quid debeas fugere, aut quid debeas sequi, utriusque dedit tibi quasi modicum gustum inter lumen et tenebras habitanti: noctem de inferno, lumen de cælo. Nox tibi referat de tenebris inferorum, et lux tibi referat de splendore cælesti. *Conducere operarios in vineam suam.* Quæ est vinea Dei hic? Non homines, sicut alibi: homines enim vineæ cultores dicuntur. Vineam enim justitia est, in qua diversæ species justitiarum positæ sunt, quasi vitæ: utputa, mansuetudo, castitas, patientia, longanimitas, ceteraque innumerabilia bona, quæ omnia generaliter justitiæ appellantur. Attendamus ergo, cum quali studio cælestem vineam colamus. Adam enim positus est in paradiso, colere et operari eam: sed quia neglexit eam, projectus est de ea. Et nos positi sumus super colendam justitiam: si neglexerimus, projiciemur de ea, sicut et Judæi projecti sunt: de quibus scriptum est: *Appone iniquitatem super iniquitatem eorum, ut non intrent in tuam justitiam* (Psal. 68. 28). Ruina præcedentium admonitio debet esse sequentium. Si autem et nos sequentes ceciderimus in ipsam, magis veniam merentur illi, qui primi ceciderunt, quam nos qui secundi. Sicut autem mercenarius positus in vinea, si neglexerit eam, non solum mercedem suam perdet, sed etiam desertæ vineæ exigetur ab eo damnum: sic et nos, si neglexerimus justitiam nobis commissam, non solum nullam mercedem habebimus, sed etiam dissipatæ justitiæ dabimus rationem. Vineam enim Dei non extra nos, sed in nobis ipsa plantata est. Ideo qui peccatum facit, dissipat in se justitiam Dei: qui autem bona opera facit, colit eam in se. Bene autem culta justitia Dei in sensibus tuis generat botryonem, id est, Christum. Nam qui operantur justitiam, Christum formant in se, sicut scriptum est: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis* (Gal. 4. 19). Et qui vineam consignat alicui operandam, non tantum propter illius utilitatem consignat, quantum propter suam: Deus autem justitiam suam dans in sensibus nostris, non propter suam utilitatem dedit eam, sed propter nostram. Nec enim Deus opera hominum necesse habet, sed ut nos operantes justitiam, vivamus propter eam. Si ergo ille, qui propter suam utilitatem vineam commisit alicui, talem illam querit recipere, qualem illam commisit, quomodo non a nobis sic immaculata justitia requirenda est, quomodo eam creavit in nobis, quibus non propter se dedit eam, sed propter nostram salutem? Scitote quia mercenarii sumus conducti. Si ergo mercenarii sumus, cognoscere debemus quæ sunt opera nostra. Mercenarius enim sine opere non potest esse. Opera autem nostra sunt opera justitiæ: non ut agros nostros colamus, et vineas: non ut divitias acquiramus, et congregemus honores: sed ut proximis posimus. Et quamvis hæc sine peccato facere possumus, tamen non sunt opera nostra, sed diaria nostra. Sicut ergo nemo ideo sic conducit mercenarium, ut hoc solum faciat, quod manducet: sic et nos non ideo vocati sumus a Christo, ut hæc sola operemur, quæ ad nostrum pertinent usum, sed ad gloriam Dei. Et sicut mercenarius, qui hoc solum facit quod manducat, sine causa ambulat in domo: sic et nos, si sola hæc facimus, quæ ad nostram pertinent utilitatem, sine causa vivimus super terram. Et sicut mercenarius prius aspexit opus suum, deinde diaria sua: sic et nos si mercenarii Christi sumus, primum

debemus aspicere quæ ad gloriam Dei pertinent proximique profectum (quia caritas et verus amor erga Deum non querunt quæ sua, sed ad libitum amati cuncta desiderant pericere), deinde quæ ad nostram utilitatem. Et sicut mercenarius totum diem circa domini opus impendit, unam autem horam circa suum cibum: sic et nos omne tempus vite nostræ debemus impendere circa opus gloriæ Dei, modicam autem partem circa usus nostros terrenos. Et sicut si mercenarius quâ die opus non fecerit, erubescit intrare domum, et petere sibi panem: quomodo tu non confunderis intrare in ecclesiam, et stare ante conspectum Dei, quando nil boni in conspectu Dei gessisti? Exiit primo mane, et vocavit Adam, et qui cum eo fuerunt. Hora tertia Noe, et qui cum eo fuerunt. Hora sexta Abraham, et qui cum eo fuerunt. Hora nona Moyses, et qui cum eo fuerunt: aut David, et qui cum eo fuerunt. Nam ad istos posuit testamenta. Hora undecima Gentes intellige, quia jam nos in novissima mundi margine stamus, sicut et Joannes in Epistola sua testatur, dicens: *Filioli, jam novissima hora est* (1. Joan. 2. 18): Apostolus autem dicit jam aliquam partem duodecimæ horæ transisse, sic: *Nunc enim propior est nostra salus, quam cum credidimus* (Rom. 15. 11). Puta erat undecima hora. Nostro tempore, jam si non est duodecima hora integra, sed sine dubio modicum restat. In duodecima hora sumus. Unde putas, quia candor justitiæ jam recessit de mundo, et sol radios gratiarum suarum in se colligens revocavit, et totam terram nigredo iniquitatum vel mendaciorum quasi nox fusca cooperuit, nisi quia jam et ipsa duodecima hora finiatur? Ubique tenebras vides, et dubitas diem transisse? Prius etenim in vallibus fit obscuritas, die declinante ad occasum. Quando ergo colles videris obscurari, quis dubitat quin jam nox est? Sic primum in secularibus et laicis Christianis incipit prævalere obscuritas peccatorum. Nunc autem quando jam vides, quod sacerdotes positos in summo vertice spiritualium dignitatum, qui montes et colles dicuntur, apprehenderit iniquitas tenebrosa: quomodo dubitetur quia finis est mundi? *Item exiit circa tertiam, et vidit alios stantes in foro otiosos.* Videamus qui sunt otiosi. Non peccatores: illi enim mortui dicuntur, non otiosi. Sicut enim surdus apud Deum dicitur, qui non audit quæ Dei sunt, sed quæ diaboli: sicut cæcus dicitur, qui non corporaliter cæcus est, sed per cujus oculos diabolus videt, et non Deus: sic qui diaboio vivit, mortuus est apud Deum.

Otiosus quis. — Quis est ergo otiosus? Qui opus Dei non operatur. Puta, si alienas res tollis, non es otiosus, sed mortuus. Si autem aliena quidem non tollis, tamen nec de tuis rebus impotentibus das, tunc otiosus es. Nam quia aliena non tollis, non quidem peccas, tamen nec justitiam nec misericordiam operaris. Vis non esse otiosus? Nec aliena tollas, et de tuis des, et operatus es in vinea Domini, et coluisti misericordiam vitem. Inebriaris, in deliciis es, non es otiosus: sed, sicut ait Apostolus, vivens mortuus es (1. Tim. 5. 6). Si autem mensurate manducas et bibis, non quidem peccas, quia non male manducas: tamen otiosus es, quia nullam jejunii operaris vitem. Vis ergo non esse otiosus? Jejuna, et quod manducaturus fueras diurno, da impotenti, et coluisti jejunii vitem. Item fornicaris, mortuus es, non otiosus. Si autem tuam habes uxorem, non quidem peccas, nec tamen castitatis operaris vitem. Visque esse non otiosus? Sine uxore es, ne quæsieris uxorem. Si vidua es, noli transire ad secundas et tertias nuptias, et operata es castitatis vitem. Sed forte dicis, Sine uxore esse non possum. Ostendo tibi, ut uxorem habeas, et castitatis vitem colas. Abstine te a menstruata, abstine te a prægnante, erubescere facere quod animalia non faciunt. Omne animal conceptionis suæ servat honorem et tempus: homo autem solus contemnit. Quando diæ festus est, aut diæ jejunii, servat ut impleas apostolicum præceptum: *Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu, ut vacetis jejuniis et orationi* (1. Cor. 7. 5).

Item si invides meliori, mortuus es, non otiosus : si autem nec invides, nec congaudes, otiosus es. Non solum ergo non invides, sed etiam congaudeas meliori, et benevolentia vitem colis. *In foro.* Forum est iste mundus, ubi omnia venalia sunt. Sicut enim proprium est fori, ut omnia illic venundentur, et emantur, et invicem se circumveniant ementes et vendentes : sic in hoc mundo omnes vendendo et emendo vivunt, et invicem sibi fraudem facientes, vitam suam sustentant. Inter emptores autem et venditores accipe tibi omnes divitias et honores sæculi hujus, quæ et ipsæ nihilominus et venduntur et emuntur, et omnis quæstus eorum in venditione et emercatione consistit. Fuge ergo forum, ut nec pariaris fraudem, nec fac as. Si autem passus fueris, ipsa res te compellit et facere. Nam si injuriam passus fueris, si nocitus fueris, difficile est, ut et tu adinvicem non noceas. Prima ergo laus est Christiano, alienum esse a foro, nullam causam habere cum illo, sicut ait Apostolus : *Rogo autem vos, studium habere quietis et silentii, ac negotii proprii operando manibus vestris : et nullius vestrum desiderium sit ad eos qui foris sunt (1. Thess. 4. 10-11).* Si enim in foro permanseris, et quod habes, perdes : si autem in vinea assiduus fueris, et quod non habes, acquires. *Item exiens circa sextam et nonam.* Ideo junxit sextam et nonam, quia in sexta et nona generatione vocavit Judæos, et frequentavit cum hominibus disponere testamenta, quasi definito salutis omnium tempore jam propinquante. Nam post Noe ad neminem legimus Deum loquutum fuisse, nisi primum ad Abraham, post eum confestim ad Isaac et Jacob. Deinde non post multum temporis ad Moysen, cui et legem dedit. Post eum ad Jesum Nave. Transacto autem non multo post tempore, ad Samuelem et David, et in singulis quibusque generationibus ad multos prophetas, cum singulis testamenta disponens. Sicut enim quis in itinere constitutus, aut in opere quodam, ante sextam quidem non operatur, aut ambulat, sciens quia longus ei adhuc superest dies : transacta autem sexta, cum cœperit esse octava, aut nona, incipit properantius agere, ut opus suum vel iter tempore definito concludat : sic et Deus usque ad Abraham, qui fuit in sexta hora, venit ad homines disponere testamentum : post Abraham autem usque ad transmigrationem frequenter properans, ut adventum suum in hunc mundum, et vocationem gentium definito tempore consummaret, quasi vespere jam propinquante. *Item exiit circa horam undecimam, et dixit : Quid hic statis tota die otiosi ?* Vide quia ubique otiosus vocat, non peccatores. Denique considera, servus ille qui acceperat a domino suo unam mniam, ut quid audivit, *Serve nequam (Luc. 19. 22) ?* ut quid missus est in tenebras ? Quia perdidit mniam suam ? aut quia nihil est lucratus de ea ? Sine dubio quia nihil lucratus est de ea. Qui autem peccat, perdit gratiam quam accepit. Si ergo ille non est in punis in die judicii, qui otiosus stetit in foro, et nullam injustitiam operatus est : quid faciet in die judicii qui peccavit et mniam suam perdidit ? *Quid hic statis tota die otiosi ?* An necitis, quia qui non operatur in hoc sæculo, non manducabit in illo ? Et qui aliis manducantibus et bibentibus in hoc sæculo operatur, in illo sæculo aliis jejnantibus ipse non jejunabit, sed recumbet cum Abraham, et manducabit de prandio vite. Qui autem hic aliis operantibus stat otiosus, aliis recumbentibus in illo sæculo ipse expelletur foras. Dies enim iste, dies operationis est : dies autem ille, qui sequitur, dies est feriæ. *At illi dixerunt : Nemo nos conduxit.* Quæ est conductio nostra, et quæ conductionis merces ? Promissio vite æternæ. Quid est, *Nemo nos conduxit ?* Id est, Nemo nos docuit, quia *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum (Joan. 17. 3).* Nemo nos conduxit, dicens : *Quicumque reliquerit domum, aut villam, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, centuplum accipiet in hoc mundo, et in futuro vitam æternam possidebit (Matth. 19. 23. Marc. 10. 29. 30).*

Nemo nos conduxit, dicens : *Vendite quæ possidetis, et date elemosynam, et habebitis thesaurum in celo (Matth. 16. 21).* Et nota, quoniam illi, qui aut in prima hora vocati sunt, aut in tertia, vel in sexta, vel in nona, non responderunt, quia *Nemo nos conduxit.* Omnes enim illi conducti fuerunt, et habuerunt notitiam Dei, et sciverunt Dei promissa. Gentes autem solæ neque Deum sciebant, neque Dei promissa, ideo excusabiliter responderunt, *Nemo nos conduxit. Et dixit eis : Ite et vos in vineam meam, et quod justum fuerit, dabo vobis.* Nota quia cum primis solis convenit specialiter dare denarium, istos autem omnes sub incerto pacto conduxit, id est, *Quod justum fuerit.* Sciens enim Dominus quia prævaricaturus erat Adam, et omnes postmodum in diluvio fuerant perituri, certum pactum fecit ad eum, ne quando dicant ideo se neglexisse justitiam, quia nesciebant quæ præmia fuerant recepturi. Istis autem non fecit pactum. Benignus enim paterfamilias sciebat largitatem suam, quia tantum paratus est retribuere, quantum mercenarii recipere non sperabant. De dato enim ejus nemo juste murmurat, quia amplius dat, quam omnis homo desiderat. *Cum autem sero factum fuisset, dicit dominus vineæ procuratori suo : Voca operarios, et redde illis mercedem, incipiens a novissimis usque ad primos.* Considera quia sero, non autem mane reddit mercedem. Ergo adhuc stante sæculo isto judicium est futurum, et unicuique merces sua reddenda. Propter duas rationes judicium in hoc sæculo fit. Primum, quia illic ipsa beatitudo ventura ipsa est merces justitiæ. Ideo non in illo sæculo fit judicium, sed ante illud. Deinde ante adventum diei illius præmittitur judicium, ne videant peccatores beatitudinem diei illius, dicente propheta : *Tollatur impius, ne videat gloriam Dei (Isai. 26. 10).* Dicit procuratori suo. Cui procuratori ? Sine dubio Filio dicit Spiritui sancto. Et si volueris, concedo tibi ut Pater Filio dicat. (a) [Non quæro utrum Filius sit Patris procurator, aut Spiritus sanctus Filii : sed hoc dico, quia procurator domus, et paterfamilias, nec ejusdem substantiæ possunt esse, nec una persona esse, nec æqualis dignitas. Si ergo alter paterfamilias, alter procurator patrisfamilias, quomodo locum habeat Ternitas tua ? si autem ejusdem substantiæ iste est, et est minor, injuriam facit substantiæ : si vero non æqualis dignitas, ubi est una substantia ?] *Incipiens a novissimis usque ad primos.* Quare non a primis usque ad novissimos, sed primum a novissimis ? Attende, naturalis est ratio. Omnes namque, qui ante adventum Christi fuerunt, quasi ex operibus suis facti sunt sancti, gentes autem ex gratia Christi. Semper libentius aliquid damus his, quibus pro solo honore nostro donamus. Ergo omnibus sanctis Deus reddens mercedem, justus ostenditur, gentibus autem dat misericordiam, dicente Apostolo : *Gentes autem super misericordia honorare Deum (Rom. 15. 9).* Aut certe propter demonstrandam immensam misericordiam suam, sicut est ibi, ubi ait Apostolus : *Et nos qui vivimus, qui remansimus, non præveniemus eos qui dormierunt (1. Thess. 4. 14).* Magis enim secundum rem erat, ut prius viventes immutarentur, postea mortui resurgerent incorrupti. Sed quia in convertendis viventibus una est virtus, hoc solum, quod ad immortalitatem mutantur : quod autem mortui incorrupti resurgant, duo sunt opera : primo, quia resurgunt ; secundo, quia incorrupti resurgunt : ergo ut ostendat Deus inestimabilem potentiam suam, quando, quod difficillimum est, mortuos suscitavit incorruptos, postea viventes immutat. Sic et in hoc loco secundum rem quidem erat, ut primi priores acciperent suam mercedem : sed ut ostendat Deus ineffabilem misericordiam suam, primum novissimis et indignioribus reddit mercedem, postea primis : sicut illic potentia immutandorum

¹ V. D., primis solam.

² V. D., Trinitas.

(a) Quæ uncias clauduntur, in quodam exemplari desunt.

nos quid sumus facturi, aut quid fieri jam speramus? Ideo eum sequuti sumus, ut illis electis de medio nostrum, nos inveniamur relictis. In omni labore similes eis fuimus, et nunc inventi simus in honore dissimiles. Nam necesse erat, ut carnalia cogitarent, qui necdum facti fuerant spirituales. Si enim petitio eorum suscepta non est, et omnes conturbati sunt, quare vel hoc ipsum petere ausi sunt: quanto magis fuerant conturbandi, si petitio eorum suscepta fuisset? Ideo neque dixit, Non sedebitis, ne duos confunderet: neque dixit, Sedebitis, ne ceteros irritaret: sed quid? *Hoc non est meum dare vobis, sed Patri.* Tamquam benignus et providus pater si omnia disponit et ordinat, ut inter fratres unanimis fraternitatis caritas non rumpatur. Videte quomodo et nullum ex eis turbavit, et omnes fecit sperare, dicens, *Non est meum dare vobis, sed Patri.* Nam quod uni aut duobus specialiter non promittitur, a cunctis speratur. Quid ergo? mentitus est Christus, dicens: *Non est meum?* Non. Omnis enim qui habet potestatem, si acceptam habet ab alio, illius est vere qui dedit. Nam quid habebat Filius proprium, cum ipse non esset suus, sed Patri? (a) [Ergo inter eum, cuius non est, et inter eum, cuius est, nec persona una est, nec æqualis potestas. Si enim unus Deus et Pater et Filius, aut certe potest, aut certe non potest. Si vidit talem unum Deum cælestem colere qui in dimidio potens est, et in dimidio impotens? Aut quis illos putet æquales, quorum non est æqualis potestas?] Audiamus hæc et intelligamus, nos Christiani, ut quando aliquid petimus a Deo, et non impetramus, non frangatur fiducia nostra, neque cadat spes nostra a Deo, ut de cætero desperemus de misericordia ejus: quia nec fratrum istorum fracta est fiducia, aut cecidit spes, cum non impetrassent. Quid enim, si non expedit nobis accipere quod petimus, sicut nec illis expellebat? Quamvis autem putas te spirituale rem petere secundum Deum, et dignam impetratione: tamen si non impetraveris, graviter ferre non debes. Nam Jacobus et Joannes rem spirituale et dignam Deo se petere æstimabant: tamen reprobata est petitio eorum, et inutilis iudicata. Non enim omne, quod apud homines justum videtur, jam etiam apud Deum similiter justum est: quanto major est Deus homine, tanto profundiora sunt Dei judicia quam hominis. Numquid digniores esse possumus Jacobo et Joanne, ut non impetrasse quod petimus, doleamus, cum nec illi de non impetrato beneficio sunt contristati? *Et audientes decem, contristati sunt de duobus fratribus.* Quemadmodum isti carnaliter petierunt, sic et illi carnaliter contristati sunt. Nam sicut isti, si spiritualiter sapissent, non fuerant petitori, ut essent super omnes: sic et illi, si spiritualiter intellexissent, non fuerant contristaturi, esse aliquos ante se. Nam velle quidem esse super omnes, vituperabile est: sustinere autem alterum supra se, nimis est gloriosum. O error salutaris, qui totius mundi solvit errorem! Si enim apostoli non sic errassent, unde nos cognoscere poteramus, quia non omne, quod videtur bonum desiderare bonum est quia malum? Putabamus quia malum desiderare, malum est, ut avaritiam aut furtum: nunc autem scimus, quia aliud est opus bonum, aliud est primatus honoris. Et opus quidem bonum desiderare bonum est: primatum autem honoris concupiscere, vanitas est: quoniam bonum opus implere, nostræ voluntatis, et nostri operis est, et laboris, propter quod et nostra est merces: primatum autem consequi, iudicii Dei est, propter quod ex primatu honoris nescio si aliquam mercedem justitiæ adipisci mereamur. Nam desiderium primatus ex jactantia nascitur cordis: qui autem humilis est corde, et indigniorem se aliis arbitratur, secundum illud præceptum apostolicum, quod ait: *Alter alterum æstimans superiorem se, numquam desiderat superior apparere (Rom. 12. 3. et Philipp. 2. 3).* Primatus enim fugientem se desiderat,

desiderantem se odit. Videns autem Dominus alienum spiritum in cordibus discipulorum, quasi hostem in suis castris vagantem, non eos increpavit, non projecit a facie sua, et istos male petentes, illos non benetrastantes. Si enim rex terrenus videret, quod civitatem illius occupatam teneat hostis, quid facere potest? Nihil, nisi ut ponat arietes, circumducatur exercitum, et destruat muros, quos forte ipse ædificavit, ut tantummodo hostem expellat. Sed videamus sapientiam nostri Regis. Postquam vidit sua castra occupata a spiritu alieno, sic hostem expulit, ut castra sua non læderet¹, dicens: *Scitis, quod principes gentium dominantur eorum: et qui majores sunt, potestatem exercent in eos? Non ita erit inter vos, sed quicumque voluerit inter vos major fieri, erit omnium minister: et qui voluerit inter vos primus esse, erit vester servus.* Fructum humilitatis terrestris posuit primatum cælestem, et primatus terrestris fructum posuit confusionem cælestem. Quicumque ergo desiderat primatum cælestem, sequatur humilitatem terrestrem: quicumque autem desiderat primatum in terra, inveniet confusionem in cælo: ut jam inter servos Christi non sit de primatu certamen, nec festinet unusquisque eorum, quomodo aliis major appareat, sed quomodo omnibus inferior videatur: quoniam non qui major fuerit in honore, ille est justior, sed qui justior fuerit, ille est major. Conversatio ergo melior est desideranda, non dignior gradus. Volens certe Dominus et duorum fratrum ambitionem extinguere, et decem discipulorum invidiam, introduxit differentiam inter principes mundiales et ecclesiasticos, ostendens, quia primatus in Christo nec ab aliquo appetendus est non habente, nec alteri est invidendus habenti, quoniam principes mundi ideo fiunt, ut dominantur minoribus suis, ut servificent eos, et spolient eos, et comedant, et usque ad mortem abutantur vita eorum ad suas utilitates et glorias: principes autem Ecclesiæ fiunt, ut serviant minoribus suis, et ministrent eis quæcumque acceperunt a Christo, ut suas utilitates negligant, et illorum procurent: ut, si opus fuerit, neque mori recusent pro salute inferiorum suorum, sicut Apostolus dicit: *Ego autem impendar, et superimpendar ipse pro animabus vestris (2. Cor. 12. 15).* Si hæc ergo ita habent, sæcularem quidem primatum desiderare, etsi ratio non est, vel causa est: quia etsi justum non est, vel utile est; primatum autem ecclesiasticum concupiscere, neque ratio est, neque causa: quia neque justum est, neque utile. Quis enim sapiens ulro se subijcere festinat servituti, labori, dolori, et quod majus est, periculo tali, ut det rationem pro omni Ecclesiæ apud justum Judicem, nisi forte qui nec credit iudicium Dei, nec timet uti abutens primatu suo ecclesiastico sæculariter, convertat eum in sæcularem? Sed ne forte qui talis est in appetendo primatum, profectum pietatis pie prætendat, dico: Numquid qui in ordine prior est, jam et meritis est melior?

Deus solus scit differentiam inter sanctos. In cælo ignorantur invidia et superbia. — Quamvis quidem differentiam esse inter sanctos denegare non possumus, tamen ut cognoscat unusquisque, si melior, aut deterior sit, nemini est concessum. Ideo prudenter Apostolus membris corporis assimilavit sanctos Ecclesiæ (Rom. 12. 5). Sicut enim homo quidem intelligit, quod membrum honorabile habet in corpore suo, quod inhonestum: unumquodque autem membrum non se cognoscit ipsum, si honorabilius sit, aut contemptibilius; alioquin et quæ honorabiliora sunt, gratularentur, et quæ contemptibiliora sunt, tristarentur, et per hoc fieret inter ea scissura: sic differentiam inter sanctum et sanctum Christus solus cognoscit, cuius membra nos omnes sumus. Ipsi autem sanctis non est concessum, ut cognoscant differentiam suam ad invicem, ut non meliores superbiunt con-

¹ v. D. et Editi in marg., non deleat.

² Iidem in marg., Quæ honorabiliora sunt superbirent, et quæ.

(a) Incinis clausa in quodam exemplari deest.

hominum in Christi morte posita est. Nulla enim est res quæ amplius ad salutem hominum pertineat, quam mors ipsius. Nec est aliquid aliud, propter quod magis Deo gratias agere debeamus, quam propter mortem ipsius. Ideo cum turba plurima fidelium eum sequeretur in via, duodecim apostolos solos tulit in secreto, et illis tantummodo mortis suæ annuntiavit mysterium: quia semper pretiosior thesaurus in melioribus vasis includitur. Multi quidem viri erant cum eo, sed propter modicitatem fidei suæ infirmi; multæ mulieres, etsi in fide fortes, infirmæ tamen in sexu. Si audissent quia ideo Christus ascendebat Jerosolymam, ut interficeretur, et viri forsitan turbarentur propter infirmitatem fidei, et mulieres propter molliorem suæ naturæ. Nam proprie animus mulieris mollis est, et in tali negotio citius excitatur in lacrymas. Non recordamur, quod superius cum de morte Christi Petrus audisset, dolore commotus non timuit ipsum Dominum increpare, dicens: *Propitius esto tibi, et hoc tibi non erit (Matth. 16. 22)*. Si ergo Petrus in morte Christi turbatus est, cuius alterius fides posset sustinere tanti mali dolorem? si petra immobilis pene commota est, quomodo terra sufferret impetum tempestatis? *Ecce ascendimus Jerosolymam. Ecce, contestantis est sermo, ut memoriam præscientiæ hujus in cordibus suis recondant.* Tamquam si dicat, Ecce nunc jam tertia vice prædico vobis mysterium passionis nostræ futuræ, ut alius insideat mentibus vestris, frequentius repetitum.

Quare Christus discipulis passionem suam prænuntiavit. — Et quare illis prædicit passionis suæ mysterium? Quia omnis adversitas, quæ subito evenit hominibus extra spem, nimium gravis est: quam vero ante cognoscimus, et præparamus nos contra eam, cum supervenerit expectantibus nobis, levior invenitur, quam esset futura, si repentina venisset. Ideo ergo nuntiat illis de sua morte futura, ut cum dies ille passionis adveniret, non illos turbet cognoscentes, quia omnino erant ventura. Si enim totiens præmoniti apostoli de morte ejus futura, tamen quando comprehensus est, scandalizati sunt omnes, et reliquerunt eum: quanto magis scandalizandi fuerant, si præmoniti non fuissent? Numquid non se præparaverunt, num statuerunt in animo suo ut non expavescerent? Si enim se non præparassent, non promississent una cum Petro dicentes, *Parati sumus tecum ire usque ad mortem (Marc. 14. 31)*. Sed in illa hora fides eorum defecit, et præparationem animæ absorbit timor carnalis. Vel ideo prædicit eis futurum, ut ab exitu cognosceratur præscientia ejus: ex præscientia autem ejus intelligatur divinitas ejus: consideratio autem divinitatis ejus confortat fidem ipsorum in tempore passionis ejus: ut totum illud quod patiebatur dispensationi voluntatis ejus applicarent, non necessitati naturæ. *Ecce ascendimus.* Ac si dicat, Videte quia voluntarie vado ad mortem. Nemo me vocat Jerosolymam, nemo me admonet, nullius potentis præceptum timeo, nullius violentiæ necessitate compellor. Cum ergo venerit tenebrarum potestas, cum videritis me in cruce pendentem, ne aestimetis me hominem esse tantum. Nam etsi posse mori, hominis est; tamen velle mori, hominis non est. Ut quid putas, ab itinere declinavit seorsum? Numquid non poterat in itinere constitutus hæc eadem eis loqui, cum sint paucissima verba? Sed declinavit seorsum ab itinere, forsitan sciens quod ventura erat mater filiorum Zebedæi cum filiis suis, ut peteret ea quæ peterunt, et audirent ea quæ audierunt, ut præpararet eis locum ad eundem, ad petendum, et ad audiendum. Forsitan enim et applicuerunt ibi, donec mulieres retro venientes occurrerent. Nec enim credibile est, mixtas cum ipso ambulasse mulieres, sed longo intervallo longe mulieres sequentes, et longo intervallo separati inter se ambulabant: Christus enim et discipuli sui primi, sequentes autem de longe mulieres. Sine dubio ergo nulla alia causa Jesus seorsum recessit, nisi ut illa adeundi licentiam inveniret.

Sciebat enim cogitationes eorum, et consilia eorum, quæ facere cupiebant: et non solum prædicens discipulis suis de sua passione futura, sed etiam aptus petituræ mulieri locum, præscientia sua divinitatem ostendit. Aliter: *Ecce ascendimus Jerosolymam, et Filius hominis tradetur principibus sacerdotum et scribis, et condemnabunt eum morte, et tradent eum gentibus ad deludendum et crucifigendum, et tertia die resurget.* Ne putes quod tunc tantummodo Christus traditus est sacerdotibus et scribis, et condemnaverunt eum morte, et tradiderunt eum gentibus ad deludendum et crucifigendum: sed et nunc traditur, et morte damnatur. Et traditur gentibus ad deludendum et crucifigendum. Christus enim verbum est veritatis. Sicut enim tunc tradidit Deus Christum sacerdotibus et scribis, ad manifestandam fidem sanctorum, et perfidiam iniquorum: fidem quidem sanctorum, si forte fideles, videntes eum quasi hominem pati, non recedant, neque scandalizentur a fide divinitatis ipsius; ad manifestandam autem perfidiam iniquorum, si intelligentes eum esse Dei filium secundum testimonia Scripturarum, non timeant, sed ausi sint eum interficere quasi hominem: sic et modo tradit Deus verbum veritatis sacerdotibus et scribis, id est, sapientibus Scripturarum ad manifestandam fidem sanctorum, et perfidiam iniquorum: fidem quidem sanctorum, si forte videntes verbum veritatis a mendacio opprimi, quasi mendacium, non cadant neque scandalizentur a fide veritatis ipsius: ad manifestandam autem perfidiam iniquorum, si forte intelligentes verbum veritatis, quia vere verbum est veritatis secundum testimonia Scripturarum, ausi sint interficere eum cruce, verbis mendacibus. Quando enim vides Scripturas prophetarum, et Evangelii, et apostolorum traditas esse in manus falsorum sacerdotum et scribarum, num intelligis quia verbum veritatis traditum est principibus iniquis et scribis? Et sicut tunc sacerdotes, vel propter vanam gloriam, vel propter avaritiam, condemnaverunt Christum morte, cogitantes quoniam si temerint Christum, ipsi sacerdotes esse non poterunt secundum legem, nec solemnita illa lucra percipere: ita nunc impii sacerdotes et scribæ verbum veritatis digne iudicant interire, cogitantes quia si verbum veritatis tenuerint, ipsi sacerdotes esse non possunt, nec sacerdotalia lucra percipere. Propterea tradunt eum gentibus, id est, populis ineruditis, et indisciplinatis, et barbaris, qui nec querunt, nec audiunt eum cum iudicio, qui nomen habent Christianorum, mores autem gentilium. Tradunt autem veritatis verbum perversis expositionibus suis ad deludendum et crucifigendum. Deludunt enim verbum veritatis, quando simulant se sequi Christum, et disputant de eo sine Dei timore: non proposito invenientiæ veritatis, sed studio subvertendi. Hoc autem modo deludunt verbum veritatis, non colunt. Crucifigunt autem eum, et interficiunt, quando falsa confessione mendacii, verbum veritatis suffocant, et occidunt in se. Et sicut tunc sacerdotes illi nullam culpam idoneam inveniunt in Christo, falsam accusationem detulerunt adversus eum: sic modo nullam rationem idoneam habentes dicere contra verbum veritatis, falsa interpretantur de illo, et falsa proferunt testimonia prophetarum adversum verbum veritatis. Sicut enim tunc falsos testes subornaverunt adversus Christum, et sicut tunc sacerdotes quidem et scribæ cognoscentes eum, quia vere Christus est, quasi hominem illum maleficum gentibus tradiderunt, gentes autem non cognoscentes eum esse Christum, deluserunt, et crucifixerunt eum, quasi hominem maleficum: sic et modo sacerdotes et scribæ hæreticorum, cognoscentes quia verbum est veritatis secundum Scripturas, quas legunt: tradunt eum, sicut diximus, populis et gentibus ad deludendum et crucifigendum. Populi autem per ignorantiam verbum veritatis deludunt, et crucifigunt, quasi mendacium. Sed ignorantia eorum non eos excusat, quoniam si velent cum iudicio querere, invenire poterant veritatem: sicut nec illos excusavit gentiles, quoniam et

ipsi si querere voluissent, poterant invenire: quoniam non erat homo tantum, sed et Deus Christus: quoniam sicut tunc per signa virtutum suarum manifestabatur Christus, sic modo per signa operationum suarum verbum veritatis ostenditur. Christus leprosos mundabat, cecos illuminabat, surdos audire faciebat, mortuos suscitabat: ita modo qui vult cognoscere, ubi sit verbum veritatis, operum ejus signa consideret. Ubi enim verbum veritatis est vivum, unitum, atque divinum, ibi mundantur assidue homines a lepra peccati, et sit salutis eorum testimonium conversatio ipsorum, atque mens eorum. Qui audiunt verbum veritatis, illuminantur ad intelligenda divina mysteria: aures eorum interiores aperiuntur, ut libenter suscipiant divina præcepta. Quos hodie vides mortuos in peccatis, cras resurgent in poenitentia, vivificati per verbum Dei. Ubi autem non vivum verbum veritatis, sed mortuum mendacium prædicatur inter eos; nihil horum fieri vides, sicut dat de illis testimonium vita ipsorum. Sed et post tres dies resurget in animabus credentium sibi, cum tres dies fuerint consummati in eis. Prima dies, Pater; secunda dies, Filius, secundum quod dictum est in propheta: *Annuntiate de die in diem salutare ejus* (Psal. 95. 2) Quis est autem dies alius de die, nisi genitus Deus de ingenito Deo? Consequenter et Spiritus sanctus tertia dies est, quoniam his tribus illuminantur corda credentium. In quibus ergo trium istorum scientiæ fuerint consummatæ, in eis veritatis verbum resurgit, et vivit et operatur. Sed nec resurgent, nisi qui jejunantes a malo et flentes sunt propter eum, et desiderant resurrectionem ejus videre in anima sua: sicut et apostoli jejunantes et flentes fuerunt Domino crucifixo usque ad diem resurrectionis ipsius. (a) *Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedæi, cum filiis suis, adorans et petens aliquid ab eo* (Marc. 15. 40. et 16. 1). Hæc est Salome, cujus apud alterum evangelistam ponitur nomen, vere pacifica, secundum interpretationem: quæ filios genuit pacis. Non solum autem ex Marco evangelista, qui manifeste ipsos fratres exponit accessisse ad Jesum, et hæc eadem postulasse (Marc. 10. 35) intelligere possumus, quoniam a filiis suis erat summissa, sed etiam ex præsentibus Christi sermonibus, quibus non quasi ad mulierem ipsam se petentem, sed quasi ad filios submittentem respondit: *Nescitis quid petatis*. Æstimo enim, quod fratres cum audissent Dominum de passione et resurrectione sua prophetantem, coeperunt dicere intra se, cum essent fideles: Ecce Rex cælestis descendit ad regna tartarea, ut regem quidem mortis destruat, ipsam autem mortem divinitatis suæ potentia calcet, et sic vinculo tenebrarum soluto, captivas animas ad sua regna perducatur. Nec innumerabilis militiæ dæmonum resistere poterit contra eum. Quem enim in corpore constitutum timuerunt dicentes: *Quid nobis et tibi, Jesu Fili Dei excelsi? venisti ante tempus torquere nos* (Math. 8. 29)? quomodo nudam ipsam divinitatem contra se descendantem poterunt sustinere? Ecce post tres dies mortis suæ reverteretur ab inferis, quasi victor de bello. Nam cum victoria fuerit consummata, quid aliud restat, nisi ut regni gloria subsequatur? Ergo faciamus, fratres, quomodo possumus regni illius fieri participes. Scimus quia invidus non est. Qui enim seipsum donavit hominibus, quomodo regni sui societatem non donabit? Petentis negligentia reprehenditur ubi de dantis misericordia non dubitatur. Si nos rogamus magistrum, forsitan cæterorum fratrum corda concutiemus: et dum nobis duobus volumus providere, inter omnes scandalum excitabimus. Nam etsi sancti sint, tamen homines sunt. Etsi vinci a carne non possunt, quasi jam spirituales, tamen percuti possunt, quasi adhuc carnales. Ut quid ergo vel leves occasiones demus, quibus improba carnis natura tranquillitas eorum animas inquietet? Submitta-

mus ergo matrem nostram, ut suo nomine deprecetur pro nobis, et fiant duo bona. Si enim res ipsa reprehensibilis inventa fuerit, facile meretur veniam, quasi mulier. Ipse enim sexus excusatur errorem. Si autem non fuerit importuna, facilius impetrabit mater pro filiis suis rogans. Ipse enim Dominus, qui maternos animos filiorum miseratione implevit, facilius exaudiet maternum affectum. Magna laus mulieris hujus ex hoc loco colligitur. Primum, quia non solum illi reliquerant patrem, sed etiam ipsa reliquerat virum suum, et sequuta fuerat Christum. Et illi ostenderunt quia filii erant hujusmodi matris, et ipsa ostendit quia mater erat talium filiorum. Quoniam autem vivum reliquerat virum, sermo demonstrat, qui de vocatione eorum scriptus est, dicens: *Illi autem reliquerunt patrem suum Zebedæum in navi cum mercenariis, et sequuti sunt Jesum* (Marc. 1. 20). Nisi forte quis dicat, quia Christus plus quam triennio docuit, et intra tempus vocationis apostolorum et passionis Christi mortuus est Zebedæus, et sic illa sequuta est: Jesum tamen sequuta est. Qualis radix, talia et germina: et qualis terra, talis et fructus. Non eam vicit, sicut cæteras mulieres, maritalis affectus: quia ille temporalis erat maritus, iste autem perfectus sponsus. Illius amor deceptio erat carnalis, istius autem, dilectio incorruptibilis vitæ. Non illam tenuit miseratio senectutis ejus, quia ille sine ista vivere poterat, ista autem sine Christo salva esse non poterat. Cogitavit enim, quoniam amplius proderit viro suo, si propter Deum reliquerit virum, quam si propter virum reliquerit Deum. Propterea sexu fragili, et jam ætate defecta, Christi vestigia sequebatur: quia fides nunquam senescit, et religio fatigationem non sentit. Deinde quia non sentit illa, sicut cæteræ matres, quæ corpus natorum suorum amant, animam autem contemunt. Desiderant enim illos valere in sæculo isto, et non curant quid passuri sint in alio. Alii militias filiis suis provident, alii honores, et nemo filiis suis providet Deum. Perditionem illorum cum magno pretio comparant, et salutem illorum nec dono accipere volunt. Si viderint illos pauperes, tristantur et suspirant: si autem viderint illos peccantes, nemo tristatur: ut ostendant quia corporum sunt parentes, non animarum. *Accessit ergo ad Jesum, rogans et petens aliquid ab eo*. Audacem enim fecerat eam natorum affectus, et reverentiam forsitan spirituales vicerat amor carnalis. *Dicit ei Jesus: Quid vis?* Non interrogat quasi nesciens, ut audiret quid vellet: sed ut illa exponente, manifestam faceret irrationabilem petitionem ipsorum: quoniam petebant quidem quasi religiosi, et cælestis gloriæ amatores, non quasi scientiam habentes inutilium postulationum et nocivarum. Nam frequenter Dominus patitur discipulos suos aliquid non recte aut dicere, aut agere, aut cogitare, ut ex illorum culpa occasiones inveniat docendi, et exponendi regulam pietatis, sciens quia et ipse error eorum non nocet præsentem magistrum, et omnes non solum in præsentem, sed etiam in futuro doctrina ejus ædificat. At illa dixit, *Dic ut sedeant hi duo filii mei, unus ad dexteram tuam, et alius ad sinistram tuam in regno tuo*. Non dicimus, quia recte petiit: sed hoc dicimus, quia non terrena, sed cælestia filiis suis optabat. Tunc Dominus occultorum cognitor, non ad verba intercedentis mulieris respondit, sed ad consilia suggerentium filiorum respondit, dicens: *Nescitis quid petatis*. Concupiscentia enim carnalis omnem in vobis spirituales considerationem exclusit. Non audistis me referentem, cum venerit Filius hominis in majestate sua, ponet oves ad dexteram, hædos autem ad sinistram: et dicit eis, qui ad sinistram sunt: *Discedite a me, maledicti, in ignem æternum* (Math. 25. 41)? Quomodo vos vultis, ut unus sedeat ad dexteram, et alius ad sinistram? Ego vos vocavi ad partem dexteram de sinistra, et vos vestro consilio curritis ad sinistram. Ideo forsitan et per mulierem res agebatur. Vidit enim diabolus, quia per illos ipsos

(a) Hic incipit Homilia apud V. D.

adversus eos agere non valebat; contulit se ad consueta arma mulierum, ut sicut Adam per mulierem spoliavit, ita et istos separaret per matrem. Nam etsi mater erat, tamen mulier erat. Propter quod etsi affectus ejus dulcis erat erga filios quasi matris, intellectus tamen ejus nocivus erat quasi mulieris. Sed jam non poterat per mulierem perditio introire in sanctos, ex quo de muliere salus cunctorum processit. Intelligere ergo debemus et nos, ut non illud a Deo petamus, quod nos bonum esse judicamus, sed orantes in ejus potestate ponamus, ut nos illud petentes exaudiat, quod ipse nobis expedire cognoscit. *Nescitis quid petatis.* Bonum quidem desiderium, sed inconsiderata petitio. Ideo etsi impetrare non debebat simplicitas petitionis eorum, tamen confundi non merebatur, quia de amore Domini nascebatur. Propterea non voluntatem neque propositum eorum culpatur, sed solum ignorantiam reprehendit, dicens: *Nescitis quid petatis.* Quis autem athleta idoneus ante certamen de præmio factum facit? Si enim certamen bene processerit, iudex postea potest secundum meritum certaminis præmium mensurare et æstimare. Si autem præmium ante fuerit constitutum, non omni modo secundum qualitatem præmii potest exitum habere certamen: quia quale præmium detur, in potestate est munerantis: qualem autem exitum habeat unumquodque certamen, non est in potestate certantis. *Nescitis ergo quid petatis.* Desideratis quidem bonum, sed non intelligitis quid est bonum. Si autem intelligereis, illud petere debebatis, dicentes quoniam in hoc mundo periculosissimo vivimus, quasi in pelago, ubi nunquam est minor tempestas. Etsi tempestas interdum non fuerit, tamen semper timor est tempestatis. Sic et in hoc mundo viventibus nunquam est minor tentatio: etsi tentatio interdum facta non fuerit, tamen timor tentationis semper est. Ideo da nobis auxilium gratiæ tuæ, ut non vincamur a malo, sed ipsi omne malum vincamus. Sicut enim mundi bello videmus, quia qui vadens ad pugnam de præda victoriæ cogitat, difficile vincit, qui autem vadens sic vadit quasi ad mortem, ille facile superat: sic et nos in hoc certamine spirituali viventes non debemus cogitare qualem gloriam consequamur, sed quomodo evadamus ruinam peccati. Qui autem de gloria cogitat, et non magis timet de casu, ille nec infirmitatem carnis suæ cognoscit, nec versutias considerat diaboli, nec intelligit, quod ait Apostolus: *Non est nobis collectatio cum carne et sanguine, sed adversus principatus et potestates, adversus rectores hujus mundi tenebrarum* (Ephes. 6. 12). Propterea sumite omnia arma Dei. Sicut enim miles, si toto corpore fuerit armis vestitus, et unam partem habuerit nudam, nihil ei prodest, quod totus fuerit ferro vestitus, si per illam unam partem eum sagitta percusserit, sed sic cadit, quemadmodum si totus fuisset nudus: sic et Christianus, quamvis omnem justitiam fecerit, si in uno peccaverit, similiter peccator statuitur, quemadmodum si semper peccasset. Sicut ait Jacobus: *Si omnem legem adimpleas, et in uno transgrediaris, similiter prævaricator es legis* (Jacob. 2. 10). Ideo et Dominus illis respondit: *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum, aut baptismate, quo ego baptizor, baptizari* (Marc. 10. 38)? Numquid nesciebat Dominus, quia passionem ipsius poterant imitari? Sed ideo eis dicit, ut Domino interrogante, et eis respondentibus, omnes nos audiamus: quia nemo potest cum Christo regnare, nisi passionem Christi fuerit imitatus, sicut ait Apostolus: *Si commortui sumus, et convivimus: si sustinemus, et conregnabimus* (2. Tim. 2. 11. 12). Res enim pretiosa vili pretio non comparatur. Magnum laborem necesse est nobis impendere, si volumus ad regna cælestia pervenire. Passionem autem Domini dicimus suscipere nos debere non omni modo persequutionem gentilium, sed omnem laborem et molestiam, quam patimur in corpore contra peccata certantes. Nam si gentiles defecerint, qui persequabantur: numquid

ideo prompta voluntas fidelium debet sine fructu surilis permanere? Ideo et si gentes non habes, quæ te persequantur, habes principem gentium diabolum, qui hominem persequi nunquam cessat. Si enim principem potueris vincere in peccato, non est magnum superare ministros ejus in corpore tuo. Ecce ostendo tibi magnam et insuperabilem persequutionem in corpore tuo. Incipe resistere desideriis tuis, et tunc intelliges quam fortes sunt spiritus desideriorum malorum, qui te persequuntur. Hæc est enim pugna periculosa, et hæc est gloriosa victoria qui potuerit odire quod amat, et amare quod odit. Aut ideo dixit eis: *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum?* Dominus enim cognoverat propositum istud petentium fratrum, quia non primum sibi petebant secundum mundiales honores, quem si ex duobus vel tribus unus acceperit, necesse est cæteros fieri eo inferiores: sed perfectionem pietatis pelebant in regno cælesti, quam et multi consequi possunt: et cum fuerint consequuti, alterius perfectio alterius perfectione non minuitur. Utpote, sedere ad dextram Christi, vel ad sinistram, numquid duorum est tantum? Innumerabiles enim possunt sedere ad dextram Christi, vel ad sinistram: tamen alter alterum a perfectionis ordine non excludit: quoniam hanc perfectionem pietatis nemo potest consequi, nisi qui legitime certaverit usque ad mortem. Ideo interrogat eos, *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum?* ut illis respondentibus quia possumus, audiant cæteri condiscipuli, et conquiescant, intelligentes quoniam et ipsi, si parati sunt mori cum Christo, nihilominus possunt juxta Christum sedere, per illorum sessionem nequaquam exclusi, sicut ipse dicit per prophetam in Psalmo: *Oculi mei semper ad fideles terræ, ut sedeant hi mecum* (Psal. 100. 6). Non enim locus sedendi major et minor est juxta Christum, sed fides patiendi cum Christo. Non est calix et baptismus unum. Calix enim passio est, baptismus autem ipsa mors. Dictum est autem baptismum secundum similitudinem lane intinctæ. Sicut enim lana intingitur, naturalem habens colorem, ut coloretur purpurea, aut alicujus coloris accipiat dignitatem: sic et nos in mortem descendimus corporales, et resurgimus spirituales, sicut ait Apostolus: *Seminamur in infirmitate, surgimus in virtute: seminamur in ignobilitate, resurgimus in gloria: seminatur corpus animale, surget corpus spirituale* (1. Cor. 15. 43. 44). Omnis quidem mors habet in se passionem, non habet in se omnis passio et mortem. Multi enim fuerunt, qui passi sunt, et non sunt occisi, quales sunt confessores. Illi omnes calicem quidem Domini biberunt, baptismum autem ejus baptizati non sunt. *Dicunt et, Possumus.* Non tantum confidentia cordis sui, quantum ignorantia tentationis hæc responderunt. Nescientibus enim desiderabile est bellum, sicut et inexpertis levis videtur esse tentatio passionis et mortis. Si enim Dominus cum in tentationem passionis venisset, dicebat: *Pater, si potest fieri, transeat a me calix iste* (Matth. 26. 39). quanto magis discipuli non fuerant dicturi quia possumus, si scissent qualis est tentatio mortis? Magnum quidem dolorem habet passio, tamen mors habet majorem timorem. Et dicit eis: *Calicem quidem meum bibetis, et baptismo, quo ego baptizor, baptizabimini: sedere autem ad dexteram meam, aut ad sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre meo* (Marc. 10. 39). Numquid non habebat potestatem præstare qui volebat, cum sit scriptum, *Pater diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus* (Joan. 3. 35)? Sed ideo non refutavit petitionem eorum, ne exanimaret eos, et pusillanimes faceret. Nam non facile de cætero resumit sperandi virtutem qui semel de eo, quod speraverat, cadit. Noluit autem suscipere petitionem eorum, ne cæteros omnes tristaret. Nam necesse erat, quod vel talia cogitarent, adhuc sine auxilio Spiritus sancti constituti: Si semel istis duobus totius regni illius societas dividenda est, si unus sessurus est ad dexteram, alter ad sinistram ejus: ergo

plo sanctitatis expellat, et aliam sponsam de gentibus castiorem inducat in cubiculum sanctitatis, ut tu projecto et in tenebris constituta dicas per Salomonem : *Ne aspereritis me, quoniam ego sum denigrata, quoniam despectus me sol* (Cant. 1. 5). Vis cognoscere mansuetudinem venientis? Considera speciem adventus ejus. Non sedet in curru aureo, pretiosa purpura fulgens; nec ascendit super fervidum equum discordiæ amorem et litis qui gloriæ jactantia pectus habet repletum, qui de longe odoratur bellum, et gaudet ad vocem tubæ, et cum viderit sanguineam pugnam, dicit in corde suo, Bene est factum: sed sedet super asinam tranquillitatis et pacis amicam. Non autem vides in circuitu ejus splendentes gladios, aut cætera ornamenta terribilium armorum: sed quid? Ramos frondentes, testimonia pietatis. Venit ergo mansuetus, non ut propter potentiam timeretur, sed ut propter mansuetudinem amaretur, *Sedens super asinam et pullum ejus*. Super matrem sedebat. Numquid et super pullum sedebat? Tamen etsi corporaliter fieri non poterat, ut super animal utrumque sederet, spiritualiter poterat, cum esset Deus, ut et in Judæis sederet, et in gentibus simul. Sedere autem super jumenta est in præcordiis eorum habitare, ut dicat illis Christus: *Tollite onus meum super vos, et videte, quia mitis sum et humilis corde* (Matth. 11. 29). Mansueti enim mansuetum debent portare; qui vocavit eos, sessor est, non ut illos puniat propter peccata eorum, sed ut ipse requiescat in eis propter mansuetudinem eorum. Nam sicut hoc genus jumentum, si quid errat, in simplicitate errat, et non in asperitate: ita et homines, qui crediderunt in Jesum Christum, sive ex Judæis, sive ex gentibus, ante Christum non in malitia, sed in ignorantia peccaverunt. Ideo se deridebant non puniri sub gravi sessore. Nam sicut peccatores equi sunt diaboli, ita et sancti equi dicuntur Christi: quia diabolus in peccatoribus sedens, instigat eos per deserta facinorum: id est, per fornicationes, per avaritias, et cætera; Christus sedens in sanctis, dirigit eos per plana justitiæ, id est, in castitate, in humilitate. Ergo equitatus diaboli, perditio est: equitatus autem Christi, salus, sicut Ihabacuc dicit in canticis suis ad ipsum Christum: *Qui ascendis super equos tuos, et equitatus tuus sanitas est* (Habac. 3. 8). Ergo induxit pullum in templum, ut gentes Judæis conjungat, ut adimpleat quod Jacob benedicens filium suum Judam prophetavit: *Alligans, inquit, ad vilem pullum suum* (Gen. 49. 11). Quæ est illa vitis? Judæa, quæ de Ægypto translata est, et in Oriente plantata. Et sicut prophetavit Noe de filiis suis, dicens: *Benedictus filius meus Sem, dilatet Deus Japhet, et inhabitabit in tabernaculo Sem* (Gen. 9. 26. 27). Sem enim pater fuit Judæorum, Japhet autem pater gentium, quæ per Christum ingressæ sunt in tabernacula Judæorum. 6. *Euntes autem discipuli, fecerunt sicut præceperat eis Jesus*, 7. *et adduxerunt asinam et pullum*. Quoniam cunctas apostoli solverunt asinam alienam, ministerium quidem fuit eorum, virtus autem et auctoritas Christi. Nec enim potuissent tollere jumentum alienum ab illo domino, qui eos non cognoscebat, unde essent, nisi præveniens spiritus Christi cor domini ejus præparasset ad dandum. Sic quod apostoli solverunt Judæos vel gentes de vinculo inimici, in prima quidem facie eorum videbatur opus: re vera autem fuit virtus et gratia Christi. Nec enim a Christo duodecim constituti totum mundum ligatum sub potestate diaboli solvere potuissent, nisi gratia Christi confregisset virtutem inimici. *Et imposuerunt super eum vestimenta sua, et eum desuper sedere fecerunt*. Vestimenta sunt præcepta divina, et gratia spiritualis. Sicut enim turpitudine nuditatis vestimento tegitur, sic naturalia mala carnis nostræ præceptis et gratia divina teguntur. Omnis enim homo naturaliter non solum peccator est, sed etiam totum peccatum, dicente Apostolo: *Eramus natura filii iræ, sicut et cæteri* (Ephes. 2. 3). Unde et Adam ideo se vidit nudum, id est, peccatorem: et ideo foliis fici, id est, mandatis aspe-

ræ legis cooperuit nuditatem suam. Et alibi promittens Deus justitias suas, et gratias ablaturum de gente Judæa, sicut dicit Dominus per Osce prophetam: *Et auferam vestimenta mea, et linteamina, ostendam gentibus turpitudinem tuam* (Osce 2. 9). Ergo imposuerunt vestimenta sua super eos, id est, mandata et gratias quas ipsi acceperunt a Christo: super Judæos et gentiles imposuerunt, id est tradiderunt; nec enim requiescere in eis potuisset Christus, nisi mandata ejus fuissent in eis. 8. *Plurima autem turba vestimenta sua sternebat: alii autem cædebant ramos de arboribus, et sternebant in via*. Videlicet ut eo veniente calcarentur a jumento. Vestimenta sunt mandata, sicut diximus: frondes autem speciem tenent pietatis. Quoniam ergo et mandata legis et species Judaicæ religionis a Christianis fuerant conculcanda in via, id est, in Christo: ideo tunc illa sub pedibus jumenti sternebant in via. Et vide quoniam super jumentum quidem apostoli posuerunt vestimenta sua, sub pedibus autem jumenti cætera turba Judæa: quoniam mandatis apostolorum sternuntur quidem Christiani et odorantur, legis autem mandata conculcant. Quotiescumque enim circumcissionem spernimus, sacrificia Judæorum pro nihilo æstimamus, et cæteras consuetudines Judaicas reprobamus. Vestimenta Judæorum, quibus ipsi induebantur, nos, qui sumus ex gentibus, sub pedibus nostris conculcamus. Alius autem sic: Qui vestimenta, inquit, deposuerunt super asinam, apostoli sunt, cæterique doctores: vestimenta autem sunt decus et schemagloriæ. Gloriam ergo, quam Christus accepit a Patre, dedit discipulis suis: discipuli autem accipientes eam a Christo, dederunt eam gentibus, ut delectabiliter Christus sederet in eis, sicut ipse dicit: *Et ego gloriam, quam mihi dedisti, dedi eis, ut sint unum, sicut et nos unum sumus* (Joan. 17. 22). Turbæ autem, quæ vestimenta sternebant in via, credentes erant ex circumcissione, qui gloriam, quam habebant ex lege, videntes Christum, dejecerunt in terram, semetipsos humiliantes, et cum apostolo Paulo dicentes: *Secundum justitiam, quæ ex lege est, conversatus sum sine querela, sed quæ fuerunt mihi lucra, hæc æstimavi propter Christum detrimenta, et arbitror stercora esse, ut Christum lucrificam* (Philip. 3. 6-8). Quid est autem aliud, quam justitiam legis terræ cœquare, ante sublimem gloriam Christi? Qui autem ramos de arboribus præcedebat frondentes, ipsi erant credentes et eruditi doctores, qui ex prophetis accipientes exempla viva de Christo, quasi de arboribus semper virentibus, et nunquam folia verborum suorum dejicientibus, ramos frondentes ante pedes subjugalis populi sternebant, et per ea exempla quasi per ramos frondentes, virentes sine offendiculo ambularent per viam vitæ istius, donec introirent in sanctuarium Dei. 9. *Turba autem quæ præcedebat, et quæ sequebatur, clamabat, dicens: Hosanna filio David*, etc. Memores populi mirabilem ejus, quæ ostendit eis, et sanitatum, quas præstitit eis, exsultantibus cordibus suis, ante et retro clamabant, *Hosanna filio David*. Qui præcedebant, seniores erant, id est, patriarchæ, prophætæ, cæterique sancti, qui ante adventum Christi de adventu ejus et prædixerunt, et cognoverunt: sequentes autem juniores, id est, apostoli, martyres, cæterique doctores, qui post ascensum Christi de resurrectione ejus et ascensione vel operibus prædicaverunt et prædicant; et licet diversis quidem temporibus fuerunt, tamen in omnibus unus exultationis spiritus fuit. Et illi quidem prophetantes de Christo venturo clamaverunt: *Benedictus qui venit in nomine Domini*: hi autem laudantes clamant de adventu Christi jam impleto, *Hosanna filio David*. Hosanna autem quidem interpretantur gloriam, alii redemptionem, alii Salvificam, sive Salvum fac. Nam et gloria illi debetur, et redemptio illi convenit, qui omnes redeunt, et pretiosi sanguinis effusione salvavit.

tra deteriores, et deteriores tristentur contra meliores, et per hoc soluta caritate, inter eos discordia nascatur, maxime in hoc sæculo facinoroso¹, in quo occasiones jugiter quarit diabolus odiorum seminandum. Quod autem in hoc sæculo differentia dignitatis facta est inter sanctos, dignitatis dico, non sanctitatis, ut alter quidem sit apostolus, alter autem episcopus, vel minister, vel laicus: contumacia carnis coegit, ut perversitas mundi, et occulta operatio inimici coerceatur: quoniam diabolus imperans carni et mundo, in multam indisciplinacionem excitat homines, quamdiu sunt in carne, et in mundo subditi ei, alios in lasciviam, alios in delicias, alios in invidiam, alios in avaritiam, alios in iram et superbiam: nisi ergo sint quos timeant, solvitur disciplina. Denique ipsi honores in Christo in prima quidem facie videntur honores, re vera autem non sunt honores diversi, sed sunt diversa ministeria. Utpote, honor oculi videtur, quia illuminat corpus: sed ipse honor illuminandi non est ei honor, sed ministerium ejus. Et pedum humilitas esse videtur, quia bajulant corpus: sed ipsa humilitas bajulationis non est eorum contemptio, sed ministerium eorum. Propterea dominus corporis, scilicet homo, nec oculum suum amplius honorat quam pedem, nec pedem magis contemnit, quam oculum: quia nec oculum pro aliquo suo merito honoratus est, ut oculus sit, sed ad hoc ministerium creatus est: nec pes pro sua culpa contemptus est, ut sit pes, sed ad hoc ministerium est creatus. Propterea unumquodque membrorum nil minus se habere intelligens, secundum ministerium, ad quod est creatum, nec amplius, nec invidet alteri membro, quasi plus habenti, nec spernit alterum membrum, quasi minus habens. Sic est et inter sanctos. Uniuscujusque sancti honor non est honor ejus, sed actus ipsius. Utpote, apostoli apostolatus putatur a nobis honor esse ipsius apostoli: vere autem non est honor ejus, sed ministerium ejus. Unde Paulus de apostolatu suo dicebat: *Nam si evangelizem, non est mihi gloria: necessitas enim mihi incumbit: vae enim mihi, si non evangelizavero* (1. Cor. 9. 16). Si enim volens hoc ago, mercedem habeo: si autem invitus, dispensatio mihi credita est. Similiter et diaconatus diaconi contemptibilitas videtur a nobis, vere autem non est contemptibilitas ejus, sed actus ipsius. Propter quod Deus nec apostolum amplius diligit, quam diaconum, quia apostolus est, nec diaconum, minus quam apostolum, quia diaconus est: quia nec apostolus pro merito suo antecedenti honoratus est, ut esset apostolus, sed ad hoc ministerium aptus est judicatis secundum motum animæ suæ. (a) [Nec diaconus pro merito suo antecedenti contemptus est ut esset diaconus, sed ad hoc ministerium aptus est judicatus secundum motum animæ suæ.] Propter quod neque apostolus laudem habebit apud Deum, quia apostolus fuit, sed si opus apostolatus sui bene implevit: neque diaconus exprobandus est, quia diaconus fuit, sed si opus suum neglexit. In nullo ergo hominis est honor, nisi in quo bene implevit opus suum: et nulla contemptio ejus est, nisi in quo neglexit proprium opus. Unde sicut pes libenter servit oculo, quasi sibi servienti, sciens quia nisi oculus, suo ministerio fuerit usus, nec ipse suo poterit uti: et oculus libenter servit pedi, quasi sibi servienti, sciens quia nisi pes suo officio fuerit usus, nec ipse suo poterit uti: sic et sancti invicem sibi debent esse subjecti, ut minor majori non invidet, quasi majori, sed libenter ei obsequatur, quasi sibi servienti, in eo ipso quod major est, et major non contemnat minorem, quia major est, sed libenter ei obsequatur, quasi sibi servienti. Hæc omnia tractavimus propter duos fratres, qui petierunt sibi primatum, cum non debuissent, et de eam apostoli indignati sunt contra eos, cum non

debuissent. *Sicut Filius hominis non venit ministrari sed ministrare, et dare animam suam in redemptionem pro multis.* Ad hoc enim ad imaginem Christi facti sumus, ut imitatores efficiamur voluntatis ejus et conversationis. Numquid ad similitudinem majestatis ejus sumus creati? Nam ille quidem nostram carnem imitari potuit, nos autem illius divinitatem imitari non possumus: sed in hoc sumus imago ejus, ut quod ei bonum videtur, et apud nos sit bonum, et quod ei malum videtur, et apud nos sit malum. Quicumque autem, Domino humilitati studente, jactantiæ studet, non est imago Christi. Et qui, Domino paupertatem amante, divitiarum amator est in hoc sæculo, repellit a se Christi similitudinem. Non est verus discipulus, qui non imitatur magistrum: nec est vera imago, quæ similis non est auctori.

Homilia xxvj. ex capite xx.

29. *Et egredientibus eis ab Jericho, sequuta est cum turba multa, etc.* Testimonium studiosi agricolæ est inessis fecunda: assidui autem doctoris documentum ecclesia plena: negotiatoris prosperata felicitas, apotheca multiplex. Neminem labor itineris impedit, quia amor spiritualis fatigationem non sentit. Neminem sexus muliebris retinuit, quia inter virum et mulierem corporis quidem differentia est, gratia autem una est, et una conditio in omnibus. Illic ergo differentia sexus requiritur, ubi causa carnalis est, et ubi caro, non spiritus operatur. Neminem possessionum suarum sollicitudo retrahit¹, quia ingreditur in possessionem regni cælestis. Vere enim non habet super terram quod amet, qui bonum cæleste in veritate gustaverit. Sicut enim qui pretiosum gustaverit cibum, postmodum ei hæc esca communis ingrata videtur: sic et qui semel de dulcedine Christi bene gustaverit, terrenorum bonorum de cætero non multum sentit saporem. Quis non desideret illum, aut quis non sequatur eum quem etiam duo cæci, antequam corporaliter viderent, spiritualiter aspexerunt, et antequam audirent, crediderunt? Nimirum hæc est illa rosa in campis Jericho, de qua Sapientia loquitur per Salomonem: *Sicut palma exaltata sum in Cades, et sicut plantatio rosæ in Jericho* (Eccli. 24. 18). Ergo hæc est illa speciosissima rosa, sanctitatis justitiæ candida, et passionis sanguine rubicunda. Sicut enim rosa antequam videatur, sentitur, et antequam inveniat, tenetur in odoribus suis: sic et Dominum transeuntem de longe, duo cæci antequam viderent, divinitatis ejus fragrantiam senserunt. 30. *Et ecce duo cæci.* Ecce, dicendo, opportunitatem ostendit: hoc est, opportune oblatis sunt ante faciem Christi, ut apertis oculis, quasi testes virtutis ejus, ascenderent cum eo in Jerusalem: quia futurum erat, ut sacerdotes repleti invidia, dicerent contra eum, In qua potestate facis hæc? ut videlicet cæci respondeant, etsi non voce, tamen ipsa re: Ecce nos cæci fuimus, et videmus. Quid ergo de potestate requiritis, qui videtis virtutem? Erubescite, carnales oculi, qui ante vos Christum stantem non aspiciatis, quem etiam crediderunt duo cæci sedentes secus viam, non in via. Duo cæci duo populi sunt, Judaicus, et gentilis. Aut sicut quidam interpretantur, ambo gentium, unus ex Cham, alius ex Japhet. Ideo autem cæci, quia nondum eis apparuerat unigenita lux. Secus viam: id est, juxta veritatem conversabantur, sed veritatem invenire non poterant, quia via veritatis certior adhuc demonstrata non fuerat: vel secundum rationem verbi degentes, non autem in ipsa ratione verbi consistentes: quia notitiam verbi nondum acceperant. Sicut enim qui in tenebris ambulat, si semel viam perdidit, interdum tota nocte ambulat juxta viam errans, et non invenit viam, donec superveniat dies: sic et homines ambulantes in erroribus vel

¹ V. D. et Editi in marg., *fastidiosus*, alia lectio, *factiosus*. (a) Uncinis clausa desunt in exemplari quodam.

¹ Idem in marg., *possessionum suarum recordatio* traxit.

plo Dei non debent esse numi, nisi spirituales, id est, qui Dei imaginem habent : et non illi numi, id est, non illi homines, qui terreni regis imaginem portant, id est, diaboli. Nam sicut homo bonus in se imaginem Dei ostendit, sic et homo malus imaginem diaboli habet. Aut certe mensas spiritualiter dicit scripturas numulariorum, id est, sacerdotum. Vere enim sacerdotum illorum scripturæ eversæ sunt, ut iam nemo eorum pacatur in eis, succedente Novo Testamento priori. *Et cathedras vendentium columbas evertit* : loquens etsi non sermone, tamen ipso facto : Quid faciunt in templo multæ columbæ venales, ex quo una columba gratuita descendit in templum corporis mei? id est, Spiritus sanctus replevit Ecclesiam meam. Non enim in sacrificio columbarum postmodum placitum est Deo templum, id est Ecclesia, sed in Spiritu sancto. Dixi enim vobis per prophetam : *Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos, quoniam meæ sunt omnes feræ sylvarum, iumenta in montibus et boves; cognovi omnia volatilia cæli* (Psal. 49. 9-11). *Immola Deo sacrificium laudis* (Ibid. r. 14), quia non hostias volo, sed corda : non sacrificia, sed fidem. Item dixi vobis per eundem prophetam : *Afferte Domino gloriam et honorem* (Psal. 28. 2). Et si vere vultis in templo Dei consistere, tollite hostias, et sic introite in atria ejus sancta. Tollite taurum de templo, quia unus taurus est offerendus pro grege universo : de quo Jacob dicebat accusans Levitas, id est, sacerdotes : *Quia in ira sua occiderunt hominem, et in furore suo subnervaverunt taurum* (Gen. 49. 6). Tollite oves de templo, quoniam unus agnus occiditur. Quoniam ergo per prophetas admonuerat eos, ubi hostias de templo tollerent animalium, et corda sua contribulata et humiliata offerrent, illi autem non obaudierunt : juste nunc tamquam iratus super inobedientia eorum, propria virtute expellit eos¹, ostendens per hæc, quoniam ipse est qui tunc per prophetas admonuerat eos de hostiis expellendis. 13. *Scriptum est enim : Domus mea, domus orationis vocabitur, vos autem fecistis illam speluncam latronum* (Isai. 56. 7). (a) Templum autem Dei speluncam facit latronum, qui lucra terrena et illicita, non etiam spiritualia in animarum salutem sectatur. Cultusque religionis eo modo non tam cultus Dei est, quam iniquæ negotiationis occasio. Nam quotidie ingreditur Jesus in templum suum, id est in sanctam Ecclesiam, et ejicit omnes vendentes gratiam Dei de Ecclesia, episcopos, presbyteros, diaconos, omnesque ecclesiasticos, necnon et laicos : quia unius criminis habentur, pariter Dei dona vendentes et ementes : quia scriptum est, *Gratis accepistis, gratis date* (Matth. 10. 8). Columbas quoque vendentium cathedras evertit, ut quod honor sacerdotalis debet auferri ab eis, doceret, qui pro terrena mercede opus Dei faciendum existimant. Quod igitur de ecclesiasticis diximus, hoc unusquisque de se intelligat. Dicit enim Apostolus : *Vos estis templum Dei vivi, et Spiritus sanctus habitat in vobis* (1. Cor. 3. 16). Non sit igitur in domo pectoris tui negotiatio illicita. Nihil boni, quod facimus, vel facere possumus adjuvante Domino, appetitu jactantiæ facianus, non terreni lucri concupiscentia, non malarum cupiditate rerum, ne ingreditur Jesus iratus et rigidus, et non aliter emundet templum suum, nisi flagello adhibito, id est, correctione gravissima, et de spelunca latronum, id est, de habitaculo demonum per usum iniquæ cupiditatis, et de domo negotiationis, id est, de corde terreni lucri inhiantæ, suæ faciat domum habitationis. Unde quia paucorum est tam solida fortitudo, cruciantur delicti sanandis vulneribus, quibus humana fragilitas sauciat. Diligens est adhibenda

curatio. Unde dicit Scriptura : *Quis enim gloriabitur castum se habere cor, mundum a peccato* (Prov. 20. 9)? Omnes igitur intelligant delictorum indulgentiam, et reparationis suæ necessariam sibi esse medicinam. Nemo enim est tanta firmitate suffultus, ut de justificatione sua debeat esse securus. Utamur igitur, dilectissimi, saluberrimi temporis venerabilibus institutis, et solertiori cura nostras maculas terganus. Quantumlibet enim caste et sobrie mortalis hæc vita ducatur, quodam tamen pulvere terrene conversationis aspergitur, et nitor mentium ad Dei imaginem conditarum non ita a fumo totius vanitatis est alienus, ut nulla possit sorde fuscari, et non semper indigeat expoliri. Quod si etiam castissimis animis necessarium est, quanto magis est expetendum, qui tota forte anni spatia aut secularius aut negligentius transierunt? Quos caritate debita commonemus, ut confugiant omnes ad præsentem ubique Dei misericordiam, et digna se confessione cum observantia mandatorum Dei cunctorum corda sanctificent. Mitescat sævitia, iracundia manscescat. Remittant sibi omnes culpas invicem suas. Nec exactor sit vindictæ, qui petitor est veniæ. Dicentes enim, *Dimitte nobis debita, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris* (Matth. 6. 12), durissimis nos vinculis colligamus, nisi quod profitemur impleamus. Clementes autem et mites animos largitas decorum. Nihil enim est dignius, quam ut homo sit auctoris sui imitator, et secundum modum propriæ facultatis divini operis sit exsequutor. Nam cum aluntur esurientes, vestiuntur nudi, nonne auxilium Dei munus explet ministri? Et benignitas servi, munus est domini. Et merito Deo gratiæ referuntur de pietatis officiis, cuius opera videntur in famulis. Propterea ipse Dominus discipulis suis ait : *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est* (Matth. 5. 16). 14. *Et accesserunt ad eum cæci et claudi in templo, et sanavit eos omnes* : ut quod illi verbis clamabant, iste factis ostenderet. Quasi testis vocis eorum sanavit cæcos, ut cæci videntes, cæcos aspicientes, viderent et ipsi : ut istorum illuminatio corporalis fieret illis spiritualis lucerna cordis. Curavit et claudos, ut claudicantes Judei in fide currebant ad Christum, ut meliores pedes illi acciperent videntes quam isti. 15. *Videntes autem principes sacerdotum, et scribæ mirabilia quæ fecit, et pueros clamantes in templo, et dicentes : Hosanna filio David : indignati sunt, et dixerunt ei : Audis quid isti dicunt? Quibus ipse poterat dicere : Et vos videtis quid ego facio? Illos loquentes attenditis, et me facientem non consideratis. Ego enim factis interpretor voces illorum. Quemadmodum columna in templo, si steterit recta, accepto pondere amplius confirmatur; si autem modice obliqua fuerit, suscepto pondere, non solum non confirmatur, sed amplius vadit ad latus : sic et cor hominis si rectum fuerit, videns opera alienius viri justii, aut audiens, per doctrinam sapientiæ ejus amplius confirmatur; si autem fuerit perversum cor, videns opera alienius viri justii, aut audiens, non solum non confirmatur, sed magis ad invidiam excitatur, et magis pervertitur. Hoc modo et sacerdotes videntes sanitates ægotantium, et audientes laudem puerorum, non solum non crediderunt in Christum, sed magis excitati sunt contra eum, dicentes : *Audis quid isti dicunt? Utinam vos audieritis quid dicunt!* Hæ enim sanitates ægotantium de vocibus clamantium testimonium dant, quia vera sunt quæ dicuntur. Item voces clamantium de sanitis ægotantium testimonium reddunt, quia magna sunt quæ sunt. Si sanitates ægotantium mentiuntur de Christo, interrogare voces clamantium. Si voces clamantium mentiuntur, interrogare ægotantium sanitates. Et ut quid quasi reum arguitis, quem tanti testes defendunt? Si iuste clamant, consentite clamantibus, et credite in Christum; si autem injuste dicunt, reprehendite illos magis injuste, dicentes : Et ut quid Christum culpa-*

¹ Editi in marg., *Propria manu expellit ea*. V. D., *Propria eos virtute compellit*.

(a) Hæc, *Templum autem Dei*, et cætera quæ sequuntur, desunt in Cod. V. U. usque ad hæc verba, *Et accesserunt ad eum cæci et claudi*, etc.

luisset imponere, sufferebant : et omnia non bona patientia supportabant, nec resistebant. Propter quæ omnia et Apostolus ad Corinthios dicit : *Videle vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi fortes, non multi nobiles; sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes : et infirma mundi elegit Deus ut confundat fortia : et ignobilia, et contemptibilia mundi elegit Deus, et ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret* (1. Cor. 1. 26-28). At ubi Christus super eos ascendit, et induxit in templum, lavati per baptismum, facti sunt de immundis animalibus homines sancti. Percepta enim verbi ratione, sapientia Dei facti sunt rationabiles, et prudentes : et inventa est irrationabilitas eorum esse simplicitas, et stultitia eorum mansuetudo. Nam simplicitas, sine ratione verbi, hominis irrationabilitas est : et mansuetudo si non sit propter Deum stultitia est. Aduhuc autem accepta gratia, et recognita regeneratione sua cælesti, facti sunt de infirmis et de ignobilibus fortes et nobiles : et quæ videbatur infirmitas, innocentia est inventa in eis, ignobilitas autem humilitas. Nam innocentia sine Deo infirmitas æstimatur, et humilitas non propter Deum ignobilitas judicatur. Item rejicientes a se onera demonum, suscipientes super se jugum Christi suave, et onus ejus leve, et ipsum sessorem in cordibus suis suscipientes, facti sunt patientes. Nam patientia irrationabilis onerifera æstimatur et ligata, id est, diabolici erroris vinculo impedita, ut non haberet libertatem ire quo vellet. Nam omnes homines antequam peccemus, liberum quidem habemus arbitrium, si volumus sequi voluntatem diaboli, an non. Quod si semel peccantes obligaverimus nos operibus ejus, jam nostra virtute evadere non possumus; sed sicut navis, fracto gubernaculo, illuc ducitur, ubi tempestas voluerit : sic et homo, divinæ gratiæ auxilio perduto per peccatum, agit non quod vult, sed quod diabolus vult. Et nisi Deus valida manu misericordiæ suæ solverit eum, usque ad mortem in peccatorum suorum vinculis permanebit. Ergo nostra quidem voluntate et negligentia alligamur, sed per Dei misericordiam absolvimur. Sicut enim videmus in istis mundialibus regnis, quomodo in primis quidem nemo potest facere seipsum regem, sed populus creat sibi regem quem elegerit; cum rex ille fuerit factus et confirmatus in regno, jam habet potestatem in hominibus, et non potest populus jugum ejus de cervice sua repellere : nam primum quidem in potestate populi est, facere sibi regem quem vult, factum autem de regno repellere jam non est in potestate ejus, et sic voluntas populi postea in necessitate convertitur : sic et homo, priusquam peccet, liberum habet arbitrium, utrum velit sub regno esse diaboli; cum autem peccando se tradiderit sub regno ipsius, jam non potest de potestate ejus exire : et sic prima voluntas ejus in necessitate convertitur. Et hoc est, quod homines sæculares et peccatores dicere solent : Numquid nolumus esse sancti? et quis non vult esse justus? Sed non possumus. Verum quidem est, quod dicunt, sed non habent excusationem : quia primum potuerunt non esse sub potestate diaboli, si voluissent; postquam vero posuerunt thronum diaboli in cordibus suis, jam nemo potest eos de potestate diaboli eripere, nisi solus Deus. *Solvite*, inquit. Quomodo? Per doctrinam vestram, per miracula vestra : quia omnes Judæi et gentes per apostolos sunt liberati. *Adducite mihi*. Per ministerium, id est, ad gloriam corrigite illos. Duos autem misit apostolos, quia per duo generalia mandata omne genus hominum de peccato absolvitur. Qualia? *Diligas Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et proximum tuum sicut te ipsum* (Deut. 6. 5. Levit. 19. 18). In his duobus mandatis omne peccatum expellitur, et omnis justitia consummatur. Aut certe alia duo, *Quod tibi non vis fieri, alii ne feceris* (Tob. 4. 16). Item, *Quod vultis ut faciant vobis homines, facite et vos similiter* (Matth. 7. 12). Quidam autem istos duos Petrum et Philippum apostolos exponit intelligi oportere : quoniam hi primum

transgredientes Judaicos fines, gentes adduxerunt ad Christum : Philippus quidem Samariam, quam ipsam Samariam asinam esse interpretatur : Petrus autem gentes, accipiens Cornelium ex gentibus, quasi Samariæ pullum. 3. *Et si quis vobis aliquid dixerit, dicite : Dominus operam eorum desiderat*. Ne dicatis, Dominus tuus; neque, Dominus noster; neque, Dominus jumentorum : ut intelligant omnes, quia ego solus Dominus, non solum animalium, neque solum eorum qui mihi subditi sunt, sed omnium hominum etiam qui mihi contrarii sunt. Nam et peccatores conditione quidem mei sunt, voluntate autem sua diaboli. *Meus est enim orbis terræ et plenitudo ejus* (Psalm. 25. 1). *Dominus operam eorum desiderat*. Justum est ut aliquando creatura serviat suo creatori. Gentes enim Deus in potestate diaboli pro tempore reliquit, ut tentet, non in æternum contempsit, ut perdat. Necesse est autem ut fiat quod scriptum est : *Homines et jumenta salvabis, Domine* (Psalm. 35. 7). *Confestim autem remittet eos*. Animal quidem postquam ingressum est in Jerusalem Judææ, ad dominum suum remissum est, animalis autem prophetia in Judæa remansit. Nam de animali illo non hoc, quod videbatur, necessarium erat Christo, sed illud, quod intelligebatur, id est, non caro, sed ratio : ideoque caro remissa est, ratio autem retenta est. Aut ita. Non dixit, et iterum remittet eos ad te : sed tantum, *Remittet eos*, ut ne mysterium præcederet rationem. Nam puto in primis homines non sermone nudo vocavit apostolorum, sed per virtutem Spiritus sancti solvit pariter et adduxit. Postquam autem adduxit, iterum dimisit eos in arbitrio, ut labore suo comitante gratia justificentur. Nam quod vocati sumus, Dei est, quod autem digne post vocationem vivimus, nostrum pariter est et Dei. Hoc est quod ait, iterum remittet eos, non ad diabolum, qui prius tenebat eos, sed in arbitrio suo, adjuvante gratiæ scilicet dono. 4. *Hoc autem totum factum est ut impleatur quod dictum est per prophetam dicentem* : 5. *Dicite filiæ Sion, Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam, et pullum filium jumenti* (Zach. 9. 9). Dominus noster ascendens ad mortem Jerosolymam, magnam gratiam pacis et concordie mundo universo quasi in testamento reliquit. In mysterium enim gentium futurarum, sedens super asinam et pullum ejus, intravit in templum, et sic gentes Judæis conjunxit. Sciens autem propheta malitiam Judæorum, quia contradictrici fuerant Christo ascendenti in templum, ideo pramonuit, ut per hoc signum cognoscerent regem suum Judæi, dicens : *Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam et pullum ejus*. *Ecce*, ostendens verbum est : id est, Non corporali aspectu, sed spirituali intellectu opera virtutum ejus aspiciat, deiciendi estis in natura humana : si autem opus ejus consideraveritis, salvandi estis in virtute divina. Ante tempora autem multa constitutus propheta, videns eum spirituali aspectu, qui nondum natus fuerat, ideo dicebat, *Ecce*, ut ostenderet quia ille, de quo loquebatur, antequam nasceretur, jam erat. Cum ergo videritis eum in templo, o Judæi, nolite superbe agere contra eum dicentes : *In qua potestate hæc facis* (Luc. 20. 2)? Quia *Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam*. Nolite considerare, in qua potestate facit, sed considerate tantum, si facere potest : quoniam hoc credere est, illud autem tentare. *Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam*. Nolite dicere, *Nos non habemus regem, nisi tantummodo Cæsarem* (Joan. 19. 15). *Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam*. Si intellexeris, venit tibi; si non intellexeris, veniet contra te : id est, si intellexeris, veniet ut salvet te, et sub pedibus tuis subiciat gentes, et dicas per prophetam gaudens : *Quoniam Deus excelsus, terribilis, et rex magnus super omnem terram : subiecit populos nobis, et gentes sub pedibus nostris* (Psalm. 46. 3-5). *Elegit nos in hereditatem sibi, speciem Jacob quem dilexit*. Si autem non intellexeris, veniet ut perdat te, et de tem-

multorum hominum fidelium habitantium in una domo, sicut scriptum est : *Deus qui inhabitare facit unanimes in una domo* (Psal. 67. 7). Denique vide ipsa folia fici, quomodo secundum similitudinem manus formata sunt. Folia autem viriditatis sunt species tantummodo sanctitatis in homine, aut sine fructu operum verba religiosa. Quicunque ergo homo religiosus, id est, arbor rationalis, profitetur se esse Dei, et iustitiam non operatur, arbor est tantummodo, folia sine fructu portans, quales sumus nos, de quibus prophetavit Apostolus : *Erunt, inquit, in novissimis diebus homines seipsos amantes, cupidi pecuniarum, elati, superbi, parentibus non obediētes, voluntatis suae amatores magis quam Dei, speciem quidem pietatis habentes, virtutem autem ejus abnegantes, quos in finem maledicturus est Dominus, ut numquam ex illis fructus nascatur, sicut maledixit Judæis, et aruerunt* (2. Tim. 3. 1-5). Secus autem viam est juxta mundum. Ideo ergo nullum in Judæis fructum Christus potuit invenire, quia juxta mundum viventes erant, id est, secundum mundum. Mundus enim via est communis, per quam omnes transeunt qui nascuntur, sicut exposuimus in parabola seminantis. Quicunque ergo homo fidelis, id est, arbor rationalis, juxta mundum vivens, numquam potest in se fructum justitiæ tenere. Unde Paulus dicebat ad Timotheum : *Nemo militans Deo implicat se negotiis secularibus, ut ei placeat, cui se probavit* (2. Tim. 2. 4). Ut quid non potest fructus suos tenere? Transeuntes enim et retranseuntes dæmones, vel ministri ipsius, per viam, id est, vagantes per mundum suum, excutunt eos. Sicut enim irrationabilis terra, quæ secus viam posita est, semper concalcatur, et dura est, et semina doctrinæ in sulcos sensus sui non recipit, sed volatiles spiritus rapiunt ea : sic et omnis arbor rationalis juxta viam posita numquam potest esse fructifera, id est, homo secundum mundum vivens numquam potest evadere a peccato, ut sit justus. Frequenter enim transeuntes spiritus ipsas gemmas justitiæ excutunt de ramis ejus, antequam aperiantur in flores. Interdum autem ipsos flores jam apertos excutunt, interdum vero etiam poma ipsa formata deponunt. Rami enim sunt animæ sensus ipsius, de quibus omnia bona procedunt. Gemmæ autem sunt bonæ cogitationes coherentes in sensibus. Aperti autem flores sunt bonæ voluntates. Sicut enim de gemmis flores procedunt, ita de bonis cogitationibus nascuntur bonæ voluntates. Sicut autem flores non possunt procedere, nisi fuerit gemma : sic bona voluntas nasci non potest, nisi præcesserit in homine cogitatio bona. Bona enim cogitantes incipimus desiderare quæ bona sunt apud Deum. Nam voluntates bonæ sic suaves sunt apud Deum, quemadmodum odoriferi floris. Unde Salomon dicebat : *Fili, serva te a cogitationibus quæ sunt sine intellectu* (Sap. 1. 5). Poma autem sunt opera justitiæ perfectæ. Sicut enim ex floribus poma formantur, ita ex bonis voluntatibus opera perfecta nascuntur. Sicut autem ante pomum flos præcedit, ita ante opus bonum bona voluntas. Omnis itaque homo, qui jam nec cogitat aliquid quando quæ bona sunt, ipsas gemmas justitiæ de ramis, id est, de sensibus ejus, transeuntes dæmones excusserunt. Qui autem cogitat quidem bona, et proponit in corde suo facere quod bonum est : puta, aut elemosynas facere, aut jejunare, aut continens esse, et tamen concupiscentia sæculi victus, aut ex quacunque occasione mutaverit voluntatem suam : de illius sensu jam aperti flores dæmones excusserunt. Qui autem cogitavit bona, et proposuit, et perfecit quod proposuit, ille poma produxit. Quod si iterum peccaverit, et propter peccata sequentia justitiæ opera priora perdidit, de illis sensibus dæmones jam perfecta poma excusserunt. Sicut ergo difficile est arborem juxta viam positam fructus suos usque ad maturitatem servare : sic difficile est virum fidelem juxta istum mundum viventem, id est, in actibus ejus, justitiā immaculatam usque

in finem servare. Si vis ergo fructus justitiæ usque in finem tenere, recede de via, et plantare in loco secreto, ut nec mundus tecum aliquid habeat commune, nec tu cum mundo. *Et ait illi : Numquam ex te fructus nascatur in sempiternum.* Non quia maledixit arborem, ideo fructus non dedit, sed quia non dabat, ideo maledixit ei, ut nec folia ipsa proferret ; id est, non ideo Judæi perdidērunt justitiā, quia Deus eos dereliquit, sed ideo eos Deus dereliquit, quia justitiā non afferebant, ut nec ipsa species pietatis esset in eis, aut sermo. Et vere sicut melius est, ut non sit arbor, quam ut sit quidem, et secundum genus suum fructum non faciat : sic melius est, ut nec sit homo Dei, quam ut sit quidem, et conversationem non habeat secundum Deum. Qui enim tuus non est, si tibi non obaudit, non doles : de illo autem graviter doles, qui tuus est, et te continuit, et aliis servit : sic Deus non tantum de alieno et aperte diabolo servienti irascitur, quantum de suo diaboli faciente voluntatem. Ideo in fine sæculi ipse Deus mittet operationem erroris in tales, sicut et quotidie fieri videmus, ut credant mendacio, qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati, ut judicentur omnes. Non vult enim ut videantur esse ipsius, qui vere non sunt ejus. Uxor meretrix melius est ut nec sit viri sui, quam ut ipsa illius, male ambulando excitet eum in zelo. *Et arefacta est continuo ficulnea.* 20. *Et videntes discipuli, mirati sunt dicentes : Quomodo continuo arevit ficulnea ?* Mirati sunt, quia sermo ejus quasi flamma descendit ad radices ipsius. O apostoli, qui vidistis Lazarum sepultum et putridum iterum venientem ad vitam solo sermone (Joan. 11) : quid miramini, si videtis arborem solo sermone siccantam ? Qui enim potest vitam donare, ille potest et vitam auferre : qui autem vitam auferre non potest, nec vitam dare potest. 21. *Respondens autem Jesus, ait illis : Amen dico vobis, si habueritis fidem, et non hesitaveritis, non solum de ficulnea facietis : sed et si monti huic dixeritis, Tolle te, et jactu te in mare, fiet.* Mons ille invisibilis, qui arbores infructuosas producit, ubi loca petrosa et aspera, ubi præcipitia pendencia, et cavernæ, non hominibus ad habitandum aptæ, sed bestiis, ubi nulla est planities ad requiescendum in pace, sed ascensionibus et descensionibus plenus est. Quicumque enim diabolo stant, alias ascendunt, alias descendunt. Qui mons est dictus, non propter altitudinem dignitatis, sicut angeli sancti, sed propter inflationem superbix ; non propter firmitatem virtutis, sed propter immobilem et incorrigibilem malitiam suam. Istum montem tollite de medio sanctorum, ubi fides, ubi spes, ubi caritas, ubi planities pacis, ubi speciosi fontes doctorum, ubi prata florentia rore gratiarum, ubi volucres sancti, assidue vernantes cantibus delectant. *Et mitte te in mare* id est, in istum mundum, ubi aquæ sunt salæ, et non procedentes ad usum, id est, populi iniqui, non proficientes ad gloriam Dei, in quos omnia dulcia flumina spiritualium gratiarum currunt, et salinitatem eorum mutare non possunt ; sed magis illorum salinitas corrumpit in se dulcedinem venientium fluminum in mare hujus mundi, ubi semper dominantur potestates, et diversorum spirituum periculosa certamina. Sicut enim assidua est in mari tempestas, sic in isto mundo per-equitio satanæ, ubi numquam tranquillitas est, sed ascenditibus undis, id est, tentationibus impellentibus et impulsis, invicem se percutiunt aquæ, et invicem se frangunt et confringuntur, et invicem se confringentes quendam irrationabilem sonum dant. Sic seipsos homines, occasionibus hujus mundi ex ipso mundo nascentibus, quasi undis, se invicem comedunt et impugnant, et ex se quasi insanas voces pelagi dimittunt. Unde dicebat Apostolus : *Omnis clamor et ira tollatur a vobis.* (Ephes. 4. 31). *Mitte in mare.* Ubi bonus confusus, ubi inconstantia æterna, ubi infatigabilis contentio undarum, ubi timor est, et semper mortis fluit imago. 22. *Et omne quodcumque petieritis in creatione, credentes accipietis,*

Homilii xxviii. ex capite xj.

10. *Et cum intrasset Jesus Jerosolimam, commota est universa civitas, dicens: Quis est hic, etc.* Merito commovebantur videntes rem mirabilem: homo enim laudabatur quasi Deus, sed Deus laudabatur in homine. Dicebant enim, *Hosianna filio David*. Puto autem quod nec ipsi qui laudabant, sciebant quid laudabant, sed spiritus subito ingressus in eos, nesciente animo, veritatis verba fundebat. 12. *Et intravit Jesus in templum Dei.* Hoc erat proprium boni filii, ut et veniens ad domum curreret patris, et illi honorem redderet, qui genuit eum, ut tu imitator Christi factus, cum in aliquam ingressus fueris civitatem, primum ante omnem actum ad ecclesiam curras. Hoc erat boni medici, ut ingressus ad infirmam civitatem salvandam primum ad originem passionis intenderet. Nam sicut de templo omne bonum egreditur, sic et de templo omne malum procedit. Quemadmodum medicus, quando primo ingreditur ad infirmum, statim de stomacho ejus interrogat, et eum componere primum festinat, quia si stomachus sanus fuerit, totum corpus validum est, si autem dissipatus fuerit, totum corpus infirmum est: ita si sacerdotium integrum fuerit, tota Ecclesia floret: si autem corruptum fuerit, omnium fides marcescit. Cor autem et stomachus sacerdotes intelliguntur, quia in rebus spiritualibus per eos totus populus gubernatur. Et sicut cor sapientiae locus est, ita sacerdotes sunt receptacula sapientiae spiritualis, Isaia dicente, de regibus quidem, *Omne caput in dolore*; de sacerdotio autem, *Omne cor in tristitia* (Isai. 1. 5). Sicut enim stomachus accipiens cibum, coquit eum in seipso, et per totum corpus dispergit: sic et sacerdotes accipiunt scientiam sermonis per Scripturas e Deo, et excoquentes eam in se, id est, tractantes et meditantes apud se, universo populo subministrant. Et sicut stomacho subministrante, unumquodque membrum suscipit nutrimentum, et convertit ipsum in se, secundum suam naturam: ut puta quod suscipit jecur, totum fit sanguis; quod autem suscipit fel, bilis efficitur totum; quod vero ascendit in pulmonem, phlegmata hunc; quod autem in mamillas, totum efficitur lac: sic sacerdotibus in ecclesia loquentibus, verbum omnes suscipiunt. unusquisque autem convertit illud secundum proprium cor, ita ut unum idipsum verbum in cordibus quidem rectis procedat ad vitam, in cordibus autem perversis suscitetur iracundiam, quasi bilis; in aliis autem operatur dilectionem dulcissimam, quasi lac; in aliis autem odia, quasi phlegma nocivum et expuendum. Videte ergo, sacerdotes, quomodo vos componatis in verbo et opere. Quoniam sicut in corpore, si aliquod infirmum fuerit membrum, non omnino languet et stomachus; si autem stomachus languerit, omnia membra inveniuntur infirma: sic si aliquis Christianorum peccaverit, non omnino peccant et sacerdotes; si autem et sacerdotes fuerint in peccatis, totus populus convertitur ad peccandum. Ideo unusquisque Christianorum pro suo peccato reddet rationem: sacerdotes autem non solum pro suis, sed et pro omnium peccatis reddituri sunt rationem (Hebr. 13. 17). Vidit arborem pallentibus foliis marcidam, et intellexit studiosus agricola, quia lesuram in radicibus haberet. Nam vere quemadmodum cum videris arborem pallentibus foliis, marcidam intelligis, quia aliquam culpam habet circa radicem: ita cum videris populum indisciplinatum et irreligiosum, sine dubio cognosce, quia sacerdotium ejus non est sanum. *Et eiciebat vendentes et ementes de templo*: significans quia homo mercator vix aut nunquam potest Deo placere. Et ideo nullus Christianus debet esse mercator; aut si voluerit esse, projiciatur de Ecclesia Dei, dicente propheta: *Quia non cognovi negotiationes, introibo in potentias Domini* (Psal. 70. 15). Quemadmodum enim qui ambulat inter duos inimicos, ambobus placere volens, et se commendare, sine maliloquio non potest esse:

necesse est enim ut et isti male loquatur de illo, et ille male loquatur de isto: sic qui emit et vendit, sine mendacio et perjurio esse non potest: necesse est enim ut negotiatoribus hic juret, quia non tantum valet res, quantum comparat eam, et ille juret quia plus valet res, quam vendit. Sed est nec stabilis substantia eorum. Talium enim substantia aut ipsis viventibus peritura est, aut a malis heredibus dissipanda est, aut ad extraneos et inimicos hereditas ipsorum ventura est. Non potest ad bonum proficere quod congregatur de malo. Quemadmodum si triticum, aut aliquam bladi speciem ceruas in cribro, dum huc illucque jactas eum, grana omnia paulatim deorsum cadunt, et in fine in cribro nihil remanet, nisi stercus solum: sic et substantia negotiatorum, dum vadunt, et veniunt inter emptionem et venditionem, minuitur, et in novissimo nihil illis remanet, nisi solum peccatum. Ergo ostendit nobis quis est negotiator? omnes enim homines videntur negotiatores. Ecce qui arat, comparat boves, ut spicas vendat¹; et qui operatur lignum, comparat lignum, ut utensilia vendat; et lintearius comparat linteamina, ut vendat et ostendat: et fenerator mutat pecuniam, ut tollat usuras. Et quomodo antiqui Judaei et apostoli artificia laudaverunt? Quia magis sunt sine peccato. Sicut et Paulus fuit sutor tabernaculorum, et ipse mandat, dicens: *Curent et nostri bonis operibus praesse* (Tit. 5. 14). Et apostoli quidam, sicut legimus, pisces fuerunt. Ego ostendam qui non est negotiator, ut qui secundum regulam istam non fuerint intelligas omnes negotiatores esse: id est, quicumque rem comparat, non ut ipsam rem integram et immutatam² vendat, sed ut opus faciat ex ea, ille non est negotiator: quia qui materiam operandi sibi comparat, unde faciat opus, ille non rem ipsam vendit, sed magis artificium suum, id est, qui rem vendit, cujus aestimatio non est in ea ipsa re, sed in artificio operis, illa non est mercatio: ut puta, faber comparat ferrum, et facit ferramentum; sed ferramentum illud non tantum habet ferri quantum valet, sed secundum opus ferramenti appretatur. Qui autem comparat rem, ut illam ipsam integram et immutatam dando lucretur, ille est mercator, qui de templo Dei ejicitur. Unde super omnes mercatores plus maledictus est usurarius. Si enim qui rem comparatam vendit, mercator est et maledictus: quanto magis maledictus erit, qui non comparatam pecuniam, sed a Deo donatam sibi dat ad usuram? Secundo, quia mercator dat rem, ut jam illam non repetat: iste autem postquam fenerator, et sua iterum repetit, et aliena tollit cum suis. Adhuc dicit aliquis: qui agrum locat, ut agrariam recipiat, aut domum, ut pensiones recipiat, num est similis ei qui pecuniam dat ad usuram? Absit. Primum quidem, quoniam pecunia non ad aliquem usum disposita est, sicut ager, vel domus, sed ad pretium emendi vel vendendi. Secundo, quoniam qui agrum habet, arat eum, et fructum accipit ex eo: similiter et qui domum habet, usum mansionis capit ex ea. Ideo qui locat agrum, vel domum, usum dare videtur, et pecuniam accipere, et quodammodo quasi commutare videtur lucrum cum lucro: pecuniam autem si repositam in sacco teneas apud te, nullum usum capis ex ea. Tertio, ager vel domus utendo veterascit: pecunia autem cum fuerit mutata, nec minuitur, nec veterascit. *Et mensas numulariorum subvertit*. Pecunia spiritualiter homines intelliguntur: quia sicut numus habet charagma Caesaris, sic homo habet charagma Dei. Et quemadmodum solidus, qui non habet charagma Caesaris, reprobus est: ita et homo, qui non ostendit in se imaginem Dei, reprobus aestimatur. Unde Isaia dicebat ad Jerusalem: *Pecunia tua reproba est, carpones tui miscent vinum aqua* (Isai. 1. 23); et cetera. Ideo ergo mensas numulariorum evertit, significans quia in tem-

¹ Editi in marg., *ut segetis vendat*. v. 12., *ut species vendat*.

² Aut etiam, *immutatam*.

in peccato. Utpote, domesticum animal, si aliquanto tempore extra domum errando fuerit evagatum, cum venerit in manibus domini sui, quasi in recordationem naturæ suæ redactum, cito iterum mansuescit: animal autem silvestre, cum fuerit comprehensum, aut moribus appetit, aut calcibus repugnat. Sic et malus homo correptus, non solum pœnitentiam non agit, sed adhuc adversus corripientem magis irascitur.

Homilia xl. ex capite xxi (a).

28. *Homo quidam habebat duos filios, et accedens ad primum, dixit: Fili, vade hodie operari in vineam meam.* 29. *Ille autem respondens, ait: Nolo.* Postea autem pœnitentia motus, abiit. 30. *Accedens autem ad alterum, dixit similiter. At ille respondens, ait: Eo, domine: et non ivit.* 31. *Quis ex duobus fecit voluntatem patris? Dicunt ei: Primus. Dicit illis Jesus: Amen dico vobis, quia publicani et meretrices præcedunt vos in regno Dei.* 32. *Venit enim ad vos Joannes in via justitiæ, et non credidistis ei: publicani autem et meretrices crediderunt ei: vos autem videntes, nec pœnitentiam habuistis postea, ut crederetis ei.* Quis est ille, nisi Deus, qui omnes homines creavit, paterno affectu diligit: qui cum sit natura Dominus, paterno affectu diligit quasi pater, quam timeri ut dominus? Propterea in principio mandatorum legis non dixit, Timebis Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, sed, *Diliges* (Deut. 6. 5). Dilectionem enim ab hominibus exigere non est domini, sed paternitatis. Qui duos filios habuit. Unum quidem gentium populum, alterum Judæorum: quorum major filius erat gentium populus, minor autem populus Judæorum, quoniam gentes quidem erant ex patre Noe, Judæi autem ex Abraham. *Et accedens ad primum, dixit: Fili, vade hodie operari in vinea mea.* Hodie, id est, in tempore sæculi hujus. Quomodo loquutus est filiis suis? Non in facie ut homo, sed in corde ut Deus. Homo in auribus verbum sonans, sed Deus in mentibus suggerit intellectum. Quoniam autem sic loquitur Deus, ipse signat dicens Helias: *Descende in Sarreptam Sidoniæ, et illic mandabo viduæ, ut pascat te* (3. Reg. 17. 9). Quomodo, putas, mandavit viduæ? Non sermone, sed in spiritu; nec enim legitur specialiter ei Deus mandasse. Quis autem non intelligat, Deum invisibiliter in corde ei locutum? Quando enim venit ad eam Helias, illa colligebat hastellas, ut sibi quidem et filiis suis, non autem ut Helicæ cibum pararet; sed repente magnanimitate obtulit admonenti, quod ante cum extrema desperatione paraverat. Quando enim modicam habebat farinam in capsâ, sed magnam fidem habebat in corde, quam esuriebat Helias: reges quidem esuriebant, vidua autem pascēbat: quia in illa tentatione horrea quidem defecerunt, capsâ autem exuberabat, ut imple-retur quod fuerat scriptum: *Divites egerunt et esurierunt: inquirentes autem Dominum non deficient omni bono* (Psal. 33. 11). Quid est operari in vinea? Justitiam facere. Vineam enim justitiam diximus supra, quam generaliter quidem in natura omnium hominum Deus plantavit, specialiter autem dedit eam in libro Judæis: cujus diversæ vites sunt diversæ species justitiarum: in qua vinea unusquisque, secundum proprias vires, aut paucas vites operatur, aut multas. Nescio autem, si totam vineam quis hominam sufficiat operari. *At ille dixit: Nolo.* Quomodo dixit, *Nolo*? In cogitatu. Qui enim habens intellectum boni et mali, relinquit bonum, et sequitur malum, in cogitationibus suis contra Dominum respondere videtur, quia *Nolo*, id est, contra intellectum suum creatum sibi a Deo. Nisi enim dixerit in corde suo, *Nolo*, non potest fieri ut aliquando peccet, dicente propheta: *Dixit injustus, ut delinquat in semetipso* (Psal. 35. 1). Gentes enim a principio relinquentes Deum et justitiam ejus, et transeuntes ad idola et peccata, in cogitationibus suis respondere videntur:

(a) Hæc Homilia in Codice v. D. præcedenti jungitur.

Nolumus facere justitiam quam scimus ex nobis. *Accedens autem ad alterum, dixit similiter. At ille respondens, ait: Eo, domine, et non ivit.* Judaicus enim populus, id est, minor filius, interrogatus, et per Moysen, et per Joannem, quasi a Deo per eos loquente, spopondit se omnia facturum quæcumque præceperat Dominus: postea autem aversi, mentiti sunt Deo, sicut de illis dicit propheta: *Filii alieni mentiti sunt mihi* (Psal. 17. 46). *Quis ex duobus fecit patris voluntatem? At illi responderunt: Primus.* Vide quomodo, sicut jam diximus supra, attracti parabolæ veritate, ipsi adversum se sententiam protulerunt, dicentes, priorem filium patris voluntatem fecisse, id est, populum gentium: quia melius est non promittere et facere justitiam Dei, quam promittere et mentiri. Quorum judicium abundanter confirmans addidit, et dicit: *Amen dico vobis, quia publicani et meretrices præcedunt vos in regnum Dei.* Ac si dicat: non solum populus gentium melior est vobis Judæis, sicut judicastis et ipsi, sed etiam publicani et meretrices, qui sunt inter vos manifeste turpissimam profitentes vitam, præcedunt vos in regnum Dei: quanto magis populus gentium? Puto quod ex persona omnium virorum peccatorum publicani ponuntur, et ex persona omnium mulierum peccantium meretrices: quoniam quamvis multa sint peccata in viris et mulieribus præter ista, tamen præcipue in viris avaritia abundat, fornicatio autem in mulieribus. Utpote, mulier quamvis potest esse avara aut superba, tamen non facile per avaritiam aut superbiam peccat: quoniam non habet facile honores, pro quibus avaritiam exerceat: aut sit superba inter eos, cum quibus conversatur, ut in superbia peccet, quæ in domo sua sedet inclusa. Ideo autem facile peccatum fornicationis incurrit, maxime quia hoc vitium facile ex vacantia et otio nascitur. Nam qui sollicitudinibus animus habet occupatum, non facile fornicationi operam dat. Nam definitio amoris hæc est: animæ vacantis passio. Vir autem quoniam in actibus rerum diversarum est assidue, in avaritiæ peccatum incurrit; in fornicationem autem non facile, nisi forte mulum sit lascivus. Nam occupatio virilium sollicitudinum, suggestionum voluptates plurimum excludit. Unde proprium est hoc adolescentium nihil agentium. Nunc exponit causam, propter quam publicani et meretrices præcedunt eos, dicens: *Venit ad vos Joannes in via justitiæ, et non credidistis ei: publicani autem et meretrices crediderunt ei: vos autem videntes, nec pœnitentiam egistis postea, nec credidistis.* Ac si dicat: Etsi non venisset ad vos Joannes in via justitiæ, sed tantum baptismum pœnitentiæ prædicasset: vos quasi sacerdotes et prudentes, quasi iudices non personarum, sed rerum, debeat ei credere, etsi non quasi justo, tamen quasi justa dicenti. Quid enim perinet ad auditorem vita predicatoris? Si enim male vivit, illius est damnum solius: si autem bene docet, omnium audientium lucrum est. Nunc autem venit ad vos in via justitiæ sic manifesta, ut conversatio ejus venerabilis et angelica vita etiam publicanorum et meretricum corda concuteret, et percussa pavore flecteret ad credendum, et vestra corda non tetigit. Videtis quia juste publicani et meretrices præcedunt vos in regnum Dei? Considera autem, quomodo conversatio bona predicatoris prædicationi suæ præstat virtutem, ut etiam indomabilia domet corda. Et ipsa quidem prædicatio justa unam ex se habet virtutem: duplicem autem habet, quando et prædicatio justa est, et ipse qui prædicat justus. Sic dicit: *Vos autem nec pœnitentiam egistis, quasi publicani et meretrices credentes Joanni.* Illi fecerunt¹ quod majus est, isti autem neque pœnitentiam egerunt, quod est minus. Numquid publicani et meretrices credentes in Christum, sine pœnitentia crediderunt? neque enim possibile erat credere in eum sine pœnitentia, qui baptismum pœnitentiæ prædicabat. Quod ergo

¹ V. D. et Editi in marg., illi crediderunt.

itis? Quid enim culpant Christum, si intelligunt¹ illi quid dicunt? *Iesus autem dixit eis: Utique nunquam legistis, Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem (Psal. 8. 3)?* Tamen si dicat, Esto: istud mea culpa est, quia isti clamant: numquid mea culpa est, quia ante tot millia annorum hoc futurum propheta prædixit? Si recordamur quomodo superius dixit, *Turba autem quæ præcedebat, et quæ sequebatur, clamabat: intelligimus quia infantes dicebantur, non aitate, sed simplicitate cordis. Infantes autem lactentes, nec intelligere aliquid, nec laudare possunt. Lactentes autem dicebantur, quoniam quasi lactis suavitatem, ita mirabilium delectatione excitati clamabant, sicut scriptum est: Sic exaltavi animam meam, sicut ablactatus super matrem suam (Psal. 130. 2).* Lac enim dicitur opus miraculorum, panis autem doctrina perfecte justitiæ, sicut ait Apostolus: *Et verbum meum, et prædicatio mea, non in persuasione sapientiæ verbi, sed in ostensione spiritus et virtutis (1. Cor. 2. 4).* Item post modicum sic dicit: *Et ego non potui loqui vobis quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus: quasi parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam (Ibidem c. 3. 1. 2).* Omnis prima inductio fidei, id est, simplex doctrina, lac dicitur, quoniam sicut lac sine labore et sine opere dentium manducatur, et manducantem suavitatem suam delectat: sic et mirabilia nullum laborem videntibus ponunt, sed videntes admiratione delectant, et ad fidem molliiter invitant. Panis autem perfectioris doctrinam justitiæ significat, quam accipere non possunt, nisi exercitati sensus circa res spirituales: quoniam qui audit, necesse habet intra se tractatibus quibusdam discutere et meditari: quasi quibusdam dentibus spiritualibus molere. Unde et lex ruminantia animalia voluit esse munda (Deut. 14. 6). Illa enim esca doctrinæ non tantum carnalibus suavis est, quantum spiritualibus utilis est ad salutem. Sicut enim infanti si dederis fragmentum panis, quoniam angustas habet fauces, offocatur magis quam nutritur: sic et homini imperfecto in fide, et puero sensibus, si altiora mysteria sapientiæ volueris dicere, angustam habens fidem et sensum, magis scandalizatur, quam ædificatur. Et quemadmodum viro perfecto si dederis lac, fauces quidem ejus delectat, membra autem ejus non confortat. De pane enim scriptum est, non de lacte, quia confortat cor (Psal. 103. 15). Si autem panem manducet, non tantum fauces ejus delectat, quantum præstat ei virtutem: sic et viro perfecto in fide, et maturo sensibus, si miracula ostenderis, delectatur quidem aspectu, nihil autem proficit ei ad ædificationem sensus, aut notitiam veritatis; si autem verbum sapientiæ exposueris ei, et ratione delectatur, et ædificatur in fide. 17. *Et relictis eis abiit foras extra civitatem in Bethaniam, et mansit ibi: ut recedendo compesceret, quos respondendo non potuit: quia malitia non compescitur sermonibus, sed excitatur. Malum enim hominem melius locum dando potes vincere, quam respondendo. Nam si contendis irrationabilem ratione placare, et illum non placas, et te ipsum subvertis. Et mansit ibi. Noluit manere in Jerusalem, de qua jam voluntate recesserat, quæ in mortem Domini sui jam manus aristas tenebat, seipsam magis occisura quam Dominum; sed mansit apud Lazarum et sorores ejus, ut illic requiesceret corporaliter, ubi et spiritualiter repausabat. Nam sanctorum virorum est, non ibi quærere mansionem, ubi clariores sunt viri, sed ubi fideliores: nec gaudent ubi epulæ largæ sunt, sed ubi sanctitas floret.*

Homilia xxxix. ex capite xxj (a).

18. *Mane autem revertens in civitatem, esurit, 19. et videns fici arborem unam secus viam, venit ad eam, et nihil invenit in ea nisi folia tantum, et ait illi: Numquam ex te fructus nascatur in sempiternum, etc.* Non

¹ Alias, non intelligant.

(a) In Cod. V. D. hæc Homilia præcedenti jungitur.

quasi homo cibum, sed quasi Deus salutem humanam, non quasi indigens quærere nostram justitiam, sed quasi misericors desiderat nostram salutem. Si autem quasi homo esurisset cibum, nunquam mane esurisset: sed ideo ad hoc mane esurit, quia semper esurit, qui justitiam illorum esurit, aut aliorum salutem. Merito ergo veniens ad gentem Judæam Christus, mane esuriebat, cum per tot millia annorum nullum justitiæ suæ desiderat cibum. *Mane autem.* Id est, initium duodecimæ horæ, de qua supra loquuti sumus. Vides ergo quia mutationes istæ sæculi ejus et horæ dicuntur, et dies: et si consideres per singula sæcula, quasi et mane, invenies fieri et vespere. Ecce factum est mane super Adam, quando creavit eum Dominus, et dedit ei mandatum justitiæ quasi lucem. Deinde magis atque magis hominum iniquitate crescente, et quasi nocte veniente, justitiæ quasi lux recessit ab eis. Iterum factum est alterum mane, quando Dominus veniens ad Noe propter reparationem sæculi, ad eum et ad filios ejus posuit justitiæ testamentum, quasi lumen. Iterum crescente hominum iniquitate, quasi nocte prævalente, recessit ab eis sol, id est, Dominus cum luce justitiæ suæ. Iterum revertens reduxit tertium mane, eligens Abraham, et ostendens ei quasi lumen animæ notitiam veritatis, ponens testamentum in eo circumcisionis et fidei. Item prævalente iniquitate quasi nocte veniente, recessit ab eis, quando filii Israel secundum idola Ægyptiorum vivebant. Numquam enim afflixissent eos Ægyptii, si quantum ad primam faciem lux fuisset in eis. Item rediens quarto mane apparuit Mosi, et educens Israel de Ægypto. lumen legis ostendit eis. Item crescente iniquitate quasi nocte novissima, deducti sunt in captivitatem filii Israel. Revertens iterum Dominus reduxit quintum mane, revocans filios Israel de captivitate, restaurans plebem per Zorobabel, et per Jesum filium Josedei, de cetero reparans legem per Esdram prophetam. Iterum crescente iniquitate quasi nocte veniente, subtraxit ab eis Dominus misericordiam suam quasi lucem, et facti sunt iterum sub Romanorum potestate. Sexto autem mane reversus est Christus ad Judæos et gentes, et dedit eis seipsum manifestissimum lumen. Etiam modo, sicut videtis, Christianorum iniquitate crescente, quasi nocte veniente, recedit a nobis, et auferet gratiæ suæ lumen a nobis, sicut ipse testatur, dicens: *Putas, cum venerit Filius hominis, inveniet fidem super terram (Luc. 18. 8)?* Septimum autem lumen daturus est nobis, cum venerit reddere singulis secundum opera eorum. Et quotiescunque peccata hominum prævalentia excludunt a se misericordiam Dei, illud tempus nox dicitur: quotiescunque autem misericordia Dei prævalens non aspiciat peccata nostra, sed visitat homines in bono, dies dicitur visitatio ejus. Ut scias autem de nocte, quæ fit ante Christi adventum priorem, dicit propheta: *Ad vespertum demorabitur fletus, et ad matutinum lætitia (Psal. 29. 6).* De nocte autem consummationis futuræ ipse Dominus dicit: *Cum vero factum esset, vocavit operarios, et reddidit eis mercedem (Math. 20. 8).* Ergo per istos sex dies et noctes laboravit Dominus, vadens a nobis, et revertens ad nos: vadens propter peccata nostra, et rediens propter misericordiam suam; cum autem factum fuerit septimum mane, tunc requiescet in septimo die, quia postmodum hominibus viventibus sine successione peccatorum lux justitiæ est permansura, et semper sol Christus erit nobiscum dicente Apostolo: *Rapiemur in nubibus obviam Domino in æra, et sic semper cum Domino erimus (1. Thess. 4. 16).* Ideo ergo mane revertens esurit: quod mysterium intelligitur et tempore resurrectionis ejus, quando relictæ est synagoga, et suscepta est Ecclesia. *Et videns fici arborem unam secus viam, venit ad eam, et nihil invenit in ea, nisi folia tantum.* Arbor fici est synagoga. Nam synagoga propter multitudinem multorum granorum sub uno cortice habitantium dicta est ficus quasi

riis mundialibus et voluptatibus carnalibus seipsum mancipaverunt, præcedunt vos in regnum Dei, quia illi conversi desiderant esse, quod non erant : vos autem denegatis in opere, quod videmini profiteri in verbo, et estis tanquam arbores folia sine fructu habentes, non pascentes dominum suum, sed deludentes. Et vide quod non dixit, aut quia Publicani et meretrices introibunt in regnum Dei, vos autem repellimini longe : aut quocumque alio verbo significante non eos intraturos in regnum Dei : sed ita, *Præcedunt vos in regno*. Ubi alius præcedit in celesti regno, alter sequitur, qui etiam latetur : etsi in secundo loco, tamen nihilominus erit in regno. Adhuc autem vide, quia non dixit quasi de futuro, *Præcedent vos* ; sed quasi de præsentī, *Præcedunt vos*. Secundum hæc igitur verba et sacerdotes significabantur ingressuri in regno Dei, id est, credituri in Christo. Sed quia credentibus publicanis et meretricibus Joanni, et baptizatis ab eo, sacerdotes æstimantes se justos, neque credere voluerunt ei, post publicanos et meretrices intraturi annuntiantur, sicut et factum est. Post ascensionem autem homini multi eorum per apostolos crediderunt in Christo, sicut testantur Actus apostolorum, dicentes : *Et multa turba sacerdotum obediēbat fidei* (Act. 6. 7). Et qui sunt publicani et meretrices, qui præcesserunt eos in regno ? Matthæus publicanus, et Zachæus princeps publicanorum, et cæteri publicani, qui cum ipsis et propter ipsos crediderunt in Christo. Et quæ meretrices ? Quas exponunt evangelistæ nuper testantes, quia publicani et meretrices crediderunt Christo adhuc in mundo hoc degenti. Sacerdotes autem post ascensum illius per apostolos crediderunt. Ergo propter misericordiam quidem Dei ingressi sunt et ipsi in regno, propter elationem autem cordis sui post publicanos et meretrices ingressi sunt, ut fieret eis pro peccata superbiæ præcessio meretricum et publicanorum : ut per hoc cognoscamus, quia nihil se impedit fidem quam elatio cordis : unde dicebat ad eos, *Vos, qui justificatis vosmetipsos, Deus novit corda vestra : quia quod hominibus elatum est, abominatio est ante Deum* (Luc. 16. 15). 35. *Audite et aliam parabolam*. Ac si dicat : iterum vos vulnero, ut aliquando sentiatis dolorem : nam aspera medicina citius sanat, ubi tamen sanabilis morbus est. (a) *Homo erat paterfamilias*. Homo nomine, non natura : similitudine, non veritate. Si quis autem existimat Christum hac causa etiam tantum animam habuisse humanam, quia dictus est homo, audiat et Deum Patrem hominem dictum. Præscius Dei Filius, quoniam per appellationem humani nominis quasi homo purus fuerat blasphemandus, etiam Deum Patrem invisibilem constitutum hominem appellavit, ut dum et Pater homo dicitur, Filius de hæreticorum blasphemii liberetur. Paterfamilias est, cui caelum et terra quasi una sunt domus, qui angelorum et hominum natura dominus est, benevolentia pater. Qui ideo se Patrem omnium voluit dici, ut omnes considerantes bonitatem ejus, non sub specie simulata ei serviant, quasi mali servi domino ; sed in veritate, quasi boni filii genitori. *Qui plantavit vineam*. Quam vineam ? Quam de Ægypto transtulit. Quomodo plantavit vineam illam ? Quomodo vinitor studiosus, qui primum omnes in circuitu infructuosas sylvas excidit, et sic postea plantat, ne forte arbores lascivientes, dum huc et illic per longa spatia ramos suos exporrigunt, adhuc tenerum efflorent malleolum. Sic Deus gentes sine fructu justitiæ constitutas excidit, et sic collocavit Israel, ne forte gentes indisciplina, dum in longum terminum suæ dominationis extendunt, affligant populum Dei novitum. *Et sepe circumdedit et, et torcular fodit in ea, et edificavit turrim*. Quid est seps, nisi angeli in circuitu, custodientes populum Dei, ne in vineam Christi invisibiles latrones irruant ? Ange-

los enim præesse hominibus et Apostolus dicit : *Mulier velamen debet habere super caput propter angelos* (1. Cor. 11. 10). Item Dominus : *Amen dico vobis, quia angeli eorum quotidie vident faciem Patris mei* (Matth. 18. 10). Et in Actibus apostolorum dicitur ad puellam nuntiantem de Petro, *Ne forte angelus ejus sit* (Act. 12. 15). Quid est torcular, nisi Ecclesia ? Sicut enim arca Ecclesia intelligitur, quia in ea per multam triturationem et ventilationem triticum separatur a paleis : sic rationaliter Ecclesia torcular est intelligenda, in qua omnes fructus vineæ, id est, opera servorum Dei, et fides roborata ad Dei gloriam transmittuntur. Ecclesia autem torcular est, habens in se verbum Dei, quo non delectatur natura carnalis, adquiescit autem ei contorta propter timorem judicii, vel amorem præmii, ut non tantum ipsa Ecclesia torcular videatur, quantum ipsum verbum Dei, quod traditum est in ea lossium. Si enim verbum Novi Testamenti, quod leve est, cruciat hominem, contradicente carnis natura : quanto magis verbum Veteris Testamenti, quod importabile erat ? Ubi ergo verbum Dei positum erat in lege, modum vivendi constituens, torcular erat fossium : ubi autem de fide Dei prophetabatur, turris ædificata erat. Nam sicut in turri consistentes duo bona consequuntur, et hostium irruptionem ipsi facile non patiuntur, et hostes de turri facile conterunt : sic et qui in fide Christi consistunt, vel in lege Dei, et demones super se irruere non sinunt, et spiritualibus bonorum operum sagittis eos facile vulnerant ; et demones super illos irruere nequeunt, et a spiritualibus malorum operum sagittis non facile vulnerantur. Aut ita. Seps meritum est et custodia patrum justorum, qui tanquam murus factus est populo Israel. Nam propter promissionem factam a Deo, sic possidebantur ab eo, etiam contra meritum suum, septi meritis patrum suorum. *Torcular autem fodit in ea*. Prophetas, ex quibus quasi ex torcularibus gratia Spiritus sancti decurrebat ut mustum. Ex quibus nonnumquam potati filii Israel, musti admirabantur virtutem. *Ædificavit turrim*. Hæc est, legis fiduciam et altitudinem, ex qua sacerdotes velut speculatores Christum specularentur venturum. *Et locavit eam colonis*. Qui sunt coloni, quibus locatus est populus, id est, vinea, nisi sacerdotes ? Plantatus est autem populus primum in Abraham, quando in primis loquutus est ad eum Deus, dicens : *Eri de terra tua, et de cognatione tua* (Gen. 12. 1), etc. Ex eo enim facta est vocatio seminis ejus. Locatus est colonis tempore Mosi, quando per legem constituti sunt sacerdotes et Levitæ, et procurationem regendi populi suscepērunt ad magnam suam gloriam, et ad grande periculum. Ad gloriam quidem, si diligenter tractaverint populum Dei ; ad periculum autem, si neglexerint. Si enim ille pro negligentia debet timere periculum, qui procurationem suscepit terrenarum rerum de manu alicujus hominis potentis : quanto magis sacerdotes, qui de manu Dei susceperunt animarum procurationem sanctarum ? Plantatus quidem legitur populus in terra repromissionis, secundum quod scriptum est : *Vineum de Ægypto transtulisti, eiecisti gentes, et plantasti eam* (Psalm. 79. 9). Sed illam plantationem hic intelligere non oportet, ne prius locatam eam colonis inveniamur exponere, quam plantatam. Quoniam autem diximus sacerdotes populum Dei colere, Deum autem reddere mercedem vitæ : nemo sacerdos existimet, quoniam juste pro merito operum suorum accipiet a Deo mercedem, et non potius propter gratiam et misericordiam Dei. Non enim sacerdotes præstant Deo docentes populum ejus, sed Deus sacerdotibus committendo eis populum suum in spiritu. Nos autem doctrinæ mercedem acquirere non poteramus, nisi nobis procuratio populi commissæ fuisset. Ergo coloni sunt sacerdotes, qui colentes populum quasi vineam, cum acutissimo ferro sermonis faciunt eos bonos fructus justitiæ De-

(a) Hæc, *Homo erat paterfamilias*, in Cod. v. D. sunt Homiliæ initium.

¹ Al., deest non.

Gratiam quidem fidei Deus donat; tamen homines eam nutriunt, et faciunt fortem: fides autem facit abstinentioniam rerum malarum, et opus bonarum. Quanto magis te abstinueris a malo, et sequutus fueris bonum, tanto amplius fidem tuam fortem facis. Quanto autem minus abstinueris a malo, et negligentius feceris bonum, tanto magis fidem infirmam habes.

23. Et cum venisset in templum, accesserunt ad eum docentem principes sacerdotum, et seniores populi, dicentes: In qua potestate hæc facis? et quis tibi dedit hanc potestatem? Quoniam autem unum diem viderant sacerdotes Christum cum magna gloria introeuntem in templum, ita ut populus undique voce angelica clamaret: *Hosanna filio David*. Qui ingrediebatur ut homo, laudabatur ut Deus. Qui celabatur in carne, demonstrabatur in voce. Quem malitia sacerdotum quasi hominem blasphemabat, hunc innocentia parvulorum quasi Deum exaltabat. Quantum autem ille glorificabatur, tantum sacerdotes invidia torquebantur, et illius honor illis fiebat in tormentum. Sic enim est res, ut quando boni in sua virtute laudantur, mali autem in sua invidia cruciantur. Itaque non sufficientes in pectore suo invidiæ stimulantis ardorem, prorumpunt in vocem: *In qua potestate hæc facis?* O invidia, quæ sibi semper est inimica! Nam qui invidet, sibi quidem ignominiam facit, illi autem, cui invidet, gloriam parat. Ipse vituperabilis invenitur de sua invidia, ille autem laudabilis demonstratur de sua virtute. Ergo invidia sibi soli nociva est: alterum autem non solum non gravat, sed adhuc magis commendat. Venerunt ergo ad eum quasi ad peccantem in templo, et dum non inveniunt culpam, criminantur beneficium, dicentes: *In qua potestate facis hæc?* Corpus sanum aliquoties percutitur, et non facile vulneratur: corpus autem debile ab inus tantum habens læsuram, etiamsi modice tactum fuerit, citius dissipatur. Sic animal liberum et integrum non facile offenditur: animal vero invidia vulneratum non solum causa idonea, sed etiam levis occasio excitat in dolorem. Sic et sacerdotes Judæorum invidentes Christo, dum justas causas accusandi non inveniunt circa eum, etiam de bono ejus turbantur, dicentes: *In qua potestate facis hæc?* Cogitabant in dolore apud se: Nos fuimus columnæ templi, et ecco super illum recumbit tota Ecclesia, et nos inventi sumus sine causa erecti, quia ministerium perdidimus, et nomen vacuum possidemus. Nos fuimus tacentium Scripturarum quasi lingua visibilis, et ecce ille resonat in medio templi, et nos contempti tacuimus quasi cithara dissipata. Nos fuimus patres populi, et ille quotidie generat filios, nos autem steriles sumus inventi. Ideo non ferentes dicebant: *In qua potestate facis hæc?* Dicendo, *Quis tibi dedit hanc potestatem?* ostendunt illi quosdam esse personas, quæ tant hominibus potestatem, sive corporalem, sive spirituales. Tamquam si ita dicant: De sacerdotali familia genitus non es, senatus tibi hoc non concessit, Cæsar non donavit. Si autem credidissent, quod omnis potestas ex Deo est, nunquam interrogassent, *Quis tibi dedit hanc potestatem?* scientes quia *Omne datum perfectum descensum est, descendens a Patre luminum* (Jacobi 1. 17); et, quia *Nemo potest accipere aliquid, nisi datum fuerit ei de celo* (Joan. 3. 27). Omnis homo secundum se æstimat alterum; nec potest ipse melius sentire de alio, quam ipse senserit de se. Ecce fornicarius neminem æstimat castum. Item castus non facile de fornicario suspicatur. Superbus neminem putat humilem; humilis neminem credit esse superbum. Sic qui non est ex Deo sacerdos, nullius sacerdotium putat ex Deo. Unde autem putas fieri, ut invicem se sacerdotes contemnant et persequantur, nisi quia per ambitionem facti sacerdotes, omnes tales æstiment, quales sunt et ipsi? Sacerdos autem, qui est secundum Deum, omnem sacerdotem timet offendere, quia omnes ex Deo fieri arbitrat, quamvis ex hominibus sit factus. Ecce enim David quamvis manifestum sciret Saul non esse regem secundum Deum, tamen fre-

quenter sibi traditum nolebat occidere, dicens: *Non injiciam manum meam in unctum Domini* (1. Reg. 21. 7). Item cum Paulus maledixisset sacerdotem Ananiam, et audisset quoniam erat sacerdos, poenitentia ductus respondit: *Nesciebam, fratres, quia princeps erat sacerdotum* (Act. 23. 5). Aut certe scientes sacerdotes, quoniam multi quidem faciunt signa, non ex potestate Dei, sed ex potestate contraria, sicut in multis exposuimus locis, ideo blasphemantes interrogabant, *In qua potestate facis hæc?* in spiritu Dei, an in spiritu Beelzebub? Sicut alibi blasphemantes dicebant de eo, *Quia hic non ejicit dæmonia, nisi in Beelzebub principe dæmoniorum* (Matth. 12. 24). 21. Respondens autem Jesus, dixit: *Interrogabo vos unum verbum, quod si dixeritis mihi, et ego vobis dico in qua potestate hæc facio*. 25. *Baptisma Joannis unde erat? de celo, an ex hominibus?* Sciens Dominus inconvertibilem eorum malitiam, proposuit eis questionem undique catenatam, non ut respondentes audiant, sed ut impediti non interrumpant: quia præceperat: *Nolite sanctum dare canibus* (Matth. 7. 6); et non decebat, ut transgrederetur præceptum, quod ipse proposuit. Deinde etiam si dixisset, nihil profecisset: quia non potest sentire quæ lucis sunt tenebrosa voluntas. Quid prodest, si cæco aliquam pulchritudinem monstras? Caritas autem spiritualis est malitia cordis. Sicut enim cæcus non potest aspicere in splendorem luminis, sic non potest intelligere homo maligius mysteria pietatis. Sicut enim cautus venator, bestiam comprehendere volens, cum viderit ex una parte illius præcipitem locum, ex altera parte erigit retia, ut ex quacunque parte exilierit, aut in retia incidat, aut in præcipitum cadat: sic et Dominus illis simplici interrogatione laqueum posuit, ut si quidem de celo dicerent, in laqueum reprehensionis inciderent: diceret enim eis: 26. *Quare ergo non creditis eis?* si autem de terra dicerent, quasi in præcipitum, sic in periculum mortis incurrerent apud populum, ut lapidarentur. Interrogantem enim oportet docere, tantum autem quocumque modo retundere, et objectionis illius astutiam rationabili percussione confundere, et non veritatem ejus mysterii publicare. Sic enim alibi Dominus diabolo fecit, cum protulisset adversus eum exemplum Scripturæ, quam non intellexerat, dicens: *Scriptum est enim: Angelis suis mandavit de te, et in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum* (Matth. 4. 5. 6. et Psal. 90. 11). Non ei dixit, Non sic intelligitur scriptura illa, sed sic dimisit eum in ignorantia: et altero eum manifestiori confudit exemplo, ut et audaciam ejus confunderet, et prophetica mysteria non revelaret. 27. Et respondentes dixerunt Jesu: *Nescimus*. Et ipse ait eis: *Nec ego vobis dico in qua potestate hæc facio*. Non dixit, Nec ego scio. O vos scriitis, ut homines, et dregatis, ut mali: ego autem scio ut Deus, et non dico quasi justus indignis. Nam mendacia, si non habent quem decipiant, ipsa sibi mentiuntur. Sic et veritas, si non invenit quem salvet, ipsa se sibi conservat immaculatam. 28. *Quid autem vobis videtur?* Quod res proponit in causa, ipsos et iudices petit, ut a nullo mereantur absolvi, qui se ipsos condemnant. Magna est fiducia justitiæ, ubi causa adversario ipsi committitur, reddi veritatis exitum non timet. In parabolis figurat personas eorum, ut qui non intelligunt, ipsi adversus se sententiam dicant. Sic et aliquando cum David in peccatum incidisset, quasi stupore alienius somnii vigilabat: nam quamvis peccaverat, tamen adhuc David erat sanctissimus. Itaque a Nathan parollarum retibus comprehensus, cogit ut ipse adversus se judicium mortis proferret (2. Reg. 12). Et circumventio quidem tunc talis, sed circumventionis ejus modo non talis: ille enim comprehensus ad poenitentiam flexus est, isti autem magis ad malitiam sunt excitati: hæc enim proprietates bonorum hominum et malorum. Bonus enim comprehensus in peccato irgemiscit, quia peccavit; malus autem comprehensus fremit, non quia peccavit, sed quia comprehensus est

in conscientia tacite ad animam loquitur, dicens : Malum est hoc, et hoc bonum est. Propterea si fecerit homo malum, et deprehensus fuerit in eo, verbis quidem denegat, et excusat; ab intus autem conscientia ejus recognoscit, et sibi ipsa discussa, per spiritum confitetur quod fecit. Unde scriptum est : *In cogitationibus impij interrogatio erit* (Sapient. 1. 9). Ecce si servum tuum deprehenderis in furto, et volueris eum castigare, verbis quidem denegat; et si interrogas eum, utrum dignus est castigari, dicit, Non; conscientia autem ejus confitetur, quia dignus est casti. Sic ergo et sacerdotes malæ conscientie, verbis quidem dixerunt, *Absit*; conscientia autem confessi sunt, quia malos male perdet. Frequenter autem Scripturæ cogitationes cordis ita exponunt, quasi dicta sermonis, sicut ait Joh : *Dicit impius Deo, Discede a me, quia vias tuas noscere nolo* (Job 21. 14). Item propheta : *Pupillum et advenam occiderunt, et dixerunt : Non videbit Dominus, neque intelliget Deus Jacob* (Psal. 93. 6. 7). Item Salomon : *Omnis homo transgrediens in lecto suo dicit : Quis me videt? Parietes et tenebræ circumdant me; quem verbor? Non memorabitur Altissimus delictorum meorum* (Ecclesi. 23. 25. 26). Alioqui quomodo potest fieri, ut qui intellexerant contra se dictas esse parabolas, ita ut vellent eum tenere, consentirent sententiæ ejus? Denique quasi non acquiescentibus illis, ideo introducit aliud testimonium Scripturæ, dicens : 42. *Numquam legistis*; id est, Si parabolam meam non intellexistis, vel istam scripturam non cognoscitis? Quod si non acquievisset confiteri dignos se esse poenā, utique non erat necesse adhuc eis aliud proferre exemplum? *Lapidem, quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli* (Psal. 117. 22). Id est, Quare non intelligitis, quia vos estis ædificatores? et quomodo non cogitatis, in cujus ædificii angulo ponendus est ille lapis? Numquid in vestro, unde reprobatus est? Non, sed in alio. Ergo aliud ædificium est futurum. Si autem aliud ædificium est futurum, ergo vestra ædificatio contemnenda est. *Ædificatores enim sunt sacerdotes, qui generationes hominum super generationem per doctrinam ædificant, quasi lapides super lapidem ponentes, domum Dei componunt.* Sicut enim ædificatores nodosos lapides, et habentes torturas, ferro dolant, postea vero ponunt eos in ædificio, alioqui non dolati lapides lapidibus non cohererent: sic et Ecclesiæ doctores vitia hominum, quasi nodos, acutis increpationibus primum circumcidere debent, et sic in Ecclesiæ ædificatione collocare: alioquin vitis manentibus, Christiani Christianis concordare non possunt.

Qua de causa lites altercationesque inter nos. Christus cur dicitur lapis. — Unde putas lites in Ecclesia, inimicitias, altercationes invicem, nisi propter avaritiam, propter invidiam, aut propter superbiam, propter vanos honores? Tolle hæc, et nulla discordia invenietur in Christianis. Et sicut artifex ex omnibus lapidibus eligit meliores, et ponit a foris in facie ædificii, cæteros autem lapides qualescumque mittit intus: sic Ecclesia meliores Christianos eligit et ponit in facie ecclesiæ, id est, alios facit sacerdotes, alios diaconos, cæterosque ministros ecclesiæ, ponit senes et viduas sanctam vitam habentes in ecclesia permanentes, ponit continentes juvenes et virgines: cæteri autem si mediocres fuerint, proficiunt in medio ecclesiæ; id est, ædificii, propter misericordiam Dei. Sicut ergo forani lapides nullum debent habere nodum, aut angulum, nec debent esse alter lapis intus, alter foris, quia si sic fuerint, totum ædificium deturpant: sic et clerici senes et viduæ continentes, et virgines nullam debent habere maculam, neque in verbo, neque in cogitatu, neque in facto, neque in opinione, quia ipsi sunt pulchritudo Ecclesiæ et virtus: et si mali fuerint, totam deturpant Ecclesiam. Sicut enim lapis, qui sunt intus in ædificatione, nemo aspicit, sed eos qui foris sunt considerant omnes: sic sœcu-

larium hominum vitia neque sic considerantur, neque sic nocent Ecclesiæ. Nam quamvis populus sæcularis sit et indisciplinatus, tamen si isti boni fuerint, tota Ecclesia speciosa videtur. Nam sicut forani lapides intraneos intra se tenent, et constringunt: sic totus populus istorum meritis et sanctitate salvatur. Lapis autem dicitur Christus propter duas causas. Primum, quia suis fundamentum est forte, et neque aliqua seductione illecebrarum solvuntur, qui super eum consistunt, neque tempestatibus persecutionum moventur. Deinde, quia in Christo iniquorum est magna contractio. Sicut enim omnis res, quæ percutit lapidem, ipsa quidem colliditur, lapidem autem non lædit: sic et omnia, qui contra Christianitatem agunt, se quidem corrumpit, Christianitati autem non nocet. Quia ergo magnus est lapis Christus: 44. *Qui ceciderit super eum, confringetur: super quem autem ceciderit, comminuet eum.* Aliud est confringi, aliud est autem comminui. Quod confringitur, aliquid remanet de eo, quod fuerit fractum: quod autem minuitur, minutatim quasi in pulverem convertitur, et nihil invenitur ex eo. Qui enim super lapidem cadit, non lapis eum frangit, sed ipse se frangit ad lapidem. Ideo quod cadit super lapidem, non tantum se frangit, quantum est lapidis virtus, sed quantum fortiter ipsum ceciderit. Fortiter autem cadit, quod cadit, propter duas causas: aut propter pondus suum, aut propter altitudinem suam. Quod enim ponderosum est, etsi de humili loco cadit, fortiter cadit; quod autem de alto cadit, propter altitudinem spatii, etsi leve fuerit, graviter cadit. Super quod lapis cadit, non queritur an grave fuit, quod inventum est subtile, aut leve, nec de alto, nec de humili. Qui sunt qui super lapidem cadunt? Christiani, qui credentes in Christum stant super ipsum, quasi super proprium fundamentum. Si quis de istis peccaverit, non eum Christus corrumpit, sed ipse se corrumpit, offendens in Christum; et ideo Christianus peccans non tantum perit, quantum potest perdere Christum, sed quantum seipsum secundum opera sua perdiderit. Homo Christianus fortiter cadit in peccato, propter duas causas: aut propter magnitudinem peccati, aut propter altitudinem dignitatis: ut puta, si sit clericus, aut continens vidua, aut monachus, aut virgo, id est, qui se Deo tradidit. Propter magnitudinem autem peccati: ut puta, si quis homicidium fecerit, aut adulterium, aut aliud aliquid de gravibus peccatis: ille talis, etsi de humili loco cadit, id est, etsi laicus sit, aut sæcularis, fortiter perit propter pondus peccati. De alto vero cadit, ut puta clericus, cæteræque spirituales personæ. Illi etsi pondus peccati non habent, id est, etsi grande peccatum non fecerint, sed leve, tamen fortiter pereunt propter altitudinem dignitatis. Sicut enim quod de alto cadit, grandem sonum facit, ut audiant omnes: sic et qui de alto gradu cadit, ruina illius ubique auditur. Qui sunt super quos lapis cadit? Judæi, et gentes, qui non crediderunt in Christum. Ergo illi non secundum sua opera pereunt, neque secundum suas personas, sed tantum pereunt, quantum potest perdere Christus. Si videris ergo infidelem hominem, ne dicas, Bonus est, aut malus; justa opera facit, aut injusta: sed omnes æqualiter ad nihilum deducuntur. Ideo dicit propheta : *Non sic impij, non sic, sed tanquam pulvis, quem projicit ventus a facie terræ.* Ideo non resurgunt impij in judicio, neque peccatores in concilio justorum (Psal. 1. 4. 5). Sicut vas, quod leviter cadit, et læditur, est quidem vas, sed ad usum non proficit; quod autem dispersum fuerit, nec videtur esse vas: sic Christianus peccator resurgit quidem, sed inter sanctos non ponitur, infidelis autem non resurgit in judicio. Quomodo autem resurget, super quem talis decidit lapis? Qui autem neque de alto honoris, neque de pondere gravius peccati ceciderit super Christum, interdum neque læditur: et si læditur, non multum læditur. 45. *Et cum audissent principes sacerdotum et Pharisei parabolam ejus, cognoverunt quod de ipsis diceret, 46. et quærebant eum tenere.* Homo, qui grave fecit peccatum, dum non habet auxilium

vult dicere, tale est: Debuératis vos quidem, sacerdotes, quasi iustitiam Scripturarum habentes, quasi populi præcessores, ante populares credere Joanni, ut omnes illi vestrum sequerentur exemplum: et non solum hoc non fecistis, sed nec postquam vidistis publicanos et meretrices credentes, nec nunc confusi estis, aut compuncti: quia publicani et meretrices crediderunt, qui credere non sperabantur; vos autem in duritia permansistis, qui videbamini totius iustitiæ sectatores, et ne tunc quidem poenitentiam egistis, ut crederetis, ut vel illorum exemplum sequeremini, quibus debuératis ipsi esse exemplum. Numquid vos magis sine peccato eratis quam illi, ut, illis credentibus ei, vos non crederetis Christo? Non, sed magis contemptores Dei, magis superbi, et vanæ gloriæ amatores, et duri, qui nec præcedere illos voluistis in fide, nec sequi. Et vere magna confusio est sacerdotum, et omnium clericorum, quando laici inveniuntur fideiiores eis, aut iustiores. Quomodo autem non sit confusio, esse illos inferiores laicis, quos etiam æquales esse confusio est? Per hanc ergo parabolam eis prophetabat, quia gentes quidem quasi meliores fuerant eligendæ, quæ in primis quidem contumaciam ostenderunt, postea autem obedientiam exhibuerunt: et Judæi quasi deteriores abjiciendi, qui in primis quidem professi sunt obedientiam, postea autem inventi sunt contumaces, quia melius est apud Deum non promittere et facere, quam promittere et mentiri. Tamen infiguratione Judæorum et gentilium, quam exposuimus, multorum traditionem sequentes, aliquid mihi videtur esse contrarium. Si enim vere hi duo filii Judæi et gentiles essent intelligendi, postquam sacerdotes interrogati responderunt, priorem filium voluntatem patris fecisse, concludens Christus parabolam, sic debuit dicere: *Amen dico vobis*, quia gentes præcedunt vos in regnum Dei: nunc autem dicit, *Quia publicani et meretrices præcedunt vos in regnum Dei*. Quod magis profanorum hominum conditionem ostendit, quam gentium statum; nisi forte sic intelligamus, ut supra jam diximus: quia ex hac narrationis causa publicanos introduxit et meretrices, pro eo ut dicat, Sic gentium populus magis placens est Deo quam vos, ut etiam publicani ipsi et meretrices acceptabiliores sint apud Deum propter conversationem suam, quam vos propter promissionem vestram mendacem. Si ergo placet propter hanc rationem traditio illa, bene: sin autem, potest et altera esse traditio talis. Cum sacerdotes non discendi causa, sed terrendi interrogarent, *In qua potestate facis hæc* (Matth. 21. 23)? audierant frequenter, sicut exposuit Joannes, quando dicebat, ut unum profertur de multis exemplum: *Dixi vobis, et non credidistis. Opera quæ ego facio in nomine Patris mei, ipsa testificantur de me* (Joan. 10. 25). Item, *Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi. Quod si facio, etsi mihi non vultis credere, vel operibus credite, ut sciatis et credatis quia ego in Patre, et Pater in me est* (Ibid. v. 37. 38). Hoc enim non erat manifeste pronuntiare, quia in potestate Dei hæc faciebat. Quoniam ergo, hæc eo dicente, ex populis multi in eum crediderunt, sacerdotes autem iuxta quod non crederant, sed adhuc frequenter insurrexerant super eum, introduxit parabolam duorum filiorum: ostendens eis per eam, quoniam meliores sunt populares, qui a principio sacularem et carnalem profitentur vitam, quam sacerdotes, qui ab initio profitentur se Deo servire: quoniam populares quidem, vel satiati actibus suis malis, aliquando compuncti convertuntur ad Deum, et incipiunt operari iustitiam Dei; sacerdotes autem impoenitibiles constituti, nunquam desinunt peccare in Deum. Duos ergo filios dicit laicorum conditionem, et ordinem sacerdotum. Quis est prior filius? Populus. Prior enim populus creatus est, deinde sacerdotes, qui regunt populum. Alioquin ante creati rectores, quam regeret? Non enim populus propter sacerdotes creatus est, sed sacerdotes propter populum. Nam et mundum Deus ante creavit, et postea

hominem, qui regeret mundum. Denique populus Dei ex tempore Abrahæ cœpit, sacerdotes autem ex tempore Aaron. *Et dixit uni eorum: Fili, vade hodie operari in vineam meam. At ille respondit, Nolo. Postea autem poenitentia motus, ivit. Et accedens ad alterum, dixit similiter. At ille respondens, ait: Eo, domine; et non ivit*. Nam sicut omnes Judæi quamvis interrogati et per Moysen et per Jesum, quasi a Deo per eos loquente, spoponderunt omnia se facturos, quæ præceperat eis Deus, et non fecerunt; gentes autem quamvis non promiserint prius, tamen postea obedientiam Deo dederunt: ita enim et populares per hoc ipsum, quod sacularem suscipiunt vitam, denegare videntur obedientiam Deo; sacerdotes autem magis videntur obedientiam promittere Deo, præcipue per hoc ipsum quod specialiter in ministerio Dei constituuntur. Nam qui doctor populi constituitur, sine dubio proficitur se talem fore, qualem esse oportet doctorem. Sicut enim qui sutoriam, verbi causa, aut quancunque alteram proficitur artem, etsi specialiter non spopondet, tamen per hoc ipsum quod sutoriam professus est artem, et opificium vel magisterium ejus artis aperuit, videtur tacite omnibus spopondisse, ut sine reprehensione impleat quam professus est artem: sic sacerdos, et omnis clericus, etsi specialiter non promittat, tamen per hoc ipsum quod doctor constituitur aliorum, tacite promittere Deo videtur, in omnibus obauditurum se Deo. Quæ sit autem vinea, vel quomodo Deus loquatur ad homines, diximus supra. *Quis e duobus fecit voluntatem patris? At illi responderunt, Primus*. Et verum est, quia melior est laicus, qui in prima facie sacularem vitam proficitur¹, re vera autem complectitur spiritualem, quam sacerdos, qui in prima quidem facie proficitur vitam spiritualem, re vera autem amplectitur vitam carnalem. Et melior est laicus ante Deum poenitentiam agens, quam clericus permanens in peccatis. Laicus enim in die judicii stolam sacerdotalem accipiet, et a Deo chrismate ungetur in sacerdotium: sacerdos autem peccator spoliabitur sacerdotii dignitate, quam habuit, et erit inter infideles et hypocritas, dicente Domino de malo dispensatore: *Si autem cœperit sedere servus manducare et bibere cum ebrios, veniet dominus ejus die qua non sperat, et hora qua ignorat, et dividet eum, partemque ejus ponet cum hypocritis et infidelibus* (Luc. 12. 45. 46). Unde et modo sic invenies rem. Sacularis homo post peccatum facile ad poenitentiam venit; nam occupatus negligentia saculari, dum Scripturis non satis attendit, semper ei quæ in Scripturis posita sunt, nova videntur: ideoque cum audit aliquid de gloria sanctorum, aut de pœna peccatorum, quasi novum aliquid audiens, expavescit, dumque aut bona concupiscit, aut mala timet compunctus, ad poenitentiam cito decurrit. Nihil autem impossibilis, quam illum corrigere, qui omnia scit, et tamen continens bonum, diligit inaleum. Omnia enim quæcumque sunt in Scripturis, propter quotidianam meditationem ante oculos ejus inveterata et vilia æstimantur. Nam quicquid illic terribile est usu vilescit. Propterea clericus, qui semper meditatatur Scripturas, aut omnino observaturus est, et erit perfectus; aut si semel cœperit illas continere, nunquam excitatur in illis, ut timeat. Quis aliquando vidit clericum cito poenitentiam agentem? Sed etsi deprehensus humiliaverit se, non ideo dolet quia peccavit, sed confunditur quia perdidit gloriam suam. Putasne, Dominus, quasi crudelis, clericis poenitentiam denegavit, dicens: *Si sal infutatum fuerit, in quo condietur* (Matth. 5. 13)? Sed quasi naturalem rem esse considerans, quia non est qui doceat illum errantem, qui errantes alios corrigebat, ideo addidit, et dicit: *Amen dico vobis, quia publicani et meretrices præcedunt vos in regnum Dei*. Id est, Non dico populares, qui secundum rationem verbi vitam suam dispensant: sed publicani et meretrices, qui deside-

¹ V. D., in prima quidem facie incipit vitam carnalem.

in fide quasi pueri sustentantur. Mel autem eloquia et doctrinæ dicuntur, sicut ait propheta : *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel et fenum ori meo* (Psal. 118. 103). Ergo Christi incarnatio promittebatur, qui lacte miraculorum et melle doctrinæ nutriturus fuerat gentes rudes in fide. Vide ergo quoniam jam ex eo ostendebat Deus, quoniam non aliter Judæi poterant Christo credere, nisi ut relinquerent Judæismum, quod est, *Exi de cognatione tua* : et opus circumcisionis, quod est, *Exi de terra tua*. Ergo ex eo jam Judæismus relinquendus ostendebatur. Non solum autem Judæi, sed nullus homo potest lac et mel manducare Christi, nisi cognationem suam, et terram suam reliquerit, sicut scriptum est : *Nisi quis reliquerit patrem aut matrem* (Matth. 19. 29), etc. Item, *Qui meus vult esse discipulus, abneget semetipsum* (Luc. 9. 23). Relinquit ergo cognationem suam, non qui contemnit eam, sed qui amplius diligit Deum, quam parentes. Relinquit terram suam, qui carnis suæ non sequitur voluntatem¹ : qui autem concupiscentias carnales exigit, terram corporis sui exerceat, sicut Cain. Qui vero perfecte cognationem suam et terram relinquit, hic lac et mel manducat, cum legit mirabilia aut eloquia Christi. Quando cepit hoc convivium præparari ? A tempore Mosi, quando lex Domini data est irreprehensibilis, convertens animas ; quando testimonium Domini fidei datum est, sapientiam præstans parvulis ; quando justitiæ Domini recte lætificantes corda ; quando præceptum Domini lucidum, illuminans oculos ; quando timor Domini sanctus permanet in sæculum sæculi ; quando judicia Domini vera, justificata in semetipsa ; quando ex decem speciebus confectus est cibus decalogi salutaris. Sicut enim regale prandium multis ciborum speciebus ornatur, ita et hoc convivium Scripturarum diversis justitiarum speciebus est decoratum. Ex eo etiam tempore invitatores exierunt prophetæ, qui homines ad nuptias futuri sponsi vocarent, id est, ad fidem Christi, prophetantes eis de ipso. At illi noluerunt venire. 4. Item misit alios servos, dicens : *Dicite invitatis, Ecce prandium meum paravi, tauri mei et saginata occisa sunt, et omnia jam parata ; venite ad nuptias*. Qui sunt alii servi ? Apostoli, quos et ille misit, dicens : *In viam gentium ne abieritis, et in civitates Samaritanorum ne intraveritis ; sed potius ite ad oves quæ perierunt domus Israel. Euntes autem prædicite, dicentes, Quia appropinquavit regnum cælorum* (Matth. 10. 5-7). Hoc est quod dicit, *Prandium meum paravi* : id est, Ex omni lege, et ex omnibus prophetis Scripturarum mensas ornavi. Qui sunt tauri et saginata occisa ? Prophetæ, qui occisi sunt pro salute populi. Sancti quoque occisi sunt pro salute ejusdem populi, quemadmodum docet nos Apostolus, dicens : *Ego autem impendar et superimpendar pro animabus vestris* (2. Cor. 12. 15). Item alibi : *Ego enim jam delibor* (2. Tim. 4. 6). Homini libatio alicui pro aliquo offertur. Deo ergo immolatus fuerat Paulus pro populo quem docebat. Sic et prophetæ occisi sunt, unusquisque pro salute populi quem docebat. Et quoniam mors prophetarum sustentabat quidem ex parte salutem humanam, non tamen plene salvare poterat totum mundum : ideo novissime immolatus est Agnus, qui totius mundi reatum innocentia sua detergeret. Propterea et in diebus Scenopægiæ, quæ interpretatur stixio tabernaculi, diversæ hostiæ occidebantur in figura sanctorum, novissime autem occidebatur et agnus. Si ergo agnum illic occisum intelligimus figuram Christi, consequenter et cæteras hostias intelligimus præcedentium sanctorum occisiones. Sed et Christus de figurata sanctorum suorum immolatione dicebat : *Holocausta medullata offeram tibi cum incenso et arietibus, offeram tibi boves cum hircis* (Psal. 65. 15). Nec enim Christus aliquando hujusmodi animalia obtulit Patri. Obtulit autem rationabiles arietes, id est, principes omnium Christianorum. Obtulit boves, rationabilem terram

colentes. Obtulit etiam hircos ex gentibus, qui pro nomine Christi sunt passi.

In vita raro accepti prophetæ. — Hæc autem diximus, ut ostendamus tauris et saginata occisa, intelligi debere sanctos occisos. Omnes ergo prophetæ et Christus ideo occisi sunt, ut hoc spirituale tabernaculum firmiter ligeretur. Denique sicut viscera agni, ita eloquia Christi homines non manducaverunt, nisi postquam occisus est. Nam post mortem ejus evangelia prædicata sunt et credita, et in eis homines quotidie nutriuntur. Sic et viscera ejus prophetarum, id est, eloquia, non sunt ante suscepta, nisi postquam occisi sunt. Quis audit, aut credidit verbis Isaïæ viventis ? Si enim suscepissent sermones ejus, numquam eum serrassent. Sed postquam occisus est, tunc postmodum Judæi susceperunt prophetias ejus, et cœperunt legere in synagogis suis. Quis Jeremiæ verba suscepit viventis ? Si enim suscepissent verba ejus, numquam eum post multas injurias lapidassent. Sed postquam occisus est, postea consecraverunt prophetias ejus, et cœperunt legere eas in conventu. Et sic invenies actum in omnibus prophetis, quia viventes eos nemo coluit, sed post mortem. Unde et Dominus dicit : *Qui edificatis sepulcra prophetarum, et dicitis : Si fuissimus in diebus patrum nostrorum, non fuissimus participes eorum in sanguine prophetarum* (Matth. 23. 29. 30). Sicut enim viventis animalis viscera nemo manducat, ita viventium prophetarum sermones nemo suscepit, sed post mortem ipsorum. Saginati autem sunt gratia Dei pleni. Ideo dixit, et saginata, et tauris : non quia et tauri non fuerunt saginati, sed quia omnes saginati non fuerunt tauri. Ex prophetis enim omnibus quidam tantummodo prophetæ fuerunt, quidam autem prophetæ et sacerdotes, sicut Jeremias, sicut Ezechiel, sicut filius Joiadæ. Ergo saginata dicit prophetas tantummodo, qui fuerunt Spiritu sancto repleti. Tauris autem, qui et prophetæ fuerunt, et sacerdotes. Sicut enim tauri duces sunt gregis, ita sacerdotes sunt principes populi. Quosdam autem legi, dicentes, tauris hic dici martyres, tunc in primis pro Christo occisos, apostolis adhuc viventibus : saginata autem parvulos, Spiritu sancto pinguitur. Quorum omnium interfectiones multas spiritualium gaudiorum epulas præbuerunt, et nuptias Christi adornaverunt. *Et omnia jam parata*. Quidquid queritur ad salutem, totum jam adimpletum est in Scripturis. Qui ignarus est, inveniet ibi quod discat. Qui contumax est et peccator, inveniet ibi futuri judicii flagella, quæ timeat. Qui laborat, inveniet ibi glorias et promissiones vitæ perpetuæ, quas manducando amplius excitetur ad opus. Qui pusillanimis est et infirmus, inveniet ibi medicos justitiæ cibos, qui etsi pinguem animam non faciunt, tamen mori non permittunt. Qui magnanimus est et fidelis, inveniet ibi spirituales escas continentioris vitæ, quæ perducant eum prope ad angelorum naturam. Qui percussus a diabolo, et vulneratus est in peccatis, inveniet ibi medicinales cibos, qui eum per poenitentiam revocent ad salutem. Ut quid ibi scriptum est, Achar propter furtum laminae aureæ lapidatus, nisi ut habeant fures quod timeant (Josue 7. 24-26) ? Ut quid ibi filii Israël, qui fornicati sunt cum filiabus Moabitum, percussi refugerunt in Beelphegor, nisi ut habeant fornicatores quod perhorrescant (Num. 25) ? Ut quid concupitores carnis castigati sunt in deserto, nisi ut nemo delicias concupiscat (Num. 20) ? Ut quid David arguit Nathan, et suscepit, nisi ut adulteri et homicide poenitentia remedium non desperent (2. Reg. 12) ? Raab meretrix sanctificata est, ut meretricibus spes daretur (Josue 2). Nihil ergo minus est in hoc convivio, quam quod necessarium habet salus humana. 5. *At illi neglexerunt, et abierunt alius in villam suam, alius in negotiationem suam*. Omnis actus, quem agunt homines in hoc mundo, duplex est. Aut enim villa est, aut negotiatio. Et quando aliquem laborem quidem manuum nostrarum facinus, exercentes terram, aut aliquid opus terrenum, ut puta agrum, vel vineam, vel lux-

¹ V. D., suæ nunquam sequitur voluntates.

nino exhibere. Sicut autem duram terram ferrum emollit, sic et verbum duritiam cordis relaxat. Sicut rastro ferreo herbae radicitus evelluntur a vinea, sic et acri sermone vitia de populo reseantur. Ut sicut colonus quamvis de suo munera obtulerit domino, non sic eum placat, quomodo si de vinea ejus reditus ei obtulerit: sic et sacerdos non tantum propter suam justitiam placet Domino, quomodo si populum Dei in sanctitate docuerit, quoniam ipsius justitia una est, populi autem multiplex. 34. *Cum autem tempus appropinquasset fructuum, misit servos suos ad colonos, ut acciperent de fructibus suis.* 35. *Et apprehendentes coloni servos ejus, unum ceciderunt, alium autem occiderunt, alium vero lapidaverunt.* 36. *Iterum misit alios servos plures prioribus, et fecerunt eis similiter.* 37. *Novissime autem misit ad eos filium suum, dicens: Verebuntur filium meum.* Servos suos dicit prophetas, quos per singulas generationes misit ad populum Judaeorum. Considera quomodo per singulos gradus misericordiae divinae malitia Judaeorum crescebat, et quomodo per singulos gradus Judaicae malitiae Dei misericordia addebatur, et contra clementiam Dei malignitas humana certabat. Ecce qualisvis amicus alicujus fuerit homo, si semel ab illo fuerit passus injuriam, quantumcumque frangitur ejus affectus; si iterum passus fuerit, iterum magis minuitur: et si iterum amplius non minuitur amicitia ejus, certe tamen non additur. Dei autem misericordia quanto magis a Judaeis offendebatur, tanto amplius addebatur in eis. Ecce enim post tanta beneficia Dei, et sine admonitione Domini, debuerant Domino justitiae suae tributa persolvere: tamen non reddentibus eis, misit paucos servos suos, quibus occisis, addidit bonitatem, cum debuisset irasci, et misit plures. Item pluribus interfectis, accumulavit bonitatem, et misit Filium suum, et hunc non quasi ad obnoxios poenae sententiam bajulantem, sed patientiae veniam: et post tot scelera adhuc eis misericordiae locum servabat. Sic enim dicit: *Forsitan filium meum reverebuntur.* Ergo misit, confundere illos, non autem punire. Nam pro tantis injuriis benigno Domino sufficiebat sola vindicta pudoris. Cogitavit ergo apud se: quamvis neque contumeliare servos meos debuerant: quia qui servis faciunt injuriam, dominum exhonorant: tamen mittam Filium meum, qui totum possidet in natura. Si amare eum voluerint, est quod ametur in eo, quia post me solus est bonus; si voluerint eum timere, est quod timeatur in eo, quia post me solus terribilis est Deus. 38. *At illi videntes filium dixerunt intra se: Hic est heres; venite, occidamus eum, et obtinebimus hereditatem ejus.* Ex omnibus operibus ejus cognoverunt eum Filium Dei esse; hoc enim significat dicens: *Ecce hic est heres*: tamen postquam introivit in templum, et omnes vendentes animalia, quae ad sacrificium vendebantur, foras eiecit, in quibus sacerdotes avari tunc delectabantur: tunc praecipue cogitaverunt eum occidere, dicentes intra se: Si populus istum habuerit Deum, necesse est ut dimittat consuetudinem hostiarum, quae ad nostrum pertinent lucrum, et acquiescat offerri sacrificium justitiae, quae ad gloriam Dei pertinet; et sic jam non erit populus iste possessio nostra, sed Dei: vide licet non ad nostrum quæstum pertinet, sed Dei. Si autem occiderimus eum, dum non est qui¹ justitiae fructus a populo querat neglecta justitia, sic semper tenebitur consuetudo offerendarum hostiarum, et sic fiet nostra possessio ad nostrum pertinens lucrum. Et hoc est quod dicit, Et nostra erit hereditas. Haec cogitatio communis est omnium sacerdotum carnalium, qui non sunt solliciti quomodo populus vivat sine peccato, sed aspiciunt quid in ecclesia conferatur, et hoc existimant sacerdotii sui lucrum. Et non solum sacerdotes, sed etiam omnes homines carnales hoc solum existimant suum, et hoc lucrum habere se de hac vita arbitrantur, quod secundum carnem

delectati fuerint in hac vita. Quoniam autem volentes ostendere quidem Filium semper fuisse, quemadmodum Patrem, cum dicimus illis, Si filius est, et natus est, et unicum habet: propositione negativa respondent, non de proprietate Filii Dei secundum carnem: quia post incarnationem dictus est Filius ex baptismo, sicut et ceteri sancti: antea autem verbum fuit semper cum Patre. Quos etiam Deus ex hoc loco convincit, dicens: *Mittam filium meum.* Quando ergo adhuc cogitabat de transmittendo Filio post prophetas, jam Filius erat. Deinde si eo modo dicitur Filius, sicut omnes sancti, ad quos factum est verbum Dei; debuit autem et prophetas filios dicere, sicut et Christum; aut et Christum servum dicere, sicut et ceteros prophetas: ex qua re prophetas quidem servos omnes, hunc autem solum Filium appellavit. 39. *Et ejecerunt eum extra vineam.* Id est, extra civitatem Jerusalem. Et Judaei suo consilio usi ejecerunt eum, et Deus suo consilio ejici eum ordinavit. Isti cogitabant, ut crimen mortis ejus extra civitatem expellerent: Deus cogitabat, ne virtus resurrectionis ejus civitatem scelorum salvaret, id est, ut Judaeis quidem moreretur ad mortem, gentibus autem resurgeret ad vitam. 40. *Cum ergo venerit dominus, quid faciet coloniis illis?* 41. *Dicunt illi: Malos male perdet.* Non est illorum quod juste judicaverunt, sed ipsius causae. Est enim causa veritatis, quae quasi violentiam illis fecit, ut non possent eam celare. Sicut sole in nubibus constituto, hoc, quod est dies, non est nubium permittentium eum apparere super terram, sed virtus solis, quae pertransiens nubes, etiam impeditibus eis apparet: sic juste pronuntiavit Judaeorum non placata, sed apposita malignitas. Erraverunt bene dicendo. Nam mendaces quantum ad se tunc mentuntur, quando dixerint veritatem: sed in hoc saeculo, ubi licet hominibus aliud sentire in corde, et aliud dicere in sermone, tamen ita veritate Christi circumdantur homines et tenentur, ut ipsi adversus se judices fiant. Putas, quomodo in die iudicii convincendi sunt peccatores in suis peccatis, ita ut nullum colore excusationis inveniant? ubi ipsa opera stantur ante oculos peccatoris, dicente propheta: *Arguam te, et statuam contra faciem tuam peccata tua* (Psalm. 49. 21); ubi animam ipsae cogitationes cordis accusant, et e contra excitant conscientia quasi domestica testis, dicente Apostolo: *Cogitationibus ut invicem accusantibus, aut etiam defendentibus, in die, cum judicabit Dominus occulta hominum* (Rom. 2. 15. 16). Sic et sacerdotes, vineae spiritualis cultores, qui populum non ad Dei gloriam exercebant, sed ad suum lucrum fructificabant: ita eos Dominus suis parabolis circumcluserat, ut ipsi se sua sententia condemnarent. Quis illum defendet, qui seipsum accusat? aut quis eum existimet innocentem, qui seipsum pronuntiat reum? Vae animae, quae sibi defensionem conscientiae non praeparat in die iudicii! Datur enim nobis exemplum, ut per hoc iudicium consideremus futurum iudicium Christi. Sciendum est autem, quia Lucas quidem evangelista sic dicit: *Adduxerunt eum extra vineam, et occiderunt.* Cum ergo venerit dominus, malos illos male perdet. Et responderunt sacerdotes, *Absit*: intellexerunt enim, quod de ipsis diceret (Luc. 20. 15. 16). Secundum Lucam ergo sacerdotes contradicunt sententiae Christi: secundum Mattheum autem suscipiunt et confirmant. In prima quidem facie videntur esse contraria; reversa autem non sunt contraria, sed diversa ratione sunt dicta. Ille enim secundum responsionem sermonis illorum exposuit, iste autem secundum responsionem cordis. Nam vere visibiliter quidem in facie contradixerunt, dicentes, *Absit*: in corde autem et in conscientia sua susceperunt, dicentes, *Malos male perdet*. Quid est quod dicimus? Omnis homo et malum cognoscit, et bonum: et intelligit quod est justum, et injustum. Posuit enim Deus quendam spiritum scientiae boni et mali in hominibus, ut quotienscumque peccamus, ille in silentio quasi factum nostrum accuset: et

¹ Apud Commelin. et Morel. legitur, quae.

Itaque aut secundum locum eligat vestem, aut secundum vestem eligat locum: id est, aut secundum opera eligat professionem, aut secundum professionem faciat opera. Qui vult esse Christi, faciat opera Christi: qui autem non vult opera Christi facere, non veniat ad Christum: alioquin audiet in die iudicii: 12. *Amice, quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem?* et obmutescet. Hic enim abscondimus opera nostra, et invicem corda nostra celamus: in illa autem die nihil est quod respondeamus, ubi cælum, et terra, et aquæ, sol et luna, dies et noctes, et totus mundus stabit adversum nos in testimonium peccatorum nostrorum. Etsi omnia taceant, tamen ipsæ cogitationes nostræ, et ipsa opera nostra specialiter stabunt ante oculos nostros, accusantes nos ante Deum, dicente Apostolo: *Cogitationibus invicem se accusantibus, aut etiam defendentibus, in die cum iudicabit Deus occulta hominum, per Jesum Christum Dominum nostrum* (Rom. 2. 15. 16). 13. *Tunc dicit rex ministris: Ligat ei manus et pedes, et mittite eum in tenebras exteriores.* Sicut est differentia gloriarum in sanctis secundum opera, dicente Apostolo: *Stella enim a stella differt in claritate, ita et resurrectio mortuorum* (1. Cor. 15. 41. 42): sic quoque differentia est tormentorum in peccatoribus. Sunt enim primæ tenebræ et exteriores, et novissimi lacus. Ex eo autem quod dixit, *Ingressus, ut remuneraret amicos: non autem dixit, Congregavit rex omnes qui venerunt ad nuptias:* datur suspicio estimandi, ne forte dicat hoc de vindicta iudicii. Adhuc autem, quia non dixit, *Mittite eum in tenebras inferiores, ut eas tenebras inferiora loca inferni æstimetis:* sicut ibi, *Et eripui animam meam in inferno inferiori* (Psal. 85. 13): sed ita dicit, *In tenebras exteriores.* Ergo quotiescumque tentat Deus Ecclesiam suam, et ventilat ventilabro iudicii, ingreditur ad eam, ut videat discumbentes qui sunt, aut quales sunt: si digni sunt caelestibus nuptiis, et convivio illo vivo. Et si invenerit aliquem non habentem vestem nuptialem, secundum ea quæ diximus, interrogat eum in cogitationibus suis, sicut scriptum est: *Quia in cogitationibus impii interrogatio erit* (Sap. 1. 9). Et interrogat eum, *Quæ sunt opera ista quæ agis?* Quia non sunt opera Christiani. Ut quid factus es Christianus, si hæc opera diligebas? Ita ut non habeat quod respondeat contra conscientiam suam. Et hunc ergo talem cum viderit in Ecclesia Christus, jubet ministros suos, id est, aliquos spiritus seductionum. Nam mala per malos spiritus reddit: qualia fuit spiritus erroris, quem misit Deus, ut seduceret Achab, sicut scriptum est in tertio libro Regnorum (Cap. 22). Vel qualis est illa operatio erroris, quam dabit eis Deus, qui caritatem Dei non acceperunt, ut credant mendacio. Et ligant manus hominis illius: id est, opera ejus, quæ sunt animæ manus, quæ homines rectius tollunt ad mandata Dei. Ligant et pedes ejus, id est, motus animæ ejus, quibus anima solet incedere et transire, non de loco ad locum, sed de malo ad bonum, vel de bono ad malum: id est, obligant, et inebriant, et involvunt opera ejus, ut quomodo nescit, sic in laqueum perditionis incurrat. Et apprehendentes eum, per ipsa opera ejus, mittunt eum in tenebras, id est, in errores vel gentium, vel Judæorum, vel hæreticorum. Et forsitan propinquiores tenebræ sunt gentilium, exteriores Judæorum, plus autem exteriores hæreticorum. Quoniam gentiles veritatem spernunt, quam non audierunt; Judæi autem, quam non crederunt; hæretici autem, quam audierunt et didicerunt. Ipsarum quoque hæreticarum tenebrarum quædam sunt prope lucem veritatis: aliæ autem longius a veritate, et ideo nigriores et exteriores. Ideo dixit, *Mittite eos in tenebras exteriores.* Id est, in hæreses perversissimas. *Ibi erit fletus, et stridor dentium.* Videte quam non dixit, *Ibi est fletus et stridor dentium;* sed, *Erit.* Ergo modo mittuntur in illas tenebras malæ, postea patientur fletus, ubi est et stridor dentium.

Homilia xliij, ex capite xxij.

15. *Tunc abeuntes Pharisei, consilium inierunt, ut caperent eum in sermone.* 16. *Et mittunt ei discipulos suos cum Herodianis, dicentes: Magister, scimus quia verax es, et viam Dei in veritate doces, et non est tibi cura de aliquo: non enim respicis personam hominum.* 17. *Dic ergo nobis quid tibi videtur: licet census dari Cæsari, aut non?* 18. *Cognita autem Jesus nequitia eorum, ait: Quid me tentatis, hypocritæ?* 19. *Ostendite mihi numisma census.* At illi obtulerunt denarium. 20. *Et ait illis Jesus: Cujus est imago hæc et superscriptio?* 21. *Dicunt ei: Cæsaris.* Tunc ait illis: *Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari: et quæ sunt Dei, Deo.* 22. *Et audientes mirati sunt, et relicto eo abierunt.* 23. *In illo die accesserunt ad eum Sadducei, qui dicunt non esse resurrectionem, et interrogaverunt eum, 24. dicentes: Magister, Moses dixit: Si quis mortuus fuerit non habens filium, ut ducat frater ejus uxorem illius, et suscitet semen fratri suo.* 25. *Erant autem apud nos septem fratres, et primus uxore ducta defunctus est, et non habens semen, reliquit uxorem suam fratri suo.* 26. *Similiter secundus et tertius, usque ad septimum.* 27. *Novissime autem omnium et mulier defuncta est.* 28. *In resurrectione ergo cujus erit de septem uxor? Omnes enim habuerunt eam.* 29. *Respondens autem Jesus, ait illis: Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei.* 30. *In resurrectione enim neque nubent, neque nubentur, sed erant sicut angeli Dei in cælo.* 31. *Et de resurrectione autem mortuorum non legistis quod dictum est a Deo, dicente vobis: 32. Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac (Exod. 3. 6), etc.* Omnis quidem malitia confunditur aliquoties ratione veritatis, corrigitur autem nunquam, maxime eorum qui proposito malo, et non ignorantia peccant. Sic etenim sacerdotes postquam terrore Domini non potuerunt, dicentes: *In qua potestate facis hæc* (Matth. 21. 25)? postquam parabolarum ratione constricti, sic iudicio ipsi se reos fecerunt, dicentes: *Malos male perdet* (Ibid. v. 41), nemine contra eos dicente testimonium, nisi conscientia sola: numquid compunctis eos timor peccati? numquid compescuit eos vel libertatis consideratio? Sed quid? *Abierunt, et consilium acceperunt, ut eum caperent in sermone.* Quemadmodum si aliquis claudere voluerit aquæ currentis meatum, si una ex parte exclusa fuerit aqua, violentia aliunde sibi sentinam rumpit: sic et eorum malignitas ex una parte confusa, aliunde sibi aditum advenit. Sicut enim non potest fieri, ut ligna mittendo extinguas ignem: sic non potest fieri, ut rationem dicendo places hominem malum. Sicut enim ignis quanto amplius ligna suscepit, in majorem flammam erigitur: sic animus malus quanto magis veritatem audierit, eo amplius in malitiam excitatur. Abierunt ergo, et consilium acceperunt. Quo abierunt? Ad Herodianos. Nam ex eo quod non dicit, *Consiliati sunt, sed, Consilium acceperunt,* et ex eo quod pariter cum Herodianis venerunt, apparet quia cum illis ejusmodi circumventionis consilium tractaverunt. Homo colonus, ejus terram possidet, illius auxilium opus habet. Qui justitiam tenet, nullius patrocinio indiget, nisi Dei. Qui in diaboli iniquitatibus ambulat, diaboli adiutorium necessarium habet. Colonis enim Dei, diaboli auxilium non requirit: colonus autem diaboli, auxilium Dei et si querit, non invenit. Vidisti aliquando euntem ad furtum Deum orare, ut bene prosperetur in furto? aut qui vadit ad fornicationem, numquid sibi signum cruels ponit in fronte, ut non comprehendatur in crimine? Quod si fecerit, non solum non adjuvatur, sed adhuc amplius traditur: quia nescit justitia Dei patrocinium dare criminibus. Sic et isti, Christum expugnare cupientes, sed ad gentiles, id est Herodianos, se contulerunt. Quale est consilium, tales et consiliatores. Quis autem poterat dare consilium contra Christum, nisi diabolus qui erat adversarius Christi? Cogitabat enim apud se sa-

cerdotes, Si nos soli euntes interrogaverimus Christum, quamvis dixerit quia non licet dari Cæsari tributum, tamen nemo nobis credet dicentibus contra eum: jam enim omnes sciunt, quia inimici ejus sumus. Inimicorum autem testimonium in judicio, etsi verum fuerit, quasi suspectum reprobatur. Sed nec per seipsum Christum interrogare volebant, quia in magna suspitione inimicitiae eorum fuerant apud Christum, ne forte quasi suspecti circumvenire eum non possint. Nam inimicus manifestus melior est, quam amicus fictus. Ille dum timetur, facile vitatur: iste dum non agnoscitur, praevalet. *Miserunt ergo discipulos suos*, quasi adhuc minus cognitos, et minus suspectos, ut aut abscondite facile deciperent eum, aut deprehensi minus erubescerent apud eum. Nam consilio malo deprehenso, tanto minor nascitur confusio, quanto fuerit persona deterior. Sed discipuli illi magistris suis etate minores erant, malitia autem pares. Nam et pulli serpentium statura breviores, veneno autem æquales sunt. Et catuli luporum adhuc teneri constituti, etsi venationem exercere non possunt, jam tamen sanguine gaudent, et morsibus ludent.

Hypocritarum mos. — *Magister, scimus quia verax es, et viam Dei in veritate doces.* Magistrum eum vocant et veracem: magistrum, ut quasi honoratus et laudatus, mysterium sui cordis simpliciter eis aperiat, tanquam volens eos habere discipulos. Hæc enim est hypocritarum prima potentia, simulata laudatio. Laudant enim quos perdere volunt, ut per delectationem laudis paulatim corda hominum ad simplicitatem benignæ confessionis inclinent. Veluti si quis taurum validum viribus non potest subjugare, et vinculo flectere, mollioribus manibus nodosam ejus fricat cervicem, ut quem virtute tenere non potuit, per blandimentum comprehendat: sic et isti catenam subdolæ laudis portantes in ore, et gladium malitiæ abscondentes in corde, taurum ecclesiastici gregis dolo laudis comprehendere festinabant. De quo tauro prophetaus Jacob, jam tunc increpabat Levi filium suum, quia de Levi erant nascituri sacerdotes, qui interfecuri erant Christum: *Simeon et Levi fratres consummaverunt iniquitates suas. In cogitationes eorum non venit anima mea, et in consilia eorum non cadant præcordia mea, quia in ira sua occiderunt virum, et in furore suo subnervaverunt taurum (Gen. 49. 5. 6).* De talibus dicit propheta: *Molliti sunt sermones eorum super oleum, et ipsi sunt jacula (Psal. 54. 22).* Quid tibi videtur? licet census dari Cæsari, an non? Non est justum, ut servi summi regis, terrenis regibus serviamus. Si enim indignum est, ut ex duobus regibus homo alterius alteri obsequatur, et injuriam facit suo, si subiacet alieno: quanto magis indignum est, ut cultores Dei humanarum potestatum gravamina cognoscamus? *Cognita autem eorum nequitia Jesus*, non secundum sermones eorum pacificos blande respondit, sed secundum conscientiam eorum crudeliter asper dixit: quia Deus plerumque ad animam loquitur, non ad corpus: voluntatibus respondet, non verbis. *Hypocritæ, quid me tentatis? Ostendite mihi numisma census.* At illi obtulerunt ei denarium. Dicit eis, *Hypocritæ*, ut quod ab eo audierunt in aure, apud semetipsos inveniant in corde: ut considerantes eum humanorum eorum cognitoem, quod facere cogitabant, perficere non auderent. Vide ergo, quod Pharisæi quidem blandiebantur, ut perderent; Jesus vero confundebat, ut salvaret: quia utilior est homini Deus iratus, quam homo propitius. *Et ait eis: Cujus est imago hæc, et superscriptio? Dicunt ei: Cæsaris.* Tunc dicit eis: *Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari: et quæ sunt Dei, Deo.* Imago Dei non est in auro depicta, sed in hominibus figurata. Numisma Cæsaris, aurum est: numisma Dei, homo. In solidis Cæsar videtur, in hominibus Deus agnoscitur. Ideo divitias vestras Cæsari date, Deo autem conscientia vestrae solam innocentiam reserveat, ubi Deus videtur. Cæsaris enim imaginem manus artificis sculpsit, et corruptibilibus literis annotavit: Dei autem imaginem in homine divina

manus decem vivis apicibus demonstravit. Illis quinque sensibus carnalibus, et quinque sensibus, per quos consideramus et apprehendimus sunt utilia ut Deus¹. Ideoque illibatam Deo imaginem suam reddamus: non superbiam fastidiam, non iracundiæ livore marcidam, non facibus succensam, non gula illecebris dedita hypocrisis duplicitate contectam, non luxuriis attaminatam, non elationis protensione non violentiæ tæbe amentem, non dissidio caritatis extorrem, non detractionis mordaci stiferam, non multiloquii vanitate inanem, sate perspicuam, fide et spe certissimam, p virtute fortissimam, humilitate tranquillam, purpuream, parcimoniam sobriam, tranquillitatem, hospitalitate devotam. Talibus enim in nobis suum Deus numisma non mallei vel inc compositi, sed prima conditione formavit: enim suam in nummo requirit imaginem. De hominem quem creavit, exquirat. Non dimitti suum quod debetur numisma, nec Deus suam exquirendo relaxat facturam. Sicut qui suam adulterinam imaginem reddit, flagellari torte atrocibus jubet subijci pœnis: sic Deus om corruptores imaginis suæ morti tradit per infernales jubet pœnas persolvere immensas vitare horrenda exitia cupit, incorruptum statoris sui imaginem conservare, quatenus cui quam formavit, requirerit Deus imaginem, s immunem ab inimici infectionibus carnis, locet gremio, angelorumque choris admiscens suis faciat cælorum gaudiis perfrui. *In illa die runt ad eum Sadducæi, qui dicunt resurrectionem* In qua die? Quando recedebant Pharisæi, et ad Sadducæi. Recedebant Sadducæi, et iterum ad Pharisæi. Unus dies est, et multa certamina. Et tabant enim super eum, tali forte consilio, ut comprehendere eum posset, aut si certe eum superare non possent, vel per ipsam frequent subverterent sensum ipsius. Quemadmodum plures hostes inveniatur unus pugnator fortis, guliviribus eum superare non possunt, circum eum omnes, ut quod virtute non poterant si ipsa multitudo convertant eum in fugam. (si quis corruptibili fonte utatur assidue, mag illius venas laxat, et majorem aquam infundit de fonte vivo aquæ salientis in vitam æterna riebant sermones, et putabant eum plura inter siccare. Circumdabant ergo eum, quasi plur garruli unum leonem. De his enim dixerat phetam: *Quoniam circumdederunt me canes multi. 17).* Et vere tanquam irrationabiles catratus, sic erat vox Sadducæorum. Videamur lium inimici, quod per Sadducæos operabatur bolus enim semper adversarius Christi est, qu sibi thronum Domini usurpabat, testante pr *Super stellas cæli ponam tribunal meum, et ei Altissimo (Isai. 24. 13. 14).* Ab initio mox ut est homo, tentavit unius Dei notitiam obscuraturam multorum deorum inducere, dicens *Et eritis sicut dii, scientes bonum et malum (Ge* Sicut enim omne malum non a perfecto malo sed paulatim in prinis, sic et istud tam auda: primum leviter et latenter inspiravit, id est, p non quidem ut coerent deos, sed interim fe tionem deorum, quos debeant colere. Adhuc e erat multitudo hominum pessimorum, in quib naretur fallacia deorum multorum. Nam virtut est, quod homines mali sunt. Nec enim potest malum seminare in mundo, nisi per ministri quia in sanctis non invenit locum. Crescente it mero hominum malorum, crevit et virtus error nui notitiam Dei, usque ad dies Abraham, que

¹ Codex V. D., *apprehendimus sicut Deus*. Quaz tur desunt usque ad illud infra, *in illa die access eum Sadducæi, etc.*

resuscitavit, ut tam per eum, quam per ejus familiam Dei notitia in mundo, tanquam lucerna, luceret in tenebris. Videns itaque quia notitiam Dei omnino extinguere non potuit, aliam adinventionem excogitavit erroris, ut etsi cognoscat Deus virtutum, tamen nullus obediat præceptis ipsius. Nam dominus, ejus præcepto nullus obtemperat, cum sit dominus, esse dominus non videtur: quia nomen habet tantummodo, non potestatem. Quid ergo? Introduxit hæresim Sadduceorum, qui dicerent non esse resurrectionem mortuorum. Quæ res omnium propositum faciendæ justitiæ fraugit. Nam in omni re, aut actu, sive corporali, sive spirituali, agendi virtus spes est præmii futuri. Qui enim arat, arat ut metat. Qui pignat, pignat ut vincat. Nam cum sit ita difficile in hoc mundo servare justitiæ sanctitatem, quis contentus esset, adversus seipsum quotidie luctamina exercere, nisi ad spem aspiceret resurrectionis? Tolle ergo spem resurrectionis, et soluta est tota observantia pietatis. Numquid Sadducei credebant esse conjugia post mortem? Absit. Quomodo enim conjugia crederent fieri, quando ipsam resurrectionem negabant? Sed ad defensionem erroris sui putabant se invenisse acutissimam rationem, hoc modo apud se dicentes: Sicut non est possibile, ut ea mulier quæ fuit septem virorum, sit unius uxor privata, aut omnium communis: sic non est possibile, ut fiat resurrectio mortuorum. Respondens autem Jesus, ait eis: Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei. In resurrectione enim neque nubent, neque nubentur, sed sunt sicut angeli Dei in cælo. Stulti, qui sæculum illud huic sæculo simile existimabant. In hoc sæculo quia morimur, ideo morimur, quia nascimur: ideo uxores ducimus, ut quod moriendo minuitur, nascendo suppleatur. Tolle morie di necessitatem, et nascendi utilitas superflua invenitur: tolle nascendi utilitatem, et nubendi causa soluta est. Nam iste mundus carnis est, ille autem animarum. Sicut anima in hoc mundo peregrina est, ita caro in illo extranea est. In isto mundo anima carni subjecta est, quantum ad passionem humanas, in illo autem caro animæ. Unaquæque res in sua patria fortior est, et dominatur. Si ergo anima sic potens claudi potest in hoc sæculo infirmo, et terreno corpori sic subdita est, ut nihil pene spiritualiter sapere aut agere possit secundum suam naturam: quanto magis cum in illo sæculo caro infirma et vilis dignitas animæ: et potenti cœperit esse subjecta, nihil poterit carnale sapere, aut agere secundum suam naturam? Nam hoc ipsum modicum, quod in hoc sæculo in corpore constituta anima spiritualiter sapit, nimia potestas animæ hoc sibi vindicat extra ordinem, quia dominatio carnis est in hoc mundo. Quemadmodum dives peregre profectus, si in hospitio applicuerit pauperis alienigenæ, quamvis non potest juberi in domo quod vult, quia hospes est, tamen magnam sibi fiduciam agendi aliquid vindicat, quia potens est: sic et anima peregrina in hoc regno carnis ingressa, quamvis non omnia spiritualiter agere potest secundum se, quia extranea est in hoc mundo, tamen aliquid spirituale vindicat et in carne, quia nimium potens est. Et e contrario: sicut peregrinus pauper nihil in hospitio divitis potest, primo quia peregrinus et hospes est, deinde quia mendicus et pauper est: sic et caro cum in illud sæculum resuscitata migraverit, nihil omnino sibi poterit carnale defendere: primum, quia extranea est in illo sæculo spirituali: secundo, quia infirma est carnis natura. Et hoc quidem diximus secundum rationem mortalem. Alioquin in resurrectione mutanda est ipsa carnis natura, ut nihil carnis habeat in se, nisi forte tantummodo formam, sicut scriptum est: *Seminatur corpus animale, resurgit autem corpus spirituale* (1. Cor. 15. 44). Respondens Jesus ait: Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei. In resurrectione enim neque nubent, neque uxores ducunt, sed sunt sicut angeli Dei in cælo. Quare, cum de juvenis, aut eleemosynis, cæterisque virtutibus spiritualibus loquutus fuisset, nunquam angelorum similitudinem introduxit, nisi cum de so-

luto viri et mulieris coitu loqueretur, dicens: *Neque nubent, neque nubentur, sed sunt sicut angeli Dei in cælo*? Quoniam sicut omnes actus carnales opera sunt animalium, præcipue tamen actus libidinis opus est animalium: sic et omnes quidem virtutes spirituales res sunt angelice, præcipue tamen castitas res est angelica. Per hoc enim solum singulariter homines angelis assimilantur, et vincitur natura virtutibus. Ideo dicit, *Neque nubent, neque nubentur, sed sunt sicut angeli Dei in cælo*. Sicut enim quando hoc agimus, quod animalia habent nobiscum commune, animalia esse nos prolietumur: sic quando illud agimus, quod est extra naturam carnalem, naturam carnis egredimur, et angelis cœquamus. Sed quia primum quidem et naturale est animalium, ut non unius masculi, vel unius feminæ lege contenta sint: proprium autem naturale est angelorum omnino separatos esse ab usu libidinis. Qui vero unius masculi, aut unius feminæ lege contentus est, mediam tenet conditionem, et est homo, id est, neque angelus, neque animal est. Angelus quidem non est, quia nec est separatus ab usu libidinis: animal autem non est, quia unius lege contentus est. Qui autem omnino separatur ab usu libidinis, supergreditur naturam humanam, quæ media est, et ad conditionem transit angelicam. Sed nunc videamus, quæ ratione diximus, quod omnis quidem actus carnalis opus est animalis, præcipue tamen libido. Per omnem actum carnalem homo animalibus similis invenitur, maxime autem per usum libidinis, quoniam omnium quidem carnalium sensuum opus non solum ad malum proficit, sed etiam ad bonum. Est enim et secundum Deum videre, et audire, et odorari, et gustare, et tangere. Quotiescumque enim aspicimus multiformes species rerum, audimus varios sonos vocum, odoramus diversas fragrationes odorum, gustamus immutabiles suavitates gustum, palpamus qualitates rerum innumeras, de operibus potentie et sapientie Dei didicimus, ut cognoscamus et colamus ejusdem creationis auctorem. Ideo si tollimus a nobis usum sensuum illorum propter malum quod sit ex illis, impeditur etiam bonum quod fieri solet per eos. Tantummodo sensus ille libidinis semper in malo est, et nunquam in bono. Propterea si repellamus a nobis libidinis usum, nullum bonum impeditur ex illo: nec enim aliquid bonum est, quod generetur ex illo, nisi sola nativitas carnis, quia et ipsa generatur ex malo. Ideo autem dissipata est, ut ex corruptione nascatur, quoniam et ipsa post modicum est corrumpenda. Sicut enim non est dignum, ut quod æternum est ex corruptione nascatur: sic non est dignum, ut quod ex corruptione nascitur sit æternum. Quia caro et sanguis regnum Dei non possidebunt, neque corruptio incorruptelam possidebit. Item dicit Joannes: *Dedit eis potestatem filios Dei fieri, qui non ex carne, neque ex sanguine, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt* (Joan. 1. 12. 13). Item alia ratio. Quoniam secundum istos sensus carnales, quos habet caro, habet e contrario anima spiritualiter. Nam et videt anima spiritualiter, et audit, et odorat, et gustat, et tangit, sicut in multis exposuimus locis. Unde et decachorda cithara dicitur homo. Solus autem libidinis sensus inter animam et carnem non est communis, sed solius carnis proprius et privatus. Propterea per omnes actus carnales, qui sunt ex quinque sensibus carnalibus, homo animalibus similis invenitur: maxime autem ex usu libidinis, quia ad solam pertinet carnis naturam. *Nescitis Scripturas, neque virtutem Dei*. Sapienter primum arguit stultitiam eorum, quia non legebant. Secundo ignorantiam, quia non cognoscebant Deum, quia ex diligentia lectionum nascitur scientia Dei; ignorantia autem negligentia libi est. Si enim nec omnes, qui legunt, cognoscunt Deum, quomodo cognoscent, qui non legunt? Quod autem diximus, non omnes legentes cognoscere veritatem Dei, tunc est, si, nolentes invenire, legant. Qui enim, legens de Deo, vult invenire Deum, festinet vivere Deo digne, et ipsa conversatio ejus bona sit, quasi lampadis lumen ante oculos cordis ejus viam aperientem

tum, vel opus ligni aut ferri, villam colere videmus, id est, terram. Quando autem non labore manuum nostrarum, sed aliter lucra quocumque modo consequimur, ut puta honores gerere, ut divitiæ permaneant alicui, aut mercari, omne hoc negotiatio appellatur. Duobus ergo verbis omne opus humanum conclusit, sive honestum, sive inhonestum. Honestum quidem opus est villæ cultura: sicut ait Salomon: *Non oderis rusticam operationem, et agriculturam ab Altissimo creatam* (Eccli. 7. 16). Et Apostolus hortatur: *Rogo autem vos, fratres, studium habere quietis, et negotii proprii, et operandi manibus vestris, et nullum desiderium ut in vobis ad eos qui foris sunt* (1. Thess. 4. 11): inhonestum est enim apud Deum opus negotiationis, sive dignitatis, sive militiæ. Unde nihil horum antea Judæi agebant, propter quod dicit propheta: *Qui non cognovit negotiationes, intrabit in potentias Domini* (Psalm. 70. 15): quia difficile quis negotians intrat in regnum celorum. O miserrimus mundus, et miseri qui eum sequuntur! Semper enim homines mundiciam opera excluderunt a vita. Sed forte dicis, Et villam colere peccatum est? Et si quidem impedimentum fidelis, aut religionis tibi non facit villa, sicut fecit Judæia, non habes peccatum: si autem vel a fide, vel a religione tibi facit impedimentum, sit peccatum. Non ergo ipse villæ cultus peccatum est, sed tu præferendo eam Deo, facis eam esse peccatum. Opera enim nostra authentica, opera sunt justitiæ: opera autem carnalia superoperationes dicuntur, non opera, quia justitia ad vitam æternam pertinet veram, opus autem terrenum non ad vitam, sed ad sustentationem vitæ hujus temporalis. Ideo ergo opus justitiæ attente facere debemus, opus autem terrenum transitorie. Si ergo honestum opus sequendo homines debitum honorem Deo non reddiderunt, talem iram merentur. Putas, quali ira sunt digni, qui non honesta opera, sed negotiationes sequendo, non veniunt ad Deum? Aut ita. Villa est iste mundus, circa quem homines amatores mundi occupantur quæstibus ejus, quasi villæ cuiusdam redditibus delectati; negotiatio autem prædicatio legis, et procuratio templi, quam avari sacerdotes quasi negotiationem æstimant, quando lucrosam, et non dispensationem divini operis putant, et non onerosam. Ergo per operationem villæ populares significantur homines, quos mundi delectatio separavit a Christo: per operationem autem negotiationis sacerdotes catæque ministri templi significantur, quos lucri obtentu venientes ad ministerium legis et templi, avaritia separavit a fide. Non dixit, Malignati sunt, sed, *Neglexerunt*: quia non omnes Judæi crucifixerunt Christum, nec audierunt doctrinam ipsius, aut consenserunt in mortem ejus. Quidam enim sæcularibus negotiis occupati, non venerunt ad Christum, nec audierunt doctrinam ipsius, nec viderunt mirabilia ejus, ideoque non crediderunt in eum. Qui ergo odio aut invidia crucifixerunt Christum, illi malignati sunt: qui autem negotiis impediti sunt, non crediderunt: illi neglexisse dicuntur, non malignati. Nam sunt quidam homines, qui possunt et audire et credere, sed sollicitudo rerum necessariorum, et delectatio mundi separat eos a Deo, quos Dominus terram spinosam appellat. 6. *Reliqui vero tenuerunt servos ejus, et contumelia affectos occiderunt*. De sua morte lacet, quia jam in priori parabola dixerat: sed ostendit mortem discipulorum suorum, quos post ascensum ipsius, occiderunt Judæi, maxime sacerdotes, Stephanum lapidantes, in Jacobi morte gaudentes: item Jacobum Alphæi lapidantes (Act. 7. 12): propter quæ omnia Jerusalem destructa est a Romanis. Ideo dicit: 7. *Audiens autem rex, iratus est: et misit exercitum suum, et perdidit homicidas illos et civitates eorum succendit*. Romanus exercitus, dicitur exercitus Dei: quia Domini est terra, et plenitudo ejus (Psalm. 25. 4). Nec enim venissent Romani in Jerusalem, nisi Dominus eos excitasset. Quidam autem exercitum angelos dicit, et civitatem pro civibus ponit: ac si dicat: Misit angelos suos, et cives illos misit in ignem

æternum. 8. *Et dixit servis suis: 9. Ite ad exitus viarum, et quocumque inveneritis, vocate ad nuptias*. Manifestum est quidem, quia post contemptam contumaciam Judæorum, de vocatione Gentium dicit, quod dicit, *Ite ad exitus viarum*. Propterea requiramus quæ sunt viæ istæ, et ad quarum exitus misit Christus discipulos suos. Puto ergo quoniam sicut generalis et publica via est Christus, quæ ducit ad vitam, et viæ dicuntur omnes prophetæ, et omnes apostoli: hæ enim omnes viæ ducunt ad Christum, Christus autem ad Patrem: sic generalis et publica via est diabolus, quæ ducit ad mortem, et viæ sunt omnes professiones sæculi istius. Utpote, professio philosophiæ, una est via: professio militiæ, altera est via: mundialis dignitas, altera est via: professio ludorum, altera via est mundi. Et quid plura dicam? Quantæ sunt diversitates actuum in hoc mundo, tantæ sunt viæ, quæ omnes viæ ducunt ad diabolum, generalem viam perditionis. Ideo ergo dicit: *Ite ad exitus viarum*, et cujuslibet conditionis homines vocate ad fidem. Adhuc sicut castitas via est, quæ ducit ad Christum, et misericordia, cæteræque virtutes: sic et fornicatio via est, quæ ducit ad diabolum, et avaritia, cæteræque species malæ. Jubeat ergo ut cujuscumque conversationis homines invitent ad fidem, quoscumque, sive servos, seu liberos. Deus enim corporalem servitutem non contemnit, nec corporalem eligit libertatem. Omnis qui diaboli sequitur voluntatem, servus est diaboli, etsi sit liber: qui autem obaudit Deo, ille vere ingenuus est, etsi fuerit servus. Ingenuitatem enim spirituales non sordidat servitus corporalis, nec turpitudinem spirituales honestat corporalis libertas. Servitutem enim non Dei dispositio, sed humana violentia introducit. Omnis enim homo liber creatus est, quem Deus in libero arbitrio posuit, nisi ipse fecerit se servum. Et sicut non est distantia in natura creationis hominum, sic non sit differentia in vocatione salutis eorum omnium, sive barbarorum, sive sapientum: quoniam potens est Dei gratia barbaras mentes corrigere ad rationabilem intellectum. Qui cor Nabuchodonosor ad feralem sensum mutavit, et iterum feralem sensum ad humanum intellectum reduxit (Dan. 4), potens est, inquam, mutare omnes, sive bonos, sive malos: boni ne pereant, mali ut inexcusabiles fiant. Nemo propter ignorantiam perat, nemo propter ignorantiam excusetur. Omnes videant lumen, ut appareant, qui amant tenebras, et qui lumen. Qui enim filius est tenebrarum, etsi compellat eum, non accedit ad lumen: qui autem filius est luminis, nec si repellat eum, recedit a lumine. 11. *Intravit autem rex, ut videret discumbentes*. Intravit autem Deus, non quia est aliquis locus ubi non sit, sed ubi vult aspicere, ibi sit præsens: ubi autem non vult, absens videtur. Dies enim aspectionis est dies judicii, quando visitaturus est Christianos, qui super mensam Scripturarum sanctarum recumbunt, id est, requiescunt in fide earum, et celestibus epulantur doctrinis. Aut dies aspectionis est dies tentationis: quando dignatur tentare Ecclesiam suam, ut videat qui habent fidem, et opera digna Christi vocatione. Nuptiale vestimentum est fides vera, quæ est per Jesum Christum et justitiam ejus: de qua ait Apostolus: *Exspoliate vos veterem hominem cum actibus suis, qui corrumpitur secundum concupiscentiam erroris, vestientes vos novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia, et sanctitate veritatis* (Coloss. 3. 9. 10). Quod dicit, *In justitia*, ad conversationem pertinet: quod autem dicit, *In sanctitate veritatis*, ad fidei veritatem. Vestimenta ergo veteris hominis sunt parva: et sordida opera carnis, corruptibilia et immunda: vestimenta autem novi hominis sunt fortia et decora opera spiritus, incorruptibilia et sancta. Quemadmodum enim si aliquis cum nigra vestimentis inveniatur in nuptiis, sordidat gloriam nuptiarum: ita et qui opera habet tenebrosa, et inter Christianos quasi unus ex eis conversatur¹, ipsi Christianitati facit injuriam. Novo

¹ Apud Cozzmel. legitur, *conservatur*.

non tamen utiliores : quia nec populus sine sacerdotibus, nec sacerdotes sine populis esse possunt. Ita et dignius est hoc mandatum, *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo* : quam illud, *Non occides, non concupisces* ; tamen utilitas una est : nam qui diligit Deum, ille non occidit, nec concupiscit ; qui autem occidit, aut concupiscit, ille non diligit Dominum Deum suum. Esse autem minora mandata Dominus manifestat, dicens : *Si quis unum ex minimis mandatis istis solverit, et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cælorum* (Matth. 5. 19). *Diliges*, inquit : non dicit, Timebis ; quia diligere majus est quam timere. Inchoatio enim culturæ Dei habet timorem, perfectio autem dilectionem, dicens Joanne : *Perfecta dilectio foras mittit timorem* (1. Joan. 4. 18). Donec enim homo timet Deum, non eum diligit : cum autem diligere cœperit, jam non eum tantummodo timet, sed etiam amplius diligit. Timere enim servorum est, diligere autem filiorum : timor sub necessitate est, dilectio in libertate. Qui in timore servit Deo, poenam quidem evadit, mercedem autem justitiam non habet, quia invitatus facit bonum propter timorem. Non vult ergo Deus, ut timeatur ab hominibus, quasi dominus : sed ut diligatur quasi pater, qui adoptionis spiritum donavit hominibus. Nam si consideremus ab initio creati hominis causam, intelligimus quia Deus magis se patrem voluit esse hominum, quam dominum. Non enim dixit tantummodo, *Faciamus hominem* : sed, *Faciamus hominem secundum imaginem et similitudinem nostram* (Gen. 1. 26). Similare autem filiis convenit ad patres suos, non etiam servis ad dominos suos.

Quid sit diligere Deum ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente. Quis sit proximus noster. — Quid est, diligere Deum ex toto corde ? Id est, ut cor tuum non sit inclinatam ad ullius rei dilectionem amplius quam ad Dei : nec delecteris in aliqua specie mundi amplius quam in Deo, non in honoribus, non in auro, vel in argento, non in possessionibus, aut vineis, non in animalibus, aut mancipiis, non in ornamentis, aut vestibus, non in filiis, aut parentibus, aut amicis, sed hæc omnia existimes tibi esse in Deo, ut præ his omnibus Deum ames. Si autem in aliquo horum amor cordis tui fuerit occupatus, jam ex toto corde non amas Deum : pro quanta enim parte cor tuum fuerit ad aliquam rem amandam inclinatam, pro tanta parte minus est ad Deum. Ecce si vir habeat uxorem, quomodo cognoscitur uxoris plena dilectio ? Uxor neminem debet sapientiorē reputare, quam virum suum : etsi sit alter sapientior, tamen illa sapientiorē esse alterum intelligere non debet. Uxor neminem fortiorē debet putare, quam virum suum : etsi alter fortior sit, tamen illa intelligere non debet alterum fortiorē. Uxor neminem furnosiorē debet putare, quam virum suum : etsi sit alter formosior, tamen coram oculis ejus alter formosior non debet apparere. Perfectum enim odium, et perfectus amor judicium rerum non cognoscit. Utopia, si perfecte odias aliquem, qualiacumque fuerint apud illum, omnia tibi displicent sive quæ dicit, sive quæ agit : etsi vere bona sunt, tamen tibi mala videntur. Sic etsi perfecte aliquem amas, quæcumque sunt apud eum, placent tibi, sive quæ loquitur, sive quæ agit : etsi mala sunt, tamen tibi bona videntur. Ergo et uxor, si videns aliquem dixerit, Quam sapiens vir, utinam vir meus talis esset, jam amor ejus minus habet de perfecto amore : et pro quanta parte amplius aliquid laudaverit in altero viro, quam in suo, tanto dilectio ejus minor est ad virum suum. Sic ergo et omnis anima Christiana, quæ sponsa est Christi, illa diligere debet Deum, ut nihil sit in mundo, quod amplius amet quam eum, aut in tantum. Pro quanta autem parte plus aliquid amaverit, pro tanta parte minus amat Deum. Quid est, in tota anima diligere Deum ? Id est, certissimum animum habere in veritate, et firmum esse in fide. Alius est enim amor cordis, et alius est amor animæ. Amor cordis quodammodo carnalis est, ut etiam carnaliter Deum amemus : quod facere non

possumus, nisi recesserimus ab amore mundialium rerum. Sicut enim casta mulier, quæ virum suum amat, nullum amat alium ; si autem alterum amaverit, jam non amat virum suum : ita et homo, si Deum amat, mundum non amat ; si autem mundum amaverit, jam Deum ex toto corde non amat. Ergo cordis amor non intelligitur sed sentitur in corde, quia quodammodo carnalis est. Amor autem animæ non sentitur in corde, sed intelligitur, quia amor animæ judicium ejus est. Puta, si didicisti unum Deum, ex quo omnia, et unum Deum, per quem omnia : si iterum intellectus tuus per alicujus doctrinæ seductionem percussus, cœperit dubitare de substantia Dei, in tota anima non diligis Deum. Item qui putas incantationes aliquid posse, aut auguria aliquid intelligere, aut divinationes aliquid nuntiare, non ille in tota anima diligit Deum. Quis autem diligit Deum ? Qui omne bonum credit apud Deum, et omne bonum credit esse Deum, et extra Deum non credit esse bonum : qui omnem virtutem et sapientiam credit esse Deum, et extra Deum non credit esse aliquam sapientiam neque virtutem : qui credit Deum omnia facere, et sine Deo nihil fieri posse ; ille tota anima diligit Deum. Quid est, in tota mente diligere Deum ? Id est, ut omnes sensus tui, qui pertinent ad te, Deo vacent. Cujus intellectus Deo ministrat, et cujus sapientia circa Deum est, cujus cogitatio ea, quæ sunt Dei, tractat, cujus memoria quæ sunt bona recordatur : tota mente diligit Deum, sicut ait Apostolus : *Psallam spiritu, psallam et mente* (1. Cor. 14. 15). Cujus autem intellectus quæ sunt Dei non intelligit, aut non secundum Deum sapit, aut scientia illius vana est et secularis, singularis autem recordatio ejus non est bona, aut cogitatio displicens Deo : ille non tota mente diligit Deum. 38. *Hoc est primum et maximum mandatum.* 39. *Secundum autem simile est huic : Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Videtur Christus non ad interrogationem respondere. Ille enim interrogavit, *Quod est magnum mandatum ?* Puta, dixit, *Diliges Dominum.* Si voluit et alterum mandatum inducere, debuit minimum dicere, non secundum. Nam contra magnum minimum est, non secundum ; secundum autem ad primum respicit. Sed vide quid voluit ostendere. *Diliges Dominum*, et magnum est : *Diliges autem et proximum*, magnum quidem est, primum autem non est : et ideo dixit, *Simile est.* Considera ergo mysterium. Quis est proximus noster ? Christus, qui suscipiens carnem nostram, factus esse proximum nobis, sicut in parabola illa Christus ostendit, cum interrogat Phariseus : *Et quis est meus proximus* (Luc. 10. 29) ? Introducit hominem vulneratum a latronibus, et a sacerdotibus despectum, a Samaritanis autem receptum, qui est ipse Christus. Ergo primum mandatum est magnum, Deum Patrem diligere : secundum autem et simile est, Dei Filium diligere, id est, cognoscere : ergo Filius Dei magnus est, sicut Pater. Quicquid enim Pater potest, et Filius potest. *Pater enim diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus* (Joan. 5. 35). Sed quia omnia Filius, dante Patre, potest, sicut Pater, ideo Pater magnus Deus et primus. Filius autem magnus Deus quidem, non tamen primus, sicut ait Apostolus : *Expectantes adventum magni Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi* (Tit. 2. 13). Ut autem simpliciter intelligamus, proximum nostrum omnem hominem esse fidelem, qui hominem amat ad deum, simile est sicut qui amat Deum, quia imago Dei est homo. Sicut in imagine sua rex honoratur, vel contemnitur, sic et Deus in homine vel diligitur, vel oditur. Non potest hominem odire, qui Deum amat : nec potest Deum amare, qui hominem odit, sicut ait Joannes apostolus : *Qui dicit se Deum diligere, fratrem autem non diligit, mentitur. Si enim fratrem, quem vides, non diligas, Deum, quem non vides, quomodo potes diligere* (1. Joan. 4. 20) ? Quis enim honorat regem, et contemnit imaginem ejus ? aut quis honorat imaginem, et auctorem contemnit imaginis ? Aut ita : Quoniam Pharisei quidem sciebant, quod

cerdotes. Si nos soli euntes interrogaverimus Christum, quamvis dixerit quia non licet dari Cæsari tributum, tamen nemo nobis credet dicentibus contra eum: jam enim omnes sciunt, quia inimici ejus sumus. Inimicorum autem testimonium in judicio, etsi verum fuerit, quasi suspectum reprobatur. Sed nec per seipso Christum interrogare volebant, quia in magna suspitione inimicitiae eorum fuerant apud Christum, ne forte quasi suspecti circumvenire eum non possint. Nam inimicus manifestus melior est, quam amicus fictus. Ille dum timetur, facile vitatur: iste dum non agnoscitur, praevalet. *Miserunt ergo discipulos suos*, quasi adhuc minus cognitos, et minus suspectos, ut aut abscondite facile deciperent eum, aut deprehensi minus erubescerent apud eum. Nam consilio malo deprehenso, tanto minor nascitur confusio, quanto fuerit persona deterior. Sed discipuli illi magistris suis ætate minores erant, malitia autem pares. Nam et pulli serpentium statura breviores, veneno autem æquales sunt. Et catuli luporum adhuc teneri constituti, etsi venationem exercere non possunt, jam tamen sanguine gaudent, et morsibus ludunt.

Hypocritarum mos. — *Magister, scimus quia verax es, et viam Dei in veritate doces.* Magistrum eum vocant et veracem: magistrum, ut quasi honoratus et laudatus, mysterium sui cordis simpliciter eis aperiat, tanquam volens eos habere discipulos. Hæc enim est hypocritarum prima potentia, simulata laudatio. Laudant enim quos perdere volunt, ut per delectationem laudis paulatim corda hominum ad simplicitatem benignæ confessionis inclinent. Veluti si quis taurum validum viribus non potest subjugare, et vinculo flectere, mollioribus manibus nodosam ejus fricat cervicem, ut quem virtute tenere non potuit, per blandimentum comprehendat: sic et isti catenam subdolæ laudis portantes in ore, et gladium malitiæ abscondentes in corde, taurum ecclesiastici gregis dolo laudis comprehendere festinabant. De quo tauro prophetaus Jacob, jam tunc increpabat Levi filium suum, quia de Levi erant nascituri sacerdotes, qui interfecituri erant Christum: *Simeon et Levi fratres consummaverunt iniquitates suas. In cogitationes eorum non venit anima mea, et in consilia eorum non cadant præcordia mea, quia in ira sua occiderunt virum, et in furore suo subnervaverunt taurum (Gen. 49. 5. 6).* De talibus dicit propheta: *Molliti sunt sermones eorum super oleum, et ipsi sunt jacula (Psal. 54. 22).* Quid tibi videtur? licet censum dari Cæsari, an non? Non est justum, ut servi summi regis, terrenis regibus serviamus. Si enim indignum est, ut ex duobus regibus homo alterius alteri obsequatur, et injuriam facit suo, si subjacet alieno: quanto magis indignum est, ut cultores Dei humanarum potestatum gravamina cognoscamus? *Cognita autem eorum nequitia Jesus*, non secundum sermones eorum pacificos blande respondit, sed secundum conscientiam eorum crudelem asper dixit: quia Deus plerumque ad animam loquitur, non ad corpus: voluntatibus respondet, non verbis. *Hypocritæ, quid me tentatis? Ostendite mihi numisma census.* At illi obtulerunt ei denarium. Dicit eis, *Hypocritæ*, ut quod ab eo audierunt in aure, apud semetipsos inveniant in corde: ut considerantes eum humanorum cordium cognitorem, quod facere cogitabant, perficere non auderent. Vide ergo, quod Pharisei quidem blandiebantur, ut perderent; Jesus vero confundebat, ut salvaret: quia utilior est homini Deus iratus, quam homo propitius. *Et ait eis: Cujus est imago hæc, et superscriptio? Dicunt ei: Cæsaris.* Tunc dicit eis: *Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari: et quæ sunt Dei, Deo.* Imago Dei non est in auro depicta, sed in hominibus figurata. Numisma Cæsaris, aurum est: numisma Dei, homo. In solidis Cæsaris videtur, in hominibus Deus agnoscitur. Ideo divitias vestras Cæsari date, Deo autem conscientia vestre solam innocentiam servate, ubi Deus videtur. Cæsaris enim imaginem manus artificis sculpsit, et corruptibilibus literis annotavit: Dei autem imaginem in homine divina

manus decem vivis apicibus demonstravit. Quibus? Illis quinque sensibus carnalibus, et quinque spiritualibus, per quos consideramus et apprehendimus quæ sunt utilia ut Deus¹. Ideoque illicbatam Deo semper imaginem suam reddamus: non superbix fastu tumidam, non iracundiæ livore marcidam, non avaritiæ facibus succensam, non gulæ illecebris deditam, non hypocrisis duplicitate contextam, non luxuriæ sordibus attaminatam, non elationis protensione levem, non violentiæ tæbe amentem, non dissidio mutæ caritatis extorem, non detractationis mordacitate pestiferam, non multiloquii vanitate inanem, sed caritate perspicuam, fide et spe certissimam, patientiæ virtute fortissimam, humilitate tranquillam, castitate purpuream, parcimoniam sobriam, tranquillitate jucundam, hospitalitate devotam. Talibus enim inscriptionibus suum Deus numisma non mallei vel incudis ictu composuit, sed prima conditione formavit. Cæsar enim suam in nummo requirit imaginem, Deus vero hominem quem creavit, exquirat. Non dimittit Cæsar suum quod debetur numisma, nec Deus suam umquam exquirendo relaxat facturam. Sicut qui suam Cæsari adulterinam imaginem reddit, flagellari tortoribus et atrocibus jubet subijci poenis: sic Deus omnipotens corruptores imaginis suæ morti tradit perpetuæ, et infernales jubet poenas persolveri immensis. Ita qui vitare horrenda exitia cupit, incorruptam studeat auctoris sui imaginem conservare, quatenus eum suam, quam formavit, requireret Deus imaginem, salvam et immunem ab inimici infectionibus cernens, suo collocet gremio, angelorumque choris admiscens, perpetuis faciat cælorum gaudiis perfrui. *In illa die accesserunt ad eum Sadducei, qui dicunt resurrectionem non esse.* In qua die? Quando recedebant Pharisei, et accedebant Sadducei. Recedebant Sadducei, et iterum accedebant Pharisei. Unus dies est, et multa certamina. Frequentabant enim super eum, tali forte consilio, ut quis aut comprehendere eum posset, aut si certe eum ratione superare non possent, vel per ipsam frequentationem subverterent sensum ipsius. Quemadmodum si inter plures hostes inveniatur unus pugnator fortis, dum singuli viribus eum superare non possunt, circumveniunt eum omnes, ut quod virtute non poterant superare, ipsa multitudine convertant eum in fugam. O stulti, si quis corruptibili fonte utatur assidue, magis fontis illius venas laxat, et majorem aquam infundit. Et illi de fonte vivo aquæ salientis in vitam æternam hauriebant sermones, et putabant eum plura interrogando siccare. Circumdabant ergo eum, quasi plures canes garruli unum leonem. De his enim dixerat per prophetam: *Quoniam circumdederunt me canes multi (Psal. 21. 17).* Et vere tanquam irrationabiles canum latratus, sic erat vox Sadduceorum. Videamus consilium inimici, quod per Sadduceos operabatur. Diabolus enim semper adversarius Christi est, qui semper sibi thronum Domini usurpabat, testante propheta: *Super stellas cæli ponam tribunal meum, et ero similis Altissimo (Isai. 44. 13. 14).* Ab initio mox ut creatus est homo, tentavit unius Dei notitiam obscurare, et culturam multorum deorum inducere, dicens ad Evam: *Et eritis sicut dii, scientes bonum et malum (Gen. 3. 5).* Sicut enim omne malum non a perfecto malo incipit, sed paulatim in primis, sic et istud tam audax malum primum leviter et latenter inspiravit, id est, persuasit: non quidem ut coherent deos, sed interim fecit mentionem deorum, quos debeant colere. Adhuc enim non erat multitudo hominum pessimorum, in quibus seminaretur fallacia deorum multorum. Nam virtus diaboli est, quod homines mali sunt. Nec enim potest aliquid malum seminare in mundo, nisi per ministros suos: quia in sanctis non invenit locum. Crescente itaque numero hominum malorum, crevit et virtus erroris, et minuit notitiam Dei, usque ad dies Abraham, quem Deus

¹ Codex V. D., *apprehendimus sicut Deus*. Quæ sequuntur desunt usque ad illud infra, *in illa die accesserunt ad eum Sadducei*, etc.

Sicut enim sacerdotes etiam infideles docent propter fideles, melius judicantes propter bonos etiam malos fovere, quam propter malos etiam bonos negligere : sic ergo et vos propter bonos sacerdotes etiam malos honorate, ne propter malos etiam bonos contemnatis. Melius est enim malis iusta præstare, quam bonis iusta subtrahere. Frequenter enim et de homine malo bona doctrina procedit. Ecce enim et vilis terra pretiosum aurum producit. Numquid propter terram vilem pretiosum aurum contemnitur? Non : sed sicut aurum eligitur, et terra relinquitur, sic et vos doctrinam accipite, et mores relinquit. Nam ut apibus herbe necessariae non sunt, sed flores herbarum : flores enim illae colligunt, herbas vero relinquunt : sic et vos flores doctrinae colligite, et conversationem relinquit, ut quasi inutilis herba arescat. Fidem prædicant, et infideliter agunt. Pacem aliis dant, et sibi non habent. Veritatem laudant, et mendacia diligunt. Avaritiam castigant, et avaritiam exercent. Quia ergo scire bonum et malum, in natura positum est, facere autem, in voluntate : ideo benedicere, omnium est; bene autem facere, paucorum. Legi aliquem sic interpretantem hunc locum : Quoniam, inquit, super cathedram Mosi, id est, in honore et gradu, in quo fuerat Moses, pulatim ad pejus reducti, constituti sunt contra meritum suum scribae et Pharisei indigni, qui legem prophetantem de Christo venturo prædicabant quidem aliis, ipsi autem non recipiebant præsentem : propter hoc hortabatur populum audire legem, quam prædicabant, et facere, id est, credere in Christum prædicatum a lege, et non imitari scribas et Phariseos incredulos, prædicantes in lege de Christo, et non credentes in eum. Et reddit causam, ut quid prædicabant quidem in lege Christum venturum, et non credebant in eum : quia omnia opera sua faciebant, ut ab hominibus viderentur. Id est, quia non vere prædicabant Christum venturum, desiderantes ipsius Christi adventum, quem prædicabant : sed propter hoc solum, ut prædicatores et traditores esse legis ab hominibus viderentur. Simile propositum habent omnes, qui iustitiam Dei docent, et non faciunt : quia non docent vere ipsam iustitiam Dei, non amantes quam docent, sed propter hoc solum, ut doctores esse iustitiae Dei ab hominibus videantur. Numquam auditis aliquem de consummatione mundi, et de futuro Christi iudicio eleganter tradentem Scripturas? Et si consideres vitam ejus, intelliges, quia sicut latro non desiderat aspici faciem iudicis terreni, sic nec ille desiderat ad Christi venire iudicium. *Alligant autem onera gravia et importabilia, et imponunt super humeros hominum; ipsi autem digito suo nolunt ea movere.* Quantum ad Phariseos quidem et scribas, de quibus loquitur, onera gravia et importabilia dicit legis mandata, maxime quæ dederat eis Deus propter peccatum vituli adorati, quæ scribae et Pharisei docebant, suadentes populo secundum mandata vivere legis, et non venire ad facilem et delectabilem gratiam Christi. De quibus onerosis mandatis et Dominus supra dicebat, exhortans populum Judæorum : *Venite ad me, omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego vobis requiem dabo (Matth. 11. 28).* Et Petrus in Actibus apostolorum dicit : *Et vos, quid tentatis Deum, et vultis imponere jugum super cervices discipulorum, quod neque nos, neque patres nostri portare potuimus? Sed per gratiam Christi credimus salvi fieri (Act. 15. 10. 11).* Erant enim quidam, qui onera legis quibusdam rationibus fabulosis commendantes auditoribus suis, quasi vincula super humeros cordis eorum alligabant, ut quasi rationis vinculo constricti, non rejicerent ea a se : ipsi autem nec ex modica parte ea implebant : id est, non dicam, plena opere suo, sed nec modico tactu, hoc est digito. Secundum consequentiam autem tales sunt etiam nunc sacerdotes, qui omnem iustitiam populo mandant, et ipsi nec modice servant, videlicet non ut facientes sint iusti, sed ut docentes appareant iusti. Tales sunt et qui grave pondus venientibus ad poenitentiam imponunt, qui dicunt et

non faciunt ; et sic, dum poena poenitentiae praesentis fugitur, contemnitur poena peccati futuri. Si enim fascem super humeros adolescentis, quam non potest bajulare, posueris : necesse habet, ut aut fascem rejiciat, aut sub pondere confringatur : sic et homini, cui grave pondus poenitentiae ponis, necesse est, ut aut poenitentiam tuam rejiciat, aut suscipiens, dum sufferre non potest, scandalizatus amplius peccet. Deinde etsi erramus, modicam poenitentiam imponentes : nonne melius est propter misericordiam rationem dare, quam propter crudelitatem? Ubi enim paterfamilias largus est, dispensator non debet esse tenax. Si Deus benignus est, ut quid sacerdos ejus austerus? Vis apparere sanctius? Circa tuam vitam esto austerus, circa alienam autem benignus. Audiant te homines parva mandantem, et grandia videant facientem. Talis est autem sacerdos, qui sibi indulget, et ab aliis gravia exigit : quemadmodum malus descriptor tributi in civitate, qui se relevat, et operatur impotentes. *Omnia autem opera sua faciunt, ut ab hominibus videantur.* Postquam supra sacerdotum et Phariseorum et Sadduceorum contentionibus vexatus est, in suis autem responsionibus non auditis convertens se, sicut audivimus, docuit, tales doctores audiendos esse, non imitandos. Nunc autem vult ostendere causam, propter quam non poterant credere Christo : hoc est, quia omnia faciebant, ut ab hominibus videantur. Impossibile est enim, ut credant Christo caelestia prædicanti, qui gloriam hominum concupiscunt terrenam, sicut alibi ipse dicit : *Quomodo potestis credere, gloriam quærentes ab invicem, et gloriam, quæ a solo Deo est, non quæritis (Joan. 5. 44)?* In omni re ex ipsa re nascitur, quod ex terminet rem : ut puta, in ligno ex ipso ligno nascitur vermis, qui exterminat lignum. Ex vestimento nascitur tinca, quæ comedit vestimentum ; ex oleribus nascitur vermis, qui olera universa corrumpit : sic et in spiritualibus ex ipso proposito eorum spirituali accipit occasionem inimicus, unde eis retia textit : quia a seipso nihil agere potest, nisi occasionem a nobis acceperit. Ideo unumquemque hominem aggredditur secundum conditionem, et statum, quem invenerit circa eum : ut puta, inter bellatores nascitur de virtute contentio : in dignitosis de ambitione honoris surgit invidia : inter divites de acquisitione sit zelus. Quid dicam? Inter ipsos thymelicos, qui exercent vana ludibria, de ipsis ludibriis sibi invicem adversantur, ut qui pejus deridetur, melior existimetur. Ideo et sacerdotes, qui positi sunt ad ornamentum populi, et ad edificationem sapientiae, ex ipso ministerio eorum accipit colorem diabolus, et corrumpit bonum ministerium eorum, ut hoc ipsum bonum, dum propter homines fit, fiat malum. Tolle ergo hoc vitium de clero, ne velint hominibus placere, et sine labore omnia vilia rescantur. Ex hoc vitio nascitur, ut ne velint inter se meliorem habere, sicut Judæi Christum. Non enim nescientes eum Dei Filium esse, occiderunt, sed habere eum talem non sustinentes, sicut et prophetæ de illis Salomon : *Venite, circumveniamus justum, quia inutilis est nobis, et improperat nobis peccata legis (Sap. 2. 12).* Ex hoc vitio nascitur, ut clerici peccantes difficile poenitentiam agant. Erubescit enim aliquando reus videri, qui semper fuerat iudex. Dilatant enim phylacteria sua, et magnificant fimbriam vestimentorum suorum. Puto quod illorum tunc scribarum et Phariseorum exemplo et nunc multi aliqua nomina Hebraica angelorum confingunt, et scribunt, et alligant sibi, quæ non intelligentibus linguam Hebraicam quasi metuenda videntur. Sic ergo et isti vani sunt, sicut illi fuerunt : quoniam personæ illorum de mundo recesserunt, non mores. De hominibus itaque nostri temporis exponentes, de illis videmur exponere. Ergo sacerdotes ex eo quod ab hominibus volunt videri iusti, phylacteria alligant circa collum, quidam vero partem aliquam Evangelii scriptam. Dic, sacerdos insipiens, nonne quotidie Evangelium in ecclesia legitur, et auditur ab homi-

veritatis : qui autem non festinat vivere digne Deo , legens non Deum quærit ad salutem suam , sed scientiam Dei ad gloriam vanam. Ideo etsi semper legat , numquam invenit : sicut nec philosophi invenerunt , qui ipsam causam quærebant. Putas , sacerdotes Sadducæorum non legebant Scripturas ? Sed cognoscere non poterant Deum in eis , quia volebant vivere digne Deo. Nec enim poterant sua verba docere , quos mala opera docebant. Talis est enim Scriptura nolenti vivere secundum Deum , quemadmodum si aliquis agricolæ , non habenti voluntatem pugnandi , exponat bellicam disciplinam : e contrario autem viro bellatoris , nolenti colere terram , agriculturam exponat : si tota die audiat verba expositionis illius , nihil intelligere aut comprehendere potest , quia nec habet desiderium disciplinæ illius. Ubicumque enim fuerit desiderium hominis , illuc dirigitur et sensus ipsius. Ideo ad illud quidem quod dixit , *Nescitis virtutem Dei* , hoc retulit dicens : *In resurrectione enim neque nubent , neque nubentur*. Ad illud autem , quod dicit , *Nescitis Scripturas* , exemplum protulit , dicens : *Ego sum Deus Abraham , et Deus Isaac , et Deus Jacob* (*Exod. 3. 6*). Si enim Abraham et Isaac et Jacob morientes perissent , numquam diceretur Deus eorum esse , qui non erant. Diximus supra , cum de manu extensa hominis arida tractarem , quia calumniatoribus primum oportet in aliqua questione auctoritatem Scripturæ proferre , deinde rationem exponere , non prius rationem , postea auctoritatem : et causæ huius ibi exposuimus rationem , quia et ibi sic fecit Christus. Hic autem interrogantibus Sadducæis , et per ignorantiam aliquid se scire astimulantibus , prius rationem exposuit dicens : *In resurrectione enim neque nubent , neque uxores ducent , sed erunt sicut angeli Dei in celo* ; deinde protulit Scripturæ auctoritatem dicentis : *Ego sum Deus Abraham , et Deus Isaac , et Deus Jacob* : ut et nos calumniatoribus prius auctoritatem Scripturæ proferamus , postea rationem reddamus ; interrogantibus autem quocumque proposito , prius rationem exponamus , postea auctoritatem : ut ratione quidem eos placemus , auctoritate confirmemus. Quoniam calumniatores convincere oportet , interrogatores autem docere. Quoniam et calumniator , etsi intelligit rationem , consentire rationi non acquiescit : fratribus autem , id est interrogantibus , solam exponere sufficit rationem questionis , quia discendi , et non contradicendi propositum habent : propter quod et audita ratione credunt. Item vide quomodo sit infirmior Judæorum congressio contra Christum. Prima , cum terrore : ut est , *In qua potestate facis hæc* (*Matth. 21. 23*) ? Secunda , cum dolo : cum dicunt , *Magister , scimus quia verax es , et viam Dei in veritate doces , et non est tibi cura de aliquo : non enim respicis personas hominum*. Non enim terrent , sed circumveniunt laudibus : quæ congressio , etsi non minus periculosa est priore , tamen minus terribilis est. Contra illam enim necessaria erat fortitudo animæ , et constantia cordis : contra istam autem acuta sapientia. In tertio vero loco neque cum terrore neque cum dolo , sed ex præsumptione ignara. Satis enim leocœrit sibi Sadducæi , ita esse , sicut putabant , et cum idoneo argumento existimaverunt se vincere Christum , resurrectionem annuntiantem , quæ duabus præcedentibus facilius est. Hominem enim putantem se aliquid scire , cum nesciat , facile est viro scienti circumvenire ¹. Contra tales enim necessaria est sola scientia Scripturarum. Hæc autem diximus , ut per servos diaboli , actusque eorum , habitudinem ipsius diaboli describamus : quoniam omnis operatio inimici talis est. In primis gravis et intolerabilis est impetus ejus. Quod si quis forti animo sustinuerit eum , in secundo inveniet eum infirmiores , in tertio magis debilitatum. Et quanto plus percussus fuerit , tanto magis frigescit et deficit. Unde puto in persecutionibus Christianis , si in primis quando comprehenduntur non denegaverint

territi , nullis poterunt postea vinci doloribus : quia diabolus non tantum habet in se virtutis , quantum terroris. 34. *Pharisæi autem audientes quod silentium imposuisset Sadducæis , convenerunt in unum*. Frequenter Judæi diversis interrogationibus Christum tentantes , sibi quidem acquisierunt interitum , nobis autem providerunt salutem. Nam verba Christi illis profecerunt ad confusionem , nobis autem ad edificationem : quoniam responsis ejus vincebantur , et non placabantur. Nam malitia frequenter quidem vincitur , numquam autem placatur. Pharisæi sunt omnes , qui contra veritatem contendunt : quia non veritatem defendere cupientes certant , sed subvertere festinantes. Qui enim pro veritate contendunt , et cognita veritate non consentiunt veritati : manifestum est , quoniam prius non pro veritate , sed contra veritatem certabant ¹. Audi ergo , homo fidelis qui contra hæreticum libenter contendis : si Pharisæi victi placati non sunt , et tu certo contra hæreticum potes cum placare , cum viceris ? numquid fortior Christo es , ut quos ille non placavit , tu placabis ? Debuerunt quidem timere Sadducæorum exemplum , ut non similiter interrogantes confundantur , sed ardens malitia , dum sauciare festinat , non aspicit exitum rei , ut tantummodo alteri noceat , nec sibi penitus. Si neminem ante eos vicisset , forsitan justa ratione sperassent posse eum vincere , a quo nullus est victus : nunc autem videntes , quoniam quoquoque interrogare eum ausi sunt , omnes victi recesserunt : quid astimandi sunt isti ? numquid fortiores quam cæteri , qui victis omnibus , vincere speraverunt ? Sed impudentiores , quam omnes qui confusi omnibus ante se , similiter erubescere non timerunt. *Convenerunt in unum* , 35. *et interrogavit eum unus ex eis legis doctor , tentans eum*. *Convenerunt in unum* , ut multitudine vincerent , quem ratione superare non poterant : a veritate nudus se esse professi sunt , qui multitudinem se armaverunt. Dicebant enim apud se : unus loquatur pro omnibus , et omnes loquamur per unum , ut siquidem vicerit , omnes videamur victores : si autem victus fuerit , vel solus videatur confusus. O Pharisæi , qui omnia propter homines cogitatis et facitis. Primum quidem venientes cum uno , vincendi estis per unum ; tamen pone quia , uno victo , homines non intelligunt omnes vos esse victos : numquid conscientie vestre consentiunt se esse confusas ? Levis enim est consolatio , ut qui in seipso confusus est , quod ab aliis ignoratur. 36. *Magister , quod est mandatum magnum in lege* ? Magistrum vocat , cujus non vult esse discipulus. Simplicissimus interrogator , et malignantissimus insidiator. De magno mandato interrogat , qui nec minimum observat. Ille enim debet interrogare de majori iustitia , qui jam minorem complexit. Dominus autem sic ei respondit , ut interrogationis ejus flectam conscientiam statim primo responso percuteret , dicens : 37. *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo* : id est , Non sicut tu , qui devotionem ostendis in ore , et fraudem meditaris in corde. Magnum autem et minimum mandatum dicimus , quantum ad dignitatem mandatorum , non quantum ad utilitatem. Alioquin utilitas omnium mandatorum una est , et omnia mandata quasi unum videntur esse mandatum , quia ita sibi coherent , ut alterum sine altero esse non possit. Uti patet , si interroget te aliquis in edificatione domus , Quæ pars est melior , dicis , Fundamentum ; sed quemadmodum edificatio non potest esse , nisi fuerit fundamentum : ita nec fundamentum esse potest , nisi edificatio fuerit subsequita. Nec dicitur fundamentum , nisi sit edificatio , cujus fundamentum dicatur. Ergo fundamentum in edificatione dignius est , non utilius : sic et caput dignius est quam membra : tamen nec membra sine capite , nec caput sine membris esse potest. Sic digniores sunt sacerdotes , quam populus ,

¹ Idem in marg. , scienti convincere. V. D. , scienti convenire.

¹ Alias hic locus sic effertur : *Qui enim... et cognita veritate , non consentiunt veritati ; manifestum est quoniam prius non contra veritatem , sed pro veritate certabant*.

Vae vobis, qui deroratis domos viduarum, oratione longa orantes. Qui avaritiam vestram religionis colore depingitis, et quasi diabolo Christi arma præstatis, ut ametur iniquitas, dum pietas æstimatur, qui longis orationibus quasi magnis rebus viduarum facultates piscatis. Ob id dupliciter rei. Primum quidem, pro eo, quod estis iniqui: alterum, pro eo, quod ligamentum assumitis sanctitatis. 15. *Vae vobis, scribæ et Pharisei hypocritæ, qui clauditis regnum cælorum ante homines.* Vult enim Dominus ostendere, sacerdotes Judæorum omnia avaritia causa facere, qui per Scripturas quidem Christi agnoscant adventum, considerabant autem, quoniam etsi Christus creditus fuisset, consuetudo sacrificiorum offerendorum fuerat exstinguenda, et sacrificium justitiæ valiturum: sicut de utrisque propheta testatur, dicens: *Afferre Domino gloriam et honorem: tollite hostias, et introite in atria ejus* (Psal. 28. 2). Ideo perversa interpretatione ante conspectum populi claudabant januam legis et prophetarum, qui de adventu Christi manifestissime prædixerunt, ut a fide Christi homines separarent, timentes ne forte, credito Christo, ipsi sacrificiorum oblationibus fraudarentur. Magis enim cupiebant, ut, lege manente, in usu essent sacrificia, quibus ipsi ditabantur, non Deus: quam, lege cessante, sacrificium justitiæ veniret in usum, quo Deus delectatur, et homines justificabantur.

Regnum cælorum dicuntur Scripturæ; quare obscuræ sint. — Regnum enim cælorum dicuntur Scripturæ, quia in illis insertum est regnum cælorum, Janua eorum, intellectus earum. Vel regnum est beatitudo cælestis, janua autem ejus est Scriptura, per quam introitur ad eam. Clavicularii autem sunt sacerdotes, quibus creditum est verbum docendi et interpretandi Scripturas. Clavis autem est verbum scientiæ Scripturarum, per quam aperitur hominibus janua veritatis. Adapertio autem est interpretatio vera. Videte quia non dixit, *Vae vobis, qui non aperitis regnum cælorum*: sed, *Vae clauditis*. Ergo non sunt Scripturæ clausæ, sed obscuræ quidem, ut cum labore inveniantur: non autem clausæ, ut nullo modo inveniantur. Propterea dicit Petrus in Epistola sua, de Scripturarum obscuritate: quia *Non sicut voluit homo, loquutus est Spiritus: sed sicut voluit Spiritus, ita loquutus est homo* (2. Pet. 1. 21). Ratio autem obscuritatis multiplex est, tamen satisfactionis causas dicimus duas. Primum, quia Deus alios voluit esse doctores, alios discipulos. Si autem omnes omnia scirent, doctor necessarius non erat: et ideo esset rerum ordo confusus. Nam ad eos quidem, quos voluit esse doctores, sic Deus dicit per Isaiam prophetam: *Loquimini, sacerdotes, in cordibus populi* (Isai. 40. 2). Ad eos autem, quos voluit discendo cognoscere mysteria veritatis, sic dicit in cantico: *Interroga patrem tuum, et dicet tibi: præbyteros tuos, et annuntiabunt tibi* (Deut. 32. 7). Et sicut sacerdotes, nisi omnem veritatem manifestaverint in populo, dabunt rationem in die judicii, sicut dicit Dominus ad Ezechielem: *Ecce speculatorem te posui domui Israel, si non dixeris impio, ut a viis suis pravis discedat, ipse quidem in suis peccatis morietur, animam autem ejus de manu tua requiram* (Ezech. 3. 17. 18): sic et populus, a sacerdotibus nisi didicerit et cognoverit veritatem, dabit rationem in die judicii. Sic enim dicit Sapientia ad populum: *Et extendebam sermones meos, et non audiebatis: ideo et ego in vestra perditione ridebo* (Prov. 1. 25. 26). Sicut enim paterfamilias cellarium aut vestiarium suum non habet expositum cunctis, sed alios quidem habet in domo qui dant, alios autem qui accipiunt: sic et in domo Dei alii sunt qui docent, alii qui discunt. Deinde obscuritas est notitia veritatis, ne non tam utilis inveniat, quam contemptibilis. Contemptibilis enim est, si ab illis intelligatur, a quibus nec amatur, nec custoditur. Non ergo abscondita est in Scripturis veritas, sed obscura: non ut non inveniant eam, qui querunt eam, sed ut non inveniant eam, qui querere eam no-

lunt: ut ad illorum quidem gloriam pertineat, qui inveniunt eam, quia desideraverunt eam, et quæsierunt, et invenerunt: ad illorum autem condemnationem qui non inveniunt eam, quia nec desideraverunt eam, nec quæsierunt, nec invenerunt. Neg potest eis esse excusatio condemnationis ignorantia veritatis, quibus fuit inveniendi facultas, si fuisset querendi voluntas. Nam si veritas, salus et vita est cognoscendum se, magis debet queri quam querere. Quomodo claudabant Scripturas sacerdotes? Aliud pro alio interpretantes, ut puta dicit Isaias: *Ipse venit Dominus, et salvabit nos. Tunc aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum patebunt, et lingua mutorum diserta erit* (Isai. 35. 4-6). Hæc signa erunt adventus Christi. Quando ergo Dominus mutum sanavit et surdum, Judæi perversa adinventione dicebant, *Hic non efficit dæmonia, nisi in Beelzebub principe dæmoniorum* (Matth. 12. 24), ut averterent populum a fide ipsius. Aut certe claudabant januam veritatis, quando posuerunt decretum, ut si quis diceret eum Filium Dei, foret extra synagogam. Sic et modo hæretici sacerdotes claudunt januam veritatis. Sciunt enim quoniam si manifestata fuerit veritas, eorum ecclesia est relinquenda, et ipsi de sacerdotali dignitate ad humilitatem venient populum. Ideo quando legunt in populo suo aliquid tale, *Qui me misit, major me est*: perversa interpretatione claudunt januam veritatis, dicentes Filium minorem Patre, cum secundum dispensationem carnis deatur minor. Et nec ipsi intrant in veritatem Scripturæ, propter avaritiam, neque alios intrare permittunt, propter ignorantiam. Quid ergo? ignorans populus excusabilis erit? Absit. Si enim vestimenta empturus, gyras unum negotiatorem et alterum, et ubi meliores vestes inveneris, et pretio viliori, ab illo comparas: quomodo non oportet populum circuire omnes doctores, et inquire ubi sincera veritas Christi venundatur, et ubi corrupta, et omnium confessiones cognoscere, et veriorum eligere plus quam vestimentum? Dicit Apostolus, *Omnia probate, et quod bonum est tenete* (1. Thess. 5. 21). Aut si propter utilitatem aliquam, vel necessitatem mundiciem, proficisci volueris ad aliquem locum, cujus viam ignoras, numquid propter ignorantiam viæ discedis a protectione proposita? Non, sed experiris nunc istam viam, nunc illam: et quos interroges, quæris: et cum inveneris, rogas, et postulas ut semitam discas. Et si velles Scripturarum ingredi veritatem, nunc peteres orationibus, nunc quæreres in Scripturis, nunc pulsares bonis operibus, nunc interrogares sacerdotes, nunc istos, nunc illos. Non investigas qui veri sint clavicularii Scripturarum, qui falsi. Sed ista non sunt, quia verbum Dei non creditur: quia nec promissio beatitudinis ejus desideratur, nec judicium condemnationis ejus timeatur. 15. *Vae vobis, scribæ et Pharisei hypocritæ, qui circuitis mare et aridam, ut facialis unum proselytum: et cum fuerit factus, facitis eum filium gehennæ duplo quam vos estis.* Judæi enim ubicumque videbant gentiles, proposita quæstione de veritate unius Dei, et de vanitate idolorum facile disputantes, vincebant. Non enim labor est contra vanitatem idolorum manifestam, unius Dei dicere veritatem, cum ille qui dicit magis adjuvetur ab ea, quam adjuvet eam: tamen corripiebant eum forte, sed non propter gloriam Dei, ut additis cultoribus honoraret Deus, nec propter misericordiam volentes eum salvare quæ docebant, sed aut propter avaritiam, ut, additis in synagoga Judæis, sacrificiorum adderetur oblatio: aut propter vanam gloriam, propter hoc ipsum ut videantur gentilem corrigere potuisse: sicut et nunc faciunt hæretici sacerdotes, aut promissionibus corrumpunt, aut minis terrent: non propter gloriam Dei, neque de ignorantia hominum dolentes, sed aut propter avaritiam, aut gloriam vanam, ut videantur aliquos potuisse corrigere. Sed qui propter Deum aliquem vult corrigere, aut qui propter vanitatem, ex ipsis actibus docentis ostenditur. Quando enim ipsæ

esset magnum mandatum in lege, sed tentantes interrogabant : volens eis ostendere, quia non sufficebat eis solius Dei Patris agnitio ad salutem, ideo non solum dixit, *Diliges Dominum Deum tuum in toto corde tuo, et in tota anima tua* : sed addidit, *Diliges proximum tuum sicut teipsum*, qui erat ipse. Alioqui si ad solum interrogationem eorum respondisset, sufficeret dicere, *Diliges Dominum Deum* : et non addere, *Et proximum tuum sicut teipsum* : secundum quod et alibi dicitur : *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum* (Joan. 17. 3). Et vide quia non dixit, *Cognosces Dominum Deum tuum*, sed, *Diliges* : quoniam cognoscere unum Deum pene proprium est humane nature : diligere autem Deum, religiosi cordis et recti. Et quicumque dilexerit Deum ex toto corde, non est possibile ut non perveniat ad Filii ejus agnitionem, id est, proximi. Ipsa enim dilectio Dei, quæ in eo habetur, illuminans eum, prætat ei ducatum, ut post Patrem cognoscat et Filium. 40. *In his duobus mandatis tota lex pendet et prophetæ*. Qui proximum suum diligit, nec falsum testimonium dicit de eo quem diligit, nec occidit, nec mentitur illi, quem diligit, nec concupiscit rem illius quem diligit, nec mulierem ejus invadit. Sicut odium omne malum suggerit, sic dilectio omne bonum. Unde ait Apostolus : *Est fides, quæ per caritatem operatur* (Gal. 5. 6). Aut ita, Quoniam de Patre et Filio omnis prophetarum et legis prædicatio existerat, per quos prophetas agnoscens quis proximum suum, hoc est, Filium Dei, ad primum vel maximum mandatum perveniebat, ut diligeret Dominum Deum, melius cognoscens eum per ipsum. 41. *Congregatus autem Pharisæis interrogavit eos Jesus*, 42. *dicens : Quid vobis videtur de Christo? cujus filius est?* Respondunt, David. 43. *Et dixit eis : Quomodo ergo David in spiritu Dominum eum vocat, si filius ejus est?* Judæi astimantes hominem Christum tentabant : nec enim tentassent eum, si eum Filium Dei credidissent. Volens ergo eis Christus ostendere, quia cognoscebat fallaciam cordis eorum, et quia non erat homo, qui tentabatur, sed Deus, quem nemo poterat tentare. Nec dicere poterat manifeste veritatem de se, nec tacere : dicere enim non poterat, ne majorem occasionem blasphemie invenientes Judæi, insisterent amplius; tacere autem non poterat veritatem, qui ad hoc venerat, ut veritatem annuntiaret : ideo talis interrogatio ejus proposuit, ut, eo tacente, ipsa ejus interrogatio ostenderet eis, quia non erat homo, sed Deus, dicens : *Et quomodo David eum in spiritu Dominum vocat?* Numquid poterat Dominus ejus esse, qui ex eo fuerat nasciturus? Puto, hanc interrogationem non solum contra Pharisæos, sed etiam contra hæreticos posuit. Nam secundum carnem filius erat David, Dominus autem secundum divinitatem. Si ergo secundum carnem dixerunt Christum Dominum David, aut secundum carnem jussus est sedere ad Patris dexteram, sicut hæretici putant, æqualitatis mendacium componere festinantes : numquid Christus David se filium denegasset, nisi quia post David futurus esset? Nam filius potest nobis esse, qui post nos futurus est : dominus autem non potest esse, nisi qui aut nobiscum est, aut ante nos est. Christus ergo secundum carnem post David est, secundum divinitatem autem ante David. Ergo illum significabat Dominum suum, illum significabat jubendum sedere, qui jam tunc erat Unigenitus Dei. 46. *Et nemo poterat respondere ei verbum, neque ausus est quisquam ex illa hora eum amplius interrogare*. Confusio multorum facta fuerat disciplina euctorum. Nam si credimus, quia omnia ibi secundum Dei providentiam agebantur et dicebantur, intelligimus quoniam non, illis desinentibus interrogare, Christus desiit docere : sed quia Christus desierat eos jam ulterius velle docere, ideo et illi desierunt ausi esse interrogare. Nam qui mari terminum posuit, ipse audaciæ diaboli adversus se agentis, quando voluit, tunc finem posuit.

Homilia xliij. ex capite xliij.

1. *Tunc Jesus loquutus est ad turbas, et ad discipulos suos*, 2. *dicens : Super cathedram Moysi sederunt scribæ et Pharisæi*. 5. *Omnia ergo quæcumque dixerint vobis, servate et facite : secundum opera vero eorum nolite facere*. Dicunt enim, et non faciunt : 4. *Alligant autem onera gravia et importabilia, et imponunt in humeros hominum, digito autem suo nolunt ea movere*. 5. *Omnia vero opera sua faciunt, ut videantur ab hominibus*. Dilatant enim phylacteria sua, et magnificant fimbrias : 6. *amant autem primos recubitus in cænis, et primas cathedras in synagogis*, 7. *et salutationes in foro, et vocari ab hominibus Rabbi*. 8. *Vos autem nolite vocari Rabbi : unus est enim magister vester, omnes autem vos fratres estis*. 9. *Et patrem nolite vocare vobis super terram : unus enim est Pater vester, qui in cælis est*. 10. *Nec vocemini magistri, quia Magister vester unus est Christus*. 11. *Qui major est vestrum, erit minister vester*. 12. *Qui autem se exaltaverit, humiliabitur, et qui se humiliaverit, exaltabitur*. Postquam Dominus impios sacerdotes super se irruentes, quasi feroces bestias, quodam venabulo acutissime responsionis prostravit, et incorrigibilem conditionem eorum ostendit : nam laici delinquentes facile emendantur, clerici autem, si mali fuerint, inemendabiles sunt : tunc convertit sermonem suum ad apostolos, et ad populum dicens : *Super cathedram Moysi sederunt scribæ et Pharisæi* : ut illorum confusio istorum fieret disciplina. Infructuosum namque est verbum, in quo sic alter confunditur, ut alter non erudiatur. Nam et Deus non propter malos castigationem super terram transmittit, sed propter bonos : scit enim, quia malos flagella non corrigit : sed malos castigat, ut corrigat bonos : quia bonus nisi admonitus fuerit, per negligentiam evanescit. Sic et Christus, numquid non potuit eorum interrogationes continere? Sed voluit indignos indigne docere, et dignos digne edificare. Sicut in secularibus in eo, quod alter pauperescit, alter ditatur : et nisi alter descenderet, alter non ascenderet : sic et in spiritualibus in eo, quod alter confunditur, alter emendatur. Quid ergo dicit de sacerdotibus? *Super cathedram Moysi sederunt scribæ et Pharisæi*, id est, multi sacerdotes, et pauci sacerdotes. Multi nomine, pauci opere. Videte ergo, quomodo sedeatis super eam : quia cathedra non facit sacerdotem, sed sacerdos cathedram : non locus sanctificat hominem, sed homo locum. Non omnis sacerdos sanctus est, sed omnis sanctus sacerdos. Qui bene sederit super cathedram, honorem accipiet ab illa ; qui male sederit, injuriam facit cathedræ. Ideoque malus sacerdos de sacerdotio suo crimen acquirit, non dignitatem. In judicio enim sedens, siquidem bene vixeris, et bene docueris, omnium iudex es : si autem bene docueris, et male vixeris, tui solius condemnator es. Nam bene vivendo, et bene docendo, populum instruis, quomodo debeat vivere : bene autem docendo, et male vivendo, Deum instruis, quomodo te debeat condemnare. Ad populum autem quid? *Omnia quæcumque dixerint vobis, servate, et facite : secundum vero facta eorum nolite facere*. Id est, Vos qui sedetis in ecclesia, quæ iudicet sacerdotum, et non auditores, aliena discutientes, et propria non considerantes, ex vobis ipsis iudicate de sacerdotibus. Sicut vos omnes auditis, et non omnes facitis, quod auditis : sic et sacerdotes omnes docent, sed non omnes faciunt quod docent. Nam in hominibus dignitas quidem diversa est, omnium autem natura una est. Homines enim ab initio creati sunt propter se, postea autem ordinati sunt propter vos¹. Propterea ergo natura eorum, ipsorum est : ordinatio autem eorum, vestra. Si bene vixerint, eorum est iterum : si bene docuerint, vestrum. Accipite ergo quod vestrum est, et nolite discutere quod alienum est.

¹ Montef., in margine, e regione hujus loci, tres conjecturas edidit, ulimur : hic, nos, pro, res; mox, ordinatio... nostra, pro, ordinatio... vestra; et paulo inferius, docemini nostrum, pro, docuerint, vestrum.

docent populum suo exemplo liquare calicem, et camelum glutire: id est, a modico quidem peccato se abstinere, majora autem committere. 25. *Vae vobis, scribe et Pharisei hypocrite, qui emundatis quod foris est calicis et parapsidis.* Quoniam in specie calicis et parapsidis homines dicit, manifestum est ex eo quod addidit, dicens: *Ab intus autem pleni estis rapina et iniquitate.* Judæi enim quotiescumque ingressuri erant in templum, aut sacrificia oblaturi per dies festos, et seipsum, et vestimenta sua, et utensilia lavabant, et a peccatis nemo seipsum purgabat, cum Deus neque corporis munditiam laudet, neque sordes condemnet. Pone tamen, quia Deus odit sordes corporum, et rerum, et vasorum. Si ergo rerum sordes odit, et aut vis, aut non vis, necesse est ut ipso usu sordidentur: quanto magis Deus sordes conscientiarum horret, quam si volumus, semper mundam servamus? Non ergo vasa lavanda sunt aquis, sed conscientiarum precibus. 26. *O Pharisee cæce, munda prius quod intus est calicis et parapsidis, ut fiat id, quod foris est, mundum.* Non ergo sensus est, si cætinus ab intus mundatur, a foris vero mundatus non fuerit, mundus est: sed homo, si ab intus peccatis non fuerit sordidatus, et si nunquam tetigerit aquam, mundus est ante Deum: si autem peccaverit, et si toto pelago et cunctis fluminibus se laverit, sordidus et niger est ante Deum.

Homilia xlv. ex capite xxiij.

27. *Vae vobis, scribe et Pharisei hypocrite, qui similes estis sepulcris dealbatis,* etc. Merito justorum corpora templa dicuntur, quia anima in corpore iusti dominatur et regnat, quasi Deus in templo. Vel certe, quia ipse Deus in corporibus habitat iustis. Corpora autem peccatorum sepulcra dicuntur mortuorum, quia anima mortua est in corpore peccatoris. Nec enim vivens putanda est, que nihil vivum aut spirituale agit in corpore. Vel quia mors ipsa habitat in corporibus peccatorum. Sicut ergo sepulcrum quamdiu quidem clausum est, pulchrum videtur a foris, si vero fuerit apertum, horribile est: sic et simulatores honorum quamdiu quidem non cognoscuntur, laudabiles sunt, cum autem cogniti fuerint, inveniuntur abominabiles. Dicito mihi, o hypocrita, si bonum est, esse bonum, ut quid non vis esse, quod vis apparere? Si vero malum est, esse malum, ut quid vis esse, quod non vis apparere? Nam quod turpe est apparere, turpius est esse: quod autem formosum est apparere, formosius est esse. Ergo aut esto quod appares, aut appare quod es: quia manifestum malum a sapientibus non facile reprehenditur, dum insania æstimatur. 29. *Vae vobis, scribe et Pharisei hypocrite, qui edificatis sepulcra prophetarum, et ornatis monumenta justorum.* Omne bonum, quod fit propter Deum, in omnibus rebus aequaliter observatur. Ubi autem in omnibus rebus non aequaliter observatur, bonum illud propter homines fit, sicut res ipsa præsens demonstrat. Ecce enim qui martyria edificant, ecclesias ornant, bonum opus facere videntur: sed si quidem et alias iustitiam Dei custodiant, si de bonis eorum pauperes gaudent, si aliorum bona per violentiam non faciunt sua: scito quia ad gloriam Dei edificant. Si autem alias iustitiam Dei non servant, si de bonis eorum pauperes nunquam gaudent: si aliorum bona faciunt sua aut per violentiam, aut per fraudem: quis tam insensatus est, ut non intelligat quia non ad gloriam Dei faciunt aedificia illa, sed propter æstimationem humanam? Et iuste ædificant martyria, ut pauperes violentiam passi ab eis interpellent contra eos. Non enim gaudent martyres, quando ex illis pecuniis honorantur, pro quibus pauperes plorant. Qualis est virus illa iustitie, munere mortuos, et exspoliare viventes? de sanguine miserorum tollere, et Deo offerre? Illud non est Deo offerre, sed velle violentiæ

suar socium facere Deum: ut cum oblatam sibi pecuniam de peccato libenter acceperit, consentiat in peccato. Vis domum Dei edificare? Da fide libus pauperibus unde vivant, et ædificasti rationabilem domum Dei. In aedificiis enim homines habitant, Deus autem in hominibus sanctis. Quales ergo illi sunt, qui homines expoliant, et aedificia martyrum faciunt? habitationes hominum component, et habitationem Dei destirpant? Jam ergo ex antiquis temporibus morbus iste in hominibus habebatur. Dicebant enim apud se: Si bene fecerimus pauperibus, quis illud videt? Et si viderint, non multi vident: etsi multi viderint, pro tempore vident. Transit enim tempus, et transit cum tempore benefacti memoria. Nonne ergo melius aedificia facimus, quæ omnes aspiciunt, non solum hoc tempore, sed etiam in posterum? Nam quamdiu aedificium permanet, tandiu ædificantis memoria nominatur. O insipiens homo, quid tibi prodest post mortem ista memoria, si ubi es, torqueris: et ubi non es, ludaris? Ergo dum Judæos castigat Dominus, Christianos docet: quoniam si iuxta alia bona, aedificia sancta fecit homo, additamentum est bonis: si autem sine aliis bonis operibus, passio est gloriæ secularis. *Vae vobis, scribe et Pharisei hypocrite, qui edificatis sepulcra prophetarum, et ornatis monumenta justorum.* Qui considerat consequentia tunc Phariseorum, et modo intelliget: quia hæc non solum illis dixit Phariseis, sed et omnibus postmodum nascituris. Nam etsi ad illos solos dixisset hæc, dicta fuissent tantum, et non etiam scripta. Nunc autem et dicta sunt, et scripta. Dicta videlicet propter illos, scripta autem propter istos. Nam etsi patres Judæorum mortui sunt, tamen filii eorum vivunt, qui prophetas quidem et martyres colunt, filios autem prophetarum et martyrum persequuntur, mortuorum sanctorum cultores, et vivorum persecutores. (a) [Si vero Trinitatem ejusdem substantiæ confitentur, martyres passi sunt: quare eos quasi sanctos colunt, qui unum Iugenitum, et unum Unigenitum, et unum Spiritum sanctum crediderunt? Si autem martyres colunt, quasi qui veram confessi sunt fidem: quare persequuntur eos, qui fidem eorundem prophetarum et martyrum confitentur? Pharisei ergo hæretici sunt, qui a vera fide præcisii sunt.] Pharisei enim præcise intelliguntur ipsi, qui sepulcra ædificant prophetarum, et martyrum nomina colunt, et præcepta blasphemant: memoriam honorant, et fidem contemnunt. 30. *Et dicitis: Si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non fuissemus socii eorum in sanguine prophetarum.* Semper Judæi præteritorum sanctorum cultores fuerunt, et præsentium contemptores, magis autem et persecutores, et inimici viventium, et amici mortuorum. Non enim sustinentes increpationes prophetarum suorum, persequabantur eos et occidebant. Nam volentibus male vivere, semper contraria videtur esse correptio, dicente Salomone: *Argue sapientem, et amabit te: insipientem vero, et odiet te* (Prov. 9. 8). Postea autem nascentes filii intelligebant culpas patrum suorum, et ideo quasi de morte innocentium prophetarum dolentes, ædificabant monumenta eorum, et ipsi tamen similiter persequabantur, et interficiebant suos prophetas, increpantes eos propter peccata. Nam alter alterius culpam cito intelligit, suam autem difficile: quia homo in causa alterius tranquillum cor habet, in sua autem turbatum. Perturbatio autem cordis non permittit, hominem considerare quod bonum est. Sic ergo per singulas generationes Judæi colebant illos quasi sanctos, quos patres eorum quasi malos occidebant. Hoc autem fiebat, non ut unaquæque generatio suam innocentiam ostenderet, sed ut invicem se domestico filiorum iudicio condemnarent. Quis enim existimare potest innocentes, qui a filiis suis quasi rei damnantur? Sic et Judæi qui fuerunt in tempore Christi, prophetas quidem colebant, et Dominum per-

(a) Utrius clausa alias non leguntur. Ceterum series postulat ut legatur, si non Trinitatem.

nibus? Cui ergo in auribus posita evangelia nihil prosunt, quomodo eum poterunt circa collum suspensa salvare?

Evangelii virtus ubi. — Deinde ubi est virtus Evangelii, in figuris literarum, an in intellectu sensuum? Si in figuris, bene circa collum suspendis: si in intellectu, ergo melius in corde posita prosunt, quam circa collum suspensa. Alii autem, qui sanctiores se ostendere volunt hominibus, partem fimbriae aut capillorum suorum alligant, et suspendunt. O impietas! Majorem sanctitatem in suis vestimentis volunt ostendere, quam in corpore Christi: ut qui corpus ejus manducans sanatus non fuerit, fimbriae ejus sanctitate salvetur, ut desperans de misericordia Dei, confidat in veste hominis. Et quid Paulus? non dabat sudaria sua, et senicinctia sua, ut salvarentur infirmi (Act. 19. 12)? Etiam antequam Dei notitia in hominibus esset, ratio erat ut per sanctitatem hominum Dei potentia cognosceretur: nunc autem insaniam est. Nam postquam Dei potentiam cognoverimus, quid necessarium est, ut hominum potentiam cognoscamus? Nam qui necessarium non habet, ut Deum ostendat per suam sanctitatem, et hoc facit: sine dubio se festinat ostendere, non Deum. Alius autem sic interpretatur hunc locum: Quia per observationes, inquit, quorundam dierum dilatant verba sua, quasi phylacteria: et ostendunt populo ea assidue praedicantes, quasi conservatoria legis et salutis eorum: quales erant de quibus Christus dicebat: *Sine causa autem colunt me, docentes doctrinas et mandata hominum* (Matth. 15. 9). Fimbrias autem vestimentorum magnificatas dicit supereminentiis eorumdem mandatorum magnificatas. Quando enim per minimas illas et superfluas observationes justitiarum suarum laudant eximias, et valde Deo placentes, fimbrias vestimentorum suorum magnificant. *Amant enim primos recubitus in conviviis.* Haec si spiritualiter intelligantur, aedificant: si vero corporaliter, non solum non aedificant, sed adhuc magis destruunt. Quomodo? Pone aliquem esse corde jactantem, audientem laudabile esse in ultimo loco discumbere, discumbit post omnes: et non solum tunc jactantiam cordis non dimittit, sed adhuc aliam jactantiam humilitatis acquirit: ut qui vult videri justus, etiam humilis videatur ab aliis. Quanti enim sunt superbi, qui corpore quidem in novissimo recumbunt, cordis autem elatione videntur sibi in eorum recumbere? Et quanti sunt humiles in cornu recumbentes, et conscientia se existimant in ultimo esse? Quid ergo? Deus spiritus est, non ad carnem loquitur, sed ad spiritum. Caro enim spiritualia non intelligit, dicente Apostolo: *Si quis spiritualis est inter vos, cognoscat quae scribo vobis, quia Domini sunt mandata* (1. Cor. 14. 37). Si ergo spiritus ad spiritum dicit, spiritualiter, non carnaliter dicit. Non enim tantum curat Deus, ubi corpus hominis jaceat, sed in qua parte mens conscientiae sit collocata. Ergo quod jubet nobis in ultimo loco Dominus recumbere, non solum sic jubet, ut corpore in novissimo jaceamus, sed etiam animo, ut novissimos nos esse omnium judicemus. Nam sine causa loco se humiliat, qui corde se praefert. Unde non vituperat eos, qui in primo loco recumbunt, sed eos, qui amant primos discubitus: ad voluntatem vituperationem referens, non ad factum. *Et salutationes in foro.* Primas salutationes non solum in tempore, sed etiam in voce: non solum in voce, sed etiam in corpore: non solum in corpore, sed etiam in loco: id est, non solum exigunt, ut prius illos salutemus, sed etiam cum voce elumantes, Ave, Rabbi: non solum hoc, sed etiam ut flexis capitibus, ac nudatis, et in publico ad genua eorum nos incurvemus. *Et vocari ab hominibus Rabbi.* Id est, vocari volunt, non esse: nomen appetunt, et officium negligunt. Quomodo enim potest esse magister, qui discipulum non habet? Da ergo operam, et invenies fructum: acquirere discipulum, et esto magister. *Vos autem nolite vocari*

Rabbi: ne quod Deo debetur, vobis sumatis. Nolite et alios vocare Rabbi, ne divinum honorem hominibus deferatis. Unus est enim magister omnium, qui omnes homines naturaliter docet. Si enim homo hominem erudiret, omnes homines discerent, qui habent doctores: nunc autem quia homo non docet, sed Deus, multi quidem docentur, pauci autem discunt. Homo enim non intellectum homini praestat docendo, sed a Deo praestitum per admonitionem exercet. Doctrina enim cotis habet officium. Sicut enim cos non facit ferrum, sed acuit: et sicut sine causa ferrum acutum acuitur, ita sine causa homo sensatus docetur. Maxime vos, qui spirituales estis, quomodo vocatis vobis terrenum magistrum? Numquid carnalis doctrina disciplinam generat spirituales? Scriptum est enim: *Beatus homo, quem tu erudieris, Domine, et de lege tua docueris eum* (Psal. 83. 12). *Et, Patrem nolite vocare vobis super terram, quia non esis filii terreni.* Ex quo enim caelestem te esse professus es, ex quo patrem tibi vocasti de caelo, dicens: *Pater noster, qui es in caelis* (Matth. 6. 9), ac ex quo te caelestem esse professus es, Patrem vocando Deum; turpe est, ut iterum te profitearis terrenum, patrem tibi vocando super terram. Ecce enim in arbore, quamvis plurimos ramos producat, tamen omnium ramorum una dicitur radix: sic et in mundo, quamvis homo hominem generet, tamen unus est Pater, qui omnes creavit. Nam et nos filii fratres sumus patrum nostrorum, quia non ab ipsis nati sumus, sed per ipsos: id est, non initium vitae ex eis habemus, sed transitum vitae per eos accepimus: *Qui autem se exaltaverit, humiliabitur: et qui se humiliaverit, exaltabitur.* In convivio enim hoc nuptiali, id est, in hac Dei vocatione primos discubitus sibi defendebant Judaei: humiliati autem facti sunt post gentes novissimi, et gentes, quae contra meritum suum se vocatas intelligebant, factae sunt ante Judaeos, qui illis quidem erant in tempore primi: quia non prima vocatio est consideranda, sed dignior. Illi enim ad prandium mediocre invitati sunt, isti autem ad cenam magiam. Illorum invitatores prophetae fuerunt, istorum autem ipse filius, qui erat causa convivii. Illorum delectio apud Deum ex patribus erat, istorum autem ex fide ipsorum. Ideo alibi tangens Judaeos dicebat: *Tu autem cum vocatus fueris ad nuptias* (id est, ad nuptias Christi), *noli recumbere in loco priori* (Luc. 14. 8).

Homilia xlv. ex capite xxiiij.

14. *Vae vobis autem, scribae et Pharisei hypocritae, qui devoratis domos viduarum,* etc. Sexus mulierum incautus et mollis est. Incautus quidem, quia non omnia, quae videt, aut audit, cum sapientia et ratione considerat: mollis autem, quia facile flectitur, vel de malo ad bonum, vel de bono ad malum. Virilis autem sexus cautior est et durior. Cautior quidem, quia omnia, quae videt, discutit ratione: durior autem, quia nec de malo facile inclinatur ad bonum, nec de bono facile revocatur ad malum: nam sequitur rationem. Ideo autem durior, quia rationabilior. Haec autem praemisimus, ut ostendamus mulieres incautas et faciles. Propterea imposteris sanctitatis circa mulieres facile se constringunt, quia nec intelligere imposturas eorum facile possunt mulieres, cum sint incautae: et ad dilectionem eorum religionis gratia facile inclinantur, cum sint molles corde. Maxime tamen permanent cum viduis mulieribus, propter duas causas. Primum, quia virita mulier nec facile decipitur, habens consiliatorem virum: deinde nec facile de facultatibus suis aliquid eis dat, cum sit in potestate viri: viduae autem facile decipiuntur, non habentes consiliatorem virum, et facile de rebus suis talibus praestant, cum sint nullius potestati subiectae. Propterea ergo dum Judaicos sacerdotes confundit, Christianos monet, ut non cum viduis mulieribus amplius permaneant, quam cum ceteris: quia etsi voluntas permanendi mala non fuerit, tamen suspicio est mala

remittit eis? quia nesciunt quid faciunt (Luc. 23. 34). Imputat autem illis apostolorum mortem, ceterorumque sanctorum, qui nolentes occisi sunt. Ideo dicit, *Implete*: et non, *Suprimplete*. Nam benigni et iusti iudicis est, suas injurias contemnere, et aliorum injurias vindicare. Qui autem suas vindicat, quamvis juste vindicat, nunquam tamen iudex justus esse putatur. (a) [Consequenter et hæreticis dicitur hoc. Quando enim vides hæreticos, tres per omnia æquales dicentes, ejusdem esse substantiæ, ejusdem esse auctoritatis, sine principio omnes, hos aliqua parte distantes a se, non mireris: implent enim mensuram patrum suorum gentilium, quoniam et illi similiter multos deos colebant. Quando vides eos, tres unam personam dicentes, et ipsam esse Deum Patrem, ipsam Deum Filium, ipsam Deum Spiritum sanctum, non mireris: Judæorum enim patrum suorum implent mensuram. Sic enim et illi semper unum Deum Patrem colebant, Filium non confitentes Deum post Patrem. Quando vides eos confitentes, ac dicentes, quia Filius de ipsa Patris substantia processit: sicut et omnis filius corporalis de corpore patris, et actum carnalem applicant spiritui impassibili et invisibili: cognosce quia mensuram implent patrum suorum gentilium: et illi enim tales deos colebant, qui secundum carnem et generabantur et generabant. Quando vides eos dicentes, purum hominem crucifixum et animam, et corpore, non Deum in corpore solum, in quo nulla esset divinitas: scito quoniam implent mensuram Judæorum patrum suorum. Nam et illi hominem purum se crucifixisse credentes, dicebant ad apostolos: *Ecce enim implevitis Jerusalem doctrina vestra, et vultis inducere super nos sanguinem istius hominis (Act. 5. 28)*. Si enim homo purus est passus, dimitto: quia nos mors hominis, non Dei salvavit. Sed dico, Judæi tale peccatum fecerunt, quod facit qui hominem occidit, non Deum. Quando vides eos persequentes, et facientes omnia quæ diximus, non mireris: implent enim mensuram Judæorum et gentilium patrum suorum.] 33. *Serpentes, gemina viperarum, quomodo fugietis a judicio gehennæ?* Sicut enim serpentes præ omnibus animalibus astutiores sunt, et astutia eorum non est in bono, sed in malo: hoc enim semper aspiciunt, quomodo aliquem mordeant; et cum momorderint, quomodo se occultent: sic et omnes hypocritæ astutiores sunt ceteris hominibus, simpliciter viventes, et in astutia sua cogitant quomodo aliquem lædant: et cum læserint, ita simpliciter ambulant, quasi neminem noverint. *Gemina viperarum*. Superius diximus de Judæis, quoniam per singulas generationes invicem sua facta condemnabant, et semper patres reprehendebantur a filiis suis. Item filii reprehendebantur a patribus suis. Ideo ergo omnes viperæ similavit: quoniam talis est viperarum natura, quando conceperint in utero matres, nati earum rumpunt uterum matris, et sic procedunt. Item ipsi nati, quando conceperint, sic patiuntur a suo foetu. Sic ergo viperæ semper parentes comedunt, et comeduntur a pullis suis: sic et Judæi semper patres condemnant, et condemnantur a filiis suis. *Quomodo fugietis a judicio gehennæ?* Numquid sepulchra sanctorum adificantes, an potius a malitia corda vestra mundantes? Numquid sic judicat Deus, quomodo judicat homo? Homo hominem judicat in opere, Deus autem in corde. Quæ est autem ista justitia, sanctos colere, et continere sanctitatem?

Pietatis gradus duo. Hæretici serpentibus comparati. — Primus gradus pietatis est, sanctitatem diligere; deinde sanctos: quia non sancti ante sanctitatem fuerunt, sed sanctitas ante sanctos. Sine causa ergo justos honorat, qui justitiam spernit. *Quomodo fugietis?* Numquid liberabunt vos sancti, quorum monumenta ornatis? Non possunt sancti amici esse illorum, quibus Deus est inimicus. Numquid potest esse

pacata familia, domino adversante? *Quomodo fugietis?* An forsitan nomen vacuum vos liberabit, quia videmini esse populus Dei? Quid prodest meretrici, si nomen habeat castum? Sic nihil prodest peccatori, si servus Dei dicatur. Ne putetis, quia melior est Christianus impie agens, quam infidelis impius. Denique quis pejor est tibi, inimicus apertus, an qui se fingit amicum, et est inimicus? Puto quod melior est inimicus apertus, quam amicus falsus. Sic et apud Deum odibilior est qui servum Dei se dicit et mandata diaboli facit. *Serpentes, gemina viperarum, quomodo fugietis a judicio gehennæ?* Serpentes enim sunt et omnes hæretici, prudentes in malo, et stulti in bono. Et sicut serpentes varii sunt in corpore suo, sic hæretici varii sunt in erroribus suis, et multiplices in malignitate: qui deposuerunt imaginem Dei, quæ est in justitia, et sanctitate veritatis: et suscipientes imaginem serpentis, quæ est in malitia et schemate veritatis, facti sunt serpentes, filii serpentis illius, ad quem Dominus in persona Ecclesiæ et diaboli dicit: *Ecce pono inimicitias inter te et mulierem, et inter semen tuum, et semen illius. Super ventrem tuum et super pectus tuum repes, et terram manducabis omnibus diebus tuis (Gen. 3. 15. 14)*. Propter quam sententiam Domini, inter hæreticos et Christianos pax non potest esse. Si ergo filios Ecclesiæ non persequuntur hæretici, neque adversantur, et ipsi filii sunt Ecclesiæ: si autem persequuntur, semen sunt serpentis illius, cujus semen inimicitias exercet adversus semen Ecclesiæ. Nam et isti, qui gemina sunt serpentis similiter sicut et illi super ventrem suum et super pectus repunt, et semper manducant terram. Super ventrem quidem et pectus repunt, quoniam quicquid faciunt, propter ventrem suum faciunt, et propter vanam gloriam pectoris sui. Terram autem manducant, quoniam neminem lucrantur, aut capiunt in perfidia sua, nisi illos qui in terra sunt: id est, carnales homines. Spirituales autem viros seductioni non consumit. Manducare enim est lucrari, vel acquirere, sive ad vitam, sive ad mortem. Non solum autem serpentes sunt, sed et viperæ, quarum natura est, ut rumpentes viscera matrum nascantur: sic et auctores hæresum, rumpentes fidem matris Ecclesiæ, processerunt ad principatum. *Quomodo fugietis a judicio gehennæ?* Ecclesiæ ædificantes, non ecclesiasticæ veritatis fidem tenentes: Scripturas legentes, non Scripturis credentes: prophetas, et apostolos, et martyres nominantes, non opera martyrum imitantes, nec confessionem eorum sequentes. Nec audistis eum qui dicit: *Non omnes qui dicunt mihi, Domine, Domine, intrabunt in regnum celorum, sed qui faciunt voluntatem Patris mei (Matth. 7. 21)*? Sicut enim non omnes qui Dominum vocant, Domini sunt, sed qui faciunt Domini voluntatem: sic non omnes qui in locis suis prædicant apostolos, et prophetas, et martyres, jam per hoc sunt cultores eorum: sed qui opera eorum imitantur, et fidem sequuntur.

Homilia xlvj. ex capite xxiv.

34. *Ideo, ecce ego mitto ad vos prophetas, et sapientes, et scribas, et ex ipsis occidetis, et crucifigietis, etc.* Prophetas, et sapientes, et scribas apostolos dicit. Prophetæ enim erant, quia prophetico spiritu erant repleti. Sapientes autem erant corde, sicut propheta dicit de eis: *Et eruditos corde in sapientia (Psal. 89. 12)*. Scribæ autem erant corde, quia de thesauris suis nova et vetera præerant (Matth. 13. 52). Sed primum videamus, quia causa dicit: *Ideo, ecce ego mitto ad vos*. Superius dixerat, *Væ vobis, scribæ et Pharisei hypocritæ, qui ædificatis sepulchra prophetarum, et ornatis monumenta iustorum, et dicitis: Si fuissimus in diebus patrum nostrorum, non essemus socii eorum in sanguine prophetarum*: id est, Quoniam ædificatis sepulchra prophetarum, et per hoc non solum verbis, sed et ipsis ædificationibus dicitis, Si in diebus patrum nostrorum fuissimus, non essemus socii eorum in sanguine prophetarum: volentes vos justifi-

¹ V. D. et Editi in marg., a filiis suis.

(a) Hæc alias desunt.

in sanctitate conversatur, cognosce quoniam errantem propter Deum corrigere vult: si autem ipse in malis versatur, quomodo alterum propter Deum corrigere valet ad bonum? Numquid magis misericors potest esse aliquis alteri, quam sibi? aut qui seipsum mergit in gurgitem peccatorum, quomodo alterum de peccatis valet eripere? *Facilis autem eum filium gehennæ duplo quam vos estis.* Nam qui forte sub cultura idolorum constitutus, vel propter alios homines justitiam servabat, factus sub Deo: malorum magistrorum provocatus exemplo, fit pejor magistris, et sic impietas discipulorum imputatur magistris. Aut sic: Omnis gentilis in simplo est filius gehennæ, quia idolorum est cultor. Item Judæi in simplo erant filii gehennæ, quia non credebant in Christum. Quicumque ergo ex gentibus adjungebatur Judæis, non solum non justificabatur: nec enim justificabatur aliquis nisi per fidem Christi, maxime post adventum ipsius: sed adhuc instruebatur exemplo scribarum et Phariseorum, discredere Christo, et blasphemare eum, quemadmodum et illi: et sic fiebat duplo filius gehennæ. Primum quidem, quia idolorum fuerat cultor. Deinde, quia factus fuerat blasphemator Christi, et interfector. Sicut et nunc, qui transit ad hæreses, duplo fit filius gehennæ. Primum quidem, quia veritatem, quam tenebat, reliquit. Deinde quia factus est adversarius veritatis. Qui enim in erroribus natus est, et in erroribus permanet, in simplo est filius gehennæ: qui autem natus in veritate, propter aliquam causam mundialem ad perfidiam migrat, duplo fit filius gehennæ. 16. *Væ vobis, duces cæci, qui dicitis: Quicumque juraverit per templum, nihil est: qui autem juraverit per aurum templi, debet.* Templum enim vel altare ad gloriam Dei pertinet, et ad hominum spiritualium salutem: aurum autem, quod est in templo, vel donum, quod est super altare, ad gloriam quidem Dei pertinet: et ipsum tamen aurum vel donum magis ad delectationem hominum, et ad utilitatem sacerdotum offertur super altare. Judæi ergo aurum, quo ipsi delectabantur, et dona, quibus ipsi pascebantur, sanctiora dicebant esse, quam ipsum templum et altare: ut homines promptiores fierent ad offerenda dona quam ad preces fundendas in templo, aut justitias faciendas. Multa enim et modo Christiani simpliciter et insipienter sic intelligunt. Ecce enim si aliqua fuerit causa, modicum videtur facere, qui jurat per Deum: qui autem jurat per Evangelium, magis aliquid fecisse videtur: quibus similiter dicendum est: Stulti, Scripturæ sanctæ propter Deum sunt, non Deus propter Scripturas. Major est enim Deus, qui sanctificat Evangelium, quam Evangelium, quod sanctificatur a Deo. 23. *Væ vobis, scribæ et Pharisei hypocritæ, qui decimas mentiam, et anethum, et cuminum, et reliquistis quæ graviora sunt legis, judicium, et misericordiam, et fidem.* Quoniam scribarum et Phariseorum, ad quos loquebatur, quidam erant sacerdotes, quidam autem populares: non congruum existimo, si duplicem hujus loci faciamus traditionem: ut una quidem pertineat ad populares, qui decimas dant; altera autem ad sacerdotes, qui decimas accipiunt. Etenim ipse sermo dubius est, qui dicit: *Væ vobis, qui decimatis.* Nam et qui accipit decimas, recte decimare videtur, et qui dat. Scribæ ergo et Pharisei minorum olerum decimas dabant, ut per hoc videntes eos dicerent omnes: Putas, quomodo omnium rerum suarum decimas offerre non prætermittunt: quia etiam contemptibilibus olerum decimas dare non negligunt? Putas, quomodo secundum omnia Dei præcepta vita eorum est consummata, ut ne in iudiciis his negligere acquiescant? Quod non erat verum. Nam minorum quidem rerum decimas offerebant, ostendendæ religionis gratia; in iudiciis autem erant injusti, in fratres sine misericordia, in Deum semper increduli. Quas simulationes eorum arguens Dominus, hæc dicit et adjungit: 24. *Hypocritæ, liquantes culicem, camelum autem glutientes: quoniam a modicis quidem delictis se abs-*

linebant, quæ fieri solent ex decimis non oblati, magna autem mala alacriter committebant, quæ sunt, injustum judicium judicare, in proximos suos odia exercere, in Deum incredulum esse. In causa autem scribarum et Phariseorum illorum cadunt multi. Et nunc qui videntur quidem Ecclesiam honorare, pauperes consolari, in iudicio autem sedentes, aut secundum personarum acceptionem judicant, aut secundum differentiam munerum: inter seipsos lites quotidianas exercent, et odia sine fine, præponentes semper avaritiam caritati. In fide autem semper infirmi sunt, quia inter Christianos et hæreticos nullam differentiam arbitrantur: sicut et meretrix mulier adulterum idipsum putat et virum. Et ipsi ergo hypocritæ sunt, et culicem liquant, modicum repellentes peccatum: et camelum glutunt, maxima et pessima committentes. Nunc veniamus ad sacerdotes. Scimus quia servare justitiam, et facere misericordiam, et habere fidem, propter gloriam suam Deus mandavit: decimas autem offerre Deo, propter utilitatem sacerdotum: ut sacerdotes quidem populo in spiritualibus obsequantur, populi autem in carnalibus sacerdotibus subministrarent. Sacerdotes ergo avaritia pleni, si quis de populo decimas non obtulisset, ita eum corripiebant, quasi magnum crimen fecisset, quia decimam alicujus rei vel saltem minimæ non obtulisset: si quis autem de populo in Deum peccabat, aut lædebat aliquem, aut aliquid tale faciebat, nemo curabat corripere eum, quasi nullam culpam fecisset, quia in Deum peccabat; et de suo quidem lucro sollicitè agebant, de gloria autem Dei, et salute, Dominum negligebant. Ideo dicit de eis: *Væ vobis, qui decimas etiam rerum minimarum exigitis a populo, et misericordiam et justitiam non facientes, populum non admonetis.* Sic enim et modo fit. Ecce enim episcopus, si debitum honoris non acceperit a presbytero, aut presbyter si non acceperit a diacono, aut diaconus a lectore, irascitur et turbatur: si autem viderit aut episcopus presbyterum, aut presbyter diaconum, circa Ecclesiæ obsequium non permanentem, aut alias peccantem in Deum, neque irascitur ei, neque curat: quia omnes quidem de suo honore solliciti sunt, de honore autem Dei nullus. Et porciones quisque suas secundum dignitatem suam vigilanter aspiciunt, et defendunt, et secundum dignitatem suam curam impendere circa obsequium Ecclesiæ non attendunt. Si populus decimas non obtulerit, murmurant omnes: et si peccantem populum viderint, nemo murmurat contra eum. Quam compendiose in tribus his complexus est, et conditiones hominum, et quæ necessaria sunt hominibus ad salutem! Omnes enim homines aut judices sunt, sive spirituales, sive mundiales, aut sub iudiciis sunt; et omnibus generaliter hominibus tam iudicibus, quam his, qui judicantur, duo hæc necessaria sunt ad salutem, fides vera, et opera bona. Dicens ergo, *Judicium*, tetigit eos qui judicant, sive mundiales iudices, qui præsumt mundo: sive spirituales, qui præsidet Ecclesiis, ut justum judicium judicent. Hæc est enim eorum prima justitia, ut si vere, aut iudices mundiales, loquuntur justitiam, aut iudices spirituales. Si vero loquuntur justitiam in ecclesia, per hoc ostenditur si juste judicaverint, dicente propheta: *Si vere utique justitiam loquimini, juste judicate, filii hominum (Psal. 57. 2).* Si autem non judicaverint iudicium, non in veritate loquuntur justitiam, sed in labiis tantum. Dicens autem, *Fidem*, admonet omnes in fide vivere Dei. Dicens vero, *Misericordiam*, conversationem bonam omnibus prædicavit. Nam sive abstinencia a malis, sive opus bonarum rerum per misericordiam conservatur. Nam et non facere homini quæ pati non vult, et facere quæ sibi fieri vult, utrumque misericordie est. *Duces cæci, liquantes culicem, camelum autem glutientes.* Omnes ergo sacerdotes, qui propter non oblatas populi decimas curant, et docent populum, et corripunt, et alia pejora eorum peccata videntes, tacent: ipsi sunt, qui

non dicam omnem justitiam præcedentium sanctorum, quæ ab initio venit super illos : sed puto, quod omnium sanctorum justitiæ tantum mereri non poterunt, quantum illis donatum est. Sic et super Judæos, qui crucifixerunt Christum, et persequuti sunt discipulos ejus venientes ad se : quantum ad magnitudinem iræ, quæ effusa est super eos, non dicam quia omnium impiorum præcedentium peccata venerunt super illos, sed magis omnium impiorum peccata tantum mali non meruerunt, quantum venit super illos, ut talia paterentur, qualia passi sunt a Romanis : et sic postmodum omnes generationes eorum usque in finem sæculi projicerentur a Deo, et ludibrium fierent gentibus universis : sic et modo fit in omnes gentes et civitates. Vel ita : Omnis gens vel civitas, non cum peccaverint, statim punit eas Deus ; sed expectat per multas generationes, et modo mandat, modo minatur, interdum ex parte castigat : ut quanto magis diutius eos expectaverit, tanto amplius et Dei judicium justius sit, et illorum dignior poena. Quando autem placuerit Deo perdere civitatem illam, aut gentem, videtur omnium generationum præcedentium peccata reddere illis : quoniam quæ illæ omnes generationes merebantur, hæc sola passa est. Quid ergo ? injustus est Deus, qui aliorum peccata vindicavit in istis ? Absit. Sed quoniam quæ illi merebantur, isti sunt passi, et soli passi sunt talia, cum non soli peccassent : propterea quæ aliorum erant, dicuntur isti perpassi. Res enim ista moralis est, et sic omnes homines quotidie facimus. Ecce enim cum servi tui peccant, expolis unum, et iterum parcis ei, dicens : Nisi observaveris, hoc passurus es : similiter facis et alteri. Non meliorantibus vero eis, si iecerit unus, castigatur secundum suum peccatum, et videtur quidem pro omnibus ille solus castigatus : quia quod aliis est promissum, illi est redditum. Ravea autem non pro aliis castigatus est, sed pro se : quia secundum meritum culpæ suæ castigatus est. Ille enim pro aliis dicitur castigari, qui, aliis peccantibus, ipse castigatur non peccans : qui autem peccans castigatur, non pro aliis, sed pro se castigatur. Sic et generat o ista pro patribus quidem suis videtur punita, quia illi terrii sunt, isti puniti : vere autem non pro aliis, sed pro se condemnati sunt : quia sic peccantes, iuste damnati sunt. Hæc eadem ad hæreticos convenit dicere Christum : *Idco, ecce ego mitto ad vos sapientes, et scribas, et ex illis occidetis, et crucifigitis, et flagellabitis in synagogis vestris, et persequemini de civitate in civitatem, ut veniat super vos omnis sanguis justus, qui effunditur super terram*. Vere enim missi sunt sapientes adversus hæreticos, scilicet patres vestros. Sapientes autem non literati, quorum sapientia non est in sensibus carnalibus posita, et in lingua acquisita per exercitationem carnalem, sed sapientes circa Dei timorem, sapientes circa Dei notitiam : sapientes animo, non corpore : corde, non ore : fide, non verbis : de quibus dicit propheta : *Dexteram tuam sic notam fac mihi, et eruditos corde in sapientia* (Psal. 89. 12). Misit scribas, id est, presbyteros, et diaconos, et fecerunt eis qualia fecerunt prophetis, et apostolis, et martyribus patres eorum. Quanta passi sunt ab hæreticis patres nostri, nullus ignorat, recedente de medio testimonio scribarum. Ipse enim actus hominum per singulas generationes decurrens sufficit ad testimonium veritatis, qui sunt filii prophetarum, et apostolorum, et martyrum, persecutionem patientium semper, et qui sunt filii Judæorum atque gentilium persequentium semper. Quid opus est verbis ad probationem generis vestri, cum res ipsa loquatur ? Quod autem dicit : *Ut veniat super vos omnis sanguis justus a sanguine Abel, usque ad sanguinem Zacharie* : non ita est intelligendum, ut omnium generationum præcedentium et persequentium merita generatio una persolvat. Nec enim justum est, ut alter pro alterius puniatur peccatis, sed cum in die judicii

unaquæque generatio punita pro peccatis suis fuerit, de hac una et ipsa generatione videlicet esse judicatum. Omnium enim iniquorum, et persequentium, et homicidarum a Cain usque ad finem una generatio est : etsi non sint omnes in tempore uno, omnes tamen filii sunt persequutoris et homicidæ illius Cain. Ideo et alibi dicit : *Amen dico vobis, non transibit generatio hæc, donec omnia fiant* (Matth. 24. 34) : id est, donec impleatur omne mysterium vocationis sanctorum. Utpote Cain fuit persequutor Abel, et mortuus est : facti sunt gigantes persequentibus filios Seth. Ecce Cain transiit, sed generatio ipsa stetit. Perierunt gigantes in diluvio, sed nati sunt ex Cham et Chanaan, et cæteræ gentes persequentibus filios Sem. Gigantes transierunt, sed generatio ista stetit. Secundum animam enim Chanaan de generatione erant eorum iniquorum, qui fuerunt ante diluvium. Interempti sunt Chanaan ex parte a filiis Israel, sicut legimus, et ex eis facti sunt alienigenæ, qui persequerentur Judæos. Ecce et illi transierunt, sed generatio eorum stetit. Postmodum conversæ sunt gentes quædam ad Christum, surrexerunt perfidi Judæi post Christum adversus Christianos, ipsa vice habentes ipsam generationem quantum ad animam, quam habuerunt gentes illæ, quæ prius persequabantur Judæos. Deinde gentiles quidem crediderunt omnes, Judæi autem defecerunt, qui persequabantur Ecclesiam : et ex ipsa Ecclesia surrexerunt hæretici, qui persequabantur Ecclesiam, sed generatio ipsa stetit. Ecce Judæi et gentes persequutores transierunt, sed generatio ipsa stat. Nam de generatione impiorum Judæorum et gentilium sunt hæretici isti. Ideo et mores et perfidiam sequuntur eorum, sicut diximus supra. Postmodum autem et hæretici transiunt, ut non sint secundum quod modo esse videntur, et futuri sunt gentiles et populi Antichristi, et transeuntibus istis, generatio justorum stabit in illis. De generatione enim justorum erant etiam illi qui fuerunt, et impletur quod dictum est : *Non transibit generatio ista, donec omnia fiant*. 37. *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te mittuntur*. Omnia futura ante prospiciens Dominus, prævidit etiam ruinam civitatis Jerusalem, et plagam, quæ a Romanis ventura erat super populum illum : ideo extollens lamentum lugebat eam dicens, *Jerusalem, Jerusalem*. Recordabatur quidem sanguinem sanctorum suorum, qui effusus erat ab illis, et qui adhuc postmodum fuerat effundendus. Sed non tamen doluit de injuria sanctorum suorum, sciens qualem illis gloriam præparaverat pro morte temporali : sed de illorum interitu flebat, quibus et in isto sæculo mala ventura fuerant, et in illo pejora. Sicut enim beneficientes, non Deo præstamus, sed nobis : Deus autem gaudet, non de suo lucro, sed de nostra salute : sic nos peccantes non Deo nocemus, sed nobis : Deus autem tristatur, non de sua injuria, sed de nostra perditione. Sicut rex benignus, audiens criminosas personas, lege quidem compellente ipso mortis sententiam dictat adversus eos, tamen misericordia instigante lacrymas fundit super illos, et vult eos adjuvare, et non potest, contradicente sibi justitia : quoniam misericordia tunc vera est misericordia, si sic facta fuerit, ut justitia per eam non contemnatur : si autem contempta justitia, misericordia observetur, ipsa misericordia non est misericordia, sed fatuitas : nam justitia non est vera justitia, nisi habuerit in se et misericordiam : sic et misericordia non est vera misericordia, nisi habuerit in se justitiam ; injuste agentibus ac malefactoribus misericordiam exhibere, nec eos punire, ipsa misericordia non est misericordia, sed fatuitas : sic et Dominus ipse quidem mortis sententiam dictabat super Judæos, dicens : *Ecce ego mitto ad vos prophetas, et ex ipsis occidetis, ut veniat super vos omnis sanguis justus*. Ecce ipse eos miserabili lamentatione plangebat dicens :

¹ V. D. et Editi in marg., in die vindictæ.

¹ Monte. in margine conjicit, chanaan.

sequerantur : servos honorabant, et Dominum contemnebant. Naturalem consuetudinem omnium malorum hominum Christus exponit. Nam Judæi corripuntur a Judæis : sed pene in omnibus hominibus malum hoc invenitur, ut alios quidem culpent errantes, et ipsi in eosdem currant errores. Ecce si tu audias aliquem de antiquis episcopis loqui, quia ille (nescio quis sit) peccantem populum libere increpabat : sic personas divitum non aspicebat, sed unicuique verum dicebat : statim collaudas eum, et beatificas, et dicis, quia talis debet esse in populo doctor. Et si audias, quia aliquis existit increpatus, et fecit illi injuriam, vituperas et dicis : Quare illum non sustinuit increpantem? Ego si essem, et me aliquis pro mea culpa corripere, non solum non irascerer, sed magis gauderem. Sicut enim familia sine flagello non regitur, sic et populus sine increpationibus non gubernatur. Ecce si quis de tuis doctoribus voluerit te increpare propter peccatum tuum, et dicere tibi quod verum est, statim irasceris, et blasphemias : sic et Judæi suos quidem prophetas non sustinebant, antiquos autem quasi sanctos colebant. Non ergo ille est bonus, qui quod malum est reprehendere potest, et bonum laudare : sed qui reprehensus in malo, bono animo suscipit reprehensionem. In alterius causa facile possumus omnes proisti iudices esse : ille autem vere bonus, et iustus, et sapiens est, qui sibiipsi iudex fieri potest. Cum audieris aliquem beatificantem antiquos doctores, proba illum qualis est circa suos doctores. Si enim illos sustinet, et honorat cum quibus vivit, sine dubio et illos honoraturus fuerat, si cum illis vixisset. Si autem suos contemnit, vere et illos contempnurus fuerat, si cum illis vixisset. Nam omnis correctio similis est cæteris tentationibus. Sicut ergo omnis tentatio fideles quidem edificat magis, infideles autem destruit amplius : sic et omnis increpationis disciplina religiosum hominem, et Deum timentem, meliorem facit : irreligiosum autem et malum conturbat, et ad deterius ire compellit. Sicut ergo vas figuli igne probatur, sic et bonum cor increpatione cognoscitur. *Et dicitis : Si in diebus patrum nostrorum fuissetis, non fuissetis socii eorum in sanguine prophetarum.* Non quia Judæi specialiter omnino talia loquebantur, sed quia talia cogitabant et faciebant, cogitationibus suis hæc loquebantur et factis. Quando enim colebant filii quos patres occiderant, condemnare videbantur homicidia patrum suorum, et se ab illorum consortio separare. Sic et hæretici quando colunt prophetas, et apostolos, et martyres, qui a patribus eorum, id est a Judæis, vel a gentilibus persecutionem passi sunt, et occisi, condemnare videntur acta patrum suorum, id est Judæorum atque gentilium : et dicere, quia Si fuissetis in diebus illorum, non fuissetis socii eorum in sanguine prophetarum, apostolorum, et martyrum 51. *Itaque testimonium redditis vobis, quia filii estis illorum qui occiderunt prophetas.* Naturæ regula dicit, quia non potest fieri, ut de bonis parentibus mali nascantur : aut de malis boni : sed quales fuerant parentes, tales erant et nati. Quia sicut arbor in fructu cognoscitur, et fructus per arborem demonstratur : sic parentes cognoscuntur in filiis, et filii per parentes. Nonne hoc ante Christum propheta prædixit, *Quoniam Deus in generatione justa est (Psalm. 136. 6)?* Item, *Generatio rectorum benedictur (Psalm. 111. 1).* Ergo dant testimonium de filiis mores parentum. Quod si pater fuerit bonus, et mater mala : aut si mater fuerit bona, et pater malus : interdum filii patrem sequuntur, interdum matrem : interdum omnes filii patrem, interdum omnes matrem : tamen frequentius est, ut nati patrem sequantur. Si autem ambo fuerint æquales, aliquando fit, ut de bonis parentibus mali exeant filii, aut de malis boni, sed raro. Ecce enim regula est humanæ naturæ, ut omnis homo nascatur duos oculos habens, et quinos digitos : aliquando tamen, *Ut manifestentur opera Dei (Joan. 9. 17)*, nascitur homo aut sex digitos habens, aut oculos omnino non habens : sicut in Evangelio scriptum est.

Sicut ergo extra regulam naturæ raro evenit, ut deformis nascatur : sic et homo extra regulam naturæ raro procedit, ut dissimilis nascatur filius parentibus suis.

Uxor qualis ducenda.—Tu itaque, juvenis, quando uxorem ducere vis, si virgo, aut si puella nuptui tradatur, noli querere divitem, sed bene morigeratam : quia mores boni divitias frequenter acquirunt, divitiæ autem mores numquam fecerunt : et gloriosior est paupertas fidelium, quam divitiæ peccatorum. Noli querere speciem, quia scriptum est : *Sicut iuxeres aureæ in nubilis porci, ita mulieris male morigeratæ species (Prov. 11. 22)* : quia in specie meretrices placent, in moribus autem matronæ. Cum autem requiris, aut necessarium habes, matronæ mores discere, considera quales habet parentes, et sine labore cognosces de illa. Si ergo ambo fuerint boni, fiducia llet pone pedem tuum in domo illius : si autem ambo fuerint mali, fuge familiam illam. Crede enim testimonio Christi, quod verum est, et non mendacium. Si autem dissimiles fuerint parentes illius, dubium inde habes eventum, quomodo nauta, qui in mare tradit animam suam, nesciens utrum pereat aut evadat. Aut ita : Non quia aut de iustis parentibus iusti nascantur, aut de iniquis iniqui, secundum ea quæ diximus : sed si de parentibus iustis iusti nascantur, per hoc ipsum quod similes sunt parentibus suis, sibi ipsis testimonium perhibent, quia sunt filii eorum : si autem de iustis iniqui nascantur, per hoc ipsum quod dissimiles sunt parentibus suis, perhibent testimonium sibi, quia non sunt filii eorum. Et contra, si de iniquis parentibus iniqui nascantur, sicut homicidæ Judæi de homicidis Judæis, de quibus Iesus loquitur sermo, per hoc ipsum quod similes sunt parentibus suis iniquis, sibi ipsis testimonium perhibent, quia filii sunt eorum. Si autem de iniquis nascantur iusti, ipsi sibi perhibent testimonium, per hoc quod dissimiles sunt parentibus suis, quia non sunt filii eorum. Secundum hoc ergo et hæretici ipsi sibi testimonium dant, quoniam filii sunt Judæorum atque gentilium, qui persequuntur sunt prophetas, et apostolos, et martyres. Quomodo? Eadem ipsa opera facientes in Christianos, quæ fecerunt Judæi atque gentiles in prophetas, et apostolos, et martyres. Numquid prophetas, aut apostolos, et martyres, persequentium volebant aliquid fieri suum? Numquid terroribus carnalibus, aut promissionibus mundialibus aliquem credere suadebant? Nec enim est fides, quæ ex necessitate timoris procedit, aut desiderio muneris alicujus terreni : sed bene docentes, et melius viventes, ut et verbis docerent et factis. Et non minas proponebant carnales, sed futurum Dei iudicium exponebant : non mundialia bona, sed regna cælestia hominibus promittebant. Si hæc faciunt hæretici, vere filii sunt prophetarum, et apostolorum, et martyrum, qui ita fecerunt : si autem alios persequuntur, alios terrent, aliis promittunt, aliorum bona diripiunt, aliis autem donant, sine dubio ipsi de se testimonium dant, quia ipsi filii non sunt prophetarum, et apostolorum, et martyrum. 52. *Et vos implete menturam patrum vestrorum.* Prophetas illis futurum, ut quemadmodum patres eorum interfecerunt prophetas, sic et ipsi interficiant Christum, et apostolos, et martyres, cæterosque sanctos. Non jubet illis ut faciant quæ facturi non erant, nisi iussisset : sed ostendit eis, quia sciebat quod essent facturi. Utopia, si contra aliquem litiges adversarium, et scis quod aliquid cogitat adversus te, dicis illi : Fac mihi quod facturus es. Non jubes illi ut faciat, sed ostendis te intelligere quod cogitat facere. Sic et Dominus ad Judam dicebat : *Quod facis, fac citius (Joan. 13. 27)*. Et quia bene dixit, *Implete* : et non, *Superimplete* ! Quantum ad veritatem, excesserunt mensuram patrum suorum. Illi enim homines occiderunt, isti Deum crucifixerunt. Illi ministros, isti regem. Sed quia voluntate sua descendit in mortem, non imputabat illis suæ mortis peccatum : sicut et in cruce petebat pro illis : *Pater,*

aliud proloquuntur in populo, blasphemias suas quasi lapides quosdam jactant super apostolos et prophetas. *Quotiens volui congregare filios tuos*, etc. Quotiescumque enim, sicut diximus, inter hæreticos et fideles fidei movetur certamen, evidenter vult illos Dominus congregare sub veritate alarum suarum, id est, duorum Testamentorum, quotiescumque leguntur apud eos verba prophetarum et apostolorum : illi autem non quasi domestici pulli gallinæ, quæ est Ecclesia, sed quasi silvestres pulli sanguinarii vulturis, aut accipitris, non solum ad veritatem duorum Testamentorum venire non acquiescunt, sed adhuc irruunt super ipsam gallinam, id est, Ecclesiam, et diripiunt et dispergunt pullos ejus, et evellunt eam : tollens vult eos congregare, illi autem nolunt. 38. *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta*; id est, ecce nunc, tempore instanti. Cum ego fuero crucifixus, scindetur velum templi, et secreta mysteria sanctitatis ejus publicabuntur, et recedet ab eo Spiritus Dei. Et sicut corpus animæ recedente prius quidem frigescit, deinde putrescit et solvit : sic et templum vestrum, Dei Spiritu recedente ab eo, prius quidem seditionibus, et indiscipline replebitur tyrannicis, quasi Deo jam illud non gubernante; deinde veniet ad ruinam. Sicut enim ante mortem hominis, insanabilis præcedit infirmitas : sic et ante ruinam aut hominis, aut loci alicujus, incunctabilia præcedunt peccata. Sicut enim pulli frequenter a matre vocati, cum non obaudierint, neque sequuti fuerint matrem, matre longius abeunte, aut venit accipiter, et diripit eos, aut longius evagantur, ut pereant : sic et Domino frequenter Judæos vocante, quoniam non obaudierunt, neque sequuti sunt eum, recedente illo ab eis, ad gentes venit quasi accipiter rex Romanus, et partem¹ quidem eorum comedit fames et gladius, alii autem per singulas provincias dispersi sunt, ut perirent. 39. *Dico enim vobis, non me videbitis amodo, donec dicatis, Benedictus qui venit in nomine Domini*. Præcessores nostri exponunt, circa ipsum diem iudicii et resurrectionis quosdam Judæorum credituros in Christum. Quod et Apostolus significare videtur, dicens : *Ex parte cæcias contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel salvus fieret* (Rom. 11. 25. 26). Et sequens lectio illa tota hoc dicere velle videtur. Si quis autem mysterium hoc per illos putat impletum, qui in Actibus apostolorum leguntur (a), Petro prædicante aut aliis apostolis crediderunt : intelligat propter tres causas non esse verum quod dicit. Primum, quia tunc pars modica secundum electionem credidit, non totus Israel. Secundo, quod illi ante gentes crediderunt, non post gentes. Plenitudo autem gentium tunc adhuc non introierat, sed inchoaverat hoc. Tercio, quia quando hæc futura prædicebat Apostolus, gentes jam crediderant, et Judæi qui fuerant credituri : et tamen Apostolus adhuc credituros significat Judæos, dicens ad gentes : *Sicut enim vos aliquando non credidistis Deo, nunc autem misericordiam consequuti estis propter illorum incredulitatem : ita et illi nunc non crediderunt in vestra miseratione, ut et ipsi misericordiam consequantur : conclusit enim Deus omnes in incredulitate, ut omnibus misereatur* (Ibid. v. 30-32). Dicens ergo, *Amodo non me videbitis, donec dicatis, Benedictus qui venit in nomine Domini* : hoc dicere vult, donec veniat tempus, in quo credentes dicatis, *Benedictus qui venit in nomine Domini*. Spiritualiter enim videre Christum est ipsum in fide cognoscere. Sicut autem ad illam Jerusalem dictum est, *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta* : scilicet cum occideritis Filium Dei apud vos, cum de illo templo corporali templum exierit spirituale, quod fuerint sancti, qui ex circumcisione crediderunt in Christum : sic et ad Ecclesiam omnium hæresum dictum esse videtur, *Ecce relinquetur vobis*

domus vestra deserta, ex quo Filium Dei occidistis : id est, Ex qua vivum verbum veritatis illius, in mendacis verbi gladio, veritate effusa, mortuum fecistis : sicut superius diximus, spiritualiter prophetas suscipi aut occidi. Qui enim credunt secundum veritatem verbis prophetarum, suscipiunt prophetas : qui autem corrumpunt veritatem ipsorum, occidunt verba eorum, et eos ipsos in verbis ipsorum. Sic et Christus aut suscipitur, aut occiditur apud nos. Si enim credimus verbis ejus, suscipimus eum, et generamus in nobis : si autem non credimus, et adhuc veritatem verborum ejus corrumpimus, repellimus eum, et occidimus apud nos. Unde fit, ut quotidie Christus apud fideles quidem suscipiatur, atque nascatur, apud hæreticos autem repellatur.

Hæreticorum ecclesia derelicta a Deo et omnibus sanctis. — Relicta est autem et deserta, ex quo de illa corporali Ecclesia spiritualis exivit : id est, de populo suo, qui videbatur Christianus, et non erat, populus iste exivit, qui non videbatur, et erat : et magis autem, secundum quod diximus, illi a nobis exierunt, quam nos ab illis. Sicut autem membrum a corpore præcisum vivere non potest, neque ramus arboris viridis esse : sic et omnes hæretici præcisi a corpore unitus Ecclesie, nec vitam Christi in se habere possunt, nec viriditatem gratiæ spiritualis, sed est Ecclesia eorum deserta : non ab hominibus, abundat enim perversis hominibus, quomodo semper malorum major est copia quam bonorum : sed deserta est a sanctis, deserta a sanctitate, a fide, a veritate, a gratia, a spiritu; deserta denique ab ipso Deo, et a bonis omnibus quæ sunt Dei. Sicut enim homo, qui Dei non est, mortuus dicitur esse, quamvis vivat : quia non Deo, sed diabolo vivit : sic omnis Ecclesia quamvis abundet hominibus, tamen si ab illis bonis quæ dicta sunt defuerit, deserta est : quia non Deo, sed diabolo plena est. Dico enim vobis : *Non me videbitis amodo, donec dicatis, Benedictus qui venit in nomine Domini*. Vere enim ex tempore perditionis sue hæretici nunquam Christum viderunt. Vident enim eum fide, non oculis, qui secundum veritatem ejus credunt in eum : qui autem non credunt, cæci sunt corde, non corpore : non necessitate, sed voluntate. Cogniti sunt autem eum in die iudicii nolentes, quando videbunt eum in maiestate Patris, quando videbunt eum etiam omnes iniqui, et Dominum eum confitebuntur nolentes : *Domine, Domine, nos in nomine tuo demonia ejecimus* (Math. 7. 22), etc.; sed nihil illis proderit tarda confessio. Tunc et isti dicturi sunt Christo : *Nos in nomine tuo docuimus, et in nomine tuo demonia ejecimus*. Dicit autem ad eos : Numquid in virtute mea? numquid in spiritu meo? In nomine enim meo aliquid agere, seductorum est : sed in virtute mea, et in spiritu meo, sanctorum. Discedit a me, nescio qui estis. Sicut enim vos cognoscentes me, cognoscere nolulistis, non propter difficultates veritatis meæ, sed propter iniquitates malitiæ vestræ : sic et ego cognoscens vos, nolo cognoscere, non propter extraneas personas vestras, sed propter odibiles malitias vestras.

Homilia xlvj, ex capite xxiv.

1. *Egressus Jesus de templo, ibat : et accesserunt discipuli ejus, ut ostenderent ei ædificationes templi*. Superius ingressus est Dominus templum, quærens sanctitatem templi : sed cum in templo nihil inveniret proprium templi, egressus de templo ibat : quia ædificium quidem stabat, quod erexerunt homines, sanctitas vero ceciderat, quam constituerat Deus. Nam templum hominum est ædificatio lapidum pulchre composita : templum autem Dei est congregatio electorum religiose conversantium. Ibat de templo foras, id est, de Judæis ad gentes. Ibat non solum corpore, sed voluntate recedens in spiritualibus. Ecce si pars aliqua domus fucit decisa, cum labore tamen possibile est ut reparetur : si autem ipsum fundamentum fuerit conquassatum, quid faciat pater-

¹ Apud Commelin. legitur, *Patrem*.

(a) In hæc verba desinit codex RR. PP. Carthusianorum Valus Dei.

care coram hominibus, qui secundum visionem operum judicant, et non coram Deo, qui corda cognoscit: quod est hypocritarum. Ideo dixit Jesus turhis Judeorum, et principibus sacerdotum: *Ecce ego mitto ad vos prophetas, et sapientes, et scribas, et ex ipsis occidetis, et crucifigitis, et persequemini de civitate in civitatem, ut mensuram homicidarum patrum vestrorum non bene plenam impleatis, pejora facientes patribus vestris: quoniam illi quidem prophetas occiderunt, vos autem ipsum Dominum prophetarum. Illi enim eos, qui annuntiabant venturum Filium Dei: vos autem eos qui eum jam advenisse testantur, ut sic per ipsa opera vestra homicidalia testimonium vobis reddatis, quia filii estis patrum homicidarum: ut non solum sanguis istorum sanctorum, verum etiam propter istorum sanguinem, omnis sanguis praecedentium sanctorum veniat super vos. Nunc virtutem ipsorum verborum videamus. Ostendit eis, quia intelligit corda ipsorum, quia tales sunt, ut faciant quod fecerunt patres eorum. Nam apud Deum, qui hominem occidere disponit, antequam occidat, quasi homicida habetur. Et qui adulterium committere ausus est, antequam committat, jam adulter est ante Deum. Et qui perjurare paratus est, antequam perjureret, jam perjurus videtur: quia Deus non ex operibus judicat, sed ex cogitationibus cordis, dicente Apostolo, *Testimonium reddente conscientia eorum, etiam cogitationibus invicem accusantibus se, aut etiam defendentibus se in die, cum judicabit Dominus occulta hominum* (Rom. 2. 15. 16). Voluntas est enim quae aut remuneratur pro bono, aut condemnatur pro malo: opera autem testimonia sunt voluntatis. Ut quid ergo expectat opera, qui conscientias novit? Numquid et tu in aliquo negotio testimonia quaeris, cum tibi res ipsa fuerit manifesta? Sed dicis: Si secundum voluntatem judicat, et opera non expectat, non misisset ad illos prophetas et sapientes. Ideo expectat, ut duo bona fierent misericordiae, ut et Judaei secundum conscientias suas condemnarentur, et justii homines non occiderentur. Et quis scit, quia aut malus juste damnatus sit propter malitiam suam, aut bonus propter benevolentiam suam, juste remuneratus sit, nisi voluntas demonstraretur in opere? Quale est enim illud iudicium justum, cujus iustitiam nemo cognoscit? Non ergo Deus quaerit opera propter se, ut sciat quomodo judicet, sed propter alios, ut omnes intelligant quia justus est Deus. Nam Deus est, qui omnium corda cognoscit, et hominum, et angelorum, et spirituum ceterorum. Cor autem Dei nemo cognoscit, neque homines neque angeli. Ideo ergo et malis dat occasionem, per quam in operibus ostendatur propositum voluntatis suae: male: sicut dedit scribis et Phariseis, mittens ad eos prophetas, et sapientes, et scribas: et bonis praebet occasionem, per quam ostendatur propositum voluntatis suae: bonae, sicut prophetis, et sapientibus, et scribis suis praebuit, excitans super eos persecutionem scribarum et Phariseorum, ut non sine causa quantum ad homines coronarentur. Et sicut homo habens benefaciendi propositum, certe justum est, ut Deus provideat ei occasiones, per quas faciat bona. Ut quid pinguis terra jaceat sine fructu? Sic justum est, ut homini malam voluntatem habenti provideat causas, per quas faciat mala, dicente Salomone: *Ad pravae pravae vias mittit Dominus*. Unde David rogat, dicens: *Viam iniquitatis amove a me, legem tuam* (Psalm. 118. 29), etc. Nam et de benevolis alibi propterea sic dicit: *Quia non dimittit virgam peccatorum super sortem justorum, ut non extendant iusti ad iniquitatem manus suas* (Ibid. 124. 3): id est, non dat potestatem demonibus super justos, ne quando contra voluntatem suam malum facere compellantur ab illis. De malevolis autem statim sic dicit: *Declinantes autem ad suffocationem, adducet Dominus cum operantibus iniquitatem* (Ibid. v. 5): id est, qui declinatus est ad malefaciendum, sociat illum cum operantibus mala. Uputa, volenti tibi eleemosynas facere, occurrit ante faciem tuam captivus, aut desolata*

vidua, aut miserabilis orphanus: non tantum remisit ad utilitatem illius, quantum illum transmisit ad utilitatem tuam: id est, non tantum praestitit illi per te, quantum per illum tibi. Nam quod per te illi praestitit, temporale est, et terrenum: quod autem tibi praestitit per illum, perpetuum est, et caeleste. Ne putes quia propter utilitatem pauperum Deus divitem fecit, quos et sine divitibus poterat sustentare: sed propter utilitatem divitum pauperes fecit qui infructuosi et steriles erant futuri, nisi pauperes facti fuissent. Si ergo benefacere volentibus, quando providet causas benefaciendi, justus est Deus: sine dubio et quando malefacere paratis malefaciendi providet causas, non est injustus. Sicut enim bonus rogat, ne occasionem peccandi incurrat, dicens: *Viam iniquitatis amove a me* (Psalm. 118. 29): sic et malus oportet, ut inveniat occasionem nocendi. Ideo ergo dicit Dominus: *Ecce ego mitto ad vos prophetas, et sapientes, et scribas, et ex ipsis occidetis, et crucifigitis, et flagellabitis*, 35. *ut veniat super vos omnis sanguis justus, qui effunditur super terram*. Ergo Deus occasi non providet peccandi? Etiam, sed non ut peccare faciat, sed ut peccatorem ostendat. Ecce enim si tu vitiosum compares servum, et volueris mores suos scire, nonne pones ante illum sacculos cum solidis, aut aliquem concupiscibilem cibum: et si quidem servus ille incontinentis fuerit, et sine timore, porrigat manum suam, et accipiat inde, numquid male fecisti? aut numquid tu coegisti illum ut faceret male? Non, sed propalasti malitiam ejus. Sic et Deus dans hominibus occasionem peccandi, si peccare voluerint, non illos facit peccare, sed manifestat pertinaciam cordis eorum. *Ut veniat super vos omnis sanguis justus, qui effusus est super terram, a sanguine Abel justii usque ad sanguinem Zachariae filii Barachiae, quem occidistis inter templum et altare*. Id est, non tantum super Judaeos, qui jam non sunt, sed super vos malos homicidas. Nam in tempore Abel Judaei quidem non fuerunt, mali autem fuerunt. Nam quantum ad homines, multae generationes sunt secundum diversitates terrarum: quantum autem ad Deum, duae generationes sunt. Uputa, per singulas generationes sanctis suis bona promittens Deus per prophetas, ad consolationem eorum Christum eis prophetavit venturum, uputa: *Constituiam iudices tuos sicut prius, tunc vocaberis civitas justitiae* (Isai. 4. 26), etc. Ergo promisit quidem, non autem praestitit: praestitit autem novissimis sanctis. Sicut et per singulas generationes peccantibus mala promittens, Deus ad terrorem eorum hunc eis prophetae minabatur interitum, quem Judaei sunt passi, uputa, *Terra vestra deserta* (Isai. 4. 7), etc. Ergo minatus est omnibus, non autem reddidit, sed reddidit generationi novissimae. Sicut ergo omnia bona, quae in singulis generationibus a constitutione mundi omnes sancti merebantur, illis novissime sunt donata, qui receperunt Christum: sic omnia mala, quae in singulis generationibus a constitutione mundi pati meruerunt omnes iniqui, et sanctorum interfectores, super novissimos Judaeos venerunt, qui Christum repulerunt. Aut ita: Numquam ab initio mundi ante talis gratia Dei donata est hominibus, qualis in Christo: aut talis interitus venit super impios, qualis venit super Judaeos, Christo repulso. Exempla corporalia dico, quae passi sunt a Romanis. Quid enim melius esse potest, quam Deum in corpore venientem suscipere? aut quid pejus contingere potest, quam Deum cum tanta humilitate et misericordia venientem ad se non solum non suscipere, sed adhuc interficere, et tali modo interficere? Pone ergo Deum dicere ad illos, qui receperunt Christum: *Ecce ego mitto ad vos Filium meum in corpore velatum, et discipulos ejus in nomine ipsius: et recipietis eos, et credetis in eum, ut veniat super vos omnis justitia, quae facta est ab Abel usque ad Zachariam*. Nomen verum dicit? Vere enim, quantum ad magnitudinem gratiae, quae data est hominibus in Christo,

quæ tamen videbatur esse Jerusalem, non autem vera erat. In consummatione autem mundi Ecclesia aut desolata, aut desolanda est: adhuc tamen illa quæ videbatur Ecclesia, non autem quæ vera erat, aut est: Dominus autem non separatim dixit, quæ signa pertineant ad destructionem Jerusalem, et quæ ad consummationem mundi, videlicet ut eadem signa pertinere videantur et ad manifestationem destructionis Jerusalem, et ad manifestationem consummationis mundi: quia non quasi historiam per ordinem exposuit eis, quomodo res erant agende, sed prophetico more prædixit eis quæ res erant agenda. Prophetia autem semper per mysterium dicitur, et per mysterium intelligitur. Quid igitur? Hæc signa de fame, de bellis, et de terramotu, si ad plenum spiritualiter voluerimus intelligere, non possunt pertinere ad manifestationem destructionis Jerusalem: quia tunc spiritualiter gens contra gentem non surrexit: id est, hæresis contra hæresim. Nam tempore apostolorum tantummodo seminate sunt hæreses, tempore autem regis Christiani germinaverunt: nostris autem temporibus maturaverunt et prævaluerunt. Tunc enim lames non erat spiritualis, sed magna ubertas, de qua propheta dicebat: *Visitasti terram, et inebriasti eam, multiplicasti ditare eam* (Psalm. 64. 10). Item si voluerimus hæc signa tantum corporaliter intelligere, non proficiunt ad manifestationem consummationis mundi. Nam et bella hæc corporalia semper fuerunt, et semper erunt. Et fumes, aut terræmotus carnales semper fuerunt. Non potest autem esse in signum alicujus rei futura, quod semper fuit in usu: sed quod novum sit, illud dicitur signum. Sicut ergo fuit Jerusalem illa corporalis, quæ jam expugnata est in figura: est autem altera Jerusalem spiritualis, scilicet Ecclesia Christi, quæ in finem mundi etiam tentanda est, et adhuc tentatur: sic et signa illa quæ Dominus dicit, et spiritualiter intelligenda sunt, et carnaliter: ut carnaliter intellecta, significant destructionem illius Jerusalem: spiritualiter autem intellecta, significant tentationem Ecclesiæ in consummatione futura. Ergo ad utrumque tempus porrigere mentem qui audis, et ad illud quod fuit antequam Jerusalem caperetur, et ad illud quod fiet antequam teneatur Ecclesia Christi. *Videte ne quis vos seducat. 5. Multi enim venient in nomine meo, dicentes: Ego sum Christus, et multos seducunt.* Hoc et Apostolus (2. Thess. 2. 3) dixit iis qui fuerunt antequam caperetur Jerusalem, quia prius venturi fuerant pseudochristi. Etenim hoc erat signum primum destructionis Jerusalem: quod vere factum est. Venerunt enim Dositheus, et Simon, et Cleonius, et Varius in nomine Christi, et alii multi, quos Apostolus in Epistolis suis tangit. Hoc et patribus nostris dixerunt, qui fuerunt prius antequam tentaretur Ecclesia, quia ventura fuerant hæresum multa verba mendacia, dicentia: Ego sum Verbum Dei, Christus. Et hoc signum fuit expugnationis Ecclesiæ, quod et factum est. Vere enim priusquam ex tempore Theodosii, prævaricantibus multis, expugnaretur Ecclesia, multa dogmata præcesserunt ex tempore Constantini, dicentia, Hoc est verbum Dei: per quæ signa intelligere potuerunt periclitaturam esse Ecclesiam Christi, si prophetia Christi ante exitum intelligi potuisset. *Multi venient in nomine meo, dicentes: Ego sum Christus.* Venient in nomine sponsi, ut sponsæ castitas tentata probetur. Nam sicut omnis mulier, quamdiu non adinonetur a malis hominibus, non bene cognoscitur utrum sit casta: si vero admonita conscientiam vel fidem viro servaverit, tunc merito casta laudatur: sic Ecclesiæ fides non bene cognoscitur, nisi Antichristi venerint ad eam. Sive de illis pseudochristis, qui præcesserunt antequam tentaretur Ecclesia, hoc convenit dicere. Quoniam sicut cum domus incendio comprehenditur, omnes latrones consurgunt, quærentes unusquisque quod rapiat: sic quando casus specialiter tunc Judeorum, aut generaliter, aut modicum Christianorum fieri cœperit, omnes demones spirituales latrones insurrexerunt,

per suos ministros quærentes unusquisque quem perdat. Non audistis prophetam dicentem, quomodo in nocte omnes bestię circueverunt militantes, hoc modo? *Posuit tenebras, et facta est nox: in ipsa pertransibunt omnes bestię silvæ* (Psalm. 103. 20), etc. Sic et demones spirituales bestię, quamdiu lux justitiæ est super terram, in cubilibus suis latent, id est, in cordibus impiorum, et non se ostendunt: cum autem tenebras impietatis aspexerint dominari, tunc demones procedunt, aut ministri eorum de latibulis suis, quærentes quem valeant devorare. Ideo videte ne quis vos seducat. Homo circa mortem phantasias videt: sic et mundus in exitu suo multos patietur errores. Hoc puto, quod ad omnes Christianos dicebat, sive tunc, sive modo, præcipue tamen ad sacerdotes, *Videte ne quis vos seducat.* Vos estis luminaria, verbum vitæ continentes, quasi candelabra lucentia: facile, vobis extinctis, Ecclesia a latronibus prædam patietur in tenebris. Quomodo autem stet edificatio domus, si columna ceciderint? Et ne putes quia corporaliter jubet eos aspicere, cum dicit, *Videte*: sed spiritualiter mente considerare. Mente autem potest considerare, qui per bonam conversationem mentem habet illuminatam. Qui ergo bene conversatur, lucidam habet mentem, et intelligit qui sunt doctores: qui autem peccat, sensus ejus cum sit tenebrosus, non intelligit qui sunt servi Dei, et qui ministri diaboli. Sicut enim qui corporaliter oculos habet acutos, de longe prospicit venientem, an amicus ejus est, an adversarius: qui autem oculos habet infirmos, quamvis intenderit, non cognoscit an amicus sit, an inimicus: sic qui mentem a peccatis possidet mundam de longe considerat, homo Dei est ille qui venit, aut homo diaboli: in nomine Christi venit, aut in spiritu Christi. Aut putamus quod semper venturi fuerant novi Christi? Absit. Quod ergo dicebat, *Multi venient in nomine meo*, ad tempus apostolorum pertinet. Tunc enim sciens diabolus, quia adhuc novus erat Christus in mundo, quia veritas evangelii ejus adhuc erat ignota, quia apostoli ejus multis incerti, multos introducebant Christos in mundum, ut homines volentes venire ad Christum, per similitudinem nominis ejus errantes, transeant ad diabolum, et volentes ab eo exire, impingant in eum. Quemadmodum si rex in bello victus atque fugatus ab alio rege, indueret indumentum regis illius victoris, et in parte sua erigat simile signum signo regis illius, ut ille populus victoris schema sui regis aspiciens, et signum partis ipsius, dum putat se ad proprium currere regem, incurrat in manus adversarii sui: sic et diabolus subornat ministros suos sub nomine Christi, ut volentes homines ire ad Christum, similitudine nominis tenebricati ad diabolum vadant. Postquam vero notitia Christi in toto mundo prævaluit, et veritas evangelii ejus facta est manifesta, mandata discipulorum ejus implicare jam non poterat, sed submittere Christos. Neque aliquid agit etiam si submittat: quoniam omnibus manifestus est Christus, et evangelium ejus, et apostoli ejus: sed alio modo submittit Christos, ut verba diversorum hæreticorum introducta, unumquodque eorum dicat, quia Ego sum Christus, unigenitum Verbum Dei. 6. *Audietis prælia, et opinioniones præliorum.* Tunc quidem corporaliter ea dicebat prælia audienda, quæ contra Judæam præparabat Imperator Romanus. Nam sicut solet fieri in præparatione belli dum eliguntur principes, dum deputatur et congregatur exercitus, auditio currit, maxime ad eos, adversus quos præparatur. Sed postquam ingressus est exercitus Judæam, sicut exponit Josephus, non statim ad Jerusalem applicavit, sed ad civitates singulas regionis illius, et diversa prius gesta sunt bella, et plurimæ civitates captæ, et sic novissime Jerusalem obsedit exercitus. Ideo mandabat apostolis, *Videte ne turbemini*, sed opus prædicationis vestræ implete. Illius Jerusalem corporalis typum gerit Jerusalem spiritualis Ecclesia. Nam nisi templum illud destructum fuisset, observantia legis non facile fuerat,

Jerusalem, Jerusalem. Nam Deus invitus compellitur cum magno dolore peccatores dammare. Non enim sic dolet, quia ipse ab eis offenditur, sed quia quasi violenter cogitur perdere aliquem, qui omnes cupit salvare. Nam quemadmodum in nobis contra naturam est bene facere, sic et Deo contra naturam est male facere, aut perdere. Sed dicit aliquis: Cum in potestate habeat Deus perdere et salvare, quis eum invitum compellit condemnare, si non vult? Tu, qui non desideras misericordiam Dei. Nam sicut qui desideranti misericordiam Dei denegat, crudelis est: sic qui non desideranti misericordiam præstat, injustus est. Sed dicis: Quis est homo, qui non desiderat misericordiam Dei? Tu, qui permanes in peccatis. Desiderare autem misericordiam Dei, est converti ad eum. Ille enim desiderat misericordiam Dei, qui timet iram ejus: qui autem non timet iram ejus, non desiderat misericordiam ejus, sed contemnit. *Jerusalem, Jerusalem,* quæ usque nunc luctata es contra misericordiam meam tuis peccatis, nunc autem ipsam superasti. Volo enim in te misereri, sed vires misericordie faciendæ non habeo, nec possunt te amplius jam sufferre. Inexcusabiles enim iniquitatibus tuis misericordia mea quasi jam lassata, a proposito suo deficit. *Quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui mittuntur ad te.* Misi ad te Isaiam, et serrasti eum: misi ad te Jeremiam, et lapidasti eum: misi Ezechielem, et tractum super lapides excerebra-ti eum. Quomodo sanaberis, quæ nullum ad te medicum venire permittis? quomodo curabo infirmitatem tuam, quæ omnem medicinam conculcas? Sanctis meis non peperci, ut tibi parcerem peccatrici. Illorum vitam neglexi, ne tuam mortem viderem. Omnes medici spirituales in te defecerunt, et tu curata non es. In-anabilis est passio tua; vicit enim artem divinam. Si de morte tua gavisus fuisses, nunquam ad te misissem prophetas. Si te perdere voluisses, nunquam ad te ego ipse venissem. Ego tibi quid faciam, si tu ipsa vivere non vis? *Quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina congregat pullos suos, et noluisti?* Cum te in Ægypto quasi sanguinariis acciperet persequeretur Pharaon, misi super te Moysen et Aaron (Exod. 4. et 5); quasi duas mollissimas pennas misericordie meæ, et liberatos vos de unguibus ejus rapui in desertum, et noluistis sequi me, facientes vobis vitulum in Horeb, ut serviretis potius idolo mortuo, quam Deo viventi (Ibid. 32). *Quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina pullos suos, et noluisti?* Percurre, si vis, Judicium librum, quotiens peccaverunt et tradidit illos Deus, et iterum liberavit? Gallinam, Ecclesie ponit similitudinem. Sicut enim pullos gallinarum pastum suum querentes, per diversa vagantur, et matris vocibus congregantur ad ipsam, et iterum similiter pascentes dispergantur, et iterum matris vocibus congregantur: sic et populus Dei; carnalem voluptatem et mundialem concupiscentiam sequentes, per diversos vagantur errores, quos Ecclesia mater per sacerdotes, modo increpationibus, modo blandimentis, quasi quibusdam vocibus congregare et allectare festinat. Et quemadmodum gallina habens pullos, vocando illos non cessat, ut assidua voce vagositatem corrigat pullorum suorum: sic et sacerdotes in doctrina cessare non debent, ut studio et assiduitate doctrinarum suarum negligentiam populi errantis emendent. Et quemadmodum gallina habens pullos, non solum suos calefacit, sed etiam cujuscumque volatilis filios excludos a se diligit quasi suos: ita et Ecclesia non solum suos Christianos studet vocare, sed et sive gentiles, sive Judæi, si suppositi illi fuerint, omnes fidei suæ calore vivificat, et in baptismo generat, et in sermone nutrit, et materna diligit caritate. Ut autem et hæreticis hæc eadem coaptemus, Jerusalem hic semper Ecclesiam intellige, quæ dicitur civitas pacis, cujus fundamenta posita sunt super montes Scripturarum. Sicut ergo illi Judæi, qui fuerant Jerusalem spiritualis, ingressi crediderunt in Christum, illi autem, qui erant Jerusalem corporalis, manentes in corporali Judaismo, per-

sequebantur spirituales Judæos, id est, apostolos, carnosque ex circumcisione credentes: sic et de ista nova Jerusalem, id est, de Ecclesia, qui spirituales Christiani fuerunt, relicta corporali Ecclesia, quam perfidi occupaverant violentia, exierunt ab illis. Magis autem illi exierunt a nobis, sicut Joannes exponit (1. Joan. 2. 19).

Exire de Ecclesia quis dicitur. — Non enim ille de Ecclesia exire videtur, qui corporaliter exit, sed qui spiritualiter veritatis ecclesiasticæ fundamenta relinquit. Nos enim ab illis exivimus corpore, illi autem a nobis animo. Nos ab illis exivimus loco, illi a nobis fide. Nos apud illos reliquimus fundamenta parietum, illi apud nos reliquerunt fundamenta Scripturarum. Nos ab illis egressi sumus secundum aspectum hominum, illi autem a nobis secundum judicium Dei. Ideo et illi corporales Christiani persequuntur nostros spirituales, specie colorata, varietate fundata. Propterea quæ superius Dominus commemoraverat, ad illam Jerusalem corporalem dicta esse videntur: *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te mittuntur.* Non dixit, Quæ occidisti et lapidasti: sed, *Quæ occidis et lapidas:* id est, Quæ hoc proprium, et quasi naturalem consuetudinem habes, ut occidas et lapides sanctos. Non enim occidit aut lapidavit sanctos ante Christum, et cessavit facere post Christum quæ fecit aliquando prophetis, sed eadem ipsa facit apostolis, quæ fecit aliquando prophetis. Sic et hæreticorum Ecclesia non solum persequuta est patres nostros, et persequi jam cessavit: sed eadem filiorum faciunt nobis, quæ patribus nostris fecerunt patres eorum. Mittuntur enim ad illos viri fideles, quotienscumque inter illos et fideles certamen fidei commovetur, non ex ebrietate vini, sicut fieri solet frequenter, sed ex aliqua causa religionis. Mittuntur ad illos, sicut mittebantur prophete et apostoli ad Judæos, non ad salutem eorum; insanabiles enim sunt: sed ad præjudicium ipsorum, ut sine excusatione ignorantie judicentur. Item aliter. Hæretici prophetas, et apostolos, et martyres occidunt, qui modo sunt apud nos: sine dubio occidunt in verbis suis, et actibus. Quotiens enim leguntur in Ecclesiis nostris verba et acta prophetarum et apostolorum, prophete et apostoli missi nihilominus loquuntur ad nos, quæ omnes missos ad se hæretici dum legunt et male interpretantur, occidunt et lapidant eos. Ut autem manifeste cognoscas, quomodo prophete et apostoli ab hæreticis occiduntur et lapidantur: primum intellige, quomodo nascitur Christus in nobis, et quomodo occiditur. Quando enim credimus in Christum, Christum generamus et formamus in nobis, sicut dicebat Apostolus Galatis: *Filioli mei, quos iterum parturo, donec formetur Christus in vobis* (Gal. 4. 19). Consequenter et quando perdimus fidem Christi, Christum occidimus in nobis, sicut et prophete apud hæreticos occiduntur. Quando enim fidem et veritatem veterum eorum prava interpretatione subvertunt, prophetas et apostolos occidunt in se. Ipse enim verbi quasi sanguis veritas est, quæ vivificat verbum. Omne enim verbum, quod non habet in se veritatem Dei, mortuum est, quemadmodum sine sanguine corpus. Propterea omnia verba divina, quamvis rustica sint et incomposita, viva sunt: quoniam intus in sensibus suis habent positam veritatem Dei, quasi sanguinem in venis inclusum, et ideo vivificant audientem, sicut testatur Petrus ad Christum, dicens: *Quo ibimus? verba viva habes* (Joan. 6. 69). Omnia autem verba secularia, quoniam non habent in se virtutem Dei, et quamvis sint composita et ingeniosa, mortua sunt, quoniam in venis sensuum suorum non habent virtutem Dei: propterea nec audientem salvant. Secundum hæc jam intelligis, quomodo hæretici occidunt et lapidant prophetas et apostolos missos ad se. Quotiens enim veritatem verborum eorum gladio maligni spiritus et verbi perversi corrumpunt, occidunt prophetas et apostolos, et sanguinem verborum eorum, id est, veritatem effundunt in terram: totiens aliud intelligentes in verbis prophetarum et apostolorum, et

aliud proloquuntur in populo, blasphemias suas quasi lapides quosdam jactant super apostolos et prophetas. *Quotiens volui congregare filios tuos*, etc. Quotiescumque enim, sicut diximus, inter hæreticos et fideles fidei movetur certamen, evidenter vult illos Dominus congregare sub veritate alarum suarum, id est, duorum Testamentorum, quotiescumque leguntur apud eos verba prophetarum et apostolorum: illi autem non quasi domestici pulli gallinæ, quæ est Ecclesia, sed quasi silvestres pulli sanguinarii vulturis, aut accipitris, non solum ad veritatem duorum Testamentorum venire non acquiescunt, sed adhuc irruunt super ipsam gallinam, id est, Ecclesiam, et diripiunt et dispergunt pullos ejus, et evellunt eam: totiens vult eos congregare, illi autem nolunt. 38. *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta*; id est, ecce nunc, tempore instanti. Cum ego fuero crucifixus, scindetur velum templi, et secreta mysteria sanctitatis ejus publicabuntur, et recedet ab eo Spiritus Dei. Et sicut corpus anima recedente prius quidem frigescit, deinde putrescit et solvitur: sic et templum vestrum, Dei Spiritu recedente ab eo, prius quidem seditio-nibus, et indisciplina-nibus replebitur tyrannicis, quasi Deo jam illud non gubernante; deinde veniet ad ruinam. Sicut enim ante mortem hominis, insanabilis præcedit infirmitas: sic et ante ruinam aut hominis, aut loci alienius, aut civitatis, inemendabilia præcedunt peccata. Sicut enim pulli frequenter a matre vocati, cum non obaudierint, neque sequuti fuerint matrem, matre longius abeunte, aut venit accipiter, et diripit eos, aut longius evagantur, ut pereant: sic et Domino frequenter Judæos vocante, quoniam non obaudierunt, neque sequuti sunt eum, recedente illo ab eis, ad gentes venit quasi accipiter rex Romanus, et partem quidem eorum comedit fames et gladius, alii autem per singulas provincias dispersi sunt, ut perirent. 39. *Dico enim vobis, non me videbitis amodo, donec dicatis, Benedictus qui venit in nomine Domini*. Præcessores nostri exponunt, circa ipsum diem judicii et resurrectionis quosdam Judæorum credituros in Christum. Quod et Apostolus significare videtur, dicens: *Ex parte cæcitas contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel salvus fieret* (Rom. 11. 25. 26). Et sequens lectio illa tota hoc dicere velle videtur. Si quis autem mysterium hoc per illos putat impletum, qui in Actibus apostolorum leguntur (a), Petro prædicante aut aliis apostolis crediderunt: intelligat propter tres causas non esse verum quod dicit. Primum, quia tunc pars modica secundum electionem credidit, non totus Israel. Secundo, quod illi ante gentes crediderunt, non post gentes. Plenitudo autem gentium tunc adhuc non introierat, sed inchoaverat hoc. Tercio, quia quando hæc futura prædicebat Apostolus, gentes jam crediderant, et Judæi qui fuerant credituri: et tamen Apostolus adhuc credituros significat Judæos, dicens ad gentes: *Sicut enim vos aliquando non credidistis Deo, nunc autem misericordiam consequuti estis propter illorum incredulitatem: ita et illi nunc non crediderunt in vestra miseratione, ut et ipsi misericordiam consequantur: conclusit enim Deus omnes in incredulitate, ut omnibus miseretur* (Ibid. v. 30-32). Dicens ergo. *Amodo non me videbitis, donec dicatis, Benedictus qui venit in nomine Domini*: hoc dicere vult, donec veniat tempus, in quo credentes dicatis, *Benedictus qui venit in nomine Domini*. Spiritualiter enim videre Christum est ipsum in fide cognoscere. Sicut autem ad illam Jerusalem dictum est, *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta*: scilicet cum occideritis Filium Dei apud vos, cum de illo templo corporali templum exierit spirituale, quod fuerint sancti, qui ex circumcisione crediderunt in Christum: sic et ad Ecclesiam omnium hæresum dictum esse videtur, *Ecce relinquetur vobis*

domus vestra deserta, ex quo Filium Dei occidistis: id est, Ex qua vivam verbum veritatis illius, mendacis verbi gladio, veritate effusa, mortuum fecistis: sicut superius diximus, spiritualiter prophetas suscipi aut occidi. Qui enim credunt secundum veritatem verbis prophetarum, suscipiunt prophetas: qui autem corrumpunt veritatem ipsorum, occidunt verba eorum, et eos ipsos in verbis ipsorum. Sic et Christus aut suscipitur, aut occiditur apud nos. Si enim credimus verbis ejus, suscipimus eum, et generamus in nobis: si autem non credimus, et adhuc veritatem verborum ejus corrumpimus, repellimus eum, et occidimus apud nos. Unde fit, ut quotidie Christus apud fideles quidem suscipiatur, atque nascatur, apud hæreticos autem repellatur.

Hæreticorum ecclesia derelicta a Deo et omnibus sanctis. — Relicta est autem et deserta, ex quo de illa corporali Ecclesia spiritualis exivit: id est, de populo suo, qui videbatur Christianus, et non erat, populus iste exivit, qui non videbatur, et erat: et magis autem, secundum quod diximus, illi a nobis exierunt, quam nos ab illis. Sicut autem membrum a corpore præcisum vivere non potest, neque ramus arboris viridis esse: sic et omnes hæretici præcisi a corpore vivus Ecclesiæ, nec vitam Christi in se habere possunt, nec viriditatem gratiæ spiritualis, sed est Ecclesia eorum deserta: non ab hominibus; abundat enim perversis hominibus, quomodo semper malorum major est copia quam bonorum: sed deserta est a sanctis, deserta a sanctitate, a fide, a veritate, a gratia, a spiritu; deserta denique ab ipso Deo, et a bonis omnibus quæ sunt Dei. Sicut enim homo, qui Dei non est, mortuus dicitur esse, quamvis vivat: quia non Deo, sed diabolo vivit: sic omnis Ecclesia quamvis abundet hominibus, tamen si ab illis bonis quæ dicta sunt defuerit, deserta est: quia non Deo, sed diabolo plena est. Dico enim vobis: *Non me videbitis amodo, donec dicatis, Benedictus qui venit in nomine Domini*. Vere enim ex tempore perditionis suæ hæretici numquam Christum viderunt. Vident enim eum fide, non oculis, qui secundum veritatem ejus credunt in eum: qui autem non credunt, cæci sunt corde, non corpore; non necessitate, sed voluntate. Cognituri sunt autem eum in die judicii nolentes, quando videbunt eum in majestate Patris, quando videbunt eum etiam omnes iniqui, et Dominum eum confitebantur nolentes: *Domine, Domine, nos in nomine tuo demonia ejecimus* (Matth. 7. 22), etc.; sed nihil illis proderit tarda confessio. Tunc et isti dicturi sunt Christo: *Nos in nomine tuo docuimus, et in nomine tuo demonia ejecimus*. Dicit autem ad eos: Numquid in virtute mea? numquid in spiritu meo? In nomine enim meo aliquid agere, seductorum est: sed in virtute mea, et in spiritu meo, sanctorum. Discedite a me, nescio qui estis. Sicut enim vos cognoscentes me, cognoscere noluitis, non propter difficultates veritatis meæ, sed propter iniquitates malitiæ vestræ: sic et ego cognoscens vos, nolo cognoscere, non propter extraneas personas vestras, sed propter odibiles malitias vestras.

Homilia xlvj, ex capite xxiv.

1. *Egressus Jesus de templo, ibat: et accesserunt discipuli ejus, ut ostenderent ei adificationes templi*. Superius ingressus est Dominus templum, querens sanctitatem templi: sed cum in templo nihil inveniret proprium templi, egressus de templo ibat: quia ædificium quidem stabat, quod erexerint homines, sanctitas vero ceciderat, quam constituerat Deus. Nam templum hominum est ædificatio lapidum pulchro composita: templum autem Dei est congregatio electorum religiose conversantium. Ibat de templo foras, id est, de Judæis ad gentes. Ibat non solum corpore, sed voluntate recedens in spiritualibus. Ecce si pars aliqua domus fuerit decisa, cum labore tamen possibile est ut reparetur: si autem ipsum fundamentum fuerit conquassatum, quid faciat pater-

^a Apud Commelin. legitur, *Patrem*.

(a) In hæc verba desunt codex RR. PP. Carthusianorum Vains Dei.

familias, nisi forte in aliquo loco nova faciat fundamenta, et lapides de priori domo transvectans, aliam sibi ædificet domum? Sic et in spiritualibus, si quidem populares peccaverint, per poenitentiam corriguntur: si autem sacerdotium ipsum fuerit dissipatum, quod est populi fundamentum, quid faciat Deus? Hac ratione gentem Judæam relinquens, in alio loco, id est, in medio gentium universarum, nova posuit fundamenta, id est, apostolos suos, et omnes bonos transferens, qui fuerint ex Judæis, dicente propheta: *Convertantur ad me, qui timent te* (Psal. 118. 79). Novam sibi fecit Ecclesiam, et admonuit illam, ut sicut mutavit locum, mutet et mores, dicens per prophetam: *Audi, filia, et vide et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum, et domum patris tui, et concupiscet rex decorem tuum* (Psal. 44. 11. 12). Ibat enim, nunquam ad illud templum iterum reversurus: jam enim maledixerat ei, dicens: *Nunquam ex te fructus nascatur* (Matth. 21. 19). Illic enim synagoga erat illa ficulnea, ornata foliis, et fructibus vacua: quæ arbor videbatur, non autem erat nisi figuralis, sed erat synagoga realis: sicut et Judæa, quæ verba sanctitatis portabat, et opera pietatis non habebat; quæ videbatur populus Dei, non autem erat, ad quam venit Christus esuriens.

Christus esuriens quomodo satiatur.—Christus enim, si esurit, quomodo satiatur? Satiatur in fide hominum, esurit autem in infidelitate eorum. Et desuper Samaritanum puteum gaudens sedebat, quoniam fides Samaritanorum offerenda ei fuerat (Joan. 4. 6) tamquam optimus cibus. Hic autem in templo nullam escam humanæ sanctitatis inveniens, egressus de templo, tristiter ibat. Et vere merito tristabatur, et erat quod irascereetur. Apud Samaritanos in peregre satiatum est, apud Judæos in domo propria mansit jejunos. Nam ibat. Per hoc quod hic dicitur, *Ibat*, hoc significat, quasi offensus ibat. Alioqui sufficeret dicere, Cum egressus fuisset de templo, accesserunt ad eum. Quemadmodum homo, si vadat alicubi, existimans invenire responsum, si non invenerit, confusus egreditur, quasi qui perdidit aliquid, quia quod sperabat non invenit. Ideo et apostolus quasi dolore repletus, respondit: 2. *Amen dico vobis, non stabit hic lapis super lapidem, qui non destruetur.* Non potest pacifica loqui, qui cor habet turbatum. *Et accesserunt ad eum discipuli ejus, ut ostenderent ei structuram templi.* Adhuc apostoli carnales constituti, spirituales oculos nondum bene apertos habebant, et ideo spiritualiter adhuc vivere non poterant. Ecce enim totum templum jacebat spiritualiter dissipatum, et illi quasi mirabilem compositionem templi Christo monstrabant, non intelligentes quia homo quidem in ædificatione parietum delectatur, Deus autem in conversatione sanctorum, dicente propheta: *Domine, dilexi decorem domus tuæ et locum habitationis gloriæ tuæ* (Psal. 25. 8). Quem decorem? Non quem diversitas splendentium marmorum facit, sed quem præstat varietas viventium gratiarum. Ille decor carnem delectat, iste vivificat animam: ille pro tempore decipit oculos et deludit, iste autem in perpetuum redificat intellectum. *Jesus autem respondens eis, ait: Videtis hæc omnia? Amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem, qui non destruetur.* Apostoli unam rem ostendere voluerunt, et ipsam inutilem: Christus autem eis duarum rerum salutarium dedit vivam responsionem. Nam et de futuro eos admonet, quasi præsciens Deus, et de præsentibus eos docuit, quasi benignus magister. Illi aspiciunt illa quæ in hoc sæculo viva servant: ipse autem monet de his quæ in futuro sæculo æterna perdurant. *Nam quæ videntur, temporalia sunt: quæ autem non videntur, æterna* (2. Cor. 4. 18). Quid mirum, si hæc sunt peritura, quæ manus humana construxit? Sciamus etiam illa esse solvenda, quæ manus divina creavit. *Quia initio tu terram fundasti, Domine, et opera manuum tuarum sunt cæli: ipsi peribunt, tu autem permanes in æternum* (Psal. 101.

26. 27). Quicquid enim videtur, carnis est mysterium: quicquid non videtur, animarum. Cum ergo caro transierit, necesse est ut et visibilia universa pertranseant: quia non est fas, ut cum rerum visibilibus domina caro transierit, mysteria quasi dignitiora remaneant. Si civitas aliqua regi suo terreno fuerit facta rebellis, nonne tollit ab ea jus civitatis, et milites suos transmittit, ut fiat deserta, utquæ potestatem regis sui non cognovit in bono, cognoscat in malo, et ipsa desertio testificetur, quid ei profuerit antea propitiatio regis? Hæc autem gens nichi Regi cælesti rebellis effecta est, legem meam corrupti, præcepta mea contempsit, ministros meos occidit, super meipsum jam impias manus erexit, et adhuc interficere me cogitat, nisi me defenderet immortalis natura. Ideo tollam ex ea pignora veritatis meæ, id est, Spiritum sanctum. Tollam exercitum meum, id est, angelos qui custodiebant eam, ut non stet hic lapis super lapidem. Cum ergo salus ab ea recesserit, necesse est ut perditio dominetur.

Homilia xlvij. ex capite xxiv.

3. *Sedente autem eo super montem Oliveti, nec scierunt ad eum discipuli secreto, dicentes: Dic nobis, quando hæc erunt, et quod signum adventus tui, et consummationis sæculi?* Id est, Quando hæc erunt, ut non stet in templo lapis super lapidem, sicut dici? Et adstant interrogationibus suis et alterum, scilicet ut significet eis etiam sæculi finem, cujus Christus non fecerat mentionem. Sed illud primum interrogant ex se et propter se, hoc autem secundum ex nobis et propter nos. Nam neque nos templi illius diruptionem aspeximus, neque illi sæculi finem: ideo illis expediebat audire signa diruptionis illius, nobis autem expedit consummationis agnoscere signa. Omnibus enim laborantibus dulcis est finis. Viator libenter interrogat, ubi est mansio; mercenarius frequenter computat, quando annus completur; agricola semper tempus messis expectat; negotiator die ac nocte thesauri sue discutit rationem; mulier prægnans semper de decimo mense cogitat: sic et servi Dei libenter de consummatione sæculi requirunt. Scriptum est enim: *Ubi erit thesaurus tuus, ibi erit et cor tuum* (Matth. 6. 21). Ecce si solidorum aliquam quantitatem habeas in arca repositam, quotienscumque veniens de platea, domum tuam ingrederis, ante omnia illum locum oculi tui respiciunt, ubi solidos habes: sic et sancti illum locum respiciunt, ubi repositam habent coronam. Nam utile est tempus consummationis cognoscere: quia et homo in itinere constitutus, quando magis appropinquaverit mansioni, tanto amplius incipit festinare. Nam in longa via etiam veloces homines pigriter ambulant: quando autem via fuerit brevior, etiam pigri velociter ambulant. Hac ratione et Paulus exhortans dicit: *Nunc enim propior est nostra salus, quam cum credidimus* (Rom. 13. 11): quia appropinquata spes excitat magnanimitatis virtutem. Ideo quanto magis laudabiles sunt sancti, qui ante Christum fuerunt, tanto nos vituperabiles, qui post Christum sumus, et adhuc de sæculo recedere nolumus. Illi quidem sciebant finem esse futurum; quando autem, nesciebant. Nos autem, Domino demonstrante, quotidie sæculum finiri videmus, et tamquam mali servi, jam albescit aurora, et adhuc dormimus. Nam peccatores homines nunquam putant sæculi finem esse futurum. Et quid mirum, si quod audiunt non credunt: cum nec illud credunt, quod quotidie vident? Nam quotidie manibus suis efferunt mortuos, et mortales se esse non putant. 4. *Et respondens dixit eis: Videte ne quis vos seducat.* In primis hoc æstimo prætermitti non oportere, ut consideremus quid interrogant apostoli, et sic melius intelligamus quid Christus respondit. Interrogant enim hæc duo apostoli, Quod signum erit destructionis Jerusalem, et, Quod signum consummationis mundi. In consummatione enim gentis Judææ Jerusalem destructa est,

sunt in Christianitate, conferant se ad Scripturas. Sicut enim verus Judæus est Christianus, dicente Apostolo. *Non qui in manifesto Judæus est, sed qui in occulto* (Rom. 2. 28. 29): sic vera Judæa Christianitas est, cujus nomen intelligitur confessio. Montes autem sunt Scripturæ apostolorum aut prophetarum, de quibus dictum est: *Illuminas tu mirabiliter a montibus æternis* (Psal. 75. 5). Et iterum de Ecclesia dicit: *Fundamenta ejus in montibus sanctis* (Psal. 86. 1). Et quare jubet in hoc tempore omnes Christianos conferre se ad Scripturas? Quia in tempore hoc, ex quo obtinuit hæresis illas Ecclesias, nulla probatio potest esse veræ Christianitatis, neque refugium potest esse Christianorum aliud, volentium cognoscere fidei veritatem, nisi Scripturæ diviniæ. Antea enim multis modis ostendebatur, quæ esset Ecclesia Christi, et quæ gentilitas: nunc autem nullo modo cognoscitur, volentibus cognoscere quæ sit vera Ecclesia Christi, nisi tantummodo per Scripturas. Quare? Quia omnia hæc, quæ sunt proprie Christi in veritate, habent et hæreses illæ in schismate: similiter Ecclesias, similiter et ipsas Scripturas divinas, similiter episcopos, cæterosque ordines clericorum, similiter baptismum, aliter eucharistiam, et cætera omnia, denique ipsum Christum. Volens ergo quis cognoscere quæ sit vera Ecclesia Christi, unde cognoscat in tantæ confusione similitudinis, nisi tantummodo per Scripturas? Item antea et per signa cognoscebantur, qui erant veri Christiani, et qui falsi. Quomodo? Falsi quidem aut non poterant facere, sicut veri Christiani: aut talia non poterant, qualia veri Christiani: sed faciebant vacua, admirationem quidem facientia, utilitatem autem nullam habentia: sicut frequenter exposuimus. Christiani autem faciebant plena, non solum admirationem facientia, sed etiam omnem utilitatem habentia. Et per hæc cognoscebantur qui erant veri Christiani, qui falsi. Nunc autem signorum operatio omnino levata est: magis autem et apud eos invenitur, qui falsi sunt Christiani, fieri facta. Sicut autem Petrus apud Clementem exponit, Antichristo etiam plenorum signorum faciendorum est danda potestas. Item ex moribus ipsis prius intelligebatur Ecclesia Christi, quando conversatio Christianorum, aut omnium, aut multorum erat sancta, quæ apud impios non erat. Nunc autem aut tales aut peiores facti sunt Christiani, quales sunt hæretici aut gentiles. Adhuc autem et major continentia apud illos invenitur, quavis in schismate sint, quam apud Christianos. Qui ergo vult cognoscere quæ sit vera Ecclesia Christi, unde cognoscat, nisi tantummodo per Scripturas? Sciens ergo Dominus tantam confusionem rerum in novissimis diebus esse futuram: ideo mandat, ut Christiani qui sunt in Christianitate, volentes firmitatem accipere fidei veræ, ad nullam rem fugiant, nisi ad Scripturas. Alioqui si ad alia respexerint, scandalizabuntur, et peribunt, non intelligentes quæ sit vera Ecclesia. Et per hoc incident in abominationem desolationis, quæ stat in sanctis Ecclesiæ locis. *Et qui super tectum est, in tempore illo non descendat tollere aliquid de domo sua.* Domus nostra est corpus nostrum. Superiora ejus sunt cor, aut caput, quæ intelliguntur domus tecta. Inferiora autem sunt venter, aut cætera occultabilia membra. Tamen ut melius intelligamus quæ sunt tecta domus, historiam de Raab proferamus. Hæc suscepit legatos Jesu Nave, et in superiori parte domus abscondit, ne inveniret rex Jericho (Josue 2). Hæc est Ecclesia, quæ aliquando meretrix fuit, quæ legatos Jesu Christi, id est, apostolos et prophetas, hoc est, scripta eorum suscepit, et in superiori parte corporis sui abscondit: id est, in sensu, in memoria, et in corde, ut non inveniat eos rex mundi diabolus, ut confidenter dicere possit: *In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi* (Psal. 118. 11). Quid ergo? Quicumque in tempore illo fuerit super tectum, id est, in rebus spiritualibus vivens, quæ sunt aut in

capite, aut in corde: quæ tecta dicuntur corporis nostri, et fastigia prima: non descendat ad inferiores corporis sui partes, unde aliquid tollat: id est, non descendat ad aliquas res carnales, ut desideret aliquid quod est corporale. Alioqui comprehendet eum abominationis desolationis. Et vide quia quotquot pereunt de Christianis, propter aliquam corporalem causam pereunt constitutim deorsum. Alii propter avaritiam, ut ne perdant quod habent, aut inveniant quod non habent: alii pereunt propter gulam, paupertate coacti: alii propter uxores, aut propter maritos: alii propter alias causas carnales: quæ omnia pertinent ad inferiores corporis partes. Sicut enim viventes in carne, relinquere videmur carnem, relinquentes opera carnis, et transimus ad spiritum, facientes opera spiritus, ut recte dicatur de nobis: *Vos autem non estis in carne, sed in Spiritu* (Rom. 8. 9): sic relinquere videmur inferiora corporis nostri, opera relinquentes carnis, et ascendimus ad cor et caput, viventes secundum illas virtutes, quæ sunt in capite, aut in corde, aut in spiritu: quæ omnia tecta domus nostræ dicuntur. Mandat ergo fidelibus viventibus in sanctitate, ne aliquid concupiscant carnale, quod est descendere, ne forte per occasionem desiderii illius diabolus inveniat locum, et trahat ad abominationem desolationis, et pereant. Item. *Qui est in agro*, id est, aut in Scripturis, aut in Ecclesiis, aut in Christo, *non revertatur retro tollere tunicam suam*, id est, aut conversationem, aut cultum priorem. Utpote, Judæus fuisti, et factus es Christianus: in agro es, ne ad Judaicum revertaris cultum. Gentilis fuisti, et factus es Christianus: ne aliquid quod est gentilitatis resumas, ne per alias occasiones incidas in errores abominationis illius, quam hæreses illæ, si vis Judaismum, habent in se: si vis gentilitatem, invenies apud eos. Propterea facile cadunt in illas, qui non fuerint canti secundum mandata Domini hæc præmonentis. 19. *Væ autem prægnantibus et nutriendibus in illis diebus.* Quia aut ventris, aut gremii pondere prægravati, non possunt expediti esse ad fugam. Si enim dimiserint infantes suos, viventium viscerum suorum patienter separationem: si autem bajulaverint, suscipient vitæ periculum. Puto hoc melius intelligi posse spiritualiter ad tempus Antichristi, quæ sunt spirituales prægnantes, et nutriendes Ecclesiæ Christi in singulis quibusque gentibus constitutæ. Ecclesiæ, quando prædicant verbum vefiatum, credentes in fide concipiunt, et habent eos in gremio suo, quasi in utero, donec formentur catechizati per singula membra pietatis et fidei. Cum autem formati fuerint sic, pariunt eos in baptismo: postquam autem pepererint, necesse eos habent lactare doctrinis assiduis. Sed primum videamus, quomodo Deo formantur in utero Ecclesiæ hominem conceptum in fide. Utpote, legis justitia est, abstinere a malis operibus tantum, non etiam facere bona opera: Christi autem justitia non est, abstinere a malis operibus tantum, sed etiam facere bona opera. Item legis justitia prima, et salutaris, decem habet mandata, quasi decem menses. Primum, cognoscere unum Deum; secundum, abstinere ab idolis; tertium, non perjurare; quartum, colere sabbatum spirituale; quintum, honorare patrem et matrem; sextum, non occidere; septimum, non adulterari; octavum, non furtum facere; nonum, non falsum testimonium dicere; decimum, nullam rem proximi concupiscere (Exod. 20): videlicet secundum mysterium nominis Jesu Christi, quod est in litera lota: id est, perfectionis indicio. Omnis ergo Ecclesia, quæ concipit hominem in utero suo per verbum in fide, prius debet eum formare omnibus his mandatis, quasi mensibus decem, ut discat prius abstinere ab omnibus malis, et sic eum maturum in baptismum parere Deo. Alioquin antequam discat ab his omnibus abstinere, si baptizaverit eum, non parit, sed immaturum projicit: sicut mulier, nisi completis novem mensibus et decimum tangens peperit, abortum facit. Propter quod nec est homo ille vitalis. Sicut et

¹ Apud Commelin. legitur, *quoniam*.

compescenda. Ideo autem destructum est, ut etiam si velint Judæi postmodum legem servare, non possint, aut de pascha, aut de sacrificiis, aut de cæteris festivitibus. Ceciderunt ergo corporalia et figuralia, ut surgerent spiritualia et vera mysteria. Postea autem spiritualiter hæresum annuntiabat fore certamina, quæ impiorum princeps Antichristus contra Christianos fuerat operaturus in fide. Nam excitans diabolus errorum scandala, non statim oppressit Ecclesiam, sed prius per varia loca schismata excitavit. Utpote, audiebatur quomodo in illa civitate Fotinus hoc prædicet. Item in illa alia civitate Acoluthus presbyter hoc sapere coepit. Sic audiebantur a Christianis schismata, et opinionibus schismatum, donec omnium hæresum dux una eligeretur perversio omnibus. Sed in illis non opus erat Christianis turbari, quia oportebat fieri illa. Quod autem oportebat, docet Apostolus dicens: *Oportet inter vos hæreses esse, ut probati manifesti fiant* (1. Cor. 11. 19). Et sicut in illis tunc auditionibus præliorum non fuit finis gentis Judææ, sed postea et Jerusalem debellata est, et Judæi quidam in gladio perierunt, quidam a bestiis, quidam in servitute venditi sunt, quidam per singulas gentes dispersi sunt: sic in illis auditionibus schismatum, tempore patrum nostrorum, non est factus finis, sed postmodum Ecclesia debellata est, multis ad prævaricationem aut seductis, aut coactis: modo jam restat ut fiat finis. Bene ergo ait, Vos nolite turbari. Sive enim tunc in auditione corporalium præliorum, sive modo in auditione spiritualium præliorum, nostri inturbabiles manent: quia ea, quæ sunt in mundo, non possunt nocere eis, qui sunt extra mundum: et quæ sunt carnaliter, non possunt nocere eis, qui sunt extra carnem: nec mendacia lædunt eum, in quo habitat Spiritus sanctus: sed mundus mundialibus nocet, et mendaces seducunt mendacia. Quenadmodum si quis in campo quodam tabernaculo circumdatus sit, si aliqua surrexerit tempestas ventorum, sonum quidem tempestatis audit, vexationes silvarum videt, ipse autem flatum non sentit: sic qui intra justitiam sedet inclusus, quando mundus concutitur, rumoresurbationum audit, sæcularium miseriae aspicit, ipsum autem concussio mundi non movet. 7. *Insurgit enim gens super gentem, et regnum super regnum.* In tempore illo omnes gentes, et omnia regna, quæ videbantur esse sub imperio Romanorum, super gentem Judæam sunt congregata, et omnia pene regna super regnum ipsorum. Nec enim poterat aliquis parcere eis, quibus Deus irascebatur. Spiritualiter autem ita insurgit hæresis super hæresim, et episcopatus super episcopatum. Sicut enim tunc insurgens gens super gentem, et regnum super regnum, signum erat destructionis Jerusalem, sic postea insurgens hæresis super hæresim, et episcopatus super episcopatum, signum fuit expugnationis Ecclesiæ. Et vere quod dicit, *Insurgit gens super gentem, et regnum super regnum*, plus convenit ut spiritualiter intelligamus nunc de hæresibus, quam corporaliter tunc de gentibus. Tunc enim non gens super gentem insurrexerunt, nec regnum adversus regnum, cum pene omnes illæ gentes et regna super unam excitatæ sunt gentem Judæam. Tunc enim gens super gentem, et regnum adversus regnum insurgere recte dicitur, quando invicem sibi gentes non sunt subjectæ, sed adversantur. Nunc autem hæresis super hæresim insurrexit, et episcopatus super episcopatum. Nam omnis hæresis impia adversus eas hæreses videtur insurgere, quæ non sapiunt similiter. Utpote, hæresis Fotini non solum Christi Ecclesiæ adversatur, sed omnibus hæresibus aliter sapientibus. Hæresis Homoousianorum, non solum Christi Ecclesiæ adversatur, sed et omnibus hæresibus non similiter sapientibus. Ideo dicit: *Insurgit gens super gentem, et regnum super regnum*; magis autem omnis hæresis super Ecclesiam veritatis. Quoniam sicut tunc omnes gentes, quamvis non essent ejusdem generis, aut ejusdem moris, tamen non sibi adversaban-

tur, sed unam debellabant Judæam: sic diversæ hæreses, quamvis non sint ejusdem pravitatis, tamen non sibi adversantur, sed omnes unam debellant Ecclesiam veritatis. Et quid? putas ideo diabolus multas hæreses induxisse, ut invicem se mendacia ejus expugnent? Absit. Sed multiformes causas erroris induxit, ut multis modis Christi circumveniantur Ecclesia, ut pars pereat per illam sapientiam, pars per istam. Sicut qui multas etiam venationes præterit, cogitans quia necesse est aut in hac, aut in illa retia venatio cadat. *Et erunt fames, et pestilentia, et terramotus per loca.* Quales pestilentia, et qualis fames, et terramotus præcesserunt Judæam, antequam Jerusalem caperetur, cognoscere potest qui Josephum legit. Spiritualiter autem ita priusquam exspoliaretur Ecclesia, sine dubio præcesserunt in populo Christiano fames spiritualis verbi, pestilentia diversorum carnalium vitiorum, terramotus spiritualesurbationum populi Christiani. Nec enim nata fuissent tam multa schismata in populo Christiano, nisi fuisset in eis fames verbi: *Pestilentia*, id est, morbi carnalium passionum, nisi fuissent in eis commotionesurbationum, sicut significat Dominus in illa parabola, quam de seminandis zizanias ab homine malo proponit, dicens: *Cum dormirent autem homines, id est, cum negligerent in peccatis, venit inimicus homo, et seminavit zizania* (Matth. 13. 25). Qui autem satiat sunt pane verbi divini, qui sani sunt a pestilentia passionum carnalium, qui stabiles sunt in fide et justitia, apud eos schismata non inveniuntur dogmatum. Omnia autem hæc initia sunt parturitionis, id est, pseudochristi venientis, et auditiones præliorum, et insurgens gens super gentem, et fames, et pestilentia, et terramotus. Sicut hæc omnia corporaliter intellecta, initia fuerunt malorum Judæis, incrementum autem desolatio fuit Jerusalem: sic spiritualiter hæc intellecta, initia fuerunt Christianis, incrementum autem oppressio fuit Ecclesiæ. Sicut ergo certamina hæresum initia fuerunt parturitionis: quomodo non intelligimus, quia ex quo hæreses nate sunt, et discessio facta est multorum, ex eo consummatio coepit? 9. *Tunc tradent vos in tribulationem, et occident vos, et eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum.* Estimo quod hic jam deficit expositio corporalis, ut de tempore illo dicamus, quo Jerusalem capta est a Romanis: ex eo quod dicit, *Tunc tradent in tribulationem*, quoniam apostoli et cæteri Christiani tunc coeperunt pati persecutionem, quando illa omnia coeperunt preparari contra Jerusalem, et non potius ab initio, ex quo Christus ascendit, sicut Actus apostolorum testantur. Plane igitur spiritualiter intelligere convenit, quia quando hæc omnia coeperunt fieri contra Ecclesiam Christi, id est, quando coeperunt esse dogmata falsa, quasi pseudochristi, quando coeperunt auditiones fieri, quando coepit insurgere hæresis super hæresim, et episcopatus super episcopatum, quando facta est fames verbi in populo Christiano, quando comprehenderunt eos pestilentia vitiorum multorum, quando facti sunt eis terramotusurbationum de rebus divinis: tunc traditi sunt patres nostri in multas tribulationes persecutionum in toto mundo, et occisi sunt, et quidam odio habiti sunt omnibus gentibus, id est, omnibus hæresibus. Nam si hoc, sicut dixi, non convenit de tempore apostolorum, quando erant adhuc multæ gentes non cognoscentes Deum, sed de isto tempore dicitur quando hæreses factæ sunt: consequenter hæc gentes, quibus odio facti sunt patres nostri, hæreses sunt intelligendæ: quia quando Ecclesia coepit periclitari, nescio si erat in circuitu aliqua gens, quæ non cognosceret Deum, cui odio esset. Quia autem ratione gentes hæreses appellantur, attende. Sic enim aliquando, destructa turri, filii Noe dispersi sunt, et in tot partes divisi, et super singulas quasque gentes præpositi sunt principes secundum propositum ipsorum, angeli maligni: sola autem gens Judæa in portione facta est Dei, sicut in Deuteronomii cantico scriptum est:

hieme aut sabbato fiat : nunc exponit quare, id est, quia *Erit tribulatio magna*. Usque ad Christum enim Judæi etsi peccatores fuerunt, tamen filii erant, non hostes : et ideo omnis ira quæ veniebat super eos, castigatio erat de misericordia veniens, non condemnatio de ira descendens ; crucifixo autem homino desierunt esse filii, et sunt facti hostes. Propterea jam non castigatio venit corrigens, sed condemnatio eradicans. Capta est enim Jerusalem ab Assiriis, et iterum reparata est. Destructa est ab Antiócho, et iterum reedificata est. Invasa est tertio a Pompeio, et iterum reparata est. Sicut enim homo, priusquam dies mortis ejus adveniat, languere quidem potest, mori autem non potest : sic et Judæa ante Christum vexata est quidem, perdita autem non est. Postquam vero horrendum patricidium commiserunt, crucifigentes filii patrem, mortem inferentes, a quo acceperunt vitam : et quod majus est, occidentes servi Domini, homines Deum, tali eos plaga percussit, ut nunquam sanentur. Sicut illi tale facinus commiserunt, quale nunquam commissum est, nec est committendum : sic et super illos talis sententia venit, qualis nunquam venit, nec venit. Hæc aptius est de consummatione mundi suscipere, cujus figura fuit tribulatio illa. Tunc vere talis erit tribulatio, qualis nunquam fuit. Tunc dicent homines, Aperiat se terra, et glutiat nos. Usque tunc enim omnis ira quæ sit a Deo, ideo sit, ut fideles quidem tenet, infideles autem emendet : cum autem Antichristus venerit, talis veniet ira, ut et infideles omnino pereant, et fideles plenius coroneantur. Cum enim multi Christianorum, credentes Antichristo, signum nominis ejus in manu dextera, et in fronte suscepissent : tunc exhibent angeli cum igneis curribus volantes per aera : et invisibili manu signabunt omnes fideles, in quibus tamen inventum non fuerit signum Antichristi. Ex illo jam plagæ, quæ venturæ sunt super terram, in quibus et finiendus est mundus, jam non tangent fideles, qui signati sunt, sed illos percutient, super quos Antichristi inventum fuerit signum. Erit enim tribulatio magna, qualis nunquam fuit. Nonne major fuit tribulatio in diluvio, quando ab omni creatura nihil remansit, nisi solus Noe cum familia sua (*Gen. 7*) ? Illic autem etsi multi occiduntur, tamen multi evadunt. Sed in hoc pejor erit tribulatio ista, quia illic corporalis fuit perditio, hic autem spiritualis. Quis autem illic tormentis astricuit est, quia coluit Deum ? Sed e contrario puniti sunt, quia noluerunt colere Deum. Hic autem tormentis affligendi sunt, qui non transcunt ad diabolum, relinquentes Deum. Nonne major fuit tribulatio in Sodomis, ubi nullus evasit ab igne, nisi solus Lot (*Gen. 19*) ? Sed illic fuit adversus peccatores justa Dei vindicta, hic autem erit adversus sanctos crudelis diaboli violentia. Quanto ergo pretiosior anima, quam corpus : tanto miserabilior perditio animarum, quam corporum. Illic perditis iniquis, evaserunt justi : hic autem punitis aut fugatis justis, iniqui gaudebunt. Sed et si qui prudentes sunt, cum considerant non corporalem hujus mundi statum, qui adhuc quodammodo stare videtur, quamvis et ipse sit minoratus, sed spirituales totius Christianitatis status subversum : intelligunt quia nunquam talis fuit tribulatio spiritualis, qualis facta est nunc ex tempore hæresum corruptumque universa. Perierunt, sicut diximus, omnes in diluvio, sed corporalius perierunt. Perierunt omnes spiritualiter ante Christum, præter Judæos, sed ignorantia perierunt : nunc autem in scientia perierunt, et pereunt. Multum enim interest inter illos, qui in ignorantia sunt, et in ignorantia perierunt : et inter istos, qui in veritate quidem nati sunt, propter aliquid autem mundiale scientes ad mendacia transierunt, et perierunt in eis, et pereunt. Illi enim forsitan aliquo modo habebunt remissionem ; isti autem nullam remissionem habebunt, neque in hoc sæculo, neque in futuro : quoniam ipsi sunt qui blasphemaverunt, et blasphemant in Spiritum sanctum. Illi enim

judicandi sunt, quia veritatem non quæsierunt ; isti autem condemnandi, quia spreverunt. Levior enim culpa est veritatem non apprehendere, quam contemnere apprehensam. 22. *Et nisi Deus breviasset dies illos, non fieret salva omnis caro*. Abbreviabuntur dies, ut atrocitas tribulationum breviate compendio temperetur. Breviatos autem dies intelligimus, non mensura, sed numero. Sicut enim longitudinem dierum, quam dicit propheta, *Domum tuam decet sanctitas in longitudinem dierum* (*Psal. 92. 5*), non per longos dies intelligimus, sed multos : sic et breviate dies non breves dies sunt intelligendi, sed pauci. *Omnis caro*. Frequenter enim Scriptura pro hominibus animas ponunt : sicut ibi, *Septuaginta animæ intraverunt in Ægyptum* (*Deut. 10. 22*). Frequenter pro hominibus dicitur caro, sicut ibi, *Orationem meam exaudi, ad te omnis caro veniet* (*Psal. 64. 2*). Quando ergo et animas appellat, spirituales et perfectos, homines vult ostendere : ubicumque autem carum, carnales homines et infirmos. Ergo dicendo, *Non fiet salva omnis caro*, vult nobis ostendere, quia non solum spirituales homines et perfecti, sed etiam mediocres homines et infirmi de illo persecutionis periculo sunt liberandi, non virtute fidei, aut merito operum sanctorum, sed velociter subveniente Christi adventu. Non enim propter peccatores dimittit diutius, ut etiam electi periclitentur, sed propter electos festinaturus est, ut neque mediocres deficiant : quia promptior est Deus ad liberandos bonos, quam ad perdendos malos. Nam et aurifex, si invenerit aurum sordibus mixtum, non propter sordes etiam aurum contemnit, sed propter modicum aurum contentus est etiam sordes accipere. Sed et semper dies mali sanctorum abbreviantur. De iniquis scriptum est : *Viri sanguinum et dolosi non dimidiabunt dies suos* (*Psal. 54. 24*). De justis autem : *Non dabit in æternum fluctuationem justo* (*Ibid. v. 23*). Accipe autem mihi ad documentum ipsa tempora anni. Ab æquinoctio vernali duodecimi mensis incipiunt paulatim tepescere aëres per singulos dies, usque ad mensem tertium, et dies fieri noctibus longiores ; item ab æquinoctio autumnali mensis septimi incipiunt paulatim iterum frigidescere aëres per singulos dies, et noctes fieri longiores diebus usque ad mensem nonum, quando celebratur Christi natalis : et sic inveniuntur novem quidem mensibus aëres quidem temperati, et dies prolixiores, tribus autem mensibus aëres glaciales, et dies breves. Vides quomodo Deus misericorditer dispensavit, ut dies quidem mali inveniuntur et pauci, boni autem plures et longi. Si ergo statum mundi hujus, qui ad usum omnium hominum communis habetur, sic Deus misericorditer dispensavit : quanto magis statum vitæ eorum cum majori dispensat misericordia, ut et voluntas eorum in malis tentata clarescat, et virtus voluntatis eorum velociter Deo subveniente non patiatür defectionem ? Secundum quod et Apostolus dicit : *Tentatio vos non apprehendat, nisi humana. Fidelis autem Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis sustinere, sed faciet cum tentatione etiam proventum, ut possitis evadere* (*1. Cor. 10. 13*). 23. *Tunc si quis vobis dixerit, Ecce hic est Christus, ecce illic, nolite credere*. Qua ratione supra quidem, priusquam de abominatione desolationis exponeret, sic dicit : *Videte ne quis vos seducat : multi enim venient in nomine meo dicentes, quia Ego sum Christus* (*Matth. 24. 4. 5*) ; hic autem, postquam de abominatione desolationis statura in loco sancto loquutus est, ita dicit : *Tunc si quis vobis dixerit, Ecce hic est Christus, ecce illic, nolite credere*. Si memor es quia abominationem desolationis interpretati sumus staturam in loco sancto hanc impiam hæresim occupaturam loca Christianorum, intelligis quoniam eleganter est dictum. Per hanc enim significabat quomodo et priusquam hæresis ista abominationis loca sancta obtineret, et priusquam diversarum hæresum constitueretur Ecclesiæ, seductio quorundam erat futura : sicut et factum est. Et postquam obtinisset,

runt omnes publice habere Ecclesias. Et nos quidem exposuimus hic auditiones praeliorum, et fames, et terremotus, et pestilentias, auditiones hæresum, et inopias verbi, et concussionem Christianorum, et corruptiones morum, quæ ante præcesserunt a tempore Constantini, usque ad tempus Theodosii. Abominationem autem desolationis diximus esse hanc ipsam hæresim, quæ occupavit sanctæ Ecclesiæ loca, et multos desolavit a fide, et ipsum exercitum Antichristi, et ceteras hæreses, quæ cœperunt publice habere Ecclesias, locum obtinentes Ecclesiæ sanctum. Si quis autem auditiones quidem praeliorum, fames et tumultus, et pestilentias, intelligat esse omnia hæc mala spiritualia, quæ facta sunt tempore Constantini simul et Theodosii usque nunc, abominationem autem desolationis intelligat esse ipsum Antichristum, qui postmodum venire speratur, et obtinere loca Ecclesiarum sancta sub specie Christi, et multos fidelium desolare: non irrationabiliter dicit. Nam sive ista hæresis, quæ jam tenuit, sive populus ille qui postmodum cum ipso Antichristo est futurus: recte exercitus intelligitur esse Antichristi. Et sic prophætæ verba significant magis de consummatione mundi: prophætia tamen, sicut docet Christus, ad utrumque est dicta. Sunt autem verba illa sic: *In dimidio septimi anni auferetur iuge sacrificium, et abominatio desolationis stabit in loco sancto, usque ad consummationem temporis, et consummatio dabitur super solitudinem* (Dan. 9. 27). Illic exercitus Romanus dictus est abominatio desolationis, quia ad desolationem redactus fuerat Judaicum cultum: hic autem Antichristus dicitur abominatio desolationis, quia multorum Christianorum animas facturus est desolatas a Deo. Nam antequam caperent Romani Jerusalem, in dimidio hebdomadis Christus per suam doctrinam tulit de medio iuge sacrificium Judæorum. Nam dicitur tribus annis et sex mensibus docuisse, qui numerus facit dimidium septem annorum, ut illud sacrificium, quod iugiter fuerat in usu, tolleretur de medio, et offerretur sacrificium laudis in voce, et sacrificium iustitiæ in operibus, et sacrificium pacis per eucharistiam. Usque ad finem autem sæculi tumultus est, quia Judaica consuetudo de sacrificiis offerendis numquam est reparanda. Item in dimidio hebdomadis, hoc est, tribus annis et sex mensibus, hoc sacrificium Christianorum tollendum est ab Antichristo, confugientibus Christianis ante eum per loca deserta: non erit qui aut in ecclesiam intret, aut oblationem offerat Deo. Quoniam autem tribus annis et sex mensibus protendendum est Antichristi regnum, multæ scripturæ significant, maxime tamen in Revelatione sua Iohannes. Et solitudinem illam consummatio occupavit: *Nam usque in finem tenebit Antichristus: quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui* (2. Thess. 2. 7. 8). De hoc enim et Apostolus ait, dicens: *Nemo vos conturbet: quia nisi venerit discessio primum, et revelatus fuerit homo peccati, filius interitus, qui adversatur et extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita ut in templo Dei quasi Deus sedeat* (Ibid. v. 3. 4); et addit: *Jam enim mysterium iniquitatis operatur* (Ibid. v. 7). Legi quemdam sic exponentem: Quoniam omnia, inquit, quæcumque exposuit supra, signa fuerunt præcedentia diruptionem civitatis illius et templi. Hoc autem quod dicit, *Cum videritis abominationem desolationis, stantem in loco sancto*, et omnia quæ dicuntur deinceps, signa sunt consummationis futuræ, et venturi Filii Dei, qui et in abominationem desolationis ipsum tradidit Antichristum. Quod autem staturus sit in loco sancto, dicit hoc modo: *Reedificaturus est, inquit, sanctuarium, quod fuit in Jerosolymis quondam, et ibi staturus* (Dan. 9. 25): ut videntes Judæi credant in eum, non solum propter signa ejus, sed etiam propter reparationem templi ipsius, æstimantes prophetas in tempore illo esse impletos, qui de reparatione Jerusalem prophetaverunt: non intelligentes quomodo propheta de reparatione templi spiritualis loquutus est, quam Christus implevit, non de corpo-

rali quam Antichristus est impleturus. Et tunc, inquit, implebitur ibi quod prophætavit Jeremias in Juda. Quando non crediderunt, inquit, veritati, in tempore illo loquetur populo huic et Jerusalem in spiritu seductionis (Jer. 4. 11. 12). Hic excitabit tribulationem super sanctos, pro eo quod non glorificabunt eum, et multos occidet. Sed hoc de hac interpretatione dubitabile mihi videtur, si locus templi illius, ex quo dirutum est jam a Deo, postmodum sanctus vocatur secundum quod et hic dicit: *Cum videritis abominationem desolationis stantem in loco sancto*. 16. *Tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes: 17. et qui in tecto, non descendant tollere aliquid de domo sua: 18. et qui in agro, non revertantur retro tollere tunicam suam.* Tunc, quando viderimus abominationem desolationis stantem in loco sancto, quibus mandat fugere? Non solum illis, qui tunc fuerint ante captivitatem Jerusalem, sed etiam nobis, qui videmus abominationem desolationis jam stantem in loco sancto: id est, populum Antichristi in locis Ecclesiæ. Illi autem visibilem hostem fugerunt pedibus, nos autem invisibilem hostem fugiamus actibus bonis. Quamvis enim diabolus sit spiritus, et homo corpus: tamen, numquam illos diabolus potest comprehendere, qui fugiunt eum per opera bona. Sine causa autem fugit ante eum pedibus, qui sequitur eum peccatis. Sed ut sapienter intelligamus hæc quæ prophætice sunt dicta a Christo, breviter cognoscendum est, qualis est consuetudo prophetarum. Frequenter ex occasione carnali incipiebant, et sic miscebant prophetiam. Utopia, David cum fugeretur a facie Absalon, ex occasione sua tribulationis incipiens dixit: *Domine, quid multiplicati sunt qui tribulant me* (Psalm. 3. 1)? Et introducens prophetiam dominicæ passionis, addidit ita: *Ego dormivi et soporatus sum, et exsurrexi, quoniam Dominus suscepit me* (Ibid. v. 6). Illa ergo quæ dixit, *Domine, quid multiplicati sunt qui tribulant me*, et cetera, quæ præcedunt, secundum historiam intelligamus. Hæc autem, quæ dixit, *Ego dormivi et soporatus sum*, si secundum historiam velis intelligere, nullum habent saporem, ut dicamus, David cum pateretur a filio, dormivit et surrexit. Quomodo enim dormivit, ut surgeret? Quid ergo? Necesse habemus relinquere ordinem historiarum, et spiritualiter intelligere de Christo. Tale est quod Petrus dicit in Actibus, interpretans, *Et non dubis Sanctum tuum videre corruptionem* (Act. 2. 27. et Psalm. 15. 10): quia non poterat hoc intelligere de David, sed de Christo: quia David vidit corruptionem, Christus autem tertia die resurgens, non vidit corruptionem. Sic intelligenda est et hæc Christi prophetia. Cæpit ex occasione corporalis fugæ, et quæ facta est tempore illo in Jerusalem, et prophætia magis de spirituali. Ecce enim hoc quod dicit, *Qui in Judæa sunt, fugiant ad montes*: corporaliter secundum historiam, et si vis intelligere, possibile est in tempore Romanorum: in tempore autem Antichristi de Judæa ad montes fugere corporaliter, non proderit. Primum, quia nec erit Antichristus tantummodo in terra Judæa, nec Judæi futuri sunt ante illum, sed ubicumque fuerint Christiani, ab illo aut a ministris ejus persecutionem passuri sunt: nec civitas alia tunc est circumsidenda, sed ubique Christianus populus indagandus. Hoc autem quod dicit, *Qui super tectum est, non descendant tollere aliquid de domo*: sive in tempore Romanorum, sive in tempore Antichristi, non potest habere corporalem intellectum: quia in tempore captivitatis, aut persecutionis, quid prodest homini, si sedeat super tectum, et non descendant deorsum? Sine dubio enim, aut quod non vult deponitur, aut cum ipsa domo succenditur. Quid ergo? Spiritualiter hæc omnia magis sunt intelligenda, hoc modo: *Tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes. Tunc cum videritis abominationem desolationis stantem in loco sancto.* Id est, Cum videritis hæresim impiam, quæ est exercitus Antichristi, stantem in locis sanctis Ecclesiæ, in illo tempore qui in Judæa sunt, fugiant ad montes: id est, qui

sunt in Christianitate, conferant se ad Scripturas. Sicut enim verus Judæus est Christianus, dicente Apostolo. *Non qui in manifesto Judæus est, sed qui in occulto* (Rom. 2. 28. 29): sic vera Judæa Christianitas est, cujus nomen intelligitur confessio. Montes autem sunt Scripturæ apostolorum aut prophetarum, de quibus dictum est: *Illuminas tu mirabiliter a montibus æternis* (Psal. 75. 5). Et iterum de Ecclesia dicit: *Fundamenta ejus in montibus sanctis* (Psal. 86. 1). Et quare jubet in hoc tempore omnes Christianos conferre se ad Scripturas? Quia in tempore hoc, ex quo obtinuit hæresis illas Ecclesias, nulla probatio potest esse veræ Christianitatis, neque refugium potest esse Christianorum aliud, volentium cognoscere fidei veritatem, nisi Scripturæ divinæ. Antea enim multis modis ostendebatur, quæ esset Ecclesia Christi, et quæ gentilitas: nunc autem nullo modo cognoscitur, volentibus cognoscere quæ sit vera Ecclesia Christi, nisi tantummodo per Scripturas. Quare? Quia omnia hæc, quæ sunt proprie Christi in veritate, habent et hæreses illæ in schismate: similiter Ecclesias, similiter et ipsas Scripturas divinas, similiter episcopos, cæterosque ordines clericorum, similiter baptismum, aliter eucharistiam, et cætera omnia, denique ipsum Christum. Volens ergo quis cognoscere quæ sit vera Ecclesia Christi, unde cognoscat in tantæ confusione similitudinis, nisi tantummodo per Scripturas? Item antea et per signa cognoscebantur, qui erant veri Christiani, et qui falsi. Quomodo? Falsi quidem aut non poterant facere, sicut veri Christiani: aut talia non poterant, qualia veri Christiani: sed faciebant vacua, admirationem quidem facientia, utilitatem autem nullam habentia: sicut frequenter exposuimus. Christiani autem faciebant plena, non solum admirationem facientia, sed etiam omnem utilitatem habentia. Et per hæc cognoscebantur qui erant veri Christiani, qui falsi. Nunc autem signorum operatio omnino levata est: magis autem et apud eos invenitur, qui falsi sunt Christiani, fieri facta. Sicut autem Petrus apud Clementem exponit, Antichristo etiam plenorum signorum faciendorum est danda potestas. Item ex moribus ipsis prius intelligebatur Ecclesia Christi, quando conversatio Christianorum, aut omnium, aut multorum erat sancta, quæ apud impios non erat. Nunc autem aut tales aut peiores facti sunt Christiani, quales sunt hæretici aut gentiles. Adhuc autem et major continentia apud illos invenitur, quamvis in schismate sint, quam apud Christianos. Qui ergo vult cognoscere quæ sit vera Ecclesia Christi, unde cognoscat, nisi tantummodo per Scripturas? Sciens ergo Dominus tantam confusionem rerum in novissimis diebus esse futuram: ideo mandat, ut Christiani qui sunt in Christianitate, volentes firmitatem accipere fidei veræ, ad nullam rem fugiant, nisi ad Scripturas. Alioqui si ad alia respexerint, scandalizabuntur, et peribunt, non intelligentes quæ sit vera Ecclesia. Et per hoc incident in abominationem desolationis, quæ stat in sanctis Ecclesiæ locis. *Et qui super tectum est, in tempore illo non descendat tollere aliquid de domo sua*. Domus nostra est corpus nostrum. Superiora ejus sunt cor, aut caput, quæ intelliguntur domus tecta. Inferiora autem sunt venter, aut cætera occultabilia membra. Tamen ut melius intelligamus quæ sunt tecta domus, historiam de Raab proferamus. Hæc suscepit legatos Jesu Nave, et in superiori parte domus abscondit, ne inveniret rex Jericho (Josue 2). Hæc est Ecclesia, quæ aliquando meretrix fuit, quæ legatos Jesu Christi, id est, apostolos et prophetas, hoc est, scripta eorum suscepit, et in superiori parte corporis sui abscondit: id est, in sensu, in memoria, et in corde, ut non inveniat eos rex mundi diabolus, ut confidenter dicere possit: *In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi* (Psal. 118. 11). Quid ergo? Quicumque in tempore illo fuerit super tectum, id est, in rebus spiritualibus vivens, quæ sunt aut in

capite, aut in corde: quæ tecta dicuntur corporis nostri, et fastigia prima: non descendat ad inferiores corporis sui partes, unde aliquid tollat: id est, non descendat ad aliquas res carnales, ut desideret aliquid quod est corporale. Alioqui comprehendet eum abominatio desolationis. Et vide quia quotquot percunt de Christianis, propter aliquam corporalem causam percunt constitutani deorsum. Alii propter avaritiam, ut ne perdant quod habent, aut inveniant quod non habent: alii pereunt propter gulam, paupertate coacti: alii propter uxores, aut propter maritos: alii propter alias causas carnales: quæ omnia pertinent ad inferiores corporis partes. Sicut enim viventes in carne, relinquere videmur carnem, relinquentes opera carnis, et transimus ad spiritum, facientes opera spiritus, ut recte dicatur de nobis: *Vos autem non estis in carne, sed in Spiritu* (Rom. 8. 9): sic relinquere videmur inferiora corporis nostri, opera relinquentes carnis, et ascendimus ad cor et caput, viventes secundum illas virtutes, quæ sunt in capite, aut in corde, aut in spiritu: quæ omnia tecta domus nostræ dicuntur. Mandat ergo fidelibus viventibus in sanctitate, ne aliquid concupiscant carnale, quod est descendere, ne forte per occasionem desiderii illius diabolus inveniat locum, et trahat ad abominationem desolationis, et pereant. Item. *Qui est in agro*, id est, aut in Scripturis, aut in Ecclesiis, aut in Christo, *non revertatur retro tollere tunicam suam*, id est, aut conversationem, aut cultum priorem. Utpote, Judæus fuisti, et factus es Christianus: in agro es, ne ad Judaicum revertaris cultum. Gentilis fuisti, et factus es Christianus: ne aliquid quod est gentilitatis resumas, ne per alias occasiones incidas in errores abominationis illius, quam hæreses illæ, si vis Judaismum, habent in se: si vis gentilitatem, invenies apud eos. Propterea facile cadunt in illas, qui non fuerint cauti secundum mandata Domini hæc præmonentis. 19. *Væ autem prægnantibus et nutriendibus in illis diebus*. Quia aut ventris, aut gremii pondere prægravati, non possunt expediti esse ad fugam. Si enim dimiserint infantes suos, viventium viscerum suorum patienter separationem: si autem bajulaverint, suscipient vitæ periculum. Puto hoc melius intelligi posse spiritualiter ad tempus Antichristi, quæ sunt spirituales prægnantes, et nutriendes Ecclesiæ Christi in singulis quibusque gentibus constitutæ. Ecclesiæ, quando prædicant verbum vefutatis, credentes in fide concipiunt, et habent eos in gremio suo, quasi in utero, donec formentur catechizati per singula membra pietatis et fidei. Cum autem formati fuerint sic, pariunt eos in baptismo: postquam autem pepererint, necesse eos habent lactare doctrinis assiduis. Sed primum videamus, quomodo Deo formant in utero Ecclesiæ hominem conceptum in fide. Utpote, legis justitia est, abstinere a malis operibus tantum, non etiam facere bona opera: Christi autem justitia non est, abstinere a malis operibus tantum, sed etiam facere bona opera. Item legis justitia prima, et salutaris, decem habet mandata, quasi decem menses. Primum, cognoscere unum Deum; secundum, abstinere ab idolis; tertium, non perjurare; quartum, colere sabbatum spirituale; quintum, honorare patrem et matrem; sextum, non occidere; septimum, non adulterari; octavum, non furtum facere; nonum, non falsum testimonium dicere; decimum, nullam rem proximi concupiscere (Exod. 20): videlicet secundum mysterium nominis Jesu Christi, quod est in litera Iota: id est, perfectionis indicio. Omnis ergo Ecclesia, quæ concipit hominem in utero suo per verbum in fide, prius debet eum formare omnibus his mandatis, quasi mensibus decem, ut discat prius abstinere ab omnibus malis, et sic eum maturum in baptismum parere Deo. Alioquin antequam discat ab his omnibus abstinere, si baptizaverit eum, non parit, sed immaturum projicit: sicut mulier, nisi completis novem mensibus et decimum tangens peperit, abortum facit. Propter quod nec est homo ille vitalis. Sicut et

¹ Apud Commellin. legitur, *quomian*.

modo pene omnes non parit Ecclesia secundum ea quæ diximus, sed abortio facit. Propter quod nec baptizantur in veritate a Spiritu sancto. Differt enim Deus dare eis baptismum Spiritus sancti, donec dignos se præbuerint illo tali baptismo. Sed et formatum in decem illis supradictis mandatis, et abstinenter a vitiis baptizans, bene parit: tamen adhuc parvulus est ille qui baptizatus natus est Ecclesie filius, et tenere adhuc duorum Testamentorum quasi duarum mamillarum modica iustitia est nutriendus, quasi tenero lacte secundum angustias faucium fidei suæ, quam ipse cepit carnis natura, quam etiam gentes volentes laudabiliter vivere servant. Cum autem sic enutritur, paulatim incipit posse suscipere fortiora et spiritualia Christi mandata, quasi nutritorios et vivos panes: id est: *In lege scriptum est, Non occides: ego autem dico, Nec irascaris. In lege scriptum est, Non adulteraberis; ego autem dico, Nec usque ad oculum concupiscas. In lege scriptum est, Non perjurabis: ego autem dico, Non iures omnino. In lege scriptum est, Oculum pro oculo: ego autem dico, Non resistere malo omnino. In lege scriptum est: Amabis amicum, et odies inimicum: ego autem dico, Diligite inimicos vestros* (Matth. 5. 21. sqq.). Item, *Beati pauperes, beati mansueti, beati qui lugent, beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam, beati misericordes, beati mundo corde, beati pacifici, beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam* (Matth. 5. 3. sqq. Luc. 6). Nam adolescenti cuidam interroganti, *Quid faciam, ut vivam* (Matth. 19. 16. sqq.)? sic primum ei secundum legem mandavit, *Non occides, non adulterabis*, etc. Cum autem ille dixisset, *Hæc omnia servavi a juventute mea*, secundum ætatem carnalem quam nos utrum dicimus: sic ei supermandatur: *Si vis perfectus esse, vade et vende omnia tua, et da pauperibus, et habebis thesaurum in celo, et veni, sequere me*. Qui ergo talis est, neque mori potest quasi abortivus, nec seduci quasi insipiens, nec vinci quasi induratus, nec perire quasi parvulus: sed est vir perfectus, et adversus omnia invincibilis filius Dei. Qui autem parvuli sunt, scandalizabiles sunt. De quibus dicit Dominus in Evangelio: *quicumque scandalizaverit unum de pusillis istis credentibus in me, expedit ei, ut mola asinaria suspendatur in collo ejus et demergatur in profundum maris* (Marc. 9. 41). Et si parvuli in Ecclesia scandalizabiles sunt, quanto magis abortivi non sunt vitales? Si ergo hæc ita se habent, quare non dixit, Væ iis qui in utero habentur, et væ iis qui nutriuntur adhuc: sed, *Væ prægnantibus et nutrientibus in illis diebus*? Quia quando hujusmodi abortivi abstracti ab utero Ecclesie, aut parvuli tales, nesciunt quid patiuntur: quando enim non sentiunt, sic pereunt. Adhuc autem ut de proprietate loquar parvulorum, gaudent seducti, ad interitum ducuntur, et ridendi illecti. Ideo dicit, *Væ prægnantibus Ecclesie et nutrientibus*, quando ipsæ de perditione illorum talium lamentabuntur et plangent. Ecce quantos videmus de Ecclesia hujusmodi abortivos, et parvulos ductos ad prævaricationis interitum! Numquid aliquis eorum lacrymavit? Numquid aliquis tristatus est? Sed adhuc ex diverso abierunt gaudentes. Sed Ecclesie dolorem perditionis eorum ipsæ lamentantur et plangunt. Ideo dicit, *Væ Ecclesiis prægnantibus et nutrientibus in illis diebus*. Et si quidem negligentia Ecclesiarum aut immaturi fuerint nati, aut parvuli, non habentes qui aut informaret eos, aut postmodum consummaret in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi: dupliciter Væ Ecclesiis prægnantibus et nutrientibus in illis diebus: quia et in hoc sæculo dolorem patientur perditionis eorum, et in die iudicii damnabuntur propter negligentiam et eruditionem eorum. Si autem Ecclesie quidem competenter circa eos diligentiam impenderunt, illi autem nec audierunt, nec ante baptismum informati acquieverunt, elongantes se a conventu et ab omni auditu Scripturarum, et ab omni verbo doctrinæ alloquutionum sacerdotum, neque post baptismum proficere voluerunt: Ecclesie quidem væ, quia sive hoc, sive illo modo patientur dolorem per-

ditionis eorum: illis autem multipliciter væ omnis causa perditionis eorum ab illis solis reus in die iudicii. Quoniam corporis quidem prout non est in potestate hominis, sed Dei: animæ profectus voluntarius est. Videamus ergo, ne perfectos inveniat aut nunc hæreticorum domum aut tunc ipsius Antichristi. Quoniam sicut operum in die tentationis præstant spei virtutem: sic mala desperationis operantur infirmitatem. 20. autem, ut non fiat fuga vestra hieme, vel sabbato carnaliter et spiritualiter legitur. Fugientibus et in via manere necesse est, et in silvis late per desertum vagari. Fuga autem vestem porta sinit, domum intrare non permittit, ignem accendi non concedit. In hieme autem quid faciat fuga? Necesse est ergo, aut fugiens frigore pereat, aut nens gladio moriatur. Similiter in sabbato non amplius ambulare, nisi certum spatium viz. dictum est in Actibus apostolorum, *Sabbati habetis* (Act. 1. 12). Quid ergo faciet fugiens Judæus in sabbato? Necesse est ut aut legem prætereat fugiens, aut tem suscipiat manens. Spiritualiter autem de stianis talem habent interpretationem. Hieme cuncti frigus infidelitatis spirituale. Qui enim non in corde suo ignem, de quo Dominus dicit: *Ignem mittere in terram* (Luc. 12. 49), id est, ve divinum, de quo calefiat in fide: ille semper hieme est, etsi fuerit in media ætate: quia de titionum incursum, quasi quasdam tempestates de Christi patitur anima ejus, et alget. Aut in hiemem qui in persecutione est, et tempestatem patitur piorum. Et ideo frigida sit fides omnium, et ad num gelat, nisi iterum calefecerit eos Spiritus sanctus. Item est corporale sabbatum secundum literam: quod Judæi intelligebant, et conservabant, dum a porali opere abstinere, non a corporalibus. Et est spirituale, secundum quod gratia Christi n festavit: quod intelligunt Christiani et observant abstinentes se non ab opere corporali, sed a carnalibus malis. Qui ergo vacat ab opere malo, fac opera bona, laudabiliter sabbatizat, et sancte secundum spiritum, et Dei consilium: qui autem recedat ab opere bono, faciens opera mala, culpabitur, et in sabbato. De hoc itaque non bono sabbato loquitur Dominus in hoc loco admonens, ut ne dies illi innotat eos in peccatis. Ideo ergo dicit, *Ne fuga vestra hieme vel sabbato fiat*, quia quicumque in hieme infidelitatis inventus fuerit, aut in deliciis hujus mundi satizans, et otians ab opere bono, necesse est ut tribolum tempore superatus, pereat credendo Antichristi, quoniam, sicut diximus, opera bona in persecutione ad fidem spei præstant virtutem. Quoniam autem de licis et peccatis loquitur locus iste, manifestius ad ap evangelistam Lucas. Cum enim locum istum exponeret ita subiunxit: *Videte ne graventur corda vestra in crapula et ebrietate* (Luc. 21. 34). Ex duabus ergo parabolis superioribus prior quidem docet ut festinemus in fide Christi: quod possumus adimplere si Scripturis et doctrinæ sacerdotum assidue fuerint quoniam qui in fide Christi et operibus bonis imperfecti, ipsi sunt qui adhuc in utero habentur, adhuc parvuli sunt, qui facile periclitantur in tempore persecutionis, et percunt, quia dubii sunt de Christi: sequens autem docet, ut ne vacui inveniamur ab operibus bonis, et ab exercitatione virtutum quia qui sic inventi fuerint, ipsi sunt parvuli, qui die persecutionis cito periclitantur a fide Christi quia non habent opera bona confortantia eos in nec exercitationem virtutum in sufferentia adversarum. Similiter et ex duabus parabolis sequentibus prior quidem admonet, ne imperfecti inveniantur in fide: ipsi sunt quidem, qui dubitationis hieme timentur; sequens autem, ut ne sine bonis operibus inveniamur in tempore illo, sabbatizantes ab opere bono. 21. *Erit enim tribulatio magna, qualis ne ab initio sæculi usque modo*. Quoniam dixit, *Væ prægnantibus et nutrientibus*: et, *Videte ne fuga*

hieme aut sabbato fiat : nunc exponit quare, id est, quia *Erit tribulatio magna*. Usque ad Christum enim Judæi etsi peccatores fuerunt, tamen filii erant, non hostes : et ideo omnis ira quæ veniebat super eos, castigatio erat de misericordia veniens, non condemnatio de ira descendens ; crucifixus autem Domino desierunt esse filii, et sunt facti hostes. Propterea jam non castigatio venit corrigens, sed condemnatio eradicans. Capta est enim Jerusalem ab Assiriis, et iterum reparata est. Destructa est ab Antiocho, et iterum reedificata est. Invasa est tertio a Pompeio, et iterum reparata est. Sicut enim homo, priusquam dies mortis ejus adveniat, languere quidem potest, mori autem non potest : sic et Judæa ante Christum vexata est quidem, perditam autem non est. Postquam vero horrendum patricidium commiserunt, crucifigentes filii patrem, mortem inferentes, a quo acceperunt vitam : et quod majus erat, occidentes servi Domini, homines Deum, tali eos plaga percussit, ut nunquam sanentur. Sicut illi tale facinus commiserunt, quale nunquam commissum est, nec est committendum : sic et super illos talis sententia venit, qualis nunquam venit, nec veniet. Hæc aptius est de consummatione mundi suscipere, cujus figura fuit tribulatio illa. Tunc vere talis erit tribulatio, qualis nunquam fuit. Tunc dicent homines, Aperiat se terra, et glutiat nos. Usque tunc enim omnis ira quæ sit a Deo, ideo sit, ut fideles quidem tetet, infideles autem emendet : cum autem Antichristus venerit, talis veniet ira, ut et infideles omnino pereant, et fideles plenius coronentur. Cum enim multi Christianorum, credentes Antichristo, signum nominis ejus in manu dextera, et in fronte suscepint : tunc exibunt angeli cum igneis curribus volantes per aera : et invisibili manu signabunt omnes fideles, in quibus tamen inventum non fuerit signum Antichristi. Ex illo jam plagæ, quæ venturæ sunt super terram, in quibus et finiendus est mundus, jam non tangent fideles, qui signati sunt, sed illos percutient, super quos Antichristi inventum fuerit signum. Erit enim tribulatio magna, qualis nunquam fuit. Nonne major fuit tribulatio in diluvio, quando ab omni creatura nihil remansit, nisi solus Noe cum familia sua (*Gen. 7*) ? Illic autem etsi multi occiduntur, tamen multi evadent. Sed in hoc pejor erit tribulatio ista, quia illic corporalis fuit perditio, hic autem spiritualis. Quis autem illic tormentis astriclus est, quia coluit Deum ? Sed e contrario puniti sunt, quia noluerunt colere Deum. Hic autem tormentis afficiendi sunt, qui non transeunt ad diabolum, relinquentes Deum. Nonne major fuit tribulatio in Sodomis, ubi nullus evasit ab igne, nisi solus Lot (*Gen. 19*) ? Sed illic fuit adversus peccatores justa Dei vindicta, hic autem erit adversus sanctos crudelis diaboli violentia. Quanto ergo pretiosior anima, quam corpus : tanto miseriorior perditio animarum, quam corporum. Illic perditis iniquis, evaserunt justis : hic autem punitis aut fugatis justis, iniqui gaudebunt. Sed et si qui prudentes sunt, cum considerant non corporalem hujus mundi statum, qui adhuc quodammodo stare videtur, quamvis et ipse sit minoratus, sed spirituales totius Christianitatis statum subversum : intelligunt quia nunquam talis fuit tribulatio spiritualis, qualis facta est nunc ex tempore hæresum corruptentium universa. Perierunt, sicut diximus, omnes in diluvio, sed corporaliiter perierunt. Perierunt omnes spiritualiter ante Christum, præter Judæos, sed ignorantia perierunt : nunc autem in scientia perierunt, et pereunt. Multum enim interest inter illos, qui in ignorantia sunt, et in ignorantia perierunt : et inter istos, qui in veritate quidem nati sunt, propter aliquid autem mundiale scientes ad mendacia transierunt, et perierunt in eis, et pereunt. Illi enim forsitan aliquo modo habebunt remissionem ; isti autem nullam remissionem habebunt, neque in hoc sæculo, neque in futuro : quoniam ipsi sunt qui blasphemaverunt, et blasphemant in Spiritum sanctum. Illi enim

judicandi sunt, quia veritatem non quæsierunt ; isti autem condemnandi, quia spreverunt. Levior enim culpa est veritatem non apprehendere, quam contemnere apprehensam. 22. *Et nisi Deus breviasset dies illos, non fieret salva omnis caro*. Abbreviabuntur dies, ut atrocitas tribulationum breviate compendio temperetur. Breviatos autem dies intelligimus, non mensura, sed numero. Sicut enim longitudinem dierum, quam dicit propheta, *Domum tuam decet sanctitas in longitudinem dierum* (*Psal. 92. 5*), non per longos dies intelligimus, sed multos : sic et breviate dies non breves dies sunt intelligendi, sed pauci. *Omnis caro*. Frequenter enim Scriptura pro hominibus animas ponunt : sicut ibi, *Septuaginta animæ intraverunt in Egyptum* (*Deut. 10. 22*). Frequenter pro hominibus dicitur caro, sicut ibi, *Orationem meam exaudi, ut te omnis caro veniet* (*Psal. 64. 2*). Quando ergo et animas appellat, spirituales et perfectos homines vult ostendere : ubicumque autem carnem, carnales homines et infirmos. Ergo dicendo, *Non fieret salva omnis caro*, vult nobis ostendere, quia non solum spirituales homines et perfecti, sed etiam mediocres homines et infirmi de illo persecutionis periculo sunt liberandi, non virtute fidei, aut merito operum sanorum, sed velociter subveniente Christi adventu. Non enim propter peccatores dimittit diutius, ut etiam electi periclitentur, sed propter electos festinaturus est, ut neque mediocres deficiant : quia promptior est Deus ad liberandos bonos, quam ad perdendos malos. Nam et aurifex, si invenerit aurum sordibus mixtum, non propter sordes etiam aurum contemnit, sed propter modicum aurum contentus est etiam sordes accipere. Sed et semper dies mali sanctorum abbreviantur. De iniquis scriptum est : *Viri sanguinum et dolosi non dimidiabunt dies suos* (*Psal. 54. 24*). De justis autem : *Non dabit in æternum fluctuationem justo* (*Ibid. v. 23*). Accipe autem mihi ad documentum ipsa tempora anni. Ab æquinoctio vernali duodecimi mensis incipiunt paulatim tepescere aëres per singulos dies, usque ad mensem tertium, et dies fieri noctibus longiores ; item ab æquinoctio autumnali mensis septimi incipiunt paulatim iterum frigescere aëres per singulos dies, et noctes fieri longiores diebus usque ad mensem nonum, quando celebratur Christi natalis ; et sic inveniuntur novem quidem mensibus aëres quidem temperati, et dies prolixiores, tribus autem mensibus aëres glaciales, et dies breves. Vides quomodo Deus misericorditer dispensavit, ut dies quidem mali inveniantur et pauci, boni autem plures et longi. Si ergo statum mundi hujus, qui ad usum omnium hominum communis habetur, sic Deus misericorditer dispensavit : quanto magis statum vitæ eorum cum majori dispensat misericordia, ut et voluntas eorum in malis tentata clarescat, et virtus voluntatis eorum velociter Deo subveniente non patiarur defecionem ? Secundum quod et Apostolus dicit : *Tentatio vos non apprehendat, nisi humana. Fidelis autem Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis sustinere, sed faciet cum tentatione etiam proventum, ut possitis evadere* (*1. Cor. 10. 13*). 23. *Tunc si quis vobis dixerit, Ecce hic est Christus, ecce illic, nolite credere*. Qua ratione supra quidem, priusquam de abominatione desolationis exponeret, sic dicit : *Videte ne quis vos seducat* : multi enim venient in nomine meo dicentes, quia *Ego sum Christus* (*Matth. 24. 5*) ; hic autem, postquam de abominatione desolationis statum in loco sancto loquutus est, ita dicit : *Tunc si quis vobis dixerit, Ecce hic est Christus, ecce illic, nolite credere*. Si memor es quia abominationem desolationis interpretati sumus staturam in loco sancto hanc impiam hæresim occupaturam loca Christianorum, intelligis quoniam eleganter est dictum. Per hanc enim significabat quomodo et priusquam hæresis ista abominationis loca sancta obtineret, et priusquam diversarum hæresum constituerentur Ecclesiæ, seductio quorundam erat futura : sicut et factum est. Et postquam obtinuerit,

et hæresum diversarum Ecclesiæ constitutæ fuissent, eo amplius seductio quorundam erat futura : sicut et sit. Nam prius nudi dogmatum sermones faciebant errorem, nunc autem multarum hæresum ipsæ Ecclesiæ constitutæ. Ideo tunc uniuscujusque dogmatis nudum verbum dicebant : Ego sum verbum veritatis, Ego sum Christus. Nunc autem singulatim professores hæresum diversarum dicunt, *Ecce hic est Christus*, id est, Ecclesia, *et illic*, id est, Ecclesia : quia jam non audiendo dogmatum verba, sed videndo eorum Ecclesiæ, Christiani scandalizantur infirmi. Adhuc autem de Antichristo ostendit per hæc verba, quia in illo tempore sancti in multis tribulationibus constituti, fortiter desiderabant Christi adventum, jam non sustinente carnis natura. Aliquotiens diximus, quod diabolus non ingerat genus tentationis in hominem, sed desiderium uniuscujusque considerat, et secundum quod viderit hominem desiderantem aliquid, ex eo accipit occasionem tentandi. Unde et Christum cum esurientem sensisset, tentavit in fame. Et Adam et Hevam cum vidisset divinitatis amorem habentes, divinitatis promissione seduxit. Et Judam cum invenisset avarum, pecuniæ cupiditate ad proditorem Salvatoris attraxit. Sampsonem cum invenisset amatorem feminarum, per mulierem præcipitavit (*Judic. 16*). Sic ergo et tunc diabolus videns sanctos in angustiis constitutos, et fortiter desiderantes Christi adventum, primum quidem propter intolerabiles persecutiones, deinde propter repromissionem temporis illius de adventu Christi, quæ facta fuerat in Scripturis, ideo sub nomine Christi et prophetarum tentabat seducere sanctos. Et quos diversis cruciationibus non potuit superare, victus in sua credulitate, armabat se fraude, dicens per suos ministros : *Ecce hic est Christus, ecce illic*. Nam quando aliqua rerum conturbatio sit, tunc abundanter mendacia. Unusquisque enim dum aut timet adversa, aut desiderat prospera, ipse sibi novas generat famas. Et ita diabolus suspensas animas hominum inventa occasione deludit, hoc nuntians in auribus hominum, hoc ostentans ante oculos eorum, quod unumquemque aut timere aut desiderare cognoverit. Sicut enim ægrotus in doloribus positus, omni homini ostendenti sibi aliquid ad remedium, facile credit, non dijudicans personas medicantium, neque discutiens artificia eorum : ipsa enim doloris anxietas omnia omnia credere cogit : sic et tunc sancti in necessitate persecutionum positi, et quasi ægroti, desiderantes refrigerium Christi, omnibus referentibus aliquid de Christo, facile credent. Ipsa enim pressuræ necessitas credere cogit. 21. *Exsurgent enim pseudochristi, et pseudoprophete, et dabunt signa magna* : non inutilia, neque vana, quæ ministri diaboli facere solent : sed magna, id est, utilia et plena, quæ sancti facere solebant. Nam in tempore quidem apostolorum et postmodum, ministri quidem Christi utilia et plena signa faciebant ex parte dextra : qualia sunt, cæcos illuminare, et alia hujusmodi facere : ministri autem diaboli inutilia faciebant, et vana ex parte sinistra, quæ admirationem quidem videntibus excitarent, ad utilitatem autem nullius proficerent. Et erat inter ministros Christi et ministros diaboli ex hoc judicare, qui inutilia, et qui utilia facerent signa. In fine autem temporis concedenda est potestas diabolo, sicut in historia Clementis Petrus exponit, ut faciat signa utilia, et ex ea parte qua prius facere consueverant sancti, ut jam ministros Christi non per hoc cognoscamus, quia utilia faciunt signa, sed quia omnino non hæc faciunt signa. Qua autem ratione hoc ordinavit Deus, attende : quia non semper tempus vocationis est, sicut ait Sapientia : *Tempus congregandi lapides, tempus dispergendi* (*Eccle. 3. 5*). Tempus ergo fuit congregandorum lapidum, quando lapides vivi, id est, fideles, ab infidelitate vocabantur ad fidem. Tempus autem erit dispergendi lapides, quando Ecclesia tradetur ad tentationem, ut lapides, id est, Christiani, qui non proficiunt in ædificationem corporis Christi, foras projiciantur.

Donec ergo fuit vocatio ad fidem ex infidelitate, fecerunt signa et servi Christi : quia signa divinæ vocationis testimonia sunt, ut prædicationis veritas miraculis commendetur ; cessante autem vocatione, incipit seductio revocans homines a fide ad infidelitatem. Incipiente ergo seductione, tradenda sunt seductionis adjutoria diabolo, id est, potestas faciendorum signorum, ut signis et prodigiis mendacia sua pro veritate commendat. Sed forte dicis : Si Deus concessit diabolo virtutem faciendorum signorum, quomodo ipse mandat, ne seducantur sancti ? si ergo non vult ut seducantur, ut quid diabolus dat seducendi virtutem ? si autem vult ut seducantur aliqui, quare omnibus mandat ne seducantur ? Audi. Concedit diabolo seducendi virtutem, ut ne mali inter bonos remaneant apud Christum : mandat autem, ut ne boni inter malos transeant ad diabolum. Nam sicut crudele est fideles cum infidelibus perire, sic indignum est fideles cum infidelibus glorificari. Ita ut in errorem militent, si fieri potest, etiam electos. Non dixit, Ut seducant, si fieri potest, etiam electos, sed, *In errorem militent*. Frequenter enim sancti videntes aliquas operationes diaboli absconditas sub specie pietatis, dum non possunt intelligere profundas insidias inimici, conturbantur in corde suo, ac scandalizantur, et dicunt : Quid sit hoc quod ita fit ? Non tamen cito flectuntur, ut credant : et si sensu vincuntur quasi homines, fide autem stant quasi invicti. Magnitudinem autem signorum ostendere volens, ideo dicit, *Ut, si fieri potest : quoniam quantum ad magnitudinem signorum illorum potest fieri ut seducantur etiam electi : sed ideo non seducuntur, quia perire non possunt, quos Deus præordinavit ad vitam*. Dum ergo signorum magnitudinem prædicit, in conservandis fidelibus, Dei potentia demonstratur. Et de tempore hæresum nihilominus conveniunt intelligi hæc. Falsi enim Christiani sunt falsæ veritatis hæresum : falsi autem prophete, prædicatores veritatum falsarum. Dant autem signa, eadem facientes in simulatione, quæ faciunt fideles in veritate. Nam et castitati student, et jejunia celebrant, et eleemosynas faciunt, et omnem ecclesiasticum canonem suppleunt. Aut non tibi videtur magna esse signa seductionis, cum videris diabolum facientem opera Dei ? 25. *Ecce prædixi vobis*. Contestationis verba sunt hæc, ut ne aliquis dicat, Vidi cum talia facientem signa, qualia ipse Christus fecit, et ideo credidi, existimans illum esse Christum. Propterea dicit, *Ecce prædixi vobis* : ut excusationem ignorantia tollat ab hominibus, et præcedens contestatio justam faciat poenam sequentem. Misericordia enim est, mandatis prævenire periculum. Non enim vult quempiam perire, qui omnibus monstrat perditionis adventum. 26. *Si autem dixerint vobis, Ecce in solitudine est, nolite exire : ecce in domibus, nolite credere*. Hoc nunc tertium de cavendis seductionibus dat mandatum. Primum est, *Videte ne seducamini : multi enim venient in nomine meo, dicentes, Ego sum Christus*. Secundum, *Tunc dicent vobis, Ecce hic est Christus, ecce illic, nolite credere*. Tertium, præsens, dicens : *Si dixerint vobis, Ecce in solitudine est, nolite exire : ecce in domibus, nolite credere : Ut in ore duorum vel trium testium stet omne verbum* (*Matth. 18. 16*), ut trina denuntiatio inexcusabilem faciat negligentem. Primum ergo mandatum dedit de seductionibus futuris, priusquam abominatio desolationis constitueretur in loco, et priusquam hæresum ædificarentur Ecclesiæ. Secundum autem de seductionibus post futuris, sicut jam diximus supra. Tertium vero manifestissime de tempore furentis Antichristi, dicens : *Si quis vobis dixerit, Ecce in solitudine est, nolite exire*. Seducere enim vos volunt. Sed dicat aliquis, Quid enim ? si fideles tunc non exierint in desertum, aut non intraverint in domos : numquid per hoc ipsum poterunt declinare periculum, maxime cum tunc Antichristus universa ubique contineat, et intus et foris, et in civitate et in deserto ? Sed vide quoniam hæc dicens ostendit, quia tunc fideles latentes erunt in

nia, ne audias verba maligna (Eccli. 28. 28). Sed quoniam fragiles sunt nostræ seræ, nisi Deus illas servaverit : quia *Nisi Dominus custodierit civitatem, in vanum vigilat qui custodit eam* (Psal. 126. 1) : rogemus Deum pariter cum propheta : *Pone, Domine, custodiam ori meo, et osium circumstantie labiis meis. Non declines cor meum in verba malitiæ* (Psal. 140. 3. 4). Pone seras super fenestras oculorum tuorum, ut dicas cum castissimo Joh : *Posui testamentum oculis meis, ut non sentirem in virginem* (Job 31. 1). Item, *Si concupiri agrum proximi mei, ego seminem, et alii metent* (Ibid. v. 8). Item quia fragiles sunt seræ fenestrarum nostrarum, Dominum invocemus cum propheta dicentes : *Inclina cor meum in testimonia tua, et non in avaritiam. Averte oculos meos ne videant vanitatem* (Psal. 118. 36. 57). Quid ergo ? nescit anima quando per istos introitus fur ingreditur super eam ? Vere nescit. Et quidem quando ducitur ad peccatum, scit : quando autem ingreditur, nescit. Ideo vigilare debet, et claudere omnes istos introitus : os quidem narrationibus sanctis, aures auditionibus piis, oculos consideratione mirandorum operum Dei, mentem cogitationibus occupare cælestibus. Non enim sufficit, ut non loquatur, vel audiat, vel videat vel cogitet mala. Qui enim hæc agit, clausit introitus suos, et implevit, et oppilavit malis adversus bona, ut ne locum habeat introeundi bonus spiritus : qui autem mala quidem deponit ab eis, bona autem non suscipit, ille dicitur apertos habere introitus. Propterea vacantes eos inveniunt inimici, intrat ad animam. Propter quod opus est, ut iusti introitus non solum vacent a malis, sed etiam ut sint clausi, et pleni, et oppilati bonis adversus mala, ut malus non inveniatur locum introeundi. Unde et sapienter Petrus dicit apud Clementem, quomodo debet quis incessanter quæ Dei sunt cogitare et loqui : quoniam si mens fuerit in his occupata, malus non invenit locum ad mentem. Consequenter Propheta non dixit tantum : *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentie non sedit* ; sed addidit : *sed in lege Domini voluntas ejus, et in lege ejus meditabitur die ac nocte* (Psal. 1. 1. 2). Et Paulus cum diceret, *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem*, non dixit tantum, Deponite mala : sed, *Suscipite omnem armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo* (Ephes. 6. 12. 13) : id est, Omnia opera bona facite. Sicut enim vas quamdiu plenum est de aliquo, non recipit supermissum : si autem vacuum fuerit, recipit omne quod mittitur : sic homo quamdiu occupatus est malis, non recipit bonum : et si occupatus fuerit bonis, repellit malum : si autem nec isto, nec illo se occupaverit, id est, si neque bonis, neque malis intenderit, omnis spiritus intrat in eum. Intrans autem, non statim ducit eum ad peccatum, sed primum delectat eum in malis, et sensum desiderii carnalibus alligat, et postea ducit ad peccatum, quando jam, etsi intelligit malum esse quod facit, non potest resistere contra malum. Si ergo, te negligente domum corporis hoc modo servare, ingressus fuerit fur diabolus, et furatus fuerit vestimenta justiarum, quibus te renatum in baptismo induit Deus : si furatus fuerit aurum intellectus tui, si divinorum eloquiorum argentum, quod forsitan cum multo fabricasti labore : si lintamina gratiarum quæ tibi dedit Deus, cum te adoptaret in filium, cæterasque divitias spirituales tollens, te dormiente, feceritque te mendicum et nudum, sicut serpens Adam : quid facies ? quomodo nudus ante conspectum Domini tui accedes (Gen. 3) ? Et ille quidem nudatus abscondit se inter ligna paradisi : tu autem sub qua sci-sura petrarum te abscondes a facie Domini, cum venerit confringere terram ? Et Adam quidem a Deo quæsitus est et inventus, tu autem abjiceris et peribis : quia ille ignorans serpentis versutiam, per simplicitatem nudatus est suam : tu autem sciens, tot Scripturis admonitus, per negligentiam factus es nudus. Propter quod ille quidem mortalitate vestitus est ad tempus, tu autem

in æternam ipse tradendus es morti, maxime si te comprehenderit finis, priusquam tibi per penitentiam altera texes vestimenta. Nam prima gratis præstatur a Deo : secunda autem vix, et cum nimio reparatur labore et luctu, quomodo hæc parabola est. Veniamus itaque ad ipsam parabolæ causam. Omnis homo, si sciret, quando dies Domini venturus est super eum sicut fur (sed insperate veniens sicut fur), præveniret, et non sineret perfodi domum suam. Non dico quia repelleret a se furem, sed faceret justitiam, ut veniente sententia Dei, non perfoderetur quasi ignorans, sed vocaretur quasi jam præparatus ad exitum. Quando animæ peccatrices delectantur in corpore, et tamquam in suo proprio domicilio gaudent, veniens cum sententia Dei angelus mortis perfodit corpus, et animam violenter divellit ab eo : animæ autem justæ, quæ non delectantur in corpore, sed quasi in exilio sunt, in eas veniente sententia, non perfodiuntur, sed vocantur gaudentes. 45. *Quis enim fidelis servus et prudens, quem constituit dominus ejus super familiam suam, ut det illis cibum in tempore ?* Cum de vigilante et non vigilante super domum suam Dominus loqueretur, sciens quoniam plerumque sacerdotes mali populum obdormire faciunt in peccatis, boni autem excitant a negligentie somno, et faciunt vigilare in operibus bonis : quasi assidua tuba doctrinæ suæ excitans ad bona opera animas auditorum, consequenter de bonis et justis sacerdotibus introducit sermonem, dicens : *Quis est fidelis servus et prudens ?* Si enim paterfamilias super possessionem suam villicum ponit, ut non cum singulis colonis habeat causam, sed de solo villico omnium exigat rationem : si ergo inter colonos aliqua indisciplina fuerit fœda, unusquisque pro suo delicto reus efficitur, villicus autem pro omnium delictis ; et si bene redditum suum reddiderint, unusquisque quidem pro sua fide laudatur, villicus autem pro fide omnium remuneratur : sic et Deus in populo ideo ordinat sacerdotes, ut actuum eorum ipsi discutiant rationem. Ideoque peccante populo unusquisque quidem pro suo peccato punitur, sacerdos autem pro peccatis omnium. Et bene agente populo unusquisque quidem pro suo bono remuneratur, sacerdos autem pro bonis omnium. *Quis est servus fidelis et prudens ?* Rem quidem laudabilem proponit, rarissimam autem, ut quis fidelis inveniatur et prudens. Ecce si quæras fideles, id est, Deum timentes : et 1,800 quidem non multos invenes, tamen adhuc facile inveniis : Item si prudentes quæras, invenes multos : fidelis autem et prudens difficile invenitur : quomodo qui fideles sunt, id est, Deum timentes, difficile sunt et prudentes : et qui prudentes inveniuntur, difficile sunt et Deum timentes. Quanto ergo rarior invenitur fidelis et prudens, tanto qui inventus fuerit, beator est. Prudentem autem dico, non scientem et doctum, sed sensatum et mente acutum, qui potest rerum ponderare naturas, et secundum quod potest, rationabiliter omnia agere. Plerique autem sunt habentes scientiam multam, sed nec se sapienter regunt, nec scientiam suam sapienter dispensant. Et omnis quidem prudens potest et scientiam habere ex parte, non autem et omnis sciens sapientiam potest habere : quoniam sapientia unuscujusque in actu probatur, scientia autem in sermone. Fidelis quidem quæritur propter Deum, ut timeat Deum : prudens autem propter homines, ut populum Dei sapienter gubernet. Quoniam ergo Deo non tantum prudentia hominis, quantum conscientia placet : hominibus autem non tantum conscientia, quantum sapientia prodest : si fuerit tantum quis fidelis, laicum quidem facit, sacerdotem autem non facit, nisi fuerit fidelis et prudens. Ergo fidelis quæritur, ut faciat priusquam dicat : prudens autem, postquam fecerit, dicat, et dicat intelligens cui qualis doctrina conveniat, et quando. Item fidelis quæritur, ut memor sit pauperum, sicut Paulus (Rom. 15. 26) : prudens autem, ut intelligat cui et quomodo debeat dispensare. Et hoc est quod dicit, dare cibos in tempore et spirituales et

obscurata: Ecclesia fidei suae splendorem non potuit dare clarum, et Christiani multi, qui erant stellae rationabiles, ceciderunt a firmamento Scripturarum sanctorum. 30. Tunc apparebit signum Filii hominis in caelo. Quidam putant crucem Christi ostendendam esse in caelo: verius autem est, ipsum Christum in corpore suo habentem testimonia passionis: id est, vulnera lanceae et clavorum; ut impleatur illud quod dictum est, *Et videbunt in quem pupugerunt* (Apoc. 1. 7). Denique in quo loco praesens evangelista ponit, dicens: *Apparebit signum Filii hominis*: alii evangelistae hoc solum dixerunt: *Et videbunt Filium hominis venientem* (Marc. 15. 26. et Luc. 21. 27): videlicet ostendentes signum Christi esse ipsum corpus Christi, qui in signo corporis sui cognoscendus est, a quibus crucifixus est. Unde in Actibus ad apostolos angelus sic dicit: *Hic Jesus, qui receptus est a vobis, sic veniet iterum, quemadmodum vidistis eum euntem in caelum* (Act. 1. 11). Non sic portatus in tali nube: nec enim cum tali gloria ascendit, cum quali venturus est judicare: sed, *Sic veniet*, hoc est, similiter cum hoc corpore, cum quo ascendit. Vides ergo, quia quasi signum datur apostolis corpus ejus, dicens: *Sic veniet*.

Vulnera Christus quare servavit. — Vis autem scire quia: ad signum passionis suae vulnera corporis sui servavit? Audi post resurrectionem dicentem ad Thomam: *Infer digitum tuum huc, et vide manus meas: et affer manum tuam, et mitte in latus meum, et noli esse incredulus, sed fidelis* (Joan. 20. 27). Qui mortuum corpus suum suscitavit, qui tulit costam de latere Adae, et supplevit carnem: numquid etiam non potuit corpus suum sanare, et integrum suscitare? Sed corpus quidem suscitavit, vulnera autem ejus servavit, ut in die iudicii proficerent ad testimonium passionis contra Judaeos, et omnes, qui denegantes Filium Dei crucifixum in corpore, judaizant. Propterea quasi manifesto signo convenienter subiungit, dicens: *Tunc plangent se omnes tribus terrae*. Plangent enim se Judaei, videntes viventem et vivificantem, quem quasi hominem mortuum aestimabant, et convincentes se corpore vulnerato, scelus suum denegare non poterunt. Plangent se et gentiles, qui vanis philosophorum disputationibus decepti, irrationabilem stultitiam putaverunt esse, Deum colere crucifixum, et detulerunt creaturae gloriam Creatoris. Lugent et Christiani peccatores, qui magis dilexerunt mundum, quam Christum, cum audierint eum haece verba dicentem ad se: Ego propter vos homo factus sum. Propter vos alligatus, et delusus, et cecus, et crucifixus sum. Ubi est tantarum mearum injuriarum fructus? Ecce pretium sanguinis mei, quem dedi pro redemptione animarum vestrarum. Ubi est servitus vestra, quam mihi pro pretio sanguinis mei debetis? Ego super gloriam meam vos habui, cum essem Deus, apparens homo, et viliores me omnibus rebus vestris fecistis. Nam omnem rem villissimam terrae amplius dilexistis, quam justitiam meam et fidem. Plangent se haeretici, qui purum hominem crucifixum dixerunt, cum viderint ipsum esse judicem, in quem compunxerunt Judaei. Quomodo enim arguat Judaeos quasi interfectores Filii Dei, si non Filius Dei, sed purus homo est crucifixus? *Et tunc plangent se omnes tribus terrae*, quia nec resistendi virtus est contra eum, et fugiendi nulla facultas ante faciem ejus, nec poenitentiae locus: ex angustia omnium rerum nihil eis remanet praeter luctum. Merito plangent se, quia tunc neque pecuniae divitiis prosumunt ad eleemosynam faciendam, neque parentes iusti pro parentibus intercedunt, neque ipsi angeli pro hominibus, sicut solebant, faciunt verbum: quia non recipit natura iudicii misericordiam, sicut nec tempus misericordiae iudicium, dicente propheta: *Misericordiam et iudicium cantabo tibi, Domine* (Psalm. 100. 4). Misericordia in prioris adventu, iudicium in secundo. In prioris adventu, volentibus apostolis ignem de caelo deponere, dixit: *Nescitis cujus spiritus estis. Filius enim hominis non venit judicare mundum, sed*

salvare (Luc. 9. 55. 56). De secundo autem sic dicit: *Nam Filius hominis veniet in maiestate Patris sui, et tunc reddet unicuique secundum opera ejus. Et videbunt Filium hominis venientem in nubibus caeli cum virtute et gloria multa* (Matth. 16. 27). 31. *Et mittet angelos suos cum tuba et voce magna, et congregabunt electos ejus a quatuor ventis*. Si quando rex terrenus processum aliquem aut expeditionem mandat in populo, dignitates omnes moventur, et exercitus exercitatur, tota civitas fervet: quanto magis Rege caelesti exsurgente judicare vivos et mortuos, virtutes angelicae commoventur? Terribiles ministri terribiliorem Dominum procedentes: Cherubim et Seraphim praeparantur ad sedem unius, et rationalis thronus vivam sapientiam portaturus. Nec enim potest esse res mortua, quae bajulat vitam. Ante ipsum pro candelabris fulgura viva praecedent, et protulibus horrenda tonitrua. Qualis rex, talis et praeparatio regis. Vere magna vox tubae terribilis, cui omnia obediunt elementa, quae petras scindit, inferos aperit, clausuras tenebrarum pertransit, portas aereas conterit, vectes adamantinis et ferreis confringit, vincula mortis dirumpet, et de profundo abyssi animas liberatas corporibus suis assignat. Haec omnia citius consumet in opere, quam sagitta transit in aere, dicente Apostolo: *In momento, in ictu oculi, in novissima tuba. Tuba enim canet, et mortui resurgent incorrupti* (1. Cor. 15. 52). In illa voce pulvis iam dissolutus corporum mortuorum in nova membra constringitur. In illa voce quasi una persona obnoxia totum mare discutitur, ut si quid apud se retinet de humanis ossibus, sine contradictione restituat. In illa voce a quatuor partibus mundi spiritus congregatur, qui resuscitet populum dormientem. 32. *A ficu autem discite parabolas*. Quare non ex aliis arboribus, sed potius de ficu sumit similitudinem aetatis? Quia postquam aliae arbores vernare coeperint, frequenter evenit ut accedens frigus praecidat aetatem, et iterum arbores indurescant: ficus autem, quia pene post omnes arbores vernat, difficile post ficum frigus intervenit. Ideo ergo sic comparata est Ecclesia illi tempori, propter indubitabilem saeculi novi adventum. Sed quare ista assimilatio rei, videamus. Ficus bono verni temporis temperamento mollescit ad folia, Ecclesia autem miserabili persecutione afflicta compellitur ad mortem. Sed Dominus hanc assimilationem jucunditatis ex ficu non ad afflictionem corporalem retulit, sed ad spirituales profectum animarum. Nam quando carnalia hominis affliguntur, tunc spiritualia ejus florent, sicut ait Apostolus: *Et vos suscepistis verbum Dei in tribulatione multa, cum gaudio Spiritus sancti* (1. Thess. 1. 6). Sicut enim vernali statu arbores laxantur in folia et fructus: sic persecutionibus excitantur animae ad virtutem. Ideo autem semper ficus Ecclesiae similatur: quia sicut ficus sub uno cortice plurima grana intra viscera dulcedinis inclusa constringit: sic Ecclesia sub uno corpore multos Christianos intra viscera suae caritatis congregatos complectitur. Deinde et alia ratione. Omnis arbor pene in uno tempore fructum praebet: nam intra paucos dies et maturescunt, et cadunt; ficus autem ex quo coeperit fructus afferre, usque ad hiemem fructificare non cessat: nam alii colliguntur maturi, et alii hinc procedunt. Sic Ecclesia ex quo coeperit sanctos offerre, usque ad finem saeculi non cessabit. Nam per singula tempora alii dormiunt, alii autem nascuntur. De hac autem ficu sub alia specie interpretationem fecimus apud Marcum, aestimantes ubique quod verum est, non affirmantes: ut secundum quod visum fuerit unicuique, hoc probetur. 34. *Amen dico vobis, non praeteribit generatio haec, donec omnia fiant*. Res dubia semper facit hominem negligentem. Nam quod sine dubio venturum nobis esse cognoscimus, ad id nosmetipsos magnanimitate confortamus. Ne ergo audientes apostoli, certum periculum pro incerto suscipiant, et dubitantes de ejus adventu, semetipsos in negligentia

ponant, ideo sermonem suum juramento confirmandis dicit: *Amen dico vobis, non transibit generatio hæc, donec omnia fiant.* Quia contra magnum periculum magna præparatio est necessaria: magna autem præparatio assiduam admonitionem requirit, et eandem. Et sciendum est, quia non illud vult Christus apostolis suis ostendere, quia jam in continenti futura est tentatio illa, sed quia omnino futura est. Ergo non illos homines dicit, qui illo in tempore fuerant nati, sed familiam gentis ipsius. *Generatio ista*: id est, aut facientium hanc tentationem, aut patientium, aut peccatorum hominum, aut dæmonum, qui operantur in eis. Nam utrique non cessabunt esse in sæculo, donec consummatio fiat, ut dicat illis, *Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, qui præparatus est diabolo et angelis ejus* (Matth. 25. 41). Necesse est enim, ut quamdiu fides tentatur, tentatio reservetur. Aut certe Christianorum generationem dicit, id est, Generatio ista mortalis non transibit ad immortalitatem: *Donec*, id est, nisi hæc fuerint consummata, ut postea immortalis et impassibilis fiat. 35. *Cælum et terra transibunt, verba autem mea non præteribunt.* Quia cælum et terra ad ministerium vestrum creata sunt, verba autem mea ad gubernationem vestram disposita. Cælum et terra vanitati subjecta sunt, dicente Apostolo: *Vanitati enim creatura subjecta est* (Rom. 8. 20). Naturaliter autem veritas nescit mentiri, nec potest aliquando perire.

Homilia I. ex capite xxiv.

36. *De die autem illa et hora nemo scit, neque angeli cælorum, neque Filius, nisi solus Pater.* 37. *Sicut enim in diebus Noe, ita erit et adventus Filii hominis.* 38. *Sicut enim erant in diebus ante diluvium comedentes et bibentes, nubentes et nuptii tradentes, usque ad eum diem qui intravit Noe in arcam, 39, et non cognoverunt donec venit diluvium, et tulit omnes: ita erit et adventus Filii hominis.* Usque nunc exposuit signa consummationis, precedentia ante consummationem: nunc docet, quia subitus veniet novissimus mundi interitus hominibus nihil adhuc tale fieri suspicantibus, secundum quod dicit et Apostolus: *Cum dixerint pax et securitas, tunc repentinus illis superveniet interitus* (1. Thess. 5. 3). Et de die illo incerto ad cumulum etiam seipsum ponit dicens: *De die autem illa et hora nemo scit.* Id est, non solum aliquis hominum, sed neque angelorum quisquam, nec ipse Filius, nisi solus Pater: ut nemo ferat moleste, quia diem illum Deus possit in incerto, cum de ipso sit Filius incertus. Simile aliquid scriptum est et in Actibus apostolorum. Nam cum interrogassent eum discipuli ejus, *Domine, si in tempore hoc restitues regnum Israel* (Act. 1. 6. 7)? respondit eis: *Non est vestrum nosse tempora vel momenta quæ Pater posuit in sua potestate.* (Opportune ex hoc loco convenit admonere, cum multi homines, maxime qui videntur docti, cum interrogati fuerint aliquam questionem, si contingeret eos ignorare quod quaeritur: erubescere ne videantur aliquid ignorare, quia totum scire putantur, colorant falsa pro veris, et dicunt aliis, quod non audierunt a Christo. Propterea considerantes hunc locum, non debent erubescere aliquid mysteriorum Dei se ignorare, cum legant, ipsum Christum non erubescere suam ignorantiam confiteri ad respondendum, quia *De die illa et hora nemo scit, neque angeli, neque Filius*: maxime cum sit mysteriorum Dei multa profunditas: nec tamen mentitur, quando ipsum, quod scit, a Patre accepit. Merito suam scientiam deprecatur, quæ non ex eo: sicut et alibi cum esset bonæ, bonum se denegavit, quia bonitas ejus erat ex Patre. Et quæ propter dispensationem humanam æstinetur, scire se negasse, non dixit, Neque Filius hominis: quia secundum divinitatem dixisset, non secundum humanam naturam. Nam inter Filium Dei et Filium hominis nihil interest. Ecce senectutis signa cognoscimus, diem autem ultimum ignoramus: sic et labentis signa scimus, finem ejus non agnoscimus. Sicut enim quando videmus hominem senem, sciimus quia propemodum moriturus

est, quando autem nescimus: sic et mundum quando perturbatum videmus, casurum cognoscimus, diem autem ignoramus. *Mysterium Dei scire expedit quidem hominibus.* Nam et servus fidior sit circa obsequium domini sui, cum coeperit secreta sua committere. Sed illud scire bonum est, quod proficit ad edificationem scienti: hoc autem scire, quod nihil nobis prodest, magis nocet, et superfluum est. Deus ergo, quia non omnia mysteria dicit hominibus, non invidet scientiæ nostræ: sed quia non omnium mysteriorum scientia nobis prodest. *Sicut enim in diebus Noe, sic erit et adventus Filii hominis.* *Sicut erant in diebus ante diluvium manducantes et bibentes, et nubentes, et nuptii tradentes.* Quod dicit, Sicut fuit in diebus Noe, manducabant et bibebant, nubebant et nuptii tradebant: non vetat manducare, aut bibere, aut nubere. Nec enim fas est ut destruat quod ipse constituit: sed jubet nos, ut quod carnaliter facimus, ad Dei gloriam facientes, spiritualiter faciamus, ut carnalia nostra propter spirituale propositum spiritualia fiant. Quis est, qui ad gloriam Dei manducat et bibit? Qui de manu Dei accepisse æstimat quod manducat et bibit. Quis autem de manu Dei se accepisse æstimat? Qui operatur justitiam, et Deum timet offendere. Nam et servus ille quasi servus fidelis manducat in domo, qui considerat ideo accepisse a domino, ut opus domini operetur. Nam qui Deum non timet offendere, ille sine dubio non æstimat a Deo se accepisse quod bibit; sed propter hoc solum manducat, quia caro est. Quis autem est, qui ad gloriam Dei nubit? Qui nubit aut propter desiderium honorum filiorum, aut periculum peccati timens. Quis est, qui propter desiderium honorum filiorum nubit? Qui postquam habuerit filios, circa Dei disciplinam continet eos. Alioquin qui filios negligit, ille non desideravit Deo generare, sed diabolus. Quis est, qui propter periculum peccati nubit? Qui postquam nupserit, matrimonium caste conservat. Qui autem propter matrimonium indifferenter abutitur amoribus suis, ille non propter tutelam animæ nupsit, sed propter abundantem lasciviam carnis. Qui ergo sic manducat et bibit, non tantum manducare et bibere videtur, quantum Dei gloriam operari: quia non sibi servit, sed Deo. Et qui sic nubit, non tantum videtur nubere, quantum Dei gloriam operari: quando non sibi, sed Deo multiplicat, et sine peccato conservat. Hoc ergo dicere vult. Sicut ante diluvium, recedente ab hominibus Dei timore, nihil faciebant homines ad gloriam Dei, sed omnia propter solam carnem: sive enim manducabant aut bibebant, non ad gloriam Dei manducabant aut bibebant, sicut mandat Apostolus (1. Cor. 10. 3. 4), sed propter solam voluptatem carnalem: sic erit circa sæculi finem. Sicut enim homines, qui in totum carni subjecti sunt, quamvis habeant animam, tamen solummodo carnes dicuntur, testante Scriptura: *Non permanebit spiritus meus in hominibus istis, quoniam sunt carnes* (Gen. 6. 3). In quibus autem pars animæ prævalet, quamvis sint carnales, spirituales dicuntur, sicut dicit Apostolus: *Vos autem non estis in carne, sed in spiritu, si tamen spiritus Dei habitet in vobis* (Rom. 8. 9). Sic opera hominum, quamvis sint spiritualia, si facta fuerint propter causam carnis, utputa, si quis opus bonum propter homines faciat, invenitur esse carnale: et quamvis sit carnale, si propter causam spirituales fuerit factum, id est, propter gloriam Dei, invenitur spirituale esse propter causam spirituales. *Sicut fuit in diebus Noe* (Gen. 7). Id est, sic erit generalis interitus, sic subitaneus. Sicut tunc omnis creatura deleta est, sola autem arca evasit, de trabibus quadratis facta, octo animas habulans: ita et in consummatione omnes hæreses interibunt, una tantummodo arca salvabitur, id est, Ecclesia Christi, de justis hominibus congregata. Sicut tunc quicquid fuit extra arcam, periit, sic et in fine quicumque fuerit extra unam Ecclesiam veritatis, peribit. Quæ Ecclesia habet octo rectores, septem spiritus, quos enumerat Isaias (Cap. 11. v. 2. 3), et unigenitus Deus: sic et Salomon dicit: *Sapientia vidi-*

ficavit sibi domum, et suffulsit columnis septem (Prov. 9. 1) : et ipse qui suffulsit, octavus. Subitaneus autem, non ante nuntiatus, sive ab ullo creditus. Et quid mirum, si peritulum mundum audiunt et non credunt? Ecce morituros se esse quotidie audiunt homines, quotidie alios mortuos vident, et tamen non credunt se morituros. Si autem se crederent morituros, non facerent ea pro quibus moriuntur, id est, morte digna non facerent. Si ergo illud, quod quotidie fieri vident in aliis, de se futurum esse non credunt, quomodo illud credent futurum, quod adhuc nunquam factum est? 40. *Tunc duo erunt in agro; unus assumetur, et alter relinquetur. Aestimo neminem dubitare sensatum, hæc præcipue in parabolis esse dicta, et spiritualiter ea intelligi oportere. Et prima quidem parabola posita est de popularibus justis, et peccatoribus. Secunda de doctoribus piis et impiis, quando omnes homines aut discentes sunt, aut docentes. Et Lucas quidem evangelista exponit de duobus in lecto, et de duobus ad molam: præsens autem Matthæus de duobus in agro, et de duobus ad molam, Ubi enim Lucas (Cap. 17. v. 34) posuit duo in lecto ibi Matthæus posuit duo in agro. Ex quo intelligere nobis datur, quoniam lectum et agrum ambo evangelistæ id ipsum intelligere voluerunt: quoniam qui in corpore sunt, et in mundo sunt; et qui in mundo sunt, in corpore sunt. Mundus enim nihil aliud intelligitur, nisi homo; propter quod agrum intelligere convenit mundum hunc, sicut Dominus interpretatus est supra in parabola zizaniorum seminatum in agro (Matth. 13. 38). Duo ergo in agro, omnes Christiani in mundo viventes eodem, non tamen iisdem actibus conversantes. Et justi quidem assumuntur, peccatores autem derelinquuntur. Omnes justi in uno homine figurantur, et omnes peccatores in uno. 41. *Dux molentes ad molam; una assumetur, et una relinquetur. Quæ sunt istæ mulieres molentes? Puto, Ecclesiæ, quarum una est, de qua Dominus dicit: Simile est regnum celorum fermento, quod accipiens mulier miscuit in tribus fermenti mensuris (Matth. 13. 33).* Sicut enim, quamvis multi sint justi, et peccatores, tamen quoniam omnium dux sunt partes, in duabus ponuntur personis: sic et Ecclesiæ hæresum quamvis multæ sint, tamen omnium hæresum una Ecclesia dicitur, et una Christianorum. Una ergo mulier molens est Ecclesia Christi. Mola est orbis terrarum, propter rotunditatem suam, sicut scriptum est de ea: *Vox tonitruum tui in rota (Psal. 76. 19).* Lapis superior est verbum veritatis, quod descendit de celo, ut terrena omnia complectatur, et protegat simul, et premat, et molat: dicitur autem lapis, propter fortitudinem suam. Subterior autem lapis est omne verbum impietatis, quod lapis dicitur propter duritiam suam, quod de spiritu mundi a deorsum ascendit, ut suscipiat omnia desursum venientia grana, et adversetur verbo veritatis. Hæc ergo Ecclesia molens, id est, prædicans, circumducit verbum veritatis, id est, superiorem lapidem cælestem: et circumducit per orbem terrarum, et circumducit super omne genus humanum, ut quotienscumque sub gremio verbi desuper miserit Deus, molat eos, id est, catechizet, et cogat eos deponere corticem veteris hominis inutilem et insuavem: ut exuti fiant pura medulla et spiritus, id est, ut jam non sint caro, sed spiritus: et fiat similago mundissima, et digna ad sacrificium Dei, secundum quod admonebat Apostolus, dicens: *Exuite vos veterem hominem, qui corrumpitur in concupiscentiis, renovamini autem spiritu sensus vestri (Ephes. 4. 22. 23).* Sicut ergo grana in cortice, nisi molita fuerint, et depositi cortices, et furfures, et processerint secundum quod sunt abintus, quamvis aquam acceperint, non conjunguntur ad alterutrum, ut fiat ex omnibus unus panis, quamvis et fermentatum acceperint, non fermentantur: sic et homines, nisi moliti fuerint sub verbo, id est, catechizati, ut depositis corporibus, spirituales efficiantur, quamvis et aquam baptismatis acceperint, quamvis verbum fidei fuerit inissum in*

eos, sicut fermentum: non conveniunt in idipsum, nec possunt sapere unum, ut unum corpus efficiantur, quia moliti non sunt. Sicut ergo inter duos lapides molares teritur triticum, et separatur a cortice suo, et fit similago munda: sic fideles in medio desuper quidem urgente se verbo Dei ad fidem et justitiam, inde autem verbo impio se compellente ad infidelitatem atque peccatum conteruntur, et carnalia sua universa deponunt, et spirituales efficiuntur. Sed et illa mulier videtur molere, et verbum mendacii leve et fragile circumducit: propterea neque molet, quia non habet virtutem divinam verbum eorum, nec est lapis superior. Quomodo enim mendacium mendacio adversatur, aut iniquitas iniquitati, ut molatur aliquis inter eas? Propterea populus eorum molitus non est. Considera autem et intelliges. Si deponunt carnalia, sunt spirituales, et moliti sunt. Si sunt in idipsum fidei, omnes moliti sunt. Si autem secundum veterem hominem sunt, si altera iterum sapiunt, quomodo moliti sunt? Desuper enim verbum veritatis non compellit eos ad fidem, quasi lapis superior; nec enim habent eum: desubtus autem verbum impietatis non tribulat eos, quia volentes requiescunt in eo. Quomodo ergo molantur, quando non stringit subterius verbum, nec premit superius? Hæc ergo sumetur, quæ et videtur Ecclesia, et est: illa autem relinquetur, quæ videtur, et non est. Quidam autem et hoc modo exponit. Molentes sunt filii Israel, mola autem est verbum legis: quod volunt et molunt, sunt Dei mandata in lege, quæ quasi tritici grana minutatim quidem molentes, id est, quantum ad se diligenter mandata Dei tractantes, nunquam tamen ex eis panem nutritorium proferentes. Panis autem nutritorius est unigenitus Deus Verbum, qui intus in mandatis Dei habetur secundum prophetiam inclusus, quem filii Israel carnaliter interpretantes nunquam proferbant ad manifestum. Filiorum autem Israel molentium, una videtur quidem esse synagoga, vere autem dux sunt. Una quidem iniquorum, et secundum carnem Judæorum: altera autem sanctorum, et secundum spiritum Judæorum. Hanc ergo sanctorum Judæorum et spiritualium synagogam inotentem, et supervacuum, et sine profectu molam legis *trahentem*, assumet Deus in fine sæculi huius jam occumbentis, et liberabit eam de mola: illam autem alteram secundum meritum infidelitatis et perversitatis ejus relinquet.

Homilia lj ex capite xxiv.

42. *Vigilate ergo, quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit, etc.* Qua enim ratione homini absconditus est dies mortis ipsius? Videlicet, ut semper benefaciat, semper mortem suam sperans. Eadem ratione et ab omnibus hominibus absconditus est dies adventus Christi, videlicet ut non una generatio salvetur, sciens adventum ipsius, sed omnes, dum in singulis quibusque generationibus Christi adventus speratur. Ideo et interrogantibus se discipulis suis, *Domine, si in tempore hoc restitues regnum Israel?* respondit: *Non est vestrum nosse tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate (Act. 1. 6. 7).* 43. *Illud autem scitote, quia si sciret paterfamilias qua hora fur veniret, vigilaret utique, et non sineret perfodi domum suam.* Paterfamilias est unusquisque secundum animam in domo Patris sui, fur autem diabolus est: domus autem, nostra corpora: januæ sunt, os et aures: fenestræ autem, oculi. Sicut ergo per januas et fenestras cito ingreditur latro, et spoliat patrefamilias: sic per os et aures et oculos hominis facile invenit diabolus occasionem ad animam, et facit eam captivam: sicut et in Jeremia tale aliquid scriptum est: *Quia mors intravit per fenestras nostras (Jer. 9. 21).* Si vis ergo securus, pone seram januarum, id est, legem divini timoris ori tuo, ut dicas cum propheta: *Dixi: Custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea. Posui ori meo custodiam (Psal. 38. 2).* Item Sapientia docet: *Obstrue aures tuas tpi*

nia, ne audias verba maligna (Eccli. 28. 28). Sed quoniam fragiles sunt nostræ seræ, nisi Deus illas servaverit : quia *Nisi Dominus custodierit civitatem, in vanum vigilat qui custodit eam* (Psal. 126. 1) : rogemus Deum pariter cum propheta : *Pone, Domine, custodiam ori meo, et ostium circumstantiæ labiis meis. Non declines cor meum in verba malitiæ* (Psal. 140. 3. 4). Pone seras super fenestras oculorum tuorum, ut dicas cum castissimo Job : *Posui testamentum oculis meis, ut non sentirem in virginem* (Job 31. 1). Item, *Si concupiri agrum proximi mei, ego seminem, et alii metent* (Ibid. v. 8). Item quia fragiles sunt seræ fenestrarum nostrarum, Dominum invocemus cum propheta dicentes : *Inclina cor meum in testimonia tua, et non in vanitatem. Averte oculos meos ne videant vanitatem* (Psal. 118. 36. 57). Quid ergo ? nescit anima quando per istos introitus sur ingreditur super eam ? Vere nescit. Et quidem quando ducitur ad peccatum, scit : quando autem ingreditur, nescit. Ideo vigilare debet, et claudere omnes istos introitus : os quidem narrationibus sanctis, aures auditionibus piis, oculos consideratione mirandorum operum Dei, mentem cogitationibus occupare cælestibus. Non enim sufficit, ut non loquatur, vel audiat, vel videat vel cogitet mala. Qui enim hæc agit, clausit introitus suos, et implevit, et oppilavit malis adversus bona, ut ne locum habeat introeundi bonus spiritus : qui autem mala quidem deponit ab eis, bona autem non suscipit, ille dicitur apertos habere introitus. Propterea vacantes eos inveniens inimicus, intrat ad animam. Propter quod opus est, ut iusti introitus non solum vacent a malis, sed etiam ut sint clausi, et pleni, et oppilati bonis adversus mala, ut malus non inveniat locum introeundi. Unde et sapienter Petrus dicit apud Clementem, quomodo debet quis incessanter quæ Dei sunt cogitare et loqui : quoniam si mens fuerit in his occupata, malus non invenit locum ad mentem. Consequenter Propheta non dixit tantum : *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentiæ non sedit* ; sed addidit : *sed in lege Domini voluntas ejus, et in lege ejus meditabitur die ac nocte* (Psal. 1. 4. 2). Et Paulus cum diceret, *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem*, non dixit tantum, Deponite mala : sed, *Suscipite omnem armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo* (Ephes. 6. 12. 13) : id est, Omnia opera bona facite. Sicut enim vas quamdiu plenum est de aliquo, non recipit supernum : si autem vacuum fuerit, recipit omne quod mittitur : sic homo quamdiu occupatus est malis, non recipit bonum : et si occupatus fuerit bonis, repellit malum : si autem nec isto, nec illo se occupaverit, id est, si neque bonis, neque malis intenderit, omnis spiritus intrat in eum. Intrans autem, non statim ducit eum ad peccatum, sed primum delectat eum in malis, et sensum desiderii carnalibus alligat, et postea ducit ad peccatum, quando jam, etsi intelligit malum esse quod facit, non potest resistere contra malum. Si ergo, te negligente domum corporis hoc modo servare, ingressus fuerit fur diabolus, et furatus fuerit vestimenta justiarum, quibus te renatum in baptismo induit Deus : si furatus fuerit aurum intellectus tui, si divinarum eloquiorum argentum, quod forsitan cum multo fabricasti labore : si linteamina gratiarum quæ tibi dedit Deus, cum te adoptaret in filium, cæterasque divitias spirituales tollens, te dormiente, feceritque te mendicum et nudum, sicut serpens Adam : quid facies ? quomodo nudus ante conspectum Domini tui accedes (Gen. 3) ? Et ille quidem nudatus abscondit se inter ligna paradisi : tu autem sub qua sci-sura petrarum te abscondes a facie Domini, cum venerit confringere terram ? Et Adam quidem a Deo quæsitus est et inventus, tu autem abijceris et peribis : quia ille ignorans serpentis versutiam, per simplicitatem nudatus est suam : tu autem sciens, tot Scripturis admonitus, per negligentiam factus es nudus. Propter quod ille quidem mortalitate vestitus est ad tempus, tu autem

in æternum ipse tradendus es morti, maxime si te comprehenderit finis, priusquam tibi per penitentiam altera texes vestimenta. Nam prima gratis præstat a Deo : secunda autem vix, et cum nimio reparatur labore et luctu, quomodo hæc parabola est. Veniamus itaque ad ipsam parabolæ causam. Omnis homo, si sciret, quando dies Domini venturus est super eum sicut fur (sed insperate veniens sicut fur), præveniret, et non sineret perfodi domum suam. Non dico quia repelleret a se furem, sed faceret justitiam, ut veniente sententia Dei, non perfoderetur quasi ignorans, sed vocaretur quasi jam præparatus ad exitum. Quando animæ peccatrices delectantur in corpore, et tamquam in suo proprio domicilio gaudent, veniens cum sententia Dei angelus mortis perfodit corpus, et animam violenter divellit ab eo : animæ autem justæ, quæ non delectantur in corpore, sed quasi in exsilio sunt, in eas veniente sententia, non perfodiuntur, sed vocantur gaudentes. 45. *Quis enim fidelis servus et prudens, quem constituit dominus ejus super familiam suam, ut det illis cibum in tempore ?* Cum de vigilante et non vigilante super domum suam Dominus loqueretur, sciens quoniam plerumque sacerdotes mali populum obdormire faciunt in peccatis, boni autem excitant a negligentia somno, et faciunt vigilare in operibus bonis : quasi assidua tuba doctrinæ suæ excitans ad bona opera animas auditorum, consequenter de bonis et iustis sacerdotibus introducit sermonem, dicens : *Quis est fidelis servus et prudens ?* Si enim paterfamilias super possessionem suam villicum ponit, ut non cum singulis colonis habeat causam, sed de solo villico omnium exigit rationem : si ergo inter colonos aliqua indisciplina fuerit fœda, unusquisque pro suo delicto reus efficitur, villicus autem pro omnium delictis ; et si bene redditum suum reddiderint, unusquisque quidem pro sua fide laudatur, villicus autem pro fide omnium remuneratur : sic et Deus in populo ideo ordinat sacerdotes, ut actuum eorum ipsi discutiant rationem. Ideoque peccante populo unusquisque quidem pro suo peccato punitur, sacerdos autem pro peccatis omnium. Et bene agente populo unusquisque quidem pro suo bono remuneratur, sacerdos autem pro bonis omnium. *Quis est servus fidelis et prudens ?* Rem quidem laudabilem proponit, rarissimam autem, ut quis fidelis invenitur et prudens. Ecce si quæras fideles, id est, Deum timentes : et iustos quidem non multos invenes, tamen adhuc facile invenes ; item si prudentes quæras, invenes multos : fidelis autem et prudens difficile invenitur : quomodo qui fideles sunt, id est, Deum timentes, difficile sunt et prudentes : et qui prudentes inveniuntur, difficile sunt et Deum timentes. Quanto ergo rarior invenitur fidelis et prudens, tanto qui inventus fuerit, beator est. Prudentem autem dico, non scientem et doctum, sed sensatum et mente acutum, qui potest rerum ponderare naturas, et secundum quod potest, rationabiliter omnia agere. Plerique autem sunt habentes scientiam multam, sed nec se sapienter regunt, nec scientiam suam sapienter dispensant. Et omnis quidem prudens potest et scientiam habere ex parte, non autem et omnis sciens sapientiam potest habere : quoniam sapientia unuscujusque in actu probatur, scientia autem in sermone. Fidelis quidem quæritur propter Deum, ut timeat Deum : prudens autem propter homines, ut populum Dei sapienter gubernet. Quoniam ergo Deo non tantum prudentia hominis, quantum conscientia placet : hominibus autem non tantum conscientia, quantum sapientia prodest : si fuerit tantum quis fidelis, laicum quidem facit, sacerdotem autem non facit, nisi fuerit fidelis et prudens. Ergo fidelis quæritur, ut faciat priusquam dicat : prudens autem, postquam fecerit, dicat, et dicat intelligens cui qualis doctrina conveniat, et quando. Item fidelis quæritur, ut memor sit pauperum, sicut Paulus (Rom. 15. 26) : prudens autem, ut intelligat cui et quomodo debeat dispensare. Et hoc est quod dicit, dare cibos in tempore et spirituales et

accepit quinque, cum multi doctores inveniantur inutiles, sed ille tantum qui unum accepit, id est, populus? Attende. Deus secundum præscientiam suam, licet sciat qui iusti futuri sint, et qui iniusti: tamen omnes vocat ad fidem, dans eis gratiam erediendi in Christum, quod est talentum bonis quidem ad salutem, malis autem ad præjudicium, ut inexcusabiles fiant. Diaconis autem et doctoribus secundum prævidentiam suam, illis videtur Deus injungere ministerium diaconatus aut presbyteratus, qui sunt iusti: qui autem inveniuntur iniusti, illos homines ordinasse videntur, non Deus. Ab exitu ergo rei cognoscitur qui a Deo ordinatus est, et qui ab hominibus. Qui enim ministerium suum bene consummaverit, apparet quia ex Deo fuerat ordinatus: qui autem ministerium suum non bene consummaverit, ex hominibus ordinatus est. Quomodo autem quidam sacerdotes ex hominibus ordinantur, manifeste in libro octavo Canonum apostolorum dicitur. Qui autem ex hominibus ordinatus est, quantum ad Deum non est diaconus aut sacerdos. Ergo in sacerdotibus quidem et diaconis non est inventus ut perdat talenta, qui secundum præscientiam ordinatur a Deo. In popularibus autem evenit, quomodo etiam qui peccator futurus est, a Deo accepit fidei gratiam. Secundum hæc ergo quæ diximus, si presbyter aut diaconus peccator inventus fuerit: quoniam quantum ad præscientiam Dei (sicut jam diximus) non ex Deo, sed ex hominibus factus videtur presbyter aut diaconus, quasi laicus invenitur inter eos qui unum talentum fidei acceperunt. Ac per hoc nemo ordinatus a Deo peccat, nisi ut qui unum talentum accepit a Deo. Ideo autem gratia fidei omnibus a Deo præstatur, gratia autem clericatus non omnibus, sed dignis: quia in illa causa salutis est, in ista autem dispensatio mysterii. Nam et paterfamilias annonam quidem omnibus servis præstat, negotia autem sua non omnibus committit. Abscondit autem talentum suum in terra, qui accipiens notitiam Christi, contemnit vitam spiritualem, et in terrenis actibus et deliciis conversans, obruit illud in carne sua, et sollicitudinibus mundi quasi spinis suffocat fidei suæ bonum, et non facit fructum. Hoc est enim, talentum in terra abscondere, quod est semen verbi inter spinas suffocare. Sciendum est autem quod ille, qui fodit gratiam suam in terram, non peccare proponit, sed justitiam non facere. Qui enim peccat, non abscondere videtur gratiam, sed corrumpere. Si ergo in tenebras exteriores mittuntur, qui accepto verbo fidei, carnaliter vivendo, fructum justitiæ non fecerunt: putas in quales tenebras sunt ituri, qui ipsius talentum fidelis suæ peccando perdidit? Iste qui fodit talentum suum, similis est virginibus fatuis, quæ habentes lampades, oleum non habebant: tam enim illæ, quam iste putaverunt sibi ad salutem hoc solum, quod credebant in Christum, posse sufficere. Nam vere talentum non perdidit, id est, domini sui, tamen reus est damni. Non enim propter hoc solum unusquisque fit Christianus, ut sit Christianus, servans talentum fidei suæ, sed ut operetur justitiam Christo. Sicut enim qui seminandi causa accipiens semen, tempore seminationis non seminaverit, damnum facit domino suo: etsi non perdidit semen, est tamen tantum damnum, quantum poterat lucrum facere, si opportuno tempore seminasset: sic qui accipit fidem Christi, et in hoc sæculo seminationis non fuerit operatus justitiam, etsi fidem suam non perdidit, tamen tantum videtur peccasse, quantum potuit justitiam facere, si non neglexisset. 19. *Post multum vero temporis venit dominus servorum illorum.* Primum videamus quare interim Dominus ascendit in celum, post modicum iterum reversurus, et semper cum sanctis futurus? Ut videlicet absente eo fideles gloriam sibi et vitam æternam acquirant per fidem et opera. Præsentem enim Christo nec tentari fideles poterant, nec probari, si essent veri fideles: quoniam si sit

præsens, non creditur, sed videtur: cum autem sens fuerit, non videtur, sed creditur, datur. Christo igitur præsentem, etsi tentationem quam sustinerent propter eum, aut justitiam, opus tamen eorum non videbatur esse sed in oculis. Ideo nec poterant sibi mercedem per justitiam acquirere, nisi ascendisset ab eis servus fidelis domino absente probatur: per autem domino quicquid fecerit non est laus sed domini.

Christus propter utilitatem nostram ascendit. ergo quia non propter suam utilitatem Christus: sed propter nostram. Tempus autem differt: ut longior detur hominibus justitiæ faciendæ. 20. *Et accedens qui quinque talenta acceperat Domine, quinque talenta tradidisti mihi. Vide servus, non quasi glorians in opere suo, non lucri talentorum memoriam facit, sed primoratur quæ accepit, postea quæ invenit: ut non studii sui aut laboris esse quod acquisivi beneficiorum domini sui, quibus acquisivit. Tunc si dicat: Domine, ego, quantum ad meum et laborem, nec modicam quidem justitiam potuissem, nisi gratia tua fuisset mecum. Sicbat ille qui dicit: Sed plus omnibus laboravi; item ego, sed gratia Dei mecum (1. Cor. 15. Ait ei dominus ejus: Euge, serve bone et fidei super pauca fuisti fidelis, supra multa te committam intra in gaudium domini tui. Pauca sunt admodum de magna massa tritici modicam dederim tuam, aut de magno vase vini modicum gustum: sic de magno thesauro regni cæles dicam nobis per Spiritum sanctum arrha propter quod dicebat Apostolus: Ex parte agnoscimus, et ex parte prophetamus: cum autem quod perfectum est, destruentur ea quæ ex parte (1. Cor. 13. 9. 10). Non dixit, Intra ad gaudium mihi tui: sed, In gaudium domini tui, ut possit gaudii tui, non tantum spectator, et jam non minister domini, in gaudio ejus, sed participet eorum. Sicut et alibi ipse dicebat: Pater, volo ego sum, et isti sint mecum, ut videam gloriam quam mihi dedisti (Joan. 17. 24). Quid ergo dicimus in hoc sæculo, ut participes Domini in regnis cælestibus fieri mereamur? Ideo jussu Apostolus: Existimo enim quod non sibi condignationes hujus temporis ad futuram gloriam, quæbitur in nobis (Rom. 8. 18). 22. *Accedens autem duo talenta acceperat, ait: Domine, duo talenta disti mihi, ecce alia duo.* Et si minor in opere minor in voluntate. Videns autem dominus qui vo illi non voluntas operandi minor fuit, sed fidei: nam et ille voluit similiter amplius operari magis desiderii ejus non sufficit modica fides justus judex, etsi non similia lucra suscepit: quemadmodum ab isto, tamen sic benevolentia suscepit, quemadmodum et illum: quia Christus magis operum remunerator est, quam volui. Nec putet ergo diaconus, quod ex eo quod dicitur, heu erit, quam laicus studiosus: non dignitas apud Deum honorabitur, sed voluntas diacono se beatorem debet putare presbyter quod presbyter est, quam se, si fuerit bonus: quoniam gradus ministerii ex Deo est, per autem voluntas ex nobis. Propterea non summi candi, quia non fecimus quod in parte nostri est: sed ex eo sumus iudicandi, quod in non posse, si volumus. 24. *Accedens autem qui talentum acceperat, ait: Domine, scio quia homines, metis ubi non seminasti, et congregas ubi non sisti.* O malitia peccatorum, quæ neque futuri terrore mutatur! Qui enim peccatum suum de simpliciter confiteri, ut dominum, quem male irritaverat, simpliciter confitendo leniret: non solum non confitetur, sed adhuc excusandum vult unum excusare peccatum, addit et al. Primum, quia peccavit: secundum, quia excusa*

Homilia liij. ex capite xxv.

1. *Tunc simile est regnum cælorum decem virginibus*, et reliqua. Notandum quod priorem quidem parabolam de doctoribus dicit, hanc autem de popularibus: tamen etsi spirituales intellectum habeat parabola, nihil nocet interpretari eam etiam carnaliter. Tunc simile erit, cum diebus suis completis solutus fuerit mundus, cum venerit Iudex omnium occultorum. Modo autem interim omnes homines nobis invicem mentimur. Alii fingunt se justos, cum sint iniqui; alii humiliant se ut peccatores, cum sint sancti: alii autem turpes actus suos usque ad mortem abscondunt, amplius homines erubescens, quam Deum timentes, et semper sunt in vulnere, dum pro tempore nolunt apparere vulnerati. Qui autem Deum timet, homines non erubescit. Nec enim pejor potest esse timor terrenus, quam pœna celestis. Quibus simile erit? *Decem virginibus*. Quidam putant hic virgines dici, de quibus Apostolus loquitur, *Ut sint sanctæ et corpore et spiritu* (1. Cor. 7. 34). Et sapiens quidem virgo est, quæ et corpore et animo virgo est, ut neque habeat virum neque habere desideret. Quid enim si aut parentes ejus propter votum suum in virginitate eam tenuerunt, cum ipsa tamen post votum nubere voluerit? quid si pro aliqua occasione quæsitâ non est talis? Illic si non est nupta, voluntatem tamen nubendi habuit, corpore quidem virgo est, animo autem nupta: quia corpus opere sordidatur, animus autem voluntate. Quamvis frequenter, occasione necessitatis carnalis, Deus præstet hominibus misericordiam spiritualem: si tamen postea voluntas necessitati consentiat, non solum autem ut non concupiscat, sed etiam absterneat se ab omni re mala, ut neque faciat, neque loquatur, neque cogitet quod displiceat Deo: quia corpus fornicatur, quando cum viro conjungitur: anima autem, quando diaboli voluntatibus sociatur. Quæ hæc non servat, fatua est ipsa virgo. Et vere fatua est, quæ per solam virginitatem corporis putat se Deo placere. Ecce enim quemadmodum cum manducas et bibis, non anima manducat, sed corpus: res enim incorporalis corporali cibo non pascitur: sic cum vir mulieri, aut mulier viro conjungitur, non anima copulatur, sed corpus. Propterea frequenter fit, ut nupta si alias non peccet, melior sit, quam illa, quæ virgo est, et alias peccat. Quoniam si illa non peccat quæ nupta est, corpore quidem nupta est, animo autem virgo est. Quæ autem alias peccat, et virgo est: corpore quidem virgo est, animo autem fornicaria. Sed ne desperare faciamus etiam virgines bonas, quia diximus per concupiscentiam animas fornicari, sciendum est quod aliud est concupiscere, aliud velle. Concupiscere, passionis est, velle autem arbitrii. Frequenter enim concupiscimus etiam quod nolumus. Si ergo concupiscentiæ non consentit voluntas, concupiscentia sola non damnat, magis autem et gloriosiore facit virginitatis coronam. Nunc veniamus ad spirituales ejus narrationem. Decem virgines omnes homines dicit, quorum vita decem sensibus sustentatur, quinque carnalibus, et quinque spiritualibus; omnium enim hominum duæ sunt partes. Aut enim peccatores sunt, aut justi. Peccatores, qui secundum carnales ambulant sensus: justi, qui secundum spirituales. Ergo et omne genus peccatorum in quinque dividitur, et omne genus justorum in quinque, secundum numerum sensuum, non secundum numerum hominum. Has autem virgines dividendas profert Christus, quando et justis ab injustis et sanctis a pervertis per verbum suum dividendi sunt: ut quinque quidem ponantur ad dexteram justis iudicis, hoc est, sapientes: quinque autem ad sinistram, id est, fatuæ. Secundum autem mysterium et Moses in duabus tabulis legem suscepit decem verborum: quinque quidem mandata in tabula una, quinque autem in tabula altera. Sicut ergo tabule testamenti illius in uno quidem hærebant, tamen non poterat fieri ut

ambæ fierent ad dexteram legentis: sed necesse erat ut una quidem cum quinque esset ad dexteram, altera autem cum quinque aliis esset ad sinistram: sic omnes Christiani in una tenentur vocatione. Non est autem possibile, ut omnes ad dexteram fiant sedentis: sed necesse est, ut justis quidem fiant ad dexteram, id est, quinque sapientes: injusti autem ad sinistram, id est, insipientes. Quidam putant hanc parabolam ad omnes pertinere, et ad hæreticos, et ad Judæos, præterquam ad gentiles: quoniam illi idolorum cultura corrupti sunt, et virgines dici non possunt. Vere autem nec ad Judæos pertinet, nec ad hæreticos: quia non possunt Judæi dici virgines, qui projecto et crucifixo sponso, adulterum super se diabolum susceperunt. Neque hæretici virgines dici possunt, qui et ipsi adulterino sensu corrupti sunt, et virginitatem veritatis Christi adulterino sermone corrumpunt. Sed ad Christianum tantummodo populum pertinet, de quibus scriptum est: *Statui vos uni viro virginem castam exhibere Christo. Timeo autem, ne sicut serpens seduxit Evam astutia sua, sic corrumpantur sensus vestri a castitate, quæ est in Christo Jesu* (2. Cor. 11. 2. 3). Fatuæ autem virgines sunt, quæ fidem quidem Christi integram habent, opera autem justitiæ non habent. Judæi vero et hæretici neque fidem habent, neque opera possunt habere. Sed et si operum oleum habeant, nihil eis prodest: quia lampades fidei non habent, quas accendant. *Tunc simile erit. Bene, Tunc*: quia interim non apparet quæ prudentes sint, quæ fatuæ: quousque tunc multæ fatuæ fiant prudentes, et multæ quæ videntur prudentes, fatuæ efficiuntur. *Quæ acceperunt lampades suas*. Lampas dicitur fides, quia sicut lampas illuminat domum in qua est, sic fides illuminat animam cujus est. Accenditur autem hæc lampas igne divini verbi. Verbum enim Dei ignis est, sicut dicit Dominus: *Ignem veni mittere in terram* (Luc. 12. 49). Item dicente apostolo: *Fides ex auditu, auditus autem per verbum Dei* (Rom. 10. 17). Accipiunt autem homines hanc lampadem, quando venientes ad Christum, per sacerdotes accipiunt traditam sibi veritatis doctrinam. Aut sicut alius putat, verbum Dei, quod accepimus accedentes ad Christum, lucerna est, secundum quod scriptum est: *Lucerna pedibus meis verbum tuum* (Psal. 118. 105). Oleum autem doctrina sacerdotum, aut cæterarum Scripturarum. Quoniam sicut lucerna, nisi ei subministraveris oleum, exstinguetur: sic verbum fidei nostræ, quod credentes accepimus, nisi assiduus nutriatur doctrinis, aut meditationibus Scripturarum, exstinguitur, et non satis illuminat animam. Aut oleum dicitur opus misericordie. Quia sicut oleum lumen lampadis fovet, sic opera bona subministrant confidentiam fidei, et vigorem accendant. *Et venerunt obviam sponso et sponsæ. Bene ait, Venerunt*, quando ex illa die, qua homo credit Christo, quasi de seipso egressus, et de mundo, ire videtur obviam Christo: quia quotidie Christi exspectat adventum. Sicut enim qui obviam vadit alicui, in via stat, et exspectat eum quamdiu veniat: ita qui credit in Christum, sic debet vivere in hoc sæculo, quasi peregrinus, et non in suis, sed in transitu positus. Propterea et Judæi exiituri de Ægypto, expediti et præcincti agnum jussi sunt manducare (Exod. 12): et ad exeundum parati, ostendentes nobis, quomodo quicumque nostri Agni eucharistiam manducant, ita debent semper esse expediti, quasi quotidie exiituri de mundo. Nec miretis, quia dixit ire obviam sponso et sponsæ, cum Ecclesia inter nos habeatur sponsa. Sicut enim Christus cum sit inter nos, tamen venturus dicitur, cum apparuerit in gloria: sic et Ecclesia quamvis sit inter nos, tamen ventura dicitur, cum apparuerit in gloria sua. Propterea dicit Apostolus: *Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo: cum autem Christus apparuerit vita vestra, tunc et vos apparbitis cum ipso in gloria* (Coloss. 3. 3). 3. *Fatuæ autem accipientes lampades suas, non sumperunt*

oleum secum. Sicut lampas non ex oleo accenditur, sed ab igne, per oleum tamen nutritur, et nisi oleum ei subministraveris, exstinguitur: sic et fides non ex operibus nutritur, vel accenditur, sed ex verbo Dei, sicut ait Apostolus, tamen per bona opera nutritur: et nisi subministraveris ei opera bona, deficit. Sicut enim non potest in Deum sperare, nisi qui aliqua opera bona facit: sic non potest credere Deo, nisi qui facit aliquid dignum Deo. Inde est, quod peccatores non credunt Deo, sive cum de gloria sanctorum quis eis loquatur, sive de poena peccatorum: et dum non credunt futurum esse quod dicitur, neque de bono futuro delectantur, neque de malo terrentur. Vere fatui sunt omnes homines, qui aut solum existimant sibi posse sufficere ad salutem, quia credunt in Christum, et Christiani dicuntur, et non festinant semetipsos bonis operibus commendare: nec audiunt Jacobum dicentem, *Quia fides sine operibus mortua est* (Jacobi 2.20). 5. *Morantem autem faciente sponso, dormilaverunt omnes virgines, et dormierunt*. Hoc significat sermo, quia tardante consummatione non solum peccatores, sed etiam iusti et spirituales ad negligentiam sunt revolvendi, et relictæ via virtutis, ad carnalia delectamenta sunt aliquatenus transiuri, ut et illud impleatur quod propheta dicebat: *Salvum me fac, Domine, quoniam defecit sanctus, quoniam diminuti sunt fideles a filiis hominum* (Psalm. 11. 2). Et hoc est quod Christus dicebat: *Putas, cum venerit Filius hominis, inveniet fidem super terram* (Luc. 18. 8)? Nam vigilare est iustitiam facere, dormire autem negligere est eam, sicut dicit: *Vigilate ergo, quia nescitis qua hora veniet Dominus* (Matth. 24. 42). Et vere non tardat, sed quantum ad nostram inconstantiam tardare videtur. Nam si consideremus, ex quo Christus in cælum ascendit, et quantum vivebant homines ante diluvium, et prope tantum spatium est, quanto tempore erat vita uniuscujusque eorum. Si quis autem oculos habet apertos, intelligit quia mysterium hujus verbi in nobis impletum est. Omne enim studium spirituale relinquimus, et ad carnalia delectamenta transimus. Quem enim invenies modo, non dicam laicum, sed aut presbyterum, aut episcopum, qui ad perfectum contemnat sæculi bona, credens consummationem esse propinquam? Unusquisque enim dicit in corde suo, infidelitatis spiritu prævalente: Ecce ex quo Christus fuit in terris, semper dicitur, Consummatio veniet, et ecce nondum venit. Ne forte non præparandi causa, sed terrendi ista Scripturæ loquuntur? Qui autem non vere credit consummationem esse propinquam, non ex verbis quæ dicit, aut audit, sed ex operibus quæ agit, cognoscitur. Qui enim vere credit consummationem esse propinquam, nihil curat de mundo, nec in posterum aliquid servat: quia nec peregre exiturus aliquid secum portat in via, nisi forte panem, quem necessarium habet in via. 6. *Media nocte clamor factus est, quasi clamor præcurrentium et prætubantium angelorum. Qui clamor? Ecce sponsus venit, exite obviam ei*. Unde putas jubet exire? de domibus, de civitatibus? Non; nec enim est ratio: sed ut exeat de mundo, exeat de iniqua carnis natura. Ex eo quod Apostolus (1. Cor. 15. 52) ait, in novissima tuba mortuos suscitandos: datur nobis occasio æstimandi, clamorem illum esse, de quo Dominus dicit: *Ecce clamor factus est. Æstimemus clamorem esse tubarum præcedentium, quas Joannes in Revelatione sua* (Apoc. 1. 10. 4. et c. 8. per totum) exposuit, quarum tubarum clamores sunt ipsa signa, quæ sunt ab eis. Qui ergo intelligit illa signa clamantia sæculi finem, ille audit clamorem tubarum clamantium, quia venit sponsus, quarum vocem non corporis auris audit, sed animæ intellectus. 7. *Tunc surrexerunt omnes virgines illæ*. Hoc est, cum clamor factus fuerit, non solum iusti, sed etiam peccatores de somno negligentiae surgent. Tunc incipient timere et festinare, tunc credent quia vere finiendus est mundus. Nam quemadmodum securitas etiam dili-

gentes homines negligentes facit: sic timor præsentis periculi etiam negligentes homines exhibet diligentes; sed nihil eis proderit diligentia illa, quam generat timor, non fides. Tunc intelligent, quia nihil est quod vixerunt in mundo. Tunc incipient sapere, quando nihil eis proderit sapuisse. *Et composuerunt lampades suas*. Id est, tunc incipient omnes aspicere et discutere fidem suam: tunc considerabunt singuli opera sua, qui bene fecerunt, qui male, et interrogabunt conscientias suas. Quemadmodum enim superventuro sponso festinat se sponsa componere, ne forte ex aliqua parte displiceat sponso: ita singuli semetipsos judicabunt apud se. Hoc est enim præparare fides suas. Quod si semper nos ita judicemus, quemadmodum tunc judicaturi sumus, nunquam peccaremus in Deum. Sicut ergo virgo deformis et debilis sine causa se componit, sic et tunc peccatores sine causa se præparabunt. *Naturalem rem loquuntur*. Sicut rex cum tyranno bellum facturum, si voluerit aspicere exercitum, et considerare arma illorum, jubet mitti tubam, ut fiant admoniti; tunc omnes milites festinant arma sua: aspicere, ubi sit gladius ejus, ubi lorica sit posita, ubi jacet scutum: et qui securitatis tempore arma sua stodit immaculata custodire, paratus et latus currit ad inspectionem: et qui tempore securitatis gladium suum æruginare diniserit, aut lorica sordescere, scutum frangi aut rumpi, cum audierit tubam, et ipse quidem excitatus timore festinat limare gladium suum, delergere lorica, ligare aut stringere scutum, sed non poterit celare negligentiam suam, quia urgens necessitas non permittit longi temporis opus implere: sic et domino absente malus servus non aspicit opera sua, quod facit, quid non facit, aut quomodo credit: nec cogitat, quia venturus est dominus ejus, et opera perspiciet, et filent: sed cum viderit eum venientem de longe, tunc aspicit opera sua, tunc incipit festinare, sed nihil ei proderit festinatio ejus, quia multorum dierum negligentia non potest una hora expleri. 8. *Falux autem sapientibus dixerunt: Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostræ exstinguuntur*. Exstinguitur lampas hominis, quando fides ejus deficit ac desperat. Sicut enim qui bene sibi conscius est, fiducialiter et magnanimitè agit: quemadmodum si quis infuso oleo addat lumen lucernæ, sic et ille consideratione operum bonorum suorum semetipsum confortat, et fidei suæ addit audaciam. Qui autem sibi male conscius est, semper pusillanimitis ac timidus est. Et quemadmodum subducto oleo minuitur lumen lucernæ, sic et ille consideratione operum suorum malorum semetipsum confundit, et infidelitati suæ adhuc diffidentiam addit. Ideo ergo timentes peccatores ad sanctos dicturi sunt: *Date nobis de oleo vestro*: hoc est, Vos sancti, qui habetis opera larga justitiæ sufficientia vobis non solum ad evadendam poenam, sed etiam ad gloriam consequendam, accommodate nobis auxilium operum bonorum vestrorum: id est, Intercedite pro nobis peccatoribus ad Dominum, quia justitia vestra sufficiens est et vos glorificare, et nos excusare. 9. *Responderunt autem prudentes, dicentes: Ne forte nec nobis, nec vobis sufficiat*. Ostendit in iis verbis, quod ita futurum est terribile iudicium illud, ut nulla innocentia sibi confidat. Et vere quis est homo natus de muliere, qui credit justum se esse inveniendum in conspectu illius, de quo beatissimus Job dicit: *Stellæ in conspectu ejus non sunt mundæ, et cælum sine crimine non est* (Job 25. 5). Si ergo impercaliblis natura stellarum et cæli, quantum ad justitiam Dei, invenitur esse peccatrix: quomodo ante eum homo appareat justus, ejus et sine voluntate peccandi natura ipsa peccatum est? dicente Apostolo: *Ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato: quod enim operor, non intelligo; non enim quod volo, hoc ago: sed quod nolo, illud ago; et jam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum* (Rom. 7. 14-17). Tantus timor tunc erit omnium,

etiam sanctorum, ut nemo speret se justum inven-
dum, sed adhuc timeat ne forte reus existat. Quis
enim potest ad perfectum dijudicare conscientiam
suam, et cognoscere cor suum, cum scriptum sit, *Quia
de omni verbo otioso reddidit sumus rationem* (Matth.
12. 36)? Quomodo ergo pro peccatoribus tunc in-
tercedant sancti, cum timeant ipsi de se? Nam
sicut tempus misericordiæ iudicium non suscipit, sic
et tempus iudicii misericordiam non recipit. Ideo in
primo adventu, cum tempus esset misericordiæ, di-
centibus apostolis super inhumanitatem civitatis alicujus : *Vis dicamus, ut descendat ignis de celo?* re-
spondit Jesus : *Nescitis cujus spiritus estis. Non enim
veni judicare mundum, sed salvare* (Luc. 9. 54. 56) :
ostendens quia cum venerit in secundo adventu, ju-
dicii tempus similiter locum misericordiæ non habebit.
Ubi autem misericordia locum non habet, nec
intercessio valet. Aut hæc ideo dicit, *Quoniam indignæ
sunt passionis hujus temporis ad futuram gloriam, quæ
revelabitur in nobis* (Rom. 8. 18). Si ergo major erit
gloria, quæ præparata est sanctis a Deo, quam quod
unusquisque sanctorum meretur : quomodo sufficiat
et aliis ad salutem uniuscujusque opus eorum, cum
nec sibi soli sufficiat ad gloriam illam justo iudicio
consequendam? *Ite potius ad vendentes, et emite vobis.
Venditores operum bonorum, vel doctrinæ, sacer-
dotes sunt, qui præcepta justitiæ in populo dant,
quasi pretium aliquod accipientes fidem ipsorum, qui
peccatores per penitentiam solvunt, pretio confes-
sionis eorum placati. Aut certe hoc pretium doctrinæ
accipiunt, quando sic docentes eos audierit populus.
Populus quidem per obedientiam suam mercatus est
sibi salutem, sacerdotes autem, qui docuerunt et la-
boraverunt circa eos, recipient a Deo doctrinæ suæ
labores. Bonum ergo est consilium sanctorum ad pec-
catores, ut eant ad sacerdotes, et fideliter audiant
eos : et cum audierint, faciant, et habebit virtutem
olei fides eorum, si tamen habuerint tempus. 10.
Abentibus autem eis, ecce venit sponsus : et quæ pa-
væ erant, intraverunt cum eo, et clausa est janua.
Ostenditur nobis per hæc verba, quod illo in tem-
pore inter angustias diversorum terrorum videntes
se peccatores, anxiantur, et current huc et illuc
ad sacerdotes, doctrinam et penitentiam sibi qua-
rentes. Alii autem interrogantes, quid eis oporteat
facere, sed festinante iudicio, et necessitatibus aliis
super alias venientibus, cum non sit docendi licentia,
nec tempus faciendæ justitiæ, aut agendæ peniten-
tiæ, festinatio eorum vacua erit. Hoc enim et in
quotidiano usu videmus fieri. Quotidie enim sacer-
dotes clamant in ecclesia : Qui peccavit, penitentiam
agat : qui non peccavit, permaneat in Deo. Neque
seducant vos honores et divitiæ temporales : quia
tempus vestrum prope est : et si consummatio vestra
tardaverit, mors vestra non tardat. Et nemo credit,
nemo obaudit. Cum autem venerit super illos mors,
festinant et anxiantur, vocant sacerdotes, peniten-
tiam volunt agere, quando jam penitentiae locus non
est. Itaque dum exponunt peccata sua, dum accipiunt
penitentiae tempus, et præcepta justitiæ, capitur
anima eorum, et vadunt vacui, magis autem ligati
justo iudicio Dei : quia non propter odium peccato-
rum displicentes sibi volebant penitentiam agere,
sed propter mortis timorem. Adhuc enim si vivere
potuissent, non sibi displicuissent. Alius autem ven-
ditors olei, id est, boni operis, pauperes dicit. Hor-
tantur ergo prudentes virgines fatuas, ut eant ad
pauperes, si patitur eas tempus, ut facientes eis bona
justitiæ, misericordiam consequantur ab eis : quo-
niam per misericordias factas in eos, olei, id est,
misericordiæ merces acquiritur. Ille autem dum va-
dunt, volentes tunc aliquid boni facere, propter
quod possint cum fiducia occurrere Christo, venturus
est Christus repente, et nihil eis proderit anxietas
illa, tunc incipientibus bene agere, cum tempus bene
agendi concluditur. 11. Novissime autem venerunt et
reliquæ virgines, dicentes : Domine, Domine, aperi*

nobis. Nihil prodest ex necessitate repetita confessio
eius, qui ex voluntate nec semel confessus est. Nam
voluntaria confessio et modica sufficit Deo : ex neces-
sitate autem, neque magna. 12. At ille respondens ait :
*Amen dico vobis, nescio vos qui estis. Signa spiritus
mei in vobis non video. Sicut enim qui immundum
spiritum habet, bona opera facere non potest : sic
qui Spiritum sanctum habet, opera non facit mala.
Quare igitur vos opera non facitis bona, sed mala?
Imaginem meam non cognosco in vobis. Imago au-
tem mea est fugere malum, et sequi bonum : vos
autem econtra fugistis bonum, et operati estis ma-
lum. Non potestis meorum militum præmia acci-
pere, qui tyranni vexilla portatis. Non possum meos
dicere, in quibus meum nihil cognosco.*

Homilia liij. ex cap. xzv.

14. Sicut enim homo peregre proficiscens vocavit
servos suos, etc. Homo peregre profectus, Christus
est, post victoriam passionis ad Patrem iturus : vo-
luntate misericordiæ homo, non necessitate naturæ.
Commendat autem Christus dilectionem suam, quam
habet in sanctis. Ad regna enim cælestia ascensu-
rus, et ad Patrem suum iturus, unde descenderat,
peregre se iturum dicit, propter caritatem sancto-
rum, quos relinquebat in terris, cum magis peregre
esset in mundo, sicut ipse testatur dicens : *Incola
enim ego sum in terra apud te* (Psal. 118. 19). Quando
enim venit in mundum Jesus, adhuc peregrinus erat,
neminem habens sui nominis confessorem : post-
quam autem venit, et discipulos acquisivit, jam pa-
terfamilias erat : et ideo proficiscens de mundo, per-
egre proficiscebatur. Vis autem scire quantum diligit
fideles suos? Considera quid passus est pro eis. Si
enim magis quam gloriam suam illos amavit, quasi
homo moriens propter eos : quid mirum, si majore
dilectione tenebatur sanctorum, quos relinquebat in
terris, quam dilectione gloriæ, quam habebat in cæ-
lis? Et tradidit illis bona sua. Non invidens aliis plus
dedit, aliis minus, sed considerans diversitatem fidei
eorum. Qui autem invidus est, aut parvus, omnibus
est parvus et invidus. Neque quasi acceptor persona-
rum fecit differentiam gratiarum. Vis scire? Consi-
dera quomodo pene aequaliter remuneravit eum, qui
minus obtulit, et eum, qui amplius. Si enim ac-
ceptor personarum fuisset, utique non tantum in danda
gratia, quantum in reddenda mercede esset æqualis
ambobus. Manifestum est, quod in danda gratia non
personas aspexit, sed virtutem uniuscujusque consi-
deravit : ne supra virtutem opus injungens, ipse oc-
casio offensionis existeret, et non esset reus qui pec-
cavit, si supra virtutem pondus imposuisset. Volens
ergo Dominus socios nos habere in regno cælesti,
opera nobis diversarum justitiarum commisit : non
quia non habeat potestatem et sine operibus nos glo-
rificare, sed ideo opus præmisit, quia sicut opera
sine præmiis vacua sunt, sic præmia sine operibus
sunt ingrata. 16. Statim abiit qui quinque ta-
lenta acceperat, et acquisivit alia quinque. De talento
agnitionis Christi acquisivit unam justitiam bene vi-
vendo. De presbyterio autem ipso acquisivit justitiam
sollicite præsidendo Ecclesiæ. De verbo acquisivit
justitiam, verbum veritatis sinceriter prædicando. De
baptismo lucratus est secundum Christi regulam ba-
ptizando, et dignos filios cum iudicio Ecclesiæ ac-
quirendo. De sacrificio acquisivit justitiam, tam
mundum et immaculatum sacrificium populo offeren-
do, et pro peccatis populi exorando. 17. Similiter et
ille qui duo talenta accepit, lucratus est alia duo. Id
est, duas justitias. Unam bene vivendo, quam ac-
quisivit a fide Christi : alteram sinceriter ministran-
do, quam fecit ex ministerio diaconatus. 18. Qui
autem unum accepit, abiens fodit in terram. Pri-
mum videamus, ut quid neque ille, qui duo talenta
habuit, abscondisse talenta sua proponitur, cum
multi diaconi inveniantur inutiles : neque ille, qui

debemus, et magnæ beatitudinis est, quæ omnino post modicum sunt moritura: putas, quantæ beatitudinis est, hæc omnia spiritualiter animabus periclitantibus ministrare, quæ vivificatione possunt vivere in æternum? Quanto melior est anima quam corpus, tanto meliora sunt quæ ad salutem animarum, quam quæ ad sustentationem corporum ministrantur. 41. *Tunc dicit illis, qui ad sinistram sunt: Discedite a me, maledicti, in ignem æternum.* Quasi qui non sufferat præsentiam illorum vel aspicere, sic dicit, *Discedite a me.* Nam sicut carnales sæculi carnalem speciositatem videndo delectantur, si qua autem dissipata vel deformia videamus, quasi vulneratus est aspectus poster: sic et Deus, qui in sanctitate delectatur animarum, peccatrices animas aspiciens, quasi gravis non suffert. Tamquam si dicat eis: Quasi putredo et spurcitia estis, nec tamdiu vos sustineo, quamdiu statis in iudicio meo. Ut quid superius dicit: *Venite, benedicti Patris mei:* et hic non dicit, *Discedite a me, maledicti Patris mei?* Quia benedictio quidem ex Deo est, maledictio autem ex diabolo est: sicut ostenditur in illa parabola patrisfamilias, qui seminavit bonum semen in agro suo, homo autem malus seminavit zizaniam. 42. *Esurivi et dedistis mihi manducare,* et cætera quæ sequuntur. Ex isto loco sciendum est, quod non tantum pro eo, quod peccaverunt, homines condemnandi sunt, sed etiam pro eo, quod bene non faciunt. Si autem pro eo, quod bene non faciunt, sic condemnantur: putas quales pœnas exsolvent pro eo, quod peccant? Et digne: Deus enim ideo hominem fecit, ut beneficiat, et ad gloriam Dei pertineat: non ideo tantum, ut non peccet. Nam si non faciat bonum, nec est causa quare creatus est. Sine dubio enim et si creatus non fuisset, peccatum non fieret super terram. Nam qui intelligit mysterium divinæ dispensationis, quare factus est homo, cognoscet quia merito quasi peccans condemnatur, qui iustitiam non facit. Ideo Deus creavit hominem corruptibilem et infirmum, quasi ad certamen contra diabolum, ut qui gloriabatur esse se similem Deo, per corruptibilem naturam evacuatus et victus, ostendatur non solum non esse quasi Deus, sed omni fragilitate fragilior. Unde cum istud propositum suum Christus impleverit per hominem, id est, cum evacuaverit omnem principatum et potestatem, tunc tradet regnum Deo Patri. Ideoque qui suo arbitrio et negligentia diabolo locum dat, confundit eum, qui propter gloriam suam contra diabolum, cum quasi in expeditione creando transmisit: et victus, ostendit diabolum potentem esse, cum nihil possit. Quemadmodum si quis a rege suo contra hostem transmissus, colludit cum eo, et factione habita, fugam petit: prodit causam regis sui, et con-

fundit virtutem ipsius. 44. *Tunc respondebunt et ipsi dicentes: Domine, quando vidimus te esurientem, aut sitientem?* O inconvertibilis inobedientia peccatorum! Quis non intelligat hoc, quia omne malum facimus, non quia homines corruptibiles sumus, sed quia malum propositum possidemus? Ecce enim tunc hominum peccatorum corruptibilitas carnis mortua erit, et adhuc malitia vivet. Numquid non audierant Dominum supra dicentem ad justos, *Quando uni minimorum istorum fecistis, mihi fecistis?* Et utique intelligere debuerant, quomodo qui hominibus non facit, nec Christo facit. Sed audientes adhuc contradicunt, intelligentes fingunt se non intelligere: in iudicio stant, et adhuc peccare non cessant. Et hic consequenter et de doctoribus malis intelligi potest, qui sic esurientibus et sitientibus cibum iustitiæ, aut potum agnitionis Dei, aut Spiritus sancti non præstiterunt; qui sic nudos non vestierunt, aut iustitiam docentes, aut in Christo baptizantes; qui sic peregrinos in mundo non collegerunt per verbum, nec in Ecclesiæ domum per fidem introduxerunt; qui sic infirmos non curaverunt sermonibus; qui in tali carcere impietatis sedentes non eduxerunt per poenitentiam. Si enim hæc corporis corporibus non præstare tantæ impietatis est, quæ, et si accipiunt ea, non possunt vivere semper: putas, quantæ impietatis est, hæc omnia spiritualiter animabus periclitantibus non ministrare, quæ poterant vivere in æternum, si hæc eis ministrata fuissent? Quanto enim melior est anima quam corpus, tanto gravius peccatum animabus laborantibus spirituales elemosynas non præstare, quam corporibus corporales. In Ecclesiæ ergo non solum sunt pauperes corporaliter, esurientes, aut debiles corporaliter, aut peregrini secundum corpus: sed etiam spiritualiter pauperes, sine cibo iustitiæ, sine potu agnitionis Dei, sine vestimento Christi. Maxime spiritualiter pauperes sunt, qui corporaliter videntur divites esse: quoniam plerumque in abundantia rerum inopia iustitiæ invenitur. Sunt peregrini corde, sunt debiles animo, sunt mente cæci, inobedientia surdi, et cæteris passionibus spiritualibus agrotantes, quorum anima omnem escam spiritualem abominantur, *Et appropinquarent usque ad portas mortis (Psal. 106. 18).* Qui ergo non habet unde faciat elemosynas corporales, faciat spirituales ex gratia verbi, quam accepit a Deo, et inveniet retributionem dignam a Christo: qui omnia tam corporalia quam spiritualia data quasi in se facta commemorat, quæcumque in hominibus facta fuerint. Hæc diximus, ut sciant doctores et quantum beatitudinis sibi acquirant, si diligentes fuerint circa verbum Dei: et quantum damnationis, si fuerint negligentes.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO SEXTO CONTINENTUR.

PRÆFATIO.

INTERPRETATIO in Isaiam prophetam. — Laus Isaiæ prophetæ; sanctorum et prophetarum amor erga populos; nullus ad suscipiendam rempublicam aptior quam philosophus. 11-13

CAPUT PRIMUM. Visio quam vidit Isaias. — Apostolus a Deo missus, ut nomen ipsum sonat; nobilitas non ex majoribus sed ex merito proprio. Sacrificia veteris Testamenti Deo per se non placebant; cur fuere instituta; repudium in veteri lege cur permissum. Oratio inutilis est cum quis perseverat in peccatis. Liberi arbitrii potestas; virtutis exercendæ difficultates. Non modo malum perpetrare, sed etiam bonum non agere crimini datur. Judæorum objectioni respondetur. Idololatricæ turpitudine et vanitas. 13-27

CAP. II. Verbum quod factum est ad Isaiam filium Amos. — Multæ prophetiæ de Patriarchis editæ, non nisi in eorum nepotibus impletæ sunt. Quid significant verba, *In novissimis diebus.* Mons Domini Ecclesia est; Ecclesia vexata vicit et aucta est. Validum contra Judæos telum. Aliud insigne contra Judæos argumentum. Imperii status cum Chrysostomus loqueretur; de bello apud populos antiquiores. 27-30

CAP. III. Præstat nullum quam malum ducem habere. Improbi virtuti sunt infensi ipsiusque vel præsentiam agerunt; nequitia in seipsa supplicium habet. Deus jus dicens ab Isaiâ inducitur; stupidis accusari non grave, plecti terribile; peccata principum et seniorum majora privatorum peccatis. Mulierum luxus. Mulierum

tionis huiusmodi, subinfert, dicens: *Et erit tamquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo. Et folium ejus non defluet, et omnia quaecumque faciet, prosperabuntur* (Psal. 1. 3). 28. *Tollite itaque ab eo talentum, et date ei qui habet decem talenta.* 29. *Omni enim habenti dabitur, et abundabit.* Peccator agnoscens Christum, habet hanc ipsam gratiam, quod cognoscit Christum: sed cum venerit in iudicium Christi, dividitur a consorcio cognoscentium Christum: et sic tollitur ab eo, quod videbatur habere, quamvis vere non habebat. Quomodo qui cognoscit Christum, et peccat, videtur quidem habere scientiam Christi, vere autem non habet; et ipsa notitia Christi additur homini justo qui habebat. Ille vere habet scientiam Christi, qui iustitiam facit. Et quomodo ei additur scientia Christi super scientiam? Ut qui videbat per speculum in enigmate, videat facie ad faciem: et qui cognoscebat ex parte, cognoscat sicut cognitus est (1. Cor. 13. 12). Sed aliter intelligitur. Qui fidem habet, et bonam in Domino voluntatem, etiam si quid minus in opere quasi habuerit, nihilominus remuneratur a Iudice bono: qui autem fidem non habet, aut bonam in Domino voluntatem, etiam ceteras virtutes, quas videtur naturaliter possidere, perdit. Eleganter ait, *Quod videtur habere, auferetur ab eo.* Quicquid enim boni sine fide Christi est, non ei imputatur, quod male usus est eo. Sicut sunt multi, qui videntur quidem aut mansueti, aut humiles esse: sed quia non sunt hoc propter Deum, licet videatur esse aliquid bonum eorum, non autem est: quia quod non est ex fide, peccatum est. 30. *Et hunc nequam servum projicite in tenebras exteriores.* Considerandum est, ut quid non dixit, *Mittite eum in tenebras inferiores*: sed, *In tenebras exteriores.* Quidam dicunt non tantum esse infernum deorsum, sed extra mundum istum esse aliqua tenebrosissima loca et ignea, in quibus puniuntur qui digni sunt. Forte ergo ideo dixit exteriores tenebras, et non inferiores. Qui considerat quomodo sequens parabola parabola huic præcedenti conjuncta est, et quomodo pars est parabola huius: nec enim alterius rei parabola est, nisi ipsius: non sine ratione requirit: quia quod ait: *Post multum temporis veniens dominus servorum illorum, posuit cum eis rationem*: non de secundo dicit adventu, quando venturus est cum maiestate: sed de adventu, qui frequenter solet venire ad omnes Christianos, quibus gratiam dedit suæ cognitionis: et discutit eos, et ponit rationem cum eis, ut iudicet eos, et justos ab iniquis discernat, sicut exposuimus supra in parabola ubi dicit: *Simile est regnum caelorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum servis suis* (Matth. 18. 23). Habet autem alia parabola sic: 31. *Cum autem venerit Filius hominis in maiestate sua, et omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suæ.* 32. *et congregabuntur ante eum omnes gentes.* Ac si deat: Interim quidem sic veniet, sic ponet rationem cum servis suis, sic discutiet eos, sicut exposui in ista parabola. Cum autem venerit Filius hominis in maiestate Patris sui cum angelis suis, tunc sedebit super sedem maiestatis suæ, tamquam non semper veniens cum maiestate Patris veniat, nec cum angelis suis, nec semper veniens sedeat in sede maiestatis suæ, sed tunc tantummodo fiet hoc. Sed et illud vide, quomodo in hac parabola peccatorem non in ignem, nec in aliquam poenam, sed tantum in tenebras exteriores mitti præcepit: in illa autem, cum venerit in maiestate Patris, iam non tantum in tenebras exteriores, sed et in ignem mittit, et poenas. Item in hac parabola iustum in gaudium jubet intrare, in illa autem in regnum. Adhuc autem quod ait, *Accedens autem et qui unum talentum acceperat ait: Sciebam quia homo durus es, metis quod non seminasti, et congregas quod non sparsisti*: putas in secundo adventu, cum venerit sic terribiliter cum gloria sua, stabit peccator ante eum, et talia dicet? Absit. Maxime cum nec æstimate viri prudentes personale tunc fore iudicium, ut per singulos homines Christus quidem inter-

roget, peccator autem respondeat, et gesta numerum conficiantur: sed verius est quod ait Apoc. quia in cogitationibus suis iudicabitur unusquisque: *Qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente sibi conscientia eorum se invicem cogitationibus accusantibus, aut etiam dentibus, cum iudicabit Deus occulta hominum: dum evangelium meum per Jesum Christum* (Re. 15. 16). Ergo in hoc sæculo, quamdiu sunt Christiani in corporibus suis, venit Christus ad eponit rationem cum eis invisibiliter, et interrogat in cogitationibus eorum, et audit eos in ipsis loqui sicut scriptum est de utroque. De hoc quidem, quod cogitationibus impiorum interrogatio erit (Sapient. 1. 9 illo autem, *Quia cogitatio hominis confitebitur* (75. 11). Uti puta, dicit in Psalmo: *Vidiam et interfecerunt, et advenam becciderunt, et dixerunt, videbit Dominus, neque intelliget Deus Jacob* (Psal. 6. 7): non quia talia fuerunt specialiter verba illorum sed quia tales sunt cogitationes hominum facient mala. Nec enim facerent mala, si cogitarent, De autem intelligere aut videre quæ faciunt. Sic et hic, quia talia specialiter sunt dicta hominis iusti, aut catoris: sed quia tales sunt cogitationes eorum cogitationes eorum quasi dicta ponuntur. Omnis vir iustus, qui facit opera bona solum propter Deum venerit in recordationem actuum suorum bonorum, necesse habet venire frequenter, aut Deo mente cogitationes cordis ejus in eo, aut diabolo, termissio Deo: nescio tamen, cum venerit consideret intra se et actus suos bonos, et naturam carnis malevolam, sic loquitur in cogitationibus suis: ego hæc feci. Nec enim credibile sine Deo naturam carnis injustam facere opus iustum, sed virtus gratia Christi, quam dedit hominibus per fidem nominis. Et talis cogitatio ejus sit confessio ante Christum, dientem tacitas cogitationum loquentium voces. omnis peccator, qui fecit opera mala, cum venerit recordationem actuum suorum malorum: nec enim habet venire frequenter, sive ipso Christo mente cogitationes cordis ejus in eo, sive diabolo, permissione: scio tamen, veniens nunquam seipsa reprehendit in cogitationibus suis, nunquam seipsa accusat, nunquam se iudicat rectum, sicut solent fac si deliquerint iusti: alioquin et compunctus ementeretur; sed excusat se semper in cogitationibus suis et absolvere se festinat a reatu peccatorum suorum. Aut enim naturalibus necessitatibus imputat quod peccavit, aut plus ab omnibus Deum exigere di quam ipsa patitur hominum habitudo. Non potest enim bona cogitare, qui mala opera facit: sicut mala cogitare potest, qui facit bona propter Deum. Et bonus quidem forsitan interdum mala cogitationum quoniam omnis homo etsi secundum voluntatem suam bonus est, tamen secundum naturam carnis malus est. Malus autem impossibile est ut cogitet bene quoniam et secundum naturam carnis malus est, secundum animæ voluntatem perversus, et talis cogitatio maligna sit. Quando enim peccator nihil bene posse facere arbitratur, impediens natura, nisi ut tum cognoscere Deum et Christum Filium ejus nonne cogitationibus suis hoc dicere videtur ad Christum? Quia nihil boni posse facere creasti me, solum cognoscere: ecce habes beneficium tuum. hoc ipsum quasi nihil æstimans dicit, quod Christus cognoscit. Similiter et iudicia Christi, et occulta hominibus aut bonis, aut malis, quasi respondentur: id est, non quia specialiter sic Christus spondit, sed quia talia sunt iudicia Christi invisibiliter iudicantis. Congratulatur autem iustus apud seipsum primum, quia talia opera fecit: deinde, quia non eorum sibi imputavit, sed omnia Christo: propter quod superadditur ei gratia Spiritus sancti, et inducit eum in suum gaudium, ut sic gaudeat in fructu spe gloriæ suæ, sicut gaudet et Christus. N quantum largior fuerit spes hominis, tantum eius gaudium plenum est. Sicut in alio loco Domini

dicit discipulis suis: *Hæc loquutus sum vobis, ut gaudium meum in vobis sit, et gaudium vestrum impleatur* (Joan. 15. 11), id est, spes vestra. Spes enim plena hominis, plenum est gaudium cordis ipsius. Peccator autem qualia diximus cogitans, graviter fert: primum, quia mala fecit: deinde, quia ingratus est, nullam virtutem se æstimans accepisse ad faciendum opera bona, nisi nudam notitiam ejus. Propter quod jubet tolli ab eo etiam hoc ipsum quod cognoscat Christum, et mittit eum in tenebras exteriores. Jubet autem, sicut arbitror, malignos spiritus ministrantes sibi ad mala, qui obscurantes mentem ejus et obligantes opera ejus, et consilia simul, quod est manus et pedes, ut nihil ulterius boni aut consilii possit, aut agere, mittunt eum foras. Ubi foras? Extra Ecclesiam Christi, extra fidem veritatis, extra conventum sanctorum, in hæreses tenebrosas, ubi non apparet lux veritatis, sol justitiæ nunquam splendet. Non enim dixit, in tenebras inferiores, ut infernales intelligamus: sed, *In tenebras exteriores*, ut hæreses intelligamus præ cæteris plus tenebrosas. Aut certe quædam quidem peccator mala operatur, aut cogitat, in tenebris est, sed in tenebris propinquioribus: quando autem in hæresim quamdam projicitur, tunc projicitur in tenebras exteriores.

Homilia liv. ex cap. xxv.

31. *Cum autem venerit Filius hominis in majestate sua, et omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis sue*, etc. Criminosas personas judex auditurus in publico, tribunal suum collocat in excelso, circa se constituit vexilla regalia, ante conspectum suum ponit super mensam calliculam, unde tribus digitis mortem hominum scribat aut vitam: hinc inde officiales ordinate consistunt, in medio secretario ponuntur genera horrenda poenarum, quæ non solum pati, sed et videre tormentum est. Stant juxta parati tortores, crudeliores aspectu quam manibus. Tota judicii facies ejusdem schematis terrore vestitur. Et cum ad medium productæ fuerint criminosæ personæ, ante interrogationem judicis ipsius, judicii terribili discutiuntur aspectu. Similiter et Dominus se ad judicium venturum promittit similiter cum tremore, non cum simili terrore. Nam et bona et mala similiter ordinata sunt in terra sicut in cælo, non tamen similia. Ergo videntes in terra poenas, et glorias, non similes putare debemus in cælo: sed cum sint talia super terram, multo majora suspicari debemus in cælo. Quantum enim Deus distat ab homine, tantum cæleste iudicium a terreno. Istius enim judicii splendor in schemate, illius autem judicii majestas in veritate, testante propheta: *Deus manifeste veniet, Deus noster et non silebit. Ignis in conspectu ejus ardebit, et in circuitu ejus tempestas valida* (Psal. 49. 3). *Manifeste*, inquit, non jam celatus in corpore, sicut antea, ut vix eum etiam boni cognoscerent: sed manifestus in gloria, ut etiam mali eum confiteantur inviti: ut qui contempserunt eum, in humilitate, cognoscant eum in potestate. Et qui scire noluerunt quam dulcis est misericordia ejus, sentiant quam gravis est ira ipsius. *Deus noster, et non silebit*. Non dixit, *Et silebit*, ostendens quia ipse quidem de se tacebit, sed ipsa gloria ejus de ipso loquatur. Aliquando transfiguratum cum in monte videntes apostoli, acceperunt mandatum ne cui dicerent (Matth. 17. 9), ne videretur Christus per potentiam subjugare sibi populum, et non per fidem. Tunc autem jam nemo tacebit, quia non est venturus adhuc tentare fideles, sed jam perdere infideles. Tunc predicatoribus necessarii non erunt. Nam etsi vox omnium taceat, visio ipsa clamabit, sicut ipse de secundo suo adventu dicit: *Sicut fulgur exit ab Oriente, et paret usque ad Occidentem, sic erit adventus Filii hominis* (Matth. 24. 27). *Tunc sedebit super sedem majestatis sue*. Scimus certissime, quia sedes Christi homines sunt. Cum ergo de primo adventu et ascensu Christi dicat propheta, sedisse cum super sedem sanctam suam, hoc modo: *Ascendit Deus in strepitu, Dominus in voce tubæ: Deus sedet super sedem sanctam suam* (Psal. 46. 6. 9): quomodo

hic secundum suum adventum exponens, dicit, *Tunc sedebit super sedem gloriæ suæ*? Sed vide quia in primo adventu sedem Christi sanctam dixit, in secundo autem gloriosam. Quomodo? in primo adventu mundavit nos per verbum, lavit per aquam, sanctificavit per Spiritum: in secundo autem glorificabit per resurrectionem, cum transformaverit corpus humilitatis nostræ, ut fiat conforme corpori gloriæ ejus (Philipp. 3. 21): cum seminati fuerint homines in infirmitate, et surrexerint in gloria: cum seminati fuerint corporales, et surrexerint spirituales (1. Cor. 15. 43. 44): tunc sedebit in sede gloriæ suæ, cum sedes ejus hoc modo facta fuerit gloriosa. 32. *Et congregabuntur ante eum omnes gentes*. Quia omnibus gentibus cognitionis suæ gratiam condonavit, judicans juste in utroque, ut nec boni, sine doctrina veritatis, bonitatis suæ fructus amittant: nec mali, propter excusationem ignorantiam, malitiæ suæ poenas effugiant. Nam sicut in nocte rerum facies non apparet, sed et gemma quasi lapis videtur, et lapis quasi gemma existimatur: sic et ante adventum Christi humanorum cordium differentia non apparebat, sed et mali quasi boni sustentabantur, et boni quasi mali contemnebantur. At ubi illuminatio Evangelii ad omnes gentes prædicata pervenit, tunc manifestata est qualitas omnium voluntatum, tunc omnes gentes inexcusabiles factæ sunt. Et ideo tunc juste ad iudicium congregabuntur omnes, quia qui mandatum præmittit, tacite iudicium futurum esse denuntiat. *Tunc segregabit eos ab invicem, sicut segregat pastor oves ab hædis*. Tunc enim homines mixti sunt, et non solum mixti, quomodo in iisdem locis simul conversentur justi cum impiis, sed etiam confusi sunt, quomodo inter justos et impios, quantum ad homines discretio non apparet. Sicut in tempore hiemis inter virides et aridas arbores discretio non est; cum autem venerit tempus illud beatum vernale, discernuntur: ita nunc unusquisque secundum fidem suam et secundum opera sua manifestabitur, impiis quidem nulla proferentibus folia, nullum ostendentibus fructum: sancti autem et foliis vestientur vitæ æternæ, et fructibus onerabuntur gloriæ. Et hoc modo segregabuntur a Domino cælesti pastore. Et pastor quidem corporalis segregat secundum naturas corporum, Christus autem secundum genera animarum segregat homines. Oves sunt homines justi, propter mansuetudinem, quia ipsi neminem lædunt: propter patientiam, quia cum ab aliis læsi fuerint, sustinent. Et sicut oves, quando ligantur, aut tacent, aut in simplicitate balant: sic et sancti, cum læduntur, aut tacent, aut certe in benignitate probati, preces transmittunt ad Deum. Et sicut ovis ad mortem ducitur, et non clamat: vita ejus tollitur, et mansuetudo ejus non immutatur: sic et sancti maledicuntur, et non remale dicunt: percutiuntur, et non repercutiunt: bona eorum diripiuntur, et illi non contradicunt: dolorem sentiunt, et clamorem non emittunt. Et quid opus est clamoribus, cum ille qui nocet, non misereatur, etiamsi clamaveris? ille autem qui misericors est, misereatur, etiamsi non clamaveris, audit et videt? Hædus autem homines peccatores dicit, quia in capris naturaliter hæc insunt vitia: libido præ cæteris animalibus, superbia, rixa. Semper enim se percutientes incedunt, et modo humero pulsante, interdum cornu percutiunt. Item invidi sibi alterutrum invident: sicut significat Salomon de invidis, dicens: *Sicut capra, sic aspiciit ruinam proximi sui* (Eccl. 11. 32). Item jactantes sunt et gloriantes, sicut idem significat Salomon, dicens: *Tria sunt, quæ securiter ambulant, leo inter jumenta, gallus inter gallinas, et hircus præcedens capras* (Prov. 30. 29-31). Item capræ multum trahuntur concupiscentia gula. Propter gulam namque suam per sava et præcipitia ambulant, et super præcipitia se suspendunt. Item clamoribus super omnia garrulæ. In omnibus his vitiis peccatores abundant, et ideo hædis sunt assimilati. Adhuc quæro, quare non cornu similes introduxit etates, dicens: ita separabit eos, sicut oves ab hircis: aut ita, Sicut agnos ab hædis?

Sed videte quomodo volens ostendere, sanctos perfectos in omnibus, ponendos ad dexteram: et impios omnino infructuosos, ad sinistram: ideo sanctos, oves: impios autem hædos vocavit. Quomodo agni, etsi natura mansueti sunt, tamen non sunt omnino fructiferi propter ætatem: fructum enim adhuc non habent lactis et lanæ. Item capræ etsi malignæ sunt ex natura, tamen ex aliqua parte fructiferae sunt per ætatem: lactis enim abundantiores exhibent fructus. Hædi autem et mali sunt ex natura, et omnino infructuosi sunt ex ætate. 33. *Et statuet oves ad dexteram suam, hædos autem ad sinistram.* Quando aliquis ante conspectum regis aut iudicis introducit, ex ipso loco, ubi stare jubetur, intelligit, si propter bonum introductus est, aut propter malum. Si enim propter bonum, statim vocatur in proximo: si propter malum, longe stare jubetur: sic et istos, Deus justos quidem ad dextram constituit, et peccatores ad sinistram: ut unusquisque meritorum suorum conditionem ex ipsius loci qualitate cognoscat, et ante iudicii sententiam poenam confusionis excipiat. Merito justos ad dextram collocat, quia numquam cognoverunt sinistram: merito impios ad sinistram, quia numquam cognoscere voluerunt dexteram partem. *Vias enim, quæ a dextris sunt, novit Dominus; perversæ autem sunt, quæ a sinistris sunt* (Prov. 4. 27). Ecce enim, si tu consistas in publico pariter cum amico, et veniens aliquis illum salutet, et te contemnat, aut separans illum a te, cum illo loquatur, aut familiariter cum illo jocoetur: nonne tu relictus solus, stas aporiat in publico, et graviolem existimas illam confusionem, quam mortem? Et quomodo putas impios confundendos in die iudicii, quando ante conspectum angelorum, segregatis justis, fuerint derelicti? Nonne, etsi nihil ulterius paterentur, illa sola verecundia sufficeret eis ad poenam? Apostolus autem dicit sanctos jam collocatos esse ad dexteram virtutis per ascensionem et sessionem Domini Salvatoris (Ephes. 1. 20). Nam sicut in carne sua omnem carnem suscepit, et crucifixus omnem carnem crucifixit in se, et resurgens omnem resuscitavit in se: sic ascendens, et sedens ad dexteram Dei, omnes ad dexteram collocavit. Quomodo hic dicit, quia tunc statuet oves quidem ad dexteram, hædos autem ad sinistram? Sed vide quia nunc nos collocavit ad dexteram, ad agendum ea, quæ sunt dexterae partis: postea autem statuet ad dexteram suam, ad conregnandum. 34. *Tunc dicit illis qui ad dexteram.* Et quare non illis ante, qui sunt ad sinistram? Quia paratior est Deus semper ad beneficiendum, quam ad malefaciendum. Nam bona bonis secundum propositum suum præstat, quia bonus est: malis autem mala contra propositum suum facit in vitus, quia iudex est. Quicquid autem homo contra naturam suam agit, pigrius agit. Si enim Christus delectaretur in poena peccatorum, numquam seipsum pro peccatoribus tradidisset. *Venite, inquit, benedicti Patris mei: possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi.* Quia dedistis quæ semper habere non poteratis, recipite quæ in perpetuum possideatis. Merito centuplum super cælum, qui unum seminastis in terra. Non enim quantum justitia hominum potest mereri, tale creatum est regnum cælorum: sed quale Dei virtus potuit præparare. Si enim secundum angustias humane justitiæ regnum cælorum creare voluisset, utique post opera hominum illud creasset: nunc autem, quoniam non secundum mercedem hominum, sed secundum suam largitatem constituit mercedem sanctorum: ideo antequam sanctos crearet in sæculo, regnum cælorum præparavit in cælo. Propterea et quos ante constitutionem mundi suos esse cognoscit, tantis eos laboribus onerat, et tamdiu labore facit, donec digni efficiantur regno cælesti. quia non secundum modicitatem hominum regnum Dei exinanitur, sed secundum magnitudinem regni homines sublevantur. 35. *Esurivi enim, et dedistis mihi manducare, et cætera quæ sequuntur.* Hodie si amicus tuus, aut colonus, aliquid tibi offerat munus, verbi

gratia, aliquid vestimentum: tu autem despicias illud, eo ipso vidente, des illud uni ex circumstantibus tibi servis, nonne munus vilescere facis, et confundis graviter offerentem? Si vero suscipiens munus illius, statim vestieris te, et processeris cum ipso vestimento, magnificas munus, et nimis laudificas offerentem. Putas, quanto gaudio extollantur sancti, quam in conspectu omnium angelorum, quod fecerunt tibi minibus, ipse Dominus faletur se accepisse? Jam tu videtur opus eorum, non quale datum est, sed qua persona illius qui accepit. 37. *Tunc respondebunt iusti dicentes: Domine, 38. quando te vidimus hospitem, et collegimus te: aut nudum, et cooperuimus te. Quando autem te vidimus esurientem, et pavimus: aut sitientem, et potavimus?* 39. *Quando te vidimus infirmum, aut in carcere, et venimus ad te? O humilitas quorum nec post mortem deficiet!* Homo enim malitiam falsis laudibus delectatur, vir autem bonitatem debitam sibi laudem fugit. Ecce si per errorem personæ veniens aliquis, pro altero alteri vano homini gratias agit pro beneficio quodam, quamvis conscientia sua cognoscat se nihil tale fecisse, tamen tacet et congaudet, audiens quæ non sunt sua: si vero bono alicui gratias agit, quamvis bonus ille intelligat verum esse quod de se dicitur, tamen refugit, et repellit audire etiam ea quæ sibi debentur. Sic et sancti debitam sibi laudem tunc repellentes dicunt: *Quando te vidimus esurientem?* 40. *Et respondens rex, dicit ei Amen dico vobis, quandiu fecistis uni horum fratrum meorum minimorum, mihi fecistis.* O bonitas Christi! Esto, quamdiu in corpore contemptibilis erat in mundo fuerat verisimilis ratio, ut propter similitudinem visio fratres suos homines appellaret: quid autem dicamus quod in illa gloria constitutus, adhuc contentus eos dicere fratres, quibus sufficeret ad laudem, si nos servos illos vocaret? Detrahet sibi quod habet, illis præstat quod non habent. Ecce homo si ex humili generatur, et Deo præstante ad aliquam ascedit dignitatem, erubescit generationem suam audire. Si quis dixerit eum illius esse filium, indignatur ipsum confiteri quod est, ut appareat quod non est. Christus adhuc gloriabitur, fratres suos dicendo, et dens in maiestate. Et merito: quia veniens in iudicio glorie, non mutavit voluntatem priorem. Hoc potest intelligi et de doctoribus, qui esurientibus justitiam dederunt cibum doctrinæ, quo nutrentur, et pinguescerent in actibus bonis: qui sitientibus Dei agnitionem potum veritatis ministraverunt. Aut certe cibaverunt eos, in verbo docentes: potaverunt autem in Spiritu sancto baptizantes animas peregrinas mundo. Omnes enim animæ recte peregrinae sunt hoc mundo, quæ possunt dicere: *Quoniam adve-ni ego apud te in terra, et peregrinus sicut omnes patres mei* (Psalm. 38. 13). Verbum enim illi prædicantes, colligunt animas ex dispersione alicuius erroris, et faciunt eas domesticas et cives sancti regni. Ipsum colligunt Christum, qui nudos, et adhuc sine aliquo indumento justitiae, docendo justitiam vestiunt, sicut scriptum est: *Induite vos viscera misericordiae, fidem, pacem, caritatem* (Coloss. 3. 12) aut Christum, baptizantes eos in Christo, sicut scriptum est: *Quotquot in Christo baptizati estis, Christo induistis* (Gal. 3. 27). Et qui tales infirmos et mortuorum vitiorum languentes visitat, et medicamentum curat doctrinæ, Christum curat in eis: qui sicut in integris animabus Christus integer est, in languentibus languet. Sed et qui venit ad eos, qui vivi descenderunt in infernum, opera infernalis scientes, id est, qui sunt in carcere, et sunt iam sub custodia demonum, sicut dicit Scriptura: *Descendant in infernum viventes* (Psalm. 54. 16): veniens autem per verbum educit eos de illo carcere inferno ut liberet eos de custodia demonum, ut possit dicere gratias agentes: *Domine Deus, clamavi ad te et sanasti me: Domine, revocasti ab inferis animam meam* (Psalm. 29. 3. 4): ad Christum venit in carcere. enim hæc omnia corporaliter corporibus ministr-

debemus, et magnæ beatitudinis est, quæ omnino post modicum sunt moritura: putas, quantæ beatitudinis est, hæc omnia spiritualiter animabus periclitantibus ministrare, quæ vivificate possunt vivere in æternum? Quanto melior est anima quam corpus, tanto meliora sunt quæ ad salutem animarum, quam quæ ad sustentationem corporum ministrantur. 41. *Tunc dicit illis, qui ad sinistram sunt: Discedite a me, maledicti, in ignem æternum.* Quasi qui non sufferat præsentiam illorum vel aspicere, sic dicit, *Discedite a me.* Nam sicut carnales sæculi carnalem speciositatem videndo delectantur, si qua autem dissipata vel deformia videamus, quasi vulneratus est aspectus noster: sic et Deus, qui in sanctitate delectatur animarum, peccatrices animas aspiciens, quasi gravatus non suffert. Tamquam si dicat eis: Quasi putredo et spurcitia estis, nec tamdiu vos sustineo, quamdiu statis in iudicio meo. Ut quid superius dicit: *Venite, benedicti Patris mei:* et hic non dicit, *Discedite a me, maledicti Patris mei?* Quia benedictio quidem ex Deo est, maledictio autem ex diabolo est: sicut ostenditur in illa parabola patrisfamilias, qui seminavit bonum semen in agro suo, homo autem malus seminavit zizaniam. 42. *Esurivi et dedistis mihi manducare,* et cætera quæ sequuntur. Ex isto loco sciendum est, quod non tantum pro eo, quod peccaverunt, homines condemnandi sunt, sed etiam pro eo, quod bene non faciunt. Si autem pro eo, quod bene non faciunt, sic condemnantur: putas quales pœnas exsolvent pro eo, quod peccant? Et digne: Deus enim ideo hominem fecit, ut beneficiat, et ad gloriam Dei pertineat: non ideo tantum, ut non peccet. Nam si non faciat bonum, nec est causa quare creatus est. Sine dubio enim et si creatus non fuisset, peccatum non fieret super terram. Nam qui intelligit mysterium divinæ dispensationis, quare factus est homo, cognoscet quia merito quasi peccans condemnatur, qui iustitiam non facit. Ideo Deus creavit hominem corruptibilem et infirmum, quasi ad certamen contra diabolum, ut qui gloriabatur esse se similem Deo, per corruptibilem naturam evacuatus et victus, ostendatur non solum non esse quasi Deus, sed omni fragilitate fragilior. Unde cum istud propositum suum Christus impleverit per hominem, id est, cum evacuaverit omnem principatum et potestatem, tunc tradet regnum Deo Patri. Ideoque qui suo arbitrio et negligentia diabolo locum dat, confundit eum, qui propter gloriam suam contra diabolum, cum quasi in expeditione creando transmisit: et victus, ostendit diabolum potentem esse, cum nihil possit. Quemadmodum si quis a rege suo contra hostem transmissus, colludit cum eo, et factione habita, fugam petit: prodit causam regis sui, et con-

fundit virtutem ipsius. 44. *Tunc respondebunt et ipsi dicentes: Domine, quando vidimus te esurientem, aut sitientem?* O inconvertibilis inobedientia peccatorum! Quis non intelligat hoc, quia omne malum facimus, non quia homines corruptibiles sumus, sed quia malum propositum possidemus? Ecce enim tunc hominum peccatorum corruptibilitas carnis mortua erit, et adhuc malitia vivet. Numquid non audierant Dominum supra dicentem ad justos, *Quando uni minimorum istorum fecistis, mihi fecistis?* Et utique intelligere debuerant, quomodo qui hominibus non facit, nec Christo facit. Sed audientes adhuc contradicunt, intelligentes fingunt se non intelligere: in iudicio stant, et adhuc peccare non cessant. Et hic consequenter et de doctoribus malis intelligi potest, qui sic esurientibus et sitientibus cibum iustitiæ, aut potum agnitionis Dei, aut Spiritus sancti non præstiterunt; qui sic nudos non vestierunt, aut iustitiam docentes, aut in Christo baptizantes; qui sic peregrinos in mundo non collegerunt per verbum, nec in Ecclesiâ domum per fidem introduxerunt; qui sic infirmos non curaverunt sermonibus; qui in tali carcere impietatis sedentes non eduxerunt per poenitentiam. Si enim hæc corporis corporibus non præstare tantæ impietatis est, quæ, et si accipiunt ea, non possunt vivere semper: putas, quantæ impietatis est, hæc omnia spiritualiter animabus periclitantibus non ministrare, quæ poterant vivere in æternum, si hæc eis ministrata fuissent? Quanto enim melior est anima quam corpus, tanto gravius peccatum animabus laborantibus spirituales elemosynas non præstare, quam corporibus corporales. In Ecclesiâ ergo non solum sunt pauperes corporaliter, esurientes, aut debiles corporaliter, aut peregrini secundum corpus: sed etiam spiritualiter pauperes, sine cibo iustitiæ, sine potu agnitionis Dei, sine vestimento Christi. Maxime spiritualiter pauperes sunt, qui corporaliter videntur divites esse: quoniam plerumque in abundantia rerum inopia iustitiæ invenitur. Sunt peregrini corde, sunt debiles animo, sunt mente cæci, inobedientia surdi, et cæteris passionibus spiritualibus agrotantes, quorum anima omnem escam spirituales abominantur, *Et appropinquaverunt usque ad portas mortis (Psal. 106. 18).* Qui ergo non habet unde faciat elemosynas corporales, faciat spirituales ex gratia verbi, quam accepit a Deo, et inveniet retributionem dignam a Christo: qui omnia tam corporalia quam spiritualia data quasi in se facta commemorat, quæcumque in hominibus facta fuerint. Hæc diximus, ut sciant doctores et quantum beatitudinis sibi acquirant, si diligentes fuerint circa verbum Dei: et quantum damnationis, si fuerint negligentes.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO SEXTO CONTINENTUR.

PRÆFATIO.

5-12

INTERPRETATIO in Isaiam prophetam. — Laus Isaiæ prophetæ; sanctorum amor erga populos; nullus ad suscipiendam rempublicam aptior quam philosophus. 11-13

CAPUT PRIMUM. Visio quam vidit Isaias. — Apostolus a Deo missus, ut nomen ipsum sonat; nobilitas non ex majoribus sed ex merito proprio. Sacrificia veteris Testamenti Deo per se non placebant; cur fuere instituta; repudium in veteri lege cur permissum. Oratio inutilis est cum quis perseverat in peccatis. Liberi arbitrii potestas; virtutis exercendæ difficultates. Non modo malum perpetrare, sed etiam bonum non agere crimini datur. Judæorum objectioni respondetur. Idololatricæ turpitudine et vanitas. 13-27

CAP. II. Verbum quod factum est ad Isaiam filium Amos. — Multæ prophetiæ de Patriarchis editæ, non nisi in eorum nepotibus impletæ sunt. Quid significant verba, *In novissimis diebus.* Mons Domini Ecclesiâ est; Ecclesiâ vexata vicit et aucta est. Validum contra Judæos telum. Aliud insigne contra Judæos argumentum. Imperii status cum Chrysostomus loqueretur; de bello apud populos antiquiores. 27-30

CAP. III. Præstat nullum quam malum ducem habere. Improbi virtuti sunt infensi ipsiusque vel præsentiam agere; nequitia in seipsa supplicium habet. Deus sui dicens ab Isaiâ inductur; stupidis accusari non grave, plecti terribile; peccata principum et seniorum majora privatorum peccatis. Mulierum luxur. Mulierum lascivia

tempore Chrysostomi. Deus non semper similia peccantes similiter castigat.

CAP. IV.

CAP. V. Canticum cur criminationes contineat. Avaritiae morbus. Contra ebrietatem.

CAP. VI. Deus quomodo videri possit. Virtutum celestium officia. Anomoeos insectatur. Confessionis lucrum quantum.

CAP. VII. Ratio prophetiarum; prophetiae quomodo fidem adderet Deus. Contra Marcionem et Valentinum. Ira Dei novacula.

CAP. VIII. Deo adest is qui procul est.

MONITUM ad Homilias in Oziam seu de Seraphinis.

HOMILIA I in laudem eorum qui comparuerunt in Ecclesia, quaeque moderato sit servanda in divinis laudibus. Item in illud, *vidi Dominum sedentem in solio excelso* (Isai. 6. 1). — Praedicatio cum agricultura comparatur. Chrysostomus de concursu auditorum gaudet; laus ecclesiastici conventus. Moralis exhortatio; quorundam incompositi gestus in Ecclesia. Quantum gaudium afferat Seraphim fruitio visionis Domini et cur illud gaudium motu sit mixtum. Cur Seraphim faciem et pedes velent. Spectacula publica vitanda, quare. Principium negligentia saepe nascitur ex culpa populi. Historia Achar; Jesu Nave figura Jesu Christi; anathema quid; unius aliquando peccatum toti populo vindictam accersit.

HOMILIA II in dictum illud Isaiae prophetae, *Factum est anno quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum sedentem in solio excelso et elevato* (Isai. 6. 1), et quod neque tempus, neque unum elementum divinarum Scripturarum oporteat praetercurrere. — Suis de illorum studio audiendi verbum Dei gratulatur Chrysostomus; ipsius modestia et erga suos amor. Scripturae quomodo audiendae. Contra Anomoeos; divina natura angelis incomprehensibilis. Scriptura nihil habet supervacuum.

HOMILIA III in secundum librum Paralipomenon, ubi dicitur *Elatum est cor Oziae*, deque humilitate; tum quod hominem virtute praeditum non oporteat esse confidentem; denique quantum malum sit arrogantia (2. Paral. 26. 16. et 4. Reg. 15). — Superbia saepe ex bona conscientia oritur. Fragilitas hominis; fumibuli tempore Chrysostomi. Bonis operibus instructos magis aggreditur diabolus. Alienam improbitatem solatio esse inprobis.

HOMILIA IV in dictum illud Isaiae, *factum est anno, quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum sedentem in solio excelso et elevato* (Isai. 6. 1), et laus civilis Antiochiae, et adversus eos qui prohibent nuptias demonstratio divina. Frequentiam auditum sibi ipsasque gratulatur; Romae praefert suam civitatem. Ecclesia Christi invicta; facilis est solem extinguere quam Ecclesiam deleri. Uxor mala corrigenda aut ferenda. Humilitas quantum bonum; in portu naufragium. Rex sacerdotis non usurpare debet dignitatem. Sacerdotes mali vituperandi, non sacerdotium; sacerdotum major dignitas quam regis; historia regis Oziae peragitur. Ultio Dei clemens.

HOMILIA V in dictum illud Isaiae prophetae, *Factum est in anno, quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum* (Isai. 6. 1); et demonstratio quod Ozias jure fuerit affectus lepra, quod praeter dignitatem inmensum obtulisset, id quod non licet regibus, sed sacerdotibus. — Regis sacerdotium invadentis audacia; sacerdotis quanta potestas. Fiducia sacerdotis qui Oziam repressit, laudatur; timida impietas; sacerdos quomodo debeat corripere principem. Peccata iustorum cedunt in bonum. Vindicta mansuetudine temperata.

HOMILIA in Seraphim VI. — Seraphim dignitas maxima. Altare caeleste figura altaris Ecclesiae; cur jejunia ante communionem. Ad sacrum mensam quomodo accedendum.

MONITUM in homiliam sequentem.

HOMILIA in prophetico dictum illud, *Ego Dominus Deus scilicet lumen et tenebras, faciens pacem, et creans mala* (Isai. 45. 7). — Loquela creaturarum Deum laudantium qualis. Paupertas non mala, divitiae non bonae. Tria genera rerum, bonae, male, mediae. Prophetae cur missi. Virtus non potest in servitute corrigi.

MONITUM ad Homiliam sequentem.

HOMILIA in locum illum prophetae Jeremie, *Domine, non est in homine via ejus, neque homo ibit, et diriget gressum suum* (Jer. 10. 25). — Omni agendi potestate sublata nullum meritum, nullum demeritum. Libertas actionum humanarum. Abusus loci Pauli ex Epist. ad Cor. I. Abusus alterius loci Scripturae. Scripturae verba quomodo tractanda. Deos quomodo similes efficiamus. Hic prophetae locus libertatem arbitrii non eripit. Ex indicto supplicio libertas arbitrii inferitur. Vir bonae voluntatis non deservit a Deo.

MONITUM in duas sequentes Homilias de prophetiarum

obscuritate.

HOMILIA I de prophetiarum obscuritate. Utiliter et percommode factum, ut prophetiae de Christo et gentibus deque Judaeorum reprobatione obscurae essent, demonstratio. — Sententiae Isaiae cum altitudine maris conferuntur; experientiae et exercitationis commoda. Scriptura sacra quomodo tractanda. Anomoeos redarguit; adversus hereticos de aeterna Christi generatione; generatio etiam terrena Christi non intelligitur. Vetus Testamentum obscurum; cur obscurae erant prophetiae. Historia de Jeremia. Praescientia non est causa peccati. Ne ante tempus intelligenter futura Judaei, obscurae fuerunt prophetiae.

HOMILIA II de prophetiarum obscuritate. Adhuc in obscuritate veteris Testamenti, et in Dei clementiam, et quod alii alios non debeant accusare. — Chrysostomi modestia; prima causa obscuritatis veteris Testamenti. Secunda causa obscuritatis veteris Testamenti. Christi adventus amicus nobis auctiora restituit. Oratio multitudinis qualium valeat. Peccatores dicti terra. Morum correctio finis Scripturae; Manichaeos redarguit. Peccatorum recordatio remedium.

MONITUM ad Commentarium seu Interpretationem in Danielelem.

INTERPRETATIO in Danielelem prophetam. CAPUT PRIMUM.

CAP. II.

CAP. III.

CAP. IV.

CAP. V.

CAP. VI.

CAP. VII.

CAP. VIII.

CAP. IX.

CAP. X.

CAP. XI.

CAP. XII.

CAP. XIII.

MONITUM in Homiliam sequentem.

HOMILIA, in magna ecclesia, cum pauci praefatus esse episcopus, in illud Evangelii, *Filius ex se ipso nihil facit nisi quod viderit Patrem facientem* (Joan. 5. 19). — Anomoeorum objectio, quae fucum facere poterat, refellitur. Responsio Chrysostomi ad haeticorum argumentum. Aliud argumentum contra Anomoeos. Quo in statu orb fuerit ante Christi incarnationem. Aliud contra Anomoeos argumentum. Difficultatis solutio, et dicti evangelici explicatio.

MONITUM ad Homiliam de Melchisedeco.

HOMILIA de Melchisedeco. — Scripturae difficultas et obscuritas. Contra Anomoeos. Christus quomodo sine genealogia.

MONITUM ad sequentem homiliam contra ludos et theatra.

HOMILIA adversus eos qui ecclesia relicta ad Circense ludos et ad theatra transfugerunt. — Scortorum in theatris impudici gestus. Excommunicationis sententia in illi qui theatrorum spectacula diebus sanctis adierunt.

MONITUM ad sequentem homiliam.

HOMILIA in apostolicum dictum. *Hoc autem scitote, quia in novissimis diebus erunt tempora gravia* (2. Tim. 3. 1). — Caritas Chrysostomi erga discipulos; fidei oculi ea vident quae Christus agebat; Judaei praesentes non videbant Abraham fidei oculis vidit nasciturum Isaacum. Scripturae divinae virtus; Paulus non de praesenti solum, sed etiam de futuro grege sollicitus. Apostolica scripta monia ecclesiarum; apostoli de futuris solliciti. Petrus apostolorum coryphaeus, etc.; orbis praefectus, etc. Paulus de posterorum animabus sollicitus. Chrysostomus infirmitate corporis exposita suam orationi imponit.

MONITUM ad Homiliam de perfecta caritate.

HOMILIA de perfecta caritate, de mercede operum pro merito tribuenda, deque compunctione. — Caritas erg proximum quae. Libero arbitrio, non fati necessitate gubernatur. Moralis exhortatio; iudicium Dei quam timendum. Resurrectio futura quantum bonum; futuram inter et praesentem vitam discrimen. Imperatorum cultus cum Christi novissimo adventu comparatur. Maledictum Sodomorum non temporis spatio deletum. Peccatores aliquando in hac vita dant ponas; qui in hac vita pro admisis peccatis non patiuntur, in futuram puniendi reservantur.

MONITUM ad Homiliam in Joseph et de continentia.

HOMILIA de continentia.

MONITUM in opuscula duo sequentia.

SERMO primus de consolatione mortis. — Lucius an praesens, necne. Lucius nimis a ratione alienus etiamque periculosus. Lucius is qui ante Christum licitus; cur Christi severis Lazarum; lugere mortuos jam non licet. Quale

futuri saeculi post resurrectionem. Mors magis optanda, quam lugenda, sed non sibi inferenda. 293-299

SERMO II. — Resurrectio unde apud infideles dubia. Mortui quomodo resurgent; probatur Deum mortuos posse suscitare. Aliud argumentum. Christus futuram resurrectionem testificatur; item apostoli et martyres, et Machabeorum mater. Formido mortis excluditur. Egregium Davidis exemplum; vestes nigrae in luctibus. Ethnici audita filii morte dictum; plangendi ethnici, Judaei, et catechumeni morientes. Tristitia salutaris quatenus. 299-306

DIATRIBA in synopsis sequentem. 305-314

SYNOPSIS veteris et novi Testamenti, quasi commonitorii more. Conspectus operis. — Quare prius Testamentum appelletur, vetus; scopus utriusque Testamenti unus; divisio veteris Testamenti in historiam, consilia et prophetiam. Judaeorum genus unde. Prophetiae duae species, per opera et per verba; prophetiae est non modo futura, sed etiam praeterita aperire. 313-317

SYNOPSIS Genesis. 318-323

SYNOPSIS Exodi. 323-328

SYNOPSIS Levitici lib. III. 328-330

SYNOPSIS Numerorum. 330-334

SYNOPSIS Deuteronomii. 334-336

SYNOPSIS libri Jesu filii Nave. 336-338

SYNOPSIS Judicum. 338-341

SYNOPSIS libri Ruth. 341

SYNOPSIS quatuor librorum Regnorum. 341-345

SYNOPSIS Regnorum lib. II. 345-349

SYNOPSIS Regnorum lib. III. 349-351

SYNOPSIS Regnorum lib. IV. 351-357

SYNOPSIS Paralipomenorum lib. I. 357

SYNOPSIS Paralipomenorum lib. II. 357-358

SYNOPSIS Esdrae lib. I. 358

SYNOPSIS Esdrae lib. II. 358-359

SYNOPSIS libri Esther. 359-360

SYNOPSIS libri Tobit. 360-361

SYNOPSIS libri Judith. 361

SYNOPSIS libri Job. 362-368

SYNOPSIS Sapientiae Salomonis. 368-370

SYNOPSIS Paremicarum seu Proverbiorum Salomonis. 370-373

SYNOPSIS Siraci. 373-376

SYNOPSIS eorum quae ab Isaia propheta dicta sunt. 376-377

SYNOPSIS eorum quae in Jeremia propheta dicuntur. 378-380

SYNOPSIS eorum quae ab Ezechiele propheta dicta sunt. 380-382

SYNOPSIS eorum quae a Daniele propheta dicta sunt. 382-383

SYNOPSIS Osee. 383

SYNOPSIS Joel. *ibid.*

SYNOPSIS Amos. 383-384

SYNOPSIS Abdiae. 384

SYNOPSIS Jonae. *ibid.*

SYNOPSIS Michae. 384-385

SYNOPSIS Nahum. 385-386

MONITUM ad Homiliam in natalem Christi diem. *ibid.*

HOMILIA in Salvatoris nostri Jesu Christi nativitate. 385-394

MONITUM ad Homiliam de Legislatore. 393-398

HOMILIA, unum et eundem esse legislatorem et Veteris et Novi Testamenti; item de veste sacerdotali, necnon de penitentia. — Novum Testamentum cur sic appelletur. Justitiae evangelium; servitutis species diversae. Vestitus pontificis figura Christi; virtus perfectio ornamentum. Flores spirituales sacerdotis; Christus sacerdos et pontifex. Penitentiae laudes; martyres et angeli orant pro nobis. 397-410

MONITUM in Homiliam sequentem. 400-412

HOMILIA in dictum illud, *in qua potestate haec fuit* (Matth. 21. 23)? — Opera ipsa potestatem Verbi Dei probant. Haereticis quomodo respondendum; contra Anomaeos, agitur. Anomaeorum obiectio; opera Dei non capimus quanto minus Deum. 411-428

MONITUM ad sex Homilias Severiani, Gabalorum episcopi, de mundi creatione. 427-430

ORATIO prima. In primum diem creationis mundi. — Scripturae sacrae dignitas utilitasque; exordio modestiam spirante animos audientium sibi conciliat orator noster. Genesis auctor Moyses et Spiritu sancto revelante. Duxit Moyses scopus; cur invisibilium creationem tacuit. Caelorum formatio. Homo quomodo lux. Jejunium quomodo sanctificemus; jejunandum maxime a peccatis. 429-438

ORATIO II ejusdem in secundum diem creationis et adversus eum qui sibi dixerat, non oportere nos Christianos in sanctificatione dicere *Deus Sabaoth*. — Efficacia verbi divini; abstinentia mater pietatis. Christus ante

praedicationem docuit se mundi quidem esse; miracula illis sequitur. Terra quomodo invisibilis erat in principio; firmamenti et caeli ratio secundum Severianum montem. Mens quomodo est imago Dei. Historia cujusdam, qui ex sanctificatione volebat detruncari illud, *Dominus Sabaoth*. 438-447

ORATIO III ejusdem in diem tertium creationis, et de resurrectione. — Contra Anomaeos. Cur solem et lunam non primo die fecerit Deus. Deus cur lunam plenam primo fecerit. Astrologia vana quae; discrimen inter *zodiacus* et *mensis*; Filius non factus est. Futilis Severiani sphaericam orbis formam negantis opinio. Christus in omnibus elementis miracula fecit, hinc probatur Deus. Moralis conclusio; sacrificium vespertinum quid. 447-457

ORATIO IV ejusdem in quartam diem creationis mundi. — Deus praeterita, praesentia et futura videt; baptismus emundat a peccatis omnibus; baptismi figura et vis. Stellis cur non benedixerit Deus. Scripturae cur Judaeis relictae. Illud, *Faciamus*, trinitatem et unitatem sulindicat. Contra Arianos; primogeniti et unigeniti differentia. Continentia sacerdotii soror est. Jejunium cum bonis operibus conjunctum esse debet. 457-471

ORATIO V ejusdem in quintam diem creationis. — Patris, Filii et Spiritus sancti una voluntas. Contra anthropomorphitas: Deus non circumscribitur. Imago Dei sumus, quomodo. Cur tam late pateret paradisos, cum Adam solus inhabitaret; fluviorum ex paradiso manantium explicatio singularis. Contra Arianos. 471-484

ORATIO VI in diem sextum creationis, et in primos parentes, in serpentem, et in lignum scientiae, de habitatione in paradiso, deque Adami cum Deo colloquio. — Animantium tria genera. Animalia ad recreandum hominem apta. Serpens initio amicus hominis; quomodo ille Evam alloquutus est. Serpens mulierem alloquens venatus est. Deus non prohibuit scientiam boni; Adam ante peccatum scientiam boni habebat. Cur lignum scientiae boni et mali sic dictum est. Contra eos qui dicebant paradisos in caelo esse. Si diabolus decepit, cur serpenti maledicatur. Maria virgo pro virgine Eva intercedit; Maria quotidie beata dicitur. 471-500

MONITUM ad Homiliam de serpente. 499-500

ORATIO de serpente, quem Moyses in cruce suspendit in deserto, deque divina trinitate. — Divinitas Christo vindicatur; Pneumatomachi redarguuntur. 499-516

MONITUM in Epistolam sequentem ad Theodorum Mopsuestenum, cujus antiqua versio latina hic profertur. 515-518

EPISTOLA ad Theodorum Mopsuestenum, episcopum. 517-518

Ibid.

SPURIA.

MONITUM in duas sequentes Homilias in Genesis. *ibid.*

SERMO I in illud, *Vidit Deus cuncta quae fecerat, et ecce valde bona* (Gen. 1. 31); et de eo quod divina eloquia jucundis quibusque rebus antecellunt. — Quomodo differunt calliditas et malignitas; prudentia quomodo adhibenda. 519-522

SERMO II ejusdem seu demonstratio primum hominem per inobedientiam abiecit in imaginem ad similitudinem Dei factam, et per novum Adamum eam rursus recuperasse. — In Ecclesia nulla distinctio divitis et pauperis. 522-528

MONITUM in sequentem Homiliam seu concionem. 525-528

CONCIO in principium jejunii, in exilium Adami, et de improbis mulieribus. 525-558

MONITUM ad sermonem sequentem in Abraham et Isaac. 557-558

SERMO in Abraham et Isaac. 557-562

MONITUM in sequentem Homiliam. 561-562

HOMILIA. Quod non sit accedendum ad theatra, quodque id plane adulteros reddere soleat spectatores, sitque dissensionum ac litium causa; et de Abrahamo. 561-564

MONITUM in Homiliam sequentem. 563-564

HOMILIAM in illud Abrahamae dictum, *Pone manum tuam sub femur meum* (Gen. 24. 2); et in diversos martyres. 563-564

MONITUM ad quatuor sequentes Homilias in Jobum. 563-564

SERMO primus in justum et beatum Job. 563-567

SERMO II. — Sacerdos celebs esse debet. 567-570

SERMO III. 570-576

SERMO IV. 576-583

MONITUM in sequentem Homiliam in Eliam. 581-582

HOMILIA seu sermo in Eliam prophetam. 585-586

MONITUM in Sermonem de beato Joseph. 585-586

SERMO seu oratio de Joseph et de castitate. 587-590

SERMO de Susanna. 589-596

MONITUM ad Homiliam de tribus pueris. 595-596

HOMILIA seu oratio de tribus pueris, et de fornice Babylonica. 593-600

Distribua ad Opus imperfectum in Mathæum, quod Chrysostomus nomine circumfertur. 599-600

§ I. Erasmi opusculo circa Opus imperfectum in Mathæum. 599-601

§ II. Ex præfatione Joannis Mabusii Franciscani in Opus imperfectum in Mathæum. 601-603

§ III. Ex libro quarto Bibliothecæ sanctæ Sixti Senensis. 603-604

§ IV. Baronii sententia de Opere imperfecto in Mathæum, Hist. Eccle. T. V, ad annum 407. Tillemontii eadem de re opinio. 604-605

§ V. Hoc opus non potest Chrysostomi esse: cuius sit scriptor, et quo tempore scriptum, disquiritur. 605-607

§ VI. Huic scriptorem vere Arianum et Anomœum fuisse probatur. 607-609

§ VII. Errores alii qui in hoc opere deprehenduntur. 609-610

§ VIII. De stylo Anonymi hujusce. Multa decerpit ex libris apocryphis. 610-612

PROLOGUS eruditissimi commentarii in Evangelium Matthæi, incerto auctore. 611-612

HOMILIA prima ex capite primo. — Mirandus Christi ortus, scilicet per peccatores. Prophetia duplex. Eunomii hæresis. 612-636

HOMILIA II ex capite secundo. — Liber apocryphus nomine Seth; mons Victorialis. Magorum munera que significant. 636-646

HOMILIA III ex capite tertio. — Quomodo vox et verbum differant; cur Joannes appelletur Vox. Justitia in tentationibus floret; variae tentationum species. 646-657

HOMILIA IV ex eodem capite. 657-661

HOMILIA V ex capite quarto. — Filii Dei baptizantur in tentationis igne. Tria retia diaboli, quibus illaqueat animas. Aliud corporis, aliud animæ jejunium. 661-671

HOMILIA VI ex eodem capite. 671-674

HOMILIA VII ex eodem capite. 674-676

HOMILIA VIII ex eodem capite. 676-679

HOMILIA IX ex eodem capite. — Cur Christus ut doceret, in montem ascenderit. Mausuetus quis. Pacifici quis. 679-684

HOMILIA X ex eodem capite. — Doctor omnibus debet esse virtutibus ornatus. 684-689

HOMILIA XI ex eodem capite. — Lex per gratiam non auferitur. 689-693

HOMILIA XII ex eodem capite. — Contra clericos qui Evangelia porrigunt juraturis. 693-703

HOMILIA XIII ex eodem capite. — Non prohibetur coram hominibus dari elemosyna, sed vana gloriæ venatio inhibetur. 702-711

HOMILIA XIV ex capite sexto. — Regnum Dei quid. 711-713

HOMILIA XV ex eodem capite. — Tria prima mala: gula, avaritia, vana gloria; tria prima bona: elemosyna, oratio, jejunium. 713-722

HOMILIA XVI ex eodem capite. 722-725

HOMILIA XVII ex capite septimo. 725-730

HOMILIA XVIII ex eodem capite. 730-736

HOMILIA XIX ex eodem capite. — Christus ostentationem prohibet; nihil sic bonum pellit ut simulatum bonum. Quid sit credere, vel non credere Christo. Christianus quomodo cognoscendus. 736-745

HOMILIA XX ex eodem capite. — Vero Christiano quid

sciendum sit; fortitudo fidei petra dicitur; hæretici quam concordet. 74

HOMILIA XXI ex capite octavo. 74

HOMILIA XXII ex eodem capite. 75

HOMILIA XXIII ex eodem capite. 75

HOMILIA XXIV ex capite decimo. 75

HOMILIA XXV ex eodem capite. — Qui mortem in parum boni operatur. Nihil prodest credere corde, adiuverit confessio oris. 76

HOMILIA XXVI ex eodem capite. 76

HOMILIA XXVII ex capite undecimo. — Homo ca-
ut calamus ab omni tentationis vento flectitur. 77

HOMILIA XXVIII ex eodem capite. 77

HOMILIA XXIX ex capite duodecimo. — Mundus et mundus diaboli. 78

HOMILIA XXX ex eodem capite. 78

HOMILIA XXXI ex capite decimo tertio. — Verbi duplex fructus. 79

HOMILIA XXXII ex capite decimo nono. — Matrimonium non facit coitus, sed voluntas. Mulieris malæ descriptione. Quæ de causa contra cursum naturæ aliqua interdum nant. 79

HOMILIA XXXIII ex eodem capite. 80

HOMILIA XXXIV ex capite vicesimo. — Otiosus et inanis. 81

HOMILIA XXXV ex eodem capite. — Quare Christus scipulis passionem suam prænuntiavit. Deus solus se ferentiam inter sanctos; in cælo ignorantur invidiæ et perihia. 82

HOMILIA XXXVI ex eodem capite. 82

HOMILIA XXXVII ex capite vicesimo primo. 82

HOMILIA XXXVIII ex eodem capite. 82

HOMILIA XXXIX ex eodem capite. 81

HOMILIA XL ex eodem capite. — Quæ de causa iterationesque inter nos; Christus cur dicitur lapis. 81

HOMILIA XLI ex capite vicesimo secundo. — In raro accepti prophetæ. 82

HOMILIA XLII ex eodem capite. — Hypocritarum. Quid sit diligere Deum ex toto corde, ex tota anima, tota mente; quis sit proximus noster. 86

HOMILIA XLIII ex capite vicesimo tertio. — Evangelium ubi. 87

HOMILIA XLIV ex eodem capite. — Regnum cæli dicuntur Scripturæ; quare obscuræ sint. 88

HOMILIA XLV ex eodem capite. — Uxor qualiscunda. Pietatis gradus duo; hæretici serpentibus parati. 88

HOMILIA XLVI ex capite vicesimo quarto. — Exi Ecclesia quis dicatur. Hæreticorum ecclesia derelicta Deo et omnibus sanctis. 89

HOMILIA XLVII ex eodem capite. — Christus enim quomodo satiatur. 89

HOMILIA XLVIII ex eodem capite. 89

HOMILIA XLIX ex eodem capite. — Vulnera Christi quare servavit. 9

HOMILIA L ex eodem capite. 9

HOMILIA LI ex eodem capite. 9

HOMILIA LII ex capite vicesimo quinto 9

HOMILIA LIII ex eodem capite. — Christus prophetiam nostram ascendit. 9

HOMILIA LIV ex eodem capite. 9

